

Informazioni su questo libro

Si tratta della copia digitale di un libro che per generazioni è stato conservata negli scaffali di una biblioteca prima di essere digitalizzato da Google nell'ambito del progetto volto a rendere disponibili online i libri di tutto il mondo.

Ha sopravvissuto abbastanza per non essere più protetto dai diritti di copyright e diventare di pubblico dominio. Un libro di pubblico dominio è un libro che non è mai stato protetto dal copyright o i cui termini legali di copyright sono scaduti. La classificazione di un libro come di pubblico dominio può variare da paese a paese. I libri di pubblico dominio sono l'anello di congiunzione con il passato, rappresentano un patrimonio storico, culturale e di conoscenza spesso difficile da scoprire.

Commenti, note e altre annotazioni a margine presenti nel volume originale compariranno in questo file, come testimonianza del lungo viaggio percorso dal libro, dall'editore originale alla biblioteca, per giungere fino a te.

Linee guide per l'utilizzo

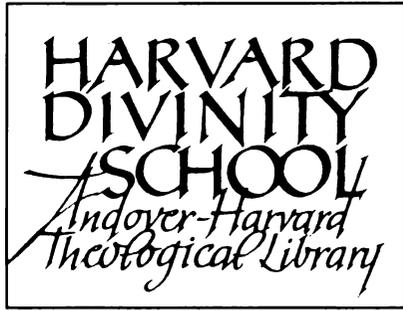
Google è orgoglioso di essere il partner delle biblioteche per digitalizzare i materiali di pubblico dominio e renderli universalmente disponibili. I libri di pubblico dominio appartengono al pubblico e noi ne siamo solamente i custodi. Tuttavia questo lavoro è oneroso, pertanto, per poter continuare ad offrire questo servizio abbiamo preso alcune iniziative per impedire l'utilizzo illecito da parte di soggetti commerciali, compresa l'imposizione di restrizioni sull'invio di query automatizzate.

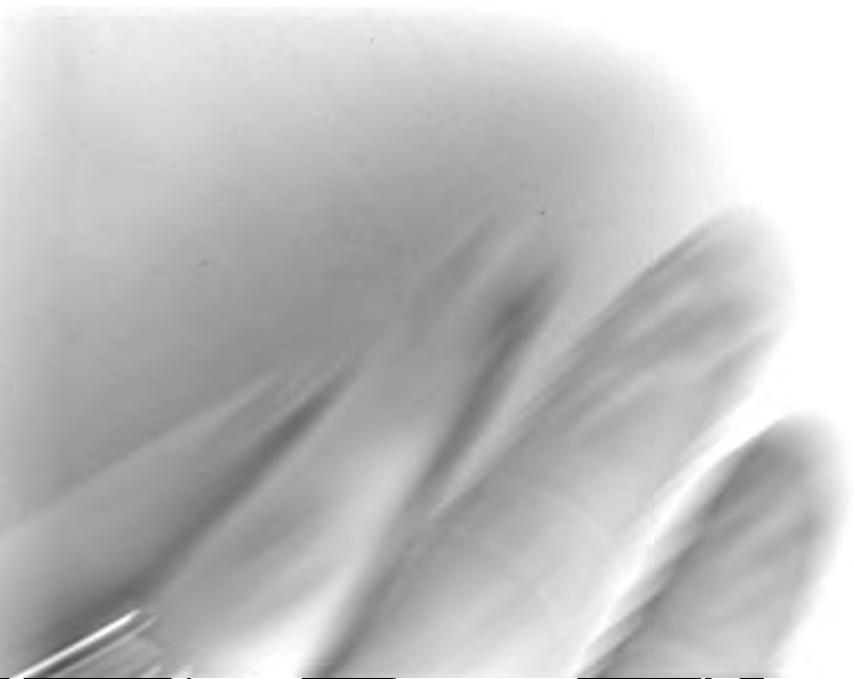
Inoltre ti chiediamo di:

- + *Non fare un uso commerciale di questi file* Abbiamo concepito Google Ricerca Libri per l'uso da parte dei singoli utenti privati e ti chiediamo di utilizzare questi file per uso personale e non a fini commerciali.
- + *Non inviare query automatizzate* Non inviare a Google query automatizzate di alcun tipo. Se stai effettuando delle ricerche nel campo della traduzione automatica, del riconoscimento ottico dei caratteri (OCR) o in altri campi dove necessiti di utilizzare grandi quantità di testo, ti invitiamo a contattarci. Incoraggiamo l'uso dei materiali di pubblico dominio per questi scopi e potremmo esserti di aiuto.
- + *Conserva la filigrana* La "filigrana" (watermark) di Google che compare in ciascun file è essenziale per informare gli utenti su questo progetto e aiutarli a trovare materiali aggiuntivi tramite Google Ricerca Libri. Non rimuoverla.
- + *Fanne un uso legale* Indipendentemente dall'utilizzo che ne farai, ricordati che è tua responsabilità accertarti di farne un uso legale. Non dare per scontato che, poiché un libro è di pubblico dominio per gli utenti degli Stati Uniti, sia di pubblico dominio anche per gli utenti di altri paesi. I criteri che stabiliscono se un libro è protetto da copyright variano da Paese a Paese e non possiamo offrire indicazioni se un determinato uso del libro è consentito. Non dare per scontato che poiché un libro compare in Google Ricerca Libri ciò significhi che può essere utilizzato in qualsiasi modo e in qualsiasi Paese del mondo. Le sanzioni per le violazioni del copyright possono essere molto severe.

Informazioni su Google Ricerca Libri

La missione di Google è organizzare le informazioni a livello mondiale e renderle universalmente accessibili e fruibili. Google Ricerca Libri aiuta i lettori a scoprire i libri di tutto il mondo e consente ad autori ed editori di raggiungere un pubblico più ampio. Puoi effettuare una ricerca sul Web nell'intero testo di questo libro da <http://books.google.com>

Migne; Jacques Paul.

PATROLOGIÆ CURSUS COMPLETUS,

SEU

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,
SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS
ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 863) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

REGUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIAE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,
PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA ;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA ;
OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS
DETECTIS AUCTA ;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI
SUBSEQUENTIBUS, DONATA ;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA ;

OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM
ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA ;

DUCENTIS ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLETATA ; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE

PATRUM, ABSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR ;
ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET

IN QUIBUS OPERUM SOTORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS,
A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,
CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS

TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTÒ PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTEM
SIMILIS, PRÆTII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,

SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,
PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES,

LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA

IN QUÀ PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIAE GRÆCÆ
A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIAE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA ; LATINA,
JAM INTEGRE EXARATA, VIGINTI ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, CENTUMQUE ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA
DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM CUM VERSIONE LATINÆ LATERALIS COMPLECTITUR, ET
FORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEEDET NUMERUM. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET IDEOQUE IN-
TRA QUINQUAGINTA CIRCITER VOLUMINA RETINEBITUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE
MERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTROBIQUE VERO, UT PRÆTII HUIUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR,
COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT ; SECUS ENIM, CUJUSQUE VOLUMINIS AM-
PLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRÆTIA ÆQUABUNT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS VIII.

CLEMENS ALEXANDRINUS.

EXCUBEATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM
SEU PETIT-MONTROUGE.

1857

BR
60
.1138
t. 8
cop. 2

SÆCULUM III

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ

ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

CLEMENTIS

ALEXANDRINI

OPERA QUÆ EXSTANT OMNIA

JUXTA EDIT. OXON. AN. 1715.

ACCEDUNT

D. NICOLAI LE NOURRY

COMMENTARIA IN OMNES CLEMENTIS ALEXANDRINI LIBROS.

ACCURANTE ET RECOGNOSCENTE J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS PRIOR

VENIUNT DUO VOLUMINA 22 FRANCIS GALLICIS.

EXCDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM,
SEU PETIT-MONTROUGE.

1857

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUI IN HOC TOMO VIII CONTINENTUR.

CLEMENS ALEXANDRINUS EPISCOPUS.

Cohortatio ad gentes.	col. 49
Pædagogus.	247
Stromata.	685

MONITUM. — Meminerit Lector signo ✕ in textu posito paginas editt. Oxoniensis et Parisiensis repræsentari, quarum seriem in inferiori pagina continenter exprimendam curavimus, ut loca parallela quæ varii adnotatores juxta varias editiones innuunt, quærenti facile sint obvia; numeros autem quos typis grandioribus in textu expressimus, nonnisi ad Indices spectare.

NOTITIA HISTORICO-LITTERARIA

IN CLEMENTEM ALEXANDRINUM

(FABRICIUS, *Bibliotheca Græca*, editio nova, variorum curis emendatior atque auctior, curante Gottlieb Christophoro HARLES. tom. VII [Hamburgi, in-4°, 1801], p. 119).

Titus Flavius (1) Clemens, patria Atheniensis (2), vel, ut alii, Alexandrinus: ex ethnico philosopho Christianus (3), atque inde post peragratas Græciam, Calabriam, Italiam, Orientem, Palæstinam, et Egyptum, Alexandrinæ Ecclesiæ presbyter (4), et post Pantænum (5), itidem Atheniensem, magi-

strum suum (6), quem Demetrius, episcopus Alex. circa A. C. 189, in Indiam misit (7), scholæ ibi catechetiæ præfectus, sive κατηχήσεων magister: vir sanctus (8) atque eruditissimus. Inter discipulos habuit Origenem (9), qui in catechetæ (10) munere etiam Clementi, circa A. C. 202, persecutione Se-

(1) Euseb., vi, 15, *Hist.*; Photius. cod. cx1.

(2) Epiphanius. xxxii, 6, tom. I, pag. 213; Meursius, pag. 203, ad Palladii Lausiacam; FABR. Ortu Atheniensis esse potuit; Alexandrinus autem appellabatur, quia Alexandria diu commoratus ibique munere docendi functus est. Atqui a veteribus quorum testimonia citavit Fabric. infra not. 19, plura vero collegit Potterus post præf. ad suam edit., semper vocatur Alexandrinæ Ecclesiæ presbyter. Ab Epiphanio solummodo, l. c., sed incerto rumore, sic citatur: Κλήμης, ὃν φασὶ τινες Ἀλεξάνδρεια, ἕτεροι δὲ Ἀθηναῖον: in *Chronico autem Paschali*, pag. 251, dicitur quidem Clem. Alexandrinus; sed pag. 7, Alexandrinæ Ecclesiæ presbyter, et bis a Theodoro Clem. Stromateus. Add. *Carci Antiq. Patrum et eccles.* I, pag. 385; vers. Germ. Stollii, *Nachrichten von den Kirchenvätern*, pag. 91 sq.; Walchii, *Historiæ ecclesiasticæ N. T.*, pag. 627, qui copiosius disseruerunt de Clemente Alexandrino, ut alios omittam ab illis jam laudatis. HARL.

(3) Euseb., II, 2, *Præparat. evangel.*, pag. 61; Clemens ipse initio *Pædagog.*

(4) Euseb., vi, 11; Hieron., cap. 38 *De script. eccl.*, et epist. 84, ad Magnum; Niceph., IV, 33, *Hist.*; Phot., cod. cx1.

(5) Euseb., vi, 6, *Hist.*

(6) Euseb., v, 11; vi, 13, et Hieron., c. 38, *De scriptor. eccl.*; Phot., cod. cx1. Equidem ab horum sententia recedit Philippus Sidetes, et Pantænum Clementis successorem fuisse scribit, Clementem vero Athenagoræ successorem ac discipulum. Pro Philippi Sidetæ sententia asserenda contendit etiam H. Dodwellus, qui Philippi fragmentum edidit, ad calcem *Dissert.* in Irenæum, pag. 501 sq. Sed malo utique Eusebio, Hieronymo et Photio accedere. De aliis Clementis præceptoribus, quos tecte innuit ipse lib. I *Strom.*, pag. 274, et quorum nomina ex mysteriorum disciplina, Hierophantas de nomine prodere vetantium, siluisse putat idem Dodwellus, *Dissert.* IV ad Irenæum, pag. 295. Vide Baronium, ad A. C. 185, n. 4; Valesium, ad Euseb., pag. 95; Caveum, in *Vita Clementis Alex.*, § 2; Steph. le Moine, ad *Varia sacra*, pag. 208; Jo. Clericum, in *Vita Clementis Alex.*, tom. X *Bibl. universal.*, pag. 181.

(7) Pantæno mortuo successisse scribit Hieronymus c. 38 *De script. eccl.* Sed vide Tillemont., tom. III *Memor. hist. eccl.*, in *Vita Pantæni*, p. 290, et in *Vita Clementis Alex.*, p. 308 et 522. FABR. In disciplina Pantæni amorem philosophiæ Stoicæ imbibisse videtur Clemens Alex., neque tamen illi, neque alii sectæ unice adhesit, sed fuit eclecticus, et Stoicos æque ac reliquos veteres philo-

sophos refutavi. Imo vero *Strom.* I, c. 7, p. 358, ed. Potteri, cujus notam conferes, aperte profitetur se philosophiam non dicere Stoicam, nec Platoniam, aut Epicuream et Aristotelicam; sed quæcunque ab his sectis recte dicta sint, hoc totum selectum (τοῦτο σύμπαρ τὸ ἐκλεκτικόν) se dicere philosophiam. De Pantæno et reliquis Clementis magistris, ac de controversia inter Caveum, Clericum Baltumque orta, tum de philosophandi ratione, erroribus, etc., Clementis Alex. copiosus est Brucker, in *Hist. cit.*, *philos.*, tom. III, pag. 414 sqq. — De Clemente, qua doctore Alexandrino conf. J. G. Michaelis *Progr. de scholæ catech. Alexandr. origine* Halæ Magd. 1739, 4, novisque accessionibus amplificatum in *Symbol. litter. Bremens.* fasc. III, atque J. Augustin. Dietelmair *Progr.* quo veterum in schola Alexandrina doctorum seriem breviter exponit. Aldor. 1746. 4. HARL.

(8) Quanquam Baronius e Martyrologio Rom. Clementis nomen expunxit (confer *Acta Sanctor.*, tom. VI Maii, p. 777), et sancti elogium Clementi datum excusat Combefisius, tom. I *Bibl. concionatoriarum*, Natalisque Alexander ideo censuram incurrisse se testetur virorum religiosorum, quod sanctum Clementem appellasset; tamen constat apud veteres scriptores, ne de Usuardi et juniorum Martyrologiis dicam, passim hoc encomio mactari. Ita Epiphanius xxvi, 1: Ὡς καὶ ὁ ἅγιος Κλήμης, etc.; iερὸν vocat etiam Alexander episcopus, apud Euseb., vi, 14 et vi, 11, μακάριον πρεσβύτερον ἄνδρα ἐνάρετον καὶ δόκιμον. Nicetæ, *Thesaur. orthodox. fidei*, IV, 10, ex Theodoriti lib. I *De hæretic. fab.*, c. 1, Clemens dicitur iερὸς ἄνθρωπος, καὶ πολυτεταγμένος ἀπολιπῶν. Et eidem Theodorito iερὸς ἄνθρωπος, et ob πολυμάθειαν διαδόχτος. Auctori Chronici Alex. pag. 7, et qui idem est, anonymo scriptori de Paschate, quem Græce edidit Petavius pag. 214 *Uranolog.*: Κλήμης ὁ ὁσιώτατος τῆς Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίας γεγονώς iερεὺς, ἄνθρωπος ἀρχαϊώτατος, καὶ οὐ μακρὰν τῶν Ἀποστολικῶν γενόμενος χρόνων. Idem Clemens iudicio Hieronymi, epist. 84, ad Magnum, omnium eruditissimus. Φιλόσοφος τῶν φιλοσόφων vocat S. Maximus, *Diss. cum Pyrrho*, pag. 774. Cyrillus vero Alex.: Ἄνδρα ἐλλόγιμον καὶ φιλομαθῆ, καὶ ἀναγνωσμάτων Ἑλληνικῶν πολυπραγμονήσαντα βάθος, ὡς ὀλίγοι τάχα πού τῶν πρὸ αὐτοῦ, VII in *Julian.*, pag. 231. Idem alibi σοφώτατον vocat, et πολυίστορα, et alio loco: Τοῖς ἁγίοις Ἀποστόλοις ἐπόμεινον πανταχῇ, πλείστης τῆς ὁσῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας εἰς ἀκοὴν ἐλθόντα. [Add. Walch., l. c., pag. 629 seq.]

(9) Euseb., vi, 6, *Hist.*

(10) Id., vi, 3, licet Philippus Sidetes, in Fragmento, quod edidit Dodwellus, Origenem Pantæno, non Clementi, scribat successisse.

verè Alexandria cedere coacto (11), successit, et Alexandrum (12) Flaviadis in Cappadocia ac postea Hierosolymitanum episcopum, atque, si Baronio (13), Combefisio et Bullo credimus, etiam Hippolytum, Origeni haud ignotum. Quo anno obierit (sub Antonino Caracalla et Alexandriae, ut suspicio est), nemo veterum tradidit, licet quarta die Decembris memoriam ejus consignerit Usuardi Martyrologium.

Tria hujus Clementis scripta, *Protrepticum*, *Pædagogum* et *Stromateon* libros, Daniel Heinsius pulchre observavit referre veterum mystagogorum ac philosophorum tres gradus, ἀποκάθαρσιν, μύησιν ac denique ἐποπτείας: in *Protreptico* enim Clementem primo veluti purgare-futuros Christianos a sordibus adhærentium superstitionum atque ethnicismi, in *Pædagogum* factos jam initiare atque instituire, in *Stromateon* denique libris ad sacra maxima et supremam Dei contemplationem (adde Clementem, pag. 85 edit. Paris. et 443 d.) admittere. Confer, si placet, quæ in eandem sententiam de *Pædagogo* ac *Stromatibus* Clementis observat D. Mich. Foertschius, theologus Ienensis, in decade *Diss. theologicarum selectarum*, diss. x, pag. 398, sqq.

1. *Προτρεπτικός λόγος*, ad gentes liber adhortatorius de Christianismo amplectendo, cujus meminit (næ de Eusebio, Hieronymo, Cyrillo, Theodoro, Photio, aliisque dicam), Clemens ipse in limine *Pædagogi*, et disertius etiam VII *Strom.*, pag. 711, ubi ait se in illo de gentium superstitionibus abunde disputasse. Ex hoc Clementis *Protreptico* plura in suos ad gentes libros transtulit Arnobius, ut Theodoro Cantero pulchre observatum (14). Duos codices mss. Græcos, unum regium A. C. 914 exaratum, et alterum Collegii S. J. Paris. memorat Nourrius, pag. 634 *Apparatus ad bibl. Patrum*, variasque lectiones editurum se vel cum alio Clementis futuro editore communicaturum pollicetur, atque ipse deinceps loca quædam feliciter illustrat.

2. *Παιδαγωγός* libris tribus ὑποθετικαῖς ethicam quamdam Christianam perpulchram complexus.

(11) Tillemont., pag. 392.

(12) Euseb., VI *Hist.*, ex quo loco constat, Alexandrum Clementi fuisse superstitem.

(13) Baron., ad A. C. 229, 4. Combefisius, t. I *Bibl. concionatoriæ*, ubi de S. Hippolyto, et Bullus *Defensione fidei Nicænæ*, sect. 3, cap. 8, p. 371.

(14) Add. Potteri, not. pag. 1, qui præter ea syllabum capitum 12 (tot enim capp. constat Cohortatio ad gentes), reddidit, quam, uti etiam tabellam eorum, quæ singulis *Stromatum* libris continentur, una cum observat. atque emendationibus haud paucis in tria Clementis opera suisque locis inserit a W. Lowthio, ecclesiæ cathedralis Winton. præbendario communicatam accepit. HARL.

(15) Grave judicium de hoc opere, in quo lucidus ordo desideratur, et multa, haud probanda, leguntur, tulit Barbeyrac in: *Traité de la Morale des Pères de l'Eglise*, pag. 44, seqq., eique assentitur Stolle, l. c., pag. 94. HARL.

(16) An Athenogeni? Latine eundem hymnum Possevinus ex eundi curavit in calce tom. I. *Bibl. selectæ*. FABR. Hymnus in Christum legitur in cod. Regio et Bodl., nec non Veneto D. Marci (quem

Hujus quoque operis sui mentionem facit ipse Clemens VI *Strom.*, pag. 616, ut Eusebium, Hieronymum ac Photium omittam. Videturque illud fuisse fructus quidam κατηχήσεως Alexandriae ab ipso institutarum (15). Cæterum, ut divisionem operis in tres libros Clemens dicto loco agnoscit, sic divisionem in capita capitibusque præfixa lemmata, quamvis in mss. codicibus obvia, alium quam Clementem videntur habere auctorem. Vide Nourrii *Apparatus*, pag. 657. Clauditur *Pædagogus* Doxologia, de qua conferendus Georgius Bullus in *Defensione fidei Nicænæ*, pag. 145. Denique subjicitur *Hymnus ad Christum*, quem Antigeni (16) martyri, Clementis æquali (nescio qua fide) tribuit Cæsius in Appendice ad *Glossarium Græcum*, pag. 123, voce Ἀρχιερόν. Hymnum istum separatis foliis cum Herveti versione et commentario suo atque Germanica metaphrasi edidit Hamburgi A. 1681 fol. Rudolphus Capellus. Exstat et Græce et Latine inter *Poetas Græcos Christianos*, Paris. 1609, 8, pag. 235, cum Fed. Morelli versione. Ibidem Græce et Latine occurrunt versus ἀδήλου, sive incerti, in Clementis *Pædagogo*, qui incipiunt Σοὶ εὐδὸς κἀγὼ, Παιδαγωγέ, προσφέρω, qui in editione Clementis Græca Florentina Græce leguntur ad calcem *Pædagogi* pag. 92, sed in Græco-Latinis sunt prætermitti (17), atque ideo in supplemento Opera Clementis Ittigiano, p. 170, iterum recusi. Tres codices mss. *Pædagogi* Clementis evolvisse et varias lectiones ex iis notasse se refert Nourrius, p. 658 seq., ex quibus regii A. C. 814 exarati (quo præter *Protrepticum Pædagogo* præmissum etiam Justinii *Epistolæ ad Zenam et Serenum*, atque *Admonitio ad Græcos*, Eusebii *De præparat. et adversus Hieroclem* atque Athenagoræ liber uterque continetur) specimen vide in Montfauconi *Palæographia Græca*, p. 274. *Pædagogum* in *Bibl. Patrum concionatoriæ* Græce et Latine editum scribit Nourrius, p. 904. Sed Latine quædam Clementis Combefisius a se recensita *Bibliothecæ concionatoriæ* inseruit; Græce nihil.

describit Villoison., in *Anecd. Græc.*, tom. II, p. 98, 1), sed abest cod. quo usus est Sylburgius, Palat. et Oxon., Coll. novi. — Clem. Alex. *Hymni in Christum*; Gr. ac Lat., per Fed. Morellum., Lutetiae 1598, 8 (*Catal. bibl. Leidens.*, pag. 46), Gr. ac Lat. in *Collect. poet. Gr.*, Colonæ Allobr. 1614, fol. HARL.

(17) Sed recepti sunt in edit. Potter., p. 313. — Antea retulerat illum hymnum Jo. Fellus, Oxoniensis episcopus, inter Fragmenta Clementis in editione, inscripta: Κλήμεντος, — etc., Clementis Alexandrini liber, *Quis dives salutem consequi possit*. Acc. nonnulla in edit. Opp. Clementis hactenus desiderata. Oxoniae e theatro Sheldon. 1685, 12. Fellus quoque admonuit, exstare illos sub ἀδήλου titulo in cod. quodam Collectaneorum miscellaneorum ex Græcis poetis, in bibl. Bodl. assertato. Præter ea subjiciunt hymnum illum præcedenti cod. Reg., Bodl. et Venet. teste Villoison, l. c., qui observat, hymni illius in *Pædagogo* initium manifesto expressum esse ex illo hymno, quem in Dianæ laudes erumpens apud Euripidem canit Hippolytus στεφανηφόρος, e venatione redūx. HARL.

3. *Ἰὼν κατὰ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν Γνωστικῶν ὑποσημάτων*, *Στρωματεῖς Η'* (libri VIII *Strom.*) (18), sive Miscellaneorum, Gnosticas secundum veram philosophiam commentationes complectentium: hic enim titulus operis apud Eusebium, VI, 13, *Hist.*; Photium, cod. Cxi, et Clementem ipsum in extremo libri I et III, pag. 357, 473, et initio libri VI, pag. 616. Alexandro inscriptum esse hoc opus a Clemente, observat Meursius, ad *Palladii Lausiacam*, pag. 204, ex J. Damasceni lib. III *De adorand. imaginibus*: *Τῷ ἀρχαιστάτῳ Κλήμεντος πρὸς Ἀλέξανδρον ἐκ τοῦ ἐβδόμου βιβλίου τῶν Στρωματέων*. Alexandrum intelligat aliquis illum ex Clementis auditore Cappadociæ atque deinde Hierosolymitanum episcopum, cui librum *De canonibus eccles.* inscripsit, teste Eusebio, VI, 13, et de quo videnda *Acta Sanctorum* ad diem XVIII Martii. Sed Reinesius, lib. I *Var. lect.*, c. 22, pag. 92, suspicatur Damascenum non scripsisse πρὸς Ἀλέξ., sed πρὸς Ἀλέξ. Scripsum est hoc opus post Commodum (extremo A. C. 192) defunctum (lib. I *Strom.*, pag. 536), cum Clemens ætatis indeflexa adhuc maturitate gauderet; quare I, pag. 274, ait, se *ὑπομνήματα ἐαυτῷ εἰς γῆρας θεσησπύζειν*. Codices illius MSS. præter Medicæum, e quo Florentina editio initio libri primi mutila profluxit, vix usquam exstare, notat Montfaucou in *Diario Italico*, p. 64 [et in *Bibl. biblioth. ms. t. I*, pag. 480], ubi excerpta proluxa ex Clementis *Stromatis* in codice bombycino sæculi XIV, Venetiis apud Antonium Capellum, patricium Venetum, reperisse se refert, una cum nonnullis ex *Protreptico* et *Pædagogō*. Claromontanus recens codex, cujus Nourrius, pag. 896, meminit, e Mediceo descriptus videtur, neque alio, ac Florentino, nisi sunt interpres uterque Strozza et Hervetus. Librum septimum claudit Clemens his verbis: *Καὶ ἐν μετὰ τὸν ἕβδομον τούτων ἡμῶν στρωματέων ἕξις ἀπ' ἀλλῆς ἀρχῆς ποιησόμεθα τὸν λόγον*. At

(18) Clemens, I *Strom.*, pag. 278: *Περιέξουσι δὲ αἱ Στρωματεῖς ἀναμειγμένῃ τὴν ἀλήθειαν (Christianam puta) τοῖς φιλοσοφίας δόγμασι*. Et pag. 279: *Ἐπιπῶ γὰρ οἱ αἱ Στρωματεῖς τῇ πολυμαθίᾳ σωματοποιούμενοι κρύπτειν ἐντέχνως τὰ τῆς γνώσεως βούλονται σπέρματα*. Lib. VII, pag. 767: *Ὅτε οὖν τῆς τάξεως, ὅτε τῆς φράσεως στοχάζονται οἱ Στρωματεῖς, nec ordinem nec dictionem curant Stromata*. Vide et lib. IV, pag. 476, ubi opus suum confert ἀπληθισμένη προσφορᾷ sive εἰρσιδῶνῃ ex omni genere florum atque fructuum quondam Athenis soli aliisque diis dicari solitæ, de qua videndus Tho. Galeherus, in *Adversariis*, pag. 473. *Stromata* veluti a stragularum vestium varie contextarum colore multiplici petito nomine (vide Casaubonum, p. 13, in *Athenæum*) Mich. Neander reddit *Varietates*, Jo. Vindetus *Centones*, Samuel Petitus, ad *Leges Atticas*, pag. 145, *Florida*. Mottanus Vayerus, t. I *Opp.* pag. 552, *Tapisseries*. Ab illo opere Clemens Theodoro, Cassiodoro, et aliis dicitur ὁ *Στρωματεῖς*; etsi Clementis exemplum etiam discipulum ipsius Origenem X libros *Stromatum* scripsisse constat ex Hieronymo, Rufino, etc. Atque Cæsellium Vindem, grammaticum Latinum, in *Stromateo* ludat P. Iscianus, lib. VI, pag. 685 et 695. Plutar-

A loco illius, qui hodie sequitur, *octavi libri*, in quibusdam codicibus Photio (19), cod. Cxi, lectis, secutus est liber, de quo mox dicam, *Quis dives salvetur*: alii tamen, quos idem vidit Photius, hunc ipsum octavum librum habuerunt, atque in hoc pag. 785 exstant verba, quæ Clementem philosophum laudans profert Pseudo-Dionysius, c. 5 libri *De divinis nominibus*, ut Albertinus etiam, pag. 266 operis *De Eucharistia* observavit. Octo *Stromatum* Clementis libros legerunt etiam Eusebius atque Hieronymus. Porro liber iste octavus, qui exstat, cum prioribus septem nihil habet commune; sed totus de demonstratione, definitione, divisione et causis dialectico more disputat. Eundem tamen nos habere, quam olim legit Photius, non dubito, licet aliud sentire videam Nourrius, pag. 1289, qui in eo etiam fallitur, quod, quæ de doctrina parum sana Photius notat, de octavo hoc libro accepit, cum de toto *Stromatum* opere istud ille scripserit. Non integrum vero, sed imperfectum ad nos librum huncce, qui octavus inscribitur, pervenisse, libentius assentior Tillemontio, tom. III *Memor. histor. eccles.*, p. 318, 524. Quod vero Nourrius, p. 1308, ex *Catena ms. in Genesin* notat, ab Acacio Cesareæ in Palæstina episcopo citari verba ex octavo Clementis *Stromatum* libro deperdito, id ampliore consideratione dignum est. Verba hæc sunt: *Καὶ ἐν τῷ ὀγδόῳ δὲ Στρωματεῖ ἀθετεῖ τὴν περὶ τοῦ προσῆναι τὰς ψυχὰς δόξαν* (Cassiani puta, quam C III *Strom.*, p. 466, confutaturum se promiserat,) *λέγων αὐταῖς ταῖς λέξεσιν*: *Ὁ Θεὸς ἡμᾶς ἐποίησεν οὐ πρόδντας. Ἐχρῆν γὰρ καὶ εἰδέναι ἡμᾶς τὸ ποῦ ἡμεῖς καὶ προῆμεν, καὶ πῶς καὶ διὰ τὴ δεῦρο ἤκομεν. Εἰ δὲ οὐ προῆμεν, τῆς γενέσεως ἡμῶν μέρος αἰτιὸς ὁ Θεός, ὃς οὐκ ὄντας ἐποίησεν, οὕτως καὶ γενομένους σώζει. Ὁ δὲ τοὺς δερματίνας χιτῶνας τὰ αἰσθητὰ λέγων σώματα, πάντως που καὶ τὸ ξύλον τῆς ζωῆς αἰσθητὸν εἶναι ὁμολογήσει μετὰ τοὺς χιτῶνας γὰρ εἰρηται, Μηποτε*

ehi *Στρωματεῖς* Eusebius, I *Præparat.*, c. 4, 5, et Lamprias, in *Catalogo* ejus scriptorum. Videturque Plutarchum ac Cæsellium respicere Gellius, *Στρωματεῖς* memorans in præfat. *Noctium Atticarum*.

(19) Photius, postquam inscriptionem operis D integrum in vetere quodam exemplari repertam *Ἰἴτου Φλυβίου Κλήμεντος, πρὸς ὑπὲρ τῶν Ἀλεξανδρείας, τῶν κατὰ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν γνωστικῶν ὑποσημάτων Στρωματέων* α', β', γ', δ', ε', ζ', η' καὶ θ', indicarat, pergit, *primos quidem septem libros eundem præferre titulum, eosdemque prorsus esse in omnibus codd. sed octavum cum inscriptione rei subjectæ variare et in quibusdam inscribi*: *Τὸς ὁ σωζόμενος πλοῦσιος*; — In aliis vero, *Στρωματεῖς ὀγδοῦς*, uti reliqui septem libri inscribi solent. Add. Heinsii not. ad initium libri I *Stromat.*, et ad init. libri octavi, et Stolle, l. mem. Doctum hoc *Stromatum* opus in quo etiam permulta veterum auctorum, in primis poetarum, citantur, in quibus colligendis, aut comparandis emendandisque criticis ingenium ac diligentiam potest exercere, historicorum, chronologicorum et theologorum esse plenum errorum, David Blondellus *De Sibyllis*, lib. I, cap. 6, aliique animadvertunt. Quæ singularia falsaque aut ex nimio allegoriarum studio

λοβη τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς, καὶ φάγη, καὶ ζήσεται A
εἰς αἰῶνα. Hæc (quæ Nourrium præterit) excerpta
sunt ex 'Εκλογαῖς προφητικῶν, § 17, edit. Combes-
siii [et Potteri]. At idem Nourrius recte observat,
in mss. J. Damasceni *Parallelorum* codicibus lau-
dari tanquam ex octavo *Stromatum* libro, quæ
iisdem verbis exstant in 'Εκλογαῖς προφητικῶν,
quæ Græce libro *Stromatum* subjiciuntur, § 20,
edit. Græco-Lat. Combessii : Ἀγάπη ἐκουσίων
ἀρχεῖ, ἀπόντων δὲ ὁ φόβος οὗτος ὁ φαῦλος. Ὁ δὲ
εἰς ἀγαθὸν παιδαγωγῶν, εἰς Χριστὸν ἀγει, καὶ
ἔστι σωτήριος. Laudantur a Damasceno etiam
hæc, octavo *Stromatum* libro prænotato : Φοθηθῶ-
μεν οὐχὶ νόσον τὴν ἐξωθεν, ἀλλὰ ἀμαρτήματα,
δι' ἃ νόσον· καὶ νόσον ψυχῆς, οὐχὶ σώματος
(quæ exstant in eisdem *Eclogis*, § 14). Et : Νόμος B
ἔστι κατὰ τῶν σεμνῶν καὶ θεῶν σεμνῶς καὶ θεο-
πρεπῶς ὁρᾶν οὐκ ἀξιούντων, κλάσιν ἐπιφέρειν
ἀορασίας.

4. Ἐκ τῶν Θεοδοῦτου καὶ τῆς ἀνατολικῆς κα-
λουμένης διδασκαλίας κατὰ τοὺς Οὐαλερτίου
χρόνους ἐπιτομαί. Hæc excerpta, Græce sine ver-
sione ex Florentino exemplari Græco-Latinis Cle-
mentis editionibus subjecta, varias locorum S. Scri-
pturæ explicationes Gnosticas et Valentinianas con-
tinent. In his Theodotus (20) plus simpliciter vice
ematur; mentio et Basilidis et Valentini ac Valen-
tinianorum, et pag. 799, afferuntur verba, quæ
Christus dixerit ad Salomen, μέχρι τότε εἶναι θά-
νατον, ἀχρις ἂν αἱ γυναικες τίκτωσιν, quæ ex
Evangelio secundum Ægyptios petita esse constat C
ex Clementis III *Strom.*, pag. 445, 452, 453. Com-
bessius Latine transtulit, sed veritus est edere (21)
ob hæreses et errores Gnosticos, qui in illis con-

enata in illis *Stromatum* reliquisque libris repe-
riuntur, ea post Nourrium et Ittig. Fabricio post
indic. edd. laudatos, diligenter collegit et dijudi-
cavit, neque tamen, quæ bona in illis essent libris,
reticuit Semler, in *Historia doctrinæ Christianæ*,
præmissa tom. II *Theolog. polemica*, Baumgart.,
§ 61, pag. 435 sqq. Epitomen librorum German.
confecit Chr. Frid. Rössler in *Bibl. Patrum eccles.*,
part. II, pag. 4-75. HARL.

(20) Theodotum intelligit Byzantinum coriarium,
a Victore, Rom. episcopo, excommunicatum, cujus
hæresin perstringit etiam S. Hippolytus in homilia
contra errores Noëti. Cætera veterum de illo loca
diligenter excerpsit Ittigius, diss. *De hæresiarchis*,
pag. 259 seqq., qui pag. 243 alterum refert Theo-
dotum, Montanistam, et pag. 261 tertium Theodo-
tum, trapezitam, auctorem *Melchisedectianorum*.
Videnda etiam de Theodoto coriario erudita dis-
sertatio D. Mich. Waltheri, edita Witebergæ 1688,
sub titulo : *Jesus ante Mariam*, § 10 sq. FABR. Va-
lesius ad Eusebium, *H. E.*, lib. v, c. 11 (quem locum
repetiit Potterus ad Clem. *Strom.* I, pag. 322, ubi
Clemens de suis præceptoribus loquitur), duorum
illorum, quos in Orientis partibus abs se auditos
esse narrat Clemens, alterum Assyrium genere,
Tatianum esse suspicatur; alterum autem He-
bræum, ex Palæstina oriundum, quem Theophilum
esse, Cæsariensem episcopum, opinatus est Baron.,
ad a. Chr. 185, potius esse Theodotum crediderit,
quod ex eo conjicit, quia epitome *Hypotyposeon*
Clementis inscribitur : Ἐκ τῶν Θεοδοῦτου ἀνατο-
λικῆς διδασκαλίας, Clementem vero ea, quæ a

tinentur. Quoniam vero eisdem vix quisquam hodie
poterit moveri, nec tamen inutile ad alios scriptores
ecclesiasticos illustrandos, neque injucundum est
specimine tam insigni cognoscere, qualis fuerit et
quam longe petitis S. Scripturæ expositionibus
subnixæ hæreticorum istorum doctrina, non dubi-
tavi illam Combessii versionem, cujus apographum
beneficio doctissimi viri, Erici Benzellii, in manus
meas incidit, infra cum lectore communicare (22).
Germanice quidem reddita hæc excerpta edidit
Godfridus Arnoldus, in *Apologia hæresium*, Lipsiæ
1700, fol., tom. IV, pag. 41 sq., a quo tempore
melior et emendatior, itidem Germanica, interpre-
tatio, auctore H. G. W. E. M. (23) lucem vidit
Ulmæ 1701, 4, cum præfat. D. Eliæ Veielii.

5. Ἐκ τῶν Προφητικῶν ἐκλογαί. Hæc excerpta
posteriora saniora sunt prioribus, sed in Græco-
Latinis Clementis editionibus (24) itidem tantum
Græce exstant, atque extrema parte mutila. Cæte-
rum cum notis Francisci Combessii leguntur Græ-
ce et Latine in auctario ipsius novissimo ad
Bibliothecam Patrum, Paris. 1672, fol. In his sub-
inde refellit Clemens (illum enim auctorem non
dubito) errores Heracleonis, Tatiani, Hermogenis :
plura etiam refert ex Apocryphis Henochi, et Apo-
calypsi atque κηρύγματι Petri; ex Hermæ etiam
Pastoris lib. II, mandato 5, verba desumpta et
illustrata videre est § 45, licet de nomine eum non
laudat. Dogmatum vero hæreticorum expositionem
utilem esse disputat § 29 : Φέρεῖ δὲ καὶ ἄλλη
συγγρμῶσιν ψυχῆς ζητητικῆς ἢ τῆς ἑτεροδό-
ξου διδασκαλίας ἐκθεσις, καὶ ἀνεξαπατήτων τῆς
ἀληθοῦς τηρεῖ τὸν μαθητήν. Has *Eclogas* esse par-
tem *Hypotyposeon* Clementis Alexandrini, non ab-

magistris in Oriente didicisset, vocare ἀνατολικῆς
διδασκαλίας. Quæ conjectura num admittenda sit,
neque, alii judicent. — De Theodoto, cujus memi-
nit Ignatius, epist. interp. ad Trallianos, cap. 14,
vide quæ ibi adnotavit Cotelierius. HARL.

(21) Vide Combessii, tom. I, *Auctar. noviss.*,
pag. 194, et Rich. Simonis *Bibliothecam criticam*,
Gallice editam, tom. I, pag. 66.

(22) Fuerunt quidem viri docti, quorum aucto-
ritas apud me multum valet, qui suaderent, ut in
nova hac edit. retinerem libellum illum cum ver-
sione notisque Combessii. Enimvero quod in edit.
Potteri, pag. 966 sqq., textui Græco adjuncta est
versio Lat. Roberti Pearse, et subjunctæ sunt notæ
Sylburgii, Combessii et pauca Potteri; atque operis
redemptor urget flagitateque, ut vela contraham;
aliorum consilio obsecutus ea omnia in nova hac
edit. omittere statui. Si plures velint, ut saltem
recudatur Combessii versio Lat., hæc forsân in
supplementis locum habeat. HARL.

(23) Georgio Wachtero, ecclesiaste Memmingensi.
FABR. Inscriptio haud urbana hæc est : *Augen-
scheinliche Erweisung, dass der vermessene Ketzer-
Patron, Gottfried Arnold, das valentinianische Ket-
zer-Fragmentum Theodoti weder verständlich, noch
treulich übersezt, und damit seine schlechte Wis-
senschaft in der griechischen Sprache selbst verrathen
habe.* Id.

(24) In edit. tamen Potteri, pag. 989 sqq., le-
guntur Gr. cum versione Lat. notisque Sylburgii
atque Combessii et paucis Potteri. Id.

surde conjiunt viri doctissimi : haud omittendum tamen est, easdem ab Acacio et Damasceno, ut e locis pluribus, supra a me descriptis, patet, habitas fuisse pro octavo *Stromatum* libro.

Operum Clementis Alex. codd. et editiones.

Plures codd. jam passim laudavit Fabricius. De codice membr. Florent. Medic. Laurent. sæc. XI, qui continet *Stromata*, cujus Fabr. supra in § 3 meminit, plura scripsit Bandin. in *Cat. codd. Gr.* 1, pag. 12, qui præter ea post Fabricium (supra § 5) observat, cod. Claromontan. rec. a Nourrio memoratum, videri e Mediceo descriptum. Codicem illum præstantissimum olim fuisse apud Basilianos Messanenses monachos, putabat Montf. in *Bibl. bibliothecar.*, 1, pag. 234. — In eodem codice sunt *Excerpta ex libris Theodoti et Selecta prophetarum.* — *Pædagogii* libri III, *Κλήμεις λόγοι* dicuntur in codice XXIV, plut. V, cum notis incerti auctoris margin. quem Bandin., l. c. 1, pag. 49 seq., uberius describit. Libri in cod. dividuntur in capita, et singulis capitibus præmittuntur argumenta. Illos libros excipiunt *Hymnus Christi servatoris*, S. Clementis et *Versus incerti in Clementis Pædagogum.* Illo cod. usus est quoque Victorius; sed omisit scholia quædam, caractere ligato et currenti ab eodem scriptore codicis in ora libri hinc inde adjecta, quorum quædam Bandinius descripsit et promulgavit. Idem calligraphus, ait Bandin., ut ostenderet consensum textus Clementis cum quadam Aret hæ, archiepiscopi Cæsariensis, interpretatione, desumpta forsau ex ejus *Catena in Apocalypsin Joannis*, longum scholium in ora libri descripsit, cujus initium ac finem edidit Bandin. — In codd. VIII, n. 55, plut. IX (a), sunt inter breves definitiones SS. PP. de substantia, et natura, etc., excerpta ex Clem. Alex. Sermone de Providentia. (Band., I, pag. 402.) — Cod. Alex. Clem. cui Stephan. multas adscripsit notas, Francofurti ad Moen, memorat Folard., in *Histoire d'un Voyage littéraire, fait en 1753*, etc. Hagæ Com. 1753, mai. 12, teste Stollio, in notitia illius bibl. (Kurze Nachricht von den Büchern — in *der Stollischen Bibl.*) tom. I, p. 563. — Loca Clem. occurrunt in *Catenis* in Psalmos, in Jobum et IV Evangelia, et citatur Clem. in *Florilegio sententiarum*, in Violario compos. et a J. Cantacuzeno contra Palamam. (Bandin. I, pag. 34, 52, 161, 255, 347 et 549.) — *Pædagogii* tres libri in cod. Veneto D. Marci, cum lemmatibus singulis capp. præfisis, et notis nonnullis ad oram conjectis, vid. Villoison, *Anecd. Græc.* II, pag. 98 et pag. 249. — In cod. biblioth. Mutinensis *Προτρεπικὸν, Παιδαγωγικόν* et Hymnus, ut in editis, teste Montf. in *Diario Ital.*, pag. 51.

Neapoli, in *bibl. Regia*, cod. CI. XV continet: Clem. Alex. *Pædagogum*; Hymnum ad Christum et anonymi *Versus* in Clem. *Pædagogum*; excerpta

A longiora ex VII libris *Stromatum*. Inc. *τέρατα προφητῶσκει καὶ ἐκδόσεις καιρῶν καὶ χροῶν δ. τῆς σοφίας μαθητῆς*: quæ in editis initio libri I mutila desunt. — Teste Montfauc. in *Bibl. bibliothec. mss.* 1, pag. 14, inter codd. Vatic. Romæ *Quis dives salvetur* opusc. et alia inter Clementis papæ opera nominantur: fragmenta Clem. Alex. in *Catenis* in Exodum, Job, Epp. ad Corinth. et Galat., in Matthæum et Lucam sunt in pluribus codd. Vatic. ibid. (uti in *Catenis* in codd. Coisl. Vindob. August. Vindel. aliisque). — Romæ, in bibl. Olubon. *Stromatum* fragm. in II codd. recent., nec non *Stromata* bis, et *Pædagog.* (ibid., pag. 183 et 190), et ibidem, in *Bibl. Patrum S. Basilii* (ib., pag. 198. D.). — In Galliis inter codd. abbatiæ S. Petri de Selincurte, diœc. Ambianensis, *Admonitio ad gentes et Pædagogus* (ibid. II, pag. 1198). — *S. Clementis Vita*, etc., in cod. bibl. Mediolan. (Ibid., I, p. 495.)

Paris., in *Bibl. publ.* (sec. catal. cod. tom. II) in cod. CMLI, A. C. 914, manu Baanis, notarii Aret hæ, Cæsareæ archiepiscopi, exarato, Clem. adhortatorius liber ad Græcos, cum scholiis marg. et *Pædagogus*, sed desunt libri I decem capita prima, et undecimi initium: in cod. CMLII et DLXXXVII (in quo ea quoque desunt, quæ in cod. CCCCLI, notavimus) *Pædagogii* libri III cum *Hymno in Christum*, et anonymi *Versibus* in *Pædagogum*. — In cod. CXXI. fragmentum, ubi de sancto Joanne, theologo et evangelista, agitur. — Cod. Paris., coll. S. J., qui integrum *Stromatum* opus complectitur, varias lect. Montfauc. enotavit et ad Potterum transmisit.

In bibl. Coisl., secundum Montf., in cod. LXXXVI, ex libro *Quis dives sit salvus*, historia quædam, quæ est quoque ap. Eusebium III *H. E.*, cap. 23 (pag. 140). — Loca Clem. occurrunt in cod. CXII et CXIII, in Collectionibus sententiarum, rerum moralium et interpretationum, e pluribus script. eceles. excerptarum (pag. 186, 187; sic quoque codd. Augus. Vind., teste Reisero, pag. 22 et 39 catal.); — in cod. CCLIX, in Anastasii responsionibus, etc. (pag. 305); — in cod. CCLXXVI, in Damasceni *Parallelis* (pag. 390); — in cod. CCLXXXIV, in Damasceni *Eclogis* (pag. 412).

Codices seqq. qui in Anglia asservantur, et a Pottero sunt collati, ab eo nominantur in *Præfat.* Oxonii: In cod. bibl. novi Collegii, *Cohortatio ad Græcos*, una cum duobus *Pædagogii* libris posterioribus eorumdemque nonnullis fragmentis: — in cod. Bodlei. et alio, qui exstat in bibl. regis, *Pædagogii* III libri. — Ad Clementis periochas, quas Eusebius operi *De præpar. evang.* inseruit, emendandas, utilis fuit cod. Eusebii in biblioth. Collegii J. Baptistæ. — Præter ea, secundum catal. in codd. Angl. et Hibern., etc., in cod. Barocc. Bibl. Bodlei. nr. V, sunt ex Clem. Alex. aliisque excerptæ sententiæ, etc.; — in codd. Bodl. MCCXXXII et

(a) Hæc Scholia, quæ ex codice Parisino evulgavit Reinholdus Klotz in sua editione Operum Clementis (Lipsiæ, 1830-31, in-12), exstant tomo II nostræ recensionis. EDIT. PATR.

MMXCIV, Clementis aliorumque glossæ ad VII Epp. canon. et Epp. catholicas min. N. T. — In bibl. Jacobæa nr. MMMMMMDLXXV (tom. II *catalog.*, p. 276), Clem. *Pædagogus*. — Dublini in cod. ccccxxviii Collegii S. Trinit. excerpta ex Clem. *Protreptico*, a Gent. Herveto verso, et ex *Pædagogo*.

Vindobonæ in bibl. Cæsar. in cod. xxxix, n. 5, et cod. L, est frag. ex Clem. oratione: *Quis salvetur dives?* (Lambec., *Comment.* III, pag. 190, seq., et 195.) — Monaci in bibl. Bavar., col. chart. clxx, orat. exhortatoria ad Græcos (*catalog. codd.* pag. 66). — Augustæ Vindel. *Stromatum* epitomes fragment. in cod. ex quo quædam restituta fuisse in ed. Commel. observavit Hæschel ap. Reiser., pag. 27 *cat.*, et Sylburg. in fine suarum not. ad Clement. Alex., ubi quoque memorat codd. Palat., in quorum uno recent. fuit *Pædagogus*, in aliis excerpta; atque cod. Guil. Xylandri HARL.

Græce scripta Clementis, hactenus memorata, prodierunt e bibl. Medicea, collato ad *Protrepticum* et *Pædagogum* etiam Rodulfi Pii, antistitis Carpenis, codice, recensente Petro Victorio, cujus præfatio ad Marcellum Cervinum, cardinalem S. Crucis (postea per xxi dies pontificem Max. Marcellum II), præfigitur, Florentiæ 1550, fol. Hæc editio manu Josephi Scaligeri passim notata fuit in bibliotheca Grævii. FABRIC. Exemplar, in membranis impressum, exstat Florent., in bibl. Magliabech., vid. Bandini *cat. codd. Gr. Medic.* I, pag. 12, et in præf. præmissa edit. *Epistolarum claror. Italorum et German.*, etc., Florent., 1759, tom. I, p. XLII, atque Hamberger *Z. N.* II, p. 489. In bibl. Leidensi est exemplar, cui nonnulla ascripsit Hadr. Junius. (*Catal. bibl.*, p. 35.) HARL.

Ex recensione et cum castigationibus Frid. Sylburgii. Heidelbergæ ap. Commelin. 1592, fol.

Latine *Protrepticus* et *Pædagogus* Gentiano Herveto, et libri VIII *Stromatum* Cyriaco Strozza (25) interprete, Florent. 1551, fol., apud Laurentium Torrentinum.

Protrepticus, *Pædagogus* et *Stromata* (26) Gentiano Herveto, Aureliano et Ecclesiæ Remensis postea canonico, interprete, cum ejus scholiis Basil. 1556, fol., ap. Froben. et 1566, fol., Paris. 1566, 8, 1572 et 1590, fol., et denique in *Bibliotheca Patrum Lygdunensi* tom. III, a. 1677, fol., ex Dan. Heinsii recognitione, et scholiis Herveti omissis.

Græce et Latine cum Herveti versione per Dan. Heinsium recensita, notisque et castigationibus Frid. Sylburgii et Danielis Heinsii, Lugd. Bat. 1616, fol. Hæc editio cum pluribus notis mss. Davidis Blondelli fuit in bibliotheca Samuelis Gruteri ecclesiastæ Harlemensis.

Clem. Alex. *Admonitio*, *Pædagog.*, *Stromat.* La-

(25) Papirius Massonus *Strozza Vita* tom. II *Elogior.*, p. 229: *Stromata item Clementis Alexandrini, adolescens cum esset, primus omnium Latinitate donavit.*

A tunc inter Franc. Rous *Mella Patrum*. Lond. 1630, 8, p. 149-292. HARL.

Recusa hæc editio additis Frontonis Ducæi notis, Paris. 1629, fol., et minus emendate 1641, *ibid.* et Coloniae (ive Wittebergæ potius), 1688, fol.

Clementem Alex. emendatissimum et auctum se habere, et in notis ad ipsum Clementem emendationes Heinsii diligenter examinatum se olim testatus est J. Crocius cap. 21 *Observat. in Nov. Test.*, pag. 172. Sed illa Clementis editio nunquam prodit.

In bibliotheca Jesuitica leges Clementem Alex. notis illustratum a Jacobo Deshans, S. J.; verum nec illæ notæ editæ sunt.

Plenior cæteris, cultior et ex codd. emendatior, B ed. cum notis Sylburgii, Heinsii, Wilh. Lowthii aliorumque VV. DD. est a Pottero curata: qui *Protrepticum* de integro vertit, in cæteris castigavit, ad Græca interpretationem Herveti, aliaque adjecit utilia. Est autem inscripta:

Κλήμεντος — *Clementis Alex. Opera quæ exstant, recognita et illustrata per J. Potterum*, episcopum Oxoniensem. Oxonii, e theatro Sheldon, sumpt. Ge. Mortlock, bibliop. Londinens. 1715, fol. Addita sunt supplementa, a Felto Itigioque edita, et fragmenta a Grabio collecta. Adjectus est Herveti *Comment. in Opp. Clementis. V. Acta erud.* a. 1717, pag. 97, sqq. — Recusa est illa editio Venetiis, ex typogr. Ant. Zatta, 1757, II voll. in fol. cum fragmentis novis ex Fabricio, ac *Vita Clementis* ex tomo III Adriani Baillet desumpta et Latine redita. Fabricius autem fragmenta, quæ in exemplo Potteri partim solummodo Græce exstant, partim in eo desiderantur, ex codd. mss. aut libris editis collegerat, et Gr. ac Lat. publicarat ad calcem tom. II *Opp. Hippolyti* ab ipso ed. pag. 66, sqq. — *Fragm.* sunt quoque in Gallandii *Bibl. vet. Patrum* II, pag. 153. HARL.

De scriptis Clementis Alexandrini diligentissime egit Nicolaus Nourrius libro tertio integro *Apparatus ad Bibliothecam Patrum*; nam et analysin singulorum post Abrahamum Scultetum, Eliamque Dupinium dedit plenior, et de doctrina ipsius atque ad varia Clementis loca observationes magno numero, et Chronographicam tabulam addidit qua Clementis supputatio cum Eusebiana et Syncelliana confertur, et de auctoribus, quos laudat Clemens, copiosius disseruit. Paris. 1705, fol. p. 622-1362. Vide etiam quæ de Clementis doctrina notavit Itigius in selectis *Hist. eccles.* capitibus, sect. II, pag. 250, sq. FABR. lis, quæ cum passim ad hoc caput, tum in Introduct. in *Hist. Lat. Gr.* II, 2, pag. 209, indicavi scripta, addi possunt:

I. G. Walchii *Exercitat. de Clemente Alex.* quæque erroribus, lenæ 1757, 4, rec. in ejusdem *Mi-*

(26) In Gentiani versione et commentariis plura reprehendit Nourrius, quem vide *Apparatu ad Bibl. Patrum*, pag. 902 sq. [et Potterus in præf.].

scelt. sacr. pag. 510, lib. III. — J. Fabric., in *Hist. A biblioth. Fabricianæ*, I, pag. 78 sq.

Fabricius in *Delectu argumentorum . . . pro veritate relig. Christ.* pag. 58, sqq., ubi de Clemente Alex. agit, quædam addit, quæ hic repetam :

« Adversus Guil. Whistonum, qui Clementis scripta tanquam juvenilia contemnit, I. Ern. Grubius in libello posthumo *Some instances of the defects and omissions in Mr. Whistons collection of testimonies*, Londin. 1712, 8 (27), pag. 11, ostendit ex lib. 1 *Strom.* pag. 276, jam *χρόνον μήκος* intercessisse, ex quo magistros suos audiverat Clemens, quos p. 274 testatur, sancte servasse beata dogmata, quæ a Petro, Jacobo, Joanne et Paulo acceperunt.

« Notæ in Clementem affectas se habuisse testatus est Ægidius Menagius, in *Menagianis*, tom. I, pag. 385.

« Inter Joannis Mariæ Borzini Ord. Prædic. affecta opuscula Oldoinus in *Athenæo Ligustico* refert Logicam Clementis Alexandrini explanatam. »

J. Tribbechovii *Diss. de vita et scriptis Clementis Alexandrini*, Halæ Magdeb. 1706, 4. Hæc quidem disp. nihil novi continet; sub finem tamen (§ xxv-xxx) bene colliguntur et recensentur navi Clementis, primum ii qui ad philologiam, deinde ii qui ad theologiam pertinent. — Altera ejusdem J. Tribbechovii *Diss. in Clementem Alexandrinum*, eaque de philosophiæ definitione, præmissa pleniore analysi libri 1 *Stromatum* ex *Apparatu Nourrii ad Bibliothecam PP. maximam*, Halæ 1706, 4, est ad meliorem librorum atque indiciorum quorundam Clem. intelligentiam interdum efficacior. Num Tribbechovius, quem in ultima paragrapho promississe videtur, continuaverit laborem, equidem ignoro, et fere dubito.

J. Jortin scripsit obs. in Clement. Alex. in suis *Remarks on ecclesiastical History*, Lond. vol. II, 1751, 8, pag. 553; — vol. II, 1752, pag. 378, 401.

Jo. Custph. Dommerichi *Progr. de λόγῳ Patrum* (præcipue Justinii martyris et Clementis Alexandr.), Helmstadt. 1760, 4. De λόγῳ Clem. acute doctèque Semlerus quoque disputat l. supra cit., — atque J. Ge. Arn. Oelrichs in *Comment. de vera et certa eorum qui medio secundo atque ineunte tertio sæculo floruerunt Patrum, de ratione s. relatione Filii, seu Verbi cum Patre sententia*, Gottingæ 1787, 4, p. 54, sqq.

Darstellung der moralischen Ideen des Clemens von Alexandrien und des Tertullian. Ein Beitrag zur Geschichte der Christlichen Sittenlehre, von Wilh. Münscher (prof. theol. Marburg.) in *D. Henke Magazin, für Religionsphilosophie, Exegese und Kirchengeschichte*, etc., tom. VI. Helmstadt. 1796, 8, nr. 6.

D. D. (h. e. Josephi Wassii) *Obs. in auctorem Titanomachiæ*, ap. Clem. Alex. laudatæ, in *Miscell.*

(27) Conf. Brüggemann. *View.*, etc., pag. 375.

(28) Conf. de hoc Ittigii suppl., *Acta erud.*, Lips., a. 1700, pag. 451, sqq. HARL.

(29) In adumbrationibus quæ exstant, nullæ ad

observat. vol. IV, tom. I, pag. 72, sqq., et K. *Obs. seu conjectanea quædam in Clem. Alex. Stromatum librum 1*, ibid. pag. 403 sqq. HARL.

Tho. Holzclau *Diss. de Clemente et ejus morali doctrina*, Wirceb. 1779, 8. Add. Rosenmüller, *Hist. Interpr. LL. S.*, tom. I, p. 209. Flügge, *Gesch. d. theol. Wiss.* tom. I, p. 177 sq., 343 sq.

Supplementum Operum Clementis Alexandrini.

Hoc cum præfatione erudita et fasciculo Miscellanearum ad *Hist. ecclesiasticam spectantium observationum* editum Lipsiæ 1700, 8, ab eodem præclaro doctore meo, Thoma Ittigio, complectitur (28) :

1. Librum piæ et lectione in primis dignum, qui inscribitur: *Τίς ὁ σωζόμενος πλούσιος; Quis dives salvetur?* Clementi hic disertè tribuitur ab Eusebio, III, 23, VI, 13, Hieronymo aliisque et Photio, qui codice cxi testatur in quibusdam exemplaribus hunc libellum fuisse loco octavi *Stromatum* libri. Unde non mirum, quod Anastasius Sinaita in psalmum VI (ap. Combess. tom. I *Auctar. noviss.*, pag. 966), *Ἐκ τινος τῶν στρωματικῶν Clementis λόγων* afferre se ait narrationem de Joanne apostolo, juvenem perditum persequente et ad frugem reducete, quæ capite ultimo hujus libri exstat, repetiturque inde ab Eusebio III, 23, *Hist.*, et aliis quos laudavi ad Abdiam V, 3, pag. 536. Codicis apocryphi Novi Test. meminit iterum Anastasius pag. 934, ubi Clementem *τὸν ἱστορικὸν Ἀλεξανδρεῖα* appellat. Igitur haud dubie Clementis est, non Origenis, licet in ms. Vaticano Origenis in Jeremiam homilias adjunctus, atque inde sub falso Origenis nomine editus sit a Mich. Ghislerio tom. III *Commentar. in Jeremiam* (Lugd. 1633, fol.), p. 262, cum versione Jo. Matthæi Caryophili. Sed in præfat. c. 7, § 4, ipse errorem Ghislerius agnovit, et Clementi vindicandum illum librum statuit, sub cujus nomine cum nova versione et notis edidit Franciscus Combessius, nullo alio ms. codice usus, in *Auctario noviss. Bibliothecæ Patrum*, tom. I, pag. 1672, fol. Ex Combessii editione recusus Latine in *Bibliotheca Patrum*, Lugd. a. 1677, tomo III, ac Græce et Latine cum succinetis J. Felli, Oxoniensis episcopi, scholiis, Oxon. 1683, 12, e theatro Sheldoniano, sed notis Combessii omissis, quas suæ tamen editioni præter Felli scholia, et varias et Ghisleriana et Combessiana lectiones, Ittigius adjunxit. FABRIC. Rec. Oxon. in ed. Potteri Felli quæ notis subjectis textui quem excipiunt p. 961 sq. notæ Combessii. HARL.

2. *Adumbrationes in aliquot epistolas canonicas*, ex veteri Latina versione, de qua Cassiodorus c. 8 *Institut. divinarum litterarum: In epistolis canonicis Clemens Alexandrinus presbyter, qui et Stromateus vocatur, id est, in Epistola S. Petri prima, S. Joannis prima et secunda, et Jacobi* (29) *quædam Attico* (50)

Epistolam Jacobi, sed in Epistolam Judæ leguntur. Et de Epistola Judæ ineminit etiam Eusebius VI, 14, ubi Clementis Ὑποτυπώσεις refert.

(30) I. e. Græco.

sermone declaravit. Ubi multa quidem subtiliter, sed aliqua incaute locutus est: quæ nos ita transferri fecimus in Latinum, ut exclusis quibusdam offensivis purificata doctrina ejus securior potuisset hauriri. Clementem in *Hypotyposeon* libris etiam Epistolas catholicas interpretatum testantur Eusebius iv, 14, *Hist.* et Photius cod. cix. Verisimile igitur, ex illo opere (31) Cassiodorum, *Adumbrationes* hasce, quo ipso forte vocabulo Græcum Ὑποτυπώσεων exprimere voluit, excerpendas curasse, quas Latine Ittigius dedit post editiones in *Bibliothecis Patrum*, Paris. 1575 (tom. VI Par. 1576, fol.), 1589, 1654, et Lugd. 1677, et post editionem Oxoniensem ad calcem libri *De divite salvando* 1683, 12 (in ed. Potteri pag. 1006, sqq.).

3. *Fragmenta Clementis Alex. a Jo. Fello collecta ex Nicetæ in Jobum et Corderiana in Lucam Catena, quibus alia Ittigius addidit tum ex eadem in Jobum, tum ex Nicetæ in Matthæum Catena, ex Eusebio item atque Œcumenio. His cæterisque, quæ in præfatione etiam monet adjungenda esse, addi potest fragmentum Clementis, quod exhibet Catena in Pentateuchum, Latine edita a Francisco Zephyro, p. 146, licet consimilia quodammodo legantur v Strom., pag. 564: Nomen illud mysticum quod vocant tetragrammaton, quo tantum muniebantur illi, quibus adytum pervium erat, sonat Jehovah, quod interpretatur qui est et qui erit; candelabrum vero, quod australem plagam adstabat altaris, septem planetas referebat, qui per meridianam regionem circumagi nobis videntur, cui terui utrinque rami consurgunt, quoniam sol quasi candelabrum mundi mediis inter alios planetas divina sapientia libratus sua luce superiores aræ lustrat et inferiores. Ad alteram partem ipsius aræ posita erat mensa, in qua panes proponebantur, quod ex ea parte cæli flatus nobis vitales et almi adspirent.* FABR. Hæc et plura alia, a Græbio collecta, etiam id, quod Fabr. h. l. produxerat, reperiuntur in Oxon. Potteri edit. p. 1011 sqq. Editioni Venetæ Potter. ea, quæ Fabric. calci edit. suæ Hippolyti adjecerat, esse addita, supra me jam monere memini. HARL.

Scripta Clementis deperdita.

1. *Hypotyposeon* (32) sive compendiosarum S. Scripturæ enarrationum libri VIII, ex quibus petita videntur, quæ hodieque exstant, excerpta Theodoti, et Adumbrationes in aliquot Epistolas catholicas, ut jam dixi. Meminit Euseb. i, 12, ii, 1, 9 et 15, et vi, 13 et 14, *Hist.*, Hieron. in *Catalogo*, c. 38, Photius cod. cix, cxi. Fragmenta ex illis præter Eusebium locis laudatis et Œcumenium in Epistolas Pauli, servavit *Chronicon Alex.* p. 924 edit.

(31) Levia sunt, quæ conjecturæ huic opponit Nourrius, pag. 1320.

(32) De hoc vocabulo, quod brevem et succinctam (quæ compendio et ὡς ἐν τύπῳ fit) expositionem significat, dixi ad Sexti Empirici libros Hypotyposeon Pyrrhonianum.

A Cangii, S. Maximus ad Dionys. c. 1 *De mystica theol.*, pag. 17, et Jo. Moschus in *Prato spirituali*, cap. 176 (33), quem locum, cum laudasset Baronius ad A. C. 31, n. 40, ut probaret Petrum a Christo baptizatum esse, Richardus Montacutius lib. ii *Originum eccles.* pag. 52: *En tibicinem, inquit, ruituro alioqui parieti! Clemens ὁ πολυμαθῆς adnotatur in partes ex Hypotyposibus, sed citatus a Sophronio in Prato spirituali. Neque enim Baronius Clementis, credo, vidit Hypotyposes. Certe magnus auctor Clemens, licet nimis interdum credulus apocrypticis narrationibus et rumoribus ab incerta traditione. Secundo criticorum quidam nominatissimi opus illud Hypotyposeon non lectum sibi visum (sed περὶ παντὸς ὄντος καὶ μὴ ὄντος judicant critici) devocant in quæstionem. Quod si exstaret, multiplici procul dubio doctrina, ut ille alter λόγος στρωματέως nos recrearet. Sed an ille antiquissimus et eruditissimus Pater tale aliquid retulerit in Hypotyposibus, tum tandem intelligemus, cum Patres Societatis qua summa polent gratia et auctoritate apud hodiernum patriarcham Alexandrinum, illud opus tessellatum in usum publicum Ecclesiæ impetraverint. Scribebat enim aliquando doctissimus Fronto litteris ad clarissimum Savilium missis, apud illum patriarcham librum hunc exstare.*

2. *Σύγγραμμα Κλήμεντος τοῦ Στρωματέως εἰς τὸν προφήτην Ἀβρῶς* memorat Palladius in *Historia Lausiaca*, pag. 147 edit. Meursii.

3. *Περὶ προνοίας*, ex quo fragmenta apud S. Maximum tom. II Opp., pag. 144, 152, itemque aliud ex mss. Reg. apud Nourrium, pag. 1336 sq. *Apparatus ad Bibl. Patrum.* Fragmentum insigne ex Clem. Alexandr. libro i *προνοίας* exstat apud Anastas. Sinaitam quæst. xcvi. FABR. — Frag. in Pott. edit. pag. 1016, sq., — et in append. Fabr. in edit. Veneta. In cod. Laurent. Med. esse excerpta ex Clem. sermone *De providentiâ*, ex Bandin. i, pag. 402, supra jam adnotavimus. HARL.

4. *Περὶ τοῦ Πάσχα σύγγραμμα.* Euseb. iv, 26, vi, 13; Hier. *De script. eccles.*, c. 38; Phot. cod. iii. Fragmenta in *Chronico Alex.*, pag. 7 edit. Cangii. Et in Petavii *Uranologio*, pag. 214. In hoc libro testatus, Eusebio teste, fuit Clemens, se a fratribus adactum ad scripto consignandas *παράδοσεις*, quas ab antiquioribus presbyteris acceperat. Per has nolim Constitutionum apostolicarum opus intelligere cum doctissimo Beveregio; sed illud ipsum de Paschate opus, in quo traditiones antiquiorum de hoc argumento exposuerat. [Fragm. in Potter. edit. pag. 1017.]

5. *Διαλέξεις περὶ ῥηστείας.* Hieron. *De jejuniis*

(33) Fragmenta v. in præf. Ittigii ad suum Supplement. et edit. Potter. Oxon., pag. 1014 sqq., et pag. 1023. — Jacturam Hypotyposeon valde dolet Semler. l. c., pag. 155. Conf. Jo. Franc. Buidei, *Isagoge ad universam theologiam*, pag. 345. HARL.

disceptatio, quasi legisset *διάλεξις*, non *διαλέξις*. A allegorice interpretandis, Strom. vi, pag. 580: Apud Photium tantum est *Περὶ ῥηστειας*.

6. *Περὶ καταλλαγας*. Hieron. *De obtrectione, liber unus*. Phot. *Περὶ κακολογίας*. [Vid. fragm. in Pott. ed. pag. 1020, sq.]

7. *Προτρεπτικὸς εἰς ὑπομονήν*, ἢ πρὸς τοὺς νεωστὶ βεβακτισμένους. Euseb. vi, 13, *Histor.*

8. *Κανῶν ἐκκλησιαστικῶς*, ἢ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους. Hieron. *De canonibus ecclesiasticis et adversus eos qui Judæorum sequuntur errorem, liber unus, quem proprie Alexandro, Hierosolymorum episcopo, προσεφώνησε*. Canonum apostolicorum collectionem, quæ hodie exstat, per hoc opus ab Eusebio et Hieronymo innui, non crediderim. Sane Photius, qui mox lectos a se canones apostolorum cod. cxii commemorat, Clementis, Romani, sub nomine, inter ea, quæ a Clemente Alex. scripta non ipse legit, sed memorari tantum ab aliis meminit cod. cxii, referi *Περὶ κανόνων ἐκκλησιαστικῶν κατὰ τῶν ἀκολουθούντων τῇ τῶν Ἰουδαίων αἰδήνῃ*. Atque unius, non duorum scriptorum hunc esse titulum, Eusebius et Hieron. dubitare nos haud sistant. Fragmentum Clementis Ἐκ τοῦ κατὰ Ἰουδαίων τῶν servatum in Nicephori CPol. *Antirrheticis* mss. Græce et Latine edidit Nourrius p. 1334, *Apparat.* [et in Fabr. append. in ed. Pott. Veneta, circ. fin.]

9. Ὅροι διάφοροι. Jo. Veccus de processione Spiritus S., apud Allatum in Græcia orthodoxa, tom. I, pag. 248: Ἀλλὰ καὶ ὁ Κλήμης ὁ Στρωματεύς ἐν εἰς συνέθετο διαφόροις ὄροις ὥστε πικρὸς εἰσεβοῦς δόγματος προηγεῖσθαι αὐτοὺς τῷ βουλομένῳ θεολογίαν μετιέναι, ὀριζόμενος τί πνεῦμα, καὶ ὁσαυτῶς λέγεται πνεῦμα, φησὶ· Πνεῦμα μὲν ἐστὶ λεπτὴ καὶ ἄδλος καὶ ἀσχημάτιστος ἐκπορευτικὴ ὑπαρξίς. [In append. Fabric. in edit. Veneta.]

10. Plura scripta sua sive memorat sive promittit Clemens ipse (34), ut *De principiiis*, Strom. iii, p. 431: Ἀλλὰ πρὸς μὲν τούτους (Μαρτυριστάς) ἀπὸτ' ἂν τὸν Περὶ ἀρχῶν διαλαμβάνωμεν λόγον, ἀκριβέστατα διαλεξόμεθα. Libro, *Quis dives salvetur?* § 26, *ὅπερ ἐν τῇ ἀρχῶν καὶ θεολογίας ἐξηγήσει μυστήριον τοῦ Σωτήρος ὑπάρχει μυσθῆν*. Iterum meminit hujus tractationis, in Strom., D pag. 434: Ἐπειδὴν δὲ περὶ τῶν ἀρχῶν διαλαμβάνωμεν, etc. Hic est ἀρχικὸς λόγος, de uno Deo, qui per legem et prophetas atque Evangelium prædicatur, quem promittit, Strom. iv, pag. 510, licet jam de hoc argumenta quædam dixisset iii, pag. 457, seq.

De prophetia. Strom. v, pag. 531: Καὶ ὅτι ποτὲ ἐστὶ τὸ ἄγνωστο πνεῦμα, ἐν τοῖς Περὶ προφητείας καὶ τοῖς Περὶ ψυχῆς ἐπιδειχθήσεται ἡμῖν. Adde iv, pag. 511.

De membris et affectibus, quando de Deo dicuntur,

Ἀλληγορεῖσθαι δὲ τινα ἐκ τούτων τῶν ὀνομάτων, ὁσιώτερον, ἢ δὴ καὶ προτόντος τοῦ λόγου κατὰ τὸν οἰκίον καιρὸν διασαφήσομεν.

De angelis. Strom. vi, pag. 631: Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων ἐν τῷ Περὶ ἀγγέλων λόγῳ προλούσης τῆς γραφῆς κατὰ καιρὸν διαλεξόμεθα.

De diabolo. Strom. iv, pag. 507: Ἀλλὰ πρὸς μὲν τὰ δόγματα ἐκεῖνα εἰ μετενσωματοῦται ἡ ψυχὴ, καὶ περὶ τοῦ διαβόλου κατὰ τοὺς οἰκειοῦς λεχθήσεται καιροῦς.

Περὶ γενέσεως κόσμου. Strom. vi, pag. 698; *Περὶ τῆς ἀνθρώπου γενέσεως*, Strom. iii, p. 466. Hinc Eusebius *De Clemente*, vi, 13, *Hist.*: Ὑπὸ σκρεῖται δ' ἐν αὐτοῖς καὶ εἰς τὴν γενέσειν ὑπομνηματιεῖσθαι.

De Ecclesiæ unitate et excellentia, Strom. vii, pag. 765: Ἀλλὰ καὶ ἡ ἐξοχὴ τῆς Ἐκκλησίας καθ' ἅπερ ἡ ἀρχὴ τῆς συστάσεως κατὰ τὴν μονάδα ἐστίν, πάντα τὰ ἄλλα ὑπερβάλλουσι καὶ μηδὲν ἔχουσα ὁμοίον ἢ Ἴσον ἐαυτῇ. Ταυτὶ μὲν οὐν ὕστερον.

De officiis episcoporum, presbyterorum, diaconorum et viduarum videtur promittere se alio opere acturum iii, ult. *Pædagogii*, pag. 265.

De animi ὀπηρῖκα ἂν περὶ ψυχῆς διαλαμβάνωμεν, Strom. iii, pag. 432. Adde iv, p. 591. [Fragm. Potter. pag. 1020.]

De resurrectione, *Pædagog.* ii, 20, pag. 199: Ὡς ἐν τῷ Περὶ ἀναστάσεως διὰ πλειόνων δηλωθήσεται, et lib. i, c. 6, p. 104: Ἀλλὰ γὰρ αὐθις ἡμῖν σαφέστερον τοῦτο ἐν τῷ Περὶ ἀναστάσεως δηλωθήσεται.

De nuptiis, ἐν τῷ γαμικῷ διέξιμεν λόγῳ. *Pædagog.* iii, 8, p. 237. Nisi forte respicit, quæ ii, 10, *Pædagogii* de illo argumento, aut tertio *Stromatum* disseruit. [Fragm. Potter. pag. 1022.]

De continentia, καὶ τοῦτο ἐν τῷ περὶ ἐγκρατείας ἡμῖν δεδήλωται, *Pæδαγογ.* ii, 10, p. 193. In eodem forte λόγῳ disputaverat de eo, quid vere sit turpe et obscenum, quod ii, 6, *Pæδαγογ.* p. 169, testatur se fecisse: *Διελήψαμεν δὲ βαθυτέρῳ λόγῳ ὡς ἀρα οὕτε ἐν ὀνόμασιν, οὐδὲ μὴν ἐν τοῖς συνοσιαστικῶς μορφοῖς καὶ τῇ κατὰ γάμον συμπολοκῇ ἢ τοῦ ὅπως ἀσχροῦ προσηγορία τάττεται*. Videtur itidem librum tertium *Stromatum* innuere, in quo pag. 434, diserte: Ὁ δὲ περὶ ἐγκρατείας ἡμῖν προδαινέτω λόγος.

Adversus hæreses, Strom. iv, pag. 510, ubi se unum Deum adversus illas demonstraturum promittit. Contra philosophorum sententias de summo bono, in Strom., pag. 419. Contra hæreticorum γράσιν profanam, vii Strom., pag. 722. Sed forte non peculiaries hi libri fuerunt, verum ut in *Stromatis* passim facit, ita et in *Hypotyposibus* hæreticos illos et philosophos oppugnare potuit.

(26) Confer Nourrius, pag. 1337 seq. [et indicem scriptorum a Clem. Alex. citatorum].

LECTORI S.

(Ed. Oxon. 1715.)

Cum mihi semper in votis fuerit, primo ut Christianæ Ecclesiæ, deinde ut Reipublicæ litterariæ pro viribus inservirem; non posse videbar horas illas, quæ cum c. Regii S. theologiæ professoris munere, tum a reliquis, quæ mihi incumbunt, curis ac negotiis vacabant, cuiquam alii studio vel jucundius vel utilius impendere, quam emendandis, explicandis, publicique juris faciendis Clementis Alexandrini, antiquissimi doctissimiq. Patris, operibus, quæ supersunt.

Prima igitur cura fuit ut auctorem ipsum, quam fieri potuit, integrum et emaculatum exhiberem. Quo sine non solum impressos codices universos evolvi, in quibus, si Victorianum et Sylburgianum excipiamus, nihil fere accurati est; sed etiam manuscripta, quæcunque reperire potui, exemplaria diligenter perlegi, et perfecta cum editis contuli. Porro Cohortationem ad Græcos manuscriptam, una cum duobus Pædagogi libri posterioribus, eorundemque nonnullis fragmentis, suppeditavit Novi apud Oxonienses Collegii bibliotheca. Trium Pædagogi librorum codicem unum Bodleii, et huic in omnibus fere concordem alterum præbuit augustissimi regis nostri Bibliotheca. Ad insignes illas Clementis nostri periochas pristinæ sanitati restituendas, quas operi De præparatione evangelica inseruit Eusebius, non leve adjumentum attulerunt Abri ejus impressi, manuscriptumque exemplar, quod apud nos in Collegio D. Joannis Baptistæ asservatur. Veterum exemplarium inopiæ remedium non raro attulerunt antiquorum scriptorum libri, Platonis præsertim ac Philonis Judæi, e quorum posteriori non breves tantum sententias, sed integras etiam paginas, nonnullis omissis, aliis mutatis vel in epitomen redactis, prout instituto suo optime conveniebat, idque celato nonnunquam auctoris nomine, in Στρωματεῖς suos Clemens transtulit. Scriptum Stromatum exemplar nulum oculis meis perlustrare hæcenus licuit. Verum hoc me, cum infortunio, tum onere levavit vir clarissimus Bernardus Montefalconius, qui pro acerrimo, quo semper ardet, humaniores litteras promovendi studio variantes lectiones non solum ex Ottoboniano, qui eorum proliziora quædam fragmenta, sed ex Parisiensi etiam codice, qui integrum Stromatum opus complectitur, accurate descriptas ad me transmisit; quas, cum paulo serius advectæ non antea ad manus meas pervenerunt, quam priores quatuor libri, cum quinti principio, e prælo evasissent, ad calcem operis simul exhibendas curavi.

S. Scripturæ, necnon aliorum veterum librorum vocibus a Clementis nostri verbis distinguendis, quod nemo hæcenus satis accurate præstitit, non parvus quidem labor, verum ei, qui auctorem hunc explicandum susciperet, in primis necessarius, impendendus fuit. Latinam vero versionem, seu novam concinnare, seu veterem emendare, majoris adhuc operis res erat. Nam Herveti interpretatio, quæ in hominum manibus ut plurimum versatur et posteriorum Clementis Editionum comes est individua, licet a doctis antehac viris in melius sæpe mutata; adhuc tamen in multis ab auctoris mente adeo aliena, in aliis manca et imperfecta, in quamplurimis ambigua et obscura est, ut sæpe in ipso Clemente nihil magis quam Clementem desideres, nec raro Latina potius a Græcis, quam hæc ab illis lucem expectent; et qui hanc denique, prout res exigit, corrigendam susciperet, Augæ plane stabulum purgare videretur. Proinde Cohortationem ad Græcos ex Græca Latinam iterum fecimus, ad Pædagogi forsitan ac Stromatum etiam libros progressuri, nisi alta nos studia, quæ diutius intermittere haud licuit, eo tandem compulsissent, ut de Herveto potius ad Græcum textum accommodando deinceps cogitarem; qui, prout nunc apparet, etiamsi parum elegans et ornatus, in plerisque tamen, uti spes est, haud plane infidus habebitur Clementis interpres.

Græco ac Latino textui Sylburgii, Heinsii, aliorumque doctorum virorum Notas adjunximus, quas libri antehac editi, cum a se invicem, tum ab ipso etiam auctore nimium remotas in calce totius operis exhibentes, ingratas studiosis lectoribus moras injiciunt. His alias immiscuimus e philologicis hujus ac proxime superioris sæculi scriptoribus a nobismetipsis undique excerptas. In margine codicis sui, quem mihi, cum ad quartum Stromatum librum pervenissem, moriens legavit, nonnulla annotaverat Græbius ὁ μακροπτερός. Post nullum verò mihi memorandus est W. Lowthius, Ecclesiæ cathedralis Winton. præbendarius dignissimus; qui non solum perpetuus fere in Clementem notas ultro mihi obtulit, sed etiam Cohortationem ad Græcos, et octo Stromatum libros pro diversa materiæ, qua constant, ratione, quatenus fieri potuit, in capita redegit. Hæc autem infra, propriis auctorum nominibus distincta, et suis quæque locis disposita, reperientur. Alios præterea rogati amicos doctosque viros, ut symbolas suas conferrent; omnibus, qui ad auctorem nostrum illustrandum emendandumve aliquid tribuissent, gratias, quas possem, maximas habiturus. Utrum his usibus quadantenus inservire poterint, quæ nos e tenui nostro penu deprompsimus, æquus lector facile judicabit. Hæc porro excipiunt quæ de Clemente ejusque scriptis collegit vir clarissimus Joannes

Albertus Fabricius, una cum auctororum, quos laudavit Clemens, Indice locupletissimo; cui nos alterum adiecimus, qui S. Scripturæ sententias ab eo adductas monstraret. Sequitur Herreti Commentarius; ne quid eorum, quæ reliquæ Clementis editiones exhibent, in hac nostra desideretur. Agmen claudunt Indices duo, rerum prior, verborum posterior; quos maxima quidem ex parte Sylburgio debemus. Postrema, cum editionem Sylburgianam ac Parisienses duas in manibus doctorum præcipue fuisse viderem, harum paginas in Græci textus, illius vero in Latini margine curavi perpetuo describendas.

Hæc præcipue sunt, amice Lector, quæ de hac nostra Clementis Alexandrini editione admonitum te vellem. Quod si ea paulo quam exspectaveras serius prodeat, vel si publici nunc juris facta votis tuis minus respondeat, id aliqua saltem ex parte oculorum meorum imbecillitati imputes, rogo; quæ cum in Pædagogo versantem primo invasisset, adeo tandem invaluit quinto Stromatum libro sub prælo sudante, ut alienis multo plus quam propriis deinceps fidere dura me, sed prorsus ineluctabilis, necessitas cogeret. Quod si quam tibi seu voluptatem seu utilitatem hi nostri labores attulerint, hanc vicem reddere ne dedigneris, ut Deo nos Opt. Max. precibus tuis commendes. Vale.

Dabam Londini, xiii Kal. Septemb. A. D. MDCCXV.

Lipsiæ 1851-54 prodit, sed Græce tantum, nova Clementis Operum editio, curante Reinholdo Klotz, phil. doct. (a). Quid in hac recensione præstiterit editor, ipse in præfationibus suis sic explicat :

PRÆFATIO TOMI I.

Carolus Ernestus Richter vir clarissimus, is qui Bibliothecam hanc sacram ante paucos hos annos edere cœpit, cum qua me est amicitia complexus, a me petisset, ut quemadmodum ipse Josephi et Philonis Judæorum opera edidisset, ita ego Clementis Alexandrini scripta edenda curarem; quanquam me non præteribat quam operosum hoc esset quamque difficile negotium, non tamen putavi operam meam quantulamcumque roganti amico ac pene postulanti recusandam esse ac deprecandam: quam ob causam si quid cui vires mæx haudquam pares esse videantur susceperim, id magis facilitate mea, qua amicorum voluntati semper putavi esse inserviendum, quam alia ulla culpa mea contigit.

Neque vero ex mihi præscriptæ erant leges, ut aut novis libris anquirendis aut aliis adjumentis criticis undique conquirendis novam horum scriptorum recensionem instituerem, sed ut quæ optima haberetur editio, eam litteris mandarem, ac si quid aperte peccatum deprehendissem, id corrigerem atque emendarem: qua ego in re si quando plus quam receperam præstare conatus sum et quavis fere pagina ab iis, qui ante me orationem Clementis constituerant, discedendum esse duxi, id ut feret et res ipsa flagitabat et a multis me spero hoc nomine, quod ultro exsolvi, bonam gratiam inivisse: ea enim huic scriptori cecidit sors, ut cum a Friderico Sylburgio discesserit, qui majorem et utiliorem in eo operam ponere aut posset aut vellet, editorem inveniret neminem. Namque Joannes Potterus, qui superiore sæculo ineunte scripta Clementis edidit, etsi ita optime est de eis meritis, quod libros scriptos diligenter accurateque contulit; non proinde tamen ac libri postulabant optimi locos corruptos emendare ausus est atque conformare. Itaque sæpe accidit, ut scriptura ea, quam et libri tærentur et ipse duceret probandam, in adnotatione dentaxat locum obtineret: aperta librorum mendam non tollerentur. Sylburgius contra quanquam præter editionem P. Victori uno libro Palatino usus est, multa tamen ab eo sunt emendata vitia et omnis cura atque opera in singulis universisque exponendis posita.

Quod cum ita sit, non spero futurum, ut quisquam hac de re mecum dissentiat, quod Sylburgii editionem malui quam Potteri sequi, ita ut hanc cum illa diligenter conferrem et si quid a recen-

Arioribus criticis sive ex libris sive de conjectura rectius constitutum vidissem asciscerem, qua in re quod quantumque unicuique debeatur: dicitur eo volumine, quod criticam adnotationem continebit.

Tum in emendandis his Clementis libris usum scholiis Parisiendis nondum editis, quæ editioni nostræ adjicientur.

Deinde præter quam quod quæ viri docti hic illic de Clementis locis præceperant, studiose collegi et sicubi usus iis erat, in meam rem converti, etiam ea, quæ Villosionius in *Epistolis Vinariensibus* inde a pag. 92-97, de locis quibusdam Clementis scripta e bibliotheca Vinariensi foras delit, exçussi. In his vero virorum doctorum adnotationibus etsi nonnulla ita erant declarata, ut et assensum meum tulerint nec ego dubitaverim quam proposuerunt scripturam recipere; multa tamen esse cognovi ita comparata, ut qui caute criticum agat, aut in dubitationem vocare ea debeat aut plane rejicere. Itaque quos locos viri docti pro corruptissimis habuerunt multos, eos ego mihi videor aut mutata interpunctione aut faciliore quadam medicina quam quæ istorum fuit persanavisse. Cujus rei quamvis permulta possim exempla edere, id tamen tum declarabitur, cum id agemus.

Quod ad libros scriptos attinet, antistare cæteris videtur ille liber, qui asservatur in bibliotheca novi apud Oxonienses Collegii, qui tamen præter *Cohortationem ad Græcos* duo tantum posteriores *Pædagogi* libros continet. Eum potissimum his in libris sequendum existimavi. Præter enim quam quod plerumque meliores exhibuit scripturas, deteriores sprevit, interdum singula vel plura etiam supplevit verba, quæ librorum negligentia in aliis libris videmus esse ommissa, ut *Protrept.*, § 2, p. 3, ed. Pott., hæc verba: *Καὶ τῶν δραμῶν τοῦ ὑποκριτοῦ θυμηδίας θεάματα*, quæ quin ab ipso Clemente profecta sint non potest esse dubium. *Ibid.*, § 11, p. 11, ed. Pott., hæc verba ex eo adjicienda duxi: *Καὶ πλῆρῃς ἀρχαίου κυβερνήσια*. Est enim boni critici non solum quæ merito sunt suspecta rejicere, verum etiam si quid librorum incuria amissum sit, id quantum in se est reprehendere.

Versus quos multos laudat Clemens ita studui constituere, ut exceptis paucis quos aperte viderem esse depravatos, et metro et sententiæ poetæ satis facerem, præsertim cum in adnotatione critica quæ in libris esset scriptura essem indicaturus. Alii sic erant cum Clementis oratione conjuncti, ut separari

(a) *Bibliotheca sacra Patrum Ecclesiæ Græcorum. Titi Flavii Clementis Alexandrini Opera omnia. Recognovit Reinholdus Klotz Lipsiæ, 1850-54, sumptibus E. B. Schwickerti, in-12, vol. 1-1.*

et disponi non possent. Na *Pædagog.*, lib. II, § 109, p. 255, ed. Pott. *τί γάρ φρόνιμον γυναικείας ἐργασιαυτο* intacta reliqui, quoniam his Clemens pro suis usus est, quanquam paulo post *Pædagog.*, lib. III, § 7, p. 254, ed. Pott., versum eum, quem fecit Aristophanes, recte sic scriptum habet :

Τί γάρ γυναικείας φρόνιμον ἐργασιαυθα....

Itemque *Pædag.*, lib. II, § 25, p. 184 sq., ed. Pott. hæc verba sicut vulgo legebantur edidi : *Ὅν ἐστὶ τὸ ζῆν οὐδὲν ἀλλ' ἢ κῶμος, κραιπάλῃ, βαλαρευία, ἀκρατος, ἀμίδες, ἀργία, πότος*, in quibus ut concedam Clementem ante oculos habuisse comici poetæ versum, non tamen queo neque Marklandi probare rationem, qui *Explicitat. vet. auct.*, p. 247, sic hæc verba scribi voluit :

Ὅν ἐστὶ τὸ ζῆν οὐδὲν ἀλλ' ἢ κραιπάλῃ, Κῶμος, βαλαρευί, ἀκρατος, ἀμίδες, ἀργία, Πότος;

neque cum Porsono facere, qui *Adversar.*, p. 300 sq., hos voluit esse versus :

Ὅν ἐστὶ τὸ ζῆν οὐδὲν ἀλλ' ἢ κραιπάλῃ, Βαλαρευί, ἀκρατος, ἀμίδες, ἀργία, πότος.

Ac primum quidem verba ista *Ὅν ἐστὶ τὸ ζῆν οὐδὲν ἀλλ' ἢ* — aperte videntur esse Clementis, ut *Pædag.*, lib. II, § 1, p. 163, ed. Pott., ubi hæc verba leguntur : *Ὅς οὐδὲν ἀλλ' ἢ ῥαστήρ ἐστὶν ὁ βίος*, quæ nihil habent cum versu commune : tum in Porsoni ratione, qui verbum *κῶμος* ab librariis illatum sit intelligi non potest, nisi forte ex eo exstitisse ais, quod ascriptum fuerit *ὁ κωμικός φησιν*.

Quemadmodum igitur his in locis malui librorum auctoritati morem gerere, quam cum incerta et verisimilia consectorer, a regula severæ criticæ declinare, ita alibi non dubitavi conjecturis tantum tribuere, ut libris posthabitis eas recipere aude-rem. Quod quanquam pluribus locis factum est, unum tamen satis habeo asferre, ubi certam quamdam conjecturam meam incertæ atque laud scio an absurdæ omnium librorum scripturæ anteferendam esse arbitratus sum. *Pædag.*, lib. III, § 49, p. 283, ed. Pott., ubi hæc verba sunt in libris : *Ἐτι δὲ αὐτουργικῶς προκομίζειν χρῆ ἐκ τοῦ ταμείου τὰς γυναικείας ὡν δουλῆσθαι, καὶ τῷ μύλῳ προσελθεῖν οὐκ ἀσχερὸν αὐτάς· οὐδὲ μὴν περὶ τὸ ὕψος ἀσχολεῖσθαι, ὅπως θυμῆρες ἢ τάνδρι, δνειδος οἰκουρῶ γαμετῆ καὶ βοηθῶ*, ubi cum alius *περὶ τὸ ὕψος* conjecisset esse scribendum, alius *περὶ τὸ ὕψος*, utrumque Sylburgius recte reprobavit, quod alterum supra commemorari diceret, alterum post esse dictum, in eo tamen falsus, ut opinio mea fert, quod librorum scripturam quodam modo posse explicari ratus est : quod quam parum ei successerit tacendum arbitror. Illud dico qui diligenter Homerum lectitaverit cognitumque habeat Clementis studium hæc egregia carmina quotiescunque occasio data est in usum suum transferendi, eum non dubitaturum quin recte hæc verba a me sic sint scripta : *Ὅδὲ μὴν περὶ τὸ ὕδωρ ἀσχολεῖσθαι, ὅπως θυμῆρες ἢ τάνδρι, δνειδος οἰκουρῶ γαμετῆ καὶ βοηθῶ* : poeta enim præclare hoc mulieris officium *Odys.*, K, v. 358 sqq., his verbis descripsit :

Ἡ δὲ τετάρτη ὕδωρ ἐφόρει, καὶ πῦρ ἀνέκαιεν Πολλὸν ὑπὸ τρίποδι μεγάλῳ· ἰαλντο δ' ὕδωρ. Αὐτὰρ ἐπειδὴ ζέσσαν ὕδωρ ἐνὶ ἥροπι χαλκῷ, Ἔς β' ἀσάμινθον ἔσασα, λδ' ἐκ τρίλυδος μεγά-

θυμῆρες κεράσσασα, κατὰ κρατὸς τε καὶ ὤμων, Ὅφρα μοι ἐκ κάματον θυμοφόρον εἴλετο γυλιῶν,

ubi quemadmodum hunc versum :

θυμῆρες κεράσσασα κατὰ κρατὸς τε καὶ ὤμων, rectius quam Fr. A. Woltus fecit interpunxi, ita *Iliad O*, v. 176 sq. videtur esse scribendum :

Πανσόμενόν σε κέλευσε μάχης ἠδὲ πολέμοιο Ἐρχεσθαι μετὰ φῦλα θεῶν, ἢ εἰς ἄλα διαν, pro eo quod idem Wolfius edidit *πανσόμενόν σ' ἐκέλευσε*. Cf. *Iliad. B*, v. 28 et 65.

Θωρήξαι σε κέλευσε κερηκομῶντας Ἀχαιοῦς, Πανσυδίῃ. et *Ω*, 175.

Ἀσσασθαι σε κέλευσεν Ὀλύμπιος Ἐκτοραδῖον. In isto vero Clementis loco vel verbum *θυμῆρες* satis arguit esse scribenti Homeri versum ante oculos obversatum. Quapropter apud peritos iudices nulla debet esse de conjectura mea dubitatio.

PRÆFATIO TOMI II.

Etsi in præfatione quam ad primum Clementis volumen adjuncti satis est explicatum quid in hac editione adornanda secutus sim, tamen videtur de his quoque *Stromatorum* libris breviter dicendum, ne quæ ego tum de iis potissimum libris qui volumine primo continenter dixeram, ea de his quoque libris dicta esse videantur. Horum enim librorum longe alia est ratio atque illorum. Cum enim plures libri manu scripti iique auctoritate admodum diversa istos libros contineant, *Stromata* nobis videntur uno tantum codice, sed eo satis antiquo servata esse, ex quo primum fluxit editio Florentina quæ plerumque manifestis vitiiis vix exceptis antiquissimi istius libri scripturam exhibet. Hinc Fr. Sylburgius prudenter editionem ita derivavit suam ut libroriorum menda, quantum in se esset tolleret, cum non celaret quibus locis ab editione principe descendendum fuisset. Ex hujus editione cæteræ emanarunt, quarum alia est alia vitiosior. Una tamen paulo melior, eam dico quam J. Potterus edendam curavit, quanquam is quoque pleraque vitia in suam editionem recepit, id quod eo debet videri mirabilis, quod collationem libri Parisini habebat unde poterat discere quid falso quid recte fecissent critici. Nam ille liber sive est idem quo P. Victorius usus erat in editione Florentina curanda, sive alius, ex eodem tamen fonte est derivatus, habet eandem lacunas quam editio princeps, habet eandem Clementis orationem, habet eandem libroriorum vitia aperta pariter atque tectiora, ita ut ejus collatio quæ est ad editionem Potterianam adjuncta nullam fere aliam diversitatem contineat nisi ubi editores imperitissimi artis criticæ sine ullo iudicio a Victori vel Sylburgii editione discesserant, paucis exceptis locis ubi aut ex aliorum scriptorum auctoritate aut ex doctorum hominum conjectura aliquid mutatum est : id recte a me dici satis superque ex adnotationibus quas ultimo volumini adjiciam criticis patebit. Quam ob causam nolo hic exempla quæ pene sunt innumerabilia turpissimorum errorum ascribere. Illud dico me editionem Sylburgii quam etiam olim dicebam esse sequendam ita litteris mandasse, ut cum libro Parisino cujus accuratam collationem Potterus exhibuit, conferrem et quæ alii critici præstitissent antiquiora ex editionis Potterianæ fide acciperem, recentiora ex hominum doctorum commentariis colligerem, in qua re quid ab aliis acceperim, quid ipse exantlaverim patebit ex adnotatione critica. Illud tamen hic quoque debeo profiteri me nec voluisse nec potuisse nunc novam horum librorum recensionem instituire, accuratam me recognitionem suscepisse peritus nemo negabit. Postremo hoc mihi videtur adnotandum, editionem Sylburgianam editam esse a. 1592. Video enim multos, in quibus etiam eos quos non putabam his in rebus posse falli, editiones eas quæ Sylburgio plane indignæ sunt, tanquam Sylburgii laudare, uti Parisiensem et Coloniensem, ita ut eum sæpe Sylburgianæ paginæ numerum citatum viderim ad quem nunquam accrevit Sylburgii editio quæ edita est ex *typographico Hieronymi Commelini CljJXCII*, et constat paginis 386.

VETERUM TESTIMONIA.

Eusebius, Ecclesiast. Histor. lib. iv, cap. 26.

Τούτου δὲ τοῦ λόγου μέμνηται Κλήμης ὁ Ἀλεξαν-
δρεὺς ἐν ἰδίῳ Περι τοῦ Πάσχα λόγῳ, ὃν ἐξ αἰτίας τῆς
τοῦ Μελιτωνος γραφῆς φησὶν· αὐτὸν συντάξαι.

Hujus autem libri mentionem facit Clemens
Alexandrinus in opere suo De Paschate; quod qui-
dem ut conscriberet, Melitonis librum causam sibi
præbuisse testatur.

Idem, ibid. lib. v, cap. 41.

Κατὰ τοῦτον (τὸν Πάντανον) ταῖς θείαις γραφαῖς
συναποκείμενος ἐπ' Ἀλεξανδρείας ἐγνωρίζετο Κλήμης,
ἐμύνητος τῷ πάλαι τῆς Ῥωμαίων Ἐκκλησίας ἡγη-
σαμένη φοιτητῇ τῶν ἀποστόλων· ὃς δὴ καὶ ὄνομασθι
ἐν αἰς συνέταξεν Ἰσοτοπώσεσιν, ὡς ἂν διδασκάλου
τοῦ Παντανίου μέμνηται. Τοῦτον δὲ αὐτὸν καὶ τῶν
Στροματέων ἐν πρώτῳ συγγράμματι αἰνίττεσθαι μοι
δοκεῖ, ὅτε τοὺς ἐμφανεστέρους ἦς κατελιφεν ἀποστο-
λικῆς διαδοχῆς ἐπισημαίνόμενος, ταῦτά φησιν· Ἡδὴ
δὲ οὐ γραφῇ εἰς ἐπίδειξιν τετεχνασμένη ἦδε ἡ πρα-
γματεία· ἀλλὰ μοι ὑπομνήματα εἰς γῆρας θησαυρί-
ζεται, λήθης φάρμακον, εἰδῶλον ἀτεχνῶς καὶ σκια-
γραφία τῶν ἐναργῶν καὶ ἐμψύχων ἐκείνων ὧν κατη-
ρώτην ἀκοῦσαι λόγων τε καὶ ἀνδρῶν μακαρίων καὶ
τῶ ὄντι ἀξιολόγων. Τοῦτων ὁ μὲν, ἐπὶ τῆς Ἑλλάδος· τῆς κοί-
της ἄτερος αὐτῶν Συρίας ἦν· ὁ δὲ, ἀπ' Αἰγύπτου·
ἔλοι δὲ, ἀνά τὴν Ἀνατολήν· καὶ ταύτης ὁ μὲν τις, τῶν
Ἰσχυρίων· ὁ δὲ, ἐν τῇ Παλαιστίνῃ, Ἑβραῖος ἀνεκα-
θεν. Τοσάτω δὲ περιτυχῶν· δυνάμει δὲ ἄρα πρώτος
ἦν ἀνεπαυσάμην ἐν Αἰγύπτῳ θηράσας λεληθότα. Ἄλλ'
οἱ μὲν, τὴν ἀληθῆ τῆς μακαρίας διδασκαλίας σώζον-
τες παράδοσιν, εὐθύς ἀπὸ Πέτρου τε καὶ Ἰακώβου,
Ἰωάννου τε καὶ Παύλου τῶν ἁγίων ἀποστόλων, παῖς
παρὰ πατρός ἐκδεξάμενος· ὀλίγοι δὲ οἱ πατράσιν
ἴμοι· ἦχον δὴ σὺν Θεῷ καὶ εἰς ἡμᾶς τὰ προγονικά
καίνα καὶ ἀποστολικά κατασθησόμενοι σπέρματα.

Clemens gentilis illius Clementis, qui apostolo-
rum discipulus erat, ac Romanorum olim rexerat
Ecclesiam, temporibus Pantæni, cujus opera in sa-
cris litteris educatus, multumque exercitatus erat,
Alexandriæ hominum fama et commemoratione
multum nobilitatus est; qui quidem in libris Ἰσο-
τοπώσεων ab ipso compositis, nominatim præcep-
toris sui Pantæni mentionem facit. Quem etiam in
primo libro *Stromatum* videtur innuisse, ubi cer-
tos quosdam viros apostolica doctrina (quam ipse
ab illis acceperat) cum primis eximios recenset,
B his verbis: Istud a me jam institutum opus non
est certe opus artificiose ad inanem ostentationem
elaboratum, sed tanquam commentarius ad obli-
vionis morbum curandum in summam senectutem
repositus, simulacrum plane et adumbratio non-
modo efficacis illius et plenæ spiritu ac vita doctrinæ
quam mihi concessum est audire; verum etiam
beatorum hominum, qui sunt omnium revera
præconiis merito celebrandi. Quorum unus Ionicus
genere, in Græcia vixit; alter magnam Græciam
incoluit; alter in Cœlesyria natus, ibidem commo-
ratus est; alter ex Ægypto oriundus fuit; alii
Orientem doctrina evangelica imbuerunt: quorum
unus ex Assyriis prognatus est, alius in Palæstina
antiqua Hebræorum stirpe editus. Et cum demum
C ipse hominem in Ægypto delitescen-tem vestigas-
sem, inque eum postremum incidissem, qui virtute
et doctrina erat re ipsa omnium primus, tandem
cum illo conquievi. Atque isti veram sacrosanctæ
doctrinæ traditionem, quam successionis serie
ab ipsis usque sanctis apostolis, Petro, Jacobo, Joanne et Paulo deducta, velut filius a patre acceperat,
hæc pauci numero (pauci enim sunt patribus similes) assidue conservantes, ad nostram ætatem usque,
divina favente clementia, vitam propagarunt, quo antiqua illa et apostolica doctrinæ prædictæ semina in
seminis nostris insererent.

Idem, ibid. lib. v, cap. 28.

Ἦν δ' ἂν τυχὸν πιθαγὸν τὸ λεγόμενον, εἰ μὴ πρῶ-
τον μὲν ἀντέπιπτον αὐτοῖς αἱ θεαῖα Γραφαί· καὶ ἀδελ-
φῶν δὲ τινων ἐστὶ γράμματα πρεσβύτερα τῶν Βίκτω-
ρος χρόνων, ἃ ἐκεῖνοι πρὸς τὰ ἔθνη ὑπερτῆς ἀληθείας,
καὶ πρὸς τὰς τότε αἱρέσεις ἔγραψαν. Αἰγῶ δὲ Ἰου-
στίνου καὶ Μιλτιάδου καὶ Τατιανοῦ καὶ Κλήμεντος,
καὶ ἑτέρων κλειόνων ἐν οἷς ἄπεισι θεολογεῖται ὁ Χρι-
στὸς.

Ac fortasse id quod dicunt, credibile videretur,
nisi eis refragarentur primum quidem divinæ Scri-
pturæ; deinde fratrum quorumdam scripta, Victo-
ris ætate antiquiora, quæ illi adversus gentes et
contra sui temporis hæreticos pro veritatis defen-
sione scripserunt. Justinum intelligo, et Miltiadem,
et Tatianum, ac Clementem, aliosque quampluri-
mos; in quorum omnium libris Christi divinitas
D astruitur.

Idem, ibid. lib. vi, cap. 13 et 14.

Τοῦ δὲ Κλήμεντος Στροματεῖς οἱ πάντες ὀκτὼ παρ'
ἑμὲν σώζονται· οὗς καὶ τοιαύτης ἡξίωσεν ἐπιγραφῆς·

Clementis omnes octo libri *Στροματεῖς*, id est
varie contexti, apud nos integri servantur, quos

taii inscriptione donavit: *Titi Flavii Clementis commentaria Stromateis*, hoc est varia ratione contexti, qui multiplicem veræ ac divinæ philosophiæ cognitionem complectuntur. Totidem etiam libri sunt ab eo editi, qui *Υποτυπώσεις*, id est *Informationes*, inscribuntur; in quibus Pantæum doctorem et magistrum suum nominatim memorat, cum *Commentarios* ejus in sacras litteras recensendo, tum traditiones etiam explanando. Est ejus liber ad gentiles *Hortatorius*. Tres item, qui inscribuntur *Pædagogus*. Alius, cujus titulus sic habet: *Quisnam dives ille sit, qui salvetur. De Paschate* liber unus. *Disputationes de jejunio*. Liber *Obtrectationis*. Est præterea liber ejus *Hortatorius* ad patientiam. Alius, *Ad nuper baptizatos*. Alius qui nuncupatur *Canon ecclesiasticus*, sive contra eos qui Judæorum sequuntur errorem; quem episcopo Alexandro, de quo supra verba fecimus, dedicavit. In libris *Stromatæων*, non modo sententias ex sacra Scriptura collectas disperse intexit; sed etiam ex gentilium scriptorum libris, si quid ab illis commodè dictum videatur, sumit, cum Græcorum simul et barbarorum opiniones, quæ apud multos jactatæ sunt, aperiendo: tum falsos et commentitios errores eorum, qui inter hæreticos principem locum obtinebant, coarguendo; denique explanationem multiplicis doctrinæ, et litterarum cujusque generis, unde copiosa materia nobis suppetit prudentiæ, aut oculos lectoris proponit. Atque his universis philosophorum dogmata admiscuit. Unde non sine causa inscriptionem operis argumento valde consentaneam fecit, *Stromateis*. In eisdem octo libris utitur testimoniis Scripturarum, quibus a multis solet contradici: nimirum *Sapientiæ*, quæ Salomonis dicitur, et *Ecclesiastici*, Jesu Sirach, et Epistolæ ad Hebræos, et Barnabæ, et Clementis, et Judæ. Tatiani item librum contra gentiles citat: et librum Cassiani, quem *De temporum ordine* conscripsit. Philonis porro, et Aristobuli, Josephi et Demetrii et Eupolemi, Judæorum scriptorum, memoriam non præterit: quippe qui suis scriptis Moysen, et Judæorum gentem, vetere illa prosapia quæ apud Græcos jactatur, longe antiquiorem fuisse perspicue commonstrant. Atque isti Clementis libri, quos jam persecuti sumus, maxima optimarum disciplinarum materia referti sunt. In primo libro ejusdem operis de seipso loquitur, quod prope ad apostolorum tempora successerit. In eisdem libris *Commentarios in Genesim* se editurum pollicetur. Item in libro illius quem *De Paschate* composuit, fatetur se a familiaribus suis compulsam, ut traditiones, quas a veteribus presbyteris accepisset, litteris proderet ad posteritatem. In eodem libro Melitonem, Irenæum et alios nonnullos commemorat, narrationesque aliquot ex eorum libris piis recenset. In libris *Υποτυπώσεων*, ut summam comprehendam, sicut in universas Scripturas, quæ omnium consentiente auctoritate confirmantur, breves scripsit explicatio-

A *Τιτου Φλαβιου Κλημεντος των κατα την αληθη φιλοσοφian γνωστικων υπομνηματων Stromateis*. Ἰσαριθμοὶ τε τούτοις εἰσιν οἱ ἐπιγεγραμμένοι Ὑποτυπώσεων αὐτοῦ λόγοι· ἐν οἷς ὀνομαστί ὡς διδασκάλου, τοῦ Πανταίου μνημονεύει, ἐκδοχὰς τε αὐτοῦ γράφων, καὶ παραδόσεις ἐκτιθέμενος. Ἔστι δὲ αὐτῷ καὶ πρὸς Ἑλληνας λόγος ὁ Προτρεπτικὸς, τρεῖς τε οἱ τοῦ ἐπιγεγραμμένου Παιδαγωγοῦ· καὶ Τίς ὁ σωζόμενος πλούσιος; οὕτως ἐπιγραφεῖς ἕτερος αὐτοῦ λόγος· τὸ τε Περὶ τοῦ Πάσχα σύγγραμμα, καὶ Διαλέξεις περὶ ἠσθείας, καὶ Περὶ καταλαλιᾶς, καὶ ὁ Προτρεπτικὸς πρὸς ὑπομονήν, καὶ Εἰς τοὺς νεωστὶ βεβαπτισμένους, καὶ ὁ ἐπιγεγραμμένος Κάνων ἐκκλησιαστικὸς, ἢ πρὸς τοὺς Ἰουδαῖζοντα· ὃν Ἀλεξανδρῶ τῷ δεδηλωμένῳ ἐπισκόπῳ ἀνατέθεικεν. Ἐν μὲν οὖν τοῖς *Stromateis* οὐ μόνον τῆς θείας κατὰ στρωσιν πεποιτῆται Γραφῆς, ἀλλὰ καὶ τῶν παρ' Ἑλλησιν, εἴ τι ἄρα ὠφέλιμον ἔδοξε αὐτοῖς εἰρῆσθαι, μνημονεύει, τῶν τε παρὰ τοὺς πολλοὺς δογμάτων, καὶ Ἑλλήνων ὁμοῦ καὶ τὰ βαρβάρων ἀναπτύσσων, καὶ ἔτι τὰς τῶν αἰρεσιάρχων ψευδοδοξίας εὐθύνων, ἱστορίαν τε πολλήν ἐξαπλοῖ, ὑπόθεσιν ἡμῖν πολυμαθοῦς παρέχων παιδείας. Τούτοις ἅπασι καταμίγνυσι καὶ τὰ φιλοσόφων δόγματα. Ὅθεν εἰκότως κατάλληλον τῇ ὑπόθεσιν καὶ τὴν προγραφὴν τῶν *Stromatæων* πεποιτῆται. Κέχρηται δ' ἐν αὐτοῖς καὶ ταῖς ἀπὸ τῶν ἀντιλεγόμενων Γραφῶν μαρτυρίαις, τῆς τε λεγομένης Σολομῶντος *Σοφίας*, καὶ τῆς Ἰησοῦ τοῦ Σιράχ, καὶ τῆς πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῆς, τῆς τε Βαρνάβα καὶ Κλημεντος καὶ Ἰούδα. Μνημονεύει τε τοῦ πρὸς Ἑλληνας Τατιανοῦ λόγου, καὶ Κασσιανοῦ, ὡς καὶ αὐτοῦ *Χρονογραφίας* πεποιτημένου. Ἐτι μὴν Φίλωνος καὶ Ἀριστοβούλου, Ἰωσήπου τε καὶ Δημητρίου καὶ Εὐπολέμου, Ἰουδαίων συγγραφέων, ὡς ἀν τούτων ἀπάντων ἐγγράφως πρεσβύτερον τῆς παρ' Ἑλλήσιν ἀρχαιογονίας Μωϋσῆα τε καὶ τὸ Ἰουδαίων ἔθνος ἀποδείξαντων. Καὶ ἄλλης δὲ πλείστης χρηστομαθείας ἐμπλεοὶ οἱ δηλούμενοι τυγχάνουσι τοῦ ἀνδρὸς λόγοι. Ὅν ἐν τῷ πρώτῳ περὶ ἑαυτοῦ δηλοῖ ὡς ἔγγιστα τῆς τῶν ἀποστόλων γενομένου διαδοχῆς. Ὑπισχέται δ' ἐν αὐτοῖς καὶ εἰς τὴν *Γένεσιν* ὑπομνηματίζεσθαι. Καὶ ἐν τῷ λόγῳ δὲ αὐτοῦ τῷ *Ις Πάσχα* ἐκβιασθῆναι ὁμολογεῖ πρὸς τῶν ἐταίρων, ἃς ἔτυχε παρὰ τῶν ἀρχαίων πρεσβυτέρων ἀκηκῶς παραδόσεις, γραφῇ τοῖς μετὰ ταῦτα παραδούνας. Μémνηται δ' ἐν αὐτῷ Μελιτωνος καὶ Εἰρηναίου, καὶ τινων ἑτέρων, ὧν καὶ τὰς διηγήσεις τέθειται. Ἐν δὲ ταῖς *Υποτυπώσεσιν*, ἐνελεόντως εἰπεῖν, πάσης τῆς ἐνδιαθήκου Γραφῆς ἐπιτετημηέναι πεποιτῆται διηγήσεις, μὴ δὲ τὰς ἀντιλεγόμενας παρελθόν· τὴν Ἰούδα λέγω καὶ τὰς (λοιπὰς) καθολικὰς ἐπιστολάς, τὴν τε Βαρνάβα, καὶ τὴν Πέτρου λεγομένην Ἀποκάλυψιν. Καὶ τὴν πρὸς Ἑβραίους δὲ Ἐπιστολήν, Παύλου μὲν εἶναι φησὶ, γεγράφθαι δὲ Ἑβραίοις Ἑβραϊκῇ φωνῇ, Λουκᾶν δὲ φιλοτιμίως αὐτὴν μεθερμηνεύσαντα, ἐκδούναί τοις Ἑλλήσιν· ὅθεν τὸν αὐτὸν χρῶτα εὐρίσκεισθαι κατὰ τὴν ἐρμηνείαν, ταύτης τε τῆς Ἐπιστολῆς, καὶ τῶν Πράξεων· μὴ προγεγράφθαι δὲ τὸ, *Παῦλος ἀπόστολος*, εἰκότως. Ἑβραίοις γὰρ, φησὶν, ἐπιστέλλων, πρόληψιν εἰληφῶσι κατ' αὐτοῦ

καὶ ὑποπτεύουσιν αὐτὸν, συνεπὼς πάντῳ οὐκ ἐν ἀρχῇ ἀπέτρεψεν αὐτούς, τὸ ὄνομα θεῖς. » Εἶτα ὑποβὰς ἐπιλέγει : « Ἦδη δὲ, ὡς ὁ μακάριος ἐλεγέετο πρεσβύτερος, ἐπεὶ ὁ Κύριος, Ἀπόστολος ὢν τοῦ Παντοκράτορος, ἀπεστάλη πρὸς Ἑβραίους, διὰ μετριότητα ὁ Παῦλος, ὡς ἂν εἰς τὰ ἔθνη ἀπεσταλμένος, οὐκ ἐγγράφει ἑαυτὸν Ἑβραίων ἀπόστολον, διὰ τε τὴν πρὸς τὸν Κύριον πίστην, διὰ τε τὸ ἐκ περιουσίας καὶ τοῖς Ἑβραίοις ἐπιστέλλειν, ἔθνῶν κήρυκα ὄντα καὶ ἀπόστολον. » Αὐθις δ' ἐν τοῖς αὐτοῖς ὁ Κλήμης βιβλίοις περὶ τῆς τάξεως τῶν Εὐαγγελίων παραδίδει τῶν ἀνεκὰθεν πρεσβυτέρων τέθειται, τοῦτον ἔχουσαν τὸν τρόπον : « Προγεγράφθαι ἐλέγετο τῶν Εὐαγγελίων, τὰ περιέχοντα τὰς γενεαλογίας : τὸ δὲ κατὰ Μάρκον, ταύτην ἐσχηκέναι τὴν οἰκονομίαν. Τοῦ Πέτρου δημοσίχ ἐν Ῥώμῃ κηρύξαντος τὸν λόγον, καὶ Πνεύματι τὸ Εὐαγγέλιον ἐξεϊπόντος, τοὺς παρόντας, πολλοὺς ὄντας, παρακαλέσαι τὸν Μάρκον, ὡς ἂν ἀκολουθήσαντα αὐτῷ πρόβῃθαι, καὶ μεμνημένον τῶν λεχθέντων, ἀναγράψαι τὰ εἰρημμένα : ποιήσαντα δὲ τὸ Εὐαγγέλιον, μεταδοῦναι τοῖς θεομεινοῖς αὐτοῦ. Ὅπερ ἐπιγινόντα τὸν Πέτρον, προτρεπτικῶς μὴ τε κωλύσαι μὴ τε προτρέψασθαι : τὸν μὲν τοὶ Ἰωάννην ἔσχατον, συνιδόντα ὅτι τὰ σωματικὰ ἐν τοῖς Εὐαγγέλοις δεδιλωται, προτραπέντα ὑπὸ τῶν γκωρίμων, Πνεύματι θεοφορηθέντα, πνευματικὸν ποιῆσαι Εὐαγγέλιον. » Τοσαῦτα ὁ Κλήμης.

« Rursus Clemens in iisdem libris, traditionem de ordine temporum quibus Evangelia scripta erant, a veteribus presbyteris acceptam ad hunc modum exponit : « Evangelia, quæ in se complectuntur genealogias, ante scripta dicuntur. Illud autem quod secundum Marcum inscribitur, talem causam habuisse fertur : Cum Petrus Romæ publice verbum Dei prædicaret et Spiritus sancti instinctu Evangelium Christi exponeret, multos qui præsto aderant, Marcum, utpote qui eum diutius comitatus fuisset, et ejus verba memoria teneret, magnopere obsecrassæ ferunt, ut ea quæ fuissent ab illo prædicata, scriptis mandaret. Quod quidem Evangelium simul ac ediderat, illis qui illud ab eo rogavissent, impertit ; Petrum autem, ubi de eo certior factus erat, neque plane prohibuisse, neque adhortatum esse ; Joannem vero, utpote sacrosancti Spiritus impulsu commotum, postquam intellexit, ea quæ ad corpus et humanitatem Christi spectabant, in illis Evangeliiis explicata, quorumdam familiarium ac necessariorum rogatu, Evangelium spirituale post reliquos evangelistas conscripsisse. » Hæc Clemens.

Alexander Hierosolymitanus episcopus ibidem de eodem.

Πατέρας γὰρ Ἰσμεν τοὺς μακαρίους ἐκείνους τοὺς προδεδύσαντας, πρὸς οὓς μετ' ὀλίγον ἐσόμεθα, Πάντα τὸν μακάριον ἀληθῶς καὶ κύριον, καὶ τὸν ἱερὸν Κλήμεντα κύριόν μου γενόμενον, καὶ ὠφελήσαντά με.

Nam illos beatos Patres, qui ante nos viam virtutis sedulo insituerunt, ad quos non multo post nos profecturi sumus, cognovimus : Pantænum dico vere beatum ac dominum meum, et sanctum Clementem etiam dominum meum, qui multum mihi sæpe commodavit.

Rursum Euseb. ibid. lib. II, cap. 9.

Περὶ δὲ τούτου ὁ Κλήμης τοῦ Ἰακώβου, καὶ ἱστορεῖν μνήμης ἀξίαν ἐν τῇ τῶν Ἰστοριῶν ἐξέδομη περιτίθεται, ὡς ἐκ παραδόσεως τῶν πρὸ αὐτοῦ, φάσκει, ὅτι δὴ ὁ εἰσαγαγὼν αὐτὸν εἰς δικαστήριον, μαρτυρήσαντα αὐτὸν ἰδὼν, κινήθει, ὡμολόγησεν καὶ εὐθὺς εἶναι ἑαυτὸν Χριστιανόν. Συναπήχθησαν οὖν ἄλλοι, φησὶν : καὶ κατὰ τὴν ὁδὸν ἤξιωσεν ἀφεθῆναι εὐθὺς ὑπὸ τοῦ Ἰακώβου. Ὁ δὲ, ὀλίγον σκεψάμενος, Εἰρήνη σοι, εἶπε, καὶ καταφίλησεν αὐτόν : καὶ αὐτὸς ἀμφοτέροι ὁμοῦ ἑκατατομήθησαν.

De isto Jacobo Clemens in septimo libro Ἰστοριῶν historiam plane memorabilem inserit, eamque narrat quasi ex traditione majorum acceptam ; nimirum, eum ipsum, qui Jacobum in iudicium adduxisset, cum testimonium Christo illum tam libere perhibentem cerneret, ea re commotum, se etiam Christianum ingenue confessum esse. Igitur ambobus una ad supplicium adductis, hunc inter eundem a Jacobo postulasse, veniam sibi concedi. Jacobum autem, paululum rem aniuo.

complexum dixisse, Pax tibi, illumque osculatum esse; et sic tandem utrumque securi percussuram vitam descriuisse.

Idem, Chronic. Canon., pag. 216.

Clemens, *Stromatum* auctor, Alexandrinæ Ecclesiæ presbyter, optimus Christianæ philosophiæ magister, libris conscribendis inclaruit; et Pantænus e Stoicorum secta philosophus, in divinis litteris excelluit.

Idem, Præpar. evangel., lib. II, cap. 2.

Atque horum tarptitudinem admirabilis ille Clemens, ea quam ad Græcos dirigit *Cohortatione*, nudam omniumque spectandam oculis proponit, quippe qui cum omnes illorum cæremonias sua ipsius experientia cognoverit, tum celerrime ab infami errore caput extulerit, verbi salutaris, et evangelicæ doctrinæ vi ex tot tantorumque malorum contagione liberatus, etc.

Ταῦτα δὲ Κλήμης ὁ θαυμασιὸς ἐν τῷ πρὸς Ἑλληνας Προτρεπτικῷ διαβήθη ἐκκαλύπτει, πάντων μὲν διὰ πείρας ἐλθὼν ἀνὴρ, θάπτον γὰρ μὴν τῆς πλάνης ἀνανεύσας, ὡς ἂν πρὸς τῷ σωτηρίου λόγου, καὶ διὰ τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας τῶν κακῶν λευκωμένους. . . .

B

Idem, ibid. lib. II, cap. 5.

Itaque deorum ipsorum ædes, mortuorum sepulcra esse perhibentur, quemadmodum Clemens in ea quam ad Græcos scribit *Cohortatione* commemorat, Græcorum ipsorum testimonia profrens, etc.

Ἐνθεν αὐτοῖς καὶ οἱ τῶν θεῶν οἴκοι, νεκρῶν εἶναι τάφοι μνημονεύονται, ὡς ὁ Κλήμης ἐν τῷ πρὸς Ἑλληνας Προτρεπτικῷ ἱστορεῖ, τοῦ λόγου μάρτυρας αὐτοῦς Ἑλληνας ἐπαγόμενος. . . .

Idem, ibid., lib. IV, cap. 16.

Jure sane et merito Clemens, vir plane singularis, in ea quam gentilibus inscripsit *Cohortatione*, eadem ista carpens, hominum illorum cæcitatē lamentatur, etc.

Εἰκότως ἄρα ὁ θαυμασιὸς Κλήμης ἐν τῷ πρὸς Ἑλληνας Προτρεπτικῷ, αὐτὰ δὴ ταῦτα ἐπιμεμφομένης, τοιαύδε καὶ αὐτὸς τὴν πλάνην τῶν ἀνθρώπων ἀπολοφύρεται. . . .

Idem, lib. IX, cap. 6.

Atque istius etiam (Clearchi scil.) Clemens noster libro primo *Stromatum* meminit, etc.

Τούτου δὲ μνημονεύει καὶ ὁ ἡμέτερος Κλήμης ἐν τῷ πρώτῳ Στρωματεῖ. . . .

C

Idem, lib. X, cap. 1.

Et quoniam Clemens ille noster fuscè admodum Stromate sexto disputationem istam exsequitur, etc.

Ὁ μὲν οὖν ἡμέτερος Κλήμης, ἐν ἕκτῳ Στρωματεῖ, τὴν περὶ τούτου σύστασιν εἰς πλάτος ἀπηύθυνε. . . .

Idem, ibid. cap. 5.

Jam vero Clementem audi in eadem mecum disputatione versantem, etc.

Τῆς δ' αὐτῆς ἡμῖν ὑποθέσεως ἐφαψάμενος καὶ ὁ Κλήμης, ἐπάκουσον & φησιν. . . .

Idem, ibid. cap. 11.

Hactenus Tatianus. Jam ad Clementem transeamus, etc.

Τοσαῦτα καὶ ὁ Τατιανός. Μετίωμεν δὲ καὶ ἐπὶ Κλήμεντα. . . .

Idem, lib. XI, cap. 24.

Atque hactenus Philo, cui affinia plane et gemina Clemens Stromate sexto hunc in modum persequitur, etc.

Ταῦτα ὁ Φίλων συνάδει δὲ αὐτῷ καὶ ὁ Κλήμης, ἐν τῷ ἕκτῳ Στρωματεῖ λέγων ὕδε. . . .

D

Idem, lib. XIII, cap. 12.

Quo eodem in genere, quæ Clementis nostri sententia fuerit, ex sequentibus intelliges, etc.

Ὅποια δὲ καὶ Κλήμεντι περὶ τῆς αὐτῆς εἴρηται ὑποθέσεως, γνοίης ἂν διὰ τούτων. . . .

Cyrellus Alexandr. contra Julianum, lib. VI, pag. 205, edit. Paris., 1638.

Clemens enim qui sanctos apostolos ubique sequitur, quique infinitas Græcorum historias audiendo acceperat, in *Stromatis* refert, etc.

Κλήμης μὲν γὰρ τοῖς ἀγίοις ἀποστόλοις ἐπόμενος πανταχῇ, πλείστης τε ὄσης Ἑλληνικῆς ἱστορίας εἰς ἀκοὴν ἐλθὼν, ἐν τοῖς Στρωματεῦσι φησι. . . .

Idem, ibid., lib. VII, pag. 231.

Hujus historiæ nominatim meminit Clemens in *Stromatis*, vir in primis doctus et eruditus, qui

Ταύτης ἰδίᾳ μέμνηται τῆς ἱστορίας ἐν τοῖς Στρωματεῦσιν ὁ Κλήμης, ἀνὴρ ἐλλόγιμος καὶ φιλομαθής.

καὶ ἀναγκωσμάτων Ἑλληνικῶν πολυπραγμονήσας A Græcarum litterarum altitudinem, quantum for- ante illum pauci, perscrutatus est.
 μέθος, ὡς ὀλίγοι τάχα πού τῶν πρὸ αὐτοῦ.

Idem, ibid., lib. x, pag. 342.

Ἐφη δὲ καὶ Κλήμης ἀνὴρ ἐλλόγιμος, καὶ μέντοι καὶ πολυτοσῶρ περὶ τὰ θεῶν καὶ ναῶν ὠδλ...

Clemens autem eruditus vir et multarum historiarum scientissimus de diis ac templis ita quoque scribit, etc.

Epiphanius Adversus hæreses, lib. 1, tom. II, in Secundianorum hæresi.

Εἶτα οἱ καλῶς συγγραφάμενοι, καὶ ἀλήθειαν τούτων ἐν τοῖς σφῶν αὐτῶν συγγράμμασιν ἤλεγξαν, Κλήμης τε, ὃν φασὶ τινες Ἀλεξανδρέα, ἕτεροι δὲ Ἀθηναῖον.

Verum quam hæc a veritate abhorreant omnia, egregii quidem scriptores editis adversus eos Commentariis demonstrarunt, præcipue vero Clemens Alexandrinus, quem Atheniensem alii faciunt.

Dionysius Areopagita, lib. De divinis nominibus, cap. 3.

Εἰ δὲ ὁ φιλόσοφος ἀξιῶσι Κλήμης, καὶ πρὸς τὴν παρδείγματα λέγεσθαι τὰ ἐν τοῖς οὖσιν ἀρχηγικώτερα, πρόβεισι μὲν οὐ διὰ κυρίων καὶ παντελῶν καὶ ἀπλῶν ἑνομάτων ὁ λόγος αὐτῶ.

Si autem vult Clemens philosophus, ad aliquid dici exemplaria quæ sunt in rebus principaliora, progreditur quidem, cum sic loquitur, non per propria et perfecta, et simplicia nomina.

Hieronymus in Ecclesiasticis scriptoribus.

Clemens Alexandrinæ Ecclesiæ presbyter, Panteni, de quo supra retulimus, auditor, post ejus mortem Alexandriæ ecclesiasticam scholam tenuit, et Κατηχήσεωρ magister fuit. Feruntur ejus insignia volumina, plenaque eruditionis et eloquentiæ, tam de Scripturis divinis, quam de sæcularis litteraturæ instrumento. E quibus illa sunt : *Στρωματεῖς*, libri octo ; *Ἐποτυπώσεωρ* libri octo ; *Adversus gentes*, liber unus ; *Παδαγογῶν* libri tres ; *De Pascha* liber unus ; *De jejuniis* disceptatio ; et alius qui inscribitur, *Quisnam dives ille sit qui salvetur* ; *De obtreptione* liber unus ; *De canonibus ecclesiasticis*, et *Adversum eos qui Judæorum sequuntur errorem*, liber unus ; quem proprie Alexandro Hierosolymorum episcopo προσεφώνησεν. Meminit autem in *Stromatibus* suis voluminis Tatiani *Adversus gentes*, de quo supra diximus ; et Cassiani cujus-

dam *Χρονογραφίας*, quod opusculum invenire non potui. Nec non et de Judæis Aristobulum quemdam, et Demetrium et Eupolemum scriptores adversus gentes refert, qui in similitudinem Josephi Ἀρχαιογροίας Moysi et Judaicæ genti asseruerint : exstat Alexandri Hierosolymitarum episcopi, qui cum Narcisso postea rexit Ecclesiam, epistola super ordinatione Aselepiadis confessoris ad Antiochenses, congratulantis eis ; in qua ponit in fine : « Hæc vobis, domini ac fratres, scripta transmissi, per Clementem beatum presbyterum, virum illustrem et probatum ; quem vos quoque scitis, et nunc plenius recognoscetis : qui cum huc venisset juxta providentiam et visitationem Dei, confirmavit et auxilium Domini Ecclesiam » Constat Origenem hujus fuisse discipulum. Floruit autem Severi et Antonini filii ejus temporibus.

Idem, ad Magnum orator. Roman.

Clemens Alexandrinæ Ecclesiæ presbyter, meo judicio omnium eruditissimus, octoscripsit *Stromatium* libros, et totidem *Ἐποτυπώσεωρ*, et alium

Contra gentes, *Παδαγογῶν* quoque tria volumina. Quid in illis libris inductum, imo quid non e media philosophia est ?

Rufinus, De adulteratione librorum Origenis apud Hieronymum, tom. IV Erasmii.

Clemens quoque alius Alexandrinus presbyter, et magister Ecclesiæ illius in omnibus pene libris suis, Trinitatis gloriam atque æternitatem unam eandemque designat, interdum invenimus aliqua in libris ejus capitula, in quibus Filium Dei

creaturam dicit. Nunquid credibile est de tanto viro tam in omnibus catholico, tam erudito, ut vel sibi contraria senserit, vel ea quæ de Deo non dicam credere, sed vel audire quidem impium est, scripta reliquerit ?

Socrates, Histor. ecclesiast., lib. II, cap. 33.

Ὅτω δὲ ἦν ὀλιγομαθῆς ὁ Ἀέτιος, καὶ τῶν ἱερῶν γραμμάτων ἀμύητος, τὸ ἐριστικὸν δὲ κατωρθῶκει μόνον, ὅπερ ἂν καὶ ἀγροῖκός τις ποιήσειεν, ὡς μήτε τοῖς ἀρχαίοις τοῖς τὰ Χριστιανικὰ λόγια ἐρμηνεύσαντας ἀπκηθῆναι, πολλὰ χαίρειν φράσας τοῖς περὶ Κλήμεντα, καὶ Ἀφρικανὸν, καὶ Ὀριγένην, ἀνδρας πάσης σοφίας ἐπιστήμονας.

Cæterum adeo mediocri doctrina præditus, et sacrarum litterarum imperitus erat Aetius, et in uno contendendi studio exercitatus ; quod quivis etiam agrestis facile consequi possit ; ut ne veterum quidem scriptorum, qui sacros Christianæ religionis libros interpretati sunt, usum ullum aut peritiam haberet ; sed Clementem, et Africanum, atque Origenem, viros omni genere doctrinæ excultos, prorsus aspernaretur.

Idem, ibid., lib. III, cap. 7.

Irenæus certe et Clemens, et Apollinaris Hieropolitanus, et Serapion Antiochenæ urbis episcopus, Christum, qui homo factus est, anima præditum fuisse, velut rem communi omnium consensu receptam, suis in libris asserunt.

Καὶ γὰρ Εἰρηναῖός τε καὶ Κλήμης, Ἀπολιναρίου τε ὁ Ἱεραπολίτης καὶ Σεραπίων ὁ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ προεστὼς Ἐκκλησίας, ἔμφυχον τὸν ἐνανθρωπήσαντα, ἐν τοῖς πονηθεῖσιν αὐτοῖς λόγοις ὡς ὁμολογούμενον αὐτοῖς φάσκουσιν.

Sozomenus, Histor. ecclesiast., lib. I, cap. 4.

Ac primo quidem historiam hanc ab initio repetere decreveram. Sed cum animadvertissem, alios jam scriptores ad sua usque tempora id præstitisse; Clementem scilicet et Hegesippum viros sapientissimos, qui apostolorum temporibus proxime successerunt, etc.

Ἐρμήθην δὲ τὰ μὲν πρῶτα, ἀπ' ἀρχῆς ταύτην συγγράψαι τὴν πραγματείαν· λογισάμενος δὲ ὡς καὶ ἄλλοι ταύτης ἐπειράθησαν μέχρι τῶν κατ' αὐτοὺς χρόνων, Κλήμης τε καὶ Ἡγήσιππος, ἄνδρες σοφώτατοι, τῇ τῶν ἀποστόλων διαδοχῇ παρακολουθήσαντες...

B τες...

Chronicon Paschale, pag. 7.

Sed et Clemens, sanctissimus Alexandrinæ Ecclesiæ presbyter, vir antiquissimus, et qui non multum ab apostolicis temporibus, in libro *De Paschate* consimilia docet, ita scribens: *Præteritis ergo temporibus immolatum a Judæis Pascha, festum agens, manducavit Dominus. Sed postquam prædicavit ipse, qui erat Pascha Agnus Dei, ut ovis ad occisionem ductus discipulos statim edocuit figuræ mysterium decima quarta die, qua etiam illum rogarunt: « Ubi vis paremus tibi Pascha manducare? »*

Ἄλλὰ καὶ Κλήμης ὁ δοσιώτατος τῆς Ἀλεξανδρέων Ἐκκλησίας γεγωνὸς ἱερεὺς, ἀνὴρ ἀρχαιότατος, καὶ οὐ μακρὰν τῶν ἀποστολικῶν γενόμενος χρόνων, ἐν τῷ *Περὶ τοῦ Πάσχα* λόγῳ τὰ παραπλήσια διδάσκει, γράφων οὕτως: *Τοῖς μὲν οὖν παρεληλυθόσιν ἔτεσι τὸ θυόμενον πρὸς Ἰουδαίων ἤσθιεν ἑορτάζων ὁ Κύριος Πάσχα· ἐπεὶ δὲ ἐκήρυξεν αὐτὸς ὅτι τὸ Πάσχα ὁ Ἄμνος τοῦ Θεοῦ ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγῆν ἀγόμενος, αὐτίκα ἐδίδασκε μὲν τοὺς μαθητὰς τοῦ τύπου τὸ μυστήριον τῆς ἰδ', ἐν ἣ πυρθάνονται αὐτοῦ· « Πού θέλεις ἐτοιμάσωμέν σοι τὸ Πάσχα φαγεῖν; »*

Ibid., pag. 224.

De recensitis vero discipulis i. xx præter XII supra dictos, agit Clemens scriptor lib. v *Hypotyposes*.

Περὶ δὲ τῶν προγεγραμμένων σ' μαθητῶν τῶν μετὰ τοῦς ἰδ' προτεταγμένους ἱστορεῖ Κλήμης ὁ συγγραφεὺς ἐν τῇ πέμπτῃ Ἰστορικῶν.

Ibid., pag. 232.

Quinto hoc anno Claudii Paulus, qui antea ordinatus fuerat apostolus, ingressus est Antiochiam magnam, et cum didicisset quæ sanctus Petrus egerat, ubique scandalum sustulit; omnesque admisit, eos complexus ac adhortatus, quemadmodum de illo scribunt Clemens et Tatianus chronographi.

Τούτῳ τῷ πέμπτῳ ἔτει Κλαυδίου, προχειροτονηθεὶς Παῦλος εἰσῆλθεν εἰς Ἀντιόχειαν τὴν μεγάλην, καὶ μαθὼν περὶ τοῦ ἀγίου Πέτρου, πανταχοῦ τὸ σκάνδαλον περιεῖλεν, καὶ πάντας ἐδέξατο καὶ ἠγάπα, προτρέψάμενος πάντας, καθὼς συνεγράψαντο τὰ περὶ τούτου Κλήμης καὶ Τατιανῶς οἱ χρονογράφοι.

Ibid., pag. 251.

Joannem apostolum et evangelistam ad tempora Trajani vitam produxisse scribit Irenæus. Clemens vero Alexandrinus iisdem consona tradit, illumque Asiam et finitimas provincias peragrassæ, episcopis ubique ordinatis ac clericis constitutis.

Ἰωάννην τὸν ἀπόστολον καὶ εὐαγγελιστὴν μέχρι τοῦ Τραϊανοῦ χρόνων παραμεῖναι τῷ βίῳ Εἰρηναῖος ἱστορεῖ. Κλήμης δὲ ὁ Ἀλεξανδρεὺς καὶ αὐτὸς τὰ αὐτὰ σύμφησι, καὶ περιέναι αὐτὸν τὴν Ἀσίαν, καὶ τὰς πλησιοχώρους πατρίδας, ἐπισκόπους καθιστῶντα D καὶ κληρικούς.

Theodoretus, Hæretic. fab., lib. I, cap. 4.

Contra hos autem decertant Agrippas cognomento Castor, et Irenæus, et Clemens Stromateus, et Origenes pro veritate dimicantes.

Καταγωνίζονται δὲ τούτους Ἀγρίππας, ὁ καὶ Καστωρ ἐπίκλην, καὶ Εἰρηναῖος, καὶ Κλήμης ὁ Στρωματεὺς, καὶ Ὀριγένης, τῆς ἀληθείας ὑπερμαχοῦντες.

Idem, ibid. cap. 6.

Quare non solum in publicis conviviis, lucernæ lumine remoto, in quam (mulierem sc.) quisque inciderat cum ea coibat, sed mysticum initiationis ritum incontinentiam hanc ducebant. Cujus rei testem Stromateum Clementem producā, virum sanctum, et qui abundantia doctrinæ omnibus antecelluit. Sic autem loquitur in tertio *Stromatum*, etc.

Οὐ δὴ χάριν, οὐκ ἐν τοῖς κοινοῖς δείπνοις μόνον, τὸ λυχνιαῖον φῶς ἐκποδῶν ποιούμενοι, ἤπερ ἂν ἕκαστος ἐπέτυχε συνεμίγνυτο· ἀλλὰ δὴ καὶ τελετὴν τὴν τοιαύτην ἀκολασίαν ὑπεκλήψεον μυστικὴν. Καὶ τούτου δὴ μάρτυρα τὸν Στρωματέα παρέξομαι Κλήμεντα ἱερὸν ἄνδρα, καὶ πολυπειρῆ ἄπαντας ἀπολιπόντα. Ἄγει δὲ οὕτως ἐν τῷ τρίτῳ τῶν *Στρωματέων*.

Idem, ibid., cap. 19.

Κατὰ δὲ Βαλεντίνου καὶ τῶν ἐξ ἐκείνου, καὶ Βι-
ρηναίου, καὶ Κλήμης, καὶ Ὀριγένης.

Contra Valentinum autem, eosque qui ab illo
prodierunt, et Irenæus, et Clemens, et Origenes.

Idem, ibid., cap. 21.

Κατὰ τούτων συγγράφει Μουσανὸς τῆς ἀληθείας
συνήγορος, καὶ Κλήμης ὁ Στρωματεύς.

Contra quos scribit Musanus veritatis patronus,
et Clemens Stromateus.

Idem, ibid., lib. III, c. 1.

Ἡ Νικολαιτῶν αἵρεσις, οὐ μόνον ἐξ ἀνοίας, ἀλλὰ
καὶ ἐξ ἀκολασίας συνέστη. Σαφέστερον δὲ τὰ περὶ
αὐτῆς ὁ Κλήμης ἐδίδαξεν.

Nicolaitarum hæresis non solum ex amentia, ve-
rum etiam ex intemperantia conflata est. De hac
autem Clemens plenius disseruit, etc.

Ibid., paulo post.

Κατὰ τούτων καὶ ὁ προρρήθεις συνέγραψε Κλή-
μης, καὶ Εἰρηναίου, καὶ Ὀριγένης.

Contra hos scripsit prædictus Clemens, et Ire-
næus, et Origenes.

S. Maximus, Disputat. cum Pyrrho.

Κανόνι χρώμενος πρὸς τοῦτο τῷ ὄντι Φιλοσόφῳ τῶν
φιλοσόφων Κλήμεντι, ἐν τῷ ἕκτῳ τῶν Στρωματέων
λόγῳ, τὴν μὲν θέλησιν νοῦν εἶναι ὀρεκτικὴν ὀριστα-
μένην· τὴν δὲ βούλησιν, εὐλογον ὄρεξιν ἢ τὴν περὶ
τῆς θέλησιν.

In hoc pro regula usus (Athanasius) vere Philo-
sopho philosophorum Clemente in VI libro *Stroma-
tum*; qui θέλησιν (id est voluntatem) definiuit
mentem appetentem, et βούλησιν (ei affinem vocem)
appetitum rationi consentaneum.

Joan. Damascenus, De duabus Christi voluntatibus.

Θέλησις τοίνυν ἐστίν, κατὰ τὸν μακάριον Κλήμεντα,
δύναμις τοῦ κυρίως ὄντος ὀρεκτικὴ· καὶ πάλιν,
ἔρεξις τῇ τοῦ λογικοῦ φύσει κατάλληλος· καὶ
κάλιν, αὐτοκράτορος τοῦ κινήσεως αὐτεξούσιος.

Voluntas autem, beati Clementis sententia, est
ejus, quod proprie est, appetitio; rursus, voluntas
appetitio est ejus quod ratione utitur, naturæ consen-
tanea; itemque, mentis imperatricis liber motus.

Idem, De imaginibus, orat. 5.

Τοῦ ἀρχαιστάτου Κλήμεντος πρὸς Ἀλέξανδρον ἐκ
τοῦ ἑξοσμοῦ βιβλίου τῶν Στρωματέων. Οὐκοῦν οὐ
μόνον ἐπαινεῖ τὰ καλὰ, ἀλλὰ αὐτὸς βιάζεται τοῦ εἶναι
καλός· ἐκ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ πιστοῦ δούλου μεταβαίνων
εἰς ἀγάπης εἰς φίλον, διὰ τὸ τέλειον τῆς ἕξεως, ὃ ἐκ
μαθήσεως ἀληθοῦς καὶ συνασκήσεως πολλῆς καθαρῶς
ἐκτήσατο. Ὡς ἂν οὖν ἐπ' ἄκρον γνώσεως ἦκη βιαζό-
μενος τῷ ἦθει καὶ κεκοσμημένος, τῷ σχήματι κατε-
σταμένος; πάντα ἐκεῖνα ἔχων, ὅσα πλεονεκτηματὰ
εἰσι τοῦ κατὰ ἀλήθειαν γνωστικοῦ, εἰς τὰς εἰκόνας
ἐφορῶν τὰς καλὰς. Παλλοὺς μὲν τοὺς κατωρθωκότας
πρὸ αὐτοῦ πατριάρχας, παμπάλους δὲ προφῆτας,
ἐπιεικῶς δὲ ὅσους ἡμῖν ἀριθμῶ λογιζόμενος ἀγγέ-
λους, καὶ τὸν ἐπὶ πᾶσι Κύριον, τὸν διδάξαντα καὶ πα-
ραστήσαντα, δυνατὸν εἶναι, τὸν κορυφαίων ἐκείνων
κτίσασθαι βίον.

Antiquissimi Clementis ad Alexandrum ex libro
Stromatum sexto. Itaque non solum laudat quæ
recta sunt, sed ipse nititur esse bonus; ex bono
fidelique servo per charitatem amicus evadens ha-
bitus perfectione; quod quidem doctrina vera,
exercitationeque multa plane consequitur. Sic igitur
ad cognitionis fastigium ascendit, dum vitam
moresque componit, seque in officio continet, et
omnes illas prærogativas comparat, quæ sunt illius
propriæ, qui se vere studiosum, cognitionisque cu-
pidum proficitur, tanquam exemplaria quædam
pulchra intuens multos patriarchas atque prophetas,
qui ante se perfecti virtutum officii exstiterunt,
innumerabilesque angelos considerans, in primis-
que Dominum ipsum, qui docet, et præbet auxi-
lium, quo perfectam principum illorum vitæ ratio-
nem assequi valeamus.

Photius, Biblioth. codd. 109, 110, 111.

Ἀνεγνώσθη Κλήμεντος Ἀλεξανδρέως πρεσβυτέρου
τύχη βιβλίων τρία· ὧν τὸ μὲν ἐπιγραφὴν ἔλαχεν,
Ἰσοτυπίσεις, τὸ δὲ Στρωματεῖς, τὸ δὲ Παιδα-
γωγός.

Lectæ sunt Clementis Alexandrini presbyteri tria
librorum volumina; quorum unius inscriptio est,
Hypotyposes; alterius *Stromateus*; tertii vero *Pæ-
dagogus*.

Αἱ μὲν οὖν Ἰσοτυπίσεις διαλαμβάνουσι περὶ ῥη-
τῶν τινῶν τῆς τε Παλαιᾶς καὶ Νέας Γραφῆς· ὧν καὶ
παραλυσιῶς, ὡς δὴθεν, ἐξήγησιν τε καὶ ἐρμηνείαν
πιεῖται. Καὶ ἐν τισὶ μὲν αὐτῶν ὀρθῶς δοκεῖ λέγειν,
ἐν τισὶ δὲ παντελῶς εἰς ἀσεβεῖς καὶ μυθώδεις λόγους
ἐκτρέφεται. Ἦλην τε γὰρ ἄκρον καὶ ἰδέας ὡς ἀπὸ
τῶν ῥητῶν εἰσαγομένας δοξάζει, καὶ τὸν Ἰῶν εἰς
κίεσμα κατέγει. Ἐστὶ δὲ μετεμψυχώσεις, καὶ πολλοὺς
πρὸ τοῦ Ἀδάμ κόσμους τερατεύεται. Καὶ ἐκ τοῦ

Hypotyposes quidem disceptationem continent
locorum aliquot Veteris Novique Testamenti, quæ
etiam summatim explicat et interpretatur. Etsi au-
tom recte in quibusdam sentire visus est, in aliis
rursus impie omnino fabuloseque disserit. Asserit
enim materiam æternam esse, et ideas veluti certis
decretis induci fingit: Filium quoque in rebus
creatis numerat. Ad hæc animarum migrationes,
multosque ante Adamum mundos prodigiose con-

miniscitur. Evam præterea, ex Adamo, non ut sacri libri tradunt, sed obscene atque impie educit. Angelos quoque cum feminis congressos, liberos inde sustulisse somniat. Quin et Verbum carnem non esse factum, sed ita visum duntaxat. Duo ad hæc Patris Verba finxisseprehenditur, quorum minus mortalibus sit visum, imo ne hoc quidem; sic enim scribit: *Dicitur quidem et Filius Verbum æquivoce cum Patrio Verbo. Verum neque hoc illud Verbum est, quod caro factum est, neque etiam Patrium illud Verbum; sed vis quædam ac potestas Dei, tanquam a Verbo ipso profluens, mens effecta, hominum animos pervasit.* Quæ quidem omnia S. Scripturæ testimoniis aliquot astruere nititur. Quin etiam et alia id genus sexcenta blasphema voce nugatur, seu ipse, sive quis alius, ejus personam indutus; plane ut octo ipsos Libros hisce blasphemiarum portentis, de iisdem identidem disserendo, ac sparsim atque confuse, veluti stupore percussus, Scripturas producendo, repleverit. Universi autem operis scopus fuisse videtur Genesios, Exodi, Psalmorum, Epistolarum B. Pauli et Catholicarum, ac denique Ecclesiastici interpretatio. Hoc interim fatetur ipse, discipulum se fuisse Pantæni. Sed de *Hypotyposibus* hactenus.

Jam *Pædagogus* tribus libris conscriptus, vitam moresque informat: quibus et alium quemdam præmittit, adjungitque singularem librum, quo gentium refellit impietatem. Nihil autem simile habent hi omnes cum *Hypotyposibus*, quando et stolidis illis ac blasphemis opinionibus omnino vacant, et dictio ipsa in his floridior ad temperatam quandam gravitatem non sine jucunditate assurgit, et varia illa, quæ in iis est, rerum cognitio, nihil habet minus conveniens. Extremo vero libro etiam de imaginibus commemorat.

Stromateon autem libri quoque octo sunt, adversus paganos atque hæreses pugnam instituentes; in quibus item sparsim, et non ordine capita recensentur; cujus quasi rationem reddere in extremo libro septimo hisce fere verbis videtur: *Hæc cum a nobis jam antea pertractata sint, et morum illa rudior formula per summa velut capita, quantum polliciti sumus, sparsim descripta, iis, quæ ad veram excitant cognitionem, dogmatibus ita hic illic inspersis; ut res illas sacras naclus quispiam, qui mysteriis nostris initiatus non sit, haud facile comperiat, et quæ sequuntur. Hæc igitur, ut ipse fatetur, causa fuit; cur ista sine ordine congesserit.*

Reperi autem in pervetere exemplari hoc opus non solum *Stromateon* nomine inscriptum, sed integre ad hunc modum: *Titi Flavii Clementis presbyteri Alexandrini Gnosticarum secundum veram philosophiam commentationum Stromateus* I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII. Ac primi quidem septem eundem præferunt titulum, iidemque prorsus sunt in omnibus codicibus. Verum octavus, cum inscriptione, eam rei subjectæ materia, variat. In quibusdam enim inscribitur: *Quis dives salvetur*, ejusque

Ἀδὰμ τὴν Ἐβαν, οὐχ ὡς ὁ ἐκκλησιαστικὸς λόγος βούλεται, ἀλλ' αἰσχροῦς τε καὶ ἀθέως ἀποφαίνεται· μίγνυσθαι τε τοὺς ἀγγέλους γυναίξει, καὶ παιδοποιεῖν ἐξ αὐτῶν ὄνειροπολεῖ. Καὶ μὴ σαρκωθῆναι τὸν Λόγον, ἀλλὰ δόξα. Λόγους τε τοῦ Πατρὸς δύο τερατολογῶν ἀπελέγχεται· ὡν τὸν ἤττονα τοῖς ἀνθρώποις ἐπιφανῆναι, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἐκείνων· φησὶ γάρ· λέγεται μὲν καὶ ὁ Υἱὸς Λόγος, ὁμωνύμως τῷ Πατρικῷ Λόγῳ· ἀλλ' οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ σὰρξ γενόμενος, οὐδὲ μὴν ὁ Πατρῶος Λόγος, ἀλλὰ δύναμις τις τοῦ Θεοῦ ὅλον ἀπόρροιο τοῦ Λόγου αὐτοῦ, τοὺς γενόμενος, τῆς τῶν ἀνθρώπων καρδίας διαπεφοίτηκε. Καὶ ταῦτα πάντα ἀπὸ βῆτων τινων πειρᾶται κατασκευάζειν τῆς Γραφῆς. Καὶ ἄλλα δὲ μυρία βλασφημεῖ καὶ φλυαρεῖ, εἴτε αὐτὸς, εἴτε τις ἕτερος, τὸ αὐτοῦ πρόσωπον ὑποκრიθεὶς. Ἐποιήθησαν δὲ αὐτῷ αἱ βλάσφημοι αὐταὶ τερατολογίαι ἐν τόμοις ὀκτώ. Λέγει δὲ καὶ περὶ τῶν αὐτῶν πολλάκις, καὶ σποράδην καὶ συγκεχυμένως, ὡσπερ ἐμπληκτος, παράγει τὰ ῥητά. Ὁ δὲ ὅλος σκοπὸς, ὡσαύτως ἐρμηνεύει τυχάνουσι τῆς Γενέσεως, τῆς Ἐξόδου, τῶν Ψαλμῶν, τοῦ Θεοῦ Παύλου τῶν Ἐπιστολῶν, καὶ τῶν Καθολικῶν, καὶ τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ. Μαθητῆς δὲ, ὡς καὶ αὐτὸς φησι, γέγονε Πανταίνου. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν αἱ Ὑποτυπώσεις.

Ὁ δὲ *Παιδαγωγός* ἐν τρισὶ τόμοις ἐστὶν αὐτῷ διαπεπονημένος, ἥσους καὶ βίου κατορθωτικὸς, ἔχει δὲ τούτων καὶ προηγούμενον καὶ συναπτόμενον λόγον ἕτερον, ἐν ᾧ τὴν Ἑλλήνων διελέγχει ἀθεότητα· οὐδὲν δὲ ὅμοιον ἔχουσι πρὸς τὰς Ὑποτυπώσεις οὗτοι οἱ λόγοι· τῶν τε γὰρ ματαίων καὶ βλασφημῶν ἀπηλλαγμένοι δοξῶν καθεστήκασι, καὶ ἡ φράσις ἀνθηρά, καὶ εἰς ὄγκον ἡρμένῃ σύμμετρον μετὰ τοῦ ἠέος, καὶ ἡ πολυμάθεια ἐμπέπουσα. Μνημονεύει δὲ πρὸς τῷ τέλει περὶ εἰκόνων.

Οἱ δὲ *Στρωματεῖς* εἰσι μὲν καὶ αὐτοὶ ἐν ὀκτῶ λόγοις καθ' Ἑλλήνων καὶ αἰρέσεων τὸν ἀγῶνα εἰσενηνεγμένοι· σποράδην δὲ καὶ ὡσπερ οὐκ ἐν τάξει τῆν τῶν κεφαλαίων παράθεσιν κἀναυθὰ ποιεῖται, καὶ τῆν αἰτίαν ὡσπερ ἀποδιδοῦς ἐν τῷ τέλει τοῦ ἑβδόμου λόγου, αὐταῖς λέξεσιν οὕτως λέγει· *Τούτων ἡμῖν προδηγισμένων, καὶ τοῦ ἠθικῶ ἐτύπου ὡς ἐν κεφαλαίοις ὑπογραφέντος σποράδην τε, ὡς ὑπεσχῆμεθα, καὶ διεββίμμενως τὰ ζῶπυρα τῆς ἀληθοῦς γνώσεως ἐγκατασπειράντων μαθήματα, ὡς μὴ ῥαδιὰν εἶναι τῷ περιτυχόντι τῶν ἀμνηστῶν τῆν τῶν ἀγίων εἴρεσιν, καὶ τὰ ἕξῃς.* Ἡ μὲν οὖν διεββίμμενως αὐτὰ κατατάξει αὐτῶν αἰτία, ὡς φησι, γέγονεν.

Εὔρον μέντοι γε ἐν τινι παλαιῷ βιβλίῳ τὴν αὐτὴν πραγματείαν οὐχ Ἰστροματεῖς μόνον ἐπιγραφομένην, ἀλλ' ὀλοκληρῶς οὕτως· *Τίτου Φλαβίου Κλήμεντος, πρεσβυτέρου Ἀλεξανδρείας τῶν κατὰ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν Γνωστικῶν ὑπομνημάτων Στρωματέων* α', β', γ', δ', ε', ς', ζ', καὶ η'. Ἀλλ' ὁ μὲν πρῶτος μέχρι τοῦ ἑβδόμου, τὴν αὐτὴν ἔχουσιν ἐπιγραφῆν, καὶ ἐνιαῖοι τυγχάνουσιν ἐν ἄπαι τοῖς βιβλίοις. Ὁ μὲντοι ὀγδοὸς διάφορός τέ ἐστι καὶ τῆς ἐπιγραφῆς καὶ τῷ ἑδάφει. Ἐν τισὶ μὲν γάρ, *Τίς* ὁ

σαλόμενος πλούσιος, ἐπιγράφεται, καὶ ἀρχεται ἅπλως· Οἱ μὲν τοὺς ἐγκωμιστικoὺς λόγους, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἐν τισὶ δὲ Στρωματέως ὄγδοος, ὡς περ καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ ἑπτὰ, ἐπιγράφεται καὶ ἀπάρχεται· Ἄλλ' οὐδὲ οἱ καλαίτατοι τῶν φιλοσόφων, καὶ τὰ ἐξῆς. Αὕτη δὲ ἡ τῶν Στρωματέων βίβλος ἐνιαχοῦ οὐκ ὑγιῶς διαλαμβάνει, οὐ μέντοι γε ὡς περ αἱ Ὑποτυπώσεις, ἀλλὰ καὶ πρὸς πολλὰ τῶν ἐκεῖ διαμάχεται. Ἐπιγγέλλεται δὲ καὶ ἄλλα πεποιῆσθαι αὐτῶ συγγράμματα οὐκ ὀλίγα· καὶ γε καὶ ὑφ' ἐτέρων πεποιηέναι μεμαρτύρηται, Περὶ τοῦ Πάσχα, καὶ Περὶ ἡσυχίας, καὶ Περὶ κακολογίας, Περὶ κινήσεων ἐκκλησιαστικῶν, Κατὰ τῶν ἀκολουθούντων τῇ τῶν Ἰουδαίων κλήτῃ, ὃν Ἀλεξάνδρῳ Ἱεροσολύμων ἐπισκόπῳ προσεπιπεῖν ἔδοξεν. Ἦκμασε δὲ Σεβήρου καὶ Ἀντωνίνου υἱοῦ αὐτοῦ, Ῥώμης βασιλεύοντων.

Idem, cod. 252.

Ὅτι Ἱππόλυτος καὶ Εἰρηναῖος τὴν πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολὴν Παύλου οὐκ ἐκείνου εἶναι φασί. Κλήμης μὲντοι καὶ Εὐσέβιος, καὶ πολλοὶ ἄλλοι τῶν θεοφόρων Πατέρων ὁμιλοῦν, ταῖς ἄλλαις συναριθμοῦσι ταύτην Ἐπιστολάϊς.

Georg. Syncellus, Chronographiæ pag. 355.

Κλήμης ὁ Στρωματέως, πρεσβύτερος Ἀλεξανδρείας, ἄριστος διδάσκαλος, ἐν τῇ κατὰ Χριστὸν φιλοσοφίᾳ συντάττων διέλαμπεν.

A principium est: Qui laudatorias orationes, et reliqua. In aliis vero Stromateus octavus, ut et reliqui septem libri, inscribitur et incipit: Sed neque philosophi antiquissimi, quæque sequuntur. Stromateon autem liber hic alicubi non sana tradit, non tamen ut Hypotyposes; nam multa etiam quæ ibi dicta fuerunt, oppugnat. Declarat autem a se alia non pauca conscripta esse; et vero etiam alii composuisse testantur De Paschate, De jejunio, De obtrectatione, De canonibus ecclesiasticis, et Adversus eos qui Judæorum errorem sequuntur, quem Alexandro Hierosolymorum episcopo nuncupasse videtur. Claruit vero Severo et Antonino ejus filio Romæ iuperantibus.

B Hippolytus et Irenæus Epistolam Pauli ad Hebræos dicunt non esse illius. Clemens quidem et Eusebius, aliorumque Patrum consensus hanc etiam aliis epistolis adnumerant.

Clemens Stromatum auctor, Alexandrinæ Ecclesiæ presbyter, doctor eximius, Christianæ philosophiæ scriptis clarebat.

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ

ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ

ΛΟΓΟΣ ΠΡΟΤΡΕΠΤΙΚΟΣ (35)

ΠΡΟΣ ΕΛΛΗΝΑΣ.

CLEMENTIS ALEXANDRINI

COHORTATIO AD GENTES.

CAPUT I.

Ab orgiis et impiis idolorum mysteriis homines avocans, ad veram jubilationem Dei Verbi nomine provocat, et ad laudes Dei Patris ob revelatam veritatem celebrandas hortatur.

Ἀμφίων ὁ Θηβαῖος καὶ Ἀρίων ὁ Μηθυμναῖος ἄμφω ἄρτον ἔσθην φδοκῶ, μῦθος δὲ ἄμφω (καὶ τὸ ἄσμα εἰστέτι τοῦτο Ἑλλήνων ἄδεται χορῶ)· τέχνη τῇ μου-

I Amphion Thebanus, et Arion Methymnæus, uterque periti cantus, uterque fabula fuere (et in Græcorum choris id carmen adhuc decantari solet): quod

(35) Λόγος Προτρεπτικός. Protreptici titulum agnoscit et probat Auctor ipse, Strom. vii, his verbis: Καὶ περὶ μὲν τῆς δεῖσιδαιμονίας ἱκανῶς, οἶμαι, ἐν τῷ Προτρεπτικῷ ἐπιγραφομένῳ παρεστήσαμεν, ἀπακόρως τῇ κατεπειγούσῃ συγκαταχρώμενοι ἱστορίαις, H. STILBURG. — Hoc est nobile illud scriptum, in

quo, teste Photio, τὴν Ἑλλήνων διελέγχει ἀθεότητα, qui de ordine recepto in Clementis libris esse nos securos jubet. Postquam enim primo loco de Pædagogos egit, huic tamen primum deberi constituitur: Ἐχει δὲ τούτων καὶ προηγούμενον καὶ συνταττόμενον λόγον ἕτερον, ἐν ᾧ τῶν Ἑλλήνων διελέγχει ἀθεό-

✠ musicæ viribus, hic quidem piscem inescaverit, ille vero Thebas muris cinxerit. Alius quidam e Thracia artifex (fertur enim hæc inter gentes fabula) solo cantu feras mulsit, fagos etiam arbores e propriis sedibus in alienas transtulit. Possem tibi aliam quoque fabulam commemorare, et alium cantorem illis similem, Eunomum Locrensem et cicadam Pythicam. Nam in celebritate totius Græciæ, quæ propter mortuum draconem Pythone convenerat, Eunomus epitaphium serpenti cecinit, quod hymnus fuerit an lamentatio serpentis, haud satis dixerim: verum constituto illic certamine, Eunomus æstivo tempore cithara ludebat, dum cicadæ calore solis animatæ sub foliis canerent per montes, haud illam quidem draconi mortuo, sed sapientissimo Deo, solutam legibus cantilenam, Eunomi modis præ-

✠ P. 2 ED. POTTER, 2 ED. PARIS.

τητα. Tertio deinde loco ponit τοὺς Στρωματεῖς, τοὺς ἐν ὀκτώ λογούς καθ' ἑκάστην καὶ αἰρέσεων τὸν ἀγῶνα εἰσηνεγεμένους. Sed et recte scriptum hoc ἐλεγχτικῆ in qua de inventione et origine, de materia, templis et imaginibus gentilium deorum, et iudicio de illis saniorum inter gentiles agitur. Quare non minus Ἀποτρεπτικῆ inscribi poterat, quemadmodum Theodoretus Θεραπευτικῆς, sive τῶν Ἑλληνικῶν παθημάτων θεραπευτικῆ. HEINSIUS. — Quamvis, ut observat P. Victorius *Var. Lect.* lib. iv, c. 18, veteribus λόγοι προτρεπτικοὶ dictæ sunt orationes, quæ rem aliquam laudando ad eam capessendam *adhortabantur*; unde Aristoteles a Græcis interpretibus traditur προτρεπτικὸν confecisse, quo adulescentes *impelleret* ad studia philosophiæ. Ipse autem aliquando mecum cogitavi, an Cicero verbis his ex Hortensio quæ citat Nonius, huiusmodi orationem significarit: *Nam quod vereris, ne non conveniat nostris ætatibus ista oratio, quæ spectat ad hortandum.* Hæc ille. Pollux libro sexto citat Ἀντισθενὸν ἐν τῷ Προτρεπτικῷ, et Galeni ἐν Προτρεπτικῷ ἐπὶ τὰς τέχνας. COLLECT. — Nihilominus haud immerito προτρεπτικοὶ sermones vocantur, qui in refutatione falsarum opinionum præcipue versantur. Nemo enim melius ad amplectendam veritatem *hortatur*, quam qui adversos ipsi errores detegit. Unde Justinus martyri orationem illam, qua gentilium superstitiones redarguit, λόγον παρανεπτικὸν πρὸς Ἑλληνας appellavit. Quam, ut videtur, alio titulo τοῦ ἐλέγχου insignivit. Nam de hoc libro vix dubitaverim loqui Eusebium *Eccles. Hist.* lib. iv, cap. 18, ubi de S. Justini scriptis agit: Καὶ αὐθις ἕτερον πρὸς Ἑλληνας εἰς ἡμᾶς ἐκλήθυεν αὐτοῦ σύγγραμμα, ὃ καὶ ἐπέγραψεν Ἑλεγχον. Cæterum observat Heinsius, Photium nos docere, συντάττασθαι ταῦτα, quod *conjuncta jam olim fuerunt hæc Clementis scripta.* De duobus enim primis postquam egit, Stromateon libros statim subjungit. Itaque quemadmodum in multis, etiam in ordine, Ἡθαγόρειος καὶ μυστηριώδης est Clemens. Primus enim est ἀποκτάρατος, secundus μῦθαις τε καὶ κατήχησις, tertius ἐποπτικῆς sive ἐποπτεία. Nam in primo, qui futuri Christiani sunt, *purgantur*; in secundo, facti jam *initiantur*; in tertio, ad sacra maxima, supremam Dei admittuntur notionem, et æternam contemplationem. Quod a studioso Clementis observari velle se dicit Heinsius. His porro adficiendum, quod cum auctori propositum esset, ut gentes in perfectos Christianos formaret, primo illis persuadere aggreditur, ut relicto simulacrorum, falsorumque deorum cultu, sese ad veram religionem convertant. Quod quidem hoc sermone exsequitur, quem vocat Λόγον προτρεπτικόν, sua-

σικῆ ὁ μὲν ἰχθὺν δελεάσας (36), ὁ δὲ Θήβας τειχίσας (37). Θράκιος δὲ ἄλλος σοφιστῆς (38) (ἄλλος οὗτος μῦθος Ἑλληνικός) ἐπιθάσσευε τὰ θηρία γυμνῇ τῇ ψῆθῃ· καὶ δὴ τὰ δένδρα, τὰς φηγούς, μεταφύταυε τῇ μουσικῇ. Ἐγχομῆ ἄν σοι καὶ ἄλλον τοῦτοις ἀδελφὸν διηγῆσασθαι μῦθον καὶ ψῆδον, Εὐνομον τὸν Λοκρὸν (39), καὶ τέττιγα τὸν Πυθικόν. Πανήγυρις Ἑλληνικῆ ἐπὶ νεκρῷ δράκοντι συνεκροτεῖτο Ἴησοῖ, ἐπιτάριον ἔρπετοῦ, (40) ἄδοντος Εὐνόμου· ὕμνος ἢ θρηνησος ὄψεως ἦν ἢ ψῆθ, οὐκ ἔχω λέγειν. Ἄγων δὲ ἦν, καὶ ἐκιδιάρικος ὥρα καύματος Εὐνομος, ὀπηνηία οὐ τέττιγες ὑπὸ τοῖς πατάλοισι ἦδον ἀνὰ τὰ ὄρη, θερμῆνοι ἡλίῳ· ἦδον δὲ ἄρα οὐ τῷ δράκοντι τῷ νεκρῷ (41). ἀλλὰ τῷ Θεῷ τῷ πανσόφῳ, αὐτόνομον ψῆθ, τῶν Εὐνόμου βελτιονὰ νόμων· βήγγυται χορδῇ τῷ Λοκρῷ· ἐπιπταται ὁ τέττιξ τῷ ζυγῷ· ἑτερέτιζεν ὡς ἐπὶ κλά-

soriam orationem, uno vocabulo *Cohortationem* dicere placuit. Hanc proxime sequitur aliud opus, quo bene et secundum Evangelii rectæque rationis normam vivendi præcepta tradit. Quod, quia *pærie*, hoc est Christianis νεοφύτοις, necessariam doctrinam contineat Παῖδαγωγοῦ titulo ornat. Tandem Στρωματέων libris, quibus id nominis indidit propter multiplicem, qua *contexti* sunt, materia varietatem, sublimiora religionis dogmata explicat, et diversa sentientes refellit. Atque hæc est præcipuorum Clementis operum, quæ quidem hodiernum exstant, ἀκολουθία, quam ipse tradit *Pædagog.* lib. i, cap. 1. Cæterum *Cohortatio ad Gentes* duodecim capitibus constat, quorum summaria, ut etiam eorum, quæ singulis *Stromatum* libris continentur, et non paucas, tam in hos, quam in *Pædagogum*, *observationes* et *emendationes*, suis locis inserendas, perhumaniter mecum communicavit vir non vulgariter eruditus W. Lowthius, Ecclesiæ cathedralis Winthons. præbendarius.

(36) Ὁ μὲν ἰχθὺν δελεάσας. De Arione, præter auctores ab Herveto citatos, conf. *Ælianus Hist. animal.*, lib. ii, cap. 6; lib. vi, cap. 18; lib. xii, cap. 45. Gregor. Nazianz., *Carmine Nicobuli ad Filium.* Apud Latinos, Plinius, *Nat. Hist.* lib. viii, c. 9; Solinus, cap. 12, II. et R.; Plutarchus *Symposio septem Sapientum.* SYLBURG.

(37) Ὁ δὲ Θήβας τειχίσας. De Amphione vid. Pausanias *Bæotic.* Horatius *Artis Poeticæ*, v. 594; Eiusdem lib. iii, Od. 11; Solinus, cap. 15; Plutarchus, *De musica*; Propertius, l. iii, eleg. 2; Plato, lib. iii *De legibus*.

(38) Θράκιος σοφιστῆς. Orphens, cujus tota fabula exstat apud Ovidium in *Metamorphosi.* Vid. etiam Pausanias *Bæot.* Item Gregorius Nazianz., *D Carm. ad Vitalium*, et ad *Nemesium.* Idem tamen Gregor. etiam allegorice hanc de Orpheo et Amphione fabulam transfert ad eloquentiam, *Carmine Nicobuli ad filium*, his verbis:

Ὁρσεῖη καθάρη μῦθος κέλεν, ὡς περ ἐῶσκα,
Πάρτας ἄγων μελέεσσιν ὁμῶς ἀγαθοῦς τε κακοῦς
[τς,
Ὅς δ' Ἀμφιονῆ λῦρη καὶ λῦας ἐπειθε,
Ψυχὰς ἀντιτύπους πετρώδεας.

SYLBURG.

(39) Εὐνομον τὸν Λοκρὸν. De Eunomo et cicada narrat Antigonus Παράδοξων συναγωγῆ, initio. SYLBURG. — De cicadis Locrensis *Ælianus De animalibus*, lib. v, cap. 9. Vide proverbium *Acanthia cicada.* COLLECT. Conf. etiam Cononis Διήγησις quinta.

(40) Ἐπιτάριον ἔρπετο. Ἐπιτάριον ἔρπετοῦ· ἄδοντος Εὐν. ms. Nov.

(41) Δράκοντι τῷ νεκρῷ. Τῷ Πυθικῷ addit ms. Nov., interpretamenti, ut videtur. loco.

δο, τῷ ὄργάνῳ· καὶ τοῦ τέττιγος τῷ ἡσματι ἄρμω-
 σμένος (42) ὁ ὦδός, τὴν λείπουσαν ἀνεπλήρωσε
 χορῆν. Οὐκοῦν ὦδῃ τῇ Εὐνόμου ἄγεται ὁ τέττιξ, ὡς
 ὁ μῦθος βούλεται, χαλκοῦν (43) ἀναστήσας Πυθοῖ τὸν
 Εὐνομον, αὐτῇ τῇ κιθάρα, καὶ τὸν συναγωνιστὴν τοῦ
 Ἀσχροῦ· ὁ δὲ ἐκὼν ἐφίπταται, καὶ ἕδει ἐκὼν· Ἐλλήτι
 δὲ ἰδοὶε ὑποκριτῆς γεγενῆσθαι μουσικῆς. Πῆ δὴ οὖν
 μῦθος κενοῖς πεπιστεύκατε, θέλγεσθαι μουσικῇ τὰ
 ζῶα ὑπολαμβάνοντες· ἀληθείας δὲ ὁμῖν τὸ πρόσωπον τὸ
 φαῖδρον μόνον, ὡς εἴκειν, ἐπίπλαστον εἶναι δοκεῖ,
 καὶ τοῖς ἀπιστίας (44) ὑποπέπτωκεν (45) ὀφθαλμοῖς;
 Κιθαιρῶν δὲ ἔρα, καὶ Ἑλικῶν, καὶ τὰ Ὀδρουσῶνδρη,
 καὶ Θρακῶν τελεστήρια, τῆς πλάνης τὰ μυστήρια, τε-
 θεῖσθαι καὶ καθύμνηται. Ἐγὼ μὲν, εἰ καὶ μῦ-
 θός εἰσι, δυσανασητῶ τὸσαύταις ἐκτραγωδομέναις
 συμφοραῖς· ὁμῖν θε, καὶ τῶν κακῶν ἀναγραφὰ γε-
 γήσασιν δράματα (46). Ἀλλὰ γὰρ τὰ μὲν δράματα,
 καὶ τοὺς ληναλίζοντας ποιητὰς, τέλος ἐν ἡδὴ παροῦντων,
 κιττῶ (47) ποῦ ἀναδῆσαντες, ἀφραίνοντας ἐκτό-
 πως τελετῇ βακχικῇ, αὐτοῖς σατύροις, καὶ θυάσῳ
 μαινάλῃ (48) σὺν καὶ τῷ ἄλλῳ δαιμόνων χορῶ, Ἑλικῶνι
 καὶ Κιθαιρῶνι κατακλείσωμεν γεγηρακῶσιν. Κατά-
 γωμεν (49) δὲ ἀνωθεν ἐξ οὐρανῶν ἀλῆθειαν, ἅμα φανω-
 τάτη φρονήσει, εἰς ὄρος ἄγιον Θεοῦ καὶ χορὸν τὸν ἅγιον
 τὸν προφητικόν. Ἡ δὲ ὡς εἶπε μάλιστα τηλαυγὲς ἀπο-
 σείδουσα φῶς, καταυγαζέτω πάντη τοὺς ἐν σκότει κυ-
 λινδουμένους, καὶ τῆς πλάνης τοὺς ἀνθρώπους ἀπαλ-
 λαίτω, τὴν ὑπεράτην (50) ὀρέγουσα (51) δεξιάν,
 τὴν σύνεσιν, εἰς σωτηρίαν. Οἱ δὲ ἀνανεύσαντες (52)
 καὶ ἀνακύψαντες, Ἑλικῶνα μὲν καὶ Κιθαιρῶνα κα-
 τελειπνήτων, οἰκοῦντων δὲ Σιών· Ἐκ γὰρ Σιών ἐξε-
 λίσσεται νόμος, καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ·
 λόγος οὐράνιος, ὁ γνήσιος ἀγωνιστῆς (53) ἐπὶ τῷ
 ἐπιτοῦ κόσμου θεάτρῳ στεφανούμενος. Ἄδει δὲ γε
 ὁ Εὐνομος ὁ ἐμὸς οὐ τὸν Τερπάνδρου νόμον, οὐδὲ

* P. 3 ED. POTTER.

(42) *Τῷ ἡσματι ἄρμωσμένος*. Vult citharœdum
 cicadæ cantui suum instrumentum sic attempe-
 rasse, ut illa choriadæ deficientis locum suppleret.
 Sic pag. 4 : Τὸν ἀνθρωπὸν ἀγίῳ Πνεύματι ἄρμωσά-
 μενος. Et *Pædag.* lib. 1 sub finem cap. 12 : Ἡμᾶς
 ἄρμωσάμενος χρῆσθαι αὐτοῦς πρὸς τὸν παιδαγω-
 γόν... τῷ ὄντι ζῆν.

(43) *ὦδῃ τῇ Εὐνόμου ἄγεται ὁ τέττιξ, ὡς ὁ μῦ-
 θος βούλεται, χαλκοῦν*. Hæc omittit ms. Nov.
 scriptoris haud dubio negligentia, qui sententiam
 inter voces ὁμοιοτελεύτους, scilicet οὐκοῦν et χαλ-
 κοῦν, positam oculo male festinant præterit.

(44) *τοῖς ἀπιστίας*. Τοῖς τῆς ἀπιστίας, ms. Nov.

(45) *ὑποπέπτωκεν*. Ὑποπτον, suspectum, legere
 navit Lowthius. Sed ὑποπίπτειν eodem aut simili
 sensu adhibent, cum alii scriptores, tum etiam ipse
 Clemens.

(46) *δράματα*. Hæc addit ms. Nov. : καὶ τῶν δρα-
 μάτων οἱ ὑποκριτῆς θυμηδίας θεάματα, et *fabularum*
 actores *jucunda spectacula*. Quæ propter δράματα et
 θεάματα, voces ὁμοιοτελεύτους, excidisse verisim-
 ile est.

(47) *κιττῶ*. Scilicet more ebriorum et bacchan-
 tium, quibus hedera sese coronare, sacra Baccho
 arbore, solempne olim erat.

(48) *Μαινάλῃ*. Μαινῶλῃ ms. Nov. Legendum porro
 μαινάλῃ. Nam μαινῶλῃ est apud Hesyehium et
 Damiani, et Clemens Bacchum postea vocat Διονύσου
 μαινάλῃν p. 9, idemque in epigrammate μαινῶλῃος

A stantio rem : tum rupta Locrensi chorda, in citharæ
 jugum advolat cicada, et instrumento musico tan-
 quam ramo personat : citharœdus autem cicadæ
 cantui suum attemperans, deficientem chordam
 supplevit. Cicada ergo Eunomi cantu ducitur, ut in
 fabulis est, quæ æreum Eunonium, cum ipsa cithara,
 unaque sociam certaminis Pythone statuerunt : hæc
 autem sponte advolat, sponte etiam canit; et a gen-
 tibus musicam imitata fuisse credita est. Quare
 ergo vanissimis fabulis eam tribuistis fidem, ut bes-
 tias musica demulceri posse credatis : cum inter-
 ea clarissima veritatis facies, sola vobis fucō esse
 obducta videatur, sola infidelibus oculis subjecta
 sit? Proinde Cithæron, et Helicon, et Odrysii mon-
 tes, et Thracum telesteria, illa deceptionis myste-
 ria, divinum in cultum relata sunt hymnisque ce-
 lebrantur : quibus ego calamitatibus, quæ tragice
 decantantur, quamvis fabulas esse noverim, haud
 leviter perturbor, utcumque inter vos humanæ mise-
 riæ in scenis representari soleant. Sed has quidem
 fabularum actiones, una cum poetis, qui tanquam
 Bacchanalia agentes penitus insaniunt, et ultra mo-
 dum delirant, hedera redimitis more Bacchico, Sa-
 tyris quoque ipsis, et furente turba Bacchantium,
 reliquoque deorum choro, in Heliconem et Cithæ-
 ronem, qui jam consenuerunt, includamus. Horum
 loco veritatem, cum sapientia late splendente, in
 sanctum Dei montem, sanctumque prophetarum
 chorum e cœlo deducamus. Hæc autem clarissima
 sua luce omnes homines, qui in tenebris volutan-
 tur, undique illustret; et intelligentia, tanquam
 opitulatrice dextra, porrecta, ex erroribus in salu-
 tem vindicet. Tum illi, sublatis oculis, a tenebris
 emicantes, Helicone ac Cithærone desertis, Sion ha-
 bitent : Nam ex Sion egredietur lex, et verbum Do-

Βάχχος dicitur.

(49) *Κατάγωμεν*. Partes hujus sententiæ totidem
 præcedentis partibus sunt ἀντίστοιχοι· scilicet ἀλῆ-
 θεια et φρόνησις Christianorum, τῇ πλάνῃ et ἀφρα-
 δία gentium : Mons Dei, poeticis montibus, Heliconi
 et Cithæroni : prophetarum denique chorus dæmoni-
 um et bacchantium choro respondet.

(50) *ὑπεράτην*. Id est, ἰσχυροτάτην. Quemad-
 modum apud Sophoclem, ἐξ ὑπερέρας χειρὸς ex-
 plicari solet ἰσχυροτέρας, seu μετὰ δυνάμειος μέλιτος.

(51) *ὀρέγουσα*. Ὀρέγουσαν ms. Nov. manifesto
 errore.

(52) *Οἱ δὲ ἀνανεύσαντες*. Simile est, quod post-
 ea dicit hujus libri pag. 66 : Ἀνανεύσατε τῆς γῆς
 εἰς αἰθέρα, ἀναδέψατε εἰς οὐρανόν : a terra in ætherem
 oculos attollite, in cælum suspicite. Nam ἀνα-
 νεύειν hoc loco non est ἀναστρέφειν, ad se reverti, ut
 Hervetus, et post eum alii putarunt; sed idem fere
 quod ἀνακύψαι, sursum oculos attollere.

(53) *Γνήσιος ἀγων*. Per metaphoram a Græcis
 certaminibus sumptam, in quibus coronæ victoribus
 vocat, universas totius mundi gentes tandem devi-
 cisse. Similis locus occurrit hujusce libri, pag. 68,
 69. Γνήσιος γὰρ ἦν ἀγωνιστῆς, καὶ τοῦ πλάσματος
 συναγωνιστῆς· τάγματα δὲ εἰς πάντας ἀνθρώπους
 διαδοθεῖς, θάπτον ἡλίου ἐξ αὐτῆς ἀνατείλας τῆς πα-
 τρικῆς βουλῆσεως ῥάστα ἡμῖν ἐπέλαμψε τὸν Θεόν.
 Conf. Strom. vii, pag. 710.

mini de Hierusalem: cœleste, inquam, *Verbum*, ob legitimi certaminis victoriam in theatro totius mundi coronatum. Et meus quidem Eunomus, non Terpandri modum, non Capitonis, non Phrygium, non Lydium, non Doricum canit; sed æternum *canticum*², Leviticum,

Leniens dolorem, iramque, et malorum oblivionem
[*inducens omnium.*]

Etenim dulce quoddam, et in animis hominum potens pharmacum, cum hoc cantico commistum est. Mihi autem videntur Thracius ille Orpheus, et Thebanus alter, tertiusque Methymnæus, viri quidam, non viri, ✕ impostores fuisse, qui prætextu musicæ labefactarunt humanam vitam, utque mores ingeniosis suis præstigiis corrumpèrent, dæmoniaco quodam furore stimulati, probra et dolores hominum in religionem, deorumque cæremonias trahendo, eos ad simulacrorum cultum primi converterunt. Quinetiam lapidibus et lignis, hoc est statuis et simulacris, tanquam fundamentis constituendæ inter gentes impuritatis usi, illam vere pulchram libertatem hominum sub cœlo agentium, carminibus suis et incantationibus extremæ servituti illigarunt; non est autem ejusmodi meus cantor, qui, ut servitium 2 dæmonium crudeliter dominantium brevi dissolveret, advenit; nos autem ad mite et facile jugum pietatis traducit, humique

✕ P. 4 ED. POTTER, 5 ED. PARIS. 1 Isa. II, 3. 2 Psal. xcvi, 4; xcvi, 4.

(54) *Τὸ ἔσμα τὸ καινόν*. Quia hoc velit, paulo post satis plene explicat p. 5.

(55) *Νηπενθές τ'*. ...τ' omittit ms. Nov. Respicit autem Clemens *Odys.* Δ, v. 220, quo loco de Circe hæc scribit Homerus:

Αὐτίκ' ἄρ' εἰς οἶνον βάλει φάρμακον, ἔνθεν ἔπινον,
Νηπενθές τ', ἀχολόν τε, κακῶν ἐπίληθες ἀπάντων.

Statim autem in vinum injecit medicamentum, interbibendum,
Quod luctum sedat, iramque, et malorum omnium
[*oblivionem inducit.*]

Conf. etiam Gregorii Nazianz. *Carm. Nicobuli ad filium*, v. 202.

(56) *Ἄνδρες τινές, οὐκ ἄνδρες*. Gatakerus, in *Advers.* cap. 8, ait: *Lege οὐκ αἰδρίες. Non inscitos, non imperitos, sed callidos, gnaros, astutos, i. e. ἀπατηλοῦς, uti continuo sequitur, appellat: utpote qui artificii musicæ lenocinio, tanquam carmine quodam magico delinitos in fraudem ac perniciem, morumque labem, et simulacrorum cultum, ac dæmonium malignorum servitium, mortales miseris illexerint. Hæc ille. Verumtamen veterem lectionem retinere visum est: quippe cum velit auctor, eos, qui humano generi tantam perniciem intulerunt, non tam viros esse, quam dæmones, habendos. Quemadmodum alias homines vitiiis deditos dicit θηρία μάλλον ἢ ἀνθρώπους, *feras potius bestias, quam homines, esse, Strom.* iv, p. 479, homines ἀφελείς, *simplices, ὡς ἀργαί, οὐκ ἄνδρας, tanquam agnos habendos esse, non viros, Pædag.* lib. I, cap. 5, p. 86. Denique viros molles et effeminatos, οὐκ ἄνδρας, βατάλους δὲ, καὶ γύνιδας, non esse vocandos viros, sed batalos et semi-viros. Simile est, quod de falso dictis philosophis protulit Tatianus pag. 15 ed. Oxon.: *Μὴ παρασυρέτωσαν ὑμᾶς αἱ τῶν φιλοσόφων καὶ οὐ φιλοσόφων πανηγυρίαις. Ne vos traducant philosophorum istorum**

Α τὸν Καπίτωνος, οὐδὲ μὴν Φρύγιον, ἢ Λύδιον, ἢ Δωριον, ἀλλὰ τῆς καινῆς ἁρμονίας τὸν αἰδιον νόμον, τὸν φερώνυμον τοῦ Θεοῦ, τὸ ἔσμα τὸ καιν. v (54), τὸ Λευιτικόν,

novæ harmoniæ modum, Dei cognominem, *novum*

✕ *Νηπενθές* (55) τ' ἀχολόν τε, κακῶν ἐπίληθες [ἀπάντων].

Γλυκύ τε καὶ ἀληθινὸν φάρμακον περὶ τοὺς ἐγκραταὶ τῷ ἔσματι. Ἐμοὶ μὲν οὖν δοκοῦσιν ὁ Θράκιος ἐκεῖνος Ὀρφεὺς καὶ ὁ Θηβαῖος, καὶ ὁ Μηθυμναῖος, ἄνδρες τινές, οὐκ ἄνδρες (56), ἀπατηλοὶ γεγονέναι, προσχῆματι μουσικῆς (57) λυμηνάμενοι τὸν βίον, ἐντέχνῳ τινὶ γοητείᾳ δαιμονῶντες εἰς διαφθοράς, ὕβρεις ὀργιάζοντες, πένθη ἐκθειάζοντες, τοὺς ἀνθρώπους ἐπὶ τὰ εἰδῶλα χειραγωγῆσαι πρῶτοι· ναὶ μὴ λίθοις καὶ ξύλοις, τουτέστιν ἀγάλμασι καὶ σκιαγραφίαις, ἀνοικοδομησαὶ τὴν σκαδότητα τοῦ ἔθνους (58) τὴν καλὴν ὄντως ἐκείνην ἐλευθερίαν τῶν ὅτι οὐρανὸν πεπολιτευμένων ὑδαῖς καὶ ἐπιπυδαῖς ἐσχάτῃ δουλείᾳ καταζεύξαντες (59)· ἀλλ' οὐ τοιόσδε ὁ ὧδης ὁ ἐμὸς, οὐδ' εἰς μακρὰν καταλύσων (60) ἀφίκεται τὴν δουλείαν τὴν πικρὰν τῶν τυραννούντων δαιμόνων· ὡς δὲ τὸν πρῶτον καὶ φιλόνηρον τῆς θεοσεβείας μετὰ γων ἡμᾶς ζυγόν, αὖθις εἰς οὐρανὸν ἀνακαλεῖται τοὺς εἰς ἡγῆν ἐβρίμυμένους. Μόνος γοῦν τῶν πᾶποτε τὰ ἀργαλεώτατα θηρία (61), τοὺς ἀνθρώπους, ἐπιθάσσειεν

C *non philosophorum cælus. Illud item Euripidis Ores* . v. 1555.

Δισσοῖν λεόντων· οὐ γὰρ ἀνδρ' αὐτῶ καλῶ.
Duorum leonum: non enim viros eos voco.

Et quod dixit *Constit. apost.* auctor, lib. II, cap. 21: Παράδοσεις λύκοι εἰς κατάβρωμα, τουτέστι δαιμόσι καὶ πονηροῖς ἀνθρώποις, μάλλον δὲ οὐκ ἀνθρώποις, ἀλλὰ θηρίοις ἀνθρωποειδέσι, ἐθνικοῖς, καὶ Ἰουδαῖσταῖς καὶ αἰρεωτοῖς ἀθέοις. *Devorandum irades lupis, hoc est dæmonibus et pravus hominibus: imo vero non hominibus, sed feris humana forma præditis, ethnicis nempe, judaizantibus et impiis hæreticis.*

(57) *Προσχῆματι μουσικῆς*. Προσχῆματι μουσικῆς λυμηνάμενοι τὸν βίον ἐντέχνῳ τινὶ γοητείᾳ δαιμονῶντες· εἰς διαφθοράς ὕβρεις ὀργιάζ. Ms. Nov. Similia his habet Minutius Octavio: *Considera denique sacra ipsa et ipsa mysteria, invenies exitus tristes, fata et funera, et luctus atque planctus. Atheganoras Legatione*, τὰ πάθη αὐτῶν, inquit, δεικνύουσι μυστήρια. *Deorum passiones et libidines vocant mysteria.*

(58) *Σκαδότητα τοῦ ἔθνους*. Scribe *ἔθους consuetudinis*, auctoritate ms. Nov. Similiter apud Philonem Judæum, lib. I *De vita Moysis*, pag. 645, προέβδων ἰδιότητα. scribendum ex codice ms. G. Wheeleri, *ἔθων ἰδιότητα.*

(59) *Καταζεύξαντες*. In exemplari scriptum ambiguo errore καταζεύξαντες. H. legit *κατεζεύσαντες*, ut sit, *ceu visco involtentes*. Nostrum et H. καταζεύξαντες confirmat continuata ζυγοῦ metaphora, et repetita inferius ejusdem verbi usurpatio: τῶν ἀνθρώπων τὴν συνωρίδα καταζεύξας εἰς τὸν Θεόν. *Sylvaus.*

(60) *Καταλύσων*. Paria sunt quæ dixit Tatianus, cap. 47, p. 105: *ὅτι λύει τὴν ἐν κόσμῳ δουλείαν, καὶ ἀργόντων μὲν πολλῶν καὶ μυρίων ἡμᾶς ἀποσπᾷ. A servitute mundi solvunt* (sacra sc. Scripturæ) *et a multis dominis et innumeris tyrannis liberant.*

(61) *Θηρία*. His similia habes *Strom.* iv, p. 479.

πτηνὰ μὲν, τοὺς κούφους αὐτῶν ἔρπετὰ δὲ, τοὺς ἀπαιτεῖνας· καὶ λέοντας μὲν, τοὺς θυμικούς· σῦας δὲ, τοὺς ἡδονικούς· λύκους δὲ, τοὺς ἀρπακτικούς. Αἶθροι δὲ καὶ ξύλα οἱ ἄρρονες· πρὸς δὲ καὶ λίθων ἐναισθητότερος ἄνθρωπος ἀνοήτῳ βεβαπτισμένος. Μάρτυς ἡμῖν προφητικὴ παρὶτω φωνή, συνωδὸς ἀληθείας, τοὺς ἐν ἀνοήτῳ καὶ ἀνοήτῳ κατατετριμένους εἰκτείρουσα· Δυνατὸς γὰρ (62) ὁ Θεὸς ἐκ τῶν λίθων τούτων ἐργεῖται τέκνα τῷ Ἀβραάμ· ὅς, κατελεήσας τὴν ἀμαθίαν τὴν πολλὴν καὶ τὴν σκληροκαρδίαν τῶν εἰς τὴν ἀληθειᾶν λελιθωμένων, ἤγειρεν θεοσεβείας σπέρμα, ἀρετῆς αἰσθόμενον, ἐκ λίθων ἐκείνων, τῶν λίθους πεπιστευκότων ἐθνῶν. Αἴθρις οὖν ἰοδόλους ἀνὰ καὶ παλιμδύλους ὑποκριτὰς ἐφοδεύοντας δικαιοσύνη γεννήματα ἐχιδνῶν κέκληκέ που· ἀλλὰ καὶ τούτων εἴ τις τῶν ὄψεων μετανοῆσαι ἐκὼν, ἐπόμενος ἢ τῷ Λόγῳ, ἄνθρωπος γίνεται Θεοῦ. Λύκους δὲ ἄλλους ἀλλυγορεῖ προβάτων κωδῖοις ἡμψισμένους, τοὺς ἐν ἀνθρώπων μορφαῖς ἀρπακτικούς αἰνιττόμενος. Καὶ πάντα ἄρα ταῦτα τὰ ἀγριώτατα (63) θηρία, καὶ τοὺς τοιοῦτους λίθους, ἢ οὐράνιους ψῆθι μετεμόρφωσεν εἰς ἀνθρώπους ἡμέρους. Ἡμεῖς γὰρ, ἤμεν ποτε καὶ ἡμεῖς ἀνόητοι, ἀπειθεῖς, κλινώμενοι, δουλεύοντες ἡδοναῖς καὶ ἐπιθυμίαις ποικίλαις, ἐν κακίᾳ καὶ φθόνῳ διάγοντες, στρυγητοὶ, μισοῦντες ἀλλήλους, ἢ φησὶν ἡ ἀποστολικὴ γραφή. Ὅτε δὲ ἡ χρηστότης, καὶ ἡ φιλανθρωπία ἐπεφάνη τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Θεοῦ, οὐκ ἐξ ἔργων τῶν ἐν δικαιοσύνῃ, ὡς ἐποιήσαμεν ἡμεῖς, ἀλλὰ κατὰ τὸ αὐτοῦ ἔλεος ἔσωσεν ἡμᾶς. Ὅρα τὸ ἄσμα τὸ καινὸν ὅσον ἔσχυσεν· ἀνθρώπους ἐκ λίθων, καὶ ἀνθρώπους ἐκ θηρίων πεποίηκεν· οἱ δὲ τὴν ἄλλως ὡς νεκρὰ (64), οἱ τῆς ὄντως οὐσίας ἀμετοχοὶ ζωῆς, ἀκροαταὶ μόνον γενόμενοι τοῦ ἄσματος, ἀνεβίωσαν. Τοῦτό τε καὶ τὸ πᾶν ἐκδήμησεν ἐμμελῶς, καὶ τῶν στοιχείων τὴν διαφωνίαν εἰς τάξιν ἐνέτεινε ἐμφωνίαν (65), ἵνα δὴ ὅλος ὁ κόσμος αὐτῷ ἁρμονία γένηται· καὶ θάλισσαν μὲν ἀνῆκε λελυμένην, γῆς δὲ ἐπιθαίνειν κενώσκειν (66) αὐτήν. Γῆν δ' ἐμπαλιν ἐστερέωσε, φερόμενην, καὶ ὄρον αὐτῆς ἐπηξε θάλασσαν. Καὶ μὴν καὶ πῦρ (67) ὄρμην ἐμάλαξεν ἀέρι, οἶονε Δώριον ἐρμονίαν κράσας Λυδῶ· καὶ τὴν ἀέρος ἀπηγῆ ψυχρότητα τῆ παραπλοκῆ τοῦ πύρρος ἐπιθάσσευσεν, τοὺς νεύτους τῶν ὄλων φθόγγους τούτους κινῶς ἐμμελῶς. Καὶ δὴ τὸ ἄσμα τὸ ἀκράτον, φρεῖσμα τῶν ὄλων, καὶ ἐρμονία τῶν πάντων, ἀπὸ τῶν μέσων ἐπὶ τὰ πέρατα, καὶ ἀπὸ τῶν ἄκρων ἐπὶ τὰ μέσα διαταθὲν, ἡρμόσατο ὅτε τὸ πᾶν, οὐ κατὰ τὴν Θράξιον μουσικὴν, τὴν παρακλίσιον Τουβάλ (68), κατὰ δὲ τὴν πάτριον τοῦ

abjectos ad caelum revocat. Solus igitur ille inter omnes, quos adhuc novimus, feras saevissimas, homines, mansuefecit; volucres quidem, qui leves ex illis sunt; reptiles, qui deceptores; leones, qui iracundi; sues, qui voluptatibus dediti; lupos denique, qui rapaces. Lapides autem et ligna sunt insipientes, nisi quod qui ignorantia imbuitur, ipsis quoque lapidibus stupidior esse comperiat. Testem advoco vocem illam propheticae veritati consonam, qua deploratur eorum miseria, qui ignorantia et amentia conteruntur: Potens enim est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ. Qui maximam eorum incitiam et duricordiam miseratus, qui ad veritatem plane lapides facti sunt, ex his lapidibus, nempe gentibus, quæ in lapides crediderunt, pietatis semen sensu virtutis præditum suscitavit. Rursum illos veneficos et versipelles hypocritas, qui justitiæ clam insidiabantur, quodam loco progeniem viperarum appellavit: sed tamen horum etiam serpentum si quis voluntaria ductus pœnitentia Verbum sequatur, is homo Dei efficitur. Alios item vocat lupos pellibus ovium indutos, rapaces homines innuens. Has igitur omnes immanissimas feras, et hujusmodi lapides, cœlestis ille cantus in mansuetos homines transformavit. Erasmus enim, eramus aliquando et nos insipientes, increduli, errantes, servientes voluptatibus et desideriis variis, in malitia et invidia agentes, odibiles, et odientes invicem, ut ait scriptura apostolica. Cum autem benignitas et humanitas apparuit Salvatoris nostri Dei, non ex operibus justitiæ, quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit. En! quantam habet vim illud novum canticum, quod homines ex lapidibus, homines ex feris formavit; quin et ii, qui alioquin veluti mortui fuerunt, utpote illa, quæ sola vera est vita, privati, audito hoc cantico, statim revixerunt. Hoc et universitatem rerum apteque numero-seque concinnavit, et elementa dissonantia sic docuit servare concentum, ut totus hic mundus harmonia quadam constaret. Mari quidem humidam et instabilem naturam dedit, et tamen terram incursare prohibuit. Terram vero, quæ prius huc illuc fluitabat, immobilem fecit, eique mare pro termino constituit. Quin etiam circumfuso aere vim ignis molivit, quodammodo Doricos modos Lydiis moderans: et immite frigus aeris ignis complexu lenivit, hujus universi partibus, tanquam extremis sonis, æqualiter temperatis: proinde hoc immortale can-

ἀλλυγορέω

ᾠδ. P. 5 ED. POTIER, 4 ED. PARIS. ³ Matth. iii, 9; Luc. iii, 8. ⁴ Matth. iii, 7; Luc. iii, 8. ⁵ Tit. iii, 4, 5. ⁶ Matth. vii, 15. ⁷ Tit. iii, 3. ⁸ Tit. iii, 4, 5.

(62) Δυνατὸς γὰρ. Hanc interpretationem ex Irenæo forte sumpsit Clemens. Is enim lib. iv, cap. 16, hæc ait: Potens est enim Deus, etc. Hoc autem fecit Jesus a lapidum religione extrahens nos, et a nostris carnis et infructuosius cogitationibus transferens nos, a similem Abrahæ fidem in nobis constituens.
 (63) Τὰ ἀγρ. Τὰ omittit ms. Nov.
 (64) Ὁς νεκρ. Ὁς omittit ms. Nov.
 (65) Ἐρέτειν ἐμφωνίας. Scribe ex ms. Nov. ἐτάσσεν συμφωνίας. Etenim συμφωνία præcedenti

διαφωνίᾳ melius respondet quam ἐμφωνία. Quod Sylburgius etiam vidit.
 (66) Κενώλ. Κενώλκεν αὐτὴν δὴ γῆν ἐμπαλιν, ἐστερέωσεν φέρ. Ms. Nov. Idem vox pro ἐπιθάσσευσεν habet ἐπιθάσσευσεν.
 (67) Πυρός: Scilicet ignis elementaris, quem supra aerem sub concavo lunæ cum Aristotele ponero videtur.
 (68) Τουβάλ. Ille, cum e Caini familia esset, musicam invenit: quam proinde Clemens, ut, profa-

ticum, totius firmamentum, omniumque partium harmonia, a mediis ad extremos fines, et rursus a finibus ad media pertingens, hoc universum apte disposuit, non quidem secundum Thraciam musicam, quæ similis est ei, quam invenit Tubal; sed secundum eam, quam æmulatus est David, Dei Creatoris voluntatem. Verbum autem Dei, quod ex David natum, ante eum fuit, lyra et cithara, quæ inanima sunt instrumenta, contemptis, mundum hunc, et hominem, qui parvus quidam mundus est, ejusque animam et corpus divino Spiritui attemperans, multarum vocum instrumento Deum celebrat, et huic instrumento, nempe homini, accinit: *Tu enim es cithara, et tibia, et templum meum.* Cithara quidem, propter harmoniam; tibia, propter Spiritum; templum autem, propter Verbum: ut illa resonet, ista inspiret, hoc vero contineat Dominum. Porro David, rex ille citharædus, paulo ante memoratus, ✕ hortabatur ad veritatem, a dæmoniis abducebat, tantumque ab eorum laudibus celebrandis abibat, ut eos vera musica expelleret, et Saul malo spiritu vexatum solo cantu sanaret. Nec solum hominem pulchrum et spirans instrumentum Dominus ad sui imaginem effecit; sed ipse, supramundana sapientia, cælesteque Verbum, est instrumentum Dei numeris omnibus instructum, concinnum, et sanctum. Quid ergo instrumentum hoc, Dominus noster Dei Verbum, quid illud novum canticum voluit? Cæcis visum restituere, surdis aures aperire, et claudos atque errantes in viam justitiæ deducere, Deum insipientibus monstrare, corruptionem tollere, mortem vincere, filios denique immorigeros patri reconciliare. Nam Dei instrumentum amat humanum genus: Dominus miseretur, castigat, hortatur, admonet, conservat, custodit, et doctrinæ

✕ P. 6 ED. POTTER, 5 ED. PARIS.

nam, opponit musicæ τοῦ θεοπνεύστου David.

(69) *Κόσμος δέ. Physici*, inquit Macrobius, l. ii, in *Somnium Scipionis*, cap. 12, *mundum, magnum hominem; et hominem brevem mundum esse dixerunt.* Quod sic expressit Philo Judæus libro *Quis rerum divinarum hæres*, pag. 502: Ἐναλλάττοντες, βραχύν μὲν κόσμον τὸν ἀνθρωπον, μέγαν δὲ ἀνθρωπον ἔφασαν τὸν κόσμον εἶναι. De homine *microcosmo*, κόσμῳ συντόμῳ, ubique legas. Mox τὸν omittit ms. Nov. ante *σμιχρῶν*.

(70) *Τούτῳ τῷ ὄργάνῳ.* Τούτῳ omittit ms. Nov. His similia habet Clemens *Pædag.*, lib. ii, cap. 4, pag. 164, et *Strom.* vi, pag. 658, 659. Plerique veterum Patrum homines θεοπνεύστους *organis* musicis assimilant. Justinus M., *Parænes.*, pag. 61. ed. Oxon.: Αὐτὸ τὸ θεῖον ἐξ οὐρανοῦ κατιὸν πλῆκτρον, ὡσπερ ὄργάνῳ κιθάρα τινὸς ἢ λύρας τοῖς ἀνδράσι δικαιοῖς χροῦμενον, τὴν τῶν θεῶν ἡμῖν καὶ οὐρανῶν ἀποκαλύψῃ γνῶσιν. *Ipsium divinum plectrum cælestis descendens, quasi instrumento quoriam citharæ alienigenæ vel lyræ viris justis utens, divinarum nobis et cælestium rerum cognitionem revelaret.* Athenagoras *Legat.* p. 58 ed. Oxon. de prophetis ait: Συγχρησαμένου τοῦ Πνεύματος, ὡσεὶ καὶ αὐλητῆς, αὐτὸν ἐμπνεύσαι, *cum Spiritus eodem modo per illos operaretur, quo tibicen inflat fistulam.* Et pag. 56, de isto mundo: Εἰ τοίνυν ἐμμελὲς ὁ κόσμος ὄργανον καὶ κινουμένον ἐν ῥυθμῷ, τὸν ἁρμολογούμενον καὶ ῥυθμιζόμενον τοὺς φθόγγους, καὶ τὸ σύμφωνον ἐπάδοντα μέλος, οὐ τὸ ὄργανον, προσκυνῶ. *Si ergo mundus in-*

θεοῦ βούλησιν, ἣν ἐξήλωσε Δαβὶδ. Ὁ δὲ ἐκ λαβίδ, καὶ πρὸ αὐτοῦ, τοῦ θεοῦ Λόγος, λύραν μὲν καὶ κιθάραν, τὰ ἀψυχα ὄργανα, ὑπεριδὼν, κόσμον δὲ (69) τόνδε, καὶ δὴ καὶ τὸν σμιχρὸν κόσμον τὸν ἀνθρωπον, ψυχὴν τε καὶ σῶμα αὐτοῦ, ἀγίῳ Πνεύματι ἁρμολογούμενος, ψάλλει τῷ θεῷ, διὰ τοῦ πολυφώνου ὄργάνου, καὶ προσάδει τοῦτῳ τῷ ὄργάνῳ (70), τῷ ἀνθρώπῳ· *Σὺ γὰρ εἶ (71) κιθάρα, καὶ αὐλὸς, καὶ τὰς ἐμὸς· κιθάρα διὰ τὴν ἁρμονίαν· αὐλὸς διὰ τὸ Πνεῦμα· τὰς διὰ τὸν Λόγον (72)· ἴν' ἡ μὲν κρέκη, τὸ δὲ ἐμπνέη, ὃ δὲ χωρήσῃ τὸν Κύριον. Καὶ μὴν ὁ Δαβὶδ, ὁ βασιλεὺς, ὁ κιθαριστὴς, οὗ μικρῷ πρόσθεν ἐμνήσθημεν, ὃς προὔτρεπεν (73) ὡς τὴν ἀλήθειαν, ἀπέτρεπε δὲ εἰδώλων· πολλοῦ γὰρ ἔδει ὑμνεῖν αὐτὸν τοὺς δαίμονας, ἀληθεῖ πρὸς αὐτοῦ διωκομένους μουσικῇ, ἣ τῷ Σαουλ ἐνεργουμένῳ (74) ἐκεῖνος ἄδων μόνον, αὐτὸν ἰάσατο. Καλὸν ὁ Κύριος ὄργανον ἐμπνουν τὸν ἀνθρωπον ἐξεργάσατο κατ' εἰκόνα τὴν ἑαυτοῦ· ἀμέλει καὶ αὐτὸς ὄργανόν ἐστὶ τοῦ Θεοῦ (75) παναρμόνιον, ἐμμελὲς καὶ ἄγιον, σοφία ὑπερκόσμιος, οὐράνιος Λόγος. Τί δὴ οὖν τὸ ὄργανον, ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ὁ Κύριος, καὶ τὸ ἄσµα τὸ καινὸν, βούλεται; Ὑφθαλμούς (76) ἀναπέτασαι τυφλῶν, καὶ ὧτα ἀνοίξαι κωφῶν, καὶ σκάζοντας τῷ πόδε ἢ πλανωμένους εἰς δικαιοσύνην χειραγωγῆσαι· Θεὸν ἀνθρώποις ἀφραίνουσιν ἐπιδείξαι, παῦσαι φθορὰν, νικῆσαι θάνατον, υἱοὺς ἀπειθεῖς διαλλάξαι πατρί. Φιλάνθρωπον (77) τὸ ὄργανον τοῦ Θεοῦ· ὁ Κύριος ἐλεεῖ, παιδεύει, προτρέπει, νοθετεῖ, σώζει, φυλάττει, καὶ μισθὸν ἡμῖν τῆς μαθήσεως ἐκ περιουσίας βασιλείαν οὐρανῶν ἐπαγγέλλεται· τοῦτο μόνον ἀπολαύων ἡμῶν, ὃ σωζόμεθα. Κακία μὲν γὰρ τὴν ἀνθρώπων ἐπιδοσκατεῖ φθορὰν· ἡ δὲ ἀλήθεια, ὡσπερ ἡ μέλιττα, λυμαινομένη τῶν δυνάμεων οὐδὲν, ἐπὶ μόνῃς (78) τῆς ἀνθρώπων ἀγάλλεται σωτηρίας. Ἐχεις οὖν τὴν ἐπαγγέλλαν· ἔχεις τὴν φιλανθρωπίαν· τῆς (79) χά-*

strumentum canorum est, quod movetur ad numerum, ego eum, qui concentum temperat, et sonos evibrat, et congruum succinit carmen, non instrumentum, adoro. Quæ sunt his, quæ dicit Clemens, persimilia.

(71) *Σὺ γὰρ εἶ.* Christi verba, ut videtur, e sacro aliquo hymno citata. Cæterum pro ἐμὸς Nov. habet ἐμοί.

(72) *Διὰ τὸν Λόγον.* Scilicet ἐνοικούντα, propter Dei Verbum in animabus justorum habitantem. Ἀνθρώπου δικαίου ψυχῇ ἐν ἣ διὰ τῆς τῶν παραγγελμάτων ὑπακοῆς τεμενίσσεται καὶ ἐνιδρύεται ὁ πάντων ἡγεμὼν ... Λόγος αἰώνιος. *Hominis justis anima, in qua per præceptorum obedientiam ut in templo collocatur omnium dux, æternum Verbum.* Strom. vii, pag. 708.

(73) Ὅς πρ. Nov. omittit ὃς.

(74) Ἡ τῷ Σαουλ ἐνεργουμένη. Ἦτω Ἐναυλος ὁ ἐνεργούμενος, Nov.; ἐνεργουμένη edit. Flor.; ἐνεργουμένη Sylburg, mendose omnia.

(75) Τοῦ Θεοῦ. Τοῦ abest a Nov.

(76) Ὑφθαλμούς. Respicit. Matth. xi, 5; Luc. vii, 22.

(77) Φιλάνθρωπον. Conf. *Pædag.*, lib. i, principio c. 9, et fine c. 7.

(78) Ἐπὶ μόνῃς. Strom. vii, pag. 707, dicit nec sacrificia, nec aliud quidquam nunc a nobis expectari, nisi ut nosmet Deo dedicemus, Μόνῃ γὰρ τῇ ἡμετέρῃ σωτηρίᾳ ὁ Θεὸς ἡδέσται. *Sola enim nostra salute delectatur Deus.*

(79) Φιλανθρωπίαν τῆς. Φιλανθρωπίαν τῆς χάριτος μεταλάμβανε Nov.

πιτος μεταλάβαινε. Καί μου τὸ ἕσμα τὸ σωτήριο **A** καὶ καινὸν οὕτως ὑπολάβης, ὡς σκευὸς ἢ ὡς οἰκίαν· *Πρὸ ἐωσφορίου* (80) γὰρ ἦν, καὶ *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος*. καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Παλαιὰ δὲ ἡ πλάνη, καινὸν δὲ ἡ ἀλήθεια φαίνεται. Εἶτε ὡν ἀρχαίους τοὺς Φρύγας διδάσκουσιν εἴγετες μυθικαί· εἶτε αὖ τοὺς Ἀρκάδας (81) οἱ προσελθόντες ἀναγράφοντες ποιηταί· εἶτε μὴν αὖ τοὺς Αἰγυπτίους, οἱ καὶ πρώτην ταύτην ἀναφύνα (82) τὴν γῆν Θεοῦς τε καὶ ἀνθρώπου δνειρώσσαντες· ἀλλ' οὐ πρό γε τοῦ κόσμου τοῦδε τούτων οὐδὲ εἰς. Πρὸ δὲ τῆς τοῦ κόσμου καταβολῆς ἡμεῖς, οἱ τῷ δεῖν ἔσσεσθαι ἐν αὐτῷ πρότερον γεγεννημένοι τῷ Θεῷ· τοῦ Θεοῦ Λόγου ἐὰ λογικὰ πλάσματα ἡμεῖς· δι' ὃν ἀρχαίζομεν, ὅτι ἐν ἀρχῇ ὁ Λόγος ἦν. Ἄλλ' ὅτι μὲν ἦν ὁ Λόγος ἀνωθεν, ἀρχὴ θεία τῶν πάντων ἦν τε καὶ ἔστιν· ὅτι δὲ νῦν ὄνομα **B** ἕαθεν τὸ πάλαι καθωσιωμένον, δυνάμει· δέξιον, ὁ Χριστός, καινὸν ἕσμά μοι κέκληται. Οὗτος γοῦν ὁ Λόγος ὁ Χριστός, καὶ τοῦ εἶναι πάλαι ἡμᾶς (ἦν γὰρ ἐν Θεῷ [83])· καὶ τοῦ εἶναι, νῦν δὴ ἐπεφάνη ἀνθρώποις αὐτὸς οὗτος ὁ Λόγος, ὁ μόνος ἀμφοῦ, Θεὸς τε καὶ ἀνθρώπος, ἀπάντων ἡμῶν ἀγίων παρ' οὐ τὸ εὐ ζῆν ἐκδιδακτόμενοι, εἰς ἀίδιον ζωὴν παραπεμπόμεθα. Κατὰ γὰρ τὸν θεσπέσιον ἐκεῖνον τοῦ Κυρίου Ἀπόστολον· *Ἡ χάρις τοῦ Θεοῦ ἡ σωτηρίου πάσιν ἀνθρώποις ἐπεφάνη, παιδεύουσα ἡμᾶς, ἴνα, ἀρητιότατοι τὴν ἀσέβειαν καὶ τὰς κοσμικὰς ἐπιθυμίας, σωφρόνως, καὶ δικαίως, καὶ εὐσεβῶς ζήσωμεν ἐν τῷ νῦν αἰῶνι, προσδεχόμενοι τὴν μακαρίων ἐπίδομα, καὶ ἐπιφάνειαν τῆς δόξης τοῦ μεγάλου Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ.* Τούτῳ **C** ἐστὶ τὸ ἕσμα τὸ καινὸν, ἡ ἐπιφάνεια ἢ νῦν ἐκλάμψασα (84) ἐν ἡμῖν τοῦ ἐν ἀρχῇ ὄντος καὶ πρόντος Λόγου· ἐπεφάνη δὲ ἐναγχοῦ ὁ πρόων Σωτῆρ· ἐπεφάνη ὁ ἐν τῷ ἦν· ὡν, ὅτι ὁ Λόγος, ὃς ἦν πρὸς τὸν Θεόν, ἀθάσατος ἐπεφάνη, φῖ τὰ πάντα δεδημιούργηται· Λόγος, ὁ καὶ τὸ ζῆν ἐν ἀρχῇ μετὰ τοῦ πλάσαι παρὰ τὴν, ὡς δημιουργός, τὸ εὐ ζῆν (85) ἐδίδαξεν, ἐπιφάνει· ὡς διδάσκαλος, ἴνα τὸ ἀεὶ ζῆν ὑπερον πρὸς Θεῷ χορηγήσῃ. Ὁ δὲ, οὐ νῦν γε πρῶτον φητεῖραν ἡμᾶς τῆς πλάνης, ἀλλ' ἀνωθεν ἀρχῆθεν· νῦν δὲ, ἤδη ἀπολλυμένους, ἐπιφάνεις περισέσωκε· τὸ γὰρ πονηρόν καὶ ἔρπουστικὸν θηρίον, γοητεύον, καταδουλοῦται, καὶ αἰχλιζεται εἰσέτι νῦν τοὺς ἀνθρώπους· ἐμοὶ δοκεῖν, βαρβαρικῶς τιμωρούμενον, οἱ νεκροὶ τοὺς αἰχμαλώτους **D** συνδεῖν (86) λέγονται σώμασιν, ἔστ' ἂν αὐτοῖς

mercedem, tanquam ex redundanti, regnum caelorum pollicetur, non alium ex nobis fructum percipiens, quam quod salvi sumus. Vitium enim hominum interitu pascitur: veritas autem, quæ veluti apis innocia rebus insidet, non nisi eorumdem salute lætatur. Habes, quid pollicetur; habes, quanto affectu humanum genus amat. Tu igitur accede, et participa hanc gratiam. Meum porro canticum nõ perinde novum existimes, ac vas aliquod sive domum; nam ante Luciferum erat, et in principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum¹⁰. Sed error, inquis, vetus est; veritas autem recens. Proinde seu capræ Phrygas vestustissimos esse doceant; seu Arcadas poetæ, qui ante lunam eos fuisse prodiderunt; seu, denique, **S** Ægyptios, qui horum terram deorumque hominumque matrem esse somniant: tamen eorum nemo se ante mundum fuisse jactat. At nos ante mundi constitutionem fuimus, ratione futuræ nostræ productionis in ipso Deo quodammodo tum præexistentes. Divini igitur Verbi, sive rationis, nos creaturæ rationales sumus: et per eum primi esse dicimur, quoniam in principio erat Verbum. Quod quidem, quatenus olim ante jacta mundi fundamenta existebat, divinum rerum omnium principium fuit, etiamque nunc est; quatenus vero novissimis temporibus venerando illo et olim sancto Christi nomine appellari voluit, novum a me Canticum vocatur. Hoc **X** igitur Verbum Christus, non solum ut olim essenius causa fuit (nam ille tum erat in Deo), sed idem etiam bene esse nobis dedit, et jam nuper hominibus apparuit, qui solus uterque, Deus et homo, est, ut omnimodam nobis felicitatem daret. Etenim ab eo recte vivere edocti, ad æternam vitam transmittimur. Nam ut ait ille divinus Domini Apostolus: *Apparuit gratia Dei salutaris omnibus hominibus, erudiens nos, ut abnegantes impietatem, et sæcularia desideria, sobrie, et juste; et pie vivamus in hoc sæculo, expectantes beatam spem et adventum gloriæ magni Dei et Salvatoris nostri, Jesu Christi¹¹.* Novum ergo canticum est Verbi, quod in principio et ante principium fuit, exortus, qui modo nobis effulsit; modo enim apparuit, qui olim erat, Servator; apparuit, qui ens est in ente; Verbum nempe, quod apud Deum erat, et a quo facta sunt omnia, *Præceptoris habitu apparuit: et qui tanquam opifex*

✠ P. 7 ED. POTTER, 6 ED. PARIS. ° Psal. CIX, 3. ¹⁰ Joan. 1, 1. ¹¹ Tit. II, 11-13.

(80) *Πρὸ ἐωσφορίου*. Respiciat psalm. CIX, 3: Ἐκ γαστρός πρὸ ἐωσφορίου γέννησά σε.

(81) *Τοὺς Ἀρκάδας*. De προσελθόνσι Arcadibus vide Plutarchi *Problemata Romana*. H. SYLBERG. Confer etiam *Lycophronis Cassandra* v. 482, ibique Tzetze, et *Meursii Commentarios*.

(82) *Ἀναφύνα*. A. ἀναφῆναι. SYLBERG. Utriusque locutionis exempla infra *Pædag.*, lib. III, cap. 1, et *Siron.* lib. I. Ἀναφύναί tamen neutraliter plerumque accipitur, ut ἀναφῆσαι active.

(83) *Οὗτος γοῦν ὁ Λόγος ὁ Χριστός, καὶ τοῦ εἶναι πάλαι ἡμᾶς ἦν γὰρ ἐν Θεῷ καὶ τοῦ εἶναι*. Scribe καὶ τοῦ εἶναι πάλαι ἡμᾶς (ἦν γὰρ ἐν Θεῷ)· καὶ τοῦ εἶναι αἴτιος. Quod repræsental ipsa

quoque interpretatio. HEINS.

(84) *Ἐπιφάνεια... ἐκλάμψασα*. Locutio Sophocleæ illi similis *Ædip. Tyr.*, p. 472, edit. Steph.

Ἐλάμψε γὰρ τοῦ νεφέροτος

Ἄρτιως φανεῖσα

Φάμα Παρνασσού.

(85) *Ἐν ἀρχῇ... τὸ εὐ ζῆν*. Hæc omittit Nov. Ea scilicet scriptor, a priori ζῆν in posteriori oculum coniciens, præterit. Cæterum his similia quædam occurrunt sub finem *Pædag.* lib. I.

(86) *Οἱ νεκροὶ τοὺς αἰχμαλώτους συνδεῖν*. Mezentius idem facit *Æn.* VIII.

Mortua quin etiam jungebat corpora vicis.

mundi vitam nobis in prima creatione dedit, præceptoris habitu sumpto bene vivendi rationem nos docuit, ut postea tanquam Deus æternam vitam largiatur. Is vero non est nunc primum erroris nostri misertus, sed olim a principio mundi; nunc vero tandem apparens, perituros ex faucibus exitii liberavit. Nam in hunc usque diem malignus ille serpens humanum genus præstigiis suis in contumeliosam et miseram servitutem abducit; sævitque in eos, ut ita dicam, barbarorum ritu, qui captivos suos mortuorum cadaveribus, donec una putrescant, alligare feruntur. Dum enim quoscunque a sui ortus principio ad proprias trahere partes valet, crudelis ille tyrannus et serpens ad lapides, ligna, statuas, reliquaque idola misero superstitionis vinculo constringit, non incommode dicitur, vivos communi tumulo inferre, donec una cum illis intereant. Quamobrem Evam olim (unus etenim idemque seductor est) et alios nunc homines in mortem ducit. Unus istidem nobis adiutor et vindex est Dominus, qui salutem a principio propheticæ prænuñtiavit, et nunc ad eam consequendam aperte ac palam invitat. Fugiamus igitur, Apostoli præcepto obsequentes, *principem potestatis aeris hujus, spiritus qui nunc operatur in filios diffidentia*¹²; et ad Dominum Salvatorem confugiamus, qui per prodigia et signa cum in Ægypto, tum etiam in deserto, et per rubum, et nubem, ✠ quæ divina gratia Hebræos, velut ancilla quædam, sequebatur, ad salutem invitat. Cæterum contumaces quidem et duri cordis homines metu impellit; alios vero, qui auribus præditi sunt, per Moysen illum sapientiæ omnis magistrum, per Isaiam veritatis cultorem, et per totum propheticum chorum magis rationali methodo ad rationem seu Verbum convertit. Aliquando convitiis utitur; est ubi et minis; hos idem deflet, illos cantu demulcet: veluti sapiens medicus alios quidem ægros cataplasmatibus, alios purgationibus curat; alios fomentis emollit, alios ferro lancinat; sunt etiam quos adurit, et quibus resectionem adhibet, si qua ratione humani corporis alicui parti vel membro sanitas restitui possit; varias enim Salvator noster voces adhibet, et varias experitur vias, ut homines ad salutem perducatur. Dum minatur, admonet; dum convitiatur, emendat; dum luget, miseretur; dum cantat, hortatur; in rubo etiam loquitur, quod illi signis et prodigiis indigerent. Idem eos igne perterrefacit, flammam e columna suspensam, terroris simul et gratiæ signum, exhibens; auorigeris quidem lucem, sed immorigeris ignem. Postea quod corpus humanum columna et rubo nobilior esset, prophetis usus est; ipse Dominus in Isaiam loquitur, ipse in Elia, ipse in ore propheta-

A καὶ συσασπῶσιν. Ὁ γοῦν πονηρὸς οὐτοσὶ τύραννος καὶ δράκων, οὗς ἂν οἴος τε εἴη ἐκ γενετῆς σφετερίζασθαι, λίθοις, καὶ ξύλοις, καὶ ἀγάλμασι, καὶ τοιούτοις τισὶν εἰδώλοις προσφίξας τῷ δεισιδαιμονίας ἀθλίῳ δεσμῷ, τοῦτο δὴ τὸ λεγόμενον, ζῶντας ἐπιφέρων συνέθαψεν αὐτοῖς (87), ἔστ' ἂν καὶ συμφοαρῶσιν οὗ δὴ χάριν (88) (εἷς γὰρ ὁ ἀπατεῶν) ἄνωθεν μὲν τὴν Εὐάν, νῦν δὲ ἤδη καὶ τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους εἰς θάνατον ὑποφέρων εἰς καὶ αὐτὸς ἐπίκουρος καὶ βοηθὸς ἡμῖν ὁ Κύριος, προσμηνῶν (89) ἀρχῆθεν προφητικῶς, νῦν δὲ ἤδη καὶ ἐναργῶς εἰς σωτηρίαν παρακαλῶν. Φύγωμεν οὖν, ἀποστολικῆ πειθόμενοι παραγγελίᾳ, *τὸν ἄρχοντα τῆς ἐξουσίας τοῦ ἀέρος, τοῦ πνεύματος τοῦ νῦν ἐνεργούντος ἐν τοῖς υἱοῖς τῆς ἀπειθείας*. καὶ τῷ Σωτῆρι τῷ Κυρίῳ προσδράμωμεν, ὅς καὶ νῦν καὶ αἰεὶ προὔτρεπεν εἰς σωτηρίαν, διὰ τεράτων καὶ σημείων ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν ἐρήμῳ· διὰ τε τῆς βάτου, καὶ τῆς ἀκολουθοῦσης χάριτι φιλανθρωπίας. Θεραπειῆς δίκην Ἑβραίοις νεφέλης. Τούτῳ μὲν δὴ τῷ φόβῳ τοὺς σκληροκαρδίου προὔτρεπεν· ἤδη δὲ καὶ διὰ Μωυσέως τοῦ πανσόφου, καὶ τοῦ φιλαλήθους Ἡσαίου, καὶ παντὸς τοῦ προφητικοῦ χοροῦ, λογικιώτερον ἐπὶ τὸν Λόγον ἐπιστρέφει τοὺς τὰ ὤτα κεκτημένους· καὶ ἔσθ' ὅπῃ μὲν λοιδορεῖται· ἔστιν δ' οὗ καὶ ἀπειλεῖ· τοὺς δὲ καὶ θρηνεῖ τῶν ἀνθρώπων· ἕξει δὲ ἄλλοις, καθάπερ Ιατρὸς ἀγαθὸς, τῶν νοσοῦντων σωματίων τὰ μὲν καταπλάττων, τὰ δὲ καταλαίωων, τὰ δὲ κατακλιῶν· τὰ δὲ καὶ σιδήρῳ διαιρῶν, ἐπικαίων δὲ ἄλλα, ἔστι δ' οὗ καὶ ἀποπρίων, εἰ πως οἶόν τε καὶν παρὰ μέρος ἢ μέλος τὸν ἀνθρώπον ὑγιάναι. Πολύφωνός γε ὁ Σωτὴρ καὶ πολύτροπος εἰς ἀνθρώπων σωτηρίαν· ἀπειλῶν νοουθετεῖ· λοιδορούμενος ἐπιστρέφει· ὀρθῶν ἔλεει· ψάλλων παρακαλεῖ· διὰ βάτου λαλεῖ· ὅτι σημείων ἐκεῖνος καὶ τεράτων ἔχρηζον. Καὶ τῷ πυρὶ δεδίδτεται τοὺς ἀνθρώπους, ἀνάπτων ἐκ κίονος τὴν φλόγα, δεῖγμα ὁμοῦ χάριτος καὶ φόβου· ἔαν ὑπακούσης, τὸ φῶς· ἔαν παρακούσης, τὸ πῦρ. Ἐπειδὴ δὲ καὶ κίονος καὶ βάτου ἢ σὰρξ τιμιωτέρα, προφήται μετ' ἐκεῖνα φθέγγονται. Αὐτὸς ἐν Ἡσαίᾳ ὁ Κύριος λαλῶν αὐτὸς ἐν Ἠλίᾳ· ἐν στόματι προφητῶν αὐτὸς. Σὺ δὲ ἀλλ' εἰ προφήταις μὴ πιστεύεις, μῦθον δὲ ὑπολαμβάνεις, καὶ τοὺς ἀνδρας, καὶ τὸ πῦρ αὐτὸς σοὶ λαλήσει· ὁ Κύριος, ὃς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων οὐχ ἀρπαγμῶν ἠγήσατο τὸ εἶναι Ἰσαεὶ Θεῷ· ἐκένρωσε δὲ ἑαυτὸν ὁ φιλοκτίρμων Θεός, σῶσαι τὸν ἀνθρώπον γλιχόμενος. Καὶ αὐτὸς ἤδη σοὶ ἐναργῶς ὁ Λόγος λαλεῖ, δυσωπῶν τὴν ἀπιστίαν· ναί, φημί, ὁ Λόγος ὁ τοῦ Θεοῦ, ἀνθρώπος γενόμενος· ἵνα δὴ καὶ σὺ παρὰ ἀνθρώπου μάθῃς, πῆ ποτε ἄρα ἀνθρώπος γένηται Θεός. Εἴτ' οὐκ ἄποπον, ὡ φίλοι, τὸν μὲν Θεὸν αἰεὶ προὔτρεπεν ἡμᾶς ἐπ' ἀρετὴν, ἡμᾶς δὲ ἀναδύεσθαι τὴν ὠφέλειαν, καὶ ἀναβάλλεσθαι τὴν σωτηρίαν; Ἥ γὰρ οὐχὶ καὶ Ἰωάννης ἐπὶ σωτηρίαν πα-

✠ P. 8 ED. POTTER, 7 ED. PARIS. ¹² Ephes. 11, 2.

Qua de re et Livius lib. 1, et Petrus Victorius, *Var. lect.*, lib. iv, cap. 18. SYLBURG.

(87) *Αὐτοῖς*. Αὐτοῦς Nov.

(88) *Ὅδ' δὴ χ*. Hæc sic distinguitur: οὗ δὴ χάριν

(εἷς γὰρ ὁ ἀπατεῶν) ἄνωθεν, etc., quod in Latina versione expressimus.

(89) *Προσμηνῶν*. Προμηνῶν Nov.

ρακαλεῖ, καὶ τὸ πᾶν γίνεται φωνή (90) προτροπικῆ; Α
 Πυθώμεθα τοῖνον αὐτοῦ, *Τίς πόθεν εἰς ἀνδρῶν* (91);
 Ψάλας μὲν οὐκ ἔρει, Χριστὸς δὲ εἶναι ἀρνήσεται·
 φωνὴ δὲ ὁμολογήσει (92) ἐν ἐρήμῳ βοῶσα. Τίς οὖν
 ἰστικὴ Ἰωάννης; ὡς τύπῃ λαβεῖν, ἐξέστω εἰπεῖν,
 φωνὴ τοῦ Λόγου προτροπικῆ, ἐν ἐρήμῳ βοῶσα.
 Τί βοῶσα, ὦ φωνή; Εἰπέ καὶ ἡμῖν. *Εὐθείας ποιεῖτε*
τὰς ὁδοὺς Κυρίου. Πρόδρομος Ἰωάννης, καὶ ἡ φωνὴ
 πρόδρομος τοῦ Λόγου, φωνὴ παρακλητικῆ, προτοι-
 μάζουσα εἰς σωτηρίαν, φωνὴ προτρέπουσα εἰς κλη-
 ρονομίαν οὐρανῶν· δι' ἣν ἡ στείρα καὶ ἔρημος, ἄγονος
 οὐκέτι. Ταύτην μοι τὴν χυσοφορίαν προεθέσπισεν
 ἄγγελος φωνή· πρόδρομος ἦν κάκεινη τοῦ Κυρίου,
 στείραν εὐαγγελιζομένη γυναῖκα, ὡς Ἰωάννης τὴν ἔρη-
 μον. Διὰ ταύτην τοῖνον τοῦ Λόγου τὴν φωνὴν ἡ στείρα
 εὐτεκνεῖ, καὶ ἡ ἔρημος καρποφορεῖ. Αἱ πρόδρομοι Β
 τοῦ Κυρίου φωναὶ δύο, ἀγγέλου καὶ Ἰωάννου, ἀνιέ-
 τονται μοι τὴν ἐναποκειμένην σωτηρίαν, ὡς, ἐπιφα-
 νέτως τοῦ Λόγου τοῦδε, εὐτεκνίας ἡμᾶς καρπὸν ἀπε-
 κέχασθαι, ζῶν ἄδιον. Ἄμφω γοῦν ἐς ταῦτὸν ἀγα-
 γῶσα τὰ φωνὰ ἡ Γραφή, σαφηνίζει τὸ πᾶν· Ἄκου-
 σάτω ἡ οὐ τίκτουσα· ῥηξάτω φωνὴν ἡ οὐκ ὠδί-
 ταισα· *ὅτι πλεονα τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μάλλον*
ἢ τῆς ἐχούσης τὸν ἄνδρα. Ἄνδρα ἡμῖν εὐηγγελίζετο
 ἄγγελος· ἡμᾶς προὔτρειπεν Ἰωάννης νοῆσαι τὸν γε-
 ωργόν, ζητῆσαι τὸν ἄνδρα. Εἰς γὰρ καὶ ὁ αὐτὸς οὗτος
 ἑστὶς στείρας (93) ἄνθρωπος, ὁ τῆς ἐρήμου γεωργός, ὁ τῆς
 θείας ἐμπλήσας δυνάμει καὶ τὴν στείραν, καὶ τὴν
 ἔρημον. Ἐπεὶ γὰρ πολλὰ τὰ τέκνα τῆς εὐγενούς,
 ἅπαις δὲ ἦν δι' ἀπέθειαν, ἡ πολὺπαῖς ἀνέκαθεν
 Ἑβραῖα γυνή· ἡ στείρα τὸν ἄνδρα λαμβάνει, καὶ
 ἡ ἔρημος τὸν γεωργόν· εἶτα ἡ μὲν καρπῶν, ἡ δὲ πι-
 στῶν· ἄμφω δὲ μητέρες, διὰ τὸν Λόγον. Ἀπίστοις
 εἰ εἰσέτι νῦν καὶ στείρα καὶ ἔρημος περιλειπεται.
 Ὁ μὲν Ἰωάννης, ὁ κήρυξ τοῦ Λόγου, ταύτην πη πα-
 ρεκάλει, ἐτοίμους (94) γίνεσθαι εἰς Θεοῦ τοῦ Χρι-
 στοῦ παρουσίαν· καὶ τοῦτο ἦν, ὃ ἠνέτετο ἡ Ζαχαρίου
 εὐωπή, ἀναμένουσα τὸν πρόδρομον τοῦ Χριστοῦ
 καρπῶν, ἵνα τῆς ἀληθείας τὸ φῶς, ὁ Λόγος τῶν προ-
 φητικῶν αἰνιγμάτων τὴν μυστικὴν ἀπολύσειται σω-
 τήν, Εὐαγγέλιον γενόμενος. Σὺ δὲ εἰ ποθεῖς ἰδεῖν ὡς
 ἀληθῶς τὸν Θεόν, καθαρσίων μεταλάμβανε θεοπρε-
 πῶν· οὐ δάφνης πετάλων (95), καὶ ταινῶν τιῶν,
 ἐρίῳ καὶ πορφύρᾳ πεποικιλμένων (96)· δικαιοσύνην

✠ P. 9 ED POTTER, 8 ED. PARIS. ¹³ Philip. ii, 6, 7. ¹⁴ Joan. i, 23. ¹⁵ Isai. xl, 3. ¹⁶ Isai. ltv, 4.

(90) *Τὸ πᾶν γίνεται φωνή.* Joannis dictum respici-
 cit, qui interrogatus quis esset, nil aliud respondit,
 quam se esse φωνὴν βοῶντος ἐν ἐρήμῳ. Joan. i, 23.

(91) *Τίς πόθεν εἰς ἀνδρῶν.* Interpungendum
 quemadmodum apud Homerum, cujus ex Odysse. T,
 v. 103, Clemens hoc hemistichium sumpsit:

Τίς; πόθεν εἰς ἀνδρῶν; πόθι τοι πόλις ἢ δὲ
[τοκῆς;
Quis? undenam es virorum? ubi tibi civitas, et
[parentes?

(92) Ὁμολογήσει. Ὁμολογήσει Nov. Mox τί οὖν,
 πῶ τίς οὖν.

(93) *Τῆς στείρας.* Locus ille de sterili et deserta
 t aelatur infra *Srom.* lib. ii, pag. 372. Et a Justino
 M., *Apol.* i, pag. 101, 102, edit. Oxon.

(94) *Ἐτοίμους.* Respicit Joannis preconium,
 Ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, Matthæi iii, 3.

(95) *Δάφνης πετάλων.* Mos erat sacra facturos,

rum. Quod si nullam prophetis fidem deberi putas,
 sed viros, haud secus ac ignem, in numero fabula-
 rum habes; ipse Dominus tibi loquetur, qui cum in
 forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se
 æqualem Deo; sed semetipsum exinanivit ¹³ miseri-
 cors Deus, ut humanum genus servaret. Ipsum
 adeo Dei Verbum palam tibi loquitur, ut infidelitati
 pudorem incutiat. Verbum, inquam, Dei homo fac-
 tum, ut tu quoque ab homine discas, qua arte
 homo fieri Deus possit. Quam autem absurdum
 istud fuerit, amici, ut, cum Deus ad virtutem hor-
 tari nunquam desinit, nos spreto ejus beneficio,
 oblatam salutem respuamus? Annon Joannes ho-
 mines ad salutem impellit, et totus vox hortatrix
 sit? Ipsum ergo rogemus, *Quisnam, unde gentium*
es? Eliam se non dicit, Christum esse pernegabit;
sed vocem se fatebitur in deserto clamantem ¹⁴. Quis
 est ergo Joannes? summam dicere liceat, *Vox*
Verbi hortatrix in deserto clamans. Quid clamas, o
 vox? Dicetiam nobis. *Rectas facite semitas Domini* ¹⁵.
 Præcursor est Joannes: et vox ea Verbum præcurrit,
 vox adhortativa, quæ ad salutem præparat; vox, quæ ad
 cælorum hæreditatem invitat; qua sterilis et deserta
 fecundatur; quam quidem fertilitatem prædixit
 angeli vox, quæ, tanquam alius Domini præcur-
 sor, sterili mulieri evangelium prædicavit, non se-
 cus ac Joannes regioni desertæ. Hac igitur Domini
 voce sterilis sit mater, et deserta fructum fert. Cæ-
 terum duæ illæ Angeli et Joannis voces, quæ Do-
 minum præcurrebant, innuere mihi videntur salu-
 tem nobis repositam, qui, cum apparuerit hoc
 Verbum, fertilitatis nostræ fructum percepturi su-
 mus, æternam vitam. Utramque igitur vocem eo-
 dem ducens, rem totam explicat Scriptura: *Au-*
diat, quæ non parit, erumpat vocem, quæ non par-
turit; quia multi filii desertæ, magis quam ejus, quæ
habet virum ¹⁶. Virum nobis annuntiat Angelus; ut
 deprehendamus agricolam, ut quæramus virum,
 hortatur nos Joannes. Unus enim et idem est, ille
 sterilis vir, et desertæ agricola, qui cum sterilem,
 tum etiam desertam divina virtute implevit. Quia
 enim ingenuæ multi erant liberi, illa autem incre-
 dultitate sua meruit, ut filii orba esset, quæ multos
 olim filios habuerat, uxor Hebræa; sterilis virum,

D antequam in templa deorum ingrederentur, lauri
 ramo sacra aqua intincto aspergere; qui erat lu-
 strandi ritus. Juvenalis, Sat. ii, v. 157:

... Cuperent lustrari, si qua darentur
 Sulphura cum lædis, et si foret humida laurus.

Sozomenus, *Eccles. hist.*, lib. vi, cap. 6, de Valen-
 tiniano Julianum sequente agens, Ἐπεὶ δὲ ἔμελλον,
 inquit, ὑπεραμελθεῖν τοῦ ναοῦ τὸν οὐδὸν, θαλοῦς τι-
 νας διαβρόχους κατέχων ὁ ἱερεὺς νόμῳ Ἑλληνικῷ,
 περιέρβρινε τοὺς εἰσιόντας. *Cumque limen templi*
transgressurus esset, sacerdos ramos quosdam aqua
tinctos manu gestans Græcorum more, ingredientes
consperxit.

(96) *Ταινῶν τιῶν, ἐρίῳ καὶ πορφύρᾳ πεπ.*
 Qui diis supplicabant, vittas gestabant. Virgil.
Æneid. vii, 237:

Praferimus manibus vittas, et verba precantum.

deserta agricolam aedificat. Inde hæc quidem fructuum, illa fidelium, utraque Verbi virtute mater facta est: iis vero, qui in sua infidelitate permanent, sterilis et deserta etiamnum relinquitur. Joannes, Verbi præco, hac utriusque ratione hortabatur, ut ad Dei Christi adventum parati fierent; et hoc erat, quod innuebat Zachariæ silentium, exspectans fructum Christi præcursorem; ut Verbum veritatis lux, mysticum prophetiarum ænigmatum silentium solveret, Evangelium factum. Quamobrem, si vere Deum videre cupis, piculorum, quæ Deo conveniunt, particeps fias; non foliorum lauri aut lent; sed justitia redimitus, et temperantiæ foliis. Nam ego sum ostium⁹⁷, inquit quodam in loco; quod quidem descendendum iis est, qui ad Dei notitiam pervenire cupiunt, ut simul universas cælorum portas nobis aperiat. Sunt enim rationales Rationis seu Verbi portæ, et ✠ fidei clave panduntur. Deum nemo novit nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare⁹⁸. Neo mihi dubium est, quin is, qui portam antehac clausam aperuit, posthac ea, quæ intus latent, revelabit, eaque nobis ostendet, quæ a nemine unquam cognosci potuerunt, nisi qui per Christum ingressus fuerit, per quem solum Deus cernitur.

CAPUT II.

Absurditatem simul ac impietatem mysteriorum ethnicorum et subularum de deorum suorum ortu et interitu ostendit.

Nolite igitur scelerata impiæque adyta curiosius explorare, nec profundorum antrorum hiatus, præstigiis monstribusque plenos, aut Thesprotæum lebetem, aut tripodem Cirrhæum, aut æneum Do-

✠ P. 10, ED. POTTER, 9 ED. PARIS. ⁹⁷ Joan. x, 9. ⁹⁸ Matth. xi, 27.

Homericus *Iliad.* A, v. 14:

Στέμματ' ἔχωρ ἐν χειρὶν ἐκηδόλου Ἀπόλλωνος. *Vittus habens in manibus eminus ferientis Apollinis.*

Erat autem στέμμα lana plerumque obvolutum. Sophoclis scholiastes *Oedip. Tyr.* v. 3: Στέμμα δὲ ἐστὶν τι προσειρημένον ἔριον τῷ θαλλῷ. Est autem στέμμα, lana quædam viridi rama circumvoluta. Addebant nonnihilnam purpuram. Tertullianus *Apol.* c. 15: *Sub iisdem vittis, et apicibus, et purpulis.* Similem Judæis morem fuisse testatur Scriptor ad Hebræos ix, 19: Λαβὼν τὸ αἷμα τῶν μόσχων καὶ πράγων μετὰ ὕδατος, καὶ ἔριου κοκκίνου, καὶ ὑσσώπου, αὐτὸ τε τὸ βιβλίον, καὶ πάντα τὸν λαὸν ἐβράντισε. Conf. *Archæologia* nostræ Græcæ, l. ii, c. 4 et 5.

(97) *Θελήμασι.* *Θελήσασι* C; ut A, *Θελήσουσι.* In qua lectione si quem offendit dei cum dativo personæ, sciat ille infra quosque in *Strom.* i similiter legi Οὐδὲ ἀντιμισθίας ἐφέσθαι χρῆ τῷ εἰς ἀνδρας ἔγγραφον. A., SYLBURG. *Θελήσασι* habet Nov. quod a Clemente positum fuisse, est proinde verisimile.

(98) *Ἄδυστα τοῖνον.* Locus hic de non consulendis oraculis recitatur ab Eusebio *De præp. evang.* lib. ii, p. 61, ed. Par., ubi hæc ei præfatio est præmissa: Ταῦτα δὲ Κλήμης ὁ θαυμάσιος ἐν τῷ πρὸς Ἑλληνας Προτρεπτικῷ διαβρήδῳ ἐκκαλύπτει, πάντων μὲν διὰ πείρας ἑλλήνων ἀνὴρ, θάπτῳ γε μὴν τῆς πλάνης ἀναεύσας, ὡς ἀνὰ πρὸς τοῦ σωτηρίου λόγου, καὶ διὰ τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας τῶν κακῶν λελυτρωμένους. Atque horum turpitudinem admirabilis ille Clemens, eu, quam ad Græcos dirigit, Cohortatione, nudam omniumque spectandam oculis proponit: quippe qui cum omnes illorum cæronomias sua ipsius experientia cognoverit, tum celerrime ab infami errore caput extulit, verbi salutaris et evangelicæ doctrinæ vi ex tot tantorumque malorum contagione liberatus. Dein Clementis verbis, quasi tituli loco, præponit ea quæ sequuntur:

Ἐπιτομή τῶν ἀπορήτων ἐλεστην, καὶ κρυφίων μυστηρίων τῆς κολυθέου πλάνης.

(99) Οὐδέ. Μηδέ Nov. Euseb. et ms. Eusebii codex in Collegio D. Joannis Baptistæ Oxon. asservatus.

A δὲ ἀναδησάμενος, καὶ τῆς ἐγκρατείας τὰ πέταλα περιβέμενος, πολυπραγμαῖνοι Χριστόν. Ἐγὼ γάρ εἰμι ἡ θύρα, φησὶ που ἦν ἐκμαθεῖν δεῖ νοῆσαι θελήμασι (97) τὸν Θεὸν, ὅπως ἡμῖν ἀπόρας τῶν οὐρανῶν ἀναπετάσῃ πύλας· λογικαὶ γάρ αἱ τοῦ λόγου πύλαι πίστεως ἀνοιγνύμεναι κλειδί. Θεὸν οὐδεὶς ἔγνω, εἰ μὴ ὁ Υἱὸς, καὶ ὃς ἀνὴρ ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψῃ. Θύραν δὲ εὖ οἶδ' ὅτι τὴν ἀποκλεισμένην τέως ὁ ἀνοιγνύς, ὑστερον ἀποκαλύπτει τῶνδον, καὶ δείκνυσιν ἃ μῆτε γινῶναι οἶδ' ἦν πρότερον, εἰ μὴ διὰ Χριστοῦ πορευόμενοις, δι' οὗ μόνου Θεοῦ ἐποπτεύεται.

sertorum, quæ ex lana et purpura concinnari solent, toto animo enitere, ut Christum invenias. Nam ego sum ostium⁹⁷, inquit quodam in loco; quod quidem descendendum iis est, qui ad Dei notitiam pervenire cupiunt, ut simul universas cælorum portas nobis aperiat. Sunt enim rationales Rationis seu Verbi portæ, et ✠ fidei clave panduntur. Deum nemo novit nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare⁹⁸. Neo mihi dubium est, quin is, qui portam antehac clausam aperuit, posthac ea, quæ intus latent, revelabit, eaque nobis ostendet, quæ a nemine unquam cognosci potuerunt, nisi qui per Christum ingressus fuerit, per quem solum Deus cernitur.

Ἄδυστα τοῖνον (98) ἄθεα μὴ πολυπραγμανεῖτε, οὐδὲ (99) βαράθρων στόματα (1), τερατείαις ἐμπλεα, ἢ λέβητα Θεσπρωταῖον (2), ἢ τρίποδα Κιρραῖον (3), ἢ Δωδωναῖον χαλκεῖον· γεράνδρουν (4) δὲ ψάμμοις

(1) *Βαράθρων στόματα.* Sic vocat oracula quæ ex antris et speluncis proferebantur. De specu oraculi Delphici vid. *Archæologiæ* nostræ lib. ii, quæ de cæteris etiam oraculis et vaticinandi artibus paulo infra memoratis a Clemente consuli potest.

(2) *Λέβητα Θεσπρωταῖον.* Θεσπρωτίτιον Euseb., Joan, ubi tamen Mont. leg. Θεσπρωτίτιον quod etiam in Nov. occurrit. Quæ omnia probari posse observavit Vigerus, qui notas in illum Eusebii librum scripsit.

(3) *Τρίποδα Κιρραῖον.* Modo a Græcis Κύρραν scriptum reperias, modo Κιρραν. Cirrham sæpius Latini dixere. Plinius lib. iv, cap. 3: *Utra,* inquit, *Cirrhai Phocidis campi, oppidum Cirrha.* VIGERUS.

(4) *Γεράνδρουν.* Perperam ante apud Eusebium legitur γεράνδρειον. Nos reposuimus γεράνδρουν ex Clemente. Nec dubium videtur, quin Libyæcum illud, ac Dodonæ prope Ammonis oraculum intelligat. Sed mirum est, apud scriptores omnes de quercu illa, vel alia quavis arboris pervetusta, quod γεράνδρουν hic nominat, silentium. Arrianus quidem, et Curtius lib. iv, qui omnium uberrime oraculi situmque, solumque describunt, opacissimum ei nemus circumfundunt, nullam tamen alias inter arborem signant, aut vetustate aut cultu eximiam. Plinius autem lib. xii, cap. xlix, 25, ubi de Hammoniaci sive Ammoniaci lacryma loquitur, ita scribit: *Æthiopiæ subjecta Africa,* inquit, *Hammoniaci lacrymam stillat in arenis suis (vide nomen etiam Hammonis oraculo, juxta quod gignitur arbor; quam Metopion vocant), resinæ modo, aut gummi.* Verum, opinor, genus arboris inquit, non singularem aliquam indicat, nec ullam aut vetustatis aut cultus notam adjungit. Theodoretus lib. x *De Græc. affect.* qui totus de oraculis est, inter cætera, καὶ τὴν ἐπὶ τῶν δρυῶν commemorat, continuoque subdit, καὶ τὸ Δωδωναῖον χαλκεῖον. An ἐπὶ δρυῶν nostrum hoc γεράνδρουν est? VIGER. Ita esse inde probabile videtur, quia Clemens paulo post simul memorat Ammonis et Dodonæ Jovis oracula. Verum integrum hunc Theodoreti locum, quia Clementi lucem aliquam allaturus videtur, et ex eo fonte

ἰρήμεις ἐστιμημένον, καὶ τὸ αὐτόθι μαντεῖον, αὐτῆ Ἰερὴ μμαραμένον, μύθοις γεγραφοῖσι καταλείψατε. Σεισθήται γοῦν ἡ Κασταλλας πηγῆ, καὶ ἡ (β) Κολοφῶνως ἄλλη πηγῆ, καὶ τὰ ἄλλα ὁμοίως τέθηκε νάματα μαντικά (6)· καὶ δὴ τοῦ τύφου κενὰ ἄψὲ μὲν, ὅμως δ' ἐν διελήγεται τοῖς ἰδίοις συνεκρυσσάντα μύθοις. λήγῃσαι ἡμῖν καὶ τῆς ἄλλης μαντικῆς, μᾶλλον δὲ μαντικῆς, τὰ ἄχρηστα χρηστήρια (7)· τὸν Κλάριον, τὸν Πύθιον, τὸν Διδυμέα (8), τὸν Ἀμφιάρεω (9), τὸν Ἀπόλλω (10), τὸν Ἀμφιλοχον· εἰ δὲ βούλει, καὶ ἀρατωσκόπους (11), καὶ οἰωνοσκόπους, καὶ τοὺς κείρων κριτὰς ἀνιέρου (12) σὺν αὐτοῖς· στήσον δὲ ἐμοὶ παρὰ τὸν Πύθιον τοὺς ἀλευρομάντεις ἄγων καὶ κριθομάντεις, καὶ τοὺς εἰσέτι παρὰ τοῖς πολλοῖς τετιμημένους ἐγγαστριμύθους· καὶ μὴν ἄδυστα Ἀνρπίτων, καὶ Τυρρήνων νεκρομαντεῖται (13) σκότω παραδεδόσθων (14). Μαντικά ταῦτα, ὡς ἀληθῶς, ἀνθρώπων ἀπίστων σοφιστήρια (15)· συνέμποροι τῆσδε τῆς γῆτεας αἴγες, αἱ (16) ἐπὶ μαντικῆν ἠσκημένοι, καὶ ἄρα κεί, ἀνθρώποις κρᾶν ὑπὸ ἀνθρώπων διδασκαμένοι. Τί δ' εἰ σοὶ καταλείπωι τὰ μυστήρια; οὐκ ἐξορχήσομαι (17) μὲν, ὥσπερ Ἀλκιτιάδην λέγουσιν, ἐπιτημύσω δὲ εὖ μάλα ἀνά τὸν τῆς ἀληθείας λόγον, τὴν γῆτεαν τὴν ἐγκεχυρμένην αὐτοῖς, καὶ αὐ-

§ P. 11 ED POTTER.

desumptus est, solet enim Theodoretus Clementem conspiciat, apposuisse haud abs re fuerit ex operum eius vol. 4, pag. 623 : Διὰ τοῦτο ταῦτα πανταχοῦ τῆς γῆς τὰ τῆς ἀπάτης κατεσκευάσαν ἐργαστήρια, καὶ τὰς μαντικῆς ἐπένοησαν μαργαρίτας, τοὺς ἀλευρομάντεις, καὶ στερομάντεις, καὶ νεκρομάντεις, καὶ τὴν Κασταλλας πηγῆν, καὶ τὸ Κολοφώνιον ρεῖθρον, καὶ τὴν ἰερὰν δρῶν, καὶ τὸ Δωδωναῖον χαλκίειον, καὶ τὸν Κιρβαῖον τρίποδα, καὶ τὸν Θεσπρωτικὸν λέβητα· καὶ ἐν Αἰόλῳ μὲν τὸ μαντεῖον Ἀμμωνος, ἐν δὲ γε Δωδώνῃ τὸ τοῦ Διός· ἐν δὲ Βραγγίδαις, καὶ Ἀθήναις, καὶ Δελφοῖς, καὶ Κολοφῶνι, τοῦ Κλάριου, καὶ Πυθίου, καὶ Ἀπλόου, καὶ Διδυμαίου· καὶ ἐν Λεθαδίᾳ μὲν Τροφονίῳ, ἐν Ἄρκαδιᾳ δὲ Ἀμφιάρεω, ἐν δὲ τῇ Τυρρήνων καὶ Χαλκιδέων τῆς νεκρομαντείας τὰ ζοφώτατα ἄντρα· καὶ ἄλλοι δὲ Ἀμφιλόγου, Ἀλλαχοῦ δὲ Γλαύκου, καὶ ἐτέροις Μοῦσῶν, καὶ ἄλλων τῶν δισωνύμων ἀνθρώπων.

(5) Καὶ ἡ Κ. EUSEB. JOAN.

(6) Νόμ. μαντικά. Τὰ μαντ. νάματα, EUS., JOAN.
(7) Χρηστήρια. Μυστήρια, JOAN. Porro cum ea Clemens enumerasset oracula, quæ per res inanimas, velut instrumenta, sc. tripodem, lebetem, kistern, etc., futura prædicebant; jam pergit fad ἄλλῃ, ut vocat, μαντικῆν, qua demones ipsis hominibus futurorum scientiam afflatu suo indebant; mox ad tertiam μαντικῆς speciem transiturus, quæ ipsi homines ex avium volatu, prodigiis, aliisque rebus futura conjectabant.

(8) Διδυμέα. Fœd. Morello, professori regio. beatissimo viro legendum videtur Δωδωνέα, ex Cicerone lib. 1 *De divinat.*, Arnob., lib. vi et aliis. Collect. Verum nulla est causa, ob quam recepta lectio mutari debeat. Non enim de oraculo Dodoneo loquitur, quod supra memoravit; sed de Apollinis oraculis. Is autem non solum dicitur Διδυμαῖος, sed in Theodoretii verbis ante citatis, sed etiam Διδυρεῖς. Vid. Stephanus *De urb.*

(9) Ἀμφιάρεω. Ἀμφιάρεων. EUSEB.

(10) Τὸν Ἀπόλλω. Forte glossema est. Quorsum enim post Clarium, Pythium, Didymæa, quæ omnia sunt Apollinis cognomenta, ejusdem Apollinis nominatum meminisse? VIGER.

(11) Καὶ ἀρατωσκόπους. Καὶ omittit Joan., τρωσκόπους Nov.

donæ tintinnabulum; Gerandryon autem illud desertis olim in arenis cultum, quodque ibidem celebrabatur oraculum, jam vero cum ipsa quæρου prorsus emareuit, rancidis ac vetustate contritis fabulis relinquite. Enimvero siluit utique sons ille Castalius, siluit Colophernius alter, ac reliquæ simul omnes fatidicæ undæ aruerunt, quas ventoso fastu, sero licet, palam tamen aliquando spoliatas viderunt, posteaquam illæ suis cum fabellis omnino diffuissent. Decanta tu nobis, per me licet, reliqua vaticinationis aut furiosæ potius vanitatis oracula, Clarium, Pythium, Didymæa, Amphiarum, Apollinem, Amphilochem; adde, si lubet, prodigiorum interpretes, adde augures, et somniorum conjectores. Quin age sis, ac simul eos coram Pythio statue, qui divinationes suas farina hordeove perficiunt, quique a plurimis etiamnum observantur ventriloquos. Jam vero et Ægyptiorum penetralia, et manium apud Hætruscos vaticinationes in tenebris jaceant. Versanæ profecto illæ sunt infidelium hominum fallendi artes; ejusdemque fascinationis veluti negotiationis sociæ habeantur capræ ad divinandum informate: necnon corvi illi, quos ad responsa ho-

(12) Κριτὰς ἀνιέρου. Κριτὰς τοὺς ἀνιέρους legunt Euseb., Joan. Verum recepta Clementis lectio significantior et gravior est. VIGER.

(13) Τυρρήνων νεκρομαντεῖται. Hæc in *Odyssea* late describuntur, quo loco Ulysses ad inferos descendit. Vid. *Archæologia* nostræ lib. 11.

(14) Σκότω παραδεδόσθων. Σκότει παραδεδόσθων Euseb., Joan.

(15) Σοφιστήρια. Subjungitur in ms. Nov. Euseb. et Joan. hæc sententiola, καὶ πλάνης ἀράτου κυβευτήρια, et comparatæ ad puram putamque fraudem quasi aleæ officinæ. Quæ quidem, ut Viger non immerito videtur, plane est Clementis ex genio, et fortasse propter ὁμοιοτέλευτον excl.uit. Quamvis nec impressæ Clementis editiones, nec Eusebii Montæ. codex agnoscat.

(16) Αἱ. Omittunt Euseb., Joan.

(17) Ἐξορχήσομαι. Ea voce Clemens alias usus est; ut *Pædag.* lib. III, cap. 3, pag. 225: Τῆς φύσεως τὰ ἀπόρρητα εἰς τὸ συμφανὲς ἀπογυμνούντας, ἐξορχήσομαι, naturæ arcana palam demudantes, prodentes; et *Strom.* 1, pag. 279: Μέγας ὀκνέουτος τὸν ἀπόρρητον ὡς ἀληθῶς τῆς ὄντως φιλοσοφίας λόγον ἐξορχήσομαι. Magnum est periculum vere arcanam veræ philosophiæ rationem propalare. Tatianus, periande ac Clemens, ait quemdam ἐξορχήσασθαι μυστήρια, mysteria propalasse, pag. 95, edit. Oxon. Est itaque ἐξορχήσασθαι, temere, quæ tacenda fuerant, enuntiare, atque sic ea ridenda proponere; sumpta ab illis metaphora, qui extra templi vestibulum sacras choreas celebrabant. Hesychnus, Ἐξορχήσομαι, χλευάζω, ὄβριζω: ubi scribendum, mutato tempore, χλευάζω, ὄβριζω. Snidas, Ἐξορχήσομαι Πρὸς τὸν ἐξορχήσομαι τὰ τέως ἀνεκπυστα, ἐξορφήλια, κατέπαιξα. Καὶ αὖτις: Ὁ δὲ μεθυσθεὶς ἐν τῇ οἰκίᾳ Πουλτίωνος τοῦ παρασίτου τὰ μυστήρια ἐξορχήσασθαι· ἀντὶ τοῦ ἐξεμυκτήρισε, ἐκπυστα ἐποίησεν. Ad quem locum adnotavit Kusterus, fragmentum i. l. intelligendum esse de Alcibiade, qui in domo Pultionis, vel potius Polytionis, mysteria Cereris enuntiasse et derisisse legitur. Vide Andocidem *De mysteriis*, pag. 2, et Plutarchum in *Alcibiade*, pag. 200. Mox pro ἀνά τὸν τῆς ἀληθείας λόγον, Lowthius legere voluit μὰ τὸν, etc.

minibus reddenda homines erudiere. Quid si ipsa quoque mysteria tibi enucleem? Non ea quidem temere vulgabo, ut Alcibiadem fecisse tradunt; sed tamen belle admodum quidquid sub iis praestigiarum latet, nudabo per verbum veritatis, quosque deos nuncupatis, atque mysticis ritibus colitis, illos sic tanquam in aliqua huius vitæ scena inclusos veritatis spectatorum oculis objiciam. Ac primum ecce tibi homines furoris œstro perciti Bacchum Mænolen solemnibus Orgiis celebrant, crudarumque carniū helluatione sacram insaniam peragentes, cæsarum victimarum partes dividunt, serpentibus coronati, Evamque vastis ululatus inclamantes, Evam scilicet illam, per quam janua est errori primum patefacta. Et tunc cum orgiorum Bacchicorum sit quasi quoddam insigne serpens arcano ritu consecratus, tum vero si accurate vo-

τούς γε τοὺς καλούμενους ὕμνον θεοῦς, ὧν αἱ τελευταίαι μυστικά, ὡς ἐπὶ σακῆς τοῦ βίου τοῖς τῆς ἀληθείας ἐγκυκλήσω (18) θεαταῖς. Διόνυσον μαινώλην (19) ὀργιάζουσι Βάκχοι, ὠμοφαγία (20) τὴν ἱερομανίαν ἄγοντες (21) καὶ τελίσκουσι τὰς κρεωνομίας τῶν φόνων (22) ἀνεστεμμένοι τοῖς ὄρεσιν (23), ἐπολοῦζοντες Εὐαν (24) ἐκείλην, δι' ἣν ἡ πλάνη παρηκολούθησε (25). Καὶ σημεῖον ὀργίων βακχικῶν ὄρεϊ ἐστὶ τετελεσμένως. Αὐτίκα γοῦν κατὰ τὴν ἀκριβῆ τῶν Ἑβραίων φωνῆν, τὸ ὄνομα τὸ Εὐία δατυνόμενον (26), ἐρμηνεύεται ὄρεϊ ἢ θήλειαι. Αὐτῶν δὲ καὶ Κόρη, δρᾶμα ἥδη (27) ἐγενέσθην μυστικῶν καὶ τὴν πλάνην, καὶ τὴν ἀρπαγὴν, καὶ τὸ πένθος αὐταῖν Ἐλευσίς δαδουχεῖ. Καὶ μοι δοκεῖ τὰ ὄργια καὶ τὰ μυστήρια δεῖν ἐτυμολογεῖν, τὰ μὲν ἀπὸ τῆς ὀργῆς τῆς Ἀηοῦς, τῆς πρὸς Δία γεγεννημένης, τὰ δὲ ἀπὸ τοῦ μύσου (28) τοῦ συμβεβηκότος περὶ τὸν Διόνυσον· εἰ δὲ καὶ ἀπὸ

(18) Ἐγκυκλήσω. Ἐγκυκλήσω. Euseb., Joan. Scribendum videtur ἐγκυκλήσω, id est *evolvam, explicabo*. Quia voce Clemens usus est Strom. vii, p. 752: Οὐ γὰρ ἐκκυκλεῖν χρὴ τὸ μυστήριον, *non enim evolvendum est mysterium*. Solet etiam apud alios auctores ἐγκυκλεῖν pro ἐκκυκλεῖν poni, scriptorum, ut videtur, negligentia, Hesychius et Suidas ἐκκυκλεῖν expl. ἐκκαλύπτειν. Est autem vox scenica, significans in medium proferre, translatione ducta a machina theatri, cujus versatione res oculis spectatorum exhibebantur. Inde ἐκκυκλήμα, vel ἐγκυκλήμα, ut a nonnullis scribitur, μηχανήμα ξύλινον τροχῶς ἔχον, ὅπερ περιστρεφόμενον τὰ δοκοντα ἔνδον ὡς οἰκία πράττεσθαι, καὶ τοῖς θεαταῖς ἰδεῖν ἔχοντα *machina lignea rotas habens, quæ conversa ea, quæ intus ut in aëdibus geri videbantur, spectatoribus ostendebat*; ut ait Scholiastes in Aristophanis Acharn. p. 392, et ex eo Suidas v. Ἐγκυκλήθηνα. Quo loco καὶ delendum post πράττεσθαι. Conf. etiam Pollux lib. iv, et Casaubonus in Athenæi lib. viii, cap. 15.

(19) Μαινώλην. Μαινώλην Nov. mendose. Mox Βάκχοι pro Βάκχοι. Euseb., Joan.

(20) Ὄμοφαγία. In festis Bacchi insanientium more crudas carnes devorabant. Hinc Bacchus Ὄμοφαγός et Ὄμοστῆς, de quibus nominibus vid. *Archæologia nostra* lib. ii, ubi de Bacchi festis agitur. Julius Firmicus de Bacchi festis agens: *Cretenses*, inquit, *ut furentis tyranni sævitiam mitigarent, festos funeris (sc. Bacchi a Titanibus discerpti) dies statuunt, et annum sacrum trieterica consecratione componunt, omnia per ordinem facientes, quæ puer (Bacchus) mortuus aut fecit, aut passus est: vivum laniant dentibus taurum, crudeles epulas annis commemorationibus excitantes, etc.*

(21) Ἄγοντες. Ἄγοντας scripsit aliquis in margine Joan. Mox κρεωνομίας, pro κρεωνομίας, habent Euseb., Joan.

(22) Τῶν φόνων. Τῶν φόνων Eusebius. At Clementis lectionem sequitur codex Montac., φωνῶν etiam habet Joan. Arnobius tamen lib. v, legis visus est τῶν ἐρίφων hæδος enim reddidit: quod etiam, ait Vigerus, magis placet; nam et illud: κρεωνομία φόνων, admodum insotens; et hædis optime cum illis Bacchi sacris convenit.

(23) Ἀνεστεμμένοι τοῖς ὄρεσιν. Arnobius lib. v: *Bacchanalia etiam prætermittentius inania, quibus nomen Omophagiis Græcum est, in quibus furore mentito, et sequestrata pectoris sanitate, circumplectatis vos anquibus, atque ut vos plenos Dei numine ac majestate doceatis, caprorum reclamantium viscera cruentatis oribus dissipatis*. Sic apud Nonnium citatur e Lycurgo Nævi versus h.c. qui forte huc pertinet: *Alte jugatos anques in se gerunt*. Plutarchus in *Alexandro* de Olympiade verba faciens, quæ

Bacchi sacris addicta erat, et Mænadam more dracones alabat: *Οἱ πολλοὶ περιεϊττόμενοι θύρσοις τῶν γυναικῶν καὶ τοῖς στεφάνοις, ἐξέπληττον τοὺς ἀνδρας*. COLLECT.

(24) Ἐπολοῦζοντες Εὐά. Ἐπολοῦζοντες Εὐαν Εὐαν ἐκείλην δὲ ἦν, etc. Nov. Non male.

(25) Παρηκολούθησε. Addit Eusebius, καὶ ὁ θάνατος ἐπακολούθησε· *et mors insecta est*; quod propter ὁμοσημεῖον excidisse videtur ex Clemente: unde factum etiam est, ut posterius illud Εὐαν ex Eusebii comicibus eliminaretur. Utrouque loco nis. Joan. cum impressis Eusebii codd. consentit.

(26) Τὸ Εὐία δατυνόμενον. Gen. iii, v. 4, serpens Hebraice dicitur ὄφις, at in Chaldaica paraphrasi נִשְׁרֵי. Item Exod. iv, 3, ut quidem vult A. Mazius a verbo נִשְׁרֵי, nuntiavit, *judicavit*: q. d. *Nuntium*; quod nuntiavit ipsi נִשְׁרֵי, *Chavæ*, Ἐνᾶ, fructum vitium. Unde Bar-Cepha Syrus eam dictam putat ab *indicatione*, *Hel-rei a vita*. Est ergo Syro-Chaldaica vox *Chevæ*; sed et alibi sæpe Hebræa lingua dicitur Syriaca, ut in Actis apost. Eriphanus in *Epitome librorum contra hæreses*: καὶ τὴν κρεωνομίαν μυστικῶς τοῖς ὄρεϊ ἀνεστεμμένοι, εὐάζοντες τὸ Οὐά, Οὐά, ἐκείνην τὴν Εὐαν εἶ, τὴν διὰ τοῦ ὄρεως ἀπαθηθεῖσαν, ἐπικαλούμενοι, ἢ διὰ τῆς δασείας φωνῆς τὸν ὄρεϊ ἀπὸ τῆς Ἑβραϊδος εἰς ταυτῶν πλάνην κικλήσκοντες. Εὐα γὰρ κατὰ τὴν ψιλὴν ἀπόδοσιν τὴν γυναῖκα, κατὰ δὲ τὴν δασείαν Εὐία τὸν ὄρεϊ παῖδες Ἑβραίων ὀνομάζουσι. Hoc Eriphanus atque Eusebius a Clemente acceperunt. Cæterum quod Ἐνᾶ nomen scribi dicitur cum spiritu leni, non, opinor, viris doctis probabitur; multo minus J. Drusii opinio, qui *Evantes* inde putat appellatas, et Græcæ vocis etymologiam quærit in Syria, lib. i *Animadvrs.*, cap. 53. COLLECT. Theophilus Antiochenus, lib. ii *ad Autolycum*, pag. 104: Ταύτην τὴν Εὐαν, διὰ τὸ ἀρχῆθεν πλανηθῆναι ὑπὸ τοῦ ὄρεως, καὶ ἀρχηγῶν ἀμαρτίας γεγενόμεναι, ὁ κακοποιὸς δαίμων, ὁ καὶ Σατάν καλούμενος, ὁ τότε διὰ τοῦ ὄρεως λαλήσας αὐτῆ, ἕως γὰρ τοῦ δευρο ἐνεργῶν ἐν τοῖς ἐνθουσιαζομένοις ὑπὸ αὐτοῦ ἀνθρώποις, Εὐαν ἐκκαλεῖται. *Hanc Evam principem et caput peccati (quia seducta est a serpente, per quem maleficus Diabolus locutus est, qui diabolus et Satan vocatur, et usque adhuc operatur in iis, qui ipsius spiritu agunt) diabolus non cessat vocare*. At Hesychius Εὐάν, inquit, ὁ χισσὸς ὑπὸ Ἰνδῶν. Quo facit, quod Bacchus in expeditione Indica hedera coronatus fuerit, ut in fabulis est.

(27) Δρᾶμα ἥδη. Δρᾶμα ἥδη ἐγενέσθην μυστικῶν καὶ τὴν, etc. Joan.

(28) Μύσου. Μύσου Nov. Mox pro Μυσόντος Eusebius habet Μυσόντος. Item κυνηγιῶ, pro κυνηγιῶ· Nev.

Μυστήριος τινος Ἀπτικῶν, ὃν ἐν κυνηγίᾳ διαφθορήναι Ἀπολλώδωρος λέγει, οὐ φθόνος (29) ὕμῶν δεδοξάσθαι τὰ μυστήρια ἐπιτυμβίῳ τιμῇ. Πάρεστι δὲ καὶ ἄλλως μυστήρια (30) σοὶ νοεῖν, ἀντιστοιχοῦντων τῶν γραμμάτων, τὰ μυστήρια· θηρεύουσι γὰρ, εἰ καὶ ἄλλοι τινές, ἀτὰρ δὴ (31) καὶ οἱ μῦθοι οἱ τοιοῦδε, Θρακῶν τοὺς βαρβαρικωτάτους, Φρυγῶν τοὺς ἀνοητοτάτους, Ἑλλήνων τοὺς δεισιδαίμονας (32). Ὀλλοιτο οὖν (33) ὁ τῆσδε ἀρξας τῆς ἀπάτης (34) ἀνθρώποις! εἴτε ὁ Δάρδανος, ὁ μητρὸς (35) θεῶν καταδείξας τὰ μυστήρια· εἴτε Ἡετίων, ὃ τὰ Σαμοθρακῶν ὄργια καὶ τελετὰς ὑποστησάμενος· εἴτε ὁ Φρύξ ἐκεῖνος ὁ Μίδας, ὁ παρὰ τοῦ Ὀδρύσου μαθὼν, ἔπειτα διαδοὺς τοῖς ὑποτεταγμένοις ἐντερχοῦν ἀπάτην. Οὐ γὰρ με ὁ Κύπριος ὁ νησιώτης Κινύρας (36) παραπεισάτω ἂν, τὰ περὶ τὴν Ἀφροδίτην μαχλῶντα ὄργια, ἐκ νυκτὸς ἡμέρᾳ παραδοῦναι τολμήσας, φιλοτιμούμενος θειάσαι πόρνην πολίτιδα. Μελάμποδα (37) δὲ τὸν Ἀμυθάνοος ἄλλοι φασὶν ἐξ Αἰγύπτου μετακομίσαι τῇ Ἑλλάδι τὰς Διοῦς ἑορτὰς, πένθος ὑμνούμενον. Τούτους ἐγὼ γ' (38) ἂν ἀρχεκάκουσ φῆσαιμι μύθων ἀθέων καὶ δεισιδαιμονίας ὀλεθρίου πετέρας, σπέρμα κακίας καὶ φθορᾶς ἐγκαταφυτεύσαντας τῷ βίῳ τὰ μυστήρια. Ἥδη δὲ, καὶ γὰρ καιρὸς, αὐτὰ ὕμῶν τὰ ὄργια (39) ἐξελέγξω, ἀπάτης καὶ τερατείας ἔμπλεα· καὶ εἰ μεμύησθε, ἐπιγελάσεσθε μᾶλλον τοῖς μύθοις ὕμῶν τούτοις, τοῖς τιμωμένοις (40). Ἀγορεύω δὲ ἀναφανδὸν τὰ κεκρυμμένα, οὐκ αἰδούμενος λέγειν, ἀ προσκυνοῦν οὐκ αἰσχύνεσθε.

Ἡ μὲν οὖν ἀφρογενὴς τε (41), καὶ κυπρογενὴς, ἡ Κινύρᾳ φῶλη, τὴν Ἀφροδίτην λέγω, τὴν φιλομηδέα, ὡς μηδέων ἐξεφαάνθη, μηδέων ἐκείνων τῶν ἀποκεκομμένων Οὐρανοῦ, τῶν λέγων, τῶν μετὰ τὴν

✱ P. 12 ED. POTTER, 10 ED. PARIS.

(29) Λέγει, οὐ φθ. Λέγει, οὐ φθόνος· ὕμῶν δεδοξίσαι τὰ μ. Nov. Mox ἐπιτυμβίῳ φωνῇ καὶ τιμῇ. Joan., Euseb. Non male.

(30) Μυστήρια. Gulielmus Canterus, lib. viii, cap. 18, Nov. lect. hæc habet, quæ huc pertinent: Hic, inquit, locus male a scriptoribus habitus pristinae restituetur integritati, si pro μυστήρια reponatur μαστήρια, quasi a venatione velit dicta *Mysteria*. Nam hoc eum velle, satis quæ mox sequuntur indicant: Θηρεύουσι γὰρ, εἰ καὶ ἄλλοι τινές, ἀτὰρ δὴ καὶ οἱ μῦθοι οἱ τοιοῦδε Θρακῶν τοὺς βαρβαρικωτάτους. COLLECT. Verum μυστήρια ficta vox est, ἀπὸ τοῦ μυσῖν καὶ θηρεύειν quasi etiam *iniitando venentur*. Nihil ergo est, quamobrem μαστήρια reponatur; præsertim cum subjungat, θηρεύουσι γὰρ. Dicendum enim potius fuisset, μαστεύουσι γὰρ. Nunc τὸ μυστήρια cum τῷ θηρεύουσιν optime convenit. VIGER., SYLBURG. — Cæterum ne quis, ut nonnulli existimant, veram etymologiam mysteriorum hic tradi putet, advertendum est non tam grammaticum veriloquium, quam rhetoricam regulam a conjugatis argumentandi, aut a notatione nominis, ridendis his vocibus observari; in qua plerumque joco, aut non ita exacta statera res ponuntur; non enim magis hæc sunt certa, quam illa apud Athenæum lib. iii Dionysium quendam nomina nova finxisse: ut columinam, μενεκράτη, quod *valida perduret*; jaculum, βαλλάντων, quod *iaciatur in adversum*: murium latebras, μαστήρια, quia μῦς τηροῦσι, mures servant. COLLECT.

(31) Δῆ. Δέ, Euseb. Neutrum habet Joan.

(32) Ἑλλήνων τοὺς δεισιδαίμονας. G. Canterus, loco jam modò citato, putat aptius esse, τοὺς δεισιδαίμονεστάτους· eo nempe comparationis gradu, quo

acem Hebraicam interpretari velis, Heva cum aspiratione graviore serpentem & femininam significat. Deinde Ceres et Proserpina in mysticum etiam fabulæ genus transiere, quarum errores, et raptum, et luctum nocturnis facibus Eleusis illustrat. Ac mihi quidem tanti est propriam orgiorum et mysteriorum notationem excutere. Orgia sane ἀπὸ τῆς ὄργης, hoc est *ab iracundia*, nomen accepere, qua Ceres adversus Jovem exarserat; mysteria vero ἀπὸ τοῦ μύσους, hoc est *ab exserendo scelere*, quod circa Bacchum ipsum contigerat. Quod si vocem istam a Myunte quodam Attico derivare placet, quem Apollodorus in venatione periisse testatur, quidem nihil hoc vobis invidiam, ut mysteria vestra sepulchrali honore decorentur. Quinimo liceat tibi mysteria quasi μυστήρια, hoc est *fabulas venaticas*, mutua duorum elementorum permutatione, accipere; venantur enim, si quæ aliæ, hujusmodi fabulæ quæ quot sive apud Thracas immanitate, sive apud Phrygas 5 insania, sive apud Græcos superstitione principes memorantur. At male peccat, quiquis tantæ recordiæ hominum generi auctor fuit, seu Dardanus, qui Matris deum mysteria docuit; seu Tethion, qui Thracum orgia, cum eorum mysteriis, protulit; seu Phryx ille Midas, qui cum ab Odryæo callidam et plenam artificis fraudem accepisset, eam postmodum in subditos suæ ditionis sparsit universos. Nec enim mihi Cinyras ille Cyprius inularis unquam imposuerit, qui cum famosam insue suæ mercetricem deam efficere vehementer cōtaret, flagitiosa Veneris orgia ex tenebris in lucem ausus est diemque produ-

præcedit ἀνοητοτάτους· nemque sentiunt A. et SYLBURG. E contra pro ἀνοητοτάτους, aliquis adnotavit ἀνοήτους in margine Joan.

(33) Ὀλλοιτο οὖν. Ὀλοῖ· οὖν. JOAN.

(34) Ἀπάτης. Τῆς ἀπάτης. Nov. Recte. Nam τῆς sequi solet τῆσδε ut paulo ante, τῆσδε τῆς γοητείας. Τῆς ἀποτίας ἀνήρ ἀνθρώπους habent Euseb., Joan.

(35) Μητρὸς. Μύθους. Nov., Euseb., Joan. Deum καταδιδάξας, pro καταδείξας, JOAN. Sed in margine καταδείξας positum est.

(36) Κινύρας. Κινύρας, Joan. Conf. Julius Firmicus *De errore prof. relig.*, pag. 22, edit. Lugd. Bat.; Arnobius, lib. v; Lucianus, *De dea Syria*. Mox, pro παραπεισάτω, παραπεισάτω, et in margine παραπεισάτω habet Joan.

(37) Μελάμποδα. Diodorus Sic., lib. i, p. 87: Μελάμποδα φασὶν ἐξ Αἰγύπτου μετενεγκεῖν τὰ Διονύσια νομιζόμενα τελεῖσθαι παρὰ τοῖς Ἑλλήσι, καὶ τὰ περὶ Κρόνου μυθολογούμενα, καὶ τὰ περὶ Τιτανομαχίας, καὶ τὸ σύνολον τὴν περὶ τὰ πάθη τῶν θεῶν ἱστορίαν. *Melampoda porro sancita Baccho sacra apud Græcos, et fabulosam de Saturno et Titanum pugna narrationem, adeoque totam de affectibus deorum historiam ex Ægypto traduxisse, perhibent.* Mox, Ἀμυθάνοος pro Ἀμυθάνοος, Euseb., Joan.

(38) Τούτους ἐγὼ γ' ἄρ. Ἐγὼ γὰρ τούτους ἄν, Joan.

(39) Ὀργια. Ἔργα in marg. Joan.

(40) Τοῖς τιμ. Τοῖς omittunt Nov., Euseb., Joan. Mox ἀγορεύσω, pro ἀγορεύω, Euseb., Joan.

(41) Ἀφρογενὴς τε. Te omittunt Euseb., Joan. Conf. Homeri *Iliad.* Γ, ibique vetus Scholiastes, et Hesiodi *Theogonia* a v. 188 ad v. 201. Mox καὶ Κινύρᾳ pro ἡ Κινύρᾳ, Euseb., Joan.

cere. Jam alii Melampodem Amythaonis filium, Cereris festa, luctum, inquam, illum carminibus hymnisque decantari solitum, in Græciam ex Ægypto traduxisse volunt. Istos equidem profanarum fabularum ac pestiferæ superstitionis parentes, malorum principes fuisse omnium merito dixerim, cum illa mysteria scelerum ac mortis semina in hominum vitam intulerunt. At enim jam tempus est, ut orgia vestra fraudis ac præstigiarum plena esse demonstremus; vos, si modo initiati estis, risu ac sibilis vestras illas fabulas, quibus tantum venerationis tribuitur, præ cæteris excipietis. Ego vero abdita penitusque recondita palam ir omnium luce collocabo, nec me pudor ab iis proferendis revocabit, quæ vos divinis honoribus colere non pudeat. Vestra igitur illa spumæ marinæ proles, Cyprique fetus, ac Cinyræ delictum, Venerem intelligo, quam φιλομηδέα, hoc est *veretri amantem*, nominatis, quippe *membris ex zeitalibus ortam*; utique abscissis illis Cæli genitalibus, usque adeo salacibus, ut secta quousque unam ipsam constuprarint; quare fetus effusus in ibidinem corporis partibus longe dignissimus Venus isu procreatur. Itaque in arcanis voluptatis hujus marinæ sacris, tanquam feturæ symbolum, grumus salis, effigiesque veretri, iis tradi solæ, qui flagitiosi concubitus artibus initiantur; hi vero nummum ipsi, tanquam amicæ amatores, offeunt. Jam mysteria Cereris aliud nihil sunt, quam ncestuosi Jovis cum Cerere matre congressus; ejuδem, matrisne ultra

✱ P. 17 ED. POTTER.

(49) *Ὡς ἀσελγ.* Ὡς omittunt Euseb. et Joan. in margine aliquis posuit. Mox λέγεται προσέταται, Joan.; sed γίνεται in margine scriptum est. Dein καρπός ἐν ταῖς τελευταῖς ταύτης, Nov.; quin etiam τελευταῖς et ταύτης conjungunt Euseb., Joan. Recte, unde id in versione expressum est.

(43) *Νόμισμα.* Julius Firmicus loco superius citato: *Statuisse etiam, ut quicumque initiari vellet, secreto Veneris sibi tradito, assem in manum mercedis nomine deæ daret.* Arnobius, lib. v: *Necnon et Cypriæ Veneris abstrusa illa mysteria prætereamus: quorum conditor indicatur Cinyras rex fuisse: in quibus sumentes ea, certas stipes inserunt ut meretrici, et referunt phallos propitii numinis signa donatos.*

(44) *Ἐπαίρα.* Ἐπαίρας Nov., ἐτέρα Joan., mendose. Solent enim at et ei ob similitudinem pronuntiationis confundi.

(45) *Δηούς.* Arnobius hoc argumentum copiose tractat lib. v, qui, cum Clemente collatus, lucem dabit accipietque invicem. Conf. etiam Lycophronis *Cassandræ* v. 698 et 1176; et ibi Tzetæ scholia.

(46) *Κυβέλη.* Κυβέλλη, Euseb., Joan.

(47) *Κἄν μὴ γελᾶσαι ἔπεισιν ὑμῖν.* Sic legunt Clementis codices, plenior et illustrior sensu quam Eusebius; καὶ μὴ γελᾶσεουσιν ὑμῖν, Viger.; *κἄν μὴ γελᾶσεουσιν, Nov.*

(48) *Ἐκ τυμπάνου ἔφαγον.* Sequentem mysteriorum formulam Jul. Firmicus, in lib. *De errore profan. relig.*, cap. 10, paulo aliter citat: *Libet nunc explanare, quibus se signis vel quibus symbolis miseranda hominum turba cognoscat. Habent enim propria signa, propria responsa, quæ illis in ipsis sacrilegorum caetibus diaboli tradidit disciplina. In quodam templo ut in interiores partes homo moriturus possit admitti, dicit: « De tympano manducavi, de*

τομήν τὸ κῶμα βεβασμένων· ὡς ἀσελγῶν (42) ὑμῶν μορίων ἄξιος Ἀφροδίτῃ γίνεται καρπός ἐν ταῖς τελευταῖς· ταύτης τῆς πελαγίας ἡδονῆς, τεκμήριον τῆς γονῆς, ἄλλων χόνδρος, καὶ φαλλὸς τοῖς μουσμένοις τὴν τέχνην τὴν μοιχικὴν ἐπιδοδοται. *Νόμισμα* (43) δὲ εἰσφέρουσιν αὐτῇ οἱ μουσμενοι, ὡς ἑταίρα (44) ἔρασταί. Δηούς (45) δὲ μυστήρια, καὶ Διὸς πρὸς μητέρα Δημητράν ἀφροδίσοι συμπλοκαί, καὶ μήνις, οὐκ οἶδ' ὅτι φῶ λοιπὸν, μητρὸς ἢ γυναικὸς, τῆς Δηοῦς· ἥς δὴ χάριν Βριμὴ προσαγορευθῆναι λέγεται· ἰκετηρῆται Διὸς, καὶ πόμα χολῆς, καὶ καρδουλικαί, καὶ ἀρρόθουργαί· ταῦτα οἱ Φρύγες τελίσκουσιν Ἀττιδί, καὶ Κυβέλη (46), καὶ Κορύβασιν. Τεθρολλήκασιν δὲ, ὡς ἄρα ἀποσπάσας ὁ Ζεὺς τοῦ κριοῦ τοὺς διδύμους, φέρων ἐν μέσοις ἔβριψε τοῖς κόλποις τῆς Δηοῦς, τιμωρίαν ψευδῆ τῆς βιαίας συμπλοχῆς ἔκτινύων, ὡς ἑαυτὸν δῆθεν ἔκτεμών. Τὰ σύμβολα τῆς μυσσεως ταύτης, ἐκ περιουσίας παρατεθέντα, οἶδ' ὅτι κινήσει γέλωτα, κἄν μὴ γελᾶσαι ἔπεισιν ὑμῖν (47), διὰ τοὺς ἐλέγχους· Ἐκ τυμπάνου ἔφαγον (48), ἐκ κυμβάλου ἔπιον· ἔκερνοφέρσα (49)· ἐπὶ τὸν παστὸν ὑπέδου (50). Ταῦτα οὐχ ὕβρις τὰ σύμβολα; οὐ χλεύη τὰ μυστήρια; Τί δ' εἰ (51) καὶ τὰ ἐπιλοῖται προσθεῖν; Κύει μὲν ἡ Δημήτηρ, ἀνατρέφεται δὲ ἡ Κόρη· μίγνυται δ' αἰθὶς ὁ γεννήσας οὐτοσὶ (52) Ζεὺς τῇ Φερεφάττῃ, τῇ ἰδίῃ θυγατρὶ, μετὰ τὴν μητέρα τὴν Δηώ (53), ἐκλαθόμενος τοῦ προτέρου μύσου· πατῆρ καὶ φθορεὺς Κόρης ὁ Ζεὺς· καὶ μίγνυται δράκων γενόμενος· ὅς ἦν, ἐλεγχεῖς. Σαβαζῶν (54) γοῖν μυστηρίων σύμβολον τοῖς μουσμένοις ὁ διὰ κόλπου

cymbalo bibi, et religionis secreta perdidici. » Quod Græco sermone dicitur, ἐκ τυμπάνου βέβρωκα, ἐκ κυμβάλου πέπωκα, γέγονα μυστικὸς. COLLECT., SYLB.
(49) *Ἐκερνοφέρσα.* Olim scriptum fuit ἐκίρνοφέρσα, tam apud Clementem, quam Eusebium. Nostram lectionem debemus P. Leopardio, lib. iv, c. 2, *Emendat.* Athenæus, lib. xi: *Τὸ κέρνος, ἄγγελον κεραμοῦν, ἔχον ἐν αὐτῷ κοτυλισκοῦς· cernos, vas fictile, cui aggregatæ sunt exiguæ cotylæ multæ, in quibus alba sunt paravera, tritium, farra, mel, oleum. His vescitur, qui fert cernos, ut et qui cistiam gestaverit.* Pollux, lib. iv: *Τὸ γὰρ κερνοφόρον δοχημα οἶδα ὅτι κέρνα ἢ ἔσαρῖδας ἔφερον (mis. φέρωντες), κέρνα δὲ ταῦτα ἐκαλεῖται.* Hesyhius, κερνοφόρος, ὁ τὰς θυσίας ἄγων. Est itaque ἐκερνοφόρησα, cernos tuli, vel craticulas illas mysteriorum gestavi, aut quæcumque illa fictilia fuerint vasa. COLLECT.

(50) *Ἐπέδου.* Ἐπέδον, Euseb., Joan.

(51) *Τί δ' εἰ.* Τί δὴ, Euseb. Mox προσθεῖν γὰρ προσθεῖν, Joan.

(52) *Οὐτοσὶ.* Οὐτοσὶ, Euseb. Similiter porro Athenagoras *Legat.* pag. 71, edit. Oxon., postquam Jovis cum Rheu vel Cere concubitum memorasset, addit: *Εἶθ' ὅτι Περσεφόνη τῇ θυγατρὶ ἐμίγη, βιασάμενος καὶ ταύτην δράκοντος σχήματι, ἐξ ἧς παῖς Διόνυσος αὐτῆ.* Deinde, *quo modo per vim etiam in forma draconis cum filia Proserpina concubuerit, ex qua filius ei Dionysius nutus est.* Conf. etiam Tatianus, pag. 55.

(53) *Τὴν Δηώ.* Τὴν omittit Euseb. Mox, πατῆρ καὶ φθορεὺς Κόρης ὁ Ζεὺς c Joan. et Euseb. excidit.

(54) *Σαβαζῶν γοῖν μυστηρίων.* Arnobius, l. v: *Auctorem aliquis desiderabit rei, tum illum citabimus tritum notumque senarium, quem antiquitas canit, dicens:*

Taurus draconem genuit, et taurum draco.

θεός (55)· δράκων δὲ ἐστὶ οὗτος, διελκόμενος τοῦ
 κάπου τῶν τελευμένων· Ἐλεγχος ἀκρατίας Διός.
 Κύει καὶ ἡ Φερεφάττα παῖδα, ταυρόμορφον ἀμέλει,
 ἤτοι τις ποιητῆς εἰδωλικός (56) ;

Ac Phryges quidem ejusmodi sacra in Attidis, Cybeles, et Corybantum honorem memoriamque faciunt. Passim autem fama vulgatum est, Jovem avulsos geminos arietis testiculos in medium Cereris sinum conjecisse, cum a seipso exactam abscissionis quasi voluntariæ pœnam ob stuprum vi oblatum, hac fraude simularet. Cujus initiationis egregia symbola soluto otiosoque animo producta, risum vobis utique moveant, tametsi opinor vobis ridere non libet, quod sic religionum vestrarum indignitas omnium ✕ in oculis defigatur : *Ex tympano comedi, bibi ex cymbalo, cernum gestavi, me in thalamum clam insinuavi.* Non hæc symbola probum et infamiam sapiunt? non sannis, ludibrioque digna mysteria sunt? Quid porro, si atexam reliqua? Ceres quidem setum entitur, Core vero educatur : rursus ecce tibi Jupiter cum Pherephatta, quam ipse genuerat, post Cererem matrem, congregitur, exsecrandi flagitii prioris oblitus; pater et corruptor est Cores Jupiter; et congregitur draconis forma tectus; sic tamen ut qui sub cautea, manifesto postmodum teneatur. Enimvero, Sabaziorum utique mysteriorum, iis, qui sacris initiantur, symbolum est, deus sinum pervadens : deus autem iste draco est, qui per medium eorum, quos solemnī ritu initiat, sinum trahitur, certum plane impotentis Jovis libidinis argumentum. Parit etiam Pherephatta, sed filium taurina specie; nimirum, ut idolorum cultor poeta cecinit :

.... Ταῦρος

Πατήρ δράκοντος, καὶ πατήρ ταύρου δράκων·
 Ἐν ὄρει τὸ κρύφιον βουκόλος τὸ κέντρον·

Taurus draconem genuit, et taurum draco,
 In monte occultum bubulcus stimulum :

Βουκόλιον, οἶμαι, τὸ κέντρον, τὸν νάρθηκα ἐπι-
 τῶν (57), ὃν δὴ κάλον (58) ἀναστρέφουσιν οἱ βάρ-
 χαι. Βούλει καὶ τὰ Φερεφάττης ἀνθολόγια διγγήσο-
 μαί (59) σοι, καὶ τὸν κάλαθον, καὶ τὴν ἀρπαγὴν τὴν
 ὑπὸ Αἰδωνέως, καὶ τὸ σχίσμα τῆς γῆς, καὶ τὰς ὕς τὰς
 ἐβούλεως, τὰς συγκαταποθείσας ταῖν θεαῖν; δι' ἣν
 εἶπεν ἐν τοῖς Θεσμοφορίοις μεγαρίζοντες, χοίρους
 ἐβάλλουσιν (60). Ταύτην τὴν μυθολογίαν αἱ γυναῖκες
 ποικίλως κατὰ πόλιν ἐορτάζουσιν, Θεσμοφορία, Σκι-
 ροφόρια (61), πολυτρόπως τὴν Φερεφάττης ἐκτραγω-
 δίσαι ἀρπαγὴν. Τὰ γὰρ Διονύσου μυστήρια τέλεον
 ἐπ'ἀνθρώπων, ὃν εἰσέτι παῖδα ὄντα, ἐνόπλιον κινήσει
 περιφρονούντων Κουρήτων, ὄδῳ δὲ ὑποδύντων Τι-
 τῶν (62), ἀπατήσαντες παιδαριώδεις ἀθύρμασιν,
 εἶπε δὲ οἱ Τιτῶνες διέσπασαν, εἶτι νηπίαχον ὄντα,

B *Bubulci*, opinor, *stimulum*, scuticam nominans, quam lignis quibusdam homines Bacchico furore correpti circumagunt. Vin' tu hic etiam lectos a Proserpina flores tibi commemorem, ejusdemque calathum, et raptum a Plutone patratum, et hiatus terræ, et Eubulei sues, quæ cum utraque Dea simul haustæ dicuntur? quod quidem in causa est, cur in Thesmophoriis Megarica lingua porcos ejiciant. Totam hanc fabellam variæ mulieres singulis in urbibus solemnī festo celebrant, Thesmophoria, Scirrhophoria; atque ✕ ita diversis plane tragicisque modis raptum Proserpinæ recolunt. Jam Bacchi mysteria omni dirlitate terrima sunt; quippe quem, dum adhuc puerulus esset, ac circum
C ipsum Curetes armata saltatione agerentur, sub-

✕ P. 14, 15 ED. POTTER, 11, 12 ED. PARIS.

Imo nobissime sacra, et ritus initiationis ipsius, quibus Sebadii nomen est, testimonio esse poterunt veniati, in quibus aureus coluber in sinum dimittitur consecratis, et eximitur rursus ab inferioribus partibus. Firmicus, cap. 27 : *Sequitur aliud symbolum :*

Ταῦρος δράκοντος, καὶ δράκων ταύρου πατήρ.
 Item cap. 2 : *Sebasium colentes Jovem, anguem, cum initiantur, per sinum ducunt : adhuc primi eripis vitia grassantur, et quidquid hominem perdidit, cœteris, et funesti anguis callida crudelitas adoratur.* Collect.

(55) Θεός. Supra hanc vocem aliquis θεῶν scriptum in Nov. Mox, pro ἐστίν, Joan. habet καί. Euseb. ius neutrum agnoscit. Dein, διολκούμενος pro διελέκμενος, Euseb., Joan.

(56) Ποιητῆς εἰδ. Ποιητῆς, εἰδωλικός ταῦρος· πατήρ, etc. Nov.

(57) Ἐπιτελών. Sic quidem veteres Clementis editiones e cod. Florentino; superiores ἐπιτελών habent, quam lectionem firmant Nov., Euseb., Joan. Unde nec dubitari potest, quin ita scripserit auctor.

(58) Ὁρ δὴ κάλον. Lego καλόν, ut sit καλόν pro κάλῳ, inquit Hervetus; κάλων Eusebius, Joan. Montacutus conjicit κάλο, ut conveniat cum Βάρχαι. Forte leg. διὰ κάλων· nisi ea vox præcedenti

ἐπιτελών proseminata est, inquit Vigerus. Et quidem non est absimile vero, aliquem juxta vocem ἐπιτελών in libri sui margine adnotasse, ut veriorē lectionem. — κάλων, idque postea ab imperito scriptore in textum, loco tamen non suo, receptum fuisse.

(59) Διγγήσομαι. Διγγήσομαι, Euseb., recte. Mox τὴν ὑπ' Αἰδωνέως ἀρπαγὴν, idem. Dein, τὸ χάσμα τῆς γῆς, idem et Joan. Postea τοῦ Εὐβουλέως, Euseb., sed τὰς retinet Joan.

(60) Χοίρους ἐβάλλουσιν. Χείρους ἐμβάλλουσιν, Joan. Mox, ποικίλως κατὰ πόλεις ἐορτάζουσιν αἱ γυναῖκες. Euseb., Joan. Dein ἐκτραγωδίσαι, Euseb. pro ἐκτραγωδύσαι.

(61) Σκιροφόρια. Σκιρροφόρια, Euseb., Joan. Utrumque dici solet. Cæterum post Σκιροφόρια sequitur apud Nov. impressum, Euseb. et Joan., Ἀρρητοφόρια, quod excidisse videtur propter δημοσιόλεγον. Nec quidem, ait Vigerus, rejici debet; licet grammatici Ἀρρητοφόρια potius quam Ἀρρητοφόρια, vel Ἀρρητοφορία scripserint. Hoc porro festum Minervæ alii, alii vero Cereris et Proserpinæ faciunt.

(62) Ὑποδύντων Τιτῶν. Brevius et clarior legeretur, ὑποδύντες Τιτῶνες, καὶ ἀπατήσαντες παιδαριώδεις ἀθύρμασι, διέσπασαν, ὡς ὁ τῆς, etc. Nam si prius εἰσέτι παῖδα ὄντα, quorsum deinde εἶτι νηπίαχον ὄντα; Quid? quod sententia post ὅπο-

euntes dolo Titanes puerilibus crepundiis ludicris-
que deceptum membraim discerperant, quemadmodum Thracius Orpheus hujus sacri vates cecinit :

*Turbo, trochus, tum quis in flexus membra cientur
Ludicra, et auricomi blandarum ex arbore fetus
Hesperidum.*

Neque vero inutile fuerit, arcani sacri symbola,
inutilia licet, hoc loco subicere, ut omnium iudicio
sensibusque damnentur. Sunt hæc : talus, pila,
trochus, poma, turbo, speculum, vellus. Ac Mi-
nerva quidem, quæ ejusdem Bacchi cor furtim sus-
tulisset, Pallas ἐκ τοῦ πάλλειν τὴν καρδίαν, hoc est
a cordis vibratione seu palpitatione, nuncupata
fuit. Titanes vero, quorum manibus laniatus erat,
ipsius membra in lebetem supposito tripodi insi-
dentem conjecerunt, eaque prius elixa verubus
postmodum indigentes, *Vulcano imposta tenebant*.
At Jupiter, eo repente delapsus (quippe enim, cum
deus esset, eum, opinor, assarum carniū nidor
afflaverat, quem dii vestri sic tanquam honorarium
quoddam munus accipere se constitentur), fulmine
Titanas conficit, et Bacchi membra Apollini filio
suo sepelienda commendat. Ille autem, nec enim
parere Jovi renuit, 6 discerpit lacerumque ca-
daver in Parnasso monte deponit. Sin placeat Co-
rybantium quoque orgia contemplari, ex illis duo
✠ tertium fratrem cum occidissent, caput demor-
tui purpura contextum et corona cinctum ad Olympi

✠ P. 16 ED. POTTER.

δόντων Τιτάνων, omnino pendet. Et illa, οὔτοι δὲ
οἱ Τιτάνες, superflua sunt. Sed eruditioni potius C
hic auctor servit, quam nitore. VIGER.

(63) *Kōros*. Arnobius *contra Gentes*, lib. v : *Cu-
jus rei testimonium argumentumque fortunæ suis
prodidit in carminibus Thracius* : Talos, speculum,
turbines, volubiles rotulas, et teretes pilas, et virgi-
nibus aurea sumpta ab Hesperidibus mala, *erat
nobis consilium præterire*. Hesy chius, *Καμπεσίγνια*,
κάμπτοντα τὰ μέλη. Scaliger, in *Catullum* : *Tym-
panum, tubam, Cybelle, tua, Mater, initia : non hic
sacra, sed plane crepundia*. Apuleius, in *Apologe-
tico* : *Etiame cuiquam mirum videri potest, cui
sit ulla memoria religiois, hominem tot mysteriis
deum concium, quædam sacrorum crepundia don-
i asservare?* Nam tuba et tympanum sunt crepundia
Cybels, cum adhuc in cunis esset, ut Bacchi :

Kōros, καὶ φόμβος, καὶ παίγνια καμπεσίγνια.

Παίγνια, crepundia, initia. Pindarus, in *Hyporche-
masin, vocat καταρχάς*. Adde Glossarium : *Crepan-
dia, γνωρίσματα, ἀρχαί*. Idem in hunc locum Var-
ronis lib. viii *De lingua Latina* : *Ac si quis puero-
rum per delicias pedes male ponere, atque imitari
vacias cœperit, hoc corrigi oportere, ei concedant
contra si quis in consuetudine ambulandi jam factus
sit vacia, aut compennis, si eum corrigi non conce-
dant, non sequitur, ut stulte faciant, qui pueris in
geniculis obligent serperastra, ut eorum depravatâ
corrigant crura*. *Καμπεσίγνια, serperastra*. Orpheus
enumerans crepundia Bacchi, in infantum supelle-
ctile recenset illa, ut citat Clemens. COLLECT. Sed
vereor, ut Scaliger persuadeat, *καμπεσίγνια* esse
serperastra. Hic enim Orpheus crepundia enumere-
at, quibus infantes oblectari solent : at serpera-
stra puerorum geniculis illigabantur, quibus cru-
rum pravitate corrigent. Lusus ergo fuere τὰ
καμπεσίγνια, serperastra medicinæ. VIGER. Conf.
Hyginus Fab. 167; Julius Firmicus, pag. 13, 14, 15.

(64) *Στροβύλος*. *Στροβύλος* in marg. Joan. M' ix

ὡς ὁ τῆς τελετῆς ποιητῆς Ὀρφεὺς φησιν ὁ Θράκιος·

*Κῶρος (63), καὶ φόμβος, καὶ παίγνια καμπεσίγνια,
Μῆλά τε χρύσεια καλλιὰ παρ' Ἐσπερίδων λιγυ-
[ρώνων.*

Καὶ τῆσδε ὑμῖν τῆς τελετῆς τὰ ἀχρεῖα σύμβολα
οὐκ ἀχρεῖον εἰς κατάγνωσιν παραθέσθαι· ἀστράγα-
λος, σφαῖρα, στροβύλος (64), μῆλα, φόμβος, ἔσ-
οπτρον, πόκος. Ἀθῆνᾶ μὲν οὖν τὴν καρδίαν τοῦ Διο-
ύσου ὑφαλομένην, Παλλὰς ἐκ τοῦ πάλλειν τὴν καρ-
δίαν προσηγορεύθη· οἱ δὲ Τιτάνες, οἱ καὶ διασπά-
σαντες αὐτὸν, λέβητά τινα τρίποδι ἐπιθέντες, καὶ
τοῦ Διονύσου ἐμβάλλοντες (65) τὰ μέλη, καθήψουν
πρότερον· ἔπειτα ὀδελσκοὶς (66) περιπειραντες,
ὑπείρεχον Ἥγαλστοιο. Ζεὺς δὲ ὕστερον ἐπιφανείς,
εἰ θεὸς ἦν, τάχα πού τῆς κνίσσης τῶν ὀπτωμένων
κρεῶν μεταλαβῶν, ἥς δὴ τὸ γέρας (67) λαχεῖν ὁμο-
B λογοῦσιν ὑμῶν οἱ θεοὶ, κεραυνῷ τοὺς Τιτάνας αἰκί-
ζεται, καὶ τὰ μέλη τοῦ Διονύσου Ἀπόλλωνι τῷ
παιδί παρακατατίθεται (68) καταθάψαι. Ὁ δὲ, οὐ
γὰρ ἠπειθήσῃ Διὶ, εἰς τὸν Παρνασσὸν φέρων, κατα-
τίθεται διεσπασμένον τὸν νεκρὸν. Εἰ θέλεις δ' ἐπο-
πεῦσαι· καὶ τὰ Κορυθάντων θρηγία, τὸν τρίτον
ἀδελφὸν (69) ἀποκτείναντες (70) οὔτοι, τὴν κεφα-
λὴν τοῦ νεκροῦ φοινικίδι ἐπεκαλυψάτην· καὶ κατα-
στρέψαντες ἐθαψάτην, φέροντες ἐπὶ χαλκῆς ἀσπίδος,
ὑπὸ τὰς ὑπορείας τοῦ Ὀλύμπου. Καὶ ταῦτ' ἐστὶ τὰ

οὖν οἰμίστιι.

(65) *Ἐμβάλλοντες*. *Ἐμβάλλοντες*. Euseb., Joan.
Mox καθήψων. IDEM.]

(66) *Ὀδελσκοὶς*. Respicit Homeri *Iliad*. B, v. 426:
*Σπλάγγρα δ' ἄρ' ἀμπελραντες, ὑπείρεχον Ἥγαλ-
[στοιο*.

*Αὐτὰρ ἐπεὶ κατὰ μῆρ' ἐκάθη, καὶ σπλάγγρ' ἐπάσαντο,
Μίστυλλον τ' ἄρα τάλλα, καὶ ἀμφ' ὀδελοῖσιν
[ἔπειραν.*

(67) *Τὸ γέρας*. Respicit Homeri *Iliad*. Δ', v. 49 :
Λοιβῆς τε, κνίσσης τε· τὸ γὰρ λάχομεν γέρας ἡμῖς
Mox, ὁμολογοῦσιν ὑμῶν οἱ θεοὶ λαχεῖν, Euseb., Joan.,
nisi quod hic ὑμῖν habeat.

(68) *Παρακατατίθεται*. Quæ hanc vocem sequun-
tur usque ad *κατατίθεται* excidisse videntur e Nov.
propter τὸ ἁμοιοτέλευτον harum vocum. Cæterum
hic θάψαι pro καταθάψαι, habent Euseb., Joan.
Et οὐ γὰρ pro οὐδὲ γάρ, Joan. Dein, τοῦτον τὸν
νεκρὸν, utique. Item, ἐθέλεις pro εἰ θέλεις, Eu-
seb. recte, ut videtur, hancsententiam interrogative
proferens.

(69) *Τρίτον ἀδελφόν*. Hervetus hic frustra τρί-
τον mutavit in ἑαυτῶν. Tres enim fratres erant Co-
rybantes. Strabo, lib. x : *Τοὺς Κορυθάντας οἱ μὲν
τοῦ Διὸς καὶ Καλλιόπης φασί, τοὺς αὐτοὺς τοὺς Κα-
βείρους ὄντας*. Paulo post ex Pherecyde tradit, Vul-
canum ex Cabeira Protei filia, tres Cabeiros, toti-
demque nymphas Caberidas ortas. Arnobius, lib. v :
*Oblivioni etiam Corybantia sacra donentur, in
quibus sanctum illud mysterium traditur : Frater
trucidatur a fratribus, interempti ex sanguine apium
natum, prohibitum mensis olus illud arponi, ne a
manibus mortui inexplabilis contrahereur offensio*.
Jul. Firmicus *De errore profan. relig.*, cap. 12 : *In
sacris Corybantium parricidium colitur. Nam unus
[frater*

(70) *Ἀποκτείναντες*. *Ἀπεκτονότες*, Joan. Mox,
καταστρέψαντες

μυστήρια, συνελόντι φάναί, φθοί και τάφοι· οἱ δὲ ἱερεῖς οἱ τῶνδε, οὓς Ἀνακτοτελέστας (71), οἷς μέλων καλεῖν, καλοῦσι, προσεπιτερατεύονται τῇ συμφορᾷ, ἐλόβριζον ἀπαγορεύοντες σέλινον ἐπὶ τραπέζης (72) τιθέναι· οἴονται γὰρ δὴ, ἐκ τοῦ αἵματος τοῦ ἀπορρύντος τοῦ Κορυβαντικοῦ τὸ σέλινον ἐκπεφυκέναι· ὡσπερ ἀμέλει καὶ αἱ Θεσμοφοριάζουσαι τῆς ροιάς τοὺς κόκκους παραφυλάττουσιν ἐσθίειν· τοὺς ἀποπεπτωκότας χαμαὶ ἐκ τῶν τοῦ Διονύσου αἵματος σταγόνων βεβλασθηκέναι νομίζουσι τὰς ροιάς. Καθεῖρους δὲ τοὺς Κορυβαντας καλοῦντες, καὶ τελευταίην (73) Καθειρικὴν καταγγέλλουσιν. Αὐτῶ γὰρ δὴ τούτῳ τῷ ἀδελφοκτόνῳ, τὴν κίστην ἀνελομένῳ, ἐν ἧ τὸ τοῦ Διονύσου αἰδοῖον ἀπέκειτο, εἰς Τυρρηνίαν κατήγαγον, εὐκλεοῦς ἔμποροι φορτίου· κἀναυθα διετριβέτην (74), φυγάδε ὄντε, τὴν πολυτίμητον εὐσεβείας διδασκαλίαν, αἰδοῖα καὶ κίστην, θρησκευεῖν παραθεμένῳ Τυρρηνῶσι. Δι' ἣν αἰτίαν οὐκ ἀπεικότως τὸν Διόνυσον τινες Ἄττιν (75) προσαγορεύεσθαι θέλουσιν, αἰδολῶν ἔστερήμενον. Καὶ τί θαυμαστοὶ ἐἶ Τυρρηνῶσι οἱ βάρβαροι αἰσχροῖς οὐτὴν τελίσκονται (76) παθήμασιν, ἔπουγε (77) Ἀθηναῖοι καὶ τῆ ἄλλῃ Ἑλλάδι, αἰδοῦμαι καὶ λέγειν, αἰσχύνης ἔμπλεως ἡ περὶ τὴν Διῶ μυθολογία; Ἀλωμένη γὰρ ἡ Διῶ κατὰ ζήτησιν τῆς θυγατρὸς τῆς Κόρης, περὶ τὴν Ἐλευσίνα (τῆς Ἀττικῆς δὲ ἐστὶ τοῦτο τὸ χωρίον [78]) ἀποκάμνει, καὶ φρέατι (79) ἐπικαθίζει λυπουμένη. Τοῦτο τοῖς μνησθέντοισι ἀπαγορεύεται εἰσέτι νῦν, ἵνα μὴ δοκοῖεν (80), οἱ τετελεσμένοι μιμεῖσθαι τὴν ὄδυρομένην. Ὄκουν δὲ τῆνικαδὲ τὴν Ἐλευσίνα οἱ γηγενεῖς ὄνόματα αὐτοῖς, Βανθῶ (81), καὶ Δυσαύλης, καὶ Τριπτολέμου· ἐτι δὲ Εὐμολπότρε, καὶ Εὐδουλεύς. Βουκό-

A montis radices, quo illud æreo scuto impositum detulerant, sepeliere. Hæc illa sunt præclara mysteria, verbo, cædes, ac sepulcra; quorum sacerdotes, Ἀνακτοτελέσται, quasi *reges sacrorum*, ab iis, quorum ejusmodi appellatio interest, nuncupati, novis insuper monstris cædem istam exaggerant, apium cum tota radice ad mensam apponi omnino prohibentes, quod ex Corybantiaco illo sanguine, qui in terram effluerat, apium geminasse arbitrentur: nempe quemadmodum illæ Thesmothoriorum antistitæ a comedendis mali punici granis, si quæ in terram ceciderint, diligenter abstinent, quod ex iis cruoris Bacchici guttis mala Punica exstitisse opinentur. Cæterum, cum illi Corybantas istos Cabiros nominent, tum vero Cabiricum hujusmodi factum memorant. Quippe, duo enim isti fratricidæ, cistam illam secum auferentes, in qua Bacchi pudendum inclusum erat, in Tusciam detulere, mercis egregiæ mercatores, ubi cum exsules agerent, luculenta admodum pietatis doctrina Hetruscorum animos informarunt, dum cistam iis ac veretrum nova religione colenda tradiderunt. Atque hanc nonnulli causam esse volunt, quæ sane verisimilitudine non caret, quamobrem Bacchum ipsum, Attin, quasi exsectum, nuncuparint. Quanquam, quid mirum Hetruscos, homines barbaros, his flagitiorum probris initiari, cum ipsi quoque Athenienses, ac reliqui Græciæ populi, quod in e vel referre pudet, illam de Cerere fabulam, usque adeo turpem indignamque retineant? Enimvero cum in vestiganda Proserpina filia, huc atque illuc errabunda Ceres vagaretur, circa Eleusinem

frater a duobus interemptus est, et ne quod indicium necem fraternalæ mortis aperiret, sub radicibus Olympi montis a parricidis fratribus consecratur. Hic est Cabirus, cui Thessalonicenses quondam crucientis manibus supplicabant. COLLECT.

καταπέφταντες θαψάντην. Idem. Sed melius, καταπέφταντε θαψάντην, Nov., Euseb. Paulo post, ἐπὶ τῆς ἑπωρείας, Joan. Dein, οἱ ἱερεῖς, omisso δὲ Idem.

(71) Ἀνακτοτελέστας. Al. Ἀνακτοτελέτας, quod usitatis est. Hesychius, Ἀνακτοτελέται, inquit, οἱ τὰς τελετὰς ἐπιτελοῦντες τῶν ἱερῶν. Itaque *Reges sacrorum*, verti. Huc referri potest locus ille Pausanias, τῶν Φοινίκων extremo: Ἄγουσι τελετὴν Ἀμφισσειῶσι Ἀνάκτων καλουμένην παίδων: οἵτινες δὲ θεῶν εἰσὶν οἱ Ἀνάκτες παῖδες, οὐ κατὰ ταῦτά ἐστιν εἰρημένον· οἱ μὲν Διοσκόρου, οἱ δὲ Κούρητας, οἱ δὲ Πλέον τι ἐπίστασθαι νομίζοντες, Καθεῖρους λέγουσι. VIGER. — Mox, καλεῖν omittunt Euseb., Joan.

(72) Τραπέζης. Τραπέζην. Euseb., Joan. Dein ἀπορρύντος, pro ἀπορρύνεντος, Nov. — Paulo post, τοὺς τῆς ροιάς κόκκους, Euseb., Joan. Mox, τοὺς γὰρ ἀπεπτωκότας, idem; sed supra id in Joan. aliquis scripsit ἀποπεπτωκότας. Mihi videntur hæc verba ad præcedentia spectare, idque proinde in versione expressi. Dein, malim νομίζουσαι, quam νομίζουσι.

(73) Τελευταίην. Τελετὴν, cæremoniam, sacra, Euseb., Joan., recte. Et hanc quidem emendationem ferri debere lampridem observavit Meursius, *Græciæ Feriata* lib. iv, v. Καθεῖρια. Mox, καταγγέλλουσιν, pro καταγγέλλουσιν, Joan. Dein, αὐτῷ γὰρ δὴ τούτῳ τῷ ἀδελφοκτόνῳ, τὴν κίστην ἀνελομένῳ, Euseb. singulari numero. Mox, τοῦ Διονύσου τὸ αἰδοῖον ἀπέκειτο, Euseb., Joan.; sed, in hujus margine aliquis scripsit ἐναπέκειτο.

(74) Διετριβέτην. Διατριβέτην, Euseb.; διατριβέτην, Joan. Mox, πολυτίμητον, pro πολυτίμητον. Idem. Paulo post, παρθεμένῳ θρησκευεῖν. Item, τινὲς τὸν Διόνυσον, inverso verborum ordine, Idem.

(75) Ἄττιν. Arcerius convenientius scribi posse Ἄττην suspicatur; nempe παρὰ τὴν Ἄττην, τὴν βλάβην· utpote mulciatum virilibus. Sed Ἄττιν habet etiam Eusebius. SYLBOURG. — Et quidem recte quis Attyn vocaverit, hominem castratum: erat enim Attys, Cybeles sacerdos, exsectus.

(76) Τελίσκονται. Aliquis in marg. Joan. τελίσκουσι scripsit.

(77) Ὄκουν γε. Conf. Arnobius, lib. v.

(78) Ἀττικῆς δὲ ἐστὶ τοῦτο τὸ χωρίον. Ἀττικῆς ἐστὶ τοῦτο χωρίον, JOAN.

(79) Φρέατι. Puteum hunc Pausanias indicat in *Atticis*, p. 36, dum scribit: Ἐλευσινίους ἐστὶ μὲν Τριπτολέμου ναὸς, etc., φρέαρ τε καλούμενον Καλλιχόρον, ἐνθα πρῶτον Ἐλευσινίων αἱ γυναῖκες χορὸν ἐστήσαν, καὶ ἦσαν ἐς τὴν θεόν. Nempe quod Ceres eo in puteo consedisset. Unde Callimachus, hymno de Cerere (qui versus in Henrici Stephani editione omissus est):

Τρις δ' ἐπὶ Καλλιχόρῳ χάμαδις ἐκαθίσσασα φρεσί
Cererem ipsam alloquitur. Et Nicander, in *Theriacis*:

... Τὸν μὲν τ' ἐρέει γάτις, οὐνεκ' Ἀγαθὴ
Δημήτηρ ἐβλάψεν, δὸ' ἄψα σίνατο παιδὸς,
Καλλιχόρον περὶ φρεῖαρ.... VIGER.

(80) Δοκοῖεν. Δοκίεον, Joan. Paulo post pro Ὄκουν, aliquis in marg. Joan. Ὄκουν posuit. Dein, pro Ἐλευσίνα, idem habet Ἐλευσίαν, sed Ἐλευσίνα in ejus margine scriptum est.

(81) Βανθῶ. Horum etiam omnium, si Raubonem

(Atticæ locus est) labore debilitata, constitit, ac A
puteo cuidam insedit, ingenti mœrore confecta.
Sed enim, iis, qui initiantur, graviter ne quid simile
agant, in hodiernum usque diem prohibetur: uti-
que ne sacris initiati lugentem Cererem imitari vi-
deantur. Cæterum ✕ Eleusinem per id tempus
indigenæ quidam incolebant, quorum hæc fuere no-
mina: Baubo, Dysaulæ, Triptolemus, Eumolpus,
et Eubuleus. Ac Triptolemus quidem bubulcus
erat, Eumolpus pastor, Eubuleus vero subulcus, ex
quibus Eumolpidarum, necnon illud præconum
genus sacrorum ac religionum interpret, Athenis
effloruit. Baubo igitur (nec enim ab hujus etiam
rei commemoratione revocari me patiar) cum hos-
pitiis Cererem excepisset, hauriendum ei cinnum B

propinat, qua propter vim doloris poculum potumque
respuente, illa repulsam moleste ferens, quod se
despectam spectamque fuisse putaret scilicet, reductis
vestibus occultas corporis partes divæ oculis
objicit; quo spectaculo delectata, oblatam sibi potionem,
zagre licet, tandem tamen edibit. Hæc Athe-
niensium recondita mysteria sunt, quæ scriptis Orpheus
etiam ipse mandavit. Hujus ego tibi versus quo-
que subjiciam, ut quem tu mystagogum habes, eumdem
habeas flagitiosæ ac turpis infamiae testem:

Dixerat, obscenam Cereri tum veste reducta

✕ *Corporis ostentat speciem, puer astat lacchus,
Quem levata manu medias Baubonis in ulnas*

*Conjicit: hinc olli arridens, luctuque soluta,
Multiplicis commista hausit Dea pocula cinni.*

✕ P. 17, 18 ED. POTTER, 13 ED. PARIS.

unam excipias, meminit idem Pausanias, partim
in *Attic.* p. 15 et 36, partim in *Corinth.* p. 57.

VIGER.

(82) Ἀφ' ὧν τό. Ἀφ' ὧν δὴ τό, Euseb., Joan.

(83) *Κηρύκων*. Recte: fuerunt enim Eumolpida-
rum et Præconum familiæ Athenis conjunctissimæ.
Pausanias, in *Attic.* p. 36: Τελευτήσαντος δὲ Εὐ-
μόλπου, κήρυξ νεώτερος λείπεται τῶν παίδων, ὃν
αὐτοὶ κήρυκες, θυγατὴρ Κέκροπος Ἀγλαύρου καὶ
Ἐριμοῦ παῖδα εἶναι λέγουσιν, ἀλλ' οὐκ Εὐμόλπου.
Præcipua utriusque familiæ: mysteriorum cura. Plu-
tarchus, in *Alcibiade*, accusat eum scribit, quod
mysteria domi simulasset, ὀνομάζων αὐτὸν μὲν ἱε-
ροφάντην, Πλοῦτανα δὲ δεδούχον, κήρυκα δὲ Θεόδω-
ρον, τοὺς δὲ ἄλλους ἐταίρους μύστας καὶ ἐπόπτας,
ἵλαγε παρὰ τὰ νόμιμα καὶ τὰ καθεστηκότα ὑπὸ τε
Εὐμόλπειδων, καὶ Κηρύκων, καὶ τῶν ἱερέων τῶν ἐξ
Ἐλευσίνος. VIGER.

(84) *Ἱεροφαντικὸν δὴ τ. Ἱεροφαντικὸν τοῦτο γέ-
νος ἦνθησε, καί, etc.*, Euseb., Joan., ἦνθησεν habet
etiam Nov. Mox, Καὶ γὰρ, οὐδὲ γὰρ ἀνήσω μὴ οὐχὶ D

εἶπ. Joan.

(85) *Ἐπιδεικνύει*. Ὑποδεικνύει, Euseb., Joan.

(86) *Ἰν' ἔχῃς μ. Ἰν' ἔχοις μάρτυρα ἀναισχυντίας,*
Euseb. Cæterum Orpheum μυσταγωγὸν vocat; quia
tās θεῶν τελετὰς, *deorum ceremonias*, instituisse
fertur, referente in *Bœoticis* Pausania. Tatianus,
pag. 3: Ποίησιν μὲν γὰρ ἀσχεῖν καὶ βδελύσκειν Ὀρφεὺς
ὑμᾶς ἐδίδαξεν: ὃ δ' αὐτὸς καὶ μυσταγωγὸς. *Poeticæ stu-
dium et canendi docuit vos Orpheus, sicut etiam initia-
torios ritus.* Idem refert Justinus *M. Cohort. ad Græc.*
pag. 76, 77, aliisque locis; Athenagoras *Legat.*,
p. 64, alios ut mittam.

(87) *Ἦς εἰποῦσα*. Paulus Leopardus, lib. vi, cap.
25, *Emendationum*, hæc Orphei carmina, ut apud
Arnobium, lib. v, et Clementem hic, itaque apud
interpretem Eusebii habentur lib. ii *De præparat.*
evang. cap. 5, emendanda esse ait, et notandum in
tertio carmine Arnobium videri aliter legisse, quam
Cætera habeant exemplaria, tam Clementis quam

λος ὁ Τριπτόλεμος ἦν, ποιμὴν δὲ ὁ Εὐμόλπος· συ-
θώτης δὲ ὁ Εὐβουλεύς· ἀφ' ὧν τὸ (82) Εὐμολπιδῶν,
καὶ τὸ Κηρύκων (83) τὸ ἱεροφαντικὸν δὴ τοῦτο (84)
Ἀθήνησι γένος ἦνθησεν. Καὶ δὴ (οὐ γὰρ ἀνήσω μὴ
οὐχὶ εἰπεῖν) ξενίσασα ἡ Βαυβὼ τὴν Διῶν, ὀρέγει κυ-
κῶνα αὐτῆ· τῆς δὲ ἀναισχυμένης λαβεῖν, καὶ πιεῖν
οὐκ ἐθελοῦστος (πενθήρης γὰρ ἦν) περιαλγῆς ἡ Βαυ-
βὼ γενομένη, ὡς ὑπεροραθεῖσα δῆθεν, ἀναστέλλεται
τὰ αἰδοῖα, καὶ ἐπιδεικνύει (85) τῆ θεῶν. Ἡ δὲ τέρπα-
ται τῆ ὄψεϊ ἡ Διῶν· καὶ μόλις ποτὲ δέχεται τὸ ποτὸν,
ἡσθεῖσα τῷ θεάματι. Ταῦτ' ἐστὶ τὰ κρύφια τῶν
Ἀθηναίων μυστήρια· ταῦτά τοι καὶ Ὀρφεὺς ἀνά-
γράφει. Παραθήσομαι δὲ σοι αὐτὰ τοῦ Ὀρφέως τὰ
ἔπι, ἢν' ἔχῃς μάρτυρα (86) τῆς ἀναισχυντίας τῶν
μυσταγωγῶν.

respuente, illa repulsam moleste ferens, quod se
despectam spectamque fuisse putaret scilicet, reductis
vestibus occultas corporis partes divæ oculis
objicit; quo spectaculo delectata, oblatam sibi potionem,
zagre licet, tandem tamen edibit. Hæc Athe-
niensium recondita mysteria sunt, quæ scriptis Orpheus
etiam ipse mandavit. Hujus ego tibi versus quo-
que subjiciam, ut quem tu mystagogum habes, eumdem
habeas flagitiosæ ac turpis infamiae testem:

*Ἦς εἰποῦσα (87), πέπλους ἀνεσύρτο, δεῖξε δὲ
[πάντα
Σώματος οὐδὲ πρόποντα τύπον· παῖς δ' ἦεν Ἰαχχος·
Χεῖρ τέ μιν ῥίπτασκε γελῶν Βαυβοῦς ὑπὸ κόλ-
ποις.*

*Ἡ δ' ἐπεὶ οὖν μεῖδιση θεὰ, μεῖδιση' ἐνὶ θυμῷ.
Δέξατο δ' αἰδῶλον ἄγρος, ἐν ᾧ κυκῶν ἐρέκειτο.*

Eusebii. Nam ab illis nulla fit mentio Iacchi; quare
non παῖς δ' ἦεν Ἰαχχος suspicatur eum legisse, sed
παῖς νηπίατος δ' ἦν, aut aliquid simile. Ut semel
dicam quod sentio, inquit, sunt hæc involuta et μυσ-
τηριώδη et forte mendosa. Cæterum fortasse le-
gendum est apud utrumque ut legit Arnobius, qui
in hujus impuræ fabulæ narratione hunc versum
videtur expressisse illis verbis: *Facit sumere habi-
tum, etc.* In Eusebio impresso quod ad reliquum
attinet, legitur ὑποδεικνύει, ut suspicatur legendum
Hervetus. Cætera leguntur ut apud Clementem, nisi
quod δεῖξε δὲ πάντα corrigendum est pro δεῖξαι,
cyceon, cinnus Nonio, potio ex multis liquoribus
confecta. Athenæus, lib. ii: Κυκῶν γὰρ ἐν αὐτῷ
γίνεται, τοῦτ' ἐστὶ πόσις ἐν τῷ κράματι τυρὸν ἔχουσα
καὶ ἄλφρον. Hesychius: Κυκῶν, πόμα ἐκ πολλῶν
βοτάνων συγκεῖμενον, aliis οἰνόμελι, ut et interpret-
tationum hujus nominis *cinnus* fieri possit; sed
Budæus ejus varia fuisse genera admonet. Vide
Turnebum lib. xii, cap. 8. *Advers.* Arnobius etiam
et Cicero *cinnum* vertunt. COLLECT.—Nullus est cri-
ticus, peritus imperitus, et plebe ut e patribus, qui
non in hoc loco sudaverit. Et in primis summus vir
Paulus Leopardus, cum se diu in omnem partem
vertisset, ut est homo minime ambitiosus, tandem
ait, mystica vestiri sibi, et non minus quam hæc
ipsa sacra, quæ hic vates prodidit Threicius, ob-
scura ac involuta. Nam cur nemo, ac ne ipse qui-
dem Arnobius, qui versus hos Latine fecit, aut ex
aliquo, ut ego arbitrator, poeta, qui Latine Orphica
converterat, deprompsit, meminit Iacchi? meminit
ætatis ejus: meminit flagitii ejus, quod Bauboni ipse
Arnobius ascribit? Nam eusebio tibi versus:

*Sic effata, simul vestem contraxit ab imo,
Objecitque oculis formatas inguinibus res.
Quas cava concutiens Baubo manu, nam puerilis
Ollis vultus erat, plaudit, contractat amice.
Tum dea defugens augusti luminis orbes,
Tristitias animi paulum mollita reponit:*

Κᾶστι (88) τὸ σύνθημα Ἐλευσινίων (89) μυστηρίων A Jam, Eleusiniorum mysteriorum communis quædam

*Inde manu poclum sumit, risuque sequenti
Perducit totum cyceonis læta liquorem.*

At vero Græcus :

Ἦς εἰπούσα, πέπλους ἀνεσύρατο, δέϊξε δὲ πάντα
Σώματος οὐδὲ πρέποντα τύπον· καίς δ' ἦεν Ἰακ-
χος·

Ἐπιτέ μιν βίατασκε γελῶν Βαυθῶς ὑπὸ κέλποις.
Ἢ δ' ἐκεῖ οὖν μείδησε θεὰ, μείδησ' ἐνὶ θυμῷ,
λέξατο δ' αἰόλων ἄγγος, ἐν ᾧ κυκίων ἐνέκειτο.

Dedit paraphrasin potius quam strictam interpreta-
tionem Arnobius. Et tamen ecce de Iaccho nihil.
Totum illud drama μυστηριώδες, fœdum, καὶ κατὰ-
πιστον, a Baubone et Cœrere peragitur. Nusquam
vel levisima Iacchi mentio. Quid de versibus lo-
quor? Item Arnobius, verbis paulo ante suis mi-
nima maxima sigillatim persequitur, et Orphica
non tam exponit quam dilatat: *Resit ad deam tri-
stem*, inquit, *et inter illa communia, quibus moris
est frangere ac temperare mœores, retegit seipsam* :
*atque omnia illa pudoris loca revelatis monstrat in-
guinibus. Atque pubi affigit oculos diva, et inauditi
specie solaminis pascitur. Tum diffusior facta per
cium, aspernatam sumit atque ebibit potionem : et
quod diu nequivit verecundia Baubonis exprimere,
propudiosius facinoris extorsit obscenitas.* Sed quid
Arnobium loquor? Totam fabulam interpretatur
ipse Clemens, et quasi stricta oratione, Orphica di-
ducit. An ergo ipse Clemens meminit Iacchi? Nihil
minus. Ἐνίστασα ἡ Βαυθῶ τὴν Δηῶ, inquit, ὁρέγει
κυκίωνα αὐτῇ. Τῆς δὲ ἀναινομένης λαβεῖν, καὶ πιεῖν
ὡς θελοῦσθης (πενθήρης γὰρ ἦν), περιαλλαγῆς ἡ Βαυ-
θῶ γενομένη, ὡς ὑπεροραθεῖσα δῆθεν, ἀναστέλλεται
τὴ αἰδοῖα, καὶ ἐπιδεικνύει τῇ θεῷ. Ἢ δὲ τέρπεται τῇ
ἐκεῖ ἡ Δηῶ καὶ μόλις ποτὲ δέχεται τὸ ποτόν, ἡσθεῖσα
τῷ θεάματι. Nusquam hic est Iacchus, nusquam
puer dicitur, nusquam manum proterve movet.
Plane corruerunt hunc versum homines religiosi,
et, uti reor, pudebat verborum ; quæ fuerunt tamen
verecunda, si quis cum Arnobianis contendat. Imo
cum præfatione honoris, proferuntur a vate, pu-
deatis, et, ut ille loquitur, propudiosis sacris præ-
lecto. Neque ulla fœditas in verbis, sed in sacro et
in facto Baubus, summa καὶ ἐσχάτη ἀσχημοσύνη est,
quam nisi vellent intelligi homines sanctissimi,
nunquam tot verbis totum facinus et fœditatem rei
exposuisset Arnobius. Scripserat hoc modo sine
ullo dupio poeta Græcus, et sic legit Arnobius :

Ἦς εἰπούσα, πέπλους ἀνεσύρατο, δέϊξε δὲ πάντα
Σώματος οὐδὲ πρέποντι τύπον, παιδῆσιν ἄνθος·
Ἐπιτέ μιν βίατασκεν ἐῆ Βαυθῶς ὑπὸ κέλποις.
Ἠλή οὖν μείδησε θεὰ, μείδησ' ἐνὶ θυμῷ,
λέξατο δ' αἰόλων ἄγγος, ἐν ᾧ κυκίων ἐνέκειτο.

Primo versu Eusebium secuti sumus, apud quem
sic legitur, quod nec Sylburgius omisit. Nam ἀνα-
είρασθαι, etiam cum absolute ponitur, semper fœ-
dum est feminis. In secundo versu, eleganti pariter
æ verecunda usus est ellipsi. Nam cum aliquid
essent cum præfatione honoris, utebantur istis
verbis : Οὐδὲ πρέποντα λέγεσθαι : ita Halicarnasseus
Dionysius, reliquias humanas, τὴν οὐ λέγεσθαι πρέ-
πωνσαν ἀκαθάρσιαν vocavit. Ita Orphens plane ele-
ganter pariter et verecunde, τύπον σώματος οὐδὲ
πρέποντα λέγεσθαι (nam hoc est intelligendum) vo-
cavit, non obscenam illam partem, per quam, ut
sine ulla reprehensione cum Arnobio loquar, *secus
femineam et sobolem prodere, et nomen solet acquirere
generi* ; verum inverecundam illam formam quam
ad exprimentum risum Baubo excogitaverat. Arno-
bius, σώματος οὐδὲ πρέποντα τύπον, vocat *formatas
inguiuidas res.* Uterque intelligit παρατετιμένην.
Non quemadmodum solebant mæchi παρατίλλε-
σθαι, quam pœnam apud comicos, et alios Latinos

etiam, tam sæpe habes, neque quemadmodum otiosi
homines dicuntur παρατίλλεσθαι, cum nihil habent
quod agant, et irati suo otio, pilos e naribus aut
axillis vellunt. De quibus locus suavissimus est
Acharnensibus :

Ἐγὼ δ' αἰεὶ πρότιστος εἰς ἐκκλησίαν
Νοστίων κᾶθημαι· κατ' ἐπειδὴν ᾧ μόρος,
Στέρω, κέχηνα, σκορδινῶμαι, κέρδομαι,
Ἄπορῶ, γράζω, παρατίλλομαι, λορίζομαι.

Nam hoc est eorum, qui nihil agendo cruciantur,
τῶν διὰ τὴν ἀπραξίαν ἀλόντων, καὶ τὸν χρόνον εἰς
ἀμχανίαν δαπανώντων. Cujus verum ibi caracte-
rem dedit Comicus. Sed hic παρατίλλος, quem in-
telligit, est meretricularum Athenis usitatissimus,
de quibus hic agit poeta. Unde subdit Arnobius :
Quid Erechtheo sati, quid cives Minervii dicitis? Aet
animus scire, quibus sitis eloquiis tam periculosa
negotia defensuri. Et Suidas notat, in deliciis fuisse
id Atheniensibus antiquis : ceterum inverecundæ
mulieris esse notam. Sane mulieres apud Comicum
(Lysistrate) hoc remedium excogitant, ut viros in
partes pertrahant suas. Baubo autem erat γαγγῆς,
hoc est Atheniensium progenitrix. Si quis plura
petit a nobis, injuriam pudori nostro facit. Quan-
quam poteram Arnobianis verbis hoc negotio de-
fungi, qui hoc multis admodum describit, et lævi-
gationem vocat. Nunquam autem nefas arbitratus
sum, cum iis loqui, ad quorum mores, non oratio
et verba modo, sed et vita componenda est. Sequitur
παιδῆιον ἄνθος. Verecunde ostendit Orpheus,
qualis est τύπος οὐδὲ πρέπων λέγεσθαι fuerit : ἄν-
θος, inquit, παιδῆιον. Hoc interpretatur Arnobius,
puerilis ollis vultus erat. Uterque honeste de re
parum honesta. Sicut Latini pubem dicunt. Et ita
hoc ipsum de quo agimus Arnobius vocat, *Atque
pubi affigit oculos diva, dixit τὸν παρατίλλων.* Nam
hoc in anu turpe ac inverecundum erat. Puerum
autem intelligit Arnobius, cui prima circa genas
aut alibi emergit pubes. Et Orpheo pascis est βού-
πας. Cujus λάχνην ad excutendum ritum, Baubo
scilicet expresserat. Eam promiscue Græci ἤθην,
id est pubem, et ἄνθος, hoc est *florem*, dicunt. Ho-
merus vocem utramque, et qua utitur Arnobius,
pariter conjunxit : Καὶ δ' ἔχει ἤθης ἄνθος, ὃ τὸ σθέ-
νος ἐστὶ μέγιστον. Hinc ἀνθεραῖον, in viris, pars illa
dicitur, in qua nascitur τὸ ἄνθος. Atque idcirco
Euphorion a criticis notatur, qui femineæ ἀνθε-
ραῖωνα tribuerat :

Τέκνον, μὴ σύγχε μηρὸς ἀπ' ἀνθεραῖωνας ἀμῆσης.

Erant enim verba Clytemnestræ ἐν τοῖς ἀτάκτοις ad
Orestem. Παιδῆιον autem dicitur, ut ab eodem alibi
μακτῆιον, quod pueri non nesciunt. Quem Arno-
bius hic vultum vocat puerilem, supra vocat, pue-
riliorem habitum, in re eadem. Pro quo nunc legi-
tur : *Facit sumere habitum puriorem, et in speciem
lævigari nondum duri atque striculi pusionis.* Nam
quæcunque versu dicit, eadem omnia ante soluta
dixerat oratione. Et sane, puer nondum striculus,
si Latine intelligimus, est investis puer, quem pue-
riliorem habitum vocat doctissimus scriptor. In Ar-
nobii tertio, scribe :

Quas cava succutiens Baubus manu : nam, etc.

Petit enim τὸ κικέμφατον, quod alias auctores vi-
tant, in postremis vocibus, quia ultima liquescit,
more

(88) Κᾶστι τὸ σύνθημα. Sic omnino legendum

(89) Τὸ σύνθημα Ἐλευσινίων. Arnobius hæc
ita vertisse videtur : *Ipsa denique symbola, quæ
rogati*

quasi tessera, hæc est : *Jejunavi, cinnum ebibi; accepi e cista; operatus, in calathum reposui, ac rursum in cistam ex calatho.* Egregia vero spectacula, quæque deam in primis deceant : imo, digna sane tenebris ignique mysteria, digna ingentibus, aut potius vanitate plenis Erechthidarum, cæterorumque Græcorum animis, quos quidem ea post obitum manent, a quibus spe et cogitatione longissime absunt. Et vero, his tandem Heraclitus ille Ephesius vaticinatur : *Tenebrionibus ✕ profecto, magis, bacchis, lenis, mystis.* Hi sunt, quibus pœnas mortem secururas comminatur, ignemque denuntiat. Nam quæ hominum ex sensu mysteria statuuntur, ea profanos habent initiandi ritus. Itaque, et statæ illæ sacrorum leges, et communis hominum opinio, et universa ista draconis mysteria, aliud nihil sunt, quam error quidam initia, quæ nihil plane initiorum habeant, superstitione colens, impiosque ritus adulterina pietatis specie venerans. Quæ porro et cujusmodi sunt mysticæ illæ cistæ ?

✕ P. 19 ED. POTTER, 14 ED. PARIS.

more antiquorum. Et ostendit, Orphei μὲν eo referendum esse quo τὸ quas, ad παιδῆϊον nimirum ἄθος. Porro ῥιπτάσκειν dixit Orpheus, quod Arnobius, *succutere, plaudere, contractare.* Et legendum est Βαυδῶ. In quarto non est dubium quin fuerit, ἡ ἐπέλ οὖν, quod est ἡπίη οὖν. Arnobius suavissime *mollita* exponit : ἡπίως enim est πρῶως, teste Hesychio. Atqui ἡ παρότης iræ opponitur, et περὶ ὀργῆν μεσότης *Nicomachiorum* secundo dicitur. Talis autem erat Ceres, irata nempe propter injuriam illatam, non modo tristis ob calamitatem. Hæc in gratiam doctorum aliquot virorum libuit apponere, qui sententiam de his duobus locis sæpe quæsi-verunt nostram. HEINSIUS. — Totum hunc locum Daniel Heinsius, in suis ad Clementem Adnotationibus, cum Arnobii versione componens, et emendat probabiliter, et copiose pertractat. Ego tamen vulgatam lectionem retineri posse crediderim, si γελῶν mutetur in γέλω, et post prius μείδησε, virgula inseratur, ut prior ille risus Bauboni, posterior Cereri tribuatur. VICER. — Salmasius, *Exercit. Plinian.*, p. 750, cum in principio quarti versus posuerat : Τούτ' ἐπέλ οὖν ἐσίδησε θεά, addit : « Sic legendi illi versus, quos perperam sollicitant docti, dum eos ex Arnobio corrigere satagunt, qui mentem eorum non percepit. » Cæterum in versu primo, pro ἀνεσύρατο, Eusebius habet ἀνεσύρατο. Item versu tertio, ῥιπτάσκειν pro ῥιπτάσκει, Joan.

ex Eusebio, ut observarunt Paulus Leopardus, *Emend.*, lib. iv, cap. 5, et Viger., non ut olim legebatur, κίστη, τὸ σύνθημα, quinvis hæc lectionem, ut existimavit Sylburgius, tuentur quæ sequuntur, ἔλαβον ἐκ κίστης· ἐκ καλάθου εἰς κίστην· αἱ κίσται αἱ μυστικάι. Sed Eusebii lectionem firmanant mss. Nov. et Joan.

rogati sacrorum in acceptionibus respondetis: Jejunavi, atque ebibi cyceonem, exta sumpsi et in calathum misi; accepi rursus, in cistula transtulit. COLLECT.— Ubi pro *exta sumpsi*, legendum auctoritate Clementis, *ex cista sumpsi*. Scilicet, hæc initiati respondebant, Cererem se imitatos fuisse, quæ primo νῆστις, præ dolore jejuna, filiam quæsiavit : dein, a Baubone recreata, τὸν κυκῶνα, cinnum, ebibit. Pleniorum harum cæremoniarum descriptionem qui videre cupit, consulat Joannis Meursii *Eleusin.*, cap. 10.

(90) Ἐκ κίστης· ἐργασάμενος ἄπ. Ἐκ κίστης ἐργασάμενος, ἀπ.θ., Nov.— Cæterum Reinesio, *Var.*

Ἐνήστευσα· ἔπιον τὸν κυκῶνα· ἔλαβον ἐκ κίστης· ἐργασάμενος ἀπεθέμην (90) εἰς κάλαθον, καὶ ἐκ καλάθου εἰς κίστην. Καλὰ γὰρ τὰ θεάματα, καὶ θεῶν πρέποντα· ἄξια μὲν οὖν νυκτὸς τὰ τελέσματα, καὶ πυρὸς, καὶ τοῦ μεγάλητορος, μᾶλλον δὲ ματαιόφρονος Ἐρεχθιδῶν δήμου· πρὸς δὲ καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, οὐστυνας μένει τελευτήσαντας, ἄσσα οὐδὲ ἔλλορται. Τοῖσι (91) δὴ μαντεύεται Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος, *νυκτιπόλοις, μάγχοις, βᾶκχοις, ληγαῖς, μύσταις*· τούτοις ἀπειλεῖ τὰ μετὰ θάνατον τούτοις μαντεύεται τὸ πῦρ. Τὰ γὰρ νομιζόμενα κατ' ἀνθρώπους μυστήρια ἀνιέρως μυσθύνται (92). Νόμος οὖν καὶ ὑπόληψις ἐσθὶ· καὶ τοῦ δράκοντος τὰ μυστήρια ἀπάτη τίς ἐσθὶ, θρησκευομένη τὰς ἀμυήτους (95) ὄντως μυσήσεις, καὶ τὰς ἀνοργιάστους τελετὰς εὐσεβεῖς νόθου προστρεπομένη (94). Οἷαι δὲ καὶ αἱ κίσται αἱ μυστικάι; δεῖ γὰρ ἀπογυμνώσαι τὰ ἅγια αὐτῶν καὶ τὰ δῆρῆτα ἐξεῖπειν. Οὐ σησασαῖ (95) ταῦτα, καὶ πυραμίδες, καὶ τολύπαι (96), καὶ πόπανα πολυόμφαλα, χόνδροι τε ἄλων (97), καὶ δράκων, ὄργιον

lect. lib. i, cap. 25, vox ἐργασάμενος suspecta est, quia non respondeat ei quidquam in sacro illo, quod fecissent initiandi. Mavult igitur ille θεασάμενος, id est postquam inspexi sacrum illum ῥῶπον, et secretam mercem. *Cyceonem* autem e cista accepisse, ut annotat Meursius, nec hujus, nec illius conditio tulisset. Eum exemplo Cereris a Baubone hospicio acceptæ hiberunt οἱ μυσταγωγούμενοι.

(91) Τοῖσι. Τισι, Nov., Euseb. cum interrogat., recte. Ibidem pro Ἡράκλειτος, Eusebius habet Ἡράκλειος, utique ex Clemente corrigendus. Nam Heracliti locum respicit, quem recitat *Strom.* iv, p. 532 : Συνάδειν τούτῳ καὶ ὁ Ἡράκλειτος φαίνεται δι' ὧν φησι περὶ τῶν ἀνθρώπων διαλεγόμενος· Ἀνθρώπους μένει ἀποθανόντας ἄσσα οὐκ ἔλλορται, οὐδὲ δόξουσιν. Theodoretus etiam *serm.* 8, quo de martyribus agit, hoc dictum memorat, p. 600 : *Heracliti vero dictum illud valde admiror* : Manere mortientes homines ea quæ neque sperant, neque expectant.

(92) Ἀνιέρως μυσθύνται. Ἀνιερωστὲ μυσθύνται· νόμος οὖν καὶ ὑπόληψις, Nov., Euseb. Mox, κοινή pro κενή, Euseb., Joan. Recte utrumque.

(93) Ἀμυήτους, etc. Augustinus, lib. *De hæresibus*, cap. 46, de Manichæorum sacro ait : *Hoc non sacramentum, sed exsacramentum.*

(94) Προστρεπομένη. Rectius videtur quam quod apud Eusebium exstat προτρεπομένων. Sed hic meo iudicio colendi et reverendi significato commodior sit quam adhortandi quæ potius τῷ προτρέπειν convenit quam τῷ προστρέπειν. Quid, quod præpositione quadam opus esset, ut ἐπί, πρὸς, αὐτὸς, ἡμῶν? VIGER. — Προστρεπομένων, Nov.

(95) Σησασαῖ. Supra hanc vocem aliquis posuit σησασαῖ in Joan.

(96) Τολύπαι. Josephus Scaliger in Varronem, *Panius*, τολύπη, *glomus*. Unde quædam placentæ, quæ ad eum modum confectæ essent, τολύπαι dicebantur. Meminit Athenæus, lib. iii; Clemens Alex., *Protreplico*, καὶ πυραμίδες καὶ τολύπαι. Glomus vocabatur Latine, quod τολύπη Græce. Festus, *Glomus*, in *sacris crustulum*. COLLECT.

(97) Χόνδροι τε ἄλων. Est qui legere maluit, χόνδροι τε ἄλλοι, sed receptam lectionem tuetur ipse Clemens paulo ante, ἄλων χόνδρος, καὶ φαλλός. Et *Strom.* vii, pag. 713 : Ἐρία πύρρα, καὶ ἄλων χόνδρος, καὶ ἄδαξ... δεδῶσι. Mox Βασάρου cum simplici σ habent Euseb., Joan.

Διονύσου Βασσάρου; Οὐχὶ δὲ ροιαὶ πρὸς τοῖσδε, καὶ καρδίαι (98), νάρθηκες τε, καὶ κιττοί; πρὸς δὲ, καὶ φθαῖς (99), καὶ μήκωνες; ταῦτ' ἐστὶν αὐτῶν τὰ ἅγια. Καὶ προσέτι τῆς Θέμιδος τὰ ἀπόρρητα (1) σύμβολα, εἰργανον, λύχνος, ξίφος, κτεῖς γυναικεῖος· ὁ ἐστίν, ἐφήμως καὶ μυστικῶς εἰπεῖν, μόριον γυναικεῖον. Ἡ τῆς ἐμφανοῦς ἀναισχυντίας! πάλαι μὲν ἀνθρώποις σωφρονούσιν ἐπικάλυμμα ἡδονῆς νύξ ἦν σιωπωμένη (2), νυνὶ δὲ τοῖς μουσιμένοις, ἡ ἱερὰ τῆς ἀκρασίας νύξ ἐστὶ λαλουμένη· καὶ τὸ πῦρ ἐλέγχει τὰ πάθη δαδουχοῦμενον (3). Ἀπόσβασον, ὡ ἱεροφάντα, τὸ πῦρ αἰδέσθητι, δεδουῦχε, τὰς λαμπάδας· ἐλέγχει τῇ νυκτὶ τὰ μυστήρια· καὶ σκότει τετιμήσθω τὰ τοῦ τὸν Ἰακχον τὸ φῶς· ἐπίτρεψον ἀκοκρύψαι (4) ὄργια· τὸ πῦρ (5) οὐχ ὑποκρίνεται ἐλέγχειν καὶ κολάζειν ἀ κελύεται. Ταῦτα τῶν θῆων τὰ μυστήρια. Ἀθέους δὲ εἰκότως ἀποκαλῶ τοῦτους, οἱ μὲν ὄντως ὄντα θεῶν ἡγροῦσιν, παιδίον δὲ ὑπὸ Τιτάνων διασπόμενον, καὶ γύναιον πενθοῦν, καὶ μόρια ἀρρήτα ὡς ἀληθῶς ὑπ' αἰσχύνῃς, ἀναισχύντως σέβουσιν διττῇ ἐνεσηγμένα (6) τῇ ἀθεότητι· προτέρῃ μὲν, καθ' ἣν ἀγνοοῦσι τὸν θεόν, τὸν ὄντως ὄντα μὴ γνωρίζοντες θεόν· ἐτέρῃ καὶ δευτέρῃ ταύτῃ πλάνῃ, τοὺς οὐκ ὄντας, ὡς ὄντας, νομίζοντες, καὶ θεοὺς τοῦτους ὀνομάζοντες τοὺς οὐκ ὄντας ὄντας· μᾶλλον δὲ οὐδὲ ὄντας, μόνον (7) δὲ τοῦ ὄνματος τετυχηκότας. Διὰ τοῦτό τοι καὶ ὁ Ἀπόστολος διελέγχει ἡμᾶς· Καὶ ἦτε ξένοι, λέγων, διαθηκῶν τῆς ἐπαγγελίας, ἐλπίδα μὴ ἔχοντες, καὶ ἄθεοι ἐν τῷ κόσμῳ. Πολλὰ κἀγαθὰ (8) γένοιο τῷ τῶν Σκυθῶν βασιλεῖ, ὅστις ποτὲ ἦν Ἀνάχαρις· ἰούτας τὸν πολίτην τὸν ἑαυτοῦ, τὴν παρὰ Κυζικηνοῖς μητρὸς τῶν θεῶν τελετὴν ἀπομιμούμενον παρὰ Σκυθίας, τύμπανόν τε ἐπικτυπούντα, καὶ κύμβαλον ἐπιχρῶντα, ὅσα τοῦ τραχήλου τινὰ μνηαγύρτην ἐξηρημένον (9), κατετόξευσεν· ὡς ἀνανδρον αὐτὸν τε

✱ P. 20 ED. POTTER.

(98) Καὶ καρδίαι. Fed. Morellas P. legendum suspicatur καὶ χράδαι, ut de ramis ficulneis intelligatur, quia Clemens paulo post κλαδῶν συκῆς inter Dionysiaca refert. COLLECT. — Hanc emendationem fecit etiam Reinesius, *Variar. lect.*, lib. I, cap. 25.

(99) Φθοῖς. *Phthois* non incommodè reddi potest. Sic apud Athenæum, ὁ δὲ φθοῖς οὕτω γίνεταί· αἰε πορρο conficitur phthois. Enumeratur et apud Pollucem, lib. VI, cap. 14, inter placentiarum genera: sic enim legendum ex ms. φθοῖς καὶ φθοῖδα, ἐπίχυτος θρομματώδες, nam diversum genus ἐπίχυτος apud D. Alben. lib. XIV. Interpret vertit *phthoides, libatoria*.

(1) Ἀπόρρητα. Ἀρρήτα, Euseb., Joan. Mox, εἰργανον, Joan. Dein, κτεῖς γυναικεῖος, ὅς ἐστιν εὐφρονον καὶ μυστικόν, μόριον γυναικεῖον, Euseb., Joan. *Suidæ κτεῖς est ἐφήβαιον*.

(2) Νύξ ἦν σιωπ. Ἦν omittit Euseb. Mox, pro ἡ ἱερὰ τῆς ἀκρασίας νύξ ἐστὶ λαλουμένη, legendum, particula ἡ transposita, ἱερὰ τῆς ἀκρασίας ἡ νύξ ἢ. λ., *sacra intemperantiæ nox loquūtur*.

(3) Δαδουχοῦμενον. Δαδουχοῦμενα, Euseb., Joan.

(4) Ἀποκρύψαι. Ἐπικρύψαι, Nov. Mox, καὶ omittunt post μυστήρια, Nov., Euseb., Joan., recte.

(5) Τὸ πῦρ, etc. Τὸ πῦρ οὐχ ὑποκρίνεται· ἐλέγχειν καὶ κολάζειν κελύεται, ignis non dissimulat: arguere et punire jubetur, Euseb., Joan.

(6) Διττῇ ἐνεσηγμένοι. Δ. ἐνεσηγμένοι Nov., Euseb.; ἐνεσηγμένη, Joan., quod corruptum est ex ἐνεσηγμένοι. Ἰ' Ὅρρο simile est illud Jerem. II, 13:

nudandum enim quicquid apud eos sancti est, quicquid arcani, evulgandum. Nonne hæc omnia sessamæ, pyramides, glomi, placentæ variis signatæ umbilicis, grana salis, et draco Dionysii Bassari sacramentum? non mala punica? non medullæ arborum? non ferulæ cum hederis? non pastilli ex siligine caseoque confecti? non, denique, papavera? Hæc sunt, quæ sancta vocant. Quid? Themidis nonne recondita symbola ista sunt? origanum, lychnus, gladius, pecten muliebris, quod honestum ac mysticum est muliebris pendendi nomen. O quam perfrectamque impudentiam! Hominum temperatiorum voluptas olim noctis silentio tegebatur; nunc vero nox est, quæ initiandis sacra libidinis enuntiat; adeoque ignis flagitia succensis facibus illustrata pandit. Exstingue sis hunc ignem, hierophanta: tuque, o qui lumen præfers, tuas ipse faces reverere; lumen istud lacchum traducit tuum; pater noctem mysteria tenebris occultare; orgiorum honori consulatur; ignis non simulat, arguit, punique quæ jubetur. Hæc igitur illa sunt hominum atheorum mysteria. Jure enim atheos dixerim, qui a veri Numinis cognitione prorsus alieni, pusionem a Titanibus discerptum, ejulantem mulierculam, partesque corporis, quas pudor nominare non sinit, impudentissime venerentur: ut duplici nomine impietatis ac negatæ divinitatis rei tenentur; altero, quod Deum ignorent, dom nequam eum, qui vere Deus est, agnoscunt; altero, quod eos superesse, qui non sunt, arbitrentur, illosque deos nuncupent, qui tantum a vera divinitate absunt, ut ne supersint quidem, nec præter nomen aliud quicquam sint consecuti. Propterea nos redarguit Apostolus: *Et eratis, inquam, hospites testamentorum promissionis, spem non ha-*

Δύο καὶ πονηρὰ ἐποίησεν ὁ λαός μου· ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζωῆς, καὶ ὠρυξαν ἑαυτοῖς λάκκους συντετριμμένους. Mox, ὄντα ὄντως pro ὄντως ὄντα, Nov. Dein, ἐτέρα δὲ καὶ δευτέρα ταύτῃ δὴ πλάνῃ Euseb., Joan. et Nov., nisi quod in hoc particula δὴ ponatur ante ταύτη. Itaque ex his auctoris textus supplendus esse videtur.

(7) Μόνον. Μόνον, Joan. Et hactenus Eusebius.

(8) Πολλὰ κἀγαθὰ. Historiam hanc memorat Herodotus, lib. IV, cap. 76, ubi regis nomen, quod omisit Clemens, Sautium fuisse dicit. Meminerunt etiam Diogenes Laertius, in *Anacharside*, et Josephus, *Archæol. Jud.*, lib. II, alios ut taceam. Consentunt porro universi Anacharsidem occisum, non vero occisorem fuisse. Quid igitur vult quod Clemens subjungit de rege Scytharum, ὅστις ποτὲ ἦν Ἀνάχαρις? quicumque fuerit *Anacharsis*; plane ac si Anacharsis rex fuisset, et civem quendam suum, qui alienos mores in Scythiam inducere vellet, occidisset? Casaubonus, in notis ad Laertii *Anacharsidem*, *Ego vero hanc litem, inquit, facile componam: non enim hæc unquam Clementis fuit mens, sed scriptoris, qui glossam in textum loco alieno recepit*. Legendum aio, τῷ τῶν Σκυθῶν βασιλεῖ, ὅστις ποτὲ ἦν, deleta voce Ἀνάχαρις, quæ perperam huc intrusa est, cum prius adnotata esset, non ad illa, ὅστις ποτὲ ἦν, ut putavit librarius, sed ad illa, τὸν πολίτην τὸν ἑαυτοῦ.

(9) Ὅλα τοῦ τραχήλου τινὰ μνηαγύρτην, δεηρ-

benes, et sine Deo in mundo 19. Bene vertat illi Scytharum regi, quocunque fuerit nomine, qui civem quemdam suum, cum sacra Matris deorum, quæ apud Cyzicenos fiebant, in Scythia imitaretur, tympanumque pulsaret, et cymbalo e collo pendente, tanquam menagyrtes aliquis, insonaret, sagittis confodit; ut qui Græcorum mollitia corruptus, effemihatas artes in Scythiam inveheret. Mirari igitur subit (nec enim id tacere possum) quod Emenerum Agrigentinum, et Nicanorem Cyprium, et Diagoram, et Hipponem Melium, et his paulo juniorem Theodorum Cyrenæum, multosque alios, qui sobrie sapienterque vitam insituerunt, et ad pravas

19 Ephes. 11, 12.

τημένον. Scribe, τοῦ τραχήλου, οἷα τινὰ μηχανύρτην, ἐξηρημένον. Ita enim postulat, et sensus et Græcismus. Ut sicutotus legatur locus: Τύμπανόν τε ἐπικτυπούντα, καὶ κύμβαλον ἐπηγούντα, τοῦ τραχήλου οἷα τινὰ μηχανύρτην, ἐξηρητημένον, quod illi *de collo, tanquam khexæ sacerdoti, pendebat*. Quanquam sane de collo non pendebant cymbala, quæ manu gestabantur, manu impellebantur. Nam ansata erant, manibus apprehendebantur. Hinc Ovidius cymbalistrarum manus vocavit, cum de comitatu Bacchico loquitur:

Æriferæ comitum cum crepuere manus.

Et vir summus Isaacus Casaubonus, annis superioribus jaspidem edidit, in qua una cymbalistraria, una item tibicina Bacchum oblectat. Quanquam ibi cymbala non satis sint expressa. Quæ res credo effecit, ut vir ille summus tympanistria esse putaret. Atqui tympana impellebantur aut virga, aut palmis; sicut etiam Clemens hic innuit. Ibi vero cymbala sat manifeste inter se colliduntur; hoc est *ære res repellitur*, ut ait poeta. Quare vel posterius respondet priori; vel transposita paulo etiam amplius sunt verba pro illis: καὶ κύμβαλον ἐπηγούντα, καὶ τύμπανον ἐπικτυπούντα, τοῦ τραχήλου, οἷα τινὰ μηχανύρτην, ἐξηρητημένον. Nam quod viri eruditi, Victorius et alii, μηχανύρτην substituerunt, maximum etiam vir Adrianus Junius, in Eusebio, legendum sic docuit, frustra est. Et ex ipso Eusebii secundo, ubi prolixè περὶ τῶν μηχανύρτων παρὰ Ῥωμαίους agitatur, aliud discere poterat. De Græcis quoque non est dubium. Suidas: Μηχανύρτης, ἀπὸ μηχανῆς συνάγων· καὶ μηχανύρτης, ὁ Ῥέας ἱερεὺς. Heinsius, Μηχανύρτην, menagyrten. Apuleius, lib. viii *Metamorph.*: *Per plateas et oppida cymbalis et crotalis personantes, deamque Syriam circumferentes mendicare compellunt*. Minutius Octavio, *Mendicantes vicatim deos ducunt*; idem Tertull. *Apologet.* 13; Dionysius Halicarn., lib. xi; Junius, cent. ix, proverb. 23, apud eundem Dionysium et Eusebium, *De præparat.*, legit μηχανύρτους et μηχανύρτων, quæ sic idem cum altera μηχανύρτους et μηχανύρτων, sonat; nisi quod ex etymi ratione menstruum circulatorem intelligamus μηχανύρτην: nam quolibet mense cœtus faciebant, stipemque corrogabant, ut ex Suida quoque discimus. COLLECT. — Verum his missis, legendum ex Nov. (καὶ pro οἷα substituto) κύμβαλον ἐπηγούντα, καὶ τοῦ τραχήλου τινὰ μηχανύρτην ἐξηρητημένον. *Cymbalum resonantem, et quædam collo appensa habentem menagyrtem*. Sed quid vult illud τινὰ, quædam? Scilicet, Cybeles ἀγάματα, seu parva ejus simulacra, quæ menagyrtae collo suo appendebant. Testis sit Herodotus loco superius citato. Ἐς ταύτην δὴ καταδύς ὁ Ἀνάχαρσις, τὴν ὄρτην πᾶσαν ἐπέτελες τῆ θεῆς, τύμπανόν τε ἔχων, καὶ ἀγάματα ἐκδησάμενος. *In hanc (Hylam) cum venisset Anacharsis, omnem festi careuoniam deæ persolvit, tympanum tenens, et simulacra*

A παρὰ Ἑλλησι γεγενημένον, καὶ τῆς θηλείας τοῖς ἄλλοις (10) Σκυθῶν διδάσκαλον νόσου. Ὡν δὴ χάριν (11) (οὐ γὰρ οὐδαμῶς ἀποκρυπτεῖον) θαυμάζειν ἐπεισὶ μοι, ὅτω τρώψῃ Εὐδήμερον τὸν Ἀκραγαντινον, καὶ Νικάνορα (12) τὸν Κύπριον, καὶ Διαγόραν, καὶ Ἰππωνά τὸν Μήλιον, τὸν τε Κυρηναῖον ἐπὶ τούτοις ἐκείνον, ὁ Θεόδωρος ὄνομα αὐτῶν, καὶ τινὰς ἄλλους συγχοῦς, σωφρόνως βεβιωκότας, καὶ καθεωρακότας ὀξύτερον πού τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων τὴν ἀμφὶ τοὺς θεοὺς τούτους πλάνην, ἀθέους ἐπικεκλήχασιν· εἰ καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτὴν μὴ νενοηκότας, ἀλλὰ τὴν πλάνην γε ὑποπτευκότας· ὅπερ οὐ σμικρὸν εἰς ἀληθείας φρονήσεως ζώπυρον (13) ἀναφύεται σπέρμα· ὧν δὲ μὲν τις (14) πα-

B *appensa habens*. Quo loco illud ἐκδησάμενος. Valla exp. *exutis simulacris*, ac si legisset ἐκδυσάμενος, absurdo sensu, quem tamen alii hactenus secuti sunt.

(10) Τοῖς ἄλλοις. Τῆς ἄλλης, Nov.

(11) Ὡν δὴ χάριν. Muretus, lib. x, cap. 17, *Var. lect.* Diagoras et Hippo, Melii fuerunt; de iisque, et de Theodoro, quasi de hominibus impiis locuti sunt veteres, quod, etsi veri Dei cognitionem consecuti non erant, eos tamen qui colerentur a popularibus suis, deos non esse intelligebant. Ideo Aristophanes Socratem, *Melium* vocat, cui eandem notam inurere calumniatores volebant. Idemque de Socrate testatur Justinus, in *Apol.* 2 *pro Christianis*, et de Heraclito, cum modeste ac frugaliter viverent, atheos habitos illos. Et certe Socrates nunquam docuit nullos deos esse, sed tantum supremum quemdam Deum immensum, æternum, multo superiorem iis omnibus qui tum publice colerentur: Οἱ μετὰ λόγου βιώσαντες Χριστιανοὶ εἰσι, καὶν ἄθεοι ἐνομισθησάν, οἷον ἐν Ἑλλήσι μὲν Σωκράτης καὶ Ἡράκλειτος, καὶ οἱ ὅμοιοι αὐτοῖς. Hæc Muretus. Arnobius lib. iv: *Possumus hoc in loco omnes istos, votis quos inducitis atque appellatis deos, homines fuisse monstrare; vel Agragantino Euhemero replicato, cujus libellos Ennius, clarum ut fieret cunctis, sermonem in Italium transtulit; vel Nicagora Cyprio, vel Cyrenensi Theodoro, vel Hipponæ ac Diagora Meliis, vel auctoribus aliis mille*. Lactantius, lib. 1, cap. 11, meminit Euhemeri, sed Messenium dicit; Plutarchus apud Eusebium lib. xiv, cap. 6, Tegeaten, sic enim legendum est ex lib. *De placitis philos.* 1. Itemque Diagoras Melius, non Milesius, paulo post. Quod apud Epiphanium legitur Heraclitus Ægyptius, sine dubio mendosus est locus; licet et Græco sit Αἰγύπτιος φησὶ. COLLECT.

(12) Νικάνορα. Nicanorem forte intelligit, Epicuri discipulum, cujus meminit Diogenes Laert., lib. x, seg. 20. Itaque malim Arnobium ex Clemente corrigere, quam hunc ex Arnobio, qui loco superius laudato, *Nicagoram* hunc atheum vocat. Porro Sextus Empiricus, initio lib. 1 atheos enumerans, nominat Prodicum Ceum, Diagoram Melium, Euhemerium Critiam, Theodorum cognomine Atheum, Protagoram Abderitam, Epicurum. Quibus alii alios addunt.

(13) Οὐ σμικρὸν εἰς ἀληθείας φρονήσεως ζώπυρον. Sunt, qui malint εἰς ἀλήθειαν, vel εἰς ἀληθοῦς φρονήσεως ζώπυρον. SYLBURG.

(14) Ὡν δὲ μὲν τις. Is, cuius hic nomen dissimulatur, Xenophanes est, pluresque Plutarcho lib. *Περὶ δευτεροταξιαστικῆς* extremo. Heraclito Ægyptio tribuit Epiphanium, p. 512, ubi Diagoræ quoque factum his verbis memorat idem Epiphanium: Τὸν Ἰδίον Ἡρακλῆα, ἐξῆλθον ὄντα, δι' ἀπορίαν ἐξῶν, ὑποκαλοντός, καὶ στωματικῶς ἐπιλέγοντος. Ἄγε δὴ, Ἡράκλειτος, τὸν τριςκαιδέκατον ἄθλον ἐκτελῶν πάρελθε, τὸ ἔβον ἡμῶν

μαρτυροῦν τοὺς Αἰγυπτίους· *Εἰ θεοὺς νομίετε, μὴ θρη-
νεῖτε αὐτούς, μηδὲ κόπτεσθε· εἰ δὲ περθεῖτε αὐ-
τούς, μηκέτι τούτους ἠγείσθε εἶναι θεοὺς.* Ὁ δ'
Ἡρακλῆα ἐκ ξύλου λαβὼν κατεσκευασμένον· (Ἔτυχε
ἃ ἔβαν τι οἶκοι, οἷα εἰκόσ·) *Ἐἴτα δὴ, ὦ Ἡράκλεις,
εἶπαν· τῶν σοι ἦδη καιρὸς, ὡσπερ Εὐρουσθεῖ,
ἀτάρ (15) δὴ καὶ ἡμῖν, ὑπουρηῆσαι τὸν τρισκαι-
δέκατον τοῦτον ἄθλον, καὶ διαγόρα τούτον παρα-
σκευάσαι κατ' αὐτόν, εἰς τὸ πῦρ ἐνέθηκεν (16) ὡς
ξύλον.* Ἀκρότητες ἄρα ἀμαθίας ἀθεότης καὶ δεισι-
επιμονία· ὧν ἕκτος μένειν σπουδαστέον. Οὐχ ὄρας
τὴν ἱεροφάντην τῆς ἀληθείας Μωϋσέα προστάττοντα,
θλαδίαν (17) καὶ ἀποκεκομμένον μὴ ἐκκλησιάζειν·
καὶ προσέτι τὸν ἐκ πόρνης; αἰνίττεται δὲ διὰ μὲν
τῶν προτέρων τὸν ἄθειον τρόπον, τὸν τῆς θείας καὶ
γονίμου δυνάμεως (18) ἐστερημένον· διὰ δὲ τοῦ λοι-
ποῦ τοῦ τρίτου τὸν πολλοὺς ἐπιγραφόμενον ψευδονύ-
μους θεοὺς, ἀντὶ τοῦ μόνου ὄντος Θεοῦ, ὡσπερ ὁ ἐκ
τῆς πόρνης τοὺς πολλοὺς ἐπιγράφεται πατέρας ἀγνοῖα
τοῦ πρὸς ἀλήθειαν πατρός. Ἦν δὲ τις ἐμψυτος ἀρχαία
πρὸς οὐρανὸν ἀνθρώποις κοινωνία, ἀγνοῖα μὲν ἐσκο-
τισμένη, ἄφνω δὲ που διεκθρώσκεισα τοῦ σκότους,
καὶ ἀναλάμπουσα· οἷον δὲ ἐκεῖνο λέλεκταί τινα, τό-

ῖον, multos ascribit sibi patres. Erat autem antiqua
tas; quæ quidem, cum diu fuisset ignoratione
resplenduit, prout aliquis dixit:

*Ὅρας τὸν ὄψου (19), τὸν δ' ἀπειρον αἰθέρα,
καὶ γῆν περίεξ ἔχονθ' ὑγραῖς ἐν ἀγκάλαις;*
καὶ τό·

*Ὁ γῆν ὄχημα (20), τὰ πλὴ γῆς ἔχονθ' ἔδραν,
Ὅστις ποτ' εἰ σὺ, δυστόπαστος εἰσιδεῖν (21).*

καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα ποιητῶν ἔδουσι παῖδες. Ἐν-

✱ P. 21, 92 ED. POTTER, 15, 16 ED. PARIS.

ἔχων. SYLBERG. — Xenophonius dictum Julius Fir-
micus hoc modo expressit: Si dii sunt, quos colitis,
cur eos annuis luctibus plangitis? Si lacrymis et lu-
ctu digni sunt, cur eos divino honore cumulatis? Et
Minutius: Nonne ridiculum est, inquit, vel lugere,
quod colas; vel colere, quod lugeas? Id etiam ex-
pressit Athenagoras Legat., pag. 52, et rursus pag.
114. Idem Diagoræ factum commemorat ejusdem
libri pag. 18, 19. Cui adde Scholiasten in Aristoph-
anis Nub. act. 5, sc. 1, p. 173.

(15) Ἀτάρ. Αὐτάρ, Nov.

(16) Παρασκευάσαι κατ' αὐτόν, εἰς τὸ πῦρ ἐνέ-
θηκεν. Procul dubio, facta post παρασκευάσαι inter-
punctione, legendum, καὶ αὐτόν εἰς τὸ πῦρ ἐνέθηκε.
SYLBERG. Vel potius, χᾶτ' αὐτόν, etc.

(17) Θλαδίαν. Θλαδίαν, Nov.

(18) Τῆς θείας καὶ γονίμου δυνάμεως. Explica-
tionem hujusce commatis prolixè infra in Pædagogō
invenies, lib. II, c. 10. SYLBERG. — Theodoretus, τὸ
ἄθειον, inquit, τῆς ψυχῆς διὰ τούτων αἰνίττεται·
ἀσιμῆ στείλτητα per hæc innuit. Cæterum Cle-
mens banè interpretationem, ut alius solet, e Phi-
lone Judæo sumpsit: is enim lib. De nominum mu-
tat., p. 1076, hæc dicit: Θελασμένοι γὰρ τὰ γεννη-
τικὰ τῆς διανοίας, ἢ καὶ τελείως ἀποκοπέντες, οἱ τὸν
ἕαν ἑαυτὸν καὶ αἰσθησιὰ ἀποσεμνύοντες, ὡς μόνα τῶν
κατ' ἀνθρώπους αἰτία πραγμάτων· ἢ οἱ πολυθείας
ἐρασταί, καὶ τὸν πλῆθειον ἐκτετιμηκότας θλασον, οἱ
ἐκ πόρνης γεγονότες, τὸν ἕνα ἄνδρα καὶ πατέρα φιλα-
ρέτου ψυχῆς θεὸν οὐκ εἰδότες, ἀρ' οὐκ εἰκότως ἐλαύ-
ρηται τὴ καὶ φουγαδεύονται; Nam illi, quibus proli-

A de diis opinionones ✱ perspicaciores reliquis homi-
nibus suere, atheos cognominarint. Quamvis nec hi
veritatem sunt assecuti, sed aliorum duntaxat erro-
res senserunt: quod quidem ipsum haud exiguum
est semen, e quo lux veritati sit exoritura. Quidam
ex his præcepit Ægyptiis: Si deos existimatis, nolite
eos lugere, neque plangere, sin vero lugetis, nolite
amplius deos esse putare. Alius vero, cum Hercule
e ligno formatum cepisset in manus (aliquid
forte domi tum coquebat, ut verisimile est): Age,
inquit, Hercules, tempus jam est, ut, sicut olim Eu-
rystheo, nobis etiam in hoc decimo tertio certamine
inservias, et hoc Diagoræ pares in prandium; dein,
seu inutile lignum, in focum imposuit. Extrema
plane ignorantie sunt impietas et superstitio; extra
quæ summopere laborandum est, ut consistamus.

Quo pertinet præceptum Moysis, sanctissimi verita-
tis interpretis, quo cum ille cui vel *contusa*, vel
exsecta sunt virilia; tum etiam *meretricis filius con-
cionem ingredi* ⁹⁰ prohibetur; nam per illos priores
significat affectum atheum, divinæ naturalisque
virtutis expertem; per hunc vero tertium innuitur,
qui loco unius veri Dei, multos sibi falsos ascribit;

quemadmodum spurius propter veri patris ignoran-
tiæ quædam et nativa homini cum Deo communi-
tatis; quæ quidem, cum diu fuisset ignoratione
obscurata, repente tandem e tenebris exsiliit et

C *Vides hunc sublimem, hunc immensum æthera,
Qui terram humidis complectitur brachiis.*

Et iterum:

*Qui terræ vehiculum, et supra terram sedem habes,
Quicumque demum sis, visu difficilis.*

✱ Et quæcumque hujusmodi alia canunt poetarum li-

⁹⁰ Deut. xxiii, 1, 2.

*ficæ partes mentis contusæ sunt, vel penitus abscissæ,
hoc est, qui proprium intellectum et sensum extollunt,
ut solas humanarum rerum causas; vel illi, qui mul-
titudinem deorum amplexi sunt, et deorum ritus ce-
lebrant, ex meretrice scilicet nati, quippe qui Deum
solum probæ animæ maritum et patrem, non agnos-
cunt, nonne merito abiguntur et fugantur?*

(19) Ὅρας τὸν ὄψου. Duo priores ex his quatuor
versibus Euripidis sunt, ut monet Clemens ipse
lib. v. Athenagoras citat in Legat. pro Christianis,
et Cicero lib. II De natura deorum:

D *Vides subline fsum immoderatum æthera,
Qui tenero terram circumjecto amplectitur,
Hunc summum habeto divum, hunc perhibeto Jovem.*

Jo. Villiomarus in Titium VIII, 17, legit, *Vides su-
blime sursum, non fsum, id est ὄψου· et immoderatum
ἀπειρον significare ait. Ennius item:*

*Aspice hoc subline candens, quem invocant omnes
[Jovem].*

Alii legunt, *sublimem æthera, quem vocant Jovem.*
COLLECT. — Hos versus ex Euripide recitat Clemens
infra Protept., p. 46, St. v, p. 603; Stobæus Eclog.
Phys., lib. I, tit. 3; Heraclides Ponticus, lib. II
allegoriis Homericis.

(20) Ὁ γῆν ὄχημα, Rectius,

Ὁ γῆς ὄχημα, κατὰ γῆς ἔχων ἔδραν.

(21) Εἰσιδεῖν. Legitur in vulg. editionibus δυστό-
παστος εἰδέναι. SYLBERG. — Superioris versiculi
emendationem firmat ms. Nov. in quo γῆς pro γῆν,
ἔχων pro ἔχονθ' occurrit;

lii. Sed pravæ quædam rectoque alienissimæ et manifeste perniciosæ sententiæ, hominem, cœlesti stirpe prognatum, abduxerunt a cœlesti vita, et persuaserunt in creaturas terrenas adhærescere, sicque humi prostraverunt. Alii enim cœlorum contemplatione decepti sunt, et, solos oculos in consilium assumentes, conspectis astrorum motibus statim admiratione capti, illa in numerum deorum retulerunt, et deos a cursu nominarunt: hinc Indi soli, Phryges lunæ divinos honores tribuerunt. Alii vero, quod felicibus terrestrium plantarum fructibus vitam sustentarent, frumentum quidem appellavere Cererem, ut Athenienses; vitem vero Bacchum, ut Thebani. Alii, scelorum suorum conscientia stimulant, pœnis et calamitatibus divinitatem tribuerunt. Atque hinc sœcici poetæ Furias et Eumenides, aliosque piaculares, ac malorum vindices et ultores deos commenti sunt. Nec defuerunt philosophi, qui poetarum exemplo vestrorum affectuum formas, veluti Timoris, Amoris, Gaudii et Spei, coluerint; quemadmodum priscus ille Epimenides Contumeliæ et Impudentiæ altaria Athenis constituit. Aliæ vero ex ipsis rebus natæ, eflinguntur specie corporea, et in deos referuntur: veluti illæ Atheniensium deæ, Justitia, et Clotho, et Lachesis, et Atropos, et Parca, et Auxo, et Thallo. His adjiciam sextam introducendi has fraudes, et deorum numerum augendi rationem, qua duodecim deos numerant; quo referendi sunt etiam de quorum ortu *Theogoniam* suam scripsit Hesiodus, et quæcunque Homerus de diis dissevit. Superest adhuc postrema (sunt enim omnino septem) quæ a divinis erga homines beneficiis emanavit. Nam cum Deum, a quo bona ipsis tribuuntur

(22) Ὡς ἀληθῶς. Priores editiones hæc verba connectunt cum præcedente ἄλθρηαι, quæ referre ad φυτόν οὐράνιον, quod sequitur, sua valent alia Clementis verba, hujus libri pag. 63: Τὸν ἄνθρωπον, inquit, ἐπὶ τὴν οὐράνου γένόμενον θεόν, φυτὸν οὐράνιον ὡς ἀληθῶς, ἐπὶ τὴν γῆν παρακαλοῦμεν τοῦ Θεοῦ. *Hominem, qui ad cœli contemplationem natus est, et vere est planta cœlestis, ad Dei cognitionem hortamur.*

(23) Ἐξετάρυσσας ἐπὶ γῆς. Phrasis Homericæ ex II. P, v. 58:

Βόθρον τ' ἐξέστρεψες, καὶ ἐξετάρυσσας ἐπὶ γαίῃ.

(24) Οἱ μὲν γάρ. Deorum originem septem causis tribuit. 1 Cœlestium corporum splendori, quem mirati homines, ea in deos retulerunt; 2 frugibus terræ inventis; 3 scelorum pœnis in maleficis irrogatis; 4 humanis affectibus in deos relatis; 5 humanæ vitæ casibus corporea specie descriptis; 6 poetarum fabulis; 7 beneficiis humano generi per divinam Providentiam collatis.

(25) Θεοὺς ἐκ τοῦ θεῖν. Plato in *Cratylō* existimare se dicit sidera, quibus solis Barbari et Græci veteres divinos honores solvebant, primo θεοὺς dictos fuisse, tanquam ἀεὶ ἴοντα δρόμῳ καὶ θέοντα, quæ perpetuo cursu ferantur; dein id nominis ad alios deos venisse. Plutarchus, lib. *De Iside et Osir.*, pag. 375, dicit omnibus diis a duabus vocibus, θεατοῦ, *spectabili*, et θέοντος, *currente*, θεοῦ nomen inditum fuisse. *Etymologici* auctor: Θεός, παρὰ τὸ θέω, τὸ τρέχω, εἰς ὃν πάντες τρέχομεν. Παρὰ τὸ θέω καὶ θεοῦ, θεός, ὡς φωλεῦω φωλεός. Οἱ γὰρ ἄρχαιοι εἶπε τὸ πλεῖστον ἐπὶ ἡλίου, καὶ σελήνης, καὶ ἀστέρων, ἀσατοῦσι γὰρ, ἐτίθεσαν τὸ ἄνομα, παρὰ τὸ ἀεὶ θεῖν καὶ κινεῖσθαι. Καὶ ἐπὶ τοῦ γιγρὸς τούτων λεγομένων

A νοιαὶ δὲ ἡμάρτημέναι καὶ παρηγμέναι τῆς εὐθείας, ἄλθρηαι ὡς ἀληθῶς (22), τὸ οὐράνιον φυτόν τὸν ἄνθρωπον, οὐράνιου ἐξέστρεψαν διαίτης, καὶ ἐξετάρυσσαν ἐπὶ γῆς (23), γῆνοις προσανέχειν ἀναπεισασαὶ πλάσμασιν. Οἱ μὲν γὰρ (24), εὐθέως ἀμφὶ τὴν οὐρανοῦ θεόν ἀπατώμενοι, καὶ ὄβρι μόνῃ πεπιστευκότες, τῶν ἀστέρων τὰς κινήσεις ἐπιθεώμενοι, ἐθαύμασαν τε καὶ ἐξεθείασαν, θεοὺς ἐκ τοῦ θεῖν (25) ὀνομάσαντες τοὺς ἀστέρας· καὶ προσεκύνησαν ἥλιον, ὡς Ἴνδοι, καὶ σελήνην, ὡς Φρύγες. Οἱ δὲ, τῶν ἐκ γῆς φυομένων τοῦς ἡμέρους δροπόμενοι καρπούς, Διτῶ τὸν σῖτον, ὡς Ἀθηναῖοι, καὶ Διόνυσον τὴν ἄμπελον, ὡς Θηβαῖοι, προσηγόρευσαν. Ἄλλοι, τὰς ἀμοιβὰς τῆς κακίας ἐπισκοπήσαντες, θεοποιῶσι, τὰς ἀντιδόσεις (26) προσκυνούντες, καὶ τὰς συμφορὰς· ἐντεῦθεν τὰς Ἐρινύδας καὶ τὰς Εὐμενίδας, παλαμναίους τε καὶ προτροπαίους (27), ἐπὶ δὲ ἀλάστορας, ἀναπεπλάκασιν οἱ ἀμφὶ τὴν σκηνὴν ποιηταί. Φιλοσόφῳν δὲ ἤδη τινές, καὶ αὐτοὶ μετὰ τοὺς ποιητικούς, τῶν ἐν ὑμῖν παθῶν ἀνεδωλοποιῶσι τύπους, τὸν Φόβον, καὶ τὸν Ἐρωτα, καὶ τὴν Χαρὰν, καὶ τὴν Ἐλπίδα· ὡς περ ἀμέλει καὶ Ἐπιμενίδης ὁ παλαιός, Ἵβρωεύς καὶ Ἀναιδείας (28) Ἀθηνησιν ἀναστήτας βωμοῦς. Οἱ δὲ, ἐξ αὐτῶν ὀρμώμενοι τῶν πραγμάτων, ἐκθεοῦνται τοῖς ἀνθρώποις, καὶ σωματικῶς ἀναπλάττονται· Δίκη τις, καὶ Κλωθῶ, καὶ Λάχεσις, καὶ Ἄτροπος, καὶ Εἰμαρμένη, Αὐξὼ τε, καὶ Θαλλῶ, αἱ Ἀττικαί. Ἐκτος ἐστὶν εἰσηγητικὸς τρόπος ἀπάτης, θεῶν περιποιητικὸς, καθ' ὃν ἀριθμοῦσι θεοὺς τοὺς δώδεκα· ὧν καὶ *Θεογονίαν* Ἡσίοδος ᾄδει τὴν αὐτοῦ· καὶ ὅσα θεολογεῖ Ὀμηρος. Τελευταῖος δὲ ὑπολείπεται (ἐπτά γὰρ οἱ ἅπαντες οὗτοι τρόποι) ὁ ἀπὸ τῆς θείας εὐεργεσίας τῆς εἰς τοὺς ἀνθρώπους καταγινομένης ὀρμώμενος. Τὸν γὰρ εὐε-

θεοῦ λέγουσι· ἂν παρὰ τὸ πανταγοῦ εἶναι καὶ περιθεῖν. Clemens, *Strom.* iv, pag. 555, vult θεὸν dici κατὰ τὴν ἀμετάτρεπτον τοῦ ἀεὶ θεῖν τὰ ἀγαθὰ ἔξιν· *propter immutabilem cursum. quo bona semper fluunt.* Conf. Theophilus Antiochenus non procul a principio lib. i ad *Autolychem*.

(26) Θεοποιῶσι, τὰς ἀντιδόσεις, προσκυν. *Retributiones in deos referunt, calamitates etiam ipsas adorantes.* Non male.

(27) Προτροπαίους. Προστροπαίους, Nov., recte. Nam δαίμονες προστρόπαιοι: vel προστροπαῖοι iidem sunt, qui παλαμναῖοι et ἀλάστορες, id est *scelerum ultores*. Suidas: Παλαμναῖος, φονεύς, ἡ μισθός... καὶ Ζεὺς Παλαμναῖος, ὁ τοὺς τοιούτους τιμωρούμενος· καὶ Προστροπαῖος, ὁ προστρέπων τὸ ἀγος αὐτοῖς. Παλαμναῖος, *homicida*, vel *piaculo obstrictus*. Et *Jupiter Παλαμναῖος, qui tales punit*; et *Προστροπαῖος, qui piaculum, in eos convertit*.

(28) Ὑβρωεύς καὶ Ἀναιδείας. Fanum his deabus positum fuisse, non solum altare, memorat Cicero, *De leg.*, lib. ii: *Illud vitiosum Athenis, quod Cylonis scelere expiato, Epimenide Crete suadente, fecerunt Contumeliæ fanum et Impudentiæ.* At vero, referente Pausania, in *Atticis*, ἀργυροῦς λίθους, ἐφ' ὧν ἐστῶσιν ὅσοι δίκας ὑπέχουσι, καὶ οἱ διώκοντες· τὸν μὲν Ὑβρωεύς, τὸν δὲ Ἀναιδείας, αὐτοὶ ὀνομάζουσι· *Ex argento lapides, quibus insistant, cum qui rei in Areopagit. foro, tum qui actores, illum Contumeliæ, istum Impudentiæ vocant.* Quo loco, pro Ἀναιδείας, Ἀναιδείας, *innocentiæ*, perperam substitui, Ciceron. ac Clement. verba manifestum faciunt.

γετούντα μὴ συνέντες Θεὸν, ἀνέπλασάν τινας σωτῆ-
 ρας Διοσκούρους, καὶ Ἡρακλέα ἀλεξίτοκον, καὶ
 Ἀσκληπιὸν ἰατρὸν. Αὐταὶ μὲν αἱ ὀλισθηραὶ τε καὶ
 ἐπιδαβεῖς παρεκβάσεις τῆς ἀληθείας, καθέλκουσαι
 ὠρανοῦθεν τὸν ἄνθρωπον, καὶ εἰς βάραθρον περιτρέ-
 πουσιν. Ἐθέλω δὲ ὑμῖν ἐν χρῶ τοὺς θεοὺς αὐτοὺς
 ἐπιδείξαι, ὅποιοι καὶ τίνες εἰσιν, ἵν' ἤδη ποτὲ τῆς πλά-
 νης λήθητε, αὐθις δὲ παλινοδρομήσητε εἰς οὐρανόν·
 Ἦμεν γὰρ που καὶ ἡμεῖς τέκνα ὀργῆς (29), ὡς καὶ
 οἱ λοιποὶ· ὁ δὲ Θεὸς, πλούσιος ὢν ἐν ἐλέει, διὰ
 τὴν πολλὴν ἀγάπην αὐτοῦ, ἣν ἠγάπησεν ἡμᾶς,
 ἵτας ἤδη νεκροὺς τοῖς παραπτώμασιν, συνεξω-
 σήσεν τῷ Χριστῷ. Ζῶν γὰρ ὁ Λόγος, καὶ συναρ-
 ρίς Χριστῷ, συνυφύεται Θεῷ (30). Οἱ δὲ ἐτι ἄπιστοι
 τέκνα ὀργῆς ὀνομάζονται, τρεφόμενα ὀργῇ (31)· ἡμεῖς
 ἢ οὐκ ὀργῆς (32) θρέμματα ἐτι, οἱ τῆς πλάνης ἀπε-
 σπασμένοι, ἀσπαστοντες δὲ ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν. Ταύτην τοὶ
 ἡμεῖς οἱ τῆς ἀνομιᾶς υἱοὶ ποτε, διὰ τὴν φιλανθρωπίαν
 τοῦ Λόγου νῦν υἱοὶ γεγόναμεν τοῦ Θεοῦ· ὑμῖν δὲ καὶ
 ἡμέτερος ὑποδύεται ποιητῆς ὁ Ἀκραγαντίνος Ἐμ-
 πεδοκλῆς·

Τοιγάρ τοι γαλεπήσιν ἀλύοντες κικότησιν,
 ὅς ποτε δευλαίων ἀχέων λωφῆσσε θυμόν.

Τὰ μὲν δὴ πλεῖστα μεμύθηται καὶ πέπλασται περὶ
 τῶν ὑμῖν· τὰ δὲ καὶ ὅσα γεγενῆσθαι ὑπελήπται,
 αὐτὰ δὲ περὶ ἀνθρώπων αἰσχρῶν καὶ ἀσελγῶς βε-
 βωπέων ἀναγέγραπται·

Ὦσὼ καὶ μανίη δὲ βαδίζετε, καὶ τρίβον ὀρθῆν
 εὐθείαν ἀπολιπόντες, ἀπῆλόθε τὴν δι' ἀκαθάρτων
 καὶ σκολόπων. Τὶ πλανᾶσθε; βροτέων παύσα-
 [σθε (33) μάταιοι,
 Καλλιπτετε σχοτῆν νυκτός, φωτός δὲ λάβεσθε.

✠ P. 23 ED. POTTER, 17 ED. PARIS.

(29) *Τέκνα ὀργῆς*. In vulgatis edit. Pauli Ephes.
 n legitur τέκνα φύσει ὀργῆς. SYLBURG. — Sed φύσει
 omittit etiam versio Æthiopica.

(30) *Ζῶν γὰρ ὁ Λόγος, καὶ συναρρῆς Χριστῷ,
 συνυφύεται Θεῷ*. Quæri potest, quomodo Λόγος,
 hoc est Deus Filius, *consepultus Christo, et cum Deo
 deatus fuerit*? Quam difficultatem sic tolli posse
 admonuit vir quidam amicus doctusque, si Λογὰς
 scriberetur pro Λόγος. Illi porro Λογὰς est electio,
 quam pro *electis* ac fidelibus Dei servis sumi posse
 arbitratur: hos autem in baptismo cum Christo
 sepeliri, et resurgere, sæpe affirmant post Paulum
 scriptores veteres recentesque. At vero hæc vox nec
 in illo Clementis codice habetur, nec pro *electis*
 usurpari solet: quos Græci auctores ἐκλεκτούς vo-
 cant, raro aut nunquam Λογὰδα. Itaque hac muta-
 tione non tam solvitur nodus, quam secatur. Sit
 igitur hoc loco, ut alias, Λόγος, divina Jesu persona:
 Logos autem *consepultus Christo* dicitur, quia sec-
 undum humanam naturam mortuus ac sepultus
 fuit; cum Deo vero *extollitur*, quia divinæ naturæ
 virtute resurrexit: quemadmodum a Petro dicitur
καταβέβηκεν μὲν σαρκί, ζωοποιηθεὶς δὲ τῷ πνεύματι
νυμφιστάς quidem carne, vivificatus vero spiritu,
 1 Pet. iii, 18. Nam hoc loco, ut sæpe alias, πνεῦμα
 appositam σαρκί, divinam Christi naturam signifi-
 cat. Nec vero insolens est, quod dicitur Λόγος sepul-
 tus fuisse; cum ei, propter unionem ad humanam
 naturam, humanos affectus tribuere soleant, cum
 aliis, tum etiam Clemens; ut cum dicit: *Τὸν Λόγον*
τὸν ὑπὸ πολλῶν ἐκγεόμενον, Logon pro multis effu-
sim, Pæd. lib. ii, c. 2, p. 158. Ubi Logon sumit pro
 Logi incarnati sanguine. Qua ratione Patres Eboe-

tur, ignorarent, commentis **S** sunt quosdam servato-
 res Dioscuros, et Herculem malorum averruncum, et
 ✠ Æsculapium medicum. Atque lactenus de lubri-
 cis et exitiosis egressibus a veritate, quibus homines
 a cælo detrabi, et in barathrum impelli solent. Re-
 stat nunc ut interius vobis ostendam qui qualesque
 fuerint dii vestri: ut, ab his erroribus tandem ali-
 quando desistentes, in cælum revertamini: *Eramus*
enim et nos filii iræ, sicut et cæteri; Deus autem, qui
dives est in misericordia, propter nimiam charitatem
suam, qua dilexit nos, cum jam essemus mortui pec-
*catis, convivificavit nos Christo*²¹. Vivens enim Ver-
 bum, et consepultum Christo, una cum Deo extol-
 litur. Qui vero adhuc in sua infidelitate persistunt,
filii iræ vocantur, ut qui ad iram Dei subeundam
 nutriantur. Nos autem, qui errore liberati, totis vi-
 ribus ad veritatem contendimus, nequaquam adhuc
 iræ filii sumus. Quocirca nos, qui quondam impro-
 bitatis filii fuimus, jam per Verbi clementiam Dei
 filii sumus facti; vos autem vester etiam poeta Em-
 pedocles Agrigentinus incessit:

Quamobrem importunis excruciatii viliis,
 Nunquam acerbis animam doloribus levabitis.

Et quæ de vestris diis traduntur, maxima quidem
 ex parte ficta sunt et commentitia: cætera autem
 quæcunque vere gesta fuisse putantur, ad alium ne-
 minem pertinuisse memorantur, quam homines libi-
 dine atque omnibus viliis infames.

Cum fastu miseri erratis, verique relicto
 Tramite, per sentes fugitis, perque horrida spinis
 Devia. Quorsum isthæc? studiis assistite vanis,

Mortales, pulsaque diem comprehendite nocte.

²¹ Ephes. ii, 3, 4, 5.

sini B. Virgini non solum Χριστοτόκου, sed etiam
 Θεοτόκου, nomen jure deberi contra Nestorium sta-
 tuerunt. Posset etiam dici Λόγος Christo consepul-
 tus fuisse, quia humanam naturam ne mortuam
 quidem deseruit. Quod multi Patres clare affirmant.
 Gregorius Nyssenus, orat. 1, *De resur.*: Τὴν μὲν
 ψυχὴν τοῦ σώματος ἡ θεότης ἔκουσῶς διέξευσε, ἐκ-
 ατήν δὲ ἐν ἀμφοτέροις μένουσαν ἔδειξε· *Animam qui-*
dem deitas a corpore voluntarie separavit, se vero in
utroque manentem clare ostendit. Augustinus, *Tract.*
in Joan. 47, negat quidquam ultra fecisse mortem
 Christi, nisi quod corpus ab anima separavit. Leo,
 serm. 1, *De resurr.*: *Deitas, quæ ab utraque sus-*
cepti hominis substantia non recessit, quod potestate
divisit, potestate conjunxit. Fulgentius, *ad Trasi-*
mund. lib. iii, c. 34: *Non est Deus ab humanitate,*
quam susceperat, separatus; qui et in anima sua fuit,
et solutus inferni doloribus ad inferno victrix rediret,
et in carne fuit, ut celeri resurrectione corrupti non
posset.

(31) *Τρεφόμενοι ὀργῇ*. Similis phrasid occurrit
 hujusce libri pag. 70, *θανάτῳ τρεφόμενοι, ad mor-*
tem, hoc est, ut moriantur, nutriti: quod de avibus
 saginatis dicitur. Item, p. 69, εἰς ὄλας τρεφόμενῃ,
nutrita ut ignis materia fiat. Iterum *Pædag.* lib. ii,
 cap. 1, pag. 144: *Βοσκημάτων δίχην παινόμενον.*
θανάτῳ τρέφεσθαι: pecudum more saginatum, morti
nutriti.

(32) *Ἦμεῖς δὲ οὐκ ὀργ.* Particulam δὲ non agno-
 scunt edit. Victorii et Sylburgii; nos tamen retinui-
 mus, quod occurrit in Nov.

(33) *Τὶ πλανᾶσθε; βροτέων παύσασθε.* *Desistite*
ab humanis, studiis scilicet, aut simile quid. A et II

✠ Hæc nobis præcipit Sibylla, utriusque artis, propheticae atque poeticae, scientia insignis; præcipit etiam ipsa veritas, quæ deorum turbam exiit his terribilibus larvis, quæ stuporem imperitis incutiant; et opiniones temere conceptas, detecta nominum similitudine, redarguit. Est enim a nonnullis memoriæ proditum, tres Joves fuisse; quorum unus ab Æthere in Arcadia; cæteri autem duo a Saturno, hic quidem in Creta, alter vero rursus in Arcadia, oriundi sunt. Sunt etiam, a quibus quinque Minervæ celebrantur: prima quidem Atheniensis Vulcani filia; secunda Ægyptia, Nili; tertia Saturni, cui bellicæ artis inventio tribuitur; quarta Jovis, quam Messenii de matris suæ nomine Coryphasiam appellarunt; postrema, Pallantis et Titanidis Oceani filia, quæ cum patrem suum impie trucidasset, ejus pelle, tanquam ovino vellere, se ornavit. Quin etiam Aristoteles Apollinem primum, Vulcani et Minervæ (actum est igitur de virginitate Minervæ); secundum Creticum, Corybantis; tertium, Jovis; quartum Arcadem, Sileni (eum Arcades Nomium vocant); quintum denique, Libycum, Ammonis filium, recenset; quibus Didymus grammaticus subjungit sextum, Magnete genitum. Nunc vero quot habemus Apollines? multitudo nobis est propemodum infinita mortalium hominum; qui quod humanum genus adjuverint, eo nomine, pariter ac cæteri jam prædicti, gaudent. Quid vero, si Æsculapios vobis omnes, aut Mercurios, aut Vulcanos, qui in fabulis inemorantur, recensere pergam? nonne nimius esse videbor, vestrasque aures ipsæ nominum multitudine obruam? Trauseundum igitur ad patrias, artes, vitas, et ipsa denique sepulcra vestrorum deorum; quæ singula satis convincunt eos fuisse homines. Mars autem, qui a poetis summo in honore habitus est:

Mars, Mars, hominum pestis, sanguinarie mœniorum eversor:

✠ P. 24' ED. POTTER, 18 ED. PARIS.

ναλυντ τι πλανῶσθε, βροτοί; παύσασθε μάταιοι. SYL-
BURG. — Quam emendationem firmat Nov. At vero Theophilus Antiochenus sub finem lib. II Ad Autol., nos versus sic descripsit:

Τύφω και μαλῆ δὲ βαθίζετε, και τριβον ὀρθῆν
Εὐθεΐαν προλιπόντες, ἀπήλθετε, και δι' ἀκαρθῶν
Και σκολόπων ἐπλανῶσθε: βροτοὶ παύσασθε μά-
[ταιοι]

Ῥεμβόμενοι σκοτῆν, και ἀπεργεῖ νυκτὶ μελαίρῃ·
Καὶ λπετε σκοτῆν νυκτός, φωτός δὲ λάβεσθε.

Fastu et furore perciti incessistis, et callem
Rectum deserentes abiistis, ac per spinas
Et per vepres errastis: Mortales cessate vani
Errantes in tenebris, et in obscura nigraque nocte:
Relinquitte tenebras noctis, et lucem apprehendite.

(34) Οἱ πέντε Ἀθηναῖς. Locum de quinque Minervis latius ex Cicerone declarat Petrus Victorius, Var. lect., lib. II, cap. 15. SYLBURG. — Julius Firmicus, De errore prof. relig.: Quinque Minervas fuisse legentibus nobis tradit antiquitas. Una est, Vulcani filia, quæ Athenas condidit, quam ex agrestibus locis ad urbanæ conversationis ordinem rusticam turba comitata est. Fuit alia in Ægypto, Nili regis filia, textrina artis magistra. Tertia vero, patre Saturno genita est. Sed hanc viraginem fuisse commemorant; nam nunquam se intra feminei sexus vere-

Α Ταῦτα ἡμῖν ἡ προφητικῆ παρεγγυᾶ και ποιητικῆ
Σίβυλλα· παρεγγυᾶ δὲ και ἀλήθεια, γυμνοῦσα τῶν
καταπληκτικῶν τουτωνῶν και ἐκπληκτικῶν προσω-
πειῶν, τὸν ὄχλον τῶν θεῶν, συνωνυμῶν τισὶ τὰς δο-
ξοποιῖας διελέγουσα. Αὐτίκα γοῦν εἰσιν, οἱ τρεῖς
τοὺς Ζῆνας ἀναγράφουσιν· τὸν μὲν Αἰθέρως, ἐν Ἀρ-
καδίᾳ, τῷ δὲ λοιπῷ τοῦ Κρόνου παῖδε· τούτοις τὸν
μὲν ἐν Κρήτῃ, θάτερον δὲ ἐν Ἀρκαδίᾳ πάλιν. Εἰσὶ
δὲ, οἱ πέντε Ἀθηναῖς (34) ὑποτιθενται· τὴν μὲν Ἥφαι-
στου τὴν Ἀθηναίαν, τὴν δὲ Νείλου τὴν Αἰγυπτίαν·
τρίτην τοῦ Κρόνου, τὴν πολέμου εὐρέτιν· τετάρτην
τὴν Διὸς (35), ἣν Μεσσηνίω Κορυφασίαν (36) ἀπὸ τῆς
μητρὸς ἐπικεκλήχασιν· ἐπὶ πᾶσι, τὴν Πάλλαντος κα-
Τιτανίδος τῆς Ὠκεανοῦ· ἣ, τὸν πατέρα δυσσεβῶς κα-
ταθύσασα, τῷ πατρὶ φω κεκόσμηται δέρματι, ὡστερ
B κωδῶ. Ναὶ μὴν Ἀπόλλωνα ὁ μὲν Ἀριστοτέλης πρῶ-
τον Ἥφαιστου και Ἀθηναῖς, (ἐνταῦθα δὴ οὐκέτι παρ-
θένος ἡ Ἀθηναῖ·) δεύτερον ἐν Κρήτῃ, τὸν Κορύβαν-
τος (37)· τρίτον τὸν Διὸς· και τέταρτον τὸν Ἀρχάδα,
τὸν Σιληνοῦ· (Νόμιος οὗτος κέκληται παρ' Ἀρχαῖσιν·)
ἐπὶ τούτοις, τὸν Λίβυν καταλέγει, τὸν Ἀμμωνος· ὃ
δὲ Δίδυμος ὁ γραμματικὸς τούτοις ἕκτον ἐπιφέρει, τὸν
Μάγνητος. Πόσοι δὲ και νῦν Ἀπόλλωνες; ἀναριθμη-
C τοι (38), θνητοὶ, και ἐπίκουροὶ τινες ἀνθρωποὶ εἰσιν,
οἱ παραπλησίως τοῖς προεξηρημένοις ἐκεῖνοις κεκλη-
μένοι. Τί δ' εἰ σοὶ τοὺς πολλοὺς εἶποιμι Ἀσκληπιούς;
ἢ τοὺς Ἑρμῆς τοὺς ἀριθμουμένους, ἢ τοὺς Ἥφαι-
στους τοὺς μυθολογουμένους; μὴ και περιττὸς εἶναι
ὄξω, τὰς ἀκοὰς ὑμῶν τοῖς πολλοῖς τούτοις ἐπικλύζων
νόμασιν; Ἄλλ' αἶγε πατρίδεις αὐτοὺς, και αἱ τέχναι,
και οἱ βιοὶ, πρὸς δὲ γε και οἱ τάφοι, ἀνθρώπους γεγο-
νῆτας διελέγουσιν. Ἄρης γοῦν, ὁ και παρὰ τοῖς ποιη-
ταις, ὡς οἶδόν τε, τετιμημένος,

Ἄρες (39), Ἄρες, βροτολοιγῆ, μαιφόνε, τειχεσί-
πλητα.

cundiam tenuit, sed arma semper strepitumque pugnarum, et cruenta secuta est studia bellorum. Quarta, Jovis Cretici regis fuit filia, quæ occisum patri detulit liberum. Quinta, Pallante, etc., quæ mox sequuntur.

(35) Τὴν Διός. Τοῦ Δ., Nov.

(36) Κορυφασίαν. De Minerva Coryphasia vide P. Victorium lib. II, cap. 15, qui locum Pausaniæ ex Messeniæ consentientis cum Clemente profert. Quod vero Minerva quinta patris pelle se induerit tanquam ægide, Julius Firmicus, cap. 17 De err. prof. relig.: Quinta Minerva Pallante patre et Titanide matre orta est, quæ patris appellata nomine, Pallas est ab hominibus nuncupata. Hæc parrisidialis amentia furoris, et vesanæ temeritatis instinctu, patrem Pallante crudelis morte jugulavit. Nec simplici patris morte contenta, ut diuinitis malis suis frueretur, et ut de morte patris crudelius triumpharet, exuviis corporis ejus ornata est. Cicero, III De nat.: Quinta Pallantis, quæ patrem dicitur interemisse, virginitatem suam violare conantem, cui pinnarum talaria affingunt. Isacius Tzetzes, in Lycophronem: Πάλλαντα τὸν ἴδιον πατέρα πτερωτὸν ὑπάρχοντα, βιάζοντα αὐτὴν, ἀνείλε, και τὸ δέρμα αὐτοῦ ὡς αἰγίδα περιεβάλετο, και τὴν πτερά τοῦτου τοῖς ποσὶν αὐτῆς προσήρμοσεν. CULLEET.

(37) Κορύβαντος. Κύρβαντος, Nov.

(38) Ἀναριθμητοὶ. Ἐναριθμητοὶ, Nov.

(39) Ἄρες. Homeri II., E, vers. 51. Mox eum vs.

Ὁ ἄλλοπρόσαλλος οὗτος καὶ ἀνάριστος, ὡς μὲν Ἐπι-
χαρμὸς φησι, Σπαρτιάτης ἦν· Σοφοκλῆς δὲ Θρακία
εἶπεν αὐτόν· ἄλλοι δὲ Ἀρκάδα. Τοῦτον δὲ Ὅμηρος
εἰεῖσθαι φησὶν ἐπὶ μῆνας τρισκαίδεκα·

Τλῆ μὲν (40) Ἄρης, ὅτε μιν Ὀτος κρατερός τ'
Παῖδες Ἀλωῆος, δῆσαν κρατερῶ ἐνὶ δεσμῶ·
Χαλκῶ δ' ἐν κεράμῳ δέδετο τρισκαίδεκα μῆνας.

Πολλὰ κάγαθὰ Κἄρες σχοῖεν, οἱ καταθούουσιν αὐτῶ
πῶς κύνας! Σκύθαι (41) δὲ, τοὺς θνους ἱερύοντες μὴ
παύεσθων, ὡς Ἀπολλοδώρως φησι, καὶ Καλλίμαχος·

Φοῖβος (42) Ὑπερβοροῖσιν ὄνων ἐπιτέλλεται (43)
[ροῖς.

Ὁ πῦρ δὲ ἄλλαχού·

Τέρπουσιν λιπαρὰ Φοῖβον ὄνοσφαγίαι (44).

Ἡφαίστος δὲ, ὃν ἔρριψεν (45) ἐξ Ὀλύμπου Ζεὺς,
βηλοῦ ἀπὸ θεσπεσίοιο ἐν Λήμνῳ καταπεσών,
ἐχάλαυε (46), πηρωθεὶς τῷ πόδε·

... ὑπὸ δὲ κνήμαι ῥώοντο ἀραιαί.

Ἔχει καὶ ἱατρὸν, οὐχὶ χαλκία μόνον ἐν θεοῖς. Ὁ
εἰ ἱατρὸς φιλάργυρος ἦν, Ἀσκληπιὸς (47) ὄνομα αὐ-
τῷ. Καὶ σοὶ τὸν σὸν παραθήσομαι ποιητήν, τὸν
Βωῶτιον Πίνδαρον·

Ἐτραπεν κάκεινον (48) ἀγῆροσι μι-

✠ P. 25 ED. POTTER, 48 ED. PARIS.

ca: ἄλλοπρόσαλλον, quæ vox Homérica est, ex II. E,
v. 850 :

Τούτῳ μαιρέμενον, τυκτὸν κακόν, ἄλλοπρό-
σαλλον·
ne timeas impetuus Martem
Hæc furentem; natum malum, subinde partes mu-
tantem.

Ei ibidem, vers. 889 :

Μῆτι μοι, ἄλλοπρόσαλλε, παρεξόμενος μινύριζε·
Ne juxta me sedens, qui partes subinde mutas, la-
menteris.

Ἀνάριστος est etiam Homérica vox. Iliad. Ω, v. 365 :

... δυσμεεές καὶ ἀνάριστοι ἐγγύς ἔασιν.
... infesti et hostiles prope sunt.

(40) Τλῆ μὲν. Ex Iliad. E, v. 385. In vers. 1.
Ἐπιχάρτης Homer.

(41) Σκύθαι. Hyperboreos in Scythia Apollini
asinus sacrificasse testatur Pindarus Pyth., Od. 10.
Ad quem locum Scholiastes Græcus posteriorem ex
his Callimachi versibus citavit. Conf. etiam Anto-
nii Liberalis Metamorph., cap. 20, quo comme-
morat, quomodo Apollo Cleinidem, ejusque fami-
liam punivit, eo quod Hyperboreorum ritu asinos ei
Babylone mactare vellent.

(42) Φοῖβος. Φόβος Nov., mendose.

(43) Ἐπιτέλλεται. Anna T. Fabri filia in suis ad
Fragmenta Callimachi notis ait : « Pater meus
amantissimus putabat legendum ἐπιτέρεται. Vel
fortasse ἐπιτέλλεται significat adest propitius et fa-
vens. » Ricardus Bentleius, ibid. : « Placet eorum
conjectura, qui pro ἐπιτέλλεται scribunt ἐπιτέρεται.
Nisi sic potius interpreteris, sacra illa fieri solita
esse sub solis ortum. Ergo ἐπιτέλλεται, exoritur. »

(44) Ὀνοσφαγίαι. Arnobius, lib. iv De Marte :
Quis ei canes ab Caribus, quis ab Scythis asinos im-
molari? non principaliter cum cæteris Apollodorus?
COLLECT.

✠ Ille, inquam, qui nunc has, nunc illas partes
sequitur, et in hostes insurgit, tradente Epicharmo,
Spartanus erat; Sophocles autem Thracem, et alii
Arcadem fuisse produunt. Homerus eundem vinculu
tredecim menses perpersum memorat :

Et Mars sustinuit, cum eum Otus, fortisque
Filiis Aloeis, forti vinculo ligarunt :
Æneo autem in carcere ligabatur tredecim menses.

Bene vertat Caribus, quod canes ei sacrificant. Scy-
thæ asinos immolare ne desinant; cujus sacri me-
minit Apollodorus, itemque Callimachus :

Phæbus Hyperboreis asinorum immolationibus
[exoritur.

Idem vero alio in loco.

B Delectant Phæbum pingues asinorum mactationes.

Vulcanus autem, quem Jupiter ex Olympo deturba-
vit, a limine divino, cum in Lemnum cecidisset, æra-
riam exercuit, mutilatus pedibus,

... graciles autem illi tibiæ suebant.

Nec solum æris fabrum, sed etiam medicum habes
inter deos. Is vero avarus erat, et nomen habuit
Æsculapii. Testis sit tuus poeta, Bæotius Pinda-
rus :

Pervertit enim et illum ingenti mer-

(45) Ὁν ἔρριψεν. Hunc locum sic interpunxit Nov.
ὃν ἔρριψεν ἐξ Ὀλύμπου Ζεὺς βηλοῦ ἀπὸ θεσπεσίοιο,
ἐν Λήμνῳ κατ. Quem deturbavit e limine caelesti
Jupiter, cum in Lemnum cecidisset, etc. Quem sen-
sum præbet Homerus, cujus Iliad. A, v. 590, Vul-
canus de Jove hæc dicit :

Ἦδη γάρ με καὶ ἄλλοι' ἀλεξέμεναι μεμαῶτα
ῥίψε, ποδὸς τεταρῶν, ἀπὸ βηλοῦ θεσπεσίοιο.
Πᾶν δ' ἡμῶν φερόμεν, ἅμα δ' ἡέλω καταδύνην
Κάλπεσον ἐν Λήμνῳ ὄλιγος δ' ἔτι θυμὸς ἐνῆεν.

(46) Ἐχάλαυε. Homerus II. Σ, v. 410, de Vul-
cano ait :

... ἀπ' ἀκμοθέσιο πέλω αἰήτων ἀρέστη
Χαλεύων, ὑπὸ δὲ κνήμῃ ῥώοντο ἀραιαί.

(47) Ἀσκληπιός. Eo pertinent sequentes Pindari
versus, ut ostendatur Æsculapius fulmine ictus,
quod auro corruptus mortuum quemdam ad vitam
revocasset. Pindari Scholiastes ad loc. : λέγεται δὲ
ὁ Ἀσκληπιὸς χρυσῷ δολασθεὶς, ἀναστήσαι Ἰππόλυ-
τον τεθνηκότα· οἱ δὲ Τυνδάρεων· ἔτεροι Καπανέα·
οἱ δὲ Γλαῦκον· οἱ δὲ Ὀρφυκὸν ὕμναιον. Στησίχορος
δὲ ἐπὶ Καπανεῖ καὶ Λυκούργῳ· οἱ δὲ διὰ τὴν τὰς
Προϊτίδας ἰάσασθαι· οἱ δὲ διὰ τὸν Ὀρλώνα· Φίλαρχος,
ὅτι τοὺς Φοινείδας ἰάσατο· Φερεκύδης δὲ, ὅτι τοὺς ἐν
Δελφοῖς θηήσκοντας ἀναβίου ἐποίησε. Conf. Plato,
Polit. iii; Cicero, De nat. deor., l. iii; Plinius, Hist.
nat., l. xxxix, c. 1; Arnobius, Adv. Gent., l. iv.

(48) Ἐτραπε κάκεινον. Locus est ex ode 3 Py-
thiorum, antist. 5, quem disposuimus, ut in editio-
nibus vulgaris reperitur : sed illa non satis tuto
vertit Hervetus,

Ῥίψας δι' ἀμφοῖν ἀμφοῖς
Στέρων,

manus per ambas. N. Sudorius, qui versu reddidit,
elegantè :

Phæbigenæ certe perstrinxit lumina fulvo
Nitore, et illum blanda merces impulit,

cede aurum in manibus apprens,
Virum e morte ut reduceret
Iam captum. Mani-
bis igitur Saturnius fulmen
Jaculatus per utrumque, respirationem
Pectorum abstulit
Celeriter, ardensque ful-
men inflixit mortem.

✱ Et Euripides :

Jupiter enim interfecto filio meo auctor fuit,
Æsculapio, pectoribus inmisso fulmine.

9 Hic igitur ictus fulmine jacet in sinibus Cynosuridis. Philochorus etiam tradit Neptunum medicum in Teno coli; et Saturnum situm esse in Sicilia, atque illic fuisse sepultum. Patrocles Thurius, et junior Sophocles tribus tragœdiis contextuit historiam de Dioscuris. Hi autem Dioscuri fuere mortales homines, si Homerus dignus sit, cui fides habeatur :

... *Hos autem jam tenebat terra mater animan-*
tium,
In Lacedæmone, quæ chara ipsis patria fuit.

Accedat etiam, qui Cypriaca poemata scripsit :

Castor quidem mortalis, et mors ipsi fato decreta
est :
Immortalis autem Pollux, progenies Martis.

Quod ille quidem poetico more fabulatus est; sed Homerus fide dignior est, qui de utroque Dioscuro loquitur, et ipsum præterea Herculem, idolum esse ostendit :

Virum Herculem, magnorum scientem operum.

Hinc satis constat, Herculem ab ipso Homero mortalem hominem habitum fuisse. Quin etiam

✱ P. 26 ED. POTTER, 19 ED. PARIS.

Jupiter iratus redivivi pectora Glauci,
Et insolentis rupit Æsculapii
Fulmine, quod toto connixus corpore torsit;
Illosque adustus liquit audax spiritus.

Scholias Græcus, ὥστε ἐνοχῆσαι βέλος δι' ἀμφοτέρων τῶν μαστῶν, ἢ τῶν πλευρῶν, δι' αὐτοῦ τε τοῦ Ἀσκληπιοῦ καὶ τοῦ Ιατρουθένοτος. Utrumque ergo occidit Jupiter, et Æsculapium, et eum qui ab eo fuerat curatus, sive ille fuerit Glaucus, sive Hippolytus, sive Tyndarus, ut varii tradunt. Athenagoras, in *Legatione*, hunc etiam locum gentibus objicit.

COLLECT.
 (49) Ἄνδρ' ἐκ θανάτου κομισαί ἤδη ἐάλωκτα. Hæc verba in prioribus Clementis editionibus omissa, tandem ex Pindaro supplevit Parisiensis. At vero, cum Athenagoras pag. 116, 117, *Legat.*, et Cyrill. *contra Julian.* lib. 1, pag. 104, quibus locis hos versus laudant, eadem omitant, nec agnoscant ms. Nov., verisimile est Clementem ea, seu memoriarum lapsu, seu ut minus ad suum propositum necessaria, præterisisse.

(50) Πέλας. Πέλας, Pindar. Mox, ἀμφοῶν, Pindar., Athenag., Cyril. Dein, καθέλεν pro καθέλεν, Pindar. Paulo post, ἐπέσκηψε pro ἐνέσκηψε, Cyril.

(51) Εὐριπίδης. Hos versus disposuimus, ut initio *Alcestidis* Euripideæ se habent; cum in prioribus Clementis editi. scripti essent, nulla metri ratione habita. Eos porro recitat etiam Cyrillus, loco cit. statim post Pindari versus. In secundo versu Nov. Ἀσκληπιδίς, habet, pro Ἀσκληπιδίον.

(52) Ιατρός. Hoc nomen Neptuno inditum est, postquam serpentum multitudinem sustulisset. Quod

A σθῶ χρυσός ἐν χειρὶ φανείς,
 ἄνδρ' ἐκ θανάτου κομισαί
 ἤδη ἐάλωκτα (49). Χερ-
 σι δ' ἄρα Κροτῶν
 πέλας (50) δι' ἀμφοῶν, ἀμφοῶς
 στέρων καθέλεν
 ὡκείως αἰθῶν δέ κεραυ-
 ρός ἐνέσκηψε μόρον.

Kai Eὐριπίδης (51).

Ζεὺς γάρ, κατακτὰς παῖδα τὸν ἐμόν, αἰτιῶς,
 Ἀσκληπιδίον, στέρουσιν ἐμβάλων φλόγα.

Ὅτος μὲν οὖν κεῖται κεραυνωθεὶς ἐν τοῖς Κυνουσίρι-
 δος ὄρεισι. Φιλόχορος δὲ, ἐν Τήνῳ Ποσειδῶνά φησι
 τιμᾶσθαι Ιατρόν (52). Κρόνον δὲ ἐπικεῖσθαι Σικε-
 λίᾳ (53), καὶ ἐνταῦθα αὐτὸν τετάφθαι. Πατροκλῆς τε
 ὁ Θούριος, καὶ Σοφοκλῆς ὁ νεώτερος ἐν τρισὶ τραγω-
 γαῖαις, Ιστοροεῖτων (54) τῷ Διοσκουρῶ περὶ ἀνθρώπου
 τινὲ τούτου τῷ Διοσκουρῶ ἐπικήρῳ γενέσθην, εἰ τῷ
 ἱκανὸς πιστώσασθαι Ὅμηρος (55) τὸ λελεγμένον

... τοὺς δ' ἤδη κατέχευ φυσίχοος αἶα,

Ἐν Λακεδαίμονι αὖθι, φιλῆ ἐνὶ πατρὶδι γαίῃ.

Προσέτω δὲ καλὸ τὰ Κυπριακὰ (56) ποιήματα γράψας:

Κάστῳ μὲν θνητὸς, θανάτου (57) δὲ οἱ αἶσα

Αὐτὰρ δ' ἄθνατος Πολυδεύκης, ἕκος Ἄρηος.

Τοῦτο μὲν ποιητικῶς ἐψεύσατο Ὅμηρος δὲ, ἀξιο-
 πιστότερος αὐτοῦ, εἰπὼν περὶ ἀμφοῖν τῶν Διοσκου-
 ρῶν πρὸς δὲ, καὶ τὸν Ἡρακλέα εἰδῶλον ἐλέγξας:

C Φῶτα γάρ (58) Ἡρακλέα, μεγάλων ἐπίστορα
 ἔργων.

Ἡρακλέα οὖν καὶ αὐτὸς Ὅμηρος θνητὸν οἶδεν ἀνθρώ-
 πον. Ἰερώνυμος δὲ ὁ φιλόσοφος καὶ τὴν σχέσιν αὐτοῦ

memorat Hesychius Milesius in *Originibus Byzanti.*

(53) Κρόνον δὲ ἐπικεῖσθαι Σικελίᾳ. Legendum, Κρόνον δὲ ἐπικεῖσθαι Σικελίαν, Saturno autem impositam esse Siciliam, ut habet Nov. Non enim Saturnum Sicilia, sed eam Saturno impositam sive fabulantur. Verum in Epiphani *Ancorato* Jupiter dicitur πατρῶσιν τὸν ἴδιον αὐτοῦ πατέρα ἐν τῷ Καυκασίῳ ἔρει, patrem suum, Saturnum, subjecisse Caucasio monti. Item *Clementin.*, homil. 5, cap. 23 : Κρόνου γὰρ ἐν τοῖς Καυκασίαις ἔρεσιν, οὐκ ἐν οὐρανῷ, ἀλλ' ἐν γῆ, τάφος τις δέκνυται. Saturni enim in Caucasii montibus, non in celo, sed in terra, sepulcrum ostenditur. Mox, τεθάφθαι, pro τετάφθαι, Nov.

(54) Ιστοροεῖτων. A. rectius Ιστορεῖτων, præsentī tempore. Ibidem A. mavult genit. casu τῶν Διοσκουρῶν περὶ vel duali numero, τῶν Διοσκουροῦν. SYLBUIC.

(55) Ὅμηρος. *Iliad.* Γ. vers. 243.

(56) Ὅτὰ Κυπριακὰ. Stobæus tit. 31, *De verecundia*, citat Stasinum in *Cypriacis*, Athenæus lib. viii et xv dubitat Cypriorum versuum auctor sitne Stasinus, an Hegesias. COLLECT.

(57) Θανάτου. A legendum θάνατον δὲ οἱ αἶσα πέπρωται monuit. SYLBUIC.

(58) Φῶτα γάρ. Hic versus reperitur initio lib. Φ *Odyssææ*, ubi narratur Iphiti mors ab Hercule occisi. Cæterum quod Hervetus substituit ἀνθρώπων in locum τοῦ εἰδῶλον, Homerus, *Odyss.* M. vocat etiam βῆην Ἡρακλειῆν, εἰδῶλον, cum occurrit Ulyssii apud inferos; qui locus ab Homeri reprehensōribus carpitur, et Lucianus inde sumit occasionem irri-

ὄργεται τοῦ σώματος μικρόν (59), *φρεσέτριχα*, A *φρεσέτριχα*, A Hieronymus philosophus, quo corporis habitu fuerit enarrans, *parvum* fuisse memorat, *horrentibus capillis, firmis viribus*. Dicæarelius vero *quadratum, nervosum, nigrum, naso aquilino, subcæsiis oculis, promissis capillis*. Atque hic quidem, postquam duos supra quinquaginta annos vixisset, vitam finivit, et in OEtæa pyra funeratus ✕ est. Jam vero Musas, quas Alcander dicit esse Jovis et Mnemosyæ filias, reliquique etiam poetæ et scriptores deorum honoribus afficiunt, et totæ civitates exstructis de nomine ipsarum *Museis* colunt, cum ancillæ essent, mercata est Megaclo Macaris filia. Is autem Macar, cum rex esset Lesbiorum, cum uxore assiduas lites exercebat. Matris vicem vehementer dolebat Megaclo : quid non factura erat? Itaque has ancillas totidem numero mercata, *Æolica dialecto Mysas* vocat. Has docuit vetera facta canere, et numerose ad citharam modulari. Illæ vero, cum assidue cithara luderent et dulciter accinerent, Macara permulcebant, ejusque iram sedabant. Cujus in memoriam beneficii Megaclo, ut pro-matre gratias referret, illis statuas ex ære consecravit, et per omnia templa honore haberi jussit. Et sunt quidem Musæ hujusmodi. Hanc porro historiam tradit Myrsilus Lesbios. Attendite jam ad vestrorum deorum amores, ad incredibilem, quæ in fabulis habetur, intemperantiam, vulnera, et vincula, et risus, et pugnas; servitutem præterea, et convivia : denique ad complexus, et lacrymas, et perturbationes, et impudicas voluptates. Voca huc Neptunum, totumque chorum, qui ab ipso corruptus est, Amphitriten, Amymonen, Alopen, Melanippen, Alcyonen, Hippothoen, Chionen, cum aliis innumeris : quibus tamen omnibus, quamvis tot essent, nondum exsaturata est libido Neptuni vestri. Voca huc quoque Apollinem : is est Phœbus, et castus vates, et bonus consiliarius. At non id Sterope dicit, non Æthusam, non Arsinor, non Zeuxippe, non Prothoe, non Marpissa, non denique Hypsipyle. Effugit enim sola Daphne et

✕ P. 27 ED. POTTER, 20 ED. PARIS.

deni deum hunc ex hominibus ascitum, in *Dialo-gis morituram*; nam si ille quoque umbra est vel simulacrum, habetque suos manes ut cæteri νεκροί, argumento est hominem fuisse. COLLECT.

(59) *Μικρόν*. Pro μικρόν, legendum esse μακρόν, *procerrum*, ex A. Gellii lib. 1, cap. 1, recte monet Syllb.

(60) *Σχιζάρ*. Hervetus vertit *gracilem*, vel *longis filibus*; quod *σχίζα* significet ligna *fissa, quæ solent, inquit, esse gracilia*. Vid. ejus Commentarium. Quin etiam addit Sylburgius in Indice Græco, suo *idiomate sudes appellari, qui sunt corpore procero et macro*. Sed quid hoc ad Herculem, omnium hominem robustissimum, quemque hoc loco Clemens νευρώδη vocat? Melius itaque est, quod tradit Salmasius in Tertulliani lib. *De pallio*, pag. 372 : « *Σχιζίας*, inquit, est quadrati et compacti corporis. Nam *σχίζα* est corpus ipsum, vel corporis truncus; *χορμίας* eodem appellatur; *χορμός* idem quod *σχίζα*. »

(61) *Μουσειά μέρ Ἰουσιν*. Non male fortasse legitimus *μουσειά* τεμνίζουσιν αὐταῖς. Ibidem mox A. inverso verborum ordine, mavult, ταύτας θεραπεινίδας οὔσας. STLBURG.

(62) *Μούσας*. Μούσας, Nov.

(63) *Τὴν Αἰολί*. Τῶν Αἰολ., Nov.
 (64) *Στήλας*. Omittit Nov.
 (65) *Κάλει μοι*. Hæc secutus fuisse videtur Julius Firmicus *De errore prof. relig.* pag. 24 : *Quis Amymonen, quis Menalippen, quis Chionen Hippothoenque corrupti? Nempe deus vester hæc fecisse memoratur*. Ubi legendum *Melanippen* pro *Menalippen*. Eadem mutatio faciendâ apud Theophilum Antiochen. *Ad Autolyc.* lib. 11, pag. 85. Conf. Justinus M. *Paræn. ad Græcos*, Arnobius, lib. 1v, Cyrillus adv. *Julianum* lib. vi, pag. 196.
 (66) *Τὸν διεφθαρμένον*. Τῶν διεφθαρμένων Nov. Μοχ, τὴν Ἀλόπην, τὴν Μελανίπην, τὴν Ἀλκυόνην, omisit, ut videtur, propter voces ὁμοιοστυλεύτους reddentes, negligens librarius.
 (67) *Ἀπόλλω*. Julius Firmicus, *loc. cit.* : *Ille, quem volunt veris oculis errantium hominum peccatu corrigrere, Steropen amat, Æthusam rapit, Zeuxippen stuprat, quærit Prothoen, et Arsinor adultera cupiditate blanditur. Sed ex isto corruptarum mulierum grege uno puella amatorem deum et vitavit et vicit. Daphnen enim divinans et futura prædicens, nec invenire potuit, nec stuprare. Tatianus, Orat. ad Græc.,*

vatem, et vitium. Et post omnes veniat ipse Jupiter, vestra sententia hominum pater atque deorum, qui in venerem adeo fuit effusus, ut omnes quidem appeteret, et suam in omnes expleret libidinem. Explebatur igitur mulieribus, non minus quam hircus Thmuitarum capris. Atque tua quidem, Homere, admiror poemata ✕ :

*Dixit, et caeruleis superciliis annuit Saturnius ;
Ambrosiæ autem comæ concussæ sunt regis
Capite ab immortalī, magnum autem trémefecit
[Olympum.*

Venerabilem, Homere, Jovem eslingis, et reverendum illi nutum tribuis. At si cestum semel ostenderis, mi homo, arguitur Jupiter, et ejus coma dedecore afficitur. In quantum libidinem processit ille Jupiter, qui tot noctes cum Alcmena transegit in voluptate? Intemperanti enim ne novem quidem noctes sunt longæ : sed potius tota vita breve spatium libidini esset, quo illum nobis malorum averruncatorem deum seminaret. Jovis autem filius erat Hercules, germanus certe Jovis filius, longa illa nocte procreatus : qui quidem duodecim illa certamina non nisi longo tempore absolvit, quinquaginta vero Thestii filias una nocte compressit, tot virginum adulter et sponsus eodem tempore factus : ut ipsum poetæ infelicem et nefarium non injuria appellent. Longum esset et supervacaneum omnia ejus adulteria, et puerorum supra recensere. Nam nec a pueris quidem dii vestri abstinere; quorum unus Hyllam, alius Hyacinthum, alius Pelopem, alius Chrysippum, alius Ganymeden

✕ P. 28 ED. POTTER, 21 ED. PARIS.

cap. 13 : *Laudo te nunc, o Daphne, quæ Apollinis intemperantiam vicisti, et divinationem ejus redarguisti : siquidem eventuri tibi casus ignarus, nihil arte sua fructus percipit.* Conf. idem, c. 35; Cyrillus etiam, loc. cit.; Ovid., *Metam.* 1.

(68) Πατήρ. Homeri hemistichium, quod occurrit *Iliad.* A, vers. 544, et sæpe alias.

(69) Ὁ Θμουϊτῶν τράγος. *Iliad.* Junius, cent. iii, 93. *Thmuitarum hircus* de mulieroso homine, in quem adhiunt quodammodo scorta, ad unius nutum parata. D. Clementis, *Protreptico*, loquens de Apolline, ὁ Θμουϊτῶν τράγος. Est autem, Thmuus, oppidum Ægypti, Stephano teste. Eusebius et Nicephorus Philæx meminere Thmuitarum episcopi. D. Hieronymus, in *adversus Jovinianum*, urbes aut in Ægypto ex animalium vocabulis nuncupari, Leonto, Busiris, Thmuus, quod interpretatur *hircus*. COLLECT. Ὁ Θμουϊτῶν τράγος Nov., mendose.

(70) Ἡ, καί. Ex *Iliad.* A, v. 527.

(71) Ἐλέλιξαν. A. ἐλέλιξεν, torsit. SYLBURG.

(72) Τὸν κεστόν. Intelligit cestum Junoni a Venere datum, quo sibi amorem Jovis conciliaret. Eum copiose describit Homerus, *Iliad.* E.

(73) Νύκτες αὶ ἔρρεῦ. Plerique Jovem tres noctes cum Alcmena concubuisse referunt : unde Lycophron Herculesm ex illo concubitu genitum, τριέσπερον vocat, *Cassandra* v. 53, et Justinus in *Parænesi* ; *Ternoctem Herculeam* dicit Statius *Theb.* xii. Seneca, in *Agamemnone* duas noctes refert ; quem numerum habet etiam Propertius lib. ii, Martianus Capella lib. ii, Hieronymus, *adv. Vigilantium*, etc. Arnobius novem noctes numerat, Clementem secutus, lib. iv : *Deus Hercules natus est, qui in rebus hujusmodi patris sui transiret exsuperaretque virtutes : ille noctibus vix novem unam prolem extunderet, concubinare*, etc. Item Cyrillus, *adv. Julian.* lib. vi,

A ὁ πατήρ (68) καθ' ἑμᾶς ἀνδρῶν τε θεῶν τε · δε σουτος περι τὰ ἀφροδίσια ἐξεχύθη, ὡς ἐπιθυμῆν μὲν πασῶν, ἐκπληροῦν δὲ εἰς πάσας τὴν ἐπιθυμίαν. Ἐν ἐπίπλατο γοῦν γυναικῶν, οὐχ ἤττον ἢ αἰγῶν ὁ Θμουϊτῶν τράγος (69). Καὶ σοῦ, ὦ Ὅμηρε, θεθαύμακα τὰ ποιήματα ·

Ἡ, καί (70) κινανέσιν ἐπ' ὄφρυσιν νεῦσε Κρονίων· Ἀμβρόσια δ' ἄρα χαίται ἐπεφρώσαντο ἀνακτος Κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο, μέγαν δ' ἐλέλιξαν (71) [Ὀλυμπος.

Σεμνὸν ἀνακλάττει, Ὅμηρε, τὸν Δία, καὶ νεῦμα περιάπτει αὐτῶν τετριμμένον. Ἄλλ' ἐν ἐπιδείξει μόνον, ἀνθρωπε, τὸν κεστόν (72), ἐξελέγχεται καὶ ὁ Ζεὺς, καὶ ἡ κόμη καταισχύνεται. Εἰς ὅσον διεψήλακεν ἀσελγείας ὁ Ζεὺς ἐκεῖνος, ὁ μετ' Ἀλκμήνης τισαυτάς ἔδουπαθήσας νύκτας ; Οὐδὲ γὰρ αἱ νύκτες αἱ ἑννέα (73) τῷ ἀκολάστῳ μακρὰ ἄπας δὲ ἔμπαλιν ὁ βίος ἀκρασία βραχὺς ἦν, ἵνα δὴ ἡμῖν τὸν ἀλεξίκακον σπεῖρη θεόν. Διὸς υἱὸς Ἡρακλῆς, Διὸς ὡς ἀληθῶς, ὁ ἐκ μακρᾶς γεννώμενος (74) νυκτὸς · τοὺς μὲν ἄβλους τοὺς δώδεκα, πολλῶν τάλαιπωρησάμενος χρόνῳ · τὰς δὲ πενήτηχοντα (75) Θεστίου θυγατέρας νυκτὶ διαφθεῖρας μῆ, μοιχὸς ὁμοῦ καὶ νυμφίος τοσοῦτων γεγόμενος παρθένων· οὐκ οὐκ ἀπεικόντως αἱ ποιητὰι σφέλιον (76) τοῦτον καὶ αἰσλουεργὸν ἀποκαλοῦσιν. Μακρὸν δ. ἀν εἶη, μοιχεύας αὐτοῦ παντοδαπῆς, καὶ παίδων διεγείσθαι φθοράς. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ παίδων ἀπέσχογοντο αἱ παρ' ἡμῖν θεοί· ὁ μὲν τις Ἰλλου (77), ὁ δὲ Ἰακίνθου, ὁ δὲ Πέλοπος (78), ὁ δὲ Χρυσίππου, ὁ δὲ Γανυμήδους ἐράωντες. Τοῦτους ἡμῶν αἱ γυναῖκες προσκυνούτων

p. 196 : Γεγράφω δὲ καὶ Ἀλκμήνη, μεθ' ἧς τὰς ἑννέα διατετέλεκε νύκτας ὁ καὶ ἐν τοῖς ἄγαν ἀσχοῖς χρόνον οὐκ ἔχων. *Pingatur etiam Alcmena, cum qua novem exegit noctes, etiam in extrema turpitudine satietatem non expertus.*

(74) Γεννώμενος. Legi potest etiam γενόμενος, *naus.* SYLBURG.

(75) Πεντήχοντα. Conf. Pausanias *Bæoticis* cap. 27 ; Athenæus, lib. xiii ; Arnobius, loc. cit. ; Tatian., c. 36 ; Suidas, v. Θεστιάδες, etc.

(76) Σφέλιον. Respiciet *Iliad.* E, vers. 403, quo de Hercule dicit poeta :

Σφέλιος, ὄφρυσιν ἑμῶν, δεσὺν οὐκ ὄσσε' ἀστυλα βέζων.

(77) Ἰλλου. Ἰλλου Nov. Item *Clementinorum* auctor homil. 5, cap. 15, quo de deorum amoribus agens ; Ὁ Ζεὺς, inquit, Γανυμήδους ἐρά. Ποσειδῶν Πέλοπος. Ἀπόλλων Κινύρου, Ζαχύνθου, Ἰακίνθου, Φόρβαντος, Ἰλλου, Ἀδμήτου, etc. *Jupiter Ganymedem amat, Neptunus Pelopem ; Apollo, Cinyram, Zacynthum, Hyacinthum, Phorbantem, Hylam, Admetum.* Plerique Hylam Hercules amasium faciunt.

(78) Ὁ δὲ Πέλοπος. Julius Firmicus : *Pelops in deliciis amatoris fuit, et diu prostituti pudoris damna sustinuit.* Tatianus, *contra Græc.* : Καὶ παρ' ἡμῖν δὲ ὁ Πέλοψ δέιπνον τῶν θεῶν γίνεται καὶ Ποσειδῶνος ἐρώμενος. Pindarus, O. l. i *Olymp.* : Πέλοπος, τοῦ μεγασθενῆς ἐράσσατο Ποσειδῶν. *Ælianus. Var. hist.* lib. xiii, c. 5, Chrysippum filium Pelopis rapuisse Laium tradit ; et Athenæus, lib. xiii : *Laius apud Pelopem diversatus, adamavit ejus filium Chrysippum et cum raptum imposuisset currui, aufugit.* Praxilla Sicyonia Chrysippum a Jove raptum fuisse inquit. COLLECT.— Arnobius, lib. iv. aperte Clementem compilavit : *Ille Pelopis desiderius flagrat, hic in Chrysippum suspirat ardentius, etc.*

τῶς θεοῦ· τοιοῦτους δὲ εὐχέσθων εἶναι τοὺς ἄνδρας ἅμα αὐτῶν, οὕτω αὐφρόνας, ἵνα ὡσιν ἄμοιοι τοῖς θεοῖς, εἰσα ἐξηλωκότες. Τοιοῦτους ἐθιζόντων (79) οἱ παῖδες ὡμῶν σέβειν, ἵνα καὶ ἄνδρες γενήσωνται, εἰκόνα προείας ἐναγῆ τοὺς θεοὺς παραλαμβάνοντες. Ἄλλ' αἱ μὲν ἄβρηνες αὐτοῖς τῶν θεῶν ἰσως μόνου ἄπτουσι καὶ τὰ ἀρροδίσια·

Θηλυτέρα (80) δὲ θεαὶ μὲνον αἰδοῖ οἰκοὶ ἐκάστη,

ἔστιν Ὅμηρος, αἰδοῦμεναι αἱ θεαὶ διὰ σεμνότητα Ἀρροδίτην ἰδεῖν μεμοιχευμένην. Αἱ δὲ ἀκολασταί-ωνων ἐμπαθέστερον ἐν τῇ μοιχείᾳ δεδόμεναι· Ἦως ἐπὶ Τιθωνῷ, Σελήνῃ ἐπὶ Ἐνδυμῶνι (81), Νηρηΐς ἐπὶ Δίακῳ, καὶ ἐπὶ Πηλεΐ Θέτις· ἐπὶ δὲ Ἰάσωνι Ἀμφίτηρ, καὶ ἐπὶ Ἀδώνιδι (82) Φερσέφαττα. Ἀφροδίτη δὲ, ἐπ' Ἀρεΐ κατησχυμένη, μετήλθεν ἐπὶ Κινύραν, καὶ Ἀγχισην ἔγγυεν· καὶ Φαέθοντα (83) ἐλόχα, καὶ ἑστὰ Ἀδώνιδος· ἐφιλονεῖται δὲ τῇ βοῶπιδι, καὶ ἀπολύσασθαι διὰ μῆλον (84) αἱ θεαὶ, γυμναὶ προσεῖχον τῷ ποιμένι, εἰ τις (85) αὐτῶν ὄξει καλῆ. Ἴθι δὲ (86) καὶ τὸς ἀγῶνας ἐν βραχέϊ περιουδύσωμεν, καὶ τὰς ἐπιπυμῆους ταυτασὶ πανηγύρεις καταλύσωμεν, Ἴσθμιά τε, καὶ Νέμεα, καὶ Πύθια, καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις Ὀλύμπια. Πυθοὶ μὲν οὖν ὁ δράκων ὁ Πύθιος ὀρησάσεται, καὶ τοῦ θραεὺς ἡ πανήγυρις καταγγέλλεται (87) Πύθια· Ἴσθμοὶ δὲ σκύδαλον προσέπτυσεν Ἰσθμίων ἡ θάλασσα· καὶ Μελικέρτην ὀδύρεται τὰ Ἴσθμια· Νεμεάσι δὲ ἄλλο (88) παιδίον (89) Ἀρχέμο-

✕ P. 29 ED. POTTER.

(79) *Ἐθιζόντων*. Rectius, opinor, passiva forma ἔχουσιν, *consuefiant*. SYLBURG. — Mox, γένωνται C pro γενήσονται, Nov.

(80) *Θηλυτέρα*. *Odyss.* Θ, v. 324. Cæterum pro πόνων, quod apud Homerum occurrit, et Nov. primæ Clementis edit. habent μόνων.

(81) *Ἐπὶ Ἐνδυμῶνι*. Ἐπὶ abest a vulg. edit. et Nov. Inserendam esse, perspicuum est e sequentibus. Ibidem mox pro Ἰάσωνι scribendum Ἰασῶνι ut apud Theodorum Siculum 237, 7: Ἐκ Δήμητρος καὶ Ἰασῶνας γενέσθαι παῖδα Πλούτων, et Ovidium, *Metam.* ix :

— *queritur canescere mitem lasiana Ceres.* —

SYLBURG.

(82) *Ἀδώνιδι*. Pro Ἀδώνιδι reponendum esse ἄδωνεϊ, cum aliunde liquet, tum ex p. 14, l. 23, et Athenæi loco modo citato. SYLBURG. Perinde apud Justinum M., cujus hæc sunt verba Apol. i. c. 25 : Περσεφόνη καὶ Ἀφροδίτην, τὰς διὰ τὸν Ἀδωνιν ἀπερθεύσας· *Proserpinam et Venerem, propter Adonidem in furorem actas* : Sylburg. scribere iussit : Τῆ μὲν διὰ τὸν Ἀδωνιν, τὴν δὲ διὰ τὸν Ἀιδωνέα ἀπερθεύσας· *Hanc quidem propter Adonin, illam vero propter Aidonea in furorem actam* : « Nam Venus quidem, inquit, Adonin deperit ; Proserpina vero ab Aidoneo, seu Plutone, rapta fuit. » Id quidem nimis audacter, Justinus et Clementis codicibus receptam lectionem unanimiter tuentibus. Quin etiam Adonin a Proserpina, idque apud inferos admatum fuisse referunt. Theocritus, *Idyll.* 15, v. 86 :

Ἰτριφιλατος Ἀδωνίς, ὁ κῆρ Ἀχέρουτι φιλεῖται. Ter amabilis Adonis, qui etiam apud inferos [amatur.

Ubi scholiastes, τριφιλατος, inquit, ὁ πολυφιλητος, ὡς καὶ παρ' Ὁμήρῳ Ἀσπασίη τριφιλητος· ἡ δὲ ὑπὸ τῶν ἐπιλήθην, Διὸς, Ἀφροδίτης, καὶ Περσεφόνης ἐν

(83) *Φαέθοντα*. Theodorus Canterus lib. i, cap.

A amavit. Hos deos vestræ uxores adorent, tales sibi maritos precentur, adeo temperantes, ut similes sint diis, et similia consecantur. Hos filii vestri colere assuescant, ut execrabile scortandi exemplum a diis capientes, viri evadant. **10** Sed ex diis soli forte masculi in venerem feruntur :

Femine autem deæ manebant pudore domi si.igula ,

ait Homerus, verecunde scilicet erubescences Venerem videre in adulterio deprehensam. Verum hæc libidinosius adhuc vivunt, seque dedunt adulteriis : Aurora quidem cum Tithono, Luna cum Endymione, Nereis cum Æaco, Thetis cum Pelco, Ceres ✕ cum Jasone, Proserpina cum Adonide. Venus propter Martem dedecus passa, transiit ad Cinyram, et nupsit Anchisæ, et insidias paravit Phæthonti, et Adonidem amavit. Eadem cum Junone contendit, et cum pomi gratia deæ vestes exuissent, permiserunt se pastori iudicatio, quænam esset ex eis pulchra. Age vero, certamina quoque vestra paucis obeamus, ac sepulcrales istos conventus, Isthmica, Nemea, Pythia, Olympia denique, dissipemus. Pythone quidem, Pythium draconem venerantur, serpentisque conventum nomine Pythiorum indicunt. Apud Isthmum autem, mare eiectionem ac miserabile cadaver expuit, jamque Melicertem Isthmia lamentantur. Nemeæ similiter, cum alium pusionem Ar-

49, *Var. lect.*, in hunc locum Arnobii lib. iv : *Nonne vestris cautum est litteris, post Vulcanum, Phaonem, Martem, in Anchisæ nuptias Æneadum matrem arsisse?* Hoc loco suspicabar, pro *Phaonem*, Phæonem scribendum esse ; sed in eo non acquievi ; verum, consulens exemplar Romanum, longe aliam lectionem inveni, nimirum hanc, *post Vulcanum Phaethontem* ; quæ lectio prima fronte alienissima visa est : tandem consului Clementem, ubi hæc respexi, καὶ Φαέθοντα ἐλόχα· quare hic locus Arnobii non emendationem, sed observationem requirit. Hæc ille. Athenæus tamen lib. ii sub finem : Κρατῖνος δὲ φησι, Φάωνος ἐραστῆσαν τὴν Ἀφροδίτην, ἐν καλαῖς θριδακίναϊς αὐτὸν ἀποκρυψάι· Μαρούας δὲ ἐν χλόῃ κριθῶν. *Ælianus* lib. xii, c. 18, *Var. hist.* : *Phaonem omnibus hominibus elegantia formæ præstantem Venus in lactucis abscondit*. Legendum itaque in utroque videtur *Phaonem*. COLLECT.

(84) *Μῆλον*. Mæλλον, Nov. mendose.

(85) *Εἰ τις*. Pro εἰ τις aptius forsitan ηῖς, *quænam*. SYLBURG.

(86) *Ἴθι δὲ*. Ἴθι δὲ, Joan. Etenim hunc locum de sacrorum certaminum institutione recitat Eusebius, *Præp. evangel.*, lib. ii, cap. 6. Mox, περιουδύσωμεν pro περιουδύσωμεν, Joan.

(87) *Καταγγέλλεται*. A. καταλέγεται· sed καταγγέλλεται agnoscit etiam Eusebius. SYLBURG.

(88) *Νεμεάσι δὲ ἄλλο*. Scholiastes Pindari in præfatione *Nemeorum* : Τὰ Νέμεα φασὶν ἀγεσθαι ἐπὶ Ὀφέλτῃ. Paulo post, Ὅφρις ἀνέλε τὸν παῖδα· Ἀμφιάρως δὲ τούτοις μαντεύμενος, Ἀρχέμορον αὐτὸν ἐκάλεσεν, ὅτι ἀρχὴ μόρου ἐγένετο ὁ τοῦ παιδὸς θάνατος. Sed hunc Euripeli et Creusæ, non Lycurgi et Eurylicis filium dici advertet. Cæterum necesse non fuit mutare lectionem apud Clementem, Καὶ τοῦ Πέλοπος τὰς χάρας τὰ Ὀλύμπια ὁ Φειδίου σφετερίζεται Ζεύς. COLLECT.

(89) *Παιδίον*. Πεδίον, Joan. mendose. Nam ai ei e propter soni similitudinem εὐμετάβολοι sunt.

chemorum sepelissent, hujus sepulcrale certamen Nemea nuncuparunt. Pisa quoque apud vos, o Græcorum genus universum, aurigæ Phrygii tumulus est: atque Olympia, hoc est Pelopis inferias, Phidæacus sibi Jupiter vindicat. Verisimile igitur est, mysteria vestra, sicut etiam oracula, fuisse certamina causa mortuorum instituta: et hæc quidem utraque publica facta sunt. Quæ porro Sagræ mysteria, et Alimunte Atticæ pago celebrantur, Athenis circumscripta sunt; ea vero certamina ac phalli, quæ Baccho consecrantur, pessumdederunt vitam, et sunt pene totius mundi dedecus ac probum. Bacchus enim descendendi ad inferos desiderio flagrabat, sed viam ignorabat: hanc Prosymnus quidam promittit se monstraturum, verum ✕ non sine mercede. Merces ea in se quidem parum erat honesta, attamen honesta satis Baccho. Erat autem gratia venerea, quam Bacchus postulabat. Deo igitur non repugnantem petito statim explicatur: isque jurejurando promittit, si redierit, se, quod vellet, facturum. Cum viam didicisset, abiit, rursusque rediit, nec offendit Prosymnum; erat enim mortuus. Tum vero amatori ut debitum solveret, ad monumentum ejus se confert, et muliebria patiendi desiderio flagrat. Cum ergo ficulneum excidisset ramum, instar virilis membri efformat, et ei insidens, promissum persolvit mortuo. Atque hoc facinus mystico ritu commemorant, qui Baccho phallos fere per universas Græciæ urbes erigunt. *Nam nisi Baccho pom-pam ducerent, et carmina canerent in laudem pudendorum impudentissimum, plane actum erat*, ait Heraclitus. Hic est ille Pinto, et Bacchus, cujus gratia insaniant et bacchantur, non tam, ut opinor, præ ebrietate, quam ut turpes cæremonias, quæ in memoriam libidinis primitus fuerunt instituta, de more peragant. Sunt ergo jure dii vestri tales, qui affectuum suorum servi fuere. Quin etiam servile ju-

✕ P. 30 ED. POTTER, 22 ED. PARIS.

(90) Ὁ ἐπιτάσιος. Ὁ omittit Joan. Porro ἐπιτάσιον ἀγῶνα intelligit auctor, non *funebrem* orationem, ut putavit Heivetus. Itaque paulo post: Μυστήρια, inquit, ἦσαν ἅρα οἱ ἀγῶνες ἐπὶ νεκροῖς διαβλούμενοι.

(91) Πῖσα δὲ ὑμῖν τάφος ἐστίν. Πῖσα δ' ἐστὶν ἐν ὑμῖν τάφος, Euseb., Joan.

(92) Τὰ μὲν ἐπὶ Σάγρα μυστήρια. Meursius *Eleusina* cap. 6, his verbis recitatis, ait: Lege, Τὰ μὲν ἐπὶ Ἄγρα μυστήρια. Nam τὰ μικρὰ μυστήρια Agris, ut majora Eleusine, habebantur. Siebannus, Ἄγρα καὶ Ἄγραι χωρίον, ἐνικῶς καὶ πληθυντικῶς: ἔστι δὲ καὶ τῆς Ἀττικῆς πρὸ τῆς πόλεως, ἐν ᾧ τὰ μικρὰ μυστήρια ἀποτελεῖται. Eustathius in *Iliad.* B: Ἐτι δὲ καὶ Ἄγροτέρα Ἀρτεμις, ὡς καὶ κωμικὸς θελοῖ, ἢ καὶ Ἄγραία παρὰ Πλάτωνι κατὰ Πausanίαν, ἀπὸ χωρῆς πρὸς τῷ Ἰουσσῷ, ἢ κλήσις Ἄγρα καὶ Ἄγραι: οὗ τὰ μικρὰ ἦγετο, φησὶ, μυστήρια, & ἐλέγετο τὰ ἐν Ἄγραις.

(93) Πρόσυμνος τοῦνομα. P. Leopardus lib. III, cap. 20. Omnia hæc habent Arnobius lib. V et Theodoretus in *Curatione Græc. affect.* Meminerunt etiam Hyginus, Lycophronis scholiastes, et Phavorinus in v. Ἐνόρχης, sed in nomine variant: nam quem Clemens, Arnobius et Gregorius *Prosymnum*, cumdem Theodoretus et Lycophronis interpres Πολύσυμνον vocant, Varinus Πολύσυμνον, Hyginus men-

Α ρος κεκῆδευται, καὶ τοῦ παιδίου ὁ ἐπιτάσιος (90) προσαγορεύεται Νέμεα. Πῖσα δὲ ὑμῖν τάφος ἐστίν (91), ᾧ πανέλληνες, ἠνιόχου Φρυγός· καὶ τοῦ Πέλοπος τὰς χοάς τὰ Ὀλύμπια, ὁ Φειδίου σφετερίζεται Ζεὺς. Μυστήρια ἦσαν ἅρα, ὡς εἰκοιεν, οἱ ἀγῶνες ἐπὶ νεκροῖς διαβλούμενοι, ὡσπερ καὶ τὰ λόγια, καὶ δεδημευταὶ ἄμφω. Ἀλλὰ τὰ μὲν ἐπὶ Σάγρα μυστήρια (92), καὶ τὰ ἐν Ἄλιμουσι τῆς Ἀττικῆς, Ἀθήνησι περιώρισται· αἴσχος δὲ δὴ κοσμικὸν οἱ τε ἀγῶνες καὶ οἱ φαλλοὶ οἱ Διονύσιον ἐπιτελούμενοι, κακῶς ἐπιανενημένοι τὸν βίον. Διόνυσος γὰρ κατελεῖν εἰς ἄδου γλιχόμενος, ἤγνοιε τὴν ὁδὸν· ὑπισχεῖται δ' αὐτῷ φράσειν, Πρόσυμνος τοῦνομα (93) οὐκ ἀμισθεῖ. Ὁ δὲ μισθὸς οὐ καλὸς, ἀλλὰ Διονύσιον καλὸς· καὶ ἀφροῦσιος ἦν ἡ χάρις ὁ μισθὸς, ἐν ἧτεῖτο Διόνυσος. Βουλομένη δὲ τῷ θεῷ γέγονεν ἡ αἴτησις. Καὶ δὴ ὑπισχεῖται παρέξειν αὐτῷ, εἰ ἀναξεύσοι, ὄρκω πιστωτάμενος τὴν ὑπίσχεσιν. Μαθὼν, ἀπήρην, ἐπαπῆλθεν αὐθις· οὐ καταλαμβάνει τὸν Πρόσυμνον· ἐπεθύηκε γάρ. Ἀφροῦσιος τῷ ἐραστῇ ὁ Διόνυσος, ἐπὶ τῷ μνημεῖον ὄρμη, καὶ πασχρητιᾶ. Κλάδον οὖν συκῆς, ὡς ἔτυχεν, ἐκτεμῶν, ἀνδρείου μορίου σκευάζεται τρόπον· ἐφέξεται τε τῷ κλάδῳ, τὴν ὑπίσχεσιν ἐκτελῶν τῷ νεκρῷ. Ὑπόμνημα τοῦ πάθους τούτου μυστικῶν φαλλοὶ κατὰ πόλεις ἀνίστανται Διονύσιον· *Εἰ μὴ γὰρ Διονύσιον πομπὴν ἐποιῶντο, καὶ ὕμνον ἦσμα* (94), *αἰδοῖσιν ἀναιδέστατα εἰργασται*, φησὶν Ἡράκλειτος. Οὗτος δὲ Ἄλθης καὶ Διόνυσος (95), ὅτε μαινόνται καὶ ληλαζοῦσιν οὐ διὰ τὴν μέθην τοῦ σώματος, ὡς ἐγὼ οἶμαι, τοσούτον, ὅσον διὰ τὴν ἐπονειδίστον τῆς ἀσελγείας ἱεροφαντίαν. Εἰκότως ἅρα οἱ τοῖσιδε ὑμῶν θεοὶ δοῦλοι παθῶν γεγονότες. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τῶν Εἰλώτων καλουμένων (96), τῶν παρὰ Λακεδαιμονίους, δοῦλειον ὑπεισηῆθε ζυγόν, Ἀπόλλων Ἀδμήτῳ (97) ἐν Φεραῖς, Ἡρακλῆς ἐν Σάρδεσι Ὀμφάλῃ Λαομέδοντι δ' ἐθήτευε Ποσειδῶν καὶ Ἀπόλλων, καθάπερ ἀργεῖος οἰκέτης (98), μηδὲ ἐλευθερίας δῆπουθεν δυνηθεὶς τυχεῖν

diose *Hypolipnum* vel *Hypolytmum*, Pausanias Πόλυμνον. COLLECT.— Πολύμνος est Tzetze in Lycophronis vers. 212, quo loco nos e codd. mss. Πολύσυμνον posuimus. Wouwerius et Munckerus in Hygini *Poet. Astronom.* cap. 5, Πολύσυμνον scribendum existimant.

(94) Καὶ ὕμνον ἦσμα. Scribe et distingue, καὶ ὕμνον ἦσματα αἰδοῖσιν ἀναιδέστατα, εἰργαστο ἄν. Ne interpretatio quidem nobis satisfacit. Iliiphallia intelligit, quæ recte vocat ἄσματα ἀναιδέστατα. Nam nisi illa canerentur in laudem pudendorum, plane actum erat. Hoc volebat Heraclitus. HEINSIUS.

(95) Ἄλθης καὶ Διόνυσος. Ἄλθης dicitur Bacchus, quod apud inferos agens, *inconspicius* fuerit. Nam ἄλθης exp. ἀφανής.

(96) Ἀλλὰ καὶ πρὸς τῶν Εἰλώτων καὶ. Scribe totum hunc locum, et distingue hoc modo, ἀλλὰ καὶ πρὸς τῶν Εἰλώτων τῶν παρὰ Λακεδαιμονίους δοῦλικώτεροι. Deinde, δοῦλειον ὑπεισηῆθε ζυγόν Ἀπόλλων. HEINSIUS.

(97) Ἀπόλλων Ἀδμήτῳ. De Apollinis servitute proluxe Euripides *Alcestiae*, et Plutarchus *Erotico*. De Herculis servitute apud Omphalen Diodorus Siculus, p. 165. Plutarchus in lib. *An seni capiendæ resp.* et Terentius, *Eunuclii* act. V, sc. VIII. H. SYLVAE.

(98) Καθάπερ ἀργεῖος οἰκέτης. Resp' cit veterem

παρὰ τοῦ προτέρου δεσπότου. Τότε καὶ τὰ Ἴλιου τεῖχη ἄνωδομησάτην τῷ Φρυγί. Ὀμηρος δὲ τὴν Ἀθηναίων οὐκ αἰσχύνηται παραφαίνειν λέγων τῷ Ὀδυσσεῖ, χρῆστον λύχρον ἔχουσαν ἐν χερσίν. Τὴν δὲ Ἀφροδίτην ἀνέγνωμεν, ὅσον ἀκόλαστον τι θεραπεινίδιον, παρθεῖναι φέρουσαν τῇ Ἑλένῃ τὸν δίφρον τοῦ μοιχοῦ κατὰ πρόσωπον, ὅπως αὐτὸν εἰς συνουσίαν ὑπαγάγηται. Πανύσις γάρ, πρὸς τούτους, καὶ ἄλλους παμπόλους ἀφροδίταις λατρεύσαι θεοὺς ἱστορεῖ, ὡς πῶς γράφων δέσπαισαν aliquam ancillam, sellam Helenæ apposuisse ex adversum adultero, quo eum ad coitum pelliceret. Panyasis denique, præter hos, alios quoque plures deos refert hominibus serviisse, sic scribens :

Τλῆ μὲν Δημήτηρ, τλῆ δὲ κλυτὸς Ἀμφιγυήεις,

Τλῆ δὲ Ποσειδάων, τλῆ δ' ἄργυρότοξος Ἀπόλλων

Ἄνδρ' ἑπὶ παρὰ θνητῶν θητευσέμεν (99) εἰς ἐπιπύκν. B

Τλῆ δὲ καὶ ὁ βριμόθυμος Ἄρης, ὑπὸ πατρὸς ἰνάγκης

καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις (1). Τούτοις οὖν εἰκότως ἔπεται, τοὺς ἐρωτικὸς ὁμῶν καὶ παθητικὸς τούτους θεοὺς ἀνθρωποπαθεῖς ἐκ παντὸς εἰσάγειν τρόπον. Καὶ γὰρ ἐπὶ κείνοις θνητὸς χρώς. Τεκμηριοῖ δὲ Ὀμηρος (2) μᾶλα ἀκριβῶς, Ἀφροδίτην ἐπὶ τῷ τραύματι παρεισάγων ἔξω καὶ μέγα ἰάχουσαν· αὐτὸν τε τὸν πολεμικώτατον Ἄρη ὑπὸ τοῦ Διομήδους κατὰ τοῦ κενεῶνος οὐτάς μέρων διηγούμενος. Πολέμων δὲ, καὶ τὴν Ἀθηναίων ὑπὸ Ὀρνύτου τραθῆναι λέγει· καὶ μὴ καὶ τὸν Ἀἰδωνέα ὑπὸ Ἡρακλέους τοξευθῆναι· Ὀμηρος λέγει· καὶ τὸν Ἥλειον Αὐγέα (3) Πανύσις ἱστορεῖ· ἥδη δὲ καὶ τὴν Ἥραν τὴν ζυγίαν ἱστορεῖ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ Ἡρακλέους ὁ αὐτὸς οὗτος Πανύσις ἐν Πύλῳ ἡμυθόεντι· Σωσίβιος δὲ καὶ τὸν Ἡρακλέους ὑπὸ Ἱπποκοωντιδῶν κατὰ τῆς χειρὸς οὐκ ἐπὶ τῆς λέγει. Εἰ δὲ τραύματα, καὶ αἵματα· οἱ γὰρ ἱερεῖς οἱ ποιητικοὶ εἰδεχέστεροι καὶ τῶν αἱμάτων· τῆς γὰρ αἵματος ἰχὼρ νοεῖται. Ἀνάγκη τοίνυν θεραπειᾶς καὶ τροφᾶς παρεισάγειν αὐτοῖς, ὧν εἰσιν ἰκεεῖς. Διὸ τράπεζαι, καὶ μέθαι, καὶ γέλωτες, καὶ κινουσίαι, οὐκ ἂν ἀφροδίταις χρωμένον ἀνθρώποις (4), οὐδὲ παιδοποιουμένων, οὐδὲ μὴ ὑπνωσόντων, εἰ ἀθάνατοι, καὶ ἀνευδαιεῖς, καὶ ἀγῆροι ὑπῆρχον. Μετέλαθε δὲ καὶ τραπεζῆς ἀνθρωπίνης παρὰ τὰς Διήϊοψιν, ἀπὸ ἀνθρώπου δὲ καὶ ἀθέστου, αὐτὸς ὁ Λεῖς, παρὰ Λυκάωνι (5) τῷ Ἀρχαδί ἐστιωμένους. Ἀνθρώπων γοῦν ἐνεφορεῖτο σαρκῶν, οὐχ ἐκῶν· ἔπαιον γὰρ ὁ θεὸς, ὡς ἄρα Λυκάων ὁ Ἀρχαδῆς, ὁ ἐπιπύκν αὐτοῦ, τὸν παῖδα κατασφάζας τὸν αὐτοῦ,

A gum, perinde ac Helotæ Lacedæmoniorum, subiit, Apollo quidem Pheris apud Admetum, Hercules autem Sardis apud Omphalen : Laomedonti Phrygi servivit Neptunus, itemque Apollo, inutilis scilicet servus, qui a priori domino libertatem consequi non potuit; quo tempore ab illis instaurata fuerunt Ilii mœnia. Homerus autem dicere non est veritus, Minervam Ulyssi præluxisse, aureum lychnum in manibus tenentem. Venerem vero legimus, velut impudicam aliquam ancillam, sellam Helenæ apposuisse ex adversum adultero, quo eum ad coitum pelliceret. Panyasis denique, præter hos, alios quoque plures deos refert hominibus serviisse, sic scribens :

Sustinuit quidem Ceres, sustinuit præclarus Mul-

Sustinuit Neptunus, sustinuit etiam argenteum

Mortali viro annum servire;

Sustinuit etiam ferox Mars a patre coactus;

et quæ deinceps sequuntur. Exit itaque consentaneum, ut jam vobis ostendam, hos vestros deos, qui amore languent, et animi ✕ perturbationibus vexantur, cæteris quoque omnibus quos homines pati solent, affectibus obnoxios esse : nam illis mortale corpus erat. Hoc autem manifeste indicat Homerus, cum Venerem præ vulneribus acute graviterque clamantem inducit; ipsumque Martem belli Deum, a Diomede fuisse ventre sauciatum narrat. Polemo autem refert, Minervam etiam ab Ornyto vulneratam fuisse. Quin etiam Plutonem ab Hercule sagitta ictum dicit Homerus: quod de Eleo quoque Augca tradit Panyasis : qui Junonem etiam pronubam in Pylo arenosa ab eodem Hercule vulneratam fuisse memorat. Sosibius autem refert, ipsius etiam Herculis manum ab Hippocoontis filii sauciatam fuisse. Quod si sunt vulnera, est etiam sanguis. Sanies enim poetica, quam ἰχὼρ vocant, est ipso sanguine turpior: nam putridus sanguis ἰχὼρ dicitur. Et curationes ergo, et nutrimenta, quibus indigent, necesse est inducere. Quare et mensæ eorum memorantur, et comotationes, et risus, et coitus: cum ne homines quidem venere uterentur, aut liberis operam darent, aut somno indulgerent, si essent immortales, et nullius indigi, seniique expertes. Jupiter vero ipse humanæ quidem mensæ particeps fuit apud Æthiopes, 11 inhumanæ autem et nefariæ, cum a Lycaone Arcade exciperetur. Tum enim humanis carnibus saturabatur, idque

✕ P. 54 ED. POTTER, 25 ED. PARIS.

morem, quo fideles utilesque servi post aliquod tempus libertate donabantur. Conf. Archæologiæ Græcæ lib. I. cap. 10.

(99) Θητευσέμεν. Accipiendum pro aoristo θητεύσαι, aut præsentii tempore θητευέμεν. SYLBURG.

(1) Καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Sic recte Nov. et posteriores Clementis editiones. Sed τὰ omittunt Florent. SYLBURG.

(2) Ὀμηρος. Conf. de Venere Iliad. E, vers. 545; de Platonie, v. 595; de Marte, v. 855.

(3) Τὸν Ἥλειον Αὐγέα. Τὸν Ἥλιου Αὐγέα, Solis filia Augeam, Nov. Utrumque tolerari potest; erat enim Augæas, Eleus, et Solis filius. Sed cur Augeam inter deos numeret, ratio non liquet. Legendum po-

tius τὰς Ἥλιου αὐγὰς, Solis radios. Herculem enim iratum ferunt sagittis suis Solem ipsum percussisse: Apollodoros, Bibliothec. lib. II, cap. 10: Θερμαινόμενος δὲ ὑπὸ Ἥλιου κατὰ τὴν πορείαν, τὸ τόξον ἐπὶ τὸν θεὸν ἐνέτεινε· Ubi vero in itinere Solis radiis calefieret, arcum in deum ipsum intendit. Quod ignovans scriptor aliquis in poeticiis fabulis minus versatus, τὸν Ἥλιου, vel Ἥλειον Αὐγέα substituisse videtur.

(4) Ἀνθρώποις. Rectius ἀνθρώπων. SYLBURG.— Idem deinde pro ὑπνωσόντων, legere mavult ὑπνωσόντων. Mox legendum ἀγῆροι. Hesiod. ἀθάνατοι καὶ ἀγῆροι.

(5) Λυκάωνι. Λυκάωνι, Nov. Mox, ἐνεφερεῖτο pro ἐνεφορεῖτο. Idem.

invitus : nesciebat scilicet deus, convivatorem suum A Lycaonem filium suum interfectum (cui nomen erat Nyctimo) ipsi comedendum apposuisse. Hic est præclarus ille Jupiter, fatidicus, hospitalis, supplicum præses, clemens, panomphæus, scelerum ultor; imò potius injustus, exlex, flagitiosus, impius, inhumanus, raptor, stuprator, adulter, lascivus. Verum tunc erat forte, cum talis erat, cum homo erat. Nunc autem mihi ipsæ fabulæ vestræ consensuisse videntur : Jupiter non est amplius draco, non cycnus, non aquila, non homo lascivus ; non volat deus, puerorum amore non tenetur, non dat oscula, non infert vim, etsi adhuc multæ sint pulchræ mulieres, Leda formosiores, et Semelé vegetiores ; adollescentes etiam multi, qui cum formæ pulchritudine, tum elegantia morum Phrygio bubulco præstant. Ubi vero nunc est aquila illa? ubi cycnus? ubi autem ipse ✕ Jupiter? Una cum pennis consenuit : nec enim legimus eum aut suorum amorum pœnituisse, aut temperantiam didicisse. Sed fabula hæc tandem detegitur, mortua est Leda, mortuus cycnus, mortua aquila. Quære tuum Jovem : nec vero cœlum, sed terram scrutaris. Indicabit tibi, apud quem sepul-

(Νύκτιμος ὄνομα αὐτοῦ·) παραβεῖη ὄφρον τῷ Διί. Καλός γε ὁ Ζεὺς, ὁ μαντικὸς, ὁ ξένιος, ὁ ἰκέσιος, ὁ μελιχίος, ὁ πανομφαίος, ὁ προτροπαῖος (6)· μᾶλλον δὲ ὁ ἄδικος (7), ὁ ἀθεσμος, ὁ ἄνομος, ὁ ἀνόσιος, ὁ ἀπάνθρωπος, ὁ βλαῖος, ὁ φόροεὺς, ὁ μοιχὸς, ὁ ἐρωτικός. Ἄλλὰ τότε μὲν ἦν ὅτε τοιοῦτος ἦν, ὅτε (8) δὴ ἄνθρωπος ἦν· νῦν δὲ ἤδη (9) μοι δοκοῦσι καὶ οἱ μῦθοι ἡμῖν γεγηρακέναι· δράκων ὁ Ζεὺς οὐκέτι, οὐ κύκνος ἐστίν, οὐκ ἀετὸς, οὐκ ἄνθρωπος ἐρωτικός· οὐχ ἵπταται θεὸς, οὐ παιδεραστεῖ, οὐ φιλεῖ, οὐ βιάζεται, καίτοι πολλαὶ καὶ καλά καὶ ἔτι (10) γυναῖκες, καὶ Ἀθήδαι εὐπρεπέστεραι, καὶ Σεμέλης ἀκμαιότεραι· μειράκια δὲ ὠραιότερα καὶ πολιτικώτερα τοῦ Φρυγίου βουκόλου. Ποῦ νῦν ἐκεῖνος ὁ ἀετὸς; ποῦ δαί (11) ὁ κύκνος; ποῦ δαί αὐτὸς ὁ Ζεὺς; Γεγήρακε μετὰ τοῦ πτεροῦ· οὐ γὰρ δῆπου μετανοεῖ τοῖς ἐρωτικοῖς, οὐδὲ παιδεύεται σωφρονεῖν. Γυμνοῦται δὲ ὑμῖν ὁ μῦθος, ἀπέθανεν ἡ Ἀθήδαι, ἀπέθανεν ὁ κύκνος, ἀπέθανεν ὁ ἀετὸς. Ζῆτει σου τὸν Δία· μὴ τὸν οὐρανὸν, ἀλλὰ τὴν γῆν πολυπραγμόναι. Ὁ Κρῆς σοι διηγήσεται, παρ' ᾧ καὶ τέθαπται, Καλλιμάχος (12) ἐν Ἔμμοις·

... etenim sepulcrum, o rex, tuum Cretenses fabricarunt.

Mortuus enim est Jupiter, ne commovearis, ut Leda, ut cycnus, ut aquila, ut homo amoribus deditus, ut draco. Quin etiam ipsi, qui hac prava sunt imbuti superstitione, videntur tandem suos de diis errores, quamvis inviti, et pene reluctantes, deprehendisse:

Non enim a quercu es antiqua, neque a petra, Sed hominum ex genere es.

Statim vero invenientur iidem et quercus esse, et

✕ P. 32 ED. POTTER, 24 ED. PARIS.

(6) Προτροπαῖος. Ἀποτροπαῖος scribi vult Per-

vel.; προστρόπατος, scelerum vindex, Nov. Recte. (7) Ὁ ἄδικος. Articulum ὁ, qui absuit ab exemplari, inserendum esse declarant commata sequentia. SYLBURG.

(8) Τοιοῦτος ἦν ὅτε. Hæc e Nov. propter ὅτε repetitum excidisse videntur.

(9) Νῦν δὲ ἤδη. Conf. Cyprianus, De idolorum vanitate; Tatianus, Orat., cap. 37; Theophilus, principio lib. II ad Autolyc.; Minucius Felix, pag. 217, Edit. Hackian.; Lactantius, lib. I, c. 16; Athenagoras, Legat., cap. 26.

(10) Καὶ ἔτι. Scribe ex Nov. καὶ νῦν ἔτι.

(11) Δαί. Δέ cum in hac, tum in sequenti pericope habet Nov.

(12) Καλλιμάχος. Callimachi versus hodieque exstat hymno in Jovem. Chrysostomus tamen, commentario in Epistolam ad Titum, et proverbialium illum versum,

Κρῆτες αἰὲ ψεύσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί,

et hos Callimachi, Epimenidi Cretensi tribuit: sic enim ibi, Ἐπιμενίδης οὖν ἐστίν ὁ εἰρηκὼς, Κρῆς καὶ αὐτὸς ὢν. Ἐχει δὲ οὕτως· Οἱ Κρῆτες τάφον ἔχουσι τῷ Διὶ, ἐπιγραφόντα τοῦτο· ἘΝΤΑΥΘΑ ΖΑΝ ΚΕΙΤΑΙ ὉΝ ΔΙΑ ΚΙΚΑΗΣΚΟΥΣΙ. Διὰ ταύτην οὖν τὴν ἐπιγραφὴν ὁ ποιητὴς ψεύστας τοὺς Κρῆτας κωμωδῶν, πρῶτων, πάλιν ἐπάγει, ἀβέβω μᾶλλον τὴν κωμωδίαν·

... καὶ γὰρ τάφον, ὡ ἄνα, σεῖο Κρῆτες ἐτεκτίησαντο.

Τέθνηκε γὰρ ὁ Ζεὺς, μὴ δυσφῶρει, ὡς Ἀθήδαι, ὡς κύκνος, ὡς ἀετὸς, ὡς ἄνθρωπος ἐρωτικός, ὡς δράκων. Ἦδη δὲ καὶ αὐτοὶ φαίνονται οἱ δεισιδαίμονες, ἄκοντες μὲν, ὅμως δ' οὖν συνιέντες τὴν πλάνην, τὴν περὶ τοὺς θεοὺς·

Οὐ γὰρ ἀπὸ δρυὸς (13) ἐσσι (14) παλαιφάτου, [οὐδ' ἀπὸ πέτρης, Ἄλλ' ἀνδρῶν γένος ἐσσι.]

Μικρὸν δὲ ὕστερον καὶ δρυὲς ὄντες εὐρεθίσονται, καὶ

... καὶ γὰρ τάφον, ὡ ἄνα, σεῖο... Κρῆτες ἐτεκτίησαντο· σὺ δ' οὐ θάνεις· ἐσσι γὰρ [αἰε].

Aut memoria igitur Chrysostomum fefellit, aut duci li poetæ idem scripserunt; quod ab aliis quoque factum docet Clemens infra in Strom. vi haud procul ab initio. H. SYLBURG.

(13) Οὐ γὰρ ἀπὸ δρυὸς. Versus est Odys. T, v 163:

Ἄλλὰ καὶ ὡς μοι εἰπέ τεδὸν γένος, ἀπέθην ἐσσι, ὁ γὰρ ἀπὸ δρυὸς ἐσσι παλαιφάτου...

Alia lectio παλαιφάτου. Verba sunt Penelopes a Ulysses. Reperitur et similis sententia Iliad. X estque proverbium, quod magnus ille Chiliasta, chi I, c. 8, 17, inde ductum ait, quod antiquitus cavis quercubus habitarent homines, atque inde na fingebantur; ideo et creditum est a Deucalione projectis e saxis natum mortaliū genus. Alio ite loco sibi ipsi non constat, et pejorem rationem reddit, chil. III, c. 7, 76. At Eustathius: Ὅτε νομάδα βεῖλλον οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὀρεινόμουν, καὶ δρυῶν κλίθων κοιλότησιν ἐπίστεινον, τὰ νεογνὰ ἐκτιθέμεν διὰ πενίαν τὰ φίλατα. Ὅθεν καὶ φήμη διεσπάρη τῶν εὐρισκόντων τὰ ἐκθετα βρέφη, ὡς ἄρα ἐκ δρυὸς καὶ λίθων γεννῶνται ἄνθρωποι. Usurpatur proverbium in eos, qui non carent genealogia, vel agrestibus non sunt moribus, ut a Sexto Empirico subnem operis contra Mathematicos, et 458. 40. C.

(14) Ἐσσι. Est hic, et in sequenti v. habet N

ἀέτραι. Ἀγαμέμνονα (15) γοῦν τινα Δία ἐν Σπάρτῃ
 ἔμαθαι Στάφυλος ἱστορεῖ· Φανοκλῆς (16) δὲ ἐν
 Ἐρωσιν τοῖς Καλοῖς, Ἀγαμέμνονα τὸν Ἑλλήνων
 βασιλέα, Ἀργύννου (17) νεῶν Ἀφροδίτης ἱστασθαι,
 ἐν Ἀργήνῳ τῷ ἐρωμένῳ. Ἀρτεμιν δὲ Ἀρκάδος,
 ἀπηγομένην καλουμένην, προτρέπονται (18), ὡς
 ἔστι Καλλίμαχος ἐν Αἰτιοῖς· καὶ Κονδυλίτις ἐν Μη-
 τῶν ἐτέρα τετίμηται Ἀρτεμις. Ἔστι δὲ καὶ Πο-
 διάδας Ἑλλῆς Ἀρτέμιδος ἐν τῇ Λακωνικῇ ἱερὸν, ὡς
 ἔστι Σωσίβιος. Πολέμων δὲ κεχρησμένος Ἀπόλλωνος
 ἄνδρα ἐγαλα· καὶ ὀφθαλμοῦ πάλιν Ἀπόλλωνος ἄλλο
 ἐν Ἠλίδι τιμώμενον. Ἐνταῦθα Ἀπομυῶν Διὶ θύου-
 σιν Ἠλείοι· Ῥωμαῖοι δὲ, Ἀπομυῶν Ἡρακλεῖ (19),
 καὶ Πυρετῇ δὲ καὶ Φόβῳ (20) θύουσιν· οὓς καὶ αὐ-
 τὸς μετὰ τῶν ἀμφὶ τὸν Ἡρακλέα ἐγγράφοντες· Ἐῷ
 ἔσθ' Ἀργεῖους, οἳ Ἀφροδίτῃν τυμβωρῶν ἠρσηκεύου-
 σιν· Ἀργεῖοι καὶ Λάκωνες (21) καὶ Χελύτιδα δὲ
 Ἀρτεμιν Σπαρτιᾶται ἀέθουσιν· ἐπεὶ τὸ βήττειν (22)
 γὰρ περὶ καλοῦσιν. Οἶετι πόθεν παραγέγραπται
 καὶ (23) ταῦτα· Κομίζεται τὰ ὑφ' ἡμῶν παρατιθέ-
 μενα· οὐδὲ τοὺς σοὺς γνωρίζειν ἔοικας συγγραφεῖς,
 ὡς ἐγὼ μάρτυρας ἐπὶ τὴν σὴν ἀπιστίαν καλῶ-
 ῖσθαι χλεύης (24), ὧ δέλιαιοι, τὸν πάντα ἡμῶν ἀβίω-
 τον ὄντως βίον ἐμπεπληκότας. Οὐχὶ μὲν τοὶ Ζεὺς
 μισακρὸς ἐν Ἀργεῖ, τιμωρὸς δὲ ἄλλος ἐν Κύπρῳ τε-

A *petrae*. Jovem enim quendam Agamemnonem Sparte
 coli refert Staphylus. Phanoocles autem in libro,
 quem *Amores*, seu *Pulchros*, inscripsit, memora
 Agamemnonem Græcorum regem templum Argynna
 Veneris, in memoriam amasii sui Argynni, condi-
 disse. Callimachus in libro *Atltwv*, seu *Causarum*,
 dicit Arcadas divinos honores tribuere Dianæ Ἀπαγ-
 χομένην, seu *quæ se strangulavit*. Colitur etiam Me-
 thymnæ alia Diana Condylitis. Est quoque Podagræ
 alterius Dianæ templum in Laconica, ut refert So-
 sibius. Polemo autem *himtis* Apollinis unum, et
ropinonis rursus Apollinis alterum ✕ quod in Elidæ
 colitur, simulacrum memorat: quin etiam iidem
 Elei Jovi muscarum depulsori, quemadmodum Ro-
 mani Herculi muscarum depulsori, itemque Febri
 B et Pavori, quos ejus inter comites referunt, sacra
 faciunt. Mitto autem Argivos, qui Venerem τυμβω-
 ρῶν, seu *quæ sepulcra effodit*, colunt. Sicut etiam
 Spartani Dianam Chelytida, quoniam tussire ab eis
 dicitur χελύττειν, venerantur. An tu vero, unde
 hæc citata fuerunt, intelligis? Ego certe quæ a vo-
 bis metipsis afferri in medium solent, apposui tibi;
 tu vero ne tuos quidem scriptores, quos ad ar-
 guendam tuam incredulitatem testes advoco, agnos-
 cere videris. O miseri, qui totam vitam vestram,

(15) Ἀγαμέμνονα. Agamemnonem Jovem a Spar-
 tianis coli refert Athenagoras principio *Legal*. Apud
 Theophron., v. 1123, Cassandra de Agamemnone :

Ἐμφὲ δὲ ἀνοήτως, δμῶιδος νύμφης ἀναξ,
 Ζεὺς Σπαρτιάταις αἰμύλοισι κληθήσεται.

*Mus autem maritus, captivæ dominus sponsæ,
 Jupiter a Spartanis fallacibus vocabitur.*

τες, προσκυνούντες. Eidem vero προτρέπεσθαι est
 παρακαλεῖν. Quorum illud prius huic loco convenit.

(19) Ἐν Ἠλίδι . . . Ἡρακλεῖ. Ἐν Ἠλίῳ (sed
 Ἠλίδι supra id scriptum est) τιμώμενον· ἐνταῦθα
 C Ἀπομυῶν Ἡρακλεῖ, Nov. omissis scilicet intermediis
 vocibus a parum diligenti scriptore propter Ἀπο-
 μυῶν repetitum.

(20) Πυρετῇ δὲ καὶ Φόβῳ. Πυρετῶ, Nov. Sed ve-
 risimile est Clementem Πυρετῆν scripsisse, quod
 Romanis *Febbris* femina sit. Lactantius, lib. 1, cap.
 20: *Pavorem, Palloremque Tullus Hostilius figura-
 vit, et coluit*. Paulo post: *Mala sua pro diis habent,
 ut Romani Rubiginem, ac Febrem*. Minutius Octavio,
*Pavorem Hostilius atque Pallorem. Mox a nescio
 quo Febris dedicatu*. Ἄλιανον Πυρετόν appellat, Græ-
 corum idioma secutus, qui Πυρετῆν dicere non so-
 lent; *Var. hist.*, lib. xii, cap. 11: Ῥωμαῖοι ὑπὸ τῷ
 λόφῳ τῷ Παλλαντίῳ, Πυρετοῦ καὶ νεῶν καὶ θωμῶν
 ἰδρύσαντο· *Romani sub Palatio colle Febris et tem-
 plum et aram ædificaverunt*. Conf. Cicero, *De legib.*,
 lib. ii; Plautus, *Asin.* ii, 2, 2; Livius, lib. i, c. 27;
 Valerius Maximus, lib. ii, c. 5; Plinius, lib. ii, c.
 7; Augustinus, *De civit. Dei*, pluribus locis, etc.

(21) Ἀργεῖοι καὶ Λάκωνες. Commation hoc e
 margine in contextum irrepssisse videtur; eoque
 sublato melius constat et structura, et sententia.
 SYLBURG.

(22) Βήττειν. Hesychius, Χελούειν, βήσσειν· καὶ
 χελούσσειν ὁμοίως.

(23) Οἶετι πόθεν παραγέγραπται σοι, etc. Vetus
 lectio erat, Οἶετι πόθεν παραγέγραπται ταῦτά σοι κο-
 μίζεσθαι, τὰ ὑφ' ἡμῶν παρατιθέμενα. Quam sic cor-
 rexerit Heinsius: Πόθεν οἶετι παραγέγραπται ταῦτά
 σοι; κομίζεται τὰ ὑφ' ἡμῶν· *Unde putat*, inquit,
*hæc deprompta esse? Vestris, o miseri et cæci, armis
 pugnamus. Vestri scriptores ista suppeditarunt nobis.*

(24) Καλῶ· ἀθέου χλῆ. Hunc locum sic distincti.
 Antea scriptum erat, καλῶ, ἀθέου χλεύης. Ὁ δέλι-
 λαιοι, τὸν πάντα ἡμῶν ἀβίωτον ὄντως βίον ἐμπεπλη-
 κότας. Arcerius et Sylburgius, inverso verborum
 ordine, sic scribunt, καλῶ· ὧ δέλιαιοι, τὸν πάντα
 ἡμῶν ἀβίωτον βίον ἀθέου χλεύης ἐμπεπ. Sed ea
 transpositione opus esse non videtur.

Conf. ejusdem poematis vers. 355, et utroque loco
 adnotata. Porro Staphylus meminuit Athenæus lib. ii;
 Papius, *Nat. hist.*, lib. v, cap. 31; Sextus Empiri-
 cus, *Adv. mathem.* lib. i, cap. 2; Scholiastes in
Dionisii Argon., lib. i et iv; Harpocration, Homeri
 scholiastes, etc. Quæ adnotavi propter Hervetum,
 qui de Staphylo vel Agamemnone Jove se quidquam
 esse negat.

(16) Φανοκλῆς. Hunc locum emendarunt P. Leo-
 poldus, lib. iv, cap. 4, et Giraldus ab Herveto ci-
 tatus; sed in eo differunt, quod ille legat ἐν Ἐρω-
 σιν τῷ Καλοῖς, in *Cupidinibus vel Formosis*, et Ἀρ-
 τεμίδος νεῶν Ἀφροδίτης, *templum Veneris Argynni*.
 Profert etiam locum Stephani de Urbibus, ex
 quo liquet hunc Argynnum filium fuisse Pisidiæ
 Arcæonis filiz, Athamantis neptis filii Sisyphi. At A.
 in Ἐρωσιν, manvult Ἡρωσιν. SYLBURG., COLLECT —
 καλῆς; δὲ ἐν Ἐρωσιν τοῖς καλοῖς Ἀγαμέμνονα, Nov.
 adnotasse: siquidem ipse Clemens veram lectionem
 adnotasse, Φανοκλῆς δὲ ἐν Ἐρωσιν ἢ Καλοῖς, *Sitom.*
 v. p. 627, quo loco hunc Phanooclis librum iterum
 citavit.

(17) Ἀργύννου. Mox Ἀργήνῳ sed ibi Ἀργύνῳ
 legitur Nov. Sunt, qui utrobique malint Ἀργύννους per
 quod nomine insula quædam legitur, et tria pro-
 nomina: significat autem Ἀργέννους, Æolica forma,
 quod ἄργεννός, *albus, candidus*. Hesychius, ἄρ-
 γέννη, λευκράσις, λευκάσις. Ἀργύννον, Agamemno-
 nem amasium; et Ἀργυννίδα Ἀφροδίτῃν agnoscit
 Stephanus: sed addit, eamdem Ἀργεννίδα dici,
 a Aristophane vero Ἀργεννίδα per diphthongum.

(18) Προτρέπονται. Scribe ex Nov. προστρέπον-
 ται, ut his superius προστροπαίους pro προτρο-
 παῖς. Hesychius, προστρέπόμενοι, ἀέθοντες, τιμῶν-

minime quidem vitalem, tam nefariis ludibriis implevistis! Nonne Argis Jupiter *calvus*, alter vero *ultoris* nomine in Cypro colitur? Nonne Veneri *Peribasiae* Argivi, *Meretrici* Athenienses, et *pulchris ctunibus praedita* Syracusii, quam Nicander καλλιγλουτον alicubi vocavit, sacra faciunt? Taceo nunc Bacchum χοιροφάλην, seu qui naturam muliebrem contractat. Eum venerantur Sicyonii, praeficiuntque mulierum pudendis; turpitudinis praesidem, et omnis pro:erviae patronum, summa religione colentes. Atque tales quidem sunt ipsis dii: tales autem sunt ipsi quoque, qui in divina religione ludunt, aut potius sibi illudunt, et gravissimas contumelias intorquent. Quanto melius Aegyptii, qui vicatim et per urbes bruta animalia coluerunt, quam Graeci, qui hujuscemodi deos adorant! Sint enim illa feræ: at non sunt a-lulterio, non illicitis libidinibus dedita; nec ex illis vel unum alias voluptates, quam quas natura indulsit, consecratur. Illi autem quales sint. quid opus est dicere, cum jam eos satis arguerimus? Porro autem Aegyptii, quorum nunc feci mentionem, distracti sunt in varios ❧ culius et religiones. Ex his enim Syenitæ colunt piscem phagrum: qui Elephantinam habitant, alium piscem, nomine mæoten: Oxyrinchitæ similiter, piscem, qui ab eorum regione nomen habet. Hera cleopolitæ præterea, ichneumonem; Saitæ autem, et Thebani, ovem; lupum, Lycopolitani; canem, Cynopolitani; Apin, Memphitani; hircum, Mendesii. Vos autem, qui estis Aegyptiis omnino melio-

❧ P. 34 ED. POTTER, 25 ED. PARIS.

(25) *Τετιμησθον. Honorati sunt*, pro τετιμησθων. Sic enim postulat grammatica regula: et ejusmodi anomalia notata etiam supra. SYLBERG.

(26) *Ὀὐχὶ δὲ Ἀφροδίτη περιβασίη. P. Leopardus*, lib. viii, cap. 25. Veneris περιβασίας meminereunt Clementis Alex. et Hesychius, Περιβασὶς, Ἀφροδίτην. Scholia in Clementem ἀρχιμοσῶν interpretantur. Haec ille. — Ipsum quoque verbum ἐμβαίνειν referunt ad turpia viri docili, exponentes illud ἐμβασιχοῦντος uspiam: Περιβασὶς autem decuratum forte est ex Περιβασίη, ut Persæ ex Περσεφόνη, Συρακῶν ex Συρακουσα, Tarentino idiomate. Caterum spurcum illud Dionysii epithetum, quod paulo post affert, παρὰ τὸ ψάλλειν, ἢ κίπτειν, ἢ τῶλλειν, deducit Aeschylī Scholiastes in Persas sub finem Traged. COLLECT. — Περιβασίη forsau a promiscua obambulatione, ut τὴ πάνδημος. Atioqui et Ηραιβασίη legi posset: ut quæ connubii leges sepe transiliat. Hervetus Ἐπιβασίη cur maluerit, nescio. Quibusdam Περιβασὶς dicitur παρὰ τὸ περιβήναι, a divaricandis cruribus, hinc divaricatrix. Suidæ, Περιβασίς est ἐποχούμενος.

(27) *Καλλιπύγη*. Scriptum erat καλλιπύργω, sed καλλιπύγη legendum declarat synonymum epitheton καλλιγλουτος. Item ἐστυγίαν affectare dicuntur femine in Alexis quoddam loco infra. Monuit de eodem errore Brodæus quoque *Miscell.* lib. i, cap. 19, ex Athenæi lib. xii. SYLBERG.

(28) *Ἀέγειρ ἔτι*. Post ἔτι distingue, non ante. Id.

(29) *Συρηῖται*. Pro Ἐδρηῖται, quod prius exstabat, Ortelius et Canterus Συρηῖται legendum esse docuerunt ex Aeliano et Plutarcho. SYLBERG. — Evenitas non facilius opinor, reperias, quam Osirim Aegyptii: quamobrem hic fortean legendum non Ἐδρηῖται, sed Συρηῖται, Syenitæ. Facilius enim mutatur Συ in Εἰ. Aelianus, lib. x *De animalib.*, cap. 19: Τὸς ἰχθῦς τὸς φαγρὸς Συρηῖται: μὲν Αἰγυπτίων

τίμησθον (25); Οὐχὶ δὲ Ἀφροδίτη Περιβασίη (26) μὲν Ἀργεῖοι, Ἐταίρα δὲ Ἀθηναῖοι, καὶ Καλλιπύγη (27) θύουσιν Συρακούσιοι; ἦν Νίκανδρος ὁ ποιητῆς καλλιγλουτόν που κέκληκεν. Διόνυσον δὲ ἤδη σιωπῶ τὸν χοιροφάλην· Σικυώνιοι τοῦτον προσκυνούσιν, ἐπὶ τῶν γυναικείων τάξαντες τὸν Διόνυσον μορίων, ἔφροον αἰσχους, καὶ τῆς ὕδρευς σεβάζοντες ἀρχηγόν. Τοιοῖδε μὲν αὐτοῖς οἱ θεοί· τοιοῖδε καὶ αὐτοὶ παίζοντες ἐνθεοῖς, μᾶλλον δὲ ἐμπαίζοντες καὶ ἐνυθρίζοντές σφισιν αὐτοῖς. Καὶ πάσῳ βελτίους Αἰγύπτιοι, κωμηθῶν καὶ κατὰ πόλεις τὰ ἀλογα τῶν ζῶων ἐκτετιμηκότες, ἤπερ Ἕλληνας, τοιοῦτος προσκυνούντες θεοῦς! Τὰ μὲν γὰρ, εἰ καὶ θηρία, ἀλλ' οὐ μοιχικά, ἀλλ' οὐ μάλα, παρὰ φύσιν δὲ θηρεύει τῆσθην οὐδὲ ἔν. Οἱ δὲ ὅποιοι, τί καὶ γρῆ λέγειν ἔτι (28), ἀποχρώντως αὐτῶν διεληλεγμένον; Ἄλλ' οὖν γε Αἰγύπτιοι, ὧν νῦν δὴ ἐμνήσθην, κατὰ τὰς Θρησκείας τὰς σφῶν ἐσκέδανται· σέβουσι δὲ αὐτῶν Συρηῖται (29), φαγρὸν τὸν ἰχθῦν· μαυώτην δὲ, ὅς ἄλλος (30) οὗτος ἰχθῦς, οἱ τὴν Ἐλεφαντίνην οἰκοῦντες· Ὀξυρινχίται τὴν φερρόνυμον τῆς χώρας αὐτῶν ὁμοίως ἰχθῦν· ἔτι γε μὴν Ἡρακλεοπολίται ἰχνεύμονα· Σαῖται δὲ καὶ Θηβαῖοι πρόβατον· Λυκοπολίται δὲ λύκον· Κυνοπολίται δὲ κύνα· τὴν Ἄπιν (31) Μεμφίται· Μενόδησοι τὸν τράγον· ὑμεῖς δὲ, οἱ πάντ' ἀμείνους Αἰγυπτίων, (ὄκνω δὲ εἰπεῖν γέριος) οἱ τοὺς Αἰγυπτίους ὀσμύραι γελῶντες (32), οὐ παύσεσθε, ὅποιοι τινες καὶ περὶ τὰ ἀλογα ζῶα; θεσσαλοὶ μὲν ὑμῶν τοὺς πελαργούς τετιμηχασί διὰ τὴν συνθήσειαν· Θηβαῖοι δὲ (33) τὰς γαλάς, διὰ τὴν Ἡρακλέους γένεσιν. Τί δὲ οὐ πᾶ-

ισερὸς νομίζουσιν· οἱ δὲ οἰκοῦντες τὴν Ἐλεφαντίνην χιλουμένην τοὺς μαυώτας. Deinde causam addit, quod pisces isti accessum inundantis Nili suo adventu praenuntiant. Idem scribit Plutarchus, *De Iside et Osiride*, agens de Oxyrinchitis: Σεβόμενοι γὰρ τὸν ὀξυρινχίτην ἰχθῦν, δεδίασι μήποτε τὸ ἀγκιστρῶν καθαρόν· ἐστὶν ὀξυρινχίτην περιπεσόντος αὐτῷ, Συρηῖται δὲ φαγρῶν. Hinc ipsum Strabo φαγρῶριον appellat et φαγρὸν, unde Phagroriopolis, lib. xvii, in Arabici sinus recessu. Ibidem meminit et insula Elephantinae in Nilo; et Plinius, lib. xvi, c. 21, et circa Memphiam Aegypti, et in Elephantina Thebaidis nulli arbori decidant folia, ne vitibus quidem. Athenæus, lib. vii, mæotas numerat inter Nili pisces. COLLECT.

(30) Ὅς ἄλλος. Ὅς redundat.

(31) *Τὸν Ἄπιν*. Conf. Stron. i, p. 322, 325; Herodotus, lib. ii, cap. 65 et seq., Diodorus Siculus, lib. ii. Auctor *Constit. apost.*, lib. v, cap. 12: Ὅς παρ' Αἰγυπτίους τὸν Ἄπιν, καὶ τὸν Μενόδησον τράγον· Ἐν ἄπιδ Αἰγυπτίους Ἄπιν, καὶ hircum Mendesium. *Recognit.* Clementis, lib. v, cap. 20, de Aegyptiis ait, *Alii eorum bovem, qui Apis dicitur, colendum tradidere, alii hircum, alii cattas; nonnulli ibin; quidam serpentem; piscem quoque*, etc. Eadem fere habes *Clementinorum* homil. 10, cap. 16. De hircu Mendesium conf. Herodotus, lib. ii, cap. 46.

(32) *Τὸς Αἰγυπτίους . . . γελῶντες*. Simili ratione utitur Petrus in *Recognit.*, lib. v, cap. 21, et *Clementin.* hom. 10, cap. 17.

(33) *Θηβαῖοι δὲ*. Aelianus, lib. xii, cap. 5, *De animalibus*: Καὶ Θηβαῖοι δὲ σέβουσιν Ἕλληνας ὄντες, ὅς ἀκούω, γαλήν. *Thebani, quancquam Greci, mustelam religiose venerantur*; quia nimirum nutrix Herculis fuit, aut quod cum Hercule Alemena parturiet, et parere non posset, ea praetercurrens partendi vincula dissolvit. Ibidem etiam mures idein

ιν (34) Θετταλοὶ μύρμηκας ἰστοροῦνται σέβειν, ἐπεὶ ἄν διὰ μεμαθήκασιν ὁμοιωθέντα μύρμηκι. τῇ Κλή-
 τωρος θυγατρὶ (35) Εὐρυμεδοῦση μιγῆναι, καὶ Μυρ-
 μηόνα γενῆσαι; Πολέμων δὲ τοὺς ἀμφὶ τὴν Τρωά-
 εα κατοικοῦντας ἱστορεῖ τοὺς ἐπιχωρίους μῦς, οὓς
 σμίνθος καλοῦσι (36), θρησκειῖν, ὅτι πᾶς νευράς
 τῶν πολεμίων διέτρωγον τῶν. τῶν καὶ Σμίνθιον
 Ἀπόλλωνα ἀπὸ τῶν μυῶν ἐκείνων ἐπεφύμισαν. Ἡρα-
 κλείδης δὲ ἐν *Κτίσεσιν ἱερῶν περὶ τὴν Ἀκαρνανίαν*
 γράβειν, ἐνθα τὸ Ἄκτιον ἐστὶν ἀκρωτήριον, καὶ τοῦ
 Ἀπόλλωνος τοῦ Ἄκτιος τὸ ἱερὸν, ταῖς μυαίαις προ-
 θέσται βοῦν. Οὐδὲ μὴν Σαμίων ἐκλήσομαι (37)·
 πρῶτον, ὡς φησὶν Εὐφορίων, σέβουσιν Σάμιοι· οὐδέ
 γε τῶν τὴν Φοινικὴν (38) Σύρων κατοικούντων, ὧν
 οἱ μὲν τὰς περιστεράς, οἱ δὲ τοὺς ἰγθῦς οὕτω σέβουσι
 περιτῶς, ὡς Ἡλείοι τῶν Δία. Εἶεν δὲ, ἐπειδὴ οὐ
 θεῶ, οὓς θρησκειῖτε, ἀσῶις (39) ἐπισκέψασθαι μοι
 ἄκτι, εἰ ἐν τῷσι εἶεν δαίμονες, δευτέρᾳ ταύτῃ, ὡς
 ἡμεῖς φαστε, ἐγκαταλεγόμενοι τάξει. Εἰ γὰρ οὖν δαί-
 μονες λίγχοι (40) τε καὶ μισροὶ, ἐστὶ μὲν ἐφευρεῖν
 καὶ ἀναφανδὸν οὕτω κατὰ πόλεις δαίμονας ἐπιχω-
 ρίους, τιμὴν ἐπιδρεπομένους· παρὰ Κυθνίοις μὲν
 Ἐρμῶν (41)· παρὰ Τηγίοις Καλλισταγόραν· παρὰ

¶ P. 55 ED. POTTER, 26 ED. PARIS.

adorari tradit ab iis, qui Troadis Hamaxitum incolunt, unde Apollinem *Sminthium* appellant; tum vero in arde *Sminthii* cicures alii mures, σμίνθος enim illis murem significat. Addit deinde fabulam de muribus ab Apolline expulsiis, et alteram quam hic innuit Clementis: Cretenses ad coloniam domo missi rogarunt, ut quempiam ad habitandum aptum locum ostenderet. Respondit ille, ubi γηγενεῖς, id est terra genis, bellum eis inferrent, ibi considerandum. Ita eos ad Hamaxitum profectos, castra posuisse: tum incredibilem murium multitudinem erupisse, et clypeorum lora derosisse, et arcuum nervos exedisse; ex quo conjecturam duxerunt, illos esse terrigenas; proinde hunc locum excoluisse, atque Apollini *Sminthio* templum excitasse. Eandem fabulam narrat Strabo, lib. xiii *De Eury-medusa*; Arnobius, lib. iv: *Nunquid a nobis aliquando conscripseris est, modo in aurum versus, modo in Satyrum ludicrum, in draconem, in alitem, et, quod omnia genera contumeliarum transiliat, in formiculam parvulam, ut Clitoris videlicet filiam Myrmidonis redderet apud Thessalos matrem?* COLLECT. Conf. Ovid., *Metamorph.*, lib. ix, fab. 10.

(34) *Τὶ δὲ, οὐ π.* Hanc lectionem exhibuit primus Heinsius, et post eum reliquæ Clementis editiones. Velus lectio erat, *Τὶ δὲ πάλιν Θετταλοὶ μύρμηκας ἰστοροῦνται σέβειν*; quam quidam exhibent Flor. et Sylburg. Nec opus erat ea verba mutare, modo sic distinguantur, ut sit apud Nov. *Τὶ δὲ πάλιν οἱ Θετταλοὶ; μύρμηκας ἰστοροῦνται σέβειν, ἐπεὶ τῶν Δία, etc.* Quid autem rursus *Thessali?* formicas referantur colere, quia *Jovem*, etc.

(35) *τῇ Κλήτρωσιν θυγ.* *Εὐρυμεδοῦση.* *Clitoris filiam* dixit Arnobius. At *Recognit.*, lib. x, c. 22, refertur Jupiter corrupisse *Eurymedusam Acheloi, matris in formicam; ex qua nascitur Myrmidon.* *Acheloi filiam* dicunt *Clementina*.

(36) *Καλοῦσι.* Post *καλοῦσι* recte cum A inserimus *σέβεισθαι, θρησκειῖν*, vel simile quid. SYLBURG. (37) *Οὐδὲ μὴν Σαμίων ἐκλήσομαι.* *Aelianus*, lib. xii, cap. 40: *Τιμῶσι δὲ ἄρα Δελφοὶ μὲν λύκον, Σάμοι δὲ πρῶτον. Lupum Delphi colunt, Samii ovem venerantur.* Deinde causam addit, quod *Samis furto sublatum aurum ovis invenit.* Ideo *Mandrobulus* *Juno*ni ovem consecravit, ut *Aristoteles* tra-

res (vereor ne sit potius dicendum peiores), qui *Aegyptios* quotidie ludibrio habetis, quales estis in bruta animalia? Ex vobis enim *Thessali* ciconias coluerunt, quod id esset more majorum receptum. *Thebani* autem mustelas adorant, quod olim *mustela* nascentem *Herculem* adjuverit. Quid? *Nonne Thessali* dicuntur *divinum cultum formicis* tribuere, quod ex *fabulis* didicerint, *Jovem* sumpta formicæ forma, cum *Eurymedusa*, *Cletoris* filia, congressum, *Myrmedonem* genuisse? *Polemo* autem refert, eos, qui *Troadem* habitat, *mures* indigeant, quos *σμίνθος* vocant, venerari, quod arcuum hostilium nervos arrosent; exindeque *Apollini Sminthii* nomen imposuisse. *Heraclides* etiam in libro *De ædificationibus templorum in Acarnania* scribit, in *Actio* promontorio, ubi *Actii Apollinis* fanum est, ante cætera sacra bovem immolari muscis. Nec vero *Samiorum* obliviscar, a 12 quibus, prout tradit *Euphorion*, ovis colitur: ut nec eorum, qui *Phœniciam* *Syrorum* incolunt, quorum alii quidem *columbas*, alii vero *pisces* haud minus impense colunt, quam *Elei* *Jovem*. Age vero, cum sit satis ostensum, non esse deos, quos colitis; an

dit. Idem, lib. xi, cap. 8: *In Leucade promontorium est excelsum et sacrum, in eo Apollinis Actii fanum; ejus honori dedicatum tempus festum cum instat, in quo saltando etiam certant, bovem muscis mactant: cujus illæ sanguine saturatæ recedunt, veluti munera ad id faciendum persuasæ.* *Euphorionem* citat etiam idem lib. xvii, cap. 28, et *Athenæus* multis in locis. COLLECT.

(38) *Οὐδὲ γε τῶν τὴν Φοινικ.* P. *Victorius*, lib. xii, cap. 15. *Tibullus* in quadam elegia superstitionis *Syrorum* meminit, qui *columbas* consecrabant, timebantque violare, ita canens:

Quid referam, ut volitet crebras intacta per urbes
 Alba Palæstino sancta columba Syro?

Alii legunt suo. Id quoque memoriæ prodidit *Xenophon*, in *Expedit. Cyri*; narrat enim copias illas venisse ad fluvium *Chalum*, plenum magnorum piscium ac mansuetorum, quos *Syri* deos putarent, nec sinerent violari; quod etiam tribuebant *columbis*. *Cicero*, in *De nat. deorum*: *Piscem Syri venerantur.* *Poiphryrius*, lib. iv *Περὶ ἀποχρῆς*, *Menandri* comici versus ponit, quibus exponitur quo humilitatis descendant *Syri*, ut deum placent, si forte aliquando incontinentia ducti piscem comederint. COLLECT. — Conf. *Diodorus Sic.*, lib. ii.

(39) *ἀσῶις.* Omittit Nov.

(40) *λίγχοι.* Recte posteriores *Clementis* edit. *λίγχοι* habent; quam lectionem firmat Nov., *λίγχοι*, Flor., Sylb. *Tatianus* *λίγχους καὶ ἀσῶτους* vocat, p. 48.

(41) *Παρὰ Κυθνίοις μὲν Ἐρμῶν.* A. C. *παρὰ Κυθνίοις Μενέδρομον.* Item mox, pro *παρὰ δ' Ἡλείοις Ἄνιον*, legendum *παρὰ Δηλίοις Ἄνιον*. Anium certe *Deli* et regem fuisse, et sacerdotem, ex *Dionysio Halicarnasseo* et *Virgilio* clarum est; ex ipso etiam *Clemente* infra. SYLBURG. — Et quidem *Μενέδρομον* habet Nov.; unde, quin *Clemens* ita scripserit, haud potest dubitari. Ceterum de *Anio*, *Eliensium* deo, hæc dicit *Vossius*, *De orig. et progress. idol.*, lib. i, cap. 15: « *Eliensium Anium* pro deo habuere, teste *Clemente*, *Admonitione quæ gentes*. Sed cum conditores urbium soleant in deos referri, suspicio mihi oborta, *Alium* legi debere. Nam *Eliorum* urbs ab *Elío*, sive *Alio*, condita; unde et ipsi *Dorice* *Plauto*

sint vere dæmones, quos secundum a diis ordinem tenere creditis, jam erit ulterius dispiciendum. Si igitur dæmones sint gulæ dediti et impuri, ostendi facile possunt per singulas vestras urbes indigenæ dæmones, quibus divini honores persolvuntur. Apud Cythnios, Menedemus; apud Tenios, Callistagoras; apud Delios, Anius; apud Lacones, Astrabacus. Colitur etiam Phaleri quidam heros in puppi navis: et Pythia jussit sacra facere Platæensibus Androcrati, et Democrati, et Cyclæo, et Leuconi, Medico bello fervente. Alios etiam permultos dæmones reperiet, si quis paulum dispicere valeat:

Ter enim decies mille sunt in terra multos pascente Dæmones immortales, custodes mortalium hominum.

Quinam sunt hi custodes, o Bœoti, ne pigeat eloqui. Manifestum etenim est, hos esse, quos modo memoravi, et, qui sunt his honoratiores, magnos dæmones, Apollinem, Dianam, Latonam, Cererem, Proserpinam, Plutonem, Herculem, ipsum Jovem. Ne vero aufugiamus, nos custodiunt, o Aseræ: aut forte ne peccemus, qui scilicet peccata non sunt experti. Hic usurpare licet, quod proveri hii loco dici solet,

Pater inemendabilis emendat filium.

Quod si nos custodiant, haudquaquam id benevolentia ducti faciunt, sed adulatorum instar, intercedum vestrum urgent exitium, fumo inescati, vitæ adhærescunt. Ipsi certe dæmones ingluviem fatentur suam, dum dicunt:

Libaminis, nidorisque, hunc enim honorem nos sortiti sumus.

Quam autem vocem ederent, si vocem acciperent Ægyptiorum dii, mustelæ et feles, et id genus animalia, nisi hanc poeticam ab Homero prolatam, qua nidorem et coquinariam sibi gratissimas esse profiteantur. Tales itaque sunt vestri dæmones, et dii, et si qui *semidei*, tanquam *semiasini* vocantur; neque enim est vobis nominum penuria, quibus ad inpias hujusmodi compositiones utamini

CAPUT III.

Sacrificiorum diis mactatorum crudelitatem ac feritatem perstringit.

Nunc autem superioribus illud adjungamus, quam

✠ P. 36 ED. POTTER, 27 ED. PARIS.

Captivis Alii, non Elii dicuntur. Et Alis ibidem pro Elis constanter legas.

(42) *Ἀστράβακον*. *Ἰστράβακον*, Nov. Sed Pausanias receptam lectionem firmit. Nam ille, in *Laconicis*, p. 191 edit. Hanov., dicit: Πληστόν δὲ Ἀστράβακον καλούμενον ἔστιν ἠρώων· *Hic proximum est heroicum monumentum, quod Astrabaci esse dicitur. Quis porro fuerit hic Astrabacus, paulo post declarat.*

(43) *Τρὶς γὰρ*. Hesiodi *Oper. et Dier.* I. 1, v. 250. Caterum pro *τρὶς* Nov. habet *τρεις*. In secundo versu, *Ἀθάνατοι Ζηγός*, pro *δαίμονες ἀθάνατοι*, Hesiod.

(44) *Λοιθῆς*. Homeri *Iliad.* Δ, v. 49. Clemens eodem allusit, p. 15. Solent autem veteres Ecclesiæ Patres ethnicis e suis poetis exprobrare, quod eorum dii victimarum nidoribus inhiant; quin etiam eorum non pauci dæmones, ut terrenos spiritus, ejusmodi rebus delectari credebant. Tatianus Orat., cap. 20: *Οἱ δαίμονες, οὓς ὑμεῖς οὕτω φατέ, σύμπληρον ἐξ ὕλης λαβόντες, κτησάμενοί τε πνεῦμα τὸ ὑπ' αὐτῆς, ἄσπετοι καὶ λίγνοι γογγύουσιν· Dæmones, qui a*

Α δ' Ἡλείοις Ἀνίον· παρὰ Λάκωσιν Ἀστράβακον (42)· τιμάται δὲ τις καὶ Φαληροὶ κατὰ πρόμνην· φρωσ· καὶ ἡ Πυθία συνέταξε θύειν Πλαταίουσιν Ἀνδροκράτει, καὶ Δημοκράτει, καὶ Κυκλάει, καὶ Λεύκωνι τῶν Μηδικῶν ἀκμαζόντων ἀγώνων. Ἔστι καὶ ἄλλοι; παμπόλλους συνιδεῖν δαίμονας, τῷγε καὶ σμικρὸν διαθρεῖν δυναμένῳ·

Τρὶς γὰρ (43) *μύριοι εἰσὶν ἐπὶ χθονὶ πολυθωτοίρη δαίμονες ἀθάνατοι, φύλακες μερῶων ἀνθρώπων.*

Τίνες εἰσὶν οἱ φύλακες, ὃ Βουότιε, μὴ φρονήσης λέγειν. Ἡ δὲ ἄλλοι ὡς οὗτοι, καὶ οἱ τούτων ἐπιτιμότεροι, οἱ μεγάλοι δαίμονες, ὃ Ἀπόλλων, ἡ Ἄρτεμις, ἡ Β Λητώ, ἡ Δημήτηρ, ἡ Κόρη, ὃ Πλούτων, ὃ Ἡρακλῆς, αὐτὸς ὃ Ζεὺς. Ἄλλ' οὐκ ἀποδράναι ἡμᾶς φυλάττουσιν, Ἀσκραίε· μὴ ἀμαρτάνειν δὲ ἴσως, οἱ ἀμαρτιῶν δῆτα οὐ πεπειραμένοι. Ἐνταῦθα δὲ τὸ παροιμιώδες ἐπιφθέγγασθαι ἀρμόττει·

Πατήρ ἀνουδέτητος παῖδα ρουθετεῖ.

Εἰ δ' ἔρα καὶ εἰσὶ φύλακες οὗτοι, οὐκ εὐνοία τῇ πρὸς ἡμᾶς περιπαθεῖς, τῆς δὲ ὑμεδαπῆς ἀπωλείας ἐχόμενοι, κολάκων δίκην, ἐγγχρίμπτονται τῷ βίῳ, δελεαζόμενοι καπνῷ. Αὐτοὶ που ἐξομολογοῦνται: οἱ δαίμονες τὴν γαστριμαργίαν τὴν αὐτῶν·

Λοιθῆς (44) *τε, κρίσεως τε· τὸ γὰρ λάχομεν γέρας ἡμεῖς,*

λέγοντες. Τίνα δ' ἂν φωνὴν ἄλλην, εἰ φωνὴν λάβοιεν Ὀ Αἰγυπτίων θεοί, οἷα αἰλουροὶ καὶ γαλαί, προήσονται, ἢ τὴν Ὀμηρικὴν τε καὶ ποιητικὴν, τῆς κρίσεως τε καὶ ὀφαρτυτικῆς φίλην; τοιοῦδα μὲν τοὶ παρ' ὑμῖν οἱ δαίμονες καὶ οἱ θεοί, καὶ εἴ τινες ἡμίθεοι, ὡπερ ἡμίονοι, κέκληνται· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ὀνομάτων ὑμῖν πενία πρὸς τὰς τῆς ἀσεβείας συνθέσεις.

Φέρε δὲ οὖν (45) καὶ τοῦτο προσθῶμεν, ὡς ἀπάν-

vobis dicti sunt, ex materia concreti, et spiritu ex ea sumpto, luxuriosi et delicati evaserunt. Athenagoras, cap. 23: Οἱ περὶ τὴν ὕλην δαίμονες λίγνοι, περὶ τὰς κρίσεις καὶ τὸ τῶν ἱερῶων αἷμα ὄντες· Dæmones materiæ dediti, nidorum et sanguinis victimarum avidi. Origenes, in Celsum, lib. III, pag. 133: Πάντες μὲν οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν εἰσι δαιμόνια λίγνα, καὶ περὶ τὰς θυσίας, καὶ τὰ αἵματα, καὶ τὰς ἀπὸ θυσιῶν ἀποφορὰς καλινδούμενα. Omnes dii gentium sunt demonia, victimarum cruorisque avida, et circa nidores versantia. Et lib. VII, pag. 354, dicit inde apparere terrenos esse dæmones, quod τοῖς ἀπὸ τῶν θυσιῶν ἀναθυμιάσασι, καὶ ταῖς ἀπὸ τῶν αἱμάτων, καὶ δλοκαυτωμάτων ἀποφοραῖς τρεφόμενα αὐτῶν τὰ σώματα φιληθροῦσιν· Sacrificiorum nidoribus, et sanguinis ac victimarum habitibus eorum corpora voluptati deditorum nutrantur. Scilicet ex eorum sententia dæmones tenuia corpora habebant. Qua de re alius forte dicendi locus erit.

(45) *Φέρε δὲ οὖν*. *Φέρ'* οὖν δὲ, Euseb. *Præp. ev. lib. IV, cap. 16*, quo hæc recitata invenies; sed *φέρε* δὲ οὖν Joan. Mox, ὑμῖν οἱ θεοί, Euseb., pro quo mendosa,

θρωποι καὶ μισάνθρωποι δαίμονες εἶεν ὑμῶν οἱ θεοί, ἅμα οὐχὶ μόνον ἐπιχαίροντες τῇ φρενοβλαβείᾳ τῶν ἀνθρώπων, πρὸς δὲ καὶ ἀνθρωποκτονίας ἀπολαύοντες· νυνὶ μὲν τὰς ἐν σταβίσις ἐνὶ πλοῦς φιλονεικίας, νυνὶ δὲ τὰς ἐν πολέμοις ἀναριθμούς (46) φιλοτιμίας, ἀγορμάς σφισιν ἡδονῆς ποριζόμενοι, ὅπως ὅτι μάλιστα ἔχοιεν ἀνθρωπείων ἀνέδην (47) ἐμφορεῖσθαι φόνων· ἤδη δὲ κατὰ πόλεις καὶ ἔθνη, οἶονε λοιμοὶ ἐπισκῆψαντες, σπονδὰς ἀπήφτησαν ἀνημέρους. Ἀριστομένης γοῦν ὁ Μεσσήνιος τῷ Ἰθωμήτῃ Διὶ (48) τριακοσίους ἀπέσφαξε, τοσαύτας ὁμοῦ καὶ τοιαύτας καλλιζοῦν οἰόμενος ἑκατόμβας· ἐν οἷς καὶ Θεόπομπος ἦν ὁ Λακεδαιμονίων (49) βασιλεὺς, ἱερεῖον εὐγενές. Ταῦτα δὲ τὸ ἔθνος, οἱ περὶ τὴν Ταυρικὴν χερσόνησον κατοικοῦντες, οὓς ἀν τῶν ξένων παρ' αὐτοῖς ἔλωσι, τούτων (50) δὴ τῶν κατὰ θάλασσαν ἐπταικόντων, αὐτίκα μάλᾳ τῇ Ταυρικῇ καταθύουσιν Ἀρτέμιδι· ταύτας σου τὰς θυσίας Εὐριπίδης (51) ἐπὶ σκηνῆς τραγῳδεῖ. Μόνιμος (52) δ' ἱστορεῖ ἐν τῇ τῶν θαυμασίων Ἐνταργῆ, ἐν Πέλλῃ τῆς Θετταλίας Ἀχαῖον ἀνθρώπων Πηλεὶ καὶ Χείρωνι καταθύεσθαι· Λυκτίους (53) γάρ, Κρητῶν δὲ ἔθνος εἶσιν, οὕτως Ἀντικλειδῆς (54) ἐν Νόστοις ἀποφαίνεται ἀνθρώπους ἀποσφάττειν τῷ Διὶ· καὶ Λεσβίους Διονύσῳ τὴν ὁμοίαν προσάγειν θυσίαν, Δωσίδα λέγει. Φωκαεῖς (55) δὲ (οὐδὲ γὰρ αὐτοῖς (56) παραπέμφομαι τοιοῦτους)· Πυθοκλῆς ἐν τρίτῳ περὶ ὁμοιολας, τῇ Ταυροπόλῳ Ἀρτέμιδι ἀνθρώπων ὀλοκαεῖν (57) ἱστορεῖ. Ἐρεχθεὺς δὲ (58) ὁ Ἀττικὸς καὶ Μάριος ὁ Ρωμαῖος, τὰς αὐτῶν ἔθυσά τινι θυγατέρας· ὧν ὁ μὲν τῇ Φερσαφάτῃ, ὡς Δημάρατος ἐν πρώτῃ *Τραγῳδομένων* (59)· ὁ δὲ τοῖς

✠ P. 37 ED. POTTER.

τῶν οἱ θεοί, Joan. Cæterum Lactantius hoc argumentum fuisse persequitur lib. i, cap. 21.

(46) *Ἀναριθμούς*. Ἐναριθμούς, Joan.

(47) *Ἀνέδην*. Ἀναίδην, Euseb., sed ἀνέδην Joan. Et quidem rectius. Nil porro est frequentius quam harum vocum confusio.

(48) *Τῷ Ἰθωμήτῃ Διὶ*. Eusehiius habet Ἰθωμίτη, sed melius vel Ἰθωμαίω, vel Ἰθωμήτῃ, ut Stephanus, et alii; vel etiam, ut Pausanias, Ἰθωμάτῃ, aut Ἰθωμάτᾳ, quod Doricum, et plane Messenicum est; ab Ithoma, Messeniæ monte, ubi oppidum ejusdem nominis, situ opereque munitissimum. VIGER.

(49) *Ὁ Λακ.* Particulam ὁ inseruit Sylburgius, omissam in edit. Flor.. ut etiam in nis. Nov.

(50) *Τούτων*. Τοσοῦτον Joan. Mox, θάλατταν, Euseb., Joan.

(51) *Εὐριπίδης ἐπ.* Ἐπὶ σκηνῆς τραγῳδεῖ ὁ Εὐριπίδης, in verso verborum ordine. Euseb.

(52) *Μόνιμος*. De hoc scriptore, ejusque ἀνθρωποθυσίᾳ nihil legi. Forte in Achillis immaturo fato rapti memoriam Peleo ejus parenti, et Chironi nutritio scelus hoc institutum fuerit. VIGER.— Mox θαλαττίας, pro Θετταλίας, Joan. Mendose.

(53) *Λυκτίους*. Prius scriptum erat Λυκίους, quod habet etiam Nov. Verum P. Leopardus lib. iv. c. 3, 3. *Emend.* restituendum ex Eusebio Λυκτίους monet; et addendum Eusebio nomen libri *Ἐρ Νόστοις*, in *Reditiibus*, seu *Reversionibus*, ut constat ex codice Eusebii Græco, Lutetiae edito. Citatur hic auctor ab Athenæo lib. ix, et alibi, et Atheniensis dicitur. COLLECT.— Suidas, Ἀντικλειδῆς οὗτος ἔγραψε περὶ νόστον. VIGER.— Spanhemius *Observat.* in Callimachi hymn. in *Apoll.*, v. 33, contendit nec Λυκτίους, nec Λυκίους legi debere, sed Λυκτίους, quippe cum Græcæ urbs Λύττος appellata fuerit.

A immanes dii vestri dæmones fuerint, quamque capitali hominum odio flagraverint, quæ eorum non vœcordia solum insaniaque delectarentur, sed etiam carnificina cædibusque fruerentur. Quippé modo enim armatas in stadio et ambitiosas commissiones, modo infinitas belli contentiones honoris causa gloriæque susceptas, voluptatis sibi materiam accersebant, ut sic affatim humano cruore satiari possent. Jam vero per urbes passim ac populos tanquam tæterrime pestes grassati, crudeles dirasque libationes expetebant. Sane Aristomenes ille Messenius Ithometæ Jovi trecentos jugulavit, ratus egregie sese tot tamque lectis hecatombis litasse, quorum e numero Theopompus erat, Lacedæmoniorum rex, illustri utique nobilisque victima. Tauri vero populi, qui circa Tauricam Chersonesum habitant, quotquot apud se peregrinos eo tum errore, tum vi tempestatis appulsos interciperent, e vestigio Tauricæ Dianæ immolabant: quibus sacrificiis tragica sæpius Euripidis theatra personarunt. Scribit etiam Montanus in suo *de rebus admirabilibus* Commentario, Pellæ, oppido Thessaliæ, hominem Achivum Peleo et Chironi mactari consuevisse. A Lyciis vero, Crætæ insulæ populis, Jovi homines jugulari solitos, auctor est Anticleides, in eo, quem *Reditus* inscripsit, opere. Itemque Baccho similem a Lesbiis oblatam esse victimam ex Dosida cognoscimus. Phocæenses quoque, ne prereriri a nobis videantur, hominem integrum Tauricæ Dianæ cremabant, ut ✠ testis est Pylhocles libro *De concordia* tertio. Adde et his Erechtheum Atticum, et Romanum

(54) *Κρητῶν δὲ ἔθνος εἶσιν, οὕτως Ἄρτ.* I. eg. Κρητῶν δὲ ἔθνος εἶσιν οὗτοι, Ἀντικλ. ex Euseb., Joan.

(55) *Φωκαεῖς*. Φωκαεῖς. Joan., mendose. Intelligit auctor *Phocæenses*, non *Phocenses*. Nam *Φωκαεῖς*, Phocææ, urbis Ioniæ, cives: *Φωκαεῖς*, incolæ Phocidis, Phocenses. COLLECT.— *Φώκια*, Phocæa, urbs Ioniæ; cujus cives *Φωκαεῖς*, interdum etiam *Φωκαεῖς*, ut *Πλάταιες*, Phocæenses, aut Phocæi. Horatius, epod. 16: *Phocæorum velut profugit exæcrata civitas. Φωκίς, Phocis*, Achaïæ regio: incolæ *Φωκαεῖς, Phocenses*. Thucydidis Scholiastes, lib. 1: *Φωκαεῖς*, inquit, οἱ τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ Φωκίδος πόλεως· *Φωκαεῖς*, οἱ τῆς Ἰωνίας, ἀπὸ Φωκαίας πόλεως. Pomponius Mela Phocidem Ioniæ urbem nominat, liberiorum, opinor, vitio; cum Phocæam, ut Græci omnes, scribere debuisset.

(56) *Οὐδὲ γὰρ αὐτ.* Οὐδὲ γὰρ αὐτοῖς παραπέμφομαι, τούτους Πυθοκλ., Nov., Euseb., Joan., nisi quod hic ἀποπέμφομαι habeat.

(57) *Ὀλοκαεῖν*. Ὀλοκαυτεῖν, Euseb., ὀλοκαυτοῦν Joan., quæ magis in usu sunt, quam ὀλοκαεῖν.

(58) *Ἐρεχθεὺς δὲ*. Plutarchus, in *Historiis parallelis Græcis et Romanis*, has duas narrat historias conjunctas, numero 20. Erechtheus cum Eumolpo bellum gerens, cum didicisset victorem futurum esse, si filiam immolaret; re cum uxore Praxithea communicata, puellam nactavit: cujus rei Euripides in Erechtheo meminit. Marius, cum Cimbris bellum gerens, cum inferior illis esset, in somnio præmonitus est, victoriam se consecuturum, si filiam prius victimam offerret, Calpurniam nomine. Patriæ igitur charitatis natura postposita, eo facto victoriam reportavit. Dorotheus in *Rer. Ital.* COLLECT.

(59) *Δημάρατος ἐν π. Τρ.* Reinesius, *Var. lect.* lib. i, pag. 3, ait: « Demaratus ἐν πρώτῃ Τραγῳ-

chemorum sepelissent, hujus sepulchrale certamen Nemea nuncuparunt. Pisa quoque apud vos, o Græcorum genus universum, aurigæ Phrygii tumulus est: atque Olympia, hoc est Pelopis inferias, Phidæus sibi Jupiter vindicat. Verisimile igitur est, mysteria vestra, sicut etiam oracula, fuisse certamina causa mortuorum instituta: et hæc quidem utraque publica facta sunt. Quæ porro Sagrae mysteria, et Alimunte Atticæ pagō celebrantur, Athenis circumscripta sunt; ea vero certamina ac phalli, quæ Baccho consecrantur, pessumdederunt vitam, et sunt pene totius mundi dedecus ac probum. Bacchus enim descendendi ad inferos desiderio flagrabat, sed viam ignorabat: hanc Prosymnus quidam promittit se monstraturum, verum ✕ non sine mercede. Merces ea in se quidem parum erat honesta, attamen honesta satis Baccho. Erat autem gratia venerea, quam Bacchus postulabat. Deo igitur non repugnantia petitio statim explicatur: isque jurejurando promittit, si redierit, se, quod vellet, facturum. Cum viam didicisset, abiit, rursusque rediit, nec offendit Prosymnum; erat enim mortuus. Tum vero amatori ut debitum solveret, ad monumentum ejus se confert, et muliebria patienti desiderio flagrat. Cum ergo ficulneum excidisset ramum, instar virilis membri efformat, et ei insidens, promissum persolvit mortuo. Atque hoc facinus mystico ritu commemorant, qui Baccho phallos fere per universas Græciæ urbes erigunt. *Nam nisi Baccho pom-pam luocerent, et carmina canerent in laudem pudendorum impudentissima, plane actum erat,* ait Hea-clitus. Hic est ille Pluto, et Bacchus, cujus gratia insaniant et bacchantur, non tam, ut opinor, præ ebrietate, quam ut turpes cæremonias, quæ in memoriam libidinis primitus fuerunt instituta, de more peragant. Sunt ergo jure dii vestri tales, qui affectuum suorum servi fuere. Quin etiam servile ju-

✕ P. 30 ED. POTTER, 22 ED. PARIS.

(90) Ὁ ἐπιτάσιος. Ὁ omittit Joan. Porro ἐπιτάσιον ἀγῶνα intelligit auctor, non *funebrem* orationem, ut putavit Heivelus. Itaque paulo post: Μυστήρια, inquit, ἦσαν ἄρα οἱ ἀγῶνες ἐπὶ νεκροῖς διαβλούμενοι.

(91) Πῖσα δὲ ὑμῖν τάφος ἐστίν. Πῖσα δ' ἐστὶν ἐν ὑμῖν τάφος, Euseb., Joan.

(92) Τὰ μὲν ἐπὶ Σάγρα μυστήρια. Meursius *Elcusin.* cap. 6, his verbis recitatis, ait: *Lego, Τὰ μὲν ἐπὶ Ἄγρα μυστήρια.* Nam τὰ μικρὰ μυστήρια Ἄγρα, ut majora Eleusine, habebantur. Stephanus, Ἄγρα καὶ Ἄγραι χωρίον, ἐνικῶς καὶ πληθυντικῶς: ἐστὶ δὲ καὶ τῆς Ἀττικῆς πρὸ τῆς πόλεως, ἐν ᾗ τὰ μικρὰ μυστήρια ἀποτελεῖται. Eustathius in *Iliad.* B: *Ἐτι δὲ καὶ Ἀγροτέρα Ἀρτεμις, ὡς καὶ κωμικῶς δηλοῖ, ἢ καὶ Ἀγραία παρὰ Πλάτωνι κατὰ Πυρσάνταν, ἀπὸ χωρῆς πρὸς τῷ Ἰλισσῷ, ἢ κλήσις Ἄγρα καὶ Ἄγραι: οὗ τὰ μικρὰ ἦγετο, φησὶ, μυστήρια, ἃ ἐλέγετο τὰ ἐν Ἄγρας.*

(93) Πρόσυμνος τοῦνομα. P. Leopardus lib. in, cap. 20. Omnia hæc habent Arnobius lib. v et Theodoretus in *Curatiane Græc. affect.* Meminerunt etiam Hyginus, Lycophronis scholiastes, et Phavorinus in v. *Ἐνόρχης*, sed in nomine variant: nam quem Clemens, Arnobius et Gregorius *Prosymnum*, cumdem Theodoretus et Lycophronis interpres Πολύσυμνον vocant, Varinus Πολύσυμνον, Hyginus men-

Α ρος κεκῆδευται, καὶ τοῦ παιδίου ὁ ἐπιτάσιος (90) προσαγορεύεται. Νέμεα. Πῖσα δὲ ὑμῖν τάφος ἐστίν (91), ὧ πανέλληνας, ἡνιόχου Φρυγός· καὶ τοῦ Πέλοπος τὰς χολὰς τὰ Ὀλύμπια, ὁ Φειδίου σφετερίζεται Ζεὺς. Μυστήρια ἦσαν ἄρα, ὡς εἶκον, οἱ ἀγῶνες ἐπὶ νεκροῖς διαβλούμενοι, ὥσπερ καὶ τὰ λόγια, καὶ δεδουλευται ἄμψω. Ἀλλὰ τὰ μὲν ἐπὶ Σάγρα μυστήρια (92), καὶ τὰ ἐν Ἀλιμουντι τῆς Ἀττικῆς, Ἀθήνησι περιώριστα· αἴσχος δὲ δὴ κοσμικὸν οἱ τε ἀγῶνες καὶ οἱ φαλλοὶ οἱ Διονύσιω ἐπιτελούμενοι, κακῶς ἐπιπνευμαμένοι τὸν βίον. Διόνυσος γὰρ κατελεθεῖν εἰς ἄδου γλιχόμενος, ἦγγόσι τῆν ὁδὸν ὑπισχενεται δ' αὐτῷ φράσειν, Πρόσυμνος τοῦνομα (93) οὐκ ἀμισθεῖ. Ὁ δὲ μισθὸς οὐ καλὸς, ἀλλὰ Διονύσιω καλὸς· καὶ ἀφροδίσιος ἦν ἡ χάρις ὁ μισθός, ἐν ἧτεῖο Διόνυσος. Βουλομένη δὲ τῷ Θεῷ γέγονεν ἡ αἴτησις. Καὶ δὴ ὑπισχενεται παρέξειν αὐτῷ, εἰ ἀναξέουσι, δοκῶ πιστωτάμενος τὴν ὑπίσχεσιν. Μαθὼν, ἀπήρεν, ἐπανήλθεν αὖθις· οὐ καταλαμβάνει τὸν Πρόσυμνον· ἐτεβήκει γὰρ. Ἀφοσιούμενος τῷ ἐραστῇ ὁ Διόνυσος, ἐπὶ τῷ μυρμείον ὄρμηξ, καὶ πασχτητῆ. Κλάδον οὖν συκῆς, ὡς ἔτυχεν, ἐκτεμὼν, ἀνδρείου μορίου σκευάζεται τρόπον· ἐφέξεται τε τῷ κλάδῳ, τὴν ὑπίσχεσιν ἐκτελεῖν τῷ νεκρῷ. Ὑπόμνημα τοῦ πάθους τούτου μυστικῶν φαλλοὶ κατὰ πόλεις ἀνίστανται Διονύσιω· *Εἰ μὴ γὰρ Διονύσιω πομπὴν ἐποιούντο, καὶ ὕμνον ἦσμα* (94), ἀδελόισιν ἀναδέστυτα εἰργασται, φησὶν Ἡράκλειτος. Οὗτος δὲ Ἀδῆς καὶ Διόνυσος (95), ὅτεω μαίνονται καὶ ληναΐζουσιν οὐ διὰ τὴν μέθην τοῦ σώματος, ὡς ἐγὼ οἶμαι, τοσοῦτον, ὅσον διὰ τὴν ἐπὶ νοεῖδιστον τῆς ἀσελείας ἱεροφαντίαν. Εἰκότως ἄρα οἱ τοιούτοις ὑμῶν θεοὶ δούλοι παθῶν γεγονότες. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τῶν Εἰλώτων καλουμένων (96), τῶν παρὰ Λακεδαιμονίους, δούλειον ὑπαισθηθε ζυγόν, Ἀπόλλων Ἀδμήτω (97) ἐν Φεραίς. Ἡρακλῆς ἐν Σάρδεσιν Ὀμφάλην Λαομέδοντι δ' ἐθήτευε Ποσειδῶν καὶ Ἀπόλλων, καθάπερ ἀρχεῖος οἰκέτης (98), μηδὲ ἐλευθερίας δῆπουθεν δυνήθεις τυχεῖν

dose *Hypolipnum* vel *Hypolymnum*, Pausanias Πόλυμνον. COLLECT.—Πολύσυμνος est Τελειὰ ἐν Lycophronis vers. 212, quo loco nos e codd. miss. Πολύσυμνον posuimus. Wouwerius et Munckerus in *Hygini Poet. Astronom.* cap. 5, Πολύσυμνον scribendum existimant.

(94) Καὶ ὕμνον ἦσμα. Scribe et distingue, καὶ ὕμνον ἦσματα αἰδολοῖσιν ἀναδέστυτα, εἰργαστο ἄν. Ne interpretatio quidem nobis satisfacit. Ithiphallica intelligit, quæ recte vocat ἦσματα ἀναδέστυτα. Nam nisi illa canerentur in laudem pudendorum, plane actum erat. Hoc volebat Heraclitus. HEINSIUS.

(95) Ἄδης καὶ Διόνυσος. Ἀδῆς dicitur Bacchus, quod apud inferos agens, *inconspicius* fuerit. Nam ἄδης expr. ἀφανής.

(96) Ἀλλὰ καὶ πρὸς τῶν Εἰλώτων καὶ. Scribe totum hunc locum, et distingue hoc modo, ἀλλὰ καὶ πρὸς τῶν Εἰλώτων τῶν παρὰ Λακεδαιμονίους δούλιω-κύτεροι. Deinde, δούλειον ὑπαισθηθε ζυγόν Ἀπόλλων. HEINSIUS.

(97) Ἀπόλλων Ἀδμήτω. De Apollinis servitute proluxe Euripides *Alcestide*, et Plutarchus *Erotico*. De Herculis servitute apud Omphalen *Diodorus Siculus*, p. 165. Plutarchus in lib. *An seni capiendâ resp.* et Terentius, *Eunuchi* act. v, sc. viii. H. SYLVEKIC.

(98) Καθάπερ ἀρχεῖος οἰκέτης. Resp. cit veterem

παρὰ τοῦ προτέρου δεσπότη. Τότε καὶ τὰ Ἴλιου τείχη Ἀπολλοδομοσάτην τῷ Φρυγί. Ὁμηρος δὲ τὴν Ἀθηναίαν ἀκατασχύνεται παραφαίνεσθαι λέγων τῷ Ὀδυσσεῖ, χρῦσσον λύχνον ἔχουσαν ἐν χερσίν. Τὴν δὲ Ἀφροδίτην ἀνέγνωμεν, ὅσον ἀκόλαστον τι θεραπεινίδιον, παρθεῖναι φέρουσαν τῇ Ἑλένῃ τὸν δῖφρον τοῦ μοιχοῦ κατὰ πρόσωπον, ὅπως αὐτὸν εἰς συνουσίαν ὑπαγάγῃται. Πανύσις γάρ, πρὸς τούτοις, καὶ ἄλλους παμπόλους ἐθέρους λατρεῦσαι θεοῦ ἱστορεῖ, ὡδὲ πως γράφων *dicam aliquam ancillam, sellam Helenæ apposuisse ex adversum adultero, quo eum ad coitum pelliceret.* Panyasis denique, præter hos, alios quoque plures deos refert hominibus serviisse, sic scribens :

Τῇ μὲν Δημήτρῃ, τῇ δὲ κλυτὸς Ἀμφιγυήεις,

Τῇ δὲ Ποσειδῶνι, τῇ δ' ἄργυρότοξος Ἀπόλλωνι

ἄντρον παρὰ θητηῶ θητευσέμεν (99) εἰς ἐνιυτὸν. Τῇ δὲ καὶ ὁ Βριμόθυμος Ἄρης, ὑπὸ πατρὸς ἰνδάγκης

gum, perinde ac Helotæ Lacedæmoniorum, subiit, Apollo quidem Pheris apud Admetum, Hercules autem Sardis apud Omphalen : Laomedonti Phrygi servivit Neptunus, itemque Apollo, inutilis scilicet servus, qui a priori domino libertatem consequi non potuit; quo tempore ab illis instaurata fuerunt Ilii mœnia. Homerus autem dicere non est veritus, Minervam Ulyssi *præluxisse, aureum lychnum in manibus tenentem.* Venerem vero legimus, velut impudicam aliquam ancillam, sellam Helenæ apposuisse ex adversum adultero, quo eum ad coitum pelliceret. Panyasis denique, præter hos, alios quoque plures deos refert hominibus serviisse, sic scribens :

Sustinuit quidem Ceres, sustinuit præclarum Mul-

Sustinuit Neptunus, sustinuit etiam argenteum [ciber, arcum habens Apollo,

Mortali viro annum servire; Sustinuit etiam ferox Mars a patre coactus;

καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις (1). Τούτοις οὖν εἰκότως ἔπεται, πικέρωτικούς ὅμων καὶ παθητικούς τούτους θεοὺς ἀνθρωποπαθεῖς ἐκ παντὸς εἰσάγειν τρόπου. Καὶ γὰρ ἐπὶ κείνοις θητηὸς χρώς. Τεκμηριοὶ δὲ Ὁμηρος (2) βλάστηρῶς, Ἀφροδίτην ἐπὶ τῷ τραύματι παρεισάγων ἔξω καὶ μέγα λύχουσαν· αὐτὸν τε τὸν πολεμικώτατον Ἄρη ὑπὸ τοῦ Διομήδους κατὰ τοῦ κενεώπερς οὐτασμέρον διηγούμενος. Πολέμων δὲ, καὶ τὴν Ἀθηναίαν ὑπὸ Ὀρνύτου τρωθῆναι λέγει· καὶ μὴν αὖ τὸν Αἰθωνέα ὑπὸ Ἡρακλέους τοξευθῆναι Ὁμηρὸς λέγει· καὶ τὸν Ἥλειον Αὐγέαν (3) Πανύσις ἱστορεῖ· τῇ δὲ καὶ τὴν Ἥραν τὴν ζυγίαν ἱστορεῖ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ Ἡρακλέους ὁ αὐτὸς οὗτος Πανύσις ἢ Πύλω ἡμαθόεντι· Σωσίβιος δὲ καὶ τὸν Ἡρακλῆα πρὸς τῶν Ἴπποκοωντιδῶν κατὰ τῆς χειρὸς οὐκ εἶναι λέγει. Εἰ δὴ τραύματα, καὶ αἵματα· οἱ γὰρ ἄλλοι οἱ ποιητικοὶ εἰδεχέστεροι καὶ τῶν αἱμάτων· οὗτος γὰρ αἵματος ἰχῶρ νοεῖται. Ἀνάγκη τοίνυν θεοποιίας καὶ τροφῆς παρεισάγειν αὐτοῖς, ὧν εἰσιν ἐλάτεις. Διδ τράπεζαι, καὶ μέθαι, καὶ γέλωτες, καὶ κωμῆσαι, οὐκ ἂν ἀφροδίσιος χρωμένων ἀνθρώπων (4), οὐδὲ παιδοποιουμένων, οὐδὲ μὴν ὑπνωσόντων, εἰ ἀθάνατοι, καὶ ἀνευδαεῖς, καὶ ἀγήρωις ὑπῆρθη. Μετέλαθε δὲ καὶ τροπέζης ἀνθρωπίνης παρὰ τῷ Αἰθωνίῳ, ἀπανθρωπῶπου δὲ καὶ ἀθέστου, αὐτὸς ὁ λέγει, παρὰ Λυκάωνι (5) τῷ Ἀρχαδί ἐστειόμενος. Ἀφροδείων γοῦν ἐνεφορεῖτο σαρκῶν, οὐχ ἐκῶν· τῷ γὰρ ὁ Θεὸς, ἴος ἄρα Λυκάων ὁ Ἀρχάς, ὁ δὲ πατὴρ αὐτοῦ, τὸν παῖδα κατασφάζας τὸν αὐτοῦ,

et quæ deinceps sequuntur. Erit itaque consentaneum, ut jam vobis ostendam, hos vestros deos, qui amore languent, et animi ✕ perturbationibus vexantur, cæteris quoque omnibus quos homines pati solent, affectibus obnoxios esse : nam illis mortale corpus erat. Hoc autem manifeste indicat Homerus, cum Venerem præ vulneribus acute graviterque clamantem inducit; ipsumque Martem belli Deum, a Diomede fuisse ventre sauciatum narrat. Polemo autem refert, Minervam etiam ab Ornyto vulneratam fuisse. Quin etiam Plutonem ab Hercule sagitta ictum dicit Homerus: quod de Eleo quoque Augæa tradit Panyasis : qui Junonem etiam pronubam in Pylo arenosa ab eodem Hercule vulneratam fuisse memorat. Sosibius autem refert, ipsius etiam Herculis manum ab Hippocoontis filiis sauciatam fuisse. Quod si sunt vulnera, est etiam sanguis. Sanies enim poetica, quam ἰχῶρα vocant, est ipso sanguine turpior: nam putridus sanguis ἰχῶρ dicitur. Et curationes ergo, et nutrimenta, quibus indigent, necesse est inducere. Quare et mensæ eorum memorantur, et computationes, et risus, et coitus: cum ne homines quidem venere uterentur, aut liberis operam darent, aut somno indulgerent, si essent immortales, et nullius indigi, seniique expertes. Jupiter vero ipse humanæ quidem mensæ particeps fuit apud Æthiopes, 11 inhumanæ autem et nefariæ, cum a Lycaone Arcade exciperetur. Tum enim humanis carnibus saturabatur, idque

¶ P. 51 ED. POTTER, 25 ED. PARIS.

quo fideles utilesque servi post aliquod tempus libertate donabantur. Conf. *Archæologia Græca* lib. 1, cap. 40.

(99) *θητευσέμεν.* Accipiendum pro aoristo θητεύειν, aut præsentii tempore θητευόμεν. SYLBURG.

(1) Καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Sic recte Nov. et postea Clementis editiones. Sed τὰ omittunt Florent. SYLBURG.

(2) Ὁμηρος. Conf. de Venere *Iliad.* E, vers. 345; de Platone, v. 595; de Marte, v. 855.

(3) Ἡ Ἥλειος Αὐγέα. Τὸν Ἥλιον Αὐγέα, Solis nomine Augæas, Eleus, et Solis filius. Sed cur Augæam deos numeret, ratio non liquet. Legendum po-

tius τὰς Ἡλίου αὐγὰς, Solis radios. Herculem enim iratum ferunt sagittis suis Solem ipsum percussisse: Apollodorus, *Bibliothec.* lib. 11, cap. 10: Θερμαινόμενος δὲ ὑπὸ Ἥλιου κατὰ τὴν πορείαν, τὸ τόξον ἐπὶ τὸν θεὸν ἐνέτεινε. *Ubi vero in itinere Solis radiis calesceret, arcum in deum ipsum intendit.* Quod ignovans scriptor aliquis in poeticis fabulis minus versatus, τὸν ἥλιον, vel Ἥλειον Αὐγέα substituisse videtur.

(4) Ἀνθρώποις. Rectius ἀνθρώπων. SYLBURG.— Idem deinde pro ὑπνωσόντων, legere mavult ὑπνωσόντων. Mox legendum ἀγήρω. Hesiod. ἀθάνατοι καὶ ἀγήρω.

(5) Λυκάωνι. Λυκάωνι, Nov. Mox, ἐνεφορεῖτο pro ἐνεφορεῖτο. Idem.

chemorum sepelissent, hujus sepulcrale certamen Nemea nuncuparunt. Pisa quoque apud vos, o Græcorum genus universum, aurigæ Phrygii tumulus est: atque Olympia, hoc est Pelopis inferias, Phidæus sibi Jupiter vindicat. Verisimile igitur est, mysteria vestra, sicut etiam oracula, fuisse certamina causa mortuorum instituta: et hæc quidem utraque publica facta sunt. Quæ porro Sagræ mysteria, et Alimunte Atticæ παγο celebrantur, Athenis circumscripta sunt; ea vero certamina ac phalli, quæ Baccho consecrantur, pessumdederunt vitam, et sunt pene totius mundi dedecus ac probum. Bacchus enim descendendi ad inferos desiderio flagrabat, sed viam ignorabat: hanc Prosymnus quidam promittit se monstraturum, verum ✕ non sine mercede. Merces ea in se quidem parum erat honesta, attamen honesta satis Baccho. Erat autem gratia venerea, quam Bacchus postulabat. Deo igitur non repugnantem petitione statim explicatur: isque jurejurando promittit, si redierit, se, quod vellet, facturum. Cum viam didicisset, abiit, rursusque rediit, nec offendit Prosymnum; erat enim mortuus. Tum vero amatori ut debitum solveret, ad monumentum ejus se confert, et muliebria patienti desiderio flagrat. Cum ergo scilicet excidisset ramum, instar virilis membri efformat, et ei insidens, promissum persolvit mortuo. Atque hoc facinus mystico ritu commemorant, qui Baccho phallos fere per universas Græciæ urbes erigunt. *Nam nisi Baccho pom-pam luocerent, et carmina canerent in laudem pudendorum impudentissima, plane actum erat*, ait Heacclitus. Hic est ille Pluto, et Bacchus, cujus gratia insanient et bacchantur, non tam, ut opinor, præ ebrietate, quam ut turpes cæremonias, quæ in memoriam libidinis primitus fuerunt instituta, de more peragant. Sunt ergo jure dii vestri tales, qui affectuum suorum servi fuere. Quin etiam servile ju-

ρος κεκῆδεται, καὶ τοῦ παιδίου ὁ ἐπιτάφιος (90) προσαγορεύεται. Νέμεα. Πίσα δὲ ὑμῖν τάφος ἐστίν (91), ὃ πανέλληνας, ἠνιόχου Φρυγός· καὶ τοῦ Πέλοπος τὰς χοὰς τὰ Ὀλύμπια, ὁ Φειδίου σφρατρίζεται Ζεὺς. Μυστήρια ἦσαν ἄρα, ὡς εἴκεν, οἱ ἀγῶνες ἐπὶ νεκροῖς διαβλούμενοι, ὡσπερ καὶ τὰ λόγια, καὶ δεδριμνται ἄμφω. Ἀλλὰ τὰ μὲν ἐπὶ Σάγρα μυστήρια (92), καὶ τὰ ἐν Ἀλιμουντι τῆς Ἀττικῆς, Ἀθήνῃσι περιώριστα· αἴσχος δὲ δὴ κοσμικὸν οἱ τε ἀγῶνες καὶ οἱ φαλλοὶ οἱ Διονύσου ἐπιτελούμενοι, κακῶς ἐπινενημένοι τὸν βίον. Διόνυσος γὰρ κατελεῖν εἰς ἄδου γλιχόμενος, ἤγγόει τὴν ὄδον· ὑπίσχενται δ' αὐτῷ φράσειν, Πρόσυμνος τὸ νόμα (93) οὐκ ἄμισθεῖ. Ὅδὲ μισθὸς οὐ καλὸς, ἀλλὰ Διονύσου καλὸς· καὶ ἀφροδίσιος ἦν ἡ χάρις ὁ μισθός, ἐν ἧτεῖο Διόνυσος. Βουλομένη δὲ τῷ Θεῷ γέγονεν ἡ αἴτησις. Καὶ δὴ ὑπίσχενται παρέξειν αὐτῷ, εἰ ἀναξεύσει, ὄρκω πιστωτάμενος τὴν ὑπίσχεσιν. Μαθὼν, ἀπῆρεν, ἐπαγγέλλειν ἀβίσι· οὐ καταλαμδάνει τὸν Πρόσυμνον· ἐπεθυχεῖ γάρ. Ἀφροδίσιος τῷ ἐραστῇ ὁ Διόνυσος, ἐπὶ τῷ μνημεῖον ὄρμη, καὶ πασχρητιζ. Κλάδον οὖν συκῆς, ὡς ἔτυχεν, ἐκτεμών, ἀνδρείου μορίου σκευάζεται τρόπον· ἐφέξεται τε τῷ κλάδῳ, τὴν ὑπίσχεσιν ἐκτελὼν τῷ νεκρῷ. Ὑπόμνημα τοῦ πάθους τούτου μυστικὸν φαλλοὶ κατὰ πόλεις ἀνίστανται Διονύσου· *Εἰ μὴ γὰρ Διονύσου πομπὴν ἐποιεῖντο, καὶ ὕμνον ἤσμα* (94), *αἰδέοισιν ἀναιδέστατα εἰργασται*, φησὶν Ἡράκλειτος. Οὗτος δὲ Ἀδῆς καὶ Διόνυσος (95), ὅτε μαινόνται καὶ ληναΐζουσιν οὐ διὰ τὴν μέθην τοῦ σώματος, ὡς ἐγὼ οἶμαι, τοσοῦτον, ὅσον διὰ τὴν ἐπονειδίστον τῆς ἀσελείας ἱεροφανταν. Εἰκότως ἄρα οἱ τοιούτους ὑμῶν θεοὶ δοῦλοι καθῶν γεγονότες. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τῶν Εἰλώτων καλουμένων (96), τῶν παρὰ Λακεδαιμονίους, δοῦλειον ὑπαισθηθε ζυγόν, Ἀπόλλων Ἀδμήτω (97) ἐν Φεραῖς. Ἡρακλῆς ἐν Σάρδεσιν Ὀμφάλη Λαομέδοντι δ' ἐθήτευε Ποσειδῶν καὶ Ἀπόλλων, καθάπερ ἀρχαῖος οἰκέτης (98), μηδὲ ἐλευθερίας δῆπουθεν δυνήθεος τυχεῖν

✕ P. 30 ED. POTTER, 22 ED. PARIS.

(90) Ὁ ἐπιτάφιος. Ὁ omittit Joan. Porro ἐπιτάφιον ἀγῶνα intelligit auctor, non *funebrem orationem*, ut putavit Herveus. Itaque paulo post: Μυστήρια, inquit, ἦσαν ἄρα οἱ ἀγῶνες ἐπὶ νεκροῖς διαβλούμενοι.

(91) Πίσα δὲ ὑμῖν τάφος ἐστίν. Πίσα δ' ἐστίν ἐν ὑμῖν τάφος, Euseb., Joan.

(92) Τὰ μὲν ἐπὶ Σάγρα μυστήρια. Meursius *Elcusin.* cap. 6, his verbis recitatis, ait: *Lego, Τὰ μὲν ἐπὶ Ἄγρα μυστήρια. Nam τὰ μικρὰ μυστήρια Agris, ut majora Eleusine, habebantur. Stephanus, Ἄγρα καὶ Ἄγραι χωρίον, ἐνικῶς καὶ πληθυντικῶς· ἐστὶ δὲ καὶ τῆς Ἀττικῆς πρὸ τῆς πόλεως, ἐν ᾗ τὰ μικρὰ μυστήρια ἀποτελεῖται. Eustathius in *Iliad.* B: Ἐπὶ δὲ καὶ Ἄγροτέρα Ἄρτεμις, ὡς καὶ κωμικὸς δηλοῖ, ἡ καὶ Ἄγραλα παρὰ Πλάτωνι κατὰ Πυρσάνταν, ἀπὸ χωρῆς πρὸς τῷ Ἰλισσῷ, ἢ κλήσις Ἄγρα καὶ Ἄγραι· οὐ τὰ μικρὰ ἦγετο, φησὶ, μυστήρια, ἀ ἐλέγετο τὰ ἐν Ἄγρας.*

(93) Πρόσυμνος τὸ νόμα. P. Leopardus lib. in, cap. 20. Omnia hæc habent Arnobius lib. v et Theodoretus in *Curatiane Græc. affect.* Meminerunt etiam Hyginus, Lycophronis scholiastes, et Phavorinus in v. Ἐνόρχης, sed in nomine variant: nam quem Clemens, Arnobius et Gregorius *Prosymnum*, cumdem Theodoretus et Lycophronis interpres Πολύσυμνον vocant, Varinus Πολύσυμνον, Hyginus men-

dose *Hypolipnum* vel *Hypolyminum*, Pausanias Πολύσυμνον. COLLECT.— Πολύσυμνος est Τριζιæ in Lycophronis vers. 212, quo loco nos e codd. mss. Πολύσυμνον posuimus. Wouwerius et Munckerus in *Hygini Poet. Astronom.* cap. 5, Πολύσυμνον scribendum existimant.

(94) Καὶ ὕμνον ἤσμα. Scribe et distingue, καὶ ὕμνον ἤσματα αἰδέοισιν ἀναιδέστατα, εἰργασται ἄν. Ne interpretatio quidem nobis satisfacit. Ithiphallica intelligit, quæ recte vocat ἤσματα ἀναιδέστατα. Nam nisi illa canerentur in laudem pudendorum, plane actum erat. Hoc volebat Heraclitus. HEINSIUS.

(95) Ἀδῆς καὶ Διόνυσος. Ἀδῆς dicitur Bacchus, quod apud inferos agens, *inconspicuis fuerit.* Nam ἀδῆς expr. ἀφανής.

(96) Ἀλλὰ καὶ πρὸς τῶν Εἰλώτων καὶ. Scribe totum hunc locum, et distingue hoc modo, ἀλλὰ καὶ πρὸς τῶν Εἰλώτων τῶν παρὰ Λακεδαιμονίους δοῦλικότεροι. Deinde, δοῦλειον ὑπαισθηθε ζυγόν Ἀπόλλων. HEINSIUS.

(97) Ἀπόλλων Ἀδμήτω. De Apollinis servitute proluxe Euripides *Alcestide*, et Plutarchus *Erotico.* De Herculis servitute apud Omphalæm Diodoros Siculus, p. 165. Plutarchus in lib. *An seni capiendâ resp.* et Terentius, *Eunuchi* act. v, sc. viii. H. SYLVBAC.

(98) Καθάπερ ἀρχαῖος οἰκέτης. Resp. cit. veterem

παρὰ τοῦ προτέρου δεσπότητος. Τότε καὶ τὰ Ἰλίου ταίχη ἄναπλομήσθη τῷ Φρυγί. Ὁμηρος δὲ τὴν Ἀθηναίαν ἀναίσχυντα παραφαίνειν λέγων τῷ Ὀδυσσεϊ, χροῖσεν ἄλγχιον ἔχουσαν ἐν χερσίν. Τὴν δὲ Ἀφροδίτην ἀνέγνωμεν, ὅσον ἀκύλαστον τι θεραπεινίδιον, παμμίειν φέρουσαν τῇ Ἑλένῃ τὸν δέγγρον τοῦ μοιχοῦ κατὰ πρόσωπον, ὅπως αὐτὸν εἰς συνουσίαν ὑπαγάγῃται. Πανύσιος γάρ, πρὸς τούτους, καὶ ἄλλους παμπόλλους ἀφροίπους λατρεύσαι θεοὺς ἱστορεῖ, ὡδὲ πως γράφων·

Τῆ μὲν Δημήτηρ, τῆ δὲ κλυτὸς Ἀμφιγυήεις,

Τῆ δὲ Ποσειδάων, τῆ δ' ἀργυρότερος Ἀπόλλων

ἄρρι παρὰ θνητῶ θητευσέμεν (99) εἰς ἐνιαυτόν. Τῆ δὲ καὶ ὁ βριμόθυμος Ἄρης, ὑπὸ πατρὸς ἀνάγκης·

gum, perinde ac Helotæ Lacedæmoniorum, subiit, Apollo quidem Pheris apud Admetum, Hercules autem Sardis apud Omphalen : Laomedonti Phrygi servivit Neptunus, itemque Apollo, inutilis scilicet servus, qui a priori domino libertatem consequi non potuit; quo tempore ab illis instaurata fuerunt Ilii mœnia. Homerus autem dicere non est veritus, Minervam Ulyssi præluxisse, aureum lychnum in manibus tenentem. Venerem vero legimus, velut impudicam aliquam ancillam, sellam Helenæ apposuisse ex adversum adultero, quo eum ad coitum pelliceret. Panyasis denique, præter hos, alios quoque plures deos refert hominibus serviisse, sic scribens :

Sustinuit quidem Ceres, sustinuit præclarus Mul-

Sustinuit Neptunus, sustinuit etiam argenteum [ciber, [arcum habens Apollo,

Mortali viro annum servire;

Sustinuit etiam ferox Mars a patre coactus;

καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις (1). Τούτοις οὖν εἰκότως ἔπεται, πρὸς ἑρωτικούς ὁμῶν καὶ παθητικούς τούτους θεοὺς ἀνθρωποπαθεῖς ἐκ παντὸς εἰσάγειν τρόπον. Καὶ γὰρ ἦν κείνοις θνητὸς χροῖς. Τεκμηριοὶ δὲ Ὁμηρος (2) βλαπτικῶς, Ἀφροδίτην ἐπὶ τῷ τραύματι παρειασάτω ἐξὺ καὶ μέγα ἰάχουσαν· αὐτὸν τε τὸν πολεμικῶτον Ἄρη ὑπὸ τοῦ Διομήδους κατὰ τοῦ κενεῶντος οὐρασιμένον διηγούμενος. Πολέμων δὲ, καὶ τὴν Ἀθηναίαν ὑπὸ Ὀρνύτου τραθῆναι λέγει· καὶ μὴν εἰ τὴν Αἰδωνέα ὑπὸ Ἡρακλέους τοξευθῆναι Ὁμηρος λέγει· καὶ τὸν Ἥλειον Αὐγέαν (3) Πανύσιος ἱστορεῖ· ἥδη δὲ καὶ τὴν Ἥραν τὴν ζυγίαν ἱστορεῖ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ Ἡρακλέους ὁ αὐτὸς οὗτος Πανύσιος ἢ Πύλω ἡμαθόεντι· Σωσίβιος δὲ καὶ τὸν Ἡρακλῆα πρὸς τῶν Ἴπποκοωντιῶν κατὰ τῆς χειρὸς οὐραθῆναι λέγει. Εἰ δὴ τραύματα, καὶ αἵματα· οἱ γὰρ ἄρρι· οἱ ποιητικοὶ εἰδεχθέστεροι καὶ τῶν αἱμάτων· τῆς γὰρ αἵματος ἰχώρ νοεῖται. Ἀνάγκη τοίνυν θεματίας καὶ τροφῆς παρειασάγειν αὐτοῖς, ὧν εἰσιν ἕλαι. Δὴ τράπεζαι, καὶ μέλαι, καὶ γλιώτες, καὶ κνισαί, οὐκ ἂν ἀφροδίσιος χρωμένων ἀνθρώπων (4), οὐδὲ παιδοποιουμένων, οὐδὲ μὴ ὑπνωσόντων, εἰ ἀθάνατοι, καὶ ἀνενοεῖς, καὶ ἀγήρωις ὑπῆρχον. Μετέλαθε δὲ καὶ τραπέζης ἀνθρωπίνης παρὰ τῆς ἀθρόου, ἀπινθρώπου δὲ καὶ ἀθέσμου, αὐτὸς ὁ Λῆς, παρὰ Λυκάονι (5) τῷ Ἀρκάδι ἐστικόμενος. Ἀφροπέων γούν ἐνεφορεῖτο σαρκῶν, οὐχ ἐκῶν· ἄρρι γὰρ ὁ Θεός, ὡς ἄρα Λυκάων ὁ Ἀρκάς, ὁ ἰσχυρὸς αὐτοῦ, τὸν παιδα κατασφάζας τὸν αὐτοῦ,

et quæ deinceps sequuntur. Erit itaque consentaneum, ut jam vobis ostendam, hos vestros deos, qui amore languent, et animi ✕ perturbationibus vexantur, ceteris quoque omnibus quos homines pati solent, affectibus obnoxios esse : nam illis mortale corpus erat. Hoc autem manifeste indicat Homerus, cum Venerem præ vulneribus acute graviterque clamantem inducit; ipsumque Martem belli Deum, a Diomede fuisse ventre sauciatum narrat. Polemo autem refert, Minervam etiam ab Ornyto vulneratam fuisse. Quin etiam Plutonem ab Hercule sagitta ictum dicit Homerus : quod de Eleo quoque Augea tradit Panyasis : qui Junonem etiam pronubam in Pylo arenosa ab eodem Hercule vulneratam fuisse memorat. Sosibius autem refert, ipsius etiam Herculis manum ab Hippocoontis filiis sauciatam fuisse. Quod si sunt vulnera, est etiam sanguis. Sanies enim poetica, quam ἰχώρα vocant, est ipso sanguine turpior : nam putridus sanguis ἰχώρ dicitur. Et curationes ergo, et nutrimenta, quibus indigent, necesse est inducere. Quare et mensæ eorum memorantur, et computationes, et risus, et coitus : cum ne homines quidem venere uterentur, aut liberis operam darent, aut somno indulgerent, si essent immortales, et nullius indigi, senisque expertes. Jupiter vero ipse humanæ quidem mensæ particeps fuit apud Æthiopes, II inhumanæ autem et nefariæ, cum a Lycaone Arcade exciperetur. Tum enim humanis carnibus saturabatur, idque

* P. 51 ED. POTTER, 25 ED. PARIS.

mensæ, quo fideles utilesque servi post aliquod tempus libertate donabantur. Conf. *Archæologia Græca* lib. I. cap. 10.

(99) ἠτευσέμεν. Accipiendum pro aoristo θητευσάτω, aut præsentii tempore ἠτευέμεν. SYLBERG.

(1) Καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Sic recte Nov. et posteriores Clementis editiones. Sed τὰ omittunt Florent. SYLBERG.

(2) Ὁμηρος. Conf. de Venere *Iliad*. E, vers. 545; de Metone, v. 395; de Marie, v. 855.

(3) Τὸν Ἥλειον Αὐγέαν. Τὸν Ἥλιον Αὐγέαν, Solis *Augeam*, Nov. Utrumque tolerari potest; erat etiam *Augeas*, Eleus, et Solis filius. Sed cur *Augeam* nomen deos numeret, ratio non liquet. Legendum po-

tius τὰς Ἥλιου αὐγὰς, *Solis radios*. Herculem enim iratum ferunt sagittis suis Solem ipsum percussisse: Apollodoros, *Bibliothec.* lib. II, cap. 10: Θερμανόμενος δὲ ὑπὸ Ἥλιου κατὰ τὴν πορείαν, τὸ τόξον ἐπὶ τὸν θεὸν ἐπέτεινε· *Ubi vero in itinere Solis radiis calesceret, arcum in deum ipsum intendit*. Quod ignorans scriptor aliquis in poeticis fabulis minus versatus, τὸν Ἥλιον, vel Ἥλειον Αὐγέαν substituisse videtur.

(4) Ἀνθρώποις. Rectius ἀνθρώπων. SYLBERG.— Idem deinde pro ὑπνωσόντων, legere mavult ὑπνωσόντων. Mox legendum ἀγήρω. Hesiod. ἀθάνατοι καὶ ἀγήρω.

(5) Λυκάονι. Λυκάωνι, Nov. Mox, ἐνεφορεῖτο pro ἐνεφορεῖτο. Idem.

invitus: nesciebat scilicet deus, convivatorem suum Lycaonem filium suum interfectum (cui nomen erat Nyctimo) ipsi comedendum apposuisse. Hic est præclarus ille Jupiter, fatidicus, hospitalis, supplicum præses, clemens, panomphæus, scelerum ultor; imo potius injustus, exlex, flagitiosus, impius, inhumanus, raptor, stuprator, adulter, lascivus. Verum tunc erat forte, cum talis erat, cum homo erat. Nunc autem mihi ipsæ fabulæ vestræ consensuisse videntur: Jupiter non est amplius draco, non cynus, non aquila, non homo lascivus; non volat deus, puerorum amore non tenetur, non dat oscula, non infert vim, etsi adhuc multæ sint pulchræ mulieres, Leda formosiores, et Semele vegetiores; adolescentes etiam multi, qui cum formæ pulchritudine, tum elegantia morum Phrygio bubulco præstant. Ubi vero nunc est aquila illa? ubi cynus? ubi autem ipse ✕ Jupiter? Una cum pennis consenuit: nec enim legimus eum aut suorum amorum pœnituisse, aut temperantiam didicisse. Sed fabula hæc tandem detegitur, mortua est Leda, mortuus cynus, mortua aquila. Quære tuum Jovem: nec vero cælum, sed terram scruteris. Indicabit tibi, apud quem sepultus est, Cretensis in *Hymnis* Callimachus:

... etenim sepulcrum, o rex, tuum Cretenses fabricarunt.

Mortuus enim est Jupiter, ne commovearis, ut Leda, ut cynus, ut aquila, ut homo amoribus deditus, ut draco. Quin etiam ipsi, qui hac prava sunt imbui superstitione, videntur tandem suos de diis errores, quamvis inviti, et pene reluctantes, deprehendisse:

Non enim a quercu es antiqua, neque a petra, Sed hominum ex genere es.

Statim vero invenientur iidem et quercus esse, et

✕ P. 32 ED. POTTER, 24 ED. PARIS.

(6) Προτρόπαιος. Ἀποτρόπαιος scribi vult Pervet.; προστρόπαιος, scelerum vindex, Nov. Recte.

(7) Ὁ ἄδικος. Articulum ὁ, qui abluvit ab exemplari, inserendum esse declarant commata sequentia. SYLBERG.

(8) Τοιοῦτος ἦν ὅτε. Hæc e Nov. propter ὅτε repetitum excidisse videntur.

(9) Νῦν δὲ ἤδη. Conf. Cyprianus, *De idolorum vanitate*; Tatianus, *Orat.*, cap. 37; Theophilus, principio lib. ii *ad Autolyt.*; Minucius Felix, pag. 217, Edit. Hackian.; Lactantius, lib. 1, c. 16; Athenagoras, *Legat.*, cap. 26.

(10) Καὶ ἔτι. Scribe ex Nov. καὶ νῦν ἔτι.

(11) Δαὶ. Δέ cum in hac, tum in sequenti pericope habet Nov.

(12) Καλλιμάχος. Callimachi versus hodieque exstat hymno in Jovem. Chrysostomus tamen, commentario in Epistolam ad Titum, et proverbialem illum versum,

Κρήτες ἀεὶ ψεύσται, κακὰ θηρία, γαστέρες ἀργαί,

et hos Callimachi, Epimenidi Cretensi tribuit: sic enim ibi, Ἐπιμένιδος οὖν ἐστὶν ὁ εἰρηκῶς, Κρής καὶ αὐτὸς ὢν. Ἐχει δὲ οὕτως· Οἱ Κρήτες τάφον ἔχουσι τοῦ Διὸς, ἐπιγραφόντα τοῦτο· ἘΝΤΑΥΘΑ ΖΑΝ ΚΕΙΤΑΙ ὉΝ ΔΙΑ ΚΙΚΑΗΣΚΟΥΣΙ. Διὰ ταύτην οὖν τὴν ἐπιγραφὴν ὁ ποιητὴς ψεύστας τοὺς Κρήτας κωμωδῶν, προῖων, πάλιν ἐπάγει, ἀβέων μᾶλλον τὴν κωμωδίαν.

(Νύκτιμος ὄνομα αὐτοῦ·) παραθεῖθ' ὄψον τῷ Διὶ. Καλὸς γὰρ ὁ Ζεὺς, ὁ μαντικὸς, ὁ ξένιος, ὁ ἱκέσιος, ὁ μειλίχιος, ὁ πανομφαῖος, ὁ προτρόπαιος (6)· μᾶλλον δὲ ὁ ἄδικος (7), ὁ ἄθεσμος, ὁ ἄνομος, ὁ ἀνόσιος, ὁ ἀπάνθρωπος, ὁ βλαῖος, ὁ φόβορος, ὁ μοιχὸς, ὁ ἐρωτικὸς. Ἄλλὰ τότε μὲν ἦν ὅτε τοιοῦτος ἦν, ὅτε (8) δὴ ἄνθρωπος ἦν· νῦν δὲ ἤδη (9) μοι δοκοῦσι καὶ οἱ μῦθοι ἡμῖν γεγηρακέναι· δράκων ὁ Ζεὺς οὐκέτι, οὐ κύκνος ἐστίν, οὐκ ἀετὸς, οὐκ ἄνθρωπος ἐρωτικὸς· οὐχ ἵππεται θεός, οὐ παιδεραστεῖ, οὐ φιλεῖ, οὐ βιάζεται, καί τοι πολλὰ καὶ καλά καὶ ἔτι (10) γυναῖκες, καὶ Λήδας ἐμπρεπέστεραι, καὶ Σεμέλης ἀκμαιότεραι· μειράκια δὲ ὠραιότερα καὶ πολιτικώτερα τοῦ Φρυγίου βουκόλου. Ποῦ νῦν ἐκεῖνος ὁ ἀετὸς; ποῦ δαὶ (11) ὁ κύκνος; ποῦ δαὶ αὐτὸς ὁ Ζεὺς; Γεγήρακε μετὰ τοῦ πετροῦ· οὐ γὰρ δῆπου μετανοεῖ τοῖς ἐρωτικοῖς, οὐδὲ παιδεύεται σωφρονεῖν. Γυμνοῦται δὲ ὅμιν ὁ μῦθος, ἀπέθανεν ἡ Λήδα, ἀπέθανεν ὁ κύκνος, ἀπέθανεν ὁ ἀετὸς. Ζῆται σου τὸν Δία· μὴ τὸν οὐρανὸν, ἀλλὰ τὴν γῆν πολυπραγμόναι. Ὁ Κρής σοι διηγῆσεται, παρ' ᾧ καὶ τέθαπται, Καλλιμάχος (12) ἐν Ἑγμοῖς.

.. καὶ γὰρ τάφον, ὧ ἄρα, σεῖο Κρήτες ἐτεκλήναντο.

Τέθνηκε γὰρ ὁ Ζεὺς, μὴ δυσφύροι, ὡς Λήδα, ὡς κύκνος, ὡς ἀετὸς, ὡς ἄνθρωπος ἐρωτικὸς, ὡς δράκων. Ἦδη δὲ καὶ αὐτοὶ φαίνονται οἱ δεσπιδαιμονες, ἄκοντες μὲν, ὅμως δ' οὖν συνιέντες τὴν πλάνην, τὴν περὶ τοὺς θεούς.

Οὐ γὰρ ἀπὸ δρυὸς (13) ἐστὶ (14) παλαιφάντου, [οὐδ' ἀπὸ πέτρης, Ἄλλ' ἀνδρῶν γένος ἐστὶ.

Μικρὸν δὲ ὕστερον καὶ δρυὲς ὄντες εὐρεθῆσονται, καὶ

... καὶ γὰρ τάφον, ὧ ἄρα, σεῖο... Κρήτες ἐτεκλήναντο· σὺ δ' οὐ θάνατος· ἐστὶ γὰρ [αἰετῶν].

Aut memoria igitur Chrysostomum fefellit, aut duo hi poetæ idem scripserunt; quod ab aliis quoque factum docet Clemens infra in *Strom.* vi haud procul ab initio. H. SYLBERG.

(13) Οὐ γὰρ ἀπὸ δρυὸς. Versus est *Odys.* T, v. 163:

Ἄλλὰ καὶ ὡς μοι ἐλεῖ τὸν γένος, ἀπρόθετος ἐστὶ. Οὐ γὰρ ἀπὸ δρυὸς ἐστὶ παλαιφάντου.

Alia lectio παλαιφάντου. Verba sunt Penelopes ad Ulysssem. Reperitur et similis sententia *Iliad.* X, estque proverbium, quod magnus ille Chiliasta, chil. 1, c. 8, 17, inde ductum ait, quod ἀνιπίκνιτος in cavis quercubus habitarent homines, atque inde natū fingebantur; ideo et creditum est a Deucalione projectis e saxis natum mortalium genus. Alio item loco sibi ipsi non constat, et pejorem rationem reddidit, chil. iii, c. 7, 76. At Eustathius: Ὅτε νομάδα βίον εἴλαον οἱ ἄνθρωποι, καὶ δραινόμενοι, καὶ δρυῶν καὶ λίθων κοιλότησιν ἐπίστευον, τὰ νεογνὰ ἐκτιθέμενοι διὰ πένιαν τὰ φίλτατα. Ὅθεν καὶ φήμη διεσπάρη ἐκ τῶν εὐρισκόντων τὰ ἐκθετα βρέφη, ὡς ἄρα ἐκ δρυῶν καὶ λίθων γεννώνται ἄνθρωποι. Usurpatur proverbium in eos, qui non carent genealogia, vel agrestibus non sunt moribus, ut a Sexto Empirico sub finem operis contra Mathematicos, et 458. 40. Col. (14) Ἐστὶ. Eisdem hic, et in sequenti v. habet Nov.

πέτρα. Ἀγαμέμνονα (15) γοῦν τινα Δία ἐν Σπάρτῃ
 μᾶστα Στάφυλος ἱστορεῖ· Φανακλῆς (16) δὲ ἐν
 Ἑρωσιν τοῖς Καλοῖς, Ἀγαμέμνονα τὸν Ἑλλήνων
 βασιλέα, Ἀργύννου (17) νεῶν Ἀφροδίτης ἵστασθαι,
 ἐν Ἀργήνῳ τῷ ἐρωμένῳ. Ἄρτεμιν δὲ Ἀρκάδες,
 Ἀπαγομένην καλουμένην, προτρέπονται (18), ὡς
 εἴρη Καλλίμαχος ἐν Αἰτίοις· καὶ Κονδυλίτις ἐν Μη-
 θύμῃ ἐτέρα τετιμῆται Ἄρτεμις. Ἔστι δὲ καὶ Πο-
 δάγρας ἄλλῃ Ἀρτέμιδος ἐν τῇ Λακωνικῇ ἱερὸν, ὡς
 εἴρη Σωσιθίος. Πολέμων δὲ κειχηνότος Ἀπόλλωνος
 ὄθεν ἀγαλμα· καὶ ὀσφάγου πάλιν Ἀπόλλωνος ἄλλο
 ἐν Ἡλίδι τιμώμενον. Ἐνταῦθα Ἀπομυῖω Διὶ θύου-
 σιν Ἡλείοι· Ῥωμαῖοι δὲ, Ἀπομυῖω Ἡρακλεῖ (19),
 καὶ Πυρετῇ δὲ καὶ Φόδῳ (20) θύουσιν· οὗς καὶ αὐ-
 τὸς μετὰ τῶν ἀμφὶ τὸν Ἡρακλέα ἐγγράφουσιν. Ἐὼ
 δὲ Ἀργεῖους, οἱ Ἀφροδίτην τυμβωρύχον θρησκείου-
 σιν (Ἀργεῖοι καὶ Λάκωνες (21) καὶ Χελύτιδα δὲ
 Ἄρτεμιν Σπαρτιάται σέβουσιν· ἐπεὶ τὸ βήττειν (22)
 γινώσκουσιν καλοῦσιν. Οἴει πόθεν παραγέγραπται
 σοι (23) ταῦτα; Κομίζεται τὰ ὑφ' ὑμῶν παρατιθέ-
 μενα· οὐδὲ τοὺς σοὺς γνωρίζειν ἔοικας συγγραφεῖς,
 οἷς ἐγὼ μάρτυρας ἐπὶ τὴν σὴν ἀπιστίαν καλῶ·
 ἀθροῦ γλαυῆς (24), ὃ δελταῖοι, τὸν πάντα ὑμῶν ἀβίω-
 τον ὄντως βίον ἐμπεπληχότας. Οὐχὶ μὲν τοὶ Ζεὺς
 βασιλεὺς ἐν Ἀργεῖ, τιμωρὸς δὲ ἄλλος ἐν Κύπρῳ τε-

✕ P. 33 ED. POTTER, 25 ED. PARIS.

(15) Ἀγαμέμνονα. Agamemnonem Jovem a Spar-
 tianis coli refert Athenagoras principio *Legat.* Apud
 Lycophron., v. 1125, Cassandrae praedicae de Agamemnone:

Ἐμὸς δὲ ἀκοίτης, δημοῖδος ῥύμψης ἀναξ,
 Ζεὺς Σπαρτιάταις αἰμύλοισι κληθήσεται.

*Mens autem maritus, captivæ dominus sponsæ,
 Jupiter a Spartanis fallacibus vocabitur.*

Conf. ejusdem poematis vers. 335, et utroque loco
 annotata. Porro Staphyli meminit Athenæus lib. 11;
 Pinius, *Nat. hist.*, lib. v, cap. 31; Sextus Empiri-
 us, *Adv. mathem.*, lib. 1, cap. 2; Scholiastes in
Apollonii Argon., lib. 1 et 1v; Harpocration, Homeri
 scholiastes, etc. Quæ adnotavi propter Hervetum,
 qui de Staphylo vel Agamemnone Jove se quidquam
 legisse negat.

(16) Φανακλῆς. Hunc locum emendarunt P. Leo-
 poldus, lib. 1v, cap. 4, et Giraldus ab Herveto ci-
 tatus; sed in eo differunt, quod ille legat ἐν Ἑρω-
 σιν, ἢ Καλοῖς, in *Cupidinibus vel Formosis*, et Ἀρ-
 γυννίδος νεῶν Ἀφροδίτης, *templum Veneris Argynni-
 dis*. Profert etiam locum Stephani de Urbibus, ex
 quo liquet hunc Argynnum filium fuisse Pisidiæ
 Leuconis filię, Athamantis neptis filii Sisyphi. At A.
 pro Ἑρωσιν, mavult Ἑρωσι. SYLBURG., COLLECT —
 Φανακλῆς δὲ ἐν Ἑρωσιν τοῖς καλοῖς Ἀγαμέμνονα, Nov.
 mendose: siquidem ipse Clemens veram lectionem
 indicat esse, Φανακλῆς δὲ ἐν Ἑρωσιν ἢ Καλοῖς, *Siron.*
 v, p. 627, quo loco hunc Phanocles librum iterum
 citavit.

(17) Ἀργύννου. Mox Ἀργήνῳ· sed ibi Ἀργύνῳ
 habet Nov. Sunt, qui utrobique malint Ἀργεννος per
 e, quo nomine insula quædam legitur, et tria pro-
 nomatoria: significat autem Ἀργεννος, Ἔolicia forma,
 idem quod ἄργεννός, *albus, candidus*. Hesychius, ἄρ-
 γυννῆσι, λαμπραῖς, λευκαῖς. Ἀργύννον, Agameinno-
 nis amasium; et Ἀργυννίδα Ἀφροδίτην agnoscit
 etiam Stephanus: sed addit eandem Ἀργεννίδα dici,
 ab Aristophane vero Ἀργεννίδα per diphthongum.

(18) Προτρέπονται. Scribe ex Nov. προστρέπον-
 ται, ut his superius προστροπαίτους pro προτρο-
 πῶς. Hesychius, προστροπόμενοι, σέβοντες, τιμῶν-

A *petræ.* Jovem enim quemdam Agamemnonem Spartæ
 coli refert Staphylus. Phanocles autem in libro,
 quem *Amores*, seu *Pulchros*, inscripsit, memorat
 Agamemnonem Græcorum regem templum Argynna
 Veneris, in memoriam amasii sui Argynni, condi-
 disse. Callimachus in libro *Atlarum*, seu *Causarum*,
 dicit Arcadas divinos honores tribuere Dianæ Ἀπαγ-
 χομένην, seu *quæ se strangulavit*. Colitur etiam Me-
 thymnæ alia Diana Condylitis. Est quoque Podagræ
 alterius Dianæ templum in Laconica, ut refert So-
 sibi. Polemo autem *hiantis* Apollinis unum, et
popinonis rursus Apollinis alterum ✕ quod in Elidæ
 colitur, simulacrum memorat: quin etiam iidem
 Elei Jovi muscarum depulsori, quemadmodum Ro-
 mani Herculi muscarum depulsori, itemque Febri
 B et Pavori, quos ejus inter comites referunt, sacra
 faciunt. Mitto autem Argivos, qui Venerem τυμβω-
 ρύχον, seu *quæ sepulcra effodit*, colunt. Sicut etiam
 Spartani Dianam Chelytida, quoniam tussire ab eis
 dicitur χελύττειν, venerantur. An tu vero, unde
 hæc citata fuerunt, intelligas? Ego certe quæ a vo-
 bismetipsis afferri in medium solent, apposui tibi;
 tu vero ne tuos quidem scriptores, quos ad ar-
 guendam tuam incredulitatem testes advoce, agno-
 scere videris. O miseri, qui totam vitam vestram,

τες, προσκυνούντες. Eidem vero προτρέπεσθαι est
 παρακαλεῖν. Quorum illud prius huic loco convenit.

(19) Ἐν Ἡλίδι. . . Ἡρακλεῖ. Ἐν Ἡλίδι (sed
 Ἡλίδι supra id scriptum est) τιμώμενον· ἐνταῦθα
 C Ἀπομυῖω Ἡρακλεῖ, Nov. omissis scilicet intermediis
 vocibus a parum diligentibus scriptore propterea Ἀπο-
 μυῖω repetitum.

(20) Πυρετῇ δὲ καὶ Φόδῳ. Πυρετῶ, Nov. Sed ve-
 risimile est Clementem Πυρετῆν scripsisse, quod
 Romanis *Febris* femina sit. Lactantius, lib. 1, cap.
 20: *Pavorem, Palloremque Tullus Hostilius figura-
 vit, et coluit*. Paulo post: *Mala sua pro diis habent,
 ut Romani Rubiginem, ac Febrem*. Minutius Octavio,
Pavorem Hostilius atque Pallorem. Mox a nescio
 quo *Febris dedicata*. Ælianus Πυρετόν appellat, Græ-
 corum idioma secutus, qui Πυρετῆν dicere non so-
 lent; *Var. hist.*, lib. 11, cap. 11: Ῥωμαῖοι ὑπὸ τῷ
 λόφῳ τῷ Παλλαντίῳ, Πυρετοῦ καὶ νεῶν καὶ βωμῶν
 ἰδρύσαντο *Romani sub Palatio colle Febris et tem-
 plum et aram ædificaverunt*. Conf. Cicero, *De legib.*,
 lib. 11; Plautus, *Asin.* 11, 2, 2; Livius, lib. 1, c. 27;
 Valerius Maximus, lib. 11, c. 5; Plinius, lib. 11, c.
 7; Augustinus, *De civit. Dei*, pluribus locis, etc.

D (21) Ἀργεῖοι καὶ Λάκωνες. Commation hoc e
 margine in contextum irrepsisse videtur; eoque
 sublato melius constat et structura, et sententia.
 SYLBURG.

(22) Βήττειν. Hesychius, Χαλοῦσιν, βήσσειν· καὶ
 χελούσσειν ὀμολογ.

(23) Οἴει πόθεν παραγέγραπται σοι, etc. Vetus
 lectio erat, Οἴει πόθεν παραγέγραπται ταῦτά σοι κο-
 μίζεται, τὰ ὑφ' ἡμῶν παρατιθέμενα. Quam sic cor-
 rexerit Heinsius: Πῶθεν οἴει παραγέγραπται ταῦτά
 σοι; κομίζεται τὰ ὑφ' ὑμῶν. Unde putus, inquit,
*hæc deprompta esse? Vestris, o miseri et cæci, armis
 pugnamus. Vestri scriptores ista suppeditant nobis*.

(24) Καλῶ· ἀθέου χλ. Hunc locum sic distincti.
 Antea scriptum erat, καλῶ, ἀθέου γλαυῆς. Ὁ δελ-
 ταιοι, τὸν πάντα ὑμῶν ἀβίωτον ὄντως βίον ἐμπεπλη-
 χότας. Arcerius et Sylburgius, inverso verborum
 ordine, sic scribunt, καλῶ· ὃ δελταῖοι, τὸν πάντα
 ὑμῶν ἀβίωτον βίον ἀθέου γλαυῆς ἐμπεπ. Sed ea
 transpositione opus esse non videtur.

minime quidem vitalem, tam nefariis ludibriis implevistis! Nonne Argis Jupiter *calvus*, alter vero *ultoris* nomine in Cypro colitur? Nonne Veneri *Peribasiæ* Argivi, *Meretrici* Athenienses, et *pulchris cunibus prædita* Syracusii, quam Nicander καλλίγλουτον alicubi vocavit, sacra faciunt? Taceo nunc Bacchum χοιροφάλην, seu qui *naturam muliebrem contractat*. Eum venerantur Sicyonii, præficiuntque mulierum pudendis; turpitudinis præsidem, et omnis pro-ervia patrōnum, summa religione colentes. Atque tales quidem sunt ipsis dii: tales autem sunt ipsi quoque, qui in divina religione ludunt, aut potius sibi illudunt, et gravissimas contumelias intorquent. Quanto melius Ægyptii, qui vicatim et per urbes bruta animalia coluerunt, quam Græci, qui hujuscemodi deos adorant! Sint enim illa fœ: at non sunt aulterio, non illicitis libidinibus dedita; nec ex illis vel unum alias voluptates, quam quas natura indulsit, consecratur. Hi autem quales sint, quid opus est dicere, cum jam eos satis arguerimus? Porro autem Ægyptii, quorum nunc feci mentionem, distracti sunt in varios ❖ cultus et religiones. Ex his enim Syenitæ colunt piscem phagrum: qui Elephantina habitat, alium piscem, nomine mæoten: Oxyrinchitæ similiter, piscem, qui ab eorum regione nomen habet. Hera cleopolitæ præterea, ichneumonem; Saitæ autem, et Thebani, ovem; lupum, Lycopolitani; canem, Cynopolitani; Apin, Memphitani; hircum, Mendesii. Vos autem, qui estis Ægyptiis omnino melio-

❖ P. 34 ED. POTTER, 25 ED. PARIS.

(25) *Τετιμῆσθον*. Honorati sunt, pro τετιμῆσθον. Sic enim postulat grammatica regula: et ejusmodi anomalia notata etiam supra. SYLBERG.

(26) *Ὅχι δὲ Ἀφροδίτη περιβάσιη*. P. Leopardus, lib. viii, cap. 25. Veneris περιβάσιης meminereunt Clementis Alex. et Hesychius, Περιβάσιω, Ἀφροδίτην. Scholia in Clementem ἀπρημοποιῶν interpretantur. Hecille.—Ipsam quoque verbum ἐμβασιένει referunt ad turpia viri docti, exponentes illud ἐμβασιολήτης uspiam: Περιβάσιω autem decurtatum forte est ex Περιβάσιη, ut Hæρω ex Περραζομένη, Συρακῶν ex Συράκουσα, Tarentino idiomate. Caterum spurcum illud Dionysii epithetum, quod paulo post affert, παρὰ τὸ ψάλλειν, ἢ κίππειν, ἢ τίλλειν, deducit Æschyli Scholiastes in *Persas* sub finem Tragæ h.c. COLLECT.

— Περιβάσιη forsam a promiscua obambulatione, ut ἡ πάνδημος. Alioqui et Παραβάσιη legi posset: ut quæ connubii leges sæpe transiliat. Hervetus *Επιβάσιη* cur maluerit, nescio. Quibusdam Περιβάσιω dicitur παρὰ τὸ περιβῆναι, a *divaricandis* cruribus, hinc *divaricatrix*. Suidæ, Περιβάς est ἐποχούμενος.

(27) *Καλλιπόρω*. Scriptum erat καλλιπόρω, sed καλλιπόρω legendum declarat synonymum epitheton καλλίγλουτος. Item ἐπυγίαν affectare dicuntur femine in Alexidis quodam loco infra. Monuit de eodem errore Brodeus quoque *Miscell.* lib. i, cap. 19, ex Athenæi lib. xii. SYLBERG.

(28) *Ἀέρις ἔτι*. Post ἔτι distingue, non ante. Id.

(29) *Συγῆται*. Pro Ἐγγῆται, quod prius exstabat, Ortelius et Canterus Συγῆται legendum esse docuerunt ex Æliano et Plutarcho. SYLBERG. — Evenitas non facilius, opinor, reperias, quam Osirim Ægyptii: quamobrem hic fortean legendum non Ἐγγῆται, sed Συγγῆται, *Syenitæ*. Facilius enim mutatur Συ in Ἐν. Ælianus, lib. x *De animalib.*, cap. 19: Τὸς ἰχθῆς τὸς φαγρὸς Συγγῆται: μὲν Αἰγυπτῶν

τίμησθον (25); Ὅχι δὲ Ἀφροδίτη Περιβάσιη (26) μὲν Ἀργεῖοι, Ἐταῖρα δὲ Ἀθηναῖοι, καὶ Καλλιπόρω (27) θύουσιν Συρακούσιοι; ἦν Νικάνδρος ὁ ποιητῆς καλλίγλουτον που κέκληκεν. Διόνυσον δὲ ἦδη σιωπῶ τὸν χοιροφάλην· Σικυῶνιοι τοῦτον προσκυνοῦσιν, ἐπὶ τῶν γυναικείων τάξαντες τὸν Διόνυσον μοριῶν, ἐξορον αἰσχούς, καὶ τῆς ὑβρεως σεβάζοντες ἀρχηγόν. Τοιοῖδε μὲν αὐτοῖς οἱ θεοὶ· τοιοῖδε καὶ αὐτοὶ παίζοντες ἐνθεοῖς, μᾶλλον δὲ ἐμπαίζοντες καὶ ἐνυθρίζοντές σφισιν αὐτοῖς. Καὶ πόσω βελτίους Αἰγύπτιοι, κωμηθὸν καὶ κατὰ πόλεις τὰ ἄλογα τῶν ζώων ἐκτεμετρηκότες, ἦπερ Ἕλληνας, τοιούτους προσκυνούντες θεοῦς! Τὰ μὲν γὰρ, εἰ καὶ θηρία, ἀλλ' οὐ μοιχικά, ἀλλ' οὐ μάλα, παρὰ φύσιν δὲ θηρεῖαι ἡδονὴν οὐδὲ ἔν. Οἱ δὲ ὅποιοι, τί καὶ χρὴ λέγειν ἔτι (28), ἀποχρώντως αὐτῶν διεληλεγμένων; Ἄλλ' οὐν γε Αἰγύπτιοι, ὧν νῦν δὴ ἐμνήσθη, κατὰ τὰς θρησκείας τὰς σφῶν ἐσκέδανται· σέβουσι δὲ αὐτῶν Συγγῆται (29), φάγρον τὸν ἰχθῆν· μαϊώτην δὲ, ἢ ἄλλος (30) οὗτος ἰχθῆς, οἱ τὴν Ἐλεφαντίνην οἰκοῦντες· Ὀξυρινχίται τὸν φερόμενον τῆς χώρας αὐτῶν ὁμοίως ἰχθῆν· ἔτι γε μὴν Ἡρακλεσπολίται ἰχνεύμονα· Σαῖται δὲ καὶ Θηβαῖοι πρῶτατον· Λυκοπολίται δὲ λύκον· Κυνοπολίται δὲ κύνα· τὴν Ἄπιν (31) Μεμφίται· Μενδῆσιοι τὸν τράγον· ὑμεῖς δὲ, οἱ πάντ' ἀμείνους Αἰγυπτῶν, (ὁκνῶ δὲ εἰπεῖν χείρους·) οἱ τοὺς Αἰγυπτίους ὀσμύμεραι γελῶντες (32), οὐ παύσεσθε, ὅποιοι τινες καὶ περὶ τὰ ἄλογα ζῶα; Θεσσαλοὶ μὲν ὑμῶν τοὺς πελαργούς τετιμῆκασι διὰ τὴν συνθήσαν· Θηβαῖοι δὲ (33) τὰς γαλάς, διὰ τὴν Ἡρακλέους γένεσιν. Τί δὲ οὐ πά-

ιερὸς νομίζουσιν· οἱ δὲ οἰκοῦντες τὴν Ἐλεφαντίνην κλυομένην τοὺς μαϊώτας. Deinde causam addit, quod pisces isti accessum inundantis Nili suo adventu prænuentium. Idem scribit Plutarchus, *De Iside et Osiride*, agens de Oxyrinchitis: Σεβόμενοι γὰρ τὸν ὀξυρινχῶν ἰχθῆν, δεδιῶσι μήποτε τὸ ἀγχιστρόν κληθῆν ἔστιν ὀξυρινχῶν περιπεπόντος αὐτῶν, Συγγῆται δὲ φάγρον. Hunc ipsum Strabo φαγρόριον appellat et φάγρον, unde Phagroriopropolis, lib. xvii, in Arabici sinus recessu. Ibi lem meminit et insulae Elephantinae in Nilo; et Plinius, lib. xvi, c. 21, ut circa Memphim Ægypti, et in Elephantine Thebaidis nulli arbori decidunt folia, ne vitibus quidem. Athenæus, lib. vii, mæotas numerat inter Nili pisces. COLLECT.

(30) Ὅς ἄλλος. Ὅς redundat.

(31) *Τὸν Ἄπιν*. Conf. *Strom.* i, p. 322, 325; Herodotus, lib. ii, cap. 65 et seq., Diodorus Siculus, lib. ii. Auctor *Constit. apost.*, lib. v, cap. 12: Ὡς παρ' Αἰγυπτίους τὸν Ἄπιν, καὶ τὸν Μενδῆσιον τράγον· *Uti apud Ægyptios Apin, et hircum Mendesium. Recognit.* Clementis, lib. v, cap. 20, de Ægyptiis ait, *Alii eorum bovem, qui Apis dicitur, colendum tradidere, alii hircum, alii cattas; nonnulli ibi; quidam serpentem; piscem quoque*, etc. Eadem scire habes *Clementinorum* homil. 10, cap. 16. De hircu Mendesium conf. Herodotus, lib. ii, cap. 46.

(32) *Τὸς Αἰγυπτίους . . . γελῶντες*. Simili ratione utitur Petrus in *Recognit.*, lib. v, cap. 21, et *Clementin.* hom. 10, cap. 17.

(33) *Θηβαῖοι δὲ*. Ælianus, lib. xii, cap. 5, *De animalibus*: Καὶ Θηβαῖοι δὲ σέβουσιν Ἕλληνας ὄντας, ὡς ἀκούω, γαλήν. *Thebani, quamquam Græci, mustelam religiose venerantur; quia nimium nutrix Herculis fuit, aut quod cum Hercule Alcmena parturiet, et parere non posset, ea prætereurrens partendi vincula dissolvit. Ibidem etiam mures idem*

λιν (34) Θετταλοὶ μύρμηκας ἱστοροῦνται σέβειν, ἐπεὶ τὸν Δία μεμαθήκασιν ὁμοιωθέντα μύρμηκι, τῇ Κλή-
 τρος θυγατρὶ (35) Εὐρυμεδούσῃ μιγῆναι, καὶ Μυρ-
 μηδόνα γεννησάι; Πολέμων δὲ τοὺς ἀμφὶ τὴν Τρωά-
 δα κατοικοῦντας ἱστορεῖ τοὺς ἐπιχωρίους μῦς, οὓς
 σμίνθους καλοῦσι (36), θρησκαεῖν, ὅτι τὰς νευρὰς
 τῶν πολεμίων διέτρωγον τῶν τῶσων· καὶ Σμίνθιον
 Ἀπόλλωνα ἀπὸ τῶν μῶν ἐκελεῖων ἐπεφήμισαν. Ἡρα-
 κλείδης δὲ ἐν Κτίσεισιν ἱερῶν περὶ τὴν Ἀκαρναντίαν
 φησὶν, ἔνθα τὸ Ἄκτιον ἐστὶν ἀκρωτήριον, καὶ τοῦ
 Ἀπόλλωνος τοῦ Ἄκτιου τὸ ἱερόν, ταῖς μολαῖς προ-
 θέσθαι βοῦν. Οὐδὲ μὴν Σαμίων ἐκλήσονται (37)
 πρόβατον, ὡς φησὶν Εὐφορίων, σέβουσι Σάμιοι· οὐδέ
 γε τῶν τὴν Φοινίκην (38) Σύρων κατοικοῦντων, ὧν
 οἱ μὲν τὰς περιστερὰς, οἱ δὲ τοὺς ἰχθῦς οὕτω σέβουσι
 περιττώσας, ὡς Ἡλείοι τὸν Δία. Εἶεν δὲ, ἐπειδὴ οὐ
 θεοὶ, οὓς θρησκαεῖτε, ἀθῆς (39) ἐπισκέψασθαι μοι
 δοκεῖ, εἰ ὅπως εἶεν δαίμονες, δευτέρᾳ ταύτῃ, ὡς
 ὑμεῖς φαστε, ἐγκαταλεγόμενοι τάξει. Εἰ γὰρ οὖν δαί-
 μονες λίχνοι (40) τε καὶ μαιοί, ἔστι μὲν ἐφευρεῖν
 καὶ ἀναφανδὸν οὕτω κατὰ πόλεις δαίμονας ἐπιχω-
 ρίους, τιμὴν ἐπιδρεπομένους· παρὰ Κυθνίοις μὲν
 Ἐδημον (41)· παρὰ Τηνίοις Καλλισταγόραν· παρὰ

A res (vereor ne sit potius dicendum pejores), qui
 Ægyptios quotidie ludibrio habetis, quales estis in
 bruta animalia? Ex vobis enim Thessali ciconias
 coluerunt, quod id esset more majorum receptum.
 Thebani autem mustelas adorant, quod olim mu-
 stela nascentem Herculem adjuverit. Quid? Nonne
 Thessali dicuntur divinum cultum formicis tribue-
 re, quod ex fabulis didic-erint, Jovem sumpta for-
 micæ forma, cum Eurymedusa, Cletores filia, con-
 gressum, Myrmedonem genuisse? Polemo autem
 refert, eos, qui Troadem habitant, mures indige-
 nas, quos σμίνθους vocant, venerari, quod arcuum
 hostilium nervos arrosent; exindeque Apollini
 Sminthii nomen imposuisse. Heraclides etiam in
 libro *De ædificationibus templorum in Acarnania*
 scribit, in Actio promontorio, ubi Actii Apollinis
 fanum est, ante cætera sacra bovem immolari mu-
 scis. Nec vero Samiorum obliviscar, a 12 quibus,
 prout tradit Euphorion, ovis colitur: ut nec eo-
 rum, qui Phœniciam Syrorum ἄ incolunt, quorum
 alii quidem columbas, alii vero pisces haud minus
 impense colunt, quam Elei Jovem. Age vero, cum
 sit satis ostensum, non esse deos, quos colitis; an

✠ P. 55 ED. POTTER, 26 ED. PARIS.

adorari tradit ab iis, qui Troadis Hamaxitum inco-
 lunt, unde Apollinem *Sminthium* appellant; tum
 vero in æde Sminthii cicures alii mures, σμίνθος
 enim illis murem significat. Addit deinde fabulam
 de maribus ab Apolline expulsis, et alteram quam
 hic innuit Clementis: Cretenses ad coloniam domo
 missi rogaverunt, ut quempiam ad habitandum aptum
 locum ostenderet. Respondit ille, ubi γηγενεῖς, id
 est *terra geniti*, bellum eis inferrent, ibi considen-
 dum. Ita eos ad Hamaxitum profectos, castra po-
 sūisse: tum incredibilem murum multitudinem
 erupisse, et elypeorum lora derosisse, et arcuum
 nervos exedisse; ex quo conjecturam duxerunt,
 illos esse terrigenas; proinde hunc locum exco-
 luisse, atque Apollini Sminthio templum excitasse.
 Eandem fabulam narrat Strabo, lib. xiii *De Eury-
 medusa*; Arnobius, lib. iv: *Nunquid a nobis ali-
 quando conscriptus est, modo in aurum versus, modo
 in Satyrum ludicrum, in draconem, in alitem, et,
 quod omnia genera contumeliarum transiliat, in for-
 miculam parvulam, ut Clitoris videlicet filiam Myr-
 midonis redderet upud Thessalos matrem?* COLLECT.
 Conf. Ovid., *Metamorph.*, lib. ix, fab. 40.

(34) *Τὶ δὲ, οὐ π.* Hanc lectionem exhibuit pri-
 mum Heinsius, et post eum reliquæ Clementis edi-
 tiones. Vetus lectio erat, *Τὶ δαὶ πάλιν Θετταλοὶ μύρ-
 μηκας ἱστοροῦνται σέβειν*; quam quidam exhibent
 Flor. et Sylburg. Nec opus erat ea verba mutare,
 modo sic distinguantur, ut sit apud Nov. *Τὶ δαὶ πάλ-
 λιν οἱ Θετταλοὶ; μύρμηκας ἱστοροῦνται σέβειν, ἐπεὶ
 τὸν Δία, etc.* Quid autem rursus *Thessali?* formicas
 referantur colere, quia Jovem, etc.

(35) *Τῇ Κλήτερος θυγ.* Εὐρυμεδούσῃ. Clitoris
 filiam dixit Arnobius. At *Recognit.*, lib. x, c. 22,
 refertur Jupiter corrupisse Eurymedusam *Achelai*,
mutatus in formicam; ex qua nascitur Myrmidon.
Acheloi filiam dicunt *Clementina*.

(36) *Καλοῦσι.* Post *καλοῦσι* recte cum A inserui-
 mus *σέβειν*, θρησκαεῖν, vel simile quid. SYLBURG.

(37) *Οὐδὲ μὴν Σαμίων ἐκλήσονται.* Aelianus,
 lib. xii, cap. 40: *Τιμῶσι δὲ ἄρα Δελφοὶ μὲν λίχον,
 Σάμιοι δὲ πρόβατον. Lupum Delphi colunt, Samii
 ovem venerantur.* Deinde causam addit, quod Samii
 furto sublatum aurum ovis invenit. Ideo Mandro-
 bulus Junoni ovem consecravit, ut Aristoteles tra-

dit. Idem, lib. xi, cap. 8: *In Leucade promontorium
 est excelsum et sacrum, in eo Apollinis Actii fanum;
 ejus honori dedicatum tempus festum cum instat, in
 quo saltando etiam certant, bovem muscis mactant;
 ejus illæ sanguine saturatæ recedunt, veluti munere
 ad id faciendum persuasæ.* Euphorionem citat etiam
 idem lib. xvii, cap. 28, et Athenæus multis in locis.
 COLLECT.

(38) *Οὐδὲ γε τῶν τὴν Φοινίξ.* P. Victorius, lib.
 xii, cap. 15. Tibullus in quadam elegia superstitio-
 nis Syrorum meminit, qui columbas consecrabant,
 timebantque violare, ita canens:

*Quid referam, ut volitet crebras intacta per urbes
 Alba Palæstino sancta columba Syro?*

Alii legunt *suo*. Id quoque memoriæ prodidit Xe-
 nophon, in *Exped. Cyri*; narrat enim copias illas
 venisse ad fluvium Chalum, plenum magnum pis-
 cium ac mansuetorum, quos Syri deos putarent,
 nec sinerent violari; quod etiam tribuebant colum-
 bis. Cicero, iii *De nat. deorum*: *Piscem Syri vene-
 rantur.* Porphyrius, lib. iv *Περὶ ἀποχῆς*, Menandri
 comici versus ponit, quibus exponitur quo humili-
 tatis descendant Syri, ut deum placeant, si forte
 aliquando incontinentia ducti piscem comederint.
 COLLECT. — Conf. Diodorus Sic., lib. ii.

(39) *Ἀθῆς.* Omittit Nov.

(40) *Λίχνοι.* Recte posteriores Clementis edit.
 λίχνοι habent; quam lectionem firmat Nov., λίχνοι,
 Flor., Sylb. Tatianus λίχρους καὶ ἀσπίτους vocat, p. 48.

(41) *Παρὰ Κυθνίοις μὲν Ἐδημον.* A. C. παρὰ
 Κυθνίοις Μενέδουμον. Item mox, pro παρὰ δὲ Ἡλείοις
 Ἄνιον, legendum παρὰ Δηλίους Ἄνιον. Anium certe
 Deli et regem fuisse, et sacerdotem, ex Dionysio
 Halicarnasseo et Virgilio clarum est; ex ipso etiam
 Clemente infra. SYLBURG. — Et quidem Μενέδουμον ha-
 bet Nov.; unde, quin Clemens ita scripserit, haud
 potest dubitari. Cæterum de Anio, Eliensium quoque
 hæc dicit Vossius, *De orig. et progress. idol.*, lib. i,
 cap. 15: « Elienses Anium pro deo habuere, te-
 ste Clemente, *Admonitione qd gentes*. Sed cum con-
 ditores urbium soleant in deos referri, suspicio mihi
 oborta, *Alium* legi debere. Nam Eliorum urbs ab
 Elio, sive Alio, condita; unde et ipsi Dorice Plauto

sint vere dæmones, quos secundum a diis ordinem tenere creditis, jam erit ulterius dispiciendum. Si igitur dæmones sint gulæ dediti et impuri, ostendi facile possunt per singulas vestras urbes indigenæ dæmones, quibus divini honores persolvuntur. Apud Cythnios, Menedemus; apud Tenios, Callistagoras; apud Delios, Anius; apud Lacones, Astrabacus. Colitur etiam Phaleri quidam heros in puppi navis: et Pythia jussit sacra facere Plataensibus Androcrati, et Democrati, et Cyclæo, et Leuconi, Medico bello fervente. Alios etiam permultos dæmones reperiet, si quis paulum dispicere valeat:

Ter enim decies mille sunt in terra multos pascente Dæmones immortales, custodes mortalium hominum.

Quinam sunt hi custodes, o Bœoti, ne pigeat eloqui. Manifestum etenim est, hos esse, quos modo memoravi, et, qui sunt his honoratiores, magnos dæmones, Apollinem, Dianam, Latonam, Cererem, Proserpinam, Plutonem, Herculem, ipsum Jovem. Ne vero aufugiamus, nos custodiunt, o Aseræ: aut forte ne peccemus, qui scilicet peccata non sunt experti. Hic usurpare licet, quod proverbi loco dici solet,

Pater inemendabilis emendat filium.

Quod si nos custodiant, haudquaquam id benevolentia ducti faciunt, sed adulatorum instar, interea dum vestrum urgent exitium, fumo inescati, vitæ adhærescunt. Ipsi certe dæmones ingluviem fatentur suam, dum dicunt:

Libamini, nidorisque, hunc enim honorem nos sortiti sumus.

✠ Quam autem vocem ederent, si vocem acciperent Ægyptiorum dii, mustelæ et feles, et id genus animalia, nisi hanc poeticam ab Homero prolatam, qua nidorem et coquinarum sibi gratissimas esse profiteantur. Tales itaque sunt vestri dæmones, et dii, et si qui *semidei*, tanquam *semiasini* vocantur; neque enim est vobis nominum penuria, quibus ad impias hujusmodi compositiones utamini

A δ' Ἡλείοις Ἄνιον· παρὰ Λάκωσιν Ἀστράβακον (42)· τιμάται δὲ τις καὶ Φαληροὶ κατὰ πρόμνησιν ἤρωσ· καὶ ἡ Πυθία συνέταξε θύειν Πλαταίωνσιν Ἀνδροκράτει, καὶ Δημοκράτει, καὶ Κυκλαίῳ, καὶ Λεύκωνι, τῶν Μηδικῶν ἀκμαζόντων ἀγόνων. Ἔστι καὶ ἄλλου, παμπόλλους συνιδεῖν δαίμονας, τῷ γε καὶ σμικρὸν διαθρεῖν δυναμένῳ·

Τρεὶς γὰρ (43) μύριοι εἰσὶν ἐπὶ χθονὶ πουλυβοτείρῃ Δαίμονες ἀθάνατοι, φύλακες μερῶν ἀνθρώπων.

Τίνας εἰσὶν οἱ φύλακες, ὃ Βοιώτιε, μὴ φρονήσης λέγειν. Ἡ δὴλον ὡς οὔτοι, καὶ οἱ τούτων ἐπιτιμότεροι, οἱ μεγάλοι δαίμονες, ὁ Ἀπόλλων, ἡ Ἄρτεμις, ἡ Λητώ, ἡ Δημήτηρ, ἡ Κόρη, ὁ Πλούτων, ὁ Ἡρακλῆς, αὐτὸς ὁ Ζεὺς. Ἄλλ' οὐκ ἀποδρᾶναι ἡμᾶς φυλάττουσιν, Ἀσκραίε· μὴ ἀμαρτάνειν δὲ ἴσως, οἱ ἀμαρτιῶν δῆτα οὐ πεπαιραμένοι. Ἐνταῦθα δὴ τὸ παροιμιῶδες ἐπιφθέγγασθαι ἀρμόττει·

Πατὴρ ἀνορθέτητος παῖδα νοουθετεῖ.

Εἰ δ' ἄρα καὶ εἰσὶ φύλακες οὔτοι, οὐκ εὐνοία τῇ πρὸς ἡμᾶς περιπαθεῖς, τῆς δὲ ὑμεδαπῆς ἀπωλείας ἐχόμενοι, κολάκων δίκην, ἐγχρημπτονται τῷ βίῳ, δελεάζόμενοι καπνῷ. Αὐτοὶ που ἐξομολογοῦνται: οἱ δαίμονες τὴν γαστριμαργίαν τὴν αὐτῶν·

Λοιῶς (44) τε, κνίσσης τε· τὸ γὰρ λάχομεν [γέρας ἡμεῖς,

λέγοντες. Τίνα δ' ἀν φωνὴν ἄλλην, εἰ φωνὴν λάβοιεν Αἰγυπτίων θεοί, οἷα αἰλουροὶ καὶ γαλαί, προήσονται, ἢ τὴν Ὀμηρικὴν τε καὶ ποιητικὴν, τῆς κνίσσης τε καὶ ὄφαρτυτικῆς φιλίην; τοιοῖδε μὲν τοὶ παρ' ὑμῖν οἱ τε δαίμονες καὶ οἱ θεοί, καί εἰ τινες ἡμίθεοι, ὡς περ ἡμίνοιοι, κέκληνται· οὐδὲ γὰρ οὐδὲ ὀνομάτων ὑμῖν πενία πρὸς τὰς τῆς ἀσεβείας συνθέσεις.

CAPUT III.

Sacrificiorum diis mactatorum crudelitatem ac feritatem perstringit.

Nunc autem superioribus illud adjungamus, quam

✠ P. 36 ED. POTTER, 27 ED. PARIS.

Captivis Alii, non Elii dicuntur. Et Alis ibidem pro Elis constanter legas.

(42) Ἀστράβακον. Ὁστράβακον, Nov. Sed Pausanias receptam lectionem firmat. Nam ille, in *Laconicis*, p. 191 edit. Hanov., dicit: Πηλοῖον δὲ Ἀστράβακου καλούμενον ἔστιν ἥρων· *Hic proximum est heroicum monumentum, quod Astrabaci esse dicitur.* Quis porro fuerit hic Astrabacus, paulo post declarat.

(43) Τρεὶς γὰρ. Hesiodi *Oper. et Dies*, l. 1, v. 250. Cæterum pro τρεῖς Nov. habet τρεῖς. In secundo versu, Ἀθάνατοι Ζηνοῦς, pro δαίμονες ἀθάνατοι, Hesiod.

(44) Λοιῶς. Homeri *Iliad.* Δ, v. 49. Clemens eodem allusit, p. 15. Solent autem veteres Ecclesiæ Patres ethnicis e suis poetis exprobrare, quod eorum dii victimarum nidoribus inhiant; quin etiam eorum non pauci dæmonas, ut terrenos spiritus, ejusmodi rebus delectari credebant. Tatianus Orat., cap. 20: Οἱ δαίμονες, οὗς ὑμεῖς οὕτω φατέ, σύμπληξιν ἐξ ὕλης λαβόντες, κτησάμενοι τε πνεῦμα τὸ ὑπ' αὐτῆς, ἄπειροι καὶ λίχνοι γεγονάσιν· *Dæmones, qui a*

vobis dicti sunt, ex materia concreti, et spiritu ex ea sumpto, luxuriosi et delicati evaserunt. Athenagoras, cap. 23: Οἱ περὶ τὴν ὕλην δαίμονες λίχνοι, περὶ τὰς κνίσσας καὶ τὸ τῶν ἱερῶν αἷμα ὄντες· *Dæmones materiæ dediti, nidorum et sanguinis victimarum avidi.* Origenes, in *Celsum*, lib. III, pag. 133: Πάντες μὲν οἱ θεοὶ τῶν ἔθνων εἰσὶ δαιμόνια λίχνα, καὶ περὶ τὰς θυσίας, καὶ τὰ αἵματα, καὶ τὰς ἀπὸ θυσιῶν ἀποφορὰς καλινδοῦμενα. *Omnes dii gentium sunt dæmonia, victimarum cruorisque avida, et circa nidores versantia.* Et lib. VII, pag. 354, dicit inde apparere terrenos esse dæmones, quod τοῖς ἀπὸ τῶν θυσιῶν ἀναθυμιάμασι, καὶ ταῖς ἀπὸ τῶν αἱμάτων, καὶ δλοκαυτωμάτων ἀποφοραῖς τρεφόμενα αὐτῶν τὰ σώματα φιληθοῦσιν· *Sacrificiorum nidoribus, et sanguinis ac victimarum halitibus eorum corpora voluptati deditorum nutriantur.* Scilicet ex eorum sententia dæmones tenuia corpora habebant. Qua de re alius forte dicendi locus erit.

(45) Φέρε δὴ οὖν. Φέρ' οὖν δὴ, Euseb. *Præp. ev.* lib. IV, cap. 16, quo hæc recitata invenies; sed φέρε δὴ οὖν Joan. Mox, ὑμῖν οἱ θεοί, Euseb., pro quo mendesæ,

θρωποι και μιανθρωποι δαίμονες ειν ὁμῶν οἱ θεοί, και οὐχὶ μόνον ἐπιχαίροντες τῇ φρενοβλαβείᾳ τῶν ἀνθρώπων, πρὸς δὲ και ἀνθρωποκτονίας ἀπολαύοντες· νυνὶ μὲν τὰς ἐν σταδίοις ἐνὸς φίλωνεικίας, νυνὶ δὲ τὰς ἐν πολέμοις ἀναριθμούς (46) φιλοτιμίας, ἀγορμάς σφισιν ἡδονῆς ποριζόμενοι, ὅπως ὅτι μάλιστα ἔχοιεν ἀνθρωπείων ἀνέδην (47) ἐμπορεῖσθαι φέρον· ἤδη δὲ κατὰ πόλεις και ἔθνη, οἰονεὶ λοιμοὶ ἐπισκίψαντες, σπονδὰς ἀπήτησαν ἀνημέρους. Ἀριστομένης γοῦν ὁ Μεσσηνίος τῷ Ἰθωμήτῃ Διὶ (48) τριακοσίους ἀπέσφαξε, τοσαύτας ὁμοῦ και τοιαύτας καλλιζοῦσιν οἰόμενος ἑκατόμβας· ἐν οἷς και Θεόπομπος ἦν ὁ Λακεδαιμονίων (49) βασιλεὺς, ἱερεῖον εὐγενές. Ταῦρα δὲ τὸ ἔθνος, οἱ περὶ τὴν Ταυρικὴν χερρόνησον κατοικοῦντες, οὓς ἂν τὴν ξένων παρ' αὐτοῖς ἔλωσι, τούτων (50) δὴ τῶν κατὰ θάλασσαν ἐπταικόντων, αὐτίκα μάλᾳ τῇ Ταυρικῇ καταθύουσιν Ἀρτέμιδι· ταύτας σου τὰς θυσίας Εὐριπίδης (51) ἐπὶ σκηνῆς τραγοῦει. Μόνιμος (52) ὁ ἱστορεῖ ἐν τῇ τῶν θαυμασίων Ἑνταγωγῇ, ἐν Πέλλῃ τῆς Θετταλίας Ἀγαθὸν ἀνθρώπων Πηλεῖ και Χείρωνι καταθύεσθαι· Λυκτίους (53) γάρ, Κρητῶν δὲ ἔθνος εἶσιν, οὕτως Ἀντικλειδῆς (54) ἐν Νόστοις ἀποφαίνεται ἀνθρώπους ἀποσφάττειν τῷ Διὶ· και Λεσβίους Διονύσῳ τὴν ὁμοίαν προσάγειν θυσίαν, Δωσίδα λέγει. Φωκαεῖς (55) δὲ (οὐδὲ γὰρ αὐτοῦς (56) παραπέμφομαι τοιούτους)· Πυθοκλῆς ἐν τῷ περὶ ὁμοιοῦς, τῇ Ταυροπόλῳ Ἀρτέμιδι ἀνθρώπων ὀλοκαεῖν (57) ἱστορεῖ. Ἐρεχθεὺς δὲ (58) ὁ Ἀττικὸς και Μάριος ὁ Ῥωμαῖος, τὰς αὐτῶν ἐθυσάτην θυγατέρας· ὧν ὁ μὲν τῇ Φερσεφάττῃ, ὡς Δημάρατος ἐν πρώτῃ Τραγωδομένων (59)· ὁ δὲ τοῖς

A immanes dii vestri dæmones fuerint, quamque capitali hominum odio flagraverint, qui eorum non vorcordia solum insaniaque delectarentur, sed etiam carnificina cædibusque fruerentur. Quippè modo enim armatas in stadio et ambitiosas commissiones, modo infinitas belli contentiones honoris causa gloriaeque susceptas, voluptatis sibi materiem accersebant, ut sic affatim humano cruore satiari possent. Jam vero per urbes passim ac populos tanquam terribis pestes grassati, crudeles dirasque libationes expetebant. Sane Aristomenes ille Messenius Ithometæ Jovi trecentos jugulavit, ratus egregie sese tot tamque lectis hecatombis litasse, quorum et numero Theopompus erat, Lacedæmoniorum rex, illustris utique nobilisque victima. Tauri vero populi, qui circa Tauricam Chersonesum habitant, quotquot apud se peregrinos eo tum errore, tum vi tempestatis appulso interciperent, e vestigio Tauricæ Dianæ immolabant: quibus sacrificiis tragica sæpius Euripidis theatra personarunt. Scribit etiam Monimus in suo de rebus admirabilibus Commentario, Pellæ, oppido Thessaliæ, hominem Achivum Peleo et Chironi mactari consuevisse. A Lyctiis vero, Cretæ insulæ populis, Jovi homines jugulari solitos, auctor est Anticlides, in eo, quem Reditus inscripsit, opere. Itemque Baccho similem a Leabiis oblatam esse victimam ex Dosida cognoscimus. Phocæenses quoque, ne præteriri a nobis videantur, hominem integrum Tauricæ Dianæ crema-bant, ut ✕ testis est Pythocles libro De concordia tertio. Adde et his Erechtheum Atticum, et Romanum

✕ P. 37 ED. POTTER.

τῶν οἱ θεοί, Joan. Cæterum Lactantius hoc argumentum fuscè persequitur lib. 1, cap. 21.

(46) Ἀναριθμοὺς. Ἐναριθμοὺς, Joan.
(47) Ἀνέδην. Ἀναδην, Euseb., sed ἀνέδην Joan. Et quidem rectius. Nil porro est frequentius quam harum vocum confusio.

(48) Τῷ Ἰθωμήτῃ Διὶ. Eusebius habet Ἰθωμίτη, sed melius vel Ἰθωμάτι, vel Ἰθωμήτῃ, ut Stephanus, et alii; vel etiam, ut Pausanias, Ἰθωμάτῃ, aut Ἰθωμάτῃ, quod Doricum, et plane Messenicum est; ab Ithoma, Messeniarum monte, ubi oppidum ejusdem nominis, situ opereque munitissimum. VIGER.

(49) Ὁ Λακ. Particulam ὁ inseruit Sylburgius, omissam in edit. Flor. ut etiam in ms. Nov.

(50) Τούτων. Τοσοῦτον Joan. Mox, θάλατταν, Euseb., Joan.

(51) Εὐριπίδης ἐπ. Ἐπὶ σκηνῆς τραγοῦει ὁ Εὐριπίδης, in verso verborum ordine. Euseb.

(52) Μόνιμος. De hoc scriptore, ejusque ἀνθρωποθυσίᾳ nihil legi. Forte in Achillis immaturus fato rapti memoriam Peleo ejus parenti, et Chironi nutritio scelus hoc institutum fuerit. VIGER.— Mox θαλαττίας, pro Θετταλίας, Joan. Mendose.

(53) Λυκτίους. Prius scriptum erat Λυκτίους, quod habet etiam Nov. Verum P. Leopardus lib. iv. c. 5, 3. Emend. restituendum ex Eusebio Λυκτίους μοῦνος; et addendum Eusebio nomen libri Ἐν Νόστοις, in Reditibus, seu Reversionibus, ut constat ex codice Eusebii Græco, Lutetiae edito. Citatur hic auctor ab Athenæo lib. ix, et alibi, et Atheniensis dicitur. COLLECT.— Suidas, Ἀντικλειδῆς οὗτος ἔγραψε περὶ νόστων. VIGER.— Spanhemius Observat. in Callimachi hymn. in Apoll., v. 33, contendit nec Λυκτίους, nec Λυκτίους legi debere, sed Λυκτίους, quippe cum Græcæ urbs Ἀκτύος appellata fuerit.

(54) Κρητῶν δὲ ἔθνος εἶσιν, οὕτως Ἀντ. I.eg. Κρητῶν δὲ ἔθνος εἶσιν οὗτοι, Ἀντικλ. ex Euseb., Joan.

(55) Φωκαεῖς. Φωκεῖς, Joan., mendose. Intelligit auctor Phocæenses, non Phocenses. Nam Φωκαεῖς, Phocææ, urbis Ioniæ, cives: Φωκεῖς, incolæ Phocidis, Phocenses. COLLECT.— Φώκατα, Phocæa, urbs Ioniæ; cujus cives Φωκαεῖς, interdum etiam Φωκαεῖς, ut Πλάταεις, Phocæenses, aut Phocæi. Horatius, epod. 16: Phocæorum velut profugit exacerata civitas. Φωκίς, Phocis, Achaiae regio: incolæ Φωκεῖς, Phocenses. Thucydidi Scholiastes, lib. 1: Φωκεῖς, inquit, οἱ τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ Φωκίδος πάλεως· Φωκαεῖς, οἱ τῆς Ἰωνίας, ἀπὸ Φωκαίας πάλεως. Pomponius Mela Phocidem Ioniæ urbem nominat, liberiorum, opinor, vitio; cum Phocæam, ut Græci omnes, scribere debuisset.

(56) Οὐδὲ γὰρ αὐτ. Οὐδὲ γὰρ αὐτοῦς παραπέμφομαι, τοῦτους Πυθοκλ., Nov., Euseb., Joan., nisi quod hic ἀποπέμφομαι habeat.

(57) Ὀλοκαεῖν. Ὀλοκαυτεῖν, Euseb., ὀλοκαυτοῦν Joan., quæ magis in usu sunt, quam ὀλοκαεῖν.

(58) Ἐρεχθεὺς δὲ. Plutarchus, in Historiis parallelis Græcis et Romanis, has duas narrat historias conjunctas, numero 20. Erechtheus cum Eumolpo bello gerens, cum didicisset victorem futurum se, si filiam immolaret; re cum uxore Praxithea communita, puellam mactavit: cujus rei Euripides in Erechtheo meminit. Marius, cum Cimbris bellum gerens, cum inferior illis esset, in somnio præmonitus est, victoriam se consecuturum, si filiam prius victimam offerret, Calpurniam nomine. Patriæ igitur charitati natura postposita, eo facto victoriam reportavit. Dorotheus in *Res. Ital.* COLLECT.

(59) Δημάρατος ἐν π. Τρ. Reinesius, *Var. lect.* lib. 1, pag. 3, ait: ε Demaratus ἐν πρώτῃ Τραγω-

Marium, qui suas ambo filias immolarunt : Persephonæ quidem Erechtheus, ut apud Demaratum primo *Rerum tragicarum* libro legimus; Averruuncis autem Marius, ut ex quarto Dorothei *Rerum Italicarum* libro constat. Perhumani scilicet et misericordes exemplis istis exhibentur dæmones : quidni verosimilem in modum religiosa sanctaque habeantur dæmonum mancipia? illi quidem dum servatorum nomine celebrantur; hæc vero dum salutem a salutis insidiatoribus deprecantur. Enimvero dum istis litare sese opinantur, homines ab sese jugulari non cogitant. Atqui non locus profecto hostiam ex parricidio facit: nec si Dianæ quis et Jovi potius in loco sacro, quam si aliis id genus dæmonibus, vel in aris, vel in triviis hominem, seu iracundia, seu pecuniæ cupiditate commotus jugularit, sacram victimam appellet licet. Parricidium omnino est tale sacrificium. Quid igitur causæ est, vos o homines animalium omnium sapientissimi, ob quam, cum feras adeo fugere, et sicubi in immania animalia, seu in ursum, seu in leonem inciderimus, illico declinare soleamus,

Ut quis, cæruleum si forte aspexerit anquem,

Continuo resilit, membrisque pavore solutis,

Aerii montis sese vulle abdit in alta :

vos, qui exitiales ac pestiferos dæmones insidiari hominibus, eorumque succensos odio, nihil nisi ipsorum pestem interitumque moliri sentitis atque cognoscitis, non ✕ moveamini tamen, nec vestros ipsi hostes aversemini? Quomodo autem fieri potest, ut qui mali sunt, aut verum dicant, aut cui-

✕ P. 38 ED. POTTER, 28 ED. PARIS.

δουμένων, rerum atrocium, grandium, tristem, pugnarum, parricidiorum, conquestionum, horribilium et infelicium eventuum, et quæ alia in scenam Tragicam induci solent. Vossius existimat *Τραγωδουμένων* libros continuisse historiam μυθικοῦ, sive ἡρωικοῦ temporis: ut de bello Trojano, vel Thebano, et similibus unde, inquit, tragædiarum argumenta ab antiquis peti solent. Porro quod Clementis e primo *Τραγωδουμένων* libro, id e tertio recitat Stobæus serm. 57, quo loco Demarati verba de Erechtheo jussu Pythici oraculi filiam Proserpinæ sacrificante integra exstant.

(60) Ὁ Μάριος. Fallor, ni glossemia est istud ὁ Μάριος. Nec vero ante divit, ὁ μὲν Φερσεφόνη ὁ Ἐρεχθεύς. Quid? quod barbara est hæc loquendi ratio. Quid? quod face opus non erat, ut posteriorem hunc Marium esse videremus, qui Dorotheum in *Rerum Italicarum* libris citari audiremus. VIGER.

(61) Πῶς δὲ οὐχ ὄσται ἀναλόγως. Eusebius habet ἀνόσται, sed omittit ἀναλόγως: sed alter ex mss.: Πῶς δὲ οὐχ ἀνόσται ἀλόγως. Forte, πῶς δὲ οὐχ ἂν ὄσται ἀναλόγως. Uiraque interrogatio ironica est. Et bene ἀναλόγως, videtur enim quedam ἀναλογία dæmones inter et δαισιδαίμονας intercedere; cui ut quoquo modo servirem, δαισιδαίμονας hoc loco dæmonum mancipia, quam superstitiosos, vertere malui. VIGER. — Ἀνόσται ἀλόγως, Joan. — Dein, σωπτήρας, Euseb., Joan.

(62) Εὐφημούμενοι. Εὐφημούμενοι, Joan., sed aliquis εὐφημούμενοι in margine posuit. Mox, ἀναιτούμενοι, pro αἰτούμενοι, idem.

(63) Ἡ ὄργη καὶ φιλαργυρία. Herveus, quam iræ, et avaritiæ, et aliis similibus dæmonibus, etc. Pessimi sane dæmones ira et pecuniæ sitis: sed aliam Clementis hoc loco mentem esse arbitror; alioqui scribendum fuit, καὶ ἄλλοις ὁμοί. Corruptus

ἀποτροπαίος, ὁ Μάριος (60), ὡς Δωρόθεος ἐν τῇ τάρτῃ Ἰταλικῶν ἱστορεῖ. Φιλόανθρωποι γὰρ ἐκ τούτων καταφαίνονται οἱ δαίμονες· πῶς δὲ οὐχ ὄσται ἀναλόγως (61) οἱ δαισιδαίμονες; οἱ μὲν σωπτήρες εὐφημούμενοι (62), οἱ δὲ σωπτήριαν αἰτούμενοι παρὰ τῶν ἐπιβούλων σωπτήρας· καλλιερεῖν γοῦν τοπάζοντες αὐτοῖς, σφᾶς αὐτοῖς λελθῆσθαι ἀποσφάττοντες ἀνθρώπους. Οὐ γὰρ οὐν παρὰ τὸν τόπον ἱερεῖον γίνεται ὁ φόνος· οὐδ' εἰ Ἀρτέμιδι τις καὶ Διὶ ἐν ἱερῷ δῆθεν χωρίῳ, μᾶλλον ἢ ὄργῃ καὶ φιλαργυρίᾳ (63), ἄλλοις ὁμοίοις δαίμοσιν, ἐπὶ βωμοῖς ἢ ἐν ὁδοῖς ἀποσφάττοι τὸν ἀνθρώπον, ἱερὸν ἱερεῖον ἐπιφημίσας· ἀλλὰ φόμος ἐστὶ καὶ ἀνδροκτασία ἢ τοιαύτη θυσία. Τί δὲ οὐν, ὧ σοφώτατοι τῶν ἄλλων ζώων ἀνθρώποι, τὰ μὲν θηρία περιφεύγομεν (64), τὰ δὲ ἀνήμερα, κἄν που περιτύχωμεν, ἄρκτω (65) ἢ λέοντι, ἐκτρέπομεθα,

Ὡς δ' ὅτε τις (66) τε δράκοντα ἰδὼν παλιντροσος

Ὀὔρεος ἐν βήσσησιν (67), ὑπὸ τε τρόμος ἔλλυ-
| ἀπέστη
| δε γυῖα,

Ἄψ τ' ἀνεχώρησεν·

δαίμονας δὲ, ὀλεθρίους καὶ ἀλιτηρίους, ἐπιβούλους τε καὶ μισανθρώπους, καὶ λυμεύνας ὄντας προαισθόμενοι καὶ συνιέντες, οὐκ ἐκτρέπεσθε (68), οὐδὲ ἀποστρέφεσθε; Τί δ' ἂν καὶ ἀληθεύσαιεν οἱ κακοὶ, ἢ τίνα ἂν ὠφελῆσαιεν; Αὐτίκα γοῦν ἔχω σοὶ βελτίονα τῶν ὀμδαπῶν τούτων θεῶν, τῶν δαιμόνων, ἐπιδαίξει τὸν

C locus est, qui ut sanctus, primum ex Clemente apud Eusebium ὁμοίως pro ὁμοίως reponendum videtur: nam *similibus* quidem, non tamen *similiter*, in loco sacro pietatis causa, et in triviis impelente vel iracundia vel avaritia, homines jugularentur. Deinde, post ἀνθρώπον, distinguendum. Postremo legi possit, ἀποσφάττοι ἂν τὸν ἀνθρώπον, ἱερὸν ἂν ἱερεῖον ἐπιφημίσαι. Quorum verborum sententiam reddidi: tunc enim ἐπιφημίσαι ἂν, erit proprie, *appellare jure possit*; vel sola metathesi τοῦ ἂν, sic, ἀποσφάττοι ἂν τὸν ἀνθρώπον, ἱερὸν ἱερεῖον ἐπιφημίσας: ut ἀπὸ κοινοῦ intelligatur, ἱερὸν γίνεται ὁ φόμος. VIGER. — Pro φιλαργυρία, Joan. habet φιλαρία. Mox, ὁμοίως pro ὁμοίοις, idem. Dein, Lowthius legi vult, τὸν ἀνθρώπον, ἱερεῖον ἐπιφημίσας, ἱερὸν ἐστίν, ἀλλὰ φόμος καὶ ἀνδροκτ. Forte vox ἱερεῖον ad marginem adnotata, in textum irrepsit. Nam eo sublato, nihil est, quod de sensu auctoris, aut ejus verborum constructione laboremus.

(64) Περιφεύγομεν. Rectius, opinor, quam quod Eusebius habet, πεφεύγαμεν, tametsi præteritum illud aoristorum more, pro presentis usurpari possit, vel per verbum, *solvo*, explicari. VIGER. — Hunc porro locum sic scribit Eusebius, τὰ μὲν θηρία πεφεύγαμεν τὰ ἀνήμερα, κἄν που περιτύχῃ. Eandem lectionem habet Joan. Τὰ μὲν θηρία περιφεύγομεν τὰ ἀνήμερα, κἄν που περιτύχῃ, Nov. Quam lectionem cæteris prætulim.

(65) Ἄρκτω. Ἡ ἄρκτω, Euseb.

(66) Ὡς δ' ὅτε τις. Homerus, *Iliad.* Γ, v. 33. Notum et illud *Æneid.* II: *Improvium aspris.* Sed malui Græcam sententiam fideliter reddere. VIGER.

(67) Βήσσησιν. Βήσσης, Euseb., expuncta paragoge Ionica. SYLBERG.

(68) Οὐκ ἐκτρέπεσθε. Melius, quam quod apud Eusebium est, οὐκ ἐντρέπεσθε: nam et præcessit

ἄνθρωπον· τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ μαντικῶν, τὸν Κύρον καὶ τὸν Σόλωνα. Φιλόδομος ὕμῶν ὁ Φοῖβος, ἀλλ' οὐ φιλάνθρωπος. Προῦδωκε τὸν Κροῖσον τὸν φίλον, καὶ τοῦ μισθοῦ ἐκλαθόμενος· οὕτω φιλόδοξος ἦν (69)· ἀνάγαγε τὸν Κροῖσον διὰ τοῦ Ἄλυος ἐπὶ τὴν πυράν. Οὕτω φιλοῦντες οἱ δαίμονες ὀδηγοῦσιν εἰς τὸ πῦρ (70). Ἄλλ' ὧ φιλανθρωπότερος καὶ ἀληθέστερος τοῦ Ἀπόλλωνος ἄνθρωπος, τὸν ἐπὶ τῆς πυρᾶς οἰκτεῖρον δεδεμένον. Καὶ σὺ μὲν, ὦ Σόλων, μάντευσαι τὴν ἀλήθειαν· οἱ δὲ, ὦ Κύρε, κέλευσον ἀποσβεσθῆναι τὴν πυράν. Σωφρόνησον ὑστατον γοῦν, ὦ Κροῖτε, τῷ πάθει μεταμαθὼν· ἀχάριστός ἐστιν, ὃν προσκυνεῖς· λαμβάνει τὸν μισθόν, καὶ μετὰ τὸ χροσίον ψεύδεται. Ὡς Σόλων, ἔρα πάλιρ τέλος (71)· ἄρα οὐχ ὁ δαίμων, ἀλλὰ ὁ ἄνθρωπός σοι λέγει. Οὐ λοξᾷ μαντεύεται Σόλων, τούτων εὐ θήσεις. Ἀληθῆ μόνον (72), ὦ βάρβαρε, τὸν χρησμὸν τοῦτον ἐπὶ τῆς πυρᾶς δοκιμάσεις. Ὅθεν ἔπισοι μοι θαυμάζειν, τίσι ποτὲ φαντασίαις ἀπαχθέντες οἱ πρῶτοι πεπλανημένοι, δεισιδαίμονίαν ἀνθρώπων κατήγγειλαν, δαίμονας ἀλιτηρίου νομοθετοῦντες σφειν· εἴτε Φορωνεύς (73) ἔκλειος ἦν, εἴτε Μέροψ (74), εἴτε ἄλλος τις, οἱ νεὺς καὶ βιωμοὺς ἀνέστησαν αὐτοῖς, κρᾶς δὲ καὶ θυσίας παραστήσαντες πρῶτοι (75) μεμύθενται. Καὶ γὰρ δὴ καὶ κατὰ χρόνους ὕστερον ἀνεπίστατον θεοὺς, οἷς προσκυνοῖεν· ἀμέλει τὸν Ἔρωτα τούτον, ἐν τοῖς πρεσβυτάτοις τῶν θεῶν εἶναι λεγόμενον, ἐτίμα πρότερον οὐδ' εἰς, πρὶν ἢ Χαρμοῦν (76) μεράκιόν τι ἔλπειν, καὶ βωμὸν ἰδρύσασθαι ἐν Ἀκαδημίᾳ, χαριέστερον ἐπιτελοῦς γένομένης ἐπιθυμίας· καὶ τῆς νόσου τὴν ἀσέλγειαν Ἔρωτα κεκλήκασι, θεοποιῶντες ἀκόλαστον ἐπιθυμίαν. Ἀθηναῖοι δὲ οὐδὲ τὸν Πῆνα ἤδεσαν ὅστις ἦν, πρὶν ἢ Φιλιππίδην (77) εἰπεῖν αὐτοῖς. Εἰκότως (78) ἄρα ἀρχὴν ποθεν ἢ δεισιδαίμονια λαβοῦσα, κακίας ἀνοήτου γέγονε πηγῇ· εἴπα δὲ μή (79) ἀνακοπέισα, ἀλλ' εἰς ἐπίδοσιν ἔλθοῦσα,

τὸ ἐκπρεπόμεθα, et sequitur, οὐδὲ ἀποστρέφασθε. Quid, quod minus erga dæmones convenit illa pudoris verecundiæque significatio? VIGER.

(69) Οὕτω φιλόδοξος ἦν. Adeo *φιλόδοξος* *φιλοδοξος* *cupidus* *erat*, nam φιλόδοξια Clementi semper est *gloriæ cupiditas*, pag. 217, 259, 240, 255, 262, 271, etc. Verum hæc significatio hujus loci non est, nisi Clementis Apollinem ironice φιλόδοξον dixerit, quia famæ suæ tam male consuluit. Videtur tamen φιλόδοξος esse, qui se *amicum simulat*, cum non sit : quo sensu dicendum potius erat *δοξόφιλος*, vel *δοκησίφιλος*, quemadmodum a Clemente, aliisque dici solent *δοξόσοφος*, et *δοκησίσσοφοι*, qui sapientiam præ se ferunt, quam non habent ; sed cum φίλου, et φιλόδοξου, et φιλανθρώπου mentio præcesserat, simili forma φιλόδοξον dicere maluit. Porro historiam de Cræso memorat Herod. lib. 1, et Plut. in *Solone*.

(70) Εἰς τὸ πῦρ. Alludit ad πῦρ τῆς γέννησης.

(71) Ὡς Σόλων, ἔρα πάλιρ τέλος. Notum est, Solonem Cræso consuluisse, ut *sciem respiceret*. Sed illa verba, ὦ Σόλων, redundare videntur : nec ea agnoscit Nov. Itaque verisimile est in textum irrepsisse, postquam aliquis juxta ἄνθρωπος, in seq. linea, Solonis nomen adnotasset.

(72) Τοῦτο εὐ θήσεις. Ἀληθῆ μόνον. Guil. Cant., in *Emend. Synigmat.*, pag. 52, conjuncte legit, τούτων εὐρήσεις ἀληθῆ μόνον. SYLBERG.

(73) Φορωνεύς. Tatianus : Μετὰ δὲ Ἰναχον ὑπὸ Φρωονεύς μέλις τοῦ θηριώδους βίου καὶ νομάδος περιγραφή γέγονε, καὶ μετεκοσμήθησαν οἱ ἄνθρωποι.

A quam prosint? Quin ego tibi facile hominem ostendam, qui diis, seu dæmonibus vestris multo sit melior. Is autem erit Cyrus, vel Solon, quos haud dubitaverim **13** fatidico Apollini anteferre. Munera diligit Phœbus vester, non homines. Cræsum enim amicum suum prodidit, et mercedis oblitus (adeo fuit existimationis famæque suæ studiosus) eum per Palyn fluvium ad rogam deduxit. Ita dæmones, quos amant, ad ignem deducunt. Tu vero, o homo, qui impensius cum humanum genus amas, tum etiam veritatem colis, quam Apollo, miserere hominis supra rogam victi. Et tu quidem, Solon, veritatem interpretare. Tu vero, Cyre, jube rogam exstingui. Tu denique, Cræse, fac ut sapias, tuo ipsius malo admonitus. Ingratus est, quem colis ; accipit mercedem, et postquam auro tuo fuerit auctus, mentitur. O Solon. *respice iterum finem*. Hoc itaque non dæmon, sed homo tibi consilii dedit. Nulla tibi Solon obliqua oracula edit. Hunc facile intelliges : et quod hujus solius responso insit veritas, cum rogo fueris impositus, experimento deprehendes. Unde mirari subit, quibusnam fuerint opinionibus ducti erroris hujus auctores, ut tam variis superstitionibus imbuerent hominum mentes et sceleratorum dæmonum cultum legibus sancirent. Sive Phoroneus is fuerit, sive Merops, seu quis alius, qui templa illis et altaria constituisse, primique obtulisse victimas a scriptoribus fabularum referuntur ; posteriorum enim temporum homines, deos sibi, quos colerent, finxisse satis constat. Hunc enim Amorem, qui dicitur esse inter deos antiquissimos, nemo ante Charmum coluit, qui postquam dilectum adolescentem obtinisset, in memoriam expletæ libidinis in Academia altare ipsi statuit. Hinc turpis libido Amoris nomine appellari cœpit,

Post Inachum vix tandem sub Phoroneo, serina et pastoralis vita mitior et elegantior facta est. Eum Argivis leges tulisse refert Clemens hujus libri p. 67, et Eusebius, in Chronico. Conf. Arnobius, lib. vi, quo loco Clementem compilavit, ut ei mos erat.

(74) Μέροψ. Josephus Scaliger ait, manifesto legendum esse *Kéροψ*, in not. ad præcæmium *Chronican*. Eusebii, qui eo loco de Cecrope dicit : *Illic primus omnium Jovem appellavit, simulacra reperit, aram statuit, victimas immolavit, nequaquam istiusmodi rebus in Græcia unquam visis*. Interea receptam lectionem mutare non ausim, cum eam Arnobius tueatur lib. vi. Merops quidam erat Arisæ Priami uxoris, pater, vir superstitioni addictus ; de quo Apollodor., *Biblioth.*, lib. iii, cap. 5. Meropem Coi insulæ regem, a quo homines dicti Meropes, memorat Hyginus, *Poet. astron.*, cap. 16.

(75) Πρῶτοι. Μόνοι, Nov.

(76) Χαρμοῦν. Χάρμων, Nov. Χαρίων dictat Scaliger loco superius dicto.

(77) Φιλιππίδην. Sic cum vocat Pausanias, in *Atticis et Arcadicis*. Herodotus, aliique *Φειδιππίδην* appellant. Conf. ejus lib. vi, cap. 105.

(78) Εἰκότως. Quæ sequuntur usque ad Homeri versum, recitat Eusebius, *Præp. evang.*, lib. ii, c. 6. Maximam eorum partem laudavit Cyrill. *adv. Julian.*, lib. x, pag. 542. Eadem Arnobius pro more suo in libro vi *Adv. gentes* transcripsit. Idem porro argumentum tractat Athenagoras, *Legat.*, p. 115 seq.

(79) Εἴπα δὲ μή. Ἐπειτα μή, Euseb., Joan.

et in deos relata est. Nec vero quis esset Pan cognoverunt Athenienses, ✕ antequam eis diceret Philippides. Mirum profecto videri non debet, si nefandæ superstitionis error, posteaquam aliquod semel initium accepisset, flagitiosæ vesaniæ fons exstiterit. Enimvero cum intercisis ille postea non fuisset, sed potius novis in dies incrementis auctus, magna vi tandem ac vehementi cursu ferri cœpit. Mox itaque multiplicium dæmonum architectus efficitur, hecatombas sacrificat, solemnnes conventus instituit, erigit simulacra, templa ædificat, sed quæ (nec enim id dissimulabo, sed potius manifeste coarguam) honesto quidem templorum nomine celebrantur, cæterum aliud nihil fuere quam sepulera, quibus deinceps hanc templorum appellationem didicere. Vos ergo nunc saltem superstitionem dediscite, vel hac tumulorum cultus indignitate revocati. Larissæ, in Minervæ templo, quod in summa arce visitur, Acrisii sepulcrum est; Athenis autem, in ipsa pariter Acropoli, Cecropis, ut Antiochus *Historiarum* nono scriptum reliquit. Quid porro Erichthonius? nonne in Poliadis templo sepultus est? Nonne Immarus, Eumolpi filius, et Dairas, in Eleusini septis, quod sub Arcem constructum est? nonne Celei filia Eleusine sepulturæ mandatæ sunt? Nam quid Hyperboreas tibi mulieres

✕ P. 59 ED. POTTER, 29 ED. PARIS.

(80) *Καὶ πολλὴ δὴ βουίσα*. Hæc omittit Nov. propter vocum ἔλλουσα et βουίσα, ut videtur, τὸ δημοτικέων. Πολὺ δὴ βουίσα, Joan. Πολὺ δὲ βουίσα, Euseb. Legendum videtur, καὶ πολὺ δὴ βουίσα. Mox, ποιούσα pro θύουσα, Euseb., Joan. Dein, ἀνιστάσα pro ἀνιστάσα, iidem.

(81) *Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τούτους*. Οὐδὲ γὰρ τοῦτο, Euseb., Joan. Οὐ γὰρ οὐδὲ τοῦτο, Cyrill. Et quidem verisimile est Clementem τοῦτο potius quam τούτους scripsisse. Mox, αὐτὸ ἐλέγξω, pro τούτους ἐξελέγξω, Euseb., Joan. Ἐλέγξω, habet Cyrill.

(82) *Ἡμεῖς*. Leg. ὑμεῖς, quod habent Euseb., Joan.

(83) *Νεῶ. Ναῶ. Euseb., Joan., Cyrill.*, eademque lectionem mox inuentur, ubi Clemens νεῶ repetit.

(84) *Ἐν τῇ ἀρ.* Ἐν omittit Cyrill., quod ei ex Clemente restitui debet. Arnob.: *In templo rursus ejusdem (Minervæ) quod in arce Larissæ est, conditus scribitur atque indicatur Acrisius.*

(85) *Ἐν ἀρ.* Ἐν τῇ ἀρ., Euseb., Joan.

(86) *Ἐν Ἱστορίων. Τῆς Ἱστορίας*, Joan. Mox, εἰ δὲ pro τί δαί, Nov., Euseb., Joan.

(87) *Ἰμμαρος δὲ ὁ Εὐμ.* Ἰμμαρος δὲ Εὐμ., Euseb. Ἰμμαρος etiam habet Joan. Ἰμμαράδος Cyrill., quam lectionem secutus est Arnob. *Dairas*, inquit, et *Immaradus fratres*. Pausanias eundem *Immaradum* vocat. Mox Cyrill. *Δαίρας* pro *Δαίρας* habet.

(88) *Οὐχὲν Ἐλευσίνι τετάραται*. Ἐν Ἐλευσίνι τετάραται, Euseb., Joan., Cyrill. Porro unde factum, ut τετάραται, quod tum omnes Clementis codices, tum alii, qui hunc locum recitant, tuentur, mutatum sit a Paris. editore in εθάρατο, haud proclive dictu.

(89) *Τί σοι καταλέγω τὰς Ὑπερβορέων*. Τί σοι λέγω τὰς Ὑπ., Nov. Τί σοι καταλέγω τὰς ἐξ Ὑπερβορέου, Euseb., Joan. Τί σοι καταγγέλλω τὰς ἐξ Ὑπερβορέων, Cyrill.

(90) *Τὰς Ὑπερβορέων*, etc. Hærvetus verbum κέκλησθον quasi superfluum delevit. Ita ergo verendum: *Quid tibi enumerem illas Hyperboreorum uxores (Hyperoche et Laodice nominabantur) quæ in Dianæ delubro, quod in Apollinis templo situm est, sepultæ sunt?* Has enim esse feminas ex Hyperboreorum finibus advectas, ait Arnobius paulo ante. *Immarus, filius*

Α καὶ πολλὴ δὴ βουίσα (80), δημιουργὸς πολλῶν καθίσταται δαιμόνων, ἐκατόμβας θύουσα, καὶ πανηγύρεις ἐπιτελοῦσα, καὶ ἀγάλματα ἀνιστάσα, καὶ νεὺς ἀνοικοδομοῦσα ἡ οὐς δὴ (οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τούτους (81) σιωπήσομαι, πρὸς δὲ καὶ αὐτοὺς ἐξελέγξω) νεὺς μὲν εὐφήμως ὀνομαζομένους, τάφους δὲ γενομένους, τουτέστι τοὺς τάφους νεὺς ἐπικεκλημένους. Ἡμεῖς (82) δὲ ἀλλὰ κἄν νῦν δαισιδαίμονίας ἐκλάβεσθε τοὺς τάφους τιμῆν ἀισχυνομένοι. Ἐν τῷ νεῶ (83) τῆς Ἀθηνᾶς ἐν Λαρίσση ἐν τῇ ἀκροπόλει (84) τάφος ἐστὶν Ἀκρισίου. Ἀθῆνῃσι δὲ ἐν ἀκροπόλει (85) Κέκρωπος, ὡς φησὶν Ἀντίοχος ἐν τῷ ἐνάτῳ τῶν Ἱστορίων (86). Τί δαὲ Ἐριχθόνιος; οὐχὲν ἐν τῷ νεῶ τῆς Πολιάδος κεκῆδευται; Ἰμμαρος δὲ ὁ Εὐμόλπου (87) καὶ Δαείρας οὐχὲν ἐν τῷ περιβάλλῳ τοῦ Ἐλευσινίου, τοῦ ὑπὸ τῆ ἀκροπόλει; αἱ δὲ Κελεοῦ θυγατέρες οὐχὲν ἐν Ἐλευσίνι τετάραται (88); Τί σοι καταλέγω (89) τὰς Ὑπερβορέων (90) γυναῖκας; Ὑπερβόρη καὶ Λαοδίχη κέκλησθον ἐν τῷ Ἀρτεμισίῳ ἐν (91) Δῆλῳ κεκῆδευσθον. τὸ δὲ ἐν τῷ Ἀπόλλωνος τοῦ Δηλίου ἐστὶν ἱερῷ. Λεάνδριος (92) δὲ Κλέαρχον ἐν Μιλήτῳ τεθάφθαι ἐν τῷ Διδυμαίῳ φησὶν. Ἐνταῦθα τῆς Λευκοφρόνης (93) τὸ μνημεῖον οὐκ ἄξιον παρελθεῖν, ἐπομένους (94) Ζήνωνι τῷ Μυνδίῳ (95) ἢ ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἀρτέμιδος ἐν Μαγνησίᾳ κεκῆδευται. οὐδὲ μὴν τὸν ἐν (96) Τελμισσῷ (97) βωμὸν τοῦ Ἀπόλλωνος, ὃν μνήμα

Eumolpi et Dairæ, Græce est Ἰμμαρος δὲ, ὁ Εὐμόλπου, καὶ Δαείρας. *Immarus, filius Eumolpi, et Dairas*, nam Dairas frater ejus, non mater. Arnob. Similisque error in Trapezuntio, qui vertit, *Eumolpi et Dianæ filius*, apud Eusebium. In Arnobio item legendum videtur *Cleoarchum*, non *Cleochem*, neque hic fortasse *Clearchum*; nam apud Eusebium *Κλεόμαχον* habetur. COLLECT.

(91) *Ἀρτεμισίῳ ἐν*. Ἀρτεμισίῳ δὲ ἐν, Cyrill.

(92) *Λεάνδριος. Λεάνδριος*, Cyrill. Leandrus, Arnob. Κλέανδρος, Joan. Diogenes Laertius in *Thalete*, Λεάνδρον vocat. Solet autem hic scriptor Λεάνδρος et Λεάνδριος promiscue dici. Clemens noster *Strom.* I, p. 300, Λεάνδρον vocat; *Strom.* VI, p. 629, iterum Λεάνδριον. Erat porro Milesius, et de Mileto ac Milesiis commentarium reliquit. Mox, Μιλήσῳ pro Μιλήτῳ, Joan. Mendose. Dein, τετάραται pro τεθάφθαι, Joan., Cyrill. Recte.

(93) *Λευκοφρόνης. Λευκοφροσύνης*, Nov. Dein, μνήμα pro μνημεῖον, Cyrill., Euseb., Joan.

(94) *Ἐπομένους Ζ.* Ἐπομένη Ζήνωνι τῷ Μυνδίῳ (μὲν δίῳ Joan.) ἐν τῷ ἱερῷ, Euseb. Mox, particulam ἢ omittit Joan.

(95) *Ζήνωνι τῷ Μυνδίῳ*. Fuit is grammaticus ex Myndo, urbe Carizæ pervetusta. Stephani Mutilat. in voce Μύνδος, ait, Ἀπολλόνιος καὶ Ζήνων, Μύνδιοι γραμματικοί. VIGER.

(96) *Οὐδὲ μὴν τὸν ἐν*. Dubitationem Hærveti tollit Th. Canterus, lib. II, cap. 1, dum ita legit apud Arnob., lib. VI: *Sub Apollinis arula, quæ Telmessi apud oppidum visitur, Telmessum esse conditum valem, non scriptis constantibus indicatur? Agesarchi Ptolemæus de Philopatore quem edidit primo, Cinyram regem Paphi, etc.* Nullus igitur Ptolemæus Philopator, sed Ptolemæus filius Agesarchi scripsit historiam de Philopatore, quam sæpe citat Athenæus, ut lib. V: Πτολεμαῖος δὲ, ὁ τοῦ Ἀγησάρχου, Μεγαλοπολίτης γένος, ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν περὶ τὸν Φιλοπάτορα Ἱστορίων. COLLECT.

(97) *Ἐν Τελμισσῷ*. Ἐν Τελμισσῷ, Cyrill. Ἐν τῷ Τελμισσῷ, Euseb., Joan. Mox, τοῦ Ἀπόλλωνος βωμὸν, inverso verborum ordine, Euseb., Joan.

εἶναι (98) καὶ τοῦτον Τελμισσέως τοῦ μάντεως Ἰστροῦσι. Πτολεμαῖος δὲ ὁ τοῦ (99) Ἀγησάρχου ἐν τῷ πρώτῳ τῶν περὶ τὸν Φιλοπάτορα ἐν Πάφῳ λέγει ἐν τῷ τῆς Ἀφροδίτης ἱερῷ Κινύραν τε καὶ τοῦς Κινύρου ἀπογόνους κεκηδεύσθαι. Ἄλλὰ γὰρ ἐπιόντι μοι τοὺς προσκυνουμένους ὑμῖν τάφους, ἐμοὶ μὲν οὐδ' ὁ πᾶς ἀνάρκεια (1) χρόνος· ὑμᾶς δὲ εἰ μὴ ὑπεισέρχεται τις αἰσχύνῃ τῶν ταλπωμένων. νεκροὶ ἄρα τέλειον ὄντες, νεκροῖς ὄντως πεπιστευκότες, περιέρχεσθε.

aram, quod Telmissis cujusdam vatis monumentum Agesarchi filius, volumine ex iis primo, quæ de Philopatore scripsit, auctor est in insula Papho Cinyram æ Cinyræ posteros in Veneris templo conditos fuisse. At enim tempus me deficiat, si tumulos omnes, quibus divinos honores tribuitis, recensere vellem; vos autem, ni scelerum istorum pudor vos aliquis ceperit, ite porro, vereque mortui cum vestram in hominibus mortuis fiduciam collocetis, passim huc illucque vagamini.

Ἄ δειλοὶ (2), τί κακὸν τόδε πάσχετε; νυκτὶ μὲν **B**
ἐκλύεται κεφαλαί... [ὑμῶν

A commemorem? Duæ sane, quarum altera Hyperoche, Laodice altera vocabatur, in Dianæ sacello, quod in insula Delo Apollinis Delii templo continetur, sepultæ sunt. Leandrius autem Clearchum Mileti, in Apollinis Didymæi templo conditum esse testatur. Neque vero æquum fuerit hoc loco præterire, aut Leucophrynes illius monumentum, quæ, si Zenonem Myndium sequamur, Magnesiæ in Ἄ Dianæ templo sepulta est; aut Telmissi erectam Apollinis esse historiæ prodiderunt. Quin etiam Ptolemæus, auctor est in insula Papho Cinyram æ Cinyræ posteros in Veneris templo conditos fuisse. At enim tempus me deficiat, si tumulos omnes, quibus divinos honores tribuitis, recensere vellem; vos autem, ni scelerum istorum pudor vos aliquis ceperit, ite porro, vereque mortui cum vestram in hominibus mortuis fiduciam collocetis, passim huc illucque vagamini.

O! miseri, quid hoc mali est, quod patimini?
[caligine
Capitu vestra cooperiuntur....

CAPUT IV.

Simulacra quam absurda et turpia sint, quibus deos suos colunt.

Εἰ δ' ἔτι πρὸς τούτοις φέρων ὑμῖν τὰ ἀγάλματα αὐτὰ ἐπισκοπεῖν παραθεῖν, ἐπιόντες ὡς ἀληθῶς λῆρον εὐρήσετε τὴν συνθήειαν, ἔργα χειρῶν ἀνθρώπων ἀναίσθητα προτροπέμενοι. Πάλαι μὲν οὖν οἱ Σκύθαι τὸν ἀκινάκην (3)· οἱ Ἀραβῆς τὸν λίθον, οἱ Πέρσαι (4) τὸν ποταμὸν προσεκύνουν καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων, οἱ ἔτι παλαιότεροι, ξύλα (5) ἰδρύοντο περὶ φανῆ, καὶ κίονας ἴστων ἐκ λίθων· ἃ δὴ καὶ ξόανα προσγορεύετο, διὰ τὸ ἀπάξεσθαι τῆς ὕλης (6). Ἀμέλει ἐν Ἰκάρω (7) τῆς Ἀρτέμιδος τὸ ἀγαλμα ξύλον ἦν οὐκ εἰργασμένον· καὶ τῆς Κιθαίρωνίας Ἦρας ἐν Θεσπία πρέμνον ἐκκεκομμένον· καὶ τὸ τῆς Σαμίας Ἦρας (8), ὡς φησιν Ἀεὶθλιος, πρό-

✕ P. 40 ED. POTTER.

Quod si insuper his ipsa simulacra oculis vestris subjecero, ea percurrentes optime perspicietis vos vanissima consuetudine inductos, hominum artificia, quæ sensu carent, divinis honoribus affecisse. Ac Scythæ quidem antiquitus adorabant acinacem; Arabes, lapidem; Persæ vero, fluvium. Et qui his omnibus antiquiores in aliis regionibus fuere, aut ligna excelsa et conspicua, aut lapideas columnas, quæ tum ξόανα vocabant, quod e materia limata essent, statuebant. Quemadmodum illud Dianæ simulacrum, quod in Icaro col-batur, lignum erat illaboratum; alterum vero Junonis Cithæroniæ apud Thespienses, truncus excisus. Et Samiæ

(98) Ὅν μνημα εἶναι. Ὅν omittunt Nov., Euseb., Joan., Cyrill., quorum auctoritate, sensu quoque eisenle, delendum est. Porro μνημεῖα pro μνημα habet Nov. Dein, καὶ τοῦ Τελμισσέως, Joan. Τελμησσοῦ, Cyrill. Telmessum vatem dicit Arnobius.

(99) Ὁ τοῦ. Ὁ deest in Cyrill.

(1) Ἀρκέση. Ἀρκέσαι Euseb., Joan. Mox, τολμημάτων pro τολμωμένων Euseb., Joan. Dein, νεκροὶ ἄρα τέλειον νεκροῖς πεπιστευκότες, Euseb., Joan.

(2) Ἄ δειλοὶ. Hanc exclamationem cum sequentibus, quam cum antecedentibus, conjungere parvult. V. SILL. Eusebius cum præcedentibus connectit. Est porro ex Homeri *Odys.* I, vers. 351. Ἄ δειλοὶ, Euseb., Joan.

(3) Τὸν ἀκινάκην. Brodæus, *Miscell.*, lib. v, cap. 5. Tametsi ἀκινάκης vocabulum sit Persicum, eusem significans, ut tradit in *Polyhymnia* Herodotus, καὶ τὸ Περσικὸν ξίφος ἀκινάκην καλεῖσθαι, Græci tamen etiam pro gladio Scythico usurpare solent, quem sicut deum quemdam gens illa observaret et coleret: Clemens, Σκυθῶν οἱ Σαυρομάται ἀκινάκην σέβουσιν. Ammianus Marcell. lib. xxxi: *Nec templum apud eos visitur, aut delubrum, ne turritum quidem culmo lectum; sed gladius barbarico ritu humi figitur nudus, eumque ut Martem, regionem, quas circumveniunt, præsullem, verecundius colunt.* Lucian., in *Jove Tragædo*: Σκύθαι μὲν ἀκινάκην θύοντες, καὶ Θραῖκες Ζαμόλιδοι. COLLECT. — Pauluante, leg. προτροπέμενοι pro προτροπέμενοι.

(4) Οἱ Πέρσαι. Herodotus, lib. I, cap. 158, de Persis dicit: Ἐς ποταμὸν δὲ οὗτε ἐνουρέουσι, οὗτε ἐμπέουσιν, οὗτε χειρᾶς ἐναπονίζονται, οὗδὲ ἄλλο τι ἕλαν ποιούσιν, ἀλλὰ σέβονται ποταμούς τῶν πάντων

μάλιστα. *In flumen nec immeiunt, nec inspuunt, nec manus abluunt, nec denique simile quidpiam faciunt, sed flumina inter omnia religiosissime colunt.*

(5) Ξύλα. Latius hoc refert ac probat Clemens, *Strom.* I, p. 348, 349. Tertullian. *Ad Nation.* lib. I, cap. 12: *Pallas Attica, et Ceres Pharia, quæ sine forma, rudi palo et solo staticulo ligni informis representatur.* Eadem dicit *Apolog.*, cap. 16.

(6) Ἀπάξεσθαι τῆς ὕλης. Pro corrupto ἀπάξεσθαι legendum puto ἀπεξεσθαι, vel præsentī tempore ἀποξεσθαι: ut ξόανα sic dicta sint παρὰ τὸ ξεσθαι, sicut *delubra* proprie quidam dicta volunt, quæ ex *delibratis* stipitibus facta essent simulacra. SYLBERG. — Ἀποξεσθαι Nov., quæ vox proinde retinenda est. Hesychius, Ξόανα ἀγάλματα.... κυρίως τὰ ἐκ ξύλων ἐξεσμένα, ἢ λίθων.

(7) Ἰκάρω. Ἰκαρίω, Nov. Mox, πέπρον pro πρέμνον, idem. Mendose.

(8) Τῆς Συμίας Ἦρας. Theod. Canterus, lib. II, c. 25, ex hoc loco illum Arnobii corrigit, *Puteum Samios pro Junone*, legitque *pluteum*. Eusebius, *De Præp. evang.*, lib. III, cap. 3: Οὐπω σκέλιον ἔργον εἰς ξόανον, Ἦρας δὲ καὶ ξύλινον εἶχον εἶδος. Tertullianus, *adv. Gentes*: *Sed et qui crucis religiosus nos putat, consecratus erit noster, cum lignum aliquod propitiatur. Et tamen, quanto distinguitur a crucis stipite Pallas Attica, et Ceres Pharia, quæ sine effigie, rudi palo et informi ligno, prostat*, Lucianus, lib. III:

.... *Simulacraque mæsta deorum
Arte carent, cæcisque exstant informia truncis.*

Athenæus, lib. XIV: *Parmeniscus Metapontius risit
Latonæ imaginem ligneam in Delo insula, cum eum*

quidem Junonis alterum, ut refert Aethlius, primo stipes erat, ex quo Procleo demum pretore statua efficta est. Postquam autem hæ statuae humanas ✕ in figuras formari cœperunt, βρέτη eas appellabant, quod homines βροτοί dicerentur. Ex Varrone porro discimus Romanos veteres hastam pro simulacro Martis coluisse: cum artifices hoc pessime humanas formas effingendi artificio nondum essent eruditi: quo postquam proficere cœperunt, crevit in dies magis, et invaluit error. Quod itaque ex lapidibus et lignis, utque summam dicam, alia quavis materia statuas hominibus similes feceritis, earumque formis subjecta pietate veritatem mendacis involveritis, satis ex iis, quæ diximus, manifestum est. Verumtamen cum hic locus indigere aliqua demonstratione videatur, non est recusandum. Ac Jovem quidem Olympicum, et Poliadem Atheniensem ex auro et ebore effecisse Phidiam, cuius notum est. Junonis autem statuam factam esse Euclidæ scalpro, ex Olympiachi Samiacis cognoscimus. Nec est cur dubitetis quin earum, quas Athenienses venerabiles deas vocant, 14 duas quidem Scopas, quam vero dicuntur habere mediam Calos effinxerit, cum Id Polemo affirmaverit in quarto eorum quæ scripsit ad Timæum: ut nec de Jovis et Apollinis simulacris in Patara, Lyciæ urbe, quin ea idem Phidias, una cum duobus leonibus, qui simul illic repositi sunt, formaverit. Quod si horum nonnulli dicant Bryxin artificem fuisse, haud contendam: hunc quoque habes statuarium, eorum utrilibet, inscribe. Quin etiam Telesium Atheniensem, ut ait Philochorus, Neptuni et Amphitrites, quæ Teni adorantur, novemcubitales statuae artificem agnoscunt. Demetrius autem in secundo Argolicorum, statuae Junonis Tirythiæ et materiam pyrum, et artificem scribit fuisse

✕ P. 41 ED. POTTER, 30 ED. PARIS.

statuam putaret esse. Et apud Arnobium legendum non *Eihedius*, sed *Aethlius*. Citatur ab Athenæo lib. xiv. *Αέθλιος*. COLLECT.

(9) *Ἡρξάτο*. *Ἡρξάντο*, Nov. Μοκ, ἐκαρπώσαντο pro ἐκαρπώσατο, idem.

(10) *Βρέτη*. Plesychius, βρέτας, ξόανον, εἶδωλον, ὁμοιωμά τι, παρὰ τὸ βροτῶ εἰκέναι, ὅπερ φασὶν οἱ νεώτεροι τὸ θελίελον. Quod etymon Grammatici fere omnes tradunt.

(11) *Ἐν Ῥώμῃ*. Scaliger in Varrone: Videtur non longe ab his quæ ex Varrone affert Clemens, quod apud Nonium citatur ex lib. *De vita populi Rom.*: Quid inter hos Joves intersit, et eos qui ex marmore, ebore, auro nunc sunt, potes animo advertere, et horum temporum divitias, et illorum paupertates. Ovid.:

Suppiter angusta vix totus stabat in æde.

Paulo post, imagines in *Neapecha*. P. Leopardus corrigit ex Græco ἀγάλματα ἐνεαπήχη, statuæ novem cubitorum, lib. ii, c. 41, *Emendat.* COLLECT.

(12) *Τὸν μὲν οὖν*. Hoc argumentum tractat Athenagoras *Legat.* pag. 61.

(13) *Κάλως*. Calo statuarii, qui mediam Eumenedum sculpsisse dicitur, meminit præter Pausaniam etiam Plinius, et Quintilianus, lib. xi, cap. 40. A. V. STLBURG.

(14) *Ἄ Φειδίας πάλιν ἐκεῖνα τὰ ἀγάλματα*. Lowthius & delendum judicat, ut etiam ἐκεῖνα τὰ

τερων μὲν ἦν κανὺς, ὕστερον δὲ ἐπὶ Προκλέους ἀρχοντος ἀνδριαντοειδὲς ἐγένετο. Ἐπεὶ δὲ ἀνθρώποις ἀπεικονίζεσθαι τὰ ξόανα ἤρξαστο (9), βρέτη (10) τὴν ἐκ βροτῶν ἐπινομίαν ἐκαρπώσατο. Ἐν Ῥώμῃ (11) δὲ τὸ παλαιὸν ὄρου φησὶν γαγονέαι τοῦ Ἄρεως τὸ ξόανον Οὐάδξων ὁ συγγραφεὺς, οὐδέπω τῶν τεχνιτῶν ἐπὶ τὴν εὐπρόσωπον ταύτην κακοτεχνίαν ὠρμηκῶτων· ἐπειδὴ δὲ ἤνθησεν ἡ τέχνη, ἠξήσεν ἡ πλάνη. Ὡς μὲν οὖν τοὺς λίθους, καὶ τὰ ξύλα, καὶ, συνελόντι φάναι, τὴν ὕλην ἀγάλματα ἀνδρείκελα ἐποίησατε, οἷς ἐπιμορφάζετε εὐσέδειαν, συκοφαντοῦντες τὴν ἀλήθειαν, ἦδη μὲν αὐτοῦθεν δῆλον· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἀποδείξεως ποσῆς ἐπιδοσμένου τοῦ τόπου, οὐ παραιτητέον. Τὸν μὲν οὖν (12) Ὀλυμπιάσι Δία καὶ τὸν Ἀθήησι Πολιάδα ἐκ χρυσοῦ καὶ ἐλέφαντος κατασκευάσαι Φειδίαν, παντὶ που σαφές· τὸ δὲ ἐν Σάμῳ τῆς Ἡρας ξόανον σμίλη τῇ Εὐκλείδου πεποιθήσθαι, Ὀλύμπιος ἐν *Σαμιακῶς* ἱστορεῖ. Μὴ οὖν ἀμφιβάλλετε, εἰ τῶν *Σειμῶν* Ἀθήησι καλούμενων θεῶν τὰς μὲν δύο Σκοπᾶς ἐποίησεν ἐκ τοῦ καλούμενου λυχνέως λίθου· Κάλως (13) δὲ, ἦν μέσση αὐταῖν ἱστοροῦνται ἔχουσαι, Πολέμου δεικνύουσαι ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν πρὸς Τίμαιον· μὴδὲ τὰ ἐν Πατάροις τῆς Λυκίας ἀγάλματα Διὸς καὶ Ἀπόλλωνος, & Φειδίας πάλιν ἐκεῖνα τὰ ἀγάλματα (14), καθάπερ τοὺς λέοντας τοὺς σὺν αὐτοῖς ἀνακειμένους, εἰργασταί· εἰ δὲ, ὡς φασὶ τινες, Βρύξιος (15) ἦν τέχνη, οὐ διαφέρομαι, ἔχεις καὶ τοῦτον ἀγαλαματοργόν· ὁπότερον αὐτοῖν βούλει, ἐπιγράψαι. Καὶ μὴν Τελεσίου τοῦ Ἀθηναίου, ὡς φησι Φιλόχορος, ἔργον εἶσιν ἀγάλματα ἐνεαπήχη Ποσειδῶνος καὶ Ἀμφιτρίτης ἐν Τήνῳ προσκυνούμενα. Δημήτριος γὰρ ἐν δευτέρῳ τῶν *Ἀργολικῶν* τοῦ ἐν Τίρυνθι τῆς Ἡρας (16) ξόανου καὶ τὴν ὕλην ὀγγηνη, καὶ τὸν ποιητὴν Ἄργον ἀναγράφει. Πολλοὶ δ' ἂν τάχα που θαυμάσειαν, εἰ μάθειεν τὸ Παλλάδιον, τὸ Διοπετές (17) καλούμενον,

ἀγάλματα. Mihi potius videtur, quod et Herveto olim visum est, & mutandum esse in ei.

(15) *Βρύξιος*. A. et H. Βρυάξιος, ut mox. Στλβ. Bryaxin vocant etiam Pausanias, Plinius lib. xxxiv, cap. 7, et lib. xxxvi, cap. 5, et Tatianus, pag. 117.

(16) *Ἐν Τίρυνθι τῆς Ἡρας*. Euseb., lib. iii, cap. 8, ex Plutarcho, λέγεται δὲ Πείρας ὁ πρῶτος Ἀργολίδος Ἡρας ἱερὸν εἰσάμενος, τὴν ἑαυτοῦ θυγάτηρα Καλλιθυσίαν ἔβριαν καταστήσας, ἐκ τῶν περὶ Τίρυνθα δένδρων ὀγγηνη τεμῶν, Ἡρας ἄγαλμα μορφώσαι. Corrigendum autem est Euseb. in *Chronica* ad ann. mundi 3560: In Argis primus sacerdotio functus est Callithyas, filius Pyrantis. Manuscriptus Christianiss. Regg. matris, In Argis prima sacerdotio functa est Callitias, filia Spirantis. Meminit et Clemens lib. i *Strom.* Callithoes, sacerdotis Junonis Argivæ. COLLECT.

(17) *Διοπετές*. Epicurei, cum plurimum tribuerent Epicuri libro *Περὶ χρητηρίων*, non humano ingenio, sed divino confectum, atque de cælo delapsum ostendere ipsum volentes, διοπετῆ appellabant, ut refert Plutarchus contra Coloten: quous verbum Cicero expressit lib. *De finibus bonor.*, dicens *delapsum de cælo*. D. Lucas, Act. xix, διοπετές appellat Dianæ simulacrum, quod ipsum Numa Romanis persuasit de ancili, de quo Ovid. iii lib. *Fast.*, *de Palladio* lib. vi. Guilbertus Cognatus cent. 2,

ἰ Διομήδης καὶ Ὀδυσσεὺς ἱστοροῦνται μὲν ὑφελέσθαι ἀπὸ Ἰλίου, παρακαταθέσθαι δὲ Δημοφῶντι, ἐκ τῶν Ἡέλοπος ὀστέων κατασκευασθαι, καθάπερ τὸν Ὀλύμπιον ἐξ ἄλλων ὀστέων Ἰνδικοῦ θηρίου (18). Καὶ δὴ τὸν ἱστοροῦντα (19) Διονύσιον (20) ἐν τῷ πέμπτῳ μέρει τοῦ Κύκλου παρίστημι. Ἀπελλάς δὲ ἐν τοῖς Δελφικοῖς δύο φησὶ γεγονέναι τὰ Παλλάδια, ἄμφω δ' ἐπὶ ἀνθρώπων δεδημιουργηθαι. Ἀλλ' ὅπως μηδεὶς ὑπελάβῃ καὶ ταῦτά με ἀγνοῖα παρηκέναι (21), παραθήσομαι, τοῦ Μορύχου Διονύσου τὸ ἄγαλμα Ἀθηνησι γεγονέναι μὲν ἐκ τοῦ Φελλάτα καλουμένου λίθου, ἔργον δὲ εἶναι Σίμωνος (22) τοῦ Εὐπαλάμου, ὡς φησὶ Πολέμων ἐν τινι ἐπιστολῇ. Ἐγενέσθην (23) δὲ καὶ ἄλλω τινὲ δύο, Κρητικῶ, οἶμαι, ἀνδριαντοπαῶ· Σκύλης καὶ Δίποινος (24) ὠνομαζέσθην· τούτων δὲ τὰ ἐν Ἀργεὶ τοῖν Διοσκουροῖν ἀγάλματα κατασκευασάτην, καὶ τὸν ἐν Τίρυνθι Ἑρακλέους ἀνδριάντα καὶ τὸ τῆς Μουνυχίας Ἀρτέμιδος ξόανον ἐν Σικυῶνι. Καὶ τί περὶ ταῦτα διατρέθω, ἐξὸν αὐτὸν τὸν μεγαλοδαίμονα ὑμῖν ἐπιδείξαι, ὅστις ἦν; ὃν δὴ κατ' ἐξῆς πρὸς πάντων σεβασμοῦ κατηξιωμένον ἀκούομεν· τούτον ἀχειροποίητον εἶπεῖν τετολμήκασι, τὸν Αἰγύπτιον Σάραπιν (25). Οἱ μὲν γὰρ αὐτὸν ἱστοροῦσι χαριστήριον ὑπὸ Σινωπέων Πτολεμαίῳ τῷ Φιλάδελφῳ τῷ Αἰγυπτίῳ πεμφθῆναι βασιλεῖ· ὃς λιμῇ τρυχομένους αὐτούς, ἀπ' Αἰγύπτου μεταπεμφόμενος (26) σίτον ὁ Πτολεμαῖος, ἀνεκτήσατο· εἶναι δὲ τὸ ξόανον τοῦτο, ἄγαλμα Πλούτωνος· ὃς, ἐξέξιμενος τὸν ἀνδριάντα, καθίδρυσεν ἐπὶ τῆς ἄκρας, ἦν νῦν Ῥακιδῶν καλοῦσιν· ἔνθα καὶ τὸ ἱερόν τετιμηται τοῦ Σαράπιδος· γειννᾶ δὲ τοῖς τό-
 * P. 42 ED. POTTER, 31 ED. PARIS.

Argum. Multis vero mirabile fortasse videbitur, si didicerint Palladium, quod diopetēs appellatur, quia cœlitus sit delapsum, ✕ quod Diomedes quidem et Ulysses feruntur e Troja sublatum apud Demophoon-tem deposuisse, factum esse ex ossibus Pelopis, quemadmodum Olympium Jovem ex ossibus Indi-cæ belluæ: atqui Dionysium hujus rei auctorem in quinta Cycli parte afferre possum. Apellas vero in Delphicis duo fuisse Palladia narrat, quorum utrum-que ab hominibus fabricatum est. Ne vero quis me existimet per ignorantiam præterisse, hoc insuper adjiciam: quod Morychi Bacchi statua, quæ Athenis est, facta quidem ex Phellensi lapide, opus autem Simonis filii Eupalami fuerit, ut ex epistola quadam Polemonis cognoscimus. Alii præterea duo fuerint statuarii ex Creta, nisi me fallit memoria, oriundi, quorum nomina erant Scyles, et Dipenus; hi autem Dioscurorum signa Argis, Herculi autem statuam Tirynthe, et Munichæ Dianæ simulacrum Sicyone fecerunt. Sed quid his immorror, cum magnum illum dæmonem, Serapin Ægyptium, quem præ cæteris omnibus singulari quodam cultu et honore dignari universos homines scimus, quem humanis factum esse manibus negare haud verentur, quisnam fuerit monstrare possim? Nam a nonnullis quidem traditur, hoc simulacrum fuisse signum Plutonis, quod Sinopenses munere miserunt Ptolemæo Philadelpho, Ægyptiorum regi, qui gratiam ab ipsis inivisset maximam, quod cum fame laborarent, frumentum ex Ægypto deportandum ad eos curasset; eum vero, statuam hanc ut

proverb. 172. Locum Suidæ ascribere ex ms. non pigebit, quod auctior sit et emendatior: Διοπετές, ἐξ οὐρανοῦ καταρχόμενος· ὅτι οἱ παρ' Ἑλλήσι τὰ θίνα κατασκευάζοντες, φόβον ἐμποῖησαι βουλόμενοι (Al. φόρον) τοῖς ὀρώσιν, ἔρασκον, ὅτι τὸ ἄγαλμα ἐξ οὐρανοῦ παρὰ τοῦ Διὸς ἐπέμπεθ, καὶ κατέπη, κρεῖττον ὑπάρχον πάσης ἀνθρωπίνης χειρὸς καὶ ἀνάλωτον· ὅθεν καὶ Διοπετές αὐτὸ καὶ οὐράνιον βρέτας ἐκάλουν· παρὰ τὸ βροτῶ ἐοικέναι. Idem antea Clemens hoc ipso in libro. Addit Suidas addenda impresso, Ὅπερ χ' οὕτως ἦν· ἡ περὶ τῶν ἀγαλμάτων παταία καὶ πεπλανημένη δόξα, ἀλλὰ τοὺς ἀγαλματοποιούς ἢ ἀποκτείνοντες, etc. In extremo est, ἄξιον μυσθῶν τῆς καχοργίας κομισάμενοι· Solebant Græci profani, ut simulacra commendarent, dicere ea a Jove missa, ut immortalia: quamobrem et solebant statuarios in exsilium mittere, aut enecare, ne manu D

(18) Ἰνδικοῦ θηρίου. Id est elephantis: nam eburneum erat Olympii Jovis simulacrum.
 (19) Τὸν ἱστοροῦντα. Prius legebatur ἱστοροῦντες, verum B. H. et Sylburgius reposuerunt ἱστοροῦντα, quam lectionem firmat etiam ms. nov.
 (20) Διονύσιον. Διονύσου, Nov. mendose. Nam Clemens intelligit Dionysium Milesium, quem Suidas testatur scripsisse præter alia, Κύκλον ἱστοροῦντων ἐν βιβλίῳ ἐπτά, Cyclum historicum in libris septem.
 (21) Παρηκέναι. Usitatus παρεκέναι. SYLBURG.
 (22) Σίμωνος. Σίμωνος prius legebatur, sed rectius Σίμωνος. Ex Pausania. V., SYLB. Eiusdem meminit Laertius in Simone.
 (23) Ἐγενέσθην. Γενέσθην, Nov.
 (24) Σκύλης καὶ Δίποινος. Prius scriptum erat Ἐκύλης· verum rectius aut Σκύλης legimus, aut Σκύλλης· Scyllidis sane ac Dipoeni fratrum mentio apud Pausaniam duobus in locis, itemque apud Plinium: qua de re C. quoque monuit. SYLBURG. — Conf. Herveti Commentarium.
 (25) Τὸν Αἰγύπτιον Σάραπιν. De accito Serapidis simulacro e Ponto per Ptolemæum Philadelphum, ut Clemens, vel Soterem, ut alii, conf. Tacitus paulo ante finem Histor. lib. iv, Pausanias in Atticis, Eusebius Chron. an. 1750. Plutarchus lib. De Iside et Osiride, et in fine lib. De solertia animal. Eustathius, in Dionysii Περιήγησιν, aliique plures.
 (26) Μεταπεμφόμενος. Rectius μεταπεμφάμενος. Sequens commation, ὁ Πτολεμαῖος, A. redundare putat. Sed admodum familiares Clementi sunt ejusmodi pleonasmi, ut item Pausaniæ. SYLBURG.

Δεύσω σε, τῆλμον, δεύτερον πυρομένην, τῆς τ' Αλακεῖος χειρὶ, τοῖς τε Ταρτάλου Δαιτρίων οἰκουρούσι Λειψάνοις πυρὸς Παίδος καταβροχθέντος αἰθάλω ὄμμας.

accepisset, in promontorio, quod nunc Racotim appellant, statuisse; ubi et fanum Sarapidis colitur, et prædium haud procul hinc ipsi consecratum est: demum Blistichim meretricem mortuam Canopi, Ptolemæum translata hoc in fano sepelivisse. Aliis autem visum est Sarapin Ponticum esse simulacrum, quod solemnī pompa translatum ad Alexandriam memorant. Solus Isidorus auctor est, a Seleuciensibus, qui Antiochiæ finitimi sunt, tractum eo fuisse, cum hos etiam Ptolemæus frumenti penuria laborantes sustentasset. Eo autem, nescio quo modo, prolapsus est Athenodorus Sardonis filius, ut cum studeret Sarapidi vetustatem asingere, eum esse statuam arte factam arguerit. Sedostrim quippe ait, Ægyptiorum regem, cum plurimas Græcorum gentes subjungasset, reversum in Ægyptum permultos secum artifices eo duxisse. Osirin itaque proavum suum summo artificio jusit effingi: hoc autem operis tradidit Bryaxi artificī, haud ei quidem Atheniensi, sed cuidam cognomini, qui ad id perficiendum multiplici variaque materia usus est; habebat enim auri, et argenti, et æris, et ferri, et plumbi, et stanni, denique,amenta: nec Ægyptiorum lapidum ullus omnino deerat, nec sapphiri quidem vel hæmatitæ fragmenta, sicut nec smaragdi, nec topazii. Hæc igitur omnia expolita prius et commista cyaneo colore imbuit, unde simulacri hujus color ad nigrorem accedit: hisque demum universis pigmento, quod de funere Osiridis et Apis reliquum erat, conspersis, Sarapin effinxit: cujus ipsum nomen fueris communionem, et procreationem e sepultura inuit, quod, compositione Osiridis et Apis facta, dictum sit Osirapis. Novum item alium in Ægypto, etque in ipsa pene Græcia ad Deum turbam cum eximia religione aggregavit Romanorum rex Antinouni, qui pulcherrimos inter numerandus erat, delicias amoresque suos, quem ipse, quomodo Gannymeden antea Jupiter, consecravit. Nec enim cupiditas ea modum facile tenere potest, quæ nullo metu coercetur. Itaque sacræ Antinoi noctes ab hominibus hodie cultu divino celebrantur, quarum turpitudinis sibi amator ipse conscius erat, qui si-

✕ P. 43 ED. POTTER, 32 ED. PARIS.

(27) *Αἰγυπτίων*. Αἰγυπτίω Nov.

(28) *Ὀσίριδος καὶ τοῦ Ἄπιος*. Sic etiam Lactantius, lib. 1, c. 21. At Serapin quasi Σορδάτιν dictum vult Clemens Strom. 1, pag. 322, 323, a σορός, *imulus*, et Apis, propter rationem ibi redditam. Quod etymon Augustin. *De civit. Dei*, lib. xviii, c. 5, ex Varrone, alique plurimi tradunt. Verisimilius est, quod refert Plutarchus, lib. *De Iside et Osiride*, hunc deum Sinopenses, a quibus ad Ægyptios profectus est, pro Plutone coluisse: ac proinde Ægyptios eo nomine illum appellasse, quo ipsi Plutonem vocabant.

(29) *Σεβασμίως*. Lowthius σεβάσιμιον legendum esse putat.

(30) *Ὁ βασιλεύς Ῥωμαίων*. Adrianus: ut in Dionis epitome tradit Xiphilinus, et Chrysostomus in II Cor. xii, pag. 81, II. V. SYLBURG.—De Antinoo mentio est apud Justinum M. *Apol.* 1, pag. 59; Tatianum, pag. 40, 41; Athenagor., *Legat.* pag. 121;

A ποὶς τὸ χωρίον· Βλῆστιχιν δὲ τὴν παλλακίδα τελευτήσασαν ἐν Κανώβω, μεταγαγὼν ὁ Πτολεμαῖος, ἔθαψεν ὑπὲρ τὸν προδεδηλωμένον σηκόν. Ἄλλοι δὲ φασὶν Ποντικὸν εἶναι βρέτας τὸν Σάραπιν, μετήχθαι δὲ εἰς Ἀλεξάνδρειαν, μετὰ τιμῆς πανηγυρικῆς. Ἰσίδωρος μόνος παρὰ Σελευκῶν τῶν πρὸς Ἀντιόχειαν τὸ ἀγάλμα μεταχθῆναι λέγει, ἐν σποδοῖα καὶ αὐτῶν γενομένων, καὶ ὑπὸ Πτολεμαίου διατραφέντων. Ἄλλ' ὁ γε Ἀθηνόδωρος ὁ τοῦ Σάνδωνος, ἀρχαῖζει τὸν Σάραπιν βουληθεὶς, οὐκ οἷδ' ὅπως περιέπεσεν, ἐλέγχας αὐτὸν ἀγάλμα εἶναι γεννητόν· Σέσωστριν φησι τὸν Αἰγύπτιον βασιλέα, τὰ πλείστα τῶν παρ' Ἑλλήσι παρασησάμενον ἐθνῶν, ἐπανελθόντα εἰς Αἴγυπτον, ἐπαγαγῆσθαι τεχνίτας ἰκανούς. Τὸν οὖν Ὀσίριν, τὸν προπάτορα τὸν αὐτοῦ, δαιδαλθῆναι ἐκέλευσεν αὐτὸς πολυτελῶς· κατασκευάζει δὲ αὐτὸν Βρούξις ὁ δημιουργός, οὐχ ὁ Ἀθηναῖος, ἄλλος δὲ τις ὁμώνυμος ἐκεῖνῳ τῷ Βρούξιδι· ὃς ὕλην κατακέχρηται εἰς δημιουργίαν μικτῆ καὶ ποικίλῃ. Ῥίνημα γὰρ χρυσοῦ ἦν αὐτῷ καὶ ἀργύρου, χαλκοῦ τε, καὶ σιδήρου, καὶ μολύβδου, πρὸς δὲ καὶ κασσιτέρου· λίθων δὲ Αἰγυπτίων (27), ἐνέδει οὐδὲ εἰς, σαπφείρου καὶ αἰματίτου θραύσματα, σμαράγδου τε, ἀλλὰ καὶ τοπαζίου. Λεῖψας οὖν τὰ πάντα καὶ ἀναμίξας, ἐχρῶσε κυάνῃ· οὐ δὴ χάριν μελάντερον τὸ χρῶμα τοῦ ἀγάλματος· καὶ τῷ ἐκ τῆς Ὀσίριδος καὶ τοῦ Ἄπιος (28) κηδείας ὑπολειμμένῳ φαρμάκῳ φυράσας τὰ πάντα, διέπλεσε τὸν Σάραπιν· οὐ καὶ τοῦνεμα αἰνίττεται τὴν κοινωρίαν τῆς κηδείας, καὶ τὴν ἐκ τῆς ταφῆς δημιουργίαν, σύνθετον ἀπὸ τε Ὀσίριδος καὶ Ἄπιος γενομένων Ὀσίραπτις. Καίνων δὲ ἄλλον ἐν Αἰγύπτῳ, ὀλίγου δεῖν καὶ παρ' Ἑλλήσι, σεβασμίως (29) θεθείακε θεὸν ὁ βασιλεὺς (30) Ῥωμαίων (31), τὸν ἐρώμενον, ὠραιότατον τῶν σφόδρα (32) γενομένων Ἀντινόου, ὃν ἀνιέρωσεν οὕτως, ὡς Φανυμήδην ὁ Ζεὺς· οὐ γὰρ κωλύεται βῆδλις ἐπιθυμία, φόβον οὐκ ἔχουσα· καὶ νύκτας ἱεράς τὰς Ἀντινόου προσκυνοῦσιν ἄνθρωποι νῦν, ἃς αἰσχρὰς ἠπίστατο ὁ συναγρυπνήσας ἐραστής. Τί μοι θεὸν καταλέγεις, τὸν πορνεία τετιμημένον; Τί δὲ καὶ ὡς υἱὸν θρηνεῖσθαι προσέταξας; Τί δαὶ (33) καὶ τὸ κάλλος αὐτοῦ διηγῆ; Αἰσχρόν ἐστι τὸ κάλλος ὑβρεὶ μεμαραμμένον (34). Μὴ τυραννήσης, ἄνθρωπε, τοῦ κάλλους, μηδὲ ἐνουδρίσης

D Theophilum, ad *Autolyicum*, lib. iii, pag. 122; Tertullian. *Apol.*, cap. 13; Euseb., *Eccles. hist.*, lib. iv, cap. 8; Origenem in *Cels.* lib. iii, p. 133; Pausaniam in *Arcadiano*, p. 469, 470. Edit. Hanov. Spartianum in *Adriano*, aliosque plurimos. Porro Clementis de Antinoo verborum partem primam et postremam recitat Eusebius, *Præpar. evang.*, lib. ii, cap. 6.

(31) *Ῥωμαίων*. Ὀρωμένον Nov. mendose, ut videtur, pro Ὀρωμαίων.

(32) *ὠραιῶν τῶν σφόδρα*. Sic Heinsius, et post eum editores Paris., nulla, ut videtur, auctoritate freti; nam ὠραιῶν τῶν σφόδρα exhibent Flor., Sylb.; ὠραιότατον σφόδρα, Euseb., Joan., qui hanc sententiam sic proferunt, ὠραιότατον σφόδρα γενομένου Ἀντινόου, ἀνιέρωσεν αὐτός, ὡς Γ.

(33) *Τί δαὶ*. Τί δέ, Nov.

(34) *Ἵβρεὶ μεμαραμμένον*. Haud scio an aptius legerimus μεμολυσμένον, aut μεμισσμένον? SYLBURG.

ἀκούει τῷ νέῳ· τήρησον αὐτὸ καθαρὸν, ἵνα ἡ κα-
λὴ βασιλεὺς τοῦ κάλλους γενοῦ, μὴ τύραννος. Ἐ-
κείθερος μαινάτω· τότε σου γνωρίσω τὸ κάλλος, ὅτι
παρὰ τὴν τετήρηκας τὴν εἰκόνα· τότε προσκυνήσω
τὸ κάλλος τὸ ἀληθινόν, ὃ ἀρχέτυπόν (35) ἐστὶ τῶν
καλῶν. Ἦδη δὲ, τάφος (36) ἐστὶ τοῦ ἐρωμένου·
καὶ ἐστὶν Ἀντινοῦ καὶ πόλις. Καθάπερ γάρ, οἶμαι,
εἰ ναοὶ, οὕτω δὲ καὶ οἱ τάφοι θαυμάζονται, πυρα-
μίδας καὶ Μαυσώλια (37), καὶ λαβύρινθοι, ἄλλοι ναοὶ
τῶν νεκρῶν, ὡς ἐκεῖνοι τάφοι τῶν θεῶν. Διδάσκα-
λον δὲ ὑμῖν παραθήσομαι τὴν προφήτην Σίβυλλ-
αν.

Nunc catamiſi hujus sepulcrum, Antinoi templum et
sepulcraque sunt in admiratione: Pyramides quippe,
Mausolea, Labyrinthi; alia quædam sunt templa
mortuorum, quemadmodum illa deorum sepulcra.

A mul cum puero vigilarat. Quid mihi refers inter
deos, cui præmium stupri honores persolvuntur?
Cur autem eum jussisti lugeri tanquam filium?
Cur ejus pulchritudinem enarras? Turpis est pul-
chritudo, quæ per contumeliam emarcuit. Ne ty-
rannidem exerceas, o homo, in pulchritudinem;
ne probrum inferas florenti adolescenti; ipsam pu-
ram serva, ut sit pulchra. Pulchritudinis rex esto,
non tyrannus. Liber maneat, sic tuam pulchritu-
dinem agnoscam, quia puram servaveris imaginem.
Sic veram adorabo pulchritudinem, quæ primige-
nium pulchrorum omnium exemplar est, et forma. ✕
oppidum est. Enimvero simili, ut opinor, templa
Magistram vobis afferam fatidicam Sibyllam 15 :

Ὁ ψεύδης (38) Φοίβου χρησμηγόρον, ὃν τε μά-
θηροι θεῶν εἶπον, ἐπεψεύσαντο δὲ μάστιγ-
· Ἄλλὰ θεοῦ μεγάλιο, τὸν οὐ χέρες ἐπλασαν
ἀνθρώπων,
Εἰδώλοισι ἀλάλοισι λιθοξέστοισιν ὄμοιοι.

Ἄτη μέντοι ἐρείπια τοῦ νεῷ προαγορεύει, τὸν μὲν
τῆς Ἐφεσίας Ἀρτέμιδος χάσμασι καὶ σεισμοῖς κα-
τακτισσάσθαι, προμηνύουσα οὕτως·

Ἰατρία δ' οὐ μῶξι· Ἐφesus κλαίονσα παρ'
καὶ τῆν ζητούσα τὸν οὐκέτι καιτέοντα·

Τὸν δὲ Ἴσιδος καὶ Σαράπιδος ἐν Αἰγύπτῳ κατενεχθή-
σασθαι φησι, καὶ ἐμπρησθήσασθαι·

Ἴσι, θεὰ τριτάλαινα, μενεῖς ἐπὶ χεῦμασι (39)
Μοῖρη, μαιράς, ἀναυδος, ἐπὶ ψαμάθοισι Ἀχέ-
ροτος.

Εἶτα ὑποβάσα·

Καὶ σὺ, Σάραπι, λίθους ἀργούς ἐπιχειμενε
Κείνη πῶμα μέγιστον ἐν Αἰγύπτῳ τριτα-
λάλη.

Ὡς δὲ ἀλλ' εἰ μὴ προφήτιδος ἐπακούεις, τοῦ γε
σοῦ ἀκουσον φιλοσόφου τοῦ Ἐφεσίου Ἡρακλείτου,
τὴν ἀναίσθησάν· ὀνειδιζόντος τοῖς ἀγάλμασι· Καὶ
ἀγάλμασι (40) τουτέοισιν εὐχονται, ὁκοῖον εἰ τις
δόμοις λεσχηνεύοιτο. Ἡ γὰρ οὐχὶ τερατώδεις οἱ
λίθοι προστροπέμενοι, εἶτα μέντοι καὶ πρὸ τῶν
καλῶν ἰσάντες αὐτούς, ὡς ἐνεργεῖς; Ἐρμῆν προσ-

* P. 44 ED. POTTER, 35 ED. PARIS.

(35) Ὁ ἀρχ. Ὁ omittit Nov.

(36) Ἦδη δὲ τάφος. Scribe, ex Euseb. et Joan.,
Ἦδη δὲ ὁ τάφος τοῦ ἐρωμένου, νεῷ ἐστὶν Ἀντινοῦ,
καὶ πόλις· καθάπερ γάρ, οἶμαι, οἱ ναοὶ, οὕτω καὶ
αἱ πόλεις. Quod in versione expressum est.

(37) Μαυσώλια. Μαυσώλια Euseb., Joan. Μαυσώ-
λιον dixit Strabo lib. v.

(38) Ὁ ψεύδης. Vulg. Sibyllini, pag. 253, habent
Ὁ ψεύδης Φοίβου χρησμηγόρος. SYLBURG. Primo
versa, χρησμηγόρον, Nov. Ultimo, ἀλάλοισι, idem.
Mox, ἐρείπια τοῦ νεῷ προαγορεύει, editt. Flo-
rent., Sylburg., quam lectionem mutavit Heinsius,
non infeliciter, verum sine auctoritate.

(39) Μενεῖς ἐπὶ χεῦμασι. Μενεῖς ἐπὶ χεῦματα
Nov. Mox, ἐπιβάσα pro ὑποβάσα. Idem.

(40) Καὶ ἀγάλμασι. Origenes contra Cels.,

Non oracula quidem dantis mendacia Phæbi,
Quem dixere Deum, quem falso nomine ratis
Vani appellarunt homines; sed numina veri
Magna Dei, quem non hominum manus ulla do-
lavit,
Signis consimilem mutis, saxoque politis.

Hæc quidem ruinas templorum prædicit, fore si-
gnificans, ut templum Ephesiæ Dianæ terræ moti-
bus hiatibusque absorbeatur, his verbis :

At lacrymas Ephesus recubans ad littora fundet ,

Et quod erit nusquam templum gemebunda requiret.

Fanum vero Isis et Sarapidis in Ægypto solo
æquandum, et incendio absumendum dicit :

Isi, dea infelix, Nili remanebis ad amnem

Sola, carens et voce, furensque Acherontis arenis.

Deinde subjicit :

Tuque, Sarapi, sedens in saxis, multa dolebis,

Ægypto in misera cum magna ruina jacebis.

Tu vero, si minus ad vatem attendis, saltem tuo
philosopho Heraclito Ephesio, dum exprobrat simu-
lacræ, quod sensu careant, aures adverte : Et hæc ,
inquit, simulacra precantur , perinde ac si quis ad
ædes sermonem haberet. Annon enim sunt plane
prodigiosi, qui lapides, quos præ foribus statuunt,
quasi vita atque vigore præditos colunt? Adorant

lib. i, pag. 6 : Ἐκτίθεται Ἡρακλείτου λέξιν, τὴν
λέγουσαν, Ὅμοια, ὡς εἶτις τοῖς δόμοις λεσχηνεύοιτο,
ποιεῖν τοὺς προσιδόντας ὡς θεοῖς ἀψύχοις· Ἐκρονίη
Heracliti dictum, eos, qui deos inanimes accecaant,
perinde facere ac si fabuletur cum parietibus.
Plenius hanc sententiam recitat lib. vii, pag. 375 :
Καὶ μὴν καὶ Ἡρακλείτος ὡδὲ πως ἀναφαίνεται· Καὶ
τοῖς ἀγάλμασι τουτέοισιν εὐχονται, ὅποσον εἶτις τοῖς
δόμοισι λεσχηνεύοιτο. Atqui Heraclitus sic de his
pronuntiat : Ita preces offerunt istis simulacris, ac si
quis fabuletur cum parietibus. Quibus testimoniis
constat, perperam a nonnullis substitui doxoῖσι στί-
pitibus, pro δόμοισι. Porro legendum apud Clemen-
tem, τοῖς ἀγάλμασι τουτέοισιν, ex Origen. et Nov.
Dein, δόμοισι pro δόμοις, ex Origen. Nam Heracli-
tus Ionica dialecto usus est.

quippe Mercurium quasi deum, sicut etiam Agueia, A seu viæ præsidem, et simul præ foribus stantunt. Nam si eos, quod sensu careant, afficiunt contumelia, cur adorant ut deos? Quod si existimant eos esse sensus participes, cur præ foribus constituunt? Romani autem, cum inceptorum suorum maximorum felicitatem Fortunæ acceptam referrent, et potentissimam deam esse existimarent, eam Æin latrina statuerunt, cloacam ipsi, haud indignum numine templum, consecrantes. At vero lapidi, et ligno et diviti auro parum est curæ, seu nidori, seu sanguis, seu fumus, quo dum honoris causa fumigantur, fuliginem contrahunt; imo nec honor, nec contumelia. Sunt autem ejusmodi simulacra quovis animali viliora. Et quo modo, cum sensu careant, divinis affici honoribus cœperint, sæpe mirari subit, eorumque, qui in hunc errorem inciderint, utpote summe infelicitium, amentia misereri. Nam si quædam animalia non habent omnes sensus, ut vermes et cruceæ, quæque naturæ suæ conditione a primo ortu imperfecta sunt, vel ut talpæ, et mus araneus, quem Nicander vocat *cæcumque, surdumque*, tamen his signis et simulacris, quæ sunt penitus stupida, multum præstant: quippe cum uno saltem sensu prædita sint, auditu scilicet, vel tactu, vel qui odoratui, aut gustui respondeat, simulacra vero omni prorsus perceptione destituuntur. Sunt autem multa animalia, quæ nec visum habent, nec auditum, nec vocem, cujusmodi est ostreorum genus; vivunt tamen, et augentur, et præterea una cum luna afficiuntur. Simulacra autem nihil prorsus agunt, nihil molliuntur, nihil sentiunt; sed alligantur, et clavis panguntur, et affiguntur, et conflantur, limantur, secantur, circumradantur, cælantur. Ac stupidam sane insensibilemque terram dedecorati statuarii, dum artificio suo naturam ejus immutant, eique divinos honores conciliant: quos mea quidem sententia non diis,

✕ P. 45 ED. POTTER, 34 ED. PARIS.

(41) Ἀγυεία. Ἀγυεία Nov., mendose.

(42) Τούτους. Τούτοις Flor., Sylb., quod Heinsius mutavit in τούτους idque firmat Nov.

(43) Μέλει, οὐ κν. Μέλλει οὐ κνίσσης, οὐχ αἵματος καπνοῦ, Nov.

(44) Ἀσπάλακες. Ἀσπάλακες Nov., quorum utrumque in usu est.

(45) Ἡ ἀπτικὴν. Omittit Nov.

(46) Ἀλλὰ ζῆ γε. Ἀλλὰ καὶ ζῆ, Nov.

(47) Κωφὴν μὲν. Respicit *Iliad.* Ω, v. 54:

Κωφὴν γὰρ δὴ γυῖαν ἀεικίλει μενεαίων.

Surdam enim terram probo afficit præ furore.

(48) Ὑπὸ τῆς τέχνης, καὶ κρ. Ὑπὸ τῆς τέχνης προσκυνεῖν ἀναπειθόντες, arte ut adorent inducentes, Nov.

(49) Τὰ ἀγάλματα, ὅπερ ἐστίν. C., inverso ordine, legendum putat ὅπερ ἐστὶ τὰ ἀγάλματα. SYLBURG.

(50) Ἡμῖν δέ. Vetus lectio est, Ἡμῖν δέ, οὐχ ὕλης αἰσθητῆς αἰσθητὸν νοητὸν δὲ τὸ ἀγαλμὰ ἐστὶ νοητὸν, οὐχ αἰσθητὸν ἐστὶ τὸ ἀγαλμα. Ubi e margine in contextum irrepisse videntur ista verba, νοητὸν, οὐχ αἰσθητὸν ἐστὶ τὸ ἀγαλμα: ut ei iis expunctis legendum sit, ἡμῖν δὲ οὐχ ὕλης αἰσθητῆς αἰσθητὸν, νοητὸν δὲ τὸ ἀγαλμὰ ἐστίν, ὁ θεός. SYLBURG.— Recte irrepisse aliquid notat Sylburgius. Veram lectionem pete ex interpretatione. Nempe, ἡμῖν δὲ οὐχ

κυνουσιν ὡς θεόν, καὶ τὸν Ἀγυεία (41), θυρωρὸν ἰσπάντες. Εἰ γὰρ ὡς ἀναισθήτους ὑβρίζουσι, τί προσκυνουσιν ὡς θεούς; εἰ δὲ αἰσθήσεως αὐτοὺς μετέχειν ὁλοῦται, τί τούτους (42) ἰσπᾶσι θυρωρούς; Ῥωμαῖοι δὲ τὰ μέγιστα κατορθώματα τῇ τύχῃ ἀνατιθέοντες, καὶ ταύτην μεγίστην οἰόμενοι θεόν, φέροντες εἰς τὸν κοπρῶνα ἀνέθηκαν αὐτῇ, ἄξιον νεῶν τὸν ἀφεδρῶνα νείμαντες τῇ θεῷ. Ἀλλὰ γὰρ ἀναισθήτω λίθω, καὶ ξύλω, καὶ χρυσίω πλουσίω, οὐθ' ὅτιόν μὲλει, οὐ κνίσσης (43), οὐχ αἵματος, οὐ καπνοῦ, ᾧ δὴ τιμώμενοι καὶ τυφόμενοι, ἐκμεταίνονται: ἀλλ' οὐδὲ τιμῆς, οὐχ ὑβρεως: τὰ δὲ καὶ παντός ἐστιν ἀτιμότερα ζώου, τὰ ἀγάλματα. Καὶ ὅπως γε τεθείασται τὰ ἀναίσθητα, ἀπορεῖν ἐπεισὶ μοι, καὶ κατελεῖν τοὺς πλανωμένους τῆς ἀνοίας, ὡς δειλαίους: εἰ γὰρ καὶ τινὰ τῶν ζώων οὐχ πάσας ἔχει τὰς αἰσθήσεις, ὥσπερ εὐλαὶ καὶ κάμπαι, καὶ ὅσα διὰ τῆς πρώτης γενέσεως εὐθύς ἀνάπηρα φαίνεται, καθάπερ οἱ σπάλακες (44), καὶ ἡ μυγᾶλη, ἣν φησὶν ὁ Νικανδρὸς *τυφλήν τε σμερδνήν τε*: ἀλλὰ γε ἀμείνους εἰς τῶν ξοάνων τούτων καὶ τῶν ἀγαλμάτων, τέλεον δυναν κωφῶν: ἔχουσι γὰρ αἰσθησὶν μίαν γέ τινὰ, φέρε εἰπεῖν ἀκουστικῆν, ἢ ἀπτικῆν (45), ἢ τὴν ἀναλογοῦσαν τῇ ὁσφρήσει, ἢ τῇ γεύσει: τὰ δὲ οὐδὲ μίαν αἰσθήσεως μετέχει τὰ ἀγάλματα. Πολλὰ δὲ ἐστὶ τῶν ζώων, ὅσα οὐδὲ ὄρασιν ἔχει, οὔτε ἀκοήν, οὔτε μὴν φωνήν, οἷον καὶ τὸ τῶν ὄστρέων γένος, ἀλλὰ ζῆ γε (46), καὶ αὐξεται, πρὸς δὲ καὶ τῇ σελήνῃ συμπάσχει. Τὰ δὲ ἀγάλματα ἀργά, ἀπρακτά, ἀναίσθητα, προσδεῖται, καὶ προσκαθηλοῦται, καὶ προσπήγνυται, χωνεύεται, ρίνθαι, πρίεται, περιζέεται, γλύφεται. Κωφὴν μὲν (47) δὴ γαῖαν ἀεικίζουσιν οἱ ἀγαλματοποιοὶ, τῆς οἰκείας ἐξιστάντες φύσεως ὑπὸ τῆς τέχνης προσκυνεῖν (48) ἀναπειθόντες: προσκυνούσιν δὲ οἱ θεοποιοὶ οὐ θεοὺς καὶ δαίμονας, κατὰ γε αἰσθησὶν τὴν ἐμὴν, γῆν δὲ καὶ τέχνην, τὰ ἀγάλματα ὅπερ ἐστὶν (49). Ἔστι γὰρ ὡς ἀληθῶς τὸ ἀγαλμα ὕλη νεκρά, τεχνίτου χειρὶ μεμορφωμένη. Ἡμῖν δὲ (50) οὐχ

ὕλης αἰσθητῆς αἰσθητὸν, νοητὸν δὲ τὸ ἀγαλμα: νοητὸν οὐχ αἰσθητὸν ἐστὶν ὁ θεός, etc. Cætera repetuntur, et sensum turbant: quare ejiciantur. HEINSIUS. — P. Faber cap. 2 *Dodecameni* hæc habet: Verum Deum esse aut solum, vel unum Deum esse dicitur, idolorum dæmonumque falso Dei nomen usurpantium habita ratione, ut scilicet ea nequaquam pro diis habenda esse doceatur; eoque pertinet, quod apud Clementem scriptum est, τὸν δντα δντως μὴ γνωρίζοντες θεόν. Item quod aliquanto post, ubi nullum sensibile simulacrum, quale gentibus, esse Christianis, sed verum Deum ipsa mente atque cognitione comprehendi docet. His enim verbis exprimit, ἡμῖν δὲ οὐχ ὕλης αἰσθητῆς αἰσθητὸν, νοητὸν δὲ τὸ ἀγαλμὰ ἐστὶ νοητὸν, οὐχ αἰσθητὸν ἐστὶ τὸ ἀγαλμα: ὁ θεός μόνος δντως θεός. Sed hæc obscura et mendosa ita, meo quidem animo, correxeris, si priore νοητὸν legeris νοητοῦ, et posterius illud αἰσθητὸν ἐστὶ τὸ ἀγαλμα, tanquam superfluum, et a librario, vel a Scholiaste quodam, repetitum, expungeris: neque enim dubio, quin ita prorsus Clementis exararit: ἡμῖν δὲ οὐχ ὕλης αἰσθητῆς αἰσθητὸν, νοητοῦ δὲ τὸ ἀγαλμα ἐστὶ νοητὸν ὁ θεός ὁ μόνος δντως θεός. Atque ut antiquitus Judæi, Romani etiam vigente republica, Deum ineffabilem et invisibilem existimantes, nullo simulacro adhibito co-

ὄλης αἰσθητῆς αἰσθητόν· νοητὸν δὲ τὸ ἀγαλμά ἐστιν, ὁ θεὸς, ὁ μόνος ὄντως Θεός. Καὶ δὴ ἐμπαλιν ἐν αὐταῖς που ταῖς περιστάσεσιν οἱ δεῖσιδαίμονες, οἱ τῶν ἄλλων προσκυνηταί, ἔργω μαθόντες ἀναίσθητον ὕλην μὴ ἀθεῖν, αὐτῆς ἠττώμενοι τῆς χρείας, ἀπόλλυνται ὑπὸ δεῖσιδαιμονίας· καταφρονούντες δ' ὅμως τῶν ἀγαλμάτων, φαίνεσθαι δὲ μὴ βουλόμενοι αὐτῶν ὄλως περιφρονούντες, ἐλέγχονται ὑπ' αὐτῶν τῶν θεῶν, οἷς ἢ τὰ ἀγάλματα πεσφῆμισται (51). Διονύσιος μὲν γὰρ ὁ τύραννος, ὁ νεώτερος, θοιμάτιον τὸ χρύσεον περιεβύμενος τοῦ Διὸς ἐν Σικελίᾳ, προσέταξεν αὐτῷ ἑρεοῦν περιπέθειναι, χαριέντως φήσας, τοῦτο ἄμεινον εἶναι τοῦ χρυσοῦ, καὶ θέρους κορυφότερον, καὶ κρύους ἀπειρότερον. Ἀντίοχος δὲ (52) ὁ Κυζικηνός, ἀπορῶμενος χρημάτων, τοῦ Διὸς τὸ ἀγαλμα τὸ χρυσοῦν, πεντεκαίδεκα πηχῶν τὸ μέγεθος ὄν, προσέταξε χωρεῖσθαι, καὶ τῆς ἄλλης τῆς ἀτιμωτέρας ὕλης ἀγαλμα παραπέθειν ἐκείνῳ, πετάλοις χειρυσωμένον, ἀναθεῖναι πάλιν. Αἱ δὲ χελιδόνες (53), καὶ τῶν ὀρνέων τὰ πλείστα, κατεξαιροῦσιν (54) αὐτῶν τῶν ἀγαλμάτων εἰσπετόμενα, οὐδὲν φροντίσαντα οὔτε Ὀλυμπίου Διὸς, οὔτε Ἐπιδαυρίου Ἀσκληπιοῦ, οὐδὲ μὴν Ἀθηναίων Πολιάδος, ἢ Σαράπιδος Αἰγυπτίου· παρ' ὧν οὐδὲ αὐτῶν τὴν ἀναισθησίαν τῶν ἀγαλμάτων ἐκμανθάνετε. Ἄλλ' εἰσὶ μὲν κακοῦργοί τινες ἢ πολέμιοι ἐπιθέμενοι, οἱ δὲ αἰσχροκέρδειαν ἐδήωσαν τὰ ἱερά, καὶ τὰ ἀναθήματα ἐσύλησαν, ἢ καὶ αὐτὰ ἐχώνευσαν τὰ ἀγάλματα· καὶ εἰ Καμβύσης (55) τις, ἢ Δαρειός, ἢ ἕως μαινόμενος τοιαῦτα ἄττα ἐπεχείρησεν, καὶ εἰ τῶν Αἰγυπτίων τις ἀπέκτηεν Ἀπῖν, γελῶ μὲν, ὅτι τῶν θεῶν ἀπέκτηεν αὐτῶν, ἀγανακτῶ δὲ, εἰ κέρδους γάρην ἐπλημμέλει. Ἐκίων οὖν ἐκλήσομαι τῆσδε τῆς κουργίας, πλεονεξίας ἔργα, οὐχὶ δὲ ἀδραναίας τῶν εἰδώλων ἔλεγχον νομίζων. Ἄλλ' οὐτιγε τὸ πῦρ καὶ οἱ σεισμοὶ κερδαλέοι (56), οὐδὲ μὴν φοβοῦνται ἢ ὀσωποῦνται, οὐ τοὺς δαίμονας, οὐ τὰ ἀγάλματα,

* P. 46 ED. POTTER.

luere; sic hodie Christianis nullum intelligibilis Dei simulacrum esse scripsit, sed intelligibile duntaxat, eam scilicet (ut equidem sentio, nam hoc a Clemente non explicatur) qui revera ipse Deus est, Filium Dei unigenitum. COLLECT.

- (51) *Πεσφῆμισται*. Ἐπιπεφῆμισται, Nov.
- (52) *Ἀντίοχος δέ*. Arnobius, lib. vi *contra Gentes*: *Antiochum Cyzicenum serunt quindecim cubitorum* (sic enim in Romana editione correctum est) *Jovem ex delubro aureum sustulisse, et ex ære bracteolis substituisse fucatum*. Fuit hic Antiochus Syriae rex, Sidetis filius; regnavitque annos xviii. Josephus, *Antiq.* lib. xiii, cap. 19; Eusebius et Justinus. Paulo post Arnob. secutus est Clementem, qui ante tribuit juniori Dionysio, quod alii seniori. Deinde, ut notat P. Victorius, lib. xxi, cap. 10, Cicero, lib. ii *De nat. deor.*, id factum in Peloponneso ait, Clemens in Sicilia: sed vereor, inquit, ne hoc M. Tullio imposuerit, quod legens hoc factum in fanu Jovis Olympii, ob dignitatem Peloponnesii fani putarit id in Peloponneso commissum. Sed in Sicilia quoque Jovis Olympii fanum fuisse T. Livius auctor est, lib. xxiv; et Diodorus Siculus. *Liberalis Dionysii* vertit Hervetus paulo prius Græc. Διονύσιου τοῦ Ἐλευθερέως. Arnobius: *Ubi Liber Eleutherius cum Athenis?* Ab Eleutheris, arte Bæotizæ, cujus civis Ἐλευθερέως. COLLECT.
- (53) *Αἱ δὲ χελιδόνες*. Tertullian., *Apol.*, cap. 12: *Ignis si statuas, et imagines frigidas mortuorum*

aut dæmonibus, sed, ex quibus constant simulacra terræ et artificio persolvunt hi, qui deos faciunt. Nam aliud certe nihil est simulacrum, quam inanima terra, cui artificis manus formam impressit. Apud nos autem haud quidem e sensili materia sensile simulacrum, sed quod sola mente percipitur, est Deus, qui solus vere Deus est. Ac rursus cum superstitiosi illi mortales, qui lapides adorant, adversam fortunam passi, ex ipsa re didicerint, quod materia sensus expers non sit ✕ divinis honoribus afficienda, ipsa necessitate et indigentia victi, metu falsæ religionis miseram sui jacturam patiuntur: et cum simulacra contemnant, ea tamen contemnere videri nolint, ipsorum deorum, quorum nominibus inscripta sunt, infortunii et calamitatibus arguuntur. Nam Dionysius tyrannus junior, cum in Sicilia auream vestem Jovi detraxisset, jussit cum indui lanea, facete dicens, *eam esse aurea meliorem: ut quæ esset æstate levior, et hieme calidior*. Antiochus autem Cyzicenus, cum egeret pecunia, Jovis auream statuam, quæ quindecim cubitorum erat, fundi jussit, et ex alia viliori materia statuam illi similem, laminis inauratam, ejus loco reponi. Quinetiam hirundines, aliæque aves quamplurimæ advolantes, alvos in ipsa simulacra exonerant, nulla ratione habita, aut Olympii Jovis, aut Epidaurii Æsculapii, aut Minervæ Poliadis, aut Sarapidis Ægyptii; a quibus etiam ipsis vos necdum didicistis simulacra esse sensu penitus destituta. Nonnunquam etiam a prædonum vel hostium manu irruptione facta, incensa templa, donaria direpta, ipsa etiam simulacra turpis lucri gratia liquata sunt. Quod si Cambyses aliquis, vel Darius, aliusve quispiam insanus hujusmodi facinus aliquod tentaverit, **16** aut Ægyptium Apin occiderit: quod quidem ipsorum deum occiderit, risum mihi commovet;

suorum simillimas, non adoramus, quas milvi, et mures, et araneæ intelligunt, nonne laudem magis quam pœnam merebatur repudium agniti erroris? Minutius, Octavio: *Quanto verius de diis vestris animalia muta naturaliter judicant? mures, hirundines, milvi, non sentire eos sciunt, rodunt, inculcant, insident, ac nisi abigatis, in ipso die vestri ore nidificant, etc.* Conf. Arnobius, lib. vi; Lactantius, lib. ii, cap. 4; Augustinus, in *psalm. cxiii*. Simile est illud Horatii lib. i, sat. 8, vers. 37, *De Priapo*:

Mentior at si quid, merdis caput inquirer albis Corvorum.

- (54) *Κατεξαιροῦσιν*. Quod sæpius dictum est, et et a librariis confundi solere, id hoc loco repetendum; nam Clemens procul dubio scripsit *κατεξερῶσιν, alvum exonerant* in simulacra: sic in *Ranis* Aristophanes *κατατιλῆ τῶν Ἐκαταίων*.
- (55) *Καμβύσης*. Herodotus lib. iii refert, quomodo Cambyses Apin Ægyptium occiderit. Quia etiam satis notum est, Persas, cum Græciam oppugnabant, obvia quæque templa combussisse: Cicero lib. ii *De legibus*: *Nec sequor, inquit, magos Persarum, quibus auctoribus Xerxes inflammasse templâ Græciæ dicitur, quod parietibus includerent deos, quibus omnia deberent esse patentia et libera*.
- (56) *Σεισμοὶ κερδαλέοι*. Lowthius mavult *σεισμοί: κερδαλέοι*. Verum *σεισμοί: κερδαλέοι* dixit, quem admodum paulo post *πῦρ σωφρονῶν*.

sin vero turpis lucri causa id pataverit, doleo et indignor. Hæc itaque scelera, quæ non minus hominum avaritiam, quam deorum imbecillitatem ostendunt, haud invitus oblivione tegam. Quinetiam ignis, motusque terræ ea sunt astutia præditi, ut dæmones et simulacra non magis quam calculos, qui littoribus maris a fluctibus accumulari solent, pertimescant aut revereantur. Satis mihi perspectum est, ignem eos arguere, et superstitioni remedium afferre posse. Ignis in lucem te deducet, si vis hac amentia liberari. Hic enim templum, quod Argis erat, una cum sacerdote Χ Chryside, combussit. Hic Ephesiæ Dianæ templum, quod post Amazonum tempora secundum erat; Romanumque haud semel Capitolium depopulatus est. Idem a Sarapidis fano Alexandriæ non abstinuit; et Bacchi Eleutheræi delubrum Athenis diruit; Apollinis autem Delphici ædem, primo quidem procella disjecit, dein vero sapiens ignis funditus delevit. Atque hæc tibi relata sunt, velut eorum præfatio. quæ pollicetur ignis. Cur etiam ipsi statuarum artifices non inducunt vobis in animum, quotquot paulo cordatiores estis, inertem materiam contemnere? Phidias quidem Atheniensis, qui Olympii Jovis digito inscripsit OMNES JUVANS PULCHER: minime quidem Jovem, sed amasium suum esse pulchrum significans: Praxiteles etiam, qui, ut auctor est Posidippus de Cnido scribens, cum Veneris simulacrum fabricaretur, Cratiuæ, amicæ cuidam suæ, quam potuit simillimam effinxit, ut illi sane miseri Praxitelis amicam venerarentur. Phryne vero Thespiaca meretrix cum florebat, universi pictores ejus formam in simulacris Veneris exprimebant: quemadmodum etiam lapicidæ in Mercuriis-Athe-

✠ P. 47 ED. POTTER, 35 ED. PARIS.

(57) Τοῖς κύμασιν. Τὰ κύματα, Nov. Mox, λατρικόν pro λατρικόν, idem.

(58) Σὺν καὶ τῇ ἱερῆᾳ κατέφλεξε Χρυσιδί. Pausanias lib. vi, cap. 11; Adu. Jovinianum, lib. 1, apud D. Hieron. recte legitur, nec est Chryside legendum, ut quidam arbitrantur, tametsi apud Pausaniam legatur τὴν ἱερῆαν Χρυσιδα: auctores habeo Thucydiden in II et IV: Templum Junonis apud Argos deflagravit Chryside sacerdote, cum lucernam ardentem coronis apposuisset, illic ita soporata, ut incensa omnia non sentiret: propter quod Argivos verita, protinus in Phliantem nocte confugit, Clementem item Alexandr. et Arnobium, lib. VI: Ubi Juno regina, cum inclytum ejus sumum sacerdotem Chrysidem eadem vis flammæ Argiva in civitate deleteret? Ubi Serapis Ægyptius, cum consimili casu jacuit, solutus in cinerem cum mysteriis omnibus atque Iside? COLLECT.

(59) Χρυσιδί. Arnobius et Thucydides Chrysidem vocant; Pausanias vero Χρυσιδα in Corinthiacis, p. 115, quo loco refert eam non quidem, ut ait Clemens, cum templo conflagrasset, sed in Arcadiam ad Tegeatas confugisse, ibique in templo Minervæ Alexæ religione loci se tutatam esse adversus Argivos, qui eam ad pœnas exposcebant, quod ejus somnolentia templum Junonis conflagrasset.

(60) Πῦρ σωφρονούν. Tertullianus, Scorpiaco: Sapiens ignis effigiem vituli defundit illis, sugillans illic cor habentes, ubi et thesaurum. Minutius Felix Octavio: Illic sapiens ignis membra urit et reficit, carpit et nutrit, sicut ignes fulmine corpora tangunt, nec absumunt. COLLECT.

οὐ μᾶλλον ἢ τὰς ψηφίδας, τὰς παρὰ τοῖς αἰγιαλοῖς σεσωρευμένας τοῖς κύμασιν (57). Οἶδα ἐγὼ πῦρ ἐλεγχτικὸν καὶ δεισιδαιμονίας λατρικόν. Εἰ βούλει παύσασθαι τῆς ἀνοίας, φωταγωγῆσαι σε τὸ πῦρ. Τοῦτο τὸ πῦρ καὶ τὸν ἐν Ἀργεὶ νεῖον σὺν καὶ τῇ ἱερῆᾳ κατέφλεξε (58) Χρυσιδί (59)· καὶ τὸν ἐν Ἐφέσῳ τῆς Ἀρτέμιδος, δεύτερον μετὰ Ἀμαζόνας, καὶ τὸ ἐν Ῥώμῃ Καπιτώλιον ἐπινενέμηται πολλάκις· οὐκ ἀπέσχετο δὲ οὐδὲ τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πόλει Σαρᾶπιδος ἱεροῦ, Ἀθήνησι γὰρ τοῦ Διονύσου τοῦ Ἐλευθερέως κατήρπει τὸν νεῖον, καὶ τὸν ἐν Δελφοῖς τοῦ Ἀπόλλωνος πρότερον ἤρπασεν θύελλα, ἔπειτα ἠφάνισε πῦρ σωφρονούν (60). Τοῦτο σοὶ προοίμιον ἐπιδείκνυται, ὧν ὑπισχνεῖται τὸ πῦρ. Οἱ δὲ τῶν ἀγαμάτων δημιουργοὶ οὐ δυσωποῦσιν ὁμῶν τοὺς ἔμφονας, τῆς ὕλης καταφρονεῖν; ὁ μὲν Ἀθηναῖος (61) Φειδίας ἐπὶ τῷ δακτύλῳ τοῦ Διὸς τοῦ Ὀλυμπίου ἐπιγράφας, ΠΑΝΤΑΡΚΗΣ ΚΑΛΟΣ· οὐ γὰρ καλὸς αὐτῷ ὁ Ζεὺς, ἀλλ' ὁ ἐρώμενος ἦν· ὁ Πραξιτέλης δὲ, ὡς Ποσίδιππος ἐν τῷ περὶ Κνίδου (62) διασαφεῖ, τὸ τῆς Ἀφροδίτης ἀγαλμα τῆς Κνιδίας κατασκευάζων, τῷ Κρατίνης τῆς ἐρωμένης εἶδει παραπλήσιον πεποίηκεν αὐτήν, ἧ' ἔχουεν οἱ δελταῖοι τὴν Πραξιτέλους ἐρωμένην (63) προσκυνεῖν. Φρόνη δὲ ὀπηνίκα ἦνθει ἢ ἑτάιρα ἢ Θεσπιακῆ, οἱ ζωγράφοι πάντες τῆς Ἀφροδίτης εἰκόνας πρὸς τὸ κάλλος ἀνεμιμοῦντο Φρόνης, ὡς περ αὐ καὶ οἱ λιθοῦδοι τοὺς Ἑρμᾶς Ἀθήνησιν πρὸς Ἀλκιδιδῆν ἀπείκαζον. Ὑπολείπεται τῆς σῆς κρῖσεως τὸ ἔργον ἐπάσαι, εἰ βούλει, καὶ τὰς ἑταίρας προσκυνεῖν. Ἐντεῦθεν, οἶμαι, κινηθέντες οἱ βασιλεῖς οἱ παλαιοὶ, καταφρονούντες τῶν μύθων τούτων, ἀνέδην (64), διὰ τὸ ἐξ ἀνθρώπων ἀκίνδυνον, σφᾶς αὐτοὺς θεοὺς ἀνηγόρευον· ταύτην κάκεινους διὰ τὴν δόξαν ἀπηθανάσθαι (65) διδάσκοντες· Κῆρξ μὲν Αἰδίου (66), Ζεὺς

(61) Ὁ μὲν Ἀθηναῖος. Arnobius sexto: *Inter significes ille memoratus Phidias et primus, cum Olympiam formam Jovis molimine operis extulisset immensi, super Dei digito Pantauches (leg. Panturces) inscripsit, Pulcher: nomen autem fuerit amati ab se pueri, atque obscena cupiditate dilecti.* Idem iterum: *Quis Praxitelem nescit, Posidippum si relegat, ad formam Cratiuæ meretricis, quam infelix perdit diligebat, os Veneris Gnidie solertiarum coegisse certamine?* Sed sola est hæc Venus, cui de scorti vultu translaticium decus auctum est? Phryne illa Thespiaca (sicut illi referunt, qui negotia Thespiaca scripserunt) cum in acuminis ipso esset pulchritudinis, venustatis, et floris, exemplarium fuisse perhibetur cuncturum, quæ in opinione sunt, Venerum, sive per urbes Graias, sive istic quo fluxit amor talium cupiditasque signorum, etc. Ibidem rursus: *Quis est enim, qui ignoret, Athenienses illos Hermas Alcibiadis ad corporis similitudinem fabricatos?* Hæc scilicet Arnobius pro more suo ex Clemente.

(62) Περὶ Κνίδου. Sic legendum ut prius, potius quam περὶ Κνίδου. SYLURAC.

(63) Τῇ Πραξιτέλους ἐρωμένην. A. et H. τὴν τοῦ Πραξιτέλους ἐρωμένην. C. τὴν ὑπὸ Πραξιτέλους ἐρωμένην. In exemplari perperam erat τὴν ὀπρ. ἐρωμένην. Nostræ lectionis exemplum mox. Ib.

(64) Ἀρέδην. Ἀναδῆν, Nov. Solent autem hæc voces inter se commutari, ut superius adnotatum est. Huic loco ἀναδῆν magis convenire videtur.

(65) Ἀπθανάσθαι. Ἀπαθανάσθαι, Nov. Sed aliquis in margine adnotavit ἀπθανάσθαι.

(66) Κῆρξ μὲν Αἰδίου. Κῆρξ μὲν ὁ Αἰδίου, Nov.

ὑπὸ τῆς Ἀλκυόνης τῆς γυναικὸς· Ἀλκυὼν δὲ αὐθις, ὑπὸ τοῦ ἀνδρός Ἥρα προσαγορευομένη. Πτολεμαῖος δὲ (67) ὁ τέταρτος, Διώνυσος ἐκαλεῖτο· καὶ Μιθριδάτης ὁ Ποντικὸς, Διώνυσος· καὶ αὐτός· ἐβούλετο δὲ καὶ Ἀλέξανδρος Ἀμμωνος υἱὸς εἶναι δοκεῖν, καὶ κερασφόρος ἀναπλάττεσθαι πρὸς τῶν ἀγαματοποιῶν, τὸ καλὸν ἀνθρώπου ὑβρίσαι (68) σπεύδων κέρατι. Καὶ οὗτοι γε βασιλεῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἰδιῶται θείαις προσηγορίαις σφᾶς αὐτοὺς ἐσέμνυνον, ὡς Μενεχράτης ὁ Ἰατρὸς, Ζεὺς οὗτος ἐπιτεκλημένος. Τί με δεῖ (69) καταλέγειν Ἀλέξανδρον (70); γραμματικὸς οὗτος τὴν ἐπιστήμην γεγωνῶς, ὡς ἱστορεῖ Ἀριστοῦ ὁ Σαλαμίνας, αὐτὸν κατεσηματίειεν εἰς ἥλιον. Τί δεῖ καὶ Νικαγόρου μεμνησθαι; Ζελίτης τὸ γένος ἦν, κατὰ τοὺς Ἀλεξάνδρου γεγωνῶς χρόνους· Ἐρμῆς προσηγορεῖτο ὁ Νικαγόρας, καὶ τῇ στολῇ τοῦ Ἐρμῶς ἐκέχρητο, ὡς αὐτὸς μαρτυρεῖ· ὅπου γε καὶ ὅλα ἔθνη (71) καὶ πόλεις αὐτανδροί, κολακείαν ὑποδύμεναι, ἐξευτελιζοῦσι τοὺς μύθους περὶ (72) τῶν θεῶν, ἰσοθέους ἀνθρώποι κατασηματίζοντες ἑαυτοὺς, ὑπὸ δόξης πεφουσημένοι, ἐπισηφίζοντες τιμὰς ἑαυτοῖς ὑπερόγκους· νῦν μὲν τὸν Μακεδόνα τὸν ἐκ Πέλλης τὸν Ἀμύντορος Φιλίππον ἐν Κυνοσάργει νομοθετοῦντες προσκυνεῖν, τὸν τὴν κλεῖν κατεαγότα, καὶ τὸ σκέλος πεπηρωμένον, ὃς ἐξεκόπη τὸν ὀφθαλμόν· αὐθις δὲ τὸν Δημήτριον, θεὸν καὶ αὐτὸν ἀναγορευόντες· καὶ ἐνθα μὲν ἀπέθη τοῦ Ἰππου Ἀθῆναζε εἰσῶν Κατωδάτου ἱερὸν ἐστὶ Δημητρίου· βωμοὶ δὲ πανταχοῦ, καὶ γάμος ὑπὸ Ἀθηναίων αὐτῷ ὁ τῆς Ἀθηνᾶς ἡγρεπίετο. Ὁ δὲ τὴν μὲν θεὸν ὑπερηφάνει (73), τὸ ἀγαλμα γῆμαι μὴ δυνάμενος· λαμβάνει δὲ τὴν ἑταίραν ἔχων, εἰς ἀκρόπολιν ἀνήκει, καὶ τῷ τῆς Ἀθηνᾶς ἐνεφύρετο (74) παστῶ, τῇ παλαιᾷ παρθένῳ τὰ τῆς νέας ἐπιδεικνύς ἑταίρας σχήματα. Οὐ

✕ P. 48 ED. POTTER, 36 ED. PARIS.

Apollo-dorus, *Bibliothec.* lib. 1, cap. 2, Halcyonen inter Æoli filias numerat; Ceyca, Luciferi filium, Æoli autem generum, ducta Halcyone, facit, cap. 3 : Ἀλκυόνην δὲ Κῆρξ ἔγρημεν, Ἐωσφόρου πατρὸς. Οὗτοι δὲ δι' ὑπερηφάνειαν ἀπόλοντο· ὁ μὲν γὰρ τὴν γυναῖκα ἔλεγεν Ἥραν, ἣ δὲ τὸν ἀνδρα Δία. Ζεὺς δὲ αὐτοὺς ἀπωρνήσατο· καὶ τὴν μὲν Ἀλκυόνην ἐποίησε, τὴν δὲ κήρυκα. Cæterum Alcyonen Ceyca, Luciferi filius, sibi in matrimonium duxit. Hi ob superbiam extincti fuerunt. Ille enim conjugem suam, Junonem : hæc vero virum suum, Jovem appellabat. Utramque autem Jupiter in aves, illam in alcyonem, hæc in mergum, mutavit.

(67) Πτολεμαῖος δὲ. P. Victorius lib. vii, cap. 4, locum ex oratione pro Flacco indicat, et Mithridatem, deum, illum patrem, illum conservatorem Asiæ, illum Dionysium Bacchum Liberum nominant. Athenæus, lib. v : Obviam processisse artifices Bæchi, et fibationes factas, cum Athenio regis Mithridatis prætextu per Atticam circumferretur. Vide eundem Victorium cap. 7, 49. Ptolemæo, Auletæ filio, Cleopatrate fratri, cognomen Dionysii tribuunt Eusebius in Chronico, et alii passim. COLLECT.

(68) Τὸ κ. ἀνθρ. ὄδρ. Τὸ κ. τοῦ ἀνθρ. Nov.

(69) Τί με δεῖ. Athenæus lib. iii meminit Alexandri cujusdam, Cassandri Macedoniæ regis fratris, qui dicebatur Uranopolidis conditor, et loquendi peculiare formas invexerat. Itaque ad Cassandri duces scripserat, *Alexarchus bellator primipilos Solis filios salvare jubet.* Idem lib. vii Menecratis meminit, ejusque epistolam ad Philippum affert, cujus

niensibus effingere Alcibiadem conabantur. Superest itaque, ut tu nunc judices, si velis, utrum fœdas meretrices adorare debeas. His autem, ut quidem videtur, moti sunt veteres reges, ut, contemptis ejusmodi fabulis, aperte atque palam, propterea quod nullum ab hominibus periculum immineret, se deos renuntiarent : ea quippe ratione significabant, illos quoque gloria et dignitate sua immortalitatem esse consecutos. Ita Ceyx, filius Æoli, Jupiter ab uxore Alcyone nominatus est : sicut vicissim Alcyone, Juno a marito. Ptolemæus autem quartus, quemadmodum ✕ etiam Mithridates Ponticus, Bacchus vocabatur. Voluit autem Alexander filius videri Ammonis, et cornutus a statuarius effingi, humanam formam turpi cornu dedecorans.

B Non solum vero reges, sed privati etiam sibi deorum nomina arrogabant : ut Menecrates medicus, qui cognominatus est Jupiter. Quid porro opus est referre Alexarchum? Is, cum grammaticen professus fuisset, ut scribit Aristus Salaminus, sese in solem transformavit. Aut quid refert Nicagoræ meminisse? Erat ille Zelites genere, et Alexandri tempore florebat : *Mercurius appellabatur Nicagoras, et Mercurii amictu usus est*, ut ipse testatur : cum integræ quoque gentes, urbesque frequentissimæ fœdissima adulatione fabulas, quæ de diis narrantur, in ludibria vertant; dum homines semetipsos diis pares faciunt, vanaque gloria inflati, immodicos honores sibi decernunt : jam enim Macedonii Pellæo Amyntæ filio Philippo, cui tibia et clavicula fractæ, oculusque effossus erat, divinos honores Cynosargis tribuendos decernunt : jam vero Demetrium etiam deum renuntiant, cui Atheniensis, quo loco ab equo descendit, cum Athenas

hoc initium est : *Tu quidem in Macedonia regnas, at ego in Medicina.* Recitat et versus cujusdam, qui ait Nicostratum se Herculem dixisse, et alium quemdam se Mercurium autumasse chlamide ornatum, caduceo, et alis, Nicagoram scilicet Zelitem, qui patriæ tyrannidem occupavit. COLLECT.

(70) Ἀλέξανδρον. Ἀνάξανδρον, Nov.

(71) Ὅπου γὲ καὶ ὅλα ἔθνη. Asteriscum præfixi his verbis curavimus, ut lector meminerit aliquid deesse. Desunt autem hæc sine dubio, aut ejusdem sententiæ, ἀλλὰ τί ταῦτα λέγων ἔπου γε, etc. Heinsius. Mihi vero non apparet quidquam deesse : proinde asteriscum Heinsianum delevi.

(72) Μύθους περὶ. Μύθους τοὺς περὶ, Nov. Recte.

(73) Ὑπερηφάνει. Ὑπερηφάνει Nov. Hoc verbum Clemens accusativo alias etiam connectit. Strom. ii, pag. 367 : ὑπερηφάνησεν... διδόμενα αὐτῷ· contempsit, quæ ei dabantur. Ignatius, ad Smyr-næos, cap. 10 : ἀ οὐχ ὑπερηφάνησατε, οὐδὲ ἐπαισχύνθητε· quæ non despexistis, nec erubuitis. Suidas : Ὑπερηφάνω αἰτιατικῇ· accusativo gaudet. Origenes, adv. Cels., lib. viii, p. 412 : Ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς τινα ἐπιφάνειαν γεγονότα, τὰ μὲν τῆς ἀνθρωπίνης τέχνης ὑπερηφάνεισαν, ἀναβαίνειν δὲ πειραθεῖσι τῷ λογισμῷ ἐπ' αὐτὸν τὸν ἐπὶ πᾶσι θεόν. Sed eis se aliquo modo ostendere, qui, spreto simulacris humana arte factis, conati sunt ad altissimum Deum ratione ascendere. Quo loco in margine adnotatum est ὑπερηφάνησαν; sed legendum facili literarum permutatione, ὑπερηφάνησασιν.

(74) Ἐνεφύρετο. Ἐνεφύρατο, Nov.

ingrederetur, Demetrii Descensoris templum con- A
stituerunt : iidem aras illi quamplurimas, et Mi-
nervæ conjugium parabant. Hic autem interea, B
dea quidem contempta, cujus simulacrum haud potuit uxorem ducere, cum Lamia meretrice ascendit
in arcem, quacum in thalamo Minervæ congressus, seni virgini juvenis meretricis motus ostendit.
Non est ergo Hipponi succensendum, qui mortem suam immortalitate donavit : etenim ille monumento
suo elegiacum hoc carmen inscribi jussit :

*Hic est Hipponis tumulus, quem immortalibus
diis parem fecit Parca mortuum.*

Præclare quidem, o Hippo, hominum errorem no-
bis ostendis. Et si tibi loquenti non crediderint,
saltem mortui discipuli fiant. Hoc oraculum Hip-
ponis est : id igitur perpendamus. Qui a vobis
adorantur, ✕ cum prius homines fuerint, deinde
mortem obierunt; affectit autem ipsos honore cum
temporis diuturnitas, tum etiam fabularum licentia.
Solent enim, nescio quomodo, ea, quæ sunt præ-
sentiâ, ipsa consuetudine in contemptum venire;
quæ autem sunt præterita, quia propter obscurita-
tem temporis refelli haud facile possunt, ex fabula-
rum commentis honorem consequi; et hæc quidem
fidem nullam acquirere, illa vero haberi in admi-
ratione. Proinde qui olim sunt mortui, longo tem-
pore erroris se venditantes, a posteris dii esse
existimantur : quæ quidem ita esse fidem faciunt
et vulnera, et lacrymæ deorum :

*Hei mihi! quod Sarpedonem, hominum charissi-
mum,
Fatum est a Patroclo, Menæti filio, vinci.*

Superata est Jovis voluntas, et ille victus ob Sar-
pedonem luctu afficitur. Merito igitur **17** vos ipsi
idola et dæmonas eos vocastis, cum et Minervam
ipsam, et reliquos deos, qui eos improbe honora-
vit, Homerus, dæmonas appellaverit :

— *Ille autem ascendit Olympum,
Ad domum Jovis ægidem tenentis, aliosque dæ-
monas.*

Quomodo igitur deorum adhuc numero haberi po-
terint simulacra et dæmones, immundi sane et
abominandi spiritus, quos omnes fatentur esse ter-
renos, et lutulentos, qui degravantur suo pondere,
et circa mortuorum monumenta atque sepulcra
versantur? quibus etiam in locis umbrosa phanta-

✕ P. 49 ED. POTTER, 37 ED. PARIS.

(75) *Θεοῖσιν Ἴσον ἐποίησεν*. Herodianus, lib. iv in
principio; Suetonius, in *Claudio*, cap. 45; Cornelius
Tacitus *Annal.* xv, extremo; Eutropius, in *Joviano*.
R. SYLBERG. — Mox, παρ' ὑμῶν pro παρ' ὑμῖν Nov.

(76) *Φιλῆι γάρ*. Sententiam hanc de præsentium
neglectu, tractat etiam Maximus Tyrius, p. 172 et
197, ac Plutarchus item *Περὶ εὐθυμίας*. H. SYLB.

(77) *Ὁ μοι ἐγώ*. Ἐγὼν habet Homer. *Iliad.* II,
v. 435. Versus, quos Clemens paulo post recitat,
occurrunt *Iliad.* A, v. 221.

(78) *Πῶς οὖν ἐτι θεοί*. Scribe, πῶς οὖν ἐτι θεοί
τὰ εἰδῶλα, καὶ οἱ θεοὶ καὶ οἱ δαίμονες, βδελυρὰ θνῶτος
καὶ ἀκάθαρτα πνεύματα; HESINS.

(79) *Περὶ δὲ δῆ*. Nescio an rectius περὶ ἄδη, ut
infernales umbræ intelligantur. H. divide legit περὶ
δὲ δῆ καὶ ὑποφαίνονται. SYLBERG. — Περὶ δὲ δῆ καὶ
ὑποφαίνονται ἀμυδρῶς, sc., circa quæ quidem obscure

*Ἴππωνος τὸδε σῆμα, τὸν ἀθανάτοισι θεοῖσιν
Ἴσον ἐποίησεν (75) μοῖρα καταφθιμένον.*

Εὐγε, Ἴππων, ἐπιδεικνυεῖς ἡμῖν τὴν ἀνθρωπίνην
πλάνην. Εἰ γὰρ καὶ λαλοῦντί σοι μὴ πεπιστεύκασι,
νεκροῦ γενέσθωσαν μαθηταί. Χρησμός οὗτός ἐστιν
Ἴππωνος· νοήσωμεν αὐτόν. Οἱ προσκυνούμενοι παρ'
ὑμῖν ἀνθρώποι γενόμενοι ποτε, εἶτα μέντοι τεθνή-
σιν· τετίμηκε δὲ αὐτούς ὁ μῦθος, καὶ ὁ χρόνος· φι-
λεῖ γάρ (76) πῶς, τὰ μὲν παρόντα, συνηθεία κατα-
φρονεῖσθαι, τὰ δὲ παρερχόμενα, τοῦ παραυτίκα ἐλέγ-
χου κεχωρισμένα χρόνων ἀδηλία, τετιμηθῆναι τῷ
πλάσματι, καὶ τὰ μὲν ἀπιστεῖσθαι, τὰ δὲ καὶ
θαυμάζεσθαι. Αὐτίκα γοῦν οἱ παλαιοὶ νεκροὶ τῷ
πολλῷ τῆς πλάνης χρόνῳ σεμνυνόμενοι τοῖς ἔπειτα
νομίζονται θεοί. Πίστις ὑμῖν τῶνδε, αὐτὰ ὑμῶν τὰ
μυστήρια, αἱ πανηγύρεις, δεσμὰ καὶ τραύματα, καὶ
δακρύοντες θεοί·

vestra mysteria, solemnes conventus, vineula etiam,

*Ὁ μοι ἐγώ (77), ὅτε μοι Σαρπηδόνα, φίλιωτον
ἀνδρῶν,
Μοῖρ' ὑπὸ Πατρόκλοιῳ Μερουτιάδῳ δα-
μῆται.*

Κεκράτῃται τὸ θέλημα τοῦ Διὸς, καὶ ὁ Ζεὺς ὑμῖν διὰ
Σαρπηδόνα οἰμῶζει νενικημένος. Εἰδῶλα γοῦν εἰκό-
τως αὐτούς, καὶ δαίμονας ὑμεῖς αὐτοὶ κεκλήκατε·
ἐπεὶ καὶ τὴν Ἀθηναίαν αὐτὴν καὶ τοὺς ἄλλους θεούς,
κακία τιμήσας Ὅμηρος, δαίμονας προσηγόρευσεν·

... *Ἡ δ' Οὐλύμπόνδε βεδήκει
Δώματ' ἐς αἰγιόχοιο Διὸς μετὰ δαίμονας
ἄλλους.*

Πῶς οὖν ἐτι θεοὶ (78) τὰ εἰδῶλα καὶ οἱ δαίμονες,
βδελυρὰ θνῶτος καὶ πνεύματα ἀκάθαρτα, πρὸς πάν-
των ὁμολογούμενα γήϊνα, καὶ δεισαλία, κάτω βρι-
θοντα, περὶ τοὺς τάφους καὶ τὰ μνημεῖα καλινδούμενα;
περὶ δὲ δῆ (79) καὶ ὑποφαίνονται, ἀμυδρῶς σκιοσιδῆ
φαντάσματα. Ταῦθ' ὑμῶν οἱ θεοί, τὰ εἰδῶλα, αἱ

apparent, Nov., recte. Quam lectionem firmat [Pla-
tonis locus, quem Clemens hæc verba scribens imi-
tatus est : is exstat *Phædon.*, p. 61, ubi de pra-
vorum hominum animabus agens : Ἐμβριθὲς δὲ γε,
ὦ φιλε, inquit, τοῦτο οἰεσθαι χρῆ εἶναι, καὶ βαρῆ,
καὶ γεῶδες, καὶ ὄρατόν· ὃ δὲ ἔγρουσα ἢ τοιαυτῇ
ψυχῇ, βαρύνεται τε καὶ ἔλκεται πάλιν εἰς τὸν ὄρατόν
τόπον φόβῳ τοῦ αἰετοῦ τε καὶ ἄδου, ὡς περ λέγεται,
περὶ τὰ μνημάτα τε καὶ τοὺς τάφους καλινδουμένη·
περὶ δὲ δῆ καὶ ὠφθη ἅττα ψυχῶν σκιοσιδῆ φαντά-
σματα, οἷα παρέχονται αἱ τοιαῦται ψυχὰ εἰδῶλα, αἱ
μὴ καθαρώς ἀπολυθεῖσαι, ἀλλὰ τοῦ ὄρατοῦ μετέχου-
σαι· διὸ καὶ ὄρῶνται. Ponderosum vero, o amice, id
putandum est, et grave, terrenumque, et visibile,
quod anima ejusmodi secum trahit : ideoque ab eo
gravatur, et rursus ad visibilem trahitur locum
metu invisibilis atque oculi : et, quemadmodum

σκαι, και προς τούτοις χαλαί έκειναι (80) και
 ρουαί, παραβλώπεσ οφθαλμών, αι λικται, αι θερσίτου
 μάλλον αι Διδσ θυγατέρες (81). "Οστε μοι δοκεΐν
 ρριέντως φάναι τον Βίωνα (82)· Πώς άρ ένδίκως
 οι άνθρωποι παρά του Διδσ αλεήσονται την ευ-
 τεκλιαν, ήρ ούθ' αυτώ παρασχεΐν Ισχυσει;
 Όροι της άθεότητος! Την άχηρατον ούσιαν, τδ όσον
 εφ' ύμίν, κατορούττετε (83)· και τδ άχραντον εκείνο,
 και τδ άγιον, τοΐς τάφοις έπιχεχώκατε, της άληθώς
 ότως ούσιας (84) συλησαντες τδ θεΐον. Τι δη ούν τδ του
 θεου τοΐς ού θεοΐς προσνεύματε γέρα (85); τι δαί,
 καταλιπόντες τον ούρανον, την γην περιμήκατε; Τι
 δ' άλλο χρυσός, ή άργυρος, ή άδάμας, ή σιδηρος,
 ή χαλκός, ή έλέφας, ή λιθοι τίμιοι (86), ούχι γη τε
 και εκ γης; Ούχι δέ μιās μητρδς εκγονα της γης τδ
 πάντα ταύτα όσα όρας; Τι δη ούν, ώ μάταιοι και
 κνώρρονες (πάλιν γάρ δη επαναλήψομαι), τον
 υπουρανιον βλασφημησαντες τόπον, εις τουδαφος
 κατασύρατε την ευσεβειαν, χθονίους ύμίν αναπλάτ-
 τοντες θεού· και τδ γεννητά ταύτα προδ του άγεν-
 νητου μετιόντες θεου, βαθυτέρω περιπεπώκατε
 ζώω; Καλδς ό Πάριος λίθος, άλλ' ούδέπω Ποσειδών·
 καιδς ό έλέφας, άλλ' ούδέπω Όλύμπιος· ένδεησ άει
 ποτε ή ύλη της τέχνης· ό θεός δέ άνενδεης. Προήλ-
 θεν ή τέχνη, περιβέβληται τδ σχήμα (87)· ή ύλη και
 τδ πλούσιον της ούσιας προς μέν τδ κέρδος άγώγι-
 μον, μόνω δέ τώ σχήματι γίνεται σεβάσιμον. Χρυσός
 εστ τδ αγαλμά σου, ξύλον εστι, λίθος εστι, γη εστιν,
 έν άνωθεν νοήσης, μορφήν παρά του τεχνίτου προσ-
 λαβούσα. Εην δέ εγω πατεΐν, ού προσκυνεΐν μεμε-
 λέττω· ού γάρ μοι θέμις έμπιστεύσαι ποτε τοΐς
 έργοις τδς της ψυχής ελπίδας. Ίτέον ούν, ως ένι
 μάταια, έγγυτάτω των αγαλμάτων, ως οικεία ή

✱ P. 50 ED. POTTER, 38 ED. FARIS.

feritur, circa monumenta sepulcraque versatur, circa
 quæ jani nonnulla apparuerunt animarum umbrosa
 phantasmata, qualia præserunt simulacra tales ani-
 mæ, quæ videlicet non præcecesserunt a corpore,
 sed visibile aliquid trahentes: quo fit, ut videri pos-
 sint. Eundem locum respicit Origenes, contra Cels.,
 lib. vii. pag. 334: "H δὲ φαύλη, καὶ ὑπὸ τῶν ἀμαρ-
 τῶν καθελκομένη ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ μηδ' ἀναπνεύ-
 σαι (forte ἰ. ἀνανεύσαι) δυναμένη, τῆδε φέρεται καὶ
 κλινοῖται, ἢ μὲν τις ἐπὶ τὰ μνημάτα, ἔνθα καὶ
 ὄρη σκισιδῶν ψυχῶν φαντάσματα, ἢ δὲ τις ἀπαξ-
 απλῶς περὶ τὴν γῆν· ποδαπά κρη νομιζοῦν εἶναι
 πνεύματα τὰ ὅλους, ἐν οὕτως ὀνομαζο, αἰῶνας προσ-
 κέβητα, ὡσπερ εἶτε μαγγανείας τισίν, εἶτε καὶ διὰ
 τὴν σφετέραν κακίαν, οἰκοδομαῖς καὶ τόποις; Quæ-
 cumque autem mala est anima, in terram depressa
 peccatorum onere, sine respiratione agitur et volu-
 tatur huc illuc, quædam circa monumenta, ubi etiam
 umbrosa quædam animarum spectra interdum con-
 spiciuntur, aliæ circa terram passim volitantes:
 quales esse spiritus eos censendum est, qui tot inte-
 gris, ut ita dicam, sæculis, sive aliquibus incanta-
 tionibus, sive suapte malitia, sunt alligati certis locis
 et ædificiis. Putabant scilicet animas atque etiam
 reliquos spiritus seu materia concretos esse, seu
 materiali vehiculo inclusos. Conf. quæ adnotata
 sunt pag. 35.

(80) Χαλαί εκ. Respicit Iliad. I, v. 499:

Καὶ γάρ τε λικται εἰσι Διδσ κούραι μεγάλοιο
 Χαλαί τε, ρουσαί τε, παραβλώπες τ' οφθαλμῶ.

Sunt enim Litæ Jovis filiæ magni,
 Claudæ, rugosaque, et strabis oculis.

smata obscure conspici solent. Hi itaque sunt dii
 vestri, simulacra et umbræ; quibus addam claudas
 illas, rugosus, strabisque oculis Litæ, Thersitæ
 potius dicendas, quam Jovis filias. Unde non infa-
 cete interrogatum a Bione videtur, quo tandem iure
 homines ✕ formosos liberos a Jove peterent, quos ipse
 sibi præbere non potuit? O impietatem! Naturam
 corruptionis immunem defoditis, quod sanctum in-
 temeratumque est sepulcris obruitis, Deumque adeo
 ipsum, quoad a vobis fieri potest, vera sua natura
 spoliatis. Cur igitur Dei honores iis, qui non sunt
 dii, tribuistis? Cur, cælo relicto, terram coluistis?
 Quid est enim aliud aurum, vel argentum, vel
 adamas, vel ferrum, vel æs, vel ebur, vel pretiosi
 lapides? annon terra, et ex terra? Nonne hæc om-
 nia, quocumque oculos vertis, ex eodem terræ,
 quasi communis parentis, gremio prodierunt? Cur
 igitur, o fatui et amentes (juvat enim id repetere),
 terrestres vobis deos comminiscendo in illas regio-
 nes, quæ ultra supremum cæli spatium incoluntur,
 contumeliosi estis, omnemque pietatem humi de-
 primitis; et, posthabito æterno ingenitoque Deo,
 quæ sunt facta et genita persequentes, in profun-
 dissimam caliginem incidistis? Pulcher quidem est
 Paris lapis; sed nondum est Neptunus. Pulchrum
 est ebur; sed nondum est Olympius. Materia semper
 indiget arte; Deus autem est nullius rei indi-
 gus. Prodiit ars; formam induit materia: cujus
 quidem substantiæ pretium est ad lucrum utile,
 sola vero forma venerationem ei conciliat. Itaque
 statua tua aurum est, lignum est, lapis est, terra
 denique est, si originem ejus persequare, quæ ab
 artifice formam accepit. Ego autem terram calcare

E quo loco scribendum apud Clementem para-
 βλώπεσ οφθαλμῶ, pro παραβλώπεσ οφθαλμῶν.

(81) Μάλλον αι Διδσ θυγ. C. A. et JI. μάλλον ή
 ως Διδσ θυγ. magis quam Jovis filia. STILBURG. Vel,
 μάλλον ή Διδσ.

(82) Βίωνα. Aliquis in margine Nov. adnotavit
 juxta hoc nomen, Ιστορικῶσ ούτος εγένετο, hic erat
 historiciæ scriptor. Porro Clemens intelligit Bionem
 Boristhenitem, philosophum e schola Theodori,
 deorum contemptoris.

(83) Κατορούττετε. Κατόρυττε, Nov.

(84) Της άληθῶσ δντως ούσιας. B. et A. της
 άληθῶσ ούσης ούσιας. SYLB. Μαλιμ της άληθῶσ δντως
 ούσιας.

(85) Συλησαντες τδ... προσνεύματε γέρα. Hæc
 omittit Nov.

(86) Λιθοι τίμοιοι. Λιθος τίμιος, Nov.

(87) Προήλθεν ή τέχνη, περιβέβληται τδ
 σχήμα. Deus nulla re indiget; idola arte indigent
 et certa figura. Utrumque enim illis additur, ut fiant
 id quod sunt, hoc est dii, ex opinione miserorum
 gentilium. Scribe, προήλθεν ή τέχνη, περιβέβληται
 τδ σχήμα, accessit ars, circumjecta est figura. Nisi
 quod interpres legisse videatur προσβέβληται· quod
 optime convenit cum altero: προσήλθεν, προσβέ-
 βληται· utrumque enim notat accessisse aliquid;
 idque τῶ άνενδέετ, qui est Deus. HEINS. — Legen-
 dum iisdem verbis manentibus, sola interpunctione
 mutata, προήλθεν ή τέχνη, περιβέβληται τδ σχήμα
 ή ύλη· και τ., prodiit, vel præcessit, ars, figuram
 induit materia, etc. Sic paulo post: Τδ αγαλμα...
 γη εστιν, έν άνωθεν νοήσης, μορφήν παρά του τε-
 χνίτου προσλαβούσα.

didici, non adorare. Neque enim mihi fas unquam A
 spem animæ meæ rebus inaninimis credere. Quocirca
 ad simulacra quam proxime accedendum est: quam
 enim conjunctus, et quasi sociatus sit cum ipsis
 error, eorum aspectus facile convinct: solent enim
 speciem habitumque dæmonum clarissime expri-
 mere. Itaque si quis statuas pictasque imagines
 perlustraverit, is sane ex turpibus eorum figuris
 deos vestros statim agnoscet; Bacchum quidem,
 ex amictu; Vulcanum, artis suæ insignibus; Ce-
 rerem, calamitatis descriptione; Ino, vitta; Neptu-
 num, tridente; Jovem, cygno. Rogus Herculeum
 monstrat. Si quis nudæ mulieris imaginem conspe-
 xerit, ipsius animo aurea Venus statim observatur.
 Proinde Cyprius ille Pygmalion eburnæ statuæ,
 ἧ quæ nudam Venerem repræsentabat, amore arsit.
 Hunc itaque Cyprium statuæ forma captum, cum
 ea coivisse, auctor est Philostephanus; alteram
 porro Cnidi fuisse Venerem eximia pulchritudine
 effictam e lapide, cujus incensum amore quemdam
 alium cum lapide consuetudinem habuisse, scribit
 Posidippus; ille quidem libro quem de Cypro, hic
 autem in eo, quem de Cnido conscripsit. Tanta
 inerat arti decipiendi potentia, ut libidinosos homi-
 nes ejus fraudibus captos in barathrum illiceret.
 Quasunque autem vires ostentet hujusmodi ars;
 minime tamen eos fallere valet, qui sunt ratione
 præditi, ejusque ex præscripto vivunt. Utcunque
 enim pingendi arte columbæ fuerint adeo ad vivum
 expressæ, ut ad eas aliæ columbæ advolarint, ima-
 ginum similitudine deceptæ; et ad equarum ima-
 gines adhinniverint equi: utcunque puella quædam
 imaginis, et formosus juvenis Cnidix statuæ amore
 capti fuisse memorentur; tamen soli oculi spectan-
 tium eo artificio decepti sunt; neque enim aliquis
 unquam sanæ mentis aut cum dea congressus est,
 aut una cum mortua sese inhumavit, aut in dæmoni-
 nis lapidivæ amore incidit. Vos autem arsi alii
 ✕ P. 51 ED. POTTER, 39 ED. PARIS.

(88) Ἐλέγχεται. Scribi possit ἐλέγχεται.

(89) Ἀπὸ τῆς σ.... τριαίνης. Hæc omittit Nov.

(90) Ὁ Κύπριος. Arnobius paulo ante finem
 lib. vi: *Philostephanus in Cypriacis auctor est, Pygmalionem, regem Cypri, simulacrum Veneris, quod sanctitatis apud Cyprios et religionis habebatur antiquæ, adamasse, ut feminam, mente, anima, lumine rationis judiciumque cæcatis: solitumque dementem, tantquam si uxoria res esset, sublevato in lectulum numine copularier et amplexibus atque ore; resque alias agere libidinis vacuæ imaginatione frustrabiles. Consimili ratione Posidippus, in eo libro quem scripserat super Cnido, superque rebus ejus, adolescentem haud ignobilem memorat, sed vocabulum ejus obscurat, correptum amoribus Veneris, propter quam Cnidus in nomine est, amatorias et ipsum miscuisse lascivias, cum ejusdem numinis signo genitalibus fusum toris, et voluptatum consequentium finibus. Pygmalionem alii, non regem, sed statuarium fuisse, et a se factæ statuæ amore arsisse referunt. Conf. Ovid. *Metam.*, lib. x, v. 245. Pygmalionem statuarii meminit Philostratus, in *Vita Apollon.*, lib. v, cap. 5. De Veneris Cnidix amoribus conf. Plin. *Hist. nat.*, lib. xxxvi, cap. 4 et 5; Valer. Maxim., lib. viii, cap. 11; Philostratus, *De vita Apollonii*, lib. vi, cap. 40. Similium amorum alia quædam xenipia memorat*

πλάνη καὶ τῆς προσόψεως ἐλέγχεται (88)· ἐναπομέ-
 μακται γὰρ πάνυ δὴ σαφῶς τὰ εἶδη τῶν ἀγαλμάτων
 τὴν διάθεσιν τῶν δαιμόνων. Εἰ γοῦν τις τὰς γραφὰς
 καὶ τὰ ἀγάλματα περινοσῶν θεῶν, γνωριεῖ ὁμῶν
 παραυτίκα τοὺς θεοὺς ἐκ τῶν ἐπονειδίστων σχημάτων·
 τὸν Διόνυσον ἀπὸ τῆς στολῆς· τὸν Ἡφαιστον ἀπὸ τῆς
 τέχνης· τὴν Δηῶ ἀπὸ τῆς συμφορᾶς· ἀπὸ τοῦ κρη-
 δέμου τὴν Ἰνώ· ἀπὸ τῆς τριαίνης (89) τὸν Πο-
 σειδῶ· ἀπὸ τοῦ κύκνου τὸν Δία· τὸν δὲ Ἡρακλέα
 δεῖκνυσιν ἡ πυρὰ· καὶ γυμνὴν Ἰδη τις ἀνάγραφτον
 γυναῖκα, τὴν χρυσῆν Ἀφροδίτην νοεῖ. Οὕτως ὁ
 Κύπριος (90), ὁ Πυγμαλίων ἐκεῖνος, ἐλεφαν-
 τίνου ἠράσθη ἀγάλματος· τὸ ἀγαλμα Ἀφροδίτης ἦν
 καὶ γυμνὴ ἦν· νικᾷται ὁ Κύπριος τῷ σχήματι, καὶ
 συνέρχεται τῷ ἀγάλματι· καὶ τοῦτο Φιλοστέφανος
 B ἱστορεῖ. Ἀφροδίτῃ δὲ ἄλλη ἐν Κνίδῳ, λίθος ἦν, καὶ
 καλὴ ἦν· ἕτερος ἠράσθη ταύτης, καὶ μίγνυται τῇ
 λίθῳ (91)· Ποσιδίππος ἱστορεῖ· ὁ μὲν πρότερος ἐν τῷ
 περὶ Κύπρου, ὁ δὲ ἕτερος ἐν τῷ περὶ Κνίδου. Τοσού-
 τον ἴσχυσεν ἀπατῆσαι τέχνη, προσαγωγῶς (92) ἀν-
 θρώποις ἐρωτικῶς εἰς βάραθρον γενομένη. Δραστή-
 ριος μὲν ἡ δημιουργικὴ, ἀλλ' οὐχ οἷα τε ἀπατῆσαι
 λογικῶν, οὐδὲ μὴν τοὺς κατὰ λόγον βεβιωκότας (93).
 Ζωγραφία μὲν γὰρ, δι' ὁμοίωτα σκιαγραφίας, περι-
 στεραῖς (94) προσέπτυσαν πελειάδες· καὶ ἵπποις (95)
 καλῶς γεγραμμέναις προσεχρεμέτισαν ἵπποι. Ἐρα-
 σθήναι κόρην εἰκόνας λέγουσι· καὶ νέον καλὸν Κνι-
 δίου ἀγάλματος. Ἄλλ' ἦσαν τῶν θεατῶν αἱ θύραι
 ἡπατημέναι ὑπὸ τῆς τέχνης· οὐδὲ γὰρ ἂν θεᾶ τις
 συνεπλάκη, οὐδ' ἂν νεκρᾶ (96) τις συνετάφη, οὐδ' ἂν
 ἠράσθη δαίμωνος καὶ λίθου ἀνθρώπος σωφρονῶν. Ὑμᾶς
 C δὲ ἄλλῃ γοητεία ἀπατᾶ ἡ τέχνη, εἰ καὶ μὴ ἐπὶ τὸ
 ἐρᾶν προσάγουσα, ἀλλὰ ἐπὶ τὸ τιμᾶν καὶ προσκυνεῖν·
 τὰ δὲ ἀγάλματα (97), καὶ τὰς γραφὰς. Ὁμοία γε ἡ
 γραφή. Ἐπαινεῖσθω μὲν ἡ τέχνη, μὴ ἀπατάτω δὲ
 τὸν ἀνθρώπον, ὡς ἀλήθεια. Ἔστηκεν (98) ὁ ἵππος
 ἡσυχῇ· ἡ πελειὰς, ἀτρεμῆς· ἀργὸν τὸ πτερόν· ἡ δὲ
 βοῦς ἡ Δαϊδάλου, ἡ ἐκ τοῦ ξύλου πεποιημένη, ταῦρον

Ælianus, *Var. hist.*, lib. ix, c. 39.

(91) Μίγνυται τῇ λίθῳ. Τῇ λίθῳ scripsit auctor: sexus exprimendi gratia usus est eo genere: q. d. τῇ λίθῳ Ἀφροδίτῃ. SYLB.

(92) Προσαγωγῆς. Προσαγωγῶς Nov., quod præta-
 lerim licet utrumque tolerari possit. Paulo post προσ-
 άγουσα habet Nov., quo loco alii codd. προάγουσα.

D (93) Οὐδὲ μὴν τ. κ. λ. β. Οὐδὲ μὴν οὐδὲ τοὺς κατὰ
 λόγον βεβιωκότας, Nov., quod plenius est.

(94) Περιστέραῖς. Περιστεραί, Nov.

(95) Ἴπποις. Ælianus, *Var. hist.* lib. ii, cap. 3, meminit τοῦ ἵππου χρεμέτισαντος πρὸς τὸν ἵππον τὸν ἐν τῇ εἰκόνι, equi adhinnientis equo picto ab Apelle. Valer. Maxim., loco cit. cum de amore Cnidix Veneris egisset, addit: *Quo excusabilior est error equi qui, visa pictura equæ, hinnitum edere coactus est: et canum latratus, aspectu picti canis incitatus; laurusque ad amorem et concubitum æneæ vaccæ Syracusis nimix similitudinis irritamento compulsus.*

(96) Νεκρᾶ. Νεκρῶ, Nov.

(97) Προσκυνεῖν τὰ δὲ ἀγάλμ. Η. προσκυνεῖν
 τὰ τε ἀγάλματα καὶ τὰς γραφὰς. SYLBURG. — Quam emendationem firmit Nov. Paulo ante, προσάγουσα, pro προάγουσα. Idem.

(98) Ὡς ἀληθία. Ἔστηκε. Ὡς ἀληθία ἔστηκεν
 conjuncte, Nov.

εἶδεν ἄγριον, καὶ κατηνάγκασε τὸ θηρίον ἢ τέχνη
 πλανήσασα, ἐρώσης ἐπιθῆναι γυναικός (99). Τοσοῦτον
 ἔστρον αἰ τέχνη κακοτεχνούσαι τοῖς ἀνοήτοις ἐνε-
 ποίησαν. Ἄλλὰ τοὺς μὲν πιθήκους οἱ τούτων τρο-
 φεῖς καὶ μελεδωνοὶ τεθαυμάκασιν, ὅτι τῶν κηρίων (1)
 ἢ κηρίων ὁμοιωμάτων καὶ κοροκοσμίων ἀπατᾶ τού-
 τους οὐδέν· ὑμεῖς δὲ ἄρα καὶ πιθήκων χεῖρους γενή-
 σαθε, λιθίνοις καὶ ξυλίνοις, καὶ χρυσοῖς, καὶ ἐλε-
 φαντινοῖς ἀγαλματίοις καὶ γραφαῖς προσανέχοντες;
 Τοσοῦτον (2) ὑμῖν οἱ δημιουργοὶ ἀθυρμάτων
 ἀλεθρίων, οἱ λιθοῦδοι, καὶ οἱ ἀνδριαντοποιοὶ, γραφεῖς
 τε αὖ καὶ τέκτονες, καὶ ποιηταὶ πολὺν τινα καὶ τοιοῦ-
 τον ὄχλον παρεσάγοντες, κατ' ἀγροὺς μὲν, Σατύ-
 ρους καὶ Πᾶνας, ἀνὰ δὲ τὰς ὕλας Νύμφας, τὰς
 Ὀρειάδας, καὶ τὰς Ἀμαδρυάδας· καὶ μὴν ἀλλὰ
 καὶ περὶ τὰ ὕδατα, καὶ περὶ τοὺς ποταμοὺς, καὶ τὰς
 κηγάς, τὰς Ναιάδας· καὶ περὶ τὴν θάλασσαν, τὰς
 Νηρηίδας· μάγοι δὲ ἦδη, ἀσεβείας τῆς σφῶν αὐτῶν
 ὑπηρέτας δαίμονας αὐχούσιν, οἰκέτας αὐτοὺς ἑαυτοῖς
 καταγράφαντες, τοὺς κατηναγκασμένους, δούλους
 ταῖς ἐπακοδαῖς πεποιηκότας. Γάμοι τε οὖν ἔτι, καὶ παι-
 δοποιαί, καὶ λογεταὶ θεῶν μνημονοῦμεναι, καὶ μοι-
 χεῖαι ἀδόμεναι, καὶ εὐχῆαι κωμωδοῦμεναι, καὶ γέλω-
 τες παρὰ τόπον (3) εἰσαγόμενοι, προτρέπουσι δὲ
 με (4) ἀνακραγεῖν, κἂν σιωπήσαι θέλω· Οἴμοι τῆς
 εἰθεότητος! Σκηρὴν πεποιήκατε (5) τὸν οὐρανὸν, καὶ τὸ
 θεῖον ὑμῖν δρᾶμα γεγένηται, καὶ τὸ ἅγιον προσω-
 πεῖοις δαιμονίων κωμωδῆκατε, τὴν ἀληθῆ θεοσέ-
 βειαν δεισιδαιμονίᾳ σατυρήσαντες.

Et risus inter pocula, quæ a vestris auctoribus
 nullibi non perstringuntur, impellunt me, licet in-
 vitatum, et tacere cupientem, ut exclamem, O impietatem! Cælum convertistis in scenam, sanctum
 Dei numen fabula vobis est, idque impositis dæmoniorum personis ludificamini, verumque ejus cul-
 tam vestra superstitione deridendum ab omnibus exponitis.

Αὐτὰρ (6) ὁ φορμύλων ἀρεθάλιστο καλὸν δεῖδειν. C *Cæterum ille, cithara ludens, incepit pulchre
 [canere.*

Ἄσων ἡμῖν, Ὅμηρε, τὴν φωνὴν τὴν καλὴν·

Ἄμφ' Ἀρεως φιλόσητος ἐδυστέφανον τ' Ἀφροδίτης·
 Ἄφ' τὰ πρῶτα μῆρησιν ἐν Ἐφραίστοιο δόμοισι
 Ἀδῶρη (7)· πολλὰ δ' ἔδωκε, λέχος δ' ἦσχυρε καὶ
 [εὐνήν

Ἐφραίστοιο ἄνακτος.

Κατάπαυσον, Ὅμηρε, τὴν φῶν· οὐκ ἔστι καλὴ· μοι-
 χεῖν διδάσκει· πορνεύειν δὲ ἡμεῖς καὶ τὰ ὤτα παρ-
 πρήμεθα· ἡμεῖς γάρ, ἡμεῖς ἔσμεν οἱ τὴν εἰκόνα τοῦ
 θεοῦ (8) περιφέροντες ἐν τῷ ζῶντι καὶ κινουμένῳ
 τούτῳ ἀγάλματι, τῷ ἀνθρώπῳ, σύνοικον εἰκόνα, σύμ-
 βουλον, συνμίλον, συνέστιον, συμπαθῆ, ὑπερπαθῆ·

¶ P. 52 ED. POTTER, 40 ED. PARIS.

(99) *Γυναικός*. Pasiphaës. De Tauro autem. seu
 Minotauro, Philo quoque pag. 536. Greg. Naz.,
Carm. κατὰ γυναικῶν καλλωπιζομένων, v. 165. Dio-
 dorus Siculus, pag. 155, et Plutarchus γαμικῶν
 παραγγελμάτων initio. H. SYLBURG.

(1) *Κηρίων*. Κηρίων, Nov.

(2) *Τοσοῦτον*. Τοσοῦτον, Nov. non male.

(3) *Παρὰ τόπον*. Scribe ex ms. Nov. παρὰ πότον,
inter pocula. Quam emendationem ante nos factam
 esse a C. A. H. docet Sylburgius. Respicit autem
 Clemens Homeri *Iliad*. A, v. 599 :

Ἄσβεστος δ' ἄρ' ἐνῶρτο γέλως μακάρεσσι θεοῖσιν,
 Ὡς ἴδον Ἐφραῖστον διὰ θώματα κοιλνύοντα.

præterea fallaciis et præstigiis capit, quosque in
 amorem inducere non valet, ad cultum atque ve-
 nerationem statuarum et imaginum impellit. Atqui
 similis est pictura. Laudetur ergo artificium; ne
 vero homini imponat, aut pro veritate se ingerat.
 Quiete constitit equus; columba minime perturbata
 est, nec pennas movit. Dædali quoque vacca e ligno
 efficta taurum agrestem cepit, et belluam illam ar-
 tificio deceptam coegit insanientem amore mulierem
 ire. Ac tantum quidem furorem artes improbis
 artificibus amantium et fatuorum animis concitave-
 runt. Simias vero habere solent in admiratione,
 qui eas curant nutriuntque, quod eas nec cereæ,
 nec luteæ imagines, licet ornatu peullarum instru-
 ctæ, unquam fallant. Nunquid igitur vos simiis ipsis

deteriores eritis, dum lapideis, et ligneis, et au-
 reis, et eburneis simulacris atque picturis adhære-
 tis? Tot sane perniciosorum ludibriorum opifices
 sunt lapidæ, et statuarii, præterea pictores et
 fabri, ✕ atque poetæ, a quibus ingens hujusmodi col-
 luvies inducitur, in montibus quidem Satyri et Pa-
 nes; in silvis autem, Nymphæ Oreades et Hama-
 dryades; præterea in aquis, fluviis et fontibus,
 Naiades; et in mari, Nereides: magi etiam, qui dæ-
 monum ministerio se venditant, quippe qui eos in
 numerum famulorum suorum ascripserint, et ne-
 cessitate quadam adactos carminibus suis ser-
 vos fecerint: præterea deorum nuptiæ, et procrea-
 tiones liberorum, et puerperia; et adulteria, et con-
 vitium nullibi non perstringuntur, impellunt me, licet in-
 vitatum, et tacere cupientem, ut exclamem, O impietatem! Cælum convertistis in scenam, sanctum
 Dei numen fabula vobis est, idque impositis dæmoniorum personis ludificamini, verumque ejus cul-
 tam vestra superstitione deridendum ab omnibus exponitis.

Cane nobis, Homere, pulchram illam cantilenam:

Martis amorem, pulchreque coronatæ Veneris,
 Ut primum commisti sunt Vulcani in domo
 Clam; plurima autem dedit, lectumque deturpavit, et
 [cubile
 Vulcani regis.

Desine, quæso, cantilenam, Homere. Minime qui-
 dem pulchra est; docet enim adulterium; quo vel
 aures nostras inquinare religio est. Sumus enim
 nos, sumus, qui in hoc spirante et movente simu-
 lacro, humano videlicet corpore, contubernalem
 nobis, consullricem, sociam et consortem vitæ,

D *Profusissimus autem excitatus est risus beatis diis,
 Ut viderunt Vulcanum in domibus ministrantem
 [pocula.*

(4) *Δέ με*. Scribe δὴ με. SYLBURG.

(5) *Σκηρὴν πεπ.* Julius Firmicus, *De err. prof.
 relig.*: O infelicitis imitationis cruenta meditatio! *Scenam*
de cælo fecistis, et errantes animas per abrupta
præcipitia crudeli calamitate duxistis, cum homi-
nibus peccare cupientibus facinorum via de deorum
monstratur exemplis.

(6) *Αὐτὰρ*. Ex Homeri *Odys.* Θ, v. 266.

(7) *Ἀδῶρη*. Omittit Nov.

(8) *Εἰκόνα τοῦ θεοῦ*. De Dei in nobis imagine
 conf. pag. 62, et quæ ad eam annotabuntur.

quæque participat nostros affectus, et pro nobis A commovetur, imaginem Dei circumferimus. Christi gratia Deo consecrati sumus. Nos *genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus quem sibi Deus ut proprium vindicat, qui quondam non populus, nunc autem populus Dei sumus*²¹; qui, ut ait Joannes²², non sumus *ex inferis*; sed ab eo, qui *superne venit*²³, *omnia didicimus*²⁴: qui Dei dispensationem cognitam atque perspectam habemus; qui, denique, ad id sumus exerciti, ut *in novitate vitæ ambulemus*²⁵. Haud tamen eodem animo sunt affecti magna pars hominum, sed metu omni atque pudore depositis, turpes dæmonum in Venerem pruritus domi suæ depingunt. Adeo X enim dediti sunt lascivix, ut pictis quibusdam tabellis e sublimi suspensis thalamos suos ornent, et impudicitiam pro pietate B habeant. Quo fit, ut in cubili jacentes nudam illam Venerem, quæ in adulterio vinculis constricta dicitur, suos inter complexus respiciant. Quin etiam libidinosam illam avem Ledam circumvolantem in annulorum palis depingunt, utunturque sigillis, quæ Jovis impudicitiam repræsentant; nec aliam ob causam hujusmodi picturas recipiunt, quam quod effeminatæ sint atque impuræ. Hæc sunt voluptariæ vestræ ac delicatæ vitæ exemplaria. Hi vestri sermones, quibus petulantiam divino honore afflicitis: hæc, denique, deorum, qui una vobiscum stupro se ac libidini dedunt, doctrinæ. Nam *quod quilibet vult, hoc etiam credit*, ut ait orator Atheniensis. Cæterum reliquæ vestræ imagines cujusmodi tandem sunt? Panisci quidam, et nudæ puellæ, et ebrii Satyri. et erecta pudenda, quæ quidem, licet ob libidinem reprehendi mereantur, tamen in tabellis nuda depingi solent. Quin etiam universas impudicitix figuras aperte descriptas publicitus intueri haud erubescitis; sed suspensas eo diligentius asservatis; quippe qui velut deorum imagines, has impudicitix columnas domi consecratis; nec minus sollicitè Philænidis motus, quam Hercules labores euretis depingendos. Quarum rerum non modo usum, sed etiam aspectum, et auditionem esse jam penitus obliteranda, et memoriæ eximenda annun-

νάθημα γεγονάμεν τῷ Θεῷ ὑπὲρ Χριστοῦ· ἡμεῖς τὸ γένος τὸ ἐκλεκτὸν, τὸ βασιλῆιον ἱεράτευμα, ἔθνος ἄγιον, λαὸς περιούσιος· οἱ ποτε οὐ λαὸς, ῥῆν δὲ λαὸς τοῦ Θεοῦ, οἱ, κατὰ τὸν Ἰωάννην, οὐκ ἔντες ἐκ τῶν κάτω, παρὰ δὲ τοῦ ἀνωθεν ἐλθόντος τὸ πᾶν μεταθηκότες· οἱ τὴν οἰκονομίαν τοῦ Θεοῦ κατανενοηκότες, οἱ ἐν καιρότητι ζωῆς περιπατεῖν μεμελετηκότες. Ἄλλ' οὐ ταῦτα φρονοῦσιν οἱ πολλοί· ἀπορρίψαντες δὲ τὴν αἰδῶ καὶ τὸν φόβον, οἴκοι τοὺς τῶν δαιμόνων ἐγγράφονται πασηγισσασμοῦς. Πινακίους (9) γούν τισι καταγράφου μετεωρότερον ἀνακειμένους; προσεσχηκότες ἀσελγείᾳ, τοὺς θαλάμους κεκοσμηκασί, τὴν ἀκολασίαν εὐσέβειαν νομίζοντες· κατὰ τοῦ σκίμπος κατακείμενοι, πρὶ αὐτάς ἐτι τὰς περιπλοκάς, ἀφορῶσιν εἰς τὴν Ἀφροδίτην ἐκεῖνην, τὴν γυμνήν, τὴν ἐπὶ τῇ συμπλοκῇ δεδεμένην· καὶ τῇ Ἀθήδᾳ περιπετώμενον τὸν θριν τὸν ἐρωτικόν, τῆς θηλῦττος ἀποδεχόμενοι τὴν γραφὴν (10), ἀποτυποῦσι ταῖς σφενδόναῖς, σφραγίδι χρώμενοι καταλλήλῃ τῇ Διὸς ἀκολασίᾳ. Ταῦτα ὑμῖν τῆς ἡδυπαθείας τὰ ἀρχέτυπα· αὐταὶ τῆς ὕδρευς αἱ θεολογίαι· αὐταὶ τῶν συμπορευόντων ὑμῖν θεῶν αἱ διδασκαλίαι· ὃ γὰρ βούλεται, τοῦθ' ἕκαστος καὶ οἴεται, κατὰ τὸν Ἀθηναῖον βήτορα. Οἶαι δὲ αὐ καὶ ἄλλαι ὑμῶν εἰκόνες; Πανίσκοι τινὲς, καὶ γυμναὶ κέραι, καὶ Σάτυροι μεθύοντες, καὶ μορίων ἐντάσεις, ταῖς γραφαῖς ἀποτυμνοῦμενοι, ἀπὸ τῆς ἀκρασίας ἐλεγχοῦμενοι. Ἦδη δὲ ἀναφανδὸν τῆς ἀκολασίας ὄλης τὰ σχήματα ἀνάγραπτα πανδημεὶ θεώμενοι, οὐκ αἰσχύνεσθε, φυλάττετε δὲ ἐτι μᾶλλον ἀνακείμενα, ὥσπερ ἀμέλει τῶν θεῶν ὑμῶν τὰς εἰκόνας στήλας ἀναίσχυντας καθιερώσαντες οἴκοι, ἐπ' ἱσῆς ἐγγραφόμενοι τὰ Φιλαινίδος σχήματα (11), ὡς τὰ Ἡρακλέους ἀθλήματα. Τοῦτων οὐ μόνον τῆς χρήσεως, πρὸς δὲ καὶ τῆς ὕψεως καὶ τῆς ἀκοῆς αὐτῆς ἀμνηστειαν καταγγέλλομεν. Ἦταίρηκεν ὑμῖν τὰ ὄψα, πεπορευκασιν οἱ ὄψαλμοι, καὶ, τὸ καινότερον, πρὸ τῆς συμπλοκῆς, αἱ ὄψαι ὑμῖν μεμοιχεύκασιν (12). Ὡ βιασάμενοι τὸν ἀνθρωπον· καὶ τὸ ἔνθεον τοῦ πλάσματος ἐλέγχει. Ἀπάρξαντες (13), πάντα ἀπιστεῖτε, ἵνα ἐκπαθαίνθησθε, καὶ πιστεῦητε (14) μὲν τοῖς εἰδώλοις, D ζητοῦντες (15) αὐτῶν τὴν ἀκρασίαν, ἀπιστεῖτε δὲ τῷ

✠ P. 53 ED. POTTER. ²¹ 1 Petr. ii, 9, 10. ²² Joan. viii, 23. ²³ Ibid. iii, 31. ²⁴ Ibid. iv, 25. ²⁵ Rom vi, 4.

(9) Πινακίους. Πινάκιος, Nov. "endose.

(10) Ἀποδεχόμενοι τ. γ. Ἀποδεχόμενοι, τὴν γραφὴν ἀποτυπ. Nov. De insignibus annulorum, etc., conf. *Pæd* lib. iii, c. 11, p. 247.

(11) Τὰ Φιλαινίδος σχήματα. Athenæus, lib. viii, p. 115 Aldine edit.: Καὶ βιβλία τὰ τε Φιλαινίδος, καὶ τὴν τοῦ Ἀρχεστράτου γαστρονομίαν, ὁμοίως δὲ καὶ τὰ; θεραπεινάς ἐμπειρους τοιῶνδε κινήσειόν τε καὶ σχημάτων. Et paulo ante, turpissimum ait de rebus venereis opus illi ascriptum, sed falso honestissimæ femine per calumniam id tribuisse Polycratem, ut testatur Æschriou Samius. Meminit ejusdem lib. x. Vide H. Junium proverb. *Philænidis commentarii*. COLLECT. Justinus M., Apol. 2, extrema: Σωταδεῖσι, καὶ τοῖς Φιλαινιδεῖσι, καὶ ὀρχηστικοῖς, καὶ Ἐπικουρεῖσι, καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς τοιούτοις ποιητικοῖς; διδάγμασιν *Sotadii*, et *Philænidis*, et *saltatoriis*, et *Epicureis*, aliisque id genus poeticis institutionibus. Meminit etiam Talianus: Φιλαινίδος

καὶ Ἐλεφαντίδος τῶν ἀρρήτων ἐπινοιῶν. *Philænidis et Elephantidis insandarum commentorum*, pag. 122, 123. Ea qualia fuerint, explicat Suidas: Ἀστυνάσσα, Ἐλένης τῆς Μενελάου θεράπεινα· ἥτις πρώτη τὰς ἐν τῇ συνουσίᾳ κατακλίσεις εὗρεν καὶ ἐγραψε περὶ σχημάτων συνουσιαστικῶν· ἦν ὕστερον παρεζήλωσαν Φιλαινὶς καὶ Ἐλεφαντίνη, αἱ τὰ τοιαῦτα ἐσορηγσάμεναι ἀσελγήματα. Ejusdem mentio fit apud eundem V. Δημοχάρης. Conf. *Anthologia Epigr.* lib. iii, cap. 10.

(12) Οἱ ὄψαλμοι... μεμοιχεύκασιν. Hæc e Nov. exciderunt propter voces ὁμοιοτελεύτους.

(13) Ἐλέγχει. Ἀπάρξαντες. Legendum conjuncte, ἐλέγχει ἀπάρξαντες, eo sensu, quem in versione expressimus.

(14) Πιστεῦητε. A. πιστεύετε, indicativo modo, SYLBURG. πιστεύηται, Nov.

(15) Ζητοῦντες. Legendum ζηλοῦντες, *amulantes*, quod habet Nov.

θεῶ, σωφροσύνην μὴ φέροντες· καὶ τὰ μὲν κρείττω μνησθήκατε, τὰ δὲ ἥττω τετιμῆκατε· ἀρετῆς μὲν θεαταί, κακίας δὲ ἀγωνισταί γεγενημένοι. Ὁλοιοί μοίνοι τοίνυν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ὁμοθυμαδὸν, ἐκείνοι πάντες, κατὰ τὴν Σιβύλλαν (16)·

bro, veluti primitias quasdam, obtulistis. Prorsus et simulacris quidem fidem habetis, quod eorum intemperantiam sequi vobis propositum sit; eam vero Deo negatis, quia moderate atque continenter vivere haud sustineatis. Quo factum est, ut quæ sunt præstantiora, odio; quæ vero deteriora, honore prosequamini: et spectatores quidem virtutis, vitii autem pugiles sitis. Quocirca *¶ soli felices sunt*, ut ita dicam, *illi omnes, unanimi consensu*, ut Sibyllæ ver-

Οἱ τὰ οὐρὸς μὲν πάντας (17) ἀπαρηγόρευται (18)

Καὶ βωμοὺς, εἰκαῖα λίθων ἰδρύματα (19) κω-
|ιδόρτες,
|φών,

Καὶ λίθινα ξόανα, καὶ ἀγάλματα χειροποίητα, Αἵματι ἐμφύχῳ (20) μεμιασμένῳ, καὶ θυσίαισι Β Τετραπόδων, διπόδων, πτηνῶν, θηρῶν τε φέ-
|ροισι.

Καὶ γὰρ δὴ καὶ ἀπηγόρευται ὑμῖν (21) ἀναφανδὸν, ἀπειτὴν ὀρίζεσθαι (22) τέχνην· οὐ γὰρ ποιήσεις, φρενὶ δὲ προφήτης, παντὸς ὁμοίωμα, ὅσα ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ὅσα ἐν τῇ γῆ κάτω. Ἡ ποῦ γ' ἂν ἐτι τὴν Πραξιτέλους Διμήτραν, καὶ Κόρην, καὶ τὸν Ταχρον τὸν μουσικὸν, θεοὺς ὑπολάβοιμεν, ἢ τὰς Λυσιπποῦ τέχνας, ἢ τὰς χεῖρας τὰς Ἀπελλικὰς, αἱ δὲ ἡς θεοδοξίας τὸ σχῆμα τῇ ὕλῃ περιθεθείκασιν; Ἄλλ' ὕμεις μὲν, ὅπως ποτὲ δὲ ἀνδριάς ὅτι μάλιστα ὠραιότατος τεκταίνηται, προσκαρτερεῖτε· ὅπως δὲ αὐτοὶ μὴ ὅμοιοι δι' ἀναίσθησιαν τοῖς ἀνδριάσιν ἀποτελεσθῆτε, οὐ φροντίζετε. Πάννυ γοῦν ἐμφανῶς καὶ συντόμως δὲ προφητικὸς ἐλέγχει τὴν συνήθειαν λόγος, ὅτι πάν- C τὰ ἐστὶ θεοὶ τῶν ἐθνῶν δαιμονίων εἰσὶν εἰδωλα (23)· ἔδὲ θεὸς τοὺς οὐρανοὺς ἐποίησε καὶ τὰ ἐν τῷ

¶ P. 54 ED. POTTER, 41 ED. PARIS. 27 Exod. xx, 4.

(16) *Σιβύλλαν*. Hos Sibyllæ versus, cum aliis pluribus, recitat Justinus M. *Cohort. ad Græc.*, p. 81.

(17) *Οἱ τὰ οὐρὸς μὲν πάντας*. Mên addita ex Justino, SYLBURG. Νηοὺς μὲν ἀπαντας, Justin.

(18) *Απαρηγόρευται*. Sic etiam *ustin.*, sed ἀποστέφουσιν habent edita Sibyll. *Oracula*.

(19) *Ἰδρύματα*. Sic edita *Oracula*: sed ἀφιδρύματα. Justin.

(20) *Αἵματι ἐμφύχῳ*. Αἵμασιν ἐμφύχων, Justin. et edita *Oracula*. Sequentem versum hoc modo scribit Justinus:

Τετραπόδων, βλέπουσι δ' ἐνδὸς Θεοῦ ἐς μέγα κῦδος.

Quadrupedum, videbunt autem ad magnam unius Dei gloriam. D

(21) *Απαρηγόρευται ὑμῖν*. A. et H. ἡμῖν prima persona. SYLB. — Cæterum nonnullis visum est Clementem his verbis pingendi artem, et reliquas ei similes, ut illicitas penitus damnare: quemadmodum etiam *Strom.* vi, p. 687: Ὅ τὰ θεῖα τῶν ἔργων σφετεριζόμενος διὰ τέχνης, ἦτοι πλαστικῆς ἢ γραμμικῆς, καὶ λέγων αὐτὸν ποιητὴν εἶναι τῶν ζώων καὶ φυτῶν· *qui divina opera sibi vindicat per pingendi vel pingendi artem, dicens se esse effectorem animantium et plantarum*, dicitur quodammodo præceptum violare, quo furtum prohibetur. Et *Pædag.* lib. iii, cap. 2, p. 220, peccare dicit mulieres, quæ faciem suam in speculis contemplantur, quia Moyses prohibuit *facere imaginem, ἀντίτυχον τῷ Θεῷ, Deo similem*. Quin etiam Tertullianus *Adv. Marcion.*, lib. iv, c. 22, ait apostolos *Moysen et Heliam appa-*

A tiamus. *Scortatæ sunt aures vestræ, oculi quoque stuprum fecerunt, et quod magis inauditum est, ipsi vultus ante concubitum commiserunt adulterium.*

Oh! qui humanæ naturæ vim intulistis, et quod in illa creatura Divinitatis inest, dedecori atque pro-

increduli estis, ut affectibus vestris obsequamini: et spectatores quidem virtutis, vitii autem pugiles sitis. Quocirca *¶ soli felices sunt*, ut ita dicam, *illi omnes, unanimi consensu*, ut Sibyllæ ver-

Qui sibi visa licet ditorum templa negabunt,

Surdorum et lapidum, quæ sunt altaria sedes:

Ex lapide et manibus simulacra effecta virorum, Cæsorum quæ sunt animato insecta cruore, Quadrupedum, bipedum, volucrumq e, et cæde ferarum.

Nos enim clare prohibemur fallacem hanc artem exercere: *Non facies enim*, inquit propheta 27, *cujusvis rei similitudinem, eorum quæ sunt in cælo, et quæ sunt in terra infra*. Utrumne vero Praxitelis Cererem et Proserpinam, et Iacchum mysticum, an potius Lysippi artem, vel Apellis manus, quæ materiam ea forma ornarunt, quæ existimationem divinitatis ei præbuit, deos esse putemus? Sed vos quidem in id omnem vestram curam atque studium impenditis, ut statua fiat quam pulcherrima; parum interea solliciti, ne vosmetipsi similes statuis per stuporem efficiamini. Verum hanc consuetudinem dilucide admodum atque breviter refellit hoc dicto Propheta: *Quod omnes dii gentium sint dæmoniorum simulacra: Deus autem cælos fecerit, et ea quæ*

rentes non cognovisse nisi in spiritu. Nec enim imagines eorum, vel statuas populus habuisset, et similitudines, lege prohibente. Idem, lib. *De idololatr.*, cap. 4 et seq. videtur dicere Moysen vetasse fieri quamvis cujusvis rei similitudinem. Et lib. *De spectaculis*, cap. 13: *Jam vero*, inquit, *ipsum opus personarum, quæro an Deo placeat, qui omnem similitudinem vetat fieri, quanto magis imaginis suæ?* Origen. etiam lib. iv, *adv. Cels.*, p. 131, 132, dicit inter Judæos nullum fuisse ζωγράφον οὐτ' ἀγαματοποιόν, *pictorem nec statuarium, legibus totum hoc genus arcentibus, ne qua occasio idololatriæ præberetur hominibus crassis*. Id præterea Chrysost. affirmat, alios ut præteream. Verumtamen, quemadmodum Judæis signa et imagines in templo Salomonis erant, ita nec prædicti Patres ea illicita esse judicabant extra divinum cultum, et idololatriæ periculum. Proinde Tertullianus memorat *picturas calicum sacrorum*, in quibus Christus pastoris habitus una cum ove insculpi solebat, lib. *De pudicit.*, c. 7 et 10. Et Clementis figuris variis annulos Christianorum inscribi permittit, *Pædag.*, lib. iii, cap. 11, pag. 246, 247. Qua vero patientia hi Patres ejusmodi figuris divinum cultum tribuentes eos conspexissent, qui se Christianos profitentur?

(22) *Ὀπίσθεσαι*. Lowthius recte admonuit scribendum esse ἐργάζεσθε. Ejus enim conjecturam firmat ms. Nov. Cæterum Exodi locum mox imperfecte recitat Clemens.

(23) *Δαιμονίων εἰσὶν εἰδωλα*. Δαιμόνια Psal. Mox, καὶ τὰ ἐν τῷ οὐρανῷ, additum a Clemente.

sunt in cælo ²⁸. Hinc autem arrepta, nescio quo modo, occasione, nonnulli eo sunt erroris prolapsi, ut divinum artificium, Solem, Lunam, reliquumque astrorum chorum, potius quam ipsum Deum, colerent; ea scilicet perabsurde deos existimantes, quæ nil aliud sunt quam instrumenta quædam, **19** quibus tempora describuntur: *Verbo enim ejus firmata sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum* ²⁹. Eleum humana ars et domicilia, et naves, et urbes, et picturas conficit; Dei autem opera qua ratione enumerem? Aspice hunc mundum universum. Ille cælum et solem creavit. Angeli et homines sunt *opera digitorum ipsius* ³⁰. ✕ Quanta est autem Dei potentia, cujus sola voluntas est mundi creatio? Solus enim Deus mundum creavit, ut qui solus sit vere Deus; is autem opera sua volendo conficit, ejusque velle sequitur fieri. Hic autem aberravit philosophorum chorus a veritate, qui perpulchre quidem fatentur ad contemplationem cæli factum fuisse hominem; tamen quæ in cælo apparent, visuque percipiuntur, adorant. Licet enim ea, quæ sunt in cælo, non sint hominum artificia: at hominum tamen gratia condita fuerunt. Ne quis igitur solem adoret, verum solis effectorem desideret: ne quis mundum reponat inter deos, verum mundi conditorem requirat. Quamobrem ei, qui ad portas salutis evadere cupit, unicum, ut videtur, perfugium relinquitur divina sapientia. Hinc, velut e sacrosancto quodam asylo, eum, qui ad salutem contendit, nulla vis dæmonum abducere unquam poterit.

A οὐρανῷ. Πλανώμενοι γοῦν τινες ἐντεῦθεν, οὐκ οἶδ' ὅπως, θεῖαν μὲν τέχνην, πλὴν ἀλλ' οὐ θεὸν προσκυνούσιν, ἡλιὸν τε καὶ σελήνην, καὶ τὸν ἄλλον τῶν ἀστέρων χορὸν, παραλόγως τούτους θεοὺς ὑπολαμβάνοντες, τὰ ἔργα αὐτοῦ χρόνου (24). Τῷ γὰρ λόγῳ αὐτοῦ ἐστὲρθεώθησαν, καὶ τῷ πνεύματι τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐτῶν. Ἄλλ' ἡ μὲν ἀνθρωπεῖα τέχνη οἰκίας τε καὶ ναῦς, καὶ πόλεις, καὶ γραφὰς δημιουργεῖ. Θεὸς δὲ πῶς ἂν εἴποιμι ὅσα ποιεῖ; Ὅλον ἴδε (25) τὸν κόσμον· ἐκεῖνου ἔργον ἐστὶν καὶ οὐρανὸς καὶ ἥλιος· καὶ ἄγγελοι καὶ ἄνθρωποι ἔργα τῶν δακτύλων αὐτοῦ. Ὅση γε ἡ δύναμις τοῦ Θεοῦ! μόνον αὐτοῦ τὸ βούλημα κοσμοποιεῖα (26). μόνος γὰρ ὁ Θεὸς ἐποίησεν, ἐπεὶ καὶ μόνος ὄντως ἐστὶ Θεός· ψιλῶ τῷ βούλεσθαι δημιουργεῖ, καὶ τῷ μόνον ἐθελῆσαι αὐτὸν ἔπεται τὸ γεγενησθαι. Ἐνταῦθα φιλοσόφων παρατρέπεται χορὸς, πρὸς μὲν τὴν οὐρανοῦ θέαν (27) παγκάλως γεγόναι τὸν ἀνθρώπων ὁμολογούντων· τὰ δὲ ἐν οὐρανῷ φαινόμενα καὶ ὄφει καταλαμβάνόμενα προσκυνούντων. Εἰ γὰρ (28) καὶ μὴ ἀνθρώπινα τὰ ἔργα τὰ ἐν οὐρανῷ, ἀλλὰ γοῦν ἀνθρώποις δεδομιουργηται. Καὶ μὴ τὸν ἡλιὸν τις ὑμῶν προσκυνεῖτω, ἀλλὰ τὸν ἡλίου ποιητὴν ἐπιποθεῖτω, μηδὲ τὸν κόσμον ἐκθειάζετω, ἀλλὰ τὸν κόσμου δημιουργὸν ἐπιζητησάτω. Μόνη ἄρα ὡς εἰκὼς καταφυγὴ τῷ μέλλοντι ἐπὶ τὰς σωτηρίας ἀφικνεῖσθαι θύρα ὑπολείπεται σοφία θεϊκῆ· ἐντεῦθεν ὥσπερ ἐξ ἱεροῦ τινος ἀσύλου, οὐδενὶ οὐκ ἔτι ἀγώγιμος τῶν δαιμόνων ὁ ἀνθρώπος γίνεται, σπεύδων εἰς σωτηρίαν.

C

CAPUT V.

Philosophorum sententias de Deo recenset.

Quin, si libitum tibi sit, philosophorum opinio-

Ἐπιδράμωμεν (29) δὲ, εἰ βούλει, καὶ τῶν φιλοσό-

✕ P. 55 ED. POTTER, 42 ED. PARIS. ²⁸ Psal. xcvi, 5. ²⁹ Psal. xxxii, 6. ³⁰ Psal. viii, 4.

(24) *Τὰ ἔργα αὐτοῦ χρόνου.* Respicit Genes. 1, 14.

(25) *Ὅλον ἴδε τ.* Malim hunc locum sic distinguere: Ὅλον ἴδε τὸν κόσμον ἐκεῖνου ἔργον ἐστὶ· καὶ οὐρανὸς, καὶ ἥλιος, καὶ ἄγγελοι, καὶ ἄνθρωποι, ἔργα δακτύλων αὐτοῦ. *Ecce totum mundum, ejus opus est: et cælum, ac sol, atque angeli, hominesque sunt opera digitorum ejus.* Ut ἔργον ad totum, ἔργα ad partes referatur. Respicit autem ps. ci, 26.

(26) *Τὸ βούλημα, κοσμοποιεῖα.* Sane quod Clementis Alexandr. sola Dei voluntate mundum, et a solo Deo conditum, quando et solus Deus est, memorat; mihi non est dubium, quin partim excludendis dæmoniis ac idolis exaraverit; partim etiam, ino vero potissimum, confutandis vetustis hæreticis, quorum Simon quidem Magus, veluti signifer quidam, dein Menander ejus discipulus, sed et Saturninus et Carpocrates, et ex Gnosticis nonnulli mundum, et quæ in eo sunt, factum ab angelis emissis ab Ennoea seu Selene multo inferioribus ingenito Patre asserebant; Cerinthus autem et Nicolaitæ non a primo Deo, sed a virtute valde separata, et distante ab ea principalitate, quæ est super omnia. Trismegistus Pœmand. cap. 1: Καὶ πάντα ποιήσαντος καὶ ἐνὸς μόνου, τῇ δὲ αὐτοῦ θελήσει δημιουργήσαντος τὰ ὄντα. Vide Irenæi lib. 1, cap. 25, et lib. iii, c. 11. Hæc P. Faber cap. 2 Dodecameni. COLLECT. Solo volendi actu mundum creatum a Deo dicit, ut ejus infinitam potentiam ostendat, per quam sine labore et conatu omnia produxit. Infra *Pædag.* lib. 1, cap. 6, p. 93: Ἐπεται τῷ χαρίσασθαι μόνον

βουληθῆναι αὐτὸν, πεπληρωσθαι τὴν χάριν· *Solam voluntatem gratiam conferendi sequitur perfecta gratiæ collatio. apost. lib. v, cap. 7:* Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ γινώσκωμεν, ὅτι οὐχ ὕλης ἦν ἐνδεής, ἀλλὰ βούλησει μόνῃ, ἢ προσετάχῃ Χριστῆς, ταῦτα καὶ παρήγαγε etc. *In principio fecit Deus cælum ac terram:*) *ac scimus Deum non indignisse materia; sed Christum sola voluntate ea, quæ jussus est, produxisse, cælum dicimus, terram, mare, lumen, noctem, diem, luminaria, stellas, volatilia, aquatica, quadrupedia, etc., Clementinor., hom. 3, c. 33:* Αὐτὸς μόνος δῆμος ἀγγέλων καὶ πνευμάτων βουλήσει νεύματι δημιουργήσας, ἐπλησε τοὺς οὐρανοὺς· *Ipse solus populus. angelorum ac spirituum, nutu voluntatis condidit, et eisque implevit cælus.*

(27) *Ὁὐρανῷ θέαν.* Hinc Anaxagoræ responsum, *Hominem nasci ac vivere eis θεωρίαν ἡλίου, καὶ σελήνης, καὶ οὐρανοῦ.* Laertius lib. ii, s. 10. Jamblichus, *Protrept.* cap. 6. Tritum est illud Ovidii, *Metamorph.* 1, v. 85:

*Os homini sublime dedit, cælumque tueri
Jussit, et erectos ad sidera tollere vultus.*

(28) *Εἰ γὰρ.* Tatianus principio cap. 8, his similia habet.

(29) *Ἐπιδράμωμεν.* Hoc argumentum modo plane simili tractat Justin. M. *Parænes.*, pag. 49, 50, 51, edit. Oxon. Quin etiam philosophorum de principii sententias collegerunt Plutarchus, Tertull., Hermias philosophus, Eusebius Nemesius,

σαν τὰς δόξας, ὅσας αὐχοῦσι περὶ τῶν θεῶν, εἴ πως καὶ φιλοσοφίαν αὐτὴν κενοδοξίας ἔνεκεν ἀνειδωλοποιούσαν τὴν ὕλην ἐφεύρωμεν· εἰ καὶ δαιμόνια ἅττα ἐκθειάζουσιν, κατὰ παραδρομὴν παραστήσαι δυνηθῶμεν ὀνειρώττους τὴν ἀλήθειαν. Στοιχεῖα μὲν οὖν ἀρχὰς ἀπέλειπον ἐξυμνήσαντες, Θαλῆς ὁ Μιλήσιος τὸ ὕδωρ, καὶ Ἀναξίμενης, ὁ καὶ αὐτὸς Μιλήσιος, τὸν ἀέρα· ἢ Διογένης ὕστερον ὁ Ἀπολλωνιάτης κατηκολούθησεν. Παρμενίδης δὲ ὁ Ἐλεάτης, θεοὺς εἰσηγήσατο πῦρ καὶ γῆν· ἄτερον δὲ αὐτοῖν μόνον (30), τὸ πῦρ, θεὸν ὑπεκλήφατον Ἰππασὸς τε ὁ Μεταποντῖνος (31) καὶ ὁ Ἐφέσιος Ἡράκλειτος· Ἐμπεδοκλῆς γάρ ὁ Ἀκραγαντῖνος, εἰς πλῆθος ἔμπεσῶν, πρὸς τοῖς ἐξἄρτοι στοιχείοις τούτοις, Νεῖκος καὶ Φιλίαν καταριθμεῖται. Ἄθεοι μὲν δὴ καὶ οὗτοι (32), σοφία τιμὴ ἀσέβη τὴν ὕλην προσκυνήσαντες· καὶ λίθους μὲν ἢ ξύλα οὐ τιμήσαντες, γῆν δὲ τὴν τούτων μητέρα ἐκθειάσαντες, καὶ Ποσειδῶνα μὲν οὐκ ἀναπλάττοντες, ὕδωρ ἢ αὐτὸ προστρέπόμενοι (33). Τί γάρ ἐστι πρότερον, Ποσειδῶν, ἢ ὕγρὰ τις οὐσία, ἐκ τῆς πόσεως ὀνομαστικῆς; ὡςπερ ἀμέλει ὁ πολέμιος Ἄρης ἀπὸ τῆς ἄρσεως καὶ ἀναίρεσεως κεκλημένος. Ἡ καὶ δοκοῦσι μα πολλοὶ μάλιστα, τὸ ξίφος μόνον πῆξαντες, ἐπιθειῶν ὡς Ἄρει. Ἔστι δὲ Σκυθῶν (34) τὸ τοιοῦτον, καθάπερ Ἐβδόξος (35) ἐν δευτέρᾳ τῆς *Περὶ τοῦ* λέ-

✕ P. 56 ED. POTTER, 43 ED. PARIS.

Porphyrus, Joannes Philoponus in proœmio ad lib. i Aristotelis *De anima*; auctor *Recognit.* Clementis lib. viii, cap. 15; Cicero, *De natura deorum*, aliique plures; ac proinde singulorum sententias inter se conferre supervacaneum esset. Mox, pro et καὶ δαίμ. Louthius mavult ἢ καὶ δαίμ.

(30) *Mémoires*. Rectius μόνον, solum. V. SYLBERG.

(31) Ἰππασὸς τε ὁ Μεταπ. Consentit Theodoret. de Hippaso Metapontino et Heraclito Ephesio. Item Plutarchus, *De placitis philos.*, lib. i, cap. 3: Ἡράκλειτος καὶ Ἰππασὸς ὁ Μεταποντῖνος ἀρχὴν τῶν ὧν τὸ πῦρ· ἐκ πυρὸς γὰρ πάντα γίνεσθαι, καὶ εἰς πῦρ πάντα τελευτᾶν λέγουσι. At Justinus M., *Parænes.*, p. 50, nulla Hippasi mentione facta, dicit: Ἡράκλειτος ὁ Μεταποντῖνος ἀρχὴν τῶν πάντων τὸ πῦρ εἶναι λέγει· ἐκ τοῦ πυρὸς γὰρ πάντα γίνεσθαι, καὶ εἰς τὸ πῦρ τὰ πάντα τελευτᾶν. *Heraclitus Metapontinus causam omnium rerum ignem esse asseverat; ex igne namque omnia fieri, ei in ignem tandem omnia reverti.* Quo loco scribendum cum Plutarcho, Ἡράκλειτος καὶ Ἰππασὸς ὁ Μεταποντῖνος, *Heraclitus et Hippasus Metapontinus*. Sylburgius legendum monuit, Ἡράκλειτος δὲ ὁ Ἐφέσιος, καθάπερ καὶ Ἰππασὸς ὁ Μεταποντῖνος. Sed Plutarchum sequi tutius est, cum manifestum sit horum auctorum unum alterius, aut utrumque alicujus tertii verba recitare.

(32) Ἄθεοι μὲν δὴ καὶ οὗτοι. Idem affirmat Clemens, *Strom.* i, p. 296: Στοιχεῖα δὲ αἰθέρουσι Διογένης μὲν τὸν ἀέρα, Θαλῆς δὲ τὸ ὕδωρ, Ἰππασὸς δὲ τὸ πῦρ· καὶ οἱ τὰς ἀτόμους ἀρχὰς ὑποτιθέμενοι, φιλοσοφίας ἄνομα ὑποδοῦμενοι, ἄθεοί τινες ἀνθρωπιῶν καὶ φιλήθων. Idem *Strom.* ii, p. 364, refert, nec Thaletem, nec reliquos physicos ante Anaxagoram, Deum agnovisse. Verumtamen ex auctoribus superius laudatis certum est, philosophos, quos enumerat hoc loco Clemens, non fuisse omnes atheos. De Thalete, reliquos ut præteream, Minut. *Octavio*: *Milesius Thales*, inquit, *rerum initium equam dicit; Deum autem eam mentem, quæ ex aqua cuncta formaverit.* Quæ sere κατὰ λέξιν descripta sunt e Ciceron., lib. i *De natura deor.* Eadem dicit Lactantius lib. i, c. 5. Quin etiam Diogen. Laërtius lib. i, seg. 35, inter Thaletis

nes quas de diis jactitant, nunc persequamur; si forte contingat nobis, ut ipsam quoque philosophiam inveniamus vana de se persuasionem materiam in simulacra deorum vertisse; vel si dum dæmonia quædam deorum nomine dignata est, eam tanquam in somnio veritatem vidisse, ostendere in transcurso possimus. Hi itaque elementa nobis reliquerunt principia; quorum Thales Milesius aquam celebravit; Anaximenes autem Milesius et ipse, aerem, quem postea Diogenes Apolloniates secutus est. Parmenides vero Eleates deos introduxit ignem et aquam; quorum alterum, ignem, Hippasus etiam Metapontinus, et Heraclitus Ephesius deum esse putarunt. Empedocles autem Agrigentinus, in multitudinem incidens, præter quatuor elementa, ✕ Contentionem et Amicitiam in numerum deorum cooptavit. Et hi quidem athei sunt, qui insipienti quadam sapientia materiam coluerunt; qui lapidibus quidem et lignis honorem deferre noluerunt; sed tamen Terram, eorum matrem, retulerunt inter deos; qui Neptunum quidem non effingebant, sed Aquam tamen ipsam coluerunt. Quid enim est Neptunus, nisi humida quædam substantia, quæ ἀπὸ τῆς πόσεως sive a potu, dicta est Ποσειδῶν? Quemadmodum Mars ille bellicus ἀπὸ τῆς

ἀποφθέγματα hæc refert: Πρῶτον τῶν θεῶν θεός· ἀγέννητον γάρ. Κάλιστον κόσμος· ποίημα γὰρ θεοῦ· *Antiquissimum eorum omnium quæ sunt, Deus; ingentus enim est. Pulcherrimum, mundus: a Deo nim factus est.* Conf. Plutarch., in *Convivio septem Sapient.* Aliud Thaletis responsum quo pietatem suam testatus est, memorat ejusdem lib. seg. 36. Diogen. Laërtius et Valer. Maxim., lib. vii, cap. 2: *Mirifice etiam Thales; nam interrogatus an facta hominum deos fallerent, Nec cogitata inquit.* Verum Clemens ideo philosophos omnes ante Anaxagoram atheos dicit fuisse, quod ille πρῶτος ἐπέστησε νοῦν τοῖς πράγμασι, *primus rebus mentem præfecit*, ut refert cum aliis pluribus *Strom.* ii, loco superius dicto: unde ei Novus cognominis loco inditus fuit, teste Laertio in Anaxagoræ principio, et Plutarcho, in *Pericle*. Verum licet forte Anaxagoras vocis vocabulo primus sit usus, et in Ionica schola sententiam de Deo mundi opifice renovaverit, tamen eandem Thales antea defenderat, licet Anaximander, Anaximenes, aliique Thaletis successores in constituendis principiis Dei nullam mentionem fecerint.

(33) *Προστρεπόμενοι*. Id habent posteriores editiones, consentiente Nov.; at *προτρεπόμενοι* Flor., Sylb., mendose. Mox, ἄρως pro ἄρσεως, Nov.

(34) Ἔστι δὲ Σκυθῶν. De Scytharum cultu in eandem sententiam Brodæus, *Miscell.*, lib. v, cap. 5, cum alia citat, tum Ammiani Marcellini locum hunc: *Nec templum apud eos visitur, aut delubrum: nec tugurium quidem cultu tectum cerni usquam potest; sed gladius barbarico ritu humi figitur nudus: eumque ut Martem, regionum quas colunt præsidem, verecundius colunt.* V. SYLBERG. — Solinus *Polyhist.* principio c. 25, de nonnullis Scythiæ populis: *Populis, inquit, istis Deus Mars est. Pro simulacris enses statuunt.* Pomponius Mela, lib. ii, cap. 1, paulo ante finem, de Scythis: *Mars omnium, inquit, Deus. Et pro simulacris enses et tentoria dedicant.* Conf. Herodotus lib. iv; Lucianus, *Jove Tragædo*, Arnobius lib. v; Clemens, superius p. 40, ed. Potter, not.

(35) Ἐβδόξος. Ἐνδόξος, Nov.

των ὑπηρεσιῶν πεποιημένα στοιχεία, προστρειπόμενοι τῶν δὲ ἄλλων φιλοσόφων ὅσοι τὰ στοιχεία ὑπερ-
 δύναντες, ἐπολυπραγμότησάν τι ὑψηλότερον καὶ περι-
 τότερον οἱ μὲν αὐτῶν τὸ ἀπειρον καθύμνησαν, ὡς
 Ἀναξίμανδρος (43) ὁ Μιλήσιος ἦν, καὶ Ἀναξαγόρας
 (44) ὁ Κλαζομένιος, καὶ ὁ Ἀθηναῖος Ἀρχέλαος·
 τούτω μὲν γε ἄμω τὸν Νοῦν ἐπεστησάτην τῇ ἀπει-
 ρίᾳ· ὁ δὲ Μιλήσιος Λεύκιππος (45) καὶ ὁ Χίος Μη-
 τρώδωρος διττὰς, ὡς ἔοικε, καὶ αὐτῶ ἀρχὰς ἀπελιπέ-
 τη, τὸ πλήρες καὶ τὸ κενόν. Προσέθηκε καὶ λαθῶν
 ποταῖν τοῖν δυεῖν τὰ εἶδωλα (46), ὁ Ἀδδηρήτης Δημό-
 κριτος· ὁ γάρ τοι Κροτωνιάτης Ἀλκμαίων (47), θεοὺς
 ἔβητο τοὺς ἀστέρας εἶναι, ἐμφύχους ὄντας (οὐ σιωπή-
 σμαι οὐδὲ τὴν τούτων ἀναίσχυνην)· Ξενοκράτης,
 Καρχηδόνιος (48) οὗτος, ἐπὶ μὲν θεοὺς τοὺς πλάνητας,
 ὄντων δὲ, τὸν ἐκ πάντων αὐτῶν συνεστῶτα κόσμον
 ἀνίττεται. Οὐδὲ μὴν τοὺς ἀπὸ τῆς Στοιᾶς (49) παρε-
 λίσσονται, διὰ πάσης ὕλης, καὶ διὰ τῆς ἀτιμοτάτης,
 τὴ θεῖον διήκειν λέγοντας, οἳ καταισχύουσι ἀτεχ-
 νῶς τὴν φιλοσοφίαν. Οὐδὲν δὲ οἶμαι χαλεπὸν, ἐνταῦθα
 γενόμενος, καὶ τῶν ἐκ τοῦ Περιπάτου μνησθῆναι·
 καὶ ὅγε τῆς αἰρέσεως πατήρ, τῶν ὄλων οὐ νοήσας τὸν
 Πατέρα, τὸν καλούμενον ὕπατον, ψυχὴν (50) εἶναι
 πᾶν πᾶν οἶεται· τούτεστι τοῦ κόσμου τὴν ψυχὴν

A colendam. Fateantur igitur philosophi se Persas,
 vel Sauromatas, vel magos magistros habuisse.
 a quibus didicerunt rerum principiis divinum cul-
 tum impie decernere: atque inde, Deum, qui prin-
 ceptis, omniumque effector, ipsorumque principio-
 rum conditor est, ipse principii expers, ignorantem,
egena hæc et infirma elementa, ut ea vocat Aposto-
 lus ³¹, quæ ad usum hominum ministeriumque
 facta sunt, coluerunt. E reliquis autem philosophis,
 qui elementis præteritis excelsius aliquid et præ-
 stantius indagaverunt; alii quidem infinitum celebra-
 verunt; ex quibus fuit Anaximander Milesius, et
 Anaxagoras Clazomenius, et Archelaus Athenien-
 sis, qui quidem ambo infinitati Mentem præfecere.
 Leucippus autem Milesius et Metrodorus Chius,
 ipsi quoque, ut videtur, duplex principium reli-
 quere, plenum et inane. Quæ duo mutuatus Demo-
 critus Abderitanus, tertium adjecit simulacra. Alcmæon vero Crotoniatastræ, ✕ cum ea animata esse
 putaret, in deos retulit (nec enim horum tacebo
 impudentiam), et Xenocrates Chalcedonius septem
 quidem deos esse planetas, octavum vero, qui ex
 istis omnibus constat, mundum innuit. Nec Stoicos
 vero prætermittam, qui cum asseverent divinum

✕ P. 58 ED. POTTER, 43-44 ED. PARIS. ³¹ Galat. iv, 9.

(43) Ἀναξίμανδρος. Conf. Diogen. Laertius. in Anaximandro, Plutarch., *De placitis philos.*; Euseb., *Præpar. Evang.*, lib. i, c. 8; lib. xiv, c. 14; Simplicius, in *Aristotelis Physic.*, lib. i, c. 2.

(44) Ἀναξαγόρας. Hunc Clemens, *Str.* ii, p. 364, refert, πρῶτον ἐπιστήναν νοῦν τοῖς πράγμασιν. Cicero, *De natura deor.*, lib. i: Anaxagoras, inquit, qui accepit ab Anaximene disciplinam, primus omnium rerum descriptionem et modum mentis infinitæ vi ac ratione designari et confici voluit. Idem refert Laertius principio Anaxagoræ, aliique plures. Quod quo modo intelligi debeat, paulo superius explicatum est. Porro Anaxagoræ comitem dat Archelaum, quod hic illius discipulus fuerit.

(45) Λεύκιππος. Plutarch., lib. i *De placit. philos.*: Λεύκιππος, Δημόκριτος, Δημήτριος, Μητρόδωρος, Ἐπίκουρος τὰ μὲν άτομα ἀπειρα τῷ πλήθει, τὸ δὲ κενὸν ἀπειρον τῷ μεγέθει. Vult nempe hos principia statuisse immensum spatium et infinitos atomos, et ex atomis in se incidentibus in isto spatio omnia fieri. Conf. Laertius in *Leucippo*.

(46) Εἶδωλα. Primus Democritus teste Iren. lib. ii, c. 19, dixit, multas et varias ab universitate *ἕξιας expressas descendisse in hunc mundum*. Minut. pag. 152: *Quid Democritus? quamvis atomorum primus inventor, nonne plerumque naturam, quæ imagines fundat, et intelligentiam, Deum loquitur?* His imaginibus omnia fieri statuit. Ὅρῶν δὲ ἴμας κατ' εἰδῶλων ἐμπύσσει, *videre nos*, ac proinde alios sensus exercere, incidentibus in nos rerum imaginibus; dixisse Democritum, refert Diogenes Laertius lib. ix, segm. 44. Item ὄνειρους γίνεσθαι κατὰ τὰς τῶν εἰδῶλων παραστάσεις, *somnia fieri per præsentiam imaginum*, putavit, teste Plutarcho, *De plac. philos.*, lib. v, cap. 1. Inde factum, ut Deum esse negaret. Cicero, *De nat. deorum* lib. ii: *Primum igitur aut negandum est deos esse, quod et Democritus simulacra, et Epicurus imagines inducens, quodam pacto negat; aut qui deos esse concedant, iis sciantam est, eos aliquid agere, idque præclarum.* Verumtamen Clemens ex hoc dogmate sequi, quod Deus sit, affirmat, *Strom.* v, pag. 590: *Democritus, inquit, velit nolit, per dogmatum consequentiam Deum*

confitebitur; fecit enim easdem imagines in homines incurrentes, et in animantes rationis expertes, ἀπὸ τῆς θελας οὐσίας, a divina essentia. Sed tamen ille per divinam essentiam nil aliud quam naturam intellexit. Cicero, lib. i *De natura deorum*, c. 12: *Quid Democritus, qui tum imagines carumque circuius, in deorum numero refert; tum illam naturam, quæ imagines fundat ac mittat; tum scientiam, intelligentiamque nostram: nonne in maximo errore versatur?*

(47) Ἀλκμαίων. Cicero, lib. i *De natura deor.*: *Crotoniatastræ autem Alcmæon, qui soli, et lunæ, reliquisque sideribus, animoque præterea divinitatem dedit, non sensit sese mortalibus rebus immortalitatem dare.*

(48) Ξενοκράτης Καρχηδόνιος. Clemens, *Strom.* v, p. 590, rursus hunc philosophum Καρχηδόνιον vocavit. Idem eum Καλκηδόνιον appellat *Strom.* ii, p. 419, et *Str.* v, p. 604, idque recte. Nam Xenocrates Chalcedonio fuisse dicitur a Strabone, Æliano, Athenæo, Diogene Laertio ac Suida. Sed facilis ac frequens est error scriptorum voces Καλκηδόνιος et Καρχηδόνιος inter se permutantium. Proinde Eusebius verba *Strom.* v recitans, peiperam habet Καρχηδόνιος; idque in nonnullos Laertii codices irrepit: quemadmodum etiam apud Philostratum, *De vitis philosoph.*, lib. i, cap. 14, in editis et mss. cod. Thrasymachus dicitur Καρχηδόνιος, quem tamen omnes sciunt Chalcedone natum fuisse: itaque Olearius reposuit Καλκηδόνιος.

(49) Τὸς ἀπὸ τῆς Στοιᾶς. Stoicorum sententiam similiter describunt Tatianus pag. 18; Athenagoras p. 28, 29; ipse Clemens *Strom.* i, p. 295, et *Str.* v, p. 591, quibus locis conf. quæ adnotata sunt. Putabant illi Deum esse materiale quoddam πνεῦμα aut animam mundi, quæ omnia pervadit.

(50) Ψυχὴν. De hac sententia Aristotelis conf. Athenagora *Legat.* p. 28; Plutarchus, *De placit. philosoph.* lib. i, c. 7. Quod idem philosophus Dei providentiam intra lunæ orbem terminaverit, refert Clemens *Str.* v, p. 591, ad quem locum vide adnota-

numen omnem, quantumvis vilem et abjectam, materiam pervadere, insignem sane notam dedecoris philosophiæ impresserunt. Nec verò molestum erit, ut arbitrator, cum ad hunc locum pervenerim, meminisse etiã Peripateticorum. Cujus sectæ pater rerum omnium patrem ignorans, eum, qui *supremus* dicitur, animam esse universi existimat: adeoque animam hujus mundi pro Deo habens, ipse a se confoditur. Etenim manifesti erroris arguitur, qui, cum providentiam intra lunæ orbem definiat, tamen mundum esse Deum statuit; ac proinde eum, qui Dei expers est, Deum esse existimat. **20** Eresius autem ille Theophrastus, Aristotelis discipulus, modo quidem cælum, modo vero spiritum esse Deum affirmat. Equidem Epicuri solius lubens obliviscar, qui cum Deum nihil prorsus curare existimet, per omnia quidem est impius. Quid vero Heraclides Ponticus? Ubique quidem is ad simulacra Democriti abripitur.

CAPUT VI.

Philosophos aliquando, ipso aspirante, verum hoc in argumento attingisse.

Ingens præterea hujusmodi turba se mihi ingerit, inauditorum dæmoniorum velut terricula quædam inauditorens, quæ nil aliud sunt quam absurda fictæque ab auctoribus fabularum imagines, et aniles nugæ. Cujusmodi sermones tantum abest ut audiri a viris permittamus, ut ne vagientes quidem, prout dici solet, pueros fabellis lenire soleamus, ne forte cum ipsis connutriamus impietatem, quam hi profitentur, qui cum vere sint rudiores infantibus, tamen sibi videntur sapientes. Quid enim, per ego te veritatem oro, eos, qui tibi crediderunt, corruptioni ac interitui gravi sane atque parum honesto, reddis obnoxios? Cur autem vitam imples simulacris, cum vel ventos, vel aerem, vel ignem, vel terram, vel lapides, vel ligna, vel ferrum, vel hunc mundum esse deos fingis; aut astrologiæ hujus vulgo jactatæ, potius quam astronomiæ ope ad cœlestia corpora tuam orationem convertens, ad homines, qui sane errant, errantia sidera deos esse mentiris? ❖ Ego vero Dominum spirituum desidero, Dominum ignis, opificem mundi, quique soli lucem suam dedit: Deum requiro, non autem opera Dei. Quem vestrum habeo disquisitionis hujus adjutorem? Platonem quidem, si tibi videatur, haud penitus repudiamus. Quibus igitur argumentis, o Plato, Deum exquiremus? *Universi enim hujus patrem et effectorem, et invenire difficile est, et cum inveneris, ut eum verbis*

❖ P. 59 ED. POTTER, 45 ED. PARIS.

(51) Οὐδὲ μ. Lowthius mavult οὐδέν.

(52) Παρεισάγ. Παρεισάγων· ξένον ἄτοπον σκ. Nov.

(53) Οἱ μηδέ. Οἷς μηδέ, dativo casu. SYLBURG.

(54) Δοκησεισόφων. Δοκησόντων Nov. Rectius δοκησιόφων, aut divise δοκήσει σοφών.

(55) Δεινώς τε καὶ ἀτάκτως. Sic Heinsius, et post eum reliquæ editi. At Flor. Sylburg. editiones et Nov. habent δειναῖς τε καὶ ἀτάκτοις, quæ proinde vera lectio est.

(56) Τὸν ἥλιου. Distingue cum Nov. τὸν ἥλιου φωταγωγόν· Θεὸν ἐπιζητῶ, quod in versione expressum est.

(57) Πλάτων. Platonis locus est in *Timæo* pag. 28 tomii tertii edit. Serrani. Nec dissimile illud Hermæ Trismegisti, Θεὸν νοῆσαι μὲν χαλεπὸν, φράσαι δ' ἀδύνατον, de quo quæ sit Gregorii Nazianz. episcopi, declarat oratio 2 *Περὶ θεολογίας* pag. 198.

Θεὸν ὑπολαμβάνων, αὐτὸς αὐτῷ περιπεριεται. Ἐ γάρ τοι μέχρι τῆς σελήνης αὐτῆς διορίζων τὴν πρόνοιαν, ἔπειτα τὸν κόσμον Θεὸν ἡγούμενος, περιτρέπεται, τὸν ἄμοιρον τοῦ Θεοῦ Θεὸν δογματίζων. Ὁ δὲ Ἑρέσιος ἐκεῖνος Θεάφραστος, ὁ Ἀριστοτέλους γνώριμος, πῆ μὲν οὐρανόν, πῆ δὲ πνεῦμα τὸν Θεὸν ὑπονοεῖ. Ἐπικούρου μὲν γὰρ μόνου καὶ ἐκὼν ἐκλήσσομαι, ὅς οὐδὲ μέλειν (51) οἰεταὶ τῷ Θεῷ, διὰ πάντων ἀσεβῶν. Τί γὰρ Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός; Οὐκ ἔσθ' ὅπη οὐκ ἐπὶ τὰ Δημοκρίτου καὶ αὐτὸς κατασύρεται εἰδωλα.

Καὶ πολὺς μοι ἐπιβρέει τοιοῦτος ὄχλος, οἰονεῖ μορμύ τινα δαιμονίων παρεισάγων (52) ξένων ἄτοπον σκιαγραφίαν μυθολόγων, ὕβλω γραϊκῶ· πολλοῦ γε δεῖ ἀνδράσιν ἐπιτρέπειν, ἀκροῖσθαι τοιούτων λόγων, οἱ μηδέ (53) τοὺς παῖδας τοὺς ἑαυτῶν, τοῦτο δὲ τὸ λεγόμενον, κλαυθμυρίζομένους ἐθιζόμεν παραγορεῖσθαι μυθίζοντες, ὀρθωδούντες συνανατρέφειν αὐτοῖς ἀθεότητα, τὴν πρὸς τῶν δοκησεισόφων (54) δὴ τούτων καταγγελομένην, μηδὲν τι νηπίων μᾶλλον τάληθὲς εἰδόντων. Τί γὰρ, ὦ πρὸς τῆς ἀληθείας, τοὺς σοὶ πεπιστευκότας δεικνύεις ῥύσει καὶ φθορᾷ δεινῶς τε καὶ ἀτάκτως (55) ὑποβεβλημένους; Τί, δαί μοι εἰδῶλων ἀνατίμπτως τὸν βίον, ἀνέμους τε, ἢ ἀέρα, ἢ πῦρ, ἢ γῆν, ἢ λίθους, ἢ ξύλα, ἢ σίδηρον, ἢ κόσμον τόνδε, θεοὺς ἀναπλάττουσα· θεοὺς δὲ καὶ τοὺς ἀστέρους τοὺς πλανήτας τοῖς ὄντως πεπλανημένοις τῶν ἀνθρώπων, διὰ τῆς πολυβρολλήτου ταύτης ἀστρολογίας, οὐκ ἀστρονομίας, μετεωρολογούσα καὶ ἀδολοσχούσα; τὸν Κύριον τῶν πνευμάτων ποθῶ, τὸν Κύριον τοῦ πυρός, τὸν κόσμου δημιουργόν, τὸν ἡλίου (56) φωταγωγόν Θεὸν ἐπιζητῶ, οὐ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ. Τίνα δὲ λάθω παρὰ σοῦ συνεργὸν τῆς ζητήσεως; Οὐ γὰρ παντάπασιν ἀπεγνώκαμέν γε, εἰ βούλει, τὸν Πλάτωνα. Πῆ δὲ οὖν ἐξιχνευτέον τὸν Θεὸν, ὦ Πλάτων (57); Τὸν γὰρ πατέρα καὶ ποιητὴν τοῦδε τοῦ παντός, εὐρεῖν τε ἔργον, καὶ εὐρόντα εἰς ἅπαν ἐξεπεῖρ ἀδύνατον. Διὰ τί δήτα; ὦ πρὸς αὐτοῦ-

Vide et Theodoretum lib. II *Therap.* H. SYLBURG. — Platonis locus in *Timæo*, pag. 1047 edit. Fieini, sic se habet: Τὸν μὲν οὖν ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦδε τοῦ παντός εὐρεῖν τε ἔργον, καὶ εὐρόντα εἰς πάντας ἀδύνατον λέγειν: *Opificem quidem et patrem mundi invenire difficile, et cum jam inveneris, prædicare in vulgus nefas.* E quo pro ἅπαν scribendum videtur πάντας, aut potius ἅπαντας, quod habet Nov. Clemens hæc verba rursus laudavit *Strom.* v, p. 585, ubi πάντας scripsit. Eorum priorem partem iterum recitavit *Strom.* v, pag. 592. Porro dictum hoc Socrati tribuit Justinus M., *Apol.* II, p. 27, memoriæ lapsu: non enim Socratis, sed Timæi effatum est apud Platonem. Id recitant præterea Athenagoras, *Legat.* p. 25; Tertullianus, *Apol.*, cap. 46; Cyrillus, *contra Julian.*, lib. I, p. 51; auctor *Recognit.* Clementis lib. VII, cap. 20, p. 564; Minucius Octavio, p. 155.

Ῥητέος (58) γὰρ οὐδαμῶς ἐστίν. Εὐγε, ὦ Πλάτων, ἐπαρᾶσαι τῆς ἀληθείας· ἀλλὰ μὴ ἀποκάμης· ζύν μοι λαβού τῆς ζητήσεως· τάχαθού περί· πάσι γὰρ ἀπαξίπλως ἀνθρώποις, μάλιστα δὲ τοῖς περὶ λόγους ἐνδιατρίβουσιν, ἐνέστακται τις ἀπόρροια θεϊκή· οὐ δὴ χάριν καὶ ἀκοντες μὲν ὁμολογοῦσιν ἔνα τε εἶναι θεόν, ἀνώλεθρον καὶ ἀγέννητον (59)· τοῦτον ἄνω που περὶ τὰ νῶτα τοῦ οὐρανοῦ (60) ἐν τῇ ἰδίᾳ καὶ οἰκίᾳ περιωπῇ ὄντως ὄντα ἀεί.

Θεὸν δὲ ποῖον, εἰπέ μοι, ρητέον;
Τὸν πάνθ' ὄρωντα, κ' αὐτὸν οὐχ ὀρώμενον,

Εὐριπίδης λέγει. Πεπλανῆσθαι γοῦν ὁ Μένανδρος μοι δοκεῖ, ἔνθα φησίν·

Ἥλιε· σὲ γὰρ δεῖ προσκυρεῖν πρῶτον θεῶν,
Δὶ ἐν θεωρεῖν ἐστὶ τοὺς ἄλλους θεοὺς.

Οὐδὲ γὰρ ἥλιος ἐπιδείξει ποτ' ἂν τὸν θεὸν τὸν ἀληθῆ, οὐδὲ λόγος (61) ὁ ὑγιής, ὅς ἐστιν ἥλιος ψυχῆς, αἰ' εὖ μόνου ἔδον ἀνατείλαντος ἐν τῷ βᾶθει τοῦ νοῦ, καὶ τοῦ νοῦς αὐτοῦ καταυγάζεται τὸ ὄμμα. Ὅθεν οὐκ ἀπεικότως ὁ Δημόκριτος τῶν λογίων ἀνθρώπων ἄλλοιους φησὶν ἀνατείναντας τὰς χεῖρας· ἐνταῦθα ἐν νῦν ἡέρα καλέομεν οἱ Ἕλληνας, πάντα διαμυθεῖσθαι (62)· καὶ πάντα οὗτος οἶδεν, καὶ διδοῖ, καὶ ἀφαιρεῖται, καὶ βασιλεὺς οὗτος τῶν πάντων. Ταύτη πη καὶ Πλάτων (63), διανοούμενος τὸν θεόν, αἰνίττεται περὶ τὸν πάντων βασιλέα, πάντ' ἐστὶ, κάκεινο (64) αἰτιον ἀπάντων καλῶν. Τίς οὖν ὁ βασιλεὺς τῶν πάντων; Θεός, τῆς τῶν ὄντων ἀληθείας τὸ μέτρον. Ὅσπερ οὖν τῷ μέτρῳ καταληπτὰ μετρούμενα, οὕτως δὲ καὶ τῷ νοῦσαι τὸν θεὸν μετρεῖται καὶ καταλαμβάνεται ἢ ἀλήθεια. Ὁ δὲ ἱερός ὄντως Μωϋσῆς· οὐκ ἐστὶν, φησὶν, ἐν τῷ μαρσίπῳ σου στάθμιον καὶ στάθμιον, μέγα ἢ μικρόν (65),

¶ P. 60 ED. POTTER, 45-46 ED. PARIS.

(58) Ῥητέος. Ῥητέον Nov. Hæc porro verba non exstant apud Platonem eodem loco, quo superiora. Forte Clemens ejus sensum tantum exprimit, non verba. Mox, ἐπαρᾶσαι pro ἐπαρᾶσαι, idem.

(59) Ἀγέννητον. Ἀγέννητον, ingenitum seu ingentum. V. SYLBERG. — Τοῦτον malim ad ἀγέννητον referri, quam ad ea quæ sequuntur.

(60) Νῶτα τοῦ οὐρανοῦ. Imitatur Homeri II. B, vers. 159, νῶτα θαλάσσης.

(61) Οὐδὲ λόγος. A. et H. cum G. Cantero pro οὐδὲ λόγος legunt ἀλλ' ὁ λόγος, ego δὲ λόγος malo. Sic enim et minor fit mutatio, et recte constat sensus. Ibidem rectius fortasse optativo modo ἐπιδείξει, vel ἐπιδείξει. SYLBERG.

(62) Καλέομεν οἱ Ἕλληνας, πάντα διαμ. Locus depravatus, sed cui facilis est medicina. Scribe et distingue, ὅθεν οὐκ ἀπεικότως ὁ Δημόκριτος τῶν λογίων ἀνθρώπων ὀλίγους φησὶν ἀνατείναντας τὰς χεῖρας· ἐνταῦθα ὄν νῦν ἡέρα καλέομεν οἱ Ἕλληνας. Πάντα διαμυθεῖσθαι. Emendationem nostram ipse Clemens libro quinto confirmat, ubi idem adducitur Democriti locus, et quidem ex ipso, non ut hic verbis aliquantum immutatis, quemadmodum ex Ionismo apparet, quem infregit hoc loco: "Ἦδη δὲ, ὡς εἰπεῖν, ὅπ' αὐγάς ὁ Δημόκριτος, εἶναι τινὰς ὀλίγους γράφει τῶν ἀνθρώπων, οἱ δὲ ἀνατείνοντες τὰς χεῖρας ἐνταῦθα ὄν νῦν ἡέρα καλέομεν οἱ Ἕλληνας· πάντα ζεῖς μυθεῖται, καὶ πάνθ' οὗτος οἶδε, καὶ διδοῖ, καὶ ἀφαιρέεται. Sed Democritus procul dubio scripserat τὰς εὐχὰς ποιέουσι. Nam pendent posteriora. Et Cle-

mentis, prorsus impossibile. Cur vero? quæso te per ipsum. Enuntiari enim non potest. Euge, o Plato, attigisti veritatem; tamen ne pigeat te laboris, sed una mecum suscipe boni inquisitionem. Universo enim generi humano, præcipue vero illis qui in studiis litterarum versati sunt, divina quædam semina sunt instillata; a quibus fateri vel inviti et reluctantes coguntur, quod unus sit Deus, interitua ortusque expers, qui supra nos in aliqua cælestis planitie regione, velut in propria specula, semper versetur.

Dic autem, qualem Deum concipere debeam:
Qui cuncta cernit, ipse se cerni velat,

ait Euripides. Adeoque errasse mihi quidem Menander videtur, cum dixit:

Sol, nam deorum colere te primum decet,
Cujus beneficio alios spectamus deos.

Neque enim sol unquam verum Deum ostendit, sed verum Verbum, quod est animæ sol, per quem solum mentis nostræ oculus illustratur, ubi primum interioris ejus recessum irradiavit. Haud abs re itaque dixit Democritus, paucos admodum e litteratis hominibus esse, qui manus ad eum locum sustulerunt, quem nos Græci aerem nunc vocamus; Jovem omnia sari: idem etiam omnia novit, omnia dat auferatque, omniumque rex est. Similiter sentiens Plato, quodam ✕ in loco de Deo sic loquitur: Circa regem omnium omnia sunt, estque ille causa bonorum omnium. Quisnam igitur est rex omnium? Deus, rerum veritatis norma ac mensura. Quemadmodum igitur mensura comprehendit res demensas, sic etiam qui Deum animo suo concepit, ipsam quoque veritatem metitur et comprehendit. Unde sanctissimus Moyses: Non erit, inquit, in tuo marsupio statera et statera, magna vel parva; sed statera vera,

quod ipsi usitatum est, διὰ μνήμης eum adduxit et instituto accommodavit. Ne legamus ἀνατείνουσι: quod minus placet, cum utrobique participium servavit Clemens. Et locus miram habebit venustatem: Οἱ δὲ ἀνατείνοντες τὰς χεῖρας ἐνταῦθα ὄν νῦν ἡέρα καλέομεν οἱ Ἕλληνας, ποιέουσι τὰς εὐχὰς. HEINSIUS. — Porro Heinsianam emendationem maxima ex parte firmat Eusebius, Præparat. evang., p. 675.

(63) Πλάτων. Platonis locus exstat in secunda epistola ad Dionysium pag. 4269, edit. Ficini. Eum rursus laudavit Clemens Strom. v, pag. 598, quem locum videsis. Caterum cum: inde, tum etiam e Nov. patet hunc locum sic esse distinguendum: Ταύτη πη καὶ Πλάτων διανοούμενος, τὸν θεὸν αἰνίττεται· περὶ τὸν πάντων βασιλέα, πάντ' ἐστὶ· κάκεινο αἰτιον ἀπάντων καλῶν· quem sensum in versione secuti sumus.

(64) Κάκεινο. Κάκεινος Nov. et posteriores Clementis editiones. Sed alteram lectionem firmant tum ejusdem priores editiones, tum ipse Plato.

(65) Μικρόν. Οὐδὲ ἐστὶν ἐν τῇ οἰκίᾳ σου μέτρον μέγα ἢ μικρόν, addit Nov. In Bibliis Græcis hæc pericope sic se habet: Καὶ οὐκ ἐστὶν ἐν τῷ μαρσίπῳ σου στάθμιον καὶ στάθμιον, μέγα ἢ μικρόν· οὐκ ἐστὶν ἐν τῇ οἰκίᾳ σου μέτρον καὶ μέτρον, μέγα καὶ μικρόν· στάθμιον ἀληθ. Dent. xxv, 13, 14. Quinetiam Clemens hæc verba explicans, statim mentionem μέτρον subjicit: στάθμιον καὶ μέτρον καὶ ἀριθμὸν τῶν ὄλων ὑπολαμβάνων τὸν θεόν. Itaque veri-

et æqua erit tibi 22 : Deum esse stateram, et mensuram, et numerum universorum existimans. Injusta enim et iniqua simulacra domi in marsupio, sive squalente, ut ita dicam, anima sunt abscondita. Unicus autem verus Deus, quem per unicam justam mensuram significat, semper æqualis eodemque modo se habens, omnia justitia sua, quasi trutina, metitur et ponderat, universam naturam velut in æquilibrio continens et sustinens. Deus itaque, ut veteri quoque verbo dicitur, principium, finem, atque media rerum omnium continens, recta peragit, secundum naturam circumiens. Eum vero justitia perpetuo sequitur, quæ de his, qui a divinis legibus disciscunt, pœnas sumit. Undenam, o Plato, hanc veritatis significationem edis? Undenam tibi est affluens illa verborum copia, qua cultum Deo debitum exponis? His, inquit, sunt sapientiores barbarorum gentes. Tuos ego magistros novi, licet eos celare velis. Geometriam didicisti ab Ægyptiis; astronomiam a Babylonis, sanas incantationes a Thracibus accepisti. Multa etiam Assyrii te docuerunt. Leges autem, quotquot sunt rationi consentaneæ, et illa de Deo sententia, suppeditata tibi sunt ab Hebræis :

Qui nusquam vanis erroribus inducti, hominum opera

21 Ex ebore argentoque, ex auro denique et ære, Et saxis lignoque hominum simulacra peremptorum, Morrent, et quæcumque alii, vanissima turba. At contra puras tollunt ad sidera palmas, ✕ Mane ubi membra levant struto, quæ virgine lymphæ Perfundunt : unumque colunt, qui cuncta gubernat, Usque immortalem. —

Nec unum modo Platonem, o philosophia, sed alios etiam quamplures in medium adducendos cures, qui præter unicum verum Deum, neminem Dei nomine dignantur, ipsius quidem spiritu, sicubi veritatem apprehenderint, inflati. Antisthenes enim, haud id quidem Cynicum dogma excogitavit, sed a Socrate, cui operam dabat, edoctus, Deum dixit esse nemini similem : quare nec ex imagine co-

✕ P. 61 ED. POTTER, 46-47 ED. PARIS. 22 Deut. xxv, 13, 15.

simile est ea verba, οὐκ ἔσται ἐν τῇ οἰκίᾳ σου μέτρον καὶ μέτρον, μέγα ἢ μικρόν, per negligentiam scriptoris propter μικρόν repetitum excidisse e cod. Florentino, quem edidi omnes sequuntur.

(66) Μετρεῖται. Respicit Isa. xl, 14 : Quis mensus est pugillo aquas, et cælos palma ponderavit?

(67) Ὁ μὲν δὲ Θεός. Hic locus Platonis exstat De legib. lib. iv, pag. 831, laudatur infra Strom. II, p. 418, et a Justino M., Cohort. ad Græc., p. 98.

(68) Ἀρχὴν καὶ. Ἀρχὴν τε καὶ, Plat. et Strom.

(69) Τῆ. Scribendum τῷ· quod habent Plato et Clemens in Strom.

(70) Σοφώτερα. Loca Platonis infra laudata reperies Strom. I, pag. 302, 303.

(71) Γεωμετρίαν. Tatianus non procul ab initio Orat. Ἀστρονομίην Βαβυλωνίων... γεωμετρίην Αἰγυπτίων· Ἀστρονομίαν Βαβυλωνίῳ... γεωμετρίαν Ἐgypti docuerunt. Conf. quæ Clemens scripsit de rerum inventorum, Strom. I, p. 306, seq.

(72) Ἐπιπέδους τὰς ὑγιεῖς. Mira venustate Clemens vocavit ὑγιεῖς ἐπιπέδους, sanas incantationes, quæ conferre sanitati possunt. Intelligit autem illiam, quam tantopere in Charmide commendat So-

κράτης, quam a Thrace quodam in castris didicisse se ait. Nimirum, partem sine toto sanari non posse. Oculum non posse sine toto capite, caput sine toto corpore, corpus non posse sine anima. Totiūτον τοῖνον ἔστιν, ὡς Χαρμίδης, καὶ τὸ ταύτης τῆς ἐπιπέδου. Ἔμαθον δ' αὐτὴν ἐγὼ ἐκαί ἐπὶ στρατιᾶς παρὰ τινος τῶν Θρακῶν Ζαμόλιδος Ιατρῶν, οἱ λέγονται καὶ ἀθανατίζεσθαι. Vide quæ ad Maximum Tyrium pluribus ταύτης τῆς ἐπιπέδου περί adnotavimus. Nam et ipse meminit, et Θράκιον ἐπιπέδου vocat. Οὐκ αὐτὸ ἐκαίνο, ἢ Θράκιος ἐπιπέδου, inquit. Hærens. (73) Οὐδὲ ἔργα ἀνθρώπων. Metrum postulat, οὐδ' ἔργ' ἀνθρώπων, elisis scilicet vocalibus finalibus. Svlburg. (74) Ἐόντης αἰεὶ, χροῖα ἀγ. A. transposita distinctione, αἰεὶ χροῖα ἀγγιζόντας ὕδασι· quod Joan. II confirmant sex hydrizæ positæ κατὰ τὸν καθαρισμὸν τῶν Ἰουδαίων. Ib. (75) Ἀθάνατον. Potest etiam ἀθανάτων legi, ut apud Homerum passim. Ib. (76) Ἐσροζῶν. Xenophontis locum infra Strom. v, p. 601, laudavit Clemens; item Eusebius Præp. Evang. lib. xiii, pag. 678; Cyrillus contra Julian.,

Ὅτι τινες οὐκ ἀπάτησι κεναῖς, οὐδὲ ἔργα ἀνθρώπων (73).

Χρῦσα καὶ γάλκεια, καὶ ἀργύρου ἢ δ' ἐλέφαντος, καὶ ξυλίων, λιθίων τε, βροτῶν εἰδωλὰ θανόντων. Τιμώσιν, ὅσα πᾶρ τε βροτοὶ, κενεόφρονι βουλή· Ἄλλὰ γὰρ αἰρουσιν πρὸς οὐρανὸν ὠλένας ἀγνάς, Ὅρθριοι ἐξ εὐνῆς αἰεὶ, χροῖα ἀγγιζόντες (74) Ὑδασι. καὶ τιμώσι μόνον τὸν θεὸν μεδέοντα Ἀθάνατον (75).

Καὶ μοι μὴ μόνον, ὡς φιλοσοφία, ἓνα τοῦτον Πλάτωνα, πολλοὺς δὲ καὶ ἄλλους παραστήσαι σπουδάσον, τὸν ἓνα ὄντως μόνον θεὸν ἀναφθεγγόμενους θεὸν, κατ' ἐπίπνοιαν αὐτοῦ, εἰ ποὺ τῆς ἀληθείας ἐπιδράξαιτο. Ἀντισθένης μὲν γὰρ οὐ Κυνικὸν δὴ τοῦτο ἐνενόησεν· Σωκράτους δὲ ἅτε γνώριμος, θεὸν οὐδεὶ ἐοικέναι φησὶν διόπερ αὐτὸν οὐδεὶς ἐκμαθεῖν ἐξ εἰκότος δύναται· Ἐσροζῶν (76) δὲ ὁ Ἀθηναῖος διαρρήδηον ἀν καὶ

αὐτὸς περὶ τῆς ἀληθείας ἀναγράφει τι, μαρτυρῶν ὡς Σωκράτης, εἰ μὴ τὸ Σωκράτους ἔδεδει φάρμακον· οὐδὲν δὲ ἤτων αἰνίττεται. Ὁ γοῦν τὰ πάντα (77), φησί, σείω καὶ ἀτρεμίζω, ὡς μὲν μέγας τις, καὶ φανερώς δυνατός (78)· ὁποῖος δὲ τις μορφήν (79), ἀφανής. Οὐδὲ μὴν ὁ παμφαγῆς (80) δοκῶν εἶναι ἥλιος, οὐδ' αὐτὸς (81) ἔκειν ὄρα ἂν αὐτὸν ἐπιτρέπειν· ἀλλ' ἦν τις ἀναιδῶς αὐτὸν θεύσθαι, τὴν δύην ἀφαιρεῖται. Πόθεν ἄρα ὁ τοῦ Γρύλλου σοφίζεται; ἢ δηλαδὴ παρὰ τῆς προφητεῖδος τῆς Ἑβραίων (82), θεσπιζούσης ὡδὲ πως; Grylli filius? Nunquid ab Hebræorum scilicet prophetissa, quæ sic vaticinatur?

Τίς γὰρ σὰρξ (83) δύναται τὸν ἐπουράνιον καὶ ὀφθαλμοῖσιν (84) ἰδεῖν θεὸν ἄμβροτον, ὃς πόλον ἄκτινων κατεναντῶν ἡελίου ἄνθρωποι στήναι δυνατοὶ (85), θνητοὶ γεγαῶτες.

Κλεάνθης δὲ ὁ Πισαδεύς (86), ὁ ἀπὸ τῆς Στοᾶς φιλόσοφος, ὃς οὐ θεογονίαν ποιητικὴν, θεολογίαν (87) δὲ ἀληθινὴν ἐνδείκνυται, οὐκ ἀπεκρύψατο τοῦ Θεοῦ· περὶ ὅτι πᾶρ εἶχεν φρονῶν·

Εἰ τὸ ἀγαθὸν (88) ἔρωτᾷς μ' ὅλον ἔστ', ἄκουε διη-
 Τεταγμένον, δίκαιον, ὄσιον, εὐσεβές,
 Κρατοῦν ἑαυτοῦ, χρήσιμον, καλόν, δέον,
 Ἀύστηρόν, αὐθέκαστον, αἰεὶ συμφέρον (89),
 Ἄσφοδον, ἄλυπον, λυσιτελές, ἀνώδυρον,
 Ὠφέλιμον (90), εὐάρεστον, ἀσφαλές, φίλον,
 Ἐπιμιον, ὁμολογούμενον, εὐκλεές,
 Ἄτυπον, ἐπιμελές, πρῶτον, σφοδρόν,
 Χροτιζόμενον, ἀμειπτόν (91), αἰεὶ διαμένον.

* P. 62 ED. POTTER.

lib. 1, p. 52. Eunmdem præ oculis habuit Minutius, p. 154 : Nam Socraticus Xenophon formam Dei veri negat videri posse, et ideo quæri non oportere. Cicero lib. 1 De natura deorum : Xenophon, inquit, in iis quæ a Socrate dicta retulit, facit Socratem disputantem, formam Dei quæri non oportere. Ea porro, quæ recitant Clemens ac reliqui, apud Xenophontem reperire nonnum potui. Admodum similia occurrunt Memorabil. lib. iv, p. 802 : Ὁ πᾶν ὅλον κῆρμον συντάττων τε, καὶ συνέχων... οὗτος τὰ μέγιστα μὲν πράτων ὄραται, τὸδε οἰκονομῶν, ἀόρατος ἡμῖν ἐστίν· ἐν-
 κεί δὲ, ὅτι ὁ πᾶσι φανερώς δοκῶν εἶναι ἥλιος, ἐκ ἐπιτρέπει τοῖς ἀνθρώποις ἑαυτὸν ἀκριβῶς ὄρα ἂν· ἀλλ' ἔάν τις αὐτὸν ἀναιδῶς ἐγγεῖρη θεῶσθαι, τὴν δύην ἀφαιρεῖται. Forte cum Clemens hæc e memoria ac proinde imperfecte recitaret, alii cum secuti sunt.

(77) Τὰ πάντα. Τὰ omittit Cyrill. Mox, ὡςπερ προῦς μὲν, Id.

(78) Μέγας τις, καὶ φανερώς δυνατός. Scribe, μέγας τις καὶ δυνατός, φανερός, auctoritate Strom., Euseb. Cyrill.; φανερός δυνατός, Nov.

(79) Ὅποῖος δὲ τις μορφήν. Ὅποῖος δ' ἐστὶ μορφήν. Strom., Euseb.

(80) Οὐδὲ μὴν ὁ παμφαγῆς. Οὕτε μὴν ὁ παμφαγῆς. Cyrill.

(81) Οὐδ' αὐτὸς. Οὐδ' οὗτος, Strom., Euseb., Cyrill. Mox, ὄρα ἂν ἑαυτὸν, προ ὄρα ἂν αὐτὸν Cyrill. Scribe, ὄρα ἂν αὐτὸν. Dein, αὐτὸν ἀναιδῶς pra ἀναιδῶς αὐτὸν, Xenoph., Euseb.

(82) Προφητεῖδος τῆς Ἑβραίων. Id est Sibyllæ, quam Clemens existimavit e Judæorum libris oracula sua consarcinasse. Gregor. Nazianz. Carmine ad Nemeium ait, Trismegistum et Sibyllam, quæ de Deo dixerunt, non divino afflata, sed ex sacris Hebræorum libris protulisse :

Ὁὐ θεῶν, βίδλων δὲ παραβλέψαντες ἡμεῖο.

(85) Τίς γὰρ σ. Hos etiam versus recitant lidem

A gnosci a quoriam posse. Quin etiam Xenophon Atheniensis partem aliquam veritatis libere satis atque aperte litteris prodidit, idem plane, quod Socrates, dicturus testimonium, nisi venenum Socratis timuisset : id tamen nihilominus innuit : Qui omnia concutit, idemque tranquillat, inquit, eum et magnum et potentem esse constat : qua vero specie sit, non liquet. Ac ne sol ipse quidem, ut lucem quoquo versum diffundere videatur, impune tamen sese videri patitur : si quis enim in eum impudenter intueri conetur, visum amittit. Undenam igitur hæc didicist

Quæ caro cælestem poterit verumque tueri,

Humanæ sortis qui expers in vertice cæli

Est Deus? Adversos radios neque cernere solis
 Mortales possunt homines, lucemque micantem.

Cleanthes autem Pisadeus, Stoicus philosophus, qui non poeticam theogoniam, sed veram theologiam exhibet, quid sentiret de Deo, miuime nos celavit :

Quidnam bonum sit me rogas, jam accipe :
 Quod ordinatum est, integrum, sanctum, pi-
 um, Sique compos, utile, decens, commodum,
 Æ Grave, ac severum, quodque semper conferat,
 Metu, ac dolore majus, et molestia,
 Salubre, jucundum, tutum, amicum,
 Honoratum, sibi consentium, clarum,
 Modestum, sedulum, lenè, potens,
 Perenne, labis nescium, ac semper manens.

C auctores, qui Xenophontis verba laudarunt, et præterea Theophilus Antiochenus sub finem lib. II ad Autolycum.

(84) Ὅφθαλμοῖσιν. Ὅφθαλμοῖς, Nov.

(85) Δυνατοὶ. Δύνανται Theoph. ex Clemente corrigendus.

(86) Πισαδεύς. Nescio an auctor scripserit Πισαδεύς· apud Diogenem Laertium Cleanthes patria seu ortu dicitur Ἄσσιος. Sylburg. — Cleanthes ex Asso, Lyciæ urbe, oriundum refert præter Laertium Diogenem in Cleanthe; Ælianus De animal. lib. VI, cap. 50, Strabo Geogr. lib. XIII, Stephanus v. Ἄσσιος, etc. Proinde Menagius existimat apud Clementem Ἄσσιος substitui debere pro Πισαδεύς.

(87) Θεολογίαν. Θεογονίαν, Nov.

(88) Εἰ τὸ ἀγ. Hos etiam versus recitavit Clemens loco superius memorato, et ex eo Eusebius. Verum quod mirum videri possit, Eusebio ac Clementi in Protreptico magis inter se convenit, quam in lib. v, Strom., licet Eusebius Strom. locum recitet, non vero Protreptici : proinde verisimile est Strom. librum ex Protreptico emendandum esse. Verumtamen primus ex his versibus, Strom. et Euseb. auctoritate hoc modo scribi debet :

Τὰγαθὸν ἔρωτᾷς μ' ὅλον ἔστ', ἄκουε διη.

(89) Αἰεὶ συμφέρον. Ἀεῖσιμόφορον, Euseb.

(90) Ὠφέλιμον. In Strom. sic se habet hic locus :

Ὠφέλιμον, εὐάρεστον, ὁμολογούμενον,
 Εὐκλεές, ἄτυπον, ἐπιμελές, etc.

Apud Eusebium vero sic :

Ὠφέλιμον, ἀσφαλές, φίλον, ἐπιμιον, εὐάρεστον,
 Ὀμολογούμενον,
 Εὐκλεές, ἄτυπον, ἐπιμελές, etc.

Utrumque contra metri rationem ; ac proinde ex hoc loco corrigi debet.

(91) Ἄμειπτόν. Ἀμειπτόν, Strom.

*Illiberalis, quisquis intentus stupet
Opinionem, vel bonum ex illa petit.*

Quibus sane verbis luculenter mihi docere videtur, qualis sit Deus; quodque consuetudo et communis opinio, eos, qui ipsas sequi, quam Deum querere malunt, in miseram servitutem abducant. Nec vero prætereundus est Pythagoras, cujus hæc sunt verba: *Deus quidem est unus: nec is extra hunc rerum ordinem, sed in eo, totus in toto orbe, præses omnis generationis, universorum temperatio, qui semper est suarum compositionum, operumque omnium auctor, luminare cæli, et pater omnium, mens et vita totius orbis, omnium motus.* Atque hæc quidem, quæ ab illis afflatu Dei scripta, a nobis autem selecta sunt, ad agnitionem Dei suffecerint iis omnibus, qui ad perspiciendam veritatem non sunt prorsus hebetes atque indociles.

CAPUT VII.

Poetas etiam veritati testimonium ferre.

Accedat insuper ad nos (nec enim erimus sola philosophia contenti) poetica quoque ipsa, quæ penitus dedita mendaciis, vix tandem aliquando veritati testimonium præbebit, seu potius suam ad fabulas digressionem Deo confitebitur. Accedat autem e poetis, quicumque velit, primus. Aratus igitur Dei potentiam omnia pervadere existimat:

*... ut omnia firma sint,
Hunc semper primum, postremumque propitiant.
Salve, pater, hominibus magnium miraculum, ma-
gnum emolumentum.*

Pariter etiam Ascræus Hesiodus Deum significat:

** Ipse enim omnium rex et princeps est,
Nec immortalium alius quisquam hoc imperium
possidet.*

Quinetiam in scena veritatem aperiunt. Ibi enim,

* P. 63 ED. POTTER, 48 ED. PARIS.

(92) *Ἐξανδραποδιζέσθη.* Regula grammat. postulat *ἔξανδραποδιζέσθον.* V. SYLBURG.

(95) *Τὸς ἀμφὶ τὸν Πυθαγόραν.* Pythagoræ hæc verba tribuunt Justinus M. *Cohort. ad Græc.* p. 84, 85, et Cyrillus *contra Julian.*, lib. 1, p. 30. Minucius Octavio p. 151: *Pythagoræ Deus est animus, per universam rerum naturam commens et intentus: ex quo etiam animalium omnium vita capitur.* Salvianus *De gubernat. Dei*, lib. 1, p. 4: *Pythagoras philosophus... de Deo et beneficiis Dei disserens, sic locutus est: Animus per omnes mundi partes commens atque diffusus, ex quo omnia, quæ nascuntur, animalia vitam capiunt.* Quæ verba Salvianus e Lactantii lib. 1, c. 5, sumpsit.

(94) *Χ' οὗτος δέ.* Αὐτός Justin. αὐτός δέ, Cyrill. (95) *Ἄλλ' ἐν αὐτῷ.* Ἄλλ' ἐν αὐτῷ, sed ipse in se, Justin., ἀλλ' ἐν αὐτῷ Cyril. Uterque ex Clemente, ut videtur, corrigendus. Vult enim Deum habitare in mundo a se facto: quemadmodum Pythagoras alias dixit in versibus, quos ex eo recitavit Justinus M. *De monarch.* p. 159, verum Deum non tantum fecisse mundum, sed etiam... κατοικεῖν

Αὐτός ἐν ᾧ πεποίηκε...

Incolere quem fecit...

Mox pro ἐν αὐτῷ ὁλος, ἐν ὅλῳ τῷ κύκλῳ scribendum ἐν αὐτῷ, ὁλος ἐν ὅλῳ τῷ κύκλῳ, auctoritate Justinii et Cyrilli. idque in versione expressum est. Dein, ἐπι-

A *Ἀρελεύθερος πᾶς ὅστις εἰς δόξαν βλέπει,
Ἦς δὴ παρ' ἐκείνης τευξόμενος καλοῦ τιρος.*

Ἐνταῦθα δὴ σαφῶς, οἶμαι, διδάσκει ὁποῖός ἐστιν ὁ Θεός· καὶ ὡς ἡ δόξα ἡ κοινὴ καὶ ἡ συνήθεια, τοὺς ἐπομένους αὐταῖν, ἀλλὰ μὴ τὸν Θεὸν ἐπιζητούντας, ἔξανδραποδιζέσθη (92). Οὐκ ἀποκρυπτεόν οὐδὲ τοὺς ἀμφὶ τὸν Πυθαγόραν (93), οἳ φασίν· Ὁ μὲν Θεὸς εἰς· χ' οὗτος δέ (94) οὗχ, ὡς τινες ὑπονοοῦσιν, ἐκτός τᾶς διακοσμῆσιος, ἀλλ' ἐν αὐτῷ (95) ὁλος, ἐν ὅλῳ τῷ κύκλῳ ἐπίσκοπος πάσας γενέσιος, κρᾶσις τῶν ὄλων· δει ὦν, καὶ (96) ἐργάτης τῶν αὐτοῦ δυνάμιων καὶ ἔργων ἀπάντων, ἐν οὐρανῷ φωστήρ (97), καὶ πάντων πατήρ, τοῦς καὶ ψύχωσις τῷ ὅλῳ κύκλῳ, πάντων κίνασις (98). Ἀπόρη καὶ τάδε, εἰς ἐπίγνωσιν Θεοῦ, ἐπινοοῖα Θεοῦ πρὸς αὐτῶν (99) μὲν ἀναγχαζιμμένα, πρὸς δὲ ἡμῶν ἐξειλεγμένα, τῷ γε καὶ μικρὸν διαθεῖν ἀλήθειαν δυναμένῳ.

Ἴτω δὲ ἡμῖν (οὐ γὰρ αὐταρκεῖ μόνον (1) ἡ φιλοσοφία), ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ποιητικὴ, ἡ περὶ τὸ ψεύθος τὰ πάντα ἡσυχολημένη· μόλις ποτὲ ἦδη ἀλήθειαν μαρτυρήσουσα, μᾶλλον δὲ ἐξημολογουμένη τῷ Θεῷ τὴν μυθώδη παρέκβασιν. Παρίτω δὴ ὅς τις καὶ βούλεται ποιητὴς πρῶτος. Ἄρατος (2) μὲν οὖν, διὰ πάντων τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ διέχευιν νοεῖ·

... ὄζρ' ἔμπεδα (5) πάντα φύωται.

τῷ μιν δει, πρῶτόν τε καὶ ὕστατον ἰλύσκορτιμ.
C Χαῖρε, πάτερ, μέγα θαῦμα, μέγ' ἀνθρώποισι
δυναμίαν.

ταῦτη τοι καὶ ὁ Ἄσκραϊός αἰνιττεται Ἡσίοδος ἐν Θεόν·

Αὐτός γὰρ πάντων βασιλεὺς καὶ κοίρανός
ἔστιν (4),
Ἄθανάτων τε, ὁ δ' οὐτις ἐρήριεσται κράτος ἄλλος.

Ἡδὲ καὶ ἐπὶ τῆς σκηρῆς παραγυμνοῦσι τὴν ἀλ-

σκοπῶν pro ἐπίσκοπος habent Justin., Cyrill. Mox pro πάσας γενέσιος, Justinus τὰς γενέσιος habet: πάσας γενεάς Cyrillus, hinc emendandus.

(96) *Κρᾶσις τῶν ὄλων· δει ὦν, καὶ.* Κρᾶσις τῶν ὄλων δει ὦν καὶ, Nov.; κρᾶσις (κρῆσις al.) ἐὼν τῶν ὄλων αἰώνων καὶ, Justin.; ἐπίκρασις ὦν ὄλων αἰώνων, καὶ, Cyrill. Dein, καὶ φῶς pro καὶ ἐργάτας, Cyrill.

(97) *Ἐργων ἀπάντων, ἐν οὐρανῷ φωστήρ.* Ἐργων ἀρχὴ πάντων, ὧν ἐν οὐρανῷ φ. Justin.; ἔργων ἀρχὴ πάντων, ἐν οὐρανῷ φ. Cyrillus.

(98) *Ψύχωσις τῷ ὅλῳ κύκλῳ, πάντων κίνασις.* Ψύχωσις τῶν ὄλων κύκλων, ἀπάντων κίνασις, Justin.; ψύχωσις τῶν ὄλων κύκλων, πάντων κίνασις, Cyrill.

(99) *Αὐτῶν.* Αὐτόν, Nov.

(1) *Μόρον.* Post hanc vocem Nov. addit παρερχέσθω: quod forte in margine cujusdam libri adnotatum juxta ἴτω ab imperito scriptore in textum, loco tamen alieno receptum est.

(2) *Ἄρατος.* Arati locus est initio *Φαινόμενων.* V. SYLBURG.

(3) *Ὀζρ' ἔμπεδα.* Aratus hoc hemistichium refert ad ea quæ apud eum præcedunt, non ad ea quæ hic sequuntur.

(4) *Κοίρανός ἐστιν.* Haud scio an germana lectio sit, κοίρανός ἐστιν ἀθανάτων· Θεῷ δ' οὐτις ἐρήριεσται κράτος ἄλλος, nec ullus alius virium robore cum Deo contenderit. SYLBURG.

θειαν · ὁ μὲν, Καὶ εἰς (5) τὸν αἰθέρα, καὶ εἰς τὸν
 A *In æthera et cælum cum suspexeris, hunc tu Deum*
existimes, ait Euripides. Sophili vero filius So-
 ρπίδης · ὁ δὲ τοῦ Σοφίλου Σοφοκλῆς ·
 phocles :

Εἰς ταῖς ἀληθειαιαῖν (6), εἰς ἐστὶν θεός,
 Ὅς οὐρανὸν ἔτευξε (7) καὶ γαῖαν μακρὴν,
 Πόντου τε χαροπὸν εἶμα, κἀνέμων βίας (8).
 Θνητοὶ δὲ (9), πολυκερδία πλατώμενοι,
 Ἰερυσάμεσθα πημάτων παραψυχήν (10)
 Θεῶν ἀγάλματ' (11) ἐκ λίθων, ἢ ξύλων, ἢ χαλ-

κῆων,
 Η χρυσοστεύκων, ἢ ἐλεφαντίνων τύπων ·
 Θυσίας τε τούτοις καὶ κενάς (12) παρηγύρεις
 Νέμορτες (13), οὕτως εὐσεβεῖν γοιζόμεν.

Οὕτως μὲν ἦδη καὶ παρακεκινδυνευμένος, ἐπὶ τῆς
 σκητῆς, τὴν ἀλήθειαν τοῖς θεαταῖς παρεισήγαγεν.
 Ὁ δὲ Θράκιος ἱεροφάντης καὶ ποιητῆς ἅμα, ὁ τοῦ
 Οἰάγρου Ὀρφέος (14) μετὰ τὴν τῶν ὀργίων ἱερο-
 φαντίαν, καὶ τῶν εἰδώλων τὴν θεολογίαν, παλινωρίαν
 ἀληθείας εἰσάγει, τὸ ἱερὸν ὄντως ὀφέ ποτε, ὁμῶς δ'
 οὖν, ἄδων λόγον ·

Φθέγξομαι οἷς θέμις ἐστὶ · θύρας δ' ἐπίθεσθε βέ-
 Πάντες (15) ὁμῶς · σὺ δ' ἄκουε, φασεφόρον ἐκ-
 [βηλοι

Μουσαῖ', ἐξερέω γὰρ ἀληθέα · μὴ δέ σε τὰ πρὶν
 Ἐρ στήθεσσι φανέντα εἰληθῆς αἰῶνος ἀμέρῃ.
 Εἰς δὲ λόγον θεῖον βλέψας (16), τούτῳ προσ-

Ἰθύνων (17) κραδίης ροερὸν κύτος, εὐ δ' ἐπίβαινε
 [δρνευε,

Ἀγραπιτοῦ, μόνον δ' ἐσώρα κόσμιο ἀνακτα
 Ἀθάρατον...
 C

(5) Καὶ εἰς. Hæc non sunt versus, licet in edit.
 Parisiens. in metricam formam distincta; verum
 Clemens, parum de verbis sollicitus, Euripidis sen-
 sum exponit: Verba superius recitavit p. 21, item
 Strom. v, p. 603. Eisdem, una cum duobus primis
 e Sophoclis versibus, qui mox hic sequuntur, lau-
 davit etiam Athenagoras Legat. pag. 25, 24. So-
 phoclis versus recitant præterea Justinus M. Cohort.
 ad Græc., p. 83, lib. De monarch., p. 155: Clemens
 noster, Strom. v, p. 603; Eusebius, Præparat. Evang.
 lib. xiii, p. 680; Cyrillus contra Julian. lib. i; Theo-
 doretus De curat. Græc. affect. serm. 7, p. 590.

(6) Εἰς ταῖς δ.λ. Ἐν ταῖς ἀληθείαις εἰς ἐστὶ θεός
 Cyril. mendose.

(7) Ἐτευξε. Ἐτύχε. Justinus quidam codex in
 Monarch. τέτυχε. Idem in Cohort. Euseb., ἔτευξε
 Cyrill., mox μακρὰν pro μακρὴν, Justin. Athenag.
 Cyrill. Theod.

(8) Κἀνέμων βίας. Καὶ ἀν. β. Euseb. Cyrill. con-
 tra metri rationem, Blav Clemens in Strom.

(9) Θνητοὶ δ. Vox πολυκερδία mendosa est. Hunc
 versus Clemens sic scripsit in Strom.:

Θνητοὶ δὲ πολλὰν καρδίαν πλατώμενοι.

Quæ lectio Vigero præ cæteris placuit. Justin. in Mo-
 narch. hoc modo eum protulit:

Θνητοὶ δὲ πολλοὶ καρδίαν πλατώμενοι.

Hæc autem lectio Grotio arrisit. Eam præterea tuen-
 tur Eusebius et Theodoretus; itemque Justinus in
 Cohort. et Cyrillus, nisi quod hic καρδίη, ille καρδιά
 habeat. Πολλοὶ καρδίᾳ Nov., quæ vera lectio esse
 videtur.

(10) Παραψυχήν. Παραψυχάς Justin. in lib. De
 monarch.

(11) Θεῶν ἀγ. Auctoritate Clementis in Strom.,

Unus profecto est, unus est tantum Deus,
 Cæli solique machinam qui condidit,
 Vadumque ponti cæterulum, et vim spiritus.
 At ducta cæco spiritu gens mortalium
 Commenta cladis in suæ solatium est
 Simulacra divum, facta saxo aut arbore

Vel pondere auri, dente vel Lucæ bovis.
 His victimarum sanguinem, his festos dies
 Cum dedicamus, ea religio creditur.

Sic quidem ille non sine gravi suo periculo veri-
 tatem in scena spectatoribus exhibuit. Thracius
 autem ille sacrorum interpres juxta ac poeta, Or-
 pheus OEagri filius, cum sacra mysteria, totumque
 simulacrorum cultum et religionem exposuisset,
 verso in contrarium sermone veritatem inducit,
 verumque sacrum, licet serius quam par erat, car-
 men canit:

Fas quibus est, narrabo; fores claudunto, profani;

Quisquis es, illustri Musæ sed editæ Luna,

22 Audi, vera loquar, nec quæ olim visa fuere
 Pectoribus, charæ te priverit lumine vitæ:

Verbum ast aspiciens divinum, assistere nun-
 [quani

Huic cessa, mentemque tuam et cor dirige,
 [recta

Atque visa ingredere, mundi autem respice regem,
 Solum immortalem...
 C

Eusebii, Justinus in lib. De monarch., metro præterea
 exigente, scribendum,

Θεῶν ἀγάλματ' ἐκ λίθων, ἢ χαλκῆων.

ἐκ λίθων τε, καὶ ξύλων Justin. in Cohort., Cyrill. Hic
 etiam ἀγάλματ' scripsit metro repugnante; ἢ ξύλων
 omittit etiam Nov. Proximo versu metri gratia scribe
 ἢ ἀεξαντίων pro ἢ ἐλεφαντίνων.

(12) Κενάς. Καλὰς Clemens in Strom.; Euseb.,
 Justinus utroque loco, Theodoret. Cyrillus solus
 κενάς tuetur: quam vocem in marginem libri a
 quodam Christiano scriptam, in textum irrepsisse
 probabile est.

(13) Νέμορτες. Στέφανος Clemens in Strom., Eu-
 seab., Theod.; τεύχοντες Justin. utroque loco, Cyril.
 Mox, παρακεκινδυνευμένος Flor., Syll., sed παρα-
 κεκινδυνευμένος, Nov. et reliqui impressi.

(14) Ὀρφέος. Simili cum præfatione Justinus
 Orphei versus introduxit lib. De monarch. p. 156,
 et Cyrillus lib. i contra Julianum. Eundem Orphei
 locum, vel istius partem aliquam recitant Justinus
 Cohort. p. 77; Tatianus p. 34; Clemens Str. v, pag.
 585, 607, 608, 609, 611; Eusebius Præp. Evang.
 lib. xiii, cap. 12, ex Aristobulo Peripatetico, ejus-
 dem libri cap. 13, ex Clementis Strom.; Theodoretus
 serm. 1 De curand. Græc. affect., p. 475 et 483,
 iterumque serm. 2, p. 491. Quod olim annotavi ad
 Justinus lib. De monarchia.

(15) Βέβηλοι πάντες. Βεβήλοις πᾶσιν, Theodoret.
 et quidam Tatiani codd., βεβήλοις πάντες al. Utrum-
 vis magis placet quam βέβηλοι πάντες.

(16) Βλέψας. Ἐμβλέψας Nov.

(17) Ἰθύνων. Εὐθύνων Clemens Strom. v, p. 607,
 et ex eo Eusebius, Mox, εὐ τ' ἐπίβαινε pro εὐ δ' ἐπι-
 βαινε, Justin. alique.

Dein ulterius pergens, clare subjicit :

✠ *Ex se unus genitus, genita et sunt omnia ab uno :*

Versaturque in eis ipse ; ex mortalibus ullus

Nec videt hunc, contra sed cunctos aspicit ipse.

Sic quidem Orpheus : inque errore se versatum fuisse tandem intellexit.

Tu vero, mortalis vario consilio prædite, ne cun-
cleris diutius,
Sed retro versus, Deum fac tibi propitium.

Nam si Græci, qui quasdam divini verbi quasi scintillas acceperunt, exiguam aliquam veritatis partem, clocti sunt, vim quidem ejus non occultam attestantur, una tamen, suam imbecillitatem arguunt, quia finem non attigerint : hinc existimo cuius esse manifestum, quod perinde faciant, qui sine verbo veritatis aut agunt aliquid, aut loquuntur, ac si quis conetur ingredi absque pedibus. Vos vero, ut salutem amplectamini, saltem impellant deorum vestrorum notæ ac reprehensiones, quos poetæ vi veritatis coacti perstringunt et insectantur. Menander enim Comicus, in fabula quæ *Auriga* dicitur,

Mihi, inquit, placere non potest anus comes
Deus ambulator, nec qui irrepit in domos
Tabulæ præsidio.

Id quippe faciebant, qui Matri deorum stipem emendicabant, quibus Antisthenes haud abs re fertur respondisse : *Non alo matrem deorum, quam dii alunt.* Adem quoque Comicus, suorum hominum consuetudinem ægre ferens, in ea, quam *Sacerdotem* inscripsit, fabula, hæc verba, quibus impiam erroris eorum arrogantiam refellit, acute satis atque prudenter eloquitur :

... namque si quo vult Deum

✠ P. 64 ED. POTTER, 49 ED. PARIS.

(18) *Εἷς ἐστ' αὐτ.* Eusebius ex Aristobulo :
Εἷς ἐστ' αὐτοτελής, αὐτοῦ δ' ὑπο πάντα τε-
λείται.

Theodoretus vero :

Εἷς ἐστ' αὐτογενής· αὐτοῦ δ' ὑπο πάντα τε-
λείται.

Clemens in *Strom.* αὐτογενής habet.

(19) *Ἐν δ' αὐτοῖς αὐτῶς.* Ἐν δ' αὐτῶς αὐτοῖς *Cy-*
vill. Ibidem περιγράφεται pro περιτίσσεται, Justinus
e:roque loco, aliique.

(20) *Εἰς ὁρά θν.* Eusebius ex Aristob. :

Εἰς ὁρά ψυχῶν θνητῶν, ἣ δ' εἰς ὁράσεται.

Cernit mortalium animarum, mente autem cer-
nitur.

(21) *Ἐνάσματι.* Ἐνάσματα Nov.

(22) *Ἐν Ἰποδολμῶ.* Supervacanea sunt hæc
verba. Nam hi versus non in Menandri *Hypobolimi-*
ω, sed *Auriga* exstant. Justinus lib. *Demonarch.*
pag. 166 locum hunc paulo aliter recitavit :

Οὐδεὶς μ' ἀρέσκει περιπατῶν ἔξω θεός,
Οὐδεὶς οἰκίαν παρεϊπῶν ἐπὶ τοῦ σανιδίου.
Τὸν δίκαιον δεῖ θεόν,
Οἰκοὶ μένειν σώζοντα τοὺς ἰδρυμένους.

Quem Grotius ope Clementis hoc modo correxit :

Οὐθεὶς μ' ἀρέσκει περιπατῶν ἔξω θεός
Μετὰ γράς· οὐδ' εἰς οἰκίας παρεϊπῶν

A *Εἷτα ὑποβλς, διαρρήδην ἐπιφέρει·*

Εἷς ἐστ', αὐτογενής (18)· ἐνός ἐκγονα πάντα τέ-
τρακται·

Ἐν δ' αὐτοῖς αὐτῶς (19) περιτίσσεται· οὐδὲ τις
αὐτῶν
Εἰς ὁρά θνητῶν (20), αὐτῶς δὲ γε πάντας ὁράται.

Ὡς τῶς μὲν δὴ Ὀρφεύς· χρόνῳ τέ ποτε συνῆκεν πε-
πλανημένος·

Ἄλλὰ σὺ μὴ μέλλω, βροτὲ ποιικιλύμητι, βράδυνε·

Ἄλλὰ παλλμπλαγκτος στρέψας, θεὸν ἰλάσκειο.

Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα ἐνάσματὰ (21) τινα τοῦ λό-
γου τοῦ θεοῦ λαβόντες Ἕλληνας, ὀλίγα ἄττα τῆς
ἀληθείας ἐφθέγγαντο, προσμαρτυροῦσι μὲν τὴν δύ-
ναμιν αὐτῆς οὐκ ἀποκεκρυμμένην, σφᾶς δὲ αὐτοῦς
ἐλέγχουσιν ἀσθενεῖς, οὐκ ἐφικόμενοι τοῦ τέλους. Ἦδη
γὰρ οἶμαι παντὶ τῷ δήλῳ γεγονέναι, ὡς τῶν χωρῆς
τοῦ λόγου τῆς ἀληθείας ἐνεργούντων τι, ἢ καὶ φθεγ-
γομένων, ὁμοίων δυνῶν τοῖς χωρῆς βάσεως βαδίζειν
βιαζομένοις. Δυσωπούντων δὲ σε εἰς σωτηρίαν καὶ
οὐκ ἐπὶ τοὺς θεοὺς ὑμῶν ἐλεγχῶ, οὐς, διὰ τὴν ἀλή-
θειαν ἐκχιαζόμενοι, κωμωδοῦσι ποιηταί. Μένανδρος
γούν ὁ κωμικός, ἐν *Ἡριόχῳ*, ἐν *Ἰποδολμῶ* (22)
τῷ δράματι,

Οὐδεὶς μ' ἀρέσκει, φησί, περιπατῶν ἔξω θεός
Μετὰ γράς, οὐδ' εἰς οἰκίας (23) παρεϊπῶν
Ἐπὶ τοῦ σανιδίου μητραγύρτης (24).

Τοιοῦτοι γὰρ οἱ μητραγύρται. Ὅθεν εἰκότως ὁ Ἄνκ-
σθένης ἔλεγεν αὐτοῖς μεταίτουσιν· *Οὐ τρέφω τὴν*
Μητέρα τῶν θεῶν, ἢν οἱ θεοὶ τρέφουσιν. Πάλιν
δὲ ὁ αὐτῶς κωμωδοποιός, ἐν *Ἰερειῶ* τῷ δράματι, χα-
λεπαίων πρὸς τὴν συνθήειαν, διελέγγειν περὶ αὐτῶν
τὸν ἄθεον τῆς πλάνης τύπον, ἐπιφθεγγόμενος ἐμ-
φρόνως :

..... *Εἰ γὰρ ἔλκει (25) τὸν θεόν*

Ἐπὶ τοῦ σανιδίου· τὸν δίκαιον δεῖ θεόν
Οἰκοὶ μένειν σώζοντα τοὺς ἰδρυμένους.

Quibus verbis Menander Cybeles sacerdotem restrin-
xit, qui cum anu, quæ Cybeles personam sustinebat,
urbes circumibant, Deæ stipem petentes.

(23) *Οὐδ' εἰς οἰκίας.* Consuluerunt nos olim viri
nobiles et eruditi, qua ratione μητραγύρτης ἐπὶ
σανιδίου a Menandro dicatur. Sane σανίδιον, quod
alii ἱερὸν σανίδιον vocant (erat autem rhombus, ut
Grammatici docent) cum quo circumibant urbem of
μητραγύρται, erat indicium et tessera illius quod
agebant : ipsius nimirum stipis, sacræ collectæ, quam
petebant. Sicut ergo dicimus, ἐπὶ κυλίω, de pin-
cerna, qui repræsentat vinum ἢ κύλιξ, ita ἐπὶ σα-
νιδίου, ὁ ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ ἀγυρμού. Dicimus enim ὁ ἐπὶ
ἀγυρμού τῆς θεᾶς, sive τῆς τῶν θεῶν Μητρός, sicut
ὁ ἐπὶ ἐπιστολῶν. Quanquam non me latet, τὸ ἐπὶ,
ἀντὶ τοῦ μετὰ, quod est usitatum, subreperè potuisse.
Heinsius.

(24) *Μητραγύρτης.* Hanc vocem abjiciendam esse
satis est e Justino manifestum. Grotius ait : « Quod
hic apud Clementem sequitur, μητραγύρτης, addi-
tamentum est interpretis male sensum assecuti ; de
ipso Deo sermo est, quem fert circulator, non de
circulatore. Et hac dempta voce, quæ sequuntur, τὸν
δίκαιον δεῖ, etc., optime cohærent, sive versum, sive
sensum spectes. »

(25) *Εἰ γὰρ ἔλκει.* Nos etiam versus cum alijs

Τοῖς κυμβάλοις ἀνθρώπου, εἰς δ' βούλευται,
Ὅ τούτου ποῖων ἐστὶ μείζων τοῦ θεοῦ.
Ἄλλ' ἐστὶ τόλμησιν καὶ βίω ταυτ' ἔργατα
Ἐυρημέτ' ἀνθρώποισιν.

Καὶ οὐχὶ μόνος ὁ Μένανδρος, ἀλλὰ καὶ Ὅμηρος, καὶ
Ἐυριπίδης, καὶ ἄλλοι συχνοὶ ποιηταί, διελέγχουσιν
ἡμῶν τοὺς θεοὺς, καὶ λοιδορεῖσθαι οὐ δεδίασιν, οὐδὲ
ἔθ' ὁπόσον, αὐτοῖς. Αὐτίκα τὴν Ἀθηναῖν κυνώ-
μιασιν (26), καὶ τὴν Ἥφαιστον ἀμφιγυρῆν ἰαλοῦσιν·
τῇ δὲ Ἀφροδίτῃ ἡ Ἑλένη φησί·

Μηκέτι σοῖσι (27) ποδῶσιν ὑποστρέφειας Ὀ-
λυμπον.

Ἐπὶ δὲ τοῦ Διονύσου ἀναφανδὸν Ὅμηρος γράφει·

Ὅς ποτε μαινομένοιο Διωνύσοιο τιθήνας
Σεῦε κατ' ἡγάθεον Νυσοσίτορ' αἰ δ' ἄμα πᾶσαι
Θύσθλα χαμαὶ κατέχευαν, ὑπ' ἀνδροφόνοιο
Λυκούργου.

Ἄξιός ἐστιν ὡς ἀληθῶς Σωκρατικῆς διατριβῆς ὁ Εὐριπί-
δης, εἰς τὴν ἀλήθειαν ἀπιδῶν, καὶ τοὺς θεατὰς ὑπερ-
βῶν ποτὲ μὲν τὴν Ἀπόλλωνα,

.... Ὅς μεσομαίλους (28) ἔδρας
ἦλαιε, βροτοῖσιν στόμα (29) νέμων σαφέστατα,

διελέγχων·

Κείνω (30) πειθόμενος, τὴν τεκοῦσαν ἕκταρον
Ἐκείρον ἡγήσθ' ἀνόσιον, καὶ κτείνετε·
Ἐκείρος ἡμαρτ', οὐκ ἐγὼ, ἀμαθέστερος (31)
Ἦν τοῦ καλοῦ καὶ τῆς δίκης·

ποτὲ δ' ἔμμανῇ (32) εἰσάγων Ἡράκλεια, καὶ με-
θύοντα, ἀλλαγήθῃ, καὶ ἀπληστον· πῶς γὰρ οὐχί, ὅς,
ἐπιγυμνοσὺς τοῖς χρέασι, γλυρὰ σὺκα ἐπέσθιεν, ἄμου-
σα ὑλακτιῶν, ὥστε βαρβάρω μαθεῖν; Ἡδὴ δὲ ἐν C
Ἱωνί τῶ δράματι· γυμνῇ τῇ κεφαλῇ (33) ἐγκυκλεῖ (34)
τῷ θεάτρῳ τοὺς θεοὺς·

Πῶς οὖν (35) δίκαιον, τοὺς νόμους ὑμᾶς βροτοῖς
Γράφοντα, αὐτοῦς ἀδικίας (36) ὀφλισκάνειν;
Εἰ δ', οὐ γὰρ ἐστὶν, τῷ λόγῳ δὲ χρῆσομαι
Δίκας βιαιῶν δώσετ' ἀνθρώποις γάμων,
Σὺ, καὶ Ποσειδῶν, Ζεὺς θ' ὅς οὐρανοῦ κρατεῖ,
Ναοὺς τίτροντες ἀδικία (37) κενώσετε.

CAPUT VIII.

Veram de Deo doctrinam a Prophetis esse petendam.

Ὅσα ταῖνον, τῶν ἄλλων ἡμῖν τῇ τάξει προδιηγυ-
ξαι P. 65 ED. POTTER, 50 ED. PARIS.

nonnullis recitavit Justinus M. in lib. *De monarchia*,
p. 167.

(26) *Κυνώμιασιν. Iliad. Φ, vers. 594:*
Πεπὶ αὐτῷ κυνώμια, θεοὺς ἐριδι ξυνελαύνεις;
Iliad. A, vers. 607:

Ἥχι ἐκάστῳ δῶμα περικλυτὸς ἀμφιγυρῆεις
Ἥφαιστος ποίησ' εἰδυήσῃ πραπίδεςσι.
(27) *Μηκέτι σοῖσι. Iliad. Γ, v. 405.* Versus de
Baccho, qui sequuntur, exstant *Iliad. Z, v. 152.*
(28) Ὅς μεσομ. Orestis verba, qui, Delphico
oraculo suadente, matrem interfecerat. Exstant
apud Euripid. *Orest.*, v. 590.
(29) *Στόμα. Eius στόμα Nov.*
(30) *Κείνω. Τούτω Euripid. Mox. κτείνετε pro*
κτείνετε, idem. Exstant autem hi versus loco super-
ius dicto.
(31) Ἀμαθέστερος. Hæc vox ad sequentem ver-
sum pertinet, qui non cum reliquis, quos Clemens
hic recitat, sed inferioribus *Orest.*, v. 417, exstat, quo
loco sic se habet :

Ἀμαθέστερός γ' ὦν τοῦ καλοῦ καὶ τῆς δίκης.
Eandem locum laudavit etiam D. Justinus, lib. *De*
monarchia.
(32) Ἐμμανῇ. Respicit Euripidis *Herculem Fu-*
rentem; in iis vero, quæ sequuntur, ejusdem *Al-*
cestid. actus quarti principium; quo loco Hercules
vino se et cibis ingurgitans, dicitur ἀμουσα ὑλακτιῶν,
absurda latrare, v. 760, vel potius ejusdem alium
similem locum; nam ea, quæ sequuntur, paulum
mutata in iambos transcunt :
.... γλυρὰ σὺκ' ἐπέσθιεν.
(33) *Γυμνῇ τῇ κεφαλῇ.* Paræmia est; nam qui
citra pudorem et palam aliquid faciunt, dicuntur ἰδι-
οῦ καπὸ τοῦ κεφαλοῦ. Utitur D. Cyrillus in *Joan. Evan-*
gelium, et D. Chrysost. in *Babylam.* Vide prover-
biorum Centurias. COLLECT.
(34) *Ἐγκυκλεῖ.* Ἐκκυκλεῖ. Hæc existant *Ionis* v. 442. Ea re-
citat præterea Stobæus, itemque Justinus M. lib.
De monarchia.
(35) Ἑμμανῇ. Ἀνομίαν Euripid.; sed ἀδικίας
Justin., Stob., ex Euripide, ut videtur, corrigendi.
(36) Ἀδικία. Scribe ἀδικίας, quod habent Euri-
pid., Nav., Justin., Stob.

A *Homo perductat creperis tintinnabulis;*
Tantum qui pollet, ipse jam major Deo est.
Sed ista sunt commenta confidentiæ,
Et impudentis ingenii molimina.

Neque vero solus Menander, sed etiam Homerus,
et Euripides, aliique poetæ permulti, deos vestros
coarguunt, nec tantillum verentur maledictis eos
proscindere. Etenim Minervam, *cynomyiam*, et Vul-
canum, *utroque pede claudum* appellant. Helena au-
tem Venerem sic alloquitur :

Neque tuis pedibus posthac revertaris ad Olym-
pum.

De Baccho autem palam et aperte dicit Homerus :

Et qui nutrices Bacchi quandoque furentis
In dium immisit Dionysum, quæ simul omnes
Thyrsum jecerunt, sævo impellente Lycurgo.

Socratica sane schola dignum se præstat Euripides,
qui respiciens ad veritatem, spectatores suos despi-
cit ac contemnit. Modo enim Apollinem

.... *qui sedem media in terra*
Inhabitans, tribuit hominibus certissima oracula,

coarguit :

Huic parens interfeci matrem;
Illum ducite pollutum, et interficite :
Ille peccavit, non ego,
Quid sit justum atque honestum minus callens :

modo autem Herculem inducit furiosum, et ebrium
alibi, et *inexplebilium*. Quidni enim? cum exceptus
hospitio post carnem comederet virides ficus, *ab-*
surda quædam latrans, quæ vel barbarus nolabat.
Jam in fabula, quæ *Ion* inscribitur, deos nudo ca-
pite in theatrum volvit :

At nonne iniqum est, vos, suas leges quibus
Gens debet hominum, nulla lege vivere?
Si, quod futurum non erit, dicam tamen,
Hominibus æquo stupra lueretis modo
Neptunus, et tu, rexque supremus poli,
Vacuaret omnes mulcta templorum deos.

Cæterum tempus jam est, cum cætera sint a no-

his ordine suo prius percursa et tractata, ad prophetarum scripturas procedere. Horum enim responsis, quæ rationem \times colendi Deum admodum manifeste nobis exhibent, fundata est veritas. Divinæ autem Scripturæ, sapientesque institutiones compendio ducunt ad salutem : expertesque omni fuco, et externis verborum ornamentis, blanditiis, atque illecebris, hominem vitiiis plane suffocatum suscitant, dum ancipites hujus vitæ casus contemnuere docent, unaque et eadem voce diversos affectus curant, cohortantes quidem a periculosa fraude, clare autem ad consequendam illam, quæ nobis posita est ante oculos, salutem adhortantes. Propterea prima nobis Sibylla vates salutare canticum accinat :

23 Undique clarescit, nulloque errore vagatur :

*Credite dum luci, tenebrasque relinquit noctis :
Solis adest jucunda dies, micat incluta lampas :*

*Ergo agite, atque animis vigeat sapientia vestris :
Unicus est Deus, imbriferos qui decutit Euros,*

*Fulmina, pestes, atque fames, et tristia cuncta,
Et glaciem, atque nives. Quid opus, tibi singula*

Est cæli Princeps, Dominus terræ, is quoque vere est;

ubi divine admodum fraudem tenebris, Dei vero cognitionem soli atque luci assimilavit; et facta comparatione, utrum ex illis eligendum sit, edocet. Nec enim falsum nuda propositione veri dissipatur, sed usu veritatis rejicitur atque fugatur. Cæterum sapientissimus propheta Jeremias, seu potius sanctus in eo Spiritus, Deum ostendit : *Deus appropinquans ego sum, inquit, et non Deus procul. Si fecerit homo aliquid in occulto, et ego non videbo ipsum? Annon cælum et terram ego impleo? dicit Dominus* ³³. Rursus autem per Isaiam, *Quis metietur, ait, cælum palmo, et terram omnem pugillo* ³⁴? Considera Dei magnitudinem, et obstupescit. Hunc nos veneremur, de quo dicit propheta : *A facie tua montes liquescent, sicut a facie ignis liquescit cera* ³⁵. *Is, inquit, est Deus, cujus cælum est thronus, terra autem scabellum pedum ejus* ³⁶. *Qui si cælum aperuerit, terror te apprehendet. Quin de simulacris etiam visne audire, quid dicat hic propheta? Traducentur coram sole, et erunt eorum morticinæ, escæ volucris cæli et bestiis terræ; et putrescent a*

\times P. 66 ED. POTTER, 50-51 ED. PARIS. ³³ Jer. xxiii, 23, 24. ³⁴ Isa. xl, 12. ³⁵ Isa. lxiv, 1, 2. ³⁶ Isa. lxvi, 1.

(38) *Θεραπεύουσαι*. Θεραπεῦσαι Nov.
(39) *Ὁὗτος*. Hos versus, una cum aliis multis, recitavit Theophilus Antioch. sub finem lib. ii ad Autolycum.
(40) *Πάντ' ἐστὶ*. Scribe πάντεςσαι, auctoritate Theophili, et ipsius Clementis, qui hunc versum inferius iterum laudavit Strom. v, p. 604. In seq. versu, γνόφον pro ζόφον, Theoph.
(41) *Γλυκυδερέες*. Sic etiam Theoph., sed alii malunt γλυκύδακρυς.
(42) *Σεισμούς τ' ἐπιπέμπων*. Σεισμούς ἐπιπέμπων Theoph. In sequenti linea λοιμούς omittit Nov.
(43) *Κρύσταλλα τε. Τί καθ' ἐν ἐξ.* Malim, κρύ-

σμένων, ἐπὶ τὰς προφητικὰς ἰέναι γραφάς· καὶ γὰρ εἰ χρησμοί, τὰς εἰς τὴν θεοσέβειαν ἡμῖν ἀφορμὰς ἐναργέστατα προτείνοντες, θεμελιούσι τὴν ἀλήθειαν· Γραφαὶ δὲ αἱ θεῖαι, καὶ πολιτεῖαι σώφρονες, σύντομοι σωτηρίας ὁδοί· γυμναὶ κομμωτικῆς, καὶ τῆς ἐκτὸς καλλιφωνίας, καὶ στρωμυλλίας, καὶ κολακειᾶς ὑπάρχουσαι, ἀνιστώσιν ἀγρόμενον ὑπὸ κακίας τὸν ἀνθρώπον, ὑπεριδύσαι τὸν δλισθόν τὸν βιωτικόν, μῆδ' καὶ τῇ αὐτῇ φωνῇ πολλὰ θεραπεύουσαι (38), ἀποτρέπουσαι μὲν ἡμᾶς τῆς ἐπιζημίου ἀπάτης, προτρέπουσαι δὲ ἐμφανῶς εἰς προὔπτον σωτηρίαν. Αὐτίκα γοῦν ἡ προφήτις ἡμῖν ἄσάτω πρώτῃ Σιβύλλᾳ τὸ ἄσμα τὸ σωτήριον·

B *Ὁὗτος* (39) *ἰδοὺ πάντ' ἐστὶ* (40) *σαφῆς, ἀπλά-*
γητος ὑπάρχει.
Ἔλθετε, μὴ σκοτήνη δὲ διώκετε καὶ ζόφον αἰεί-
ἤελου γλυκυδερέες (41), *ἰδοὺ, φάος ἐξοχα*
[λάμπει.
Γνώτε δὲ κατὸ μέντοι σοφίην ἐν στήθεσιν ὑμῶν-
Εἰς θεὸς ἐστὶ, βροχᾶς, ἀνέμους, σεισμὸς τ'
[ἐπιπέμπων (42),
Ἄστεροπάς, λιμούς, λοιμούς, καὶ κήδεα λυγρὰ,
καὶ τριφετούς, κρύσταλλα τε. Τί καθ' ἐν ἐξ-
[γορεύω (43);
Ὀὐρανοῦ ἠγείται, γαλῆς κρατεῖ, αὐτὸς ὑπάρχει-

ἐνθῆως σφόδρα τὴν μὲν ἀπάτην ἀπεικάζουσα τῷ σκοτεινῷ, τὴν δὲ γνώσιν ἠλίω καὶ φωτὶ τοῦ Θεοῦ· ἄμφω δὲ παραθεμένη τῇ συγκρίσει, τὴν ἐκλογὴν διδάσκει. Τὸ γὰρ ψεῦδος, οὐ ψιλῆ τῇ παραθέσει τἀληθοῦς διασκεδάννυται· τῇ δὲ χρήσει τῆς ἀληθείας ἐκδιαζόμενον, φυγαδεύεται. Ἱερεμίας δὲ ὁ προφήτης, ὁ πάνσοφος, μᾶλλον δὲ ἐν Ἱερεμίᾳ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἐπιδείκνυσαι τὸν Θεόν· *θεὸς ἐγγίζων ἐγὼ εἰμι, φησί, καὶ οὐχὶ θεὸς πέφρωθεν. Εἰ ποιήσει τι ἄνθρωπος ἐν κρυφαῖσι* (44), *καὶ ἐγὼ οὐκ ὄψομαι αὐτόν; ἢ οὐχὶ τοὺς οὐρανοὺς καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ; λέγει Κύριος*. Πάλιν δὲ αὐτὸ διὰ Ἡσαίου, *Τίς μετρήσει (45), φησί, τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ, καὶ πᾶσιν τὴν γῆν δραχμῇ; Ὅρα τὸ μέγεθος τοῦ Θεοῦ, καὶ καταπλάγηθι*. Τοῦτον προσκυνήσωμεν, ἐφ' οὗ φησὶν ὁ προφήτης· *Ἀπὸ προσώπου* (46) *σου δηρὰ τακήσονται, ὡς ἀπὸ προσώπου πυρός τήκεται κηρός*. Οὗτος, φησὶν, ἐστὶν ὁ Θεός, οὗ θρόνος μὲν ἐστὶν ὁ οὐρανός, ὑποπόδιον δὲ ἡ γῆ· *ὅς ἐὰν ἀρόλην τὸν οὐρανόν, τρόμος σὲ λήψεται*. Βούλει καὶ περὶ τῶν εἰδώλων ἀκούσαι τί φησὶν ὁ προφήτης οὗτος; *Παραδειγματι-*

σταλλα. Τί δὲ καθ' ἐν ἐξαγορεύω, auctoritate Theoph; τί δὲ habet etiam Nov.
(44) *Εἰ ποιήσει τι ἄνθρωπος ἐν κρ.* In Græcis Bibliis hodiernis exstat : *Εἰ κρυβήσεται τις ἐν κρ. Mox, μὴ οὐχὶ τὸν οὐρανὸν pro ἢ οὐχὶ τοὺς οὐρανοὺς. lb.*
(45) *Τίς μετρήσει*. Ἐμέτρησε Græc. Bib.
(46) *Ἀπὸ προσώπου*. Clemens memoriæ suæ ore hæc recitans diversa Isaïæ loca tanquam unum exhibuit. Is enim hæc dicit cap. lxiv, 1, 2 : *Ἐὰν ἐρόλην τὸν οὐρανόν, τρόμος λήψεται ἀπὸ σοῦ ὄρη, καὶ τακήσονται ὡς κηρός ἀπὸ προσώπου πυρός τήκεται*. Et cap. lxvi, 1 : *Ὅτω λέγει Κύριος· Ὁ οὐρανὸς μοι θρόνος, καὶ ἡ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου*.

σθήσονται (47) *Ἐμπροσθεν τοῦ ἡλίου, καὶ ἔσται τὰ θησιμαῖα αὐτῶν βρώματα τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τοῖς θηρίοις τῆς γῆς· καὶ σαπήσεται ὑπὸ τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης ἃ αὐτοὶ ἠγάπησαν, καὶ οἱ αὐτοὶ ἐδοῦλευσαν, καὶ ἔμνησθήσεται ἡ πόλις αὐτῶν.* Φθάρησεται δὲ καὶ τὰ στοιχεῖα καὶ τὸν κόσμον σὺν καὶ αὐτοῖς λέγει· **Ἡ γῆ, φησὶ, παλαιωθήσεται, καὶ ὁ οὐρανὸς παρελεύσεται τὸ δὲ ῥῆμα Κυρίου μένει εἰς τὸν αἰῶνα.** Τί δαί, ὅτ' ἂν πάλιν ἐκινήσῃ δεικνύουσα ὁ Θεὸς βουλευθῆ διὰ Μωϋσέως· **Ἰδετε, ἴδετε, ὅτι ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστι Θεὸς ἕτερος** (48) *πλὴν ἐμοῦ. Ἐγὼ ἀποκτενῶ, καὶ ζῆν ποιήσω· πυτιάξω, κἀγὼ λάσομαι, καὶ οὐκ ἔστιν ὃς ἐξελεῖται ἐκ τῶν χειρῶν μου.* Ἀλλὰ καὶ ἑτέρου ἐπακούσα· **Θέλεις χρησιμῶδός;** ἔχεις τὸν χορὸν πάντα τὸν προσφθιτὸν, τοὺς συνδιασώτας τοῦ Μωϋσέως. Τί φησὶν αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ Ἰσὴ (49), οὐκ ἐκνήσω λέγειν· **Ἴδου ἐγὼ στερεῶν βροντῆν, καὶ κτιζῶν πνεῦμα· οὐ αἱ χεῖρες καὶ τῆν στρατιῶν τοῦ οὐρανοῦ ἐθεμελίωσαν.** Ἐτι καὶ διὰ Ἡσαίου καὶ ταύτης ἀπομνημονεύου σοι τὴν φωνήν· **Ἐγὼ εἰμι, ἐγὼ εἰμι, φησὶν, ὁ Κύριος, ὁ Λαλῶν** (50) *δικαιοσύνην, καὶ ἀναγγέλλων ἀλήθειαν. Συνύχθητε, καὶ ἦκατε βουλευσασθε ἄμα, οἱ σωζόμενοι ἀπὸ τῶν ἐθνῶν.* Οὐκ ἔγνωσαν οἱ αἰροντες τὸ ξύλον, γλύμμα αὐτῶν καὶ προσευχόμενοι θεοῖς (51), οἱ οὐ σώσουσιν αὐτούς. **Εἴθ' ὑποβάς, Ἐγὼ, φησὶν, ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἔστι πλὴν ἐμοῦ δίκαιος** (52) *καὶ σωτήρ· οὐκ ἔστι πάρεξ ἐμοῦ.* Ἐπιστράφητε πρὸς μὲ, καὶ σωθήσεσθε, οἱ ἀπ' ἐσχάτου τῆς γῆς. **Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος· κατ' ἑμαυτοῦ ἐμνήσω.** Τοῖς δὲ εἰδωλολάτραις δυσχεραίνει, λέγων· **Τίνι ὁμοιωσάσατε Κύριον, ἢ τίνι ὁμοιωμάτι ὁμοιωσάσατε αὐτόν; Μὴ εἰκόνα ἐποίησε τέκτων; ἢ χρυσοκόπος χωνεύουσις χρυσίον περιεγύρυσσεν αὐτόν; καὶ τὰ ἐπιτότοις.** Μὴ οὖν ἐτι· **ὑμεῖς εἰδωλολάτραι· ἀλλὰ κἀν τὸν φυλάξασθε τὰς ἀπειλάς· ὁλοθύξει** (53) *γὰρ τὰ γλυπτὰ καὶ τὰ χειροποίητα, μᾶλλον δὲ οἱ ἐπ' αὐτοῖς πεποιηθέντες ἀναίσθητος γὰρ ἡ ὄλη.* Ἐτι, φησὶν, ὁ Κύριος **σεισει πόλεις κατοικουμένας, καὶ τὴν οἰκουμένην ὅλην καταλίψεται τῇ χειρὶ, ὡς νεο-**

A *☉sole et luna, quæ ipsi amaverunt, et quibus ipsi servierunt, et civitas eorum incenditur* 47. Dicit autem fore, ut etiam elementa et mundus cum ipsis pereant: Terra, inquit, veterascet, et cælum præteribit, verbum autem Dei manet in æternum. Quid vero, cum Deus rursus se ostendere per Moysen velit? *Videte, videte, quod ego sum, et non est alius Deus præter me. Ego occidam, et vivere faciam: percussuriam, et ego medebor: et non est qui eripiet e meis manibus* 48. Placetne vero alium quoque vatem audire? universum prophetarum chorum cum Moyse concinentem habes. Quid illis dicit sanctus Spiritus per Oseam prophetam, haud gravabor enuntiare: *Ecce ego firmans tonitru, et creans spiritum: cujus manus cæli quoque fundarunt militiam* 49. **B** Atque iterum per Isaiam: nam et hoc quoque dictum commemorabo tibi: *Ego sum, ego sum, inquit, Dominus, qui loquor justitiam, et annuntio veritatem. Congregamini, et venite; simul consultate, qui servamini e gentibus. Non cognoverunt, qui tollunt lignum, sculpturam eorum; et deos orantes, qui eos non servabunt* 50. Deinde paulo inferius: *Ego, inquit, Deus, et non est præter me justus, et servator: non est excepto me. Convertimini ad me, et salvati eritis, qui estis ex finibus terræ. Ego sum Deus, et non est alius, per meipsum juro* 51. Et simulacrorum cultoribus iratus, ait: *Cui assimilastis Dominum, aut cui similitudini assimilastis ipsum? Num imaginem fecit faber, aut aurifex auro fuso ipsum auro illivit* 52? et quæ deinceps inde sequuntur. Quocirca ne vosmet posthac simulacrorum cultui addicatis, sed nunc saltem cavete has minas: *Ejulabunt eim sculptilia, et quæ manu facta sunt* 53, vel hi potius, quibus in istis est fiducia; est enim materia sensus experta. Quinetiam Dominus, inquit, *concutiet urbes, quæ habitantur, et manu comprehendet universum orbem terræ, velut nidum* 54. Quid vero mysteria tibi atque dicta Sapientiæ et sapientissimo Hebræorum puero annuntiem? *Dominus creavit me initium viarum suarum ad opera sua* 55. Et, *Dominus dat sapientiam, et a*

✱ P. 67 ED. POTTER, 51-52 ED. PARIS. 47 Jer. viii, 2; xxxiv, 20; iv, 26. 48 Deut. xxxii, 39. 49 Amos iv, 13. 50 Isa. xlv, 19, 20. 51 Ibid. 21, 22, 23. 52 Isa. xl, 18, 19. 53 Isa. x, 40, 41. 54 Ibid. 14. 55 Prov. viii, 22.

47 Jer. viii, 2; xxxiv, 20; iv, 26. 48 Deut. xxxii, 39. 49 Amos iv, 13. 50 Isa. xlv, 19, 20. 51 Ibid. 21, 22, 23. 52 Isa. xl, 18, 19. 53 Isa. x, 40, 41. 54 Ibid. 14. 55 Prov. viii, 22.

(47) *Παραδειγματισθήσονται.* Hoc etiam loco diversas ejusdem Prophetæ sententias in unam confudit. Jerem. viii, 2: *Καὶ ψύξουσιν αὐτὰ πρὸς τὸν ἡλιον καὶ τὴν σελήνην, καὶ πρὸς πάντας τοὺς ἀστέρας, πᾶσαν τὴν στρατιάν τοῦ οὐρανοῦ, ἃ ἠγάπησαν, καὶ οἱ ἐδοῦλευσαν, καὶ ἔσονται εἰς παράδειγμα ἐπὶ προσώπων τῆς γῆς.* Item cap. xxxiv, 20: *Καὶ δώσω αὐτοῖς τοὺς ἐχθροὺς αὐτῶν, καὶ ἔσται θησιμαῖα αὐτῶν βρώματα τοῖς πετεινοῖς τοῦ οὐρανοῦ καὶ τοῖς θηρίοις τῆς γῆς.* Et cap. iv, 26: *Καὶ πᾶσαι αἱ πόλεις ἐμπεπυρσομένηαι πύρρ ἀπὸ προσώπου Κυρίου.* Porro in illis, quæ mox sequuntur, respexisse videtur, et in unum confudisse Isa. xl, 8; i, 6; Luc. xvi, 17.

(48) Ἐτερος. Additamentum Clementis. Mox, ἀποκτείνω pro ἀποκτενῶ, Bibl. Græc.

(49) Ἰσὴ. Locus, qui ex Osee citatur, reperitur Amos cap. iv, 13: *Διότι Κύριος ἐστὶ στερεῶν βροντῆν, καὶ κτιζῶν πνεῦμα.* COLLECT. — Quæ sequuntur, penita

fuisse videntur e Ps. viii, 4: *Ὁψομαι τοὺς οὐρανοὺς, ἔργα δακτύλων σου, σελήνην καὶ ἀστέρας, ἃ σὺ ἐθεμελίωσας, aliiisque locis, quibus stellæ dicuntur στρατιὰ οὐρανοῦ.*

(50) Ἐγὼ εἰμι, φησὶν, ὁ Κύριος ὁ λαλῶν. Ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ λαλῶν Nov. et Bib. Græc. Proinde φησὶν interpretis additamentum est.

(51) Προσευχόμενοι θεοῖς. Προσευχόμενοι πρὸς θεοὺς, Bibl. Græc.

(52) Πλὴν ἐμοῦ ὁ. Hunc locum sic distinguit Nov.: *πλὴν ἐμοῦ δίκαιος· καὶ σωτήρ οὐκ ἔστι π. ἔ. Mox, ἐπ' ἐμέ pro πρὸς μὲ, Bibl. Græc. Dein, κατ' ἐμοῦ pro κατ' ἑμαυτοῦ, Nov. Paulo post, καὶ τινὲ ὁμ. pro ἢ τινὲ ὁμ. Bibl. Græc.*

(53) Ὁλοθύξει. Respicit Isa. x, 40, 41: *Ὁλοθύξατε τὰ γλυπτὰ ἐν Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἐν Σαμαρείᾳ· ὃν τρόπον ἐποίησα Σαμαρείαν καὶ τοὺς χειροποίητους αὐτῆς, οὕτω ποιήσω καὶ Ἱερουσαλὴμ, καὶ τοὺς εἰδωλοῖς αὐτῆς.*

facie ejus cognitio et intelligentia ⁴⁹. Quousque piger, jaces, quando autem ex somno excitaberis ⁵⁷? sin autem fueris impiger, veniet tanquam fons messis tua ⁴⁸, Verbum paternum, et bonus lychnus, Dominus qui inducit lucem, fidem omnibus, et salutem ⁴⁹. Dominus enim qui fecit terram in virtute sua, ut ait Jeremias ⁵⁰, erexit orbem terræ in sapientia sua. Etenim nos, qui ad simulacra procideramus, Sapientia, quæ ejus est Verbum, erigit ad veritatem: quæ prima est a lapsu resurrectio. Hinc, ut nos a cultu simulacrorum penitus averteret, pulcherrime clamavit Moyses: Audi, Israel: Dominus Deus tuus, Deus unus est ⁵¹. Et, Dominum Deum tuum adorabis, et ei soli servies ⁵². Quocirca tandem aliquando intelligite, homines, a Davide, beato illo psalmorum auctore, admoniti, apprehendite disciplinam, ne aliquando irascatur Dominus, et pereatis de via justa, quando exarserit velociter furor ejus. Beati omnes qui confidunt in ipso ⁵³. Jam vero singulari nos misericordia complectens Dominus, salutare nobis canticum, quasi modos ad quos prælia ineuntur, dedit: Filii hominum, usquequo gravi eritis corde? **24** Quare diligitis vanitatem, et quæritis mendacium ⁵⁴? Quænam igitur ea vanitas, quodnam est mendacium? Id tibi exponet sanctus Domini Apostolus, quo loco Græcos reprehendit, Quod cum Deum cognovissent, non sicut Deum glorificaverunt, neque gratias ei egerunt; sed vani facti sunt in cogitationibus suis, et mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, et servierunt creaturæ potius quam creatori ⁵⁵. Quandoquidem igitur hic Deus est is qui in principio fecit cælum et terram ⁵⁶, tu autem Deum non habens cognitum, divino cultu et honore cælum dignaris, quæ te excusatio ab impietatis crimine defendit? Attende iterum prophetam dicentem: Deficiet quidem sol, et cælum obscurabitur, splendet autem omnipotens in æternum, et concutientur cælorum virtutes, et cæli convolventur ut pellis extensi et contracti (etenim hæc sunt prophetarum verba), et terra fugiet a facie Domini.

θήσονται, και οι ούρανοι ειλιγησονται ως δέρις εκτεινόμενοι και συστελλόμενοι (αὐται γὰρ αἱ προφητικὰ φωνὰ)· και ἡ γῆ φεύξεται ἀπὸ προσώπου Κυρίου.

CAPUT IX.

Graviter illos peccare, qui benignam Dei vocationem spernunt, aut negligunt.

Possem etiam alias tibi Scripturas afferre pene innumerabiles, quarum ne apex quidem unus præteribit ⁵⁷⁻⁵⁸, qui non perficiatur. Spiritus enim sanctus,

✠ P. 68 ED. POTTER, 52-55 ED. PARIS. ⁴⁹ Prov. ii. 6. ⁴⁷ Prov. vi. 9. ⁴⁸ Ibid. 11. ⁴⁹ Ibid. 21
⁵⁰ Jer. x. 12. ⁵¹ Deut. vi. 4. ⁵² Ibid. 13; x. 20. ⁵³ Psal. ii, 12, 13. ⁵⁴ Psal. iv. 3. ⁵⁵ Rom. i, 21
 23, 25. ⁵⁶ Gen. i, 1. ⁵⁷⁻⁵⁸ Matth. v, 18; Luc. xvi, 17.

(54) Ἔως πότε. Ἔως τίνος Bibl. Græc. Mox, σοὶ post ἕξει omittunt.

(55) Ὁ ἀγαθὸς ἄ. Similia occurrunt Prov. vi, 20, 21, 23: Ὑἱὲ, φύλαξον νόμους πατρὸς σου... ἥνίκα ἂν περιπατῆς ἐπάγου αὐτήν, και μετὰ σοῦ ἔστω... ὅτι λύχνος ἐντολὴ νόμου και φῶς ὁδὸς ζωῆς, και ἔλεγχος, και παιδεία. Ea, quæ scripsit Clemens, si verba respicias, frustra quaerentur.

σιάν. Τί σοι σοφίας ἀναγγέλλω μυστήρια, και βήσεις ἐκ παιδὸς Ἑβραίου σεσοφισμένου; Κύριος θεωσέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Καὶ, Κύριος δίδωσι σοφίαν, και ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ γνώσεις και σύνεσις. Ἔως πότε (54), ὀκνηρὲ, κατακείσαι; πότε δὲ ἐξ ὕπου ἐγερθήσῃ; Ἐὰν δὲ ἄοκνος ἦς, ἕξει σοὶ ὡσπερ πηρὴ ὁ ἀμητός σου, ὁ λόγος ὁ πατριχὸς, ὁ ἀγαθὸς λύχνος (55), ὁ Κύριος ἐπάγων τὸ φῶς, τὴν πίστιν πᾶσι, και σωτηρίαν. Κύριος γὰρ, ὁ ποιήσας τὴν γῆν ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ, ὡς φησιν Ἱερραίας, ἀνώρθωσε τὴν οἰκουμένην ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ· προπεσόντας γὰρ ἡμᾶς ἐπὶ τὰ εἰδῶλα, ἡ σοφία, ἣ ἔστιν ὁ λόγος αὐτοῦ, ἀνορθοῖ ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν· και αὕτη πρώτη τοῦ παραπτώματος ἀνάστασις. Ὅθεν ἀποτρέπων εἰδωλολατρίας ἀπάσης ὁ θεοσέσιος παγκάλως ἀνακέκραγε Μωϋσῆς· Ἄκουε, Ἰσραὴλ· Κύριος ὁ θεός (56) σου, Κύριος εἰς ἑστέ· και, Κύριον τὸν θεόν σου προσκυνήσεις, και ἀντιῶ μόνῳ λατρεύσεις. Νῦν δὲ οὖν σύνετε, ὡ ἄνθρωποι, κατὰ τὸν μακάριον ψαλμῶδὸν ἐκεῖνον τὸν Δαβὶδ· δράσαθε παιδείας, μήποτε ὀργισθῇ Κύριος, και ἀπολείψῃς ἐξ ὁδοῦ δικαίας, ὅτ' ἂν ἐκκαυθῇ ἐν τάχει ὁ θυμὸς αὐτοῦ· μακάριοι πάντες οἱ πεποιθότες ἐπ' αὐτῷ. Ἡδὴ δὲ, ὑπεροικτείρων ἡμᾶς ὁ Κύριος, τὸ σωτήριον ἐνδίδωσι μέλος, οἷον ἐμβατήριον ῥυθμόν· Υἱοὶ ἀνθρώπων, ἕως πότε βαρυκάριοι; Ἴνα τί ἀγαπᾶτε ματαιότητα, και ζητεῖτε ψεῦδος; Τίς οὖν ἡ ματαιότης, και τί τὸ ψεῦδος; Ὁ ἅγιος Ἀπόστολος τοῦ Κυρίου, τοὺς Ἕλληνας αἰτιώμενος, ἐξηγήσεται σοι, Ὅτι γρόντες τὸν θεόν, οὐχ ὡς θεὸν ἐδόξασαν, ἠὲ ἠὲ ἠὲ ματαιώθησαν ἐν τοῖς διαλογισμοῖς αὐτῶν, και ἠλλαξάν τὴν δόξαν τοῦ θεοῦ (57) ἐν μοιῶματι εἰκότος φθορῶν ἀνθρώπου, και ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαντα. Καὶ μὴν ὁ γε θεὸς οὗτος, ὃς ἐν ἀρχῇ ἐποίησε τὸν οὐρανὸν και τὴν γῆν· Σὺ δὲ τὸν μὲν θεὸν οὐ νοεῖς, τὸν δὲ οὐρανὸν προσκυνεῖς, και πῶς οὐκ ἀσεβεῖς; Ἄκουε ἄλλιν προφήτου λέγοντος· Ἐκλείψει (58) μὲν ὁ ἥλιος, και ὁ οὐρανὸς σκοτισθήσεται· λάμψει δὲ ὁ παντοκράτωρ εἰς τὸν αἰῶνα, και αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευ-

τὸν αἰῶνα, και αἱ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν σαλευ-

Και μυρίας ἂν ἔχοιμί σοι Γραφὰς παραφέρειν, ὧν οὐδὲ κεραία παρελεύσεται μία, μὴ οὐχὶ ἐπιτελής γενομένη· τὸ γὰρ στόμα Κυρίου, τὸ ἅγιον Πνεῦμα·

(56) Κύριος ὁ θεός. Κύριος ὁ θεός, σοῦ Κύριος, εἴ ἔστι Nov.; ἡμῶν pro σου, Bibl. Græc. Mox, φοβηθήσῃ pro προσκυνήσεις, Bibl. Græc.

(57) Τοῦ θεοῦ. Τοῦ ἀφάρτου θεοῦ Bibl. Græc.

(58) Ἐκλείψει. Iis similia occurrunt psal. ci 26; Isa. xiiii, 10; Ezech. xxxii, 7; Joel. ii, 10, 31; iii, 15. Ipsa verba, prout ea recitat Clemens nondum inveni.

Ἐδάλησεν ταῦτα. *Μὴ τοίνυν μηκέτι* (59), φησὶν, *υἱέ μου, ἀλιγῶρει παιδείας Κυρίου· μηδ' ἐκλύου ὑπ' αὐτοῦ ἐλεγχόμενος.* Ὡ τῆς ὑπερβαλλούσης φιλανθρωπίας! Οὐδ' ὡς μαθηταῖς ὁ διδάσκαλος, οὐδ' ὡς ἀκέταις ὁ κύριος, οὐδ' ὡς Θεὸς ἀνθρώποις, *πατὴρ δὲ ὡς, ἡπίως νουθετεῖ υἱούς* (60)· εἶτα Μωϋσῆς μὲν ὁμολογεῖ *ἔμφοδος εἶναι καὶ ἔντρομος*, ἀκούων περὶ τοῦ Λόγου· Σὺ δὲ, τοῦ Λόγου ἀκροῶμενος τοῦ θεοῦ, οὐ δέδιας; οὐκ ἀγωνιάς; οὐχὶ ἄμα τε εὐλαβῆ, καὶ σπεύδεις ἐκμαθεῖν, τουτέστι σπεύδεις εἰς σωτηρίαν, φοβούμενος τὴν ὀργὴν, ἀγαπήσας τὴν χάριν, ζηλώσας τὴν ἐλπίδα, ἵνα ἐκκλήνης τὴν κρίσιν; Ἦκετε, ἤκετε, ὦ νεολαία ἡ ἐμὴ· ἦν γὰρ μὴ *αὐθις ὡς τὰ παιδία γενήσεσθε, καὶ ἀναγεννηθῆτε*, ὡς φησὶν ἡ Γραφή, *(τὸν ὄντως ὄντα Πατέρα οὐ μὴ ἀπολάβητε), οὐδ' οὐ μὴ εἰσελεύσθησθε ποτε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.* Πῶς γὰρ εἰσελθεῖν ἐπιτέτραπται τῷ ξένῳ; Ἄλλ' ὅταν, οἶμαι, ἐγγραφῆ (61), καὶ πολιτευθῆ, καὶ τὸν πατέρα ἀπολάβῃ, τότε ἐν τοῖς (62) τοῦ πατρὸς γενήσεται, τότε κληρονομησάι καταζωθήσεται, τότε τῆς βασιλείας τῆς πατρώας κοινωνήσεται τῷ γνησίῳ, τῷ ἡρακμημένῳ. Αὕτη γὰρ ἡ *πρωτότοκος* (63) Ἐκκλησία, ἡ ἐκ πολλῶν ἀγαθῶν συγκειμένη *παιδίων τῶν·* ἐστὶ τὰ *πρωτότοκα, τὰ ἐναπογεγραμμένα ἐν οὐρανοῖς* καὶ τοσαύταις *μυριάσιν ἀγγέλων συμπληροῦντα.* Πρωτότοκοι δὲ παῖδες ἡμεῖς οἱ τρόφιμοι τοῦ Θεοῦ, οἱ τοῦ πρωτοτόκου γνήσιοι φίλοι, οἱ πρῶτοι τῶν ἄλλων ἀνθρώπων τὸν Θεὸν νενοχέτες, οἱ πρῶτοι τῶν ἁμαρτιῶν ἀπεσπασμένοι, οἱ πρῶτοι τοῦ διαβόλου κεχωρισμένοι. Νυνὶ δὲ τοσοῦτοι τίνες εἰσιν ἀθεώτεροι (64), ὅσοι φιλανθρωπότεροι ὁ Θεός· ὁ μὲν γὰρ ἐξ δούλων υἱὸς ἡμᾶς γενέσθαι βούλεται, οἱ δὲ, καὶ υἱοὶ γενέσθαι ὑπερφηφασίν. Ὡ τῆς ἀπονοίας πολλῆς (65)! τὸν Κύριον ἀπαισχύνεσθε; Ἐλευθερίαν ἐπαγγέλλεται· ὑμεῖς δὲ εἰς δουλείαν ἀποδιδράσκετε. Σωτηρίαν χαρίζεται· ὑμεῖς δὲ εἰς ἀνθρωπὸν ὑποφέρεσθε (66). Ζωὴν δωρεῖται αἰώνιον· ὑμεῖς δὲ τὴν *κόλασιν* ἀναμένετε· καὶ τὸ πῦρ δὲ προσκοπεῖτε (67), ὃ *ἠπολύμασεν ὁ Κύριος τῷ διαβόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ.* Διὰ τοῦτο ὁ μακάριος Ἀπόστολος, *Μαρτῦρο-*

A qui Domini quasi os est, ea est elocutus. *Noli ergo amplius, inquit, filii, negligere castigationem Domini, neque deficias, cum ab eo argueris* 59. O admirabilem erga homines amorem! Non se quemadmodum magister adversus discipulos gerit, nec quemadmodum dominus adversus servos, nec quemadmodum *Deus adversus homines, sed tanquam pater filios mitissime admonet.* Deinde factetur quidem Moyses se *exterritum ac tremebundum fuisse* 60, cum de Verbo audiret: Tu autem ipsum Verbum audiens, nihil times? nihil admodum commoveris? Nonno simul et ipsum revereris, et ex eo discere festinas; hoc est festinas ad salutem, iram quidem timens, gratiam diligens, spem vero propositam sequens, ut declines iudicium? Venite, venite, mei juvenes, nisi *enim efficiamini rursus pueri, et regeneremini, ut ait Scriptura* 61, neque verum Patrem recipere, neque *in regnum caelorum ingredi unquam poteritis.* Peregrino enim ingredi qua tandem ratione permitti potest? Is tamen, ut ego quidem existimo, cum fuerit inscriptus, et civitate donatus, patremque acceperit, tunc in sui patris domo manebit, tunc haeres instituetur, tunc ingenuo ejus *dilectoque Filio* 62 paterni regni socius atque particeps erit. Haec enim est *primogenita Ecclesia*, quæ ex multis pueris constat. Hi sunt *primogeniti, qui conscripti sunt in caelis*, et una cum tot *angelorum myriadibus dies festos concelebrant* 63. Primogeniti autem nos filii, qui sumus Dei alumni, et primogeniti ejus germani amici; qui primi ex omnibus hominibus Deum agnovimus, primi a peccatis liberati, primi a consortio diaboli separati sumus. Jam vero tanto magis impii sunt nonnulli, quanto benignior est Deus ac humanior. Etenim cum Deus nos ex servis filios fieri voluit, hi in numerum ejus filiorum assumi fastidiunt. O incredibilem amentiam! pudetne vos Domini? Is quidem libertatem pollicetur, vos autem aufugitis in servitatem. Is salutem largitur, vosque in perniciem vestram ruitis. Is aeternam salutem donat, et vos *supplicium* exspectatis, et cum *praestolamini ignem,*

Mixed quot.

Note

✱ P. 69 ED. POTTER, 53-54 ED. PARIS. 59 Prov. III, 11; Hebr. XII, 5. 60 Hebr. XII, 21. 61 Matth. XVIII, 3; Luc. XVIII, 17; Joan. III, 5. 62 Matth. III, 17. 63 Hebr. XII, 22, 23.

(59) *Μὴ τοίνυν μηκέτι.* Μηκέτι τοίνυν Nov. (60) *Πατὴρ δὲ ὡς, ἡπίως νουθετεῖ υἱούς.* Malim *πατὴρ δὲ ὡς ἡπίως, νουθετεῖ υἱούς· tanquam vero patris pater, admonet filios.* Quam lectionem præbet Nov. Eidem favet Homerus, cujus hoc hemistichium est,

... πατὴρ δ' ὡς ἡπίως ἦεν.

Solet autem hæc vox peculiariter dici de paterno affectu in liberis. Unde apud Homer. Jupiter Minervæ dicit II. Θ, v. 40:

... ἐθέλω δὲ τοι ἡπίως εἶναι.

Item Paulus I Thess. II, 7, 8: Ἄλλ' ἐγεννήθημεν ἡπίως ἐν μέσῳ ὑμῶν ὡς ἀν τροφὸς θάλπη τὰ εαυτῆς τέκνα, οὕτως, etc. Mox Ὡς πατὴρ τέκνα εαυτοῦ, παρακαλοῦντες ὑμᾶς καὶ παραμυθούμενοι.

(61) Ἐγγραφῆ. Respicit veterem Atheniensem, aliarumque gentium morem, quo qui civitate donabantur, alique in civibus patrem sibi asciscabant, ejusque nomine in publicis tabulis inscribebantur. Conf. *Archæologia Græcæ* lib. I, c. 9.

(62) *Ἐν τοῖς.* Videtur Christi dictum respexisse, quod refert Lucas II, 49: Οὐκ ἤδατε, ὅτι ἐν τοῖς τοῦ Πατρὸς μου δεῖ εἶναι με; nesciebatis, quia in iis, quæ Patris mei sunt, oportet me esse?

(63) Αὕτη γὰρ ἡ πρωτότ. Respicit Hebr. XII, 22, 23: Ἀλλὰ προσεληλύθατε Σιών ὄρει καὶ πόλει Θεοῦ ζώντος, Ἱερουσαλὴμ ἐπουρανίῳ, καὶ μυριάσιν ἀγγέλων, πανηγύρεσι καὶ Ἐκκλησίᾳ πρωτότόκων ἐν οὐρανοῖς ἀπογεγραμμένων. Sed accessistis ad Sion montem, et civitatem Dei viventis, Jerusalem caelestem et multorum millium angelorum frequentiam, et Ecclesiam primitivorum, qui conscripti sunt in caelis.

(64) Ἀθεώτεροι. Ἀθεώρητοι Nov.

(65) Τῆς ἀπ. πολλῆς. Τῆς ἀπ. τῆς πολλῆς Nov. Mox, ἐπαισχύνεσθε pro ἀπαισχύνεσθε substituit Tatiani editor, pag. 45.

(66) Εἰς ἀνθρώπων ὑπόφ. Sunt qui malint, εἰς ἀπώλειαν ὑποφέρεσθε· ut σωτηρία suam habeat contrarium. SYLBURG.

(67) Προσκοπεῖτε. Σκοπεῖτε Nov.

quem paravit Dominus diabolo et angelis ejus ⁶⁴. Propterea beatus Apostolus, *Obtestor, inquit, per Dominum, ne amplius ambuletis sicut et gentes ambulantes in vanitate mentis suæ, obtenebratum habentes intellectum, et abalienati a vita Dei propter ignorantiam, quæ est in ipsis ex obduratione cordis ipsorum. Qui, cum dedoluerant, semetipsos deliderunt* *propterviam ad operandam omnem impuritatem et aviritiam* ⁶⁵. Cum autem ejusmodi testis hominum amentiam, invocato Dei nomine, arguerit, nunquid aliud restat incredulis, eorum judicium et condemnationem? Nec vero curam eorum depouit Dominus, sed instat ipsis assidue hortando, perterrefaciendo, impellendo, excitando, admonendo: et hos quidem, qui erroribus fuerunt impliciti, expergefatos e mediis tenebris excitat. *Expergiscere, inquit, qui dormis, et surge a mortuis, et illucescet tibi Christus Dominus* ⁶⁶, ille Sol resurrectionis, qui ante luciferum genitus est ⁶⁷, suisque radiis vitam præbuit. Ne quis itaque spernat Verbum ac nihili faciat, ne forte semetipsum imprudens contempsisse reperiat. Dicit enim alicubi Scriptura: *Hodie si vocem ejus audieritis, nolite obdurare corda vestra, sicut in exacerbatione in die tentationis in deserto, ubi tentaverunt me patres vestri in probatione* ⁶⁸. Quænam autem est illa probatio? Si cupis discere, sanctus tibi Spiritus explicabit: *Et viderunt, inquit, in opera mea quadraginta annis. Quare infensus fui generationi huic, et dixi, Semper errant corde; ipsi vero non cognoverunt vias meas. Itaque juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam* ⁶⁹. En minas! en exhortationem! en pœnam! Cur igitur etiamnum iratum nobis Deum ex clementi et benefico facimus? Cur non aures nostras Verbo patefacimus, Deumque hospitem puris et intaminatis animabus excipimus? Ejus enim promissio immensæ sane gratiæ ac beneficii loco erit, si hodie vocem ejus audierimus; cæterum illud hodie in dies augetur, quandiu hodie nominatur. Usque enim ad consummationem rerum ultimam et hodiernus dies, et discendi tempus permanet. Exinde verum illud hodie, Dei scilicet dies nunquam defecturus, in omnia usque sæcula extenditur. Quocirca voci divini Verbi semper pareamus:

✠ P. 70 ED. POTTER, 54-55 ED. PARIS.

⁶⁴ Ephes. v, 44. ⁶⁷ Psal. cix, 3. ⁶⁸ Psal. xciv,

(68) *Τὰ ἔθνη*. Τὰ λοιπὰ ἔθνη Bibl. Græc. Mox, καὶ post ἔντες omittit. Dein, ἐν πλεονεξίᾳ pro καὶ πλεονεξίας, ibid.

(69) *Καὶ Θεόν*. Τὸν Θεόν Nov.

(70) *Ἐγειρε*. Ἐγειρα: Bibl. Græc.

(71) *Ἐν δοκιμασίᾳ*. Ἐδοκίμασαν Bibl. Græc. Ea, quæ sequuntur, hoc modo distinguit Nov. Ἡ δὲ δοκιμασία τίς ἐστὶν εἰ θέλεις μαθεῖν.

(72) *Τεσσαράκοντα ἔτη*. Τεσσαράκοντα ἔτη προσηχθισα τῇ γενεᾷ ἐξέλιθη, Bibl. Græc.

(73) *Ταῖς ψυχαῖς*. Ταῖς omittit Nov.

(74) *Ἐὰν σήμερον τ*. Hæc sic distingui possunt: *Ἐὰν σήμερον τῆς φωτὸς αὐτοῦ ἀκούσωμεν* (τὸ δὲ σήμερον καθ' ἐκάστην αὐτοῦ αὐξεται τὴν ἡμέραν) ἔς τ' ἂν ἡ σήμερον ὀρομάζηται. Si hodie vocem ejus audierimus (illud autem hodie singulis diebus ei accrescit) quamdiu nominetur hodie. Po-

σται *ἐν Κυρίῳ*, φησὶ, *μηκέτι ὑμᾶς περιπατεῖν, καθὼς καὶ τὰ ἔθνη* (68) *περιπατεῖ, ἐν ματαιότητι τοῦ νοῦς αὐτῶν, ἐσκοτισμένοι τῇ διανοίᾳ ὄντες, καὶ ἀπηλλοτριωμένοι τῆς ζωῆς τοῦ Θεοῦ διὰ τὴν ἀγνοίαν τὴν οὖσαν ἐν αὐτοῖς, διὰ τὴν πῶρως τῆς καρδίας αὐτῶν· οὐκ ἐκεῖνοι παρέδωκαν ἀπηληγότες τῇ ἀσελείᾳ εἰς ἐργασίαν ἀκαθαρσίας πάσης καὶ πλεονεξίας*. Τοιοῦτος μάρτυρος ἐλέγχοντος τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀνοίαν καὶ Θεὸν (69) ἐπιβωμένον, τί δὴ ἕτερον ὑπολείπεται τοῖς ἀπίστοις ἢ κρίσις καὶ καταδίκη; Οὐκ ἀμελεῖ δὲ ὁ Κύριος παραινῶν, ἐκφροβῶν, προτρέπων, διεγείρων, νοουθετῶν· ἀφυπνίζει γὰρ τοι, καὶ τοῦ σκότους αὐτοῦ τοὺς πεπλανημένους διανίστησιν. *Ἐγειρε* (70), φησὶν, *ὁ καθεύδων, καὶ ἀνάστα ἐκ τῶν νεκρῶν· καὶ ἐπιφάσει σοι ὁ Χριστὸς Κύριος, ὁ τῆς ἀναστάσεως ἥλιος, ὁ πρὸ ἑωσφόρου γεννώμενος, ὁ ζῶν χαρισάμενος ἀκτίσιν ἰδίαις*. Μὴ οὖν περιφρονεῖτω τις τοῦ Λόγου, μὴ λάθῃ καταφρονῶν ἑαυτοῦ. Λέγει γὰρ που ἡ Γραφή: *Σήμερον ἐὰν τῆς φωτὸς αὐτοῦ ἀκούσητε, μὴ σκληρύνετε τὰς καρδίας ὑμῶν, ὡς ἐν τῷ πειρασμῷ κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ πειρασμοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὐδ' ἐπειρασάν με οἱ πατέρες ὑμῶν ἐν δοκιμασίᾳ* (71). Ἡ δὲ δοκιμασία τίς ἐστὶν; Εἰ θέλεις μαθεῖν, τὸ ἅγιόν σοι Πνεῦμα ἐξηγήσεται: *Καὶ εἶδον τὰ ἔργα μου, φησὶ, τεσσαράκοντα ἔτη* (72). *Διὸ προσώχθισα τῇ γενεᾷ ταύτῃ, καὶ εἶπον· Ἄελ πλανῶνται τῇ καρδίᾳ· αὐτοὶ δὲ οὐκ ἐγνωσαν τὰς ὁδοὺς μου*. *Ὡς ὡμοσα ἐν τῇ ὀργῇ μου, εἰ εἰσαλεύσονται εἰς τὴν ἀνάπανσίν μου*. Ὅρατε τὴν ἀπειλήν. Ὅρατε τὴν προτροπήν· ὁρατε τὴν τιμὴν. Τί δὴ οὖν ἐτι τὴν χάριν εἰς ὀργὴν μεταλλάσσομεν, καὶ οὐχὶ ἀναπεπταμέναις ταῖς ἀκοαῖς καταδεγόμενοι τὸν Λόγον, ἐν ἀγναῖς ξενοδοχοῦμεν ταῖς ψυχαῖς (73) τὸν Θεόν; Μεγάλῃ γὰρ τῆς ἐπαγγελίας αὐτοῦ ἡ χάρις, ἐὰν σήμερον τῆς (74) φωτὸς αὐτοῦ ἀκούσωμεν. Τὸ δὲ σήμερον καθ' ἐκάστην αὐτοῦ αὐξεται τὴν ἡμέραν, ἔστ' ἂν ἡ σήμερον ὀρομάζηται. Μέχρι δὲ συντελείας καὶ ἡ σήμερον καὶ ἡ μάθησις διαμένει· καὶ τότε ἡ ὄντως σήμερον, ἡ ἀνελιπῆς τοῦ Θεοῦ ἡμέρα, τοῖς αἰῶσι συνεκτείνεται. Ἄελ οὖν τῆς φωτὸς ὑπακούωμεν τοῦ θελοῦ Λόγου· ἡ σήμερον γὰρ αἰῶνος αἰῶν ἐστὶν εἰκὼν (75)· σύμβολον δὲ τοῦ φωτός, ἡμέρα (76)· φῶς

⁶⁴ Matth. xxv, 41, 46. ⁶⁵ Ephes. iv, 17, 18, 19. ⁶⁶ 8, 9. ⁶⁷ Ibid. 9, 10, 11. ⁶⁸ Joann. x, 3, 16.

D strema verba sumpsit ex Hebr. iii, 15: *Ἀλλὰ παρακαλεῖ τὸ ἑαυτοῦ καθ' ἐκάστην ἡμέραν, ἄκρις οὐ τὸ σήμερον καλεῖται*.

(75) *Ἡ σήμερον γὰρ αἰῶνος αἰῶν ἐστὶν εἰκὼν*. Sic Flor., Syll., itemque ms. Nov. In Heinsiana vero editione, quam Parisienses exprimum, αἰῶν mutatum est in αἰῶνος. Sylburgius scribi voluit αἰῶλου αἰῶνός ἐστιν εἰκὼν, *æterni sæculi imago est*. Quam lectionem dicit firmari a Basil. pag. 665, et Gregor. Naz., p. 229. Fortasse aliquis ad marginem libri sui εἰκὼν adnotavit, vel, ut interpretamentum vocis σύμβολον, quæ sequitur; vel, quia putabat τὸ σήμερον non esse αἰῶνα, sed tantum αἰῶνος εἰκὼνα. Etenim sæpissime sit ut quæ ad marginem adnotata fuere, ab imperitis scriptoribus in textum recipiantur.

(76) *Ἡμέρα*. Ἡ ἡμέρα Nov. recte.

δέ, ὁ Ἄβρος ἀνθρώποις, δι' οὗ καταγαζόμεθα τὸν θεόν. Εἰκότως ἄρα πιστεύσαι μὴν καὶ ὀπακούουσιν ἢ χάρις ὑπερπλεονάσει· ἀπειθήσαι δὲ καὶ πλα-
 ρυμέτοις κατὰ καρδίαν, ὁδοὺς τε τὰς κυριακὰς μὴ ἐγγνωσκόν, ἃς εὐθείας ποιεῖν καὶ εὐτρεπίζειν παρήγγειλεν Ἰωάννης· τοῦτοις δὲ προσώχθισεν ὁ θεός, καὶ ἀπειλεῖ. Καὶ δὴ καὶ τὸ τέλος τῆς ἀπειλῆς ἀνεγματοῶς ἀπειλήσασιν οἱ παλαιοὶ τῶν Ἑβραίων ζιανῆται· οὐ γὰρ εἰσελθεῖν εἰς τὴν κατάπανσιν· ἰόνται διὰ τὴν ἀπιστίαν, πρηνή (77) σφᾶς αὐτοῦς, κατακολουθήσαντας τῷ Μωϋσεὺς διαδόχῳ, ὃς ποτε ἔργῳ μαθεῖν, οὐκ ἂν ἄλλως σωθῆναι, μὴ οὐχί (78) ὡς Ἰησοῦ (79) πεπιστευκότας. Φιλάνθρωπος δὲ ὢν ὁ Κύριος, πάντας ἀνθρώπους εἰς ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας παρακαλεῖ, ὁ τὸν Παράκλητον ἀποστέλλων. Τίς οὐκ ἔπίγνωσις; θεοσέβεια· θεοσέβεια δὲ πρὸς πάντα ὡφέλιμος, κατὰ τὸν Παῦλον, ἐπαγγελίαν ἔχουσα ζωῆς, τῆς νῦν καὶ τῆς μελλούσης. Πόσου ὁμολογήσατε, ὦ ἄνθρωποι, εἰ ἐπιπράσκτε σωτηρία ἀτίδος, ἐνήσασθαι (80) ἂν; οὐδὲ εἰ τὸν Πάκτωλόν τις ἔλον, τοῦ χρυσοῦ τοῦ βεῦμα τὸ μυθικόν, ἀπομετρήσειε, ἀντάξιον σωτηρίας μισθὸν ἀριμῆσει. Μὴ οὖν ἀποκάμητε· ἔξεστιν ὑμῖν, ἦν ἐθέλητε, ἐξωνήσασθαι τὴν πολυτίμητον σωτηρίαν οἰκείῃ θησαυρῷ, ἀγάπῃ καὶ πίστει ζωῆς (81)· ὅς ἐστιν ἀξίολογος μισθός. Ταύτην ἡδέως τὴν τιμὴν ὁ θεὸς λαμβάνει· Ἠλλίκαμεν γὰρ ἐπὶ θεῷ ζῶντι, ὃς ἐστὶ σωτὴρ πάντων ἀνθρώπων, μέλιτω πιστῶν. Οἱ δὲ ἄλλοι, περιπεφυκότες τῷ πόνῳ, οἷα φύκιά τινα ἐνάλοισ πέτραις, ἀθανασίας ὠλυτροῦσιν· καθάπερ ὁ Ἰθακήσιος γέρων (82), οὐ τῆς ἀληθείας, καὶ τῆς ἐν οὐρανῷ πατρίδος, πρὸς δὲ καὶ τοῦ ὄντως ὄντος ἰμειρόμενος φωτός, ἀλλὰ τοῦ καπνοῦ. Θεοσέβεια δὲ, ἐξομοιοῦσα τῷ θεῷ κατὰ τὸ ὄναι τὸν ἄνθρωπον, κατὰλληλον ἐπιγράφεται δι-
 ἄσκαλον θεόν, τὸν (83) καὶ μόνον ἀπεικάσαι κατ' ἄξιν δυνάμενον ἄνθρωπον θεῷ. Ταύτην Ἀπόστολος (84) τὴν διδασκαλίαν, θεῖον ὄντως ἐπιστάμενος, Σὺ δὲ, ὦ Τιμόθεε (85), φησὶν, ἀπὸ βρέφους τὰ ἱερὰ γράμματα οἶδας, τὰ δυνάμενά σε σοφίσει εἰς σωτηρίαν διὰ πίστεως ἐν Χριστῷ (86)· ἱερὰ γὰρ ὡς ἀληθῶς τὰ ἱεροποιούντα καὶ θεοποιούντα (87) γράμματα· ἐξ ὧν γραμμάτων καὶ συλλαβῶν τῶν ἱερῶν

A 25 nam hodie illud significat aeternitatem : dies vero lucem notat : lux autem hominum est Verbum ⁷¹, cujus ope Deum videmus. Merito igitur his, qui crediderunt, et morigeri fuerunt, *superabundabit gratia* ⁷²; incredulis autem et contumacibus, qui errant corde, et non cognoverunt vias Domini ⁷³, quas Joannes rectas facere jussit ⁷⁴, infensus est et minatur Deus. Cujus quidem minationis \times finis veteribus illis Hebræis, qui errabant in deserto, ænigmate quodam erat significatus; dicuntur enim non fuisse in requiem ingressi propter incredulitatem ⁷⁵, antequam Moysis successorem secuti, sero tandem ipso usu forent edocti, se non posse aliter salvos fieri, quam si Jesu crediderint. Dominus autem, cum sit humani generis amantissimus, Paracletum mittit, qui omnes homines hortetur ad cognoscendam veritatem ⁷⁶. Quæ est igitur ea cognitio? pietas erga Deum. At pietas ad omnia utilis est, dicente Paulo ⁷⁷, ut quæ promissionem habeat vitæ præsentis ac futuræ. Si æterna vita venum exponeretur, quanti vos, o homines, eam empturos promitteretis? Ne si Pactolum quidem, qui totus aureo, ut est in fabulis, decurrit flumine, quis dederit, pro salute justum pretium numeraverit. Quantum ne vos animus deficiat. Licet vobis, si videtur, hæc pretiosissimam salutem propriis vestris thesauris, charitate, vivaque fide, quæ merces haud injusta reputatur, emere. Hoc pretium Deus laudenter accipit : Speravimus enim in Deo vivo, qui est scrutator omnium hominum, præcipue vero fidelium ⁷⁸. Cæteri autem mundo, velut alga marinis rupibus, circumnati, immortalitatem spernunt : quemadmodum Ithacensis ille senex, haud quidem veræ cœlestisque patriæ, aut veræ lucis, sed fumi desiderio flagrabat. Pietas autem, ut hominem Deo, quoad potest, assimilet, idoneum ipsi magistrum Deum ascribit, qui solus hominem, prout est dignum, Deo similem efficere valet. Quam doctrinam cum Apostolus vere divinam esse sciat : Tu autem, inquit, o Timothee, a puero sacras litteras novisti, quæ te possunt sapientem reddere ad salutem per fidem, quæ est in Christo ⁷⁹; fieri enim nequit, ut

⌘ P. 71 ED. POTTER, 55-56 ED. PARIS. ⁷¹ Joan. 1, 9. ⁷² 1 Tim. 1, 14. ⁷³ Psal. xciv, 10. ⁷⁴ Matth. iii, 5. ⁷⁵ Hebr. iii, 18, 19. ⁷⁶ 1 Tim. ii, 4. ⁷⁷ 1 Tim. iv, 8. ⁷⁸ 1 Tim. iv, 10. ⁷⁹ 11 Tim. ii, 15.

(77) Πρηνή. Πρὸν ἢ Nov. Mox, κατακολουθήσαντας D πρό κατακολουθήσαντας, idem.
 (78) Οὐχί. Omittit Nov.
 (79) Ἰησοῦ. A. Ἰησοῦ mavault Sylburg. Quam conjecturam firmare videtur ms. Nov., qui Ἰησοῦς habet. scil. pro Ἰησοῦ.
 (80) Ἐνήσασθαι. Hanc vocem quidam perperam in ἐνήσεσθε mutandum putarunt. Paulo ante, πόσον pro πόσου habet Nov.
 (81) Πίστει ζωῆς. Quidam scribendum putant πίστει ζωῆς, fide mera, sincera Quod inusitatum esse videtur. Forte ζωῆς juxta πολυτίμητον σωτηρίαν, interpretamenti loco, in margine libri adnotatum. postea in textum irrepsit.
 (82) Ὁ Ἰθακήσιος γέρων. Ulysses. Respicit autem Clemens Odyss. A, vers. 57:

Ἰέμενος καὶ καπνὸν ἀποθρόσκοντα νοῆσαι
 Ἦς γαίης, θάρσειν ἰμελρεται
 Cæterum Ulysses
 Cupiens vel fumum exsulentem videre
 Sux terræ, mori desiderat
 (83) Τόν. Omittit Nov.
 (84) Ἀπόστολος. Malim ὁ Ἀπόστολος, cum articulo, ut et alibi passim. SYLBURG. Hanc lectionem firmat Nov.
 (85) Ὁ Τιμόθεε. Clementis additamentum.
 (86) Πίστεως ἐν Χ. Πίστεως τῆς ἐν Χ. Bibl. Græc.
 (87) Θεοποιούντα. Clemens, Platonem secutus, sæpe dicit homines per virtutem ac pietatem non solum Deo assimilari, sed etiam deos quodammodo fieri. Conf. hujus libri pag. 71, et quæ ibi adnotata erunt.

..... ἀντίπρ Ὀδυσσεύς,

illae litterae non sicut sacrae, quae non modo sanctos, sed etiam divinos faciunt. Unde scripturas etiam illas, seu volumina, quae ex his litteris syllabisque constant, Apostolus appellat ⁸⁰ divinitus inspiratas, ut quae essent utiles ad doctrinam, ad redargutionem, ad correctionem, ad institutionem in justitia, ut perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum instructus. Neminem certe aliorum sanctorum hortationes perinde commovebunt, ac ipse Dominus, qui genus humanam tantopere dilexit. Is enim ✠ aliud nihil agit, nihil molitur, nisi ut homines sint salvi ac incolunt. Quocirca urget eos ac impellit ad salutem, clamans : *Appropinquavit regnum caelorum* ⁸¹. Qua voce attentes sibi homines eos facit, qui paulo timidiore erant. Apostolus itidem Domini cohortans Macedonas, divinam vocem interpretatur : *Appropinquavit Dominus*, inquit, *cavete ne deprehendamur vacui* ⁸². Vos autem adone estis metu vacui, adone potius increduli, ut nec ipsi Domino, nedum Paulo, ne quidem cum pro Christo obsecrat ⁸³, fidem habentes, *quiescitis ac videatis* ⁸⁴. Christum esse Deum? Fides vos introducet, experientia docebit, Scriptura instituet, *Venite*, dicens, *o filii, audite me, timorem Domini docebo vos* ⁸⁵. Deinde quasi jam fide imbutis breviter subjicit : *Quis est homo qui vult vitam, qui diligit videre dies bonos* ⁸⁶? Nos, inquit, tales sumus, qui bonum colimus, bonosque sectamur. Audite igitur, qui *procul*; audite, qui *prope* estis ⁸⁷. Verbum a nemine unquam celatum fuit, sed, quasi publica lux, illucet omnibus hominibus ⁸⁸, et quod ad ipsum nemo est Cimmerius. Proferemus consequi salutem renascendo. Proferemus, ad exemplum unitatis unice naturae, uno magis amore conjungi et coalescere : bonaeque monadis videndae studio incensi, qui ejus bonitatis participes sumus, unitatem pariter sequamur. Multorum enim in unum concursus, in divinam quamdam concordiam a variis ac discordibus vocibus

A τὰς συγκαίμενας γραφὰς, ἢ συντάγματα, ὁ αὐτὸς ἀκολούθως Ἀπόστολος θεοπνευστους καλεῖ, ὡς ἐλίμους οὐσας πρὸς διδασκαλίαν, πρὸς ἔλεγχον, πρὸς ἐπάνρθωσιν, πρὸς παιδείαν τὴν ἐν δικαιοσύνῃ· Ἰναύρησθὲ ὁ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος, πρὸς πάρεργον ἀγαθὸν ἐξηρητισμένος. Οὐκ ἂν τις οὕτως ἐκπλαγείη τῶν ἄλλων ἁγίων τὰς προσροπὰς, ὡς αὐτὸν τὸν Κύριον, τὸν φιλόανθρωπον. Οὐδὲν γὰρ ἄλλ' ἢ τοῦτο ἔργον μόνος ἐστὶν αὐτῷ, σώζεσθαι τὸν ἄνθρωπον. Ἐσθ' γοῦν, ἐπαίγων εἰς σωτηρίαν αὐτόν· Ἥγηκεν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν· ἐπιστρέφει (88) τοὺς ἀνθρώπους, πλησιάζοντας τῷ φόβῳ. Ταύτη καὶ ὁ Ἀπόστολος τοῦ Κυρίου, παρακαλῶν τοὺς Μακεδόνας, ἐρμηγεύς γίνεται τῆς θείας φωνῆς· Ὁ Κύριος (89) ἤγηκεν, λέγων, εὐλιθεῖσθε μὴ καταληθῶμεν κενοί. Ὑμεῖς δὲ, ἐς τοσοῦτον ἄδειξ' (90), μᾶλλον δὲ ἄπιστοι, μήτε αὐτῷ περιθῆμενοι τῷ Κυρίῳ, μήτε τῷ Παύλῳ, καὶ ταῦτα ὑπὲρ Χριστοῦ θεομένου γέυσεσθε (91), καὶ ἴδετε ὅτι Χριστὸς ὁ Θεός· ἢ πίστις εἰσάξει, ἢ πείρα διδάξει, ἢ Γραφὴ παιδαγωγῆσει, Ἐκείνη, ὡς τέκνα, λέγουσα· ἀκούσατέ μου, φέρον Δεῦρον διδάξω ὑμῖς. Εἶτα, ὡς ἕρη πιπιτατευκόσι, συντόμως ἐπιλέγει· Τίς ἐστὶν ἄνθρωπος ὁ θέλων ζωῆν, ἀγαθῶν ἡμέρας ἰδεῖν ἀγαθὰς· Ἡμεῖς ἐσμεν, φήσομεν, οἱ τὰγαθοῦ προσκυνηταί, οἱ τῶν ἀγαθῶν ζηλωταί. Ἀκούσατε οὖν οἱ μακρὰν (92), ἀκούσατε οἱ ἐγγύς· οὐκ ἀπεκρύβη τινὰς ὁ λόγος· φῶς ἐστὶ κοινόν, ἐπιλάμπει πᾶσιν ἀνθρώποις· οὐδεὶς Κιμμέριος ἐν λόγῳ. Σπεύσωμεν εἰς σωτηρίαν, ἐπὶ τὴν παλιγγενεσίαν, εἰς μίαν ἀγάπην (93) συναχθῆναι οἱ πολλοί, κατὰ τὴν τῆς μοναδικῆς οὐσίας ἕνωσιν· σπεύσωμεν (94) ἀγαθοεργούμενοι ἀναλόγως ἐνόητα διώκωμεν, τὴν ἀγαθὴν ἐκζητοῦντες μονάδα. Ἡ δὲ ἐκ πολλῶν ἕνωσις, ἐκ πολυφωνίας καὶ διασπορᾶς ἁρμονίαν λαβοῦσα οὐδεὶς, μία γίνεται συμφωνία, ἐν χορευτῇ καὶ διδασκάλῳ τῷ λόγῳ ἐπιμένη, ἐπ' αὐτῇ τὴν ἀληθειαν ἀναπαυομένη, Ἀλλὰ λέγουσα, ὁ πατήρ· ταύτην ὁ Θεὸς τὴν φωνὴν τὴν ἀληθινὴν ἀσπάζεται παρὰ τῶν αὐτοῦ παίδων πρώτῃν καρπούμενος.

✠ P. 72 ED. POTTER, 56-57 ED. PARIS. ⁸⁰ I Tim. iii, 16, 17. ⁸¹ Matth. iv, 17. ⁸² Philipp. iv, 5. ⁸³ II Cor. v, 20. ⁸⁴ Psal. xxxiii, 9. ⁸⁵ Ibid. 12. ⁸⁶ Ibid. 13. ⁸⁷ Esther. ix, 20. ⁸⁸ Joann. i, 9.

(88) *Ἐπιστρέφει*. Sic distingue, *Ἐπιστρέφει* τοὺς ἀνθρώπους πλησιάζοντας, τῷ φόβῳ. *Eos, qui ad se accedunt, per timorem convertit.*
 (89) Ὁ Κύρ. S. Scripturae sensum, non verba, recitat. Porro καταλειφθῶμεν pro καταληθῶμεν habet Nov.
 (90) Ἀδειξ'. Hervetus legit ἐνδείξ', quod A. minus placet. SYLBERG.
 (91) Γεύσεσθε. A. et H. γεύσασθε καὶ ἴδετε ὅτι χρηστὸς ὁ Θεός, ex psalmo xxxiii. Hervetus interpres vulgatam lectionem secutus est : in qua ut interrogatio locum habet, ita in altera non habet. SYLBERG. — Alludit ad psalm. xxxiii 9 : Γεύσασθε, καὶ ἴδετε ὅτι χρηστὸς ὁ Κύριος. Sic *Pædag.* lib. i, c. 6, p. 103 illa I Pet. ii, recitans, εἰ ἐγεύσασθε ὅτι χρηστὸς ὁ Κύριος, scripsit : Et ἐγεύσασθε ὅτι Χριστὸς ὁ Κ. *Strom.* v, pag. 579, iterum psalmi verba sic scribit, Γεύσασθε, καὶ ἴδετε ὅτι Χριστὸς ὁ Κύριος. *Protrep.*, p. 76, χρηστὸς ὁ σύμπας ἀνθρώπων βίος, τῶν Χριστῶν ἐγνώσκων. Denique *Strom.* ii, similiter in his vocibus ludit : Οἱ εἰς τὸν Χριστὸν πεπιστεύκαστες, χρηστοί τε εἰσὶ, καὶ λέγονται· *Qui in Christum crederunt, χρηστοί, boni, sunt et dicuntur.* Verum eo loco Χριστοί potius legendum esse,

D nonnulli existimant. S. Justinus, *Apol.* i, p. 6 : Ὅσον τε ἐκ τοῦ κατηγορουμένου ἡμῶν ὀνόματος χρηστὸς ὁ ὑπάρχων· *Quod ad nomen ipsum Christianorum spectat, quod criminis loco nobis objicitur, optimi (χρηστότατος) certe sumus.* Idem paulo post : Χριστιανοί· γὰρ εἶνα κατηγορούμεθα· τὸ δὲ χρηστὸν μισεῖσθαι οὐ δίκαιον· *Christiani esse deferimur : atqui bonum (χρηστὸν) odisse, injustum est.* Gentiles per ignorantiam *Chrestum*, sæpe vocabant Christum. Conf. Suetonius in *Claudius* cap. 25; Lucianus in *Philopatride*; Tertullianus, *Apol.*, cap. 5; Lactantius, lib. iv, cap. 7; Theophilus initio lib. i, *Ad Autolyce.*
 (92) Ἀκούσατε οὖν οἱ μακρὰν ἀκούσατε omittit Nov. Porro respicit Clemens Pauli verba ad Ephes. ii, 17 : Εὐηγγελίστατο εἰρήνην ὑμῖν τοῖς μακρὰν, καὶ τοῖς ἐγγύς. Ut mox Joann. i, 9 : Τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον.
 (93) *Εἰς μίαν ἀγάπην*. Imitatur Christi dictum, quod refert Joan. xvii, 21, 22, 23.
 (94) *Ἐρωσιν σπεύσω*. Sic distingui possit, ἕνωσιν· σπεύσωμεν ἀγαθοεργούμενοι, ἀναλόγως ἐνόη.

redacta, unum concentum efficit, eundemque chori ducem et magistrum sequitur, et in eadem requiescens veritate, dicit *Abba, pater* 99. Hanc Deus germanam filiorum suorum vocem, quam primam ei offerre solent, amplectitur.

CAPUT X.

Respondens objectioni Gentilium, qua nefas esse aiebant morem patrium deserere, eo impensius hortatur illos ad veritatem amplectendam, qua ab erroribus istis liberentur.

Ἄλλ' ἐκ πατέρων (95), φατὲ, παραβεδομένον ἡμῖν ἔθος ἀνατρέπειν οὐκ εὐλογον. Καὶ τί δὴ οὐχὶ τῇ πρώτῃ τροφῇ τῷ γάλακτι χρώμεθα, ἢ δῆπουθεν συνεθίσαν ἡμᾶς ἐκ γενετῆς αἰ τιτθαί; Τί δαὶ αὐξάνομεν ἢ μειοῦμεν τὴν πατρῴαν οὐσίαν, καὶ οὐχὶ τὴν Ἰσθν, ὡς παρειλήφαμεν, διαφυλάττομεν; Τί δαὶ οὐκέτι τοῖς κόλποις (96) τοῖς πατρίοις ἐναποδιόζομεν, ἢ καὶ τὰ ἄλλα, ἃ νηπιάζοντες ὑπὸ μητράσιν τε ἐκτρεφόμενοι, γέλωτα ὠφλομεν, ἐπιτελοῦμεν ἔτι (97)· ἀλλὰ σφᾶς αὐτοῦς, καὶ εἰ μὴ παιδαγωγῶν ἐτύχομεν ἀγαθῶν, ἐπικωρθώσαμεν; εἶτα ἐπὶ τῶν παθῶν αἰ παρεκβάσεις, καίτοι ἐπιζήμιοι καὶ ἐπισφαιεῖς οὐσαι, ὅμως γλυκεῖαι! πῶς προσπίπτουσιν (98)· ἐπὶ δὲ τοῦ βίου, οὐχὶ τὸ ἔθος καταλείποντες τὸ πονηρὸν καὶ ἐμπαθὲς καὶ ἄθεον, κἂν οἱ πατέρες χαλεπαίνωσιν, οὐκ ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν ἐκκλινοῦμεν, καὶ τὸν ὄντως ὄντα πατέρα ἐκζητήσομεν (99), οἷον δηλητήριον φάρμακον τὴν συνθήθειαν ἀπωσάμενοι; Τοῦτ' αὐτὸ γὰρ τοι τὸ κάλλιπτον τῶν ἐγχειρουμένων ἐστὶν ὑποδείξαι ὑμῖν, ὡς ἀπὸ μανίας καὶ τοῦ τρισαθλοῦ τούτου ἔθους ἐμισθῆθῃ ἢ θεοσέβεια· οὐ γὰρ ἂν ἐμισθῆθῃ ποτὲ ἢ ἀπηγορευθῆ ἀγαθὸν τοσοῦτον, οὐ μείζον (1) οὐδὲν ἐκ Θεοῦ δεδιώρηται πῶ τῇ τῶν ἀνθρώπων γενέσει, εἰ μὴ συναρπαζόμενοι τῷ ἔθει, εἶτα μέντοι ἀποβύσαντες τὰ ὅλα ἡμῖν, οἷον ἵπποι (2) σκληραύχενες ἀφηνιάζοντες, τοὺς χλινοὺς ἐνδακόντες, ἀποφεύγετε τοὺς λόγους, ἀποσεισασθαι μὲν (3) τοὺς ἡνιόχους ὑμῶν τοῦ βίου ἡμᾶς ἐπιπαθοῦντες, ἐπὶ δὲ τοὺς κρημνοὺς τῆς ἀπωλείας ὑπὸ τῆς ἀνομίας φερόμενοι, ἐναγῆ τὸν ἅγιον ὑπολαμβάνετε τοῦ Θεοῦ Λόγον. Ἐπεταί τοιγαροῦν ὑμῖν, κατὰ τὸν Σοφοκλέα, τὰ ἐπίχειρα τῆς ἐκλογῆς (4).

Νοῦς φροῦδος, ὡτ' ἀγρεῖα, φροντιδες κεναι.

Καὶ οὐκ ἴστε ὡς παντὸς μᾶλλον τοῦτο ἀληθές, ὅτι

✠ P. 73 ED. POTTER, 57 ED. PARIS. 99 Marc. xiv, 36; Rom. viii, 15.

(95) Ἄλλ' ἐκ πατέρων. Hanc rationem quam ethnici Christianis semper objiciebant, refellit etiam Justinus M. initio *Cohort. ad Græcos*.

(96) Τοῖς κόλποις. Respicit verba Phœnicis ad Achillem alumnum, quæ refert Homerus *Iliad.* I, v. 484 :

*Πρὶν γ' ἔτε δήσ', ἐπ' ἐμοῖσιν ἐρῶ γούνασσι καθίσας,
Ὅφρον τ' ἀσαιμι προταμών, καὶ ὄλον ἐπισχών,
Πελλὰ μοι κατέδενσας ἐνὶ στήθεσσι χιτῶνά
ὄλον, ἀπὸ ἐλπίων ἐρ' ῥηπιέη ἀλεγεινῇ.*

(97) ὠφλομεν, ἐπιτελοῦμεν ἔτι. Ὀφλώμεν, ἐπὶ τέλους μὲν ἔτι Nov.

(98) Γλυκεῖαι π. κ. Lowthius ait : « Locus mancus et corruptus. Sensus videtur esse : Si quidem officium esse ducimus, immoderatos animi affectus coercere, cur non pari ratione absurdas consuetudines ab animi perturbationibus profectas rejicimus? » Porro nos alium sensum in Latina versione expressimus.

(99) Ἐκζητήσομεν. H. Ἐπιζητήσωμεν, sub-
PATROL. GR VIII.

At vero, inquit, evertere consuetudines a majoribus nobis traditas, rationi minime consentaneum est. Proinde cur non lacte etiam utimur, tanquam primo alimento, cui nutrices nostræ, statim ac fuimus in lucem editi, nos assuefecerunt? Cur augemus patrum facultates, vel minuimus; nec eundem modum, quem illi nobis reliquere, deinceps perpetuo servamus? Cur nec in sinu patrum cibos nostros regerimus, nec etiam alia adhuc facimus, quibus olim, cum parvuli essemus, et a matribus aleremur, risum commovimus; sed nosmetipsos, etiam nullo præcipiente magistro, corrigimus et emendamus? Quod si in affectibus excessus, etsi sint admodum periculosi et exitiales, tamen aliqua nos voluptate afficiunt: cur non etiam in vita, ex hac flagitiosa, perturbata affectibus atque impia consuetudine ad veritatem, patribus licet ringentibus, deflectemus; et rejecta, tanquam mortifero veneno, consuetudine, verum patrem quaeremus? Nam a nobis quidem nihil plucbrius aut præclarius suscipi potest, quam si vobis ostenderimus, hanc insanam ac plane miserrimam consuetudinem esse veræ pietati inimicissimam. Nec enim aut odio haberi, aut omnino repudiari potuit tam eximium beneficium, quo Deus nihil unquam majus humano generi tribuit, nisi consuetudine abrepti, obturatis deinde auribus, tanquam contumaces equi detrectantes habenas, et frenos mordentes, rationes fugeritis, vitæ vestræ nos magistros et aurigas excutere cupientes: et amentia vestra præcipites in exitium acti, sanctum Dei Verbum existimaretis exseerandum esse ac detestabile. Quamobrem vos electionis vestræ præmia sequuntur, ut ait Sophocles,

Mens vana, aures inutiles, cogitationes irritæ.

Et nescitis veris omnibus hoc esse verius, quod

conjunctivo modo. SYLBERG. — Quam lectionem firmat Nov.

(1) Ὁ μείζον. Ad Christianam philosophiam accommodat quod de profana dixit Plato in *Timæo*: Ὁ μείζον, inquit, ἀγαθὸν οὐτ' ἤλθεν, οὐθ' ἤξει ποτὲ τῷ θνητῷ γένει δωρηθὲν ἐκ θεῶν. Id Latine vertit Cicero, *Academ.* Quæst. lib. 1, c. 2: *Totum igitur illud philosophiæ studium mihi quidem ipse sumo, et ad vitæ constantiam quantum possum, et ad animi delectationem: nec ullam arbitror, ut apud Platonem est, majus aut melius a diis datum munus homini.* Idem lib. xv. epist. 4, extrema, de philosophia dicit: *Qua nec mihi charior ulla unquam res in vita fuit, nec hominum generi majus a diis munus ullum est datum.*

(2) Ὀλον ἵπποι. Iterum Platonem imitatur Phædri pag. 1226, 1227. Eadem comparatione inferius usus est Clemens *Paedag.* lib. II, cap. 10.

(3) Μέν. Μέντοι Nov.

(4) Τῆς ἐκλογῆς. Cæcæ nempe ac stolidæ: qua mendacium veritati prætulistis. V. SYLBERG.

boni piique homines, eo quod bonum coluerunt, bonam mercedem consequentur; qui autem contra sunt mali, meritam poenam. Quin etiam ipsi sceleris principi imminet supplicium; proinde ei minatur Zacharias: *Increpabit te, qui elegit Jerusalem. Nonne ecce hoc est ut torris evulsus ex igne* 90? Quenam igitur insita est in animis hominum voluntariæ mortis appetitio? Cur ad hunc mortiferum torrem, quocum necesse est eos una comburi, confugerunt: cum integrum ipsis fuerit, honeste ex Dei præcepto, non autem ex consuetudine vivere? nam Deus quidem vitam largitur; prava autem consuetudo, postquam excesserint hac vita, seram illis affert inter supplicia pœnitentiam. *Passus autem vel stultus didicit*, quod superstitioni quidem exitium et interitum, pietas vero salutem afferat. Conspiciuntur sæpenumero, qui simulacris se addixerunt, coma quidem sordida et inculta, vestibus laceratis et squalore obsitis deformati, lavationibus prorsus abstinentes, unguibus in immanem longitudinem excrescentibus plane efferrati, quamplurimi etiam virilitatem exsecti, qui re quidem ipsa satis ostendunt, sepulcra quædam mortuorum aut carceres fuisse simulacrorum templa. Hi sane mihi lugere deos, non colere videntur: ut qui ea patientur, quæ misericordia potius digna sunt, quam pietate. Vos autem etiamne estis cæci, nec ad omnium rerum Herum et totius universitatis Dominum oculos attollere curatis? An non ex his carceribus elabi, et ad misericordiam e cælo demissam confugere vobis in animo est? Deus enim hominem, perinde ac mater ad pullum e nido excidentem advolans, pro sua singulari in eum benevolentia sustentat: quod si serpens aliquis pullo inhiet, *mater circumvolat charissimos natos deflens*; Deus vero pater figmentum suum quaerit, et lapsus curat, et feram abigit, et pullum recuperans, ut subvolet in nidum, hortatur. Cæterum canes, cum aberraverunt, sagaci nare dominum persequi et indagare solent. Quin etiam equi excusso insessore, vel uno sibilo edito, domino suo paruerunt. *Novit autem*, inquit, *bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui: Israel autem me non novit* 91. Quid ergo Dominus? Obliviscitur tantæ injuriæ, etiamnum

Ἄρα εἰ μὲν ἀγαθοὶ καὶ θεοσεβεῖς, ἀγαθῆς τῆς ἀμοιβῆς τεύχονται, τὰ γὰρ ἐπιμηχόμενοι, οἱ δὲ ἐκ τῶν ἐναντίων πονηροὶ τῆς καταλλήλου τιμωρίας. Καὶ τῶ γε ἄρχοντι τῆς κακίας ἐπήρηται κόλασις· ἀπειλεῖ γοῦν αὐτῶ ὁ προφήτης Ζαχαρίας· Ἐπιτιμῆσαι ἐν σοὶ ὁ ἐκλεξάμενος τὴν Ἱερουσαλήμ· οὐκ ἰδοὺ τοῦτο ὡς (5) θαλὸς ἐξεσπασμένος ἐκ πυρός; Τίς (6) οὖν ἐστὶ τοῖς ἀνθρώποις βρεξὶς ἔγκριται θανάτου ἔκουσιου; τί δαὶ τῶ θαλῶ τῶ θανατηφόρῳ τούτῳ προσπεφύγασιν (7), μεθ' οὗ καταφλεχθήσονται, ἐξὸν βιώνει καλῶς, κατὰ τὸν Θεόν, οὐ κατὰ τὸ ἔθος; Θεὸς μὲν γὰρ ζῶν χαρίζεται, ἔθος δὲ πονηρὸν, μετὰ τὴν ἐνθένδε ἀπαλλαγὴν, μετάνοιαν κενὴν ἅμα τιμωρίᾳ προσσπίβεται· Παθῶν (8) δὲ τε νήπιος ἔγνω, ὡς ἀπολλύει δεισιδαιμονία, καὶ σώζει θεοσέβεια. Ἰδέτω τις ὑμῶν τοὺς παρὰ τοῖς εἰδώλοις λατρεύοντας, κόμη ῥυπῶντας, ἐσθῆτι πιναρὰ καὶ κατεβῆργυῖα (9) καθυβρισμένους, λουτρῶν μὲν παντάπασιν ἀπειράτους, ταῖς δὲ τῶν ὀνύχων ἀκμαῖς ἐκτεθριωμένους, πολλοὺς δὲ καὶ τῶν αἰδῶλων ἀφηρημένους, ἔργῳ δεικνύοντας τῶν εἰδώλων τὰ τεμένη, τάφους τινὰς ἢ δεσμοτήρια. Οὗτοί μοι δοκοῦσι πενθεῖν, οὐ θρησκεύειν τοὺς θεούς· ἐλέου μᾶλλον ἢ θεοσεβείας ἄξια πεπονθότες. Καὶ ταῦτα ὁρῶντες, ἐτι τυφλώττετε, καὶ οὐχὶ πρὸς τὸν Δεσπότην τῶν πάντων καὶ Κύριον τὸν ὅλων (10) ἀναβλέψετε; οὐχὶ δὲ καταφεύξεσθε ἐκ τῶν ἐνταῦθα δεσμοτηρίων, ἐκφεύγοντες ἐπὶ τὸν ἔλεον τὸν ἐξ οὐρανῶν; Ὁ γὰρ Θεὸς ἐκ πολλῆς τῆς φιλανθρωπίας ἀντέχεται τοῦ ἀνθρώπου, ὥσπερ ἐκ καλιᾶς ἐκπίπτοντος νεοττοῦ ἢ μήτηρ ὕρνης ἐφίπταται· εἰ δέ που καὶ θηρίον ἐρπυστικὸν περιχάνοι τῶ νεοττῶ, μήτηρ δ' ἀμφιποταῖται, ὀδυρομένη φῖλα τέκνα (11)· ὁ δὲ Θεὸς πατὴρ καὶ ζητεῖ τὸ πλάσμα, καὶ ἰσθαι τὸ παράπτωμα, καὶ διώκει τὸ θηρίον, καὶ τὸν νεοττὸν αὖθις ἀναλαμβάνει, ἐπὶ τὴν καλιὰν ἀναπτῆναι παρορμῶν. Εἴτα κύνες μὲν, ἤδη πεπλανημένοι, ὀδμαῖς ῥινηλατοῦντες, ἐξίχυσαν τὸν δεσπότην· καὶ ἵπποι τὸν ἀναβάτην ἀποσεισάμενοι, ἐν ἵππου συρρίγματι ὑπήκουσαν τῷ δεσπότη· Ἐγὼ δὲ, φησὶ, βοῦς τὸν κτησάμενον, καὶ δros τὴν φάτην τοῦ κυρίου αὐτοῦ· Ἰσραὴλ δὲ με οὐκ ἔγνω. Τί οὖν ὁ Κύριος; Οὐ μνησικακεῖ, ἐτι ἔλεει, ἐτι τὴν μετάνοιαν ἀπαιτεῖ. Ἐρέσθαι δὲ ὑμᾶς βούλομαι, εἰ οὐκ ἄτοπον ὑμῖν δοκεῖ, πλάσμα ὑμᾶς τοὺς ἀνθρώ-

✠ P. 74 ED. POTTER, 58 ED. PARIS. 90 Zach. III, 2. 91 Isa. I, 3.

(5) Ὁς. Hæc particula addita ex vulg. Bibl. editione. SYLBURG. — Hunc locum Theodoretus explicat de Jesu, Josedec filio, et aliis, qui, cum paulo ante a captivitate rediissent, captivitatis ferebant signa, paupertatem et inopiam. Torris enim semiustulatum lignum est ex igne arreptum. Hieronymus eodem modo explicat. Similis locus est Amos IV, 11, quem reperies lib. I Pædagog. cap. 8. COLLECT.

(6) Τίς. Omittit Nov.

(7) Προσπεφύγασιν. Προσφεύγουσι Nov. Mox, καταφλεγήσονται pro καταφλεχθήσονται, idem.

(8) Παθῶν. Hemistichium ex Hesiod. Oper. et Dier. lib. I, vers. 216.

(9) Κατεβῆργυῖα. Scribe κατεβῆργυῖα, quod habet Nov.

(10) Κύριον τῶν ὅλων. Κύριον τῶν ὅλων rectius, ut supra. SYLBURG. — Quam correctionem firma Nov.

(11) Ὀδυρομένη φῖλα τέκνα. Hemistichium est Homeri Iliad. B, v. 315, ubi describitur illud auspicium, seu prodigium avicularum, quas draco devoravit,

. . . ἀμφεποταῖτο ὀδυρομένη φῖλα τέκνα.

COLLECT. — Hic etiam ἀμφεποταῖτο habet Nov.

(12) Καὶ ἵπποι τὸν ἀναβάτην ἀποσεισάμενοι, ἐν ἵππου συρρίγματι ὑπήκουσαν τῷ δεσπότη. Hæc vel imprudenti Herveto exciderunt, vel consulto, quod mendosa essent, suppressa sunt. Forte ita corrigi possunt, ἐν ὕποσυρρίγματι, vel ἀποσυρρίγματι, vel etiam, ut quibusdam placet, ἐν uno sibilo edito, domino parere solenti. Jul. Pollux Περὶ ἵππασίας· Κλωγμῶ δὲ ἐξεγείρειν (ms. ἐπεγείρειν) τὸν ἵππον ἐρεῖς καὶ ῥόζῳ· dicit etiam sibilo et stridoris equum excitare. COLLECT.

πως ἐπιγεγονότας τοῦ Θεοῦ, καὶ παρ' αὐτοῦ τὴν ψυ-
λῆν ἐιληφότας, καὶ ὄντας ὅλως τοῦ Θεοῦ, ἐτέρω δου-
λεύειν δεσπότῃ· πρὸς δὲ καὶ θεραπεύειν ἀντὶ μὲν
τοῦ βασιλείως τὸν τύραννον, ἀντὶ δὲ τοῦ ἀγαθοῦ τὸν
ποιητὴν; Τίς γὰρ, ὡς πρὸς τῆς ἀληθείας, σωφρονῶν
γε, τάχαθὸν καταλείπων, κακίᾳ σύνεστιν; Τίς δαί,
ὅστις τὸν Θεὸν ἀποφεύγων, δαιμονίοις συμβιοῖ; Τίς
δαί, οὐδὲ εἶναι δυνάμενος τοῦ Θεοῦ, δουλεύειν ἕδε-
ται; Ἡ τίς οὐρανοῦ πολίτης εἶναι δυνάμενος, ἐρεβὸν
ἑώρακε, ἐξὸν παράδεισον γεωργεῖν, καὶ οὐρανὸν πε-
ριπολεῖν, καὶ τῆς ζωτικῆς καὶ ἀκηράτου μεταλαμβά-
ναι πηγῆς, κατ' Ἰχθός (15) ἐκείνης τῆς φωτεινῆς
ἐεροβατοῦντα νεφέλης, ὡς περὶ ὁ Ἡλίας, θεωροῦντα
τὸν ὑπερὸν σωτήριον (14); Οἱ δὲ, σκολιῶν δίκην,
περὶ τέλματα καὶ βορβόρους, τὰ ἡδονῆς ῥέματα, κα-
λινδύμενοι, ἀνοήτους καὶ ἀνοήτους ἐκδόσκονταί·
ἤδονται βορβόρω μᾶλλον ἢ καθαρῷ ὕδατι· καὶ
ἐπιφορτωτῶ (16) μαρτυροῦσι, κατὰ Δημόκριτον.
Μὴ δῆτα οὖν, μὴ δῆτα ἐξανδραποδισθῶμεν, μὴδὲ
ἰώδεις γενώμεθα, ἀλλ' ὡς τέκνα φωτὸς γνήσια,
ἐναθρήσωμεν καὶ ἀναβλέψωμεν εἰς τὸ φῶς, μὴ νό-
θους ἡμᾶς (17) ἐξελέγη ὁ Κύριος, ὡς περὶ ὁ ἥλιος
πρὸς ἀετούς. Μετανοήσωμεν οὖν, καὶ μεταστῶμεν ἐξ
ἀμαθίας εἰς ἐπιστήμην, ἐξ ἀφροσύνης εἰς φρόνησιν,
ἐξ ἀκρασίας εἰς ἐγκράτειαν, ἐξ ἀδικίας εἰς δικαιο-
σύνην, ἐξ ἀθεότητος εἰς Θεόν. Καλὸς ὁ κίνδυνος (18)
αὐτομολεῖν πρὸς Θεόν· πολλῶν δὲ καὶ ἄλλων ἐστὶν
ἐπιλαύσαι ἀγαθῶν τοὺς δικαιουσύνῃς ἑραστάς, οἳ τὴν
αἰδίον δώκομεν σωτηρίαν, ἀτὰρ δὴ καὶ ὧν αὐτὸς
εἰνιπτεταί· ὁ Θεὸς διὰ Ἡσαίου λαλῶν· Ἔστι κληρο-
νομία τοῖς θεραπεύουσιν Κύριον· καλὴ γὰρ καὶ ἐρά-
σμιος ἡ κληρονομία, οὐ χρυσίον, οὐκ ἄργυρος, οὐκ
ἐσθής, ἐνθα που σὴς καὶ τὰ τῆς γῆς ληστής που
καταδύεται, περὶ τὸν χαμαίηνλον πλοῦτον ὀφθαλμῶν·
ἀλλ' ἐκεῖνος ὁ θησαυρὸς τῆς σωτηρίας, πρὸς ὃν γε
ἐπιείχεσθαι χρῆ, φιλολόγους γενομένους. Συναπαί-
ρει (19) δὲ ἡμῖν ἐνθένδε τὰ ἔργα τὰ ἀστεία, συνίπτα-
ται (20) τῷ τῆς ἀληθείας περῶν. Ταῦτην ἡμῖν τὴν
κληρονομίαν ἐγχειρίζει ἡ αἰδίας διαθήκη τοῦ Θεοῦ,
τὴν αἰδίον δωρεὰν χορηγοῦσα (21)· ὁ δὲ φιλόστοργος

A miseretur, etiamnum exposcit pœnitentiam. Jam
vero querere ex vobis velim, eequidnam vobis vi-
deatur absurdius, quam ut vos, qui a Deo facti
estis, qui animas vestras illi debetis acceptas, et
toti denique, quancumque forte estis, ejus estis,
alii cuiquam domino servialis; præterea ut pro
rege tyrannum, pro bono pessimum colatis? Quis
enim, o per veritatem, cui sana mens inest, bono
derelicto, malitiæ adhæret? Quis Deum fugiet,
ut dæmoniorum convictu fruatur? Quis, cum
Dei filiis annumerari liceat, servitutem ducit po-
tiores? Aut quis in erelum recipi conten-
dit cum cœli civis esse possit; cum ei liceat para-
disum colere, et cœlos circuire, vitalisque et pe-
rennis esse fontis particeps *lucidam illam nubem*
per aera sequenti, et salutarem pluviam, velut olim
B Elias, contemplanti? Cæteri autem, instar vermium,
in paludibus ac cœno, voluptatis nempe fluentis,
volutantes, stultis ac inutilibus pascuntur deliciis,
porcini plane homines. *Solent enim porci*, ut aiunt,
cæno potius quam puriore aqua delectari, et, quod a
Democrito dictum accepimus, *scædas colluviones in-
sane concupiscunt*. Nequaquam igitur nos manci-
pari sinamus aut porcis effici similes, sed tanquam
germani *lucis filii* **, sursum oculos attollamus ad-
versus lucem, ne quemadmodum sol aquilas, ita
nos Dominus adulterinos arguat. Agamus ergo pœ-
nitentiam, et ab ignoratione transeamus ad scieu-
tiam, ab imprudentia ad prudentiam, ab intempe-
rantia ad temperantiam, ab injustitia ad justitiam,
C ab impietate ad Deum. Pulchrum est periculum ad
Deum transfugere. Nam cum alia bona permulta
proposita nobis sint, qui justitiam colimus, vitam-
que æternam persequimur, tum ea vero præcipue;
quæ Deus ipse per Isaiam significavit: *Constat cul-
toribus Domini hæreditas* ** : perpulchra sane et
amabilis hæreditas, non aurum, non argentum, non
vestis, quam *linea*; *nec res terrenæ quas latro sub-
bit* **, humilium abjectarumque divitiarum amore
captus; verum *thesaurus* ille salutis, ad quem nos
oportet contendere, Verbi amatores factos. Hinc

✠ P. 75 ED. POTTER, 59 ED. PARIS. ** Ephes. v, 8. ** Isa. ltv, 17. * Mauth. vi, 19, 20.

(15) Κατ' Ἰχθός. Respicere videtur III Reg. xviii, D
44, 45: Ἰδοὺ νεφέλη μικρὰ, ὡς Ἰχθός ἀνδρὸς,
ἀνάγουσα ὕδωρ. . . καὶ ἐγένετο ὑπέρος μέγας. Et
Mauth. xvii, 5: Ἰδοὺ νεφέλη φωτεινὴ ἐπεσκόπασεν
αὐτούς, nempe, Moysen et Eliam.

(14) Τὸν ὑπερὸν σωτήριον. Malim, articulo gemi-
natio, τὸν ὑπερὸν τὸν σωτήριον, ut alibi passim, et
paulo ante. SYLBERG.

(15) Φορτωτῶ. A. φασίν plurali numero: ut alludat ad
proverbium. SYLBERG. — Hoc proverbiale dictum
rursus laudavit Clemens Strom. i, p. 270: Et δὲ μὴ
πάντων ἡ γνώσις, ἓνος λύρας, ἢ φασίν οὐ παροιμιαζό-
μενοι, τοῖς πολλοῖς τὰ συγγράμματα· ὕες γούν βορ-
βόρω ἔδονται μᾶλλον ἢ καθαρῷ ὕδατι.

(16) Ἐπιφορτωτῶ. Heselvetus vertit, in *paleæ eu-
paleo*: φορτωτῶ licet Hesychio significet ἄγυρα, et
quisquiliæ aridas, sumitur tamen pro colluvione
quavis: ut Chrysostomus τὸν φορτωτῶν τῶν ἀμαρ-
τιῶν, dixit τὴν ἀκαθαρσίαν. Horatius, . . . *amica luto
sæc.* COLLECT.

(17) Ἡμᾶς. Sic legit Sylburgius, pro ὁμᾶς.

(18) Καλὸς ὁ κ. Horatius lib. iii, od. 25, v. 18:

. . . Dulce periculum est,
O Lenææ, sequi deum.

(19) Συναπαίρει. Et hoc Platoni suo debet Cle-
mens. Sane Platonicus amorem illum bonum et pu-
dicum, qui a cœlo, ut volebat Socrates, non ab ulla
libidine in animum philosophi illabitur, ἀστείον δι-
cunt. Alcinoius, plane ut hic Clemens, τὸ φαῦλον καὶ
τὸ ἀστείων opposuit: Ἔστι δὲ ἑρωτικὴ, ἢ μὲν ἀστεία,
ἢ τῆς σπουδαίας ψυχῆς, ἢ δὲ φαύλη, ἢ τῆς κακῆς.
Ita, ἀστεία ἔργα dicit noster, τὰ ἀγαθὰ. Et Theodo-
rus, ἐν ταῖς Ἐκλογαῖς, τὴν ἀστείαν ἀρετὴν dixit:
Νοεῖτω μέγα, καὶ ἀπερινόητον, καὶ κάλλιστον φῶς,
ἀπόρσιτον, πᾶσαν δύναμιν ἀγαθῶν, πᾶσαν ἀστείαν
ἀρετὴν συγκεκληρωμένον. HEINSIUS.

(20) Συνίπταται. Καὶ συνίπταται. Nov. recto.

(21) Χορηγοῦσα. Χορηγοῦσαν. Nov.

autem una migrant bona ac præclara opera, pen-
nisque veritatis nobiscum simul evolant. Hanc nobis
hæreditatem, æternum sane donum, æternum Dei
fœdus in manus tradit. Pater autem ille noster, qui
vere est pater, nosque impensius amat, **27** hortari
monere, emendare, diligere nunquam desinit; nec
enim desinit servare, verum optimum dat consi-
lium, *Justi efficiamini, inquit Dominus. Qui sititis,
ite ad aquam; et quicumque non habetis pecuniam, ite
et emite, et bibite, absque pecunia* ⁸⁵. Ad lavationem,
ad salutem, ad illuminationem hortatur, aperte
✠ propemodum clamans, Do tibi, o filii, terram et
mare, atque cælum : quæque in eis sunt, omnia
tibi largior animantia. Tu modo, o filii, patrem si-
tias, Deus tibi gratis ostendetur; veritas enim non
renditur ⁸⁶. Tibi volatilia, tibi aquatilia, tibi, deni-
que, dat quæcunque terram habitant. Hæc eo sunt
a Patre condita, ut vos iis grato memorique animo
fruamini; quæ pecunia quidem emet nolhus, qñi
filius est *perditionis* ⁸⁷, cuique *mammonæ servire* ⁸⁸
constitutum est : tibi vero tanquam tua permittit, le-
gitimo scilicet filio, qui Patrem diligis, cujus gratia
adhuc operatur ⁸⁹, cuique soli hoc promissum facit :
*Et terra extendetur in firmitatem; nec enim desti-
nata est corruptioni : mea est enim universa terra* ¹,
tua vero erit, si Deum receperis. Hinc iis, qui cre-
diderunt, hoc lætissimum nuntium defert Scriptura :
*Sancti autem Domini erunt hæredes gloriæ Dei, et
potentiæ ejus. Quænam est ea, dic mihi, o beate,
gloria? quam oculus non vidit, nec auris audivit, nec
in cor hominis ascendit; et latrabuntur in regno Do-
mini sui in æternum. Amen.* ² Jam igitur accepistis,
o homines, qualem quamquam Deus gratiam pol-
liceatur; ex altera quoque parte, quæ supplicia mi-
natus fuerit, audivistis. His Dominus ad salu-
tem ducit, et metu et gratia hominem insti-
tuens. Quid cunctamur? cur non effugimus suppli-
cium? cur non recipimus donum? Cur autem ea,
quæ præstantiora sunt, Deum scilicet præ malò,
non eligimus, et simulacrorum cultui sapientiam

οὗτος ἡμῶν πατήρ, ὁ ὄντως πατήρ, οὐ παύεται προ-
τρέπων, νοουθετῶν, παιδεύων, φιλῶν. Οὐδὲ γὰρ
σῶζων παύεται· συμβουλεύει δὲ τὰ ἄριστα· *Δίκαιοι γέ-
νεσθε* (22), *λέγει Κύριος. Οἱ διψῶντες, πορεύεσθε
ἐφ' ὕδωρ· καὶ ὅσοι μὴ ἔχετε ἀργύριον, βαδίσατε,
καὶ ἀγοράσατε, καὶ πίετε, ἄνευ ἀργυρίου*. Ἐπὶ τὸ
λουτρῶν, ἐπὶ τὴν σωτηρίαν, ἐπὶ τὸν φωτισμὸν (23) πα-
ρακαλεῖ, μονουχοὶ βοῶν καὶ λέγων· Ἐγὼ σοὶ δι-
δωμι καὶ θάλασσαν, παιδίον, οὐρανὸν τε· καὶ τὰ ἐν
αὐτοῖς πάντα ζῶά σοι χαρίζομαι. Μόνον, ὦ παιδίον,
δίψησον τοῦ Πατρὸς· ἀμυσθεὶ σοὶ δειχθήσεται ὁ Θεός·
οὐ *κατηλεύεται* ἡ ἀλήθεια. Διδῶσι σοὶ καὶ τὰ πτηνά,
καὶ τὰ νηχτά (24), καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς. Ταῦτά σου
ταῖς εὐχαρίστοις τρυφαῖς (25) δεδημιουργηκεν ὁ Πα-
τήρ· ἅπερ ἀργυρίῳ μὲν ὠνήσεται ὁ νόθος, ὃς ἀπω-
λείας ἐστὶ παιδίον, ὃς *μαμωνᾶ δουλεύει* προφηρηται·
σοὶ δὲ τὰ σὰ ἐπιτρέπει, τῷ γνησίῳ λέγει, τῷ φιλοῦντι
τὸν Πατέρα, δι' ὃν ἐτι ἐργάζεται, ἢ μόνῳ καὶ ὑπι-
σχεῖται, λέγων· *Καὶ ἡ γῆ παραταθήσεται* (26)
εἰς βεβαίωσιν· οὐ γὰρ κυροῦται (27) τῆ φοροῦ·
Ἐμὴ γὰρ ἐστι πᾶσα ἡ γῆ· ἔστι δὲ σὴ (28), *ἐὰν
ἀπολάβῃς τὸν Θεόν*. Ὅθεν ἡ Γραφή εἰκότως εὐαγγε-
λίζεται τοῖς πεπιστευκόσιν· *Οἱ δὲ ἄγιοι* (29) *Κυρίου
κληρονομήσουσι τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν δύ-
ναμιν αὐτοῦ*. Ποίαν, ὦ μακάριε, δόξαν, εἰπέ μοι;
ἦν *ὀφθαλμῶς οὐκ εἶδεν, οὐδὲ οὖς ἤκουσεν, οὐδὲ
ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου ἀνέβη καὶ χαρίσονται ἐπὶ
τῇ βασιλείᾳ τοῦ Κυρίου αὐτῶν εἰς τοὺς αἰῶνας*.
Ἀμήν. Ἐχετε, ὦ ἄνθρωποι, τὴν θέλαν τῆς χάριτος
ἐπαγγελίαν· ἀκηκόατε καὶ τὴν ἄλλην τῆς κολάσεως
ἀπειλήν· δι' ὧν ὁ Κύριος σῶζει, φθῶν καὶ χάριτι
παιδαγωγῶν τὸν ἄνθρωπον. Τί μέλλομεν; τί οὐκ ἐκ-
κλίνομεν τὴν ὀχλασιν; τί οὐκαταβεχόμεθα τὴν δω-
ρεάν; τί δαὶ οὐκ αἰρούμεθα τὰ βελτίονα, Θεὸν ἀντὶ
τοῦ πονηροῦ, καὶ σοφίαν εἰδωλολατρίας προκρίνομεν,
καὶ ζῶην ἀντικαταλλάσσομεθα θανάτῳ; Ἰδοὺ τέ-
θεικα (30) *πρὸ προσώπου ὑμῶν, φησὶ, τὸν θάνα-
τον καὶ τὴν ζωὴν*. Πειράζει σε ὁ Κύριος, *ἐκλέξα-
σθαι τὴν ζωὴν*. Συμβουλεύει σοὶ ὡς πατήρ (31),
πέθεσθαι τῷ Θεῷ (32). *Ἐὰν γὰρ ἀκούσῃτε μου,*

✠ P. 76 ED. POTTER, 60 ED. PARIS. ⁸⁵ Isa. lv, 1. ⁸⁶ II Cor. II, 17. ⁸⁷ Joan. xvii, 12; II Thess. II, 3. ⁸⁸ Matth. vi, 24; Luc. xvi, 13. ⁸⁹ Joan. v, 17. ¹ Levit. xxv, 23. ² I Cor. II, 9.

(22) *Δίκαιοι γένεσθε*. Ἔσεσθέ μοι δίκαιοι Bibl. Græc. Mox, βαδίσαντες ἀγοράσατε pro βαδίσατε καὶ ἀγ. Dein φάγετε pro πίετε. Ibid.

(23) *Φωτισμὸν*. Hæc voce Patres baptismum, et gratiam baptizatis collatam ubique denotant, secuti Hebr. vi, 4 : Ἀδύνατον γὰρ τοὺς ἀπαξ φωτισθέντας, γευσασμένους τε τῆς δωρεᾶς τῆς ἐπουρανίου, καὶ μετόχους γεννηθέντας Πνεύματος ἁγίου, etc. Clemens, *Pædag.* lib. I, cap. 6, p. 92, 93 : Τελειοῦται δὲ τῷ λουτρῷ μόνῳ, καὶ τοῦ Πνεύματος τῆ καθόδῳ ἀγιάζεται. — Βαπτίζόμενοι, υἱοποιούμεθα· υἱοποιούμενοι, τελειούμεθα.

(24) *Νηχτά*. Νοητά. Nov. mendose.

(25) *Τρυφαῖς*. Hervetus et A. malunt *τροφαῖς*, alimentis. SYLB. — Sed Clemens τρυφαῖς dixit, ut copiam et affluentiam rerum innueret.

(26) *Παραταθήσεται*. Sic Flor., Syll.; παρασταθήσεται, Heinsiana, et reliquæ post eam editi. Vera lectio videtur fuisse, οὐ *πραθήσεται*, quam exhibet Nov. Clemens enim respicit Levit. xxv, 23 : Ἡ γῆ οὐ *πραθήσεται* εἰς βεβαίωσιν.

(27) *Κυροῦται*. Aptius *κηροῦται vitatur, læditur, a κῆρ noxa*. Ut apud Hesychium quoque, *κηρωμένη, κεκαρωμένη*. SYLBURC.—Sed nulla mutatione opus est.

(28) *Ἐστι δὲ σὴ*. A. ἔστι δὲ καὶ σὴ, *est vero, et tua*. SYLB.—Quam lectionem firmat Nov. Paulo ante, *πᾶσα omittit* Bibl. Græc.

(29) *Οἱ δὲ ἄγ.* Similia quædam occurrunt Prov. III, 35, Isa. lxxv, 9. Verba hæc, ut etiam ea, quæ paulo post occurrunt, *χαρίζονται ἐπί, etc.*, hæcenus frustra quærsivi. Conf. Apoc. xi, 15.

(30) *Ἰδοὺ τέθ*. Hæc Moysis et Isaiaë dicta eodem, quo Clemens, sensu ante illum exhibuit Justin. M. *Apol.* I, c. 56, p. 84, 85. Porro *δέδωκα* pro *τέθεικα* habent Bibl. Gr. Neutrum agnoscit Justin.

(31) *Ὡς πατήρ*. Justinus loco superius dicto, *Διὰ Ἡσαίου, τοῦ ἐτέρου προφήτου, ὡς ἀπὸ τοῦ Πατρὸς τῶν ὄλων καὶ δεσπότης Θεοῦ· per Isaïam, prophetam alium, velut a Patre rerum omnium et dominatore Deo*.

(32) *Πέθεσθαι τῷ Θεῷ*. Πείθεσθε τῷ Θεῷ, Nov.,

φησι, και θελήσητε, τὰ αγαθά τῆς γῆς φάγεσθε. ὑπακοῆς ἢ χάρις. Ἐάν δὲ μὴ ὑπακούσητέ μου, μηδὲ θελήσητε, μάχαιρα ὑμῶν και πῦρ κατέδεται (33) παρακοῆς ἢ κρίσις. Τὸ γὰρ στόμα Κυρίου ἐλάλησεν ταῦτα ἴνομος ἀληθείας, Λόγος Κυρίου. Βούλεσθε ὑμῖν αγαθὸς γένωμαι σύμβουλος; Ἄλλ' ὑμεῖς μὲν, ἀκούσατε ἔγω (34), εἰ δυνατὸν, ἐνδείξομαι ἔχρηγ μὲν ὑμᾶς, ὡ ἄνθρωποι, αὐτοῦ περὶ ἐννοουμένων τοῦ αγαθοῦ, ἐμφυτον ἐπάγεσθαι μάρτυρα ἀξιόχρεων, πίστιν αὐτόθεν οἰκοθεν περιφανῶς αἰρουμένην τὸ βέλτιστον, μηδὲ ζητεῖν εἰ μεταδιωκτέον ἐκπονεῖν (35). Καὶ γὰρ εἴ τῷ μεθυστέον, φέρε εἰπεῖν, ἀμφιβάλλειν γρηΐ ὑμεῖς δὲ, πρὶν ἢ ἐπισκέψασθε, μεθύετε και εἰ ὕβριστέον, οὐ πολυπραγμονεῖτε, ἀλλ' ἢ τάχος (36) ὕβριζετε. Μόνον δ' ἄρα, εἰ θεοσεβητέον, ζητεῖτε, και εἰ τῷ σόφῳ τούτῳ δὴ τῷ θεῷ και τῷ Χριστῷ κατακολουθητέον. τοῦτο δὲ, βουλῆς και σπέψως ἀξιοῦτε, οὐδ' ὁ πρέπει θεῷ, οἱ εἰ ποτέ ἐστι, νανοηκότες. Πιστεῦσατε ἡμῖν κἂν ὡς μέθη, ἵνα σωφρονήσητε πιστεῦσατε κἂν ὡς ὕβρει, ἵνα ζήσητε. Εἰ δὲ και πείθεσθαι βούλεσθε (37), τὴν ἐναργῆ τῶν ἀρετῶν ὑποπτέυσαντες πίστιν, φέρε ὑμῖν ἐκ περιουσίας τὴν περὶ τοῦ Λόγου παραθήσομαι περὶ ὑμῶν. Ἵμεῖς δὲ (και γὰρ (38) τὰ πάτρια ὑμῶν ἐστὶ τῆς ἀληθείας ἀπασχολεῖ ἔθνη προκατεσχημένους) ἀκούετε ἂν ἦδη, τὸ μετὰ τοῦτο ὅπως ἔχει και δὴ μὴ τις ὑμῶν τοῦδε τοῦ ὀνόματος αἰσχρὴν προκαταλαμβάνετω, ἢ τ' ἀνδράσι μέγα σίγεται (39), παρατρέπουσα σωτηρίας. Ἀποδυσάμενοι δ' οὖν περιφανῶς ἐν τῷ τῆς ἀληθείας σταδίῳ γνησίως ἀγωνιζώμεθα, βραβεύοντος μὲν τοῦ Λόγου τοῦ ἀγίου, ἀγωνοθετούντος δὲ τοῦ Δεσπότη τοῦ ὄλων. Οὐ γὰρ σμικρὸν ὑμῖν (40) τὸ ἀθλον ἀθανασία πρόκειται. Μὴ οὖν ἐπιφρονεῖτε, μηδὲ εἰ ὀλίγον τι (41) ὑμᾶς ἀγορεύουσι σύρρακὲς τινες ἀγοραῖοι, δεισδαίμονίας ἄθεοι χορευταὶ, ἀνοίχ και παρανοίχ ἐπ' αὐτὸ ὠθούμενοι τὸ βράχθρον, εἰδῶλων ποιηταὶ, και λίθων προσκυνηταὶ. Οἷδε γὰρ ἀνθρώπους ἀποθεοῦν τετολομηχασί, τρισκαίδέκατον (42) Ἀλέξανδρον τὸν Μακεδόνα ἀναγράφοντες

A praeferimus, et pro morte vitam comparamus? Ecce, inquit, ante faciem vestram posui mortem et vitam. Tentat te Dominus, ut vitam eligas. Hortatur, tanquam pater, et suadet, ut Deo obedias. Si enim mo, inquit, audieritis et volueritis, bona terrae comedatis: hanc constituit obedientiae gratiam. Sin autem mihi non obedieritis, neque volueritis, gladius vos et ignis devorabit: huc adversus contumaciam iudicium pronuntiat. Haec enim locutum est os Domini, veritatis lex, Domini Verbum. Placetne, ut, quod maxime vobis expedit, consilium exponam? Vos igitur attendite; ego autem clare, pro meis viribus, exhibebo. Oportebat quidem vos, o homines, cum de bono cogitaretis, testem adhibuisse insitum ac idoneum, fidem, quae ex se statim ac sua natura eligit, quod est praestantissimum; nec an ea sit persequenda, tam diu quaerere aut laborare. Nemo enim vestrum dubitat, verbi causa, an oporteat inebriari; verum, priusquam consideretis, inebriamini. Nec valde solliciti estis, an liceat injuriam facere; sed eam, quam potestis celerrime, facitis; in hoc solum haeretis, an Deus sit colendus? et an hic sapiens, Deus nempe et Christus, sit sequendus? Haec digna consultatione ac deliberatione vestra existimatis; quid sit Deo aptum ac decens, minime cogitantes. Credite saltem nobis, quemadmodum soletis ebrietati, ut sobrii evadatis. Credite saltem quemadmodum injuriae, ut vitam consequamini. Quod si agnita virtutum manifesta fide, obtemperare volueritis, ex abundanti vobis afferam, quae ad eliciendum vestrum consensum a verbo suppeditata sunt. Vos autem (patrii enim mores sic vos praecoccupaverunt, ut a veritatis studio huc usque penitus averterint) jam tandem ad ea, quae consequuntur, animos attendite. Nec hujusce nominis pudor aliquis praecipue deterreat, qui a salute homines adducere, maximumque illis damnum afferre solet. Quapropter palam exuentes nos vestibus, in stadio veritatis

93

✠ P. 77 ED. POTTER, 61 ED. PARIS. Deuter. xxx, 15, 19. Isa. i, 19. Ibid. 20^a Isa. i, 20; xxxiii, 11.

hanc sententiam ad ea, quae sequuntur, trahens. Moyses, Ἐάν θέλητε, και εἰσακούσητέ μου, et paulo post ἔάν δὲ μὴ θέλητε και μὴ εἰσακούσητε. Bibl. Gr. (35) *Μάχαιρα ὑμῶν και πῦρ κατ.* Haec verba και πῦρ, quae Isaiæ textus hoc loco non agnoscit, interpretamentum esse vocis μάχαιρα, facile concedet, qui Justinii verba legerit, loco superius dicto: Τὸ δὲ προειρημένον, μάχαιρα ὑμῶν κατέδεται, οὐ λέγει διὰ μαχαίρων φονευθῆσθαι τοὺς παρακούσαντας, ἀλλ' ἢ μάχαιρα τοῦ θεοῦ ἐστὶ τὸ πῦρ, οὗ βορὰ γίνονται οἱ τὰ φαῦλα πράττειν αἰρούμενοι διὰ τοῦτο λέγει, μάχαιρα ὑμῶν κατέδεται: τὸ γὰρ στόμα Κυρίου ἐλάλησεν. Εἰ δὲ και περὶ τεμνοῦσης και αὐτίχα ἀπαλατσοῦσης μαχαίρας ἔλεγεν, οὐκ ἂν εἶπε, κατέδεται. Quod autem superius dictum est, Gladius depascet vos, non innuit immorigeros gladiis caesus uti: verum gladius Dei est ignis, cui pabulum sunt, qui mala facere eligunt: propterea, Gladius, inquit, depascet vos: os enim Domini locutum est. Quod si de gladio dixisset, qui dissecat et confestim dimittit, verbum depascet usus non fuisset. Huic vero interpretationi ansam praebuit alius Isaiæ locus, quo dicitur πῦρ κατέδεται ὑμᾶς, Isa. xxxiii, 11. (34) Ἐγώ. Ἐγὼ δὲ scribendum ex Nov. (35) *Μηδὲ ζητεῖν εἰ μεταδιωκτέον ἐκπονεῖν.*

A. ζητεῖν ἢ ἐκπονεῖν εἰ μεταδιωκτέον. SYLBURG. (36) Ἀλλ' ἢ τάχος. Rectius ἀλλ' ἢ τάχος, ut infra. Is. (37) *Εἰ δὲ και π. β.* Malim, et δὲ και μὴ πείθεσθαι βούλεσθε: quod si nolitis mihi obtemperare, eo quod manifestam virtutum fidem suspectam habeatis, age vobis ex abundanti, etc. Nam υποπτέυειν non est suspicere, admirari, quo sensu id accepit Hervetus, sed suspicari et dubitare. Nisi potius scribendum sit ἐποπτέυσαντες. (38) *Και γὰρ.* Οὐ γὰρ Nov. (39) *Ἡ τ' ἀνδράσι μέγα σίγεται.* Hesiodi est carmen in Oper. 516: Αἰδῶς ἢ τ' ἀνδρας μέγα σίγεται, οὐδ' ἐνλησιν. Et Homeri Iliad. Q, v. 45. Ex quibus locis hic corrigendus. Reperitur et apud Stobæum tit. De verecundia 51. Non ergo fortes solum, sed quosvis indicat poeta, et vitiosam verecundiam intelligit. COLLECT. — Perperam igitur quidam γίνετα pro σίγεται substituerunt. (40) Ἵμῖν. Ἵμῖν Nov. recte. (41) Ὀλίγον τι. Potest etiam legi ἄλογόν τι. H. V. SYLBURG. (42) *Τρισκαίδεκατον.* Alexandro sc. addito, duodecim majorum deorum numerum augeri volebant.

legitime certemus, iudice quidem sancto Verbo, Domino autem totius rerum universitatis certaminis instructore. Nobis enim haud leve præmium, immortalitas proposita est. Ne sit igitur curæ, si contentius de vobis loquantur quidam de sæpe populi, qui impios superstitionis choros exercent, amentia sua ac insaniam præcipites in ipsum barathrum acti, simulacrorum fabricatores, lapidumque cultores. Hi sunt emim, qui homines ausi fuerunt in deos referre; qui Alexandrum Macedonem, quem Babylon ostendit mortuum, deum decimum tertium numerabant. Proinde divinum illum Sophistam, cui nomen erat Theocrito, non possum non suspicere ac admirari. Nam is, Alexandro mortuo vanas de diis opiniones, quæ in animis hominum insecterant, irridens, ad suos cives, *¶ Bono*, inquit, *o riri, estote animo, quandiu deos ante homines mori videtis*. Sane autem qui deos sibi corporeos et aspectabiles, horumque, qui procreati ac geniti sunt, colluviem asciscit, et veneratur, longe est illis ipsis dæmonibus infelicior. Deus enim nequaquam est, sicut dæmones, injustus, sed, quam fieri potest, justissimus: nec est illi quidquam similis, quam qui ex nobis quam justissimus fuerit:

*Venite e viis tota gens operariorum,
Qui Jovis filiam visu terribilem, Operariam deam,
Appositis vannis colitis, stolidi,*

qui lapidibus a vobismetipsis elaboratis divinos honores tribuistis. Huc etiam accedant Phidias vester et Polycletus, Praxiteles etiam et Apelles, et cæteri denique omnes qui mechanicas artes exercent, terreni terræ opifices: *Tunc enim*, ut quadam prophetia dicitur, *infeliciter hic evenient res, cum statuis crediderint*. Accedant, inquam (nec enim desinam vocare) viles illi ac sordidi artifices. Ho-

¶ P. 78 ED. POTTER, 61-62 ED. PARIS.

(43) *Θεόκριτος*. De Theocrito, Chio oratore, Metrodori discipulo, conf. Suidas, Vossius, *De histor. græc.*, lib. III, Jonsius, *De Scriptor. hist. philos.*, lib. I, c. 9. Memoratur illius aliud de Alexandro dictum apud Athenæum lib. I, c. 9.

(44) *Γεννητῶν*. A. γεννητῶν, *genitorum*. SYLBURG. — Τοῦτων omittit Nov.

(45) *Ὀλὸν τς*. *Ὀλονται Nov.*

(46) *Βῆτε*. Primum memento esse versiculos, qui ab auctore adducuntur; deinde, scribendum esse, *Bῆτ' ἐξ ὁδῶν δὲ πᾶς ὁ χειρῶναξ λεώς, Οἱ τὴν Διὸς γοργῶπιιν Ἐργάτιν θεόν, Στατοῖσι λίκνοις προτρέπεσθ' ἡλίθιοι*. HEMSIUS. — Gatakerus *Advers.* c. 9, hoc modo versus hos scribit:

*Bῆτ' εἰς ὁδὸν δὲ πᾶς ὁ χειρῶναξ λεώς,
Οἱ τὴν Διὸς γοργῶπιιν Ἐργάτιν στατοῖς
Λίκνοις προτρέπεσθε.....*

Porro Ἐργάτιν pro Ἐργάτιν habet Nov. Verisimile est Clementem scripsisse Ἐργάτιν, quo nomine Minerva vocari solet.

(47) *Λίκνοις προτρέπεσθε*. Vannum in Rustico carmine appellasse Virgilium, notum omnibus est; qui tamen, dum agriculturalum instrumentum hoc esse traderet, docuit in alio etiam usu illud haberi solitum; et in rebus divinis, maxime Liberi patris, frequens esse consuevisse. Eruditissimus enim poeta, quod ipse sciebat, aliis quoque ἐν παρέρῳ

A θεόν, ὃν Βαθυλῶν ἤλεγξε νεκρόν. Ἄγαμαι τοίνυν τὸν βεῖον σοφιστὴν Θεόκριτος (43) ὄνομα αὐτῷ· μετὰ τὴν Ἀλεξάνδρου τελευτὴν ἐπισκώπτων ὁ Θεόκριτος τὰς δόξας τὰς κενὰς τῶν ἀνθρώπων, ἃς εἶχον περὶ θεῶν, πρὸς τοὺς πολίτας, Ἄνδρες, εἶπεν, *θαρβείτε ἄχρις ἂν ὄρατε τοὺς θεοὺς πρότερον τῶν ἀνθρώπων ἀποθνήσκοντας*. Θεοὺς δὲ δὴ τοὺς ὄρατοὺς καὶ τὸν σύγκλυδα τῶν γεννητῶν (44) τοῦτων ὄχλον ὁ προσκυνῶν καὶ προσεταιριζόμενος, αὐτῶν ἐκείνων τῶν δαιμόνων ἀθλιώτερος μακρῷ. Θεὸς γὰρ οὐδαμῆ οὐδαμῶς ἄδικος, ὡς περ οἱ δαίμονες· ἀλλ', ὡς οἶόν τε (45), δικαιοτάτος, καὶ οὐκ ἔστιν αὐτῷ ὁμοίωτερον οὐδὲν, ἢ ὅτ' ἂν ἡμῶν γένηται ὅτι δικαιοτάτος. *Bῆτε* (46) εἰς ὁδὸν δὴ, πᾶς ὁ χειρῶναξ λεώς, οἱ τὴν Διὸς γοργῶπιιν Ἐργάτιν θεόν στατοῖσι λίκνοις προτρέπεσθε (47), ἡλίθιοι, τῶν λίθων δημιουργοὶ τε καὶ προσκυνηταί. Φειδίας (48) ὑμῶν καὶ ὁ Πολύκλειτος ἠκόντων, Πραξιτέλης τε αὐτῶν καὶ Ἀπελλῆς, καὶ ὅσοι τὰς βαναύσους (49) μετέρχονται τέχνας, γήϊνοι γῆς ὄντες ἐργάται. Τότε γὰρ, φησὶ τις προφητεία, *δυστυχῆσει τὰ τῆδε πράγματα, ὅτ' ἂν ἀνδράσι πιστεύσωσιν*. ἠκόντων οὖν ἀδίκος (οὐ καὶ ἀνήσω (50) καλῶν) οἱ μικροτέχνη (51). Οὐδεὶς ποὺ τοῦτων ἔμπουν εἰκόνα δεδημιούργηκεν, οὐδὲ μὴν ἐκ γῆς μαθησὴν ἐμάλαξε σάρκα. Τίς ἐτήξε μυελόν; ἢ τίς ἐπήξεν ὄστέα; τίς νεῦρα διέτεινε; τίς φλέβας ἐφύσησεν; τίς αἷμα ἐνέχεεν ἐν αὐταῖς; ἢ τίς δέρμα περιέτεινε; ποῦ δ' ἂν τίς αὐτῶν ὀφθαλμοὺς ποιῆσαι βλέποντας; τίς ἐνεφύσησε ψυχὴν; τίς δικαιοσύνην ἐδωρήσατο; τίς ἀθανάσιαν ὑπέσχηται; μόνος ὁ τῶν ὄλων δημιουργός, ὁ ἀριστοτέχνης (52) Πατήρ, τοιοῦτον ἀγαλμα ἐμφύχον ἡμᾶς, τὸν ἀνθρώπου, ἐπλασεν. Ὁ δὲ Ὀλύμπιος ὑμῶν, εἰκόνας εἰκῶν, πολὺ τι τῆς ἀληθείας ἀπάδων, ἔργον ἔστι κωφῶν χειρῶν Ἀττικῶν (53). Ἡ (54) μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ εἰκῶν ὁ Λόγος αὐτοῦ· καὶ υἱὸς τοῦ Νοῦ γνήσιος, ὁ θεὸς Λόγος, φωτὸς

notum esse voluit. Intelligit autem, ut opinor, vannum, quod λίκνον Græci vocant, instrumentum ad cuncta pæne sacrificia idoneum, ut veteres grammatici tradunt; unde qui illud gerebat in sacris, λικνοφόρος vocabatur. Plutarchus, in *Alexandro*: *Ἐκ τοῦ κίττου καὶ τῶν μυστικῶν λίκνων*. P. Victorius, in *Varronem*. Suidas, *Τὸ λίκνον πρὸς πᾶσαν τελετὴν καὶ θυσιᾶν ἐπιτεθεῖόν ἐστι*. Virgilius, *1 Georg.*: *Arbutæ crates, et mystica vannus Iacchi*. COLLECT.

(48) *Φειδίας*. Ὁ Φειδίας Nov.

(49) *Τὰς βαναύσους... τότε*. Hæc exciderunt e Nov.

(50) *Οὐ καὶ ἀνήσω*. Aptius opinor, οὐ γὰρ ἀνήσω, ut supra. SYLBURG. — Hanc conjecturam firmat Nov.

(51) *Μικροτέχνη*. Hos opponit τῷ ἀριστοτέχνῳ, de quo paulo post. Mox, ἔμπουν pro ἔμπουν, Nov. mendose.

(52) *Ἀριστοτέχνης*. A. ἀριστοτέχνης, sed Doricum ἀριστοτέχνας consulto usurpatum videtur, ut clarum sit fontis indicium. SYLBURG.

(53) *Χειρῶν Ἀττικῶν*. Hoc est, Phidiæ Atheniensis. Ejus enim opus fuisse Jovem Olympicum, testantur Clemens superius; Theophilus, *ad Autolyca*. lib. I; Pausanias, *Eliac*. I.

(54) *Ἡ*. Articulum hunc onisum in edit. Flor. supplevit A. SYLBURG. — Verum genuinam lectionem exhibet Nov.: *εἰκῶν μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ*.

ἀρχέτυπον φῶς· εἰκῶν δὲ τοῦ Λόγου, ὁ ἀνθρώπος. Ἄληθινός (55) ὁ νοῦς ὁ ἐν ἀνθρώπῳ, ὁ κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ καὶ καθ' ὁμοίωσιν διὰ τοῦτο γενενησθαι λεγόμενος, τῇ κατὰ καρδίαν φρονήσει τῷ θείῳ παρεκζόμενος Λόγῳ, καὶ ταύτῃ λογικός· ἀνθρώπου δὲ τοῦ ὀρωμένου, τοῦ γηγενούς, γήϊνος εἰκῶν τὰ ἀγάλματα τὰ ἀνδροεικέλα, πόρρω τῆς ἀληθείας ἐπίκαιρον (56) ἐκμαγεῖον καταφαίνεται. Οὐδὲν οὖν ἀλλ' ἡ μανίας ἐμπλεως ὁ βλος ἐδοξέ μοι γεγονέναι, τοσαύτη σπουδῇ περὶ τὴν ὕλην καταγιγόμενος. Ἐπιτέτραπται (57) δὲ ὑπὸ κενῆς δόξης ἡ συνήθεια, δουλείας μὲν γεύσασα ὕμης, καὶ ἀλόγου περιεργασίας, νομίμων δὲ ἀνόμων καὶ ἀπατηλῶν ὑποκρίσεων ἄγνοια, αἰτία ἤδη κατασκευασθεῖσα (58) τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει κηρῶν ἀλεθρίων καὶ εἰδώλων ἐπιστυγῶν, πολλὰς τῶν δαιμόνων ἐπινοήσασα μορφάς, κηλίδα (59) τοῖς ἐπομένους αὐτῇ ἐναπεμάζετο θανάτου μακροῦ. Λάθετε (60) οὖν ὕδαρ λογικῶν, λούσασθε ὁ μεμολυσμένοι, περιβράνατε αὐτοὺς ἀπὸ τῆς συνήθειας ταῖς ἀληθιναῖς σταγόσιν* καθαροὺς εἰς οὐρανοὺς ἀναβῆναι δεῖ. Ἄνθρωπος εἶ (61), τὸ κοινότατον ἐπιζήτησον, τὸν δημιουργήσαντά σε· υἱὸς εἶ, τὸ ἰδιαίτατον ἀναγνώρισσον, τὸν πατέρα. Σὺ δὲ ἐτι ταῖς ἀμαρτίαις παραμένεις (62), προστετηκὼς ἥδοναῖς; Τίνι λαλήσει Κύριος· Ἰμῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν; Ἰμῶν ἐστὶν, ἐὰν θελήσητε, τῶν πρὸς τὸν Θεὸν τὴν προαίρεσιν (63) ἐσχηκότων ὕμων. ἐὰν θελήσητε πιστεῦσαι μόνον, καὶ τῇ συντομίᾳ τοῦ κηρύγματος ἐπισθαιῖ ἢ ὑπακούσαντες οἱ Νινευῖται, τῆς προσδοκηθείσης ἐλώσεως μετανοαῖα γνησίῳ τῇ καλῇ ἀντικατηλλάξαστο σωτηρίαν. Πῶς οὖν ἀνέλθω, φησὶν, εἰς οὐρανοὺς; Ὅδός ἐστιν ὁ Κύριος· στενὴ μὲν, ἀλλ' ἐξ οὐρανῶν στενὴ μὲν, ἀλλ' εἰς οὐρανοὺς ἀναπέμπουσα· στενὴ, ἐπὶ γῆς ὑπερορωμένη· πλατεία, ἐν οὐρανοῖς προσκυνουμένη. Εἶθ' ὁ μὲν ἄπιστος (64) τοῦ Λόγου, συγγνώμην τῆς πλάνης ἔχει· τὴν ἄγνοιαν (65) ὁ δὲ εἰς ὧτα βαλλόμενος, καὶ τῇ ψυχῇ παρὰ τῆς γνώμης

✠ P. 79 ED. POTTER, 62-63 ED. PARIS. 7 Gen. 1, 26.

(55) Ὁ Ἄνθρωπος· ἀληθινός. Absurde hæc disjunctio Helvetus interpres, ut etiam editiones Clementis omnes. Legendum, ὁ ἀνθρώπος ἀληθινός, ὁ νοῦς ὁ ἐν ἀνθρώπῳ· verus homo, mens scilicet, quæ in homine est. LOWTHIUS. — Sexnumero Clementis dicit humanam quidem mentem τοῦ Λόγου, filii Dei, hunc vero Patris imaginem esse. Strom. v, p. 594; Εἰκῶν μὲν γὰρ Θεοῦ Λόγος θεῖος... εἰκῶν δὲ εἰκόνας ἀνθρώπινος νοῦς. Conf. p. 75, 485, 671, 708, etc. Hinc Origenes εἰκόνα Θεοῦ dicit Christum fuisse, κατ' εἰκόνα vero hominem, *adv. Celsum*, lib. vi, pag. 319. Idem nescio an Clementem præ oculis habuerit lib. viii, p. 389, 390, quo loco dicit, *Phidias Jovem Olympium nullius pretii videri collatum πρὸς τὸν κατασκευασθέντα κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος Θεοῦ, ad eum, qui ad imaginem creatoris Dei factus est*. Dein addit, Servatorem nostrum esse perfectam Dei imaginem; homines vero, quotquot eum imitantur, esse κατ' εἰκόνα τοῦ κτίσαντος.

(56) Ἐπίκαιρον. Malim ἐπίκηρον, quod Hesychio est ἐπίμορον, ἐπιθανάτιον, σαθρόν. Unde paulo post κηρῶν ἀλεθρίων mentio.

(57) Ἐπιτέτραπται. Helvetus exp. *permissa est*, ac si esset hæc vox ab ἐπιτρέπω deducta. Malim ἐπιτέτραπται a τρέπω, quod in versione expressimus. Quin etiam τὸ τετραμμένον apud Demosthenem

A rum sane nemo vivam unquam et spirantem imaginem effinxit, aut ex terra teneram carnem emolivit. Quis medullam liquefecit? quis ossa induravit? quis nervos distendit? quis venas inflavit? quis in eas sanguinem infudit? quis eutem circumduxit?

28 quis eorum unquam oculis a se formatum visum est largitus? quis animam inspiravit? quis imbuit justitia? quis pollicitus est immortalitatem? Solus, qui hæc universa condidit, nobilissimus artifex Pater hujusmodi nos animatam imaginem, hominem, formavit. Olympius autem vester, imaginis hujus imago, longissime discrepans a veritate, stupidum est Atticarum manuū artificium. Est enim imago Dei, ejus Verbum: Montis nempe germanus filius, divinum Verbum, lucis archetypa lux. Verbi autem imago est homo. ✠ Est enim in homine vera mens, qui ad imaginem et similitudinem Dei propterea factus esse dicitur? cordis nempe atque animi sui sensu divino Verbo seu rationi assimilatus, eoque particeps rationis. Aspectabilis autem hujus ac terrigenæ hominis terrenas imagines, statuas scilicet humanam exprimentes figuram, caduca et fragilia simulacra, eaque a veritate alienissima esse, manifestum est. Unde non potuit mihi vita hominum non videri plena furoris, quæ tanto in materia studio ac ardore versata est. Vana porro opinio hanc consuetudinem, quæ servituti vos, curisque inutilibus ac rationi parum consentaneis subiecit, alit atque sustentat. Rituū enim impiorum, harumque fallacium imitationum ignoratio, execranda simulacra fabricandi, unaque tristissimarum cladum causa humano generi exstitit, varias dæmonum formas commenta, et iis, qui ipsam sequuntur, omnibus diuturnæ mortis notam impressit. Rationabilem igitur aquam accipite: Lavamini, qui polluti estis; verisque vosmet guttis a consuetudine purgate; pu-

a τρέπω deductum citant Lexicographi.

(58) Ἦδη κατασκευάσασα. Forsan legendum, ἤδη κατασκευάσασα. SYLBURG.

(59) Κηλίδα. Lycophron vers. 165:

*Πυρῶλεθρον κηλίδα θωξεία γένει.
Perniciosas posteris imprecatus diras.*

D (60) Λάθετε. Λαθέ Nov. In iis, quæ statim sequuntur, partim ad aquam baptismi, partim ad veteres lustrandi cæremonias alludit.

(61) Ἄνθρωπος εἶ. Hæc sic distinguit Nov. Ἄνθρωπος εἶ, τὸ κοινότατον· ἐπιζήτησον τὸν δημιουργήσαντά σε· υἱὸς εἶ, τὸ ἰδιαίτατον· ἀναγνώρισσον τὸν πατέρα. Homo es, si id spectemus, quod tibi cum aliis maxime commune est; eum require, a quo creatus es. Filius es, si spectemus, quod tibi maxime proprium est; patrem agnosce.

(62) Παραμέριστις. Conf legendum indicat tum Sylburgius, tum etiam Nov. Prius scriptum erat παραμένης, subjunct. modo.

(63) Προαίρεσιν. Sic locum hunc distinguit Nov. Prius scriptum fuit, προαίρεσιν ἐσχηκότων ὕμων, ἐὰν θελ.

(64) Ὁ μὲν ἄπιστος. Conf. Strom. ii, p. 387.

(65) Ἄγνοιαν. Sic legendum pro vulgato ἄνομιαν. SYLBURG.

ros enim oportet esse, qui cœlum ascendunt, Homo cum sis, require quod est maxime commune, eum, a quo creatus es. Filius cum sis, agnosce quod est maxime proprium, tuum scilicet patrem. Tu autem voluptionibus addictus, et quasi illiquescens, etiamnum in peccatis permanes? Cui dicit Dominus: *Vestrum est regnum cœlorum?* ⁹ Vestrum est, quibus Deo parere propositum est, si velitis; vestrum, inquam, modo velitis credere, et compendiariam prædicationis viam sequi: cui obtemperantes Nini-vitæ, acta sincere penitentiæ exspectatum excidium pulcherrima salute commutaverunt. Qua igitur, inquit, ratione patebit mihi ad cœlum aditus? *Via est Dominus* ¹⁰: *angusta* ¹¹ quidem, sed quæ e cœlo venit; angusta quidem, sed quæ ad cœlum remittit; angusta, et qua nihil est in terris contemptius; lata tamen eadem, et in cœlis divino cultu dignata. Interea qui de Verbo nil unquam audivit, is propter ignorantiam erroris veniam consequitur; qui vero auribus accepit et consulto tamen incredulam mentem gerit, quo videbitur esse prudentior, eo magis ipsi sua cognitio nocebit; cum ipsa eum prudentia condemnet, quod optimum non elegerit. Est enim alioqui a natura homini insitum; ut ei quædam sit cum Deo conjunctio. Ac proinde quemadmodum equum non cogimus arare, neque taurum venari, ad id autem, ad quod natura aptum est, animal unumquodque trahimus: sic sane hominem, qui ad contemplationem cœli natus, et plane cœlestis planta est, id quod in ipso inest præ cœteris animalibus peculiare atque eximum sumentes, ut Deum cognoscat, et viaticum sibi in omnia sæcula suffecturum comparet, hortamur ac suademus. Da, inquam, agriculturæ operam, si agricola es; interim dum agros colis, Deum cognosce. Naviga, qui rei nauticæ deditus es; non ante tamen, quam cœlestem gubernatorem invocaveris. Militantem te deprehendit cognitio? audi imperatorem, qui nil tibi, nisi quod justum est, imperat. Proinde tanquam vino ac sopore gravati, redite tandem ad vosmetipsos: apertisque aliquantulum oculis, dispicite lapides, qui a vobis coluntur, et sumptus, quos in materiam frustra impenditis, quidnam sibi velint. Opes vestras, ac facultates in ignorantiam, quemadmodum ipsam quoque vitam in mortem effunditis, atque in hac sola vanæ vestræ spei finem reperitis. Interim adeo mancipati pravæ consuetudini estis, ut nec vestrum ipsi misereri, neque his, quos misertum est vestri erroris, morem gerere possitis; verum ea suspensi, ad extremum usque spiritum ultro in perniciem vestram ruitis. *Lux enim venit in mundum, sed dilexerunt homines potius tenebras quam lucem* ¹²: cum ea, quæ salutem obstat, fastum, et divitias, et timorem, hoc dicto poetico abstergere licuisset:

Quo jam has ingentes opes sero? quo autem ei ^D
Error? | ipse

Πῆ δὴ (73) *χρήματα πολλὰ φέρω τάδε; πῆ δὲ*
| καὶ αὐτός
Πλάζομαι;

⁹ P. 80 ED. POTTER, 63 ED. PARIS. ¹⁰ Matth. v, 3, 10. ¹¹ Joan. xiv, 6. ¹² Matth. vii, 13, 14. ¹³ Joan. iii, 13, 31. ¹⁴ Ibid. 19.

(66) *Φέρων*. Φέρει Nov. Mox, καὶ ὅσω γε φρ. **STLB.**
 (67) *Ὁ ἄνθρ*. Articulum omittit Nov.
 (68) *Ἔχειν*. Sic legendum pro vulgato ἔχει. **SVL-
 EURG.** — Quam correctionem firmat Nov.
 (69) *Φυτὸν οὐράνιον*. Οὐράνιον φυτόν esse hominem, tradit etiam Plutarchus *Περὶ φυτῆς*, et Plato, in *Timæi* epilogo. **H. SVLBURG.**
 (70) *Ἐφώδιον αἰώνων, θεοσέβειαν*. Θεοσέβειαν omittit Nov. Gregorius Thaumaturgus, *Panegyri. in Orig.*, p. 56-57, edit. Paris., dicit, *Legum disciplinam esse μέγιστόν ἐφώδιον, maximum subsidium*, Oratorie. *Ἐφώδιον, viaticum*. Persius, sat. v, v. 64, de sapientia:

. . . *petite hinc, juvenesque, senesque,
 Finem animo certum, miserisque viatica canis.*
 (71) *Πλῆθι*. Ἀντὶ τοῦ πλεῦσον, adnotavit aliquis in margine Nov.
 (72) *Σημαινόντος*. Non significantis, ut exp. Hervei., sed imperantis, quo sensu Homerus hac voce sæpe usus est, *Il. A*, v. 296; *Il. K*, v. 58; *Il. E*, v. 85. Quin etiam in eo, quod sequitur, imitari videtur Homeri *Odys. G*, v. 159:
*Οἱ δ' ἤλθορ ὄνω βεβαρηκότες υἱὲς Ἀχαιῶν.
 Ἴλλι vero venerunt vino gravati filii Achivorum.*
 (73) *Πῆ δὴ*. Ulyssis verba Ithacæ patriam igno-

Εἰ βούλεσθε (74) οὖν τὰς φαντασίας ταύτας τὰς κενὰς ἀπορρίψαντες, τῇ συνθειᾷ αὐτῇ ἀποτάξασθαι, κενοδοξίᾳ ἐπιλέγετε,

Ψευθεῖς θνητοὶ, χαίρετ', οὐδὲν ἦτ' ἄρα.

Τί γὰρ ἠγείσθε, ὦ ἄνθρωποι (75), τὸν Τυφῶνα, καὶ τὸν Ἑρμῆν, καὶ τὸν Ἀνδοκίδην, καὶ τὸν Ἀμύητον; ἢ παντὶ τῷ δῆλον, ὅτι λίθους, ὡσπερ καὶ τὸν Ἑρμῆν; Ὡς δὲ οὐκ ἔστι θεὸς ἡ ἄλως, καὶ οὐκ ἔστι θεὸς ἡ Ἴρις, ἀλλὰ πάθῃ ἀέρων καὶ νεφῶν· καὶ ὃν τρόπον οὐκ ἔστιν ἡμέρα θεός, οὐδὲ μῆν οὐδὲ ἐνιαυτός, οὐδὲ χρόνος ὁ ἐκ τούτων συμπληρούμενος· οὕτως οὐδὲ ἥλιος, οὐδὲ σελήνη, οἷς ἕκαστον τῶν προειρημένων διορίζεται. Τίς ἂν οὖν τὴν εὐθύνην, καὶ τὴν κόλασιν, καὶ τὴν δίκην, καὶ τὴν νέμεσιν, εἶ φρονῶν, ὑπολάβοι θεούς; Οὐδὲ γὰρ οὐδ' Ἑρινύες, οὐδὲ Μοῖραι, οὐδὲ Εἰμαρμένη, ἐπεὶ μηδὲ κλιτεία, μηδὲ δόξα, μηδὲ Πλοῦτος, θεοί· ὃν καὶ ζωγράφοι τυφλῶν ἐπιδεικνύουσιν. Εἰ δὲ Αἰδῶ, καὶ Ἑρωτα, καὶ Ἀφροδίτην ἐκθειάζετε, ἀκολουθοῦντων αὐτοῖς, Αἰσχύνη, καὶ Ὀρμή, καὶ Κάλλος, καὶ Σουουσία. Οὐκ οὖν ἐστὶ ἂν εἰλότως (76) ὕπνος καὶ Θάνατος, θεῶ διδυμάσσειε παρ' ὑμῖν νομίζονται, πάθῃ ταῦτα περὶ τὰ ζῶα συμβαίνοντα φυσικῶς· οὐδὲ μῆν Κῆρα, οὐδὲ Εἰμαρμένην, οὐδὲ Μοῖρας, θεὰς ἐνόηκας ἔχετε. Εἰ δὲ Ἑρῖς (77) καὶ Μάχη οὐ θεοὶ, οὐδὲ Ἀρης (78), οὐδὲ Ἐνούω. Ἐτι τε εἰ αἱ ἀστραπαὶ, καὶ οἱ κεραυνοὶ, καὶ οἱ θύμβροι οὐ θεοί, πῶς τὸ Πῦρ καὶ τὸ ὕδωρ θεοί; πῶς δαὲ καὶ οἱ διαίσσοντες καὶ οἱ κομήται, διὰ πάθος ἀέρος γεγεννημένοι; ὁ δὲ τὴν Τύχην θεὸν λέγων, καὶ τὴν Πράξιν λεγέτω θεόν. Εἰ δὲ οὖν τούτων οὐδὲ ἕν θεός εἶναι νομίζεται, οὐδὲ μῆν ἐκεῖνων τῶν χειροκμητῶν καὶ ἀναισθητῶν πλυσμάτων· πρόνοια δὲ τις περὶ ἡμᾶς καταφαίνεται δυνείμως θεϊκῆς· λέιπεται οὐδὲν ἄλλο ἢ τοῦτο ὁμολογεῖν, ὅτι ἄρα ὄντως ἄνευ θεοῦ (79) τε καὶ ὑφέστηκεν ὁ ἄνευ θεῶν ὑπάρχων θεός· ἀλλὰ γὰρ μανθράγοσαν ἢ τι ἄλλο φάρμακον πεπωκόσιν ἀνθρώποις εἰδικασιν ἀνόητοι. Θεός δὲ ὑμῖν ἀνανηψαί δόλη ποτὲ τοῦδε τοῦ ὑπνοῦ καὶ συνίνασι θεόν· ἀμῆδὲ χρυσὸν, ἢ λίθον, ἢ δένδρον, ἢ πρᾶξιν, ἢ πάθος, ἢ νόσον, ἢ φόβον ἐνδάλλυσθαι (80) ὡς θεόν. Τρεῖς (81) γὰρ μύριοι εἰσιν, ὡς ἀληθῶς, ἐπὶ

✠ P. 81 ED. POTTER, 64 ED. PARIS.

rantis, in qua cum ingenti divitiarum acervo expositus fuerat, *Odys.* N, v. 205.

(74) Εἰ β. Οὐ β. Nov.

(75) *Τί γὰρ ἠγείσθε, ὦ ἄνθρωποι.* Argumentum tale est: An vos huius aut illius Mercurium, aut ab hoc aut illo consecratum Mercurium putatis? Non sane. Scitis enim esse lapidem, quem videtis. Expergiscimini ergo, et scitote ipsum quoque Mercurium, nihil aliud quam lapidem esse; quem vos, quia serpe in lapidibus vidistis, persuadetis vobis esse deum. Scribendum arbitror τὸν Τυφῶνος Ἑρμῆν, καὶ τὸν Ἀνδοκίδου, καὶ τὸν Ἀμυήτου. De Andocide Mercurio habes apud Æschinē in Oratione contra Timarchum, apud Hesychiū et Harpocrationem. Hunc Mercurium, ut ex illis discimus, negabant perίτιοι esse Andocidā. Ipse quoque, ut notat Harpocration Andocides ἐν τῷ *Περὶ μυστηρίων* confessus erat, ὅτι τῆς Αἰγυπτίου εἴη τὸ ἀνάθημα. Ex hac tribu autem fuit Typho, cuius in *Eliacis* meminit Pausanias: qui et ipse alioquin de suo nomine dedicavit Mercurium, nisi ille fuerit τοῦ Ἀνδοκίδου. Nam Clemens diversos facere videtur. HENSIUS. — Porro in Flor. et Syll. scriptum est τὸν Τυφῶνα Ἑρμῆν, καὶ τὸν Ἀνδοκ. Nescio quomodo factum, ut

A Proinde si constitutum vobis sit, his inanibus commentis repudiatis, ipsi consuetudini renuntiare, dicite vanæ opinionioni:

Valete, mendacia somnia, nil enim fuistis.

Cur enim, o homines, existimatis Typhonem esse, Mercurium, et Andocidam, et Amyetum? annon cutilibet utique manifestum est lapides esse eos, sicut etiam ipsum Mercurium? Ut vero nec halo deus est, nec iris, sed quedam aeris ac nubium affectiones: quemadmodum etiam nec dies est inter deos recensendus, nec mensis, nec annus, nec, quod his completur, tempus: sic neque sol, neque luna, quibus ea, quorum jam facta mentio est, omnia definiuntur. Quisnam itaque sanus iudicium, et supplicium, et iustitiam, et vindictam, deos esse putaverit? Neque enim Furia, neque Parca, neque Fatum; quoniam nec respublica, nec gloria, nec Plutus, quem pictores cæcum exhibent, deorum in numero habendi sunt. Sin autem Verendum, et Amorem, et Venerem in deos referatis, hos consequantur Infamia, et Libido, et Pulchritudo, et Coitus. Haud igitur jure gemelli a vobis dii posthac habebuntur Somnus et Mors, cum ea sint affectiones, quæ natura animalibus accidunt. Nec par est, ut vel Fortunam, vel Fatum, vel Parcās, deas appelletis. Sin autem Lis et Pugna 29 non sunt dii, nec Mars eo nomine, nec Enyo dignandi fuerint. Quin etiam si fulgura, et fulmina, et imbres, esse deos negatis, cur in eorum numero Ignem et Aquam reponitis? cur item stellas discurrētes, aut cometas, quæ ex affectione quadam aeris nascuntur? Qui vero deam appellat Fortunam, deam quoque appellet Actionem. Quamobrem si neque ex his, neque ex istis simulacris, quæ humanis manibus fabricata, sensusque prorsus expertia sunt, quidquam deus habetur, sed inesse nobis constat quamdam divinæ virtutis præsentionem: nil aliud restat, quam ut hoc fateamur, quod qui solus vere existit Deus, vere solus et sit, et

posteriores edit. exhiberent τὸν Τυφῶνα, καὶ τὸν Ἑρμῆν, καὶ τὸν Ἀνδοκ. Verisimile est vocem Ἑρμῆν in margine juxta Τυφῶνα adnotatum, in textum irrepsisse.

(76) *Ἐτ' ἄρ' εἰκ.* Ἐστ' ἂν εἰκ. Nov. In sequentibus respicit cuiusdam poete dictum, qui somnum et mortem appellavit θεῶ διδυμάσσειε. Homerus ὕπνον κασίγνητον θανάτω διξίτ *Il. E.*

(77) *Εἰ δὲ Ἑρῖς.* Conf. Homer *Il. Δ.* v. 440, *Il. E.* v. 891, et 592.

(78) Ἀρης. Ἑρῖς. Nov. mendose.

(79) Ὀρτως ἄνευ θεοῦ. Μόνος ὄντως ἐστὶ. Nov.

(80) Ἰνδάλλυσθαι. Ἰδάλλυσθε Nov. Clemens imitari videtur *Il. Γ.*

Ὅστε μοι ἀθανάτοις Ἰνδάλλυσθαι εἰσοράσθαι.

In iis quæ mox sequuntur, Hesiodi *Ἔργ. α.* v. 250, exprimit:

Τρεῖς γὰρ μύριοι εἰσιν ἐπὶ χθονὶ πουλυβοτείρῃ, Ἀθάρατοι Ζητῆς, φύλακες ὀνητῶν ἀνθρώπων.

(81) Τρεῖς. Rectius adverbialiter τρεῖς, ter: et seq. v. *ἑκατὼς ἀθάρατοι*, ut supra. SYLBERG. — Mihi posterior lectio nequaquam esse sollicitanda videtur.

fuerit. Qui vero id non sentiunt, persimiles sunt istis, qui mandragoram, aliudve istiusmodi pharmacum biberunt. Deus autem vobis concedat, ut ex hoc somno tandem experrecti, ipsum percipiat; nec vobis aurum, nec lapis, nec arbor, nec actio, nec affectio, nec morbus, nec metus, Deo similis videatur. *Nam haud dubie*

Ter decies mille sunt in terra multos pascente daemones, haud quidem *immortales*, sed neque mortales; nec enim sensus, ac proinde mortis participes sunt; sed cum e lapide ac ligno constant, dominorum loco ab hominibus habiti, eorum vitam ope consuetudinis gravissimo dedecore atque injuria ✕ afficiunt. *Domini* autem, inquit, *est terra, et plenitudo ejus* ¹³. Cur igitur, cum Dei bonis frueris, eorum Dominum ignorare sustines? Relinque meam terram, inquiet Deus. Ne tu aquam, quae per me scatet, attingas. Fructus, quos ego colo, ne percipias. Nutritia, o homo, Deo repende. Dominum tuum agnosce. Tu proprium es Dei filium. Quod autem est ejus proprium, quo jure fiat alienum? Nam quod abalienatum est, cum privetur proprietate, privatur etiam veritate. Annon enim quodammodo ut Niobe; vel, ut magis mystice vos alloquar, instar Hebraeae cujusdam mulieris, quam veteres Lot uxorem dicebant, sensu penitus estis orba? Eam enim, quod Sodomorum amore capta esset, in lapidem conversam fuisse accepimus. Sunt porro Sodomitae, homines athei, et impietati addicti, duri cordis ac stupidi. Deum cre-

✕ P. 82 ED. POTTER, 65 ED. PARIS. ¹³ Psal. xliii, 1, I Cor. x, 26.

Dicit auctor, daemones non esse vere θανάτους, nec tamen θνητούς, sed penitus vita carentes.

(82) *Μὴ μετ. Μὴ δὲ μετ.* Nov.

(83) *Τὰ τροφεία.* Respicit proverbiale quoddam dictum, Suidas, Κριὸς τροφεία ἀπέτισε. Παροιμία ἐπὶ τῶν ἀχαρίστων. Καὶ γὰρ τοὺς κριοὺς ἐκτραφέντας φασι κυριότερον τοὺς θρεψαμένους. Ὅ ἐστι πλητέιν. Arias mercedem pro alimentis persolvit. Proverbium in ingratos. Aiunt enim arietes, postquam enutriti ad adultam aetatem pervenerunt, cornu petere eos, qui ipsos aluerant.

(84) *Λὼτ ἐκάλουρ αὐτήν.* Pro αὐτήν A legendum

χρονὶ πουλυδοσιερῆ δαίμονες, οὐκ θάνατοι, οὐδὲ μὴν θνητοὶ· οὐδὲ γὰρ αἰσθήσεως ἵνα καὶ θανάτου, μετελήφασιν· λίθινοι δὲ καὶ ξύλινοι, δεσπόται ἀνθρώπων, ὑβρίζοντες καὶ παρασπονδούντες τὸν βίον διὰ τῆς συνηθείας. Ἡ γῆ δὲ, τοῦ Κυρίου, φησί, καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. Ἐἴτα τί τομᾶς ἐν τοῖς τοῦ Κυρίου τρυφῶν, ἀγνοεῖν τὸν δεσπότην; Κατάλειπε τὴν γῆν τὴν ἐμὴν, ἐρεῖ σοι ὁ Κύριος· μὴ θίγῃς τοῦ ὕδατος, ὃ ἐγὼ ἀναδίδωμι· τῶν καρπῶν, ὧν ἐγὼ γεωργῶ, μὴ μεταλάμβανε (82)· ἀπόδος, ἀνθρώπε, τὰ τροφεία (83) τῷ Θεῷ· ἐπίγυθλι σου τὸν δεσπότην· ἴδιον εἰ πλάσμα τοῦ Θεοῦ· τὸ δὲ οἰκεῖον αὐτοῦ, πῶς ἂν ἐνδοικῶς ἄλλοτριον γένοιτο; Τὸ γὰρ ἀπηλλοτριωμένον, στερόμενον τῆς οἰκειότητος, στέρεται τῆς ἀληθείας. Ἡ γὰρ οὐχὶ Νιόβης τρόπον τινὰ, μᾶλλον δὲ, ἵνα μυστικώτερον πρὸς ὑμᾶς ἀποφθέγωμαι, γυναικὸς τῆς Ἑβραίας δίκην, Λὼτ ἐκάλουρ αὐτήν (84) οἱ παλαιοί, εἰς ἀναισθησίαν μετατρέπεσθε; Ἐλιθωμένην ταύτην παρελήφασιν τὴν γυναῖκα, διὰ τὸ Σοδόμων ἐρᾶν· Σοδομίται δὲ οἱ ἄθεοι, καὶ οἱ πρὸς τὴν ἀσέβειαν ἐπιστρεφόμενοι, σκληροκάριοί τε καὶ ἡλίθιοι. Ταῦτα οὖν θεῶν ἐπιλέγεσθαι σοι τὰς φωνάς· Μὴ γὰρ οἶου λίθους μὲν εἶναι ἱερὰ, καὶ ξύλα, καὶ ὄρυγα, καὶ ὄρυγα, ἀνθρώπους οὐδαμῆ (85)· πολὺ δὲ τούναντιον, ἱεροῦ μὲν ὄντως τοὺς ἀνθρώπους ὑπολαμβάνετε, τὰ δὲ θηρία καὶ τοὺς λίθους ὅπερ εἰσίν. Οἱ γὰρ τοὶ δαίμονες τῶν ἀνθρώπων καὶ ἄθλιοι, διὰ μὲν κόρακος καὶ κολοιοῦ νομίζουσι τὸν Θεὸν ἐμδοῦν, διὰ δὲ ἀνθρώπου σιωπᾶν· καὶ τὸν μὲν κόρακα τετιμηχασιν, ὡς ἄγγελον Θεοῦ· τὸν δὲ ἀνθρώπον τοῦ Θεοῦ διώκουσιν, οὐ κρῶζοντα, εὐ κλώζοντα, φθειγμένον δὲ, οἴμοι! λογικῶς, καὶ φιλανθρώπως κατηγούντα, ἀποσφάττειν ἀπανθρώπως ἐπιχειροῦσιν, ἐπὶ τὴν δικαιοσύνην καλοῦντα, οὔτε τὴν χάριν τὴν ἀνωθεν ἀπεκδεχόμενοι, οὔτε τὴν κόλασιν ἐκτρέπόμενοι. Ὅ δὲ γὰρ πιστεύουσι τῷ Θεῷ, οὐδὲ ἐκμανθάνουσι τὴν δύναμιν αὐτοῦ· οὐ δὲ ἀβήρητος ἢ φιλανθρωπία, τοῦτου ἀχώρητος ἢ μισοπονηρία. Τρέφει δὲ ὁ μὲν θυμὸς τὴν κόλασιν, ἐπὶ ἀμαρτίᾳ· εὐ ποιεῖ δὲ ἐπὶ μετανοίᾳ ἢ φιλανθρωπία. Οἰκτρότατον δὲ τὸ στέρεσθαι τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐπιουρίας. Ὅμμάτων μὲν οὖν ἢ πῆρωσις, καὶ τῆς ἀκοῆς ἢ κώφωσις, ἀλλενοτέρα παρὰ τὰς λοιπὰς τοῦ πονηροῦ πλεονεξίας· ἢ μὲν γὰρ αὐτῶν, ἀφήρηται τῆς οὐρανοῦ προσόψεως· ἢ δὲ, τῆς θείας μαθήσεως ἐστέρηται. Ὑμεῖς δὲ, πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἀνάπηροι, καὶ τυφλοὶ μὲν τὸν νοῦν, κωφοὶ δὲ τὴν σύνεσιν ὄντες, οὐκ ἀλγεῖτε, οὐκ ἀγανακτεῖτε, οὐ τὸν οὐρανὸν ἰδεῖν, καὶ τὸν τοῦ οὐρανοῦ ποιητὴν

✕ P. 82 ED. POTTER, 65 ED. PARIS. ¹³ Psal. xliii, 1, I Cor. x, 26.

censet αὐτῆς τὸν ἄνδρα, ex Genes. cap. xix. Mutatione opus non est, si Λὼτ genitivo seu possessivo casu accipiamus, ut non semel infra. SYLBERG. — Sic Strom. II, p. 387: Τὴν Λὼτ γυναῖκα ἐπιστραφεῖσαν μόνον ... κατέλιπεν ἀναίσθητον ὡς λίθον δεῖξας ἀλατίην. *Uxorem Lot, quod tantum retro se convertisset, reliquit sine sensu, salis petram factam.* Et Strom. VII, p. 756. Μὴ ἐπιστραφῆσθαι εἰς τὰ ὀπίσω, καθάπερ ἢ Λὼτ γυνή. *Ne ad ea, quae retro sunt, convertatur, sicut uxor Lot.*

(85) *Ὀὐδαμῆ.* Δὲ μὴ. Nov.

ἐπεθυμήσατε, οὐδὲ τὸν τῶν πάντων δημιουργὸν καὶ πατέρα ἀκούσαι· καὶ μαθεῖν ἐξεζητήσατε, τὴν προαίρεσιν τῆ σωτηρίας συνάψαντες· ἐμποδῶν γὰρ ἵσταται οὐδὲν τῶ σπειδόντι πρὸς γνῶσιν Θεοῦ, οὐκ ἀπαιδία, οὐ πενία, οὐκ ἀδοξία, οὐκ ἀκτημοσύνη· οὐδὲ τις τὴν ἔντως ἀληθῆ σοφίαν, χαλκῶ δηώσας (86), μεταλλάξει εὐχεται, οὐδὲ σιδήρῳ· εὐ γάρ τοι παντὸς μᾶλλον οὗτο εἴληται· ὁ Χριστὸς ἐστι πανταχοῦ σωτήριος· ὁ γὰρ τοῦ δικαίου ζηλωτής, ὡς ἂν τοῦ ἀνευθεοῦς ἑραστής, ὀλιγοδείης, οὐκ ἐν ἄλλῳ τινὶ ἢ ἐν αὐτῷ καὶ τῷ Θεῷ τὸ μακάριον θησαυρίσας, ἔνθα οὐ σῆς, οὐ ληστής, οὐ πειρατής, ἀλλ' ὁ τῶν αγαθῶν αἰδίας δοτήρ. Ἄρα οὖν εἰκότως ὠμολώσατε τοῖς ὄρεσιν (87) ἐκείνοις, οἷς τὰ ὕψα πρὸς τοὺς κατεπέδοντας ἀποκέχλειται. *Θυμὸν γὰρ αὐτοῖς, φησὶν ἡ Γραφή, κατὰ τὴν ὁμολοσίαν τοῦ δρυῶς, ὡς ἀσπίδος κωφῆς, καὶ βυσσοῦς τὰ ὕψα αὐτῆς, ἣτις οὐκ εἰσακούσεται φωνῆς* (88) ἐπαρόντων. Ἄλλ' ὑμεῖς γε κατεπέσθητε τὴν ἀγίότητα, καὶ παραδέξασθε τὸν ἡμέρον καὶ ὑμέτερον (89) Λόγον, καὶ τὸν ἰδὸν ἀποπτύσατε τὸν δηλητήριον, ὅπως ἔτι μάλιστα ὑμῖν τὴν φορὰν, ὡς ἐκείνοις τὸ γῆρας, ἀποδύσασθαι δοθῆ. Ἀκούσατέ μου, καὶ μὴ τὰ ὕψα ἀποθύσατε (90), μηδὲ τὰς ἀκοὰς ἀποφράξτε, ἀλλ' εἰς νοῦν βάλεσθε τὰ λεγόμενα. Καλὸν ἐστὶ τὸ φάρμακον τῆς ἀθανασίας· στήσατέ ποτε τοὺς ὀλοὺς ἐρπυστικούς (91). *Οἱ γὰρ ἐχθροὶ Κυρίου χοῦρ λειξοῦσι, φησὶν, ἡ Γραφή λέγει* (92). Ἄναγεύσατε τῆς γῆς εἰς αἰθέρα, ἀναδλέψατε εἰς εἰράνην, θαυμάσατε, παύσασθε καταδοκούντες (93) τῶν δικαίων τὴν πτέραν, καὶ τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθείας ἐμποδιζόντες· φρόνιμοι γένησθε καὶ ἀδλαφεῖς (τάχα που ὁ Κύριος ἀπλότητος ὑμῖν δωρησεται πτερὸν (94)· πτερῶσαι γὰρ προφητῆται γηγενεῖς)· ἵνα ἔη, τοὺς χηραμοὺς καταλείποντες, οἰκήσητε τοὺς οὐρανοὺς. Μόνον ἐξ ὅλης καρδίας μετανοήσωμεν, ὡς ὧν καρδίᾳ δυνηθῆναι χωρησαί τὸν Θεόν. *Ἐπίστατε ἐπ' αὐτῶν, φησὶ, πᾶσα συναγωγὴ λαοῦ· ἐκχέ-*

A peccantibus alit supplicium, sic penitentiam agentes humanitas ornat beneficiis. Dei vero auxilio privari, longe miserrimum est. Hinc ab artibus maligni dæmonis nil tam grave atque acerbum patimur, quam oculorum orbitatem, ac aurium surditatem; quarum nos altera quidem cælorum contemplationi, altera vero divinarum disciplinarum auditioni penitus ineptos reddit. Proinde vos, qui veritate quasi mutili, mente cæci, surdique intellectu estis, non doletis, nec omnino graviter fertis, nec ullo cælum aut cæli conditorem videndi desiderio ✕ estis incensi; neque universorum opificem ac patrem audire atque cognoscere studium vobis fuit, animos ad salutem applicantibus. Nam ad cognitionem Dei contententibus nihil est, quod moram et impedimentum inferre possit; non sane orbitas liberorum, non paupertas, non obscuritas nominis, non egestas. Neque quispiam veram sapientiam *ære ferrove excisam* optat commutare; hauc enim rebus universis longe præfert. Christus est ubique salutaris. Nam qui justus æmulus ac imitator est, cum sit ejus amicus, qui nulla re indiget, paucis eget ipse; ut qui non alibi felicitatis suæ *thesaurum reposuerit*, quam in se ipso et Deo, ubi non est *tinea*, nec *sur*¹⁴, nec *pirata*, sed æternus honorum largitor. Merito igitur istis serpentibus assimilati estis, qui adversus incantatores aures suas obstruunt. *Animus enim eis, ait Scriptura, ad similitudinem serpentis; tanquam aspidis surdæ, et aures suas obturantis, quæ non exaudit vocem incantantium*¹⁵. Quin vos sinite a sanctitate incantari, miteque nostrum Verbum recipite, et lethale virus exspuite, ut vobis interitum, sicut illis senium, exuere concedatur. Audite me, neque aures obstruite, neque auditum obturate; sed animis vestris, quæ dicentur, imprimite. Immortalitas egregium est medicamentum. Nolite amplius, velut

✕ P. 85 ED. POTTER, 66 ED. PARIS. ¹⁴ Matth. vi, 20, 21. ¹⁵ Psal. LVII, 5, 6.

(86) Δηώσας. Δηώσας Nov. Χαλκῶ δηώσας phrasis est Homericæ. Conf. Il. Θ, v. 354; Il. Σ, v. 517, 518. Mox, εἴρηται pro εἴληται, Flor. Syll. Scribi possit εἴληται.

(87) Ὁρεσιν. De aspidе aures obturante Psal. LVII, 5; Sirach. XII, 15 et XXVII, 15. II. Ibidem nota ἀποκέχλειται absque σ. SYLBERG. — Verum id librarii errore contigit. Nam ms. Nov. habet ἀποκέλειται.

(88) Φωνῆς. Φωνῆν Bibl. Gr. Paulo ante, ὡσεὶ pro ὡς. Nov. Bibl. Gr.

(89) Ἡμέρον καὶ ὑμέτερον. A. τὸν ἡμέτερον καὶ ὑμέτερον, nostrum et vestrum; rectius, quanquam etiam legi possit τὸν ἡμέρον. Hervetus interpret sane ἡμέρον secutus est. SYLBERG. — Vera lectio est, quam exhibet Nov. τὸν ἡμέρον καὶ ὑμέτερον· ludit enim in simili vocum sono: et ἡμέρον Λόγον opponit τῷ δηλητηρίῳ λῶ.

(90) Ἀποθύσατε. A. ἀποθύσητε· sed fortasse potius, reteno ἀποθύσατε, mox legendum ἀποφράξτε, idemque per omnia cola erit verborum movæ. SYLBERG. — Verum Nov. habet ἀποφύσητε, pro ἀποθύσατε· subjunctivum itaque prætulimus iudicativo.

(91) Τοὺς ὀλοὺς ἐρπ. Τοὺς ὀλοὺς τοὺς ἐρπ. Nov. recte.

(92) Φησὶν, ἡ Γραφή λέγει. Φησὶ pleonasticum hoc loco, ut infra quoque. SYLBERG.

(95) Καταδοκούντες. Respicit Genes. XLIX, 17; Ps. LV, 7. Mox recitat Christi dictum, verbis paulum immutatis, Matth. x, 16: *Γίνεσθε οὖν φρόνιμοι ὡς οἱ δράκοντες, καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστεραὶ*.

(94) Πτερὸν. Facta ad columbas allusione, sequitur alarum mentio. Præterea vero respicere videtur Clemens Platonis locum, quo refert eos, qui pietatem ac justitiam colunt, *alīs vestitis in cælum sublimes ferri, Phædri pag. 1222*: Πέφυκεν ἡ πτεροῦ δύναμις τὸ ἐμβριθεὶς ἀγειν, ἀνω μεταορίζουσα, ἢ τὸ τῶν θεῶν γένος οἰκεῖ. Κεκοινώνηκε δὲ πη μάλιστα τῶν περὶ τὸ σῶμα τοῦ θεοῦ ψυχῆ· τὸ δὲ θεῖον, καλὸν, σοφόν, αγαθόν, καὶ πᾶν ὅτι τοιοῦτο. Τοῦτοις δὲ τρέφεται τε καὶ αὐξεται μάλιστα τὸ τῆς ψυχῆς πτέρωμα, αἰσχυρῶ δὲ καὶ κακῶ καὶ τοῖς ἐναντίοις διόλλυται. *Naturalis alarum vis est, grave in sublime attollere, ubi deorum inhabitat genius. Omnium vero, quæ sunt circa corpus, maxime particeps divini est animus. Divinum utem, pulchrum, sapiens, bonum, et quidquid tale dici potest. His utique alitur maxime, augeturque ipsa alatio animi: turpi autem et malo, contrariisque hujusmodi deficit atque interit.*

serpentes, reptare: nam inimici Domini pulverem A
lingent, ait Scriptura ¹⁶. A terra ad ætherem oculos
 attollite, suspicite in cœlum, admiremini, desinite
 insidiari calcaneo justorum, et *viam veritatis* ¹⁷ im-
 pedire. *Estote prudentes et innoxii*; fortasse Domi-
 nus utique vobis dabit pennam simplicitatis (is
 enim terrigenas pennis instruere constituit), ut ex
 his latibulis evadentes, cœlos habitetis. Nos tan-
 tummodo toto corde poenitentiam agamus, ut totum
 nostrum cor Dominum recipere valeat. *Sperate in*
ipsum, inquit, *tota populi congregatio*; *effundite*
coram ipso omnia corda vestra ¹⁸, ad recentes ab
 impietate ait; miseretur, et implet justitia. Crede,
 ✠ homo, homini et Deo. Crede, homo, *Deo viventi*,
 qui passus est, et adoratur. Credite, servi, mortuo.
 Credite ei, universi homines, qui solus est Deus ex B
 universis hominibus. Credite, et mercedem accipite
 salutem. *Quærite Deum, et vivet anima vestra* ¹⁹.
 Qui Deum quærit, de propria salute sollicitus est,
 Invenisti Deum? habes vitam. Quæramus igitur, ut
 vivamus. Inventionis merces est vita apud Deum.
Exsulent et lætentur in te omnes, qui te quærunt;
et dicant perpetuo, Magnificetur Deus ²⁰. Optimus
 Dei hymnus est immortalis homo, qui justitia
 instructus est, et in animo suo oracula veritatis
 habet insculpta. Ubi enim, præterquam in sapiente
 anima, inscribenda est justitia? ubi charitas? ubi
 pudor? ubi mansuetudo? Quorum autem animæ
 his divinis characteribus signatæ fuerint, eos, ut
 ego quidem existimo, oportet putare se nactos
 esse optimos sapientiæ carceres, unde in quosvis
 vitæ casus emittantur; eandemque tutissimum
 salutis portum existimare; per quam quidem li-
 beris contingunt boni patres, qui ad Patrém con-
 fugerunt; patribus autem boni filii, qui Filium
 cognoverunt; uxoribus etiam boni mariti, qui
 Sponsi meminerunt; servis denique, boni domini,
 qui sunt ab extrema servitute liberati. O bestias
 hominibus, qui hoc errore ducuntur, beatiores!
 30 Quæ quidem perinde ac vos in ignoratione
 versantur: nequaquam autem mentiuntur veritatem.

✠ P. 84 ED. POTTER, 67 ED. PARIS. ¹⁶ Psal. LXXI, 9. ¹⁷ II Petr. II, 2. ¹⁸ Psal. LXI, 9. ¹⁹ Psal. LXXI, 33. ²⁰ Psal. LXXI, 5.

(95) Ἐχέετε. Ἐχέετε Bibl. Græc. Μοχ, πά-
 σας δεστ, ibid.

(96) Πρὸς τοὺς καινοὺς τῆς πορ. Πρὸς τοὺς
 καινοὺς τῆς πονηρίας, temporibus iniquis, Syll.,
 Flor., Heins. Recentiores editt. alteram lectionem
 exhibent, Herveti conjecturam secuti, quam firmat
 Nov. Posset etiam sic distingui: Πρὸς τοὺς καινοὺς
 τῆς πονηρίας, λέγει, ἐλεεῖ. Ad novos, hoc est a
 peccatis ad pietatem nuper conversos, dicit, impro-
 bitate miseretur.

(97) Πίστευσον. Observavit Cl. Bullus, Clemen-
 tum hoc loco «Christum non modo hominem, sed
 et Deum, Deum illum viventem, qui adoratur (quæ
 manifesta est veri Dei periphraſis), denique, unicum
 hominum omnium Deum pronuntiare.» *Defens.*
Fid. Nicæn., sect. 2, cap. 6.

(98) Διὰ παντός. Διαπαντός Bibl. Græc.

(99) Καλὸς ὕμνος. Simili allusione Christum
 superius vocavit καινὸν ἄσμα, p. 6.

(1) Σοφίας. Σοφία Nov. Quam lectionem receptæ

ετε (95) ἐνώπιον αὐτοῦ πάσας τὰς καρδίας ὑμῶν,
 πρὸς τοὺς καινοὺς τῆς πονηρίας (96), λέγει, ἐλεεῖ,
 καὶ δικαιοσύνης πληροῖ. Πίστευσον (97), ἀνθρώπων
 καὶ Θεῷ· πίστευσον, ἄνθρωπε, τῷ παθόντι, καὶ
 προσκυνουμένῳ Θεῷ ζῶντι. Πιστεύσατε, οἱ δούλοι,
 τῷ νεκρῷ· πάντες ἄνθρωποι, πιστεύσατε μόνῳ τῷ
 πάντων ἀνθρώπων Θεῷ. Πιστεύσατε, καὶ μισθὸν
 λάβετε σωτηρίαν· ἐκζητήσατε τὸν Θεόν, καὶ ζή-
 σεται ἡ ψυχὴ ὑμῶν. Ὁ ἐκζητῶν τὸν Θεὸν τὴν
 βίαν πολυπραγμονεῖ σωτηρίαν. Ἐύρες τὸν Θεόν;
 ἔχεις τὴν ζωὴν. Ζητήσωμεν οὖν, ἵνα καὶ ζήσωμεν.
 Ὁ μισθὸς τῆς εὐρέσεως ζωῆ παρὰ Θεῷ. Ἀγαλλιά-
 σθωσαν καὶ εὐφρανθήτωσαν ἐπὶ σοὶ πάντες οἱ
 ζητοῦντές σε· καὶ λεγέτωσαν διὰ παντός (98),
 Μεγαλυτῆται ὁ Θεός. Καλὸς ὕμνος (99) τοῦ Θεοῦ,
 ἀθάνατος ἄνθρωπος, δικαιοσύνη οἰκοδομούμενος, ἐν
 ᾧ τὰ λόγια τῆς ἀληθείας ἐγκεχάραται. Ποῦ γὰρ
 ἀλλαχθοῖ ἢ ἐν σώφρονι ψυχῇ δικαιοσύνην ἐγγρα-
 πτέον; ποῦ ἀγάπην; αἰδῶ δὲ ποῦ; πραότητα δὲ
 ποῦ; Ταύτας, οἶμαι, τὰς θείας γραφὰς ἐναποσφρα-
 γισαμένους χρῆ τῇ ψυχῇ, καλὸν ἀπετήριον σοφίας (1)
 ἡγεῖσθαι τοῖς ἐφ' οἷσι τοῦ βίου τραφεῖσι (2) μέρος,
 ὄρμον τε τὸν αὐτὸν ἀκύμονα σωτηρίας σοφίαν νομι-
 ζεῖν· δι' ἣν ἀγαθοὶ μὲν πατέρες τέκνων οἱ τῷ Πατρὶ
 προσεδραμηκότες, ἀγαθοὶ δὲ γονεῖς υἱέων (3) οἱ τὸν
 Υἱὸν νενοηκότες· ἀγαθοὶ δὲ ἄνδρες γυναικῶν οἱ με-
 μνημένοι τοῦ Νυμφίου· ἀγαθοὶ δὲ οἰκετιῶν δεσπότες
 οἱ τῆς ἐσχάτης δουλείας λελυτρωμένοι. Ὡ μακαριώ-
 τερα τῆς ἐν ἀνθρώποις πλάνης τὰ θηρία! ἃ ἐπινέ-
 μεταί τὴν βρομίαν, ὡς ὑμεῖς, οὐχ ὑποκρίνεται δὲ
 τὴν ἀλήθειαν. Οὐκ ἔστι παρ' αὐτοῖς κολάκων γένη·
 οὐ δεῖσθαι μόνον ἰχθύες· οὐκ εἰδιωλοατρεῖ τὰ
 θρνεα ἕνα. Μόνον ἐκπλήττεται τὸν οὐρανὸν, ἐπεὶ Θεὸν
 νοῆσαι μὴ δύναται, ἀπηξιωμένα τοῦ λόγου. Εἴτ' οὐκ
 αἰσχύνεσθε, καὶ τῶν ἀλόγων σφᾶς αὐτοὺς ἀλογω-
 τέρους πεποιηκότες, οἱ διὰ τοσούτων ἡλικιῶν ἐν
 ἀθέστῃ κατατέτριψθε; Παῖδες γεγόνατε, εἴτα με-
 τάκια, εἴτα ἐφηβοί, εἴτα ἄνδρες· χρηστοὶ δὲ οὐδέ-
 ποτε. Κἂν τὸ γῆρας (4) αἰδέσθητε, ἐπὶ δυσμαῖς τοῦ
 βίου γινόμενοι· σωφρονήσατε κἂν ἐπὶ τέλει τοῦ
 βίου· τὸν Θεὸν ἐπίγνωτε· ὡς δὴ τὸ τέλος ὑμῖν τοῦ

præterierim, quia respondet posteriori hujus sen-
 D tentiæ membro. Vult enim Clemens, veram sapien-
 tiam esse utriusque, ἀπετήριον et ὄρμον, loco ha-
 bendam; quod ab ea scilicet incipiendum, et in ea
 desinendum sit.

(2) Τραφεῖσι. Scribe τραπεῖσι, a τρέπω. Quemad-
 modum superius ἐπιτέτραπται pro ἐπιτέθηραται.
 Sunt enim casus verborum τρέπω et τρέφω valde
 εὐμετάβολοι. Conf. sup. not. 57.

(3) Γονεῖς υἱέων. Harum sententiarum ἀντι-
 στοιχία requiritur, ut scribamus υἱοί, vel υἱεῖς, γο-
 νεῦσιν.

(4) Κἂν τὸ γ. Hæc malim sic distinguere cum
 Nov.: Κἂν τὸ γῆρας αἰδέσθητε, ἐπὶ δυσμαῖς τοῦ βίου
 γινόμενοι, σωφρονήσατε· κἂν ἐπὶ τέλει τοῦ βίου,
 τὸν Θεὸν ἐπίγνωτε, ὡς, κ. τ. λ. Saltem senectutem
 reveremini: jam ad occasum vitæ proveccti, resipi-
 scite; saltem in fine vitæ Deum agnoscite, ut vitæ
 finis fiat vobis salutis principium.

βίου ἀρχὴν ἀναλάβοι σωτηρίας. Ἐγγράσατε πρὸς δεισιδαιμονίαν· νέοι ἀφίκεσθε πρὸς θεοσέβειαν· παιδῶς ἀνάκτους ἐγκρινεῖ ὁ Θεός. Ὁ μὲν οὖν Ἀθηναῖος τοῖς Σόλωνος ἐπέσθω νόμοις· καὶ ὁ Ἀργεῖος τοῖς Φορωνέως· καὶ ὁ Σπαρτιάτης τοῖς Λυκούργου· εἰ δὲ σεαυτὸν ἀναγράφεις τοῦ Θεοῦ, οὐρανὸς μὲν σοι ἡ πατρίς, ὁ δὲ Θεὸς νομοθέτης. Τίνες δὲ καὶ οἱ νόμοι; *Ὁθ φορευσεις· οὐ μοιχευσεις· οὐ παιδοφθορῆσεις* (5)· *οὐ κλέψεις· οὐ ψευδομαρτυρήσεις· ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου*. Εἰσεὶ δὲ καὶ τούτων τὰ παραπληρώματα, λόγοι νόμοι, καὶ ἄγιοι λόγοι, ἐν αὐταῖς ἐγγραφόμενοι ταῖς καρδίαις· *Ἀγαπήσεις* (6) *τὸν πλησίον σου ὡς εαυτόν* (7)· καὶ, *τῷ τυπτορτί σε εἰς τὴν σιαγόρα, παρέχεκαί τὴν ἄλληλῃ· καὶ, οὐκ ἐπιθυμίσεις· ἐπιθυμία γὰρ μὴν μεμολχευκας*. Πόσω γοῦν ἔμεινον τοῖς ἀνθρώποις τοῦ τυγχάνειν τῶν ἐπιθυμιῶν τὸ τὴν (8) ἀρχὴν μὴδὲ ἐπιθυμεῖν ἐθέλειν ὧν μὴ δεῖ; Ἄλλ' ὑμεῖς μὲν τὸ αὐστηρὸν τῆς σωτηρίας ὑπομένειν οὐ καρτερεῖτε· καθάπερ δὲ τῶν σιτίων τοῖς γλυκέσιν ἠδόμεθα διὰ τὴν λειψότητα τῆς ἡδονῆς προτιμώντες· ἴσται δὲ ἡμᾶς καὶ ὑγιάζει τὰ πικρὰ τραχύνοντα τὴν αἰσθησιν, ἀλλὰ τοῖς ἀσθενεῖς τὸν στόμαχον βίωνουσιν ἢ τῶν φαρμάκων αὐστηρία· οὕτως ἔδει μὲν καὶ γαργαλίξει ἡ συνήθεια· ἀλλ' ἡ μὲν εἰς τὸ βράσθρον ὠθεῖ, ἡ συνήθεια· ἡ δὲ εἰς οὐρανὸν ἀνάγει, ἡ ἀλήθεια. *Τραχεῖα* (9) μὲν τὸ πρῶτον, ἀλλ' *ἀγαθὴ κουροτρόφος*· καὶ σεμνὴ μὲν ἢ γυναικωνίτις (10) αὐτῆς, σὺφρων δὲ ἢ γερούσια· οὐδέ ἐστι (11) δυσπρόσιτος, οὐδὲ ἀδύνατος λαβεῖν, ἀλλ' ἐστὶν ἐγγυτάτω, ἐν οἴκοις ἡμῶν· ἢ φησὶν αἰνιτιζόμενος ὁ πάνσοφος Μωϋσῆς· *τρισεὶς τοῖς καθ' ἡμᾶς* (12) ἐκδοκιμασμένη μέρεσι, *χερσὶ, καὶ στόματι, καὶ καρδίᾳ*· σύμβολον τοῦτο γνήσιον τρισεὶς τοῖς πᾶσι συμπληρωμένης τῆς ἀληθείας, βουλή, καὶ πράξις, καὶ λόγος. Μὴδὲ γὰρ τότε δέμναινε, μὴ σε τὰ πολλὰ καὶ ἐπιτεροτῆ φανταζόμενον ἀφέληται σοφίας· αὐτὸς ἐκὼν ὑπερβῆσθαι τὸν λῆρον τῆς συνήθειας, καθάπερ καὶ οἱ παῖδες τὰ ἀθύρματα, ἄνδρες γενόμενοι, ἀπέβριψαν. Τέχει μὲν δὴ ἀνυπερβλήτω εὐνοία τε εὐπροσίτω ἢ

xx, 13, 14, 15, 16. ²² Deut. vi, 5; Matth. xxii, 37, etc. ²³ Ibid, 39. ²⁴ Luc. vi, 29. ²⁵ Matth. v, 28.

(5) *Ὁθ παιδοφθορήσεις*. Hoc præceptum, licet id nec Exodus, nec Deuterion. agnoscant, cum *οὐ μοιχεύσεις*, etc., rursus junxit Clemens *Pædag.* lib. ii, cap. 10, pag. 191; lib. iii, cap. 12, pag. 260; *Strom.* iii, pag. 440. Idem præterea factum ab auctore *Constitut. apost.* lib. vii, c. 2, et ante eos a Barnaba, *epist.* c. 19. Scelus id vetat Moyses *Levit.* xviii, 22.

(6) *Ἀγαπήσεις*. Hæc Clemens partim e Matthæo, partim e Luca consarcinavit; e memoria scilicet, pro more suo, Christi dicta recitans.

(7) *Ὡς εαυτόν*. A. manvlt ὡς σεαυτόν, secundum legitimum sermonis regulam, ut infra. **SYL-
LAC.** — *Σεαυτόν* habet N. Test. textus.

(8) *Τὸ τὴν*. Hæc verba omittit Nov.

(9) *Τραχεῖα*. Respicit *Odys.* l, v, 27, quo Ulysses de Ithaca dicit:

*Τρηγεῖ', ἀλλ' ἀγαθὴ κουροτρόφος. . .
Aspera, sed bona juvenum alitrix.*

(10) *Γυναικωνίτις*. Apud Lacedæmonios, Romanos, aliasque gentes, virgines inter mulieres in γυναικωνίτιδι debebant; juvenes in senum consensum, vel *senatum* duci solebant, ut eorum exemplis præ-

A Inter eas nulla est adulatorum gens; pisces dæmonas non colunt; aves non venerantur simulacra; unum solummodo cælum admirantur, cum Deum percipere per defectum rationis omnino nequeant. Vos igitur tandem non erubescitis, quod vosmetipsos feceritis animalibus ratione carentibus magis irrationabiles, qui tot ætates in impietate contrivistis? Fuistis enim pueri, deinde adolescenter, deinde juvenes, deinde viri; boni autem hactenus neutiquam. Senectutem saltem, cum jam ad occasum vitæ proveci estis, reveremini. Saltem in hoc extremo vitæ sine respiciate, Deumque agnoscite; ut vobis vitæ finis initium salutis recuperet. Consenuistis in cultu dæmonum, venite juvenes ad cultum Dei; in numerum innocentium puerorum vos refert Deus. Atheniensis igitur Solonis, Argivus Phoronei, et Spartanus Lycurgi leges sequatur; sin te Deo ascribis, cælum ✕ quidem tibi patria est, Deus autem legislator. Jam vero quæ sunt leges? *Non occides. Non mæchaberis. Puero stuprum non inferes. Non furaberis. Non dices falsum testimonium* ²¹. *Diliges Dominium Deum tuum* ²². Has porro explent atque perficiunt leges illæ rationi consentaneæ, et sancta verba, quæ in ipsis hominum cordibus inscripta sunt: *Diliges proximum tuum, sicut teipsum* ²³. Et, *Qui tibi verberaverit maxillam, præbe et alteram* ²⁴. Et, *Non concupisces; nam, licet nil ultra, quam concupiveris, mæchatus es* ²⁵. Quanto igitur melius hominibus est, ab initio quæ non oportet nolle concupiscere, quam assequi quæ concupiverint? Cæterum vos salutis austeritatem ferre non sustinetis; sed quemadmodum dulcioribus quidem cibis delectamur, eosque propter insitæ voluptatis illecebras pluris facimus; curant vero nos, et in bonam valetudinem restituant amari, qui sensum stringunt et exasperant, qui etiam imbecillo stomacho laborantes corroborat atque confirmat medicamentorum austeritas, sic delectat ac titillat consuetudo; atqui ea in ba-

ceptisque ad bonos mores instruerentur.

(11) *Οὐδέ ἐστι*. Respicit Deuteron. xxx, 14: *Ἐγγύς σου ἐστὶ τὸ ρῆμα σφόδρα, ἐν τῷ στόματι σου, καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου, καὶ ἐν ταῖς χερσὶ σου ποιεῖν αὐτό*. Philo Judæus, *De nominum mult.*, pag. 1084: Μωϋσῆς, διδάσκων, ὅτι ἡ ἀγαθὴ κτήσις οὐτ' ἀδύνατός ἐστιν, οὔτε δυσθήρατος, φησὶν· *Ὁὐκ εἰς οὐρανὸν ἀναστῆναι δεῖ, οὐδ' ἄγρι περάτων γῆς καὶ θαλάττης ἔλθειν ἐπὶ τὴν σύλληψιν αὐτοῦ· ἀλλ' ἐστὶν ἐγγύς, καὶ σφόδρα ἐγγύς· εἴτα μόνον οὐκ ὀφθαλμοφανῶς δεικνύσι· Πᾶν ἔργον, φησὶ, τῷ στόματι σου, καὶ τῇ καρδίᾳ, καὶ ταῖς χερσὶ· συμβολικῶς ἐν λόγοις, ἐν βουλαῖς, ἐν ἔργοις. *Moses docens bonam illam possessionem, neque impossibilem esse, nec investigatione difficilem, ait: « Non opus esse in cælum volare, aut usque ad extremos terræ marisque fines se conferre, ut ea percipiatur, sed prope esse, ac valde prope. » Deinde illam prope modum ante oculos ponit, dicens: « Omne opus in ore tuo, et in corde, et in manibus. » Quæ verba idem notant ac hæc: In verbis, in consiliis, in operibus.**

(12) *Καθ' ἡμᾶς*. Sic A. rectius, quam quod olim legebatur, *καθ' ὁμᾶς*.

rathrum præcipites agit, veritas autem in cælum sustollit; quæ primo quidem asperior, at certe *optima juvenum est nutrix*; hæc grave ac honestum est gynæceum, prudens vero senatus. Nec vero difficilis est accessu, aut ejusmodi, ut eam homines assequi haud possint; sed *proxime* est, in domibus nostris, et, quemadmodum innuit Moyses, vir omni sapientia ornatus, tribus nostris residet membris, *manibus, et ore, et corde*, quod germanum est veritatis symbolum, ad quam complendam universa hæc tria sunt requisita, consilium, et actio et oratio. Nec vero metuas, ne te voluptatum turba, quæ animo tuo subinde sese ingerit, a sapientia abducat; haud enim invitus consuetudinis nugæ præteribis, sicut pueri, cum ad virilem ætatem pervenerint, ludicra abjiciunt. Cæterum potentia Dei incredibili celeritate, et benevolentia, ad quam omnibus facilis patebat aditus, orbi terrarum illucens, salutari semine universum complevit. Nec enim tam exiguo temporis spatio tantum opus absque divina Providentia perfecit Dominus, qui specie tenus despectus, reipsa adoratus est, expiator, servator, mansuetus, divinum Verbum; verus sine controversia Deus, cum Domino totius universitatis adæquatus, quoniam ejus filius erat, et *Verbum erat in Deo*: neque cum primum prædicatus nullam impetravit fidem, neque cum hominis personam indutus, et e carne formatus, salutarem egit humanitatis actum, ignoratus; is enim legitime decertavit, et suam creaturam in certamine socius adjuvit. Cum autem sole celerius, ex ipsa Patris voluntate ortus esset, maxima celeritate ad universos homines delatus, facillime fecit, ut Deus nobis illucesceret; undenam ipse, et quis esset, doctrina atque editis a se miraculis ostendens, fœderis conciliator, et pacificator, et Servator noster, Verbum, fons vitalis, pacificus, per universam terræ faciem diffusus; per quem, ut ita dicam, rerum universitas effecta est *pelagus bonorum*.

CAPUT XI.

Quanta sint Dei beneficia in homines per Christi adventum collata.

Jam vero, nisi molestum fuerit, ab ipso capite repetens, intuere divinum beneficium. Primus homo olim paradysum incolens, ludebat solutus, quia puerulus erat Dei: **31** cum vero sese subjecerat voluptati (voluptatem enim innuit serpens, eo quod ventre gradiatur, terrestre vitium, igni pascendo destinatum), a pravis libidinibus seductus, contumacia adolevit, Deumque patrem suum, ipsi non parendo, ignominia affecit. Quanta vis erat voluptatis? Homo, qui ob simplicitatem fuerat solutus, inventus est peccatis ligatus. Eum cum vinculis liberare vellet Dominus, carnem induit, (o divinum mysterium!) serpentem hunc devicit, tyrannum, hoc est mortem, in servitutem redegit: et, quod maxime præter opinionem contigit, illum hominem, qui seductus ab illecebris voluptatis, et corruptioni

✕ P. 86 ED. POTTER, 69 ED. PARIS.

(13) Ἡ γῆ. Τὴν γῆν Nov.

(14) Κηδεμονίας. Κομιδῆς Nov.

(15) Ὁ καθάριστος, καὶ σωτήριος, καὶ μελιχίος. Tria Jovis cognomina.

(16) Ὁ θεῖος Λόγος. Insignis locus contra Arianos. Conf. quæ adnotavit doctissimus Bullus, *Defens. fid. Nicæn.*, sect. 2, c. 6, p. 88, et sect. 2, cap. 2, p. 260, 261. Porro φανερώτατος ὄντως Θεός idem est ac φανερώτατος ὢν Θεός, manifestissime Deus existens. Quemadmodum Strom. v, p. 547, dicitur σοφία καὶ χρηστότης φανερωτάτη τοῦ Θεοῦ, *Dei sapientia et benignitas manifestissima.*

δύναμις ἡ θεϊκὴ ἐπιλάμψασα τῇ γῆ (13); σωτηρίου σπέρματος ἐνέπλησε τὸ πᾶν. Οὐ γὰρ ἂν οὕτως ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ τοσοῦτον ἔργον ἄνευ θείας κηδεμονίας (14) ἐξήνυσεν ὁ Κύριος, ὅφει καταφρονούμενος, ἐργῶ προσκυνούμενος, ὁ καθάριστος, καὶ σωτήριος, καὶ μελιχίος (15), ὁ θεῖος Λόγος (16), ὁ φανερώτατος ὄντως Θεός, ὁ τῷ Δεσπότη τῶν ὄλων ἐξισωθεὶς: ὅτι ἦν υἱὸς αὐτοῦ, καὶ ὁ Λόγος (17) ἦν ἐν τῷ Θεῷ, οὐθ' ὅτε τὸ πρῶτον προεκλήρῳθη ἀπιστηθεὶς, οὐθ' ὅτε τὸ ἀνθρώπου προσωπεῖον ἀναλαβὼν, καὶ σαρκὶ ἀναπλασάμενος, τὸ σωτήριον δρᾶμα τῆς ἀνθρωπότητος ὑπεκρίνετο, ἀγνωθεὶς: γνήσιος (18) γὰρ ἦν ἀγωνιστῆς, καὶ τοῦ πλάσματος συναγωνιστῆς: τάχιστα δὲ εἰς πάντας ἀνθρώπους διαδοθεὶς, θάπτον ἡλίου ἐξ αὐτῆς ἀνατείλας τῆς πατρικῆς βουλήσεως, ῥᾶστα ἡμῖν ἐπέλαμψε τὸν Θεόν: ὅθεν τε ἦν αὐτὸς, καὶ ὅς ἦν, δι' ὧν ἐδίδαξε καὶ ἐνεδείξατο, παραστησάμενος, ὁ σπονδοφόρος, καὶ διαλλακτῆς, καὶ Σωτὴρ ἡμῶν Λόγος, πηγὴ ζωοποιός, εἰρηγική, ἐπὶ πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς χεόμενος: δι' ὃν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τὰ πάντα ἤδη πέλαγος γέγονεν ἀγαθῶν.

Μικρὸν δὲ, εἰ βούλει, ἀνοθεν ἄθρει τὴν θεῖαν εὐεργεσίαν. Ὁ πρῶτος, ὅτε ἐν παραδείσῳ ἔπαιξε λελυμένος, ἐπὶ παιδίον ἦν τοῦ Θεοῦ: ὅτε δὲ ὑπέπιπτεν (19) ἡδονῇ (ὅφρι [20] ἀλληγορεῖται ἡδονὴ ἐπὶ γαστέρα ἔρπουσα, κακία γῆνη, εἰς ὕλας τρεφομένη) παρήγετο ἐπιθυμίαις ὁ παῖς, ἀνδριζόμενος ἀπειθεῖν: καὶ παρακούσας τοῦ Πατρὸς, ἡσχύνετο τὸν Θεόν. Οὕτω ἴσχυσεν ἡδονῇ. Ὁ δι' ἀπλότητα λελυμένος ἀνθρώπος ἀμαρτίας εὐρέθη δεδεμένος. Τῶν δεσμῶν λύσαι τοῦτον ὁ Κύριος αὐθις ἠθέλησεν: καὶ σαρκὶ ἐνδοθεὶς, μυστήριον θεῖον! τούτῳ (21) τὸν ὄφιν ἐχειρώσατο, καὶ τὸν τύραννον ἐδουλώσατο, τὸν θάνατον: καὶ τὸ παραδοξότατον, ἐκείνον τὸν ἀνθρώπον, τὸν ἡδονῇ πεπλανημένον, τὸν τῇ φθορᾷ δεδεμένον χερσὶν ἡπλωμέναις ἔδειξε λελυμένον. Ὁ θαύματος μυστικοῦ! **D** Κέλκται μὲν ὁ Κύριος, ἀνέστη δὲ ἀνθρώπος: καὶ ὁ

(17) Ὁ Λόγος. Respicit Joan. 1, 1: Ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν.

(18) Ἰγνήσιος. Superius similia dixit pag. 5, ubi conf. not.

(19) Ὑπέπιπτεν. Ἐπέπιπτεν Nov.

(20) Ὅφρις. Serpentis allegoria est apud Philonem Hexaemero. H. Sic idem Philo de legum allegor. Πολύπλοκός γε καὶ ποικιλῆ ὡσπερ τοῦ ὄφιος ἡ κίνησις, οὕτως καὶ τῆς ἡδονῆς. A. SYLBUAC. — Item lib. *De agricultura* p. 201, 202, et alibi sæpe.

(21) Τοῦτῳ. Τοῦτον Nov.

ix τοῦ παραδείσου πεσῶν, μείζον ὑπακοῆς ἔθλον, οὐ-
 ρανούς ἀπολαμβάνει. Διό μοι δοκεῖ, ἐπεὶ αὐτὸς ἦεν
 ὡς ἡμεῖς οὐρανὸν ὁ Λόγος, ἡμεῖς ἐπ' ἀνθρωπίνην (22)
 ἵνα μὴ χρῆναι διδασκαλίαν ἔτι, Ἀθήνας καὶ τὴν ἑλ-
 λην Ἑλλάδα, πρὸς δὲ καὶ Ἰωνίαν, πολυπραγμονοῦντας.
 Εἰ γὰρ ἡμῖν ὁ διδάσκαλος, ὁ πληρώσας τὰ πάντα δυ-
 νάμεσιν ἀγίαις, δημιουργία, σωτηρία, εὐεργεσία, νομο-
 θεσία, προφητεία, διδασκαλία, πάντα νῦν ὁ διδάσκα-
 λος κατηχεῖ, καὶ τὸ πᾶν ἔθην Ἀθηναίαι καὶ Ἑλλὰς γέ-
 γονε τῷ Λόγῳ. Οὐ γὰρ δὴ μῦθον μὲν, ἐπιστεύετε
 ποιητικῶ, τὸν Μίνω τὸν Κρήτα, τοῦ Διὸς, ὡς Ἄρι-
 στον, ἀναγράφοντι (23), ἡμεῖς δὲ ἀπιστήσατε (24) μα-
 θητῆς Θεοῦ γεγονότας, τὴν ἄνωγαν ἀληθῆ σοφίαν ἐπα-
 νηρημένους, οὐδ' ἦν φιλοσοφίας ἄκροι μόνον ἠνίξαν-
 το, οἱ δὲ τοῦ Χριστοῦ μαθηταὶ καὶ κατελιγῆσαν καὶ
 ἀκκήρυξαν. Καὶ δὴ καὶ πᾶς (25), ὡς ἔπος εἰπεῖν, ὁ
 Χριστὸς, οὐ μερίζεται, οὔτε βάρβαρός ἐστιν, οὔτε
 Ἰουδαῖος, οὔτε Ἑλληνας οὐκ ἀρῆκε, οὐ θῆλυ και-
 ρὸς δὲ ἀνθρώπος (26), Θεοῦ Πνεύματι ἀγίῳ μετα-
 πλάσμενος. Εἴθ' αἱ μὲν ἄλλαι συμβουλαὶ τε καὶ
 ἰσθηταὶ λυπραὶ, καὶ περὶ τῶν ἐπὶ μέρους εἰσὶν, εἰ
 γαμπτέον, εἰ πολιτευτέον, εἰ παιδοποιητέον, καθολικῆ
 δὲ ἄρα προτροπὴ μόνη καὶ πρὸς ὅλον δηλαδὴ τὸν
 βίον, ἐν παντὶ καιρῷ, ἐν πάσῃ περιστάσει πρὸς τὸ
 κριώτατον τέλος, τὴν ζωὴν, συντείνουσα, ἡ θεοσέ-
 βεια, καθ' ἣ καὶ μόνον ἐπάναγκές ἐστι ζῆν, ἵνα ζή-
 σωμεν ἀεὶ. Φιλοσοφία δὲ, ἥ φασιν οἱ προσβύτεροι,
 κολληρόντις ἐστι συμβουλή σοφίας (27), ἀδιδιον
 μνηστικὸν ἔρωτα ἐντολὴ δὲ Κυρίου τηλαυγῆς,
 φωτίζουσα ὀφθαλμούς. Ἀπόλαβε τὸν Χριστὸν, ἀπό-
 λαβε τὸ βλέπειν, ἀπόλαβέ σου τὸ φῶς.

norma si vivamus, nihil nobis ad æternam vitam
 est diuturna admonitio, quæ perpetuum sapientiae
 est, illuminans oculos 27. Recipe Christum, recipe visum, recipe lucem,

Ὅψορ' εὖ (28) γινώσκεις ἡμῶν Θεόν, ἡδὲ καὶ
 ἄνδρα.

Γλυκὸς ὁ Λόγος ὁ φωτίζας ἡμᾶς, ὑπὲρ χρυσοῦ καὶ
 λίθου τίμιον ποθεινὸς ἐστὶν ὑπὲρ μέλι καὶ κη-
 ρίον. Πῶς γὰρ οὐ ποθεινός, ὁ τὸν ἐν σκότει κατο-
 ρωρηγμένον νοῦν ἐνεργῆ (29) ποιησάμενος, καὶ τὰ
 φωσφέρα (30) τῆς ψυχῆς ἀποξύνας ὀφθαλμοῦ; καὶ

✱ P. 87 ED. POTTER, 70 ED. PARIS. 26 Galat. iii, 28; vi, 15; Ephes. iv, 25. 27 Psal. xviii, 9. 28 Ibid. 11.

(22) Ἀνθρωπίνην Hæc eo non tendunt. ut hu-
 maniores litteras penitus rejiciamus, quarum utili-
 tatem postea copiose ostendit, principio Strom. I, D
 sed tantum ne illas divinis præferamus.

(23) Τοῦ Διὸς, ὡς Ἄριστον, ἀναγράφοντι. Procul
 dubio legendum τοῦ Διὸς ὀριστήν ἀναγρ. ex hoc
 versa Odys. I :

.... ἔνθα τε Μίνω

Ἐντέρωρος βασιλεὺς Διὸς μεγάλου ὀριστήης.

SYLBURG. COLLECT. — Atque hanc emendationem
 firmat Nov.

(24) Ἀπιστήσατε. Sic legendum esse, pro ἀπι-
 στήσατε, monuit A. Sylburg.

(25) Καὶ δὴ καὶ πᾶς. Gentium discrimen apud
 Christum non esse, docet Paulus Coloss. iii, et
 Gal. iii. SYLBURG.

(26) Καιρὸς δὲ ἀν. Hæc sic distinguit Nov. :
 Καιρὸς δὲ ἀνθρώπος Θεοῦ, Πνεῦμα. ἀγ. x. Novus au-
 tem homo Dei, Spiritu S. transformatus.

(27) Σοφίας. Hæc vox ad sequentia referri debet,
 ut sit in Nov. Vult enim philosophiam esse συμ-

illigatæ fuerat, explicatis manibus, solutum ostendit. O mirabile mysterium! Succubuit quidem Do-
 minus, homo autem surrexit; et qui cecidit ex pa-
 radiso, majus obedientiæ præmium, cælum accipit.
 Quamobrem, ut mihi videtur, cum ipsum Verbum
 ad nos venit cœlitus, non sunt nobis amplius fre-
 quentandæ hominum scholæ, nec Athenæ, reliquæ
 Græcia, aut etiam Ionia studiorum causa adeundæ.
 Nam si hoc utamur magistro, qui sanctis virtutibus,
 opificio, salute, beneficio, legislatione, ꝯ vaticinio,
 doctrina, complevit omnia; nulla est doctrina, quam
 is non tradit, ipsique, hoc est Verbo, universus
 jam orbis terrarum Athenæ atque Græcia factus
 est. Vobis enim, qui poetice fabulæ credidistis, Mi-
 noem Cretensem familiari Jovis consuetudine usum
 fuisse, difficile non erit credere, nos Dei factos di-
 scipulos, veram sapientiam suscepisse; eam nempe,
 quam philosophorum principes tantum obscure
 innuerunt, sed Christi discipuli tum comprehende-
 runt, tum etiam prædicarunt. Atque adeo in toto,
 ut ita dicam, Christo nulla jam partitio, nullum est
 discrimen: non enim ille barbarus est, nec Judæus,
 nec Græcus; non mas, nec femina; sed novus homo 26,
 sancto Dei Spiritu transformatus. Porro autem cæ-
 tera consilia ac præcepta sunt quidem exilia, et
 de rebus singularibus agunt: veluti, an ducenda
 uxor? an gerenda respublica? an liberi sint pro-
 creandi? sola autem ea, quæ ad pietatem suadet,
 exhortatio generalis est, sola ad universam vitæ
 rationem pertinet, et nullo non tempore atque casu

C ad supremum finem, vitam nempe, dirigit. Ex hac
 deerit. Ac philosophia quidem, ut veteres dicunt,
 amorem conciliat: præceptum vero Domini lucidum

Ut bene cognoscas Deum simul atque hominem.

Dulcius est Verbum, a quo illuminati sumus, quam
 aurum et lapis pretiosus; magis idem desiderabile,
 quam mel et sapor 26. Quidni enim desiderabile sit,
 quod defossam tenebris mentem in lucem produxit,
 et luciferos animæ oculos exacuit? Quemadmodum

ἑλλην σοφίας quemadmodum apud Diogenem
 Laertium in Platone, philosophia dicitur ὄρεξις τῆς
 θέλας σοφίας, appetitio divinæ sapientiæ, item a Phi-
 lone, ἐπιτήδευσις σοφίας, meditatio sapientiæ, lib.
 De congr. quær. erud. grat., pag. 435. Idem lib.
 De mundi opific., pag. 17, de contemplatione dicit:
 Ἀφ' ἧς πληθὺς ὁ νοῦς, ἔρωτα καὶ πόθον ἔσχε τῆς
 τούτων ἐπιστήμης ὅθεν τὸ φιλοσοφίας ἀνεβλάστησε
 γένος. Qua percussa meus, amorem et desiderium
 hujusmodi rerum concipit; unde prognata est philo-
 sophia. Nam philosophia non est ipsa sapientia, sed
 ejus amor, si vocis originem spectemus. Unde Py-
 thagoras sese non σοφόν, sed φιλοσοφῶν appellari
 voluit.

(28) Ὅψορ' εὖ. Hic versus exstat II. E, v. 128,
 quo loco γινώσκεις pro γινώσκεις scriptum est.

(29) Ἐνεργῆ. Scribe ἐναργῆ ex Nov. quod La-
 tine vertimus.

(30) Φωσφέρα. Phrasis poetica, e Platone co-
 mico sumpta. Euripides etiam dixit φωσφόροι κό-
 μαι.

enim absente sole per cætera quidem astra nōx esset ubique diffusa, sic nisi Verbum cognovissemus, et ab eo essenius illuminati, nihil sane differemus ab altilibus gallinis, in tenebris saginati, ut postea mortem patiamur. Capiamus igitur lucem, ut Deum ✠ quoque capiamus. Capiamus lucem, et Domini discipuli fiamus. Is enim Patri hoc pollicitus est : *Enarrabo nomen tuum fratribus meis; in medio Ecclesiæ celebrabo te* ²⁹. Celebra, quæso, et enarra mihi patrem tuum Deum. Salutem præbent tuæ enarrationes. Docebit me tuum canticum, quod Deum quærens, hactenus erraverim. Cum vero tu me, Domine, deducis in lucem, et Deum invenio per te, et Patrem accipio abs te; sis tuus *cohæres* ³⁰, quoniam te *non puduit fratris* ³¹ me loco habere. Auferamus igitur, auferamus veritatis oblivionem, ignorantiam; et tenebris, quæ nos impediunt, velut ab oculis nube, remotis, verum Deum contemplermur, hanc ipsi vocem primum acclamantes : *Salve lux*; quia *lux nobis e cælo, qui tenebris defossi et in umbra mortis* ³² inclusi fuimus, exorta est, sole quidem purior, et hac vita jucundior. Lux illa, vita est æterna, et vivunt, quæcunque eam participant. Nox autem fugit lucem, et præ timore sese condens, diei Domini cedit. Ubique diffusa est lux, quæ sopiri non potest; et occidens orienti, credidit. Quod quidem a *nova creatione* significatum est : *Sol enim justitiæ* ³³, a quo universa obsequantur, totum genus humanum æqualiter lustrat Patris sui exemplo, qui *facit ut sol suus exoriat* ³⁴ super omnes homines, eosque rore veritatis aspergit. Is occasum traduxit ad orientem, et mortem quodammodo crucifixam in vitam sustulit; hominem autem exitio ereptum ætheri suspendit divinus agricola, corruptionem in immunitatem interitus, terramque in cælum transferens : *Prospera significans, populos autem ad opus bonum excitans, verum victum revocans in memoriam; hæreditatem*

A γὰρ ὡσπερ ἡλίου μὴ ὄντος, ἕνεκα τῶν ἄλλων ἀστρῶν νύξ ἂν ἦν τὰ πάντα οὕτως, εἰ μὴ τὸν Λόγον ἐγνωμένον, καὶ τοῦτο καθυγάσθημεν, οὐδὲν ἂν τῶν στευομένων ὀρθίθων (31) ἐλειπόμεθα, ἐν σκότει πλαιόμενοι, καὶ θανάτῳ τρεφόμενοι. Χωρήσωμεν (32) τὸ φῶς, ἵνα χωρήσωμεν τὸν Θεόν· χωρήσωμεν τὸ φῶς, καὶ μαθητεύσωμεν τῷ Κυρίῳ. Τοῦτό τοι καὶ ἐπιγγελαται τῷ Πατρὶ· Διηγῆσομαι τὸ δογμα σου τοῖς ἀδελφοῖς μου· ἐν μέσῳ Ἐκκλησίας ὑμνήσω σε. Ὑμνησον, καὶ διηγῆσομαι τὸν πατέρα (33) σου, τὸν Θεόν· σώξει σου τὰ διηγήματα, παιδεύσει με ἡ φῶς, ὡς μέχρι νῦν ἐπλανώμην, ζητῶν τὸν Θεόν. Ἐπεὶ ἐέ με φωταγωγεῖς, Κύριε, καὶ τὸν Θεὸν εὐρίσκω διὰ σοῦ, καὶ τὸν Πατέρα ἀπολαμβάνω παρὰ σοῦ, γίνομαι σου συγκληρονόμος, ἐπεὶ, τὸν ἀδελφὸν οὐκ ἐπησχύνθης. Ἀφέλωμεν οὖν, ἀφέλωμεν τὴν λήθην τῆς ἀληθείας, τὴν ἄγνοϊαν· καὶ τὸ σκότος τὸ ἐμποδῶν, ὡς ἀχλὺν (34) θῆωσι· καταγαγόντες, τὸν ὄντως ὄντα Θεὸν ἐποπτεύσωμεν, ταύτην αὐτῷ πρῶτον ἀνυμνήσαντες (35) τὴν φωνήν· Χαῖρε, φῶς· ὅτι φῶς (36) ἡμῖν ἐξ οὐρανοῦ, τοῖς ἐν σκότει κατορωρυγμένοις, καὶ ἐν σκιᾷ θανάτου κατακεκλεισμένοις, ἐξέλαμψεν, ἡλίῳ καθαρώτερον, ζωῆς τῆς ἐνταῦθα γλυκύτερον. Τὸ φῶς ἐκείνο ζωὴ ἐστὶν αἰδίου· καὶ ἕσα μετελήφην αὐτοῦ, ζῆ. Ἡ νύξ δὲ εὐλαβεῖται τὸ φῶς· καὶ δύνουσα διὰ τὸν φόβον, παραχωρεῖ τῇ ἡμέρᾳ Κυρίου. Τὰ πάντα φῶς ἀκοίμητον γέγονε, καὶ ἡ δύσις ἀνατολῆ πεπίστευκεν. Τοῦτο ἡ κλίσις ἡ καιρὴ βεβούληται· ὁ γὰρ τὰ πάντα καθιπεπέυων (37) δικαιοσύνη· Ἥλιος ἐπίσης περιπολεῖ τὴν ἀνθρωπότητα, τὸν Πατέρα μιμούμενος, ὃς ἐπὶ πάντας ἀνθρώπους ἀνατέλλει τὸν ἥλιον αὐτοῦ, καὶ καταφεκάζει τὴν δρόσον τῆς ἀληθείας· Οὕτως τὴν δύσιν εἰς ἀνατολὴν μετήγαγε, καὶ τὸν θάνατον εἰς ζωὴν ἀνεσταύρωσεν· ἐξαρπάσας δὲ τῆς ἀπωλείας τὸν ἀνθρωπον, προσεχρέμασεν αἰθέρι, μεταφυτεύων τὴν φθορὰν εἰς ἀφθαρσίαν, καὶ γῆν μεταβάλλων εἰς οὐρανοῦς, ὁ τοῦ Θεοῦ γεωργός, Δεξιὰ σημάτων (38), λαοὺς δ' ἐπὶ ἔρ-

✠ P. 88 ED. POTTER, 70-71 ED. PARIS. ²⁹ Psal. cxi, 25. ³⁰ Rom. viii, 17. ³¹ Hebr. ii, 11. ³² Mauth. iv, 16; Isa. ix, 2. ³³ Malach. iv, 2. ³⁴ Matth. v, 45.

(31) *Στευομένων ὀρθίθων*. Varro lib. iii, c. 9, De re rustica : *De tribus generibus gallinæ saginantur maxime villaticæ. Eas includunt in locum tepidum, et angustum, et tenebricosum; quod motus earum et lux pinguedini inimica*; vel, ut alii legunt, *vindicta*. Martialis lemmate, *Gallina altillis,*

*Pascitur et dulci facilis gallina farina,
Pascitur et tenebris : ingeniosa gula est.*

Paulo post, ἀφέλωμεν τὴν λήθην τῆς ἀληθείας, τὴν ἄγνοϊαν, *auferamus oblivionem veritatis ignorantiam*. Sic Platonici scientiam dicebant esse reminiscenciam. COLLECT.

(32) *Χωρήσωμεν*. Χωρίσωμεν Nov.

(33) Ὑμνησον, καὶ διηγῆσομαι τὸν π. Ὑμν. καὶ διηγῆσομαί σοι τ. π. Nov. Scribi debet, Ὑμνησον, καὶ διηγῆσον μοι τὸν πατέρα· quod in Latina versione expressimus. Sunt enim verba hominis Christo per prosopopœiam respondentis. Sed scriptor aliquis parum attentus διηγῆσομαι, quod paulo superius occurrit, hic repetendum putasse videtur.

(34) Ἀχλὺν. Respicere videtur locum *Iliad*. E, paulo superius laudatum, quo Minerva Diomedem his alloquitur :

Ἀχλὺν δ' αὖ τοι ἀπ' ὀφθαλμῶν ἔλῳ, ἢ κριν
ἐπέσον,
Ὅφρ' εὖ γινώσκῃς ἡμῶν θεὸν ἠδὲ καὶ ἄνδρα.

(35) Ἀνυμνήσαντες. Jul. Firmicus, *De errore prof. rel.* c. 20 : *Diris etiam Χαῖρε, νυμφίε, χαῖρε, φῶς. Quid miserum hominem per abrupta præcipitas calamitosa persuasio? Quid illi falsæ spei polliceris insignia? Nullum apud te lumen est, nec aliquis sponsus, qui hoc mereatur audire. Unum tamen est, unus est aliquis sponsus hominum, quorum gratiam Christus accepit.* COLLECT.

(36) Ὅτι φ. Ὅτι omittit Nov.

(37) Καθιπεπέυων. Alludit ad solis equos.

(38) Δεξιὰ σημάτων. Non ad aliud quid alludit, sed Arati carmina usurpat. Sic enim habent Græca, *Δεξιὰ σημάτων, λαοὺς δ' ἐπὶ ἔργον ἐγείρει, Μιμνήσκων βίδοιο...*

Quæ reperies apud hunc ipsum Clementem lib. v *Strom.* : *Isque et numine dextera significat, etc.* Festus Avenius :

*Hoc duce per tumidi ferimur freta gurgitis, isto
Præceptore solum gravidis versamur aratris,
Iste modum statuit signis.*

At veritas est, quæ clamat : *Ex tenebris lux lucebit* ²⁶. *Luceat ergo lux in occulta parte hominis, scilicet corde ejus : et exoriantur scientiæ radii, qui interiorem hominem splendore suo patefaciant, lucis discipulum, Christi familiarem atque cohæredem* ²⁷ ; præcipue cum pio ac bono filio, boni Patris, ac lenia, et quæ filio suo salutaria sunt, imperantis, augustum ac venerabile nomen in cognitionem venerit. Ille, qui ei paret, omnibus sane rebus præcellit, sequitur Deum, paret Patri, illum errans cognovit, dilexit Deum, dilexit proximum, implevit mandatum, præmium requirit, promissum exigit. Deo autem semper propositum est servare gregem hominum : et ideo bonum pastorem bonus misit Deus. Verbum autem, explicata veritate, salutis altitudinem hominibus ostendit, ut vel ducti poenitentia, ✠ salutem consequerentur, vel, si parere nollent, judicio forent obnoxii. Hæc est justitiæ prædicatio, quæ parentibus bonum est nuntium ; cæteros, qui parere detrectaverint, judicio arcessit. Atqui bellica sane tuba clangore suo milites congregaverit, et bellum indixerit ; Christo autem, pacificum carmen ad limites usque terræ afflanti, pacificos suos milites congregare non licebit ? Congregavit quidem, o homo, sanguine et verbo incruentum exercitum, cui regnum cælorum tradidit. Tuba autem Christi est ejus Evāgelium. Et is quidem tuba cecinit, nos autem audivimus. Pacificis igitur armis instruamur, *induti thoracem justitiæ, et assumpto clypeo fidei, et galea salutis imposita, gladium etiam Spiritus, hoc est verbum Dei* ²⁸, exacuimus. Ita nos Apostolus pacifice ordinat. Hæc nostra sunt arma, vulneribus prorsus impervia. His instructi adversus malum illum in acie stemus, *ignita mali jacula extinguamus* aqueis cuspidibus a Verbo tinctis, beneficia gratis laudibus remunerantes, et Deum per divinum Verbum honorantes. *Adhuc enim loquente te, dicet, inquit : Ecce adsum* ²⁹. O ! sanctam et beatam hanc potentiam, per quam Deus cum hominibus versatur. Præstat igitur optimæ ac præstantissimæ naturæ imitatore simul et cultorem fieri. Nullo enim alio modo imitari Deum licet, nisi sancte eum colendo ; nec colere ac venerari, nisi imitando. Cælestis itaque ac vere divinus amor tum conciliatur hominibus, cum in ipsa anima vera pulchritudo a Verbo divino excitata effulserit. Quod vero maximum est, cum sincera voluntate pari gressu currit salus ; et vita cum libera electione eodem, ut ita dicam, jugo pendet. Proinde sola hæc veritatis cohortatio est, quæ, perinde ac fidelissimi amicorum, ad extremum usque halitum nobiscum permanet ; et si quis ad

Α ἀποκεκρυμμένῳ τοῦ ἀνθρώπου, ἐν τῇ καρδίᾳ, τὸ φῶς· καὶ τῆς γνώσεως αἱ ἀκτίνες ἀνατελειάτωσαν, τὸν ἐγκεκρυμμένον ἔνδον ἐκφάνουσαι καὶ ἀποστειλῶσαι ἀνθρώπον, τὸν μαθητὴν τοῦ φωτός, τὸν Χριστοῦ γνῶριμὸν τε καὶ συγκληρονόμον· μάλιστα ἐπειδὴν τὸ τιμιώτατον (46) καὶ σεβασμιώτατον, εὐσεβεῖ τε καὶ ἀγαθῷ παιδί ἀγαθοῦ Πατρὸς ὄνομα εἰς γνῶσιν ἀφίχεται, προστάττοντος ἤπια, καὶ τῷ παιδί ἐγκλεινομένου τὰ σωτήρια. Ὁ δὲ πειθόμενος αὐτῷ κατὰ πάντα δὴ πλέονεκτεῖ, ἔπεται τῷ Θεῷ, πειθεται τῷ Πατρὶ, ἔγνω πλανώμενος αὐτὸν, ἤγάπησε τὸν Θεόν, ἤγάπησε τὸν πλησίον, ἐπλήρωσε τὴν ἐντολήν, τὸ ἄβλῳ ἐπιζητεῖ, τὴν ἐπαγγελίαν ἀπαιτεῖ. Πρόκειται δὲ αἰετῶ Θεῷ, τὴν ἀνθρώπων ἀγέλην σώζειν· ταύτη καὶ τὸν ἀγαθὸν ποιμένα ὁ ἀγαθὸς ἀπέστειλεν Θεός. Β Ἀπλώσας δὲ ὁ Λόγος τὴν ἀλήθειαν, ἔδειξε τοῖς ἀνθρώποις τὸ ὕψος τῆς σωτηρίας, ὅπως ἢ μετανοήσαντες σωθῶσιν, ἢ, μὴ ὑπακούσαντες, κριθῶσιν· τοῦτο τῆς δικαιοσύνης τὸ κήρυγμα, ὑπακούουσιν εὐαγγέλιον, παρακούσασιν κριτήριον. Ἀλλὰ σάλπιγξ μὲν ἢ μεγαλόκλονος, ἤχησασα, στρατιώτας συνήγαγεν, καὶ πόλεμον κατήγγειλεν· Χριστὸς δὲ, εἰρηνικὸν ἐπὶ τὰ πέρατα τῆς γῆς ἐπιπνεύσας ἴμελον, οὐ συνάξει ἄρα τοὺς εἰρηνικοὺς στρατιώτας τοὺς αὐτοῦ ; Συνήγαγε μὲν οὖν, ὦ ἄνθρωπε, καὶ στρατιωτικὸν τὸ ἀναίμακτον, αἵματι καὶ λόγῳ· καὶ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν αὐτοῖς ἐνεγείρησεν. Σάλπιγξ ἐστὶ Χριστοῦ τὸ Εὐαγγέλιον αὐτοῦ· ὁ μὲν ἐσάλπισεν, ἡμεῖς δὲ ἤκούσαμεν. Ἐξοπλισόμεθα εἰρηνικῶς, ἐνδυσάμενοι τὸν θώρακὰ τῆς δικαιοσύνης, καὶ τὴν ἀσπίδα τῆς πίστεως ἀναλαβόντες, καὶ τὴν κόρην τοῦ σωτηρίου περιθέμενοι· καὶ τὴν μάχαιραν τοῦ Πνεύματος, ὅ ἐστι ρῆμα Θεοῦ, ἀκονήσωμεν. Οὕτως ἡμᾶς ὁ Ἀπόστολος εἰρηνικῶς ἐκτάττει· ταῦτα ἡμῶν τὰ ὅπλα τὰ ἀτρωτά· τούτοις ἐξοπλισάμενοι παραταξόμεθα τῷ πονηρῷ· τὰ πεπυρακτωμένα τοῦ πονηροῦ ἀποσβέσωμεν βέλη ταῖς ὕδατιναις (47) ἀκμαῖς, ταῖς ὑπὸ τοῦ Λόγου βεβαμμέναις, εὐχαριστοῖς ἀμειβόμενοι τὰς εὐποίας εὐλογίας, καὶ τὸν Θεὸν τῷ θεῷ γεραίροντες Λόγῳ. Ἐτι γὰρ λαλοῦντός σου, ἔρει, φησὶν· Ἰσοῦ πάριμι. Ὡ τῆς ἁγίας καὶ μακαρίας ταύτης δυνάμεως, δι' ἧς ἀνθρώποις συμπολιτεύεται Θεός. Ἀψίον οὖν καὶ ἀμεινον, τῆς ἀρίστης τῶν ὄντων οὐσίας μιμητὴν ὁμοῦ καὶ θεραπευτὴν γενέσθαι· οὐ γὰρ μιμῆσθαι τις δυνήσεται τὸν Θεόν, ἢ δι' ὧν ὁσίως θεραπεύσει· οὐδ' ἂν (48) θεραπεύειν καὶ σέβειν, ἢ μιμούμενος· ὁ γέ τοι οὐράνιος καὶ θεῖος ὄντως ἔρως, ταύτη προσγίνεται τοῖς ἀνθρώποις, ὅτ' ἂν ἐν αὐτῇ που τῇ ψυχῇ τὸ ὄντως καλὸν, ὑπὸ τοῦ θεοῦ Λόγου ἀναζωπυρούμενον, ἐκλάμπειν δυνήθῃ· καὶ τὸ μέγιστον, ἅμα τῷ βουλευθῆναι γνησίως τὸ σωθῆναι συντρέχει, ὁμοζυγούντων, ὡς ἔπος εἰπεῖν,

²⁶ II Cor. iv, 6. ²⁷ Rom. viii, 17. ✠ P. 90 ED. POTTER, 72 ED. PARIS. ²⁸ Ephes. vi, 14, 16, 17 ; I Thess. v, 8 ; Isa. lix, 17. ²⁹ Isa. lviii, 9.

(46). Ἐπειδὴν τὸ τιμ. Ἐπειδὴν τὸ τιμιώτατον εὐσεβῆ τε καὶ ἁγ. Nov.

(47) Ὑδατιναις. Aqua sc. baptismi constantibus. Mox alludit ad ferrum, quod aqua tingi solet, ut

indurescat.

(48) Ἄν. Et ἂν retineri potest, et αὐ pro eo substitui ; subaudiendum vero ex præcedente membro δυνήσεται. SYLBURG.

προαιρέσεως καὶ ζωῆς. Τοιγάρτοι μόνη αὐτῆ ἡ τῆς ἀληθείας προτροπὴ τοῖς πιστοτάτοις ἀπεικασταὶ τῶν φθῶν, μέχρι τῆς ἐσχάτης ἀναπνοῆς παραμένουσα, παραπομπὸς ἀγαθῆ ὄλῳ καὶ τελείῳ τῷ (49) τῆς ψυχῆς πνεύματι τοῖς εἰς οὐρανὸν ἀπαίρουσι γινόμενῃ (50). Τί δὲ σε προτρέπω; Σωθῆναι σε ἐπιγόμεναι· τοῦτο Χριστὸς βούλεται· ἐνὶ λόγῳ, ζωὴν σοὶ χαρίζεται. Καὶ τίς ἐστὶν οὗτος; μάθε συντόμως· Λόγος ἀληθείας, Λόγος ἀφθαρσίας (51), ὁ ἀναγεννῶν τὸν ἀνθρώπου, εἰς ἀλήθειαν αὐτὸν ἀναφέρων, τὸ κέντρον τῆς σωτηρίας, ὁ ἐξελαύνων τὴν φθορὰν, ὁ ἐκδιώκων τὸν θάνατον, ὁ ἐν ἀνθρώποις οἰκοδομήσας νεῶν, ἵνα ἐν ἀνθρώποις ἰδρῶσῃ τὸν Θεόν. Ἄγνισσον τὸν νεῶν, καὶ τὰς ἡδονὰς καὶ τὰς βραθυμίας (52), ὡσπερ ἄνθος ἐφ' ἡμέρον, καταλλυμπανε ἀνέμῳ καὶ πυρὶ· σωφροσύνης δὲ τοὺς καρποὺς γεωργήσον ἐμφρόνως, καὶ σεαυτὸν ἀκροθίνιον ἀνάστησον τῷ Θεῷ, ἵνα οὐκ ἔργον μόνον, ἀλλὰ καὶ χάρις ἢ τοῦ Θεοῦ· βασιλείας ἄξιον φανῆται, καὶ βασιλείας κατηξιώσῃται.

A caelum tendit, integro perfectoque animæ spiritui optima dux est. Ad quid autem te hortor? Sane ut salvus fias. Hoc vult Christus : et, ut uno dicam verbo, vitam tibi largitur. Ille vero quis est? paucis accipe : Verbum veritatis, Verbum immunitatis ab interitu, quod hominem regenerat, eum reduciendo ad veritatem; salutis stimulus, qui abigit interitum, qui mortem expellit, qui in hominibus templum ædificavit, ut Deum in ipsis statueret. Fac ut templum hoc sit purum, et voluptates ac mollitiem, tanquam caducum florem, vento atque igni relinque. Temperantiæ autem fructus prudenter colito, teque ipsum Deo, ✕ veluti primitias, consecra; ut ejus sit non solum opus, sed etiam operis gratia. Utrumque autem decet, ut qui Christi discipulus est, regno dignus videatur, et regno dignus sit.

πρέπει δὲ ἀμφῶ, τῷ Χριστῷ γινώριμον (53) καὶ βασιλείας ἄξιον φανῆται, καὶ βασιλείας κατηξιώσῃται.

CAPUT XII.

Hortatur ut missis erroribus et cupiditatibus pristinis, se Christo, unico veritatis magistro, instituendos præbeat.

Φύγωμεν οὖν τὴν συνήθειαν, φύγωμεν, οἷον ἄκραν χελεπὴν, ἢ Χαρούδευας ἀπειλήν, ἢ Σειρήνας μυθικάς· ἀγχεί τὸν ἀνθρώπου, τῆς ἀληθείας ἀποτρέπει, ἀπάγει τῆς ζωῆς· παγὶς ἐστὶ, βάραθρόν ἐστὶ, βόθρος ἐστὶ, λίκνος (54) ἐστὶ, κακὸν ἢ συνήθειαν·

Fugiamus igitur consuetudinem, fugiamus veluti periculosum promontorium, aut Charybdis minas, aut fabulosas Sirenes : consuetudo hominem suffocat, avertit a veritate, abducit a vita; laqueus est, barathrum est, fovea est, cribrum est malum :

Κεῖρου μὲν καπνοῦ (55) καὶ κύματος ἐκτός [ἔεργε

Hunc quidem fumum et fluctum extra dirige

Νῆα . . .

Navem . . .

Φεύγωμεν, ὡ συνναῦται, φεύγωμεν τὸ κύμα (56) τοῦτο, πῦρ ἐρεύγεται· νῆσος (57) ἐστὶ πόνηρὰ, ἴσπολις καὶ νεκροὶς σεσωρευμένη· ἄδει δὲ ἐν αὐτῇ πορνείαν ὠραίων, ἡδονῆ, πανδήμῳ (58) τερπόμενον μουσικῇ·

Fugiamus, fugiamus, o socii, hunc fluctum, ignem eruat; periculosa est insula, ossibus et cadaveribus plena; in ea autem cantat formosa meretricula, voluptas, quæ publica vulgarique musica delectat :

Δεῦρ' ἀγ' (59) ἴωρ, πολύαιρ' Ὀδυσσεῦ, μέγα [πῦδος Ἀχαιῶν·
Νῆα κατάστησον, ἵνα θεσιτέρην δα' ἀκού- [σης (60).

Huc age profectus, illustris Ulysses, ingens gloria Græcorum, Navem siste, ut diviniorem vocem audias.

Ἐπιναίει σε, ὡ ναῦτα, καὶ πολυύμητον λέγει, καὶ τὸ κύμα τῶν Ἑλλήνων ἢ πόρνη σφετερίζεται· ἕασον αὐ-

Laudat te, o nauta, et celebrem vocat, Græcorumque gloriam suam facere conatur meretrix :

✕ P. 91 ED. POTTER, 73 ED. PARIS.

(49) Τῷ. Hunc articulum omittit Nov.

(50) Γινόμενῃ. Γενομένη Nov.

(51) Λόγος ἀφθ. Λόγος omittit Nov.

(52) Τὰς ἡδονὰς καὶ τὰς βραθυμίας. Fortasse cum interprete Heivelo legendum τὰς ἡδονὰς καὶ τὰς βραθυμίας. A. SYLBURG. — Perperam, nam paulo post, βραθυμίας eodem plane sensu occurrit.

(53) Πρέπει δὲ ἀμφότερον, τὸν Χριστῷ γινώριμον καὶ βασιλείας ἄξιον φανῆται, καὶ βασιλείας κατηξιώσῃται. Hoc est : utrumque decet, ut qui Christi est amicus, et dignus videatur regno, et regno dignus sit. HEINSIUS.

(54) Λίκνος. Malim λίκνον.

(55) Κεῖρου μὲν κ. Pro κεῖρου apud Homerum legitur τούτου Proverbialiter autem καπνοῦ καὶ κύματος ἐκτός βαίνειν usurpat etiam Philo lib. III περὶ ἐρεῖρων, editionis nostræ, p. 144. H. SYLBURG. — Τοῦτου habet etiam Nov. Proinde ea vera lectio est. Sunt autem hæc apud Homerum Ulyssis verba, quibus navis suæ gubernatorem Scyllam vitare monet. *Odys. M. v. 226.*

(56) Τὸ κύμα. Respicit *Odys. M. v. 257*, ubi poeta fluctum, quem evomit Charybdis, comparat λέβητι ἐν πυρὶ πολλῷ· *lebeti in igne multo.*

(57) Νῆσος. Respicit ejusdem *Odys. M. v. 46*, ubi, Sirenum insulam describens, hæc dicit :

Ἄλλὰ τες σειρήνες λιγυρῇ θέλγουσιν ἀοιδῇ,
Ἥμεναι ἐν λειμῶνι· πολὺς δ' ἀμφ' ὀστέο- [σιν ὀξ
Ἄνδρῶν πυθομένων, περὶ δὲ βίροισι μινύθου- [σιν.

Sed Sirenes dulci demulcent cantilena,
Sedentes in prato; ingens vero circum ex ossibus acervus
Virorum putrefactorum, undique autem cutes [minuuntur.

(58) Ἠδονῆ, πανδήμῳ. Ἠδονῆ πανδήμῳ conjuncte, Nov.

(59) Δεῦρ' ἀγ'. Sirenum verba, quibus Ulysses ad sese pertrahere conabantur. *Odys. M. v. 184.*

(60) Θεσιτέρην δα' ἀκ. Νωτῆρην δα' editiones vulgatæ habent *Odys. M. A. SYLBURG.* — Utiur hoc

Sine ipsam cadavera depascere, tibi cœlestis A Spiritus opem fert : prætergredere voluptatem, seducit :

Ne vero mulier te animo clunes ornata decipiat,

Blande garriens, tuum inquirens tugurium.

Præternaviga cantum ; morte afficit. Si velis modo, vicisti interitum ; et ligno alligatus, ab omni corruptione solutus eris. Gubernabit te Verbum Dei, et ad portum cœlorum appellet Spiritus sanctus. Tum Deum meum intueberis, et sacris illis mysteriis initiaberis, et iis rebus frueris, quæ in cœlis recondita, quæ mihi asservata sunt, quæ nec auris audivit, nec in mentem alicujus venerunt ⁴⁰.

*Atqui mihi videor videre duos soles,
Geminasque Thebas,*

✕ dicebat quidam per simulacra in furorem actus, meraque ebrius ignorantia. Me vero ejus debacchantis misereret, nec possem committere, quin sic mente alienatum ad sobriam salutem hortarer. Dominus enim pœnitentiam peccatoris, haudquamquam autem ejus mortem amplectitur. Veni, o insane, non innixus thyrso, neque hedera redimitus. Abjice mitram, abjice nebridem, redi ad sanam mentem. Ostendam tibi Verbum, et Verbi mysteria, ea juxta tuarum imaginem rerum enarrans. Hic est mons Deo dilectus, qui haudquaquam, veluti Cithæron, tragœdiis materiam præbuit ; sed veritatis actibus consecratus est. Mons sobrius, castis umbrosus silvis. In eo autem bacchantur, haud quidem fulmine ictæ Semeles sorores, Mænades, impura visceratione initiatæ ; sed Dei filia, pulcherrimæ agnæ, quæ veneranda Verbi orgia concelebrant, sobrium instaurantes chorum. Chorum agunt viri justitia præcellentes. Canticum est hymnus regi totius rerum universitatis sacer. Psallunt puellæ, collaudant angeli, prophetæ loquuntur ; editur musicæ sonus, cursu thiasum persequuntur ; qui vocati sunt, desiderio recipiendi Patrem festinant. Veni, tu quoque, o senex, relictis Thebis ; abjectaque divinatione et Bacchica insaniam, deduci te ad veritatem patere. Ecce tibi, quo in-nitaris, lignum præbeo. Festina, Tiresia, fidem ha-

⁴⁰ I Cor. II, 9. ✕ P. 92 ED. POTTER, 74 ED. PARIS.

eodem versu in iis, quæ ad mores pertinent, Aristoteles II ad Nicomachum Ethic. c. 9. Cæterum pro ὅτ' ἀκούσης, Nov. habet ἐπακούσης.

(61) Πνεῦμά σε οὐρά. Pro σέ H. mavult σοί dat. casu, ut alibi. Idem cum A. pro vulg. et corrupto παράθι, reposuit παράθει, prætercurre. Nostrum παράθι probat etiam C. Iidem mox rectius cum A. I gemus βουκολεῖ, seducit, seu abducit ab armento. SYLBERG.

(62) Νόου. Νόου etsi excusari possit, usitatio tamen est νόου, subaudita præp. κατά, vel simili ; atque alicui νόον habent etiam Hesiodi edit. vulgatæ sub finem τῶν Ἐργῶν. V. SYLBERG.—Quam lectionem firmat etiam Nov.

(63) Τῷ ξύλῳ. Allusio a malo navis, cui alligatus Ulysses Sirenas evasit, ad lignum crucis.

(64) Μοῦ. Pro μοῦ rectius μοί legimus dat. casu

την ἐπινέμεσθαι τοὺς νεκροὺς, Πνεῦμά σε οὐρά- νιον (61) βοηθεῖ· παράθι τὴν ἴδονην, βουκολεῖ·

Μηδὲ γυνή σε νόου (62) πυροστόλος ἐξαπα- τάτω,

Αἰμύλα κωτίλλουσα, τειρὴν διψῶσα καλήτηρ.

Παράθι τὴν ἴδονην, θάνατον ἐργάζεται. Ἐὰν ἐθέλης μόνον, νενίκηκας τὴν ἀπώλειαν· καὶ τῷ ξύλῳ (63) προσδεδεμένος ἀπάσης ἔση τῆς φθορᾶς λελυμένος· κυβερνήσει σε ὁ Λόγος ὁ τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῖς λιμέσι καθορμίζει τῶν οὐρανῶν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Τότε μου (64) κατοπτεύσεις τὸν Θεὸν, καὶ τοῖς ἁγίοις ἐκεί- νοις τελεσθήσῃ μυστηρίοις, καὶ τῶν ἐν οὐρανοῖς ἀπολαύσεις ἀποκεκρυμμένων, τῶν ἐμοὶ τετηρημέ- νων, ἃ οὔτε οὐς ἤκουσεν, οὔτε ἐπὶ καρδίαν ἀνέ- βη τινός.

Καὶ μὴν ὄρηρ (65) μοι δύο μὲν ἡλίους δοκῶ, Δισσοὺς δὲ Θήβας,

βακχεῶν ἔλεγέ τις εἰδύλοισι, ἀγνοίᾳ μεθῶν ἀκρά- τῳ (66). Ἐγὼ δ' αὐτὸν οἰκτεῖραιμι παροινούγτα, καὶ τὸν οὕτω παρανέκυντα ἐπὶ σωτηρίαν παρακα- λέσαιμι σωφρονούσαν ὅτι καὶ Κύριος (67) μετά- νοιαν ἀμαρτωλοῦ, καὶ οὐχὶ θάνατον ἀσπάζεται. Ἦκε, ὦ παραπλήξ, μὴ θύρῳ σκηριπτόμενος, μὴ κιτῶ ἀναδοῦμενος· βίβον τὴν μίτραν, βίβον τὴν νεβρίδα, σωφρόνησον. Δεῖξω σοὶ τὸν Λόγον, καὶ τοῦ Λόγου τὰ μυστήρια, κατὰ τὴν σὴν διηγούμενος εἰ- κόνα. Ὅρος ἐστὶ τοῦτο Θεῷ πεφιλημένον· οὐ τρα- γυδίαις ὡς Κιθαίρων ὑποκείμενον, ἀλλὰ τῆς ἀλη- θείας (68) ἀνακείμενον δράμασιν· ὅρος νηφάλιον, ἀγναῖς ὕλαις σύσκιον· βακχεύουσι δὲ ἐν αὐτῷ οὐχ αἱ Σεμέλης τῆς κρεανοῖας ἀδελφαὶ αἱ Μαινάδες, αἱ δύσ- αγνον κρεανομίαν μουόμεναι, ἀλλ' αἱ τοῦ Θεοῦ θυ- γατέρες, αἱ ἀμνάδες αἱ καλάι, τὰ σεμνὰ τοῦ Λόγου θεσπίζουσαι ἔργια, χορὸν ἐγείρουσαι σώφρονα. Ὁ χορὸς οἱ δίκαιοι· τὸ ἄσμα ὕμνός ἐστι τοῦ πάντων βασιλέως. Ψάλλουσιν αἱ κόραι, δοξάζουσιν ἄγγελοι, προσῆται λαλοῦσιν· ἦχος στέλλεται μουσικῆς, δρό- μῳ τὸν θίασον διώκουσι· σπεύδουσιν οἱ κεκλημέ- νοι, Πατέρα ποθοῦντες ἀπολαθεῖν. Ἦκέ μοι, ὦ πρέ- σβυ, καὶ σὺ, τὰς Θήβας λιπῶν, καὶ τὴν μαντικὴν καὶ τὴν Βακχικὴν ἀπορρήψας, πρὸς ἀλήθειαν χει- ραγωγῶ. Ἰδοῦ σοὶ τὸ ξύλον ἐπερῖδεσθαι δίδωμι· σπεῦσον, Τειρεσία (69), πίστευσον, ὄψει. Χριστὸς δ' ἐπιλάμπει παιδρότερον ἡλίου, δι' ὃν ὀφθαλμοὶ τυ-

ut passim. SYLBERG. — Sed mox iterum primam personam adhibet.

(65) Καὶ μὴν ὄρ. Verba Penthei a Baccho in fu- rorem acti apud Euripid. Bacch. v. 9:6. Ea rursus laudavit Clements Pædag. lib II, cap. 2, pag. 153.

(66) Ἀκράτῳ. Alludit ad eos, qui merum, ἀκρατον, bibendo inebriantur.

(67) Κύριος. Resp. cit. Ezrachielis xxxiii, 11, xviii, 32. In iis, quæ statim sequuntur, Bacchanalia ce- lebrantes describit. Illi enim, exemplo Bacchi, thyrsum manibus gestantes, hedera redimiti, pel- libus induti, insanientium more, montes camposque oberabant. Conf. Meursii Dionysia.

(68) Τῆς ἀλ. Τοῖς ἀλ. Nov. His similia superius dixit p. 5.

(69) Τειρεσία. Tiresiæ fortasse mentionem inje- cit, quod versus Euripidis paulo superius laudatos

ϕλῶν ἀναבלέπουσιν· νῦν σε φεύξεται, πῦρ φορηθήσεται, θάνατος οἰχθήσεται· ὄψει τοὺς οὐρανοὺς, ὃ γέρον (70), ὃ θήβας μὴ βλέπων. Ὡ τῶν ἀγίων ὡς ἀληθῶς μυστηρίων! Ὡ φωτὸς ἀκηράτος! Δαδουχοῦμαι (71), τοὺς οὐρανοὺς καὶ τὸν Θεὸν ἐποπτεύσας· ἔργος γίνομαι, μουόμενος. Ἰεροφαντεῖ δὲ ὁ Κύριος, καὶ τὸν μύστην σφραγίζεται (72) φωταγωγῶν· καὶ παρτίθεται τῷ Πατρὶ τὸν πεπιστευκότα, αἰῶσι τηρούμενον. Ταῦτα τῶν ἐμῶν μυστηρίων τὰ βακχεύματα· εἰ βούλει, καὶ σὺ μου· καὶ χορεύσεις μετ' ἀγγέλων ἀμφὶ τὸν ἀγέννητον καὶ ἀνώλεθρον καὶ μόνον ἔκτος Θεόν, συνυμνοῦντος ἡμῖν τοῦ Θεοῦ Λόγου. Ἄιδιος οὗτος, Ἰησοῦς εἰς, ὁ μέγας (73) ἀρχιερεὺς Θεοῦ τε ἐνὸς τοῦ αὐτοῦ καὶ Πατρὸς, ὑπὲρ ἀνθρώπων εὐχεται, καὶ ἀνθρώποις ἐγκλείεται. *Κέκλυτε* (74)· *μυρία φύλα*, μᾶλλον δὲ ὅσοι τῶν ἀνθρώπων λογικοὶ, καὶ βάρβαροι, καὶ Ἕλληνες· τὸ πᾶν ἀνθρώπων γένος καλῶ, ὧν ἐγὼ δημιουργὸς θελήματι Πατρὸς· ἤκατε ὡς ἐμὲ, ὅφ' ἕνα ταχθῆσόμενοι Θεόν, καὶ τὸν ἕνα Λόγον τοῦ Θεοῦ· καὶ μὴ μόνον τῶν ἀλόγων ζῶων πλεονεκτεῖτε τῷ λόγῳ· ἐκ δὲ τῶν θνητῶν ἀπάντων ὑμῖν θάνασταν μόνας κερπήσασθαι εἰδῶμι. Ἐθέλω γάρ, ἐθέλω καὶ ταύτης ὑμῖν μεταδοῦναι τῆς χάριτος· ὁλόκληρον χορηγῶν τὴν εὐεργεσίαν, ἀφθαρσίαν· καὶ Λόγον χαρίζομαι· ὑμῖν τὴν γνῶσιν τοῦ Θεοῦ, τέλειον ἑμαυτὸν χαρίζομαι. Τοῦτό εἰμι ἐγὼ, τοῦτο βούλεται ὁ Θεός, τοῦτο συμφωνία ἐστὶ, τοῦτο ἀρμονία Πατρὸς, τοῦτο Υἱός, τοῦτο Χριστός, τοῦτο ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, βραχίον Κυρίου, δύναμις τῶν ὅλων, τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς· ὧν πάσαι μὲν εἰκόνες, οὐ πάσαι δὲ ἐμπερεῖς· ἐρρωσασθαι ὑμᾶς πρὸς τὸ ἀρχέτυπον βούλομαι, ἵνα καὶ ὅμοιοι γένησθε. Χρίσω ὑμᾶς τῷ πίστεως αἵματι, δι' οὗ τὴν σφοδρὰν ἀποβάλλετε· καὶ γυμνὸν ἐκπισθῆναι ἐπιδείξω τὸ σχῆμα, δι' οὗ πρὸς τὸν Θεὸν ἐμβαίνετε. Δεῖτε πρὸς μέ (75) *ἀντὶ τὸν κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμῖς· ἔρατε τὸν ζυγὸν μου ἐφ' ὑμᾶς, καὶ μάθετε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι πραῖς* (76) *εἰμι, καὶ ταπεινὸς τῇ καρδίᾳ· καὶ εὐρήσετε ἀνάπαυσιν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν· ἔ γὰρ ζυγὸς μου χρηστός, καὶ φορτίον μου ἐλαφρὸν ἐστίν.* Σπεύσωμεν, δράμωμεν, ὃ θεοφιλῆ καὶ

✠ P. 95 ED. POTTER, 75 ED. PARIS.

ab illo pronuntiatos putaverit. Quo errore lapsus est *Pædag.*, lib. II, cap. 2, p. 153: Καὶ μὴ ὄρῳν καὶ ἐὼ μὲν ἡλίους δοκῶ, μεθῶν ὁ θηβαῖος ἔλεγε γέρον· *Atque duos soles videre mihi videor, ebrius dicat Thebanus senex.* Hæc porro sic scribit, dimisit Nov. Τερεσία πίστευσον· ὄψει Χριστὸς ἐπιλάττει φαίδρ. *Tiresia fidem habe: Christus visum tui illuminabit sole splendidius.* Perperam in vulgatis edit. πίστευσον ὄψει, visui tuo crede, conjuncte scribitur.

(70) Ὡ γέρον. *Odys.* M. et K. H. SYLBURG.

(71) Δαδουχοῦμαι. Alludit ad ritum mysteriorum Eleusiniarum; in quibus erat δαδουχος, qui facem manu ferebat; ἱεροφάντης, qui sacra monstrabat, ἔπειτα et ἐπόπται, quibus mysteriis initiari, eaque initiari permissum est. Hinc Alcibiades impiebat a guebatur, referente Plutarcho in *Alcibiade*, ἀγνοοῦμενος τὰ μυστήρια, καὶ δεικνύων τοῖς ἑαυτοῦ ἑταίροις ἐν τῇ οἰκίᾳ τῆ ἑαυτοῦ, ἔχων στολὴν, οἷον ἱεροφάντης ἔχων δεικνύει τὰ ἱερά, καὶ ὀνομαζόμενος αὐτὸν μὲν ἱεροφάντην, Πολυτίωνα δὲ ἑαδου-

A be, visum recipies. Christus, per quem cæcorum visus restituitur, sole splendidius illucet. Nox te fugiet, ignis extimescet, mors abibit. Qui Thebas, o senex, contueri non potes, cælos videbis. O vere sancta mysteria! O puram lucem! Prælati in hi facibus, cælos ac Deum conspicio. Dum initiior, sanctus sis. Dominus autem est interpres sacrorum, qui mystam illuminatum obsignat, et eum, qui crediderit, Patri commendat in sæcula servandum. Hæc sunt meorum mysteriorum bacchanalia. Tu quoque, si videatur, initiare. Tum circa eum, qui ortus et interitus immunis solusque verus Deus est, una cum angelis, hymnum nobiscum canente Deo Verbo, chorum duces. Æternus hic Jesus, unus magnus pontifex unius Dei, qui est idem Pater, orat pro hominibus, idemque homines hortatur. *Attendite, gentes innumerabiles;* seu potius quotquot estis inter homines ratione præditi, tam barbari quam Græci. Universum hominum genus voco, quorum ego voluntate Patris opifex sum. Venite ad me, sub uno Deo et uno Dei Verbo ordinandi. Nec sufficiat vobis animalia rationis expertia sola ratione superasse, cum vobis ex universo genere mortalium solis liceat meo munere immortalitatem consequi. Volo enim, volo hanc vobis impertire gratiam: integrum beneficium, immunitatem corruptionis, tribuens. Sed et Verbum vobis largior, Dei scilicet cognitionem, memetipsum integrum largior. Hoc sum ego, hoc vult Deus, hoc symphonia est, hoc concentus Patris, hoc Filius, hoc Christus, hoc Verbum Dei, brachium Domini, potestas rerum omnium, voluntas Patris. Quarum quidem rerum olim exhibitæ sunt imagines, verum illæ nequaquam omnes similes. Proinde volo vos ad exemplar primigenium corrigere, ut similes etiam mihi efficiamini. Fidei vos unguento, per quod corruptionem exuetis, ungam, et nudam justitiæ figuram, per quam ad Deum ascendetis, representabo. *Venite ad me, omnes qui fatigati estis et onerati; et ego reficiam vos. Tollite jugum meum super vos, et discite a me, quod mitis sim et humilis*

χον, κήρυκα δὲ Θεόδωρον. *Quod imitatus mysteria, ea domi suæ sociis ostendisset, indutus vestem, qualem habens Hierophantes ostendit sacra, et appellationem se quidem Hierophantum, Polytionem vero Daduchum, Theodorum vero præconem.*

(72) Σφραγίζεται. Alludit ad sigillum baptismi, et signum, seu characterem, qui deorum quorundam cultoribus imprimi solebat. Unde illud *Apo-cal.* XIII, 17: *Ne quis possit emere aut vendere, ei μὴ ὁ ἔχων τὸ χάραγμα, ἢ τὸ ὄνομα τοῦ θηρίου, ἢ τὸν ἀριθμὸν τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ.* Conf. *Archæologię Græcæ*, lib. I, c. 10; lib. III, c. 2.

(73) Ἄιδιος οὗτος, Ἰησοῦς εἰς, ὁ μ. Potes et sic distinguere: Ἄιδιος οὗτος Ἰησοῦς, εἰς ὁ μέγας ἀρχιερεὺς. Interpres Hermetus post εἰς distinguit, *aitens hic est Jesus unus.* SYLBURG. Est porro hoc insigne testimonium adversus Arianos.

(74) Κέκλυτε. Hemistichium ex *Iliad.* P, v. 220.

(75) Πρὸς μέ. Omittit Nov.

(76) Πραῖς. Πραῖος *Bibl. Græc.* Mox, Χρηστός ἐστὶ Nov. Dein, καὶ τὸ φορτίον, *Bibl. Græc.* et *Nov.*

corde; et invenietis requiem animabus vestris. *Ju-
gum enim meum facile. et onus meum leve est* 41. Festinemus, curramus, o homines Dei amantia, Deo vere similia, simulacra. Festinemus, curramus, *tollamus jugum ejus*, suscipiamus bonum aurigam, a quo homines ad immunitatem corruptionis aguntur. Christum diligamus. Is pullum ac vetulum asinum sub idem jugum duxit; et juncta nunc hominum biga ad immortalitatem dirigit currum; id evidenter implere festinans, quod olim obscure significaverat, tunc quidem ad Jerusalem, nunc vero ad cælos contendens. Pulcherrimum sane Patri spectaculum, æternus ipsius Filius victoriam reportans. Fiamus igitur in bona ambitiosi, Deique amantes homines; et earum rerum quæ nihil a quoquam pati possunt, maximas, Deum ac vitam, consequamur. Est autem Verbum adjutor: in eo sit nobis fiducia. Nec nos unquam tantum argenti ac ✕ auri, vel gloriæ subeat desiderium, quantum ipsius Verbi veritatis. 34 Nequaquam enim Deo gratum erit, si nos ea quidem, quæ maximi sunt pretii, minimi facimus; amentia autem, et ignorantia, et socordia, et cultus simulacrorum apertissima probra, et extremam impietatem plurimi habemus. Etenim haud abs re philosophorum filii, quæcunque faciunt stulti, nefarie ac impie eos gerere existimant. Quin etiam dum ignorantiam adnumerant in speciebus insaniam, nil aliud quam insanire vulgus hominum fatentur. Non est ergo dubitandum, inquiet Verbum, utrum sit melius, sobrium esse, vel insanire. Oportet autem veritatem mordicus tenentes, et sobriam gerentes mentem, Deum totis viribus sequi; et sicuti sunt, res universas existimare ejus esse. Præterea, advertent-

A θεοεικελα τοῦ Λόγου ἄνθρωποι ἀγάλματα· σπεύσωμεν, δράμωμεν, ἄρρωμεν τὸν ζυγὸν αὐτοῦ, ὑποβάδωμεν (77) ἀφαιρούμεν καὶ τὸν ἥλιον ἀνθρώπων, τὸν Χριστὸν. Ἀγαπήσωμεν (78) τὸν πῶλον· ὑποζύγιον ἤγαγε σὺν τῷ παλαιῷ καὶ τῶν ἀνθρώπων τὴν συνωρίδα καταζεύξας εἰς τὸν Θεόν, πρὸς ἀθανασίαν κατιθύνει (79) τὸ ἄρμα, σπεύδων πληρῶσαι ἐναργῶς, ὃ ἤνιξατο πρότερον μὲν εἰς Ἱερουσαλήμ, νῦν δὲ εἰσελαύνων οὐρανοῦς. Κάλιστον θέαμα τῷ Πατρὶ, γίβος ἀδίδος νικηφόρος. Φιλότιμοι τοίνυν πρὸς τὰ καλὰ, καὶ θεοφιλεῖς ἄνθρωποι γενόμεθα, καὶ τῶν ἀπαθῶν τὰ μέγιστα, Θεὸν καὶ ζῶην, κτησόμεθα. Ἀρωγὸς δὲ ὁ Λόγος· θαρβύωμεν αὐτῷ· καὶ μήποτε ἡμᾶς τοσοῦτος ἀργύρου καὶ χρυσοῦ, μὴ δόξης ἐπέληθ (80) πόθος, ὅσος αὐτοῦ τοῦ τῆς ἀληθείας Λόγου. Οὐδὲ γὰρ οὐδὲ τῷ Θεῷ αὐτῷ ἀρεστόν, εἰ ἡμεῖς τὰ μὲν πλείστου ἄξια ὑπὲρ ἐλαχίστου ποιούμεθα, ἀνοίας δὲ, καὶ ἀμαθίας, καὶ βραθυμίας, καὶ εἰδωλολατρίας ὕβρεις περιφανεῖς, καὶ τὴν ἐσχάτην δυστέθειαν, περὶ πλείονος τιθέμεθα (81). Οὐ γὰρ ἀπὸ τρόπου φιλοσόφων παιδῆς (82) πάντα ὅσα πράττουσιν οἱ ἀνέγκτοι, ἀνοσιουργεῖν καὶ ἀσεβεῖν νομίζουσιν, καὶ αὐτῆν γε ἔτι τὴν ἀγνοίαν μανίας εἶδος (83) ὑπογράφοντες, οὐδὲν ἄλλο ἢ μεμνημένοι τοὺς πολλοὺς ὁμολογοῦσιν. Οὐ δὲ οὖν ἀμφιδάλλειν (84), ἔρει ὁ Λόγος, ὁπότερον αὐτοῖν ἄμεινον, σωφρονεῖν ἢ μεμνημένοι· ἐχομένους δὲ ἀπὸ τῆς ἀληθείας, παντὶ σθένει ἐπεσθαι χρὴ τῷ Θεῷ, σωφρονούντας, καὶ πάντα αὐτοῦ νομίζειν, ὡς περ ἐστὶ· πρὸς δὲ καὶ ἡμᾶς, τὸ κάλλιστον τῶν κτημάτων, μεμαθηκότας ὄντας αὐτοῦ, σφᾶς αὐτοὺς ἐπιτρέπειν τῷ Θεῷ, ἀγαπῶντας Κύριον τὸν Θεόν, καὶ τοῦτο παρ' ἑλὸν τὸν βίον ἔργον ἠγούμενους. Εἰ δὲ κοινὰ τὰ φίλων, θεοφιλεῖς δὲ ὁ ἄνθρωπος τῷ Θεῷ· καὶ γὰρ οὖν φίλος (85), μεσιτεύοντος τοῦ Λόγου· γίνεται δὲ οὖν τὰ

41 Matth. xi, 28, 29, 30. ✕ P. 94 ED. POTTER, 76 ED. PARIS.

(77) Ἰγποβάδωμεν. H. ὑποβάδωμεν, *subjiciamus*. SYLBERG. — Quam emendationem firmat Nov.

(78) Τὸν Χριστὸν. Ἀγ. H. ita distinguit, τὸν Χριστὸν ἀγαπήσωμεν· τὸν πῶλον ὑποζύγιον ἤγαγε. Allusio autem ad Matth. xxi, 5. SYLBERG. — Quem sensum in Latina versione secuti sumus. Lowthius ait: Locus ita forsan corrigendus: Τὸν Χριστὸν ἀγαπήσωμεν (τὸν πῶλον, quod sequitur, inducendo) ὑποζύγιον ἤγαγε σὺν τῷ πῶλῳ. Nisi quis legere malit, ἀγαπήσωμεν τὸν πωλοδάμνην, quo titulo Christum compellat lib. 1 *Pædag.*, cap. 5, p. 87.

(79) Καταζεύξας εἰς τὸν Θεόν, πρὸς ἀθ. κ. Scribi posset καταζεύξας, εἰς ἀθανασίαν κατιθύνει τὸ ἄρμα, omisis intermediis vocibus τὸν Θεόν πρὸς, quæ non sunt necessariae. Et quidem in Nov. hoc loco omisissæ, non reperiuntur, σπεύδων πρὸς τὸν Θεόν πληρῶσαι.

(80) Ἐπέληθ. Ἐπέληθοι Nov.

(81) Τιθέμεθα. Αἰρώμεθα Nov.

(82) Φιλοσόφων κ. Stoicos intelligit. Hi enim stultebant, referente Stobæo in *Eclogis ethic.*, c. 4, p. 170: *ιερέα μόνον εἶναι τὸν σοφόν, solum sapien-
tiam esse sacerdotem; illum solum esse εὐσεβῆ, καὶ
ἐμπειρον τῆς θεῶν θεραπείας, πium, et divini cultus
scientia præditum. E contra dicebant πάντας τοὺς
ἄφροντας εἶναι ἀσεβεῖς, omnes insipientes esse impios;* eisdemque vocabant φιλῶλους, ἀνοσίους, ἀκαθάρτους, μαρῶδες· *pravos, profanos, impios, sceleratos. Veni-
quit πάντ' εἶναι τὸν ἄφρονα θεοῖς ἐχθρόν· omnem
stultum esse diis inimicum, affirmabant, ut ibidem
refertur pag. 181.*

(83) Ἀγνοίαν μανίας εἶδος. Stoici, referente Stobæo pag. 170, dicebant malum omnem insanire, ἀγνοίαν ἔχοντα αὐτοῦ, καὶ τῶν καθ' αὐτὸν, ὅπερ ἐστὶ μανία· *ignorantiam nempe sui, eorumque quæ ad se pertinent, laborantem, quæ insania est.* Diogenes Laertius lib. 11, seg. 224, memorat Zenonem, Stoicæ sectæ patrem, tradidisse πάντας ἀφρονας μαίνεσθαι, *stultos omnes insanire.* Quod Cicero disputavit in *Paradox.* 3, cui titulus est, Ὅτι πάντες οἱ μωροὶ μαίνονται.

(84) Οὐ δὲ οὖν ἄμ. A. mavult δὲ οὖν. Sed et δηοῦν retineri potest, subauditio impersonali δὲ, *χρῆ*, aut simili: ut alibi sæpe præsertim apud poetas. Stoica porro hæc paradoxa tractata etiam a Cicerone. SYLBERG. — Porro χρῆ statim sequitur.

(85) Θεοφιλεῖς δὲ ὁ ἄνθρωπος τῷ Θεῷ καὶ φίλος οὖν φ. Scribe, θεοφιλεῖς δὲ ὁ ἄνθρωπος, καὶ φίλος τῷ Θεῷ. Hoc est, ἵππων φίλος τῷ Θεῷ. Et est interpretatio alterius, quod est ambiguum. Siquidem θεοφιλεῖς ὁ φίλων τὸν Θεόν, ὃ τε ὑπὸ τοῦ Θεοῦ φιλούμενος. HEINSIUS. — Verum sola interpunctione mutata, qua et alibi sensus auctoris passim depravatus est, sic scribendum: θεοφιλεῖς δὲ ὁ ἄνθρωπος· τῷ Θεῷ καὶ γὰρ οὖν (vel καὶ γὰρ οὖν τῷ Θεῷ) φίλος, μεσιτεύοντος τοῦ Λόγου, γίνεται δὲ οὖν, etc. Quem sensum Latine expressimus. Porro hanc sententiam Clemens e Philone Judæo sumpsit, qui lib. 1 *De vita Moysis*, pag. 626, hæc dicit:

Nam si, juxta proverbium, « Amicorum omnia sunt communia, » propheta autem Dei amicus dicitur: inde consequitur, ut divinæ possessionis usum habeat.

πάντα τοῦ ἀνθρώπου, ὅτι τὰ πάντα τοῦ Θεοῦ· καὶ ἀπαντὰ ἀμφοῖν τοῖν φίλοι· τὰ πάντα, τοῦ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου. Ὡρα οὖν ἡμῖν μόνον τὸν θεοσεβῆ Χριστιανὸν εἰπεῖν πλουσίον τε (86), καὶ σώφρονα, καὶ εὐγενῆ· καὶ ταύτη εἰκόνα τοῦ Θεοῦ μεθ' ὁμοιώσεως (87) καὶ λέγειν καὶ πιστεύειν, δίκαιον καὶ ὅσιον μετὰ φρονήσεως γενόμενον ὑπὸ Χριστοῦ Ἰησοῦ, καὶ εἰς τοσοῦτον ἕρκον ἤδη καὶ Θεῷ. Οὐκ ἀποκρύπτεται γοῦν ὁ προσήτης τὴν χάριν, λέγων· Ἐγὼ εἶπα, ὅτι θεοί (88) ἔστε, καὶ υἱοὶ Ἰϋλιστου πάντες. Ἡμεῖς γάρ, ἡμεῖς εἰσπεποιήται, καὶ ἡμῶν ἐθέλει μόνων κεκληθῆναι πατήρ, οὐ τῶν ἀπειθούτων. Καὶ γάρ οὖν ὡδὲ πως ἔχει τὰ ἡμέτερα τῶν Χριστοῦ ὀπαδῶν· Οἶαι μὲν αἱ (89) βουλαί, τοῖοι καὶ οἱ λόγοι· ὅποιοι δὲ οἱ λόγοι, τοιαῦτα δὲ βίος· χρηστὸς δὲ σύμπας (90) ἀνθρώπων βίος τῶν Χριστῶν ἐγκωκότων. Ἄλις, οἶμαι, τῶν λόγων, εἰ καὶ μακροτέρω προῆλθον ὑπὸ φιλανθρωπίας, ἔτι περ εἶχον ἐκ Θεοῦ ἐκχέων, ὡς ἂν ἐπὶ τῷ μέγιστον τῶν ἀγαθῶν, τὴν σωτηρίαν, παρακαλῶν· περὶ γάρ τοι τῆς παύλης (91) οὐδαμῆ οὐδαμῶς ἐχούσης ζωῆς (92), οὐκ ἐθέλουσιν οὐδ' οἱ λόγοι παύσασθαι πρὸς ἱεροφαντοῦντες. Ὑμῖν δὲ ἔτι τοῦτο περιλείπειται πέρασ, τὸ λυσitelouν ἐλθεῖν, ἡ κρίσιν, ἡ χάριν. Ὡς ἔγωγε οὐδ' ἀμφιβάλλειν ἀξιώ, πότερον ἀμεινον εἶπεν· οὐδὲ μὴ συγκρίνεσθαι θέμις ζωῆν ἀπωλείᾳ. effundens, amore hominum longius processi, eo hortarer. Sermones enim, quibus vita nullum finem habitura declaratur, ægre tandem finire solent. Hoc demum vobis reliquum est, ut quod utilius fuerit, sive iudicium, sive gratiam, eligatis. Nam mihi ne dubitandum quidem videtur, utrum eorum sit melius; sed neque fas est, vitam cum exitio comparare.

tes nos possessionum Dei omnium esse pulcherrimam, nosmetipsos in illius tutelam committamus, diligentes Dominum Deum, et id nobis negotii per totum vitæ spatium incumbere putantes. Quod si communia sunt amicorum omnia, et homo Dei amicus est (Verbi quippe interventu is Dei factus est amicus), igitur homini Jus in omnia competit, quod ad Deum omnia jure pertineant: et sunt omnia utriusque amici, Dei et hominis, communia. Restat igitur, ut solum pium Christianum appellemus divitem, et sobrium, et generosum; et ideo imaginem Dei, effictam ad ipsius similitudinem, dicamus ipsum ac credamus: ut qui iustus sanctusque et prudens a Christo sit factus, et proinde Deo similis. Hanc itaque gratiam his verbis expressit propheta, ubi dicit: *Ego dixi, quod dii estis, et filii Altissimi, omnes* 42. Nos enim, nos adoptavit filios: et noster solummodo pater haberi vult, non autem eorum, qui ei non obtemperant. Res ergo nostræ, qui Christi nos assecelas profitemur, ita se quodanmodo habent: *Qualia consilia, tales sermones nostri sunt; quales autem sermones, tales etiam actiones; et qualia opera, talis demum vita*: bona est universa hominum vita, qui Christum cognoverunt. Satis jam, opinor, verborum est; quin imo id quod mihi a Deo concessum est, quod ad salutem, bonorum omnium extremum,

ΣΥΓΚΕΚΡΟΤΗΤΑΙ (93) ΚΡΗΠΙΣ ΑΛΗΘΕΙΑΣ, Ω ΠΑΙΔΕΣ ΥΜΕΙΣ, ΥΜΙΝ (94) ΑΥΤΟΙΣ, ΑΓΙΟΥ ΝΕΟ ΜΕΓΑΛΟΥ ΘΕΟΥ ΘΕΜΕΛΙΟΣ ΓΝΩΣΕΩΣ ΑΡΡΑΓΗΣ, ΠΡΟΤΡΟΠΗ ΚΑΛΗ, ΔΓ ΥΠΑΚΟΗΣ ΕΥΛΟΓΟΥ ΖΩΗΣ ΑΙΔΙΟΥ ΟΡΕΞΙΣ (95) ΝΟΕΡΩ ΚΑΤΑΒΑΝΘΕΙΣΑ ΧΩΡΙΩ.

CONSTRUCTA EST VOBIS, O PUERI, VERITATIS BASIS, SACRI TEMPLI MAGNI DEI FIRMUM COGNITIONIS FUNDAMENTUM, PRÆCLARA COHORTATIO, VITÆ PER OBEDIENTIAM RATIONABILEM ÆTERNA APPETITIO INTELLIGENTI SOLO JACTA.

42 Psal. LXXXI, 6. ✕ P. 95, 96 ED POTTER, 77, 78 ED. PARIS.

Ante Philonem Diogenes Cynicus eodem modo ratiocinatus est, referente Laetio lib. vi, seg. 37: *Ratiocinabatur autem hunc in modum: Omnia deorum sunt; diis autem amici sapientes sunt; sunt autem amicorum omnia communia; omnia igitur sapientum sunt*. Item hæc inferius repetit ejusdem libri seg. 72. Similia dicit Clemens Strom. ii, p. 367 et 403.

(86) *Πλουσίον τε, καὶ σ*. Hæc epitheta Stoici suo sapienti eique soli tribuerunt; quod apud Stobæum et Laetium locis superius laudatis videre licet. Conf. Strom. ii, p. 367, et quæ ibi adnotata sunt.

(87) *Εἰκόνα τοῦ Θεοῦ μεθ' ὁμοιώσεως*. Cum Moses dixerit in Gen. i, Deum hominem creasse κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν, secundum imaginem et similitudinem suam, Clemens hæc duo sic distinguit, ut Dei similitudo sit ejus imagine perfectior; et hæc quidem omni homini conveniat, illa solum ei, qui secundum Dei leges vitam instituit, nec in hac vita plena perfectioque unquam sit. Conf. Pædag. lib. i principio c. 12, et quæ ibi adnotata sunt.

(88) *Ἐγὼ εἶπα, ὅτι θεοί*. Ἐγὼ εἶπα, θεοί Bihl. Græc. Cl. mens infra Pædag., lib. i, cap. 6, p. 93; Str. ii, p. 414; Str. iv, p. 534.

(89) *Οἶαι μὲν αἱ*. Hæc poetica sunt, et facile in iambicos versus transeunt:

Οἶαι μὲν αἱ βουλαί, τοιαῦτα γ' οἱ λόγοι· Ὅποιοι δ' οἱ λόγοι, τοιαῦτα γ' αἱ πράξεις·

Ἐ ὅποια τάχα, τοιοῦτός δ' ἔσθ' ὁ βίος.

Ὅλος δὲ λόγος, τοῖος δὲ βίος: *Qualis sermo, talis vita*, bis inferius dixit Clemens, Strom. iii, p. 444, et Str. vii, p. 760. Philo Judæus hos etiam versus in prosam vertit, lib. *De præmiis et pœnis* p. 922: *Nam si qualia sunt consilia, tales sint sermones; et qualia dicta, talia facta: omniaque hæc inter se respondeant, conjuncta insolubili harmoniæ vinculo, etc.*

(90) *Χρηστὸς δὲ σ*. Ludit in vocibus χρηστὸς et Χριστός, ut superius pag. 72, ubi conf. not.

(91) *Παύλης*. Rectius H. παύλαν. STLBURG.

(92) *Ἐχούσης ζωῆς*. Ἐχούσης τῆς ζωῆς Nov.

(93) *Συγκεκροτήται*. Hanc periochen nonnulli *Protreptico*, alii *Pædagogō* adnectunt. Videtur autem de *Protreptico* dicta, viam quasi parare ad *Pædagogum*. Porro *κεκροτήται* pro *συγκεκροτήται* habet ms. codex in Bibliotheca Regia, et alius in Biddleiana asservatus. Hæc vero sententia, cum primo libro *Pædagogō*, excidit e Nov.

(94) *Ἑμῖν*. Ἑμῖν Reg. Bohl.

(95) *Αἰδῖος ὄρεξις*. *Æterna appetitio*, id est permanens, quæ usque ad finem vitæ non interit. Sic superius dixit philosophiam ingenerare σοφίας ἀδιδον ἔρωτα, sapientiæ æternum amorem. Et *Pædag.* lib. i, cap. 7, p. 108, παιδαγωγῶν ait esse πράξεων ἀγίων ὑποτύπων ἐν ἀκωνίῳ διαμονῆ, *descriptionem sanctarum actionum in æterna perseverantia.*

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ
 ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ
 ΠΑΙΔΑΓΩΓΟΣ
 —
 CLEMENTIS ALEXANDRINI
 PÆDAGOGUS
 —

CAPITULA LIBRI PRIMI
 —

<p>α. Τί ἐπαγγέλλεται ὁ Παιδαγωγός.
 β. Ὅτι διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν ὁ Παιδαγωγός ἐπιστατεῖ.
 γ. Ὅτι φιλόφρων ὁ Παιδαγωγός.
 δ. Ὅτι ἐπίσης ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν ὁ Λόγος Παιδαγωγός ἐστι.
 ε. Ὅτι πάντες οἱ περὶ τὴν ἀλήθειαν καταγινόμενοι παῖδες παρὰ τῷ Θεῷ.
 ς. Πρὸς τοὺς ὑπολαμβάνοντας τὴν τῶν παιδῶν καὶ ἡπίων προσηγορίαν τὴν τῶν πρώτων μαθημάτων αὐρίττεσθαι διδαχὴν.
 ζ. Τίς ὁ Παιδαγωγός· καὶ περὶ τῆς παιδαγωγίας αὐτοῦ.
 η. Πρὸς τοὺς ἡγουμένους μὴ εἶναι ἀγαθὸν τὸ δίκαιον.
 θ. Ὅτι τῆς αὐτῆς δυνάμεως καὶ ἐνεργετεῖν καὶ β
 κολάζειν δικαίως· ἐν ᾧ τις ὁ τρόπος τῆς παιδαγωγίας τοῦ Λόγου.
 ι. Ὅτι ὁ αὐτὸς Θεὸς διὰ τοῦ αὐτοῦ Λόγου καὶ ἀπειρῆγει τῶν ἀμαρτιῶν, ἀπειλῶν· καὶ σώζει τὴν ἀνθρωπότητα, παρακαλῶν.
 ια. Ὅτι διὰ νόμον καὶ προφητῶν ὁ Λόγος ἐπαιδαγώγει.
 ιβ. Ὅτι ἀναλόγως τῇ πατρικῇ διαθέσει κέχρηται ὁ Παιδαγωγός αὐστηρίᾳ καὶ χρηστότητι.
 ιγ. Ὅτι ὡς τὸ κατέρθωμα κατὰ τὸν ὄρθον γίνεται λόγον, οὕτως ἐμπαλιν τὸ ἀμάρτημα παρὰ τὸν λόγον.</p> | <p>Α 1. <i>Quid profiteatur Pædagogus.</i>
 2. <i>Quod propter peccata nostra nos moderetur Pædagogus.</i>
 3. <i>Quod sit benignus et hominum amans Pædagogus.</i>
 4. <i>Quod Verbum ex æquo virorum et mulierum Pædagogus sit.</i>
 5. <i>Quod omnes qui circa veritatem versantur, sint apud Deum pueri.</i>
 6. <i>Adversus eos, qui existimant puerorum et infantium appellationem significare primarum disciplinarum doctrinam.</i>
 7. <i>Quis sit Pædagogus : de ejus Pædagogia.</i>
 8. <i>Adversus eos qui existimant non esse bonam id quod justum est.</i>
 9. <i>Quod ejusdem sit potestatis et benefacere et juste punire ; in quo etiam dicitur, quis sit modus Pædagogicæ Verbi.</i>
 10. <i>Quod idem Deus per idem Verbum et a peccatis arceat, minans ; et humanæ naturæ salutem det, adhortans.</i>
 11. <i>Quod per legem et prophetas Verbum Pædagogici functus fuerit officio.</i>
 12. <i>Quod Pædagogus convenienter paternæ affectioni severitate et benignitate usus sit.</i>
 13. <i>Quod quemadmodum id, quod recte et ex virtute geritur, fit ex recta ratione, ita rursus peccatum præter rationem.</i></p> |
|--|---|

(96) ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ.

ΚΕΦ. Α'.

Τι ἐπαγγέλλεται ὁ Παιδαγωγός.

Τριῶν γέ τοι τούτων περὶ τὸν ἄνθρωπον ὄντων, ἠθῶν, πράξεων, παθῶν, ὁ προτρεπτικός εἰληχε τὰ ἕθη αὐτοῦ, θεοσεβείας καθηγεμών, ὁ τροπιδίου δίκην ὑποκείμενος λόγος (97) εἰς οἰκοδομὴν πίστεως· ἐφ' ᾧ μάλᾳ γαννύμενοι, καὶ τὰς παλαιὰς ἀπομύμμενοι διζῆς, πρὸς σωτηρίαν νεάζομεν (98), ψαλλούση συνάλοτες προφητεία· Ὡς ἀγαθὸς τῷ Ἰσραὴλ ὁ Θεὸς (99), τοῖς εὐθέσι τῇ καρδίᾳ! πράξεόν τε ἀπασῶν (1) ὁ λόγος ἐπιστατεῖ ὁ ὑποθετικός· τὰ δὲ πάθη ὁ παραμυθητικός ἰάται· εἰς ὧν πᾶς ὁ αὐτὸς οὗτος λόγος, τῆς συντρόφου καὶ κοσμικῆς συνηθείας ἐξαρπάζων τὸν ἄνθρωπον, εἰς δὲ τὴν μονότροπον τῆς (2) εἰς Θεὸν πίστεως σωτηρίαν παιδαγωγῶν. Ὁ γούν οὐράνιος ἡγεμών, ὁ Λόγος, ὀπτηνίκα μὲν ἐπὶ σωτηρίαν παρεκάλει, προτρεπτικός (3) ἔνομα αὐτῷ ἦν ἰδίως οὗτος παρορμητικός, ἐκ μέρους τὸ πᾶν, προσαγορευόμενος λόγος· προτρεπτικὴ γὰρ ἡ πᾶσα θεοσεβεία (4), ζωῆς τῆς νῦν καὶ τῆς μελλούσης ὄρεξιν ἐγγενῶσα τῷ συγγενεῖ λογισμῷ. Νυνὶ δὲ θεραπευτικός τε ὢν καὶ ὑποθετικός ἅμα ἄμφω, ἐπόμενος αὐτὸς αὐτῷ παραινεῖ τὸ προτετραμμένον κεφάλαιον (5), τῶν ἐν ἡμῖν παθῶν ὑπισχνόμενος τὴν ἴασιν· κεκλήσθω δ' ἡμῖν ἐνὶ προσφωῶς οὗτος ὀνόματι Παιδαγωγός· πρακτικός, οὐ μεθοδικὸς ὢν ὁ Παιδαγωγός· ἢ καὶ τὸ τέλος αὐτοῦ βελτιῶσαι τὴν ψυχὴν ἔστιν, οὐ διδάξει· σώφρονός τε, οὐκ ἐπιστημονικῶς καθηγῆσασθαι βίου. Καίτοι καὶ διδασκαλικὸς ὁ αὐτὸς ἔστι λόγος, ἀλλ' οὐ νῦν. Ὁ μὲν γὰρ ἐν τοῖς δογματικοῖς (6) δηλωτικός καὶ ἀποκαλυπτικός, ὁ διδασκαλικὸς πρακτικός δὲ ὢν ὁ Παιδαγωγός, πρότερον μὲν εἰς διὰθεσιν ἡθοποιίας προὔτρεψατο, ἦδη δὲ καὶ εἰς τὴν τῶν δεόντων ἐνέργειαν παρακαλεῖ, τὰς ὑποθήκας τὰς ἀκράτους παρεγγυῶν, καὶ τῶν πεπλανημένων πρότερον τοῖς ὑστερον ἐπιδεικνύς τὰς εἰκόνας. Ἄμφω δὲ

A

* LIBER PRIMUS.

35 CAP. I.

Quid proprieatur Pædagogus.

Cum hæc tria sint in homine, mores, actiones et affectus : mores sermo sibi vindicat *cohortatorius*, pietatis dux ac religionis, qui instar carinæ subiectus est ad fidei ædificationem : quo quidem nos valde exsultantes, et opiniones veteres abjurantes, ad salutem capessendam juvenes alacresque reddimur, cum psallente prophetia concinentes : *Quam bonus Israel Deus iis qui recto sunt corde* ! Omnibus vero actionibus præest sermo, qui versatur in tradendis præceptis ; animi autem affectibus medetur sermo ad auandendum comparatus : cum interea unus sit omnis hic sermo, a mundana, in qua educatus est, consuetudine hominem abripiens, et in simplici uniusque modi fidei in Deum salute instituens. Dux itaque cœlestis, Verbum, ad salutem quidem quando cohortabatur hominem, *cohortatorius* vocatus est ; et hic sermo proprie ad incitandum aptus, ex parte scilicet totum, appellatus est. Est enim cohortatoria universa religio, ut quæ et vitæ hic recte degendæ, et futuræ desiderium menti cognatæ ingeneret. Nunc autem, cum in medendo et præcipiendo versetur, et ad utrumque simul eum, quem admonet, ipse seipsum sequens, adhortetur, affectuum nostrorum curationem in summa promittens, hic a nobis apposite uno appelletur nomine, *Pædagogus*. Is autem *Pædagogus* in actione, non in tradenda disciplina ratione, versatur : ejusque finis est, animam meliorem reddere, non doctrina imbuere : et in vita honesta et prudenti, non quæ sit scientia prædita, instituere. Quanquam hic ipse quoque ad docendum aptus sit sermo ; licet nunc aliter sumatur. Qui enim quæ ad dogmata pertinent declarat et revelat, is sermo est, qui in docendo versatur. Cum autem in actione

B

C

D

13 Psal. LXXII, 1. * P. 97, 98 ED. POTTER, 79 ED. PARIS.

(96) Pro his, Κλήμ. τοῦ Ἀλεξ. Παιδαγωγός, quæ supra in titulo exscripsimus, A. Palat. cod. habet, Κλήμεντος Στρωματείως Παιδαγωγός· λόγοι γ'. Nempe in *Excerptis mss.*, Ἐκ τῶν τοῦ Κλήμεντος Στρωματείως λόγων παιδαγωγικῶν· quasi Στρωματείως cognomen sit Clementis. Sed libros qui hos παιδαγωγικούς sequuntur, *Στρωματείως* inscriptos esse, et quæ nominis ratio sit, infra ostendetur latius ad p. 267. Παιδαγωγῶν vero nomen probat ipse statim auctor, primo hujus libri capite, et rursus infra initio sexti *Stromat.* SYLBURG. — Eundem titulum, quem Valentinus codex, exhibent mss. Reg, Bod.

(97) Λόγος. Omittunt hanc vocem *Excerptis mss.* SYLBURG.

(98) Νεάζομεν. Hesychius, Νεάζομεν, ἀφικνούμεθα, ἢ νεωστὶ ἤχομεν. Proinde Clemens hæc ὀρροσάει, παλαιὰς ἔχειν δόξας, et νεάζειν πρὸς σωτηρίαν.

(99) Τῷ Ἰσραὴλ ὁ Θεός. Ὁ Θεὸς τῷ Ἰσραὴλ, Bod. Μοι τῇ ante καρδίᾳ omitt. Bibl. Græc.

(1) Ἠράξεών τε ἀπ. Δὲ pro τέ, *Excerptis mss.* SYLBURG.

(2) Τῆς. Τῆν Bod.

(3) Προτρεπτ. Hic locus sic distingui possit, au-

ctoritate Reg. et Bod. Προτρεπτικός ἔνομα αὐτῷ ἦν ἰδίως· οὗτος παρορμητικός, ἐκ μ. Proprio nomine Cohortatorius appellatur : idem sermo ad incitandum aptus, ex p.

(4) Ἡ πᾶσα θεοσεβεία. Πᾶσα ἡ θεοσεβ. SYLBURG. — Μοι νῦν pro νυνί, Bod.

(5) Παραινεῖ τὸ προτετραμμένον κ. Scribe προγεγραμμένον, præscriptum : quam lectionem confirmat epilodus infra pag. 264. SYLBURG. — Herveit vertit, ac si legisset τὸν προτετραμμένον. Dein κεφάλαιον cum sequentibus connectit. Sed retenta veteri lectione, quam mss. cod. firmant, expr. suadet ac præcipit idem caput, id est, eandem rerum summam, ad quod cohortabatur. Vult enim idem Dei Verbum, primo in *Protreptico* ad Christi religionem cohortari, dein in *Pædago* ejusdem præceptorum observationem suadere ; quem in finem τῶν ἐν ἡμῖν παθῶν ὅπ. affectuum nostrorum curationem pollicetur. Paria sunt, quæ paulo post infert, Ὁ Παιδαγωγός πρότερον εἰς διὰθεσιν ἡθοποιίας προὔτρεψατο· ἦδη δὲ καὶ εἰς τὴν τῶν δεόντων ἐνέργειαν παρακαλεῖ.

(6) Δογματικοῖς. Δηλωτικός Reg., sed aliquis in margine δογματικός scripsit.

versetur *Pædagogus*, postquam ad componendos A
 n̄bres prius cohortatus sit, jam ad ea, quæ oportet, agenda incitat, pura incorruptaque præcepta tradens, et eorum, qui erraverunt, imagines posteris ostendens. Sunt autem ambo utilissima: præceptivum quidem genus ad parendum; alterum autem, in agnis ins: ar assumptum, quod ipsum quoque est duplex, sicut prior conjugatio: ac partim quidem in eo consistit, ut bonum eligentes imitemur; partim autem, ut malum repudiantes aversemur. Affectuum itaque hinc sequitur curatio, cum, adhibitis imaginum suasionibus, animos confirmat *Pædagogus*, benignis præceptis, tanquam lenibus medicamentis, ad perfectam veritatis cognitionem eos, qui morbo laborant, deducens. Inter sanitatem autem et cognitionem permultum interest; nam hæc quidem disciplina, illa vero curatione comparatur. Qui itaque laborat, non prius aliquid eorum, quæ ad doctrinam pertinent, discat, quam perfecte sanus fuerit. Neque enim discantibus ac laborantibus unumquodque præceptum similiter traditur; sed illis quidem id, quod ad cognitionem; his vero, quod ad medelam confert. Quemadmodum ergo, quorum corpus ægrotat, iis medico opus est: ita quorum æger est animus, ii pædago opus habent, qui nimirum affectibus nostris medeat; deinde vero doctore, qui puram deducat animam ad cognitionis aptitudinem, ✕ ut possit relationem sermonis percipere. Porro autem dum salutari gradu, efficaci disciplinæ convenienti, nos studet perfectos et consummatos reddere, pulchra utitur œconomia semper benignum et hominum amans Verbum. primum *cohortans*, deinde fungens *Pædagogi* officio, tandem *docens*.

CAPUT II.

Quod propter peccata nostra nos moderetur
Pædagogus.

Pædagogus autem noster, o vos pueri, Deo Patri suo est similis, cujus est Filius, in quem nullum omnino cadit peccatum, estque nulli reprehensioni affinis, et animo impatibilis: Deus in figura hominis impollutus, paternæ voluntati serviens, Verbum Deus, qui est in Patre, qui est a dextris Patris, et cum figura Deus est. Hic nobis est imago, in qua nulla est macula. Ei omnibus viribus tentandum est animam similem efficere. Et ille quidem ab omnibus humanis animi perturbationibus est liber.

✕ P. 99 ED. POTTER, 80 ED. PARIS.

(7) Τὸ θάτερον. A. *Excerpta mss.* τὸ θάτερον non absurde, quia in θάτερον jam inest articulus. Θάτερον enim contracte idem est, quod τὸ ἕτερον. SYLBURG.

(8) Ἠπλοῖς φάρμακοῖς. Phrasis Homericæ ex *Iliad.* A. v. 218:

..... ἐπ' ἄρ' ἤπια φάρμακα εἰδῶς

Πάσσει...

Lenis medicamenta peritus inspersit.

(9) Εἶτα δὲ εἰς διδασκάλου. Eis redundat. SYLBURG. LOWTH. — Mox scribe, ὅς καθηγῆσεται πρὸς καθάραν γνώσεως ἐπιτηδεύοντα εὐτρεπ. SYLBURG.

(10) Προτρέπων. Tribus verbis trium Operum rationem aperit. Nam primo ὁ προτρέπων λόγος est, qui se Christo addicere, rejecto dæmonum cultu, cohortatur. Secundo ὁ παιδαγωγῶν, qui Christianum νεόφυτον vitæ secundum veræ religionis normam agendæ præceptis imbuunt. Tertio ὁ ἐκδιδάσκων, qui Christianæ fidei dogmata plenius explicat. Primum præstat ὁ Προτρεπτικός, secundum ὁ

ὠφελιμώτατα: τὸ μὲν εἰς ὑπακοὴν τὸ παραινεντικὸν εἶδος, τὸ δὲ ἐν εἰκόνας μέρει παραλαβανόμενον, εἰτὸν καὶ αὐτὸ, παραπλησίως τῇ προτέρῃ συζυγίᾳ: τὸ μὲν αὐτοῦ, ἵνα μιμώμεθα αἰρούμενοι τὸ ἀγαθόν, τὸ δὲ, ὅπως ἐκτρέπόμεθα, παραιτούμενοι τὸ θάτερον (7). Ἰασις οὖν τῶν παθῶν ἐνθένδε ἔπεται κατὰ τὰς παραμυθίας τῶν εἰκότων, ἐπιβρῶνόντος τοῦ *Παιδαγωγοῦ* τὰς ψυχὰς, καθάπερ ἡπίους φαρμάκοις (8), ὑποθήκαις φιλανθρώποις εἰς τὴν παντελῆ τῆς ἀληθείας γνῶσιν τοὺς κάμοντας διαιτωμένους. Ἰσαὶ δ' οὐκ ἐστὼν ὑγίεια καὶ γνῶσις: ἀλλ' ἡ μὲν μαθήσει, ἡ δὲ λάσει περιγίνεται. Οὐκ ἂν οὖν τις νοσῶν ἔτι πρότερον τι τῶν διδασκαλικῶν ἐκμάθοι, πρὶν ἢ τέλειον ὑγιᾶναι: οὐδὲ γὰρ ὡσαύτως πρὸς τοὺς μανθάνοντας ἢ κάμοντας αἰεὶ τῶν παραγγελμάτων ἕκαστον λέγεται, ἀλλὰ πρὸς οὓς μὲν εἰς γνῶσιν, πρὸς οὓς δὲ εἰς ἴασιν. Καθάπερ οὖν τοῖς νοσοῦσι τὸ σῶμα ἰατροῦ χρῆζει, ταύτῃ καὶ τοῖς ἀσθενοῦσι τὴν ψυχὴν παιδαγωγοῦ δεῖ, ἵν' ἡμῶν λάσῃται τὰ πάθη: εἶτα δὲ εἰς διδασκάλου (9), ὅς καθηγῆσεται καθάραν πρὸς γνώσεως ἐπιτηδεύοντα εὐτρεπίζων τὴν ψυχὴν, δυναμένην χωρῆσαι τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ λόγου. Σπεύδων δὲ ἄρα τελειῶσαι σωτηρίῳ ἡμᾶς βαθμῶ· καταλλήλῃ εἰς παιδευσιν ἐνεργῆ, τῇ καλῇ συγχρηταί οἰκονομίᾳ ὁ πάντα φιλάνθρωπος Λόγος, προτρέπων (10) ἄνωθεν, ἔπειτα παιδαγωγῶν, ἐπὶ πᾶσιν ἐκδιδάσκων.

✕ ut possit relationem sermonis percipere. Porro autem dum salutari gradu, efficaci disciplinæ convenienti, nos studet perfectos et consummatos reddere, pulchra utitur œconomia semper benignum et hominum amans Verbum. primum *cohortans*, deinde fungens *Pædagogi* officio, tandem *docens*.

C

KEΦ. Β.

Ὅτι διὰ τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν ὁ Παιδαγωγός (11)
 ἐπίσταται.

Ἔοικε δὲ ὁ Παιδαγωγός ἡμῶν, ὡ παῖδες ὑμεῖς, τῷ Πατρὶ αὐτοῦ τῷ Θεῷ, οὐπὲρ ἐστὶν Υἱὸς ἀναμάρτητος, ἀνεπληπτος, καὶ ἀπαθής τὴν ψυχὴν· Θεὸς ἐν ἀνθρώπου σχήματι ἀχραντος, πατρικῶ βελήματι διάκονος, Λόγος Θεός, ὁ ἐν τῷ Πατρὶ, ὁ ἐκ δεξιῶν τοῦ Πατρὸς, σὺν καὶ τῷ σχήματι Θεός (12). Οὗτος ἡμῶν εἰκὼν ἢ ἀκηλίδωτος· τούτῳ παντὶ σθένει πειρατέον ἐξομοιοῦν τὴν ψυχὴν. Ἄλλ' ὁ μὲν ἀπόλυτος εἰς τὸ παντελές ἀνθρωπίνων παθῶν· διὰ τοῦτο γὰρ καὶ μόνος κριτής, ὅτι ἀναμάρτητος μόνος (13)· ἡμεῖς δὲ·

Παιδαγωγός, tertium ὁ *Στρωματεὺς* λόγος. Conf. quæ ad principium *Cohortationis ad Gentes* adnotata sunt.

(11) Ἠμῶν ὁ Π. Ἠμῶν καὶ ὁ Π. Bod. Καὶ etiam super has voces scriptum est in Reg.

(12) Τῷ σχήματι Θεός. Ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, etc. Philip. ii, 6.

(13) Ἀναμάρτητος μόνος. Infra *Pædag.* lib iii, cap. ult., pag. 262: Μόνος γὰρ ἀναμάρτητος αὐτὸς ὁ Λόγος. *Solum enim Verbum sine peccato est.* Aperte proficitur neminem, excepto Christo, esse ἀναμάρτητον et ἀπαθῆ. Idem verbo alias sæpenumero hortatur ad ἀπάθειαν, et perfectos Christianos in hac vita ἀπαθεῖς esse tradit: quo loquendi modo nil aliud intelligit, quam, quod hic clarius explicat, eos esse pravis affectibus liberos, ὅση δύναμις, pro suis viribus. *Strom.* ii, p. 401: Ἦ γε μὲν καρτερία καὶ αὐτὴ εἰς τὴν θέσαν ἐξομοιωσιν βιάζεται, δι' ὑπομονῆς ἀπάθειαν καρπούμενη. *Tolerantia etiam ipsa ad Dei similitudinem contendit, per patientiam quæ-*

δὲ δύναμις, ὡς ὅτι ἐλάχιστα ἀμαρτάνειν πειρώμεθα. Α Κατεπείγει γὰρ τοσοῦτον οὐδὲν, ὡς ἡ τῶν παθῶν καὶ νοσημάτων ἀπαλλαγὴ πρῶτον ἔπειτα δὲ καὶ ἡ κώλυσις τῆς εἰς τὴν συνθήειαν τῶν ἀμαρτημάτων εὐεμπωσίας. Ἄριστον μὲν οὖν τὸ μὴ δ' ὅλως ἐξαμαρτάνειν κατὰ μηδὲνα τρόπον· ὃ δὲ φαμεν εἶναι Θεοῦ βούτερον δὲ μηδενὸς τῶν κατὰ γνώμην ἐφάσασθαι ποτε ἀδικημάτων ὅπερ οἰκείον σοφοῦ τρίτον, μὴ πάνυ πολλοῖς τῶν ἀκουσίων περιπεσεῖν ὅπερ ἴδιον παιδαγωγουμένων εὐγενῶς. Τὸ μὴδὲ ἐπιμήκιστον διατρίψαι (14) τοῖς ἀμαρτήμασι, τελευταῖον τετάρθω. Ἄλλὰ καὶ τοῦτο δὲ τοῖς εἰς μετάνοιαν ἀνακαλουμένοις, ἀναμαχέσασθαι, σωτήριον. Καὶ μοι δοκεῖ παγκάλως διὰ Μωυσείως φάτκειν ὁ Παιδαγωγός· Ἐὰν τις ἀποθάνῃ ἐπ' αὐτῷ αἰφρίδιον (15), παραχρῆμα μαρθίσεται ἢ κεφαλὴ εὐχῆς αὐτοῦ, καὶ ξυρῆσεται τὴν ἀκούσιον ἀμαρτίαν, αἰφρίδιον θύνατον προσειπῶν. Μιαινεῖν δὲ αὐτὸν λέγει κηλιδύοντα τὴν ψυχὴν διὰ καὶ τὴν θεραπείαν, ἢ τάχος, ὑποτίθεται, ξυρῆσθαι παραχρῆμα τὴν κεφαλὴν συμβουλεύων, τὰς ἐπισκιάζουσας τῷ λογισμῷ τῆς ἀγνοίας κόμας ἀπυρῆξασθαι παραινῶν, ὡς γυμνὸν δασείας καταληθῆντα (16) ὕλης τῆς κακίας τὸν λογισμὸν (ἐνθρονεῖται δὲ οὗτος ἐν ἐγκεφάλῳ) ἐπὶ τὴν μετάνοιαν κλινομένησαι. Ἐπειτα ὀλίγα προσειπῶν ἐπιφέρει· Αἱ δὲ ἡμέραι αἱ πρότεροι ἄλογοι· δι' ὧν ὄηλον, ὅτι αἱ ἀμαρτίαι μνησύνονται, αἱ μὴ γαγονύται κατὰ λόγον. Καὶ τὸ μὲν ἀκούσιον αἰφρίδιον προσεῖπε, τὸ δὲ ἀμαρτάνειν ἄλογον· οὐ δὲ χάριν ὁ λόγος ὁ Παιδαγωγός τὴν ἐπιστάσιαν εἴληγεν εἰς τὴν ἀλόγου κώλυσιον ἀμαρτίας. Σκόπει δὲ ἐνθὲνδὲ ἀπὸ τῆς Γραφῆς· Διὰ τοῦτο τὰδε λέγει Κύριος· τὸ ἀμάρτημα ἐλεγκτικῶς τὸ προῦπάφειν διὰ τῆς ἐπομένης δείκνυται βήσεως· καθὸ ἡ δικαία κρίσις ἔπεται. Καὶ τοῦτο ἔμφανὲς διὰ τῶν προφητῶν καταφαίνεται· Ὅς εἰ μὴ ἡμαρτες, λεγόντων (17), οὐκ ἂν τὰδε ἠπελῆθησε·

⁴⁴ Num. vi, 9. ⁴⁵ Ibid., 12. ✕ P. 100 ED. POTTER, 81 ED. PARIS.

dammodo impatibilitatem consecuta. Strom. iv, p. 490: Τῷ Θεῷ καθαρῶς ὁμιλῶν δ' γνωστικῶς μετέωρον τῆς ἁγίας ποιότητος, προσεχέστερον ἐν ἔξει γίνεται ταυτότητος ἀπαθοῦς. Cum Deo puram habens consuetudinem, qui per cognitionem sanctæ qualitatis pariter est. propter quod in habitu identitatis impatibilis. Ibid., p. 496: Οἱ παλαιοὶ δίκαιοι ἀπάθειαν ψυχῆς καὶ ἀταραξίαν καρποῦμενοι. Veteres justi immunitatem affectuum et tranquillitatem animi consecuti. Ibid., p. 529, dicit perfectum hominem non amplius esse ἐγκρατῆ, continentem, sed ἐν ἔξει ἀπαθείας, in habitu impatibilitatis existentem. σχῆμα Θεῶν ἐπενώσασθαι ἀναμένειν, expectare divina figura indui. Ibid., p. 555: Εἰς δὲ τὴν ἀπάθειαν θεοῦμενος ἄθροπος ἀχράντως, μοναδικῶς γίνεται. Homo autem, qui per impatibilitatem ad divinam naturam elevatus est absque ullo inquinamento, unicus fit. Conf. præterea. p. 533, 650, 651, 652, 666, 683, 705, 705, 706, 750, 752, etc. Solent porro ἀπάθεια εἰ ἀναμαρτησία laxius a sanctis Patribus usurpari pro eo statu, in quo positus vir sanctus per gratiam Dei minus crebris minoribusque tentationibus obnoxius est, nec gravius peccatis succumbit. Maximus De charitate Centur. i, cap. 36: Ἀπάθεια, inquit, ἐστὶν εἰρηγική κατὰστασις ψυχῆς, καθ' ἣν δυσκίνητος γίνεται ψυχὴ πρὸς κακίαν. Est ἀπάθεια, impatibilitas, pacatus animæ status, secundum quem difficulter movetur anima erga malitiam. Δυσκίνητος

Propterea enim vel solus est iudex, quod solus sit, in quem peccatum non cadit. Nos autem, quoad fieri poterit, ut quam minimum peccemus, videamus. Nihil enim majori curæ ac studio esse debet, quam ut ab affectibus morbisque primum libere mur; deinde vero, ut prohibeamus, ne in peccatorum consuetudinem facile prolabamur. Atque optimum quidem est nullo modo peccare penitus: quod Dei esse dicimus. Secundum autem, nullum ex voluntariis attingere maleficiis, quod est proprium sapientis. Tertium est, in involuntariis non adeo multa incidere, quod est proprium eorum qui a Pædagogo præclare instituti fuerunt. Peccatis autem non diu ✕ immorari, loco ultimo ponatur. Sed hoc iis, qui ad pœnitentiam revocantur, **36** salutare est, pugnam instaurare. Atque mihi quidem per Moysen videtur pulcherrime dicere Pædagogus: Si quis in eo fuerit repente mortuus, statim polluetur caput voti ejus, et radetur⁴⁴, peccatum involuntarium, mortem repentinam appellans. Eam autem dicit pollueri, ut quæ animam macula aspergat: et ideo quam citissime ei adhibet medicinam, consulens ut statim ei caput radatur, nempe ignorantie comas, quæ umbram rationi offendunt, amovere et abstergere suadens, ut a densa vitii materia nuda relicta ratio (ea autem sedem suam collocat in cerebro) quam ocissime redeat ad pœnitentiam. Deinde cum pauca adiecisset, subjungit: Priores autem dies, irrationales⁴⁵. Per quæ clarum est significari peccata, quæ facta non sunt secundum rationem. Et involuntarium quidem appellavit repentinum; peccare autem irrationale. Quamobrem sermo Pædagogus sortitus est moderamen, quo prohibet irrationale peccatum. Id autem hinc ex Scriptura considera: Propterea hæc dicit Dominus; quod prius fuerit peccatum, arguendo ostenditur per sequentem di-

non ἀκίνητος. Hanc loquendi formam invexerunt Stoici, qui Sapientem suum dicebant esse ἀπαθῆ, ἀναμάρτητον, ἀβλαβῆ. Conf. Diogenes Laertius, lib. vii, seg. 122, 123; Stobæus, Eclog. Ethic., lib. ii, p. 181, 182.

(14) Διατρίψαι. Rectius ἢ ἐνδιατρίψαι. Mox idem ἢ μὴ ἀναμαχέσασθαι· ut item A. οὐκ ἀναμαχέσασθαι· et Hervetus interpres, si iis, qui vocant ad pœnitentiam, minime repugnaverit. Sed non videtur opus negativam asciscere. Sensus enim est: Sed hoc iis, qui ad pœnitentiam revocantur, salutare est, pugnam instaurare; id est, ut non succumbant peccatis, sed pugnam adversus ea redintegrent: lectionemque hanc confirmat similis infra locus p. 124 et p. 261. SYLBURG.

(15) Ἐπ' αὐτῷ αἰφρίδιον. Αἰφρίδιον ἐπ' αὐτῷ Reg. H. αἰφνιδίως scribere jussit: ἐξάπινα habent Bibl. Græc. Mox παραχρῆμα omittit Bod.

(16) Καταληθῆντα. II. καταλειφθέντα, relictum. Quod sequitur de ratiocinationis, sive λογισμοῦ, sede, repetitur infra Pædagogi lib. ii, et legitur apud Philonem quoque p. 104. Sed Hippocrates in corde locum ei assignat, ut et Gregor. Nyss. orat. 1 Pasch.: Ἐστὶ τὴν ἐστὶ τοῦ νοῦ ἢ καρδία· ἐν ταύτῃ γὰρ τὸ ἡγεμονικὸν εἶναι πεπίστευται. SYLBURG.

(17) Λεγόντων. Hæc quoad sensum, cum alibi, tum præcipue Jerem. vii exstant. Vult autem Clemens, per ejusmodi prophetarum dicta ἐλέγχεσθαι.

ctionem, propterea, eo quod justum judicium sequitur. Idque per prophetas aperte ostenditur, dum dicunt: *Si non peccasses, non hæc esset minatus; et: Propterea sic dicit Dominus. Propterea quod hos sermones non audiistis, ideo hæc dicit Dominus; et: Ecce propterea dicit Dominus.* Propterea enim est prophetia, propter obedientiam scilicet et inobedientiam. Propter illam quidem, ut servemur; propter hanc autem, ut castigemur. Pædagogus igitur noster, Verbum, præternaturales animæ affectiones curat per admonitiones. Morborum enim corporis auxilium proprie vocatur medicina, quæ docetur humana sapientia. Verbum autem paternum, solus est humanarum ægritudinum Pæonius medicus, et sanctus ægrotantis animæ incantator. *Salvum fac servum tuum, inquit, Deus meus, sperantem in te. Misere mei, Domine, quia ad te clamabo toto die* 46. *Medicina enim, ut ait Democritus, medetur morbis corporis; sapientia autem liberat animam a perturbationibus; bonus autem Pædagogus, qui Sapientia, qui Verbum est Patris, qui fabricatus est hominem, totius creaturæ curam gerit, ejusque corpori et animæ medetur, qui est omni ex parte sufficiens medicus humanæ naturæ, Servator. Surge, inquit paralytico, et sublato, in quo jaces, grabato, vade domum* 47: et qui prius erat infirmus, extemplo sanus et firmus evasit. Et mortuo, *Lazare* 48, dixit, *egredere.* Ille vero mortuus, ex sepulcro exiit, qualis erat ante quam moreretur, meditato resurrectionem. Quin etiam per se quoque medetur animæ præceptis, et donis. Sed præceptis quidem id facere utique differt; donis autem dives, *Dimittuntur tibi peccata tua* 49, nobis dicit peccatoribus. Nos autem, simul ac ipse cogitavit, facti sumus infantes, optimum ac stabilissimum locum ab optima et præclare ordinata ejus gubernatione adepti: quæ primum quidem in mundi et cæli solisque ambitibus circumagitur, inque cæterorum astrorum motibus versatur, propter hominem; deinde vero in ipso homine, in quem omne

nothing different language

33

46 Psal. LXXXV, 2, 3. 47 P. 401 ED. POTTER, 82 ED. PARIS. 48 Marc. II, 11. 49 Joan. XI, 43. 50 Matth. IX, 5.

τὸ προὔπαρξάν ἀμάρτημα, *prævia* Judæorum *peccata* *courguî.*
 (18) *Ἰατρική.* Conf. Philonis Larissæi verba, apud Stobæum *Eclog. Eth.*, c. 4, p. 160, quibus philosophiam medicinæ confert.
 (19) *Ἀνθρωπίνη σοφία.* Sunt qui scribant ἀνθρωπίνη σοφία, nominativo casu.
 (20) *Ἐπιπόδες.* Respicit Græcorum veterum morem, qui vulnera ac morbos incantationibus sanabant. Homerus, *Odyss. T.*, v. 456, de Autolyçi filiiis a t:

*Ἦπειλιν δ' Ὀδυσῆος ἀμύμονος ἀντιθέοιο
 Δῆσαν ἐπισταμέπως' ἐπιουδῆ δ' αἰμι κελευδὸν
 Ἐσχεθον. . .*
*Vulnus autem Ulyssis præclari divini
 Perite ligarunt; incantatione autem nigrum sanguinem
 Collocaerunt. . .*
 Conf. *Archæologiæ Græcæ* lib. II, c. 18. *Μοχ* ἐπὶ σέ pro ἐπὶ σοί, *Bibl. Græc.*

A καὶ: *Διὰ τοῦτο οὕτω λέγει Κύριος. Ἄνθ' ὧν οὐκ ἠκούσατε τῶν λόγων τούτων, διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος:* καὶ, *Διὰ τοῦτο ἰδοὺ λέγει Κύριος.* Διὰ τοῦτο γὰρ ἡ προφητεία, δι' ὑπακοὴν καὶ παρακοὴν δι' ἣν μὲν, ἵνα σωθῶμεν, δι' ἣν δὲ, ἵνα παιδευθῶμεν. Ἔστιν οὖν ὁ Παιδαγωγὸς ἡμῶν Λόγος διὰ παραινέσεων θεραπευτικὸς τῶν παρὰ φύσιν τῆς ψυχῆς παθῶν. Κυρίως μὲν γὰρ ἡ τῶν τοῦ σώματος νοσημάτων βοήθεια ἱατρικὴ (18) καλεῖται τέχνη, ἀνθρωπίνη σοφία (19) διδακτὴ· Λόγος δὲ ὁ πατρικὸς μόνος ἐστὶν ἀνθρωπίνων ἱατρῶν ἀβρῶστημάτων Παιώνιος, καὶ ἐπιπόδες (20) ἅγιος νοσοῦσος ψυχῆς. *Σῶσον τὸν δοῦλόν σου, φησὶν, ὁ Θεός μου, τὸν ἐλπίζοντα ἐπὶ σοί. Ἐλέησόν με, Κύριε, ὅτι πρὸς σέ κεκράξομαι ὅλην τὴν ἡμέραν.* *Ἰατρικὴ* (21) μὲν γὰρ, κατὰ Δημόκριτον, *σώματος νόσους ἀκέεται, σοφίη δὲ ψυχῆν παθῶν ἀφαιρεῖται* ὁ δὲ ἀγαθὸς Παιδαγωγός, ἡ σοφία, ὁ Λόγος τοῦ Πατρὸς, ὁ δημιουργήσας τὸν ἄνθρωπον, ὅλου κήδεταί τοῦ πλάσματος· καὶ σῶμα καὶ ψυχὴν ἀκείνεται αὐτοῦ ὁ παναρκὴς (22) τῆς ἀνθρωπότητος ἱατρῶν, ὁ Σωτὴρ. *Ἀνάστα,* φησὶ τῷ παρεμμένῳ, *τὸν σκίμ-ποδα, ἐφ' ὃν κατάκεισαι, λαβὼν, ἀπιθὶ σκυιδε παραχρῆμα* δὲ ὁ ἀβρῶστος ἐβρῶσθη. Καὶ τῷ τεθνεῶτι, *Λάζυρε,* εἶπεν, *ἔξθι:* ὁ δὲ ἐξῆλθε τῆς σοροῦ ὁ νεκρὸς, οἷος ἦν πρὶν ἢ παθεῖν (23), μελετήσας τὴν ἀνάστασιν. Καὶ μὴν καὶ καθ' αὐτὴν ἔσται τὴν ψυχὴν ἐντολαῖς καὶ χαρίσμασιν· ἀλλὰ ταῖς μὲν ὑποθήκαις τάχα δὴ μέλλει (24), χαρίσμασι δὲ πλούσιος, *ἀφῆωνται σοὶ αἱ ἀμαρτίαι,* τοῖς ἀμαρτωλοῖς ἡμῖν λέγει. Ἡμεῖς δὲ ἅμα νοηταὶ νήπιοι (25) γεγόναμεν, τὴν ἀρίστην καὶ βεβαιωτάτην τάξιν παρὰ τῆς αὐτοῦ εὐταξίας μεταλαμβάνοντες, ἡ πρῶτον μὲν ἀμφὶ τὸν κόσμον, καὶ τὸν οὐρανὸν, τὰς τε ἡλικιὰς περιδινησεις κυκλεῖται, καὶ τῶν λοιπῶν ἀστρῶν τὰς φορὰς ἀσχολεῖται, διὰ τὸν ἄνθρωπον· ἔπειτα δὲ περὶ τὸν ἄνθρωπον αὐτὸν, περὶ ὃν ἡ πᾶσα σπουδὴ καταγίνεται· καὶ τοῦτον ἔργον ἡγουμένη μέγιστον (26), ψυχὴν μὲν αὐτοῦ φρονήσει καὶ σωφροσύνη κατηύθυνε, τὸ δὲ σῶμα κάλλει καὶ εὐρυθμίᾳ συνεκράσατο· περὶ δὲ τὰς πράξεις τῆς ἀνθρωπότητος, τό τε ἐν αὐταῖς κατορ-

82 ED. PARIS. 47 Marc. II, 11. 48 Joan. XI, 43.

(21) *Ἰατρικὴ.* Ionismus postulat, Ἰητρικὴ μὲν σώματος νόσους ἀκέεται, σοφίη δὲ ψυχὴν παθῶν ἀπαίρειται. *Sylburg.* — Similia multa dixit Cicero *Tusculan. Quæst. lib. III,* quale est, quod exstat cap. 5: *Est profecto animi medicina, philosophia.*
 (22) *Παναρκής.* Hanc lectionem non damno; sed hand scio tamen an non verius πανακῆς. *Sylburg.*
 (23) *Παθεῖν.* A. θανεῖν. *Id.*
 (24) *Μέλλει.* Respicit paralyticum, de quo modo locutus est. Nam eum Christus prius corporis morbo liberavit, quam salutari doctrina et S. Spiritus donis imbuat.
 (25) *Νήπιοι.* Respicit Christi verba, quibus discipulos suos νηπίους et παιδία vocat, et hujusmodi homines solos Deo acceptos esse dicit.
 (26) *Μέγιστον.* Hervetus legisse videtur μέγιστόν τε καὶ κάλλιστον, dum vertit, *eumque maximum ac pulcherrimum esse opus existimans.* In quam sententiam multa etiam Plinius lib. VII per totum; Lactantius *De opificio Dei, cap. 1,* et Ambrosius lib. *Hexaem. lib. VI, cap. 7, 8, 9. Sylburg.*

θούν, καὶ τὸ εὐτακτὸν ἐνεπνεύσατο τὸ αὐτῆς (27). A ejus studium confertur : eumque maximum ac pulcherrimum esse opus existimans, prudentia quidem ac moderatione et temperantia animam ejus direxit; corpus vero pulchritudine justaque membrorum proportione temperavit; in humanis denique actionibus, quodque in eis recte et ex virtute geritur, pulchrumque qui est in eis ordinem, ex suo eis inspiravit.

ΚΕΦ. Γ'.

Ὅτι φιλόανθρωπος ὁ Παιδαγωγός.

Πάντα δύνῃσιν ὁ Κύριος, καὶ πάντα ὤφειλε, καὶ ὡς ἄνθρωπος, καὶ ὡς Θεός· τὰ μὲν ἀμαρτήματα ὡς Θεὸς ἀφίεις, εἰς δὲ τὸ μὴ ἐξαμαρτάνειν παιδαγωγῶν (28) ὡς ἄνθρωπος. Εἰκότως ἄρα φίλος ὁ ἄνθρωπος τῷ Θεῷ, ἐπεὶ καὶ πλάσμα αὐτοῦ ἐστὶ. Καὶ τὰ μὲν ἅλλα κελύων μόνον πεποίηκε, τὸν δὲ ἄνθρωπον δι' αὐτοῦ ἐχειροῦργησε, καὶ τι αὐτῷ ἴδιον ἐνεφύσησε. Τὸ οὖν ὑπ' αὐτοῦ καὶ πρὸς αὐτὸν ἀπεικονισμένον, ἢ ὡς δι' αὐτὸ (29) αἰρετὸν τῷ Θεῷ, ὑπ' αὐτοῦ δεδημιούργηται τοῦ Θεοῦ, ἢ ὡς ἐνεκεν ἄλλου αἰρετὸν διαπέπλασται. Εἰ μὲν οὖν δι' αὐτὸ αἰρετὸν, ὁ ἀγαθός (30) ὢν ἀγαθὸν ἠγάπησε· καὶ τὸ φιλήτρων ἔνδον ἐστὶν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ τοῦθ', ὅπερ ἐμφύσημα λέγεται Θεοῦ· εἰ δὲ ἐνεκεν τῶν ἄλλων ὁ ἄνθρωπος αἰρετὸν γέγονεν, οὐκ ἄλλην αἰτίαν ἔχει (31) τοῦ ποιεῖν αὐτὸν ὁ Θεός, ἢ ὡς οὐκ ἄνευ αὐτοῦ οἴου τε ὄντος, τὸν μὲν γενέσθαι δημιουργὸν ἀγαθόν, τὸν δὲ εἰς γνώσιν ἀφικέσθαι Θεοῦ. Οὐ γὰρ ἄλλως (32) ἂν τὸ, οὐ ἐνεκεν ἄνθρωπος γέγονεν, ἐποίησεν ὁ Θεός, εἰ μὴ ἄνθρωπος ἐγγόνει· καὶ ἦν εἶχεν ἐναποκεκρυμμένην ἰσχὺν τῷ βούλεσθαι ὁ Θεός, διὰ τῆς ἐξωθεν τοῦ (33) πεποιηθέντι προσανεπλήρωσε δυνάμει, λαθὼν παρὰ ἀνθρώπου ὁ πεποίηκεν ἄνθρωπον· καὶ ὅν εἶχεν, εἶδεν, καὶ γέγονεν, ὃ ἠθέλησεν· οὐδὲν δὲ, ὃ μὴ δύναται Θεός. Ὁ ἄνθρωπος, ἄρα, ὃν πεποίηκεν ὁ Θεός, δι' αὐτὸν αἰρετὸν ἐστὶν· τὸ δὲ δι' αὐτὸν αἰρετὸν, οἰκειῶν ἐστὶν ὅτι περ ἂν ἢ δι' αὐτὸν αἰρετὸν· τοῦτο δὲ καὶ ἀσμενιστὸν καὶ φιλήτρων. Ἀλλὰ καὶ φιλήτρων (34) μὲν τί ἐστὶν, οὐχὶ δὲ καὶ φιλεῖται ὑπ' αὐτοῦ· φιλήτρὸς δὲ ὁ ἄνθρωπος ἀποδέδεικται. Φιλεῖται ἄρα πρὸς τὸ Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος. Πῶς γὰρ οὐ φιλεῖται, δι' ὃν ὁ Μωνογενής· ἐκ κόλπων Πατρὸς καταπέμπεται, Λόγος τῆς πίστεως, ἢ πίστις ἐκ περιουσίας, ἀφ' ἧς σαφῶς ὁ Κύριος ὁμολογῶν καὶ λέγων· *Αὐτὸς γὰρ ὁ Πατὴρ φιλεῖ ὑμᾶς, ὅτι ὑμεῖς ἐμὲ περιλήκατε*· καὶ πάλιν ὁ αὐτός· *Καὶ ἠγάπησας αὐτοὺς, καθὼς ἐμὲ ἠγάπησας*. Τί μὲν οὖν ὁ Παιδαγωγός βούλεται, καὶ τί ἐπαγγέλλεται, ἐν ἔργῳ καὶ λόγῳ διακείμενος, καὶ

CAP. III.

Quod sit benignus et hominum amans Pædagogus.

In omnibus prodest, et in omnibus juvat Dominus, et tanquam homo, et tanquam Deus: peccata quidem remittens, ut Deus; ne peccemus autem, Pædagogi ritu instituens, ut homo. Jure ergo homo est Deo charus, quoniam ejus figmentum homo est. Et alia quidem solo jussu fecit; hominem autem per se manu fabricatus est, et quid sibi proprium inspiavit. Quod ergo ab ipso et ad ejus imaginem factum est, vel tanquam propter se Deo eligendum, ab ipso Deo fabricatum est, vel tanquam propter aliud eligendum, effictum est. Si ergo homo est propter se res eligenda, tum qui bonus est, bonum amavit: et intus est in homine id philium, quod Dei *inspiratio* dicitur. Si autem res propter alias eligenda factus est, non alia fuit Deo causa, cur hunc faceret, quam quod absque eo neque Deus poterat esse bonus opifex, neque homo pervenire ad Dei cognitionem. Non enim aliter id, cujus causa homo factus est, Deus fecisset, si non homo factus esset: et quam habuit reconditam volendo potentiam, per externam implevit faciendi potestatem Deus, ab homine accipiens quod fecit hominem. Et vidit quem habuit, et factum est quod voluit. Nihil est autem quod Deus non possit. Homo ergo, quem fecit Deus, res est per se eligenda. Res autem, quæ per se est eligenda, ei est conjuncta, cui per se est eligenda. Ea autem res est expelenda et diligenda. Sed et si quid est diligendum, non potest id ab ipso non diligi; diligendum autem esso hominem ostensum est: homo ergo a Deo diligitur. Qui enim fieri potest, ut non diligatur, propter quem Unigenitus ex sinu Patris demittitur, Verbum fidei, fides ex superabundantia, ipse Dominus, qui aperte confitetur et dicit: *Ipse enim Pater vos diligit, quia vos me dilexistis* et ipse rursus: *Et dilexisti ipsos, quemadmodum me dilexisti*. Quidnam ergo vult Pædagogus, et quid proficitur, et quomodo factis et dictis affectus sit, et in his

✠ P. 102 ED. POTTER, 85 ED. PARIS. ³⁰ Joan. xvi, 27. ³¹ Joan. xvii, 23.

(27) *Ἐνεπνεύσατο τὸ αὐτῆς*. A. dubitat an legitimum ἐνεπνεύσατο αὐταῖς. Vulgata lectio retineri potest, si τὸ αὐτῆς accipiatur pro τῷ ἐν αὐτῇ. SYLBURG. — Pro αὐτῆς malim αὐτῆς. Sensus est, quod molio memo ata Verbi εὐταξία humanis actionibus τὸ εὐτακτὸν ἐνεπνεύσατο τὸ αὐτῆς, *eum pulchrum ordinem inspiravit*. Saepe alias αὐτός pro αὐτός irrepsit, exempla in sequenti capite occurrunt.

(28) *Παιδαγωγῶν*. Hanc lectionem præbet Palat. ms. SYLBURG. — Eandem habent Reg. Bod. Sed παρὰ παιδαγωγῶν editt. Flor. Sylb. Florentinum cod. secute.

(29) *Αὐτό*. Hic et alibi non semel αὐτό scribendum.

(30) *Ὁ ἀγαθός*. Particula ὁ redundat: nec eam agnoscunt Reg., Bod.

(31) *Αἰτίαν ἔχει*. Legendum *ἔσχε*, quam lectionem, præter Sylburgium, præbet Reg., Bod.

(32) *Ἄλλως*. Ἄλλος Bod.

(33) *Τοῦ*. Tò Reg. sed in margine aliquis τῷ scripsit.

(34) *Ἀλλὰ καὶ φ*. Hæc sententia efforenda est interrogative: *An vero est aliquid, quod sit diligendum, quod ab ipso non diligitur?* vel addita negativa particula: *ἀλλ' οὐ καὶ φιλήτρων μὲν τί ἐστ*. Sed nequit fieri, ut aliquid sit diligendum, ab ipso autem non diligitur. Nec enim probare possum Heinsii conjecturas: « Non est dubium, inquit, quin scripserit auctor, ἀλλὰ καὶ ὁ φιλήτρων μὲν ἐστὶ, vel φιλήτρων μὲν τί ἐστὶν, οὐχὶ δὲ φιλεῖται ὑπὸ τινός. *Estne aliquid, quod sit diligendum, et non diligitur ab aliquo?* »

quæ sunt agenda præcipiendis, et prohibendis iis quæ sunt contraria, jam utique clarum est. Manifestum est autem, esse alterum genus sermonis, cujus est institutum docere, quod quidem est subtile et spirituale, et accuratam tractandi rationem sequitur, et in arcanis contemplandis mysteriis versatur. Id autem in presentia differatur. Par est autem eum nos redamare, qui pro suo in nos amore dux est nobis vitæ optime degendæ: ex ejus autem voluntatis jussis vivere, non ea solum quæ jubentur exsequendo, vel quæ prohibentur cavendo; sed etiam has quidem imagines aversando, illas vero, quoad fieri poterit, imitando, Pælagogi factorum similitudinem operando referre: ut quod *secundum imaginem et similitudinem est*, impleat. In vita enim tanquam in profundis errantes tenebris, optimum est qui nunquam aberret ac offendat duce habemus ✕ opus. Optimus autem dux non *cæcus*, ut dicit Scriptura, *cæcos in foveas ducens* ⁵², sed Verbum, cujus est visus perspicacissimus, et qui cordis intima pervidet. Quemadmodum ergo non est lux, quæ non illuminat; neque movens, quod non movet; nec diligens, quod non diligit; ita nec bonum, quod non prodest, et ad salutem deducit. Faciamus ergo præcepta per opera et facta Domini. *Verbum enim ipsum aperte caro factum* ⁵³, eandem simul virtutem activam et contemplativam esse ostendit. Quare legem existimantes Verbum, æternitatem vias, agnoscamus. Persuasionem enim sunt plena præcepta, non timore.

CAP. IV.

Quod Verbum ex æquo virorum et mulierum Pædagogus sit.

Hanc ergo bonam obedienciam magis magisque amplectentes, nos ipsos Domino tradamus, firmissimum ejus filii ruentem appendentes, cogitantes eandem esse virtutem viri et mulieris. Si enim utrisque unus Deus est, utrisque etiam unus est Pælagogus, una Ecclesia, una moderatio ac temperantia, una verecundia, alimentum commune, conjugales nuptiæ, respiratio, visus, auditus, cognitio, sps, obedientia, charitas, omnia similia. Quorum autem est vita quidem communis, communis autem gratia, et salus communis: eorum quoque communis est dilectio et educatio. *In hoc enim*, inquit, *sæculo uxores ducunt et nubunt* ⁵⁴, in quo solo femininum a masculino discernitur; *in illo autem*

✕ P. 105 ED. POTTER, 84 ED. PARIS. ⁵² Matth. xv, 14. ⁵³ Joan. i, 14. ⁵⁴ Luc. xx, 34.

(55) *Ἰσχύον*. Scribi possit *ἰσχύον, potens*, quod habet Reg., *ἰσχύον* quidem habet Bod. Sed aliquis ὄ super ὄ primam scripsit.

(56) *τῆς αὐτοῦ π.* Scribi possit *τῆς δι' αὐτοῦ προαιρέσεως, instituti, quod per eum accepimus*: vel, *sectæ, cujus ille auctor fuit*. Quam lectionem præbet Reg.

(57) *Εἰκότων*. Conf. quæ prius dixit, hujus libri cap. 1, p. 93.

(58) *τὸ κατ' εἰκόνα*. Respicit Gen. i, 26: *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ κατ' ὁμοίωσιν*. Conf. quæ adnotata sunt ad finem *Protreptici* pag. 94, n.

ὑπαγορεύσει μὲν τῶν πρακτέων, ἀπαγορεύσει δὲ τῶν ἐναντιῶν, ἥδη που ὄλον. Σάφες δὲ ὡς ἄρα θάτερον εἶδος τῶν λόγων τὸ διδασκαλικὸν ἰσχύον (55) τέ ἐστι καὶ πνευματικὸν, ἀκριβολογίας ἐχόμενον, τὸ ἐποπτικόν· ὃ δὲ ὑπερκείσθω τανῦν. Καθῆκει δ' ἡμῖν ἀνταγαπᾶν μὲν τὸν καθηγούμενον ἀγαπητικῶς ἀρίστου βίου, βιῶν δὲ πρὸς τὰ διατάγματα τῆς αὐτοῦ προαιρέσεως (56)· οὐ μόνον ἐπιτελοῦντας τὰ προσταττέμενα, ἢ παραφυλάττοντας τὰ ἀπαγορευόμενα, ἀλλὰ καὶ τῶν εἰκότων (57) τὰς μὲν ἐκτρεπομένους, τὰς δὲ, ὡς ἐνι μάλιστα μιμουμένους, ἐπιτελεῖν κατ' ὁμοίωσιν τὰ ἔργα τοῦ Παιδαγωγοῦ· ἵνα δὴ τὸ κατ' εἰκόνα (58) καὶ κατ' ὁμοίωσιν πληρώσῃ. Ὡς γὰρ ἐν σκότῳ βαθεῖ ἀλώμενοι τῷ βίῳ, ἀπταίστου καὶ ἀκριβοῦς καθοδηγοῦ δεόμεθα· ὁδηγὸς δὲ ἀριστος, οὐχὶ τυφλὸς, καθά φησιν ἡ Γραφή, *τυφλοὺς εἰς τὰ βάραθρα χειραγωγῶν*· ὅς δὲ ὁ βλέπων καὶ διορῶν τὰ ἐγκάρδια λόγος. Καθάπερ οὖν οὐκ ἔστι φῶς ὃ μὴ φωτίζει, οὐδὲ κινεῖν ὃ μὴ κινεῖ, οὐδὲ φιλοῦν ὃ μὴ φιλεῖ, οὐδὲ ἀγαθὸν ἔστιν ὃ μὴ ὠφελεῖ, καὶ εἰς σωτηρίαν καθοδηγεῖ. Ἄγωμεν οὖν τὰς ἐντολάς (59) δι' ἔργων τοῦ Κυρίου· καὶ γὰρ ὁ λόγος αὐτὸς ἐναργῶς *σάρξ γενόμενος*, τὴν αὐτὴν ἀρετὴν πρακτικὴν ἅμα καὶ θεωρητικὴν ἐπιδεικνύς· καὶ δὴ νόμον ὑπολαμβάνοντες τὸν λόγον, τὰς ἐντολάς καὶ τὰς ὑποθημοσύνας αὐτοῦ, τὰς συντόμους ὁδοὺς καὶ συντόνους εἰς αἰδιότητα, γνωρίσωμεν· πειθοῦς γὰρ ἀνάπλω, οὐ φόβου, τὰ προστατάγματα.

præcepta ejus atque monita, breves et directas ad

ΚΕΦ. Δ'

"Οτι ἐπίσης ἀνδρῶν καὶ (40) γυναικῶν ὁ λόγος Παιδαγωγός ἐστιν.

Ταύτην (41) τοίνυν πλεον τὴν ἀγαθὴν ἀσπασάμενοι πειθαρχίαν, σφᾶς αὐτοὺς ἐπιδῶμεν Κυρίῳ, τὸ βεβαιότατον τῆς πίστεως αὐτοῦ ἐξαψάμενοι κάλων, τὴν αὐτὴν ἀρετὴν ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν εἶναι νενοηκότες. Εἰ γὰρ ἀμφοῖν ὁ θεὸς εἷς, εἷς δὲ καὶ ὁ Παιδ. γωγός ἀμφοῖν· μία Ἐκκλησία, μία σωφροσύνη, αἰδώς μία, ἡ τροφή κοινή, γάμος συζυγίος, ἀναπνοή, ὄψις, ἀκοή, γνῶσις, ἐλπίς, ὑπακοή, ἀγάπη, ὁμοία πάντα. Ὡν δὲ κοινὸς μὲν ὁ βίος, κοινή δὲ ἡ χάρις, κοινή δὲ καὶ ἡ σωτηρία· κοινή τούτων καὶ ἡ ἀγάπη καὶ ἡ ἀγωγή. Ἐν γὰρ τῷ ἀλώρι τούτῳ, φησί, *γαμοῦσι καὶ γαμίσκονται*, ἐν ᾧ δὴ μόνῳ τὸ θῆλυ τοῦ ἀβρηνος διακρίνεται· ἐν ἐκείνῳ δὲ οὐκέτι· ἔνθα τοῦ κοινωνικοῦ καὶ ἀγίου τούτου βίου τοῦ ἐκ συζυγίας τὰ ἐπαθλα,

D Ἐν γὰρ τῷ ἀλώρι τούτῳ, φησί, *γαμοῦσι καὶ γαμίσκονται*, ἐν ᾧ δὴ μόνῳ τὸ θῆλυ τοῦ ἀβρηνος διακρίνεται· ἐν ἐκείνῳ δὲ οὐκέτι· ἔνθα τοῦ κοινωνικοῦ καὶ ἀγίου τούτου βίου τοῦ ἐκ συζυγίας τὰ ἐπαθλα,

(39) Ἄγωμεν οὖν τὰς ἐντ. Locutio minus usitata. SYLBURG. — In *Indice Græco* exp. ἄγωμεν τὰς ἐντολάς δι' ἔργων, in effectum mandata tradimus. Forte scribendum, ἄγωμεν οὖν εἰς τὰς ἐντολάς δι' ἔργων Κυρίου· tradimus ad præcepta per opera Christi. Nam Christi præcepta optime implebit, qui ejus opera imitatur. Agit autem auctor de bonæ vitæ εἰκόσιν, *exemplaribus*.

(40) Ἀνδρῶν καὶ. Ἀνδρῶν τε καὶ Reg. Mox λόγος omittit idem.

(41) Ταύτην. Idem argumentum copiose tractavit *Strom.* iv, p. 497 seq. et p. 521 seq.

ὡς ἄρχει καὶ θηλείᾳ, ἀνθρώπων δὲ ἀπόκειται, ἐπι-
 θυμίας διαζούσης αὐτὸν κχωρισμένον (42). Κοινὸν
 εἶναι καὶ τὸ ὄνομα ἀνδράσι καὶ γυναῖξιν, ὁ ἀνθρώπος.
 ταύτῃ μοι δοκοῦσιν οἱ Ἀττικοὶ παιδάριον ἐπικολί-
 ως (43) οὐ μόνον τὸ ἄρρεν, ἀλλὰ καὶ τὸ θῆλυ κω-
 λήναι· εἴ τῳ πιστὸς καταφαίνεται ὁ κωμικός (44)
 ἐν *Ρακίζομένη* Μένανδρος, ὡδὲ πῶς λέγων·

Τοῦμὲν θυγάτριον (45)· *πάρν γάρ ἐστι τῆ φύσει*
φιλάθρωπον τὸ παιδάριον σφόδρα.

Ἄρνες δὲ δὴ ἐπικολίον ἐστὶν ἀφελείας (46) ὄνομα ἄρ-
 ρῆς· τε καὶ θήλεος ζώου. Αὐτῆς δὲ ἡμᾶς ὁ Κύριος
 κωμῶναι εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἄμην. Ἄνευ δὲ ποιμένος
 εἶπε πρόβατα, οὔτε ἄλλο οὐδὲν πῶ βιωτέον· οὐδὲ δὴ
 πᾶσας ἄνευ τοῦ Παιδαγωγοῦ· οὐδὲ μὴν οἰκέτας ἄνευ
 τοῦ Δεσπότης.

ΚΕΦ. Ε΄.

Ὅτι πάντες οἱ περὶ τὴν ἀλήθειαν καταγινόμενοι,
 παῖδες παρὰ τῷ Θεῷ.

Ὅτι μὲν οὖν ἡ παιδαγωγία παιδῶν ἐστὶν ἀγωγή,
 παρὲς ἐκ τοῦ ὀνόματος. Λοιπὸν δὲ ἐστὶ τοὺς παῖδας
 ἐπιθεωρεῖν, οὗς αἰνίττεται ἡ Γραφή· εἶτα τὸν Παι-
 δαγωγὸν αὐτοῖς ἐπιστῆσαι. Οἱ παῖδες, ἡμεῖς. Πολλα-
 χῶς δὲ (47) ἡμᾶς ἐξυμνεῖ, πολυτρόπως τε ἀλληγο-
 ρεῖ (48) ὀνόμασι ποικίλοις τὸ ἀφελὲς τῆς πίστεως
 ἐκλάττουσα ἡ Γραφή. Ἐν γοῦν τῷ Εὐαγγελίῳ
Σαθεῖς (49), φησὶν, ὁ Κύριος ἐπὶ τῷ αἰγιαλῷ, πρὸς
ταῖς μαθητὰς (ἀλιεύοντες δὲ ἔτυχον) ἐνεζώνη-
σάν τε Παιδιά, μὴ τι ἔψυον ἔχετε; τοὺς ἤδη ἐν ἔξει
 τῶν γωριμῶν, παῖδας προσεπιῶν. Προσῆνεγκάρ τε
αὐτῷ, φησὶ, παιδία εἰς χειροβησῆτα εὐλογίας. Κω-
 λήναι δὲ τῶν γωριμῶν, εἶπερ ὁ Ἰησοῦς· Ἄφετε
 τὰ παιδία, καὶ μὴ κωλύετε αὐτὰ ἐλθεῖν πρὸς μέ·

non amplius: ubi socialis et sanctæ hujus vitæ,
quæ ex conjunctione proficiscitur, præmia non ma-
sculo ac feminae, sed homini proponuntur, cum
eum, quando est separatus, sejungat cupido. Viris
itaque et mulieribus commune nomen homo est.
Ea ratione mihi videntur Attici παιδάριον epicæno
genere non solum masculum, sed etiam feminam
vocasse; si cui fide dignus videtur ἄ esse comicus
Menander in Rhapsomena, qui sic dicit:

Filiola mea: admodum enim natura
Benevolum est παιδάριον, puella.

Jam vero ἄρνες quoque, quod agnos significat, est
 epicænum simplicitatis nomen, animali mari et fe-
 minæ conv-niens. Ipse autem Dominus nos pascit in
 sæcula sæculorum. Amen. Sine pastore autem, nec
 oves, nec quidquam potest aliud vivere; neque pueri
 sine Pædagogō, nec ministri sine Dominc.

CAP. V.

Quod omnes, qui circa veritatem versantur,
sint apud Deum pueri.

Quod itaque pædag-gia quid sit puerorum edu-
 ctio, ex ipso nomine clarum est. Restat autem, ut
 pueros, quos Scriptura significat, consideremus,
 deinde Pædagogum eis prædicemus. Nos pueri sum-
 mus. Multifariam autem nos celebrat, multisque
 modis ac variis nominibus allegorice utitur Scri-
 ptura, simplicitatem fidei diversis rationibus immu-
 tans. In Evangelio itaque: *Cum in litore*, inquit,
stetisset Dominus, discipulos (piscabantur autem)
allocutus est: Puelli, numquid obsonium habetis 49?
 eos pueros appellans, quos loco discipulorum ha-
 bebat. *Et adduxerunt ei*, inquit, *pueros ad imposi-*
tionem manuum benedictionis. Cum autem ejus disci-
puli prohiberent, dixit Jesus: Sinite puellōs, et ne pro-

Note

¶ P. 104 ED. POTTER, 85 ED. PARIS. 49 Joan. xxi, 4, 5.

(42) *Επιθυμίας δ. αὐτ. κχωρισμένον.* Rectius
 forte legatur κχωρισμένης, in hanc sententiam:
Cupiditate quæ ipsum dividit, nempe in marem et
feminam, sublatâ. LOWTHIUS.

(43) *Ἐπικολίως.* Post hanc vocem, οἱ Ἀττικοὶ
 addi Bol. quod videtur e margine irrepisse. De
 voce παιδάριον audiendus Suidas: Παιδάριον· οὐ μόν-
 ον ἐπὶ τῶν ἀρρένων κέχρηται τῷ ὀνόματι οἱ ῥήτο-
 ρες, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν παρθένων. *Oratores non solum*
pueros, sed etiam puellas παιδάρια appellant. Exem-
 plum statim addit ex Hyperidi s oratione in Timan-
 drom. Παῖδες similem usum observavit Hesychius,
 Παῖδες, τὸ πάλαι μὲν τέχνα ἄρσενικά καὶ θηλυκά.
 Omnes voces usque ad παιδάρτων relatae, commu-
 nes esse refert Pallux lib. iii. cap. 2: Ἐπὶ δὲ θηλειῶν
 τὰ μὲν πρότα μέχρι παιδάρτων κοινὰ· καὶ γὰρ τοῦτο
 κοινὸν ἄμφω, θηλειῶν τε καὶ ἀρρένων. *Feminis*
communia sunt prima infantium nomina usque ad
paiðarion, quod etiam ipsum commune est utrisque,
et feminis et masculis. Dein Menandri locum alle-
 git, qui mox apud Clementem sequitur. Porro in
 margini Reg. et Bol. aliquis hoc scholium adno-
 tavit: Πιστωσάμενος τὸν λόγον, ὡς ἀδιάφορον ἀνὴρ
 καὶ γυνὴ πρὸς ἀρετῆς ἐργασίαν· ἄμφω γὰρ ἀνθρώποι
 ὀνομάζονται· ὣν δὲ κοινὸν ὄνομα, τούτων καὶ ἡ πρᾶ-
 ξις κοινή· καὶ ἀπὸ Μενάνδρου τοῦ ποιητοῦ τὴν πίστιν
 αὐτῆς καταδησάμενος, ὡς καὶ ἐπὶ ἀρρένων καὶ θήλεος
 πᾶσας Ἀττικῶν τὸ παιδάριον κατηγοροῦντων· πι-
 στῶναι τὸν λόγον ἀπ' αὐτοῦ τοῦ Κυρίου, πρόβατα
 καὶ ἄρνια τοὺς ἑαυτοῦ πιστῶς ἀποκαλοῦντος, ἐν οἷς
 ἄρνες τε καὶ γυναῖκες ἀποκαμβάνονται.

(44) *Κωμικός.* Κοινωνικός Reg. perperam.
 (45) *Τοῦμὲν θυγάτριον.* Claudicant Menandri
 versus, quamvis non sint σκάζοντες. Una voce opus
 est, quæ τὸ κωμικός τοῦ μέτρου suppleat:

Τοῦμὲν θυγάτριον· πάρν γάρ ἐστι τῆ φύσει
Χαρίτερ, φιλάθρωπον τὸ παιδάριον σφόδρα.

Nam illud τηρησεῖδον de ipsa voce, ὅτι ἐπικολίως
 παιδάριον οὐ μόνον τὸ ἄρρεν, ἀλλὰ καὶ τὸ θῆλυ οἱ
 Ἀττικοὶ καλοῦσι, tribus Grammaticorum ad orato-
 res trahunt, quibus hoc esse usitatum notant: ὅτι
 οὐ μόνον ἐπὶ ἀρρένων κέχρηται τῷ ὀνόματι, ἀλλὰ
 καὶ ἐπὶ τῶν παρθένων. HE NSIUS.

(46) *Ἀφελείως.* Ἀφελείας Pal. ms. perperam.
 SYLBURG. — Eadem lectionem in textu præbet
 Reg., sed aliquis ἀφελείας in margine adnotavit.

(47) Δέ. Omittit Reg.

(48) *Πολυτρόπως τε ἀλ.* Πολύτροπος Bod. item-
 que Reg. Sed cum in hoc accentus plurimum in-
 sideat, videtur scriptoris errore pro πολυτρόπως
 positum fuisse. Porro Sylburgius in *Græco indice*
 ἀλληγορεῖ αὐτοὺς ὀνόμασι ποικίλοις exp. *variis nomi-*
nibus eos per allegoriam appellat. Verum hæc verba
 sic distingui et explicari debent: Πολλάχῳ δὲ ἡμῖς
 ἐξυμνεῖ, πολυτρόπως τε ἀλληγορεῖ, ὀνόμασι ποικίλοις
 τὸ ἀφελὲς τῆς πίστεως· ἐκλάττουσα ἡ Γραφή. *Mul-*
tifariam nos celebrat Scriptura, multisque modis
significat, fidei simplicitatem variis nominibus immu-
tans.

(49) *Σαθεῖς.* Hoc loco, et seq. Evangeliorum
 sensum potius quam verba exprimit.

hibete eos venire ad me: talium enim est regnum caelorum 66. Quid autem sibi vult, quod dictum est, ipse declarabit Dominus, dicens: *Nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut hi puelli, non intrabitis in regnum caelorum* 67; non regenerationem allegorice hic significans, sed eam, quae in pueris inest, simplicitatem, ut ejus similitudinem referamus, commendans. Pueros quoque nos eligit Spiritus propheticus: *Cum carpsissent, inquit, pueri ramos oleae vel palmarum, exierunt obviam Domino, et clamaverunt, dicentes: Hosanna Filio David; Benedictus qui venit in nomine Domini* 68; *Lux et gloria et laus cum supplicatione Domino*; hoc enim significat *Hosanna*, si Latine explicetur. **38** Mihi autem videtur Scriptura, hanc prophetiam innuens, quae modo dicta est, probri loco ignavis objicere: *Nunquam legistis, ex ore infantium et lactentium perfecisti laudem* 69-70? Haec itidem ratione Dominus suos discipulos stimulat, ut ipsos diligenter attendent incitans, ut qui jam ad Patrem properaret: auditores, ut majore desiderio eum audirent, praeparans, fore ut paulo post abesset praesignificans; oportere eos ex veritate uberius quam unquam antea fructum colligere innuens, quia Verbum mox se in caelum reciperet. Rursus ergo eos vocat pueros. Ait enim: *Puelli, adhuc modicum sum vobiscum* 71. Et rursus assimilat regnum caelorum *puellis in foro sedentibus et dicentibus: Tibia vobis cecinimus, et non saltastis; lamentati sumus, et non planxistis* 72; et quaecunque alia subjunxit his consentanea. Neque vero ita solum sentit Evangelium, sed prophetia quoque est ejusdem sententiae. Dicit itaque David: *Laudate, pueri, Dominum, laudate nomen Domini* 73. Porro autem dicit etiam per Isaiam: *Ecce ego, et pueri, quos dedit mihi Deus* 74. Miraris, dum aulis viros, qui sunt in gentibus, a Domino vocari pueros? Non mihi dialectum videris intelligere Atticam, a qua discere poteris, elegantes et speciosas adole-

in Evangelio

A τῶν γὰρ τοιούτων ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν. Τί βούλεται τὸ λεγθῆν, αὐτὸς διασαφήσει ὁ Κύριος, λέγων· Ἐὰν μὴ στραζήτε καὶ γένησθε ὡς τὰ παιδία ταῦτα, οὐ μὴ εἰσελθῆτε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν· οὐ τὴν ἀναγεννήσιν ἐνταῦθα ἀλληγορῶν, ἀλλὰ τὴν ἐν παισὶν ἀπλότητα εἰς ἐξομοίωσιν παρακατατιθέμενος ἡμῖν. Τοὺς παῖδας ἡμᾶς καὶ τὸ προφητικὸν ἐκλέγεται Πνεῦμα· Δρεψάμενοι, φησὶ, κλάδους ἐλαίας ἢ φοινίκων οἱ παῖδες, ἐξῆλθον εἰς ἀπάντησιν Κυρίῳ, καὶ ἐκέκραγον, λέγοντες· Ὠσαρὰ τῷ Υἱῷ Δαβὶδ· Εὐλόγημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὄσμῃ Κυρίου· Φῶς καὶ δόξα καὶ αἴρος μετ' ἱκετηρίας τῷ Κυρίῳ· τοῦτ' ἄρα ἐμφαίνει ἐρμηνευόμενον Ἐλλὰδι φωνῇ τὸ Ὡς ἀρὰ (50)· καὶ μοι δοκεῖ ἡ Γραφὴ ταύτην αἰνιττομένη τὴν προφητείαν, τὴν προειρημένην, ἐν οὐνοῦς μέρει τοῖς ἁβύθους ἐγκαλεῖν· Οὐδὲ ποτε ἀνέγνωτε, εἴτε ἐκ στόματος νηπιῶν καὶ θηλαζόντων κατηχεῖσθε αἶνον; τοῦτό τοι καὶ ὁ Κύριος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ μωπιζει (51) τοὺς γνωρίμους, προσέχειν αὐτῷ παρορμῶν, ὡς ἤδη σπύδων πρὸς τὸν Πατέρα· ὀρεκτικωτέρους παρασκευάζων τοὺς ἀκροατὰς, μετ' ὀλίγον ἀπεῖναι (52) προμηνύων, ὡς δέον αὐτοῖς ἀποκαρπίζεσθαι τῆς ἀληθείας ἀπειδέστερον δηλῶν, καὶ ὅσον οὐδέπω, ἀπαίροντος εἰς οὐρανὸν τοῦ Λόγου. Πάλιν οὖν αὐτοὺς παῖδια καλεῖ· φησὶ γὰρ· Παῖδια (53), εἴτε μικρὸν μεθ' ὑμῶν εἰμι. Αὐθις τε παιδίοις ὅμοιοι τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, ἐν ἀγοραῖς καθημένοι καὶ λέγουσιν· Ἡὐλόισαμεν (54) ὑμῖν, καὶ οὐκ ὠρχήσασθε· ἐθρηνησάμεν, καὶ οὐκ ἐπόψασθε· καὶ ὅσα ἄλλα τοῦτοις οὐκ εἰσέλαβον ἐπέφησεν. Καὶ οὕτως γὰρ μόνον τὸ Εὐαγγέλιον ταύτη φρονεῖ· ὁμοδοξεῖ δὲ αὐτῷ καὶ ἡ προφητεία. Λέγει γοῦν Δαβὶδ· Αἰνεῖτε, παῖδες, Κύριον· αἰνεῖτε τὸ δρομα Κυρίου. Λέγει δὲ καὶ διὰ Ἡσαίου· Ἴδου ἐγὼ, καὶ τὰ παῖδια, ἃ μοι ἔδωκεν ὁ Θεός. Θαυμάζεις ἀκοῦν τοὺς ἀνδρας τοὺς ἐν ἔθνεσι παῖδας παρὰ Κυρίου; Οὐ μοι δοκεῖ Ἀττικῆς ἐπατεῖν φωνῆς, παρ' ἧς ἐστὶν ἐκμαθεῖν τὰς καλὰς καὶ

✕ P. 103 ED. POTTER, 85-86 ED. PARIS. 66 Matth. xix, 14. 67 Matth. xviii, 3. 68 Matth. xxi, 9. 69-70 Ibid. 16; Psal. viii, 3. 71 Joan. xiii, 33. 72 Matth. xi, 16, 17. 73 Psal. cxii, 1. 74 Isa. viii, 18.

(50) Ἐλλὰδι φωνῇ τὸ Ὡς ἀρὰ. Auctor operis imperfecti in Mat. hæum, homil. 38: *Hosanna autem quidam interpretantur gloriam, alii redemptionem, alii saloifica, sive salvum fac.* Hieronymus ad Damasum, *Alii opinati sunt Osanna gloriam dici, non nulli gratiam.* Multi super hoc nomine diversa slexerunt, e quibus Hilarius ita posuit: *Osanna Hebraice sermone significatur redemptio Domus David.* C. Jansenius in *Concordiam Evangelicam* ait, Ambrosium secutum Hilarium idem tradere, cap. xix in Lucam, non tamen tam crassum errorem imponendum Hilario, aut Ambrosio, quam imponitur, quod credendum sit eos existimasse hæc omnia comprehensa in significatione vocabuli Hosanna, sed populum ejusmodi acclamatione petiisse redemptionem. Deinde addit conjecturas, quibus probabile in speciem videri posset, Osanna laudem vel gloriam et gratiam significare. Primo, quod apud omnes Evangelistas per duas dictiones scribatur ὡς ἀρὰ, dicitio autem ὡς, si Hebraice ita scribatur טַי, laudem significare possit: *anna* autem, si scribatur אַנָּה, significare *gratiam*. Deinde, quod Christus subjecerit, *Nunquam legistis, quod ex ore infantium et lacten-*

tium perfecisti laudem; sed certum esse tamen, Hieronymi sententiam esse desumptam ex hoc Ps. cxvii. אַנָּה וְיִשְׁרָאֵל, *O Domine, salvum fac*: atque hunc versum in acclamationibus festi Tabernaculorum usurpatum, ut apud Græcos *Io Pæan*, et apud Latinos *Io Triumphe*, ut et *Halleluja*, quod *laudate Dominum* significat. Leo item Castrus in cap. ix Isaiæ, eos, qui putarunt Osanna significare gloriam, tuetur auctoritate D. Lucæ, qui acclamationem puerorum apud Matthæum et Marcum, *Osanna in excelsis*, reddiderit, *Pax in caelo et gloria in excelsis*, qui cum præditus esset dono linguarum, haud dubium, quin Hebraice sciverit. COLLECT.

(51) Μωπιζει. In margine Reg. et Bod. juxta hanc vocem aliquis scripsit, ὑποκινεῖ· ἢ ἀνεὶ τοῦ μαστιζει· μωψὶ γὰρ ἡ μάστιξ.

(52) Ἀπεῖναι. C. ἀπείναι mavult; sed εἶναι προλέναι in aliis quoque compositis usurpatum infra; sent etiam ἀπουσία pro *abscessu*, et παρουσία pro *adventu*. SYLBERG.

(53) Παῖδια. Textiva Evang.

(54) Ἡὐλόισαμεν. Ηὐλόισαμεν, Bod. Μοx ἐθρηνησάμεν ὑμῖν Evang.

ώραίας (55), ἔτι δὲ καὶ ἐλευθέρας νεάνιδας, παιδίσκας καλουμένας, παιδισκάρια δὲ, τὰς δούλας· καὶ κείνας δὲ καὶ αὐτάς, πρὸς τὸ εὐθαλὲς τῆς παιδικῆς ἡλικίας, ὑποχοριστικῶς τιμωμένας. Καὶ τὰ ἀρνία (56) ἔμεινον, ὅταν λέγῃ, στήτω ἐκ δεξιῶν, τοὺς ἀφελεῖς ἀνίσταται παῖδας, ὡς ἀρνάς, οὐκ ἄνδρας, καὶ πρόβατα ἵστας· κατὰ γένος· τὰ δὲ ἀρνία προνομίας ἤξισωσεν, τὴν ἐν ἀνθρώποις ἀπαλότῃ καὶ ἀπλότῃ τῆς διανοίας, τὴν ἀκακίαν προτιμῶν. Αὐθὶς τε ὅταν φῃ, ὡς μοσχάρια γαλαθῆνά (57), ἡμᾶς πάλιν ἀλληγορεῖ· καὶ, ὡς περισσότερὰν ἄκακον καὶ ἀχολον, πάλιν ἡμᾶς. Νεοτῆς τε ἐστὶ δύο περιστερῶν, ἡ τρυγῶν ζεύγος, ἐπὶ ἁμαρτίας κελεύει διὰ (58) Μωϋσέως προσφέρεσθαι· τὸ ἀναμάρτητον τῶν ἀπαλῶν, καὶ ἄκακον, καὶ ἀρησικάκον, τῶν νεοτῶν, εὐπρόσδεκτον εἶναι λέγων τῷ θεῷ· καὶ τὸ ὅμοιον τοῦ ὄμοιου καθάρσιον ὑψηλοῦς. Ἀλλὰ καὶ τὸ δειλὸν τῶν τρυγῶν, τὴν πρὸς τῆς ἁμαρτίας εὐλάβειαν ὑποτυπῶνται. Ὅτι δὲ ἡμᾶς πῶς νεοτῶς λέγει, μάρτυς ἡ Γραφή· Ὅν τρόπον ἱερίου συνάγει τὰ νεόσσια (59) ὑπὸ τὰς πτέρυγας αὐτῆς· οὕτως ἐσμὲν νεοττοὶ Κυρίου· θαυμαστῶς πᾶσι καὶ μυστικῶς τοῦ Λόγου τὴν ἀπλότῃ τῆς ψυχῆς εἰς ἡλικίαν ὑπογραφομένου παιδικῆν. Πῆ μὲν γὰρ παῖδας ἡμᾶς καλεῖ· τῆ δὲ, νεοτῶς· ἔσθ' ὅτε ἂν ἡπίους, υἱοὺς δὲ ἀλλαχόθι· καὶ τέκνα πολλακίς καὶ λαὸν νέον, καὶ λαὸν καιρῶν· Τούτῃ δὲ δούλοις μου (60), φησὶ, κληθήσεται ὄνομα καιρῶν (νέον ὄνομα λέγει, τὸ καιρῶν καὶ αἰδίων, ἀχραντον καὶ ἀπλῶν, καὶ νῆπιον, καὶ ἀπθινόν) ὃ εὐλογηθήσεται ἐπὶ τῆς γῆς. Ἀλληγορῶν (61) δὲ αὐθὶς ἡμᾶς πῶλος καλεῖ, τοὺς ἀζυγεῖς (62) κακίᾳ, τοὺς ἀδαμάσσωσ πονηρίᾳ· ἀφελεῖς δὲ, καὶ πρὸς αὐτὸν μόνον τὴν Πιπέρη σικετητικούς· οὐχὶ τοὺς ἐπὶ ταῖς τῶν πλησίον γυναῖξιν χρεμετίζοντας ἵππους, τοὺς ἵπποζυγίους (63) καὶ θηλυμανεῖς, ἀλλὰ τοὺς ἐλευθέρους, καὶ

A scentulas et præterea ingenuas, appellari παιδίσκας, ancillas autem παιδισκάρια: et has etiam, adolescentulæ cum sint, propter ætatis puerilis florem assentatorie puellarum nomine honorari. Jam vero, cum dicit, *Agnelli stent a dextris* 55, simplices pueros significat, tanquam agni et oves sint genere, non viri. Agnellos autem privilegio dignos censuit, in hominibus facilitatem ac teneritudinem, et simplicitatem animi, innocentiam nempe, præferens. Et rursus quando dicit, *Tanquam vituli latentis, nos rursus allegorice significat.* Et quando, *Tanquam columbam simplicem et selle carentem* 60, rursus nos intelligit; jubet etiam per Moysen, *duos pullos columbarum vel par turturum pro peccato offerre* 61; eorum, quæ sunt tenera, nempe pullo-
B acceptarium injuriarum oblivionem dicens esse Deo acceptam, et simile simili expiari exponens. Quin etiam turturum timiditas, eam, quæ ne peccatum adhibenda est, cautionem significat. Quod autem nos pullos dicat, testis est Scriptura: *Quemadmodum gallina congregat pullos sub alis suis* 62; ita nos sumus pulli Domini, sane quam admirabiliter et mystice animæ simplicitatem ex puerili ætate describente Verbo. Alicubi enim nos vocat *pueros*, alicubi vero *pullos*, nonnunquam autem *infantes*, alicubi autem *filiolos*, et sæpe *filios*, et *populum recentem*, et *populum novum*. *Servis autem meis*, inquit, *imponetur nomen novum* 63 (nomen novum dicit, quod est recens et æternum, impollutum et simplex, et infantile, et verum) *quod benedicetur in terra*. Per allegoriam autem nos rursus pullos vocat, qui vitii jugum non subimus, qui ab improbitate minime domiti sumus; sed sumus simplices, et ad ipsum solum Patrem exsilimus; non equos

Note

¶ P. 106 ED. POTTER. 66 Matth. xxv, 33. 67 Matth. x, 16. 68 Levit. xv, 29, xii, 8; Luc. ii, 24. 69 Isa. lxxiii, 37. 70 Isa. lxxv, 14, 16.

(55) Καλὴς καὶ ὥραλας. Hesychius, Παιδισκάριον Ἰτακοῦ ἐπὶ τῆς ἡλικίας: Varinus, Παιδισκῆ, ἡ ἐλευθέρα, καὶ ἡ δούλη, καὶ παιδισκάριον· παιδάριον δὲ, Ἰτακῶς μὲν τὸ θυγάτριον, Ἑλληνικῶς δὲ τὸ ἄρρεν. Pollux, lib. iii, cap. 8: Παιδισκῆν τὴν θεραπεινίδαν ἀσπίδας ὠνόμασεν, εἰ μὴ (sic enim manus. non ei γὰρ ἀμφιβολὸν ἐστὶ, πότερον ἡλικίας ἢ τύχης. Ἐξελθούσα αὐτὸς παιδισκῆ τὴν θύραν ἀνοίγνυσι.) *Lysius puellam vocat famulam, nisi ambiguum sit num ætatis, an fortunæ nomen sit; ita enim loquitur: Egre- diens puella, ejus fores aperit.* COLLECT.

(56) Ἀρνία. Apud Joann. xxi, 15, Christus Petro dicit, Βίσκε τὰ ἀρνία μου: *Pasce agnos meos*. Eo vero loco, quem Clemens respicit, non ἀρνία, sed πρόβατα cibat: Καὶ στήσει τὰ μὲν πρόβατα ἐκ δεξιῶν αὐτοῦ, Matth. xxv, 33.

(57) Μοσχάρια γαλ. Μοσχάρια γαλαθῆνά sæpius dicunt LXX interpretes, ut II Reg. xvii, 2, Amos vi, 4. Sed eo sensu, quem hic tradit Clemens, nondum occurrit hæc phrasia. Quemadmodum neque hæc verba in S. Scriptura exstant, καὶ ὡς περισσότερὰν ἄκακον καὶ ἀχολον. Forte respicit Christi verba: Γίνεσθε ἱερέσιοι ὡς αἱ περισσότεραί, Matth. x, 16. Hunc porro locum sic distinguunt Bod. et Herv. interpres, καὶ ὅσπερ ἄκακον καὶ ἀχολον· πάλιν ἡμᾶς νεοτ. Perperam.

(58) Διά. Καὶ διά Reg. Juxta hunc locum in margine Reg. et Bod. aliquis hoc scholion adnotavit: τὰ μὲν τῶν περιστερῶν τὸ πολυγόνον ἀνετιτόμενος τῷ γένους· διὰ δὲ τῶν τρυγῶν τὸ ἀζυγῶν καὶ ἀνε-

πίμικτον πρὸς τὰ μὴ ὁμογενῆ ἔθνη· τοιοῦτο γὰρ καὶ ἡ τρυγῶν, τοῦ ὁμοζύγου ἀπολαϊκός, οὐκ ἐστὶν ἔτι ἐτέρω συζυγηναί τὸν ἐγκαταλειφθέντα.

(59) Νεόσσια. Νόσσια Bod.

(60) Δούλοις μου. Δουλεύουσί μοι. Bib. Græc.

(61) Ἀλληγορῶν. Nulli, opinor, alii pulli quærendi sunt in bonam partem in sacris Litteris, neque illi equini, sed asinini, quamvis in editione Antuerpiensi vertatur Zacharia: ix, *super subjugalem et pullum equinum novum*, καὶ πῶλον νέον. Apstyrtus xvi *Geoponic.*: Φιλοκαλιώτερον δὲ ποιούντες τινεῖς, ταῖς θηλείαις ἵπποις ὑποβάλλουσι τοὺς τῶν θῶν πῶλους. Varro, *De re rustica* c. 6 de asinis: *Secundum partem pullos anno non remoment a matre*. Dicitur ergo et de asinis, et de onagris, et de elephantis πῶλος et pullus. Adverte autem hic citari in loco Zacharia: δίκαιος πραῦς καὶ σώζων, cum sit in Antuerpiensi δίκαιος καὶ σώζων, nempe illud ex Evangelii Matthæi, ut et apud Justinum *Dialogo cum Tryphone*. Proverb. v, 19: *Cerva charissima et gratissimus hinnulus*. LXX: Ἐλαφος φιλάς, καὶ πῶλος σου χαρίτων ὁμιλεῖτω σοι. *Cerva amicitia: et pullus gratiarum conversetur tecum.* COLLECT.

(62) Ἀζυγεῖς. Aliquis in margine Reg. annotavit ἀπὸ εὐθείας τῆς ἀζυγῆς.

(63) Ἰπποζυγίους. Scribe ὑποζυγίους, quos opponit τοῖς ἐλευθέροις. Itaque mox dicit ἐπιβεβηκός ἐπὶ ὑποζύγιον καὶ πῶλον νέον. Utriusque vocis vestigia apparent in Reg. ut etiam, teste Sylburgio in Pal. ms.

subjugales, qui ad propinquorum uxorēs hinniunt, et seminarum insano amore tenentur⁷⁰, sed liberos et recenter genitos, qui propter fidem exsultant, qui celeriter currunt ad veritatem, qui sunt veloces ad salutem, qui mundana proterunt et conculcant. *Lætare valde, filia Sion: annuntia, filia Jerusalem: ecce rex tuus venit tibi justus, mansuetus, et servans, et ipse mitis, et qui ascendit subjugalem et pulchrum norum*⁷¹. Non satis habuit solum dixisse *pullum*, sed etiam *novum* ei adjecit, humanitatis, quæ in Christo est, novitatem, et senii expertem cum simplicitate æternitatem ostendens. Tales autem nos novos pullos, qui infantes sumus, divinus noster alit pullorum domitor. Quod si asinus huc quoque novus est in Scriptura, pullus tamen est hic quoque asinus. *Et pullum*, ✕ inquit, *alligavit vineæ*; hunc simplicem et infantem populum Verbo alligans, quod vocat allegorice vitem. Fert enim vinum vitis, sicut Verbum sanguinem. Est autem utrumque poculentum hominibus ad salutem: vinum quidem corpori, sanguis vero spiritui. Quod autem nos quoque agnos dicit, fide dignus testis est Spiritus, loquens per Isaiam: *Sicut pastor pascet gregem suum, et brachio suo colliget agnos*⁷²: ubi ovium tenerrimas, agnos vocat, simplicitatem allegorice significans. Atque adeo nos quidem certe earum, quæ sunt in vita, longe pulcherrimas et perfectissimas possessiones appellatione puerili honorantes, doctrinam et disciplinam, Græce παιδείαν et παιδαγωγίαν vocavimus. Pædagogiam autem esse confitemur bonam a pueris in virtute institutionem. Nobis itaque Dominus apertius ac evidentius revelans, quid ex appellatione puerorum significetur, cum orta esset quæstio inter apostolos, quisnam ex eis major esset, statuit Jesus puellum in medio dicens: *Qui se humiliaverit ut hic puellus, is major est in regno cælorum*⁷³. Non ergo puerorum appellatione usus est, tanquam hi per ætatem essent inconsiderati, et ratione minime uti possent, quemadmodum nonnulli sensere: neque si dixerit, *nisi fueritis sicut hi puelli, non intrabitis in regnum Dei*⁷⁴, id inerudite

✕ P. 107 ED. POTTER, 87 ED. PARIS. ⁷⁰ Jerem. v, 8. ⁷¹ Zach. ix, 9; Genes. xlix, 44. ⁷² Isa. xl, 41. ⁷³ Matth. xviii, 1 seq. ⁷⁴ Ibid.

(64) Καὶ τὸν πῶλον. Pulli ad vitem alligati aliam Theodoretus allegoriam affert, ut indicavi *Notationibus* ad Gregorii Naz. homiliam in *Nat. Christi*, p. 520. H. STILBURG.—Justinus in *Dialogo cum Tryphone* pag. 67, hunc ipsum locum ita explicat: Τὸ δὲ αἷμα τῆς σταφυλῆς εἶπεν τὸν Λόγον, διὰ τῆς τέχνης δεδῆλωκεν, ὅτι αἷμα μὲν ἔχει ὁ Χριστὸς οὐκ ἐξ ἀνθρώπου σπέρματος, ἀλλ' ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως. Quod autem dicit Verbum uva sanguinem, arte quadam declaravit sanguinem quidem habere Christum, non ex nominis semine, sed vi divinitatis. S. Chrysostomus, hom. 67 in *Genes.*: "Ὁρα πῶς ἂν ἡμῖν τὸ μυστήριον ἐνεσθῆαι ἠνέξατο· Ἰσασιν οἱ μεμνημένοι τὸ λεγόμενον Πλυρεῖ ἐν ὄλῳ τὴν στολήν, στολήν, οἶμαι, τὸ σῶμα λέγων, ὃ διὰ τὴν οἰκονομίαν φορέσαι κατηξίωσεν· εἶτα, ἵνα μάθῃς ἀκριβῶς οἶνον τί προσηγόρευσεν, ἐπήγαγεν· Καὶ ἐν αἵματι σταφυλῆς τὴν περιβολὴν αὐτοῦ. Ὁρα πῶς τῷ τοῦ αἵματος ὀνόματι τὴν σφαγὴν ἡμῖν, καὶ τὸν σταυρὸν ἠνέξατο, καὶ πᾶσαν τῶν μυστηρίων τὴν οἰκονομίαν. Vide quo modo nobis sacramentum

νεογνοῦς· τοὺς γαύρους διὰ τὴν πίστιν· τοὺς εἰς ἀλήθειαν εὐδρόμους· τοὺς ταχεῖς πρὸς σωτηρίαν· τοὺς καταπατοῦντας καὶ κροαίνοντας τὰ κοσμικὰ· Χαίρει σφόδρα, θύγατερ Σιών· κήρυσσε, θύγατερ Ἰερουσαλήμ· Ἰδοὺ ὁ βασιλεὺς σου ἔρχεται σοὶ δίκαιος, πρᾶος, καὶ σώζων· καὶ αὐτὸς πρᾶος καὶ ἐπιβεβηκῶς ἐπὶ ὑποζύγιον καὶ πῶλον νέον. Οὐκ ἔρκει τὸν πῶλον εἰρηκεῖναι μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν νέον προσέθηκεν αὐτῷ, τὴν ἐν Χριστῷ νεολαίαν τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ ἀγῆρω μετὰ ἀπλότητος αἰδιότητος ἐμφαίνων. Τοιοῦτους δὲ ἡμᾶς νέους πῶλους, τοὺς νηπίους, ὁ θεὸς ἡμῶν πολοδάμνης ἀνατρέφει. Εἰ δὲ καὶ ὄνος εἴη ὁ νέος ἐν τῇ Γραφῇ, πλὴν ἀλλὰ πῶλος ὄνος καὶ οὗτος. Καὶ τὸν πῶλον (64), φησὶ, προσέδησεν ἀμπέλω· ἀπλοῦν (65) τοῦτον καὶ νήπιον λαὸν τῷ Λόγῳ προσέσθας, ὃν ἀμπελον ἀλλήγορει. Φέρει γὰρ οἶνον ἢ ἀμπελος, ὡς αἷμα ὁ Λόγος· ἀμψω δὲ ἀνθρώποις ποτὸν εἰς σωτηρίαν· ὁ μὲν οἶνος τῷ σώματι, τὸ δὲ αἷμα τῷ πνεύματι. Ὡς δὲ καὶ ἄρνας ἡμᾶς λέγει, ἐχέγγυος μάρτυς διὰ Ἡσαίου τὸ Πνεῦμα· Ὡς ποιμὴν, ποιμανεῖ τὸ ποίμνιον αὐτοῦ, καὶ τῷ βραχίονι αὐτοῦ συλλέξει (66) ἄρνας· τὸ ἐστὶ ἀπαλύτερον τῶν προβάτων εἰς ἀφέλειαν ἄρνας ἀλλήγορων. Ἀμέλει καὶ ἡμεῖς τὰ κάλλιστα καὶ τελειώτατα τῶν ἐν τῷ βίῳ κτημάτων, παιδικῆ προσηγορίᾳ τιμήσαντες, παιδείαν καὶ παιδαγωγίαν κεκλήκαμεν. Παιδαγωγίαν δὲ ὁμολογοῦμεν εἶναι ἀγωγὴν ἀγαθὴν ἐκ παιδῶν πρὸς ἀρετὴν. Ἐμφαντικώτερον δ' οὐν ἡμῖν ἀποκαλύπτων ὁ Κύριος τὸ σηματιζόμενον ἐκ τῆς παιδίων προσηγορίας, γενομένης ζητήσεως ἐν τοῖς ἀποστόλοις, ὅστις αὐτῶν εἴη μείζων, ἔστησεν ὁ Ἰησοῦς ἐν μέσῳ παιδίον, εἰπὼν· Ὁς ἐὰν ἐαυτὸν ταπεινώσῃ ὡς τὸ παιδίον τοῦτο, οὗτος μείζων ἐστὶν ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν. Οὐκ ἄρα κατακέχρηται τῇ τῶν παιδίων προσηγορίᾳ, ὡς ἀλογίστων ἡλικία, ἢ τισιν ἔδοξεν· οὐδ' ἂν εἶπη, ἦν μὴ γένησθε ὡς τὰ παιδιά ταῦτα, οὐκ εἰσελεύσεσθε εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ἀμαθῶς ἐκδεχτέον. Οὐκ ἄρ' ἐτι κυλιόμεθα οἱ νήπιοι χαμαὶ· οὐδὲ ἔρπομεν ὡς τὸ πρόσθεν ἐπὶ γῆς, ὄρεων δίκην (67) ὄλῳ τῷ σώματι περὶ τὰς ἀνοήτους ἐπι-

insinavit (vox totum non agnoscitur a Græco manuscripto). Sciunt qui initia sunt, quod dicitur: *Lavabit in vino stolum suam.* Stolum puto corpus dici, quod propter dispensationem ferre dignatus est. Deinde ut accurate discas vinum quid appellavit, subdit: *et in sanguine uve amicum suum.* Vide quomodo sanguinis nomine crucem nobis et occisionem significet, et omnem mysteriorum dispensationem. Eadem ratione et pullum significare ait gentium adductionem et obedientiam, quod magnæ sit mansuetudinis sustinere se ad vitis palmitem ligari. Vide etiam Eusebium lib. viii *De demonstrat.* cap. 1. COLLECT.

(65) Ἀπλοῦν. Pro hac voce in Pal. ms. erat spatium vacuum. STILBURG.—Item in Bod. Deest etiam in Reg.

(66) Συλλέξει. Συνάξει, Bibl. Græc.

(67) Ὁρεων δίκην. Historiam Serpentis similis plane modo in allegoriam trahit Philo Judæus lib. xi *Legis allegor.*, et aliis locis.

θυμῶν λυσπόμενοι· ἀνατεινόμενοι δὲ ἄνω τῆ ἐνοίας, ἰσχυροὶ καὶ ἀμαρτίαις ἀποσταγαμένοι, ὀλίγω ποδὶ ἐραπτόμενοι τῆς γῆς, ὅσον ἐν κόσμῳ εἶναι ὄκειν, σφίλαν μεταδιώκομεν ἀγίαν· μωρία (68) δὲ αὐτῆ τοῖς εἰς πανουργίαν ἠκονημένοις ὀκει. Παῖδες οὖν εἰκότως, οἱ θεὸν μόνον ἐγνωκότες πατέρα, ἀφελεῖς, καὶ ἠπιοὶ, καὶ ἀκέραιοι, οἱ κεράτων μονοκεράτων (69) ἱρασταί. Τοῖς γοῦν προβεβηκόσιν ἐν τῷ λόγῳ, ἐπίτην ἐπεκέρυξε τὴν φωνήν, ἀφροντιστεῖν καλεῖσθαι τῶν τῆδε πραγμάτων, καὶ μόνω προσέχειν τῷ Πατρὶ παραινῶν, μιμουμένους τὰ παῖδια. Διὸ καὶ τοῖς ἐχομένοις (70) λέγει· *Μὴ μεριμνᾶτε περὶ τῆς αἰῶνος ἐμετεῖν γὰρ τῆ ἡμέρα ἢ κακία αὐτῆς*. Οὕτως ἀποκειμένους τὰς τοῦ βίου φροντίδας, ἐξέχεσθαι μόνου τοῦ Πατρὸς παραγγέλλει. Καὶ ὁ πληρῶν τὴν ἐντολήν αὐτῆν, τῷ ὄντι νήπιός τέ ἐστι καὶ παῖς Θεοῦ τε καὶ τῷ κόσμῳ· τῷ μὲν (71), ὡς πεπλανημένος (72), τῷ αἰ, ὡς ἠγαπημένος. Εἰ δὲ εἰς διδάσκαλος ἐν οὐρανοῖς, ὡς φησιν ἡ Γραφή, ὁμολογουμένως οἱ ἐπὶ γῆς εἰκότως ἀν πάντες κληθήσονται μαθηταί· ἔχει γὰρ ὅσως τὸ ἀληθές· τὸ μὲν τέλειον εἶναι παρὰ τῷ Κυρίῳ, τῷ διδάσκοντι ἀεὶ, τὸ δὲ παιδικὸν καὶ νήπιον παρ' ἡμῖν, τοῖς ἀεὶ μανθάνουσι. Ταύτη τοι ἡ προφητεία τὸ τέλειον τῆ τοῦ ἀνδρὸς τετιμῆκε προσηγορία. Καὶ διὰ γε τοῦ Διαβόλου ἐπὶ μὲν τοῦ διαβόλου, *Ἄνδρα αἱμάτων*, φησὶ, *βδελύσσεται Κύριος*· Ἄνδρα αὐτῶν, ὡς τέλειον ἐν κακίᾳ, καλεῖ. Λέγεται δὲ καὶ ὁ Κύριος *ἀνὴρ*, διὰ τὸ εἶναι αὐτῶν τέλειον ἐν δικαιοσύνῃ. Αὐτίκα γοῦν ὁ Ἀπόστολος, ἐπιστελλὼν πρὸς Κορινθίους, φησὶν· *Ἡμοσάμην γὰρ ὑμᾶς ἐνὶ ἀνδρὶ παρθένον ἀγγὴν παραστήσαι τῷ Χριστῷ*· εἴτε ὡς νηπίους καὶ ἀγίους, πλὴν ἀλλὰ τῷ μόνῳ Κυρίῳ. Σαφέστατα δὲ, Ἐφεσίοις γράφων, ἀπεκάλυψε τὸ ζητούμενον, ὡδὲ πως λέγων· *Μέχρι καταρτήσωμεν οἱ πάντες εἰς τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ Θεοῦ (73), εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ἡλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ· ἵνα μηκέτι ὤμεν νήπιοι, κλυθωνίζόμενοι καὶ περιφερόμενοι παρτὶ ἀνέμῳ τῆς διδασκαλίας, ἐν τῇ πεδείᾳ τῶν ἀνθρώπων, ἐν πανουργίᾳ πρὸς τὴν μεθοδείαν τῆς πλάνης· ἀληθεύοντες δὲ ἐν ἀγάπῃ, αἰξήσωμεν εἰς αὐτὸν τὰ πάντα· ταῦτα λέγων εἰς ἀκαλόμηγν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, ὅς ἐστι κεφαλὴ καὶ ἀνὴρ, ὁ μόνος ἐν δικαιοσύνῃ τέλειος· ἡμεῖς δὲ νήπιοι, τοὺς παραφυσῶντας (74) εἰς φυσίωσιν φυλα-*

accipiendum est. Qui enim infantes sumus, humi non adhuc volutamur : neque ut antea, serpentum more, in terra serpimus, toto corpore in stultis cupiditatibus provoluti ; sed mente **39** sursum erecti, mundoque et peccatis renuntiantes, suspensopede catenus solum terram tangentes, ut in mundo esse videamur, sanctam persequimur sapientiam. Hæc autem videtur esse stultitia iis, qui se ad calliditatem et versutiam exaceruerunt. Jure ergo sunt pueri, qui Deum solum patrem noverunt, simplices et infantes, integri ac innocentes, qui sunt unicomium cornuum amatores. Iis itaque, qui in Verbo processerunt, hanc vocem annuntiavit, rerum ac negotiorum, quæ hic sunt, jubens curam abjicere, et suadens solum Patrem attendere, pueros imitantes. ✕ Et ideo dicit in iis, quæ consequuntur : *Ne sitis solliciti de crastino, sufficit enim diei malitia sua* ⁷³. Ita curis hujus vitæ depositis, soli Patri adhærere præcipit. Qui autem hoc implet præceptum, revera infans ac puer Deo est, et mundo : huic quidem, tanquam seductus ac errabundus ; illi vero, tanquam dilectus. Jam vero, si unus est, ut dicit Scriptura, *magister in cælis* ⁷⁴ ; in confesso est, qui in terra sunt, omnes appellari discipulos. Ita enim habet veritas ; id quidem quod est perfectum, esse apud Dominum, qui semper docet : quod puerile autem est et infantile, apud nos, qui semper discimus. Porro autem itidem prophetia id, quod perfectum est, honoravit viri appellatione. Et per David quidem, de diabolo, *Virum*, inquit, *sanguinum abominatur Dominus* ⁷⁵. Virum vocat, ut qui sit perfectus in vitio. Dicitur vir quoque Dominus, ut qui sit perfectus in justitia. Ecce enim Apostolus ad Corinthios scribens, dicit : *Respondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo* ⁷⁶ ; sive tanquam infantes et sanctos, verumtamen soli Domino. Ad Ephesios autem scribens, apertissime revelavit, quod quaeritur, dicens hoc modo : *Donec occurramus omnes in unitatem fidei et agnitionis Dei in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi, ut non simus amplius infantes, qui fluctibus agitemur, et circumferamur omni vento doctrinæ, in præstigiis hominum, in versutia ad insidias erroris ; vera autem dicentes in dilectione, augeamus in ipsum omnia* ⁷⁷ ; hæc dicens

✕ P. 108 ED. POTTER, 88 ED. PARIS. ⁷³ Matth. vi, 34. ⁷⁴ Matth. xiii, 8 seq. ⁷⁵ Psal. v, 7. ⁷⁶ II Cor. xi, 2. ⁷⁷ Eph. iv, 13, 14, 15.

(68) *Μωρία*. Respicit I Cor. ii, 14 : *Μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστὶ*, sc. S. Spiritus sapientia ; et psal. xl, 6 : *Ὁσεὶ ξυρὸν ἠκονημένον ἐποίησε ὁ δόλος*.

(69) *Μονοκεράτων*. *Μονοκεράτων* Reg. recte. Nam ἡ μονοκεραὶ sive μονοκεράτων. Psal. xxi, 22 : *Σώσον... ἀπὸ κεράτων μονοκεράτων τὴν τιπελίνωσιν μου*. Psal. xci, 41 : *Υψηθῆσεται ὡς μονοκέρατος τὸ κέρασ μου*. Ad quem locum Theodoretus. ps. 796, ea dicit, quæ Clementi explicando inseruire possunt. Ea recitavit Suidas : *Μονοκεραὶ ὄντων, ὁ παρὰ τῆς φύσεως ἐν κέρασ ἔλαβεν· οὕτω καὶ αἱ τῆς εὐσεβείας τρέφονται μίαν προσκυνοῦσι θεότητα. ἀσπίδ· Καὶ ὑψηθῆσεται ὡς μονοκέρατος τὸ κέρασ μου*. Unicornis. Animal, quod unicum cornu a natura accepit. Sic et pietatis alumni unum adorant

D numen. David : *Et cornu meum extolletur ut unicomis.*

(70) *Τοῖς ἐχομένοις*. Memoria lapsus est. Nam ea, quæ recitat, non ἐν τοῖς ἐχομένοις, deinceps, occurrunt, sed alio loco.

(71) *Τῷ μὲν... τῷ δέ*. Pal. ms. ᾧ μὲν... ᾧ δέ. Sed vulgata lectio convenientior, hoc quidem in loco. STLBURG.

(72) *Ὁς πεπλανημένος*. Id est, qui quoad hujusce mundi res πλανᾶται, errat ac decipitur. Vel, qui hospes, et quasi erro, est in hoc mundo. Suidæ πλανήτης est ξένος.

(73) *Τοῦ Θεοῦ. Τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ*. Ephes. iv. (74) *Τοὺς παραφυσῶντας*. Conf. Coloss. ii, 18 ; Ephes. iv, 14.

ad ædificationem corporis Christi, qui est caput et vir, qui solus in iustitia perfectus; nos autem infantes, qui ad inflationem nos sufflant, hæresium ventos vitantes, et iis, qui nos aliter docent quam patres, fidem non habentes, tunc perfecti effimur quando sumus Ecclesia, capite, Christo scilicet, recepto. Hic autem par est attendere, appellationem huius vocabuli νήπιος, quod infantem significat, ut intelligatur τὸ νήπιον non dici de insipientibus. Qui est enim insipiens, dicitur νηπιύτιος; νήπιος autem, qui est νεήπιος; nam ἡπιος dicitur, qui est leni ac molli animo. Quo fit, ut is dicatur νήπιος, qui lenis ac mansuetus ✕ recenter evasit. Hoc autem manifestissime significavit beatus Paulus, dicens: *Cum possemus oneri esse sicut Christi apostoli, fuimus mites in medio vestri, sicut nutrix sovet filios suos*⁸⁰. Mitis ergo est infans, et ea ratione magis mollis, et tener ac simplex, doli ac fraudis expertus, et remotus a simulatione, rectoque et integro animo. Hoc autem simplicitatis ac veritatis est fundamentum. *Super quem enim, inquit, respiciam, nisi super mansuetum et quietum*⁸¹? Talis enim est sermo virginalis, mollis et minime fictus. Unde etiam virginem *mollem sponsam*, et puerum *mollis animi*, vocare consuevimus. Sumus autem nos molles, qui per-

✕ P. 109 ED. POTTER, 89 ED. PARIS.

(75) Πατέρας. Pal. ms. a vulg. editi. nihil differt, nisi quod abbreviate habet πρᾶς· qui casus stare non potest, nisi, adverbio in nomen verso legas, μὴ καταπιστεύοντες τοῖς ἄλλοις ἡμῖν νουθετοῦσι πατέρας, non credentes iis, qui alios mentibus nostris ingerunt patres. Herveus interpres legit, τοῖς ἄλλοις ἡμᾶς νουθετοῦσιν ἢ πατέρας, non fidem habentes iis, qui nos aliter docent quam parentes. SYLBURG. — In Reg. ms. aliquis super πατέρας scripsit πατράσι, patribus: ut sensus sit, fidem non habentes iis patribus, seu patrum auctoritatem sibi arrogantibus, qui nos aliter docent.

(76) Νηπιον. Hesyechius tamen, Νηπιύτιον, νήπιον, ἄφωνον. At Eustathius in *Iliad.* E, v. 952: Νηπιύτιος, ὁ μὴ φρονῶν, ἀλλ' ἔστερημένος τοῦ πινυῖσθαι καὶ πινυτότητος, ἤγουν φρονήσεως. Sed et νήπιον addit posse deduci inde cum significat insipientem, quasi dicatur per contractionem quamdam pro νηπιύτιος. Suidas vero etymologiam sinceram tradit: Νήπια τὰ βρέφη, παρὰ τὸ νῆ στερητικὸν καὶ τὸ ἔπος, a privativa νῆ et nomine ἔπος, quod nondum fari possint, ut infantes Latine; alii deducunt quasi valde benignum νῆ ἡπιον, vel etiam quasi νήπιον, vel etiam quasi νέον πῖον. Sed, ut diximus alibi, hæc etymologias quaerendi ratio lubrica est, et sæpe argumento, et τῆ ὑποθέσει in ea servimus, non Grammatico veriloquio. COLLECT. — Etymologici auctor: Νήπιος παρὰ τὸ ἡπιος, πλεονασμῷ τοῦ ν, ὁ πρῶτος καὶ προσωνύχ. Mox, ἢ ἡπιον, πρῶτον, καὶ μὴ ἔχον ὄργην. Suidas deducit a νῆ ἐπιτατικὸν καὶ τὸ ἡπιον· ut νήπιον sit τὸ παρὰ δέον ἡπιον, id quod mansuetius est quam oportet. Mox scribendum, ὡς νήπιος ὁ ἀπαλόφρ.

(77) Τοῦτό σοι. Τοῦτό σοι, hoc tibi. Pal. ms. SYLBURG.

(78) Ἐγεννήθημεν. Ἄλλ' ἔγεν. Thess.

(79) Ἐπιου. Νήπιου Bod. Reg. Quam lectionem sensus exigere videtur; nam e Pauli verbis colligit Clemens, νήπιον esse eum, qui ἡπιος, mansuetus moribus est. Νήπιου habent alii præterea plures, quos memorat Cl. Millius.

(80) Ἀταλόφρ. Hesyechius, Ἀταλλά, νήπια, ἀπλά.

ἔξιμενοι τῶν αἰρέσεων ἀνέμους, καὶ μὴ καταπιστεύοντες τοῖς ἄλλοις ἡμῖν νουθετοῦσι πατέρας (75), τελειούμεθα τότε, ὅτε ἐσμὲν Ἐκκλησία, τὴν κεφαλὴν τὸν Χριστὸν ἀπειληφότες. Ἐνταῦθα ἐπιστῆσαι δίκαιον τῆ προσηγορία τοῦ νηπίου (76), ὅτι οὐκ ἐπὶ ἀφρόνων τάττεται τὸ νήπιον· νηπιύτιος μὲν γὰρ οὗτος· νήπιος δὲ ὁ νεήπιος· ὡς ἡπιος ὁ ἀπαλόφρων, οἷον ἡπιος νεωστὶ καὶ πρῶτος τῶ τρόπῳ γενόμενος. Τοῦτό τοι (77) σαφέστατα ὁ μακάριος Παῦλος ὑπεσημήνατο εἰπὼν *Δυνάμενοι ἐν βάρει εἶναι ὡς Χριστοῦ ἀπόστολοι, ἐγεννήθημεν* (78) *ἡπιοι* (79) *ἐν μέσῳ ὁμῶν*, ὡς ἀν τροφὸς θάλπη τὰ ἐαυτῆς τέκνα. Ἠπιος οὖν ὁ νήπιος, καὶ ταύτη μᾶλλον ἀταλὸς (80), ἀταλὸς καὶ ἀπλοῦς, καὶ ἄδολος καὶ ἀνυπόκριτος, ἰθὺς τὴν γνώμην καὶ ὀρθός· τὸ δὲ ἔστιν ἀπλότητος καὶ ἀληθείας ὑπόστασις· Ἐπὶ τίνα γὰρ, φησὶν, ἐπιβλέψω, ἢ ἐπὶ τὸν πρῶτον (81) καὶ ἡσύχιον; Τοιοῦτος γὰρ ὁ παρθένος λόγος, ἀταλὸς καὶ ἀπλαστός· διὸ καὶ τὴν παρθένον ἀταλὴν νόμφην (82), καὶ τὸν παῖδα ἀταλόφρονα κεκληθῆσθαι ἔθος· ἀταλοὶ δὲ ἡμεῖς, οἱ ἀπαλοὶ πρὸς πειθῶ, καὶ εὐέργαστοι πρὸς ἀγαθωσύνην, ἄλογοι τε καὶ ἀνεπίμικτοι κακοφροσύνη καὶ σχολιότητι· ἢ μὲν γὰρ γενεὰ (83) ἢ παλαιὰ σχολιὰ καὶ σκληροκάριος, χορὸς δὲ νηπίων, ὁ καινὸς ἡμεῖς λαός, τρυφερὸς ὡς παῖς. Ἐπὶ δὲ ταῖς καρδίαις

⁸⁰ I Thess. II, 6, 7. ⁸¹ Isa. LXVI, 2.

Ἀταλοῖς, νηπιόις, ἀπαλοῖς, ἀπλοῖς. Ἀταλόφρονα, νήπια, ἀπαλόφρονα.

(81) Πρῶτον. Ταπεινὸν Bib. Græc.

(82) Ἀταλὴν νόμφην. Ἀπαλὴν νόμφ. Flor. Sed ἀταλὴν νόμφην scribendum potius videtur, ut mox παῖδα ἀταλόφρονα· aut ut ἀπαλὴν νόμφην in priore, sic in posteriore item παῖδα ἀπαλόφρονα legendum. Editio Florentina ἀπαλόφρονα, Pal. ms. ἀταλόφρονα habet, utrobique a in tertia syllaba posito pro o. sicut et *Iliad.* Z, v. 400:

Παῖδ' ἐπὶ κόλπον ἔχονο' ἀταλόφρονα, νήπιον
[αὐτῶς·

contra compositionis normam usitatum. per allusionem ad adverbium, quo idem Homerus soluta compositione utitur, *II., Σ, ἡῖθεοι ἀταλά φρονέοντες* et Hesiod., *παῖδ' ἀταλά φρονέοντα*· quæ sententia ut Eustathio placuit, ita Hesyechius maluit regulare ἀταλόφρονα. Est autem ἀταλὸς magis in prosa usitatum: et illud quidem, derivatum ab ἀτάλλειν, hoc vero compositi formam gerit quasi οὐ παλαιῶν, absque oblatione obsequentem ac morigerum se præbens. SYLBURG. — Ἀπαλὴν νόμφην. *Virginem teneram sponsam.* Vulgata Lexica docent ab Apollonio νόμφας vocari puellas. Jam vero Synesius ita locutus est initio hymnorum,

Ἀπαλαῖς οὐκ ἐπὶ νόμφαις,
Ἀφροδίσιον γελώσας.

Teneras non in virgines,
Venustum ridentes.

Eustathius in *II., A.* v. 834: Οὐ μόνον ἦτορ ἀπαλῶν, ἀλλὰ καὶ ἀπαλά φρένας. Hesiodus sub finem *Theog.* παῖδ' ἀπαλά φρονέοντα vocat Phaethontem Cephalium, et apud Pollucem inter comicas personas est ἀταλὸς νεανίσκος, λευκὸς, σκιατροφίας ἀπλότητα θηλῶν. *Juvenis tener, abius, educationis in umbra teneritatem præ se fereis.* COLLECT. — Ἀταλόφρονα Reg. Dein, Ἀταλό δὲ ἡμεῖς Reg., Bod. Mox, ἄλογοι pro ἄλογοι, Reg.

(83) Ἐγενεὰ. Judæi dicuntur γενεὰ σχολιὰ ἐτ σκληροκάριος Act. II, 40; Philip. II, 15; Matth. XII, 59;

των ἀκρίων ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῇ χαίρειν ἢ ἂπὸστολος ὁμολογεῖ· καὶ δὴ ὄρον τινὰ νηπίων, ὡς εἶπαι, ἀποδίδωσιν, εἰπὼν· *Θέλω δὲ ὑμῶν σοφοὺς εἶναι εἰς τὸ ἀγαθόν, ἀκρατοὺς δὲ εἰς τὸ κακόν.* Καὶ γὰρ οὐδέ ἐστι τὸ ὄνομα τοῦ νηπίου, κατὰ στέρησιν ἡμῖν νοούμενον, ἐπεὶ τὸ νῆ στερητικὸν γραμματικῶν νομοθετοῦσι παῖδες. Εἰ γὰρ (84) ἄφρονας ἡμᾶς ἐπὶ τῆς νηπιότητος κατατρέχοντες καλοῦσιν, ὁρᾶτε πῶς βλαστημοῦσιν ἐπὶ τὸν Κύριον, τοὺς εἰς Θεὸν καταπεφυγῆστας, ἀφρονας ὑπολαμβάνοντες· εἰ δὲ, ὅπαρ καὶ πᾶλλον ἐξακουστέον, τοὺς νηπίους καὶ αὐτοὶ ἐπὶ τῶν ἐπιῶν ἐκδέχονται, χαίρομεν τῇ προσηγορίᾳ· νῆπια γὰρ αἱ νέαι φρένες εἰσὶν ἐν παλαιᾷ τῇ ἀφροσύνῃ, αἰ κασιτὶ συνεταί, αἰ κατὰ τὴν Διαθήκην τὴν Καινὴν ἀντασάσαι. Ἐναγχος γοῦν (85) ἔγνωσται ὁ Θεὸς κατὰ τὴν Χριστοῦ παρουσίαν. *Θεὸν γὰρ οὐδεὶς ἔγνω, εἰ μὴ ὁ Υἱός, καὶ ὃ ἄν ὁ Υἱὸς ἀποκαλύψῃ.* Νέοι τῶν ὁ λαὸς ὁ καινὸς πρὸς ἀντιδιαστολήν τοῦ προτέρου λαοῦ, τὰ νέα μαθόντες ἀγαθὰ· καὶ ἔστιν ἡμῖν τὸ ὄπαρ τῆς ἡλικίας ἢ ἀγήρωσ αὕτη νεότης, ἐν ἣ πρὸς νῆσιν ἀεὶ ἀκμάζομεν, ἀεὶ νέοι, καὶ ἀεὶ ἡπιοι, καὶ ἀεὶ καινοί· χρῆ γὰρ εἶναι καινοὺς τοὺς Λόγους καινοῦ (86) μετεληφῆστας. Τὸ δὲ ἀδιότητος μετεληφῆς ἐξομοιοῦσθαι φάει τῷ ἀφάρτῳ· ὡς εἶναι ἡμῖν τῆς παιδικῆς ἡλικίας τὴν προσηγορίαν ἕαρ παντός τοῦ ζῆν, διὰ τὸ (87) ἀγήρω εἶναι τὴν ἐν ἡμῖν ἀλήθειαν, καὶ τῇ ἀληθείᾳ τὸν ἀνακεχυμένον ἡμῶν τρόπον. Σοφία δὲ ἐσθλή, ἀεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχουσα, καὶ ὡς ποτε μεταβάλλουσα. *Τὰ παιδία, φησιν, αὐτῶν ἐπὶ ὤμων ἀρθήσονται, καὶ ἐπὶ γονάτων παρακληθήσονται· ὡς εἰ τινα μήτηρ παρακαλέσει, οὕτως καὶ ὁ ἡμῶν παρακαλέσω.* Ἡ μήτηρ προσάγεται τὰ παιδία, καὶ ἡμεῖς ζητούμεν τὴν μητέρα τὴν Ἐκκλησίαν. Τὸ μὲν τοῖνον καὶ ἀσθενὲς καὶ ἀπαλὸν ἄπαν, ἅτε δι' ἀσθένειαν ἢ βοηθείας δεόμενον, κεχαρισμένον τέ ἐστι, καὶ ἡδῶ, καὶ τερπνόν, τοῦ θυμικοῦ ἰσταμένου (88) τῷ τηλικῶδε τὴν βοηθειαν ὡς γὰρ οἱ πατέρες καὶ αἱ μητέρες ἴδιον ὁρώσι τῶν μὲν ἰππων τοὺς πάλους, τῶν δὲ βοῶν τὰ μικρὰ μισγάρια, καὶ λεόντων σκύμνον, καὶ ἐλάτου νεβρόν, καὶ ἀνθρώπου παιδίον· οὕτω (89) καὶ τῶν ὄλων ὁ Πατὴρ τοὺς εἰς αὐτὸν (90) καταπε-

suasioni non reluctamur, et a bonitate non difficulter colimur, bileque vacui, et malitia ac perversitate minime permisti sumus. Vetus enim generatio perversa est et duro corde. Chorus autem infantium, nos, inquam, qui sumus novus populus, mollis est, et delicatus ut puer. Propter innocentem autem corda, fatetur se gaudere Apostolus in Epistola ad Romanos, et quamdam, ut ita dicam, infantium definitionem tradit, dicens: *Volo autem vos sapientes quidem esse ad bonum, simplices autem ad malum* 84. Neque enim nomen τοῦ νηπίου a nobis intelligitur per privationem, quamvis a grammaticis statuitur vñ esse privativam particulam. Si qui enim infantium insectantes, nos vocant insipientes, videte quomodo Dominum blasphemis et maledictis impetunt, dum eos existimant insipientes, qui ad Deum confugerunt. Sin autem, quod magis quoque intelligendum est, ipsi de simplicibus infantes acceperint, gaudemus appellatione. Infantes enim sunt mentes novæ in veteri insipientia, quæ nuper evaserunt prudentes, quæ secundum Novum Testamentum exortæ sunt. Quippe cum Deus per Christi adventum nuper cognitus sit. *Deum enim nemo novit nisi Filius, et cui Filius revelaverit* 85. Juvenes ergo *populus novus*, ut distinguantur a veteri populo, ii sunt, qui nova bona didicerunt: et est nobis uber ætatis ipsa juvenus expers senii, in qua semper vigemus ad intelligentiam et mentis agitationem, semper juvenes, et semper mansueti, et semper recentes ac novi. Oportet enim novos esse, qui Novi Verbi fuerunt participes. Quod autem æternitatis est particeps, ei, quod est incorruptum, solet assimilari: ut puerilis ætatis appellatio sit nobis ver totius vitæ, propterea quod sit senii expers, quæ est in nobis veritas, et mores nostri, qui sunt veritate perfusi: Sapientia autem semper germinans, quæ semper similiter et eodem modo se habet, et nunquam mutatur: *Puelli, inquit, eorum super humeros tollentur, et super genua consolationem accipient; perinde ac si mater aliquem conso-*

84 P. 110 ED. POTTER, 90 ED. PARIS. 85 Rom. xvi, 19. 86 Matth. xi, 27; Luc. x, 22.

87 Marc. viii, 38. Christiani, novus populus, II Cor. v, 17, et alias sæpe καινή κτίσις, καινὸς ἄνθρωπος, κατὰ Διαθήκην.

(84) *Ei γὰρ.* Οἱ γὰρ Bod. Reg. (85) *Γονῶν.* Οὖν Reg. Mox, κατὰ τὴν τοῦ Χριστοῦ. Mem.

(86) Λόγους καινοῦ. Hoc repositum e Pal. ms. In Flor. edit. perperam est *χρῆ* γὰρ εἶναι καινοὺς τοὺς λόγους, καινοῦ μετεληφῆστας, SYLBURG. Καινοῦ λόγους Bod., καινοῦ λόγους Reg. Sed super priorem syllabam τοῦ καινοῦ aliquis scripsit καί.

(87) *Τῶ.* Τοῦ, Reg.

(88) *Τῷ θυμικῷ ἰστ.* Paulo melius, τοῦ θυμικοῦ ἰσταμένου τῷ τηλικῶδε τὴν βοηθειαν, seu εἰς βοηθειαν. Herveus vertit, *animosa animi parte ei, quod est tantillum, auxilium ferentis.* SYLBURG. Nullo modo satisfaciunt in loci huius emendatione viri eruditi. Nam quid sibi volunt illa, quæ hic afferunt? Ostendit Clemens, omne illud, quod est imbecille per seipsum, omnibus jucundum esse et gratum: istam quoque nostram, cum in tales intuemur, in auxilium converti, καὶ βοηθειαν. Scribe, Τὸ μὲν

τοῖνον καὶ ἀσθενὲς καὶ ἀπαλὸν ἄπαν, ἅτε δι' ἀσθένειαν, ἢ βοηθείας δεόμενον, κεχαρισμένον τέ ἐστι, καὶ ἡδῶ, καὶ τερπνόν· τοῦ θυμικοῦ, vel, καὶ τοῦ θυμικοῦ, μεθισταμένου τῷ τηλικῶδε εἰς βοηθειαν. Quod planum est et expeditum. HEINSIUS. — In margine Bod. et Reg. aliquis hæc verba sic emendavit, τοῦ Θεοῦ μὴ περισταμένου τῷ τηλικῶδε τὴν βοηθειαν, *Deo huic tantulo auxilium non detrectante.* Scribi etiam possit, τοῦ Θεοῦ περισταμένου τῷ τηλικῶδε τὴν βοηθειαν, *Deo quidem hunc tantulum auxilio circumdante.* Tum optime sequetur, quod sicut in omni animalium genere parentes liberos amore complectuntur, οὕτω καὶ τῶν ὄλων ὁ Πατὴρ τοὺς εἰς αὐτὸν καταπεφυγῆστας προσέται, *sic universorum Pater eos recipit, qui ad ipsum confugiunt.* Et quidem ὁ μὲν, quo modo Θεοῦ μὲν in mss. codd. scribi solet, per librorum negligentiam in θυμικοῦ facile transire potuit.

(89) *Οὕτω.* Οὕτως, Bod. Reg.

(90) *Εἰς αὐτόν.* A. mavult Attice ὡς αὐτόν ad ipsum. Mox haud scio an νηπίους οἶδε, *infantes novit,* verius sit quam ἡπίους οἶδε. SYLBURG.

tur, ita ego quoque consolabor⁹¹. Mater quidem ad se pueros adducit, et nos matrem **40** quærimus Ecclesiam. Quidquid itaque est imbecillum et tenerum, ut quod propter imbecillitatem auxilio egeat, gratum est, jucundum et delectabile, animosa animæ parte ei, quod est tantillum, auxilium ferente. Quemadmodum enim patres et matres lubentius vident, equorum quidem, pullos; boum vero, parvos vitulos; et leonum, leonculum; et cervi hinnulum; et hominis, puellum: ita etiam universorum Pater eos, qui ad ipsum confugiunt, recipit, et in filiorum adoptionem Spiritu regeneratos novit mansuetos, et eos solos diligit, eisque fert auxilium, et pro eis pugnat, eosque defendit: et ideo *puellum* nominat. Ego vero Isaac quoque ad puerum refero. Isaac, *risus* exponitur. Eum vidit ludentem cum uxore et auxiliatrice Rebecca rex curiosus⁹². Rex autem, cui nomen erat Abimelech, mihi ✕ videtur esse quædam supramundana sapientia, quæ ludi considerabat mysterium. Interpretantur autem Rebeccam, tolerantiam. O prudentem ludum! Risus et a tolerantia adjuvatus: et rex spectator est: gaudet vero et exsultat spiritus eorum, qui sunt puelli in Christo, qui in tolerantia vitam agunt. Et hic est divinus ludus. Talem ludum ludere suum Jovem, dicit Heraclitus. Quid enim aliud vero sapienti et perfecto magis convenit, quam ludere et collatari cum honestarum rerum tolerantia, et bonorum administratione, dies festos cum Deo cele-

✕ P. 111 ED. POTTER, 90-91 ED. PARIS.

(91) Ἐγὼ. Hæc Clemens sumpsit e fine libri Philonis Judæi *De plantatione Noe*, pag. 258: Κατὰ γοῦν τὸν ἱερῶτατον Μωϋσῆν τέλος ἐστὶ σοφίας παιδιὰ καὶ γέλως, ἀλλ' οὐχ ἂ τοῖς νηπίοις ἀνευ φρονήσεως καὶ παιρὶ μελετᾶται, ἀλλὰ τοῖς ἡδὴ πολιοῖς, οὐ χρόνον, ἀλλὰ καὶ βουλαῖς ἀγαθαῖς γεγονόσιν. Οὐχ ὅραξ, ὅτι τὸν αὐτῆς, καὶ αὐτομαθούς, καὶ αὐτουργου τῆς ἐπιστήμης ἀρυσάμενον, οὐ μετέχοντα γέλωτος, ἀλλ' αὐτὸν εἰναι γέλωτα φησιν; Οὗτός ἐστιν Ἰσαάκ, ὃς ἐρμηνεύεται γέλως, ὃν παίζειν μετὰ τῆς ὑπομονῆς, ἣν Ῥεβέκκῃν Ἑβραῖοι καλοῦσιν, ἀρμόττει. Τὴν δὲ θεῖαν παιδίαν τῆς ψυχῆς ἰδιώτη μὲν οὐ θέμις ἰδεῖν, βασιλεὶ δὲ ἔξεστιν, ὃ πάμπαν χρόνον παρῶκησεν, εἰ καὶ μὴ πάντ' ἐνώκησεν τὸν αἰῶνα, σοφία. Προσαγορεύεται οὗτος Ἀβιμέλεχ ὃς διακύψας τῇ θυρίδι, τῷ διοιχθέντι καὶ φωσφόρῳ τῆς διανοίας ἡμῶν, τὸν Ἰσαάκ εἶδε παίζοντα μετὰ Ῥεβέκκας τῆς γυναικὸς αὐτοῦ. Τί γὰρ ἄλλο ἐμπρέπει ἔργον σοφῆς ἢ τὸ παίζειν, καὶ γανούσθαι, καὶ συνευφραίνεσθαι τῇ τῶν καλῶν ὑπομονῇ; *Certe juxta sanctissimi Moysis opinionem sapientie finis lusus et risus est, non iste, quo pueri ac infantes delectantur, sed quo homines cani, qui non tam tempore, quam bonis consiliis consueverunt. Non vides, quod illum a nemine alio quam a seipso præceptore scientiam, in qua sese exerceret, edoctum, non risibilem, sed ipsum risum dicit? Is est Isaac, qui risus explicatur, quem convenit ludere cum tolerantia, Rebecca Hebræis nominata. Divinum autem lulum animo plebeio non est fas videre, soli regi licet, cum quo diu habitavit, etiamsi non toto ævo, sapientia. Is appellatur Abimelech, qui prospiciens per fenestram, scilicet apertum et luciferum mentis oculum, vidit Isaac ludentem cum Rebecca uxore sua. Quod enim aliud negotium sapientem decet, quam ludere, quodere, hilarescere cum honesta tolerantia?* Hinc præterea clarum est, per hanc totam periocheu Clementis, παιδιᾶς, *lusus*, vocem semper

A φευγόντας προσεταιί· καὶ ἀναγεννήσας Πνεύματι εἰς υἱοθεσίαν, ἡπίλους οἶδς· καὶ φιλεῖ τούτους μόνους, καὶ βοηθεῖ καὶ ὑπερμαχεῖ· καὶ διὰ τοῦτο ὀνομάζει *παιδίον*. Ἐγὼ (91) καὶ τὸν Ἰσαάκ εἰς παιδία ἀναφέρω γέλωτος ἐρμηνεύεται ὁ Ἰσαάκ. Τοῦτον εὐρακε παίζοντα (92) μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ βοηθοῦ, τῆς Ῥεβέκκας, ὁ περιεργὸς βασιλεὺς. Βασιλεὺς μοι δοκεῖ· Ἀβιμέλεχ ὄνομα αὐτῷ· σοφία τις εἶναι ὑπερκόσμιος, κατασκοπούσα τῆς παιδείας τὸ μυστήριον· Ῥεβέκκῃν (93) δὲ ἐρμηνεύουσιν ὑπομονὴν. Ὡ τῆς φρονίμου παιδείας· γέλως καὶ δι' ὑπομονῆς βοηθοῦμενος· καὶ ἔφορος, ὁ βασιλεὺς. Ἀγαλλιάται τὸ Πνεῦμα τῶν ἐν Χριστῷ παιδίων, ἐν ὑπομονῇ πολιτευόμενον· καὶ αὐτῇ ἡ θεῖα παιδεία. Τοιαύτην τινὰ παίζειν παιδείαν τὸν ἑαυτοῦ Δία, Ἡράκλειτος λέγει. Τί γὰρ ἄλλο εὐπρεπὲς ἔργον σοφῷ καὶ τελείῳ, ἢ παίζειν καὶ συνευφραίνεσθαι τῇ (94) τῶν καλῶν ὑπομονῇ, καὶ τῇ διοικήσει τῶν καλῶν, συμπανηγυρίζοντα τῷ θεῷ; ἔστι καὶ ἄλλως ὑπολαβεῖν τὸ ὑπὸ τῆς προφητείας μνησόμενον, χαίροντας ἡμᾶς καὶ γελῶντας ἐπὶ σωτηρίᾳ, ὡς τὸν Ἰσαάκ. Ἐγέλα δὲ κάκεινος τοῦ θανάτου λελυμένος (95), παίζων καὶ ἀγαλλιώμενος σὺν τῇ νύμφῃ, τῇ εἰς σωτηρίαν ἡμῶν βοηθῷ, τῇ Ἐκκλησίᾳ, ἢ Ἰσομοιῇ ὄνομα πάγιον τέθειται· ἦτοι ἐπεὶ μόνῃ αὐτῇ εἰς τοὺς αἰῶνας μένει χαίρουσα ἀεὶ· ἢ (96) ἐξ ὑπομονῆς τῶν πιστευόντων συνέστηκεν, οἷ ἔσμεν μέλη Χριστοῦ· καὶ ἡ τῶν εἰς τέλος ὑπομεινάντων μαρτυρία, καὶ ἡ ἐπὶ τούτοις εὐχαριστία· αὐτῇ δὲ ἐστὶν ἡ μυστικὴ παιδεία (97), καὶ ἡ σὺν τῇ σεμνῇ θυμη-

C⁹¹ Isa. LXVI, 12, 13. ⁹² Gen. XXVI, 7.

substitui debere pro παιδείᾳ, *doctrina*.

(92) Τοῦτον εὐρακε παίζοντα. Alludit ad locum Geneseos (xxvi, 7): Καὶ παρακύψας Ἀβιμέλεχ ὁ βασιλεὺς Γεράρων διὰ τῆς θυρίδος, εἶδε τὸν Ἰσαάκ παίζοντα μετὰ Ῥεβέκκας τῆς γυναικὸς αὐτοῦ. Unde facile apparet, in sequentibus ubique legendum esse, παιδιᾶς, et παιδιὰ, non autem παιδείας. Quanquam autem Clemens lulum istum patriarchæ cum uxore, ἐξ τὸν μυστικῶν τι, suo more, καὶ τὸν ἀναγωγικὸν trahit sensum, recte schoiastes Græcus notat, εὐσηχμόνως esse dictum. Neque enim, sicut recte quoque notat divus Augustinus, simplicem suisse oportet lulum, sed qui aliquid a carne traheret, e quo rex cognosceret, uxorem ejus esse, quod dissimularat patriarcha. *Quid enim* (inquit ille contra Faustum) *absurdum, imo quid non convenienter futurorum prænuntiationi accommodatum, si propheta Dei carnale aliquid luit, ut eum caperet affectus uxoris, cum ipsum Verbum Dei caro factum sit, ut habitaret in nobis?* Memento igitur, scribendum quoque esse in sequentibus, καὶ αὐτῇ ἢ θεῖα παιδιᾶ· τοιαύτην τινὰ παίζειν παιδίαν τὸν ἑαυτοῦ Δία, Ἡράκλειτος λέγει. HEIMSIUS.

(93) Ῥεβέκκῃν. Conf. Str. 1, p. 284, et quæ ibi adnotata sunt.

(94) Τῇ. Hanc particulam, quam inseruit Sylburgius, omittunt omnes mss.

(95) Θανάτου λελυμένος. Mortem intelligit, quam Rebecca gratia Isaac sibi ab Abimelecho timebat, Gen. xxvi, 7, etc.: proinde Rebecca ei erat εἰς σωτηρίαν βοηθός, quod de Ecclesia dicit auctor, cujus typum gessisse Rebeccam putat.

(96) Ἡ. Disjunctivam ἢ habet etiam Pal. ms., et Hervetus interpres, sed forsitan convenientius relativa ἢ, quæ. SYLB.

(97) Παιδία. Scribe παιδιᾶ, ut superius.

ἔξ βοηθοῦσα σωτηρία. Ὁ γοῦν βασιλεὺς ὁ Χριστός, ἀνωθεν ἡμῶν ἐπισκοπεῖ τὸν γέλωτα, καὶ διακρίνας (98) τῆς θυρίδος, ὡς φησὶν ἡ Γραφή, τὴν εὐχαριστίαν, καὶ τὴν εὐλογίαν, ἀγαλλασίν τε καὶ εὐφροσύνην, ἔτι τε ὑπομονὴν συνεργούσαν (99), καὶ τὴν τούτων συμπλοκὴν, τὴν Ἐκκλησίαν ἐποπτεύει: (1) τὴν ἐκποῦ μόνον· ἐπιδεικνύς τὸ πρόσωπον τὸ αὐτοῦ, τὸ λείπον τῆ Ἐκκλησία, βασιλείῳ τελειομένη κεφαλῇ. Καὶ τοῦ ἄρα ἦν ἡ θυρίς, δι' ἧς ὁ Κύριος ἐδείκνυτο; ἡ σὰρξ, δι' ἧς πεφανέρωται. Αὐτός ἐστιν ὁ Ἰσαάκ (καὶ γὰρ ἔστιν ἐτέρως ἐκλαβεῖν) τύπος ὃς ἐστὶ (2) τοῦ Κυρίου, παῖς μὲν, ὡς υἱός· καὶ γὰρ υἱὸς ἦν Ἀβραάμ, ὡς ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ· ἱερεὸν δὲ, ὡς ὁ Κύριος· ἀλλ' οὐ κεκάρπωται (3) ὡς ὁ Κύριος· μόνον ἐβάστασε τὰ ξύλα τῆς ἱερουργίας ὁ Ἰσαάκ, ὡς ὁ Κύριος τὸ ξύλον. Ἐγέλα δὲ μυστικῶς, ἐμπλήσαι ἡμᾶς προφητεύων χαρὰς τὸν Κύριον, τοὺς αἵματι Κυρίου ἐκ θοράς λελυτρωμένους. Οὐκ ἔπαθεν (4) δὲ μόνον εἰκότως ἄρα ὁ Ἰσαάκ, τὰ πρωτεύει τοῦ πάθους παραχωρῶν τῷ Λόγῳ· ἀλλὰ καὶ τοῦ Κυρίου τὴν θεότητα εἰνίπτεται, μὴ σφαγείσ· ἀνέστη γὰρ μετὰ τὴν κηδεῖαν ὁ Ἰησοῦς μὴ παθῶν (5), καθάπερ ἱερουργίας ἀφαιρέμενος ὁ Ἰσαάκ. Μέγιστον δὲ εἰς συνηγορίαν καὶ ἄλλο παραθήσομαι τοῦ προκειμένου. Τὸν Κύριον αὐτὸν ὀνομάζει παιδίον, τοῦτο διὰ Ἡσαίου θεοσπίζον τὸ Πνεῦμα· Ἰδοὺ (6) παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ ἐδόθη ἡμῖν, οὗ ἡ ἀρχὴ ἐπὶ τοῦ ὤμου αὐτοῦ, καὶ ἐκλήθη τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλῆς Ἄγγελος. Τί οὖν τὸ παιδίον τὸ νήπιον; οὐ κατ' εἰκόνα ἡμᾶς οἱ νήπιοι. Διὰ τοῦ αὐτοῦ (7) προφήτου διηγείται τὸ μέγεθος αὐτοῦ· Θαυμαστός σύμβουλος (8), Θεὸς δυνάστης, Πατὴρ αἰώνιος, Ἀρχὼν εἰρήνης· τῷ πληθύνει τὴν παιδείαν· καὶ τῆς εἰρήνης αὐτοῦ οὐκ ἔστι κέρας. Ὡ τοῦ μεγάλου Θεοῦ (9)· ὁ τοῦ τελείου παιδίου. Υἱὸς ἐν Πατρὶ, καὶ Πατὴρ ἐν Υἱῷ. Καὶ πῶς οὐ τέλειος ἡ παιδεία τοῦ παιδίου ἐκείνου, ἡ ἐπὶ πάντας διέχει, τοὺς παῖδας ἡμᾶς παιδαγωγούσα, τοὺς νηπίους αὐτοῦ; οὗτος εἰς ἡμᾶς ἐξεπέτασε τὰς χεῖρας, τὰς ἐναργῶς πεπιστευμένας. Τούτῳ προσμαρτυρεῖ τῷ παιδίῳ καὶ Ἰωάννης, ὁ μέλλων ἐγγενή-

✠ P. 112 ED. POTTER, 94-92 ED. PARIS.

(98) Διακρίνας. Παρακρίνας, A. SYLBURG.

(99) Συνεργούσαν. Ενεργούσαν Reg. Sed aliquis συνεργούσαν in margine scripsit.

(1) Ἐποπτεύει. Ἐποπτεύειν Reg. Sic porro distinguendum debet hic locus cum Bod. τὴν Ἐκκλησίαν ἐποπτεύει τὴν ἑαυτοῦ, μόνον ἐπιδεικνύς τὸ πρ.: suam respicit Ecclesiam, nil aliud quam solum faciem ostendens.

(2) Τύπος ὃς ἐστὶ. Usitatioe structura A. ὃς ἐστὶ τύπος. SYLBURG. Typum huic iterum declarat, Str. II, p. 367.

(3) Ἀλλ' οὐ κεκάρπωται. Sed non est oblatus. Hesychius: Κάρπωμα, κέρδος, προσφορὰ, θυσία. Suidas, Ἀγιάσαι, καρπῶσαι, καῦσαι ἁγίως. Ita Leviticus, IV: τὸ θυσιαστήριον τῆς καρπώσεως, ultare holocausti, vers. 10, et v. 34: τοῦ θυσιαστηρίου τῆς ὀλοκαρπώσεως. Verte igitur hic: sed non immolatus est, vel maciatus, ut Dominus. COLLECT.

(4) Οὐκ ἔπαθ. Sensus est, Isaac in omnibus Dominum representasse prius solam passionem, in qua ipse Christus primas habere debebat. At Lowthius ait, « Lege, οὐκ ἔπαθεν δὲ εἰκότως ἄρα ὁ Ἰσαάκ, οὐ μόνον τὰ πρωτεύει τοῦ πάθ. »

A brantem? Potest etiam aliter accipi, quod a prophetia significatur, nos scilicet lætari et ridere propter salutem, quemadmodum Isaac. Risit autem ille quoque a morte solutus, ludens et exsultans cum sponsa, quæ nostra est ad salutem auxiliatrix, scilicet Ecclesia, cui firmum ac solidum nomen impositum est, *Tolerantia*; vel quoniam ea manet in sæcula, semper gaudens; vel quod constet ex tolerantia credentium, qui sumus membra Christi, et eorum sit, qui ad finem sustinuerunt, testimonium, et quæ sit propterea gratiarum actio. Hic est ludus mysticus, et salus, quæ cum honesto solatio fert auxilium. Rex itaque Christus e superis risum nostrum speculatur, et e fenestra, ut dicit Scriptura, *prospiciens* ⁶⁶, gratiarum actionem, et benedictionem, et exultationem, et lætitiā, et simul etiam iis auxiliantem tolerantiam, et eorum conjunctionem, solam suam respicit Ecclesiam: ostendens faciem suam, quæ deerat Ecclesie, quæ regali capite perfecta efficitur. Ubi erat autem fenestra, per quam ostendebatur Dominus? Caro, per quam fuit manifestatus. Ipse est Isaac (aliter enim accipere possumus) qui est typus ac figura Domini. Puer quidem, ut filius: erat enim filius Abraham, quemadmodum Christus Dei; hostia autem, sicut Dominus; sed non oblatus est, ut Dominus. Ligna solum sacrificii portavit Isaac, ut lignum Dominus. Mystice autem risit, prædicans fore ut Dominus nos risu impleret, qui sanguine Domini ab interitu et corruptione redempti sumus. Solummodo autem jure Isaac non passus est, qui primas passionis partes Verbo cesserit. Quin etiam significat Domini divinitatem, dum non fuit occisus. Surrexit enim post justa facta funeris Jesus non passus, quemadmodum Isaac dimissus est e sacrificio. Porro autem ad ejus quod propositum est defensionem, maximum quoque aliud asseram. Ipsum Dominum *puellum* nominat, id per Isaiam prædicans Spiritus: *Ecce puellus natus est nobis, et filius datus est nobis, cujus principatus super humerum ejus, et voca-*

⁶⁶ Genes. xxi, 8.

(5) Μὴ παθῶν. Non passus, sc. quoad τὴν θεότητα, de qua loquitur Clemens.

(6) Ἰδοὺ. Ὅτι Bibl. Græc. Dein, ἀρχὴ ἐγενήθη D ἐπὶ τ. ibid. Μοχ καλεῖται τὸ ὄνομα, ibid.

(7) Διὰ τοῦ αὐτοῦ. Δι' αὐτοῦ τοῦ Evang.

(8) Θαυμαστός σύμβουλος. Admirabilis consiliarius. Apud D. Hieronymum in Isaiam redditur ex Hebræo admirabilis consiliarius, quod efferunt LXX magni consilii nuntius. In Antuerpiensi editione utrumque habetur in textu Græco LXX, at in editione Procopii in Isaiam, interprete J. Curterio, LXX viris tribuitur lectio μεγάλης βουλῆς ἄγγελος, altera autem θαυμαστός σύμβουλος. In Theodotioni θαυμαστός βουλεύων, hic apud Clementem utrumque vides: reliqua autem partim Symmacho, partim Theodotioni, cujus est etiam illud, τῷ πληθύνει τὴν παιδείαν, quod multiplicet disciplinam; sic enim vertendum est potius, quam quod ludum multiplicet, usque ad illud καὶ τῆς εἰρήνης αὐτοῦ οὐκ ἔστι κέρας, quod est Theodotionis et Symmachi. LXX: οὐκ ἔστι ὄριον, vel apud alios τέλος. COLLECT.

(9) Ὡ τοῦ μ. Locus insignis adversus Arianos.

tum est nomen ejus, magni consilii Angelus⁸⁷. Quid est ergo puellus infans? Is, ad cujus imaginem nos infantes sumus. Per eundem prophetam narrat ejus magnitudinem: Admirabilis, Consiliarius, Deus potens, Pater æternus, Princeps pacis: eo quod disciplinam impleat: et pacis ejus non est finis⁸⁸. O magnum Deum! o perfectum puerum! Filius in Patre, et Pater in Filio. Et quomodo non est perfecta hujus pueri puerilis disciplina et institutio, quæ omnes pervadit, pædagogii ritu nos pueros instituens, qui sumus ejus infantes? Is manus in nos expandit, quæ aperte et evidenter fuere creditæ. De hoc puellio fert quoque testimonium Joannes, qui est major propheta inter natos mulierum⁸⁹: Ecce Agnus Dei⁹⁰. Quoniam enim Scriptura pueros infantes, agnos nominat, Deum Verbum, qui propter nos homo factus est, qui nobis in omnibus assimilari volebat, vocavit Agnum Dei, Filium nempe Dei, infantem Patris.

CAP. VI.

Adversus eos, qui existimant puerorum et infantium appellationem significare primarum disciplinarum doctrinam.

Licet autem nobis veluti ex abundanti eos aggredi, qui in reprehendis aliis delectantur. Non enim nos pueri et infantes appellati sumus, quod sit puerilis et contemnenda nostra disciplina, ut nos calumniati sunt, qui sunt inflati scientia. Statim itaque regenerati recipimus perfectionem cujus causa festinabamus. ✕ Fuimus enim illuminati, id autem est Deum agnoscere. Non est ergo imperfectus, qui quod perfectum est, cognovit. Nec me reprehenderitis, quod fatear **41** me Deum nosse. Ipsi enim Verbo ita dicere visum est: is vero, liber est. Jam enim dum tingeretur Dominus, vox e cœlis testis dilecti resonuit: Tu es Filius meus dilectus, ego hodie genui te. Sapientes ergo hos rogemus; Christus hodie regeneratus, jam est perfectus, vel, quod est absurdissimum, ei aliquid deest? Si posterius ita est, ut aliquid disceret, opus fuit. Jam vero Deus cum esset, nihil didicisse fuit consentaneum. Neque enim quis Verbo major fuerit. Sed neque magister est ejus, qui solus est magister. Annon ergo vel in viti fatebuntur, Verbum perfectum ex perfecto Patre natum, ex œconomica præordinatione esse perfecte regeneratum? Et si erat perfectus, cur qui erat perfectus tingebatur? Oportebat, inquit, implere humanam professionem. Optime. Concedo hoc enim. Simul ac ergo a Joanne tingitur, sit perfectus. Recte. Nihil ergo ab eo amplius didicit? Nequaquam. Solo autem lavacro perficitur, et Spiritus adventu sanctificatur? Ita habet. Hoc ipsum nobis quoque evenit, quorum fuit exemplar Dominus.

✕ P. 113 ED POTTER, 92-93 ED. PARIS. ⁸⁷ Isa. ix, v. ⁸⁸ Ibid. ⁸⁹ Luc. vii, 28. ⁹⁰ Joan. i, 29, 36.

(10) Ἰδοῦ. Ἴδε Evang.

(11) τῶν παιδίων καὶ νηπίων. Τῶν νηπίων καὶ τῶν παιδίων Reg.

(12) Οἱ εἰς γρ. Respicit I Cor. viii, 1: ἡ γνῶσις φυσιοῖ.

(13) Ἀναγ. Sic distingue: ἀναγεννηθέντες γούον, εὐθέως τὸ τέλειον ἀπειλήφαμεν: cum igitur regenerati fuimus, statim perfectionem recepimus.

(14) Τόν. Hunc articulum omittunt Reg., Bod.

(15) Λάθησθε. Sunt qui putarint λωθήσθε legendum; sed λάθησθε in corripiendi et reprehendendi significatione hic retinere, non video quid velet. SYLBURG.

(16) Ἐλεύθερος. Respicere videtur Joan. viii,

πρὸς τοὺς ὑπολαμβάνοντας τὴν τῶν παιδίων καὶ νηπίων (11) προσσηγορίαν τὴν τῶν πρώτων μαθημάτων ἀβρίττεσθαι διδασχῆν.

Ἐξέστι δὲ ἡμῖν ἐκ περισσοῦς πρὸς τοὺς φιλεγκλήμονας ἐπαποθύσασθαι. Οὐ γὰρ παῖδες ἡμεῖς καὶ νήπιοι πρὸς τὸ παιδαριώδες καὶ εὐκαταφρόνητον τῆς μαθησεως προσσηγορούμεθα, καθὼς οἱ εἰς γνῶσιν (12) πεφυσιωμένοι διαβεβλήκασι. Ἀναγεννηθέντες (13) γούον εὐθέως, τὸ τέλειον ἀπειλήφαμεν, οὐ ἔνεκεν ἐσπεύδομεν. Ἐφωτίσθημεν γάρ· τὸ δὲ ἔστιν ἐπιγνώσασθαι τὸν (14) Θεόν. Οὐκ οὖν ἀτελής ὁ ἐγνωκὼς τὸ τέλειον. Καὶ μου μὴ λάθησθε (15), ὁμολογούντος ἐγνωκέναι τὸν Θεόν· ὡδὲ πως γὰρ ἔδοξεν εἰπεῖν τῷ Λόγῳ. Ὁ δὲ ἐλεύθερος (16). Αὐτίκα γούον βαπτιζομένῳ τῷ Κυρίῳ ἀπ' οὐρανῶν ἐπήχησε φωνὴ μάρτυς ἡγαπημένου· Υἱός μου (17) εἰ σὺ ἀγαπητός, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε. Πυθόμεθα οὖν τῶν σοφῶν· σήμερον ἀναγεννηθεὶς ὁ Χριστὸς, ἤδη τέλειος ἔστιν, ἢ, ὅπερ ἀποπίπτατον, ἐλλιπής; Εἰ δὲ τοῦτο, προσμαθεῖν τι αὐτῷ δεῖ· ἀλλὰ προσμαθεῖν μὲν αὐτὸν εἰκὸς οὐδὲ ἐν, Θεὸν ὄντα (18). Οὐ γὰρ μεῖζων τις εἴη τοῦ Λόγου· οὐδὲ μὴν διδάσκαλος τοῦ μόνου διδασκάλου. Μὴ τι οὖν ὁμολογήσουσιν ἄκοντες τὸν Λόγον τέλειον ἐκ τελείου φύντα τοῦ Πατρὸς, κατὰ τὴν οἰκονομικὴν προδιτύπωσιν ἀναγεννηθῆναι τελείως (19); Καὶ εἰ τέλειος ἦν, τί ἐβαπτίζετο ὁ τέλειος; Ἐδει, φασι, πληρῶσαι τὸ ἐπάγγελμα τὸ ἀνθρώπινον. Παγκάλως. Φημί γάρ· ἅμα τοῖνον τῷ βαπτίζεσθαι αὐτὸν ὑπὸ Ἰωάννου, γίνεται τέλειος; δῆλον ὅτι. Οὐδὲν οὖν πρὸς αὐτοῦ προσέμαθεν. Οὐ γὰρ τελειοῦται δὲ τῷ λουτρῷ μόνῳ, καὶ τοῦ Πνεύματος τῷ καθόδῳ (20) ἀγιάζεται; Οὕτως ἔχει. Τὸ δὲ αὐτὸ συμβαίνει τοῦτο καὶ περὶ ἡμᾶς, ὧν γέγονεν ὑπογραφή ὁ Κύριος.

35, 36.

(17) Υἱός μου. Hic Clemens memoriæ lapsu varia S. Scripturæ loca miscet et confundit, Ἐὺ εἰ ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐρ σοὶ ἠδὲ δόξα, Luc. iii, 22; Matth. iii, 17; Marc. i, 11, ubi de Christi baptismo agunt. Υἱός μου εἰ σὺ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε, Psal. ii, 7; Act. xiii, 33; Hebr. i, 5; v, 5.

(18) Θεὸν ὄντα. Locus insignis de perfecta Christi divinitate.

(19) Τελείως. Τελέως Reg., Bod.

(20) Καθόδῳ. Hæc vox pro vulg. μεθόδῳ reposita est e Pal. ms. SYLBURG. Consentiunt Reg., Bod.

Βαπτίζομενοι, φωτιζόμεθα· φωτιζόμενοι, υιοποιού-
μεθα· υιοποιούμενοι, τελειούμεθα· τελειούμενοι, ἀπα-
νατιζόμεθα. Ἐγὼ, φησὶν, εἶπα· Θεοὶ ἐστέ, καὶ υἱοὶ
Ἰησοῦ πάντες. Καλεῖται (21) δὲ πολλαχῶς τὸ ἔρ-
γον τοῦτο χάρισμα, καὶ φῶτισμα, καὶ τέλειον, καὶ
λουτρόν· λουτρόν μὲν, δι' οὗ τὰς ἀμαρτίας ἀπορρῦ-
πόμεθα, χάρισμα δὲ, ᾧ τὰ ἐπὶ τοῖς ἀμαρτήμασιν
ἐπιτίμια ἀνεῖται· φῶτισμα δὲ, δι' οὗ τὸ ἅγιον ἐκεῖνο
φῶς τὸ σωτήριον ἐποπτεῦεται, τούτέστιν δι' οὗ τὸ
θεῖον ὄφωποῦμεν· τέλειον δὲ τὸ ἀπροσδεές φαμεν.
Τί γὰρ ἐστὶ λείπεται τῷ θεῷ ἐγνωστότι; Καὶ γὰρ
ἴσταν ὡς ἀληθῶς, χάρισμα κεκληθῆσαι Θεοῦ τὸ μὴ
πεπληρωμένον. Τέλειος δὲ ὢν, τέλεια χαριεῖται δῆ-
πουθεν. Ὡς δὲ ἅμα τῷ κελεύσαι αὐτὸν πάντα γίνετα·
ὡτως ἐπέτα τῷ χαρισασθαι μόνον βουληθῆναι αὐτὸν
πεπληρωθῆαι τὴν χάριν. Τὸ γὰρ μέλλον τοῦ χρόνου
τῇ δυνάμει τοῦ θελήματος προσλαμβάνεται (22).
Πρὸς δὲ καὶ τῇ τῶν κακῶν (23) ἀπαλλαγῇ σωτηρίας
ἐστὶν ἀρχή. Μόνοι δὲ ἄρα οἱ πρῶτον (24) ἀρξάμενοι
τῶν ὄρων τῆς ζωῆς ἤδη τέλειοι· ζῶμεν δὲ ἤδη οἱ
θανάτου κειχωρισμένοι. Σωτηρία τοίνυν τὸ ἐπισθαι
Χριστῷ. Ὁ γὰρ γέγονεν (25) ἐν αὐτῷ ζωὴ ἐστίν (26).
Ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, φησὶν, ὁ τῶν (27) λόγων
μου ἀκούων, καὶ πιστεύων τῷ πέμψαντί με, ἔχει
ζωὴν αἰώνιον, καὶ εἰς χριστὸν οὐκ ἔρχεται· ἀλλὰ
μεταβέβηκεν ἐκ τοῦ θανάτου εἰς τὴν ζωὴν. Ὅπως
τὸ πιστεῦσαι μόνον καὶ ἀναγεννηθῆναι τελειώσις
ἐστὶν ἐν ζωῇ· οὐ γὰρ ποτε ἀσθενεῖ ὁ Θεός. Ὡς γὰρ
τὸ θέλημα αὐτοῦ ἔργον ἐστὶ, καὶ τοῦτο κόσμος ὀνο-
μάζεται· οὕτω καὶ τὸ βούλημα αὐτοῦ ἀνθρώπων ἐστὶ
σωτηρία· καὶ τοῦτο Ἐκκλησία κέκληται. Οἶδεν οὖν οὐδὲς
κέκληκεν, οὐδὲ σέσωκεν· κέκληκεν (28) δὲ ἅμα, καὶ
σέσωκεν. Αὐτοὶ γὰρ ὑμεῖς, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, θεο-
διδάκτοι ἐστέ. Οὐκ ἄρα θεμιτὸν ἡμῖν ἀτελεῖς τὸ ὄπ-
αῖτον διδασκόμενον νοεῖν· τὸ δὲ μάθημα αἰδίου σωτη-
ρίας αἰδίου Σωτῆρος· ᾧ ἡ χάρις εἰς τοὺς αἰῶνας αἰῶ-
νων, ἀμήν. Καὶ ὁ μόνον ἀναγεννηθεὶς, ὥσπερ οὖν
καὶ τὸννομα ἔχει, καὶ φωτισθεὶς ἀπῆλλακται μὲν πα-
ραρρημία τοῦ σκότους, ἀπέλιπε δὲ αὐτόθεν τὸ φῶς.
* P. 114 ED. POTTER, 93-94 ED. PARIS.
" 1 Thess. iv, 9.

(21) Καλεῖται. De variis baptismi nominibus
etiam Gregorius Nazianz., Oratione in S. baptisma
p. 238. H. SYLBURG.

(22) Προλαμβάνεται. Assumitur, acquiritur.
Sed Lowthius inavult προλαμβάνεται, anticipatur;
quam lectionem agnoscit interpres. Quod vero solo
volendi actu Deus omnia fecerit, superius dixit,
Protrept. p. 55, ubi con. n.

(23) Ἐ τῶν κακῶν. Liberationem a malis, salu-
tis esse initium tradit et Philo p. 104, et Basil. p.
56, 94 et 580. H. SYLBURG.

Sapientia prima est
Stultitia caruisse.

(24) Πρῶτον. Prætoro. Pal. ms., Sylburg., Reg.

(25) Ὁ γὰρ γ. Sic distinguendum: "Ὁ γὰρ γέ-
γονεν ἐν αὐτῷ, ζωὴ ἐστίν· nam quod est in ipso, vita
est. Quod sensum auctoris optime exprimere vide-
tur. Iterum Pædag. lib. II, c. 9, pag. 185, 186:
Ἐγρήγορον ἄρα πρὸς τὸν θεὸν ὁ πεφωτισμένος· ὁ
δὲ τοιοῦτος ζῆ· ὁ γὰρ γέγονεν ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν. At in
vulg. Novi Testamenti editionibus hodie legitur, Καὶ
χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἐν, ὁ γέγονεν. Ἐν αὐτῷ
ζωὴ ἦν, Joan. I, 3, 4. Clementis lectionem teneunt
Cyrillus, Gregor. Nyssen. lib. I adv. Eunomium,

Tincti, illuminamur; illuminati, in filios adopta-
mur; adoptati, perficimur; perfecti, immortales
reddimur. Ego, inquit, dixi: Dii estis et filii Excelsi
omnes²¹. Multis autem modis vocatur hoc opus,
gratia, illuminatio, perfectum, et lavacrum. Lava-
crum quidem, per quod peccata abstergemus. Gra-
tia autem, qua remittuntur poenæ, quæ peccatis
debentur. Illuminatio autem, per quam sanctam
illam et salutarem lucem intuemur, hoc est per
quam Deum perspicimus. Perfectum autem dicimus,
cui nihil deest. Quid enim ei desit, qui Deum no-
vit? Est enim revera absurdum, Dei vocari gratiam,
quæ non sit perfecta et undequaque plena. Nam
qui est perfectus, perfecta utique largietur. Quem-
admodum autem simul ac ipse jussit, sunt omnia;
ita sequitur, ut eo quod solum gratificari voluerit,
plena fuerit gratia. Quod enim futurum est tem-
poris, id per voluntatis potentiam anticipatur. His
accedit, quod liberatio a malis est initium salutis.
* Soli ergo, qui primum vitæ fines attingimus, jam
perfecti sumus. Jam autem vivimus, qui sumus a
morte separati. Christum ergo sequi, salus est.
Quod enim factum est, in ipso vita est²². Amen, amen
dico vobis, inquit, qui sermones meos audit et credit
ei qui me misit, habet vitam æternam, et in judi-
cium non venit, sed transit a morte ad vitam²³. Ita
solum credidisse et generatum esse, est in vita per-
fectio. Nunquam est enim Deus imbecillus. Quem-
admodum enim ejus voluntas est opus, et id mun-
dus nominatur; ita etiam ejus propositum est ho-
minum salus, et ea vocata est Ecclesia. Novit ergo,
quos vocavit, quos servavit; simul autem vocavit
et servavit. Ipsi enim vos, inquit Apostolus²⁴, a
Deo docti estis. Nefas est ergo imperfectum judi-
care, quod ab ipso docetur. Quod autem ab eo
discitur, est æterni Servatoris æterna salus: cui
gratia in sæcula sæculorum. Amen. Et qui est so-
lummodo regeneratus et illuminatus, quemadmo-
dum ipsum nomen indicat, et protinus a tenebris
²¹ Psal. LXXXI, 6. ²² Joan. I, 4. ²³ Joan. v, 24.

Hilarius, Augustinus, Gregor. Nazianz., Stephani
codex quidam ms., teste Cl. Millio in not. ad hunc
locum: item hæretici, qui S. Spiritus Θεότητα ne-
gabant, ut refert Joannes Chrysostomus in Com-
ment. Hos fuisse Macedonianos tradit Theophyla-
ctus pag. 560, edit. Paris. Ἐν αὐτῷ ζωὴ, etc.
Pneumatomachi, qui Spiritum negant esse Deum;
hunc particulam sic legunt, « Et sine ipso factum est
nihil. » Deinde, hoc loco facto puncto, legunt quasi
ab altero principio: « Quod factum est in ipso, vita
erat, » et interpretantur locum juxta suam mentem,
dicentes quod hoc loco de Spiritu sancto evangelista
dixerat, dicens: « Quod factum est in ipso, » hoc est
Spiritus sanctus, « vita erat. » Hæc autem dicunt
Macedoniani, conantes ostendere Spiritum sanctum
esse creaturam, et annumerare eum his, quæ facta
sunt. Nos autem non sic, sed puncto facto postquam
dixit: « Quod factum est, » a novo principio legimus,
Ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν.

(26) Ἐστίν. Ἦν, Evang., Bod.

(27) Ὁ τῶν. Ὅτι ὁ τῶν, Evang.

(28) Κέκληκεν. Aliquis in marg. Reg. scripsit
οὐς, ac si hoc loco deesset.

liberatur, et ab eo tempore lucem accipit. Quem-
admodum ergo, qui somnium excusserunt, et ab eo
tempore protinus intus vigilant; vel potius, quem-
admodum qui oculorum suffusionem conantur amo-
vere, non extrinsecus eis lucem suppeditant, quam
non habent, sed quod oculis impedimentum affere-
rebat depellentes, liberam efficiunt pupillam; ita
etiam qui tingimur, abstersis peccatis, quæ divino
Spiritu quodammodo tenebras offundebant, libe-
rum, ab omnique impedimento vacuum, et lucidum
habemus Spiritus oculum: quo quidem solo quod
divinum est intuemur, cœlitus influente nobis san-
cto Spiritu. Hæc est æterna aciei temperatura, quæ
videre potest æternam lucem; quandoquidem quod
simile est, æt amicum simili; quod sanctum est
autem, amicum est ei, ex quo sanctum est, quod
lux proprie appellatum est. *Eratis enim ali-
quando tenebræ, nunc autem lux in Domino* 95.
Hinc puto ab antiquis Græcis hominem voca-
tum ✕ esse φῶτα, id est lucem. At nondum, inquit,
perfectum donum accepit. Ego quoque assentior;
sed est in luce, et tenebræ ipsum non compre-
hendunt 96. Inter lucem autem et tenebras, nihil
est intermedium. In resurrectione autem creden-
tium, finis est repositus. Is autem non est aliquid
aliud adipisci, quam id, quod promissum erat
prius, assequi. Non enim eodem tempore ambo
simul consistere dicimus, nempe et accessum ad
finem, et accessus anticipationem. Non est enim
idem, ævum et tempus; sed neque idem est appe-
titio et finis. Non certe. Circa unum autem ambo,
et unus circa ambo versatur. Est autem, ut ita
dicam, appetitio, fides, quæ in tempore generatur;
finis autem, promissi assecutio: firma ac stabilis in
sæcula. Ipse autem Dominus salutis æqualitatem

✕ P. 115 ED. POTTER, 94-95 ED. PARIS.

(29) Τὸ ὄπλον τῶν ὀφθαλμῶν. Oculorum suf-
fusionem. C. Plinius *De re medica* 15: *Suffusiones
ei albugines*. Celsus lib. vi, cap. 6: *Suffusio, quam
Græci ὄπλον vocant, interdum oculi potentia,
qua cernit, se opponit; sanguinem ex fronte, vel na-
ribus mittere, in temporibus venas adurere expedit*.
Definitur ab Ægineta lib. vi, cap. 21: *Ἀργού ὑγροῦ
σύστασις ἐπὶ τὸν κραταοειδῆ χιτῶνα κατὰ τὴν κόρην,
ἐμποδίζουσα τὸ ὄραν, ἢ τὸ τρανώς ὄραν. Suffusio,
pigri humoris concretio juxta pupillam in cornea
membrana, quæ visum impedit, aut certe, ne oculus
clare cernat, efficit*. COLLECT.

(30) Αὐτοῖς. Scribe αὐτοῖς, sibi.

(31) Δυναμένῃς. Malim δυναμένοις, quod habet
Reg.

(32) Τὸ ὅμοιον. Dictum proverbiale. Hesiodus:
*Αἰεὶ γὰρ τὸν ὅμοιον ἀγεί θεὸς ἐς τὸν ὅμοιον.
Semper enim similem ducit Deus ad similem*.

(33) Ἀπελῆψε. Ἐπελῆψε, Reg.

(34) Καὶ τὸ σκότος. Respicit Joan. 1, 5: *Καὶ τὸ
φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει, καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ
κατέλαβε*.

(35) Προμολογημένης ἐπαγγελίας. Prius pro-
fessæ promissionis; in baptismate scilicet, ut ex-
plicat Langbainius in epist. ad *Usserium*, inter *Us-
serianas* num. 218. Lowth.

(36) Τὴν ἰσότητα. Quid? an eodem gradu omnes
beati futuri sunt? Non id dicit; sed tantum, fideles
omnes æque salvos fieri; quod negabant hæretici

Α ὡσπερ οὖν οἱ τὸν ὑπνον ἀποσεισάμενοι εὐθέως ἐν-
δοθεν ἐγρηγόρασιν· μᾶλλον δὲ, καθάπερ οἱ τὸ ὑπό-
χυμα τῶν ὀφθαλμῶν (29) κατάγειν πειρώμενοι οὐ
τὸ φῶς αὐτοῖς (30) ἐξέθεν χορηγοῦσιν, ὃ οὐκ ἔχου-
σιν, τὸ δὲ ἐμπόδιον ταῖς ἕβει καταδιβάζοντες, ἐλευ-
θέραν ἀπολείπουσι τὴν κόρην· οὕτως καὶ οἱ βαπτιζό-
μενοι, τὰς ἐπισκοτούσας ἀμαρτίας τῷ θεῷ Πνεύματι
ἀχλύος δίκην ἀποτριψάμενοι, ἐλεύθερον καὶ ἀνεμπό-
διστον καὶ φωτεινὸν ἥμμα τοῦ Πνεύματος ἰσχυόμεν·
ᾧ δὴ μόνῃ τὸ θεῖον ἐποπτεύομεν, οὐρανῶθεν ἐπεισο-
ρέοντος ἡμῖν τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Κράμα τοῦτο
αὐγῆς ἀτίδον, τὸ ἀτίδον φῶς ἰδεῖν δυναμένης (31)·
ἐπεὶ τὸ ὅμοιον (32) τῷ ὁμοίῳ φίλον· φίλον δὲ τὸ
ἄγιον τῷ ἐξ οὗ τὸ ἄγιον· ὃ δὴ κυρίως κέκληται
φῶς. Ἦτε γὰρ ποτε σκότος, νῦν δὲ φῶς ἐν Κυ-
ρίῳ. Ἐντεῦθεν τὸν ἄνθρωπον ὑπὸ τῶν παλαιῶν
ἠγοῦμαι κέκλησθαι φῶτα. Ἄλλ' οὐδέ πω, φασίν, ἀπε-
λῆψε (33) τὴν τελείαν δωρεάν· σύμφημι κἀγὼ· πλήν
ἐν φωτὶ ἐστί, καὶ τὸ σκότος (34) αὐτὸν οὐ καταλαμ-
βάνει· φωτὸς δὲ ἀνὰ μέσον καὶ τοῦ σκότους, οὐδὲ ἐν.
Ἐν δὲ τῇ ἀναστάσει τῶν πιστευόντων ἀπόκειται τὸ
τέλος· τὸ δὲ οὐκ ἄλλου τινός ἐστι μεταλαβεῖν, ἀλλ' ἡ
τῆς προμολογημένης ἐπαγγελίας (35) τυχεῖν. Μὴ
γὰρ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἅμα ἀμφω συνίστασθαί
φαμεν, τὴν τε πρὸς τὸ πέρας ἀφίξειν καὶ τῆς ἀφίξεως
τὴν πρόληψιν· οὐ γὰρ ἐστὶ ταῦτον αἰὼν καὶ χρόνος·
οὐδὲ μὴ ὁρμη καὶ τέλος, οὐκ ἐστὶ· περὶ ἐν δὲ
ἀμφω· καὶ περὶ ἀμφω ὃ εἰς καταγίνεται. Ἔστι
γούν, ὡς εἰπεῖν, ὁρμὴ μὲν ἡ πίστις ἐν χρόνῳ γεννω-
μένη· τέλος δὲ τὸ τυχεῖν τῆς ἐπαγγελίας, εἰς αἰῶνα
βεβαιούμενον. Αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος σαφέστατα τῆς σω-
τηρίας τὴν ἰσότητα (36) ἀπεκάλυψεν, εἰπὼν· *Τοῦτο
γὰρ ἐστὶ τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς μου (37), ἵνα πᾶς
ὁ θεωρῶν τὸν Υἱόν, καὶ πιστεύων ἐπ' αὐτὸν ἔχη
ζωὴν αἰώνιον· καὶ ἀναστήσῃ αὐτὸν ἐν τῇ ἐσχά-*
95 Ephes. v, 8. 96 Joan. 1, 5.

quidam, se solos γνωστικούς et πνευματικούς, cæte-
ros vero omnes ψυχικούς appellantes. Quo pertinet,
quod paulo inferius dicit, pag. 116: *Οὐκ ἄρα εἰ
μὲν γνωστικοί, οἱ δὲ ψυχικοὶ ἐν αὐτῷ τῷ λόγῳ· ἀλλ'
οἱ πάντες ἀποθέμενοι τὰς σαρκίαις ἐπιθυμίας ἴσοι
καὶ πνευματικοὶ παρὰ τῷ Κυρίῳ. Non ergo in eodem
Verbo, alii sunt Gnostici, alii vero Psychici; sed om-
nes, qui concupiscentias carnales deposuerunt, sunt
æquales et spirituales apud Dominum*. Hi porro Va-
lentiniani erant, quos Irenæus lib. 1; cap. 11, 14,
refert homines in tria genera distribuisse. 1. Horum
primum erat δῆλκόν seu χοϊκόν, materiale ac terre-
num, cui salutem penitus impossibilem esse dice-
bant. 2. Ψυχικόν, animale; in quo sunt οἱ δι' ἐρ-
γων καὶ πίστεως φιλῆς βεβαιούμενοι, καὶ μὴ τὴν τε-
λείαν γνώσιν ἔχοντες· εἶναι δὲ τούτους ἀπὸ τῆς Ἐκ-
κλησίας ἡμᾶς λέγουσι. *Qui per opera et fidem nudam
firmantur, et non habent cognitionem perfectam;
esse autem hos, nos qui sumus in Ecclesia*. 3. Πνευματικόν, spirituale, quod iis constat, qui τε-
λείαν γνώσιν, perfectam cognitionem, habent: unde
se Gnosticos appellabant; et se non fide vel operi-
bus quibusvis, sed natura salvos fieri, et præterea
majori gloria, quam reliqui homines consequi pos-
sent, dignandos fore jactabant. Proinde adversus
hos Clemens asserit, salutem ad omnes, qui vera
fide præditi sunt, æqualiter pertinere.

(37) Τοῦ Πατρὸς μου. Τοῦ πέμψαντός με, Evang.
Mox, εἰς αὐτὸν pro ἐπ' αὐτόν, ibid. Dein, αὐτὸν ἐγὼ
τῇ pro αὐτὸν ἐν τῇ. Ibid.

τῇ ἡμέρᾳ. Καθόσον (38) μὲν οὖν δυνατὸν ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ, ὃν ἐσχάτην ἡμέραν ἤνιξατο, εἰς τότε τηρούμενον ὅτε πύσθηται, τελείους ἡμᾶς γενέσθαι πισυόμεν. Πίστις γὰρ μαθήσεως τελειότης· διὰ τοῦτό φησιν· Ὁ πιστεύων εἰς τὸν Υἱὸν (39), ἔχει ζωὴν αἰώνιον. Εἰ τοίνυν οἱ πιστεύσαντες ἔχομεν τὴν ζωὴν, τί περαιτέρω τοῦ κεκῆσθαι ζωὴν αἰδίου (40) ὑπολείπεται; Οὐδὲν δὲ ἐνδεῖ τῇ πίστει, τελεία ὄση ἐξ αὐτῆς (41) καὶ πεπληρωμένη. Εἰ δὲ ἐνδεῖ τι αὐτῇ, ὡς ἔστιν ὀλοτελής· οὐδὲ πίστις ἐστὶ σκάζουσα περὶ τι· οὐδὲ μετὰ τὴν ἐνθὲνδε ἀποδημίαν ἀναμένει (42) πῶς πεπιστευκότας, ἀδιακρίτως (43) ἐνταῦθα ἡρέθωνισμένους. Ἐκεῖνο (44) δὲ τὸ πιστεῦσαι ἤδη προειληφότες ἐσόμενον μετὰ τὴν ἀνάστασιν ἀπολαμβάνομεν γενόμενον· ὅπως τ' ἂν ἐκεῖνο πληρωθῇ τὸ λεγόμενον· *Γενηθήτω κατὰ τὴν πίστιν σου*. Οὐ δὲ ἡ πίστις, ἐνταῦθα ἡ ἐπαγγελία· τελειώσεις δὲ ἐπαγγελίας ἡ ἀνάπαυσις. Ὡστε ἡ μὲν γνώσις ἐν τῷ φωτισματι, τὸ δὲ πέρασ τῆς γνώσεως, ἡ ἀνάπαυσις· ὃ δὴ ἔσχατον νοεῖται ὀρεκτόν. Καθάπερ οὖν τῇ πείρᾳ ἡ ἀπειρία καταλύεται, καὶ τῷ πόρῳ ἡ ἀπορία· οὕτως ἀνάγκη τῷ φωτισμῷ ἐξαφανίζεσθαι τὸ σκότος· ἡ ἀγνοία δὲ τὸ σκότος, καθ' ἣν περιπίπτομεν τοῖς ἀμαρτήματιν, ἀμβλυωποῦντες περὶ τὴν ἀλήθειαν· φωτισμὸς ἄρα ἡ γνώσις ἐστίν, ὃ ἐξαφανίζων τὴν ἀγνοίαν, καὶ τὸ διορατικὸν ἐντιθεῖς. Ἀλλὰ καὶ ἡ τῶν χειρόνων ἀποβολὴ τῶν κρειτόνων ἐστὶν ἀποκάλυψις (45). Ἄ γὰρ ἡ ἀγνοία συνέδησε (46) κακῶς, ταῦτα διὰ τῆς ἐπιγνώσεως ἀναλύεται καλῶς· τὰ δὲ δεσμὰ ταῦτα, ἢ τάχος, ἀνίεται· πίστις μὲν ἀνθρωπίνῃ, θεϊκῇ δὲ τῇ χάριτι· ἀφιεμένων τῶν πλημμελημάτων ἐν Παιωνίῳ φαρμάκῳ, Λογικῷ βαπτίσματι. Πάντα μὲν οὖν ἀπολούμεθα τὰ ἀμαρτήματα, οὐκέτι δὲ ἔσμεν παρὰ πόδας κακοί. Μία χάρις αὕτη τοῦ φωτισματος, τὸ μὴ τὸν αἰὸν εἶναι τῷ πρὶν ἢ λούσασθαι τὸν τρέπον. Ὅτι δὲ ἡ γνώσις συνανατέλλει τῷ φωτισματι, περιστρέπτουσα τὸν νοῦν, καὶ εὐθέως ἀκούομεν (47) μαθηταὶ αἱ ἀμαθεῖς· πότερον ποτε τῆς μαθήσεως ἐκείνης προσηγομένης; οὐ γὰρ ἂν ἔχοις εἰπεῖν τὸν χρόνον· ἡ μὲν γὰρ κατήχησις εἰς πίστιν περιάγει, πίστις δὲ, ἅμα βαπτίσματι ἀγίῳ παιδεύεται· Πνεύματι· ἐπεὶ ὅτι γε μία καθολικὴ τῆς ἀνθρωπότητος σωτηρία, ἡ πίστις, ἰσότης δὲ καὶ κοινωνία τοῦ δικαίου καὶ φιλανθρώπου Θεοῦ, ἡ αὕτη πρὸς πάντας, ὃ Ἀπόστολος ἐπέφρασε· ἐξηγήσατο, ὡδὲ πως εἰπὼν· *Πρὸ τοῦ δὲ εἰθεῖν τὴν πίστιν, ὑπὸ νόμον ἐφρουρούμεθα*,

⌘ P. 116 ED. POTTER, 95 ED. PARIS.

(38) Καθόσον. Sensus est: « Igitur quatenus fieri potest in hoc mundo, quem novissimum diem ideo vocavit, quod certo tempore, ad quod servatur, periturus sit, nos esse perfectos credimus. » Τηρεῖσθαι hoc modo non semel usurpatum a Petro, II Epist. II, 4, 9; III, 7.

(39) Υἱὸν. Ἰησοῦν, Reg.

(40) Αἰδίου. Αἰώνιον, Reg., Bod.

(41) Αὐτῆς. Scribe αὐτῆς, se.

(42) Ἀναμένει. *Expectare facit, differt, dilationem interpretari*. Sed an hæc vox alibi isto sensu sumatur, nescio. Lowth.

(43) Ἀδιακρίτως. Ignatius in principio Epist. ad Romanos, *Πεπληρωμένοις χάριτος Θεοῦ ἀδιακρί-*

A *apertissime revelavit, cum dixit: Hæc est enim voluntas Patris mei, ut omnis qui contempletur Filium et credit in ipsum, habeat vitam æternam, et resuscitabo ipsum in novissimo die* 37. Quatenus ergo fieri potest in hoc mundo, quem per novissimum diem significavit, qui eousque servatur, dum cessaverit, nos perfectos factos esse credimus. Fides enim est doctrinæ perfectio. Et ideo dicit: *Qui credidit in Filium, habet vitam æternam* 38. Si ergo qui credidimus, habemus vitam, quid reliqui est ultra vitæ æternæ 42 possessionem? Fidei autem, cum ex se perfecta et plena sit, nihil deest. Sin autem ei aliquid deest, non est undequaque perfecta. Neque fides in ulla re claudicat; neque postquam ex hoc loco excesserint, exspectare facit eos qui crediderunt, B *cum absque ullo discrimine hic arrham acceperint*. Sed cum illud, quod futurum est, post resurrectionem præceperimus credere, quod factum est recipimus, ut illud impleatur, quod dictum est: *Fiat secundum fidem tuam* 39. Ubi autem fides, hic promissio; promissionis autem perfectio est requies. Quapropter cognitio ✕ quidem est in illuminatione; finis autem cognitionis, requies. Quod quidem extremum expetendum intelligitur. Quemadmodum ergo imperitia, peritia solvitur, et inventa certa via, dubitatio: ita illuminatione tenebras deleri necesse est. Tenebræ autem sunt ignorantia, per quam in peccata incidimus, circa veritatem hallucinantes. Cognitio ergo est illuminatio, quæ delet ignorantem, et perspicacem videndi facultatem inserit. Quinetiam eorum, quæ sunt deteriora, rejectio, est meliorum revelatio. Quæ enim male colligavit ignorantia, ea pulchre resolvit agnitio. Hæc autem vincula quam celerrime remittuntur, humana quidem fide, divina vero gratia: cum nimirum remittuntur peccata uno medicamento Pæonio, nempe baptismo secundum Verbum. Omnia ergo peccata eluimus, et e vestigio mali non sumus amplius. Una enim est hæc gratia illuminationis, quod non sunt iidem mores, qui erant antequam lavaremur. Quoniam autem cognitio una oritur cum illuminatione, circa mentem refulgens, et qui rudes et ignari eramus, protinus vocamur discipuli: utrumne id factum est, cum aliquando D adventasset disciplina? non enim poteris tempus dicere. Catechesis enim ad fidem deducit. Fides

37 Joan. vi, 40. 38 Joan. III, 36. 39 Matth. ix, 29.

τως, impletis gratia Dei indivisim.

(44) Ἐκεῖνο. Sic scribe et distingue: Ἐκεῖνο δὲ διὰ τὸ πιστεῦσαι ἤδη προειληφότες ἐσόμενον, μετὰ τὴν ἀνάστ. Vel, Ἐκεῖνο δὲ τῷ πιστ., ut vult Lowthius. Vel, Ἐκεῖνο δὲ πιστ. Sensus est: *Futurum autem illud, quod fide jam præcepimus, post resurrectionem præsens referemus*.

(45) Ἀποκάλυψις. Legi possit ἀπόληψις. Gregorius Nyssen.: *Ἡ τοῦ καχοῦ παύσις ἀρχὴ τῆς κατ' ἀρετὴν ἐστὶν ὁρμῆς*. H. SYLBURG.

(46) Συνέδησε. Isa. LVIII, 6: *Ἀυε πάντα σύνδεσμον ἀδικίας*.

(47) Καὶ εὐθέως ἀκούομεν μαθηταὶ οἱ ἀμαθεῖς, πρὸ-

autem simul cum baptismo docetur a divino Spiritu. Quod enim fides una sit generalis salus humanæ naturæ, eadem sit autem justi et benigni Dei erga omnes æqualitas et communicatio, Paulus manifestissime exposuit, sic dicens: *Priusquam autem veniret fides, custodiebamur sub lege, conclusi sub fide, quæ erat revelanda. Quare lex fuit noster pædagogus in Christo, ut ex fide justificemur. Postquam autem venit fides, non sumus amplius sub pædago*¹. Non auditis nos non esse amplius sub illa lege, quæ erat cum timore, sed sub Verbo, qui est Pædagogus liberi arbitrii? Deinde subjunxit vocem, quæ est remota ab omni personarum acceptione: *Omnes enim filii estis per fidem Dei in Christo Jesu. Quicumque enim in Christum baptizati estis, Christum induistis. Non est Judæus nec Græcus, non est servus nec liber, non est masculus et femina. Omnes enim vos unus estis in Christo Jesu*². Non ergo alii quidem sunt cognitione præditi, alii autem animales, in eodem Verbo; sed omnes, qui concupiscentias carnales deposuerunt, sunt æquales et spiritales apud Dominum. Et ✠ rursus alibi scribit: *Etenim uno spiritu omnes nos in unum corpus baptizati sumus, sive Judæi, sive Græci, sive servi, sive liberi: et omnes ex uno poculo bibimus*³. Neque vero absurdum fuerit illorum quoque ipsorum verbis uti, qui meliorum recordationem, percolationem esse dicunt Spiritus. Percolationem autem dicunt, pejorum, quæ meliorum recordatione fit, separationem. Eum itaque, qui meliora revocavit in memoriam, necessario sequitur pœnitentia propter deteriora. Ipsum ergo Spiritum pœnitentia adductum recurrisse falentur. Eodem modo nos quoque nostrorum peccatorum moti pœnitentia, delictis renuntiantes, baptismum percolati, ad æternam quobque lucem recurrimus, illi ad patrem. Exultans itaque in Spiritu Jesus, *Confiteor tibi, Pater, inquit, Deus cæli et terræ, quod abscondisti hæc a sapientibus et intelligentibus, et revelasti ea parvulis*⁴. Infantes nos ac parvulos Pædagogus et magister appellans, qui sapientibus,

✠ P. 117 ED. PÖTTER, 96 ED. PARIS.

¹ I Cor. xii, 13. ² Luc. x, 21.

τέρων ποτε τῆς μαθήσεως ἐκείνης προσγενομένης· οὐ γὰρ ἂν ἔχ. Scilicet πρότερον mutato in πρότερον, et (quod consequens est) sublata interrogationis nota.

Ut sensus sit: *Stalim etiam discipuli audimus, qui Doctrinæ expertes fuimus, illa doctrina prius aliquando accedente; nam certum tempus definiiri haud potest.*

(48) Συγκλειόμενοι. Συγκλειόμενοι, Galat.

(49) Ἰὼθ ἔστε. Ἰὼθ Θεοῦ ἔστε διὰ τῆς πίστεως ἐν Χρ., Galat. Mox, οὐδὲ his occurrit pro οὗτε.

(50) Εἰς Χριστόν. Ἐν Χριστῷ, Reg. Sed aliquis in margine scripsit εἰς Χριστόν.

(51) Οὐκ ἄρα. Conf. quæ superius adnotata sunt, p. 115, not.

(52) Πνευματικοί. Πνευματικός, Reg., Bod. In utroque porro codice juxta hunc locum plures lacunæ apparent, verbis, quæ hic occurrunt, supplendæ.

(53) Ἐνί. Ἐν ἐνί apud Paulum. Mox, εἰ τε ἐλευθεροί. Ibid.

(54) Συγχρησασθαι. Συγχρησασθαι Reg.

(55) Διολισμόν. Valentiniiani dicebant animam

συνκλειόμενοι (48) εἰς τὴν μέλλονσαν πίστιν ἀποκαλυφθῆναι. Ὅστε ὁ νόμος παιδαγωγὸς ἡμῶν γέγονεν εἰς Χριστόν, ἵνα ἐκ πίστεως δικαιοθώμεν· ἐλευθούσης δὲ τῆς πίστεως, οὐκέτι ὑπὸ παιδαγωγόν ἔσμεν. Οὐκ ἀκούετε, ὅτι ὑπὲρ ἐκείνων τὸν νόμον οὐκέτι ἔσμεν, ὅς ἦν μετὰ φόβου· ὑπὸ δὲ τὸν λόγον, τῆς προαιρέσεως τὸν Παιδαγωγόν; Εἴτα μέντοι ἐπήγαγε τὴν ἀπάσης ἐκτὸς προσωποληψίας φωνήν· Πάντες γὰρ υἱοὶ ἔστε (49) διὰ πίστεως Θεοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ· ὅσοι γὰρ εἰς Χριστόν (50) ἐβαπτίσθητε, Χριστόν ἐνεδύσασθε· οὐκ ἐνὶ Ἰουδαίῳ οὐτε Ἐβραίων· οὐκ ἐνὶ δοῦλος, οὐτε ἐλεύθερος· οὐκ ἐνὶ ἄρσεν καὶ θήλυ· πάντες γὰρ ὑμεῖς εἰς ἔστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ. Οὐκ ἄρα (51) οἱ μὲν γνωστικοί, οἱ δὲ ψυχικοὶ ἐν αὐτῷ τῷ λόγῳ, ἀλλ' οἱ πάντες ἀποθέμενοι τὰς σαρκικὰς ἐπιθυμίας, ἴσοι καὶ πνευματικοί. (52) παρὰ τῷ Κυρίῳ. Καὶ ἀλλαχθὲ πάλιν γράφει· Καὶ γὰρ ἐνὶ (53) πνεύματι ἡμεῖς πάντες εἰς ἐν σῶμα ἐβαπτίσθημεν, εἴτε Ἰουδαῖοι, εἴτε Ἕλληνες, εἴτε δοῦλοι, καὶ ἐλεύθεροί· καὶ πάντες ἐνὶ λόγῳ ἐπιλομεν. Οὐκ ἄτοπον δὲ καὶ τοῖς αὐτῶν ἐκείνων συγχρησασθαι (54) ῥήμασιν, οἱ διολισμόν (55) μὲν τοῦ πνεύματος, τὴν μνήμην τῶν κρείττωνων εἶναι φαίν, διολισμόν δὲ νοοῦσι τὸν ἀπὸ τῆς ὑπομνήσεως τῶν ἀμεινῶν τῶν χειρόνων χωρισμόν. Ἐπεταὶ δὲ ἐξ ἀνάγκης τῷ ὑπομνησθέντι (56) τῶν βελτιῶν ἢ μετάνοια ἢ ἐπὶ τοῖς ἥττοσιν· αὐτὸ γοῦν τὸ πνεῦμα ὁμολογοῦσι μετανοήσαν ἀναδραμεῖν. Τὸν αὐτὸν οὖν τρόπον καὶ ἡμεῖς ἐπὶ τοῖς ἡμαρτημένοις μετανοηκότες, ἀποταξάμενοι τοῖς ἐλαττώμασιν αὐτῶν, διολιζόμενοι βαπτίσματι, καὶ (57) πρὸς τὸ ἀίδιον ἀνατρέχοντες ὡς, οἱ παῖδες πρὸς τὸν πατέρα. Ἀγαλλισάμενος γοῦν ἐν τῷ Πνεύματι ὁ (58) Ἰησοῦς, Ἐξομολογῶμαι σοὶ, Πάτερ, φησὶν, ὁ Θεός (59) τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς, ὅτι ἀπέκρυψας ταῦτα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν, καὶ ἀπεκάλυψας αὐτὰ ῥητοῖς· νηπίους ἡμᾶς ὁ Παιδαγωγὸς καὶ διδάσκαλος ἀποκαλῶν, τοὺς τῶν ἐν κόσμῳ σοφῶν ἐπιτηδειότερους εἰς σωτηρίαν· οἱ, σοφοὺς (60) σοφᾶς ἠγούμενοι, τετύφωγται (61)· καὶ ἐπιδοῦνται ἀγαλλιώμενος καὶ ὑπερευφραίνόμενος, οἷον ἐσυν-

¹ Galat. iii, 23, 24, 25. ² Ibid. 26, 27, 28.

ac spiritum quodammodo defæcari et percolari, id est a vitiiis ex ὕλη, materia, secundum eorum placita, ortis, purgari. Irenæus, lib. 1, sub finem cap. 11: Ἐν τε πόνοις καὶ ταλαιπωρίαις ψυχὴ γενόμενῃ εἰς διολισμόν αὐτῆς, Cum in doloribus et calamitatibus anima fuerit ad percolationem suam. Πνεύματα ἀκάθαρτα συμπεπλεγμένα τῇ ψυχῇ διολιζέσθαι, impuri spiritus cum anima complicati percolatione facta separari, dicuntur in Clementis Epit. Theod. pag. 801, col. 1.

(56) Ὑπομνησθέντι. Μνησθέντι, Reg. Bod.

(57) Καί. Hanc particulam snpplevit Sylburg. Eam mss. codd. omittunt. Et quidem recte.

(58) Ὁ. Hic articulus additus e Pal. ms. Stylburg. — Eunodem agnoscent Reg. Bod.

(59) Ὁ Θεός. Κύριε, Luc. item Matth. xi, 25.

(60) Σοφούς. Rom. i, 22: Φάσκαρτες εἶναι σοφοί, ἐμωράθησαν.

(61) Τετύφωγται. Aliqui scribunt, τετύφωγται, excæcati sunt.

τραυλίζων τοῖς νηπίοις· *Nal, ὁ Πατήρ, ὅτι οὕτως* A *εὐδοκία ἐγένετο* (62) *ἐμπροσθέν σου*. Διὰ τοῦτο τὰ κεκρυμμένα ἀπὸ σοφῶν καὶ συνετῶν τοῦ νῦν αἰῶνος, ἀπεκαλύφθη τοῖς νηπίοις. Ἄρα εἰκότως οἱ παῖδες τοῦ Θεοῦ, οἱ τὸν μὲν παλαῖον (63) ἀποθέμενοι ἀνθρώπων, καὶ τῆς κακίας ἐκδυσάμενοι τὸν γιῶνα, ἐπειδυσάμενοι δὲ τὴν ἀφθαρσίαν τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κακῶς γενόμενος λαὸς ἅγιος ἀναγεννηθέντες, ἀμίαντων φυλάξωμεν τὸν ἀνθρώπον. Καὶ νήπιος μὲν, ὡς βρέφος τοῦ Θεοῦ, κεκαθαρμένος πορνείας καὶ πονηρίας. Σαφέστατα γοῦν ὁ μακάριος Παῦλος ἀπήλλαξεν ἡμᾶς τῆς ζητήσεως, ἐν τῇ προτέρᾳ πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολῇ ὡδέπως γράφων· Ἄδελφοί, μὴ χαθῆα γίνεσθε τοῖς φρεσίν, ἀλλὰ τῇ κακίᾳ ηἰσιάζεσθε, ταῖς δὲ φρεσίν τέλειοι γίνεσθε. Τὸ ἔ, ὅτε ἡμῶν ῥήπιος, ἐφρόνου (64) ὡς ῥήπιος. B *ἐλάλου* ὡς ῥήπιος· τὴν κατὰ νόμον ἀγωγὴν αἰνίττεται, καθ' ἣν οὐχ ὡς ἀπλοῦς ἦδη, ἀλλ' ὡς ἔτι ἄφρων, νήπια μὲν (65) φρονῶν, ἐδίωκε, νήπια δὲ κελῶν, ἐλασφῆμει τὸν Λόγον. Δύο γὰρ σημαίνει τὸ ῥήπιον. Ἐπειδὴ (66) γέγνω, φησὶν, ἀνθρώπου, πάλιν ὁ Παῦλος λέγει, κατήρηκα τὰ τοῦ νηπίου. Οὐχ ἡλικίας μέγεθος ἀτελές, ἀλλ' οὐδὲ μὴν χρόνου μέτρον ὀρισμένον, ἀλλ' οὐδὲ ἀνδρικῶν καὶ ἐντελεστέρων μαθημάτων διδασκᾶς ἄλλας ἀπορρήτους αἰνίττεται, τὴν νηπιότητα ὑπερβρίον ἀποστελλῶν, ὁ καταγγέλλειν αὐτὴν ὁμοιωσῶν Ἀπόστολος· ἀλλὰ νηπίους μὲν τοὺς ἐν νόμῳ λέγει, οἱ τῷ φόβῳ, καθάπερ οἱ παῖδες τοῖς μορμουλοκίαις, ἐκπαράττονται· ἄνδρας δὲ, τοὺς (67) Λόγῳ πεθνησίους καὶ αὐτεξουσίους κέκληκεν· οἱ πεπιστευκαμεν, ἐκουσίῳ προαιρέσει σωζόμενοι, ἐμφρόνως, οὐκ ἄφρονως δεδιττόμενοι τῷ φόβῳ. Αὐτὸς περὶ τούτου μαρτυρῆσει ὁ Ἀπόστολος, τοὺς Ἰουδαίους κατὰ τὴν προτέραν διαθήκην κληρονόμους λέγων, κατ' ἐπαγγελίαν δὲ ἡμᾶς. Λέγω δὲ, φησὶν, ἐφ' ὅσον χρόνον ὁ κληρονόμος ῥηπίος ἐστίν, οὐδὲν διαφέρει δούλου, κύριος πάντων ὢν, ἀλλὰ ὑπὸ ἐπιτρόπου ἐστὶ καὶ οἰκονόμος ἄχρι τῆς προθεσμίας τοῦ πατρὸς· οὕτως (68) καὶ ἡμεῖς, ὅτε ἡμεῖς ῥήπιοι, ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου ἡμεῖς δεδουλωμένοι· ἔτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τοῦ χρόνου, ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ γενόμενον (69) ἐκ γυναικός, γενόμενον ὑπὸ νόμον, ἵνα τοὺς ὑπὸ νόμον ἐξαγοράσῃ, ἵνα τὴν υἰοθεσίαν ἀπολάβωμεν δι' αὐτοῦ (70). Ὅρα πῶς ὠμολόγησεν εἶναι νηπίους τοὺς ὑπὸ φόβον καὶ ἀμαρτίας (71)· τοὺς δὲ ὑπὸ τὴν πίστιν, υἱὸς κελῶν, ἀπήνθρωσεν, ὡς πρὸς ἀντιδιαστολήν

✱ P. 418 ED. POTTER, 97 ED. PARIS.
 * Ibid. * Gal. iv, 1, 2, 3, 4, 5.

(62) *Εὐδοκία ἐγένετο*. *Ἐγένετο εὐδοκία*, Luc., Matth.

(63) *Παλαῖον*. Diversa S. Scripturæ loca, ut *επερ* alias, sic hoc etiam loco, in unum confudit. Ephes. iv, 22 : *Ἀποθέσθαι ὑμᾶς κατὰ τὴν προτέραν ἀναστροφὴν τὸν παλαῖον ἀνθρώπον*. Jud. 2 : *Μισοῦντες καὶ τὸν ἀπὸ τῆς σαρκὸς ἐσπιλωμένον γιῶνα*. II Cor v, 4 : *Ἐφ' ᾧ οὐ θέλωμεν ἐκλῦσθαι, ἀλλ' ἐκπερδύσασθαι, ἵνα καταποθῇ τὸ θνητὸν ὑπὸ τῆς ζωῆς*. I Cor. xv, 53 : *Δεῖ γὰρ τὸ σαρκῆν τοῦτο ἐκπερδύσασθαι ἀφθαρσίαν*. Ephes. iv, 24 : *Καὶ ἐκπερδύσασθαι κατὰ τὸν ἀνθρώπον*.

A qui sunt in mundo, sumus aptiores ad salutem, qui sapientes seipsos existimantes, superbia inflati sunt; exclamat exultans, et mirandum in modum lætus, tanquam una cum infantibus habituens : *Recte, o Pater, quia sic complacuit ante te* *. Propterea quæ absconsa sunt a sapientibus et intelligentibus hujus, quod nunc est, sæculi, revelata sunt infantibus. Merito ergo Dei sumus pueri, qui veterem quidem hominem deposuimus, et vitii tunicam exuimus, Dei autem incorruptionem induimus, ut novus facti populus sanctus, regenerati, impollutum hominem custodiamus. Et infans quidem, tanquam Dei puellus, a fornicatione et improbitate est expurgatus. Manifestissime itaque beatus Paulus nos ab hac quæstione expedivit, in priore Epistola ad Corinthios sic scribens : *Fratres, ne pueri efficiamini mentibus, sed sitis vitio infantes, mentibus autem estote perfecti* †. Illud autem : *Quando eram parvulus, cogitabam ut parvulus, loquebar ut parvulus* ‡, quam sub lægē egit vitam significat in qua non ut jam simplex, sed ut adhuc insipiens, stulta quidem animo agitans, persequabatur : stulta autem loquens, blasphemis Verbum incessebat. Duo enim significat τὸ νήπιον, *infantem* ✕ videlicet, et *stultum*. *Postquam factus sum*, inquit, *vir* (rursus dicit Paulus §) *feci ut cessarent ea, quæ erant infantis*. Non ætatis imperfectam magnitudinem, sed nec temporis præfinitam mensuram, neque virilium et perfectiorum disciplinarum ¶ arcanas significat doctrinas, cum infantiam relegat, qui se eam annuntiare profitetur Apostolus. Sed infantes quidem dicit eos, qui sunt in lege, qui, non secus ac larvis pueri, timore perturbantur; viros autem, qui Verbo paremus, nostrique sumus juris et arbitrii vocavit nos, qui credidimus, spontanea electione servati, sapienter, non insipienter metu territi. De hac re testimonium feret ipse Apostolus, Judæos secundum prius Testamentum dicens hæredes, nos autem secundum promissionem. *Dico autem*, inquit, *quandiu hæres est infans, nihil differt a servo, cum sit dominus omnium, sed est sub tutoribus et curatoribus usque ad patris præfinitum tempus* : ita et nos, quando eramus sub elementis mundi, in servitute eramus; quando autem venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub lege, ut eos, qui erant sub lege, redimeret, ut adoptionem filiorum per ipsum reciperemus *. Vide

§ Luc. x, 21. † I Cor. xiv, 20. ‡ I Cor. xiii, 11.

(64) *Ἐφρόνου*. Ὡς ῥήπιος ἐλάλου, ὡς ῥήπιος ἐφρόνου, apud Paulum.

(65) *Μέν*. Δέ, Codd.

(66) *Ἐπειδή*. Ὅτι δὲ apud Paulum.

(67) *Τὸς*. Τῷ, Reg.

(68) *Οὕτως*. Οὕτω, Galat.

(69) *Γενόμενον*. Γεννώμενον, Reg. Quam lectionem Irenæus, lib. iii, cap. 18, Augustinus, et Novi Testamenti mss. codd. multi ac versiones sequuntur. Mox, ὑπὸ νόμου, Reg.

(70) *Δι' αὐτοῦ*. Additum a Clemente.

(71) *Ἀμαρτίας*. Ἀμαρτίας, Reg.

quomodo confessus est esse infantes, qui timori et peccatis subjecti sunt; eos autem, qui sub fide sunt, filios vocans, viros effecit, ut eos distingueret ab infantibus, qui sunt in lege. *Non est enim, inquit, amplius servus, sed filius. Sin autem filius, et hæres per Deum* ¹⁰. Quid ergo filio deest post hæreditatem? Eleganter ergo sic exponi potest illud: *Quando eram infans*, hoc est, quando eram Judæus (erat enim origine Hebræus), *cogitabam ut infans*, quoniam sequebar legem: *postquam autem factus sum vir, non amplius quæ sunt infantis*, hoc est, quæ sunt legis, sed quæ sunt viri, *cogito*; hoc est, quæ sunt Christi, quem solum virum Scriptura vocat, ut ante diximus: *Cessare feci, quæ sunt infantis*. Quæ est autem in Christo infantia, est perfectio. Itaque hæc in parte contra legem patrocinari nostræ infantia debemus. Est præterea interpretandum in quoque, quod ab Apostolo dictum est: *Lac vobis potum dedi, tanquam infantibus in Christo, non cibum: nondum enim poteratis, sed neque adhuc nunc potestis* ¹¹⁻¹². Non enim mihi videtur Judaice accipiendum, quod dicit. Nam illam Scripturam ei ex adverso \times opponam: *Inducam vos in terram bonam, lacte et melle fluentem* ¹³. Exoritur itaque maxima dubitatio hærum Scripturarum collationem attendentibus. Si enim fidei in Christum principium est, quæ per lac designatur infantia; ea autem, tanquam puerilis et imperfecta, vili penditur: quomodo ejus, qui est perfectus et scientia præditus, post cibum requies, infantili rursus lacte honorata est? Nunquid ergo hoc, ut quod quamdam parabolam declarat, tale quid significat; et est utique hoc dictum ita legendum: *Lac vobis potum dedi in Christo*; et parvo interjecto spatio subjungamus, *tanquam infantibus*: ut per lectionis distinctionem, talem sensum accipiamus: Catechizavi vos in Christo, simplici et vero et per se naturali alimento spiritali; talis est enim lactis, quæ est alitrix animalium, substantia, ex amantibus uberibus scaturiens: ita ut universum sic intelligatur: *Quemadmodum nutrices recenter natos infantes lacte nutriunt*, ita ego Christi lacte, nempe Verbo, vobis spiritale nutrimentum instillans. Ita ergo perfectum est alimentum lac perfectum, et ad finem, qui nunquam cessaturus est, deducit. Quocirca in Requite quoque idem ipsum lac et mel promittitur. Jure enim rursus justis lac Dominus pollicetur, ut aperte Verbum esse utrumque ostendatur, *A et Ω , principium et*

\times P. 119 ED. POTTER, 98 ED. PARIS. 17, et sepe alibi.

(72) *Ὁὐκ ἔτι γάρ*. Ὡστε οὐκ ἔτι, Galat.

(73) *Εἰ δὲ καὶ υἱός*. Εἰ δὲ καὶ υἱός, Bod. Mox, *κληρονόμος Θεοῦ διὰ Χριστοῦ*, Galat.

(74) *Τουτέστιν*. Τό addunt post τουτέστιν, Bod., Reg.

(75) *Καθώς*. Ὡς, Reg.

(76) *Ἡ δὲ ἐν Χρ.* Sic distingui debet: Ἡ δὲ ἐν Χριστῷ νηπιότης τελειώσις ἐστίν, ὡς πρὸς τὸν νόμον. Ἐνταῦθα γενομένη. *Ea vero infantia, quæ in Christo est, si cum lege conferatur, est perfectio. Hoc loco cum simus, infantia; nostræ patrocinan-*

των ἐν τῷ νόμῳ νηπιῶν. Οὐκ ἔτι γάρ (72), φησι, *δοῦλος εἶ, ἀλλὰ υἱός· εἰ δὲ υἱός (73), καὶ κληρονόμος διὰ Θεοῦ*. Τί οὖν ἐνδεί τῷ υἱῷ μετὰ τὴν κληρονομίαν; χάριν τοίνυν οὕτως ἐξηγήσασθαι τό· Ὅτε ἤμην νηπιός, τουτέστιν (74), ὅτε ἤμην Ἰουδαῖος (Ἑβραῖος γάρ ἄνωθεν ἦν), ὡς νηπιός ἐφρόνουν, ἐπεὶ δὴ εἰπέμην τῷ νόμῳ· ἐπεὶ δὲ γέγονα ἀνὴρ, οὐκέτι τὰ τοῦ νηπιίου, τουτέστι τὰ τοῦ νόμου, ἀλλὰ τὰ τοῦ ἀνδρὸς φρονῶ, τουτέστι τὰ τοῦ Χριστοῦ· ὃν μόνον ἀνδρα ἡ Γραφή, καθὼς (75) προσηρῆκαμεν, καλεῖ· *κατήρηκα τὰ τοῦ νηπιίου*. Ἡ δὲ ἐν Χριστῷ (76) νηπιότης, τελειώσις ἐστίν. Ὡς πρὸς τὸν νόμον ἐνταῦθα γενομένοις τῇ νηπιότητι ἡμῶν συνηγορητέον. Ἔτι καὶ τὸ πρὸς τοῦ Ἀποστόλου εἰρημένον ἐπεξηγητέον· *Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, ὡς νηπιούς ἐν Χριστῷ (77), οὐ βρώμα· οὐπω γάρ ἐδύνασθε, ἀλλ' οὐδὲ ἔτι νῦν δύνασθε*. Οὐ μοι γάρ δοκεῖ Ἰουδαϊκῶς ἐκδέχεσθαι δεῖν τὸ ῥητόν. Ἀντιπαράθεω γάρ κάκεινην τὴν Γραφὴν· *Εἰσάξω ὑμᾶς εἰς τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν, τὴν βέουσαν γάλα καὶ μέλι*. Ἀνακύπτει τοίνυν ἀπορία μεγίστη κατὰ τὴν τῶν Γραφῶν τῶνδε συμβολὴν νοούσιν. Εἰ γὰρ ἀρχὴ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως ἡ διὰ τοῦ (78) γάλακτος νηπιότης ἐστίν, ἐξετελείζεται δὲ αὐτὴ ὡς παιδαριώδης καὶ ἀτελής· πῶς ἡ τοῦ τελείου καὶ γνωστικοῦ μετὰ τὴν βρώσιν ἀνάπαυσις αἰθῆς νηπιῶ τετιμηται γάλακτι; μήτι οὖν τὸ ὡς παραβολῆς ὃν δηλωτικὸν τοιοῦτόν τι ἐμφαίνει, καὶ δὴ ἀναγκαστέον ὡδὲ πῶς ῥητόν· *Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα ἐν Χριστῷ* καὶ διαστήσαντες ὀλίγον ἐπαγάγωμεν ὡς νηπιούς; ἵνα κατὰ τὴν διαστολὴν τῆς ἀναγνώσεως, τοιαῦτῶν ἀποδεξώμεθα διάνοιαν. Κατήχησα ὑμᾶς ἐν Χριστῷ ἀπλῆ καὶ ἀληθεῖ καὶ αὐτοφρεῖ τροφοῇ τῇ πνευματικῇ· τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ γάλακτος ζωοτρόφος οὐσία, φιλοστόργους πηγάζουσα μαστοῖς· ὡς νοεῖσθαι τὸ πᾶν τῆδε· Ὅσπερ τῷ γάλακτι αἰ τιτθαῖ τοὺς παῖδας τοὺς νεογνοὺς ἐκτρέφουσιν, καὶ γὰρ δὲ οὕτω τοῦ Χριστοῦ τῷ γάλακτι, λόγῳ, πνευματικὴν ὑμῖν ἐνοτάξων τροφήν. Οὕτω γοῦν τελεία τροφή τὸ γάλα ἐστὶ τὸ τελειον, καὶ εἰς τέλος ἄγει τὸ ἀκατάπαυστον. Διὸ καὶ τῇ ἀναπαύσει (79) τὸ αὐτὸ τοῦτο ἐπήγγελλται γάλα καὶ μέλι. Εἰκότως γάλα αἰθῆς ὑπισχνεῖται τοῖς δικαίοις ὁ Κύριος, ἵνα δὴ σαφῶς ὁ λόγος ἀμφὶ δευτέρῳ, *ἄλφα καὶ ὠμέγα, ἀρχὴ καὶ τέλος*· ὁ λόγος ἀλληγορούμενος γάλα. Τοιοῦτόν τι καὶ Ὁμηρος ἄκων μαντεύεται, τοὺς δικαίους τῶν ἀνθρώπων *γαλακτοφάγους* (80) καλῶν· ἔξεστι δὲ καὶ οὕτως ἐκλαμβάνειν τὴν Γραφὴν· *Κἀγὼ (81) δὲ, ἀέλφοι, οὐκ ἐδυντή-*

¹⁰ Gal. iv, 7. ¹¹⁻¹² I Cor. iii, 2. ¹³ Exod. iii, 8,

lum est.

(77) *Ὡς νηπιούς ἐν Χριστῷ*. Clementis additamentum. Mox οὔτε pro οὐδὲ apud Paulum.

(78) *Διὰ τοῦ*. Διὰ τὴν τοῦ, Reg., Bod.

(79) *Ἀναπαύσει*. Id est Chanaanitide terra, quæ dicebatur esse γῆ βέουσα γάλα, et cœlestis requiei typus erat.

(80) *Γαλακτοφάγους*. Sic vocat Abios, Scythizæ gentem, Homerus, *Iliad*. N, vers. 6:

Γαλακτοφάγων Ἀβίων τε, δικαιοτάτων ἀνθρώπων.

(81) *Κἀγὼ*. Καὶ ἐγώ, apud Paulum.

θη λαλήσαι ὑμῖν ὡς πνευματικοῖς, ἀλλ' ὡς σαρκικοῖς (82), ὡς νηπίοις ἐν Χριστῷ ὡς δύνασθαι σαρκικούς νεκίεσθαι τοὺς νεωστὶ κατηχουμένους, καὶ νηπίους ἔτι ἐν Χριστῷ. Πνευματικούς μὲν γὰρ τοὺς πεπιστευκότας ἦδη τῷ ἁγίῳ Πνεύματι προσεῖπεν· σαρκικούς δὲ τοὺς νεοκατηχήτους, καὶ μηδέπω καθαρμένους (83)· οὗς ἔτι σαρκικούς εἰκότως λέγει, ἐπίσης τοῖς ἐθνικοῖς τὰ σαρκὸς ἔτι φρονούντας· Ὅπου γὰρ ἐν ὑμῖν ζῆλος καὶ ἐρις (84), οὐχὶ σαρκικοί ἐστε, καὶ κατὰ ἄνθρωπον περιπατεῖτε; Διὸ καὶ γάλα ὑμῶς ἐπότισα, φησὶν· τὴν γνῶσιν ὑμῖν ἐπέτα, λέγων, τὴν ἐκ κατηχήσεως ἀνατρέφουσαν εἰς ζωὴν αἰδίου. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἐπότισα ῥῆμα τελείας μεταλήψεως σύμβολόν ἐστι. Πίνειν μὲν γὰρ οἱ τέλειοι λέγονται, θηλάζειν δὲ οἱ νήπιοι. Τὸ αἷμά μου γὰρ, φησὶν ὁ Κύριος, ἀληθῆς (85) ἐστὶ πόσις. Μῆτι οὖν Γάλα, εἰπὼν, ἐπότισα, τὴν ἐν λόγῳ γάλακτι τελείαν ἐφροσύνην, τὴν γνῶσιν τῆς ἀληθείας, ἠνίκατο; Τὸ δ' ἐπαγόμενον ἐξῆς, Οὐ βρώμα οὐκ ἔδυσασθε τὴν ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι ἐναργῆ ἀποκάλυξιν, βρώματος δίκην, πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, ἀνίττεσθαι δύναται. Βλέπομεν (86) γὰρ ὡς δι' ἐσόπτρου νῦν, ὁ αὐτοῦς Ἀπόστολος λέγει· τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. Διὸ κάκεινο ἐπήγαγεν· Ἀλλ' οὐδὲ ἔτι νῦν δύνασθε· ἔτι γὰρ σαρκικοί ἐστε, τὰ τῆς σαρκὸς φρονούντες, ἐπιθυμοῦντες (87), ἐρώντες, ζηλοῦντες, μνηϊῶντες, φθονοῦντες. Οὐ γὰρ ἐτι ἐν σαρκὶ ἐσμεν, ὡς ὑπελήφασι τινες· σὺν αὐτῇ (88) γὰρ τὸ πρόσωπον ἰσάγγελον ἔχοντες, πρόσωπον πρὸς πρόσωπον τὴν ἐπαγγελίαν ἀφόμεθα. Πῶς δὲ, εἰ ἐκείνη ἔντως ἐστὶν ἡ ἐπαγγελία μετὰ τὴν ἐνθέου ἀπαλλαγὴν, ἢ ὀφθαλμὸς οὐκ οἶδεν (89), οὐδὲ ἐπὶ τοῦν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, εἰδέναι φασιν, οὐ πνεύματι ἐννενοηκότας, ἀλλὰ ἐκ μαθήσεως παρεληφότες, ὁ οὗς οὐκ ἤκουσέ ποτε, ἢ μόνον ἐκεῖνο τὸ ἐν ἐρίῳ ἀρπασθὲν οὐρανῷ, ἀλλὰ κάκεινο ἐγεμυμένον ἐκαλεῖτο τότε; Εἰ δὲ ἀνθρωπίνῃ σοφίᾳ ἐστὶν, ὅπερ ὑπολείπεται νοεῖν, ἡ μεγαλαυχία τῆς γνώσεως, ἔκαυε τὸν νόμον τῆς Γραφῆς· Μὴ καυχᾶσθω ὁ σοφὸς ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ· καὶ μὴ καυχᾶσθω ὁ ἰσχυρὸς ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ· ὁ δὲ καυχόμενος, ἐν Κυρίῳ καυχᾶσθω. Ἡμεῖς δὲ θεοδίδακτοι (90) καὶ τῷ Χριστοῦ ὄνοματι καυχώμενοι. Πῶς οὖν οὐ ταύτῃ νοεῖν τὸν Ἀπόστολον ὑποληπτέον τὸ γάλα τῶν νηπίων; εἰ γε καμένες (91) ἐσμὲν οἱ τῶν Ἐκκλησιῶν προηγούμενοι, κατ' εἰκόνα τοῦ ἀγαθοῦ ποιμένος (92)· τὰ δὲ τρέφατα ἡμεῖς (93)· μὴ οὐχὶ καὶ γάλα τῆς ποιμνῆς

A *finis* ¹⁴; Verbum, inquam, quod lac allegorice dicitur. Tale quid Homerus vel invitus divinat, justos homines γαλακτοφάγους, hoc est, qui lacte vescuntur, appellans. Potest etiam ita Scriptura accipi: *Et ego, fratres, non potui loqui vobis tanquam spiritalibus, sed tanquam carnalibus, tanquam infantibus in Christo* ¹⁵. Ut possint *carnales* intelligi, qui recenter fuerunt instituti, et catechumeni facti, et adhuc infantes in Christo. Spiritales enim eos, qui sancto Spiritui jam crediderunt, appellavit; *carnales* autem, eos, qui nuper catechizati sunt, nec adhuc sunt expurgati; quos merito *adhuc carnales* dicit ¹⁶, ut qui æque ac gentes ea, quæ erant carnis, cogitabant. *Ubi enim inter vos æmulationis et litis, annon carnales estis, et secundum hominem ambulatis?* Quocirca etiam, *Lac vobis*, inquit ¹⁷, *potum dedi*; cognitionem, dicens, vobis infudi, quæ ex catechesi data est, quæ nutrit in vitam æternam. Quin etiam hoc verbum, *Potum dedi*, est symbolum ac signum perfectæ participationis. Qui enim perfecti sunt, dicuntur bibere; infantes autem sugere. *Sanguis enim meus*, inquit Dominus, *✕ verus est potus* ¹⁸. Nunquid ergo, cum dixit, *Lac potum dedi*, significavit perfectam in Verbo, lacte, lætitiā, veritatis scilicet cognitionem? Quod autem deinceps subjungitur, *Non cibum; nondum enim poteratis*, evidentem quæ erit in futuro sæculo revelationem, instar cibi, *facie ad faciem*, potest significare. *Videmus enim nunc tanquam per speculum*, dicit idem Apostolus ¹⁹, *tunc autem facie ad faciem*. Quocirca illud quoque subjunxit: *Sed neque nunc potestis, adhuc enim carnales estis*, quæ sunt carnis cogitantes, concupiscentes, amantes, æmulantes, irascētes, invidentes: *Non enim in carne amplius sumus* ²⁰, ut quidam existimarunt: cum ea enim faciem angelis æqualem habentes, promissum facie ad faciem videbimus. Quomodo autem, si vere est illud promissum, postquam hinc excesserimus, *quod oculus non vidit, neque in mentem hominis ascendit* ²¹, se id novisse dicunt, cum spiritu non intellexerint **44**, sed ex disciplina acceperint, quod auris nunquam audivit, præterquam illa sola, quæ in tertium cælum *raptā est* ²², et illa quoque silentio obtegere jubebatur? Sin autem humana sapientia, quod quidem restat intelligendum, sit cognitionis gloriatio, audi legem Scripturæ: *Ne gloriatur sapiens in sapientia sua; et non gloriatur fortis*

✕ P. 120 ED. POTTER, 99 ED. PARIS. ¹⁴ Apoc. i, 8; xxi, 6; xxii, 15. ¹⁵ I Cor. iii, 1. ¹⁶ Ibid. 5, 17. ¹⁷ Ibid. 2. ¹⁸ Joan. vi, 56. ¹⁹ I Cor. xiii, 12. ²⁰ Rom. viii, 9. ²¹ I Cor. ii, 9. ²² II Cor. xii, 2, 3, 4.

(82) *Σαρκικοίς*. Σαρκίνοις, Reg., Bod. Mox, σαρκί-
ως pro σαρκικούς, idem.

(83) *Καθαρμένους*. Sc. aqua baptismi.

(84) *Ἐρις*. Καὶ διχοστασίαι addunt vulg. Novi
T. codd.

(85) *Ἀληθῆς*. Ἀληθῶς, Evang.

(86) *Βλέπομεν*. Βλέπομεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσόπτρου,
ἐν ἀνίματι, τότε δὲ πρ., apud Paulum.

(87) *Ἐπιθυμοῦντες*. Respicit Gal. v, 19, 20, 21,
ubi opera carnis enumerat Apostolus.

(88) *Σὺν αὐτῇ*. Hæc eorum ratio est, qui ἐν σαρκὶ
ἡμᾶς εἶναι ὑπελήφασι, cui Clemens mox occurrit.

(89) *Οἶδεν*. Rectius εἶδεν, *vidit*, I Cor. ii, ubi
etiam mox ἐπὶ καρδίαν pro ἐπὶ νοῦν. Atque adeo ita
est etiam infra *Stromateon* p. 565. SYLBURG.

(90) *Ἡμεῖς*. Respicit I Thess. iv, 9: *Αὐτοὶ γὰρ
ὑμεῖς θεοδίδακτοι*.

(91) *Ποιμένες*. Hinc patet Clementem, non solum
ætate, ut quibusdam visum est, sed etiam officio
πρεσβύτερον fuisse.

(92) *Ἀγαθὸν ποιμένος*. Hoc est Christi, qui dixit:
Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλός, Joan. x, 11, 14.

(93) *Ἡμεῖς*. Rectius ὑμεῖς, vos, SYLBURG.

in fortitudine sua; sed qui gloriatur, in Domino gloriatur⁹⁴. Nos autem a Deo docti sumus, et in Christi nomine gloriamur. Quomodo ergo non est existimandum, Apostolum hoc modo intelligere *lac infantium*? siquidem pastores sumus, qui Ecclesiis præsumus ad imaginem *boni Pastoris*, vos autem oves; annon eum, qui lac quoque gregis dicit Dominum, servare consequentiam in allegoria? Jam vero dictum rursus huic sensui applicare debemus. *Lac vobis potum dedi, non cibum, nondum enim poteratis*; non aliquid aliud quam lac cibum existimantes, sed idem substantia. Similiter enim idem ipsum quoque Verbum vel est laxum et nite, ut lac; vel concretum et coactum, ut cibus. Verum enim vero si sic acceperimus, potest a nobis lac intelligi prædicatio, quæ plurimum diffusa est; cibus autem, fides, quæ a catechesi in fundamentum coacta et conversa est; quæ cum sit auditione solidior, cibo assimilatur in ipsa anima, tale alimentum in substantiam convertens. ✕ Alibi quoque Dominus in Evangelio secundum Joannem aliter hoc per symbola ac signa exposuit, cum dixit: *Comedite carnes meas, et bibite meum sanguinem*⁹⁵; evidens fidei et promissionis symbolum innuens id esse, quod est poculentum, per quæ Ecclesia, tanquam homo, ex multis constans membris, irrigatur et augetur, et ex utrisque conflatur et coalescit, corpore quidem, fide; anima vero, spe; quemadmodum Dominus quoque ex carne et sanguine. Revera enim sanguis fidei est spes, qua continetur fides tanquam ab anima; cum autem spes exspiraverit, perinde ac si sanguis effluerit, vitalis fidei facultas dissolvitur. Quod si velint nonnulli contendere, dicentes *lac* primas significare disciplinas, tanquam prima nu-

✕ P. 421 ED. POTTER, 400 ED. PARIS.
⁹⁴ Joan. vi, 54.

(94) *Κύριον*. Nempe is, cujus corpus et sanguinem pastores ovis, hoc est presbyteri Christiano populo, in cibum dispensant, κατ' ἀκολουθίαν, et allegorice *lac* dici potest.

(95) *Συνεστραμμένος*. *Contortus*, a συστρέφω. Forte συνεσταμένος, compactus, a συνίσταμαι. Sed συνεστῆκώς plerumque dicitur.

(96) *Σωματοποιουμένη*. Hæc vox de nutritione dici solet, qua alimentum in corporis nutriti substantiam convertitur.

(97) *Τὴν τοιάνδε τροφήν*. Quidam hæc referunt ad ea, quæ sequuntur.

(98) *Φάγεσθε*. *Φάγετε*, et *μοx πίετε*, Bod., Reg.

(99) *Τὰς σάρκας*. A. ex vulg. Bibl. mavult τὴν σάρκα, singul. numero. SYLVBURG.

(1) *Ἐφ' ἃς αὐτοῦς*. *Ἐφ' ἃς* agnoscit etiam Hervell versio: *Ad quas seipsos propter scientiam erigunt*. Sed procul dubio pro duabus illis vocibus, librorum vitio divulsis, reponenda una σὰς, et belle constat structura pariter ac sensus. SYLVBURG. — *Ἀνάγουσιν*, quod sequitur, quomodo irrepsit, haud scio. In Heinsiana editione primum apparuit. Sed ἀνάγοντες, præter mss. cod. habent Flor. Sylburg. Scribendum igitur, σὰς αὐτοῦς ἀνάγοντες εἰς γνώσιν, seipsos ad cognitionem evehentes. Agit enim auctor de hæreticis, qui, vana scientiæ suæ opinionem inflati, Gnosticos sese vocabant.

(2) *Ὀύσιαν εἰπεῖν ψυχῆς*. Perantiqua opinio erat, sanguinem esse animam. Proinde non pauci

τὸν Κύριον (94) λέγοντα, τὴν ἀκολουθίαν φυλάττειν ἀλληγοῦντα; Καὶ δὴ τὸ ῥητὸν αὐθις τῇ διανοίᾳ ἐφαρμοστέον· *Γάλα ὑμᾶς ἐπότισα, οὐ βρώμα οὐπω γὰρ ἐδύνασθε*, οὐκ ἄλλο τι παρὰ τὸ γάλα τὸ βρώμα ὑπολαμβάνοντα, ταῦτὸν δὲ τῇ οὐσίᾳ ὡσάτωσ γὰρ καὶ ὁ Λόγος ὁ αὐτοῦς, ἢ ἀνειμένος καὶ ἥπιος ὡς γάλα· ἢ πεπτηγὼς καὶ συνεστραμμένος (95), ὡς βρώμα. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῆδε ἐκλαμβάνουσιν ἡμῖν, γάλα νοεῖσθαι τὸ κήρυγμα δύναται τὸ ἐπιπλεῖστον κεχυμένον· βρώμα δὲ, ἡ πίστις εἰς Θεμέλιον ἐκ κατηχήσεως συνεστραμμένη· ἢ εἰ στερεμνωτέρα τῆς ἀκοῆς ὑπάρχουσα, βρώματι ἀπεικάζεται, ἐν αὐτῇ σωματοποιουμένη (96) τῇ ψυχῇ τὴν τοιάνδε τροφήν (97). Ἀλλαχόθι δὲ καὶ ὁ Κύριος ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ ἐτέρως ἐξήνεγκεν· *Β* διὰ συμβόλων· *Φάγεσθέ (98) μου τὰς σάρκας (99)*, εἰπὼν, *καὶ πίεσθέ μου τὸ αἷμα*· ἐναργῆς τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐπαγγελίας τὸ πόσιμον ἀλληγοῦν, εἴ ὢν ἡ Ἐκκλησία, καθάπερ ἄνθρωπος, ἐκ πολλῶν συνεστῆκυία μελῶν, ἄρδεται τε καὶ αὐξεται, συγκροτεῖται τε καὶ συμπηγνυται ἐξ ἀμφοῖν· σώματος μὲν, τῆς πίστεως, ψυχῆς δὲ, τῆς ἐλπίδος· ὥσπερ καὶ ὁ Κύριος ἐκ σαρκὸς καὶ αἵματος· τῷ γὰρ ὄντι αἷμα τῆς πίστεως ἢ ἐλπίς, ἐφ' ἧς συνέχεται, καθάπερ ὑπὸ ψυχῆς, ἢ πίστεως. Διαπνευσάσης δὲ τῆς ἐλπίδος, δικηῶ ἐκρύντοσ αἵματος, τὸ ζωτικὸν τῆς πίστεως ὑπεκλύεται. Εἰ δὲ ἄρα προσφιλονεικεῖν ἐθέλοῖεν τινες, τὰ πρῶτα μαθήματα τὸ γάλα μὴνύειν λέγοντες, ὡσπερ πρῶτας τροφὰς, τὸ δὲ βρώμα τὰς πνευματικὰς ἐπιγνώσεις, ἐφ' ἃς αὐτοῦς (1) ἀνάγουσιν εἰς γνώσιν· *Γ* ἴστωσαν ὡς ἄρα στερεῶν τροφήν τὸ βρώμα λέγοντες καὶ σάρκα καὶ αἷμα τοῦ Ἰησοῦ, ὑπαφέροντα· τῇ σφῶν αὐτῶν μεγαλαύχῳ σοφίᾳ ἐπὶ τὴν ἀπλότητα τῆς ἀληθῆς πρωτόγονον γὰρ τὸ αἷμα εὐρίσκεται ἐν ἀνθρώπῳ· ὁ δὲ τινες οὐσίαν εἰπεῖν ψυχῆς (2) τετολημ-

⁹⁵ Jer. ix, 25; I Cor. i, 31; II Cor. x, 47.

e veteribus hominum prudentiam sanguini inesse, et pro diverso illius statu mutari fingebant. Stobæus, *Eclog. physic. lib. i, pag. 131*: Τειρεσίας δὲ ἔχει μὲν λογισμὸν τῶν ἀνθρωπίνων, μαντεύεται δὲ οὐδ' αὐτὸς περὶ τῶν εἰμαρμένων τοῖς ζώσιν πρὶν πτεῖν τοῦ αἵματος. Οἶεται γὰρ καὶ Ὀμηρος, καθὰ καὶ πλείστοι τῶν μετ' αὐτὸν ὑπέλαβον, ἐν τῷ σίματι εἶναι ἀνθρώποις τὴν περὶ τὰ θνητὰ φρόνησιν· ἐπεὶ καὶ τῶν μετ' αὐτὸν πολλοὶ τούτων πιστοῦνται, δεικνύντες, ὅπερ καὶ ὑποθερμανθὲν ὑπὸ πυρετοῦ καὶ χολῆς, ἀφραίνεσιν ποιεῖν, καὶ ἀνοητεῖν. Ἐμπεδοκλῆς τε οὕτω φαίνεται ὡς ἔργανον προσῦνεσιν (leg. πρὸς σύνεσιν) τοῦ αἵματος, οὕτως λέγων·

Αἷματος ἐν πλάθειν τετραμμένον ἀντιδρωτός, τῇ τε νόημα μάλιστα κικλήσκειται ἀνθρώποισιν· Αἷμα γὰρ ἀνθρώποις περικάρδιόν ἐστι νόημα.

Tiresias quoque (scilicet, in Homericâ νεχρομαντεῖᾳ) tametsi rerum humanarum sensu præditus, non tamen ante viris vaticinatur, quam sanguinem hauserit. Existimat enim Homerus, quod etiam multi post ipsum sunt arbitrati, in sanguine prudentiam humanam consistere; quemadmodum id posteriorum plerique confirmant, docentes eundem febri vel bili succensum, stultitiam et insaniam parere. Empedocles vero sanguinem pro instrumento prudentiæ habet:

Sanguinis in sedibus nutriti restui, Ubi intelligentiam præcipue esse dicunt homines. Sanguis enim cor ambiens prudentia cuique est.

μα. Τοῦτο δὴ (3) τὸ αἷμα, φυσικῆ τρεπόμενον πέ-
 ραι, κησάσης τῆς μητρὸς, φιλοστοργία συμπαθεῖ,
 ἐβανθεῖ, καὶ γηράσκει, πρὸς τὸ ἀφοδὸν τοῦ παιδίου·
 καὶ ἐστὶ μὲν τῆς σαρκὸς ὑγρότερον τὸ αἷμα, οἶον
 ἡγρὰ τις οὐσα σὰρξ, τοῦ δὲ αἵματος νοστιμώτερον τὸ
 γάλα καὶ λεπτομερέστερον. Εἶτε γὰρ τὸ ἐπιχορηγού-
 μενον αἷμα τῷ ἐμβρύῳ, καὶ διὰ μητρῶου πρότερόν
 ἴσκι πεμπόμενον ὀμφαλοῦ, εἶτε αὖ τὸ καταμήνιον
 ἀπὸ ἀποκλεισθῆν τῆς οἰκείας φορᾶς, κατὰ φυσικὴν
 ἐκίρσιον χωρεῖν κελύεται πρὸς τοῦ παντρόςφου (4)
 καὶ γενεσιουργοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοὺς φλεγμαίνοντας ἤδη
 μαστοὺς, καὶ ὑπὸ πνεύματος ἀλλοιούμενον θερ-
 μῷ, ποθεινῆ σκευάζεται τῷ νηπίῳ τροφή· αἷμα
 τὸ μεταβάλλον ἐστὶ· μάλιστα γὰρ πάντων μελῶν
 μαστοὶ συμπαθεῖς μήτρα. Ἐπὶ οὖν (5) κατὰ τοὺς
 τύπους ἀποκοπῆν λάβῃ τὸ ἀγγεῖον, δι' οὗ πρὸς τὸ
 ἔβρῃον τὸ αἷμα ἐφέρετο, μύσις μὲν γὰρ τοῦ πόρου,
 τὴν δὲ ὀρμὴν ἐπὶ τοὺς μαστοὺς τὸ αἷμα λαμ-
 βάνει· καὶ πολλῆς τῆς ἐπιφορᾶς γενομένης, διατεί-
 νονται, καὶ μεταβάλλει τὸ αἷμα εἰς γάλα, ἀναλόγως
 τῇ ἐπὶ τῆς ἐλκώσεως εἰς πῦον τοῦ αἵματος μετα-
 βολῆ· εἶτε αὖ ἀπὸ τῶν ἐν μαστοῖς παρακειμένων
 φλεβῶν ἀναστομομένων κατὰ τὰς διατάσεις τῆς κυή-
 σεως, τὸ αἷμα μεταχέεται εἰς τὰς φυσικὰς τῶν μα-
 στῶν σφραγῆς· τοῦτω δὲ ἀνακρινόμενον τὸ ἀπὸ τῶν
 γειττουσῶν καταπεμπόμενον ἀρτηριῶν πνεῦμα, με-
 νούσης ἐστὶ τῆς ὑποκειμένης ἀκεραίου τοῦ αἵματος
 οὐσίας, ἐκχυμαίνόμενον λευκαίνεται· καὶ τῇ τοιαύτῃ
 ἀνακοπῇ κατ' ἐξαφρισμὸν μεταβάλλεται, παραπλή-
 σῶν τι πεπονηθὸς τῇ θαλάττῃ, ἣν δὴ κατὰ τὰς ἐμβο-
 λὰς τῶν πνευμάτων οἱ ποιηταὶ φασὶν ἀποπτύειν (6)
 ἄλλος ἀχρηστὴν πλὴν ἄλλὰ αἷμα ἔχει τὴν οὐσίαν. Τοῦτω
 τῷ τρέπον καὶ οἱ ποταμοὶ ῥόθῳ φερόμενοι, τῇ ἐμπε-
 ρμάτῃ τοῦ περιεχυμένου ἀέρος ξαινόμενοι, ἀφρὸν
 μορμύρουσι (7)· καὶ τὸ ἐνοστόμιον (8) ἡμῶν ὑγρὸν,
 τῷ πνεύματι ἐκλευκαίνεται. Τίς οὖν ἡ ἀποκλήρω-
 σις (9), μὴ οὐχὶ καὶ τὸ αἷμα ἐπὶ τὸ φωτεινότερον καὶ
 λευκότερον ὑπὸ τοῦ πνεύματος τρέπεσθαι ὁμολογεῖν;
 Πάσαι δὲ τὴν μεταβολὴν κατὰ ποιότητα, οὐ κατ' οὐ-
 σίαν. Ἀμέλει γοῦν οὐ τροφικώτερον ἄλλο τι, οὐδὲ μὴν
 γλυκύτερον, ἄλλ' οὐδὲ λευκότερον εὔροις ἂν γάλακτος.
 Πάντῃ δὲ ἔοικε τοῦτω τῇ πνευματικῇ τροφῇ· γλυκεῖα
 μὲν διὰ τὴν χάριν ὑπάρχουσα, τρόφιμος δὲ ὡς ζωὴ·
 λευκὴ δὲ ὡς ἡμέρα Χριστοῦ· καὶ τὸ αἷμα τοῦ Λόγου
 περανέρωται ὡς γάλα. Ταύτῃ τοίνυν περὶ τὴν ἀπο-
 κῆσιν οἰκονομούμενον, τῷ βρέφει τὸ γάλα χορηγεῖ-
 ται· καὶ οἱ μαστοὶ οἱ τέως (10) τὸν ἄνδρα περιβλεπό-

✱ P. 122 ED. POTTER, 101 ED. PARIS.

(3) Τοῦτο δὴ. Τοῦτο δέ, *hoc autem*. Pal. ms. et
 Hervetus interpretes.

(4) Παντρόςφου. Παντοσρόφου, Reg.

(5) Ἐπὶ οὖν. De fetus nutrimento, et lactis ge-
 neratione, confer Clementem cum Plutarcho *Περὶ
 φιλοστοργίας*. H. STUBBES.

(6) Ἀποπτύειν. *Iliad*. Δ, vers. 423, 426:

Ἦς δ' ὄτ' ἐν αἰγιαλῷ πολυηχέτι κύμα θαλάσσης
 ὄρνυε' ἐπασσύτερον Ζεφύρου ἀποκρηῖσαντος,
 κορυτὴ ἐν κορυφούται, ἀποπτύει δ' ἄλλος ἀχρηστ.

(7) Ἀφρὸν μ. Ἀφρῷ μορμύροντα dixit Homerus
Iliad. E, vers. 597:

Ἦς δ' ὄτ' ἀρη ἀπάλαμος ἰὼν πολέος κεδλιοί,
 Ἰτῆ ἐκ' ωκυρῷ ποταμῷ ἄλαδε προρέοντι,

PATROL. GR. VIII.

trimenta; elbum autem, spirituales cognationes, ad
 quas seipsos propter scientiam erigunt; sciunt
 quod cum utique cibum dicant nutrimentum soli-
 dum, et carnem et sanguinem Jesu, gloriabunda
 sua sapientia ad veram simplicitatem deferantur.
 Sanguis enim invenitur primum genitus in homine,
 quem nonnulli dicere ausi sunt substantiam ani-
 mæ. Hic autem sanguis naturali conversu conco-
 ctione, postquam mater concepit, et uterum gerit,
 per naturalem quamdam sympathiam deflorescit et
 senescit, ut sit infans absque metu; et carne qui-
 dem humidior est sanguis, ut qui sit veluti quædam
 caro humida; sanguine autem lac est jucundius et
 subtilius. Sive enim est sanguis, qui fetui, qui est
 in utero, suppeditatur, et per maternum prius um-
 bilicum mittitur; sive ipsa menstrua a proprio
 motu exclusa, naturali diffusione ab almo et gene-
 rationis auctore Deo ad ubera jam turgentia se
 conferre jubentur et a calore convertuntur spiri-
 tuum, atque ita efficitur jucundum et suave nutri-
 mentum; id quod mutatur, sanguis est; ex omni-
 bus enim membris maximum habent consensum
 ubera cum matrice. Ubi enim in partu vas abscis-
 sum fuerit, per quod sanguis ad fetum deferreba-
 tur, obstruitur quidem meatus, sanguis ✕ autem ad
 ubera impellitur, et cum illuc permultum defluxe-
 rit, extenduntur, et sanguis in lac mutatur, non
 secus ac mutatur sanguis in pus in ulceratione;
 sive a venis, quæ sitæ sunt in mamillis, per feturæ
 distensiones apertis, in naturales mamillarum ca-
 vernas sanguis transfunditur; ei autem commistus,
 qui ex vicinis arteriis emittitur, spiritus, manente
 integra quæ subjicitur sanguinis substantia, undæ
 instar agitatus albescit, et tali interruptione ritu
 spumæ mutatur affectione quadam ei, qui mari
 evenit, non absimili, quod quidem poetæ dicunt
 ventorum concitum insulibus, *sulis asperginem
 exspuere*; verumtamen adhuc habet sanguinis sub-
 stantiam. Eodem modo fluvii quoque, dum magno
 feruntur impetu, circumfusi aeris interceptione
 lancinati, spumam cum murmurè expriment; et
 quod in ore nostro est humidum, spiritu exalbescit.
 Quam est ergo absurdum non fateri sanguinem in
 eum fulgorem, eamque albedinem a spiritu con-
 verti? Hanc autem mutationem suscipit in qualitate,
 non autem in substantia. Nihil certe quod melius
 nutriat neque quod sit dulcius, nec candidius lacte,

Ἀφρῷ μορμύροντα ἰδὼν...

(8) Ἐνοστόμιον. Εὐστόμιον, Reg.

(9) Τίς οὖν ἡ ἀποκλήρωσις. Hoc est, si verba
 respiciantur, *Quænam igitur distributio?* Sed hanc
 explicationem contextus non patitur. Interpres ver-
 tit, *Quam est ergo absurdum?* quem sensum verba
 non ferunt. Videtur legi posse, Τίς οὖν ἀπολήρησις;
 vel, si ea vox in usu esset, ἀπολήρωσις· *quænam
 igitur deliratio? vel quam delirium est?*

(10) Οἱ μαστοὶ οἱ τ. Legi possit, οἱ μαστοὶ οἱ τέως
 κατὰ τὸν ἄνδρα περιβλεπόμενοι ὀρθοί· *Ubera, quæ
 usque ad hoc tempus, more virorum, erecta conspi-
 ciuntur*. Cui emendationi favet scholium, quod in
 margine Reg. et Bod. adnotatum est: Ἀντὶ τοῦ, ὡς

invenieris. Est id itaque omni ex parte spiritali nutrimento simile, quod est quidem dulce propter gratiam, nutriens autem tanquam vita, candidum autem ut dies Christi. Sed et sanguinem Verbi ostensum est esse tanquam lac. Ea ergo ratione in puerperie dispensatum lac infanti subministratur, et ubera, quæ interim recta virum respiciebant, jam ad puellum inclinantur, quod a natura elaboratum est nutrimentum, ut facile capiendum exhibeant edocta, ad salutis refectionem. Non enim tanquam fontes ubera 45 parato lacte influente plena sunt, sed alimentum mutantia, lac in se ipsis efficiunt et exhalant. Alimentum autem, quod est ipsum conveniens ac utile puello recenter compacto et nato, a Deo allore et patre eorum, qui generantur et regenerantur, elaboratur, quemadmodum veteribus Hebræis manna cœlitus defluebat, cœleste angelorum nutrimentum. Unde et nunc quoque nutrices, ✕ eam, quæ primum funditur, lactis potionem eodem, quo illud nutrimentum, nomine manna appellaverunt. Cæterum mulieres quidem prægnantes, cum matres factæ fuerint, lac emittunt. Dominus autem Christus, fructus Virginis, non beata duxit ubera feminea, nec ea ad nutrimentum dielegit; sed cum amans et benignus Pater Verbum inpluisset, ipsum jam spiritale alimentum factum est bonis hominibus. O miraculum mysticum! Unus quidem est universorum Pater. Unum est etiam Verbum universorum, et Spiritus sanctus unus, et ipse est ubique. Una autem sola est mater virgo; mihi autem placet eam vocare Ecclesiam. Lac non habuit mater hæc sola, quoniam sola non fuit mulier. Virgo est autem simul, et mater; integra qui-

✕ P. 123 ED. POTTER, 102 ED. PARIS.

κατ' ἀνδρα ἐπανεστηχότες, οἱ ὡσπερ ἀνδρὸς ὁρθιοὶ ἐμπεφυχότες. Sed nihil mutō.

(11) Τῶν τρεῶν. Utrosque dixit, generatos et regeneratos, quia lac utrisque cibus est eo, qui jam explicatus est, modo.

(12) Τῶν ἀγγέλων. Psal. lxxvii, 25, de manna dicitur: Ἄρτον ἀγγέλων ἔφαγεν ἄνθρωπος. Inde Solomonis Sap. xvi, 20: Angelorum esca nutriti populum tuum. Et IV Esdræ 1, 19: Dedi vobis manna in escam. Panem angelorum manducastis. Hæc e sanctis Patribus non unus proprie accipienda putavit. Justinus, angelos manna vere comedere, licet non dentibus, eo, quo homines, modo, dixit, Dialog. cum Tryphone, p. 279: Εἰ δὲ τοὺς τρεῖς ἠκούσαμεν λέλέγθαι: βεβρωκίναται, καὶ μὴ τοὺς δύο μόνους, οὔτινες ἀγγελοὶ τῶ ὄντι ἦσαν, καὶ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὁπλὸν ἐστὶν ἡμῖν, τρεφόμεναι, καὶ μὴ ὁμοίαν τροφήν, ἥπερ οἱ ἄνθρωποι χρωμέθα, τρέφονται· περὶ γὰρ τῆς τροφῆς τοῦ μάννα, ἣν ἐτρέφθησαν οἱ πατέρες ὁμῶν ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἡ Γραφή οὕτω λέγει, ὅτι ἄρτον ἀγγέλων ἔφαγον· εἶποιμ' ἂν, ὅτι ὁ λόγος ὁ λέγων βεβρωκίναται οὕτως ἂν λέγοι, ὡς ἂν καὶ αὐτοὶ εἶποιμεν ἐπὶ πυρὸς, ὅτι πάντα κατέφαγον· ἀλλὰ μὴ πάντως τοῦτο ἐξακοῦειν, ὅτι ὁδοῦσι καὶ γνάθοις μασώμενοι βεβρωκίναται. Si autem, quod tres angeli cum Abrahamo ederint, dictum esse accipiamus, et non duo tantummodo, qui angeli revera fuerit; atque in cœlis, ut nobis satis patet, illi, quamvis non eodem alimento, quo nos homines utimur, aluntur: nam de alimonia munnæ, qua patres vestri in deserto victitarunt, Scriptura ait, panem angelorum manducasse eos; dixerim, sermonem, qui manducasse eos testatur, perinde loqui,

Α μνοι ὄρθοι, ἤδη κατανεύουσι πρὸς τὸ παιδίον· τὴν ὑπὸ τῆς φύσεως πεπονημένην εὐληπτον παρέχειν· διδασκόμενοι τροφήν εἰς ἀνατροφὴν σωτηρίας· οὐ γὰρ ὡς αἱ πηγαὶ πλήρεις εἰσὶν οἱ μαστοὶ, ἐπεισρέοντος ἐτοιμοῦ γάλακτος, ἀλλὰ μεταβάλλοντες τὴν τροφήν, ἐν ἑαυτοῖς ἐργάζονται γάλα, καὶ διαπνέουσιν. Ἡ τροφή δὲ ἡ κατ'ἀλληλος αὕτη καὶ πρόσφορος νεοπαγεῖ καὶ νεοφειεῖ παιδίῳ πρὸς τοῦ Θεοῦ, τοῦ τροφέως καὶ πατρὸς τῶν γεννωμένων (11) καὶ ἀναγεννωμένων, πονουμένη· οἷον τὸ μάννα οὐρανὸθεν ἀπερρέετο τοῖς παλαιοῖς Ἑβραίοις ἢ τῶν ἀγγέλων (12) ἐπουράνιος τροφή. Ἀμέλει καὶ νῦν αἱ τιθαὶ τὸ πρωτόχυτον τοῦ γάλακτος πόμα, ὁμωνύμως ἐκεῖνη τῇ τροφῇ μάννα κεκλήκασιν. Ἄλλ' αἱ μὲν γυναῖκες, αἱ κύουσαι, μητέρες γενόμεναι, πηγάζουσι γάλα· ὁ δὲ Κύριος ὁ Χριστὸς, ὁ τῆς Παρθένου καρπὸς, οὐκ ἐμακάρισε (13) τοὺς γυναικίους μαστοὺς, οὐδὲ ἔκρινεν αὐτοὺς τροφεῖς· ἀλλὰ τοῦ φιλοστόργου καὶ φιλανθρώπου Πατρὸς ἐπομβρῆσαντος τὸν Λόγον, αὐτὸς ἤδη τροφή γέγονε πνευματικὴ τοῖς σώφροσιν. Ὁ θαύματος μυστικὸς! εἰς μὲν (14) ὁ τῶν ὄλων Πατήρ· εἰς δὲ καὶ ὁ τῶν ὄλων Λόγος· καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν, καὶ τὸ αὐτὸ πανταχοῦ· μία δὲ μόνη γὰρ μήτηρ παρθένος· Ἐκκλησίαν ἐμοὶ φίλον αὐτὴν καλεῖν. Γάλα οὐκ ἔσχεν ἡ μήτηρ αὕτη μόνη, ὅτι μόνη μὴ γέγονεν γυνή· παρθένος δὲ ἅμα καὶ μήτηρ ἐστίν· ἀκήρατος μὲν ὡς παρθένος, ἀγαπητικὴ δὲ ὡς μήτηρ. Καὶ τὰ αὐτῆς παιδία προσκαλουμένη, ἀγῶν τιθηνεῖται γάλακτι, τῷ βρεφώδει Λόγῳ. Αὐτὸ οὐκ ἔσχε γάλα· ὅτι γάλα ἦν τὸ παιδίον τοῦτο (15) καλὸν καὶ οἰκτεῖον, τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ τὴν νεολαίαν ὑποτροφοῦσαν τῷ Λόγῳ· ἦν αὐτὸς ἐκύρησεν ὁ Κύριος ὠδῖνι σαρκικῇ· ἦν αὐτὸς ἐσπαργάνωσεν ὁ Κύριος

atque si nos de igne asseveremus, omnia enim devorare; minime vero dictum ita exaudiendum esse, quasi dentibus et maxillis mandentes ederent. Tertulianus, Adv. Judæos cap. 3, de populo Israel ait: Nec humanis passionibus contaminatus, aut sæculi hujus cibus pustus, sed angelorum panibus manna cibatus. Idem De carne Christi, cap. 6, de angelis humana specie apparentibus. Sed, inquit, si de materia necesse fuit angelos sumpsisse carnem, credibilis utique est de terrena materia, quam de ullo genere cœlestium substantiarum, cum adeo terrenæ qualitatis exstiterit, ut terrenis pabulis pasta sit. D Fuerit nunc quoque siderea, eodem modo terrenis pabulis pasta est, quando terrena non esset, quo terrena cœlestibus pasta est, quando cœlestis non esset. Legimus enim manna esui populi fuisse: Panem, inquit, angelorum edit homo. Conf. quæ superius adnotavimus ad Protrept., pag. 35. not. 6.

(13) Οὐκ ἐμακ. Respicit Luc. xi, 27, 28, ubi cum mulier quædam Christo dixerat, Μακαρία ἡ κοίλλη ἡ βαστάσασά σε, καὶ μαστοὶ οὐκ ἐθήλασας, respondit ille, Μενούργε μακάριοι οἱ ἀκούοντες τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, καὶ φυλάσσοντες αὐτόν.

(14) Εἰς μέν. Cl. Bullus. Defens. fidei Nicænæ sect. 2, cap. 6, art. 3, hæc adnotavit: « Animadvertite: unicuique personæ sacræ Τριᾶδος vim divinam tribuit, quæ rerum universitatem pervadat, ita ut prima sit Pater universorum, altera Λόγος itidem universorum, ac denique tertia ubique et in universis adsit. »

(15) Παιδίον τοῦτο. Post has voces interpret Hermetus distinguit, et mox nominativo casu legit ὑπο-

ἀραια τιμῆ. Ὁ τῶν ἀγίων λοχευμάτων ὡ τῶν ἀγίων Α
 παργάνων! Ὁ Λόγος τὰ πάντα τῷ νηπιῷ, καὶ πατρί, καὶ μητρί, καὶ παιδαγωγῷ, καὶ τροφεύς. Φάγεσθε (16) μου, φησὶ, τὴν σάρκα, καὶ πλεσθὲ μου εἶσμα. Ταύτας ἡμῖν οικείας τροφὰς ὁ Κύριος χορηγεῖ, καὶ σάρκα ὀρέγει, καὶ αἷμα ἐκχεῖ· καὶ οὐδὲν εἰς ἀξίαν τοῖς παιδοῖς ἐνδεῖ. Ὁ τοῦ παραδόξου μυστηρίου! Ἀποδύσασθαι ἡμῖν τὴν παλαιὰν καὶ σαρκικὴν ἐγκελεύεται φθοράν, ὡσπερ καὶ τὴν παλαιὰν τροφήν· καινῆς δὲ ἄλλης τῆς Χριστοῦ διαίτης μεταλαμβάνοντας, ἐκείνον, εἰ δυνατόν, ἀναλαμβάνοντας, ἐν ἑαυτοῖς ἀποτίθεσθαι, καὶ τὸν Σωτῆρα ἐνοστερνίσασθαι (17)· ἵνα καταρτισωμεν τῆς σαρκὸς ἡμῶν τὰ κτή. Ἄλλ' οὐ ταύτη νοεῖν ἐθέλεις, κοινότερον δὲ ἴσως. Ἄκουε καὶ ταύτη· σάρκα ἡμῖν τὸ Πνεῦμα τὸ ἔργον ἀλληγορεῖ· καὶ γὰρ ὑπ' αὐτοῦ δεδημιούργηται ἡ σὰρξ. Αἷμα ἡμῖν τὸν Λόγον αἰνίττεται· καὶ γὰρ ὡς αἷμα πλούσιον, ὁ Λόγος ἐπιπέχεται τῷ βίῳ· ἡ κρᾶσις δὲ ἡ ἀμφοῖν ὁ Κύριος, ἡ τροφή τῶν νηπίων· ὁ Κύριος, Πνεῦμα καὶ Λόγος· ἡ τροφή, τουτέστι Κύριος Ἰησοῦς, τουτέστιν ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ, Πνεῦμα σαρκούμενον· ἀγιαζομένη σὰρξ οὐράνιος. Ἡ τροφή τὸ γάλα τοῦ Πατρὸς, ἢ μόνῳ· τιθευόμεθα οἱ ἡμεῖοι. Αὐτὸς γοῦν ὁ ἡγαπημένος καὶ τροφεύς ἡμῶν Λόγος τὸ αὐτοῦ ὑπὲρ ἡμῶν ἐξέχεεν αἷμα, σώζων τὴν ἀνθρωπότητα· δι' οὐ πεπιστευκότες εἰς τὸν Θεόν, ἐπὶ τὴν λαθικηδέα μαζὴν (18) τοῦ Πατρὸς, τὸν Λόγον, καταπεύρομεν. Ὁ δὲ, ὡς ἔοικεν, μόνος ἡμῖν τοῖς νηπίοις τὸ γάλα τῆς ἀγάπης χορηγεῖ· καὶ οὗτος ὡς ἀπὸ μακάρτοι μόνου, ὅσοι τοῦτον θηλάζουσι τὸν ματῶν. Διὰ τοῦτο φησι καὶ ὁ Πέτρος· Ἀποθέμενοι οὖν ἁῶσαν καρδίαν, καὶ πάντα ὄδον, καὶ τὴν ὑπόκρισιν (19), καὶ φθόνον, καὶ καταλαλιάν, ὡς ἀρτιγέννητα βρέφη, τὸ λογικὸν γάλα ἐπιποθήσατε, ἵνα ἐν αὐτῷ αὐξηθῆτε εἰς σωτηρίαν, εἰ ἐγεύσασθε ὅτι Χριστὸς (20) ὁ Κύριος. Εἰ δὲ καὶ συνενδῆ τις αὐτοῦ, ἄλλο (21) τι εἶναι τὸ βρῶμα παρὰ τὸ γάλα, τίτα πῶς οὐ περιπαρήσονται σφισιν αὐτοῖς, οὐ κατανοηκότες τὴν φύσιν; Ἡ γὰρ τοι τροφή, χειμῶνος μὲν πυκνοῦντος τοῦ περιέχοντος, καὶ πάροδον (22) οὐ ἀδύνατος ἐντὸς κατακλειομένων τῷ θερμῷ, ἐψομένη καὶ πεπομένη, εἰς τὰς φλέδας ἐξαιματούμενη ἐκχωρεῖ· εἰ δὲ, διαπνοῆς οὐ τυγχάνουσαι, πεπληρωμένα μά-

dem et inviolata, ut virgo; amans autem, ut mater; quæ suos accersens infantulos, sancto lacte, nempe Verbo infantili, enutrit. Ideo autem lac non habuit, quod lac esset hic infantulus pulcher et conjunctus, scilicet corpus Christi, novum cœtum Verbo nutriens; quem ipse Dominus carnali dolore peperit; quem ipse fasciis alligavit Dominus, pretioso sanguine. O sanctum partum! o sanctas fascias! Verbum est omnia infanti, et pater, et mater, et pædagogus, et altor. *Comedite*, inquit, *meam carnem, et bibite meum sanguinem*. Hæc convenientia alimenta nobis suppeditat Dominus, et carnem præbet, et effundit sanguinem: et ad incrementum nihil deest infantulis. O admirabile mysterium! Veterem et carnalem nos jubet exuere corruptio-nem, quemadmodum et vetus nutrimentum; aliter autem novæ Christi diætæ effectos participes, illum, si fieri possit, recipientes, in nobis ipsis reponere; et Servatorem intra pectus condere, ut carnis nostræ affectus componamus. At non vis sic intelligere, sed fortasse communius. Hoc quoque modo audias. Carnem nobis allegorice sanctus significat Spiritus; ab ipso enim caro fabricata est. Sanguis Verbum ꝥ nobis designat; tanquam enim dives sanguis, Verbum vitæ infusum est. Amborum autem temperatura est Dominus, alimentum infantium; Dominus, qui est Spiritus et Verbum. Alimentum, id est Dominus Jesus, hoc est Verbum Dei Spiritus incarnatus; caro cœlestis sanctificata. Alimentum est lac Patris, quo solo aluntur infantuli. Ipse itaque, qui est dilectus et altor noster, Verbum, effudit pro nobis suum sanguinem, salutem humanæ naturæ afferens, per quem, qui in Deum credidimus, ad mamillam Patris, quæ curarum oblivionem inducit, nempe Verbum, confugimus. Ille autem solus, ut est consentaneum, nobis lac dilectionis infantibus suppeditat. lique sunt vere beati, qui hanc lactant mamillam. Et ideo Petrus quoque dicit: *Deposito ergo omni vitio, et omni dolo, et simulatione, et invidia, et detractione, tanquam nuper nati infantes verbale lac concupiistis, ut in ipso crescatis in salutem, si gustastis, quod Christus Dominus*. Quod si quispiam etiam eis con-

✕ P. 124 ED. POTTER, 103 ED. PARIS. * Joan. vi, 53, 54. b I Petr. ii, 1, 2, 3.

τροφῶσα. ΣΤΙΛΒΑΣ. — Vel potius legendum ὑποτροφῶσαν, neutro genere; quod Latine redditum est.

(16) Φάγεσθε. Φάγετε et πείτε, quemadmodum supra, sic hic etiam habet Reg. pro φάγεσθε et πλεσθε.

(17) Τὸν Σωτῆρα ἐνοστερνίσασθαι. Servatorem in pectore condere. Eodem verbo usus est *Constit. apost.* maior lib. i, principio, Ἐνοστερνισμένοι τὸν φόβον αὐτοῦ timorem ejus (Dei) toto pectore amplexi, ut sup. Turrianus. Vel passive, circumdati ac pectus nostri timore Dei, ut ait Cotelierus. Priori sensui faveat Zonaras, qui ἐνοστερνίζομεθα, Canone i concilii generalis vii, exp. ἀγαπητικῶς δεχόμεθα, καὶ καταρτίζομεθα. Sed *Constit. apost.* lib. v, cap. 14, Joannes apostolus Christum ἐνοστερνίσασθαι dicitur, cum in ejus pectus inter cœnandum incubuit.

(18) Λαθικηδέα μαζῶν. Phrasis Homericæ ex *Iliad.* λ. γ. 83, quo Hecuba ad Hectorem filium hæc dicit:

Ἐκτορ, ἐμὸν τέκνον, τάδε τ' αἶδεο, καὶ μ' ἐλέ- [ησον]

Αὐτήν, εἰ ποτέ τοι λαθικηδέα μαζῶν ἐπέσχον.

(19) Καὶ τὴν ὑπόκρ. Hæc apud Petrum sic scripta sunt, Καὶ ὑποκρίσεις, καὶ φθόνους, καὶ πάσας καταλαλιάς, ὡς ἀρτιγέννητα βρέφη τὸ λογικὸν ἄδολον γάλα, etc. Sed Clemens, pro more suo, διὰ μνημης recitat. Mox, εἰς σωτηρίαν a Clemente additum. Dein, εἴπερ ἐγεύσασθε habent vulgata Biblia.

(20) Χριστός. Χρηστός habet S. Scriptura. Conf. que adnotata sunt ad *Protrept.* p. 72, not.

(21) Ἄλλο. Scribendum videtur, transposita παρὰ præpositione, ἄλλο τι εἶναι παρὰ τὸ βρῶμα τὸ γάλα· lac esse aliud aliud præter cibum. Nam, in iis que sequuntur, probat Clemens lac e sanguine constare, eo quod ex alimento fit.

(22) Πάροδον. Non minus apte, transposita dis-

cesserit, cibum aliquid aliud esse præter lac, tum quomodo non a seipsis configentur, ut qui naturam non consideraverint? Etenim alimentum, cum biems continens obstruat, et intus concluso calido non præbeat exitum, concoctum et in sanguinem versum fluit in venas. Illæ autem, cum eis non deatur perspiratio, impletæ maxime intenduntur, et micant. Quocirca nutrices quoque lacte tunc maxime plenæ sunt. A nobis autem paulo ante ostensum est, sanguinem prægnantibus in lac deduci, mutatum quidem, sed nequaquam conversa substantia, quemadmodum scilicet senescentibus pili flavi mutantur in canos. Æstate autem rursus corpus, cum sit rarius, ut alimentum facilius differatur, efficit: et lac minime abundat, quoniam neque sanguis, neque enim universum continetur nutrimentum. Si ergo cibi quidem confectio in sanguinem mutatur, sanguis vero lactescit, sanguis est lactis præparatio, sicut sanguis hominis, et acinus vineæ. Lacte ergo, Dominico scilicet nutrimento, statim quidem postquam editi sumus, alimur: simul ac autem regenerati ✕ fuimus, honore affecti sumus, dum spes quietis annuntiatur, superna Jerusalem, in qua et mel et lac pluire scriptum est; dum per materiale, sanctum nobis alimentum despoudetur. *Cibi enim, sicut ait Apostolus a, abolentur; quod per lac autem est nutrimentum, deducit in cælos, cives cælorum, et cum angelis chororum ductores enutrients. Quoniam autem Verbum est fons vitæ scaturiens, et flumen olei dictum est, merito Paulus allegorice loquens, et ipsum lac nominans, subjungit: Potum dedi b. Verbum enim bibitur, alimentum veritatis. Certe potus quoque vocatur humidum nutrimentum. Potest autem res eadem esse et cibus, certo modo so habens, et potus, si alio et alio modo consideretur; quemadmodum 46 caseus quoque est lactis concretio, vel lac concretum; neque enim dictiones aucupari mihi in præsentia curæ est, præterquam quod utrumque nutrimentum una subministrat substantia. Cæterum pueris quoque lactentibus lac solum sufficit, ut sit et potus et alimentum. Ego, inquit Dominus, habeo manducare cibum quem vos nescitis. Cibus meus est ut faciam voluntatem ejus qui misit me c.* Videte alium cibum, qui, quemadmodum lac, allegorice sumitur pro voluntate Dei. D Quinetiam propriæ passionis complementum ab-

✕ P. 125 ED. POTTER, 114 ED. PARIS. a 1 Cor. vi, 13. b 1 Cor. iii, 2. c Joan. iv, 32, 34.

tinctione atque articulo, legerimus, πάροδον οὐ δίδόντος, τῷ ἐντὸς κατακλειομένῳ θερμῷ ἐφομένη. SYLBURG.

(23) Κατὰ μεταβολήν. Scribendum videtur, κατὰ μεταβολήν τὴν οὐ κατ' οὐσίαν· per mutationem, quæ fit sine substantiæ conversione. Vel plenius, κατὰ μεταβολήν τὴν κατὰ ποιότητα, οὐ κατ' οὐσίαν· per mutationem quoad qualitatem, non quoad essentialitatem. Sic enim superius, eo loco, quem hic respicit, pag. 122: Πάσχει δὲ τὴν μεταβολήν κατὰ ποιότητα, οὐ κατ' οὐσίαν.

(24) Ἀραιότερον. Medice loquitur Clemens; nam Galenus Therapeut. lib. 9: Εὐδιαφόρητοι δ' εἰσὶν, inquit, οἱ ὕγροι τὴν ψύσιν ἄπαντες, καὶ μᾶλλον ἅμα θερμότεροι, καὶ οἱ ἀραιότεροι τὴν ξύσιν. Et quod ἀραιότερος

α λιστα συντείνονται καὶ σφύζουσι· διὸ καὶ αἱ τιτθαῖ περιπληθεῖς τότε μάλιστα γίνονται τῷ γάλακτι. Ἀποδέδεικται δὲ ἡμῖν μικρῶ πρόσθεν, τὸ αἷμα εἰς γάλα τὰς κούσας κατὰ μεταβολήν (23), οὐ κατ' οὐσίαν, χωρεῖν· ὡσπερ ἀμέλει καὶ αἱ τρίχες αἱ ξανθαὶ τοῖς γηρῶσιν εἰς πολεὰς μεταβάλλουσιν· θέρους δὲ ἔμπλαυον, ἀραιότερον ὄν (24) τὸ σῶμα, τὴν τροφήν εὐδιαφορητοτέραν παρέχει· καὶ ἥμισυ πλεονάζει τὸ γάλα· ἐπεὶ μήτε τὸ αἷμα (25) οὐδὲ γὰρ πᾶσα κατέχεται ἡ τροφή. Εἰ τοίνυν ἡ μὲν κατεργασία τῆς τροφῆς ἐξαιματοῦται, τὸ δὲ αἷμα ἐγαλακτοῦται, παρασκευὴ γὰρ τὸ αἷμα τοῦ γάλακτος, ὡσπερ αἷμα ἀνθρώπου, καὶ γίγαστον ἀμπέλου (26). Τῷ οὖν γάλακτι, τῇ Κυριακῇ τροφῇ, εὐθύς μὲν ἀποκυθθέντες, τιθηνοῦμεθα· εὐθύς δὲ ἀναγεννηθέντες, τετιμημέθα, τῆς ἀναπαύσεως τὴν ἐλπίδα, τὴν ἄνω Ἱερουσαλήμ, εὐαγγελιζόμενοι· ἐν ἧ (27) μέλι καὶ γάλα ὀμβρεῖν ἀνατέγραπται· διὰ τῆς ἐνύλου, καὶ τὴν ἄγλαν μνηστευόμενοι τροφήν. Τὰ μὲν γὰρ βρώματα καταργεῖται, ἧ φησὶν ὁ Ἀπόστολος αὐτός, ἡ δὲ διὰ γάλακτος τροφή εἰς οὐρανοὺς καθηγείται, πολίτας οὐρανῶν καὶ συγχωρευτὰς ἀγγέλων ἀναθρεψαμένη. Ἐπειδὴν δὲ ἐστὶν ὁ Λόγος πηγὴ ζωῆς (28) βρύουσα, καὶ ποταμὸς εἰρηται ἐλαίου, εἰκότως ἀλληγορῶν ὁ Παῦλος, καὶ γάλα αὐτὸν ὀνομάζων, Ἐπότισα ἐπιφέρει· πίνεται γὰρ ὁ Λόγος, ἡ τροφή τῆς ἀληθείας. Ἀμέλει καὶ τὸ ποτὸν ὑγρὰ καλεῖται τροφή. Δυνατὸν δὲ τὸ αὐτὸ καὶ βρῶμα εἶναι πως ἔχον, καὶ ποτὸν, πρὸς ἄλλο καὶ ἄλλο νοούμενον· καθάπερ καὶ ὁ τυρὸς γάλακτος ἐστὶ πῆξις, ἡ γάλα πεπηγὸς· οὐ γὰρ μοι τῆς λεξιθρίας μέλει τανῦν· πλὴν ὅτι τὰς τροφὰς ἄμφω μὲν διακονεῖται οὐσία. Ἄλλὰ καὶ τοῖς ὑποτιθηθῆσι παιδίους ἀρκεῖ μόνον τὸ γάλα· καὶ ποτὸν εἶναι καὶ τροφήν. Ἐγὼ, φησὶν ὁ Κύριος, βρῶσιν ἔχω φαγεῖν, ἣν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε. Ἐμὸν βρῶμά ἐστιν, ἵνα ποιήσω (29) τὸ θέλημα τοῦ πέμψαντός με. Ὅρατε ἄλλο βρῶμα, ἀλληγορούμενον παραπλησίως γάλακτι, τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Ἄλλὰ καὶ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ἰδίου πάθους ποτήριον κέκληκε καταχρηστικῶς, ὅτε ἐκπιεῖν καὶ ἐκτελέσαι μόνον ἔχρῃν αὐτό. Οὕτω Χριστῷ μὲν ἡ τροφή τῆς πατρικῆς βουλῆς ἡ τελείωσις ἦν, ἡμῖν δὲ αὐτὸς ὁ Χριστὸς ἡ τροφή τοῖς νηπίοις, τοῖς ἀμέλγουσι τὸν Λόγον τῶν οὐρανῶν. Ἐντεῦθεν τὸ ζητῆσαι, μαστεῦσαι καλεῖται· ὅτι τοῖς ζητοῦσι νηπίοις τὸν Λόγον αἱ πατρικαὶ τῆς φιλανθρωπίας θηλαὶ χορηγοῦσι τὸ γάλα. Ἐτεὶ δὲ καὶ ἄρτον αὐτὸν οὐρανῶν

sequatur τὸ θερμόν, sciunt medicorum filii.

(25) Μῆτε τὸ αἷμα. Post hæc verba subaudiendum e præcedenti membro verbum pleonάζει, nec enim assentior Arcerio, qui legendum putat, ἐπεὶ μήτε τὸ αἷμα, μήτε πᾶσα κατέχεται ἡ τροφή. SYLBURG.

(26) Ἀμπέλου. Ἀμπέλου habet Pal. ms. forma diminutiva quæ nihil huc facit. SYLBURG. — Dein, τῷ γούν γάλ. Pal., Bod., Reg.

(27) Ἐν ἧ. Sc. in Jerusalem, seu terra Judæorum; quæ τῆς ἄνω Ἱερουσαλήμ typus erat. Gal. iv, 26; Hebr. xii, 22; Apoc. iii, 12; xxi, 2, 10.

(28) Πηγὴ ζωῆς. Conf. Apoc. xxi, 6; xii, 1; Joan. vii, 38; Jac. iii, 11.

(29) Ποιήσω. Ποιῶ Joan.

ὁμοίαι δὲ Λόγος· Ὁ γὰρ Μωϋσῆς, φησὶν, ἔδωκεν (30) ὑμῖν τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ· ἀλλ' ὁ Πατήρ μου δίδωσιν ὑμῖν τὸν ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, τὸν ἀληθινόν· ὁ γὰρ ἄρτος τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβαίνων, καὶ ζωὴν διδοῦς τῷ κόσμῳ. Καὶ ὁ ἄρτος ὃν ἐγὼ δώσω, ἡ σὰρξ μου ἵσται, ἣν ἐγὼ δώσω ὑπὲρ τῆς τοῦ κόσμου ζωῆς. Ἐνταῦθα τὸ μυστικὸν τοῦ ἄρτου παρασημειωτέον, ὅτι σὰρκα αὐτὸν λέγει, καὶ ὡς ἀνισταμένην δῆθεν ἐκ πυρὸς (31), καθάπερ ἐκ φθορᾶς καὶ σπορᾶς ὁ πυρὸς ἀνίσταται· καὶ μέντοι διὰ πυρὸς συνισταμένην εἰς εὐφροσύνην Ἐκκλησίας, ὡς ἄρτον πεπτωμένον. Ἄλλὰ γὰρ αὐθις ἡμῖν σαφέστερον τοῦτο ἐν τῷ Περὶ ἀναστάσεως δηλωθήσεται. Ἐπεὶ δὲ εἶπεν, καὶ ὁ ἄρτος, ὃν ἐγὼ δώσω, ἡ σὰρξ μου ἐστὶν· σὰρξ δὲ αἵματι ἄρδεται· τὸ δὲ αἷμα οἶνος ἀλληγορεῖται· Ἰστέον οὖν (32) ὅτι ὡς ἄρτος εἰς χρᾶμα καταβυβείας, τὸν οἶνον ἀρπάζει, τὸ δὲ (33) ὕδατῶδες ἀπολείπει· οὕτω καὶ ἡ σὰρξ τοῦ Κυρίου, ὁ ἄρτος τῶν οὐρανῶν, ἀναπίνει τὸ αἷμα, τοὺς οὐρανίους τῶν ἀνθρώπων, εἰς ἀφθαρσίαν ἐκτρέφων (34), ἀπολείπων δὲ μόνως ἐκεῖνας εἰς φθοράν, τὰς σαρκικὰς ἐπιθυμίας. Οὕτω πολλαχῶς ἀλληγορεῖται ὁ Λόγος, καὶ βρῶμα, καὶ σὰρξ, καὶ τροφή, καὶ ἄρτος, καὶ αἷμα, καὶ γάλα· ἅπαντα ὁ Κύριος εἰς ἀπόλαυσιν ἡμῶν τῶν εἰς αὐτὸν πεπιστευκότων. Μὴ δὴ οὖν τις ξενίζισθω, λεγόντων ἡμῶν ἀλληγορεῖσθαι γάλα τὸ αἷμα τοῦ Κυρίου· ἢ γὰρ καὶ οὐκ οἶνος ἀλληγορεῖται; Ὁ πλύνων (35), φησὶν, ἐν οἴνῳ τὴν στολήν αὐτοῦ, καὶ ἐν αἵματι σαφρῦλῆς τὴν περιβολὴν αὐτοῦ. Ἐν τῷ Πνεύματι τῷ αὐτοῦ κοσμήσειν λέγει (36) τὸ σῶμα τοῦ Λόγου, ὡσπερ ἀμέλει τῷ αὐτοῦ Πνεύματι ἐκθρέψει τοὺς πεινῶντας τὸν Λόγον. Ὅτι δὲ τὸ αἷμα ὁ Λόγος ἐστίν, μαρτυρεῖ τοῦ Ἄβελ τοῦ δικαίου τὸ αἷμα ἐντυγχάνον τῷ Θεῷ· οὐ γὰρ τὸ αἷμα ἐν ποτε προήσεται φωνῆν, μὴ οὐκ ὁ Λόγος νοούμενος τὸ αἷμα· τύπος γὰρ ὁ δικαίος ὁ παλαιὸς τοῦ νέου δικαίου· καὶ τὸ αἷμα τὸ ἐντυγχάνον τὸ παλαιὸν ὑπερτυγχάνει τοῦ αἵματος τοῦ νέου. Φθέγγεται δὲ πρὸς τὸν Θεὸν τὸ αἷμα, ὁ Λόγος· ἐπεὶ Λόγον ἐμήκων τὸν πεισόμενον. Ἄλλὰ καὶ ἡ σὰρξ αὐτῆ, καὶ (37) τὸ ἐν αὐτῇ αἷμα, τῷ γάλακτι, οἶον ἀντιπελαργούμε-

⋈ P. 126 ED. POTTER, 105 ED. PARIS.
 ⋆ Joan. vi, 52, 53, 51. ⋆ Gen. xlix, 11.

(30) Ἐδωκεν. Δέδωκεν Joan. Mox, ὁ καταβαίνων ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, ibid.

(31) Διὰ πυρὸς. Fortasse legendum δίχτην πυροῦ, *more tritici seu frumenti*; ut sequens indicat commation. SYLBERG.—Sed recepta lectio, quam mss. codd. defendunt, explicari commode potest, de igne, quo consummandus est mundus. Sirom. v, pag. 549: Ὅθεν γὰρ καὶ οὗτος τὴν διὰ πυρὸς κάθαρσιν τῶν κακῶς βεβιωκότων, ἣν ὕστερον ἐκπύρωσιν ἐκάλεσαν οἱ Ἰουδαῖοι· καθ' ὃν καὶ τὸν ἰδίως ποῖον ἀναστήσεσθαι ἰοματίζουσι· τοῦτ' ἐκεῖνο, τὴν ἀνάστασιν, περιέπωντες. Conf. quæ ad hunc locum adnotabuntur.

(32) Οὕτω. Deest hæc vox in ms. Pal. SYLBERG.

(33) Δέ. Omitunt Bodl., Reg.

(34) Εἰς ἀφθαρσίαν ἐκτρ. Antiqui Patres sæpe dicunt corpora nostra per Eucharistiæ sacramentum ad immortalitatem nutriri. Clemens postea, *Pæd.* lib. II, cap. 2, principio, dicit εἰς ἀφθαρσίαν ὀδηγεῖν Πνεῦμα, quod Christi corpore representatur.

A usive *poculum* appellavit, quando eam exhibere ac exaurire et perficere ipsum solum oportebat. Ita Christo quidem nutrimentum erat paternæ voluntatis adimpletio. Nobis autem ipse Christus infantibus est alimentum, qui Verbum cælorum exsugimus. Hinc quærere Græce dicitur *μαστεύσαι*, quod infantibus, qui Verbum quærunt, paterna benignitatis ubera lac suppeditent. Præterea autem seipsum quoque panem cælorum Verbum fatetur: *Non enim Moyses, inquit, dedit vobis panem de cælo, sed Pater meus dat vobis panem de cælo verum; panis enim Dei est, qui de cælo descendit et vitam dat mundo. Et panis quem ego dabo, caro mea est quam ego dabo pro mundi vita* b. Hic panis notandum est mysterium quod ipsum dicat carnem, ut quæ per ignem resurgat, quemadmodum ex corruptione et satione frumentum resurgit; atque adeo quæ etiam per ignem consistat, in gaudium Ecclesiæ, ut panis qui pinsitur. Sed hoc rursus a nobis dicetur aperitius in libro *De resurrectione*. Quoniam autem dixit, *Et panis quem ego dabo, caro mea est*; caro autem sanguine irrigatur: ✠ sanguis autem vinum allegorice dicitur; sciendum est quod panis in vinum temperatum minutatim conjectus, vinum arripit, quod est aqueum autem relinquit: ita etiam caro Domini, quæ est panis cælorum, ebibit sanguinem; eos, qui ex hominibus sunt cælestes, ad incorruptionem enutrients, solas autem illas carnales cupiditates ad corruptionem relinquens. Ita Verbum multis modis allegorice dicitur, et cibus, et caro, et nutrimentum, et panis, et sanguis, et lac. Omnia est Dominus, ut nos eo fruamur, qui in ipsum credidimus. Ne quis igitur miretur quod nos sanguinem Domini lac allegorice dicamus: annon enim vinum quoque allegorice dicitur? *Qui lavat*, inquit, *in vino vestem suam, et in sanguine uvæ indumentum suum* c. In Spiritu suo dicit se ornaturum corpus Verbi, quemadmodum scilicet suo Spiritu enutriet eos, qui verbum esuriunt. Quod autem sanguis sit Verbum, Abel *justi* d sanguis fert testimonium, qui Deum interpellat. Sanguisenim vocem nunquam emittet, nisi sanguis Verbum intelligatur. Vetus

a Matth. xx, 22; Marc. x, 58; Joan. xviii 41.
 d Gen. iv, 10; Hebr. xii, 24.

D Irenæus lib. IV, cap. 34, p. 327 edit. Oxon., dicit τὰ σώματα ἡμῶν μεταλαμβάνοντα τῆς Εὐχαριστίας, μηκέτι εἶναι φαρτὰ, τὴν ἐλπίδα τῆς εἰς αἰῶνα ἀναστάσεως ἔχοντα· *corpora nostra percipientia Eucharistiam, jam non esse corruptibilia, spem resurrectionis habentia*. Similia habet lib. V, sub finem cap. 2, pag. 399, 400.

(35) Ὁ πλύνων. Πλυνεῖ Bibl. Græc. Tertullianus *Adversus Marcion*, lib. v, cap. 40: *Multo manifestius Genesis in benedictione Judæ, ex cujus tribu carnis census Christi processurus, jam tunc Christum in Juda delineabat. « Lavabit, inquit, in vino stolam suam, et in sanguine uvæ amictum suum: » stolam et amictum, carnem demonstrans, et vinum sanguinem. Ita et nunc sanguinem suum in vino consecravit, qui tunc vinum in sanguine figuravit.*

(36) Λέγει. Λέγειν Reg.

(37) Καί. Omitunt Reg., Bodl.

enim justus, typus est novi justī; et sanguis vetus, A qui interpellat, pro novo sanguine interpellat. Deum autem alloquitur sanguis, qui est Verbum, quoniam significavit Verbum quod erat passurum. Cæterum caro quoque ipsa, et sanguis, qui est in ipsa, veluti per quamdam remunerationem, lacte irrigatur et augetur. Porro autem ejus, quod conceptum est, formatio fit semine commisto ac com-temperato cum puro, quod relictum est, excremento menstruæ purgationis. Quæ est enim in eo facultas, sanguinis naturam conglobans, quemadmodum coagulum facit lac concreescere, formaturæ efficit substantiam. Facile enim generat bona temperatura; quæ autem sunt extrema, propensa sunt ad filiorum sterilitatem. Nam in ipsa etiam terra, quod nimis imbris inundatur, semen abstrahitur, propter B humoris autem siccitatem desiccatur; qui est autem viscosus succus, semen continet et producit. Jam vero nonnulli quoque animalis semen statuunt esse spumam sanguinis quoad substantiam, qui in nato masculi calore in conjunctione turbatus, ejectus spumescit, et deponitur in venis seminariis. Hinc Diogenes Apolloniates vult res Venereas Græce esse dictas ἀφροδίσια. ✕ Ex his omnibus clarum est, sanguinem esse humani corporis substantiam. Quin etiam quod est in utero, primum quidem est lactea humidi coagulatio; deinde hæc coagulatio in sanguinem conversa, caro efficitur; concreta autem in utero a naturali et calido spiritu, a quo effingitur fetus, vivificatur. Quin etiam postquam est in lucem editus puellus, eodem sanguine alitur. Natura enim sanguinis est fluxus lactis, et fons nutrimenti lac est, quo etiam mulier ostenditur et vere peperisse, et esse mater; per quod etiam benevolentia stimulum accipit. Propterea ergo qui in Apostolo erat sanctus Spiritus, Domini voce utens, dicit mystice: *Lac vobis potum dedi* a. Si enim in Christo regenerati sumus, qui nos regeneravit, proprio lacte nutrit, nempe Verbo. Quidquid enim generavit, ei quod generatur, protinus alimentum præbere, est consentaneum. Quemadmodum autem regeneratio convenienter, ita ergo ratione nos in omnibus Christo conjungimur, et in cognatione, per sanguinem ejus, quo redimimur; et in sympathia, per nutritionem, quæ ex Verbo efficitur; et in incorruptione, per ejus ipsius institutionem et vitæ agendæ rationem:

*Aluisse autem inter homines sæpe affert
Plura amoris incitamenta, quam procreasse liberos.*

✕ P. 127 ED. POTTER, 106 ED. PARIS. • 1 Cor. III, 2.

(38) Τὴν Ἀφροδίσιαν. Plato in *Cratylō* Hesiodi esse dicit: Περὶ δὲ Ἀφροδίτης οὐκ ἔστιον Ἡσιόδῳ ἀντιλέγειν, ἀλλὰ συγχωρεῖν, ἕτι δὲ τὴν τοῦ ἀφροῦ γένεσιν Ἀφροδίτη ἐκλήθη. De Venere Hesiodo repugnare non decet, sed concedere propter ipsam ex spuma generationem ita vocari. Sic enim malim vertere cum Ficino, quam cum novo interprete, propter spumam æstum, qui in generatione fit. Hesiodus, οὐνεκ' ἐν ἀφρῷ θρέφθη. Apud Aristotelem Euripides Hecuba, ἀφροσύνης θεά, quod sit *amentia* Dea, lib. II, cap. 25, *Rhetoric*. At lib. II De generat. anim. cap. 2: Ἔοικε δὲ οὐδὲ τοὺς ἀρχαίους λανθάνειν ἀφρώδης ἢ τοῦ σπέρματος οὐσα φύσις· τὴν γοῦν κυρίαν θεῶν

νον, ἀρδεταί τε καὶ αὐξεται. Καὶ δὴ καὶ ἡ διαμόρφωσις τοῦ συλληφθέντος, τῷ τῆς ἐπὶ μήνα καθάρσεως ὑπολειμμένῳ καθαρῷ περιττώματι κίρναμνου τοῦ σπέρματος· ἡ γὰρ ἐν τούτῳ δύναμις, θρομβούσα τοῦ αἵματος τὴν φύσιν, ὄν τρόπον ἡ πύλα συνίστησι τὸ γάλα, καὶ οὐσίαν ἐργάζεται μορφώσεως· εὐθαλεῖ γὰρ ἡ κρᾶσις· σφαλερὰ δὲ ἡ ἀκρότης εἰς ἀτεκνίαν. Καὶ γὰρ αὐτῆς ἡδὴ τῆς γῆς ὑπὸ μὲν ἐπομβρίας κατακλυσθὲν ἀποσύρεται τὸ σπέρμα· διὰ δὲ αὐχμὸν νοτίδος, ἀποξηραίνεται· κολλώδης δὲ ὁ χυμὸς ὧν, συνέχει τὸ σπέρμα καὶ φύει. Τινὲς δὲ καὶ τὸ σπέρμα τοῦ ζώου ἀφρὸν εἶναι τοῦ αἵματος κατ' οὐσίαν ὑποτίθενται· ὃ δὴ τῇ ἐμφύτῳ τοῦ ἀρσενος θερμῆ παρὰ τὰς συμπλοκάς ἐκτραπαχθὲν ἐκκριζόμενον ἐξαφροῦται, κὰν ταῖς σπερματίσι παρατίθεται φλεψίν· ἐντεῦθεν γὰρ ὁ Ἀπολλωνιάτης Διογένης τὰ Ἀφροδίσια (38) κεκλήσθαι βούλεται. Συμφανὲς τοίνυν ἐκ τούτων ἀπάντων, αἷμα εἶναι τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος τὴν οὐσίαν. Καὶ δὴ καὶ τὸ κατὰ γαστρός, τὸ μὲν πρῶτον ὑγροῦ ἔστι σύστασις γαλακτοειδῆς· ἔπειτα ἐξαιματομένη σαρκούται ἡ σύστασις αὕτη· πηγνυμένη δὲ ἐν τῇ ὑστέρῳ ὑπὸ τοῦ φυσικοῦ καὶ θερμοῦ πνεύματος, ὑφ' οὗ διαπλάττεται τὸ ἐμβρυον, ζωογονεῖται. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν (39) κήσιν αὐθις ἐκτρέφεται τὸ παιδίον αἵματι τῷ αὐτῷ· αἵματος γὰρ φύσις τοῦ γάλακτος ἡ ῥύσις, καὶ πηγὴ τροφῆς τὸ γάλα· ἧ δὴ καὶ γυνὴ δὴλη τεκοῦσα ἀληθῶς καὶ (40) μήτηρ· δι' οὗ καὶ φίλτρον εὐνοίας προσλαμβάνει· διὰ τοῦτο ἀρα μυστικῶς τὸ ἐν τῷ Ἀποστόλῳ ἅγιον Πνεῦμα, τῇ τοῦ Κυρίου ἀποχρώμενον φωνῇ, *Γάλα ὑμᾶς ἐπότισά, λέγει*. Εἰ γὰρ ἀνεγεννήθημεν εἰς Χριστόν, ὁ ἀναγεννήσας ἡμᾶς ἐκτρέφει τῷ ἰδίῳ γάλακτι, τῷ Λόγῳ· πᾶν γὰρ τὸ γεννησάν ἔοικεν εὐθὺς παρέχειν τῷ γεννωμένῳ τροφήν. Καθάπερ δὲ ἡ ἀναγέννησις ἀναλόγως, οὕτω καὶ ἡ τροφή γέγονε τῷ ἀνθρώπῳ πνευματικῇ. Πάντη τοίνυν ἡμεῖς τὰ πάντα Χριστῷ (41) προσφκειώμεθα (42), καὶ εἰς συγγένειαν διὰ τὸ αἷμα αὐτοῦ, ἧ λυτρούμεθα· καὶ εἰς συμπάθειαν διὰ τὴν ἀνατροφὴν (43) τὴν ἐκ τοῦ Λόγου· καὶ εἰς ἀφθαρσίαν διὰ τὴν ἀγωγὴν τὴν αὐτοῦ·

etiam nutrimentum fuit homini spiritale. Omni in cognatione, per sanguinem ejus, quo redimimur; et in incorruptione, per ejus ipsius

*Τὸ θρέψαι δ' ἐν βροτοῖσι πολλὰκις
Πλείω πορίζει φίλτρα τοῦ φύσαι τέκνα.*

τῆς μίξεως ἀπὸ τῆς δυνάμεως ταύτης προσηγόρευσαν. Neque vero homines antiquos latuisse videtur seminis esse spumam naturam; deam enim, quæ rei veneræ præest, ab ipsa facultate nominarunt. COLLECT. — Conf. *Protrept.*, pag. 13.

(39) Τῆς. Omitunt Reg., Bod.

(40) Καί. Hanc particulam inseruit Sylburg. Eam mss. codices omittunt.

(41) Χριστῷ. Deest in Bod.

(42) Προσφκειώμεθα. Alia scriptura est, προσκειούμεθα, præc. temp. SYLBURG.

(43) Ἀνατροφῆν. Ἀνατροφῆν, Reg., Bod.

Τὸ αὐτὸ ἄρα καὶ αἷμα καὶ γάλα τοῦ Κυρίου πάθους καὶ διδασκαλίας σύμβολον. Ἐφείτα τοιγαροῦν ἡμῶν ἐκίστη τῶν νηπίων ἐγκραυχᾶσθαι τῷ Κυρίῳ, ἐπιφθεγομένοις,

Πατὴρ (44) δ' ἐξ ἀγαθοῦ καὶ αἵματος εὐχομαι εἶναι.

Ὁ δ' ἐξ αἵματος γάλα κατὰ μεταβολὴν γίνεται, ἤδη μὲν σαφές· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ποιμνίων, ἐκ τῶν βοσκῶν ἐξέστι μαθεῖν· τὰ γὰρ ζῶα ταῦτα, τοῦ ἔτους κατὰ τὴν ὥραν, ἦν ἔαρ καλοῦμεν, ὑγροτέρου τοῦ περιέχοντος γεγονότος, ἀλλὰ καὶ τῆς πόας καὶ τῶν νομῶν εὐχύλων τὸ τρηνικᾶδε οὐσῶν καὶ ἐνίκμων, αἵματος πίμπλαται πρότερον, ὡς ἐκ τῆς διατάσεως τῶν φλεθῶν κυρτουμένων τῶν ἀγγείων δεικνύται· ἐκ δὲ τοῦ αἵματος θαψιλέστερον χεῖται τὸ γάλα θέρους δ' ἔμπαινον, ὑπὸ τοῦ καύματος συγκαυόμενον καὶ ἀναξηραίνόμενον, ἴσθησι τὴν μεταβολὴν τὸ αἷμα, καὶ ταύτῃ ἔλαττον ἀμέλγεται. Ναὶ μὴν καὶ συγγεκιάν τινα πρὸς τὸ ὕδωρ φυσικωτάτην ἔχει τὸ γάλα, καθάπερ ἀμέλει πρὸς τὴν πνευματικὴν τροφήν τὸ λουτρὸν τὸ πνευματικόν· οἱ γοῦν ἐπιβρόφοντες τῷ πραιρετημένῳ γάλακτι ψυχρὸν ὄλιγον ὕδατος ὠφελούνηται παραχρῆμα· οὐ γὰρ ἀποξύνονται (45) τὸ γάλα ἢ ἢ πρὸς τὸ ὕδωρ κοινωνία, οὐκ ἀντιπαθεῖα τι, προσπεινομένου δὲ προσπαθεῖα. Καὶ ἦν ὁ Λόγος ἔχει πρὸς τὸ βάπτισμα κοινωνίαν, ταύτην ἔχει τὸ γάλα τὴν συναλλαγὴν πρὸς τὸ ὕδωρ, δέχεται γὰρ μέρος τῶν ὑγρῶν τοῦτο καὶ τὴν πρὸς τὸ ὕδωρ μίξιν, ἐπικάθαρσιν (46) παραλαμβάνομενον· καθάπερ τὸ βάπτισμα ἐπὶ ἀφέσει ἀμαρτιῶν. Μίγνυται δὲ καὶ μέλιτι (47) προσφῶς, καὶ τοῦτο ἐπὶ καθάρσει τῶν μετὰ γλυκείας τῆς τροφῆς· μίγνύμενος γὰρ ὁ λόγος φιλανθρωπία, ἰδαί γε ἅμα τὰ πάθη, καὶ ἀνακαθαίρει τὰς ἀμαρτίας· καὶ τὸ,

... Μέλιτος (48) γλυκίωρ βέειν αὐδῆ,

ἐπὶ τοῦ Λόγου λελέχθαι μοι δοκεῖ, ὅς ἐστι μέλι. Καὶ πολλαχῶς δὲ ἡ προφητεία ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον ἀνάγει. Ναὶ μὴν ἐπιμίγνυται τὸ γάλα καὶ οἶνω (49)

✠ P. 128 ED. POTTER, 107 ED. PARIS. • Psal. XVIII, 11; CXVIII, 103.

(44) Πατὴρ. Diomedes ait, apud Homer. II. Ξ, v. 113 :

Πατὴρ δ' ἐξ ἀγαθοῦ καὶ ἐγὼ γένος εὐχομαι εἶναι.

(45) Ἀποξύνεσθαι. Ἐποξύνεσθαι Bod. Sed alia manus a scripsit super priorem ε.

(46) Ἐπικάθαρσιν. Procul dubio diverse legendum, ut mox ἐπὶ καθάρσει. SYLBERG.

(47) Μέλιτι. Respicit veterum Christianorum morem, qui recens baptizatis mel, et lac ei mistum, gustandum porrigebant. Eodem paulo superius alluisse videtur, pag. 125 : Εὐθύς δὲ ἀναγεννηθέντες τετιμῆμεθα τῆς ἀναπαύσεως τὴν ἐλπίδα, τὴν ἔω ἱεροσυαλήμ, εὐαγγελιζόμενοι· ἐν ἧ μέλι καὶ γάλα ὑμῶν ἀναγέγραπται. Tertullianus ejusdem ritus meminit, De Coron., cap. 5 : Inde (e baptismo) suscepti, lactis et mellis concordiam prægustamus. Item, adv. Marcion. lib. 1, cap. 14, dicit Marcionem nec aquam reprobare Creatoris, qua suos abluit ; nec oleum, quo suos ungit, nec mellis societatem, qua suos infansat. Nam infantes olim melle et lacte nutriebant. Barnabas, cap. 6 : Τί οὖν τὸ γάλα καὶ μέλι ; οὗ πρῶτον τὸ παιδίον μέλιτι, εἶτα γάλακτι ἡσπιστεύει. Quare lac et mel ? Quoniam infans pri-

Idem ergo sanguis et lac, passionis et doctrinæ Nomi-
mini est symbolum. Unicuique 47 ergo nostrum, qui infans sumus, licet de Domino gloriari, et eloquei :

Patre bono, talique ex sanguine glorior esse.

Quod autem lac ex sanguine fiat per mutationem, jam quidem clarum est ; verum id etiam et ex porcoribus et ex bobus licet cognoscere. Hæc enim animalia tempore anni, quod. ver vocamus, cum humidior sit aer, herbæque et pascua sint meliora succi et magis roscida, sanguine prius implentur, ut ex venarum distensione, vasibus rotundioribus factis, licet cognoscere ; ex sanguine autem lac funditur uberius ; contra autem æstate, ab æstu adustus et arefactus sinit sanguis mutationem, et ideo minus mulgentur. Quin etiam lac quoque habet maxime naturalem cum aqua cognationem, quemadmodum scilicet cum nutrimento spiritali lavacrum spiritale. Qui itaque in prædicto lacte frigidæ aquæ parum exsorbent, statim jvantur ; non sinit enim lac acescere, quæ est illi cum aqua societas, non propter repugnantiam aliquam, sed dum per conjunctam illi affectionem maturatur. Et quam habet Verbum cum baptismo societatem, eandem habet lac cum aqua convenientiam : hoc enim solum ex humidis suscipit cum aqua misionem, receptum propter purgationem, quemadmodum baptismus propter remissionem peccatorum. Aptè etiam et apposite melle miscetur, idque rursus propter purgationem, cum dulci nutrimento. Verbum enim benignitate commistum, simul et animi medetur affectionibus, et expurgat peccata, illudque,

... Melle dulcior emanat sermo,

mihi videtur dictum esse de Verbo, quod est mel. Multis autem in locis prophetia eum extollit super mel et favum a. Porro autem miscetur quoque lac

mum melle, tum lacte viviscit. Callimachus, hymno in Jovem vers. 48 :

... σὺ δ' ἐθήλω πλοῖα μωρῶν
Αἰγὸς Ἀμαθελίης, ἐπὶ δὲ γλυκὺ κηρίον ἔβρωσ.

... tu autem suxisti plena lactis ubera
Capræ Amaltheæ : et insuper dulcem favum comedisti.

Proinde cum baptismus esset secunda nativitas, baptizatis, post lavacrum, velut tenellis infantibus, dabant mel cum lacte degustandum. Conf. Hieronymus Contra Lucifer. cap. 4 ; concilium Carthaginense III, can. 24.

(48) Μέλιτος. Homerus Iliad. A, v. 248, De Nestore dicit :

... λιγὸς Πυλίων ἀγορητῆς,
Τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίωρ βέειν αὐδῆ.

... canorus Pyliorum orator,
Cujus a lingua melle dulcior fluit vox.

(49) Γάλα καὶ οἶνω. Hieronymus ad Isa. LV, 4, adnotat, Occidentis Ecclesias recens baptizatis vinum et lac tribuisse.

vino dulci; est autem utilis mistio, veluti contem-
perata passione ad incorruptionem. Lac enim a vino
serescit, et finditur, et quidquid est ejus adulteri-
um, id tanquam per aquæductum educitur. Eodem
autem modo spiritalis fidei societas se habet in homi-
nem patibilem. Serescere enim faciens carnales
concupiscentias, hominem ad æternitatem una cum
divinis mittit, immortalæ efficiens. Sed et multi
adipe lactis, quod butyrum vocant, utuntur ad lu-
cernam, multiplicem Verbi misericordiæ per hoc
ænigma aperte significantes, ut quod solum juste
nutriat, et augeat, et illuminet infantes. Propterea
enim Scriptura quoque dicit de Domino: *Cibavit
eos germine agrorum; suzerunt mel de petra, et oleum
ex petra solida; butyrum boum, et lac ovium, cum
adipe agnorum*^a; et quæ sequuntur, dedit eis. Quin
etiam prædicens propheta pueri generationem: *Butyrum,*
inquit, *et mel comedit*^b. Mihi autem subito
nonnunquam admirari, quomodo audent quidam
seipsos vocare perfectos ✕ et Gnosticos, plus de se
quam apostolis sentientes, inflati et exsultantes,
cum ipse Paulus de se fateatur: *Non quod jam ac-
cepi, vel jam perfectus sum; persequor autem, si
etiam comprehendam, propter quod et comprehensus
sum a Christo. Fratres, ego neipsum nondum exi-
stimo comprehendisse. Unum autem, eorum, quæ
retro sunt, obliviscens, ad ea autem, quæ ante sunt,
me extendens, secundum scopum persequor bravium
supernæ vocationis in Christo Jesu*^c. Et seipsum
quidem perfectum existimat, quod a priore vita
liberatus sit; meliorem autem persequitur, non
tanquam in cognitione perfectus, sed tanquam id,
quod est perfectum, desiderans. Et ideo subjungit:
Quicunque ergo perfecti, hoc sentimus^d; perfectionem
scilicet dicens renuntiasset peccatis, et in fidem
ejus, qui est perfectus, esse regeneratos, posteriorum
peccatorum, quæ pone sunt, oblitos.

·CAP. VII.

Quis sit Pædagogus: et de ejus Pædagogia.

Quoniam ergo ostendimus, pueros nos omnes a
Scriptura vocari, nec id solum, sed etiam qui Christum
secuti sumus, nos infantes dictos esse allegorice;
solum autem esse perfectum Patrem universorum
(in ipso enim Filius, et in Filio Pater), restat,
ut nos ordinem secuti, dicamus, quis sit

✕ P. 129 ED. POTTER, 108 ED. PARIS. ^a Deut. 32. 14. ^b Ibid. 15.

(50) *Ὁ τι περ αὐτοῦ νόθος.* Ὅτι παρ' αὐτοῦ νόθον, quidquid ab eo adulterinum proficiat. Pal. ms. SYLBURG.

(51) *Τὸ πολυέλαιον.* Multo oleo perfusum notat hæc vox. Sed interpretes legit πολυέλεον.

(52) *Καὶ. Omittunt Bod., Reg.*

(53) *Βούτυρον.* Βούτυρον καὶ μέλι φάγεται, Bibl. Græc.

(54) *Γνωστικὸς, ὅπ.* De his Irenæus lib. iii, cap. 2: *Adversantur traditioni, dicentes se non solum presbyteris, sed etiam apostolis existentes sapientiores, sinceram invenisse veritatem.*

(55) *Υπὸ Χριστοῦ.* Ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, apud Pau-

τῶ γλυκεῖ· ἐπωφελὴς δὲ ἡ μίξις· καθάπερ ἀνακρυ-
ναμένου τοῦ πάθους εἰς ἀφθαρσίαν· ἐξοβρῶνται γὰρ
ὕπὸ τοῦ οἴνου τὸ γάλα, καὶ σιγίζεται. καὶ ὁ τι περ
αὐτοῦ νόθον (50), τοῦτ' ἀποχετεύεται· κατὰ τὰ αὐτὰ
δὲ τῆς πίστεως ἡ κοινωνία ἡ πνευματικὴ πρὸς τὸν
παθητὸν ἀνθρώπον, τὰς σαρκικὰς ἐπιθυμίας ἐξοβ-
ρῶσα, εἰς ἀιδιότητα συστέλλει τὸν ἀνθρώπον τοῖς
θεοῖς, ἀπαθανατίζουσα. Ἄλλ' οἱ πολλοὶ δὲ καὶ τῶ
λιπαρῶ τοῦ γάλακτος, ὃ δὲ βούτυρον καλοῦσι, κατα-
χρῶνται εἰς λύχον, τὸ πολυέλαιον (51) τοῦ Λόγου δι'
ἀνίγματος ἀριδῆλου σαφηνίσαντες, ὡς μόνου τοῦδε
ἐνδίκως καὶ τρέφοντος, καὶ ἀξίοντος, καὶ φωτίζοντος
τοῦς νηπίους. Διὰ τοῦτο γὰρ καὶ ἡ Γραφὴ περὶ τοῦ
Κυρίου λέγει· Ἐψώμισεν αὐτοὺς γεννήματα
ἀγρῶν· ἐθήλασαν μέλι ἐκ πέτρας, καὶ ἔλαιον ἐκ
στερεᾶς πέτρας, βούτυρον βοῶν, καὶ (52) γάλα
προβάτων, μετὰ στέατος ἀρνῶν· καὶ τὰ ἐπὶ τού-
τοις ἔδωκεν αὐτοῖς. Ἄλλὰ καὶ τὴν γέννησιν τοῦ παι-
διοῦ ὁ προφητεύων, Βούτυρον (53), φησιν, ἔδεται
καὶ μέλι. Ἐμοὶ δὲ καὶ θαυμάζειν ἔπεισιν, ὅπως
σφᾶς τελείους τινὲς τολμῶσι καλεῖν καὶ γνωστικούς,
ὕπερ (54) τὸν Ἀπόστολον φρονούντες, φυσιοῦμενοί
τε καὶ φρουαττόμενοι· αὐτοῦ ὁμολογούντος τοῦ Παύ-
λου περὶ ἑαυτοῦ· Οὐχ ὅτι ἤδη ἔλαβον, ἢ ἤδη τε-
τελείωμαι· διώκω δὲ, εἰ καὶ καταλάβω, ἐφ' ᾧ καὶ
κατελήφθην ὑπὸ Χριστοῦ (55). Ἀδελφοί, ἐγὼ ἐμάν-
την οὐκὰν λογιζομαι κατεληφέναι· ἔν δὲ, ὅτι, τὰ
μὲν ἐπίσω ἐπιλανθανόμενος, τοῖς δὲ ἔμπροσθεν
ἐπεκτεινόμενος, κατὰ σκοπὸν διώκω εἰς (56) τὸ
βραβεῖον τῆς ἄνω κλήσεως ἐν Χριστῶ Ἰησοῦ.
Καὶ τέλειον μὲν ἑαυτὸν ἡγεῖται, ὅτι ἀπήλλακται τοῦ
πρότερου βίου, ἔχεται δὲ τοῦ κρείττονος, οὐχ ὡς
ἐν γνώσει τέλειος, ἀλλ' ὡς τοῦ τελείου ἐπιέμενος·
διὸ καὶ ἐπιφέρει· Ὅσοι οὖν τέλειοι, τοῦτο
φρονοῦμεν (57)· τελειώσιν δηλονότι λέγων τὸ ἀπο-
τετάχθαι ταῖς ἁμαρτίαις, καὶ εἰς πίστιν τοῦ μόνου
τελείου ἀναγεγεννησθαι, ἐκλαθόμενος τῶν κατόπι-
θεν ἁμαρτιῶν.

ΚΕΦ. Ζ΄.

Τις ὁ Παιδαγωγός· καὶ περὶ τῆς Παιδαγωγίας αὐτοῦ.

Ἐπεὶ τοίνυν ἀπεδείξαμεν παιδας ἡμᾶς τοὺς πάν-
τας ὑπὸ τῆς Γραφῆς καλουμένους, οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ
τοὺς Χριστῶ κατηκολουθηκότας ἡμᾶς νηπίους ἀλ-
ληγορούμενους, μόνον δὲ εἶναι τέλειον τὸν Πατέρα
τῶν ὄλων· ἐν αὐτῶ (58) γὰρ ὁ Υἱὸς, καὶ ἐν τῶ Υἱῶ
ὁ Πατήρ· ὥρα (59) ἡμῖν, ἐπομένους τῇ τάξει, καὶ

xxiii, 15, 14. ^b Isaiaë vii, 15. ^c Philipp. iii, 12.

lum. Dein, οὐ λογιζομ. Ibid. Mox, ἐν δὲ, τὰ. Ibid. et
quidem particulam ὅτι, in editione Flor. omissam,
inseruit Sylburgius e Pal. ms.

(56) *Εἰς.* Ἐπὶ, apud Paulum. Mox, κλήσεως τοῦ
θεοῦ ἐν Χρ. Ibid.

(57) *Φρονοῦμεν.* Φρονώμεν, apud Paulum.

(58) *Ἐν αὐτῶ.* Patris τελείου mentionem hæc
sequuntur, quia sub finem cap. 5 et principio cap.
6, dixerat Filium esse τέλειον. Ὡς τοῦ τελείου παιδιοῦ.
Υἱὸς ἐν Πατρὶ, καὶ Πατήρ ἐν Υἱῶ, etc. Respicit au-
tem Christi verba, Joan. xvii, 21: *Σὺ, Πάτερ, ἐν
ἐμοί, κἀγὼ ἐν σοί.*

(59) *Ὁρα.* Καὶ ὥρα, Bod., Reg.

τὸν Παιδαγωγὸν ἡμῶν εἰπεῖν, ὅστις ἐστί. Καλεῖται δὲ Ἰησοῦς (60). Ἐσθ' ὅτε οὖν ποιμένα ἐαυτὸν καλεῖ, καὶ λέγει, Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς· κατὰ μεταφορὰν ἀπὸ τῶν ποιμένων τῶν καθηγουμένων τοῖς προβάτοις, ὁ καθηγούμενος τῶν παιδιῶν, παιδαγωγὸς καλούμενος, ὁ τῶν νηπίων κηδεμονικὸς ποιμὴν· ἀπλοῖ γὰρ οἱ νήπιοι, ὡς πρόβατα ἀλληγορούμενοι· Καὶ γενησονται (61), φησὶν, οἱ πάντες, μία ποιμὴν, καὶ ἄς ποιμὴν. Παιδαγωγὸς οὖν εἰκότως ὁ Λόγος, ὁ τοὺς παῖδας ἡμᾶς εἰς σωτηρίαν ἄγων. Ἐναργέστατα γοῦν ὁ Λόγος περὶ ἑαυτοῦ διὰ Ἰωσὴ εἶρηκεν· Ἐγὼ δὲ παιδευτὴς ὑμῶν εἰμι (62). Παιδαγωγία δὲ ἡ θεοσεβεία, μάθησις οὕσα Θεοῦ θεραπείας, καὶ παιδευσις εἰς ἐπιγνώσιν ἀληθείας, ἀγωγή τε ὀρθή, ἀνάγουσα εἰς ὠρανόν. Παιδαγωγία δὲ καλεῖται πολλαχῶς· καὶ γὰρ ἡ τοῦ ἀγομένου καὶ μαθηθάνοντος, καὶ ἡ τοῦ ἡγητοῦ καὶ διδάσκοντος· καὶ αὐτὴ τρίτον ἡ ἀγωγή, καὶ τὰ διδασκόμενα τέταρτον· οἷον αἱ ἐντολαί. Ἔστι δὲ ἡ κατὰ Θεὸν παιδαγωγία κατευθυνόμενος ἀληθείας εἰς ἐποπτεῖαν Θεοῦ, καὶ πράξεων ἀγίων ὑποτύπωσις ἐν αἰώνῳ διαμονή (63). Ὡς περὶ οὖν κατευθύνει τὴν φάλαγγα ὁ στρατηγός, τῆς σωτηρίας τῶν μισθοφόρων προμηθεύμενος· καὶ ὡς ὁ κυβερνήτης οἰακίζει τὸ (64) σκάφος, σώζειν προαιρούμενος τοὺς ἐμπλέοντας· οὕτως καὶ ὁ Παιδαγωγὸς ἄγει τοὺς παῖδας ἐπὶ τὴν σωτηρίαν (65) διαίταν, τῆς ἡμῶν αὐτῶν ἕνεκεν κηδεμονίας· καὶ καθόλου, ὅποσα ἂν παρὰ τοῦ Θεοῦ ὠδῶς αἰτήσαιμεν ἡμῖν γενέσθαι, ταῦτα πειθομένως τῷ Παιδαγωγῷ περιέσται. Ὅν περ οὖν τρόπον ὁ κυβερνήτης οὐκ αἰεὶ τοῖς ἀνέμοις ὑπείκει, ἀντίπρωρος δὲ ἐσθ' ὅτε ὅλαις ἀνθίσταται καταγίγιν· οὕτως ὁ Παιδαγωγὸς οὐχὶ τοῖς ἐν τῷ κόσμῳ τῷδε καταπνέουσι νόμοις ὑπείκει ποτὲ, οὐδὲ ἐπιτρέπει αὐτοῖς τὸ παιδίον, ὡς περ σκάφος, εἰς θηριώδη καὶ ἀσελήγη προσρηξάται· μόνον δὲ ἄρα τῷ ἀληθείας πνεύματι ἐπουρος ἄρβις, ἀντέχεται μάλᾳ ἐβρωμένως τῶν οἰάκων τοῦ παιδὸς τῶν ὤτων λέγω, ἕως ἂν ἀβλαβὲς καθορμίση τὸ παιδίον εἰς τὸν λιμένα τῶν οὐρανῶν. Τὸ μὲν γὰρ κίτριον καλούμενον παρ' αὐτοῖς ἔθος, ὅσον οὐδέπω παρέρχεται· ἡ δὲ ἀγωγή ἡ θεία κτήμα (66) ἐστὶν εἰς εἰς παραμένον. Ἀχιλλῆως μὲν οὖν παιδαγωγὸν τὸν Φοῖνικὰ φασὶ γενέσθαι, καὶ τῶν Κροίσου παίδων Ἄδραστον. Ἀλεξάνδρου δὲ, Λεωνίδην (67), καὶ Φιλίππου Ναυσίθου· ἀλλ' ὁ μὲν γυναικομανθῆς (68), ὁ Φοῖνιξ, ἦν, ὁ δὲ φυγάς, ὁ Ἄδραστος (69) ἦν· Λεωνίδης δὲ

A noster Pædagogus. Vocatur autem Jesus. Nonnunquam ergo seipsum pastorem vocat, et dicit, *Ego sum pastor bonus* a; metaphora sumpta a pastoribus, qui ducunt oves, intelligitur, qui pueros ducit, pædagogus, qui est pastor, curam gerens infantium. Infantes enim simplices, oves dicuntur allegorice. *Et erunt*, inquit, *omnes unus grex et unus pastor* b. Pædagogus ergo jure Verbum dicitur, qui pueros nos ducit ad salutem. Evidentissime ergo Verbum dicit de seipso per Oseam: *Ego autem sum præceptor vester* c. Pædagogia autem est divina religio, ut quæ sit doctrina divini cultus, et cruditio ad assequendam veritatis agnitionem, et recta institutio, quæ in cælum deducit. Pædagogia autem multis modis appellatur. Est enim Pædagogia ejus, qui ducitur et discit; et Pædagogia ejus, qui ducit et docet; et tertio Pædagogia est ipsa deductio et institutio; et quarto Pædagogia est ea, quæ docentur, ut præcepta. Est autem ea, quæ est ✕ ex Deo Pædagogia, veritatis directio ad Dei 48 contemplationem, et sanctarum actionum aperta ac evidens descriptio in æterna perseverantia. Quemadmodum ergo phalangem dirigit dux exercitus, militum salutis curam gerens; et gubernator navis clavum regit, volens servare vectores; ita etiam Pædagogus ducit pueros ad salutarem vitæ agendæ rationem, ut nostri ipsorum curam gerat. Et in summa, quæcunque a Deo juste nobis fieri petierimus, ea nobis aderunt, si Pædagogo paruerimus. Quemadmodum ergo gubernator non semper cedit ventis, sed proram contra obvertens, universis resistit tempestatibus: ita Pædagogus legibus, quæ sunt in hoc mundo, nunquam cedit, nec eis puerum, tanquam cymbam, in belluinam et libidiniosam vivendi rationem impellere permittit; sed solo secundo veritatis spiritu in altum sublatus, clavum pueri, aures inquam, fortiter tenet, donec inoffensum in portum cælorum perduxerit. Patrius enim qui ab eis vocatur mos, momento temporis præerit; divina autem vitæ institutio, est in æternum permanens possessio. Ac Achillis quidem pædagogum dicunt fuisse Phœnicem, et Cræsi filiorum Adrastum, Alexandri autem Leonidem, et Philippī Nausithoum. Sed Phœnix quidem insano mulierum amore tenebatur: erat autem exsul Adrastus;

✕ P. 150 ED. POTTER, 109 ED. PARIS.

a Joan. x, 11. b Ibid. 16. c Osee. v, 2.

(60) Ἰησοῦς. Ὁ Ἰησοῦς, Bod., Reg.

(61) Καὶ γεν. Καὶ γενήσεται μία ποιμὴν, εἰς παμψ., apud Joan.

(62) Εἰμι. Omittunt Bibl. Græc.

(63) Ἀλωρίω διαμονῇ. Perpetua perseverantia. Sic superius ἀλῶος ὄρεξις, pag. 95, ubi conf. not.

(64) Τό. Omittunt Reg., Bod.

(65) Σωτήριον. Σωτηρίαν, Reg.

(66) Κτήμα. Thucydides lib. 1, cap. 22, de suo opere dicit: Κτήμα τε ἐς αἰὲ μᾶλλον, ἢ ἀγώνισμα ἐς τὸ παραρηγία ἀκούειν σύγκειται. Nam potius perpetuum monumentum, quam ludicrum certamen, quod in præsens audiat, est a me compositum.

(67) Λεωνίδην. Plutarchus in Alexandro pag. 671 edit Paris: Πολλοὶ μὲν οὖν περὶ τὴν ἐπιμέλειαν, ὡς εἰκός, ἦσαν αὐτοῦ, τροφῆς παιδαγωγῶν

καὶ διδάσκαλοι λεγόμενοι· πᾶσιν δὲ ἐφειστήκει Λεωνίδας. Multi ejus, Alexandri nempe, institutione appositi fuerunt, nutritii pædagogi et magistri appellati; quibus omnibus præpositus est Leonidas. Deinceps memorat qua dignitate quibusque moribus erat Leonidas.

(68) Γυναικομανθῆς. Id de se longa oratione refert Phœnix Iliad. 1, v. 434. Conf. Apollodori Biblioth. lib. 11, Lycoplronis Cassandra v. 421, et quæ ad eum locum adnotavit Tzetzes.

(69) Φυγάς ὁ Ἄδρ. Adrastus, Midæ Phrygiæ filius, eo quod fratrem interemisisset, a patre pulsus in exilium, ad Croesum confugit; a quo benigne receptus, et Atys filio custos datus, cum eum per imprudentiam occidisset, tandem super ejus bustum sese transfodit, ut refert Herodot. 1, 53

Leonides vero Macedonis fastum non resecurit, nec Nausithous ebrium Pellæum curavit. Neque vero Alcibiadis scortationem Thrax Zopyrus reprimere potuit. Sed erat emptitium mancipium Zopyrus: et Themistoclis liberorum pædagogus Sicinnus, ignavus fuit famulus. Eum dicunt genus saltationis, quod Sicinnus dicitur, invenisse. Neque latent nos qui apud Persas regii vocantur pædagogi, quos numero quatuor ex omnibus Persis optimatim diligentes reges Persarum, suis præfiebant liberis. Sed solam sagittandi artem discunt eorum filii; postquam autem ad pubertatem pervenerint, cum sororibus et matribus, mulieribusque, tam uxoribus quam concubinis, innumerabilibus coeunt, tanquam apri ad Venereum congressum exercitati. Noster autem Pædagogus, sanctus Deus Jesus, qui est lux omnisi humani generis, Verbum; ipse benignus et

✕ P. 131 ED. POTTER, 109-110 ED. PARIS.

(70) Τὸν ἐκ Πέλλης. Nemphe, Philippum, Alexandri patrem. Nam, ut ait Strabo lib. xvi, notum est, τὴν Πέλλην ὡσπερ μητρόπολιν γεγονέναι τῶν Μακεδόνων, τὴν Φιλίππου καὶ Ἀλεξάνδρου πατρίδα. Pellam veluti metropolin fuisse Macedonum, Philippi et Alexandri patriani. Lucianus lib. x:

Illic Pellæi proles vesana Philippi.

Juvenalis, Sat. 10 De Alexandro:

Unus Pellæo juveni non sufficit orbis.

(71) Ἀρχάροδοσος ὁ Ζῶπ. Plato Alcibiade I, pag. 441: Σὺ δ', ὦ Ἀλκιβιάδῃ, Περικλῆς ἐπέστησε παιδαγωγὸν τῶν οἰκετῶν τὸν ἀρχαιότατον ὑπὸ γήρωσ, Ζῶπυρον τὸν Θοῤῃα: Tibi autem, o Alcibiades, Pericles præposuit pædagogum, Zopyrum Thracem, omnium servorum suorum præ senio inutilissimum. Idem refert Plutarchus principio Alcibiadis, et in Lycurgo p. 49, 50.

(72) Σικιννίζειν εὐδρηκέναι. Pollux lib. iv, cap. 14: Ἐδοῦν δὲ ὀρχημάτων, ἐμμέλεια, τραγική· κόρδακες, κωμική (sic enim habet ms., non κωμικοί) σικιννίς, σατυρική. Species vero saltationum, Emmelia, Tragicæ: Cordaces, comica; Sicinnis, Satyrica. Saltationes armatæ, Pyrrhica, et Telesias; ita corrige interpretationem, cum auctoritate manuscripti fretus, tum Athenæi, unde hæc videtur sumpsisse Pollux. Τρεῖς εἶσι τῆς σικιννικῆς ποιήσεως ὀρχήσεις. Tres sunt in scenica poesi saltationes, tragica, comica, satyrica, lib. xiv. Idem lib. i, cap. 17: Italicam saltationem constat fuisse tradit e comica, tragica et satyrica, quam Sicinnium, a qua et Satyrarum scriptores Sicinnistas appellarunt, vel, ut alibi ait, Satyros. Quidam aiunt ejus inventorem fuisse Sicinnum, barbarum hominem; alii Cretensem natione fuisse. Alii dictam volunt Sicinniam, ἀπὸ τοῦ σεῖσθαι, a corporis succussu; quidam ἀπὸ τῆς κινήσεως, a motu corporis. Hæc Athenæus; sed ibidem interpretes ejus vertit, Molossica modulatio, quod est Græcæ Molossicæ ἐμμέλεια. quæ duo forte distinguenda sunt; nam ἐμμέλεια per se speciem constituit saltationis. COLLECT.—Lucianus lib. De saltat. tradit. τοὺς Διονύσου θεράποντας, τοὺς σατύρους, satyros, Bacchi ministros, Sicinnidem instituisse. Eustathius, commentario ad Iliad. II, ex Ariano refert nomen ei inditum fuisse a Sicinnide, Cybeles pedisequa; Phrygas autem primos ea usos, idque celebrantes Bacchum Sabazium. Alii ducunt ἀπὸ τοῦ σεῖσθαι καὶ κινεῖσθαι. Conf. Hesychius, et Etymologicon, v. Σικιννίς. Hoc etiam auctore constat, alios eam deducere a Sicinno, rege Atheniensium. Alii memorant Sicinnium βάρβαρον, ἢ Κρήτα: inter quos sunt Athenæus lib. i et xiv; Eustathius ad Odys. Φ Alii

ἰδῆς δὲ οὐ περιεῖλεν τὸν τῦφον τοῦ Μακεδόνος· οὐδὲ Νausίθοος μεθύοντα τὸν ἐκ Πέλλης (70) ἴσατο. Ἀλκιβιάδου δὲ τὴν πορνείαν ὁ Θραξ ἐπισχεῖν οὐκ ἴσχυσε Ζῶπυρος· ἀλλ' ὠνητὸν ἀνδράποδον ὁ Ζῶπυρος (71) ἦν· καὶ τῶν Θεμιστοκλέους παίδων ὁ παιδαγωγὸς Σικίννος οἰκνέτης βάρβυρος ἦν· ὀρχεῖσθαι φασιν αὐτὸν καὶ σικιννίζειν εὐδρηκέναι (72). Οὐκ ἔλαβον ἡμᾶς οἱ παρὰ Πέρσαις βασιλῆιοι καλούμενοι παιδαγωγοί· οὐς τέτταρας τὸν ἀριθμὸν ἀριστίνδην ἐκλέγοντες ἐκ πάντων Περσῶν οἱ βασιλεῖς Περσῶν τοῖς σφῶν αὐτῶν ἐφίστων παισίν. Ἀλλὰ τοξεύειν (73) μόνον οἱ παῖδες αὐτοῖς μανθάνουσιν· ἠθέσαντες δὲ, ἀδελφαῖς (74), καὶ μητρᾷσι, καὶ γυναίξι, γαμεταῖς τε ἅμα καὶ παλλακίσιν, ἀναρθμοῖς (75) ἐπιμισγονται, καθάπερ οἱ κάπροι (76) εἰς συνουσίαν (77) ἤσκημένοι. Ὁ δὲ ἡμέτερος Παιδαγωγὸς, ἅγιος Θεὸς Ἰησοῦς, ὁ πάσης τῆς ἀνθρωπότητος καθηγεμῶν Λόγος· αὐτὸς

denique, Sicinno eam tribuunt, liberorum Themistoclis præceptor. Etymologicon loco superius dicto: Οἱ δὲ ἀπὸ τοῦ παιδαγωγοῦ τῶν Θεμιστοκλέους παίδων Σικίννος. Ejus meminit etiam Plutarchus in Themistocle: Ἦν δὲ τῷ γένει Πέρσης ὁ Σικίννος αἰχμάλωτος, εὐνοῦς δὲ τῷ Θεμιστοκλεῖ, καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ παιδαγωγός. Erat autem Sicinnus captivus natione Persa; sed benevolus Themistocli, et liberorum ejus præceptor.

(73) Τοξεύειν. Herodotus addit ἱππεύειν, καὶ ἀληθίζεσθαι, lib. i, cap. 136, ejus verba sunt hæc: Παιδεύουσι δὲ τοὺς παῖδας ἀπὸ πενταετοῦς ἀρξάμενοι μέχρι εικοσιτέτους, τρία μῶνα, ἱππεύειν, καὶ τοξεύειν, καὶ ἀληθίζεσθαι. Liberos suos, u quinto anno incipientes usque ad vicesimum, tribus durissimas instituent, equitare, arcu sagittas excutere, et vera loqui. Eadem fere verba habet Strabo sub finem lib. xv. Conf. Xenophon i De institutione Cyri.

(74) Ἀδελφαῖς. Philo Judæus De Decalogo p. 778: Μητέρας οἱ ἐν τέλει Περσῶν τὰς αὐτῶν ἀγονται, καὶ τοὺς φύντας ἐκ τούτων εὐγενεστάτους νομίζουσιν Honoratiores Persæ cum matribus suis matrimonium contrahunt, et ex iis natos arbitrantur nobilissimos. Tertullianus, Ad Nation. lib. i, cap. 15, itemque in Apologia: Persas cum suis matribus misceri, Ctesias refert. Conf. Str. iii, p. 431, et quæ ibi adnotata sunt.

(75) Ἀναρθμοῖς. Strabo sub finem lib. xv, de Persis ait: Γαμοῦσι δὲ πολλὰς, καὶ ἅμα παλλακὰς τρέφουσι πλείους, πολυτεχνίας χάριν. Τίθεισι δὲ οἱ βασιλεῖς ἄθλα πολυτεχνίας κατ' ἔτος. Ducunt uxores multas, simulque concubinas alunt plures, multiplicandæ sobolis gratia. Quin et reges quotannis præmia proponunt iis, qui plures filios progenuerint.

(76) Καθάπερ οἱ κάπροι. P. Leopardus lib. ii, cap. 10 Emend.: Quidam magni nominis interpretes κάπρον, pro capro accipiunt. Clemens Alex., lib. i, cap. 7, Pædag.: Καθάπερ οἱ κάπροι εἰς συνουσίαν ἤσκημένοι· ἐσσυμένοι forte. Idem lib. ii, cap. 10: Κάπρω, ἢ σὺ τὸ ἔταιρικόν. Et lib. iii, cap. 5: Κάπροι δὲ καὶ αὐτοί. Omnibus his locis interpretes caprum vertit pro apro. Hinc καπρῶν et καπριῶν, subare. Hæc ille. Cæterum locus lib. ii, reperitur pag. 228, 10; libri autem iii, pag. 257, 50, in hæc secunda editione ab Herveto emendatus. Athenæus lib. xiii, sic habet ex aliquo, πῶλους Κύπριδος ἐξησκημένης. COLLECT.—Hesychius, Ἀφροδισία ἄγρα· Σοφοκλῆς Δανάη· Γόνον τε μήλων, κ' Ἀφροδισίαν ἄγραν. — Λέγει τὴν τῶν σῶν· διὰ τὸ καταφερὲς εἶναι τὸ ζῶον πρὸς συνουσίαν. Καπρῶν γέ τοι καὶ καπραίνειν ἀπὸ τούτου. Δύναται δὲ καὶ τὴν τῶν αἰγῶν γονὴν δηλοῦν. Apud Suidam κάπρος est αἰδοῖον.

(77) Εἰς σ. Οἱ συνουσίαν ἤσκ. Bod.

ὁ φιλόθεος θεός ἐστὶ παιδαγωγός. λέγει δὲ πού
 διὰ τῆς φύσεως τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἰς αὐτόν· Ἀντάρ-
 κησε τὸν λαὸν ἐν τῇ ἐρήμῳ· ἐν δίψει (78) καύμα-
 τος, ἐν ἀνύδρῳ ἐκύκλωσεν αὐτόν, καὶ ἐπαίδευσεν
 αὐτόν, καὶ διεφύλαξεν αὐτόν ὡς κνήρη ὄφθαλμοῦ, ὡς
 ἀετὸς σκεπάσαι (79) νοσοῦν αὐτοῦ· καὶ ἐπὶ τοῖς
 νοσοῦσι αὐτοῦ ἐπεπόθησεν· διεῖς τὰς πτέρυγας
 αὐτοῦ, ἐδέξατο αὐτούς, καὶ ἀνέλαβεν αὐτούς,
 ἐπὶ τῶν μεταρρέων αὐτοῦ. Κύριος μόνος ἦγεν
 αὐτούς, καὶ οὐκ ἦν μετ' αὐτῶν θεὸς ἄλλοτριος.
 Ἐφῶς, οἶμαι, τὸν Παιδαγωγὸν ἐνδείκνυται ἡ Γραφή,
 τῆς ἀγωγῆς αὐτοῦ διηγουμένη. Πάλιν δὲ ὅταν λέγῃ
 ἐπὶ τοῦ ἰσίου προσώπου, ἑαυτὸν ὁμολογεῖ (80) Παιδα-
 γωγόν· Ἐγὼ Κύριος (81) ὁ θεός σου, ὁ ἐξαγαγὼν
 σε ἐκ τῆς Αἰγύπτου. Τίς οὖν ἔχει ἐξουσίαν τοῦ
 εἶναι εἰσω τε καὶ ἔξω; οὐχὶ ὁ Παιδαγωγός; Οὗτος
 ὠφθῆ τῷ Ἀβραάμ, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἐγὼ εἰμι ὁ
 θεός σου, ἐνάρεσται ἐνώπιόν μου (82). Τοῦτον δὲ
 παιδαγωγικώτατα ὑποκατασκευάζει παῖδα πιστῶν· Καλ-
 ρίτου, φήσας, ἄμμεπος· καὶ θήσω (83) τὴν διαθήκην
 μου ἀνά μέσον (84) ἐμοῦ, καὶ ἀνά μέσον σου καὶ τοῦ
 σπέρματός σου (85). Φιλίας ἐνταῦθα ἐπιστατικῆς
 ἐστὶ κοινωνία. Τοῦ δὲ Ἰακώβ ἐναργέστατα Παιδα-
 γωγὸς εἶναι φαίνεται. λέγει γοῦν αὐτῷ· Ἰδοὺ ἐγὼ
 μετὰ (86) σοῦ, διαφυλάσσω σε ἐν τῇ ὁδῷ πάση,
 ὅ ἂν περυσθῆς· καὶ ἀποστρέψω σε εἰς τὴν
 γῆν ταύτην· οὐδὲ οὐ μὴ σε ἐγκαταλίπω ἕως τοῦ
 κοῦσαι με ὄσα (87) ἐλάλησά σοι. Τοῦτω δὲ καὶ
 συμπάλαϊν λέγεται· Ὑπελείθη δὲ, φησὶν, Ἰακώβ
 μόνος, καὶ ἐπάλαισεν μετ' αὐτοῦ ἄνθρωπος (88),
 ὁ Παιδαγωγός, μέχρι πρωῆ. Οὗτος ἦν ὁ ἄνθρωπος ὁ
 ἔβην καὶ φέρων, ὁ συγγυμναζόμενος, καὶ ἀλείφων
 κατὰ τοῦ πονηροῦ τὸν ἀσκητήν (89) Ἰακώβ. Ὅτι δὲ
 ὁ λόγος ἦν ὁ ἀλείπτης (90) ἅμα τῷ Ἰακώβ, καὶ
 Παιδαγωγός τῆς ἀνθρωπότητος· Ἠρώτησε, (91) φησὶν,
 αὐτόν, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἀνάγγειλόν μοι τί τὸ
 ὄνομα σου. Καὶ εἶπεν· Ἴνα τί τοῦτο ἐρωτᾷς τὸ
 ὄνομα μου; Ἐτήρει γὰρ τὸ ὄνομα τὸ καινὸν τῷ νέφ-
 λῳ, τῷ νηπίῳ. Ἐτι δὲ καὶ ἀνονόμαστος (92) ἦν ὁ

A clemens Deus, est Pædagogus. Et de ipso quidem
 alicubi dicit Spiritus sanctus in *Cantico*: *Populo
 in deserto sufficienter suppeditavit, et in siti astutus, in
 iniquo ipsum circumdedit, et eum erudiit et cu-
 stodiit tanquam pupillam oculi, sicut aquila protexit
 nidum suum, et in pullis suis desideravit; expansis
 alis suscepit ipsos, et super dorsum eos recepit: Do-
 minus solus duxit ipsos, et non erat cum eis deus
 alienus*^a. Aperte, ut mihi quidem videtur, Scriptura
 ostendit Pædagogum ejus institutionis enarrans rati-
 onem. Rursus autem seipsum fatetur Pædagogum,
 cum hoc modo ex persona sua ait: *Ego Dominus
 Deus tuus, qui eduxi te de terra Ægypti*^b. Quis
 ergo habet potestatem inducendi et educendi? annon
 Pædagogus? Is apparuit Abraham, et dixit: *Ego sum
 Deus tuus, gratus esto coram me*^c. Eum autem,
 tanquam optimus Pædagogus, ut sit fidelis puer,
 instruit, dicens: *Et sis irreprehensibilis. Et ponam
 testamentum inter me et te, et semen tuum. Amicitie
 præceptoris hæc est communicatio. Jacobi autem
 Pædagogus esse evidentissime apparet. Ei itaque
 dicit: Ecce ego tecum, custodiens te in universa via
 quocunque ambulaveris, et reducam te in terram
 hanc, quoniam non te derelinquam, donec fecerim
 quæcunque locutus sum tibi*^d. Cum eo autem col-
 luctari quoque dicitur: *Remansit autem, inquit,
 Jacob solus, et luctabatur cum eo homo, nempe Pæ-
 dagogus, usque ad matutinum*^e. Hic erat homo,
 qui agebat et ferebat, qui una exercebatur, et ad-
 versus malignum, palæstritam Jacobum inungebat.
 Quod autem Verbum esset, qui erat una Jacob
 aliptes, et Pædagogus humanæ naturæ, ex hoc sciri
 potest: *Interrogavit, inquit, ipsum, et dixit ei:
 Enuntia mihi, quod sit nomen tuum. Et dixit ei:
 Cur interrogas nomen meum? Nomen enim novum
 novo populo reservabat, nempe infanti. Adhuc
 autem erat innominatus Deus Dominus, ut qui
 nondum homo factus fuerat. Vocavit tamen Jacob
 nomen loci illius, speciem Dei. Aspezi enim, inquit,*

✕ P. 152 ED. POTTER. ^a Deut. xxxii, 10, 11, 12. ^b Exod. xx, 1. ^c Genes. xvii, 1, 2. ^d Genes. xviii, 15. ^e Genes. xxxii, 24. ^f Ibid. 29.

(78) Δίψει. Δίψη, Bibl. Græc., Bod. Mox, ἐν γῆ
 ἀνύδρῳ, Bibl. Græc. Dein, διεφύλαξεν αὐτόν ὡς κ.
 Ibid.

(79) Σκεπάσαι. Cum σκεπάσαι subaudienda po-
 tentialis ἔν· plena enim structura est, ὡς ἂν ἀετὸς
 σκεπάσει τὴν νοσοῦν αὐτοῦ. SYLBURG. — Mox νο-
 σοῦς pro νοσοῦσι, Bibl. Græc.

(80) Ὁμολογεῖ. Ὁμολογεῖν Bod.

(81) Ἐγὼ Κ. Ἐγὼ εἰμι Κ. Bibl. Græc. Mox, ὅστις
 ἐξήγαγον pro ἐξαγαγόν. Ibid.

(82) Μοῦ. Ἐμοῦ Bibl. Græc.

(83) Θήσω. Θήσομαι Bibl. Græc.

(84) Ἀνά μέσον. Ἀναμέσον ἐμοῦ καὶ ἀναμέσον
 σοῦ Bod.

(85) Καὶ τοῦ σπέρματός σου. Hæc verba Cle-
 mens e commate 7 huc transtulit: nam ibi dicitur,
 καὶ θήσω τὴν διαθήκην μου ἀνά μέσον σου καὶ ἀνά
 μέσον τοῦ σπέρματός σου. Hoc autem commate se-
 minis nulla mentio sit.

(86) Ἐγὼ μ. Ἐγὼ εἰμι μ. Bibl. Græc.

(87) Ὅσα. Πάντα ὄσα Bibl. Græc.

(88) Μετ' αὐτοῦ ἄρ. Ἀνθρωπος μετ' αὐτοῦ, in-
 verso ordine, Bibl. Græc.

(89) Ἀσκητήν, *athletam vel pugilem*. Sic quoque
 Chrysostomus homil. 58, in *Genesis*: Ἐπειδὴ γὰρ
 ἐμελλεν τὴν πρὸς τὸν ἀδελφὸν συντυχίαν ποιήσασθαι,
 ἵνα μάθῃ διὰ τῶν πραγμάτων, ὅτι οὐδὲν ἀγῆδες ὑπο-
 στήσεται, ἐν σχήματι ἀνθρώπου παλαίειν μετὰ τοῦ
 δικαίου καταδέχεται, ἵνα τὴν δειλίαν ἐξέλῃ τῆς τοῦ
 δικαίου ψυχῆς· *Quoniam occursurus erat fratri, ut
 sciret reipsa nihil se molestum laturum esse, in
 figura hominis luctari cum justo voluit, ut formidi-
 nem ex anima justii eximeret*. COLLECT.

(90) Ἀλείπτης. De hac voce vid. Strom. vii,
 pag. 710 et quæ ibi adnotata sunt. Cæterum Philo
De nominum mutatione, pag. 1058, dicit ἄγγελον,
 ὑπηρέτην τοῦ Θεοῦ λόγον, *angelum, Dei ministrum
 Verbum*, Jacobi nomen mutasse. Idem ostendit Ju-
 stinus M., dialogo *adv. Tryph.*; Novatianus lib. *De
 Trinitate*; Theodoretus, *Quæst. in Genes. xci*, aliique
 plurimi.

(91) Ἠρώτησε. Ἠρώτησε δὲ Ἰακώβ, καὶ εἶπεν,
 Ἀνάγγειλόν μοι τὸ ὄν. Bibl. Græc. Mox, ἐρωτᾷς σὺ
 τὸ ὄν. Ibid.

(92) Καὶ ἀνονόμαστος. Καὶ omittit Reg. Solet
 porro ἀνονόμαστος scribi, quemadmodum ἀνόνομος.

Deum facie ad faciem, et salva facta est anima mea^a. Facies autem Dei est Verbum, quo Deus illuminatur et cognoscitur. Tunc etiam nominatus est Israel, quando vidit Deum Dominum. Hic est Deus, qui est Verbum, qui Pædagogus, qui ei postea rursus dixit: *Ne timeas descendere in Ægyptum*^b. Vide quomodo justum sequitur Pædagogus, et quomodo palæstritam inungit, docens supplantare adversarium. Hic ipse Moysen quoque docet fungi Pædagogi officio. Dicit enim Dominus: *Si quis peccavit coram me, deleo eum de libro meo; nunc autem vade, et deduc populum hunc in locum, quem dixi tibi*^c. Hoc in loco est magister pædagogicæ. Revera enim erat Dominus per Moysen Pædagogus veteris populi, per seipsum autem, populi novi dux, facie ad faciem. Ecce enim, ✕ dixit Moysi, *Angelus meus præcedit te*: 49 evangelicam et principalem Verbi potestatem prædicans: Domini- cam autem auctoritatem ac dignitatem conservans: *Quo autem die, inquit, visitavero, inducam super ipsos peccatum ipsorum*^d; hoc est, Quo die iudex iureo constitutus, reddam quæ eorum peccatis respondeant. Idem enim Pædagogus et iudex, eos, qui ipsi non obediunt, iudicat. Eorum autem peccatum benignum Verbum nequaquam silentio præterit. Arguit autem, ut ducantur poenitentia: *Mavult enim Dominus poenitentiam peccatoris, quam mortem*^e. Nos autem, cum tanquam infantum aliorum peccata auditione acceperimus, minarum metu, ne similia patiamur, ab ejusmodi delictis

✕ P. 153 ED. POTTER, 114 ED. PARIS. 33, 34. ^d Ibid. ^e Ezech. xviii, 23, 32.

Clemens Strom. v, p. 587, dicit Deum esse ἀσχημάτιστον καὶ ἀνονόμαστον· *figuræ et nominis experitum*. Quem locum, et quæ ibi adnotata sunt, videsis. Observandum porro, Clementem Christo, ut Deo, tribuere, quod uni summo Deo peculiare est, ut nullo nomine indigeat.

(93) *Γεγεννημένος*. A. mavult γεγεννημένος potest tamen et retineri γεγεννημένος, sicut Joan. 1, Ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο. SYLBERG.

(94) *Πρόσωπον*. Paria dicit Strom. v, pag. 562: Πρόσωπον εἶρηται τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός, ... σαρκοφόρος γενόμενος ὁ Λόγος, ὁ τοῦ πατρῶου μηνυτῆς ἰδιώματος· *Facies Patris dictus est Filius... Verbum carne indutum, paternæ proprietatis index*. Id uberius explicat Strom. vii, pag. 733, et Clementis Epitom. Theodot. p. 791 et 795. Fortasse huic sententiæ ansam dedere Christi verba apud Joan. xiv, 9: Ὁ ἐπορακὸς με ἑώρακε τὸν Πατέρα, etc.

(95) Ὅτε εἶδε τὸν Θεόν. Respicit etymon vocis Israel, quæ secundum Clementem significat τὸν ὄρωντα τὸν Θεόν· eum, qui Deum videt. Conf. Strom. i, p. 284; Strom. ii, p. 367. Novatianus lib. De Trinitate, cap. 27: *Hic homo, qui cum Jacob luctatus est, Non, inquit, vocabitur etiam nunc nomen tuum Jacob, sed Israel erit nomen tuum.* Ac si Israel est homo videns Deum, eleganter ostendebat Dominus, quod non tantum homo esset, qui collictabatur tunc cum Jacob, sed et Deus. Mox: *Jacob intelligens jam vim sacramenti, et pervidens auctoritatem ejus cum quo luctatus fuisset, nomen loci illius, in quo collictabatur, vocavit Visionem Dei... Vidi enim, inquit, Deum facie ad faciem, et salva facta est anima mea.*

(96) Ἄλειφ. Subjunctivum ἀλείφω respicit usitatum particulae ὅπως regimen: alioqui magis ad

Θεὸς ὁ Κύριος, μηδέπω γεγεννημένος (93) ἄνθρωπος· πλὴν ἀλλὰ ὁ Ἰακώβ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα τοῦ τόπου ἐκεῖνον, *Εἶδος Θεοῦ*· *Εἶδος γὰρ*, φησὶν, *Θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον· καὶ ἐσώθη μου ἡ ψυχή*. Πρόσωπον (94) δὲ τοῦ Θεοῦ ὁ Λόγος, ᾧ φωτίζεται ὁ Θεὸς καὶ γνωρίζεται. Τότε καὶ Ἰσραὴλ ἐπωνόμασται, ὅτε εἶδε τὸν Θεόν (95) τὸν Κύριον. Οὗτος ἐστὶν ὁ Θεός, ὁ Λόγος, ὁ Παιδαγωγός, ὁ φήσας αὐτῷ πάλιν ὑστερον· *Μὴ φοβοῦ καταβῆναι εἰς Αἴγυπτον*. Ὅρα πῶς μὲν ἐπεταί τῷ δικαίῳ ὁ Παιδαγωγός, ὅπως τε καὶ ἀλείφω (96) τὸν ἀσκητὴν· πτερνίζειν (97) διδάσκων τὸν ἀνταγωνιστὴν. Αὐτὸς γοῦν οὗτος καὶ τὸν Μωϋσῆα διδάσκει παιδαγωγεῖν, λέγει γὰρ ὁ Κύριος· *Εἰ τις ἡμάρτηκεν ἐνώπιόν μου, ἐξάλειψω* (98) *αὐτὸν ἐκ τῆς βίβλου μου· γυνὴ δὲ βάδιζε, καὶ ὀδηγήσον τὸν λαὸν τοῦτον*

εἰς τὸν τόπον, ὃν εἶπόν σοι. Ἐνταῦθα διδάσκαλός ἐστι παιδαγωγίας· καὶ γὰρ ἦν (99) ὡς ἀληθῶς διὰ μὲν Μωϋσέως Παιδαγωγός ὁ Κύριος τοῦ λαοῦ τοῦ παλαιοῦ, δι' αὐτοῦ (1) δὲ τοῦ νέου καθηγεμῶν λαοῦ, πρόσωπον πρὸς πρόσωπον. Ἰδοὺ γὰρ, φησὶ τῷ Μωϋσεῖ, ὁ ἀγγελός μου προπορεύεται σου (2)· τὴν εὐαγγέλιον (3) καὶ ἡγεμόνιον ἐπιστήσας τοῦ Λόγου δύναμιν. Τὸ δὲ ἀξίωμα τὸ κυριακὸν φυλάττων· Ἥ δ' ἂν ἡμέρα (4) ἐπισκέπτωμαι, φησὶν, ἐπάξω ἐπ' αὐτοὺς τὴν ἀμαρτίαν αὐτῶν· τουτέστιν, ἥ δ' ἂν ἡμέρα κριτῆς καθεσθῶ, ἀποδώσω τῶν ἀμαρτιῶν αὐτῶν τὰ ἀντάξια. Ὁ γὰρ αὐτὸς Παιδαγωγός καὶ κριτῆς τοὺς παρακούσαντας αὐτοῦ δικάζει· τὸ δὲ ἀμάρτημα αὐτῶν οὐ παρασιωπᾷ ὁ φιλόανθρωπος Λόγος· ἐλέγχει δὲ, ἵνα μετανοήσωσιν· *Θέλει γὰρ ὁ*

Genes. xxxii, 30. ^b Genes. xlvii, 3. ^c Exod. xxxii,

præcedens membrum congruit indicativum ἀλείφει, præsertim si πῶς utrobique legamus. SYLBERG.

(97) *Πτερνίζειν*. Alludit a l originem vocis *Jacob*, quam refert Moyses Gen. xxv, 25; xxvii, 36. Eam sæpius respicit Philo, quem Clemens sequi solet: ut lib. *De mutat. nom.*, p. 1057: Ὁ μὲν Ἰακώβ πτερνιστῆς· πτερνιστοῦ μὲν οὖν ἔργον ἀσκούντος ἀρετῆν· *Jacob quidem est, qui calcibus supplantat: quare opus supplantatoris, qui virtutem exercet, etc.* Lib. *De migratione Abrahami*, p. 419: Παλαιόντος γὰρ, καὶ κοινομένου, καὶ πτερνισκόντος Ἰακώβ ἐστὶν ὄνομα. *Jacob luctantis in pulvere, et supplantatoris est nomen*. Lib. *De temulentia*, p. 251: Ὁ ἀσκητῆς Ἰακώβ, καὶ τοὺς ἀρετῆς ἀθλοῦς διαθλῶν· *Jacob ille asceta, auctoris virtutis certamina*. Unde Clemens eum ἀσκητὴν appellat. Que vox postea de iis, qui severiorem vitam exercebant, peculiariter dici coepit.

(98) Ἐξάλειψω. Ἐξάλειψω Bibl. Græc. Mox, βάδιζε, κατὰβηθι, καὶ ὀδήγη. Ibid. Dein, εἰπά σοι, ibid.

(99) *Καὶ γὰρ ἦν*. Paria sunt, quæ Justinus in *Apologia* dixit: Λόγος γὰρ ἦν, καὶ ἐστὶν, ὁ ἐν παντὶ ὢν, καὶ διὰ τῶν προφητῶν προειπῶν τὰ μέλλοντα γίνεσθαι, καὶ δι' αὐτοῦ ὁμοιοπαθοῦς γενομένου καὶ διδάξαντος ταῦτα. *Verbum fuit, et est, in universo existens: qui et per prophetas, quæ futura erunt, prædixit; et per seipsum hæc, passionibus nobis similis factus, docuit.*

(1) Αὐτοῦ. Scribendum αὐτοῦ, seipsum, ut sæpe alias.

(2) *Προπορεύεται σου*. Προπορεύεται πρὸ προσώπου σου, Bibl. Græc.

(3) *Εὐαγγέλιον*. Sic paulo post, cap. 8, p. 117: Τὴν εὐαγγέλιον τοῦ Κυρίου παραθεμένῳ φωνῆν. Laudere videtur in vocibus ἄγγελος et εὐαγγέλιον.

(4) Ἡμέρα. Ἡμέραν Bod.

Κύριος τὴν μετάνοιαν τοῦ ἁμαρτωλοῦ μᾶλλον ἢ ἂν ὀνόματι ἑαυτοῦ ἔδωκεν. Ἡμεῖς δὲ, τὰς ἄλλων ἁμαρτίας ὡς νῆσοι δι' ἀνοχῆς παραδεξάμενοι φόβῳ τῆς ἀπειλῆς τοῦ μὴ τὰ ὅμοια παθεῖν, ἀποσχώμεθα τῶν ἰσῶν κλημελημάτων. Τί οὖν ἦν, ὃ ἥμαρτον; Ὅτι ἐν τῷ θυμῷ αὐτῶν ἀπέκτειναν ἀνθρώπους, καὶ τῇ (5) ἐπιθυμίᾳ αὐτῶν ἐνευροκόπησαν ταῦρον· ἐπικατήρατος ὁ θυμὸς αὐτῶν. Τίς ἂν οὖν τούτου μᾶλλον ἡμῶς φιλανθρωπότερον παιδεύσαι; Τὸ μὲν οὖν πρότερον τῷ πρεσβυτέρῳ λαῷ πρεσβυτέρα Διαθήκη ἦν, καὶ νόμος ἐπαιδαγωγῆσαι τὸν λαὸν μετὰ φόβου (6), καὶ λόγος ἄγγελος ἦν· καινῷ δὲ καὶ νέῳ λαῷ καινὴ καὶ νέα Διαθήκη δεδώρηται, καὶ ὁ λόγος γεγένηται, καὶ ὁ φόβος εἰς ἀγάπην μετατέτραπται, καὶ ὁ μυστικὸς εἰς ἄνευρον ἄγγελος (7) Ἰησοῦς τίκτεται. Ὁ γὰρ αὐτὸς εἶπεν Παιδαγωγὸς τότε μὲν, Φοβηθήσῃ Κύριον τὸν Θεόν, ἔλεγεν· ἡμῖν δὲ, Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν (8) σου, παρήνευσεν· διὰ τοῦτο καὶ ἐντέλλεται ἡμῖν Παύσασθε (9) ἀπὸ τῶν ἔργων ὑμῶν, τῶν παλαιῶν ἁμαρτιῶν· Μάθετε καλὸν ποιεῖν· Ἐκκλινθε ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποιήσατε ἀγαθόν· ἡγάπησατε δικαιοσύνην, ἐμίσησατε ἀνομίαν. Αὕτη μου ἡ νέα Διαθήκη Παλαιῷ κεχαρισμένη γράμματι. Οὐκ ἔρα ἡ νεότερη τοῦ Λόγου ὀνειδιστέα. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ Ἱερειῇ ὁ Κύριος λέγει· Μὴ λέγε ὅτι νεώτερός εἰμι· πρὸ τοῦ με πλάσαι σε ἐν κοιλίᾳ, ἐπιστάμαί σε· καὶ πρὸ τοῦ σε ἐξελεθεῖν ἐκ μήτρας, ἡγήσασθε· ταῦτα δύναται πρὸς ἡμᾶς ἡ προφητεία αἰνιτῆσθαι, τοὺς πρὸ καταβολῆς (10) κόσμου εἰς πίστιν ἐργασμένους Θεῷ· νυνὶ δὲ νηπίους, διὰ τὴν ἐναγῶς πεπληρωμένην βούλησιν τοῦ Θεοῦ· καθὼς εἰς κλησιν καὶ σωτηρίαν νεογεννομένοι γεγόναμεν. Διὸ καὶ ἐπιφέρει, Προφήτην εἰς ἔθνη τέθεικά (11) σε· προφητεῦσαι λέγων αὐτὸν δεῖν, μὴ ἡσέως εἶναι δοκεῖν τοῦ νεωτέρου τὴν προσσηγορίαν τοῖς νηπίοις καλουμένοις. Ὁ δὲ ἡμῶς χάρις ἐστὶ παλαιὰ, διὰ Μωυσέως ὑπὸ τοῦ Λόγου δοθεῖσα. Διὸ καὶ φησὶν ἡ Γραφή, Ὁ νόμος διὰ Μωυσέως ἐδόθη· οὐχ ὑπὸ Μωυσέως, ἀλλὰ ὑπὸ μὲν τοῦ Λόγου, διὰ Μωυσέως δὲ, τοῦ θεράποντος αὐτοῦ· καὶ καὶ πρόσκαιρος ἐγένετο (12)· ἡ δὲ αἰδίου χάρις καὶ ἡ ἀλήθεια διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐγένετο. Ὅρατε τὰς λέξεις τῆς Γραφῆς· ἐπὶ μὲν τοῦ νόμου ἐδόθη φησὶ μόνον· ἡ δὲ ἀλήθεια, χάρις οὕσα τοῦ Πατρὸς, ἔργον ἐστὶ τοῦ Λόγου αἰώνιον· καὶ οὐκέτι δίδοσθαι λέγεται, ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ γίνεσθαι, ὃ χωρὶς ἐγένετο οὐδὲ ἔν. Αὐτίκα γοῦν ὁ Μωυσῆς τῷ τελείῳ προ-

abstineamus. Quidnam fuit ergo, quod peccarunt? Quod in ira sua homines occiderunt, et sua cupiditate tauro nervos præciderunt: execranda est ira ipsorum. Quis ergo nos eo benignius et humanius erudierit? Prius itaque veteri populo Vetus erat Testamentum, et lex cum metu populum erudiebat, et Verbum erat angelus; novo autem et recenti populo, novum ac recens Testamentum datum est, et Verbum fuit factum, et metus in dilectionem conversus est, et mysticus ille angelus Jesus paritur. Hic enim ipse Pædagogus, tunc quidem, Dominum Deum timebis, dicebat; nobis autem hoc suavit, Diliges Dominum Deum tuum; unde et nobis præcipit, Cessate ab operibus vestris, peccatis veteribus: discite benefacere; declina a malo, et fac bonum: dilexisti iustitiam, odio habuisti iniquitatem. Hoc est meum Novum Testamentum, Veteri littera impressum. Non est ergo exprobranda Veteri novitas. Sed Dominus quoque dicit in Jeremia: Ne dicas, quod sum junior. Antequam te formarim in utero, novi te, et antequam egredereris e matrice, sanctificavi te. His nos potest prophetia significare, qui ante mundi constitutionem Deo ad fidem fuimus cogniti; nunc autem sumus infantes propter impletam nuper Dei voluntatem, quatenus ad vocationem et salutem recenter nati sumus. Quocirca etiam subjungit: Prophetam ad gentes posui te; dicens cum oportere prophetare, ne putent junioris appellationem probrum esse iis qui vocantur infantes. Lex autem est vetus gratia per Moysen a Verbo data. Quocirca dicit quoque Scriptura: Lex per Moysen data est; non a Moysse, sed a Verbo quidem; verum per Moysen, servum ejus, et ideo fuit ad tempus: æterna autem gratia et veritas per Jesum Christum facta est. Videte verba Scripturæ. De lege quidem, data est, inquit, tantum; Veritas autem, quæ est gratia Patris, est æternum Verbi opus: et non dicitur dari, sed per Jesum fieri, sine quo factum est nihil. Jam vero Moyses propheticè perfecto cedens Pædagogo, nempe Verbo, et nomen et pædagogiam prædicat, et populo commendat Pædagogum, præceptis ei obedientiæ traditis: Prophetam vobis suscitabit, inquit, Deus tanquam me de fratribus vestris; per Jesum Nave filium, Jesum Dei Filium significans; nomen enim Jesu, quod in lege prædicabatur, erat adumbratio Domini. Sub-

¶ P. 134 ED. POTTER, 112 ED. PARIS. a Gen. XLIX, 6. b Deut. VI, 2. c Matth. XXII, 37. d Jer. I, 7, 5. e Ibid. 5. f Joan. I, 17. g Ibid. 3. Deut. XVIII, 15.

(5) Καὶ τῇ. Καὶ ἐν τῇ Bibl. Græc.
 (6) Μετὰ φόβου. Respicit Rom. VIII, 15: Οὐ γὰρ ἐλάβετε πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον· ἀλλ' ἐλάβετε πνεῦμα υἱοθεσίας, ἐν ᾧ κράζομεν· Ἀββᾶ, ὁ Πατήρ.
 (7) Μυστικὸς ἐκεῖνος ἄγγελος. Christum vocat mysticum angelum, quia tunc temporis divinam suam majestatem sub angeli specie occultabat. De Christo sub angeli forma apparente conf. Cl. Bulli I'essionionis Fidei Nicænæ sect. I, cap. I.
 (8) Τὸν Θεόν. Τὸν Θεόν σου Reg., Boid.
 (9) Παύσασθε. Hæc diversis Scripturæ sententiis constant. Isa. I, 16: Παύσασθε ἀπὸ τῶν ποτη-

ριῶν ὑμῶν· quod Clemens sic extulit: Παύσασθε ἀπὸ τῶν ἔργων ὑμῶν· nam alibi ὑμέτερα ἔργα prophetæ peccata vocant; unde Clemens adjecit, interpretamenti gratia, τῶν παλαιῶν ἁμαρτιῶν. Dein, Isa. I, 17: Μάθετε καλὸν ποιεῖν. Psal. XXXVI, 27: Ἐκκλινθε ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποιήσατε ἀγαθόν. Psal. XLIV, 8: Ἠγάπησας δικαιοσύνην, καὶ ἐμίσησας ἀνομίαν.
 (10) Πρὸ καταβολῆς. Conf. Eph. I, 4; I Pet. I, 20.
 (11) Τέθεικα. Ἐθήκα Reg.
 (12) Ἐγένετο. Ἐγένετο A. STLBURG.

jungit itaque, quod populo utile futurum erat consulens : *Ipsam audietis* ^a, dicens : *Et homo qui non audierit Prophetam hunc* ^b, ei minatur. Tale nobis prædicat nomen salutaris Pædagogi. Propterea ei virgam adjungit prophetia, virgam disciplinæ, imperii et potestatis : ut quibus Verbum suadendo non medetur, eis minæ medeantur. Quibus autem non medentur minæ, eis virga medebitur. Quibus vero virga non medetur, eos ignis depascit. *Egredietur*, inquit, *virga de radice Jesse* ^c. Vide Pædagogi curam, sapientiam, et potestatem. *Non secundum opinionem*, inquit, *judicabit, neque secundum loquelam arguet, sed judicabit humili judicium, et arguet peccatores terræ*. Et per David : *Castigans castigavit me Dominus, et mortii non tradidit me* ^d. A Domino enim castigari, et tanquam a Pædagogo erudiri, est a morte liberari. Et dicit per eundem Prophetam : *In virga ferrea pasces eos* ^e. Hinc quoque commotus Apostolus in Epistola ad Corinthios : *Quid vultis, inquit, in virga veniam ad vos, an in dilectione et spiritu lenitatis* ^f? Quin etiam, *virgam* ^g *potentiæ emittet Dominus ex Sion*, dicit per alium prophetam ^h. Pædagogica autem hæc virga tua et baculus tuus me consolata sunt ^b, dixit aliquis alius. Hæc est Pædagogi potestas, veneranda et gravis, consolatoria, salutaris.

Ἐν αὐτοῦ προφήτου φησὶν· Ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ ποιμανεῖς αὐτούς. Ταύτη καὶ ὁ Ἀπόστολος κινήσει, ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους, *Τί θέλετε; φησὶν ἐν ῥάβδῳ ἔλθω πρὸς ὑμᾶς, ἢ ἐν ἀγάπῃ, πνεύματι τε κραδέτης; ἀλλὰ καὶ, Ῥάβδον δυνάμεως* (18) *ἐξαποστελεῖ Κύριος* (19) *ἐκ Σιών, δι' ἄλλου προφήτου* (20) *λέγει. Ἡ δὲ παιδαγωγικὴ αὕτη ἡ ῥάβδος σου καὶ ἡ βακτηρία σου παρεκάλεσάν με, εἰπέ τις ἕτερος. Αὕτη τοῦ Παιδαγωγοῦ ἡ δύναμις ἡ σεμνὴ, ἡ παρακλητικὴ, ἡ σωτήριος.*

✠ P. 145 ED. POTTER, 143 ED. PARIS. ^a Deut. xviii, 15. ^b Ibid. 19. ^c Isa. xi, 1, 3, 4. ^d Psal. cxvii, 48. ^e Psal. ii, 9. ^f I Cor. iv, 21. ^g Psal. cix, 2. ^h Psal. xxii, 4.

(13) *Προφήτην. Προφήτην ἐκ τῶν ἀδελφῶν σου, ὡς ἐμέ, ἀναστήσει σοὶ Κύριος ὁ Θεὸς σου*. Deuteron. Sed Lucas pro σου et σοὶ posuit etiam δῶν et ὑμῖν. Act. iii, 22; vii, 37. Eodem modo Tertullianus Adv. Marcion. lib. iv, c. 22 : *Hunc igitur audite, quem ab initio edixerat audiendum in nomine prophetæ, quoniam et prophetes existimari habebat a populo. « Prophetam, inquit Moyses, suscitabit vobis Deus ex filiis vestris; » secundum carnalem scilicet censum; « tanquam me audieritis illum, » etc.*

(14) *Τὸν Ἰησοῦν. Jesum filium Nave innuens, propter Jesum Dei Filium*. Quippe, quod ille hujus typus esset. Veteres eis vel πρὸς hoc sensu usurpant. Sic Plato, αἰνέτομαι τοῦτο πρὸς τὸν ἄερα· *per hoc aerem significo*. Item Æschines, αἰνιττόμενος εἰς ἐμέ. Porro Justinus M., in *Dialogo cum Tryph*. Josue nomine Jesum præsignificatum sæpenumero affirmat : ut p. 340. edit. Paris. : *Ἰησοῦν, ὡς προέφη, πολλάκις, Αὐτὸν καλούμενον, ἐκείνον τὸν μετὰ τοῦ Χαλὲθ κατάσκοπον εἰς τὴν Χαναάν ἐπὶ τὴν γῆν ἀποσταλέντα, Ἰησοῦν Μωϋσῆς ἐκάλεσε. Τοῦτο σὺ οὐ ζητεῖς δι' ἣν αἰτίαν ἐποίησεν; οὐκ ἀπορεῖς, οὐδὲ φιλοπευστεῖς; τοιγαροῦν λέληθέ σε ὁ Χριστὸς· καὶ ἀναγινώσκων, οὐ συνίης· οὐδὲ νῦν ἀκούων, ὅτι Ἰησοῦς ἐστὶν ὁ Χριστὸς ἡμῶν. συλλογίζῃ οὐκ ἀργῶς, οὐδ' ὡς ἔτυχεν ἐκείνῳ τεθεῖσθαι τοῦνομα· *Ausem illum, ut sæpe commemoravi, qui cum Chalebo speculator in terram Chanaan missus esset, Jesum Moyses nominavit. Hoc ipsum tu quam ob causam fecerit, non quaeris, non ambigis, non studio discendi percunctaris? Illic te fugit Christus; et legens, non intelliges; et ne nunc**

αἰνιττικῶς παραχωρῶν Παιδαγωγῷ τῷ Λόγῳ, καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὴν παιδαγωγίαν προθεσπίζει, καὶ τῷ λαῷ παρατίθεται τὸν παιδαγωγόν, ἐντολὰς ὑπακοῆς ἐγχειρίσας· *Προφήτην* (13) *ὑμῖν ἀναστήσει*, φησὶν, *ὁ Θεὸς ὡς ἐμέ ἐκ τῶν ἀδελφῶν ὑμῶν τὸν Ἰησοῦν* (14) *τὸν τοῦ Ναυῆ αἰνιττόμενος διὰ τὸν Ἰησοῦν τὸν τοῦ Θεοῦ Υἱόν· σκιαγραφία γὰρ ἦν τοῦ Κυρίου τὸ ὄνομα τὸ Ἰησοῦ προκηρυσσόμενον ἐν νόμῳ. Ἐπιφέρει γοῦν, τὸ λυσίτελές τῷ λαῷ συμβουλεύων· *Αὐτοῦ ἀκούσεσθε, λέγων· Καὶ ὁ ἄνθρωπος δς ἄν* (15) *μὴ ἀκούσῃ τοῦ προφήτου τούτου, τούτῳ ἀπειλεῖ. Τοιοῦτον ἡμῖν ὄνομα σωτηρίου προφητεύει παιδαγωγοῦ. Διὰ τοῦτο αὐτῷ ῥάβδον περιτίθεισιν ἡ προφητεία, ῥάβδον παιδευτικὴν, ἀρχικὴν, κατεξουσιαστικὴν· ἴν' οὗς ὁ Λόγος ὁ πειθίηνος οὐκ ἴσται, ἀπειλὴ**

*λάσεται· οὗς δὲ ἡ ἀπειλὴ οὐκ ἴσται, ἡ (16) ῥάβδος λάσεται· οὗς δὲ ἡ ῥάβδος οὐκ ἴσται, τὸ πῦρ ἐπινέμεται. Ἐξελεύσεται, φησὶ, ῥάβδος ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαί. Ὅρα καὶ τὴν ἐπιμέλειαν, καὶ τὴν σοφίαν, καὶ τὴν δύναμιν τοῦ Παιδαγωγοῦ· *Οὐ κατὰ τὴν δόξαν, φησὶν, κρινεῖ, οὐδὲ κατὰ τὴν λαλιὰν ἐλέγξει· ἀλλὰ κρινεῖ ταπεινῶ κρῖσιν, καὶ ἐλέγξει τοὺς ἁμαρτωλοὺς* (17) *τῆς γῆς· καὶ διὰ Δαβὶδ· Κύριος παιδεύων ἐπαίδευσέ με, καὶ τῷ θανάτῳ οὐ παρέδωκέ με. Τὸ γὰρ ὑπὸ Κυρίου παιδευθῆναι, καὶ παιδαγωγηθῆναι, θανάτου ἐστὶν ἀπαλλαγὴ. Καὶ διὰ**

quidem, cum audis Jesum esse nostrum Christum, tecum reputas non fortuito, vel temere illi hoc nomen esse impositum, etc. Conf. ejusdem libri p. 338, 341, 361, 362.

(15) *Ὁς ἄν. Ὁς ἂν μὴ ἀκούσῃ ὅσα ἄν λαλήσῃ ὁ προφήτης ἐκείνος*, Deuteron. *Πᾶσα ψυχὴ, ἥτις ἄν μὴ ἀκούσῃ τοῦ προφήτου ἐκείνου*, Act. iii, 23.

(16) *H*. Hanc particulam inseruit Sylburgius.

(17) *Ἀμαρτωλοὺς. Ταπεινοὺς* Bibl. Græc. Mox, παιδεύων ἐπαίδευσέ με ὁ Κύριος, inverso verborum ordine, Bibl. Græc. ut mox etiam, ποιμανεῖ αὐτούς ἐν ῥάβδῳ σιδηρᾷ, ibid.

(18) *Ῥάβδον δυνάμεως*. Chrysostomus homil. in psal. cix : *Ἡ ῥάβδος κολαστικὴ ἐστίν, καὶ εὐεργετικὴ, καὶ παρακλητικὴ, καὶ βασιλείας σύμβολον. Τὴν μὲν δύναμιν ἐνταῦθα ῥάβδον ἐκάλεσαν, μεθ' ἧς οἱ μαθηταὶ τῶν οἰκουμένην περιέτροχον ἦθη διορθοῦντες, καὶ ἐξ ἄλλου τινὸς κακίας ἐπὶ λογικὴν ἄγοντες τὴν τῶν ἀνθρώπων φύσιν. *Virga aliquando quidem castigat, et beneficio afficit, aliquando autem consolatur, et est signum regni. Virgam autem virtutem hic vocavit, cum qua discipuli orbem terræ obierunt mores corrigentes, et a quodam a ratione alieno vitio deducentes ad hominum naturam rationis compositem.**

COLLECT.

(19) *Κύριος. Σὺ Κύριος* Bibl. Græc. Mox, βακτηρία σου, αὐταὶ με παρεκάλ. Ibid.

(20) *Δι' ἄλλου προφήτου*. Imo διὰ τοῦ αὐτοῦ προφήτου, per eundem prophetam, nempe Psalmorum auctorem; cujus etiam est, quod Clémentis ἐτέρῳ, alii, memoria lapsu mox tribuit.

ΚΕΦ. Η΄.

Α

CAP. VIII.

Πρὶς τοὺς ἠγουμένους μὴ εἶναι ἀγαθὸν τὸ δίκαιον.

Adversus eos, qui existimant non esse bonum id, quod justum est.

Ἐναυθα ἐπιφύονται τινες (21), οὐκ ἀγαθὸν εἶναι φέμενοι τὸν Κύριον διὰ τὴν ῥάβδον, καὶ τὴν ἀπειλὴν, καὶ τὸν φόβον· καὶ παρακούσαντες (22) μὲν, ὡς ἔλεγε, τῆς Γραφῆς ὡδὲ που λεγούσης· Καὶ ὁ φοβούμενος (23) Κύριον ἐπιστρέψει ἐπὶ καρδίαν αὐτοῦ· ἐλαθόμενοι δὲ τὸ μέγιστον αὐτοῦ τῆς φιλανθρωπίας, ἐπὶ δὲ ἡμᾶς ἀνθρώπος ἐγένετο. Καὶ δὴ οἰκειώτερον εἰπὼ ὁ προφήτης προσεύχεται (24) διὰ τούτων· Μνήσθητι ἡμῶν (25), ὅτι χοῦς ἐσμεν· τούτέστι, Συμπάθησον ἡμῖν, ὅτι τὴν ἀσθένειαν τῆς σαρκὸς αὐτοπαθῶς ἐπέφρασας. Ταύτη γοῦν (26) ἄριστος καὶ ἀκεκλητός ἐστιν ὁ Παιδαγωγὸς ὁ Κύριος, τῆ ἐκάστου τῶν ἀνθρώπων δι' ὑπερβολὴν φιλανθρωπίας συμπάθησας φύσει. Ἦν γὰρ οὐδὲν, ὁ μισεῖ ὁ Κύριος· οὐ γὰρ δὴπου μισεῖ μὲν τι, βούλεται δὲ αὐτὸ εἶναι, ὁ μισεῖ· οὐδὲ βούλεται μὲν τι μὴ εἶναι, αἷτιος δὲ γίνεται τοῦ εἶναι αὐτὸ, ὁ βούλεται μὴ εἶναι. Οὐδὲ μὴν (27) οὐ βούλεται μὲν τι μὴ εἶναι, τὸ δὲ ἐστίν. Εἴη ἢ μισεῖ ὁ Λόγος, βούλεται αὐτὸ μὴ εἶναι· οὐδὲν ἔστιν, οὐ μὴ τὴν αἰτίαν τοῦ εἶναι ὁ Θεὸς παρέχεται· οὐδὲν ἔρα μισεῖται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' οὐδὲ ὑπὸ τοῦ Λόγου· ἐν γὰρ ἄμφω, ὁ Θεός· ὅτι εἶπεν, Ἐν ἀρχῇ (28) ὁ Λόγος ἦν ἐν τῷ Θεῷ· καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Εἰ δὲ οὐ μισεῖ τῶν ὑπ' αὐτοῦ γενομένων οὐδὲν, λείπεται φιλεῖν αὐτὸ (29)· πολὺ δὲ πλεόν τῶν ἑλλείνων ἀγαπήσει τὸν ἀνθρώπον εἰκότως, τὸ κάλλιστον τῶν ὑπ' αὐτοῦ δημιουργηθέντων, καὶ φιλόθεον ζῶον. Φιλάνθρωπος ἔρα ὁ Θεός· φιλάνθρωπος ἔρα ὁ Λόγος. Ὁ δὲ φιλεῖν τι, ὠφελεῖν αὐτὸ βούλεται. Τὸ δὲ ὠφελῶν τοῦ μὴ ὠφελούντος πάντως ἂν που κρεῖττον εἴη. Τοῦ δὲ ἀγαθοῦ κρεῖττον οὐδὲ ἐν. Ὁφελεῖ ἔρα τὸ ἀγαθόν. Ἀγαθὸς δὲ ὁ Θεὸς ὁμολογεῖται· ὠφελεῖ ἔρα ὁ Θεός. Τὸ δὲ ἀγαθόν (30), ἢ ἀγαθόν ἐστιν, οὐδὲν ἄλλο ποιεῖ ἢ ὅτι ὠφελεῖ· πάντα ἔρα ὠφελεῖ ὁ Θεός. Καὶ οὐ δὴπου ὠφελεῖ μὲν τι τὸν ἀνθρώπον, οὐχ ἔτι κηδεταὶ αὐτοῦ· οὐδὲ κηδεταὶ μὲν, οὐχ ἔτι δὲ καὶ (31) ἐπιμελεῖται αὐτοῦ. Κρεῖττον μὲν γὰρ τὸ

Illic exoriuntur aliqui, qui dicunt non esse bonum Dominum, propter virgam, et minas, et timorem; et Scripturam perperam intelligentes, quæ sic dicit: *Et qui timet Dominum, convertetur ad cor suum* a; et oblitus maxime ejus benignitatis, quod propter nos homo factus sit 50. Atqui Propheta eum familiarius precatur per hæc verba *Memento nostri, quoniam pulvis sumus* b; hoc enim miserere nostri, quoniam carnis imbecillitatem, tu ipse eam passus, expertus es. Ea ergo ratione optimus, et nulli reprehensioni obnoxius Pædagogus est Dominus, qui propter insignem benignitatem et clementiam cum uniuscujusque hominis natura quasi compatitur. *Nihil enim est quod odio habet Dominus* c; non enim aliquid quidem odisse potest, et velle id esse quod odit. Neque vero simul vult aliquid non esse, et est causa, ut sit id, quod vult non esse. Sed neque vult quidem aliquid non esse, id vero est. Si quid ergo odio habet Verbum, id vult non esse: Nihil est autem, cujus non causam Deus, quod id sit, præbeat. Nihil ergo odio habet Deus; sed neque Verbum: utrumque enim unum est, nempe Deus. Dixit enim: *In principio erat Verbum, et Verbum erat in Deo, et Deus erat Verbum* d. Quod si nihil odio habet eorum, quæ ab ipso facta sunt, restat, ut id diligat. Longe autem plus, quam alia, jure hominem diligit, qui est pulcherrimum animal eorum, quæ ab ipso effecta sunt, ac Dei amore præditum. Hominem ergo diligit Deus; ergo Verbum etiam hominem diligat. Qui autem aliquid amat, ei vult prodesse. Quod autem prodest, eo, quod non prodest, utique fuerit præstantius. Præstantius autem bono nihil est. Prodest ergo, quod bonum est. Deum autem esse bonum e, in confesso est. Deus ergo prodest. Bonum autem quatenus bonum est, nihil aliud facit, quam prodest. Deus ergo prodest in omnibus. Nec homini

✠ P. 136 ED. POTTER, 114 ED. PARIS. a Eccli. xxi, 7. b Psal. cii, 14. c Sap. xi, 25. d Joann. i, 1. e Math. xix, 17.

(21) *Τινές*. Nempe Marcionis discipuli: Οἱ δὲ ἔτερον θεὸν φάσκοντες παρὰ τὸν δημιουργόν, δίκαιον μὲν αὐτὸν θέλουσι, καὶ οὐκ ἀγαθόν, σφοδρὰ ἰδιωτικῶς ἔρα καὶ ἀσεβῶς ἐνεχθέντες, ἐν τῷ χωρίζειν δικαιοσύνην ἀγαθότητος, καὶ ἀγαθότητα διὰ δικαιοσύνης· *Qui alium Deum asserentes præter mundi Creatorem, hanc quidem justum esse volunt, sed non bonum: utile id quidem et impie, cum justitiam a bonitate separant, et a justitia bonitatem; ut refert Origenes Comment. in Exod., tom. 1, p. 17.* Tertullianus, contra Marcion. lib. 1, cap. 6, illum ait, *disparem deum constituere; alterum judicem ferum, bellipotentem; alterum mitem, placidum, et tantummodo bonum atque optimum.*

(22) *Παρακούσαντες*. Παρακούσαντας Bod. (23) *Καὶ ὁ φοβούμενος*. Καὶ ὁ φοβούμενος τὸν θεὸν ἐν καρτ. Bbl. vulg. καὶ ὁ φοβούμενος Κύριον ἐπιστρέψει ἐπὶ καρδίαν αὐτοῦ Ms. Alex.

(24) *Ὁ προσ. προσ.* Προσεύχεται ὁ προφήτης, inverso verborum ordine, Reg., Bod.

(25) *Μνήσθητι ἡμῶν*. Μνήσθητι ὅτι χοῦς ἐσμεν, Bbl. vulg; ἐμνήσθη ὅτι χ. ms. Alex.

(26) *Γοῦν*. Τότουν, Reg., Bod., Pal.

(27) *Οὐδὲ μὴν*. Ignatius *Epist. ad Magnesios, c. 10*: Ἄν γὰρ ἡμᾶς μιμήσεται, ... οὐκ ἐτι ἐσμέν. *Si enim nos imitetur* (Deus sc. malo malum compensans), *non amplius sumus*. Clemens *Strom. vii, pag. 740*: Οὐδὲν μὲν ἀντιχεισθαι λέγομεν τὸν θεόν, οὐδὲ ἐχθρὸν εἶναι τινος· πάντων γὰρ κτίστης, καὶ οὐδὲν ἐστὶ τῶν ὑποστάντων, ὃ μὴ θέλει· *Deum dicimus nulli adversari, nec esse cujuspiam inimicum. Est enim Creator omnium, et nihil est ex iis quæ subiacent, quod nolit.*

(28) *Ἐν ἀρχ.* Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν θεόν, καὶ θεός ἦν ὁ Λόγος, Joann.

(29) *Αὐτό*. Αὐτός, Bod. Vein, πολὺ δὲ πλ. Idem.

(30) *Τὸ δὲ ἀγαθόν*. Stoicorum more loquitur. Sextus Empiricus lib. x *adv. Mathematicos, p. 442*: Οἱ μὲν οὖν Στωϊκοί... ὀρίζονται τὰγαθὸν τρόπῳ τῶδε· Ἀγαθόν ἐστὶν ὠφέλεια ἢ οὐχ ἔτερον ὠφελείας. *Stoici bonum hoc modo definiunt: Bonum est utilitas, aut non diversum ab utilitate.* Conf. idem *Hypotyposeson lib. iii, cap. 20; Diogenes Laertius lib. vii, seg. 94.*

(31) *Καὶ*. Hæc particula abest a Pal. ms. Sylb.

quidem in aliqua re prodest, non autem ejus curam gerit. Neque curam quidem ejus gerit, non autem est etiam de eo sollicitus. Est enim præstantius, quod sua sponte prodest, quam sua sponte. Deo autem nihil est præstantius. Nec est aliud sua sponte prodesse, quam esse de homine sollicitum. Deus ergo curam gerit hominis, et de eo est sollicitus. Id autem reipsa ostendit, cum Verbo eum erudiat, qui est germanus coadjutor Dei in homines benevolentiae. Bonum autem esse dicitur, non eo quod virtutem habeat: quatenus justitia quoque bonum esse dicitur, non quod habeat virtutem, ipsa enim est virtus, sed quod ipsa ex se et per se bona sit. Dicitur etiam alio modo bonum id, quod est utile, non eo quod delectet, sed eo quod prosit. Quæ quidem omnia est justitia, quæ ut virtus, et ut per se eligenda bonum est, et ut quæ non delectet; non enim judicat ad gratiam, sed pro uniuscujusque meritis distribuit. Id autem quod est utile, sequitur id, quod prodest. Per omnes ergo respectus, quibus bonum judicatur, justitia quoque boni characterem suscipit, utrisque æqualia æqualiter participantibus; quæ vero ex æqualibus characterem suscipiunt, ipsa sunt inter se æqualia et similia. Bonum est ergo justitia. Quomodo ergo, inquit, si Dominus homines diligit et bonus est, irascitur et punit? Necessè est ergo de hoc, quam fieri poterit brevissime, disserere: est enim hæc tractatio aliqua ex parte conducibilis ad rectam puerorum educationem, necessarii auxilii locum tenens. Multæ enim animi affectiones curantur supplicio, et præceptorum acerbiorum jussu, atque etiam per doctrinam nonnullarum speculationum. Est autem reprehensio veluti quædam chirurgica affectionum animæ. Abscessus autem veritatis affectiones, quas sectione dividentem oportet coaguerè. Medicamentorum autem applicationi est similis probri insimulatio, quæ resolvit affectiones, quæ jam occalluerunt, impudicæque et libidinose vitæ sordes expurgat, fa-

✕ P. 157 ED. POTTER, 115 ED. PARIS.

(32) *Εἶναι*. Supervacanea est hæc vox, et fortasse e sequentibus periochis irrepsit, in quibus bis τῷ ἀγαθὸν postposita est. Sensus est: « Bonum autem non dicitur esse bonum, eo quod virtutem habeat: quemadmodum etiam justitia non dicitur esse bonum, quod habeat virtutem, cum sit ipsa virtus; sed quod ipsa ex se et per se bona sit. »

(33) *Πάντα*. Post πάντα Hervetus interpres subaudit *ἐστίν*: *quæ quidam omnia est justitia*. ΣΥΛΒ.

(34) *Πῶς οὖν*. Marcionitarum questio. Irenæus, lib. III, c. 42: *Rursus ut increpativum auferrent a Patre, et judiciale, indignum id Deo putantes, et sine iracundia et bonum arbitantes se adinvenisse Deum, alterum quidem judicare, et alterum quidem salvare dixerunt, nescientes utrorumque auferentes sensum et justitiam*. Conf. Tertullianus *adv. Marcionem* lib. II, c. 11 et sq.

(35) *Χειρουργία*. Tertullianus *adv. Marcionem*, lib. II, cap. 16: *Non poterunt judici exprobari, quæ judici accedunt, carentia et ipsa culpa, sicut et iudex. Quid enim si medicum dicas esse debere, ferramenta vero ejus accusas, quod secant, et inurant, et amputant, et constrictent? quando sine instrumento*

κατὰ γνώμην ὠφελοῦν τοῦ μὴ ὠφελοῦντος κατὰ γνώμην τοῦ δὲ Θεοῦ κρείττον οὐδέν. Καὶ οὐκ ἄλλο τί ἐστι τὸ κατὰ γνώμην ὠφελῆν, εἰ μὴ ἐπιμελεῖσθαι τοῦ ἀνθρώπου. Κηδεταὶ ἄρα καὶ ἐπιμελεῖται τοῦ ἀνθρώπου ὁ Θεός. Τοῦτο δὲ ἐνδείκνυται ἔργῳ, παιδαγωγῶν αὐτὸν Λόγῳ, ὃς ἐστι τῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας συναγωνιστῆς γνήσιος. Τὸ δὲ ἀγαθὸν εἶναι (32) οὐ τῷ τῆν ἀρετὴν ἔχειν ἀγαθὸν εἶναι λέγεται· καθὼς καὶ ἡ δικαιοσύνη ἀγαθὸν εἶναι λέγεται οὐ τῷ ἀρετὴν ἔχειν, ἀρετὴ γὰρ ἐστὶν αὕτη, ἀλλὰ τῷ αὐτῆ καὶ αὐτῆ καὶ δι' αὐτῆν ἀγαθὴν εἶναι. Λέγεται δὲ καὶ κατ' ἄλλον τρόπον ἀγαθὸν τὸ συμφέρον, οὐ τῷ τέρπειν, ἀλλὰ τῷ ὠφελῆν. Ἄ δὴ πάντα (33) ἡ δικαιοσύνη, καὶ ὡς ἀρετὴ, καὶ ὡς δι' αὐτῆν ἀρετῆ, ἀγαθὸν, καὶ ὡς οὐ τέρπουσα· οὐ γὰρ πρὸς χάριν κρίνει, ἀλλὰ τοῦ κατ' ἀξίαν ἐκάστου ἐστὶν ἀπονεμητικῆ. Ἐπειτα δὲ τῷ συμφέροντι τὸ ὠφέλιμον. Κατὰ πάντα ἄρα τὰ μέρη, καθ' ἃ τὰ ἀγαθὸν ἐξετάζεται, καὶ ἡ δικαιοσύνη χαρακτηρίζεται, τῶν ἴσων ἐπίσης ἀμφοῖν μετεχόντων· τὰ δὲ τοῖς ἴσοις χαρακτηριζόμενα ἴσα τε ἀλλήλοις καὶ ὅμοια. Ἀγαθὸν ἄρα ἡ δικαιοσύνη. Πῶς οὖν (34) φασίν, εἰ φιλόανθρωπός ἐστι καὶ ἀγαθὸς ὁ Κύριος, ὀργίζεται καὶ κολάζει; Ἀναγκαῖον οὖν καὶ περὶ τοῦτου, ὡς οἶόν τε, διὰ βραχυτάτων ἐπεξελεῖν· ἐπεὶ λυσitelῆς πως ἡ τοιαύτη οἰκονομία πρὸς τὴν ἐρθῆν τῶν παιδῶν ἀγωγῆν, ἀναγκαίου βοηθήματος ἔχουσα τάξιν. Θεραπεύεται δὲ πολλὰ τῶν παθῶν τιμωρία καὶ προστάξει αὐστηροτέρων παραγγελμάτων, καὶ διὰ καὶ διὰ τῆς ἐνίων θεωρημάτων διδασκαλίας. Ἔστι δὲ οἰονεὶ χειρουργία (35) τῶν τῆς ψυχῆς παθῶν ὁ ἔλεγχος· ἀπόστασις δὲ τὰ πάθη τῆς ἀληθείας (36), ἃ χρὴ διελέγχειν διαιροῦντα τῆ τομῆ. Φαρμακεία δὲ εἰσὶν ὁ ὀνειδισμὸς, τὰ τετυλωμένα ἀναλύων τῶν παθῶν, καὶ τὰ ρυπαρὰ τοῦ βίου τῆς λαγνείας ἀνακαθαίρων, πρὸς δὲ καὶ τὰς ὑπερσαρκώσεις (37) τοῦ τύφου ἐξομαλίζων, εἰς τὸν ὑγιῆ καὶ ἀληθινὸν ἀνασκευάζων τὸν ἀνθρώπον. Ἡ νοσήθεισις οὖν οἰονεὶ διαίτᾳ ἐστὶ νοσοῦσις ψυχῆς, ὧν χρὴ μεταλαμβάνειν (38), συμβουλευτικῆ καὶ ὧν οὐ χρὴ, ἀπαγορευτικῆ· τὰ δὲ πάντα εἰς σωτηρίαν καὶ αἰδίων ὑγιείαν

artis medicus esse non possit.

(36) Ἀπόστασις δὲ τὰ πάθη τῆς ἀλ. Ἀπόστασις idem est quod ἀπόστημα, *suppuratio, abscessus humorum*, quos chirurgi a corpore τομῆ διαίρειν, *sectione abstrahere*, solent. Hinc τὰ πάθη, quæ rescare oportet, τῇ ἀποστάσει comparat. Sylburgius ait: « Ἀληθείας πάθη, si vera est scriptura, dici videntur quæ a corrupta veritate proficiscuntur vitia: ἀπειθείας ad præcedens ψυχῆς minus quadrat. » Lowthius dicit: « Quid si legatur ἀτιμίας, e Rom. I, 26. Stanley Comment. in Æschyli Theb. vers. 599: Legendum, inquit, τὰ βάθη, ad exemplum D. Joannis in Apocalypsi, qui τὰ βάθη τοῦ Σατανᾶ nominat. Pindarus Nem. IV, φρένα βαθεῖαν vocat: et βαθύφρονα sapientem. » Porro, ut meam tandem sententiam exponam, vulgata lectio satis commode retineri posse videtur si ἀληθείας non ad τὰ πάθη, quod faciunt eruditi viri jam memorati, sed ad ἀπόστασις referamus: Ἀπόστασις δὲ τὰ πάθη τῆς ἀληθείας, sunt autem perturbationes abscessus veritatis.

(37) Ὑπερσαρκώσεις. Ὑπὲρ σαρκώσεις, Ρομ.

(38) Μεταλαμβάνειν. Μεταλαμβάνειν, Reg.

καταίνει. Ἀλλὰ καὶ ὁ στρατηγὸς, χρημάτων
 ζημίας, καὶ τὰς εἰς αὐτὰ τὰ σώματα διηκούσας αἰ-
 κίας (39) μετὰ δεσμῶν καὶ τῆς ἐσχάτης ἀτιμίας
 προστρέφων τοῖς ἡδικοῦσιν, ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ θανάτω
 καλῶν τινάς, τέλος ἔχει τὸ ἀγαθὸν ὑπὲρ νοουθεσίας
 τῶν ὑπηκόων στρατηγῶν. Ὡσαύτως καὶ ὁ μέγας
 ἡμῶν ἐκεῖνος στρατηγός, ὁ τῶν ὀλων ἡγεμῶν Λόγος,
 πῶς παρὰ τὸν νόμον ἀρηνιάζοντας τὸν αὐτοῦ, ὑπὲρ
 ἀπλλαγῆς δουλείας καὶ πλάνης καὶ τῆς τοῦ ἀντικει-
 μένου αἰχμαλωσίας, εἰς καταστολὴν τῶν τῆς ψυχῆς
 παθῶν νοουθετῶν, ἐπὶ τὴν ἰσράν τῆς πολιτείας ὁμό-
 των εἰρηναγωγεῖ. Καθάπερ οὖν τῷ συμβουλευτικῷ
 ἰσὺν παράκειται τὸ προτροπτικὸν καὶ παρακλητικὸν
 εἶδος, οὕτω καὶ τῷ ἐγκωμιστικῷ τὸ λοιδορητικὸν,
 καὶ θναιδιστικὸν καὶ ἐγκωμιστικόν (40). Τὸ δὲ εἶδος
 οὗτο τέγγη ἐστὶ ψεκτικὴ (41). Εὐνοίας δὲ τὸ φέγειν,
 ὡ μίσους σύμβολον. Ἄμφορ μὲν γὰρ θναιδίζετον, καὶ
 ὁ φόρος καὶ ὁ μὴ· ἀλλ' ὁ μὲν ἐχθρός, ἐπιγελῶν, ὁ δὲ
 φίλος, εὐνοῶν. Οὐκ ἄρα διὰ μίσους ὁ Κύριος τοῖς ἀν-
 θρώποις λοιδορεῖται· οὐς καὶ ἐξὴν αὐτῷ ἀπολέσαι
 παρὰ τὰς ἰδίας αἰτίας, ὁ δὲ ὑπὲρ ἡμῶν καὶ πέπονθεν.
 Παιδαγωγὸς γὰρ ἄτε ἀγαθός, ἐντέγκως σφόδρα καὶ
 διὰ τῆς λοιδορίας ὑποδύεται τὸν ψόγον, οἷονεὶ μάλιστα,
 ἢ βλαστημῆς τὸ καθῆρτον τῆς διανοίας ἐπεγεύρων.
 Πάν τε αὖ ἐν μέρει προτρέπειν ἐπιχειρεῖ τοὺς αὐ-
 τοὺς οὐς γὰρ ὁ ἔξπαινος οὐ προτρέψατο, τοὺτους παρ-
 ὄξενεν ὁ ψόγος· καὶ οὐς ὁ ψόγος οὐκ ἐξεκλέσατο
 εἰς σωτηρίαν καθάπερ νεκροῦς (42), τοὺτους πρὸς
 ἄγθειαν ἢ βλαστημῆα διανίσταται. *Μάλιστα γὰρ
 καὶ αὐθεῖα ἐν παντὶ καιρῷ σοφίας. Συγκολλῶν*
ἰσραηλινοὶ, καὶ διδασκῶν (43) μωσῶν· εἰς ἀσθησιν
ἄνω, φησὶ, τὴν γῆν, καὶ τὸν ἀπλησιζόμενον εἰς
οὐρανὸν ἐξύψων· διὰ τοῦτο ἐναργῶς ἐπήγαγεν,
Ἐξεγείρων καθειθέοντα ἐκ βαθέος ὑπνοῦ, ὅς τῶν
ἕμων μάλιστα θανάτῳ ἔοικεν. Καὶ δὴ αὐτὸς περὶ
αὐτῶν σαφέστατα οὐς (44) ἐκφαίνει, ἢ τὴν πολυτροπον
καὶ πλουσιωφελῆ Θεραπεῖαν ἀλληγοῦν, ὁπρὶνα εἰπὼν,
Ἐγὼ εἰμι ἢ ἄμπελος ἢ ἀληθινή· καὶ ὁ Πατὴρ μου
ἡγευγός ἐστιν. Εἶτα ἐπήγαγε πάλιν, Πᾶν κλήμα
ἐν ἐμοὶ μὴ φέρον καρπὸν, αἶρει αὐτό· καὶ πᾶν τὸ
καρποφοροῦν (45) καθαίρει, ἵνα καρπὸν πλείω
*φέρῃ. Καθυλομανεῖ (46) γὰρ μὴ κλαδευομένη ἢ ἄμ-
 πακος· οὕτω δὲ καὶ ὁ ἀνθρώπος. Καθαίρει δὲ αὐτοῦ*
τὰ ἐξυβριζούσας παραφάδας ὁ Λόγος, ἢ μάχαира,
καρποφορεῖν, οὐκ ἐπιθυμεῖν, τὰς ὀρέξεις ἀναγκάσας·
ἢ δὲ πρὸς τοὺς ἀμαρτάνοντας ἐπίπληξις, ἔχει σκο-
πὸν τὴν σωτηρίαν, μεθαρμοζομένου (47) μουσικῶς
τῷ Λόγῳ, κατὰ τοὺς οἰκειοὺς ἐκάστων τρόπους· πῆ

stusque ac superbiæ tumores exæquat, sanum ac
 verum hominem reparans ac restituens. Jam vero
 admonitio est veluti quædam diæta negotantis ani-
 mæ, quæ ea, quæ sunt sumendâ, consulit, et quæ
 non sunt, prohibet. Hæc autem omnia tendunt ad
 salutem et sanitatem æternam. Quin etiam dux
 exercitus, cum in eos, qui maleficium admiserunt,
 et mulctis pecuniariis, et pœnis, quæ cum vinculis
 et extrema ignominia ad corpus usque pervadunt,
 animadvertit, et nonnullos etiam nonnunquam
 morte punit, finem habet id, quod bonum est, ut
 qui ejus imperio subsunt, duces admoneantur. Ita
 etiam magnus ille noster imperator, universorum
 dux Verbum, eos, qui suæ legi non parent, ut a
 servitute et errore, et ab adversarii captivitate li-
 berentur, ut animi perturbationes coerceant ad-
 monens, ad sacram republicæ concordiam pacifice
 deducit. Quemadmodum ergo orationi suasoriæ
 adjunctum est genus cohortatorium et monitorium,
 ita etiam laudatoriæ vituperatorium et exprobrato-
 rium. Est autem hoc genus ars quædam reprehens-
 oria. Benevolentiæ autem, non odii signum est,
 reprehendere. Ambo enim probrium obji-
 ciunt, et amicus et inimicus; sed inimicus quidem irridens,
 amicus autem bene volens. Non ergo propter odium
 Dominus homines vituperat, quos cum propter
 nostra ipsorum scelera licuisset perdere, ipse pro
 nobis, etiam passus est. Nam tanquam bonus Pæ-
 dagogus, admodum artificiose vel per maledictum
 ad vituperandum irrepit, maledicto tanquam fla-
 gello mentis siccitiam excitans. Rursus autem
 eosdem vicissim conatur adhortari. Quos enim
 laus non movit, eos incitat vituperatio; et quos
 tanquam mortuos vituperatio non excitat ad salu-
 tem, eos ad veritatem expergeficit maledictum.
Flagella enim et disciplina in omni tempore sapientia.
Qui testam conglutinat, et stultum docet, ad
sensum, 51 inquit, terram ducens, et eum, qui est
desperatus, acuens ad prudentiam. Propterea aperie
subjunxit: Excitans dormientem e profundo som-
no, qui est ex aliis rebus omnibus maxime morti
similis. Porro autem ipse de se ipso apertissime
exponit, multiplicem multisque modis utilem cul-
turam allegorice significans, quando dicit: Ego
sum vitis vera, et Pater meus agricola est. Deinde
rursus subjunxit: Omnis palme in me non ferens
fructum, tollit ipsum: et quidquid fructum fert, ex-
purgat, ut amplius fructus ferat; silvescit enim

✽ P. 158 ED. POTTER, 115-116 ED. PARIS. • Eccli. xxii, 6-8. b Joan. xv, 1, 2.

(39) Αἰκίας. Hanc vocem legendam pro vulg. αἰ-
 κίας, vidit etiam Hervetus interpres. SYLBURG.
 (40) Καὶ ἐγκωμιστικόν. Commation hoc omisit
 Hervetus interpres, et certe superfluum est: aut pro
 ἐγκωμιστικόν reponendum ἐπιτιωθαστικόν, vel simile
 quid. SYLBURG. Forte ἐγκωμιστικόν in margine an-
 notatum, postea in textum irrepit: dein καὶ con-
 nectionis gratia additum est.
 (41) Ψεκτικὴ. Ψεκτὴ Reg., Bod. Sylburg. ait:
 Ψεκτὴ Pal. ms. Hervetus interpres ψεκτικὴ, abster-
 soria; nostrum ψεκτικὴ satis confirmant sequentia.
 (42) Καθάπερ νεκροῦς. Hæc verba si ad ea quæ

sequuntur referantur, hunc sensum dabunt: *Et quos
 reprehensio non provocavit ad salutem, eos tanquam
 mortuos, convitia excitant ad veritatem.*
 (43) Καὶ δ. Ὁ δ. Ecclesiast.
 (44) Οὐς. Sic A., corruptum fortassis ex abbre-
 viatio ὁ Κς, id est ὁ Κύριος, SYLBURG. Mox εἶπεν
 congruentius quam εἰπὼν. IDEM.
 (45) Καρποφοροῦν κ. Καρπὸν φέρον καθαίρει αὐτό,
 ἵνα πλείω καρπὸν φέρῃ. Evang.
 (46) Καθυλομανεῖ. Καθυλομανεῖ Bod.
 (47) Μεθαρμοζομένον. A. μεθαρμοζομένον ma-
 vult, forma media. SYLBURG.

vitis, nisi putetur: ita etiam homo. Luxuriantes autem lascivientesque propagines Verbum, qui est gladius, expurgat, cogens appetitus non concupiscere, sed fructum ferre. Eorum autem, qui peccant, salutem intendit increpatio, Verbo se concinne applicante, pro propriis uniuscujusque moribus, alicubi quidem vehementi ac intenso, alicubi autem laxo ac remisso. Apertissime itaque per Moysen dictum est: *Bono estote animo: ut vos tentet, accessit Deus; ut sit timor ejus in vobis, ut non peccetis* ^a. Hinc pulchre quoque Plato cum didicisset: *Omnibus enim, inquit, revera bene fit, qui dant pœnas: juvantur enim, dum eis punitis melior evadit anima*. Si qui autem corriguntur, iis a justo bene fit; et ex sententia Platonis in confesso est, bonum esse quod justum est: ipse timor prodest, et ut hominibus bono esset, inventus est; quoniam *spiritus timens Dominum, vivet. Spes enim est in eum, qui ipsos salvos facit* ^b. Hic ipse autem, Verbum inquam, qui pœnas imponit, est judex. De quo dicit etiam Isaias: *Dominus tradidit ipsum peccatis nostris* ^c; peccatorum scilicet correctorem, et directorem: et ideo solus hic potest peccata remittere, noster a Patre universorum constitutus Pædagogus, qui solus ab obedientia potest discernere inobedientiam. Qui autem minatur, aperte ostendit se nihil mali velle facere, neque ea quæ minatur exsequi; sed incusso timore impetum ad peccata reprimit, et suam in homines benevolentiam ostendit, adhuc differens, et ostendens qualia sunt passuri si peccatores permaneant; non autem, sicut serpens, statim infixus mordet. Bonus est ergo Deus. Atque ipse quidem Dominus sermone ante factum sæpe utitur: *Sagittæ, inquit, meæ conficiunt ipsos, consumpti fame et morsu avium, et nervorum* ^d *in cervicem convulsio inmedicabilis. Dentes belluarum immittam in ipsos, cum ira serpentium super terram. Foris filiis eos orbabit gladius, et ex promptuariis metus* ^d. Non igitur Deus irascitur, ut nonnullis visum est, sed plerumque homines cohibet, semper autem hortatur, et quæ sunt agenda indicat. Bona autem est hæc ars, terrere ne pec-

✕ P. 159 ED. POTTER, 117 ED. PARIS. ^a Exod. xxxi, 23, 24, 25.

(48) *Θαυρέετε, ἔν.* Θαυρεῖτε, ἔνεκεν γὰρ τοῦ π. Exod. Μοχ παρεγενήθη ὁ Θεός παρ' ὑμᾶς ὅπ. SYLBERG.

(49) *Πάντες.* Hanc sententiam uberrime tractat et probat Socrates in *Gorgia* Platonis, pag. 325 et seq. edit. Ficini.

(50) *Τὸ δ, Τὸν δ.* Bod.

(51) *Φοβούμενον. Φοβουμένων,* Ecclesiast. Μοχ ἐπιπρὸς αὐτῶν ἐπ. Ibid.

(52) *ὄψος.* Abest a Reg.

(53) *Βέλη μου.* Gr. in 1 *Pædag.*: Τὰ βέλη μου συντελέσει αὐτούς. LXX: Τὰ βέλη μου συντελέσω εἰς αὐτούς. Vulg. Latina: *Et sagittas meas complebo in eis*. Quod quidem ex Hebræo interpretantur, *extendam contra eos omnia mala*. In nova editione Romana legitur: Τὰ βέλη μου συμπολεμήσω εἰς αὐτούς. Quod vero sequitur ὀπισθότονος ἀνάτομος, proprie indicat convulsionem corporis in partem posteriorem, quæ accidit ex contractione nervorum,

μὲν, ἐπιταίνοντες αὐτοῦ, πῆ δὲ, ἀνέντομος. *Σαφέστατα οὖν διὰ Μωϋσείως λέλεκαται· Θαυρέετε, ἔνεκεν* (48) *τοῦ πειράσαι ὑμᾶς παρεγενήθη ὁ Θεός· ὅπως ἂν γένηται ὁ φόβος αὐτοῦ ἐν ὑμῖν, ἵνα μὴ ἀμαρτάνητε.* Ἐντεῦθεν καλῶς καὶ ὁ Πλάτων μαθὼν, *Πάντες* (49) *μὲν γὰρ, φησὶν, ὡς ἀληθῶς ἀγαθὰ πάσχουσιν οἱ δίκην διδόντες· ὠφέλειόνται γὰρ, τῷ βελτίῳ τῆν γνῆν ἑαυτοῦ γίνεσθαι δικαίως κολαζόμενοις.* Εἰ δὲ ἀγαθὰ πάσχουσιν ὑπὸ τοῦ δικαίου ὁ ἐπανορθούμενοι, καὶ κατὰ Πλάτωνα ὁμολογεῖται ἀγαθὸν εἶναι τὸ δίκαιον (50)· αὐτὸς γοῦν ὁ φόβος ὠφελεῖ, καὶ πρὸς ἀγαθοῦ τοῖς ἀνθρώποις ἐξηύρηται· ὅτι πνεῦμα φοβούμενον (51)· Κύριον ζήσεται· ἡ γὰρ ἐπιπρὸς ἐπὶ τὸν σώζοντα αὐτούς. Ὁ δὲ αὐτὸς οὗτος (52) Λόγος, δίκην ἐπιτιθεῖς, κριτὴς ἔστιν· περὶ οὗ καὶ Ἡσαίας λέγει· *Κύριος παρέδωκεν αὐτὸν ταῖς ἀμαρτίαις ἡμῶν*· διορθωτὴν δηλονότι, καὶ κατευθυντῆρα τῶν ἀμαρτιῶν· διὰ τοῦτο μόνος οὗτος οἶός τε ἀφιέναι τὰ πλημμελήματα, ὑπὸ τοῦ Πατρὸς τῶν ἔλων ὁ ταχθεὶς Παιδαγωγὸς ἡμῶν, μόνος ὁ τῆς ὑπακοῆς διακρίναι τὴν παρακοὴν δυνάμενος. Ὁ δὲ ἀπειλῶν δῆλός ἐστι μηδὲν ἐθέλων πράξει κακὸν, μηδὲ ἄπερ ἀπειλεῖ, ἐπιτελέσαι· καταστήσας δὲ εἰς δέος, τὴν ἐπὶ τὰς ἀμαρτίας ἀνέκοψε φορὰν· καὶ τὸ φιλόανθρωπον αὐτοῦ ἐνδείκνυται, μέλλων ἔτι, καὶ διασαφῶν οἷα πείσονται, εἰ παραμένουσιν ἀμαρτωλοί· οὐχὶ δὲ, ὡς περ ὄψις ἐμφύς, ἔδακεν εὐθέως. Ἀγαθὸς ἔρα ὁ Θεός. Καὶ ὁ γὰρ Κύριος εἰς πολλὰ συγχρῆται πρὸ τοῦ ἔργου τῷ λόγῳ· *Τὰ γὰρ βέλη μου* (53), φησὶ, *συντελέσει αὐτούς· τηχόμενοι λιμῷ καὶ βρώσει ἐξέρων· καὶ ὀπισθότομος ἀνάτομος.* Ὀδόντας θηρίων ἐπαποστελῶ εἰς αὐτοὺς μετὰ θυμοῦ σφρόντων ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐξωθεν ἀτεκνώσει αὐτούς μάχιραι, καὶ ἐκ τῶν ταμιέων φόβος. Ὡς οὐκ ὀργίζεται (54) τὸ Θεῖον, ἢ τισὶν ἔδοξεν, ἀλλὰ τὰ μὲν πλείστα ἀπέχεται, τὰ πάντα δὲ παρήνεσε τὴν ἀνθρωπότητα, καὶ ὑπέδειξεν ὡς πρακτέα. Ἀγαθὴ δὲ αὕτη ἡ τέχνη, ἐκφοβεῖν ἵνα μὴ ἀμαρτωμεν· *Φόβος γὰρ Κυρίου ἀπωθεῖται ἀμαρτήματα· φόβος δ'* (55) *οὐ δύνησεται δικαιοθῆναι,* φησὶν ἡ Γραφή. Καὶ τὴν κλάσιν ὁ Θεός οὐκ ὑπὸ ὀργῆς (56) ἐπιφέρει, ἀλλὰ τὸ δίκαιον σκοπεῖ· ὡς οὐ συμφέρει παραλειφθῆναι τὸ

qui vel in posteriorem, vel in anteriorem partem corpus flectere solent. Verbum Hebraicum *pestem amarissimam*, vel *exitialem morbum* significat, qui cito enecat. COLLECT. In Pal. ms. desunt hæc et sequentia, usque ad καὶ ἐπέκεινα τοῦ ἐνός, καὶ ὑπὲρ αὐτῆν μονάδα. SYLBERG. Eadem absunt etiam a Reg. et Bod.

(54) *Ὁὐκ ὀργίζεται.* Ad hæc congruit etiam Chrysost. : Ὡς τὰ πολλὰ τῶν ἀνθρώπων οἱ πλείους οὐκ οὕτως τῆ τῶν χρηστῶν ἐπαγγελία, ὡς τῷ φόβῳ τῶν λυπηρῶν πρὸς ἀρετὴν ἔλκονται. H. SYLBERG.

(55) *Ἄφοβος δ'.* In vulg. edit. Siracidae legitur θυμὸς δ' ἄδικος· in quibusdam θυμὸς δ' ἀνήρ. SYLBERG.

(56) *Ὁὐκ ὑπὸ ὀργῆς.* Deum absque ira punire, docet etiam Lactantius, *De ira Dei*, cap. 17; Ambrosius, lib. *De Noe*, cap. iv, et præclare Augustinus, *De civitate Dei* lib. xviii, c. 18 : *Judicia Dei*, inquit, *licet occulta multa, tamen injusta nulla*. R. SYLBERG.

κων δι' ἡμᾶς. Αἰρεῖται δὲ ἕκαστος ἡμῶν τὰς τιμω- A
 ρίας, αὐτὸς ἕκων ἀμαρτάνων αἰτία (57) δὲ ἐλομένου-
 ὁ Θεὸς ἀνάτιος. *Εἰ δὲ ἡ ἀδικία ἡμῶν Θεοῦ δικαιο-*
σύνην συνίστησι, τί ἐροῦμεν; μὴ ἀδικὸς ὁ Θεός,
ὁ ἐπιφέρων τὴν ἐργίην (58); μὴ γένοιτο! Λέγει
τὸν ἀπειλῶν Παροξυνῶ (59) τὴν μάχαιράν μου,
καὶ ἀρθέξεται κρίματος ἡ χεὶρ μου· καὶ αὐτὸς ἀν-
ταποδώσω δίκην τοῖς ἐχθροῖς, καὶ τοῖς μισοῦ-
σιν ἀνταποδώσω. Μεθύσω τὰ βέλη μου ἀφ' αἵ-
ματος καὶ ἡ μάχαιρά μου φάγεται κρέα ἀπὸ αἵ-
ματος τραυματιῶν. Σαφές γὰρ ἐνταῦθα ὡς ἄρα οἱ
μὴ διεθρεβύοντες τῇ ἀληθείᾳ, μηδὲ μισοῦντες τὸν
Λόγον, οὐκ ἂν τὴν σφῶν αὐτῶν μισήσαιεν σιωτηρίαν,
ἐκθύοιεν δ' ἂν τῆς Ἐχθρας τὰ ἐπιτίμια. Στέφανος
ἔρα σεβίας, ἧ φησιν ἡ Σοφία, φόβος Κυρίου. Σα-
φίστατα γαῶν διὰ τοῦ Ἀμῶς τοῦ προφήτου, τὴν οἰκο-
νομίαν μεμύνηκεν ὁ Λόγος τὴν ἑαυτοῦ, Κατέστρεψα
ἑμῖς, λέγων, καθὼς κατέστρεψεν ὁ Θεὸς Σόδομα
καὶ Γέμορρα, καὶ ἐγένεσθε ὡς δαλὸς ἐξεσπισμέ-
ντε ἐκ πνεύματος καὶ οὐδ' ὡς (60) ἐπεστρέψατε πρὸς με,
λέγει Κύριος. Ὁρᾶτε, πῶς ὁ Θεὸς τὴν μετάνοιαν ὑπὸ
φύλακθαις ζητεῖ· ἐνδείκνυται τε παρὰ τὴν οἰκονο-
μίαν τῆς ἀπειλῆς ἡσυχὴ τὸ φιλόανθρωπον τὸ ἑαυτοῦ.
Ἀσπαστρέψω, φησὶ, τὸ πρόσωπόν μου ἀπ' αὐτῶν,
καὶ δεῖξω τί ἔσται αὐτοῖς. Οὐ γὰρ τὸ πρόσωπον
Κυρίου ἐπιβλέπει, εἰρήνην καὶ ἀγαλλίας· οὐ δὲ ἀπέ-
σραπται, παρείσδυσι γίνεται πονηρίας. Οὐ βούλε-
ται οὐκ ἐφορᾶν τὰ κακὰ ἀγαθὸς γάρ ἐστι· παρορῶν-
τες δὲ αὐτοῦ ἔκοντι διὰ τὴν ἀπιστίαν τὴν ἀνθρωπίνην
μένειν ἵσχει κακία. Ἴδε οὖν, φησὶν ὁ Παῦλος,
χρηστότητα καὶ ἀποτομίαν Θεοῦ, ἐπὶ μὲν τοὺς
περίττας ἀποτομίαν, ἐπὶ δὲ σέ, χρηστότητα,
ἵνα ἐπιμελήης τῇ χρηστότητι, τουτέστι τῇ εἰς
Χριστὸν πίστει. Ἐπειτα δὲ τῷ ἀγαθῷ, ἧ φύσει ἀγα-
θὸς ἐστιν, ἡ μισοπονηρία. Διὸ καὶ κολάζειν μὲν αὐ-
τὸν ὁμολογήσαμι τοὺς ἀπίστους· ἡ γὰρ κολασίς (61)
ἐπ' ἀγαθῷ καὶ ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ κολαζομένου· ἐστι
γὰρ ἐπανόρθωσις ἀντιτείνοντος· τιμωρεῖσθαι δὲ, μὴ
βύλεσθαι. Τιμωρία δὲ ἐστὶν ἀνταπόδοσις κακοῦ, ἐπὶ
τῷ τὸν τιμωροῦντος συμφέρον ἀναπεμπομένη. Οὐκ
ἂν δὲ ἐπιθυμήσῃ (62) τιμωρεῖσθαι ὁ ὑπὲρ τῶν
ἐπιθυμῶντων ἡμᾶς προσερχομένων διδάσκων. Ἀλλὰ
ἅπα μὲν ἀγαθὸς ὁ Θεὸς καὶ ἅπαντες (63) ὁμολογοῦσιν
ὅτι πάντες· ὅτι δὲ καὶ δίκαιος ὁ αὐτὸς Θεός, οὐ μοι

cemus : *Timor enim Domini peccata extrudit : Qui*
est autem sine timore, non poterit justificari, inquit
Scriptura^a. Deus autem non ex ira irrogat suppli-
cium, sed quod justum est, considerat; nempe
quod propter nos non expediat prætermitti quod
justum est. Unusquisque autem nostrum suppli-
cium eligit, cum sponte peccat : culpa est autem
ejus, qui eligit; in Deum autem culpa conferri ne-
quit. Si autem injustitia nostra Dei justitiam com-
 mendat, quid dicemus? Nunquid est Deus injustus,
qui infert iram? Absit^b! Dicit itaque minans :
Acuam gladium meum, et apprehendet judicium
manus mea, et ipse retribuam jus inimicis, et
iis, qui oderunt me, retribuam. Inebriabo sagittas a
sanguine vulneratorum^c. Hic ergo apertum est,
quod qui non sunt inimici veritati, neque Verbum
oderunt, illi suam ipsorum salutem odio non ha-
buerint, sed inimicitiarum pœnas effugerint. Corona
itaque sapientiæ, inquit Sapientia, timor Domini^d.
Apertissime autem per Amos prophetam sui consilii
rationem Verbum significavit : Everti vos, di-
cens, sicut Deus evertit Sodomam et Gomorrhham, et
fuistis sicut torris extractus ab igne : et ne sic qui-
dem ad me conversi estis, dicit Dominus^e. Videte
quomodo Deus propter suam bonitatem requirit
pœnitentiam : et in ipsa minarum intentione tacite
ostendit suam in homines benevolentiam : Avertam,
inquit, faciem meam ab ipsis, et ostendam quid erit
ipsis^f. Ubi enim Domini facies respicit, illic est pax
et exsultatio. Ubi autem faciem avertit, ingreditur
vitium. Non vult ergo mala intueri : bonus enim
est; sed cum ipse oculos avertit, sua sponte propter
humanam infidelitatem ortum habet vitium. ✕ Vide,
ergo, inquit Paulus^g, bonitatem et severitatem Dei.
In eos quidem qui ceciderunt, severitatem; in te au-
tem bonitatem, si permanseris in bonitate, hoc est
fide in Christum. Eum autem, qui bonus est, qua-
tenus natura bonus est, sequitur odium vitii. Et
ideo fatebor quidem eum castigare infideles (casti-
gatio enim est bono et utilitati ejus, qui castigatur;
est enim ejus, qui resistit, correctio), ulcisci autem
non velle. Est autem ultio, retributio mali quod im-
mittitur, ad utilitatem ejus, qui ulciscitur. Ulcisci

^a P. 140 ED. POTTER, 118 ED. PARIS. ^b Eccli-
^d Eccles. 1, 22. ^e Amos iv, 11. ^f Deut. xxii, 20.

1, 27, 28. ^b Rom. iii, 5, 6. ^c Deut. xxxii, 41, 42.
^e Rom. xi, 22.

(57) *Aiztia*. Hanc gnomen respicit iterum Cle-
 mens Strom. i, pag. 271, 311, Strom. ii, p. 395;
 Strom. iv, p. 555; Strom. v, p. 615; Strom. vii,
 p. 705, 711. *Clementi* n. homil. 15, c. 8 : Καὶ γὰρ
 εἰρηται τινεῖ Ἑλλήνων σοφῶν Αἰτία ἐλομένων, Θεὸς
 ἀνάτιος. *Etenim dictum est a quodam inter Græcos*
sapiente : Culpa eligentium est, Deus culpa vacat.
 Pari modo apud Lucianum *De mercede conductis*, in
 fine : Μέμνησο τοῦ σοφοῦ λέγοντος, ὡς Θεὸς ἀνάτι-
 ος, αἰτία δ' ἐλομένων. Et ut cujusdam veterum
 profertur in falsi Origenis Commentario ad *Job*.
 lxxviii, 7. Justin. M., *Apol.* i, p. 86, edit. Oxon.
 Platonē recitat : Ὅσατε καὶ Πλάτων εἰπὼν, Αἰτία
 ἐλομένου, Θεὸς δ' ἀνάτιος. Quæ verba exstant in
Platonis De republ. lib. x, paulo ante finem. Conf.
 Theodoretus, *Serm.* 6. *De curandis Græcorum af-*
fect.; Eusebius, *Præparat. evang.* lib. v; *Adversus*

Hieroclem. p. 542, 544; Gregorius Nazianz., *Contra*
Julianum *Invectiv.* 1.
 (58) Ὁργίην. Κατ' ἀνθρώπων λέγω addit Pau-
 lus.
 (59) Παροξυνῶ. Παροξυνῶ ὡς ἀσπραπὴν τὴν μ.
 Bibl. Græc. Mox, καὶ ἀποδώσω dix. Denn, μισοῦσίν με
 ἀντ. Mox, κρέα ἀφ' αἱματ. Ibid.
 (60) Ὁς. Οὕτως. Bibl. Græc.
 (61) Ἡ γὰρ κολασίς. Perimus enim, si peccamus.
 Cyprianus *epist.* 4, l. iv; Ambrosius in *psal.*
 cxviii, *serm.* 9. R. SYLBURG.
 (62) Ἐπιθυμήσῃ. Cum potentiali ἂν magis con-
 gruit ἐπιθυμήσαι, vel Atticum ἐπιθυμήσειε. Id.
 (63) Καὶ ἅπαντες. Pro ἅπαντες rectius cum C.
 legimus ἀζοντες, *inviti*. Alioqui pro ea legi posset
 etiam μόνος καὶ ὄντες, ut paulo post. Id.

autem non desideraverit, qui pro iis, qui nos calumniantur, nos orare docuit ^a. Atqui quod bonus sit Deus, omnes confitentur. Quod autem idem quoque Deus **52** justus sit, non est mihi plurimis verbis opus, si evangelicam Domini vocem adduxero. Unum quidem ipsum dicit: *Ut omnes unum sint, sicut tu, Pater, in me, et ego in te, ut et ipsi in nobis unum sint: ut etiam mundus credat, quod tu me miseris. Et ego gloriam, quam dedisti mihi, dedi eis, ut unum sint, sicut nos unum sumus: ego in ipsis, et tu in me, ut sint perfecti in unum* ^b. Unum autem est Deus, et ultra unum, et supra ipsam unitatem. Et ideo particula illa, *Tu*, demonstrativam habens emphasim, eum, qui vere solus est, qui fuit, et est, et erit, Deum ostendit. In quibus tribus temporibus ponitur unum nomen, nempe *Qui est* ^c. Quod autem is ipse, qui solus Deus est, ipse quoque solus et vere justus sit, in ipso testabitur Dominus Evangelio, dicens: *Pater, quos dedisti mihi, volo ut ubi ego sum, illi quoque mecum sint, ut contempserint gloriam meam quam dedisti mihi, quod dilexisti me ante constitutionem mundi. Pater juste, et mundus te non cognovit; ego autem te cognovi, et illi cognoverunt, quod tu me miseris, et notum eis feci nomen tuum, et notum faciam* ^d. Hic est qui reddit peccata patrum in filios iis qui oderunt, et faciens misericordiam iis qui diligunt ^e. Qui enim hos quidem statuit a dextris ^f, illos vero a sinistris, quatenus quidem Pater, cum sit bonus, mente concipitur, id solum quod est, bonus ^g. appellatus est: quatenus vero Filius, cum sit Verbum ejus, in Patre est, justus appellatur ex mutua, quae est inter se, relatione, ut sit dilectionis aequitate dimensum nomen potentiae: *Virum*, inquit, *secundum opera sua judicabit* ^h, Deo bono statere nobis iustitiae faciem, Jesum, notum faciente; \times per quem etiam, tanquam ex aequali trutina, Deum cognovimus. De eo quoque aperte dicit Sapia: *Misericordia enim et ira cum ipso. Dominus enim his utrisque solus est potens, iram effundens ad propitiationem ex magna sua misericordia. Ita etiam ejus*

Ἀ χρῆ πλειόνων ἔτι λόγων, τὴν Εὐαγγέλιον τοῦ Κυρίου παραθεμένῳ φωνῆν (64). Ἐνα μὲν αὐτὸν λέγει, Ἴνα πάντες ἔρ ὦσι, καθὼς σὺ, Πάτερ, ἐν ἐμοί, κἀγὼ ἐν σοί. Ἴνα καὶ αὐτοὶ ἐρ ἡμῖν ἐρ ὦσιν. Ἴνα καὶ (65) ὁ κόσμος πιστεύῃ, ὅτι σὺ ἡμε ἀπέστειλας. Κἀγὼ τὴν δόξαν, ἣν ἔδωκάς μοι, δέδωκα αὐτοῖς, Ἴνα ὦσιν ἐρ, καθὼς ἡμεῖς ἐρ ἐγὼ ἐν αὐτοῖς, καὶ σὺ ἐν ἐμοί, Ἴνα ὦσι τεταλειωμένοι εἰς ἐρ. Ἐν δὲ ὁ Θεός, καὶ ἐπέκεινα τοῦ ἐνός, καὶ ὑπὲρ αὐτὴν μονάδα. Διὸ καὶ τὸ Σὺ μόριον, δεικτικὴν ἔχον ἔμφασιν, τὸν ὄντως μόνον ὄντα, ὃς ἦν (66), καὶ ἔστι, καὶ ἔσται, δεικνυσι Θεὸν καθ' ὧν τριῶν χρόνων ἐν ὄνομα κεῖται, ὁ ὄν. Ὅτι δὲ ὁ αὐτὸς μόνος ὢν Θεός καὶ δικαίος ἔστιν ὁ αὐτὸς καὶ μόνος, καὶ ὄντως, ἐν τῷ αὐτῷ μαρτυρήσει Κύριος Εὐαγγέλιῳ, λέγων: Πάτερ, ὃς ἔδωκάς (67) μοι, θέλω Ἴνα ὅπου εἰμι ἐγὼ, κἀκεῖνοι ὦσι μετ' ἐμοῦ, Ἴνα θεωρῶσι τὴν δόξαν τὴν ἐμὴν, ἣν ἔδωκάς μοι. ὅτι ἡγάπησάς με πρὸ καταβολῆς κόσμου. Πάτερ δικαίε· καὶ ὁ κόσμος σε οὐκ ἔγνω. ἐγὼ δὲ σε ἔγνω, κἀκεῖνοι ἔγνωσαν, ὅτι σὺ ἡμε ἀπέστειλας, καὶ ἐγγνώρισα αὐτοῖς τὸ ὄνομά σου, καὶ γνωρίσω. Οὗτός ἐστιν ὁ ἀποδιδοὺς ἀμαρτίας πατέρων ἐπὶ τέκνα τοῖς μισοῦσι, καὶ ποιῶν ἔλεος τοῖς ἀγαπῶσιν. Ὁ γὰρ ἰστάς τοὺς μὲν ἐκ δεξιῶν, τοὺς δὲ ἐξ εὐωνύμων, καθὼ μὲν Πατὴρ νοεῖται, ἀγαθὸς ὢν, αὐτὸ μόνον ὃ ἔστι κέκληται ἀγαθός (68). καθὼ δὲ Υἱός, ὢν ὁ Λόγος αὐτοῦ, ἐν τῷ Πατρὶ ἔστι, δικαίος προσαγορεύεται, ἐκ τῆς πρὸς ἄλλα σχέσεως ἀγάπης ἰσότητι μεμετρημένον ὄνομα δυνάμεως. Ἄνδρα, φησὶ, κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ κρίνει (69). ἀγαθοῦ ζυγοῦ πρόσωπον ἡμῖν δικαιοσύνης, τὸν Ἰησοῦν, γνωρίσαντος τοῦ Θεοῦ, δι' οὗ καὶ τὸν Θεόν, οἶον ἐκ τρυφάνης (70) ἰσοσθενούς, ἔγνωμεν. Ἐπὶ τούτου καὶ ἡ Σοφία διαβρήθην λέγει: Ἐλεος γάρ (71) καὶ ὀργὴ μετ' αὐτοῦ. Κύριος γάρ ἀμφοῖν οὗτος μόνος ἐνδύστης, εὐλαστὸν ἐκχέων ὀργὴν κατὰ τὸ πολὺ ἔλεος αὐτοῦ. Οὕτω καὶ ὁ Ἐλεγχος αὐτοῦ· ἔλεος γάρ καὶ ἐλέγχου σκοπὸς ἡ τῶν ἐλεγχομένων σωτηρία. Ναὶ μὴν ὅτι ἀγαθὸς αὐτὸς ὁ Θεός καὶ Πατὴρ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ, ὁ αὐτὸς πάλιν ὁμολογήσει Λόγος, Ὅτι αὐτὸς χρηστός ἔστιν ἐπὶ τοὺς ἀγα-

^a P. 141 ED. POTTER, 119 ED. PARIS. ^b Matth. v, 44. ^c Joan. xvii, 21, 22, 23. ^d Exod. iii, 14. ^e Joan. xvii, 24, 25, 26. ^f Exod. xx, 5, 6. ^g Matth. xx, 21; xxv, 35. ^h Matth. xix, 17. ⁱ Ecclii. xvi, 15.

(64) Εὐαγγέλιον... φωνῆν. Theophilus ad Autolyt. lib. iii, p. 126, edit. Paris.: Ἡ δὲ εὐαγγέλιος ζωνὴ ἐπιτακτικώτερον διδάσκει. Vox Evangelica vehementius docet.

(65) Καὶ. Abest a Joan. Mox, καὶ ἐγὼ τὴν δόξαν, ἣν δέδωκάς. Ibid. Dein, ἡμᾶς ἐσμέν, Ibid.

(66) Ὅς ἦν. Apoc. xi, 17: Ὁ ὢν, καὶ ὁ ἦν, καὶ ὁ ἐρχόμενος.

(67) Ἐδωκάς. Δέδωκάς Joan. — Mox, καὶ οὗτοι πρὸ κἀκεῖνοι Ibid.

(68) Ἀγαθός. Lowthius mavult ἀγαθόν.

(69) Κρίνει. Κρίνει, Ecclesiast.

(70) Τρυφάνης. Hæc explicat Clemens sub finem cap. 9 hujus libri: Καὶ πρῶτος οὗτος τὴν ἐξ οὐρανῶν ἀγαθὴν κατήγγειλε δικαιοσύνην· Οὐδεὶς ἔγνω τὸν Υἱόν, εἰ μὴ ὁ Πατὴρ, λέγων, οὐδὲ τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ὁ Υἱός. Αὐτὴ ἡ ἀνταλλαντεύουσα γκῶσις ἐπίσης δικαιοσύνης ἀρχαίας σύμβολον. Isque primus e caelis bonam annuntiavit justitiam, cum diceret:

« Nemo novit Filium, nisi Pater; neque Patrem, nisi Filius. » Hæc reciproca et ex æquo ponderans coequitio primæ justitiæ symbolum. Conf. Joan. xii, 45; xiv, 9.

(71) Ἐλεος γάρ. Hæc sic scribe et distingue: Ἐλεος γάρ καὶ ὀργὴ μετ' αὐτοῦ· Κύριος γάρ ἀμφοῖν οὗτος μόνος· δυνάστης εὐλαστῶν, ἐκχέων ὀργὴν. Κατὰ τὸ πολὺ ἔλεος αὐτοῦ, οὕτω καὶ ὁ Ἐλεγχος αὐτοῦ. Misericordia enim et ira est cum illo; solus enim ambarum dominus est: Potens propitiationum, effundens iram. Secundum multam misericordiam ejus, sic etiam correctio ejus. Siracides hoc modo scribit, cap. xvi, 12, 13: Ἐλεος γάρ καὶ ὀργὴ παρ' αὐτοῦ· δυνάστης ἐξυλαστῶν, καὶ ἐκχέων ὀργὴν. Κατὰ τὸ πολὺ ἔλεος αὐτοῦ, οὕτω καὶ πολὺς ὁ Ἐλεγχος αὐτοῦ. Ἄνδρα κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ κρίνει. Hæc porro verba, Κύριος γάρ, ἀμφοῖν οὗτος μόνος, sunt παρενθήκη Clementis. Syllburgius εὐλαστον scribi voluit pro εὐλαστῶν.

πιστους και ποτηρούς· και προσέτι, *Γίνεσθε ολιγίμοις*, λέγων, *καθώς ο Πατήρ (72) υμών ολιγίμων ἐστίν*. Οὐ μὴν ἀλλὰ και δημητικα διαρρήδην λέγει· *Οὐδεὶς ἀγαθός, εἰ μὴ ο Πατήρ (73) μου, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. Ἐπὶ τούτοις αὖθις· *Ὁ Πατήρ μου, φησὶν, ἐπιλάμπει τὸν ἥλιον τὸν αὐτοῦ ἐπὶ πάντας*. Παρασημειωτέον ἐνταῦθα, ὅτι τὸν αὐτοῦ Πατέρα τὸν ἀγαθόν, και δημιουργὸν εἶναι ὁμολογεῖ· *δίκαιος δὲ ὁ δημιουργός εἶναι οὐκ ἀντιλέγεται*. Καὶ πάλιν, *Ὁ Πατήρ (74) μου, φησὶ, βρέχει ἐπὶ δικαίους και ἀδίκους· και καθὸ μὲν βρέχει, δημιουργός ὑδάτων ἐστὶ και νεφῶν καθὸ (75) δὲ ἐπὶ πάντας, δικαίως ἰσοστατεῖ και ἀρετῆς· ὡς δὲ ἀγαθός, ἐπὶ δικαίους και ἀδίκους ἐμῶς*. Σαφέστατον τοίνυν ἓνα και τὸν αὐτὸν εἶναι θεὸν συλλογιζόμεθα, ὡδὲ πως, ὅτι, *Ὅψομαι τοὺς εἰρανοὺς ἔργα τῶν δικτύλων σου και, Ὁ κτίσας τοὺς οὐρανοὺς ἐν τοῖς οὐρανοῖς κατοικεῖ· και, Ὁ εἰρανὸς θρόνος σου, τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἐψαλλεν ὁ δὲ Κύριος φησὶν ἐν τῇ προσευχῇ, Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· οὐρανοὶ δὲ τοῦ κτίσαντος τὸν κόσμον εἰσίν*. Ἀναντιρρήτων ἄρα μὴ οὐχὶ τὸν υἱὸν εἶναι τὸν Κύριον τοῦ δημιουργοῦ. Εἰ δὲ ὁ κτίστης πρὸ πάντων ἐμολογεῖται δίκαιος, υἱὸς δὲ τοῦ δημιουργοῦ ὁ Κύριος, νῆς ἄρα τοῦ δικαίου ὁ Κύριος. Διὰ τοῦτο και ὁ Παῦλος φησὶ· *Νυνὶ δὲ χωρὶς ῥέμου δικαιοσύνη Θεοῦ περιεργάζεται· και πάλιν, ἵνα μάλλον ὑπολάβῃς Θεὸν δικαιοσύνη δὲ Θεοῦ διὰ πίστεως Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς πάντα τοὺς (76) πιστεύοντας· οὐ γάρ ἐστι διαστολή*. Καὶ προσέτι μαρτυρῶν τῇ ἀληθείᾳ, μετ' ὀλίγα ἐπιφέρει· *Ἐν τῇ ἀνοχῇ τοῦ Θεοῦ· πρὸς τὴν ἐρδειξιν (77) τοῦ εἶναι αὐτὸν δίκαιον, και δικαιοῦντα τὸν ἐκ πίστεως Ἰησοῦν*. Τὸ δὲ δίκαιον ἀγαθὸν αἰῶς φαίνεται που λέγων· *Ὅστε ὁ μὲν ῥόμος ἅγιος, και ἡ ἐντολή ἀγία και δικαία και ἀγαθή· και κατὰ τῆς αὐτῆς δυνάμεως ἀμφο τάσσων τὰ ὀνόματα*. Ἀλλὰ και οὐδεὶς ἀγαθός, εἰ μὴ ὁ Πατήρ αὐτοῦ. Ὁ αὐτός ἄρα Πατήρ αὐτοῦ, ὁ ἐν ὄν, πολλαῖς μηνυόμενος δυνάμεσι· και τοῦτο ἦν τὸ, *Οὐδεὶς ἔγνω τὸν Πατέρα, πάντα αὐτὸν ὄντα, πρὶν ἔλθεῖν τὸν Υἱόν*. Ὡς εἶναι· (78) ταῖς ἀληθείαις καταφανὲς τὸ τῶν συμπάντων (79) Θεὸν ἓνα μόνον εἶναι, ἀγαθόν, δίκαιον, δημιουργόν, Υἱὸν ἐν Πατρὶ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων (80). Ἀμφὶν. Ἀλλ' οὐδὲ ἀλλότρου τοῦ σωτηρίου Λόγου, κηδεμονικῶς λοιδο-

reprehensio a; *misericordiae enim et reprehensionis scopus salus est eorum qui reprehenduntur*. Jam vero quod bonus sit idem Deus et Pater Domini nostri Jesu Christi, idem Verbum rursus confitebitur, dicens eum esse *bonum in ingratos et in improbos*; et praeterea dum dicit: *Estote misericordes, sicut Pater vester est misericors* b. Quinetiam quando aperte dicit: *Nemo bonus nisi Pater meus, qui est in caelis* c. Deinde rursus: *Pater, inquit d, meus solem suum splendere facit super omnes*. Hic notandum est quod Patrem suum, qui bonus est, opificem quoque et creatorem esse fatetur. Quod autem justus sit creator, nulla est controversia. Et rursus: *Pater meus, inquit, pluit super justos et injustos* e; et quatenus quidem pluit, est aquarum et nubium opifex; quatenus autem super omnes, juste et cum virtute diligit aequilibrium: tanquam bonus autem, *super justos et injustos* similiter. Apertissime ergo unum et eundem esse Deum ratiocinatione colligimus, hoc modo: *Videbo caelos opera digitorum tuorum* f; et, *Qui creavit caelos, in caelis habitat*: et, *Caelum sedes tua*, Spiritus sanctus cecinit g: *Dominus autem dicit in precatione: Pater noster, qui es in caelis* h; *Caeli autem sunt ejus, qui mundum creavit: contradici ergo non potest, quin Dominus sit filius Opificis*. Quod si ante omnia in confesso est, justum esse Creatorem: Opificis autem filius est Dominus; ejus ergo, qui est justus, filius est Dominus. Quocirca Paulus quoque dicit: *Nunc autem sine lege justitia Dei manifestata est* i. Et rursus, ut magis Deum censeas: *Justitia autem Dei per fidem Jesu Christi in omnes credentes*. Non est enim distinctio. Et praeterea ferens testimonium veritati, paulo post subjungit: *In tolerantia Dei: ad ostensionem quod sit idem justus, et justificans eum, qui est ex fide, Jesus*. Quod autem justum est, id bonum esse nosse apparet, ✕ cum dicit h: *Quare lex quidem sancta, et praecipuum sanctum, et justum, et bonum*; de eadem potestate utrumque nomen usurpans. Atqui *nullus est etiam bonus, nisi Pater ejus* l. Idem est ergo Pater ejus, qui, cum unum sit, multis significatur potestatibus. Et hoc sibi volebat illud: *Nemo novit Patrem* m, qui quidem erat ipse omnia, priusquam veniret Filius: ut sit

✕ P. 142 ED. POTTER, 120 ED. PARIS. a Eecl. xvi, 12, 15. b Luc. vi, 55, 56. c Matth. xix, 17. d Matth. v, 45. e Ibid. f Psal. viii, 4. g Ibid. ii, 4; x, 5; cii, 19. h Matth. vi, 9. i Rom. iii, 21, 22. l Ibid. 26. m Rom. vii, 12. n Matth. xix, 17. o Luc. x, 22; Joan. xvii, 25.

(72) Ὁ Π. Καὶ ὁ Π. Luc.
 (73) Εἰ μὴ ὁ Π. Paulo infra eodem modo hoc Christi dictum recitat. Sed Evangelistae omnes habent, εἰ μὴ εἰς, ὁ Θεός. Matth. xix, 17; Marc. x, 18; Luc. xviii, 19.
 (74) Ὁ Πατήρ. Evangeliorum sensum, non verba, pro more suo, praebet.
 (75) Καθὸ. Καθὸ δὲ ἐπὶ πάντας δικαίους, ἰσοστ. Pal. ms. Haud scio an melius δικαίου, aut dativo casu δικαίω και ἀρετῇ. SYLB. — Scribe καθὸ δὲ ἐπὶ πάντας, δικαίως ἰσοστατεῖ, και μετ' ἀρετῆς. Frustra est doctissimus Sylburgius. HEINSIUS.
 (76) Εἰς πάντας τοὺς. Εἰς πάντας και ἐπὶ πάντας πως, apud Paulum.
 (77) Ἐρδειξιν. Ἐνδειξιν τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ,

ll ἐν τῶ νῦν καιρῷ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν δίκαιον, και δικαιούντα τὸν ἐκ πίστεως Ἰησοῦ, apud Paulum, δικαιούντα pro δικαιούντα, Reg.
 (78) Ὡς εἶναι. Cl. Bullus, *Defensionis fidei Nicænae* sect. 2, cap. 6, p. 89, ad hæc verba dicit: « Hic lectori non prorsus stupido, monitore non opus est, ut intelligat, Filium in Patre et cum Patre statui universorum Deum, qui solus sit bonus et justus Opifex, cuique proinde gloria in æternum ascribi debeat. »
 (79) Τῶν συμπ. Fortasse melius τὸν συμπ. SYLBURG.
 (80) Τῶν αἰώνων. Hæc verba abesse a Pal. ms. testatur Sylburg. Absunt etiam a Reg. et Bod.

vere apertum, quod qui est universorum Deus, A unus solus sit, bonus, justus, opifex, Filius in Patre, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen. Sed neque a salutari Verbo est alienum, dum cura aliorum ab eo geritur convitari. Etenim, hoc quoque est medicamentum divinæ benignitatis, ex quo efflorescit rubor pudoris, et ad peccandum subito verecundia. Si enim oportet vituperare, oportet etiam conviciari: quando animam, quæ dolere desiit, tempus est non lethaliter sauciare, sed salubriter, ita ut exiguo dolore mortem æternam lucretur. In pædagogia autem ejus magna est sapientia, et varia est ejus administrationis ratio ad salutem. Bonis enim fert testimonium Pædagogus. Vocatos autem, ad meliora evocat; et eos, qui ad injuriam faciendam properant, ab impetu avertit, et ad vitam meliorem sese traducere hortatur. Non est enim alterum absque testimonio, cum alteri fertur testimonium: et gratia est maxima, quæ proficiscitur ex testimonio. Porro autem iræ quoque affectio (si ira vocanda sit ejus admonitio) est plena benevolentia in homines, Deo ad affectiones descendente propter hominem, propter quem Verbum Dei homo factus est.

53 CAP. IX.

Quod ejusdem sit potestatis et benefacere, et juste punire; in quo etiam dicitur, quis sit modus pædagogia Verbi.

Omnibus ergo viribus, humanæ naturæ Pædagogus, divinum nostrum Verbum, utens omnibus sapientiæ machinis, infantes conservare aggressus est, admonens, reprehendens, increpans, arguens, minans, sanans, promittens, gratificans, multis quibusdam veluti frenis a ratione alienas humanæ naturæ appetitiones alligans. Ut ergo paucis dicam, in nos ita se gerit Dominus, ut nos in nostros filios. *Sunt tibi filii? castiga eos* ^a, *suadet Sapientia, et inſpecte eos a juventute sua. Sunt tibi filia?* *attende corpori earum, et ne vultum tuum apud eas ex hilaraveris.* Atqui liberos nostros, filios et filias, valde et supra quodcunque aliud amamus. Quoniam autem iis, qui ad gratiam loquuntur, parum est quod molestia non afficiunt: qui autem ad utilitatem acerbi sunt, etsi in præsentia molesti sint, in futuram postea ætatem beneficio afficiunt; non præsentem voluptatem Dominus, sed futuram spectavit delectationem. Quare jam benignæ illius pædagogia modum percurramus cum prophetico testimonio. Est ergo admonitio cum cura conjuncta vituperatio, quæ intelligentiam parit. Talis est Pædagogus admonitor, ut quando dicit in Evangelio: *Quoties volui congregare filios tuos, sicut gallina congregat pullos suos sub alas, et nolulistis* ^b?

note

✕ P. 145 ED. POTTER, 121 ED. PARIS. ^a Ecclij. vii, 25, 26. ^b Matth. xx.ii, 57.

(81) *Ἔρθα.* Ἐνταῦθα, Bod.

(82) *Νουθετῶν.* Tertull. *Ad uxor.* lib. ii, cap. 2: *Jubet et suadet, et præcipit et hortatur, et rogat et comminatur.* Clemens superior in *Protrept.* pag. 6: Ὁ Κύριος ἐλεεῖ, παιδεύει, προτρέπει, νοουθετεῖ, σώζει, φυλάττει. Mox, ἐπιτιμῶν abest a Bod., Reg,

ρεῖσθαι. Καὶ γὰρ οὖν καὶ τοῦτο τῆς θείας φιλο-
 θρωπίας φάρμακον, ἐξ οὗ τὸ τῆς αἰδοῦς ἐρύθημα
 ἐξανθεῖ, καὶ ἡ πρὸς τὸ ἀμαρτάνειν αἰσχρὴν παρεια-
 δύεται: εἰ γὰρ ψέξει χρῆ, καὶ λοιδορεῖσθαι δεῖ·
 ἔνθα (81) τὴν ἀπληγῆκυϊαν ψυχὴν καιρὸς ἐστὶ τρω-
 σαι, οὐ θανασίμως, ἀλλὰ σωτηρίως, ὀλίγης ἀγγιδό-
 νος ἀτίδων κερδάναντα θάνατον. Πολλὴ δὲ ἡ σοφία
 περὶ τὴν παιδαγωγίαν αὐτοῦ, καὶ ὁ τρόπος τῆς οἰ-
 κονομίας αὐτοῦ παικλὸς εἰς σωτηρίαν. Προσμαρτυρεῖ
 μὲν γὰρ τοῖς ἀγαθοῖς ὁ Παιδαγωγός· ἐκκαλεῖται δὲ
 τοὺς κλητοὺς ἐπὶ τὰ βελτίω, καὶ τοὺς ἀδικεῖν σπυ-
 δοντας ἀποτρέπει τῆς ὁρμῆς· μεταθέσθαι δὲ εἰς
 ἀμείνω βίον παρακλεῖσθαι. Οὐχ ἔτερον γὰρ ἀμαρ-
 τυρον, θατέρον προσμαρτυρουμένον· ἦ τε χάρις ἐκ
 μαρτυρίας μεγίστη. Ἄλλὰ καὶ τὸ ἐμπαθεῖς τῆς ὁρ-
 γῆς (εἰ δὲ ὁργὴν τὴν νοουθεσίαν αὐτοῦ χρῆ καλεῖν)
 φιλόανθρωπὸν ἐστίν, εἰς πάθη καταβαίνοντος τοῦ Θεοῦ
 δικὰ τὸν ἄνθρωπον, δι' ὃν καὶ γέγονεν ἄνθρωπος ὁ
 Λόγος τοῦ Θεοῦ.

propter hominem, propter quem Verbum Dei homo

ΚΕΦ. Θ.

*Ὅτι τῆς αὐτῆς δυνάμεως καὶ εὐεργετῆρ, καὶ
 κολάζειν δικαίως· ἐν ᾧ, τίς ὁ τρόπος τῆς Παι-
 δαγωγίας τοῦ Λόγου.*

Παντὶ τοίνυν σθένει ὁ τῆς ἀνθρωπότητος Παιδα-
 γωγός, ὁ θεῖος ἡμῶν Λόγος, πάση καταχρώμενος
 σοφίας μηχανῇ, σώζειν ἐπιβέβληται τοὺς νηπίους,
 νοουθετῶν (82), ἐπιτιμῶν, ἐπιπλήττων, ἐλέγχων,
 ἀπειλούμενος, ἰόμενος, ἐπαγγελλόμενος, χαριζόμε-
 νος· πολλοὺς τισὶν οἰοεὶ χαλκίνοισ; τὰς ἀλόγους τῆς
 ἀνθρωπότητος δεσμεύων ὁρμάς. Συνελόντι γοῦν εἰπεῖν,
 οὕτως ὁ Κύριος πρὸς ἡμᾶς, ὡς καὶ ἡμεῖς πρὸς τὰ τέ-
 κνα ἡμῶν. *Τέκνα σοὶ ἐστὶ; παιδεύσον αὐτὰ, ἡ Σοφία
 παραινεῖ· καὶ κάμψον* (83) *αὐτὰ ἐκ νεότητος αὐ-
 τῶν. Θυγατέρες σοὶ εἰσὶ; πρόσθεγε τῷ σώματι αὐ-
 τῶν, καὶ μὴ ἰλιάρωσης πρὸς αὐτὰς τὸ πρόσωπόν
 σου. Καὶ τοὶ τὰ τέκνα ἡμῶν, υἱοὺς τε καὶ θυγατέ-
 ρας, σφόδρα καὶ ὑπὲρ πᾶν ὀτιοῦν ἀγαπῶμεν. Ἐπεὶ
 δ' οἱ μὲν πρὸς χάριν ἐμιλοῦντες, ὀλίγον ἀγαπῶσιν
 ὁ (84) μὴ λυποῦσιν, οἱ δὲ πρὸς ὠφέλειαν ἐπιστυ-
 φοντες, εἰ καὶ παραυτίκα λυπηροί, ἀλλὰ εἰς τὸν
 ὁ Κύριος, ἀλλὰ τὴν μέλλουσαν ἐσκόπησε τρυφήν.
 Ἐπιώμεν δὲ ἦδη καὶ τὸν τρόπον αὐτοῦ τῆς φιλο-
 θρώπου παιδαγωγίας μετὰ μαρτυρίας προφητικῆς.
 Νοουθετῆσις μὲν οὖν ἐστὶ, ψόγος κηδεμονικός, νοῦ
 ἐμποιητικός. Τοιοῦτος ὁ Παιδαγωγός νοουθετῶν,
 ὡς κὰν τῷ Ἐθαγγελίῳ λέγων· *Ποσάκις ἠθέλησα
 συναγαγεῖν* (85) *τὰ τέκνα σου, ἐν τρέπον Ἰσραὴ**

(83) *Κάμψον.* Κάμψον ἐκ νεότητος τὸν τρά-
 χηλον αὐτῶν, Ecclesiast.

(84) Ὁ. Ὁ positum pro ὄτι, seu διό, nisi malis ὅ, id est ἐφ' ᾧ, eo quod. SYLBERG. — Lege ὄν. LOWYH.

(85) *Συναγαγεῖν.* Ἐπισυναγαγεῖν, ὀν μοχ, ἐπι-
 συνάγει, Evang. Dein, *recctia* αὐτῆς, ibid.

ενάγει τὰ νοσία αὐτῆς ὑπὸ τὰς πτέρυγας αὐ-
 τῆς (86), καὶ οὐκ ἠθέλησατε; αὐθις τε ἡ Γραφή
 νοθετεῖ· Καὶ ἐμοίχευον, λέγουσα, τὸ ξύλον καὶ τὸν
 λίθον καὶ ἐθυμίασαν τῇ Βαάλ. Μέγιστον γὰρ τε-
 κμήριον τῆς φιλανθρωπίας αὐτοῦ, ὅτι, καίτοι σαφῶς
 εἰδὼς τὴν ἀναισχυντίαν τοῦ ἐκλακτίσαντος λαοῦ καὶ
 ἀποσιρτήσαντος, ὁμῶς ἐπὶ τὴν μετάνοιαν παρακαλεῖ,
 καί φησι διὰ τοῦ Ἰεζεκιήλ· Ὑπερῶπιον, ἐν μέσῳ
 κερπίων σὺ κατοικεῖς· πλὴν λάλησον αὐτοῖς, ἵνα
 ἴδω ἀκούσωσιν. Ἄλλὰ καὶ τῷ Μωσῇ (87)· Πο-
 ρεύου, φησὶ, καὶ εἰπέ τῷ Φαραῶ, ἵνα ἐξαποστείλῃ
 τὸν λαόν· ἐγὼ δὲ οἶδα ὅτι οὐ μὴ ἐξαποστείλῃ (88)
 αὐτούς. Ἐμφαίνει γὰρ ἄμφω, καὶ τὸ θεῖον, προει-
 δὼς τὸ ἐσόμενον, καὶ τὸ φιλάνθρωπον τὸ αὐτοῦ, τῷ
 αὐτεξουσίῳ τῆς ψυχῆς ἀφορμὰς μετανοίας χαριζό-
 μως. Νοθετεῖ δὲ καὶ διὰ Ἡσαίου, κηδόμενος τοῦ
 λαοῦ (89); ὀπηγίκα λέγει· Ὁ λαὸς οὗτος τοῖς χεί-
 λεσιν (90) αὐτῶν τιμῶσί με· ἡ δὲ καρδία αὐτῶν
 πέβρω ἐστὶν ἄτ' ἐμοῦ· τοῦτό ἐστι φόγος ἐλεγκτικός.
 Μήτηρ δὲ σέβονται με, διδάσκοντες διδασκα-
 λίας (91), ἐντάλαμα ἀνθρώπων. Ἐνταῦθα ἡ κηδε-
 μονία, φανερώσασα τὴν ἀμαρτίαν, ἐκ παραλλήλου
 εἰκνυσι τὴν σωτηρίαν. Ἐπιειμήσις δὲ ἐστὶ φόγος
 ἐπ' ἀσχηροῖς, οἰκτιρῶν πρὸς τὰ καλὰ τοῦτο ἐνδει-
 κνυται διὰ Ἰερεμίου· Ἰσπιοι θηλυμαρεῖς ἐγενήθη-
 σαν· ἕκαστος ἐπὶ τὴν γυναικῆα τοῦ πλησίον αὐτοῦ
 ἐχρημέτιζεν (92). Μὴ ἐπὶ τούτοις οὐκ ἐπισκέψομαι,
 λέγει Κύριος, ἢ ἐν λαῷ τῷ τοιοῦτῳ οὐκ ἐκδικήσει
 ἡ ψυχὴ μου; Παραπλέκει δὲ πανταχοῦ τὸν φόβον,
 ὅτι φόβος (93) Κυρίου, ἀρχὴ αἰσθήσεως. Καὶ πάλιν
 ἐκ Ἰσραήλ· Οὐκ ἐπισκέψομαι, φησὶν, αὐτούς; ὅτι
 αἰτοὶ μετὰ τῶν πορνῶν συνεζύροντο, καὶ μετὰ
 τῶν τετελεσμένων ἔθνον, καὶ ὁ λαὸς (94) ὁ συνῶν
 συνεπλέκετο πόρνη. Δείκνυσιν αὐτῶν φανερώτερον
 τὸ ἀμάχημα συνίναμι αὐτοῦς ὁμολογῶν, ὡς ἐκόντας
 ἀμαρτάνοντας. Καὶ ἡ σύνεσις ἕψις ἐστὶ ψυχῆς, διδ
 καὶ ὁ Ἰσραήλ, ὁ ὄρων τὸν Θεόν (95), τουτέστιν, ὁ συνῶν
 τὸν Θεόν. Μέμψις δὲ ἐστὶ φόγος, ὡς ὀλιγοῦντων, ἢ
 ἀμεινῶντων. Κέχρηται τῷ τρόπῳ τούτῳ τῆς παιδα-
 γωγίας διὰ Ἡσαίου λέγων· Ἀκουε, οὐρανέ, καὶ
 ἐνωτίου, γῆ, ὅτι Κύριος ἐλάλησεν· Γιόους ἐγέν-
 ησα καὶ ὑψώσα· αὐτοὶ δὲ με ἠθέτησαν. Ἐγνω-
 ζοῖς τὸν κτησόμενον, καὶ ὄνος τὴν φάτην τοῦ
 κυρίου αὐτοῦ· Ἰσραὴλ δὲ με οὐκ ἔγνω. Πῶς γὰρ
 ὡ ἔειπεν, εἰ ὁ εἰδὼς τὸν Θεόν, οὐ γινώσεται τὸν Κύ-
 ριον, ἀλλ' ὁ μὲν (96) βοῦς καὶ ὄνος, τὰ νοθη ζῶα καὶ

A Et rursus Scriptura admonet: *Et mæchati sunt,*
dicens, in lignum et lapidem, et suffumigarunt Baal.
 Maximum autem signum est ejus benignitatis, quod
 licet aperte sciret impudentiam populi, qui recalci-
 trabat et resilliebat, aperte tamen adhortatur ad
 pœnitentiam, et dicit per Ezechiel: *Fili hominis,*
in medio scorpionum tu habitas; verumtamen lo-
quere ipsis, si forte audierint b. Quin etiam Moysi
 dicit: *Vade, et dic Pharaoni, ut emittat populum:*
ego autem novi, quod non emittet ipsos c. Utrumque
 enim aperte ostendit, et divinitatem, ex præscientia
 futuri; et benignitatem, eo quod libero animi arbi-
 trio largitus sit occasionem pœnitentiæ. Admonet
 etiam per Isaiam, populi curam gerens, quando
 dicit: *Hic populus labiis me honorat, cor autem*
 B *eorum longe est a me; hæc est vituperatio coar-*
guens: Frustra autem me colunt, docentes doctrinas,
mandata hominum d: hic curatio, cum peccatum
 manifestavit, e vestigio salutem ostendit, increpatio
 autem est propter turpia vituperatio, quæ ad hone-
 sta conciliat. Hoc ostenditur per Jeremiam: *Equi*
in feminas insanientes facti sunt: unusquisque ad
uxorem proximi sui hinniebat. Nunquid propter hæc
non visitabo, dicit Dominus, vel in populo tali non
vindicabit anima mea e? Conjungit autem ubique
 timorem, quod timor Domini sit principium sensus f;
 et rursus per Osee: *Non visitabo, inquit, ipsos? quo-*
ntiam ipsi cum meretricibus commiscebantur, et cum
initutis sacrificabant, et populus, qui intelligebat,
 C *conjugebatur cum meretrice* g. Eorum peccatum
 ostendit apertius, dum eos intelligere fatetur, ut qui
 sua sponte et consulto peccarent. Intelligentia au-
 tem est animæ oculus, et ideo Israel est, qui Deum
 videt; hoc est qui Deum intelligit. Querela autem est
 vituperatio, tanquam eorum qui contempnunt, vel
 negligunt. Hoc modo pædagogicæ usus est per Isaiam.
 dicens: *Audi, cælum, et ausculta, terra, quoniam Do-*
minus locutus est: Filios genui et extuli, ipsi vero me
nihili duxerunt. Novit bos possessorem, et asinus præ-
sepe domini sui; Israel autem me non cognovit h.
 Quomodo enim non est indignum, si qui novit Deum,
 non cognoscat Dominum; sed bos quidem et asinus,
 quæ sunt inertia et stulta animalia, noverint eum, qui
 ipsa alit, Israel autem iis a ratione alienior inveniatur?
 D Et cum per Jeremiam pluribus de populo questus
 esset, subjungit: *Et me reliquerunt, dicit Domi-*

¶ P. 144 ED. POTTER, 122 ED. PARIS. a Jer. iii, 9; vii, 9; xi, 13; xxxii, 29. b Ezech. ii, 6, 7. c Esod. iii, 18, 19. d Isa. xlix, 13. e Jer. v, 8, 9. f Prov. i, 7. g Os. iv, 14. h Isa. i, 2, 3.

(86) Αὐτῆς. Abest ab Evang. Paulo post Ezechielis et Moysis sensum potius, quam verba, refert.

(87) Μωσῆ. Μωῦσαι Reg.

(88) Ἐξαποστείλῃ. Ἀποστείλῃ Bod.

(89) Κηδόμενος τοῦ λαοῦ. Phrasis Homerica, *Iliad. A*, v. 56, de Junone:

Κηδετο γὰρ Δαναῶν ὅτι βα θηήσκοντας ἐράτο.

(90) Τοῖς χ. Ἐν τοῖς χ. Bibl. Græc. Mox, ἀπέχει ἄπ' ἐμοῦ προ ἐστὶν ἄπ' ἐμοῦ, ibid.

(91) Διδασκαλίας. Ἐντάλαμα ἀνθρώπων καὶ διδασκαλίας, apud Isaiam: sed Clementis lectionem defendunt Matthæus xv, 9; Marc. vii, 7.

(92) Ἐχρημέτιζεν. Ἐχρημέτιζον Bibl. Græc. Mox, ἔχει τοιοῦτον προ λαῷ τῷ τοιοῦτῳ, ibi l.

(95) Φόβος. Respicit Prov. i, 7: Ἀρχὴ σοφίας, φόβος Κυρίου. — εὐσέβεια δὲ εἰς Θεόν, ἀρχὴ αἰσθήσεως. Mox, οὐ μὴ ἐπισκέψομαι pro οὐκ ἐπισκέψομαι, Bib. Græc.

(94) Καὶ ὁ λαός. Ὁ λαός ὁ μὴ συνῶν συνεπλέκετο μετὰ πόρνης, Bib. Græc.

(95) Ὁ ὄρων. Philo Judæus, *De confusione linguarum*, p. 558: Προσονομάζεται γὰρ Ἑβραίων γλώττει τὸ ἔθνος Ἰσραήλ, ὅπερ ἐρμηνεύεται Ὁρών Θεόν. *Nominatur enim Hebraice gens Israel, quod exponitur Deum videns.* Idem alias non semel affirmat. *Conf. Strom.* i, p. 284, et quæ ibi adnotata sunt. Item quæ superius p. 152 not.

(96) Μέγ. Abest a Bodl. R g.

pus^a. Insectatio autem est invectiva increpatio, vel A invehens vituperatio. Hoc etiam medicamento usus est Pædagogus per Isaiam, dicens : *Væ, filii defectores : hæc dicit Dominus : Fecistis consilium non per me, et pacta conventa non per spiritum meum*^b. Acerbissimum autem constipamento in singulis utitur, nempe metu, per ipsum simul os populo comprimens, et eum convertens ad salutem : quemadmodum lanæ quoque, quæ tinguntur, solent constringi ac constipari, dum apparantur ad colorem melius suscipiendum. Redargutio autem est peccati prolatio, ipsum proferens in medium peccatum. Eo tanquam maxime necessario pædagogicæ modo utitur, propterea quod enervata et soluta sit per multorum fides. Dicit enim per Isaiam : *Dereliquistis Dominum, et ad indignationem concitavistis sanctum Israelis*^c. Dicit etiam per Jeremiam : *Sturpuit cælum propter hoc, et terra multo magis horruit; quoniam duo mala fecit hic populus : me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, et foderunt lacus contritos, qui aquam continere non poterunt*^d. Et rursus per eundem : *Peccatum peccavit Jerusalem, propterea in commotionem facta est. Omnes, qui glorificabant eam; spreverunt ipsam, quoniam viderunt ejus turpitudinem*^e. Redargutionis autem acerbiter et vehementiam per Solomonem consolans, dicit, *Facite significans pædagogicæ in filios amorem : * Filii mi, disciplinam Domini ne despicias, neque ægre feras, cum ab ipso corripieris*^f 54. *Quem enim diligit Dominus, castigat : flagellat autem omnem filium quem recipit : quoniam homo peccator fugit reprehensionem*^g. Consequenter ergo dicit Scriptura : *Incepit me justus, et castiget : oleum autem peccatoris non impinguet caput meum*^h. Castigatio autem est vituperatio, quæ affert intelligentiam. Nec ab hoc quidem pædagogicæ modo abstinuit, sed dicit per Jeremiam : *Quousque clamabo, et non exaudient? ecce aures incircumcisæ eorum*ⁱ. O beatam tolerantiam! Et rursus per eundem : *Incircumcisæ omnes gentes : hic autem populus est incircumcisus corde*^j; *quoniam populus est inobediens : filii, inquit, quibus non est fides*^k.

✕ P. 445 ED. POTTER, 423 ED. PARIS. ^a Jer. i, 11, 12, 15. ^b Thren. i, 8. ^c Prov. iii, 11, 12. ^d Jer. ix, 26. ^e Isa. xxx, 9.

(97) *Tåde*. Abest a Bib. Græc.

(98) *Ἀναστομῶν*. Legendum videtur ἐπιστομῶν, vel potius ἐπιστομίζων. LOWTH. — Sed ἀναστομῶν simili sensu alias usurpatur.

(99) *Πλείω ἢ γῆ*. Πλείων σφόδρα, λέγει Κύριος, Bib. Græc. Mox, *λάος μου προ λάος οὐτος*, ibid. Dein, *ὕδατος ζωῆς καὶ ὕρουαν ἑαυτοῖς λ* Ibid.

(1) *Συσχεῖν*. *Συρέχειν* Bib. Græc., συγγεῖν Reg. Mox, δι' αὐτοῦ pro διὰ τοῦ αὐτοῦ, Reg.

(2) *Ἠλιμασαν*. Ἐταπέλωσαν αὐτήν· εἶδον γὰρ τὴν ἀσχ. Bib. Gr.

(3) *Ἐπιδεικτικόν*. H. δηκτικόν, mordax, ut infra, principio c. 11, τῆς ἐπιτιμῆσεως τὸ δηκτικόν. SYLBOURG.

(4) *Μοῦ*. Abest a Bibl. Græc.

(5) *Παιδεύει*. Ἐλέγει Bib. Græc. vulg.; sed παιδεύει habet ms. Alex. et alia quædam exemplaria, item Apostolus Heb. xii, 6. Chrysostomus in psal. cx, et Catena Græcorum in Proverb. Joannes in

τὰ μωρὰ, εἰσεται τὸν τρέφοντα· ὁ δ' Ἰσραὴλ ἀλογώτερος καὶ τούτων εὐρεθήσεται; Καὶ διὰ Ἱερεμίου πολλὰ καταμεμψάμενος τὸν λαόν, ἐπιφέρει· *Καὶ ἐμὲ ἐγκατέλιπον, λέγει Κύριος*. Ἐπιπληξίς δέ ἐστιν, ἐπιτιμησις ἐπιπληκτική, ἢ ψόγος πληκτικός. Κέχρηται δὲ καὶ ταύτῃ τῇ θεωρείᾳ ὁ Παιδαγωγὸς διὰ Ἡσαίου, λέγων· *Ὅσαι τέκνα ἀποστάται. Τάδε* (97) *λέγει Κύριος· Ἐποιήσατε βουλὴν οὐ δι' ἐμοῦ, καὶ συνθήκας οὐ διὰ τοῦ πνεύματός μου*. Στύμματι δὲ αὐστηροτάτῳ παρ' ἕκαστα προσχρηται τῷ φέλλῳ, ἀναστομῶν (98) ἅμα καὶ ἐπιστρέφων δι' αὐτοῦ πρὸς σωτηρίαν τὸν λαόν· καθάπερ καὶ τὰ βαπτύμενα τῶν ἐρίων προστύφεισθαι φιλεῖ, εἰς βεβίαιαν εὐτρεπισόμενα τῆς βαφῆς παραδοχῆν. Ἐλεγχος δέ ἐστι προφορὰ ἀμαρτίας εἰς τὸ μέσον φέρουσα· τούτῳ μάλιστα συγχρηται ὡς ἀναγκαῖον τῷ τρόπῳ τῆς παιδαγωγίας, διὰ τὸ ἐκλυτον τῆς τῶν πολλῶν πίστεως. Λέγει μὲν γὰρ διὰ Ἡσαίου· *Ἐγκατελλεπε τὸν Κύριον, καὶ παρωργίσσατε τὸν ἄγιον τοῦ Ἰσραήλ*. Λέγει δὲ καὶ διὰ Ἱερεμίου· *Ἐξέστη ὁ οὐρανὸς ἐπὶ τοῦτῳ, καὶ ἐφριξεν ἐπὶ πλείω ἢ γῆ* (99)· *ὅτι δύο καὶ ποιεῖρα ἐπέστειλε ὁ λαὸς οὗτος· ἐμὲ ἐγκατέλιπον πηγὴν ὕδατος ζῶντος, καὶ ὄρυξαν λάκκους συντετριμμένους, οὓς οὐ δυήσονται συσχεῖν* (1) *ἕδωρ*. Καὶ πάλιν διὰ τοῦ αὐτοῦ· *Ἀμαρτίαν ἡμαρτεν Ἱερουσαλήμ· διὰ τοῦτο εἰς σάλας ἐγένετο*. Πάντες οἱ δοξάζοντες αὐτήν, ἠέλιμασαν (2) αὐτήν, ἐτιείδον ἀσχημώσθησιν αὐτῆς. Ἴδὲ αὐστηρὸν τοῦ ἐλέγχου καὶ ἐπιδεικτικόν (3) διὰ Σολομῶντος παραμυθούμενος, λέγει, αἰνιττώμενος κατὰ τὸ παρασιωπώμενον, τὸ φιλότεκνον τῆς παιδαγωγίας· *Υἱέ μου* (4), *μὴ ἐλιγώρει παιδείας Κυρίου· μηδὲ ἐκλύδον πᾶν αὐτοῦ ἐλεγχόμενος*. *Ὅν γὰρ ἀγαπή Κύριος, παιδεύει* (5)· *μαστιγοῖ δὲ πάντα υἱόν, ὃν παραδέχεται· ἔτι ἀμαρτωλὸς ἄνθρωπος* (6) *ἐκκλίσει ἐλεγγόν*. Ἀκολούθως τοίνυν, Ἐλεγγέτω με δίκαιος, ἢ Γραφὴ λέγει, *καὶ παιδευσάτω με· ἔλαιον δὲ ἀμαρτωλοῦ μὴ λιπανάτω τὴν κεφαλὴν μου*. Φρένωσις δέ ἐστι, ψόγος φρενῶν ἐμποητικῆς. Οὐδὲ τούτου ἀπέχεται τοῦ τρόπου τῆς παιδαγωγίας, ἀλλὰ διὰ Ἱερεμίου φησὶν· *Ἔως τίνας* (7) *κεκράζομαι, καὶ οὐκ εἰσακούσονται; Ἰδοὺ ἀπερίτριπτα τὰ ὄτα αὐτῶν*. Ὡς τῆς μακαρίας ἀνεγκυκλίας!

✕ P. 445 ED. POTTER, 423 ED. PARIS. ^a Jer. i, 11, 12, 15. ^b Thren. i, 8. ^c Prov. iii, 11, 12. ^d Jer. ix, 26. ^e Isa. xxx, 9.

D Apocal. iii, 19, utrumque verbum conjunxit : Ἐγὼ ὄσους ἐὼν φιλό, ἐλέγχω καὶ παιδεύω. Clemens Romanus sub finem Epist. 4 ad Corinth. παιδεύει seripsit; quem locum Clemens noster respexisse videtur. Ejus verba sic se habent : Ἡ νοθεύσεις, ἦν ποιούμεθα εἰς ἀλλήλους, καλὴ ἐστι, καὶ ὑπεράγαν ὠφέλιμος· κολλᾷ γὰρ ἡμᾶς τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ· οὕτω γὰρ φησιν ὁ ἅγιος Λόγος· Παιδεύων ἐπαίδευσέ με ὁ Κύριος, καὶ τῷ θανάτῳ οὐ παρέδωκέ με. Ὅν γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει· μαστιγοῖ δὲ πάντα υἱόν, ὃν παραδέχεται, Παιδεύσει με γὰρ, φησιν, δίκαιος ἐν ἐλέει, καὶ ἐλέγξει με· ἔλαιον οὐ ἀμαρτωλῶν μὴ λιπανάτω τὴν κεφαλὴν μου.

(6) *Ἀμαρτωλὸς ἄνθρωπος*. Ἀνθρώπος ἀμαρτωλός. Ecclesiast. Mox, παιδεύσει με δίκαιος ἐν ἐλέει, καὶ ἐλέγξει με. Ibid. et Clemens Roman.

(7) *Ἔως τίνας*. Πρὸς τίνα λαλήσω, καὶ διαμαρτύρωμαι; καὶ εἰσακούσονται; Bib. Græc.

Καὶ πάλιν διὰ τοῦ αὐτοῦ· Ἀπερίτμητα (8) πάντα τὰ ἔθνη ὁ δὲ λαὸς οὗτος ἀπερίτμητος καρδία ἔστι λαὸς (9) ἀπειθής ἐστίν· οἱ υἱοί, φησίν, οἷς οὐκ ἔστι πίστις. Ἐπισκοπή δὲ ἐστίν ἐπιπλήξιν σφοδρά. Κέχρηται τῷ εἶδει τοῦτῳ ἐν Εὐαγγελίῳ· Ἰερουσαλήμ, Ἰερουσαλήμ, ἡ ἀποκτείνουσα τοὺς προφήτας καὶ λιθοβολοῦσα τοὺς ἀποσταλμένους πρὸς σέ (10). Καὶ ἡ ἐπαναδίπλωσις τοῦ ὀνόματος ἰσχυρὰν ἢ ἐπιπλήξιν πεποιθῆται· ὁ γὰρ εἰδὼς τὸν Θεὸν, πῶς τὴν διακόνου τοῦ Θεοῦ διώκει; Διὰ τοῦτο, φησίν, ἐξέτα οἶκος ὑμῶν ἔρημος· λέγω γὰρ ὑμῖν ἀπάρτι, (11) οὐ μὴ ἴδῃτέ με ἕως ἄν εἰποιτε· Εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου. Εἰ γὰρ οὐδέ δεχσθε τὴν φιλανθρωπίαν, ἐπιγνώσασθε τὴν ἐξουσίαν. Λοιπὸν δὲ ἐστὶ λόγος ἐπιπεταμένος. Κέχρηται δὲ τῇ λοιπῶν ἐν φαρμάκῳ μαίρα διὰ Ἡσαίου, λέγων· Οὐαὶ τῷ ἔθνος ἀμαρτωλῶν, υἱοὶ ἄνομοι (12), λαὸς πλήρης ἀμαρτιῶν, σπέρμα πονηρῶν. Κάν τῷ Εὐαγγελίῳ διὰ Ἰωάννου (13), Ὁφείεις, φησὶ, γεννήματα ἐχιδνῶν· Ἐγχείεις, δὲ ἐστὶ φῶγος ἀνεκούστων. Τοῦτῳ τῷ παιδαγωγίῳ διὰ Δαβὶδ κέχρηται· Λαὸς ἐν οὐκ ἔργων, λέγων, ἐδούλευσέ μοι καὶ (14) εἰς ἀκήρ ὡπλον ὑπέκτειέ μου· υἱοὶ ἀλλότριοι ἐψεύσατό μοι καὶ ἐχώλασαν ἀπὸ τῶν τρίβων αὐτῶν. Καὶ διὰ Ἰερεμίου· Καὶ ἔδωκα αὐτῇ βιβλίον ἀποστασίου, καὶ οὐκ ἐφοβήθη ἀσύνθετος Ἰούδα (15). Αἰθῆς τε· Καὶ ἠθέτησεν (16) εἰς ἐμὲ οἶκος Ἰσραὴλ· καὶ οἶκος Ἰούδα ἐψεύσατο τῷ Κυρίῳ. Μεμφυμοίρα (17) δὲ ἐστὶ λάθριος φῶγος τεχνικῆ βοθεία, καὶ αὐτὴ σωτηρίαν οἰκονομουμένη ἐν παρακλύμματι. Κέχρηται δὲ αὐτῇ διὰ Ἰερεμίου· Πῶς ἐκάθισε μόνη ἡ πόλις, ἡ πεπληθυμμένη λαῶν· ἐγενήθη ὡσεὶ χήρα (18) ἀρχουσα χωρῶν· ἐγενήθη εἰς φόρους· κλαίουσα ἐκλαύσεν ἐν νυκτί. Διασურσις δὲ ἐστὶ φῶγος διασυρτίας. Καὶ τοῦτῳ κέχρηται τῷ βοθημάτι ὁ θεὸς Παυλάγου διὰ Ἰερεμίου λέγων· Ὁφείεις πόρνης ἐγένετό σοι, ἀπηναισχύντησας (19) πρὸς πάντα· καὶ οὐκ ὡς οἶκος ἐκά-

Visitatio autem est vehemens redargutio. Usa est hoc genere in Evangelio : Jerusalem, Jerusalem, quæ occidit prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt ^a. Nominis quippe conduplicatio effecit, ut sit gravis reprehensio. Qui enim Deum novit, quomodo Dei ministros persequitur? Propterea, inquit, relinquatur domus vestra deserta. Dico enim vobis, deinceps non videbitis me, donec dixeritis, Benedictus qui venit in nomine Domini. Si enim non suscipitis benignitatem, cognoscetis potentiam. Insectatio autem est intensa et vehemens oratio. Pro medicamento autem usa est insectatione per Isaiam, dicens : Væ gens peccatrix, filii iniqui, populus plenus iniquitatibus, semen malum ^b. Et in Evangelio per Joannem : Serpentes, inquit, gemina viperarum. Accusatio autem est vituperatio eorum, qui faciunt injuriam. Hac pædagogicæ ratione per David usus est, dicens : Populus, quem non cognovi, servii mihi, et in auditu auris obediit mihi. Filii alieni mentiti sunt mihi, et claudicaverunt a viis suis ^c. Et per Jeremiam : Et dedi ei libellum repudiî, et non timuit incomposita Juda ^d. Et rursus : Et me nihili fecit domus Israel, et domus Judæ mentita est Domino ^e. Expostulatio autem est, quæ artificiali auxilio clam peragitur vituperatio, quæ ipsa quoque saluti providet sub integumento. Ea autem usa est per Jeremiam : Quomodo sedit solu civitas, quæ fuerat plena populis? facta est tanquam vidua, quæ imperabat regionibus : factu est sub tributo : flens flevit in nocte ^f. Obtrectatio autem est obtrectans vituperatio. Et eo usus est auxilio divinus Pædagogus, dicens per Jeremiam : Fuit tibi aspectus meretricis, impudens fuisti erga omnes, et non in domum vocasti me, et patrem et principem virginitatis tuæ ^g. Et : Pulchra meretrix et jucunda virgineorum ^h. Artificiose admodum cum virgini sub nomine meretricio insultasset,

Nota

Nota

g P. 146 ED. POTTER, 125-124 ED. PARIS. ^a Matth. xxiii, 37, 38, 39. ^b Isai. i, 4. ^c Psal. xvii, 4, 44, 45. ^d Jer. iii, 8. ^e Ibid. v, 11, 12. ^f Thren. i, 1, 2. ^g Jer. iii, 3, 4. ^h Nahum iii, 4.

(8) Ἀπερίτμητα. Πάντα τὰ ἔθνη ἀπερίτμητα ἐστὶν, καὶ πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ ἀπερίτμητος καρδίας ἐστίν. Bibl. Græc.
 (9) Λαὸς. Ὁ λαὸς ἀπειθής ἐστίν, υἱοὶ ψευδεῖς. Bibl. Græc.
 (10) Αὐτήν. Αὐτὴν scribendum, ut apud Matth.
 (11) Ὑμῖν ἀπ. Ὑμῖν· οὐ μὴ με ἴδῃτε ἀπάρτι apud Matth. Mox, εἰπτε pro εἰποιτε. Ibid.
 (12) Υἱοὶ ἄνομοι. Isaias, convenientiore verborum ordine, λαὸς πλήρης ἀμαρτιῶν, σπέρμα πονηρῶν, υἱοὶ ἄνομοι. SYLBURG.— Ἰονηρῶν pro πονηρῶν, Reg.
 (13) Ἰωάννου. Baptistam intelligit, qui Pharisæis vocavit γεννήματα ἐχιδνῶν, Matth. iii, 7; Luc. iii, 7. Sed Christus ὄφείεις, γεννήματα ἐχιδνῶν conjunxit, Matth. xxiii, 35. Joannes vero nusquam.
 (14) Καὶ. Abest a Bibl. Græc. Mox, ὑπέκτεισέ μοι, ibid. Dein, post ἐψεύσαντο πονηροὶ sequitur, υἱοὶ ἀλλότριοι ἐπαλαϊώθησαν, ib.
 (15) Οὐκ ἐφοβήθη ἀσύνθετος Ἰούδα. LXX : ἡ ἀσύνθετος Ἰούδα. Vulgata Latina : Et non timuit meretricis Juda, soror ejus. Paulo post ex eodem capite Jeremix citatur locus, qui videri posset emendandus apud Clementem; quod enim vertit Clementis, Et non in domum vocasti me et patrem, et principem. Καὶ οὐκ ὡς οἶκον ἐκάλεσάς με, καὶ πατέρα, καὶ ἀρχοντα τῆς παρθενίας sic est vs. 4,

c. iii : Οὐκ ἕως νῦν ἐκάλεσάς με, καὶ πατέρα καὶ ἀρχηγὸν τῆς παρθενίας σου : Nonne usque nunc vocasti me et patrem, et ducem virginitatis tuæ? Vulgata, Ergo saltem a modo voca me, etc. Chaldaicæ paraph. interpret. Ab hoc tempore utique orabis coram me : in quadam tamen editione Germanica legebatur ut apud Clementem, et in commentario Theodorcti, D Num invocasti me, tanquam dominum, patrem et ducem? vers. 4, assertque locum psalm. xxx : Esto mihi in Deum protectorem et domum refugii. Denique in editione Romana, auctoritate Sixti V edita, sic legitur. COLLECT.
 (16) Καὶ ἠθέτ. Ὅτι ἀθετῶν ἠθέτησεν εἰς ἐμὲ, λέγει Κύριος, οἶκος Ἰσραὴλ, καὶ οἶκος Ἰούδα. Bibl. Græc.
 (17) Μεμφυμοίρα. Malim sic distinguere : Μεμφυμοίρα δὲ ἐστὶ λάθριος φῶγος, τεχνικῆ βοθεία καὶ αὐτὴ σ. Conquestio autem est occulta vituperatio, quæ etiam ipsa, artificioso auxilio, occulte et quasi sub velo quodam salutem procurat.
 (18) Ὁσεὶ γ. Ὡς χήρα πεπληθυμμένη ἐν εὐνοσίαις, ἀρχουσα ἐν χώραις, ἐγενήθη εἰς φόρον, Bibl. Græc.
 (19) Ἀπηναισχύντησας. Scribo ex Bibl. Græc. ἀπηναισχύντησας. Mox, καὶ abest ante οὐκ, ibid. Dein, με ἐκάλεσας, ibid. Mox, ἀρχηγὸν pro ἀρχοντα, ibid.

rursus ad honestatem pudore eam afficiens evocat. Indignatio autem est legitima increpatio, seu increpatio filiorum, qui plus quam oportet extolluntur. Ea pædagogia per Moysem utitur, dicens: *Filii reprehensibiles, generatio prava et perversa: hæc Domino retribuitis? Ille populus stultus et non sapiens: non hic ipse Pater possedit te?* Et per Isaiam dicit: *Principes tui non obediunt, socii surum, diligentes munera, persequentes retributionem, orphanis non judicantes*^b. Et, ut in summa dicam, ejus in incutiendo timore artificium, est fons salutis. Boni est autem dare salutem: *Misericordia autem Domini est super omnem carnem, dum arguit, castigat et docet, sicut pastor gregem suum. Eorum, qui disciplinam suscipiunt, miseretur: et eos, qui sunt ardenti studio, sibi conglutinat*^c; et hac ducendi ratione *sexcenta millia peditum*, qui coacti erant in ea quam habebant cordis duritie, flagellans, miserans, verberans, medens, in miseratione et disciplina custodit. *Prout enim ejus est multa misericordia, ita etiam ejus reprehensio*^d. Pulchrum enim quidem certe est non peccare: bonum est etiam, ut et qui peccat, ducatur pœnitentia: quemadmodum optimum quidem est, semper esse sanum; bonum autem est etiam a morbo convalescere. Hac etiam ratione per Solomonem præcipit: *Tu quidem virga percute filium tuum, & animam autem ejus a morte libera*^e. Et rursus: *Ne peperceris castigare puerum; virga autem ipsum corrige: non enim morietur*^f. Reprehensio enim et increpatio, sicut vel ipsum Græcum nomen significat, sunt ipsi ictus animæ, qui peccata castigant, et mortem prohibent: ad moderationem autem et temperantiam deducunt eos, qui feruntur ad intemperantiam. Hac quidem certe ratione Plato, cum sciret in reprehensione maximas esse vires correctionis, et præcipuam purgationem,

Α λεσάς με, καὶ πατέρα καὶ ἀρχοντα τῆς παρθενίας σου. Καὶ, Πόρνη καλή (20) καὶ ἐπίχαρις, ἡγομένη φαρμάκων. Τεχνικῶς πάνυ τὴν παρθένον τῆς πορνείας ἐνουβρίσας ὀνόματι, αὐθις ἐπὶ τὴν σεμνότητα ἐντρέπιον μετακαλεῖται. Κατανεμέσῃσι δέ ἐστιν ἐπιτίμησις νόμιμος, ἢ ἐπιτίμησις τῶν ὀδῶν (21) παρά τὸ προσήκον ἐπαιρομένων. Ταύτῃ διὰ Μωυσεύως ἐπαυαγῶσαι· Τέκνα, λέγων, μωμητὰ, γενεὰ σκολιὰ καὶ διεστραμμένη· ταῦτα Κυρίῳ ἀνταποδίδοτε; Οὗτος (22) λαὸς μωρὸς, καὶ οὐχὶ σοφός. Οὐκ αὐτὸς οὗτος ὁ Πατὴρ ἐκτίησάτ' σε; Καὶ διὰ Ἡσαίου φησὶν· Οἱ ἀρχόντες σου ἀπειθοῦσι, κοινῶν κλεπτῶν, ἀγαπῶντες δῶρα, διώκοντες ἀνταπόδομα, ὄψανοίς οὐ κρίνοντες. Καθόλου δὲ ἡ περὶ τὸν φόβον αὐτοῦ τεχνολογία σωτηρίας ἐστὶ πηγὴ· ἀγαθοῦ δέ γε τὸ σώζειν· Ἐλεος δὲ Κυρίου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, ἐλέγχων, καὶ παιδεύων, καὶ διδάσκων (25), ὡς ποιήνῃ τὸ πολίμιον αὐτοῦ· τοὺς ἐκδεχομένους παιδεῖαι ἐλεεῖ, καὶ τοὺς κατασπουδαζόντας εἰς κόλλησιν αὐτῶν· καὶ ταύτῃ τῇ ἀγωγῇ ἐξακοσίας (24) χιλιάδας πεζῶν, τοὺς ἐπισυναχθέντας ἐν ἡ ἔργον σκληροκαρδία, μαστιγῶν, ἐλεῶν, τύπτων, ἰώμενος, ἐν οἰκτιρμῶν καὶ παιδείᾳ διεφύλαξεν· Κατὰ γὰρ τὸ πολὺ ἔλεος αὐτοῦ, οὕτω (25) καὶ ὁ ἐλεγχος αὐτοῦ. Καλὸν μὲν γὰρ τὸ μὴ ἀμαρτεῖν, ἀγαθὸν δὲ καὶ τὸν ἀμαρτάνοντα μετανοεῖν· ὡς περ ἄριστον τὸ ὑγιαίνειν ἀεὶ, καλὸν δὲ καὶ τὸ ἀνασφῆλαι τῆς νόσου. Ταύτῃ τοι καὶ διὰ Σολομῶντος παραγγέλλεται· Σὺ μὲν (26) ῥάβδῳ πατάξου τὸν υἱόν, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦ ἐκ θανάτου ῥύσαι. Καὶ πάλιν· Μὴ ἀπόσχη νῆπιον· παιδεύων, εὐθυραὶ δὲ αὐτὸν ῥάβδῳ· οὐ γὰρ θανεῖται. Ἐλεγχος γὰρ καὶ ἐπιπληξίς, ὡς περ οὖν καὶ τὸ νόμομα αἰνίττεται, αὐτὰ πληγαὶ ψυχῆς εἰσι, σωφρονίζουσαι τὰς ἀμαρτίας, καὶ θάνατον ἀπεργουσαι· εἰς δὲ τὴν σωφροσύνην ἀγούσαι τοὺς εἰς ἀκολασίαν ὑποφερμένους. Ταύτῃ (27) τοι καὶ Πλάτων

✕ P. 147 ED. POTTER, 124-125 ED. PARIS. ^a Deut. xxxii, 5, 6. ^b Isa. 1, 23. ^c Eccli. xviii, 13, 14. ^d Ibid. xvi, 12. ^e Proverb. xxiii, 14. ^f Proverb. xxiii, 13.

(20) Καὶ, Πόρνη καλή. Quem inducendum censuit Hervet. locum tenuimus. Est enim ex cap. iii Nahum prophetæ, quem adjunxit Jeremia versus Clemens, utpote quod et in hoc civitas Ninive meretrix vocetur. Et LXX: *Et meretrix speciosa et grata, dux maleficiorum*. Vulgata Latina, *Propter multitudinem fornicationum meretricis speciosæ, et gratæ, et habentis maleficia*. Hieronymus in eum locum: *Produce maleficiorum Aquila et Symmachus transtulerunt, habens maleficia. Nec mirabitur Ninivem scorum jam esse gratissimam, qui tantam hominum multitudinem cum ea viderit fornicari, et maleficiis illius et quibusdam incantationibus ad amorem ejus pœne cunctos trahi*. COLLECT.

(21) Ὀδῶν. Hervetus υἱὸν mavult. Vide ejus Commentarium. Eandem lectionem probat A. Sylburg.

(22) Οὗτος. Οὗτω Bibl. Gr. Mox, σοῦ πατὴρ pro ὁ πατὴρ, ibid.

(25) Διδάσκων. Καὶ ἐπιστροφῶν addit Eccles. Mox, καὶ τοὺς κατασπεύδοντας ἐπὶ τὰ κρίματα αὐτοῦ, pro καὶ τοὺς κατασπουδαζόντας εἰς κόλλησιν αὐτοῦ, ibid. Hervetus interpres εἰσκόλλησιν conjuncte legit.

(24) Ἐξακοσίας. Exod. xii, 37. Ἀπάρχοντες δὲ

υἱὸς Ἰσραὴλ ἐκ Ῥαμεσσή εἰς Σοκχώθ εἰς ἑξακοσίας χιλιάδας πεζῶν.

(25) Οὗτω. Οὗτω καὶ πολὺ ὁ ἔλ. Eccles.

(26) Σὺ μὲν. Σὺ μὲν γὰρ πατάξεις αὐτὸν ῥάβδῳ, Bib. Græc. Mox, ῥύση pro ῥύσαι, ibid. Dein, μὴ ἀπόσχη νῆπιον παιδεύων. ὅτι ἐὰν πατάξῃ αὐτὸν ῥάβδῳ, οὐ μὴ ἀποθήνη. Ibid. Pro ἀπόσχη Pal. ms. habere ἀπόσχου refert Sylburg; ἀπόσχου etiam habent Reg., Bod.

(27) Ταύτῃ. Locus Platonis occurrit *Sophista* pag. 162, edit. Ficini, ubi, cum de redargutionis utilitate disseruisset, addit: Διὰ ταῦτα δὲ πάντα ἡμῖν, ὦ Θεαίτητε, καὶ τὸν ἐλεγχον λεκτέον, ὡς ἄρα μεγίστη καὶ κυριωτάτη τῶν καθάρσεων ἐστὶ· καὶ τὸν ἀνέλεγκτον αὐ νομιστέον, ἂν καὶ τυγχάνῃ βασιλεὺς ὁ μέγας ὢν, τὰ μέγιστα ἀκάθαρτον ὄντα, ἀπαίδευτον τε καὶ αἰσχρὸν γεγονέναι ταῦτα, ἃ κηθαρώτατον καὶ κάλλιστον ἔπρεπε τὸν ὄντως ἐσόμενον εὐδαίμονα εἶναι. *His de causis, o Theætete, dicendum, summam præcipuamque purgationem esse redargutionem: eumque, qui redarguitur non est, etiamsi rex ille magnus sit, quandoquidem in maximis est impurus, rudem turpentique esse secundum illa, quibus purissimum pulcherrimumque esse debet, quisquis est felix revera futurus*. Clementis verba,

πῶς μάλιστα τῆς ἐπανορθώσεως δύναμιν καὶ τὴν
 κρηναίαν καθαρίσιν τὸν ἐλεγχον εἰδῶς, ἀκολουθῶς
 τῷ λόγῳ, τὸν τὰ μέγιστα ἀκάθαρτον ὄντα, ἀπυ-
 λειότερον δὲ καὶ αἰσχρότερον γεγονέναι, διὰ τὸ ἀνέλε-
 γχότερον εἶναι βούλεται, ἢ καθαρῶτατον καὶ κάλλι-
 οτερον ἔαρεπε τὸν ὄντως ἐσόμενον εὐδαίμονα εἶ-
 ναι. Εἰ γὰρ οἱ ἄρχοντες οὐκ εἶσι φόβος τῷ ἀγαθῷ
 ἔργῳ (28), πῶς ὁ φύσει ἀγαθὸς Θεὸς φόβος ἔσται τῷ
 μὴ ἀμαρτάνοντι; Ἐὰν δὲ τὸ κακὸν ποιῆς, φοβοῦ, ἢ
 γρηὶν ὁ Ἀπόστολος. Διὰ τοῦτο τοι καὶ αὐτὸς ὁ Ἀπό-
 στολος ἐπιστύφει παρ' ἑκαστα τὰς Ἐκκλησίας κατ'
 εἰκόνα Κυρίου· καὶ συναισθόμενος τῆς ἐαυτοῦ παβή-
 ριας καὶ τῆς τῶν ἀκουσάντων ἀσθενείας, πρὸς τοὺς
 Παύλους λέγει, Ἐχθρὸς ὑμῶν γέγονα, ἀληθεύων
 ἦμῃν; Ὡς δὲ οἱ ὑγιαίνοντες (29) οὐ χρῆζουσιν ἰατροῦ,
 παρ' ὅσον ἔρβωνται, οἱ δὲ νοσοῦντες ἐπιδέονται τῆς
 ἀρχῆς· οὕτω καὶ ἡμεῖς οἱ ἐν τῷ βίῳ νοσοῦν-
 τες περὶ τε τὰς ἐπιθυμίας τὰς ἐπονειδίστους, περὶ τε
 τὰς ἀκρσίας τὰς ἐπιψόγους, καὶ περὶ τὰς ἄλλας τῶν
 παθῶν φλεγμονάς, τοῦ Σωτῆρος ἐπιδεόμεθα· ὁ δὲ οὐ
 μόνον τὰ ἥπια (30) ἐπιπάσσει φάρμακα, ἀλλὰ καὶ τὰ
 στυπικὰ. Ἰστέασι γοῦν τῶν ἀμαρτιῶν τὰς νομάς (31),
 εἰ πικρὰ τοῦ φόβου ῥίξαι. Διὸ καὶ σωτήριος, εἰ καὶ
 πικρὸς, ὁ φόβος. Εἰκότως ἄρα Σωτήριος μὲν οἱ νο-
 σοῦντες δεόμεθα· οἱ πεπλανημένοι δὲ τοῦ καθηγη-
 τήνου, καὶ οἱ τυφλοὶ τοῦ φωταγωγηθέντος· καὶ οἱ
 ἀζώντες τῆς ἀρχῆς τῆς ζωτικῆς, ἀφ' ἧς οἱ μετα-
 λυθάνοντες οὐκέτι διψήσουσι· καὶ οἱ νεκροὶ δὲ
 τῆς ζωῆς ἐνδεεῖς· καὶ τοῦ ποιμένος τὰ πρόβατα·
 καὶ οἱ παῖδες τοῦ παιδαγωγοῦ· ἀλλὰ καὶ πᾶσα ἡ
 ἀνθρωπότης Ἰησοῦ· ἵνα μὴ ἀνάγωγοι καὶ ἀμαρτω-
 τοὶ εἰς τέλος, τῇ καταδίκῃ ἐμπέσωμεν (32), διακρι-
 θῶμεν δὲ πῶν ἀχυρμιῶν, καὶ εἰς τὴν πατρίαν ἀπο-
 βληθῶμεν σωρευθῶμεν. Τὸ γὰρ πύρον ἐν τῇ χειρὶ τοῦ Κυ-
 ρίου, ὃ ἀποκρίνεται τοῦ πυροῦ τὸ ἀχυρον τὸ ὀφει-
 λόμενον τῷ πυρὶ. Ἐξὼν δὲ, εἰ βούλεσθε, τοῦ πανα-
 γίου ποιμένος καὶ Παιδαγωγοῦ, τοῦ παντοκράτορος
 καὶ πατρικοῦ Λόγου, τὴν ἄκραν σοφίαν καταμανθά-
 κων ἡμῖν, ἐνθα ἀλληγορεῖ, ποιμένα ἐαυτοῦν προβά-
 των λέγων· ἔστι δὲ παιδαγωγὸς νηπίων. Φησὶ γοῦν διὰ
 Ἰεζεκιήλ (33) πρὸς τοὺς πρεσβυτέρους ἀποταθεὶς καὶ
 περὶ τοῦ Σωτῆρος παρατιθέμενος (34) εὐλόγου φρον-
 εῖως ὑπογραμμὸν· Καὶ τὸ χωλὸν καταδήσω, καὶ
 τὸ ἐχλούμενον ἰάσομαι, καὶ τὸ πλανώμενον ἐπι-

⌘ P. 148 ED. POTTER, 126 ED. PARIS. a Rom. xiii, 3, 4. b Gal. iv, 16. c Joan. iv, 13, 14. d Matth. iii, 12. Luc. iii, 17. e Joan. x, 11, 14. f Ezech. xxxiv, 14, 15 et 16.

quæ nunc obscura sunt, facile intelligi poterunt, si Platonis auctoritate, ἀπειθευτόν τε καὶ αἰσχρόν κριβανίον pro ἀπαίδευτον δὲ καὶ αἰσχ. Hinc etiam Plato, inquit, qui, perinde ac Verbum, maximas correctionis vires, et summam purgationem esse declarantem novit; eum, qui in maximis impurus est, rudem turpemque, ideo quod non fuerit reformatus, in eo respectu esse vult, quo purissimus ac pulcherrimus esse debet, quisquis est felix vere futurus.

(28) Τῷ ἀγαθῷ ἔργῳ. Τῶν ἀγαθῶν ἔργων apud Paulum.

(29) Οἱ ὑγιαίνοντες. Respicit Christi verba, Luc. v, 31: Οὐ χρειάν ἔχουσιν οἱ ὑγιαίνοντες ἰατροῦ, ἀλλ' οἱ κακῶς ἔχοντες.

(30) Ἤπια... φάρμα. Phrasia ex Iliad. Δ, vers. 218:

A convenienter ei, quod dictum est, cum, qui est maxime impurus, vult ineruditum et turpem evasisse, propterea quod reprehendi non posset: quemadmodum purissimum et pulcherrimum eum esse conveniebat, qui futurus esset beatus. Si enim magistratus non sunt timori bono operi a, quomodo qui natura bonus est Deus, ei, qui non peccat, erit timori? Si autem malum facies, time, ut dicit Apostolus. Et ideo ipse quoque Apostolus ad similitudinem Domini sigillatim Ecclesias 55 peracriter incesit: et sane conscius libertatis, et imbecillitatis eorum, qui audiebant, Galatis dicit: *Inimicus factus sum, vera vobis dicens* b? Quemadmodum autem qui sani sunt, non opus habent medico, quatenus recte valent: qui autem ægrotant, arte indigent: ita nos quoque, qui in vita laboramus probrosi cupiditatibus, vituperandisque intemperantiis, ac libidinibus, aliorumque vitiorum inflammationibus, Servatore opus habemus. Is autem non solum lenia adhibet medicamenta, sed etiam acria. Peccatorum quidem certe proserpentes corrosiones sistunt amaræ metus radices. Quamobrem salutaris est metus, licet amarus. Jure ergo qui ægrotamus, Servatore opus habemus: qui autem aberravimus, eo qui nos ducat: et qui cæci sumus, eo qui nos ad lucem deducat: et qui sitimus, fonte vitali, cujus qui sunt participes, non amplius sitient c: et qui mortui sumus, vita egemus: qui oves, pastore: et qui pueri, pædagogog: quinetiam universa humana natura, Jesu: ne indomiti et peccatores ad finem usque existentes, incidamus in condemnationem, sed a paleis segregemur, et in apothecam paternam reportemur. *Ventilabrum enim* ⌘ *in manu Domini, quo palea, quæ igni d debetur, a frumento secernitur. Licet autem, si vultis, sanctissimi pastoris et Pædagogog, omnipotentis et paterni Verbi, summam nobis sapientiam ediscere, ubi allegoria utitur, seipsam dicens pastorem e ovium: est autem Pædagogog infantium. Dicit ergo per Ezechielem, orationem dirigens ad presbyteros, et eis quamdam salutarem justæ sollicitudinis descriptionem exponens: Et quod claudum est alligabo, et quod ægrum est curabo, et quod aberrat, reducam: et pascum ipsos ego ad montem sanctum meum. f. Hæc*

..... ἐπ' ἄρ' ἥπια φάρμακα εἰδῶς Πάσσε.....

Lenia vero medicamenta inspersit peritus.

(31) Νομάς. Vox medicis familiaris. Significat autem gangrænæ vim, vel alterius cujusvis rei, quæ obvia depascit. Unde Suidas, ex fragmento quodam Polybii, νομὴν expr. πυρὸς ὀρμὴν, ignis impetum omnia depascentis.

(32) Τῇ καταδίκῃ ἐμπέσ. Τῆς καταδίκης ἐμπέσωμεν, Reg., Bod.

(33) Διὰ Ἰεζεκιήλ. Τοῦ προφήτου addit Bod. Idque in margine Reg. adnotatum est.

(34) Παρατιθέμενος. Ὑποτιθέμενος, Reg. Sed super ejus vocis principio aliquis παρὶ scripsit, ac si legendum fuisset παρατιθέμενος.

sunt promissa boni pastoris. Pascere nos infantes, sicut oves. Etiam, Domine, imple tuis justitiæ pabulis: etiam, Pædagogus, pascere nos ad sanctum tuum montem, ad Ecclesiam, quæ in alto est, quæ superat nubes, quæ cælos tangit. *Et ero, inquit, pastor ipsorum, et ero prope ipsos* ^a, sicut tunica prope corpus ipsorum. Vult carni meæ dare salutem, me tunica incorruptionis induens: et corpus meum inunxit: *Vocabunt me, inquit, et dicam: Ecce adsum* ^b. Celerius exaudiisti, quam ego exspectavi, Domine. *Et si trajiciant, non cadent, dicit Dominus* ^c. Non cademus enim in corruptionem, qui ad incorruptionem trajicimus: quoniam ipse nos tenebit. Dixit enim ipse, et voluit ipse. Talis est noster Pædagogus, optimo jure bonus. *Non veni, inquit, ut mihi ministraretur, sed ut ipse ministrarem* ^d. Propterea in Evangelio fessus ^e introducitur, qui pro nobis defatigatur, et suam ipsius animam pretium redemptionis pro multis dare ^f pollicens. Hunc enim solum esse fatetur bonum pastorem ^g. Liberalis ergo est ac magnificus, qui, quod maximum est, suam pro nobis dat animam. Valdeque est hominibus utilis, et in eos benignus. quod homo voluit esse frater, cum posset esse Dominus. Ille vero etiam usque adeo bonus fuit, ut pro nobis moreretur. Quin etiam ejus clamavit justitia: *Si recti ad me veniatis, et ego rectus ad vos: si obliqui ambulatis, et ego obliquus, dicit Dominus exercituum: peccatorum increpationes per vias obliquas significans.* Rec'a enim, et quæ secundum naturam est, quæ per Jesu J litteram significatur, est ejus bonitas, quæ ^h erga eos, qui ex auditu crediderunt, firma est et immobilis: *Quoniam vocavi, et non exaudiistis, dicit Dominus, sed mea irrita fecisti consilia: meas autem reprehensiones non attendistis* ^h. Ita est maxime utilis Domini reprehensio. De iis David quoque dicit: *Generatio perversa, et exacerbans; generatio, quæ non direxit cor suum, et non fuit fidelis cum Deo spiritus ejus, et Dei testamentum non custodierunt, et in lege ejus noluerunt ambulare* ⁱ. Hæ sunt causæ exacerbationis, propter quas venit Judex pœnas irrogaturus iis, qui bonam vitam no-

^a P. 149 ED. POTTER, 126-127 ED. PARIS. ^b Ezech. xxviii, 14, 15, 16. ^c Isa. lvmi, 9. ^d Ibid. xliii, 2. ^e Matth. xx, 28 Marc. x, 45. ^f Joan. iv, 6. ^g Matth. xx, 28. ^h Joan. x, 11. ⁱ Prov. i, 24, 25. ^j Psal. lxxvii, 8, 10.

(35) Ὡς ὁ χιτών. Hæc verba interpretamentum esse videntur Isa. lvmi, 8: Καὶ ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ περιστελεῖ σε. Mox alludere videtur ad II Cor. v, 2 et seq. In iis, quæ deinceps sequuntur, Scripturæ sensum potius quam verba recitat.

(36) Διαβαλῶσιν. Διαβαλῶσιν Isa., καταβαλῶσιν ms. Pal. teste Sylburg. Quam lectionem defendunt Reg. et Bod.

(37) Ὑμῶν. Scribe ἡμῶν, quod habet Reg.

(38) Κεκμηκός. Κεκμηκός Bod., κεκοπιακός Evang.

(39) Ἐάν. Recitare videtur sensum diversarum Scripturarum. Conf. Jerem. vi; Levit. xxvi. etc.

(40) Ἐπιπλήξεις. Cotelierius, notis ad Constitut. apost. lib. i, cap. 25, postquam retulisset diversas in primam vocis Ἰησοῦ litteram allegorias, addit: Denique ab Alexandrino Clemente Pædag. i, 9, Iota nominis Jesu refertur ad rectitudinem et unitatem: juxta illud Corippi, lib. ii De laudibus Ju-

στρέψω· καὶ βοσκίσω αὐτοὺς ἐγὼ εἰς τὸ ἔρος τὸ ἁγιόν μου. Ταῦτ' ἐστὶν ἀγαθοῦ ποιμένοιο ἐπαγγέλματα. Βόσκησον ἡμᾶς τοὺς νηπίους, ὡς πρόβατα. Καὶ, Δέσποτα, τῆς σῆς πλήρωσον νομῆς τῆς δικαιοσύνης· καὶ, Παιδαγωγέ, ποίμανον ἡμᾶς εἰς τὸ ἁγιόν σου ἕρος, πρὸς τὴν Ἐκκλησίαν, τὴν ὑψομένην, τὴν ὑπερνεφῆ, τὴν ἀπτομένην οὐρανῶν. Καὶ ἔσομαι, φησὶν, αὐτῶν ποιμὴν, καὶ ἔσομαι ἐγγὺς αὐτῶν, ὡς ὀχτῶν (35) τοῦ χρωτὸς αὐτῶν. Σῶσαι βούλεται μου τὴν σάρκα, περιβαλὼν τὸν χιτῶνα τῆς ἀφθαρσίας· καὶ τὸν χρωτᾶ μου κέχρικεν. Καλέσουςί με, φησὶ, καὶ ἐγὼ, Ἴδού πάρεμι. Θάπτων ὑπὲρ κούσας ἢ προσεδόκησα, Δέσποτα. Καὶ ἔάν διαβαλῶσιν (36), οὐκ ἐλισθήσουσι, λέγει Κύριος. Οὐ γὰρ πεσοῦμεθα εἰς φθορὰν οὐ διαβαλίνοντες εἰς ἀφθαρσίαν.

Ἐπιπλήξετε (37) ὑμῶν αὐτῶν· ἔφη γὰρ αὐτῶν, καὶ ἐβλήθησεν αὐτῶν. Τοιοῦτος ἡμῶν ὁ Παιδαγωγός, ἀγαθός ἐνδοκῶς. Οἶκ ἤλθον, φησὶ, διακορηθῆναι, ἀλλὰ διακορησάμεναι. Διὰ τοῦτο εἰσάγεται ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ κεκμηκός (38) ὁ κάμων ὑπὲρ ἡμῶν, καὶ δοῦναι τὴν ψυχὴν τὴν ἑαυτοῦ λύτρον ἀπὲρ πειρασμῶν ἐπισχορῶμενος. Τοῦτον γὰρ μόνον ὁμολογεῖ ἀγαθὸν εἶναι ποιμένα. Μεγαλῶδρος οὖν ὁ τὸ μέγιστον ὑπὲρ ἡμῶν, τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, ἐπιδοῦς· καὶ μέγαλωφελῆς, καὶ φιλόανθρωπος, ὅτι καὶ ἀνθρωπος, ἔξην εἶναι Κύριον, ἀδελφός εἶναι βεβούληται· ὁ δὲ καὶ εἰς τοσοῦτον ἀγαθός, ὥστε ἡμῶν καὶ ὑπεραποθανεῖν. Ἀλλὰ καὶ ἡ δικαιοσύνη κέκραγεν αὐτοῦ· Ἐάν ὀρθοὶ πρὸς με ἦκητε, κατὰ ὀρθὸς πρὸς Κύριον· ἔάν ἀλάγιο πορεύησθε, κατὰ ἀλάγιο, λέγει Κύριος τῶν θυράμεων, τὰς ἐπιπλήξεις (40) τῶν ἀμαρτωλῶν πλαγίας ἀνιτιτόμενος ὁδοῦ· ἡ γὰρ εὐθεῖα καὶ κατὰ φύσιν, ἣν ἀνιτιτεταί τῷ ἰώτα τοῦ Ἰησοῦ, ἡ ἀγαθοσύνη αὐτοῦ, ἡ πρὸς τοὺς ἐξ ὑπακοῆς πεπιστευκότας, ἀμετακίνητός τε καὶ ἀβρεπής· Ἐπειθὶ ἐκάλου, καὶ οὐχ ὑπηκούετε (41), λέγει Κύριος, ἀλλὰ ἀκύρους ἐποιεῖτε τὰς ἐμάς βουλὰς· τοῖς δὲ ἐμοῖς ἐλέγχους οὐ προσείχετε.

Ἦντως ὁ κυριακὸς ἔλεγχος ὠφελιμώτατος. Περί τούτων καὶ διὰ Δαβὶδ λέγει· Γενεὰ σκολιὰ, καὶ παραπικραίνουσα· γενεὰ, ἣτις οὐ κατηύθυνε τὴν καρδίαν ἑαυτῆς (42), καὶ οὐκ ἐπιστάθη μετὰ τοῦ

D stini imperatoris:

... ut sua rectus
Littera, quæ signo stabili non flectitur unquam; juxta Methodium in Convivio virginum oratione 6, pag. 75, 76, et juxta omnes eos, qui testimonium Matth. v, 18, Iota unum, aut unus apex, non præteribit, de cruce interpretati sunt. Videtur Catenam Græcorum Patrum in Lucam, ad cap. xvi, 17, atque inde et ex sensu corrigere locum Clementis Pædag. i, 9, p. 126, scribendo, τὰς ἐπιπλήξεις (male vulgo ἐπιπλήξεις) τῶν ἀμαρτωλῶν πλαγίας ἀνιτιτόμενος ὁδοῦ. Hoc est ad verbum, implicationes peccantium, obliquas significans vias.

(41) Ὑπηκούετε. Ὑπηκούσατε, καὶ ἐξέτεινον λόγους, καὶ οὐ προσείχετε, ἀλλὰ ἀκύρους ἐποιεῖτε ἐμάς β. Bibl. Græc. Mox, ἐπαθήσατε pro οὐ προσείχετε. ibid.

(42) Τὴν καρδίαν ἑαυτῆς. Ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς Bibl. Græc. Mox, ἐβούλασαν pro ἐβουλάσαντο, ibid.

θεῶν τὸ πνεῦμα αὐτῆς· οὐκ ἐφυλάξαντο τὴν δια-
 ἡκην τοῦ θεοῦ, καὶ ἐν τῷ νόμῳ αὐτοῦ οὐκ
 φέρον πορεύεσθαι. Αὗται αἰτίαι παραπικρασμοῦ,
 διὰς ὁ κριτὴς ἔρχεται, τὴν δίκην ἐπιποιῶν τοῖς τὴν
 ἐκείων ἐλάσσει μὴ βεβουλημένοις (43), διὰ τοῦτο
 αὐτοῖς παχύτερον (44) ἐνθόνος προσενήνεται, εἴ πως
 ἐργαζίσαιεν τῆς ἐπὶ τὸν θάνατον ὁρμῆς. Λέγει γοῦν
 ἡ Δαβὶδ σαφεστάτην αἰτίαν τῆς ἀπειλῆς· Οὐκ ἐπι-
 στυγῶν ἐν (45) τοῖς θυμασίοις αὐτοῦ. Ὅταν
 ἀπέκρινεν αὐτοῦς, ἐξεζήτουν αὐτὸν, καὶ ἐπέστρε-
 ψον, καὶ ὠρθησαν πρὸς τὸν θεόν, καὶ ἐμνήσθη-
 σεν, ὅτι ὁ θεὸς βοηθὸς αὐτῶν ἐστίν, καὶ ὁ θεὸς ὁ
 ἕψτος λυτρωτὴς αὐτῶν ἐστίν. Οὕτως οἶδεν ἐπι-
 στυγίας αὐτοῦς διὰ τὸν φόβον, τῆς δὲ φιλανθρω-
 πίας αὐτοῦ καταπεφρονηκότας· ὀλιγωρεῖται μὲν γὰρ,
 ἐκείπαι, τὸ ἀγαθὸν, χρηστευόμενον αἰεὶ, θεραπεύει-
 ται δὲ ὑπομνηστικῶν τῷ φιλανθρώπῳ τῆς δικαιοσύ-
 νης φόβῳ. Διττὸν δὲ τὸ εἶδος τοῦ φόβου· ὧν τὸ μὲν
 ἔκρον γίνεται μετὰ αἰδοῦς, ὃ χρώνται πολλοὶ μὲν
 πρὸς ἡγεμόνας ἀγαθοῦς, καὶ ἡμεῖς πρὸς τὸν θεόν,
 καὶ πρὸς οἱ παῖδες οἱ ἀσφρονες πρὸς τοὺς πατέρας.
 Ἰσχυρὸν γάρ, φησὶν, ἀδάμαστος ἐκβαίνει σκληρὸς·
 καὶ υἱὸς ἀρειμέτος ἐκβαίνει προαλῆς (46)· τὸ δὲ
 ἔκρον εἶδος τοῦ φόβου μετὰ μίσους γίνεται, ὃ δούλοι
 πρὸς δεσπότης κέχρηται χαλεποῦς, καὶ Ἑβραῖοι (47),
 ἠσπύτην ποιήσαντες, οὐ πατέρα τὸν θεόν. Πολλῶν
 δὲ εἶμαι, καὶ τῷ παντὶ τὸ ἐκούσιον (48) καὶ κατὰ
 πρόβλεπον τοῦ κατὰ ἀνάγκην εἰς εὐσέθειαν διαφέρει·
 αὐτὸς (49) γὰρ, φησὶν, οἰκτιρῶν ἐστίν· ἴσεται τὰς
 ἀμαρτίας αὐτῶν, καὶ οὐ διαφθερεῖ, καὶ πληθυνεῖ
 τὰ ἀποστρέψαι τὸν θυμὸν αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἐκκαύ-
 σαι πάσαν τὴν ἐρῆν αὐτοῦ. Ὅρα πῶς τὸ δικαίον
 ἐπιείκωνται ἐν Παιδαγωγῷ, τὸ περὶ τὰς ἐπιτιμή-
 σεις· καὶ τὸ ἀγαθὸν τοῦ θεοῦ, τὸ περὶ τὰς οἰκτιρή-
 σεις· διὰ τοῦτο ὁ Δαβὶδ, τουτέστι τὸ Πνεῦμα τὸ δι-
 εῖον, ἄμφω περιλαβὼν, ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ψάλλει θεοῦ·
 δικαιοσύνη καὶ κρῖμα ἐτοιμασία τοῦ θρόνου σου·
 ἔλεος καὶ ἀλήθεια προπορεύονται πρὸ προσώ-
 που σου. Τῆς αὐτῆς εἶναι δυνάμειος ὁμολογεῖ καὶ
 κρῖμα καὶ εὐεργετεῖν· ἅμα γὰρ (50) ἀμφοῖν ἡ ἐξου-
 σία, ἡ κρίσις τοῦ δικαίου διακρίνουσα τὰ ἐναντία,
 καὶ αὐτὸς δικαίος καὶ ἀγαθός, ὁ ὄντως θεός· ὁ ὧν
 εἰς τὰ πάντα, καὶ τὰ πάντα ὁ (51) αὐτός· ὅτι αὐτός
 θεός, ὁ μόνος θεός. Ὡς γὰρ τὸ ἔσοπτον τῷ αἰσχυρῷ
 ὠκαθόν, ὅτι δεικνύει αὐτὸν οἷός ἐστιν· καὶ ὡς ὁ
 ἴπρος τῷ νοσοῦντι οὐ κακός, ὁ τὸν πυρετὸν ἀναγγέ-
 λων αὐτοῦ· οὐ γὰρ αἴτιος τοῦ πυρετοῦ ὁ ἱατρός,

¶ P. 150 ED. POTTER, 127-128 ED. PARIS. • Psal. LXXVII, 32, 34, 35. ὦ Eccli. xxx, 8. ὦ Psal LXXVIII, 38.
 ὦ Psal. LXXXIX, 15.

(43) Βεβουλημένοις. Βουλομένοις Bod.

(44) Παχύτερον. Malim τραχύτερον, asperius;
 πυκνότερον, Bod., Reg.

(45) Er. Abest a Bibl. Græc. et Bod. Mox, ἐξή-
 ταν pro ἐξεζήτουν, Bibl. Græc.

(46) Προαλῆς. Hesychius, Προαλῆς, προπετής.
 Lysis, Pythagoræ sectator προαλῆς dixit apud Jam-
 nicum De vita Pythagoræ cap. 17: Τοιγαροῦν γαλε-
 πος καὶ προαλλεῖς ἀπαργάζονται τοὺς ἀκουστάς.
 Unde si, ut auditores suos feroces et procaces red-
 dant.

(47) Ἑβραῖοι. Rom. viii, 45: Οὐ γὰρ ἐλάθετε
 πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον· ἀλλ' ἐλάθετε

luerunt eligere : et ideo cum eis paulo hic egit
 crassius, si modo ab eo, quo ad mortem feruntur
 impetu, aliquo modo eos retardare posset. Dicit
 itaque per David minarum causam apertissimam :
 Non crediderunt in mirabilibus ejus : Quando occi-
 debat ipsos, requirebant ipsum, et convertebantur, et
 mane ad Deum vigilabant, et recordati sunt, quod
 Deus est adjutor eorum, et Deus ultissimus redemptor
 eorum est. Ita cognovit eos converti propter metum,
 contempsisse autem ejus benignitatem : bonum
 enim, quod semper est beneficium, plerumque con-
 temnitur : colitur autem, qui benevolens justitiæ
 metu admonet. Duplex est autem genus metus ;
 quorum alterum quidem est cum pudore conjun-
 ctum, quo utuntur cives erga bonos principes, et
 nos erga Deum, quemadmodum boni filii erga pa-
 rentes. Equus enim, inquit, indomitus evadit durus,
 et filius remissus evadit præceps. Aliud autem
 metus genus est cum odio, quo servi utuntur erga
 dominos difficiles, et Hebræi, 56 qui Deum dominum
 fecere, non patrem. Multum autem et quidem in
 totum differt id, quod est spontaneum ac volunta-
 rium, ab eo quod fit per necessitatem, quod ad
 religionem attinet. Ipse enim, inquit, est miseri-
 cors, medebitur peccatis eorum, et non perdet, et im-
 plebit ut avertat iram suam, et non incendet omnem
 indignationem suam. Vide quomodo Pædagogi
 quod justum est, ostenditur in increpationibus : et
 Dei quod bonum est, in miserationibus. Quocirca
 David, hoc est Spiritus, qui per eum loquitur,
 utrumque complectens, de eodem Deo psallit : Ju-
 stitia et judicium, præparatio sedis tuæ. Misericor-
 dia et veritas præcedent ante faciem tuam. Fatetur
 esse ejusdem potestatis et judicare et benefacere :
 simul enim ✕ utrorumque potestas est, judicium
 justus, quod discernit contraria, et idem justus et
 bonus, qui est vere Deus : qui est ipse omnia, et
 omnia ipse : quoniam ipse Deus, qui est solus Deus.
 Quemadmodum enim speculum non est malum de-
 formi, eo quod ipsum ostendat, qualis sit : et
 quemadmodum medicus non est ægrotanti malus,
 quod ei febrem annuntiet : non enim medicus fe-
 bris causa est, sed febrem indicat : ita nec is, qui
 reprehendit, ei male vult, qui laborat animo : ne-
 que enim infert ei delicta, sed ea, quæ adsunt,
 peccata ostendit, ad hoc, ut avertat ab ejusmodi
 studiis. Quamobrem Deus quidem bonus est pro-

πνεῦμα υιοθεσίας, ἐν ᾧ κράζομεν Ἄββα, ὁ πατήρ.

(48) Τὸ ἐκούσιον. Absunt hæc verba a Reg., Bod.

(49) Αὐτός. Αὐτός δὲ ἐστὶν οἰκτιρῶν, καὶ ἰλάσει-
 ται ταῖς ἀμαρτίαις αὐτ. Bibl. Græc. Mox, οὐχὶ προ-
 οὐκ, ibid.

(50) Ἄμα γάρ. Id est, « Utriusque enim potestas
 apud eundem : est judicium, quod a justo discer-
 nit contraria ; et idem justus bonusque, qui vere
 Deus est. » Sed aliquid ad complendum sensum
 deesse videtur.

(51) Ὁ. Hæc particula abest a Reg., Bod. Non
 male.

pter se ipsum, justus autem propter nos, et ideo quia bonus. Quod justum est autem, nobis per suum ipsius Verbum ostendit illinc e superis, unde ipse fuit Pater : priusquam enim esset creator, Deus erat, bonus erat : et propterea et opifex esse et Pater voluit : et illius amoris habitudo ac relatio fuit justitiæ principium, cum et solem suum lucere faceret, et Filium suum mitteret. Isque primus e cælis bonam annuntiavit justitiam, cum diceret : *Nemo novit Filium nisi Pater, neque Patrem nisi Filius* *. Hæc reciproca, quæ ex æquo ponderat cognitio, est antiquæ justitiæ symbolum. Deinde ad homines descendit justitia, et littera et corpore, Verbo et Lege, humanam naturam ad salutarem urgens pœnitentiam : bona enim erat. At Deo non obedis? Ejus rei culpam tibi ascribe, qui judicem attrahas.

σύνης ἀρχαίας σύμβολον. Ἐπειτα δὲ ἐπὶ τοὺς ἀνθρώπους καταβέβηκεν ἡ δικαιοσύνη, καὶ γράμματι καὶ σώματι (56), τῷ Λόγῳ καὶ τῷ νόμῳ, εἰς μετάνοιαν τὴν ἀνθρωπότητα βιαζομένη σωτήριον· ἀγαθὴ γὰρ ἦν. Ἄλλ' οὐχ ὑπακούεις τῷ Θεῷ; Σεαυτὸν αἰτιῶ, τὸν κριτὴν ἐπισπώμενος.

CAP. X.

ΚΕΦ. Ι.

Quod idem Deus per idem Verbum et a peccatis arceat, minans; et humanæ naturæ salutem det, adhortans.

Si ergo, quæ in astringenda humana natura versatur, administrationem bonam esse et salutarem, et a Verbo necessario assumi ostendimus usque, et ad pœnitentiam, et ad peccatorum prohibitionem, accommodatam fuisse, considerata deinceps fuerit Verbi mansuetudo et lenitas. Eum enim justum esse ostensum est. Proprias autem exponit sententias, quæ ad salutem hortantur, per quas id, quod honestum est et utile, vult ex paterna voluntate significare. Hæc autem considera : Honestum ✕ quidem est encomiastici : utile vero, suasorii. Enimvero suasorii habitudo quædam, est hortatorium et dehortatorium : encomiastici vero, laudatorium et vituperatorium. Certo enim modo se habens sententia suasoria, efficitur hortatoria, et alio modo dehortatoria. Similiter etiam genus encomiasticum, uno quidem modo se habens, est vituperatorium : alio vero, laudatorium : in quibus maxime versatur justus Pædagogus, qui quod nobis est utile, sibi tanquam scopum proposuit. Verum enimvero genus quidem vituperatorium et dehortatorium nobis prius ostensum est : nunc autem hortatorium et laudatorium rursus nobis aggrediendum est, et tanquam in trutina in æquilibrio

✕ P. 151 ED. POTTER, 128-129 ED. PARIS. * Luc. x, 22.

(52) *Κτίστην*. Κτίσιν, *creaturam*. Pal., Reg., Bod. (53) *τὸν ἥλιον*. Sol et Christus quodammodo sunt ἀντίστοιχοι, nam quod sol mundo naturali, id mundo λογικῷ præstat Christus; qui proinde *Sol justitiæ, lux mundi*, etc., appellari solet.

(54) *Οὐδεις*. Οὐδεις γινώσκει τίς ἐστιν ὁ Υἱὸς εἰ μὴ ὁ Πατήρ· καὶ τίς ἐστιν ὁ Πατήρ εἰ μὴ ὁ Υἱός, apud Lucam.

(55) *Ἀντιταλαντεύουσα*. Conf. quæ superius dicta sunt p. 141, not.

(56) *Γράμματι καὶ σώματι*. Γράμμα vocat Legem

ἀλλὰ ἐλεγχός ἐστι τοῦ πυρετοῦ· οὕτως οὐδὲ ὁ ἐλέγχων δύνουσι τῷ κάμοντι τὴν ψυχὴν· οὐ γὰρ ἐντίθησι τὰ πλημμελήματα, τὰ δὲ προσόντα ἐπιδείκνυσιν ἀμαρτήματα, εἰς τὴν τῶν ὁμοίων ἐπιτηδεύματων ἀποτροπὴν. Ὅστε ἀγαθὸς μὲν ὁ Θεὸς δι' ἑαυτὸν, δικαιοσύνη δὲ ἦδη δι' ἡμᾶς· καὶ τοῦτο ὅτι ἀγαθός. Τὸ δίκαιον δὲ ἡμῖν διὰ τοῦ Λόγου ἐνδείκνυται τοῦ ἑαυτοῦ ἐκεῖθεν ἀνωθεν, ὅθεν γέγονε πατήρ· πρὶν γὰρ κτίσθην (52) γενέσθαι, Θεὸς ἦν, ἀγαθὸς ἦν· καὶ διὰ τοῦτο καὶ δημιουργός ἐστίν καὶ πατήρ ἠθέλησεν· καὶ ἡ τῆς ἀγάπης ἐκείνης σχέσις, δικαιοσύνης γέγονεν ἀρχή, καὶ τὸν ἥλιον (53) ἐπιλάμποντος τὸν αὐτοῦ, καὶ τὸν Υἱὸν καταπέμποντος τὸν αὐτοῦ. Καὶ πρῶτος οὗτος τὴν ἐξ οὐρανῶν ἀγαθὴν κατήγγειλε δικαιοσύνην· *Οὐδεις (54) ἔγνω τὸν Υἱὸν, εἰ μὴ ὁ Πατήρ, λέγων, οὐδὲ τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ὁ Υἱός*.

Αὐτὴ ἡ ἀντιταλαντεύουσα (55) γνώσις ἐπίσης δικαιοσύνης ἀρχαίας σύμβολον. Ἐπειτα δὲ ἐπὶ τοὺς ἀνθρώπους καταβέβηκεν ἡ δικαιοσύνη, καὶ γράμματι καὶ σώματι (56), τῷ Λόγῳ καὶ τῷ νόμῳ, εἰς μετάνοιαν τὴν ἀνθρωπότητα βιαζομένη σωτήριον· ἀγαθὴ γὰρ ἦν. Ἄλλ' οὐχ ὑπακούεις τῷ Θεῷ; Σεαυτὸν αἰτιῶ, τὸν κριτὴν ἐπισπώμενος.

*Ὅτι ὁ αὐτὸς Θεὸς διὰ τοῦ αὐτοῦ (57) Λόγου καὶ ἀπειρήει τῶν ἀμαρτιῶν, ἀπειλῶν· καὶ σώζει τὴν ἀνθρωπότητα, παρακαλῶν.

Εἰ τοίνυν τὴν περὶ τὸ ἐπιστύφειν τὴν ἀνθρωπότητα οἰκονομίαν, ἀγαθὴν οὔσαν καὶ σωτήριον, ἀναγκαίως ὑπὸ τοῦ Λόγου παραλαβανομένην ἐπεδείξαμεν, πρὸς τε μετάνοιαν καὶ πρὸς τῶν ἀμαρτιῶν τὴν κώλυσιν εὐθετον γενομένην· ἐξῆς ἂν εἴη σκοπεῖν τὸ ἥπιον τοῦ Λόγου· δίκαιος γὰρ οὗτος ἀποδέδεικται· καὶ τὰς ἰδίας κατατίθεται γνώμας, τὰς πρὸς σωτηρίαν παρακλητικὰς· ὁ ὢν καὶ τὸ καλὸν, καὶ τὸ συμφέρον πατρικῶ θελήματι γνωρίζειν ἡμῖν βούλεται. Σκόπει δὲ ταῦτα· τὸ μὲν καλὸν τοῦ ἐγκωμιαστικοῦ, τὸ δὲ συμφέρον τοῦ συμβουλευτικοῦ· καὶ γὰρ οὖν τοῦ μὲν συμβουλευτικοῦ σχέσις, τὸ προτρεπτικὸν καὶ ἀποτρεπτικὸν, τοῦ δὲ ἐγκωμιαστικοῦ, ἐπαινετικὸν τε καὶ ψεκτικὸν γίνεται. Πῶς γὰρ ἔχουσα ἡ διάνοια ἡ συμβουλευτικὴ, προτρεπτικὴ γίνεται, καὶ πῶς ἔχουσα, ἀποτρεπτικὴ· ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ ἐγκωμιαστικὸν, πῶς μὲν ἔχον, ψεκτικὸν γίνεται, πῶς δὲ ἔχον, ἐπαινετικὸν· περὶ δὲ καταγίνεται μάλιστα ὁ Παιδαγωγὸς ὁ δίκαιος, ὁ τοῦ ἡμετέρου συμφέροντος ἐστοχασμένος· ἀλλὰ γὰρ τὸ μὲν ψεκτικὸν καὶ ἀποτρεπτικὸν εἶδος ὑποδέδεικται ἡμῖν ἦδη πρότερον· νῦν δὲ αὖ τὸ προτρεπτικὸν καὶ ἐπαινετικὸν μεταχειριστέον· καὶ καθάπερ ἐπὶ ζυγοῦ τὰς ἰσοστασίους ἀντιστηκώσωμεν τοῦ δικαίου πλάστιγγας. Τῇ μὲν οὖν ἐπὶ τὰ συμφέροντα προτροπῇ ὁ

Moysis, Paulum sequens, Rom. ii, 27, 29; vii, 6, et alibi : Christum autem sōma dicit, respiciens Rom. vii, 4 : Ἐθανατώθητε τῷ νόμῳ διὰ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, vel Hebr. x, 5 : Σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι, vel alium similem locum. Vel quia Lex tantum est res per Legis umbras, et figuras significata. Coloss. ii, 17 : Hebr. x, 1. Sed Lowthius ait : Pro γράμματι leg. πνεύματι, ut respondeat Λόγῳ, prout γράμματι respondet νόμῳ.

(57) *Αὐτοῦ*. Ahest a ms. Pal. SYLBERG.

Παιδαγωγὸς διὰ Σολομώντος ὡδέ πως χρῆται· Ἐγὼ ὑμῖς, ἄνθρωποι (58), παρακαλῶ, καὶ προτε-
 μι εἶην φωτὴν υἱοῦς ἀνθρώπων· ἐπικούσατέ
 μου· σεμνὰ γὰρ ἔρω· καὶ τὰ ἐξῆς. Συμβουλεύει δὲ
 τὴν σωτηρίαν· ὅτι ἡ συμβουλή πρὸς αἰρέσιν ἐστὶ καὶ
 τὴν ἐπιτήδειος· καθάπερ ποιεῖ διὰ τοῦ Δαβὶδ,
 ἱσθῶν· Μακάριος ἄνθρωπος, ὃς οὐκ ἐπικρεύθη ἐν βου-
 λῇ ἀσεβῶν, καὶ ἐν ὀφθαλμοῖς ἀμαρτωλῶν οὐκ ἔστη·
 αἰεὶ ἐπὶ καθέδρῃ (59)· τοῖσιν οὐκ ἐκάθισεν· ἀλλ'
 ἦ ἐν τῷ νόμῳ Κυρίου τὸ θέλημα αὐτοῦ. Τῆς δὲ
 συμβουλίας μέρη τρία· τὸ μὲν, ἐκ τῶν παρεληλυθό-
 των χρόνων λαμβάνον τὰ παραδείγματα· οἷον, τί
 ἐποίησεν ἡ Ἑβραίων τῷ χρυσῷ εἰδωλολατρῆσαντες ἐν
 μέσῳ, καὶ τί ἐπάθον ἐκπορευόμενοι, καὶ τὰ ὅμοια·
 τὸ δὲ, ἐκ τῶν παρόντων χρόνων κατανοοῦμενον, οἷον
 εἰρηκῶς καταλαβανόμενον· ὡς ἐκεῖνο εἰρηται·
 πρὸς τοὺς ἐρομένους τὸν Κύριον, *Εἰ αὐτὸς* (60) *εἶη*
ὁ Χριστός, ἢ ἄλλοι περιέριον· Ἀπέλθετε, καὶ
 ἀπατε Ἰωάννη· *Τυφλοὶ ἀναβλέποντι· κωφοὶ*
ἀκούουσιν· λεπροὶ καθαρίζονται· ἀνίστανται· νε-
κροὶ· καὶ μακάριός ἐστιν, ὃς ἐστὶν μὴ σκανδαλι-
σθῆ ἐν ἐμοί. Τοῦτ' ἄρα ἦν ὁ προφητεῶν εἰρηκε
 Δαβὶδ· *Καθὼς* (61) *ἠκούσαμεν, οὕτω καὶ εἶδομεν.*
 Ἐκ δὲ τῶν μελλόντων τὸ τρίτον συνίσταται μέρος
 τῆς συμβουλίας, ἧ τὰ ἀποδοτέμενα κελεύει φυλάτ-
 τειν· καθὼς κάκεινο εἰρηται· *Οἱ δὲ ἀμαρτίας πε-*
πεσόντες, βληθήσονται εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτε-
ρον· ἐκεῖ ἐστὶν ὁ κλαυθμὸς καὶ ὁ βρυγμὸς τῶν
δόντων, καὶ τὰ παραπλήσια· ὡς ἐκ τούτων εἶ-
νη· συμφανές, διὰ πάσης θραπείας χωροῦντα τὸν
Κύριον, εἰς σωτηρίαν ἐκκαλεῖσθαι τὴν ἀνθρωπότητα.
 Ἐξ δὲ παραμυθία, παρηγορεῖ τὰ (62) ἀμαρτήματα,
 μὴ μὲν τὴν ἐπιθυμίαν, ἅμα δὲ καὶ ἐλπίδα ἐνδι-
 κῆς εἰς σωτηρίαν. Φησὶ γὰρ διὰ Ἰεζεκιήλ· *Εἶπτε* (63)
ἐπιστραφῆτε ἐξ ὅλης τῆς καρδίας, καὶ εἶπτε,
Πατερ, ἀκούσομαι ὑμῶν, ὡς περ λαοῦ ἁγίου. Καὶ
πάντες λέγει· Δεῦτε, πάντες, πρὸς μέ (64), *οἱ κοπιῶν-*
τες καὶ περριτισμένοι, κἀγὼ ἀναπαύσω ὑμῖς·
 καὶ τὸ ἐπὶ τούτοις αὐτοπροσωπεῖ ὁ Κύριος. Σαφέ-
 ρητα δὲ ἐπὶ τὴν ἀγαθωσύνην καλεῖ διὰ Σολομώντος,
 ἱσθῶν· *Μακάριος ἄνθρωπος, ὃς εἴρε σοφίαν· καὶ*
σοφία, ὃς εἴρε (65) *ἐφρόνησιν.* Τὸ γὰρ ἀγαθόν (66)
 τὸ ὄποιον εὐρίσκεται, καὶ φράσθαι τῷ εὐρόντι
 εἶλε. Καὶ μὴν καὶ διὰ Ἰερζεμίου τὴν φρόνησιν ἐξη-
 γῆται· *Μακάριοι ἐσμεν, Ἰσραήλ, λέγων, ὅτι τὰ*
ἁρετὰ τῷ Θεῷ, γνωστὰ ἡμῖν (67) *ἐστί.* Γνωστὰ
 δὲ διὰ τοῦ Λόγου, δὲ ὄν μακάριοι καὶ φρόνημοι. Φρό-

A stantes justi lances expendamus. Al ea ergo, quæ
 sunt utilia, adhortatione utitur Pædagogus hoc
 modo per Salomonem: *Ego vos, o homines, ad-*
hortor, et meam vocem edo filiis hominum: audite
me: præclara enim dicam a: et quæ sequuntur.
 Quæ sunt autem salutaria consilii: quoniam con-
 silium ad electionem et fugam idoneum est; quem-
 admodum facit per David dicens: *Beatus vir, qui*
non ambulavit in consilio impiorum, et in via peccatorum
non sedit: sed in lege Domini voluntas ejus b. Con-
 silia autem dandi tres sunt partes. Una quidem,
 quæ sumit exempla ex tempore præterito: ut, verbi
 gratia, quid Hebræis evenerit, qui aurum adorarunt
 in vitulo, et quid passi sunt, cum fornicati essent,
 et quæ sunt similia. Altera vero, quæ ex presenti
 tempore intelligitur, et quæ sensu comprehendatur,
 sicut illud quod dictum iis, qui Dominum rogā-
 runt, *An ipse esset Christus, an vero alium expec-*
taamus? Abite, et dicite Joanni: Cæci vident, surdi
audiunt, leprosi mundantur, mortui resurgunt; et
beatus qui non fuerit scandalizatus in me c. Hoc
 ergo fuit, quod prædixit David: *Sicut audivimus,*
ita et vidimus d. Ex futuris autem constat tertia
 pars 57 dandi consilii, qua, quæ sunt eventura,
 jubet caveri: quemadmodum illud quoque dictum
 est: *Qui autem in peccata inciderint, ejicientur in*
tenebras exteriores: illic erit fletus et stridor den-
tium e, et quæ sunt similia: adeo ut ex his omnibus
 clarum sit, Dominum per omnem medendi ratio-
 nem procedentem, humanam naturam evocare ad
 salutem. Admonitione autem peccata mitigat, mi-
 nuens quidem cupiditatem, simul autem spem præ-
 hens salutis. Dicit enim per Ezechielem: *Si con-*
versi fueritis ex toto corde vestro, et dixeritis, Pa-
ter, audiam vos tanquam populum sanctum f. Et
 rursus dicit: *Venite ad me omnes qui laboratis, et*
onerati estis, et ego reficiam vos g: et ea quæ se-
 quuntur, ex sua persona dicit Dominus. Apertis-
 sime autem ad bonitatem vocat per Salomonem,
 dicens: *Beatus homo, qui invenit sapientiam: et*
mortalis, qui invenit prudentiam h. Quod bonum
 est enim, a quærente invenitur, et solet videri ab eo,
 qui invenit. Jam vero per Jeremiam quoque enar-
 rat prudentiam: *Beati sumus, Israel, dicens, quod*
quæ Deo grata sunt, a nobis cognita sunt i. Co-
 gnoscuntur autem per Verbum, per quem sumus

• P. 152 ED. POTTER, 129-130 ED. PARIS. • Proverb. viii, 4, 6. b Psal. i, 4, 2. c Matth. xi, 5, 4, 6. Luc. vii, 19, 22, 25. d Psal. xlviii, 9. e Matth. xxii, 13, xlv, 50. f Ezech. xviii et xxxiii. g Matth. ii, 28. h Proverb. iii, 15. i Baruch iv, 4. •

(58) Ἐγὼ ὑμῶν. ἄνθ. Ὑμῶν, ὦ ἄνθ. Bib. Græc. Mox, εἰσακούσατε pro ἐπακούσατε, ibid.

(59) Καθὼς ἐστίν. Καθὼς ἐστίν Psal. i. Sed accusativum etiam infra Stromat. ii, p. 389, repetit Clemens.

(60) Εἰ αὐτ. Evangeliorum sensum, mutatis verbis, exponit, ut etiam paulo infra.

(61) Καθὼς. Καθὰπερ Bib. Græc. Mox, οὕτως pro ὡς, ibid. et Bud.

(62) Παρηγορεῖ τὰ. Παρηγορεῖται Bud.

(63) Εἶπτε. Proprietate sensum, mutatis verbis,

exhibet.

(64) Πάντες πρὸς μέ. Πρὸς μέ πάντες, Evang.

(65) Εἴρε. Εἶρε φρόνησιν vulg. Bib. quod et Clementis expositio declarat, et γινώσκει φρόνησιν paulo post. Atque adeo infra sic scriptum, sub finem Pædag. lib. ii, ubi tamen οἶδε positum e Pal. ms. SVI-BURG.

(66) Ἀγαθόν. Horum verborum sensus occurrit Prov. ii, 4, 5: iii, 15. Jerem. ii, 24, etc.

(67) Τῷ Θεῷ, γνωστὰ ἡμῖν. Τοῦ Θεοῦ ἡμῖν γνωστὰ Baruch. ὑμῖν Bud

beati et prudentes. Prudentia enim et cognitio indicatur per eundem prophetam dicentem: *Audi, Israel, mandata vite, ausculta ut cognoscas prudentiam* ^a. Per Moysem autem propter suam in homines benevolentiam donum quoque pollicetur iis qui contendunt ad salutem. Dicit enim: *Et introducam vos in terram bonam, quam juravit Dominus patribus vestris* ^b. Et præterea: *Introducam vos in montem sanctum, et vos letitia afficiam* ^c, dicit per Isaiam. Jam vero est aliud quoque genus paedagogiæ ejus, nempe beatificatio: *Beatus ille est, per David dicit, qui non peccavit: et erit tanquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo, et folium ejus non defluet.* (Per hoc etiam innuit resurrectionem.) *Et omnia, quæcunque faciet, ei recte succedent* ^d. Tales nos vult esse, ut simus beati. Rursus autem ostendens id, quod ex adverso respondet justitiæ trutinæ, *At non sic impij, inquit, non sic: sed tanquam pulvis, quem projicit ventus a facie terræ* ^e. Cum peccatorum poenas, et facile eorum tanquam ventis dissipationem ostendisset Paedagogus, per poenam a crimine dehortatus est: et cum supplicium pro meritis intentasset, beneficentiæ suæ benignitatem ostendit, ut bona nobis paremus, iisque fruamur, per eam summo nos artificio excitans. Quinetiam ad cognitionem nos per Jeremiam hortatur, dicens: *Via Dei si ambulasses, habitasses in pace in sæculum* ^f. Cognitionis enim eis mercedem ostendens, prudentes ad ejus amorem excitat. Et ei, qui aberravit, *✕ dans veniam: Convertere, convertere enim, inquit, sicut qui vindemiat ad canistrum suum* ^g. Vides bonitatem justitiæ, quæ consulit moveri poenitentia? Præterea per Jeremiam illuminat eos qui a veritate aberrant: *Hæc autem dicit Dominus: State in viis, et videte, et rogate scimitas Domini æternas, quænam est semita bona, et ambulate in ea, et inveniatis sanctificationem animabus vestris* ^h. Ducit autem ad poenitentiam, causa salutis nostræ. Propterea dicit: *Si te poeniterit, expurgabit Dominus cor tuum, et cor seminis tui* ⁱ. Poteram quidem ad hujus quæstionis defensionem adducere philosophos, qui dicunt eum solum, qui est per-

νησις γὰρ καὶ ἡ γνώσις, διὰ τοῦ αὐτοῦ προφήτου μνησέται, λέγοντος· Ἄκουε, Ἰσραὴλ, ἐντολὰς ζωῆς· ἐνωτίσασθε γνῶναι φέρρησιν. Διὰ δὲ Μωϋσέως ἐστὶ καὶ προσυποσχέταιται δωρεάν, διὰ τὴν ὑπάρχουσαν φιλανθρωπίαν, τοῖς σπεύδουσιν εἰς σωτηρίαν. Φησὶ γὰρ· Καὶ εἰσάξω ὑμᾶς (68) εἰς τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν, ἣν ὤμοσε Κύριος (69) τοῖς πατράσιν ὑμῶν· πρὸς δὲ, Καὶ εἰσάξω ὑμῶς εἰς τὸ ὄρος τὸ ἅγιον, καὶ εὐφρανῶ ὑμᾶς, διὰ Ἡσαίου λέγει. Ἐτι δὲ καὶ ἄλλο εἶδος αὐτοῦ παιδαγωγίας, ὁ μακαρισμός· καὶ Μακάριος ἐκεῖνος (70), διὰ Δαβὶδ λέγει (71), ὁ μὴ ἀμαρτῶν (72)· καὶ ἔσται ὡς τὸ ξύλον τὸ πεφυτευμένον παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὑδάτων, ὃ τὸν καρπὸν αὐτοῦ δώσει ἐν καιρῷ αὐτοῦ, καὶ τὸ φύλλον αὐτοῦ οὐκ ἀποφύησεται· ταυτὶ μὲν καὶ πρὸς τὴν ἀνάστασιν ἠνέζετο· καὶ πάντα ὅσα ἂν ποιήσῃ (73), κατευοδωθήσεται αὐτῷ. Τοιοῦτους ἡμᾶς γενέσθαι (74) βούλεται, ἵνα ὦμεν μακάριοι. Ἐμπαλιν δὲ τὸ ἀντιστῶν τοῦ τῆς δικαιοσύνης ἐνεδεικνύμενος ζυγοῦ (75), Ἄλλ' (76) οὐχ οὕτως, φησὶν, οἱ ἀσεβεῖς, οὐχ οὕτως· ἀλλ' ἡ ὃς ὁ χροῦς, ὃν ἐκρίπτει ὁ ἀνεμος ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς. Τὸ ἐπιτίμιον τῶν ἀμαρτωλῶν, καὶ τὸ εὐδιαφόρητον αὐτῶν, καὶ τὸ ὑπηνέμιον δείξας ὁ Παιδαγωγὸς, ἀπετρέψατο τῆς αἰτίας διὰ τῆς ἐπιτιμίας· καὶ τὴν κόλασιν ἐπανατεινόμενος τὴν κατ' ἀξίαν, τῆς εὐεργεσίας ἐνεδείξατο τὴν εὐποιαν, τεχνικώτατα ἐπὶ τὴν χρῆσιν ἡμᾶς καὶ τὴν κτήσιν τῶν καλῶν διὰ ταύτης καλῶν. Ναὶ μὴν καὶ ἐπὶ τὴν γνώσιν παρακαλεῖ, διὰ μὲν τοῦ Ἱερεμίου λέγων· Τῇ ὁδῷ τοῦ Θεοῦ εἰ ἐπεκρεύθης, κατέχεις ἂν ἐν εἰρήνῃ εἰς τὸν αἰῶνα (77)· ὑποδεικνύων γὰρ ἐνταῦθα τὸν μισθὸν τῆς γνώσεως, εἰς ἔρωτα αὐτῆς τοὺς συνεπέδους ἐκκαλεῖται· καὶ τῷ πεπλανημένῳ συγγνώμην νέμων· Ἐπίστρεψε (78), γὰρ, ἐπίστρεψε, ὡς τρυφῶν· ἐπὶ τὸν κάρταλλον αὐτοῦ, λέγει. Ὅρξεν τὸ ἀγαθὸν τῆς δικαιοσύνης μετανοεῖν συμβουλεύουσης; Ἐτι δὲ διὰ Ἱερεμίου φωτίζει τοῖς πλανημένοις (79) τὴν ἀλήθειαν· Τάδε λέγει Κύριος· Στήτε ἐπὶ ταῖς ὁδοῖς, καὶ ἴδετε, καὶ ἐρωτήσατε τριβῶν Κυρίου αἰωνίας (80), ποία ἐστὶν ἡ τριβὸς ἡ ἀγαθὴ· καὶ βαδίσετε ἐν αὐτῇ· καὶ εὐρήσετε ἀγνισμὸν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν. Ἄγει δὲ ἐπὶ τὴν μετάνοιαν σωτηρίας χάριν τῆς ἡμῶν· διὰ τοῦτο φησὶν Ἐὰν μετανοήσῃς (81), περικαθαριεῖ Κύριος

✕ P. 155 ED. POTTER, 150-151 ED. PARIS. ^a Baruch III, 9. ^b Dent. XXXI, 20. ^c Isa. LVI, 7. ^d Psal. I, 4, 2, 3. ^e Ibid. 4. ^f Baruch III, 15. ^g Jerem. VI, 9. ^h Ibid. 16. ⁱ Deut. XXX, 6.

(68) *Εἰσάξω ὑμᾶς*. Εἰσάξω αὐτοὺς, Bibl. Græc.

(69) *Ἦν ὤμοσε Κύριος*. Ἦν ὤμοσα, prima person. Bibl. Gr. Mox, αὐτῶν, pro ὑμῶν, et bis αὐτοὺς pro ὑμᾶς ibid.; τὸ ἀγνόν μου, ibid.

(70) *Ἐκεῖνος*. Ἀνήρ Bibl. Græc.

(71) *Λέγει*. Post hanc vocem φησὶν addunt Reg., Bod. Et alibi utramque vocem simul adhibet Clementens.

(72) *Ὁ μὴ ἀμαρτῶν*. Verba Clementis, quibus complectitur varias peccandi periphrases, quas adhibet David Psalm. I.

(73) *Ποιήσῃ*. Ποιῆ Bibl. Græc. Mox αὐτῷ abest.

(74) *Γενέσθαι*. Γεγονέναι Reg., Bod.

(75) *Τοῦ τῆς δ. ἐ. ζυγοῦ*. Pal. ms. τῷ ... ζυγῷ, dandi casu: excusari tamen et genitivus potest, ut supra sub linem c. 8. SYLBURG. Τῷ ζυγῷ habet etiam Reg.

(76) Ἄλλ'. Hanc particulam nec Bod. nec. ref. rente Sylburg., Pal. ms. agnoscit, nec Bibl. Græc., atque adeo Clemens infra omittit Strom. II, p. 390. in prolixiori hujus loci expositione.

(77) *Εἰς τὸν αἰῶνα*. Baruch habet εἰς τὸν αἰῶνα χρόνον, adjective accepto αἰῶνος vocabulo. SYLBURG.

(78) *Ἐπίστρεψε*. Καλαμάσθε, καλαμάσθε ὡς ἀμπελον τὰ κατ'ἀλοιπα τοῦ Ἰσραὴλ, ἐπιστρέψατε ὡς ὁ τρ. Bibl. Græc. Mox κάρταλλον eum duplici λλ. Ibid. Eodem modo hanc vocem scripsit Suidas: sed simplici λ usus est Hesychius.

(79) *Πλανημένοις*. Pal. ms. πεπλανημένοις, tempore præterito, ut paulo ante. SYLBURG. Πεπλανημένοις etiam habet Reg.

(80) *Αἰωνίας*. Αἰωνίου, καὶ ἴδετε ποία ἐστὶν ἡ ὁδὸς ἡ ἀγ. Bibl. Græc.

(81) *Ἐὰν μετανοήσῃς*. Clementis verba, quibus

τὴν καρδίαν σου, καὶ τὴν καρδίαν τοῦ σπέρματος σου. Ἐπὶ μὲν οὖν συνηγόρους ἡμῖν τῆς ζητήσεως ταύτης ἐπιστάσασθαι φιλοσόφους, οἱ φασιν ἐπαινεθῆναι (82) εἶναι μόνον τὸν τέλειον, ψεκτὸν δὲ τὸν φαύλον τυγχάνειν. Ἄλλ' ἐπεὶ συχοφαντοῦσί τινες (85) τὸ μακάριον, ὡς πρᾶγμα οὐκ ἔχον, οὕτε αὐτὸ, οὔτε ἄλλω τῷ (84) παρεχόμενον, τὴν φιλανθρωπίαν ἀσυνετοῦνται· αὐτοῦ διὰ τούτους δὴ, καὶ τοὺς ἔτι τὸ δίκαιον ἢ προσάπτοντας τῷ ἀγαθῷ, ὅδε ὁ λόγος ἡμῖν παρατίθη (85). Ἐπόμενον γὰρ (86) ἦν φάσκειν ἡμᾶς τὸ ἐπιληπτικὸν καὶ ψεκτικὸν εἶδος τῆς παιδαγωγίας ἀρρέδιον εἶναι τοῖς ἀνθρώποις, ἐπεὶ πάντας ἀνθρώπους φαύλους (87) λέγουσι· σοφὸς (88) δὲ ὁ Θεὸς μόνος, ἀφ' οὗ ἡ σοφία· καὶ τέλειος μόνος· διὰ τοῦτο καὶ μόνος ἐπαινετός. Ἀλλὰ οὐ συγχρῶμαι τῷ λόγῳ τῆδε. Φημί δ' οὖν ἐπαινον ἢ φόγον, ἢ ἐπαίνω (89) τι ἐπὶ καὶ ψόγω, μάλιστα πάντων τοῖς ἀνθρώποις ἐσχευόμενα φάρμακα· οἱ μὲν οὖν δυσίατοι, καθάπερ ἡ σὺντονος πρὸς τοῦ πυρὸς καὶ σφύρας καὶ ἄκμονος, πλάσσειν ἀπειληῆς, ἐλέγχου, ἐπιτιμῆσεως, ἐλαύνονται· οἱ δὲ αὐτῇ (90) προσέχοντες τῇ πίστει, οἷον αὐτοδίδακται καὶ προαιρετικοί, αὐξοῦνται τῷ ἐπαίνῳ·

Ἀρετὰ (91) γὰρ ἐπαινεόμενα,
ἀνδρῶν ὡς ἀέξεται.

καὶ μοι δοκεῖ, συνελθὼν τοῦτο ὁ Σάμιος παραγγέλλει (92) Πυθαγόρας·

ἀλλὰ μὲν ἐκπρήξας, ἐπιπλήσσο· χρηστὴ δὲ,
τέρπου.

τὸ δὲ ἐπιπλήσσειν καὶ νοουθετεῖν καλεῖται· τὸ δὲ ἐτυ-

✕ P. 154 ED. POTTER, 151 ED. PARIS.

plures Deuteronomii sententias complectitur.

(82) Ἐπαινετός. Stoici nil præter virtutem laudari, nec præter vitium reprehendi jure posse dicebant. Diogenes Laertius in Zenone segm. 100 : λέγεται δὲ τὸ καλὸν μοναχῶς μὲν, τὸ ἐπαινετούς παρεχόμενον τοῖς ἔχοντας ἀγαθὸν ἐπαίνω ἀξίων· Dicit autem honestum unice quidem, quod eos, qui hoc præditi sunt, laude dignos faciat. Cicero lib. III De officiis : Sed consecrataria me Stoicorum brevia et scita delectant. Quod est bonum, omne laudabile est; quod autem laudabile est, omne honestum est; bona igitur quod est, honestum est. Tacitus, Hist. IV, c. XLVIIII Prisco, Stoico : Doctores sapientiæ secuti, inquit, qui sola bona quæ honesta, mala tantum quæ turpia; potentiam, nobilitatem, cæteraque extra animum, neque bonis, neque malis annumerant.

(83) Τινες. Epicureos intelligit, quorum illud præmatium dogma, τὸ μακάριον καὶ ἀφθαρτον οὕτε αὐτὸ πρᾶγματα ἔχει, οὕτε ἄλλω παρέχει. Quod beatum atque immortale est, neque ipsum negotia habet, neque alii præbet. Unde aliquis in margine Reg. et Bod. hoc scholium adnotavit : Εἰς Ἐπίκουρον ἐφορᾷ αὐτὸς γὰρ οὕτω φησὶ· τὸ μακάριον οὕτε αὐτὸ πρᾶγματα ἔχει, οὕτε ἄλλω παρέχει. Cicero De nat. deorum lib. I : Vere exposita est illa sententia ab Epicuro : Quod æternum, beatumque sit, id nec habere ipsum negotii quidquam, nec exhibere alteri.

(84) Τῷ. Ahest a Bod., Reg., Pal. Mox ἀσυνετοῦνται pro ἀσυνετοῦντες, Bod., Reg., perperam.

(85) Ὅδε ὁ λόγος ἡμῖν παρετίθη. Scribi possit παρετίθη, ut sententia hæc ejusdem sensus sit cum illa, quæ mox sequitur : οὐ συγχρῶμαι τῷ λόγῳ τῆδε, hæc oratione non utor, sed eam missam facio.

(86) Γὰρ. Ἄν Reg., Pal.

(87) Φαύλους. Hervet. verterat stultos : scilicet, quia φαῖλοι opponuntur τῷ σοφῷ. Stoicorum dogma erat, malos omnes esse insipientes et insanos. Wolf. Protrep. pag. 94, not.

A fectus, esse laudabilem : qui malus est autem, vituperabilem. Sed quoniam nonnulli quod beatus est calumniantur, ut quod neque ipsum aliquid negotii habeat, neque alii exhibeat, ejus benevolentiam in homines non intelligentes, propter hos, et propter eos etiam, qui hono, quod justum est, non tribuunt, id quod a nobis dictum fuit, adjectum est. Consequens enim esset, ut liceremus, increpatorium ac vituperatorium Pædagogicæ genus convenire hominibus, quoniam omnes homines malos dicunt : sapiens autem solus Deus est, a quo sapientia; et perfectus solus; et ideo solus quoque laudabilis. Sed hac oratione non utor. Dico ergo, laudem et vituperationem, vel quod laudi et vituperationi est assimilabile, esse medicamenta hominibus maxime necessaria. Qui sunt itaque curatu difficiles, ab igne, malleo, incude, hoc est, minis, reprehensione, increpatione, tanquam ferrum aguntur. Qui autem fidei adherent, tanquam homines per se docti, et libere agentes, laude augentur :

Laudata enim virtus,
Non secus ac arbor, crescit.

✕ Hoc cum intelligeret, mihi videtur Samius præcepisse Pythagoras :

Turpibus quidem perpetratis, increpare : bonis
[vero, delectare.

Increpare autem dicitur etiam admonere, quod

C (88) Σοφός. Similiter Pythag. se φιλόσοφον appellari voluit : μηδένα γὰρ εἶναι σοφὸν ἀνθρώπων, ἀλλ' ἢ Θεόν· nullam hominem sapientem esse affirmans, sed solum Deum : ut refert Laertius Proæmii segm. 12. Item Socrates apud Platon. sub finem Phædri : τὸ μὲν σοφόν, ὡ Φαίδρε, καλεῖν ἐμοίγε μέγα εἶναι δοκεῖ, καὶ Θεῷ μόνῳ πρόπειν· τὸ δὲ ἡ φιλόσοφον, ἢ τι τοιοῦτον μάλλον γὰρ ἂν αὐτῷ καὶ ἀρμόστοι καὶ ἐμμελεστέρας ἔχοι. Sapientis cognomen, o Phædri, inquit, magnum, solum Deo convenire videtur. Philosophi vero, aut similis alicujus cognomine ejusmodi viros, quales modo descripsimus, convenientius modestiusque nuncuparemus.

(89) Ἐπαίνω. Ἐπαινετῶ Reg., Bod.

(90) Αὐτῇ. Αὐτοῖ Bod.

(91) Ἀρετὰ. Tale hoc Pindari est ode Nemeorum 8 : Αὐξεται δ' ἀρετὰ χλωραῖς ἔρσαις, ὡς ὅτε δένδρον ἄσσει. Quod eleganter vertit N. Sudorius :

Planta uti verno satiata rore,
Crescit, assurgens tenues in auras;
Sic virum virtus decorata cælo
Tollitur ingens.

Ovidius :

..... Laudataque virtus
Crescit, et immensum gloria calcar habet.

Horatius :

Crescit occulto velut arbor ævo
Fama Marcelli.

Gregorius Nazianz. Ὡν γὰρ τοὺς ἐπαίνους οἶδα, οὕτω σαφῶς καὶ τὰς ἐπιδόσεις. Quarum enim rerum laudes, earum quoque incrementa novi. Illud autem carmen alterum reperitur inter Aurea Pythagoræ, quod qui De viro bono idyllium vertit ita reddit,

..... Ortoque a vespere cuncta revolvens,
Offensus pravus dat palmum et præmia rectis.

COLLECT.

(92) Παραγγέλλει. Α. παραγγέλλειν, infinitivo modo. SIVEBURG.

Græce est νουθετεῖν. Admonitionis autem, quæ Græce est νουθετήσις, etymologia est νοῦ ἐνθεματισμός, hoc est, *mentis immisio*, quod sit increpatorium genus, quod mentem pariat. Cæterum alia innumerabilia inveniri possunt præcepta de parandis bonis; et malis fugiendis: *Non est pax impiis, dicit Dominus a*. Propterea per Salomonem præcipit infantibus, ut caveant: *Fili, ne te in errorem abducant peccatores, neque in viis cum eis ambulaveris, si te hortati fuerint, dicentes: Veni nobiscum, sis socius innocentis sanguinis: in terra autem virum justum injuste abscondamus, de medio eum tollamus, sicut infernus viventem b*. Hoc itaque de Domini quoque passione prædicitur. Porro per Ezechielem etiam vita nobis mandata suppeditat: *Anima, quæ peccat, morietur: homo autem erit justus, qui facit justitiam. Non comedit in montibus, et uxorem proximi sui non polluerit, et ad mulierem menstruorum tempore non appropinquabit, et hominem vi non opprimet, et pignus debitoris reddet, et rapinam non rapiet, panem suum dabit esurienti, et nudum vestiet. Pecuniam suam non dabit ad usuram, et commodum non accipiet, et ab iniquitate avertet manum suam, et justum judicium faciet inter virum et inter proximum suum. In præceptis meis ambulavit, et justificationes meas servavit, ut faceret eas. Justus hic est. Vita vivet, dicit Dominus c*. Hæc continent descriptionem institutionis vitæ Christianorum, et convenientem adhortationem ad beatam vitam, præmium beatitudinis, vitam æternam.

πολιτείας, καὶ προτροπὴν ἀξιολόγον εἰς μακάριον βίον

✠ CAP. XI.

Quod per legem et prophetas Verbum pædagogici sumctus fuerit officio.

Ejus quidem in homines benevolentia et pædagogicæ modus, ut a nobis fieri potuit, ostensus est.

✠ P. 155 ED. POTTER, 132 ED. PARIS. • Ezech. xviii, 4, 5, 6, 7, 8, 9.

(93) *Ἡ νουθέτησις*. Th. Marcilius, Adnot. in Pythagoræ Aurea carmina, dicit: « Clemens profert Pythagoræ locum, Δεῖλὰ μὲν ἐκπρήξας, ἐπιπλήσσοι ubi addit: Τὸ δὲ ἐτυμολογεῖται, ἡ νουθέτησις, νοῦ ἐνθεματισμός. Illud ἡ νουθέτησις glossema est. » Sylburgius ait: « Commotum illud, ἡ νουθέτησις, H. expungendum censet. Sed frequentes apud hunc auctorem sunt ejusmodi epanalepses pleonasticæ, ut supra monui ad p. 42, not. »

(94) *Τοῖς*. Οὐκ ἔστι χαίρειν, λέγει Κύριος, τοῖς ἀσεβέσιν Isa. xlviii, 22. Οὐκ ἔστι χαίρειν τοῖς ἀσεβέσιν, εἶπεν ὁ Θεός Isa. lvii, 21.

(95) *Μὴ πλ.* Prov. i, 10: Μὴ σε πλανήσωσιν ἄνδρες ἀσεβεῖς, μηδὲ βουληθῆς, ἐὰν παρακαλέσ. Dein com. 15: Μὴ πορευθῆς ἐν ὁδῷ μετ' αὐτῶν. E quo loco hæc verba Clementis, μηδὲ πορευθῆς μετ' αὐτῶν ὁδοῦς, petita fuisse videntur: eo sc. διὰ μνήμης Scripturas recitante.

(96) *Οἱ*. Abest a Reg.

(97) *Ἀθῶον*. Abest a Bibl. Græc. Videtur autem interpretamenti loco adjectum esse. Mox, καταπίωμεν δὲ αὐτόν pro ἀφανίσωμεν αὐτόν, Bibl. Græc.

(98) *Οὐρ*. Abest a Pal. ms. SYLBURG.

μολογεῖται, ἡ νουθέτησις (93), τοῦ ἐνθεματισμοῦ ὡς εἶναι τὸ ἐπιπληκτικὸν εἶδος νοῦ περιποιητικόν. Ἄλλὰ γὰρ μυρία δοῦσαι προσεξεύρηται παραγγέλαι εἰς κτήσιν ἀγαθῶν καὶ φυγῆν κακῶν. Τοῖς (94) γὰρ ἀσεβέσιν οὐκ ἔστιν εἰρήνη, λέγει Κύριος. διὰ τοῦτο φυλάττεσθαι τοῖς νηπίοις διὰ Σολομῶντος παραγγέλλει. Ἦνδὲ, μὴ πλανήσωσί (95) σε οἱ (96) ἁμαρτωλοὶ· μηδὲ πορευθῆς μετ' αὐτῶν ὁδοῦς· μηδὲ πορευθῆς, ἐὰν παρακαλέσωσί σε, λέγοντες· Ἐλθέ μεθ' ἡμῶν κοινώρησον αἵματος ἀθῶου (97)· κρύψωμεν δὲ εἰς γῆν ἄνδρα δίκαιον ἀδίκως ἀφανίσωμεν αὐτόν, ὡς περ ἄδης ζῶντα. Τοῦτο μὲν οὖν (98) καὶ περὶ τοῦ Κυριακοῦ προφητεύεται πάθους. Ὑποτίθεται δὲ καὶ διὰ Ἰεζεκιήλ ἡ ζωὴ τὰς ἐντολάς· Ἡ ψυχὴ ἡ ἁμαρτάνουσα ἀποθάνεται (99)· ὁ δὲ ἄνθρωπος ἔσται δίκαιος, ὁ ποιῶν τὴν δικαιοσύνην. Οὐκ ἐπὶ τῶν ὀρέων φάγεται· καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ οὐκ ἔθετο ἐπὶ τὰ (1) ἐνθυμήματα οἴκου Ἰσραὴλ· καὶ τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον αὐτοῦ οὐ μὴ μιάρῃ· καὶ πρὸς γυναῖκα ἐν ἀξέδρῳ οὐσαν οὐκ ἔγγισί (2)· καὶ ἄνθρωπον οὐ καταδυναστεύσει· καὶ ἐνεχυρασμὸν ὀφειλοῦτος ἀποδώσει, καὶ ἄρπαγμα οὐχ ἀρπάσει· τὸν ἄρτορ αὐτοῦ τῷ πεινῶντι δώσει, καὶ γυμνὸν περιβαλεῖ. Τὸ (3) ἀργύριον αὐτοῦ ἐπὶ τόκῳ δώσει, καὶ πλεονασμα οὐ λήψεται· καὶ ἐξ ἀδικίας ἀποστρέψει τὴν χεῖρα αὐτοῦ· καὶ κρίμα (4) δίκαιον ποιήσει ἀνὰ μέσον ἀνδρῶν καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ πλησίον αὐτοῦ. Ἐν τοῖς προστάγμασί μου πετόρευται, καὶ τὰ δικαιώματά μου πεφύλακται, τοῦ ποιῆσαι αὐτά. Δίκαιος οὗτός ἐστι· ζωὴ ζήσεται, λέγει Κύριος. Ταῦτα ὑποτύπωσιν Χριστιανῶν περιέχει (5), γέρας εὐζωίας, ζωὴν αἰώνιον.

ΚΕΦ. ΙΑ'.

• *Ὅτι διὰ νόμου καὶ προφητῶν ὁ Λόγος ἐπαιδάγωγίσει.*

Ὁ μὲν δὴ τρόπος τῆς φιλανθρωπίας αὐτοῦ καὶ παιδαγωγίας, ὡς ἐνῆν, ἡμῖν ὑποδέδεικται. Διόπερ

• Isa. xlviii, 22; lvii, 21. • Proverb. i, 10, 11, 12.

(99) *Ἀποθάνεται*. Vulg. Bibl. αὕτη ἀποθάνεται, facta nominativi epanalepsi: et mox: ὁ ἔσται δίκαιος, et rursum, ὁ ποιῶν κρίμα καὶ δικαιοσύνην ἐπὶ τῶν ὀρέων οὐ φάγεται· καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ οὐ μὴ ἐπάρῃ πρὸς τὰ εἶδωλα οἴκου Ἰσραὴλ. Quin et aliter variat hujus loci citatio Strom. ii, pag. 419. Unde apparet Clementem sæpe liberius et ex memoria plerumque allegare Scripturæ testimonia. SYLBURG.

(1) *Οὐκ ἔθετο ἐπὶ τ.* Hæc verba habet Ezechiel xviii, 15.

(2) *Οὐκ ἔγγισί*. Οὐ προσεγγιεῖ· καὶ ἄνθρωπον οὐ μὴ καταδυναστεύσει· ἐνέχ., et mox, ἀρπαγμὸν προ ἄρπαγμα, Bibl. Græc., sed paulo post ἀρπαγμα occurrit, com. 16, 18. Dein, ἀρπάζει pro ἀρπάσει, contracte sc. pro ἀρπάσεται, ut ait Sylburgius.

(3) *Τό*. Καὶ τό Bibl. Græc. Dein, πλεονασμὸν οὐ λ. Ibid.

(4) *Καὶ κρ.* Καὶ abest a Bibl. Græc. Dein, καὶ τοῖς προσ. Ibid.

(5) *Βίον*. Hanc vocem non agnoscit Pal. ms. nec sensus, aut constructio admodum requirit. — SYLBURG. Abest etiam a Reg., Bod.

παγκάλως αὐτὸς αὐτὸν ἐξηγούμενος, κόκκω νάπυος (6) ἔλασαν· καὶ τοῦ σπειρομένου Λόγου τὸ πνευματικόν, καὶ τὸ πολύχουν τῆς φύσεως, καὶ τὸ μεγαλοερεπὲς ἅμα καὶ εὐαγὲς τῆς δυνάμεως τῆς λογικῆς, πρὸς δὲ καὶ τῆς ἐπιτιμῆσεως τὸ δηχτικόν, καὶ τὸ ἀκαθαρικόν, ὄνησιφόρον εἶναι ὑπὸ δριμύτητος εἰσιτόμενος. Δι' ὀλίγου γοῦν τοῦ κόκκου τοῦ ἀλληγορούμενου πάμπλου τὴν σωτηρίαν ἀπάσῃ χαρίζεται ἢ ἀνθρωπότητι. Τὸ μὲν οὖν μέλι, γλυκύτατον ἐν, γαλῆς ἐστὶ γεννητικόν· ὡς τὸ ἀγαθόν (7) καταπροήπως· ὃ δὲ ἄκτιον τοῦ ἑξαμαρτάνειν· τὸ δὲ νάπυ καὶ τῆς χολῆς ἐστὶ μειωτικόν, τούτεστι τοῦ θυμοῦ· καὶ τοῦ φλέγματος διακοπτικόν, τούτεστι τοῦ τύφου, ἐξ οὗ Λόγου ἡ ἀληθῆς τῆς ψυχῆς ὑγεία, καὶ ἡ ἀείδιος εὐκράσια περιγίνεται. Πάλαι μὲν οὖν διὰ Μωϋσέως ὁ Λόγος ἐπαιδαγωγέει, ἔπειτα (8) καὶ διὰ προφητῶν· προφήτης δὲ καὶ ὁ Μωϋσῆς· ὃ γὰρ νόμος παιδαγωγία παλίων ἐστὶ δυσνησίω. *Χορτασθέντες* (9) γοῦν, φησὶν, ἀπέστησαν παίζειν· τὸ ἀλογον τῆς τροφῆς πλήρωμα, χόρτασμα, οὐ βρῶμα εἰπῶν. Ἐπεὶ δὲ ἀλόγως κορτασθέντες, ἀλόγως ἔπαιζον, διὰ τοῦτο αὐτοῖς καὶ ὁ νόμος, καὶ ὁ φόβος εἶπετο εἰς ἀνακοπὴν ἀμαρτημάτων καὶ προσηπὴν κατορθωμάτων, καταρτιζῶν εὐηχοῖαν εἰς τοῖς (10) τοῦ ἀληθοῦς Παιδαγωγοῦ, τὴν εὐπειθειαν· εἰς καὶ ὁ αὐτὸς ἔων Λόγος, πρὸς τὸ κατεπεῖγον ἀρμυτόμενος, τὸν νόμον· *Δοθῆναι γάρ* φησὶν ὁ Παῦλος *Παιδαγωγὸν εἰς Χριστόν*· ὡς ἐκ τούτου συμφανὲς εἶναι, ἓνα μόνον ἀληθινόν, ἀγαθόν, δίκαιον, κατ' εἰρήνην καὶ ὁμοίωσιν τοῦ Πατρὸς Υἱὸν Ἰησοῦν, τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, Παιδαγωγὸν ἡμῶν εἶναι· ᾧ παρέδωκεν ἡμᾶς ὁ Θεός, ὡς πατὴρ φιλόστοργος γησιῶν παιδαγωγῶν παρακατατιθέμενος τὰ παῖδια, διαβρῆθῆναι παραγγελίας ἡμῖν· *Οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός· αὐτοῦ ἀκούετε*. Ἀξιώπιστος ὁ θεῖος Παιδαγωγός, τρισὶ τοῖς καλλίστοις κεκοσμημένος, ἐπιστήμη, εὐνοίᾳ, παρῆρσι· ἐπιστήμη μὲν, ὅτι σοφία ἐστὶ πατρικὴ· *Πᾶσα* (11) *σοφία παρὰ Κυρίου, καὶ μετ' αὐτοῦ ἐστὶν εἰς τὸν αἰῶνα· παρῆρσι δὲ ὅτι Θεός καὶ δημιουργός· Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν· εὐνοίᾳ δὲ, ὅτι μόνος ὑπὲρ ἡμῶν ἱερεῖον ἑαυτὸν ἐπιδέδωκεν· Ὁ γὰρ ἀγαθὸς ποιμὴν* (12) *τὴν ψυχὴν ἑαυτοῦ τίθει εἰς τὸν προβάτων· καὶ δὴ ἔθηκεν*. *Εὐνοία* (13) *δὲ οὐδὲν ἄλλ' ἢ βούλησις ἐστὶν ἀγαθοῦ τοῦ κτήσιον* (14) *αὐτοῦ χάριν ἐκείνου*.

¶ P. 156 ED. POTTER, 153 ED. PARIS.
1 Cor. i, 7. c Gal. iii, 24. d Matth. xvii, 5.

(6) *Νάπυος*. Σινάπυος legitur in vulg. Bibl. edit. Math. xiii, et Luc. xiii et xvii, itemque infra Strom. i. et principio *Eclōg*. Theodot. SYLBERG.

(7) *Τὸ ἀγαθόν*. Idem superius dixit pag. 126 : ὅπως οἶδεν ἐπιστρέφοντας αὐτοὺς διὰ τὸν φόβον, τῆς ἢ φιλανθρωπίας αὐτοῦ καταπεφρονηκότας· διλιγωρεῖται μὲν γὰρ, ὡς ἐπίπαν, τὸ ἀγαθόν, χρηστεύμενον αἰ· θεραπεύεται δὲ ὑπομιμνήσκων τῶ φιλανθρώπων τῆς δικαιοσύνης φόβω.

(8) *Ἐπειτα*. Ἐπειτα δὲ Reg.

(9) *Χορτασθέντες*. Jerem. v, 7, dicitur : Ἐχόρτασαν αὐτοὺς, καὶ ἐμοιχῶντα. Sed χορτασθέντες, nec in loco Exodi, nec epistolæ prioris ad Corinthios, quem respicit Clemens, occurrit.

(10) *Τοῖς*. Mox post Παιδαγωγοῦ deest λόγους, a· simile quid ; vel cum II. legendum, τὴν τοῦ ἀλλ-

A Quocirca ipse seipsum pulcherrime exponens, *grano sinapi* assimilavit : et Verbi, quod seminatur, spiritalem et multiplicem naturam, ac diffusam, rationalisque potestatis magnificentiam simul et sanctitatem, et præterea reprehensionis mordacitatem, et repurgandi facultatem, esse id utile propter acrimoniam significans. Per exiguum itaque granum, quod allegorice dicitur, unversæ humanæ naturæ plurimam salutem largitur. Atque mel quidem, cum sit dulcissimum, bilem generat : quemadmodum bonitas, contemptum ; quod quidem causa est peccandi. Sinapi autem et bilem dimittit, hoc est, iram : et phlegma excindit, hoc est, fastum ac superbiam. Ex quo Verbo vera animæ sanitas, æternaque bona temperatura accedit. Olim itaque per Moysem, Verbum paedagogi fungebatur officio : deinde etiam per prophetas : est autem Moyses quoque propheta. Est enim lex paedagogia puerorum insolentium, qui habentis non facile retinentur. *Saturati ergo*, inquit, *surrexerunt ludere*. Saturati autem Græce est *χορτασθέντες*, quasi *dicas, sæno repleti* : nempe qui a ratione alienam alimentum plenitudinem *χόρτασμα*, hoc est, *σæni reptationem*, non autem cibum dixerit. Quoniam autem absque ratione satiati, absque ratione ludebant, propterea ipsos et lex, et timor sequebatur, ut et peccata rescinderet, et ad res ex virtute gerendas adhortaretur : aures præparans, ut vero paedagogo obedirent, qui est, unum idemque Verbum, quod presentibus accommodabat se, Legi nimirum : *Datum enim dicit Paulus Paedagogum ad Christum* : adeo ut ex hoc apertum sit, unum solum, verum, bonum, justum, ad imaginem et similitudinem Patris filium, Jesum, Verbum Dei, esse nostrum paedagogum : cui nos tradidit Deus, tanquam Pater benevolus vero paedagogo commendans filios, nobis dilucide præcipiens : *Hic est Filius meus dilectus, ipsum audite*. Fide dignus est divinus Paedagogus, tribus rebus pulcherrimis ornatus, scientia, benevolentia, dicendi libertate. Scientia quidem, quoniam ✕ est paterna Sapientia : *Omnis enim sapientia est a Domino, et cum eo est in ævum*. Dicendi autem fiducia, quoniam Deus est et opifex : *Omnia enim per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil*. Benevolentia autem, quoniam solus pro nobis se-

a Matth. xiii, 31 ; Luc. xiii, 19. b Exod. xxxii, 6 ; c Joan. i, 3.

D τοῦς Παιδαγωγοῦ εὐπειθειαν. SYLBERG.

(11) *Πᾶσα*. Similia habes Prov. ii, 6, sed verba hæc invenire nondum potui.

(12) *Ὁ γὰρ ἀγαθὸς π*. Ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς Joan. Mox, αὐτοῦ pro ἑαυτοῦ, ibid.

(13) *Εὐνοία*. Aristoteles, *Ethic. ad Nicomach.* lib. viii, cap. 2 : Τοῦς δὲ βουλομένους ἀγαθὰ εὐνοῦς λέγουσιν. *Eos autem, qui bona volunt, benevolos vocant*. Idem ejusdem operis lib. ix, cap. 5, et Suidas v. Εὐνοῦς. Addit porro Clemens *χάριν ἐκείνου, gratia illius* : nempe proximi. Nam qui sui gratia bene alteri vult, non est εὐνοῦς, sed φιλανθρως.

(14) *Τοῦ πλησίου*. H. mavult τῶ πλησίον, dativo casu ; ut infra *Strom.* ii, p. 371 : Εὐνοία δὲ ἐστὶ βούλησις ἀγαθῶν ἐτέρω, ἔνεκεν αὐτοῦ ἐκείνου, SYLBERG.

ipsam hostiam tradidit : *Bonus enim pastor animam suam ponit pro ovibus suis* ^a; atque adeo eam posuit. Benevolentia autem nihil est aliud, quam volitio boni proximi sui gratia illius.

CAP. XII.

Quod Pædagogus convenienter paternæ affectioni sinceritate et benignitate usus sit.

His jam peractis, consequens fuerit, ut Pædagogus noster, Jesus, vitam nobis veram describat, et cum, qui in Christo est, hominem more pædagogici instituat. Est autem forma ejus ac character, neque admodum difficilis, nec præ benignitate usque adeo dissolutus. Simul autem mandat, et mandatis ejusmodi characterem imprimit, ut ea possint perficere. Atque mihi quidem is ipse videtur hominem finxisse ex pulvere : aqua autem regenerasse : spiritu vero auxisse : verbo autem, pædagogici instar instituisse, ad filiorum adoptionem et salutem sanctis præceptis dirigens, ut cum terra genitum in sanctum et cælestem hominem suo adventu transformasset, divinam illam vocem maxime impleret : *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* ^b. Atque fuit quidem Christus hoc plenum quod dixit Deus : alii autem homines intelliguntur secundum solam **59** imaginem. Nos autem, o boni Patris filii, alumni boni Pædagogici, Patris voluntatem impleamus, Verbum audiamus, et vere salutarem Servatoris nostri vitam exprimamus : hic jam meditantem cælestem vitam rationem, per quam effecti dii, semper **✕** germinante lætitia et incorrupto boni odoris unguento inungamur, evidens incorruptionis exemplar habentes vitæ Domini formam, et Dei vestigia persequentes : cui soli convenit considerare, atque adeo cui curæ est, quomodo et quam ratione futura sit vita hominum sanior. Quinetiam ad hoc ut facile contenti simus, et quæ sunt supervacanea negligamus, accinctique, et itinerantium more expediti, et ad beatæ vitæ æternitatem parati simus, nos præparat, unumquemque nostrum esse ipsum

✕ P. 157 ED. POTTER, 134 ED. PARIS.

(15) *Ἦδη*. Τολύων Reg.

(16) *Τὰς ἐντολάς αὐτάς*. Scribendum videtur, *τὰς ἐντολάς, ὡς αὐτάς ἐκτ.*, vel aliquid simile. Nam sensus est : « Christum ejusmodi præcepta tradere, ut homines ea observare possint. »

(17) *Κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν*. Κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν Bibl. Græc. Porro superius dictum est ad *Protrept.*, pag. 94, n. 8, quod cum Moyses dixerit Deum creasse hominem κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν, *secundum imaginem et similitudinem* suam, Clemens hæc duo sic distinguat, ut *similitudo* Dei sit ejus *imagine* perfectior : et hanc omni homini convenire vult, utpote rationis usu prædedito ; illam solam iis, qui secundum Dei leges vitam instituant : nec in ullo homine, præter Christum, perfectam esse in hac vita. *Strom.* II, pag. 418 : « Ἡ γὰρ οὐχ οὕτω τινὲς τῶν ἡμετέρων τὸ μὲν κατ' εἰκόνα εὐθέως κατὰ τὴν γένεσιν εὐληθέει τὸν ἄνθρωπον, τὸ καθ' ὁμοίωσιν δὲ ὕστερον κατὰ τὴν τελείωσιν μέλλειν ἀπολαμβάνειν ἀποδέχονται ; Ibid., pag. 402 : Οὗτός ἐστιν κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν ὁ γνωστὸς, ὁ μιμούμενος τὸν Θεὸν καθόσον οἶόν τε· μηδὲν παραλιπῶν τῶν εἰς τὴν ἐνδοχόμενῃ ὁμοίωσιν,

A

ΚΕΦ. ΙΒ'.

Ὅτι ἀναλόγως τῇ πατρικῇ διαθέσει κέχρηται ὁ Παιδαγωγὸς ἀστυρία καὶ χρηστότητι.

Τούτων ἤδη (15) προδιηγησμένων, ἐπόμενον ἂν εἴη τὸν Παιδαγωγὸν ἡμῶν, Ἰησοῦν, τὸν βίον ἡμῶν τὸν ἀληθινὸν ὑποτυπώσασθαι, καὶ τὸν ἐν Χριστῷ παιδαγωγῆσαι ἄνθρωπον. Ἔστι δὲ ὁ χαρακτηρισμὸς οὐ φοβερός ἄγαν αὐτοῦ, οὐδὲ ἐκλυτος κομιδῇ ὑπὸ χρηστότητος. Ἐντέλλεται δὲ ἅμα, καὶ χαρακτηρίζεται τὰς ἐντολάς αὐτάς (16) ἐκτελεῖν δύνασθαι. Καὶ μοι δοκεῖ αὐτὸς οὕτος πλάσαι μὲν τὸν ἄνθρωπον ἐκ γούλι, ἀναγεννήσαι δὲ ὕδατι· ἀξήσαι δὲ πνεύματι· παιδαγωγῆσαι δὲ ῥήματι, εἰς υἰοθεσίαν καὶ σωτηρίαν, ἀγίας ἐντολάς κατευθύνων, ἵνα δὴ τὸν γηγενῆ εἰς ἄγιον καὶ ἐπουράνιον μεταπλάσας ἐκ προσβάσεως ἄνθρωπον, ἐκείνην τὴν θεϊκὴν μάστιγα πληρώσῃ φωνῆν· *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν* (17) ἡμῶν. Καὶ δὴ γέγονεν ὁ Χριστὸς τοῦτο πλήρες, ὅπερ εἶρηκεν ὁ Θεός· ὁ δὲ ἄλλος ἄνθρωπος κατὰ μόνην νοεῖται τὴν εἰκόνα. Ἡμεῖς δὲ, ὡ παιδὲς ἀγαθοῦ Πατρὸς, ἀγαθοῦ Παιδαγωγοῦ θρέμματα, πληρώσωμεν τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς, ἀκούωμεν τοῦ Λόγου, καὶ τὸν σωτήριον ὄντως ἀναμαζώμεθα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν βίον· ἐνθένδε ἤδη τὴν ἐπουράνιον μελετῶντες πολιτεῖαν, καθ' ἣν ἐχθροῦμενοι (18), τὸ ἀσιθάλεις ὑφροσύνης ἀκήρατον εὐδοκίαν ἐπαλειφώμεθα χρίσμα (19), ἐναργὲς ὑπόδειγμα ἀφθαρτίας τὴν πολιτεῖαν ἔχοντες τοῦ Κυρίου, καὶ τὰ ἴχνη τοῦ Θεοῦ διώκοντες· ᾧ μόνῃ προσήκει σκοπεῖν, καὶ δὴ μέλει πῶς καὶ τίνα τρόπον ὑγιεινότερος ἂν ὁ τῶν ἀνθρώπων βίος γένοιτο. Ἄλλὰ καὶ πρὸς αὐτάρκειαν τοῦ βίου, καὶ ἀπεριττότητα, εἰ τι εὐζωνόν τε καὶ εὐλυτον ὁδοπορικὴν ἐτοιμότητα, εἰς ἀδιδιότητα εὐζωίας, παρασκευάζει, αὐτὸν αὐτοῦ ἕκαστον ἡμῶν ταμειῖον εἶναι διδάσκων· *Μὴ* (20) γὰρ *μεριμνᾶτε*, φησὶ, *περὶ τῆς αὐ-*

^a Joan. x, 11. ^b Gen. 1, 26.

ἐχρατεῦσθαι, ὑπομένον, δικαίως βιούς, βασιλεύων τῶν παθῶν, μεταδοῦς ὧν ἔχει, ὡς οἶός τε ἐστὶν εὐεργετῶν καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ. Conf. *Pædag.* lib. III, sub finem, *Strom.* II, pag. 405; *Strom.* IV, p. 485, 486, 529, 543; *Strom.* VI, p. 671, etc. Tertullianus lib. *De baptismo*, cap. 5 : *Proficiente itaque hominibus (nempe per baptismum) gratia Dei... restituitur homo ad similitudinem ejus, qui retro ad imaginem Dei fuerat. Imago in effigie, similitudo in æternitate censetur. Recipit enim illum Dei spiritum, quem tunc de afflatu ejus acceperat, sed post amiserat per delictum.* Origenes lib. IV *Contra Celsum*, pag. 180, dicit hominem factum esse κατ' εἰκόνα Θεοῦ, ἀλλ' οὐχὲν καθ' ὁμοίωσιν ἤδη· *secundum imaginem Dei, sed nondum ad ejus similitudinem.* Nempe quod Dei similitudo in hac vita perfecta esse non possit.

(18) *Ἐχθροῦμενοι*. Conf. quæ superius dicta sunt ad *Protrept.*, p. 88, not.

(19) *Χρίσμα*. Respicit *χρίσμα* in baptismo alibi bitum. Vid. Tertullianus *De baptismo* cap. 7; *De resurrectione carnis* cap. 8. Lowth.

(20) *Μὴ*. Μὴ οὖν μεριμνήσετε εἰς τὴν αὐρίον, Evang.

μιον· χρῆναι λέγων τὸν ἀπογεγραμμένον Χριστῷ, A
 εὐάροχη, καὶ αὐτοδιάκονον, καὶ προσέτι ἐφήμερον
 ἐπαναιρεῖσθαι βίον (21)· οὐ γὰρ ἐν πολέμῳ, ἀλλ' ἐν
 εἰρήνῃ παιδαγωγούμεθα. Πολέμῳ μὲν οὖν πολλῆς δεῖ
 τῆς παρασκευῆς· θαψιλίας τε χρῆζει ἡ τροφή (22)·
 εἰρήνῃ δὲ καὶ ἀγάπῃ, ἀφελεῖς καὶ ἀπράγμονες ἀδελ-
 φοὶ, οὐχ ὀπλων δέονται, οὐ παρασκευῆς ἀσώτου·
 λόγος ἐστὶν αὐταῖς ἡ τροφή. Ὁ δὲ τὴν ἐνδεικτικὴν καὶ
 παιδευτικὴν ἡγεμονίαν κεκληρωμένος Λόγος, παρ' οὐ
 τὸ εὐτέλες τε (23) καὶ ἄτυπον, καὶ τὸ ὄλον φιλελεύ-
 θερον, καὶ φιλόανθρωπον φιλόκαλόν τε ἐκμανθάνομεν·
 πῶτον εἰ (24) καὶ ἐνὶ λόγῳ μετ' οἰκειότητος ἀρετῆς
 ἐξομοιούμενοι τῷ Θεῷ, οὐκ εἰς ἐκμέλειαν καὶ βρθυ-
 μίαν μεταχωρεῖν δεῖ· ἀλλ' ἐκπύνει, καὶ μὴ ἀπόκα-
 με· ἐση γὰρ οἶος οὐκ ἐλπίζεις, οὐδ' εἰκάσαι δύναιο
 ἐν. Ὡς δὲ ἐστὶ τις ἄλλη μὲν φιλοσόφων ἀγωγὴ, ἄλλη B
 δὲ ῥητόρων, παλαιστῶν δὲ ἄλλη· οὕτως ἐστὶ γενναῖα
 ἀθέσις φιλοκάλη προαιρέσει καταλληλος, ἐκ τῆς
 Χριστοῦ παιδαγωγίας περιγενομένη· καὶ τὰ τῆς ἐνεργ-
 ρίας πεπαιδευμένοι, σεμναὶ διαπρέπουσι, πορεία τε
 καὶ κατάκλισις, καὶ τροφή, καὶ ὕπνος, καὶ κοίτη,
 καὶ βίαια, καὶ ἡ λοιπὴ παιδεία. Οὐ γὰρ ὑπέρτονος ἡ
 τοιαύτη ἀγωγὴ τοῦ Λόγου, ἀλλ' εὐτόνος. Ταύτη οὖν
 καὶ σωτήρ ὁ Λόγος ἐκκληταί, ὁ τὰ λογικὰ ταῦτα
 ἐξευρών ἀνθρώπους εἰς εὐαισθησίαν καὶ σωτηρίαν
 φάρμακα, ἐπιτηρῶν μὲν τὴν εὐκαιρίαν, ἐλέγχων δὲ
 τὴν βλάβην, καὶ τὰς αἰτίας τῶν παθῶν διηγούμενος,
 καὶ τὰς βίβλας τῶν ἀλόγων ἐπικόπτων ἐπιθυμιῶν,
 παραγγέλλων μὲν ὠνάπεχεσθαι δεῖ, τὰς ἀντιδότους δὲ
 ἀπάσας τῆς σωτηρίας τοῖς νοσοῦσι προσφέρων· τοῦτο
 γὰρ τὸ μέγιστον καὶ βασιλικώτατον ἔργον τοῦ Θεοῦ, C
 ὡς εἶναι τὴν ἀνθρωπότητα. Τῷ μὲν οὖν ἱατρῷ οὐδὲ (25)
 πρὸς ὑγιάν συμβουλεύοντι ἀχθονται εἰ κάμνοντες·
 τῷ δὲ Παιδαγωγῷ τῷ θεῷ πῶς οὐκ ἂν ὁμολογήσαι-
 μεν (26) τὴν μεγίστην χάριν, μὴ σιωπῶντι, μηδὲ
 παρενθυμούμενοι τὰς εἰς ἀπώλειαν φερούσας ἀπει-
 λὰς, ἀλλὰ καὶ ταῦτας διελέγχοντι, καὶ τὰς ὁρμὰς τὰς
 εἰς αὐτὰς διατεινούσας ἀνακόπτουσι, καὶ τὰς καθη-
 κύσας πρὸς τὴν ὀρθὴν πολιτείαν ὑποθημοσύνας ἐν-
 δεικνύουσι; Πλείστην ἄρα ὁμολογητέον χάριν αὐτῷ.
 Τὸ γὰρ τοι ζῶον τὸ λογικόν, τὸν ἀνθρωπον λέγω, ἄλλο
 ἢ ζῶον ἢ θεάσασθαι τὸ θεῖον (27) δεῖν; θεάσασθαι (28)

sui ipsius penum docens: *Ne solliciti enim*, inquit,
sitis de crastino a; *dicens oportere eum*, qui Chri-
 sto nomen suum dedit, sua sorte contentum, sibi
 per se servientem, in diem vivere. Non enim in
 bello, sed in pace instituimur. Ac bello quidem
 magno apparatu opus est, magnoque et profuso
 sumptu egent delicie, pax autem et dilectio, sim-
 plices et faciles sorores, non armis, neque profuso
 apparatu indigent. Nutrimentum eis Verbum est.
 Verbum autem is est, cui et demonstrandi et do-
 cendi principatus obtigit, a quo frugalitatem, sim-
 plicitatem, a fastuque alienationem, libertatis amo-
 rem, benignitatem, et honesti studium ediscimus.
 Id, etsi uno verbo cum virtutis conjunctione Deo
 similes reddimur, non ad scordiam ac negligentiam
 oportet traducere: sed elabora, et ne defatigeris:
 eris enim qualis non speras neque vero conjicere
 potueris. Quemadmodum autem philosophorum
 quidem est alia vivendi ratio, alia vero oratorum,
 alia autem luctatorum: ita est generosa dispositio
 voluntati honestatis studiosæ conveniens, quæ ac-
 cedit ex Christi pædagogia: et quæ hac vi imbuta
 sunt, honestate præstant, incessus et accubitus.
 nutritio et somnus, cubitusque et victus, et reliqua
 disciplina. Non est enim nimis intensa ac vehemens
 ejusmodi Verbi educatio, sed moderata, et quæ
 justo ac recto tenore consistat. Hac etiam ratione
 Servator, Verbum seu Ratio dictus est, qui hæc
 hominibus rationalia medicamenta, quibus salveutur,
 ac hono sensu imbuantur, invenit, opportunitatem
 quidem observans, vitium autem arguens,
 et affectionum animi causas exponens, et a ræ-
 tione alienarum cupiditatum radices excindens, a
 quibus quidem abstinere oporteat præcipiens, omnia
 ✕ autem salutis antidota ægrotantibus exhibens. Hoc
 est enim maximum et maxime regium Dei opus,
 humanam servare naturam. At medico quidem, qui
 nihil quod ad salutem faciat, consulit, ægroti suc-
 censent: divino autem pædago, quomodo non
 maximas nos habere gratias fatebimur, qui minime
 taceat, nec animi penetralibus contineat minas,
 quæ ferunt ad exitium: sed et eas arguat, et quæ
 a Matth. vi, 34.

✕ P. 158 ED. POTTER, 155 ED. PARIS.

(21) *Ἐφήμερον ἐπ. βίον*. Sic postea *Pæd.* lib.
 II, cap. 1: *Ἐφήμερον βίον διώκειν*. Cicero *in diem*
 vivere dixit *Philipp.* II, cap. 24. Et in lib. II *De ora-*
 tore, c. 40: *Barbarorum est in diem vivere*. Persius
 Sat. III, v. 62:

... *Ex tempore vivis:*

id est sine omni de futuris sollicitudine.

(22) *Τροφή*. Malet forsitan aliquis *τροφή*, *cibus*: ut
 ad bellum restringamus hoc commationem, sicut an-
 tecedens; ac sensus sit, « bello et magno apparatu,
 et largioribus alimentis opus esse. » Sed retineri
 laudem et *τροφή* potest: ut cum bello conjungatur
voluptas, sicut in oppositione cum *pace* copulatur
charitas seu dilectio. SYLBURG.

(23) *Τέ*. Abest a *Bod.*

(24) *Τούτων εἰ*. Scribi possit *τούτωι*, hoc, vel
 τούτω, id est τούτω ἕνεκα. Forte aliquid deest. Mox,
 ἐξομοιούμενον scribendum esse pro ἐξομοιούμενοι,
 docent Sylburg. et Lowth.

(25) *οὐδέ*. Ὁδὲν mavult Hervetus.

(26) *Ὁμολογήσαμεν*. Ὁμολογήσαμεν Reg.

(27) *Τὸ θεῖον*. De fine hominis philosophorum
 valde diversæ sententiæ erant. Aristoteles natum
 dixit *ad intelligendum et agendum*, ut refert Cicero
De finib. lib. II, c. 13. Alii θεωρῆσα: τὸν λόγον τῆς
 τῶν ὄλων φύσιος καὶ τῆς σοφίας: *ad contemplandum*
naturæ universarum et sapientiæ rationem, ut ait
 Perictione Pythagorea apud Stobæum serm. 9. Alii
 ad cælum et cœlestia, alii ad Deum, contemplan-
 dum. Lactantius, principio lib. VI, pag. 499 edit.
 Oxon.: *Propterea facti et inspirati ab eo sumus,*
non ut cælum videremus et solem, quod Anaxagoras
putavit: sed ut artificem solis et cœli Deum, pura et
integra mente coleremus. Denique, alias opinionibus
 ut præteream, quidam hominem ad se cognoscen-
 dum factum esse dicebant. Clemens porro duas pos-
 tremas sententias conjungit, quod ante eum fecit
 Plato in *Alcibiade* primo. Conf. Stobæus serm. 21.

(28) *θεάσασθαι*. Aliquis super ultimam syllabam
 ε scripsit in *Bod.*, ac si scribendum esset *θεάσασθαι*.

ad cas tendunt appetitiones excindat, et quæ ad rectam vitæ rationem pertinent, edoccat? Magnæ ergo illi sunt agendæ gratiæ. Ratione enim præditum animal, hominem inquam, aliquidne aliud dicimus oportere quam id, quod est divinum, contemplari? Porro autem humanam quoque naturam dico eos oportere considerare, et ita vivere, ut jubet et dictat veritas, et ipsum Pædagogum, et ejus congruant et convenient. Cui convenienter imagini mantes, ita vivere, ut factis oratio revera conveniat.

CAP. XIII.

Quod quemadmodum id, quod recte et ex virtute geritur, fit secundum rectam rationem; ita rursus peccatum, præter rationem.

Quidquid est præter rectam rationem, id est peccatum. Jam vero generales animi affectiones seu perturbationes hoc modo definiendas censent philosophi: Cupiditatem quidem, appetitionem, quæ non caret rationi: Metum autem, dissolutionem, quæ non caret rationi, ✕ Voluptatem autem, elationem animæ, quæ non caret rationi. Si ergo quæ in ipsam Rationem seu Verbum inobedientia committitur, peccatum generat; quomodo non necessario Rationi seu Verbo obedire, quod quidem fidem dicimus, parit id, quod vocatur officium? Ipsa enim virtus, est animæ con-

✕ P 459 ED. POTTER, 436 ED. PARIS.

(20) *Ποιησαμένους*. Post hanc vocem distinguit Pal. ms. et editio Florentina, inquit Sylburgius.

(30) *Τὸ κατόρθωμα*. Toto fere hoc capite Stoicorum more loquitur Clemens. Illi quod κατὰ λόγον fit, καθήκον vocant: quod officium vertit Cicero *De offic.* lib. 1, cap. 3. Id si omnibus numeris perfectum esset, κατόρθωμα dicebatur. Quod vero παρὰ λόγον factum erat, ἀμάρτημα illis erat. Stobæus *Eclóg. ethic.* cap. 4, pag. 177: Κατόρθωμα δὲ εἶναι λέγουσι καθήκον πάντας ἐπέχον ἀριθμούς, ἢ καθάπερ προείπωμεν, τέλειον καθήκον· ἀμάρτηματα (scribe ἀμάρτημα δὲ) τὰ παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον πραττόμενα, ἢ ἐν ᾧ παραλείπεται τι καθήκον ὑπὸ λογικοῦ ζώου. *Jam κατόρθωμα vocant officium, quod omnes numeros habeat; vel, ut antea diximus, perfectum officium. Peccatum autem, quod præter rectam rationem fit; vel, in quo officii aliquid a rationali animali est omissum.* Eadem proxime superiori capite uberius explicat pag. 174, 175. Diogenes Laertius lib. vii, segm. 108: Καθήκοντα μὲν οὖν εἶναι, ὅσα λόγος αἰρεῖ ποιεῖν· ὡς ἔχει, γονεῖς τιμᾶν. . . Παρὰ τὸ καθήκον δὲ, ὅσα μὴ αἰρεῖ λόγος· ὡς ἔχει τὰ τοιαῦτα, γονέων ἀμελεῖν. *Et autem officia esse, quæ ratio facienda iusserit: ut est, parentes honorare, etc. Præter officium sunt, quæ ratio non esse eligenda suggererit: ut est, parentes negligere, etc.*

(31) *Τὰ πάθη τὰ γεν.* Stoici passiones omnes perturbationes esse, et rationi repugnare dicebant: unde Clemens post ἀμάρτηματος generalem definitionem, passiones enumerat et describit. Stobæus libri superius dicti pag. 175, 176: Πάθος δ' εἶναι φασὶ ὁρμὴν πλεονάζουσαν, καὶ ἀπειθῆ τῷ αἰρούντι λόγῳ· ἢ καὶ κίνησιν ψυχῆς παρὰ φύσιν. *Passionem definiunt, appetitionem nimiam, rationi non obtemperantem: vel animæ motum præter naturam.* Non multo post refert, Stoicos passiones in quatuor genera distribuisse, ἐπιθυμίαν, φόβον, λύπην, ἡδονήν· *desiderium, timorem, dolorem, voluptatem.* Eadem fere tradunt Diogenes Laertius lib. vii, segm. 110, 111, et seq.; et Cicero *Tusc. quæst.* lib. iv. Porro ex his quatuor Clemens tertiam omisit: quam Stoici sic definiabant: *Αὐτῆ ἐστὶ συστολή ψυχῆς ἀπειθή*

δὲ καὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν φησὶν χρημὴ χρῆναι, ζῆν τε ὡς ὑφηρεῖται ἡ ἀλήθεια· ἀγαμέμνους ὑπερφυῶς τὸν τῆς Παιδαγωγῶν αὐτὸν καὶ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ, ὡς πρόποντα ἀλλήλοις ἐστὶ καὶ ἀρμόττοντα· καθ' ἣν εἰκόνα καὶ ἡμᾶς ἀρμωσαμένους χρῆσθαι αὐτοῦ πρὸς τὸν Παιδαγωγῶν, σύμφωνον τὸν λόγον ποιησαμένους (20) τοῖς ἔργοις τῷ ὄντι ζῆν.

præcepta plurimum admirantes, ut quæ inter se oportet nos quoque, nos ipsos Pædagogo conformantes,

ΚΕΦ. ΙΓ'.

Ὅτι ὡς τὸ κατόρθωμα (30) κατὰ τὸν ὀρθὸν γίνεται λόγον, οὕτως ἐμπαλιν τὸ ἀμάρτημα παρὰ τὸν λόγον.

Πᾶν τὸ παρὰ τὸν λόγον ὀρθόν, τοῦτο ἀμάρτημά ἐστι. Αὐτίκα γοῦν τὰ πάθη τὰ γενικώτατα (31) ὡδέ πως ὀρίζεσθαι ἀξιοῦσιν· οἱ φιλόσοφοι· τὴν μὲν ἐπιθυμίαν (32) δρεξιν ἀπειθῆ λόγῳ, τὸν δὲ φόβον ἐκλυσιν (33) ἀπειθῆ λόγῳ· ἡδονὴν (34) δὲ ἔπαρσιν ψυχῆς ἀπειθῆ λόγῳ. Εἰ τοίνυν ἡ πρὸς τὸν λόγον ἀπειθεῖα ἀμαρτίας ἐστὶ γεννητικῆ, πῶς οὐκ ἐξ ἀνάγκης ἡ τοῦ λόγου ὑπακοή, ἦν δὴ πίστιν φασὶν, τοῦ καλουμένου καθήκοντος ἐστὶ περιποιητικῆ; Καὶ γὰρ ἡ ἀρετὴ (35) αὕτη διάθεσις ἐστὶ ψυχῆς σύμφωνος ὑπὸ τοῦ λόγου περὶ ὅλον τὸν βίον. Ναὶ μὴν τὸ κορυφαίτατον, αὐτὴν φιλοσοφίαν (36), ἐπιτήδευσιν λόγου ὀρθότητος

λόγῳ· ut ait Stobæus: id est, interprete Cicerone, *dolor est animi, adversante ratione, contractio.*

(32) *Ἐπιθυμίαν*. Stobæus loco jam memorato: *Τὴν μὲν οὖν ἐπιθυμίαν λέγουσιν δρεξιν εἶναι ἀπειθῆ λόγῳ· Desiderium igitur dicunt esse appetitum rationi non obtemperantem.*

(33) *Φόβον, ἐκλυσιν*. Sylburgius ait: « Pro ἐκλυσιν infra Strom. ii, pag. 375, legitur ἐκκλυσιν, *declinationem, evitacionem*: itemque in Pal. ms. Insuper epitome *Stromateion* ms. habet εὐπειθή ἐκκλυσιν, teste Hoeschelio: sed ἀπειθῆ confirmat ἄλλοτος infra, loco jam citato. » Quinctiani ἐκκλυσιν habet Reg. sed super priorem: aliquis scripsit u. Et quod tum hoc loco, tum etiam Strom. ii, ἐκκλυσιν scribi debeat, Stobæus docet: nam ille post verba jam memorata addit, *Φόβον δὲ εἶναι ἐκλυσιν ἀπειθῆ λόγῳ· Metum autem dicebant esse solutionem animi contra rationem.* Quod vero ἀπειθῆ legendum sit, non εὐπειθῆ, reliquæ passionum definitiones manifestum faciunt.

(34) *Ἡδονήν*. *Voluptatem, lætitiām*. Nam utraque voce ἡδονήν reddit Cicero. Eam Laertius loco superius dicto, et Suidas v. Ἡδονή, definiunt ἄλογον ἔπαρσιν ἐφ' αἰρετῶ δοκοῦντι ὑπάρχειν· *irrationabilem elationem propter expetitum, quod præsens esse videtur.* Cicero lib. ii *De fin.*: *Sed hoc interest, quod voluptas etiam dicitur in animo vitiosa res, ut Stoici putant, qui eam sic definiunt, sublationem animi sine ratione, opinantis se magno bono frui.*

(35) *Ἀρετῆ*. Similiter Stobæus pag. 167: Κοινὸν τερὸν δὲ τὴν ἀρετὴν διάθεσιν εἶναι ψυχῆς σύμφωνον αὐτῆ (scrib. αὐτῆ) περὶ ὅλον τὸν βίον· *Communione autem virtutem definiunt Stoici, animæ affectionem secum per totam vitam consentientem.* Diogenes Laertius in *Zenone*, qui est lib. vii, segm. 89, eodem plane sensu ἀρετὴν dicit esse διάθεσιν ὁμολογουμένην, *dispositionem consentaneam, nempe sibi: nam ὁμολογουμένον idem esse videtur, quod apud Clementem et Stobæum σύμφωνον.* Perperam enim vertit Laertii interpres, *affectionem vulgo intellectam.* Quod fortius vitio, quam virtuti conveniret.

(36) *Φιλοσοφίαν*. Apud Plutarchum *De placitis philosophorum*, Stoici definiunt philosophiam, ἀπικη-

ἀποδόξασιν· ὡς ἐξ ἀνάγκης εἶναι τὸ πλημμελοῦμενον ἅπλῃ διὰ τὴν τοῦ λόγου διαμαρτίαν γινόμενον· καὶ εἰκότως καλεῖσθαι ἀμαρτήματα· αὐτίκα γοῦν ὅτι ἡμαρτεν ὁ πρῶτος ἄνθρωπος, καὶ παρήκουσε τοῦ Θεοῦ· Καὶ παρωμοιώθη (37), φησί, τοῖς κτήνεσιν ὁ ἄνθρωπος παρὰ τὸν λόγον ἐξαμαρτών· εἰκότως ἄλογος νομισθεὶς, εἰκάζεται κτήνεσιν. Ἐντεῦθεν καὶ ἡ Σοφία λέγει· Ἰππος (38) εἰς ὄχελαν ὁ φιλήδονος, καὶ μοιχὸς ἀλοίστω κτήνῃ παρωμοιωθεὶς· διδ καὶ ἐπιφέρει· Πατὴρ ὑποκάτω ἐπικαθημένον χρεμετίζει· οὐκέτι, φησί, λαλεῖ ὁ ἄνθρωπος· οὐ γὰρ ἐστὶ λογικὸς ἔτι, ὁ παρὰ λόγον ἀμαρτάνων· θηρίον δὲ δὴ ἄλογον, ἔκδοτον ἐπιθυμίας, ᾧ πάσαι ἐπικαθύνται ἴθοναί. Τὸ δὲ κατορθούμενον κατὰ τὴν τοῦ λόγου ὑπακοὴν προσήκον καὶ καθήκον Στωϊκῶν ὀνομάζουσι παιδεύς. Τὸ μὲν αἰν καθήκον προσήκον ἐστίν· ὑπακοὴ δὲ θεμελιούται ἐντολαῖς. Αὗται δὲ, ταῖς ὑποθήκαις (39) αἱ αὐταὶ οὖσα, τὴν ἀλήθειαν (40) ἔχουσαι σκοπὸν (41), ἐπὶ τὸ ἔσχατον ὀρεκτὸν (42), ὃ τέλος νοεῖται, παιδαγωγῶσι. Τῶς δὲ ἐστὶ θεοσεβείας ἡ ἀίδιος ἀνάγκη ἐν τῷ θεῷ. Τοῦ δὲ αἰώνος ἐστὶν ἀρχὴ τὸ ἡμέτερον τέλος. Τὸ μόνον τῆς θεοσεβείας κατόρθωμα (43) δι' ἔργων· ἡ καθήκον ἐκτελεῖ· ὅθεν εἰκότως τὰ καθήκοντα περὶ τῆς πράξεως, οὐ τὰς λέξεις, συνίσταται (44). Καὶ

⚭ P. 160 ED. POTTER, 136-137 ED. PARIS.

σὴν εὐχῆς βίου ἐπιτηδεῖται· *accommodata vitæ artis meditationem*. Auctori cuidam apud Suidam philosophia est ἡθῶν κατόρθωσις μετὰ ὁδῆς τῆς παρὰ τοῦ ὄντος γνώσεως ἀληθοῦς· *Morum correctio, conjuncta cum opinione cognoscendæ veritatis de eo, quod est*. Quæ licet differant verbis, sensu consentiunt.

(37) Καὶ παρωμοιώθη. Malim referre ad psalm. lxxviii, v. 13: *Comparatus est jumentis insipientibus, et similibus factus est illis*. Apud Jeremiam quidem c. v, v. 8: *Equi amatores in feminas*, legimus, sed quoniam citat Sapientiam, referendum est hoc ad Ecclesiasticum, quem Σοφίαν Σεβράχ Græci dicunt, quæquam dissimulandum non est diversam esse lectionem. Clemens ait: *Ἰππος εἰς ὄχελαν ὁ φιλήδονος, καὶ μοιχὸς παντὸς ὑποκάτω ἐπικαθημένον χρεμετίζει*, at cap. xxxiii, v. 6, apud LXX: *Ἰππος εἰς ὄχελαν ὡς φιλος μωχῶν, ὁποκάτω παντὸς ἐπικαθημένου χρεμετίζει*. Vulgata Latina: *Equus emissarius, sic et amicus subsannator, sub omni supra sedente hinnit*. Jansenius in Ecclesiastico: *Ut equus equi conspecta hinnit, nulla habita ratione ejus, qui insidet, non in gratiam ejus, sed propter equam; ita felix amicus, oblata spe commodi, benevolentiam ostendit civeis, non in gratiam ejus, sed amorem commodi*. Feder. Morellus putat, illa verba apud Clementem, Ὁ φιλήδονος καὶ μοιχὸς ἀλοίστω κτήνῃ παρωμοιωθεὶς, per παρένθεσιν εἰ ἐπεξηγήσιν inserta esse. Indicat quod subjicitur διδ καὶ ἐπιφέρει, Παντὸς, etc. COLLECT. — Hic porro locus sic distingui et explicari debet: Καὶ παρωμοιώθη, φησὶν, τοῖς κτήνεσιν. Ὁ ἄνθρωπος παρὰ τὸν λόγον ἐξαμαρτών, εἰκότως ἄλογος νομισθεὶς, εἰκάζεται κτήνεσιν. Et assimilatus est, inquit, jumentis: scilicet homo, qui cum a ratione aberrasset, merito rationis expertus existimatus est, comparatur jumentis. Porro διὰ μνήμης, recitat Psal. xlviii, 13, 21: *Παρασυνοδὸν τοῖς κτήνεσιν, καὶ ὠμοιώθη αὐτοῖς*.

(38) Ἰππος. Hæc sic distingui et explicari debet: Ἰππος εἰς ὄχελαν· ὁ φιλήδονος, καὶ μοιχὸς, ἀλοίστω κτήνῃ παρωμοιωθεὶς· διδ καὶ ἐπιφ. Equus ad coitum: nempe voluptati deditus, et adulter, qui jumento maxime irrationabili assimilatus est: unde etiam subjungit: Quocunque, etc. Nam ea verba ὁ φιλήδονος usque ad παρωμοιωθεὶς non sunt Sirachi, ut

sentiens affectio, rationi subjecta per totam vitam. Quin etiam, quod est supremum omnium, ipsam philosophiam, definiunt, studium rectæ rationis, adeo ut sit necessario delictum, quidquid sit propter errorem rationis, et merito vocetur *erratum*, seu peccatum. Jam enim, quando primus homo peccavit, et Deo non obediit: *Et jumentis*, inquit, *assimilatus est homo* a, qui præter rationem aberrasset, merito rationis expertus existimatus comparatur jumentis. Hinc etiam dicit Sapientia: *Equus ad coitum libidinosus, et adulter irrationali jumento assimilatus* b: et ideo subjungit: *Quocunque super eum sedente hinnit*. Non amplius, inquit, ut homo loquitur: nec enim est amplius particeps rationis, qui peccat præter rationem; verum est expertus rationis bellua, dedita cupiditatibus, cui omnes voluptates insident. Quod ex rationis autem obedientia recte geritur, προσήκον et καθήκον, hoc est, quod *incumbit*, et convenit, nempe officium, vocant Stoici. Quod autem convenit, id incumbit. Obedientia autem fundatur mandatis. Ea autem, monitionibus cum sint eadem, veritate sibi scopum proponentia, ✕ ad extremum expetendum, qui finis dicitur, instituunt. Pietatis autem

a Psal. xlviii, 13, 21. b Eccli. xxxiii, 6.

putavit Hervetus interpres, ut a Morello superius dictum est.

(39) Ταῖς ὑποθήκαις. Ὑποθήκη ab Hesychio et Suida exp. παραίνεσις. Clemens τὰς ὑποθήκας ταῖς ἐντολαῖς synonymas esse notat. Unde Latine verti solent *præcepta vel præceptiones*. Librum hoc titulo Hesiodo ascriptum memorat Quintilianus lib. i, cap. 4; Solonem εἰς αὐτὸν ὑποθήκας scripsisse, refert Diogenes Laertius in *Solone*, et Suidas in *Σόλων*. Hierocles *Aurea Pythagoræ carmina ὑποθήκας* vocat, non procul a principio Commentarii. Simplificus, *Commentarii in Epictetum* pag. 3 refert, ὑποθήκων nomen iis præceptis peculiari esse, quæ brevibus sententiis continentur: et a Pythagoreis præcipue usurpatum fuisse: Κομματικοὶ δὲ εἰσιν οἱ λόγοι, καὶ γνωμονικοὶ, κατὰ τὸ τῶν ὑποθήκων καλουμένων παρὰ τοῖς Πυθαγορείοις εἶδος. *Dictio Epicteti concisa est, et sententiosa, qualis præceptionum, quas Pythagorei ὑποθήκας vocant, esse consuevit*.

(40) Ἀλήθειαν. Clemens Strom. ii refert, Posidonium Stoicum felicitatem posuisse ἐν τῷ ζῆν θεωροῦντα τὴν τῶν ὄλων ἀλήθειαν καὶ τάξιν, in *vita contemplatrice universorum veritatis et ordinis*.

(41) Σκοπὸν. Stoicorum vox. Illi enim scopὸν et τέλος sic distinguunt, ut σκοπὸς sit quasi τὸ ἐκκαίμενον, οὗ τυχεῖν πάντες ἐφίεσιν, οἱ τῆς εὐδαιμονίας σκεπτόμενοι: *res proposita, quam beatitudinis candidati assequi cupiunt*: ut virtus: τέλος autem sit τὸ εὐδαιμονεῖν, *esse felicem*: Τοῦτο δὲ ὑπάρχει ἐν τῷ κατ' ἀρετὴν ζῆν· *id autem statuunt, secundum virtutem vivere* ut ait Stobæus, *Eclog. ethic. p. 172*. Itaque σκοπὸς illis erat beatitudo objectiva; τέλος, beatitudo formalis.

(42) Τὸ ἔσχατον ὀρεκτόν. Stobæus, *Eclog. ethic. c. 2, p. 172* refert, Stoicos delinivisse bonorum finem, τὸ ἔσχατον τῶν ὀρεκτῶν, ἐφ' ᾧ πάντα τὰ ἄλλα ἀναφέρεται, *extremum expetendum, ad quod reliqua omnia referuntur*.

(43) Κατόρθωμα. Stoicorum phrasibus in explicandis iis, quæ ad Christianam religionem pertinent, καταχρῆται.

(44) Συνίσταται. Pal. ms. συνίστανται, plurali numero. SYLBERG. — Συνίστανται: habent etiam Reg. Bod.

finis est æterna in Deo requies. Æternitatis autem principium, est noster finis. Pietatis igitur perfecta operatio officium per opera efficit. Unde officia merito in actionibus, non autem in dictionibus consistunt. Et est Christiani quidem actio, rationalis animæ operatio, ex concinno iudicio et appetitione veritatis, quæ per conjunctum et in partem veniens peragitur corpus. Officium autem est, quæ in vita Deum et Christum sequitur voluntas, quæ se propter vitam æternam recte gerit. Etenim Christianorum vita, quam nunc instituimus, est quædam rationalium quasi actionum compages: hoc est, eorum, quæ a ratione docentur, quæ labi nesciat operatio, quam quidem fidem appellavimus. Hæc autem compages sunt mandata Domini, quæ cum sint divini sententiæ, monita spiritalia, nobis ipsis scripta sunt, ut quæ et nobis ipsis et proximis bene quadrerent. Quinetiam ipsæ quoque ad nos revertuntur, sicut pila, quæ propter repercussionem ad eum, qui jecit, recurrit. Unde etiam sunt ea, quæ decent ac convenient, nempe officia, ad divinam pædagogiam necessaria, quæ a Deo præcepta et ad salutem tradita sunt. Et quoniam eorum, quæ sunt necessaria, alia quidem solum ad vitam hic agendam pertinent, alia vero hinc, ut illic bene vivamus, avolare faciunt: convenienter quoque officiorum, hæc quidem ad vivendum, illa vero ad recte vivendum præcipiuntur, ea vulgo publicata sunt. Quæ autem ad bene vivendum convenient, ex quibus æterna illa vita acquiritur, ea hic veluti adumbrata ex ipsis Scripturis colligemus ac considerabimus.

(45) Ἀστέλαρ. Stoici honestum ac probum vocabant ἀστέλον, cui φαῦλον opponebant. Sic apud Plutarch. lib. *De contr. Stoic.*: Τῷ μὲν ἀστέλει ἀλλότριον οὐδὲν, τῷ δὲ φαύλῳ οὐδὲν οἰκτεῖον· *Probo quidem nihil alienum, improbo nihil proprium.*

(46) Καθῆκον. Stoici apud Stobæum p. 174 definiunt καθῆκον τὸ ἀκόλουθον ἐν τῷ βίῳ, in vita consentaneum. Item, τὸ ἀκόλουθον ἐν ζωῇ, ἢ παραχθὲν (scrib. παραχθὲν) εὐλογον ἀπολογίαν ἔχει, in vita consentaneum, cujus effecti recta ratio reddi potest. Conf. Diogenes Laertius lib. vii, segm. 107; Sextus Empiricus *Adv. mathemat.* pag. 147. Præterea Stoici felicitatem statuebant ἐν τῷ πάντα τὰ καθήκοντα ἐπιτελοῦντα ζῆν· in vivendo, omnia officia perficientem. Quod alii dicebant: Ζῆν ἀκολουθῶν τῇ φύσει, vel τῷ δαίμονι, vel πρὸς τὴν τοῦ δλου διοικητοῦ βούλησιν. Conf. Stobæus loco jam dicto, et Laertius lib. vii, seg. 88, 89. Clemens utrumque conjunxit, et e Christi doctrina æternæ vitæ mentionem insuper adjecit.

(47) Ἐγκατορθούμενον. Hæc vox reposita est ex Pal. cod. Herveti versio secuta est vulgatam lectionem, βούλημα ἐν, κατορθ. voluntas una, quæ se pro-

pter vitam æternam recte et ex virtute gerit. *STLBERG.* — Ἐν κατορθ. habent etiam Reg., Bod.
 (48) Ἀδιάπτωτος ἐνέργεια. Hoc etiam Stoicorum more dictum est. Laertius in *Zenone*, qui est lib. vii, segm. 117: Φασὶ δὲ καὶ ἀπαθῆ εἶναι τὸν σοφὸν, διὰ τὸ ἀνέμππτωτον εἶναι· Αἰοῦντὶ Stoici sapientem esse passionibus vacuum, quia labi non possit. Item segm. 122: Ἐτι δὲ ἀναμαρτήτους, τῷ ἀπαραπτώτους εἶναι τῷ ἀμαρτήματι· *Esse itidem sapientes inculpatos, quia in peccata labi non possint.*
 (49) Ἡ σφαῖρα. Similitudo de pila est apud Basil. pag. 172. H. *STLBERG.*
 (50) Εὖ ζῆν. Adhuc Stoice loquitur. Nam apud Stoicos τὸ εὖ ζῆν, καλῶς ζῆν, et κατὰ φύσιν ζῆν, idem significabant, quod τὸ εὐδαιμονεῖν, *felicem esse.* Conf. Stobæus, *Eclog. ethic.*, c. 4, p. 172.
 (51) Ἀναπτεροῖ. Conf. quæ dicta sunt ad *Protrept.* pag. 83, not., et quæ adnotabuntur ad *Strom.* v, p. 588.
 (52) Τό. Abest a Bod., Reg.
 (53) Σκοπεῖν. Post hujus libri finem, Reg. et Bod. coronidis loco addunt: Κλήμεντος Παιδαγωγῶ τῶν εἰς τὰ τρία τὸ πρῶτον.

* CAPITULA LIBRI SECUNDI.

- α. Πῶς περὶ τὰς τροφὰς ἀναστρεπτέον.
 β. Πῶς τῷ ποτῷ προσερεκτέον.
 γ. Ὅτι οὐ χρὴ περὶ τὴν πολυτέλειαν τῶν σκευῶν ἐσπουδακῆναι.
 δ. Πῶς χρὴ περὶ τὰς ἐστιάσεις ἀρίσθαι.
 ε. Περὶ γέλωτος.
 ζ. Περὶ αἰσχρολογίας.
 η. Τίνα χρὴ παραφυλάττεσθαι τοὺς ἀστειῶς συμβιούντας.
 θ. Εἰ μύροις καὶ στεφάνοις χρηστέον.
 ι. Πῶς τῷ ὕπνῳ προσερεκτέον.
 ι'. Τίνα διαληπτέον περὶ παιδοποιίας.
 ια. Περὶ ὑποδέσεως.
 ιβ. Ὅτι οὐ χρὴ περὶ τοὺς Μῆτους καὶ τὸν χρυσοῦν ἐπιτοῆσθαι κόσμον.

A

1. Quomodo circa alimenta versari oporteat.
 2. Quomodo in potu se gerere oporteat.
 3. Quod in sumptuosam vasorum suppellectilem non sit studium conferendum.
 4. Quomodo in conviviis se recreare oporteat.
 5. De risu.
 6. De turpiloquio.
 7. Quænam observare oporteat eos, qui honeste simul vivunt.
 8. An unguentis et coronis utendum sit.
 9. Quomodo se in somno gerere oporteat.
 10. Quænam de procreatione liberorum tractanda sint.
 11. De calceamentis.
 12. Quod non oporteat gemmas et aureum ornatum stupere et admirari.

B

ΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ.

ΚΕΦ. Α'.

Πῶς περὶ τὰς τροφὰς ἀναστρεπτέον.

Ἐγόμενοι τοίνυν τοῦ σκοποῦ καὶ τὰς Γραφὰς τὰς τὸ βιωφελές τῆς Παιδαγωγίας ἐκλεγόμενοι, ἰσχυρῶς εἶναι χρὴ παρ' ὅλον τὸν βίον τὸν Χριστιανὸν καλούμενον, κεφαλαιωδῶς ὑπογραπτέον. Ἀρκτέον οὖν ἡμῖν ἀφ' ἡμῶν αὐτῶν, καὶ ὁμῶς ἀρμόττειν γε χρὴ. Στοχαζομένοις τοίνυν τῆς συμμετρίας τοῦ σντάγματος, ὁποῖόν τινα τῷ ἑαυτοῦ σώματι ἕκαστον ἡμῶν προσφέρεσθαι, μᾶλλον δὲ ὅπως αὐτὸ κατευθύνειν χρὴ, λεκτέον· ὁπόταν γάρ τις, ἀπὸ τῶν ἐκτὸς καὶ αὐτῆς ἐστὶ τῆς τοῦ σώματος ἀγωγῆς ἐπὶ τὴν διάνοιαν ἀναχθεὶς (54) ὑπὸ τοῦ Λόγου, τὴν θεωρίαν τῶν κατὰ τὴν ἀνθρωπὸν συμβαινόντων κατὰ φύσιν ἀκριδῶς ἐκμάθη, εἴσεται μὴ σπουδάζειν μὲν περὶ τὰ ἐκτὸς, τὸ δὲ ἴδιον τοῦ ἀνθρώπου, τὸ δῆμα τῆς ψυχῆς ἐκκαθαίρειν, ἀνγίσειν δὲ καὶ τὴν σάρκα αὐτῆς. Ὅ γὰρ ἐκείνων καθαρῶς ἀπολυθεὶς, δι' ὧν ἐστὶ χεῖρ ἐστὶ, εἰ ἂν ἄλλο προὔργιατερον ἑαυτοῦ ἔχοι πρὸς τὸ ὡφελῆν ἐπὶ τὴν κατάληψιν τοῦ Θεοῦ; Οἱ μὲν δὲ ἄλλοι ἀνθρώποι· εἰ ζῶσιν (55) ἵνα ἐσθίωσιν, ὡς περὶ ἀμέλει καὶ τὰ ἄλλα ζῶα, εἰ Οἷς (56) οὐδὲν ἄλλ' ἢ γαστήρ ἐστιν ὁ βίος· ἡμῖν δὲ ὁ Παιδαγωγὸς ἐσθίειν παραγγέλλει, ἵνα ζῶμεν· οὐτε γὰρ ἔργον ἡμῖν ἡ τροφή, οὐτε σκοπὸς ἡδονή· ὑπὲρ δὲ τῆς ἐνταῦθα διαμονῆς, ἢ ὁ Λόγος εἰς ἀφθαρσίαν παιδαγωγεῖ· διὸ καὶ ἐκκρίνεται ἡ τροφή. Ἀπλῆ δὲ αὕτη καὶ ἀπερίεργος

C

D

LIBER SECUNDUS.

CAP. I.

Quomodo circa alimenta versari oporteat.

Propositum itaque institutum ac scopum sequentibus, et Scripturas ad eam Pædagogicæ partem, quæ vitæ utilis futura est, diligentibus, qualem esse in tota vita cum qui Christianus dicitur, oporteat, summam describendum est. Nobis igitur a nobis ipsis incipiendum est, et quomodo nos componere ac moderari oporteat. Habita ergo operis nostri, commodæque illius dispositionis ratione, quemadmodum unumquemque nostrum se in suum corpus gerere, vel potius quomodo id dirigere oporteat, dicendum est. Quando enim quis a rebus externis, et ab ipsa præterea corporis cultura ad mentem a ratione, seu Verbo, deductus, eorum, quæ in homine secundum naturam eveniunt, contemplatione accurate didicerit, sciet non esse studium in res externas conferendum: sed hominis quod est proprium, animæ nempe oculum, expurgandum, castamque et sanctam carnem suam tuendam. Qui enim ab illis pure emundatus exsolutusque fuerit, per quæ est adhuc pulvis, quidnam aliud commodius seipso habere poterit, ad hoc, ut recta via ad Dei procedat comprehensionem? Atque alii quidem homines vivunt ut comedant, quod certe etiam rationis expertibus evenit animantibus, Quibus nihil aliud quam venter vita est: nobis autem Pædagogus præ-

* P. 161-162 ED. POTTER, 158-159 ED. PARIS.

(54) Ἀναχθεὶς. Hoc pro vulg. ἀχθεὶς repositum e Pal. ms. STILBURG. — Consentiant Reg., Bod. Sed ἀχθεὶς retinet ms. Nov.

(55) Ζῶσιν. Socratis effatum respicit, quod refert Musonius apud Stobæum serm. 17, qui est De incontinentia: Προσθήκει ἐσθίειν ἡμῖν ἵνα ζῶμεν, οὐ γὰρ ἡδόμεθα, εἰ γὰρ μέλλομεν συστοιχεῖν ἀρίστοις: τῷ λόγῳ Σωκράτους, ὃς ἔφη, Τοὺς μὲν πολλοὺς ἀνθρώπους ζῆν ἵνα ἐσθίωσιν, αὐτὸς (scrib. αὐτόν) δὲ ἐσθίειν ἵνα ζῆ· Et edendum ut vivamus, non ut voluptuemur; siquidem ad optatam Socratis senten-

tiam accommodare nos voluerimus, qui bonam hominum partem vivere dixit ut edant, se autem edere ut vivat. Clemens idem dictum iterum respexit Strom. vii, pag. 752. Item Juvenalis, sat. xi, v. 11:

Et quibus in solo vivendi causa palato est.

(56) Οἷς. Ut senarius constet sibi, scribe,

Οἷς οἱ δὲν ἐστὶν ἄλλο, πλὴν γαστήρ, βίος.

Nihil est familiarius Clementi, quam versiculo: auctorum aut citare ut in mentem veniant, aut accommodare instituto, καὶ παραλύειν. HEINSIUS.

cipit ✕ *comesse* ut *vivamus* : neque enim nostrum nutritio munus est ; neque scopus noster, voluptas : sed propter nostram hic mansionem, quam ad in-
 corruptionem Verbum instituit : et ideo secernitur ac seligitur alimentum. Est autem ipsa simplex, et minime curiosa veritas, simplicibus et minime curiosis pueris apposita : utpote, quæ ad vivendum, non ad lautitias deliciasque apta sit. Ipsum autem vivere, ex duobus, sanitate scilicet et viribus, constituitur, quibus maxime convenit alimentum facilitas ; ut quod et ad digestionem et corporis levitatem sit utile : ex quibus incrementum, sanitas, et justæ vires, non autem injustæ, lubricæ, et miseræ quales sunt, quæ athleticis ex illa sua edendi necessitate obveniunt. Sunt itaque multiplices qualitates respiciendæ, quæ varia damna pariunt, malas corporum habitudines, stomachorum subversiones, cum corruptus et constupratus sit gustus misera et infausta quadam condiendi arte, et inani in faciendis bellariis artificio. Audent enim appellare nutritionem, studium deliciarum, quod in noxias voluptates dilabitur. Antiphanes autem, Delius medicus, vel unum hanc dixit esse morborum causam, ciborum varietatem : cum qui veritatem

✕ P.163 ED. POTTER, 140 ED. PARIS.

(57) Ἀλήθεια. Ἡ ἀλήθεια. Nov., quod hunc sensum efficit : « Est autem illud, » nempe alimentum, « simplex et minime curiosum, nempe veritas. » Scribi etiam posset ἀληθεια, « revera : » ut sensus sit : « Est autem illud, » alimentum, « revera simplex, nec curiose conquirendum : quale simplicibus et minime curiosis puerulis convenit, ut quod sit ad vivendum, non vero ad delicias aptum. »

(58) Δυσίη. Δυσίη, Bod., Reg.

(59) Καὶ ἀθλία. Pal. ms. disjunctive ἢ ἀθλία. SYLBURG.

(60) Ἀναγκοφαγίας. « Edendi necessitate. » Quantitas cibi athletarum quam fuerit cæteris hominum mensuris superior, sciri potest ex iis, quæ scriptis mandavit Galenus in *De digno pulsuum*, videlicet « carnis minas duas, paucum cibum athleticis fuisse, ut aliqua ex parte fabuloso illi fidem adhibere valeamus, quod de athleta Milone Crotoniata et Heraclide pugile celebratur, quorum alterum carniū minas 20 deglutisse et panis totidem, vini choas persiccasse tres, ac aliquando taurum absumpsisse ; alterum prope infiniti cibi exstitisse ferunt. Atque hanc perspicuum sit, quam vere Aristoteles in *De gen. animalium* dixerit, sæpenumero athleticis membra variis fornicis affici, cum ob multam edacitatem natura haud valet æque in toto corpore omnes cibi partes conficere, et confectas æqualiter distribuere, sicut in *Politico*. cibum eorum, qui exercebantur athleticè, modo βίαιον τροφήν, modo ἀναγκοφαγίαν vocavit, quasi plus quam ferre possent edere cogentur : qua etiam voce utitur Clemens Alexand. lib. 1 *Pædag.* ; Mercurialis lib. 1, cap. 15, *De arte gymn.* COLLECT. — Cum aliquid præter animi voluntatem facere cogimur, id ἀνάγκη fieri dicitur. Hinc ἀναγκοστέιν et ἀναγκοφαγεῖν dicuntur, qui non ad libitum, sed alieno arbitrio comedunt : unde ἀναγκοφαγία pugilum, quibus a prædotoribus et aliptis, qui eos ad certamina præparabant, certa cibi mensura constitui solebat, quam quotidie comedere tenebantur, ut vires eorum crescerent. Hesychius : Ἀναγκοφαγεῖν, πρὸς ἀνάγκην ἐσθῆν ἕπερ ἀθληταὶ πάσχουσιν. Modus etiam edendi præscriptus erat, ut refert Philo Judæus, lib. 1 *Legis allegor.*, pag. 58 : Μὴ μόνον δὲ φρσι Φα-
 ρῆ, ἀλλὰ καὶ βρώσει, τούτῃτε καταλέσας καὶ ἐπι-

ἀλήθεια (57), καταλλήλως ἀπλοῖς καὶ ἀπεριέργοις ἀρμόζουσα παιδίοις· ὡς ἂν εἰς τὸ ζῆν, οὐκ εἰς τρυφήν ἐπιτήδευος. Τὸ δὲ ἐκ δυσίη (58) τὸ ζῆν τοῦτο, ὑγείας τε καὶ ἰσχύος, σύγκηται· οἷς μάλιστα κατάλληλον τῆς τροφῆς τὸ εὐκλον, εἰς τε τὰς ἀναδόσεις καὶ τὴν τοῦ σώματος κοφρότητα χρησιμεῖον· ἐξ ὧν αὐξήσεις τε καὶ ὑγεία, καὶ ἰσχύς δικαία, οὐχὶ δὲ ἄδικος, ἡ σφαλερὰ καὶ ἀθλία (59), ὡς ἡ τῶν ἀθλητῶν ἐξ ἀναγκοφαγίας (60), περιγίνεται. Αἱ μὲν οὖν πολυειδεῖς ποιότητες ἀποπτύουσιν, ποικιλίας ἐντίκτουςαι βλάβας· καχεξίας (61) σωμάτων, ἀνατροπὰς στομάχων, ἐκπορνεύουσης τῆς γεύσεως διὰ τινος κακοδαίμονος τέχνης, τῆς ὀφάρτυτικῆς, καὶ τῆς ἀμυλῆ τὰ πέμματα ματαιοτεχνίας. Τροφήν (62) γὰρ τολμῶσι καλεῖν τὴν ἐν τρυφαῖς ἐπιτήδευσιν, εἰς ἡδονὰς ἐπιπλαθεῖς ὀλισθαίνουσιν. Ἀντιφάνης δὲ, ὁ Δῆλιος ἱατρὸς, καὶ μίαν τῶν νόσου αἰτιῶν ταύτην (63) εἶρηκε τῶν ἐδεσμάτων τὴν πολυειδίαν· τῶν περὶ τὴν ἀλήθειαν δυσαρροστούτων, κενοδοξία ποικιλῆ τὸ σῶφρον τῆς διαίτης ἐξορμημένων, καὶ τὰς διαποντίους πολυπραγμονούντων ἰδωδὰς. Κάμολι μὲν ἔλεος ὑπαισι τῆς νόσου· οἱ δὲ ἐξυμνεῖν οὐκ αἰσχύνονται τὰς σφετεράς ἡδυπαθείας (64), τὰς ἐν τῷ πορθμῷ τῷ Σικελικῷ συμραίναν πολυπραγμονούντες, καὶ τὰς ἐγγέ-

λέανας, μὴ ἰδιώτου, ἀλλ' ἀθλητοῦ τρόπον, τὴν τροφήν, ἰσχὺν καὶ δύναμιν περιποίησι. Καὶ γὰρ τοῖς ἀθληταῖς οἱ ἀλείπται παραγγέλλουσι μὴ κόπτειν, ἀλλὰ κατὰ γολὴν λαλεῖν, ἵνα πρὸς ἰσχὺν ἐπιδιδῶσιν· ἑτέρως γὰρ ἐγὼ καὶ ὁ ἀθλητῆς τρεφόμεθα· ἐγὼ μὲν γὰρ ἕνεκα τοῦ ζῆν μόνον, ὁ δὲ ἀθλητῆς καὶ ἕνεκα τοῦ παινεσθαι καὶ βῶνυσθαι, παρ' ᾧ καὶ ἐν τι τῶν ἀσκητικῶν ἐστὶ τὸ ἀνελέσθαι τροφήν. Hinc jejunia ab athleticis ægerrime ferri, refert Cicero *Tusc. quæst.* lib. 1, cap. 17 : « Anicula sæpe inediaum bibuum, aut triduum ferunt. Subduc cibum unam diem athleticæ ; Jovem Olympium, eum ipsum, cui se excercet, implorabit : ferre non posse clamabit. Consuetudinis magna vis est. » Hinc et athleticæ plerumque voraces fuisse memorantur. Theagenes taurum solus comedit : quod a Milone quoque factum. Hic etiam viginti carnis libras, totidemque panes comedit, et tres vini congias elibit. Astydianus, quæ Ariobarzanes Persa novem convivis apparatus, solus abliguriit. Hæc, aliaque ejusmodi plura memorat Athenæus lib. x, cap. 2.

(61) Καχεξίας. Teste Hippocrate, cibi dissimiles invicem se corrumpunt, et seditionem concitant : τὰ γὰρ ἀνόμοια στασιάζει. Seneca epist. 2 : « Fastidientis est stomachi multa degustare, quæ ubi varia sunt et diversa, non alunt, sed inquietant, et inquinant. » Conf. Macrobi. *Saturnal.* lib. vii, cap. 4 et 3, quibus eam quæstionem tractat, an « cibus simplex multiplicitate sit præferendus? »

(62) Τροφήν. Τροφήν probat etiam Hervetii versio : « Audent enim nutritionem appellare deliciarum exercitationem. » Pal. ms. habet τρυφήν, parum ad rem. SYLBURG. — Τρυφήν etiam habet Nov., Reg. Et quidem τρυφήν pro τροφήν, et vicissim τροφαῖς pro τρυφαῖς scribendum videtur hoc modo : Τροφήν γὰρ τολμῶσι καλεῖν τὴν ἐν τροφαῖς ἐπιτήδευσιν. « Sustinent enim delicias (τροφήν) appellare nimium circa alimenta (τροφαῖς) studium, quod ad perniciosas voluptates dilabitur. »

(63) Τῶν νόσου αἰτιῶν ταύτην. Excerpta ms. τῶν νόσων αἰτιῶν ταύτην rectius. SYLBURG.

(64) Ἠδυπαθείας. Jam enumerat ea, quæ suo tempore in deliciis habebantur. Conf. Juvenalis sat. xi, v. 64 et seq.

Fercula nunc audi nullis ornata macellis, etc.

λεις (65) τὰς Μαιανδρείους, καὶ τοὺς (66) ἐν Μήλῳ ἔριφους (67), καὶ τοὺς ἐν Σκιάθῳ (68) κεστρεῖς, καὶ τὰς Πελωρίδας κόγχας, καὶ τὰ ὄστρεα τὰ Ἀβυθιναῖα οὐ παραλείποντες (69) δὲ τὰ ἐν Λιπάρᾳ μαινίδας, οὐδὲ τὴν γογγύλην τὴν Μαντινικὴν· ἀλλὰ οὐδὲ τὰ παρὰ τοῖς Ἀσκραίοις τεύτλα· κτένας τε ἐκζητοῦσι Μηθυμαίους, καὶ ψήττας Ἀττικὰς, καὶ τὰς Λαφνίου κίχλας, Χελιδονίους (70) τε ἰσθάδας, δι' ἃς εἰς Ἑλλάδα πεντακοσίαις ἅμα μυριάσιν ὁ κακοδαίμων ἔστειλατο Πέρσης (71). Ὅρνεις ἐπὶ τούτοις συνωοῦνται τοὺς ἀπὸ Φάσιδος (72), ἀτταγὰς Αἰγυπτίας, Μῆδον ταῦνα. Ταῦτ' αὖτοῖς ἡδύσμασιν ἐξαλλάσσοντες οἱ γαστρίμαργοι, τοῖς ὄλοις ἐπιπεχίηνασιν· ἴσα τε γῶν (73), πόντου τε βένθη, καὶ ἀέρος ἀμέτρητον εὖρος ἐκτρέφει, ἢ τῆ αὐτῶν ἐκπορίζομενοι λαιμαργίᾳ. Σαγηνεῦειν ἀτεχνῶς οἱ πλεονέκται καὶ πολυπράγμονες οὗτοι εὐόκασιν εἰς ἡδυπάθειαν τὸν κόσμον, πατήροις σίζουσι περιηγοῦνται, ἀμφὶ τὴν γῆδην καὶ τὸν ἀετρίθανον τὸν πάντα αὐτῶν κατατρίθοντες βίον

✕ P. 164 ED. POTTER.

(65) Ἐγγέλεις. Athenæus lib. 1, cap. 4 : Πολλοὶ δὲ καὶ ἄλλοι διὰ στόματος εἶχον τὰς ἐν τῷ Σικελικῷ μυριάδας, τὰς πλωτὰς ἐγγέλεις, τῶν Παχύνου θύνων τὰς ἡρμιάδας, τῶν ἐν Μήλῳ ἔριφους, τοὺς ἐν Συμαίθῳ κεστρεῖς, καὶ τῶν ἀδόξων καὶ τὰς Πελωρίδας κόγχας, τὰς ἐκ Λιπάρᾳ μαινίδας, τὴν Μαντινικὴν γογγύλην, τὰς ἐκ Θηβῶν βουνιάδας, καὶ τὰ παρ' Ἀσκραίοις τεύτλα· At vero ex convivis alii multum in ore habebant Siculas murænas, flutas anguillas, thynnorum ad Pachynum captorum sumina, hædos ex Melo, mugiles e Symætho, ex vilibus conchas Peloridas, mænidæ ex Lipara, bolum Mantinicum, Thebana rapa, ex Asceris betas. » Pollux *Onomast.* lib. vi, cap. 10, principio : Ἰστῶν δὲ οὐτὶ παρὰ τοῖς παλαιοῖς εὐδοκίμων μύραινα ἐκ πορθμοῦ, καὶ μύραινα Ταρτησία, καὶ θύννος Τύριος, καὶ κεστρεῖς ἐκ Σκιάθου, καὶ ἔριφος ἐκ Μήλου, καὶ κόγχαι Πελωριναῖα· ὅθεν ἴσως καὶ αἱ νῦν Πελωρίδες ὠνομάσθησαν· τεύτλον ἐξ Ἀσκραίης, μαινίδες ἐκ Λιπάρᾳς, γογγύλα· ἐκ Μαντινείας, Μηθυμαῖοι κτένας, γαλεδὸς ἐκ Ῥόδου, ψήτται ἐξ Ἐλευσίως, ἀφύια Φαληρικαῖα, τρίγλαι· Ἴωνικαῖα, ἐγγέλεις ἐκ Βοιωτίας Κωπαίδες, ὡς ἐκ Σικελίας αἱ πλωταὶ, καὶ θασιά ἄλμη, καὶ θασιά ραφανίδες, καὶ τῆς Κίθνιδος τε καὶ Σικελικῆς, καὶ ἄλλας Τραγασαίους, etc. Quæ quidem hi omnes ab aliquo vestustiore auctore sumpsisse videntur.

(66) Τούς. Τὰς Nov., Bod., Reg.

(67) Μήλω ἔριφους. Multa apud Clementem et Vellium ex Varrone ciborum genera referuntur, quæ ex longinquis regionibus Romam advecta, maximo in pretio erant : inter cætera hædum ex Ambracia nominat, quem nonnulli piscem καπρόν Athenæo vocatum putarunt. Ego vero non piscem, sed quadrupes anima! existitis potius existimo, ut et capras. Varro lib. 11 *De re rustica*, cap. 3, ex Media insula habuisse eos scribit. A Clemente quoque et a Polluce hædi Melici omnibus præferuntur. Unde et in Varrone non ex Media sed ex Melica legendum censuissim, nisi Columella cap. 2, lib. viii, auctor esset, vulgares mutata littera Medicos dixisse Melicos, Mercurialis lib. 1, cap. 25 *Var. lectionum*. Athenæus lib. 1 : Τούς ἐν Μήλῳ ἔριφους, τῶν ἐν Συμαίθῳ κεστρεῖς· « Hædos ex Melo, mugiles ex Symætho. » Pollux lib. 1, cap. 10 : ἔριφος ἐκ Μήλου. Interpres, « hædos ex grege. » verte « ex Melo : » sed apud eundem legitimus, κεστρεῖς ἐκ Σκιάθου. Hesyechius Sciathum numerat inter Cycladas insulas. Stephan. *De urbibus*, Σύμαιθα, τῆς Βετταλίας· Σκιάθου, Ἐυβόλας. COLLECT.

(68) Σκιάθῳ. Συμαίθῳ scribendum esse monuit Bochartus, *Geograph.* part. secundæ lib. 1, cap. 28,

Aegre ferunt, multiplici nescio qua vana gloria frugalem et moderatum victum abjurent, et transmari-nas escas anxie perquirant. Ac mihi quidem morbi eorum misereri lubet : ipsos autem ꝯ non pudet suas decantare delicias : quæ sunt enim in freto Siculo, murænas anxio et sollicito animo perquirunt, et Mæandri 61 anguillas, et qui in Melo sunt hædos, et qui in Sciatho mugiles, Pelori conchas, et Abydena ostrea, nec mænidæ, quæ sunt in Lipara, prætermittunt, nec bolum Mantinicum, nec betas, quæ sunt apud Ascræos, et pectines exquirunt Methymnæos, et lingulacas Atticas, et turdos Daphnios, et caricas Chelidonias, propter quas in Græciam cum quingentis myriadibus infelix Persa profectus est : Phasidis aves præterea coemunt, attagenas Ægyptias, Medicum pavonem. Hæc condimentis immutantes, ii, qui sunt gulæ dediti, obsoniis inhiant ; « quæcunque tellus, et profunda ponti, immensa-que alit latitudo aeris, » ingluviæ ea suæ com-

pag. 586 : « Symæthus est Siciliæ amnis, et τῶν ἐν Συμαίθῳ κεστρεῖς, in *Symætho mugiles*, commendat Athenæus lib. 1. Menda non vacat, quod in Polluce legere est, κεστρεῖς ἐν Σκιάθῳ, et in Clementis *Pæd.* lib. 11, τῶν ἐν Σκιάθῳ κεστρεῖς· utrobique enim Sciathus est pro Symætho. » Forte tamen apud Athenæum scribi debet e Clemente ac Polluce Σκιάθῳ; nam Sciathus, vel Scyathus erat Ægæi maris insula.

(69) Παραλείποντες. Παραλείποντας Reg., Bod. et Sylburgii excerpta ms.

(70) Χελιδονίους. Id est, Atticas. Pollux lib. vi, cap. 14, paulo ante finem : Ἰσθάδες Χελιδόνιοι, αἱ Ἀττικαῖα, αἱ καὶ Χελιδόνες καλοῦνται. « Caricæ Chelidoniæ, nempe Atticæ, quæ et Chelidonies vocantur. » Nomen ductum a nigredine, qua hirundinibus, quæ Græcæ χελιδόνες dicuntur, similes erant : scribit enim Athenæus, lib. xiv, cap. 18 : Χελιδονίας καλεῖσθαι τὰς ἐρυθρομελαίνας ἰσθάδας· « Chelidonias vocari caricæ e rubro nigrescentes. » Quemadmodum lepores etiam quosdam χελιδονίας dici, refert idem auctor lib. ix, cap. 14. Hi porro lepores erant ἄνω μὲν μέλανες, τὰ δὲ κάτω ὑπόλευκοι, ὅποια καὶ αἱ χελιδόνες· « superiori parte nigri, inferiori albescentes, sicut etiam hirundines : » ut ait Eustathius.

(71) Πέρσης. Nempe Xerxes, Athenæus lib. xiv, cap. 18 : Σφόδρα τῶν ἰσθάδων ἐθαυμάζοντο αἱ Ἀττικαῖα· etc. « Caricarum ex Attica magnam pretium fuit. Dinon in *Persicis* scribit, mensæ regis apponi solita cibaria, primitiarum instar, quæcunque regiones proferunt ejus ditioni subditæ, peregrino vero aut cibo, aut potu sibi utendum nunquam reges priores existimasse, promulgata de illo instituto postea lege : at cum ex eunuchis quidam inter reliqua bellaria caricæ ex Attica regi appuisset, percontatum unde essent ; ubi rescivit Atticas esse, vetuisse emptores rerum in foro venalium quidquam ex iis mercari vel emere, donec sibi tantum sumptum fuisset, quantum vellet. Fama est ab eunuchis de industria id factum, ut expeditionis regem commonefaceret, quam destinabat adversus Athenienses. »

(72) Φάσιδος. Phasianos, a Phaside, Colchidis urbe ac fluvio. Hieronymus quemdam monens, ut temperate viveret, « Procul sint, » inquit, « Phasidos aves, crassi turtures, Ionicus, attagen, » etc.

(73) Ὅσα τε χ. Cujusdam poetæ versus, quos Clemens, ut alibi solet, παραλύει. Simile est illud Juvenalis sat. xi, v. 14 :

... gustus elementa per omnia quaerunt.

parantes. Videntur revera hi insatiabiles, et solliciti ciborum indagatores, ad delicias suas mundum irretire, sibilantibus sartaginibus undique circumstrepentes, et circa cochlear et mortarium totam vitam suam consumentes, edaces atque adeo omnivori homines, materiam ignis instar apprehendentes. Quinetiam facilem cibum, nempe panem, effeminant, id quod in frumento maxime nutrit excribrantes, adeo ut alimentum ✕ maxime necessarium fiat probrum voluptatis. Apud homines autem nullum habet terminum delicata ingluvies. In liba enim ac placentas provecta est, bellariorum multitudinem excogitans, omnes saporis consecrata species. At mihi quidem videtur homo, qui est ejusmodi, nihil esse aliud quam bucca aut maxilla. « Ne desideres autem, » inquit Scriptura, « edulia divitum a, » ea enim vitæ non veræ et turpi conjuncta sunt. Illi enim dant operam obsoniis, quæ fîmus paulo post excipit: nobis autem cibum cœlestem venantibus necesse est ventri, qui est sub cœlo, imperare, et multo magis iis, quæ ei amica et grata sunt, « Quæ Deus abolebit b, » inquit Apostolus, voraces gula cupiditates jure exsecrans. « Escæ enim ventri, » ex quibus hæc carnalis, et exitialis vita dependet,

✕ P. 465 ED. POTTER, 141 ED. PARIS. • Proverb. xxiii, 3. b I Cor. vi, 13.

(74) Παμφάγοι. Recte vocat παμφάγους, quos igni comparat. Solet enim παμφάγος ignis esse epitheton:

Ὡς κρείσσον εἰς τὸ πῦρ ἐμπροσθὶν παμφάγον; C Quanto melius in ignem incidere omnivororum?

(75) Ἐξέχομενοι. Ἐξέχεσθαι τινος, « quiddam apprehendere, » infra in hoc capite non semel dixit: ut ἐξέγονται ὄνων· ἐξέχεσθαι τροφῆς· μή ἐξέχομενος, μήτε ἀπρητημένους αὐτῶν.

(76) Ἐύκολον. Fragmentum ms. habet τὴν εὐκολον βρώσιν. H. Superior editio ambiguo errore habet εὐχολον. SYLBERG. — Sed εὐκολον habent mss. nostri.

(77) Τὸ τρώξιμον. Partem crassiorem: nam passive usurpari solet hæc vox. Unde ab Hesychio exp. ὁ μέγας, πολλός τε. Ingens fluctus Homero est τρώφι κῦμα. Porro tres cribrandi modos, qui olim in usu erant, vide apud Pollucem, lib. vi, cap. 11.

(78) Εἰς. Abest a Nov.

(79) Ποιότηας. Hoc est, qualitates, quæ gustum delectant. Sic paulo ante: Πολυειδέεις ποιότητες ἀποπτυσταί: « vitandæ sunt saporum varietates. » Item paulo post, Ποικίλους ἀνεπίμικτον ποιότησιν, simplicem, « nec variis deliciis mistam » cœnam laudat. Hinc ποιότης significat ἥδονην. Hesychius, Ποιότης, χρώμα, ἥδονή.

(80) Οὐδὲν ἄλλ' ἢ γνάθος. « Nihil esse aliud, quam bucca. » In Comædiis γνάθωνες dicuntur gulosi, et « matrici, » ut vult Festus, a magnis malis, quia matῶας veteres τὰς σιαγόνας vocabant. Inde proverbium, Ἀμφοτερόγναθοι, « qui utraque inaudibula simul comedunt. » Scaliger in Varro-nem. Apud Athen. lib. x athleta dicitur γνάθου δοῦλος, « malæ servus; » et Eubulus Thebanorum meminuit ἀνδρῶν ἀρίστων ἐσθίειν δι' ἡμέραν, ὅλους τραχήλους· « Virorum, qui ad comedendum totos dies maxime strenui, qui toti quanti, guttura sunt. » Ælianus Var. histor. lib. 1, c. 4, De poly-pode, vocat, Πᾶν ὅτιον φαγεῖν ἀμάχους, « quidquid edant insuperabiles. » COLLECT.

(81) Τῶν πλουσίων. Additum a Clemente, ut sensum expleret. Nam apud Solomonem præcessit

Α οἱ παμφάγοι (74), καθάπερ τὸ πῦρ τῆς ὕλης ἐξέ-
χόμενοι (75). Ἄλλα καὶ τὴν εὐκολον (76) βρώσιν τὸν
ἄρτον ἐκθληθῶσιν, ἀποσθῆοντες τοῦ πυροῦ τὸ
τρώξιμον (77), ὡς τὸ ἀναγκαῖον τῆς τροφῆς, δνει-
δος γίνεσθαι ἥδονης. Οὐκ ἔχει δὲ ὄρον παρὰ τοῖς
ἀνθρώποις ἢ λιχνεία. Καὶ γὰρ εἰς τὰ πέμματα
καὶ τὰ μελίπηκτα, πρὸς δὲ καὶ εἰς (78) τὰ τραγή-
ματα ἐξώκειλεν, ἐπιδορπισμάτων πλήθος εὐρίσκου-
σα, παντοδαπὰς θηρωμένη ποιότητας (79). Καί
μοι δοκεῖ ὁ τοιοῦτος ἄνθρωπος οὐδὲν ἄλλ' ἢ γνά-
θος (80) εἶναι· Μηδὲ ἐπιθύμει, » φησὶν ἡ Γραφή,
« τῶν ἐδεσμάτων τῶν πλουσίων (81)· » ταῦτα γὰρ
ἔχεται βίου ψευδοῦς τε καὶ αἰσχροῦ· οἱ μὲν γὰρ ἐξέ-
χονται τῶν ὄνων, ἃ μετ' ὀλίγον ἐκδέχεται κο-
πρῶν (82)· ἡμῖν δὲ τοῖς θηρωμένοις τὴν βρώσιν τὴν

B ἐπουράνιον ἄρχειν ἀνάγκη τῆς ὑπὸ τὸν οὐρανὸν γασ-
τρὸς, ἔτι τε μᾶλλον καὶ τῶν ταύτης προσφυλιῶν· « ἃ
ὁ Θεὸς καταργήσει (83), » φησὶν ὁ Ἀπόστολος, εἰκό-
τως ἐπικαταρῶμενος λαϊμάργοις ἐπιθυμίαις· « τὰ
γὰρ βρώματα τῆ κοιλίᾳ, » ἐξ ὧν ὁ σαρκικὸς δυνα-
τοσὶ καὶ φθοροποῖς ἀπῆρηται βίος, ὅν (84) ἀγά-
πην (85) τινὲς τομῶσι καλεῖν, ἀθύρω γλώττη (86)
κεχρημένοι, δειπνάρια τινα, κνίσσης καὶ ζωμῶν ἀπο-
πνέοντα· τὸ καλὸν καὶ σωτήριον ἔργον τοῦ Λόγου, τὴν
ἀγάπην τὴν ἡγιασμένην, κυθριδίους (87) καὶ ζωμοῦ

τραπέζης δυνάστου mentio.

(82) Κοπρῶν. Respicit Matth. xv, 17: Πᾶν τὸ εἰσπορευόμενον εἰς τὸ στόμα εἰς τὴν κοιλίαν χωρεῖ, καὶ εἰς ἀφεδρῶνα βάλλεται. Mox respicit Joan. vi, quo Christus se vocat ἄρτον οὐράνιον, εἰ ἄρτον ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάντα, εἰ τὴν βρώσιν τὴν μένουσαν εἰς ζωὴν ἀκίνων. Dein alludere videtur ad Philo-sophi veteris dictum, quod jubemur κρατεῖν γαστρὸς καὶ τῶν ὑπὸ τῆν γαστέρα.

(83) Ἄ ὁ. I Cor. vi, 13: Τὰ βρώματα τῆ κοιλίᾳ, καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασιν· ὁ δὲ Θεὸς ταύτην καὶ ταῦτα καταργήσει.

(84) Ὅρ. Forte scribendum ὄθεν, « unde. » Non enim τὸν βίον, sed τὰ δειπνάρια quidam ἀγάπην νο-
cabant.

(85) Ἀγάπην. Antiqui merito ἀγάπας vocabant publica convivia, quæ tum propter communionem et amicitiam, tum propter alimoniam clericorum et pauperum, post Dominicam cœnam celebrari consueverunt. De his agit D. Paulus I Cor. xi, 21. Nomen ipsum exstat, Judæ epist. com. 12: Οὐτοῖ εἰσιν ἐν ταῖς ἀγάπαις ὕμῶν σπιλάδες συνευαγούμε-
ναι ὑμῖν, ἀφόβους ἑαυτοῦς ποιμαίνοντες.

D (86) Ἀπολογῆ. Terentianus Apologet. cap. 39: « Cœna nostra de nomine rationem sui ostendit, id vocatur, quod dilectio penes Græcos. » Hinc imperator Julianus hæc tria conjunctim exagitat, ἀγάπην, ὑποδοχὴν, διακο-
νίαν τραπέζων, p. 558 edit. Petavianæ. Conf. Con-
stit. apostol. lib. ii, c. 28. Clementis nostri tempore, ceptum est inde quævis vulgaria convivia ἀγάπας vocare, quod ille hoc loco reprehendit. Et postea, cum in ἀγάπας ebrietas, γίχα, ambitio, necnon Ju-
daismus, atque Paganismus irrepserant, paulatim abrogatæ sunt.

(86) Ἀθύρω γλώττη. Phrasis poetica. Sic ἀθυ-
ρόγλωστος Hesychio est βλάσφημος, φλύαρος, et ἀθύρων στόμα apud Aristophanem in Ranis pag. 463, seu, ut aliis legere placet, ἀτύλων στόμα est ἡνεργούμενον καὶ πύλην μὴ ἔχον· τούτ' ἔστι μὴ χαλιν-
αγώγουμενον, μηδὲ κρατούμενον, ut ait Scholia-
stes vetus, et ex eo Suidas.

(87) Κυθριδίους. Κύθρα et κυθρίδιον Ionica sunt

ρίσει καθυβρίζοντες· ποτῶ τε, καὶ τρυφῆ, καὶ κα-
πῶ βλασφημοῦντες τοῦνομα, σφάλονται τῆς ὑπολή-
ψεως (88) τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ δειπναριοῖς ἐξω-
νίσθαι (89), προσδοκῆσαντες. Τὰς μὲν γὰρ ἐπὶ τῆς
εὐφροσύνης συναγωγὰς ἐγκαταλεγομένοι καὶ αὐτοὶ,
ἀπεινάρια τε καὶ ἄριστα, καὶ δοχὰς, εἰκότως ἂν κα-
λοῦμεν τὴν συνήλυσιν ταύτην, ἐπόμηνον Λόγω (90)
τὰς τοιαύτας δὲ ἐστιάζεις ὁ Κύριος ἡ ἀγάπας ἢ οὐ
ἐκλήκεν. Λέγει γοῦν πῆ μὲν, « Ὅταν κληθῆς εἰς
γίμους, μὴ κατάκεισο εἰς τὴν πρωτοκλισίαν· ἀλλ'
ὅταν κληθῆς, εἰς τὸν ἔσχατον τόπον ἀνάπιπτε· » πῆ δὲ,
« Ὅταν ποιῆς ἄριστον ἢ δεῖπνον· » καὶ πάλιν· « Ἄλλ'
ὅταν ποιῆς δοχὴν, κάλει τοὺς πτωχοὺς· » ἐφ' ᾧ μά-
λιστα δεῖπνον ποιητέον. Ἐτι τε· « Ἀνθρώπος τις
ἐπόησε δεῖπνον μέγαν (91), καὶ ἐκάλεσε πολλοὺς. »
Ἄλλ' αἰσθάνομαι ὅθεν ἡ εὐπρόσωπος ἐρρῶν τῶν
δεῖπνον προσηγορία· « Ἀπὸ τῶν φαρύγγων, καὶ
ροετηῆς μανίας ἐπιδειπνον (92), » κατὰ τὸν κωμι-
κόν. Ἐστι γὰρ ὡς ἀληθῶς (93) τὰ πολλὰ τοῖς πολλοῖς
τοῦ δεῖπνου χάριν· ἢ οὐ γὰρ που μεμαθήκασιν τὸν Θεὸν
παρασκευάσαι τῷ δημιουργήματι, τῷ ἀνθρώπῳ (93)
λέγω, οἷα καὶ ποτὰ τοῦ σώζεσθαι χάριν, οὐχὶ δὲ τοῦ
ῥῆσθαι· ἐπεὶ μὴδὲ ὠφελεῖσθαι (94) πέφυκε τὰ σώ-
ματα ἐκ τῆς πολυτελείας τῶν βρωμάτων· πᾶν γὰρ
πάναντιον, οἱ ταῖς εὐτελεστάταις χρώμενοι τροφαῖς
ισχυρότατοί εἰσι, καὶ ὑγιεινότεστοι, καὶ γενναιώτα-
τα (95) ὡς οἰκέται δεσποτῶν, καὶ γεωργοὶ κτητό-
ρων καὶ οὐ μόνον βρωμαλεώτεροι, ἀλλὰ καὶ φρονι-
μώτεροι, ὡς φιλόσοφοι πλουσιῶν· οὐ γὰρ ἐπέχυσαν
τὸν νοῦν ταῖς τροφαῖς, οὐδὲ ἠπάτησαν αὐτὸν ἡδοναῖς.
Ἄγάπη δὲ τῷ ὄντι ἐπουράνιος ἐστὶ τροφή, ἐστία-
σις λογικῆ· « Πάντα (96) στέγει, πάντα ὑπομένει,
πάντα ἐλπίζει· ἡ ἀγάπη οὐδέποτε ἐκπίπτει. Μακά-
ριος, ὃς φάγεται ἄριστον (97) ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ
Θεοῦ. » Χαλεπώτατον δὲ πάντων πτωμάτων, τὴν
ἄκωτον ἀγάπην (98) ἄνωθεν ἐξ οὐρανῶν ἐπὶ τοὺς
ζωμοὺς ῥίπτεσθαι χαμαί. Καὶ οἷα με δεῖπνον ἡγεῖ-
σθαι τὸ κατὰργούμενον; « Ἐὰν γὰρ, » φησὶ, « δια-

✠ P. 166 ED. POTTER, 141-142 ED. PARIS.
† 1 Cor. XIII, 7, 8. ° Luc. XIV, 15.

pro χύτρα ἐ χυτρίδιον. Itaque poetæ cujusdam ver-
bis utitur auctor.

(88) Καὶ κατὰ τῶν βλασφημοῦντες τοῦνομα, σφάλ-
ονται τῆς ὑπολήψεως. Hæc exciderunt e Nov.

(89) Ἐξωρῆσθαι. Simile est, quod Petrus Si-
moni Mago dixit, Act. VIII, 20.

(90) Ἐπόμηνον Λόγω. Hervetus exp. « rationem
sequentes. » Debuit verti, « sequentes Verbum, »
nempe Christum : qui vulgaria convivia, ἄριστα,
δεῖπνα, δοχὰς, nunquam vero ἀγάπας vocavit. Quæ
sequuntur, e Luca διὰ μνήμης recitavit auctor.

(91) Μέγαν. Μέγα Evang.
(92) Ἀπὸ τῶν φα. Scribe ἀπὸ τῶν φαρύγγων, καὶ
ροετηῆς (vel φοιτάδος) μανίας ἐπὶ δεῖπνον· « a gut-
turibus, et furentem in cœnas amore. » Φοιτητῆς
Sylburgio etiam placuit. Ἐπίδειπνον Reg., ἐπὶ δεῖ-
πνον divisim Pal. ms.

(93) Τῷ ἀνθρώπῳ. Hæc totidem verbis efferuntur
a Musonio in libro Περὶ τροφῆς apud Stobæum tit.
Περὶ ἀκρασίας, De incontinentia, additurque ratio
sane elegans : « Quippe alimentum, dum maxime
munere suo fungitur in concoctione digestionisque,
nullo suavitalis lenocinio nos afficit, sed nutrit dun-
taxat, et vires reficit, quamvis multo longius tem-
pus intercedat, quam dum edimus. Idem scribit

A quam audent nonnulli agapen vocare, effrenata
lingua utentes, nempe quædam prandiola nidorem
et jus redolentia : sacram agapen, pulchrum ac
salutare Verbi opus, ollis nescio quibus, et liquido
jure dedecorantes : potuque, deliciis, et fumo illud
nomen probro afficientes, falluntur opinione, ut qui
Dei promissum prandiolis se posse emere expecta-
verint. Quæ enim lætitiæ causa fiunt congregationes,
ipsi quoque allegentes, et cœnulas, et prandia, et
epulas, hunc cœtum jure vocaverimus, rationem
sequentes. Has autem epulas, ἀγάπας non vocavit
Dominus. Dicit itaque, alicubi quidem : « Quando
fueris invitatus ad nuptias, ne primo loco accumbas,
sed quando vocatus fueris, accumbe in ultimo
loco a. » Alicubi autem : « Quando feceris prandium
aut cœnam b. » Et rursus : « Sed quando feceris
epulum, voca mendicos ; » cujus rei causa cœna
maxime facienda est. Et præterea : « Homo quidam
fecit cœnam magnam, & et vocavit multos c. » Sed
sentio undenam effluerit, speciosa cœnarum appel-
latio : nempe ex gutturibus. « Insaniæ merendarum
frequentator, » ait comicus. Revera enim « multis
multa sunt cœnæ gratia : » nondum enim didice-
runt Deum parasse suo opificio, homini inquam,
cibum et potum, ut conservetur, non autem ut vo-
luptate afficiatur. Nam nec corporibus quidem na-
tura insitum est, ut ex multiplici ciborum vario-
tate juventur. Contra enim omnino, qui escis utun-
tur vilissimis, sunt robustiores, saniores, et gene-
rosiores : ut famuli dominis, et agricolæ possesso-
ribus : et non solum fortiores, sed etiam prudenti-
ores, ut philosophi divitibus. Neque enim men-
tem nutrimentis obruerunt, neque ipsam volupta-
tibus deceperunt. Agape autem revera est cœleste
nutrimentum, rationale epulum : « Omnia sustinet,
omnia suffert, omnia sperat : charitas nunquam
excidit d. Beatus, qui comedit prandium in regno
Dei e. » Casus est autem omnium gravissimus, si
a Luc. XIV, 8, 10. b Ibid. 12, 13. c Ibid. 10.

Sen. ep. 84. » COLLECT.

(94) Ἐπεὶ μὴδὲ ὠφελεῖσθαι. Præsertim cum
nihil utilitatis corporibus accedat ex tam sumptuosa
dapum structura. » Sic enim vertit interpres Stobæi
hæc Musonii verba illis germana : Καὶ ταῦτα οὐ-
δαμῶς ὠφελουμένοι τῶν σωμάτων ἐκ τῆς πολυτε-
λείας τῶν βρωμάτων. Non enim varia vilibus, sed
sumptuosa opponuntur. Reliqua apud eundem Mu-
sonium haud minus similia : « Omnino enim contra-
ria ratione, qui communissimis utuntur cibis, ro-
bustissimi sunt. Itaque servos dominis, agrestes ur-
banis, pauperes divitibus validiores ut plurimum
videas, laboribus aptiores, tardius fatigari, rarius
ægrotare. » COLLECT.

(95) Καὶ γενναιώτατοι. Excidit e Bod. Mox, οἰ-
κέταις pro οἰκέται, ibid.

(96) Πάντα. Πάντα πιστεύει, πάντα ἐλπίζει, πάντα
ὑπομένει, apud Paulum.

(97) Ἄριστον. Vulg. Bibl. Lucæ ἄρτον, « panem : »
sed ἄριστον Theophylactus agnoscit. SYLBOUR.

(98) Ἄκωτον ἀγ. Ad hæc verba aliquis scholium
hoc adnotavit in margine Bod. et Reg. : Ὅτι περὶ φησὶ
τὴν ἀγάπην ἀνάγιον ἀπ' οὐρανοῦ ἐπὶ τοὺς ζωμοὺς
κατασπᾶν, οὕτως καὶ τὸ δεῖπνον μάλιστα τὸ πολυ-
τελές εἰς τὴν ἀγάπην μεταλαμβάνειν.

quæ charitas non potest excidere, superne e cælis ad juscula humi abjiciatur. Et tu me eam existimas intelligere cœnam, quæ aboletur? « Si facultates, » inquit, « meas distribuero, cbaritatem autem non habeam, nihil sum ». « Ab universa hac charitate dependet Lex et Verbum : et si Dominum Deum tuum et proximum dilexeris, in cælis est hoc cœleste convivium, quod « a bene habendo » εὐωχία Græce dicitur : terrestre autem, cœna dictum est, ut ex Scriptura ostensum est : et sit quidem hæc cœna propter charitatem : sed cœna non est ipsa charitas, verum socialis benevolentiæ, et quæ sua lubenter impertit, indicium. « Ne quod ergo nostrum bonum est, maledictis lacessatur. Non est enim regnum Dei esca et potus ^b, » dicit Apostolus, ne fluxum et momentaneum prandium intelligatur : « verum justitia, et pax, et gaudium in Spiritu sancto. » De hoc prandio qui comederit, is id, quod rerum omnium optimum est, ✕ nempe regnum Dei, possidebit, sanctum charitatis conventum hic meditato, nempe cœlestem Ecclesiam. Charitas ergo res est pura et Deo digna : officium vero ejus est communicatio : « Cura autem, disciplinæ est charitas, » quam dicit Sápientia ; « charitas vero observatio legum ejus ^c. » Hæc autem lætitiæ habent quoddam charitatis incitamentum ex nutrimento publico, quod ad æternam assuefacit oblectationem. **62** Charitas ergo cœna non est ; epulum autem a charitate pendeat. « Discant enim, inquit, illi tui, quos dilexisti, Domine, quod non generationes fructuum nutriant hominem, sed verbum tuum eos qui tibi credunt, conservat ^d. » Non enim in pane vivet justus. Sit autem nobis cœna

✕ P. 167 ED. POTTER, 142 ED. PARIS. a I Cor. xiii, 3. b Rom. xiv, 16, 17. c Sap. vi, 19. d Sap. xvi, 27.

(99) Διαδῶ τὰ ὑπ. Ψωμίσω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου, καὶ ἐὰν παραδῶ τὸ πῶμά σου, ἵνα καυθῶμαι, apud Paulum. Mox, οὐδὲν ὠφελοῦμαι pro οὐδὲν εἰμι, sed hoc e præcedenti sententia translatum, in qua dixit Apostolus : ...ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν εἰμι.

(1) Ὁλιγὸς ἀπ. Scribi possit ὁλιγὸς ἀπῆρτηται, « in totum pendet. » Respicit Christi verba, quæ refert Matthæus cap. xxii, 37, 39, 40.

(2) Εὐωχία Hoc nomine cœlestium felicitatem innuit. Quin et apud Græcos εὐωχία publicum convivium notabat, ac præsertim id, quod festis diebus celebratum erat. Itaque εὐωχεῖσθαι, πανηγυρίζειν, ἐορτάζειν, συσπένδειν, conjunxit Julius Pollux *Onomast.* lib. 1, cap. 1, sect. 30. Conf. ejusdem lib. vi, c. 1.

(3) Ἡμῶν. Ὑμῶν apud Paulum.

(4) Ἴνα μὴ τ. Pal. ms. ἵνα μὴ τὸ φαγεῖν ἢ βασιλεῖα νοηθῆ, ἀλλὰ δικαιοσύνη καὶ εἰρήνη. Porro μὴ abest a Florentina edit. SYLURG.—Abest etiam illa particula a Reg. et Bod.

(5) Ἐὸ ἄριστον. Ludit in voce ἄριστον quod τὸ μάλιστα ἀγαθὸν significat, et τὸ δειπνῶν. Mox τὴν abest a Reg.

(6) Φροντίς. Hervetus interpres aliter distinguit : Φροντίς δὲ παιδείας, ἀγάπη : « cura autem disciplinæ, est charitas. » SYLURG.—Porro hæc usque ad τήρησις exciderunt e Nov.

(7) Μαθέτωσαν γάρ. Ἴνα μάθωσιν Bibl. Græc.

(8) Οὐ γάρ. Respicit Deut. viii, 3 ; Matth. iv, 4 : Οὐκ ἐπ' ἄρτων μόνῃ ζήσεται ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ' ἐπὶ παντὶ βῆματι : ἐκπορευομένη διὰ στόματος Θεοῦ.

A δῶ τὰ ὑπάρχοντά μου (99), ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν εἰμι. » Ταύτης ὀλιγὸς ἀπῆρτηται (1) τῆς ἀγάπης ὁ νόμος καὶ ὁ Λόγος· κἂν ἀγαπήσης Κύριον τὸν Θεόν σου καὶ τὸν πλησίον σου, ἐν οὐρανοῖς ἐστὶν αὕτη ἢ ἐπουράνιος εὐωχία (2)· ἢ δὲ ἐπιγίγεται, δεῖπνον κέκληται, ὡς ἐκ τῆς Γραφῆς ἀποδείκνυται· δι' ἀγάπην μὲν γινόμενον τὸ δειπνῶν· ἀλλ' οὐκ ἀγάπη τὸ δειπνῶν, δεῖγμα δὲ εὐνοίας κοινωνικῆς καὶ εὐμεταδότου. « Μὴ βλασφημείσθω οὖν ἡμῶν (3) τὸ ἀγαθόν· οὐ γάρ ἐστιν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ βρώσις καὶ πόσις, » φησὶν ὁ Ἀπόστολος· ἵνα μὴ τὸ ἐφήμερον ἄριστον νοηθῆ, « ἀλλὰ δικαιοσύνη, καὶ εἰρήνη (4), καὶ χαρὰ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. » Τοῦτου ὁ φαγῶν τοῦ ἀρίστου τὸ ἄριστον (5) τῶν ὄντων, τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, κτήσεται· μελετήσας ἐνθὺνδε ἀγίαν συνήλυσιν ἀγάπης, οὐράνιον Ἐκκλησίαν. B Ἀγάπη μὲν οὖν χρῆμα καθαρὸν καὶ τοῦ Θεοῦ ἄξιον· ἔργον δὲ αὐτῆς ἢ μεταδόσις· « Φροντίς (6) δὲ παιδείας ἀγάπη, » ἦν ἡ Σοφία λέγει· « Ἀγάπη δὲ τήρησις νόμων αὐτῆς. » Αἱ δὲ εὐφροσύναι αὐταὶ ἐναυσμὰ τε ἀγάπης ἐκ τῆς πανδήμου τροφῆς ἔχουσι, συνεπιζόμενον εἰς αἰδίων τρυφῆν· Ἀγάπη μὲν οὖν δειπνῶν οὐκ ἐστὶν· ἢ δ' ἐστὶν ἀγάπης ἡρτήσθω. « Μαθέτωσαν γάρ (7), φησὶν, οἱ υἱοὶ σου, οὓς ἠγάπησας, Κύριε, ὅτι οὐκ αἱ γενέσεις τῶν καρπῶν τρέφουσιν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὸ βῆμά σου τοὺς σοὶ πιστευόντας διατηρεῖ· οὐ γάρ (8) ἐπ' ἄρτων ζήσεται ὁ δίκαιος. Ἀλλὰ γὰρ τὸ δειπνῶν ἐστὼ λιτὸν ἡμῖν καὶ εὐζωνον, ἐπιτήδειον εἰς ἐγρήγορσιν (9), ποικίλαις ἀνεπίμικτον ποιότησιν· οὐκ ἀπαιδαγωγῆτον οὐδὲ τοῦτο· ἀγαθὴ (10) γὰρ κουροτρόφος αὐτάρκεια (11) εἰς κοινωνίαν ἀγάπης, ἐφ' ὅδιον ἔχουσα πλοῦσιον, τὴν αὐτάρκειαν· ἢ δὴ ἐφεστῶσα τῇ τροφῇ, δικαίᾳ ποσότητι μεμετρημένην, σωτηρίως τὸ σῶμα διοικοῦσα, καὶ τοῖς πλησίον

I Cor. xiii, 3. b Rom. xiv, 16, 17. c Sap. vi, 19.

(9) Ἐγρήγορσιν. Hoc adjicere videtur propter vigiliis, quibus veteres Christiani sese exercebant. Has vocabant στάσιον ἔνυκλον, ut eas a diurnis stationibus distinguerent : quod videre est Gregorii Nazianz. orat. 4, et aliis locis ; Joannis Chrysostomi homil. 1, in *Vidi Dominum*, etc., aliisque. Conf. *Hernæ Pastor* lib. iii, simil. 5. Lactantius lib. vi, cap. 4, p. 514 edit. Oxon. : « Vigilandum, stationes agendæ, militares expeditiones obeundæ, fundendus ad ultimum cruor, omnia, denique, amara et graviora patienter ferenda : eo quidem promptius, quo nobis imperator noster Deus præmia pro laboribus æterna constituit. » Clemens infra plura de vigiliis adjecit, libri hujusce cap. 9, quod videsis, et quæ ibi adnotata sunt. Hinc etiam non pauci dormiebant ad lumen. *Recognitiones Clementis*, principio lib. iii : « Interea Petrus, gallorum cantibus surgens, et excitare nos volens, invenit vigilantes, vespertino adhuc lumine perdurante. » Conf. ejusdem operis lib. ii principio, *Clementinorum* homil. 3 principio : item Plutarchus in *Quæstionibus Romanis*.

(10) Ἀγαθὴ. Respicit Homeri *Odys.* I, vers. 27, quo de Ithaca dicit :

Τρηχεῖ, ἀλλ' ἀγαθὴ κουροτρόφος...

Aspera, sed bona juvenum nutrix.

(11) Αὐτάρκεια. Hanc vocem non agnoscit Herveti versio : atque adeo e margine in textum irrepisse videtur. SYLURG.

ἀπείναι τι ἐξ αὐτῆς· ἡ δ' ὑπερβλύζουσα τὴν αὐτάρ-
 χιαν διατα τὸν ἄνθρωπον κακοί· νωθοί (12) μὲν
 τὴν ψυχὴν, ἐπισηφάδες δὲ εἰς τὴν (13) νόσον ἐργαζο-
 μένη τὸ σῶμα· ναί μὲν προστρέθονται βλασφη-
 μίας δυσανασχέτουςαι πρὸς τὰς καρμικίας ἡδοναί·
 λιγυρίαν, λαιμαργίαν, ὄλοφαγίαν, ἀπληστίαν, ἀδηφα-
 γίαν. Μυῖαι (14) τούτοις οικεῖται τοῖς ὀνόμασι, καὶ
 γαλαί, κόλακες (15) τε, καὶ μονομάχαι (16), καὶ τὰ
 ἄγρια τῶν παρασίτων φύλα· γαστρὸς ἡδονῆς οἱ μὲν
 τὸν λόγον, οἱ δὲ τὴν φιλίαν, οἱ δὲ τὸ ζῆν ἀποδιδο-
 μενοὶ (17), ἐπὶ γαστέρας (18) ἔρποντες, θηρία ἀν-
 ὀρεϊκέλα, κατ' εἰκόνα τοῦ πατρὸς αὐτῶν, τοῦ λίχνου
 θηρίου. Ἀσώτους (19) τ' αὐτοὺς οἱ καλέσαντες πρῶ-
 τον, εὖ μοι δοκοῦσιν ἀνίττεσθαι τὸ τέλος αὐτῶν,
 ἀσώτους αὐτοὺς κατὰ ἔκθλιψιν τοῦ σ στοιχείου νε-
 νοχότες. Ἡ γὰρ οὐχ οὔτοι οἱ περὶ τὰς λοιπάδας
 ἀπολούμενοι, καὶ τὰς μεμορημένας (20) τῶν ἡδυσμά-
 των περιεργίας, οἱ ταπεινόφρονες, χαμαιγενεῖς, τὸν
 ἐπιμερον διώκοντες βίον (21), ὡς οὐ ζησόμενοι·
 τούτους ταλανίζει διὰ Ἡσαίου τὸ ἅγιον Πνεῦμα,
 ἡρέμα πως τῆς ἀγάπης τὸ ὄνομα ὑπεξελομένον, ἐπεὶ
 μὴ κατὰ λόγον ἢ ἐστίασις ἦν· Ἀυτοὶ δὲ ἐποίη-
 σαν (22) εὐφροσύνην, σφάζοντες μόσχους, καὶ θύοντες
 πρόβατα, λέγοντες· Φάγομεν καὶ πίωμεν· αὐριον γὰρ
 ἀπονήσκομεν. Καὶ οἱ γε τὴν τοιαύτην τρυφήν
 ἀμαρτίαν λογίζονται, ἐπιφέρει· Καὶ οὐ μὴ (23)

✱ P. 168 ED. POTTER, 143 ED. PARIS.

(12) Νωθοί. Νωθῆ, « segnem, » Nov. recte.

(13) Τῆρ. Abest a Nov.

(14) Μυῖαι. Dixit primum vitium liguritionem,
 quod de muscis dicitur. Varro *De re rustica* lib. III,
 cap. 16: « Non ut muscæ liguriunt, quod nemo has
 videt, ut illas, in carne, aut sanguine, aut adipe. »
 P. Victorius: « Liguriunt, flosculos epularum car-
 runt, et delicatiores dapes studiose sectantur. »
 Voracitatem autem, ἀδηφαγίαν, quod aliquando
 gladiatoribus tribuitur vitium, ut antea ex Mercu-
 riali adnotatum est athleticæ familiari id fuisse, ea-
 dem enim victus ratio, unde gladiatoria corporis
 firmitas. Lipsius lib. I *Saturnal.*, c. 14. Hesychius:
 Καὶ ὄμοιες ἀδηφαγίαι ἐλέγοντο, καὶ οἱ γυμναστικοὶ
 παρὰ Ἀργείους οὕτως ἐλέγοντο. Εἰ ἀδηφαγίαι τριτή-
 ρεις, « trivemes publicæ, » in quas multi sumptus
 expendebantur, apud Saidam: et apud Eustathium
 ἀδηφαγίαι ἴπποι, quibus in Circensibus utebantur.
 COLLECT.— Porro eos, qui se alienis convitiis inge-
 rebant, veteres Græci μυῖας, Romani « muscas » vo-
 cabant. Unde in fragmento Antiphanis, parasitus
 sic describitur:

Θύρας μοχλεύειν σεισμός· εἰσπηδῶν ἀκρί·
 Δειπνεῖν ἀκλήτος, μυῖα· μὴ ἐξελεῖν, φέρει.
Fores pulsare, terra motus: insilire, locusta:
Cænare invocatus, musca: non exire, puteus.

Plautus appellat « hospitium sine muscis, » quod
 arbitris et advenis vacuum erat, *Pœnul.* Act. III,
 sc. III, v. 76. Conf. *Archæologia Græcæ* lib. IV,
 cap. 19. Idem homines γαλαί dicitur sunt, quod avidi
 esenti, et aliorum rebus inhiarent. Suidas: *Γαλή*
χρῆσις. Αὕτη ἐπὶ τῶν ἀδίκων τάσσεται καὶ μηδὲν
 ἀνέντων. « Feli tunica. Dicitur de hominibus inju-
 stis, et alienas vestes induentibus. »

(15) Κόλακες. Κόλαξ Polluci est λιχνοτένης, τρα-
 πῆρης φίλος, κατὰ τοὺς νεωτέρους παράσιτος. *Ονο-
 μαστ.* lib. VI, cap. 38. Alexis in *Ψευδομένω*.

Κόλακος δὲ βίος μικρὸν χρόνον ἄνθει·

Οὐδέ τις γὰρ χαίρει πολιοκροτάφω παραστῆ.

Assenianium brevis est vitæ flos:

Nemo enim gaudet cano tempora parasito.

A tenuis et expedita, apta ad vigiliis, non permista
 diversis saporibus. Neque hoc a Pædagogi disciplina
 alienum est. Bonæ enim nutritrix ad communicatio-
 nem est charitas, quæ dives habet viaticum, nempe
 sufficientiam, quæ quidem dimenso justa quantitate
 alimentis præfecta, salubriter corpus administrans,
 etiam proximis ex eo aliquid distribuit. Victus au-
 tem, qui sufficientiam excedit ac obruit, homini
 multum officit: animam certe segnem et inertem
 reddit, corpus vero valetudinarium, et quod in
 morbos facile prolabitur, efficit. Quinetiam volu-
 ptates, quæ in dijudicandis condimentis anxie sunt
 et difficiles, probra inurunt, utpote liguritionem,
 ingluviem, edacitatem, voracitatem, insatiabilita-
 tem, et hujusmodi alia. Muscæ quoque aptissime
 vocantur, et feles, et adulatores, et gladiatores, et
 immane genus parasitorum: ✱ dum ventris voluptate
 hi quidem rationem, illi vero amicitiam, alii autem
 vitam ipsam metiuntur, super ventrem serpentes
 belluæ hominibus similes, ad imaginem patris sui,
 edacis belluæ. Et qui eos « prodigos, » quod Græce
 est ἀσώτους, appellarunt, bene mihi videntur eorum
 finem significasse: ut qui eos ἀσώτους, hoc est
 « a salute alienos, » per elisionem elementi σ, in-
 tellexerint. An non enim sunt ejusmodi, qui in illis
 versantur, multiplicibusque exquisitorum condi-

(16) *Μονομάχαι.* Vel *μονομάχοι*, utrumque enim
 dicitur: sicut etiam ναυμάχης et ναυμάχος. Porro
 hoc titulo notabantur belluones, qui voracitate in-
 ter se certabant. Similiter ἀμάχου vocem usurpat
 Eubulus apud Athenæum lib. I, c. 7:

... Εἰσὶν ἡμῖν τῶν κεκλημένων δύο
 Ἐπὶ δειπνῶν ἀμαχοί. . . .

*Convivarum, quos ad cænam accivi,
 Duo sunt prorsus iniviti. . . .*

(17) Ἀποδιδομένοι. Ἀποδόμενοι Nov.

(18) Ἐπὶ γαστέρας. Respicit Gen. III, 14: Ἐπεὶ
 Κύριος ὁ Θεὸς τῷ ὄφει· Ἐπὶ τὸ στήθος σου καὶ τῇ
 κοιλίᾳ σου πορεύσῃ, καὶ γῆν φαγῆ πάσας τὰς ἡμέ-
 ρας σου. Et Joan. VIII, 44: Ὑμεῖς ἐκ πατρὸς τοῦ
 διαβόλου ἐστέ.

(19) Ἀσώτους. Similia dixit Suidas: Ἀσώτος· ὁ
 ἐξώλης, ὁ σώζεσθαι μὴ ὀφείλων. Σοφοκλῆς·

Ἡ τῆς ἀσώτου Σινυφιδῶν γενεᾶς.

Qui versus exstat *Ajaciis Flagelliferi* pag. 12 edit.
 Stephan., ubi Scholiastes hæc adnotavit: Τῆς ἀσώ-
 του· τῆς ἐξώλους καὶ σώζεσθαι μὴ δυναμένης. Conf.
 Clemens hujus libri cap. 2, p. 156. Mox, ἀσώτους
 pro ἀσώστους, Nov. perperam. Dein, πρῶτοι pro
 πρῶτον, idem.

(20) *Μεμορημένας.* Hoc est « exquisite paratas, »
 Hesychius: Μεμορημένον, ἡσχημένον, πεπονημέ-
 νον.

(21) *Ἐφῆμερον διώκοντες β.* Hoc est « vitam in
 diem sequentes, » eorum more, qui morti destinati
 sunt, nec diu victuros esse sese sperant. Quorum
 illud plerumque est:

Ede, bibe, lude, post mortem nulla voluptas.

Conf. quæ superius dicta sunt p. 157, not.

(22) *Ἐποίησαν.* Ἐποίησαντο εὐφροσύνην καὶ
 ἀγαλλίαμα Bibl. Græc. Post πρόβατα addunt, ὡστε
 φαγεῖν κρέα, καὶ πιεῖν οἶνον.

(23) Οὐ μὴ. Οὐκ ἀπεθῆσεται ὅμιν αὕτη ἡ ἀμαρ-
 τία B. bl. Græc.

mentorū varietatibus, humilis et abjecti animi, terræ plane filii, qui victum in dies persequuntur, perinde ac non victuri? Eos miseros pronuntiat per Isaiam sanctus Spiritus, nomen agapes tacite quodammodo ab eis auferens, quoniam non erat epulum rationi consentaneum: « Ipsi autem fecerunt lætitiā, occidentes vitulos, et oves sacrificantes, dicentes: Comedamus et bibamus, cras enim morimur a. » Et quod ejusmodi delicias peccatum existimet, subjungit: « Et non dimittetur hoc vestrum peccatum, donec mortui fueritis. » Non dicens peccati remissionem mortem insensibilem, sed retributionem peccati, quæ quidem mors est, a salute sejungens. « Ne læteris autem propter exsecrandas delicias b, » dicit Sapientia. Hic autem de idolothytis quoque mentio facienda est, quoniam modo præcipiat ab iis esse abstinendum. Illa mihi videntur exsecranda et abominanda, quorum ad sanguinem advolant

...Animæ ex Erebo, nunc lumine cassæ.

« Nolo enim vos fieri participes dæmoniorum, » dicit Apostolus c. Eorum enim qui servantur, et eorum qui perierunt, separata sunt nutrimenta. Ab his ergo abstinendum est, non quod ea pertimescamus (non est enim in eis aliqua potentia), sed quod propter nostram conscientiam, quæ sancta est, et propter dæmonum odium, eos nempe, quibus illa sunt dedicata, aversemur: et præterea propter eorum, qui multa procliviter et lubricè suspicantur, imbecillitatem, « quibus infirma polluitur conscientia: cibus enim nos non commendabit Deo d. » « Neque quæ intrant, coinquinant hominem, sed quæ ex ore, » inquit, « exeunt e. » Usus ergo naturalis nutrimenti est indifferens: « Neque enim si comedamus, » inquit, « plus habemus: nec si non comedamus, deficiamus. » Sed non est consentaneum, ut sint « mensæ dæmoniorum » participes, qui divino ac spiritali nutrimento digni sunt habiti. « An non habemus potestatem comedendi et bibendi f, » dicit Apostolus, « et mulieres circumducendi h? » sed voluptatibus scilicet imperantes, arcemus cupiditates. « Videte » ergo, « ne hæc nostra potestas offensionem afferat imbecillis i. » Non oportet ergo nos veluti prodige et profuse viventes, quemad-

✕ P. 169 ED. POTTER, 144 ED. PARIS. a Isa. xxii, 15. b Eccli. xviii, 52. c I Cor. x, 20. d I Cor. viii, 7, 8. e Matth. xv, 11. f I Cor. viii, 8. g Ibid. ix, 4. h Ibid. 5. i I Cor. viii, 9.

(24) Ἀποκρίνας. Hæc vox in Heinsianam, et deinde in reliquis editiones irrepit. Primæ editiones, et ms. codices exhibent ἐπικρίνας: quæ vera D lectio est. Vult enim Clemens, prophetæ verbis, quæ jam recitavit, « non intelligi eam mortem, quæ nos omni sensu privat; sed aliam, quæ salutis mors, seu privatio, et in pœnam peccati a Deo decreta est. »

(25) Μὴ εὐφρανθῆς. Μὴ εὐφραίνου ἐπὶ πολλῇ τροφῇ Bibl. Græc. Sylburgius ait: Pal. ms. μικρὰ τροφῇ, parum apposite. Verumtamen eandem lectionem præbent Nov., Reg. et Bod.

(26) Τῶν. Abest a Reg., Bod.

(27) Μισὰρὰ δοκεῖ μοι. Μισὰρὰ δὲ μοι δοκεῖ, Reg. Quæ sequuntur, sumpta sunt ex Homeri *Odys.* A, v. 34:

Τοὺς δ' ἐπεὶ εὐκωλῆσι λιτῆσι τε ἔθνεα νεκρῶν Ἑλλισάμην, τὰ δὲ μῆλα λαβὼν ἀπεδειροτόμησα Ἐς βόθρον, ῥεῖς δ' αἶμα κελαινεφέες αἰ δ' ἀγέροντο Ψυχὰ ἐπ' ἐξ Ἐρέβους [αἰ. Ἐρέβους] νεκρῶν [κατατεθνεώτων.

ἄφροησται ἡ ἁμαρτία ὑμῶν αὐτῆ, ἕως ἂν ἀποθάνητε: οὐχ' ἀφραίν τῆς ἁμαρτίας θάνατον ἀνάσθητον, ἀλλὰ ἀνταπόδοσιν ἁμαρτίας θάνατον σωτηρίας ἀποκρίνας (24). « Μὴ εὐφρανθῆς (25) δὲ ἐπὶ μιὰρὰ τροφῇ, » ἡ Σοφία λέγει. Ἐνταῦθα ὑπομνηστέον καὶ περὶ τῶν (26) εἰδωλοθύτων καλουμένων ὅπως ποτὲ ἄρα παραγγέλλεται ἀποσχέσθαι δεῖν τούτων. Μισὰρὰ δοκεῖ μοι (27) καὶ βδελυρὰ ἐκείνα ὧν ἐφίπτανται τοῖς αἵμασι.

B Ψυχὰ ἐπ' ἐξ Ἐρέβους νεκρῶν κατατεθνεώτων.

« Οὐ γὰρ θέλω (28) ὑμᾶς κοινωνοὺς δαιμονίων γίνεσθαι, » ὁ Ἀπόστολος λέγει: ἐπεὶ διχα σωζομένων καὶ φθιμένων (29) τροφαί. Ἀφρακτέον τοῖνον τούτων, οὐ δεδιότας (οὐ γὰρ ἐστὶ τις ἐν αὐτοῖς δύναμις): διὰ δὲ τὴν συνείδησιν τὴν ἡμετέραν, ἀγίαν οὖσαν, καὶ τῶν δαιμονίων διὰ τὴν βδελυρίαν, οἷς ἐπικατωνόμασται, μυστατομένους: καὶ προσέτι διὰ τὴν τῶν ὀλισθηρῶς τὰ πολλὰ ὑπολαμβάνόντων ὑδαρότητα « οἷς ἡ συνείδησις ἀσθενούσα (30) μολύνεται: βρώμα γὰρ ἡμᾶς οὐ παραστήσει τῷ θεῷ. Οὐδὲ τὰ εἰσιόντα κοινοὶ τὸν ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὰ ἐξιόντα, φησὶ, τοῦ στόματος. » Ἀδιάφορος ἄρα ἡ φυσικὴ χρῆσις τῆς τροφῆς: « Οὕτε γὰρ, ἐὰν φάγωμεν, περισσεύομεν, φησὶν, οὔτε, ἐὰν μὴ φάγωμεν, ὑστερούμεθα. » Ἄλλ' οὐκ (31) εὐλογον, « τραπέζης δαιμονίων μεταλαμβάνειν » τοὺς θείας μετέχειν καὶ πνευματικῆς κατηξωμένους τροφῆς. « Μὴ γὰρ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν φαγεῖν καὶ πιεῖν, » φησὶν ὁ Ἀπόστολος, « καὶ γυναικας περιάγεσθαι; » ἀλλὰ κρατοῦντες δηλονότι τῶν ἡδονῶν, κωλύομεν τὰς ἐπιθυμίας. Βλέπετε οὖν, μὴ ποτε (32) ἡ ἐξουσία ἡμῶν αὐτῆ, « πρόσκομμα γένηται τοῖς ἀσθενέσιν. » Οὐ χρὴ οὖν καθάπερ ἀσωτευομένους ἡμᾶς, κατὰ τὴν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ πλουσίου « παιδὸς » εἰκόνα, παραχρῆσθαι τοῖς τοῦ πατρὸς δωρήμασι: χρῆσθαι (33) δὲ αὐτοῖς, ὡς ἄρχον-

Hos autem postquam volis precibusque genies mortuorum [tuorum] Exoravi, pecora accepta jugulavi Super fossam: fuebatur vero sanguis niger: ipsæ [autem] congregabantur Animæ ex Erebo manium defunctorum.

(28) Οὐ γὰρ θέλω. Οὐ θέλω δέ, apud Paulum. Μοx, τῶν δαιμόνων. Ibid.

(29) Φθιμένων. Φθινομένων Nov.

(30) Ἀσθενούσα. Ἀσθενῆς οὖσα, apud Paulum. Μοx, βρώμα δὲ ἡμᾶς οὐ παρίσθησι, ibid. In iis quæ sequuntur, sensum potius Matihæi, quam verba, exhibet.

(31) Ἄλλ' οὐχ. Respicit I Cor. x, 20: Οὐ δύνασθε τραπέζης Κυρίου μετέχειν, καὶ τραπέζης δαιμονίων.

(32) Μὴ ποτε. Μὴ πως ἡ ἐξουσία ὑμῶν apud Paulum. Μοx, ἀσθενούσιν pro ἀσθενέσιν. Ibid.

(33) Χρῆσθαι. Hoc est, « imperantium more, sic uti, ut minime iis nosmet addicamus. » Est enim ἀπροσκληνὸς id, quod Clemens alias ἀπροσπαθῆς dixit. Suidas, Ἀπρόσκλητον, τὸ ἀπροσπαθῆς. Hæρε-

τας, ἀπροσκλινῶς· καὶ γὰρ βασιλεύειν ἐτάχθημεν καὶ αὐτοκτονεῖν, οὐχὶ δουλεύειν τοῖς βρώμασιν. Ἀγαθὸν μὲν οὖν πρὸς τὸ ἀληθὲς ἀναθρήσαντας, τῆς ἄνω τροφῆς ἐξέχεσθαι τῆς θείας, καὶ τῆς τοῦ ὄντως ὀνόματος ἀπληρώτου ἐμπιμπλασθαι θέας, τῆς βεβαίου, καὶ μόνιμου, καὶ καθαρᾶς γευσμένου ἡδονῆς. Ταύτην γὰρ τὴν ἀγάπην ἐκδέχεσθαι δεῖν ἐμφαίνει ἡ βρώσις ἢ Χριστοῦ· κομιδῇ δὲ ἄλογον καὶ ἀχρεῖον καὶ οὐκ ἠθροῦπιον, βροσκημάτων δίκην πλαινόμενον (34), ἐνάτω τρέφεσθαι, κάτω βλέποντας εἰς γῆν, τοὺς ἐκ γῆς (35) ἀεὶ κεκυφῶτας εἰς τραπέζας· τὴν λίχνον ἠκαθίσθοντας ζῶην, τὸ ἀγαθὸν ἐνταυθα που κατορούμεντας περὶ τὴν οὐκ ἐσομένην ζῶην· μόνην κολακίζοντας τὴν κατάποσιν, δι' ἣν πολυτιμότεροι γεγένηται μάγειροι γεωργῶν. Μὴ γὰρ ἀφαιροῦμεν τὴν συμπεριφορὰν (36), ἀλλὰ τὸν ὀλισθόν τῆς συνηθείας, ὡς συμφορὰν, ὑποπτέουμεν. Διὸ παρατηρέον τὴν ἰσχυρίαν, ὀλίγων τινῶν καὶ ἀναγκαίων μεταλαμβάνοντας· «καὶ εἴ τις ἡμᾶς (37) καλεῖ τῶν ἀπίστων, καὶ πρὸς αὐτοὺς κρινόμενος·» (καλὸν γὰρ μὴ συναναμίγνυσθαι (38) τοῖς ἀτάκτοις), «ἐπὶ τὸ παρατιθέμενον κλειεῖ ἡμῖν ἐσθίειν, μηδὲν ἀνακρίνουσι διὰ τὴν συνειδήσιν.» Ὁμοίως δὲ καὶ «τὰ ἐκ μακέλλου» ἀπερίεργως «ὀνειδίσθαι» προσέταξεν. Οὐκ ἀφεκτέον ὅτι παντελῶς τῶν ποικίλων βρωμάτων, ἀλλ' οὐ περὶ αὐτῶν σπουδαστέον. Μεταληπτέον δὲ τῶν παρατιθεμένων, ὡς πρέπον Χριστιανῶ· τιμῶντας μὲν τὸν κληροκότα (39), κατὰ τὴν ἀβλαστῆ καὶ ἀπροσκορῆ τῆς συνοσίας κοινωνίαν, ἀδιάφορον δὲ ἡγουμένους τῶν εἰσχομιζομένων τὴν πολυτέλειαν, καταρροῦντας τῶν ὄλων, ὡς μετ' ὀλίγον οὐκ ὄντων· «Ὁ ἐσθίων τὸν μὴ ἐσθίοντα μὴ ἐξουθενείτω· ὁ δὲ (40) μὴ ἐσθίων τὸν ἐσθίοντα μὴ κρινέτω.» Μικρὸν ἂν ὑποδῶς, καὶ τὴν αἰτίαν τῆς παραγγελίας ἐξηγήσεται· «Ὁ ἐσθίων, λέγων, Κυρίῳ ἐσθίει, καὶ εὐχαριστεῖ (41) τῷ Θεῷ·» καὶ ὁ μὴ ἐσθίων Κυρίῳ οὐκ ἐσθίει, καὶ εὐχαριστεῖ τῷ Θεῷ· ὡς εἶναι τὴν δικαίαν τροφὴν εὐχαριστίαν. Καὶ ὁ γὰρ ἀεὶ εὐχαριστῶν οὐκ ἀγριεύεται περὶ ἡδονάς. Εἰ δὲ καὶ προτροποῖμεθα ἐπ' ἀρετῇ τῶν συνεστωμένων τινῶν, ταύτη πλεονεκτήειν τῶν λίχων τούτων βρωμάτων, ἔναργες ὑπέδειγμα ἀρετῆς σφᾶς αὐτοὺς παριστάντας, ὡς Χριστὸν ἐσχηκαμένους αὐτοί. «Εἰ γὰρ τι τῶν τοιούτων βρωμάτων σκανδαλίζει τὸν ἀδελφόν, οὐ μὴ

⌘ P. 170 ED. POTTER, 145 ED. PARIS. ^a Luc. xv, 11. ^b I Cor. x, 27. ^c Ibid. 25. ^d Rom. xiv, 3. ^e Ibid. 6.

perperam vertit, ac si hæc conjuncta essent, ὡς ἀπρόσκλινῶς.

(34) Παινόμερον. In Reg. super ultimam syllabam hujus vocis aliquis scripsit ους, ut legatur παινομένους. Nam in sequentibus periochis Clemens plurali numero usus est. Θανάτω τρέφεσθαι quid significet, vide in *Protrept.* p. 25, not.

(35) Τοὺς ἐκ γ. Malim τὰς ἐκ γῆς· ut sensus sit, «in mensas terrestres semper pronos.» Nam dapes terrestres sæpe opponit τῇ ἄνω τροφῇ. Nisi ad præcedentia hoc referri debeat.

(36) Συμπεριφορὰν. Eam Cicero in *De legib.* «circumrotationem» vocat, et vetus Lexicon τὴν ἐν κύκλῳ φέρειν τοῦ κύκλιος, καὶ πόσιν, non ut vertit is, qui *Antiquitates conjug.* collegit, et hunc locum citans lib. iii. cap. 3, eam esse putat divisionem par-

modum est in Evangelio similitudo « illi » divitis, abuti donis patris, sed eis uti, ut qui ipsis constanter imperemus : ut in cibos enim regnum et dominatum obtineamus, non ut eis serviamus, ordinati fuimus. Res est ergo præclara et maxime expetenda, sublatis ad veritatem oculis, divino illi, qui in alto est, adherere cibo, et ejus, qui revera est, inexhausta implere semet contemplatione, firmam, stabilem et puram gustantes voluptatem. Hanc enim agapen oportere nos suscipere ostendit cibus Christi. Est autem valde a ratione alienum et inutile, et nequaquam humanum, pecudum more saginatum, morti nutriri, deorsum in terram respicientes, et e terra semper in mensas procumbentes, gulæ deditam vitam persequentes, id quod bonum est, hic utique in vita, quæ mox non est futura, infodientes, soli cibi devoracioni blandientes, propter quam in majori pretio sunt coqui quam agricolæ. Non enim ferculorum apparatus tollimus, sed consuetudinis prolapsionem, tanquam calamitatem, suspectam habemus. Quocirca vitandus est luxus, pauca quædam, et quæ sunt necessaria, sumentibus, et « si quis nos invitat infidelium, et accedere statuamus » (bonum est enim cum insolentibus hominibus non versari), quidquid apponitur, jubet nos comedere, nihil interrogantes propter conscientiam ^b. Similiter autem jussit nos « ca, quæ sunt in macello ^c, » [⌘] citra ullum scrupulum ullamve curiosam indagacionem « emere. » Non est ergo penitus a variis cibis abstinendum, sed in eis non est studium ponendum. Ea autem, quæ apponuntur, sumere debemus, ut decet Christianum, eum quidem, qui nos invitavit, honorantes, per innoxiam, et quæ satietatem non afferat, congressionis societatem ; sumptuosas, quæ inferuntur, dapes ⁶³ indifferentes esse existimantes ; obsonia despicientes, ut quæ paulo post non sint futura. « Qui comedit, eum qui non comedit, non spernat. Qui autem non comedit, eum, qui comedit, non judicet ^d. » Paulum autem progressus, præcepti quoque causam exponit : « Qui comedit, inquires, Domino comedit, et Deo agit gratias ; et qui non comedit, Domino non comedit, et Deo agit gratias ^e : » ut 'sit justum nu-

num, quam Xenophon περιφορὰν appellat· non enim idem περιφορὰ et συμπεριφορὰ. COLLECT. — Conf. *Archeologia Græcæ* lib. iv, c. 20. Verum, cum de cibo esset sermo, cur συμπεριφορὰς mentio injecta est? Scilicet ut luderet in similibus vocibus συμπεριφορὰ et συμφορὰ. Itaque Herivelus συμπεριφορὰν perperam vertit « ferculorum apparatus : » quod tamen a scopo auctoris non est petendum.

(37) Ἡμᾶς. Ὑμᾶς Nov. perperam : licet id exstet apud Paulum. Clemens enim personam mutavit.

(38) Συμναμίγνυσθαι. Respicit I Corinth. v, 9, 11, vel potius II Thess. iii, 6, 11, 14.

(39) Κεκληρότα. Βεβληρότα Reg.

(40) Ὁ δέ. Καὶ ὁ apud Paulum.

(41) Καὶ εὐχαριστεῖ. Εὐχαριστεῖ γὰρ apud Pau-

trimentum, gratiarum actio. Porro autem qui semper agit gratias, is in voluptatibus non versatur. Quod si etiam ad virtutem e convivijs aliquot hortari velimus, eo magis a lautis et delicatis his cibis abstinendum est, evidens virtutis exemplar nos ipsos exhibentes, sicut ipsi Christum exemplar habuimus. « Si quid enim ejusmodi ciborum fratrem offendit, non comedam hoc, inquit, in æternum, ne fratrem meum offendam ». « Exigua continentia hominem lucrifacio. « An non habemus potestatem comedendi et bibendi »? » Et veritatem « cognovimus, inquit, quod nihil sit simulacrorum in mundo, sed solus revera et unus noster Deus, ex quo omnia, et unus Dominus Jesus. Sed tua, inquit, cognitione perit frater imbecillus, propter quem Christus mortuus est. Qui autem imbecillum fratrum conscientiam verberant, in Christum peccant ». « Hac quidem certe ratione Apostolus nobis cavens, cœnas discernit : non « commisceri » jubens, « si quis frater inveniatur, qui dicitur esse fornicator, vel adulter, vel idololatra, cum eo ne comedere quidem », nec sermonem, nec obsonium; quod illinc procedit metuens inquinamentum, quemadmodum etiam mensas dæmoniorum. « Bonum ergo esse nec carnem comedere, nec viam bibere », et ipse fatetur, et Pythagorici : hoc enim est potius ferarum; et quæ ex eis ascendit exhalatio, cum sit crassior et turbidior, ✕ offundit animæ tenebras. Quod si quis ea quoque sumat, non peccat, modo ea moderate sumat, non eis nimium deditus, neque ab eis pendens, neque obsoniis inhians. Ei enim vox insurrabit, dicens : « Ne cibi gratia dissolve opus Dei ». Est enim insipientis ea, quæ vulgaribus epulis apponuntur, valde mirari ac stupere, postquam quæ ex Verbo percipiuntur delicias senseris; multo est autem insipientis, ut oculi serviant ferculis; quo fit ut eorum intemperantia una cum his quodammodo circumferatur a ministris. Quomodo autem non est inutile sedibus insurgere, propemodum faciem in ollas injicientes, e sedibus tanquam e nido prospicientes, ut quod vulgo dicitur, « vaporem errantem

✕ P. 171 ED. POTTER, 146 ED. PARIS. * I Cor. viii, 13. b Ibid. ix, 4. c Ibid. viii, 6, 11, 12. d Ibid. v, 11. e Rom. xiv, 21. f Rom. xiv, 20.

lum. Porro in iis, quæ paulo post sequuntur, Scripturæ sensum, mutatis quandoque verbis, exhibet. (42) Μηδέ. Pal. ms. μη. Sylburg. Item Reg. (43) Πυθαγόρου. De Pythagoreorum abstinencia hos versus ex Alexidis Tarentinis adduxit Athenæus lib. iv, c. 17:

Οἱ Πυθαγορίζοντες γὰρ, ὡς ἀκούομεν,
ὄντ' ὄνον ἐσθίουσιν, οὐτ' ἄλλ' οὐδὲ ἐν
Ἐμψύχον, οἶνον τ' οὐχὶ πίνουσι μόνοι.

Pythagoræ discipuli, ut fama est,
Nec oponio vescuntur, nec alio quod sit
Animatum, nec vinum soli bibunt.

Et paulo post hæc eodem poeta addit de iisdem :

.... Τὰ δὲ καθ' ἡμέραν τὰδε·
Ἄρτος καθαρὸς εἰς ἑκατέρω, ποτήριον
Ἰδατος, τσαυτὰ ταῦτα. Β. Δοσμητηρίου
Λέγεις διαίταν. Α. Πάντες οὐτοί γ' οἱ σοφοὶ
Διήγουν, καὶ κακοπαθοῦσι πον.

Α φάγω, φησὶ, τοῦτο εἰς τὸν αἰῶνα, ἵνα μὴ τὸν ἀδελφόν μου σκανδαλίω. » Ὀλίγη ἐγκρατείας καρδαίω τὸν ἄνθρωπον. « Μὴ γὰρ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν φαγεῖν καὶ πιεῖν; » Καὶ τὴν ἀλήθειαν ἐπεγνώκαμεν, φησὶν, ὅτι οὐδὲν εἰδωλὸν ἐν κόσμῳ, ἀλλὰ μόνος ὄντως ἐστὶν εἰς ἡμῶν Θεός, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς. Ἄλλὰ ἀπόλλυται, φησὶ, τῇ σῆ γνώσει ὁ ἀδελφὸς ἀσθενῶν, δι' ὃν Χριστὸς ἀπέθανεν. Οἱ δὲ τὴν συνεῖδησιν τύποντες τῶν ἀσθενούντων ἀδελφῶν εἰς Χριστὸν ἀμαρτάνουσιν. » Τὰυτῆ τοι ὁ Ἀπόστολος, εὐλαβούμενος περὶ ἡμῶν, τὰ δαίτνια διακρίνει, μὴ « συναναμίγνυσθαι » φάσκων, « εἰ τις ἀδελφὸς λεγόμενος, εὐρίσκοιτο πόρνος, ἢ μοιχὸς, ἢ εἰδωλολάτρης, τοῦτω μηδὲ (42) συνεσθίειν, » ἢ τὸν λόγον, ἢ τὸ ὄψον, ὑποπειθῶν τὸν μολυσμὸν τὸν ἐντεῦθεν, καθάπερ καὶ τῶν δαιμονίων τὰς τραπέζας. « Καλὸν μὲν οὖν τὸ μὴ φαγεῖν κρέα, μηδὲ οἶνον πιεῖν, » αὐτὸς τε ὁμολογεῖ, καὶ οἱ ἀπὸ τοῦ Πυθαγόρου (43) ἠθρίων (44) γὰρ μᾶλλον τοῦτό γε· καὶ ἡ ἀπ' αὐτῶν ἀναθυμιασις, θολωδέστερα οὔσα, ἐπισκοπεῖ τῇ ψυχῇ. Εἰ δέ τις (45) καὶ τοῦτω μεταλαμβάνει, οὐχ ἁμαρτάνει· μόνον ἐγκρατῶς μεσεχέτω, μὴ ἐξεχόμενος, μηδὲ ἀπηρητημένος αὐτῶν, μηδὲ ἐπιλαιμαγῶν τῷ ὄψω· ὑπηγήσει γὰρ αὐτῷ φωνή, « Μὴ ἐνεκεν βρώματος κατάλυε τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ, » λέγουσα. Ἀνοήτου γὰρ σφόδρα θαυμάζειν καὶ τεθηπέναι τὰ παρατιθέμενα ταῖς δημώδεσιν ἐστιάσεσι, μετὰ τὴν ἐν Λόγῳ τρυφήν· πολλῷ δὲ ἐστὶν ἀνοητέτερον τὰς βύεις τοῖς προσοψήμασι δεδουλωκέναι, συμμεταφερομένης αὐτῶν, ὡς εἰπεῖν, τῆς ἀκρασίας πρὸς τῶν διακόνων. Πῶς δὲ οὐκ ἀχρεῖον τὸ ἐπανίστασθαι ταῖς κλισίαις, μονονουχὶ τὸ πρόσωπον ταῖς λοπάσιν ἐπιρρίπτουντας, καθάπερ ἐκ νεοττιᾶς, τῆς κλισίας προκλύπτοντας, τὸ δὲ θρυλλούμενον τοῦτο, « ἵνα πλανωμένην λάβωσι τὴν ἀτμίδα διὰ τῆς ἀναπνοῆς; » Πῶς δὲ οὐκ ἄλογον, τὰς χεῖρας ἐπεμφύρειν τοῖς ἡδύσμασιν, ἢ συνεχῆς ἐπὶ τοῦτον ἐκταίνειν, οὐκ ἀπογευομένων, ἀλλ' ἀφαρπαζόντων δίκην, ἀμέτρως καὶ ἀσχημῶς ἐμπορομένους; Ἔστι γὰρ ὄρῳ τοὺς τοιοῦτους ὄσιν ἢ κυσὶ διὰ τὴν λαβρότητα μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις ὠμοιωμένους, τοὺς χορτάζεσθαι σπεύδοντας, ὡς καὶ γνάθος ἄμα ἄμφω ἐξογκοῦσθαι, τῶν περὶ

* I Cor. viii, 13. b Ibid. ix, 4. c Ibid. viii, 6, 11, 12.

.... at pro quotidiano victu hæc sunt :
Pantis unus singulis purus, et aquæ
Poculum, et nihil amplius. B. Carceris
Vitam narras. A. Sic omnes vitam degunt
Isti sapientes, ærumnasque sane has tolerant.

Alii referunt, Pythagoreos noctu saltem vinum bibisse, nec omnibus animalis abstinuisse. Conf. Athenæus lib. x, cap. 4; Jamblichus De vita Pythagoræ cap. 21; Diogenes Laertius lib. viii, seg. 19, 20.

(44) ἠθρίων. Genitivo casu legendum θηρίων, vel plurali num. θηρίων. SYLBURG. — ἠθρίων habet Nov., quæ proinde vera lectio esse videtur. Hujus porro sententiæ maxima pars excidit e Nov. His similia vide apud Plutarchum lib. Περὶ Σοφοκρατίας. Conf. etiam quæ Clemens dicit infra, Strom. vii, p. 717.

(45) Εἰ δέ τις. Imitator Pauli dicitur, quod existat I Cor. vii, 36, 39: Εἰ δέ τις ἀσχημονεῖν ἐπὶ τὴν παρθένον αὐτοῦ νομίζει ... ὁ θέλει, ποιεῖτω, σὺχ ἄμα φτάνει. . . μόνον ἐν Κυρίῳ.

ὁ πρόσπων ἀγγέλων προσεπαιρομένων (45)· πρὸς δὲ ἑαυτῶν περιγεῖσθαι τῇ ἀπληστῷ συνεχομένων καὶ ἐσθμαίνοντων ὑπὸ ἀκρασίας, ὠθουμένης κατ' ἐπειρῆν (46) ἀκοινώητον εἰς κοιλίαν τῆς τροφῆς, ὡσπερ εἰς ἐφθόδιον, οὐκ εἰς ἀνάδοσιν, ἀποτιθεμένων τὰ ἐδέσματα. Πανταχῆ (47) δὲ κακὸν οὐσα ἡ ἀμετρία, περὶ τὰς τροφὰς μάλιστα διελέγχεται. Ἡ γοῦν ὀψοφαγία (48) οὐδὲν ἕτερον ἐστὶν ἢ ἀμετρία περὶ χρῆσιν βίου· καὶ ἡ λαιμαργία (49) μανία περὶ τὸν λαιμόν· καὶ ἡ γαστριμαργία ἀκρασία περὶ τὴν τροφήν· ὡς δὲ καὶ τοῦνομα περιέχει, μανία ἐπὶ γαστέρα· ἐπεὶ μάργος ὁ ἡμετηγός. Τοὺς ἐπὶ ἐστίασεως οὖν μελετώντας ἀδικεῖν ὁ Ἀπόστολος ἀνακρούων, λέγει· Ἐκαστος γὰρ τὸ ἴδιον δεῖπνον προλαμβάνει ἐν τῷ φαγεῖν· καὶ ὅς μὲν πεινᾷ, ὅς δὲ μεθύει. Μὴ γὰρ οἰκτίας οὐκ ἔχετε εἰς τὸ ἐσθίειν καὶ πίνειν; ἢ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Θεοῦ καταφρονεῖτε, καὶ κατασιγῶντες πῶς μὴ ἔχοντας; Ἐπαρὰ δὲ τοῖς ἔχουσιν οἱ ἀνέδην ἐσθίοντες, οἱ ἀπληστοὶ, ἑαυτοὺς κατασιγῶνται· ἄμφω δὲ πρᾶττουσι κακῶς· οἱ μὲν, τοὺς μὴ ἔχοντας βεβαρηκότας, οἱ δὲ, τὴν ἀκρασίαν τὴν σφῶν παρὰ τὰς ἔχουσι γεγυμνωκότας. Ἀναγκαιῶς ἄρα πρὸς τοὺς ἀπληροφρονοῦντας, καὶ τοῖς δεῖπνοῖς ἀφειδέστερον παραρωμένους, τοὺς ἀκορέτους, οἷς μὴδὲν ἱκανὸν, ἀπαθείς ὁ Ἀπόστολος, πάλιν ἐκ δευτέρου ἐρήρησε φωνὴν ἀνακατικὴν· Ὡστε, ἀδελφοί μου, συνερχόμενοι εἰς τὸ φαγεῖν, ἀλλήλους ἐκδέχεσθε. Εἰ δέ τις πεινᾷ, ἐν οἴκῳ ἐσθίτω, ἵνα μὴ εἰς κρίμα συνέρχηται. Ἀφεκτέον οὖν δουλοπρεπείας (50) ἀπάσης καὶ ἐκρασίας, τῶν παρατιθεμένων κοσμίως ἐφαπτομένων, ἐμύλωντων καὶ τῆν χεῖρα καὶ τὴν στρωμνὴν (51) καὶ τὸ γένειον φυλάττουσι, τὸ εὐσχημον τοῦ προσώπου ἀπηρεῖται ἀδιάστροφον, οὐκ ἀσχημονοῦσιν οὐδὲ περὶ τὴν κατάποσιν· ἀλλὰ τὴν μὲν χεῖρα μετὰ τάξεως ἐκ ἐκστημάτων ἐκτατέον. Παραφυλακτέον γὰρ (52) καὶ τὸ φέρεσθαι ὅτι οὐδὲν ἐσθίοντα ἄμα· ἀπρεπῆς γὰρ καὶ ἔπιμος ἡ φωνὴ γίνεται, πλήρησι τοῖς γνάθοις στενο-

A excipiant per respirationem? Quomodo autem non est a ratione alienum, manus condimentis immiscere, vel perpetuo ad obsonium extendere, non gustantium ritu, sed rapientium, immoderate et indecore se implentes? Videre enim est eos, qui sunt ejusmodi, suis vel canibus propter voracitatem assimilari, potius quam hominibus: qui adeo festinant ut saturentur, ut ambæ maxillæ simul inflentur, elatis vasis, quæ sunt in facie: quinetiam sudor præterea diffundatur, dum propter insatiabilitatem arcte comprimuntur, et propter intemperantiam anhelant, festinatione indecora, et ab honesta consuetudine aliena, intruso in ventrem nutrimento, tanquam ad viaticum, non ad digestionem edulia reponant. Atque cum semper malum sit transire modum, tum in nutrimentis maxime reprobatum. Ingluvis itaque, quæ Græcè ὀψοφαγία dicitur, nihil est aliud quam in « obsonii » usu modi transgressio. Dicitur etiam λαιμαργία, quæ quidem est circa « guttur insaniam; » et γαστριμαργία, quæ est in alimento intemperantia, et, ut ipsum nomen indicat, in « ventrem insaniam. » Insanus enim Græcè μάργος dicitur. Eos itaque qui in epulis male se gerebant, Apostolus increpans, dicit: « Unusquisque enim propriam cœniam præoccupat in comedendo: et alius quidem esurit, alius vero est ebrius. Annon domos habetis ad comedendum et bibendum? aut Dei Ecclesiam contemnitis, et pudore afficitis eos qui non habent? » Apud eos autem qui habent, qui citra ullum pudorem comedunt, qui insatiabiles sunt, seipsos dedecore afficiunt. Ambo autem male faciunt: hi quidem, dum eos qui non habent, gravant; illi vero, dum suam intemperantiam apud eos qui habent, aperiant. Necessario ergo adversus eos qui pudorem exuerunt, et qui cœnis immoderate utebantur, insatiabiles, quibus nihil sufficit, secundo rursus Apostolus in vocem erupit indignantem:

✠ P. 172 ED. POTTER, 146-147 ED. PARIS. * I Cor. xi, 21, 22.

(45) Τῶν κ. τὸ προσ. ἀγγ. προσεπαιρομένων. Veritū interpres, elatis vasis quæ sunt in facie; venire debuisset, ni fallor, tumentibus etiam circum faciem venis. EDIT. PATOUL.

(46) Κατ' ἐπειρῆν. Vulg. edit. et Pal. ms. κατέπειρῆν, conjuncte: nostram disparationem probat etiam A. STYLBURGII.

(47) Πανταχῆ. Paria recitat e Musonio Stobæus, serm. 18, pag. 166: Καὶ ὀψοφαγία δὲ οὐδὲν ἕτερον ἐστὶν ἢ ἀμετρία περὶ βίου· πανταχοῦ δὲ κακὸν οὐσα ἡ ἀμετρία, ἐν τοῖς μάλιστα τῆδε τὴν ἑαυτῆς ἐπιδεικνύται φύσιν, παρεχομένη τοὺς ὀψοφάγους ἀντὶ ἀνθρώπων ὕπνῃ ἢ κυσίν ὠμοιωμένους τὴν λαβρότητα, καὶ ἐσχημονεῖν μὴ δυναμένους, οὐ ταῖς χερσίν, οὐ τοῖς ἐμασίην οὐ τῇ καταπόσει. « Liguriliti, quam Græci ὀψοφαγίαν vocant, est immoderatio circa usum obsoniorum. Porro cum modi excessus nulla non in re vitiosus sit, hac parte profecto maxime naturam suam prodiit, liguritores ex hominibus in sues aut canes quoad ingluviem transformans, omnis honestatis in festibus, visu, esuque oblitus. »

(48) Ὀψοφαγία. Plutarchus Sympos. iv, probl. 4: Καὶ γὰρ ὀψοφάγους καὶ φιλόφους λέγομεν οὐχὶ τοὺς πλείους χείροντας, ἀλλὰ τοὺς περὶ τὰ ἰχθυοσώλια ἀναδύοντας. Apud Xenophontem lib. iii De dictis et factis Socratis, dicuntur ὀψοφάγοι non modo, qui marina amant obsonia, sed etiam qui modico pane,

multo obsonio utuntur, et ii qui amant sine pane obsonia comedere. COLLECT.

(49) Λαιμαργία. Hesychius: Λαιμαργός, φάγος, ἀπληστος, ἐπὶ τῷ φαγεῖν μανιώδης. Idem: Γαστριμαργοί, τῇ κοιλίᾳ μαινόμενοι, ἀκρατεῖς, ἀπληστοί, πολυφάγοι. Idem: Μάργος, μαινόμενος.

(50) Δουλοπρεπείας. Hac voce notat illiberalem ac sædam ciborum ingurgitationem. Porro iis, quæ hic sequuntur, paria dicit Musonius paulo ante memoratus, apud Strobæum, serm. 18, p. 166: Καὶ μὴ καθ' ἑκάστην προσφορᾶν τροφῆς, οὐκ εἰς κίνδυνος ἀμαρτήματος, ἀλλὰ πλείονες, καὶ γὰρ ὁ παρὰ πλεόν ἢ δεῖ ἐσθίω, ἀμαρτάνει, καὶ ὁ κατασπεύδων ἐν τῷ ἐσθίειν, οὐδὲν ἤττον· καὶ ὁ μολυνόμενος ὑπὸ τοῦ βίου μᾶλλον ἢ χρῆ· καὶ ὁ τὰ ἥδω τῶν ὑγειονοτέρων προτιμών· καὶ ὁ μὴ μέμνη τὰ ἴσα τοῖς συνεσθίουσιν. « Præterea quoties cibum sumimus, multis peccandi modis occasio datur. Nam et qui nimium edit, peccat; et qui festinantius, nihilo minus; et qui obsonio ultra decorum se inquinat, et qui suaviora salubrioribus ante ponit, et qui sodalibus æquam partem non relinquit. »

(51) Στρωμνὴν. Ad hunc locum aliquis in margine Reg. et Bol. hoc scholium adnotavit: Ἐκ τοῦτου δηλον, ὡς οἱ παλαιοὶ ἐπὶ στιβάδων εὐωχούοντο ἀνακείμενοι· ὁ ἐπὶ τῶν ἰσ' ἀκούθητων διατηρεῖται μόνον.

(52) Παραφυλακτέον γὰρ. Fortasse convenientius, παραφυλακτέον δέ. STYLBURG.

« Quamorem, fratres mei, convenientes ad comedendum, alter alterum exspectate. Si quis autem esurit, domi comedat, ne in iudicium convenientis ». Ab omni ergo servili et illiberali actione et intemperantia abstinendum est, quæ apponuntur honeste attingendo, tum manum et lectum et barbam servando impolluta, faciei decorem immobilem custodiendo, nec inter comedendum se indecore gerendo, sed manum quidem ordinate certis intervallis adhibitis porrigendo. Est etiam cavendum, ne inter comedendum loquaris. **64** Fit enim vox indecora, et non satis expressa, ut quæ plenis maxillis in angustum coercetur: et lingua, quæ nutrimento premitur, a naturali operatione præpedita, obscuram et quasi oppressam edit vocem. Sed nec simul edere et bibere convenit; est enim maximæ intemperantiæ tempora confundere, quorum usus non simul conveniunt. Et, « sive comeditis, inquit, sive bibitis, omnia in gloriam Dei facite ^b, » ad veram frugalitatem collimantes: quam mihi Dominus quoque videtur significasse, cum « panes » benedixit et « assos pisces, » cum quibus suos discipulos convivio excepit, cibi minime exquisiti pulchrum exemplar inducens. Ille itaque piscis ^c, quem, cum jussisset Dominus, Petrus cepit, ipse quoque facile, divinitus donatum frugaleque ac moderatum alimentum significat. Per eos autem, qui ex aqua ascendunt ad escam justitiæ, monet auferre luxuriam et avaritiam tanquam a pisce numisma; ut abiecit vanam gloriam, et dato statere publicanis, « redditus Cæsari quæ sunt Cæsaris, Deo » servet « quæ Dei sunt ^d. » Habet autem stater alias quoque solutiones, quæ minime ignorantur: sed ea tractare non est huius temporis; sufficit autem nuda mentio qua ad præsens institutum utimur, cum a Verbi floribus minime sit aliena: atque idem jam sæpe fecimus, ad eam, de qua agit, ✠ quæstionem fontem longe utilissimum attrahentes, ut irrigentur, quæ a Verbo plantata sunt. Etsi omnium « mihi licet esse particeps, non omnia tamen expediunt ^e; » cito enim adducuntur, ut ea faciant quæ non licet, qui faciunt omnia quæ licet. Quemadmodum autem non acquiritur iustitia per avaritiam, neque temperantia per intemperantiam: ita nec victus

A χωρουμένη· και η γλώσσα τη τροφή πιεζομένη της κατὰ φύσιν ενεργείας παραποδοθείσα, την προφοράν εκδίδωσι· τεθλιμμένην. 'Αλλ' οὐδὲ ἐσθίειν ἅμα και πίνειν καθήκει· ἀκρασίας γὰρ τῆς μεγίστης συγγεῖν τοὺς καιροὺς, ὧν αἱ χρῆσεις ἀσύμφωνοι. Καί, « Εἴτε ἐσθίετε, φησὶν, εἴτε πίνετε (53), πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε, » στοχαζόμενοι τῆς ἀληθοῦς εὐτελείας· ἦν μοι δοκεῖ και ὁ Κύριος αἰνίξασθαι, « τοὺς ἄρτους εὐλογῆσας (54) και τοὺς ἰχθύας τοὺς ὀπτοὺς, » οἷς κατευώχησε τοὺς μαθητάς, τῆς ἀπεριέργου τροφῆς καλὸν εἰσηγούμενος ὑπόδειγμα. Ὁ γοῦν ἰχθύς ἐκεῖνος, ὃν κελύσαντος τοῦ Κυρίου, ὁ Πέτρος εἶλεν, εὐκολον και αὐτὸς και θεοδώρητον και σώφρονα αἰνίττεται τροφήν· ἀφαιρεῖν γέ τοι· (55) ὑποτίθεται διὰ τῶν ἐξ ὕδατος ἀνιόντων ἐπὶ τὸ τῆς δικαιοσύνης δέ-
B λειαρ τὴν ἀσωτίαν και τὴν φιλαργυρίαν, ὡς τὸ νόμισμα τοῦ ἰχθύος· ἵνα χωρίσῃ τὴν κενοδοξίαν, και τὸν στατήρα τοῖς τελώναις δούς, « τὰ Καίσαρος ἀποδοὺς τῷ Καίσαρι, » φυλάξῃ (56) « τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ. » Ἐχει (57) δὲ και ἄλλας ἐπιλύσεις οὐκ ἀγνωσμένας ὁ στατήρ· ἀλλ' οὐχ ὁ παρών (58) ἐπιτήδειος τῆς ἐξεργασίας καιρός. 'Απόχρη δὲ ὑπόμνησις, συγχρωμένων ἡμῶν εἰς τὸ προκειμένου, οὐκ ἀπάδουσα τοῦ Λόγου τοῖς ἀνθεσιν (59)· ὄπερ ἤδη πολλάκις πεποιήχαμεν, πρὸς τὸ κατεπεῖγον τοῦ ζητήματος τὴν πολυφελῆ περιέλκοντες εἰς ἀρδεῖαν τῶν φυτευομένων ὑπὸ τοῦ Λόγου πηγῆν (60). « Καί γὰρ εἰ πάντων μεταλαμβάνειν ἐξοσί μοι, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει· » ταχὺ (61) γὰρ καταπίπτουσιν ἐπὶ τὸ δρᾶν τὸ μὴ ἐξὸν οἱ πάντα δρῶντες ἅ ἐξὸν. Ὡς δὲ ἡ δικαιοσύνη διὰ πλεονεξίας οὐ περιγίνεται, οὐδὲ ἡ σωφροσύνη δι' ἀκολασίας· οὕτως οὐδὲ ἡ τοῦ Χριστιανοῦ διαίτα ἡδυπαθεῖα περικτᾶται· πόρρω γὰρ ἐστὶ τῶν πασχνητιῶντων ἐδεσμάτων ἡ τράπεζα τῆς ἀληθείας. Εἰ γὰρ και μάλιστα ἔνεκεν τῶν ἀνθρώπων ἐγένετο τὰ πάντα, ἀλλ' οὐ πᾶσι χρῆσθαι καλόν, ἀλλ' οὐδὲ ἀεὶ· και γὰρ και (62) ὁ καιρός, και ὁ χρόνος, και ὁ τρόπος, και τὸ πρὸς τι, οὐκ ὀλίγην τῷ παιδαγωγουμένῳ πρὸς τὸ λυσιτελεῖς ἐνδίδωσι ῥοπήν· και τὸ γέ (63) ἐστὶν ἐπιτήδειον, και ἰσχὺν ἔχει καταργῆσαι τὸν ἐπιγᾶστριον βλον· οὗ πλοῦτός ἐστιν ἐκκλητικὸς (64), οὐ βλέπων (65) ὀξύ, ἀλλ' ἡ τυφλωτόουσα περὶ τὴν γαστριμαργίαν περιουσία. Οὐδεὶς δὲ ἐστὶ πένης εἰς τὰ ἀναγκαῖα, οὐδὲ πε-

✠ P. 173 ED. POTTER, 147-148 ED. PARIS. • I Cor. xi, 33, 34. ^b Ibid. x, 31. ^c Matth. xvii, 26. ^d Ibid. xxii, 21. • I Cor. x, 23.

(53) *Πίνετε*. Εἴτε τι ποιεῖτε addit Paulus.
(54) *Εὐλογῆσας*. Mentio fit ἰχθύος ὀπτου, Luc. xxiv, 42, et ἄφαριον ἐπιχειμένου ἀνθρακιά, Joan. xxi, 9; sed neutro loco memoratur ἡ εὐλογία. Vicissim alibi memorantur pisces, quos ὑλόγησε Christus, Matth. xiv, 19; xv, 36; sed ibi τοῦ ὀπτου nulla mentio est. Clemens diversa loca commiscuisse videtur.
(55) *Ἀφαιρεῖν γέ τοι*. 'Αφαιρεῖν δέ τοι, Pal. ms. SYLBURG.
(56) *Φυλάξῃ*. Φυλάξει Nov.
(57) *Ἐχει*. Ἐχοί Nov. non male. Porro ἐπιλύσεις vocat interpretationes allegoricas.
(58) *Ὁὐχ ὁ παρών*. Οὐ παρών Nov.
(59) *Ἀνθεσιν*. In marg. Reg. et Bod. aliquis hoc scholium adnotavit: 'Ανθῶν ἐμνήσθη οὐκ ἀκαίρω·

ἀλλ' ἐπειδὴ προῖον φυτῶν ἐμελλε, και πηγῆς, και ἀρδεῖας ὑπενεργεῖν μναίαν, εἰκότως προεἶληψε και τὸ κατὰ φυτῶν ἀναφύομενον ἄνθος.
(60) *Πηγῆν*. Πηγῆς Reg.
(61) *Ταχὺ*. Cum hoc dicto congruit Plutarchi hoc, p. 370: Μέγας οὖν ὁ κίνδυνος βούλεσθαι ἅ μη δεῖ, τὸν ἅ βούλεται ποιεῖν δυνάμενον. H. SYLBURG.
(62) *Και*. Abest a Nov.
(63) *Τὸ γε*. Τὸ δέ Reg. Sylburgius ait: « Τὸ γε pro ὁ γε, seu ὅτι γε positum videtur: aut ἐστὶν pro ἐς ταῦτα, vel alio ejusmodi: nisi potius legendum, τὸ γε ἐσθίειν ἐπιτήδειον, quod esui aptum est. »
(64) *Ἐκκλητικὸς*. In margine Reg. et Bod. aliquis hoc scholium adnotavit: 'Ἐκκλητικὸς, ἀντὶ τοῦ προσκλητικῶς· εἰληπαὶ δὲ ἐκ τῶν ἐκκλητευόντων.
(65) *Ὁὐ βλέπων*. Respicit cæci Pluti fabulam.

ρορδαί ποτε ἄνθρωπος· ὁ γὰρ καὶ τὰ πτηνὰ, καὶ τὰ νηκέα, καὶ, συνελόντι εἶπεν, τὰ ἄλογα ζῶα διατρέψων, εἰς ἔστιν ὁ Θεός· λείπει δὲ αὐτοῖς οὐδὲ ἐν ὁσίων μὴ μεριμνῶσι τροφῆς. Ἡμεῖς δὲ καὶ τούτων ἀραίους, ὅσω καὶ κύριοι· καὶ Θεῷ οικειότεροι, ὅσω παρρησιώτεροι· γεγόναμεν δὲ, οὐχ ἵνα ἐσθίωμεν καὶ πίνομεν, ἀλλ' ἵνα ὤμεν εἰς ἐπιγνώσιν γεγονότας τοῦ Θεοῦ. « Δίκαιος γὰρ, φησὶν, ἐσθίων, ἐμπίμπλαται (66) τῇ ψυχῇ· κοιλίαι δὲ ἀσεθῶν ἐνδεεῖς, » ἀκαταπίστου λιγνείας ὀρεγόμεναι. Πολυτέλεια δὲ οὐκ εἰς ἐπιθυμίαν ἐρημον, ἀλλ' εἰς μετάδοσιν κοινωνικὴν ἐπιτηδεύει. Διὸ παραφυλακτέον τῶν βρωμάτων, ἅ μὴ πεινώσας ἡμᾶς ἐσθίειν ἀναπέθει (67), γοητεύσασιν τὴν ὀρέξει. Μὴ γὰρ οὐκ ἔνεστι καὶ ἐν εὐτελείᾳ ὄστρον πολυεῖδρα ἐδεσμάτων ὑγιεινῆ· βολβοί, ἐλαταί, λαχάνων ἕνια (68), γάλα, τυρὸς, τὰ τε ὠραία, ἐψήματά τε παντοδαπὰ, ζωμῶν ἄνευ (69)· κἂν ὅππου ἕκη κρέως, ἢ ἐφθοῦ, μεταδοτέον. « Ἐχετέ τι βρώσιμον ἐνθάδε; » εἶπεν ὁ Κύριος πρὸς τοὺς μαθητὰς μετὰ τὴν ἀνάστασιν· οἱ δὲ, ἅτε ὑπ' αὐτοῦ εὐτέλειαν ἀπκτείν δεδιδραγμένοι, ἐπέδωκαν αὐτῷ ἰχθύος ἑπιπυ μέρους. Καὶ φαγῶν ἐνώπιον αὐτῶν, εἶπεν αὐτοῖς, φησὶν ὁ Λουκᾶς, ὅσα εἶπεν (70). » Πρὸς τοσοῦτος οὐδὲ τραγημάτων κηρίων (71) ἀμοίρους προηρατέον τοὺς δειπνοῦντας κατὰ Λόγον. Τῶν γὰρ τῶν (72) βρωμάτων ἐπιτηδεύετατα, οἷς αὐτόθεν χρῆ-

Christiani ratio paratur deliciis. A cibis enim titulantibus, et ad Venerem incitantibus, procul est mensa veritatis. Etsi enim maxime propter homines omnia facta sunt, non tamen omnibus uti bonum est, sed neque semper: nam occasio, tempus, modus et respectus rei alicujus, non parvum ei, qui instituitur, momentum afferunt ad id quod ipsi est utile. Atque hoc quidem, quod aptum est, magnam etiam vim habet ad abolendam vitam, quæ est ventri dedita: ad quam quidem divitiæ incitant, non eæ quæ acute vident, sed nimix, quæ circa gulæ insaniam cæcutiunt, copiæ. Nemo autem quoad res necessarias pauper est, neque homo unquam despicitur. Qui enim et pennata et natalitia, et, ut semel dicam, a ratione aliena nutrit animantia, unus est Deus; eis autem nihil deest, etsi nullam de victu curam gerant. Nos autem eis sumus eo præstantiores, quod et domini; et eo magis Deo conjuncti, quo temperantiores. Facti autem sumus, non ut comedamus et bibamus; sed ut facti Deum agnoscamus. « Justus enim, inquit, comedens, impletur animo; ventres autem impiorum egeni, » ut qui nunquam cessaturæ cupidias appetant. Magnificientia autem non ad solum usum, sed etiam ad socialem communicationem apta est. Quocirca ii cibi cavendi sunt, qui non esurientes

• Matth. vi, 25 seq. b Prov. xiii, 25.

(66) Ἐμπίμπλαται. Ἐμπίμπλῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ· ψυχῆ δὲ ἀσεβ. Bib. Græc.

(67) Ἀναπέθει. Post hanc vocem ex Plutarcho, C. p. 76, addere possumus, καὶ τῶν πομάτων ὅσα πικρὰ μὴ διψώσας· ubi Socrati hoc sanitatis præceptum ascribitur. H. — Sic certe infra Strom. ii, p. 412. STURBURG. — Idem Socratis dictum recitavit etiam Theodoretus De curandis Græcorum affect. serm. 12, p. 672.

(68) Λαχάνων ἕνια. Primo suspecta mihi hæc ratio fuit: non enim ἕνια, « quædam, » sed πάντα ἕνια, « omnia olera, » ut mox ἐψήματα παντοδαπὰ, dicendum erat. Ejus loco substitui possit, λαχάνων ἕνια, « olera venalia: » vel λαχάνων ἕνια, i. e. ἔνεστι, « olera insunt, » nempe τῇ εὐτελείᾳ σφόδρον, ut modo dictum est. Item paulo post, pro ζωμῶν ἄνευ, ἕνια non incommode possit, οὐ ζωμῶν ἄνευ, « non sine juribus esculentis. » Quod quidem auctoris proposito magis convenire videtur. Sed nihil multare volui, quia Clemens antiquioris cujusdam auctoris verba hic recitare videtur; quæ quamvis ejus voluntati magna parte convenient, tamen alia continent, quæ ad rem parum faciunt. Paria habet Musonius, quæ paulo post recitabuntur.

(69) Ζωμῶν ἄνευ. Isaacus Casaubonus, Animadv. in Athenæum lib. iv, cap. 6, dicit: « Tennis assas cibos enumerans, ait, βολβοί... ἐψήματα τε παντοδαπὰ ζωμῶν ἄνευ· κἂν ὅππου δὲ κρέως, ἢ ἐφθοῦ, μεταδοτέον. Separat Clemens ἐψήματα ἐφθοῦς, et statim addit, « sin carnibus sit opus: » quod clarum est, ζωμῶς id esse, quod diximus. Non ferenda est menda, quæ optimi scriptoris nomen corrumpit. Nam scribendum est, κἂν κρέως, ὅππου μᾶλλον ἢ ἐφθοῦ μεταδοτέον. « Si opus sit, assatas quam jurulentas præstat præferre. » Ita scribendum declarat, quæ sequuntur: offert enim exemplum discipulorum Domini Christi, qui illi, post resurrectionem cibum præbere, dederunt ἰχθύος ὅππου μέρος. »

(70) Ὅσα εἶπεν. Id est, quæ prius ante mortem dixerat. Sic enim refert Lucas: Εἶπε δὲ αὐτοῖς:

Οὗτοι οἱ λόγοι, ὅς ἐλάλησα πρὸς ὑμᾶς, ἔτι ἰὼν σὺν ὑμῖν. Vel potius, his verbis auctor eorum quæ apud Lucam dicit Christus, repetitioni supersedere se velle innuit.

(71) Τραγημάτων κηρίων. Scribe ex Nov. τραγημάτων καὶ κηρίων, « bellariis ac placentis. »

(72) Τῶν γὰρ τοι. Hæc farrago sunt et diversis auctoribus congesta: similia sunt illa Musonii, quæ recitavit Stobæus serm. 17, p. 160: « Ὡς χρῆ καθὰ περ τὴν εὐτελεῖ τῆς πολυτελοῦς τροφῆν προτιμᾶν, καὶ τὴν εὐπρόριστον τῆς δυσπρόριστου, οὕτω καὶ τὴν σύμφυλον ἀνθρώπων. Τοιαύτην δὲ εἶναι σύμφυλον ἡμῖν τὴν ἐκ τῶν φυσόμενων ἐκ γῆς, ὅσα τε σιτώδη ἔντα, καὶ ὅσα μὴ τοιαῦτα ἔντα δύναται τρέφειν καλῶς τὸν ἄνθρωπον· καὶ τὴν ἀπὸ τῶν ζώων οὐκ ἀναρρομένων, ἄλλως δὲ χρησιμεύοντων. Τοῦτων δὲ τῶν βρωμάτων ἐπιτηδεύετατα μὲν οἷς αὐτόθεν χρῆσθαι ὑπάρχοι δίχα πυρὸς, ἐπὶ καὶ ἐτοιμώτατα· οἷα δὲ τὰ τε ὠραία, καὶ τῶν λαχάνων ἕνια, καὶ γάλα, καὶ τυρὸς, καὶ κηρία· καὶ ὅσα μέντοι οὐκ εἶται πυρὸς, ἢ σιτώδη, ἢ λαχανιώδη ἔντα, καὶ ταῦτ' οὐκ ἀνεπιτηδεύετα, ἀλλὰ σύμφυλα ἀνθρώπων πάντων. Τὴν μόνον κρεώδη τροφὴν θηριωδέστεραν ἀπέφηνε, καὶ τοῖς ἀγροῖς ζώοις προσφορωτέραν. Εἶναι δὲ ταύτην ἔλεγε καὶ βαρυτέραν, καὶ τοῦ νοσῆν τι καὶ φρονεῖν ἐμπόδιον· τὴν γὰρ ἀναθυμίασιν τὴν ἀπ' αὐτῆς, θολωδέστεραν οὖσαν, ἐπισκοπεῖν τῇ ψυχῇ. « Omnino igitur præferri debet, ut vilis pretii vicius sumptuosus, ita parabilis exquisito, et homini familiaris ei, qui talis non esset. Familiaria autem nobis esse dicebat, quæ terra fundit, sive frumentacei generis, sive alia ad recte nutriendum idonea: item quæ ab animalibus non occidendis, sed aliter juvantibus, sumuntur. Lursus horum maxime apta, quibus in promptu citra ignem uti liceat: hæc enim paratu facillima esse, ut plantarum fructus, quædam olera, lac, caseus, favi; non rejicienda tamen quædam, quamvis ignem requirant, ut frumentacea et oleracea nonnulla; cuncta enim ista homini familiaria esse. Ex carnibus autem alimentum, ferinum asserebat, et feris animalibus convenientius. Hoc quoque gravius esse

nos cogunt comedere, appetitiones nostras veluti quibusdam præstigiis fallentes. An non est enim etiam in moderata frugalitate multiplex ciborum varietas? bulbi, olivæ, quædam olera, lac, caseus, fructus, et quæcunque absque jure coquantur: et si assa carne, vel ✕ elixa opus fuerit, ea est quoque impertienda. « Habetis hic aliquid, quod edi possit, » dixit Dominus discipulis post resurrectionem; illi vero, ut qui frugalitatem exercere ab eo didicerant, ei « assi piscis partem dederunt. Et cum coram eis comedisset, dixit eis, inquit Lucas, quæcunque dixit a. » Ad hæc autem ne bellariorum quidem, nempe favorum, expertes esse observandum est eos, qui secundum Rationem seu Verbum cœnant. Ex cibis enim ii sunt aptissimi, quibus statim uti licet absque igne, quoniam sunt paratiores; his autem secundi, qui sunt frugaliores ac viliores, ut ante diximus. Iis autem, qui ad luxum mensuram propendunt, et suos sibi morbos enutrient, præstet dæmon helluo maximus, quem ego non verebor appellare ventridæmonem, et dæmonium omnium

✕ P. 174 ED. POTTER. a Luc. xxiv, 41, 42, 43, 44.

dicebat, et cogitandi, intelligendique impedimentum, impuros vapores parere, qui animam obnubilent; » etc.

(73) *Φλεγμαιοῦσας*. Nempo, ab effectu, quod ejusmodi mensæ φλέγμα excitent. Est autem φλέγμα, καῦμα, ἐμπρησμός, ut ait Pollux lib. ix, c. 8. Antiphanes, frugalem vitam describens, ait:

Τοιαῦτος ὁ βίος ἀπύρετος, φλέγμ' οὐκ ἔχωρ.

Hæc vita febre caret, et flamma vacat.

Athenæus priscorum ætatem, qua viri ac femine absque sceleris periculo simul lavabantur, vocat ἀφλέγματον βίον, « vitam absque flamma. »

(74) *Δαίμων*. Solent antiqui Patres vitia, dæmones vocare. Sic Hermas *Pastor*. lib. ii, mandat. 2: Καταλαλιὰ, ἀκατάστατον δαιμόνιον. « Detractio, inconstans dæmonium est. » Ibid. mand. 10, cap. 10: « Tristitia enim omnium spirituum nequissimus est. » Lib. iii, simil. 9, cap. 22: « Magnum enim dæmonium est, audacia et confidentia inanis. » Similia alibi habet. Auctori *Recognitionum* lib. ii, cap. 25, « ignorantia » est « dæmon pessimus; » Eusebio *Præparat. evang.*, lib. ix, c. 2, « voluptas, » αλοχρὸς; καὶ ἀκόλαστος δαίμων, ἀυθαίρετος δαίμων: Basilio in ebriosos, et Chrysostomo homil. 4 ad populum Antiochenum, et 29 in Genesim, ac libro *Quod nemo læditur nisi a seipso*, cap. 5, « ebrietas, » αὐθαίρετος δαίμων. Nempe quemadmodum in genere dæmonum artibus omne vitium ac nequitiam impugabant; sic vitiorum singulis speciebus certos dæmones præesse credebant. Origenes homil. 15 in Jesum Nave: « Unde mihi videtur, inquit, esse infinitus quidam numerus contrariorum virtutum, pro eo quod per singulos pene homines sunt spiritus alique, diversa in iis peccatorum genera molientes. Verbi causa, est aliquis fornicationis spiritus; est iræ spiritus alius; est avaritiæ spiritus, alius vero superbiæ. Et si invenias esse aliquem hominem, qui his omnibus malis, aut etiam pluribus agitetur, omnes hos vel etiam plures in se habere inimicos putandos esse spiritus. Unde et per singulos plures esse credendi sunt; quia non singula singuli homines habent vitia, vel peccata committunt, sed plura ab unoquoque videntur admitti. Et iterum non est putandum, quod unus fornicationis spiritus seducat eum, qui, verbi gratia, in Britanniiis fornicatur, et illum qui in India, et in aliis locis; neque unum

A θβαι ὑπάρχει δίχα πυρὸς, ἐπεὶ καὶ ἔτοιμότερα· δεῦτρα δὲ τὰ εὐτελέστερα, ὡς προειρήκαμεν. Τῶν δὲ ἀμφὶ τὰς φλεγμαιοῦσας (73) κυπταζόντων τραπέζας, τὰ σφέτερα τιθηνουμένων πάθη, δαίμων (74) καθηγείται λιχνοτάτος, ὃν ἔγωγεν οὐκ ἂν αἰσχυνοθεῖην κοιλιό-δαίμονα προσεπειῖν, καὶ δαιμόνων κάκιστον, καὶ ἐξωλέστατον. Παραπλήσιος οὖν οὗτος ἀτεχνῶς τῷ ἐγγαστριμύθῳ καλουμένῳ. Ἄμεινον δὲ πολλῶ τῷ δαίμονα ἔχειν σύνοικον, εὐδαίμονα γενέσθαι. Εὐδαίμονία (75) δὲ ἐν χρήσει ἀρετῆς ἐξετάζεται. Ματθαῖος μὲν οὖν ὁ ἀπόστολος σπερμάτων, καὶ ἀκροδρύων, καὶ λαγάνων, ἀνυσυ κρεῶν (76), μετελάμβανεν. Ἰωάννης δὲ, ὑπερτείνας τὴν ἐγκράτειαν, « ἀκριδὰς καὶ μέλι ἥσθιεν ἄγριον. » ὧν δὲ ἀπέσιχτο καὶ Πέτρος· ἄλλ' ἐπέσεν ἐπ' αὐτὸν ἔκστασις, ὡς ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων γέγραπται: « καὶ θεωρεῖ τὸν οὐρανὸν ἀνεωγμένον, καὶ τι σκεῦος τέταρτον ἀρχαῖς ἐκδεδμεῖνον ἐπὶ τῆς γῆς· πάντα τὰ (77) τετράποδα καὶ τὰ ἔρπετά τῆς γῆς, καὶ τὰ πτηνὰ τοῦ οὐρανοῦ ἐν αὐτῷ· καὶ ἐγένετο φωνὴ πρὸς αὐτόν· Ἀνάστα, καὶ θύσον, καὶ φάγε. Πέτρος δὲ εἶπε· Μηδαμῶς, Κύριε, ὅτι οὐ

esse iræ spiritum, qui diversis in locis diversos homines agitet: sed puto magis principem quidem fornicationis spiritum unum esse, innumeros vero esse qui in hoc ei officio pareant; et per singulos quosque homines, diversi spiritus, sub eo principe militantes, ad hujusmodi eos peccata sollicitent. Similiter et iracundiæ spiritum unum esse arbitror; innumeros vero esse sub ipso agentes, qui per singulos quosque homines hujusmodi peccata succendant. Similiter et avaritiæ unum esse principem, sic superbiæ, et cæterorum malorum, » etc. Alia præterea hanc in rem aliorum testimonia congressit Cotelerius, commentario in Herma locum primo memoratum. Denique, non est hoc loco prætereundum, antiquos etiam putasse, honos angelos singulis virtutibus ac rebus a Deo præfectos. « Angelus pœnitentiæ; » ab eodem Herma memoratur, proœmio lib. ii, lib. iii, simil. 9, cap. 14, 25, 24, et alibi. Item « Pastor et nuntius præpositus pœnæ, » Mand. 5, c. 1; « Nuntius æquitatis, » simil. 6, cap. 2; « Ἄγγελος ἐπὶ τῆς εἰρήνης, » angelus pacis præpositus, » *Constitut. apost.* lib. viii, cap. 36 et 37; angeli mortis, *ibid.* cap. 41. Angelum orationis memorat Tertullianus *De oratione* cap. 12; angelus matrimonii, *idem Ad uxor.* lib. ii, cap. ult.; angelum baptismi, *idem De baptismo* cap. 4 et 5; angelum puerperii, *idem De anima*, c. 37.

(75) *Εὐδαίμονία*. In margine Reg. et Bod. aliquis hoc scholium adnotavit: « Ὅτι ἡ εὐδαίμονία ἐν χρήσει ἀρετῆς ἐξετάζεται. Οὕτω δὲ καὶ Ἀριστοτέλης ἐν τοῖς αὐτοῦ Ἠθικοῖς. Conf. Aristotelis *Ethic. ad Nicomachum* lib. i, cap. 7.

(76) *Ἄνυσυ κρεῶν*. Carnibus animantium abstinere etiam Jacobus Justus apud Eusebium *Hist. eccl.* lib. ii, cap. 23; Epiphanium *Hæres.* 78, n. 15; Hieronymum in *Catalogo*, ex Hegesippo. Petro « panis solus cum olivis, et raro etiam cum olebrius in usu » fuisse dicitur, *Recognit.* lib. vii, cap. 6. Eidem victus a lupinis tribuitur a Gregorio Nazianzeno carmine 18. Sed Epiphanium *Hæresi* 30, c. 15, videtur existimare, Petri abstinentiam ab animalis et carne, flgmentum esse Ebionitarum, qui *Periodos* Petri depravarunt: et Clemens ejus nullam aliam abstinentiam hic memorat, quam a suilla, de qua Lucas Act. x, cujus verba διὰ μνήμης, adeoque minus accurate mox recitat.

(77) *Τὰ*. Abest a Reg.

έποτε έφαγον πᾶν κοινὸν καὶ ἀκάθαρτον. Καὶ ἡ
 φωνὴ πάλιν πρὸς αὐτὸν ἐκ δευτέρου. "Α ὁ Θεὸς
 ἐπαθάρισε, σὺ μὴ κοῖνου. » Καὶ ἡμῖν δὲ ἄρα ἀδιά-
 φορος ἡ χρῆσις. « Οὐ γὰρ τὰ εἰσερχόμενα (78) εἰς
 τὸ στόμα, κοῖνοι τὸν ἄνθρωπον, » ἀλλὰ ἡ περὶ τῆς
 ἀκαρσίας διάληψις κενὴ (79). Ὁ γὰρ τοι Θεός, τὸν
 ἄνθρωπον πλάσας, « Πάντα ὑμῖν, εἶπεν, ἔσται εἰς
 βρῶσιν. » « Λάχανα (80) δὲ μετὰ ἀγάπης, ἡ μόσχον
 μετὰ δολιότητος. » Εὐ τοῦτο ὑπομιμνήσκει τοῦ προει-
 ρημένου λόγου, ὡς οὐ τὰ λάχανα, ἡ ἀγάπη, μετὰ δὲ
 ἀγάπης τὰ δεῖπνα παραληπτέα. ἐν οἷς (81) ἀγαθὴ
 μὲν ἡ μέση κατάστασις. ἐν πᾶσι μὲν, οὐχ ἥμισυτα
 ἔτι καὶ ἐν τῇ (82) ἀμφὶ τῆν ἐστίασιν παρασκευῇ.
 καὶ αἱ μὲν ἀκρότητες σφαλεραὶ, αἱ μεσότητες δὲ
 ἀγαθαί. Μέσον δὲ ἐστὶ πᾶν τὸ ἀνευδὲς τῶν ἀναγ-
 κίων. αἱ γὰρ κατὰ φύσιν ὀρέξεις αὐταρκεῖα περιο-
 ρίζονται. Ἰουδαίους δὲ διὰ τοῦ νόμου οἰκονομικώτατα
 καταγγέλλεται (83) ἡ εὐτέλεια. μυρίων γὰρ ὄσων
 ἀφείλετο τὴν χρῆσιν ὁ Παιδαγωγὸς αὐτοὺς διὰ Μωϋ-
 σίως, αἰτίας προσάπτων, κεκρυμμένας μὲν τὰς
 πνευματικὰς, ἐμφανεῖς δὲ τὰς σαρκικὰς, αἷς καὶ
 πεπιτεύχασι. τοῖς μὲν, ὅτι οὐκ ἐστὶ διχληλα, τοῖς
 δὲ, ὅτι τὴν τροφήν οὐ μηρυκᾶται. τὰ δ' ὅτι ἄρα οὐκ
 εἶμι μόνον τῶν ἐνύδρων λεπίδας. ὡς ὀλίγα παντελῶς
 ἀπωλείεσθαι πρὸς τὴν τροφήν αὐτοῖς ἐπιτήδεια. Ἄν
 δὲ ἐφήκεν ἀπτεσθαι, πάλιν κεκώλυκε τούτων τὰ θνη-
 τήματα, τὰ τε εἰδωλόθυτα, τὰ τε ἀποπεπνιγμένα.
 οὐδὲ γὰρ τούτων ψαύειν θέμις. Ἐπεὶ γὰρ ἀμύχανον
 χρωμενον τοῖς ἡδέσιν, ἀποστῆναι τῆς ἀποδοχῆς αὐ-
 τῶν, τὴν ἐναντίαν ἀντέθηκεν ἀγωγήν, μέχρις ἂν ἐκ-
 λύσῃ τὴν ἐκ τοῦ ἔθους ἐπὶ τὴν ἡδυπάθειαν καταδρο-
 μῆν. Ἀνθρώποις δὲ τὰ μὲν πολλὰ βλάβην καὶ λύπην
 ἐτήνησεν (84) ἡδονὴ. δυσπάθειαν δὲ καὶ λήθην (85)
 καὶ ἀπροσύνην ἡ πολυτροφία ἐντίκτει τῇ ψυχῇ.
 Ἐναυξῆ (86) δὲ καὶ τῶν παίδων τὰ σώματα γίνεσθαι
 ρασιν, εἰς μήκος ἐπιδιδόντων, ἀπὸ τῆς ἑλλειπού-
 σης τροφῆς. οὐ γὰρ κωλύεται τὸ ἀνατρέχον εἰς αὐ-
 ρῆσαν πνεῦμα, τῆς πολλῆς τροφῆς ἀντιφραττούσης τὸ
 εἶπουν τοῦ δρόμου. Ὅθεν κατηγορῶν τοῦ τρυφῶντος
 βίου ὁ τὴν ἀλήθειαν ἐζηλωκῶς τῶν φιλοσόφων Πλά-
 τῶν, τὸ ἔναυσμα τῆς Ἑβραϊκῆς (87) φιλοσοφίας ζω-

✠ P. 175 ED. POTTER, 149 ED. PARIS. ^a Matth. iii, 4. ^b Act. x, 10, 11, 12, 13, 14, 15. ^c Matth. x, 41. ^d Gen. ix, 2, 5. ^e Prov. xv, 17.

(78) Τὰ εἰσερχόμενα. Τὸ εἰσερχόμενον Matth. D
 Mox Geneseos sensum, mutatis verbis, exhibet.

(79) Ἀλλὰ ἡ περὶ τῆς ἀκαρσίας δ. κ. « Sed in-
 temperantiae vana opinio. » Quod quia parum ap-
 positum ad mentem auctoris esse videret Hervetus
 interpres, vertit, « sed in intemperantia inanis
 exercitatio. » Quæ interpretatio uti nihil ad rem
 facit, sic neque Clementis verba eam ferre possunt.
 Scribendum igitur, levi mutatione unius vocis facta:
 'Ἀλλὰ ἡ περὶ ἀκαθαρσίας διάληψις κενὴ' « sed de
 impuritate vana opinio. » Vult enim auctor, non
 ipsos cibos, sed falsam de eorum impuritate opi-
 nionem coincidentium conscientias polluere.

(80) Λάχανα. Subaudi προελέσθαι μάλλον, vel
 simile quid. Allusio esse videtur, ut adnotat A., ad
 Prov. xv, 17: Κρεῖσσων ξενισμὸς μετὰ λαχάνων
 πρὸς φίλιαν καὶ χάριν ἢ παράθεσις μόσχων μετὰ
 ἔθρας. SYLBERG.

(81) Ἐν οἷς. Hæc verba supervacanea sunt, nec
 proscribuntur a Nov.

pessimum et perniciosissimum. Is autem est revera
 similis ei, qui dicitur ventriloquus. Melius est
 autem esse felicem, quam habere cohabitantem
 dæmonem. In usu autem virtutis esse censetur
 felicitas. Matthæus itaque apostolus seminibus,
 baccis et oleribus, absque carnibus, utebatur.
 Joannes autem, continentiam ✠ ulterius extendens,
 « locustas et mel agreste » comedebat. Porro
 autem Petrus quoque abstinēbat a subibus. Sed
 « in eum cecidit exstasis, » ut in Actibus aposto-
 lorum ^b scriptum est, « et videt cælum apertum,
 et vas quoddam quatuor initiis alligatum super ter-
 ram; omnes quadrupes, et serpentes terræ, et
 volucres cæli in ipso. Et vox ad ipsum facta est:
 Surge, et occide, et comede. Petrus autem dixit:
 B Nequaquam, Domine, quoniam omne commune et
 immundum nunquam comedi. Et vox rursus ad
 eum secundo facta est: Quæ Deus mundavit, ne
 communia dixeris. » Ergo nobis quoque usus est
 indifferens: « Non enim quæ intrant in os, coin-
 quinant hominem ^c, » sed in intemperantia inanis
 exercitatio. Deus enim, cum finxisset hominem,
 « Omnia vobis, inquit, erunt in cibum ^d. »
 « Olera » autem « cum charitate meliora, quam
 vitulus cum fraude ^e. » Hoc nobis recte in me-
 moriam revocat id, quod ante dictum est, quod
 non sunt olera agape, seu charitas, sed sumendæ
 sunt cum charitate cœnæ, in quibus bona quidem
 est media constitutio, et in omnibus quidem, sed
 vel maxime in apparatu convivii. Nam sunt ex-
 tremata quidem periculosa; media autem bona sunt;
 medium est autem, quiddid non eget rebus neces-
 sariis. Quæ sunt enim secundum naturam appe-
 titiones, circumscribuntur sufficientia. Porro autem
 Judæis per legem summo consilio præcipitur fru-
 galitas. Innumerabilium quippe rerum **65** usum
 per Moysem abstulit Pædagogus, causas illas adjun-
 gens, occultas quidem, quæ erant spirituales; aper-
 tas autem, quæ carnales, quibus etiam crediderunt:
 his quidem, quod unguam non habeant biddam;
 illis vero, quod cibum non ruminent; aliis vero,

(82) Ἐν τῇ. Pal. ms. ἀμφὶ τὴν ἐστίασιν παρα-
 σκευῇ, brevius quidem, sed minus congruenter. SYL-
 BERG. — Eamdem lectionem habent Reg., Bod.

(83) Καταγγέλλεται. Melius est παραγγέλλε-
 ται, quod habent Reg., Bod. et Pal. Porro de causis
 cur Deus Judæis abstinentiam a quibusdam
 cibis præceperit, copiose agit Joannes Spencerus
De legibus Hebræorum lib. 1, cap. 5. Deum hac
 arte temperantiam eos docuisse cum Clemente sen-
 tit Tertullianus *Contra Marcion*. lib. 11, cap. 18, et
 Novatianus lib. *De cibis Judaicis* cap. 4.

(84) Ἐγγύνησεν. Malim ἐνεγγύνησεν, quod habet
 Nov.

(85) Λήθην. Λύπην Pal. ms. teste Sylburg.; item
 Reg. et Bod.

(86) Ἐναυξῆ. Ἐναυξῆ Reg.; εὐεξῆ Nov.

(87) Ἑβραϊκῆς. Conf. quæ infra dicuntur
Sitom. 1, p. 274. Locus Platonis exstat haud longe-
 a principio epist. 7, p. 1278 edit. Francofurt.

quod ex aquatilibus so. a squamas non habeant ; A adeo ut eis omnino panca restarent apta ad alimentum. Quæ autem permisit esitare, ex iis rursus prohibuit morticina, et quæ simulacris immolata, et quæ suffocata fuerant : nam hæc ne quidem licet tractare. Quoniam enim fieri non potest, ut qui dulcibus utitur, ab eis percipiendis absteineat, ei contrariam vite rationem opposuit, donec eum, qui ex consuetudine ✕ nascitur, ad voluptatem impetum dissolveret. Hominiibus autem sæpenumero quidem damnum et molestiam procreavit voluptas ; ægritudinem autem, et oblivionem, et insipientiam in anima parit nimia alimenti copia. Jam vero dicunt etiam puerorum corpora recte crescere, in longitudinem scilicet promoveri, si desit nutrimentum : neque enim prohibetur qui se ad augmentum confert spiritus, viæ facilitatem nimio nutrimento obsepiente. Unde luxuriosam deliciisque affluentem vitam, philosophorum ille, qui veritatem sectatus est, Plato, Hebraicæ veritatis excitans scintillam : « Mihi autem eo, inquit, cum venissem, quæ illic beata vita dicitur, Italicis et Syracusanis mensis plena, nullo modo placuit : bis die saturum fieri, nec unquam pernoctare solum, cæteraque, quæ hanc vitam comitantur, Nemo enim omnium, qui sub cælo sunt, si in hujusmodi moribus ab adolescentia nutriatur, prudens unquam evadet, quamvis natura et ingenio excellenti præditus. » Neque enim Plato de Davide non audierat, qui cum « sua civitate in medio tabernaculo sanctam arcam collocaret, » indulta omnibus, qui ejus ditioni parebant, lætitia « coram Domino, distribuit » omnibus Israelis copiis, « a viro usque ad mulierem, uni-

✕ P. 176 ED. POTTER, 150 ED. PARIS. • Lev. xi ; Deut. xiv.

(88) Ταύτην. Ταύτην Bod. Mox, Ἰταλιτικῶν pro Ἰταλικῶν, Plato. Dein., οὐδαμῆ abest a Reg., Bod., Nov. Mox, δις τε τῆς ἡμέρας ἐμπιπλάμενον, Plato. Dein., κοιμώμενον μόνον, idem.

(89) Καὶ ὅσα. Καὶ ὅσα τούτων ἐπιτηδεύματα συνέπεται τῶν βίων · ἐκ γὰρ τούτων τῶν ἔθων οὐτ' ἂν φρόνιμος οὐδεὶς ποτε γεν. Plato.

(90) Τόν. Abest hæc particula a Reg., Nov.

(91) Δύναται, ἐκ νέου ἐπ. Ἐκ νέου ἐπιτηδεύων δύναται, οὐθ' οὕτως θαυμαστῆ φύσει κρατηθήσεται. Plato recte.

(92) Ὅς. Ὅς Reg.

(93) Ἐσχαρίτην. Ἰσχαρίτην Reg.

(94) Σώφρων οὐδ' ἂν μελήσαι. Procul dubio legendum, σώφρων δ' οὐκ ἂν μελήσαι (seu μελλήσαι) ποτὲ γενέσθαι. SYLBURG. — Vel μελετήσαι.

(95) Ὅρω. Athenæus lib. vii : Ὅνος, φησὶν Ἀριστοτέλης ἐν τῷ Περὶ ζωικῶν, ἔχει στόμα ἀνεβρώγος, καὶ μόνος οὗτος ἰχθύων τὴν καρδίαν ἐν τῇ κοιλίᾳ ἔχει, καὶ ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ λίθους ἐμπερεῖς μύλαις. « Quod scribit Aristoteles in opere *De animalibus*, huic apertum os hiat. Solus hic piscium in alvo cor habet, et in cerebro lapides molæ similes. » Ælianus lib. v, cap. 20, et lib. vi, c. 30 *De animalibus* : Ὁ ἵσχος ἔχει ἰχθύων μόνος ἐν τῇ γαστρὶ τὴν καρδίαν. Hoc verum non esse contendit Rondeletius lib. ix, v. 9 *De piscibus*. Nam si κοιλία nomine cavitatem illam intelligit, quæ diaphragmati subest, αὐτοψία id falsum esse convincit ; sin eam etiam cavitatem, quæ superior est diaphragmate, eadem in parte cor habet, qua alii omnes pisces. Salvianus historia in secus etiam esse crebra sectione se didicisse testatur in minoribus : eodem enim in loco, quo et pisces reliqui habet. Mercurialis lib. iv, c. 16. *Var. lect.* : « Ego autem, inquit, cum intelligam fieri non posse ut cor ibi sit, ubi cibi coquantur, Philo-

σophum adeo stupidum fuisse, ut id putaret, nunquam crediderim ; idcirco si id unquam scripsit Aristoteles, nihil aliud significare voluit, quam immensam ejus animalis voracitatem, magnamque respectu stomachi cordis amplitudinem. Sicuti namque eos, qui ventrem sere non habent prominentem, dicimus in dorso illum gerere, similiter piscem, qui magnum stomachum haberet, cor pusillum, dixit Arist. in ventre cor habere. » COLLECT. (96) Ἐκτραπελόγαστρον. Athenæus hunc locum citat Epicarmi eodem libro ex ejus opere, quod in-scripsit Ἡδῆς γάμος, « Hebes nuptias : Μεγαλοχάσμονάς τε χάννας, ποικιλογάστρος δνους. » Channæ valde hiantes, varioque ventre aselli : » legendum enim μεγαλοχάμμονας, ut alio loco apud eundem Athen. μεγαλοχάμμονάς τε χάννας στήπτορας, πελογάστρονας δνους. Colligit Salvianus mendose legi in altero ποικιλογάστρος, alibi enim πελογάστρων, « ventriosus. » Junius ex hoc Clementis loco legit ἐκτραπελογάστρους : tu lege et hic ἐκτραπελογάστορα, et apud Athenæum χάννας καὶ ἐκτραπελογάστορας. Ἐκράπελος « monstrosus et invenustum » significat, sic ἐριγάστωρ, πλατυγάστωρ. Posterior locus est sub finem libri vii, ubi interpres editionis ultimæ pag. 244, « vario ventre cæstras, asellos. » Vide proverbiorum centurias in voce *Asellus*. COLLECT. — Est porro ἐκράπελος « monstrosus, » et a communi naturæ ratione « alienus. » Unde Hermogenes *Περὶ πολιτ. λόγου*, de poetiis agens : Σύνθετά τινα ζῶα καὶ ἐκράπελα, οἷον Πήγασοι, καὶ Γοργόνες, καὶ Κένταυροι, καὶ Σεϊρήνες, « Composita quædam, inquit, et monstrosa animalia, ut Pegasi, et Gorgones, et Centauri, et Sirenes. » Plinius lib. vii, cap. 16, de monstrosis puerorum incrementis : « Ectrapelos, inquit, Græci vocant eos, in Latino non habent nomen. » Itaque

cuius tortam panis, et subcinericium panem, et laganum ex sartagine ^a. » Hoc est sufficiens nutrimentum et Israeliticum, gentile autem quod est, supervacaneum est. Qui autem eo utitur, nunquam, ut sit sapiens, laboraverit, ut qui mentem in ventre infoderit. admodum similis pisci, qui « asinus » dicitur: quem quidem dicit Aristoteles, solum ex aliis animalibus habere cor in ventre. Hunc Epicharmus comicus vocat ἐκτραπελόγαστρον, hoc est, « qui a communi ventris consuetudine discedit. » Tales sunt ii homines, qui in ventrem crediderunt: « Quorum deus venter est, et gloria in ignominia ipsorum, qui ea, quæ sunt terrena, cogitant. » Eis haud bona prædixit Apostolus, dicens: « Quorum finis est interitus ^b. »

ΚΕΦ. Β΄.

Πῶς τῷ ποτῷ προσερεχτέον.

Ὅτιν δὲ ὀλίγω χρόνῳ, τῷ Τιμοθέῳ ὕδροποτοῦντι, διὰ τὴν στόμαχόν σου, φησὶν ὁ Ἀπόστολος· παγκάλως νοσηλευομένων καὶ πλαδῶντι σώματι κατάλληλον τὸ ἐπιστῦφον βοήθημα προσφέρων ὀλίγον (97) ἢ ἐκκρίνων (98) τοῦτο, μὴ λάθῃ τὸ βοήθημα ἐκ πλήθος ἄλλης θεραπείας δεόμενον. Φυσικὸν μὲν ὄν καὶ νηφάλιον ποτὸν ἀναγκαῖον διψώσῳ ἐστὶν ὕδωρ. Τοῦτο ἐκ τῆς ἀκροτόμου πέτρας κατειδόμενον τὰς παλαιοῖς τῶν Ἑβραίων, μονότροπον σωφροσύνης ὁ Κύριος ἐχορήγει ποτόν· νήφειν δὲ μάλιστα ἐχρῆν τοῖς ἐπιπλανωμένους (99). Ἐπειτα ἡ ἀμπελος ἡ ἀγία τὴν βότρυον ἐδάστητε τὴν προφητικόν. Τοῦτο σημείον τοῖς εἰς ἀνάπαυσιν ἐκ τῆς πλάνης πεκαδωγημένοις, ὁ μέγας βότρυς, ὁ λόγος ὁ ὑπὲρ ἡμῶν θιβεῖς (1), τοῦ αἵματος τῆς σταφυλῆς ὕδατι κίρνασαι ἐβελήσαντος τοῦ Λόγου (2), ὡς καὶ τὸ αἷμα αὐτοῦ σωτηρίῃ κίρναται. Διττὸν δὲ (3) τὸ αἷμα τοῦ Κυρίου τὸ μὲν γὰρ ἐστὶν αὐτοῦ σαρκικόν, ὃ τῆς φθορᾶς λελυτρώμεθα· τὸ δὲ πνευματικόν, τουτέστιν ὃ κεχρίσμεθα. Καὶ τοῦτ' ἐστὶ πιαίν τὸ αἷμα τοῦ Ἰησοῦ, τῆς κυριακῆς μεταλαβεῖν ἀφθαρσίας· ἰσχύς ἢ τοῦ Λόγου τὸ Πνεῦμα, ὡς αἷμα σαρκός. Ἀναλόγως τοῖνον κίρναται, ὁ μὲν οἶνος τῷ ὕδατι, τῷ δὲ ἀνθρώπῳ τὸ Πνεῦμα· καὶ τὸ μὲν εἰς πίστιν εὐωχεῖ,

⊗ P. 177 ED. POTTER, 150-151 ED. PARIS. ^b Philip. iii, 19. ^c I Tim. v, 23. ^d Exod. xvii; Num. xx.

ἐκτραπελόγαστρον, seu ἐκτραπελόγαστρον, est, qui ventrem habet a communi naturæ ordine alienum.

(97) Ὀλίγον. Chrysostomus ad hæc Pauli verba ^a notat: Οὐ μὴν ἀνήκεν αὐτὸν ἀνέδην ἐμπορεῖσθαι, ἀλλ' ὅσον πρὸς ὕγιαν, οὐ πρὸς τρυφήν. « Non tamen ipsum permittit vino impleri: sed ad sanitatem, non ad delicias præcipit bibere. »

(98) Ἐκκρίνων. H. ἐκκρίνων. SYLBERG.

(99) Ἐπιπλανωμένους. Divise, ἐπιπλανωμένους, « adhuc vagantes. » Ib.

(1) Ὁ μέγας βότρυς, ὁ λόγος ὁ ὑπὲρ ἡμῶν θιβεῖς. Syntaxis legi suadet, τοῦ μεγάλου βότρυς, τοῦ λόγου, τοῦ ὑπὲρ ἡμῶν θιβέντος. LOWTH.

(2) Τοῦ Λόγου. Hunc genitivum Hervetus per appositionem cum τοῦ αἵματος conjungit: sic enim vertit: « Cum sanguis unæ, Verbum scilicet, aqua temperari voluerit. » De magno autem botro historia est Numer. xiii. SYLBERG. — Porro alludit auctor ad eucharistiam, in qua non purum vinum, sed aqua temperatum, præberi solebat. Temperatum etiam in convivii ethnici plerique potabant. li quibus merum bibere mos erat, infames habebantur: quales Thracæ ac Scythiæ fuerunt. Conf. Archæologia Græcæ lib. iv, cap. 18. Temperatum etiam in Judæorum Paschate adhibitum, refert Maimonides lib. De solemnitate paschali, cap. 7. Quod Christus hunc ritum in cenam suam transtulerit, tradit Irenæus lib. iv, cap. 57: « Accipiens panem, suum corpus esse confitebatur: et temperamentum calicis, suum sanguinem confirmavit. » Veterem Ecclesiam temperato eucharistiam celebrasse, ter dicit Justinus

A

CAP. II.

Quomodo in potu se gerere oporteat.

« Vino autem modico ulere, » aquam bibenti Timotheo, « propter stomachum tuum ^a, » dicit Apostolus; pulchre admodum ægotanti et præ nimio humore languenti corpori conveniens, quod ipsum constringat et confirmet, remedium adhibens; « modicum » autem id decernens, ne eum lateret, hoc remedium, si nimis copiose sumatur, alia egere curatione. Naturalis itaque et sobrius potus sitientibus necessarius, est aqua. Eam ex prærupta petra manantem, veteribus Hebræis, unicum ac simplicem temperantiæ potum, suppeditavit Dominus ^d. Oportebat autem eos, utpote errantes, esse maxime sobrios. Postea sancta vitis botrum germinavit propheticum. Hoc signum est iis, qui ad quietem ex errore instituti sunt, magnus botrus, nempe Verbum pro nobis pressum, cum sanguis unæ, hoc est Verbi, aqua temperari voluerit; ut etiam sanguis ejus salute temperatur. Duplex est autem sanguis Domini: alter enim est carnalis, quo redempti sumus ab interitu; alter vero spiritualis, quo scilicet uncti sumus. Et hoc est, bibere Jesu sanguinem, nempe fieri participem incorruptionis Domini. Verbi enim virtus est Spiritus, quemadmodum sanguis carnis. Unde quemadmodum vi-

^a II Reg. vi, 17, 18, 19; I Paral. xvi, 1, 2, 3.

^c martyr Apol. 1, p. 125, 128, 131, edit. Oxon. Unde κεκραμένον ποτήριον vocat Irenæus sanctum poculum, lib. v, c. 2. Cyprianus utriusvis, sive vini, sive aquæ defectum reprehendit, epist. 65: « In sanctificando calice Domini offerri aqua sola non potest, quomodo nec vinum solum potest. » Reliquia ejusdem aliorumque veterum testimonia prætereo.

(3) Διττὸν δέ. Sixtus Senesius lib. vi Biblioth. sanctæ adnotat. 289, cum hoc Clementis loco alterum Hieronymi confert ab Herveto in commentario citatum, et ad utrumque interpretandum adjungit verba Magistri Sentent. lib. iv, dist. 8, docentis, « verba Hieronymi esse interpretanda per regulam de sacramento et re sacramenti, qua docemur, duplicem esse carnem Christi, alteram eucharistia contentam, et significatam, quæ crucifixæ est et mortua, et post mortem rediviva in cælum ascendit; alteram vero eucharistia significatam, et non contentam, quæ est unitas Ecclesiæ in prædestinationis et glorificationis. » COLLECT. — Clemens duplicis tantum sanguinis Christi meminit: quorum alter σαρκικός, « carnalis, » ac verus est, quo in cruce effuso τῆς φθορᾶς λελυτρώμεθα, « a morte redempti sumus; » alter vero improprius et « spiritualis, » quo hausto ἀφθαρσίας μεταλαμβάνομεν, « immortalitatem participamus; » nempe S. Spiritus gratia, quæ sacram eucharistiam digne percipientibus immortalitatem largitur: unde paulo post iterum dicitur Πνεῦμα εἰς ἀφθαρσίαν ὀδηγεῖν, « Spiritum ad immortalitatem ducere. » Conf. quæ superius dicta sunt pag. 126, not.

num aquæ, sic etiam homini Spiritus admiscetur. Ac temperatum quidem vinum fidem convivis præbet; Spiritus autem deducit ad incorruptionem. Amborum \times autem temperatura, potus scilicet et Verbi, dicitur eucharistia, scilicet laudabilis et « præclara gratia : » cujus qui per fidem sunt participes, sanctificantur et corpore et anima; quippe divinum temperamentum, hominem scilicet, divina voluntas Spiritu et Verbo mystice contemperat. Etenim revera spiritus animæ, quæ ab ipso fertur, conjungitur; caro autem Verbo, propter quam « Verbum caro factum est ». Eos itaque laudo et admiror, qui vitam austeram delegerunt, et temperantiæ medicamentum, aquam, appetunt; vinum autem, tanquam ignis minas, quam longissime fugiunt. Placet ergo, ut pueri et puellæ ab hoc medicamento ut plurimum abstineant. Non enim ferventi ætati, quod est omnium humidorum calidissimum, vinum infundere convenit, perinde ac si quis ignem in ignem derivet, ex quo immanes appetitiones, ardentesque cupiditates, et mores ignei incenduntur; excaleari autem intus adolescentes evadunt propensi ad libidines, adeo ut ipsorum corpus futuri exitii certa præbeat **66** indicia, celerius quam oportuit, maturatis membris cupiditatis. Vino enim effervescentes turgent ac intumescunt ubera et pudenda, et quamdam fornicationis imaginem jam prænuntiant; et corpus cogit vulnus animæ inflammari; et pulsus impudentes redundantiam persequuntur, temperantiæ ac moderationem ad iniquitatem provocantes: hinc autem

✕ P. 178 ED. POTTER, 151-152 ED. PARIS.

(4) Ποῦ τε καὶ Λόγου. Dicit Logon in eucharistia vino admistum esse: et superius dixit ἰσὺν Λόγου, « vim !ogi, » esse Πνεῦμα, ὡς αἷμα σαρκός: « Spiritus, ut sanguis carnis » vis est: unde paulo post addit, hominem, qui eucharistiam digne participat, esse θεῖον κρᾶμα, « divinam misturam: » quippe quem Deus Πνεύματι καὶ Λόγω, « Spiritui et Logo, » aduniver, et quodammodo admiscuerit. Credebant enim ex antiquis nonnulli, divinum Christi Spiritum in panem et vinum, sacerdote gratias agente, cœlitus demitti: atque inde præterea esse, quod eucharistia dicatur caro et sanguis Christi; nempe quod ejus Spiritus iis inesset. Ire-næus lib. v, cap. 2: « Ὅποτε οὖν καὶ τὸ κεκραμένον ποτήριον, καὶ ὁ γεγωνὸς ἄρτος, ἐπιδέχεται τὸν Λόγον Θεοῦ, καὶ γίνεται ἡ Εὐχαριστία σῶμα Χριστοῦ. « Quando ergo et mistus calix et factus panis percipit Verbum Dei, et eucharistia fit corpus Christi. » Paulo post addit: Προσλαμβάνόμενα τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ, Εὐχαριστία γίνεται, ὅπερ ἐστὶ σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Χριστοῦ. « Percipientia Verbum Dei, eucharistia fiunt, quæ est corpus et sanguis Christi. »

(5) Πῦρ ἐποχ. Phrasis e Platone sumpta, cujus verba, quia quædam alia ex iis hoc capite recitavit Clemens, integra hoc loco apposuisse haud abs re fuerit. Ἄρ' οὐ νομοθετήσομεν πρῶτον μὲν τοὺς παῖδας μέχρις ἐτῶν ὀκτωκαίδεκα τὸ παράπαν οἴνου μὴ γεύεσθαι, διδάσκοντες ὡς οὐ χρὴ πῦρ ἐπὶ πῦρ ὀχετεύειν εἰς τε τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν, πρὶν ἐπὶ τοὺς πόνοὺς ἐγχειρεῖν πορεύεσθαι, τὴν ἐμμανῆ εὐλαδοῦμενοι ἕξιν τῶν νέων· μετὰ δὲ τοῦτο οἴνου μὲν δὴ γεύεσθαι τοῦ μετρίου μέχρι τριᾶκοντα ἐτῶν, μέθης δὲ καὶ πολυμηνίας τὸ παράπαν τὸν νέον ἀπέχεσθαι· τετταράκοντα δὲ ἐπιβαίνοντα ἐτῶν, ἐν τοῖς ἑξοσιτίαις εὐωχηθῆντα, καλεῖν τοὺς τε ἄλλους θεοὺς καὶ δὴ καὶ Διόνυ-

τὸ κρᾶμα, τὸ δὲ εἰς ἀφθοραῖαν ὀδηγεῖ, τὸ Πνεῦμα· ἡ δὲ ἀμοιβὴ αὐτῆς κρᾶσις, ποτοῦ τε καὶ Λόγου (4), εὐχαριστία κέλῃται, χάρις ἐπαινουμένη καὶ καλή· ἥς οἱ κατὰ πίστιν μεταλαμβάνοντες ἀγιάζονται καὶ σῶμα καὶ ψυχὴν· τὸ θεῖον κρᾶμα, τὸν ἄνθρωπον, τοῦ Λιατρικοῦ βουλήματος Πνεύματι καὶ Λόγω συγκίρναντος μυστικῶς· καὶ γὰρ ὡς ἀληθῶς μὲν τὸ πνεῦμα φκείωται τῇ ἀπ' αὐτοῦ φερομένη ψυχῇ, ἡ δὲ σὰρξ τῷ Λόγω, οὐ ἦν ἡ ὁ Λόγος γέγονε σὰρξ. » Ἄγαμαι τὸν οὖν τοὺς αὐστηρὸν ἐπανηρημένους βίον, καὶ τῆς σωφροσύνης τὸ φάρμακον ἐπιποθοῦντας τὸ ὕδωρ φεύγοντας δὲ ὅτι μάλιστα πορρωτάτω τὸν οἶνον, οἷον πυρὸς ἀπειλήν. Ἄρέσκει οὖν τοὺς παῖδας καὶ τὰς κόρας ὡς ἐπιτοπλεῖστον ἀπέχεσθαι τοῦ φαρμάκου τούτου· οὐ γὰρ κατάλληλον ζεοῦση ηλικία τῶν ὑγρῶν τὸ θερμώτατον ἐπεγγεῖν, τὸν οἶνον, οἰνοὶ πῦρ ἐποχετεύοντες (5) πυρὶ· ἐξ οὗ ὀρμαὶ τε ἄγρια, καὶ φλεγμαίνουσαι ἐπιθυμῖαι, καὶ διάπυρον ἦθος ἐκκαίεται· προπετεῖς τε οἱ νέοι, ἐνδοθεν χλιαινόμενοι, ἐπὶ τὰς ὀρέξεις γίνονται· ὡς δὴ προὔπτον αὐτῶν τὴν βλάβην ἐλέγχεσθαι διὰ τοῦ σώματος, πεπαινομένων, θάττον ἢ προσῆκε, τῶν τῆς ἐπιθυμίας μελῶν. Ὅργῳσι γοῦν ἀναιδέστερον ἀναξήστερος οἴνου, καὶ οἰδοῦσι μαστοὶ τα καὶ μῖρια, προκηρύσσοντες ἡδὴ πορνείας εἰκόνα· καὶ τῆς ψυχῆς τὸ τραῦμα φλεγμαίνειν ἀναγκάζει τὸ σῶμα· σφιγμοὶ (6) τὲ ἀναιδεῖς περιεργίαν διώκουσιν, εἰς παρανομίας ἐκκαλούμενοι τὸν κόσμιον (7)· ἐνθὲν δὲ ἡδὴ τῆς ηλικίας τὸ γλευκος ὑπερβάλλει τῆς αἰδοῦς τοὺς ὄρους. Χρὴ δὲ, ὡς ἐνὶ μάλιστα, κατασθενῆναι πειρᾶσθαι τὰς ὀρμὰς τῶν νέων, ἀφαιρούντας μὲν τὸ ὑπέκκαυμα τὸ τῆς ἀπειλῆς (8) βακχικόν.

• Joan. 1, 14.

σον παρακαλεῖν εἰς τὴν τῶν πρεσβυτέρων τελετην ἄμα καὶ παιδιᾶν, ἣν [ισ. δς] τοῖς ἀνθρώποις ἐπέκουρον τῆς τοῦ γήρωος αὐστηρότητος ἔδωρησαστο, τὸν οἶνον φάρμακον, ὡστ' ἀνηθῶν ἡμᾶς, καὶ δυσθυμίας λήθην γίνεσθαι, μαλακώτερον τε ἐκ σκληροτέρου τὸ τῆς ψυχῆς ἦθος, καθάπερ εἰς πῦρ σιδηρὸν ἐντεθέντα, γιγνόμενον, καὶ οὕτως εὐπλαιστότερον εἶναι. • Principio lege sancimus, ut pueri usque ad duodevigesimum annum vini usum prorsus ignorent. Nempe eos monebimus non oportere ignem igni in corpus atque animam suggerere, antequam viri effecti subire labores incipiant. Furiosum namque habitum juventutis cavere oportet. Deinde vino moderate utantur usque ad annum ætatis trigesimum. Ab ebrietate vero et vini repletione juvenes omnino abstineant. Sed cum ad quadragesimum pervenerint, tunc in conviviis liberius discumbentes, cum aliis deos, tum Dionysium ad sacra senum et ludos invocent! qui hominibus vinum, quasi remedium senectutis duritiæ, est largitus, ut rejuvenescere videamur, et mœstitiæ nos oblivio capiat: et ipsa affectio animi, sicuti ferrum in igne, ex duritie in molliorem deducta, flexibilior fiat. » Hæc Plato *De legibus* lib. II, pag. 796, edit. Francofurt, quam alibi etiam secuti sumus.

(6) Σφιγμοί. Convenientius σφυγμοί, « pulsus, » A. SYLBERG.

(7) Τὸν κόσμιον. Id est, « honestum ac moderatum » hominem. Hervetus interpres legisse videtur τὸν κόσμιον. Μοχ τὸ γλευκος vocat fervorem juventutis, τὴν ἐκξέσιν.

(8) Ἄπειλῆς. Id est, ignis ac fervoris, nam paulo ante dixit πυρὸς ἀπειλήν. Ἀντιφάρμακον vocat aquam, quæ vinum restinguit.

ἐπιπόθοντας (9) δὲ τὸ ἀντιφάρμακον τῆς ἐκξέσεως, ὃ καὶ τὴν ψυχὴν τυφομένην ἤδη καθέξει, καὶ τὰ μόρια ἐφέξει διοιδιούντα, καὶ κατακοιμῶσαι τὸν ἐρεθισμὸν τῆς ἤδη σαλευομένης ἐπιθυμίας. Οἱ δὲ ἀμύζοντες, μεθ' ἡμέραν μὲν ἀρίστου μεταλαβόντες, οἷς κατέλληλον (10) τὸ ἀριστον, ἄρτου μόνον ἀπογευσάμενοι, ἀπεχέσθων πάμπαν τοῦ ποτοῦ, πρὸς τὸ ἀνακίσεσθαι τὴν περιττὴν ὑγρότητα αὐτῶν ἀνασφογγιζομένην (11) ξηροφαγία· καὶ γὰρ τὸ συνεχὲς πτύειν καὶ ἀπομύσσεσθαι, καὶ περὶ τὰς ἐκκρίσεις σπεύδειν, ἐκράσιος τεκμήριον, ἐκ τῆς ἀμέτρου προσφορᾶς ὑπερχομένων τῶν ὑγρῶν τῷ σώματι. Εἰ δὲ καὶ ἐπιγίνωτο δίψα, ἀρκείσθω ὕδατι τὸ πάθος οὐ πολλῶ· οὐδὲ γὰρ ὕδατος ἀνέδην ἐμφορεῖσθαι καθήκει, ὡς μὴ ἐκλύζοιτο ἡ τροφή, καταλαίνοιτο δὲ εἰς πέψιν, καταστατομένων μὲν εἰς τὸν ὄγκον τῶν σιτίων, ὀλίγων ἢ παντάπασιν εἰς τὰς ἐκκρίσεις χωρούμενων. Πρέπει ἢ καὶ ἄλλως (12) ταῖς θεिकाῖς φροντίσι, μὴ οἰνοβαρεῖν· ὁ γὰρ ἄκρατος, ὃ κατὰ τὸν Κωμικὸν (13), ὀλίγα ἀναγκάζει φρονεῖν, ὃ μῆτι δὲ οὐδὲ σωφρονεῖν. Εἰς δὲ ἐσπέραν τοῦ δειπνοῦ περὶ τὴν ὥραν οἴκῳ χρηστῶν· ἐπειδὴν μῆκετι τοῖς ἀναγνώσμασι σχολάζομεν τοῖς νηφαλιωτέροις. Τοτηνικάδε (14) ψυχρόταρον καὶ τὸ περιέχον παρὰ τὸ μεθ' ἡμέραν γίγνεται· ὡς δεῖν ὑπορέφειν τὴν ἐκλείπουσαν ἐμφυτον ἀλέαν, ἐκείσασθαι θερμότητι· ὀλίγῳ δὲ τῷ οἴνῳ (15) κἀναπαῦσαι· οὐ γὰρ μέχρι τῶν ὕδρεως προσίτεον (16) κρατήρων. Τοῖς δὲ (17) ἤδη παρηθηκόσιν (18) ἰλαρώτερον ἐπιτρέπτειν μεταλαμβάνειν τοῦ ποτοῦ, τὸ καταψυχόμενον τῆς ἡλικίας, οἷον μαρινόμενον ὑπὸ χροῶν, ἀναζωπυρούντας ἀβλαβῶς τῷ τῆς ἀμπέλου φαρμάκῳ· οὐδὲ γὰρ ὡς ἐπιπλεῖστον ἐγκυμαίνονται ἐτι τῶν πρεσβυτέρων αἱ ὀρέξεις περὶ τὰ τῆς μέθης ναύατα· καθωρισμένοι μὲν γὰρ οἷον ἀγκύραις τῷ λόγῳ καὶ τῷ χροῖῳ, τὴν ζάλην τῶν ἐπιθυμιῶν τὴν καταγιγνώσκοντες ἐκ μέθης βῆρον φέρουσι· οἷς ἴσως καὶ χαρμνίσασθαι τι ἔξεσι παρὰ τὰς εὐωχίας. Ἄλλα καὶ πῶς οὖτος ὄρος ἔστω τοῦ ποτοῦ, μέχρις οὗ τὸν λογισμὸν ἄσειστον διατηρήσωσι, καὶ τὴν μνήμην ἐνεργὸν (19), καὶ τὸ σῶμα ἀσάλευτον οἴκῳ καὶ ἀκρά-

✱ P. 179 ED. POTTER.

(9) *Ἐπεισοχόνας*. Ἐπιπόθοντας Nov. Mox, κατακοιμῶσαι pro κατακοιμῶσαι, Bod.

(10) *Οἷς κατέλληλον*. Id est, ἰ quibus convenit prandium. Nonnulli enim tantummodo cœnabant, Conf. *Archæologia Græca* lib. iv, cap. 16. Mox, ἀπέσθων pro ἀπεχέσθων, Nov.

(11) *Ἀνασφογγιζομένην*. Ἀνασφογγιζομένην Nov.

(12) *Καὶ ἄλλως*. Καὶ ἄλλα, ὡς Nov., Reg., Bod.

(13) *Κωμικόν*. Intelligit Menandrum: ejus enim Stobæus, tit. 18, ser. *De incont.*, hunc iambum citat:

Ὁ πολλὸς ἄκρατος ὀλίγ' ἀναγκάζει φρονεῖν.

Stobæus. — Apud Stobæum tit. *De incontinentia* hæc sententia Menandro tribuitur. Quod autem subjungit de contumeliæ crateris dictum Anacharsidis, aliter effert Stobæus titulo eodem. Nam eum scribit, primum poculum dixisse sanitatis, alterum voluptatis, tertium ὕδρεως, ἢ contumeliæ, ἢ ultimum insanitiæ. Sic Eubolus comicus apud Athenæum, lib. II, Bacchum ait miscere decem pocula sapientibus: unum bonæ valetudinis, alterum amoris et voluptatis, tertium tertium, quartum vero protervitiæ seu ὕδρεως esse, quintum clamoris, atque ita usque ad decimum, quem furoris dicit. Vide proverbium « Ser-

vit, ut mustum juventutis, fines pudoris transiliat. Oportet autem quammaxime fieri potest, juvenum appetitiones conari extinguere, minarum quidem Bacchicum fomitem auferentes, fervori autem contrarium medicamentum infundentes, quod etiam ardentem animam cohibebit, et membra intumescencia retinebit, et, quæ jam agitur, cupiditatis incitamentum sopiet. Qui autem sunt ✱ in ipso flore ætatis interdum quidem sumentes, quibus id convenit, prandium, pane solo gustato, a potu omnino abstineant, ut ebibatur eorum superflua humiditas, aridorum esu, veluti quadam spongia, exhausta. Assidue enim spueri et emungi, et ad excernendum properare sunt signum intemperantiæ ex immoderata exhibitione humorum, quæ plus quam par B sit in corpus infunduntur. Quod si etiam sitis accesserit, curetur aqua non multa hæc affectio. Neque enim aqua nimium profuse impleri convenit, ne eluatur nutrimentum, sed potius comminuitur ad faciendam concoctionem; quod fiat, dum cibi quidem assurgunt in molem et admodum pauci ex iis ad excretionem procedunt. Quanquam etiam alioqui convenit divinis contemplationibus, vino minime gravari. Parum enim cogit merum, ait comicus, sapere: tantum abest, ut temperantem possit efflicere. Vespere autem, tempore cœnæ vino utendum est, quando sobriis ac scriis lectionibus non amplius operam damus. Tunc et frigidior sit aer ambiens, ut introducto calore fovendus sit tepor innatus, qui deficit. Sed hic quoque vino est exiguum utendum: neque enim usque ad contumeliæ crateras accedendum est. Iis autem, qui jam sunt provecioris ætatis, hilarius potu uti permittendum est, ut frigidam ætatem, quæ tempore quodammodo emarceat, vitis medicamento citra noxam suscitent. Neque enim seniorum appetitiones circa ebrietatis naufragia amplius fluctuare solent. Ratione enim ac tempore, veluti quibusdam anchoris, in porta fundati, cupiditatum tempestatem, quæ ex ebrietate excitatur, ferunt facilius: quibus etiam in couvi-

vatori tertius. » COLLECT.

(14) *Τοτηνικάδε*. Τοτηνικάδε δὲ Nov., Bod.

(15) *Τῷ οἴνῳ*. E præcedentibus subaudiendum ὑποτρέφειν δεῖ, vel extrinsecus subintelligendum χρηστῶν, aut simile quid. Stob.

(16) *Προσίτεον*. Si προσίτεον malis, per me licet. Id.

(17) *Τοῖς δὲ*. Plato II *De legibus*: Ἐπίκουρον τῆς τοῦ γήρως ἀστυρότητος ἐδώρησάτο τὸν οἶνον φάρμακον, ὡστ' ἀνηθῶν ἡμᾶς, καὶ δυσθυμίας λήθην γίνεσθαι. « Liberum Patrem invocari » vult, ἢ qui vinum hominibus est largitus ad levandam senectutis austeritatem, tanquam opportunum remedium, ut illius beneficio tanquam juvenescere videamur, subeatque eorum quibus animus offenditur oblivio, et ipsa illa durior ea ætate animi affectio, sicuti ferrum in igne, emolliatur et flexibilior fiat. » Athenæus lib. II: « Zeno Citiensis durus et iracundus, multo vini haustu cum placidus fieret, interrogatus: Quid ita ingenium mutaret? Id accidere sibi, respondit, quod lupinis, priusquam madellant aqua amarissimis, posteaquam macerati sunt, et appoti, dulcissimis et mitissimis. » COLLECT.

(18) *Παρηθηκόσιν*. Παρηγηκόσιν Nov.

(19) *Ἐνεργόν*. Ἐνεργόν Bod.

viis licet aliquid urbane dicere ac lepide. Cæterum iis quoque sit potationis eousque terminus, dum et illabefactam rationem, et suo officio fungentem memoriam, corpusque vino immotum et inconcensum conservent: ἀκροθώρακα, hoc est qui suum « pectus » vino insigniter « armavit », vocant ✕ qui sunt harum rerum periti. Melius est ergo, ne labaris, antea desinere. Artorius autem quidam in libro *De longa vita* (sic enim commemorari) existimat oportere eousque potum solummodo præbere, donec cibi humectentur, ut nobis vitam paremus longiorem. Convenit ergo, ut vinum alii quidem loco medicinæ propter solam sanitatem adhibeant; alii vero, ut se relaxent et exhilarent. Vinum enim primum quidem facit eum, qui bibit, esse sibi ipsi plus quam antea æquum, et convivis suavem et famulis mitiorem, et amicis jucundiorē; contumelia autem affectus par pari refert. Vinum enim, cum sit calidum et habeat suaves succos, moderate temperatum, turpia quidem excrementa liquefacit caliditate, acres autem et malos succos bono odore contemperat. Illud ergo bene dictum est: « Exsultatio animæ et cordis vinum creatum est ab initio, si quantum satis est libatur ». Optimum est autem aqua plurima vinum miscere, et non ipsum tanquam aquam requirere et sic per temulentiam elanguescere; neque tanquam aquam infundere, præ nimio vini amore. Sunt enim ambo Dei opera, et ea ratione conducit ad sanitatem utriusque mistura, aquæ scilicet et vini; quoniam ex eo quod est necessarium, et eo quod est utile, vita consistit. Ei itaque quod

✕ P. 180 ED. POTTER, 153 ED. PARIS.

(20) Ἀκροθώρακα. Parenthesim istam, ἀκροθώρακα τοῦτον καλοῦσιν οἱ περὶ ταῦτα δεινοί, Hieronymus Mercurialis *Variar. lect.* lib. iv, c. 6, ex margine in contextum irrepisse putat, in eamque sententiam inclinat A. Sunt tamen apud Clementem etymologiæ, et alia ejusmodi grammatica passim obvia: ut de ἀσώτοις supra p. 62, imo etiam διτογραφίας, seu « variantis scripturæ » adnotatio, ab eo non neglecta est, ut pag. 210, 250, 279 editionis nostræ. SYLBURG. — Aristotelem in III problem. 2, manifestum est eos ἀκροθώρακας vocasse, qui leviter inebriati delirant, quive de rebus judicium ferre tentant, sed aberrant, quasi medii inter sobrios et temulentos. Erotianus in *Onomastico ἀκροθώρακας* etiam eos appellatos subjungit, qui non multum vino repleti sunt. Plutarchus in *Symposiacis* Aristotelis sententiam examinans, idem sentire videtur. Itaque non video cur Alexand. Clemens diversa sentiens, ἀκροθώρακα rationem et memoriam minime offensas gerere scribat, quo in loco verum illius vocis usum ab eo ignoratum perspicitur, nisi vitiosum contextum esse, et ea verba ab aliquo ignaro primum in margine scripta, deinceps a librario inepte inserta fuisse velimus. Mercurialis lib. iv, c. 6, *Var. lect.* Budæo ἀκροθώρακας dicuntur, qui leviter appoti sunt, quasque pectore tenuis vino imbuti. COLLECT.

(21) Μήμενηται. Μήμενηται, Nov.

(22) Βρέξαι. Excerpta ms. βρέζεται, « rigabitur. » SYLBURG.

(23) Πρώτον. Πρώτος Nov. Hæc ex Platone videntur excerpta i *De legibus*: Πιόντα τὸν ἄνθρωπον αὐτοῦ ποιεῖ πρῶτον ἕλων εὐθύς μᾶλλον ἢ πρότερον. ἢ Vinum hominem continuo scipso lætiorem et hi-

A δαντον· ἀκροθώρακα τοῦτον (20) καλοῦσιν οἱ περὶ ταῦτα δεινοί. Καλὸν οὖν τὸ προκαταλήγειν, διὰ τὸν δλισθόν. Ἀρτώριος δὲ τις ἐν τῷ *Περὶ μακροβιοτίας* (μέμνηται (21) γάρ) ἐφ' ὅσον βρέξαι (22) τὰ σιτία μόνον οἴεται δεῖν προσάγειν, ἵνα μακροτέραν κτησώμεθα τὴν ζωὴν. Ἀρμόδιον τοίνυν τὸν οἶνον τοὺς μὲν ἐπὶ θεραπείας μέρει προσφέρεισθαι διὰ τὴν ὑγίειαν μόνην, τοὺς δὲ ἐν ἀνέσει καὶ διαχύσει. Οἶνος γὰρ πρῶτον (23) μὲν αὐτὸν αὐτῷ ἕλων ποιεῖ τὸν πιόντα μᾶλλον ἢ πρότερον, καὶ τοῖς συμπτώταις μελιχίον. καὶ τοῖς οἰκέταις πραΰτερον, καὶ προσηνέστερον τοῖς φίλοις· παραινῆθεις δὲ, ἀμείβεται τὴν ὕβριν· θερμὸς γὰρ ὢν, καὶ χυμούς ἔχων ἡδέεις, κεκραμένος (24) ἐμμελῶς, τὰ μὲν αἰσχροῦ (25) τῶν περιττωμάτων διατῆκει θερμότητι, τοὺς δὲ δριμύεις καὶ φαύλους ταῖς B εὐωδίαις κεράννυσαι χυμούς. Εὐ γοῦν ἐκεῖνο (26) ἐτίρηται· « Ἀγαλλίαμα ψυχῆς καὶ καρδίας οἶνος ἐκτίρηται ἀπαρχῆς, πινόμενος αὐτάρχως. » Κίρνασθαι δὲ ἀριστον τῷ ὕδατι ὡς πλείστῳ τὸν οἶνον, καὶ μὴ ὡς ὕδωρ ἐπιζητεῖσθαι, καὶ ἀπαμβλύνεσθαι πρὸς τὴν μέθην· μὴδ' ὡς ὕδωρ ἐπεγγεῖσθαι, διὰ τὴν φιλοινίαν· ἀμφω μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ ποιήματα· καὶ ταύτη πρὸς ὑγίειαν συνεργεῖ ἡ κρᾶσις ἡ ἀμφοῖν, ὕδατος τε καὶ οἴνου· ὅτι ἐκ τοῦ ἀναγκαίου καὶ τοῦ χρησίου ἰ βίος συνέστηκε. Τῷ μὲν οὖν ἀναγκαίῳ τῷ ὕδατι ὡς ὅτι πλείστῳ ἐγκαταμικτέον καὶ τοῦ χρησίου· οἶνω δὲ ἀμέτρῳ ἢ μὲν γλῶττα παραποδίζεται, παρεῖται (27) δὲ τὰ χεῖλη· ὀφθαλμοὶ δὲ παρατρέπονται, οἶον κολυμῶσης τῆς ὄψεως ὑπὸ τοῦ πλήθους τῆς ὑγρότητος· καὶ ψέδεσθαι βεβιασμένοι, κύκλω (28) μὲν ἡγούναται περιφέρεισθαι τὰ πάντα· ἀριθμεῖν δὲ οὐ δύναται τὰ C « Eccli. xxxi, 36.

lariorem reddit, et quo plus biberit, tanto majore et meliore spe est. » Clemens: Οἶνος γὰρ πρῶτον μὲν αὐτὸν αὐτῷ (lege αὐτοῦ) ἕλων ποιεῖ τὸν πιόντα μᾶλλον ἢ πρότερον. « Equum et clementem » veritit Hervetus: αἱ ἕλων et ἱλαρὸν significat. Athenæus lib. viii: « Quod vero ἕλων et ἱλαρὸν eadem vocabuli notione dicent, ostendit Eriippus. Prothin hilarem facit, molestiam abstergit omnem, redditque ἕλων. » COLLECT.

(24) Κεκραμένος. Κεκραμένους scribendum videtur. Quin etiam super ultimam syllabam κεκραμένος aliquis posuit ους in Reg.

(25) Αἰσχροῦ. Αἰσχροῦ agnoscit etiam Herveti versio, « turpia excrementa. » Sed verius fortasse γλίσχρα, « lenta et viscida. » SYLBURG.

D (26) Ἐκεῖνο. Ἐκεῖνος Bod. Mox, διὰ μνήμης Ecclesiasticum recitat, in quo ea sen entia sic se habet: Τίς ζωὴ ἐλασσομένῳ οἶνω; καὶ αὐτὸς ἐκτίσται εἰς εὐφροσύνην ἄνθρώποις. Ἀγαλλίαμα καρδίας, καὶ εὐφροσύνη ψυχῆς οἶνος πινόμενος ἐν καιρῷ αὐτάρχης. Nov. etiam αὐτάρχης habet. Mox, τῷ abest a Nov.

(27) Παρεῖται. Fortasse rectius πάριεται, « resolvuntur, » præsens temp. SYLBURG.

(28) Κύκλω. Hæc pene κατὰ λέξιν ex Aristotele sumpta sunt, qui sect. 3, probl. 9 et 20, has quaestiones solvit: Διὰ τί τοῖς μεθύουσι σφόδρα κύκλω πάντα φαίνεται φέρεσθαι, καὶ ἡδὴ ἀπτομένης (μᾶλλον idem addit c. 20) τῆς μέθης, ἀριθμεῖν (ἀβρεῖν c. 9, quod ex altero loco, itemque ex Clemente mutandum in ἀριθμεῖν) τὰ πόρρω οὐ δύναται; « Cur penitus vino captis circumferri omnia videantur, jamque inter initia ebrietalis, quæ procul sunt enumerare nequeant? »

πῆλως, ὡς ἔστι μόνα. « Καὶ μὴν (29) ὄρᾶν μοι δύο μὲν ἤλους δοκῶ, » μεθῶν δ' ἠθεαῖος ἔλεγε γέρων. Κινουμένη (30) μὲν γὰρ ὑπὸ τῆς τοῦ οἴνου θερμότητος ἡ βῆσις, πυκνότερον πολλαπλασιάζοντα τοῦ ἐνὸς φαντάζεται τὴν οὐσίαν· διαφέρει δ' οὐθὲν ἤττον (31) βῆσιν κινεῖν, ἢ τὸ ὀρώμενον· ταῦτόν γὰρ ἐξ ἀμφοῖν ἡ βῆσις κινῶνται, τῆς τοῦ ὑποκειμένου καταλήψεως διὰ τὸν ἄλλον ἀκριβῶς ἐφικέσθαι μὴ δυναμένη· καὶ αἱ βάσεις καθάπερ βεύματι ὑποφέρονται· λυγμοὶ τε καὶ ἔμετοι, καὶ παραπροσῦνα ἐπεισεκάμασαν. « Πᾶς (32) γὰρ ἐνώθεις ἀνήρ, » κατὰ τὴν τραγωδίαν·

visum quis moveat, an id quod videtur: nam idem visui ex utroque accidit, qui propter fluctuationem non potest subjectum perfecte comprehendere. Jam vero gressus tanquam fluctu impellente subsidunt, nec possunt tenere locum, singultusque et vomitus et desipientiæ subeunt. « Quisquis enim est temulentus, » ut dicit tragœdia:

Ἦσων μὲν ὄργῆς ἔστι, τοῦ δὲ νοῦ κενός·
φιλεῖ τε, πολλὴν γλώτταν ἐκχέας μάτην,
Ἄκωρ ἀκούειν, ἄπερ ἐκὼν εἶπεν κακῶς.

Καὶ πρό γε τῆς τραγωδίας ἡ Σοφία κέκραγεν· « Οἶκος (33) πινόμενος πολλὸς, ἐν ἐρεθισμῶ καὶ παντὶ πῶματι πληθύνει. » Διὸ οἱ μὲν πλεῖστοι ἀνίστασθαι φασὶ δεῖν παρὰ τοὺς πότους, καὶ τὰ σπουδαῖα εἰς ἔω ὑπερθεσθαι· ἐγὼ δὲ τότε μάλιστα τὸν λόγον συνυπαγομένην ἀξιῶ παρεισάγειν, παιδαγωγήσοντα τὴν οἰκονομίαν, μὴ λάθῃ παραπεσοῦσα (34) εἰς μέθην ἢ εὐωχίαν. Ὡς γὰρ ὀφθαλμοὺς οὐκ ἂν τις,

✠ P. 181 ED. POTTER, 154 ED. PARIS.

(29) Καὶ μὴν. Verba sunt Penthei apud Euripidem in *Bacchis*:

Καὶ μὴν ὄρᾶν μοι δύο μὲν ἤλους δοκῶ.

Virgil., iv *Æneid.*:

*Emenidum veluti demens videt agmina Pentheus,
Et solem geminum, et duplices se ostendere Thebas.*

Et apud eundem, Cyclopi ebrii οὐρανὸς συμμεμιγμένους δοκεῖ τῇ γῆ φέρεσθαι. Versus autem, qui proxime citantur, Sophoclis tragici sunt, a Stobæo citati tit. 18, *De incontinentia*. COLLECT. — Recte jam in fine *Protreptici* ἠθεαῖον γέροντα, Tiresiam vocavit. Cæterum quæ hic dicuntur, Penthei verba sunt in *Bacchidibus* Euripidis. Ergo lapsus est memoria Hesychius. — Conf. quæ superius dicta sunt ad *Protrept.* pag. 91, 92, not.

(30) Κινουμένη. Hæc verba, quæ perperam hæcenus intellecta fuere, sic distingui et explicari debent: Κινουμένη... ἡ βῆσις πυκνότερον, πολλαπλ. « Nam visus a vini calore frequentius commotus, unius rei substantiam imaginatur esse multiplicem. » Πυκνότερον enim non ad ea quæ sequuntur, sed ad id quod præcedit pertinet: quod cum ex horum verborum serie, tum ex Aristotele manifestum est, qui post verba paulo ante memorata statim addidit: ἢ ὅτι κινεῖται ὑπὸ τῆς θερμότητος τοῦ οἴνου ἡ βῆσις πυκνάζει; « An quia conspectus a calore vini sæpius commovetur? »

(31) Ἦττον. Vox hæc sensui repugnare videtur. Scribendum, διαφέρει δ' οὐθὲν ἢ τὴν βῆσιν κινεῖν ἢ τὸ ὀρώμενον. « Nihil autem interest utrum visus moveatur, an res visa. » Similiter Aristoteles sectæ superius memoratæ problem. 9: Διαφέρει οὖν τὴν βῆσιν οὐθὲν κινεῖν, ἢ τὸ ὀρώμενον. Ταῦτό γὰρ ποιεῖ τῆς τὸ φαίνεσθαι τὰ εἰρημένα. « Nihil vero interest utrum conspectus moveatur, an res conspectui obvia; sit enim utralibet ratione, ut id quod modo dixi appareat. » Item problem. 29: Ὡσπερ οὖν ἔστιν ὑπὸ τῆς τῆς ὑπὸ τὸν ὀφθαλμὸν, δύο φαίνεται, οὐκ ἔστι καὶ τοῖς μεθῶσιν· οὐδὲν γὰρ διαφέρει ἐκὼν μὲν

A est necessarium, nempe aquæ plurimæ, ex utili etiam aliquid immiscendum est. Vino autem immo dico lingua quidem præpeditur, labra vero solvuntur, oculi autem detorquentur, cum præ humiditatis multitudinis visus tanquam in piscina natet et mentiri coacti, existimant omnia in orbem ferri, quæ autem procul sunt, recensere non possunt tanquam unica: « Atqui duos soles videre mihi videor, » ebrius dicebat Thebanus senex. Motus enim ✠ a caliditate vini visus, sæpius ejus, quod unum est, multiplicem apprehendit substantiam; nihil autem differt, an

visui ex utroque accidit, qui propter fluctuationem non gressus tanquam fluctu impellente subsidunt, nec possunt tenere locum, singultusque et vomitus et desipientiæ subeunt. « Quisquis enim est temulentus, » ut

B *Eum ira vincit, et caret sapientia,
Demensque lingua multa cum profuderit,
Invitus audit, quæ volens dixit male.*

Atque ante tragœdiam clamavit Sapientia: « Vinum quod bibitur multum, in irritatione et omni lapsu replet. » Quocirca plurimi quidem dicunt oportere in convivio se 67 relaxare, et seria in auroram differre; ego autem tunc maxime censeo rationem esse in convivium introducendam, quæ instar pædagogici corrigat temulentiam, ne nobis imprudentibus convivium dilabatur ad ebrietatem. Quemad-

• Eccli. xxxi, 38.

ὀποθῆ, κινή δὲ τὴν βῆσιν, οὐδὲ ἂν ἐξῶθεν, ἡ ἔσωθεν ἀμφοτέρως γὰρ τὸ αὐτὸ πάσχει ἡ βῆσις, ὥστε οὐ δόξει μένειν τὸ ὀρώμενον. « Quemadmodum igitur sub oculo posueris rem objectam, geminari videbis; sic etiam vinolentis accidere illud potest. Nihil enim interest utrum supposueris, an aspectum commoveris; nec utrum extrinsecus, an intrinsecus. Idem enim obvenire utraque ratione potest, ut res conspecta constare non videatur. » Mox ἀφικέσθαι προεφικέσθαι, Reg.

(32) Πᾶς. Hunc locum recitant Antonius et Maximus serm. 68, tit. *De ebrietate*, hoc modo: Πᾶς γὰρ οἰνώδης, κατὰ τὴν τραγωδίαν, ἤττον μὲν ὄργῆς ἔστι, τοῦ δὲ νοῦ κενός. Porro Stobæus principio serm. 18, tit. *De incontinentia*, hos versus Sophocli tribuit. In tertio versu, δὲ προ τε, et γλώτταν pro γλώττα habet idem: et in quarto οὖς pro ἄπερ. In primo versu ἤττω pro ἤσων habet Nov.

(33) Οἶκος. Imperfecte recitat Ecclesiast. cap. xxxi, 39, 38: Πικρὰ ψυχῆς οἶκος πινόμενος πολὺς· ἐν ἐρεθισμῶ καὶ ἀντιπῶματι πληθύνει μέθη θυμῶν ἄφρονος εἰς πρόσκομμα. Mox περὶ τοὺς πότους Nov. perperam.

(34) Παραπεσοῦσα. Fragmentum ms. H. παρεμπεσοῦσα. STLBURG.—Athenæus lib. viii: Εὐωχίας quidem non ἀπὸ τῆς ὀχῆς, quo vocabulo indicatur « alimentum, » nuncuparunt, sed quod in iis « recte » omnia « fierent. » Nam ad epulas convenientes, primum deos venerabantur, deinde ad animi remissionem ac hilaritatem se traducebant, ποσίονημ benevolentiam. Paulo post, « sub nomine τὴν μέθην appellantes. Paulo post, « sub nomine benevolentiam, » Gr. φιλοτησίας ὀνόματι· ubi alludit Clemens ad morem Græcorum. Suidas: Φιλοτησία, φίλιον, δεξιῶσις· φιλοτησίαν προπίνειν ἔστιν, ἡνίκα τις ἐν ἀρίστῳ ἀπὸ τῆς φιάλης πιῶν, μέρος τὸ λοιπὸν παράσχῃ φίλῳ. « Philotesias dicunt invitatio- nes amicitiam gratia lactas, cum quæ ex phiala partem bibens, reliquum amico porrigit. » Idem mos Græciæ regibus die, qui Φιλοτησία dicebatur. Hesychius hanc adhibitam φιλοτησίαν post cœnam au-

modum enim nemo, qui sapit, æquam censuerit A claudere oculos, priusquam eat dormitum; ita nec rationem abesse a convivio quis recte voluerit, neque ante res gerendas eam præsuppire recte instituerit. Sed neque poterit unquam Ratio, seu Verbum, a familiaribus suis desistere, nec si dormiamus quidem: ea enim ad somnum est advocanda. Perfecta enim sapientia, quæ est divinarum et humanarum rerum scientia, quæ universa complectitur ac continet, quatenus gregis hominum curam gerit, ars vitæ efficitur, et ea ratione, quandiu vivimus, simul adest perpetuo, proprium semper munus, nempe ut bene vivamus, obiens. Miseri autem, qui e convivio temperantiam exigunt, intemperantiam in computationibus, ✱ vitam esse beatam existimant. Quorum vita quidem nihil est aliud quam comessatio, crapula, balnea, temetum, matulæ, otium, potus. Videre ergo licet aliquos eorum semimortuos, cespitantes, in collis coronas habentes, non secus ac amphoras, inter se invicem sub benevolentis nomine despicientes merum; alios autem plenos crapula, sordidatos, in vultu pallentes et lividos, et hesternæ temulentis adhuc aliam infundentes temulentiam. Bonum, bonum est, o amici, ut cum hanc imaginem simul ridiculam et miserabilem eminus et quam longissime ab ea didicerimus, nos ipsos ad id, quod est melius, componamus et effluamus, timentes ne forte nos quoque aliis simile spectaculum sumus, et ridiculi evadamus. Præclare profecto dictum est: « Fornacem » quidem « inter litendum probare ferri aciem, vinum autem cor superbiorum ». Et est quidem ebrietas, usus vini vehementior. Debacchatio vero, quæ Græcæ est παροιμία, ex nimio vini usu immodestia. Crapula autem, quæ propter ebrietatem accipitur molestia et fastidium: quæ κραιπάλη Græcæ dicta est, eo quod « caput vibret » et exagitet. Hanc vitam (si quidem vita est appellanda, quæ est ignava et otiosa, libidini et voluptati dedita, ex nimio vino

✱ P. 182 ED. POTTER, 154-155 ED. PARIS. * Eccli. xxxi, 51.

ctor est. *Antiquitat. conviv.* lib. iii, cap. 10. Tale illud Didonis apud Virgilium, *Æneid.* iv:

*Dixit et in mensa laticum libavit honorem,
Tum Bitiæ dedit increpitans: ille impiger hausit
Spumantem pateram, et pleno se proluit ore.*

COLLECT.

(35) *Σοφία*. Conf. quæ de hac definitione dicitur infra, *Strom.* i, p. 284. Eandem iterum tradit auctor *Strom.* iv, 4; vi, 15, 17; vii, 12.

(36) *Ἐμπεριλαβούσα τὴν ὅλην κατ' ἐκεῖνο, καθ' ὃν ἄν.* Ἐμπεριλαβούσα μὲν ἐκεῖνο καθ' ὃν... Fragmentum ms. II. In Flor. edit. antique scriptum τὸ ὅλο· pro quo et τὸ ὅλον legi posse adnotat A. SYLBURG. Mox, περὶ τὸν βίον, Nov.

(37) *Ἡμιμεθεῖς*. « Semichrios. » Hervetus vertit « semimortuos, » ἡμιθανεῖς. Mox, σφαλμένους pro σφαλλομένους, Nov. De philotesiis conf. *Archæologia Græcæ* lib. iv, c. 20.

(38) *Καί*. Abest a Nov.

(39) *Κάμιος*. Locus est Ecclesiastici xxxi, 51. Ubi in Antuerpiensi edit. : Ἐν καρδίᾳ ὑπερηφάνων ἐν μέθῃ· at in Romana ut apud Clementem : Καρδίας ἐν μάχῃ ὑπερηφάνων. Latina vulgata : « Ignis

εὖ φρονῶν, πρὶν ἢ ἐπὶ τὸν ὕπνον λέναι, ἀζιώσται μῦειν· οὕτως· οὐδὲ τὸν λόγον ἀπειναί τοῦ συμποσίου ὀρθῶς ἂν τις βουληθεῖ, οὐδὲ προκατακοιμῆσαι αὐτὸν τῶν πράξεων ἐπιτηδεύσαι ἂν καλῶς· ἀλλ' οὐδὲ ἀφίστασθαι ποτε δυνήσεται τῶν οικείων ὁ λόγος αὐτοῦ οὐδ' ἂν καθυδόμεν· καὶ γὰρ ἐπὶ τὸν ὕπνον πικρακλήτεον· τελεῖα γὰρ ἡ σοφία (35), θεῶν οὐσα καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἐπιστήμη, ἐμπεριλαβούσα τὰ ὅλα κατ' ἐκεῖνο, καθ' ὃν ἄν (36) ἐπισκοπῇ τὴν ἀνθρώπων ἀγέλην, τέχνη γίνεται περὶ βίον· καὶ ταύτη πάντῃ συμπάρεστιν, ἐφ' ὅσον βιοῦμεν, αἰεὶ τὸ ἴδιον ἔργον ἐκτελοῦσα, τὴν εὐζωΐαν. Οἱ δὲ κακοδαίμονες, οἱ ἀπελαινόντες σωφροσύνην εὐωχίας, μακαριστὸν ἠγοῦνται βίον τὴν ἀκρασίαν τὴν περὶ τὰ συμποσία· ὧν ἔστι τὸ ζῆν οὐδὲν ἄλλο ἢ κῶμος, κραιπάλη, βαλανεῖα, ἀκρατος, ἀμίδες, ἀργία, πότος. B Ὁρᾶν γοῦν ἔστιν αὐτῶν τινὰς ἡμιμεθεῖς (37), σφαλμένους, περὶ τοὺς τραχίλους ἔχοντας στεφάνους, ὥσπερ τοὺς ἀμορφεῖς, διαπυτιζοντας ἀλλήλους τὸν ἀκρατον φιλοτησίας ὀνόματι· ἄλλους δὲ πλήρεις κραιπάλης, αὐχμῶντας, ὠχρῶντας τὰ πρόσωπα, πελιδνοῦς· καὶ ἐτι ἐπὶ τῇ χιτῶνι μέθη ἄλλην εἰς ἑω αὐθις ἀναντλοῦντας μέθην. Καλὸν, ὡ φησὶ, καλὸν, καταμαθόντας ὅτι μάλιστα πόρρωθεν τὴν εἰκόνα ταύτην, τὴν γελοῖαν ἅμα καὶ ἐλεεινὴν, σφᾶς αὐτοὺς πρὸς τὸ ἀμεινον σχηματίζειν, ὀρθῶδούντας μὴ ἄρα πη καὶ ἡμεῖς παραπλήσιον θέαμα τοῖς ἄλλοις καὶ (38) γέλωτος γενώμεθα. Ἀστεῖως ἄρα εἴρηται· ὡς ἄρα « κάμιος (39) μὲν δοκιμάζει στόμωμα ἐν βατῆ, οἶνος δὲ καρδίαν ὑπερηφάνων. » Μέθη μὲν οὖν ἔστιν ἀκράτου χρήσις σφοδροτέρα· παροιμία. δὲ, ἡ ἐκ τῆς χρήσεως ἀκοσμία· κραιπάλη δὲ, ἡ ἐπὶ τῇ μέθῃ δυσσρέστησις καὶ ἀρδία, ἀπὸ τοῦ τὸ κάρα πάλλειν (40) ὠνομασμένη. Τοῦτον τὸν βίον (εἰ βίον καλεῖν χρὴ, βῆθυμον ὄντα, καὶ περὶ τὰς ἡδυπαθείας κερκινημένον, καὶ περὶ τὴν οἰνοφυλίαν ἐπτοημένον) ἡ θεία Σοφία ὑφορωμένη, παραγγέλλει τοῖς αὐτῆς (41) τέκνοις· « Μὴ ἴσθι οἰνοπότης· μηδὲ ἐκτείνου συμβολαῖς κρεῶν ἀγορασμοῖς· πᾶς γὰρ μέθυσος καὶ πορνοκόπος πτω-

probat ferrum durum, sic vinum corda superbiorum arguet in ebrietate potatum. » Sic quoque Glossarium vetus, de ferramentis : « Ferrum durum, » στόμωμα. Alibi : Στομῶ, « ferrumino; » στόμωμα, « ferramen; » στομῶτης, « indurator. » In Lexico alio, « ferrumen, » στόμωμα, rectius. Plinius lib. xxxvi, c. 22, « aciem » appellat, quæ vox Gallicæ vicina est. Alii « duritiem mucronis » intelligunt. Jansenius : « Ignis probat et exhibet gladium acutum; quemadmodum ferrum, quod si non tingetur in aqua, non tantam haberet duritiem; sic vinum corda superbiorum exhibet, dum illa vino madefiunt: nam et illa fiunt ad nocendum promptiora. » Vel certe quod, ut ait Horat. *De arte poetica*,

*Reges dicuntur magnis urgere cutillis,
Et torquere mero, quem perspezis laborant.*

COLLECT.

(40) *Κάρα πάλλειν*. Hesychius ad hoc etymon allusit : Κραιπάλη ἡ ἀπὸ τῆς μέθης κεφαλαλγία. Item Suidas, a quo κραιπάλη dicitur, ὁ ἐκ πολλῆς οἰνώσεως παλμός· ἀπὸ τοῦ τὸ κάρα πάλλειν τοὺς μεθύνοντας.

(41) Αὐτῆς. Αὐτοῖς Reg. Mox, κρεῶν τε πρὸ κρεῶν,

χέσει· καὶ ἐνδύσεται διεβρῆγμένα καὶ βακίωδη πᾶς ὑπὸ
 κώδης. » Ἰπνώδης γὰρ πᾶς ὁ μὴ εἰς σοφίαν ἐγρη-
 γοῶν, ἀλλὰ ὑπὸ μέθης βαπτίζόμενος εἰς ὕπνον·
 « Καὶ διεβρῶγῳτα, φησὶν (42), ἐνδύσεται ὁ πάροινος,
 « Παισχυνθήσεται τε τῇ μέθῃ διὰ τοὺς κατοπτέουνας. »
 Ὑπαὶ γὰρ ἀμαρτωλοῦ, τὰ διεβρῶγῳτα τοῦ ὕφους τοῦ
 σαρκικοῦ, φιληθόναις κατατετρημένα· δι' ὧν ἡ αἰ-
 σχύνῃ ἐνδοθεν τῆς ψυχῆς ἐπιθεωρεῖται, ἡ ἀμαρτία, δι'
 ἣν οὐδὲ σωθήσεται βραδίως τὸ ὕφος τὸ ἀπεσπασμένον
 κίνθηον, εἰς πολλὰς καταστηπόμενον ἐπιθυμίας, τὸ
 ἀπεσχιμένον τῆς σωτηρίας. Ταύτη νοουθετικώτατα ἐπι-
 φέρει· « Τίνι οὐαί, τίνι θόρυβος, τίνι χρίσεις, τίνι ἀη-
 εῖς (43) λέσχαί, τίνι συντριμμάτια διακενῆς; » Ὅρατε
 ὧν διεβρῶγῳτα τὸν φιλοκίον, ὅς παρορᾷ μὲν τὸν
 λόγον αὐτόν, ἔκδοτον δὲ ἑαυτὸν συνεχώρησεν τῇ
 μῆθῃ· ὅσα τούτῳ ἠπειλήσεν ἡ Γραφή. Καὶ πάλιν
 ἐπιφέρει τῇ ἀπέιλῃ· « Τίνος πελιδνοὶ οἱ ὀφθαλμοί;
 ὡ τῶν ἐγγροσιζόντων ἐν οἴνοις (44); οὐ τῶν ἰχνευόν-
 των ποῦ πότοι γίνονται; » Ἐνταῦθα μὲν καὶ νεκρὸν
 ἦν τῷ λόγῳ τὸν φιλοπότην ἀποφαίνεται διὰ τῶν
 « ὀφθαλμῶν τῶν πελιδνῶν, » ὃ τοῖς νεκροῖς σημείον
 ἐπαφαινεῖται, τὸν ἐν Κυρίῳ θάνατον αὐτῷ καταγγεί-
 λασα· ἡ γὰρ ἀμνηστία τῶν εἰς τὴν ἀληθῆ συντει-
 νῶντων ζωῶν ἐπὶ τὴν φθορὰν ῥέπει. Εἰκότως οὖν
 σιβήρῳτα ὁ Παιδαγωγὸς ἀπαγορεύει, τῆς ἡμετέρας
 κηρύμενος σωτηρίας, « Μὴ πίνετε (45) οἶνον ἐπὶ
 μέθῃ. » Διὰ τί, πύση; « Ὅτι, φησὶ, τὸ στόμα σου
 ὅσα λαλήσει σκολιά· κατάκεισαι δὲ ὡσπερ ἐν καρδίᾳ
 θαλάσσης, καὶ ὡσπερ κυβερνήτης ἐν πολλῷ κλύδωνι. »
 Ἐνταῦθεν καὶ ἡ ποιητικὴ ὠφελῆμένη λέγει·

ἀργος vehementissime prohibet, nostræ salutis curam gerens : « Ne bibite vinum ad ebrietatem. »
 Quamobrem? rogabis. « Quoniam, inquit, os tuum tunc loquetur perversa. Jaces autem tanquam in
 corde maris, et tanquam gubernator in multis fluctibus ^d. » Ex hoc etiam adjuncta dicit poetica :
 Οἶνος (46) θ', ὅς κυρὶ Ἰσον ἔχει μένος, εὐτ' ἄρ' ἄρ' C
 Ἐλθῆ· κυμαίνει δ' οἶα Αἰθυσσῶν ἅλα Βορέης
 [ἔς ἄνδρας
 [ἢ Νότος.

* P. 183 ED. POTTER, 156 ED. PARIS. * Prov. xxiii, 20, 21. b Ibid., 29. * Prov. xxiii, 29, 30.
 d Ibid. 33, 34.

Bib. Græc. Dein, διεβρῆγμένα pro διαβρῆγνύμενα,
 Nov. Mox, καὶ βακίωδη abest a Nov., Bodl., Reg.
 Paulo post, ἐγρηγοῶς pro ἐγρηγοῶν Nov.

(42) Φησὶν. Sc. Salomon, loco superius memo-
 rato. Hæc porro non sunt Scripturæ verba, ut hac-
 tenus quidem existimata sunt, sed Clementis.

(43) Τίνι ἀηδῆ. Proverb. xxiii, 29, apud Clement. :
 Τίνι ἀηδῆς λέσχαί. At apud LXX : Τίνι ἀηδία καὶ D
 λέσχαί; « cui tristitiæ et ineptiæ. » COLLECT.

(44) Οἶνοις. Οἴκοις Reg. perperam.

(45) Μὴ πίνετε. Clementis verba sensum Prov.
 xiii, 20, 21 exhibentis. Simile est, quod dicit
 Joel i, 5 : Θρηνησατε πάντες οἱ πίνοντες οἶνον εἰς
 μέθῃ. Mox, κατακείσῃ pro κατάκεισαι δέ, Bib.

Græc. Dein, κυβερνήτης pro κυβερνήτης, Nov.

(46) Οἶνος. Versus, qui sequuntur, duorum poe-
 tarum esse vidit interpres Hervetus : qui primi loci
 sensum fecit post Βορέης ἢ Νότος· et pro τὰ δὲ repo-
 suit καὶ πάλιν, sequentia continuat, tanquam ejus-
 dem poetæ verba, sed fallitur. Aliam interpolatio-
 nem discimus e Stobæo, titulo 18, De incontinen-
 tiæ : ibi enim tertii acroteleution, et quartus, ita
 leguntur :

.... Τὰ δὲ καὶ κεκρυμμένα φαίνει
 Βυσσόθεν, ἐκ δ' ἀνδρῶν πάντ' ἐτίναξε νόον.
 Uι πάντα, quod est ante φαίνει, subreperit, vel e

A hallucinans) divina suspiciens Sapientia, præcipit
 suis filiis : « Ne sis vini potor, nec stipem exten-
 das ad emptiones carnis. Omnis enim ebriosus et
 fornicator mendicabit, et induetur laceris et pan-
 nosis omnis somnolentus ». Somnolentus enim
 est quisquis ad sapientiam non vigilat, sed ad
 ebrietate in somnum demergitur. « Et laceris,
 inquit, induetur debacchator, et per ebrietatem
 pudore afficietur, propter eos qui aspiciunt. » Pecca-
 toris enim foramina sunt partes vestis carnalis la-
 ceratæ, seu perforatæ libidinibus : per quas dedecus
 intra animam cernitur, nempe peccatum, propter
 quod non facile servabitur vestis, quæ undecunque
 divulsa est et dilaniata, multis scilicet marcescens
 cupiditatibus, a salute separata ac discissa. Unde
 B illud, quod efficacissime nos admonet, subjungit :
 « Cui væ, cui tumultus, ❧ cui judicia, cui injucundæ
 loquelæ, cui contritiones supervacuæ ? » Videte
 vinosum totum dilaceratum, qui ipsum quidem
 Verbum despicit, seipsam autem tradidit et permi-
 sit ebrietati : quot et quanta ei Scriptura minata
 est. Minis autem his rursus subjungit : « Cujus sunt
 lividi oculi? an non eorum qui in vinis tempus
 consumunt? an non eorum qui investigant, ubi
 siant potationes? » Hic quidem eum qui potu ni-
 mio delectatur, etiam Verbo mortuum esse osten-
 dit per « viventis oculos, » quod est signum mor-
 tuorum : eam videlicet quæ est in Domino, mortem
 ei annuntians. Oblivio enim eorum quæ ad veram
 vitam pertinent, vergit ad interitum. Jure ergo Pæ-

Vinum hominum veniens, velut ignis corda
 Pellit, ceu Libyci fluctuat unda maris
 Quam Notus aut Boreas agitant.....
 [furrore

sequenti loco, vel aliunde. Sequens autem locus,
 οἶνου repetitione ita interpolari posset :

Καὶ πάλιν·

Οἶνος ἀμαρτοεπῆς, οἶνος μεθύουσιν δμισθος,
 Οἶνος ψυχαπάτης.....

Sed nec conjecturæ hic indulgeo, nec cujus iste
 locus sit compertum habeo. Priorem Stobæus tri-
 buit Eratostheni. Hemistichium autem illud, Βορέης
 ἢ Νότος, legitur etiam apud Homerum : anapæsto
 pro dactylo usurpata, ut et apud Virgil. *Fluviarum*
rex Eridanus. SYLBURG.—Versus non Sapphus, neque
 poetriæ ullius, sed Eratosthenis sunt, apud Athe-
 næum lib. ii *Dipnosoph*. « Quod enim, inquit,
 scripsit poeta Cyrenæus, *Est eadem vini*, » etc.
 Ubi interpres Callimachum putat citari, cum sit
 apud Stobæum titul. 18 Eratosthenis nomen, licet
 communis ei sit cum Callimacho patria, ποιητικὴν
 dixit, non feminam indicans : nam et alibi citans
 Menandrum, idem verbum usurpat. In Græco Cle-
 mentis scribe ἄνδρα non ἄνδρας. Deinde ita hæc :
 Βορέης ἢ Νότος, τὰδε τοὶ κεκρυμμένα φαίνει· vel
 trajecta dictione, τὰδς πάντα κεκρυμμένα φαίνει.
 Senarium vero de vino allatum ab Herveto tan-
 quam Euripidis, apud Athenæum lib. x reperitur,
 Æschylo vindicat Stobæus, licet Erasmus euctor
 erroris sit in proverbio : « In vino veritas. » De de-

Et rursus :

*Abscondita mentis
Vinum errans verbis aperit, dirum usque bi-
[bentis
Vinum quod mentes fallit :.....*

et quæ sequuntur. Videtis naufragii periculum : cor quidem multo potu obruitur, excessum autem temulentiae maris minis comparavit, in quo corpus, tanquam navis, demersum, turpitudinis profundum subitit ac dedecoris, decumanis vini fluctibus obrutum. Gubernatoris autem, mens scilicet humana, supereminens ebrietatis fluctu circumagitur, et in mari versans caligat propter procellæ tenebras, et a portu veritatis aberrat, donec, in saxa sub mari latentia irruens, seipsum in voluptates impactum perdiderit. Merito ergo Apostolus ✕ quoque præcipit : « Ne inebriemini vino, in quo est multa luxuria : » « non » posse « servari » ebrietatem per ἀσωτίαν, quæ Græce luxuria est, significans *. Nam etsi aquam vinum in nuptiis fecerit^b, non tamen permisit inebriari : verum quod erat aqueum in sensu legis vivificavit, cum operatorem ex Adam, universum scilicet mundum, replevit sanguine, et potum vitis veritatis, nempe temperamentum veteris legis et Verbi novi, ad 68 præstituti temporis complementum, pietati præbuit. Mysticum ergo signum sancti sanguinis vinum Scriptura nominavit. Temperantiam autem incommoda reprehendens : « Intemperans, inquit, res est vinum, et injuriosa res ebrietas. » Placet ergo rectæ rationi, ut hieme quidem propter rigorem eousque bibant, dum non rigeant ii, qui sunt ad rigendum proclives ; altero autem tempore, propter medelam intestinorum. Quemadmodum enim cibo, ut non esurias, ita etiam potu, ne sitias, utendum est, diligenter cavendo, ne labamur. « Res est enim admodum periculosa vine ingressio. » Ita autem fuerit anima nostra pura, sicca et luminosa. Ipsa autem sicca anima,

✕ P. 184 ED. POTTER, 156-157 ED. PARIS.

cumanis fluctibus, vide Junium centuria 6, proverb. 77. COLLECT.

(47) *Kal.* Abest a Reg. et Nov.(48) *Εἵκασεν.* Nempe Salomon, loco jam memorato(49) *Ἀστοχήσας.* Ἀποστοχήσας Bod. Mox scribe, αὐτὸς αὐτὸν ἔξωκ.(50) *Μὴ μ.* Rectius vulgata Bib. Ephes. v, transposita præpositione, μὴ μεθύσκεισθε οἶνω, ἐν ᾧ. SYLBURG.— Mox, πολλὴ abest a Bib.(51) *Πεπολικεν.* Subaudiendum ὁ Κύριος. Ib.(52) *Ἐξ Ἀδάμ.* Τὸν ἐξ Ἀδάμ, repetito articulo, Pal. ms. Ib.(53) *Σύμβολον.... αἱματος.* « Symbolum sanguinis, » non est ipse sanguis. Mox, διελέγχουσαν pro διελέγχουσα, Bod.(54) *Οὕτως.* Οὕτω Nov. Dein, παρείσευσις pro παρείσευσις, idem corrupte.(55) *Τοῦ οἴνου.* Si contracte legamus τῶνου, melius constabit metrum. SYLBURG.(56) *Ὅτω δ' ἂν καὶ ἡ ψυχὴ ἡμῶν ὑπάρξαι καθαρὰ καὶ ξηρὰ καὶ φωτεινὴς.* αὐτὴ δὲ ψυχὴ ξηρὰ σοφωτάτη. Hervetus correxit in libro suo αὐτὴ δὲ ψυχὴ. Apud Stobæum tit. *De temperantia* ex Heraclito profertur hæc sententia : Ἄνθρωπος ὁκότεν μεθύσθῃ, ἀγεται ὑπὸ παιδὸς ἀνήθου σφαλλόμενος,

A Τὰ δὲ καὶ (47) .

*Κεκρυμμένα πάντα φαίνει
..... ἀμαρτοεπὴς οἴνος· μεθύουσιν δλισθος*

Οἴνος ψυχαπάτης·

καὶ τὰ ἐξῆς. Ὅρατε τοῦ ναυαγίου τὸν κίνδυνον· περικλύζεται μὲν ἡ καρδία πολυποσία· τὸ δὲ πλῆθος τῆς οἰνοφυλγίας, θαλάττης εἵκασεν (48) ἀπειλῆ, ἐν ἣ βεβουθισμένον τὸ σῶμα, ὡσπερ ναῦς, δέδωκεν εἰς βυθὸν ἀκοσμίαν, ταῖς τοῦ οἴνου τρικυμιαῖς ἐπιχεχωσμένον· ὁ δὲ κυβερνήτης, ὁ νοῦς ὁ ἀνθρώπινος, περιφέρεται τῷ κλύδωνι ὑπερχούσης τῆς μέθης, ἐνόθαλαττεύων τε, εἰλιγγιζῶ τῷ ζῶφῳ τῆς καταιγίδος, τοῦ τῆς ἀληθείας ἀστοχήσας (49) λιμένος· ἔως, ἀντιπεριπεσῶν ὑφάλους πέτραις αὐτὸς αὐτὸν ἐξοκειλας

B εἰς ἡδονὰς διαφθείρη. Εἰκότως οὖν καὶ ὁ Ἀπόστολος παραγγέλλει· « Μὴ μεθύσκεσθε (50) ἐν οἴνω, ᾧ ἐστὶν ἀσωτία πολλή· » τὸ ἀσωστον τῆς μέθης διὰ τῆς ἀσωτίας αἰνιξάμενος. Εἰ γὰρ καὶ τὸ ὕδωρ οἶνον ἐν τοῖς γάμοις πεποίηκεν (51), οὐκ ἐπέτρψε μεθύειν· τὸ δὲ ὕδαρὸς τοῦ φρονήματος ἐξωποποίησε τοῦ νόμου, τὸν ἐργάτην ἐξ Ἀδάμ (52), τὸν κόσμον ὅλον, αἵματι πληρώσας, ἀμπέλου ποτὸν ἀληθείας, τὸ κρᾶμα τοῦ νόμου τοῦ παλαίου καὶ τοῦ λόγου τοῦ νέου εἰς συμπλήρωσιν τοῦ χρόνου τοῦ προκατηλλαγμένου θεοσεθεῖα παρασχόν. Μυστικὸν ἄρα σύμβολον ἡ Γραφὴ αἵματος (53) ἀγίου οἶνον ὠνόμασεν· τὴν δὲ ἐκ τοῦ οἴνου ἐωλοκρασίαν διελέγχουσα, « Ἀκόλαστον οἶνος, » φησὶ, « καὶ ὑβριστικὸν μέθη. » Ἀρέσκει τοῖνον τῷ λόγῳ τῷ ὀρθῷ, χειμῶνος μὲν διὰ τὸ κρύος πίνειν, C μέχρι τοῦ μὴ βίγουν, ὡς εὐχερὲς τὸ βίγουν· τοῦ δὲ ἄλλου καιροῦ, διὰ τὴν τῶν ἐντοσθιδίων θεραπείαν. Ὡς γὰρ τροφαῖς ἐπὶ τὸ μὴ πεινῆν, οὕτως (54) καὶ ποτῶ ἐπὶ τὸ μὴ διψῆν χρηστέον, παραφυλάττοντας τὸν δλισθὸν ἀκριβῶς· « Ἀκροσφαλῆς γὰρ ἡ τοῦ οἴνου (55) παρείσευσις. » Οὕτω δ' ἂν καὶ ἡ ψυχὴ ἡμῶν ὑπάρξαι καθαρὰ, καὶ ξηρὰ, καὶ φωτεινὴς· Ἀγῆ δὲ ψυχὴ ξηρὰ σοφωτάτη (56), καὶ ἀρίστη· ταύτη δὲ

a Ephes. v, 18. b Joan. ii. c Prov. xx. 1.

ὄγρην ψυχὴν ἔχων. Ἀγῆ ψυχὴ σοφωτάτη καὶ ἀρίστη. « Vir inebriatus vacillat, et ab impubere puero ducitur, animam habens humidam. Est autem anima sicca sapientissima et optima. » Apud eundem titul. 17 *De continencia*, ex Musonio citatur dictum illud, sed legitur αὐτῆς ξηρῆς ψυχῆς σοφωτάτη. At in manuscripto Reginae correctum est αὐτῆς ψυχῆς. Reperitur et apud Plutarchum eadem sententia lib. *De oraculorum defectu*, et *De esu carnium* : sed utrobique legendum putat αὐτῆς ψυχῆς Henricus Stephanus. Ἀγῆ tamen retinetur a Mercuriali *Var. lection.* lib. iv, cap. 2, quo modo apud Galenum scriptum est. Scaliger in Varronem, interpretans illud Afranii : *Vigilans ac solers, sicca, sana, sobria* : « Potest hic dicta esse sicca pro sobria, ut apud Plautum in *Asinaria* et Cicero in *Academicis*, sicci homines pro sobriis, sicuti madidus et madulus pro ebrio. Ita enim Græce ξηρὸν. Pindarus apud Plutarchum *Ἐστὶ σαρκοφαγίας*. Ἀγὰρ ξηρὰ ψυχὰ σοφωτάτα, et Athenæus lib. ii ξηρὰν τροφὴν vocat abstemiam. » Sed Scaligerum fellelit vitiosus codex, qui Pindaro tribuit Heracliti dictum. At apud Eusebium lib. viii *Præparat. evang.* cap. 5 : Ἀεπιτότητι ἀέρος ἡ διάνοια πέφυκεν ἀκονῆσθαι, δι' ὃ καὶ Ἡράκλειτος οὐκ ἀπὸ σκοποῦ φησιν· Οὐ γῆ ξηρῆς ψυχῆς σοφωτάτη καὶ ἀρίστη. Legendum

καὶ ἐποπτικῆ· οὐδὲ ἐστὶ κάθυγρος ταῖς ἐκ τοῦ οἴνου ἀναθυμιάσει, ναπέλης δίκην σωματοποιουμένη. Οὐ παυπραγμονητέον τοίνυν τὸν οἶνον τὸν Χίον, ἂν ἐπι- οὐδὲ τὸν Ἀριούσιον (56), ὅταν μὴ παρῆ. Δίψα γὰρ ἐνδείας τινὸς ἐστὶ πάθος καὶ τὸ κατέλληλον ἐπι- ζητεῖ βοήθημα πρὸς ἀναπλήρωσιν, οὐ τετυφωμένον πᾶν (57). Πλαδύωσις δὲ ὀρέξειος δι' ἀκρασίαν αἰ κωπόντιοι οἰνηγαίαι, παραφρονούσης, καὶ πρὸ τῆς μέτης, περὶ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ψυχῆς. Θάσιος τε γὰρ (58), καὶ ὁ εὐώδης, καὶ ὁ εὐπνοῦς Λέσιος, καὶ Κρής ης γλυκὺς, καὶ Συρακούσιος ἡδύς, καὶ Μενδήσιος τε Αἰγύπτιος, καὶ ὁ νησιώτης Νάσιος, καὶ ἀνοσο- μίας (59) τὶς ἄλλος τῆς Ἰταλῶν γῆς· πολλὰ ταῦτα ὀνόματα· σὺφρονι συμπίτη οἶνος εἰς, ἐνὸς γεώργιον θεῶ. Τί γὰρ οὐκ ἀπόχρη ὁ ἐπιχώριος ἐπιπλήρω- σαι τὴν ἐπιθυμίαν; εἰ μὴ τι καὶ τὸ ὕδωρ ἐποῖσονται, ὡς οἱ βασιλεῖς (60) οἱ ἀνόητοι. Χοάσπης ποταμὸς ὡτα λεγόμενος τῆς Ἰνδικῆς, οὗ κάλλιστον ὕδωρ εἰς πόσιν τὸ Χοάσπιον· καθάπερ καὶ τοὺς φίλους (61), ὡτα δὲ καὶ τὸ ὕδωρ ἐπαγόμενον. Ταλανίζει τοὺς κλισίους εἰς τρυφήν κἀνταῦθα τὸ ἄγιον Πνεῦμα, διὰ τοῦ Ἀμῶς ἐκφωνήσαν· «Οἱ πίνοντες (62) τὸν κωλισμένον οἶνον, καὶ ἐπὶ κλίνης ἐλεφαντίνης, » φησὶ, «κατακαίμενοι·» καὶ ὅσα τούτοις ἀκόλουθα ἐν ἠκίδους ἐπιγαγαγν μέρει. Προνοητέον δὲ μάλιστα τῆς εὐσημοσύνης, (ἧ καὶ τὴν Ἀθηναῶν (63) φησὶν ὁ μῦ-θος, ἥτις ποτὲ ἦν, προμηθευμένη αὐτῆς, τῶν αὐλῶν ἐπορφύσαι τὸ ἐπιτερπέες, διὰ τὸ ἀπτερπέες τῆς ὄψεως) ὡς ἀδαστρόφως τῷ προσώπῳ πτεῖν, μὴ ἄδην σπά-

✠ P. 185 ED. POTTER, 157 ED. PARIS. • Amos, vi, 4, 6.

videtur censuisse, ἀπὸ legisse interpret ἀπὸ ξηρή, ita enim vertit : « Aer sicciior, anima prudentior, alique melior. » Hæc tam diversa viris doctis dijudicanda relinquimus. COLLECT.

(56) Ἀριούσιον. In veteri exemplari, quod solum habui cum hunc pium gravemque scriptorem excudendum darem, scripsum offendi οὐδὲ τὸν Ἀρεθούσιον, ὅταν μὴ παρῆ; correxi Ἀριούσιον. Plures aulem antiqui auctores Ariusii vini ut optimi mentionem fecerunt. Plutarchus in commentario, quo disputat de vita ab Epicuro laudata, et Strabo in 14, qui narrat a loco nomen hoc illi impositum, cum ager quidam asper Chii insulæ Ariusius appellatus ferat vinum optimum omnium vinorum Græcorum. Athenæus quoque in *Epitome* lib. 1, necnon etiam Galenus, Virgilius quoque meminit hujus vini in pastorali carne: ita namque in vetustissimis exemplaribus legitur versus ille:

Vina novum fundam calathis Ariusia nectar.

Inveni quoque libros calamo exaratos, in quibus sit « Arethusia. » P. Victorius lib. xv, cap. 24 *Var. lectio* n. m. In excuso typus est, οὐδὲ τὸν Ἀριούσιον. Sic et videtur voluisse vertere Hervetus in hac secunda editione, sed omissa est correctio ab amanuensi. COLLECT. Ἀρεθούσιον habent Nov. Reg. Bod. Verumtamen Ἀριούσιον omnino retineri debet: quod vini Chii species est. Athenæus lib. 1, cap. 25: *Χαρίστερος δ' ἐστὶν ὁ Χίος καὶ τοῦ Χίου ὁ καλούμενος Ἀριούσιος.* « Ante reliqua, Chio gratia est: præsertim ei, quod Ariusium vocatur. » Ibidem, et in capitibus proxime superioribus, de reliquiis vini speciebus iustus agit. Conf. Julius Pollux lib. vi, cap. 2. Ejus porro verba, quæ ad rem nostram præcipue spectant, hæc sunt: Χίος, καὶ ὁ τούτου ἀριστος, ἀρισταῖος, ἀριστούσιος. Scribe, Clemente et Athenæo auctoribus, ὁ τούτου ἀριστος, Ἀριούσιος. « Hujus vini species optima, Arius a. » Corruptio a vicinia

PATROL. GR. VIII.

A est sapientissima et optima: adeoque etiam contemplationi apta, nec ex iis, quæ ex vino ascendunt, exhalationibus madefacta, instar nubis in molem corpoream cogitur. Non est ergo vinum Chium magna cura requirendum, si absit: nec Ariusium, si non adsit. Sitis enim est aliquid indigentia affectio, et ad eam explendam quærit convenientis auxilium, non autem vinum ardens ac fumosum. Languescens autem et imbecillæ per intemperantiam appetitionis sunt ✠ transmarinæ vini importationes, desipiente in desideriis animo, vel ante ebrietatem. Nam et Thasium, itemque odoriferum, et suaviter spirans Lesbium, et quoddam suave Creticum, et dulce Syracusium, et Mendesium quoddam Ægyptiacum, et insulare Naxium, et aliud quoddam B fragrans ex Italia; multa quidem hæc nomina: moderato autem convivæ vinum unum, quod ex unius Dei agricultura provenit. Quid enim, an non vinum in sua patria natum, cuique sufficit, ad suam explendam cupiditatem? Nisi forte etiam aquam sunt importaturi, quemadmodum stulti reges. Choaspes fluvius est Indiæ sic dictus, cujus est ad potum optima aqua Choaspia. Quemadmodum autem vinum vinosos, ita quæ assumitur aqua, sui efficit amantes. Divites autem miseros et hic pronuntiat Spiritus sanctus, per Amos elocutus: « Qui bibunt vinum percolatum, et super lectum, » inquit, « sedent eburneum: » et quæcunque his similia propro loco subjunxit. Decoris autem cura est ma-

C et similitudine τοῦ ἀριστος, nata videtur.

(57) *Τετυφωμένον ποτόν.* Hoc est, « vinum factum præ se ferens: » scilicet, quod rarum sit, et nec facile, nec sine magno pretio comparari possit. Eodem sensu hac voce usus est sub finem cap. 3 hujus libri, ubi reprehendit « divites mulieres, quod ex auro facerent urinæ et excrementorum receptacula, » ὡς μὴδὲ ἀπορρίψασθαι ἐξόν.... μὴ τετυφωμένως, « ut ne egere quidem eis liceat absque fastu et superbia. »

(58) *Γάρ.* Abest a Reg. et Bod. Mox, καὶ abest a Nov.

(59) Ἀρθοσμίας. Quidam hoc nomen ducunt a loco Anthosnio, alii ab « odore. » Quomodo præparari debeat, Phanis Eresius docet apud Athenæum lib. 1, cap. 24.

(60) *Οἱ βασιλεῖς.* Reges Persarum intelligit. Porro in margine Reg. et Bod. aliquis hoc scholium adnotavit: Ἱστορεῖ τούτο Ἡρόδοτος περὶ τῶν Περσῶν βασιλέων, καὶ ἄλλοι πολλοί.

(61) *Καθάπερ καὶ τοὺς φίλους.* A cum Herveto interprete legit, καθάπερ καὶ ὁ οἶνος φιλοῖνους ποιεῖ. SYLBURG.—Alii scribunt, καθάπερ καὶ τοὺς φίλους ὁ οἶνος.

(62) *Οἱ πίνοντες.* Amos vi, 4: Οἱ καθεδόντες ἐπὶ κλινῶν ἐλεφαντίνων. Dein 6: Οἱ πίνοντες τὸν διωλισμένον οἶνον. Quæ Clemens conjunxit.

(63) *Ἡ καὶ τὴν Ἀθηναῶν.* Καὶ γὰρ τὴν Ἀθ. Nov. non male. Apollodor. lib. 1, cap. 4, 2: Οὗτος (Μαρσύας) γὰρ, εὐρῶν αὐλοῦς, οὗς ἐρρύψεν Ἀθηναῖα διὰ τὸ τὴν ὄψιν αὐτῆς ποιεῖν ἄμορφον, ἦλθεν εἰς ἔριν περὶ μουσικῆς Ἀπόλλωνι. « Marsyas enim, cum tibias invenisset, quas Minerva abjecerat quod ejus vultum deformem efficerent, Apollinem de musica provocare non dubitavit. » Hinc Pausanias in *Atticis* memorat Minervæ statuam τὸν Μαρσύαν Σεληθῶν παίουσης, ὅτι ἐπὶ τοὺς αὐλοῦς ἀνέλοιτο, ἐρρύψατο σφᾶς τῆς θεοῦ βουλομένης. « Marsyas Si-

xime gerenda (cujus etiam Minervam, quæcunque ea fuerit, curam gerentem dicit fabula, tibiurum abjecisse delectationem, propterea quod id esset aspectu indecorum); ut nimirum vultu stabili ac minime distorto bibamus, non nimis avidè attrahentes, nec antequam biberimus, oculos indecore se gerere cogentes, præ intemperantia inconvenienter haurientes, ut mentum non conspergamus, nec vestem madefaciamus, dum potus simul totus infunditur, faciem nostram phialis proluentes, atque adeo propemodum obruentes. Etenim susurrus, dum potus magno impetu fertur, et plurimo spiritu atrahitur, perinde ac si in vas fictile infundatur, editus, gutture resonante per rapidam ingurgitationem, turpe est et indecorum intemperantiæ spectaculum. Accedit his, quod ei quoque est damnosum, qui illo utitur, potus studium. Ne ad id, quod tibi damnum affert, o amice, festinaveris. Non eripitur tibi potus, tibi datus est, et te exspectat: ne disrupti festinaveris, ingenti hiatu attrahens. Impletur tua sitis, etsi tardius biberis, honeste ac decore te gerens, dum potus, ut decet, per partes dividitur. Non enim tempore aufertur, quod præripitur ab intemperantia. « In vino, » inquit, « ne te virum fortem præbeas: multos enim vinum reddit inutiles. » Ebrietate autem maxime utuntur Scythæ, Celtæ, Iberi, et Thraces, quæ universæ sunt bellicosæ gentes: pulchrumque ac beatum vitæ studium se exercere putant. Nos autem, qui sumus genus pacificum, ad usum, non ad petulantiam convivantes, sobriis haustibus amicitiae ergo bibimus, ut revera convenienter nomini ostendantur amicitiae. Quomodo Dominum bibisse existimatis, quando propter nos homo factus est? alicunde impudenter, ut nos? an non honeste ac tem-

✕ P. 186 ED. POTTER, 158 ED. PARIS. • F. ccli. xxxi, 30.

lenum cædens, quod tibias, quas ipsa abjici voluerat, sustulisset. » Plutarchus refert Alcibiadem etiam tibias repudiasse, quod ejus faciem deformarent.

(64) *Πρό πόσεως*. Hanc lectionem Sylburgio debemus. Codices mss. et impressi πρό πόλεως exhibent: sed in Reg. aliquis super λ posuit σ.

(65) *Ἐχρίλωσεν*. Ἀπόλωσεν Sirac. Quæ sequuntur, sumpta sunt e Platonis lib. 1 *De legibus*, p. 777: Μέθης δὲ αὐτῆς πέρι, πότερον ὡσπερ Σκύθαι χρώνται καὶ Πέρσαι, χρηστέον, καὶ ἔτι Καρχηδόνιοι καὶ Κελτοὶ καὶ Ἰβήρες καὶ Θράκες πολεμικὰ ὄντα ταῦτα γένη, ἢ καθάπερ ὑμεῖς· ὑμεῖς μὲν γὰρ, ὅπερ λέγεις, τὸ παράπαν ἀπέχεσθε· Σκύθαι δὲ καὶ Θράκες τῷ ἀκράτῳ παντάσῃ χρώμενοι, γυναῖκές τε καὶ αὐτοὶ, καὶ κατὰ τῶν ἱματίων καταχέμενοι, καλὸν καὶ εὐδαιμον ἐπιτήδευμα ἐπιτηδεύειν νομοίκασι. Πέρσαι δὲ σφόδρα μὲν χρώνται καὶ ταῖς ἄλλαις τρωφαῖς, ἃς ὑμεῖς σποβάλλετε, ἐν τᾷ δὲ μᾶλλον τούτων, ὧ λῶσθε. « Sed de ebrietate querendum, inquam, utrum ita utendum sit, quemadmodum Scythæ ac Persæ utuntur, Carthaginienses præterea, et Galli, et Hispani, et Thraces, quæ omnes gentes bellicosissimæ sunt: vel quemadmodum vos, qui, ut ais, omnino abstinetis. Scythæ vero ac Thraces mero penitus utuntur, tam viri quam mulieres, ac mero vestes perfundunt, præclarum hoc et beatum vitæ genus existimantes. Persæ vero aliis quoque deliciis, quas vos spernitis, valde utuntur, quamvis modera- »

σαντας, μηδὲ πρό πόσεως (64) τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀσχημονεῖν ἀναγκάζοντας, ἀμυστὶ ἔλκοντας ὑπὸ ἀκρασίας, μηδὲ περιχεῖν τὸ γένειον, ἢ τὴν ἐσθῆτα καταδρέχειν, ἀθρόου τοῦ ποτοῦ ἐπιχεομένου, μονονουχὶ ἐμπλύνοντα καὶ ἐναποκλυζόμενον ταῖς φιάλαις τὸ πρόσωπον τὸ αὐτῶν. Καὶ γὰρ ὁ κελαρυσμὸς, βαγδαίου τοῦ ποτοῦ φερομένου, σὺν πολλῷ τῷ πνεύματι ἐπισπασμένου, ὡσπερ εἰς κεραμοῦν ἄγγος ἐγχεομένου, ἔχουντος τοῦ λαιμοῦ διὰ τὸν ῥοῶδη καταβροχθισμὸν, αἰσχροὺν καὶ ἀπρεπῆς τὸ θέαμα τῆς ἀκρασίας. Πρός δὲ καὶ ἐπιπλαθεὶς τὸ ἐπιτήδευμα τῷ μεταλαμβάνοντι ἢ φιλοποσία. Μὴ σπεύσης εἰς βλάβην, ὧ εὐτος· οὐχ ἀρπάζεται σου τὸ ποτόν· σοὶ δέδοται, καὶ ἀναμένει σε· μὴ διαβραγῆναι σπουδάσης, χανδὸν ἐλκύσας· πῖμπλαται σου ἡ δίψα, κἂν βράδιον πῆγης, τὸ κόσμιον προσλαβοῦσα, κοσμίως καταμεριζομένου τοῦ ποτοῦ· οὐ γὰρ ἀφαιρεῖται τῷ χρόνῳ, ὃ προαρπάζει ἡ ἀκρασία. « Ἐν οἴνῳ δὲ, » φησὶ, « μὴ ἀνδρίζου· πολλοὺς γὰρ ἔχρειωσεν (65) ὁ οἶνος. » Μέθῃ δὲ μάλιστα οἱ Σκύθαι χρώνται, Κελτοὶ τε, καὶ Ἰβήρες, καὶ Θράκες, πολεμικὰ ζῦμπαντα ταῦτα ὄντα γένη· καὶ καλὸν καὶ εὐδαιμον ἐπιτήδευμα ἐπιτηδεύειν νομοίκασιν. Ἡμεῖς δὲ, τὸ εἰρηνικὸν γένος, εἰς ἀπόλαυσιν, οὐκ εἰς ὕβριν ἐστιώμενοι, νηφαλίους πίνομεν φιλοτησίας, ἵνα δὴ τῷ ὄντι οικειῶς τῷ ὀνόματι δειχθῶσιν φιλόητες. Πῶς οἴεσθε πεπωκέναι τὸν Κύριον, ὅτι νῖκα δι' ἡμᾶς ἀνθρωπος ἐγένετο; οὕτως ἀναισχύντως ὡς ἡμεῖς; οὐχὶ ἀστείως (66), οὐχὶ κοσμίως; οὐκ ἐπιλελογισμένως; Εὐ γὰρ ἴστε, μετέλαβεν οἴνου καὶ αὐτός· καὶ γὰρ ἀνθρωπος καὶ αὐτός· καὶ εὐλόγησέν γε τὸν οἶνον, εἰπὼν· « Λάβετε (67), πῖετε· τοῦτό μου (68) ἐστὶν τὸ αἶμα, » αἶμα τῆς ἀμπέλου· τὸν Λόγον, τὸν « περὶ πολλῶν ἐκχεόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν, » εὐφροσύνης ἄγιον ἀλλήγορεῖ νᾶμα (69). Καὶ ὅτι μὲν σωφρονεῖν τὸν πίνοντα δεῖ, δι' ὧν ἐδίδασθε παρὰ τὰς εὐωχίας ἔδειξε

quam isti, vir optime. » Conf. *Archæologia Græca* lib. iv, cap. 18.

(66) *Ὁὐχὶ ἀστείως*, Omittit Nov.

(67) *Λάβετε*. Christus de pane loquens, cum apud Matth. xxvi, tum apud Marc. xiv, et I Cor. xi, hac voce usus est: *Λάβετε, φάγετε*, de vino nullibi. Verum hæc, eaque quæ sequuntur, διὰ μνήμης et minus accurate recitavit Clemens.

(68) *Τοῦτό μου*. Clementi idem est, « sanguis » Christi, et « sanguis vitis. » Adjicit præterea Christum, (εὐφροσύνης νᾶμα) « lætitiæ laticem, » seu vinum lætitiæ effectorem (ἀλλήγορεῖν) « allegorice vocare » Logon, hoc est semetipsum, « qui, » hoc est cujus sanguis, « pro multis effusus est. » Quod si Clementi idem liquor sit « sanguis Christi et sanguis vitis, » vino præterea sanguinem Christi per allegoriam significante, apparet eum de sacramento Eucharistiæ idem sensisse, quod Tertullianus, qui « corpus Christi » exp. « figuram corporis, » Adv. Marcion. lib. v, cap. 40: « Acceptum panem, et distributum discipulis corpus illum suum fecit. (Hoc est corpus meum) dicendo, id est figura corporis mei, » etc. Ibid. lib. iii, cap. 19: « Sic enim Deus, in Evangelio quoque vestro revelavit, panem corpus suum appellans, ut hinc jam cum intelligas corporis sui figuram pani dedisse, » etc.

(69) *Ἀλλήγορεῖ νᾶμα*. Ἀλλήγορεῖν ἄμα Nov. mendose.

σπρῶς· οὐ γὰρ μεθῶν ἐδίδασκεν. Ὅτι δὲ οἶνος ἦν ἄπερατε? an non considerate? Certo enim scitote, ipse quoque vino usus est: nam ipse quoque homo est. Et vinum benedixit, cum dixit: « Accipite, bibite, hoc est sanguis meus, » sanguis vitis: Verbum enim, quod « pro multis effunditur in remissionem peccatorum^a, » sanctum lætitiæ fluentum allegorice vocat. Et quod sobrium esse oportet eum qui bibit, ex eo, quod in conviviis docuit, aperte ostendit: neque enim ebrius docuit. Quod autem vinum esset, quod benedictum est, ostendit rursus, dicens discipulis: « Non bibam ex fructu vitis hujus, donec bihero ipsum vobiscum in regno Patris mei b. » Cæterum quod vinum quidem esset, quod bibebatur a Domino, rursus ipse de seipso dicit, Judæorum cordis duritiam exprobrans: « Venit enim, » inquit, « Filius hominis, et dicunt: Ecce homo vorax, et potor vini, publicanorum amicus c. » Hæc quidem nobis firma et fixa sint adversus eos, qui dicuntur Encratitæ. Porro autem mulieres, honesti ac decori memores, ne labra latis calicibus diffundentes, dilatato ore disrumpantur, admodum angustis in ore alabastris indecore bibentes: capita reflectunt, colla autem non, ut mihi quidem videtur, honeste denudent, et jugulum extendentes, potum ingurgitant, quasi convivis ea, quæ possunt, denudare studeant: virilesque eructationes, vel potius serviles attrahentes, in luxu et in deliciis tempus consumunt. Nihil enim, quod probrum affert et vituperationem, viro, qui ratione est præditus, convenit, multo autem minus mulieri, cui vel ipsum cogitare quænam sit, ei affert pudorem. 69 « Ira autem » inquit, « magna, est mulier ebria: » tanquam ira esset Dei, mulier temulenta. Quamobrem? quoniam « suam non celat turpitudinem d. » Facile enim mulier ad inhoneste se gerendum attrahitur, modo animum suum liberum voluptatibus permisit. Neque vero alabastris bibere prohibuerimus, sed studium in his solis bibendi iis, ut superbum et arrogans, resecamus: hoc enim volumus, ut nulla ratione habita, iis, quæ se obtulerint, utantur, pravos appetitus eminus ab ipso principio excindentes. Jam vero aeris impulsus, qui redeunte quadam fluctuatione incitat ad eructandum, est sensim transmittendus. Nullo autem modo pernitendum est mulieribus, ut nudam aliquam corporis partem offerant viris, ne ambo prolabantur; hi quidem dum ad videndum incitantur; illæ vero, dum in se virorum intuitum attrahunt. Semper autem, tanquam præsentente Domino, honeste versandum est, ne nobis quoque sicut Corinthiis succensens dicat Apostolus:

σπρῶς· οὐ γὰρ μεθῶν ἐδίδασκεν. Ὅτι δὲ οἶνος ἦν ἄπερατε? an non considerate? Certo enim scitote, ipse quoque vino usus est: nam ipse quoque homo est. Et vinum benedixit, cum dixit: « Accipite, bibite, hoc est sanguis meus, » sanguis vitis: Verbum enim, quod « pro multis effunditur in remissionem peccatorum^a, » sanctum lætitiæ fluentum allegorice vocat. Et quod sobrium esse oportet eum qui bibit, ex eo, quod in conviviis docuit, aperte ostendit: neque enim ebrius docuit. Quod autem vinum esset, quod benedictum est, ostendit rursus, dicens discipulis: « Non bibam ex fructu vitis hujus, donec bihero ipsum vobiscum in regno Patris mei b. » Cæterum quod vinum quidem esset, quod bibebatur a Domino, rursus ipse de seipso dicit, Judæorum cordis duritiam exprobrans: « Venit enim, » inquit, « Filius hominis, et dicunt: Ecce homo vorax, et potor vini, publicanorum amicus c. » Hæc quidem nobis firma et fixa sint adversus eos, qui dicuntur Encratitæ. Porro autem mulieres, honesti ac decori memores, ne labra latis calicibus diffundentes, dilatato ore disrumpantur, admodum angustis in ore alabastris indecore bibentes: capita reflectunt, colla autem non, ut mihi quidem videtur, honeste denudent, et jugulum extendentes, potum ingurgitant, quasi convivis ea, quæ possunt, denudare studeant: virilesque eructationes, vel potius serviles attrahentes, in luxu et in deliciis tempus consumunt. Nihil enim, quod probrum affert et vituperationem, viro, qui ratione est præditus, convenit, multo autem minus mulieri, cui vel ipsum cogitare quænam sit, ei affert pudorem. 69 « Ira autem » inquit, « magna, est mulier ebria: » tanquam ira esset Dei, mulier temulenta. Quamobrem? quoniam « suam non celat turpitudinem d. » Facile enim mulier ad inhoneste se gerendum attrahitur, modo animum suum liberum voluptatibus permisit. Neque vero alabastris bibere prohibuerimus, sed studium in his solis bibendi iis, ut superbum et arrogans, resecamus: hoc enim volumus, ut nulla ratione habita, iis, quæ se obtulerint, utantur, pravos appetitus eminus ab ipso principio excindentes. Jam vero aeris impulsus, qui redeunte quadam fluctuatione incitat ad eructandum, est sensim transmittendus. Nullo autem modo pernitendum est mulieribus, ut nudam aliquam corporis partem offerant viris, ne ambo prolabantur; hi quidem dum ad videndum incitantur; illæ vero, dum in se virorum intuitum attrahunt. Semper autem, tanquam præsentente Domino, honeste versandum est, ne nobis quoque sicut Corinthiis succensens dicat Apostolus:

* P. 187 ED. POTTER, 159 ED. PARIS. ^a Matth. xxvi, 27, 28. ^b Ib. 29. Marc. xiv, 25. ^c Matth. xi, 19. ^d Eccli. xxvi, 11.

(70) Ἦτις εἶη. Scilicet quoad muliebrem naturam.
 (71) Οἶνον... γυνή. Hæc Clementis verba sunt, non Siracidæ, ut hactenus existimata fuere.
 (72) Ἡ δ' οὖν. Et dñ Nov. Μοχ, ἐναπλωτάζουσα Bod. Dvin, κατ' οὐδένα τρόπον, ommissa dé part., Nov.
 (73) Ἰγμών. Ἐπὶ τὸ αὐτὸ addit Paulus. Μοχ, ἐμὲ δοκεῖν pro ἐμὲ δοκεῖ, Bod.
 (74) Κἂν τούτω. Malim κἂν τούτοις, vel κἂν τούτων: « etiam in his: » vel « etiam horum. » nempe

qui gulæ et vino dediti sint.
 (75) Ἐλπῆνωρ. Homerus *Odyss.* K, sub finem:
 Πέσεν, ἐκ δὲ εἰ ἀχίηρ
 Ἀστραγάλωρ ἐάγη....
Cecidit, ejus autem cervix
 Ex junctura fracta est.

Eustathius in illum locum: Τὸ δὲ ἀστραγάλωρ, ὃ ἐστὶ σπονδύλων, ἀρχὴ τοῖς μεθ' Ὀμηρον τοῦ εἰπεῖν

« Convenientibus vobis non licet dominicam cœnam comedere ». Mibi videtur is qui a mathematicis dicitur Acephalus, qui ante stellam errantem enumeratur, capite in pectus compresso, significare belluones homines, et voluptuarios, et ad ebrietatem propensus. Nam in his quoque ratiocinandi facultas non in capite, sed in intestinis collocatur, iræ et cupiditati serviens. Quamobrem quemadmodum Elpenor colli vertebrae fregit, cum cecidisset per ebrietatem: ita eorum cerebrum præ ebrietate caligine offusum, ad cor et jecur, hoc est ad voluptatem et iram, majore casu decidit, quam dicunt poetæ Vulcanum cœlitus a Jove in terram fuisse dejectum. « Labor autem, vigiliæ, » inquit, « et bilis et tormentum est cum homine insatiabili ». Quocirca Noe quoque indecora vinolentia descripta est, ut ebrietatem quam maxime vitemus, manifestam scriptisque mandatam lapsus imaginem habentes: propter quam, qui ebrietatis texerunt turpitudinem, benedicuntur a Domino. Brevissime itaque comprehendens Scriptura, uno verbo omnia dixit: « Quod homini erudito satis est vinum, et in ejus cubili requiescet ».

✠ CAP. III.

Quod in sumptuosam vasorum supellectilem non sit studium conferendum.

Argenteorum itaque, et aureorum, gemmeorumque poculorum irritus et inutilis est usus, ut quibus visus decipiatur tantum. Nam sive eis calidum nistium liquorem infuderis, excalefactorum vasorum molesta est tractatio; sive rursus frigidum infuderis, qualitatem materia transfundit, liquorem corumpens, et est damnosus dives potus. Valeant ergo Thericlei calices, Antigonides, canthari, labronii et lepastæ, et poculorum genera innumerabilia, psycteres præterea et trullæ. Auri enim et argenti, et privatim et publice est invidiosa, ut semel dicam, possessio, si usum excesserit; rara ad acquirendum, difficilis ad custodiendum, et non apta ad utendum. Quin etiam curiosa ac inanis cœlatorum in vitro vana gloria, ad frangendum propter artem paratior, quæ timere docet, simul ac bibas, est a nobis nostris institutis exterminanda. Sellæ autem

✠ P. 188 ED. POTTER, 160 ED. PARIS.

ὡς ὁ δέϊνα κατὰ τῆς κεφαλῆς. Τὴ μὲν τοι κοινότερον, ἄγῃ ἀστραγάλους, ἢ κεφαλὴν. COLLECT.

(76) Ποιητῶν παῖδες. Homerum intelligit, apud quem Vulcanus hæc de se loquitur, *Iliad.* A, vers. 589:

..... Ἀργαλέος γὰρ Ὀλύμπιος ἀντιφέρεσθαι.
Ἴδῃ γὰρ μὲ καὶ ἄλλοι ἀλεξόμενοι μεμῶτα
Ῥίψε, ποδὸς τεταγῶν, ἀπὸ βηλοῦ θεσπεσίους.
Πᾶρ δ' ἡμᾶρ φερόμην, ἅμῃ δ' ἡέλιω καταδύντι
Κάππεσον ἐν Λήμνῳ ὄλιγος δ' ἔτι θυμὸς
[ἐνήεν.

(77) Χολέρα. Χολέρας Eccl.

(78) Οἱ σκεπάσαντες. Scilicet Sem et Japheth, Gen. ix, 23, 26, 27.

(79) Τὸ ἱκανόν. Ἰκανὸν ἀνθρώπῳ πεπαιδευμένῳ οἶνος, καὶ ἐπὶ τῆς κοίτης αὐτοῦ ἀναπαύσεται. At in Ecclesiastico c. xxxi, v. 22: « Ὁ ἱκανὸν α. π. ὄλιγον καὶ ἔ. τ. κ. α. οὐκ ἀσθμαίνει. » Quam sufficiens homini erudito exiguum, et super cubili suo non anhelat. » Aliter Latina vulgata. Sed nihil in utrovvis mutandum est. Jansenius agi putat in hoc versu de victu parco et jejuno; nondum de vino. COLLECT.

(80) Ἀργυρίου καὶ χρυσοῦ. Ἀργύρου καὶ χρυ-

σίου ὑπὸ μέθης, οὕτω τούτων ὁ ἐγκέφαλος, ἄνωθεν διγυγιάσας ὑπὸ μέθης, ἐπὶ τὸ ἦπαρ καὶ τὴν καρδίαν, τούτέστιν ἐπὶ τὴν φιληθονίαν καὶ τὸν θυμὸν, καταπίπτει πτώμα μείζον· ἢ φασὶ ποιητῶν παῖδες (76), πρὸς τοῦ Διὸς τὸν Ἥφαιστον οὐρανὸθεν ἐβρίφθαι χαμαί. « Πόνος δὲ ἀγρυπνίας, » φησὶ, « καὶ χολέρα (77), καὶ στρόφος μετ' ἀνδρὸς ἀπλήστου. » Διὰ τοῦτο τοι καὶ ἡ τοῦ Νῦε παροιμία ἀνάγραπτος γεγένηται, ἵνα ὡς ὅτι μάλιστα τὴν μέθην φυλαττώμεθα, ἐμφανῆ καὶ ἐγγραϊστον τὴν εἰκόνα τοῦ παραπτώματος ἔχοντες· δι' ἣν οἱ σκεπάσαντες (78) τὴν ἀσχημοσύνην τῆς μέθης, εὐλογοῦνται παρὰ Κυρίου. Συντομώτατα τοῖνον ἐμπειριλαβοῦσα ἡ Γραφή, ἅπαντα ἐν ἐνὶ λόγῳ εἴρηκεν· « Τὸ ἱκανόν (79) ἀνθρώπῳ πεπαιδευμένῳ οἶνος, καὶ ἐπὶ τῆς κοίτης αὐτοῦ ἀναπαύσεται. »

B

ΚΕΦ. Γ'.

Ὅτι οὐ χρὴ περὶ τὴν πολυτέλειαν τῶν σκευῶν ἐσπουδαίεσθαι.

Ἐκπωμάτων τοῖνον ἀργυρίου καὶ χρυσοῦ (80) πεποιημένων, λιθοκολλήτων τε ἄλλων, ἄθετος ἢ χρῆσις, ὅπως ἀπάτη μόνον. Εἰ τε γὰρ αὐτοῖς ἐγχαίει τις θερμοῦ κράματος, διαπυρουμένων τῶν σκευῶν ἐπόδονος ἢ λήψις· εἴτε αὖ ψυχρὸν πάλιν ἐγγέαι, μεταδίδουσι τῆς ποιότητος ἡ ὕλη, λυμαινόμενη τὸ κράμα· καὶ ἐστὶν ἐπιθλαθῆς ἢ πόσις ἢ πλουσία. Ἐβρίετων τοῖνον Θηρίκλειοί (81) τινες κύλικες, καὶ Ἀντιγονίδες, κἀνθαροί τε καὶ λαβρώνιοι, καὶ λεπασταί, καὶ τῶν ἐκπωμάτων εἶδη τὰ μυρία· ψυκτῆρές τε ἐπὶ τούτοις, καὶ οἰνοχάαι· χρυσός τε γὰρ ἀπαξιαπλῶς καὶ ἄργυρος, ἴδια τε καὶ δημοσία ἐστὶν ἐπιφθονον κτήμα, τὴν χρεῖαν ὑπερβεθηκόσ· κτήσασθαι τε σπάνιον, καὶ τηρῆσαι δύσκολον, καὶ οὐκ ἐπιτηδεῖον χρῆσασθαι. Ναὶ μὴν καὶ τορευτῶν (82) περίεργος ἐφ' ὕελῳ κενοδοξία, εἰς θραῦσιν διὰ τέχνης ἐτοιμοτέρα, δεδιέναι τε ἅμα καὶ πίνειν διδάσκουσα,

« I Cor. xi, 20. » Eccl. xxxi, 23. « II id. 22.

σοῦ Nov. Dein, περιποιημένων pro πεποιημένων, Reg., Bud.

(81) Θηρίκλειοι. In marg. Reg. et Bud. aliquis hæc de poculis adnotavit: Θηρίκλειοι, ἀπὸ Θηρίκλειους τοῦτο φεφυρόντος. Ἀντιγόνοι ὁμοίως. Κἀνθαροί, ἀπὸ τοῦ σχήματος. Λεπασταί, ἀπὸ τοῦ σχήματος. Θηρίκλειον, τὸ σφαιροειδὲς τῷ πυθμένι, τὸ ἐπικειμενον ἔχον κωνοειδὲς, ἀφ' οὗ πιεῖν ἐστὶν εὐπετές. Ἀντιγόνοις, ἢ ἀνευ τοῦ σφαιροειδοῦς πυθμένοσ εἰς ὄξῃ ἀπολήγουσα. Κἀνθαρος, τὸ λεκανοειδὲς μὲν, ἄνωθεν δὲ ὁμοίως πῶματι ἐπεσκαπασμένον στομίῳ οὐ μέτρῳ, κατὰ μέσον ἀνεβρύγως, καὶ πρὸς ἄκρῳ τῆς περιφερείας προχοῖδι, ἀφ' ἧς πιεῖν ἐστὶν διοιγόμενον. Λαβρώνιος, ἀσπίδοσ ἐκπῶμα, ἀφ' οὗ ἐστὶ λάθρως ἐμφορηθῆναι τὸν πίνοντα. Λεπαστή, χυτροειδὲς ἐκπῶμα, ἐπωτῖδι μιᾷ τὸ εἰληφθαι παρεχομένη. Ψυκτῆρ κλινοδρικοῦ σχήματος κατατομή, κάτωθεν κιονίδι ἐπὶ πρῆματι κλινοδρικοῦ ἐδραζομένη· ἀφ' οὗ καὶ ἐστάναι καὶ μεταχειρισθῆναι ἐστὶν αὐτῇ πρόχειρον. Conf. Athenæi *Dipnosoph.* lib. xi, per plura capita, Pollucis *Onomast.* lib. vi, cap. 16.

(82) Ναὶ μὴν καὶ τορευτῶν. Καὶ μὴν καὶ τορευτῶσ, Reg., Bud.

περιοριστά τῆς εὐνομίας ἡμῶν· κλινητῆρες δὲ ἀργυροί, καὶ λεκάναι, καὶ ὀξύβαφα, καὶ (83) πινακίσκοι, καὶ τρυβλία· πρὸς ἐπὶ τούτοις σκευὴ ἀργυρᾶ τε καὶ χρυσᾶ, τὰ μὲν εἰς διακονίαν τροφῆς, τὰ δὲ καὶ εἰς ἄλλας τινὰς, αἰσχύνομαι καὶ λέγειν, χρείας, κέδρου (84) τ' εὐκαέτοιο, καὶ θύου, καὶ ἐθένου, καὶ ἐλέφαντος τρίποδες ἡσχημένοι, κλίνας τε ἀργυρόποδες, καὶ ἐλεφαντοκόλλητοι· χρυσοστικτοὶ τε καὶ χελώνης πεποικιλμένοι (85) κοίτης κλισιάδες· στρωμνὰι τε ἀλουργεῖς καὶ ἄλλων χρωμάτων δυσπορίτων, ἀπειροκάλου τρυφῆς τεκμήρια, φθόγου καὶ βλακείας ἐπίθουλα πλεονεκτήματα, παραπεμπτέα ἅπαντα· οὐδ' ἦντινοῦν ἀξιόλογον ἔχοντα σπουδῆν. « Ὁ γὰρ καιρὸς συνεσταλμένος ἐστίν, » ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος. Τοῦτο ὑπολείπεται, μὴ γελοῖως σχηματισθῆναι· καθάπερ ἐν ταῖς πομπαῖς ὁρῶνται τινες, ἐξωθεν χειρισμένοι καταπληκτικῶς εἰς σεμνότητα, τὰ ἔδον ἄθλιω. Τοῦτο δὴ διασφῶν ἀκριβέστερον, ἐπιήγαγεν· « Λοιπὸν ἐστὶν ἵνα καὶ οἱ ἔχοντες γυναῖκας ὡς μὴ ἔχοντες ὦσιν (86)· καὶ οἱ ἀγοράζοντες, ὡς μὴ κατέχοντες. » Εἰ δὲ ἐπὶ (87) γάμου ταῦτα, ἐφ' οὗ φησὶν ὁ Θεὸς, « Πληθύνεσθε· » πῶς οἴεσθε τὴν ἀπειροκαλίαν μὴ ἐξ αὐθεντίας Κυριακῆς ἐξοριστέαν; διὰ τοῦτο καί, « Πῶλῆσόν σου τὰ ὑπάρχοντα, » λέγει ὁ Κύριος, « καὶ πτωχοῖς δός, καὶ δεῦρο ἀκολουθεῖ μοι. » Ἔπου τῷ Θεῷ, γυμνὸς ἀλαζονείας, γυμνὸς ἐπικήρου πομπῆς· τὸ σὸν, τὸ ἀγαθὸν, τὸ ἀναφαίρετον μόνον, τὴν εἰς τὸν Θεὸν πίστιν, τὴν εἰς τὸν παθόντα ὁμολογίαν, τὴν εἰς ἀνθρώπους εὐεργεσίαν κεκτημένος, κτῆμα τιμαλφέστατον (88). Ἐγὼ δὲ (89) καὶ Πλάτων ἀποδέχομαι, ἀντικρὺς νομοθετοῦντα, ὡς οὕτως ἀργυροῦν δεῖ πλοῦτον οὕτε χρυσοῦν ἀσκεῖν, ἀλλὰ μήτε σκευὸς ἀχρεῖον, ὃ μὴ μετὰ τῆς ἀναγκαίας χρήσεως, καὶ μέτριόν ἐστίν· ὡς εἰς πολλὰ τὰ αὐτὰ ἐβθετον εἶη, καθαιρούτο δὲ ἡ πολυκτημοσύνη. Πηχέως γοῦν ἡ θεία που λέγει Γραφή, πρὸς τοὺς φιλάτους καὶ ἀλαζόνας ἀποτεινομένη· « Ποῦ εἰσὶν οἱ ἄρχοντες τῶν ἐθνῶν, καὶ οἱ κυριεύοντες τῶν θηρίων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, οἱ ἐν τοῖς ὀρνέοις τοῦ οὐρανοῦ ἐμπαίζοντες, οἱ τὸ (90) ἀργύριον θησαυρίζοντες καὶ τὸ χρυσίον, ἃ ἐπεποίθεισαν ἄνθρωποι, καὶ οὐκ ἐστὶ τέλος τῆς κτήσεως αὐτῶν· οἱ τὸ ἀργύριον τε καὶ τὸ χρυσίον

A argenteæ, pelves et acetabula, scutellæ et catini, et præterea vasa aurea et argentea, nonnulla quidem ad ciborum ministerium, alia vero ad alios usus, quos me pudet dicere, ex secilli cedro, thyo ebenaque, et ebore instructi tripodes, lectique argentei pedes et ex ebore compacti, auroque interspersæ et testudine variatæ cubilis valvæ, et stragulæ vestes purpureæ, et aliorum colorum paratu difficilium, insolentium deliciarum argumenta, invidiæ mollisque ignaviæ insidiosa commoda, sunt omnia amandanda, ut quæ nihil habeant propter quod sit jure in eis multum studii ponendum: « Tempus enim contractum est, » ut dicit Apostolus. Hoc ergo restat, ne habitum quempiam præ nobis ridicule feramus: quemadmodum in pompis videntur nonnulli extrinsecus ita uncti et oblitati ad gravitatem, ut stuporem et admirationem inculcant, iustus autem sunt plane miseri. Hoc itaque explicans accuratius, subiunxit: « Reliquum est, ut et qui habent uxores sint tanquam non habentes, et qui emunt, tanquam non possidentes. » Quod si hæc dixit de conjugio, de quo dixit Deus: « Multiplicemini, » quomodo putatis insolentiam non esse ex auctoritate Domini exterminandam? Quocirca dicit etiam Dominus: « Vende quæ habes, et da pauperibus, et huc me sequere. » Sequere Deum nudus ab arrogantia, nudus a pompa momentanea, quod tuum est, quod bonum est, quod auferri non potest, in Deum fidem, in passum confessionem, beneficentiam in homines in possidem: quæ quidem est possessio pretiosissima. Ego autem laudo etiam Platonem, qui lege lata aperte decernit, quod neque, ut opes aureas et argenteas habeas, laborare oportet, neque vas inutile, quod non cum usu necessario moderatum quoque sit, ut sit idem ad multa accommodatum: multiplex autem et varia possessio tollatur. Pulcherrime itaque alicubi 70 dicit divina Scriptura ad eos, qui sunt sui amantes et arrogantes, verba dirigens: « Ubi sunt, qui gentibus imperabant, et qui dominabantur feris, quæ sunt super terram? qui in cæli avibus illudebant; qui argenti et auri thesaurus congregabant, in quibus homines habe-

✠ P. 189 ED. POT., 161 ED. PAR. • I Cor. vii, 29, 30.

Gen. i, 28. • Matth. xix, 21; Marc. x, 21; Luc. xviii, 22.

(83) Kal. Abest a Nov.

(84) Κέδρου. Ex Homeri Odys. E, vers. 60, quo Ulysses de domo Calypsus dicit:

..... Τηλόθι δ' ἔδμη
Κέδρου τ' εὐκαέτοιο, θύου ἀρὰ νῆσον ὀδώδει
Δαιόμενον.....

..... Procul autem odor
Cedri fissilis, thurisque per insulam redolebat
Ardentium.....

(85) Χελώνης πεποικιλμένοι. Legendum videtur χελώνης πεποικιλμένοι, ut Pædaga. c. 11. Vel χελώνη, aut χελώναις πεποικιλμένοι. Vulgata certe lectio structuram habet duriorē. SYLBURG.

(86) Ὤσιν. Quædam hic omittit Clemens. Quæ sequuntur ex Evangelio, dixit ἡντήμης recitat.

(87) Εἰ δὲ ἐπ. Sic apud Tertullianum De cultu feminarum cap. 9: « Non enim utemur nostris? quis autem prohibet uti? Secundum Apostolum tamen, qui nos uti monet mundo isto, quasi non

D abutamur. Præterit enim habitus hujus mundi. Si ergo uxores quoque ipsas sic habendas demonstrat, tanquam non habeantur, propter angustias temporum, quid de vanis his instrumentis earum?» COLLECT.

(88) Κτῆμα τιμαλφέστατον. Phrasis poetica. Lycophron Cassandrea vers. 564:

Ἐξ οὐρανοῦ πεσοῦσα καὶ θρόνων Διός,
Ἄνακτι πάπῳ κτῆμι τιμαλφέστατον.
E. cælo delapsa, Jovisque solio,
Avo regi res pretiosissima.

(89) Ἐγὼ δέ. Clarius videtur ferri lex ista lib. v De legibus: Νόμος ἐπεται πᾶσι τούτοις μὴδ' ἐξείναι χρυσόν, μὴδὲ ἀργυρον κεκτήσθαι μηδένα μηδενὶ ἰδιώτη. « Ne cui privato aurum argentumve possidere fas esto. » COLLECT.

(90) Οἱ τὸ. Καὶ τὸ, Baruch. Mox, ἐπεπείθησαν, Ibid. et Nov. Dein, ὅτι οἱ τὸ ἀργύριον, Baruch. Dein, καὶ οὐκ ἐστὶν ἐξ Ibid.

bant fiduciam, et non est finis acquisitionis eorum? **A** τεκταίνοντες, καὶ μεριμνῶντες; οὐκ ἔστιν ἐξεύρεσις τῶν ἔργων (91) αὐτῶν· ἤφανίσθησαν, καὶ εἰς ἕδου κατέβησαν. » Οὗτος τῆς ἀπειροκαλίας ὁ μισθός. Εἰ γάρ τοι (92) γεωργουῖν ἡμῖν, δικέλλης (93) ἐστὶ χρεῖα, καὶ ἀρότρου· μακέλλην δ' οὐκ ἂν τις ἀργυρᾶν, οὐδὲ ἄμην χρυσῆν χαλκεύοι, τῷ δὲ εὐεργῷ τῆς βίης, οὐ πλουσιῶς (94) εἰς γετηπονίαν συγχρωμέθα· τί κωλύει καὶ περὶ τὰ σκευῆ τὰ ἐνοικίδια τὴν αὐτὴν ἔχειν διάνοιαν τοὺς τοῦ ὁμοίου θεωρητικούς; ὧν μέτρον ἢ χρεῖα, μὴ ἢ πολυτέλεια γινέσθω. Τί γάρ, εἰπέ μοι, τὸ μαγαρίον τὸ ἐπιτραπέζιον, ἦν μὴ ἀργυρόηλον ἦ, ἢ ἐξ ἐλέφαντος πεποιημένον τὴν λαβὴν, οὐ τέμνει; ἢ ἐπὶ τὴν μοῖραν τοῦ κρέως Ἰνδικῶν σίδηρον χαλκευτέον, καθάπερ συμμαχικόν τι παρακαλοῦντας; Τί δέ; εἰ κεραμοῦν εἴη τὸ χερνίβιον, οὐ δέξεται τὸ ἀπόνιμα τῆς χειρός; οὐδὲ ὁ ποδονιπτῆρ τὸ ἀπόνιμα τοῦ ποδός; Ἀναξιοπαθήσει δὲ ἄρα καὶ ἡ τράπεζα ἢ ἐξ ἐλέφαντος τοὺς πόδας· ἐσκευασμένη, ὀβολοῖον ἄρτον βαστάζουσα; οὐδὲ μὴν ὁ λύχνος διακονῆσει τῷ φῶς, ὅτι κεραμῆος, οὐ χρυσοχόου ἔργον ἔστιν; Ἐγὼ δὲ φημι καὶ τοὺς σκίμποδας οὐδὲν κακῶ παρεχομένους κατάκλιον, τῆς ἐλεφαντίνης κλίνης. Τῆς δὲ σισύρας ἱκανωτάτης οὕσης ὑπεστρώσθαι, ὥστε μὴ δεῖσθαι πορφυρίων ἢ φοινικίδων (95), κατεγνώσθαι (96) ὁμῶς τῆς εὐτελείας δι' ἀβελτερίαν ἀρχεῖκου τρυφῆς· τίς ἡ τοσαύτη πλάνη, τίς ἡ δοξοκαλία; Ὅρατε· ὁ Κύριος τρυβλίω (97) ἐπέψατο (98) εὐτελεῖ, καὶ κατέκλινε τοὺς μαθητὰς ἐπὶ τῆς πλάς χαμαί· καὶ τοὺς πόδας ἔνιπτεν αὐτῶν σαβάνῳ (99) περιζωσάμενος ὁ ἄνθρωπος Θεὸς καὶ Κύριος τῶν ὄλων (1)· οὐκ ἀργυροῦν δὲ ποδονιπτῆρα περιφέρων (2) ἀπ' οὐρανοῦ· καὶ τὴν Σαμαρεῖτιν ἦγει πειν σκευεῖ κεραμῶν τοῦ φρέατος ἀνιμῶσαν, οὐκ ἐπιζητῶν τὸ βασίλικόν χρυσόν· Baruch. iii, 16, 17, 18, 19.

✠ P. 190 ED. POTTER, 162 ED. PARIS.

(91) *Τῶν ἔργων*. Repositum e Pal. ms. pro vulg. τῶν λόγων.—SYLBURG. Consentiant Nov., Reg., Bod.
(92) *Εἰ γάρ τοι*. Tertullianus *De habitu muliebri* c. 5: « Quod de qualitate usus gloria est auro, et argento, at quin magis ferro et æri, quorum ita disposita est utensilitas, ut et proprias operas plures, et necessariorum exhibeant rebus humanis, et nihilominus auri et argenti de sua vice accommodent justioribus causis. Nullus bidens aurum demersit in terram, nullus clavus aurum intimat tabulis. Taceo totius vitæ necessitates ferro et æri innixas. » COLLECT.

(93) *Δικέλλης*. Διακενῆς Nov.

(94) *Οὐ πλουσιῶς*. Οὐ πλησιῶς Nov. Scribi possit οὐ πλουσιῶ, ut respondeat τῷ εὐεργῷ.

(95) *Πορφυρίδων ἢ φοινικ.* Pal. ms. transpositis vocabulis, φοινικίδων ἢ πορφυρίδων. SYLBURG. Consentiant Reg. et Bod.

(96) *Κατεγνώσθαι*. Η. κατέγνωσται, indicat. modo, signif. activa. SYLBURG.—Perperam, nam κατεγνώσθαι referri debet ad φημί superius positum. Sensus est: « Cum autem pellis ad substernendum abunde sufficiat, adeo ut nec purpureis, nec punicis opus sit, tamen eam per deliciarum, a quibus mali origo est, vesaniam præ vilitate » dico « condemnari. Quis demum sit hic tantus error, quæ pulchritudinis opinio, videte. »

(97) *Τρυβλίω*. Prisci illi Græci et Latini vasis fictilibus ac ligneis domi utebantur, cum autem alia pretii majoris publice non possiderent, ea demum in sacriliis adhibere cogebantur. Tametsi vero tractu temporis ubi gentium opes in immen-

sum crescerent, ea tamen vasa, quibus antiquitas necessario sacra faciebat in solemnibus cæramonibus plerumque remanserunt. Plinius lib. xxxv, cap. 12. Cicero *De legibus* II: Ad divos caste adeunto, pietatem adhibento, opes amovento. Deinde locum hunc de vili catino subjungit Brodæus lib. IV *Miscellan.*, cap. 19; idem Chrysostomus hom. 51 in Matthæum. COLLECT.

(98) *Ἐπέψατο*. Rectius ἐπέψατο. SYLBURG.—In marg. Reg. et Bod. aliquis hæc adnotavit: Ἐπέψατο, ἀντὶ τοῦ εἰς βῆον ἐχρήσατο.

(99) *Σαβάνω*. Hermas *Pastor*. lib. III, simil. VII c. 4: « Succinge te sabano, et ministra mili. Succinxit me sabano mundo, quod factum erat ex sacco. » Ubi Cotelerius hæc adnotavit: « Sabanus, » usitata vox Græcis, apud quos, teste Isidoro lib. XII, cap. 26, nata est; indeque Latinis, ac Hebræorum Rabbinis. Exponitur autem « linteum, » seu « linteamen, » in Glossis, in antiquo Scholiaste Juvenalis ad Sat. XIV, 22, et in Victore Vitensi lib. V *De persecutione Africana*. Clemens Alexandrinus *Pædagog.* II, utens testimonio Joannis, XIII, 4, ubi Dominus præcingit se linteo, pro λενίκω habet σαβάνω. Unde in Lexico Græco-Latino veteri: *Σάβανον*, « Sabanum, linteum: » et perperam faciunt, qui « linteum substituunt. »

(1) *Ὁ ἄνθρωπος Θεὸς καὶ Κύριος τῶν ὄλων*. Insigne testimonium contra Arianos, nam ὁ Θεὸς καὶ Κύριος τῶν ὄλων, quibus titulis Christum ornabatur, apud veteres semper est supremus Deus.

(2) *Περιφέρων*. Φέρων Nov.

σὺν· σθεννῦναι δὲ τὸ δίψος εὐκόλως διδάσκων· Ἀ σκοπὸν γὰρ τὴν χρειαίαν ἐτίθετο, οὐ τὴν ἀπειραγαθίαν. Ἦσθιεν δὲ καὶ ἔπιεν παρὰ τὰς εὐωχίας, οὐ γῆς ἐξορύττων μέταλλα, οὐδὲ ἀργύρου (3), καὶ χρυσοῦ, τοῦτ' ἔστιν τοῦ, προσόξουσι σκευαρίους χρώμενος· οἶον ἀναπνεῖ τῆς τετυφωμένης ὕλης ὁ ἰός. Καθόλου γὰρ, καὶ τὰς τροφάς, καὶ τὰς ἐσθῆτας, καὶ τὰ σκεύη, καὶ τὰλλα πάντα τὰ κατὰ τὸν οἶκον συλλήβδην λέγω, ἀκόλουθον εἶναι ταῖς ἐνστάσεσιν τοῦ Χριστιανοῦ (4) εἶ, κατὰ τὸ πρόσφορον οἰκείουμενον τῷ προσώπῳ, τῆ ἡλικίᾳ, τῆ ἐπιτηδεύσει, τῷ καιρῷ. Ἐνὸς γὰρ ὄντας θεράποντας Θεοῦ (5), χρῆ καὶ τὰ κτήματα, καὶ τὰ ἐπ' αὐτοῖς ἐπιπλά, ἐνὸς ἐπιδείκνυσθαι σύμβολα βίου καλοῦ, καὶ τὸν καθ' ἓνα τῶν ἀνθρώπων ἀδιακρίτῳ πίστει, τῆ μονοπροσώπῳ ταύτῃ ἐνστάσει, τὰ εἰς ἀκόλουθα καὶ σύμφωνα τῆ διαθέσει τῆ μιᾶ φαινεσθαι ποιοῦντα. Ἄ δὲ καὶ κτώμεθα μὴ χαλεπῶς, καὶ χρώμενοι εὐκόλως, ἐπαινοῦμεν, φυλάττομεν βραδίως, καὶ κοινωνοῦμεν εὐκόλως αὐτῶν· ἀμείνω δὲ τὰ χρήσιμα· βελτίω δὲ δεῖ ποιεῖν τὰ εὐτελέστερα τῶν πλουσίων. Τῷ δὲ ὅλον ὁ πλοῦτος οὐκ ὀρθῶς κυβερνῶμενος, ἀκόρολις ἔστι κακίας· περὶ δὲ ὀφθαλμῶντες οἱ πολλοί, οὐκ ἂν ποτε εἰς τὴν βασιλείαν (6) παρσιέλθουσιν τῶν οὐρανῶν· νοσοῦντες μὲν περὶ (7) τὰ κοσμικὰ, ὑπερφηάνως δὲ ζῶντες διὰ τὰς τροφάς. Χρῆ δὲ προσηλθῆναι τοὺς περὶ σωτηρίᾳ σπεύδοντας, ὡς ἄρα χρήσεως μὲν ἔνεκεν ἡ πᾶσα ἡμῖν (8) κτήσις· αὐταρχίας δὲ χάριν ἡ κτήσις (9), ἣν καὶ ἐξ ὀλίγων ἂν τις περιποιήσαστο. Μάταιοι γὰρ οἱ δι' ἀπληστίας ἐπ' αὐτοῖς χαίροντες κειμηλίοις· « Ὅ δὲ συνάγων τοὺς μισθοὺς, » φησὶ, « συνήγαγεν εἰς δεσμὸν τετυρπημένον. » Ὅμοιος (10) ἔστιν ὁ συνάγων καὶ ἀποκλείων τὸν σπόρον, καὶ ἐλαττοῦμενος, ὁ μηδὲν μεταδίδους. Χλεῦθι δὲ καὶ γέλωσ πλατῦς, οὐροδόχας ἀργυρᾶς καὶ ἀμίδας ὑελάς ἐπιφέρεσθαι τοὺς ἄνδρας, καθάπερ ἐπάγονται τοὺς συμβούλους τοὺς ἑαυτῶν· καὶ τὰς πλουτούσας ταύτας ἀλόγως (11) γυναίκα χρυσοῦ ποιεῖσθαι τῶν ἐκκρίσεων τὰ ἐκδοχῆτα, ὡς μηδὲ ἀποτριψασθαι ἐξὴν ταῖς πλουσίαις, μὴ τετυφωμένως. Ἡξάμηνη δ' ἂν αὐτοῖς παρ' ὅλον τὸν βίον σκυβάων ἕξιον κρῖνεσθαι τὸ χρυσόν. Νυκτὶ δὲ ἡ ἀκόρολις τῆς κακίας (12), ἡ φιλαργυρία εὐρηται, ἣν ὁ

nus Deus et Dominus omnium, sane non argenteum lavacrum e caelo deferens : et a Samaritana potum petiit, quæ aquam vase fictili hauriebat e puteo, aurum regale non requirens, sitim autem docens facile restinguere. Scopum enim constituebat usum, non inutilem magnificentiam. In conviviis autem comedebat et bibebat, non e terra metalla effodiens, neque auri et argenti, hoc est rubiginem redolentibus vasculis utens : quodammodo enim spirat e superbiense materia rubigo. In summa enim et alimenta, et vestes, vasa et supellectilem, et quæcumque in domo sunt, atque ipsam, ut semel dicam, vitam, oportet esse consentaneam rectæ Christiani hominis institutioni, prout conducibile fuerit, accomodatam personæ, ætati, studio ac temperi. Cum enim simus unius Dei ministri, oportet et possessiones, et quæ est in eis supellectilem, unius honestæ vitæ signa ostendere, et unumquemque hominem certa fide, huic uniformi institutioni ea, quæ consequuntur, consentanea, et huic uni proposito convenientia videri facere. Quæ autem non difficulter acquirimus, ea, dum eis facile utimur, laudamus, et facile custodimus, et facile communicamus : meliora autem sunt, quæ utilia. Quæ sunt utique viliora, ea sunt etiam meliora divitiibus. In summa, divitiæ, quæ non recte administrantur, sunt arx vitii ac sceleris : quibus multi oculos adjicientes, cælorum regnum nunquam ingredi poterunt ; rerum quidem mundanarum desiderio ægri, arroganter autem præ deliciis viventes. Oportet autem eos qui contendunt ad salutem, hoc animo antea præcepisse, quod usus quidem causa nobis sit universa possessio ; sufficientiæ autem gratia possessio, quam etiam ex paucis quispiam paraverit. Vani enim sunt, qui præ insatiabilitate delectantur possessionibus, quas tantum servant, ac recondant. « Qui autem cogit, » inquit, « mercedes, coegit in nodum perforatum ». Is autem est, qui cogit sementem, et excludit, et detrimento afficitur, quæ nulli impertitur. Res est autem plane ridicula, et digna maxime quæ ludibrio habeatur, quod viri argentea urinæ rece-

(3) *Ὅδὲ ἀργ.* Sic distingue: Ὅδὲ ἀργύρου καὶ χρυσοῦ, τουτέστιν τοῦ προσόξουσι, σκευαρίους χρ. « Nec argenteis et aureis, hoc est rubiginem oleulibus, vasculis utens. »
 (4) *Τοῦ Χριστιανοῦ.* Congruentius τὸν Χριστιανόν, accusativo casu. SYLBERG.— Nisi potius id, vel aliud ejusmodi substantivum, quocumque vox ἀκόλουθον colæreat, subintelligendum sit. Nam hujus periochæ sensus sic se habet : « Nam in summa, et quoad cibos, et quoad vestes, et quoad vasa, et, ut verbo omnia complectar, quoad reliqua, quæ in domo sunt, omnia, Christiani hominis instituto conformem esse oportet, prout convenit personæ, ætati, studio ac temporis accomodatam. »
 (5) *Θεοῦ.* Χριστοῦ Pal. ms. SYLBERG.
 (6) *Βασιλείαν.* Respicit Christi dictum in divitem, Matth. xix, 23, 24.
 (7) *Περὶ.* Hanc particulam inserui e Pal. ms. SYLBERG.— Consentiant Nov., Reg., Bod.
 (8) *Ἡμῖν.* Ἡμῶν Nov.

(9) *Ἡ κτήσις.* Scribendum ἡ χρῆσις. Sensus enim est, « possessionem omnem esse gratia usus, usum autem gratia » τῆς αὐταρχίας, « quam ex paucis quisquam conciliare poterit. »
 (10) *Ὅμοιος.* Sensus est : « Ille est, qui frumentum colligit, et horreo suo claudit, et tamen pauperior fit, qui scilicet nemini impertit. » Respicit Prov. xi, 24, 26: Εἰσὶν, οἱ, τὰ ἴδια σπεύροντες, πλείονα ποιοῦσιν· εἰσὶ δὲ καὶ οἱ, συνάγοντες, ἐλαττοῦνται. Ὁ συνέγων σίτον ὑπολείπειτο αὐτὸν τοῖς ἔθνεσιν, εὐλογία δὲ εἰς κεφαλὴν μεταδίδόντος.
 (11) *Ἀλόγως.* Ἀλόγως legit interpretes.
 (12) *Ἡ ἀκόρολις τῆς κακίας.* Alludere videtur ad sententiam Bionis sophistæ apud Stobæum tit. 10, quæ τὴν φιλαργυρίαν μητρόπολιν ἔλεγε πάσης κακίας εἶναι, « Avaritiam dicebat esse omnis impeditatis metropolim. » Phocylides :
Ἡ φιλοχρημοσύνη μήτηρ κακίης ἀπάσης.

COLLECT:

ptacula, et vitreas matulas inferant, quemadmodum suos introducunt consiliarios: et hæc, quæ sine ratione sunt, divites mulieres, ex auro excrementorum faciant receptacula, ut ne egerere quidem eis liceat absque superbia. Vellem quidem eos per totam vitam aurum stercora existimare. Nunc autem arx vitii inventa est pecuniæ cupiditas, quam Apostolus dicit esse « radicem omnium malorum: quam quidam appetentes, a fide aberrarunt, et seipsos conflixerunt multis doloribus ». Veræ autem divitiæ sunt, paupertas cupiditatum: et vera animi magnitudo est, non propter divitias magnos spiritus sumere, sed eas despiciere. De supellectile autem in eis studium suum ponere æquum est, quæ volenti licet vel e foro emere. Sapientia autem emi non potest terreno numismate: nec in foro, sed in cælo venditur: et justo nummo venditur, nempe Logo

✠ CAP. IV.

Quomodo in convivio se recreare oporteat.

A convivio autem rationali absit comessatio: quin etiam inanes vigiliæ, quæ de petulantia sibi placent. Est enim hæc comessatio, tibia inebrians, extemporalis amatorii pontis impotentia catena. **71** Amor autem, et ebrietas, et quæ ratione carent affectiones, a nostro choro procul amandentur. Una autem cum petulantia in comessatione versatur ridicula cantilena: in potu vero vigiliæ ebrietatem accersunt, et excitant libidinem, et sunt ad turpia facienda audaces. Sin autem in tibiis, et psalteriis, choris et saltationibus, et plausibus Ægyptiorum, et dissolutis ejusmodi otiiis studiose versentur, valde immodesti, et a bona disciplina alieni evaserint, utpote quos cymbala et tympana circumsonent, et fraudis instrumenta circumstrepan: plane enim, ut mihi videtur, ejusmodi convivium est ebrietatis theatrum. « Cum enim tenebrarum opera exuerimus, induere arma lucis » vult Apostolus, « ut in die decore ambulantes, non in comessationibus et ebrietatibus, non in cubilibus et in impudiciis » versantes ^b. Fistula itaque tribuatur pastoribus: tibia autem superstitiosis hominibus, qui ad cultum idolorum contendunt. Revera enim hæc instrumenta sunt a sobrio convivio amandanda, quæ magis bestiis quam hominibus conveniunt, et iis hominibus, qui a ratione sunt alieniores. Cervas enim fistulis demulceri accepimus, et in laqueos inter venandum cantu duci a venatoribus. ✠ Equis autem coeuntibus,

B

ΚΕΦ. Δ'.

Πῶς χρῆ περι τὰς ἐστιάζσεις ἀνίστασθαι.

'Απέστω (14) δὲ ἡμῖν τῆς λογικῆς εὐωχίας ὁ κῶμος· ἀλλὰ καὶ αἱ παννυχίδες αἱ μάταιοι, ἐπὶ παροινοῖα κομῶσαι· ὁ μὲν γὰρ ἐστὶ μεθυστικὸς αὐλὸς ἄλλος ἐρωτικῆς σχεδίας, τῆς ἀδμονίας, ὁ κῶμος (15)· ἔρωσ δὲ, καὶ μέθη, καὶ (16) τὰ ἀλόγιστα πάθη, μακρὰν ἀπέψικσαι τοῦ ἡμεδαπῶ χοροῦ. Σύγκωμος δὲ παρωδία τίς ἐστὶ παροινοῖα (17)· ἡ παννυχὶς δὲ ἐπὶ πότῳ μέθησ ἐκκλητικὴ καὶ συνουσίας ἐρεθιστικὴ· τόλμα αἰσχροποιός. Εἰ δὲ ἐν αὐλοῖς καὶ ψαλτηρίοις, καὶ χοροῖς, καὶ ὀρχήμασι, καὶ κρότοις Αἰγυπτίων, καὶ τοιαύταις βραθυμίαις ἀλύοι (18) ἀτάκτοις, καὶ ἀπρεπεῖς καὶ ἀπαίδευτοι κομιδῆ γίνονται ἂν, κυμβάλοις καὶ (19) τυμπάνοις ἐξηχούμενοι, καὶ τοῖς τῆς ἀπάτης (20) ὄργανοις περιψοφούμενοι· ἀτεχνῶς γὰρ, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, θέατρον μέθησ τὸ τοιοῦτον γίνεται συμπόσιον. « Ἀποθεμένους γὰρ ἡμᾶς τὰ ἔργα τοῦ σκότους, ἐνδύσασθαι τὰ ὄπλα τοῦ φωτός » ἀξιοὶ ὁ 'Απόστολος, « ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσηχημόνως περιπατοῦντας, μὴ κῶμοις καὶ μέθαις, μὴ κῶταις καὶ ἀστελείαις » σχολάζοντας. Σύριγξ μὲν οὖν ποιμέσιν ἀπονεμεθήσῳ· αὐλὸς δὲ ἀνθρώποις δεισιδαίμοσιν, εἰς εἰδωλολατρίας σπεύδουσι. Καὶ γὰρ ὡς ἀληθῶς ἀποπειπτέα τὰ ἔργα ταῦτα νηφαλοῦ συμποσίου, θηριοῖς μᾶλλον ἢ ἀνθρώποις κατάλληλα, καὶ ἀνθρώπων τοῖς ἀλογωτέροις. Τὰς μὲν γὰρ ἐλάφους ταῖς σύριγξι κηλεῖσθαι παρελήψαμεν, καὶ ἐπὶ τὰς ποδάγρας, πρὸς τῶν κυνηγῶν θηρευομένας, ἀγεσθαι τῷ μέλει· ταῖς δὲ ἵπποις μὲν γινόμεναις, οἷον ὁμείνοισ, ἐπαυλε-

✠ P. 492-493 ED. POTTER, 463-464 ED. PARIS.

(13) Ἀπάντων. Πάντων apud Paulum. Mox, ἀπεπλήθησαν ἀπὸ τῆς πίστεως. COLLECT.

(14) Ἀπέστω. Ἀντὶ τοῦ ἐστιάζεσθαι, ἀναχωρεῖτω· Scholiastes in marg. Bod., Reg.

(15) Ὁ μὲν . . . ὁ κῶμος. Hoc est, « Hæc enim comessatio est tibia inebrians, oberratio ratis amatoriae, nempe mæroris. » Sed pro ἄλλοις, quod priores editiones exhibent, vel ἄλλοις, quod posteriores, ἄλλοις, « catena, » cum Herveto interpreti, tum etiam, teste Sylburgio, A. et H. placuit.

(16) Καὶ. Abest a Nov. Mox, παρωδία pro παρωδία idem exhibet.

(17) Παρωδία. Hervetus interpres dativo casu

• I Tim. vi, 10. ^b Rom. xiii, 12, 13.

legit παροινοῖα, « cum petulantia in convivio. » SYLBURG.

(18) Ἀλύοι. Ἀντὶ τοῦ ἐνευκαίρει, ἐμμέριμνός ἐστι, διὰ φροντίδος ἔχει, ἐνασχολεῖται. Scholiastes in marg. Bod., Reg.

(19) Ἀπρεπεῖς . . . κυμβάλοις καὶ. Hæc e Nov. exciderunt propter καὶ repetitum.

(20) Τῆς ἀπάτης. Hoc est, idololatriæ, quam ἀπάτην vocare solet. Et enim cymbala, tympana, et reliqua ejusmodi instrumenta in Bacchi aliorumque deorum festis adhiberi solebant: unde paulo post αὐλὸν tribui jubet τοῖς δεισιδαίμοσιν, εἰς εἰδωλολατρίας σπεύδουσι.

ται (21) νόμος ἀλωφείας· ἰππόθορον τοῦτον κεκλήχασιν ἄ μουσικοί (22). Πᾶσαν δὲ ἀπαξᾶπλῶς (23) ἀνελεύθερον ἔβην τε καὶ ἀκοήν, καὶ συνελόντι φάναι, ἀσθησιν ἀκρασίας αἰσχρᾶν, τὴν ὡς ἀληθῶς ἀναίσθησιαν, ἐκκοπιόν εὐ μάλα, τὴν ἐν ἄμασι καὶ ἐν ὡσὶ γαργαλιζούσαν καὶ ἀποθηλύνουσαν ἤδησιν εὐλαβομένων· μελῶν γὰρ τοὶ κατεαγῶτων, ρυθμῶν γοερῶν τῆς μουσικῆς τῆς Καρικῆς (24), αἱ ποικίλαι φαρμακείαι διαφείρουσι τοὺς τρόπους, ἀκολάστῳ καὶ κακοτέχνῳ μουσικῇ εἰς πάθος ὑποσύρουσαι (25) τοῦ κώμου τοῦτω. Τὴν λειτουργίαν δὲ τὴν θεϊκὴν διαχωρίζων (26), φάλλει τὸ Πνεῦμα· « Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν ἤχῳ σάλπιγγος » καὶ γὰρ ἐν ἤχῳ σάλπιγγος (27) ἀναστήσει τοὺς νεκρούς. « Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν ψαλτηρίῳ » ὅτι ἡ γῆσι τὸ ψαλτήριον Κυρίου· « Καὶ ἐν κιθάρᾳ αἰνεῖτε αὐτὸν » κιθάρα νοεῖσθαι τὸ στόμα, οἶονεὶ πληκτρούμενον ἐν τῷ Πνεύματι· « Ἐν τυμπάνῳ καὶ κροῦν κροῦμενον ἐν τῷ Πνεύματι » τὴν Ἐκκλησίαν λέγει τὴν μελετήσανσαν τῆς σαρκὸς (28) τὴν ἀνάστασιν ἐν τῷ κροῦν τῷ δέρματι. « Ἐν χορδαῖς καὶ ὄργάνῳ αἰνεῖτε αὐτὸν » ὄργανον (29) τὸ σῶμα λέγει τὸ ἡμέτερον, καὶ χορδαὶ τὰ νεῦρα αὐτοῦ, δι' ὧν ἐναρμόνιον εἰληπε τὴν τάσιν· καὶ κροῦμενον (30) τῷ Πνεύματι τοὺς φθόγγους ἀποδίδουσι τοὺς ἀνθρωπίνους. « Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν κυμβάλοις (31) ἀλαλαγμοῦ » κύμβαλον τοῦ στόματος τὴν γλῶτταν λέγει, ἡ τοὺς κροῦμένοις ἐπιχειρεῖ χειλεσι· διὰ τοῦτο ἐπεφώνησεν τῇ ἀνθρώπῳ· « Πᾶσα πνοὴ αἰνεσάτω τὸν Κύριον » ἐπὶ πᾶσαν, ἣν ἐποίησεν, ἐπεσεπέψατο πνοήν. Εἰρηνικὴν γὰρ ὡς ἀληθῶς ὄργανον ὁ ἀνθρώπος ἐστίν. Τὰ δ' ἄλλα, ἣν πολυπραγμοῦν τις, ὄργανα εὐρήσει πολεμικᾶ, εἰς τὰς ἐπιθυμίας ἐκφλέγοντα, ἢ τοὺς ἔρωτας

⌘ P. 193 ED. POTTER. • Psal. cl., 3, 4, 5.

(21) *Ἐαυλεῖται*. Excerpta ms. ὑπαυλεῖται· et mox, τοῦτο κεκλήχασιν neutro genere. SYLBERG. — Τοῦτο exhibent etiam Bod., Reg.

(22) *Μουσικολ*. Musica delectari cervos, et tibiis, et canionibus, quæ equabus accinuntur duo ineuntur, meminit Plutarchus libro vii *Symposiac.*, capite 5, et in *Præceptis nuptialibus*. Muretus ex Gothicarum rerum scriptoris narrat nros ita delectari libiarum sono, ut cum in pastores impetum facturi sunt, sæpe ab eis cantu mulceantur, libro xii *Var. lection.*, cap. 15. Olavus Magnus libro xviii, cap. 31, *De gentibus Septentr.* Quin et Ælianus lib. ii *De animalibus*, cap. 28, Pythochoarem tradit tibiicem concitato vehementi tibiæ sono luporum impetum cohibuisse. COLLECT.

(23) *Ἀπαξᾶπλῶς*. *Ἀκρασίαν* Nov. Mox, pro ἀσθησιν ἀκρασίας αἰσχρᾶν, idem exhibet αἰσθησιν αἰσχρᾶν ἀναίσθησιαν.

(24) *Καρικῆς*. Carum musica flebilium modis constabat. Pullux lib. i, c. 10 : Λέγεται δὲ καὶ φρίγας εὑρεῖν αὐλῶν θρηνητικῶν, ᾧ κεχοῦσθαι τοὺς ἄκρας παρ' ἐκείνων λαβόντας· θρηνητικῶς γὰρ τὸ ἀλῆμα τὸ Καρικόν. « Fertur enim Phrygas tibiium legabrem invenisse, qua ab illis accepta Cares ulantur; nam tibiæ cantus, qua Cares ulantur, legabris est. » Unde mox dicit : Γίγγρας δὲ τις αὐλιτικός γὰρδὴ καὶ θρηνητικῶν φωνῶν ἀφίησιν φρίγας μὲν ἂν τὴν εὐρεσιν, πρόσφορος δὲ μουσῇ τῇ καρικῇ. • Est et quedam tibia Gingras, lugubrem et flebilem vocem fundens : Phænicea quidem quoad originem, Caricæ vero musæ persimilis. »

(25) *Εἰς πάθος ὑπο.* Quæ sequuntur, hoc modo

veluti quidam hymenæus, tibia carmen canitur : id autem ab incitandis equis musici appellarunt ἰππόθορον. Omne autem turpe spectaculum, omnemque turpem auditionem, et, ut summatim dicam, turpem omnem sensum intemperantiæ, quæ revera quidem est sensus privatio, maxime oportet nos excindere, voluptatem, quæ oculos et aures titillat ⌘ et effeminat, caventes : fractorum enim cantuum, et flebilium Caricæ musæ modorum varia veneficia mores corrumpunt, intemperanti et pravo musicæ artificio ad hujus comessationis perturbationem trahentes. Divinum autem ministerium ab his separans, psallit Spiritus : « Laudate eum in sono tubæ : » in sono enim tubæ suscitabit mortuos. « Laudate eum in psalterio, » quoniam lingua est psalterium Domini. « Et in cithara laudate eum : » per citharam os intelligatur, quod Spiritu, tanquam plectro, pulsatur. « In tympano et choro laudate eum : » dicit Ecclesiam, quæ resurrectionem carnis meditari solet in pelle resonante. « In chordis et organo laudate eum : » organum dicit corpus nostrum, et chordas ejus nervos, per quos numerose intenditur, et Spiritu pulsatum, voces edit humanas. « Laudate eum in cymbalis jubilationis : » oris cymbalum dicit linguam, quæ pulsatis labris resonat : et ideo humanæ naturæ acclamavit : « Omnis spiritus laudet Dominum : » quoniam omnis spiritus, quem fecit, curam gessit. Vere enim pacificum instrumentum homo est. Alia autem, si quis curiosius inquirat, instrumenta inveniet bellica, ad cupiditates inflammantia, vel amores incendientia, vel iram irritantia. In bellis ita-

scribenda videntur : εἰς πάθος ὑποσύρουσαι. Τοῦ κώμου δὲ τούτου τὴν λειτουργίαν τὴν θεϊκὴν δ. ψ. « In animi perturbationem subtrahentes. Cæterum ab hac comessatione, Spiritus divinum cultum distinguit, in Psalmis dicens, » etc.

(26) *Διαχωρίζων*. Hanc lectionem exhibent non solum posteriores Clementis editiones, sed etiam mss. Nov., Bod., Reg. Malim tamen διαχωρίζων neutro genere, quod habent Florent. et Sylburgianæ editiones : refertur enim ad τὸ Πνεῦμα. Quæ sequuntur e Psalmis, paulum mutavit Clemens.

(27) *Καὶ γὰρ ἐν ἤχῳ σάλπιγγος*. Hæc e Nov. exciderunt.

(28) *Τῆς σαρκός*. Abest a Nov.

(29) *Ὅργανον*. Chrysostomus in psal. cl. : Ἄλλ' ὡσπερ οἱ Ἰουδαῖοι διὰ πάντων τῶν ὄργάνων, οὕτως ἡμῖν παρακελεύεται διὰ πάντων τῶν μελῶν ἀνυμεῖν τὸν Θεόν, δι' ὀφθαλμοῦ, διὰ γλώσσης, δι' ἀκοῆς, καὶ διὰ χειρὸς· αἰνεῖ γὰρ καὶ ὀφθαλμός, ὅταν μὴ ἀκόλαστον βλέπῃ· καὶ γλῶττα, ὅταν ψάλλῃ. • Quemadmodum ergo Judæi per omnia instrumenta Deum laudabant, ita nobis præcipit eum per omnia membra laudare, per oculos, per linguam, per aures, et per manus. Laudat enim oculus, quando non intuetur impudice : et lingua, cum psallit. COLLECT.

(30) *Κροῦόμενον*. Latius hanc metaphoram persequitur Clemens *Protrept.* p. 4, et *Strom.* vi, p. 658, 659 edit. Paris.

(31) *Ἐν κυμβ.* Τίς δ' ἐν κυμβάλοις ἀλαλαγμός ; Ἄλαλαγμός ἡ ἐπινίκιος εἰρηται βοή· τοὺς οὖν καθυπερτερήσασιν τῶν σαρκικῶν ἀκαθαρσιῶν ἀκολούθως ἀλαλαγμός ἐπακολουθεῖ. Scholiastes in marg. Bod., Reg.

que suis tuba utuntur Etrusci, fistula Arcades; A Siculi autem instrumentis quæ appellant πηκτίδας, Cretenses lyra, Lacedæmonii tibia, cornu Thraces, tympano Ægyptii, et Arabes cymbalo. Uno ergo instrumento, Logo solo pacifico, nos utimur, quo Deum honoramus, non amplius veteri psalterio, et tuba, et tympano, et tibia, quibus mos erat iis qui in bello se exercebant, Deique metum contempserunt, et festivis conventibus in choris uti, ut per ejusmodi modos solutus ac dejectus eorum excitaretur animus. Duplex autem sit nostra in potu benevolentia ergo invitatio, ex lege: ✠ si enim « Diliges Dominum Deum tuum, » deinde « proximum tuum »; » prior quidem, quæ est in Deum benevola invitatio, fiat per gratiarum actionem et psalmodiam: secundâ autem, quæ est in proximum, per honestam vitæ consuetudinem: « Logos enim Domini inhabitet in vobis copiose ^b, » dicit Apostolus. Hic autem Logos se accommodat et reddit conformem temporibus, personis, locis. Atque adeo nunc quoque in convivio versatur. Rursus enim subjungit Apostolus: « In omni sapientia docentes, et admonentes vos ipsos psalmis, hymnis, et canticis spiritualibus, in gratia canentes in corde vestro Deo ^c. » Et rursus: « Quidquid feceritis vel in sermone vel in opere, omnia in nomine Domini Jesu, gratias agentes Deo et Patri ejus ^d. » Hæc est gratiosa nostra comessatio. Et si ad lyram, vel citharam canere et psallere noveris, nulla in te cadet reprehensio: Hebræum illum justum regem imitaberis, Deo gratias agentem: « Exsultate, justi, in Domino, rectos decet laudatio (dicit prophetia). Confitemini Domino in cithara, in psalterio decachordo ei psallite. Cantate ei canticum novum ^e. » Nunquid autem decachordum psalterium, Logon, Jesum scilicet, significat, qui manifestatur elemento decadis? Quemadmodum autem antequam sumamus alimentum, laudare nos convenit factorem universorum: ita etiam in potu nos ei decet psallere, cum ejus creaturarum efficimur participes: est enim psalmus numerosa et sobria laudatio. « Canticum spirituale ^f, » psalmum dixit Apostolus. Postremo autem antequam nos somnus invadat, pium et sanctum est Deo gratias agere, ut qui ejus benignitatem et gratiam fuerimus consecuti, ita ut cum divino quodam afflatu nos ad somnum conferamus:

✠ P. 194 ED. POTTER, 165 ED. PARIS. ^a Matth. xxii, 37, 39. ^b Coloss. iii, 16. ^c Ibidem. ^d Ibid., 17. ^e Psal. xxxii, 1, 2, 3. ^f Eph. v, 19; Coloss. iii, 16.

(32) *Χρῶνται*. De musicis instrumentis, quibus Græci veteres in præliis utebantur, conf. *Archæologia* nostræ Græcæ lib. iii, cap. 9.

(33) *Παλαιῶ*. Hoc est eo, quo in Veteri Testamento Judæi usi fuisse perhibentur.

(34) *Τὰς παν*. Ταῖς Bod. et Pal. dativo casu: unde suspicetur aliquis, inquit Syllb., scriptum fuisse ταῖς πανηγύρεσι, quam quidem lectionem exhibet Reg. eamque genuinam esse probabile est: sensus enim est, musica instrumenta non solum in bello, sed etiam in festivis solemnitatibus adhibita fuisse

(35) *Ἡ*. Articulum omittit Nov. Mox, ὁ γὰρ λόγος ὁ τοῦ Χριστοῦ, Bibl. Vulg.

Ἐκκαίοντα, ἢ ἑξαγριαίοντα τοὺς θυμούς. Χρῶνται (32) γοῦν παρὰ τοὺς πολέμους αὐτῶν, Τυβήρηνοι μὲν τῆ σάλπιγγι, σῦριγγι δὲ Ἀρκάδες, Σικελοὶ δὲ πηκτίσιν, καὶ Κρήτες λύρῃ, καὶ Λακεδαιμόνιοι αὐλῶ, καὶ κέρατι Θράκες, καὶ Αἰγύπτιοι τυμπάνῳ, καὶ Ἄραβες κυμβάλῳ· ἐνὶ δὲ ἅρα ὄργανῳ, τῷ Λόγῳ μόνῳ τῷ εἰρηνικῷ, ἡμεῖς κεχρήμεθα, ᾧ γεραίρομεν τὸν Θεόν· οὐκ ἐστὶ τῷ ψαλτηρίῳ τῷ παλαιῷ (33), καὶ τῆ σάλπιγγι, καὶ τυμπάνῳ, καὶ αὐλῶ, οἷς ἔθος ἦν τοὺς ἐν πολέμῳ ἀσκητάς, καὶ τοῦ θείου καταπερονηχότας φόβου, ἅμα καὶ τὰς πανηγύρεις (34) χοραίοις συγχρησθαι, ὡς δὴ τὸ ἔκλυτον αὐτῶν τοῦ φρονήματος διὰ τῶν τοιοῦτων ἐπανάστασθαι ῥυθμῶν. Ἔστω δὲ ἡμῶν ἡ παρὰ πότον φιλοφροσύνη διττῆ, κατὰ τὸν νόμον. Εἰ γὰρ ἡ Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν

σου, ἢ ἐπειτα ἡ τὸν πλησίον σου· ἢ πρότερα μὲν, ἢ εἰς Θεόν, δι' εὐχαριστίας καὶ ψαλμωδίας γενέσθω φιλοφροσύνη· δευτέρα δὲ, ἢ (35) εἰς τὸν πλησίον διὰ τῆς ὁμιλίας τῆς σεμνῆς· ἢ Ὁ γὰρ Λόγος ὁ τοῦ Κυρίου ἐνοικεῖτω ἐν ὑμῖν πλουσίως, ἢ Ὁ Ἀπόστολός φησιν. Ὁ δὲ Λόγος οὗτος συναρμόζεται καὶ συστηματίζεται καιροῖς, προσώποις, τόποις. Συμποτικὸς δὲ ἐστὶ νῦν· ἐπιφέρει γὰρ Ὁ Ἀπόστολος πάλιν· Ἐν πάσῃ σοφίᾳ διδάσκοντες καὶ νοουθετοῦντες ἑαυτοὺς ψαλμοῖς, καὶ (36) ὕμνοις, καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς, ἐν τῇ χάριτι ἄδοντες ἐν τῇ καρδίᾳ ὑμῶν τῷ Θεῷ· καὶ πάλιν· Πᾶν ὅ τι ἂν ποιῆτε ἢ ἐν λόγῳ ἢ ἐν ἔργῳ, πάντα ἐν ὀνόματι Κυρίου Ἰησοῦ (37), εὐχαριστοῦντες τῷ Θεῷ καὶ Πατρὶ αὐτοῦ. Ὀὔτος ἡμῶν ὁ κῶμος ὁ εὐχάριστος. Κἂν πρὸς κιθάραν ἢ θελήσης ἢ λύραν ἄδειν

τε καὶ ψάλλειν, μῶμος οὐκ ἔστιν· Ἐβραῖον μιμητῆν δίκαιον βασιλεῖα, εὐχάριστον τῷ Θεῷ· Ἀγαλλιᾶσθε, δίκαιοι, ἐν τῷ Κυρίῳ· τοῖς εὐθέσι πρέπει ἀίνεσις, ἢ φησὶν ἡ προφητεία· Ἐξομολογεῖσθε (38) τῷ Κυρίῳ ἐν κιθάρᾳ, ἐν ψαλτηρίῳ δεκαχόρδῳ ψάλατε αὐτῷ. Ἄσατε αὐτῷ ἴσμα καινόν· Καὶ μήτι τὸ δεκάχορδον ψαλτήριον τὸν Λόγον, τὸν Ἰησοῦν (39), μὴνύει, τῷ στοιχείῳ (40) τῆς δεκάδος φανερούμενον; Ὡς δὲ ἀρμόδιον, πρὶν ἡμᾶς μεταλαθεῖν τροφῆς, τῶν συμπάντων εὐλογεῖν τὸν ποιητῆν, οὕτω καὶ παρὰ πότον (41) καθήκει ψάλλειν αὐτῷ τῶν αὐτοῦ μεταλαμβάνοντας κτισμάτων· καὶ γὰρ ὁ ψαλμὸς ἐμμελής ἐστὶν εὐλογία καὶ σάφρων· Ὁδὴν πνευματικὴν ἢ Ὁ Ἀπόστολός εἶρηκε τὸν ψαλμόν· Ἐπὶ πάσι τε, πρὶν ὑπνου λαθεῖν, εὐχαριστεῖν ὅσιον τῷ Θεῷ, τῆς αὐτοῦ χάριτος καὶ φιλανθρωπίας ἀπολαύσαντας, ὡς καὶ ἐπὶ τὸν ὑπνον ἰέναι

τε καὶ ψάλλειν, μῶμος οὐκ ἔστιν· Ἐβραῖον μιμητῆν δίκαιον βασιλεῖα, εὐχάριστον τῷ Θεῷ· Ἀγαλλιᾶσθε, δίκαιοι, ἐν τῷ Κυρίῳ· τοῖς εὐθέσι πρέπει ἀίνεσις, ἢ φησὶν ἡ προφητεία· Ἐξομολογεῖσθε (38) τῷ Κυρίῳ ἐν κιθάρᾳ, ἐν ψαλτηρίῳ δεκαχόρδῳ ψάλατε αὐτῷ. Ἄσατε αὐτῷ ἴσμα καινόν· Καὶ μήτι τὸ δεκάχορδον ψαλτήριον τὸν Λόγον, τὸν Ἰησοῦν (39), μὴνύει, τῷ στοιχείῳ (40) τῆς δεκάδος φανερούμενον; Ὡς δὲ ἀρμόδιον, πρὶν ἡμᾶς μεταλαθεῖν τροφῆς, τῶν συμπάντων εὐλογεῖν τὸν ποιητῆν, οὕτω καὶ παρὰ πότον (41) καθήκει ψάλλειν αὐτῷ τῶν αὐτοῦ μεταλαμβάνοντας κτισμάτων· καὶ γὰρ ὁ ψαλμὸς ἐμμελής ἐστὶν εὐλογία καὶ σάφρων· Ὁδὴν πνευματικὴν ἢ Ὁ Ἀπόστολός εἶρηκε τὸν ψαλμόν· Ἐπὶ πάσι τε, πρὶν ὑπνου λαθεῖν, εὐχαριστεῖν ὅσιον τῷ Θεῷ, τῆς αὐτοῦ χάριτος καὶ φιλανθρωπίας ἀπολαύσαντας, ὡς καὶ ἐπὶ τὸν ὑπνον ἰέναι

(36) *Ψαλμοῖς κ. Ψαλμοῖς*, ὕμνοις, ᾠδ. absque particulis conjunctivis, Nov. Mox, ἐν χάριτι absque articulo, Bibl. Vulg. Bein, ὑμῶν τῷ Κυρίῳ, Ibid. Paulo post, ἐν λόγῳ absque disjunctiva ἢ, Ib.

(37) *Ἰησοῦ*. Χριστοῦ addunt Bod., Reg. Mox, Πατρὶ δὲ αὐτοῦ, Bibl. Vulg.

(38) *Ἐξομολογεῖσθε*. Fortasse rectius ἐξομολογήσασθε imperat. mod. SYLBURG.

(39) *Τὸν Ἰησοῦν*. Articulum τὸν omittit Nov. Porro Jesum denario numero significari infra dicit *Pædag.* lib. iii, cap. 12. *Strom.* vi, c. 16.

(40) *Τῷ στοιχείῳ*. Τὸ στοιχεῖον Bod.; ἢ τὸ στοιχεῖον Reg.

(41) *Παρὰ πότον*. Παρὰ πότου Bod.

ἡμᾶς εὐθέως· « Καὶ ἐξομολογήσασθε (42) αὐτῷ ἐν ᾧ
 ὁδῶν χειλέων, » φησὶν· « ὅτι ἐν προστάγματι αὐτοῦ
 πᾶσα εὐδοκία γίνεται· καὶ οὐκ ἔστιν ἐλάττωσις εἰς
 τὸ σωτήριον αὐτοῦ. » Ἄλλὰ καὶ ἐν τοῖς παλαιοῖς
 Ἑλλήσι παρὰ τὰς συμποτικὰς εὐωχίας καὶ τὰς ἐπι-
 φακαλοῦσας κύλικας, Ἑβραϊκῶν κατ' εἰκόνα ψαλμῶν,
 ἄσμα τὸ καλούμενον σχολιὸν (43) ἤθετο, κοινῶς ἀπάν-
 των ἅμα φωνῇ παιανίζοντων, ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ ἐν μέρει
 περιελιττόντων τὰς προπώσεις τῆς ὁδῆς· οἱ δὲ μου-
 σικότεροι αὐτῶν καὶ πρὸς λύραν ἤδον. Ἄλλ' αἱ μὲν
 ἱρωικαὶ μακρὰν ἐβρέτιον (44) ᾠδαί· ὅμοιοι δὲ
 ἔπαινον τοῦ Θεοῦ αἱ ᾠδαί· « Αἰνεσάτωσαν, » φησὶ,
 « τὸ ἄνωμα αὐτοῦ ἐν χορῶν· ἐν τυμπάνῳ καὶ ψαλτη-
 ρῶ ψαλλάτωσαν (45) αὐτῷ. » Καὶ τίς ὁ ψάλλον χο-
 ρός; αὐτὸ σοι διηγήσεται τὸ Πνεῦμα· « Ἡ αἰνεσις
 αὐτοῦ ἐν Ἐκκλησίᾳ ὁσίων· ἀγαλλιάσθωσαν ἐπὶ τῷ βα-
 σίλει αὐτῶν. » Καὶ πάλιν ἐπιφέρει· « Ὅτι εὐδοκεῖ
 Κύριος ἐν τῷ λαῷ αὐτοῦ. » Καὶ γὰρ ἁρμονίας παρα-
 ληπτέον τὰς σῶφρονας· ἀπωτάτω ὅτι μάλιστα ἐλαύνον-
 τας τῆς ἐβρωμένης ἡμῶν διανοίας, τὰς ὑγρὰς ὄντως
 ἁρμονίας, αἱ περὶ τὰς καμπὰς τῶν φθόγγων κακο-
 πρῶσαι, εἰς ὀρυψίν καὶ βωμολοχίαν ἐκδιαίτωνται·
 τί δὲ αὐστηρὰ καὶ σωφρονικὰ μέλη ἀποτάσσεται
 ταῖς τῆς μέθης ἀγερωχαῖς. Καταλειπτέον οὖν τὰς
 χρωματικὰς ἁρμονίας (46) ταῖς ἀχρώμους παροιναίαις,
 καὶ τῆ ἀνοφοροῦση καὶ ἑταιροῦση (47) μουσικῇ.

impudenti in vino proterviae, floribusque redimitæ et meretriciæ musicæ, sunt relin-
 quendæ.

ΚΕΦ. Ε΄.

Περὶ γέλωτος.

Μιμηλοῦς δὲ ἀνθρώπους γελώων, μᾶλλον δὲ κατα-
 γελίστων παθῶν, τῆς ἡμετέρας ἐξελαστέον πολιτείας.
 Πάντων γὰρ τῶν λόγων ἀπὸ διανοίας καὶ ἤθους βέβου-
 των, οὐχ οἶόν τε ἔστι γελώοις τινὰς προσέσθαι λό-
 γους, μὴ οὐχὶ ἀπὸ γελώοις ἤθους φερομένους. Τὸ γὰρ,
 « οὐκ ἔστι δένδρον καλὸν, ποιοῦν καρπὸν σαπρὸν· οὐδὲ
 μὴ δένδρον σαπρὸν ποιοῦν καρπὸν καλὸν (48), » κἀν-
 τὺθα ἁρμοστέον· καρπὸς διανοίας γὰρ ὁ λόγος
 ἐστίν. Εἰ τοίνυν τοὺς γελωτοποιοὺς ἐξοικιστέον τῆς
 ἡμετέρας πολιτείας, πολλοῦ γε καὶ δεῖ ἡμῖν αὐτοῖς

¶ P. 195 ED. POTTER, 166 ED. PARIS.
 ὁ B., 1, 2. ὁ lb., 4. ὁ Matth. vii, 18; Luc. vi, 43.

(42) Καὶ ἐξομ. Imperfecte recitat Sirach. xxxix,
 15. ὅτε τῷ ὀνόματι αὐτοῦ μεγαλωσύνην. Καὶ ἐξο-
 μολογήσασθε ἐν αἰνέσει αὐτοῦ, ἐν ὁδαῖς χειλέων καὶ
 ἐν κύλικας. Dein c. 18 : Ἐν προστάγματι αὐτοῦ πᾶσα
 ἡ εὐδοκία, καὶ οὐκ ἔστιν ὅς ἐλαττώσει τὸ σωτήριον
 αὐτοῦ.

(43) Σχολιόν. Sic nonnulli scribunt : sed melius
 est σχολιον· habet enim hæc vox accentum in ante-
 penult. ut distinguatur ab adjectivo σχολιόν, obser-
 vante Eustathio in *Odys.* H. Porro de scholiis
 conf. *Archæologiæ nostræ Græcæ* lib. iv, cap. 20.

(44) Ἐβρέτιον. Ἐβρόντων Nov.

(45) Ψαλλάτωσαν. Scribe ψαλλάτωσαν cum sim-
 plici λ. Sequentem sententiam nonnulli codices
 ἔσθωque interrogatione exhibent : Καὶ τίς ὁ ψ. χορὸς,
 εἰς. « Et quis sit psallens chorus, ipse tibi Spi-
 ritus narrabit. » Mox, Ἐκκλησία ὁσίω Nov.

(46) Χρωματικὰς ἁρμ. E musicæ generibus ter-
 tiūm habebatur « chromaticum, » quod præ molli-
 tate infame erat.

« Et confitemini ei, » inquit, « in canticis labiorum,
 quod in ejus jussu fiat quidquid ei visum 72 est,
 et ad ejus salutare nihil sit neque mancum, neque
 diminutum a. » Cæterum apud Græcos quoque vete-
 res, in conviviis ad compotandum comparatis, et
 rorantibus poculis, ad Hebraicorum psalmodum si-
 militudinem, canticum, quod appellabatur scho-
 λιόν, canebatur, communiter omnibus voce simul
 præana clamantibus, et nonnunquam etiam per can-
 tici vices propinationem circumagentibus : qui au-
 tem erant ex eis musicæ ✕ paulo peritiores, etiam
 ad lyram canebant. Verum amatoria quidem pro-
 cul absint cantica : sint autem cantica, Dei laudes :
 « Laudent, » inquit, « nomen ejus in choro, in
 tympano, et psalterio psallant ei b. » Et quis est
 chorus, qui psallit? Ipse tibi narrabit Spiritus :
 « Laudatio ejus in Ecclesia sanctorum : exsul-
 tent propter regem ipsorum c. » Et rursus subjun-
 git : « Quoniam beneplacitum est Domino in populo
 suo d. » Sunt enim admittendæ modestæ et pudicæ
 harmoniæ : contra a forti et nervosa nostra mente
 vere molles harmoniæ amandandæ quam longissi-
 me, quæ improbo flexuum vocis artificio, ad effe-
 minatam mollitiem et scurrilitatem deducunt. Gra-
 ves autem, et pudicæ modulationes ebrietatis pro-
 tertiviæ nuntium remittunt. Chromaticæ igitur har-
 moniæ, impudenti in vino proterviae, floribusque redimitæ et meretriciæ musicæ, sunt relin-
 quendæ.

CAP. V.

De risu.

Ridicularum autem, vel ridendiarum potius affe-
 ctionum imitatores, exigendi sunt a nostra repu-
 blica. Cum enim verba omnia a mente et moribus
 emanent, fieri non potest, ut verba aliqua emittan-
 tur ridicula, quæ non procedant a moribus ridicu-
 lis. Illud enim : « Non est arbor bona, quæ facit
 fructus malos : neque arbor mala, quæ facit fructus
 bonos e, » hic quoque applicandum est. Sermo
 enim fructus est mentis. Si ergo qui risum movent
 sunt exterminandi a nostra republica, longe absit,

a Sapient. Sirach. xxxix, 20, 25. b Psal. cxlix, 3.

(47) Ἀνοφοροῦση καὶ ἑταιροῦση. Apud vete-
 res idem erat ἀνοφορεῖν, quod ἑταιρεῦσιν, quod
 meretrices floridis plerumque vestibus uterentur.
 Hinc postea Clemens noster, *Pædag.* lib. iii, cap. 2 :
 Ὡς τὸν δραπέτην τὰ στίγματα, οὕτω τὴν μοιχαλῖδα
 δείκνυσι τὰ ἀνοήματα. « Quædammodum fugitivum
 servum stigmata, sic meretricem floridæ vestes
 arguunt. » Solon lege jussit, τὰς ἑταίρας ἀνθίνα
 φορεῖν, « ut meretrices floridas vestes gestarent, »
 ut refert Artemidorus lib. ii, cap. 5. Quam legem
 Locrensibus imposuit Zaleucus, auctore Diodoro
 Siculo. Eadem apud Syracusanos obtinuit, teste
 Plutarcho apud Athenæum lib. xii, et apud La-
 cedæmonios, ut postea refert Clemens *Pædag.* lib.
 ii, c. 10. Conf. *Archæologiæ nostræ Græcæ* lib. iv,
 c. 12.

(48) Καρπὸν καλόν. Καλὸν καρπὸν Bod., Reg.
 Dein pro ἁρμοστέον Pal. habet ἀρμόζει, « conve-
 niunt, quadrabit. » SYLBERG.— Ἀρμόζει. Nov., Reg.,
 Bod. Mox, γὰρ rejiciunt Nov., Reg., Bod.

ut nobis permittamus risum movere. Absurdum enim est, quorum auditores esse prohibitum est, esse eorum imitatores. Multo autem est absurdus, stultere ut ipse sis ridiculus, hoc est probris inces-sendus et irridendus. Si enim nemo e nobis ridiculam figuram suscipere, quemadmodum in pompis videmus nonnullos, sustinuerit, quomodo internum hominem magis ridiculam sustinere figuram jure passi fuerimus, idque palam? Quare non debemus sponte ridiculam assumere personam. Et quomodo in verbis esse et \times videri ridiculi operam dabimus, id quod est omnium quæ sunt in homine, longe pretiosissimum, nempe sermonem, ludibrio habentes? Ridiculum est ergo hæc exercere, quandoquidem nec hujusmodi ridiculorum hominum sermo dignus est, qui audiatur: cum per ipsa nomina ad turpia facta consuefaciat. Urbane ergo et lepide loquendum est, non autem risu movendus. Quinetiam ipse risus est comprimendus: nam ipse quoque, si quomodo oportet proferatur, præ se fert decorem et honestatem: sin aliter prodeat, indicat intemperantiam. Nam, ut semel dicam, quæcumque sunt naturalia hominibus, ea ab illis minime tollenda sunt, sed eis potius modus et conveniens tempus adhibendum est. Non enim quoniam homo est animal facultate ridendi præditum, ideo perpetuo ridendum est, quandoquidem nec equus, cujus est proprius hinnitus, semper hinnit; sed tanquam animalia ratione prædita, oportet nos apte componere, ut gravitatis severitatem nostræ, nimiumque intensam vehementiam concinne remittamus, non autem inconcinne dissolvamus. Quæ vultus enim, tanquam musici alicujus instrumenti, sit per harmoniam decora remissio, appellata est Græce *μειδιάμα*. Ita et

\times P. 196 ED. POTTER, 167 ED. PARIS.

(49) *Γελωτοποιεῖν*. Epictetus cap. 54: 'Ἀπέστω δὲ καὶ τὸ γέλωτα κινεῖν. « Absit etiam, ut risum moveas. » Id quippe honesto gravique viro indignum judicabant.

(50) *Τό*. Abest a Nov.

(51) *Λόγος τοῖος ἀκρ.* Λόγος, τοῖς ἀκρ. Nov.

(52) *Τε*. Abest a Boul., Reg. Paulo post, ὅν μὲν δὴ τρόπον. Ibid. Dein, καὶ ταύτη δὲ χωρ. Nov.

(53) *Ἐξ αὐτῶν*. Codex, qui in Novo Collegio asservatur aliud fragmentum exhibet, quo continentur ea quæ sequuntur usque ad hæc verba in seq. capite, ὀφθαλμῶν παιδαγωγῆσεις; αἱ μετὰ.

(54) *Ἦ μὲν γὰρ κ.* A. ante διάχυσις interpungit. H. in tertium abhinc versus transfert, legitque, κηχλισμὸς καὶ διάχυσις προσαγορεύεται. Ego ἐξήγημα, seu glossulam, esse puto vocabuli *μειδιάμα*, desumptum ex sequentibus, ubi *διαχέαι* ἡμᾶς significat animum *χαριεντισμῶ* ita « perfundere, » ut vultus quoque *μειδιάματι* renideat. Sylburg.—Transposita manifeste verba sunt, non aliter quam membra solent in luxato corpore. Cui tamen rei facile occurri potest. Nam quæ tentant viri eruditi, οὐδὲν πρὸς ἔπος. Et certum quidem est τὴν διάχυσιν poni in vitio plerumque. Quam cavendum esse et Stoici præcipiunt, et veteres theologi. Et Arnobius in mystica Baubonis historia, de Cerere: « Tum diffusior, » inquit, « facta per risum, aspernatam sumit, atque ebilit potionem. » Cæterum hoc loco restringitur, quia τὸ κόσμος αἰκίαι. Quare scribe, καθάπερ ὄργάνου κόσμος ἀνεσις καὶ

ἔπιτρέπειν γελωτοποιεῖν (49) ἄτοπον γὰρ, ὧν ἀκροατὰς γενέσθαι κεκώλυται, τούτων εὐδρισκεσθαι μιμητάς. Πολλῶ δὲ ἔτι ἀτοπώτερον, γελῶν αὐτὸν σπουδάζειν γενέσθαι, τούτέστιν ἐφύβριστον καὶ καταγέλαστον. Εἰ γὰρ γελῶν σχηματισθῆναι, καθάπερ ἐν ταῖς πομπαῖς ὁρῶνται τινες, οὐκ ἂν ὑπομείναιμεν· πῶς ἂν εἰκότως τὸν ἔνδοξον ἀνθρώπον, ἐπὶ τὸ γελῶντερον σχηματίζομενον, ἀνασχολίμεθα, καὶ εἰς τὸ πρόσωπον; Οὐκοῦν ἐκόντες ἐπὶ τὸ γελῶντερον μεταστρέψαμεν ἂν ποτε. Καὶ πῶς ἂν κατὰ τοὺς λόγους ἐπιτηδεύσαιμεν εἶναι τε καὶ φαίνεσθαι γελῶντι, τὸ (50) τιμιώτερον πάντων τῶν ἐν ἀνθρώποις κτημάτων καταμωκῶμενοι, τὸν λόγον; Χλευή μὲν οὖν ἐπιτηδεύειν ταῦτα· ἐπεὶ μὴδὲ ὁ τῶν γελῶν λόγος τοῖς ἀκροάσεως (51) ἀξιος, διὰ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν ἐπὶ τὰ ἀισχρὰ τῶν ἔργων ἐθίζων· χαριεντιστέον τε (52), οὐ γελωτοποιητέον. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸν τὸν γέλωτα ἐπιστομιστέον· καὶ γὰρ αὐτὸ καὶ αὐτὸς, ὃν μὲν δεῖ τρόπον ἐξαγόμενος, ἐμφαίνει κοσμιότητα· μὴ ταύτη δὲ χωρῶν, ἀκολασίαν ἐνδείκνυται. Ἀπλῶς γὰρ, ὅποσα φυσικὰ τοῖς ἀνθρώποις ἐστὶ, ταῦτα οὐκ ἀναιρεῖν ἐξ αὐτῶν (53) δεῖ· μᾶλλον δὲ μέτρον αὐτοῖς καὶ καιρὸν ἐπιτιθέναι πρόποντα. Οὐ γὰρ ἐπειδὴν γελαστικὸν ζῶν ὁ ἀνθρώπος, γελαστέον τὰ πάντα· ἐπειδὴν οὐδὲ ὁ ἵππος, χρημετιστικὸς ὧν, χρημετίζει τὰ πάντα· ὧς δὲ ζῶα λογικὰ, σφᾶς αὐτοῖς ἀρμοστέον εὐκράτως, τὸ αὐστηρὸν τῆς σπουδῆς ἡμῶν καὶ τὸ ὑπέρτονον χαλῶντας ἐμμελῶς, οὐκ ἐκλύοντας ἐκμελῶς· ἢ μὲν γὰρ καθ' (54) ἄρμονίαν τοῦ προσώπου, καθάπερ ὄργάνου, κόσμος ἀνεσις μειδιάμα κέκληται διάχυσιν· οὕτως ἀνακέκληται (55) καὶ πρόσωπον σωφρονούντων ὁ γέλως· ἢ δὲ ἐκμελῆς τοῦ προσώπου ἐκλυσιν, εἰ μὲν ἐπὶ γυναικῶν γίνοντο, κηχλισμὸς (56) προσαγορεύεται, γέλως δὲ ἐστὶ πορνικός· εἰ δὲ ἐπὶ ἀνδρῶν, καγ-

διάχυσιν, μειδιάμα κέκληται. HEINSIUS.—Ego nihil mutandum sentio. Sensus est: « Illa enim vultus lætitia ac diffusio, quæ moderata et harmonica est, veluti decora quædam musici instrumenti remissio, μειδιάμα vocatur. » Vox διάχυσιν transposita est: sed ejusmodi verborum transpositiones apud Clementem frequentissimæ sunt. Qualis illa est principio cap. iv hujus libri: « Ὁ μὲν γὰρ ἐστὶ μεθυστικός αὐλὸς, ἄλυσ ἐρωτικῆς σχεδίας, τῆς ἀδημονίας, ὁ κῶμος. »

(55) *Οὕτως ἀνα*. Sequentia sic fortasse legentur D melius, οὕτως καὶ ἀνὰ πρόσωπον σωφρονούντων κέκληται ὁ γέλως· ut significet, ejusmodi risum in moderati hominis vultum, etiam absque vitio, cadere. SYLBURG.—Facilior mutatio erit, si pro καὶ scribatur κατά, quæ voces sunt maxime ἐμμετάβολοι· vel si tantum πρόσωπον mutetur in προσώπων, cui emendationi occasionem præbuit codex Reg. in quo super poster. o aliquis u notavit. Sensus est: « Sic vocatur in vultu modestorum hominum, » vel « modestorum etiam vultuum, risus. » Epictetus cap. 43 jubet, γέλωτα μὴ πολὺν εἶναι, μὴδὲ ἐπὶ πολλοῖς, μὴδὲ ἀνειμένον· « risus ne sit multus, nec ob multa, nec effusus. » Ubi Simplicius, explicans quid sit γέλως ἀνειμένος, dicit, ἀλλὰ μειδιάματι μᾶλλον εὐκείναι, ἐν τοῖς χεῖλεσιν ὀλίγην τὴν παράλλαξιν ἐργαζόμενον. « Sed labiis leviter diductis fieri, ut non magna vultus appareat mutatio, qui μειδιάμα dicitur. »

(56) *Κηχλισμὸς*. Κηχλισμός Nov. et Fragm. Nov.

χαζμός· γέλως ἐστὶν οὗτος μνηστειρῶδης, κάζυ· A
 θρίλων· «Μωρὸς δὲ ἐν γέλωτι ἀνυψοί φωνὴν αὐτοῦ,»
 φησὶν ἡ Γραφή· «ἀνὴρ δὲ πανούργος μόγις ἤσυχῃ
 μειδιάσει.» Φρόνιμον λέγει τὸν πανούργον νῦν,
 τὸν (57) ἔναντίω τῶ μωρῶ διακείμενον. Ἄλλ' οὐδ'
 ἔμπαινον εἶναι δεῖ σκυθρωπῶν, ἀλλὰ σύννου· ἀποδέ-
 γμα γάρ (58) εὖ μάλα ἐκείνων, προσώποις μειδιῶντα,
 ἐξ ἐφαίνετο μειδιῶν βλοσυροῖσι προσώπασιν, τὸν τοῖς
 βλοσυροῖς· ἦττον γάρ ἂν καταγέλαστος ὁ γέλως αὐ-
 τῶ εἴη. Χρὴ δὲ καὶ τὸ μειδιάμα παιδαγωγεῖσθαι· καὶ
 εἰ μὲν ἐπ' αἰσχροῖς εἴη, ἐρυθριῶντας μᾶλλον ἢ μει-
 δῶντας φαίνεσθαι, μὴ συνήδεσθαι διὰ συμπάθειαν
 καὶ μὲν· εἰ δὲ ἐπὶ λυπηροῖς, κατηφεστέρους ἀρμόζει
 βλεπεσθαι, ἢ ἐφήδεσθαι δοκεῖν· τὸ μὲν γάρ ἀνθρώπι-
 νον, οὐ λογισμοῦ τεκμήριον (59)· τὸ δὲ ὠμότητος
 ἠδαιψῆν ἐνδείκνυται. Οὔτε γάρ ἀεὶ γελαστέον· ἀμε-
 τρον γάρ· οὔτε πρεσθυτέρων, ἢ τινων ἐτέρων
 ἐκροπῆς ἀξίων, παρόντων· εἰ μὴ ἄρα τι αὐτοὶ
 εἰς τὸ διαχέει ἡμᾶς χαριεντίζαντο. Οὔτε μὴν (60)
 πρὸς τοὺς τυχόντας γελαστέον· οὐδ' ἐν παντὶ
 ἔμπρ, οὐδὲ μὴν πᾶσιν, οὐδὲ ἐπὶ πᾶσιν. Μάλιστα γάρ
 μειρακίους καὶ γυναίξιν ὀλισθος εἰς διαβολὰς ὁ γέλως
 ἐστίν. Τὸ δὲ καὶ φαίνεσθαι καταπληκτικὸν πόρρωθεν
 τῶν περιόντων (61) ἐστὶ φυγαδευτικόν. Δυνατὴ (62)
 γάρ ἀποκρούσασθαι τῆς ἀσελγείας τὰς προσβολὰς
 καὶ ἐκ μόνης τῆς προσόψεως ἢ σεμνότης· πάντας (63)
 ἔξ, ὡς ἔπος εἶπεν, τοὺς ἀνοήτους ὁ οἶνος (64)

Maxime enim in adolescentulis et mulieribus risus facile ad calumniam trahitur. Rigorem autem præ-
 se ferre eninus, eos, qui accedunt, abigit. Gravitas enim vel solo aspectu petulantia impetus frangere
 ac reprimere valet. **73** Omnes vero, ut verbo dicam, insipientes vinum

καὶ θ' ἀπαλὸν γελάσαι, καὶ ὀρχήσασθαι ἀνώγει, C
 εἰς μαλακίαν ἐκτρέπων τὸ ἀνδρόγυνον ἦθος· καὶ σχο-

Et ridere jubet molle, et saltare lubenter,

mores effeminatos convertens ad mollitiem. Est

✕ P. 197 ED. POTTER, 168 ED. PARIS. * Eccli. xxi, 23.

(57) Τόν. Τὸν δέ, Reg., Bod.

(58) Ἀποδέχομαι γ. A. ἀπ. γ. εὖ μ. ἐκείνων,
 ἐξ ἐφαίνετο μειδιῶν βλοσυροῖσι προσώπασιν, ἢ τὴν
 μὴ βλοσυροῖσι προσώπασιν μειδιῶντα. SYLBURG.— Ut
 sibi constet sententia, «ele vocem penultimam,
 quæ ex loco, qui mox sequitur, adhasit. Quis enim
 εὐρίστως dicat, μειδιῶν προσώποις; At vero μειδιῶν
 προσώποις βλοσυροῖς, aut, ut Homerus loquitur,
 προσώπασιν, est βλοσυρῶς μειδιῶν. Nolo enim in
 re levi me excruciare, quod fecisse alios video.
 Suidiosus enim aliquis Clementis, cum legisset in
 hoc loco προσώπασιν, quod novum illi videbatur
 et inusitatum, in margine adnotarat τὸ προσώποις. D
 Exempla rei ejusdem passim in Clemente occur-
 runt. HEINSIUS.— Iliad. K, de Ajace, μειδιῶν βλο-
 συροῖσι προσώπασιν. Ideo dixit προσώποις, deinde
 verba Homeri usurpans, προσώπασιν· in quem lo-
 cum scribens Eustathius: Σημειῶσαι, ὅτι τὸ μει-
 δῶν γέλωτος μὲν ἀστυρότερον, σκυθρωπότητος δὲ
 θαυρότερον. Ita ut permixta sit hilaritas gravitati,
 nihilque interea de severitate detrahatur, quo
 minus venerabilis sit, et tamen tristitia vitetur.
 COLLECT.

(59) Ἀνθρώπινον, οὐ λ. τ. A. et C. cum Her-
 vento interprete, ἀνθρώπινου λογισμοῦ τεκμήριον.
 Illud enim est humanæ ratiocinationis indicium.»
 SYLBURG.

(60) Οὔτε μ. In eandem sententiam Salvianus
 lib. vi De providentia Dei, «Christum,» inquit,
 «levissime legimus, risisse nunquam legimus; et
 hoc utrumque in exemplum pro nobis: quia fletus,
 compunctio est animæ; risus, corruptio disciplinae.

in vultu modestorum hominum quæ est diffusio,
 risus dicitur. Immoderata autem et inconcinna vul-
 tus dissolutio, si sit quidem in mulieribus, appel-
 latur Græce κιχλισμός: is est autem risus mero-
 tricicus. Si vero in viris, κατχαζμός: est autem ri-
 sus insolens et protervus ac procis conveniens.
 «Stultus autem in risu extollit vocem suam,» in-
 quit Scriptura: «vir autem astutus vix sensim
 subridebit.» Astutum autem nunc dicit prudentem,
 qui contrario modo, quam stultus, affectus est.
 Sed neque rursus oportet esse tristem, sed
 gravem: illum enim magis admitto subridentem,
 ✕ qui severa visus est facie subridere, quam qui non
 severa: minus enim fuerit risus ille irridendus.
 Oportet autem ipsam quoque subrisionem doceri
 et castigari, et si ob turpes res excitata fuerit, eru-
 bescere potius videri quam subridere, ne videamur
 per consensum collædari: si autem de rebus mole-
 stis, convenit potius tristiores videri, quam lætari:
 illud enim est considerationis humanæ iudicium,
 hoc autem exhibet crudelitatis existimationem. Ne-
 que enim est semper ridendum: est enim immode-
 ratum: neque si adsint seniores, vel aliqui, quos
 æquum est revereri: nisi forte ipsi quoque, ut nos
 exhilarent, urbane aliquid et lepide dixerint. Sed
 neque apud quoslibet ridendum est, neque in omni
 loco, sed neque omnibus, neque pro ter omnia.

facile ad calumniam trahitur. Rigorem autem præ-
 se ferre eninus, eos, qui accedunt, abigit. Gravitas enim vel solo aspectu petulantia impetus frangere
 ac reprimere valet. **73** Omnes vero, ut verbo dicam, insipientes vinum

Nobis ridere et gaudere non sufficit, nisi cum pec-
 cato atque insania gaudeamus; nisi risus noster
 impuritatibus, nisi flagitiis misceatur: nec dele-
 ctat ridere sine crimine. Rideamus et lætemur ju-
 giter, dummodo innocenter. Quæ recordia est, ut
 non putemus risum, nisi Dei injuriam in se ha-
 beat? R. SYLBURG.

(61) Περιόντων. F. rectius παρίοντων. Id.
 (62) Δυνατή. Ecclesiastæ vii: «Melior est ira;
 quia per tristitiam vultus corrigitur animus delin-
 quentis.» Duo autem versus, qui deinceps citantur,
 Homeri sunt *Odys.* E, circa quadringentesimum
 et sexagesimum. Apud Stobæum etiam referuntur
 tit. De incontinentia, duo, inquam: nam illud,
 «Omnes autem,» non numerandum est inter ver-
 sus, sed inter verba Clementis. COLLECT.

(63) Πάντας. Πάντα Nov. et Nov. Frag. Dein,
 ὡς ἔπος ἦν Nov. Frag.

(64) Οἶνος. Apud Plutarchum *Περὶ ἀδολεσχίας*
 et *Synpos.* lib. iii, cap. 1, plenius citatur hic
 locus:

Οἶνος γάρ τ' ἐφέηκε πολύφρονά περ μάλ' ἀει-
 |σαι·
 Καὶ θ' ἀπαλὸν γελάσαι, καὶ τ' ὀρχήσασθαι
 |ἀνήκε.

Itemque apud Stobæum tit. 18 De incontinentia,
 ubi tertii versus clausula sic legitur: ὄπερ τ' ἀ-
 ῥότων ἀμεινον; per positionem producta περ, non
 cæsuram. Sunt autem Homeri *Od.* E. SYLBURG.

autem considerandum, quomodo hinc profecta dicendi licentia usque adeo auget petulantiam, ut ad turpiloquium cani perducatur :

Et dixit, quod erat melius non dicere verbum.

Subdolorum itaque hominum maxime in vino perspici solent mores, ut qui sunt omni simulatione nudati, propter illiberalem ejus, quæ in vino oritur, petulantia licentiam; per quam sopitur quidem ratio, quæ in ipsa anima ebrietate oppressa est et gravata: agrestes autem excitantur affectiones, quæ in animi imbecillitatem facile dominatum occupant.

✕ CAP. VI.

De turpiloquio.

A turpiloquio autem et nos omnino abstinere oportet, et eis, qui illo utuntur, os obstruere, et aspectu severiore, et vultus aversione, et ea, quæ vocatur, subsannatione, et sæpe etiam asperiori oratione. « Quæ enim, » inquit, « ex ore exeunt, coinquant hominem^a. » Communem, et gentilem, et indoctum, et petulantem eum ostendunt: non autem proprium, honestum, et temperantem. Cum autem turpia æque in audiendo, versentur et in spectando, divinus Pædagogus eadem ratione pueris luctantibus, ne aures eorum offendantur, pudicos sermones, veluti quædam aurium munimenta, adhibet, ne possit ad frangendam animam pervadere pulsatio fornicationis: oculos autem dirigit ad rerum honestarum spectaculum, melius esse dicens labi pedibus, quam oculis. Hoc turpiloquium propulsans Apostolus, « Omnis, » inquit, « malus sermo ex ore vestro non procedat, sed si quis bonus^b. » Et rursus: « Sicut decet sanctos, ne nominetur in vobis turpitude, et stultiloquium, vel scurrilis urbanitas, quæ non conveniunt: sed potius gratiarum actio^c. » Si autem, « qui stultum dixit fratrem, obnoxius est iudicio^d, » quid de eo, qui stulta loquitur, pronuntiabimus? An non etiam de eo scriptum est: « Qui locutus verbum fuerit otiosum, reddet rationem Domino in die iudicii? » Et rursus: « Ex sermone tuo justificaberis, »

✕ P. 198 ED. POTTER, 168-169 ED. PARIS. ^a Matth. xv, 18. ^b Ephes. iv, 29. ^c Ib. v, 5, 4. ^d Matth. v, 22. ^e Ibid. xii, 36.

(65) Προέηκεν. Προσέηκεν Bod., Reg. Dein, ὅπερ τ' ἄρρητον Nov. et Nov. Frag., item Homerus *Odyss.* E, vers. 461, ubi locus hic integer exstat.

(66) Αἰσχρολογίας. Similia habet Epictetus cap. 55: Ἐπιφαλές δὲ καὶ τὸ εἰς αἰσχρολ., etc. « Periculosum est etiam ad orationis obscenitatem progredi: cum igitur tale quidpiam incidit, aut (si feret opportunitas), objurgabis eum qui sermonem illum injecerit: aut taciturnitate saltem, et rubore vultuque ostendes, eam orationem tibi displicuisse. »

(67) Ἀπομυκτησῶ. Vel potius ἀπομυκτηρισῶ, non enim μυκτίζειν, sed μυκτηρίζειν, dicitur τὸ χλευάζειν.

(68) Τὸν ἄνθρ. Inducantur ista, tanquam glossæ: κοινὸν καὶ ἐθνικὸν, καὶ ἀπαίδευτον, καὶ ἀσελγῆ δείκνυσιν αὐτόν· οὐχὶ δὲ ἴδιον, καὶ κόσμιον, καὶ σώφρονα. Nihil enim sunt aliud, quam interpretatio τοῦ κοινὸς, quam in margine ascripsit ali-

A πείν δεῖ, πῶς ἐντεῦθεν ἡ παρρησία τὴν ἀκοσίαν εἰς αἰσχρολογίαν αὔξει·

Καὶ τι ἔπος προέηκεν (65), ὅπερ ἄρρητον ἄμεινον.

Μάλιστα γοῦν ἐν ὄνῳ καθορθοῦσθαι τὰ ἤθη τῶν ὑποῦλων συμβέβηκε, τῆς ὑποκρίσεως ἀπογυμνούμενα, διὰ τὴν ἀνελεύθερον παρρησίαν τῆς παροιρίας· δι' ἣν κατακοιμίζεται μὲν ὁ λόγος, ἐν αὐτῇ τῇ ψυχῇ καρθηθάρσας τῇ μέθῃ· τὰ δὲ ἐκτράπελα ἐπεγειρεται πάθη, καταδυναστεύοντα τῆς ἀσθενείας τοῦ λογισμοῦ.

ΚΕΦ. Γ'.

Περὶ αἰσχρολογίας.

B Αἰσχρολογίας (66) δὲ παντελῶς αὐτοῖς τε ἡμῖν ἀφεκτέον, καὶ τοὺς χρωμένους αὐτῇ ἐπιστομιστέον, καὶ ὕψι δριμυτέρα, καὶ προσώπου ἀποστροφῆ, καὶ τῷ ἀπομυκτισμῷ (67) καλουμένῳ, πολλάκις δὲ καὶ λόγῳ τραχυτέρω. « Τὰ γὰρ ἐξιδόντα, φησὶν, ἐκ τοῦ στόματος κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον (68)· κοινὸν, καὶ ἐθνικὸν, καὶ ἀπαίδευτον, καὶ ἀσελγῆ δείκνυσιν αὐτόν· οὐχὶ δὲ ἴδιον (69), καὶ κόσμιον, καὶ σώφρονα. Πρὸς δὲ τὴν ἀκοὴν τῶν αἰσχρῶν καὶ τὴν θέαν, ὁμοίως (70) ἐχόντων, ὁ θεὸς Παιδαγωγὸς κατὰ τὰ αὐτὰ τοῖς παλαίοις τῶν παιδίων, ὡς μὴ τὰ ὤτα θραύοιτο αὐτῶν, τοὺς σώφρονας περιτίθησι λόγους, καθάπερ ἀντιτίδας, ὡς μὴ δύνασθαι ἐξικνεῖσθαι εἰς θραῦσιν τῆς ψυχῆς τὸ κρούμα (71) τῆς πορνείας· τοὺς δὲ ὀφθαλμοὺς κατευθύνει ἐπὶ τὴν θέαν τῶν καλῶν, ἄμεινον εἶναι λέγων, τοῖς ποσὶν ἢ τοῖς ὀφθαλμοῖς ὀλισθαίνειν. Ταύτην ἀποκρουόμενος τὴν αἰσχρολογίαν ὁ Ἀπόστολος, « Πᾶς λόγος σαπρὸς ἐκ τοῦ στόματος ὁμῶν, φησὶν, μὴ ἐκπορευέσθω, ἀλλ' εἰ τις ἀγαθός. » Ἠάλιν τε αὖ· « Καθὼς πρέπει ἀγίοις μὴ (72) ὀνομαζέσθω ἐν ὁμῖν αἰσχροτής, καὶ μωρολογία, ἢ εὐτραπέλια· ἃ οὐκ ἀνήκεν· ἀλλὰ μάλλον εὐχαριστία. » Εἰ δὲ ὁ μωρὸν εἰπὼν τὸν ἀδελφὸν ἐνοχος εἰς κρίσιν, ἢ τί περὶ τοῦ μωρολογούντος ἀποφαινόμεθα; ἢ (73) καὶ περὶ τούτου γέγραπται· « Ὅς ἂν καλῆσῃ λόγον ἀργὸν, ἀποδώσει λόγον τῷ (74) Κιρίῳ ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως. » Αὐθὶς τε· « Ἐκ τοῦ λό-

D quis. HEINSIUS.

(69) Ἰδιον. Ἦδιον Nov., Nov. Fragm., Reg., Bod. Sed recepta lectio melior est: nam homini κοινῶ oppronit τὸν ἴδιον, ἢ non vulgarem. »

(70) Καὶ τὴν θέαν, ὁμ. Καὶ τὴν θέαν τῶν ὁμοίως ἐχόντων Pal., Nov., Nov. Fragm., Reg., Bod.

(71) Κρούμα. Κρούσμα Nov., Nov. Fragm.

(72) Ἐκπορευέσθω..... μὴ. Hac exciderunt e Nov. Cæterum quæ sequuntur, Bil. Vulg. sic se habent: Πορνεία δὲ, καὶ πᾶσα ἀκαθαρσία, ἢ πλεονεξία μὴδὲ ὀνομαζέσθω ἐν ὁμῖν, καθὼς πρέπει ἀγίοις. Καὶ αἰσχροτής, καὶ μωρολογία, ἢ εὐτραπέλια, τὰ οὐκ ἀνήκοντα, ἄλ. Quin etiam ea, quæ mox subjicit, Scripturæ loca διὰ μνήμης, uti alias solet, recitare videtur.

(73) Ἡ. Ἡ ἴσως legi potest atque ἦ, i. e. « quomodo. » Vulgatum ἦ secutus est Hervetus. « annon et de illo scriptum est? » SILBERG.

(74) Τῷ. Abest a Nov., Nov. Fragm., Bod., Reg.

γῶ σου δικαιοσύνη, » φησίν· καὶ, « Ἐκ (75) τοῦ λό-
γῶ σου καταδικασθήσῃ. » Τίνας οὖν αἱ ἀντιπίδες αἱ
σοφῆροι, καὶ τίνας αἱ τῶν ὀλισθηρῶν ὀφθαλμῶν παι-
δαγωγῆσεις; αἱ μετὰ (76) τῶν δικαίων συναναστροφαί,
πρὸλαμβάνουσαι καὶ προεμφράττουσαι τὰ ὄψα, τοῖς
ἐπέγειν τῆς ἀληθείας βουλομένους.

Φθείρουσιν (77) ἡθὴ χρηστὸν δμιλλῆαι κακαί,

ἡ ποιητικὴ λέγει. Γενναιότερον δὲ ὁ Ἀπόστολος,
« Γίνεσθε (78), φησίν, ἀποστουγούντες τὸ πονηρὸν,
κλιώμενοι τῷ ἀγαθῷ. » ὁ γὰρ μετὰ τῶν ἀγίων ἀνα-
στροφόμενος ἁγιασθήσεται. Πάντῃ οὖν ἀφεκτέον τῶν
αἰσρῶν ἀκουσμάτων, καὶ ῥημάτων, καὶ θεαμάτων·
καὶ μᾶλλον ἔργων αἰσρῶν καθαρευτέον· τοῦτο
μὲν, ἐν ἀποδείξει καὶ παραγυμνώσει μερῶν τινων
τῷ σώματος, ὧν οὐ χρῆ· τοῦτο δὲ, ταῖς ἐπιθεωρήσει
τῶν ἀπορρήτοτέρων μερῶν· οὐδὲ γὰρ ἠνέσχετο τοῦ
ἐκάλου τὴν γύμνωσιν, αἰσρῶν οὖσαν, ἐπιδείν σῶ-
φρον υἱός· ἐσκέπασε δὲ ἡ σωφροσύνη, ὃ ἐγύμνωσεν
τὸ μῆθρ, τὸ περίσπτον τῆς ἀγνοίας παράπτωμα. Κα-
θαρευτέον δὲ οὐδὲν ἦτορον καὶ ταῖς προφοραῖς τῶν
φωνῶν· αἱς ἄβασα εἶναι χρῆ τὰ ὄψα τῶν ἐν Χριστῷ
πιστευκόντων. Ταύτῃ μοι δοκεῖ ὁ Παιδαγωγὸς μὴδὲ
ἐθέξασθαι τι τῶν τῆς αἰσχημοσύνης ἐφίναται ἡμῖν,
πέρρωθεν διαβάλλων (79) πρὸς τὴν ἀκολασίαν· δεῖ-
ν (80) γὰρ ἀεὶ τὰς βίβλας τῶν ἀμαρτημάτων ἐκκό-
πειν· τὸ, « Οὐ μοιχεύσεις, » διὰ τοῦ, « Οὐκ ἐπιθυ-
μήσεις· » καρπὸς γὰρ τῆς ἐπιθυμίας ἡ μοιχεία, τῆς
βίβλας τῆς κακῆς. Ὁμοίως οὖν κἀναυθα ὁ Παιδα-
γωγὸς τὴν ἀδειαν τῶν ὀνομάτων, ὡς χρῆσιν (81),
ἀπέβληκεν, τὴν ἀδεῖα τῆς ἀκολασίας ἐπιμειξίαν ἐκ-
κίπων· τὸ γὰρ (82) ἐν τοῖς ὀνόμασι ἀτακτεῖν· τὸ
μάλιστα ἐμποιεῖ τοῦ καὶ εἰς τὰ ἔργα ἀνοσμεῖν· τὸ
καὶ περὶ τῆν φωνὴν σωφρονεῖν ἀσκεῖν ἐστὶ λαγνείας,
καὶ καρτερεῖν (83). Διεληφάμεν δὲ βαθυτέρῳ λόγῳ,
ὡς ἄρα οὕτε ἐν τοῖς ὀνόμασι, οὐδὲ μὴν ἐν τοῖς
σπουδαιστικοῖς μορφοῖς, καὶ τῇ κατὰ γάμον συμπλο-
κῇ, καθ' ὧν κεῖται τὰ ὀνόματα, τὰ περὶ τὴν συνή-
θειαν οὐ τετριμμένα, ἢ τοῦ ὄντως (84) αἰσχροῦ προσ-
φορὰ τάττεται· οὐδὲ γὰρ γόνου καὶ κνήμῃ καὶ τὰ

⌘ P. 199 ED. POTTER, 169-170 ED. PARIS.
⌘ Exod. ix, 14, 17.

(75) Καὶ, ἐκ. Perperam distinguunt vulg. editio-
nes post Sylburgium: nam καὶ non est Clementis,
sed Christi vox: Ἐκ γὰρ τῶν λόγων σου δικαιο-
σύνη, καὶ ἐκ τῶν λόγων σου καταδικασθήσῃ. Matth.
xii, 37.

(76) Αἱ μετὰ. Hic desinit Nov. Fragm.

(77) Φθείρουσιν. Tragicus iambus de improbo
commercio prolixius infra commendatur
Siron. i, pag. 129. SYLBURG.—Versus est Menandri
ei comœdia, ut quidam volunt, *Thaide*, cuius
ei meminit Athenæus lib. xiii. Tertullianus i *Ad
cor.*, 8: «Convictum atque commercia Deo digna
teclare, memor illius versiculi sanctificati per
Apostolum: »

Bonos corrumpunt mores congressus mali. »

I Cor. xv. COLLECT. Senarium hunc, quem Menan-
dro plerique ascribunt, Socrates *Histor. eccl.* lib.
ii. c. 14, et post eum Nicephorus lib. x, cap. 26,
Euripidi tribuunt.

(78) Γίνεσθε. Additamentum Clementis.

(79) Διαβάλλων. « Præmuniens » Herveto, ac si
scriptum esset διαπραλλίζων, vel διαφράττων. Cle-

A inquit, « et ex sermone tuo condemnaberis a. »
Quænam sunt ergo salutares aurium defensionēs,
et quænam sunt lubricorum oculorum disciplinæ?
Quæ cum justis sunt conversationes, quæ aures
præoccupant, et prius obstruunt adversus eos, qui
volunt abducere a veritate.

Corrumpunt bonos mores colloquia prava,

inquit poetica. Præclarius autem Apostolus: « Esto-
te, » inquit, « odio habentes malum, ✕ adhærentes
bono b. » Qui enim cum sanctis versatur, sanctifica-
bitur. Omnino ergo abstinendum est a turpibus
auditionibus, et verbis, et spectaculis; sed multo
magis a factis turpibus mundos esse oportet; par-
tim quidem in ostendendis et nudandis aliquibus
B partibus corporis, quas non decet: partim autem
in contemplandis secretioribus partibus. Neque
enim turpem justi hominis denudationem aspicere
sustinuit modestus filius; sed texit modestia, quod
nudarat ebrietas, sectandum lapsum inscientiæ c.
Mundos autem nihilo secius esse oportet et a vocum
prolationibus, quibus nullum esse oportet aditum
ad aures eorum qui in Christo crediderunt. Hac
ratione mihi videtur Pædagogus nihil, quod sit in-
decorum, nobis loqui permittere, longe ante nos
præmuniens adversus incontinentiam: præclare
enim et mira arte solet vitiorum radices excindere,
illud, verbi causa, « Non concupisces: » per illud
« Non concupisces d. » Adulterium enim fructus
est concupiscentiæ, quæ quidem est mala radix.
C Similiter ergo hic quoque Pædagogus nominum
licentiam tanquam usum reprehendit, ut licentiam
ad intemperantiæ congressionem amputet: insolent-
er enim se in vocibus gerere, facit ut meditemur
inhoneste facere. In vocibus autem esse modestum,
est seipsum exercere ad fortiter sustinendam libi-
dinis impressionem. Prolixiori autem oratione os-
tendimus, quod neque in nominibus, sed neque in
partibus ad coitum pertinentibus, et nuptiali con-
gressione, pro quibus supponuntur nomina, quæ
d. Matth. xii, '37. b Rom. xii, 9. c Genes. ix, 23.

mens paulo post eadem voce usus est, verum sensu
paulum diverso: τὴν ἀδειαν τῶν ὀνομάτων διαβέβληκεν.

(80) Δεινόν. Id habent editiones post Sylburgia-
nam omnes, Herveti, ut videtur, versionem secuta:
verum Florent., Sylburg. et mss. codices δεινός
exhibent, quod ad præcedens Παιδαγωγός refertur:
quæ lectio quin vera sit, jure dubitari non potest.

(81) Ὡς χρῆσιν. Supervacanea videntur esse
hæc verba, et forte e margine in textum irrepse-
runt.

(82) Τὸ γάρ. Scholiastes in marg. Bod., Reg.:
Ἐν γὰρ οὐκ αἰσγύνηται τοὺς λόγους, τούτων πολλῶ
δήπουθεν οὐδὲ τὰ ἔργα.

(83) Ἀσκεῖν ἐστὶ λαγνείας, καὶ καρτερεῖν. Huic
sententiæ sensus haud constare videtur. Sylburgius
scribi voluit cum præpositione, κατὰ τῆς λαγνείας,
« contra libidinem. » In Nov. hoc modo se habet:
Ἀσκεῖν ἐστὶν ἀγνείας καρτερεῖν, « sustinere se ad
castitatem exercere. » Non incommode, si scriptum
fuisset ἀγνείαν in sing. numero. Particulam καὶ ad
seq. refert idem colex, διεληφάμεν δὲ καὶ βαθ.

(84) Ὀντως. Ὀντος; Reg., Bod.

usu minime trita sunt, ejus, quæ vere turpe est, ponitur appellatio. Nam neque genu, et tibia, et hujusmodi membra, et quæ eis imposita sunt nomina, sunt turpia, nec quæ per ea fit actio: membra autem et hominis verenda, verecundia quidem plena, non autem turpia censenda sunt. Turpis autem res est eorum operatio quæ sit præter leges, ideoque probro digna et supplicio. Turpe enim solum revera est vitium, et quæ per ipsum aguntur. His ergo consequenter jure vocetur turpiloquium, quæ de vitiosis factis habetur oratio. Ejusmodi est, si de adulterio, vel de puerorum amore disseratur, et quæ sunt hujusmodi. Quin etiam inepti ✕ ac futiles sermones vitandi sunt. « Ex multiloquio enim, » inquit, « non effugies peccatum a. » Luet ergo pœnas linguæ vitium. « Est » enim « lacens qui invenitur sapiens, et est qui odio habetur propter multam loquacitatem b. » Quin etiam ipse nugator affert sibi ipsi fastidium ac satietatem: « Qui enim multiplicat sermonem, odit animam suam c. »

74 CAP. VII.

Quænam observare oporteat eos, qui honeste simul viciant.

Absit quoque a nobis, ut irrideamus quemdam, a quo primum incipit contumelia, ex quibus lites, pugnae, et inimicitiae erumpunt. Diximus autem contumeliam esse ebrietatis ministram. Non ex solis autem factis, sed etiam ex verbis homo judicatur. « In convivio autem, » inquit, « ne argueris proximum, et ei opprobrii sermonem ne dixeris d. » Si enim vel maxime cum sanctis conversari præcipitur, sanctum irridere, peccatum est. « Ex ore enim insipientium, » inquit Scriptura, « baculus contumeliæ e. » baculum dicens, fundamentum contumeliæ, cui innititur, et super quam requiescit contumelia. Unde admiror Apostolum, qui hic quoque suadet, « neque scurrilia, neque quæ non convenit f, » verba effundere. Si enim propter charitatem convenitur ad convivia: convivii autem finis est in eos, qui conveniunt, benevolentia: charitatem autem consequuntur cibus et potus: quomodo non est, ut ratio postulat, conversandum, et nec propter

P. 200 ED. POTTER, 170-171 ED. PARIS. xxxi, 41. • Prov. xiv, 3. † Ephes. v, 4.

(85) Αἰδῶς. Ludit in etymo τῶν αἰδῶων. Cæterum αἰδῶς et αἰσχὺν quomodo distinguantur, explicat Ammonius, lib. *De similibus et different. voc.*: Αἰδῶς καὶ αἰσχὺν διαφέρει, ὅτι ἡ μὲν αἰδῶς ἐστὶν ἐντροπὴ πρὸς ἕκαστον, ὡς σεβόμενός τις ἔχει· αἰσχὺν δὲ, ἐφ' οἷς ἕκαστος ἁμαρτιῶν αἰσχύνεται, ὡς μὴ θεὸν τι πράξας. Καὶ αἰδεῖται μὲν τις τὸν πατέρα, αἰσχύνεται δὲ, ὅς μεθύσκειται.

(86) Γλωσσαργία. Vide, num melius γλωσσαργία. « Luet enim pœnis garrulitas. » COLLECT.— Et γλωσσαργία quidem habet Nov. Verum haud opus est recepam hactenus lectionem sollicitare: sunt enim hæ voces synonymæ.

(87) Ἐτι δὲ καὶ. Sic editt. posteriores Sylburgio: in Flor. itemque mss. codd. exstat et δὲ καὶ, quod Sylburgius mutandum sensit in ἔδη καὶ, « jam et. »

(88) Πλεονάζω. Ecclesiastici xx, 8: Ὁ πλεονάζων λόγῳ βδελυθήσεται.

(89) Ἀστειῶς. Ἀστειῶς Bod. et editiones Syl-

burgiana posteriores. (90) Οὐκ. Respicit Christi dictum, quod recitat Matth. xii, 37. (91) Συμποσίῳ. Οἴνου addit Ecclesiast. Mox post πλησῶν ibidem additur καὶ μὴ ἐξουδενώσης αὐτὸν ἐν εὐφροσύνῃ αὐτοῦ. (92) Ἰθέρως... ἐπαναπαύεται. Hæc e Nov. exciderunt. (93) Οὐδὲ διὰ τ. Οὐδὲ τὴν ἀγάπην ἀπορητέον, omissa præpositione διὰ, Nov. Quo. I si eam retinere placeat, sic exp.: « Nec sunt propter amoris studium proponendæ questiones, quibus convivæ ad angustias redigantur. » Nam ἀπορηῖ Clemens (« quærendi ») sensu uti solet. Vult igitur nos διὰ τὴν ἀγάπην, « charitatis intuitu, » abstinere ab ejusmodi questionibus, quæ convivas difficultatibus perplexos irridendos proponerent. Quod si hic sensus placeat, hoc modo distinguenda est hæc sententia: Πῶς οὐ λογικῶς ἀναστρεπτέον; Οὐδὲ διὰ τὴν ἀγάπην ἀπορητέον· σὶ γάρ, etc.

ΚΕΦ. Ζ'.

Τίνα χρὴ παραφυλάττεσθαι τοὺς ἀστειῶς (89) συμβιούντας.

Ἀπέστω δὲ, ἀπέστω ἡμῶν καὶ τὸ σκώπτειν, ὑβρεῶς προκατάρχον, ἐξ ὧν ἐριδες, καὶ μάχαι, καὶ ἐχθραὶ διοιδαινούνται. Ὑβριν δὲ ἐφαμεν μέθης εἶναι διάκονον. Οὐκ (90) ἐκ μόνων δὲ τῶν ἔργων, ἀλλὰ καὶ ἐκ λόγων ἀνθρώπος κρίνεται. « Ἐν συμποσίῳ (91) δὲ, » φησὶ, « μὴ ἐλέγξης τὸν πλησῶν· καὶ λόγον ὀνειδισμού μὴ εἴψης αὐτῷ. » Εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα παραγγέλλεται ἀγίοις συνεῖναι, ὀνειδέσθαι τὸν ἅγιον ἁμαρτία· « Ἐκ στόματος γὰρ ἀφρόνων, » φησὶν ἡ Γραφή, « βακτηρία ὑβρεως. » ἐπιβάθραν ὑβρεως, βακτηρίαν λέγουσα, ἣ ἐπεριδέεται καὶ ἐπαναπαύεται (92) ἡ ὑβρις. Ὅθεν ἀγαμαὶ τὸν Ἀπόστολον κἀνταῦθα παραινούντα, « μὴ δὲ τὰ εὐτράπελα, μὴ δὲ τὰ μὴ ἀνήκοντα » προλεσθαὶ ἡμᾶς ῥήματα. Εἰ γὰρ δι' ἀγάπην αἰ ἐπι τὰς ἐστιάσεις συνελεύσεις, συμποσίῳ δὲ τὸ τέλος ἡ πρὸς τοὺς συνόντας φιλοφροσύνῃ, παρεπόμενα δὲ τῇ ἀγάπῃ ἡ βρώσις καὶ ἡ πόσις· πῶς οὐ λογικῶς ἀναστρεπτέον, οὐδὲ διὰ τὴν (93) ἀγάπην ἀπορητέον; Εἰ γὰρ ὡς ἐπιτείνοντες τὴν πρὸς ἀλλήλους εὐνοίαν συνῆμεν,

• Prov. x, 19. † Eccli. xx, 5. † Ibid. 8. † Eccli.

burgiana posteriores. (90) Οὐκ. Respicit Christi dictum, quod recitat Matth. xii, 37.

(91) Συμποσίῳ. Οἴνου addit Ecclesiast. Mox post πλησῶν ibidem additur καὶ μὴ ἐξουδενώσης αὐτὸν ἐν εὐφροσύνῃ αὐτοῦ.

(92) Ἰθέρως... ἐπαναπαύεται. Hæc e Nov. exciderunt.

(93) Οὐδὲ διὰ τ. Οὐδὲ τὴν ἀγάπην ἀπορητέον, omissa præpositione διὰ, Nov. Quo. I si eam retinere placeat, sic exp.: « Nec sunt propter amoris studium proponendæ questiones, quibus convivæ ad angustias redigantur. » Nam ἀπορηῖ Clemens (« quærendi ») sensu uti solet. Vult igitur nos διὰ τὴν ἀγάπην, « charitatis intuitu, » abstinere ab ejusmodi questionibus, quæ convivas difficultatibus perplexos irridendos proponerent. Quod si hic sensus placeat, hoc modo distinguenda est hæc sententia: Πῶς οὐ λογικῶς ἀναστρεπτέον; Οὐδὲ διὰ τὴν ἀγάπην ἀπορητέον· σὶ γάρ, etc.

πῶς ἔχθρας διὰ τοῦ σκώπτειν σκαλεύομεν; Σιωπᾶν δὲ κρεῖττον ἢ ἀντιλέγειν, ἀμαρτίαν ἀμαθία προφερομένους (94). « Μακάριος ὡς ἀληθῶς (95) ἀνὴρ δὲ οὐκ ὠλίσθησεν ἐν στόματι αὐτοῦ, καὶ οὐ κατενύγη ἐν λύπῃ ἀμαρτίας. » ἦτοι μετανοήσας ἐφ' οἷς λαλήσας ἤμαρτεν· ἢ ἐν τῷ μηδένα λυπησάμενος. Καθόλου μὲν οὖν, νέοι μὲν καὶ νεάνιδες ὡς ἐπίπαν τῶν τοῦτονδε ἀπεχέσθων εὐωχιῶν, ὡς μὴ σφάλλοιντο περὶ ἃ μὴ προσῆκε· καὶ γὰρ ἀκούσματα ἀήθη, καὶ θέματα ἀπρεπῆ, κυμαινομένης ἔτι ἐν αὐτοῖς τῆς πίστει, ἐκριπίζει τὴν διάνοιαν· συνεργεῖ δὲ αὐτοῖς τὸ ἔσχατον τῆς ἡλικίας, πρὸς τὸ εὐκατάφορον τῆς ἐπιθυμίας. Ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ ἄλλοις παραίτιοι γίνονται σφαλμάτων, τὸ ἐπικίνδυνον τῆς ὥρας ἐπιδεικνύμεν. Εὐ γὰρ τοι παραγγέλλειν ἢ Σοφία φαίνεται· Μετὰ ὑπανδρου γυναικὸς μὴ κάθου τὸ σύνολον, καὶ μὴ συμμετακλιθῆς (96) ἐπ' ἀγκῶνα μετ' αὐτῆς· τωτίσθαι, μὴ συνδειπνεῖν πεκνόσθων· μηδὲ ἔσθαι μετ' αὐτῆς. Διὸ καὶ ἐπιφέρει· Ἐ μὴδὲ συμβολὰς ποιεῖ μετ' αὐτῆς (97) ἐν οἴνῳ, μήποτε ἐκκλίνη ἢ καρδία σου ἐπ' αὐτήν, καὶ τῷ αἵματι σου ὀλισθήσῃ εἰς ἀπώλειαν. » Σφαλερὰ γὰρ ἡ πάροις ελευθερία, παραθεῖν δυναμένη. « Ὑπανδρον » δὲ ὠνόμασεν, ἐπεὶ μεζῶν ὁ κίνδυνος τῷ λύσαι τὴν δέσιν τῆς συμβιώσεως πειρωμένῳ· εἰ δὲ καὶ ἀνάγκη (98) τις περιτύχοι, παριέναι κελεύουσα, αἱ μὲν κεκαλύφθων ἄγαν ἀμπεχόνη ἔκτοσθεν (99), ἔνδοθεν δὲ αἰδοῖ. Ὅσα δὲ μὴ ὑπανδροί, ἐσχάτη ταύταις (1) διαβολὴ εἰς ἀνδρῶν παρῆναι συμπόσιον, καὶ ταῦτα οἰνωμένων. Οἱ δὲ ἐπὶ τὴν κλισίαν τὰς ὄψεις πῆξαντες, ἀμετασάλευτοι τοῖς ἀγκῶσιν ἐρηραιομένοι, μόνους παρέστων τοῖς ὠσίν· εἰ δὲ καὶ καθέζοντο, μὴ ἐναλλάξ τῶν πόδε ἐχόντων· μηδὲ μὴν θάτερον τοῖν μηροῖν θατέρῳ ἐπιφερόντων, ἢ τὴν χεῖρα τῷ γενεῖω ὑπερειδόντων. Ἄγενὲς γὰρ μὴ φέρειν αὐτὸν, καὶ τοῦτο κατηγόρημα τοῦ νέου. Συνεχῆς δὲ καὶ τὸ μετακινούμενον ἐναλλάττειν τὸ σχῆμα, κουφότητος σύμβολον, σώφρωνος δὲ, εὐθέως ἐν βρώσει καὶ ἐν πόσει τὸ ἐλαττω αἰρεῖσθαι, καὶ τὸ σχολαιότερον, οὐ τὸ προπετέ-

A charitatem dubitandum? Si enim convenimus, ut mutuam benevolentiam auferemus, quare inimicitias irridendo provocamus? Satius autem est tacere, quam contradicere, peccatum inscitiae addendo. « Beatus revera vir ille est, qui non est lapsus in ore suo, vel non compunctus est in molestia peccati: » videlicet ductus poenitentia propter ea, quæ locutus peccavit: vel ideo, quod locutus neminem molestia affecerit. In summa ergo adolescentes et adolescentulæ ab ejusmodi conviviis omnino abstineant, ne labantur, in quibus minime decet. Inusitatæ enim auditiones, et indecora spectacula, dum in eis adhuc fides fluctuat, mentem eorum eventilant; ætatis autem instabilitas simul ad hoc confert, ut in cupiditates ferantur præcipites. Quin etiam nonnunquam aliis causæ sunt offensionum, dum florem ætatis suæ, in quo maximum est periculum, ostentant. Recte enim videtur præcipere Sapientia: « Cum muliere, quæ viro subjecta est, ne omnino sedeas, et ne super cubitum cum ea accubueris; » hoc est, ne cum ea sæpe cœnes, neque cum ea comedas. Et ideo subjungit: « Neque cum ea in vino congregiaris, ne quando inclinet cor tuum in ipsam, et sanguine tuo labatur ad interitum. » Lubrica enim res est libertas in vino, et apta ad deflorescendum. « Viro » autem « subjectam » nominavit, quod majus sit periculum ei, qui connubii vinculum conatur dissolvere. Quod si aliqua necessitas evenerit, quæ eas jubet accedere, illæ quidem exterius amictu pulchre tegantur, intus autem pudore. Quæcumque autem non sunt viro subjectæ, his est extremum probrum interesse convivio virorum, idque vinolentorum. Qui in reclinatorium autem oculos fixerint, immobiles, innixi cubitis, adsint solis auribus. Quod si etiam sederint, ne pedes sæpe permutent, nec alterum femur alteri superponant, nec manum mento sustentent. Illiberale enim est, seipsum non ferre, idque datur vitio adolescenti. Sæpe autem moveri,

¶ P. 201 ED. POTTER, 171-172 ED. PARIS. a Ecclii. xiv, 4. b Ecclii. ix, 12. c Ibid. 13.

(94) Ἀμαρτίαν ἀμαθία προφερομένους. H. e. « peccatum, » vel « lapsus, » inscitie exprobrantes. Interpres Hærvetus legisse videtur ἀμαρτίαν ἀμαρτία προφερομένους, dum vertit, « peccatum peccato adducentes. » Ἀμαρτίαν ἀμαθία πρόσφερ., habent recentiores Syllburgio editiones: quam lectionem firmat Nov.

(95) Ὡς ἀληθῶς. Clementis additamentum.

(96) Μὴ συμ. Ecclii. ix: Μὴ κατακλιθῆς ἐπ' ἀγκῶν ἐν μοχ, μηδὲ συμβολοκοπήσῃς μετ' αὐτῆς. Itein, ἐκκλίνη ἢ ψυχὴ σου ἐπ' αὐτήν, καὶ τῷ πνεύματι σου ὀλισθήσῃς. SYLBURG. — Hæc in Græco LXX non reperiuntur, ix cap. Ecclii., habentur tamen in Latina vulgata v. 12: « Nec accumbas cum ea super cubitum. » καὶ μὴ μετακλιθῆς ἐπ' ἀγκῶνα μετ' αὐτῆς: ut illud, « Et sanguini tuo illabatur in interitum; » vel potius, ut habet Vulgata, « Et sanguine tuo labaris in perditionem. » Καὶ τῷ αἵματι σου ὀλισθήσῃ εἰς ἀπώλειαν, id est, « ne affectu tuo labaris, » vel periculo vitæ tuæ adulterorum peccata feras, nam LXX habent τῷ πνεύματι. Atque utramque locum ex Clemente notatum reperies in exactissima editione Romana. Porro quod LXX reddunt μὴ συμβολοκοπήσῃς, Clemens μὴ συμβολὰς

ποιεῖ μετ' αὐτῆς. Vulgata, « Et non alterceris cum illa in vino. » Interpretes ecclesiastici ad symbolas referunt quæ ad convivium celebrandum conferebantur. COLLECT.

(97) Διὸ καὶ... μετ' αὐτῆς. Hæc e Nov. exciderunt.

(98) Εἰ δὲ καὶ ἀν. Hæc, inverso sententiarum ordine, meliorem sensum præbitura videntur: « Ὅσα δὲ μὴ ὑπανδροί, ἐσχάτη ταύταις διαβολὴ εἰς ἀνδρῶν παρῆναι συμπόσιον, καὶ ταῦτα οἰνωμένων· εἰ δὲ καὶ ἀνάγκη τις περιτύχοι, παριέναι κελεύουσα, αἱ μὲν κεκαλύφθων ἄγαν ἀμπεχόνη ἔκτοσθεν, ἔνδοθεν δὲ αἰδοῖ: » οἱ δὲ ἐπὶ τὴν κλισίαν τ. « Quæ vero non sunt viro subjectæ, his virorum, idque vinolentorum, convivio interesse, extremum est probrum. Quod si qua necessitate accedere teneantur, illæ quidem exterius palla penitus contegantur, intus autem pudore: hi vero oculis in reclinatorium defixis, immobiles, cubitis innixi, solis auribus adsint. » Quomodo autem Græcorum femine a conviviis abstinerint, vid. Archæologia nostræ Græcæ lib. iv, c. 19.

(99) Ἐκτοσθεν. Ἐκτοθεν Nov.

(1) Ταύταις. Ταύτη Nov., Bol., Reg. Mox, παρὰ

habituque et figuram mutare, signum est levitatis. Jam vero modesti etiam est, et in cibo et in potu quod minus est eligere, idque tardius, et non proclivius, tam in principio quam etiam in intervallis. Quin etiam priorem desinere, et se istis rebus minime esse deditum ostendere : « Comede, » inquit, ut homo, quæ apponuntur; cessa autem primus disciplinæ gratia. Et si in medio plurimum sederis, ne ante ipsos manum porrigas ^a. » Non debemus ergo ante alios prosilire, ab ingluvie incitati; sed nec, quamvis cupientes, non nisi aliquanto post porrigere oportet, longa mora intemperantiam fatentes. ✕ Sed neque interim videri tanquam feras cibo inhærere, eumque avidè arripere. Porro autem nec obsonii multum ingerendum est : neque enim obsonio, sed frumento vesci homini naturale est. Quin etiam temperati hominis est ante alios plerosque surgere, et e convivio leniter sese subtrahere. « Cum est, » inquit, « tempus surgendi, ne sis postremus, et revertere in domum tuam ^b. » Quin etiam dicebant duodecim, cum evocassent discipulorum multitudinem : « Non est bonum nos, relicto verbo Dei, ministrare mensis ^c. » Quod si hoc diligenter caverunt, multo magis vitabant ingluviem. Hi autem ipsi apostoli scribentes « fratribus, qui erant in Antiochia, Syria et Cilicia, Visum est, » dixerunt, « Spiritui sancto et nobis, nullum vobis majus onus imponere, præterquam necessaria hæc; ut abstineteis ab immolatis, et sanguine, et suffocatis, et fornicatione; a quibus si vobis caveatis, recte facietis ^d. » Oportet autem vinolentiam non secus fugere, quam cicutam : ambo enim ad mortem subtrahunt. Oportet vero et profusum risum arcere, et immodicas lacrymas : sæpe enim temulenti cum maximum cachinnum sustulerint, deinde rursus, nescio qua persuasi vini insolentia, descendunt ad lacrymas. A ratione enim alienum est, cum esse effeminatum, tum etiam esse petulantem. Senes autem adolescentes tanquam filios

✕ P. 202 ED. POTTER, 172 ED. PARIS. ^a Eccli. xxxi, 19, 20, 21. ^b Eccli. xxxii, 15. ^c Act. vi, 2. ^d Act. xv, 23, 28, 29.

στων μόνοις τοῖς ὡσίν, inverso verborum ordine Bod., Reg. Ut etiam paulo post ἐν πόσει καὶ ἐν βρώσει, Nov.

(2) *Παρακείμερα*. Eccli. addit, σὺ καὶ μὴ διαμασῶ, μὴ μισθῆς. Dein post παιδείας infert καὶ μὴ ἀπληστεύου, μὴ ποτε προσκόψης.

(3) *Κάν*. Eccli. καὶ εἰ. Mox πρότερος αὐτῶν Id. et Nov. Dein ἐκτείνης τὴν χεῖρά σου Eccli. Mox, προσεκηθῶ. pro προεκηθῶ. Nov.

(4) *Ὀὐδέ*. Postquam dixerat, non esse præ ingluvie in cibos ante cæteros convivas prosiliendum, infert : « Neque præ nimia appetentia diutius manum porrigere oportet, longiore mora intemperantiam suam fatentes. » Nam Hervetus hujusce loci sensum pervertit.

(5) *Ἐφυστέρησει*. Per ἐφυστέρησιν intelligenda ἐπιθύμησις, seu « concupiscentia » ejus, quod deest. STILBERG.

(6) *Ἐν τῷ μεταξύ*. Sc. τοῦ συμποσίου, « medio tempore conviviū : » quod paulo ante dixit ἐν τοῖς διαλείμμασι.

(7) *Ἐν ὧρ*. Ἐν ὧρ ἐξεγειροῦ, καὶ μὴ οὐράγει, ἀπότρεχε εἰς οἶκον. Eccli.

Α σπερον, κὰν τῷ κατάρχεσθαι, κὰν τοῖς διαλείμμασι· καὶ τὸ προκαταλήγειν δὲ, καὶ τὸ ἀπροσπαθές· « Φάγε, » φησὶν, « ὡς ἄνθρωπος τὰ παρακείμενα (2)· παύσαι πρῶτος χάριν παιδείας· κὰν (3) ἀναμέσον πλείονων ἐκάθισας, πρότερον αὐτῶν μὴ ἐκτείνης χεῖρα. » Οὐκ οὖν προεκηθῆτέον ὑπὸ λαιμαργίας ἀναπειθόμενους ποτέ· οὐδὲ (4) μὴν ἐπιγλιχομένους παρεκτείνειν μέχρι πολλοῦ χρῆ, τῇ ἐφυστέρησει (5) τὴν ἀκρασίαν ὁμολογοῦντας· ἀλλ' οὐδὲ ἐν τῷ μεταξύ (6), προσκειμένους φαίνεσθαι καθάπερ τὰ θηρία, τῇ βορῆ· οὐδὲ μὴν πλείονος βῆου προσφέρεσθαι· οὐ γὰρ ὀψοφάγος φύσει, ἀλλὰ σιτοφάγος ἄνθρωπος. Προανίστασθαι δὲ τῶν πολλῶν, καὶ τοῦ συμποσίου ὑπεξείναι ἐπιεικῶς, ἀνδρὸς ἀφρονοῦ· « Ἐν ὧρ (7) γὰρ, » φησὶν, « ἀναστάσεως μὴ οὐράγει (8), καὶ ἀπότρεχε εἰς οἶκόν σου. » Ἐλεγον δὲ οἱ δώδεκα, προσκαλεσάμενοι τὸ πλῆθος τῶν μαθητῶν· « Οὐκ ἀρεστόν ἐστιν ἡμῶς, καταλείψαντας τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, διακονεῖν τραπέζαις. » Εἰ δὲ τοῦτο ἐφυλάξαντο, πολλῶ μᾶλλον γαστριμαργίαν ἐφευγον. Οἱ δὲ αὐτοὶ οὕτοι ἀπόστολοι « τοῖς κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν, καὶ Συρίαν, καὶ Κιλικίαν ἀδελφοῖς » ἐπιστέλλοντες· « Ἐδοξεν, » ἔφασαν, « τῷ Πνεύματι τῷ ἁγίῳ (9) καὶ ἡμῖν, μηδὲν πλέον ἐπιθέσθαι ὑμῖν βῆρος, πλὴν τῶν ἐπιανάγκης ἀπέχεσθαι εἰδωλοθύτων, καὶ αἵματος, καὶ πνικτῶν, καὶ τῆς πορνείας (10)· ἐξ ὧν διατηροῦντες ἑαυτοὺς, εὐ πράξετε. » Φυλάττεσθαι δὲ τὰς παρηνίας, ὥσπερ καὶ τὸ κύνειον, δεῖ ἄμφω γὰρ ὑποσύρουσιν εἰς θάνατον. Χρῆ δὲ καὶ γελῶτων εἰργασθαι ἐξαισιῶν, καὶ δακρύων ὑπερμέτρων· πολλὰκις γὰρ οἱ οἰνώμενοι καγγάστντες (11) ἐπὶ πλείστον, εἶτα μέντοι ὑπήχθησαν, οὐκ οἶδ' ὅπως, παρηνίξ τινι παραπειθόμενοι, εἰς δάκρυα· ἀπῆδει γὰρ τοῦ λόγου, καὶ τὸ ἐκθηλύνεσθαι, καὶ τὸ ἐξυβρίζειν. Πρεσβῦται δὲ, ὡς τέκνα ἀφορῶντες τοῦ νεοῦς, σπανιώτατα μὲν, ἴσως δ' ἂν που καὶ παίζαιεν πρὸς αὐτούς· εἰς τοῦτο ἐπισκώπτοντες (12) ὁ παιδαγωγῆσει τὸ εὐσηχημον αὐτῶν. Ἀμέλει πρὸς τὸν αἰσχυντηλὸν καὶ σιωπηλὸν ἐστὶ χαριεντίσασθαι ὡδὲ πως· Ὁ δὲ ἐμὸς υἱός, (ἐκείνον λέγω τὸν σιωπῶντα,)

(8) *Μὴ οὐράγει*. Ἄντι τοῦ μὴ ἔσχατος ἀνίστασο· οὐράγια γὰρ, ἡ ἐφυστέρησιν τάξις. Scholiastes in marg. Reg., Bod.

(9) *Τῷ Πρ. τῷ ἁγ.* Τῷ ἁγίῳ Act. ap. Mox ἐπιτίθεσθαι ὑμῖν, ibid. Dein πλὴν τῶν ἐπιανάγκης τούτων, ἀπέχ. Ibid. Πλὴν ἐπιανάγκης ἀπέχεσθαι Nov. Πλὴν τῶν ἐπιανάγκης ἀπέχεσθαι Bod., Reg. indistincte.

(10) *Πνικτῶν καὶ τῆς α.* Πνικτοῦ καὶ πορν. Act. apost.

(11) *Καγγάστντες*. Βαχάζαντες Reg., Bod.

(12) *Ἐπισκώπτοντες*. Huic simile erat Lacedæmoniorum institutum, de quo Plutarchus, in *Lycurgo* : Εἰς δὲ τὰ συσσίτια καὶ παῖδες ἐφοίτων, ὥσπερ εἰς διδασκαλεῖα σωφροσύνης ἀγόμενοι, καὶ λόγων ἱερῶντο πολιτικῶν, καὶ παιδευτὰς ἐλευθερίους ἑώρων, αὐτοὶ τε παίζειν εἴθισον, καὶ σκώπτειν· ἄνευ βωμολοχίας, καὶ σιωπῶντες μὴ δυσχεραίνεσθαι. Ad convivia pueri etiam, tanquam in ludum temperantia ducti, ventitabant. Ibi sermones de rebus audiebant, et doctores ingenuos videbant : et assuescebant cum ipsi joculari, et dictoria citra scurrilitatem jacere, tum dictoria aliorum non offendi. »

οὐ παύεται λαλῶν. Ἐπιτείνει γὰρ τοῦ νέου τὴν αἰδῶν ἢ τοιαύτη ἐπίσκοπις (13), ἐμφαίνουσα χαριέντως τὰ προσόντα αὐτοῦ χρηστὰ διὰ τῆς τῶν φαύλων, ἃ μὴ προσστίν αὐτῷ, διαβολῆς· ἐπινοία γὰρ καὶ αὐτὴ διατάχαι· καὶ διὰ τοῦ μὴ προσόντος κυρούσα τὸ προσόν. Ἀμέλει τοσοῦτόν τι ἐπικρίνει, ὃ τὸν ὕδροπῆτην καὶ σώφρονα παρσινεῖν καὶ μεθύειν λέγων. Εἰ δὲ καὶ εἰέν τινες οἱ φιλοσκώμμοι, σιωπητέον ἡμῖν, καὶ παραπεμπτέον τοὺς λόγους τοὺς περιττοὺς, ὡς περ τὰς κύλικας τὰς πεπληρωμένας· ἐπισφαλῆς γὰρ ἡ τοιαύτη παιδεία (14)· Ἐτόμα δὲ προπετοὺς ἐγγίξει συντριβῆ. Οὐ παραδέξῃ δὲ ἀκοήν ματαίαν· οὐδὲ συγκαταθήσῃ μετὰ τοῦ ἀδίκου γενέσθαι μάρτυς ἀδικος, ὡς εἰς διαβολὰς, οὕτε εἰς βλαπτηρίας· ἀλλ' οὐδ' εἰς κιοχησίας. Ἐγὼ δ' ἂν μοι δοκῶ καὶ μέτρον ἐπιθεῖναι (15) φωνῇ τοῖς σώφροσιν, οἷς γὰρ ἐφέπει λαλεῖν τὸν ἀντιδιαλεγόμενον. Ἐ Σιγῆ (16) μὲν γὰρ ἀρετῆ γυναικῶν ἔστι, ἀκίνδυνον (17) δὲ τῶν νέων γέρας· λόγος δὲ ἀγαθὸς ἡλικίας δεδοκιμασμένης. Ἀλάτῃσον, κρεσύτερε, ἐν συμποσίῳ (18)· πρέπει γὰρ σοι· ἀλλ' ἀπαρποδίως (19) λάλῃσον, καὶ ἐν ἀκριβεῖ ἐπιστήμῃ. Νεανίσκε, ὡ καὶ σοι (20) ἐπιτρέπει ἡ Σοφία, ἢ λάλῃσον, εἰ χρεῖα σου, μόλις δις ἐπερωτηθεῖς· κεφαλαίως ὁ λόγος ἐν ὀλίγοις. ὡ Ἀμφὼ δὲ οἱ διαλεγόμενοι τὸ φθέγμα τὸ σφῶν τῇ συμμετρῖα παραμετρούτων· τὸ τε γὰρ γεγωνὸν (21) τῆς προφορᾶς, μανωδέστατον· τὸ τε ἀνήκουστον πρὸς τοὺς πέλας φέρεσθαι ἀναισθήτου· οὐ γὰρ ἀκούσονται· καὶ τὸ μὲν ἀγενναίως, τὸ δὲ αὐθαδέως τεκμήριον. Ἀπέστω δὲ καὶ ἡ φιλονεικία (22), κενῆς νίκης ἕνεκεν, λόγων ἐπὶ τέλος ἡμῶν ἢ ἀταραξία· καὶ τοῦτο βρα ἐστὶ τὸ, Ἐίρηνη σοι· ὡ πρὶν τὴν ἀκοῦσαι βρα, ἢ ἀποκρίνου βρα. Ἀλλὰ τὸ τεθρυμμένον τῆς φωνῆς θηλυδρίου· σώφρονος δὲ καὶ τὸ ἐν τῇ φωνῇ μεμετρημένον, μεγέθους τε ἄμα, καὶ μήκους, καὶ τάχους, καὶ πλήθους, εἰργοντος τὸ φθέγμα τὸ αὐτοῦ. Οὕτε γὰρ μακρολογητῶν ποτὲ, οὕτε πολυλογητέον· οὕτε ἀδολεσχητέον· ἀλλ' οὐδὲ τροχάλως καὶ συνδωκομένως (23) ὁμιλητέον.

✠ P. 205 ED. POTTER, 175 ED. PARIS. ὡ Prov. xiii, 10, 11, 15.

(13) Ἐπίσκοπις. Ἐπίσκοπις Nov.

(14) Παιδεία. Flor. edit. παιδεία, præter rem. In seq. loc. Vulg. Bibl. Prov. x habent, Ἐτόμα ἄφρονος συντριβῆ αὐτοῦ. SYLBERG. — Locus est Prov. x, 14 : Ἐτόμα δὲ προπετοὺς ἐγγίξει συντριβῆ. ὡ Os pueracis proximum est contritioni. ὡ Vulgata, ὡ Os stulti confusioni proximum est. ὡ Quidam interpretantur, ὡ Os stulti accersit sibi perniciem. ὡ Chaldaica paraphrasis, ὡ Ori stultorum consumptio proxima. ὡ In eodem capite συντριβῆ ἀσεδῶν, Scholiastes Græcus δεῖλα ἀσεδῶν. COLLECT.

(15) Μέτρον ἐπ. Legi possit etiam μέτρον ἐπιθεῖναι φωνῆς τοῖς σώφροσι· et mox, λαλεῖν πρὸς τὸν ἀντιδιαλεγόμενον. SYLBERG.

(16) Σιγῆ. Sententia ex Sophoclis *Ajace*, citatur et a Stobæo in *Œconomico* tit. 83. Altera item huic subijuncta est Athenodori apud eundem tit. 35 *De silentio*, Ἐστὶ δὲ σιγᾶν ἀκίνδυνον γέρας· ὡ Tacere autem munus est periculo vacans. ὡ COLLECT. — *Ajax* μαστιγοφόρος apud Sophoclem ad *Tecmesæam* dicit :

Γύναι, γυναιξὶ κόσμον ἢ σιγῆ φέρει.

(17) Ἀκίνδυνον. Hanc sententiam refert Clemens Strom. ii, p. 389. Eam Augustus Cæsar Athenodoro

respicentes, rarissime quidem, sed aliquando tamen cum eis luserint, salsum aliquid dictum in eos torquentes, quod eos decorum doceat. Videlicet cum taciturno et verecundo facete et urbane licet hoc modo agere : Meus autem filius (enim, qui tacet, intelligo) non cessat loqui. Adolescentis enim verecundiam auget talis ludificatio, lepide ostendens bona quæ in eo insunt, per falsam insimulationem malorum quæ ei non insunt. Est enim hoc aptum ad docendum artificium, per id quod non adest, id, quod adest, confirmans. Certe tale quid etiam facere proponit sibi, qui cum qui aquam bibit, et est sobrius, temulentum dicit esse et petulantem. Quod si sint etiam nonnulli, qui alios lubenter irrideant, nobis quidem tacendum est, et verba superflua sunt, tanquam plena pocula, a nobis transmittenda ; lubricus enim et periculosus est ejusmodi ludus : ὡ Os autem temerarii appropinquat contritioni ὡ. ✠ Non suscipies autem inanem auditionem : neque cum injusto consenties, ut sis falsus testis ὡ, ὡ neque in calumniis, neque in maledictis, sed neque in improbitate. Atque ego quidem mihi videor modestorum voci posse modum imponere, quibus permittitur, ut is, qui cum alio disserit, loquatur. ὡ Silentium enim est virtus mulierum, a periculo autem remotum præmium adolescentum est : probatæ autem ætatis bona est oratio. Senior, loquere in convivio, te enim decet ; sed citra impedimentum loquere, et in perfecta scientia. Adolescentis, ὡ tibi quoque permittit Sapientia, ὡ loquere ; si te opus sit, vix cum his interrogatum fueris : sermonem autem tuum paucis in summam redige ὡ. Uterque autem, qui disserit, vocem suam metiatur justa proportione. Elatus enim clamor pronuntiationis, est res insanissima : cum proximis autem ita loqui, ut non audiaris, ejus est, qui nullo est sensu præditus, neque enim audient : et est hoc quidem pusilli et abjecti animi indicium, x, 14. ὡ Prov. xxiv, 28 ; Exod. xxiii, 1. ὡ Eccli.

tribuit apud Plutarchum paulo ante finem Apophthegm. Item Stobæus, serm. 53 :

Ἐστὶ καὶ τὸ σιγῆς ἀκίνδυνον γέρας.

Silentii præmium periculo vacat.

(18) Ἐν συμποσίῳ. Additum a Clemente hæc verba ad suum institutum accommodante.

(19) Ἀλλ' ἀπαρ. Eccli. ἐν ἀκριβεῖ ἐπιστήμῃ, καὶ μὴ ἐμποδίσσης μουσικά. Μοχ ἂν ἐπερωτηθῆς pro ἐπερωτηθεῖς. Ibid. Dein, λόγον ἐν ὀλίγοις πολλά. Ibid.

(20) Καὶ σοι. Magis emphaticum est καὶ σοι, ὡ etiam tibi. ὡ SYLBERG.

(21) Γεγωνόν. Οἶονεὶ τὸ μεγαλόφωνον ἀφ' οὗ καὶ τὸ μεγαλοφονεῖν γεγωνίσκειν εἰρηται. Scholiastes in marg. Reg., Bod.; γέγονε Nov.

(22) Φίλον. Hæc sic distinguit Nov. : φιλονεικία κενῆς νίκης ἕνεκεν λόγων ἐπὶ τέλος. ὡ Absit etiam contentio vanæ victoriæ causa ; nam verborum finis nobis est perturbationis vacuitas ! ὡ Porro in ἀταραξία, ὡ vacuitate perturbationis, ὡ felicitatem posuit Epicurus. Ejus verba hæc sunt, prout ea recitavit Clemens Strom. vi, pag. 628 : Δικαιοσύνης καρπὸς μέγιστος ἀταραξία. Conf. Strom. ii, p. 415 et seq.

(23) Συνδωκομένως. Συνδωκήμενος Nov.

illud vero arrogantiae. Absit etiam vehemens contentio verborum pro inani victoria; nobis enim finis est esse a perturbatione alienos, et hoc sibi vult illud: « Pax tibi ». » Præsertim autem audieris, ne verbum responde. Jam vero vox quoque fracta et enervata est effeminati; modesti autem et prudentis est in voce moderatio, qui a magnitudine simul, et prolixitate, celeritateque, et multitudine orationem temperabit. Neque enim prolixo est unquam sermone utendum, neque multum loquendum, nec nugandum; sed neque rapide et præcipitanter colloquendum est. Ipsi enim voci, ut ita dicam, jus aliquod tribuendum est, importunisque vociferatoribus et exclamatoribus ora sunt obstruenda. Ea enim de causa Thersiten plagis castigavit prudens Ulysses:

*Immodicis verbis turbabat nam omnia solus,
Plurima mente sua temere is confusa tenebat,*

Sed nihil ut decuit.

✠ « Terribilis enim in interitu suo vir linguosus ^b. » Nugatorum itaque, non secus ac veterum calceorum, reliqua quidem vitio detrita sunt, sola autem lingua reliqua est ad damnum. Ea de causa quæ sunt vitæ utilissima præcipit Sapientia: « Ne nugaris in multitudine seniorum ^c. » Quin etiam nugas nostras radicitus excindens, a Deo incipiens, ut moderate nos geramus, hoc modo constituit: « Sermone ne iteraveris in oratione tua. » Pop-pysmata autem, et sibili, et digitis expressi soni, quibus accersuntur famuli, cum signa sint a ratione aliena, ratione præditis hominibus vitandi sunt. Frequenter etiam spuere, et violentius excreare, et etiam emungere in convivio, vitandum est. Convivarum enim habenda est utique ratio, ne præ nausea talem aversentur turpitudinem, quæ arguit intemperantiam. Non enim sicut bobus et asinis, ibidem est præsepe et sterquilinum; multi enim eodem tempore se emungunt, spuunt et cœnant. Sternutatio autem si cui evenerit, sicut etiam ructus, non oportebit sono proximos ciere, quod pessimæ est institutionis testimonium: sed ructus quidem cum expirato aere est transmittendus, ore decenter composito, nec instar larvarum tragicarum diducto et hiante. Sternutationis autem qui conturbat strepitus, respiratione leniter repressa ac retenta, auferendus est. Hac enim ratione, quam honestissime fieri poterit, conglobatæ spiritus minæ intus sunt exstinguendæ, providendo ut ita transeat, ut etiam cæteros celare conetur, si vi expressus aer aliquod secum excrementum eduxerit. Arrogantiæ autem et insolentiæ signum est, ipsis velle sonis aliquid addere, non autem detra-

✠ P. 204 ED. POTTER, 174 ED. PARIS. • III Joan. 14. ^b Eccli. ix, 25. ^c Eccli. vii, 15.

(24) Ἥδη. Ἡδὴ Homerus, *Iliad.* B, v. 213.

(25) Ἰάρο. Absit a Nov. Mox, ἐν πόλει αὐτοῦ pro ἐν ἀπωλείᾳ αὐτοῦ. Eccli.

(26) Γλώσσα. Pollux lib. ii: Καὶ γλώττας δὲ τὰς τῶν ὑποδημάτων ἔλεγον· et calceorum linguas dixerunt, ut Isæus Socraticus. » Calceamentorum vincula intelligi putat Camerarius. Huc referendum, forte, quod est apud Athenæum lib. xv: Καὶ τοὶ φορεῖτε γλώσσαν ἐν ὑποδήμασι: « At linguam vos nunc fertis in calceis. » Hesychius: Γλώσσας, τὰς τῶν αὐλῶν καὶ ὑποδημάτων γλωσσίδας· quæ etiam « linguæ » vocantur. Festus: « Lingula, per diminutionem linguæ dicta. Alias a similitudine linguæ cœteræ ut in calceis. » COLLECT.

Α καὶ γὰρ αὐτῇ τῇ φωνῇ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, δικαιοσύνης μεταδοτέον· τοὺς τε ἀκαιροβάδας καὶ τοὺς κεκράκτας ἐπιστομιστέον. Ταύτη γὰρ αὖ τὸν θεοσεύτην πληγαῖς ἤκισατο ὁ σώφρων Ὀδυσσεύς, ὅτι

... μῦθος ἀμετροεπῆς ἐκολόφα,
Ὅς ῥ' ἔπεα φρεσὶν ἦσιν ἀκοσμά τε πολλὰ τε
[ἦδει (24)]

Μῆψ, ἀτὰρ οὐ κατὰ κόσμον.

« Φοβερός γὰρ (25) ἐν ἀπωλείᾳ αὐτοῦ ἀνὴρ γλωσσώδης. » Τῶν γοῦν φλυάριων, καθάπερ τῶν παλαιῶν ὑποδημάτων, τὰ μὲν ἄλλα ὑπὸ τῆς κακίας κατατέτριπται· μόνη δὲ ἡ γλώσσα (26) περιλείπεται εἰς βλάβην. Ταύτη τοι βιωφελέστατα ἡ Σοφία παραινεί: « Μὴ ἀδολέσχει ἐν πληθει πρεσβυτέρων. » Ἐνωθεν δὲ ἡμῶν τὴν φλυαρίαν (27) ἐκκόπτουσα, θεόθεν ἀρχουσα, μετριάζειν νομοθετοῦσα ὡδὲ πως: « Μὴ δευτερώσης λόγον ἐν προσευχῇ σου. » Ποππυσμοὶ (28) δὲ, καὶ συριγμοὶ, καὶ οἱ διὰ τῶν δακτύλων ψόφοι, τῶν οἰκετῶν οἱ προκλητικοὶ, ἄλογοι σημασίαι οὔσαι, λογικοῖς ἀνθρώποις ἐκκλιτέον (29). Παραιτητέον δὲ καὶ τὸ συνεχὲς ἀποπτύειν, καὶ τὸ χρέμπτεσθαι (30) βραχύτερον, μηδὲ ἀπομύττεσθαι παρὰ νότον· στοχαστέον (31) γὰρ ἀμηγέτη τῶν συνευχουμένων, μὴ ἀποστρέψωιν ὑπὸ ναυτίας τὴν τοιάνδε ἀκοσμίαν, ἣ (32) κατήγορός ἐστιν ἀπρασίας. Οὐ γὰρ κατὰ τὰ αὐτὰ τοῖς βοῦσι καὶ τοῖς θύοις ἡ φάτνη ἅμα καὶ ὁ κοπρῶν· καὶ γὰρ οἱ πολλοὶ ἀπομύττονται καὶ πτύουσιν ἅμα ἐν τῷ αὐτῷ καὶ δειπνοῦσι. Πταρμός δὲ εἰ τῷ ἐπιγένοιτο, ὡσπερ ἀμέλει καὶ ἡ ἐρυγῆ, οὐκ ἐξηγεῖν δεήσει τοὺς πλησίον τῷ ψόφῳ, τῆς αὐτῶν καταμαρτυροῦντας ἀπαιδευσίας· ἀλλ' ἡ μὲν παραπεμπτία ἡ ἐρυγῆ ἡσυχῆ σὺν τῷ ἐκπνεομένῳ ἀέρι, σχηματιζομένη κοσμίως τῷ στόματι, οὐχὶ δὲ τραγικῶν δίκην προσωπεῖον διεκκομένη καὶ κεχηγνῶτι· παρῶν δὲ τὸ παρακτικὸν ἀφαιρετέον, ἀπολαβομένους πρῶως τὰς ἀναπνοάς· ταύτη γὰρ εὐσημονέστατα τὴν ἀθρόαν τοῦ πνεύματος ἀπειλήν ἐναποσθεστέον, οἰκονομοῦντα τὴν διέξοδον· ὡς καὶ λαθεῖν πειρᾶσθαι, ἦν τι καὶ συνεξάξη ἐκδιαζόμενος ὁ ἀνὴρ περίττωμα. Ἀγερωχίας δὲ καὶ ἀταξίας σύμβολον τὰ προσθεῖναι τοῖς ἦχοις ἐθέλειν, μὴ οὐχὶ ἀφαι-

(27) Φλυαρίαν. Φιλαργυρίαν Nov. mendese.

(28) Ποππυσμ. Ποππυσμός δὲ, καὶ συριγμός, sing. numero, Nov.

(29) Ἐκκλιτέον. Syntaxis requirit ἐκκλιτέον· quod habet etiam Nov. et aliquis i super v scripsit in Bod.

(30) Χρέμπτεσθαι. Χρήμπτεσθαι Nov.

(31) Στοχαστέον. Hec deinceps usque ad ea verba in seq. cap. διὰ τὴν πίστιν τὴν νέαν, λελυμένης κένοδο. exciderunt et Bod. et Reg.

(32) Ἡ. Hl posuit Sylburg. pro ἦ· ut paulo post παραπεμπτία ἡ ἐρυγῆ, pro παραπεμπτία· et mox παρακτικὸν ἀφαιρ. pro παρακτικόν, sensu eas mutationes requirente.

ρεῖν. Οἱ δὲ δὴ γλύφοντες (33) τοὺς ὀδόντας, αἰμάσσοντες τὰ οὖλα (34), σφίσι τε αὐτοῖς εἰσὶν ἀηδεῖς καὶ τὰς πλησίον ἀπεχθεῖς. Ναὶ μὴν καὶ τῶν ὠτων οἱ γαργλισμοὶ καὶ τῶν πταρμῶν οἱ ἐρεθισμοὶ ὕδεις εἰσὶ κνησμοὶ, πορνείας ἀκολάστου μελετητικοί (35). Καὶ τὰς ὑπ' ἔβην δὲ ἀσχημασύνας παραιτητέον, καὶ τὰς αἰσχρολογίας αὐτῶν. Καθεστὸς δὲ καὶ τὸ βλέμμα ἔστω καὶ ἡ τοῦ τραχήλου ἐπιστροφὴ καὶ ἡ κίνησις εὐσταθής· καὶ ἡ τῶν χειρῶν κατὰ τὰς ὀμείλας προφορά. Καθόλου καὶ ὁ Χριστιανὸς ἡρεμίας, καὶ ἡσυχίας, καὶ γαλήνης, καὶ εἰρήνης οἰκεῖός ἐστι.

ΚΕΦ. Η'.

Εἰ μύροις (36) καὶ στεφάνοις χρηστέον.

Στεφάνων (37) δὲ ἡμῖν καὶ μύρων χρῆσις οὐκ ἀναγκαία· ἐξοκειλεῖ (38) γὰρ εἰς ἡδονὰς καὶ βραθυμίας, μάλιστα γειννωσῆς τῆς νυκτός. Οἷδ' ὅτι « ἀλαβαστρον μύρου » παρὰ τὸ δειπνον τὸ ἄγιον κομίσασα ἡ γυνή, τοὺς πόδας ἤλειψε τοῦ Κυρίου, καὶ ἦσαν αὐτῶν οἶδα δὲ καὶ χρυσῶν καὶ λίθων τιμῆν τοὺς παλαιούς τῶν Ἑβραίων ἀναδοσμένους βασιλεῖς. Ἄλλ' ἡ μὲν γυνή, μηδέπω τοῦ Λόγου μεταλαθοῦσα (ἔτι γὰρ ἦν ἀμαρτωλός)· ὕπερ ἠγεῖτο τὸ κάλλιστον εἶναι παρ' αὐτῆ, τὸ μύρον, τοῦτω περιέμχε τὴν Δεσπότην· ἀμίλει καὶ τῷ κόσμῳ τοῦ σώματος, ταῖς θριξὶ ταῖς ἐαυτῆς, ἀπεψάτο τὸ περιττὸν τοῦ μύρου, ἐπισπένδουσα τῷ Κυρίῳ μετανοίας δάκρυα· διὰ τοῦτο « ἀφέονται » αὐτῆς « αἱ ἀμαρτίαι. » Δύναται δὲ τοῦτο σύμβολον εἶναι τῆς διδασκαλίας τῆς Κυριακῆς, καὶ τοῦ πάθους αὐτοῦ μύρω γὰρ εὐώδει ἀλειφόμενοι οἱ πόδες, θεῖην ἀντιπικνοῦται διδασκαλίαν, ἐπὶ τὰ πέρατα τῆς γῆς μετ' εὐκλείας ὀδεύουσαν· « Ἐξῆλθε γὰρ ὁ φθόγγος αὐτῶν ἐπὶ τὰ πέρατα τῆς γῆς (39). » Καὶ εἰ μὴ φορτικὰ εἶναι δοκῶ, « οἱ πόδες » οἱ τοῦ Κυρίου, οἱ μεμυρισμένοι, ἀπόστολοι εἰσι, προφητεία (40) τῆς εὐωδίας τοῦ χρισματος, ἀγίου μεταλαβόντες Πνεύματος. Οἱ γοῦν περινοστήσαντες τὴν οἰκουμένην ἀπόστολοι, καὶ τὸ Εὐαγγέλιον κηρύξαντες, πόδες ἀλληγοῦνται Κυρίῳ· περὶ ὧν καὶ διὰ τοῦ Ψαλμοῦ προεπαίξει τὸ Πνεῦμα· « Προσκυνήσωμεν εἰς τὸν ὄπων, οὐ ἔστησαν οἱ πόδες αὐτοῦ, » τούτέστιν, οὐ (41) ἔρρασαν « οἱ πόδες » αὐτοῦ, οἱ ἀπόστολοι· δι' ὧν κηρυσόμενος, « ἐπὶ τὰ πέρατα ἦκε τῆς γῆς. » Δάκρυα δὲ ἡ μετανοία ἐστὶ· καὶ λελυμέναί τριχες φιλοκοσμίας ἐκέρυσσον ἀπαλλαγὴν, καὶ τὴν μετὰ τοῦ κηρύγματος διὰ τὸν Κύριον θλίβειν ἐν ὑπομοναῖς (42), τῆς πα-

A here. Jam vero qui dentes scalpunt, et ulcera cruentant, tum sibi ipsis molesti sunt, tum invisii proximis. Porro autem aurium quoque fricationes, et sternutamentorum irrationes, sunt suilli pruritus et confricationes, quæ intemperantem meditantur fornicationem. Fugiendæ quoque sunt turpitudines quæ sub aspectum cadunt, et turpes qui de eis fiunt sermones. Sit autem gravis quoque aspectus, collique conversio ac motus constans et decurus, et manuum quoque in loquendo gestus. In summa enim, quies, pax et tranquillitas, est Christiani propria.

✠ CAP. VIII.

An unguentis et coronis utendum sit.

B Coronarum autem et unguentorum usus non est nobis necessarius; ad libidines enim et voluptates impellunt, maxime cum nox prope est. Scio quod cum « unguenti alabastrum » ad sanctam cœnana mulier attulisset, unxit pedes Domini, et eum delectavit: scio etiam veteres Hebræorum **76** reges auro et lapide pretioso ornata gestasse diademata. Sed mulier quidem, quæ Verbi nondum fuerat particeps (erat enim adhuc peccatrix) eo quod apud se esse pulcherrimum existimabat, nempe unguento, honoravit Dominum: itaque etiam ornamento corporis, nempe capillis suis, abstergit unguentum quod redundabat, libans Domino lacrymas pœnitentiæ: propterea ejus « peccata remissa sunt b. » Potest autem hoc esse signum ac symbolum doctrinæ Dominicæ et ejus passionis; pedes enim, qui unguentur unguento odorifero, doctrinam divinam significant, quæ cum insigni gloria orbem terræ pervadit: « Exiit enim sonus eorum in fines terræ c. » Atque adeo, si non nimium importunus videor « pedes » Domini unguento delibuti, sunt apostoli, prophetia suaveolentis unguenti, scilicet sancti Spiritus particeps. Itaque apostoli, qui universum orbem terræ obierunt, et Evangelium prædicarunt, per allegoriam dicuntur pedes Domini, de quibus per Psalmographum quoque prædicat Dominus: « Adoremus in loco, ubi steterunt pedes ejus d: » hoc est quo « pedes » ejus pervenerunt, nempe apostoli, per quos prædicatus venit « ad fines terræ. » Lacrymæ autem sunt pœnitentiæ: et soluti capilli prædicabant liberationem a nimio amore superflui ornatus, et, quæ cum prædicatione propter Dominum

✠ P. 206 ED. POTTER, 175 ED. PARIS. a Matth. xxvi, 7; Marc. xiv, 3; Luc. vii, 37. b Luc. vii, 47. c Psal. cxviii, 5; Rom. x, 18. d Psal. cxxxi, 7.

(33) Οἱ δὲ δὴ γλύφ. Οἱ δὲ διαγλύφ. Nov.

(34) Οὖλα. Αἰμάσσοντες τὰ οὖλα, non τὰς οὐλάς· nam οὐλή, cicatrix: τὰ οὖλα, « gingivæ. » Glossarium, « gingivæ, » οὖλα, γόμφος, certe de iis loquitur, qui dentes scalpunt. Pollux lib. ii: Αἱ δὲ περιεληφθεὶς τοὺς ὀδόντας σάρκεις οὖλα μὲν τὰ ἐξωθεν, ἐνοῦλα δὲ τὰ ἐνδον· οἱ δὲ μεταξὺ τῶν ὀδόντων ἄρμολ. Ita manuscriptis. COLLECT.

(35) Μελετητικοί. Μελετητικοί Nov.

(36) Μύροις. Præceptis de ratione se gerendi in convivio alia subjungit de coronis et unguentis, quibus convivæ se recreare solebant. Conf. Archæologia nostræ Græcæ lib. iv, c. 19.

(37) Στεφάνων. Cæcilium apud Minutum hæc Christianis exprobat: « Non floribus caput necititis, non corpus odoribus honestatis: reservatis unguenta funeribus, coronas etiam sepulcris denegatis. »

(38) Ἐξοκειλεῖ. Ἐξωκέλλει Nov.

(39) Μετ' ἐκκλ... πέρατα τῆς γῆς. Hæc exciderunt e Nov.

(40) Προφητεία. Vel potius in dativo casu προφητεία, hoc est κατὰ προφητείας, « secundum prophetiam. »

(41) Οὐ. Οὐκ Flor. perperam. SYLBERG.

(42) Ἐν ὑπομοναῖς. Hæc ad sequentem clausulam refert Nov.

suscipienda erat, afflictionem in tolerantia, veteri illa per novam fidem soluta vana gloria. Quin etiam significat passionem Domini. Mystice sic intelligentibus, oleum est ipse Dominus, a quo ad nos pervenit misericordia. Unguentum autem, quod est adulterinum oleum, est Judas proditor, quo pedes unctus est Dominus, dum a conversatione in mundo liberabatur : unguentum enim mortui. Lacrymæ autem nos sumus peccatores, qui in ipsum credidimus, quibusque peccata remisit. Et capilli soluti, ✕ flens est Jerusalem, quæ inuncta fuerat, propter quam prophetiæ fuerunt Lamentationes. Nos autem docebit ipse Dominus, Judam esse illum adulterinum : « Qui intinxerit mecum, » dicens, « in catinum, hic me tradet a. » Vides convivam dolosum : hic enim ipse Judas osculo prodidit Dominum ; fuit enim idem hypocrita, ac dolosum habens osculum, alium veterem imitans hypocritam : et populum illum arguit, propter quem dictum est : « Hic populus labiis me honorant, cor autem eorum longe est a me b. » Est ergo satis probabile, eum quidem oleum significare, ut discipulum qui consecutus fuit misericordiam. Fraudulentum autem, utpote proditorem, oleum infectum ac venenatum. Hoc ergo erat, quod prædicebant pedes unguento delibuti, Judæ nempe proditorem, cum Dominus pergeret ad passionem. Quin etiam ipse Servator « lavans pedes c » discipulorum, ad præclara eos mittens agenda, eorum abitum ad benefaciendum genibus innuit, idonee et pure propria eas præparans potestate : iis fragravit unguentum, et suavis odoris opus ad omnes perveniens ab iis celebratum est. Domini enim passio nos quidem bono odore replevit, Hebræos autem peccato. Hoc apertissime ostendit Apostolus, dicens : « Deo gratias, qui nos semper facit triumphare in Christo, et odorem suæ cognitionis per nos manifestat in omni loco, quoniam Domini bonus odor sumus Deo in iis qui salvi fiunt, et in iis qui pereunt : his quidem odor ex morte in mortem, illis vero odor ex vita in vitam d. » Porro autem reges Judæorum ex auro et gemmis composita ac varia corona utentes, atque etiam uncti, Christum in capite symbolice gestantes, im-

✕ P. 206 ED. POTTER, 176 ED. PARIS. a Matth. xxvi, 23. b Isa. xxix, 13. c Joan. xiii, 5 seq. d II Cor. ii, 14, 15, 16.

(43) Ἐλεος. Ἐλαιον Bod. De mystica unctione agit etiam Ignatius epist. 11. H. STUBERG.

(44) Μυρίζονται. Clemens paulo post : Χρίστεις τῶν μύρων κηδέας, οὐ συμβιώσεως, ἀποπνεύουσιν : « Uctiones iusta mortuorum, non vitæ consuetudinem, significant, » Conf. *Archæol. nostræ Græcæ* iv, 3.

(45) Καταλειμμένη. « Deserta, relicta, » a καταλείπομαι. Respicit Jeremiæ *Lament.* 1, 2 seq. Hervetus vertit « inuncta, » ac si legisset καταλειμμένη, a καταλείφομαι.

(46) Διδάξει. Διδάσκει Nov.

(47) Ὅς ἂν ἐμβάψῃ. Ὁ ἐμβάψας Matth. Ὁ ἐμβαπτόμενος Marc. xiv, 20.

(48) Εἰς τὸ τρυβλίον. Sic Marcus ; sed ἐν τῷ τρυβλίῳ τὴν χεῖρα Matth. Ἐν τῷ τρυβλίῳ Bod., Reg.

(49) Παλαιόν. Nempe Joab. Conf. II Sam. xx, 9, 10.

(50) Ἐλαιον. Ἐλαιον Nov., Reg., Bod. Mox Ἐλαιον πεφάρμαγμένον vocat id, quod paulo ante dixerat

λαϊκῶς ἐκεῖνης διὰ τὴν πίστιν τὴν νέαν λευμμένης κενοδοξίας. Ἄλλὰ καὶ πάθος ἐμφαίνει δεσποτικόν· μουσικῶς ταύτῃ νοοῦσι τὸ ἔλαιον, ὃ αὐτὸς ἐστὶν ὁ Κύριος, ἀπ' οὗ τὸ ἔλεος (43) τὸ ἐφ' ἡμᾶς· τὸ δὲ μύρον, δεδολωμένον ἔλαιον, ἐστὶν ὁ Ἰουδᾶς ὁ προδότης, ὃ τὸς πόδας ἐχρίσθη Κύριος, τῆς ἐν κόσμῳ ἀναστροφῆς ἀπαλλαττόμενος· μυρίζονται (44) γὰρ οἱ νεκροί. Δάκρυα δὲ ἐσμεν οἱ ἁμαρτωλοὶ μετανοησάμενοι, οἱ εἰς αὐτὸν πεπιστευότες, οἷς ἀφῆκε τὰς ἁμαρτίας. Καὶ αἱ τρίχες αἱ λευμμέναι πενθοῦσα Ἰερουσαλήμ, ἡ καταλειμμένη (45), δι' ἣν οἱ Θρηνοὶ αἱ προφητικοί. Διδάξει (46) δὲ ἡμᾶς αὐτὸς ὁ Κύριος, ὅτι δεδολωμένος ὁ Ἰουδᾶς ἐστίν· « Ὅς ἂν ἐμβάψῃται (47) μετ' ἐμοῦ, » λέγων, « εἰς τὸ τρυβλίον (48), οὐτός με παραδώσει. » Ὁρᾷ τὸν συμπότην τὸν δόλιον, καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ Ἰουδᾶς φιλήματι προδύωκε τὸν διδάσκαλον· γέγονε γὰρ ὁ αὐτὸς ὑποκριτής, καὶ φιλήμα δεδολωμένον ἔχων, ἄλλον παλαιὸν (49) μιμούμενος ὑποκριτὴν· καὶ τὸν λαὸν ἐλέγχων ἐκείνον, δι' ὃν εἴρηται : « Ὁ λαὸς οὗτος τοῖς χεῖλεσι φιλοῦσίν με· ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πῶρρωτέρω ἐστὶν ἀπ' ἐμοῦ. » Οὐκ ἀπεικὸς οὖν αὐτὸν καταμηνύειν ἔλαιον (50) μὲν, ὡς μαθητὴν ἡλεημένον· δολερὸν δὲ, ὡς προδότην, ἔλαιον πεφάρμαγμένον. Τοῦτο ἄρα ἦ, ὃ προσεφῆτεον οἱ μυρίζομενοι πόδες, τὴν Ἰουδα προδοσίαν, εἰς πάθος ὀδύοντος Κυρίου. Καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ, « ἀπονίπτων τοὺς πόδας » τῶν μαθητῶν, εἰς τὰς καλὰς πράξεις ἀποστέλλων αὐτούς, τὴν ὁδοποιρίαν αὐτῶν, τὴν εἰς τὰς εὐεργεσίας τῶν ἔθνων, ἠνέξατο, εὐπρεπῆ καὶ καθαρὰ (51) προπαρασκευάσας τῇ ἰδίᾳ δυνάμει· ὡς ἡσέτε τούτοις τὸ μύρον, καὶ τὰ ἐπὶ πάντων φθάνον (52) τῆς εὐωδίας ἔργον πεφήμισται· καὶ γὰρ πεπλήρωκε τὸ πάθος τοῦ Κυρίου ἡμᾶς μὲν εὐωδίας, Ἑβραίους δὲ ἁμαρτίας. Σαφέστατα τοῦτο ἀπέδειξεν ὁ Ἀπόστολος, εἰπὼν : « τῷ Θεῷ χάρις, τῷ πάντοτε θριαμβεύοντι ἡμᾶς ἐν τῷ Χριστῷ, καὶ τὴν ὁσμὴν τῆς γνώσεως αὐτοῦ φανεροῦντι δι' ἡμῶν ἐν παντὶ τόπῳ· ὅτι Κυρίου (53) εὐωδία ἐσμέν τῷ Θεῷ ἐν τοῖς σωζομένοις καὶ ἐν τοῖς ἀπολλυμένοις· οἷς μὲν γὰρ ὁσμὴ ἐκ θανάτου εἰς θάνατον· οἷς δὲ ὁσμὴ ἐκ ζωῆς εἰς ζωὴν. » Βασιλεῖς (54) δὲ οἱ Ἰουδαίων, χρωσῶν καὶ λίθοις τιμίοις συνθέτη καὶ ποικίλῳ χρώματι στεφάνῳ, οἱ χριστοὶ, τὸν Χριστὸν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς συμβολικῶς

ἔλαιον δεδολωμένον. Similiter Lacedæmonii, τοὺς μυροπόδας ἐ Sparta expulerunt, ὡς διαφθειρόντας τοὺς λαοὺς, a quod oleum corrumpent; ; ut refert Athenæus lib. vi, cap. 10.

(51) Ἐδπρεπῆ καὶ κ. Hoc est « cum prius eas (gentes) propriis viribus nitidas ac puras præstitisset, tum eis fragrant unguentum : quodque ad omnes pervenit, suavolentiæ opus dictum est. » Nam alludens ad veterem consuetudinem, qua unguendi lavabantur, dicit gentes prius a Christo lotiæ purgatas, dein unctas fuisse. Lowthius καθαρὰν pro καθαρὰ substituit, id ad ὁδοποιρίαν referens.

(52) Φθάνον. Φθάνων Bod., Reg., ut hæc vox referatur ad Κύριος.

(53) Κυρίου. Χριστοῦ II Corinth. Mox οἷς μὲν ὁσμὴ θαν... Dein ὁσμὴ ζωῆς εἰς ζ. Ibid.

(54) Βασιλεῖς. Redit ad alteram objectionem, quam in principio capituli proposuerat.

ἐπιφερόμενοι, λελήθεσαν κεφαλῇ κοσμούμενοι Κυρίου (55). Αἴθρος γέ τοι τίμιος, ἢ μαργαρίτης, ἢ σμάραγδος, αὐτὸν αἰνίττεται τὸν Λόγον. Χρυσὸς δὲ αὐτὸς πάλιν ὁ ἀδιάφθορος Λόγος, ὁ τὸν ἴδν (56) τῆς φθορᾶς οὐκ ἐπιδεχόμενος. Χρυσὸν γοῦν (57) αὐτῷ γεννηθέντι, βασιλείας σύμβολον, προσεκόμεσαν οἱ μάγοι· μένει δὲ ἀθάνατος ὁ στέφανος οὗτος κατ' εἰκόνα τοῦ Κυρίου· οὐ γὰρ μαραινεται, ὡς ἄλλος. Οἶδα καὶ τὰ Ἀριστίππου τοῦ Κυρηναίου· ἀροδίαίτος ἦν ὁ Ἀριστίππος (58)· σοφιστικὸν οὗτος ἠρώτα (59) τινὰ τοιοῦτον λόγον· « Ἴππος, μύρου χρίμενος, εἰς τὴν ἵππου ἀρετὴν οὐ βλάπτεται, οὐδὲ κύων μυρισθεὶς, εἰς τὴν κυνὸς ἀρετὴν· οὐδ' ἄνθρωπος ἄρα, » ἐπήγαγε· καὶ συνήγαγεν. Ἄλλ' ἵππων μὲν καὶ κυνὸς οὐδὲ εἰς λόγος τοῦ μύρου· οἷς δὲ ἡ αἴσθησις λογικωτέρα, τοῦτοις ἢ ἀπὸλαυσις ἐπιφογωτέρα, κορασιώδεις ὀδμάς ἐπιφερομένοις. Τούτων δὲ τῶν μύρων ἅπειροι διαφοραὶ· βρένθιον (60), καὶ μετάλλιον (61), καὶ βασιλείον (62)· πλαγγόνιον τε καὶ ψάγδας Αἰγυπτίας (63). Σιμωνίδης δὲ ἐν τοῖς ἰάμβουσι οὕτως αἰδεῖται λέγων·

*Κάλειφόμην (64) μύροισι καὶ θυμιάμασι,
Καὶ βάκκαρι (65),*

✕ P. 207 ED. POTTER, 177 ED. PARIS.

(55) *Κυρίων*. In Pal. ms. est etiam Χριστοῦ. SYL. hoc etiam in marg. Bod. et Reg. aliquis scripsit.

(56) *Ἴδν*. Soli e metallis auro rubigo parcat.

(57) *Χρυσὸν γοῦν*. Χρυσὸν γὰρ Pal. ms. De regni symbolico indicio, vide et Basil. 234, et Greg. Naz. 232. H. SYLBURG.—Χρυσὸν γὰρ habent etiam Reg., Bod. Cæterum aurum regiam Christi potestatem significasse, ubique fere tradunt Patres. Irenæus lib. iii, cap. 10 : « Myrrha quidem, quod ipse erat, qui pro mortali humano genere moreretur et sepehretur. Aurum vero, quoniam rex, cuius regni finis non est. Thus vero, quoniam Deus. » Conf. Tertull. lib. *Contra Judæos*, c. 9; Origenes, 1 *Adv. Celsum*.

(58) *Ἀριστίππος*. Laertius Diogenes in *Aristip-
po*, lib. ii, ség. 76 : Πρὸς Χαρίωνδαν εἰπόντα, οἱ δὲ, πρὸς Φαίδωνα· Τίς ὁ μεμυρισμένος; Ἐγὼ, φησὶν, ὁ κακοδαίμων, κάμου κακοδαίμονιστερος ὁ Περσῶν βασιλεὺς. Ἄλλ' ὄρα μὴ ὡς οὐδὲν τῶν ἄλλων ζῶων παρὰ τοῦτό τι ἐλαττοῦται, οὕτως οὐδ' ἄν ἄνθρωπος· « Charondæ, sive, ut quidam volunt, Phædoni interroganti, quisnam esset unguentis delibutus? Ego, inquit, infelix, et me infelicior rex Persarum. Cæterum vide, ne ut cætera animantia propterea nihil sui amittunt, sic ne homo quidem. »

(59) *ἠρώτα*. Ἐρωτᾶ plerique codices exhibent. Dein διά τινα τ. Bod., Reg.

(60) *Βρένθιον*. Pollux lib. vi, c. 49 : Βρένθιον, ἐκ Λυδίας. Eodem modo vocem hanc proferunt Athenæus lib. xv, cap. 12, Hesychius, etc.; βρένθειον vocal *Etymologici* auctor. Scholiastes quidam in margine Reg. et Bod. hæc adnotavit : Βρένθιον, ἀπὸ τίνος ἄνθους ἤθεός. Μετάλλιον, ἀπὸ τίνος μετάλλου οὕτω καλουμένου, ὃς καὶ εὔρεν. Πλαγγόνιον, ἀπὸ Πλαγγόνος τῆς ἐφευρηκυίας.

(61) *Μετάλλιον*. Hesychius μετάλλειον vocat, idque a Metallo Siculo nomen accepisse refert : quo tamen loco μεγάλλειον et μέγαλλον scribendum putavit Salmasius. Et quidem μεγάλλου μύρου meminit Hesychius : quin etiam unguenti μεγάλλειου a Metallo Siculo, vel Atheniensi reperti mentio occurrit apud Athenæum lib. xv, c. 12. Pollux μεγάλησιον appellat, ἀπὸ Μεγάλου Σικελιώτου· verum ejus mss. quidam codices exhibent μετάλλειον ἀπὸ Μετάλλου. Galenus, Dioscorides, Suidas, *Etymologici* auctor,

A prudentes capite Domini ornabantur. Lapis quidem certe pretiosus vel margarita, vel smaragdus, ipsum Logon significat. Aurum autem rursus est ipse Logos ab interitu alienus, qui corruptionis virus minime recipit. Atque ipsi quidem nato aurum obtulerunt magi, quod est regni symbolum : manet autem hæc corona immortalis ad imaginem Domini ; non enim, veluti flos, flaccescit. ✕ Jam vero novi illa Cyrenæi Aristippi : molli ac luxuriosæ vitæ erat deditus Aristippus : is ejusmodi sophisticam proponebat orationem : « Equus, qui unguento ungitur, in equi virtute non læditur, nec unctus canis in virtute canis. » Subjunxit, « ergo nec homo ; » et ita conclusit syllogismum. Atqui equo quidem et cani nulla est ad unguentum cognoscendum ratio ; quibus autem sensus est ratione magis præditus, iis unguenti usus est magis vituperandus, cum puellares odores adhibent. Horum autem unguentorum sunt infinitæ differentię : brethium, metallum et regium, plangonium et psagdæ Ægyptiæ. Simónides autem in iambis non veretur dicere :

*Ungebar unguine et bonis odoribus,
Et baccari ;*

et Eustathius in *Odys.* f. 664, per γ, scribunt. Denique, Plinii tempore « megalii » nomen obtinuisse, apertum est ; is enim refert, nonnullis visum esse, hoc genus unguenti « megalium » dictum fuisse propter ejus gloriam, sive insignem præstantiam, nempe a μέγας. Porro Γ et Τ perfacilis mutatio.

(62) *Βασιλείον*. Plinius lib. xiii, c. 2 : « Regiæ unguentum appellatum, quoniam Parthorum regibus ita temperatur. »

(63) *Πλαγγόνιον τε καὶ ψάγδας Αἰγυπτίας*. Athenæus lib. xv, ex Polemone tradit apud Eleos unguentum quoddam Plangonium vocari, a Plangone repertum. Meminit ibidem et psagdæ Ægyptii multoties ex antiquis auctoribus : ut ex Eubulo, Αἰγυπτίῳ ψάγδα τρις λελουμένη· ubi tamen interpret diligetissimus alioquin, « Ægyptio, et Sagde lota. » Fortasse enim corrigendus locus, qui sequitur in eodem libro, et σάγδας habet, ex isto. Certe vocabulum barbarum varie scribitur, ut apud Hesyechium, ψάγδης, ψάδας et σάγδας atque etiam ψέγδας. Sed femininum nusquam, id quod et in Titio reprehendit merito Villiomarus ille lib. iv, c. 27, qui et eundem castigat aliter lib. iv, c. 30, his verbis : « Quod ignorare videris, quam originationem Megalii intellexerit Plinius, ego rem minime difficilem tibi explicabo. Plinius propter gloriam Megalium dictum esse intelligit, tanquam non μεγάλλιον ab inventore, sed μεγαλύτεον ἀπὸ τοῦ μεγάλου et magnificèntia appellatum sit. » Scribendum autem apud Clementem ψάγδας Αἰγύπτιος non Αἰγυπτίας. COLLECT. — Cum Αἰγυπτίας, si menda caret, subaudiendum γῆς· alioqui enim legendum potius ψάγδας Αἰγύπτιος, vel ψάγδας Αἰγύπτιον· aut ψάγδας Αἰγυπτία, ut apud Athenæum τῆς λεγομένης σάγδας· quæ tamen scriptura suspicionem novere possit, cum in Epilyci Coracisico sit, βάκκαρις τε καὶ σάγδας ὁμοῦ· nisi forte absque flexione hoc vocabulo Athenæus utitur, ut in eo apud Clementem nostrum est ex Simonide, θυμιάμασι καὶ βάκκαρι, cum βάκκαρις postulet

(64) *Κάλειφόμην*. Hi versus, ore Athenæi, qui eorum

(65) *Βάκκαρι*. Βάκκαρι· Nov. Κάκκαρι· Bud., Reg. Hoc

nam quidam mercator aderat. Porro autem utuntur etiam unguento ex liliis et e cypro : et nardus apud eos est in maximo pretio : unguentum quoque ex rosis, et alia quibus utuntur mulieres, et humida, et sicca, et quæ asperguntur unguenta, et quibus flunt suffitus : in dies enim ab eis nova excogitantur, ut inexplebili cupiditati infinitam odoris varietatem gratificentur : quocirca nimiam quamdam decori pulchrique curam redolent. Atque eæ quidem et sua vestimenta, et vestes stragulas, domosque suas suffumigant et aspergunt ; atque adeo vel ipsas propemodum matulas olere cogunt unguentum delicia. **77** Quamobrem recte mihi videntur nonnulli, cum ægre ferrent tantum studii in unguenta conferri, ut vel virilitatem ipsam effeminarent, et eorum artifices, nempe unguentarios, a bene institutis civitatibus expellere, atque ipsos etiam floridarum lanarum infectores. Nefas est enim dolosa vestimenta et unguenta in civitatem veritatis ingredi : oportet autem viros in primis apud nos unguenta non olere, sed vitæ probitatem : spiret autem femina Christum, qui est regalis unctio, non unguenta et diapasmata ; divina autem semper unguentur pudicitiae unctio, sancto delectata unguentur, nempe Spiritu. Hanc suavis odoris unctio discipulis suis Christum parat, ex aromatibus celestibus hoc unguentum componens. Hoc autem unguento ipse quoque Dominus ungitur, sicut per David declarat : « Propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ participibus tuis. Myrrha, et stacte, et casia a vestimentis tuis ». Cæterum ne

✠ P. 208 ED. POTTER, 177-178 ED. PARIS. Psal. xlv, 9.

postulet regula grammatica : cum enim sit eidos μύρον βαρβαρικόν, ut in margine Pal. ms. adnotatum est, flexionis et generis exigua in talibus haberi solet ratio. De cæterorum nomenclatura docebunt indices. **SYLVURC.** — Athenæus loco citato, ex Polemone et Sosibio refert, παρά Ἡλείους μύρον τι πλαγγόνιον καλεῖσθαι, εὐρεθὲν ὑπὸ τινος Πλαγγόνος. « Apud Eleos unguentum quoddam Plangonium dici, a Plangone repertum. » Porro de reliquis unguentis conf. idem, Plinius etiam, et Høllux, loc. citat., itemque Dioscorides lib. x, c. 5.

eorum priorem partem recitavit lib. xv, cap. 42, hoc modo corrigendi sunt :

Κ' ἡλειφόμην μύροισι, καὶ θνώμασι
καὶ βακκάρει· καὶ γὰρ τις ἔμπορος παρῆν.
Et ungebar unguentis, et odoribus,
Et baccari : nam mercator quidem aderat.

Postrema autem verba non Clementis, ut vulgo habentur, sed Simonidis sunt.

Πορ loco adnotavit aliquis in marg. Bod. et Reg. εἶδος βαρβαρικοῦ μύρου.

(66) Ἐτι. Abest a Nov.

(67) Αὐτοῖς. F. convenientius αὐταῖς, fem. gen. **SYLV.**

(68) Ἐὐωδίας. Εὐωδίας Bod., Reg.

(69) Τοσοῦτο τ. Hoc est, « adeo ab unguentis abhorrere, eo quod virorum conclave effinent. » Nam sicut ἐπιδιαχεῖσθαι τινι est, « rei cuiquam esse adictum ; » ita ἀποδιαχεῖσθαι τινι est, « a re quam abhorrere. »

(70) Ὅτι. Abest a Nov.

(71) Ἀπελαύρειν πόλεω. Laconicum respon-

α καὶ γὰρ τις ἔμπορος παρῆν. Ἐπιτηδεύουσι δὲ καὶ τὸ ἀπὸ κρήνων μύρον, καὶ τὸ ἀπὸ τῆς κύπρου· καὶ ἡ νάρδος εὐδοκιμεῖ παρ' αὐτοῖς· καὶ τὸ ἀπὸ τῶν ῥόδων ἄλειμμα· καὶ τὰ ἄλλα, οἷς ἔτι (66) χρῶνται γυναῖκες, ὑγρά τε, καὶ ξηρά, καὶ τὰ ἐκπίαστα, καὶ ὑποθυμιάμενα μύρα : ἐπινοεῖται γὰρ αὐτοῖς (67) ὁσιμέραι, πρὸς τὸ ἀπληστον τῆς ἐπιθυμίας, τὸ ἀκόρεστον τῆς εὐωδίας (68)· διδὲ καὶ πολλῆς τινος ἀπειροκαλίας ἀποπνέουσιν. Αἱ δὲ καὶ τὰς ἐσθήτας, καὶ τὰς στρωμνάς, καὶ τοὺς οἴκους ὑποθυμιάσῃ τε, καὶ καταρβαίνουσι· μονονοχὶ δὲ καὶ τὰς ἀμίδδας ἔζειν ἀναγκάζει τοῦ μύρου ἡ τρυφή. Εὐ μοι δοκοῦσι σχετλιάσαντες τῆ περὶ τοῦτο σπουδῆ, τοσοῦτο τοῖς (69) μύροις ἀποδιαχεῖσθαι τινες, ὅτι (70) τὴν ἀνδρωνίτην ἐκθηλύνουσιν, ὡς καὶ τοὺς τεχνίτας αὐτῶν, τοὺς μυρεψοὺς, τῶν εὐνομουμένων ἀπελαύνειν πόλεων (71), καὶ τῶν ἀνθινῶν ἐρίων τοὺς βαφεῖς ἀπελαύνειν καὶ αὐτούς· οὐ γὰρ θέμις δολερὰ ἔξματα καὶ χρίσματα εἰς τὴν ἀληθείας παρεσιεῖναι (72) πόλιν· χρῆ δὲ καὶ μάλα τοὺς μὲν ἀνδρας τοὺς παρ' ἡμῖν μὴ μύρων, ἀλλὰ καλοκἀγαθίας ἔζειν· γυνὴ δὲ ἀποπνεῖτω Χριστοῦ τοῦ ἀλείμματος, τοῦ βασιλικοῦ (73), μὴ διαπασμάτων καὶ μύρων· ἀεὶ δὲ τῷ σωφροσύνης ἀμβροσίῳ χρίσματι συναλειφέσθω, ἀγίω περπομένη μύρῳ, τῷ Πνεύματι. Τοῦτο σχευάζει Χριστὸς ἀνθρώποις γνωρίμοις εὐωδίας ἄλειμμα, ἐκ τῶν οὐρανίων συντιθεὶς ἀρωμάτων τὸ μύρον. Τοῦτω καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος συναλείφεται τῷ μύρῳ· ὡς διὰ Δαβὶδ μεμῆνυται : « Διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ Θεός, ὁ Θεός σου, ἔλαιον ἀγαλλιάσεως παρὰ τοῦς μετόχους σου· σμύρνα, καὶ στακτὴ, καὶ κασία, ἀπὸ τῶν ἱματίων σου. » Ἄλλὰ γὰρ (74) μὴ λάθωμεν,

sum de unguenti purpuræque dolo, reperitur infra quoque pag. 426, meminit et Herodotus. **SYLVURC.** — Athenæus lib. xv Lacedæmonios testis est Sparta ejecisse unguentarios, quod oleum corrumpent, et lanarum infectores, quod candorem lanæ obliterarent. Solonem etiam lege vetuisse viris unguenta vendere, quod non solum in odore, sed etiam in colore luxus homines effeminet, qui ejusmodi voluptatibus se tradunt. **COLLECT.** — Conf. quæ adnotata sunt ad *Strom.* I, pag. 294. Scholiastes in marg. Reg. et Bod. adnotat, Πλάτωνω αἰνῆται.

(72) Παρεσιεῖναι. Προσιεῖναι Nov.

(73) Βασιλικοῦ. Alludit ad unguentum βασιλειον supra memoratum. Μοχ ἀβροσίῳ pro ἀμβροσίῳ Nov.

(74) Ἄλλὰ γὰρ. Vultures et scarabæos unguenta non ferre, docet etiam Plutarchus, 248. H. **SYLVURC.** — Ælianus lib. iv, c. 48. *De animalibus* : Γυπῶν γὰρ μὴν τὸ μύρον θλεθρὸς ἐστὶ. Κάνθαρον ἐὲ ἀπολεῖς, εἰ ἐπιβάλης τῶν ῥόδων αὐτῶν· « Vulturum pernicities unguentum est. Scarabæi, rosis injectis, pereunt. » Idem lib. iii, c. 7 ; Plinius, lib. xii, c. 53 : « Vultures, unguento qui fugantur, alios appetunt odores, scarabæi rosam. » Herm. Barbarus legendum censet, « rosa, » ex Theophrasto *De causis plant.* c. 4, qui scribit vultures unguento, scarabæos rosa necari. Idem Aristoteles in *Geoponicis*. Idem et de aliis insectis tradit Ælianus, loco primum omnium citato : Τὰ δὲ ἔντομα φθέρεται, εἰ ἐλακὶ τις ἐγγρίσειεν αὐτά· « Insecta oleo si quis inungat, perdidit. » Idem lib. ii, c. 58 : « Tetro odore, ait, non modo apes offendi, sed unguento odorato : tanquam enim puellæ modestæ, teterrimum odorem præclare contemnuunt, et unguenti suavitatem a se detestantur. » **COLLECT.**

ὡσπερ οἱ γύπες, τὰ μύρα βδελυττόμενοι, ἢ οἱ ἄνθρωποι· (τούτους γὰρ, βδομήν χρισθέντας μύρῳ, τελευτῶν λέγουσιν·) καὶ τούτων ἐκκριτέον (75) ὀλίγα τὰ τῶν μύρων ταῖς γυναίξιν, ὅσα μὴ καρῶσι τὸν ὄφρα· αἱ γὰρ ὑπέρμετροι χρίσεις τῶν μύρων κηδεῖας, οὐ συμβιώσεως, ἀποπνέουσιν. Καίτοι καὶ τὸ ἔλαιον αὐτὸ ταῖς μελίτταις καὶ τοῖς ἐντόμοις ἐστὶ πωλέμιον ζώοις· ἀνθρώπων δὲ τοὺς μὲν ὤνησεν, ἔστι δὲ ὡς εἰς μάχην ἐξεκαλέσατο· καὶ τοὺς πρότερον φίλους, ἀημιμένους τοῦτο (76), ἐν τοῖς σταδίοις ἐκτρέπει εἰς τὸ τῆς ἀγωνίας πάμμαχον (77). Μαλακὸν δὲ ἔλαιον τὸ μύρον ὄν, οὐκ οἴεσθε (78) τὰ ἦθη τὰ γενεῖα (79) ἐκθελύνειν δύνασθαι; Μάλιστα. Ὡσπερ δὲ τὴν τροφήν καὶ τῆς γεύσεως ἀποκεκλίκαμεν, οὕτως ἀμέλει καὶ τῶν ὄψεων καὶ τῶν ὀσφρήσεων τὴν ἡδυπάθειαν ἐξήρισμεν, μὴ λάθωμεν ἦν ἐφυγαδεύσαμεν ἀκολαθεῖν, κάθοδον αὐτῇ διδόντες εἰς τὴν (80) ψυχὴν διὰ τῶν αἰσθήσεων, οἴονει διὰ θυρῶν ἀφρουρήτων. Εἰ τὸν τῆς εὐωδίας « τὸ θυμίαμα » τὸν μέγαν ἀρχιερέα, τὸν Κύριον (81), ἀναφέρειν λέγοιεν τῷ Θεῷ, μὴ θυσίαν αὐτῆν καὶ εὐωδῖαν θυμιάματα νοοῦντων· ἀλλὰ γὰρ τὸ τῆς ἀγάπης δεκτὸν ἀναφέρειν τὸν Κύριον, τὴν πνευματικὴν εὐωδῖαν, εἰς τὸ θυσιαστήριον παραπέμπων. Ἀδύνατον μὲν οὖν τὸ ἔλαιον αὐτὸ λιπᾶναι ἐπὶ τὴν ἐπιφάνειαν, καὶ ἀνεῖναι τὸ νευρῶδες, καὶ τινὰ τῶ σώματος ὁσμὴν ἀναστεῖλαι βαρυτέραν, εἰ καὶ τὰς τοῦτο τοῦ ἐλαίου δεοίμεθα. Ἡ δὲ ἐπιτήδευσις (82) τῆς εὐωδίας δέλεαρ ἐστὶ ῥαθυμίας, πόρρωθεν εἰς ἴκρον ἐπιθυμῶν ἐπισπωμένης· πάντοθεν γὰρ ἀγώγιμος ὁ ἀκόλαστος, καὶ ἀπὸ ἐδωδῆς, καὶ ἀπὸ στρωμνῆς, καὶ ἀπὸ συναναστροφῆς, καὶ ἐκ τῶν ὀφθαλμῶν, καὶ ἐκ τῶν ὠτων, καὶ ἐκ τῶν γνάθων, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν μυκτήρων. Καθὰπερ οἱ βόες τοῖς κρῖκοις καὶ ταῖς σχοίνοις, οὕτω δὲ καὶ ὁ ἀκόλαστος θυμιάματι, καὶ μύροις, καὶ ταῖς ἀπὸ τῶν στεφανῶν εὐωδίας περιέλεται. Ἐπεὶ δὲ οὐδεμίαν ἡμέραν ἀπομένον ἦδον ἢ, πρὸς οὐδεμίαν συμπεπλεγμένην λυσιτελή τῶ ἦκυ χρεῖαν· φέρε, κἀναυθὰ διαστελιώμεθα, τὸ χρωδὸς αἰρούμενοι· εἰσὶ γὰρ τινες εὐωδία οὐ καμνηκαὶ (83), οὐδὲ ἀρωματικά· οὐκ οὖν συμπλοκῆς καὶ τῆς ἀκαλάτου ἐταιρείας (84) ἀποπνέουσαι· ὕγιεναι

forte sicut vultures unguenta abhorreamus, aut sicut scarabæi (hos enim rosaceo unguento delibutos mori aiunt); pauca quædam ex his unguentis sunt eligenda feminis, quæ viro minime caput grauent. Nimix enim unguentorum unctioes, iusta quæ sunt mortuis potius quam familiarem vitæ redolent consuetudinem. Quanquam ipsum quoque oleum, apibus et insectis est inimicum, verum id prodest nonnullis hominibus, nonnullos autem ad pugnam excitat, et qui prius erant amici, id unctos in stadiis eo deducit, ut omni contentione omnibusque viribus in certamine depugnent. Unguentum autem, cum molle sit oleum, non existimatis generosos mores posse effeminare? Maxime. Sicut autem delicias a gustu amovimus, ita certe a visu et odoratu profectam voluptatem amandamus, ne intemperantiæ, quam fugavimus, per sensus, tanquam per portas quibus desunt custodes, in animam aditum patefaciamus. Quod si suavis odoris « suffitum », pontificem magnum, nempe Dominum, dicant Deo offerre, ne id esse sacrificium et suavis odoris suffitum intelligant, sed gratam et acceptam charitatem, spiritalem scilicet odoris suavitatem, Dominum altari offerre accipiant. Sufficit itaque ipsum oleum et ad superficiem cutis irrigandam, nervosque relaxandos, et ad corporis graviolem reprimendum odorem, si vel oleo ad hoc opus habeamus; suavis autem odoris studium est esca mollietis, quæ ad libidinosam cupiditatem paulatim attrahit. Qui est enim intemperans, undequaque ducitur ac trahitur, et a cibo, et a strato, et a conversatione, et ab oculis, et ab auribus, et a maxillis, atque adeo etiam a naribus. Et sicut boves annulis et funibus, ita etiam intemperans suffitibus, et unguentis, et suaveolentibus coronarum odoribus trahitur. Quoniam autem voluptati nihil loci tribuimus, quæ cum nullo usu qui vitæ conferat conjuncta est, age hic quoque, distinguamus, id quod est utile eligentes. Sunt enim suaves quidam odores, qui neque caput gravant, neque ad amores impellunt, neque impudicam conjunctionem ac meretricium contuber-

✠ P. 209 ED. POTTER, 478-479 ED. PARIS. ✠ Exod. xxx, 7.

(75) Ἐκκριτέον. Pal. cod. scriptura est, testa Sylburg., cui favent alii mss. ἐκκριτέον Flor. edit. quod ferri et ipsum potest. Mox forte ὅσα ἂν μὴ κερύσαι· alioqui enim sine ἂν congruentius esset κερύσαι. SYLBURG.

(76) Τοῦτο. Hoc cum sequentibus connectit Nov. (77) Πάμμαχον. Suidas Παμμαχίον, παγκράτιον. Mercurialis lib. II, c. 9, De arte gymnasi. : « Ex pugilatu et lucta tertium quoddam exercitationis genus componebatur, quod pancratium appellabant, in hoc ut testatur Arist. 1 Rhet. cap. 5, adversarios et pugnis ferire ut pugiles, et dejicere studebant ut luctatores, tum quacunquæ alia ratione, ut dentibus, genibus, calcibus, lato denique corpore, ut dixit Pausanias, adversarium vincere conludentabant. His de causis hæc exercitatio παμμαχῶν vocata est quandoquæ, sicut Plato Euthydemum παμμαχῶν dixit. » De unctione vero athletarum, qui oleo simplici, vel aqua misto, vel ceromate ungebantur, ut membra labores sine ruptura sustinerent, vel ut sudorem cohiberent nec tantopere lassarentur, vide eundem lib. I, c. 8, De arte gymn.

COLLECT.

(78) Οἴεσθε. Hanc lectionem debemus Sylb. quam firmat Nov. Olim scriptum erat οἴεσθαι. In Bod. aliquis « scripsit super α. Sunt autem « et αι εὐμετάβολοι propter soni similitudinem.

(79) Γενεῖα. Pal. ms. γενεῖα, gemino vv. SYLBURG.— Porro sequentia hoc modo connectunt Bod. et Reg. οὐκ οἴεσθε τὰ ἦθη τὰ γενεῖα ἐκθελύνειν δύνασθαι μάλιστα; « nonne existimatis id ad generosos mores effeminandos vel maxime comparatum esse? » Recte.

(80) Τῆν. Abest a Nov., Bod., Reg.

(81) Κύριον. Sc. Christum, cujus typus erat summus Judæorum pontifex. Conf. Ephes. v, 2; Philip. iv, 8; Heb. xiii, 16.

(82) Ἡ δὲ ἐπιτήδευσις. Aristoteles Ethic. Nicomach. lib. III, c. 11. H. SYLBURG.

(83) Οὐ καρωματικά. Pal. ms. οὐκ ἀρωματικά, minus apte. Quod vero cerebrum odoratis adjuvetur, docet etiam Plutarchus Sympos. lib. III, c. 1. SYLBURG.— Οὐ καρωματικά Reg. corrupte.

(84) Καὶ τῆς ἀκ. ἐτ. Καὶ ἐταιρείας ἀκαλάτου Nov.

nium redolent, sed sunt una cum temperantia salubres, ac cerebrum quidem alunt, quando male affectum fuerit, et ventriculum corroborant. Multum ergo abest, ut oporteat refrigerare floribus, quando quis vult nervos leves agilesque reddere: non est enim usus eorum omnino ablegandus, sed unguento tanquam medicamento et auxilio utendum est, et ad vires languentes excitandas, et adversus catarthos, et frigiditates, et fastidium. Quemadmodum alicubi quoque dicit Comicus: « Unguentis manus ungiuntur, quod est pars sanitatis maxima, ut cerebri bonos odores faciat. » Quin etiam pedum, per eorum, quæ calefaciunt aut refrigerant, unctionem, fricatio exercetur utilitatis gratia: ut scilicet iis, qui sunt repleti in capite, fiat quædam attractio et diversio ad corporis partes minus principales. Voluptas autem, cui nulla accedit utilitas, meretriciorum morum suspicionem præbet, et medicamentum est ad provocandam libidinem aptum. Omnino autem multum differunt, esse unguento delibutum, et ungi unguento: illud enim est effeminatum; unguento autem ungi nonnunquam est utile. Aristippus itaque philosophus, cum unguento unctus esset, dicebat, « malos male perdendos esse cinædos, qui ut unguenti utilitas male audiret, effecerant. » « Honora autem medicum propter ejus utilitatem, » inquit Scriptura: « ipsum enim creavit Altissimus. A Domino autem est medicina. » Deinde subjungit: « Et unguentarius faciet mistionem: » videlicet quod data essent unguenta ad

A δὲ μετὰ σωφροσύνης, καὶ τὸν μὲν ἐγκέφαλον ὑποτρέφουσαι, ὀπηγίκα ἂν καχεκτῆ, βωννύουσαι δὲ καὶ τὸν στόμαχον. Πολλοῦ τοίνυν δεῖ τοῖς ἀνθεσιν ἐπιψύχειν αὐτὸν (85), ὅποτε λεαίνεσθαι ἐθέλει τὸ νευρῶδες· οὐ γὰρ κατὰ πάντα ἀποσκορακιστέον (86) τὴν χρῆσιν αὐτῶν, ἀλλ' ὡσπερ φαρμάκῳ καὶ βοηθήματι χρηστέον τῷ μύρῳ, πρὸς τε τὸ ἐπεγεῖραι τὴν ἀπαυδῶσαν δύναμιν, καὶ πρὸς τοὺς κατάρβρους, καὶ πρὸς τὰς καταψύξεις, δυσαρέστησιν τε· καθὰ καὶ ὁ Κωμικὸς φησὶ τοῦ· « Μύριος (87) ὑπαλείφεται τὰς χεῖρας· ὕγραιας μέρος μέριστον, ὀδμῆς ἐγκεφάλῳ χρηστὰς ποιεῖν· » καὶ ἡ τῶν ποδῶν διὰ τοῦ λίκου τῶν ἀναθερμαινόντων ἢ ἐμψυχόντων μύρων ἀνάτριψις ὠφελείας ἔνεκεν ἐπιτηδεύεται· ὡς δὲ (88) ἀπὸ τῆς κεφαλῆς τοῖς πεπληρωμένοις ὀλκὴν τινα καὶ ὑποχώρησιν ἐπὶ τὰ μὴ κύρια εἰς μερῶν γίνεσθαι. Ἦδονη δὲ, ἣ μὴ πρόσεσι τὸ χρεῖῶδες, ἦθους ἐστὶν ἑταιρικοῦ διαβολῆ, καὶ φάρμακον ἐρεθισμῶν. Διαφέρει (89) δὲ ὅλως τὸ μυραλοφεῖν τοῦ μύρῳ χρεῖσθαι· τὸ μὲν γὰρ θηλυδριῶδες, τὸ δὲ χρεῖσθαι τῷ μύρῳ καὶ λυσιτελεῖ ἐσθ' ὅτε. Ἀρίστιππος (90) γοῦν ὁ φιλόσοφος, χρισάμενος μύρῳ, « Κακοὺς κακῶς ἀπολωλέναι χρῆναι τοὺς κιναιδούς, » ἔφασκε, « τοῦ μύρου τὴν ὠφέλειαν εἰς λοιδορίαν διαβεβληχότας. Τίμα δὲ (91) ἱατρὸν πρὸς χρεῖαν αὐτοῦ, » φησὶν ἡ Γραφή· « Καὶ γὰρ αὐτὸν ἐκτίσεν ὁ Ὑψίστος. Παρὰ δὲ Κυρίου ἐστὶν ἴασις. » Εἶτα ἐπάγει· « Καὶ μυρεφδὸς ποιήσει μίγμα· » ὡς εἰς ὠφέλειαν δηλονότι (92), οὐκ εἰς ἡδυπάθειαν δεδομένων τῶν μύρων. Οὐ γὰρ περὶ τὸ ἐρεθιστικὸν τῶν μύρων σπουδαστέον οὐδαμῶς,

✕ P. 240 ED. POTTER, 479 ED. PARIS. * Ecclii, xxxviii, 1, 2, 7.

(85) *Αὐτόν*. Vel potius αὐτόν, (se.)

(86) *Ἀποσκορ*. Ἀποσκορακιστέον Bod., Reg.

(87) *Μύριος*. Apud Athenæum lib. xv, ex Alexide in comœdia Πονήρῃ, *Improbæ*, citatur locus hic:

... ὕγραιας μέρος,

Μέριστον ὀδμῆς ἐγκεφάλῳ χρηστὰς ποιεῖν.

Itaque corrigendum hic est ἐγκεφάλῳ. At lib. ij, amplior eadem sententia profertur:

Ἐναλείφεται τὰς ῥίνας, ὕγραιας μέρος Μέριστον, etc.

« Nares ungit, quæ bonæ pars valetudinis est maxima, odoremque capiti suavem objicit. » At apud Clementem legimus ὑπαλείφεται τὰς χεῖρας. Quantum autem conferant ad sanitatem unguenta, indicat illud Abderitæ Democriti apophthegma, qui interrogatus, qua ratione vitam sanus degeret, respondit, « Si interiora melle rigaret, exteriora oleo. » COLLECT.—Hos porro versus Grotius in *Excerptis* e trag. et com. Athenæi ope hoc modo digessit:

... μύρῳ

Ἐπαλείφεται τὰς ῥίνας, ὕγραιας μέρος Μέριστον, ὀδμῆς ἐγκεφάλῳ χρηστὰς ποιεῖν.

... naribus

Unguentum allinitur, sanitatis maxima Quæ pars, odore cerebrum perfundi bono.

Dein hæc adnotavit: « Hoc μύρῳ ex Clemente posuimus, et ὑπαλείφεται, pro quo ἐναλείφεται apud Athenæum qui rursus recte ῥίνας, cum male sit in Clemente χεῖρας, et ἐγκεφάλῳ non ἐγκεφάλῳ. »

(88) *Δή*. Μὴ Νον.

(89) *Διαφέρει*. Ἀλείφεσθαι hominibus voluptariis, χρεῖσθαι etiam τοῖς σώφροσι. convenit. Unde nata

distinctio inter χρισματα et ἀλείμματα. Athenæus lib. xv, c. 12: Ἰκέσιος δ' ἐν δευτέρῳ Περὶ ὕλης τῶν μύρων φησὶ: Τὰ μὲν ἐστὶ χρισματα, τὰ δ' ἀλείμματα. Clementis distinctionem defendunt etiam Sophoclis verba, quæ recitavit Athenæus l. xv, c. 10: Σοφοκλῆς δ' ὁ ποιητὴς ἐν *Κρησὶ* τῷ δράματι τὴν μὲν Ἀφροδίτην ἦδονην τινα οὖσαν, δαίμονα, καὶ μύρῳ ἀλειφομένην παράγει, καὶ κατοπτριζομένην, τὴν δ' Ἀθηνᾶν φρόνησιν οὖσαν καὶ νοῦν, ἔτι δὲ ἀρετὴν, ἐλαίῳ χρωμένην καὶ γυμναζομένην· Sophocles poeta in fabula *Cretensibus*, Venerem deam, qua voluptas significatur, unguento perfusam fingit, et ad speculum se contemplantem. Minervam autem, cujus nomine mentem prudentiamque intelligimus ac virtutem, oleo perungi ac exerceri. Porro χρεῖσθαι est « lini: » ἀλείφεσθαι, « perfundi. » Glossæ veteres, « linit, » χρεῖ.

(90) *Ἀρίστιππος*. Seneca *De beneficiis*, lib. vii, c. 25: « Aristippus aliquando delectatus unguento, Male, inquit, istis effeminatis eveniat, qui rem tam bellam infamaverunt. » SUIBURG.—Dictum hoc in Aristippo hoc modo effert Diozenes Laertius: Κακοὶ κακῶς δ' ἀπὸλοινοτο οἱ κιναιδοί, οἵτινες καλὸν ἡμῶν ἀλείμμα διαβάλλουσιν· « Mali vero male percaunt cinædi, qui hoc nostrum unguentum ut male audiret, effecerunt. » Male hactenus interpretes, « qui unguenta pretiosa nobis exprobrant. »

(91) *Τίμα* δ. Bibl. τίμα τὸν ἱατρὸν πρὸς χρεῖαν αὐτοῦ· καὶ γὰρ αὐτόν, etc., quæ lectio magis convenit cum vulgata Latina, quam quod est in Antuerpiensi, πρὸς τὰς χρεῖας τιμαῖς αὐτοῦ, « ad necessitates honoribus ejus. » COLLECT.—Mox ibid. ἐκτίσεν ὁ Κύριος· παρὰ γὰρ Ὑψίστου ἐστ. Dein, καὶ μυρεφδὸς ἐν τούτοις ποίησ.

(92) *Δηλονότι*. Sic mss., sed olim scriptum ἐρῶ δῆλον ὅτι divisim.

ἀλλὰ τὸ ὠφέλιμον ἐκλεχτέον· ὅπου γὰρ καὶ τοῦ ἐλαίου ἅμα τὴν γένεσιν ἀνήκεν ὁ θεὸς ἀνθρώποις εἰς πόρων ἀρωγὴν. Αἱ δὲ ἀφραίνουσαι γυναῖκες, βάπτουσαι μὲν τὰς πολιὰς, μυρίζουσαι δὲ τὰς τριχάς, πολιωτέρας (95) θάττον γίνονται (94) διὰ τὰ ἀρώματα, ξηραντικὰ ὄντα· διὸ καὶ αὐχμηρότεροι γίνονται οἱ μυρίζουσαι· ὁ δὲ αὐχμὸς πολιωτέρους ποιεῖ. Ἔτε γὰρ ἀναισθητοὶ τριχὸς ἢ πολιὰ, ἔτε (95) ἐνδεῖα θερμοῦ, τῆς ξηρότητος τὴν οἰκείαν τῆς τριχὸς ἐκπίνουσαι τροφὴν τὴν ὑγρὰν, καὶ πολλοὺς ἀποτελοῦσας· πῶς ἂν εἰκότως εἴη ἀγαπῶμεν τὰ μύρα, δι' ἃ αἱ πολιὰι, οἱ φεύγοντες πολιὰς; Καθάπερ δὲ οἱ κύνες, ῥινηλατοὶ, ἐκ τῆς ὀσμῆς ἀνιχνεύουσι τὰ θηρία· οὕτως ἐκ τῆς περιέργου τῶν μύρων εὐωδίας θηρῶσιν οἱ σφύροντες τοὺς ἀσελεγεῖς. Τοιαύτη δὲ καὶ τῶν στεφάνων ἢ χρῆσις, κωμαστικὴ καὶ πάροινος, ἀπέβλεπε (96). « Μὴ μοι (97) στέφανον ἀμφιθῆς κάρα. Ἦρος μὲν γὰρ ὠρα, λειμῶσιν ἐνδρόσοις, καὶ μαλακῆς παικίλοις, χλοαῖζουσιν ἀνθεσιν ἐνδαιτᾶσθαι καλὸν, αὐτοφυεῖ καὶ εἰλικρινεῖ τινα εὐωδία, καθάπερ τὰς μελίττας, τρεφόμενους. Τὸ δὲ κλεχτόν (98) στέφανον ἐξ ἀκηράτου λειμῶνος, κοσμήσαντας, οἰκοὶ περιεφρεῖν, οὐ σφύροντων· οὐ γὰρ ἀρμόδιον ῥόδων κάλυξιν, ἢ ἴσως, ἢ κρίνοις, ἢ ἄλλοις τισὶ τοιούτοις ἀνθεσι χαίτην πυκνᾶσθαι κωμαστικῶν, διανθίζόμενων τὴν γῆν. Ἐμφύχει γὰρ χαίτην ἅλως ὁ στέφανος περιεφρεῖν, καὶ δι' ὑγρότητα τε, καὶ διὰ (99) ψυχρότητα. Ταύτη (1) καὶ οἱ ἰατροὶ, ψυχρὸν εἶναι φυσιολογῶντες τὸν ἐγκέφαλον, μύρω χρῆσθαι ἀξιοῦσι τὰ στήθη καὶ μυκτῆρας ἄκρους, ὡς δυνηθῆναι τὴν πυρῶδη ἀναθυμίασιν, ἡσυχῆ διοδεύουσαν, εὐρύστωσιν ἐναθάλπειν τὴν ψυχρότητα. Πολλοὺ τοίνυν δεῖ τοῖς

* P. 241 ED POTTER, 180 ED. PARIS.

(95) Πολιωτέρας. Hæc desumpta sunt ex Athenæo lib. xv, cuius esset fragmentum apud Canternum lib. iii, c. 34 *Novarum lect.*: Ζητεῖ Ἀριστοτέλης ἐν τοῖς Φυσικοῖς προβλήμασι, διὰ τί οἱ μυρίζουσαι πολιωτέροι; ἢ ὅτι τὸ μύρον διὰ τὰ ἀρώματα ξηραντικὸν ἐστὶ; sed ea, quæ ex Aristotele citantur, nec in *Problematis*, neque alibi exstant, neque in libro Theophrasti *Περὶ ὀσμών* ex quo conjicit Mercurialis lib. i, c. 21 *Var. lect.* perperam locum illum citari, cum neque Diogenes Laertius in catalogo operum Aristotelis mentionem ullam faciat naturalium problematum, tum quod lib. v *De generat. animalium* ex professo adversus eos disputet, qui a siccitate canitiem ortum ducere putabant, quam non ab ea, sed a putredine sola produci monstrat. Sed idem Athenæus ait, Τὰ πῖλλα θάττον ποιεῖ πολλοῦς, quod ibidem reperitur, ut et cap. 11 *De hist. animal.* lib. iii: Τὰ γὰρ πνεύματα κωλύει τὴν σῆψιν, ἢ δὲ σάπη ἀποπαν ποιεῖ. « Corruptio canitiem gignit, pilæ autem prohibita transpiratione, corruptendo canitiem faciunt. » Atqui hunc ipsum lib. *De animalibus* apud eundem Athenæum reperimus quamplurimis locis citatum, et multa alia Aristot. opera nominari, quæ Stagyritæ nemo alius tribuit, ut et apud Apollonium in historiis mirabilibus editum a Lylandro; et multos scimus fuisse Aristoteles. COLLECT. — Non inutile erit integrum Athenæi locum apponere, quo ex Aristotele duas recitat de causa canitiem sententias; alteram eorum, qui ab ariditate; alteram eorum, qui ex defectu caloris, eam ducebant. Ejus porro verba sic se habent lib. xv, cap. 13: Ζητεῖ δ' ὁ πολυμαθέστατος Ἀριστοτέλης ἐν τοῖς Φυσικοῖς προβλήμασι· διὰ τί οἱ μυρίζουσαι πολιωτέροι; ἢ ὅτι τὸ μύρον διὰ τὰ ἀρώματα

utilitatem, non autem ad suavem sensuum titillationem. Non enim in unguentis id, quod ad libidinem provocat, sectandum est, sed id, quod est in eis utile, est eligendum, cum etiam Deus hominibus oleum nasci permiserit ad levandos labores. Desipientes autem mulieres, quæ canos quidem tingunt, capillos autem unguunt, celerius canescunt propter ea, quæ desiccant, aromata. Quippe sunt, qui unguuntur, sicciores; facit autem siccitas caniores. Sive enim canities est pilorum exsiccatio, sive calidi defectus, siccitate humidum, quod est pilorum nutrimentum, ebibente et efficiente canos, quomodo unguenta 78 adhuc amaverimus, propter quæ canities fit, qui canos fugimus? Quemadmodum autem qui naribus sunt sagacibus canes, feras odore investigant: ita ex nimis curiosa unguentorum fragrantia, qui temperantes sunt, venantur intemperantes. Porro autem talis quoque usus coronarum ad comessationem et in vino proterviam comparatus effluxit. « Ne caput mihi corona cinxeris. Ver est, in roscidis pratis et mollibus variisque germinantibus floribus degere pulchrum est, » nativa et sincera odoris suavitate apum ritu fruentes. Ex « puro » autem « prato contextam coronam » pro ornamentō domi circumferre non est sobriorum hominum. Non enim rosarum baccis, vel violis, vel liliis, vel aliis ejusmodi floribus lascivientem comam, prata floribus nudantes, tegere convenit. Refrigerat enim capillum circumposita corona, tum propter humiditatem, tum propter frigiditatem. Ea de causa medici, cum cerebrum esse frigidum observent, pectora

ξηραντικὸν ἐστὶ, διὸ καὶ αὐχμηρόν; ὁ δ' αὐχμὸς πολιωτέρους ποιεῖ· ἔτε ἀναισθητοὶ τριχὸς ἢ πολιὰ, ἔτε ἐνδεῖα θερμοῦ, ἢ ξηρότης μαρτυρεῖται. Διὸ καὶ τὰ πῖλλα θάττον ποιοῦσι πολλοῦς· ἐκπίνονται γὰρ ἡ οἰκεία τῆς τριχὸς ὑγρότης· « Aristoteles ille doctissimus in Naturalibus questionibus hoc excutit: Cur magis canescant, qui unguento caput illinunt? an quod unguentum propter aromata caput exsiccet, indeque squalore arefaciat? squalor enim canitiem efficit. Nam sive canities pilorum sit ariditas, sive caloris inopia, siccitate omnia marcescunt. Quamobrem iis, qui pileo caput tegunt, canities acceleratur, quia humor absumitur alendis pilis destinatus. »

(94) Γίνονται. Hoc pro vulg. φαίνονται repositum ex Pal. ms. SYLBURG. — Consentient Bod., Reg., verum φαίνονται habet Nov.

(95) Ἔτε. Οὐτε Nov.

(96) Ἀπέβλεπε. Haud scio an melius ἀπερρέτω, « in malam rem facessito. » SYLBURG. — Ἀπαίρε Nov., corruptum ex ἀπερρέε· nam ai et e εὐμετάβολοι.

(97) Μὴ μοι. Lyrici cujusdam poetæ versus recitat. Mox κάρα in dativo casu Sylburgius scribi posse adnotat.

(98) Πλεχτόν. Hæc rursus poetica sunt.

(99) Διά. Abest a Bod., Reg.

(1) Ταύτη. Athenæus lib. xv profert Alcæi et Anacreontis carmina; tum addit, « hortatur videlicet ut sibi ungat pectus, in quo sedes est cordis. » Hoc autem fuit olim facultatum, non ideo solum quod natura vapor odoris a pectore sursum in caput effertur, sed etiam quia in corde sit animi domicilium, ut asserunt Philotinus et Praxagoras, illustres medici. Paulo post coronas appensas pectori ὑποθυμιάδας a poetis vocatas ait.

esse ungenda definiunt, et supremas nasi partes, ut sensim transiens calida exhalatio, ejus frigiditatem possit salubriter fovere. Longe ergo abest, ut is sit floribus refrigerandus. Accedit his, quod florum quoque delectationem perdunt ii, qui sunt coronati. Quippe nec ejus visu fruuntur, qui habent coronam supra oculos revinctam; sed neque odoris suavitate, cum supra respiratoria instrumenta sint flores. Cum enim odor secundum naturam sursum emittatur et exhaletur supra caput, respiratio nulla delectatione fruitur, cum suavitas odoris abripiatur. Sicut ergo pulchritudo, ita etiam flos delectat, dum videtur: et oportet nos eorum quæ pulchra sunt aspectu fruente, laude et gloria afficere Opificem. Usus autem eorum est noxius, et celeriter præteriens, pœnitentia nos afficit. Statim autem probatur eorum vitæ brevis; ambo enim flaccescunt, et flos et pulchritudo. Cæterum eos quidem, qui ea contractant, ille quidem refrigerat, hæc vero incendit et inflammat. Ut uno autem verbo absolvam, qui præter aspectum usus eorum percipitur, petulantia est et libido. non autem delectatio. Oblitari autem nos honeste oportet tanquam in paradiso, Scripturas ✠ vere sequentes: mulieris quidem corona vir est existimandus, viri autem matrimonium, matrimonii autem flores, amborum liberi, quos quidem carnalium pratorum divinus colligit agricolâ. Senum autem coronæ sunt filiorum filii; filiis autem gloria, inquit, sunt patres, nobis autem Pater universorum, et universæ

✠ P. 212 ED. POTTER, 181 ED. PARIS. a Prov. xvii, 6.

(2) *Nal mîr*. Tertullianus *De corona mil.* « res esse, ait, spiraculi aut spectaculi flores; » deinde in hunc coronarum usum invehitur: « Cæterum in capite quis sapor floris, quis coronæ sensus, nisi vinculi tantum? Quia neque color carnitur, neque odor ducitur, neque teneritas commendatur. Tam contra naturam est florem capite sectari, quam cibum aure, quam somnum nare. » Minutius Felix: « Sane quod caput non coronamus, ignoscite. Auram boni floris naribus ducere, non occipitio capillive solemus haurire. » COLLECT. — Simile est Diogenis illud apud Laertium, lib. vi, seg. 39: Τῷ μύρῳ τοὺς πόδας ἀλειψάμενος, ἔφη, ἀπὸ μὲν τῆς κεφαλῆς εἰς τὸν ἀέρα ἀπιέναι τὸ μύρον, ἀπὸ δὲ τῶν ποδῶν εἰς τὴν ἄσπρησιν. « Unqueto cum inunxisset pedes, dixit, a capite quidem in aerem ascendere unguentum, sed a pedibus in olfactum. » Idem videbatur Nigrino philosopho Platónico, de quo Lucianus in *Nigrino*: Εἰ γὰρ τοι τῆ πνοῇ τῶν ἰῶν τε καὶ ῥόδων χαίρουσι, ὑπὸ τῆ βίβη μάλιστα ἐχρῆν αὐτοὺς στέφασθαι παρ' αὐτῆν, ὡς οἶόν τε, τὴν ἀναπνοήν. « Nam si violarum et rosarum odore delectantur, sub naribus potissimum eos coronari oportebat, juxta ipsam, quantum fieri potest, respirationem. » Conf. etiam Tertullianus *Apolog.*, cap. 42.

(3) *Kal*. Τῆς Nov.

(4) *Ὡσπερ οὖν*. Plutarchus, *De amore*: Καὶ τοὺς καλοὺς ὄραν μὲν ἐπιτερεπέστατον, ἀφασθαι δὲ καὶ λαθεῖν, οὐκ ἀκίνδονον, μάλλον δὲ, ὡς φησι Ξενοφῶν, τὸ μὲν πῦρ τοὺς ἀψαμένους καλεῖ μόνον, οἱ δὲ καλοὶ καὶ τοὺς μακρὰν ἐστῶτας ὑφάπτουσιν· ἡ γὰρ ἕψις τοῦ πάθους ἐστὶ λαθῆ. « Formosos intueri jucundissimum est: tangere autem, non sine periculo licet: imo, ut Xenophon inquit, ignis quidem tangentes solum urit, pulchri vero etiam procul distantes in-

flammant: visus enim veluti ansa est capiendi amoris. » COLLECT.
(5) *Μαργαρεῶν*. Rectius passive μαρμαίεσθον. SYLBERG.
(6) *Τρυφῶν*. Respicit Gen. ii, 15: Καὶ ἔθετο (θεὸς) αὐτὸν (ἄνθρωπον) ἐν τῷ παραδείσῳ τῆς τρυφῆς.
(7) *Στέφανον*. Respicere videtur I Cor. xi, 3: Παντὸς ἀνδρός ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστὸς ἐστὶ· κεφαλὴ δὲ γυναικὸς, ὁ ἀνήρ· κεφαλὴ δὲ Χριστοῦ, ὁ Θεός. Scholiastes in marg. Reg. et Bod. hæc adnotavit: Ἄλλὰ καὶ ἀνδρὸς τὴν γυναικᾶ· γυνὴ γὰρ ἀνδρεία, στέφανος τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς, ἡ Γραφὴ λέγει.
(8) *Δόξα*. Proverb. Καύχημα δὲ τέκνων, πατέρες αὐτῶν. A. Sequentia sunt ex Ephes. i. H. SYLBERG.
(9) *Κιττός*. Hæc de hedera, et quæ sequuntur de D nuce et de narcisso mutuatus est a Plutarcho ad verbum lib. iii *Symposiac.* cap. 15. Quod vero Sophocles ait, narcissum esse στεφάνωμα χθονίων θεῶν, « coronamentum terrestrium deorum, » subterraneorum intellige, ceu inferorum; nam, ut docet Eustathius in *Iliad.* A, νάρκισσος Ἐριννύσι στεφάνωμα· dicitur enim narcissus ex τοῦ ναρκαῶν, οὗ Ἐριννύες παραίτιοι, et ex Phanodemo lib. v *Rerum Atticarum* constat, coronas et narcisso consecratas fuisse Proserpinæ, quod florem illum colligeret, cum rapta fuit a Plutone, vel quod circa monumenta nascatur frequens: Cælius lib. xxvi, cap. 20, vel omnibus subterraneis diis, quod defuncti et morte torpidi flore torpido coronarentur. Dodonæus *Pempt.* II, lib. ii, c. 21. COLLECT.

(10) *Καρύα*. Hæc e Plutarcho Clemens, vel uterque ex eodem auctore mutuatus fuisse videtur. Ejus verba, quia Clementi lucem aliquam allatura videntur, apposuisse haud pigebit e *Sympos.* lib. iii,

καρωτῶν, ὡς ἐμφαίνει' καὶ τὸ ὄνομα ἐτυμολογοῦμεν· νάρκισσος δὲ βαρυὸδομὸν ἔστιν ἄνθος· ἐλέγχει δὲ ἀπὸ τῆς προσηγορίας, « ναρκῆν (11) » ἐμποιοῦν τοῖς νεύροις. Αἱ δὲ τῶν ῥόδων (12) καὶ τῶν ἰων ἀποφοραὶ, ἡσυχὴ οὕτως ψυχραὶ, συστέλλουσι καὶ ἐπιστόφουσι τὰς καρθηβάριας· ἡμῖν (13) δὲ οὐχ ὀπωστικοῦν συμπεύθειν, ἀλλ' οὐδὲ οἰνοῦσθαι ἐπιτέτραπται· ναὶ μὴν ὁ χρόκος καὶ τῆς κύπρου τὸ ἄνθος εἰς ὑπνον ἄλυτον ἐπαγγέτην (14). Πολλὰ (15) δὲ αὐτῶν, φύσει ψυχρὸν ἔχοντα τῆς κεφαλῆς τὰ περιτεύματα. Ἐνταῦθα καὶ τὸ ῥόδον (16) ἐπωνομάσθαι φησὶν, ὅτι ἀπὸ τοῦ τῆς ὀδωδῆς (17) ἀφίησι βρῦμα· διὸ καὶ ἔτιον μαραίνεται. Ἄλλ' οὐδὲ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις (18) τῶν Ἑλλήνων, ἢ χρησίμους πῶ τῶν στεφάνων ἦν· οὔτε γὰρ οἱ μνήστορες (19) οὐθ' οἱ ἀθροῦται κέχρηται Φαίλακες αὐτοῖς. Ἐν δὲ τοῖς ἀγῶσι (20), πρῶτον ἢ τῶν ἀθλητῶν δόσις ἦν, δεῦτερον δὲ ὁ ἐπαγερμὸς, τρίτον ἢ φυλλοβολία (21), τελευταῖος ὁ στέφανος, ἐπίδοσιν λαβοῦστας εἰς τρυφήν τῆς

Ecclēsiæ corona Christus est. Quemadmodum autem radices et herbæ, ita etiam flores proprias habent qualitates; et has quidem utiles, illas vero noxias, alias autem periculosas. Hedera itaque refrigerat: nux autem emittit spiritum, qui torporem immittit, ut vel ipsa ostendit nominis etymologia. Narcissus vero flos est gravis odoris: id autem arguit nominis appellatio, ut qui nervis νάρκην, hoc est « torporem, » afferat. Rosarum autem et violarum qui emittuntur odores, cum sint modice frigidī, gravedines capitis comprimunt et coercent. Nobis autem nullo modo non solum una inebriari, sed ne vino quidem impleri permissum est. Quin etiam crocus et flos ligustri in somnum minime molestum deducunt. Porro autem multa ex iis cerebri, quod est natura frigidum, suis fovent odoribus, dum excrementa cerebri subtiliora efficiunt. Hinc etiam dicunt rosam Græce ῥόδον fuisse nominatam, quod odoris fluxum emittit ingentem, et ideo cito marcescit. Cæterum nec apud antiquos

quest. 1, qua disputat, an floreis coronis inter pocula utendum sit? Δηλοὶ καὶ τῶν ὀνομάτων ἕνια τὴν περὶ ταῦτα πολυπραγμοσύνην τῶν παλαιῶν. Τὴν τε γὰρ καρῶν οὕτω ἐνόμασαν, ὅτι, πνεῦμα βαρὺ καὶ καρωτῶν ἀφιεῖσα, λυπεῖ τοὺς ὑπ' αὐτῆς παρακλιζήσοντας· καὶ τὸν νάρκισσον, ὡς ἀμβλύνοντα τὰ νεῦρα, καὶ βαρυτέρως ἐμποιοῦντα ναρκώδεις· « Adde, quod veterum in hisce rebus diligentiam produunt nomenclaturæ quædam. Sic nuci καρῶς nomen ostendit, quod spiritu gravi et capiti nocivo, quem exhalat, soporem ea sub arbore recubantibus conciliet. Sic narcissum, quia nervos obtundit, et torporem inducat, appellaverunt. »

(11) Ναρκῆν. Si quis νάρκην malit, per me licet. ΣΥΛΒΟΥΡΓ.

(12) Αἱ δὲ τῶν ῥ. Plutarchus loco prius dicto: Ὅσα δὲ ἡσυχὴ ψυχρὰ τῶ μετρώως ἐπιψαύειν ἀναπνεύστων τὰς ἀναθυμιάσεις, ὡς περὶ ὁ τῶν ἰων καὶ ἰών στέφανος· στυφεί γὰρ ἀμφοτέρω, καὶ στέλλει τῆ ὀσμῆ τὰς καρθηβάριας. Τὸ δὲ τῆς κύπρου ἄνθος, καὶ ὁ χρόκος, καὶ ἡ βάκκαρις εἰς ἄλυτον ὑπάγει τοὺς πικρῶτα· « Quæ vero moderate frigida leni contactu repellunt atque inhibent exhalationes, quemadmodum facit et violis atque rosis contexta colla: uterque enim flos astringit, et capitis gravedinem odoris vi defendit. Enimvero cypri flos, crocus et haccaris, placido somno potiores consociant. »

(13) Ἡμῖν. Sensus est: « Nobis, quibus vino non solum non inebriari, sed ne liberius quidem uti permissum est, rosis et violis ad comprimendam τὴν καρθηβάριαν opus haud esse. »

(14) Ἐπαγγέτην. Grammatica regula postulat ἔπαγγετον. ΣΥΛΒΟΥΡΓ. — Idque habet Nov.

(15) Πολλὰ. Plutarchus ibidem: Ἐν ἰων δὲ ἀνθῶν ὀσμῆς ἀνω σκιδναμέναις περὶ τὸν ἐγκέφαλον οἱ τε ἀπὸ τῶν αἰσθητηρίων ἐκκαθαίρονται, καὶ λεπτόνουνται: τὰ ὑγρὰ πρῶτως ἀνευ πληγῆς καὶ σάλου τῆ θερμότητι διακρινόμενα, καὶ φύσει ψυχρῶς ὄν ὁ ἐγκέφαλος ἀναθάλλεται· « Quorumdam etiam florum odore sursum ad cerebrum rejecto, tum sensuum spiritacula defæcantur, tum humores quoque citra ossem vim concussionemque dividuntur, et a calore clementer attenuantur: ad hæc cerebrum, quod natura frigidum est, intepescit atque foletur. »

(16) Ῥόδον. Plutarchus sub finem modo laudati capituli: Τὸ δὲ ῥόδον ἐνόμασται διήκουσεν ὅτι βρῦμα τῆς ὀδωδῆς ἀφίησι· διὸ καὶ τάχιστα μαραίνεται· « Rosa utique etiam inde nomen accepit, quod

copiosum odoris defluviū exspuat; quæ causa etiam est cur occissime marcescat. »

(17) Ὀδωδῆς. Pal. ms. ὀδωδῆς, usitatius. SYLΒΟΥΡΓ.—Id habent præterea Reg., Bod. cum in textu, tum etiam in marginali nota. Sed ὀδωδῆς veram esse lectionem, ex Plutarchi verbis manifestum est.

(18) Ἀρχαίοις. De primo coronarum apud veteres Græcos usu conf. Archaeologia nostræ Græcæ lib. iv, c. 20.

(19) Οἱ μνήστορες. Intelligit Penelope procos, quorum mores, ut etiam Phæacum, Homerus in Odyssæa copiose descripsit.

(20) Ἐν δὲ τοῖς ἀγῶσι. Athletis non eadem quocunque tempore præmiorum genera proposita, verum ut Clem. Alex. memoriæ prodidit, primo fuit δόσις seu donum, secundo plausus et excitatio, tertio foliorum conjectio, postremo corona. Quid autem δόσις Clementi significet, nisi aliquid in ejus vulgato codice desideretur, puto nihil aliud, quam congiarium significare: quo pacto apud Herodiam num quoque ea vox usurpata invenitur: nisi potius leve aliquod munusculum designet, quod posterioribus omnibus vilius exstiterit. Mercur. lib. De arte gymnast. c. 14. Athenæus lib. x refert ex elegiis Xenophanis de athleticis, ἐξ πόλεως καὶ δῶρον, ὃ οἱ κειμήλιον εἶη· « aliquo donatur a civitate munere, quod suæ virtutis sit monumentum. » Plin. lib. xvi, cap. 14: « Antiquitus quidem nulla corona, nisi Deo, dabatur: viritim vero ne in certamine quidem ulli: feruntque primum omnium Liberum patrem imposuisse capiti suo, sed ex hedera, postea deorum honori sacrificantes usurpare: novissime et in sacris certaminibus usurpatæ. » Paulo post: « Ludos inveniunt semper assurgi etiam a senatu in more est. » Quod ad athleticas referre voluit Mercur. lib. i, c. 3 Gymnast., pulchreque cum eo, quod ἐπαγερμὸν appellat Clements, conveniret, nisi ad Romanos potius referendum esset, qui civica donati essent. Illi enim coronas non novere nisi bellicas. COLLECT.—Ferrarius de veterum plausu lib. ii, Ἀθλων pro ἀθλητῶν, et ἐπαγερμὸς pro ἐπαγερμὸς substituit, hoc modo: Ἐν δὲ τοῖς ἀγῶσι πρῶτον ἢ τῶν ἀθλων δόσις ἦν· δεῦτερον δὲ, ὁ ἐπαγερμὸς· τρίτον, ἢ φύλ. « In certaminibus vero, primo fuit præmiorum datio, secundo, munusculorum collectio; tertio, florum seu frondium conjectio; postremo corona. »

(21) Τρίτον ἢ φ. Τρίτον δὲ ἢ φ. Pal. ms. ΣΥΛΒΟΥΡΓ.—Mox, τοῖνον τῶν στεφάνων. Ibid.

quidem Græcos fuit ullus adhuc coronarum usus : neque enim proci, nec qui luxuriosam vitam agebant, Phæaces, eis usi sunt. In certaminibus autem, ✕ primo donum athletis datum est, secundo autem plausus et excitatio, tertio foliorum conjectio, ultimo autem fuit corona, cum Græcia post tempora Medica deliciis operam daret. Qui a Logo itaque instituuntur, a coronis arcentur, nec existimant rationem esse a se illigandam, quæ in cerebro sita est : non quod corona comessatricis petulantia sit symbolum, sed quod ea sit dedicata simulacris. Sophocles certe narcissum, « antiquam magnorum deorum coronam » appellavit, id dicens de terrestribus. Sappho autem coronat Musas rosa : « Non es rosarum Pieriarum particeps. » Junonem autem dicunt delectari lilio, et Dianam myrto. Etsi enim flores quidem maxime propter hominem facti sunt, eos tamen cum stulti acceptos, non ad proprium usum, quo grato animo uti poterant, sed in ingratum dæmonum ministerium abusi sunt, ab eis abstinendum est propter conscientiam. Est autem corona

✕ P. 213 ED. POTTER.

(22) Οὐκ ἐπικαταδεῖν δ. Lowthius mavult οὐχ ὅτι ἐπικατ. Verum facilius mutatio fiet, si scripserimus οὐκ ἐπὶ καταδεῖν, hoc est : « Non quod existiment rationem, quæ in cerebro sita est, coronis ligari ; neque quod, » etc. Quam emendationem in Græco indice suggestit Sylburgius.

(25) Ἀλλὰ γὰρ ὅτι. Tertull., *De corona mil.*, 7 : « Quale igitur habendum est apud homines veri Dei, quod a candidatis diaboli introductum est, et ipsis a primordio dicatur est, quodque jam tunc idololatriæ initiabatur ab idolis, et id idolis adhuc vivis ; non quasi aliquid sit idolum, sed quoniam quæ idolis alii faciunt, ad dæmones pertinent. Porro si quæ alii idolis faciunt, ad dæmones pertinent, quanto magis, quod ipsa sibi idola fecerunt, cum adviverent ? » COLLECT.

(24) Ὁ γοῦν Σοφ. Ὁ γὰρ Σοφ. Bod., Reg. Plutarchus, post ea quæ de narcisso superius laudata sunt, hæc adjicit : Δὲ καὶ ὁ Σοφοκλῆς αὐτὸν ἀρχαῖον μεγάλων θεῶν στεφάνωμα, τοῦτέστι τῶν χθονίων, προσηγόρευκε. « Quam ob causam Sophocles vetustum magnarum, hoc est terrestrium, dearum coronamentum vocavit. »

(25) Ἀρχαῖον. Ἀρχαίων Pal. ms., Sylburg., Reg. Mox μεγάλων pro λέγων Nov. mendose. Pro quo fortasse rectius λέγω, « dico, inquam. » SYLBURG.

(26) Σαπφῶ. Morem fuisse veterum ut longe aliis floribus texerent coronas diversis diis, constat : Musas vero rosis coronare ipsos solitos, plures graves scriptores litteris prodiderunt. Utuntur autem omnes testimonio Sapphonis, quæ carmine quodam testata id fuerat. P. Victor, lib. xiv, c. 18, *Var. lect.* Deinde locum citat apud Plutarch., *Symposiac.* lib. iii, cap. 1, de nuptialibus præceptis, et Clementis hoc loco, quem ex Stobæo se correxisse ait, antequam eum excudendum daret ex Bibliotheca Medicæa : Κατ' θανοῖσα δὲ κείσασαι οὐδέποκα μνημοσύνα σέθεν ἔσεν ὀυδέποκ' ὕστερον· οὐ γὰρ πεδέχεις ῥόδων τῶν ἐκ Πιερίας, ἀλλ' ἀρανῆς κ' εἰν ἄλλοιο δόμοις φοιτάσεις πεδ' ἀμαυρῶν νεκρῶν ἐκπεποταμένα. Ita reperitur scriptus hic locus in quodam Stobæi manuscripto codice, nisi quod illæ duæ voces πεδέχεις et πέδα non Dorica, sed communi lingua efferruntur, quod viri docti ex aliis grammaticis emendarunt. Sed et in Aldina Plutarchi editione alteram reperimus : « Scribit ad fenum in indoctam et litterarum expertem. Mortua, inquit, jacebis, neque memoria unquam tui existabit ; non enim es parti-

A Ἑλλάδος μετὰ τὰ Μηδικά. Εἰργονται τοῖνον στεφάνων οἱ τῶ Λόγω παιδαγωγούμενοι· οὐκ ἐπικαταδεῖν δοκοῦσιν (22) τὸν λόγον, ἐν ἐγκεφάλῳ τοῦτον ἰδρυμένον· οὐδ' ὅτι κομμαστικῆς ἀγερωχίας σύμβολον ὁ στέφανος εἴη· ἀλλὰ γὰρ ὅτι (23) τοῖς εἰδῶλοις κατανώμασαι· ὁ γοῦν Σοφοκλῆς (24) τὸν νάρκισσον « ἀρχαῖον (25) μεγάλων θεῶν στεφάνωμα » προσεῖπε, τῶν χθονίων λέγων· ῥόδῳ δὲ τὰς Μούσας Σαπφῶ (26) καταστρέφει· « Οὐ γὰρ μετέχεις (27) ῥόδων τῶν ἐκ Πιερίας »· κρήνη (28) δὲ ἤδυσθαι τὴν Ἥραν φασι, καὶ τὴν Ἀρτεμιν, μυρβόνη· εἰ γὰρ καὶ τὰ μάλιστα μὲν δι' ἀνθρώπων γέγονε τὰ ἄνθη, ταῦτα δὲ οἱ ἀνόητοι λαβόντες, οὐκ εἰς τὴν ἰδίαν εὐχάριστον χρῆσιν, ἀλλ' εἰς τὴν τῶν δαιμονίων ἀχάριστον ὑπηρεσίαν κατεχρήσαντο· ἀρεκτέον αὐτῶν διὰ τὴν συνειδήσιν (29). B Ἀοχλήτων (30) δὲ ἀμεριμνίας ὁ στέφανος σύμβολον· ταῦτη καὶ τοὺς νεκροὺς (31) καταστεφανοῦσιν· ἢ λόγῳ καὶ τὰ εἰδῶλα, ἐργῶ προσμαρτυροῦντες αὐτοῖς τὸ εἶναι νεκροῖς· οἱ μὲν γὰρ βακχεύοντες, οὐδὲ ἄνευ στεφάνων ὀργιάζουσιν· ἐπὶν δὲ ἀμφιθῶνται τὰ ἄνθη, πρὸς τὴν τελευταίην ὑπερχαίονται. Οὐ δὲ κοινωνη-

ceps rosarum ex Pieria ortarum, sed obscura Orci domos peragrabis, cum exilibus umbris volitans. » Itaque videri fortasse cuiquam possit glossema, quod præterea in hac sententia alibi legitur. In eodem loco *Sympos.* testatur Plutarchus, floribus coronatos fuisse τοὺς ἱερωνίκας. COLLECT.

(27) Οὐ γὰρ μετέχεις. Pal. ms. οὐ γὰρ ἀπαρχῆς· pro quo an ἀπάρχεις scribere voluerit, nescio. Coronas vero Musarum antiquos et rosis texere solitos fuisse, prolixius docet Petrus Victorius, *Var. lect.* lib. xiv, cap. 18. SYLBURG. — Οὐ γὰρ ἀπαρχῆς ῥόδων τῶν ἐκ περιεργίας Nov., Bod., Reg. corrupte.

(28) Κρήνη. Sunt qui lilium Veneri sacrum fuisse perhibent. Unde id vetus poeta χάρμ' Ἀφροδίτης, « delicias Veneris, » vocat apud Athenæum lib. xv, c. 9.

(29) Διὰ τὴν σ. Respicit I Cor. x, 28.

(30) Ἀοχλήτων. Scholiastes in marg. Reg. et Bod. hæc adnotat : Οἶμαι δὲ τοῖς γαμοῦσι καὶ τοῖς ἀθλοῦσι ἀμεριμνίας εἰδυσθαι τὸν στέφανον σύμβολον, τοῖς μὲν ἀφροδίτας φροντιστοῖς, τοῖς δὲ καμᾶτων καὶ πόνων γυμναστικῶν.

(31) Ταῦτη καὶ τοὺς νεκροὺς. P. Victorius, lib. ii, cap. 7, *Var. lect.*, Græcorum morem in efferendo honeste aliquo funere significavit. Cicero in orat. *pro Flacco* : « Quod contineretur plebiscitis Smyrnæorum quæ fecerant in Castricium mortuum ostendens primum ut oppidum intrò ferretur, deinde ut efferrent ephēbi ; postremo ut imponeretur aurea corona mortuo. » Institutum autem hoc coronandi mortuos tetigit etiam Aristoph. in *Conclat.*, ubi induxit virum uxorem increpantem quod eum noctu in lectulo dormientem reliquisset tanquam cadaver ; addit enim, « nihil desiderari potuisse, nisi quod coronam capiti ejus non imposuisset. » Plinius, lib. xxi, c. 3 : « Ut ipsi mortuo parentibusque ejus sine fraude esset imposita. » Tertullian., *De corona mil.* : « Quid enim tam dignum Deo, quam quod indignum idolo ? Quid autem tam dignum idolo, quam quod et mortuo ? Nam et mortuorum est ita coronari ; vel quoniam et ipsi idola statim fiunt, et habitu et cultu consecrationis quæ apud nos secunda idololatria est. » Minutius Felix *Octavio* : « Nec mortuos coronamus. Ego vos in hoc magis miror, quemadmodum tributum exanimi facim, aut non sentienti coronam, cum et beatus non egeat, et miser non gaudeat floribus. » COLLECT.

τον (32) οὐθ' ὀπιστωῦν δαίμονσιν. Ἄλλ' οὐδὲ τὴν εἰ-
 πνα τοῦ Θεοῦ τὴν ζῶσαν, δίκην εἰδώλων τῶν νε-
 κρῶν, καταστεπτέον. Ὁ γὰρ καλῶς τοῦ ἀμαράν-
 τιν (33) στέφανος ἀπέκειται τῷ καλῶς πεπολιτευμέ-
 νῳ. Τὸ ἄνθος τοῦτο γῆ βαστάζειν οὐ κενώρηκε·
 μόνον δὲ αὐτὸ καρποφορεῖν ἐπίσταται οὐρανός. Πρὸς
 ἕ, καὶ ἀλόγητον, ἀκηκόστας ἡμᾶς τὸν Κύριον (34)
 ἐκάνθαις ἔστεμμένον (35), αὐτοὺς ἐντρυφόντας τῷ
 κενῷ τοῦ Κυρίου πάθει, ἀναδελθαι τοῖς ἄνθεσιν.
 Ὁ μὲν γὰρ τοῦ Κυρίου στέφανος ἡμᾶς ἠνίτητο προ-
 ρητικῶς, τοὺς ποτε ἀκάρπους, τοὺς περικειμένους
 εἰπὼν διὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἧς (36) ἐστὶ κεφαλῆ.
 Ἄλλ' καὶ τῆς πίστεως ἐστὶ τύπος· ζωῆς μὲν διὰ τὴν
 εἰσαν τοῦ ξύλου, εὐφροσύνης δὲ διὰ τὴν προσηγορίαν
 τοῦ στέφανου· κινδύνου δὲ διὰ τὴν ἄκανθαν· οὐδὲ
 γὰρ ἀναιμιωτὶ προσιέναι τῷ Λόγῳ ἐξέστιν. Ὁ δὲ
 εὐκταὸς μαραίνεται στέφανος οὗτος, καὶ τὸ πλέγμα
 τῆς σκληρότητος ἀναλύεται, καὶ τὸ ἄνθος ξηραίνεται·
 μαραίνεται γὰρ ἡ δόξα τῶν τῷ Κυρίῳ μὴ πεπιστευ-
 κῶν. Ἰησοῦν δὲ ἔστεφάνωσαν ὑψωμένον, τῆς αὐτῶν
 καταμετροῦντες ἀμαθίας· τοῦτ' αὐτὸ γὰρ οἱ σκλη-
 ραῖροι, προφητεῖαν οὖσαν σεσορισμένην οὐ νοοῦ-
 σιν, ἢ αὐτοὶ ὕβριν καλοῦσι Κυρίου. « Οὐκ ἔγνω τὸν
 Κύριον ἐλάς » ὁ πεπλανημένος· οὐ περιτέμνηται τὸν
 ἱερῆμόν· οὐ περνώσται τὸν σκοτισμόν· οὐκ εἶδε
 τὸν Θεόν· τὸν Κύριον ἠρνήσατο· ἀπολώλεκε τὸ εἶναι·
 Ἰερὰ ἡ εἰδὼξε τὸν Θεόν· καθυβρίζειν ἤλπισε τὸν
 Λόγον· καὶ ἔν ἐσταύρωσεν ὡς κακοῦργον, ἀνέσταψεν
 ἕς βασιλέα. Διὰ τοῦτό τοι εἰς ἔν οὐκ ἐπίστευσαν ἄν-
 ῥωπον, τὸν φιλόνηρωπον Θεόν ἐπιγνώσονται Κύριον
 καὶ δίκαιον· ἔν αὐτοὶ παρεπίκραναν (37) ἐπιδειξα-
 ῖν τὸν Κύριον, τοῦτω αὐτῷ ὑψουμένῳ μεμαρτυρη-
 κῶν, τὸ διάδημα τῆς δικαιοσύνης τὸ ὑπὲρ πάν (38)
 ἄνωγα ἐπλημένῳ περιάψαντες διὰ τῆς ἀειθαλοῦς
 ἀνάτης (39)· τὸ διάδημα τοῦτο τοῖς ἐπιβουλεύουσι
 πάλαιον, ἐκώλυσε αὐτούς· τοῖς συνεκκλησιάζουσιν
 εἶπον, ἐθρίγκωσεν αὐτούς· ὁ στέφανος οὗτος ἄνθος
 ἐστὶ τῶν πεπιστευκότων εἰς τὸν δεδοξαμένον· αἰ-
 μάσει δὲ καὶ κολάζει τοὺς ἠπιστηκότας. Ναὶ μὴ
 καὶ σῆμολόν ἐστι Δεσποτικοῦ κατορθώματος, βαστά-
 στας αὐτοῦ τῆ κεφαλῆ καὶ τῷ ἡγεμονικῷ τοῦ σώ-
 ματος πάντα ἡμῶν τὰ πονηρά, δι' ὧν ἐκεντούμεθα·

A tranquillitatis perturbatione vacuæ signum. Qua de
 causa mortuos quoque coronant; quemadmodum
 etiam idola, eo facto mortua esse asserentes; nec ii
 qui bacchantur absque coronis orgia sua celebrant :
 postquam autem flores circumposuerint, postremo
 mirandum in modum incenduntur. Cum dæmonibus
 ergo nullo modo ✕ communicandum est. Sed nec
 viva Dei imago, mortuorum simulacrorum ritu est
 coronanda. Pulchra enim amaranti corona ei est
 reposita, qui se recte gesserit. Hunc florem terra
 ferre non potest : cælum solummodo eum potest
 producere. Accedit his, quod a ratione alienum
 est, ut qui audierimus Dominum « spinis » fuisse
 coronatum, ipsi venerabili Domini passioni insultan-
 tes, habeamus capita redimita floribus. Domini
 B enim corona nos propheticè significabat, qui sui-
 mus aliquando infrugiferi, qui circa 79 illum positi
 fuimus per Ecclesiam, cujus ipse est caput. Quin
 etiam est typus fidei; vitæ quidem, propter ligni
 substantiam; lætitiæ autem, propter coronæ appel-
 lationem; periculi vero, propter spinam; neque
 enim citra sanguinem licet ad Logon accedere. Con-
 texta autem hæc corona marcescit, et perversitatis
 sertum dissolvitur, et flos exsiccatur. Marcescit
 enim gloria eorum qui Domino minime credide-
 runt. In altum autem elatum Jesum coronaverunt,
 suam testantes inscitiam. Hoc enim ipsum, cum
 duro corde sint, insipienter prolatam non intelligunt
 esse prophetiam, quam ipsi appellant Domini prob-
 rum et contumeliam. « Non cognovit Dominum
 C populus », qui aberravit, ratione minime fuit
 circumcisis, non fuerunt ejus illuminatæ tenebræ,
 non novit Deum, negavit Dominum, verum esse
 Israellem perdidit, Deum persecutus est, Logon spe-
 ravit afficere contumelia, et quem tanquam malefi-
 cum crucifixit, tanquam regem coronavit. Quapro-
 pter in quem hominem non crediderunt, eum beni-
 gnium Deum Dominum agnoscent, et justum. Quem
 exacerbaverunt ut se Dominum ostenderet, hoc de
 eo in altum sublato testati sunt, diadema justitiæ
 ei super omne nomen exaltato tribuentes, per spi-
 nam semper florentem. Hoc diadema est inimicum

✕ P. 214 ED. POTTER, 182 ED. PARIS. a Matth. xxvii, 29; Joan. xix, 2. b Isa. i, 3.

(32) Οὐ δὴ κοιν. Tertull., ibidem : « Nihil dan-
 dum idolo, sed nec sumendum ab idolo. Si in idolo
 recumbere alienum est a fide, quid in idoli ha-
 bitu videri? Quæ communicio Christi et Belie? et
 idem fugite. Longum enim divortium mandat ab
 idololatria, in nullo proxime accedendum. » Et
 paulo post : « Indignum enim ut imago Dei vivi,
 imago idoli et mortui fiat. » COLLECT. — Respicere
 videtur I Cor. x, 20 : Οὐ θέλω δὲ ὑμᾶς κοινωνοὺς
 γίνεσθαι ἑταίμωντων γίνεσθαι.
 (33) Ἀμαράντου. Sic I Petri v : Κομίσθε τὸν
 ἀμαράντινον τῆς δόξης στέφανον. « Percipietis im-
 marcescibilem gloriæ coronam. » Quidam ad ver-
 bum, « Reportabilis coronam gloriæ amaranti-
 nam, » ceu « ex amaranto. » Perinde quasi diceret,
 et vero, ceu pretioso, amaranto, aut quæ magis
 est immarcescibilis, quam quæ ex amaranto.
 COLLECT.
 (34) Κύριον. Tertullianus, De corona mil. : « Si
 ob hæc caput ei tuum debes, tale si potes ei re-
 pende, quale suum pro tuo obtulisti, aut nec

floribus coroneris, si spinis non potes : quia non
 floribus potes. Item Christus Jesus quale oro te
 sertum pro utroque sexu subiit? ex spinis opinor,
 et tribulis, in figuram delictorum, quæ nobis pro-
 tulit terra carnis. » Gulielmus Tyrius Belli sacri
 lib. ix, c. 9, de Godefrido rege : « Promotus autem
 humilitatis causa, corona aurea, regum more, in
 sancta civitate noluit insigniri : ea contentus, et
 illi reverentiam exhibens, quam humani generis
 imperator in eodem loco usque ad crucis patibu-
 lum pro nostra salute spineam deportavit. » COLLECT.
 (35) Ἐστεμμένον. Ἐστεφανωμένον Nov.
 (36) Ἦς. Ἡ Pal. ms. SYLBURG.
 (37) Παρεπίκραναν. Respicit Matth. xxvii, 40, et
 alia Evangeliorum loca, quibus Judæi dicuntur Christum
 provocasse, ut sese Dei Filium esse ostenderet.
 (38) Ὑπὲρ π. Respicit Philip. ii, 9.
 (39) Ἀειθαλοῦς ἀκ. Ἀειθαλῆς spinæ genus quod-
 dam erat; e qua coronas texuisse Ægyptius, refert
 Hellanicus in Ægyptiacis apud Athenæum xv, 7.

iis qui insidiantur; iis autem qui in Ecclesia simul versantur, amicum, eos circumsepsit ac muniit. Hæc corona flos est eorum qui crediderunt in eum ✠ qui glorificatus est; cruentat autem et castigat eos qui non crediderunt. Porro autem hoc quoque signum est rei a Domino bene gestæ, cum ipse suo capite et principali parte corporis omnia mala nostra portaverit, propter quæ pungebamur. Cum ipse enim ab offensionibus et peccatis et ejusmodi spinis, nos propria passione liberasset, diabolumque infirmasset et abolevisset, orans merito dixit: « Ubi tuus, o mors, stimulus? » Atque nos quidem uvas ex spinis colligimus, et ficus ex rubis; illi autem in vulnura laniantur, ad quos « manus extendit, » nempe ad populum infidelem et infrugiferum. Possem aliquid quoque tibi mysticum dicere. Nam cum omnipotens universorum Dominus, quando cœpit per Logon legem ferre, et Moysi suam potentiam voluit manifestare, ei divina visio ostenditur formatæ lucis in rubo ardente (spinosa autem planta est rubus); postquam Logos legem ferre et cum hominibus conversari desiit, mystice rursus Dominus corona coronatur; hinc illuc unde descendit abiens, veteris descensus principium instaurans, ut Logos, qui primum per rubum visus fuerat, per spinam rursus assumptus, ostenderet hæc omnia esse unius potentia opus; cum sit unus Patris, qui unus est, Filius, principium et finis sæculi. Sed a pædagogica docendi ratione ad genus orationis, quod versatur in docendis dogmatibus, digressus sum: rursus igitur revertor ad propositum. Quod ergo loco medicamenti, curationis gratia, et nonnunquam etiam moderatæ recreationis, non sit rejicienda, quæ ex floribus sentitur oblectatio, quæ ex unguentis et suffitibus accipitur utilitas, ostendimus. Quod si dixerint aliqui, quænam est ergo amplius florum gratia iis qui eis non utuntur?

✠ P. 215 ED. POTTER, 185 ED. PARIS. * I Cor. xv, 55.

(40) Ἐπευχόμενος. Orans vertit interpretis. Verum Homerica vox est gloriantis de victo hoste. Unde II. II, v. 828, devicto Patroclo,

Ἐκτωρ Πριαμίδης σχεδὸν ἔρχεται θυμὸν ἀπηύρα
καὶ οἱ ἐπευχόμενος ἔπεια πτερόεντα προσήυδα.

(41) Ἐξ ἀκανθῶν. Respicit Luc. vi, 44: Οὐ γὰρ ἐξ ἀκανθῶν συλλέγουσι σῦκα, οὐδὲ ἐκ βάτου τρυγῶσι σταφυλῆν.

(42) Ἐφ' οὗς ἐξ. Respicit Rom. x, 21: Ὅλην τὴν ἡμέραν ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα.

(43) Ἐπεὶ γὰρ. Ut syntaxis hujusce loci constet, illud καὶ ante Μωϋσεῖ delendum, deinde pro ἐπειδὴ scribendum ἐπεὶ δὲ ἐπαύσα, nam ἐπεὶ δὲ respondet τῷ ἐπεὶ γὰρ. Sensus est: « Nam cum omnipotens universorum Dominus, quo tempore per Logon legem ferre cœpit, potentiam suam Moysi manifestam facere voluit, divina ei visio ostenditur lucis formatæ in rubo ardente (est autem rubus, spinosa planta); cum vero Logos ferre, » etc.

(44) Φλεγόμενον. Φλεγόμενη Nov. Et βάτος quidem femin. gen. rubum significare solet, in mascul. autem genere mensuram quamdam, cujus mentio fit Luc. xvi. Verum Exod. iii, 2, quem locum respicit Clemens, βάτος mascul. « rubum » denotat.

(45) Προξέμενον. Κέμενον Nov.

Α αὐτὸς γὰρ τῷ ἰδίῳ πάθει βυσάμενος ἡμᾶς ἀπὸ σκιν δάλων καὶ ἀμαρτιῶν καὶ τῶν τοιοῦτων ἀκανθῶν, καὶ τὸν διάβολον καταργήσας, εἰκότως ἐπευχόμενος (40) εἶρηκε· « Ποῦ σου, θάνατε, τὸ κέντρον; » Καὶ ἡμεῖς μὲν ἐξ ἀκανθῶν (41) τρυγῶμεν σταφυλῆν, καὶ σῦκα ἀπὸ βάτων· οἱ δὲ εἰς τραύματα καταξάνονται, ἐφ' οὗς « ἐξεπέτασε (42) τὰς χεῖρας, » ἐπὶ λαὸν ἀπειθῆ καὶ ἀκαρπον. Ἐχοίμ' ἄν σοι καὶ ἄλλο μυστικὸν ἐνταῦθα εἶπειν· ἐπεὶ γὰρ (43) ὁ παγκρατῆς Κύριος τῶν ὄλων, ὁπηγίκα νομοθετεῖν ἔρχετο τῷ Λόγῳ, καὶ τῷ Μωϋσεῖ καταφανῆ ἐβούλετο γενέσθαι τὴν αὐτοῦ δύναμιν, ἐκ τῆς αὐτῆς δεικνύεται θεοειδῆς φωτὸς μεμορφωμένου ἐπὶ φλεγόμενον (44) βάτω· (τὸ δὲ ἀκανθῶδες φυτὸν ἐστίν, ὁ βάτος) ἐπειδὴ ἐπαύσατο τῆς νομοθεσίας, καὶ τῆς εἰς ἀνθρώπους ἐπιδημίας ὁ Λόγος, ὁ Κύριος μυστικῶς αὐθις ἀναστέφεται ἀκάνθη: ἐνθένδε ἀπίως ἐκείσε, ὅθεν κατήλθεν, ἀνακεφαλαιοῦμενος τὴν ἀρχὴν τῆς καθόδου τῆς παλαιᾶς, ὅπως ὁ διὰ βάτου τὸ πρῶτον ὄφθεις ὁ Λόγος, διὰ τῆς ἀκάνθης ὑστερον ἀναληφθεὶς, μιᾶς ἔργον τὰ πάντα δεῖξῃ ἐννάμεως, εἰς ὧν, ἐνδὸς ὄντος τοῦ Πατρὸς, ἀρχὴ καὶ τέλος αἰῶνος. Ἄλλ' ἐξέβην γὰρ τοῦ παιδαγωγικοῦ τύπου, τὸ διδασκαλικὸν εἶδος παρεσιδάγων· αὐθις οὖν ἐπὶ τὸ προκείμενον (45) ἐπάνειμι. Ὡς μὲν οὖν ἐν φαρμάκῳ μοῖρα ἰάσεως ἕνεκα, ἐσθ' ὅπη δὲ καὶ διαχύσεως σίφρονος, οὐκ ἀποδητέον τὴν ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων τέρψιν, καὶ τὴν ἀπὸ τῶν μύρων τε καὶ θυμιαμάτων ὠφέλειαν, δεδηλώκαμεν. Εἰ δὲ καὶ λέγοιεν τινες: Τίς οὖν ἐτι (46) χάρις ἀνθῶν, τοῖς μὴ χρωμέωνις αὐτοῖς; Ἰστων ὡς ἄρα καὶ τὰ μύρα ἐξ αὐτῶν σκευάζεται, καὶ ἐστι πολυωφελῆ· σούσινον (47) μὲν ἐκ κρίνων καὶ λιρῶν· ἐστὶ δὲ θερμαντικὸν, ἀναστομωτικὸν, ἔλκυστικὸν, ὑγρατικὸν, σηκτικὸν, λεπτομερές (48), σχολῆς κινητικὸν, μαλακτικὸν· ναρκίσεινον δὲ τὸ ἐκ ναρκίσσου, ἐπ' ἰσῆς ὄνησι τῷ σούσινω· μύρσινον δὲ τὸ ἐκ μύρτων καὶ μυρρίνης (49), στυπτικὸν, παρακατέχον τὰς ἀπὸ τοῦ σώματος ἀποφοράς· τὸ δὲ

(46) Ἐτι. Ἐστι Bod., Reg.

(47) Σούσινον. Susinum unguentum ex liliis constare, balano, calamo, et aliis, Plinius docet lib. xiii, c. 1; Dioscorides c. 53, l. iii: huncque explanans Herim. Barbarus in Lexicis desiderari ait ejus nominis causam. Affert Stephanus *Deurbibus*: Σούσα, πόλις Περσικῆ, κέκληται ἀπὸ κρίνων, ἃ πολλὰ ἐν τῇ χώρᾳ πέφυκεν ἐκεῖνη. Similia et *Etymologicum*: Σούσα ὑπὸ Φοινίκων τὰ λείρια λέγεται. Athen. lib. xii, narrans Persarum reges hiemare Susis, ait tradidisse Aristobulum et Charetem, κληθῆναι τὰ Σούσα διὰ τὴν ὠραιότητα τοῦ τόπου· σούσον γὰρ εἶναι τῇ Ἑλλήνων φωνῇ κρίνον. Id est, σούσον id significare Persis, quod κρίνον Græcis, hoc est « lilium; » itaque vertendus et intelligendus est locus ille, ut ambiguitas tollatur, quæ I. Drusium sefellit lib. xii *Observationum* c. 8, non Brodæum lib. 1, cap. 2 *Miscell.* In libro *De nominibus Hebraicis*, « Susana, lilium, vel gratia ejus. » Hoc vero loco pro λιρῶν legendum apud Clementem λιρῶν, quæ vox alteram speciem liliorum significat. COLLECT.

(48) Λεπτομερές. Idem refert Plinius, *Nat. hist.*, lib. xiii, c. 1: « Susinum quidem tenuissimum omnium est. »

(49) Ἐκ μύρτων καὶ μ. Forsan rectius ἐκ μύρτων καὶ μυρρίνης, eodem numero. STURGE.

ἐκ ῥόδων ἐμψυκτικόν. Καθόλου γὰρ (50) καὶ ταῦτα εἰς τὴν ἡμετέραν εὐχρησίαν δεδημιούργηται. « Εἰσακούσατέ μου, » φησὶ, « καὶ ὡς ῥόδον πεφυτευμένων ἐπὶ ῥευμάτων ὑδάτων, βλαστήσατε ὡς λίθανος ἐωδιάσατε ὁσμὴν· καὶ εὐλόγησατε Κύριον ἐπὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ. » Καὶ πολὺς ἂν εἴη ὁ περὶ τούτων λόγος, εἰς τὰς ἀναγκαίους ὠφελείας (51) λεγόντων ἡμῶν τὰ ἄνθη καὶ τὰ ἀρώματα, οὐκ εἰς τὰς ὕβρεις τῆς τρυφῆς γεγονέναι· εἰ δὲ καὶ ἄρα τι συγχωρητέον, ἀπόχρη τῆς ὀσμῆς ἀπολαύειν αὐτοῖς τῶν ἀνθῶν, μὴ καταστρέψωσαν δέ· πολυωρεῖ γὰρ τὸν ἄνθρωπον ὁ Πατήρ, καὶ τὴν ἴβαν αὐτοῦ τέχνην τούτῳ παρέχει μόνον. Λέγει γοῦν ἡ Γραφή· « Ὑδωρ (52), καὶ πῦρ, καὶ σιδήρος, καὶ γάλα, σεμιδάλιν πυροῦ, καὶ μέλι, αἶμα σαφυλῆς, καὶ ἔλαιον, καὶ ἱμάτιον, ταῦτα πάντα τοῖς εὐσεβέσιν εἰς ἀγαθὰ. »

varias utilitates, non ad deliciarum insolentiam facta esse dicamus. Quod si est etiam aliquid concedendum, odore florum uti sufficit, nequaquam autem coronentur: hominis enim curam gerit Pater, et ei soli propriam artem præbet. Dicit itaque Scriptura: « Aqua et ignis, et ferrum, et lac, similia frumentii, et mel, sanguis uvæ, et oleum, et vestis, hæc omnia piis ad bona sunt. »

ΚΕΦ. Θ'.

Πῶς τῷ ὕπνῳ προσενεκτέον.

Ὅπως δὲ ἐντεῦθεν ἐπὶ τὸν ὕπνον ἔωμεν, τῶν σωφροσύνης μεμνημένοι παραγγελάτων, τούτο ἤδη λέκτον. Μετὰ γὰρ τὴν εὐωχίαν εὐλόγησαντες τὸν θεὸν ἐπὶ τῇ μεταδόσει τῶν ἀπολαύσεων καὶ τῇ διεκδρομῇ (53) τῆς ἡμέρας, ἐπὶ τὸν ὕπνον παρακλητέον τὸν λόγον, τὴν πολυτέλειαν τῶν ὑποστρωνυμένων, τὰ χρυσοπάστους τάπιδας, καὶ χρυσοποικίλους ψιλότητας, ξυστίδας τε ἀλουργὰς, καὶ τοὺς γαυνάκας (54) τοὺς πολυτιμητοὺς, τὰ τε ποιητικὰ ῥήγια (55), τὰ πορφυρᾶ, χλαίνας τ' ἐφύπερθεν οὐλας, καὶ τὰς ὕπνου μαλακωτέρας εὐνάς παραπεμπομένους. Πρὸς γὰρ τῷ ἐπιβόγῳ τῆς ἠδουπαθείας ἐπιπλαθῆς ἢ ἐν τοῖς χνοώδεσι τῶν πτελῶν ἐγκοιμήσεις, καθάπερ εἰς ἀχανές καταπιπτόντων (56) τῶν σωματῶν ἢ τὴν μαλακίαν τῶν στρωμάτων. Οὐδὲ γὰρ συνέχει (57) ἐπιστραφομένους τοῖς εὐναζομένοις ἐν αὐτοῖς διὰ τὴν παρ' ἑκάτερα τοῦ σώματος

¶ P. 216 ED. POTTER, 183-184 ED. PARIS.

(50) Γὰρ. Δέ Pal., Bod., Reg. Quæ sequuntur e Siracida, διὰ μνήμης recitavit.

(51) Ἀναγκαίους ὠφ. Ἀναγκίας Nov., Reg. ὠφελείας abest a Nov.

(52) Ὑδωρ. Ὑδωρ, πῦρ, καὶ σιδήρος, καὶ ἄλας, καὶ σεμιδάλις πυροῦ, καὶ γάλα, καὶ μέλι, Sirac. Unde apud Clementem σεμιδάλις scribendum pro σεμιδάλιν accusat. Quin etiam in Bod. et Reg. super sinalem hujus vocis litteram aliquis σ posuit.

(53) Διεκδρομῇ. Ἐκδρομῇ Bod., Reg. Dein φιλοτέλειας Nov.

(54) Γαυνάκας. Scaliger in hunc Varronis locum de L. L. lib. iv: In his multa peregrina, ut sagum, reno Gallica: Gaunacum, majus sagum, et amphimallou: Græca interpretatur Gaunacum, majus sagum, quod esset crassum vestimentum. Aristophanes Vespis: Οἱ μὲν καλοῦσι περσιδ', οἱ δὲ κανάκην. Pollux tamen ibi legit κανδίκην. Apud Athenæum lib. iv, ἀνακάας ἀμφιδεβλημένοι, perpetuam pro γαυνάκας. Vide Hesygium et Pollucem lib. vi et Ælianum De animal. lib. xvii, c. 17. Vires ergo Hævetum, ut ut sit, non aberrasse a scopo;

ΠΑΤΡΟΛ. GR. VIII.

A Sciant ex eis quoque componi unguenta, eaque esse admodum utilia. Susinum quidem componitur ex liliis et lerinis. Est autem calefaciens, aperiens, attrahens, humefaciens, abstergens, subtilium tenuiumque partium, bilem movens, molliens. Narcissinum autem, quod componitur ex narcisso, æque juvat ac susinum. Myrsinum vero, quod ex myrtis et myrsine constat, est constipans; eos autem, qui ex corpore emittuntur, halitus coercet ac continet. Quod ex rosis autem fit, est refrigerans. In summa enim, ut eis bene utamur, ea facta sunt. « Exaudite me, » inquit, « et tanquam rosa plantata in fluentis aquarum, germinate: tanquam libanus, suavem odorem emittite: et benedicite Dominum super opera ejus. » De his autem multa

B dici possent, cum nos flores et aromata ad necessarias utilitates, non ad deliciarum insolentiam facta esse dicamus. Quod si est etiam aliquid concedendum, odore florum uti sufficit, nequaquam autem coronentur: hominis enim curam gerit Pater, et ei soli propriam artem præbet. Dicit itaque Scriptura: « Aqua et ignis, et ferrum, et lac, similia frumentii, et mel, sanguis uvæ, et oleum, et vestis, hæc omnia piis ad bona sunt. »

CAP. IX.

Quomodo se in somno gerere oporteat.

Quomodo autem deinceps nos ad somnum conferamus, sobrietatis præceptorum memores, jam dicendum est. Postquam enim, finito convivio, Deo benedixerimus, quod ea participavimus, quæ supeditaverit, et ut cum diem feliciter transmitteremus, concesserit, nobis convertenda est ad somnum oratio: stratorum magnificentiam, pulvinos auro intertextos, auroque variegatas glabras, stragulas, puniceasque xystidas et pretiosissimas gaunacas, et poetica purpurea pallia, vestesque superne molles ac delicatas, et cubilia vel ipso somno molliora valere jubentibus. **80** Nam præterquam quod vituperandæ sint deliciæ, in lanuginosis plumis dormire est noxium, tanquam in vastum quemdam hiatum incidentibus corporibus, propter stratorum mollietatem. Neque enim eos, qui in eis versantur et dormiunt, continent, propterea quod ex utraque parte corporis, a Eccli. xxxix, 17, 18, 19. b Ibid. 31, 32.

nam Persicum esse vocabulum docet Ælianus, et genus vestis ex murium pellibus. COLLECT. — Scholiastes in marg. Reg. et Bod.: Εἶδος παχέος ὑποστρώματος· οἳτινες καὶ καυνάκας φασίν, ἐγγειμμένου τοῦ νάκουσ τῷ ὀνόματι, ἢ ἢ γηνάκας, τὸ ὑπὸ γῆν διὰ παχύτητα ἐπιστρωννύμενον.

(55) Ποιητικὰ ῥήγια. In Odys. Γ' Eustath.: Ῥήγια τὰ περιστρώματα βαπτὰ, « peristromata tincta. » Quia tamen sæpius eo vocabulo utitur Homer., ideo Poetica appellat lib. ii Deipnosophist. Homerus, ait Athenæus, et stragulis, quæ substernuntur, λιτά vocat, id est frugalia, nempe candida, nulloque colore tincta: ῥήγια vero, quæ circumtegantur, et suspenduntur, quia tincta sint, aulæa; nam ῥήγια τὸ βάψαι. COLLECT.

(56) Καταπιπτ. Ἐπιπιπτόντων Nov.

(57) Συνέχει. Non placet hæc vox; sed ejus loco quid substitui debeat, nondum constat. Sensus esse videtur, « quod mollia cubilia, quæ ex utraque corporis parte, aggeris cujusdam instar, assurgunt, eos, qui illis indormiunt, non sinant ab uno latere in alterum sese convertere. »

✠ *cubile aggeris instar assurgat : neque ut cibi conquantur; permittunt, sed potius incendunt : quod quidem nutrimentum corrumpit. In planis autem et æquatibus cubilibus decubitus, qui sunt somni veluti naturale gymnasium, ad nutrimentum digerendum conferunt. Qui autem possunt in aliis volutari cubilibus, somni veluti naturale hoc habentes gymnasium, alimenta facilius digerunt, et se ad omnes casus aptiores efficiunt. Jam vero lectice, quæ pedes habent argenteos, magnam arrogantiam arguunt : et ebur quod est in lectulis, cum elephantis corpus reliquit animam, non est usque adeo licitum sanctis hominibus, ut quod iners et ignavum sit quietis artificium. Non est ergo studium in ea conferendum : non est enim possessoribus eorum usus prohibitus, sed quod in eis ponitur studium est prohibitum : non est enim sita in eis felicitas. Rursus autem habet aliquid vanæ gloriæ, qualis in Cynicis fuit, ad dormiendum, quemadmodum Diomedes, se exercere :*

Agrestisque bovis constrarat tergora subitis :

nisi forte cogat casus aliquis. Ulysses autem quod in lecto nuptiali claudicabat, supposito lapide corripiebat. Tanta frugalitas, et nativa, nec extrinsecus petita operis simplicitas non solum apud privatos, sed etiam apud veterum Græcorum principes exercebatur. Quanquam quid de iis mihi dicere opus est? Jacob humi dormiebat, et lapis erat ei pulvinus : atque eo quidem tempore dignus est habitus, qui visionem, quæ supra homines esset, videret. Nobis autem, ut rationi convenit, simplici cubili et frugali utendum est, quod habeat id, quod nos juvet moderatum et conveniens : si æstus sit, quod protegat; si sit frigus, quod foveat. Sit autem lectus non affabre et curiose factus, pedesque habeat planos ac leves : nimis enim curiosæ tornaturæ sæpe reptilium semitæ sunt animalium, dum in incisuris artis circumvolvuntur, et minime dilabuntur. In primis autem cubilibus molliores moderate, et prout viros decet, procuranda est : non oportet enim somnum esse plenam corporis solutionem, sed tantum remissionem. Et ideo cum dico esse assumendum non ad otium et socordiam, sed ad

✠ P. 217 ED. POTTER, 184-185 ED. PARIS.

(58) *Διαφθείρειν*. Subaudiendum ἐστίν· vel potius indicative legendum *διαφθείρει*. SYLBURG.
(59) *Συνεργούσι* . . . *ἔχοντες φυσικόν*. Hæc absunt a Pal. ms. atque adeo paraphrastica exegesis esse videntur, per inconsiderantiam librario- rum in contextum inserta. SYLBURG. — Verum cum ea nostri codices unanimiter retineant, mihi potius videntur, propter φυσικόν repetitum, ut alias per librario- rum oscitantiam fieri solet, e Pal. excidisse.

(60) *Κατάταξιν*. A. mavult *κατάπεψιν*, itemque *μὴ καταπέπτουσι* : vulgatum *κατάταξις* pro « digestionem » accipi potest. SYLB.

(61) *Ἀργυρ. σιλμ.* Ἀργυρόποδες καὶ σκίμποδες Nov.

(62) *Ἐλέφας*. His similia sunt, quæ dicit auctor, *Strom.* v, p. 584, 585 : Χρυσὸς μὲν γὰρ καὶ ἀργυρὸς ἐν ἄλλαις τε πόλεσιν ἰδίᾳ, καὶ ἐν ἑσροῖς ἐστὶν ἐπιφθονὸν χρῆμα· ἐλέφας δὲ ἀπολελοιπότης ψυχῆν σώ-

ματὸς οὐδὲ ἐπιτρέπεται πέτεσθαι στίβια, εἰ μὴ καὶ συγκαίειν μᾶλλον· ὁ δὲ διαφθείρειν (58) τὴν τροφήν. Αἱ δὲ ἐπικλίσεις ταῖς ὀμαλαῖς εὐναῖς, οἷον ὑπνου γυμνάσιον ὑπάρχουσαι φυσικόν, συνεργούσι πρὸς τὴν (59) κατάταξιν (60) τῆς τροφῆς. Οἱ δὲ ἐπικλίεσθαι δυνάμενοι ἄλλαις εὐναῖς, οἷον ὑπνου γυμνάσιον τοῦτο ἔχοντες φυσικόν, ῥᾶον κατατάττουσι τὰς τροφὰς, καὶ σφᾶς ἐπιτηδεϊτέρους πρὸς τὰς περιστάσεις παρασκευάζουσιν. Ἔτι γε μὴν οἱ ἀργυρόποδες σκίμποδες (61), πολλῆς ἀλαζονείας εἰσι κατήγοροι· καὶ ὁ ἐν τοῖς κλινιδίοις ἐλέφας (62), ἀπολελοιπότης ψυχῆν σώματος, οὐκ εὐαγὲς ἀγίοις ἀνθρώποις, ἀναπαύσεως τέχνασμα βλακικόν. Οὐ σπουδαστέον ἄρα περὶ αὐτὰ· οὐ γὰρ ἀπειρηται (63) τοῖς κεκτημένοις ἢ χρήσις, ἀλλ' ἡ περὶ αὐτὰ ἐπιτηδεύσεις κεκώλυται· οὐ γὰρ ἐν τοῦτοις τὸ εὐδαίμων. Πάλιν τε αὖ κενοδοξίας ἐστὶ Κυνικῆς, καθάπερ τὸν Διομήδην (64), ἐπιτηδεύειν·

. . . ὑπὸ δ' (65) ἔστρωτο βῆλον βοῶν ἀγραύλοιο, πλὴν εἰ μὴ ἄρα ἡ περιστάσις ἀναγκάζοι. Ὁ δὲ Ὀδυσσεύς, τῆς νυμφιδίου κλίνης (66) τὸ σκάζον, λίθω ἐπανωρθούτο. Τοσαύτη τις εὐτέλεια καὶ αὐτοῦργα οὐ παρὰ τοῖς ἰδιώταις μόνον, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς ἡγουμένοις τῶν παλαιῶν Ἑλλήνων ἦσκειτο. Καὶ τί μοι τούτων λόγος; ὁ Ἰακῶβ ἐκάθευδεν χαμαὶ, καὶ λίθος αὐτῷ προσκεφάλαιον ἦν· τότε καὶ τὴν ὄψιν τὴν ὑπὲρ ἀνθρώπων ἰδεῖν κατηξίωται. Ἡμῖν δὲ χρηστέον ἀκολουθῶν τῷ λόγῳ ἀφελεῖ τῇ εὐνῇ καὶ λιτῇ, συμμετρον ἔχουση τὸ παρηγοροῦν· εἰ θέρος εἴη, τὸ σκέπον· εἰ κρύος εἴη, τὸ θάλπον. Ἡ κλίνη δὲ ἀπεριεργος ἔστω, καὶ λείους ἔχέτω τοὺς πῆδας· αἱ γὰρ περιεργοὶ τορνεύσεις, τῶν ἐρπωστικῶν ἔσθ' ὅτε γίνονται τρίβοι ζώων, περὶ τὰς ἐντομάς τῆς τέχνης ἐφελισσομένων αὐτῶν, καὶ μὴ ἀπολοσθαινόντων. Μάλιστα δὲ τῆς κοίτης τὸ μαλθακὸν συμμέτρως ἀρβενιστέον· οὐ γὰρ ἐκλυσιν (67) χρῆ τῷ σώματι εἶναι παντελῆ τὸν ὑπνον, ἀλλὰ ἀνεσιν. Δὲ καὶ παραλαμβάνεσθαι φημι δεῖν αὐτὸν οὐκ ἐπὶ βραθυμίᾳ, ἀλλ' ἐπὶ τῇ τῶν πράξεων ἀναπαύλῃ. Ἐπεγεργτικῶς οὐκ ἀπονουστακτέον. « Ἔστωσαν γὰρ, φησιν, ὁμῶν αἱ ὀσφύες περιεζωσμένοι, καὶ οἱ λύχνοι καίόμενοι, καὶ ὁμοιο-

ματος, οὐκ εὐαγὲς ἀνάθημα, etc. Quæ petita sunt e Platonis lib. x *De legibus* paulo ante finem.

(63) *Ἀπειρηται*. Ἀπῆρηται. Bod., Reg.

(64) *Διομήδην*. *Διομήδην* Bod., Reg. Mox ἔστρωται pro ἔστρωτο Nov.

(65) *Ἰπὸ δ'*. Ex *Iliad*. II. vers. 155.

(66) *Νυμφιδίου κλίνης*. Hervetus antea verterat, « sponsæ. » νυμφιδίος κλίνης, « sponsalis lectus, » ut νυμφιδίος θάλαμος in *EpiGrammatibus*. Item νυμφιδίη ἄλογος, quæ alibi *χοιριδίη*, Antipater, lib. III *EpiGram.* *Polluci* lib. III κλίνη γαμικῆ. Apud Homer. *Ulysses Odys.* Ψ, narrans fabricam sponsalis lecti a se fabricatam : τῷ δ' ἐγὼ ἀμφιβαλὼν θάλαμον δ' ἐμὸν ὄφρ' ἐτέλεσσα πυκνήσιν λιθάδεσσιν. « Huic autem ego jeci thalamum meum, donec perfecti. » Vide num huc respexerit Clemens. COLLECT.

(67) *Οὐ γὰρ ἐκλ.* Chrysologus, « Indulgendum somno est, ut corpus reparet, non resolvat; et vires renovet, non enervet. »

ἀνθρώποις προδεχομένοις τὸν Κύριον αὐτῶν, ὅτε (68) ἀναλύσει ἐκ τῶν γάμων, ἵνα ἐλθόντος καὶ χρούσαντος, ἀνοίξωσιν εὐθέως αὐτῶν. Μακάριοι οἱ δούλοι ἐκεῖνοι, οὓς ἐλθὼν ὁ Κύριος ἐργηγορότας εὕρη. Ὁ δὲ γὰρ ἀνδρὸς ὄφρα καθεύδοντας, ὥσπερ οὐδὲ πεινωτός (69) διὰ πολλάκις καὶ τῆς νυκτὸς ἀνεγερτέον τῆς κοίτης, καὶ τὸν Θεὸν εὐλογητέον· μακάριοι γὰρ οἱ ἐργηγορότες εἰς αὐτὸν, σφᾶς αὐτοὺς ἀπεικάζοντας ἀγγέλοις, οὓς ἐ ἐργηγορούς (70) καλοῦμεν· καθεύδων (71) δὲ ἄνθρωπος οὐδεὶς οὐδενὸς ἀξίος, ἀλλὲν μᾶλλον τοῦ μὴ ζώντος. Ὁ δὲ τὸ φῶς (72) ἔχων ἐργηγορε, καὶ ἡ σκοτία αὐτὸν οὐ καταλαμβάνει· οὐδὲ μὴν ὕπνος, ἐπεὶ μὴ σκοτός· ἐργηγορεν ἄρα πρὸς τὸν Θεὸν ὁ πεφωτισμένος· ὁ δὲ τοιοῦτος ζῆ. Ὁ γὰρ (73) γέγονεν ἐν αὐτῶν, ζῶη ἦν. Ὁ Μακάριος ἄνθρωπος (74), φησὶν ἡ Σοφία, ὅς εἰσακουσεται μου, καὶ ἄνθρωπος, ὅς τὰς ἐμάς ὁδοὺς φυλάσσει, ἐργηγορεν ἐπὶ ἐμαῖς θύραις, καθ' ἡμέραν τῶν σταθμῶν ἐμῶν εἰσόδων. Ὁ Ἄρ' οὐν μὴ καθεύδωμεν ὡς οἱ λοιποὶ, ἀλλὰ γρηγορῶμεν, φησὶν ἡ Γραφή, καὶ ἠρώμεν. Οἱ γὰρ καθεύδοντες νυκτὸς καθεύδουσι· καὶ οἱ μεθύοντες (75), νυκτὸς μεθύσκονται· τούτεστιν, ἐν τῷ τῆς ἀγνοίας σκοτῶ· ἡμεῖς δὲ ἡμέρας διες, νήφωμεν. Πάντες γὰρ ὑμεῖς υἱοὶ φωτός ἐστε, καὶ υἱοὶ ἡμέρας· οὐκ ἐσμεν νυκτὸς, οὐδὲ σκοτός. Ἄλλ' ὅς ἐστὶν ἡμῖν (76) τοῦ ζῆν τοῦ ἀληθινοῦ καὶ τοῦ φρονεῖν γεννησιῶς μάλιστα κηδεμῶν, ἐργηγορε χρόνον ὡς πλεῖστον, τὸ μὲν πρὸς ὑγίειαν αὐτοῦ μόνον φυλάττων ἐνταῦθα χρῆσιμον, ἐστὶ δὲ οὐ πολὺ καλῶς εἰς ἔθος ἰόν (77). Μελέτη δὲ ἀσκήσεως αἰδίων ἐργηγορεν ἐκ πόνων γεννᾶ. Μὴ οὐν (78) ἡμᾶς βαρύνων αἱ τροφαί, ἐπικουφίζόντων δὲ ἴν' ὅτι μάλιστα μὴ βαρυνόμεθα τῷ ὕπνῳ, καθάπερ τῶν νηχομένων αἱ ἐξηρημένοι τὰ βάρη· ἐμπαλιν δὲ ὡς ἐξ ἀδύσσου κίωθεν, τὸ νηφάλιον ἡμᾶς ἀνακουφίζει εἰς τὰς ἐπιβολὰς (79) τῆς ἐργηγορέσεως. Ἔοικε γὰρ ἡ τοῦ ὕπνου κταρορὰ θανάτῳ, δι' ἀνοιαν (80) εἰς ἀναισθησίαν ὑπερομένη, τῶν βλεφάρων τῆ ἐπιμύσει· τὸ φῶς ἀποπενομένη. Τὸ οὐν φῶς τοῦτο οἱ τοῦ φωτός τοῦ ἀληθινοῦ υἱοὶ μὴ ἀποκλιπόμεν θύραζε· ἔνδον δὲ εἰς

A negotiorum ✕ et actionum quietem. Ita ergo dormitandum est, ut facile excitemur. Sint enim, inquit, vestri lumbi præcincti, et lucernæ ardentes, et vos similes hominibus dominum suum exspectantibus, quando redibit a nuptiis, ut cum venerit et pulsaverit, statim illi aperiant. Beati servi illi, quos veniens Dominus invenerit vigilantes. Dormientis enim hominis nullus usus, quemadmodum nec mortui. Quocirca sæpe etiam noctu e lecto surgendum est, Deusque est laudandus: beati enim, qui in ipsum vigilarunt, seipsos assimilantes angelis, quos nos ἐργηγορούς, hoc est *vigiles*, vocamus. Dormiens autem homo nullus ullius est pretii, non magis quam qui non vivit. Qui autem lucem habet, vigilat, et tenebræ eum non comprehendunt; nec itaque somnus, quoniam non tenebræ. Ad Deum ergo vigilavit, qui fuit illuminatus. Qui autem talis est, vivit. Quod enim factum est in ipso, via erat. Beatus homo, inquit Sapientia, qui me audiet: et homo, qui vias meas custodiet, vigilans in foribus meis, interdiu observans stationem mei ingressus. Ne ergo dormiamus ut cæteri, sed vigilemus, et sobrii simus. Qui enim dormiunt, noctu dormiunt: et qui ebrii sunt, noctu ebrii sunt: hoc est in tenebris ignorantia. Nos autem, qui diei sumus, sobrii simus; omnes enim vos estis filii lucis, et filii diei: non sumus noctis, nec tenebrarum: sed qui ut vere vivamus recteque sentiamus, nostri maxime curam gerit, plurimo tempore vigilavit, id solum sibi reservans, quod erat ad suam sanitatem utile. Id autem non usque adeo est usitatum; sed exercitationis meditatio perpetuas vigilias gignit ex laboribus. Ne cibi ergo nos gravent, sed allevent; ut quam maxime fieri poterit, somno minime lædamur, ut gravantur natantes, quibus appenduntur onera. Contra autem veluti ex abyso, inferne nos allevabit sobrietas ad paratam vigiliæ stationem. Est enim somnus, qui nos deprimit, morti similis, eo deducens per mentis carentiam ut sensu careamus, et

* P. 218 ED. POTTER, 155-186 ED. PARIS.

† Prov. viii, 34. † I Thess. v, 5, 6, 7, 8.

(68) Ὅτε. Ποιε Luc. μοx εὐθέως ἀνοίξωσιν· dein εὐθὺς γρηγοροῦντας ibid.

(69) Τεθνεώτος. Plinius, in proœm. *Nat. hist.* c. Præserto, inquit, vita, vigilia est.

(70) Ἐργηγορούς. Inter ordines angelorum numerantur ἐργηγοροί, Vigiles. Conf. quæ adnotavit Cœlerius ad *Constitut. apost.* lib. viii, c. 12.

(71) Καθεύδων. Platonis effatum e lib. vii *De legibus*, p. 892: Καθεύδων γὰρ οὐδεὶς οὐδενὸς ἀξίος, ἀλλὲν μᾶλλον τοῦ μὴ ζώντος· Nemō enim, dnm dormit, alicujus pretii est, non magis quam si non viveret. Idem dictum respiciunt Diogenes Laertius lib. iii, seg. 39; Julianus imperator, orat. ii, alique permulti.

(72) Φῶς. Respicit Joan. i, 5: Καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει, καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαθεν.

(73) Ὁ γὰρ. Conf. *Pædag.* lib. i, cap. 6.

(74) Ἄνθρωπος. Ἄνθρ. Prov. μοx ὁδοὺς φυλάξει. Dein ὡς καὶ οἱ λ. ibid. Porro φυλάξει habet Pal. ms. a Reg., verum in hoc super τὸ ξ aliquis ss scripsit.

(75) Οἱ μεθ. Οἱ μεθυσκόμνοι νυκτὸς μεθύσκονται, Thessal.

* Luc. xii, 35, 36, 37. † Joan. i, 5. † Ibid. 3, 4.

rather xii, 35.

(76) Ἡμῖν. Mallet ἡμῶν, quod habet Plato, cujus hæc ipsa verba sunt, *De legibus* lib. vii, pag. 892: Ἄλλ' ὅστις τοῦ ζῆν ἡμῶν καὶ τοῦ φρονεῖν μάλιστα ἐστὶ κηδεμῶν, ἐργηγορε χρόνον ὡς πλεῖστον, τὸ πρὸς ὑγίειαν αὐτοῦ μόνον φυλάττων χρῆσιμον· ἐστὶ δὲ οὐ πολὺ, καλῶς εἰς ἔθος ἰόν· Quare quicumque vivere et sapere cupit maxime, quam longissimo tempore vigilet, sola sanitatis c immo ditate servata: ad hanc vero non multo opus est somno, si bene assueveris. Hinc horum verborum sensus apud Clementem quis sit, aperte constat; quem nec Hervetus, nec Sylburgius assecuti sunt.

(77) Ἰόν. Scribendum ἰόν neutro genere. Quam lectionem præbet cum Plato, tum etiam Nov. itemque Stobæus, serm. 4 et serm. 30, quibus hanc Platonis sententiam recitavit.

(78) Μὴ οὐν. Similia dixit auctor hujusce libri cap. 1.

(79) Ἐπιβολὰς. Ἐπιπλακάς Nov.

(80) Δι' ἀνοιαν. A. cum Herveto interprete legit δι' ἀγνοιαν, (per ignorantiam.) Sylburg.

clausis a ciliis oculis lucem amputat. Hanc ergo lucem, qui sumus veræ lucis filii, ✕ ne foras excludamus; intus autem ad nos conversi, occulti hominis visum illuminantes, et ipsani veritatem contemplantes, et ejus fluxionum effecti participes, vera somnia evidenter prudenterque revelemus. Eorum autem, qui crapula gravantur, ructus; et eorum, qui nimio cibo onusti sunt, oscitationes, stragulisque involutum stertere, ventrumque in arcum compressorum murmura, oculum animæ perspicacem obruunt, mentem infirmitis pene phantasiis implendo. Causa autem est alimentum supervacaneum, quod ratiocinativam animæ facultatem eo trahit, ut sensu privetur penitus. Immodicus enim somnus, nec corporibus, nec animis nostris ullam affert utilitatem, nec iis quæ circa veritatem versantur omnino convenit actionibus, etsi sit secundum naturam. **81** Lot autem justus, (regenerationis enim œconomiae in præsentia mitto expositionem) non ad illum nefarium inductus esset coitum, nisi inebriatus fuisset a filiabus, somnoque gravatus. Si ergo causas, quæ ad multum ac profundum somnum nos impellunt, præciderimus, magis sobrie dormiemus: non enim oportet eos qui inhabitantem et vigilantem inius habent Logon, tota nocte dormire. Noctem autem expergiscendum est, præcipue quando dies desinunt: et huic quidem danda est opera litteris, illi vero ars sua est inchoanda; feminas autem oportet lanificium aggredi. Nobis autem, ut ita dicam, omnibus adversus somnum decertandum est, ita nos paulatim et quasi sensim assuefacientibus, ut majori parte temporis per vigiliam simus vitæ participes. Somnus enim, non secus ac publicanus, dimidium vitæ tempus nobiscum dividit. Longe autem abest, ut permittatur interdiu dormire, cum maximam noctis partem vigiliis impertiamur. Tædia autem et dormitationes, pandiculationes, et oscitationes sunt instabilia animæ fastidia. Postremo autem hoc sciendum est, non esse animæ id quod somno indiget: ipsa enim semper movetur; sed corpus, quod quieti traditur, remittitur, dum interea anima non amplius corporaliter operatur, sed per se ipsa operatur et cogitat: quo fit, ut quæ sunt vera somnia, recte reputanti sint sobriæ animæ cogitationes, dum ea corporis affectionibus non

✕ P. 219 ED. POTTER, 186-187 ED. PARIS.

(81) Βορβορυμοί. Κορκορυμοί Nov.

(82) Ὑπνος. Hæc e loco Platonis modo dicto διὰ μνήμης recitat Clemens. Ejus porro verba sic se habent: Ὑπνος γὰρ δὴ πολλὸς οὐτε τοῖς σώμασιν, οὐτε ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν, οὐδ' αὖ ταῖς πράξεσι ταῖς περὶ ταῦτα πάντα ἀρμόττων ἐστὶ κατὰ φύσιν. «Somnus enim multus nec corporibus, nec animis, nec rebus gerendis natura conducit.» Eadem reperies apud Stobæum, Serm. 1 et 30.

(83) Κοιμηθῶμεθα. Κοιμησόμεθα Nov.

(84) Οὐ γὰρ χρὴ. Respicit *Iliad*. B principio: Οὐ χρὴ παννύχιον εὐθεὶν βουλευφόρον ἄνδρα. Non decet tota nocte dormire virum consiliarium. Conf. quæ statuit Plato *De legibus*, lib. vii, p. 892.

(85) Πᾶσι δέ. Quæ deinceps sequuntur usque ad

ἡμᾶς ἀποστρέψαντες, τοῦ κεκρυμμένου τὰς ὄψεις ἀνθρώπου φωτίσαντες, τὴν τε ἀλήθειαν αὐτὴν ἐποπτεύσαντες, καὶ τῶν ταύτης βρυμάτων μεταλαμβάνοντες, τοὺς ἀληθεῖς τῶν ὄνειρων ἐναργῶς καὶ φρονίμως ἀποκαλυπτῶμεθα. Ἐργαλὲ δὲ οἰνοβαρῶντων, καὶ τῶν ἀποσταγμένων ταῖς τροφαῖς οἱ βυχοί, καὶ τὸ βέγγειν τοῖς στρώμασιν ἐνειληγμένον, γαστέρων τε στενοχωρουμένων βορβορυμοί (81), τὸ διορατικὸν τῆς ψυχῆς κατέχωσαν διμῆμα, φαντασιῶν μυριῶν τῆς διαβολίας ἐμπιπλαμένους. Αἰτία δὲ ἡ περιττὴ τροφή, τὸ λογιστικὸν εἰς ἀναισθησίαν καθέλκουσα. Ὑπνος (82) γὰρ δὴ πολλὸς οὐτε τοῖς σώμασιν οὐτε ταῖς ψυχαῖς ἡμῶν ὠφέλειαν ἐπιφέρει, οὐδ' αὐταῖς ταῖς περὶ τὴν ἀλήθειαν πράξεις πάντα ἀρμόττων ἐστίν, εἰ καὶ κατὰ φύσιν ἐστίν. Ἄτὲ δὲ ὁ δίκαιος (παραπέμπομαι γὰρ νῦν τῆς παλιγγενεσίου οἰκονομίας τὴν ἐξήγησιν) οὐκ ἂν ἐπὶ τὴν ἀθεσμον ἐκείνην προήχθη μίξιν, μὴ οὐχὶ καταμεθυσθεὶς πρὸς τῶν θυγατέρων, καὶ ὑπερκαρωθείς. Ἦν οὖν τὰ αἴτια τῆς πολλῆς εἰς ὕπνον περικόπτωμεν καταφορᾶς, νηφαλιώτερον κοιμηθῶμεθα (83): οὐ γὰρ χρὴ (84) παννύχιον εὐθεῖν τοὺς ἔνοιον ἔχοντας τὸν λόγον, τὸν ἐγρήγορον. Ἐπεγερτέον δὲ νύκτωρ, μάλιστα ὅποτε αἱ ἡμέραι φθίνουσιν: καὶ τῷ μὲν φιλολογητέον, τῷ δὲ τῆς αὐτοῦ τέχνης ἀπαρκτέον: γυναιξὶ δὲ ταλασίας ἐφαπτέον· πᾶσι δὲ (85), ὡς ἔπος εἰπεῖν, διαμαχητέον ἡμῖν πρὸς τὸν ὕπνον, ἡρέμα ἐκ προσαγωγῆς ἐθίζουσιν, ὡς πλείονα χρόνον τοῦ ζῆν διὰ τὴν ἐγρήγορσιν μεταλαμβάνειν: ὁ γὰρ ὕπνος, ὡσπερ τελώνης, τὸν ἡμισὺν ἡμῖν τοῦ βίου συνδιαιρεῖται χρόνον. Πολλοῦ γε δεῖ μεθ' ἡμέραν ἐπιτρέπειν (86) καθεῦδειν τοῖς καὶ τῆς νυκτὸς τὸ πλείστον εἰς ἐγρήγορσιν ἀποτεμνομένοις, ἄλυες (87) δὲ, καὶ νυσταγμοί, καὶ διεκτάσεις, καὶ χάσμαι, δυσαρτεστία ψυχῆς εἰσὶν ἀθέβαιοι. Χρὴ δὲ καὶ τοῦτο ἐπὶ πᾶσιν εἰδέναι, ὡς οὐ ψυχῆς τὸ δεόμενον ὕπνον ἐστίν· ἀεικλήτος γὰρ αὕτη: ἀλλὰ τὸ σῶμα, ἀναπαύλαις διαδασταζόμενον, παρίεται, μὴ ἐνεργοῦσης ἔτι σωματικῶς τῆς ψυχῆς, ἀλλὰ καθ' αὐτὴν ἐννοουμένης: ἥ καὶ τῶν ὄνειρων (88) οἱ ἀληθεῖς ὁρθῶς λογιζόμενοι νηφούσης (89) εἰσὶ ψυχῆς λογισμοί, ἀπερισπάστον τὸ τεχνικᾶς οὐσης (90) περὶ τὰς τοῦ σώματος συμπαθείας, καὶ αὐτῆς αὐτῇ τὰ κράτιστα συμβουλεύουσης· ψυχῆς δὲ ὕλεθρος τὸ ἀτρεμῆσαι αὐτῇ· διόπερ αἰετὸν θεὸν ἐννοουμένην, διὰ τῆς συνεχοῦς προσομιλήσεως ἐγκαταλέγουσα τῷ σώματι τὴν ἐγρήγορσιν, ἀγγελικῆ τὸν ἀνθρώπων ἐξισάζει χάριτι,

hæc verba ἐγρήγορσιν ἀποτεμνομένοις, recitant Antonius et Maximus serm. *De somno*.

(86) Ἐπιτρέπειν. Hanc vocem omiserunt Antonius et Maximus.

(87) Ἄλυες. Ἄλυες, οἰοεὶ ἐκλύσεις, καὶ πρὸς τὸ δὲ δέον ἀπροσεξίας. Scholiastes in marg. Reg. et Bo. l.

(88) Ὀνειρώδων. M. Cicero, lib. *De senectute* cap. 22: «Jam vero videtis nihil esse morti tam simile quam somnum. Atqui dormientium animi maxime declarant divinitatem suam. Multa enim cum remissi et liberi sunt, futura prospiciunt. Ex quo intelligitur, quales futuri sunt, cum se plane corporis vinculis relaxaverint.»

(89) Νηφούσης. Δέ addit Nov.

(90) Ὀύσης. Abest a Nov.

τῆς ζωῆς τὸ αἰδίον ἐκ τῆς τοῦ ἐργηγορέναι μελέτης A trahitur, et ipsa sibi ipsi quæ sunt optima consu-

lat : ✕ animæ autem est interitus, si ipsa apud se omnino quiescat : et ideo Deum mente semper versans, per continuam cum eo consuetudinem corpori vigiliam inserens, angelicæ exæquat hominem gratiæ, vitæ æternitatem ex meditatione vigiliæ suscipiens.

ΚΕΦ. I.

Τίνα διαληπτέον περὶ παιδοποιίας.

Συνουσίας δὲ τὸν καιρὸν μόνοις τοῖς γεγαμηκόσιν ἀπολείπειται σκοπεῖν · τοῖς δὲ γεγαμηκόσι σκοπὸς ἡ παιδοποιία (91) · τέλος δὲ ἡ εὐτεκνία · καθάπερ καὶ τῷ γεωργῷ τῆς τῶν σπερμάτων καταβολῆς αἰτία μὲν ἡ τῆς τροφῆς προμήθεια, τέλος δὲ αὐτῷ τῆς γεωργίας ἡ τῶν καρπῶν συγχομιδή. Μακρῷ δὲ ἀμείνων γεωργός, ὁ ἐμψυχὸν σπείρων ἄρουραν · ὁ μὲν γάρ, ἐπικαίρου τροφῆς ὀριγνώμενος, ὁ δὲ, τῆς B τοῦ παντὸς διαμονῆς προμηθεύμενος, γεωργεῖ · καὶ ὁ μὲν δεῖ ἐαυτὸν, ὁ δὲ διὰ τὸν Θεὸν φυτοურγεῖ · « Πληθύνεσθε γάρ, εἰρηκεν » καὶ ὑπακουστέον (92) κατὰ τοῦτο· Εἰκὼν ὁ ἀνθρώπου τοῦ Θεοῦ γίνεται (95), καθὼς εἰς γένεσιν ἀνθρώπου ἀνθρώπος συνεργεῖ. » Οὐ πάσα οὖν γῆ εὐθετος εἰς σπερμάτων ὑποδοχὴν · εἰ δὲ καὶ πάσα, ἀλλ' οὐχὶ τῷ αὐτῷ γεωργῷ · οὐδὲ μὴν πέτρα σπαρτέον (94), οὐδὲ καθυβριστέον τὸ σπέρμα, ἔργητὸν γενέσεως οὐσίαν, συνεσπαρμένην ἔχουσαν τῆς φύσεως τοῦς λογισμοῦς · τοῦς δὲ κατὰ φύσιν λογι- σμοῖς ἀλόγως εἰς τοῦς παρὰ φύσιν καταισχυμένους πόρους ἔθεν κομιῶν. Ὁρατε γοῦν, ὁ πάνσοφος Μωϋσῆς (95) ὅπως ποτὲ συμβολικῶς τὴν ἄκαρπον ἀποκρούεται σπα- ράν · « Οὐκ ἔδεσαι, λέγων, τὸν λαγῶν, οὐδὲ τὴν ὑαι- C κων (96). » Οὐ βούλεται τῆς ποιότητος αὐτῶν μεταλαμ- βάνειν τὸν ἀνθρώπων, οὐδὲ μὴν τῆς ἰσῆς ἀσελγείας ἀπο- γένεσθαι · κατακόρυφος γάρ τοι περὶ τὰς μίξεις τὰ ζῶα ταῦτα ἐπτύχηται · καὶ τὸν μὲν (97) λαγῶν κατ' ἔτος πλεονεκτεῖν φασὶ τὴν ἀφόδουσιν (98), εἰς ἀριθμοῦς (99) ὡς βεβίωκεν ἔτεσιν ἰσχοντα τρύπας. Ταύτη ἄρα τὴν (1) κώλυσιν τῆς ἐδωδῆς τοῦ λαγῶ παιδεραστίας

✕ P. 220 ED. POTTER, 187-188 ED. PARIS.

(91) *Παιδοποιία*. Athenagoras, *Legat.* p. 129, edit. Oton., dicit uxori operam dandam μέχρι τοῦ παιδοποιήσασθαι, « donec liberi generentur; » ὡς γὰρ γεωργὸς καταβάλλων εἰς γῆν τὰ σπέρματα, ἀμην- τον περιμένει, οὐκ ἐπισπεύρων · καὶ ἡμῖν μέτρον ἐπι- θυμίας ἡ παιδοποιία · « Quemadmodum enim agri- cola, postquam in terram semina coniecit, exspectat messem, nihil insuper inferens : ita et nobis quoque finis concupiscentiæ, liberorum procreatio D est. » Plura in hunc sensum inferius occurrunt.

(92) *Καὶ ὕπ*. Hoc modo distinguendum cum Her- vetio : καὶ ὑπακουστέον, Καὶ κατὰ τοῦτο εἰκὼν ὁ ἄνθρωπος.

(93) *Τοῦ Θεοῦ γ*. Γίνεται τοῦ Θεοῦ inverso ordi- dine Nov. Mox πάσα γῆ οὖν εὐθ. Ibid.

(94) *Πέτρα σπαρτέον*. Pal. ms. παρασπαρτέον, ut sit « præter viam seminandum, » aut præter natu- ram, ut seq. pag. Sed πέτρα, seu πέτραν confir- μαται κερασσόδα σπείρειν infra pag. 85. De lepore, quæ sequuntur, refert etiam Plutarchus lib. *De non faciendo*; de hyæna, *Ælianus Animal. hist.* lib. 1, c. 25. H. SYLBERG.

(95) *Μωϋσῆς*. Ubi hæc dicit Moyses? Certe nec Levii. xi, nec Deut. xiv, quibus locis varia ciborum genera prohibet, nec forte ullibi alias; verum quæ hic dicit Clemens, sumptissime videtur e S. Barnabæ epist. cap. 10.

CAP. X.

Quænam de procreatione liberorum tractanda sint.

Tempus autem opportunum conjunctionis solis iis relinquitur considerandum, qui juncti sunt ma- trimonio; qui autem matrimonio juncti sunt, iis scopus est et institutum, liberorum susceptio : finis autem, ut boni sint liberi : quemadmodum agricolæ seminis quidem dejectionis causa est, quod nutrimenti habendi curam gerat; agriculturæ autem finis est, fructuum perceptio. Multo autem melior est agricola, qui terram colit animatam : ille enim ad tempus alimentum expetens, hic vero ut universum permaneat, curam gerens, agricolæ officio fungitur : et ille quidem propter se, hic vero propter Deum plantat ac seminat. Dixit enim : « Multiplicemini »; ubi hoc subaudiendum est : « Et ea ratione fit homo Dei imago, quatenus homo co- operatur ad generationem hominis. » Non est quælibet terra apta ad suscipienda semina : quod si etiam sit quælibet, non tamen eidem agricolæ. Ne- que vero seminandum est supra petram, neque se- men est contumelia afficiendum, quod quidem dux est et princeps generationis, estque substantia, quæ simul habet insitas naturæ rationes. Quæ sunt tu- tem secundum naturam rationes, absque ratione præternaturalibus mandando meatibus, ignominia afficere, valde est impium. Videte itaque quomodo sapientissimus Moyses infrugiferam aliquando ratio- nem symbolice repulit : « Non comedes, inquit, leporem, nec hyænam b. » Non vult homines esse qualitatis eorum participes, neque eis æqualem.

a Gen. 1, 28. b Deut. xiv, 7.

(96) *Τὸν λαγ. οὐδὲ τὴν ὕ*. Τὸν λαγῶν καὶ ὑαι- κων Pal., Bod., Reg.

(97) *Καὶ τὸν μέν*. Barnabas loco superius dicto : « Ἀλλὰ καὶ τὸν δασύποδα οὐ φάγη, φησὶν. Πρὸς τί; Οὐ μὴ γένῃ παιδοφθόρος, οὐδὲ ὁμοιωθήσῃ τοῖς τοι- οῦτοῖς · ἐτι ὁ λαγῶς κατ' ἐνιαυτὸν πλεονεκτεῖ τὴν ἀφόδουσιν · ὅσα γὰρ ἔτη ζῆ, τοσαύτας ἔχει τρύπας. » Ad hæc leporem, inquit, non comedes. Quamobrem? Scilicet non eris puerorum corruptor, nec similem te iis efficies : quoniam lepus annis singulis anum multiplicat; quotque annos vivit, tot habet foramina. » Ubi de leporem salacitate ac forami- nibus conf. quæ adnotavit Cotelerius, ut etiam quæ Clemens mox dicit p. 190.

(98) *Ἀφόδουσιν*. Pro ἀφόδουσιν Hervetus legisse videtur ὄχυσιν, dum vertit « multiplicare Venerem; » sed receptam lectionem tuerentur ista Plinii lib. viii, cap. 55 : « Archelaus auctor est, quot sint corporis cavernæ ad excrementa lepori, totidem annos esse ætatis; varius certe numerus reperitur. Idem, utramque vim singulis inesse, ac sine mare æque gignere. » SYLBERG. — Louthius adnotat, « Vid. Menard. in Epist. Barnabæ n. 10. »

(99) *Εἰς ἀριθμοῦς*. Scribendum ἰσarithμοῦς, « numero æquales. »

(1) *Ἄρα τήν*. Ἄρα καὶ τήν Nov.

gustare libidinem : hæc enim animalia ad explendum ❖ conitum venereum feruntur insano quodam furore. Ac leporem quidem dicunt quotannis multiplicare anum, pro numero annorum, quos vixit, habentem foramina : et ea ratione dum leporis esum prohibet, significat se dehortari puerorum amorem. Hyænam autem vicissim singulis annis masculinum sexum mutare in femininum : significare autem non esse illi ad adulteria prorumpendum, qui ab hyæna abstinet. Sed non oportere quidem his assimilari animalibus, per eam, quam proponit, interdictionem, sapientissimum Moysen citra ullam dubitationem significare, ego quoque assentior ; non tamen eorum, quæ symbolice dicta sunt, expositioni consentio : nunquam enim naturæ vis potest afferri, ut mutetur : quod autem semel in ipso effictum est, nefas est affectione in contrarium refingi : affectio enim non est natura. Ejus enim, quod formatum est, adulterare characterem, non autem ipsam formam transformare potest affectio. Etsi enim multæ aves dicuntur temporum vicibus mutare et vocem, et colorem : quemadmodum merula ex nigra quidem flava, ex suaviter autem canente obstrepera fieri dicitur : itidem etiam lusciniæ et colorem, et vocem, alternis mutare asseritur : cæterum non mutant ipsam naturam, ut figura mutata fiat mas ex femina, sed recens quidem pennarum productio, novæ vestis instar, quamdam pennarum tincturam emittit ; sed ea paulo post minis hibernis exhalatur ; sicut flos, dum color flaccidus. Ipsa quoque vox similiter frigore male vexata, marcescit. Cum enim exterior cutis ab aere ambiente densatur, quæ in collo sunt arteriæ compressæ et constipatæ, spiritum quoque comprimunt ; is autem in arctum valde coactus, suffocatum et oppressum edit sonum. Rursus itaque ambienti aeri assimilatur, et vere relaxatus ex angustiis liberatur spiritus, qui fertur per dilatatas, quæ tunc clausæ erant, arterias. ❖ Non profert itaque amplius cantum flaccidum et languidum, sed jam emittit canorum : etiam vox eorum latius diffunditur, et jam vocis avium quasi ver sit cantus. Nequaquam ergo credendum est, hyænam unquam mu-

❖ P. 221 ED. POTTER, 188-189 ED. PARIS.

(2) *Τὴν δὲ ὑαίαν*. Barnabas loco superius dicto : Ἄλλὰ οὐδὲ τὴν ὑαίαν φάγη. Οὐ μὴ, φησί, γένη μοιχὸς, οὐδὲ φθορεὺς, οὐδὲ ὁμοιωθήσῃ τοῖς τοιούτοις. Πρὸς τί ; Τοῦτο γὰρ τὸ ζῶον παρ' ἐνιαυτὸν ἀλλάσσει τὴν φύσιν, καὶ ποτὲ μὲν ἄρβεν, ποτὲ δὲ θῆλυ γίγνεται. ❖ Sed nec hyænam manducabis. Non eris, inquit, adulter, neque corruptor, nec talibus assimilaberis. Quare ? Quia istud animal annuatim sexum mutat, et modo mas, modo femina est. ❖ Ubi conf. quæ adnotavit Cotelerius.

(3) *Οὐ μέντοι*. De hyæna cum Clemente negat etiam Aristoteles *Histor. animal.* lib. vi, c. 32. SYLBURG. — Porro hoc loco Clemens Barnabæ contradicit ; sed, tanti viri reverentia ductus, nomen ejus reticet.

(4) *Ὡς καὶ θῆλυ*. Ὡς καὶ θῆλυ Nov.

(5) *Ἄλλ' ἢ μέν*. Ὁρατὸν ἄγαν τὸ χωρὶον τῆ φράσει ἐξηγητισμένον, inquit Scholiastes in marg. Reg. et Bod.

(6) *Μεμυκῶτων*. Grammaticæ regula postulat μεμυκῶτων ἀρτηριῶν nisi neutro genere scriptum

ἐμφαίνειν ἀποτροπὴν. Τὴν δὲ ὑαίαν (2) ἐναλλὰς ἀμείβειν τὸ ἄρβεν εἰς τὸ θῆλυ παρ' ἑτος ἑκαστον αἰνίττεσθαι δὲ, μὴ χρῆν ἐπὶ μοιχείας ὁρμῶν τὸν τῆς ὑαίνης ἀπεχόμενον. Ἄλλὰ τὸ μὲν μὴ δεῖν ἐξομοιωθῆσθαι τοῖσδε τοῖς ζῴοις, διὰ τῆς προκειμένης ἀπαγορεύσεως ὁμολογουμένως τὸν πάνσοφον Μωϋσεῖα αἰνίττεσθαι, σύμφημι κάγω· οὐ μέντοι (3) τῆδε ἐξηγήσει τῶν συμβολικῶς εἰρημένων συγκατατίθεμαι· οὐ γὰρ ἂν ποτε βιασθεῖη φύσις εἰς μεταβολὴν· τὸ δὲ ἀπὸ πεπλασμένον εἰς αὐτὴν οὐ θέμις ἀντιπλασθῆναι πάθει· τὸ γὰρ πάθος οὐ φύσις· παραχαράττειν δὲ, ὡ μετακοσμεῖν, τὸ πάθος εἴθε τὴν πλάσιν. Εἰ γὰρ καὶ τῶν ὀρνέων πολλὰ μεταβάλλειν κατὰ τὰς ὥρας λέγεται καὶ τὸ χρῶμα καὶ τὴν φωνήν· οἷον ὁ κόσσυφος, ξανθὸς μὲν ἐκ μέλανος, παταγητικὸς δὲ ἐξ ὀδικοῦ γενόμενος· ὡσαύτως δὲ καὶ ἀηδὼν καὶ τὸ χρῶμα καὶ τὴν ὄδην συμεταβάλλει ταῖς τροπαῖς· ἀλλ' οὐ τί γε τὴν φύσιν αὐτὴν ἀμείβουσιν, ὡς θῆλυ (4) γίγνεσθαι ἐκ τοῦ ἄρβενος κατὰ μετασχηματισμὸν· ἀλλ' ἢ μὲν (5) τῶν πετρῶν νεοφυτὰ νεαρῆς ἐσθῆτος δίκην ἐξανθεῖ βαφὴν τινα πετρῶν· ὀλίγω δ' ὕστερον διαπνεῖ κατὰ τὴν χειμέριον ἀπειλὴν, καθάπερ ἄνθος μαραινόμενης τῆς χροῆς· ἡ φωνὴ δὲ καὶ αὐτὴ τὸν ὁμοιον τρόπον, τῷ κρούει πεπονημένη, μαραινεται· πυκνομένης γὰρ τῆς ἐπιφανείας ἐκ τοῦ περιέχοντος, αἰ περὶ τὸν ἀχένα πιεζόμεναι τε καὶ πυκνόμεναι ἀρτηρίαι προσαναθλίβουσι τὸ πνεῦμα· στενοχωρούμενον δὲ ἄγαν τοῦτο, πιγόμενον ἀποδίδωσι τὸν ἦχον. Αὔθις οὖν συνεξομοιούμενον τῷ περιέχοντι, καὶ τῷ ἦρι συγκαλῶμενον, ἐλευθεροῦται μὲν τῆς στενοχωρίας τὸ πνεῦμα, φερόμενον δι' εὐρυχωρῶν, τῶν τέως μεμυκῶτων (6), ἀρτηριῶν· οὐ μινυρίζει δὲ εἶτι τὸ μέλος τὸ μεμαραμμένον, ἀνθεῖ δὲ ἤδη λιγυρὸν, καὶ χεῖται πλατύτερον τὸ φθέγμα αὐτῶν· καὶ ἤδη γίνεται τῆς φωνῆς τῶν ὀρνέων ἕαρ ἡ ὄδῃ. Οὐκ οὖν οὐδὲ τὴν ὑαίαν μεταβάλλειν τὴν φύσιν πιστευτέον ποτέ· οὐδὲ γὰρ αἰδοῖα ἔχει τὸ αὐτὸ ζῶον ἅμα ἄμφω, ἄρβενος καὶ θήλεος, καθὼς ὑπελήφασαι τινες, Ἑρμαφροδίτους τερατολογοῦντες (7), καὶ τρίτην ταύτην μεταξὺ θηλείας καὶ ἄρβενος, ἀνδρογύνον καινοτομοῦντες φύσιν. Ἀπατῶνται δὲ εὖ μάλα, τὸ φιλότεκνον τῆς παμμήτορος καὶ γενεσιουργοῦ φύσεως μὴ νοήσαντες· ἐπεὶ γὰρ (8) ἐστὶ τοῦτο λαγνίστατον

D putes μεμυκῶτων ἀρτηριῶν, sc. ὀργάνων, ἀγγείων· quod est insolens. SYLBURG.

(7) *Ἑρμαφροδίτους τερατ.* Atqui juris auctores hoc statuunt, lib. x *D. De stat. hom.* lib. xvi, sect. 1, de testibus : et boni auctores, A. Gellius lib. ix, cap. 2. Ausonius, epigram. 98, et confirmat experientia. R. SYLBURG.

(8) *Ἐπεὶ γὰρ*. Hæc, paucis mutatis, Eustathius in Comment. in *Hexaemeron* p. 38, transtulit : Τὸ γὰρ ζῶον, ἀσελγέστατον πάνυ ὑπάρχον, πρὸ τοῦ πόρου ὑπὸ τὴν κέρκον ἐξοχὴν κέκτηται, αἰδοῖα θηλυκῶ παραπλήσιον· ὅπερ (scribe ἤπερ) οὐκ ἔχει πόρον, ἢ μόνην τὴν κοιλότητα εἰς οὐδὲν μέτρας χρειώδες καθεστηκυῖαν, καὶ κενὴν μόνην λαγνείαν δέχεται. Διὰ γοῦν τὸν ὑπερβάλλοντα πασχητισμὸν τοῦτο δ' ἄρβεν καὶ ἡ θήλεια ἔχουσι τὸ ἰδίωμα· ὅταν γὰρ οἱ πόροι πεπλασμένοι ἀσχολοῦνται περὶ τὴν κύησιν, ἐν ἀλλήλοις τὴν παρὰ φύσιν ὑξίν ἐργάζονται. Ὅθεν σπανιώτατον ἐστὶν εὐρεῖν θήλειαν ὑαίαν· οὐ γὰρ συνειχθεῖς αἱ κυήσεις τῆ ζῴου γίγνονται. ❖ Nam animal

τὸ ζῶον, ἡ θαινα, ὑπὸ τὴν κέρκον πρὸ τοῦ πόρου ἅλαρε naturam : Idem enim animal non habet simul ambo pudenda maris et feminæ, sicut nonnulli existimarunt, qui prodigiose hermaphroditos finxerunt, et inter marem et feminam, hanc masculo-feminam naturam innovarunt. Valde autem falluntur, ut qui non animadverterint, quam sit filiorum amans omnium mater et genitrix Natura : quoniam enim hoc animal, hyæna inquam, est salacissimum, sub cauda ante excrementi meatum, adnatum est ei quoddam carneum tuberculum, feminino pudendo figura persimile. Nullum autem meatum habet hæc figura carnis, qui in utilem aliquam designat partem, vel in matricem inquam, vel in rectum intestinum : tantum habet magnam concavitatem, quæ inanem excipiat libidinem, quando aversi fuerint meatus, qui in concipiendo fetu occupati sunt. Hoc ipsum autem et masculo et feminæ hyænae adnatum est, quod sit insigniter pathica : masculus enim vicissim et agit, et patitur : unde etiam rarissime inveniri potest hyæna femina : non enim frequenter concipit hoc animal, cum in eis largiter redundet ea, quæ præter naturam est, satio. Hac etiam ratione mihi videtur Plato in *Phædro*, amorem puerorum repellens, eum appellare bestiam, quod frenum mordentes, qui se voluptatibus dedunt, libidinosi, quadrupedum coeunt more, et filios seminare conantur. Impios et autem tradidit Deus, ut ait Apostolus, et in perturbationes ignominia: nam et feminæ eorum mutaverunt naturalem usum in eum, qui est præter naturam : similiter autem et masculi eorum, relicto usu naturali, exarserunt in desiderio sui inter se invicem, masculi in masculos turpitudinem operantes, et mercedem, quam oportuit, erroris sui in se recipientes. At vero ne libidinosissimis quidem animalibus concessit natura in excrementi meatum semen immittere : urina enim in vesicam excernitur, humefactum alimentum in ventrem, lacryma vero in oculum, sanguis in venas, sordes in aures, mucus in nares defertur : fini autem recti intestini, sedes cohæret, per quam excrementa expouuntur. Sola ergo varia in hyænis natura, superfluo coitui superfluum hanc partem exegitavit, et ideo est etiam aliquantisper concavum, ut prurientibus partibus inserviat, exinde autem excavat concavitas : non fuit enim res fabricata ad generationem. Hinc nobis manifestum atque

τὸ ζῶον, ἡ θαινα, ὑπὸ τὴν κέρκον πρὸ τοῦ πόρου τῆς περιττώσεως πέφυκεν αὐτῇ ἐξοχὴ τις σαρκική, παραπλήσια τῷ σχήματι αἰδοῦν θηλυκῶν πόρον δὲ οὐδένα ἔχει τοῦτο τῆς σαρκὸς τὸ σχῆμα, εἰς τι χρεῖωδες ἀπολήγον, ἢ εἰς μήτραν, ἢ εἰς ἀπευθυσμένων λέγων μόνην δὲ ἄρα κοιλότητα ἔχει πολλήν, ἣ τὴν λαγνείαν ὑποδέχεται τὴν κενὴν, ὅτ' ἂν ἀποστραφῶσι περὶ τὴν ἀποκύψιν ἀσχολούμενοι τῆς ἀποτέξεως οἱ πόροι. Τὸ δὲ αὐτὸ τοῦτο ἄρβρονί τε καὶ θηλεῖα προσπέφυκεν ὑαίνῃ διὰ τὸν ὑπερβάλλοντα παρησιασμόν· ἀλλήλίζει γὰρ καὶ ὁ ἄρβρον, ὅθεν καὶ σπανιώτατα θήλειαν ἔστιν ὑαίναν λαβεῖν· οὐ γὰρ συνεχεῖς αἱ κυήσεις τῷ ζῳῷ γίνονται τούτω, πλεοναξίσεως ἐν αὐτοῖς ἀδεῶς τῆς παρὰ φύσιν σποράς. Ταύτῃ μοι δοκεῖ καὶ ὁ Πλάτων ἐν *Φαίδρω* τὴν παιδευσάντι ἀποκρούμενος, θηρίον αὐτὴν προσεῖπαι, ὅτι τὸν χαλινὸν ἐνδακόντες οἱ ταῖς ἡδοναῖς ἐκδοτοὶ λάγνοι, τετραπόδων νόμῳ βαίνουσι, καὶ παιδοσπορεῖν ἐπιχειροῦσιν. Τοῦς εἰ δὲ ἰ ἀθέους εἰ παρέδωκεν ὁ Θεὸς, ἢ ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος εἰς πᾶθη ἀτιμίας· αἶ τε γὰρ θήλειαι (9) αὐτῶν μετέλλαξαν τὴν φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν ὁμοίως εἰ (10) καὶ οἱ ἄρβρονες αὐτῶν (11), ἀφέντες τὴν φυσικὴν χρῆσιν, ἐξεκαύθησαν ἐν τῇ ὀρέξει αὐτῶν εἰς ἀλλήλους, ἄρβρονες ἐν ἄρβρονι τὴν ἀσχημοσύνην κατεργαζόμενοι, καὶ τὴν ἀντιμισθίαν, ἣν ἔδει, τῆς πλάνης αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς ἀπολαμβάνοντες. Καίτοι οὐδὲ τοῖς λαγνιστάτοις (12) τῶν ζῳῶν συγκεχώρηκεν ἡ φύσις τὴν τῆς περιττώσεως πόρον ἐπιθοροῦν· τὸ μὲν γὰρ οὖρον εἰς κύστιν ἀποκρίνεται, ἡ δὲ ἐξυγρασμένη τροφή εἰς κοιλίαν· τὸ δάκρυον δὲ εἰς ἡμῶν· αἷμα εἰς φίλδαν· ῥύπος εἰς ὤτα· μύξαι ἐπὶ τὰς ῥίνας καταφέρονται· συνεχῆς δὲ ἡ (13) ἔδρα τῷ πέρατι τοῦ ἀπευθυσμένου, δι' ἣς ἀποπτύεται τὰ περιττώματα. Μόνη δὲ ἄρα ἐπὶ τῶν ὑαίνων ἡ ποικίλη φύσις ταῖς ὀχλαῖς ταῖς περιτταῖς μόριόν τι τοῦτο ἐπινενόησε περιττόν· ἡδὲ καὶ μέχρι τινὸς κοιλῶν ἔστιν εἰς διακονίαν κνηστῶντων μορίων ἀποτυφλοῦται δὲ ἐντεῦθεν ἡ κοιλότης· οὐ γὰρ εἰς γένεσιν δεδημιουργηται. Ἐντεῦθεν συμφανὲς ἡμῖν ὁμολογουμένως, παραιτεῖσθαι δεῖν τὰς ἄρβρονμιξίας, καὶ τὰς ἀκάρπους σποράς, καὶ τὰς κατόπιν εὐνάς, καὶ τὰς ἀσυμφυεῖς ἀνδρογύνους κοινίας· ἐπομένους τῇ φύσει αὐτῇ, ἀπαγορευούση διὰ τῆς τῶν μορίων κατασκευῆς, οὐκ εἰς παραδοχὴν σπέρματος, εἰς δὲ τὴν πρόεσιν (14) αὐτοῦ, τὸ ἄρβρον ἀνδρώσασα. Ὁ δὲ Ἱερραμίας ὀπηνίκα ἂν φῆ, τοῦτ' ἔστι δι' αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα· ἐ Σπήλαιον (15) ὑαίνης

✠ P. 222 ED. POTTER, 189-190 ED. PARIS.

hoc (hyæna) cum perditæ sit libidinis, præter foramen, quod sub cauda est, tumorem pudendo mulieris non dissimilem continet, in quo foramen pervium non est, sed tantum cavitas, quæ nullum vulvæ usum exhibere valet, sed duntaxat inanis libidinis receptaculum extuberat. Propter igitur immensam muliebrâ patiendi appetentiam, ultrique, mari ac feminæ, singularis hæc proprietas dicitur inesse : dum enim plena foramina in conceptu salvando occupantur, inter se contra naturam mixturam faciunt. Unde rarissime invenitur femina hyæna : nam hoc animal non frequenter concipit. (9) *Αἶ τε γὰρ θ.* Scholiastes in marg. Reg. et Bod. Ὡς ἀλλήλαις βαίνουσι δηλαδὴ, ἀλλὰ τοῖς ἀν-

τὸν πόρου τῆς περιττώσεως πέφυκεν αὐτῇ ἐξοχὴ τις σαρκική, παραπλήσια τῷ σχήματι αἰδοῦν θηλυκῶν πόρον δὲ οὐδένα ἔχει τοῦτο τῆς σαρκὸς τὸ σχῆμα, εἰς τι χρεῖωδες ἀπολήγον, ἢ εἰς μήτραν, ἢ εἰς ἀπευθυσμένων λέγων μόνην δὲ ἄρα κοιλότητα ἔχει πολλήν, ἣ τὴν λαγνείαν ὑποδέχεται τὴν κενὴν, ὅτ' ἂν ἀποστραφῶσι περὶ τὴν ἀποκύψιν ἀσχολούμενοι τῆς ἀποτέξεως οἱ πόροι. Τὸ δὲ αὐτὸ τοῦτο ἄρβρονί τε καὶ θηλεῖα προσπέφυκεν ὑαίνῃ διὰ τὸν ὑπερβάλλοντα παρησιασμόν· ἀλλήλίζει γὰρ καὶ ὁ ἄρβρον, ὅθεν καὶ σπανιώτατα θήλειαν ἔστιν ὑαίναν λαβεῖν· οὐ γὰρ συνεχεῖς αἱ κυήσεις τῷ ζῳῷ γίνονται τούτω, πλεοναξίσεως ἐν αὐτοῖς ἀδεῶς τῆς παρὰ φύσιν σποράς. Ταύτῃ μοι δοκεῖ καὶ ὁ Πλάτων ἐν *Φαίδρω* τὴν παιδευσάντι ἀποκρούμενος, θηρίον αὐτὴν προσεῖπαι, ὅτι τὸν χαλινὸν ἐνδακόντες οἱ ταῖς ἡδοναῖς ἐκδοτοὶ λάγνοι, τετραπόδων νόμῳ βαίνουσι, καὶ παιδοσπορεῖν ἐπιχειροῦσιν. Τοῦς εἰ δὲ ἰ ἀθέους εἰ παρέδωκεν ὁ Θεὸς, ἢ ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος εἰς πᾶθη ἀτιμίας· αἶ τε γὰρ θήλειαι (9) αὐτῶν μετέλλαξαν τὴν φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν ὁμοίως εἰ (10) καὶ οἱ ἄρβρονες αὐτῶν (11), ἀφέντες τὴν φυσικὴν χρῆσιν, ἐξεκαύθησαν ἐν τῇ ὀρέξει αὐτῶν εἰς ἀλλήλους, ἄρβρονες ἐν ἄρβρονι τὴν ἀσχημοσύνην κατεργαζόμενοι, καὶ τὴν ἀντιμισθίαν, ἣν ἔδει, τῆς πλάνης αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς ἀπολαμβάνοντες. Καίτοι οὐδὲ τοῖς λαγνιστάτοις (12) τῶν ζῳῶν συγκεχώρηκεν ἡ φύσις τὴν τῆς περιττώσεως πόρον ἐπιθοροῦν· τὸ μὲν γὰρ οὖρον εἰς κύστιν ἀποκρίνεται, ἡ δὲ ἐξυγρασμένη τροφή εἰς κοιλίαν· τὸ δάκρυον δὲ εἰς ἡμῶν· αἷμα εἰς φίλδαν· ῥύπος εἰς ὤτα· μύξαι ἐπὶ τὰς ῥίνας καταφέρονται· συνεχῆς δὲ ἡ (13) ἔδρα τῷ πέρατι τοῦ ἀπευθυσμένου, δι' ἣς ἀποπτύεται τὰ περιττώματα. Μόνη δὲ ἄρα ἐπὶ τῶν ὑαίνων ἡ ποικίλη φύσις ταῖς ὀχλαῖς ταῖς περιτταῖς μόριόν τι τοῦτο ἐπινενόησε περιττόν· ἡδὲ καὶ μέχρι τινὸς κοιλῶν ἔστιν εἰς διακονίαν κνηστῶντων μορίων ἀποτυφλοῦται δὲ ἐντεῦθεν ἡ κοιλότης· οὐ γὰρ εἰς γένεσιν δεδημιουργηται. Ἐντεῦθεν συμφανὲς ἡμῖν ὁμολογουμένως, παραιτεῖσθαι δεῖν τὰς ἄρβρονμιξίας, καὶ τὰς ἀκάρπους σποράς, καὶ τὰς κατόπιν εὐνάς, καὶ τὰς ἀσυμφυεῖς ἀνδρογύνους κοινίας· ἐπομένους τῇ φύσει αὐτῇ, ἀπαγορευούση διὰ τῆς τῶν μορίων κατασκευῆς, οὐκ εἰς παραδοχὴν σπέρματος, εἰς δὲ τὴν πρόεσιν (14) αὐτοῦ, τὸ ἄρβρον ἀνδρώσασα. Ὁ δὲ Ἱερραμίας ὀπηνίκα ἂν φῆ, τοῦτ' ἔστι δι' αὐτοῦ τὸ Πνεῦμα· ἐ Σπήλαιον (15) ὑαίνης

• Rom. I, 26, 27.

ὀράσει παρέγουσιν ἑαυτάς. Οὕτω Ἀναστάσιος ἐν τῷ εἰς τὴν πρὸς Κορινθίους ἐξηγητικῷ.

(10) *Δέ.* Τὸ Rom. ubi etiam passim ἀρβρονες per σ. (11) *Αὐτῶν.* Abest a Rom. Mox χρῆσιν τῆς θηλεῖας. Ibid.

(12) *Λαγνιστάτοις.* Scribe λαγνιστάτοις, quod habent Reg. et Bod.

(13) *Συνεχῆς δὲ ἡ.* Συνεχῆς δὲ ἄρα ἡ Nov.

(14) *Πρόεσιν.* Προαίρεσιν Nov. Mox super *ἴνα* *α* in ἀνδρώσασα aliquis scripsit η in Bod. et Reg. perinde ac si vera lectio esset ἀνδρώσασα, recte.

(15) *Σπήλαιον.* Μὴ σπήλαιον ὑαίνης ἡ κληρονομία μου ἐμοί; Jerem. Apud eundem cap. vii, 11 :

✠ adeo in confesso est, vitandos esse cum masculis concubitus, et infrugiferas sationes, et Venerem præposteram, et quæ natura coalescere non possunt, androgynorum conjunctiones, ipsam naturam sequentibus, quæ id per partium prohibet constitutionem, ut quæ masculinum non ad semen suscipiendum, sed ad id effundendum fecerit. Jeremias autem, hoc est, per ipsum loquens Spiritus, quando dicit: « Spelunca hyænæ facta est domus mea », id quod ex mortuis constabat corporibus detestans alimentum, sapienti allegoria reprehendit cultum simulacrorum: vere enim oportet ab idolis esse puram domum Dei viventis. Rursus Moyses lepore quoque vesci prohibet. Omni enim tempore coit lepus, et salit, assidente femina, eam a tergo aggreddens: est enim ex iis, quæ retro insiliunt. Concipit autem singulis mensibus, et superfetatur; inquit autem, et parit; postquam autem peperit, statim a quovis inquit lepore (neque enim uno contenta est matrimonio) et rursus concipit, adhuc lactans: habet enim matricem, cui sunt duo sinus, et non unus solus matricis vacuum sinus, est ei sufficiens sedes ad receptaculum coitus (quidquid enim est vacuum, desiderat repleri); verum accidit, ut cum uterum gerunt, altera pars matricis desiderio teneatur et libidine furiat; quocirca fiunt eis superfetationes. A vehementibus ergo appetitionibus, mutisque congressionibus, et cum prægnantibus feminis conjunctionibus, alternisque inquitibus, puerorumque stupris, adulteriis et libidine abstinere, hujus nos ænigmati adhortata est prohibitio. Idcirco aperte, et non per ænigmata Moyses prohibuit, « Non fornicaberis; non mœchaberis; pueris stuprum non inferes », inquit. Logi itaque præscriptum totis viribus observandum, neque quidquam contra leges ullo modo faciendum est, neque mandata sunt infirmanda. Malæ enim cupiditati nomen est ὕβρις, « petulantia; » et equum cupiditatis, « petulantem » vocavit Plato, cum legisset, « Facti estis mihi equi furentes in feminas. » Libidinis autem supplicium notum nobis facient illi, qui Sodomam accesserunt, angeli. Ii eos, qui probro illos afficere voluerunt, una cum ipsa civi-

✠ P. 253 ED. POTTER, 190-191 ED. PARIS.

Μη σπῆλαιον ληστῶν ὁ οἶκος μου. Quæ loca Clementis commiscuisse videtur.

(16) Δέ. Abest a Bod., Reg.

(17) Τεκοῦσα. Hæc etiam a Clemente sumpsit Eustathius Operis modo laudati pag. 39: « Ὁ δὲ λαγῶς πρὸς συνουσίαν ἐστὶν ἀκρατέστερος. Ἡ δὲ θήλεια κατὰ μῆνα τίχτει, καὶ τεκοῦσα πάλιν ὑπὸ φύῳ τυχόντος λαγωῦ ὀχεύεται, καὶ συλλαμβάνει ἐπιθηλαζομένη: οὐ γὰρ ἀρκεῖται ἐν: » Lepus est in coitu intemperantior. Femina quolibet mense parit: cum peperit, rursus a lepore, quemcumque sors obtulerit, inquit, et adhuc lactans, concipit; nec enim uno contenta est. »

(18) Τὸ γὰρ κενόν. Sic Aristoteles *Ethic. Nicomach.* lib. III, c. 43: « Ἀναπλήρωσις γὰρ τῆς ἐνδεΐας ἢ φυσικὴ ἐπιθυμία. H. SIEB.

(19) Ἐγκύους. Ἀγκύλους. Bod. Reg. mendose.

(20) Οὐ παιδοφθ. Conf. quæ superius dicta sunt

Α γέγονεν ὁ οἶκός μου: » τὴν ἐκ τῶν κερῶν σωμάτων μυστατῶμενος τροφήν, ἀλληγορίᾳ σοφῆ. τὴν εἰδωλολατρείαν διαβέβληκε· δεῖ γὰρ ὡς ἀληθῶς ἀγῶν εἰδῶλων τὸν τοῦ ζῶντος οἶκον εἶναι Θεοῦ. Πάλιν ὁ Μωϋσῆς καὶ τὸν λαγῶν ἐσθίειν ἀπαγορεύει· ὀχεύει γὰρ πᾶσαν τὴν ὥραν ὁ λαγῶς· καὶ ἐπιβαίνει, συγκαθεσθείσης τῆς θηλείας, κατόπιν ἐπιών· ἐστι γὰρ ὀπισθοβατικόν· κρεῖ δὲ κατὰ μῆνα, καὶ ἐπικυλισκεται· ὀχεύεται δὲ (16), καὶ τίχτει· τεκοῦσα (17) δὲ, εὐθὺς ὀχεύεται ὑφ' οὗ ἂν τύγῃ λαγωῦ· οὐ γὰρ ἐνὶ ἀρκείται· γάμψ· καὶ συλλαμβάνει πάλιν, ἐπιθηλαζομένη· ἔχει γὰρ τὴν ὑστέραν δικράναν· καὶ οὐχὶ τὸ κένωμα μόνον τῆς ὑστέρας ἱκανὸν αὐτῇ γίνεταί συνουσίας ὀρμητήριον· τὸ γὰρ κενόν (18) πᾶν ἐπιθυμεί πληρώσεως· συμβαίνει δ' ὅτ' ἂν κωῦσι, θάτερον μέρος τῆς ὑστέρας κατέχεσθαι τῇ ἐπιθυμίᾳ, καὶ ὀργᾶν· διὰ τοῦτο ἐπικυήσεις γίνονται αὐτοῖς. Ἀπέχεσθαι τοίνυν σφοδρῶν τε ὀρέξεων, καὶ ἐπαλλήλων συνουσιῶν, καὶ τῆς πρὸς τὰς ἐγκύους (19) ὀμιλίας, καὶ ἀλληλοθασίας, καὶ παιδοφθορίας, καὶ μοιχείας, καὶ λαγείας, ἢ τοῦ αἰνιγματος τοῦδε ἀπαγόρευσις παρήνευσεν. Ταύτη, τοὶ ἀναφανδόν, οὐ δι' αἰνιγμάτων ἐστὶ, ὁ αὐτὸς ἀπηγόρευσε Μωϋσῆς, γυμνῇ τῇ κεφαλῇ· « Οὐ πορεύσεις· Οὐ μοιεύσεις· Οὐ παιδοφθορήσεις (20), » λέγων. Τὸ δὲ διτάγμα τοῦ Λόγου παντὶ διατηρητέου σθένει, καὶ οὐδὲν οὐδαμῶς παρανομητέον, οὐδὲ ἀκυρωτέον τὰς ἐντολάς· ἐπιθυμία γὰρ κακῆ βνομα ὕβρις· καὶ τὸν τῆς ἐπιθυμίας ἴππον « ὕβριστήν » ὁ Πλάτων (21) προσεῖπεν, « Ἴπποι θηλυμανεῖς, ἐγενήθητέ (22) μοι, » ἀναγνούς. Τὴν δὲ ἐπὶ τῇ ὕβρει δίκη γνωριούσιν ἡμῖν (23) οἱ εἰς τὰ Σόδομα παραγεγονότες ἄγγελοι. Οὗτοι τοὺς πειρᾶν (24) ἐθειλήσαντας σφᾶς ἐπαισχύναι αὐτῇ πόλει κατέφλεξαν, δειγμάτων ἐναργῆς τοῦτο λαγείας ἐπικάρπιον, τὸ πῦρ, ὑπογράφοντες. Τὰ γὰρ τῶν παλαιῶν συμπτώματα, ὡς καὶ πρόσθεν εἴπομεν, εἰς τὴν ἡμετέραν ἀναγεγράφαι (25) νοουθεσίαν, ὡς μὴ τοῖς αὐτοῖς ἐνοσχεθῆναι· φυλάξασθαι δὲ μὴ περιπεσεῖν τοῖς ἴσκις. Χρῆ δὲ υἱὸς μὲν ἠγεῖσθαι τοὺς παῖδας· εἰς δὲ τὰς γυναῖκας τὰς ἄλλοτρίας ὡς ἰδίας ἀφορᾶν θυγατέρας· κρατεῖν τε (26) ἠδονῶν, γαστροῦ τε ἐπι καὶ τῶν ὑπὸ γαστέρα δεσπόζειν, ἀρχικώτατον. Εἰ γὰρ οὐδὲ τὸν δάκτυλον ὡς ἔτυχε σαλεύειν τῷ σοφῷ ὁ λόγος ἐπιτρέπει, ὡς ὁμολογοῦσιν οἱ

a Jer. XII, 9. b Exod. XX, 14. c Jer. V, 8.

D

ad *Protrep.* p. 67, edit. Paris.

(21) Πλάτων. Platonis verba occurrunt in ejus *Phædro*, p. 1226, 1227, quo loco petulantem pravamque animam comparat equo σχολῶν, ὕβριστήν, ἀλαζονείας καὶ ὕβρεως ἐταίρω, etc.

(22) Ἐγενήθητε. Ἐγενήθησαν apud Jerem., et postea *Srom.* III, p. 469.

(23) Ἡμῖν. Ἰμῖν Bod.

(24) Πειρᾶν. Πειρᾶν Reg. Bod., quorum in marg. Scholiastes hæc adnotavit: Οὐ πειρᾶν, ἀλλὰ περᾶν, ἀφ' οὗ καὶ τὸ περαίνειν· ἐμφαντικώτερον γὰρ τὸ πειρᾶν τοῦ περᾶν πρὸς τὴν λαγείαν αἰσχρόν.

(25) Ἀναγεγράφαι. Potest etiam communiter scribi ἀναγέγραπται. A. SYLBURG.— Respicit auctor I Cor. X, 11: Ταῦτα δὲ πάντα τύποι συνέβαινον ἐπεινάς, ἐγράφη δὲ πρὸς νοουθεσίαν ἡμῶν.

(26) Κρατεῖν τε. Κρατεῖν δὲ Nov.

Ἰακίνοι, πῶς οὐχὶ πολὺ πλέον τοῦ συνουσιαστικοῦ ἔπιπρατιέον μορίου τοῖς σοφίαν διώκουσιν; Ταύτημα θεκεῖ καὶ ὠνομάσθαι αἰδοῖον, ὅτι χρῆ παντὸς μᾶλλον τούτου τοῦ σώματος τῷ μέρει χρῆσθαι μετὰ αἰδοῦς. Ἡ γὰρ φύσις, ὡσπερ καὶ ταῖς τροφαῖς, οὕτω καὶ τοῖς κατὰ νόμον γάμοις, ὅσον οἰκεῖον καὶ χρήσιμον καὶ εὐπρεπές, χρῆσθαι ἐπέτρεψεν ἡμῖν· ἐπέτρεψε δὲ ὀρέγεσθαι παιδοποιίας. Ὅσοι δὲ τὴν ὑπερβολὴν διώκουσι, πταίουσι περὶ τὸ κατὰ φύσιν, σφᾶς ἐκείνους βλάπτοντες κατὰ τὰς παρανόμους συνουσίας. Ἔχει γὰρ ὀρθῶς παντὸς μᾶλλον, μὴ ποτε κοινοῦναι, καθὼς θελειῶν, πρὸς μίξιν (27) ἀφροδισίων τοῖς κίς. Διὸ καὶ « Μὴ εἰς (28) πέτρας τε καὶ λίθους ἐπίρειν, » φησὶν ὁ ἐκ Μωϋσεως φιλόσοφος· ὅτι μήποτε φύσιν τὴν αὐτοῦ ριζόθεν λήψεται γόνιμον. Πάνυ γόνιμῶν ἐμφανέστατα διὰ Μωϋσεως ὁ Λόγος παρήγγειλε. « Καὶ μετὰ ἀβρένοιο οὐ κοιμηθήσῃ κοίτην γυναικίαν· βόλυμα γὰρ ἐστὶ. » Πρὸς δὲ, « καὶ ἀρούρης (29) θελειᾶς ἀπέχεσθαι πάσης » ὅτι μὴ τῆς βίας, ὁ καὶ δὲ, ἐκ τῶν θείων ἀναλεγόμενος Γραφῶν, σπεύδουσε Πλάτων, ἐκεῖθεν τὸ νόμιμον ἐκλαδῶν· « Καὶ πρὸς τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον σου οὐ δύσειο κίτην σου (30) σπέρματος, τοῦ ἐκμιανθῆναι πρὸς κίτην. » Ἄθετα (31) δὲ παλλακίδων σπέρματα καὶ νόθα. Ἡ σπεῖρε (32), οὐ μὴ βούλοιο ἄν σοι φύεσθαι τὸ σπαρέν· μὴδὲ μὴ ἀπτεσθαι τινὸς, πλην γαμετῆς, τὸ παράπαν, τῆς ἐαυτοῦ (33) γυναικῆς, » ἐξ ἧς μόνης καρποῦσθαι τῆς σαρκῆς ἡδονᾶς δίκαιον εἰς διαδοχὰς γνησίας. Νύμμη γὰρ ταῦτα μόνη τῷ Λόγῳ. Θελειᾶς γέ τοι μοίρας τῆς δημιουργικῆς μεταλαδόντας, σπέρμα οὐκ ἐκπιπέον, οὐδὲ καθυβριστεόν, οὐδὲ μὴν κερασοῦσα σπείρον. Ὅ γοῦν αὐτὸς οὗτος Μωϋσῆς καὶ ταῖς γαμεταῖς αὐταῖς ἀπαγορεύει πλησιάζειν, ἣν ταῖς ἐπιμηνηοῖς κτήρεσσιν ἐνεσημέναι τύχασιν. Οὐ γὰρ πᾶσι εὐλογίᾳ, τῷ ἀποκαθάρματι τοῦ σώματος τὸ γονιμώτατον τοῦ σπέρματος, καὶ μετ' ὀλίγον ἄνθρωπον, μολύνειν· οὐδὲ μὴν (34) ἀποκλύζειν τῷ ῥυπαρῷ τῆς ὕλης βού-
 * P. 224 ED. POTTER. • Levit. xviii, 22.

A late ~~et~~ combusserunt, evidenti hoc indicio igneni, qui est fructus libidinis, describentes. Quæ enim veteribus acciderunt, sicut ante diximus, ad nos admonendos scripta sunt, ne eisdem teneamur vitiiis, et caveamus, ne in pœnas similes incidamus. Oportet autem filios existimare, pueros; uxores autem alienas intueri tanquam proprias lilias : voluptates quippe continere, veniſſique et his quæ sunt infra ventrem, dominari, est maximi imperii. Si enim ne digitum **83** quidem temere movere permittit sapienti ratio, ut confitentur Stoici. quomodo non multo magis iis, qui sapientiam persequuntur, in eam, qua coitur, particulam dominatus est obtinendus? Atque hac quidem de causa videtur esse nominatum pudendum, quod hac corporis parte magis, B quam qualibet alia, cum pudore utendum sit; natura enim sicut alimentis, ita etiam legitimis nutritiis, quantum convenit, utile est, et decet, nobis, uti permisit : permisit autem appetere liberorum procreationem. Quicumque autem, quod modum excedit, persequuntur, labuntur in eo quod est secundum naturam, per congressus, qui sunt præter leges, seipsos lædentes. Ante omnia enim recte habet, ut nunquam cum adolescentibus perinde ac cum feminis, Veneris utamur consuetudine. Et ideo « non esse in petris et lapidibus seminandum » dicit, qui a Moyse factus est philosophus, « quoniam nunquam actis radicibus genitalem sit semen naturam suscepturum. » Logos itaque per Moysen apertissime præcepit : « Et cum masculo non dormies feminino concubitu : est enim abominatio ». C Accedit his, quod « ab omni quoque arvo feminino esse abstinendum » præterquam a proprio, ex divinis Scripturis colligens præclarus Plato consuluit lege illinc accepta : « Et uxori proximi tui non dabis concubituem seminis, ut polluaris apud ipsam ». Irrita autem sunt et adulterina concubinarum se- b Ibid. 20.
 adeoque ab omnibus præter propriam uxorem.
 (30) Κοίτην σ. Κοίτην, σπέρματός σου ἐκμιανθ. apud Moysen.
 (31) Ἄθετα. Scribe ἄθουτα, id est, ἀνιερά, ἄθεσμα, « scelerata illicita : » idque ipsius Platonis auctoritate. Ei porro ἄθετα, « irrita » ἀγονα, non mulierum, sed ἀβρένων σπέρματα sunt. En ejus verba ex libri superius dicti pag. 914 : Τάχα δ' ἄν, εἰ θεός ἐθέλοι, κίτην δυοῖν θάτερα βιασαίμεθα περὶ ἐρωτικῶν· ἢ μηδένα πολυμῶν μηδενὸς τῶν γενναίων ἅμα καὶ ἐλευθερῶν, πλην γαμετῆς ἐαυτοῦ γυναικῆς, ἄθουτα δὲ παλλακῶν σπέρματα καὶ νόθα, μηδὲ ἀγονα ἀβρένων παρὰ φύσιν. « Fortasse autem, si Deus voluerit, duorum alterum in amatoris assequemur : vel ut nemo generosas liberasque mulieres præter uxorem audeat tangere; nec ullos nothos ac illegitimos liberos ex concubina suscipiat, nec infecundos marium agros præter naturam semnet. »
 (32) Μὴ σπεῖρε. De præcepto hoc agit etiam Plutarchus *Connub. præcept.* p. 87. SYLVBURG.
 (33) Ἐαυτοῦ. Σεαυτοῦ Nov.
 (34) Οὐδὲ μὴν. Mox pro εὐφυῶ interpretes legit ἀφυῶ vel ἐκφυῶ, dum vertit. « degenerat, ineptumque redditur. » SYLVBURG.— Verum huic sententiæ sensus sic demum optime constabit, si eam hoc modo scribamus : Οὐδὲ μὴν ἀποκλύζειν τῷ ῥυπαρῷ τῆς ὕλης βούματι : καὶ ἀποκαθάρματι : σπέρμα δὴ γυνέσεως εὐ-

(27) Πρὸς μίξιν. Sic Pal. ms. divide : πρόσμειν composite Flor. edit. SYLVBURG.

(28) Μὴ εἰς. Verba Platonis occurrunt *De legibus* lib. viii, pag. 912 : Καλῶς ὑπέλαβες· αὐτὸ γὰρ τοῦτο ἦν τὸ παρ' ἐμοῦ λεχθὲν, ὅτι τέχνην ἐγὼ πρὸς τοῦτον τὸν νόμον ἔχοιμι τοῦ κατὰ φύσιν χρῆσθαι τῆ τῆς παιδοποιίας συνουσίᾳ, τοῦ μὲν ἀβρένοιο ἀπεχομένους, μὴ κτείνοντάς τε ἐκ προνοίας τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, μηδ' εἰς πέτρας τε καὶ λίθους σπείροντας, οὐ μήποτε φύσιν τὴν αὐτοῦ λήψεται γόνιμον· « Probe conſidera. Ideo enim a me dictum est, artem me ad hanc legem habere, ut secundum naturam ad procreationem Veneri homines utantur. Abstinendum igitur a maribus jubeo. Nam qui istis utuntur, genus hominum dedita opera interficiunt, in lapidem remanentes, ubi radices agere, quod seritur, nunquam poterit. » Similia dicit Philo Judæus adversus eos qui stercoribus γυναικῶν συνέρχονται, lib. *De speciebus legis*, pag. 781.

(29) Ἀρούρης. Post ea, quæ paulo ante laudavimus, Plato mox subjicit : Ἀπχομένους δὲ ἀρούρης θελειᾶς πάσης, ἐν ἣ μὴ βούλοιο ἄν σοι φύεσθαι τὸ σπαρέν· « Abstinendum quoque ab agro illo feminino, ubi semen germina nolit producere. » Ubi pro βούλοιο, sequentia ostendunt Clementem leſisse βούλοιο, hoc sensu : « Abstinendum ab omni muliere, e qua liberos tibi procreari non vis, »

mina. Ne semina, ubi non vis tibi nasci quod seminum est. Neque ullam omnino tange mulierem, præterquam tuam ipsius uxorem, ex qua sola tibi licet carnivoluptates percipere ad suscipiendam legitimam successionem. Hæc enim Logo sola sunt legitima. Eis quidem certe, qui divini muneris in producendo opificio sunt participes, semen non est abjiciendum, neque injuria afficiendum, neque tanquam si cornibus semen mandes seminandum est. Hic ipse ergo Moyses cum ipsis quoque prohibet uxoribus congregari, si forte eas detineant purgationes menstruarum. Non enim purgamento corporis genitale semen, et quod mox homo futurum est, polluere est æquum, nec sordido materiæ profluvio, et, quæ expurgantur, inquinamentis inundare ac obruere; semen autem generationis degenerat, ineptumque redditur, si matricis sulcis privetur. Neque vero ullum unquam induxit veterum Hebræorum coeuntium cum sua uxore prægnante. Sola enim voluptas, si quis ea etiam utatur in conjugio, est præter leges, et injusta, et a ratione aliena. Rursus autem Moyses abducit viros a prægnantibus, quousque pepererint. Revera enim matrix sub vesica quidem collocata, super intestinum autem, quod rectum appellatur, posita, extendit collum inter humeros in vesica; et os colli, in quod venit semen, impletum occluditur, illa autem rursus inanis redditur, cum partu purgata fuerit: fructu autem deposito, deinde semen suscipit. Neque vero nobis turpe est ad auditorum utilitatem nominare partes, in quibus fit fetus conceptio, quæ quidem Deum fabricari non puduit. Matrix itaque sitiens filiorum procreationem, semen suscipit, probrosumque et vituperandum negat coitum, post sationem ore clauso omnino jam libidinem excludens. Ejus autem appetitiones, quæ prius in amicis versabantur complexibus, intro conversæ, in procreatione sobolis occupatæ, operantur una cum Opifice. Nefas est ergo operantem jam naturam adhuc molestia afficere, superflue ad petulantem prorumpendo libidinem. Petulantia autem, quæ multa quidem habet nomina, et multas species, cum ad hanc veneream intemperantiam deflexerit, *λαγνεία*, id est « lascivia, » dicitur; quo nomine significatur libidinoso, publica, et incesta

✠ P. 225 ED. POTTER, 192 ED. PARIS.

φύες, τῶν τῆς μητρ. ἀπ. αὐλ. « Nec spurco materiæ profluvio et expurgamento fertile generationis semen, matricis sulcis privatum, abluere. » In eundem sensum nonnulla dicit Philo, *De spec. præc.*, p. 781.

(35) Οὐδέ. Similia reperies Strom. III, p. 456. Lowthius ait: « Similia habet et Justinus *Apol.* II, p. 57; Athenagoras, *Legat.* Ita Josephus de Essenis, *Bell. Jud.* lib. II, cap. 7: Ταῖς ἐγκύμοσιν οὐχ ὀμιλοῦσιν· inter quos et Christianos magna intercessit morum similitudo, ut observarunt eruditi. Vid. infra pag. 201. Verum ab hac severitate aliquid remittit Clemens Strom. lib. III, pag. 467. » Conf. *Constit. apostol.* lib. VI, cap. 28, et quæ ibi notavit Cotelerius: item *Recognit. Clementis* lib. VIII, c. 48.

(36) Καὶ ἄλογος. Pal. ins. καὶ ἄλογος καὶ ἀνοίας. SYLBURG.

(37) Καὶ. Τὸ Nov.

(38) Ὅμοιος ἀφρόνω. Ὅμοίως ἀφροσιν Vulg.

Α ματι καὶ ἀποκαθάραματι· σπέρμα δὲ γενέσεως εὐφροσύνης τῆς μητρῶς ἀποστερούμενον αὐλάκων. Οὐδέ (35) τινα τῶν παλαιῶν Ἑβραίων ἐγκύμοι τῇ αὐτοῦ γυναικὶ συνιόντα παρήγαγεν. Φιλὴ γὰρ ἡδὼνη, κὴν ἐν γάμῳ παραληφθῆ, παράνομός ἐστι, καὶ ἄδικος, καὶ ἄλογος (36). Ἐμπαλιν δὲ ὁ Μωϋσῆς ἀπάγει τῶν ἐγκύων τοὺς ἀνδρας, ἀχρις ἂν ἀποκυήσωσι· τῷ ὄντι γὰρ ἡ ὑστέρα, ὑποκειμένη μὲν τῇ κύστει, ἐπιχειμένη δὲ τῷ ἐντέρω τῷ καλουμένῳ ἀρχῷ, ἐκτείνει τὸν τράχηλον μεταξὺ τῶν ὤμων ἐν τῇ κύστει· καὶ τὸ στόμα τῆς τραχήλου, ᾧ προσίεται τὸ σπέρμα, πεπληρωμένον μέμυκε· αὐθὶς τε ἀποκενοῦται, καθαιρούμενη κηῖσει· ἀποθεμένη δὲ τὸν καρπὸν, εἶτα ἐπιδέχεται τὸν σπόρον. Οὐκ αἰσχρὸν δὲ ἡμῖν, ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν ἀκούστων τὰ κηρικὰ ὀνομάζειν ὄργανα, ὧν οὐκ ἐπησχύνθη τὴν δημιουργίαν ὁ Θεός. Διψῶσα τὸν ὕστερα παιδοποιίας, προσίεται τὴν σπορὰν· καὶ τὸ ἐπίφογον τῆς συνουσίας ἀρνεῖται, μετὰ τὴν σπορὰν ἀποκλείουσα τέλος ἤδη τὴν ἀσέλγειαν, μεμυκίᾳ τῷ στόματι. Αἱ δὲ ὀρέξεις αὐτῆς, αἱ τῶς περὶ τὰς φιλοστόργους συμπλοκάς δεδονημένα, ἀποστραφεῖαν ἔνδον, περὶ τὴν παιδοποιαν ἀσχολοῦμεναι, συνεργοῦσι τῷ Δημιουργῷ. Οὐ δὲ θέμις ἐργαζομένην τὴν φύσιν ἤδη ἐνοχλεῖν ἐτι, περιττεύοντας εἰς ὕβριν. Ὑβρις δὲ ἡ πολυώνυμος καὶ πολυειδής, ἐπαίδων ἐκτραπῆ κατὰ τοῦτο τῆς ἀταξίας τὸ μέρος τὸ κατὰ τὴν ἀφροδίτην, λαγνεία κέκληται, τὸ λαγνικόν, καὶ (37) δημῶδες, καὶ ἀναγνον τὸ περὶ τὰς ὕβρις, καὶ καταφερὲς ἐμφαίνοντος τοῦ ὀνόματος· ἐξ ὧν αὐξηθέντων τὸ πολὺ τῶν νοσημάτων πλήθος ἐπισυμβαίνει, φιλοφιλία, φιλοινία, φιλογυνία, καὶ δὴ καὶ ἀσωτία, καὶ φιληδονία πᾶσα· ὧν τυραννεύει ἐπιθυμία· μυρία δὲ τούτοις αὐξεται ἀσέλφα παθήματα, ἐξ ὧν τὸ ἀκόλαστον κορυφουταὶ ἦθος. Λέγει δὲ ἡ Γραφή· Ἐτοιμάζοντα ἀκόλαστοις μάλιστα, καὶ τιμωρία ὡμοῖς ἀφρόνων (38)· τὴν ἰσχὺν τῆς ἀκολασίας καὶ τὴν εὐτονον ὑπομονὴν, « ὡμοῖς ἀφρόνων » καλοῦσα. Διὰ τοῦτο τοι, « Ἀπόστησον (39) ἀπὸ τῶν δούλων σου ἐλπίδας κενάς· καὶ ἐπιθυμίας, φησὶν, ἀπρεπείς ἀπόστρεψον ἀπ' ἐμοῦ. Κοιλίας ὄρεξις καὶ συνουσιασμὸς μὴ καταλαβέτωσάν με. » Πόρρωθεν οὖν ἀπερύκειν χρῆ τὴν πολλὴν τῶν ἐπιθυσιῶν κακουργίαν· οὐ γὰρ εἰς τὴν Κράτητος (40) Πήραν μόνην, ἀλλ' οὐδέ εἰς τὴν ἡμετέραν πόλιν (41) εἰσπλεῖ, οὐ μωρὸς

D

Septuagint., sed ὡμοῖς ἀφρόνων vera lectio est: νότοις ἀφρόνων Theodotionis versio.

(39) Ἀπόστησον. Vulg. habet: Μετεωρισμὸν ὀφθαλμῶν μὴ δῶς μοι· καὶ ἐπιθυμίας ἀπόστρεψον ἀπ' ἐμοῦ. Κοιλ. Ibi tamen Fl. Nobilius adnotat, in quibusdam libris scriptum fuisse: Καὶ γιγαντικῆ ψυχῆ ἀπόστησον διὰ παντός ἀπὸ τῶν δούλων σου· ἐλπίδας κενάς καὶ ἐπιθυμίας ἀπόστρεψον ἀπ' ἐμοῦ.

(40) Κράτητος. Cratemem Thebanum intelligit, et Cynicorum secta philosophum; qui Peram, urbem, vel regionem imaginariam, sumpto nomine a perula, quam Cynicorum more gestabat, carmine celebravit. De eo hæc Apuleius in *Apolo.* scripsit: « Villas ornatissimas una perula mutavit. quam postea, comperta utilitate, etiam carmine laudavit; flexis ad hoc Homericis versibus, quibus ille Cretam insulam nobilitat. »

(41) Πόλις. Peram γὰρ τιν, « regionem, » Cratemem

παράσιτος, οὐδὲ λίχνος πόρνος, πυγῆ ἀγαλλόμενος (42)· οὐδὲ δολερὰ πόρνη· ἀλλ' οὐδὲ ἄλλο τι τοιοῦτον ἦδονῆς θηρίων. Πολλὴ οὖν ἡμῖν ἐγκατεσπάρθω (45) παρ' ὧν τὸν βίον ἀξιοπραγία. Καθόλου μὲν οὖν ἡ γαμητέον, ἢ γάμου εἰς τὸ παντελὲς καθαρευτέον· ἔχεται γάρ (44) ζητήσεως· καὶ τοῦτο ἐν τῷ *Περὶ ἐπιματείας* ἡμῖν δεδήλωται. Εἰ δὲ αὐτὸ τοῦτο, εἰ γαμητέον, ἐδέησε σκέψεως, πῶς ἂν ἐπιτραπέη ἀέθην, καθάπερ τροφῆ, οὕτως δὲ καὶ συνουσία ὡς ἀναγκαίω κεχρησθῆαι ἐκάστοτε; "Ἔστι γοῦν συνιδεῖν ἐξ αὐτῆς, καθάπερ στήμονας, τὰ νεῦρα διαφορῶμενα, καὶ περὶ τὴν ἐπίτασιν τῆς ὀμιλίας διαβρῆνόμενα· ναὶ (45) μὴν καὶ ἀχλὺν περισκεῖναι τοῖς αἰσθητηρίοις· κόπτεται δὲ καὶ τοὺς σῶμας. Σαφὲς τοῦτο καὶ ἐπὶ αἰῶν ἀλόγων ζῶων καὶ ἐπὶ τῶν ἐν ἀσκήσει σωματίων· ὧν οἱ ἀπεχόμενοι (46) ἐν τοῖς ἀγῶσι τῶν ἀντιπάλων περιγίνονται· τὰ δὲ ἀπάγεται (47) τῆς ὀχλείας περιελκόμενα, μονονοῦ καὶ σὺρῶμενα, ἰσχύος ἀπάσης καὶ ὀρούσεως τέλεον πεπωμένα. « Μικρὰν ἐπιληψίαν (48) τὴν συνουσίαν » ὁ Ἀδδριτῆς ἔλεγε σοφιστῆς, νόσον ἀνίατον ἡγούμενος. "Ἡ γὰρ οὐχὶ καὶ ἐκλύσεις παρέπονται, τῷ μεγέθει τῆς ἀπουσίας (49) ἀνατιθέμεναι; « ἀνθρώπος γὰρ ἐξ ἀνθρώπου ἐκφύεται τε, καὶ ἀποσπάται. » "Ὅρα τὴν μέγεθος τῆς βλάβης· ὅλος ἀνθρώπος ἀποσπάται κατὰ συνουσίας ἀπουσίαν. Φησὶ γὰρ, « Τοῦτο οὖν ὅσον ἐκ τῶν ὀστέων μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου. » Τοσοῦτον ἄρα ὁ ἀνθρώπος κενούται τῷ σπέρματι, ὅσος ὄραται τῷ σώματι· ἀρχὴ γὰρ γενέσεως τὸ ἀπαλλαττόμενον· ἀλλὰ καὶ τῆς ὕλης ὁ βραχυὸς ἐκταράττει καὶ συγκρούει τὴν ἀρμονίαν τοῦ σώματος. Ἀστεῖος οὖν μάλα ἐκείνος, ὁ πρὸς τὸν ἐρόμενον, « Πῶς ἔχοι (50) πρὸς τὰ ἀφροδίσια. Εἰσφῆμι (51), φήσας, ἀνθρώπων· ἀσμενέστατα μὲν-

¶ P. 226 ED. POTTER, 195 ED. PARIS.

fixisse memorat præter Apuleium loco superius laudato, Dionysium etiam Halicarnass. *Περὶ ἐρμητείας*. Γαῖαν habent Homeri versus, quos imitatus est Crates, *Iliad.* T, vers. 172 :

Κρήτη τις γὰρ ἐστὶ μέσῳ ἐνὶ οἰνοπι πότρω
Καλὴ καὶ πλείρα, περιβρύτος...
Creta quædam terra est medio in mari nigro,
Pulchra et pinguis, circumfusua...

Videtur autem inde γαῖα in Apuleium et Dionysium impsisse. Nam præter Clementem, Peram πόλιν vocant ipsi Cratetis versus, quos Laertius lib. vi, seq. 85, exhibuit :

Πῆρῃ τις πόλις ἐστὶ μέσῳ ἐνὶ οἰνοπι τύφω,
Καλὴ καὶ πλείρα, περιβρύτος, οὐδὲν ἔχουσα·
Εἰς ἣν οὐδὲ τις εἰσπλεῖ ἀνήρ μωρὸς παρά-
[σιτος]
Οὔτε λίχνος, πόρνης ἐπαγαλλόμενος πυγῆ-
[σιν].

Est quædam medio constructa urbs, Mantica,
[fastu],
Pulchra quidem, et pinguis, circumfusua, rebus
[egena]:

Quam nullus parasitus adit, stolidusve penetrat,
Deditus aut quisquam damnosis ganeo scortis, etc.

(42) *Λίχνος πόρνος, πυγῆ ἀγ.* Scribe ex versibus modo laudatis : *λίχνος, πόρνης πυγῆ ἀγαλλόμενος*· ganeo meretricis clune gaudens.

(45) *Ἐγκατεσπάρθω.* *Ἐγκαταπεπάρθω* Nov.

(44) *ἔχεται γ.* Hæc sic distinguit Nov. ἔχεται

A in coitum propensio : quæ cum aucta fuerit, magna simul morborum convenit multitudo, obsoniorum desiderium, vinolentia et amor in mulieres; luxus quoque, et simul universorum voluptatum studium; in quæ omnia tyrannidem obtinet cupiditas. His autem cognatæ innumerabiles augentur affectiones, ex quibus mores intemperantes ad summum probehuntur. Dicit autem Scriptura : « Parantur intemperantibus flagella, et supplicia humeris insipientium » : vires intemperantiæ, ejusque constantem tolerantiam, vocans « humeros insipientium. » Quocirca, « Amove a servis tuis spes inanes, et indecoras, » inquit, « cupiditates averte a me. Ventris appetitio et coitus ne me apprehendant b. » Longe ergo sunt arcenda multifaria insidiatorum maleficia; non ad solam enim Cratetis Peram, sed etiam ad nostram civitatem non navigat stultus parasitus, nec scortator libidinosus, qui posteriori delectatur parte : non dolosa meretrix, nec ulla ejusmodi alia voluptatis bellua. Multa ergo nobis per totam vitam seminetur, quæ bona sit et honesta, occupatio. In summa ergo, vel jungi matrimonio, vel omnino a matrimonio purum esse oportet; in quæstione enim id versatur, et hoc a nobis declaratum est in libro *De continentia*. Quod si hoc ipsum, an ducenda sit uxor, veniat in considerationem : quomodo libere permittetur, quemadmodum nutrimento, ita etiam coitu semper uti, tanquam re necessaria? Ex eò ergo videri possunt nervi tanquam stamina distrahi, et in vehementi congressus intensione dirumpi. Jam vero offundit etiam caliginem sensibus, et vires enervat. Patet hoc et in animantibus rationis expertibus, et in iis, quæ in exercitatione versantur, corporibus; quo-

a Prov. xix, 29. b Eccli. xliii, 4, 5, 6.

γὰρ ζητήσεως καὶ τοῦτο· ἐν τῷ *Περὶ ἐγκρ.*

(45) *Nal. Kat Bod., Reg.*

(46) *Ὅρ οἱ ἀπεχόμενοι.* Eos, qui ad certamina se præparabant, a Venere abstinuisse, res est notissima. Horatius, *De arte poetic.*, vers. 412 :

Qui studet optatam cursu contingere metam,
Multa tulit fecitque, puer, sudavit et alsit,
Abstulit venere et vino...

(47) *Ἀπάγεται.* Ἐπάγεται scribendum docent Nov., Reg., Bod.

(48) *Μικρὰν ἐπιληψί.* Dictum de coitu Stobæus D Eryximacho tribuit, tit. vi, *De intemperantia*; sic enim ibi, Ἐρυξίμαχος τὴν συνουσίαν μικρὰν ἐπιληψίαν ἔλεγεν. Democriti sententiam idem aliquanto post paulo aliter citat : Συνουσίη ἀποπληξίη μικρή. Ἐξέσσεται γὰρ ἀνθρώπος ἐξ ἀνθρώπου. A. Gellius lib. xix, cap. 2, Hippocrati dictum hoc tribuit : Τὴν συνουσίαν εἶναι μικρὰν ἐπιληψίαν. SYLBERG. — Quæ postrema sunt a Plinio conversa lib. xxviii, cap. 6. Abderitanum fæisse Democritum, Stephanus et Suidas testantur : alii Melesium eum dicunt. COLLECT.

(49) *Τῷ μεγέθει τῆς ἀπουσίας.* Pal. ms. τῷ μεγέθει τῆς συνουσίας : sed ἀπουσίας probat etiam Herveti versio, « ejus, quod abscessit, magnitudini. » SYLBERG. — Συνουσίας, Reg., Bod.

(50) *Πῶς ἔχοι.* Πῶς ἔχει, Pal. ms. indic. modo. SYLBERG. — Item, Reg.

(51) *Εἰσφῆμι.* Hoc Sophoclis dictum refert Plato, *Polit.* i; Cicero, in *Catone majore*, seu *De senectute*, et Ammianus Marcellinus lib. xxv, ubi Juliani vir-

rum hi quidem, qui abstinent, in certaminibus su-
perant adversarios; 84 illa vero a coitu abducta
circumaguntur, et tantum non trahuntur, omni-
bus viribus et omni impetu tandem quasi enervata.
«Parvam epilepsiam» dicebat «coitum» sophista Ab-
derites ✕morbum immedicabilem existimans. Annon
enim consequuntur resolutiones, quæ exinanitionis
ejusque, quod abscedit, magnitudini ascribuntur?
« homo enim ex homine nascitur et evellitur. » Vide
damni magnitudinem: totus homo per exinanitionem
coitus abstrahitur. Dicit enim: « Hoc nunc os ex
ossibus meis, et caro ex carne mea ». Homo ergo
tantum exinanitur semine, quantus videtur corpore;
est enim generationis initium id, quod recedit: quin
etiam conturbat ebullitio materiæ et compagem cor-
poris labefactat et commovet. Lepide ergo ille, qui
interroganti, « Quomodo adhuc se haberet ad res
venereas, » respondit: « Bona verba, quæso: ego
vero lubentissime isthinc, tanquam ab agresti et in-
sano domino, profugi. » Verum concedatur quidem
et admittatur matrimonium: vult enim Dominus
humanum genus repleri; sed non dicit, Estote libi-
dinosi: nec vos, tanquam ad coitum natos, voluit
esse deditos voluptati. Pudore autem nos afficiat
Pædagogus, clamans per Ezechielem: « Circumcidi-
mini fornicationem vestram. » Aliquod tempus ad
seminandum opportunum habent quoque rationis
expertia animantia. Aliter autem coire, quam ad li-
berorum procreationem, est facere injuriam nature;
qua quidem oportet magistra, quas prudenter intro-
ducit temporis commoditates, diligenter observare,
senectutem, inquam, et puerilem ætatem. His enim
nondum concessit, illos autem non vult amplius
uxores ducere. Sed non vult homines semper dare
operam matrimonio. Matrimonium autem est filio-
rum procreationis appetitio, non inordinata seminis
excretio, quæ est et præter leges et a ratione aliena.
Secundum naturam autem nobis vita universa pro-

✕ P. 227 ED. POTTER, 194 ED. PARIS.

tutes describit. R. SYLBURG.— Item Stobæus, Serm.
6, tit. De incontinentia, et Clemens noster, Strom.
iii, p. 433.

(52) Ἐγκατατετάθω. Κατατετάθω, Reg., Bod.

(53) Περιτέμνεσθε. Respicere videtur Ezech.
xliv, 9, xlv, 7.

(54) Ἦν χρῆ. Quæ sequuntur, hoc modo distin-
guenda et explicanda videntur: « Ἦν χρῆ διδάσκαλον
ἐπιγραφόμενος, τὰς σοφὰς τοῦ καιροῦ ἐπιτηρεῖν
παιδαγωγίας. (τὸ γῆρας λέγω, καὶ τὴν παιδικὴν ἡλι-
κίαν παρεισάγουσαν· τοῖς μὲν γὰρ οὐδέπω συνεχώ-
ρησεν, τοὺς δὲ οὐκ ἔτι βούλεται γαμεῖν.) πλὴν
οὐ πάντοτε γαμεῖν γάμος δὲ ἡ. π. (Quam (naturam)
oportet magistrum asciscere, et occasiones tempo-
ris, quas illa sapienter docet, observare (scilicet
cum senium, et pueriliam inducit; nam pueris
pondum permittit, senes autem non amplius vult
uxores ducere), non autem semper matrimonio ope-
ram dare. Porro matrimonium est, » etc.

(55) Χωροῖη. Συγχωροῖη, Nov.

(56) Πορνεῖας ἐπικαλ. Πορνεῖας ἐπὶ καλύμματι,
scribendum monuit Cotelierius in notis ad Apostol.
Constit. lib. vi, c. 3.

(57) Ἀλεκτρύροος. Iisdem prope verbis Plutar-
chus Sympos. I. iii, c. 6: Πρὸς δίκην ἀλεκτρύροος

A τοι αὐτὰ ἀπέφυγον, ὡσπερ λυσιπῶντα καὶ ἀγρὸν
δεσπότην. « Ἄλλ' ἐγκατετίθω δὴ ὁ γάμος, καὶ ἐγκα-
τατετάθω (52)· πληθύνεσθαι γὰρ ὁ Κύριος βούλε-
ται τὴν ἀνθρωπότητα· ἀλλ' οὐκ, Ἀσελγάνετα,
λέγει· οὐδὲ σοφὰς αὐτοῦς, καθάπερ εἰς ὄχλην γεγο-
νότας, ἐκδοῦσθαι ἡδοναῖς ἡθέλησεν. Δυσωπεῖτω δὲ
ἡμᾶς ὁ Παιδαγωγός, δι' Ἐξέκκλη βῶων· « Περιτέ-
μνεσθε (53) τὴν πορνεῖαν ὑμῶν. » Ἐχει τινὰ καιρὸν
εὐθετον εἰς σπῆρον καὶ τὰ ἄλογα τῶν ζώων. Τὸ δὲ
μὴ εἰς παίδων γονὴν συνίεναι ἐνυβρίζειν ἐστὶ τῆ
φύσει· ἦν χρῆ (54) διδάσκαλον ἐπιγραφόμενος, τὰς
σοφὰς τοῦ καιροῦ ἐπιτηρεῖν παιδαγωγίας· τὸ γῆρας
λέγω καὶ τὴν παιδικὴν ἡλικίαν παρεισάγουσαν.
Τοῖς μὲν γὰρ οὐδέπω συνεχώρησεν, τοὺς δὲ οὐκ ἔτι
βούλεται γαμεῖν· πλὴν οὐ πάντοτε γαμεῖν. Γάμος
B δὲ ἡ παιδοποιεῖας ὄρεξις, οὐχ ἡ τοῦ σπέρματος ἀτακτοῦς
ἐκκρίσις, ἡ παρανομος καὶ ἡ παράλογος. Κατὰ φύσιν
δ' ἂν ἡμῖν χωροῖη (55) ὁ βίος ἅπας, κρατοῦσι τῶν
ἐπιθυμιῶν ἀνωθεν, μὴ κτείνουσι τε τὸ ἐκ προνοίας
θεοῦ φυόμενον τῶν ἀνθρώπων γένος κακοτέχνως
μηχαναῖς· αὐταὶ γὰρ πορνεῖας ἐπικαλύμματι (56),
τοῖς ἐς παντελῆ κατασπῶσι φθορὰν, φθορίως συγ-
χρῶμεναι φαρμάκοις, ἐξαναλίσκουσιν ἅμα τῷ ἐμ-
βρύῳ τὴν φιλανθρωπίαν. Ἄλλ' οἷς γε συγκεχώρηται
γῆμαι, τούτοις ἐδέησεν Παιδαγωγῶ, ὡς μὴ μεθ'
ἡμέραν τὰ μυστικὰ τῆς φύσεως ἐκτελεῖσθαι ὄρετα·
μηδὲ ἐξ Ἐκκλησίας, φέρε, ἡ ἀγορᾶς ἤκοντα ἐωθινόν,
ἀλεκτρύροος (57) ὀχεύειν δίκην· ὀπηνίκα (58) εὐχῆς
καὶ ἀναγκασσεως, καὶ τῶν μεθ' ἡμέραν εὐεργῶν ἔργων
C ὁ καιρός. Ἐσπέρας δὲ ἀναπαύσασθαι καθήκει (59)
μετὰ τὴν ἐστίασιν, καὶ μετὰ τὴν ἐπὶ ταῖς ἀπολαύσεσιν
εὐχαριστίαν. Οὐκ αἰεὶ δὲ καιρὸν ἐνδίδωσιν ἡ φύσις τῆν
ἐντευξίν τοῦ γάμου τελειοῦσθαι· καὶ γὰρ ποθεινότερα
ἢ χρονωτέρα (60) συμπλοκή. Οὐ μὴν (61) οὐδ' ὡς
ἐν σκότῳ νύκτωρ ἀκολαστευτέον, ἀλλ' ἐγκα-
θειρκτέον τῇ ψυχῇ τὸ αἰδῆμον, οἰονεὶ φῶς τοῦ λο-
γισμοῦ. Οὐδὲν γὰρ (62) τῆς ἰστουργοῦσης Πηνελόπης
διοίσωμεν, μεθ' ἡμέραν μὲν τὰ σωφροσύνης ἐξυφαί-

• Gen. ii, 23.

συμπλέκεσθαι. SYLBURG.

(58) Ὀπηνίκα. Similia dicit auctor Strom. vii,
p. 728, edit. Paris.

(59) Καθήκει. Προσκαθήκει, Nov., Bod., Reg.

(60) Χρονωτέρα. Tardior, quæ post longum
D tempus adest, ἢ χρόνιος ἤκουσα, ut Euripidis verbis
utar. Hesychius, Χρόνιον, ἀρχαῖον, ἢ μετὰ πολὺν
χρόνον.

(61) Οὐ μὴν. Lowthius ait, « Vid. Tertullianus
Ad uxor. lib. ii, cap. 5. »

(62) Οὐδὲν γάρ. Ut hic maritum erga uxorem,
sic uxorem erga maritum officium docens S. Gre-
gorius Nazianz. contra mulieres se exornantes:

Ἰστὸν Πηνελόπης, τὼν νύξ λύεν, ἡμᾶρ ὄραι-

Ἔρδοθι τὴν Ἐκάθην, ἔκτοθι τὴν Ἑλένην.

Telam ut Penelope texis, quam nocte reteris,
Par Hecubæ interius, par Helenæ exterius.

COLLECT.

Historiam de se narrat Penelope apud Homer.,
Odys. T, v. 149:

Ἔρθα καὶ ἡματιῇ μὲν ὄραινισσκον μέγαν ἰστὸν.
Νύκτας δ' ἀλλύσσορ, ἐπὶν εἰσίδεις παραθείμην.

ωντες δόγματα, νυκτός δὲ ἀναλύοντες, ἐπὶν εἰς ἅπλην ἴωμεν. Εἰ γὰρ σεμνότητα ἀσκητέον, ὡσπερ ὁν παλὸν πλεόν τῆ γυναικί τῆ ἑαυτοῦ τὴν σεμνότητα ἐπιδεικτέον, τὰς ἀσχήμονας συμπλοκάς παραιτούμενον· καὶ τῆς πρὸς τοὺς πλησίον ἀγγελίας ἢ ἐχέγγυος, πῶς οἰκοθεν παραγινέσθω. Οὐ γὰρ ἔστιν οὐκ εἶ (63) σεμνὸν παρ' ἐκεῖνη νομισθῆναι, παρ' ἣ τὸ σεμνὸν οὐκ ἐμάρτυρον δείκνυται ἐν αὐταῖς ἐκείναις αἰς ἐξείαις ἡδοναῖς. Εὐνοια δὲ, ὀλισθηρῶς εἰς συνουσίαν ἔχειν ὁμολογοῦσα, ὀλίγον ἀνθεῖ, καὶ συγγρασκαί τῷ σώματι· ἔσθ' ὅτε δὲ καὶ προσηράσκει, μαρανθείσης τῆς ἐπιθυμίας, ὅπου ἂν τὴν γαμήλιον σωφροσύνην ἑταιρικὰ καθυδρίσουσιν (64) ἡδοναί. Πτηναὶ γὰρ αἱ πῶν ἐρώντων καρδίαι, καὶ σθένυνται μετακίττα τὰ φιλτρα· τρέπεται δὲ πολλακίς τὸ φιλεῖν εἰς τὸ μισεῖν, ὅπου ἂν (65) αἰσθηται τῆς καταγνώσεως ὁ κέρως. Ῥημάτων δὲ ἀκολάστων, καὶ σχημάτων ἐπιμήκων ἑταιρικῶν, φιλημάτων τε ὄνοματα πορνικῶν, καὶ τοιούτων τινων λαγνευμάτων, οὐδὲ ἐπιμνηστέον, τῷ μακαρίῳ πειθόμενοι Ἀποστόλω, ἐκλήθησαν λέγοντι· « Πορνεία δὲ καὶ ἀκαθαρσία πάντα (66), ἣ πλεονεξία, μηδὲ ὀνομαζέσθω ἐν ὑμῖν, καθὼς πρέπει ἁγίοις. » Εὐ γοῦν τις εἰρηχεῖναι φαίνεται· « Συνουσία (67) ὤνησε μὲν οὐδένα, ἀγαπητὸν δὲ, εἰ μὴ ἔδραψεν. » Ἡ μὲν γὰρ κατὰ νόμον σφαλερὰ, εἰ μὴ ὅσον αὐτῆς ἐπὶ παιδοποιεῖται. Περὶ δὲ τῆς παρανόμου ἢ Γραφῆ λέγει· « Γυνή (68) μισθία, ἐπὶ πάλω (69) λογισθήσεται (70)· ὕπανδρος δὲ πύργος θανάτου τοῖς χρωμένους. » Κάπτω, ἣ σὺ τὸ ἑταιρικὸν ἀπέλασε πάθος· « θάνατον » δὲ ζητούμενον ἐφάρκει τὴν μοιχείαν ἐπὶ πόρνην τηρουμένην· « οἶκον » δὲ καὶ « πάλιν, » ἐν ἣ ἀσελγαίνουσιν. Ναὶ μὴν καὶ ἡ παρ' ὑμῖν (71) ποιητικῆ, ὀνειδίζουσα πῶς, γράφεται· quando matrimonialē temperantiā meretriciā voluerit, amorisq̄ irritamenta exstinguuntur sæpe pœnitentiā; amorque sæpe vertitur in odium, quando reprehensionem senserit satietas. Impudicorum vero verborum, et turpium figurarum, meretriciorumque osculorum, et hujusmodi lasciviarum nomina ne sunt quidem memoranda, beatum sequentibus Apostolum, qui aperte dicit: « Fornicatio autem et omnis immunditia, vel plura habendi cupiditas, ne nominetur quidem in vobis, sicut decet sanctos ». Recte ergo videtur dixisse quispiam: « Nulli quidem profuit coitus, recte autem cum eo agitur, quem non læserit. » Nam et qui legitimus, est periculosus, nisi quatenus in liberorum procreatione versatur. De eo autem, qui est præter leges, dicit Scriptura: « Mulier meretrix apro similis reputabitur. Quæ autem viro subjecta est, turris est mortis iis, qui ea utuntur. » Capro, vel apro, meretricis comparavit affectionem. « Mortem » autem dixit « quæsitam, » adulterium, quod committitur in meretrice, quæ custoditur. « Domum » autem, et « urbem, » in

✠ P. 228 ED. POTTER, 195 ED. PARIS. ✠ Ephes. v, 3.

Tunc quotidiana quidem tacebam magnam telam, D
Nocte autem, cum lampades apposuissem, resol-
vebam.

(63) Οὐκ ἔτι. Οὐκ ἔστι, Nov.

(64) Καθυδρίσουσιν. H. καθυδρίσωσι mavult, subjunctivo modo, ut mox etiam. SYLBERG.

(65) Ὅπου δὲ. Hoc est: « Cum quis, satiatio libidinis ardore, senserit, se ob turpia facta reprehendi meruisse. »

(66) Ἄκ. πᾶσα. Πᾶσα ἀκαθαρσία apud Ephes.

(67) Συνουσία. Hoc Epicuri effatum memorant Diogenes Laertius, lib. x, seg. 118; Porphyrius, De abstinentia ab animal. lib. i; Plutarchus, Sympos. lib. iii, quest. 6; Galenus Comment. 1 in lib.

III Epidemiorum Hippocratis; Cicero Tusc. III.

(68) Γυνή. Hæc in vulgatis codicibus frustra quæ-
siveris: occurrunt autem Ecclesiastici xxvi, 22, et
in aliis quibusdam codicibus reperiri, adnotat Fla-
minius Nobilius. Quæ sequuntur, verisimile est ibi-
dem legisse Clementem; licet ea codices nostri haud
agnoscunt.

(69) Σιάλω. Σιάλων Reg., Bod.

(70) Λογισθήσεται. Pal. col. νομισθήσεται· sed
superscriptum λογισθήσεται. SYLBERG.

(71) Παρ' ὑμῶν. Pal. παρ' ἡμῖν, « apud nos; »
quod probat etiam A., ut videatur Sibyllina carmina
citare, sicut alibi passim. SYLBERG.

✕ qua suam exercent intemperantiam. Quin etiam quæ est apud vos poetica, quodammodo ea exprobrana, scribit :

Tecum et adulterium est, tecum coitusque nefan-
Fædus, femineusque, urbs pessima, plane impura.

Econtra autem pudicos admiratur :

Quos desiderium tenuit nec turpe cubilis

Alterius, nec tetra inuisaque stupra tulerunt
Ulla unquam maribus.

Quandoquidem multi hæc sua peccata, voluptates esse tantum quæ sunt præter naturam existimant; qui autem sunt his paulo meliores, esse hæc quidem peccata agnoscunt, vincuntur autem a voluptatibus, et sunt eis tenebræ vitiorum integumentum: suum enim adulterio violat matrimonium, qui eo utitur meretricio more, et non audit Pædagogum clamantem: « Homo, qui ascendit super lectum suum: qui dicit in animo, quis me videt? circa me sunt tenebræ, et parietes sunt tegumenta mea, **85** et nemo aspicit peccata mea: quid vereor, ne meminerit Altissimus? » is quidem est miserrimus, qui solos veretur hominum oculos, existimat autem fore, ut Deum lateat: « Nescit enim, » Scriptura dicit, « oculi Domini Altissimi quanto sint sole splendidiore: qui respiciunt omnes vias hominum, et partes occultas intelligunt. » Itidem rursus Pædagogus eis minatur per Isaiam, dicens: « Væ iis, qui in occulto consilium capiunt, et dicunt: Quis nos videt? » Sensibile enim lucem latebit fortasse quispiam, sed intelligibile minime latere potest. « Quomodo, » ut ait Heraclitus, « id, quod nunquam occidit, possit latere quispiam? » Tenebris ergo minime nosmet obtegamus; lux enim in nobis habitat. « Et tenebræ, » inquit, « ipsum non comprehendunt. » ✕ Ipsam autem noctem illuminat honesta ac pudica cogitatio. Bonorum autem virorum cogitationes, « lucernas, quæ dormire non possunt, » appellavit Scriptura. Quamquam ipsum te dare operam ut ea lateant, quæ facis, peccare est citra ullam controversiam. Quicumque autem pec-

✕ P. 229-230 ED. POTTER, 195-196 ED. PARIS.

(72) *Μοιχεία*. Versus sunt e Sibyllin. lib. iv, ubi pro ἀνδρῶν vulgati libri habent καίδων, et δύσμορε πασῶν pro πάντ' ἀκάθαρτε; nam in Sibyllinis sequens versus habet id commation, Αἰαὶ πάντ' ἀκάθαρτε. Hæc Opsop. inquit in *Addendis*. SYLBERGIUS.

(73) *Μίξις ἀθεσμοσ*. Μίξις ἀθεσμοί, Reg., Bod. Mox ὑπ' ἄλλοτρια x. Ibid.

(74) Ὅτι παρὰ φύσιν. Lowthius scribit οὐ τι παρὰ φ. Verum nihil mutandum: nam hoc loco παρὰ φύσιν est « a natura. » Hæc enim præpositio nonnunquam causam denotat a qua aliquid procedit. Sensus est, « nonnullos homines arbitrari has voluptates, quibus fruentibus peccare solent, a natura esse. »

(75) Ὁ ἄνθρωπος. Vulg. Eccl. Ἄνθρωπος παραβαίνων ἀπὸ τῆς κλίνης αὐτοῦ, λέγων ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ, τίς μ. Mox, τοίχοι με καλύπτουσι, καὶ οὐθεὶς με ὀρᾷ. τί εὐλαβοῦμαι; τῶν ἁμαρτιῶν μου οὐ μὴ μνησθήσεται ὁ Ὑψιστος. Dein, καὶ οὐκ ἔγνω pro οὐ γὰρ γνώσκει

Μοιχεία (72) παρὰ σοὶ τε καὶ ἀνδρῶν μίξις
[ἀθεσμοσ (73),
Θηλυγενῆς ἀδικός τε, κακὴ πόλις, πάντ' ἀκάθαρτε.]

Ἐμπάλιν δὲ ἀγεται τοὺς σώφρονας.

Ὅτε ἐπ' ἄλλοτρια κοίτη πόθον ἀλογρὸν ἔχοντασ
[τας·
Ὅδὲ ἀπ' ἄρβενος ὕβριν, ἀπεχθέα τε συγερ-
[ρήν τε

ὀρμωμένους. Ὅτι παρὰ φύσιν (74) ταύτας ἡγοῦνται οἱ πολλοὶ τρυφᾶς, τὰς ἑαυτῶν ἁμαρτίας· οἱ δὲ τούτων ἐπιεικέστεροι γνωρίζουσι μὲν οὐσας αὐτὰς ἁμαρτίας, ἡτῶνται δὲ τῶν ἡδονῶν, καὶ τὸ σκότος αὐτοῖς ἐστὶ προκάλυμμα τῶν παθῶν· μοιχεύει γὰρ τὸν ἑαυτοῦ γάμον ὁ ἐταιριζόμενος αὐτὸν, καὶ οὐκ ἀκούει τοῦ Παιδαγωγοῦ βοῶντος· « Ὁ ἄνθρωπος (75), ὁ ἀναβαίνων ἐπὶ τῆς κλίνης αὐτοῦ, ὁ λέγων ἐν τῇ ψυχῇ, τίς με ὀρᾷ; σκότος κύκλω μου, καὶ οἱ τοῖχοι σκέπη μου, καὶ οὐθεὶς βλέπει τὰς ἁμαρτίας μου. τί εὐλαβοῦμαι, μὴ μνησθήσεται ὁ Ὑψιστος; » τάλαντατος μὲν οὗτος, ὀφθαλμοὺς ἀνθρώπων δεδιώς μόνους, λήσειν δὲ τὸν θεὸν ὑπονοῶν. « Οὐ γὰρ γινώσκει, » φησὶν ἡ Γραφή, « ὅτι ὀφθαλμοὶ Κυρίου Ὑψίστου (76) μυριοπλάσιους ἧλίου φωτεινότεροί εἰσιν· οἱ ἐπιβλέπουσι πάσας ὁδοὺς ἀνθρώπων, καὶ κατανοοῦσιν εἰς ἀπόκρυφα μέρη. » Ταύτη τε πάλιν ὁ Παιδαγωγὸς αὐτοῖς ἀπειλεῖ, διὰ Ἡσαίου λέγων· « Οὐαὶ οἱ ἐν κρυφῇ βουλήν ποιούντες, καὶ ἐροῦσι (77)· τίς ἡμᾶς ὀρᾷ; » λήσεται μὲν γὰρ Ἰσὺς τὸ αἰσθητὸν φῶς τις, τὸ δὲ νοητὸν, ἀδύνατόν ἐστιν. Ἡ, ὡς φησὶν Ἡράκλειτος, « τὸ μὴ δυνόν ποτε πῶς ἂν τις λάθοι; » Μηδὰ μῶς τοῖνον ἐπικαλυπτώμεθα τὸ σκότος· τὸ γὰρ φῶς ἐνοικον ἡμῖν· « Καὶ ἡ σκοτία, » φησὶν, « αὐτὸ οὐ καταλαμβάνει (78). » Καταυγάζεται δὲ αὐτὸ (79) ἡ νύξ τῷ σώφρονι λογισμῷ· λογισμοὺς δὲ ἀνδρῶν ἀγαθῶν, « οὓς ἀκοιμήτους λύχνους (80) » ὠνόμασεν ἡ Γραφή· καίτοι τό γε πειρᾶσθαι λαμβάνειν ἐφ' οἷς πράττει τις ὁμολογοῦντως (81) ἁμαρτάνειν ἐστίν. Πᾶς δὲ, ὃς ἁμαρτάνει, καὶ ἀδικεῖ εὐθύς, οὐχ οὕτως τὸν πέλας ἂν μοιχεύη, ὡς ἑαυτὸν, ὅτι μεμοίχευκεν, ἀλλὰ

• Eccl. xxiii, 18, 19. • Isa. xxi, 15. • Joan. i, 5.

(76) Ὑψίστου. Abest ab Eccl. ut etiam mox εἰσίν. Dein ἐπιβλέποντες pro οἱ ἐπιβλέπουσιν, et κατανοοῦντες pro κατανοοῦσιν. Ibid.

(77) Ποιούντες, καὶ ἐρ. Ποιούντες, καὶ ἔσται ἐν σκοτει τὰ ἔργα αὐτῶν· καὶ ἐροῦσι· τίς ἐώρακεν ἡμᾶς; Isa.

(78) Καταλαμβάνει. Κατέλαβεν Joan.

(79) Αὐτό. A. Αὐτῷ, εἰ, dativo casu. Sed non minus apte legeris, αὐτῇ ἡ νύξ, ipsa nox. SYLBERG.

(80) Ὅδε ἀκ. λ. Lowthius ait: « Scribe ὡς ἀκοιμήτους λ. Vel delendum οὗς. » Possit, levi mutatione facta, scribi τοὺς ἀκοιμ. λύχνους. Quam emendationem firmat, quod in Reg. aliquis τ scripsit super οὗς. Porro respicere videtur auctor Sapient. Salom. vii, 10, ubi de Sapientia dicit: Προειλόμην αὐτὴν ἀντὶ φωτὸς ἔχειν, ὅτι ἀκοιμητὸν τὸ ἐκ ταύτης φέγγος.

(81) Ὁμολογοῦντως. Ἄντι τοῦ ὁμολογουμένου, inquit Scholiastes in marg. Reg. et Bod.

πάντας αὐτὸν χεῖρονα ἀποφαίνει καὶ ἀτιμότερον. Ὁ γὰρ ἀμαρτάνων, παρ' ὅσον ἀμαρτάνει, χεῖρων καὶ ἀτιμότερος αὐτὸς αὐτοῦ· πάντως δὲ ἤδη ποῦ καὶ ἀκοιλία πρόσσει τῷ ἡττωμένῳ αἰσχρᾶς ἡδονῆς. Διὸ καὶ πάντως ὁ πορνεύων ἀπέθανε Θεῷ, καὶ καταλείπεται ἀπὸ (82) τοῦ Λόγου, καθάπερ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος, νεκρός· βδελύσσεται, γὰρ τὸ ἅγιον· μολύνεται, ὡσπερ οὖν εἰκός. Ἄει δὲ (83) καθαρῷ καθαρῷ λέμι· θιγγάνειν. Μὴ δὲ ἅμα χιτῶνι (84) ἀποδουμένῳ ἀποδυσώμεθα καὶ τὴν αἰδῶ ποτε· ἐπεὶ οὐδέποτε τῷ κατὰ σωφροσύνην ἀποδύσασθαι θέμις· ἰδοὺ γὰρ τὸ φθαρτὸν (85) τοῦτο ἐπενδύεται ἀφαρσίαν, ὀπηνίκα ἢ τὸ ἀκόρεστον τῆς ἐπιθυμίας, τὸ εἰς ἀσέλγειαν ἔμει, ἐγκρατεῖα παιδαγωγούμενον, ἀνεραστὸν γενόμενον τῆς φθορᾶς, αἰδῶ σωφροσύνη παραχωρήσει πρὸς ἄνθρωπον· « Ἐν γὰρ τῷ αἰῶνι τούτῳ γαμοῦσι, καὶ γαμίσκονται· » καταργήσαντες δὲ τὰ τῆς σαρκὸς ἔργα, αὐτῇ καθαρῷ τῇ σαρκὶ ἐπενδυσάμενοι τὴν ἀφαρσίαν, τὸ πρὸς μέτρον τῶν ἀγγέλων διώκομεν. Ταῦτα καὶ Πλάτων ἐν Φιλήβῳ, ὁ τῆς βαρβάρου (86) μαθητῆς φιλοσοφίας, ἀθέου κέλχηκε μυστικῶς τὰς τὴν Θεὸν τὸν ἔνοιον αὐτοῖς, τὸν Λόγον, διαφθείροντας καὶ μιαινόντας, τὸ ὅσον ἐφ' ἑαυτοῖς, ἐν τῇ τῶν παθῶν οἰκειώσει. Οὐκ ἄρα ποτὲ θνητῶς βιωτέον, ἡττωμένους Θεῷ· « Οὐδὲ μὴν, » ὡς φησὶν ὁ Παῦλος, « οὐ γὰρ πόρνης ποιεῖν μέλη τὰ τοῦ Χριστοῦ μέλη· οὐδὲ μὴν νεῶν τῶν παθῶν τῶν αἰσχρῶν τὸν νεῶν τοῦ Θεοῦ ποιητέον. » Μέμνησθε γὰρ τὰς τέσσαρας καὶ εἴκοσι χιλιάδας διὰ πορνείαν ἀπωσμένας (87)· τὰ δὲ παθήματα τῶν πορνευσάντων, ὡς ἦν μοι λέλεκται, τύποι παιδαγωγούντες ἡμῶν τὰς ἰσθμίας εἰσίν. Ἡμῖν δὲ ὁ Παιδαγωγὸς παραινέει σαφέστατα· « Ὅπισω τῶν ἐπιθυμιῶν σου μὴ πορεύου, καὶ ἀπὸ τῶν ὀρέξεών σου (88) κωλύου. Οἶνος γὰρ, καὶ γυναῖκες ἀποστήσουσι συνετούς· καὶ ὁ κολυμβήσας πόρναις, τολμηρότερος ἐκθήσεται. Σῆψις καὶ σὼλῆξ κληρονομήσουσιν αὐτὸν, καὶ ἐξαρθήσεται ἐν παραδειγματισμῷ μείζονι (89). » Καὶ πάλιν· οὐ γὰρ ἀπακάμνει ὠφελῶν· « Ὁ δὲ ἀνοφθαλμῶν (90) ἦσθη, στεφανοῖ τὴν ζωὴν αὐτοῦ. » Οὐκ οὐκ ἀφροδισίων ἔρασθαι δίκαιον, οὐδὲ μὴν κεχρηναίαι περὶ τὰς ἐπιθυμίας· ἀλλ' οὐδὲ ἐκπαθίνεσθαι περὶ τὰς ἀλόγους ὀρέξεις, οὐδὲ ἐπιθυμῆν μολύνεσθαι. Σπείρειν δὲ μόνον ἐπιτέτραπται τῷ γήμαντι, ὡς γεωργῷ

cat, statim quoque facit injuriam, non tam proximo, si mœchetur, quam sibi ipsi, quod mœchatus fuerit: quin et seipsum omnino reddit deteriorem, suæque famæ detrahit. Qui enim peccat, quatenus peccat, ipse est seipso deterior et ignominiosior: omnino autem jam ei utique adest intemperantia, ut qui vincatur a turpi voluptate. Quamobrem qui fornicatur, Deo est omnino mortuus, et a Logo, quemadmodum a Spiritu, ut cadaver, relictus est. Quod enim sanctum est, ut est consentaneum, polui aversatur. Puro autem purum semper fas est tangere. Ne simul ac exiit tunica, pudorem quoque exuamus; nam justo temperantiam nunquam fas est exuere. Ecce enim hoc corruptibile induit incorruptionem, quando cupiditas insatiabilis, quæ fluxu quodam fertur in libidinem, per continentiam instituta, et a corruptionis amore aliena facta, æternæ temperantiæ hominem tradiderit. « In hoc enim sæculo uxores ducunt, et nubunt; » abolitis autem carnis operibus, ipsa pura carne induti incorruptionem, id quod angelis proportionem respondet, persequimur. Hac ratione Plato quoque in *Philebo*, qui fuerat barbaræ discipulus philosophiæ, atheos eos mystice vocavit, qui Deum in ipsis habitantem, nempe rationem, corrumpunt, et quantum in se est, vitiorum suorum conjunctione polluant. Non est ergo iis unquam mortaliter vivendum, qui Deo sanctificantur. « Neque, » ut dicit Paulus, « membra Christi faciendū sunt membra meretricis: nec Dei templum faciendū est templum turpium affectivum. » Recordemini quatuor et viginti milia fuisse propter fornicationem extrusa. Ea autem, quæ evenerunt iis qui fornicati sunt, ut jam a me dictum est, sunt « figuræ e, » quæ nostras libidines corrigunt. Porro autem Pædagogus monet nos apertissime: « Post tua desideria ne ambules, et arcearis a tuis appetitionibus. Vinum enim et mulieres faciunt sapientes delicere: et qui adhæret meretricibus, evadet audacior. Putredo et vermis erunt ejus hæredes, et efferetur in majori ludibrio. » Et rursus, non cessat enim juvare: « Qui autem voluptatem aversis oculis intuetur, coronat vitam suam. » Non est ergo justum vinci a rebus venereis, nec libidinibus stolidè inhiare, nec a ratione

† P. 251 ED. PÖTTER, 197-198 ED. PARIS.
19. † I Cor. x, 6. † Eccl. xviii, 30. † Eccl. xix, 2, 3.

(82) Ἀπό. Serlbe ὑπὸ τοῦ Λόγου, ut mox ὑπὸ τοῦ Πνεύματος. Quam emendationem firmant Nov., Reg., Bol.

(83) Ἄει δέ. Respicit Socratis effatum apud Platonem. *Phædon*. p. 51, quod Clemens infra recitat *Strom.* v, p. 555.

(84) Μὴ δὲ ἅμα χιτ. Una cum tunica exui etiam pudorem, proluxe narrat Herodotus p. 3, in *Candauiæ* historia. H. SYLBERG. — Scholiastes quidam in marg. Reg. et Bol. hæc adnotavit: Ἡροδότου τούτου ἅμα δὲ χιτῶνι ἐκδουμένῳ ἀποδύεται καὶ τὴν αἰδῶ τῆς. Idem sature Epicharmus apud Stobæum, *serm.* 72.

(85) Τὸ φθαρτὸν. Respicit I Cor. xv, 53: Ἄει γὰρ τὸ φθαρτὸν τοῦτο ἐνδύσασθαι ἀφαρσίαν.

(86) Βαρβάρου. Nempe Judaicæ. Nam Platonem παραμα philosophiæ suæ partem e Judaicis Scri-

pturis hausisse, in libris *Stromatum* sæpe affirmat.

(87) Ἀπωσμένας. Ἀποισμένας Nov.

(88) Σοῦ. Abest ab Eccl. sed id agnoscit Alex. ms. Mox ἔσται pro ἐκθήσεται. Ibid. Dein σῆτες pro σῆψις. Ibid. Sed σῆτες est in Alex.

(89) Καὶ ἐξαρθ.... μείζονι. Καὶ ἡ ψυχὴ τολμηρὰ ἐξαρθήσεται Eccl. Utrumque habet ms. Alex. Καὶ ψυχὴ τολμηρὰ ἐξαρθήσεται ἐν παραδειγματισμῷ μείζονι. Sæpe enim accidit per librorum negligentiam, ut diversæ versiones simul in textum reciperentur. Flam. Nobiliter adnotat, in quibusdam libris exstare, καὶ ξηρανθήσεται ἐν παραδειγματισμῷ μείζονι.

(90) Ὁ δὲ ἀρτ. Hæc absunt e Vulg. Eccl. Flam. Nobiliter adnotat, in quibusdam codicibus ea hoc modo scripta esse: Ὁ δὲ ἀνοφθαλμῶν ἡδοναῖς, στεφανοῖ τὴν ζωὴν αὐτοῦ.

alienis appetitionibus moveri, nec desiderare pollui. Ei autem soli, qui uxorem duxit, ut qui tunc sit agricola, serere permissum est; quando tempus sementem admittit. Adversus aliam autem intemperantiam, optimum quidem est medicamentum, ratio. Fert etiam auxilium penuria satietatis, per quam accensæ libidines prosiliunt ad voluptates. Ergo nec sumptuosa vestis est assumenda, sicut nec cibus varius. Ipse certe Dominus in animam, et corpus, et tertio loco in ea quæ externa sunt, præcepta dividens, propter corpus quidem externa comparare consulit, corpus autem administrat per animam, animam autem erudit : « Ne solliciti sitis animæ vestræ, inquiens, quid comedatis, neque corpori vestro quid induamini. Anima enim plus est quam cibus, et corpus quam vestimentum ^a. » Et subjungit apertum doctrinæ exemplum : « Considerate corvos, qui neque seminant, neque metunt, quibus non est penus, nec horreum, et Deus nutrit ipsos. Non vos præstatis volucris? » Et hæc quidem de nutrimento. Similiter autem de veste quoque præcipit, quæ rerum externarum tertium locum obtinet : « Considerate, inquiens, lilia; quomodo neque nent, neque texunt. Dico autem vobis, quod neque Solomon induebatur ut unum ex his ^b. » De divitiis autem valde se jactabat rex Solomon. Quid est itaque floribus pulchrius et floridius? Quid est autem liliis, vel unguentis, vel rosis delectabilius? « Si autem fenum, quod hodie est in agro, et cras in clibanum mittitur, Deus sic vestit, quanto vos magis, modicæ fidei? Et vos ne quærite, quid comedatis, aut quid bibatis ^c. » Illic, hæc particula, « Quid, » cibi varietatem expulit. Id enim significatur ex Scriptura : Ne solliciti sitis, quænam comedatis, aut quænam bibatis; de his enim esse sollicitum, nimiam plura habendi cupiditatem, et delicias arguit. Sed illud « comedere » per se positum, est argumentum necessitatis, et defectus ✕ repletio, ut diximus. Quod est autem amplius, est ex superfluo; quod est autem « superfluum, » esse a diabolo declaravit **86** Scriptura. Sensum autem planum facit, quæ sequitur, dictio. Cum enim dixisset : « Ne quærite quid comedatis, et quid bibatis, » subjunxit : « Et ne sublimes efferamini. » A veritate autem sublimes efferant arrogantia et delicia;

Α τοτηνικαδς, οτηνικα ο καιρος δεχεται τον σπαρον. Προς δε δη την αλληλην ακρασιαν αριστον μεν ο λογος φαρμακον· βοηθει δε και η ενδεια του κορου (91)· δι' ου φλεγμαινουσαι αι επιθυμια σκιρτωσι περι τας ηδονας. Ουκουν ουδε εσθητος αντιποιητεον παλυτελους, καθαπερ ουδε τροφης ποιικλης. Αυτος γων ο Κυριος, διαιρων τας υποθηκας εις τε ψυχην και σωμα, και τριτον τα εκτος, δια μεν το σωμα, τα εκτος ποριζεσθαι συμβουλεует, διοικει δε το σωμα, τη ψυχη· παιδαγωγει δε την ψυχην, « Μη μεριμνατε, λεγων, τη ψυχη υμων, τι φαγητε· μηδε τη σωματι υμων (92), τι ενδυσθηθε· η γαρ ψυχη πλειων εστι της τροφης, και το σωμα, του ενδυματος. » Και της διδασκαλιας εναργες υποδειγμα επιφερει· « Κατανοησατε τους χορακας, οτι ου σπειρουσιν, ουδε θεριζουσιν, ος ουκ εστι ταμισιον, και (93) αποθηκη, και ο θεος τρεφει αυτους. Ουχ υμεις διαφερετε των πτηνων; » Και ταυτα μεν περι τροφης. Ομοιως δε και περι εσθητος παρεγγυα, η των τριτων μετεληφε, των εκτος· « Κατανοησατε, λεγων, τα κρινα· πως ουτε νηθει (94), ουτε υφαινει. Λεγω δε υμιν, οτι (95) ουδε Σολομων (96) περιεβαλετο ως εν τωτων. » Σφοδρα δε επι πλουτω εκομα ο Σολομων, ο βασιλευς. Τι ουν ωραιότερον και ευανθέστερον ανθεων; Τι δαι επιτερεπέστερον κρινων, η μύρων (97), η ρόδων; « Ει δε τον χορτον σημερον εν αγρω (98) οντα και αυριον εις κλιθανον βαλλομενον, ο θεος ουτως αμφιένυσσι, πόσω μάλλον υμας, ολιγοπιστοι; και υμεις μη ζητειτε, τι φαγητε, η τι πιητε. » Έν ταυθα το τι μωριον, την ποιικιλαν της τροφης εκτέβληκε· σημαίνεται γαρ εκ της Γραφης τουτο « Μη μεριμνατε, ποια φαγητε, η ποια πιητε· » πλεονεξια γαρ και τρυφη μεριμναν ταυτα. Το δε « φαγειν » μονον ψιλως νοουμενον, αναγκης εστι τεκμηριον, το πληρωμα· ως εραμεν, της ενδειας (99). Το δ' επι (1), το εκ περισσου· το δε περιττον (2), εκ του διαβολου μεμηνυκεν η Γραφη. Σαφηνιζει δε την διανοαν η επιφερομενη λεξις· « Μη γαρ ζητειτε (3), τι φαγητε, η τι πιητε, » ειπων, επηγαγεν· « Και μη μετεωριζεσθε. » Μετεωρους δε απο της αληθειας αλαζονεια και τρυφη ποιει· και η εις τα περιττα απασχολουσα ηδυπαθεια απαγει της αληθειας. Δι και φσηοι παγκάλως· « Ταυτα δε παντα (4) τα εθνη του κοσμου ζητει. » Οι άτακτοι και ανόητοι, τα εθνη D εισιν. Τινα δε λεγει· ταυτα; » την τρυφην, την

✕ P. 232 ED. POTTER, 198-199 ED. PARIS. ^a Luc. xii, 22, 23, 24. ^b Ibid. 27. ^c Ibid. 28, 29. .

(91) Βοηθει δε και η ενδεια του κορου. Scribi possit in dativo casu τς κορω· quod aliquis in Reg. adnotavit, ω in utraque voce scripto super ou ut sensus sit, « in ediam remedium afferre satietati. »

(92) Υμων. Abest a Luc. Mox, η γαρ ψυχη πλειων. Ibid.

(93) Καλ. Ουδε Luc.

(94) Πως ουτε γ. Πως αυξανει· ου κοπια, ουδε νηθει. Luc.

(95) Οτι. Abest a Luca; sed id habet Matth. vi, 29.

(96) Σολομων. Σαλαμων Nov. Σαλομων Bod. εν παση τη δοξη αυτου addunt Evangelistæ.

(97) Η μύρων. Commation hoc parum huc quadrat, et λεριων ibi legere, tautologia esset. STILBURG. — Delendum videtur. LOWTIE.

(98) Σημερον εν αγρ. Έν τω αγρω σημερον οντα. Luc. Mox, ω ολιγοπιστοι. Ibid.

(99) Το πλ. ετι, το εκ περισσου. Hæc absunt a Pal. ms. STILBURG.

(1) Το δε ετι. Fortasse rectius το δε τι. STILBURG. Ejus conjecturam firmant Nov., Reg. Vult autem auctor Tl μόριον huc detorqueat illud Matth. v, 37 :

(2) Περιττον. Huc detorqueat illud Matth. v, 37 : Έστω δε ο λογος υμων, Ναι, ναι, Ου, ου· το δε περισσον τουτων εκ του πονηρου εστιν.

(3) Ζητειτε. Ζητητε Bod., Reg. Dein, τι φαγητε η πιητε, Nov. Mox, και μετεωριζεσθε, οπινω μη. Nov.

(4) Ταυτα δε π. Ταυτα γαρ παντα... επιζητει, Luc.

ἡδονῶν (5), τὴν καρυκίαν, τὴν ὕφοραγίαν, τὴν
λαμπαργίαν. Ταῦτά ἐστι τὸ « Τί. » Περὶ δὲ ψιλῆς τῆς
τροφῆς, τῆς τε ξηρᾶς καὶ τῆς ὑγρᾶς, ὡς ἀναγκαίων
εἶναι, « Οἶδε, φησὶν, ὁ Πατὴρ (6) ὑμῶν, ὅτι
χρῆσθε. » Εἰ δὲ ὅλως ζητητικοὶ γεγόναμεν, μὴ εἰς
τροφὴν τὸ ζητητικὸν ἀπολύωμεν (7), ἀλλὰ εἰς τὴν
εὐρεσιν τῆς ἀληθείας ἀναζωπυρῆσωμεν. « Ζητεῖτε
γὰρ (8), φησὶ, τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὰ
τῆς τροφῆς προστεθήσεται ὑμῖν. » Εἰ τοίνυν ἐσθῆτος,
καὶ τροφῆς (9), καὶ τῶν περιττῶν ἀπαξιαπλῶς, ὡς οὐκ
ἀναγκαίαν, ἀφαιρεῖται τὴν μέριμναν, τί χρὴ νοεῖν
ἱεῖν αὐτὸν περὶ φιλοκοσμίας, βαφῆς τε ἐρίων, καὶ
πικιλίας χρωμάτων, καὶ λίθων περιεργίας, καὶ χρυ-
σίου ἐξεργασίας, πλοκάμων τε ἔτι ἐπιτεχνητῶν, καὶ
βουτρυχῶν ἐλικτῶν; πρὸς δὲ καὶ ὀφθαλμῶν ὑπογραφῆς,
παρτίλασάν τε, καὶ παραφουκισμῶν, καὶ ψιμυθι-
σμοῦ, καὶ βαφῆς τριχῶν, καὶ τῶν περὶ τὰς ἀπάτας ταύ-
τας κακοτεχνιῶν; οὐχὶ εὐ μάλα ἐκείνο δὲ ὑποποσητέον,
ὅ μιν πρὸςθεν εἰρημένον ἐπὶ τοῦ χόρτου, μὴ καὶ
ἐπὶ τῶν ἀκόσμων φιλοκόσμων (10) τοῦτων ἐληλεγμέ-
νων (11); Ἄγρὸς γὰρ ὁ κόσμος, καὶ πόα ἡμεῖς, οἱ τῇ
χάριτι δροσιζόμενοι τοῦ Θεοῦ· καρέντες δὲ αὐτῆς ἀνα-
τέλλομεν, ὡς ἐν τῷ Περὶ ἀναστάσεως, διὰ πλειόνων
ἠρωθῆσεται. Χόρτος δὲ, ὁ χρυδαῖος ἀλληγορεῖται ὄχλος,
ὁ τῆς ἐφημέρου εὐφροσύνης, οἰκείος, ὁ πρὸς ὀλίγον
ἄθῶν, ὁ φιλόκοσμος, καὶ φιλόδοξος, καὶ πάντα μᾶλλον
ἢ φιλάληθης, εἰς οὐδὲν, ἀλλ' ἢ εἰς ὑπέκκαυμα εὐθε-
τος πυρός. « Ἄνθρωπος γοῦν ἦν τις, ὁ Κύριος διηγου-
μενος λέγει, πλούσιος σφόδρα (12), ἧς ἐνδιόσχετο
παρῦραν καὶ βύσσον, εὐφραίνόμενος καθ' ἡμέραν λαμ-
πρός· οὗτος ὁ χόρτος ἦν. » Πτωχὸς δὲ τις, ὀνό-
ματι (13) Λάζαρος, ἐδέδητο εἰς τὸν πυλῶνα τοῦ
τοινοῦ ἡλωμένος, ἐπιθυμῶν χορτασθῆναι ἐκ τῶν
πιπτόντων τῆς τραπέζης τοῦ πλουσίου· οὗτός ἐστιν
ἢ πόα. Ἄλλ' ὁ μὲν ἐκολάζετο ἐν ἄδου, ὁ πλούσιος,
μετέχων τοῦ πυρός· ὁ δὲ, ἀνέβαλλεν ἐν κόλποις τοῦ
Πατρὸς. Ἄγαμαι τῶν Λακεδαιμονίων τὴν πόλιν τὴν
παλαιάν, ἣ μόναις ταῖς ἑταιρίαις ἀνθινὰς (14) ἐσθῆ-
ται; καὶ χρυσοῦν κόσμον ἐπέτρειψε (15) φορεῖν, ἀφαι-
ρημένη τῶν δοκιμῶν γυναικῶν (16) τὴν φιλοκοσμίαν,
τῶ μόναις ἐφείναι καλλωπιζέσθαι ταῖς ἑταιρούσαις.
Ἄθηναίον δὲ ἑμπαλιν οἱ ἄρχοντες, οἱ τὸ ἀστικὸν πο-
λίτευμα ἐξηλωκότες (17), ἐκλαθόμενοι τῆς ἀνδρω-

et quæ in rebus supervacaneis versatur delectatio,
abducit a veritate. Quocirca pulcherrime quoque
dicit : « Hæc autem omnia gentes mundi quæ-
runt a. » Qui immoderati sunt et insipientes, gentes
sunt. Quænam autem hæc dicit? delicias, delecta-
tionem, cupidias, obsoniorum voracitatem, inglu-
viam. Hæc sunt illud Quid. De solo autem nutri-
mento, siccio scilicet et humido, ut quæ sint neces-
saria : « Scit, inquit, Pater vester, quid vobis opus
sit b. » Quod si nobis omnino innatum est ut quæ-
ramus, ne quærendi facultatem in deliciis perdamus,
sed eam ad veritatem inquirendam excitemus. « Quæ-
rite enim, inquit, regnum Dei, et quæ ad alimentum
pertinent adjicientur vobis c. » Si ergo curam de veste,
et deliciis, rebusque omnibus supervacaneis, tanquam
non necessariam, tollit, quid censendum est cum
dicere de nimio ornatus studio, de tinctura lana-
rum, varietate colorum, superflua cura gemmarum,
auri elaboratione, capillis artificiosis, et intortis
crinibus? Quid de fucata oculorum pictura, quid de
vulsionibus, purpurissi ac cæruis fucationibus,
tinctisque pilorum coloribus, et improbis circa has
fraudes artificiiis? Annon hoc quoque recte putan-
dum est, id, quod de feno paulo ante dictum est,
de his ornamentorum anatoribus, qui a vero or-
natu alieni sunt, optime potest dici? Ager enim est
mundus, et nos herba, qui sumus Dei gratia irri-
gati : tonsi autem rursus exorimur, ut pluribus os-
tendetur in libro De resurrectione. Fenum autem,
villis turba allegorice dicitur, quæ se ad momenta-
neam lætitiâ applicat, quæ floret parvo tempore,
quæ superflua ornamenta, quæ gloriam, quæ quidvis
potius quam veritatem sectatur : quæ non ad aliud apta
est, quam ad ignis incendium. « Homo quidam, dicit
karrans Dominus, erat valde dives, qui induebatur
purpura et bysso, qui oblectabatur quotidie splen-
dide. » ✕ Hic erat fenum. « Mendicus autem quidam,
nomine Lazarus, abjectus erat in vestibulo divi-
tis, ulceratur, cupiens repleri iis, quæ cadebant
de mensa divitis d. » Hic est herba. Sed ille
quidem dives puniebatur apud inferos, ignis par-
ticeps factus : hic autem rursus germinavit in
sinu Patris. Laudo ergo et admiror veterem Lacc-

✕ P. 253 ED. POTTER, 199 ED. PARIS. a Luc. xii, 30. b Ibid. c Ibid. 31. d Luc. xvi, 19, 20, 21, seq.

(5) *Tira δὲ... ἡδονῶν*. Hæc absunt a Nov.
(6) *Οἶδε... ὁ Π.* Ὑμῶν ὁ Πατὴρ οἶδε, Luc.
(7) *Ἀπολύωμεν.* « Ablegemus, dimittamus. »
Sylburgius ait, « Interpres aptius ἀπολλύωμεν, seu
ἐπὶλύωμεν, in deliciis perdamus. »
(8) *Ζητεῖτε γὰρ.* Πλὴν ζητεῖτε, Luc. Mox, τὰ τῆς
τροφῆς auctoris interpretamentum est : nam ταῦτα
 πάντα apud Luc. occurrunt.
(9) *Τροφῆς.* A. manvult τροφῆς, « alimentorum. »
Sylburg. — Mox, ἀναγκαίων malim quam ἀναγ-
καίαν.
(10) *Φιλοκόσμων.* Abest a Nov.
(11) *Ἐληλεγμένον.* « Repræhensum ; » est enim
perfectum ab ἐλέγχωμι. Interpres perinde vertit,
se si l-gisset λελεγμένον a λέγω, « dico, » ἐληλε-
γμένον Nov.
(12) *Σφόδρα.* Additamentum Clementis. Mox καὶ
ἐκείν. apud Luc. Dein, Πτωχὸς δὲ τις ἦν ὀνόματι
Λάζαρος, ὃς ἐδέδητο πρὸς τὸν πυλῶνα τοῦ πλουσίου

ἡλωμένος, καὶ ἐπιθυμῶν χορτ. ἀπὸ τῶν ψιχίων τῶν
πιπτόντων ἀπὸ τῆς τραπ. Ibid.
(13) *Ὀνόματι.* Ὀνομα Nov.
(14) *Ἐταίρις ἀνθινὰς.* Conf. quæ annotavimus
ad finem c. 4 hujus libri, p. 166 edit. Paris.
(15) *Ἐπέτρειψε.* Excerpt. ms. ἐπέτρειπεν. SYLB.
Ἐπέτρειπεν etiam Reg.
(16) *Τῶν δοκιμῶν γυν.* Heraclides lib. De politiis :
Τῶν ἐν Λακεδαίμονι γυναικῶν κόσμος ἀφήρηται·
οὐδὲ κομῆν ἔξεστιν, οὐδὲ χρυσοφορεῖν. « Lacedæmonis
ornatus omnis mulieribus interdictus : neque eas
ornar. licet, nec aurum gestare. »
(17) *Ἐξηλωκότες.* Flor. edit ἐξηλωκότες ut item
Hervetus interpres, « qui civilem vitæ formam ex-
pulerant. » Nostrum ἐξηλωκότες confirmat mox, ὁ
τῶν ἀρχόντων τούτων ζῆλος. Petita sunt autem ista
de vetere cultu Attico, ex præfatione Thucydidis,
pag. 2. SYLBURG. — Ἐξηλωκότες habent etiam ms.
nostri.

dæmoniorum civitatem, quæ solis meretricibus floridas vestes et aureum ornatum gestare permisit: a probis mulieribus mundi studium auferens, quod solis meretricibus se ornare concederet. Contra autem Atheniensium magistratus, qui civilem vitæ formam expulerant, loci quasi et conversationis virilis obliiti, aurum gestabant, et talaribus tunicis amiciebantur, et erobulo, quod est capillorum pliatorum genus, aureo induebantur, consortis cicadis ornati: ortum suum verè terrestrem, cinædico quodam fastu et arrogantia monstrantes. Horum autem principum æmulatione ad alios quoque Ionas pervasit, quos Homerus esse effeminatos ostendens. vocat ἔλκεσιπέπλους, hoc est *vestimenta trahentes*. Ii ergo, qui pulchri simulacrum, nimium scilicet ornatus studium, non autem ipsum pulchrum et honestum attendunt, specioso nomine simulacrorum cultum rursus inducentes, a veritate longe sunt relegandi cum opinione, non scientia, pulchri naturam somniant: et est vita, quæ ab eis hic agitur, profundus somnus ignorantie: e quo oportet nos excitatos, ad id, quod vere pulchrum est et ornatum, contendere; et id solum assequi desiderare, relinquentes quæ hic sunt munda ornamenta, ut cum ipso mundo valeant, priusquam penitus obdormiamus. Dico ergo hominem non alia de causa opus habere vestimentis, quam ut tegatur corpus, ✕ ad maxima frigora et vehementes æstus propulsandos, ne nos lædat ambientis aeris immoleratio. Quod si hic est vestis scopus, vide ne non alia quidem viris, alia vero feminis vestis tribuenda sit; tegi enim utrisque commune est,

✕ P. 234 ED. POTTER, 200 ED. PARIS.

(18) Καὶ ποδήρεις ἡμίσιχοντο. Lowthius ait: «Glossema, quod interpres minime agnoscit.»

(19) Κρώβυλον. Κρώβυλον Nov. Hic porro Scholiastes in marg. Reg. et Bod. adnotat: Τούτου μέμνηται τοῦ κρώβυλου καὶ Θουκυδίδης ἐν προομιαῖς τοῦ α' Πελοποννησιακῶν. Ἐμπλοκῆς δὲ εἶδος ὁ κρώβυλος, ἅπ' ἄκρων τριῶν τοὺς πλοκάμους εἰς κορυφὴν ἀνατείνων, εἶτα εἰς ὄψ' αὐτῶν συνάγων· χρυσῶ τέττιγι τετραμένω τὰς τρίχας ἐσφρακούτο, πρὸς τὸ συνεχόμενάς μὴ πάλιν διαβρεῖν πρὸς τὸ κάτω.

(20) Χρυσῶν, ἐνέρσει τεττίγων. Scribendum χρυσῶν ἐν ἔρσει τεττίγων, εἰ consortis aureis fibulis; idque Thucydidis auctoritate, cuius verba recitat Clemens. Ea vero lib. 1. c. 6. sic se habent: Πρώτοι δὲ Ἀθηναῖοι τὸν τε σίδηρον κατέθεντο, καὶ ἀνειμένη τῇ διαίτῃ ἐς τὸ τρυφερώτερον μετέστησαν· καὶ οἱ πρεσβύτεροι αὐτοῖς τῶν εὐδαιμόνων διὰ τὸ ἀβροδίαιτον οὐ πολλὸς χρόνος, ἐπειδὴ χιτῶνάς τε λινοῦς ἐπάκυσαντο φοροῦντες καὶ χρυσῶν τεττίγων ἐν ἔρσει κρώβυλον ἀναδοῦμενοι τῶν ἐν τῇ κεφαλῇ τριῶν. Ἀφ' οὗ καὶ Ἰώνων τοὺς πρεσβυτέρους κατὰ τὸ συγγενὲς ἐπιπολὺ αὐτῆ ἢ σκευὴ κατέσχε· Μετρία δ' αὖ ἐσθῆτι καὶ ἐς τὸν νῦν τρόπον πρώτοι Λακεδαιμόνιοι ἐχρήσαντο. «Primi Athenienses ferrum deposuerunt, et remissiores cultum secuti, ad genus vitæ lautius et delicatius transierunt: nec multum est tempus, ex quo apud eos e maioribus natu locupletiores, ob delicatorem cultum, ferre desiderunt lineas tunicas, et cincinnos comæ capitis nexu aurearum cicadarum implicare. Unde etiam apud antiquiores Iones cultus iste propter cognationem in usu diu fuit. Modica vero veste, et ad huius ætatis consuetudinem accommodata, primi Lacedæmonii sunt usi.»

(21) Τοὺς ἄλλους Ἴωνας. Etenim Iones Athenis

Α τιδος, ἐχρυσοφόρου, ποδήρεις χιτῶνας ἐνδύμενοι, καὶ ποδήρεις ἡμίσιχοντο (18), καὶ κρώβυλον (19), ὁ ἐμπλοκῆς ἐστὶν εἶδος, ἀνεδοῦντο χρυσῶν, ἐνέρσει τεττίγων (20) κοσμούμενοι· τὸ γηγενὲς ὡς ἀληθῶς ἀπειροκαλὰ κιναιδίας ἐνδεικνύμενοι. Ὁ δὲ τῶν ἀρχόντων τούτων ζῆλος, καὶ εἰς τοὺς ἄλλους Ἴωνας (21) δίκνευτο, οὗς Ὅμηρος, ἐκθηλύνων, «ἐλκεσιπέπλους» (22) καλεῖ. Εἰδύλον οὖν τοῦ καλοῦ τὴν φιλοκοσμίαν, οὐχὶ δὲ αὐτὸ τὸ καλὸν προτροπομένους (23), δι' ὀνόματος ὠραῖον πάλιν ἐιδωλολατροῦντας, πόρρω τῆς ἀληθείας ἀπωκιστέον (24), δόξῃ, οὐκ ἐπιστήμῃ ὀνειροπολοῦντας τοῦ καλοῦ τὴν φύσιν· καὶ ἐστὶν αὐτοῖς ὁ τῆδε βίος ἀγνοίας ὑπνος βαθύς· οὐ χρὴ ἐξεγειρομένους ἡμᾶς ἐπὶ τὸ θνῶως καλὸν καὶ κόσμιον σπεύδειν, καὶ τούτου μόνου ἐφάρπτεσθαι γλιχέσθαι, B καταλείποντας τὰ τῆδε κόσμια αὐτῷ κόσμῳ (25) χαίροντα, πρὶν ἢ τέλεον καταθραθεῖν. Φημὶ τοίνυν οὐκ ἄλλου τινὸς ἕνεκα δεηθῆναι ὑφασμάτων τὸν ἄνθρωπον ἢ σκέπης σώματος, πρὸς ἀπαλέγησιν κρυμῶν τε ὑπερβολῆς καὶ καυμάτων ἐπιτάσεως, μὴ τε ἡμᾶς παραλυπῶν (26) τοῦ περιέχοντος ἢ ἀμετρία. Εἰ δὲ οὗτός ἐστι τῆς ἐσθῆτος ὁ σκοπὸς, ὅρα μὴ οὐκ ἄλλη μὲν ἀνδράσιν, ἄλλη δὲ ἐσθῆς ἀπονεμητέα γυναιξὶ κοινὸν γὰρ ἄμφω τὸ σκέπτεσθαι, κατὰ τὰ αὐτὸ τῷ ἐσθίειν καὶ πίνειν. Κοινῆς οὖν οὕσης τῆς χρείας, τὴν ὁμοίαν κατασκευὴν δοκιμάζομεν. Ὡς γὰρ τὸ δεῖσθαι τῶν σκεπόντων κοινὸν ἑκατέρωθεν, οὕτω καὶ τὰ σκέποντα παραπλήσια εἶναι χρὴ· εἰ δὲ καὶ σκέπην ταύτην παραληπτέον, καθ' ἣν (27) κρύπτειν ὄμματα θηλείων χρωῶν. Εἰ γὰρ καὶ πλεονεκεῖ τὸ θῆλυ διὰ τὴν ἀσθένειαν, τὸ ἔθος τῆς ἀγωγῆς τῆς κακῆς αἰτιατέον, δι' ἣν πολλάκις, φαῦλοις διαίταις (28) ἐντε-

oriundi fuisse, et ab Ione Xuthi filio nomen suum accepisse memorantur. Conf. *Archæolog. nostræ Græcæ* lib. 1, cap. 1.

(22) Ἐλκεσιπέπλους. Epitheton mulieribus proprium. Homerus *Iliad. Z, vers. 442*:

Αἰδέομαι Τρώας καὶ Τρωάδας ἔλκεσιπέπλους. *Revereor Troas, et Troadas replis indutas.*

Item simile epitheton ἐλκεχιτῶνων Ionibus tribuit, *Il. N, v. 685*:

Ἐνθα δὲ Βοιωτοὶ, καὶ Ἴάονες ἔλκεχιτῶνες. *Hic autem Bæoti, et Iæones stollitrali.*

Clemens per memoriam lapsus ἐλκεσιπέπλους dixisse videtur. Huc referri merentur, quæ dicit Strabo, *Geograph. lib. x, p. 466, 467*, ubi de Curetum nomine agit: Θηλυστολοῦντας γὰρ ὡς αἱ κόραι, τοῦνομα σκεῖν τοῦτο τοὺς περὶ τὴν Αἰτωλίαν γαστρί· εἶναι γὰρ καὶ τινα τοιοῦτον ζῆλον ἐν τοῖς Ἕλλησι, καὶ Ἰάονας ἐλκεχιτῶνας εἰρησθαι. «Aiunt enim Ætolicos Curetas hoc nomine affectos, quod κορών, seu puellarum, in morem, muliebres vestes gererent: tale nimirum quoddam viguisse studium apud Græcos, indeque Iæonas dictos stollitralios.»

(23) Προτροπομένους. Lowthius ait: «Lego προστροπομένους, εἰ colentes;» quo sensu hæc vox occurrit in *Protreptico*, pag. 33.

(24) Ἀπωκιστέον. Analogia postulat ἀπωκιστέον, licet etiam Pal. ms. ἀπωκιστέον habeat, relicto augmento. *Sylburg.*

(25) Κόσμῳ. Ludit in ambiguo huius vocis sensu.

(26) Παραλυπῶν. Παραλυπῶν Nov.

(27) Καθ' ἣν. Scholiastes in marg. Reg., Bod.: Τοῦτο μεταπεποληται ἀπὸ τοῦ τραγικοῦ. Est autem versus iambicus.

(28) Φαῦλοις δ. Φαῦλαις διαίταις Bod.

φύμνοι ἀνδρῶν, γυναικῶν γεγονάσι θηλύτεροι· οὐ
 ἢ (29) καθυφεῖναι χρὴ τοῦτου. Εἰ δὲ συμπεριφέρει-
 σθαι· (30) χρῆ, ὀλίγον ἐνδοτέον αὐταῖς μαλακωτέροις
 χρῆσθαι τοῖς ὑφάσμασιν, μόνον τὰς μεμωραμμένας
 λεπτοργίας, καὶ τὰς ἐν ταῖς ὑφαῖς περιέργους πλο-
 κῆς, ἱκποδῶν μεθιστάντας· νῆμα (31) χρυσοῦ, καὶ
 σῆρας Ἰνδικούς, καὶ τοὺς περιέργους βόμβυκας (32)
 γαίρειν ἐόντας· ὅς σκώλης φύεται τὸ πρῶτον, εἶτα
 ἐξ αὐτοῦ δασεῖα ἀναφαίνεται κάμπη, μεθ' ἣν εἰς
 τρίτην μεταμόρφωσιν νεοχομοῦται· βομβύλιον (33)· οἱ
 δὲ ἐκ νεκύδαλον αὐτὸ καλοῦσιν, ἐξ οὗ μακρὸς τίχτε-
 ται στήμων, καθάπερ ἐκ τῆς ἀράχνης ὁ τῆς ἀράχνης
 μήκος. Τὰ γὰρ περιττὰ ταῦτα καὶ διαφανὴ ἑλεγχοῦς ἐστι
 βανόιας οὐκ ἐβρωμένης, ὀλίγῳ παραπετάσματος τῆν αἰ-
 σιγὴν τοῦ σώματος προαγωγέοντα. Οὐ γὰρ ἐστὶ σκέπη
 ἢ ἀβροδίαιτός ἐστιν ἐσθής, τὸ σχῆμα τῆς γυμνότητος
 εὑρίπτειν μὴ δυναμένη· προσπίπτουσα γὰρ ἡ τοιαύτη
 ἐσθὴς τῷ σώματι, προστυπούται αὐτῷ ὑγρότερον καὶ
 προτιναπλάττεται, σαρκικῶς ἐμφύσια, τῷ σχή-
 μῳ (34)· καὶ τὸν τύπον ἐκμάττειται τῆς γυναικῆς,
 ὡς· οὐχ ὁρῶντι τὴν ἄλην τοῦ σώματος εἶναι φανεράν
 ἀθέσιν. Πραγματικῶν δὲ τῆς ἐσθήτος καὶ τὰς βαφάς·
 αὐταὶ γὰρ πόρρω καὶ τῆς χρείας καὶ τῆς ἀληθείας
 πρὸς τῷ (35) καὶ διαβολὴν τοῦ κήτους ἐξανθεῖν· οὐτε
 γὰρ ἡ χρῆσις ὠφέλιμος· οὐ γὰρ πρὸς τὸ χρῆσις εὐθε-
 ρος, οὐτε πρὸς σκέπη ἔχει τι περιττὴν παρὰ τὴν ἄλλην
 ἐσθῆτα, ἢ τὸν ψόγον μόνον. Καὶ τὸ ἐπιτερεπὲς τῆς
 χροῆς τοὺς λίχνους ἀνιψί, εἰς τὴν ἀνόητον ὀφθαλμῶν
 ἐρεθίζον. Τοὺς δὲ λευκοὺς, καὶ οὐ νόθους τὰ ἐνδον,
 λευκὰ καὶ ἀπεριέργους ἀρμοδιώτατον ἐσθήσει (36)
 χρῆσθαι. Σαρῶς γοῦν (37) καὶ καθαρώς Δανιὴλ ὁ
 προφήτης, « Ἐτέθησαν, » φησὶ « θρόνοι, καὶ ἐκάθι-
 σαν ἐπ' αὐτῶν, ὡστε παλαιὸς ἡμερῶν, καὶ τὸ ἐνδομα
 αὐτοῦ ὡσεὶ χιῶν λευκόν. » Τοιαύτη χρώμενον στολῆ,
 τὴν Κύριον ἐν ὀράματι θεωρεῖν, καὶ ἡ Ἀποκάλυ-
 ψις φησὶν· « Εἶδον τὰς ψυχὰς τῶν μεμαρτυρηκό-
 των ὑποκάτω τοῦ θυσιαστηρίου· καὶ ἐδόθη ἑκάστῳ
 σπυρὶ λευκῆ. » Εἰ δὲ καὶ ἄλλο τι δεοῖ χρώμα ζητεῖν,
 τὸ αὐτοφῶδες τῆς ἀληθείας ἀπόχρη βάμμα. Αἱ δὲ τοῖς
 ἐσθῆσι ἐοικυῖται ἐσθῆτες βακχικοῖς καὶ τελεστικῶς
 καταληπτέαι (38) λήροις· πρὸς δὲ καὶ ἡ πορφύρα
 καὶ τὰ ἀργυρώματα (39), ὡς φησὶν ὁ κωμικός,

Ⲙ P. 255 ED. POTTER, 201 ED. PARIS.

(29) Δι). Δ: I Nov.

(30) *Ei δὲ συμ.* Similia dicit *Pædag.* lib. III, cap. 11, p. 245 edit. Paris.

(31) *Νῆμα.* Locum hunc contra luxum vestium, cum Seneca et aliis confert Petrus Faber, *Seminarium* lib. II, p. 145. SYLBURG.

(32) *Βόμβυκας.* Conf. Hieronymus Vida, in *Bombyce.*

(33) *Βομβύλιον.* A et H. βομβύλιον ex Aristot. *Histor. anim.* lib. V, cap. 19; Plin., lib. XI, cap. 22. SYLBURG. Κομβύλον Nov. Porro alii βομβύλιον et νεκύδαλον distinguunt. Conf. Aristoteles et Plinius, *loc. cit.*, ubi quoad cætera, eadem fere de bombycis generatione referunt, quæ Clemens.

(34) *Σχήματι.* Σώματι, Reg., Bod.

(35) *Ἐρὸς τῷ.* Pal. ms. πρὸς τῷ, accusat. casu, minus recepte. SYLBURG. — Verum consentit Reg.

(36) *Λευκαῖς.... ἐσθήσει.* Analogia postulat ἐσθῆσι. SYLBURG. — Hic Lowthius ait : « Ita Josephus de Esenens, *De bello Jud.*, lib. II, cap. 7, ait

quæ sit communis, constructionem similem com-
 probamus. Quemadmodum enim utrisque commune
 est, ut egeant iis quæ tegunt, ita a quibus tegendi
 sunt esse oportet similia; etsi oporteat hujusmodi
 tegumentum assumere, quia sunt feminarum ce-
 laudi oculi. Etsi enim femina propter imbecillita-
 tem longe plura concupiscat, id male educationis
 consuetudini tribuendum est, per quam sæpenu-
 mero viri in malis vitæ institutis educati, evase-
 runt mulieribus magis effeminati: non est igitur
 eis hac in re cedendum. Quod si se eis aliquantulum
 accommodare oporteat, vestibibus quidem paulo
 mollioribus eis uti concedendum est, dummodo
 nimis subtiliter per summam stultitiam elaborata
 opera, curiosæque in texturis plicaturæ, longissime
 amandentur; auri fila, et Indicos seres, et inutiles
 bombyces valere jubentibus (est enim bombyx
 primum vermis, deinde aspera ex eo nascitur
 eruca, postquam in tertia metamorphosi innovatur
 papilio, quem nonnulli Græce appellant νεκύδαλον,
 ex quo longum stamen nascitur, quæmalmodum ex
 aranea tela aranæ). Superflua enim hæc et per-
 spicua, mentem minime constantem arguunt, quæ
 exigui expansione veli, tanquam quodam lenocinio,
 probrium corporis illiciunt. Non est enim amplius
 tegumentum mollis ac delicata vestis, ut quæ nu-
 dam figuram non potest oculere: ejusmodi enim
 vestis in corpus incidens, facilius corporis formam
 et impressionem recipit **87** figuræ, carnis instar
 adhærens: et mulieris tyrum ita exprimit, ut vel
 non videnti manifesta sit tota constitutio corporis.
 Rejiciendæ quoque sunt vestimenti tincturæ: ipsæ
 enim et ab usu, et a veritate longe remotæ sunt;
 præterea quoque ex eis morum oritur reprehensio:
 neque enim est earum usus utilis; nam nec ad
 frigus propulsandum est idonea, neque ad tegu-
 mentum habet aliquid amplius, quam alia vestis,
 nisi solum vituperium. Coloris autem delectans
 suavitas male habet avidos, eos ad stultam impel-
 lens lippitudinem. Atque eos quidem, qui sunt
 candidi, et non ✕ intus adulterini, candidis et mi-

illos λευγεμονεῖν διαπαντός. Vide notas ad pag. 192, edit. Paris. » Similia Clemens *Pædag.* III, c. 11.

(37) *Γοῦν.* Οὖν Reg., Bod. Quæ sequuntur e Dan. et Apoc. διὰ μνήμης recitat.

(38) *Καταληπτέαι.* Rectius καταλειπτέαι, « re-
 linquendæ, » ut ἐπείν paulo post. SYLBURG.

(39) *Ἀργυρώματα.* Plutarchus, lib. *Περὶ φιλοπολυτίας*, postquam Dionysiorum antiquam ac simplicem pompam descripsisset, addit : Ἀλλὰ νῦν ταῦτα παρορᾶται καὶ ἠφάνισται, χρυσομάτων περιφερομένων, καὶ ἱματίων πολυτελῶν, καὶ ζευγῶν ἐλαυνομένων, καὶ προσωπείων. « Nunc vero ea negliguntur, et obsoleta sunt, dum interim aurea vasa gestantur, et pretiosæ vestes, et agitantur bigæ, et larvati incedunt. » Tunc etiam « floridis » utebantur; nam ipse Bacchus ἐπέχρητο μασχαλιστήρι ἀνθινῷ, ut ait Pollux lib. IV, cap. 18. Porro Comicus poetæ versus hoc modo scribi debet :

Εἰς τοὺς τραγηδοὺς χρήσιμ', οὐκ εἰς τὸν βίον.

nime curiosis ac operosis vestibus uti convenientissimum. Aperte certe et pure Daniel propheta: « Positi sunt, inquit, throni, et sedit super ipsos tanquam Antiquus dierum, et ejus vestimentum album sicut nix ^a. » Tali veste utentem Dominum, in visione se vidisse dicit Apocalypsis: « Vidi animas eorum, qui testes fuerant sub altari, et data est unicuique vestis candida ^b. » Quod si oporteat etiam aliquem alium colorem querere, naturalis tinctura veritatis per se sufficit. Vestes autem, quæ sunt floribus similes, Bacchicis nugis et Initiorum mysteriis relinquendæ sunt; deinde vero purpura, et vasa argentea, ut dicit comicus:

Multum tragædis conferunt, vitæ nihil.

Vita autem nostra quidvis potius, quam pompa, est existimanda. Tinctura itaque Sardyniaca, et alia omphiacina seu oleagina et alia viridis, rosacea et coccina, et aliæ innumerabiles tincturæ, excogitatae sunt a perniciosis delectationibus: quo fit, ut ad visum conferatur jam vestis, non ad integumentum. Quæ autem ex auro affabre facta, et quæ purpura tincta sunt, et hæ animalium quæ vento feruntur deliciæ, et ille unguentis delibutus crocotus, et suspiciendarum membranularum pretia ingentia et variegatæ vestes, quæ in purpura habent animalia, cum ipsa arte valere jubenda sunt. « Quid enim prudenter ac præclare fecerint mulieres, quæ, ut ait comœdia, floribus tinctæ, cinctæ crocotis atque fucatæ sedent? » Aperte itaque suadet Pædagogus: « In amictu vestis ne gloriaris, et efferris ^c. » Eos certe irridens, qui mollibus vestibus induti sunt, dicit in Evangelio: « Ecce, qui in vestitu glorioso et deliciis degunt, sunt in terrenis regiis ^d. » Regias dicit terrenas, mortales ac corruptibiles, ubi est vana honesti opinio, inanis gloriæ ambitio, error et adulatio. Qui aulam autem cœlestem incolunt, quæ est circa omnium regem, incorruptibilem animæ vestem, nempe carnem, sanctificantur, et hac ratione induunt incorruptionem. Quemadmodum ergo quæ non nubit, soli Deo dat operam, et ejus cura non dividitur; pudica autem, quæ nupsit, vitam cum Deo et cum marito dividit; quæ autem aliter fertur, tota conjugii, hoc est viiii, efficitur: eodem modo

✠ P. 236 ED. POTTER, 202 ED. PARIS. ^a Dan. vii, 9. ^b Apocal. vi, 9, 11. ^c Eccli. xi, 4. ^d Luc. vii, 25.

(40) *Σαρδυνιακόν*. Pal. ms. *Σαρδηνιακόν*, forte rectius Sardiniaicum. SYLBURG. — *Σαρδηνιακόν* habent etiam mss. nostri.

(41) *Ἐξώλοις*. *Ἐξώλεις*, Pal., Bod., Reg. Verum in Reg. aliquis super εἰς scripsit εἰσι, ut sit ἐξώλεισι ab ἐξώλης· quæ vera lectio est.

(42) *Πεποιημένα*. Malim *πεποιτισμένα*, « variegata, distincta; » quod habet Nov. Sæpius enim de vestibus auro « distinctis, » quam ex φο « factis, » apud auctores mentio est.

(43) *Ζῶων τε προσήνεμόν γέ τι τρύφημα τούτω*. Scribe *ζῶων τε προσώνυμόν γέ τι τρύφημα τούτω*; « vestem hanc delicatam, quæ a bestiis nomen habet. » Erat enim vestis quædam ab animalibus intertextis ζωωτός, seu ζωιωτός dicta, de qua Pol-lux *Onomast.* lib. vii, cap. 13: « Ὁ δὲ κατάστιχτος χιτῶν ἐστὶν ὁ ἔχων ζῶα ἢ ἀθη ἐνυφασμένα· καὶ ζωωτός δὲ χιτῶν ἐκαλεῖτο καὶ ζωιωτός. » Distincta autem tunica est, quæ animalia, vel flores intertextos habet; et « belluata, » aut « animalibus intertextis » dicitur. Idem auctor de reliquis etiam vestibus, quas hoc loco memorat Clemens, consuli poterit.

(44) *Μυροβαζή*. Scholiastes quidam in marg.

Εἰς τοὺς τραγηδοὺς γρήσιμα, καὶ οὐκ εἰς τὸν βίον.

Τὸν δὲ ἡμέτερον βίον, πάντα μᾶλλον ἢ πομπὴν εἶναι χρεών. Βάμμα γοῦν Σαρδυνιακόν (40), καὶ ἄλλο ὀμφάκινον, καὶ γλωρὸν ἕτερον, ῥοδομιγῆς, καὶ κοκκοβαφῆς, καὶ ἄλλα μυρία διὰ σπουδῆς βάμματα, ἐπινοήθηται ταῖς ἐξώλοις (41) ἡδυπαθεῖαις· ὅπως, οὐ σκέπησιν ἢ ἐσθῆσιν αὐτῆ. Τὰ τε χρυσῷ πεποιημένα (42), καὶ τὰ ἀλουργοβαφῆ, καὶ ζῶων τε προσήνεμόν γέ τι τρύφημα τούτω (43), τὸν τε μυροβαφῆ (44) ἐκείνον κροκωτόν, καὶ τῶν ὑμενίων (45) τῶν περιόπτων τὰ πολυτελῆ καὶ ποικίλα ἱμάτια, ἔχοντα ζῶδια ἐν τῇ πορφύρᾳ, αὐτῇ τέχνῃ χαίρειν ἐκτέον, « Τί γὰρ φρονιμον γυναῖκες ἐργάζαντο, ἢ λαμπρόν (46), αἱ καθήμεθα, » φησὶν ἡ κομμωδία, ἐξηγηθῆναι, κροκωτοφοροῦσαι, κεκαλλωπισμέναι; παραινεῖ δὲ διαφῆδρον ὁ Παιδαγωγός, « Ἐν περιβολῇ (47) ἱματίου οὐ μὴ καυχῆσθαι· μηδὲ ἐπαίρου ἐν δόξῃ πάσῃ, ἢ ἀπαρνώμῃ (48) οὖση. Ἐπισκώπτων γοῦν τοὺς τοῖς μαλακῶς ἡμφιεσμένους ἱματίοις ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ λέγει· Ἰδοὺ, οἱ ἐν ἱματισμῷ ἐνδόξῳ καὶ ἐν τρυφῇ διάγοντες (49), ἐν τοῖς βασιλείοις εἰσι τοῖς ἐπιγελοῖς· » βασιλείοις λέγει τοῖς φθαρτοῖς, ἐνθα δοξοκαλία, καὶ δοξοκοπία (50), καὶ κολακεία, καὶ πλάνη. Οἱ δὲ τὴν οὐράνιον θεραπεύοντες αὐλήν περὶ τὸν πάντων βασιλέα, τὴν ἀκήρατον τῆς ψυχῆς ἐσθῆτα, τὴν σάρκα, ἀγιάζονται· καὶ ταύτῃ ἐπενδύονται ἀφθαρσίαν. Καθάπερ οὖν ἡ ἀγάμος (51) μόνῃ σχολάζει τῷ Θεῷ, καὶ ἡ φροντις αὐτῆς οὐ περισχίζεται· γηραμένη δὲ, ἢ γε σώφρων διαίρεται τὸν βίον καὶ πρὸς Θεόν (52) καὶ πρὸς ἀνδρα· ἢ δὲ ἀλλως φερομένη ὅλη γίνεται τοῦ γάμου, τοῦτέστι τοῦ πάθους· τὸν αὐτὸν οἶμαι τρόπον

Reg. et Bod. adnotat: Μυροβαφῆ τοῦτον λέγει διὰ τὸ ἐκ χρύσου μολύνεσθαι· ἐστὶ δὲ λεπτόν τε καὶ ἀραιστήμονον ὑφασμα.

(45) *Ἰμενίων*. Ἰμενίων, Nov., Reg., quod usitatius est.

(46) *Ἡ λαμπρόν*. Abest a Nov.

(47) *Ἐν περ*. Ἐν περιβολῇ ἱματίων μὴ καυχῆσθαι, καὶ ἐν ἡμέρᾳ δόξης μὴ ἐπαίρου. Eccl.

(48) *Ἀπαρνώμῃ*. Id habet cum Flor. edit. etiam Pal. ms. Error natus e duplici scripturæ notatione: παρανώμῃ scilicet, et ἀνώμῃ. SYLBURG. — Ἀπαρνώμῃ retinent etiam mss. nostri.

(49) *Διάγοντες*. Ὑπάρχοντες, Luc. Mox illud τοῖς ἐπιγελοῖς est Clementis interpretamentum: et forte ad seq. refertur.

(50) *Δοξοκαλία*. Δοξοκοπία adnotat aliquis in Reg.

(51) *Ἡ ἀγάμος*. Respicit I Cor. vii, 34: Μεμρισται ἡ γυνὴ καὶ ἡ παρθένος· ἡ ἀγάμος μεριμνῇ τὰ τοῦ Κυρίου, ἵνα ἢ ἀγία καὶ σώματι καὶ πνεύματι· ἢ δὲ γαμήσασα μεριμνῇ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσῃ τῷ ἀνδρὶ.

(52) *Πρὸς Θεόν*. Πρὸς τὸν Θεὸν καὶ πρὸς τὸν ὄν Nov.

ἡ σώφρων γυνή, σχολάζουσα μὲν τῷ ἀνδρὶ, ἀνυποκρίτως θεοσεβεί· φιλοκοσμοῦσα δὲ, ἀποπέπτωκε καὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ γάμου τοῦ σώφρονος, τὸν κόσμον ἀνικαταλλαττομένη τάνδρός· κατὰ τὰ αὐτὰ τῇ Ἄρχειᾳ ἑταίρα, τῇ Ἐριφύλῃ λέγω·

Ἡ χρυσὴ (53) φίλου ἀνδρός ἐδέξατο τιμήετα.
 Ταύτη καὶ τὸν Κεῖον (54) ἀποδέχομαι σοφιστήν, τὰς ἐκουσίας (55) καὶ καταλλήλους Ἄρετῆς καὶ Κακίας εἰκόνας ὑπογράφοντα· τὴν μὲν αὐταῖν ἀφελῶς ἰσταμένην ἐποίησε καὶ λευγεύματα καὶ καθάριον, τὴν Ἄρετήν, αἰδοῖ μόνῃ κεκοσμημένην (τοιαύτην εἶναι χρὴ τὴν πιστὴν ἐνάρετον μετ' αἰδοῦς)· θατέραν δὲ πῶναντιον εἰσάγει, τὴν Κακίαν, περιττῇ μὲν ἐσθῆτι ἱμεριεμένην, ἄλλοτριῇ δὲ χρώματι γεγανωμένην· καὶ ἡ κίνησις αὐτῆς καὶ ἡ σχέσις πρὸς τὸ ἐπιτερεπὲς ἐπιτηδευομένην, ταῖς μαχλώσαις ἔγκαιται σκιαγραφίᾳ γυναιξίν. Πρὸς οὐδεμίαν δὲ ὄλω· ὁ ἐπόμενος τῷ Λόγῳ αἰσχρὰν ἔδονην οικειώσεται· διὸ καὶ τῆς ἐσθῆτος τὸ χρεῖωδες προκριτέον. Κἂν ὁ Λόγος τοῦτο ψάλλῃ, διὰ δεξιῶν περὶ τοῦ Κυρίου λέγων· «**Εὐφρανάν (56)** σε θυγατέρες βασιλέων ἐν τῇ τιμῇ· παρέρση ἡ βασίλισσα ἐκ δεξιῶν σου ἐν ἱματισμῷ (57) διαχρῶσιν, καὶ χρυσωτοῖς χρυσοῖς περιβεβλημένη· οὐκ ἐσθῆτα τὴν τρυφητικὴν μεμήνηκεν, ἀλλὰ τὸν ἐκ πίστεως συνυφασμένον ἀκτῆρατον τῶν ἡλετημένων (58) κόσμον τῆς Ἐκκλησίας δεδήλωκεν, ἐν ἧ ὁ ἄδολος (59) Ἰησοῦς ὡς χρυσὸς διατρέπει (60), καὶ οἱ χρυσοὶ, οἱ ἐκλεκτοὶ (61), οἱ χρυσοί. Εἰ δὲ καὶ ὑφῆναι χρὴ τοῦτον διὰ τὰς γυναῖκας, ἥδειαν τὴν ἐσθῆτα καὶ προσωπὴν πρὸς τὴν ἀφῆν, ἐξυφαντέον, οὐχὶ δὲ καθάπερ τὰς γραφαί, πρὸς τὸ τερπνὸν τῆς ὄψεως ἐξανθιστέον. Ἐξέτιμος μὲν (62) γὰρ ἡ γραφὴ τῷ χρόνῳ γίνεται· αἱ δὲ ῥυτίδες καὶ αἱ στύφεις, τοῖς φαρμακώδεσι τῆς βασιχμοῖς ἐκτῆχουσαι τὰ ἔρια, τῶν ἀμπεχονῶν τὰς ὄψεις ἀσθενεῖς ἀποτελοῦσι· τὸ δὲ οὐδ' εἰς οἰκονομῶν εὐθετον. Ἀπειροκαλία δὲ ἡ μεγίστη, τοσοῦτον

A pudica mulier, ut ego quidem sentio, quæ marito dat operam, sincere Deum colit; quæ autem immoderato ornatus studio tenetur, et a Deo et a pudico conjugio excidit, ut quæ maritum ornamento permutet. Quemadmodum Argiva illa meretrix, Eriphyle inquam,

Auri quæ pretium sumpsit pro conjuge charo.
 Quocirca Ceum sophistam jure approbo, qui Virtutis et Improbitalis aptas describit imagines; quarum hanc quidem fecit simpliciter stantem, candida veste indutam et puram, nempe Virtutem, sola verecundia ornatum: (talem esse oportet fidelem mulierem, nempe virtute præditam cum verecundia); alteram autem contra inducit, nempe Improbitalitatem, superflua quidem et varia veste indutam, alieno autem colore exsultantem; motusque ejus et habitus comparatus ad delectationem describitur, non secus ac meretricis. Qui ergo Logon sequitur, nulli turpi voluptati adhærebit: et ideo quod in veste usum præbet, præferendum est. Quod si Logus hoc canit, per David dicens de Domino: «**Delectaverunt te filiæ regum in honore. Astitit regina a dextris tuis in vestitu deaurato, et simbriis aureis circumamicta**»: his verbis, non luxuriosas ac delicatas vestes, sed integrum ac incorruptum, ex fide contextum ornatum eorum, qui consecuti sunt misericordiam, nempe Ecclesiæ, significavit, in qua Jesus a dolo alienus splendet ut aurum, et simbriæ aureæ, nempe electi. Quod si etiam propter feminas sit aliquid relaxandum, texenda quidem est suavis vestis et tactu mollis, sed non, sicut picturæ, ost ad visus delectationem colorum varieganda floribus. Pictura enim tempore evanescit; ablutiones autem, extersiones, ac constipationes, quæ medicatis tincturæ succis lanas inficiunt, imbecillas vestium texturas efficiunt: hoc autem nec ad bonam quidem domus administrationem aptum

✕ P. 237 ED. POTTER, 203 ED. PARIS. • Psal. XLIV, 9, 10.

(53) *H χρ. Odys.* Λ, vers. 326.
 (54) *Κεῖον*. Bion Nov. mendose pro Κεῖον. Nam Clemens Strom. v, pag. 561, hunc virum, Prodicum nempe, Κῖον vocat: quod posteriores editiones mutarunt in Χῖον. Eumdemque Basilius lib. *De legendis gent. libris*, Quintilianus, *Instit.* lib. 1, c. 5, aliique, Chium vocant. Sed Κεῖος in Κῖος, hoc autem in Χῖος facile transit. Erat autem Prodicus Κεῖος, «*Ceus*,» ex insula Ceo oriundus. Plato, in *Theage*: Πρόδικος ὁ Κεῖος, καὶ Γοργίας ὁ Λεοντίνος. Κεῖος etiam dicitur a Laertio Diogene in *Protagora*, et Philostrato in proœmio lib. *De vitis sophistarum*. Suidas, Πρόδικος Κεῖος ἀπὸ τῆς νήσου, πόλεως δὲ Τουλίδος. Idem tradit Aristophanis Scholiastes ad *Nubes* pag. 147 edit. Aurel. Allobrog. Porro Clemens hoc loco Prodicum fabellam respicit, qua Virtutem ac Vitium ad sese Herculem allicientes descripsit. Eam copiose narravit Xenophon, *Memorabil.* lib. 11, quem Clemens abbreviasse videtur. Eiusdem meminere Cicero *De offic.* lib. 1, cap. 32; Justinus M., *Apol.* 11, pag. 29 edit. Oxon.; Maximus Tyrius, dissert. 4; Basilius, lib. *De legendis gentil. libris*; Philo Judæus, lib. *De mercede meretricis non recipiend. in sacrar.*; Chrysostomus orat. 1, *Περὶ βασιλείας*; Philostratus, loco superius memorato, etc.
 (55) *Ἐκουσίας*. Oixία; Nov. Μοχ, τὴν μὲν γὰρ

αὐταῖν. Ibid. Dein, αἰδοῖ μόνῃν x. Ibid.
 (56) *Εὐφρανάν*. Vulg. Bibl. τῆς φρανάν σε. Dein τιμῆ σου· quam lectionem comprobant Nov., Bod., Reg., ut etiam, Sylburgio teste, Pal. ms.
 (57) *Ἐν ἱματ.* Vulg. Bibl. ἐν ἱματισμῷ διαχρῶσιν περιβεβλημένη, πεποικιλμένη, absque commatio illo καὶ χρυσωτοῖς χρυσοῖς, quod tamen infra quoque reperitur Strom. 1, 3. SYLVBVS.
 (58) *Τῶν ἡλετημένων*. In Nov. aliquis adnotat τὸν ἡλετημένον.
 (59) *Ὁ ἄδολος*. Nempe, is, ὃς ἀμαρτίαν εὐχ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη ἄδολος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, ut dicitur I Pet. 11, 22.
 (60) *Ὡς χρυσὸς διατρέπει*. Respicit illud Pindari, principio *Ὀλυμπ.* α'.
Ἄριστον μὲν ὕδωρ· ὁ δὲ χρυσὸς αἰθέμενον πῦρ ἄτε διατρέπει ῥυκτὶ μέγανος ἐξοχα πλούτου.
Optima quidem est aqua: et Aurum, velut ignis noctu ardens, Coruscat eximie inter Superbificus divitias.
 (61) *Οἱ ἐκλεκτοί*. Καὶ ἐκλεκτ., Bod. Reg. Μοχ ὑφεῖναι Nov.
 (62) *Μέρ.* Abest a Reg., Bod.

est. Est autem maxime ineptum et indecorum, *pepla*, *xystides*, *ephaptides*, « *lænasque*, » ac « *tunicas* » stupere et admirari, « et quæ, » ut ait *Homærus*, « velant circumquaque pudorem. » Pudet me, ut vere dicam, cum videam tantum opum effundi ad tegenda pudenda. Vetus enim homo, qui erat in paradiso, ramis et foliis tegumentum dimittebatur pudoris; nunc autem cum nobis oves factæ sint, ne similiter ac oves simus insipientes. A Logo autem instituti, sumptuosas vestes redarguamus, dicentes, « estis pili ovium. 88 » Etiamsi se jactet *Miletus*, etiamsi laudetur *Italia*, etiamsi sub pellibus pili custodiantur, quorum nonnulli insano amore tenentur, nobis quidem certe nullum est studium in ea conferendum. Beatus autem *Joannes*, despectis quoque ovium pilis, qui delicias redolent, « pilos camelorum » elegit, et eis se vestiit, simplicem vitam et a dolo alienam repræsentans. « *Mel* » enim « comedebat et locustas ^a, » dulcem et spiritale cibum, a fastu alienas et moderatas vias *Domini præparans*. Ille enim videlicet purpura se induisset, qui omnem urbanum erat aversatus fastum, et in solitudinem quietis, tranquille cum Deo versaturus, se recepit, ab omni inani studio, unaque boni specie ac illiberali decore remotus? Ovina autem pelle *Elias* utebatur indumento, et « *ovinam pellem* » stringebat « *zona facta ex pilis* ^b. » *Isaias* vero, alius propheta, « *nudus* » erat, et « *nullis utebatur calceis* ^c; » sæpe autem sacco quoque utebatur, quod est indumentum humilitatis. Quod si etiam vocas *Jeremiam*, is « *cingulum* » solum habuit « *lineum* ^d. » Quemadmodum autem bene nutrita corpora, si nuda sint, vires ac vigorem apertius indicant : ita etiam pulchritudo morum, ❧ ineptis nugis non involuta, indicat animi magnitudinem. Trahere autem vestes ad summos usque pedes demissas, valde est arrogans et superbum, quod ambulandi actionem impedit, cum vestis instar verriculi, quæ in soli sunt

❧ P. 238 ED. POTTER, 204 ED. PARIS. ^a Marc. i, 6. ^b IV Reg. i, 8. ^c Isa. xi, 2.
^d Jerem. xiii, 1.

(63) *Χλαίρας*. Ex *Homæri Iliad.* B, 262 :
Χλαίρᾳ τ' ἠδὲ χιτῶνα, τὰ τ' αἰδῶ ἀμφικαλύπτει.
Læniisque, et tunicam, et quæ undequaque pudorem
velant.

(64) *Παρεμέτρει*. Scholiastes in marg. Reg., *Boil.*
 Ἄντι τοῦ παρείχεν, οἰοῦναι σύμμετρον τῇ χρεῖα πα-
 ρέχουσα.

(65) *Κἄν ὑπὸ διφθέραις*. *Varro*, lib. ii *De re rustica* : « Pleraque similiter faciendum in ovibus pellitis, quæ propter lænæ bonitatem (ut sunt *Tarentinæ* et *Atticæ*) pellibus intexuntur, ne lana inquinetur, quo minus vel infici recte possit, vel lavari ac parari. » *Hor.* ii, *Carm.* 6 : « Dulce pellitis ovibus *Galesi flumen*. » *Colum.*, lib. ii, c. 22 : « Feriis pontificiis pellibus oves vestiri non licet. » Itaque *Diogenes*, ut refert *Laertius*, cum in *Megarensi* agro pellibus intactas oves spectasset, *Megarensium* autem liberos nudos ob mendicitatem passim videret, facete dixit, Præstare *Megarensis* arietem esse, quam filium. Et quod ille πρόβατα δέρμασιν ἔσκεπασμένα, hic *Clemens* ὑπὸ διφθέραις φυλάττονται αἱ τρίχες. COLLECT.

(66) *Τὰς*. Καὶ Nov.

ἄπτοσθαι περὶ τοὺς πέπλους, καὶ τὰς ξυστίδας, καὶ τὰς ἐφαπτίδας « *χλαίνας* (63) » τε, καὶ « *χιτῶνας*, τὰ τ' αἰδῶ ἀμφικαλύπτει, » Ὅμηρός φησιν, *Αἰγυνοῦμαι γὰρ ὡς ἀληθῶς, ὀρῶν τοσοῦτον ἐκχεόμενον πλῆθον εἰς τὴν αἰδοῖον σκέπην*. Ὁ γὰρ τοι ἀρχαῖος ἄνθρωπος, ὁ ἐν τῷ παραδείσῳ, κλάδοις καὶ φύλλοις τὴν σκέπην τῆς αἰσχύνης παρεμέτρει (64)· νυνὶ δὲ, ἐπι τὰ πρόβατα ἡμῖν δεσθμιούργηται, μὴ κατὰ τὰ αὐτὰ τοῖς πρόβάτοις ἀφραίνωμεν· παιδαγωγούμενοι δὲ τῷ λόγῳ, τὸ πολυτελὲς τῆς ἐσθῆτος διελέγχωμεν, ἐπιλέγοντες. *Τρίχες* ἐστὲ *πρόβατων*. » *Κἄν Μιλήτος αὐχῆ, κἄν Ἰταλία δοξάζηται, κἄν ὑπὸ διφθέραις* (65) *φυλάττονται αἱ τρίχες, περὶ ἧς μεμῆσαν οἱ πολλοὶ, ἀλλὰ ἡμῖν γε οὐ σπουδαστέον*. Ὁ δὲ μακάριος Ἰωάννης, καὶ τῶν πρόβατων ὑπεριδῶν τὰς τρίχας, ὀζούσας τρωφῆς, « τὰς (66) τῶν καμήλων εἴλετο τρίχας, » καὶ ταύτας ἠμπόισχετο, τὸ εὐτελὲς καὶ ἄδολον τοῦ βίου ὑποτυπούμενος. Καὶ γὰρ « *μέλι* ἤσθια καὶ ἀκρίδας, » *γλυκεῖαν καὶ πνευματικὴν τροφὴν, ἀτύφους καὶ σώφρονος τὰς ὁδοὺς τοῦ Κυρίου παρασκευάζων*. Ἦπου γάρ (67) ἂν ἀλουρήην *χλανίδα* περιεβάλετο, ὁ τὴν ἀλαζονείαν τὴν πολιτικὴν ἔκτραπεις, εἰς δὲ τὴν ἔρημον τῆς ἔρημιας (68) κατὰ γαλήνην Θεῷ συμπολιτευμένος, ἐκτὸς πάσης κενοσπουδίας (69), ἀπειραγαθίας, μικροπροπειίας; « *μηλωτῆ* » δὲ ἐκρήτο Ἠλίας ἐνδύματι, καὶ « *ζώνη* τὴν *μηλωτῆν* » κατέσφιγγεν « *ἐκ τριχῶν πεποιημένη*. » « Ἦσαλας δὲ, ἄλλος οὗτος προφήτης, « *γυμνός* » τε καὶ « *ἀνυπόδετος* » ἦν· πολλὰκις δὲ καὶ σάκκον ἠμπόισχετο, ταπεινοφροσύνης ἔνδυμα (70). Εἰ δὲ καὶ Ἰερεμίαν καλεῖς, « *λινοῦν* » οὗτος « *περίζωμα* » εἶχε μόνον. Ὡς δὲ τὰ εὐτραφῆ τῶν σωμάτων γυμνούμενα φανερωτέραν δείχνουσι τὴν ἀκμήν, οὕτω καὶ τῶν ἡθῶν τὸ κάλλος, μὴ ἐνεκλούμενον ἀπειροκάλοις φλυαρταίς, τὸ μεγαλοπρεπὲς ἐνδείκνυται. Τὸ δὲ καὶ σύρειν τὰς ἐσθῆτας, ἐπ' ἄκρους καθιέξαι (71) τοὺς πόδας, κομιδῆ ἀλαζονικῶν, ἐμποδῶν τῇ ἐνεργείᾳ τοῦ περιπατεῖν γινόμενον, καλλύντρον (72) δίχην ἐπισυρομένης τῆς ἐσθῆτος τὰς ἐπιπολαίους τῆς γῆς ἀχυρμαίας· οὐδὲ τῶν κα-

(67) Ἦπου γάρ. A. Forte rectius ἦπου γάρ, « utique enim. » SYLBERG.

(68) *Τὴν ἔρημον τῆς ἐρημίας*. *Interpres* virtū « *solitudinem quietis*, » ac si legisset τὴν ἔρημον τῆς ἐρημίας. Verum ἔρημος ἐρημίας est « *desertum solitudinis*, » id est solitudo ingens, ἀόκητος, quæ opponi videtur deserto ὀρεινῶ, seu montanis *Judææ* locis, ab urbe quidem remotioribus, sed non plane hominum vacuis. Ms. Nov. scribit τὴν ἔρημον τῆς ἐρημίας γαλήνην, « *solitarium deserti tranquillitatem*, » omissa præposit. κατὰ : quæ lectio ab aliquo forte profecta est, qui, quid esset ἔρημος ἐρημίας, ignorabat.

(69) *Κενοσπουδίας*. *Κενοδοξίας* Nov., sed κενοσπουδίας in marg. adnotatum est.

(70) *Ταπεινοφροσύνης ἐνδυμα*. Quo, scilicet, penitentes ac lugentes utebantur.

(71) *Καθιέξαι*. *Solæcophanes* est in hac voce : regula enim postulat καθιέντα. SYLBERG. — *Καθιέντας*, Nov. Recte : nisi potius factum sit ad vitandum τὸ σολοκοφανές· quod tamen apud bonos auctores usitatum est.

(72) *Καλλύντρον*. *Καλλύνθρον*, Nov.

επιτότων, τούτων δὲ τῶν τὴν κιναιδίαν τὴν ἄφρονον Α
 εἰς τὰς σκηνάς (73) μετιόντων ὀρηχστῶν ἀπορρέου-
 σαν εἰς τοσοῦτον ὕθρεως τὴν ἐσθήτα περιορώτων
 αἷς οἱ ἐπιμελεῖς στολισμοί, καὶ τῶν κρασπέδων αἱ
 ἀπαυρήσεις, καὶ τῶν σχημάτων οἱ περιεργοὶ ῥυ-
 θμοί, βλακείας μικρολόγου (74) ἐπισυρμὸν ἐμφαίνου-
 σι. Κἂν τὸν ποδῆρη τις παραφέρῃ τὸν Κυρίου (75),
 ὁ ποικιλανθῆς ἐκείνος χιτῶν τὰ τῆς σοφίας ἀνθη δει-
 κνῆσι, τὰς ποικιλίας καὶ μὴ ματαιοποιένας Γραφάς,
 εἰ λόγια τὰ τοῦ Κυρίου (76), ταῖς τῆς ἀληθείας ἀπα-
 στραπτόντα αὐγαῖς. Τοιαύτην ἄλλην τὸν Κύριον
 ἐσθήτα διὰ τοῦ Δαβὶδ ἠμφίεσε τὸ Πνεῦμα, ὡδὲ πως
 ψάλλον « Ἐξομολόγησιν καὶ εὐπρέπειαν ἐνεδύσω,
 ἐκβαλλόμενος φῶς, ὡς ἱμάτιον. » Καθάπερ οὖν περὶ
 τὴν κατασκευὴν τῶν ἐσθήτων καθαρευτέρων πάσης
 ἀσπίας, οὕτω (77) δὲ καὶ τῆς χρήσεως τὴν ἀμετρίαν Β
 εὐλαβητέον. Οὐδὲ γὰρ ὑπὲρ γόνυ (78), καθάπερ τὰς
 Λακίνας φασὶ παρθένους, ἐστολισθαι καλόν· οὐδὲν
 γὰρ μέρος ἴτιοῦν ἀπογυμνοῦσθαι γυναικὸς εὐπρεπές.
 Καὶ τοι δυνατόν ἀποφθέγγασθαι μάλα κοσμίως τὴν
 ἐστειαν ἐκείνην φωνὴν πρὸς εἰπόντα, « Καλὸς (79)
 ὁ πῆγος· Ἄλλ' οὐ δὴμόσιος » καὶ, « Κνήμη καλαί·
 Ἄλλ' μόνου, » φάναι, « τοῦ ἀνδρός σου τοῦ ἐμοῦ. » καὶ,
 « Πρόσωπον εὐπρεπές· Ἄλλὰ μόνου τοῦ γεγαμηκό-
 τος » ἐγὼ δὲ οὐδὲ τὴν αἰτίαν τῶν τοιούτων ἐπαίνων
 θέλω παρέχειν τὰς σώφρονας τοῖς διὰ τῶν ἐπαίνων
 θηρωμένοις τὰ ἐπίψογα· καὶ οὐδ' ὅτι γε παραγυ-
 μῶν τὸ σφυρὸν κεκώλυται μόνον, ἐγκεκαλύφθαι (81)
 ἔτι καὶ τὴν κεφαλήν, καὶ τὸ πρόσωπον ἐπεσκιάσθαι
 προστάσσεται· οὐ γὰρ ὅσιον εἶναι θήρατρον ἀνθρώ-
 πων τὸ κάλλος τοῦ σώματος. Οὐδὲ ἀλουργῶ παρα-
 πιάσματος (82) χρωμένην περιθλεπτον ἐθέλειν γίνε-
 σθαι τὴν γυναῖκα, εὐλογον. Εἴθε γὰρ καὶ τῆς
 ἐσθῆτος οἷον τε ἦν ἐξελεῖν τὴν πορφύραν, ὡς
 μὴ ἐπὶ τὸ πρόσωπον τῶν χρωμένων τοὺς θεατὰς
 ἐπιστρέφειν! Αἱ δὲ ὀλίγον κομιδῆ τὸ λοιπὸν τῆς ἀμ-
 ετρῆς ὑφαίνουσαι τὸ πᾶν ἀλουργεῖς εἰργάσαντο,
 ἐπλέρουσαι τὰς βραθυμίας· καὶ δὴ τα αὐτὰς περὶ τὰς
 μεμωραμένας ταύτας καὶ ἀβράς ἀλουύσας πορφύ-

superficie sordes secum attrahat : ne fractis qui-
 dem et enervatis his saltatoribus, qui cynædicam
 turpitudinem mutam in scenam transferunt, ve-
 stem cum tanto dedecore diffluentem despicientibus,
 quibus exquisitæ vestes, simbriarumque diftatatio-
 nes, et curiosi figurarum numeri, illiberalis molli-
 citie tractionem indicant. Quod si quis talarem Do-
 mini vestem adducit, variegata illa tunica ostendit
 flores sapientiæ, variasque, et, quæ non flaccescunt,
 Scripturas, eloquia nempe Domini, quæ veritatis
 splendoribus refulgent. Ejusmodi alia veste Spi-
 ritus Dominum per David induit, sic psallens :
 « Confessionem et decorem indutus es, inducens lu-
 cem, sicut vestimentum ». Quemadmodum ergo
 vestium confectionem honestam, et ab eo quod
 est indecorum, mundam esse oportet, ita etiam
 vitanda est usus immoderatio. Neque enim, sicut
 Lacænas virgines, supra genu vestiri honestum
 est : nullam enim partem feminae nudari decorum
 est. Quamvis posset quidem honeste dici urbana
 illa vox, quæ dicta est ei, qui dixerat : « Pulcher
 cubitus ; At non publicus ; » et, « Tibi pulchræ
 sunt tibiæ » dicenti ; « Sed solius mei mariti ; » et,
 « Speciosa facies ; Sed est ejus tantum, qui me uxorem
 duxit ; » ego autem nolo pudicas feminas præ-
 bere talium laudum causam iis, qui per ejusmodi
 laudes, ut probrium eis afferant, venantur. Nec
 vero solum calcaneum est prohibitum, ut nudent
 iis ; verum etiam caput ut tegant atque obnubant,
 illis est impositum : neque enim honestum est
 corporis pulchritudinem esse hominum aucupium.
 Noc par est, ut purpureo utens velo femina velit
 conspici. Atque utinam posset etiam a veste eximi
 purpura, ne in utentium faciem spectatores ❖ con-
 vertat ! Atque illæ qui dem cum reliquæ vestis admo-
 dum parum texant, fecerunt quidquid est purpu-
 reum, suas inflammantes libidines. Quæ autem
 his stolidis et mollibus purpuris impense dele-
 rantur, eas, ut sunt verba poetæ, « Purpurea ar-

⌘ P. 259 ED. POTTER, 204-205 ED. PARIS. * Psal. ciii, 1, 2.

(73) Ἐπὶ τὰς Σκηνάς. Si quis ἐπὶ τῆς σκηνῆς
 ambulat, per me licet. SYLBERG. — Ταῖς σκηναῖς, Nov.
 (74) Μικρολ. Σμικρολόγου, Nov.
 (75) Τὸν Κυρίου. Pal. ms. τοῦ Κυρίου, sed reti-
 neri et tunc potest ; id est, « quem Dominus gesta-
 vit. » SYLBERG. — Τοῦ Κυρίου, Bod., Reg.
 (76) Τὰ τοῦ Κυρίου. Articulus τὰ additus ex Pal.
 SYLBERG. — Consentiant Reg., Bod., sed neutrum
 articulum agnoscit Nov. Porro hic ludit auctor in
 ambiguitate vocis γραφή, quæ cum « scripturam, »
 iam « picturam » etiam denotat.
 (77) Οὕτω. OΨΩΣ, Nov.
 (78) Ὑπὲρ γόνυ. Virginum Spartanarum vestes
 supra genua decurtatas fuisse, referunt auctores.
 Voluit nimirum Lycurgus, illas, perinde ac juve-
 nes, certaminibus exerceri ; ad quæ brevior vestis
 aptior fuit. Hinc φαινομηρίδας ab Ilico poeta voca-
 tas, memorat Plutarchus. Conf. Pollux lib. vii, c. 15.
 (79) Καλός. Responsum illud in excerptis ma-
 nuscr. tribuitur Lacænae feminae. Sic enim ibi :
 Εἰπέ τις, πῆγυν θεασάμενος τῆς Λακίνας, Καλὸς
 ὁ πῆγος· καὶ ἀντήκουσε τὸ, Ἄλλ' οὐ δὴμόσιος. Cle-
 mens tamen infra Stromateo quarto Theonon Py-
 λαγορεᾶ dictum hoc tribuit, ut et Plutarchus in

Præceptis connubialibus. Et occasionem quidem
 muniti brachii Plutarchus ibidem fuisse dicit, τὴν
 περιβολὴν τοῦ ἱματίου, in excerptis vero supradi-
 ctis hæc afferunt ad Lacænas accommodata ratio,
 Ἐπεὶ καὶ ἀχειριδῶτους ἐφόρουσιν χιτῶνας, ὡς φαί-
 νεσθαι ἀνωθεν ἀπὸ τῶν ὤμων βραχίονα καὶ καρ-
 πῶν καὶ τοῦτο ὄπλον ἀπὸ τῶν παλαιότερων ἀγαλ-
 μάτων καὶ τῶν εἰκότων τῶν γυναικείων. Αἰδύονται
 quæ insuper hæc : Ἐλέγοντο δὲ αἱ ταύτη χρώμεναι
 τῇ στολῇ τῇ ἀχειριδῶτι δωρίζειν· ἐπεὶ καὶ δωριεῖς
 οἱ Λάκωνες ὡς περ ἀπεναντίον αἱ χειριδῶται χρώμε-
 να ἰωνίζουσαν ἦσαν δὲ αὐταῖ αἱ Ἀθηναῖαι διότι Ἴωνες
 οἱ Ἀθηναῖοι πρὸ τοῦ τὴν Ἰωνίαν ἀποικίσαι ἐκαλοῦντο.
 Καὶ ἐποιοῦν τοῦτο οἱ Λακεδαιμόνιοι μὲν, τὰς γυναι-
 κάς ἀνδρίζοντες· οἱ Ἀθηναῖοι δὲ, ἐκθλιόνοντες. SYL-
 BERG. — Eadem adnotavit Scholiastes in margine Reg.,
 Bod. Conf. quæ adnotata sunt ad Stromat. iv, p. 522.
 (80) Τοῦ ἀνδρός. Τοῦ ἀνδρός repetit Nov. Mox
 μόνου γεγαμηκόμισσο articulo. Ibid.
 (81) Ἐγκεκαλύφθαι. Tertullianus, De cultu fe-
 min., lib. ii, c. 7 : « Deus vos velari jubet : credo,
 ne quorumdam capita videantur. »
 (82) Παραπιάσματος. Pal. ms. παραπιάσματος
 in:git Sylberg. Id habent etiam Bod., Reg.

ripuit mors.) Propter hanc itaque purpuram, et Tyrus, et Sidon, et quæ regio est mari propinqua Laconico, maxime desiderantur : quin etiam earum tinctorum, et purpuræ infectores, et ipsa conchyliia in magno pretio habentur propterea quod eorum sanguis producat purpuram. At etiam delicatis pannis admiscentes dolosæ mulieres, et qui sunt ex viris effeminati, fraudulentas dolosaque tincturas, insano quodam amore modi modestiæque limitem transiliunt, non amplius lintea ex Ægypto, sed quædam alia ex terra Hebræorum et Cilicum comparantes. Amorgina autem taceo, et abyssina; delicæ enim jam nominum rationem supergressæ sunt. Porro autem oportet, ut mihi quidem videtur, id quod tegitur, ex tegumenta ostendere, se esse eo melius : ut templo imaginem, et corpore animam, et veste corpus. Nunc autem contra omnino; si corpus quidem earum venundetur, nunquam mille drachmas Atticas invenerit : unam autem vestem mille talentis ementes, ipsæ se vestibus inutiliores et viliores arguunt. Cur ergo quæ sunt rara et pretiosa, plus quam ea, quæ sunt in medio sata et vilia, persequimini? Quoniam quod vere pulchrum, et quod vere bonum est ignoratis, et pro iis quæ sunt, ea quæ esse videntur, a stultis magno studio quæritis, qui perinde ac insani, quæ alba sunt, tanquam nigra, visione apprehendunt.

✱ CAP. XI.

De calceamentis.

Similiter autem in calceamentis superbæ arro-
✱ P. 240 ED. POTTER, 205-206 ED. PARIS.

(83) Ἐλλαβε. Admiranda versus Homericæ applicatio. Nam cum ea verba de morte usurpaverit poeta, Clemens vitam illam, quæ in purpuris versatur, neque quidquam præter illas æstimat, θάνατον πορφύρεον vocavit. Hoc in Juliano Parabata, cum fastu maximo mirantur quidam apud veteres, qui si persuadissent sibi, ullo loco Christianos homines habendos esse, penes quos tum omnis erat eruditio, et qui crucem Domini ac Dei sui sub abominando illo capite, quamquam non omnes æque patienter, bajulabant, facile intellexissent, omnia illum Christianis deluisse, et hanc inter causas fuisse, quare usu litterarum iis interdiceret, cum quibus olim sacramentum Deo vivo dixerat. Aphithagma ejus decantatum tantopere, eodem modo, sensu eodem, usurpavit hic Clemens, et quidem sub Severo. Quid, quod veteres, Homerum eo ipso in loco respexisse ad purpuram contendunt : quæ si uno ictu purpurarii conficiatur, colorem exhibere nativum, δυσέκνιπτόν τε καὶ δευροποιόν, at si diu spiraret postea, ad colorem fieri inutilem. Τοῦτό τοι καὶ Ὅμηρος οἶδε, φασί· καὶ τοὺς ἀποδνήσκοντας ἀθρόως μὴ πληγῇ τῷ τῆς πορφύρας θανάτῳ καταλαμβάνεσθαι φησι, τὸ ἀδόμενον ἐν τοῖς ἑαυτοῦ μέτροις ἀναμέλπειν ἔκεινο· Ἐλλαβε πορφύρεος θάνατος καὶ μοῖρα κραταιή. Nullus in antiquitate tota ἤθως æque ἀποφθεγματικὸν habuit ac Theocritus Sophista, qui cum Alexander patrum mutare habitum, et ad Persicum transiret, juberetque ex Ionia mitti purpuras sibi, ille cum astaret, præter expectationem dixit, Ἐλλαβε πορφύρεος θάνατος. Quamquam filii grammaticorum, male venustatem ejus dicti capiant, quemadmodum Eustathius, qui ad purpurarios refert. Nihil aliud Sophista voluit, quam actum esse de Alexandro, postquam cultum patrum mutasset. Nam aut vitam illi morte infeliciorem immi-

νας, κατὰ τὸ ποιητικὸν δὴ ἐκεῖνο, « Ἐλλαβε (83) πορφύρεος θάνατος. » Διὰ ταύτην γούν τὴν πορφύραν ἢ Τύρος, καὶ ἡ Σιδὼν, καὶ τῆς Λακωνικῆς ἡ γειτῶν (84) τῆς θαλάσσης, ποθεινόταται· ἀνάγονται δὲ εὖ μάλα καὶ οἱ βαφεῖς αὐτῶν, καὶ οἱ πορφυρευταί, καὶ αὐτὰ τὰ κογχύλια, διὰ τὸ αἷμα τούτων ἐξανθεῖν τὴν πορφύραν. Ἀλλὰ καὶ τοῖς λίγνοις ὑφάσμασιν ἐγκαταμιγνύουσαι αἱ δολεραὶ γυναῖκες, καὶ τῶν ἀνδρῶν οἱ γυναικιώδεις τὰς δολερὰς βαφὰς, μαργαίνουσι περὶ τὴν ἀμετρίαν, οὐκ ἔτι τὰς θόβνας τὰς ἀπ' Αἰγύπτου, ἀλλὰς δὲ τινὰς ἐκ γῆς Ἑβραίων καὶ Κιλικίων ἐκποριζόμενοι γῆς. Τὰ δὲ ἀμόργινα καὶ βύσσιννα (85) σιωπῶ· ὑπερεκπέπαικεν ἡ τρυφή καὶ τὴν ὀνομασίαν, Δεῖ δὲ τὴν σκέπην (86), οἶμαι, αὐτὸ αὐτοῦ κρεῖττον ἀποφαίνειν τὸ σκεπόμενον, ὡς τὸ ἄγαλμα τοῦ νεῶ, καὶ τὴν ψυχὴν τοῦ σώματος, καὶ τῆς ἐσθῆτος τὸ σῶμα. Νουὶ δὲ πᾶν τοῦναντίον, τὸ μὲν σῶμα αὐταῖς εἰ πιπράσκειτο, οὐκ ἂν ποτε χίλιας εὐροὶ Ἀττικᾶς (87)· μίαν δὲ που ἐσθῆτα μυρίων τετράκων ὠνούμεναι, σφᾶς αὐτὰς ἀχρειοτέρας καὶ ἀτιμωτέρας (88) τῶν ὑφασμάτων ἐλέγγουσιν. Τί ποῖ' ὄν διώκετε τὰ σπάνια καὶ πολυτελῆ πρὸ τῶν ἐν μέσῳ (89), καὶ τῶν εὐτελῶν; Ὅτι ἀγνοεῖτε τὸ δυνως καλὸν, καὶ τὸ δυνως ἀγαθόν· καὶ ἀντὶ τῶν δυνως τὰ δοκοῦντα παρὰ τοῖς ἀνοήτοις· σπουδάσετε, οἱ τοῖς μεμηγνῶσιν ἐπίσης τὰ λευκὰ ὡς μέλανα φαντάζονται (90).

ΚΕΦ. ΙΑ'

Περὶ ὑποδέσεως.

Παραπλήσια δὲ καὶ περὶ τὰς ὑποδέσεις εἰσὶν αἱ
C nere, aut mortem : quam non evasit. Et ex eo tempore invisus suis esse cœpit. Unde Hermolaus mira libertate apud Curtium : « Persarum te vestis et disciplina delectat, patrios mores exosus es : Persarum ergo non Macedonum regem occidere volumus : et te transfugam belli jure persequimur. » Quin et Dio tenes eo usus fertur. Sed nunc non erat his locus. HEINSIUS. — *Iliad.* E, vers. 82 :

... τὸν δὲ κατ' ὄσση

Ἐλλαβε πορφύρεος θάνατος καὶ μοῖρα κραταιή.

(84) Λακωνικῆς ἡ γ. Plinius, lib. ix, cap. 36, de purpura et murice agens, « Præcipuus hic, inquit, Asiæ, in Meninge Africæ, et Getulo littore Oceani, et Laconica Europæ. » Conf. idem lib. xxxv, c. 6; D Horatius, lib. ii, od. 48 :

Nec Laconicis mihi

Trahunt honestæ purpuras clientæ.

(85) Καὶ βύσσιννα. Καὶ τὰ βύσσιννα, Bod., Reg.

(86) Δεῖ δὲ τὴν σκ. Scribe, Δεῖ δὲ τ. σ. ο. αὐτὸ αὐτῆς κρεῖττον ἀπ. « Oportet autem integumentum indicare id, quod tegitur esse ipso melius. » Vel, Δεῖ δὲ τῆς σκέπης, οἶμαι, αὐτῆς κρεῖττον ἀπ. Quo modo hanc sententiam effert in lib. *De vestimento* Musonius apud Sobeum serm. i, p. 17 : Δεῖ γὰρ τῆς σκέπης αὐτῆς κρεῖττον ἀποφαίνειν τὸ σκεπόμενον καὶ ἰσχυρότερον, ἀλλ' οὐκ ἀσθενέστερόν τε καὶ χείρον. « Decet enim tegumento præstantius et fortius exhibere id, quod tegit : non autem imbecillius ac deterius. »

(87) Ἀττικᾶς. Subaudiendum δραχμάς, αὐτὴν μνᾶς. SYLBERG.

(88) Ἀτιμωτέρας. Τιμωτέρας, Nov. mendose.

(89) Τῶν ἐν μέσῳ. Τῶν ἐμμέσων, Nov.

(90) Φαντάζονται· φαντάζεται, Nov.

ἀλαζόνες, τὴν πολλὴν βλακείαν κἀναυθα ἐπιδεικνύμεναι. Αἰσχρὰ γοῦν (91) ἀληθῶς τὰ σανδάλια ἐκεῖνα, ἐφ' οἷς ἔστι τὰ χρυσᾶ ἀναθέματα (92)· ἀλλὰ καὶ τοὺς ἕλους ἐλικοειδῶς τοῖς καττύμασιν ἐγκατακροῦσιν ἀέσουσι. Πολλοὶ δὲ καὶ ἐρωτικούς ἀπασμούς ἐγγράπτουσι αὐτοῖς, ὡς ἂν ἐκ τῆς ἐπιθάσεως ρυθμίζουσαι τὴν γῆν, καὶ τὸ ἑταιρικὸν τοῦ φρονήματος ἐκ τοῦ βαδείσματος ἐναποσφραγίσωνται. Χαίρειν οὖν ἐπέον τὰς ἐπιγρύσους καὶ διαλίθους τῶν σανδαλίων ματαιοτεχνίας, καὶ κρηπίδας Ἀττικὰς, καὶ τὰς Σικωνίας, καὶ τοὺς κοθόρνους, Περσικὰς τε καὶ Τυβήρικὰς (93)· προθεμένους δὲ, καθὼς ἔθος τῇ ἀληθείᾳ ἤμῶν, τὸν σκοπὸν τὸν ἠρόδον, τὸ κατὰ φύσιν ἐκλέγειν γῆν. Ἡ γὰρ χρῆσις τῶν ὑποδημάτων, ἢ μὲν αὐτῶν εἰς ἀέπτην ποδῶν, ἢ δὲ εἰς προφυλακὴν τῶν προσπταισμάτων (94), καὶ τῶν ὀρειθατικῶν τραχυτήτων, τὸ ἐλμα ποδὸς σώζουσαν. Γυναίξῃ μὲν οὖν (95) τὸ λευκὸν ὑπόδημα συγχωρητέον· πλὴν εἰ μὴ ὀδεύουεν τότε δὲ τῷ ἀλειπτῷ (96) χρηστέον. Ἠλωμένων δὲ δέονται τῶν καττύματων αἱ ὀδεύουσαι. Πλὴν τὰ πολλὰ ὑπόδημασι χρηστέον αὐταῖς· οὐ γὰρ ἀρμόζει γυμνὸν ἐπιθεκνυθῆναι τὸν πόδα· ἄλλως τε καὶ εὐαίσθητον εἰς βλάβην ἢ γυνή. Ἄνδρῳ δὲ εὐ μάλα ἀρμόδιον ἀνυποδῆσι, πλὴν εἰ μὴ στρατεῦοιτο. Καὶ γὰρ πῶς ἐγγύς (97) τὸ ἐ υποδεδέσθαι τῷ δεδέσθαι. Ἀσκητικώτατον γέ τοι γυμνοῖς χρῆσθαι τοῖς ποσὶ, καὶ πρὸς ὑγίειαν καὶ εὐκολίαν εὐθετον, ἔθθα μὴ ἀνάγκη τις βακαλίους. Εἰ δὲ μὴ ὀδεύοιμεν, ἀλλὰ μῆδὲ φέροιμεν τὴν ἀνυποδησίαν, βλαύταις ἢ φαίκασιος χρηστέον·

A gantesque feminæ magnam quoque ostendunt mollitiem. Vere ergo turpia sunt illa sandalia, quibus addita sunt aurea ornamenta : quin etiam circumcirca clavos soleis infigere æquum censent. Multæ autem eis quoque amatorios imprimunt complexus, ut vel ipsam terram incredentes concinam efficiant, et meretricios spiritus incessu suo insculpant. Valere ergo jubendum est aureorum et gemmeorum sandaliorum vana artificia, cum crepidis Atticis et Sicyoniis, cothurnisque, Persicis etiam et Hetruscis : recto autem scopo, ut veritati nostræ mos est, proposito, id quod est secundum naturam, eligendum est. Calceorum enim usus hic quidem est ad tegendas pedes ; alius autem ad propulsandas offensiones, et a montanis asperitatibus plantam pedis conservandam. Sunt itaque mulieribus albi concedendi calcei, nisi iter ineant : tunc autem eis unctis utendum est. Sunt autem illis, quæ viam faciunt, necessariæ soleæ clavis consistit. Quin etiam illis ut plurimum calceis utendum est ; neque enim feminam decet nudum pedem ostendere : et alioqui mulieri tener est sensus, ut facile lædatur. Viro autem pulchre convenit nullos habere calceos, præterquam si militet. Ὑποδεδέσθαι enim, hoc est esse calceatum, non parvam habet affinitatem cum δεδέσθαι, quod est esse ligatum. Optimum quidem est exercitationis genus nudis uti pedibus, et ad sanitatem et ad expeditam facilitatem conveniens, ubi non prohibeat necessitas. Quod

C

(91) Γοῦν. Οὖν, Bod., Reg. P. Victorius, lib. xiv, cap. 15 Var. lect. Sandalium erat calceamentum divitum mulierum, ut testimonio Cephisodori comici intelligitur, qui in Trophonio sua ita induxit mulierem conquerentem fortunas suas : Σανδάλια τῶν λεπτοσχιδῶν, ἐφ' οἷς τὰ χρυσᾶ ταῦτ' ἔπεστιν ἄνθεμα· νῦν δ' ὡσπερ ἢ θεράπεινα ἔχω περιβαρίδας. Quæ namque antea sumptuoso genere calceamenti usa fuerat, postea tanquam ancillam ait se induere peribatidas. Calceorum autem clavis co: fistorum mentio fit etiam apud Athenæum ex Phylarcho, qui lib. xii scripsit Alexandri familiares in luxum nimium effusus fuisse, inter quos unus Agnon clavis aureis confixas crepidas et calceos gestabat. COLLECT.

(92) Ἀναθέματα. « Donaria » perperam vertit interpretes. Syllburgius ἀνάδηματα legi vult. Scribendum potius ἄνθεμα, « flores. » Sic enim Cephisodorus, in Trophonio hæc protulit. Ejus verba integra recitavit Julius Pollux, Onomast. lib. vii, cap. 22 :

Σανδάλια τε τῶν λεπτοσχιδῶν,
Ἐφ' οἷς τὰ χρυσᾶ ταῦτ' ἔπεστιν ἄνθεμα.

Sandalia vero tenuiter divisorum,
Quibus aurei flores insunt.

(93) Τυβήρικὰς. Conf. Pollux loco superius dicto.

(94) Προσπταισμάτων. Προσπταισμάτων, Nov. recte. Sic enim alibi προσκομμάτων, et προσκρουσμάτων, ut adnotat Syllburgius.

(95) Γυναίξῃ μὲν οὖν. De feminarum albis calceis Apuleius lib. vii Metamorph. : « Calceis femininis albis illis, et tenuibus indutus, et in sequiorum sexum insertus. » Vopiscus, in Aureliano : « Calceos mulleos, et cereos, et albos, et hederaceos, viris omnibus tulit, mulieribus reliquit. » Pollux,

lib. vii, cap. 22 : Ἰδίαν δὲ γυναικῶν ὑπόδηματα Περσικὰ, λευκὸν ὑπόδημα, μᾶλλον ἑταιρικόν. P. Colvius, in Apuleium. Cæterum in Florentina Græca editione post illa verba ἀλειπτῷ χρηστέον sequebatur, ἠλωμένων δὲ δέονται τῶν καττύματων αἱ ὀδεύουσαι, πλὴν τὰ πολλὰ ὑπόδημασι χρηστέον αὐταῖς, « unctis est utendum. Soleis autem clavis confixis indigent, quæ iter eunt, alioquin ut plurimum calceis utantur opus est : neque enim feminam decet, etc. » Hæc ab interprete in utraque editione, nescio quo casu, ommissa sunt. Apud eundem Pollucem reperies eandem τῷ κονίποδος etymologiam, qui et meminuit ἐλαφροῦ φαίκασιος ; sic enim habet manuscriptorum, et ratio carminis exigit. Atque hæc duo genera sunt calceamentorum, quæ concedit viris ; nam quod veritè interpret, « soleis utendum est. » Græc. βλαύταις, ἢ φαίκασιος χρηστέον. Sed apud Latinos non est tanta varietas calceorum, ut D singulis Græcis singula respondeant. COLLECT.

(96) Ἀλειπτῷ. Τῷ βεβαμμένῳ ἀλείφεται γὰρ τὰ βαπτόμενα τῶν ὑποδημάτων, inquit Scholiast. s in marg. Reg. et Bod.

(97) Καὶ γὰρ πῶς ἐγ. Musonius, lib. De vestimento apud Stobæum, serm. i, pag. 18 : Τοῦ γε ὑποδεδέσθαι τὸ ἀνυποδετεῖν τῷ δυναμένῳ κρεῖττον· κινδυνεύει γὰρ τὸ μὲν ὑποδεδέσθαι τῷ δεδέσθαι ἐγγύς εἶναι· ἢ δ' ἀνυποδησία πολλὴν ἀλυπτίαν τινὰ καὶ εὐκολίαν παρέχει τοῖς ποσίν, ὅταν ἴσκημένοι ὦσιν. Ὅθεν καὶ τοὺς ἡμεροδρόμους ὄρᾶν ἔστιν οὐ χρωμένους ὑπόδημασιν ἐν ταῖς ὁδοῖς. « Ac discalceatum incedere præstat, quam calceari, si quis ferre valeat. Propemodum enim dixerim, calceatum esse perinde esse ac vincitum et colligatum esse. Cæterum immunitas calceorum multum facilitatis et agilitatis præbet pedibus, si exercitati fuerint : unde tabellaris videre est in viis non uti calceis, etc. »

si iter non ingrediamur, nec nudis incedere pedibus pati possimus, soleis utendum est; eas ἄνθρωποι autem Attici vocabant *κονίποδας*, quod *pedes*, quantum ego conjicio, *pulveri* appropinquare, facerent. Tenuis ac simplicis calceaturæ testis sufficit Joannes, qui dicebat se « non esse dignum solvere corrigiam calceorum » Domini. Non enim curiosos aut superfluos is habebat calceos, qui veræ philosophiæ typum Hebræis ostendebat. Hoc autem nunquid aliud significet, alibi ostendetur.

CAP. XII.

Quod non oporteat gemmas et aureum ornatum stupere et admirari.

Gemmas autem fuscas et virides, et quæ peregrini maris æstu expelluntur, et quæ ex terra deturuntur, admirari et stupere est puerile. In pelliculis enim lapillos, ac peculiare colores, atque vitra varia magno ferri studio, nihil est aliud quam stultorum hominum, qui ab iis, quæ visum percellunt, trahuntur. Ita etiam pueri cum ignem aspexerint, splendore adducti ad eum feruntur, quia quam sit eum tangere periculosum, propter ignorantiam minime animadverterunt. Tales stultis sunt mulieribus gemmæ monilibus alligatæ, et inclusæ torquibus, amethysti, et ceraunitæ, et jaspidæ, et topazion, et Milesia

Smaragdus, merces pretiosissima.

Maximi autem pretii margarites mulierum cubilia per summam lasciviam mirandum in modum invasit; is autem nascitur in quodam ostreo pinnis non absimili; magnitudo autem est quantus per magnus piscis oculus, nec pudet miseras totum suum studium in hoc ostreo ponere, cum eis liceat sancta ornari gemma, nempe Logo Dei, quem utique Scriptura appellavit « Margariten », pellucidum et purum Jesum, qui est in carne contemplator oculus, qui est Logos perspicuus, per quem caro est pretiosa, quæ aqua regeneratur. Illud enim ostreum in aqua natum, carnem contegit: ex ea autem margarita concipitur. Ex sanctis autem lapidibus supernam Jerusalem fuisse munitam ac-

✕ P. 241 ED. POTTER, 206 ED. PARIS. a Marc. i, 7; Luc. iii, 16. b Matth. xiii, 46.

(98) *Κονίποδας*. Pollux lib. vii, c. 22: Οἱ δὲ κονίποδες λεπτόν ὑπόδημα πρεσβυτικόν· τὸ δὲ κάπτωμα κούφον, ὡς ἐγγύς εἶναι τῆς κόνεως τὸν πόδα. « Conipedes autem calcei sunt tenues, seniles: quibus solea levis, ut pes pulverem tantum non contingat. » Idem auctor de reliquis calceamentis, quorum hic mentio fit, consuli poterit.

(99) *Ἀὐτά*. Pal. ms. αὐτάς, femin genere, relatione ad propinquius facta: et mox, μοι δοκεῖ, indic. modo. SYLBURG. — Αὐτάς habet etiam Reg. et Bod.; μοι δοκεῖ, Reg.; μοι δοκεῖν, Bod.

(1) *Τῆς γῆς*. Similiter Tertullianus, ut lapillorum pretium minueret, eos « terræ minutalia » vocavit, *De cultu femin.*, lib. i, c. 6.

(2) *Ἰέλους τε ἴεσθαι*. Ἰέλου τε ἴεσθαι, Nov. Et ἴεσθαι quidem asper rectius esse videtur, quam ἴεσθαι.

(3) *Τοιοῦτοι. Τοιοῦτο*, Nov.

A « κονίποδας (98) » αὐτά (99). ἐκάλουν οἱ Ἄττικοι, διὰ τὸ πελάζειν, μοι δοκεῖν, τῇ κόνει τῷ πόδι. Τῆς λιτῆς ὑποδέσεως ἀπόχρη μάρτυς Ἰωάννης, οὐκ ἔστι εἶναι ὁ μολογῶν, « τὸν ἱμάτια τῶν ὑποδημάτων λύειν τοῦ Κυρίου. » Οὐ γὰρ τι τῶν περιέρχων ὑπεδέδετο ὁ τῆς ἀληθοῦς Ἑβραίοις φιλοσοφίας ὑπεκινύμενος τὸν τύπον. Τοῦτο δὲ, εἰ καὶ αὐτίκα τι ἐν ἄλλοις δηλωθῆσεται.

ΚΕΦ. ΙΒ΄.

Ἵτι οὐ γρηὶ περι τοὺς λίθους καὶ τὸν χρυσὸν ἐποῆσθαι κόσμον.

Λίθους δὲ πελούς ἢ χλωρούς, καὶ τῆς ἀπεξενομένης θαλάσσης τὰ ἐκδράσματα, καὶ τῆς γῆς (1) τὰ ἐκψήγματα, μειρακιώδεις ἐσσι τεθηπέναι. Ἐπὶ γὰρ τὰ διαυγῆ τῶν λιθιδίων, καὶ τὰς ἰδιαζούσας χροίας, ὕλους τε ἴεσθαι (2) ποικίλας, οὐδὲν ἄλλ' ἢ ἀνόητων ἐστὶν ἀνθρώπων, ὑπὸ τῶν πληκτικῆν ἐχόντων φαντασίαν ἐλκομένων. Ταύτη καὶ τὸ πῦρ τὰ παιδία θεασάμενα, φέρεται ἐπ' αὐτὸ, τῇ λαμπρότητι ἀγόμενα· τῆς δὲ ἐπαφήσεως τὸ ἐπισφαλὲς διὰ τὴν ἀνοιαν οὐ κατανενοηκότα. Τοιοῦτοι (3) ταῖς ἡλιθίαις οἱ λίθοι γυναιξὶ περιδύμενοι τοῖς ὄρμοις, καὶ τοῖς περιδεσφύοις (4) ἐγκατακλειόμενοι, ἀμέθυσοι (5), καὶ κερραύνται, καὶ ἰασπίδες, καὶ τοπάζιον, ἢτε Μιλησία

Σμάρραδος, ἐμπόλημα τιμηέστατον.

Ἵτι δὲ πολυτίμητος μαργαρίτης (6) ὑπερφυῶς τῇ γυναικωνίτιδι εἰσεκίωμασε· γίνεταί δὲ οὗτος ἐν ὄστρῳ (7) τινὲ παραπλησίω ταῖς πίνυαις· μέγεθος δὲ ἕλικος ἰχθύος ὀφθαλμοῦ, εὐμεγέθους (8). Καὶ οὐκ αἰσχύνονται αἱ κακοδαίμονες, περὶ ὄστριον ὀλίγον τοῦτο τῆν πᾶσαν σπουδὴν πεποιημένα; ἐξὸν ἀγίω κοσμεῖσθαι λίθῳ, τῷ λόγῳ τοῦ Θεοῦ, ὃν « Μαργαρίτην » ἢ Γραφὴν κέλχηκε που, τὸν διαυγῆ καὶ καθαρὸν Ἰησοῦν, τὸν ἐν σαρκὶ ἐπόπτῃν ὀφθαλμῶν, τὸν λόγον τὸν διαφανῆ· δι' ὃν ἢ σὰρξ τιμίαι ὕδατι (9) ἀναγεννωμένη· καὶ γὰρ τὸ ὄστριον ἐκείνο ἐν ὕδατι γιγνώμενον, περιστέγει (10) τὴν σάρκα· ἐκ δὲ ταύτης ὁ μαργαρίτης κλισκαται. Λίθοις δὲ ἀγίοις τὴν ψῆν Ἱερουσαλήμ κτερίζεται παρελήφμεν· καὶ τὰς δώδεκα τῆς οὐρανοπό-

(4) *Περιδεσφύοις*. Scribe περιδεραίοις ex Nov. vel περιδεσφύοις ex Bod. et Reg., ut etiam infra.

(5) *Ἀμέθυσοι*. Ἀμέθυσοι, Reg., Nov.

(6) *Μαργαρίτης*. Conf. Athenæus, lib. iii, cap. 43 et 44; Plinius, lib. ix, cap. 35; Ammianus Marcellinus in fine lib. xxiii. Mox, γυναικωνίτιδι Nov.

(7) *ὄστρῳ*. Pro ὄστρῳ et ὄστριον, scribendum ὄστρεῖον et mox ὄστρειον, auctoritate Nov., Reg., Bod. Et quidem ὄστρια μόνος ἔλεγον ἀρχαῖται, ὄστρεα postea in usum venit, ut refert Athenæus, lib. iii, cap. 43, ὄστριον corruptum est ex ὄστρειον.

(8) *ὄφθαλμοῦ, εὐμεγ*. Pal. ms. ὀφθαλμοῦ εὐμεγ. absque distinctione. SYLBURG. — Consentiant alii mss. codd. et Hervetus interpres.

(9) *Ἡ σὰρξ τιμίαι ὕδ*. Ἡ σὰρξ τιμίαι ὕδ. « caro aqua pretiosa regnerata, » Reg., Bod.

(10) *Περιστεγεῖ*. Περικαλύπτει, περιέχει, inquit Scholiastes in marg. Reg. et Bod.

λων· πύλας, τιμίοις ἀπεικασμένας λίθοις, τὸ περι-
 σπον τῆς ἀποστολικῆς φωνῆς αἰνιττεσθαι χάριτος ἐκ-
 θεύμεθα (11). Ἐπὶ γὰρ τῶν λίθων τῶν πολυτελέων αἱ
 χροαί τετάχεται· τίμια δὲ αὐταί· τὰ δ' ἄλλα ὕλη γεώδης
 καταλείπονται. Συμβολικῶς τούτοις εἰκότως ταχίζε-
 ται τῶν ἀγίων ἡ πόλις, πνευματικῶς οἰκοδομουμένη.
 Πρὸς τὸ ἄνθος οὖν τῶν λίθων, τὸ ἀμύητον, τὸ ἄνθος
 τὸ Πνεύματος (12), τὸ ἀκράτητον καὶ ἄγιον τῆς οὐ-
 ραίας νενοήκασιν· αἱ δὲ, μὴ συνεισῆσαι τὸ συμβολικὸν
 τῶν Γραφῶν, ὄλαι περικεχῆνασι τοῖς λίθοις, τὸν
 θαυμάσιον ἐκείνον ἀπολογισμὸν προφερόμεναι· «Ὁν
 καὶ ἔδειξεν (13) ὁ Θεὸς, διὰ τὴ μὴ χρησώμεθα; » καὶ
 «Πάρεστί μοι, διὰ τὴ μὴ τρωφήσω; » καὶ, «Τίσιν οὖν
 ταῦτα γέγονεν εἰ μὴ ἡμῖν; » Τελῶς δὲ ἠγνοηκότων
 ἐθέλημα τοῦ Θεοῦ αἱ τοιαῦται φωναί. Πρῶτον μὲν
 γὰρ (14) τὰ ἀναγκαῖα, καθάπερ τὸ ὕδωρ καὶ τὸν
 ἀέρα, προφανῆ πᾶσι χορηγεῖται· τὰ δὲ ὅσα μὴ ἀναγ-
 καῖα, γῆ τε καὶ ὕδατι ἐκρῦψε. Διὰ τοῦτο τοὶ μύρ-
 μυκ; χρυσαυροχοῦσι, καὶ γρύπες χρυσοφυλαχοῦσι,
 καὶ ἡ θάλασσα τὸν μαργαρίτην ἐκρῦψε λίθον.
 Ὑμεῖς δὲ περίεργοι εἰς ἃ μὴ δεῖ. Ἰδοὺ ὄλος
 ἀνάπεται (15) οὐρανός, καὶ οὐ ζητεῖτε τὸν
 Θεόν· τὸ δὲ κεκρυμμένον χρυσιόν καὶ τοὺς λί-
 θους, οἱ τῆν ἐπὶ θανάτῳ κεκριμένοι, γεωροχοῦσι
 παρ' ἡμῖν. Ἀλλὰ καὶ τῇ Γραφῇ ἀντάδετε, βοῶσης
 ἐκείνης διαβρόχῃ· «Ζητεῖτε πρῶτον τὴν βασιλείαν
 τῶν οὐρανῶν, καὶ ταῦτα πάντα προστεθήσεται
 ὑμῖν (16). » Εἰ δὲ καὶ πάντα (17) ὑμῖν δεδώρηται, καὶ
 εἰ πάντα ὑμῖν συγκεχώρηται, καὶ εἰ «πάντα ὑμῖν (18)
 ἔξεισι, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει. »
 Παρήγαγε δὲ τὸ γένος ἡμῶν ἐπὶ κοινωνία ὁ Θεός,
 αὐτὸς τὸν ἑαυτοῦ (19) πρότερος μεταδούς καὶ κοινὸν
 πᾶσι ἀνθρώποις τὸν ἑαυτοῦ ἐπικουρήσας Λόγον,
 πάντα ποιήσας ὑπὲρ πάντων. Κοινὰ οὖν τὰ πάντα,
 καὶ μὴ πλεονεκτούντων οἱ πλοῦσιοι. Τὸ οὖν, «Πάρεστί
 (20) μοι, καὶ πλεονάζει μοι· διὰ τὴ μὴ τρωφήσω; » οὐκ

A cepimus * : ✕ et duodecim portas coelestis civitatis ,
 lapidibus pretiosis assimilatas eximiam apostolicæ
 vocis gratiam significare admittimus. In pretiosis
 enim lapidibus collocati sunt colores : sunt autem
 ii pretiosi ; cætera vero, terrestri materia, relin-
 quuntur. Merito ergo symbolice sanctorum ex his
 munitur civitas spiritualiter constructa. Per immu-
 tabilem itaque illum florem lapidum , florem Spi-
 ritus, ab interitu scilicet alienam et sanctam sub-
 stantiam intellexere. Quæ ergo quid sit in Scriptu-
 ris symbolicum non intelligunt, totæ lapidibus in-
 hiant, admirabilem illam defensionem afferentes :
 « Quæ ostendit Dominus, cur eis non utamur ? »
 et, « Adsunt mihi, cur non eis me oblectabo ? » et,
 « Quibusnam ergo facta sunt, si non nobis ? » Eo-
 rum, qui Dei voluntatem plane ignoraverunt, sunt
 ejusmodi voces. Primum enim quæ sunt necessaria,
 sicut aquam et aerem, aperte omnibus suppeditat :
 quæcunque autem non sunt necessaria, terra et
 aqua abscondit. Et ideo aurum formicæ fodiunt;
 aurum gryphes custodiunt; a mari teguntur mar-
 garitæ. Vos autem curam supervacaneam ponitis in
 iis, quæ non oportet. Ecce totum cælum apertum
 est, et Deum non quæritis : aurum autem, quod
 absconsum est, et lapides ii apud nos scrutantur,
 qui sunt damnati capitis. Quin etiam Scripturæ re-
 pugnantis cum illa aperte clamat : « Quærite pri-
 mum regnum cælorum, et hæc omnia adjicientur
 vobis b. » Quod si etiam vobis omnia donata sunt,
 et si vobis omnia concessa sunt, et si « omnia vobis
 licent c, ait Apostolus, sed non omnia 90 expe-
 diunt. » Produxit autem genus nostrum Deus
 ipse ad communicationem, cum ipse prior suum
 Filium impertit, et suum Logon omnibus commu-
 nem subministravit, et fecit omnia pro omnibus.
 Sunt ergo omnia communia, ne plura quam aliis

* P. 242 ED. POTTER, 207 ED. PARIS. a Apoc. xxi, 18, seq. b Matth. vi, 33. c I Cor. x, 25.

(11) Ἐκθεύμεθα. Οἰονεὶ ὑπολαμβάνομεν, νοοῦ-
 μεν, inquit Scholiastes in marg. Reg. et Bod.

(12) Ἄρθος τὸ Πρ. Pal. ms. ἄρθος τοῦ Πν. sed et
 τὸ τεινερὶ potest, ut sit exegetica repetitio articuli,
 ut bis in cap. præced. et alibi passim. SYLBURG.
 Τοῦ habet etiam Reg.

(13) Ὅρ καὶ ἔδ. A. μαυλι, ἃ καὶ ἔδειξε, « quæ
 etiam monstravit. » Ibidem mox, Pal. ms. χρυσώ-
 μεθα, indic. modo. SYLBURG. — Χρησώμεθα habet
 etiam Reg.

(14) Πρῶτον μὲν γάρ. His gemina illa Tertul-
 liani De Corona mil. 8 : « Dicimus enim ea demum
 et nostris et superiorum usibus, et Dei rebus, et
 ipsi Christo competisse. quæ meras utilitates et certa
 subsidia, et honesta solatia necessariis necessitati-
 bus vitæ humanæ procurent : ut ab ipso Deo inspi-
 rata credantur propriè prospicere et instructore,
 et oblectatore si forte hominis sui. Quæ vero hunc
 ordinem excesserunt, ea non convenire usibus
 nostris. » COLLECT.

(15) Ἀνάπεται. Fortasse rectius ἀναπέπταται,
 « expansus est, patet. » Mox, Flor. edit. γεωροχοῦσι
 παρ' ἡμῖν; sed multo convenientius Pal. ms. γεω-
 ροχοῦσι π. ἡ. « terram fodiant apud nos, » nempe
 ad metallâ damnati. SYLBURG. — Γεωροχοῦσι exhi-
 bent etiam niss. nostri codices. Mox, τὴν βασιλείαν
 τοῦ Θεοῦ, Luc.

(16) Ὑμῖν. Ἡμῖν, Bod.

(17) Εἰ δὲ καὶ πάντα. Tertull., De cultu fem.
 40 : « Nonne sapientes patres familiæ de industria
 quædam servis suis offerunt, atque permittunt, ut
 experiantur an æqualiter permissis utantur, si probe,
 si modeste? Quæ autem laudabilior, qui abstinerit
 in totum, qui timuerit etiam intelligentiam Domini?
 Sic igitur et Apostolus, Omnia, inquit, licent, sed
 non omnia ædificant. » Cyprianus, De habitu virgi-
 num : « Locupletem te dicis et divitem? Sed non
 omne, quod potest, debet et fieri : cum nec deside-
 ria proluxa et de sæculi ambitione nascentis ultra
 honorem ac pudorem virginitatis extendi, cum scri-
 ptum sit, Omnia mihi licent, sed non omnia expe-
 diunt. » COLLECT.

(18) Ὑμῖν. Pal. ms. ἡμῖν, « nobis. » SYLBURG. —
 Ἡμῖν etiam habet Bod.

(19) Ἀὐτὸς τὸν ἑαυτοῦ. A. et H. αὐτὸς τὸν ἑαυ-
 τοῦ πρότερος μεταδούς υἱόν· ut interpres quoque :
 « ipse prior filium suum impertit. » SYLBURG. —
 Sed vera lectio est, αὐτὸς τῶν ἑαυτοῦ μετ., quam
 unanimiter exhibent Nov., Reg., Bod. Est enim
 sensus, « Deus autem humanum genus ad commu-
 nicationem perduxit, cum ipse prior » quæ sua
 erant « impertiretur, suum nempe Logon omnibus
 communem subministrans, » etc.

(20) Πάρεστί. Sic occurrit huic objectioni Cy-
 prianus libro citato : « Locupletem te dicis, et di-
 vitem, et utendum putas iis, quæ possidere te

sibi vindicent divites. Hoc ergo, « Adsunt mihi, et supersunt, cur non me iis oblectabo? » non est humanum, ✕ nec ad societatem pertinens. Illud autem magis charitatem arguit: « Adsunt mihi, cur non impertiar pauperibus? » qui enim talis est, est perfectus, qui hoc implevit: « Diliges proximum tuum sicut te ipsum ». Hæc sunt veræ deliciæ, hic est pretiosus thesaurus. Quæ autem fiunt in vanas cupiditates impensæ, interitus non sumptus locum obtinent. Scio enim Deum potestatem usus nobis dedisse, verum eum usque ad id, quod est necessarium: et usum communem esse statuit. Absurdum est autem et turpe, unum laute et luxuriose vivere, cum multi esuriant. Quanto est enim gloriosius multis benefacere, quam magnifice habitare? quanto autem prudentius, in homines, quam in lapides et in aurum impendere? quanto autem est utilius ornatos habere amicos, quam ornamenta inanima? cuiam autem agri tantum profuerint, quantum gratificari? Restat ergo nobis, ut illud quaque, quod objicitur dissolvamus. Quinam ergo habebunt quæ sunt sumptuosa et magnifica, si omnes quæ sunt vilia et frugaliter deligunt? Homines, respondebo, si absque ulla vehementi affectione et discrimine eis utamur: sin autem fieri non potest, ut sint omnes frugi et temperantes, at saltem ut res necessariæ suppetant, ea quæ facile parari possunt, sunt persequenda: hæc autem supervacanea longe rejicienda. In summa ergo, ornamenta, velut virginalis ornatus, rejicienda sunt ab illis qui ipsum etiam mundum rejiciunt: oportet enim eas intus esse ornatas, et pulchram mulierem internam ostendere. In sola enim anima pulchritudo apparet et turpitude: et ideo is solus, qui est virtute præditus, vere est pulcher, bonus et honestus: et solum quod pulchrum est et honestum, bonum esse statuitur. Sola autem virtus vel per pulchrum corpus apparet, et in carne efflorescit, amabilem temperantiæ ostendens speciem, quando mores, tanquam lux quædam, in forma resplenderint. Uniuscujusque enim plantæ et animalis pulchritudo in uniuscujusque virtute est posita. Hominis autem

ἄνθρωπινον, οὐδὲ κοινωνικόν. Ἐκεῖνο δὲ μᾶλλον ἀγαπητικόν, « Πάρεστί μοι, διὰ τί μὴ μεταδῶ τοῖς δεομένοις; » ὁ γὰρ τοιοῦτος τέλειος, ὁ τὸ, « Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν, » πληρώσας· αὕτη γὰρ ἡ ἀληθὴς τρυφή, ἡ θησαυριζομένη πολυτέλεια. Ἡ δὲ εἰς τὰς ματαίους (21) ἐπιθυμίας ἀνάλωσις ἀπωλείας οὐ δαπάνης ἐπέχει λόγον· δέδωκε γὰρ ὁ Θεὸς, εἶδ' ὅτι, τῆς χρήσεως ἡμῖν τὴν ἐξουσίαν, ἀλλὰ μέχρι τοῦ ἀναγκαίου· καὶ τὴν χρῆσιν κοινήν εἶναι βεβούλευται (22). Ἄτοπον δὲ ἓνα τρυφᾶν, πενομένων πλειόνων. Πόσω (23) μὲν γὰρ εὐκλεέστερον τοῦ πολυτελῶς οἰκεῖν τὸ πολλοὺς εὐεργετεῖν; πόσω δὲ συνετώτερον τοῦ εἰς λίθους καὶ χρυσίον τὸ εἰς ἀνθρώπους ἀναλίσκειν; πόσω δὲ ὠφελιμώτερον τῶν ἀψύχων κοσμίῶν τὸ φίλους κεκτησθαι κοσμούς; τίνα δὲ ἂν ἀγροὶ τοσοῦτον, ὅσον τὸ χαρίζεσθαι ὠφελήθειαν; Λείπεται τοίνυν ἡμῖν κάκεινο ἐπιλύσαι τὸ ἐπιπερφόμενον· τίσιν οὖν τὰ πολυτελέστερα, ἂν αἰριῶνται πάντες τὰ εὐτελέστερα; Τοῖς ἀνθρώποις (24), φησὶ μ' ἂν, ἐὰν χωρὶς προσπαθείας καὶ διαφορᾶς χρώμεθα αὐτοῖς· εἰ δὲ ἀμήχανον πάντας σωφρονεῖν, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν τῶν ἀναγκαίων χρείαν, τὰ εὐπόριστα μεταδιωκτέον, μακρὰ τοῖς περιττοῖς τούτοις χαιρεῖν φράσσει. Καθόλου μὲν οὖν τὰ κόσμια, ὡσπερ κοροκόσμια, ἀποσκορακιστέον, ὅλον καὶ αὐτὸν παραιτούμεναις τὸν κόσμον· χρῆ γὰρ εἶναι κοσμίας ἐνδοθεν, καὶ τὴν τῶν (25) ἔσω γυναῖκα δεικνύναι καλὴν· ἐν μόνῃ γὰρ τῇ ψυχῇ καταφαίνεσθαι (26) καὶ τὸ κάλλος καὶ τὸ αἶσχος· διὸ καὶ μόνος ὁ σπουδαῖος καλῶς κάγαθὸς ὄντως ἐστὶ. Καὶ μόνον τὸ καλὸν ἀγαθὸν (27) δογματίζεται. Ἡ δὲ ἀρετὴ μόνῃ καὶ διὰ καλοῦ τοῦ σώματος καταφαίνεται, καὶ ἐπανθεῖ τῇ σαρκί, τὸ ἴραϊον τῆς σωφροσύνης ἀξίεραστον δεικνύουσα, ὅτι ἂν οἶονε φέγγος ἐπιλάμπῃ τῇ μορφῇ τὸ ἦθος· τὸ γὰρ ἐκάστου καὶ φυτοῦ καὶ ζώου κάλλος ἐν τῇ ἐκάστου ἀρετῇ εἶναι συμβέδηκεν. Ἀνθρώπου δὲ ἀρετὴ δικαιοσύνη, καὶ σωφροσύνη, καὶ ἀνδρεία, καὶ εὐσέβεια. Καλῶς ἄρα ἄνθρωπος, ὁ δικαίος, καὶ σώφρων, καὶ συλλήδων ὁ ἀγαθὸς, οὐχ ὁ πλούσιος. Ἦδη δὲ καὶ οἱ στρατιῶται χρυσῶ κεκοσμησθαι βούλονται, οὐδὲ ἐκεῖνο ἀνεγνωκότες τὸ ποιητικόν,

✕ P. 243 ED. POTTER, 208 ED. PARIS. a Matth. xix, 19.

Deus voluit. Utere, sed ad res salutare; utere, sed ad bonas artes; utere, sed ad illa, quæ Deus præcepit, quæ Dominus ostendit. Divitem te sentiant pauperes, locupletem sentiant indigentes. » His etiam consentanea scribit D. J. Chrysost. extremo sermone sec. in beatum Job. COLLECT.

(21) Ματαίους. Ματαίος, Rod., Reg.

(22) Βεβούλευται. Forsan rectius βεβούληται, ut infra p. 94. SYLBURG.

(23) Πόσω. Hæc excerpit auctor e Musonii lib. De vestimento. Eius verba apud Stobæum, serm. 1, sic se habent: Καὶ τοὶ πόσω μὲν εὐκλεέστερον τοῦ πολυτελῶς οἰκεῖν τὸ πολλοὺς εὐεργετεῖν; πόσω δὲ καλοκάγαθώτερον τοῦ ἀναλίσκειν εἰς ξύλα καὶ λίθους τὸ εἰς ἀνθρώπους ἀναλίσκειν; πόσω δὲ ὠφελιμώτερον τοῦ περιβεβλησθαι μεγάλην οἰκίαν τὸ κεκτησθαι φίλους πολλοὺς; ὁ περιγίνεται τῷ προθύμῳ εὐεργετοῦντι. Τί δ' ἂν ὄναι τὸ τις τηλικούτων ἀπ' οἰκίας μεγέθους τε καὶ κάλλους, ἤλικον ἀπὸ τοῦ χαρίζεσθαι πλοῦτι καὶ πολιταῖς ἐκ τῶν αὐτοῦ; « Atqui quanto

præclarior est, multos beneficiis afficere quam splendide habitare? Quanto etiam convenientius viro bono sumptus facere in hominem, quam in ligna et lapides? Quanto, denique, utilius, multos amicos possidere, quam amplam domum comparare? quod contingit ei, qui prompto animo beneficia confert. Quem vero tantum fructum ceperit quisquam ex amplitudine et pulchritudine domus, quantum perciperet liberaliter civitati et civibus e suis bonis impartitus? »

(24) Τοῖς ἀνθρώποις. Pal. ms. brevius, τοῖς ἀνθρώποις, φησὶ μ' ἂν χωρὶς προσπαθ. SYLBURG.

(25) Ἐσω. Supervacaneum, nam τὴν ἔσω γυναῖκα dicere potuit, quemadmodum Apostolus τὸν ἔσω ἀνθρώπου, Rom. vii, 22; Ephes. iii, 16. Lowthius ait, « Forte legendum τῇ τῶν ἔσω, et supplendum κοσμιότητι. »

(26) Καταφαίνεσθαι. II. καταφαίνεται, indic. modo. SYLBURG.

(27) Ἀγαθόν. Pal. ms. κάγαθόν, « etiam bonum. » IDEM.

virtus est justitia, temperantia, animi magnitudo, et pietas. Pulcher ergo et honestus homo est, qui justus et moderatus, et, ut summatim dicam, qui bonus est, non qui dives. Jam vero milites quoque volunt auro ornari, ut qui nec illud legerint poeticum :

Ὅς (28), καὶ χρυσὸν ἔχων, πόλεμον κίεϋ ἦϊτε Ἀ
Νηπίη.
[κούρη

Quique aurum gestans in bellum, ut stulta puella.
Ibat.

Ἄλλὰ γὰρ τὴν μὲν φιλοκοσμίαν, ἥμιστα ἀρετῆς ἐπι-
μελουμένην, σώματος δὲ ἀντιποιουμένην, ἐτραπέν-
τος τοῦ φιλοκάλου περὶ τὴν κενοδοξίαν, ἄρδην ἐκβλη-
τόν. Τὰ γὰρ μὴ οἰκεία τῷ σώματι ὡς οἰκεία προ-
σάπτουσα, μελέτην τοῦ ψεύδεσθαι καὶ ἔθος ἀπάτης
ἐνεγέννησεν· οὐτὶ τὸ σεμνὸν, καὶ ἀπλαστον, καὶ νή-
πιον, ὡς ἀληθῶς, τὸ σοβαρὸν δὲ, καὶ θρυπτικόν, καὶ
ἀρροδίαιτον φαίνουσαι (29). Αἱ δὲ ἄμαυροῦσι τὸ κάλ-
λος τὸ ἀληθινόν, ἐπισκιάζουσαι χρυσίω (30). Καὶ οὐκ
ἴσασι τὸ πλημμέλημα οἷόν ἐστι, δεσμὰ ἑαυταῖς περι-
θεῖσαι πλούσια μυρία· καθάπερ καὶ παρὰ τοῖς βαρ-
βάροις (31) φασὶ δεδέσθαι τοὺς κακούργους χρυσίω.
Τούτους ἐξηλωκένα δοκοῦσι μοι αἱ γυναῖκες τοὺς
δεσμώτας τοὺς πλουσίους. Ἦ γὰρ οὐχὶ κλειδὸς τὸ χρυ-
σοῦν ἐστὶ περιδέρατον, καὶ οἱ στρεπτοὶ, οἱ τε καθε-
τήρες (32) καλούμενοι, ἀλύσειν ἐπέχοντες τρόπον;
καὶ παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς αὐτῷ τούτῳ τῷ ὀνόματι,
ἐλύσεις (33), κέκληνται. Πέδας δὲ περισφυρίους τὴν
περὶ τοὺς πόδας ἀκοσμίαν (34) τῶν γυναικῶν Φιλή-
μων ἐν *Συμφερίῳ* προσείπεν·

Ἰμάτια διαφαίροντα, καὶ πέδην τινὰ
Χρυσῆν.

Πῶς οὖν ἐστὶ ὁ καλλωπισμὸς ὁ ζηλωτὸς, ἢ ἐθέλειν ὄμας
(35), ὡ γυναῖκες, σφᾶς αὐτὰς φαίνεσθαι πεπεδημέ-
νας; Εἰ γὰρ ἡ ὕλη τὸ θνεῖδος ὑπεκλύει, τὸ πάθος
ἀάδαφθρον (36). Ἔμοι· ὄν δοκοῦσιν, ἐκουσίως πε-
ριπίπτουσαι δεσμοῖς, αὐχενὶ ἐπὶ συμφοραῖς πλουσίαις.
Ἦως δὲ καὶ ὁ ποιητικὸς μῦθος τοιοῦτους δεσμοῦς
μαγευομένη τῇ Ἀρροδίῃ περιβεβλησθαι λέγει·
ὠδὸν ἄλλ' ἢ μοιχείας σύμβολον αἰνιττόμενος τὰ κό-
σμα· χρυσοῦς γὰρ εἶπε κάκεινους Ὅμηρος τοὺς

✕ P. 244 ED. POTTER, 209 ED. PARIS.

(28) Ὅς. Ex Homeri *Iliad.* B, v. 872, ubi scriptum
est, πόλεμον δ' ἔεν ἦϊτε κούρη, Νηπίος. Mox, ἐκ-
κλήτεον pro ἐκβλητέον, Nov.

(29) Φαίρονσαι. Scribe φαίνουσα ex Nov., Reg.

(30) Χρυσίω. Excerpta ms. τῷ χρυσίω. SYLBERG.

(31) Παρὰ τοῖς βαρβάροις. Terullian., *De ha-*
bitu muliebri 7: « Apud Barbaros quosdam, quia
vernaculum est aurum et copiosum, auro vinclos
in ergastulis habent, et divitiis malos onerant, tanto
locupletiores, quanto nocentiores. » Et *De cultu*
femin. 20: « Quanquam et aurum ipsum, cuius vos
gloria occupat, cuidam genti ad vincula servire re-
ferunt gentiliū litteræ: adeo non veritate bona
sunt, sed raritate. » Plutarchus, in *Erotico*: Κἄν
μένωσι, χρυσαῖς, ὡς περ ἐν Αἰθιοπία, πέδας δεδέσθαι
βέλτων ἢ πλοῦτῳ γυναικόσ. « Melius esse, inquit,
aureis compedibus, ut sit in Æthiopia, vinciri,
quam opibus mulieris. » Vide Th. Canter., *Var.*
lect. lib. 1, c. 5. COLLECT.

(32) Καθετήρες. Καθετήρ apud Pollucem lib. v,
c. 16. Isaiæ III: Καὶ τοὺς μηνίσκους, καὶ τὸ κάθεμα.
In quem locum D. Basilius scribit, κάθεμα mun-
dum muliebrem esse demissum et descendentem
ad pectus, laxatis ac mollibus catenulis propenden-
tem; quo confirmatur interpretatio D. Hieronymi

Cæterum ornatus quidem studium, quod virtutis
minime curam gerit, sed corpus sibi vindicat, boni
et honesti studio converso ad vanam gloriam, fun-
ditus expellendum est. Quæ enim corpori non con-
veniunt, perinde ac si ei convenient, adjungens men-
dacii usum, et consuetudinem fraudis progeneravit,
non honestatem, simplicitatem et veram pueritiam,
sed fastum, arrogantiam, mollitiem et luxuriam
ostendens. Isæ vero veram pulchritudinem obscu-
rant, auro eam adumbrantes: nec intelligunt quan-
tum in se delictum admittunt, se innumerabilibus
vinculis alligantes: quemadmodum dicunt apud
barbaros, scelestos et maleficos homines auro vin-
ciri. Captivos hos vincetosque hæc divites videntur
mihi æmulari mulieres. Annon enim colli vinculum
est collarium aureum, moniliaque, et quæ καθετή-
ρες vocantur, catenarum locum obtinent? quin etiam
Attica lingua eodem nomine, nempe ἀλύσεις, hoc
est, *catenæ* appellantur. Talares autem compedes,
indecorum in pedibus feminarum ornamentum vo-
cavit Philemón in *Synephebo*:

Illustrem amictum, compedemque, qui siet
Auratus.

Quid ergo est hic a vobis tantopere expetitus or-
natus, nisi quod vos velitis, o feminae, videri esse
compedibus astrictas? Si materia enim probrum
eluit, est hoc quidem vitium, quod minime intèrit.
Quære mihi quidem videntur sua sponte vinculis
alligatæ, de opulentis suis gloriari calamitatibus.
Ac fortasse etiam poetica fabula adulterium con-
mittentem Venerem dicit fuisse comprehensam ejus-
modi vinculis; nihil aliud, quam hæc ornamenta

in cap. xvi Ezechielis: « Pæto autem, inquit, κά-
θεμα dictum ex variis geminis in pectus mulie-
rum monile descendens. » Theodotion vertit τὰ κα-
θέματα, Symmachus χαλαστά, ut est apud Proco-
pium. Suidas, Ἀλύσεις τὰς ἀμφιδέας καλοῦσιν οἱ
Ἴωνες· et Favorinus docet ἀλύσειν vocari etiam ca-
tenam ex ferro, auro vel argento confectam. COL-
LECT.

(33) Ἀλύσεις. Eadem vox « catenas » et mulie-
bre ornamentum significat. Pollux, lib. x, c. 39·
Ἦ δὲ ἀλύσεις οὐ μόνον ἐπὶ τοῦ δεσμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ
τοῦ γυναικείου κόσμου ὀνόμασται παρὰ Ἀριστοφά-
νει, Σφραγίδας, ἀλύσεις. Φιλιππίδης δὲ ἔφη, Ἀλύσιον
δὲ εἶχε τετραράκοντα δραχμὰς ἄγον. « Catena (ἀλύ-
σις) non modo vinculi, sed etiam muliebris mundi
nomen est: ut apud Aristophanem: sigilla, ca-
tenæ. Philippides vero inquit: Catenulam hæ-
buit, quadraginta drachmas valentem. »

(34) Ἀκοσμίαν. Similiter Terullianus, « Orna-
tum, inquit, quem immundum muliebrem dici
convenit; » *De cultu femin.*, lib. 1, c. 4.

(35) Ζηλωτὸς, ἢ ἐθέλειν ὄμα. Ζηλωτὸς ἐθέλειν
ἦμας, Nov.

(36) Ἀάδαφθρον. Haud scio, an rectius ἀδι-
φορον, inquit Syll. Ejus conjecturam firmat Nov

adulterii esse signa significans. Illa enim aurea quae fuisse dixit Homerus. Jam vero vel χ apertissima Maligni signa nequaquam pudet eas inducere. Quemadmodum enim Evam serpens decepit, ita etiam mulieres alias mundus aureus, tanquam esca utens, serpentis figura, in probra furiose impulit; nempe murænuilas quasdam aureas et serpentes ad decorem effingens. Dicit itaque comicus Nicostratus, *catenas, monilia, annulos, armillas, serpentes, periscelides, elleborum*. Summa autem earum ignominia omnem mundum muliebrem recensens Aristophanes ostendit in *Thesmophoriazasis*. Adducam autem ipsa verba comici, quæ importunum vestrae insolentiae fastum aperte arguunt:

*Mitræ, redimicula, nitrum et arcus,
Pumex, strophium, quæ post locatur funda,*

✱ P. 245 ED. POTTER, 209-210 ED. PARIS.

(37) *Κάκελινους Ὀμηρος τοὺς δ.* Excerpta ms. κάκελινους τοὺς δεσμούς Ὀμηρος. Homeri locum Arcerius eum innui putat, qui est *Odys.* Θ. SYLBURG.

(38) *Καί φαρ.* Τὰ φ. Pal. ms., inquit Sylburg. Eadem lectionem exhibent etiam Nov., Bod., Reg.

(39) *Σμυρατρας.* Non vestium hæc sunt nomina, sed monilium. Nam Pollux lib. 1, cap. 16, inter mundi muliebris nomina ad ornatum brachiorum numerat *φρεῖς*, « serpentes: » et legitur i *Cantici cantic.*: « Murænuilas aureas faciemus tibi. » Licet LXX habeant *ὁμοιώματα χρυσοῦ*, non *μυρατρας*. V. editio *στρεπτῶ χρυσοῦ*, ut adnotatum est in Romana postrema, ubi forte legendum *στρεπτῶς χρυσοῦ*. Nam et *στρεπτῶς* numerat Pollux inter monilia, et hic Clemens ipse, quod vertit interpres « torques. » Hieronymus, *De laudib. Asellæ*: « Aurum colli sui, quod quidem murænuilam vulgus appellat, quod scilicet metallo in virgulas lentecente quædam ordinis flexuosi catena contextitur, vendidit. » COLLECT.

(40) *Ὁφρεῖς.* Hesychio *φρεῖς* est τοῦ χρυσοῦ περιβραχιόνιον. Eidem *ἐλλέβορος* est κόσμος γυναικεῖος χρυσοῦς. Quin etiam Pollux inter mulierum ornamenta recenset *ἐλλέβορον*, *θριν* et *βουβάλια*, lib. v, cap. 16.

(41) *Ἀποπλαττομένης.* Hervetus *ἀποπλαττόμενος* legit, dum vertit, « ad decorum conflingens. » SYLBURG.

(42) *Νικόστρατος.* Nicostrati meminit Pollux loco citato, et ex eo quadam, quæ ad ista pertinent, citat. Libro autem vii, c. 22, hunc ipsum Aristophanis locum adnectit capiti de calceis, tanquam summam ornamentorum muliebrum, sed tamen in comædia *Thesmophoriazasis*, quæ exstat, non reperietur, opinor, nisi forte ut ex Plautinis comædiis, quæ exstant, multa citata reperimus, quæ non sunt apud Plautum editum, aut certe ἐν ταῖς δευτέραις *Θεσμοφοριαζούσαις*, quam alteram comædiam Aristophanis citat Athenæus lib. 1, hic fuit a Polluce et Clemente repertus locus, nam et idem citatur ex primis *Thesmophoriaz.* pag. 628, certe ex utriusque collatione multa corrigi possunt: nos varias lectiones tantum notabimus, non enim hæc sunt justæ notæ, sed Collectanea. Clem. *κίστην* Pol. *κίσσην* pumicem; C. *τροφοκαλάσσην*; P. *τροφοκαλάσσαριν*; C. *ἀμπεχόνιον*; P. *ἀμπεχόνη*: postea addit Clemens *τρύφημα*, quod abest a libro Pollucis impresso, non a manuscripto. C. *κιθώνα*; P. *κιτώνα*, quod cython est Herveto, post *χιτώνιον*, tunnicam. Sequitur apud Clementem τὰ μέγιστα δ' οὐκ εἶρηχα τούτων εἶτα τί; διόπας. At apud Pollucem impress. nihil tale, verum in manuscripto quidem hæc τὰ μέγιστα δ' οὐ λέγεις αὐτῶν ταυτῶν, διόπας. Apparet hæc verba fuisse alterius personæ dicentis præcipua omissa esse, et subjicientis quæ sequuntur. Sic ergo verte, « Quæ tandem illa? Atqui præ-

A δεσμούς (37). Ἦδη δὲ καὶ φανερώτατα (38) τοῦ Πουνηροῦ σύμβολα οὐκ αἰσχύνονται περιχειμεναί. Ὡς γὰρ τὴν Εὐάν ὁ ὄφρις ἠπάτησεν, οὕτω δὲ καὶ τὰς ἄλλας γυναῖκας ὁ κόσμος ὁ χρυσοῦς, δαλέατι προσχρώμενος τοῦ ὄφρεως πῶ σχήματι, ἐξέμηνεν εἰς ὄφρεις, σμυρατρας (39) τινὰς καὶ ὄφεις (40) ἀποπλαττομένης (41) εἰς εὐπρέπειαν. Λέγει γοῦν ὁ κωμικὸς Νικόστρατος (42), « Ἀλύσεις, καθετήρας, δακτυλοῦς, βουβάλια, ὄφεις, περισκελίδας, ἐλλέβορον (43). » Πάνω γοῦν ἐπιψόγως πάντα τὸν γυναικεῖον καταλεγόμενος κόσμον Ἀριστοφάνης ἐν *Θεσμοφοριαζούσαις* (44) ὑποδείκνυσιν. Παραθήσομαι δὲ αὐτὰς τοῦ κωμικοῦ τὰς λέξεις, διελεγχούσας ἀκριβῶς τὴν φορητικὸν ὁμῶν τῆς ἀπειραγαθίας.

*Μίτρας, ἀναδήματα, ρίτρον, καὶ σιδήριον,
B Κίστην, στρέφειον, ἐπισθοσφενδόνην.*

cipia ex istis non dixisti, Diopas, etc. » Post illa potest λέγων, illa Clementis magis integra sunt, et senarium ἀκατάληκτον confluunt. Cl. *μολόγιον*; P. *μαλάκιον*; C. *βοτρυχλιδῶνα*; P. *βότρυν, χλιδῶνα*: forte βότρυν hunc cum eo, quod Cyprianus botronatum appellat, non male junxeris: sunt hæc genera armillarum et dextralium: lib. *De habitu virginum* vide. C. *ἀμφιλέας*; P. *ἀμφιδέας*, redimicula; C. *καταπλάσματα*; P. *καταπετάσματα*, manuscriptus autem deficit ab impresso, stat a Clemente, ut et in hoc; C. *ὄλισθους*; P. *ὄλισκούς*; C. *ὑποθερίδας*, Herveto *ventilabra*; P. *ὑποδέρεις*, forte *ὑποδερίδες*, monile intelligit quod colūm ambit. Postremum uterque *ἐλεχτήρας* appellat, id est (« in aures. ») COLLECT.

(43) *Ἐλλέβορον.* A. suspicatur legendum *ἐλλέβιον*, quippe quod et ipsum in mulierum ornamentis sit. Sed cum et Pal. manuscr. *ἐλέβορον* habet, (ita enim scriptum est, ὄνο), catalogus iste muliebris ornatus de industria comico joco clausus videtur: ut sensus sit, postquam omnibus illis ornamentis instructæ sunt mulieres, helleborum eis esse propinandum, cujus potu caput illarum a vesano isto ornatus studio relevetur. Aristophanis locus, qui sequitur, in vulgatis *Thesmophoriazasis* editionibus non reperitur, nec item in *Ecclesiazasis* aut *Lysistrata*: sparsim tamen aliqua ornamentorum istorum nomina ibi leguntur. Unde suspicetur aliquis, vulgatam editionem ejus fabulæ non esse integram, sed fieri potest, ut e primis *Thesmophoriazasis* hæc deprompta sint: quarum mentio infra 267. Versus eodem modo distincti in Pal. manuscr., sed metro passim luxato. Nomenclatura ipsa, in Indice, ubi suspecta est, examinabitur. SYLBURG.

(44) *Ἀριστοφάνης ἐν Θεσμ.* Sunt illa non ex *Θεσμοφοριαζούσαις* posterioribus, sed prioribus. Quæ enim hodie exstant, posteriorum titulo censenda sunt. Sic et *Νεφέλαι* fuere *πρῶται* et *δεύτεραι*, ut refert Scholiastes vetus in *Προθεωρίᾳ Νεφελῶν*. Cæterum Salmasius hos Aristophanis versus ex Clemente ac Polluce hoc modo restituit ac digessit in suis *Exercitationibus Plinianis* ad Julii Solini Polyhistoria, p. 1148:

Συρὸν, κάτοτρον, ψαλίδα, κηρωτήν, ρίτρον, Προκόμιον, ὀχθολβος, μίτρας, ἀναδήματα, Ἀγγουσα, δλεθρον τὸν βαθὺν, ψιμμύθιον, Μύρον, κίσσην, στρέφειον, ἐπισθοσφενδόνην, Κάλνιμμα, φῦκος, περιδέραια, ὑπογράμματα, Τροφοκαλάσσην, ἐλλέβορον, κερύφαλον, Ζώσιν, ἀμπεχόνην, πόρπημα, παρυφές, Ἐυστάδα, Χιτώνα, Βάραθρον, Ἐγκυκλον κομμάτριον, Τὰ μέγιστα δ' οὐκ εἶρηχα τούτων. B. Ἄλλὰ τί; A. Ἐτερά γ' ὄσ' οὐδεὶς μνημονεύσειε ποτε,

Ὀπισθοάκλυμμα, φῦκος, περιδέρβρα (45).
 Ὑπογράμματα, τρυφοκαλάσιον, κεκρύφαλον.
 Ζώνη, ἀμπεχόνιον, τρῦφημα παρυφές.
 Ἐυστίδα, χιτώνη, βάραθρον, ἐγκυκλιον χιτώ-
 νιον.

Τὰ μέγιστα δ' οὐκ εἰρηκα τούτων· Ἐτα τί;

Διοσκας, διάλιθον, πλάστρα, μολόχιον
 Βοτρυχλιδῶνα, περόνας, ἀμφιλέας.
 Ὀρμους, πέδας, σφραγίδας, ἀλύσεις,
 δακτυλλοὺς, καταπλάσματα (46), πομφόλυγας.
 Ἀποδέσμους, ὀλισθούς, σάρδια, ὑποθερίδας,
 ἑλικτήρας (47).

Ἐγὼ μὲν ἕκαμον καὶ ἀχθομαι λέγων τὸ πλῆθος τῶν κοσμίων· τὰς δὲ καὶ θαυμάζειν ἐπεισὶ μοι, ὡς ἄρα οὐκ ἀποκναίονται, τοσοῦτον ἀχθος βασιτάζουσαι. Ὡς τῆς κενῆς πολυπραγμοσύνης! Ὡς τῆς ματαίας δοξομανίας! Ἐκχέουσιν ἐταιρικῶς τὸν πλοῦτον εἰς δνει-
 ὅς· καὶ τοῦ Θεοῦ τὰ δωρήματα ἀπειροκαλίᾳ παρα-
 γράττουσι, ζηλοῦσαι (48) τοῦ Πονηροῦ τὴν τέχνην. Σαρῶς δὲ ὁ Κύριος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τὸν πλοῦσιον, τὸν θησαυρίζοντα εἰς τὰς ἀποθήκας, καὶ πρὸς ἑαυ-
 τὸν λέγοντα, « Ἐχεις (49) ἀγαθὰ πολλὰ, ἀποκείμενο εἰς ἔτη πολλά· φάγε, πίε, εὐφραίνου » ἀφρονα κέκλη-
 κιν· « ταύτη γὰρ τῇ νυκτὶ τὴν ψυχὴν σου παραλαμ-
 βάνουσιν· ἀοὺν ἡτοίμασας, τίνος γένηται; » Ἀπελ-
 λῆς ὁ ζωγράφος, θεασάμενός τινα τῶν μαθητῶν Ἐλέ-
 νην θνόματι πολὺ χρυσὸν γράψαντα· « Ὁ μειράκιον, εἴ-
 πεν, μὴ δυνάμενος γράφει καλῆν, πλοῦσιον πεποίη-
 κας. » Τοιαῦται τοίνυν Ἐλένηαι νῦν εἰσι γυναῖκες, οὐ καλὰ γησιώσας, πεπλασμέναι δὲ πλουσιώσας. Ταύταις προφητεύει διὰ τοῦ Σοφοῦ τοῦ Πνεῦμα· « Καὶ τὸ ἀργύριον αὐτῶν καὶ τὸ χρυσίον αὐτῶν οὐ μὴ δύνηται (50) ἐξελεῖσθαι αὐτοὺς ἐν ἡμέρᾳ ὀργῆς Κυρίου. » Ταῖς δὲ ὑπὸ Χριστοῦ παιδαγωγουμέναις οὐ χρυσίῳ κομπεῖσθαι προσήκει, ἀλλὰ τῷ Λόγῳ, δι' οὗ μόνου καταφαίνεται τὸ χρυσίον. Μακάριοι μὲντ' ἂν ἦσαν οἱ παλαιοὶ τῶν Ἑβραίων, εἰ περιελόμενοι τὸν κόσμον τῶν γυναικῶν, ἔβριψαν, ἢ ἐχύνευσαν μόνον· νυνὶ δὲ εἰς βούην χρυσοχοήσαντες, καὶ τούτῳ εἰδωλολατρῆσαν-
 τες, αὐτοὶ μὲν οὖν (51) οὐκ ἄναντο οὐτε τῆς τέχνης, οὐτε τῆς ἐπιβολῆς· ἐδίδαξαν δὲ ἡμῶν τὰς γυναῖκας τυ-
 πικώτατα κοσμίῳ ἀπεσχίσθαι. Τὸ γοῦν ἐκπορευῶσαν τῆς ἐπιθυμίας εἰς χρυσίον εἰδωλον γίνεται, βασιανίζόμενον τυρὶ· ὅψι μόνῳ τηρεῖται τυρῆ, καθάπερ εἴ-

A Et posterius operculum, fucus, torques,
 Componendorum oculorum instrumenta, vestis
 [linea, vitta,
 Zona, instita, prætexta delicata,
 Multitia, cithon, barathrum, encyclos tunica.
 Quæ sunt autem horum non dixi maxima.

B. Quid insuper?

A. Inaures, gemmæ, plastra, molochion
 Botrychlidon, fibulæ, amphileæ.
 X Monilia, pedicæ, sigilla, catenæ,
 Annuli, cataplasmata, ampullæ,
 Capitis ligamina, otisibi, sardia, ventilabra, eli-
 cteres.

91 Ego quidem defessus sum, et indignor, dicendo tot eorum ornamentorum multitudinem : mihi autem subito admirari, quod non enecentur, dum tantum onus bajulant. O curam valde iranam! O vanam et insanam gloriæ cupiditatem! Ritu meretricio opes effundunt in probra ac dedecora, suaque improba et arroganti stoliditate Dei dona corrumpunt et adulterant, artem Mali imitantes. Dominus autem in Evangelio eum divitem, qui in horreis recondebatur, et apud se dicebat : « Habes multa bona in multos annos reposita, comede : bibe, lætare, » aperte « stultum » vocavit : « hac » enim « nocte animam tuam accipiunt : quæ ergo parasti, cujus erunt? » Apelles pictor, cum vidisset quemdam ex suis discipulis pinxisse Helenam multo auro ornata : « O adolescens, inquit, cum non posses pingere pulchram, fecisti divitem. » Tales sunt Helenæ, quæ nunc sunt mulieres, non vere pulchræ, sed multis effictæ et ornata divitiis. Eis prædicit Spiritus per Sophoniam, « argentum et aurum ipsarum non posse eas eximere in die iræ Domini b. » Eis autem, quæ a Pædagogo Christo erudiuntur, non auro, sed Logo exornari convenit, per quod solum apparet aurum. Beati quidem scissent Hebræi veteres, si mundum mulierum cum abstulerunt, abjecissent, vel solummodo fudissent : nunc autem cum aureum bovem conflassent, et in eo adorando idololatriæ peccatum admisissent, ipsi quidem nec ex arte, nec ex suo instituto commodi quidemquam ceperunt, expressissima autem figura nostras mulieres docuerunt, ut ab ornamentis abstineant. Quæ itaque cupiditas in aurum fornicatur, fit idolum, cum

⌘ P. 246 ED. POTTER, 210 ED. PARIS. a Luc. xii, 19, 20. b Sophon. i, 18.

Διοσκας, διάλιθον, πλάστρα, μαλάκιον, βέτρον, Δ
 Λιδῶνα, περόνας, ἀμμιδέας, ὄρμους, πέδας,
 Σφραγίδας, ἀλύσεις, δακτυλλοὺς, καταπλά-
 σματα,
 Πομφόλυγας, ἀποδέσμους, ὀλισθούς, σάρδια,
 Ὑποθερίδας, ἐλικτήρας, ἀλλ' οὐδ' ἂν λέγων
 [λέξεις.

Porro de singulis vocibus conf. Index Græcus, ut etiam notæ in Jul. Pollucis lib. vii, cap. 22 edit. Amstelædam., nos enim iis hoc loco diutius immorari instituti nostri ratio haud patitur.

(45) Περιδέρβρα. Scribe περιδέραια ex Nov. vel περιδέβραια ex Reg. et Bod., ut supra. Dein, ἀμπεχόνιον, ibid. Paulo post, βοστρυχλιδῶνα, Nov.

(46) Καταπλάσματα. Forte καταπάσματα. Paulo ante. nescio an δέπας rectius sit, quam δίοπας. Pal. ms. δίοπας. Μολόχιον Phavorino est μολοχόνιον. SYLB.

(47) Ἐλικτήρας. Ἐρικτήρας, Nov., Bod., Reg.

(48) Ζηλοῦσαι. Ita Tertullianus, De cultu fem. 5: « Reprehendunt enim cum emulant, cum adiciunt, utique ab adversario artifice sumentes additamenta ista, id est a diabolo. Nam quis corpus monstraret mutare, nisi qui et hominis spiritum malitia transfiguravit? » Item : « De adversario ejus, in cuius manu sit aliquid usui, postulare, transgressio est, Christianus a Malo adjuvabitur? nescio an hoc nomen ei perseveret. » Vide adnotat. COLLECT.

(49) Ἐχεις. Hæc διὰ μνήμης recitare videtur auctor.

(50) Δύνηται. Δύνη, Nov.

(51) Οὐδ'. Additum ex Pal. ms. Mox. pro ἀπεσχίσθαι fortasse convenientius ἀποσχέσθαι, « abstinere. » inquit Sylburg. : ἀπεσχῆσθαι, Nov.

igne examinatur; cui quidem soli reservantur deliciae, ut quæ sint simulacrum, non veritas. Hinc Logos per prophetam Hebræos probris insectans: « Argentea et aurea, inquit, fecerunt Baal^a, » ornamenta scilicet. Et aperte comminans. « Et vindicabo, inquit, super ipsam dies Baalim, in quibus ei sacrificavit, et in aures ei apposuit, et torques suos. » Et ornatus causam subjungit, dicens: « Et ambulavit post amatores suos, mei autem oblita est, dicit Dominus^b. » ❖ Cum ipso ergo improbo sophistæ, diabolo scilicet, nugas has rejicientes, ne sint hujus meretricii ornatus participes, nec per speciosum prætextum, idololatriæ crimen admittant. Admodum ergo pulchre dixit beatus Paulus: « Mulieres, inquit, similiter non in plicaturis, vel auro, vel margaritis, vel veste sumptuosa, sed, quod decet mulieres profitentes pietatem, per bona opera seipsas ornantes^c. » Etenim jure ab his ornatum abesse jubet. Si sunt enim pulchræ, sufficit natura: non contendant ars contra naturam; hoc est, fraus minime litiget cum veritate. Sin autem sunt natura turpes, ex iis, quæ sibi applicant, quod non habent, arguunt. Eas ergo, quæ Christo serviunt, frugalitatem convenit amplecti. Frugalitas enim revera curam gerit sanctitatis, ut quæ ea, quæ redundant, exæquet, et e quibuslibet eum, qui ex supervacaneis capitur, usum percipiat. Quod enim frugale est, ut ipsum etiam nomen indicat, non eminet, neque ulla in re in molem assurgit aut intumescit, sed est universum planum, lene, æquale, et minime superfluum, et ea de causa sufficiens. Est autem sufficientia, habitus quidam, qui ad sum finem pervenit, ita ut neque quid desit, neque redundet. Eorum autem mater est justitia; nutrix autem, virtus ea, quæ Græce dicitur αὐτάρκεια, quæ est per quam contenti sumus: ea igitur est habitus iis, quibus oportet, contentus, et qui per se ea præbet, quæ ad beatam vitam conferunt. Sit ergo in vestrarum manuum carpis sanctus ornatus, nempe facilis ad largiendum communicatio, et familiæ administrandæ opera. « Qui enim dat pauperi, fœneratur Deo^d; » Et, « Manus fortium ditescunt^e. » Fortes vocat eos, qui pecunias contemnunt, et qui sunt ad communicandum et largiendum faciles. In pedibus autem

A διωλον, οὐκ ἀλήθεια. Ἐντεῦθεν ὀνειδίζων ὁ Λόγος διὰ τοῦ προφήτου τοὺς Ἑβραίους, « Ἀργυρὰ καὶ χρυσῶν, φησὶν, ἐποίησαν τῇ Βάαλ. » κόσμια δηλονότι· καὶ ἐναργέστατα ἐπαπειλῶν, « Καὶ ἐκδικήσω, λέγει, ἐπ' αὐτὴν τὰς ἡμέρας τῶν Βααλεὶμ, ἐν αἷς ἐπέθυσαν (52) αὐτῆς, καὶ περιτίθεται τὰ ἐνώτια αὐτῆς, καὶ τὰ καθόρμια αὐτῆς. » Καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ κοσμηματος ἐπήγαγεν, εἰπὼν· « Καὶ ἐπορεύετο ὀπίσω τῶν ἐραστῶν αὐτῆς· ἐμοῦ δὲ ἐπελάθετο, λέγει Κύριος. » Ἀποθέμενοι τοίνυν τοὺς λήρους αὐτῶν πονηρῶ σοφιστῆ, τοῦ ἐταιρικοῦ τοῦτου μὴ μετεχόντων καλλωπισμοῦ, μὴ δὲ εἰδωλολατροῦντων διὰ παραπετάσματος εὐπρεποῦς. Πάνυ γοῦν θαυμασίως ὁ Πέτρος (53) ὁ μακάριος, « Γυναῖκας, φησὶν, ὡσαύτως μὴ ἐν πλέγμασιν, ἢ χρυσῶν, ἢ μαργαρίταις, ἢ ἱματισμῶν πολυτελεῖ, ἀλλ', ὅ πρέπει γυναῖξιν ἐπαγγελιομέναις θεοσέβειαν, δι' ἔργων ἀγαθῶν σφᾶς αὐτὰς κοσμοῦσάν. » Καὶ γὰρ εἰκότως ἀπειναὶ αὐτῶν τὸν καλλωπισμὸν κελεύει· εἰ μὲν γὰρ καλαὶ εἶναι, ἀπόχρη ἡ φύσις, μὴ φιλονεικείτω ἡ τέχνη πρὸς τὴν φύσιν· τουτέστιν, ἀπάτη ἀληθείας μὴ ἐριζέτω· εἰ δὲ αἰσχυρὰ φύσει, ἐλέγχουσιν ἐξ ὧν προσάπτουσιν ὁ μὴ ἔχουσιν (54). Προσῆκαι τοίνυν λιτότητα ἀσπάζεσθαι τὰς Χριστῶ λατρευούσας. Τῷ ὄντι γὰρ ἡ λιτότης ἀγισσύνης προμηθεῖται, ἐξισούσα τὰς πλεονεξίας, καὶ διὰ τῶν τυχόντων τὴν ἀπὸ τῶν περιττῶν κομιζομένην χρεῖαν. Τὸ γὰρ λιτὸν, ἢ καὶ τοῦνομα ἐμφαίνει, οὐκ ἐξέχει, οὐδὲ κατὰ τι ὀγκοῦται, ἢ τυποῦται (55)· ὁμαλὸν δὲ ὄλον, καὶ λείον, καὶ ἴσον, καὶ ἀπέριττον, καὶ ταῦτα ἱκανόν ἐστιν. Ἰκανότης δὲ ἕξις ἐστὶν ἐξικνευμένη πρὸς τὸ οἰκεῖον πέρας ἀνελλιπῶς καὶ ἀπεριττως. Μήτηρ δὲ αὐτῶν ἡ δικαιοσύνη· τιθῆνη δὲ « ἡ αὐτάρκεια· » αὐτὴ γοῦν τοι (56) ἕξις ἐστὶν ἀρκουμένη οἷς δεῖ, καὶ δι' αὐτῆς ποριστικῆ τῶν πρὸς τὸν μακάριον συντελούντων βίον. Ἔστω οὖν ἐπὶ μὲν καρποῖς τῶν χειρῶν ὑμῶν κόσμος ἄγιος, εὐμετάδοτος κοινωνία, καὶ ἔργα οἰκουρίας. « Ὁ γὰρ (57) διδοὺς πτωχῶ δανείζει Θεῶν » καὶ, « Χεῖρες ἀνδρείων πλουτίζουσιν » ἀνδρείως (58). Τοὺς καταφρονούντας χρημάτων, καὶ περὶ τὰς μεταδόσεις εὐκόλους εἰρηκεν. Ἐπὶ δὲ τῶν ποδῶν ἡ ἄοκνος πρὸς εὐπορίαν ἐτοιμότης ἐπιφανείσθω, καὶ ἡ πρὸς δικαιοσύνην ὁδοιπορία. Καθετήρες δὲ καὶ περιδέρβρα (59) αἰδῶς καὶ σωφροσύνης εἰσὶν· τοιοῦτους ὄρμους χρυσοχοεῖ ὁ Θεός. « Μακάριος ἄνθρωπος, ὃς εὖρε σοφίαν, καὶ θνητός, ὃς οἶδε (60) φρόνησιν, » διὰ Σολομῶντος τὸ Πνεῦμα

❖ B. 247 ED. POTTER, 214 ED. PARIS. ^a Osee II, 8. ^b Ibid. 13. ^c I Tim. II, 9, 10. ^d Prov. XI, 17. ^e Prov. X, 4.

(52) Ἐν αἷς ἐπέθυσαν. Vulg. Bibl. ἐπέθυσαν αὐτοῖς. Μοx, ἐνώτια αὐτῆς. A. SYLBURG.— Corrigendum ex LXX: ἐν αἷς ἐπέθυσαν αὐτοῖς, et vertendum: « In quibus eis sacrificabat et ornabatur in aurbus suis, et apponebat torques suos. » Sacrificabat Baalim, id est « falsis diis. » COLLECT.

(53) Πέτρος. Διὰ μνήμης recitat I Tim. II, 9, 10. (54) Ὁ μὴ ἐχ. Ἄ μὴ ἐχ. Nov. Μοx, κομιζομένην χρ. Ibid.

(55) Τυποῦται. H. e. « exprimitur, effingitur: » quod nihil ad auctoris sensum. Scribe, una littera mutata, τυφοῦται, « inflatur: » quod optime sequitur ὀγκοῦται.

(56) Τοι. Τι. Bod., Reg. Μοx, scribe δι' αὐτῆς,

« per se. »

(57) Ὁ γὰρ. Δανείζει Θεῶν, ὁ ἐλεῶν πτωχόν. Prov. XI, 17.

(58) Πλουτίζουσιν ἀνδρείως. Ἄνδρείως abest a Græc. Bibl. Scribendum πλουτίζουσιν. Ἄνδρείως, τοὺς κατ. Quod in Latina versione expressum est. Nam ἀνδρείως ad ea, quæ sequuntur, referri debet. Porro in Nov. super quæ analem hujus vocis syllabam aliquis ους scripsit.

(59) Περιδέρβρα. Scribe περιδέραια ex Nov., vel περιδέρβρα ex Bod., Reg., ut superius.

(60) Οἶδε. Elde Proverb. Oide repositum e Pal. ms. SYLBURG.— Consentiant nostri codices. Supra p. 96, pro eodem est εὔρε, inquit Sylburg.

λέγει· «Κρείττον γὰρ αὐτὴν ἐμπορευθῆναι (61) ἢ ἄλλου καὶ ἀργυρίου θησαυρούς· τιμιωτέρα δὲ ἐστὶ λῆθον παλυτελῶν·» αὐτὴ γὰρ ἡ ἀληθινὴ εὐκοσμία. Τὰ δὲ ὤτα (62) αὐταῖς παρὰ φύσιν μὴ τιτράσθω (63), εἰς ἀπάρτησιν ἐλλοβίων καὶ πλάστρων· οὔτε γὰρ ἴσμεν βιάζεσθαι τὴν φύσιν, παρ' ὃ βεβούληται· οὔτε μὴ ἄλλος ἀμείνων ἂν εἴη τῶν ὧτων κόσμος, εἰς τοὺς κατὰ φύσιν τῆς ἀκοῆς καταβαίνων πόρους, κατηγήσας ἀληθοῦς. Ὀφθαλμοὶ (64) δὲ ὑπακλιμμένοι λόγῳ, καὶ ὤτα εἰς αἰσθησὶν διατετραγμένα, θεῶν ἀκουστὴν καὶ ἀγίων ἐπόπτην παρασκευάζουσι, δεκτικόντες ὡς ἀληθῶς τοῦ λόγου τὸ κάλλος τὸ ἀληθινόν, «ὃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν (65), οὐδὲ οὖς ἤκουσε πρότερον.»

Oculi autem Logo inuncti, et aures ad sensum perforatæ, divinarum rerum auditorem et sanctarum rerum contemplatorem efficiunt, ipso Logo vere veram ostendente pulchritudinem, quam «oculus non vidit, nec auris prius auditit» b. »

¶ P. 248-249 ED. POTTER, 212-213 ED. PARIS.

a Prov. III, 15, 14, 15. b I Cor. II, 9.

(61) Ἐμπορευθῆναι. Ἐμπορεύεσθαι Prov.; ἐμπορευθῆναι Nov.

B colorantur: et illum ipsum, inquam, pulverem, quo oculorum exordia producantur. » Item, lib. *De cultu fem.*: «In illum etenim delinquant, quæcutem medicaminibus unguunt, genas rubore inaculant, oculos fuligine collinunt.» Cyprianus, *De disciplina et hab. virg.*: «Illi oculos circumducto nigrore fucare, et genas mendacio ruboris inficere docuerunt.» Ita Hieronymus, *De viduitate ad Furiam*, orbes stibio fuliginatos dixit. Erat stibium spumæ nitentis lapidis, cujus præcipua vis ad dilatandos oculos. Græci πλατύσθωλλον appellant. Porro hanc cohortationem concludit haud aliter ac Clamens, idem Tertullianus, *De cultu fem.*: «Prodite vos jam medicamentis et ornamentis exstructæ apostolorum, sumentes de simplicitate candorem, de pudicitia ruborem, depictæ oculos verecundia, et spiritus taciturnitate, inserentes in aures sermonem Dei, adnectentes cervicibus jugum Christi.» COLLECT.

(62) Τὰ δὲ ὤτα. Tertullianus, *De cultu fem.* 10: «Scrupulosa Deus auribus vulnera intulit, et tanti habuit vexationem operis sui, et cruciatum infantia tum primum dolentis, ut ex illis ad ferrum nati corporis (forte ferruminati, στομωθέντος) cicatricibus grana nescio quæ penderent.» Cyprianus, *De disciplina et hab. virg.* magistrum sequitur: «An valuerat inferri auribus Deus voluit, quibus innocens adhuc infantia, et mali sæcularis ignara crucietur; ut postea ex illis cicatricibus et cavernis pretiosa grana dependeant, gravia etsi non suo pondere, mercium quantitate?» Inaures autem exprimit duplici voce πλάστρων καὶ ἐλλοβίων, nam ἰσθός est iuxta auriculæ pars, quam Glossarium lanam appellat. Paulo post, «descendens ad meatus, qui sunt:» Græce erat εἰς τοὺς κατὰ φύσιν τῆς ἀκοῆς πόρους· «ad naturales auditus meatus.» COLLECT.

(63) Τιτράσθω. H. πιαυτὴν τετρήσθω, «perforatum esto.» Luxum vero hunc suspensarum ex auribus gemmarum taxat etiam Plinius in proœmio lib. XII, et Seneca, *De vita beata* c. 17. SYLBERG.

(64) Ὀφθαλμοί. Tertull., *De habitu mulier.*: «Et medicamenta ex fucis, quibus lanæ («malæ» alii)

C (65) Εἶδεν. Οἶδε Bod., Reg. Mox, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσεν. I Cor. II, 9. Post finem libri sequitur, colophonis loco, Κλήμεντος Παιδαγωγῶ τοῦ τῶν εἰς τρία τὸ δεύτερον, Bod., Reg. Dein libri sequentis principio, Λόγος τρίτος., Nov., Bod., Reg. Eundem titulum exstare in Pal. ms. refert Sylberg.

CAPITULA LIBRI TERTII.

- α. Περὶ τοῦ κάλλους τοῦ ἀληθινοῦ.
- β. Ὅτι οὐ χρὴ καλλωπίζεσθαι.
- γ. Πρὸς τοὺς καλλωπιζομένους τῶν ἀνδρῶν.
- δ. Τίσι συνδιατριπέον.
- ε. Πῶς περὶ τὰ λουτρά ἀναστρεπέον.
- ς. Ὅτι μόνος πλούσιος ὁ Χριστιανός.
- ζ. Ὅτι καλὸν ἐξόδιον Χριστιανῶ ἡ εὐτέλεια.
- η. Ὅτι αἱ εἰκόνες καὶ τὰ ὑποδείγματα μέριστον μέρος τῆς ὀρθῆς εἰσι διδασκαλίας.
- θ. Πρὸς ἕνα τὸ λουτρὸν παραληπέον.
- ι. Ὅτι καὶ γυμνάσια ἐκκρίτεον τοῖς κατὰ λόγον βιοῦσιν.
- κ. Ἐκδρομὴ κεφαλαῖωδης τοῦ ἀρίστου βίου.
- φ. Ἐκδρομὴ κεφαλαῖωδης ὁμοίως τοῦ ἀρίστου βίου· ὅσαι τῶν ἀγίων Γραφῶν χαρακτηρίζουσι τὸν τῶν Χριστιανῶν βίον.

- D 1. De vera pulchritudine.
2. Quod non sit cultu usendum.
3. Adversus viros qui formam colunt.
4. Cum quibus habenda sit consuetudo.
5. Quomodo in balneis se gerere oporteat.
6. Quod solus Christianus sit dives.
7. Quod pulchrum viaticum Christiano sit frugalitas.
8. Quod similitudines et exempla sint rectæ doctrinæ pars maxima.
9. Quanam de causa sit balneum accedendum.
10. Quod exercitia quoque sint eligenda iis qui vitam agunt rationi consentaneam.
11. Compendiosa optimæ vitæ pertractatio.
12. Brevis optimæ vitæ similiter pertractatio: et quot loca Scripturæ sanctæ vitam Christianorum describant.

*LIBER TERTIUS.

ΛΟΓΟΣ ΤΡΙΤΟΣ.

92 CAP. I.

ΚΕΦ. Α'.

*De vera pulchritudine.**Περὶ τοῦ κάλλους τοῦ ἀληθινοῦ.*

Est ergo, ut videtur, disciplinarum omnium pulcherrima et maxima, se ipsum nosse; si quis enim se ipsum norit, Deum cognoscet. Quod si Deum cognoscat, ei assimilabitur, non aurum gestans, nec talarem vestem ferens, sed benefaciens, et quam paucissimis fieri poterit indigens. Solus autem Deus nulla re omnino indiget, et maxime quidem gaudet, quando videt mentes nostras ornatumundas; deinde et eo, qui casta corporis veste, nempe temperantia, indutus est. Cum sit itaque anima triplex: intelligentia, quæ ratiocinandi facultas appellatur, internus homo est, qui huic homini, qui videtur, imperat: eum ipsum autem alioqui Deus agit. Illa pars, quam iræ tribuunt, quæ est fera et immanis, haud ita procul a furore habitat. In varias autem formas se mutat, quæ tertia est, cupiditas, quæ plus quam Proteus, marinus dæmon varius, nunc hanc, nunc illam, nunc aliam figuram suscipit, et ad libidines, stupra et adulteria allicit:

✕ *Efficiturque leo primum, cui maxima barba est:*
et dum ornatum adhuc retinet, virum esse, barbæ pili ostendunt.

Sed post illa draco, vel pardus, sus quoque magnus:
Jam prolapsus esse vides nimium cultus studium ad intemperantiam. Non amplius forti feræ similis esse homo videtur, sed

Humida lympha, et ramis sublimibus arbos:

Effunduntur affectus, erumpunt aquæ instar voluptates, flaccescit pulchritudo, et citius quam folia humi decidit, quando contra illam amatorix libidinis procellæ flant; etiam priusquam venerit autumnus, marcescit et interit. Omnia enim sit cupiditas, et omnia effugit, et vult fucum facere, ut occultet hominem: homo autem ille, cui Logos cohabitavit, non variatur, non fingitur, formam habet Logi, Deo assimilatur, pulcher est, non ut pulcher videatur se exornat, vera est pulchritudo; est enim Deus: Deus autem ille sit homo, quoniam Deus vult. Recte ergo dixit Heraclitus: « Homines dii, dii

✕ P. 250-251 ED. POTTER, 214-215 ED. PARIS.

(66) Θεός. Conf. I Joan. III, 2.

(67) Ὀλιγίστων. Crates Thebanus, in *Epistola ad Hermippum*, Ἀσκεῖτε ὀλίγον δεηθῆναι. Τοῦτο γὰρ ἐγγυτάτω θεῶν. « In eo vos exercete, ut paucis rebus iudicatis. Sic enim ad deos maxime accedatis. »

COLLECT.

(68) Ἀνευδής. Sic infra, *Strom.* II: Ἀνευδής μὲν γὰρ τὸ θεῖον καὶ ἀπαθές. Philo, lib. *De fortitudine*: Ἐτι γὰρ ὁ Θεὸς ἀνεπιδεής, οὐδενὸς χρήζων, ἀλλ' αὐτὸς αὐταρχέστατος ἐαυτῷ.

(69) Τριγενοῦς. Platonica animæ divisio, *De reprob.* lib. IX, p. 734, et alibi non semel. Justinus M., *Cohort. ad Græcos*, p. 57, edit. Oxon.: Πλάτων μὲν γὰρ τριμερῆ αὐτὴν εἶναι φησὶ καὶ τὸ μὲν λογικὸν αὐτῆς, τὸ δὲ θυμικόν, τὸ δὲ ἐπιθυμητικὸν εἶναι λέγει. « Plato tres animæ partes esse ait, rationis,

Ἦν ἄρα, ὡς εἶκοι, πάντων μέγιστον μαθημάτων τὸ γνῶναι αὐτόν· ἐαυτὸν γὰρ τις ἐὰν γνῶη, θεὸν εἴσεται· θεὸν (66) δὲ εἰδὼς, ἐξομοιωθήσεται θεῷ· οὐ χρυσοφορῶν, οὐδὲ ποδηροφορῶν, ἀλλὰ ἀγαθοεργῶν, καὶ ὅτι μάλιστα ὀλιγίστων (67) δεόμενος. Ἀνευδής (68) δὲ μόνος ὁ Θεός, καὶ χαίρει μάλιστα μὲν καθαρεύοντας ἡμᾶς ὀρίων τῷ τῆς διανοίας κόσμῳ· ἔπειτα δὲ καὶ τῷ τοῦ σώματος ἀγνῆν στολήν, σωφροσύνην, περιβεβλημένην. Τριγενοῦς (69) οὖν ὑπαρχούσης τῆς ψυχῆς, τὸ νοερόν, ὃ δὴ λογιστικὸν καλεῖται, ὁ ἀνθρωπὸς ἐστὶν ὁ ἔνδον, ὁ τοῦ φαινομένου τοῦδε ἄρχων ἀνθρώπου· αὐτὸν δὲ ἐκεῖνον ἄλλως ἀγεὶ ὁ Θεός (70). Τὸ δὲ θυμικόν, θηριώδες ὄν, πλησίον μανίας οἰκεῖ. Πολύμορφον δὲ τὸ ἐπιθυμητικὸν καὶ τρίτον, ὅπερ τὸν Πρωτέα, τὸν θαλάττιον δαίμονα ποικίλον, ἄλλοτε ἄλλως μετασχηματιζόμενον, εἰς μοιχείας, καὶ λαγνείας, καὶ εἰς φθοράς ἐξαρσακούμενον·

Ἦτοι μὲν (71) πρώτιστα λέων γένετ' ἠθρῆντιος·
ἔτι φέρων τὸν καλλωπισμὸν (72), ἀνδρα δεικνυσιν ἡ τοῦ γενεῖου κόμη.

Αὐτὰρ ἔπειτα δράκων, ἡ κάρδαλις ἡ δὲ μέγας σῦς·
κατώλισθεν εἰς τὴν ἀσέλγειαν ἡ φιλοκοσμία. Οὐκ ἐτι καρτερῶ (73) θηρίῳ ἀνθρώπος φαίνεται,

*Γίγνετο (74) δ' ὕγρον ὕδωρ καὶ δένδρεον ὕψι-
πέτηλον.*

Ἐκχεῖται τὰ πάθη, ἐκκλύζονται (75) αἱ ἡδοναί, μαραινεται τὸ κάλλος, καὶ ὄπτον ἀποπίπτει τοῦ πετάλου χαμαί, ὅτ' ἂν αὐτοῦ καταπνεύσωσιν αἱ ἐρωτικαὶ τῆς ὕβρεως λαλαπαεῖ· καὶ πρὶν ἢ τὸ μετώπων ἐλθεῖν, μαραινεται τῇ φθορᾷ. Πάντα γὰρ ἡ ἐπιθυμία γίνεταί τε καὶ πλάττεται, καὶ φενακίζειν βούλεται, ἐνα κατακρύψει τὸν ἀνθρώπον· ὁ δὲ ἀνθρώπος ἐκεῖνος, ᾧ σύνοικον ὁ Λόγος, οὐ ποικίλλεται, οὐ πλάττεται· μορφήν ἔχει τὴν τοῦ Λόγου· ἐξομοιοῦται τῷ θεῷ· καλὸς ἐστὶν, οὐ καλλωπίζεται· κάλλος ἐστὶ τὸ ἀληθινόν· καὶ γὰρ ὁ Θεός ἐστὶν (76)· Θεός δὲ ἐκεῖνος ὁ ἀνθρώπος γίνεταί, ὅτι βούλεται ὁ Θεός. Ὅρθως

iracundiæ et cupidinis. » Gemina dicit Tertullianus, lib. *De anima*, cap. 16; Philo, lib. *De agricultura*; Theodoret., serm. 5, *De natura hominis*, alii que plures.

(70) Ἄλλως ἀγεὶ ὁ Θεός. Ἄλλος ἀγεὶ ὁ Θεός, Nov., Ἄλλως ἀγεὶ Θ. Bod., Reg.

(71) Ἦτοι μὲν. Ἄλλ' ἦτοι Homer. *Odys.* Δ, v. 457.

(72) Ἦν καλλωπισμὸν. Nempe τὸ ἡὑγένειον. Μοκ καὶ πάρδ. apud Homer.

(73) Οὐκ ἐτι καρτ. Scribe, quemadmodum est in interpretatione, οὐκ ἐτι καρτερῶ θηρίῳ ὁμοῖος ὁ ἀνθρώπος φαίνεται. HEINSIUS.

(74) Γίγνετο. Γίνετο Homer., Bod., Reg.

(75) Ἐκκλύζονται. Ἐκδύζονται, Nov., Reg., Bod. Recte.

(76) Θεός ἐστὶν. Conf. quæ superius adnotata sunt ad pag. 71, edit. Paris.

ἄρα εἶπεν Ἡράκλειτος (77) : « Ἄνθρωποι θεοί, θεοὶ ἄνθρωποι » Λόγος γὰρ αὐτὸς μυστήριον (78) ἀμφα-
νίς θεός ἐν ἀνθρώπων· καὶ ὁ ἄνθρωπος θεός· καὶ τὸ
θέλημα (79) τοῦ Πατρὸς ὁ μεσίτης ἐκτελεῖ· μεσίτης
γὰρ ὁ Λόγος, ὁ κοινὸς ἀμφοῖν· Θεοῦ μὲν Υἱὸς, Σωτὴρ
δὲ ἀνθρώπων· καὶ τοῦ μὲν διάκονος, ἡμῶν δὲ παι-
δαγωγός. Δούλης δὲ οὐσης τῆς σαρκός, καθὼς καὶ ὁ
Παῦλος μαρτυρεῖ, πῶς ἂν τις εἰκότως τὴν θεραπείαν
νομώσῃ (80), προαγωγῶ δίκην; ὅτι γὰρ δούλου
μορφὴν (81) τὸ σαρκικόν, ἐπὶ τοῦ Κυρίου φησὶν ὁ
Ἀπόστολος· « ὅτι ἐκέκωσεν ἑαυτὸν, μορφὴν δούλου
λαβὼν » τὸν ἐκτὸς ἄνθρωπον, δούλον προσειπῶν, πρὶν
ἢ δουλεύσασθαι καὶ σαρχοφορῆσαι τὸν Κύριον. Ὁ δὲ
συμπάθης Θεός, αὐτὸς ἠλευθέρωσε τὴν σάρκα· τῆς
φθορᾶς (82) καὶ δουλείας τῆς θανατηφόρου καὶ πι-
κρᾶς ἀπαλλάξας, τὴν ἀφθαρσίαν περιέθεκεν αὐτῇ,
ἄγιον τοῦτο τῆ σαρκὶ καὶ ἀϊδιότητος καλλώπισμα
περιθεῖς, τὴν ἀθανάσιαν. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλο κάλλος
ἀνθρώπων, ἀγάπη· « Ἀγάπη δὲ, κατὰ τὸν Ἀπόστο-
λον, μακροθυμεῖ, χρηστεύεται, οὐ ζηλοῖ, οὐ περπε-
ρεῖται, οὐ φουσιῶται. » Περπερία (83) γὰρ ὁ καλλω-
πισμὸς, περιττότης καὶ ἀχρειότητος ἔχων ἔμφασιν.
Ἀδὲ καὶ ἐπιφέρει· « Οὐκ ἀσχημονεῖ· ἀσχημον γὰρ
τὸ ἀλλότριον καὶ μὴ κατὰ φύσιν σχῆμα· τὸ δ' ἐπι-
πλαστον ἀλλότριον » ὅπερ ἐξηγεῖται (84) σαφῶς· « Οὐ
ζητεῖ, φήσας, τὸ μὴ ἑαυτῆς » τὸ γὰρ ἴδιον ἢ ἀλήθεια
τὸ οἰκεῖον καλεῖ· τὸ δ' ἀλλότριον ἢ φιλοκοσμία ζητεῖ,
ἐκτὸς οὐσα καὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦ Λόγου, καὶ τῆς
ἀγάπης. Τὸν δὲ Κύριον αὐτὸν τὴν ὄψιν αἰσχροὺς γε-
γυῆναι, διὰ Ἡσαίου τὸ Πνεῦμα μαρτυρεῖ· « Καὶ ἐφ-
θίμεν αὐτὸν, καὶ οὐκ εἶχεν εἶδος, οὐδὲ κάλλος· ἀλλὰ
τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον, ἐκλείπον παρὰ τοὺς ἀνθρώ-
πων (85). » Καὶ τὶς ἀμείνων Κυρίου (86); Ἄλλ' οὐ
τὸ κάλλος τῆς σαρκός, τὸ φαντασιαστικόν, τὸ δὲ
ἀληθινὸν καὶ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος ἐνεδείξατο
* P. 252 ED. POTTER, 216 ED. PARIS.
† Isa. liii, 2, 3.

A homines; Logos enim ipse est evidens hoc myste-
rium : Deus in homine, et homo Deus; et volunta-
tem Patris intercessor efficit. Intercessor enim est
Logos, qui est communis ambobus. Dei quidem
Filius, Servator autem hominum; et illius quidem
minister, noster autem pædagogus. Atque cum caro
quidem serva sit, quemadmodum testatur Paulus,
quomodo quis jure ancillam lenonis instar exorna-
verit? Quod enim id, quod carneum est, sit servi
forma, dicit de Domino Apostolus, « eum seipsum
exinaniisse servi forma accepta a, » externum ho-
minem servum appellans priusquam serviisset, et
carnem suscepisset Dominus. Misericors autem
Deus, ipse carnem effecit liberam, cumque ab in-
teritu acerbaque et lethifera servitute liberasset,
B incorruptionem ei adjunxit, sanctum hoc et æterni-
tatis ornamentum carni, immortalitatem videlicet,
apponens. Est autem alia quoque hominum pul-
chritudo, charitas : « Charitas autem, ut ait Apo-
stolus, est patiens, benigna, non æmulatur, non
agit perperam, non inflatur b. » Perpera enim actio
dicitur cultus, qui superfuitatem et inutilitatem
aperte indicat, et ideo ✕ subjungit : « Non indecore
se gerit. » Indecora enim est, quæ aliena, et non est
secundum naturam figura; quæ autem ficta est,
est aliena. Quod quidem aperte explicat, dum
dicit : « Non quærit quæ sua sunt c. » Nam veritas
suum vocat id quod proprium est. Quod alienum
est autem quærit nimium ornatus stadium, ut quod
sit remotum a Deo, Logo et charitate. Ipsum autem
C Dominum fuisse aspectu deformem, testatur Spi-
ritus per Isaïam : « Et vidimus ipsum, et non habe-
bat speciem, nec pulchritudinem; sed species ejus
vilis, et deficiens præ hominibus d. » Quis autem
Domino præstantior? Sed non carnis pulchritudi-
a Philipp. ii, 7. b I Cor. xiii, 4. c Ibid., 5.

(77) Ἡράκλειτος. Apud Heraclidem Ponticum, in libro *De allegoriis Homericis* : « Ὁ γοῦν σκοτεινὸς Ἡράκλειτος ἀσάφη καὶ διὰ συμβόλων εἰκάζεσθαι ἐνθάδενα θεολογεῖ τὰ φυσικὰ, δι' ὧν φησὶ· θεοὶ ἦντοί τ' ἄνθρωποι, ἀθάνατοι, ζῶντες τὸν ἐκεῖνων θάνατον, θνήσκοντες τὴν ἐκεῖνων ζωὴν· « Nam obscurus Heraclitus de physicis intricata et symbolice docet, ut cum inquit, dii mortalesque homines, immortales, viventes illorum mortem, morientes illorum vitam. » COLLECT.

(78) Μυστήριον. Μυστηρίου, Bod., Reg.
(79) Τὸ θέλημα. Respicit Joan. iv, 34, vel locum aliquem consimilem.

(80) Κοσμή. Κοσμοῖη, Nov.

(81) Μορφή. Congruentius μορφή, nomin. casu. ΣΠΙΣΤΑΓ.

(82) Τῆς φθορᾶς. Hoc ad comma præcedens referunt Bod., Reg.

(83) Περπερία. Περπερία, Pal., Reg. Basilius Reg. brev. 49 : Πάν, ὁ μὴ διὰ χρείαν, ἀλλὰ διὰ καλλωπισμῶν παραλαμβάνεται, περπερίας ἔχει· κατηγορίαν. « Omne, quod præter necessitatem ad ostentationem et ornatum assumitur, id περπερίας accusationem incurrit, seu perperam agendi. » Reperitur et hoc vocabulum apud Ciceronem lib. i ad Atticum epist. 14; Muretus, lib. vii *Var. lect.*, cap. 14. Hesychius : Πέρπερος, μετὰ βλακείας ἐπαρόμενος. Tertullianus illud Pauli vertit lib. *De patientia*, οὐ περπερεύεται, « non protervum sapit. » COLLECT.

(84) Σχήμα· τὸ δ' ἐπίπλαστον ἀλλότριον ὅπερ ἐξ. Σχήμα, τὸ ἐπίπλαστον ὅπερ ἐξ, Nov. Mox τὰ ἑαυτῆς pro τὸ μὴ ἑαυτῆς, apud Paulum. Ibidem, inquit Syburgius, post ἀλήθεια non est distinctio in Pal. ms., ut nec in Reg.

(85) Ἐκλείπον παρὰ πάντας τοὺς ἀνθρώπων. Καὶ ἐκλείπον παρὰ πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων. Isa. Porro hæc Isaïæ verba non de passione Christi, sed naturali corporis infirmitate interpretantur cum alii Patres, tum etiam Clemens, *Strom.* ii, p. 368; *Strom.* iii, p. 470. Tertullianus, *De idololatr.* cap. 13, de Christo dicit : « Vultu, demique, et aspectu inglorius, sicut Isaïas pronuntiaverat. » Idem, *Adv. Judæos*, cap. 14 : « Ne aspectu quidem honestus. Annuntiamus enim, inquit, de illo sicut puerulus, sicut radix in terra sitiens, et non erat ei species, neque gloria. Et vidimus eum, et non habebat speciem, neque decorem, sed species ejus inhonorata, deficiens citra filios hominum, » etc. Similia dicit lib. *De patientia*, cap. 5, et lib. iii *Adv. Marcionem*. Origenes, lib. vi, *contra Celsum* : « Ὁμολογουμένως τοίνυν γέγραπται τὰ περὶ τοῦ δυσειδῆς γεγονέναι τοῦ Ἰησοῦ σώμα, etc. Augustinus, in *psal.* cxliii : « Ut homo non habebat speciem, neque decorem; sed speciosus forma ex eo quod est præ filiis hominum. » Conf. idem in *psal.* cxxvii.

(86) Ἀμείνων K. Ἀμείνων ἦν K. Nov. Mox φανταστικόν, Bod., Reg.

nem, quæ visione apprehenditur, sed veram animæ et corporis ostendit pulchritudinem; animæ quidem, beneficentiam; carnis vero, immortalitatem.

CAP. II.

Quod non sit cultu utendum.

Non externi ergo hominis aspectus, sed animus probitatis ornamento ornandus est. Dicitur potest, ornandam quoque esse carnem ornamento continentiae. Istæ autem non animadvertunt, dum colunt id quod est extrinsecus, quæ intus in profundo sita sunt, esse plane inculta, horrida et sterilia: cujusmodi sunt etiam ornamenta Ægyptiorum, apud quos templa, eorumque porticus, vestibula ac luci magnifice instructi, eorumque atria multis columnis cincta sunt; parietes autem lapidibus externis et artificiose depictis resplendent **93**, ita ut nihil desit: ædes autem auro, argento et electro collucunt, et ex India ac Æthiopia variis fulgent lapillis; adyta vero intextis auro obumbrantur pepilis. Sed si penetrabilia septi subieris, et ad ejus quod est præstantius, spectaculum properans, imaginem quæ templum habitat quæsieris, ✕ sacerdos quispiam ex iis, qui in templo sacrificant, gravi vultu aspiciens, et Ægyptiorum lingua præanem concinens, cum veli aliquantum contraxerit, tanquam deum ostensurus, magnam suppeditat occasionem irridendi numinis: neque enim intus invenitur Deus, qui quærebatur, ad quem festinabamus, sed felis, vel crocodilus, vel serpens indigena, vel aliqua ejusmodi bellua, quæ templo quidem est indigna, sed antro, spelunca aut cæno dignissima. Apparet deus Ægyptiorum, bellua, quæ super stragulam purpuream volutatur. Ita etiam mihi videntur feminæ, quæ aurum gestant, et in crispandis crinibus exercentur, et in genis unguentis oculisque pingendis et pilis tingendis versantur, et aliam mollitiem arte improba persequuntur, septum hoc carnale ornantes, et vere Ægyptios imitantes, infelices amatores attrahere. Sed si quis veli templum aperuerit, vittam, inquam, vestem, aurum, fucum, tincturam, et quæ eis intrita et incrustata sunt, hoc est velamentum, quod ex eis conæctum est, tanquam illic veram inventurus pulchritudinem,

✕ P. 253 ED. POTTER, 217 ED. PARIS.

(87) Ὅτι οὐ χρὴ. Cum capite hoc *Περὶ τοῦ καλλωπισμοῦ* conf. Tertullianum lib. *De cultu fem.* SYLBURG.

(88) *Οἱς ναοί.* Scribe, οἱ ναοὶ καὶ προπύλαια παρ' αὐτοῖς καὶ προτεμενίσματα ἐξήσκηται. Deinde, ξένοις λίθοις καὶ γραφαῖς ἐντέχνους, etc. HEINSIUS.

(89) *Προτεμενίσματα.* Προσανίσματα, Bod., Reg. Verum in hujus marg. aliquis adnotavit προτεμενίσματα.

(90) *Παρεισέληθς.* Παρέληθς, Nov.

(91) *Ζητήσεις.* Congruentius Ζητήσας, vel Ζητήσης τε. SYLBURG. — Vel potius Ζητήσης. Simile est illud Diodori Siculi *Biblioth.* lib. 1: Οἱ μὲν ναοὶ κάλλιστοι, ... ἔνδον δὲ ἦν ζήτησις τῶν θεῶν, ἢ πίθηκός ἐστιν, ἢ ἴβις, ἢ τράγος, ἢ αἰλουρός. Templum quidem pulcherrimum: si vero intus Deum quæsieris, aut simia est, aut ἴβις, aut hircus, aut felis.

(92) *Παστοφόρος.* Πατροφόρος, Bod., Reg., super

κάλλος· τῆς μὲν τὸ εὐεργετικόν, τὸ δὲ ἀθάνατον τῆς σαρκός.

ΚΕΦ. Β΄.

Ὅτι οὐ χρὴ (87) καλλωπιζέσθαι.

Οὐκ ἄρα ἡ πρόσοψις τοῦ ἐκτὸς ἀνθρώπου, ἀλλὰ ἡ ψυχὴ καλλωπιστέα τῶ τῆς καλοκαγαθίας κοσμήματι εἶη ὃ ἂν καὶ τὴν σάρκα εἰπεῖν τῶ τῆς ἐγκρατείας κόσμῳ. Αἱ δὲ τὴν ἐπιφάνειαν καλλωπιζόμεναι, καὶ τὰ βῆθη χειρσούμεναι, λελήθασιν σφᾶς αὐτὰς, κατὰ τοὺς Αἰγυπτίων κόσμους· οἷς ναοὶ (88) καὶ προπύλαια παρ' αὐτοῖς καὶ προτεμενίσματα (89) ἐξήσκηται, ἄλλα τε καὶ ἐργάδες· κίονες τε παμπόλλοις ἐστεφάνωνται αἱ αὐλαί· τοῖχοι δὲ ἀποστίλθουσι ξενικοῖς λίθοις καὶ γραφῆς ἐντέχνου οἷς ἐνδεῖ οὐδὲ ἐν χρυσῷ δὲ καὶ ἀργύρῳ καὶ ἤλεκτρῳ παραστίλθουσι οἱ ναοὶ, καὶ τοῖς ἀπὸ Ἰνδίας καὶ Αἰθιοπίας πεποικιλμένοις μαρμαίρουσι λιθιδίοις· τὰ δὲ ἄδυστα χρυσοπάτοις ἐπισκιάζονται πέπλοις. Ἄλλ' ἦν παρεισέληθς (90) τὸ βῆθος τοῦ περιβόλου, καὶ σπαύδων ἐπὶ τὴν θῆαν τοῦ κρείττονος, ζήτησεις (91) τὸ ἄγαλμα τὸ ἐνοικον τοῦ νεῷ· παστοφόρος (92) δὲ ἦ τις ἄλλος τῶν ἱεροποιούντων περὶ τὸ τέμενος, σεμνὸν δεδορκῶς, παιάνια τῆ Αἰγυπτίων ἄδων γλώσση, ὀλίγον ἐπαναστασίας τοῦ καταπέτασματος, ὡς δείξων τὸν θεόν, πλατὺν ἡμῖν ἐνδίδωσι γέλωτα τοῦ σεβάσματος· οὐ γὰρ θεὸς ὁ ζητούμενος ἔνδον εὐρεθήσεται, ἐφ' ὃν ἐσπεύσαμεν· αἰλουρός (93) δὲ, ἢ κροκοδείλιος, ἢ αὐτόχθων φῆς, ἢ τισοῦτον θηρίον· ἀνάξιον μὲν τοῦ νεῷ, χηραμοῦ δὲ, ἢ φωλεοῦ, ἢ βορβόρου ἀνατάειν· ὁ θεὸς Αἰγυπτίων ἐπὶ στρωμνῆς ἀλουργῆς καταφαίνεται κυλιόμενον θηρίον. Ταύτη δοκοῦσιν αἱ χρυσοφοροῦσαι γυναῖκες, τῶν πλοκάμων τοὺς ἐνουλισμοὺς ἀσχοῦσαι, χρίσματα τε παρειῶν καὶ ὑπογραφᾶς ὀφθαλμῶν, καὶ βαφᾶς μετιοῦσαι τριχῶν, καὶ τὴν ἄλλην βλακείαν κακομηχανώμεναι, κοσμοῦσαι τὴν περιβόλον τὸν σαρκικὸν, Αἰγυπτιάζουσαι ὡς ἀληθῶς, ἐπισπᾶσθαι τοὺς δεσιδαίμονας (94) ἐραστάς. Ἄλλ' ἦν ἀποκαλύψῃ τις τὸ καταπέτασμα τοῦ νεῷ, τὸ κεκρύφαλον λέγω, τὴν βαφὴν, τὴν ἐσθήτα, τὸ χρυσίον, τὸ φῶκος, τὰ ἐντρέμματα, τούτεστι τὸ ἐκ τούτων συγκείμενον ὕφος, τὸ καταπέτασμα, ὡς ἔνδον εὐρήσων τὸ κάλλος τὸ ἀληθινὸν, μυσάζεσθαι,

D quod in Reg. aliquis scripsit πατροφόρος. Perperam; nam παστοφόροι dicebantur Ægyptiorum sacerdotes.

(93) *Αἰλουρός.* Origenes sub finem lib. vi *Adv. Celsum*: Καὶ Αἰγύπτιοι μὲν, ἐν μὲν τοῖς ἀνωτέρω καὶ παρὰ τῷ Κέλσῳ ἐπλανήοντο, ὡς σεμνοὺς μὲν ἔχοντες περιβόλους τῶν νομιζομένων ἱερῶν, ἔνδον δὲ θῶδὲν ἀλλ' ἢ πίθηκους, ἢ κροκοδείλιους, ἢ αἴγας, ἢ ἀσπίδας, ἢ τι τῶν ἴσων· Ἐgyptios quoque quamvis superiorum eorum errorem taxaverit Celsus, quod intra ornatissimos templorum suorum ambitus nihil sacrorum inclusum asservent præter simias, crocodilos, capras, aspidas, similesque bestias, etc. Conf. Philo Judæus, *De Decalog.*; Cyrillus Alex., *De festa Pasch.*; Pomponius Mela, lib. 1; Juvenalis, sat. 15. (94) *Δεσιδαίμονας.* Ludit in ambiguo hujus vocis sensu, quæ cum e infelicem, & tum e superstiosum denotat.

ὡς οἷδ' ἐγώ. Οὐ γὰρ τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ κατοικοῦσαν ἔδον εὐρήσει, τὴν ἀξιόλογον· πόρνη δὲ ἀντ' αὐτῆς, καὶ μοιχαλὶς τῆς ψυχῆς κατέλιπε τὸ ἄδυτον, τὸ τε ἀληθινὸν θηρίον ἐλεγχθήσεται, ψιμμουθίῳ πῆθηκος ἐν-τετριμμένος· καὶ ὁ παλιμβολὸς ὄφεις ἐκείνος διαδι-δρωσκῶν τὸ νοσῆρον τοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς φιλοδοξίας, γηραδὸν ἔχει (95) τὴν ψυχὴν· πάντα φαρμάκων ὀλε-θρίων ἐμπλήσας, καὶ τὸν ἑαυτοῦ τῆς πλάνης ἐνερευ-ξάμενος ἰὼν (96), μετεσεύασε τὰς γυναῖκας εἰς πόρ-νας ὁ προαγωγὸς οὗτος δράκων· οὐ γὰρ γυναῖκας, ἀλλ' ἑταίρας τὸ φιλόκοσμον· αἱ τῆς παρὰ μὲν τοῖς (97) ἀνδράσιν οἰκουρίας ὀλίγα φροντίζουσιν, λύσασαι δὲ τὰ πόρνος τὸ βαλάντιον, ἐκτρέπουσι τὰς χορηγίας εἰς ἐπιθυμίας, ὡς πολλοὺς ἔχοιεν τοῦ καλαὶ δοκεῖν εἶναι μάρτυρας· καὶ τὴν πᾶσαν ἡμέραν κομμωτικῆ προσ-καθεζόμεναι, ἀργυρωνήτους σχολάζουσιν ἀνδραπό-δοις. Καθ' ἄπερ οὖν ὄψιν ποτηρὸν (98), τῆς οὐσίας τῆν σάρκα· καὶ τὴν μὲν ἡμέραν κομμωτικῆ προστεθῆ-κασι θαλαμειούμεναι, μὴ ἐλεγχθῶσιν ἀνθιζόμεναι· ἑσπέρας δὲ, καθ' ἄπερ ἐκ φωλεοῦ, πρὸς τὸν λύχον τὸ νόσον (99) τοῦτο προσέρπει κάλλος· συνεργεῖ γὰρ καὶ ἡ μέθη, καὶ τὸ ἀμυδρὸν τοῦ φωτός, πρὸς τὴν ἐπί-λειαν αὐτῶν. Καὶ τὴν μὲν ξανθίζουσιν τοὺς πλοκά-μους ὁ κωμικὸς Μένανδρος εἶργει τῆς οἰκίας·

A satis scio eum esse abominaturum. Neque enim Dei imaginem intus inveniet habitantem, quam est consentaneum; sed loco ejus fornicatrix et adultera animæ occupavit adytum, et vera esse bestia convinctur, furo scilicet intrita simia: et seductor ille serpens, qui mentis exedit intelligentiam per gloriæ cupiditatem, pro spelunca habet animam, et cum omnia exitalibus venenis impleverit, et erroris sui virus eructaverit, mulieres in meretrices transformat hic draco, fungens lenonis officio: non est enim mulieris, sed meretricis, illud nimium sui ornandi studium. Quæ quidem mulieres, domus apud maritos servandæ, administrandæque familiæ curam gerunt exiguam, sed soluta mariti crumena, quæ eis suppeditantur, convertunt in suas cupiditates, ut pulchræ esse videantur, illiusque rei multos habeant testes: et ornandi artificio toto die dantes operam, ære emptis vacanti mancipiis. Carnem ergo, tanquam condimentum, mollem et suavem reddunt: et interdum quidem in thalamis delitescentes, arti ornandi affixæ sunt, ne vernantibus fucata coloribus deprehendantur: vespere autem tanquam ex antro ad lucernam prorepit hæc adulterina pulchritudo. Nam et ebrietas, et lux obscurior, incrustipilos reddebat flavos, Menander comicus domo arcet:

Νῦν δ' ἔρπ' ἀπ' οἴκων τῶνδε· τὴν γυναῖκα γὰρ τὴν σώφρον' οὐ δεῖ πᾶς τριχὰς ξανθὰς ποιεῖν(1).

At nunc abi ex his ædibus: nam feminam Turpe est pudicam facere flaventes pilos:

ἀλλ' οὐδὲ (2) τὰς παρεῖτας φυκοῦν, οὐδὲ τοὺς ὀφθαλμοῖς ὀπογράφεσθαι. Λελήθασι δὲ σφᾶς αἱ κακοδαίμονες τὸ οἰκεῖον ἀπολλύουσαι κάλλος τοῦ ὀνόλου τῆ C ἐπισαγωγῆ· ἅμα γοῦν ἡμέρᾳ σπαρασσόμεναι, καὶ ἔπιπνόμεναι, καὶ φυράμασι τισι καταπλαττόμεναι, φύουσι μὲν τὸν χρῶτα, ὀρύττουσι δὲ τὴν σάρκα (3) τοῖς φαρμάκοις καὶ τῆ περιεργίᾳ τῶν βυμμάτων τὸ οἰκεῖον μαραινουσαι ἄνθος. Διὰ τοῦτο τοι ὄψιν μὲν ἐκ καταπλασμάτων καταφαίνονται, εὐάλωτοι δὲ ὑπὸ νόσων γίνονται, τακερὰν ἔχη τὴν σάρκα φαρμάκοις τὴν ἐσκιαγραφημένην ἔχουσαι· τῶν ἀνθρώπων τὸν δημιουργὸν ἀτιμάζουσαι (4), ὡς οὐ κατ' ἀξίαν δεδιω-ριμένον τὸ κάλλος· εἰκότως ἀργαί (5) πρὸς οἰ-

sed et genas fucare, et oculos depingere. Non intel- ligunt autem miseræ, se propriam perdere pulchritudinem, dum externam inducunt. Summo itaque mane se lacerantes, et extendentes, variisque ac confusis mitionibus effingentes, vivum quidem cutis colorem refrigerant, carnem autem venenis effodiunt, curiosisque abstersionibus proprium decoris florem corrumpunt. Quocirca a cataplasmatibus quidem pallidæ cernuntur, a morbis autem facile arripiuntur, ut quæ adumbratam carnem venenis jam liquefactam habeant: hominum Opificem contumelia afficientes, tanquam qui sufficientem non fuerit eis largitus pulchritudinem. Jure ergo quod

¶ P. 254 ED. POTTER.

(95) Ἐχει. Ἐχειν Nov. In Reg. aliquis v finalem delevit.
 (96) Ἰδὲ. Ἰδόν, Bod.
 (97) Τοῖς. Abest a Nov. Mox, ὀλίγον φρον. Ibid.
 (98) Ὀψιν ποτηρὸν. Lowthius ait: « Forte legendum ποτηρᾶν conjunctim cum σάρκα, a spectu turpem. » Ὀψιν idem valet, quod κατ' ὄψιν. » Ὀψιν agnoscit etiam Herveti versio, « carnem ergo, ut quæ sit visu jucunda. » Sed procul dubio legendum ὄψιν, etiam C. arhitro. SYLBURG. — In Reg. super aliquis o scripsit.
 (99) Τὸ γ. Τὸν v. Nov. Mox, συνεργῆ, Bod.

(4) Τὸν δημιουργ. at. Tertullianus, De mulieribus fucatis, loco superius laudato: « Displicet nimirum illis plastica Dei: in seipsis nimirum arguunt et reprehendunt artificem omnium, reprehendunt enim, cum emendant, cum adjiciunt. »
 (5) Εἰκότως ἀργαί. Hanc Euripidis sententiam profert Stobæus tit. 62 in Vituperio Amoris:

Ἔρω γὰρ ἀργὸν κατὰ τοῖς ἔργοις ἔξυ, Φιλεῖ κάτοπτρα, καὶ κόμης ξανθίσματα, Φεύγει δὲ μόχθους.
 Amor otiosa res est, inutilis ad opera, Amat specula, et flavas comæ tincturas, Fugit labores.

(1) Ποιεῖν. Metro convenientius ποιεῖν, ut apud Aristophanem passim. SYLBURG.
 (2) Ἄλλ' οὐδέ. Tertullianus, De cul'u femin. lib. II, cap. 5: « In illum (Deum) delinquunt, quæ cutem medicaminibus urgent, genas rubore maculant, oculos fuligine porrigunt. »
 (3) Ὀρύττουσι δὲ τὴν σ. Reg. cum Herveto interprete hanc sententiam hoc modo effert: Ὀρύττουσι δὲ τὴν σάρκα τοῖς φαρμάκοις, καὶ τῆ περιεργίᾳ τῶν βυμμάτων τὸ οἰκεῖον μαραινουσαι. . . Dein, κάλλος pro ἄνθος, Pal., Bod., Reg.

Exstat et apud Plutarch., in Erot.; Chrysostomus, hom. 78, in Mattheum: Ἡ γυνὴ πάλιν ἔστω μὲν οἰκουρὸς, πρὸ δὲ ταύτης τῆς ἐπιμελείας ἑτέραν ἀναγκαιοτέραν ἔχέτω φροντίδα, τὰ τῶν οὐρανῶν ὅπως ἅπαντα ἐργάσθαι οἰκία. Quod autem dixit eas hominum Opificem contumelia afficere. imitatus videtur Cyprianus, De disciplina et hab Virginum: « Manus tuo inferunt, quando id, quod ille formavit, re-

ad domum servandam attinet, ignavæ fiunt, ut quæ sedeant, veluti depictæ, ad spectaculum, non natæ ad domus custodiam. Et ideo apud comicum prudens ait mulier: « Quid providi fecerimus nos feminæ, vel splendidi, quæ tot colorum floribus sparsæ sedemus, liberarum in nobis feminarum characterem obliterantes, domorum eversiones, et nuptiarum perniciem, et liberorum in se accusationes concitantes. » Hac etiam ratione Antiphanes comicus in *Malthaca* irridet meretriciam mulierum consuetudinem: dicens verba omnibus communia, adversus illam earum fucationem et intritionem... « Venit: Ipsa transit, accedit, non transit. Venit, adest, abstergitur, accedit. Smegmate saponave purgatur, pectitur, ejecit, teritur. Lavatur, se contemplatur, componitur, unguentis perfunditur, ornatur, ungitur, et si quid habeat, enecatur. » Ter enim non semel dignæ sunt quæ pereant, quæ crocodilorum excrementis utuntur, et spuma sepium unguentur, et supercilia fuligine illinunt, et fuco genas terunt. Quæ ergo vel poetis ethnicis erant odio propter mores, cur non magis a veritate rejiciendæ fuerint? Alius itaque comicus eas reprehendens, Alexis (ejus enim verba afferam, quæ

✕ P. 255 ED. POTTER, 218 ED. PARIS.

formare et transfigurare contendunt, nescientes quia opus Dei est omne quod nascitur, diaboli quodcunque mutatur. » COLLECT.

(6) *Toi. Kal addit Nov. Mox, γυνή abesse a Pal. refert Sylburgius. Porro sequentes versus ex Aristophanis *Lysistrata* recitasse Clementem, monuit Gatakerus, Adv. c. 9. Eos hoc modo digessit ac restituit Grotius, Excerpt. ex Trag. et Comæd. p. 909:*

*Τὶ δ' ἂν γυναῖκες φρόνιμον ἐργασάμεθα,
ἢ λαμπρὸν, αἰ καθήμεθ' ἐξηριθμισμένοι,
Κροκοιτοφορούσαι καὶ κεκαλλωπισμένοι,
Δυναϊόμενοι χαρακτηῖρα τῶν ἐλευθέρων,
Ὀικῶν ἀνατροπᾶς, καὶ γάμων ἔτ' ἐκτροπᾶς,
Καὶ παιδῶν διαβολὰς περιποιούμεναι;*
*Quid enim faceremus providum, aut memorabile
Mulieres, quæ sedemus rutilantes comas,
Crocotulatae, vultum pigmento illitæ,
Notam delentes omnem ingenui corporis:
Turbellas domuum, conjugum divortia
Meditantes, aut in liberos calumnias?*

(7) *Ἐξανθισμένοι.* Super α priorem aliquis in Reg. scripsit η, ut sit: ἐξηριθμισμένοι, « floribus sparsæ. » Sylburg. ait: Hervetus interpres vertit « tot colorum floribus sparsæ. » Perperam. Significat enim « flavatæ. » id est flavo capillitio exornatæ; a verbo ξανθίζω sicut 159 dicit, a Menandro ex ædib. exigi τὴν ξανθίζουσαν τοὺς πλοκάμους ab ξανθίζω enim dicendum fuisset ἐξηριθμισμένοι, ut supra 149. Quæ sequuntur, in versus distincta sunt in Pal. manuscr. quorum primus desinit in λυμαινόμεναι, secundus in ἀνατροπᾶς, tertius in περιποιούμεναι: quæ distinctio, cum metri legem habeat nullam, consulto a me prætermissa est.

(8) *Κατατριβήν.* Sic abusive τὴν ἐντριβήν vocat: quemadmodum B. Paulus περιτομήν appellavit κατατομήν. Porro Antiphanis versus hoc modo digessit Grotius Operis modo laudati pag. 614:

*Ἔρχεται,
Μετέρχεται, προσέρχεται, οὐ μετέρχεται,
Βέβηκε τρίβεται, σμήχεται, κτενίζεται,
Λούεται, σκοπεῖται, στέλλεται, μυρίζεται,
Κοσμεῖται, ἀλείφεται ἂν δ' ἔχη τι, ἀπάγγεται.
Venit,
Eitro cedit, rursus accedit, non cedit retro,*

*κουρίας γίνονται, καθάπερ ἐξωγραφημένοι, καθέμεναι εἰς θέαν, οὐκ εἰς οἰκουρίαν γεγενημένοι. Διὰ τοῦτο τοι (6) ἢ παρὰ τῶ κομικῶ ἐπιλογιστικῆ γυνή λέγει: « Τί δ' ἂν γυναῖκες φρόνιμον ἐργασάμεθα, ἢ λαμπρὸν, αἰ καθήμεθ' ἐξανθισμένοι (7), τῶν ἐλευθέρων γυναικῶν λυμαινόμεναι τὸν χαρακτηῖρα ὀικῶν ἀνατροπᾶς, καὶ γάμων ἐκτροπᾶς, καὶ παιδῶν διαβολὰς περιποιούμεναι. » Τοῦτο αὐτὸ γάρ τοι καὶ Ἄντιφάνης ὁ κομικὸς ἐν *Μαλθακῇ* τὸ ἑταιρικὸν τῶν γυναικῶν ἀποσκώπτει, τὰ κοινὰ πάσαις ῥήματα, εἰς τὴν κατατριβήν (8) ἐξηυρημένα, λέγων « Ἔρχεται· Μετέρχεται ἄυτη, προσέρχεται, οὐ μετέρχεται· Ἦκει, πάρεστι, ῥύπτεται, προσέρχεται· Σμήχεται, κτενίζεται, ἐκδέβληκε (9), τρίβεται, λούεται, σκοπεῖται, στέλλεται, μυρίζεται, κοσμεῖται, ἀλείφεται· ἂν δ' ἔχει τι (10), ἀπάγγεται. » Τρις γάρ, ὡς ἀπαξ, ἀπολωλέναι δικαίαι, κροκοδείλων ἀποπάτους (11) χρώμεναι, καὶ σηπεδόνων ἀφροῖς ἐγχεριόμεναι, καὶ ταῖς ὀφρῦσι τὴν ἀσθλὴν ἀναματτόμεναι, καὶ ψιμυθίω (12) τὰς παρειὰς ἐντριβόμεναι. Αἱ τοίνυν καὶ τοῖς ἔθνικοις προσκορεῖς ποιηταῖς διὰ τὸν τρίτον, πῶς οὐκ ἂν ἀπόβλητο; τῇ ἀληθείᾳ γένοιτο; Ἐπεὶ γοῦν κομικὸς ἐλέγχων αὐτάς, Ἄλεξις (13) καὶ γὰρ*

Abiit: fricatur, abstergitur, pectitur, Lavat, spectatur, convestitur, ungitur, Mundatur, si quid displicet, se strangulat.

Dein hæc adnotat: « Post μετέρχεται erat αὐτῆ apud Clementem. Ibidem ἦκει, πάρεστι, ῥύπτεται (forte θρύπτεται), προσέρχεται, quasi præcedentium et sequentium interpretamenta, aut repetitiones abjeci. » (9) *Ἐκδέβληκε.* Pal. ms., ἐκδέβηκε, « exscendit, egressa est: » inquit Sylb. Consentium Bod., Reg. Mox ἀπολωλέναι δικαίον. Bod.

(10) *Ἄν δ' ἔχει τι.* Malim, ἂν δ' ἔχη τι subjunctivo modo, ubi significare videtur, delicatulas istas, si minimum quid mali habeant, continuo se præ impatientia strangulare. Ibid. Stercore crocodili ad fucandam faciem usus esse mulieres, et quidem crocodili terrestris, fusius docet Petrus Victorius Var. lectionum lib. xi, cap. 4. SYLBURG.

(11) *Κροκοδείλων ἀποπ.* P. Victorius l. xi, c. 4, Var. lect. Sic Horatius

... Nec illi

*Jum manet humida creta, colorque
Stercore fucatus crocodili.*

Animadvertendum autem, cum duo sint genera crocodilorum, quorum alterum ancipitem vitam ducat, ac nunc in terris, nunc in aquis vivat, alterum vero terrestre tantum animal sit, posterioris hujus, cum odoratis floribus vescatur, reliquias diligenter exquiri, quæ nidorem jucundum reddant, maculasque omnes e facie deleant, ac nitorem afferant. Testatus hoc est Galenus, et « crocodileam, » has ipsas reliquias cibi, medici vocant. Gravis vero ac severus scriptor cum acriter reprehenderet sui temporis mulieres, quod hujusmodi fallacis uterentur, usus etiam priscorum testimonio, quibus ne illæ quidem probabantur. COLLECT.

(12) *Ψιμυθίω.* Ψιμυθίω cum simplici μ. Bod., Reg.

(13) *Ἄλεξις.* In Alexidis loco, plane luxati sunt versus. In Pal. ms. tres sunt distincti: quorum primus exit in κωμωδομένης· alter, in γυναικωνίτιδος· tertius, in μέντοι. Sed ea quoque distinctio a me de industria neglecta est, quia nihil habet metri legitimi. Si quis aliam a me petat, hanc attulerim: Οὐ γὰρ εἰς πόσον περιεργὸς ἦν. Ἐγὼ δ' αἰσχύνομαι. Κωμωδομένης τὸσόνδε τῆς γυναικωνίτιδος. Εἰ ἔρηθς γενομένη, ἀπέπειτα καὶ προσπολλύει τὸν ἀνδρα.

καὶ τοῦτου παραθήσομαι τὴν λέξιν, δυσωπούσαν τῷ περιέρῳ τῆς ἐρμηνείας, τὸ ἀδιάτρεπτον τῆς ἀναισχυρίας· οὐ γὰρ εἰς τοσοῦτον (14) περιέρῳς ἦν· ἐγὼ δὲ αἰσχύνομαι, κωμωδομένης εἰς τοσοῦτον τῆς γυναικωνίτιδος, εἰ βοηθὸς γενοίμην· εἴτα μὲν τοῖ προσπολλύει καὶ τὸν ἄνδρα· πρῶτα (15) μὲν γὰρ ἐς

Πρῶτον κέρδος ἐστὶ καὶ τὸ συλῶν τοὺς πέλας· πάντα δ' αὖ ἄλλοις πάρεργα ταύταις ἔργα γίνεται. Haud scio tamen an non e pluribus locis hic brevitatis causa in unum sit contractus. In Athenæi ms. c. post hæc sequuntur quæ in Vulg. ed. leguntur l. XIII, 281: 'Ράπτουσι δὲ πᾶσιν ἐπιβουλὰς· ut indicat Petrus Victorius Var. lect. lib. xv, in ult. cap. appendice. Utiq̄ue in Excerptis ms. ibid. legitur, εἰ βοηθὸς γενοίμην· εἴτα μὲν τοῖ προσπολλύει τὸν ἄνδρα, sensu admodum opposito. Priores autem versus restitui ex Athenæi lib. XIII, pag. 281. De quibus ut adnotem, quæ opus est, impressus pariter et ms. liber habent, βλαύταισιν ἔγκεκάρτυται, contra metrum, quod vel βλαυταῖσιν postulat, vel, ut apud Athenæum est, βραυταῖσιν· quod eo magis placuit; quoniam Hesychio quoque ac Polluci βραυταῖς sunt mollis et muliebri calcamenti genus: βλαύται vero etiam virile calcamentum supra, 151. 'Ἐρράμμ' ο P. ms. repositum pro vulg. ἔρραμμέν', « insumentum » videlicet, nates graciliores et depressiores aliquantum attollens. Seq. v. Athen. cod. q. τιθλοῖς τοῦτοις· alii στηθλοῖς. Τοῦνδυτον e corruptis vestigiis collegi: Clementis enim codices habent, οὐ τὸν νυδύτον· Athenæi, τοιαῦτα γούν αὐτῶν. Contractum autem τοῦνδυτον, ex τὸ ἔνδυτον, proxime accedit ad id, de quo modo dixi, ἔρραμμα. lb. P. ms. κατέπασσ· minus apte. Παιδέρωτ' ibidem inox ex Athen. scripti pro vulg. πετεύρων δ'. Ex eodem Athenæo inserui, quæ in sequentibus inclusionis nota circumscripti. Unguentum autem fuisse παιδέρωτα, præter Hesygium docet Hieronymus Mercurialis Var. lect. lib. v, cap. 9, forsitan, ex eo quod pueros adolescentesque in amore accenderet. Et dentium candorem ac effeminatis curiosius affectatum fuisse, latius docet Petrus Victorius Var. lect. libro sexto, capite decimo secundo. SYLBURG.

(14) Οὐ γὰρ εἰς τὸσ· Existimo contra quam viri eruditi sentiunt, hæc esse Clementis verba, qui fatetur luxum quidem mulierum esse maximum, sed majorem eum tamen a comico describi, ut majorem iis ea ratione exprimeret. Itaque non posse ipsum se, sine maximo pudore ipsa ejus verba commemorare. Plane enim dicit, quamvis quidem maximum earum esset luxus, fateri tamen se in iis esse, τὸ περιέρῳ τῆς ἐρμηνείας. Scribe, τὸ ἀδιάτρεπτον τῆς ἀναισχυρίας· οὐ γὰρ εἰς τοσοῦτον περιέρῳς ἦν· 'Ἐγὼ δὲ αἰσχύνομαι κωμωδομένης εἰς τοσοῦτον τῆς γυναικωνίτιδος κᾶν βοηθὸς γενοίμην. Quasi diceret: Verba quibus luxum suum objicit feminis, ita sunt indigna, ut me pudeat illarum: et optarem posse mesuccurrere illis. Hinc ad verba conici se confert: ex quibus primo adducit ista et proposito accommodat. εἶναι μὲν προστ' ἀπολλύει τὸν ἄνδρα. Deinde iterum ad reliquos se confert: quæ coherent sensu cum illis etsi non ordine, quorum primus est:

Πρῶτα μὲν γὰρ ἐς τὸ κέρδος καὶ τὸ συλῶν τοὺς πέλας.

HEINSIUS.

(15) Πρῶτα. Hanc meretricum descriptionem ex Alexidis Ἰσοσαδάω recitavit Athenæus, lib. XIII, cap. 3, e quo ac Clemente inter se collatis, ac multum auxilium præbentibus, eam hoc modo restituit Grotius, libri superius dicti p. 570 et seq.:

Πρῶτον μὲν γὰρ εἰς τὸ κέρδος καὶ τὸ συλῶν τοὺς πέλας

πάντα τᾶλλα· αὐταῖς πάρεργα γίνεται· Ῥάπτουσι δὲ

curiosa rerum explicatione, obstinatam eorum impudentiam pudore afficiunt: neque enim erat, quantum credo, tam superfluus: me autem puderet feminis, quæ usque adeo in comædiis punguntur, ferre auxilium velle): « Deinde vero marito quoque affert exitium: primum quidem in lucro, et in spoliandis

Πᾶσιν ἐπιβουλὰς· 'Ἐπειδὴν δ' εὐπορήσωσιν ποτε, Ἄνελabor καινὰς ἑταῖρας, πρωτοπειρούς τῆς τέχνης·
 Ἐθθὺς ἀναπλάττουσι ταῦτας, ὥστε μήτε τοὺς τέρπουκους,
 μήτε τὰς θύεις ὁμοίως διατελεῖν ὄσας ἐτι.
 Τυγχάνει μικρὰ τις ὄσα; φελλὸς ἐν ταῖς βαυκίσιν
 Ἐγκεκάρτυται. Μακρὰ τις; διάβαθρον λεπτόν
 Τῆν τε κεφαλὴν ἐπὶ τὸν ὄμογον καταβαλοῦσ' ἔξέρχεται·

Τοῦτο τοῦ μήκουσ ἀρεῖλεν. Ὅσα ἔχει τις ἰσχία;
 'Υπερέδουσ' ἔρραμμέν' αὐτήν, ὥστε τὴν εὐπυρίαν Ἀναβοῶν τοὺς εἰσιδόντας. Κοίλλαν ἄνδραν ἔχει;
 Τιθλοῖς ταύταισι τούτων, ὧν ἔχουσ' οἱ κωμικὸι;
 Ὅρθα προσθεῖσαι τοιαῦτα, τοῦξέγον τῆς κοίλλας Ὅσπερ κόντοισι τοῦτοις εἰς τ' ἐπισθ' ἀπήγαγον.
 Τὰς ὄσφυσ πύρρας ἔχει τις, ζωγραφοῦσιν ἀσθῶν
 Συμβέβηκ' εἶναι μέλαιναν; κατέπασσε ψιμμυθικῶν, Δευκόχρωσ λαγ τις ἐστι; παιδέρωτ' ἐκτριβεται.
 Καλὸν ἔχει τοῦ σώματος τι; ταυτὸ γυμνὸν δεικνυται.
 Εὐφραδὶς ὀδόντας ἔσχει; ἐξ ἀνάγκης δεῖ γελᾶν.
 Ἰνα θεωροῖεν οἱ παρόντες τὸ στόμ' ὡς κομψὸν
 [φορεῖ.]

'Ἄν δὲ μὴ χαίρη γελῶσα, διατελεῖν τὴν ἡμέραν Ἐνδον· ὥσπερ τοῖς μαγεῖροις ἂ παράκειντ' ἐκαστοτε,

Ἐντὶν ἂν πωλώσιν αἰγῶν κρανία, ξυλλήθιον Μυθρόνης ἔχουσι λεπτόν ὀρθὸν ἐν τοῖς χέλεσι, Ὅστε τῷ χρόνῳ σσηνῆναι, ἂν τε βούλωνται, ἂν
 [τε μή-
 Σώματα καὶ θύεις διὰ τούτων σκευοποιούσι τῶν
 [τεχνῶν.]

At si quæstum concilient ac despolient alterum, Præ hoc labore reliqua cuncta ducunt persuntoria. Omnibus struunt insidias. Postquam sic rem fecerunt, Alias sibi scortilla adsciscunt, artis tirones nugas: Has refingunt ac reformant, ut nec mores antea Jam tutentur, nec sit idem vultus qui pridem fuit. Si pusilla est aliqua, suber additur sculponeis. Longa est alia? plantam tenui leviter vestit diaba-

Et capite in humeros rejecto publicam incedit viam: Tantum abit proceritati. Si depygus altera est, Fulmentatur assumptis, ut qui euntem conspiciant, Bene clunatam exclament omnes. Si cui venter pro-

Fasciis, videre quales in comædiis licet, Arrectaria insuper addunt, et sic quod protuberat Alvi exterius, id retrorsum redigunt tanquam trudi-

Quæ rufum superciliata est, pingitur fuligine. Nigra si qua est, de cerussa falsum candorem trahit. Ad pallorem si qua albescit, hæc acantho inungitur. Nudum habet ac promercale, si quid pulchrum in corpore est.

Dentes nacta est elegantes? perneesse est rideat, Ut conspiciant quotquot adsunt quam sit ore vengu-

Quod si risum non amassit, desiderare intra domum Cogitur dies perpetuos, et qualia coquo adjacent Cum caprigna capita vendit, tali myrrha frustulo Labia transtinere et ori succere intercupidinem, Ut velit nolite risum consueat diducere. Talibus sutelis corpus atque vultum interpolant,

✱ proximis: omnia enim alia opera ab eis sunt obiter. Est aliqua parva? suber in 94 calceis insuitur. Longa est aliqua? tenues gestat soleas: caput in humerum demittens egreditur: hoc ei detrahit de longitudine. Depressiores coxæ et femora sunt alicui? eis aliquid assuit, ut qui ingrediuntur eam pulchras habere nates exclament. Mollem ac prominentem habet ventrem? ut comicorum nutrices, appositis nonnullis eum erigit. Depressior est venter? veluti contis quibusdam adhibitis efficit, ut is antierius procedat. Supercilia flava habet aliqua? depingit fuligine. Alicui ut ea nigra sint contigit? tollit cerussa nigrorem. Sunt alicui nimis albæ? unguento ei rei factio deterit alborem. Habet aliquam corporis partem candidam? eam nudam ostendit. Bellos habet dentes? rideat necesse est, ut præsentibus videant, quam sit ei os venustum: et quamvis læta non sit, toto tamen die ridet, in labris

✱ P. 256 ED. POTTER.

(16) *Τυγχάνει*. P. Victorius lib. xv, cap. 23. Mos erat Græcarum mulierum in calceis suberem gestandi, ut grandiores viderentur. Plinius lib. xvi, quo loco de subere disputat, videtur significare hieme tantum ipso feminas usas, quod concedi posset ut valetudini aptum; et tamen addit ea, quæ indicant, aliud etiam in hoc ipsas secutas; et convenit testimonio comici, quod citavit Clemens. Xenophon etiam in libro *De re familiari*, huius fraudis meminit. Ubi de uxore Ischomachi: Ἰσοδήματα ἔχουσαν ὀφρῆλὰ, ὅπως μείζων δοκοίη εἶναι ἢ ἐπαφύκει. Idem autem versus citantur ab Athenæo, sed duo, qui desiderantur in principio, apud Athen. leguntur in libro exarato calamo: ita enim habetur: Πρῶτον μὲν γὰρ πρὸς τὸ κέρδος καὶ τὸ σκυλῶν τοὺς πέλας, etc. Hæc ille. Idem etiam reperiuntur hic apud Clementem, quorum sententia incipit ab illis verbis: « Primum quidem in lucro, et in spoliandis. » Interpres Athenæi lib. xiii: « Præcipuum studium ad quæstum est, et eos, qui propius se admovent, spoliandos. » At quod sequitur, emendatius habet Clemens: Πάντα τ' ἄλλα ἔργ' αὐταῖς πάρεργα γίνεται, quam apud Athenæum πάντα τὰλλα αὐταῖς πάρεργα. Hic tamen animadvertat Fed. Morellus legendum sibi videri, πάντα τὰλλα ἔργα αὐταῖσιν πάρεργα γίνεται, ut scilicet trochaicus tetrameter suis numeris expleretur: et plerique sequentes trochaici integriore mensura sunt apud Athen. COLLECT.

(17) *Βαυκίσιν*. Βλαύτησιν Flor. et ms. nostri codices. Dein, ἐνεγκάττυται pro ἐγκεκάττυται, Nov., Bod., Reg. Paulo post, ἐπὶ τῶν ὤμων pro ἐπὶ τῶν ὤμων, Bod., Reg. Dein, ἐβράμμενα pro ἐβράμμ', Nov., Bod., Reg. Mox εἰσιόντας pro εἰσιδόντας, Bod., Reg., edit. Flor.; εἰδόντας Nov. Dein, τιτθίαις ταυταῖσιν ὧν ἔχουσ', Nov. Mox, προσθεῖσαι pro προσθεῖσα, Nov., Bod., Reg. Tum, οὐ τὴν τήνδον, vel τήνδον, τῆς x. Nov., Bod., Reg. Mox, κατέπασσε pro κατέπασσε, Nov., Bod., Reg. Dein, πέτευρων δέ, vel πέτρευον δέ, pro παιδέρω', Nov., Bod., Reg. Paulo post, στόμα ὅς ὄτι κομφόν Nov., Bod., Reg. Mox, ea, quæ uncis inclusa ex Athenæo inseruit Sylburgius, absunt a Nov., Bod., Reg. Sunt præterea aliæ nonnullæ levioris momenti differentiæ, quas prætereire visum est. Porro in omnibus codicibus versus prave distincti reperiuntur.

(18) *Διάβαθρον*. Pollux lib. vii: Καὶ τὰ διάβαθρα κοινὰ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν. « Tum diabathra communia viris ac feminis. » Festus: « Diabathra, genus solearum Græcanicarum. » Apud Varronem ex Nævio: « Diabathra in pedibus habebat, atque amictus erat epicroco. » Interpres Athenæi reddit.

Α τὸ κέρδος, καὶ τὸ σκυλῶν τοὺς πέλας πάντα τὰλλα ἔργ' αὐταῖς πάρεργα γίνεται. Τυγχάνει (16) μακρὰ τις οὔσα; φελλὸς ἐν ταῖς βαυκίσιν (17) Ἐγκεκάττυται· μακρὰ τις; διάβαθρον (18) λεπτὸν φορεῖ, τὴν κεφαλὴν ἐπὶ τὸν ὤμων καταβάλλουσα ἐξέρχεται· τούτο τοῦ μήκους ἀφελεῖν. Οὐκ ἔχει τις ἰσχία; Ὑπενέβυσεν ἐβράμμ' αὐτήν, ὥστε τὴν εὐπυγίαν Ἀναβοᾶν τοὺς εἰσιδόντας. Κοιλίαν ἀδρᾶν ἔχει (19); Τιτθίαις ταυταῖσι τούτων ὧν ἔχουσ' οἱ κομικοὶ, Ὅρθα προσθεῖσα ταῦτα, τὸνδοντον τῆς κοιλίας ὡσπερὶ κοινοῖσι τούτοις εἰς τὸ πρόσθ' ἀπήγαγεν. Τὰς ὀφρῆς πυρρὰς ἔχει τις; ζυγραφοῦσιν ἀσθὸν. Συμβέδιχ' εἶναι μέλαιναν; κατέπασσε ψιμμουθίω. Λευκῶν (20) λίαν τίς ἐστι; παιδέρω' ἐντριβεται. Καλὸν ἔχει τοῦ σώματος τι; τοῦτο γυμνὸν δεικνύει. Εὐφρεῖς ὀδόντας ἔσχεν; ἐξ ἀνάγκης δεῖ γελᾶν, Ἴνα θεωρῶσ' οἱ παρόντες τὸ στόμ' ὡς κομφὸν φορεῖ. Ἄν δὲ μὴ χαιρή (21) γελῶσα, διατελεῖ τὴν ἡμέραν Ἐνδον, ὡσπερ

« Solea tenni calceus suppingitur. » Alii minus recte « subsellium tenue » interpretantur. Quod vero corrigi Victorius καυκίσιν, et scribit βαυκίσιν, apud Clementem est βλαυτήσιν· quod etiam calcementi genus est muliebris. Lex tamen versus illam Victorii lectionem ex Athenæo et Polluce depromptam comprobat. COLLECT.

(19) *Κοιλίαν ἀδρᾶν ἔχ.* At apud Athenæum κοιλίαν ἔχει στῆθεις, pro quo in editione *Comicarum sententiarum* corrigunt quidam: Κοιλίαν ἔχουσι δὲ τινὲς στῆθος ὡς. « Alvum habent quædam ad pectus. » At interpres Athenæi: « Venter si tumidior est, fasciis astringitur. » COLLECT.

(20) *Λευκῶν*. Hic vero contra ex Athenæo restituendus est Clementis locus: nam cum legeretur vitiose πέτευρων δ' ἐντριβεται, legit Hervetus ἄλευρον et farina interitur. » At neque πέτρευον gallinarum retineri potest. Athenæus παιδέρω' ἐντριβεται. « Pæderota huic affricant. » Et annotat interpres, fucum eum fuisse, qui genas rubore tingat, qualis in pueris cernitur, et placet, et *Ægyptium* unguentum quoque dici, quod ex floribus *Ægyptiæ* spinæ conficitur. Sanior etiam est apud Athen. hic octon. Ἴνα θεωρῶσ' οἱ παρόντες τὸ στόμ' ὡς κομφὸν φορεῖ. Ἄν δὲ μὴ, etc. COLLECT.

(21) Ἄν δὲ μὴ χ. Collocanda fuit distinctio post γελῶσα, ut apud Athenæum, apud quem διὰ τέλος legitur pro διατελεῖ. « Risus autem si odiosus est, totum diem agunt domi, et virgulam myrteam in labris habent. » Id est, ut notat interpres, si nolit risu dentes ostendere, inquit rationem, qua dentes detegat, nempe ut assulam myrti dentibus teneat, quod de lentisco, ceu mastiche, fieri solitum, ænotatum est in pag. 267. Et quod hic ξυλῆφιον Alexis, Dioscorides ξυλάριον dicit, cuius loco reponunt hic ξυλίδον quidam frustra. Apud Athenæum additur comparatio hæc, quæ coquis apponitur caprarum, dum vendunt. Nani, ut monet interpres, qui caprinam in macello vendebant, myrteæ fronde ornabant, ut in myrtetis pastas capras significarent, vel ut fœdus odor mitigaretur. Versus duo, qui apud Clementem interciderunt, eo necessarii sunt, quod sensum absolvant: Ἐνδον, ὡσπερ τοῖς μαγεύροις ἀ παράκειθ' ἐκάστοτε Ἦνιχ' ἂν πωλώσιν αἰγῶν κρανία, ξυλῆφιον. Et sequens extenditur indidem. Μυρρίνης ἔχουσα λεπτὸν ὄρθον ἐν τ. γελῶ. ex Fed. Morelli animadversione. Notat præterea P. Victorius lib. vi, cap. 12, *Var. lect.*, morem, quem exagitat Catullus in Egnatio, mulieres etiam tenere docuisse Alexin: cum enim Egnatius candidos haberet dentes, consueverat quocunque venerat, reuideri; ut hoc etiam saepe inepte atque importune faceret locis illis, quibus magis

ταῖς μαγείροις ἃ παραίειθ' ἐκάστοτε, Ἡνίχ' ἄν ἄ
 πάλωσιν αἰγῶν κρανία, ξυλλήφιον Μυρβίνης ἔχουσα
 λαπὸν ὀρθὸν ἐν τοῖς χεῖλεσιν. Ὡστε τῷ χρόνῳ σέ-
 ληεν, ἄν τε βούλετ', ἄν τε μή. » Ταῦτα ὑμῖν εἰς
 τὴν ἀποτροπὴν τῆς φιλοκόσμου κακομηχανίας ἐκ
 σοφίας κοσμητικῆς παρατίθεμαι, παμμάχως σώζειν
 ἐλεῖσαντος ἡμᾶς τοῦ Λόγου· μετὰ μικρὸν δὲ καὶ
 θέλεις ἐπιστῆναι Γραφαῖς. Φιλεῖ δὲ πῶς τὴ μὴ λαν-
 θέων, δι' αἰσχρῆν τῶν ἐλέγχων ἀριστᾶσθαι τῶν ἀμαρ-
 τημάτων. Ὡς δὲ ἡ καταπεπλάσμενη χεὶρ καὶ ὁ πε-
 ριλημιμμένος ὀφθαλμὸς ὑπόνοιαν τοῦ νοσοῦντος ἐκ
 τῆς θέως ἐνδείκνυται, οὕτω τὰ ἐντρίμματα καὶ αἰ-
 βραι νοσοῦσαν ἐν βάθει τὴν ψυχὴν αἰνέττονται.
 Ἡμῖν δὲ « παριέναι (22) ποταμὸν ἀλλότριον ὁ θεὸς
 παρᾶνε! Παιδαγωγός· τὴν ἀλλοτριάν γυναῖκα, τὴν
 μέγλον, ποταμὸν ἀλλότριον ἀλληγορών, πᾶσιν ἐπιρ-
 βέουσαν, πᾶσι δι' ἀσέλγηταιν πορνικὴν εἰς τρυφὴν
 ἐχουμένην· « Ἀπὸ ὕδατος ἀλλοτρίου ἀπέχου, »
 φησὶ, καὶ ἀπὸ πηγῆς ἀλλοτρίας μὴ πίνης· τὸ βέμμα
 τῆς ἡδουπαθείας » φυλάξασθαι παραινῶν, « ἵνα πο-
 λὺν ζήσωμεν χρόνον· προστεθῆ δὲ ἡμῖν ἔτη ζωῆς, »
 εἰτε ἀλλοτριάν ἡδονὴν μὴ θηρωμένους, εἰτε καὶ τὰς
 εἰρήσεις ἐκτρεπομένους. Φιλοψία (23) μὲν οὖν καὶ
 φιλανθία, εἰ καὶ πάθη μεγάλα, ἀλλ' οὐ τοσαῦτα τὸ
 μέγεθος, ὅποσῃ ἡ φιλοκοσμία (24). « Τράπεζα πλήρης,
 καὶ κύλικες ἐπάλληλοι (25), » ἱκαναὶ πληρῶσαι τὴν
 λαμάργιαν· τοῖς δὲ φιλοχρύσεισι, καὶ φιλοπορφύροις,
 αἰ φιλολλθοῖσι οὐτε ὁ ὑπὲρ γῆς καὶ ὑπὸ γῆν χρυσοῦς
 εἰσέρχης· οὐτε ἡ Τυρίων θάλασσα, οὐτε μὴν φόρτος
 ὁ ἀπ' Ἰνδῶν καὶ Αἰθιοπίων· ἀλλ' οὐδὲ ὁ Πακτωλὸς ὁ
 βέων τὸν (26) πλοῦτον· οὐδ' ἄν Μίδασι τις αὐτῶν γέ-
 νηται, πεπλήρωται, ἀλλὰ ἔτι πένης ἐστί, πλοῦτον
 ἄλλον ποθῶν· ἔτοιμοι δὲ οὗτοι συναποθανεῖν χρυσίῳ.
 Εἰ δὲ καὶ ὁ Πλοῦτος τυφλὸς, ὥσπερ οὖν (27), αἰ περὶ
 αὐτὸν ἐπισημαίνονται καὶ συμπαθεῖσθαι πῶς οὐ τυφλῶ-
 τουσιν; Ὅρον γοῦν ἐπιθυμίας οὐκ ἔχουσαι, εἰς ἀνα-
 στήσιον ἐξοκέλλουσι (28)· δεῖ γὰρ αὐταῖς καὶ θεά-
 τρον, καὶ πομπῆς, καὶ πλήθους θεατῶν, καὶ πλάνης
 ἐν ἱεροῖς, καὶ τῆς ἐν τοῖς ἀμφόδοις (29) διατριβῆς,
 ἢ πᾶσιν αὐτάς γίνεσθαι καταφανεῖς. Κοσμοῦνται

A habens tenuem myrsinæ tabellam, ut velit no-
 lit ea tandem cogatur diducere. » Hæc ad dehor-
 tandum nimium sui ornatus studium ex mundana
 ❧ adduxi sapientia, cum velit omni ratione nos con-
 servare Logos: mox au' em divinis quoque Scripturis
 id muniam. Solet autem, qui non latet, propter re-
 prehensionum dedecus abstinere a peccatis. Quemad-
 modum autem manus impositum cataplasma, et in-
 uncti oculi, vel ipso aspectu præhænt morbi suspicio-
 nem: ita fuci, tincturæ et colores illiti, animam
 intrinsecus ægrolare significant. Ne « ad alienum au-
 tem fluvium accedamus, » nobis suadet Pædago-
 gus: per alienum fluvium alienam uxorem libidini
 deditam allegorice significans, ut quæ ad omnes
 dimanet, et per meretriciam intemperantiam in
 B omnium voluptatem effundatur: « Ab aliena, » in-
 quit, « aqua abstine, et ex fonte alieno ne bibe-
 ris: » delectationis « fluentium » nos vitare admo-
 nens, ut « longo tempore vivamus: adjiciantur
 autem nobis anni vitæ, » sive alienam voluptatem
 non venantibus, sive etiam hæreses declinantibus.
 Porro cibo, vel vino nimis deditum esse, etsi sint
 magna vitia, non tamen tanta, quantum est, ni-
 mium sui ornandi studium. « Mensa plena, et fre-
 quentes calices, » satis sunt ad implendam inglu-
 viem: at qui auri, purpuræ et gemmarum nimio
 studio tenentur, iis nec quod super terram, nec
 quod sub terra est, aurum sufficeret; neque mare
 Tyrium, nec quæ ab Indis et Æthiopiis depor-
 tantur onera: sed nec Pactolum, cujus sunt fluenta
 aurea: sed nec si quis corum Midas forte evase-
 rit, impleri poterit, sed adhuc pauper erit, alias
 opes desiderans: sed et una cum auro vel coin-
 miori parati sunt. Quod si cæcus sit Plutus, ut
 revera cæcus est, quomodo non cæcæ sunt, quæ
 eum stupent, et admirantur, et in eum affectæ
 sunt? Dum ergo cupiditatis limites sibi non consti-
 tuunt, in impudentiam impingunt. Eis enim opus
 est et theatro, et pompa, et spectatorum multitu-
 dine, et obambulatione in templis, et diuturna mora in
 a Proverb. ix, 18.

latus lacrymæque, quam risus, conveniebat.
 Eadem autem erat origo insulsi moris, ac vitii in
 elisique, ostentatio scilicet minutæ corporis partis
 elegantioris. COLLECT.
 (22) Ἡμῖν δὲ παριέναι. « Ne ad al. » addiderat, in
 suo libro Græco Hervetus. Nam Florentina editio
 sic habet: Ἡμῖν δὲ παριέναι ποταμὸν ἀλλότριον
 παρᾶνε. Locus est Prov. ix, ut citavit Hervetus in
 marginibus, dubius ad hoc, an ad Ecclesiast. xxv perti-
 nere. Nam in Latina aut in Græca Antuerpiensi
 non reperitur; at in accurata Romana editione
 postrema sub finem capitis additur inter cætera,
 οὕτω γὰρ διαθήσῃ ὕδωρ ἀλλότριον, et in adnotatio-
 nibus, καὶ ὑπερβήσῃ ποταμὸν ἀλλότριον. « Sic enim
 aquam alienam transilies, et trajicies fluvium alie-
 num: » deinde sequitur, quod et hic citat. Clemens,
 Ἀπὸ δὲ ὕδατος ἀλλοτρίου ἀπέχου. « Ab aliena autem
 aqua abstine. » In veteri libro Regiæ hæc quoque
 additio reperitur cum veterum Patrum interpreta-
 tionibus, inter quos Didymus in hunc locum,
 Ὡσπερ διαθήσῃ καὶ ἀφέξῃ ὕδατος ἀλλοτρίου πίνεγον-
 ος καὶ οὐχ' ἐσίζοντος, καὶ ἀποσφάξῃ διδασκαλίαν
 ἐκατηλὴν καὶ παρατῦρουσαν. Ὡσπερ δὲ παρὰ τῷ θεῷ

ἔστι πηγὴ ζωῆς, οὕτω παρὰ τῷ διαβόλῳ θανάτου
 πηγὴ· εἰ δὲ ἡ τοῦ Θεοῦ ἀρετῆς καὶ γνώσεως δῆλον
 ὡς καὶ ἡ τοῦ διαβόλου κακίας καὶ ἀγνωσίας. COL-
 LECT. — Porro παριέναι hoc loco est παρατεῖσθαι,
 D vel « prætergredi. »
 (23) Φιλοψία. Idem est φιλοψία quod ψωφαγία.
 Athen. l. vii: Ὀψωφαγιστάτος, « obsonii lurco voraci-
 cissimus. » Vide quæ notata sunt superius. COLLECT.
 (24) Φιλοκοσμία. Similia sunt illa Plutarchi paulo
 post principium lib. Περὶ φιλοπλουτίας: Ποτῶ
 μὲν ἔσβησαν τὴν τοῦ ποτοῦ ἡρεξίν, καὶ τροφῆ τὴν
 τῆς τροφῆς ἐπιθυμίαν ἠέξσαντο· φιλαργυρίαν δὲ οὐ
 σβέννουσιν ἀργύριον, οὐδὲ χρυσίον· οὐδὲ πλεονεξία
 καλεῖται κτωμένη τὸ πλεόν. « Potu restinguitur
 appetitus bibendi, et cibus medetur cibi desiderio:
 avaritiam vero nec argentum nec aurum restin-
 guit; nec cessat, cum plurimum acquisiverit. »
 (25) Τράπεζα..... ἐπάλληλοι. Versus iambicus.
 (26) Τόν. Excidit e Bod., Reg.
 (27) Ὡσπερ οὖν. Excidit ἐστί. Mox, αἰ περὶ
 ἐξυτόν, Reg.
 (28) Ἐξοκέλλουσιν. Ἐξοκείλουσι, Bod., Reg.
 (29) Τῆς ἐν τοῖς ἀμφ. Τοῖς ἐν ταῖς ἀμφ. Bod., Reg.

trivis, ut sint manifestæ omnibus. Ornantur enim ut aliis placeant, quæ in facie, non in corde gloriantur. ✕ Sicut enim stigmata servum fugitivum, ita etiam floridi colores adulteram indicant : « Nam etsi coccino induaris, et aureo ornamento orneris, et oculos tuos ungas stibio, frustra est pulchritudo tua a, » dicit Logos per Jeremiam. An vero non absurdum est, equos quidem, et aves, et alia animalia, ex herba et pratis surgere ac evolare, proprio contenta ornamento, jubis et colore naturali, et pennis variis : mulierem vero, periude ac si sit bestiis inferior, se esse adeo deformem existimare, ut externa, emptitia, et adumbrata pulchritudine egeat? Vittæ certe, et earum permultæ differentiæ, et operosæ capillorum plicaturæ, et crinium innumerabiles figuræ, et pretiosæ speculorum structuræ, quibus se componunt, dum venantur eos, qui puerorum more insipientium formas admirantur, sunt feminarum, quæ omnem pudorem exuerunt : quas qui meretrices vocaverit, is non aberraverit, ut quæ ex vultibus suis personas faciunt. Nobis autem suadet Logos, « non ea considerare quæ videntur, sed ea quæ non videntur. Quæ enim videntur, sunt temporalia : quæ autem non videntur, æterna b. » Quo autem nihil dici aut fingi potest absurdius, fictæ istius suæ formæ, perinde ac si res ab eis bene gesta et confecta sit, specula excogitant, cum huic fraudi esset potius admovendum operculum : neque enim (ut est in Græcorum fabulis) formoso Narcisso recte successit, quod suæ fuerit contemplator imaginis. Quod si Moyses præcipit hominibus, nullam facere imaginem, quæ Deum arte repræsentet : quomodo hæc recte fecerint mulieres, quæ fallaci personæ fictione suas per reverbationem imitantur imagines? Cæterum prophetæ quoque Samueli, cum mitteretur, ut ungeret in regem unum ex filiis Jesse, et vidisset ejus filium natu maximum, pulchrum et magnum, quando eo lætatus Samuel chrisma protulit, « dixit, » inquit, « ei Dominus : Ne respexeris ad aspectum ejus, et altitudinem magnitudinis ejus, quoniam repuli eum. Homo enim respiciet ad oculos, et Dominus ad cor c. » Et non unxit eum, qui erat pulcher cor-

✕ P. 258 ED. POTTER, 220 ED. PARIS.

(30) Προσώποις. Προσώπω Nov. Quod propius accedit ad illud Pauli, I Thess. II, 17 : Ἀπορρανεσθέντες ἀφ' ὕμων... προσώπω οὐ καρδίᾳ.

(31) Στίγματα. Ea scilicet, quibus servos olim notabant. Conf. Archaeologiæ nostræ Græcæ lib. I De floridis meretricum vestibus conf. quæ superius adnotata sunt sub finem Pædag. lib. II, c. 4.

(32) Περιβάλλη... κοσμήση. Περιβάλλει... κοσμήσει, Bod., Reg.

(33) Καὶ ἐὰν χρίσῃ στίμμι. Ἐὰν ἐγχρίσῃ στίμι, apud Jerem. Mox, εἰς μάταιον, ibid.

(34) Πορφύρας. Πορφύρας, Bod., Reg. Mox, τέλεον ἀπ. Idem.

(35) Προσωπεία. Seneca « personam habere eas » ait, « non faciem. » Apud Pollucem I. V, cap. 16 : Κατὰ τὸν Λοκρὸν, οὐ πρόσωπον, ἀλλὰ προσωπεῖον φέρει. Interpres. « Et secundum Locrum, non faciem, sed larvam gestat. » Citatur a Cælio Rhodig. lib. XIX,

γὰρ ἵνα ἄλλοις ἀρέσκοιεν, αἱ ἐν προσώποις (30) καυχόμεναι, οὐκ ἐν καρδίᾳ· ὡς γὰρ τὸν δραπέτην τὰ στίγματα (31), οὕτω τὴν μοιχαλίδα δείκνυσι τὰ ἐπιθήματα· Ἐὐὐ περιβάλλη κόκκινον, καὶ κοσμήση (32) κόσμῳ χρυσῷ· καὶ ἐὰν χρίσῃ στίμμι (33) τοὺς ὀφθαλμοὺς σου, εἰς μάτην ὁ ὠραϊσμός σου, ὁ λόγος δὲ Ἱερεμίου φησὶν. Ἔτα οὐκ ἄστοπον ἵππους μὲν, καὶ ὄρνεις, καὶ τὰ ἄλλα ζῶα ἐκ τῆς χλόης καὶ τῶν λειμῶνων ἀνίστασθαι καὶ ἀνίπτασθαι, οἰκείῳ κόσμῳ χαίροντα, χαίτη ἱπικῆ, καὶ χροιά φυσικῆ, καὶ περὶ ὤσει ποικίλῃ· ὡς δὲ ἐνδεέστερον καὶ τῆς θηρίου φύσεως, ἢ γυνὴ ἀκαλλῆς εἰς τοσοῦτον εἶναι οἰεται, ὡς ὀθελίου δεῖσθαι κάλλους, ὠνητοῦ καὶ σκιαγραφουμένου; Κεκρύφαλοι μὲν γε, καὶ κεκρυφάλων διαφοραὶ, καὶ περιεργοὶ πλοκαὶ, ἀλλὰ καὶ τῶν τριχῶν οἱ μυρριοὶ σχηματισμοὶ, κατόπτρων τε πολυτίμητοι κατασκευαὶ, οἷς κατασχηματίζονται, θηρῶσαι τοὺς δικηνοὺς παίδων ἀφρόνων περὶ τὰς μορφάς (34) ἐπισημένους, τέλειον ἀπρηυθριακυῶν ἐστὶ γυναικῶν· ἄς ἐταίρας καλῶν, οὐκ ἂν τις ἀφαιμάρτοι, προσωπεῖα (35) ποιῶσας τὰ πρόσωπα. Ἡμῖν δὲ ὁ Λόγος παραινεῖ ἢ μὴ σκοπεῖν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα· τὰ γὰρ βλεπόμενα, πρόσκαιρα· τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια. Ὁ δὲ πέρα τῆς ἀτοπίας προδέηκε, τῆς ἐπιπλάστου μορφῆς τῆς ἑαυτῶν, οἷον ἀνδραγαθήματός τινος ἢ ἐπανορθώματος, κάτοπτρα ἐπινοήκασιν· ἐφ' ἧς ἀπάτης μάλιστα κάλυμμα ἐπιτιθέναι (36) ἐχρήν· οὐδὲ γὰρ, ὡς ὁ μῦθος Ἑλλήνων εἶπε, Ναρκίσσῳ προσεχώρησεν τῷ καλῷ, τῆς ἑαυτοῦ εἰκόνης γενέσθαι θεατῆν. Εἰ δὲ οὐδεμίαν (37) εἰκόνα ὁ Μωϋσῆς παραγγέλλει ποιεῖσθαι τοῖς ἀνθρώποις, ἀντίτεχον τῷ Θεῷ, πῶς ἂν εὐλόγως ποιῶεν αἱ γυναῖκες αὐταί, σφῶν κατὰ ἀνάγκασιν ἀπομιμούμεναι τὰς εἰκόνας εἰς τοῦ προσώπου τὴν ψευδοποιαν; Ἀλλὰ καὶ τῷ Σαμουὴλ τῷ προφήτῃ, ὅποτε πέμπεται ἕνα χρίσαι τῶν υἱῶν Ἰεσσαὶ εἰς βασιλέα, καὶ τὸν πρεσβύτατον τῶν παίδων αὐτοῦ, καλὸν καὶ μέγαν ἰδόντι, ὅποτε τὸ χρίσμα προσέβαλεν (38) ὁ Σαμουὴλ, ἡσθεὶς ἐπ' αὐτῷ, εἶπε, φησὶν, ὁ Κύριος αὐτῷ· Μὴ ἐπιβλέψῃς εἰς τὴν ὄψιν (39) αὐτοῦ καὶ τὸ ὕφος τοῦ μεγέθους αὐτοῦ· ὅτι ἀπῶσαι αὐτόν. Ἀνθρωπος μὲν γὰρ εἰς ὀφθαλμοὺς ὄφεται, καὶ Κύριος εἰς καρδίαν· καὶ οὐκ ἐχρίσε τὸν καλὸν τὸ σῶμα, ἀλλὰ τὸν καλὸν τὴν ψυχῆν.

a Jerem. IV, 30. b II Cor. IV, 18. c I Reg. XVI, 7.

c. 7, Lucillii epigramma, in quo pentametrum est:

Ὅστε προσωπεῖον, κ' οὐκ ἐπρόσωπον, εἶχεν.

Sequitur apud Pollucem illud in fucatas aptum : Φύσως προκρίνει τέχνην, ἀληθείας ψεύδος, τοῦ παραμένοντος τὸ βραδίως ἀπαλειφόμενον. « Artem naturæ anteponii, veritati mendacium, durabili quod facile deletur. » COLLECT.

(36) Ἐπιτιθέναι. Ἐπινοηθέναι, Bod., Reg.

(37) Εἰ δὲ οὐδεμ. Simili ratione usus est Tertullianus lib. De spectaculis, cap. 23 : « Jam vero ipsum opus personarum quaero an Deo placeat, qui omnem similitudinem vetat fieri, quanto magis imaginis suæ? Proinde vocem, sexus, ætates mentientem; amores, iras, gemitus, lacrymas adseverantem non probabit, qui omnem hypocrisis damnat. »

(38) Προέβαλεν. Προσέβαλεν, Reg., Bod.

(39) Εἰς τὴν ὄψιν. Ἐπὶ τὴν ὄψιν αὐτοῦ, μηδὲ εἰς

Εἰ δὲ τὸ φυσικὸν τοῦ σώματος κάλλος ἔλαττον τοῦ ψυχικοῦ λογίζεται Κύριος, τί περὶ τοῦ νόθου φρονεῖ, ἅπαν τὸ ψεῦσμα ἀρδὴν ἐκβαλῶν; Ἐὰν πίσσεως γὰρ περιπατοῦμεν, οὐ διὰ εἰδους. Ὁ Σαφέστατα γὰρ ὁ Κύριος διὰ τοῦ Ἀβραὰμ διδάσκει, καὶ πατρὶδος, καὶ συγγενῶν (40), καὶ κτήσεως, καὶ πλοῦτου παντὸς καταφρονεῖν τὸν ἐπόμενον τῷ Θεῷ, ποιήσας αὐτὸν ἐπηλυόν· καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἐφίλον αὐτὸν ὠνόμασεν, τῆς οἴκοι καταφρονήσαντα περιουσίας· εὐπατριδὴς γὰρ ἦν, καὶ εὐπορος σφόδρα· « τριακοσίοις » γούν· καὶ ὀκτώ καὶ δέκα » οἰκέταις ἰδίους χειρεύωντα τοὺς τέσσαρας βασιλεῖς, τοὺς αἰχμαλωτεύσαντας τὴν Λύτ. Μόνῃν εὐρίσκομεν τὴν Ἑσθήρ δικαίως κορυμμένην· ἐκαλλωπιζέτο μυστικῶς ἡ γυνὴ βασιλεῖ τῷ ἐαυτῆς· ἀλλὰ τὸ κάλλος αὐτῆς ἐκείνου λύττρον (41) εἰρίσκειται φονευομένου λαοῦ. Ὅτι δὲ ἑταίρας μὲν παῖ τὰς γυναῖκας ὁ καλλωπισμὸς, ἀνδρογύνους δὲ τοῖς ἀνδράσιν καὶ μοιχικοῦς, μάρτυς ἡμῖν ὁ τραγικὸς, ἐηγουμένους ὡδὲ πως·

Ἐλθὼν (42) ὁ ἐκ Φρυγῶν ὁ τὰς θεὰς κρίνων δδ', ὡς ὁ μῦθος Ἀργείων (43) ἔχει, Λακεδαιμόν', ἀνθηρὸς μὲν εἰμάτων στολή, Χρυσῷ τε (44) λαμπρὸς, βαρβάρῳ χλιδήματι· Ἐρῶν ἐρώσαν ὄχετ' ἐξαναρπάζας Ἐλέτην πρὸς Ἰδῆς βουστάθμ', ἐκδιμῶν λαθῶν Μενέλαον (45).

Ὁ κάλλους μοιχοῦ ἀνέστρεψε τὴν Ἑλλάδα ἡ βάρβαρος φιλοκοσμία, καὶ ἡ ἀνδρόγυνος τρυφή· σωφροσύνην διέφθειρε Λακωνικὴν ἐσθῆς, καὶ χλιδῆς, καὶ κάλλος ὤρατον· αἱ βάρβαροι φιλοκοσμίαι ἑταίραν ἔμελλαν τὴν Διὸς θυγατέρα. Οὐκ ἦν παιδαγωγὸς αὐταῖς ἀνακόπτων τὰς ἐπιθυμίας· οὐδὲ (46) μὲν ὀλέγων, « Μὴ μοιχεύσης, οὐδὲ, « Μὴ ἐπιθυμήσης », λέγων, μὴδὲ (47) εἰς μοιχείαν ὀδεύσης διὰ ἐπιθυμίας· ἀλλὰ μὴδὲ τὰς ὀρέξεις (48) ἐκκαύσης διὰ φιλοκοσμίας. ὅταν αὐτοὺς τὸ ἐπὶ τούτοις ἐξηκολούθησε τέλος; καὶ ὅταν ἀπέλαυσαν κακῶν οἱ φιλαυτίαν κωλύσαι μὴ θέλησαντες; Ἡπειροὶ κελίγηται δύο ἀπαιδεύτοις ἡδοναῖς, καὶ κλονεῖται τὰ πάντα μερακίῳ βαρβάρῳ· Ἑλλάς ὅλη ναυτιλλεται· στενοχωρεῖται δὲ ἡ θάλασσα, ἱπείρους φέρουσα· πόλεμος ἐκτριπίζεται μακρὸς, καὶ μάχαι καταβρῆγγυνται καρτεραὶ· καὶ νεκρῶν ἐπιπλάται τὰ πεδία· ἐνυβρίζει τῷ ναυστάθμῳ ὁ βάρβαρος (49)· ἀδικία κρατεῖ, καὶ τοῦ ποιητοῦ Διὸς (50) ἐκείνου τὸ ὄμμα τοὺς θρᾶκας βλέπει· εὐ-

* P. 259 ED. POTTER, 221 ED. PARIS. a II Cor. v, 7. b Gen. xii, 4 seq. c Jac. ii, 23. d Gen. iii, 14 seq. e Esther v, 1. f Exod. xx, 14, 17.

τὴν ἔξιν τοῦ μεγέθους αὐτοῦ, ὅτι ἐξουδένωνεν αὐτόν· ὅτι οὐχ ὡς ἐμβλέψεται ὁ ἄνθρωπος, ὕψεται ὁ Θεός· ὅτι ἄνθρωπος ὕψεται εἰς πρόσωπον, ὁ δὲ Θεὸς ὕψεται εἰς καρδίαν. Bibl. Vulg.

- (40) Συγγενῶν. Συγγενῶν, Bod., Reg.
- (41) Αὐτρου. Αὐτρου, Bod., Reg.
- (42) Ἐλθὼν. Verba Agamemnonis in Euripidis Iphigen. Aulideus. vers. 71.
- (43) Ἀργείων. Ἀνθρώπων, apud. Eurip.
- (44) Χρυσῷ τε. Pal. ms. post. χρυσῷ τε distinctum, non ante: eo prope modo, quo infra pag. 111. Ibidem Excerpta ms. εἰμάτων στολήν, accus. casu: non male. SYLBURG. — Στολήν habet etiam Reg.
- (45) Μενέλαον. Μενέλαος Eurip. ad ea relatum, quæ ibi sequuntur.
- (46) Οὐδέ. Μηδέ, Bod., Reg.

pore, sed eum, qui pulcher erat animo. * Si ergo naturalem corporis pulchritudinem minus quam pulchritudinem animæ æstimat Dominus, quid sentit de adulterina, qui quidquid falsum est, omnino expulit? « Per fidem enim ambulamus, non per speciem ». « Apertissime ergo docet Dominus per Abraham, et patriam, et cognatos, et possessiones, et omnes divitias contemnere eum qui Deum sequitur, cum eum fecit advenam ». Et ideo eum appellavit « Amicum », ut qui suas facultates habuisset contemptui: erat enim honesto loco natus, et valde dives: « trecentis » itaque « et octodecim » suis famulis quatuor reges subegit, qui Lot captivum abduxerant. Solam Esther juste invenimus ornatum: mystice ornabatur mulier regi suo, sed ejus pulchritudo pretium invenitur, quo liberatus fuit populus interficiendus. Quod autem cultus faciat mulieres meretrices, viros autem effeminate et adulteros, testis est nobis tragicus, sic narrans:

Ex Phrygiis ille cum appulisset, qui deas Dijudicavit, Gruia ut inquit fabula, Lacedæmona, cultu discolor vestium, Et barbarorum textu et auro splendidus, Amans amantem vi recessit auferens Helenam ad Idæ caulam, abesset cum domo Menelaus.

Ὁ adulteria concitantem pulchritudinem! Græciam evertit barbarum sui ornandi studium, et effeminatæ deliciæ; Laconicam pudicitiam corruptit vestis, et luxus, et pulchra species; barbaricum sui ornandi studium meretricem probavit Jovis filiam. Non erat eis pædagogus, qui rescinderet libidines: nec qui diceret: « Non mœchaberis; » nec qui diceret: « Non concupisces », nec ad adulterium iter ingredieris per concupiscentiam, sed neque appellationes inflammabis per immoderatum tui ornandi studium. Sed hæc cujusmodi consecutus est exitus? et quot mala senserunt, qui nimium sui amorem prohibere noluerunt? Propter effrenatas voluptates Græcia et Asia commotæ sunt, a barbaro adolescentulo omnia agitantur, tota Græcia navigat, mare irarctum cogitur terras ferens, longum bellum excitatur, et vehementia erumpunt prælia, campi implentur cadaveribus: classi insultat barbarus, dominatum obtinet iniquitas, et ficti illius Jovis

a II Cor. v, 7. b Gen. xii, 4 seq. c Jac. ii, 23. d Gen.

- (47) Μηδέ. Οὐδέ, Bod., Reg.
- (48) Τὰς ὀρέξεις. Cyprianus De discipl. et hab. virg.: « Cæterum si te sumptuosius comas, et per publicum notabiliter incedas, oculus in te juventutis illicias, suspiria adolescentum post te trabas, concupiscendi libidinem nutrias, peccandi fomenta succendas, ut et ipsa non peras, alios tamen perdas, et velut gladium et venenum videntibus præbeas, excusari non potes, quasi mente casta sis et pudica. Redarguit te cultus improbus, et impudicus ornatus. » COLLECT.
- (49) Ὁ βάρβαρος. Nempe Hector, qui Græcorum navibus ignem infert apud Homer. Iliad. N.
- (50) Καὶ τοῦ ποιητοῦ Διὸς. Imo τοῦ ποιητικοῦ Διὸς ἐκείνου, quod quivis videt. Quæ sequuntur autem, versiculi sine dubio, et quidem iambi senarii sunt, neque magna opus est cura, ut id appa-

Ōculus Thraces respicit : ingenuus sanguis barbaros potat campos, et fluviorum fluentia sistuntur mortuis corporibus : pectora pulsantur planctibus, et luctus terram possidet : Idæ autem multis fontibus irriguæ omnes concutiuntur pedes, et omnia cacumina, Trojanorumque urbes, et Achivorum naves. Quo fugiemus, o Homere, et ubi consistemus? Ostende nobis terram, quæ tumultus hujus sit expers.

*Puer, ne habenas tetigeris, qui es inscius :
Currumque, agendi ignarus, haud ascenderis :*

Duobus aurigis cælum lætatur, quibus solis ignis agitur. Mens enim per voluptates abducitur, et rationis integritas, quæ Logo pædagogico non utitur, labitur in libidinem : lapsus autem mercedem recipit, quod excidat. Harum rerum tibi sunt indicio « Angeli ^a, » qui Dei reliquerunt pulchritudinem, propter pulchritudinem, quæ flaccescit, atque adeo e cœlis in terram ceciderunt. Quinetiam « Simitæ ^b » puniuntur, qui lapsi sunt, sanctæ virginis probrum inferentes. Sepulcrum eis est supplicium, et pœnæ monumentum nos ducit ad salutem.

✠ P. 260 ED. POTTER, 222 ED. PARIS.

reat. Puto autem esse Euripideos. Et constitui sic possunt :

*Τὸ εὐγενὲς αἷμα βάρβαρα πίνει χωρῖα,
Καὶ βρέματα ποταμῶν σώμαθ' ἴσταται νεκρῶν.*

Nisi forte suo more ultimam prioris ipse Clemens immutavit : quod nonnunquam fecisse eum constat. HEINSIUS.

(51) Ποῦ. Πῆ Nov., Reg. Porro Clemens respexisse videtur Archimedis illud : Δὸς που στῶ, καὶ τὴν γῆν κινῶ. « Da ubi consistam, et terram movebo. »

(52) *Μὴ θλιγὸς ἦν.* Metrum constabit aliquanto melius, si transpositione facta, scribamus, *Μὴ δ' ἦνθων θλιγὸς.* Sed parum tutæ sunt ejusmodi conjecturæ. SYLBURG. Versus sine dubio ex *Phaëthono* Euripideo, et quo Athenæus quædam quoque adducit : sicut et Longinus ἐν τῷ *Περὶ ὕψους* : et quidem ipsius Solis ad filium, cujus hæc quoque sunt, quæ hic citantur :

*Ἔλα δὲ, μήτε Λιβυκὸν αἰθέρ' εἰσβαλῶν
Κρῆσαι γὰρ ὕψραν οὐκ ἔχωρ ἀψῖδσῆ ἀν
Κάτω δ-ησιρ.*

Et :

Ἴει δ' ἐφ' ἐπτά Πλειάδων ἔχωρ δρόμον.

Reliquis ejus iter describit. Hi autem præterquam quod turbati sunt, ὕστερον πρότερον adduci videntur : sive id factum a Clemente, qui sententiæ tantum, quod non insolens est illi, rationem habuit : sive ab exscriptoribus. Prius enim est, ἀναβαίνειν τὸν δίφρον, ἢ τῶν ἡνίων θλιγεῖν. Puto poetam scripsisse :

*Μὴ δίφρον ἀναβῆς τόνδ', ἐλαύνειν μὴ μαθῶν,
Μηδ' ἦνθων θλιγὸς, παιδίον, ἀπειροσ ὦν.*

Sane non dubito. HEINSIUS.

(53) *Παιδίον ἀπ.* Πεδίον ἀπειροσ ὦν, « camporum cum sis inscius, » nempe cœlestium, Nov. Proverbiali forma quadrabit usurpatum hoc carmen :

*Ne frena tractes, inscius cum sis puer,
cum a negotio quopiam arduo deterrebimus ei provinciam imparem. Exstat apud Clementem lib. III *Pædag.* appareatque sumptum e tragœdia quapiam, ubi filium deprecatur Phaëthontem pater, ne exit-*

Α γενὲς αἷμα βάρβαρα πίνει πεδία, καὶ ποταμῶν βρέματα σώμασιν ἴσταται νεκροῖς · στῆθη κρούεται θρήνοις, καὶ τὸ πένθος ἐπινέμεται τὴν γῆν · πάντες δὲ σελοῦνται πόδες πολυτιδάκου Ἰδῆς καὶ κορυφαί, Τρώων τε πόλεις καὶ νῆες Ἀχαιῶν. Ποῦ (51) φύγωμεν, Ὅμηρε, καὶ στῶμεν; Δεῖξον ἡμῖν γῆν μὴ κινημένην.

Μὴ θλιγὸς ἦνθων (52), παιδίον, ἀπειροσ (53) ὦν · Μηδὲ ἀναβῆς τὸν δίφρον, ἐλαύνειν μὴ μαθῶν.

Δυσὶν ἡνίοχοις οὐρανὸς ἤδεται, οἷς μόνους ἐλαυνόμενον ἀγεται τὸ πῦρ· μεταγεται γὰρ ἡ διάνοια ὑπὸ ἡδονῆς (54) · καὶ τὸ ἀκίρατον τοῦ λογισμοῦ, μὴ παιδαγωγούμενον τῷ λόγῳ, εἰς ἀσέλγειαν καταλισθαίνει, καὶ μισθὸν τοῦ παραπτώματος τὸ ἀπόπτωμα λαμβάνει. Δεῖγμά σοι τούτων « οἱ ἄγγελοι (55), » τοῦ Θεοῦ τὸ κάλλος καταλειπότες διὰ κάλλος μαραινόμενον, καὶ τοσοῦτον ἐξ οὐρανῶν ἀποπεσόντες χαμαί. Ἄλλὰ καὶ « Σιμιτῆται » κολάζονται καταπεπτωκότες, τὴν ἀγίαν ὑβρίζοντες παρθένον· τάφος ἡ κλάσις αὐτοῖς, καὶ τὸ μνημόσυνον τῆς ἐπιτιμίας εἰς σωτηρίαν παιδαγωγεῖ.

^a Gen. vi, 1, 2. ^b Gen. xxxiv, 25 seq.

itale votum urgeat, sibique perniciem paret regendo Solis equos. Unde apud Ovidium, II *Metam.* :

*Magna petis, Phaëthon, et quæ non viribus istis
Munera conveniunt, nec tam puerilibus annis.*

H. Junius cent. v. Proverb. 49. COLLECT.

(54) Ἦπὸ ἡδονῆς. A. mavult ὑπὸ τῆς ἡδονῆς, vel ὑφ' ἡδονῆς. SYLBURG.

(55) *Οἱ ἄγγελοι.* Eadem sententia Tertulliani *De habitu muliebri* : « Quid autem tanti fuit ista monstrare, sicut conferre? Utrumne mulieres sine materiis splendoris, et sine ingeniis decoris placere non possent hominibus, quæ adhuc incultæ, et incompositæ, et, ut ita dixerim, crudæ ac rudes angelos moverant? » Vide Sixtum Senensem lib. v *Bibliothecæ* adnotat. 73 et 77. COLLECT.—Vetus opinio de angelorum libidine inde nata videtur, quod in versione LXX, non « filii Dei, » sed « angeli Dei » dicantur « filias hominum » amasse. Sic ms. Alex. Ἰδόντες δὲ οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων. Gen. vi, 2. Philo in lib. *De gigantibus* prædictum versiculum sic exp.: Οὗς ἄλλοι φιλόσοφοι δαίμονας, ἀγγέλους Μωϋσῆς εἰώθεν ὀνομάζειν· ψυχὰ δ' εἰσὶ κατ' ἀέρα πετόμεναι. Item Josephus *Antiquit. Judaic.* lib. 1, c. 4 : Πολλοὶ γὰρ ἄγγελοι Θεοῦ, γυναιξὶ συμμιγνέτες, ὑβριστὰς ἐγέννησαν παῖδας, καὶ παντὸς ὑπερόπτας καλοῦ, διὰ τὴν ἐπὶ τῇ δυνάμει πεπολίθσιν· ὁμοία τοῖς ὑπὸ γιγάντων τετολησθαι λεγομένοις ὑφ' Ἑλλήνων καὶ οὗτοι δράσαι παραδίδονται. Similia habuisse librum Enochi, apertum est non solum ex Origenis *Adv. Celsum* lib. v, p. 267, sed ex satis amplo ejusdem libri fragmento, quod edidit clariss. Græbius, *Spicilegii* vol. 1, pag. 547. Consentit *Testamentum XII patriarcharum*, ejusdem *Spicilegii* p. 150 et 215. Hos auctores secuti sunt plerique e vetustis Patribus. Conf. Justinus M. *Apol.* 2, pag. 11 edit. Oxon.; Irenæus lib. iv, c. 70; Athenagoras *Legat.* pag. 103 edit. Oxon.; Clementinorum homil. 8, c. 13, 14; Clemens noster infra *Strom.* iii, p. 450 et *Strom.* v, p. 550, etc.; Tertullianus *De habitu mulierum* cap. 2; *De velandis virgin.* cap. 7; *De idololatr.* cap. 9, et alibi non semel, Cyprianus loco superius dicto, Lactantius lib. ii, cap. 14; Eusebius *Præparat. evangel.* lib. v, c. 4; Sulpicius Severus sub initium lib. i *Historiæ Sac.*, etc. Erant nihilominus alii, qui huic errori

ΚΕΦ. Γ.

A

✱ CAP. III.

Πρὸς τοὺς καλλωπιζομένους τῶν ἀνδρῶν.

Εἰς (56) τοσοῦτον δὲ ἄρα ἐλήλακεν ἡ χλιδῆ, ὡς μὴ τὸ θῆλυ μόνον νοσεῖν περὶ τὴν κενοσπουδιαν ταύτην, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἀνδρας ζηλοῦν τὴν νόσον. Μὴ γὰρ καθαρῶντες καλλωπισμοῦ, οὐχ ὑγιαίνουσιν· πρὸς δὲ τὸ μαλθακώτερον ἀποκλίναντες, γυναικίζονται, κούρας μὲν ἀγενεῖς καὶ πορνικὰς ἀποκειρόμενοι, χλανίσι δὲ διαφανέσι περιπεπεμμένοι (57), καὶ μαστίγην τρώγοντες, δζόντες μύρου. Τί ἄν τις φαίη, τοῦτος ἰδὸν; ἀτεχνῶς, καθάπερ μετωποσκόπος (58) ἐκ πῶ σήματος αὐτοῦ καταμαντεύεται, μοιχοῦς τε καὶ ἀνδρογύνους, ἀμφοτέρων (59) ἀφροδίτην θηρωμένους, μισότριχας, ἀτριχας, τὸ ἄνθος τὸ ἀνδρικὸν μισαττομένους, τὰς κόμας δὲ, ὡσπερ αἱ γυναῖκες, κητουμένους· « ἐπ' οὐχ ὁσίοις (60) δὲ τὸλμαις οἱ καλίμβολοι ζῶντες, βέζουσιν ἀτάσθαλα καὶ κακὰ ἔργα, » φησὶν ἡ Σίβυλλα. Διὰ τοῦτους γοῦν πλήρεις αἱ πόλεις πιττοῦντων, ξηροῦντων, παρατιλλόντων τοὺς θηλυδρίας τοῦτους· ἐργαστήρια δὲ κατεσκευάσται καὶ ἀνέφικτα πάντη, καὶ τεχνίται τῆς ἔταιρικῆς ταύτης πορνείας συχρὸν ἐμπολῶσιν ἀργύρου ἐμφραῶς, οἱ σφᾶς καταπιττοῦσιν, καὶ τὰς τρίχας τοῖς ἄσπῳσι πάντα τρόπον παρέχουσιν, οὐδὲν αἰσχυνόμενα τοὺς ὀρώντας, οὐδὲ τοὺς παρίοντας, ἀλλ' οὐδὲ ἐκτοῦς ἀνδρας ὄντας· τοιοῦτοι γὰρ οἱ τῶν ἀγενεσιμῶν ζηλωταὶ παθῶν, ἅπαν τὸ σῶμα τοῖς βίαιοις τῆς πίττης ὀλοκοῖς λελειουργημένοι. Μέλει δὲ οὐδ' ἰπωσιῶν (61) περαιτέρω τῆς τοιαύτης προβαίνειν ἀναισχυντίας. Εἰ γὰρ μὴδὲν ἄπρακτον αὐτοῖς ὑπολείπει, οὐδὲ ἐμὸν ἄρρητον. Ἐνα τινὰ τοῦτων τῶν ἀγενῶν παιδαγωγικῶς ἐπιπλήττων ὁ Διογένης (62), ἰσχυρὰ ἐπιπράσκετο, ἀνδρείως σφόδρα, « Ἦκε, εἴπε, μεράκιον· ἀνδρα ὄνησαι σαυτῷ· » ἀμφιδόλω λήψῃ τὸ πορνικὸν ἐκείνου σωφρονίζων. Τὸ γὰρ ἀνδρας ὄντας, ξύρεσθαι (63) καὶ λεαινεσθαι πῶς οὐκ ἀγενεῖς; Βαφὰς δὲ τινὰς τριχῶν, καὶ χρίσματα ποιωῶν, καὶ ξανθίσματα, ἀνδρογύνων ἐξωλῶν ἐπιτηδεύματα, καὶ τοῦ διακτενισμοῦ αὐτῶν τοὺς θηλυδριώδεις (64) μεθετέον. Ἦγούνται γὰρ, καθάπερ βοεῖς, τῆς κραιπῆς ἀπεκδύσασθαι τὸ γῆρας, μεταγράφοντες ἐκτοῦς καὶ νεοποιούντες· εἰ καὶ σοφίσονται τὰς τρίχας, ἀλλ' οὐ τὰς ρυτίδας διαφεύζονται· ἀλλ' οὐ λήσονται τὸν θάνατον, σοφίζόμενοι τὸν χρόνον. Οὐ γὰρ

✱ P. 261-262 ED. POTTER, 223 ED. PARIS.

contradicebant. Conf. Origenes lib. v *Adv. Cels.* pag. 267, 268; Cyrillus Alexandrinus *Adv. Anthromorphitas* cap. 17, etc.

(56) *Εἰς*. Ἐς Nov.

(57) *Περιπεπεμμένοι*. Si mendo caret, accipienda videtur pro « circumcirca incrustati, » eo prope modo, quo hujus ætatis καλλωπισταὶ induorum collaria tenuissimo polline incrustant, ut sicut et volumina, quibus exornantur, rigidius setent. SYLBURG. — Scribe περιπεπλεγμένοι. Lepide dicit illos effeminateulos, ταῖς χλανίσι ταῖς διαφανέσι περιπέπτεσθαι, ut qui meliores sint ipsis. HEINSIUS.

(58) *Μετωποσκόπος*. Μετεωροσκόπος Nov. Adnotat scholiastes in marg. Bod.: Τὸς φυσιογνώμονας λέγει.(59) *Ἀμφοτέρων*. Ἀμφοτέρων Bod., Reg.(60) *Ἐπ' οὐχ ὁσ.* Ἐπ' οὐχ ὁσίοις δὲ τὸλμαις ζῶντες οἱ καλίμβολοι βέζ., Nov., Bod., Reg. Deiii, ἀτά-
Adversus viros qui formam colunt.

Eousque ergo processit luxus, ut non solum femina inani hoc studio laborent, sed etiam viri hoc vitium sequantur. Qui enim a corporis cultu puri non sunt, ii nequaquam sani sunt: verum, ad molliem declinantes, plane effeminantur, illiberali quidem tonsu ac meretricio se tondentes: subtilibus autem ac pellucidis vestibus induti, gloriose undequaque obeuntes, mastichen rodentes, et unguenta olentes. Quid de iis dixerit quispiam!, qui eos viderit? certe tanquam metoposcopus, ex habitu divinat esse adulteros, effeminatos, utriusque Veneri deditos, pilis infestos, glabros, florem virilem abhorrentes, comas autem non secus ac mulieres ornantes: « in nefariis » autem « et audacibus cœptis scelerati viventes, stolidi admittunt atque improba facta, » ait Sibylla. Propter eos plenæ sunt civitates iis, qui effeminatos hos picant, radunt, et vellunt. Officinæ autem ubique constructæ et apertæ sunt, et hujus meretriciæ fornicationis artifices multum pecuniæ lucrantur ab iis qui seipso picæ oblinunt, et pilos vulsionibus quoquo modo præbent vellendos, quos nec eorum qui vident, nec eorum qui accedunt, nec sui ipsorum qui viri sunt, pudet. Tales sunt, qui turpes sequuntur perturbationes, quorum corpus violentis picis vulsionibus totum glabrum est et læve. Nihil est certe, quo possit ulterius progredi talis impudentia. Si enim nihil ab eis infectum relinquitur, nec silentio est a me prætereundum. Quemdam ex hac degeneri 96 turba pædagogii ritu increpans Diogenes, cum venderetur, magno et forti animo dixit: « Veni, adolescens: eme tibi virum: » ancipiti oratione meretricium ejus animum castigans. Eos enim, qui viri sunt, radi ac lævigari, quomodo non est degeneris? Quod pilos autem tingant, et canos ungant, ac coloribus oblinant, quæ perditorum androgynorum studia sunt; quod etiam muliebriter se peccant, omnino prætermittendum est. Putant enim se, sicut serpentes, posse senium capitis exuere, dum seipso pingentes transformant ac renouant. ✱ Quod si pilos contingant, rugas tamen non effugient: sed neque mortem latebunt, etsi tempus per artem ementian-

σθαλα κακὰ ἔρ. omisso κατὰ, Bod., Reg.

(61) *Μέλει δὲ οὐδ' ὅσ.* Μέλει mavult Lowthius. Verum sensus esse videtur: « Verum in describenda hac impudentia ne tantillum procedere ulterius libet; nam si nil ab illis infectum, nec mihi quidquam indictum restat. » Quamvis Sylburgius cum ἄρρητον e præcedenti membro subaudiendum existimavit ὑπολειπτόν, seu ἑατέον.

(62) *Διογένης*. Diogenis apophthegma refertur etiam a Diogene Laertio p. 215, et Philone p. 605. H. SYLBURG.

(63) *Ξύρεσθαι*. Ξυρᾶσθαι Nov. Mox, Ξανθίσματα pro Ξανθίσματα Bod., Reg.

(64) *Τοῦ διακτενισμοῦ αὐτῶν τοὺς θηλυδριώδεις*. Legendum videtur, τοὺς διακτενισμοὺς αὐτῶν τοὺς θηλυδριώδεις, vel τοῦ διακτενισμοῦ αὐτῶν τὸ θηλυδριώδες. SYLBURG.

tur. Non enim malum est; non est, inquam, malum, senem videri, cum te senem esse celare non possis. Quo ergo magis homo festinat ad finem, tanto est vere venerabilior, ut qui Deum solum habeat se seniore. Nam ille quoque est æternus senex, qui est iis quæ sunt antiquior: « Antiquum dierum » illum vocavit prophetia: « Et capilli capitis ejus tanquam lana pura ^a, » ait propheta. « Nullus autem: lius, inquit Dominus, potest album pilum facere, vel nigrum ^b. » Quomodo ergo opus Deo contrarium fabricantur, vel potius ei adversari contendunt impii, qui pilum transmutant, qui ab eo canus factus est? « Senum autem corona, » inquit Scriptura, « est multa experientia ^c: » et vultus eorum canities, flos est multæ experientiæ. Illi vero eum, qui canos eorum tingit, unde illis præcipua reverentiæ prærogativa, dedecore afficiunt. Fieri autem non potest, non potest, inquam, fieri, ut veram ostendat animam, qui caput habet adulterinum. « Vos autem non sic, » inquit, Christum didicistis, siquidem ipsum audiistis, et in ipso docti estis, sicut est veritas in Jesu, ut deponatis secundum priorem conversationem veterem hominem: non canum, sed eum, qui corrumpitur secundum desideria deceptionis. Renovemini autem, non tincturis et cultibus, sed spiritu mentis vestræ, et induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitia et sanctitate veritatis ^d. » Eum autem, qui vir est, pecti et tonderi, crines componentem ad speculum, genasque radi, velli, ac deglabrari, quomodo non est plane muliebre? Et certe nisi quis eos nudos videret, mulieres esse putaverit. Etsi enim eis aurum gestare non sit permissum, per muliebrem tamen libidinem, quasdam auri simbras, et quædam fila foliis circumplectentes, vel ex eadem materia sphericas, nescio quas, figuras facientes, talis appendunt, et a collo suspendunt. Quod est inventum fractorum hominum, qui pertrahuntur ad gynæceum, ancipitis vitæ et libidini deditarum bestiarum. Hæc est fornicatoria et impia insidiarum ratio: Deus enim voluit feminam ✕ quidem esse glabram ac lævem, sola coma, sicut equum juba, sponte naturæ exsultantem: virum au-

✕ P. 263 ED. POTTER, 224-225 ED. PARIS.
^d Ephes. iv, 20, 21, 22, 23, 24.

(65) Αὐτῶν. Abest a Nov.

(66) Οἱ δὲ. II. e. « Illi autem ætatis honorarium, nempe caput canis vestitum, dedecorant. » Ludere videtur in voce πολιεύς, quæ propriè significat « tutorem urbis (πόλεως). » Unde Jupiter πολιεύς.

(67) Οὐκ ἔστιν. Huc pertinet illud apophthegma Archidami, qui cum vir quidam Chius Lacedæmonem pervenisset, qui canos tinctura obliterare conabatur, et progressus in publicum, orationem habuisset: tum surgens Archidamus dixit: « Quid ille tandem rectum dicat, qui mendacium non in anima solum, sed capite quoque circumferat. » Tertull. *De spectaculis* 25: « Non amat falsum auctor veritatis; adulterinum est omne quod fingitur. » COLLECT.

(68) Ἀνανεοῦσθε. Ἀνανεοῦσθαι, et mox ἐνδύσασθαι apud Paulum.

(69) Κἄν γυναῖκας ὑπολάβοι. A. γυναῖκας ἂν ὑπολάβοι, sed vulgata lectio majorem habet emphasi-

A δεινὸν, οὐ δεινὸν, γέροντ' ἂν δοκεῖν, τὸ εἶναι λαθεῖν μὴ δυνάμενον. Ὅσῳ γοῦν ὁ ἄνθρωπος σπεύδει πρὸς τὸ τέλος, τοσοῦτῳ τιμιώτερος πρὸς ἀλήθειαν, μόνον ἔχων αὐτοῦ πρεσβύτερον τὸν Θεόν· ἐπεὶ κάκεινος ἀδίδος γέρον ὁ τῶν θντων πρεσβύτερος: « Παλαιὸν ἡμερῶν » κέκληκεν αὐτὸν ἡ προφητεία: « καὶ ἡ θριξ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ὡσεὶ ἔριον καθαρὸν, » ὁ προφήτης λέγει: « Οὐδεὶς δὲ ἄλλος, φησὶν ὁ Κύριος, δύναται ποιῆσαι τρίχα λευκὴν ἢ μέλαιναν. » Πῶς οὖν ἀντιδημιουργοῦσι τῷ Θεῷ, μᾶλλον δὲ ἀντικεῖσθαι βιάζονται οἱ ἄθεοι, τὴν ὑπ' αὐτοῦ πεπολυμένην παραχαράττοντες τρίχα; « Στέφανος δὲ γερόντιον πολυπειρία, » φησὶν ἡ Γραφή: καὶ τοῦ προσώπου αὐτῶν (65) ἡ πολὺ ἀριθμὸς πολυπειρίας. Οἱ δὲ (66), τὸ πρεσβεῖον τῆς ἡλικίας, τὸν πολιέα, κατασχύνουσιν. Οὐκ ἔστι (67) δὲ οὐκ ἔστιν ἀληθινὴν ἐνδεικνύουσι τὴν ψυχὴν, τὸν κίβδηλον ἔχοντα κεφαλὴν: « Ὑμεῖς δὲ οὐκ οὕτω, φησὶν, ἐμάθετε τὸν Χριστὸν, εἰ γε αὐτὸν ἠκούσατε, καὶ ἐν αὐτῷ ἐδιδάχθητε, καθὼς ἔστιν ἀλήθεια ἐν τῷ Ἰησοῦ, ἀποθέσθαι ὑμᾶς κατὰ τὴν προτέραν ἀναστροφήν, τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, οὐ τὸν πολὺν, ἀλλὰ τὸν φθειρόμενον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης. Ἀνανεοῦσθε (68) δὲ μὴ βαφαῖς καὶ καλλωπίσμασιν, ἀλλὰ τῷ πνεύματι τοῦ νόου ὑμῶν, καὶ ἐνδύσασθε τὸν καινὸν ἄνθρωπον, τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνῃ καὶ οἰοτήτῃ τῆς ἀληθείας. » Ἄνδρα δὲ θνακτενίζεσθαι καὶ ἀποκεῖρεσθαι ζυρῷ, πρὸς εὐπρέπειαν καὶ πρὸς τὸ ἔσοπτρον διατιθέμενον τὰς τρίχας, ζυρεσθαι τε καὶ ἀποτίλλεσθαι, καὶ λεαίνεσθαι τὰς γένους, πῶς οὐ γυναικεῖον; καὶ εἰ μὴ τις αὐτοὺς γυμνοῦς ἴδοι, κἂν γυναῖκας ὑπολάβοι (69). Εἰ γὰρ μὴ χρυσοφορεῖν καὶ αὐτοῖς ἐφεῖται, ἀλλ' οὖν γε διὰ τὴν θηλυδριώδη ἐπιθυμίαν ἱμάντας καὶ λώματα (70) χρυσοῦ περιπτύξαντες πετάλοις, ἢ τινα σφαιρικὰ τῆς αὐτῆς ὕλης ποιησάμενοι σχήματα, σφυρῶν ἀπαρτῶνται, καὶ τραχῆλων ἀπαιωροῦσι. Σόφισμα τοῦτο κατεργάσθων ἀνθρώπων, εἰς τὴν γυναικωτίνην κατασυρομένων, ἀμφιβίων καὶ λάγων θηρίων· πορνικὸς τῆς ἐνέδρας ὁ τρόπος καὶ ἄθεος οὗτος. Ὁ γὰρ Θεὸς (71) τὴν μὲν γυναῖκα λεῖαν ἠθέλησεν εἶναι, αὐτοφυῆ (72) τῆ κόμη μόνη, ὡσπερ ἵππον τῆ χαίτη, γαυρούμενην· τὸν δὲ ἄνδρα, καθάπερ τοὺς λέοντας, γενελοῖς κοσμήσας, καὶ τοῖς λαστοῖς ἠνδρωσε στήθεσι· δείγμα τοῦτο ἀ-

• Dan. vii, 9. ^b Matth. v, 36. ^c Eccl. xxv, 6.

D siu; idem enim est, ac si legas, καὶ γυναῖκας ἂν ὑπολάβοι, « etiam mulieres esse putaret. » STILB.

(70) Λώματα. Δώματα Nov.

(71) Ὁ γὰρ Θεός. Musonius apud Stobæum ait in libro *De tonsura*: Τὸν πώγωνα καὶ σύμβολον γεγονέναι: τοῦ ἄρρενος, ὡσπερ ἀλεκτροῦνι λόφον, καὶ λέοντι χαίτην. « Barbam signum esse viri, tanquam gallo cristam, et leoni jubam. » Athenæus lib. xiv de Diogene refert: « Conspicito quodam cui nudatum sic mentum fuerat, « An naturæ vitio vertis, » inquit, « quod virum te generaverit, non feminam? » Ibidem citantur Alexidis versus in eandem sententiam. COLLECT.

(72) Αὐτοφυῆ. Fortasse rectius αὐτοφυεῖ, dato casu. De lævitate autem corporis muliebris disse- rit etiam Basil. 612, virilisque naturæ indicium esse τὸ λασίον, notat etiam Eustathius in *Iliad.* A. II. STILBURG.

κῆς καὶ ἀρχῆς. Ταύτη καὶ τοὺς ἀλεκτρούνας, τοὺς ὑπερμαχοῦντας τῶν ὀρνίθων, καθάπερ κόρυαι, τοῖς κάλλισιν ἐκαλλώπισεν (73)· καὶ οὕτω περὶ πολλοῦ εἰς τρίχας ταύτας ὁ Θεὸς ἡγεῖται, ὥστε ἅμα φρονῆται κειλεύειν παραγίνεσθαι αὐτάς τοῖς ἀνδράσι· καὶ ἢ ἀγαθὸς τῆ σεμνότητι, τὸ βλοσυρὸν τοῦ θεάματος γερὰρ τετίμηκε πολὺ. Φρόνησις δὲ, καὶ ἀκριβεῖς λογισμοί, πολλοὶ συνέσει, συνακμάζουσι τῷ χρόνῳ, καὶ τὸ γῆρας ἐνιτχούουσι τῷ τόνῳ τῆς πολυπειρίας, ἄθος ἀξίεραστον φρονήσεως σεμνῆς, εἰς πίστιν εὐλογον προτεινόντες πολιάν. Τοῦτο οὖν τοῦ ἀνδρὸς ἐπὶ σύνθημα, τὸ γένειον (74), δι' οὗ καταφαίνεται ὁ ἀνὴρ, πρεσβύτερόν ἐστι τῆς Εὐας, καὶ σύμβολος τῆς κρείττους φύσεως· τοῦτω (75) πρέπειν ἐδικαίωσε τὸ λάσιον ὁ Θεός, καὶ διέσπειρε παρὰ πᾶν τὸ σῶμα τῷ ἀνδρὶ τὰς τρίχας· τὸ δὲ ὅσον λείον αὐτοῦ, καὶ μιλθακὸν, ἀφείλετο τῆς πλευρᾶς, εἰς ὑποδοχὴν σπέρματος εὐαφῆ τὴν Εὐαν δημιουργήσας γυναῖκα, βοηθὸν οὖσαν γενέσεως καὶ οἰκουρίας. Ὁ δὲ, (προηχάτο γὰρ τὸ λείον,) ἔμεινέ τε ἀνὴρ, καὶ τὸν ἀνδρὰ δεικνύει· καὶ τὸ δρῆν αὐτῷ συγκεχώρηται, ὡς ἐκίστην τὸ πάσχειν· ξηρότερα γὰρ φύσει καὶ θερμότερα τὰ θασέα τῶν ψιλῶν ἐστι. Διὸ καὶ τὰ ἄρρενα τῶν θηλειῶν, καὶ τὰ ἐνορχα τῶν ἐκτομίων (76), καὶ τὰ τέλεια τῶν ἀπάλων, θασύτερά τε ἐστὶ καὶ θερμότερα. Τὸ οὖν τῆς ἀφρόδου φύσεως σύμβολον, τὸ λάσιον, παρνομεῖν ἀπόσπον· τὸ δὲ καλλώπισμα τῆς λειάνσεως, (θερμαίνονται γὰρ ὑπὸ τοῦ Λόγου)· εἰ μὲν ἐπὶ τοὺς ἀνδρας, θηλυδρίου, εἰ δὲ ἐπὶ τὰς γυναῖκας, μοιχοῦ (77)· ἄμφω δὲ ἐπὶ μάλιστα πορρωτάτω τῆς ἡμετέρας ἐκτοπίεον πολιτείας. « Ἀλλὰ καὶ αἱ τρίχες τῆς κεφαλῆς ὕμῶν πᾶσαι ἡριθμημέναι, » φησὶν ὁ Κύριος· ἡριθμηταὶ δὲ καὶ ἐπὶ τῷ γενεῖω, καὶ μὴν καὶ αἱ παρ' ὀλον τὸ σῶμα· οὐδ' ὀπωσιτοῦν ἐκτιλτέον παρὰ τὴν προαίρεσιν τοῦ Θεοῦ τὴν ἐγκατηριθμημένην τῷ αὐτοῦ θελήματι· εἰ μή τι· οὐκ ἐπιγιγνώσχετε ἑαυτοῖς, » φησὶν ὁ Ἀπόστολος, « ὅτι Χριστὸς Ἰησοῦς ἐν ὑμῖν ἔδεν εἰ ἐνοικούντα ἡδαιμεν, οὐκ οἶδ' ὅπως ἀν' αὐτὸν ἠδαισθαί ἐτετολμήκειμεν. Τὸ δὲ καὶ πιττοῦσθαι (78) (ἀπὸ καὶ λέγειν τὴν περὶ τοῦργον ἀσχημοσύνην) ἀπετραμμένους καὶ κεκυφότας, καὶ τῆς φύσεως τὰ ἀπόρρητα εἰς τὸ συμφανὲς ἀπογυμνοῦντας, ἐξορχουμένους, καὶ λορδουμένους (79) ἀπερυσθῶσι σχήμασιν, οὐκ ἀπερυσθῶντας αὐτοὺς, ἐν αὐτῇ νεολαίᾳ καὶ γυμνα-

A tem cum sicut leones barba ornasset, virilem etiam fecit hirsuto pectore, quod quidem est roboris et imperii indicium. Ita etiam gallos, qui pro gallinis decertant, cristis, tanquam galeis, ornavit. Hos autem pilos Deus tanti facit, ut eos simul cum prudentia jubeat adesse hominibus : atque adeo honestate delectatus, gravitatem aspectus honoravit veneranda canitie. Prudentia autem, et accuratæ exactæque rationes, canæ intelligentia, una cum tempore ad summum suum vigorem perveniunt, et intensis multæ experientiæ viribus senium confirmant, amabilem venerandæ prudentiæ florem, qua fides illi concilietur, canitiem profertentes. Hoc viri signum, barba scilicet, per quod vir apparet, est Eva antiquius, et signum melioris naturæ. Eum B Deus æquum censuit hirtum esse oportere, et per totum viri corpus pilos disseminavit : quidquid autem ejus erat læve ac molle, a latere abstulit, ad seminis susceptionem mollem ac tractabilem feminam fabricatus, quæ generationis et domus custodiæ esset opitulatrix. Ille autem (quod læve enim erat, projecerat) et vir mansit, et virum ostendit; et ei agere, quemadmodum illi pati, concessum est : sunt enim natura sicca et calidiora, quæ sunt hirsuta, lævibus. Quocirca et masculina feminis, et coleata exsectis, et perfecta imperfectis, et hirsutiora sunt et calidiora. Id ergo violare, quod est virilis naturæ signum, scilicet hirsutum, est impium. Lævoris autem ornamentum (ipsum enim C Verbum me accendit) si propter viros fiat, est effeminati : si propter feminas autem, adulteri : utrumque autem est a nostra republica longissimo relegandum. « Quinetiam vestri quoque capitis omnes capilli numerati sunt », ait Dominus. Sunt autem etiam pili in barba numerati, atque adeo etiam qui sunt in toto corpore : non est ergo vellenus præter Dei institutum, qui voluntate ejus annumeratus est. Nisi utique « vos ipsos non agnoscitis, » inquit Dominus, « quod Christus Jesus est in vobis : » quem si inhabitantem nobis scivissemus, nescio quomodo ipsum probo afficere in animum induxissemus. Picari autem ac velli (vereor hanc turpitudinem vel nominare)aversos, incurvatos, et arcana naturæ aperte denudantes, prodentes,

✠ P. 264 ED. POTTER, 225-226 ED. PARIS.

(73) *Κάλλισιν ἐκαλλώπισεν*. Κάλλισιν scribunt Bod., Reg. Unde Scholiastes in utriusque marg. adnotat : Κάλλισιν γὰρ τὸ ὑπὲρ κεφαλῆς κτενοειδὲς ἐρρῶν σαρκίον τῶν ἀλεκτρούνων.

(74) *Τὸ γένειον*. Similia dicit infra cap. 11, pag. 217.

(75) *Τοῦτω*. Posset exp. : « In hoc ut excelleret, equum censuit Deus, » ac si τὸ λάσιον e margine in textum irrepsisset.

(76) *Ἐκτομίω*. Ἐντομίω, Bod., Reg.

(77) *Μοιχοῦ*. Μυχοῦ, Bod., Reg.

(78) *Τὸ δὲ καὶ πιττοῦσθαι*. P. Victorius lib. VIII, c. 14 : Πιττοῦν Græcis aliquando artificium quoddam turpe significat improborum hominum, qui pice illia pilos detergebant : a materia enim, qua utebantur, stadium appellatur. Usus est sæpe Clemens lib. III *Pædag.*, ubi queritur de moribus sui temporis, quo inveniretur tanta copia cinædorum, ut ex-

a Matth. x, 50. b II Cor. XIII, 5.

D starent, qui hoc unum studium habent : Πιττοῦντων, ξυρούντων, παρατιλλόντων· diversis namque rationibus ac viis idem, ut his verbis ostenditur, efficiebatur. At eodem verbo alio intellectu sæpe usi sunt veteres : pice enim corpora torquebant, unde καταπιττοῦν valebat supplicio afficere. Plautus, *Captivus* :

*Te, si hic sapiat senex,
Atra pice agitet apud carnificem, ac tuo capiti il-*
[tuceat.]

COLLECT.

(79) *Λορδουμένους*. Scholiastes in marg. Reg. et Bod. hæc adnotat : Λορδουμένους· οἶονεἰ τὰ ὀπίσθια τῶν ψυῶν συνιζάνοντας τὰ στήθη προεξαιστῆν προπετώς· τοιοῦτον γὰρ ὁ λόρδος σημαίνειν βούλεται, ἀντίθετος ὢν τῷ κυρτῷ, ὃν ἡ συνήθεια κυρτὸν εἶλε καλεῖν.

repanilos, et, cum erubescendæ sint eorum figuræ, ipsos non erubescentes, in ipso juvenum cœtu et medio gymnasio, ubi virtus virorum exploratur, se indecore gerentes, **97** hoc præter naturam persequi exercitium, quomodo non est extremæ intemperantiæ? Qui enim in aperto hæc faciunt, vix ullos domi fuerint reveriti. Quæ in publico autem est impudentia, testatur eam quæ est in obscuro in summa licentia libidinem. Qui enim in manifesta solis luce virum abnegat, clarum est eum noctu convinci mulierem. « Non erit autem, » dixit Logos per Moysen, « meretrix ex filiabus Israel, et non sit scortum ex filiis Israel ^a. » At pax juvat, inquit: imo vero facit, ut quis male audiat. Nemo autem sanæ mentis vellet scortum videri, nisi eo morbo laboraret, et studere, ut pulchra imago vituperetur. « Si eos enim, qui sunt vocati secundum propositum, Deus præscivit conformes imagini sui Filii, » propter quos, ut vult Apostolus, prædestinavit beatum, « ut sit ipse primogenitus in multis fratribus ^b: » quomodo non sunt impii, qui conforme Domino corpus injuria afficiunt? Ei autem, qui pulcher esse velit, quod est in homine pulcherrimum, ornandum est, nempe mens, quam oportet quotidie pulchriorem exhibere. Vellendi autem sunt non pili, sed cupiditates. Mihi vero misereri subit mangonum pusiones, qui ad contumeliam patiendam ornantur: et tamen probro et injuria non a seipsis afficiuntur, sed jussu alieno ad turpem questum miseri ornantur. Qui autem lubentes ea faciunt, ad quæ si cogerentur, morte vindicarent, si viri essent, quomodo non sunt execrandi? At nunc quidem vita eo processit intemperantiæ, insultante et lasciviente iniquitate: et quidquid est impudicum, diffusum est in civitatibus, et jam pro lege habetur. Apud ipsos stant in fornice mulieres, carnem suam ad probrum voluptatis venundantes: et pueri docti abnegare naturam, mulieres simulant. Omnia immutavit luxus: hominem probro affecit: mollis et luxuriosa curiositas quærit omnia, omnia aggreditur, naturam coercet: homines patiuntur muliebria, et feminæ præter naturam viros agunt; et nubunt, uxoresque ducunt feminæ: nullus est meatus, ad quem non pateat aditus impudiciæ. Jam vero eis quoque

σιώ μέρῳ, ἔθθα ἀρετῆ ἀνδρῶν ἐξετάζεται, ἀσχημονώντας, τὸ παρὰ φύσιν τοῦτο διόκοντας ἐπιτηδεύμα, πῶς οὐχὶ τῆς ἐσχάτης ἀσελγείας ἐστίν; Οἱ γὰρ ἐν τῷ φανερῷ τοιαῦτα διαπραττόμενοι σχολῇ γ' ἂν αἰδουθεῖεν οἴκοι τινάς. Καταμαρτυρεῖ δὲ αὐτῶν ἡ ἐν τῷ δημοσίῳ ἀναισχυντία, τὴν ἐν τῷ ἀφανεί ἐπ' ἐξουσίας ἀκολασίαν· ὁ γὰρ ὑπὸ τὰς αὐγάς (80) τὸν ἄνδρα ἀρνούμενος πρόδηλός ἐστι νύκτωρ ἐλεγγόμενος γυνή. « Οὐκ ἔσται δὲ, » εἶπεν ὁ Λόγος διὰ Μωϋσέως, « ἀπὸ θυγατέρων (81) Ἰσραὴλ πόρνη· καὶ οὐκ ἔσται ὁ πορνέων ἀπὸ υἱῶν Ἰσραὴλ. » Ἄλλ' ὤφελει, φησὶν, ἡ πίττα. Ἄλλὰ διαβάλλει, φημί. Οὐκ ἂν δὲ ἐθέλοι τις εὖ φρονῶν πόρνος εἶναι δοκεῖν, μὴ ψῶν, καὶ διαβάλλειν (82) ἐπιτηδεύειν τὴν καλὴν εἰκόνα. Οὐκ οὐκ ἔκων βουληθεῖ τις. « Εἰ γὰρ τοὺς κατὰ πρόθεσιν κλητοὺς προέγνω ὁ Θεός, συμμέρφους τῆς εἰκόνος τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, » δι' οὓς κατὰ τὸν Ἀπόστολον μακάριον ὤρισεν, « εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πρωτότοκον ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς· » πῶς οὐκ ἄθεοι τὸ σύμμορφον τοῦ Κυρίου λωδόμενοι σῶμα; Ἄνδρι δὲ βουλομένῳ εἶναι καλῷ τὸ κάλλιστον ἐν ἀνθρώπῳ, τὴν διάνοιαν, κοσμητέον, ἦν καθ' ἑκάστην ἡμέραν εὐπρεπεστέραν ἐπιδεικτέον· παρατιτέον δὲ οὐ τὰς τρίχας, ἀλλὰ τὰς ἐπιθυμίας. Ἐγὼ δὲ τῶν ἀνδραποδοκαπῆλων (85) τὰ παιδάρια ἐλεῶ, εἰς ὕβριν κοσμούμενα· ἀλλ' οὐχ ὑφ' ἑαυτῶν λελώθηται, κελουόμενα δὲ, εἰς αἰσχρὴν κέρδειαν τὰ δύστηνα καλλωπίζεται. Οἱ δὲ ἐκόντες ταῦτα αἰρούμενοι δρᾶν, ἃ κελουόμενοι, θανάτῳ (84) ἂν ἐτιμήσαντο, εἰ ἄνδρες ἦσαν, πῶς οὐ κατάπτυστοι (85); Καὶ νῦν μὲν εἰς τοσούτον ἀκολασίας ἐλήλακον ὁ βίος, ἐντροφύσης ἀδικίας· καὶ τὸ λάγνον πᾶν ἐπικέχυται ταῖς πόλεσι, νόμος γενόμενον. Ἐπὶ τέγους ἐστᾶσι παρ' αὐτοῖς τὴν σάρκα τὴν ἑαυτῶν εἰς ὕβριν ἡδονῆς πιπράσκουσαι γυναῖκες· καὶ παῖδες, ἀρνεῖσθαι τὴν φύσιν δεδιδαγμένοι, προσποιούνται γυναῖκας (86). Πάντα μετακεκίνηκεν ἡ τροφή· κατήσχυεν τὸν ἀνθρώπον· ἀβροδιαίτος περιεργία πάντα ζητεῖ, πάντα ἐπιχειρεῖ, βιάζεται πάντα, συνέχει (87) τὴν φύσιν· τὰ γυναικῶν οἱ ἄνδρες πεπόνθασιν, καὶ γυναῖκες ἀνδρίζονται (88) παρὰ φύσιν· γαμούμεναί τε, καὶ γαμούσαι γυναῖκες· πόρος (89) δὲ οὐδεὶς ἄδατος ἀκολασίας· κοινὴ δὲ αὐτοῖς Ἀφροδίτη δημεύεται συνέστιας τροφῆ. Ὡ τοῦ ἐλεεινοῦ θεάματος! ὦ τοῦ ἀρρήτου ἐπιτηδεύματος! τρόπαια ταῦτα τῆς πολιτικῆς ὕμῳ (90) ἀκρασίας δέκνυται· τῶν ἔργων ὁ ἔλεγχος, αἱ χαμαί-

✕ P. 265 ED. POTTER, 226-227 ED. PARIS.

^a Deut. xxiii, 17. ^b Rom. vii, 28, 29.

(80) *Αὐγάς*. Hoc pro αὐτάς e Pal. ms. substituit Sylburg. Consentiant codices nostri.

(81) *Ἀπὸ θυγατ.* Πόρνη ἀπὸ θυγατέρων Ἰσραὴλ, καὶ οὐκ ἔσται πορν. Bibl. Vulg.

(82) *Καὶ διαβ.* Hæc verba tum demum præcedenti sententiæ membro responsura videntur, si absque distinctione scribantur: Καὶ διαβάλλειν ἐπιτηδεύειν τὴν καλὴν εἰκόνα οὐκ οὐκ ἔκων βουληθεῖ τις. « Neque aliqnis operam lubens dare voluerit, ut pulchritudinis imagini infamiae nota afferatur. »

(83) *Ἀνδραποδοκαπ.* Ἀνδροκαπῆλων, Nov.

(84) *Θανάτῳ*. H. θανάτου mavult, genuit. casu: structura magis usitata. SYLBURG.

(85) *Κατάπτυστοι*. Κάπτυστοι, Reg., Bod.

(85) *Καὶ παῖδες*. . . προσποιούνται γυναῖκας.

Hæc e Nov. exciderunt.

(87) *Συνέχει*. Συνέχει agnoscit etiam Herveti versio, « naturam coercet: » sed procul dubio legendum συγγεῖ, « confundit. » SYLBURG. — Συγγεῖ adnotavit aliquis in marg. Reg.

(88) *Γυναῖκες ἀνδρίζονται*. Scholiastes in marg. Reg. et Bod. adnotat: Τὰς μιστὰς τριβάδας λέγει· ἃς καὶ ἑταιροστρίτας καὶ Ἀεστίδας καλοῦσι.

(89) *Πόρος*. Versus iambicus:

Πόρος δ' οὐδεὶς ἄδατος ἀκολασία.

Porro ἀκολασίας habet Nov.

(90) *Ἵμῳ*. Hervetus interpres prima persona ἡμῶν, « nostræ. » SYLBURG.

επιαι. Φεῦ τῆς τοσαύτης ἀνομίας! Ἄλλ' οὐδὲ συνία-
σιν οἱ τάλαιπῶροι, ὡς τὸ ἄδῃλον τῆς συνουσίας πολ-
λὴ ἐργάζεται τραγῳδίας· παιδὶ πορνεύσαντι (91)
καὶ μαχλώσας θυγατράσιν ἀγνοήσαντες πολλὰκις (92)
μῖνονται πατέρες, οὐ μεμνημένοι τῶν ἐκτεθέντων
παίδων· καὶ ἄνδρας δείκνυσσι τοὺς γεγεννηκότας
ἐκρυσίας ἐξουσία (93). Ταῦτα οἱ σοφοὶ τῶν νόμων (94)
ἐπιτρέπουσιν· ἔξεστιν αὐτοῖς ἀμαρτεῖν κατὰ νόμον·
καὶ τὸ ἀπόρρητον τῆς ἡδονῆς εὐκόλιαν λέγουσι. Μοι-
χείας ἀπὸ τῆς νόμου νομίζουσιν οἱ μοιχεύοντες τὴν φύ-
σιν· ἔκεται δὲ αὐτοῖς τῶν τολμημάτων τιμωρὸς ἡ
ἔκτα· καὶ καθ' ἑαυτῶν ἀπαραίτητον ἐπισπώμενοι
συμφορὰν, ὀλίγου νομίσματος (95) ὠνοῦνται θάνα-
τον. Τοῦτων ἔμποροι τῶν φορτίων οἱ κακοδαίμονες (96)
πίπτουσιν, ὡς σίτον, ὡς οἶνον, πορνείαν ἀγώγιμον
φέρντες· ἄλλοι δὲ, ἀθλιώτεροι μακρῶ, ὡς ἄρτον,
ὡς ἕλκον, ἀγοράζουσιν ἡδονάς· οὐδὲ ἐκεῖνο ἐν νῷ
λαβόντες τὸ Μωϋσέως· « Οὐ βεβηλώσεις τὴν θυγατέρα
σου, ἐκπορνέουσαι αὐτήν· καὶ οὐκ ἐκπορνέουσαι ἡ γῆ
ἐπιθήσεται ἀνομίας. » Ταῦτα προσηφτεῖτο πάλαι·
ἄρρητος δὲ ἡ ἐκδασίς· πᾶσα ἡδὴ πεπληρωται γῆ πορ-
κίας καὶ ἀνομίας. Ἄγαμαι τοὺς παλαιούς Ῥωμαίων
νομοθέτας (97)· ἀνδρόγυνον ἐμίσησαν ἐπιτήδευσιν οὐ-
ται, καὶ τοῦ σώματος τὴν πρὸς τὸ θῆλυ κοινωνίαν παρὰ
τὴν τῆς φύσεως νόμον ὀρύγματος κατήξιωσαν κατὰ

communis Venus publicatur, domestica est luxuria.
O miserandum spectaculum! o nefandum studium!
Hæc civilis vestræ intemperantiæ ostenduntur tro-
pæa: hæc flagitia arguunt, quæ prostant in fornicibi-
bus. O quanta est hæc iniquitas! Sed neque intelli-
gunt miseri, quantas sæpe tragædias exciet incertus
coitus. Cum meritorio filio et meretricibus filia-
bus, sæpe patres coeunt, expositorum liberorum
immemores, et viros esse eos, qui genuerunt, ostendit
nimia libidinis licentia. Hæc sapientes leges
permittunt: licet autem eis peccare ex lege, et nefandam
voluptatem appellant indifferentiam. Esse se ab adulterio
liberos existimant, qui naturam adulterant: eos autem
consequitur eorum quæ flagitiose ab eis perpetrata sunt,
ultrix justitia: et in seipsos inevitabilem attrahentes calamitatem,
parvo nummo mortem emunt. Harum mercium miseri
mercatores navigant, tanquam frumentum, tanquam
vinum, fornicationem importantes: alii autem longe
miseriores, tanquam panem, tanquam obsonium,
voluptates comparant. Et nec illud quidem Moysis eis
venit in mentem: « Non profanabis filiam tuam, ut
eam facias meretricem: et non fornicabitur terra, et
terra implebitur iniquitate ». Hæc olim propheticè dicta
sunt: est autem mani-

• Levit. xix, 29.

(91) Παιδὶ πορνέουσ. Justinus M. Apolog. i, f. 55, edit. Oxon., de prostibulis agens: Καὶ τῶν πῶτος χρωμένων τις, πρὸς τῆ ἀθέω καὶ ἀσεβεῖ καὶ ἀκρατεῖ μίξει, εἰ τύχοι, τέκνη, ἢ συγγενεῖ, ἢ ἀδελφῶ μίγνυται. « Et cum his consuetudinem habens aliquis, præterquam quod impio scelerato et incontinenti se polluit concubitu, cum liberis etiam si sors ita ferat, aut cognato, aut germano miscetur. » Tertullianus Apolog. cap. 10: « In primis filios exponitis suscipiendos ab aliquo prætereunte misericordia extranea, vel adoptandos melioribus parentibus emancipatis. Alienati generis necesse est quandoque memoriam dissipari: et simul error impigerit, exinde jam tradux proficiet incesti, serpente genere cum scelere. Tunc deinde quocunque in loco, domi, peregre, traus freta comes est libido: de cuius ubique saltus facile possunt alicubi ignaris filio pangere, velut ex aliqua seminis sparsione; ut ita sparsum genus per commercia humana concurrat in memorias suas, neque eas cælesti sanguinis agnoscat. »

(92) Πολλὰκις. Hoc pro vulg. πολλάς repositum e Pal. ms. SYLBURG. — Consentiant codices nostri.

(93) Καὶ ἄνδρας... ἐξουσία. Reinesius Var. lect. lib. i, c. 22, hæc adnotat: « Interpres, « Viros « feri eos, qui genuerunt, efficit nimia libidinis « licentia: » quod ipsum ænigma Sphingis est. Alludit Clemens adagio noto, Ἄρχῃ ἄνδρα δείκνυσσι, « Magistratus virum, » qualis sit, quid valeat, « ostendit: » et quod potentia, seu strenuitas in eterenda libidine liberis prodant, patres suos esse viros, significat: hoc est, liberi, filii, filiarumque, quibus sic abutuntur πρὸς τὰ ἀνόητα καὶ ἀρρήτα patres, eo ipso cognoscunt, quam viri sint οἱ γεγεννηθέντες, « patres, » sui. »

(94) Οἱ σοφοὶ τῶν νόμων. Nam Solonis aliorumque legibus concessa fuere prostibula. Conf. Archæologia nostræ Græcæ lib. iv, cap. 12.

(95) Ἄλλῃον νομίσματος. Nempe stipendio quod meretricibus dabatur. Conf. Archæologia Græcæ cap. superius laudat.

(96) Κακοδαίμονες. Μαχεδόνες Nov.

PATR. GR. VIII.

(97) Ῥωμαίων νομοθέτας. Respicit legem Scantiniam: de qua Prudentius *Ἐπι σταντιανῶν*, in Romani martyrio:

C Sed credo magni limen amplectar Jovis:
Qui si citetur legibus vestris reus,
Laqueis minacis implicatus Jutiae,
Luat severam victus et Scantiniam.

Plura Antonius Augustinus de Leg. et S. C. p. 186. R. SYLBURG. — Reinesius Var. lect. lib. i, cap. 22, ad hæc verba Clementis hæc adnotat: « Hunc locum Herveti interpretatio obscurat. Capite isto viros seorsim instruit, et horum circa cultum corporis περιττόν ταχά: istis vero verbis spurcitiæ eorum, qua vel mulieres studerant adeo referre, vel muliebria paterunt, vel in mares præpostere ferantur, defricat. Vocat enim γυνίνας et θηλυδράς, quod cum mulieres simularent, non essent tamen, uti nec viri, quia esse respuerent, abnegare naturam sic edocti. Non igitur de consuetudine viri cum femina hoc loco quidquam cogitemus, sed sic vertamus: « Laudo veteres Romanorum legis- « latores: hi effeminatum et molle vitæ institutum « (seu professionem) oderunt; et corporis ad « muliebria communicationem (commodationem, « oblationem) præter naturæ legem ultimo suppli- « cio dignam esse e lege justitiæ censuerunt. » Ὅργυμα apud Athenienses, e quorum consuetudine Clemens, ut qui Athenis et natus et eruditus esset, loquitur, erat locus in quo de damnatis ultimum supplicium sumebatur, idem quod βάραθρον· inde carnifex, ὁ δήμιος, dicebatur ὁ ἐπὶ τῷ ὀρύγματι. In terram vero defossio, de qua hic Hervetus somniavit, pœna erat tantum virginum Vestalium stuprum passarum (Plutarch. Numa), de quibus hic Clementi sermo non est. Et cum a Romanis in impuros ejusmodi gladio animaversum fuisse constet hoc testimonio, quod legem Juliam et auctorem ejus D. Augustum respicit, lex Scantinia, quæ multam pecuniariam τοῖς παιδοφθόροις irrogabat, hæc trahenda non fuit, ut fecit Sylburgius ad hunc locum. » Hæc Reinesius. Nihilominus verum est, se-

festus exitus : omnis jam terra et fornicatione et iniquitate plena est. Suspicio autem et admiror veteres Romanorum legislatores : ii muliebret et effeminatum vitæ studium odio habuerunt, et corporis terræ infodi ex lege justitiæ æquum existimarunt. Nefas est enim barbam vellere, quæ est pulchritudo congenita, pulchritudo ingenua :

Primo barbatum : namque hæc gratissima pubes. Deinde inungitur, dum « barba » delectatur, inquam « unguentum descendit » propheticum, dum « Aaron » honorabatur. Oportet autem eum, qui a Pædagogo recte instituitur, super quem pax habitavit, etiam cum pilis suis pacem agere. Quid non igitur admiserint feminae ad libidinem propensæ, dum vident viros talia audere ! Imo vero ii non viri, sed batali et feminelli dicendi sunt, quorum voces sunt compressæ et graciles, vestis autem cum tactu, tum tinctura ipsa est effeminata. Ex moribus autem externis aperte arguuntur hi homines, ex ænictu, calceatu, habitu, incessu, tonsu, aspectu : « Ex aspectu enim vir cognoscetur, » inquit Scriptura, « et ex occurso hominis homo agnoscetur. Vestitus viri, et gressus pedis, et risus dentium de ipso annuntiabit. » Ii enim, etsi aliis pilis maxime cani sint, eorum, qui sunt in capite

✕ P. 266 ED. POTTER, 227 ED. PARIS.

mimares, de quibus cum verba Clementis, tum etiam Herveti versio agere videntur, apud Romanos, necari solitos fuisse ; et si non δρύγματι, saltem simili supplicio, nempe deportatione in mare, periisse. Livius de quodam seminare Umbriae invento, lib. xxxix : « Id prodigium abominantes, arceri Romano agro. necarique jusserunt. » Idem lib. xxxi, cap. 12, cum inter alia prodigia duos semimares memorasset, addit : « Ante omnia abominati semimares, jussique in mare deportari ; sicut proxime, Cn. Clodius, Mar. Livio consulibus, deportatus similis prodigii fetus fuerat.

(98) Οὐ γὰρ θέμις. Iterum Reinesius : « Hæc de pilorum evulsione, qua οἱ θηλυδραὶ lævorem procurabant, huc non pertinet, et trajectione turpissima in hunc locum migraverunt. Egerat de isto ἐκτιλμῶ in antecedentibus : « Barbam viri signum esse Eva antiquius, et melioris naturæ symbolum ; hoc vero violare, impium. Lævorem in viro muliebrem esse, in feminis adulteram significare ; utrumque autem a repub. nostra longissime relegari : nihil esse vellendum præter Dei institutum, qui et barbæ pilos numeraverit : et si agnovissemus Jesum inhabitare nobis, οὐκ οἶδ' ὅπως ἂν αὐτὸν λωδῶσαι τετολμήκαμεν. » « nescio » quomodo probro afficere ipsum ausi fuisset. » Οὐ γὰρ θέμις (hic enim locus est ex iis, quæ infra capite alieno leguntur) ἐκτιλαί ποτε τὸ γένειον, τὸ κάλλος τὸ σύμφυτον, τὸ γενναῖον κάλλος. « Πρῶτον ὑπηγήτην, οὐπερ χαρισεστάτη ἦδη. » Προβαίνων δὲ ἦδη ἐπαλεῖφεται γανούμενος πώγων, ἐφ' ὃν κατέβαινε τὸ μύρον τὸ προφητικὸν Ἰσραὴλ τριμωμένου. Χρῆ δὲ (hæc conclusio est totius de cultu barbæ serinonis) τὸν ὀρθῶς παιδαγωγούμενον, ἐφ' ὃν ἡ εἰρήνη κατεσχῆνωσε, καὶ πρὸς τὰς ἑαυτοῦ τρίχας εἰρήνην ἀγειν. I. e. : « Nefas enim est barbam vellere, congenitam pulchritudinem, generosum decus. » Primo barbatum, namque hæc gratissima pubes : « Post etiam inungitur delectatus barba, inquam unguentum propheticum descendit, Aaron e honorato. Oportet autem eum qui recte instituitur, super quem pax habitavit, etiam cum pilis

τὸν τῆς δικαιοσύνης νόμον. Οὐ γὰρ θέμις (98) ἐκτιλαί ποτε τὸ γένειον, τὸ κάλλος τὸ σύμφυτον, τὸ γενναῖον κάλλος.

cum femina consuetudinem præter naturæ legem. Nefas est enim barbam vellere, quæ est pulchritudo congenita, pulchritudo ingenua :

Πρῶτον (99) ὑπηγήτην· οὐπερ χαρισεστάτη ἦδη. Προβαίνων δὲ ἦδη ἐπαλεῖφεται, γανούμενος πώγωνι, ἐφ' ὃν κατέβαινε τὸ μύρον τὸ προφητικόν, Ἰσραὴλ τριμωμένου. Χρῆ δὲ τὸν ὀρθῶς παιδαγωγούμενον (1), ἐφ' ὃν ἡ εἰρήνη κατεσχῆνωσε, καὶ πρὸς τὰς ἑαυτοῦ (2) τρίχας εἰρήνην ἀγειν. Τί τοίνυν οὐκ ἂν ἐπιτηδεύσειαν αἱ γυναῖκες, αἱ εἰς μαχλοσύνην σπαιδουσαι, τοιαῦτα τολμῶσιν (3) ἐνοπτριζόμεναι τὸς ἀνδράσι; Μᾶλλον δὲ οὐκ ἀνδρας, βατάλους δὲ καὶ γύνιδας καλεῖν τούτους χρῆ, ὡν (4) καὶ αἱ φωναὶ τεθρυμμέναι, καὶ ἡ ἐσθῆς τεθηλυμμένη ἀφή καὶ βαφή. Δῆλοι δὲ οἱ τοιοῦτοι ἐλεγχόμενοι τὸν τρόπον ἐξῶθεν ἀμπεχόνῃ, ὑποδέσει, σχήματι, βαδίσματι, κούρῃ, βλέμματι. « Ἀπὸ δράσεως γὰρ ἐπιγνωσθήσεται ἀνὴρ, » ἡ Γραφή λέγει. « καὶ ἀπὸ ἀπαντήσεως ἀνθρώπου ἐπιγνωσθήσεται ἀνθρώπος (5). » στολιτισμὸς ἀνδρός, καὶ βῆμα ποδός, καὶ γέλωσ ὀδόντων, ἀναγγελεῖ τὰ περὶ αὐτοῦ. » Οὗτοι γὰρ, καὶ τὰ μάλιστα

« Psal. cxxxii, 2. b Eccli. xix, 26, 27.

« suis pacem habere. » Istam trajectionem, quam indicavimus, antiquissimam esse oportet, quod ad omnes codices manaverit, qua admissa optime cohererebunt omnia. » Hæc Reinesius. Verumtamen nil aliud accidisse videtur, quam quod auctor, aliis nonnullis, pro more suo, interpositis, ad prius institutum redeat. Hæc porro loco adnotat Scholiastes in marg. Reg. et Bod. : Καὶ μὴ ἄρτι ὡς οἱ Ῥωμαίων λερέεις ὡς τι τῶν ἐξαιρέτων ἀποφῶρονται τὸ γένειον.

(99) Πρῶτον. Versus ex xi *Odys.* :
 Νενηλί ἀνδρὶ εἰκίως
 Πρῶτον ὑπηγήτη, τοῦ περ χαρισεστάτη ἦδη.

. . . Adolescenti viro similis,
 Primum pubescenti, cujus gratissima pubertas.

Eustathius : « Ἄρτι ὑποπιμπλαμένου γενείου, de Mercurio occurrente Ulyssi domum Circes adeunte dicitur. Seneca epist. 12 : « Pueritiæ maximus in exitu decor est. » In quem locum Muretus et hunc Homeri, et illum Ovidii :

O nec adhuc juvenis, nec jam puer.

Citatur a Platone initio *Protagoræ*. Versus autem ille, *Lanigeræ pecudes*, ex Hesiodo est in *Operibus*. COLLECT.

- (1) Παιδαγ. Quædam e Nov. exciderunt.
- (2) Ἐαυτοῦ. Ἐαυτῶν Bod., Reg.
- (3) Τολμῶσι. Flor. ed. τολμῶσαι, sed rectius Pal. ms. τολμῶσι, « audentibus, » i. e. : cum talia viri audeant, mulieres quoque ad eorum exemplum, ceu speculum, se componunt. SYLBURG. — Consentiunt mss. nostri. Mox γύνιδας, cum duplici v, Bod., Reg.
- (4) Ὡρ. Ex Pal. auctoritate sustuli δέ, quæ in Flor. edit. legitur post ὦν. SYLBURG. — Consentiunt iterum codices nostri.
- (5) Ἄρθρ. ἐπ. ἀνθ. Προσώπου ἐπιγνωσθήσεται νοήμων Eccli. Mox, καὶ γέλωσ ὀδόντων, καὶ βῆματτα ἀνθρώπου ἀναγγέλλει. Ibid.

πρὸς τὰς ἄλλας πεπολιωμένοι (6) τρίχας, μόνον τὰς ἅσας ἐπι τῇ κεφαλῇ περιτέπουσιν, μικροῦ δεῖν ἀναδύμενοι κερκυράλους τὰς κόμας, ὡσπερ αἱ γυναῖκες. Λέοντες μὲν οὖν αὐχοῦσι τὸ λάσιον αὐτῶν, ἀλλ' ἐπι τῆς ἀλκῆς ὁπίσθονται τῇ τριχί· κάπροι δὲ καὶ αὐτοὶ σεμνύονται λοπιῖ, ἀλλὰ φρίσσοντας αὐτοὺς τὴν τρίχα, δεοῖχασιν κυνηγοί.

Elropókoi (7) δ' *διες μαλλοῖς καταθεβρίθασιν*· ἀλλὰ καὶ τούτων ἐπλήθυνε τὰς τρίχας ὁ φιλόκωπος Πάτρις, εἰς σὴν, ἄνθρωπε, ὑπουργίαν, κείραι δὲξας τοὺς πόκους. Καὶ τῶν ἔθνῶν οἱ Κέλτοι (8) καὶ οἱ Σκύθαι κομῶσιν, ἀλλ' οὐ κοσμῶνται· ἔχει τι ροβερὸν τὸ εὐτριχον τοῦ βαρβάρου, καὶ τὸ ξανθὸν αὐτοῦ (9) πόλεμον ἀπειλεῖ· συγγενὲς τι τὸ χρῶμα τῷ αἵματι. Μεμισήκατον ἄμφω τῷ βαρβάρῳ τὴν τροφήν· μάρτυρας ἐπιδείξονται σαφεῖς τὸν Πῆνον (10) ὁ Γερμανὸς, ὁ Σκύθης τὴν ἄμαξαν. Ὀλιγοῖ δὲ ἐστὶ ὅτε καὶ τῆς ἀμάξης ὁ Σκύθης· πλοῦτος εἶναι δοκεῖ τῷ βαρβάρῳ (11) τὸ μέγεθος αὐτῆς· καὶ καταλιπὼν τὴν τροφήν, εὐτελῆς πολιτεύεται ὀλιγον αὐτάρκη, καὶ τῆς ἀμάξης εὐζωιότερον, τὸν ἵππον λαβὼν Σκύθης ἀνήρ, ἀναθάς φέρεται ὅς βούλεται· κάμνων δὲ ἄρα λιμῷ, αἰτεῖ τὸν ἵππον τροφάς· ὁ δὲ ὑπέχει τὰς φέδας· καὶ ὁ κέχτηται μόνον, τῷ κριῶν τῷ αἵμα χορηγεῖ (12)· καὶ τῷ Νομάδι ὁ ἵππος ἔχημα γίνεταί καὶ τροφή. Ἀραβίων δὲ ἄλλοι οὗτοι Νομάδες, ἡ μάχημος ἡλικία καμηλοβάται (13) εἰσὶ· κοῦσας οὗτοι τὰς καμήλους ἐφέζονται (14)· αἱ δὲ νέμονται ἅμα καὶ θέουσιν, ἀναλαμβάνουσαι τοὺς δεσπῆτας· καὶ τὸν οἶκον ἐπιφέρουσαι σὺν αὐτοῖς. Εἰ δὲ καὶ πρὸς τὸν ἐπιλίπτοι τοῖς βαρβάροις, ἀμέλγονται τοῦ γάλακτος· κενουμένης δὲ ἡδὴ τῆς τροφῆς, ἀλλ' οὐδὲ τῷ αἵματος φείδονται, ἥ φασιν λυτῆσαντας τοὺς λύκους. Αἱ δὲ ἄρα ἡμερώτεραι τῶν βαρβάρων, οὐ μνη-

✠ P. 267 ED. POTTER, 228 ED. PARIS.

(6) *Πεπολιωμένοι*. Lowthius ait : « Sensus suadet legendum περιτιλλόμενοι. Vide quæ paulo ante præcedunt. »

(7) *Elropókoi*. Hesiodi *Operum et dier.* i, v. 232.

(8) *Κέλτοι*. Strabo de Belgis lib. iv, pag. 196, ait : Σαγηφοροῦσι δὲ, καὶ κομοτροφοῦσι : « saga ferunt et comam alunt. » Hinc Gallia comata.

(9) *Τὸ ξανθὸν αὐτοῦ*. Germanis flavæ comæ erant : Tacitus *De moribus Germanorum* : « Truces et cærulei oculi, rutilæ comæ. » Antoninus apud Herodianum, κόμας τε κεφαλῇ ἐπετίθετο ξανθὰς, καὶ εἰς κωρυὴν Γερμανῶν ἤσκημένας : « comas flavas capiti circumposuit, et ad tonsuram Germanicam factas. » C. Caligula ad Germanicum triumphum, « Galliarum procerissimum quemque legit ac seposuit ad pomam : coegit non tantum rutilare et submittere comam, sed et sermonem Germanicum ediscere : » ut refert in ejus Vita Suetonius, c. 47. Quin etiam Galli capillos flavos faciebant. Plinius *Nat. hist.*, l. xviii, c. 12 : « Prodest et sapo : Gallorum hoc inventum rutilandis capillis, ex sevo et cinere. » Martialis in *Epigram.* :

Caustica Teutonicos accendit pluma capillos.

Id aliz gentes imitabantur. Tertullianus *De cultu feminae.* : « Video quasdam et capillum e croco vertere ; potest eas etiam nationis suæ, quod non Germanæ aut Gallæ procreatae sint. »

(10) *Τὸν Πῆνον*. Rhenum scilicet fluvium, e quo potum haurit.

(11) *Βαρβάρῳ*. Βορβάρῳ Nov.

A solummodo curam gerunt, vititis, non secus ac feminae, comas propemodum alligantes. Atque leones quidem de hirtis suis pilis se jactant, sed in pugna eis armantur. Apri quoque ipsi gloriantur juba ; sed eos pilis inhorrescentes pertimeseunt venatores.

Lanigeræ quoque oves denso sunt vellere onustæ : atque eorum quoque pilos multiplicavit benignus Pater in tuum, o homo, usum, dum te vellera tondere docuit. Et ex gentibus quidem Galli et Scythæ comam nutriunt, sed non se ornant ; et terribile quiddam præ se fert densum barbari capillitium, et flavus ille color bellum minatur, ut qui videatur, cognitionem habere cum sanguine. Ambo hi barbari luxum odio habent. Apertos testes proferent, Germanis quidem Rhenum, Scythæ vero plaustrum. Quanquam nonnunquam quoque evenit, ut Scythæ plaustrum contemnat ; divitiæ barbaro ejus esse videtur magnitudo, et relictis deliciis vitam agit frugalem ; domum sufficientem, et plastro agiliorem, equum scilicet acceptum, conseendens Scythæ, eum ducit quo vult. 98 Fame autem laborans petit ab equo alimentum : ille vero præbet venas, et, quem solum possidet, sanguinem domino suppeditat. Porro autem equus quoque Nomadi est et vehiculum et cibus. Inter Arabes autem (sunt hi alii Nomades), qui ad pugnandum apta sunt ætate, camelos conscendunt : parientes hi camelos educunt : illæ vero simul et pascuntur et currunt, dominosque suscipientes una quoque cum eis domum ferunt. Quod si potus quoque barbaris defecerit, lac mulgent : exinanito autem nutrimento, ne sanguini quidem parcunt, ut fertur de lupis rabie ægittatis. Illæ vero

(12) *Τὸ αἷμα χορηγεῖ*. Martialis lib. *Spect.*, epigr. 3 de Sarmatis ait :

Venit et epoto Sarmata pastus equo.

De Massagetis similia refert Dionysius *Perieg.*, vers. 744 :

... Ἀλλὰ γὰρ ἵππων

Αἵματι μίσχοντες λευκὸν γάλα, δαῖτα τίθενται.

... Quin etiam equorum

Sanguini miscentes album lac, convivium apparant.

D Item Seneca in *Œdip.* :

Lactea Massagetes qui pocula sanguine miscet.

Silius Italicus :

Et qui, Massagetem monstrans feritate parentem, Cornipedis fusa satiaris, Concune, vena.

Eadem de Getis ac Scythis fere omnibus memorant auctores.

(13) *Καμηλοβάται*. Strabo lib. xvi, sinum Arabicum describens : Χώρα Νομάδων, ἀπὸ καμήλων ἐχόντων τὸν βίον· καὶ γὰρ πολεμοῦσιν ἀπ' αὐτῶν, καὶ ὀδεύουσι, καὶ τρέφονται, τῷ γάλακτι χρώμενοι, καὶ ταῖς σαρκί. « Regio Nomadum e camelis victum ducentium : nam iis et in pugna, et in faciendo itinere utuntur, et lacte ac carnis vescuntur. »

(14) *Ἐφέζονται*. Flor. edit. ἐφέρονται habet : pro quo Hævetus interpres ἐκφέρονται legisse videtur. Sylburgius e Pal. ms. ἐφέζονται substituit. Consentiant codices nostri.

barbaris mansuetiores, etiam injuria affectæ, mali accepti non recordantur, sed solitudinem confidenter percurrunt, dominos simul portantes et alentes. Pereant ergo inmanes belluæ, quibus est cibus sanguis! Neque enim hominibus fas est tangere sanguinem, quibus corpus nihil est aliud, quam caro ex-culta sanguine. Logi particeps fuit humanus sanguis, et gratiæ per Spiritum habet communionem. Si quis eum injuria affecerit, ✕ non latebit: licet ei, etiamsi sit nudatus figura, ipsum alloqui Dominum. Barbarorum autem probò simplicitatem: expeditam vitæ rationem diligentes, reliquerunt delicias. Tales non vocat Dominus nudos fastu et arrogantia, nudos vana gloria, avulsos a peccatis, solum vitæ lignum ferentes, solam salutem obtinentes.

CAP. IV.

Cum quibusnam habenda sit consuetudo.

Verumenimvero imprudens transilii spiritu ordinem, ad quem rursus est revertendum, et reprehendenda multorum servorum possessio. Cum enim ipsi agere singula et ministrare nolint, ad famulos confugiunt, obsonatorum et mensæ structorum, eorumque qui carnes in frusta artificiose dissecant, magnam ementes multitudinem. In multas autem et varias partes eis sunt divisi mercenarii. Ac nonnulli quidem eorum laborant in iis quæ ad explendam gulæ ingluviem pertinent, structores et ciborum conditores, et alii quidem bellariorum, alii vero liborum ac placentarum, alii pulmentorum ac sorbitionum sunt compositores et architecti; alii vero ponunt operam in vestibus superfluis: alii au-

✕ P. 268 ED. POTTER, 228-229 ED. PARIS.

(15) Διεκθέουσι. Διαθέουσι Nov.

(16) Οὐδὲ γὰρ θίγειν αἷμα. Augustinus lib. xxxii contra Faustum, cap. 13: « Si hoc tunc apostoli præceperunt, ut ab animalium sanguine abstergerent Christiani, ne præfocatis carnibus vescerentur, elegisse mihi videntur pro tempore rem facilem, et nequaquam observantibus onerosam, in qua cum Israelitis etiam gentes propter angularem illum lapidem duos parietes in se condentem aliquid communiter observarent. Transacto vero illo tempore, quo illi duo parietes, unus ex circumcisione, alter ex præputio venientes, quamvis in angulari lapide concordarent, tamen suis quibusdam proprietatibus distinctius eminebant, et ubi Ecclesia gentium talis effecta est, ut in ea nullus Israelita carnalis appareat, quis jam hoc Christianus observat, ut turdos, vel minutiores avicillas non attingat, nisi quarum sanguis effusus est: aut leporem non edat, si manu a cervice percussus, nullo cruento vulnere occisus est. Et qui forte pauci adhuc tangere ista formidant, a cæteris irridentur. — COLLECT. Mox respicit Gen. iv, 40, ubi dicit, « sanguinem » humana figura « nudum » ad « Dominum loqui: » quod de sanguine Abekis refertur.

(17) Τίσι συνδιατριπτέον. A. negative mavult, Τίσι μὴ συνδιατριπτέον, cum quo capite utiliter conseres Seneca epistolam 47. STLBURG. — Τί συνδ. Nov.

(18) Τῶν ἐντέχ. « Structores, » vel « diribitores » intelligit qui convivis fercula artificiose distribuunt. Eos mox δαιτρούς vocat. Seneca epist. 47: « Alius pretiosas aves scindit: pectus et clunes, certis ductibus circumferens eruditam manum, in frusta excutit. . . . Infelix qui huic rei vivit, ut altilia secet decenter. » Eorum meminit Juvenalis

σικακοῦσιν ἀδικούμεναι· ἀλλὰ καὶ τὴν ἔρημον διεκθέουσι (15) τεθαμβήκωτος, δεσπότης ὁμοῦ καὶ φέρουσαι καὶ τρέφουσαι. Ὅλοιντο οὖν οἱ θῆρες οἱ φυλακτικοί, οἷς τὸ αἷμα ἢ τροφή! οὐδὲ γὰρ θίγειν αἷμα (16) τοῖς ἀνθρώποις θέμις, οἷς τὸ σῶμα οὐδὲν ἄλλ' ἢ σὰρξ ἐστὶν αἵματι γεωργουμένη. Μετέσχηκε τοῦ Λόγου τὸ αἷμα τὸ ἀνθρώπινον, τῆς χάριτος κοινωνεῖ τῷ Πνεύματι· κῆν ἀδικήσῃ τις αὐτοῦς, οὐ λήσεται· ἔξεστιν αὐτῷ καὶ γυμνῷ τοῦ σχήματος πρὸς τὸν Κύριον καλεῖν. Ἀποδέχομαι δὲ τῶν βαρβάρων τὴν λιτότητα· εὐζῶνον ἀγαπήσαντες πολιτεῖαν οἱ βάρβαροι, κατέλειψαν τὴν τρυφήν. Τοιούτους ἡμᾶς ὁ Κύριος καλεῖ γυμνοὺς ἀπειροκαλίας, γυμνοὺς κενοδοξίας, ἀμαρτιῶν ἀπεσπασμένους, μόνον ἐπιφερομένους τὸ εὖλον τῆς ζωῆς, μόνον ἐπέχοντας τὴν σωτηρίαν.

B

ΚΕΦ. Δ'.

Τίσι συνδιατριπτέον (17).

Ἄλλὰ γὰρ ἐλελήθειν παραπλεύσας τῷ πνεύματι τὴν ἀκολουθίαν, ἐφ' ἣν αἴτις παλινοδρομητέον, καὶ τῶν οἰκετῶν τὴν πολυκτημοσύνην ὀνειδιστέον. Φεύγοντες γὰρ αὐτουργίαν καὶ αὐτοδιακονίαν, ἐπιτοὺς θεράποντας καταφεύγουσιν, ὄψοποιῶν, καὶ τραπεζοποιῶν, καὶ τῶν ἐντέχνως (18) εἰς μοίρας κατατεμνόντων τὰ κρέα, τὸν πολὺν συνωνούμενοι ὄχλον. Μεμέρισται δὲ αὐτοῖς ἡ θητεία πολυσεθῶς (19)· καὶ οἱ μὲν περὶ τὴν γαστριμαργίαν αὐτῶν πονοῦσι, δαιτροὶ τε, καὶ καρυκευταί, καὶ οἱ τῶν πεμμάτων, καὶ οἱ τῶν μελιπηκτων, καὶ οἱ τῶν βροφημάτων συσκευασταί τε καὶ δημιουργοί· οἱ δὲ περὶ τὰς ἐσθίας ἀσχολοῦνται τὰς περιττάς· οἱ δὲ χρυσοφυλακοῦσιν, ὡς γρύπες (20)· οἱ δὲ τὸν ἄργυρον φυλάττουσι· καὶ

Sat. 5, vers. 120:

Structorem interea, ne qua indignatio desit, Saltantem species, et cheironomonta volanti Cultello, donec peragat dictata magistri Omnia: nec minimo sane discrimine refert, Quo gestu lepores, et quo gallina secetur.

Idem sat. 11, vers. 136:

Sed nec structor erit, cui cedere debeat omnis Pergula, discipulus Trypheri doctoris, apud quem Sumine cum magno lepus, atque aper, et pygarrus,

[gus, Et Scythicæ volucres, et Phœnicopterus ingens Et Cætelus oryx, hebeti lautissima ferro Cæditur, et tota sonat ulmea cæna Suburra.

D (19) Πολυσεθῶς. Malim πολυσεθῶς per i. Nam πολυσεθῶς dicitur τὸ μεμερισμένον, τὸ εἰς πολλὰ ἐσχισμένον.

(20) Ὡς γρύπες. Gryphes olim credebantur aurum custodiare. Pausanias Atticis, pag. 43, edit. Hanov., Minervæ galeam describens, ait: Καθ' ἐκάτερον δὲ τοῦ κράνου, γρύπες εἰσὶν ἐπιεργασμένοι· τούτους τοὺς γρύπας ἐν τοῖς ἐπέσιν Ἀριστέας ὁ Προκωννήσιος μάχεσθαι περὶ τοῦ χρυσοῦ φησιν Ἀριμασποῦς ὑπὲρ Ἰσσηδῶν· τῶν δὲ χρυσοῦ, ὃν φυλάσσοισιν οἱ γρύπες, ἀνιέναι τὴν γῆν· εἶναι δὲ Ἀριμασποῦς μὲν ἄνδρας μονοφάλμους πάντας ἐκ γενετῆς· γρύπας δὲ θηρία λέουσιν εἰκασμένα, περὰ δὲ ἔγεις καὶ στόμα ἀετοῦ. « Utramque galeæ partem gryphes tenent. Hos cum Arimaspi, qui supra Issedones sunt, auri causa assidue bellare, Aristæas Proconnesius carminibus testatus est: et aurum quidem, quod custodiunt gryphes, e terra nasci: Arimaspos autem esse viros, qui unico singuli oculo nascuntur: et gryphes, belluas

σμήχουσι τὰ ἐκπώματα, καὶ τὰς περὶ τὰς ἐστίασεις ἄ
 πρακτικὰς εὐτρεπέζουσιν· ἄλλοι καταψήχουσι (21)
 τὰ ὑποψύγια· οἰνοχόων τε ὄμιλος ἀσκεῖται παρ'
 ἀσπίς, καὶ μειρακίων ὠραίων (22) ἀγέλαι, καθά-
 περ θεριμμάτων (23), παρ' ὧν ἀμέλγονται τὸ κάλ-
 λος. Κομμωταὶ δὲ καὶ κομμώτριαι (24) περὶ τὰς
 γυναῖκας ἀμφιπολεύουσιν· αἱ μὲν τὰ κάτοπτρα, αἱ
 δὲ τοὺς κεκρυφάλους, ἄλλαι τοὺς κτένας. Εὐνοῦχοι
 πολλοί, καὶ οὗτοι ματροποῖ, τῷ ἀξιοπίστῳ τοῦ μὴ
 δύνασθαι φιλεῖν, τοῖς εἰς ἡδονὰς ἐθέλουσι βραθυ-
 μῆν ἀνυπόπτως διακονούμενοι. Εὐνοῦχος (25) δὲ ἀλη-
 θής, οὐχ ὁ μὴ δυνάμενος, ἀλλ' ὁ μὴ βουλόμενος φι-
 λῆδαι. Διαμαρτυρούμενος γοῦν ὁ Λόγος διὰ τοῦ προ-
 φήτου Σαμουὴλ πρὸς τοὺς παραθετηκότας τῶν Ἰου-
 δαίων, αἰτοῦντι τῷ λαῷ βασιλέα, οὐ τὸν φιλόθρῳ-
 νον ὑπισπνέεται κύριον, ἀλλὰ τὰ αὐτοῖς αὐθάδη
 τυράννον ἀπειλεῖ τρυφητικόν· « Ὅς λήψεται, φησί,
 τὰς θυγατέρας ὑμῶν εἰς μυρεφούς, καὶ εἰς μαγει-
 ρίστας, καὶ εἰς πεσσούσας· » νόμῳ πολέμου κρατή-
 σας, οὐκ εἰρηνικὴν οἰκονομίαν ζηλώσας. Οἱ δὲ τὰ
 φορεῖα εἰς ὕψος αἴροντες τῶν γυναικῶν, καὶ φορά-
 θην βασιάζοντες, Κελτοὶ πολλοί (26)· Ἐριθοὶ δὲ, καὶ
 τιλασίαι, καὶ Ἰστοπονοῖαι, καὶ ἡ γυναικωνίτις ἐρ-
 γίτη, καὶ οἰκουρία, οὐδαμοῦ· ἀλλ' οἱ ψευδοποιούντες
 τὰς γυναῖκας διημερεύουσι μετ' αὐτῶν, μύθους ἐρω-
 τικῶς ἀδολεσχοῦντες, καὶ τὸ σῶμα, καὶ τὰς ψυχὰς
 αὐτῶν διακναίοντες ψευδεργία καὶ ψευδολογία. « Οὐκ
 ἐστὶ δὲ μετὰ πολλῶν (27), » φησὶν, « ἐπὶ κακίᾳ, οὐδὲ
 προσήσθη μετὰ πλήθους· » ὅτι ἡ σοφία ἐν ὀλίγοις,
 ἀταξία δὲ ἐν πλείοι. καταφαίνεται. Αἱ δὲ, οὐδὲ διὰ σε-

tem aurum custodiunt, ut gryphes: alii argentum
 servant, et abstergunt pocula, et conviviorum appa-
 ratus præparant: alii fricant jumenta: comparatur
 etiam ab illis turba pocillatorum, formosorumque
 adolescentum greges, tanquam pecorum quibus emul-
 gent pulchritudinem. Ornatores autem et ornatrices
 mulieribus Ꝟ ornandis deserviunt: et hæ quidem spe-
 culis, illæ autem vittis, aliæ vero præsumt pectinibus.
 Eunuchi multi, iique lenones, propterea quod sit
 probabile eos libidini non posse operam dare, iis qui
 volunt vacare voluptati, inservientes citra ullam
 suspicionem. Eunuchus autem verus est, non qui
 non potest, sed qui non vult dare operam volu-
 ptati. Transgressis itaque Judæis per Samuelem
 prophetam Logos protestans, petenti regem populo
 non humanum pollicetur dominum, sed quemdam
 se insolentem daturum eis minatur tyrannum, libi-
 dini et voluptati deditum: « Qui vestras, inquit,
 filias accipiet in unguentarias, coquas et pauifi-
 cas: » ut qui belli lege eas invaserit, non autem
 sequatur pacificam reipublicæ administrationem.
 Et qui mulierum quidem lecticas in altum tollant,
 et in humeris eas ferant, multi Galli sunt: lanili-
 cium autem, telæque texendæ artificium, mulie-
 breque opus, ac domus administratio et custodia,
 nusquam est: sed qui mulieribus falsa narrant,
 toto die cum eis versantur, amatorias fabulas ku-
 gaciter referentes, earumque corpus et animas fal-
 sis factis et verbis mendacibus corruptentes. « Non
 eris » autem, inquit, « cum multis propter vitium,

✱ P. 269 ED. POTTER, 229-250 ED. PARIS.

• I Reg. viii, 13.

leonibus similes, rostrum et pennas habere aquil-
 linas. »

(21) Καταψήχουσι. Καταψύχουσι Bod., Reg., ve-
 rum in hoc aliquis η super ὕ scripsit, significans
 veram lectionem esse καταψήχουσι.

(22) Μειρακίων ὠραίων. Mos erat e pueris for-
 mosissimos deligere, qui ad pocula ministrarent.
 Conf. Archaeologia nostræ Græcæ lib. iv, cap. 20.

(23) Ἀγέλαι, καθάπερ θεριμάτων. Justinus M.,
 Apol. i, pag. 54, edit. Oxon.: Πρώτον μὲν ὅτι τοὺς
 πάντας σχεδὸν ὀρώμεν ἐπὶ πορείᾳ προάγοντας, οὐ
 μόνον τὰς κόρας, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄρσενας· καὶ ὅν τρό-
 πον λέγονται οἱ παλαιοὶ ἀγέλας βοῶν ἢ αἰγῶν, ἢ προ-
 βάτων τρέφειν, ἢ ἱππων φορβάδων, οὕτω νῦν καὶ
 παῖδας, εἰς τὸ αἰσχυρῶς χρῆσθαι μόνον, καὶ ὁμοίῳν
 θηλειῶν, καὶ ἀνδρογύνων, καὶ ἀρβήτοποιῶν πλήθος
 κατὰ τὸ πᾶν ἔθνος ἐπὶ τούτου τοῦ ἄγους ἔστηκεν.
 « Primum quidem quod omnes fere videamus ad
 fornicationem prostitui, non puellas modo, sed et
 masculos. Etenim quemadmodum veteres dicuntur
 armenta et greges boum, vel caprarum, vel ovium,
 vel equorum gregalium aluisse: ita nunc et pueri ad
 turpem duntaxat usum, atque ibidem feminarum,
 et androgynorum, et nefanda patrantium turba ad
 istud piaculum per nationem omnem prostant. »
 Tatianus Orat. ad Græc. p. 100, edit. Oxon.: Πα-
 ρεστία μὲν ὑπὸ βαρβάρων διώκεται, προνομίας δὲ
 ὑπὸ Ρωμαίων ἰξίεται, παίδων ἀγέλας, ὡσπερ ἱππων
 φορβάδων, συναγέτρην αὐτῶν περιωμένον. « Barbari
 puerorum amores damnant: ii vero apud Romanos
 prerogativa dignantur, qui pueros sibi quampluri-
 mos, tanquam equos gregales, colligere studio ha-
 bent. »

(24) Κομμωταὶ δὲ καὶ κ. Pollux lib. ii, c. 1: Οἱ δὲ
 περὶ τὴν κόμην χειροτέχναι κομμωταὶ καὶ κομμώτριαι
 αἱ γυναῖκες. Unde quidam eum putant deducere a

κομῷ; verum in manuscripto legitur κομμωταὶ καὶ
 κομμώτριαι, ut apud Hesychium et alios. « Comæ
 ergo artifices manuarii, » inquit interpres, « com-
 ptiores et comtrices. » Turnebus ex Varrone citat
 Nævium in *Commotria*, Suetonium in *Claudio* « or-
 natricem » dixit. Sequitur, « illæ vero vittis, » αἱ δὲ
 τοὺς κεκρυφάλους, quæ alii « reticula » vertunt, qui-
 bus plena coma stringitur. Eos, qui ejusmodi vin-
 cula componebant, appellat σαχυφάντας Demosthe-
 nes in Olympiodorum. Sed corruptus est apud Pol-
 lucem locus, emendandus sub finem lib. x, Συκοφάν-
 τας, τοὺς πλεονέκτας ταῖς γυναίξιν τοὺς κεκρυφά-
 λους. At in manuscript. τοὺς πλέκοντας ταῖς γυναίξιν
 τοὺς κεκρυφάλους. Idem habes apud scholiasten
 Demosthenis. COLLECT.

(25) Εὐνοῦχος. Respicit Matth. xix, 12. Conf.
 quæ infra dicit auctor in principio *Strom.* iii.

(26) Κελτοὶ πολλοί. Celti lecticariis utebantur,
 quod iis grandia corpora essent. Liburnos huic
 servitio destinatos non semel memorat Juvenalis,
 ut sat. 3, vers. 240:

*Si vocat officium, turba cedente vehetur
 Dives, et ingenti currat super ora Liburno.*
 « Multos » autem Celtas dicit, quia ditiorum le-
 cticæ plurium servorum humeris imponebantur.
 Unde lecticæ « hexaphori » et « octophori. » Ju-
 venalis « octo servos » lecticarios memorat, sat. 7,
 v. 142. Tertullianus ea describens, quæ Christianæ
 femine necessaria essent, ait: « Non quidem mo-
 nilium pondera, non vestium tædia, » non Gallicos
 multos « nec » Germanicos « bajulos, quæ nuptia-
 rum gloriæ accendunt; sed sufficientiam, quæ
 modestiæ et pudicitie apta est. »

(27) Πολλῶν. Πλεόνων Bib. Vulg. Mox, οὐ προσ-
 τεθήσθη μετὰ π. Ibid.

nec adjiciaris cum multitudinē : » quoniam sapientia in paucis, confusio autem et immoderatio in multis cernitur. Atque illæ quidem non propter honestatem, quod nolint aspici, qui lecticas earum portent, conducunt : recte enim ageretur, si hoc modo affectas velamentum sibi injicerent ; sed per summas delicias vehuntur a famulis, ostentare se cupientes. Aperto itaque velo eos, qui ipsas respiciunt, acrius intuentes, mores suos ostendunt : sæpe autem etiam intus prospiciunt, hanc, quæ est superficie tenuis, honestatem per hanc lubricam diligentiam probro afficientes. « Ne circumspicias autem, inquit, in vicis civitatis : nec erres in ejus solitudinibus ^b : » est enim vere solitudo, etiamsi adsit turba incontinentium, ubi non est homo pudicus. Circumferuntur **99** autem per templa sacrificantes et divinantes, cum præstigiatoribus et circulatoribus, **X** et cum sceleratis vetulis, quæ domos corrumpunt, quotidie una pompas celebrantes, et aniles susurros ad pocula sustententes, nonnullaque amatoria et carmina in matrimonii perniciem composita a præstigiatoribus ediscentes : et alios quidem viros habent, ab aliis possidentur, alios autem eis vates pollicentur. Illæ autem falli sese nesciunt, et seipsas quidem, tanquam vas voluptatis, iis tradere, qui volunt explere libidinem : suam autem pudicitiam probro turpissimo permittentes, vituperandum in primis exitium pro magno lucro ducunt. Multi autem sunt meretriciæ impudicitiam ministri, alii aliunde subeuntes. Facile enim ad libidinem feruntur intemperantes, sicut porci ad eam alvei partem, quæ deprimitur. Unde Scriptura constantissime admonet : « Ne introducas quemvis hominem in domum tuam : dolosi enim hominis multæ sunt insidiæ ^c. » Alibi autem : « Viri justi, inquit, sint tui convivæ, et in timore Domini tua permanebit gloriatio ^d. » Abest in malam rem fornicatio. « Hoc enim scitote, inquit Apostolus, quod omnis fornicator, vel immundus, vel avarus, qui est cultor idolorum, non habet hæreditatem in regno Christi et Dei ^e. » Istæ vero effeminatorum virorum delectantur congressibus : intro autem conflunt cinædorum turbæ lin-

✕ P. 270 ED. POTTER. * Exod. xiiii, 2. ^b Eccli. ix, 7. ^c Eccli. xi, 31. ^d Eccli. ix, 22. ^e Ephes. v, 5.

(28) Τους φορεῖς. Τους διαβαστάζοντας, inquit D Scholiastes in marg. Bod. et Reg.

(29) Μὴ περιβλέπου. Locus est Ecclesiastici ix : « Noli circumspicere in vicis civitatis, nec oberraveris in plateis illius. » Clemens μὴδὲ ἐν ταῖς ἐρημίαις αὐτῆς πλανῶ. In Antuerpiensi, καὶ ἐν ταῖς ἐρήμοις αὐτῆς μὴ πλανῶ. COLLECT.

(30) Περιφέρονται. Similia de mulieribus libidini ac superstitioni deditis refert Juvenalis sat. 5, vers. 510 et seq.

(31) Ἀγύρταις καὶ μητραγύρτ. Scholiastes in marg. Bod. et Reg. hæc adnotat : Ἀγύρταις καὶ μητραγύρται· ἀγύρται μὲν, οἱ ἔργον παιούμενοι τὸ τὰς ἀγυῖας περινοστεῖν, φλυαρίας τε συνείρειν· μητραγύρται δὲ οἱ τῇ μητρὶ τῶν θεῶν, τῇ Πέτᾳ, ἀνακειμένοι, γοητικῶν... γυταί (f. ἐγγυταί) καὶ φίλτρων ἔβηθεν συσκευασταί, οὗς καὶ Πάλλους (scr. Γάλλους) καλοῦσιν, ἀποκόπους ὄντας τῶν γεννητικῶν, καὶ πρὸς τὰ ἀσχίμονα πάθῃ ἐτοιματάτους.

Α μνόττητα τοῦ κατασκοπεῖσθαι μὴ βούλεσθαι συνωοῦνται τοὺς φορεῖς· (28) ἀγαπητὸν γὰρ ἦν ἂν, εἰ τῇ διαθέσει ταύτῃ προσεβάλλοντο τὴν σκέπτην· ἀλλὰ θρυπτόμεναι ἐπογοῦνται τοῖς οἰκέταις, ἐμπομπεῖν γλιχόμεναί. Ἀναπεπταμένης γοῦν τῆς αὐλαίας περιβλέπεται δριμύτερον τοὺς εἰς αὐτὰς ἀφορῶντας, διελέγονται τὸν τρόπον· πολλάκις δὲ καὶ προκύπτουσιν ἐνδοθεν, τὴν ἐπιπόλαιον σεμνότητα κατασχύνουσαι τῇ ὀλισθαινούσῃ περιεργίᾳ. « Μὴ περιβλέπου (28) δὲ, φησὶν, ἐν ῥύμαις πόλεως· μὴδὲ πλανῶ ἐν ταῖς ἐρημίαις αὐτῆς· » ἐρημία γὰρ ὡς ἀληθῶς, κἂν ἔχλος ἀκολάστων ἦ, ἐνθα μὴ πάρεστιν ἀνθρώπος σωφρονῶν. Περιφέρονται (30) δὲ αὐταὶ ἀνὰ τὰ τερά ἐκθυόμεναι καὶ μαντεύόμεναι, ἀγύρταις καὶ μητραγύρταις (31), καὶ γραῖαις βιωμολόχοις, οἰκοφορούσαις, **B** ὀσημέραι συμπομπεύουσαι (32)· καὶ τοὺς παρὰ ταῖς κύλιξι ψιθουρισμοὺς γραῖκούς ἀνεχόμεναι, φίλτρα ἅπτα καὶ ἐπιβάδας παρὰ τῶν γοητῶν ἐπ' ὀλέθρῳ γάμων ἐκμανθάνουσαι· καὶ τοὺς μὲν ἔχουσι τῶν ἀνδρῶν, τὰς δὲ ἔχονται, ἄλλους δὲ αὐταῖς οἱ μάντιες ὑπισχνοῦνται· Οὐκ ἴσασι δὲ ἀπατώμεναι, καὶ αὐτὰς (33) μὲν ὡς σκευὸς ἐκδιδοῦσαι ἡδονῆς τοῖς λαγνεύειν ἐθέλουσιν τὴν δὲ ἀγνείαν τὴν σφῶν τῆς αἰσχίστης ἀντικαταλαττόμεναι ὕβρεως, ἔργον ἡγοῦνται χρηματισμοῦ τὴν ἐπνοειδίστον φθοράν. Πολλοὶ δὲ οἱ τῆς ἐταιρικῆς διάκονοι ἀκολασίας, ἄλλος ἄλλοθεν παρεισδύοντες· εὐεπίφοροι γὰρ οἱ ἀκόλαστοι πρὸς τὴν ἀσέλγειαν, καθάπερ οἱ χοῖροι, πρὸς τὸ καταδύμενον τοῦ σκάφους ἐπιφερόμενοι. Ὅθεν ἐβῶρωνένεστατα ἡ Γραφή παραινεί· « Μὴ πάντα ἀνθρώπων εἰσαγε εἰς τὸν (34) οἶκόν σου· πολλὰ γὰρ τὰ ἐνεδρα τοῦ δολίου. » Ἀλλαχοῦ δὲ· « Ἄνδρες δίκαιοι, φησὶν, ἔστωσαν σύνδειπνοί σου· καὶ ἐν φόβῳ Κυρίου τὸ καύχημά σου διαμενεῖ (35). » Ἐς κόρακας ἡ πορνεία· εἰ γὰρ τοῦτο ἴστε (36), φησὶν ὁ Ἀπόστολος, « ὅτι πᾶς πόρνος ἢ ἀκάθαρτος ἢ πλεονέκτης, ὃς ἐστὶν εἰδωλωλάτρης, οὐκ ἔχει κληρονομίαν ἐν τῇ βασιλείᾳ τοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ. » Αἱ δὲ ἀνδρογύνων συνουσίαις ἡδοναὶ· παρεισρέουσιν δὲ ἐνδον κιναιδῶν ἔχλοι, ἀθυρόγλωσσοι· μισροὶ μὲν τὰ σώματα, μισροὶ δὲ τὰ φθέγματα, εἰς ὑπουργίας ἀκολάστους ἡδρωμένοι, μοιχεῖας διάκονοι, κιχλιζόντες καὶ ψιθυρίζοντες, καὶ τὸ πορνικὸν ἀναίδην εἰς ἀσέλγειαν διὰ ῥινῶν (37) ἐπιποφούντες ἐπικιναιδισμα,

(32) Συμπομπεύουσαι. Pal. ms. συμπολιτεύουσαι. STILBURG. — Id habent etiam Bod., Reg.

(33) Αὐτὰς. Scribe αὐτάς, « se : » ut alibi sæpe.

(34) Τόν. Abest ab Eccli.

(35) Τὸ καύχημά σου διαμενεῖ. Ἔστω τὸ καύχημά σου. Eccli.

(36) Ἐγὼ γὰρ τοῦτο ἴστε. Τοῦτο γὰρ ἐστε γινώσκοντες apud Paulum.

(37) Διὰ ῥινῶν. Tatiannus Orat. ad Græc. p. 83, edit. Oxon. : ῥιναλοῦσι τὰ αἰσχρά, κινούνται δὲ κινήσεις ἃς οὐκ ἐχρῆν, καὶ τοὺς ὅπως δεῖ μοιχεύειν ἐπὶ τῆς σκηπῆς σοφιστεύοντας αἱ θυγατέρες ὑμῶν καὶ οἱ παῖδες θεωροῦσι. Κατὰ παρ' ὑμῖν τὰ ἀκροατήρια. Κηρύττονται πάνθ' ἅπερ ἐν νυκτὶ μοιχθρῶς πραγματεύεται, καὶ τέρποντα τοὺς ἀκροατὰς αἰσχρῶν λόγων ἐκφωνήμασι. « Obscena verba naso resonante effulsiunt, et motus indecentes moventur, et adulterium in scena magistros filiae et filii vestri spectant. Honesta scilicet auditoria vestra sunt. Omnes

ἐπὶ τῶν ῥήμασι καὶ σχήμασι τέρπειν πειρώμενοι, καὶ εἰς γέλωτας ἐκκαλούμενοι, πορνείας παράδρομον (38). Ἔστι δ' ὅτε καὶ ὑπεκκαίμενοι διὰ τὴν τυχοῦσαν ὀργὴν, ἦτοι πόρνοι αὐτοί, ἢ καὶ κινάων ὄχλον εἰς ὀλεθρον ἐζηλωκότες, ἐπιπροσώπων τῆ βίῃ, βατράχων δίκην, καθάπερ ἔνοιον τοῖς μικτέροις τὴν χολὴν κεκτημένοι. Ἄλλ' αἱ γε ἀσπεύτεροι (39) τούτων, ὄρνεις Ἰνδικούς (40), καὶ ταύνας Μηδικούς ἐκτρέφουσι, καὶ συνανακλίνονται (41) τοῖς φοβοῖς παίζουσαι, σικίννοις τέρσαι γαννύμεναι· καὶ τὸν μὲν θεοσίτην ἀκούουσαι, γελῶσιν· αὐταὶ (42) δὲ, πολιμήτους ὠνούμεναι θεοσίτας, οὐκ ἐπ' ἀνδράσιν ὁμοζύγοις, ἀλλ' ἐπ' ἐκείνοις ἀυχοῦσιν, ἃ δὲ ἄχθος ἐστὶ γῆς (43)· καὶ χήραν μὲν παρορῶσι σωφρονουσαν, Μελιταίου πολλῶ διαφέρουσαν κυνιδίου (44)· καὶ προσώπων παραβλέπουσι δίκαιον, εὐπρεπέστερον, οἶμαι, τέρσος ἀργυρωνήτου. Παιδίον δὲ οὐδὲ προσέταται ὄρφανόν, αἱ τοὺς ψιττακοὺς καὶ τοὺς χαρδριούς ἐκτρέφουσαι· ἀλλὰ τὰ μὲν οἴκοι κυϊσάμενα ἐκπέσαι παῖδια, τοὺς δὲ τῶν ὀρνίθων ὑπολαμβάνουσι νεοτούς· καὶ τὰ ἄλογα τῶν λογικῶν προκεκρίχασιν· ἔδον ὑποτρέφειν τοὺς σωφροσύνην ἐπαγγελλομένους γέροντας, καὶ πιθήκων, οἶμαι, εὐπροσωποτέρους, καὶ ἄρδων φθέγγασθαι τι βέλτιον δυναμένους· καὶ ἄγειν μὲν ἐπίπροσθεν τό, « Ὁ ἐλεῶν (45) πτωχῶν δανείζει θεῷ » καὶ τό, « Ἐφ' ὅσον δὲ, » φησὶν, « ἐνὶ τούτων ἐποίησατε τῶν ἐλαχίστων (46), ἐμοὶ ἐποίησατε »· αἱ δὲ ἐμπλιν ἀπαιδεύσαν προτετιμήχασιν σωφροσύνης, τὰς ἐαυτῶν οὐσίας ἀπολιθοῦσαι εἰς τοὺς μαργαρίτας καὶ τὰς σμαράγδους τὰς Ἰνδικάς. Καὶ μὴν καὶ εἰς

¶ P. 271 ED. POTTER, 251 ED. PARIS.

æquiliæ nocturnæ, et quidquid obscene dictum demulcere potest auditores, alta voce promulgatur. » (38) *Παράδρομον*. Interpres legit *πρόδρομον*, nec male. *Παράδρομος* esset « cursus a latere assectator. » SYLBERG.

(39) Ἄλλ' αἱ γε ἀσπεύτεροι τούτων, inquit, ὄρνεις ... τέρσαι γαννύμεναι. In cuius loci versione dupliciter erravit Hærvetus : quod σικίννοις reddit « saltationibus, » cum tamen saltatio satyricæ σικίννης dicatur, non σικίννος, et quod copulativam in ultimo membro præter rationem superaddit. Heinsius scribit, σικιννίζουσαι τερ. γ. « ut cum Satyris istis et mostellis satyricæ et lascivæ saliant, » quod est σικιννίζειν. Sed huic lectioni tum omnes codices, tum etiam ῥησις Clementina reclamant : nam hac non tam feminarum istarum voluptates, quas in saltationibus impudicis sectantur, quam animorum ineptiis, quas hic commemorat, gaudentium sinisteritate perstringit. Maluimus a recepta lectione ne minimum abire, quæ sensum commodissimum exhibet. Interpretamur autem σικίννοισι a Clemente appellari τέρατα appositivè : monstris enim quam hominibus similiores satyri, et horum portentosis tam figuris, quam actionibus se oblectare istas. Σικίννοι, « Sicinni, » hoc loco, iidem cum satyris, et deformitate obscenitateque ridiculis προσώποις, sive pithæciis verius ac larvis ; fuisse hoc nomine satyrum quemdam e Luciano *Περὶ ὀρχῆς*. colligere est. Ait tres esse nobilium saltationum species, cordaca, sicinnim, et emmelian : quas cum οἱ Διονύσου θεράποντες οἱ σάτυροι invenissent, ἀπ' αὐτῶν ἐκαστην ὠνόμασαν. Fuerit igitur inter primos satyros Sicinnus, a quo saltationi nomen. Expresse Albenæus lib. 1 : Σικίννης, ἧς εὐρετῆς Σικίννος τις

A gua effrenatæ, corpore pariter atque oratione impuræ, ad ministeria impudicæ viriles, adulterio deservientes, impudice ridentes, et susurrantes, et fornicatorium ad lasciviam sonum per nares edentes, impudicis verbis et figuris delectare conantes, et ad risum, qui est fornicationis præcursor, provocantes : nonnunquam etiam vel qualibet ira incensi ; nempe qui ipsi scorta sunt, vel qui etiam cinædorum turbam in suam perniciem sectantur, naribus, non secus ac ranæ, plausum edunt, ac si in naso bilem veluti habitantem habeant. Quinetiam quæ sunt ex eis paulo urbaniores aves Indicas pavonesque Medicos nutriunt, et si quod est acuto capite, monstrum verius quam homo, ei accumbunt, et cum eo ludunt, lascivis saltationibus et portentis se oblectantes : et rident quidem, cum Thersiton audiunt ; ipsæ vero Thersitas maximi pretii ementes, non de conjugibus, sed de illis, quæ sunt terræ pondus, se jactant : et modestam quidem viduam, Melitæo catello longe præstantiorem, despiciunt, et justum senem negligunt, qui est, nisi fallor, monstro ære empto magis decorus. Puerum autem orphanum non admittunt, quæ psittacos et charadrios enutrient : sed filios quidem domi natos exponunt, gallinarum autem pullos excipiunt : et quæ sunt expertia rationis iis, quæ ratione sunt prædita, præferunt : cum oporteret senes alere, qui temperantiam profitentur, et sunt, ut ego quidem existimo, simiis formosiores, et loqui possunt melius lusciniis ; et illud in medium adducere : « Feneratur Deo, qui

C βάρβαρος· οἱ δὲ φασιν ὅτι Κρής ἦν ὁ Σικίννος. Ab hoc postea qui deformi specie lascivis motibus risum spectantibus conciunt, per metaphoram vel syncocochen speciei dicti « Sicinni. » Hos autem Latinæ linguæ inserere, nemo mirabitur, qui « sicinnistas » et L. Accii poetæ *Pragmaticis* a Gellio lib. xx, cap. 2, nominari, et « sicinnum » genus saltationis apud veteres fuisse, quod aliquando saltabundi cantantur isti, post et stantes, horit. Quin et verbum e Græco σικιννίζειν Latina formatione factum in Isidori *Glossario* reperiremus, nisi fecissent mangones (nam ab hisce est quod hodie legimus) « Sancenissat, et sancivissat, lælatur, triumphat. » Erat enim, antequam impuræ manus istæ collutularent, « sicinnissat : » sicinnissare enim, cum tripudio et cantu vinnulo lætitiæ exercere. »

(40) Ὅρνεις Ἰνδικούς. Ψιττακοὺς φησι, inquit Scholiastes in marg. Bod.

D (41) Καὶ συνανακλίνονται τοῖς φοβοῖς, παίζουσαι, σικιννίζουσαι, τέρσαι γαννύμεναι. Ut cum satyris illis et mostellis, satyricæ et lascivæ saliant, quod est σικιννίζειν· sicut cum illis ludunt. HEINSIUS.

(42) Αὐταὶ. Rectius αὐταί, et ipsæ. » SYLBERG.

(43) Ἄχθος . . . γῆς. Respicit Homericum ἄχθος ἀρούρης.

(44) Μελιταίου . . . κυνιδίου. Scholiastes in margine Reg. et Bod. adnotat : Μελιταῖον κυνιδίον, μικρόν, χθαμαλόν, δὲ νανοῦδιον καλοῦσι κατὰ στέρησιν τοῦ ἄνω λέναί· ἐστὶ γὰρ ὑποκοριστικὸν τοῦ νόανος· νόανον δὲ τὸν μικρόν φασιν ἀνθρώπων. Μελιταῖον δὲ λέγει, ὅτι ἀπὸ Μελίτης ἐστὶ τῆς νήσου, ἣ ἐστὶν ἐν τῷ Τυρρηνικῷ πελάγει.

(45) Ὁ ἐλ. Δανείζει θεῷ ὁ ἐλεῶν πτ. inverso ordine Bibl. Vulg.

(46) Ἐποίησατε τῶν ἐλ. Ἐποίησατε ἐνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου, τῶν ἐλαχίστων, Matth.

miseretur pauperis a :) et hoc : « Quatenus uni horum minorum fecistis, mihi fecistis b. » Eæ autem contra imperitiam prætulere modestiæ, ut quæ suas facultates in lapides converterint, margaritas scilicet et smaragdos Indicos. Quin etiam in futilibus et evanidis tincturis, et in emptiliis mancipiis temere opes profundunt, et abjiciunt, non « Paupertas autem, inquit, virum humiliat c. » Per paupertatem volunt eam dicere parcimoniam, per quam pauperes sunt ii divites, qui bona non communicant.

✕ CAP. V.

Quomodo in balneis se gerere oporteat.

Cujusmodi autem sunt eis lavacra? domus artificiosæ compactæ, perspicuæ, quæque circumferri possunt, teguntur sindone: et cathedræ aureæ, argenteæ, et vasa innumerabilia aurea et argentea: quorum hæc quidem ad propinandum, illa vero ad vescendum, alia autem ad lavandum circumferuntur. Quin etiam carbonum craticulæ. Eo enim deventum est intemperantiæ, ut cœnent, et sint ebriæ, dum lavantur, et argenteam suppellectilem, cum qua tanquam in pompa se venditant, arroganter in balneis proferunt; atque adeo fortasse etiam divitias, per immodicam superbiam, maxime autem voluntariam insolentiam, per quam viros pusilli et effeminati animi arguunt, utpote victos a feminis, ostentant; et quomodocunque seipsas non posse convenire, nec sine multis vasis sudare, comprobant. Etenim quæ sunt pauperes, etsi pompæ non

✕ P. 272 ED. POTTER, 252 ED. PARIS. a Prov. xix, 17. b Matth. xxv, 40. c Prov. x, 4.

(47) Διαβρίπτουσι. Διαβριπτούσι Bod., διαρπτούσι Reg. quod aliquis in διαρπτούσι mutavit.

(48) Πενία. Locus est Proverb. x, vers. 4: Πενία ἄνδρα ταπεινοί. In Vulgata Lat.: « Egestatem operata est manus remissa, manus autem fortium divitias parat. » Translatio Chaldaicæ paraphrasis: « Paupertas attenuat virum dolosum, et manus recti divitias parat sibi. » Hebraice ad verbum, « fraudis manus, » hoc est, quæ nihil agit, sed tantum fallere cupit: at cum interpretatione Clementis convenit, quod citat Stobæus, tit. Περὶ πλεονεξίας:

Πλουτεῖν φασὶ τε πάντες, ἐγὼ δὲ σέ φημι πέ-
[γρυσθαι.]

Χρήσις γὰρ πλοῦτου μάρτυς, Ἀπολλόφανε.

Omnes te divitem aiunt, ego vero pauperem dico:
Usum enim divitias, o Apollophanes, testatur.

COLLECT.

(49) Φησὶν. Congruentius plurali φασί, quod notavit etiam C. SYLBURG.

(50) Περιφόρητοι, διαφανεῖς. Mercurialis lib. iii *Gymnast.*, c. 12: Balnea similiter pensilia a Sergio Orata teste Plinio primum inventa, non quæ supra tecta stebant, aut concamerata loca, ut voluerunt, ead nulla alia fuisse credo, quam labra illa vel marmorea, vel ænea, vel lignea, ad lectorum imitationem laquearibus appensa, quo minimo quolibet impulsu manuum alias leviter, alias vehementius agitari valent, quod Seneca ad Lucilium scribens, nobis manifestabit his verbis: « Balnearum suspensura inventa est: ne quid ad lautitiam deesset. Hæc Mercurialis. Ad pellucidam vero balneas pertinent hæc ejusdem Senecæ ad Lucilium epist. 86: « At nunc blattaria vocant balnea, si qua non ita aptata sunt, ut totius diei solem fenestris amplissimis recipiant, nisi et lavantur simul et colorantur, nisi ex solio agros et maria prospiciant. » Item:

τὰς ἐξιτήλους βαφὰς καὶ εἰς τὰ ἀργυρώνητα ἀνδράποδα σπαθῶσι· καὶ διαβρίπτουσι (47) τὰ χρήματα, δίκην ὀρνίθων κεκορεσμένων τὰ τοῦ βίου σκαλεύουσαι κόπρια. « Πενία (48) δὲ, » φησὶν (49), « ἄνδρα ταπεινοί: » τὴν φειδωλίαν βούλονται πενίαν λέγειν, καθ' ἣν οἱ πλοῦστοι πένονται, μεταδόσεως οὐκ ἔχοντες.

secus ac gallinæ satiatæ, vitæ stercora fodientes:

ΚΕΦ. Ε΄.

Πῶς περὶ τὰ λουτρὰ ἀναστρεπτέον.

Οἷα δὲ καὶ τὰ λουτρὰ αὐταῖς; οἰκοὶ τεχνητοί, συμπαιγεῖς, καὶ περιφόρητοι, διαφανεῖς (50) σινδόνι (51) καλύπτονται· καθέδρα τε ἐπιχρυσοί, ἀργυροί (52), καὶ σκευὴ μυρία χρυσοῦ τε καὶ ἀργύρου· τὰ μὲν εἰς πρόποσεις, τὰ δὲ εἰς τροφὰς, τὰ δὲ εἰς τὸ λούσασθαι περιφερόμενα. Καὶ μὴν καὶ ἐσχαρίδες ἀνθρώκων· εἰς τοσοῦτον (53) γὰρ ἀκρασίας ἤκουσιν, ὡς δειπνεῖν καὶ μεθύειν ἐτι λουομένας· τὰ τε ἀργυρώματα (54), μεθ' ὧν ἐμπομπεύουσιν, ἀπειροκάλως ἐν τοῖς βαλανείοις προτιθέασι· τάχα μὲν που καὶ τὸν πλοῦτον δι' ἀλαζονείαν περιττῆν, μάλιστα δὲ τὴν αὐτεχούσιον ἀπαδειυσίαν, καθ' ἣν κατηγοροῦσιν ἀνάδρων ἀνδρῶν, πρὸς γυναικῶν κεκρατημένων, ἀποδεικνύμεναι· ἐλέγχουσαί τε ἀμηγέπη σφᾶς αὐτὰς μὴ οἶας τε εἶναι συνεῖναι, καὶ δίχα τῶν σκευῶν τῶν πολλῶν ἰδρῶν δύνασθαι· καὶ γὰρ αἱ πενόμεναι, τῆς πομπῆς μὴ (55) μεταλαμβάνουσαι, τῶν ἰσῶν κοινοῦσι λουτρῶν. Ἔχει (56)

C « Nec referre credebant, in quam per lucida sordes deponerent. Et quantæ nunc aliqui rusticitatis damnant Scipionem, quod non in caldarium suum latis specularibus diem admiserat? » Aptus ad id fuit phengites lapis, ex quo porticum construxit Domitiani. Suetonius c. 14. COLLECT.

(54) Σινδόνι. Σινδόσι, Reg., Bod.

(52) Ἀργυροί. Congruentius ἀργυροῖ fem. gen. SYLBURG.

(53) Εἰς τοσοῦτον. Chrysostomus, hom. 28 in Epist. ad Hebræos: Τί γὰρ ἀλογώτερον τοῦ χρυσῆς εἰς τοῦτο κατασκευάζειν, ἵνα περιχέωνται ἐν βαλανείοις καὶ ἐν ἀγοραῖς; ἀλλ' ἐν βαλανείοις, ἐν ἀγοραῖς οὐδὲν ἴσως θαυμαστόν· τὸ δὲ καὶ ἐν ἐκκλησίᾳ οὕτω σχηματιζομένην προτιέναι ὁ πολὺς γέλως. « Quid ineptius quam ut aurea conflicias ornamenta, quibus in balneis et in plateis exoneris? sed in balneis et in plateis nihil fortasse mirum, at in ecclesiam sic indutam et compositam prodire, ridiculum plane. » Ph. Montanus hic frustra est, dum corrigit pro ἐν βαλανείοις, ἐν βασιλείοις, « in palatio: » vertit etiam vetus interpres, « in balneis sordibus maculentur. » Cæterum Galenus, lib. iii Hippocratis de victus ratione in morbis acutis 56 docet, neque confestim a balneo sorbendum, neque bibendum. Nam cibum protinus, vel potum sumere caput replet, devoratumque interdium superfluitare facit. COLLECT.

(54) Ἀργυρώματα. Tertullianus, *De veland. virgin.*, cap. 12: « Calceum stipant multififormem, plus instrumenti ad balneas deferunt. »

(55) Μῆ. Abest a Nov.

(56) Ἔχει. Sensus est: « Habent igitur vel ipsæ luxus sordes, ingentem vituperii amictum. » Vult in ipsa sordium abstersione esse, quod graviter reprehendi mereatur.

ἢ ἕρα ὁ ῥύπος τῆς περιουσίας βλασφημίας περιβο-
λῆν πολλῆν· τούτω, καθάπερ δελείατι, ἀγκιστρεύουσι
τοῖς ἀθλοῖς, κειτνόμενος ἐπὶ τὰς μαρμαρυγὰς τοῦ
χρυσίου. Καὶ γὰρ ἐκπλήττωσαι τούτω τοὺς ἀπειρο-
κάλους, θαυμάζειν σφᾶς τεχνῶνται τοὺς ἑραστὰς, οἱ
μετ' ὅλητον αὐταῖς ἐνυδρίζουσι γυμναῖς. Καὶ δὴ τοῖς
(57) μὲν ἀνδράσι τοῖς σφῶν οὐκ ἂν ἀποδύσαιτο, προσ-
ποιτῶν αἰσχύνης ἀξιοπιστίαν μνώμεναι· ἔξεστι δὲ
τὰς βουλομένους τῶν ἄλλων οἴκοι τὰς κατακλείστους
γυμνὰς ἐν τοῖς βαλανείοις θεάσασθαι· ἐνταῦθα γὰρ
ἀποδύσασθαι τοῖς θεαταῖς, ὡσπερ κατῆλοις σωμάτων,
ὡς αἰσχύνονται· ἀλλ' ὁ μὲν Ἡσιόδος,

Μὴ δὲ (58) γυναικίῳ λουτρῷ χροᾶ φαιδρύνεσθαι,
παραινέ. Κοινὰ δὲ ἀνέωκται (59) ἀνδράσιν ὁμοῦ
καὶ γυναιξί· τὰ βαλανεία· κἀντεῦθεν ἐπὶ τὴν ἀκρα-
σίαν ἀποδύονται (ἐκ τοῦ (60) γὰρ εἰσορᾶν γίνεται
ἀφρώποις ἔρᾶν [61])· ὡσπερ ἀποκλυζομένης τῆς αἰ-
δῆς αὐτοῖς κατὰ τὰ λουτρά. Αἱ δὲ μὴ εἰς τοσοῦτον
ἀπερθηρώσαι τοὺς μὲν ὀφειλοὺς ἀποκλείουσιν, ἰδίοις
ἢ οἰκέταις συλλοῦνται, καὶ δούλοις ἀποδύονται γυ-
μναί, καὶ ἀνατρέθονται (62) ὑπ' αὐτῶν, ἐξουσίαν δοῦ-
σαι τῷ κατεπηχότι τῆς ἐπιθυμίας, τὸ ἀδέξ τῆς ψηλα-
στῆως· οἱ γὰρ παρειασόμενοι παρὰ τὰ λουτρά ταῖς
δοσπῆναις γυμναῖς, μελέτην ἰσχυροῖν ἀποδύσασθαι
πρὸς τόλμαν ἐπιθυμίας, ἔθει πονηρῶ παραγράφον-
τες (63) τὸν φόβον. Καὶ οἱ μὲν (64) παλαιοὶ τῶν ἀθλη-
τῶν, γυμνὸν δεῖκνύουσι τὸν ἄνδρα αἰδοῦμενοι, ἐν δια-
ζώμασι (65) τὴν ἄγωνίαν ἐκτελοῦντες, τὸ αἰδημον
ἐρύτταν· αἱ δὲ, ἀποδυσάμεναι ἅμα τῷ (66) χιτῶνι
καὶ τὴν αἰδῶ, φαίνεσθαι μὲν βούλονται καλὰ, ἀκου-
σαι δ' ὁμοῦς (67) ἐλέγχονται κακαί. Καὶ γὰρ δι'
P. 273 ED. POTTER, 252-233 ED. PARIS.

(57) Καὶ δὴ τοῖς. Καὶ δὴ καὶ τοῖς, Nov. Mox, ἀπο-
δύσαντο, ibi. i.

(58) Μὴ δὲ. Hesiodi, *Operum et dier.* lib. II, vers.
57. Hic porro adnotat Scholiastes in marg. Reg.,
Bnl. Συνελούοντο γὰρ ἄνδρες τὸ πάλαι γυναιξί.

(59) Κοινὰ δὲ ἄν. Mercurialis, lib. I, cap. 10,
De arte gymnast. : Ex hoc loco liquet, feminas tem-
pore Antonini et Severi communes viris atque pu-
blicas balneas habuisse: quos mores postea dete-
stans Cyprianus, hæc in libro *De virginum habitu*
scripsit: « Quid verò, quæ promiscuas balneas
aleunt; quæ oculis ad libidinem curiosis, pudori ac
pudicitia dicata corpora prostituunt; quæ cum vi-
ros, ac a viris nudæ videntur turpiter ac videntur,
pœne ipsæ illecebram vitii præstant? » Fuerunt,
qui hanc procacitatem coercere tentarunt, qualis
fuit Adrianus princeps, quem scribit Dion viros dis-
cretos a feminis lavari voluisse, sicut et Marcum
Aurelium Antoninum balnea promiscua sustulisse,
eademque ab Heliogabalo renovata Alexandrum Se-
verum prohibuisse, refert Capitolinus et Lamprid.
Ob quod item aliquando lex censoria lata traditur,
sub repudiij et dotis amissionis pœna, quod postea
in lib. fin. tit. de repud. et in Authent. de nuptiis
receptum fuit. COLLECT. — Conf. *Constitution. apo-
stol.*, lib. I, c. 6, et quæ ibi adnotavit Cotelerius.

(60) Ἐκ τοῦ. Respicit vulgatum illud: Ἐκ τοῦ
ἔρᾶν γίνεται τὸ ἔρᾶν. Unde grammaticis placuit τὸν
ἔρᾶτα ἀπὸ τοῦ ἔρᾶν ducere. *Etymologici* auctor:
Ἐρᾶς, παρὰ τὸ ὄρω, τὸ βλέπω, ὁ διὰ τῆς αἰσθητικῆς
ἐπίστατος ἐγγινόμενος τοῖς ἀνθρώποις.

(61) Ἐρᾶν. Malim cum articulo τὸ ἔρᾶν. SYLBERG.
(62) Ἀνατρέθονται. Similem mulierum Roma-
norum ἀναίσχυντα perstringit Juv. sat. 6, v. 421.

A sint participes, lavacris ex æquo fruuntur. Habent
itaque sordes divitiarum, opes nimias maledictorum.
Hac veluti esca irretiunt miseros, auri splendorem
ore hiante admirantes. Ea enim ratione ejus, quod
honestum est, ignaros in stuporem adducentes, ut
ipsas mirentur amatores, callido comminiscuntur
artificio, qui eis paulo post nudis insultant. Cum
coram maritis suis vix se exuerint, opinionem pud-
oris simulatione affectantes, cuiquam alii, qui vel-
lit, licet eas, quæ domi clauduntur, nudas 100
videre in balneis: hic enim se exuere spectatoribus,
tanquam corporum cauponibus, non erubescunt.
Sed Hesiodus quidem,

Corpus femineo non exhilarare lavacro

suadet. Viris autem et feminis communia aperta
sunt balnea, et hic exuuntur ✕ ad intemperantiam
(ab aspectu enim hominibus amor proficiscitur)
perinde ac si eis pudor in lavacris ablueretur. Quæ
autem non usque adeo omnem pudorem exuerunt,
externos quidem excludunt: una autem cum suis
ministris lavantur, et coram servis nudæ exuuntur,
et ab eis fricantur, libidini, quæ fortasse cætera
pertimescit, securum saltem contactum conceden-
tes. Qui enim nudis dominabus ad lavacrum intro-
ducuntur, student se exuere ad cupiditatis auda-
ciam, malo more metum circumscribentes. Ac ve-
teres quidem athletæ virum nudum ostendere eru-
bescentes, dum certamen peragebant, accinctis sub-
ligaculis servabant verecundiam: istæ autem cum
simul cum tunica pudorem exuerint, volunt qui-
dem videri pulchræ, verumtamen malæ vel invitæ
convincuntur. Etenim per ipsum corpus maxime

(63) Παραγράφοντες. Lowthius ait: « Legen-
dum puto περιγράφοντες, « ejicientes, » ut sumitur
infra pag. 264, et apud Irenæum lib. III, cap. 41
et 27. » Sensus est, quod hi servi vestes exuere
studeant, ut licentia dominas contractandi fruantur,
idque faciant, timore omni per malam consue-
tudinem remoto.

(64) Καὶ οἱ μέρ. Mercurialis lib. I *De arte gym-
nast.* cap. ult. hunc locum citans, sed ex cap.
nono pro 5, sic ait: « Clemens quasi ludens me-
moræ mandavit, athletas hanc unam honestatis
imaginem habuisse, ut nunquam in publicum ad
certandum sine subligaculis prodirent; quem mo-
rem ab Hercule primum inventum, sicut a Palæ-
stra Mercurii filia pulendos locos obtegendi con-
suetudinem inter mulieres, quæ cursu et aliis exer-
cebantur, introductam esse memoriæ mandatum
e. t. » Hæc ille. Romani quidem juvenes in hunc
finem campestribus utebantur. Theodoretus lib. IX
contra Græcos reprehendit Platonem, quod puellas
et mulieres nudato corpore contendas proponi
voluerit coram iudice, qui judicaret, quænam ætas
celebrandis nuptiis apte conveniret, neque memi-
nerit quod Candaulæ regis uxor dixisse fertur, Ἀπο-
δυομένη τὸν χιτῶνα συναποδύεται καὶ τὴν αἰδῶ ἢ
γυνή. « Mulier cum tunica simul et pudorem exiit. »
Herodotus lib. I. COLLECT.

(65) Διαζώμασι. Διαζώμασι Nov., Bod., Reg.

(66) Τῷ. Abest a Nov. Hic porro adnotat Scho-
liastes in marg. Reg. et Bod. Ἡρόδου τοῦτο ἐπὶ
τῆς Κανδαύλου γυναικός.

(67) Ἀκουσαι δ' ὁμοῦς. Ἀκουσαι θ' ὁμοῦς, Nov.,
Reg.; Bod.

apparet lasciva concupiscentia, quemadmodum hydropicis per cutis superficiem id humidum, quod continetur : quod autem in utroque ægrotat, ex visu cognoscitur. Oportet ergo viros, generosum veritatis feminis præbentes exemplum, erubescere una cum eis exui, lubricumque aspectum effugere. « Qui enim curiosius, inquit, respexit, jam peccavit. » Oportet ergo domi quidem parentum et famulorum pudore affici : in viis autem, eorum, qui sunt obviam : in lavacris vero, mulierum : in solitudine autem, sui ipsius : ubique autem Logi, qui est ubique, « et sine ipso factum est nihil^b. » Hæc enim solum ratione fit, ut quis nunquam labatur, si Deum sibi ipsi semper adesse existimat.

CAP. VI.

Quod solus Christianus sit dives.

Sunt itaque habendæ divitiæ, ut est rationi consentaneum : suntque benigne, non autem sordide, nec insolenter communicandæ : ✕ nec est honesti studium in sui amorem superbiamque et arrogantiam consumendum, ne forte et nobis utique dicat quispiam : Equus ejus est pretii quindecim talentorum, vel fundus, vel servus, vel aurum ; ipse vero trium obolorum est aut paulo amplius. Jam enim aufer mundum a feminis, et servos a dominis, nihil invenies dominos differre ab emptitiis mancipiis, non incessu, non aspectu, non sermone, adeo sunt similes mancipiis. Quamvis in hoc discrepent, quod sint servis imbecilliores, et ita educti sint, ut sint magis valetudinarii. Hoc ergo ex dogmatibus optimum est perpetuo canendum : Quod « vir » quidem « bonus, qui est moderatus et justus, » in cælo recondit thesaurum pecuniæ. Is, qui terrena vendidit, et dedit pauperibus, invenit thesaurum, in quem non cadit interitus, « ubi nec tineæ est, nec latro. » Is ergo est vere « beatus » etiamsi « sit parvus, imbecillus et inglorius : » isque revera magnas possidet divitiæ. « Quod si sit vel Mida et Cinyra ditior, sit autem injustus » et insolens, quemadmodum qui purpura et bysso luxuriose vestiebatur, Lazarum autem contemnebat, et « miser est, et in mœrore vivit, » neque vivet. Divitiæ ergo sunt serpenti similes, quem si quis nescit inoffense ac-

✕ P. 274 ED. POTTER., 233-234 ED. PARIS.

(68) Ὁ γάρ. Matthæi sensum, ut paulo post Joannis, exhibet.

(69) Πανταχοῦ. Insigne contra Arianos dictum.

(70) Ὁ ἵππος. Conf. quæ superius dixit auctor, Pædag. lib. II, sub finem cap. 40.

(71) Τιμώτερος τριῶν. Forte οὐ τιμώτερος τρ. LOWTH.

(72) Γούρ. Οὖν Nov., Bod., Reg.

(73) Ἀριστον γούρ. Hæc composita sunt partim e Matth. VI, 20, XIX, 24, Luc. XVIII, 22; partim e verbis Platonis, quæ lib. II De legibus pag. 792, sic se habent : Τους ποιητὰς ἀναγκάζετε λέγειν, ὡς ὁ μὲν ἀγαθὸς ἀνὴρ, σώφρων ὢν καὶ δίκαιος, εὐδαίμων ἐστὶ καὶ μακάριος, ἐάν τε μέγας καὶ ἰσχυρὸς, ἐάν τε μικρὸς καὶ ἀσθενὴς ἦ· καὶ ἐάν πλουτῆ, καὶ ἐάν μὴ· ἐάν δὲ ἄρα πλουτῆ μὲν Κινύρα τε καὶ Μίδα

A αὐτοῦ καταφαινεται μάλιστα τοῦ σώματος τὸ μέγλον τῆς ἐπιθυμίας, καθάπερ τοῖς ὑδερῶσιν τὸ περισσεύον τῆς ἐπιφανείας ὑγρόν· τὸ νοσοῦν δὲ ἀμφοῖν, ἐκ τῆς ὀφείας γωρρίζεται. Χρὴ τοῖνον τοὺς ἀνδρας, γενναῖον ἀληθείας ὑπόδειγμα ταῖς γυναῖξι γινόμενος, αἰσχύνεσθαι τὰς μετ' αὐτῶν ἀποδοῦσεις, καὶ φυλάττεσθαι τὰς ὀφείας τὰς ὀλισθηράς. « Ὁ γάρ (68) ἐμβλέψας, φησὶ, περιεργότερον, ἤδη ἤμαρτεν. » Οἴκοι μὲν οὖν τοὺς γονεῖς καὶ τοὺς οἰκέτας αἰδεῖσθαι χρὴ· ἐν δὲ ταῖς ὁδοῖς τοὺς ἀπαντῶντας· ἐν δὲ ταῖς λουτραῖς τὰς γυναῖκας· ἐν δὲ ταῖς ἐρημίαις, ἑαυτούς· πανταχοῦ (69) δὲ τὸν Λόγον, ὃς ἐστὶ πανταχοῦ, « καὶ ἐγένετο ἄνευ αὐτοῦ οὐδὲ ἓν. » οὕτω γὰρ μόνον ἀπίστας διαμένει, εἰ πάντοτε αὐτῷ συμπαρεῖναι νομίζοι τὸν Θεόν.

B

ΚΕΦ. Γ'.

Ἵτι μόνος πλούσιος ὁ Χριστιανός.

Πλούτου τοῖνον μεταληπτέον ἀξιολόγως, καὶ μετὰ δότεον φιλανθρώπως, οὐ βαναύσως, οὐδὲ ἀλαζονικῶς· οὐδὲ ἐκτρεπτέον τὸ φιλόκαλον εἰς φιλαυτίαν καὶ ἀπειροκαλίαν· μὴ πη ἄρα καὶ πρὸς ἡμᾶς φήσῃ τις· Ὁ ἵππος (70) αὐτοῦ πεντεκαίδεκα ταλάντων ἐστὶν ἄξιος, ἢ τὸ χωρίον, ἢ ὁ οἰκέτης, ἢ τὸ χρυσίον· αὐτὸς δὲ χαλκῶν ἐστὶ τιμώτερος τριῶν (71). Αὐτίκα γούρ (72) περιελε τὸν κόσμον τῶν γυναικῶν, καὶ τοὺς οἰκέτας τῶν δεσποτῶν, οὐδὲν διαφέροντας τῶν ἀργυρωνήτων εὐρήσεις τῶν δεσπότης, οὐκ ἐν βαδίσματι, οὐκ ἐν βλέμματι, οὐκ ἐν φθέγματι, οὕτω τοῖνον τοῖς ἀνδραπόδοις εἰκόασιν· ἀλλὰ καὶ τῷ ἀσθενέστεροι εἶναι τῶν οἰκετῶν διακρίνονται, καὶ τῷ νοσηλότερον ἀνατετράφθαι. Ἀριστον γούρ (73) δογμάτων τοῦτο ἄδειν παρ' ἕκαστα χρὴ· « Ὡς ὁ μὲν ἀγαθὸς ἀνὴρ, σώφρων ὢν καὶ δίκαιος, » ἐν οὐρανῷ θησαυρίζει τὰ χρήματα· οὗτος ὁ τὰ ἐπίγεια καταπυλῆσας καὶ πτωχῶς ἐπιδοῦς, τὸν ἀνώλεθρον ἐξευρίσκει (74) θησαυρόν, « ἐνθα οὐ σῆς, οὐδὲ ληστῆς. » Μακάριος οὗτος ὄντως, « ἐάν τε μικρὸς καὶ ἀσθενὴς καὶ ἄδοξος ἦ, » καὶ πλουτοῦ ὄντως πλουτεῖ τὸν μέγιστον· « Ἐνθα δὲ ἄρα πλουτῆ μὲν Κινύρα (75) τε καὶ Μίδα μᾶλλον, ἢ δὲ ἄρα πλουτῆ » καὶ ὑπερήφανος, καθάπερ ὁ ἐν τῇ πορφύρᾳ καὶ βύσσῳ τρυφῶν, καὶ τὸν Λάξαρρον ὑπερηφανῶν, « ἀθλιὸς τέ ἐστι, καὶ ἀνιαρῶς ζῆ, » καὶ οὐ ζήσεται. Ἐοικεῖναι γούρ μοι δοκεῖ ὁ πλούτος ἐρπετῷ, ὃ εἰ μὴ τις ἐπίσταται τὸ λαβῆσθαι ἀβλαβῶς πόρρωθεν,

Ἵ Matth. V, 28. Ἵ Joan. I, 3.

μᾶλλον, ἢ δὲ ἄδικος, ἀθλιὸς τ' ἐστὶ, καὶ ἀνιαρῶς ζῆ. « Poetas carminibus dicere cogitis, bonum virum, quia temperatus justusque sit, felicem esse ac beatum, sive magnus ac robustus, sive parvus ac debilis; sive pauper sit, seu dives : injustum autem hominem, etiamsi ditior sit quam Cinyras aut Midas, miserum esse, et in mœrore vitam agere. »

(74) Ἐξευρίσκει. Pal. ms. ἐξευρήσει, futur. temp. SYLBURG. Εὐρίσκει Nov., ἐξευρήσει Bod. — ἐξευρήσῃ Reg. Mox, ἐνθα abest a Nov. Dein, μικρὸς, pro μικρὸς, Ibid.

(75) Κινύρα. Scholiastes in marg. Bod. et Reg. adnotat : Κυπρίων βασιλεὺς ὑπερβάλλων πλούτῳ· οὗτος ἱστορεῖται κατὰ γόλον Ἀφροδίτης βιασθῆναι τῆς αὐτοῦ θυγατρὸς Μύρρας, ἐξ ἧς Ἄδωνες.

ἀκινδύνως ἀκρας οὐρᾶς ἀνακρημνᾶς τὸ θηρίον, περι-
πλέξεται τῇ χειρὶ, καὶ δήξεται. Δεινὸς δὲ καὶ ὁ πλοῦ-
τος, λυσπύμενος παρὰ τὴν ἔμπειρον ἢ ἀπειρον αὐ-
τοῦ λαθὴν, προσφῦναι καὶ δάκνειν. Εἰ δὲ τις (76)
αὐτῷ καταμεγαλοφρονῶν ἐπιστημόνως χρώτο, ἵνα
σὺν τῇ ἐπιφθῆ (77) τοῦ Λόγου, καταξέσθεται (78) μὲν τὸ
θηρίον, αὐτὸς δὲ ἀπαθὴς μείνῃ. Ἄλλ', ὡς εἶοικε, τὰ
πλείονος ἀξία κεκτημένος, πλούσιος ὢν μόνος ἐλελή-
θει. Πολλοὺ δὲ ἀξία, οὐ λίθος, οὐκ ἀργυρος, οὐκ ἐσθῆς,
οὐ κάλλος σώματος, ἀλλ' ἡ ἀρετὴ ὅς ἐστι Λόγος διὰ
τὸ Παιδαγωγῷ παραδιδόμενος εἰς ἀσκήσιν· Λόγος
οὗτος ὁ τὴν τρυφὴν ἐξομνύμενος, τὴν δὲ αὐτουρ-
γίαν (79) διάκονον παρακαλῶν, καὶ τὴν εὐτέλειαν
ἐξυμνῶν, τῆς σωφροσύνης τὴν ἔγγονον. « Λάβετε παι-
δείαν, φησὶ. καὶ μὴ ἀργύριον, καὶ γινώσιν ὑπὲρ χρυ-
σίου δεδοικιασμένον· κρείσσον γὰρ σοφία λίθων πολυ-
πλῶν πᾶν δὲ τίμιον οὐκ ἀξίον αὐτῆς ἐστὶ. » Καὶ πά-
λιν « Ἐμὲ καρπίζεσθε (80) ὑπὲρ χρυσίον, καὶ λίθον
τίμιον, καὶ ἀργυρον (81)· τὰ γὰρ ἐμὰ γεννήματα
κρείττω ἀργύρου ἐκλεκτοῦ. » Εἰ δὲ καὶ διελεῖν χρῆ-
ται, καθάπερ φασκάλιον (82) ἐβρύτου μένον· εὐσχήμων
ἢ ὁ δίκαιος, ἐπεὶ εὐσχημοσύνη τάξις ἐστίν· ἐν δὲ τῷ
θέσφι σχηματισμῷ (85), περὶ τὰς διοικήσεις καὶ τὰς
ἐπιπέσεις μεμετρημένη· « Εἰσὶ γὰρ οἱ σπειρόντες (84),
καὶ πλείονα συνάγοντες, » περὶ ὧν γέγραπται· « Ἐσχόρ-
πισεν, ἔδωκε τοῖς πένησιν ἢ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει
εἰς τὸν αἰῶνα. » Ὡστε οὐχ ὁ ἔχων καὶ φυλάττων,
ἀλλ' ὁ μεταδιδούς πλούσιος· καὶ ἡ μετάδοσις τὸν μα-
κάριον, οὐχ ἡ κτήσις δείκνυσσι· καρπὸς δὲ ψυχῆς τὸ
εὐμετάδοτον. Ἐν ψυχῇ ἄρα τὸ πλούσιον· Καὶ μὴν τὰ
μὲν ἀγαθὰ (85) ἔστω μόνους κτητὰ τοῖς ἀγαθοῖς·
ἐπιθὸν δὲ οἱ Χριστιανοί. Ἄφρων δὲ ἢ ἀκόλαστος (86)
ἐθάρμος οὐτ' ἂν αἰσθῆσιν ἀγαθὸν σχολή, οὐτ' ἂν
κῆρυκος τύχοι· μόνους ἄρα τοῖς Χριστιανοῖς κτητὰ
τὰ ἀγαθὰ. Τούτων δὲ τῶν ἀγαθῶν πλουσιώτερον
οὐδὲν πλούσιοι ἄρα οὗτοι μόνοι. Πλούτος γὰρ ἀλη-
θινὸς ἢ δικαιοσύνη· καὶ ὁ παντὸς θησαυροῦ πολυτι-

A cipere eminus, sine periculo bestiam summa cauda
apprehendens, ea manu circumplicabitur et mor-
debit. Pulchre norunt serpentum instar repentes
divitiarum, dum a perito vel ab imperito apprehendun-
tur, inhærere et mordere. Sed si quis se magnifi-
cum præbens, scienter eis utatur, Logi quidem car-
mine bestiam punget, ipse vero illæsus manebit.
Cæterum, ut videtur, non satis animadvertimus,
quod sit is solus dives, qui quæ sunt pretiosissima
possidet. Magni autem pretii sunt, non gemma, non
argentum, non vestis, non corporis pulchritudo,
sed virtus. Ea est autem Logos traditus per Pæda-
gogum ad exercitationem. Hic est Logos, qui ab-
jurat delicias, et eam, quæ per se fit, operationem
in ministerium evocat, laudatque frugalitatem,
temperantiæ filiam : Ἰ Accipite, inquit, disci-
plinam, et non argentum, et cognitionem su-
per aurum probatum. Melior est enim sapientia
lapidibus pretiosis : quidquid est autem præ-
tiosum, ✕ nequaquam est ea dignum a. » Et rursus :
« Colligite me super aurum, et lapidem pretiosum,
et argentum : germina enim mea meliora sunt ar-
gento electo b. » Quod si etiam distinguere oporteat,
sit quidem dives, qui multa possidet, auro onustus,
ut sordidum marsupium : at qui justus est, est et
decorus : decorum enim, est ordo ; quemadmodum
autem oportet et decorum est, in administrandis
bonis suis et distribuendis, moderatus. « Sunt enim
qui seminant, et plura colligunt c, » de quibus scri-
ptum est : « Dispersit, dedit pauperibus, justitia ejus
manet in sæculum sæculi d. » Quare non qui habet
et servat, sed qui impertit, est dives : et impertitio
ac communicatio, non autem possessio, **101** bea-
tum reddit. Animæ autem fructus est benigna com-
municatio. Divitiarum ergo sunt in anima. Jam vero
bona possideri solum possunt a bonis ; boni autem
Christiani. Homo autem insipiens vel intemperans
neque boni sensum habere potest, neque consequi
a Prov. viii, 10, 11. b Ibid., 19. c Prov. xi, 24.

✕ P. 275 ED. POTTER, 234-235 ED. PARIS.
d Psal. cxi, 9.

(76) *Ei δὲ τις*. Malim ei μὴ τις, « nisi quis ; » ut
sensus sit, « Divitias mordere, nisi quis iis ma-
gnifice norit uti, » etc.

(77) *Τῇ ἐπιφθῆ*. Respicit veterum opinionem,
qui incantationibus adversus serpentum morsus
esse defendere posse existimabant. Hinc apud Ovi-
dium, *Metam.* lib. vii, v. 203, Medea ait :

Viperæas rumpo verbis et carmine fauces.

(78) *Καταξέσθεται*. Pal. ms. καταξέθεται, temp.
presenti. *STURBURG.* — Consentiant *Reg.*, *Bod.* Mox,
μείνει pro μείνῃ, *Reg.*

(79) *Αὐτουργίαν*. Αὐτοῦ γεωργίαν *Bod.*

(80) *Ἐμὲ καρπίζεσθε*. Βέλτιον ἐμὲ καρπίζεσθαι,
Bibl. Græc.

(81) *Καὶ ἀργυρον*. Abest a *Bibl. Græc.* Mox κρείττω
ἀργύριον, *ibid.* Ἀργύριον pro ἀργύρου exhi-
bet etiam Pal., Nov., *Bod.*, *Reg.*

(82) *Φασκάλιον*. Φάκον λίθον, *Bod.*, *Reg.*

(83) *Ἐπεὶ εὐσχημοσύνη τάξις ἐστίν· ἐν δὲ τῷ
θέσφι σχ.* Scribe, ἐπεὶ εὐσχημοσύνη τάξις ἐστίν ἐν
τῷ ὁ σχ. « Quoniam decor, vel honestas, est ordo
in administrandis et distribuendis facultatibus suis,
quæ oportet, forma mensuratus. » Similiter τὸν εὐ-
σχήμων describit *Suidas*· Εὐσχήμων οὐχ ὁ πολλὰ

κεκτημένος καὶ πλούσιος, ἀλλ' ὁ κόσμιος καὶ πειθό-
μενος τοῖς νόμοις καὶ συνιστῶν. « Decorus est, non
qui multa possidet, et dives est, sed qui modestiæ
studet, et legibus obtemperat, et constans est. »

(84) *Εἰσὶ γὰρ οἱ σπ.* Εἰσὶν, οἱ τὰ ἴδια σπειρόντες,
πλείονα ποιοῦσιν· εἰσὶ δὲ καὶ οἱ συνάγοντες, ἐλατ-
τοῦνται. *Prov. xi, 24.* Porro *Collect.* hæc addunt.
Ita *Chrysostomus* in hunc locum : Οὐ γὰρ εἶπε διέ-
δωκε, διένειμεν, ἀλλ' ἐσχόρπισεν, ὁμοῦ καὶ τὴν δαψί-
λειαν τοῦ παρέχοντος δηλῶν, καὶ σπῶρον τὸ πρᾶγμα
ὀνομάζων. Τοιοῦτον γὰρ οἱ σπειρόντες, σκορπίζουσι
τὰ ἀποκαίμενα, καὶ τὰ ὄπλα προδιόασιν, ἵνα μέλ-
λοντα λάβωσιν· σκορπίζεται χρήματα, καὶ συλλέγε-
ται δικαιοσύνη· σκορπίζεται τὰ μὴ μένοντα, ἵνα πο-
ρισθῇ τὰ μένοντα. *COLLECT.*

(85) *Τὰ μὲν ἀγ.* Similia tradunt *Stoici* apud *Sto-
bæum Eclog. ethic.* lib. ii, p. 179. Τῶν τε ἀγαθῶν
μηδενὸς μετέγειν τοὺς φαύλους, ἐπειδὴ τὸ ἀγαθὸν
ἀρετὴ ἐστὶ. « Boni quoque nullius participes esse
improbos, quoniam bonum sit virtus. » Paulo post :
Καὶ τὸν σπουδαῖον εἶναι μόνον πλούσιον καὶ ἐλεύθε-
ρον, τὸν δὲ φαῦλον τοῦναντίον πένητα. « Et solum
probum esse divitem et liberum, improbum autem
pauperem. »

(86) *Ἦ ἀκ.* Ὁ ἀκόλαστος, *Bod.*

possessionem : a solis ergo Christianis possunt bona possideri: His autem bonis nihil est divitiarum: hi sunt ergo soli divites. Veræ enim sunt divitiarum, justitia et Logos, qui est quovis thesaurus pretiosior. Quæ quidem divitiarum ex pecoribus et prædiis non augentur, sed a Deo donantur, divitiarum quæ auferri non possunt, quarum est thesaurus sola anima, possessio ei qui illam possidet, optima, quæ hominem vere reddit beatum. Cui enim adest, nihil eorum ut expelat quæ non sunt in nostra potestate, ea autem quæ expetit, ut consequatur: quin etiam quæ sancte desiderat, ea cum petit, a Deo ut accipiat, quomodo non is multa, imo vero omnia possidet, qui thesaurum æternum, nempe Deum, habet? Si Deus nihil negat, ejus sunt omnia, qui pius est.

✠ CAP. VII.

Quod pulchrum viaticum Christiano sit frugalitas.

Deliciæ autem, quæ in voluptatibus vagantur, grave sunt hominibus naufragium. A vero enim honesti studio, et quæ viro bono conveniunt voluptatibus, aliena est hæc jucunda, et laudis experta multorum vita. Homo enim est natura excelsum et erectum animal, et quod veri quærendi desiderio tenetur, ut qui Unius opus sit. Ea autem, quæ in ventrem incumbit, ejus vita nihil habet augusti, cum sit digna opprobrio, et foeda, et ridicula. A divina autem vita nihil tam alienum est quam voluptatis studium: utpote qua similiter quis vescitur, ac passeret; coit autem similiter, ut hirci et sues. Voluptatem enim bonum existimare ejus est, qui plane quid honestum sit, ignorat. Porro autem nimia divitiarum cupiditas hominem a recta vitæ ratione dimovet, ut in turpia sine pudore feratur, si modo ei, sicut feræ, copia sit quibusvis vesci, et quælibet similiter bibere, et in rebus veneris suam quacunquæ ratione libidinem explere; et ideo rarissime « regni Dei » sit hæres. Quorsum ergo tot parantur obsonia? annon ut unum ventrem impleant? Quam res sit immunda ingluvies, arguunt sterquilinia, in quæ ventres nostri exspuunt reliquias convivii. Quorsum autem tot pocillatores congregant, cum calice uno possint impleri? quorsum autem vestium arcas? quorsum vasa aurea? et quorsum ornamenta? Compileribus et sceleratis hominibus hæc parantur, et oculis qui satiari nequeunt. « Elce-

✠ P. 276 ED. POTTER, 235-236 ED. PARIS.

(87) Πλοῦτος ἀναφαίρετος ἢ ψυχῆ μόνη. Πλοῦτος ἀναφαίρετος τῆ ψυχῆ μόνη, Pal., Bod. Πλοῦτος ἀναφέρεται τῆ ψυχῆ μόνη, Reg. Verum aliquis os scripsit super ai finalem syllabam τοῦ ἀναφέρεται, ut pateret legendum esse ἀναφαίρετος. Mox κτήμα τῷ κεκτημένῳ ἀρίστῳ μακαριωτάτην ἀλθθ. Nov.

(88) Τοῦ. Additum ex Pal. ms. SYLBURG.—Consentiunt Bod., Reg., dissentit vero Nov.

(89) Τῷ αὐτ. Evangelistæ sensum exhibet.

(90) Ἐφόδιον Χριστιανῶν ἢ εὐτ. Ἐφόδιον Χριστιανῶν εὐτέλ. Nov.

(91) Εἷς. Abest a Nov.

(92) Ὑψήλῳ. Ovidius *Metam.* 1, vers. 85:

Α μώτερος Λόγος, οὐκ ἀπὸ θρεμμάτων καὶ χωρίων αὐξανόμενος, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δωρούμενος, πλοῦτος ἀναφαίρετος· ἢ ψυχῆ μόνη (87) θησαυρὸς αὐτοῦ κτήμα τῷ κεκτημένῳ ἀρίστον, μακάριον τῆ ἀληθείᾳ παρεχόμενον τὸν ἀνθρώπον. Ὡ γὰρ ἂν ὑπάρχη, μηδενὸς μὲν ὀρέγεσθαι τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν, ὧν δὲ ὀρέγεται, τούτων τυγχάνειν· ἀλλὰ καὶ ὧν ὁσίως ἐφίεται, ταῦτα αἰτούμενον λαμβάνειν παρὰ τοῦ (88) Θεοῦ, πῶς οὗτος οὐ πολυκτῆμων, καὶ παγκτῆμων, θησαυρὸν ἔχων αἰώνιον, τὸν Θεόν; ἢ Τῷ αὐτοῦντι (89), φησὶ, δοθήσεται, καὶ τῷ κρούσονται ἀναγίγεται. ἢ Εἰ μὴδὲν ἀρνείται ὁ Θεός, τὰ πάντα τοῦ θεοσεβοῦς γίνεται.

« Petenti, inquit, dabitur, et pulsanti aperietur. »

B

ΚΕΦ. Ζ'.

Ἐπι καλὸν ἐφόδιον Χριστιανῶν ἢ εὐτέλεια (90).

Τρυφή δὲ εἰς (91) ἡδονὰς ἀλωμένη χαλεπὸν ἀνθρώποις ναυάγιον γίνεται· ἀλλότριον γὰρ τῆς ἀληθοῦς φιλοκαλίας καὶ τῶν ἀστείων ἡδονῶν ὁ ἦδὺς οὗτος καὶ ἀκλεῆς τῶν πολλῶν βίος. Φύσει γὰρ ὁ ἄνθρωπος ὑψηλόν (92) ἐστὶ ζῶον καὶ γαῦρον, καὶ τοῦ καλοῦ ζητητικόν, ἅτε τοῦ Μόνου δημιουργήμα (93). Ὁ δὲ ἐπὶ γαστέρα αὐτῷ βίος ἀσεμνός τε καὶ ἐπονεϊδιστός, καὶ εἰδεχθής, καὶ καταγέλαστος. Ἄλλοτριώτατον δὲ τῆς θείας φύσεως ἡ φιληδονία· ὁμοίος μὲν σιτισθῆναι τοῖς στρουθοῖς, ὁμοίος δὲ τοῖς (94) ὄσι καὶ τοῖς τράγοις ὄχευσιν. Τὸ γὰρ τὴν ἡδονὴν νομίζειν ἀγαθὸν, ἀπειροκαλίας ἐστὶ τελείας. Φιλοπλουτία δὲ ἐξίστησι τῆς ὀρθῆς διαίτης τὸν ἀνθρώπον, ἀπερυσθριᾶν πρὸς τὰ αἰσχροῦ ἀναπειθούσα· ἐὰν μόνον ἔχη δύναμιν, καθάπερ θηρίον, τοῦ φαγεῖν παντοδαπὰ, καὶ πιεῖν ὡσαύτως, καὶ ἀφροδισίων πᾶσαν πάντως παρέχειν πληρομήν διὰ τοῦτο σπανιάτατα « τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ » κληρονομεῖ. Ποῦ τοίνυν τὰ τοσαῦτα παρασκευάζονται βίᾳ, ἢ ἵνα μίαν πληρώσωσι γαστέρα; Τὸ ἀκίθαρον τῆς γαστριμαργίας οἱ κοπρῶνες ἐλέγχουσιν, εἰς οὓς ἀποπτύουσιν ἡμῶν αἱ γαστέρες τῆς διαίτης τὰ λείψανα. Ποῦ δαί (95) τοὺς οἰνοχόους τοὺς τοσοῦτους συναγείρουσι, μὴ κύλικι πλησθῆναι δυνάμενοι; ποῦ δαί τὸν ἐσθῆτων τὰς κίθωτους; τὰ χρυσία δὲ τοῦ; καὶ τὰ κόσμημα τοῦ; λωποδύταις δὲ αὐτὰ καὶ κακούργοις παρασκευάζονται, καὶ τοῖς λέχνοις ὀφθαλμοῖς. ἢ Ἐλεημοσύνη δὲ καὶ πίστεις μὴ ἐκλειπέτωσαν (96) σε, φησὶ ἡ Γραφή. Ἴδοῦ γοῦν καὶ τὴν

« Matth. vii, 7, 8. ἢ Marc. x, 24.

Os homini sublime dedit, cælumque tueri Jussit, et erectos ad sidera tollere vultus.

Conf. Cicero *De natura deorum* lib. 11; Seneca *epist.* 94; Laetantius lib. vi, c. 20, etc.

(95) Τοῦ Μόνου δημιουργήμα. ἢ τοῦ Λόγου δημιουργήμα. Alioqui τοῦ Μόνου significabit, « ejus qui unus et solus rerum auctor est et rector. » SYLBURG.

(94) Τοῖς. Ταῖς Nov.

(95) Δαί. Δέ Nov., Bod., Reg., ut etiam paulo post, ποῦ δὲ τῶν ἐσθ.

(96) Ἐκλειπέτωσαν. Pal. ms. ἐκλειπέτωσαν, tempore aoristo. SYLB. — Consentit Reg. Dein, σοί pro εἰ, Nov.

θεσίτην Ἥλιαν καλὸν ὑπόδειγμα τῆς εὐτελείας ἔχομεν, ὅτε ἐκάθισεν ὑπὸ τὴν ῥάμνον (97), καὶ ὁ ἄγγελος εἰπὼν κομίζει τροφάς· ἔ· Ἐγκρυφίας (98) κριθίνος ἦν, καὶ καψάκης ὕδατος. Ἐποιοῦτον ἄριστον αὐτῷ Κύριος ἐπέμφεν ἡμῖν ἄρα ἀνάγκη πρὸς ἀλήθειαν ὀδοιποροῦσιν, εὐζώνους γενέσθαι. Ἐ· Μὴ βαστάζετε γὰρ, εἶπεν ὁ Κύριος, βαλλάντιον (99), μὴ πήραν, μηδὲ ὑπόδημα· ἔ· πωτέστι, Μὴ πλοῦτον κτήσησθε, τὸν ἐν βαλλάντιῳ μόνου θησαυρίζομενον· μὴ τὰς ἀποθήκας πληρώσητε τὰς ἡδύς, ὡς ἐν πήρᾳ παρατιθέμενοι τὸν σπόρον, ἀλλὰ καὶ τοῖς δεομένοις κοινωνήσατε· μὴ ὑποζύγια καὶ ὑπέτας πολυπραγμονεῖτε, οἷτινες ἔ· (ὑποδήματα) τῆς πορείας τῶν πλουσίων, ἀχθοφοροῦντες, ἀλληγορικῶς εἴρηται. Ἀποβρίπτειον οὖν τῶν σκευῶν τὸ πλῆθος, καὶ τὰ ἀργυρᾶ, καὶ τὰ χρυσᾶ ἐκπώματα, καὶ τὸν ἔρπον τῶν οἰκετῶν· καλὰς καὶ σεμνὰς παρὰ τοῦ Παιδαγωγοῦ συνοπαδοῦς, αὐτοῦργλαν, καὶ εὐτέλειαν παραλόβοντας. Καὶ δὴ βαδιστέον εὐαρμόστως τῷ Λόγῳ· κἄν γυνὴ τῷ παρῆ καὶ τέκνα, οὐκ ἄχθος ἐπὶν ὁ οἶκος, συμμεθίστασθαι (1) μαθὼν ὀδοιπόρῳ σύρρονι. Σταλτέον δὲ καὶ τὴν φιλανδρον γυναικα, τῆν ἐπὶ παραπλησίως, ὀδοιπορικῶς. Καλὸν ἐφῃδιον τῆς εἰς οὐρανοῦς πορείας, εὐτέλειαν ἐπιφερομένους μὲ σεμνότητι (2) αὐφρονι. Μέτρον (3) δὲ, καθάπερ ὁ πῶς τοῦ ὑποδήματος, οὕτω καὶ τῆς κτήσεως ἐκάστου τὸ σῶμα. Τὸ δὴ περιττὸν, ἂ δὴ φασί (4) κόσμα, καὶ τὰ ἐπιπλά τῶν πλουσίων ἄχθος ἐστίν, οὐ κόσμος, τοῦ σώματος. Χρῆ δὲ τὸν ἀναβαίνειν βιαζόμενος (5) εἰς τοὺς οὐρανοῦς καλὴν βακτηρίαν, τὴν εἰεργασίαν, περιφέρειν· καὶ τοῖς θλιβομένοις μεταδόματα, τῆς ἀληθοῦς ἀναπαύσεως μεταλαμβάνειν. Ὑμῶλοι γὰρ ἡ Γραφή, ἔ· ὡς ἄρα λύτερον ἐστὶν ἀνδρὸς ἐγγῆς ὁ ἴδιος πλοῦτος· τούτέστιν, ἐὰν πλουτῆ, μεταδοσει σωθήσεται (6). Καθάπερ γὰρ τῶν φρεάτων, ἴσα πέφυκε βρύειν, ἀπαντῶμενα, εἰς τὸ ἀρχαῖον ἀναπιδύει (7) μέτρον· οὕτως ἡ μεταδοσις, ἀγαθὴ εὐάνθρωπιᾶς ὑπάρχουσα πηγῆ, κοινωνοῦσα τοῖς ἐξῶπι τοῦ (8) ποτοῦ, αὖξεται πάλιν καὶ πῆμπλαται· ἐν τρόπον ἐπὶ τοὺς θηλαζομένους, ἢ καὶ βδalloμένης (9) μαστοῦς, ἐπιβρέειν εἴωθε τὸ γάλα· ἀνευθεῆς γὰρ ὁ τὸν παντοκράτορα Θεὸν Λόγον (10) ἔχων, καὶ οὐδενός (11), ὧν χρῆζει, ἀπορεῖ ποτε· κτῆσις γὰρ ὁ Λόγος ἀνευθεῆς, καὶ εὐπορίας ἀπάσης αἰτίος.

inosynæ autem et fides, inquit Scriptura, te non deserant a. » Ecce igitur Eliam quoque Thesbitem habemus pulchrum exemplum frugalitatis, cum sedit sub rhamno, » et angelus ei affert alimentum : « Erat subcinericius panis hordeaceus, et amphora aquæ b ; » ejusmodi prandium ad eum misit Dominus. Proficiscentes ergo nos ad veritatem, accinctos esse oportet. « Ne portetis, inquit Dominus, crumenam, non peram, neque calceamentum, c » hoc est : Ne possideatis divitias, quæ solum in crumena reconduuntur : ne vestra implete horrea, tanquam sementem in pera deponentes, sed iis etiam, qui egent, impertite. Ne de jumentis et famulis sitis nimium solliciti, quæ cum onera portent, « calcei » divitium in itinere allegorice dicuntur. Abjicienda est ergo vasorum multitudo, et pocula aurea et argentea, et famulorum turba : et pulchræ venerandæque pedissequæ a Pædagogo accipiendæ, qui dat nobis, ut per nos operari, et parvo contenti esse possimus. Jam vero ita incedendum est, ut convenienter Logo ingrediamur : et si cui adsit uxor et filii, domus nequaquam est onus, quæ cum prudenti viatore migrare didicerit. Uxor quoque, quæ virum diligit, est componenda, similiter ac maritus, ut ad iter parata sit. Pulchrum est viaticum viæ, quæ ducit ad cœli, si frugalitatem una cum honesta gravitate jungamus. Mensura autem, sicut pes calcei, ita etiam uniuscujusque possessionis est corpus. Quod autem superabundat, qualia sunt, inquit, ornamenta et supcilex divitium, oneri sunt, non ernatui corporis. Oportet autem vi in cœlos conscendere, et pulchrum baculum, beneficentiam scilicet, circumferre, et iis, qui affliguntur, elargiendo, veram quietem percipere. Fatetur enim Scriptura, « animæ redemptionis pretium esse proprias divitias d : » hoc est, si ditescat, salvus erit per elargitionem. Quemadmodum enim quicunque putei scaturiunt, exhausti in pristinam mensuram revertuntur : ita etiam elargitio, quæ est bonus fons benignitatis, potum sitientibus communicans, rursus augetur et repletur : quemadmodum ad ubera, quæ suguntur, vel etiam mulgentur, solet lac confluere. Est enim minime indigens, qui

a Prov. iii, 5. b Ill Reg. xix, 4, 6. c Luc. x, 4.

¶ P. 277 ED. POTTER, 236-237 ED. PARIS. d Prov. xiii, 8.

(97) Ἐκάθισεν ὑπὸ τὴν ῥάμνον. In Antuerpiensi edil. III Reg. xix : Ἐκάθισεν ὑποκάτω ῥαθάν. Vulgata : « Et sederat subter unam juniperum. » Chaldaice paraph. interpretatio : « Sub genista una. » In aliis legitur ῥαθμέν. COLLECT.
 (98) Ἐγκρυφίας. Scholiastes in margine Reg. et Bod. hæc adnotat : Ὁ ὑπὸ τῆ σποδῶ ὀπώμωνος ἔρπος ἐγκρυφίας εἴρηται, παρὰ τὸ τῆ σποδῶ κρυπτόμενος ὀπείσθαι. Mox ὀλυρίτης pro κριθίνος, et καμψάκης pro καψάκης, Bibl. Græc.
 (99) Βαλλάντιον. Βαλλάντιον cum simpliciter λ, Luc. ἔ· οὐκ μηδὲ ὑπόδημα, Bod.
 (1) Συμμεθίστασθαι. Pal. ms., συνεπιπέσθαι. SYLBERG. — Consentium Bod., Reg., Nov.
 (2) Μὴ σεμνότητι. Lege ἄμα σεμν. Ita etiam interpretet, inquit Lowthius.
 (3) Μέτρον. De convenientia calcei et pedis, itidem Plutarchus lib. Περὶ εὐθυμίας pag. 315 : Τὸ

D ὑπόδημα τῷ ποδὶ συνδιαστρέφεται, καὶ οὐ τούναντίον. H. SYLBERG.
 (4) Φασί. Hoc pro singul. φησὶ repositum e Pal. ms. SYLBERG. — Consentium codices nostri.
 (5) Βιαζόμενον. Respicit Christi dictum, quod refert Matth. xi, 12, vel Luc. xvi, 16.
 (6) Μεταδόσει σωθήσεται. Μεταδώσει καὶ σωθήσεται, Nov.
 (7) Ἀναπιδύει. Ἀναπιδύσει, fut. temp. Pal. ms. SYLBERG.
 (8) Τοῦ. Abest a Pal., Bod., Reg.
 (9) Βδalloμένης. Scholiastes in margine Reg. et Bod. adnotat : Βδάλειν τὸ ἀμέλγειν παρὰ τὸ βλα ἐκθλιβόμενον ἀλδήσκειν τὸ γάλα.
 (10) Τὸν παντοκράτορα Θεὸν Λόγον. Insigne testimonium contra Arianos.
 (11) Καὶ οὐδενός. De justi inopia negat psalm. xxxvi. II. SYLBERG.

Deum Logon habet omnipotentem, et nullo eorum, quibus opus habet, unquam eget : Logos enim possessio est, cui nihil deest, et est causa omnis copiae : Si quis autem dixerit, se sæpe vidisse iustum, cui panis deerat ; hoc quidem rarum est, et id ubi non est alius justus. **102** Sed tamen illud quoque legat : « Non in solo pane vivet justus, sed in verbo Domini », qui est panis verus, panis caelestis. Vir ergo bonus nunquam laborat inopia, quandiu habuerit salvam ✕ in Deum confessionem : licet enim ei petere et accipere ea, quibus indiget, a Patre universorum, et propriis frui, si Filium servet. Hoc quoque adest, ut nullam sentiat indigentiam. Hic noster Logos fungens munere pædagogi, dat nobis divitias ; nec ditescere ulla est invidia iis, qui per ipsum id possident, ut nullius egeant. Qui has

A Eι δὲ τις φαίη ἑωρακεῖναι πολλὰκις ἄρτων πενόμενον δίκαιον, σπάνιον μὲν τοῦτο, καὶ ἐνθα οὐκ ἄλλος δίκαιος· ἀναγνώτω (12) δὲ ὁμοῦ κἀκεῖνο· « Οὐ γὰρ ἐπ' ἄρτων μόνῃ ζησεται ὁ δίκαιος (13), ἀλλ' ἐν τῷ ῥήματι Κυρίου » ὅς ἐστιν (14) ἄρτος ἀληθινός, ἄρτος οὐρανόων. Οὐκ ἄρα ποτὲ ὁ (15) ἀγαθὸς ἀνὴρ ἄπορος, ἕως ἂν ἔχη σίαν τὴν πρὸς Θεὸν ὁμολογίαν· πάρεσι μὲν γὰρ αὐτῷ αἰτεῖσθαι (16) καὶ λαμβάνειν, ὡς ἂν δέηται, παρὰ τοῦ Πατρὸς τῶν ὅλων, καὶ τῶν ἰσίων ἀπολαύειν, εἰ φυλάττοι τὸν Ἰόν· πάρεσι δὲ καὶ τοῦτο, μηδεμιὰς ἐνδείας αἰσθάνεσθαι. Ὁ παιδαγωγικὸς ἡμῶν οὗτος Λόγος τὸν πλοῦτον ἡμῶν (17) διδάσκει· καὶ πλουτεῖν οὐ φθόνος, τὸ ἀνευδεῆς κτωμένους δι' αὐτοῦ. Ὁ τοῦτον ἔχων τὸν πλοῦτον βασιλείαν κληρονομήσει Θεοῦ.

B

habet divitias, hæres regni Dei fiet.

CAP. VIII.

Quod similitudines et exempla sint rectæ doctrinæ pars maxima.

Si quis autem vestrum delicias perpetuo fugerit, a frugalitate eductus, involuntarios labores facilius sustinere meditabitur, voluntarias afflictiones pro persecutionum perpetuis habens exercitiis, ut cum ad necessarios venerit labores, et dolores ac metus, ad eos tolerandos non sit inexercitatus. Et ideo patriam non habemus in terra, ut possessiones terrenas contemnamus. Est itaque ditissima frugalitas, ut quæ par sit sumptibus non deficientibus, qui in ea, in quæ oportet, et quantum oportet, impendendi sunt. Nam τέλη sunt sumptus. Et quomodo oporteat quidem uxorem simul cum marito vivere, et de ministrando sibi, et de domus administratione, et usu famulorum ; præterea etiam de tempore matrimonii, et de iis quæ ad mulieres pertinent, superius disseruimus in sermone de nuptiis. Quæ autem ad pædagogicam institutionem pertinent, ea nunc nobis adumbranda restant, Christianam vitam delineantibus. Et plurima quidem jam dicta, et in formam pædagogicæ institutionis redacta sunt. Quod autem restat, subjiciemus.

Ulyssis uxorem vide,

ait tragœdia,

... non eam leto dedit

*Telemachus, ut quæ non superduxit viro
Virum, at cubile castum in ædibus colit.*

✕ P. 278 ED. POTTER. • Deut. viii, 3 ; Matth. iv, 4.

(12) Ἀναγνώτω. Scholiastes in marg. Bod. et Reg. adnotat : Ἀναγνώτω καὶ τὸ, Οὐ λιμοκτονήσει Κύριος ψυχὴν δικαίου· καὶ γνώτω ὡς οὐ περὶ αἰσθητῶν ἄρτων ὁ λόγος.

(13) Ὁ δίκαιος. Ὁ ἄνθρωπος Deut., Matth., ut etiam Θεοῦ pro Κυρίου· verum hæc verba in alia, quæ suo instituto magis convenirent, mutavit Clementis.

(14) Ὅς ἐστ. Respicit ea, quæ dicit Christus Joan. vi, 32 seq.

(15) Ὁ. Illic articulus additur e Pal. ms. Svlburg. — Consentiant codices nostri.

(16) Αἰτεῖσθαι. Respicit Matth. vii, 7, 8.

(17) Ἡμῶν. Lowthius ait : « Forte legendum ἡμῶν. »

ΚΕΦ. Η'.

Ὅτι αἱ εἰκόνες καὶ τὰ ὑποδείγματα μέγιστον μέρος τῆς ἑρθῆς εἰσι (18) διδασκαλίας.

Eι δὲ τις ἡμῶν φεῦξεται διὰ τέλους τρυφήν, εὐτελεῖα τιθηνόμενος, μελετήσει ῥᾶπον τοὺς ἀκουσίους ὑπομένειν πόνους, τὰς ἐκουσίας θλίψεις γυμνάσματα συνεχῶς ποιούμενος διωγμῶν· ἥπὸτ' εἰς ἀναγκαίους ἔλθῃ πόνους, καὶ φόβους, καὶ λύπας, οὐκ ἀμελέτητος ὡς καρτερεῖν. Διὰ τοῦτό τοι πατριδα ἐπὶ γῆς οὐκ ἔχομεν ὡς ἂν καταφρονοῦμεν τῶν ἐπιγείων κτημάτων. Πλουσιωτάτη δὲ ἡ εὐτέλεια (19), ἐξισούσα ἀνελλιπέως δαπάναις, ταῖς εἰς ἃ χρῆ, καὶ ἐφ' ὅσων χρῆ, τελεῖσθαι προσηκούσας· « τέλη » γὰρ τὰ δαπανήματα. Ὅπως μὲν οὖν συμβιωτέον ἀνδρὶ τὴν γυναῖκα, καὶ περὶ αὐτουργίας, καὶ οἰκουρίας, καὶ οἰκτιῶν χρήσεως· πρὸς δὲ καὶ τῆς ὥρας τοῦ γάμου, καὶ τῶν ὄσα γυναίξιν ἀρμόζει, ἐν τῷ γαμικῷ διεξίμεν λόγῳ· ἃ δὲ ἀρμόδια πρὸς παιδαγωγίαν, ταῦτα ἡμῖν νῦν παράθετα μόνον ἐν ὑπογραφῆς μέρει, παρασημειούμενοις Χριστιανῶν τὸν βίον. Καὶ δὴ τὰ μὲν πλεῖστα ἤδη λέλεκται, καὶ πεπαιδαγώγηται· ὁ δὲ ἐπιλοιπὸν (20), ὑποθησόμεθα. Οὐ γὰρ μικρὰ ῥοπή εἰς σωτηρίαν τὰ ὑποδείγματα.

Neque enim parvi ad salutem momenti sunt exempla.

Ὅρα (21),

φησὶν ἡ τραγῳδία,

D ... Ὀδυσσεὺς ἄλοχον οὐ κατέκτανε
Τηλέμαχος· οὐ γὰρ ἐπεγράμει πόσει πόσιν·
Μένει δ' ἐν οἴκοις ὕγιες εὐναστήριον.

(18) *Etol.* Abest a Nov.

(19) *Εὐτέλεια.* Huius vocis etymologiam respicit, nam εὐτελής dicitur, qui εὐ τελεῖ, « bene sumptus facit, » hoc est, εἰς ἃ χρῆ, καὶ ἐφ' ὅσων χρῆ. Proinde vir εὐτελής, cum ea semper habeat, quæ impendere debeat, ἀνελλιπέως est. Simile etymon tradit Athenæus lib. ii sub finem cap. 3 : Τελεῖν γὰρ τὸ δαπανᾶν καὶ πολυτελεῖς οἱ πολλὰ ἀναλίσκοντες· καὶ εὐτελεῖς οἱ ὀλίγα. « Est enim τελεῖν, sumptus facere : et πολυτελεῖς, qui multa consumunt ; εὐτελεῖς, qui pauca. » Quibus fere paria habet etiam *Etymologici magni* auctor.

(20) *Λοιπὸν.* Λεῖπον Pal., Reg.

(21) Ὅρα. Orestes Euripideus in cognomine tra-

Ὀνειδίζων τις μοιχείαν (22) ἀσελγῆ, καλὴν εἰκόνα A
σφροσύνης ἐδείκνυε φιλανδρίαν. Τοὺς δὲ Εἰλωτας
οἰκίας (οἰκετῶν ὄνομα εἰσιν οἱ Εἰλωτες) οἱ Λακε-
δαίμονιοι μεθύειν ἀναγκάζοντες, ἐδείκνυον σφισιν
αὐτοῖς (23) τῆς μέθης τὰ ἔργα, σφρονοῦσιν ἐν θε-
ραπείας καὶ διορθώσεως μέρει. Παραφυλάττοντες
δ' οὖν τὴν ἐκείνων ἀσχημοσύνην, ὡς μὴ περιπέσειεν
αὐτοὶ ταῖς ὁμοίαις καταγνώσεσιν, ἐπαιδεύοντο, τὸ
ἰπνοειδίστον τῶν μεθύντων εἰς τὸ ἑαυτῶν ἀναμάρ-
τητον ὠφελοῦμενοι. Τῶν γὰρ ἀνθρώπων οἱ μὲν, δι-
δαχθέντες, ἐσώθησαν· οἱ δὲ αὐτοδιδάκτως ἢ ἐξήλω-
σαν, ἢ ἐξήτησαν ἀρετὴν·

Κεῖνος (24) μὲν πανάριστος, ὃς αὐτὸς (25) πάντα
[ροήσει·

αὐτὸς ἐστὶν Ἀβραάμ, ὁ ζήτησας τὸν Θεόν.

Ἐσθλὸς δ' αὖ κακείνος, ὃς εὖ εἰπόντι πίθηται·

οἱτοὶ εἰσιν οἱ μαθηταί, οἱ πεισθέντες τῷ Λόγῳ. Διὰ
τοῦτο ὁ μὲν ἤκουσεν « φίλος, » οἱ δὲ « ἀπόστολοι· » ἕνα
καὶ τὸν αὐτὸν Θεόν, ὁ μὲν πολυπραγμονῶν, οἱ δὲ κη-
ρίστουτες· λαοὶ δὲ ἄμφω· ἀμφοῖν δὲ τούτοις οἱ ἀκροα-
ταί, ὁ μὲν ὠφελοῦμενος διὰ τὴν ζήτησιν, ὁ δὲ σωζό-
μενος διὰ τὴν εὐρεσιν.

Ὅς δὲ κε μήτ' αὐτὸς ροήη (26), μήτ' ἄλλου ἀκούων,
Ἐρ θυμῷ βάλλεται, δδ' αὐτ' ἀχρήτιος ἀνήρ·

λαὸς ἄλλος ἐστὶν ἐθνικός, ἀχρεῖος· οὗτος ὁ λαὸς, ὁ μὴ
Χριστῷ ἐπόμενος. Πολυτρόπως δὲ ὁμοῦ ὠφελῶν ὁ
Παῖδαγωγός, ὁ φιλάνθρωπος, τὰ μὲν παρήνεσε, τὰ C
ἔειπε καὶ ὠνείδισε· τὸ δὲ, καὶ ἄλλων ἀμαρτανόντων,
τὸ αἰσχρὸς αὐτῶν ὑπέδειξε ἡμῖν, καὶ τὴν ἐπὶ τούτῳ
τιμωρίαν, ψυχαγωγῶν τε ἄμα καὶ νοουθετῶν, ἐφανέ-
ρωσε, φιλάνθρωπον ἀποτροπὴν τῆς κακίας μηχανώ-
μενος διὰ τῆς τῶν προπεπονηθέντων (27) ἐνδείξεως·
ὡς ὅν εἰκόνων σαφέστατα τοὺς μὲν ἔπαυσε κακῶς
διαπιθέντας, τοὺς δὲ τὰ ἴσα τολμῶντας ἐκώλυσε·
ἄλλους εἰς ὑπομονὴν ἐθεμελίωσεν· ἐτέρους ἔπαυσε
κακίας· τοὺς δὲ καὶ ἰάσατο τῇ τοῦ ὁμοίου θεωρίᾳ
μεταθεμένους ἐπὶ τὸ βέλτιον. Τίς γὰρ οὐκ ἀντιπαρα-
κυλάετο, ἐπόμενος τῷ καθ' ὁδὸν, εἴτα μέντοι τοῦ

✱ P. 279 ED. POTTER, 258 ED. PARIS.

gædia v. 387 hæc sic profert :

Ὅρᾳς; Ὅδυσσέως ἄλοχον οὐ κατέκτανε
Τηλέμαχος·
Vides Ulyssis conjugem? non interfecit eam
Telemachus, etc.

(22) Ὀνειδίζων τις μοιχ. Flor. edit., Ὀνειδίζων
τὴν μοιχείαν· ego τις e Pal. reposui. A. et H. legunt
τὴν μοιχείαν. SYLBURG. — Τίς μοιχ. habent etiam
codices nostri.

(23) Σφισιν αὐτοῖς. Liberorum suorum gratia
Lacedæmonios coegisse Iotas inebriari, et ebrios in
convivia traxisse, refert in Lycurgo Plutarchus, ut
illi scilicet inde discerent, « quam aspernandum ac
ædum spectaculum esset homo ebrius. » Idem in
Institutis Laconicis : Τοῖς παισὶν ἐδείκνυον τοὺς
Εἰλωτας μεθύσαντας, εἰς ἀποτροπὴν πολυσινίας.
« Pueri Iotas ebrios ostendebant, ut eos a nimis
large vini potu detererent. » Simile est quod de
Agesilao memorat Athenæus lib. xiv, cap. 21, eum
sempe bellaria a Thasiis misiva accipere noluisse,

Flagitiosum exprobrans adulterium, pulchram tem-
perantiæ imaginem ostendit, in maritum amorem.
Iotas autem (servorum nomen sunt Iotes) Lacedæ-
monii cogentes inebriari, sibi ipsis sobriis ea, quæ
faciebat ebrietas, ut hoc quasi remedii loco sibi
esset, et ad vitæ emendationem conduceret, osten-
debant. Observantes ergo illorum turpitudinem,
docebantur ne in idem, quod damnabant, vitium in-
ciderent, ex ebriorum probro hoc consequentes,
quod ipsi non peccarent. Ex hominibus enim alii
quidem aliorum edocti exemplis servantur : alii
vero sua sponte virtutem vel amplecti solent, vel
quærere :

Optimus ille quidem est, qui percipit omnia per se :

B ipse est Abraham, qui Deum quæsitiv.

Is bonus est rursus, qui paret recta monenti :

hi sunt discipuli, qui Logo crediderunt : ✕ et ideo
ille quidem appellatus est « amicus », » illi autem
« apostoli » unum et eundem Deum ille quidem ma-
gna cura et studio inquirens, hi vero prædicantes :
sunt autem ambo, populi. Horum autem amborum
auditores, ille quidem per inquisitionem commo-
dum consecutus est, hic vero salvus evasit per in-
ventionem.

Sed qui nec per se sapit; et cum recta monetur,
Non tamen ad mentem revocat, vir inutilis ille est :

populus alius est gentilis, inutilis : hic est popu-
lus, qui Christum non sequitur. Multis tamen modis
juvans Pædagogus, qui est hominibus benignus,
alia suadet, alia exprobrat. Jam vero aliis quoque
peccantibus, eorum nobis ostendit turpitudinem,
et quod eam consequitur supplicium, simulque et
alliciens, et admonens, hoc consilio ut nos a vitio
averteret, ea, quæ illis evenerunt, clementissime
ob oculos ponens. Per quas imagines manifeste iis,
qui male affecti erant, remedium attulit : eos vero,
qui iis similia audebant, prohibuit : alios ad toler-
rantiam fundavit : alios a vitio repressit : alios
vero etiam curavit, per contemplationem ejus, quod
est simile, traducendo ad id, quod est melius. Quis
enim quempiam in via sequens, non caverit, si
« Jac. II, 25.

Λιπαρούντων δὲ τῶν θασίων, Δότε, φησὶ, φέροντες
D ἐκείνοις, δείξας αὐτοῖς τοὺς Εἰλωτας, εἰπὼν, ὅτι τού-
τους δεοὶ διαφθεῖρεσθαι τρώγοντας αὐτὰ πολὺ μάλ-
λον ἢ αὐτὸν, καὶ τοὺς παρόντας Λακεδαίμονιους.
« Cum instarent Thasii, rogarentque ne respueret,
Iotas ostendit, et, Amota his date, inquit : hos ego
malim potius, dum illa rodent, corrumpi, quam
meipsum, et, qui mecum sunt, Lacedæmonios. »
(24) Κεῖνος. Hesiodi versus ex *Opera et dier.*
lib. I, v. 291. Porro οὗτος ibi pro κείνος scriptum
est.

(25) Αὐτός. Flor. edit. et Pal. ms. αὐτῷ (i. αὐτῷ)
πάντα νόησιν. Sed rectius αὐτός vulg. Hesiodi exem-
plaria : atque adeo ita est in tertio hujus sententiæ
versu. Variant enim in aliis eadem editiones vulg.
SYLBURG. — Αὐτῷ Nov., Bod. αὐτῷ Reg. Proinde Cle-
mentem αὐτῷ, vel αὐτῷ scripsisse indubium est.

(26) Ὅς δὲ κε μήτ' αὐτὸς ρ. Ὅς δὲ κε μήτ' αὐ-
τῷ, nonnullæ Hesiodi edit.

(27) Προπεπονηθέντων. Πεπονηθέντων Nov.

prior in fossam ceciderit, ut devitet periculum, A peccatum sequi declinans? Quis vero athleta, qui viam, quæ ad gloriam ducit, didicerit, aliumque viderit atletam, qui eum præcessit, præmium habuisse, non contendit ad coronam, ipsum priorem imitans? Multæ sunt ejusmodi similitudines divinæ Sapientiæ. Unius autem exempli meminero, et paucis exponam. Id quod accidit Sodomitis, fuit quidem iis, qui scelus admiserant, iudicium: pædagogica autem institutio iis, qui audiverint. Sodomitæ cum per multas delicias in libidinis vitium impe-gissent, adulteria quidem secure committentes, puerorum autem insano amore ardentis, respexit eos Logos, qui videt omnia, quem latere non possunt, qui nefaria perpetrant. Neque vero eorum libidini acquievit vigilans humani generis custos: B nos autem ab illorum imitatione avertens, ad suamque moderationem et temperantiam instituens, aliquos interim invadens peccatores, ne si impunita relinqueretur impudicitia, ea frueretur nimia securitate, jussit comburi Sodoma: * providi illius ignis exiguam partem effundens in intemperantiam, ne si non 103 castigata esset eorum libido, fores nimis aperiret iis, qui feruntur ad voluptatem. Fuit ergo justum Sodomorum supplicium hominibus imago, qua de adipiscenda salute recte ratiocinari discerent. ✕ Qui enim non similiter peccarint ac ii, qui puniti sunt, nunquam peccatoribus similes pœnas dederint; ut qui non peccando, pœnam quoque caverint. « Volo enim vos scire, » inquit Judas, « quod Deus, qui semel servavit populum ex Ægypto, secundo perdidit eos, qui non crediderunt; et angelos, qui non custodierunt suum imperium, sed reliquerunt proprium habitaculum, in iudicium magni diei, vinculis æternis sub caligine ægrestium angelorum custodit b. » Et paulo post eorum, qui judicantur, imagines admodum ad docendum apposite explicat: « Væ eis, quod in via Cain ambulaverunt, et in terrore Balaam effusi sunt, et in contradictione Core perierunt c. » Eos enim, qui non possunt attingere libertatem adoptionis filiorum Dei, arcet metus, ne se insolenter gerant. Ideo enim sunt minæ ac supplicia, ut timentes pœnas a peccatis abstinemus. Possum tibi narrare pœnas nimis ornatus cupiditatis et inanis gloriæ, non autem so-

✕ P. 280 ED. POTTER, 239-240 ED. PARIS.

(28) *Δαλ. Δέ Nov., Bod., Reg.*

(29) *Αὐτοῦς.* Id pro vulg. αὐτός reposui e Pal. SYLBURG. — Consentium codices nostri. Dein, παντεπότης pro παντεπότης Nov. mendose.

(30) *Καταφλεγῆναι. Καταφλεθῆναι Nov.*

(31) *Τοῦ φρονίμου πυρός.* Sic superius dixit πῦρ σωφρονῶν ἀφανίσαι falsorum deorum templa, *Protrepti.* pag. 55 edit. Paris. Sed propius ad hæc accedit quod occurrit in *Eclor.* p. 804, col. 2: Ἀγαθὴ γὰρ δύναμις τὸ πῦρ νοεῖται καὶ ἰσχυρὰ, φθαρτικὴ τῶν χειρόνων καὶ σωστικὴ τῶν ἀμεινόνων· διὸ καὶ φρονίμον λέγεται παρὰ τοῖς προφήταις τοῦτο τὸ πῦρ. Quæ videsis.

(32) *Οἱ γάρ. Εἰ γάρ Reg., Bod.*

(33) *Εἰδέναι.* Ὑπομνήσαι δὲ ὑμᾶς βούλομαι, εἰδέναι ὑμᾶς ἅπαξ τοῦτο, ὅτι ὁ Κύριος λαὸν ἐκ γῆς Αἰγύπτου ὤσ. Jud.

προτέρου εἰς βόθρον ἐμπεσόντος, μὴ οὐχὶ ἀποκλίνει τὸν ἴσον κίνδυνον, τὴν ἀκολουθίαν τῆς ἀμαρτίας φυλαξάμενος; Τίς δαλ (28) αὖθις ἀσκητῆς ὢν, καταμάθων τῆς φιλοδοξίας τὴν ὁδὸν, καὶ τὸ ἐπαθλὸν ἰδὼν τὸν πρὸς αὐτοῦ ἀγωνιστὴν εὐληφῶτα, οὐκ ἐπὶ τὸν στέφανον ἵεται, καὶ αὐτὸς μιμούμενος τὸν πρεσβύτερον; Πολλὰ τοιαῦτα τῆς θεϊκῆς σοφίας αἱ εἰκόνες· ἐνὸς δὲ ὑποδείγματος μνησθήσομαι, καὶ διὰ βραχέων παραθήσομαι· τὸ Σοδομιτῶν πάθος, κρίσις μὲν ἀδικήσασι, παιδαγωγία δὲ ἀκούσασιν. Οἱ Σοδομίται, ὑπὸ πολλῆς τρυφῆς ἐξοκείλαντες εἰς ἀσέλγειαν, μοιχεύοντες μὲν ἀδελφούς, περὶ τὰ παιδικὰ ἐκμανῶς ἐπισημένοι· ἐπειδὴν αὐτοὺς (29) ὁ παντεπότης Λόγος, ὃν οὐκ ἔστι λαθεῖν ἀνόσια δρῶντας· οὐδὲ ἐπηρέμησε τῇ ἀσελείᾳ αὐτῶν ὁ ἀγρυπνὸς τῆς ἀνθρωπότητος φύλαξ· ἀποτρέπων δὲ ἡμᾶς τῆς μιμήσεως τῆς ἐκείνων, πρὸς σωφροσύνην τὴν αὐτοῦ παιδαγωγῶν, τοῖς ἀμαρτωλοῖς ἐπιβαλὼν, ὡς μὴ τὸ ἀτιμώρητον τῆς ἀκολασίας, ἀδειας ἐπιρροὴν προσλάβῃ, καταφλεθῆναι (30) προσέταξε τὰ Σόδομα, ὀλίγον τι τοῦ φρονίμου πυρός (31) ἐκείνου ἐπὶ τὴν ἀκολασίαν ἐκχέων, ὡς μὴ ἀκόλαστον αὐτῶν τὸ λάγνον γενόμενον, πλάτειας ἀναπετάσῃ κλισιάδας τοῖς εἰς ἡδυσπάθειαν φερομένοις. Γέγονε τοίνυν ἡ Σοδομιτῶν δικαία τιμωρία τῆς εὐλογίστου τοῖς ἀνθρώποις σωτηρίας εἰκῶν. Οἱ γὰρ (32) μὴ τὰ ὅμοια τοῖς κεκολασμένοις ἀμαρτήσαντες οὐ τὴν ὁμοίαν ποτὲ τοῖς ἀμαρτωλοῖς ὑπόσχον δίκην· τῷ μὴ ἀμαρτεῖν τὸ μὴ παθεῖν πεφυλαγμένοι. « Εἰδέναι (33) γὰρ ὑμᾶς, » φησὶν ὁ Ἰούδας, « βούλομαι, ὅτι ὁ Θεὸς ἅπαξ ἐκ γῆς Αἰγύπτου λαὸν ὤσας, τὸ δεύτερον τοὺς μὴ πιστεῦσαντας ἀπόλεσεν· ἀγγέλου τε τοὺς μὴ τηρήσαντας τὴν ἐαυτῶν ἀρχήν, ἀλλὰ ἀπολιπόντας (34) τὸ ἴδιον οἰκητήριον, εἰς κρίσιν μεγάλης ἡμέρας, δεσμοῖς αἰδίοις ὑπὸ ζόφον ἀγρίων ἀγγέλων (35) τετήρηκε. » Καὶ μετὰ μικρὸν διδασκαλικώτατα ἐκτίθεται τὰς εἰκόνας τῶν κρινομένων· « Οὐαὶ αὐτοῖς, ὅτι τῇ ὁδῷ τοῦ Κάϊν ἐπορεύθησαν, καὶ τῇ πλάνῃ τοῦ Βαλαάμ (36) ἐξεχύθησαν, καὶ τῇ ἀντιλογίᾳ τοῦ Κορὲ ἀπώλοντο. » Τοὺς γὰρ μὴ δυναμένους ἐξουσίαν υἱοθεσίας φέρειν ὁ φόβος μὴ ἐξυβρίζειν διατηρεῖ. Διὰ τοῦτο γὰρ αἱ κολάσεις καὶ αἱ ἀπειλαί, ἴνα, δεισαντες τὰς δίκας, τοῦ ἀμαρτάνειν ἀποσχόμεθα. Ἔχω σοι φιλοκοσμίαις κολάσεις διηγῆσθαι καὶ φιλοδοξίας τιμωρίας, οὐκ ἀκρασίας μόνον· πρὸς δὲ καὶ τὰς ἐπὶ πλοῦτῳ (37) κακόφρονας παραθέ-

a Gen. xix. b Jud. 5, 6. c Ibid., 41.

(34) Ἀπολιπόντας. Ἀπολείποντας Nov.

(35) Ἀγρίων ἀγγέλων. In vulg. Epistola Judæ non legitur commation istud. SYLBURG. — Verumtamen id agnovit etiam codex, quem secutus est Lucifer Calaritanus, nisi quod pro ἀγρίων corrupte habuerit ἀγίων· lib. *De non conveniendo hæret.* sub finem: quod adnotavit ad B. Judæ verba ὁ μακαρίτης Millius.

(36) Βαλαάμ. Βαλαάμ μισθοῦ Jud.

(37) Τὰς ἐπὶ π.λ. II. e. « et severa illa adversus divitias dicta afferre. » Qualia sunt illa apud Matth. xix, 24; Luc. vi, 24. Lowthius ait: « Legendum videtur κακοφρόνων. Quam lectionem interpres secutus videtur. » Sed vulgata lectio tutius retinebitur.

θαί βλασφημίας, ἐν αἷς, διὰ τοῦ φοβεῖν ὁ Λόγος ἀνελεγει τῶν ἀδικημάτων· ἀλλὰ γὰρ φειδόμενος τοῦ μῆκους τοῦ συντάγματος, τὰς ἐξῆς τοῦ Παιδαγωγοῦ προσάγει σοι ἐντολάς, ἵνα δὴ φυλάξῃ τὰς ἀπειλὰς (38).

ΚΕΦ. Θ.

Προς ἕνεκεν (39) τὸ λουτρὸν παραληπτέον.

Βαλανείου τοίνυν (ἐντεῦθεν γὰρ ἀπετράπην λέγων)· ἑσπάρές εἰσιν αἰτίαι, καθ' ἃς ἐπ' αὐτὸ παραγινόμεθα· ἢ γὰρ καθαριότητος (40) ἕνεκα, ἢ ἀλέας, ἢ ὑγείας, ἢ τελευταῖον ἡδονῆς. Ἡδονῆς μὲν οὖν ἕνεκα λούσασθαι παραπεμπτέον· ἄρδην γὰρ τὴν ἀναίτητον ἡδονὴν ἐκκοπτέον· παραληπτέον δὲ τὸ λουτρὸν ταῖς μὲν γυναιξὶ καθαριότητος ἕνεκεν καὶ ὑγείας· ὑγείας δὲ μόνως, ἀνδράσι. Περιττὸν δὲ τὸ τῆς ἀλέας (41)· ἐξὸν δὲ καὶ ἄλλως παραμυθεῖσθαι ἐν κατεσκληρῶς ὑπὸ κρύους. Αἱ δὲ τοῦ βαλανείου συνειρηγὲς χρήσεις καθαιροῦσι τὰς δυνάμεις, καὶ τοὺς φυσικῶς χαλῶσι τόνους· πολλὰκις δὲ ἐκλύσεις αἰγούσι καὶ λειποθυμίας. Τρόπον γὰρ τινα πίνει τὰ σώματα, ὡσπερ τὰ δένδρα, οὐ μόνον τῷ στόματι, ἀλλὰ καὶ τῇ ἐν ὄλῳ τοῦ σώματος κατὰ τὸ λουτρὸν, ὡς φασί, πορρωτέρω. Τεκμηρίον τούτου· διψήσαντες πολλὰκις, ἔπειτα ἐμβάντες εἰς τὰ ὕδατα, τὴν δίψαν ἠκέσαντο. Εἰ μὴ οὖν πρὸς τι ὠφελεῖ τὸ λουτρὸν, ἤδη (42) σφᾶς ἐκλυτέον αὐτῷ· ἀνθρωπογενεῖα ἐκάλουν αὐτὰ οἱ παλαιοὶ· ἐπεὶ θάττον ἢ προσῆκε βρακοὶ τὰ σώματα (43), καὶ προηράσκειν ἀναγκάζει καθέψοντα (44) κατὰ τὰ αὐτὰ τῷ σιδήρῳ (45), μαλασομένης τῆ θερμότητι τῆς παρῆς· ἐντεῦθεν οἶονεῖ τῆς βαφῆς καὶ τῆς στομώσεως τοῦ ψυχροῦ δεόμεθα. Οὐδὲ μὴν ἐκάστοτε λουτέον, ἀλλ' εἴτε ἑλαττόν τις εἶη κενός, ἢ αὐτὴ πληρῆς ἔγαν, παραιτητέον τὸ βαλανεῖον, ναὶ μὴν κατὰ τὴν πῶ σώματος ἡλικίαν, καὶ τοῦ ἔτους τὴν ὥραν·

¶ P. 281 ED. POTTER, 240 ED. PARIS.

(38) Ἴνα δὴ φυλάξῃ τὰς ἀπειλὰς. Scribe, ἵνα δὴ φυλάξῃ τὰς ἀπειλὰς. Sequenti capite, versu ei μὴ οὖν, optime interpres legit, οὐ δὴ σφᾶς ἐκλυτέον αὐτῷ, non autem ἤδη. HEINSIUS. — Hervetus vertit « ut caveant, » ac si legisset ἵνα δὴ φυλάξωσι. Verum retinere debet recepta lectio, quam universi codices firmant. Est enim φυλάξῃ mediæ vocis secunda persona a φυλάττομαι, qua voce in hoc ipso capite non semel usus est Clemens. Vel scribendum φυλάξῃς. Sensus est: « Adducam tibi Pædagogi præcepta, ut ab ejus minis tibi caveas. »

(39) Ἐνεκεν. Ἐνεκα, Nov.

(40) Καθαριότητος. Καθαρότης Pal. ms. SYLBOC.

(41) Τῆς ἀλέας. Calidis balneis utebantur majores ad levandas lassitudines, necnon ad corpora emollienda, calidis et tepidis ad conciliandum somnum, frigidis lavabantur et ob voluptatem, et ut robustiores redderentur, calorque naturalis intro repulsus major evaderet, ideoque fere post calidas balneas ea adhibebantur: quem usum primos omnium Saporibus Jubæ regis, et Antonium Musam Augusti medicos monstrasse, refert Plinius, lib. xxv, c. 7. Balneis etiam quidam uti consueverant, quod non possent cibos coquere, nisi loti, ut auctor est Plutarchus, qui Titum imperatorem hac de causa interisse prodidit ex relationibus eorum, qui ægrotanti ministrarunt. Mercurialis, lib. 1, c. 10, *De arte gymnastica*; Plato, vi *De legib.*, calida vocat γερωνιχὰ λουτρά, Ἐγινετὰ frigida, ψυχρόλουτρα, « psychrolutres » Senecæ. COLLECT.

PATROL. GR. VIII.

lius intemperantiæ: et præterea maledicta afferre in eos, qui propter divitias male sentiunt et se gerunt, in quibus Logos terrendo prohibet a maleficiis. Cæterum ~~¶~~ parcens prolixitati operis adducam Pædagogi præcepta, quæ sequuntur, ut minas præteream.

CAP. IX.

Quanam de causa sit balneum accedendum.

Balnei ergo (ab eo enim digressa est oratio) quatuor sunt causæ, propter quas ad ipsum accedimus. Vel enim causa munditiæ, vel calor, vel sanitatis, vel postremo voluptatis. Voluptatis autem causa, quæ instituitur, lotio, est rejicienda: impudens enim voluptas est omnino exsciudenda. Sumendum est autem lavacrum, mulieribus quidem mundationis causa et sanitatis: solius autem sanitatis causa, viris. Caloris vero causa lavari est superfluum, cum quod frigore collapsum est, possit aliter recreari. Porro autem balnei frequentes usus vires adimunt, naturalemque roboris vehementiam relaxant, sæpe autem virium defectiones et deliquia inde proveniunt. Quodammodo enim corpora, non secus ac arbores, non solum ore, sed etiam iis, qui per totum corpus inter lavandum aperiantur, meatibus bibunt. Hujus autem rei est indicium, quod qui sitierint, deinde in aquas descenderint, siti remedium sæpe invenerunt. Nisi ergo ad aliquid prosit lavacrum, non oportet nos eo resolvere. Veteres ea ἀνθρωπογενεῖα, hoc est, « fullonicas hominum officinas, » vocarunt, quoniam citius quam par erat pannosa corpora efficiunt, et ante tempus cogunt ea decoquendo consensescere, dum non secus ac in ferro, calore caro mollicatur; hinc frigidum veluti tinctura et temperaturâ opus habemus. Neque vero semper est lavandum, sed sive paulo fueris ina

(42) Ἡδη. Hæc vox aut interrogative accipienda videtur, aut in οὐδὲ altamve similem particulam transmutanda. SYLBOC.

(43) Ρακοὶ τὰ σώματα. « Rugosa reddunt corpora, » ut apud Aristophanem, *Pluto*, τὰ ἴακη, ἡγούνη τὰς ῥυτίδας, intelligit Budæus: et apud Dioscoridem ἐρρακωμένα πρόσωπα, « rugosas facies » vertit Ruellius. Quod vero sequitur, « frididi veluti tinctura opus habemus, » Græce erat ἐντεῦθεν οἶονεῖ τῆς βαφῆς καὶ τῆς στομώσεως τοῦ ψυχροῦ δεόμεθα· « Inde frigida tanquam mersione ac tinctura opus habemus. » Intelligit enim immersionem ferri in aquam, cum qua comparat frigidum balneum, quo post calidum utebantur. Sic Ecclesiastici xxxi: Κέμιμος δοκιμάζει στόμωμα ἐν βαφῇ. Hesychio, Σίδηρος ἀβαπτος, ἀστόμωτος. Galenus, lib. x *Methodi*, partes enumerat quatuor: primam, in quam ingredienties in aere versarentur calido; secundam, quo ex illa in aquam calidam descenditur; tertiam, ubi in frigidam ibant: in quarta, sudorem detergebant. COLLECT. — Petrus Halloixius, *Illustrium secundæ sæculi scriptorum vitis*, pag. 105, hæc sic vertit: « Quoniam balnea citius, quam oporteat, deterant corpora, et illa decoquendo cogant ante tempus senescere, dum, similiter atque ferro accidit, calore caro emolliatur. Hinc et rigore frigidæ, veluti temperatura, indigemus. » Male verterat Hervetus.

(44) Καθέψοντα. Καθέψοντα, Nov.

(45) Τῷ σιδήρῳ. Galenus *Θεραπευτικῆς μεθόδου* lib. x: Τοιοῦτον γὰρ τοι συμβαίνειν ἔοικεν ἡμῖν εἰς τὴν ψυχρὰν δεξαμένην εἰσιούσιν ἐπὶ τοῖς βαλανείοις,

nior, vel ✕ rursus paulo repletior, respuendum est balneum, et sed eo certe utendum est habita ratione ætatis, corporis, et temporis anni. Non enim omnes semper, nec semper juvat, ut qui earum rerum sunt periti, fatentur. Nobis autem sufficit symmetria, quam semper, ut vitæ nostræ opem ferat, advocamus. Neque enim balneo adeo utendum est, ut manus alterius egeamus adminiculo: neque vero assidue et sæpe in die lavandum est, sicut frequenter in forum ventitamus. Jam vero multos quoque habere, qui perfundant, est proximos injuria afficere per delicias: et est eorum, qui non intelligunt, oportere esse commune eorum, qui lavantur, balneum. Oportet autem maxime quidem lavare animam, purgante Logo, et nonnunquam etiam corpus propter sordes, quæ ei adnascuntur. Quin etiam sunt nonnunquam resolvendi labores: « Væ enim vobis, Scribæ et Pharisæi hypocritæ, » dicit Dominus, « quoniam similes estis sepulcris dealbatis. Sepulcrum pulchrum apparet extrinsecus: intus autem plenum est mortuis ossibus et omni immunditia ^a. » Et rursus dicit eisdem: « Væ vobis, quoniam mundatis quod est extrinsecus oculi et patinæ, intus autem plena sunt immunditia: munda primum quod intus est poculi, ut sit etiam mundum quod est exterius ^b. » Optimum ergo lavacrum expurgat sordes animæ, estque spirituale: de quo dicit aperte prophetia: « Abluit Dominus sordes filiorum et filiarum Israel, et mundabit sanguinem ex medio ipsorum ^c, » sanguinem iniquitatis et cædes prophetarum. Purgationis autem modum subjungit Logos, dicens: « In spiritu iudicii, et in spiritu ustionis. » Quod est autem e corpore carneum, vel per solam aquam abluitur: ut sit

οὐ γὰρ πάντας ζεῖ (46), οὐδὲ ἀεὶ ὀνίτησιν, ὡς εἰ περὶ ταῦτα σοφοὶ ὁμολογοῦσιν. Ἡμῖν δὲ ἀπόχρη ἡ συμμετρία, ἣν πανταχοῦ βοηθὸν ἐπικαλούμεθα τῷ βίῳ. Οὐδὲ (47) γὰρ τοσοῦτον ἐνδιατριπτεῖον τῷ βαλανείῳ, ὡς δεῖσθαι χειραγωγοῦ· οὐδὲ συνεχῶς καὶ πολλακίς ἡμέρας λουέσθαι, καθάπερ εἰς ἀγορὰν θαμίζοντες. Ἄλλὰ καὶ τὸ ὑπὸ πλείονων οἰκετῶν κατανοῦσθαι, ἐξυβρίζειν ἐστὶν εἰς τοὺς πλησίον, πλεονεκτοῦντας τῇ τρυφῇ· καὶ συνιέναι μὴ θελόντων, ὡς κοινὸν ἐπίσης εἶναι τῶν λουομένων τὸ βαλανεῖον εἶναι. Λούειν δὲ δεῖ μάλιστα μὲν τὴν ψυχὴν καθαρῶς λόγῳ καὶ τὸ σῶμα δὲ ἐσθ' ὅτε, διὰ τὴν ἄσπιν (48), τὴν ἐπιφρομένην αὐτῷ· οὐ μὴν ἀλλ' ἐσθ' ὅτε καὶ ὑπεκλίεν τοὺς καμάτους. « Οὐαὶ γὰρ ὑμῖν, Γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι ὑποκριταί, » φησὶν ὁ Κύριος, « ὅτι ὁμοῖοί ἐστε (49) τάφοις κεκονιαμένοις. Ἐξωθεν (50) ὁ τάφος φαίνεται ὠραῖος, ἔνδον δὲ γέμει ὀστέων νεκρῶν καὶ πάσης ἀκαθαρσίας. » Καὶ ἄλιν τοῖς αὐτοῖς φησιν· « Οὐαὶ ὑμῖν, ὅτι καθαρίζετε τὸ ἔξω (51) τοῦ ποτηρίου καὶ τῆς παροψίδος, ἔνδοθεν δὲ γέμουσιν ἀκαθαρσίας· καθάρισον πρῶτον τὸ ἔνδον (52) τοῦ ποτηρίου, ἵνα γένηται καὶ τὸ ἔξωθεν καθαρὸν. » Τὸ μὲν οὖν ἄριστον λουτρὸν τῆς ψυχῆς ἀποσμήχει τὸν ῥύπον, καὶ ἐστὶ πνευματικόν· ἐφ' οὗ διαβρήθην ἡ προφητεία λέγει· « Ἐκπλυνεῖ Κύριος τὸν ῥύπον τῶν υἱῶν καὶ τῶν θυγατέρων Ἰσραὴλ (53)· καὶ καθαρίει τὸ αἷμα ἐκ μέσου αὐτῶν, » τὸ αἷμα τῆς ἀνομιᾶς καὶ τῶν προφητῶν τοὺς φόνους. Καὶ τὴν τρόπον τῆς καθάρσεως ἐπηγάγεν ὁ Λόγος, εἰπὼν· « Ἐν πνεύματι κρίσεως, καὶ ἐν πνεύματι καύσεως. » Τὸ δὲ τοῦ σώματος, τὸ σαρκικόν, καὶ διὰ μόνου ὕδατος ἀποπληροῦται (54), καθάπερ ἐν ἀγροῖς πολλακίς γίνεται, ὅπου βαλανεῖον οὐκ ἐστὶ.

CAP. X.

Quod exercitia quoque sint deligenda iis, qui vitam agunt rationi consentaneam.

Adolescentibus autem sufficit gymnasium, etiam si adsit balneum. Etenim ut hæc viri quoque longe balneis anteferant, forte non malum fuerit; ut quæ

✕ P. 282 ED. POTTER, 241 ED. PARIS.

οἶόν τι καὶ τῇ τοῦ σιδήρου βαφῇ. « Quippe simile quiddam nobis accidere videtur, cum in frigidum solium post balneum ingredimur, ei, quod accidit ferro, cum tingitur. » Etenim tum refrigeramur, tum roboramur, quemadmodum et illud, ubi candens jam redditum frigi la mergitur. Ibidem: « Ὅσα δὲ ἠραιώθητε καὶ περαιτέρω τοῦ προσήκοντος ἐχάλασθη, ταῦτα εἰς τὴν κατὰ φύσιν ἐπανέρχεται συμμετρίαν, ὡς δηλοῖ τὸ τέταρτον τοῦ λουτροῦ μέρος· » « Si qua vero laxata et justo plus sunt remissa, ea in naturalem redeunt mediocritatem; id quod quarta pars balnei indicat. » Refert ad id, quod rugosa fieri dixit corpora Clemens, astringi contra frigida inquit Plinius, lib. xxv, cap. 7. COLLECT.

(46) Ἄελ. Expungendum videtur. SYLBURG.

(47) Οὐδέ. Οὐ Pal. ms. Mox malleum cum articulo, πολλακίς τῆς ἡμέρας. SYLBURG.

(48) Ἄσπιν. In marg. Bod. aliquis scripsit ἀσπίαν. In Reg. ἀσπίαν est in textu, utrumque autem in margine.

KEΦ. Ι.

Ὅτι καὶ γυμνάσια ἐκκρίτων (55) τοῖς κατὰ λόγον βιωσῖν.

Μειρακίους δὲ γυμνάσιον ἀπόχρη, καὶ βαλανεῖον παρῆ· καὶ γὰρ καὶ ταῦτα τοῖς ἀνδράσι παντὸς μάλλον πρὸ τῶν λουτρῶν ἐγκρίναι (56) οὐ φαῦλον ἴσως

^a Math. xxiii, 27. ^b Ibid. 25, 26. ^c Isa. iv, 4.

(49) Ὅμοιοι ἐστε. Παρομοιάζετε, Matth.

(50) Ἐξωθεν. Οἱ τινες μὲν ἐξωθεν φαίνονται ὠραῖοι, ἔσωθεν δὲ γέμουσιν, Matth.; ἔνδοθεν pro ἔνδον Βουλ., Reg.

(51) Ἐξω. Ἐξωθεν, Matth. Mox, Ἐσωθεν ἐξέμουσιν ἐξ ἀρπαγῆς καὶ ἀκρασίας· Φαρισαῖοι τυφλοὶ καθάρ. Ibid.

(52) Ἐνδον. Ἐντὸς Matth. Mox, τὸ ἐκτὸς αὐτῶν καθαρὸν. Ibid.

(53) Ἰσραὴλ. Σιών, καὶ τὸ αἷμα ἐκκαθαρίει, Bibl. Græc. Dein, καὶ πνεύμ. x. omisso ἐν. Ibid.

(54) Ἀποπληροῦται. Η. ἀποπλύνεται, ε. ἀλλυιται. » SYLBURG. — Πληροῦται, Nov. Mox, ἐν ἀγροῖ γίνεται πολλακίς, Nov.

(55) Ἐκκρίτων. C. cum fratre mavult ἐγκρίτων SYLBURG.

(56) Ἐγκρίναι. Pal. habet ἐγκρίνεται. SYLBURG — Dein, φαῦλον, Reg., sed aliquis o super ω scripsit.

ἰχονά τι χρησιμον ποῖς νέοις πρὸς ὑγίειαν σπουδὴν τε καὶ φιλοτιμίαν ἐντιθέντα, οὐχὶ εὐεξίας μόνον, ἀλλὰ καὶ εὐψυχίας ἐπιμελεσθαι· ὃ δὴ γινόμενον ἀνευ τοῦ πῶν κρειττόνων ἔργων ἀποσπασθαι, χαρίεν καὶ οὐκ ἀλυσιτελές. Οὐδὲ ἐνταῦθα δὲ ὑπεξαιρετέον τῆς κατὰ τὸ σῶμα διαπονήσεως τὰς γυναῖκας· ἀλλ' οὐκ ἐπὶ πάλην καὶ δρόμους παρακλητέον αὐτάς· ταλασιουργία (57) δὲ γυμναστέον, καὶ ἰστουργία, καὶ τῷ παραστήναι τῇ πεττούσῃ, εἰ δέοι. Ἔτι δὲ αὐτοῦργικῶς προκομίζουσιν χρῆ ἐκ τοῦ ταμιεῖου τὰς γυναῖκας, ὧν δεοίμεθα· καὶ τῷ μύλῳ προσελθεῖν οὐκ αἰσχρὸν αὐτάς· οὐδὲ μὴν περὶ τὸ ὕψος (58) ἀσχολεῖσθαι, ὅπως θυμηρὸς ἢ τάνδρι, θνεῖδος οἰκουρῶ γαμετῆ καὶ βοτῆῳ. Εἰ δὲ καὶ στρωμνὴν ἀνατινάξαι δι' αὐτῆς, καὶ ποτὸν ὀρέξαι διψῶντι τῷ γεγαμηκότι, καὶ ὄνον· παράθειν, εὐσχημονέστατα μένε' ἄν, καὶ εἰς σῶφρονά ὑγίειαν γυμνασθεῖν, τὴν τοιαύτην γυναικὰ ὁ Παιδαγωγὸς ἀποδέχεται, ἣ (59) « τοὺς πῆγεις ἐκτενεῖ εἰς τὰ χρῆσιμα· τὰς χεῖρας (60) δὲ αὐτῆς ἐρείδεται εἰς ἄτρακτον· χεῖρας δὲ αὐτῆς διήκαζε πένητι· καρπὸν δὲ ἐξέτεινε πτωχῷ· » τὴν μάλιστα διακονίην (61) οὐκ ἐπησχύνθη, ζηλώσασα Σάρραν, ὑποურγῆσαι τοῖς ὁδοιπόροις· εἶπε γὰρ αὐτῇ ὁ (62) Ἀβραάμ· « Σπεῦσον, καὶ φύρασον τρία μέτρα σμιδάλεως· καὶ ποιήσον ἐγκρυφίας. » « Ραχὴλ δὲ, ἡ θυγάτηρ Λάβαν, ἤρχετο, φησὶ, μετὰ τῶν προβάτων τοῦ πατρὸς αὐτῆς. » Καὶ οὐκ ἤρκει ταῦτα, ἀλλὰ τὴν ἀνοψίαν ἐκδιδάσκων, προσεπήγαγεν· « Αὐτῆ (63) γὰρ ἔβασκε τὰ πρόβατα τοῦ πατρὸς αὐτῆς. » Καὶ μῦρα ὅσα αἱ Γραφαὶ ὀρέγουσι, εὐτελεῖας ἅμα καὶ αὐτοῦργίας, πρὸς δὲ καὶ γυμνασίων ὑποδείγματα. Ἀνορῶν δὲ οἱ μὲν γυμνοὶ καὶ πάλης μετεχόντων (64)· οἱ δὲ καὶ σφαίρῃ τῇ μικρᾷ παιζόντων, τὴν Φενίνδα παιδεῖν (65) ἐν ἡλίῳ μάλιστα· ἄλλοις, ὁ πε-

XP. 233 ED. POTTER, 242 ED. PARIS. a Prov. xxxi, 19, 20. b Gen. xviii, 6. c Gen. xxix, 9. d Ib.

(57) Ταλασιουργία. Ταλασιουργίαν Nov.
 (58) Περὶ τὸ ὕψος. Hervetus interpretes legit περὶ τῷ ὄνον, cum vertit, « in coquendo obsonio versari. » H. ὕψος legit, i. e. « texturam, » sed cum ἰστουργίας jam ante facta sit mentio, et mox de obsoniis apponendis apponendisque verba flant, vulgata scriptura, ὕψος, ferri potest, intelligigum locus sublimior, in quem per scalam ascendendum sit, ut in ædibus lectus, in horto arbor, et alibi alia. SYLBERG.
 (59) Ἡ. Relativum ἣ cum Herveto interprete reposui pro vulg. disjunctiva ἥ. SYLBERG. — Con-sentiunt codices mss. Porro sequentia hoc modo exhibent Bibl. Græc.: Τοὺς πῆγεις ἐκτείνει ἐπὶ τὰ συμπερόντα· τὰς δὲ χεῖρας αὐτῆς ἐρείδει, etc.
 (60) Τὰς χεῖρας. Hæc sunt ex xxxi Prov. de laudibus foris feminæ, v. 19. Illud vero, τὰς δὲ χεῖρας αὐτῆς ἐρείδει εἰς ἄτρακτον, quod Hervetus reddidit, « manus suas colo fulcit, » Antuerpiensis editio e Græco vertit, « manus suas firmat ad firmam, » ut paulo ante v. 17 : « Firmavit brachia sua ad opus, » φησεῖσε τοὺς βραχίονας. Symmachus ἐκρατάλωσεν, Aquila et Theodotio ἐκαρτέρωσεν. At non æque bene vertit, quod sequitur, καρπὸν δὲ ἐξέτεινε, « fructum autem extendit. » Nam καρπὸς hic partem proximam palmæ significat : sic vertunt quidam in Psalmis olim, « Labores fructuum ipsorum quia manducabunt. » COLLECT.
 (61) Τὴν μάλιστα διακονίαν. « Præcipuum » ac cæteris plerisque antefendum « ministerium, » nam φιλοξενία inter primarias virtutes numeraba-

A habeant aliquid, quod juvenibus 104 confert ad sanitatem, studiumque ac laudis cupiditatem afferunt, ut non solum bonæ corporis habitudinis, sed etiam animi hilaritatis curam gerant. Quod si fiat ita, ut a rebus interim melioribus non abstrahantur, scitum est et non inutile. Neque vero hic sunt abducendæ mulieres a labore corporis : sed non ad luctam et cursum exhortandæ sunt : verum in lana et tela sunt exercendæ, et ut pistrici adsint, si opus sit. Præterea autem ipsas per se uxores oportet ex penu afferre ea, quibus opus habemus : et neque eis ad pistrinum accedere turpe est : sed neque in coquendo obsonio versari, ut id fiat marito gratum, mulieri domus custodi et auxiliatrici est dedecus. Jam vero si et per se vestes stragulas excusserit, et sitiienti marito potum præbuerit, cibumque apposuerit honestissime, seque ad moderatam sanitatem ita exercuerit, talem mulierem suscipit Pædagogus, quæ « cubitos extendit ad ea, quæ sunt utilia, manus suas colo fulcit, eademque pauperi aperit, carpum vero mendico porrigit a, » nec, quod præcipuum est ministerium, ad imitationem Saræ viatoribus succurrere erubescit : dixit enim ei Abraham : « Festina, et commisce tres mensuras similæ, et fac subcinericios b. » « Rachel autem filiæ Laban veniebat, inquit, cum ovibus patris sui c. » Nec ea suffecerunt, sed docens quam ab omni esset fastu aliena, subjunxit : « Ipsa enim pascebat oves patris sui d. » Alia nobis innumera-bilia præbent Scripturæ exempla frugalitatis, ministerii, et etiam exercitii. Ex viris autem, alii quidem nudi luctentur : alii vero parvo quoque globo ludant, præcipue eo ludo, quem Pheninda dicunt, in sole. Aliis vero sufficit deambulatio rus euntibus,

tur, et in canonicis Epistolis eo nomine sæpius præcipitur : eratque illis præcipue sæculis necessaria, quibus Evangelii præcones hospitio excipiendi erant.
 (62) Ὁ. Abest a Nov.
 (63) Αὐτῆ. Αὐτῆ Gen.
 (64) Μετεχόντων. Μετεχέτωσαν Nov., Reg., Bod.
 (65) Τὴν Φενίνδα παιδεῖν. Apud Hesychium, Φενίνδα, παιδεῖν σφαίρας. Suidas, Φενίνς παιδιά. Varinus Φενίνς ἐστὶ, καὶ Φενίνδα, ἀπὸ τοῦ Φενακίδα, κατὰ συκοφῆν. Eustathius in Odyss. : Αὐτῆ ἡ παιδιά, ἡ λεγομένη Ἐφενίνδα ἐστίν. Αὐτῆ καὶ φενίνς ἐλέγετο. Pollux lib. ix : Φαινίνδα ἀπὸ Φαινίνδου τοῦ εὐρόντος, ἣ ἀπὸ τοῦ φενακίζεῖν, ὅτι ἐτέρῳ προδείξαντες, ἐτέρῳ ῥίπτουσιν, ἐξαπατώντες τὸν οἰόμενον· ἣ διὰ τοῦ μικροῦ σφαιρίου, ὃ ἐκ τοῦ ἀρπάξαι ὀνόμασται. Sic enim lego in manuscripto. « Phæninda, inquit, dicitur aut a primo inventore Phæninda, aut a decipiendo, quoniam cum uni sphaeram porrexerint quasi missuri, alteri projiciunt, decipientes credulum : videtur autem esse minoris pilæ ludus, qui a rapiendo nomen sumpsit. » Alii lusus, quos enumerat Pollux, dicuntur βασιλίνδα, χοστρίνδα, μυνίνδα. Sic apud Athenæum lib. i : Τὸ δὲ καλούμενον διὰ τῆς σφαίρας ἀρπατὸν φαινίνδα ἐκαλεῖτο. « Quod in ludo pilæ nunc harpastum vocant, appellabatur olim phæninda, mihi quidem gratissimum ob laborem certaminis circa pilam, et quia cervicem maxime is ludus roborat, quem sic Antiplanes describit : sumptam pilam huic lætus dat,

vel in urbem descendentes. Quod si etiam lignem tractaverint, non est hæc illiberalis quæstus æconomici accessio ad agricolam pertinentis exercitii. Cæterum oblitus ✕ sum propemodum dicere, quod Pittacus ille, rex Mitylenæorum, molebat, acri utens exercitio. Pulchrum est autem etiam aquam per se haurire, et ligna scindere, quibus sit usus. « Jacob » autem pascebat oves Laban, quæ relictæ fuerant, regale habens signum, « virgam styracinam », quæ per lignum meditabatur naturam mutare in melius. Multis quoque, quæ alta fit voce, lectio est exercitium. Jam vero lucta quoque, quam admisimus, non assumatur gratia inutilis contentiosis et vanæ gloriæ cupiditatis, sed ut viriles excernantur sudores. Nec vero laborandum est in ostentando ea in re artificio, sed recta lucta certandum est, collorum, manuum, laterum explicatione et motu. Est enim honestior et virilior, quæ cum decore robore fit hoc modo exercitio,

✕ P. 284 ED. POTTER, 242-243 ED. PARIS. « Genes. xxx, 37.

aliumve simul fugit, alium extrudit, alium sursum lapsum erigit clangore magno vocum. » Phœninda porro vocabantur ἀπὸ τῆς ἀφέσεως, « a missione. » Alii ἀπὸ τοῦ φαίνεσθαι, quod missa pila « conspiciatur. » Vide, num ἀπὸ τοῦ φαίνεσθαι, quod « monstratur, » cui non mittitur. Explicat hunc lusum Galenus libro de ea re, et Mercurialis lib. II, cap. 6, *De gymnasiis*. COLLECT. — Hic lusus etiam φεννίς, φαίνίνδα, φεννίδα et εφετινίδα dicebatur. Conf. Meursii *Græcia feriatia* in *Ἐφετινίδα*.

(66) Οὐκ ἀρ. τ. Hæc sic distinguit Nov. οὐκ ἀγενής· τοῦτο παρ.

(67) Πιττακός. Similia sunt, quæ scribit Isidorus Pelusiota lib. I, epist. 470: « Ὁ Μιτυληναῖος δὲ Πιττακός, καίτοι βασιλεὺς ὦν, τὸν μύλον ἠτύουργει, καὶ ἐνεργῶς γυμνασάμενος καὶ τὴν τρογὴν ἐργασάμενος. » Mitylenæus autem Pittacus, quamvis rex esset, in pistrino ipse opus faciebat, acriter se exercens, et cibum sibi conficiens. » Diogenes Laertius sub finem *Pittaci*: Τούτῳ γυμνάσιον σίτον ἀλείν, ὡς φησι Κλέαρχος ὁ φιλόσοφος· « Huic exercitium fuit molendi critici, ut Clearchus philosophus testatur. » Plutarchus in *Convivio*: Ἐγὼ γάρ, εἶπε, τῆς ξένης ἡκούον ἀδούσης πρὸς τὴν μύλην, ἐν Λέσβῳ γενόμενος· Ἄλει, μύλα, ἀλει· καὶ γὰρ Πιττακὸς ἀλεί μεγάλας Μιτυληνάς βασιλεύων· « Ipse enim, inquit, cum in Lesbium venissem, audiavi hospitam ad pistrinum cantantem: Mole, o mola, mole: nam et Pittacus qui magnæ Mitylenæ imperat, molit. » Idem etiam auctor refert, eum πέπτειν ἐαυτῷ, « panes sibi coxisse. » Quin etiam molæ encomium scripsit, ut refert *Ælianus Variæ hist.* lib. VII, cap. 4.

(68) Ἡλθερ. Flor. edit., ἤλεθεν. Pal. ms. (ut etiam Nov., Reg., Bod.) ἤλεθεν, i. e. ἐβάδισεν, « ambulavit, » vera scriptura est ἤλεθεν, « molebat: » ut declarent hæc apud Diogenem Laertium ex Clearcho: Τούτῳ γυμνάσιον, σίτον ἀλείν. Simplicior etiam verborum hic esset ordo: Εἰπεῖν ὅτι ὁ Πιττακὸς ἐκείνος, ὁ Μιτυληναῖος βασιλεὺς, ἤλεθεν. SYLBURG. — Hic exemplo subijcit Mercurialis, lib. IV, cap. 5, istud: Quin noster Galenus de se ipso refert, aliquando hieme in agro se deprehensum dum ligna finderet, hordeumque in pila tunderet, et degluberet, aliaque exercendi duntaxat corporis gratia faceret, quæ opera quotidie agrestes solent. (Lib. II *De tuenda valetudine* cap. 8.) Athenæus etiam lib. I Homerum notat decorum spectantem, finxisse heroas suos vesci carnibus, quas sibi præparassent. Nec enim vel pendendum, vel ridendum fuit, quod obsonium elixantes vel condientes aspicerentur. Sibi namque

ἰριπατος αὐτάρκης ἀγρόνδε βαδίζουσιν, ἢ εἰς ἀστὺ κατιούσιν. Εἰ δὲ καὶ σκαπάνης ἄψαινον, οὐκ ἀγενεὶς τοῦτο (66) παρεμπόρουμα οἰκονομικὸν γυμνασίου γεωργικῶ. Ἄλλὰ γάρ, μικροῦ δεῖν, ἐλαθὲν με εἰπεῖν ὁ Πιττακός (67) ἐκείνος, ὅτι ἤλεθεν (68) ὁ Μιτυληναῖος βασιλεὺς, ἐνεργῶ γυμνασίῳ χρώμενος. Καλὸν δὲ καὶ ὕδωρ ἀντλήσαι δι' αὐτοῦ, καὶ ξύλα διατεμεῖν, οἷς αὐτοῖς χρήσεται (69). « Ἰακώβ » δὲ ἐποίμαινε τὰ πρόβατα Λάβαν, τὰ ὑπολειφθέντα, σημεῖον ἔχων βασιλικόν, « ῥάβδον στυρακίνην (70), » ἐναλλάττειν μελετώσαν διὰ τοῦ ξύλου ἐπὶ τὸ βέλτιον τὴν φύσιν. Πολλοὶ δὲ ἐσθ' ὅτε καὶ τὸ γεγωνόν (71) τῆς ἀναγνώσεως γυμνάσιόν ἐστι. Καὶ δὴ τὰ γε καὶ κατὰ πάλην, ἦν ἐνεκρίναμεν, εἰ μὴ (72) φιλονεικίας ἀχρήστου παραλαμβανέσθω χάριν, εἰς δὲ ἰδρώτων Β ἀνδροδῶν ἐκκρίσεις· καὶ οὕτι γε τὸ ἐντεχνον διαπονητέον, τὸ ἐπιδεικτικὸν αὐτῆς· τὰ δὲ ἀπὸ ὀρθῆς πάλης (73), ἀπ' αὐχένων, καὶ χειρῶν, καὶ πλευρῶν ἐξειλήσεως· κοσμιωδεστέρα (74) γὰρ καὶ ἀν-

id ministerium obibant, et, quod ait Chryssippus sua in ea re ipsis admodum placebat dexteritas. Ulysses igitur congerendis ad focum lignis, et arte culinariam habilem, quantum alium quemvis, poeta fuisse scribit. COLLECT.

(69) Αὐτοῖς χρήσεται. Convenientius forte, ἀπὸ τῆς χρήσεως, « ipse utetur. » SYLBURG.

(70) Ῥάβδον στυρακ. Apud LXX, loco Genesis citato, Ἐλαβε καὶ Ἰακώβ ῥάβδον στυρακίνην χλωρῶν καὶ καρυτίνην καὶ πλατάνου, « styracinam viridem, nuceam et ex platano. » Vulgata Latina: « Tollens ergo Jacob virgas populeas virides, et amygdalinas, et ex platanis. » Plinius styracis arboris meminit lib. XII, c. 17: « Ex Syria revehunt styracem acri odore ejus in focis abigentes fastidium: » et lib. cap. 6. COLLECT.—Porro Clemens hoc ad lignum crucis refert.

(71) Γεγωνόν. Hoc pro vulg. γεγωνός reposui e Pal. ms. Seneca id dicit, « clara voce legere. » SYLBURG. — Γεγωνόν etiam habent codices nostri. Porro Scholiastes in marg. Bod. et Reg. hæc adnotat: Τὸ μεγαλοφώνως καὶ τωρῶς· γεγωνόν γὰρ λέγεται· τὸ μέγα φθέγμα.

(72) Εἰ μὴ. Rectius cum H. legemus οὐ μὴ. SYLBURG.

(73) Ὅρθῆς πάλης. Ὅρθῆ πάλη opponitur τῇ ἀνακλινοπάλῃ, in qua luctatores in arenis se voluntabant. Conf. *Archæologia* nostræ *Græcæ* lib. II, cap. 20.

(74) Κοσμιωδεστέρα. Mercurialis *De arte gymnast.* lib. II, c. 8: Tota hæc facultas in gymnasiis tres fines habuit; tempore Galeni mirum in modum crevit. Primum, ut athletæ in illis exercerentur, quo in ludos et amphitheatra exeuntes victoriam adipisci possent; secundum, ut ad bella homines exercerentur; tertium, ut homines et pueri luctantes optimum corporis habitum acquirerent, sicque sanitatem curarent. Galenus vero non modo luctam athleticam, sed et sanitati studentem interdum parce laudavit, utpote qua robur quidem augetur, at luxationis ossium, nec non suffocationis periculum imminet. Similiter et Clemens Alexandr. qui Galeni tempore Romæ floruit, in III *Pædag.* luctas omnes improbat, eam tantum honestiorem facit quæ μετ' εὐσχέμονος, et gratia bonæ valetudinis ellicitur. Lucta autem recta vel erecta distinguitur ab ea, quæ in pavimento fit, quod genus pancrationis volutatorium dicitur. Vide eundem lib. V, cap. 5. COLLECT.

ἑρωδιότερα μετ' εὐσχημονος ῥώμης ἢ τοιαύτη δια-
 πόνσις, ὑγίαιας ἔνεκεν εὐχρήστου καὶ ὀνησιφόρου
 παραλαμβανομένη· οἱ δὲ ἄλλοι λοιπὸν (75), οἱ γυμνα-
 στικῆς οὐκ ἐλευθέρων στάσεων (76) μελέτην καταγ-
 γέλλοντες. Πανταχοῦ δὲ τοῦ μέτρου στοχαστέον. Ὡς
 γὰρ πόνους σιτίων ἡγεῖσθαι ἄριστον, οὕτω τὸ ὑπὲρ
 τοῦ μέτρου πονεῖν, καὶ κάκιστον, καὶ κοπιώδες, καὶ
 νοσοποιόν. Οὐτ' οὖν παντάπασιν ἀργὸν εἶναι χρῆ,
 ἀλλὲ μὴν παντελῶς ἐπίπονον. Καθάπερ καὶ ἐπὶ τῆς
 τροφῆς διεξελθούμεν, παραπλησίως ἐν πᾶσι καὶ
 πανταχοῦ οὐ πρὸς ἡδυσπᾶθειαν τετράφθαι, καὶ ἀκό-
 λιστον χρῆθ' ὀφείλειται, οὐτ' αὖ πρὸς τὴν ἐναντίαν
 τὴν ἄκρατον, ἀλλὰ τὴν μεταξὺ τούτων, τὴν ἐμ-
 μελῆ τε, καὶ σώφρονα, καὶ καθαρὰν ἐκατέρας
 πακίας, τρυφῆς τε καὶ φειδωλίας. Ἦδη δὲ, ὡς καὶ
 πρόσθεν εἰρήκαμεν, αὐτοφον ἢ αὐτάρχεια γυμνάσιον
 καὶ τὸ ὑποδύσασθαι τινα αὐτὸν αὐτῷ, καὶ τὸ ἀπονί-
 ζασθαι τῷ πόδε· πρὸς δὲ, καὶ τὸ ἀηλιμμένον (77) λίπα
 ἀνατριψάμεν αὐτόν· τὸ δὲ καὶ τὴν ἀμοιβὴν τὴν ἴσην ἀν-
 ταποδύει τῷ τριψάντι ἐναλλάξ, καὶ τοῦτο δικαιοσύ-
 νης ἐστὶ κοινωνικῆς τὸ γυμνάσιον· καὶ παραδαρθεῖν
 εἰς νοσοῦντι, καὶ ὑποურγῆσαι μὴ δυναμένῳ, καὶ
 παραθεῖναι δεομένῳ. « Καὶ παρέθηκεν αὐτοῖς, » φη-
 σὶν, Ἄβραάμ τοῖς τρισὶν ἄριστον « ὑπὸ τὸ δένδρον. »
 καὶ « παρέστη ἐσθίουσιν αὐτοῖς. » Καὶ ἡ ἀλιεῖα (78),
 ὡς « τῷ Πέτρῳ, » εἰ σχολὴν ἀπὸ τῶν ἀναγκαίων τῶν
 ἐν λόγῳ μαθημάτων ἀγοίμεν. Αὕτη δὲ βελτίων ἢ
 ἄλλα, ἦν ἔχαρισατο ὁ Κύριος τῷ μαθητῇ, καθάπερ
 ἰησοῦς διὰ ὕδατος, « ἀνθρώπους ἀλιεῖν » διδάξας.

ΚΕΦ. ΙΑ΄.

Ἐπιδρομή (79) κεφαλαϊώδης τοῦ ἀρίστου βίου.

Διὰ τοῦτο τὸ χρυσοφορεῖν, καὶ τὸ ἐσθῆτι μαλακω-
 τέρα (80) χρῆσθαι, οὐ τέλεον περικοπτόν· χαλινω-
 πόν δὲ τὰς ἀλόγους τῶν ὀρμῶν, μὴ εἰς τὸ ἀβροδίαι-
 τον ἡμᾶς ἐνσειέσωσι φέρουσαι, ὑπὸ πολλῆς τῆς ἀνέ-
 σως ἐξαρτάσασαι. Δεινὴ γὰρ ἡ τρυφή, εἰς κόρον
 ἰφικεῖλαισα, σκιροτῆσαι, καὶ ἀναχαιτίσαι, καὶ τὸν ἠγίο-
 χον, καὶ τὸν Παιδαγωγὸν ἀποσειέσασθαι· ὅς, πόρρω-
 ῖεν ἀνακόπτων τὰς ἡνίας, ἄγει καὶ φέρει πρὸς

⌘P. 285 ED. POTTER, 243-244 ED. PARIS. ^a Genes. xviii, 8. ^b Joan. xxi, 3. ^c Matth. iv, 18, 19.

(75) *Λοιπὸν*. Si mendo caret, positum videtur pro περισσόν, « superfluum quid. » Aut forte legendum *λειπέσθων*, « relinquuntur. » SYLBERG.

(76) *Ὁὐκ ἐλευθέρων στάσεων*. H. e. « illiberatum stationum. » Intelligit autem varios luctatorum motus artesque, quibus adversarios supplere conabantur.

(77) *Ἀηλιμμένον*. Ἀηλειμμένον, Bod., Reg. Μοι, ἀνατριψάμεν αὐτόν, « confricare se, » recte Bod. Dein, παραδραθεῖν pro παραδαρθεῖν, Reg., Bod. In iis, quæ e Genesi sequuntur, non tam verba, quam sensum recitat.

(78) *Καὶ ἡ ἀλιεῖα*. Galenus quoque piscationem inter exercitationes enumerat lib. ii *De sanitate tuenda*, cap. 8, sicut et Avicenna ingredientem piscatorias naves debilitate exerceri censuit: sed quoniam cunctæ prope piscationes sub sole, et in locis sæpe malo aere plenis peraguntur, una excepta paritima, credimus medicos piscationis laborem parvi aestimasse. Neque tamen defuerunt imperatores, qui exercitationis gratia interdum piscarentur:

quæ utilis et conducibilis sanitatis gratia assumitur. Reliquæ sunt aliæ, quæ gymnasticæ non liberalium vitæ studiorum meditationem profitentur. Modus autem est ubique attendendus. Quemadmodum enim est optimum, ut labores cibos præcedat; ita supra modum laborare, est et pessimum, et molestum, et morborum causa. Neque ergo oportet esse omnino otiosum, neque penitus labore fatigatum. Sicut enim de alimento diximus, ita etiam dicendum est ubique in omnibus. Non ad voluptatem luxuriosamque rationem vita agenda est: nec rursus ad contrariam, et quæ nullum habeat temperamentum, sed eam, quæ inter hæc medium locum obtinet, estque temperata, ac moderata, et pura ab utroque vitio, deliciarum scilicet et parcitatis. Jam vero, sicut etiam ante diximus, sibi ipsi sufficere, est exercitium a fastu alienum: ut exempli gratia, quis ipsi sibi calceos induat, pedes lavet, oleo unctum confricet. Porro autem ei quoque, qui fricavit, mutuam dare operam, id quoque est communicativæ justitiæ exercitium: et dormire juxta amicum ægrotantem, et impotenti ministrare; et egenti ea, quæ sunt necessaria, apponere. « Et apposuit » eis, inquit, tribus Abraham prandium « sub arbore, » et « astitit eis » comedentibus. Piscatio quoque, quemadmodum « Petro », si nobis superfuerit a necessariis Logi disciplinis otium. Hæc est autem melior piscatio, quam Dominus largitus est discipulo, qui tanquam pisces in aqua, « homines piscari » docuit.

C

CAP. XI.

Compendiosa optimæ vitæ pertractatio.

Quocirca et aurum gestare, et molliori uti veste, non omnino rescindendum est: sed frenandæ sunt rationis expertes affectiones, ne per nimiam dissolutionem abripientes, ad mollem nos ac luxuriosam vitam impellant. Quæ enim in satietate impigerunt delicias, mirandum in modum exsultant, et resistunt, aurigamque et Pædagogum excutunt, qui procul habenas retinens, equum humanum

ceu de Augusto Cæsare scriptum est a Suetonio, et de Alexandro Severo a Lampridio. Meminit et Festus ludorum piscatoriorum; Mercurialis, lib. iii, cap. 13, *De arte gymnasi*. De hac piscatione Petri, Joannis xxi, Augustinus Tract. 122: « Quod si fecissent discipuli defuncto Jesu priusquam resurrexisset a mortuis, putaremus eos illa, quæ animos eorum occupaverat, desperatione fecisse. Nunc vero, post eum sibi de sepulcro redditum vivum, subito, sicut fuerant, fiunt non hominum, sed piscium piscatores. Respondendum est ergo, non eos fuisse prohibitos ex arte sua licita victum necessarium quærere, sui apostolatus integritate servata, si aliquando unde viverent, aliud non haberent. » COLLECT.

(79) *Ἐπιδρομή*. Pal. ms. titulus est: *Κλέμεντος περὶ τοῦ ἀληθινοῦ κάλλους λόγος τρίτος*: qui verius ad primum hujus tertii libri caput pertinet. SYLBERG. — Verumtamen eundem etiam titulum exhibent Reg., Bod., itemque in fine capituli, Nov.

(80) *Μαλακωτέρα*. Μαλακωτέρα, Nov.

fert et agit ad salutem : animæ scilicet partem a ratione alienam, quæ in voluptates, et vituperandas appetitiones, et gemmas, et aurum, et vestem variam, reliquumque luxum efferatur. Illud autem memoria maxime tenendum est, quod sancte dictum est : « Conversationem **105** vestram in gentibus habentes honestam, ut in quo de vobis male loquuntur, tanquam maleficis, ex honestis operibus suspicientes Deum glorificent. » Nobis ergo concedit Pædagogus frugali veste uti, albo colore, ut diximus : ut non arti varieganti, sed naturæ generanti, nos accomodantes, quidquid esse fallax, et veritatem ementitur, repellentes, simplicem et uniusmodi veritatem amplectamur. Nimis ✕ delicatam adolescentulam reprehendens Sophocles, dicit :

Quæ seminarum sunt amictæ vestibus.

Quemadmodum enim militis, et nautæ, et principis ; ita etiam viri temperantis est propria vestis, quæ non est curiose elaborata, et est decora ac munda. Unde etiam quæ in lege per Moysen de « lepra » lata est lex, rejicit id, quod est varium, et multis maculis notatum, tanquam nefarium, ut quod sit serpentis variis squamis simile. Eum ergo, qui varietate colorum minime efflorescit, totus autem a vertice capitis usque ad extremos pedes est candidus, mundum esse vult ; ut a corpore transientes, varia ac versipellis mentis affectione deposita, eum, qui non est varius nec anceps, simplicem veritatis colorem diligamus. Qui autem in hoc quoque Moysis est imitator, longe optimus Plato, illam « texturam » admittit, « cui non amplius operis est adhibitum, quam pudica mulier postulet. Albi vero colores honestati conveniunt. » Alibi quoque dicit : « Et in textura non adhibere tincturas præterquam adornamenta belli. » Pacificis ergo hominibus et lucidis album convenit. Quemadmodum ergo signa, quæ quidem ad causas proxime accedunt, si adsunt, ipsas præsentis significant, vel potius effecti existentiam monstrant, quemadmodum fumus ignem ; bonus autem color

✕ P. 286 ED. POTTER, 244 ED. PARIS.

(81) Ἀνθρώπιον. Ἀνθρώπειον, Nov.

(82) Ἐκθηριούμενον. Ἐκθησαριούμενον, Bod., Reg.

(83) Ἐχοντες. Congruentius ἔχοντας, accus. casu. SYLBURG.

(84) Ἐν τοῖς ἔθν. . . ὁμῶν. Hæc propter ὁμῶν repetitum, per librarii negligentiam exciderunt e Nov.

(85) Καταλαλοῦσιν. Καταλαλῶσιν, Bod., Reg.

(86) Νεανίδα. « Adolescentulam » an potius νεανίαν, « adolescentulam ? »

(87) Ὡς γὰρ στρατ. « Quemadmodum enim militis, et nautæ, et magistratus, ita et temperantis est propria vestis, quæ nihil habet superfluitatis, et est decora, » etc. COLLECT.

(88) Ὅχι ὡς ὄσιον. Simplicior ordo, ὡς οὐχ ὄσιον, seu ὡς ἀνόσιον. SYLBURG.

(89) Χρῶμα. Abest a Pal., Bod., Reg.

(90) Πλάτων. Ut huic loco sensus constet, adducenda sunt Platonis verba e lib. xii *De legibus*, p. 992, ubi de donariis, quæ diis consecranda sunt, hæc ait : Ὑψηλὸν δὲ μὴ πλέον ἢ τὸ ἔργον γυναικὸς μιᾶς

σωτηρίαν τὸν ἔπρον τὸν ἀνθρώπινον (81), τὸ ἄλογον μέρος τῆς ψυχῆς, τὸ περὶ ἡδονὰς, καὶ ὀρέξεις ἐπιφύγους, καὶ λίθους, καὶ χρυσίον, καὶ ἐσθῆτα ποικίλην, καὶ τὴν ἄλλην χλιδὴν ἐκθηριούμενον (82)· ἐκεῖνο μάλιστα ἐν νῦν ἔχοντες (83) τὸ εἰρημένον ἀγίως· « Τὴν ἀναστροφὴν ὑμῶν ἐν τοῖς ἔθνεσιν (84) ἔχοντες καλὴν, ἵνα ἐν ᾧ καταλαλοῦσιν (85) ὑμῶν, ὡς κακοποιῶν, ἐκ τῶν καλῶν ἔργων ἐποπτεύσαντες δοξάσωσι τὸν Θεόν. » Δίδωσιν οὖν ἡμῖν ὁ Παιδαγωγὸς ἐσθῆτι χρῆσθαι τῇ λιτῇ, χροῖ δὲ τῇ λευκῇ, ὡς προειρήκαμεν· ἵνα μὴ τέχνη ποικιλομένη, φύσει δὲ γεννωμένη οικειούμενοι, πᾶν ὅσον ἀπατηλὸν καὶ τῆς ἀληθείας καταφουδόμενον, παρωσάμενοι, τὸ μονότροπον καὶ μονοπρόσωπον τῆς ἀληθείας ἀσπασώμεθα. Ἀθροδίατον ἐπονειδίζων νεανίδα (86) ὁ Σοφοκλῆς,

B λέγει :

Γυναικομίμοις ἐμπρεπεῖς ἐσθήμασιν.

Ὡς γὰρ στρατιώτου (87), καὶ ναύτου, καὶ ἀρχοντος· οὕτω δὲ καὶ σώφρονός ἐστιν οικεῖα στολὴ, ἡ ἀπεριεργος, καὶ εὐσχήμων, καὶ καθάριος. Παρ' ὃ καὶ ἐν τῷ νόμῳ περὶ τῆς λέπρας διὰ Μωϋσέως τεθείς νόμος, τὸ ποικίλον καὶ πολυστικτον, οὐχ ὡς ὄσιον (88), ἀπαθεῖται, ταῖς ποικίλαις τοῦ θρεῦος φολίσιν εὐικός. Τὸν γοῦν μηκέτι διηνηθισμένον ποικίλῃ χρωμάτων, ὄλον δὲ λευκωθέντα δι' ὄλων, ἀπὸ κεφαλῆς ἄκρας ἄκρι ποδῶν ἐσχάτων, καθαρὸν εἶναι ἐθέλει· ἵνα κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος μετάβασιν, τὸ ποικίλον καὶ πανοῦργον τῆς διανοίας μεταθέμενοι πάθος, τὸ ἀποικίλον καὶ ἀνευδοκίαστον τῆς ἀληθείας ἀπλοῦν ἀγαπήσωμεν χρώμα (89). Ὅ δὲ καὶ ἐν τούτῳ ἄρα ζηλωτῆς Μωϋσέως, ὁ πάντα ἀριστος Πλάτων (90), « ὑψηλὸν ἐκείνην ἀποδέχεται, ἢ μὴ πλέον ἔργον πρόσεστι γυναικὸς σώφρονος. Χρῶματα (91) δὲ λευκὰ πρόποντα ἀνεῖτ' σεμνότητι. » Καὶ ἄλλοι (92) λέγει· « Καὶ ἐν ὑψηλῇ δὲ βάμματα μὴ προσφέρειν, ἀλλ' ἢ πρὸς τὰ πολέμου κοσμήματα. » Εἰρηνηκοῖς ἄρα ἀνθρώποις καὶ φωτεινοῖς κατάλληλον τὸ λευκόν (93). Ὡς οὖν τὰ σημεῖα, ἐγγυτάτω ὄντα τῶν αἰτίων (94), παρόντα σημαίνει, μᾶλλον δὲ δείκνυσι τὴν τοῦ ἀποτελέσματος ὑπαρξίν, οἷον, καπνὸς μὲν πῦρ, εὐχροια δὲ καὶ εὐσφυρία ὑγίειαν· οὕτω καὶ παρ' ἡμῖν ἡ τοιαύτη στολὴ τοῦ ἤθους τὴν κατάστασιν ἢ I Petr. ii, 12. ἢ Levit. xiii.

Ἐμμηνον· χρώματα δὲ λευκὰ πρόποντ' ἂν θεοῖς εἴη καὶ ἄλλοι, καὶ ἐν ὑψηλῇ βάμματα δὲ μὴ προσφέρειν, ἀλλ' ἢ πρὸς τὰ πολέμου κοσμήματα· « Textile ne operosius, quam mulieris opus menstruum. Color autem albus præcipue decorus diis est, cum in æteris, tum maxime in textili. Tincta vero coloribus aliis, ad bellica insignia solum exhibeantur. » In quibus Clementis σώφρονος pro Ἐμμηνον, et σεμνότητι pro θεοῖς posuit, ut suo instituto hæc accomodaret.

(91) Σώφρονος Χρ. Σώφρονος χρωμᾶ· τὰ δὲ λ. Bod., Reg.

(92) Καὶ ἄλλ. Scribe, Platonis ope, καὶ ἄλλοι (λέγει) καὶ ἐν ὑψηλῇ βάμματα δὲ μ. π.· « Cum alibi (inquit), tum etiam in textili. Tincta vero ne offerant, nisi, » etc.

(93) Τὸ λευκόν. Conf. quæ superius dixit auctor, *Pædag.* lib. ii, cap. 101, pag. 201 edit. Paris. Prodicus Cæus Virtutum inducit λευχέμονα, « albis vestitam, » ibid., pag. 202. In *Apocalypsi* Joannes sanctis cælestibus λευκὰ ἱμάτια tribuit.

(94) Αἰτίων. Αἰτιῶν Bod., Reg.

ἐνδείκνυται. Καθάριος δὲ καὶ ἀφελὴς ἡ σωφροσύνη· ἅπερ ἢ μὲν καθαριότης ἕξις ἐστὶ, παρασκευαστικὴ διαίτης καθαρῆς καὶ ἀμιγροῦς αἰσχροῦ· ἢ δὲ ἀφελεία ἕξις ἀραιετικῆ τῶν περιττῶν. Ἡ δὲ στερεὰ ἐσθῆς, καὶ μάλιστα ἡ ἀγναφος, ἀποστέγει τὸ θερμὸν τὸ ἐν τῷ σώματι, οὐχ ὅτι (95) ἐν αὐτῇ ἔχει τὴν θερμότητα ἐσθῆς, ἀλλ' ὅτι τὴν ἐν τῷ σώματι ἐξιούσαν ἀναστρέφει, καὶ πάροδον αὐτῇ οὐ παρέχει· εἰ δὲ καὶ ἐμπέσοι τις, συλλαβοῦσα αὐτὴν, ἐν αὐτῇ ἔχει, καὶ ὑπ' αὐτῆς θερμανθεῖσα, ἀντιθερμαίνει τὸ σῶμα· δι' ὅ καὶ χειμῶνος μάλιστα ταύτη χρῆστέον. Εὐκόλος δὲ αὐτῆ· εὐκολιά δὲ ἐστὶν ἕξις ἀπέριττος, προσδεκτικὴ, πρὸς τὸ (96) ἀελλεπὲς, ἐξαρκούντων εἰς τὸν κατάλογον τὸν ὑγιῆ (97), καὶ μακάριον βίον. Κεχρήσθω δὲ καὶ (98) ἡ γυνὴ τῇ λιτῇ στολῇ καὶ σεμνῇ· μαλακωτέρα δὲ μᾶλλον ἢ προσήκειν ἀνδρὶ, πλὴν οὐ τέλειον ἀπηρῶρηται, οὐ διαβροσούση τῇ μαλακότητι. Ἔστω δὲ αἱ ἐσθῆτες ἀρμόζουσαι ἡλικίᾳ (99), προσώπῳ, τύποις (1), φύσει, ἐπιτηδεύμασιν. « Ἐνδύσασθαι γὰρ παγκάλλως ἡμῖν ὁ θεὸς Ἀπόστολος συμβουλεύει « τὸν Χριστὸν ἠσπύον, καὶ τῆς σαρκὸς πρόνοιαν μὴ ποιῆσθαι εἰς ἐπιθυμίας. » Κωλύει δὲ βιαζομένους τὴν φύσιν ὁ Λόγος, πρὸς τοὺς λόβους τῶν ὠτίων τιτράναι. Διὰ τί γὰρ οὐχὶ καὶ τὴν βίαν; ἵνα δὴ κάκεινον πληρωθῇ τὸ εἰρημένον· « Ὅσπερ ἐνώτων (2) ἐν βίῳ ὕδρ, οὕτω γυναικὶ κακὸφρονι κάλλος. » Καθόλου γὰρ, εἰ τῆς ἡγεῖται κοσμεῖσθαι χρυσίῳ, ἕσπερ ἐστὶ χρυσοῦ· ὁ δὲ ἐλάττων χρυσοῦ, οὐχ ἐστὶ κύριος αὐτοῦ. Ἀξομώτερον δὲ ὁμολογεῖν ἑαυτὸν καὶ ἥτονα τοῦ Αὐτοῦ ψήγατος, πῶς οὐκ ἀποπύταται; Καθ' ἅπερ οὖν καὶ τὸ χρυσίον μαιίνεται τῆς σὸς ἐξ ἀκαθαρσίας, τῷ βύγγει τὸν φορυτὸν ἐκταρασσούσης· οὕτως ἀσελγαίνειν αἱ τρυφητικώτεραι (3), ὑπὸ τῆς περιουσίας ἐπαυρόμεναι, τὸ κάλλος τὸ ἀληθινὸν καθυβρίζουσιν Ἀφροδιτιῶν μολυσμοῖς. Δίδωσιν (4)

⌘ P. 287 ED. POTTER, 245 ED. PARIS.

(95) Οὐχ ὅτι. Plutarchus in opusculo *De virtute et vitio*: Τὰ ἱμάτια δοκεῖ θερμαίνειν τὸν ἀνθρώπον, οὐκ αὐτὰ δὴ ποῦ θερμαίνοντα καὶ προβάλλοντα τὴν θερμότητα, ἀλλ' ἦν ὁ ἀνθρώπος ἀναδίδου ἐξ ἑαυτοῦ θερμότητα, ταύτην ἢ ἐσθῆς τῷ σώματι προσπεσούσα συνέγει· « Videtur hominem calefacere vestimenta; nec tamen ipsa calefaciant, aut calorem afferunt, sed quem ex se exerit homo, vestis corpori adjuncta continet. » Vocat autem Clemens στερεὰν ἀγναφον, « albam, quæ nondum experta sit fullonem: » nam ideo tanta olim multitudo fullonum, quod plerique, præcipue Romani, albatii essent. De iis, qui auricularum perforant, vide sub finem libri primi. COLLECT.

(96) Προσδεκτικὴ, πρὸς τ. Malim ex Nov. προσδεκτικὴ τῶν πρὸς τὸ ἀν. quo sententia plenior fit.

(97) Εἰς τὸν κατάλογον τ. Scribe εἰς τὸν κατὰ λόγον, τὸν ὑγιῆ καὶ μακάριον βίον. Sensus est, ἐπιτάξιν « esse habitum, qui nil superfluum admittit, ea tamen, quæ ad vitam, quæ secundum legem, « seu rationem, instituitur, sanaque ac beata est, sufficiant, quousque nil desit, assumit. »

(98) Καὶ. Abest a Nov. His porro similia superius dixit auctor *Pæd. lib. II, cap. 10, pag. 200* edit. Paris.

(99) Ἡλικία. Τῇ ἡλικίᾳ, Bod., Reg.

(1) Τύποις. « Exemplaribus. » Scribi etiam possit « ὅποις, » locis. »

(2) Ἐνώτων. Vulg. Bibl. Proverb. xi, cum epitheto habent ἐνώτων χρυσοῦν. A. SYLVAE. — In

A bonusque pulsus sanitatem: ita etiam apud nos hujusmodi amictus indicat qualis sit nostrorum morum constitutio. Pura autem est et simplex temperantia, quoniam munditia est habitus puram vitæ rationem præparans, et minime mistam turpibus. Simplicitas autem est habitus, qui tollit superflua. Solida autem vestis, et præcipue quæ fulionem experta non est, protegit calidum, quod est in corpore: non quod in se vestis habeat caliditatem, sed quod eam, quæ est in corpore, exeuntem revocet, et ei non præbeat exitum: quod si etiam aliqua in eam forte inciderit, ipsam in se comprehensam continet, et ab ipsa excalecta corpus vicissim calefacit: quapropter hieme ⌘, ea maxime utendum est. Ea autem est facilis. Facilitas autem est habitus, ab iis, quæ sunt superflua, alienus, qui ad hoc ut nihil desit, suscipit ea, quæ sufficiunt ad numerum eorum, quæ pertinent ad sanitatem, et ad beatam vitam. Porro autem utatur etiam femina veste frugali et honesta; magis autem molli quam viro conveniat, sed non quæ pudorem omnino abjecerit, nec plane mollitie diffluat. Congruant autem vestes ætati, personæ, figuris, naturæ, studiis. Pulcherrime enim nobis præcipit divinus Apostolus, « ut Jesum Christum induamus, et ne carnis curam geramus in desideriiis ». Prohibet autem Logos, ne auricularum saucium, vim naturæ afferentes. Cur non enim itidem aurem? ut illud etiam impleatur, quod dictum est: « Quomodo in aurem in aure suis, ita improba femina pulchritudo ». In summa enim, si quis auro se ornari existimet, is est auro inferior: qui autem est auro inferior, is non est ejus dominus. Se autem Lydio ramento minus esse honestum et inferiorem fateri,

« Rom. XIII, 14. » Prov. XI, 22.

Vulgata Latin. Proverb. XI, v. 12: « Circulus aureus in naribus suis mulier pulchra et fatua. » Item Antuerpiensis editio, ὡσπερ ἐνώτων χρυσοῦν ἐν βίῳ. Sed a Romana editione abest χρυσοῦν, ut et a libro Clementis. Itaque citat Hieronymus in cap. XVII Ezechielis: « Sicut in auribus in naribus porcæ, sic mulieri male moratæ pulchritudo. » Chrysostomus in hunc locum, ut habet manuscript. liber: Καθ' ἅπερ ἢ ὅς τούτῳ μάλιστα τῷ μέρει τοῦ σώματος τὸν βόρβορον ἀνακινούσα τὸν χρυσοῦν ἐκείνον διαφθείρει κόσμον· οὕτω καὶ ἡ γυνὴ κατασχύνει τὴν εὐμορφίαν.

Idem ait, quod Clemens paulo post. Similis locus est apud Ezech., cap. XVI, 22: « Et dedi in aurem super os tuam, et circulos auribus tuis. » D. Hieronymus: « Verbum Hebraicum אָזְנוֹ, excepto Symmacho, qui interpretatus est ἐπιρρόνιον, omnes in aurem transtulerunt. non quo in aures ponantur in naribus, quæ ex eo, quod auribus pendeant, in aures vocantur: sed quo circulus in similitudinem factus in aurium, eodem vocabulo nuncupetur: et usque hodie inter cætera ornamenta mulierum, solent aurei circuli in os ex fronte pendere et imminere naribus. » Theodoretus moraliter interpretatur a vitiiis dehortationem, quæ freni instar adhibetur, translatione taurorum, qui ferreum anulum naribus excipiunt, quo circumducuntur. COLLECT.

(3) Τρυφητικώτεραι. Τρυφικώτεραι, Bod., Reg.

(4) Δίδωσιν. Nempe ὁ Λόγος, cujus mentio superius facta est.

quomodo non est absurdissimum? Quemadmodum ergo polluitur aurum suis immunditia cœnum rostro suo conturbantis; ita quæ sunt luxui deditæ mulieres, si a nimis copiis incitentur ad libidinem et impudicitiam, veram pulchritudinem inquinamenti Veneris polluunt. Dat ergo eis anulum aureum, nec eum quidem ad ornatum, sed ut ea ob-signet, quæ domi digna sunt quæ custodiantur, propterea quod servandæ domus ad eam cura pertinet. Si enim rectam Pædagogi institutionem omnes probe sequerentur, nihil opus esset signaculis, cum omnes essent ex æquo justi et servi et domini: sed quoniam homines doctrinæ expertes sunt ad injurias faciendas propensiores, fuit opus sigillis. Sed nonnunquam etiam de illa severitate est aliquid remittendum: nonnunquam enim concedendum est illis, quæ in conjugem minus continentem incidunt, ornari, ut marito suo placeant. Hic autem ✕ eis constituitur terminus, ut a solis suis maritis laudari, et eis placere ambiant. Atque ego quidem nollem eas corporeum exercere decorem, sed eos, quibus nupserunt, pudico amore delinire, qui quidem est validum et justum medicamentum: sed quoniam ii volunt esse misera et infelici anima, propositum ipsis sit, si pudicæ esse velint, a ratione alienas maritorum cupiditates paulatim sedare. Ipsi autem ad frugalitatem sensim sunt inducendi, paulatim asuefaciendo ei, quod est temperatius. Honestas enim non ejus, quod est putidum et importunum, adjectione, sed ejus quod est supervacaneum, detractioe accedit. Ea ergo, quæ a feminis ad luxum comparantur, ab eis tanquam pennæ detrahenda sunt; ut quæ instabilem insolentiam inanesque voluptates procreent, quibus excitatæ et quodammodo alatae, sæpe a matrimoniis avolant. Quocirca feminæ honeste ornandæ, et pudico pudore constringendæ sunt, ne a veritate per insolentiam diffuant. Atque honestum quidem est, ut viri uxoris suis fidem habentes, eis **106** domus custodiam permittant, ut quæ eis ad id opitulatrices datæ sunt. Quod si oporteat nos quoque, dum rempublicam gerimus, et in agris etiam alia opera exercemus, et sæpe etiam sumus sine uxoris, nonnulla ut sint tutiora obsignare, dat nobis quoque unum ad hoc signaculum: alii autem sunt abjiciendi annuli. Ut

✕ P. 288 ED. POTTER, 246 ED. PARIS.

(5) *El γὰρ εἶ.* Plinius lib. xxxiii, cap. 1: « Ut plurimum ob scelera annuli fiunt. Quæ fuit illa priscorum vita, qualis innocentia, in qua nil signabatur? At nunc quoque cibi ac potus annulo vindicantur a rapina. »

(6) *Ἐντυχούσαις.* Aptius εὐτυχούσαις, ut mox sequitur, ἐπὶ δυστυχεῖν βούλονται. SYLBURG, — Εὐτυχούσαις, Bod. Aliquis etiam εὐ super ἐν scripsit in Reg., εὐτυχούσαις veram esse lectionem innuens.

(7) *Ἄνδρων.* Παθῶν, Pal., Bod., Reg.

(8) *Ἐμποιοῦντα.* Ἐμποιοῦνται, Bod.

(9) *Ἀποπέττονται.* Ἀποπέττονται, Bod.; ἀποπέττωνται, Reg.

(10) *Διοικουμένους.* Διοικουμένας, Bod., Reg.

(11) *Γενομένους.* Γενομένους, Bod., Reg.

(12) *Μόνον.* His verbis prohibet auctor ejus temporis luxum, quo singulis digitorum articulis gem-

mas annulosque gestabant. Martialis, lib. v Epigr. 11:

*Sardonychas, smaragdos, adamantas, iaspides quo
Versat in articulo Stella, Severe, mens:
Multas in digitis, plures in carmine gemmas
Inventes: inde est hæc, puto, culta manus.*

(15) *Χρυσούς.* Χρυσού, Eccli.

(14) *Κοσμούμεναι.* Τὸ δὲ εὐγ. Κοσμούμεναι τὸ δὲ εὐγ., conjuncte Nov. Κοσμούμεναι δὲ εὐγ. Bod., Reg. Mox, φύσει καλὸν, Bod., Reg.

(15) *Οὐ φαίνεσθαι.* . . . ἀλλὰ εἶναι. Respicit celebre illud Amphiarai dictum apud Æschylum in *Ἐπτά ἐπὶ Θήβαις*, v. 592.

*Οὐ γὰρ δοκεῖν ἄριστος, ἀλλ' εἶναι θέλει.
Non enim videri optimus sed esse vult.*

παδαγωγούμενοις, Θεῶ δὲ εἰσπεποιημένοις. Διὸ καὶ Ἀ
 σάσιν, καὶ κίνησιν, καὶ βᾶδισμα, καὶ ἐσθῆτα, καὶ
 ἀπαξίπλως τὸν πάντα βίον, ὅτι μάλιστα ἔλευ-
 θεωμάτων ἐπαναρτήτων. Ἀλλὰ καὶ τὸν δακτύλιον
 (16) οὐκ ἐπ' ἄρθρον (17) φορητόν τοις ἀνδράσι·
 γυναικίον γὰρ τοῦτο· εἰς δὲ τὸν μικρὸν δάκτυλον,
 καὶ τοῦτο εἰς τοῦσχατον καθιέναι· ἔσται γὰρ οὕτως
 εὐεργῆς ἢ χειρ, ἐν οἷς αὐτῆς δεόμεθα· καὶ οὐ βᾶστα
 ὁ σημαντὴρ ἀποπεσεῖται, τῆ μείζονι τοῦ ἄρθρου συν-
 ἕξει φυλαττόμενος. Αἱ δὲ σφραγίδες ἡμῖν ἔστων πε-
 λείας, ἢ ἰχθῦς (18), ἢ ναῦς οὐρανοδρομοῦσα (19), ἢ
 ἰσρα μουσική, ἢ κέχρηται Πολυκράτης, ἢ ἀγκυρα
 ναυτική, ἢ Σέλευκος (20) ἐνεχαράττετο τῆ γλυφῆ·
 κιν ἁλιεύων τις ἢ, ἀποστόλου μεμνήσεται, καὶ τῶν
 ἐξ ὕδατος ἀνασπυμένων παιδίων. Οὐ γὰρ εἰδώλων (21)
 πρόσωπα ἐναποτυπωτέον (22), οἷς καὶ τὸ προσέχειν
 ἀπείρηται· οὐδὲ μὴν ἕξφος, ἢ τόξον τοῖς εἰρήνην διώ-
 κουσιν· ἢ κύπελλα τοῖς σωφρονουσί. Πολλοὶ δὲ τῶν
 ἀκολάστων γεγυμνωμένους (23) ἔχουσι τοὺς ἐρωμέ-
 νους (24), ἢ τὰς ἐταίρας, ὡς μηδὲ ἐθελῆσσαι αὐτοῖς
 λίθην ποτὲ ἐγγενέσθαι δυνήθηται τῶν ἐρωτικῶν πα-
 θημάτων διὰ τὴν ἐνδελεχῆ τῆς ἀκολασίας ὑπόμνησιν.
 Τριχῶν δὲ πέρι, ταύτη δοκεῖ· Ψιλὴ μὲν ἢ τῶν ἀν-
 δρῶν κεφαλῆ, πλὴν εἰ μή οὐλας ἔχοι (25) τὰς τρίχας·

vult enim Scriptura, « Aureus prudenti mundus est
 disciplina ». » Quæ aurum autem gestant mulieres,
 mihi videntur timere, ne si quis aurum ab eis
 abstulerit, existimentur ancillæ, cum non sint or-
 natæ. Nobilitas autem veritatis, quæ nativa animæ
 pulchritudine dijudicatur, non emptione et venditi-
 one, sed illiberali mente servum discrevit. Nobis
 autem non videri, sed esse liberos convenit, qui a Deo
 quidem instituti, et a Deo adoptati sumus. Et ideo et
 status, et motus, et incessus, et vestitus, et universa,
 ut semel dicam, vita est quam maxime libera susci-
 pienda: Sed neque est a viris annulus in articulo fe-
 rendus: hoc enim est muliebri: sed in parvo digito,
 atque ✕ adeo in extrema ejus parte est collocandus:
 ita enim erit manus maxime ad operandum expe-
 dita in iis, in quibus ea egemus; neque facile ex-
 cidet sigillum, quod majore articuli ligamento cu-
 stoditur. Sint autem nobis signacula, columba, vel
 piscis, vel navis, quæ celeri cursu a vento fertur,
 vel lyra musica, qua usus est Polycrates, vel an-
 chora nautica, quam insculpebat Seleucus: et si
 sit aliquis qui piscetur, meminerit apostoli, et pue-
 rorum qui ex aqua extrahuntur. Neque enim idolo-
 rum sunt imprimendæ facies, quibus etiam adhæ-

✕P. 289 ED. POTTER, 247 ED. PARIS. • Eccli. xxi, 24.

(16) *Δακτύλιον*. De annulorum usu conf. Plinius
 lib. xxxii, cap. 1; Alexander ab Alexandro *Genia-
 lium dierum*; lib. ii, cap. 19; Joannes Baptista Ca-
 salius libello *De fibulis, insignibus et annulis veterum*.

(17) *Ἐπ' ἄρθρον*. « In articulo. » Sunt, qui scri-
 bendum existimant ἐπ' ἄρθρον, i. e. « in summo » di-
 giti articulo. « Extremo articulo » dixit Petronius:
 « Extremo vero articulo digiti sequentis minorem. »
 Conf. Phædrus lib. iii, fab. 2. Scribi possit ἐπ'
 ἄρθρος, « in articulis » digitorum. Vel potius ἄρ-
 θρον indefinite pro quolibet digiti « articulo, » aut
 pro majori articulo sumendum: si quidem articulis
 gemmas aptabant, ut paulo superius dictum est.
 Hinc etiam Seneca *Nat. quæst.*, lib. vii, cap. 31:
 « Exornatus annulis digitos, » et in omni articulo
 gemma disponitur. » Quod fieri videt Clemens, dum
 jubet annulum εἰς τοῦσχατον καθιέναι, « in ex-
 tremam digiti partem demittere. »

(18) *Ἰχθύς*. De pisci hæc dicit P. Halloixius in
Illustrium ii sæculi Script. vitis, p. 143: « Clemens
 agens de annulis Christianorum obsignatoriis, sua-
 det inter alia, ut piscis figura in illis insculpatur,
 non alia opinor, de causa, quam ut memores sint
 aquarum baptismi, in quibus, tanquam pisciculi,
 vitam acceperint, in Christo Jesu post veterem ho-
 minem renati. » Est etiam notissimum, ἰχθῦς sym-
 bolum olim Christiani nominis fuisse, quod istius
 literæ essent initiales Ἰησοῦ Χριστοῦ Θεοῦ Υἱοῦ
 Σωτῆρος. Conf. Tertullianus, *De baptismo*, cap. 1.

(19) *Οὐρανοδρομοῦσα*. Hoc e Pal. ms. At Flor.
 edit., οὐροδρομοῦσα· pro quo fortasse οὐριοδρομοῦσα
 scribere voluit, id est « secundo vento currens. »
 Hæc Sylburg. Οὐροδρομοῦσα, Nov., οὐρανοδρομοῦσα
 Bod., Reg.

(20) *Σέλευκος*. Jos. Villiomasus in Titium: « Hv
 Σέλευκος ἔχαράττετο, « quam insculpebat Seleucus. »
 Sic, « quam insculptam in sigillo habebat Seleucus. »
 lib. ii, κιν ἁλιεύων ἢ τις, « si sit piscans aliquis. »
 lib. i, κιν ἁλιεύων ἢ τις, « si sit piscator aliquis. » Nam et aliquis, qui
 non est piscator, piscatur. At hic intelligitur, si
 quis piscaturam facit: Paulo post: « Multi autem
 libidinosi nudatos habent, eos quos amant: » Πολλοὶ
 τῶν ἀκολάστων γεγυμνωμένους ἔχουσι τοὺς ἐρωμέ-
 νους. Condone tibi hunc errorem. Nesciebas enim

pro γεγυμνωμένους, legendum γεγλυμμένους. Pueros
 deamatos « insculptos » habent. Τῶν ἐρωτικῶν πα-
 θημάτων, « affectionis amoris: » barbare. Lib. iii,
 cap. 27. COLLECT. — Alexander ab Alex. *Gen. dier.*
 lib. ii, c. 19: « Seleuci annulus fatalis, in quo an-
 chora efficta visebatur, cujus imago in femore pos-
 teris visebatur. » Conf. Justinus *Hist. lib. xv*; Au-
 sonius in *Urbium catalogo*, ubi de Antiochia et Ale-
 xandria agit.

(21) *Εἰδώλων*. Nil olim frequentius erat, quam
 deorum in annulis simulacra. Plinius, lib. xxxiii,
 c. 5: « Jam vero etiam Harpocratem, statuasque
 Ægyptiorum numinum in digitis viri quoque portare
 incipiunt. » Alexander ab Alex., *Gen. dierum* lib.
 ii, c. 19: « Augustus Octavius Sphingis, mox im-
 agine Alexandri, nonnulli Harpocrate et Ægyptiis
 diis usi sunt. Notaque est Pyrrhi gemma, in qua
 Apollo et Musæ, cum suis insignibus, non elictæ,
 sed nativa specie visebantur. » Notum est Pytha-
 goræ præceptum: « Ne quis annulum Dei imagine
 insignitum gestaret, » cum e Clementis *Strom.* v,
 tum etiam ex Jamblichio. Christiani quædam Chri-
 sti nominis symbola, ut etiam crucein gestabant:
 verum id post Clementis tempora in usum venisse,
 vel ex hoc loco constat.

(22) *Ἐναποτυπωτέον*. Ἐναποτυπωμένον, Nov.
 Mox ἀπύρηται pro ἀπείρηται, Bod., Reg.

(23) *Γεγυμνωμένους*. Aliquis in marg. Reg.
 ascripsit γεγλυμμένους, « insculptos. » Quam lectio-
 nem probavit Villiomasus. Sed utraque ferri potest:
 « nudam » enim Vencrem, nudasque puellas quan-
 doque effingebant. Conf. quæ superius dicit auctor,
Protrept. pag. 40, edit. Paris.

(24) *Ἐρωμένους*. Etenim mos erat eorum om-
 nium, quorum memoriam animo ferre cupiebant,
 imagines in annulis gestare. Hinc regum facies his
 sæpe insculptæ. Philosophi hæresium suarum magi-
 stros in annulis habebant. Denique, amicorum quo-
 rumvis imagines illis impressæ: unde Ovid. lib. i,
 eleg. 6:

Si quis habes nostris similes in imagine vultus.

Mox ibidem:

In digito qui me fersque, refersque

(25) *Ἐχοι*. Ἐχεῖ, Nov.

rere prohibitum est : sed nec ensis, vel arcus iis, qui pacem persequuntur : nec pocula iis, qui sunt temperantes. Multi autem libidinosi nudatos habent amasios, vel amicas, ut ne si velint quidem, amatorias ex animo deponere perturbationes possint, quod libido eis perpetuo in mentem revocetur. De pilis autem ita videtur : Virorum quidem caput sit rasum, nisi forte pilos crispas habeat : barba autem hirsuta. Intorti autem capilli ne a capite nimium demittantur, in comam muliebrem dilabentes : viris enim barba sufficit. Quod si quis etiam barbam nonnihil tondeat, ea tamen non est omnino denudanda, est enim turpe spectaculum : barbæque a cutem usque tonsura non videtur multum abesse a vulsione et levore. Statim enim ecce Psalmographus barbæ coma delectatus : « Sicut unguentum, inquit, quod descendit in barbam, barbam Aaron a. » Is cum « barbæ » conduplicatione decorem laudasset, vultum exhilaravit unguento Domini. Quoniam autem ✕ non decoris gratia tonsura, sed propter alias necessitates assumitur, pili quidem capitis, ne si aucti fuerint, descendentes visum impediunt, et forte qui in superiori labri parte inter comedendum polluantur, tondendi sunt, non novacula, est enim illiberalis, sed duabus tonsorum forficibus : barbæ autem pili, qui nihil molestiæ afferunt, non sunt vexandi, ut qui vulvi gravitatem afferant, et quemdam paternum terrorem incutiant. Porro autem multos quoque docet non peccare cor-

A λάσιον δὲ τὸ γένειον (26) αἱ δὲ συνεστραμμένα τῶν τριχῶν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς μὴ καθιέσθωσαν ἄγαν, εἰς πλοκάμους καταλισθαίνουσαι γυναικείους· ἀπόχη γὰρ τὸ ἡυγένειον τοῖς ἀνδράσιν. Εἰ δὲ τις καὶ κείραιτό τὸ τοῦ γενείου, οὐ μέντοι παντελῶς ψιλώτεον αὐτό· αἰσχρὸν γὰρ τὸ θέαμα· καὶ κατέγνωσται ἡ τοῦ γενείου ἐν χρῶ κοῦρά, παρατίθει καὶ λειότητι γεινῶσα. Αὐτίκα γοῦν ὁ Ψαλμοδός, τοῦ γενείου περιόμενος τῇ κόμῃ· « Ὡς τὸ μύρον (27), φησί, τὸ καταβαῖνον ἐπὶ πώγωνα, τὸν πώγωνα (28) τὸν Ἀαρὼν· » τῇ παλινῳδῶν (29) « τοῦ πώγωνος » τὸ εὐπρεπὲς ὑμνήσας, πρόσωπον τῷ μύρῳ κατεγάνωσε Κύριον. Ἐπεὶ δὲ οὐχ (30) ὠραίσμοῦ χάριν ἡ κοῦρά παραλήπτεα, διὰ περιστάσιν δὲ, τὰς μὲν τῆς κεφαλῆς τρίχας, ὡς μὴ αὐξόμεναι (31) ταῖς ὄψεσιν ἐμποδίζουσαν καταβαῖνον αὐτά, καὶ ἰσως τὰς ἐπὶ τῷ μύστακι μολυνομένας κατὰ τὴν τροφὴν περικαρτέον, οὐ ξυρῶ (32), ἀγεννῆς γὰρ, ἀλλὰ ταῖς δυοῖν μαχαίραις ταῖς κοιρικαῖς τὰς δὲ τοῦ γενείου, μηδὲν τι παραλυπούσας, οὐκ ἐνοχλητέον· σεμνότητι μὲν τοῦ προσώπου καὶ κατὰ πλεονεξίαν γεννητικὴν ἐμποιοῦσας· πολλοὺς δὲ καὶ τὸ σῆμα παραπαιδαγωγεῖ μὴ ἁμαρτάνειν διὰ τὸ εὐεξέλεγκτον· τοῖς δὲ ἀναφανδὸν (33) ἁμαρτάνειν ἐθέλουσι τὸ λαθάνον τοῦ σχήματος, καὶ μὴ παράσμων, ἐπιπερτέστατον· ὕψ' ὧ δεδουκότες (34), οἷς ἔξεστι δι' ἄνοιαν πλημμελεῖν, τοῖς πολλοῖς ἐξομοιούμενοι, τὸ ἁμαρτάνειν ἀδεῶς κεκαρπῶνται. Οὐ μόνον οὖν αὐστηρὸν δεικνύει τὸν ἄνδρα τῆς κεφαλῆς τὸ ψιλόν, ἀλλὰ καὶ δυσπαθὲς κατασκευάζει τὸ κranίον (35), προσο-

✕ P. 290 ED. POTTER, 247-248 ED. PARIS. C^a Psal. cxxii, 2.

(26) *Γένειον*. Conf. quæ superius dicit auctor libri hujus c. 3, p. 224 edit. Paris.

(27) *Ὡς τὸ μύρον*. Ὡς μύρον ἐπὶ κεφαλῆς τὸ καταβ. Psalm. Chrysostomus in psalm. cxxii : Ὡςπερ οὖν ἐκεῖνος ὁ ἡλειμμένος τῷ μύρῳ, τούτῳ τῷ ἐμπρεπεῖ τῷ σχήματι φαειρός ἐστὶ τῷ προσώπῳ, πολλῆς εὐωδίας ἐμπέλησται, χάριν παρεῖχε τοῖς ὀρώσιν ὀφθαλμοῖς, οὕτω καὶ τοῦτὸ ἐστὶ καλόν. COLLECT.

(28) *Τὸν πώγωνα*. Hæc absunt a Pal. ms., sed leguntur in ps. cxxii. SYLBURG. — Itemque in codicibus nostris.

(29) *Τῇ παλινῳδῶν*. H. e. « faciem, cujus decorem repetita » barbæ « mentione celebrasset, Domini unguento perfudit. » Porro « unguentum Domini » vocat, quod a Deo benedictum erat : ut eodem psalm. v. 3, sequitur, ὅτι ἐκεῖ ἐνετεῖλατο Κύριος τῇν εὐλογίαν.

(30) *Ἐπεὶ δὲ οὐχ*. Musonius apud Stobæum tit. 6, *Περὶ ἀκολασίας*, ἐφη παραπλησίως τὸν ἄνδρα χρῆναι κεφαλῇ προσφέρειν κοῦραν, ὡς ἀμπέλω προσφύρομεν τομῆν, μόνον τοῦ ἀφαιρεῖν τὸ ἀχρηστον· « Perinde virum ait debere capiti adhibere tonsuram, ut viti adhibemus putationem : nempe solum auferendi gratia quod inutile est. Ut enim recte auctum est a Zenone, eadem de causa tollendi sunt pili, quæ nutriuntur, scilicet quatenus natura postulat, ne quis gravetur a comâ, neve turbetur in ulla actione. » Apud Athenæum Alexis lib. xiii : « Picatum aut derasum si quem videris, aut de militia cogitare, ille mihi videtur facturus omnia, quæ barbæ non conveniunt, aut in civitate flagitiis omnibus se inquinaturum. Ob cinædos ergo antiqui tantopere derasos aversabantur, barbam prolixam fovendam putabant. » COLLECT.

(31) *Αὐξόμεναι*. Αὐξανόμεναι, Nov.

(32) *Ὁὐ ξυρῶ*. Observandum est, olim non tam rasuram, quam tonsuram fuisse in usu : tondebantur enim demisse quidem, sed ita tamen ut cutis tecta maneret. Id apparet ex hoc Clementis loco, itemque ex Optato Milevit. qui lib. ii *contra Parmen.* arguit Donatistas, quod catholici sacerdotibus per vim capita raserint : « Docete, inquit, ubi vobis mandatum sit radere capita sacerdotibus, cum e contrario lot sint exempla proposita fieri non debere. » Item ex Hieronymo in cap. xlv Ezech. demonstratur, nec rasis capitibus sicut sacerdotes cutoresque Isidis atque Serapidis nosse debere, nec rursus comam demittere, quod proprie luxuriosorum est, sed in tantum capillos demittendos, ut aperta sit cutis. Atque hæc forte erat causa, cur Hieronymi et Ambrosii tempore Christiani sacerdotes non raderentur : tum enim erant Isidis sacerdotes. Vide Ambros. epist. 56. Posteaquam autem illa causa cessavit, nihil absurdum faciunt, qui ad aliquid sacrum significandum caput radunt. Nam rasuram ex se malum non esse constat ex eo, quod Ezechiel jubetur radi, Ezech. v, et Nazaræus, Num. vi ; unde et Paulus Act. xxi, ait : « Sunt nobis viri quatuor, » etc R. Bellarminus, lib. ii *De monachis*, cap. 41, tom. I *Disputationum de controversiis*. Hæc Collect. in moris Romani defensionem.

(33) *Τοῖς δὲ ἀν.* Deest negativa particula : quod vidit interpretes.

(34) *Ὑψ' ὧ δεδουκότες*. Hæc verba sensum nullum præbent : nec satis intelligi potest Herveti versio. Scribe ὕψ' ὧ δεδουκότες, « quem » habitum « subeuntes. » Dixerat enim, illis, qui palam peccare verentur, gratissimum esse habitum μὴ παράσμων, eum scilicet, « qui non est insignis, » ac talis, ut ab aliorum habitu non distingui possit : addit igitur ὕψ' ὧ δεδουκότες, etc., « quem subeuntes, eoque hominibus et vulgo, quibus incognitis peccare licet, similes facti, id consequuntur ut secure peccent. »

(35) *Κρανίον*. Κρανίον, Nov.

μειν ἐθίζον καὶ κρύει καὶ καύματι· καὶ τὰς ἀπὸ τῶν δυνάμεων βλάβας, ἃς ἡ κόμη, σπόγγου τρώωνεις ἐαυτὴν ἀναλαμβάνουσα, ἐγκατασκήπτει τῷ ἐγκεφάλῳ παράμονον ἐκ τῆς νοτιδος τὴν βλάβην. Ταῖς γυναῖξι δὲ ἀπόχρη μαλάσσειν (36) τὰς τρίχας, καὶ ἀναδεδεῖσθαι τὴν κόμην εὐτελῶς περόνην τινὶ λιτῇ πρὸς τὸν αὐχένα, ἀφελεῖ θεραπεία συναυξούσας (37) εἰς κάλλος γνήσιον τὰς σείφρονας κόμας· καὶ γὰρ αἱ περιπλοκαὶ τῶν τριχῶν αἱ ἑταιρικαὶ, καὶ αἱ τῶν σειρῶν ἀναδέσει (38) πρὸς τῷ (39) εἰδελχθεῖς αὐτὰς δεικνύναι, κόπτουσαι (40) τὰς τρίχας, ἀποτίλλουσαι ταῖς πανώργροις ἐμπλοκαῖς· δι' ἃς οὐδὲ θιγγάνουσι τῆς κεφαλῆς ἡ σείφρων, αὐταῖς (41) συγγεῖν τὰς τρίχας φοβούμεναι. Ἀλλὰ καὶ ὁ ὕπνος αὐταῖς μετὰ δέους παραγίνεται, μὴ κατασκύλωσιν λαθοῦσαι τὸ τῆς ἐμπλοκῆς σχῆμα. Ἄλλοτριῶν δὲ αἱ προθέσεις (42) τριχῶν τέλειον ἔκδιδοι, ὀθνεῖας τε ἐπισκευάζεσθαι τῇ κεφαλῇ τὰς κόμας ἀθεώτατον, νεκροῖς ἐνδιδυσκούσας (43) πλοκίμοις τὸ κρανίον. Τίνι γὰρ ὁ πρεσβύτερος (44) ἐπιτίθει χεῖρα; τίνα δὲ εὐλογῆσει; οὐ τὴν γυναῖκα τὴν κεκοσμημένην, ἀλλὰ τὰς ἄλλοτριᾶς τρίχας, καὶ δι' αὐτῶν ἄλλην κεφαλὴν. Εἰ δὲ ἡ κεφαλὴ (45) γυναικὸς μὲν ἀνὴρ, ἀνδρὸς δὲ ὁ θεός (46)· πῶς οὐκ ἄθεον ἡτοιᾷ αὐτὰς περιπίπτειν ἀμαρτήμασι; τοὺς μὲν γὰρ ἀπατώσι, τοὺς ἀνδρας, διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς κόμης· καταισχύνουσι δὲ τὸν Κύριον, τὸ ὅσον ἐπ' αἰαῖς, ἑταιρικῶς κοσμοῦμεναι εἰς ἀπάτην ἀληθείας· καὶ τὴν ὄντως οὖσαν καλὴν βλασφημοῦσι κεφαλὴν. Ὁμοῦν οὐδὲ βαπτέον τὰς τρίχας· οὐδὲ μὴν τὰς ποικίλως μεταχρωστέον· οὐτε γὰρ τὴν ἐσθῆτα ποικίλλειν συγκεχώρηται· καὶ μάλιστα τὸ γεραιὸν τῆς ἡλικίας, καὶ ἀξιώσιτον, οὐκ ἐπιχαλυπτέον· ἀναδεικτέον δὲ ἐπ' αὐγὰς τοῦ Θεοῦ τὸ τρίμμα εἰς σέβασμα τῶν γυναικῶν· καὶ γὰρ ἀναισχυνοῦσιν ἐσθ' ὅτε ποικίλως ἐπιχρῶνται, παιδαγωγῶν δίκην ἐπιστάσα, ἐπὶ σωφροσύνην μεθρημόσατο αὐτοῦς, καὶ κατεπλήξατο τῇ σιλικῇ.

✠ P. 294 ED. POTTER. • I Cor. xi, 3.

(36) *Μαλάσσειν*. Pal. φυλάσσειν, «custodire.»

ΣΙΛΙΑΚ. — Φυλάσσειν habent etiam Bod., Reg.

(37) *Συναυξούσας*. Συναυξούσας, Bod., Reg.

(38) *Σειρῶν ἀναδέσει*. Villiomarus lib. iv, 13, in Titium: Σπειραν Naumachus vocat σειράν, hoc est «catenam,» eo versu:

Ἥδη κόμης περιβάλλει πολυσχιδέας πλέκεσειράς.

Σειραῖσι veluti sertæ quædam capilli, in quas non solum feminæ, sed et viri crines, et barbam distinguere atque dividebant, ut in capitibus Jovis, tam in numismatibus, quam in marmoribus videre est. «Treccias» vocant Itali; iis utebantur in capillo porrecto et, ut Apuleiana licentia loquar, «palatiato.» Vestalibus senis tantum ornari licebat sub flammeo. Hoc est enim, quod Festus dicit «senis crinibus ornari.» At matronæ pluribus ornabantur, unde πολυσχιδέας σειράς dixit Naumachus. In multis numismatibus Augustarum capita in ejusmodi sertas secta, et distincta videre potes. Hæc ille. Habes et Judic. xvi: Ἐάν ὑφῆνης τὰς ἐπὶ τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς μου. Latina Vulgata: «Si serpon crines capitis mei pleueris.» Ita Festus, «senos crines.» Ibidem et dicit ἐπὶ τὰς βοστρύχους, «septem cincinnos.» Pollux lib. ii, c. 1: Ὀνομάζονται πλοκίμοι καὶ σκόλλαι, σειρὰ τριχῶν, lege ex manuscripto σκόλλαι, et apud Hesychium σκόλλων, Isidarius dicit πλοκαμίδα. COLLECT.

(39) *Πρὸς τῷ*. Scriptum erat πρὸς τὸ, quam lectionem codices nostri agnoscunt. Πρὸς τῷ maluit Sylburg.

(40) *Κόπτουσαι*. Κόπτουσαι scribendum indicavit Lowthius. Quam emendationem firmavit, qui super at in Reg. et scripsit.

(41) *Αὐταῖς*. Lowthius ait: Lege αὐταῖ. Sed αὐταῖς est pro ἐαυταῖς, «si. i.»

(42) *Προθέσεις*. Προσθέσεις, «appositiones:» ut alibi πρόσθετοι κόμαι. SYLBURG.

(43) *Ἐνδιδυσκούσας*. Ἐνδιδυσκούσας, dativo casu Pal., Bod., Reg. Μοχ, κρανέον pro κρανίον, Nov. Dem, τίνι δὲ ὁ πρ. Bod.

(44) *Ὁ πρεσβύτερος*. Presbyteri nomine quandoque episcopos comprehendit, quandoque episcopum a presbytero distinguit. Conf. quæ adnotavimus ad Strom. vii, pag. 700 edit. Paris. Porro notum est, in veteri Ecclesia ordinatis, confirmatis, penitentibus, ægris, qualemcunque denique benedictionem recipientibus, ac duobus nominum prioribus a solo episcopo, reliquis autem nonnunquam a simplici etiam presbytero, manus imponi solitas fuisse.

(45) *Κεφαλὴ*. Παντὸς ἀνδρὸς ἡ κεφαλὴ ὁ Χριστός ἐστι· κεφαλὴ δὲ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ· κεφαλὴ δὲ Χριστοῦ ὁ Θεός. I Cor. xi, 3.

(46) *Ὁ Θεός*. Ὁ Χριστός, Nov., ut apud Paulum.

A poris habitus, quod inde facile deprehendantur. His autem, qui nolunt aperte peccare, occultus habitus et non insignis est graüissimus. Quod veriti ii, quibus licet peccare, propterea quod non cognoscantur, multis assimilati ut secure possent peccare consecuti sunt. Non solum ergo severum virum ostendit capillorum raritas, sed etiam efficit, ut minus facile lædatur cranium, cum et frigori et æstui ipsum assuesfaciat, et incommoda, quæ ab eis proficiscuntur, repellat, quæ quidem coma instar spongiæ in seipsam recipiens, perpetuam ex humore. noxam cerebro infligit. Mulieribus autem crines mollire sufficit, et tenui aliqua fibula comam juxta collum alligare frugaliter, simplici cultura pudicas comas in germanam pulchritudinem alentibus. Meretricii enim capillorum plexus, et catenarum nexum cum eas deformes reddunt, tum etiam pilos discerpunt, artificiosius texturis evellentes: quibus etiam fit, ut ne sua quidem tangant capita, ne capillos confundant pertimescentes. Quin etiam non sine metu eas invadit somnus, dum timent, ne texturæ figuram imprudentesconturbent. ✠ Alienorum autem capillorum appositiones sunt omnia rejiciendæ, et externas comas capiti adhibere est maxime impium, quo fit, ut mortuis pilis cranium induant. Cui enim manum imponit presbyter? Cui autem benedicit? Non mulieri quæ est ornata, sed alienis capillis, et per ipsos alii capiti. Si autem «mulieris» quidem «caput est vir, viri autem caput est Christus:» quomodo non est impium eas in duplex peccatum incidere? Per immodicam enim comam viros decipiunt: Dominum autem, quantum in ipsis est, dedecore afficiunt, dum meretricie ornantur in fraudem veritatis, et caput, quod vere pulchrum est, infamant. Nec ergo pili sunt tingendi, nec canis color mutandus. Neque

enim vestem variare concessum est: **107** et maxime abest, ut senilis ætas, quæ venerationem et auctoritatem conciliare apta est, tegenda sit. Dei autem decus in lucem proferendum est, ut id revereantur adolescentes. Quandoque enim evenit, ut cum impudenter se gerentibus apparuisset instar pædagogi canities, eos traduxit ad modestiam, et visus fulgore juvenilem terruit et repressit cupiditatem. Sed neque vultus suos callidæ artis illecebris illinere debent. Pudicum autem eis ornatum ostendemus. Pulchritudo enim optima primum est pulchritudo animæ, ut sæpe significavimus, quando fuerit sancto Spiritu, et iis, quæ ab eo oriuntur, fulgoribus ornata, justitia, prudentia, fortitudine, temperantia, bonorum amore et pudore, quo nullus color nitidior unquam visus est. Dein ornatur etiam pulchritudo corporis, apta membrorum et partium competentia cum bono colore. Hic est sanitatis aptus et appositus ornatus, per quem ficti simulacri accedit ad verum transitus, convenienter figuræ quæ a Deo data est. Ad ornandum autem secundum naturam magno prædita est artificio, potus temperatura, et cibi commoderatio. Non solum enim corpus ex his sanitatem obtinet, sed etiam facit, ut ex his appareat pulchritudo. Ex igneo enim, fulgor et splendor accedit; ex humido autem, nitor et gratia; ex sicco autem, virtus et stabilitas; ex aere autem, spirandi facilitas, et par æquilibrium: ex quibus concinna ✕ et pulchra hæc Logi statua ornata est. Sanitatis autem liberalis flos est pulchritudo: sanitas enim intus operatur, exterius autem efflorescens pulchritudo bonum colorem manifestum ostendit. Pulcherrimæ ergo et saluberrimæ vitæ agendæ rationes, corpora exereendo, germanam et firmam efficiunt pulchritudinem, dum calor in seipsum attrahit succum omnem et frigidum spiritum. Est autem caliditas apta ad se trahere, cum motu ventilatur: postquam autem attraxerit, excalescitur, paulatim per ipsas carnes exhalat nutrimenti superabundantiam, aliquanta quidem humiditate, sed insigni caliditate: et ideo prius quoque exinanitur nutrimentum. Corpori autem immobili cibus minime adhærescit, sed excidit: quemadmodum a frigido clibano panis, vel totus, vel solum fundum relinquens. Jure ergo iis, qui per exercitiorum abstersiones non excernunt, et urinæ et stercora redundant. Redundant etiam

✕ P. 292 ED. POTTER, 249 ED. PARIS.

(47) Ὑποδείξωμεν. Pal. ms., ὑποδείξωμεν, indic. modo. SYLBURG.

(48) Ἡ κομμωτικὴ. Dixerat, corporis pulchritudinem « symmetria membrorum, bonoque colore » constare: addit, « ad ornandam eam pulchritudinem maxime aptam esse sanitatem: per quam fit, ut fictum fucatumque simulacrum in verum, juxta formam a Deo datam, transeat. » Porro « simulacrum » vocat hominem secundum divinam imaginem formatum, qui ex pravo artificioso ornato et ascititia pulchritudine ad naturalem sui corporis habitum ornatumque, quem a Deo habuit, per sanitatem restituitur. Proinde statim adjicit, « cibi potusque moderatum usum ad hunc ornatum in

A πνότητι τῆς ὄψεως τὸ νεάζον τῆς ἐπιθυμίας. Ἄλλ' οὐδὲ τὰ πρόσωπα ἐντριπτέον. αὐταῖς πανούργου σοφίας τερθεύμασιν· ὑποδείξωμεν (47) δὲ αὐταῖς κομμωτικὴν σώφρονα· κάλλος γὰρ ἄριστον πρῶτον μὲν τὸ ψυχικόν, ὡς πολλάκις ἐπεσημηγάρμη· ὅτ' ἂν ἢ κεκοσμημένη ψυχὴ ἀγίῳ Πνεύματι, καὶ τοῖς ἐκ τοῦτου ἐμπνεομένη φαιδύσμασιν, δικαιοσύνη, φρονήσι, ἀνδρεία, σωφροσύνη, φιλαγαθία τε, καὶ αἰδοί, ἧς οὐδὲν εὐανθέστερον χρῶμα ἐώραται πώποτε· ἔπειτα καὶ τὸ σωματικὸν κάλλος ἠσκήσθω, συμμετρία μελῶν καὶ μερῶν μετ' εὐχροίας. Ἡ κομμωτικὴ (48) τῆς ὑγείας ἐναυῖθα εὐθετος, καθ' ἣν ἡ τοῦ εἰδώλου τοῦ ἐπιπλάστου εἰς τὸ ἀληθὲς μετάβασις, κατὰ τὸ σχῆμα τὸ ἐκ τοῦ Θεοῦ δεδομένον, περιγίνεται. Δεινὴ δὲ καλλωπίσαι κατὰ φύσιν ἡ τῶν ποτῶν εὐκрасία, καὶ ἡ τῶν σιτίων συμμετρία. Οὐ γὰρ μόνον τὴν ὑγίαιαν ἴσχει τὸ σῶμα ἐκ τούτων, ἀλλὰ καὶ τὸ κάλλος διαφαίνεσθαι ποιεῖ. Ἀπὸ γὰρ τοῦ πυρώδους τὸ στιλπνὸν καὶ μαρμαρυγῶδες περιγίνεται· ἀπὸ δὲ τοῦ ὑγροῦ τὸ λαμπρὸν καὶ κεχαρισμένον· ἀπὸ δὲ τοῦ ξηροῦ τὸ ἀνδρώδες καὶ πάγιον· ἀπὸ δὲ τοῦ ἀερώδους τὸ εὐπνουν καὶ ἰσοστάσιον· ἐξ ὧν ὁ εὐρυθμος καὶ καλὸς οὗτος ἀνδρίας τοῦ Λόγου κεκόσμηται. Ἄνθος δὲ τῆς ὑγείας ἐλευθέριον (49) τὸ κάλλος· ἡ μὲν γὰρ ἔνδον τοῦ σώματος ἐργάζεται, τὸ δὲ εἰς τὸ ἐκτὸς τοῦ σώματος ἐξανθήσαν, φανεράν ἐνδείκνυται τὴν εὐχροίαν. Αἱ γοῦν κάλλιστα καὶ ὑγιεινότετα ἀγαθὰ, διαπονοῦσαι τὰ σώματα, τὸ κάλλος τὸ γνήσιον καὶ παράμονον ἐργάζονται, ἔλκοντος ἐφ' ἑαυτὸ τοῦ θερμοῦ τὴν τε ἰχμάδα πᾶσαν, καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ψυχρὸν· ὀλκὸν δὲ εἰς ἐαυτὴν ἡ θερμότης, ἐκριπιζομένη κινήσειν· ἐπειδὴν δὲ ἐλκύση, ἀλεινομένων ἡρέμα δι' αὐτῶν ἀτιμάζει (50) τῶν σαρκῶν τὴν ἐκ τῆς τροφῆς περιουσίαν, ποσὴ μὲν τῇ ὑγρότητι, ὑπερβολῇ (51) δὲ θερμότητος· διὸ καὶ ἡ προτέρα κενοῦται τροφῆ. Ἀκινήτω δὲ τῷ σώματι τὸ βρωθὲν σίτιον οὐ προσφύεται, ἀλλὰ ἐκπίπτει· ὡσπερ ἀπὸ ψυχροῦ κλιβάνου ὁ ἄρτος, ἢ ὄλος, ἢ μόνον ὑπολειπόμενος τὸν πυθμένα. Εἰκότως οὖν τοῖς περιττεύουσι κατὰ τὰς ἀποτρίψεις τὰ οὖρα καὶ τὰ σκύβαλα πλεονάζει· πλεονάζει δὲ καὶ τὰ ἄλλα περιττώματα αὐτοῖς, πρὸς δὲ καὶ ἰδρώτες, οὐκ ἀναδιδόμενης τῷ σώματι (52) τῆς τροφῆς, ἀλλ' εἰς τὰ περιττὰ ἐκχομένης. Ἐντεῦθεν καὶ αἱ λαγνεῖαι ὀρμῶνται, περὶ τὰ (53) παιδοποιίας μόρια D ἐπιβρέουσης τῆς περιττείας κινήσει συμμετρίαι· διὸ τηχτέον ταύτην τὴν περιττείαν, καὶ εἰς πέψιν ἀναχυτέον, δι' ἧς τὸ κάλλος ἐρυθραίνεται. Ἄτοπον δὲ,

primis conducere. » Nec multo post, hominem ex-
presse vocat, τοῦ Λόγου ἀνδριάντα, « Logi imagi-
nem: » et κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγονότα, « secundum
Dei imaginem factum fuisse » dicit.

(49) Ἄρθος δὲ τ. Ἄνθος γὰρ τῆς ὑγ. ἐλευθέρον.
Pal., Bod., Reg.

(50) Ἀτιμάζει. Lowthius ait: « Lege ἀτιμάζει. Ita
interpres. »

(51) Ὑπερβολῇ. Ὑπερβολὴ Bod., Reg. Μοχ
τροφῆ pro τροφῆ. Ibid.

(52) Τὸ βρωθὲν σιτ... ἀναδιδόμενης τῷ σώματι.
Hæc e Nov. exciderunt.

(53) Περὶ τὰ. Περιττὰ Nov. Μοχ, ἐπιβρέουσης
τῆς περιττείας κινήσει συμμετρίαι e Nov. excidit.

τοὺς ἑ κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ ὡς γεγονότας, ὡς περ ἀτιμάζοντας τὸ ἀρχέτυπον, ἐπηλυν ἐπάγασθαι κομμωτικὴν, τὴν ἀνθρώπειον κακοτεχνίαν (54) πρὸ τῆς θείας αἰρουμένου δημιουργίας. Προϊέναι ἀεὶ τὰς ὁ Παιδαγωγὸς κελεύει ἐν καταστολῇ κοσμίῳ, μετὰ αἰδοῦς καὶ σωφροσύνης κοσμεῖν ἑαυτὰς, ὑποτασσόμενας τοῖς ἰδίοις ἀνδράσι, ὡς καὶ εἰ τινες (55) ἀπειθοῖεν τῷ λόγῳ, διὰ τῆς τῶν γυναικῶν ἀναστροφῆς ἀνευ λόγου κερδηθήσονται, ἐποπτεύσαντες, ἔρῃ, τὴν ἐν λόγῳ ἀγνὴν ἀναστροφὴν ὑμῶν· ὡς ἔστω οὐχ ὁ ἐξωθεν ἐμπλοκῆς (56), καὶ περιθέσεως χριστιανῶν, ἢ ἐνδοσέως ἱματίων κόσμου· ἀλλ' ὁ κρυπτὸς τῆς καρδίας ἄνθρωπος, ἐν τῷ ἀφθάρτῳ τοῦ πραέος καὶ ἡσυγίου πνεύματος, ὃ ἐστὶν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ πᾶντελής. Ἡ δὲ αὐτοργία ταῖς γυναιξὶ μάλιστα τὸ γήσιον ἐπιφέρει κάλλος, γυμνάζουσα (57) τὰ σώματα αἰσῶν, καὶ σφᾶς αὐτὰς δι' αὐτῶν κοσμοῦσα· οὐ τὸν ὡς ἄλλων πεπονημένον προσφέρουσα κόσμον ἄκοσμον (58) καὶ ἀνελεύθερον, καὶ ἐταιρικόν, ἀλλὰ τὸν ἐκείνης σώφρονος γυναικὸς, διὰ τῶν χειρῶν αὐτῆς, ὡς τῆς ἡρώδης μάλιστα, ἀρκούμενον καὶ ἐξυφαινόμενον. Οὐ γὰρ ποτε καθήκει ἐξ ἀγορᾶς ὠνητοῖς, ἀλλὰ τὰς οἰκουρικοῖς, τοῖς ἰδίοις ἔργοις κοσμουμένης φαίνεται τὰς κατὰ Θεὸν πολιτευσόμενας. Κάλιστον γὰρ (59) ἔργον γυνὴ οἰκουρὸς, αὐτὴν (60) τε καὶ τὸν ἄνδρα τοῖς ἰδίοις περιβάλλουσα κοσμήμασι· δι' ὧν ἐγγίνονται πάντες, οἳ μὲν παῖδες ἐπὶ τῇ μητρὶ, ὁ δὲ ἄνθρωπος ἐπὶ τῇ γυναικί, αὐτὴ δὲ ἐπὶ τούτοις, πάντες ἐπὶ τῷ Θεῷ. Συλλήβδην γοῦν ἑ Ταμειῶν ἀρετῆς ἐστὶν ἀνδρεία γυνή· ἥτις οἶτα (61) ὀκνηρὰ οὐκ ἐφαγε· θερμοὶ δὲ ἐλεημοσύνης ἐπὶ τῇ γλώσσῃ αὐτῆς· ἥτις τὸ πᾶν αὐτῆς διήνοιξε (62) σοφῶς καὶ ἐννόμως· ἥς τὰ τέκνα ἐμακάρισαν ἀνιστάμενα, ὡς διὰ Σολομώντος λέγει ὁ ἅγιος Λόγος (63)· Ὁ δὲ ἄνθρωπος αὐτῆς ἐκαυμάσεν. Γυνὴ γὰρ εὐσεβῆς (64) εὐλογεῖται· φέβου δὲ Κυρίου αὐτῆς αἰνεῖται. Καὶ πάλιν ἑ Γυνή

A eis alia excrementa, et præterea sudores, cum alimentum minime distribuatur corpori, sed effundatur in ea, quæ sunt supervacanea. Hinc etiam excitantur libidines, cum ad partes genitales moderatis motibus affluat superfluitas. Quocirca liquefacere oportet hanc superfluitatem, et eam in concoctionem effundere, per quam rubescit species. Est autem absurdum eos, qui ad Dei imaginem et similitudinem a) facti sunt, archetypum quodammodo contemnentes, externum ornatum inducere, pravum hominum artificium, Dei officio præferentes. Jubet autem Pædagogus eas prodire in vestitu honesto, cum pudore et modestia seipsas exornare b), subjectas viris propriis, ut si qui verbo non pareant, per uxorum conversationem absque verbo B lucrifaciant. Cum viderint, inquit, castam vestram, quæ est in verbo, conversationem. Quarum sit, non qui est extrinsecus plicaturæ, vel auri appositionis, vel vestium indumenti ornatus: sed occultus cordis homo, in incorruptibilitate mitis et quieti spiritus, qui est coram Deo pretiosus c). Mulieribus autem proprius labor veram et maxime germanam affert pulchritudinem, ut quod earum corpora exerceat, et ipsas per se ornet: non ab aliis laboratum mundum immundum ac illiberalem et meretricium afferens, sed mundum uniuscujusque pudicæ mulieris, qui per manus ejus, quando maxime opus fuerit, et suppeditatur et textur. Neque enim unquam convenit iis quæ ex foro emuntur, sed propriis ac domesticis videri ornatas operibus, quæ ex Dei legibus vitam suam instituunt. Res est enim pulcherrima, mulier domus custos, quæ et se et maritum propriis ornamentis induit; per quæ omnes exsultant, filii quidem propter matrem, maritus autem propter uxorem, ipsa autem propter eos, omnes vero propter Deum. Ut paucis

¶ P. 293 ED. POTTER, 250 ED. PARIS. a Gen. 1, 26. b 1 Tim. 11, 9. c 1 Pet. 11, 1, 2, 3, 4.

(54) Κακοτεχνίαν. Κακοτεχνίαν πρὸς τῆς θείας αἰρουμένης Bod., Reg.

(55) Ὡς καὶ εἰ τ. Ἦνα καὶ εἰ τινες ἀπειθοῦσι apud Pet. Mox, κερδηθήσονται pro κερδηθήσονται. Dein, τὴν ἐν φέβῳ ἀγ. Mox, ἐμπλοκῆς τριχῶν, καὶ. Ibid.

(56) Ἐμπλοκῆς. Ἐμπλοκῆς Nov., ἐκπλοκῆς Bod., Reg.

(57) Γυμνάζουσα. Super a final. aliquis scripsit as in Bod. et Reg. Idem in Reg. factum est super finale syllabam vocum κοσμοῦσα et προσφέρουσα ut hæc voces non ad αὐτοργία, sed ad γυναιξὶ referantur.

(58) Κόσμον ἄκοσμον. Tertullianus quod hic Clemens κόσμον ἄκοσμον, De habitu muliebri 4: Cultum dicimus, quem mundum muliebrem vocant, ornatum quem immundum muliebrem convenit dici. Ille in auro et argento, et geminis et vestibus deputatur: iste in cura capilli, et cutis, et earum partium corporis, quæ oculos trahunt. Collet.

(59) Γὰρ. Abest a Pal., Bod., Reg.

(60) Αὐτὴν. Respicit Prov. xxxi, 22: Δισσὰς χλαίνας ἐπέθηκε τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς, ἐκ δὲ βύσσου καὶ πορφύρας ταυτῆς ἐνδύματα.

(61) Ἦτις οἶτα. Ex hoc loco usque ad illum, Mulier fortis, omnia ex xxxi Proverbiorum sunt versu 26. In Antuerpiensi editi: Στόμα δὲ αὐτῆς

ἀνοίγει σοφῶς καὶ νομοθέσμως· ἡ δὲ ἐλεημοσύνη ἐν τῇ γλώσσῃ αὐτῆς. Vulgata: Os suum aperit sapientie, et lex clementie in lingua ejus. Apud Clementem: Στόμα αὐτῆς διήνοιξεν σοφῶς καὶ ἐννόμως, θερμοὶ ἐλεημοσύνης ἐπὶ γλώσσῃ αὐτῆς. Item 28 versus: Ἀνέστησαν τὰ τέκνα καὶ ἐπλούτησαν, καὶ ὁ ἄνθρωπος αὐτῆς ἤνεσεν αὐτὴν. Vulgata: Surrexerunt filii ejus, et beatissimam prædicaverunt. Clemens: Ἦς τὰ τέκνα ἐμακάρισαν ἀνιστάμενα, ὁ δὲ ἄνθρωπος ἐνέκωμάσεν αὐτὴν. In editione Romana Aquilæ Symmacho et Theodotioni tribuitur hæc lectio, ἐμακάρισαν αὐτὴν, ut et apud Clementem, et legisse videtur auctor Vulgatæ Chaldaica paraphrasis version. Beatitudinem illi dederunt. In quodam manuscripto exemplari legebatur, καὶ ἤνεσεν αὐτὴν, καὶ ὁ ἄνθρωπος ἐπήνεσεν αὐτὴν. COLLECT.

(62) Διήνοιξε. Διοίνοιξεν, Bod., Reg. Mox Σολομώντος, Nov.

(63) Ὁ ἅγιος Λόγος. Similiter Constit. apost. lib. 1, cap. 7: Μάθωμεν γὰρ ἐν τῇ σοφίᾳ τί λέγει ὁ ἅγιος Λόγος: Audiamus enim quid in Sapientie libro sanctus Logos dicat. Tum sequuntur ut hic, et Proverbiis Salomonis probæ mulieris laudes, quas conf.

(64) Εὐσεβῆς. Συνετῆ vulg. Proverb., sed εὐσεβῆς habent Constit. apost. lib. 1, c. 8.

igitur dicam : « Virtutis penus est fortis mulier, quæ cibos otiosa non comedit : eleemosynæ autem leges sunt in ore ejus ; quæ os suum sapienter et legitime aperuit. Quam beatam dixerunt filii surgentes, » ut sanctus Logos dicit per Salomonem : « Maritus autem ejus laudavit eam. Mulier enim pia benedicitur, ipsa autem laudet timorem Domini ». Et rursus : « Mulier fortis corona est marito suo ». Corrigendæ autem sunt quam maxime et figuræ, et aspectus, et incessus, et voces. Non enim eas ita se gerere oportet, ut nonnullæ, quæ gestus comœdiæ imitantes, et saltatorum fractos motus servantes, effeminatis motibus mollibusque ingressibus et fictis vocibus, veluti in proscenium prodeunt, scintillantibus oculis intuentes, ad inescandam voluptate instructæ. **108** « Mel enim a labris mulieris meretricis distillat, quæ ad gratiam loquens, guttur tuum impinguat. At id quidem certe postea felle amarius invenies, et magis acutum quam gladium ancipitem. Insipientiæ enim pedes deducunt eos qui illa utuntur post mortem ad inferos ». Generosum certe Samsonem vicit fornicaria, et virum sesh alia mulier^d ; victa est autem Ægyptia fornicatrix, et sumens vincula temperantiæ, potentior apparet soluta ✕ potestate. Optime autem se habere videtur id quod dictum est.

In summa, nescio

Ego susurrare, neque fractus

In obliquum reflexo collo ingredi,

Quemadmodum alios hic cinædos

Multos video in civitate, vulsosque ac picatos.

Muliebres autem motus, luxus et deliciæ sunt omnino arcendæ. Mollis enim in incedendo motus, et effeminatiæ incessus, » ut ait Anacreon, sunt valde meretricia. « Ut mihi videtur, inquit comœdia, meretricia. »

« Ut mihi videtur, inquit comœdia, meretricia. »

« Ut mihi videtur, inquit comœdia, meretricia. »

✕ P. 294 ED. POTTER, 251 ED. PARIS. • Prov. xxxi, 26, 27, 28, 50. ^b Prov. xii, 4. ^c Prov. v, 3, 4, 5. ^d Gen. xxxix.

(65) Κλαδαρόν περιβλέπ. Sic paulo post κλαδαράν ὄψεαι. Scholiastes in marg. Bod. adnotat : Κλαδαρόν, κεκλασμένον, καὶ ἐκλυτον, καὶ τὸ ἐπαγωγὸν σοφιστόμενον. Κλαδαρόν, ἀντὶ τοῦ διακλύπτουσαι ὄθηθεν τοῦ μὴ βλέπειν ὑποπτειθῆναι, κλέπτουσαι δὲ τὸ ὄρῶν τῇ προσποιήτῃ ταύτῃ γνώμῃ. Casaubonus in hunc Persii versum,

. . . tremulo scalpuntur ubi intima versu,

hæc adnotavit : « Terentianus Maurus de galliambu versu :

*Nomenque galliambi memoratur hinc datum,
Tremulos quod esse Gallis habiles putant modos.*

« Sic κλαδαρόν Græci pro lascivo ac molli. Unde κλαδαράν ὄψεαι, et κλαδαρόν περιβλέπει apud Clementem Alex. de Veneris pusionibus ; κλαδαρός autem, idem ac « tremulus. » Hesychius, Κλαδαρόμματοι, ἔνσειστοι τὰ ὄμματα. »

(66) Ἡ πρὸς χάριν λαλοῦσα, λιπαίνει. Ἡ πρὸς καιρὸν λιπαίνει, Prov. ut etiam apud Clementem Strom. I, p. 283, et Constil. apost. lib. I, cap. 7. Mox μαχαίρας διστόμου pro ἡ μάχαιραν διστομον, Proverb. et Const. apostol.

(67) Μετὰ θάνατον εἰς ἄδην. Μετὰ θανάτου εἰς τὸν ἄδην, Proverb. Sed lectionem suam retinet Clementis Strom. I, p. 283.

(68) Ἡ πόρνη. Nempe Philistæa mulier in Thamnatha. Judic. xiv, 1, 2, etc.

(69) Τὸν ἄνδρα... αὐτοῦ. « Virum suum » vertit Interpres, quod esset Græce τὸν ἄνδρα αὐτῆς. Ver-

ἄνδρεια στέφανος τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς. » Ἐπανορθωτὸν δὲ οὐ μάλιστα καὶ τὰ σχήματα, καὶ τὰ βλέμματα, καὶ τὰ βαδίσματα, καὶ τὰς φωνάς. Οὐ γὰρ, ὡς τινες τὴν ὑπόκρισιν ζηλοῦσαι τῆς κωμωδίας, καὶ τὰς ματαγωγίας τῶν ὀρχηστῶν κινήσεις παραφυλάττουσαι, παρὰ τὰς ὀμιλίας σκηνοβατοῦσιν, αὐτοῖς τοῖς κινήμασιν τοῖς ἄβοις, καὶ τοῖς ὕδροις βαδίσμασιν, καὶ φωναῖς ταῖς πεπλασμέναις κλαδαρόν περιβλέπουσαι (65), δέλεαρ ἠδονῆς ἐξτραπεύονται. « Μέλι γὰρ ἀποστάζει ἀπὸ χειλέων γυναικὸς πόρνης, ἡ πρὸς χάριν λαλοῦσα, λιπαίνει (66) σὸν φάρυγγα ὑστερον μῆντοι πικρότερον χολῆς εὐρήσεις, καὶ ἠκονημένον μᾶλλον ἢ μάχαιραν διστομον τῆς γὰρ ἀφροσύνης οἱ πόδες κατάγουσι τοὺς χρωμένους αὐτῇ μετὰ θάνατον εἰς ἄδην (67). » Σαμψὼν γοῦν τὸν γεννάδαν ἡ πόρνη (68) νενίκηκε, καὶ τὸν ἄνδρα ἐκείρου αὐτοῦ (69) ἕτερα (70) γυνή. Ἄλλ' οὐχ οὕτως ἠπάτησε τὸν Ἰωσήφ αὐτῆς γυνή· νενίκηται δὲ ἡ πόρνη ἡ Αἴγυπτία· καὶ δεσμὰ σωφροσύνης λαμβάνουσα (71), κρείττων ἀναφαίνεται λελυμένης ἐξουσίας. Ἐχοι δ' ἂν κάκεινο ἄριστα εἰρημένον.

suum totondit alia mulier. Sed non ita decepit Joseph alia mulier^d ; victa est autem Ægyptia fornicatrix, et sumens vincula temperantiæ, potentior apparet soluta ✕ potestate. Optime autem se habere videtur id quod dictum est.

.... τὸ δ' ἄλλο (72), οὐκ ἐπίσταμαι

Ἐγὼ ψιθυρίζειν, οὐδὲ κατακεκλασμένως,

Πλάγρον ποιήσας τὸν τράχηλον, περιπατεῖν,

Ὅσπερ ἕτερος ὄρω κιναιδούς ἐνθάδε

Πολλοὺς ἐν ἄσπερ, καὶ πεπιττοκοπημένους.

Αἱ δὲ γυναῖκες κινήσεις, καὶ ὀρύψεις, καὶ χλιδαί, κολοσσείαι παντελῶς τὸ γὰρ ἀεροδίατον τῆς περὶ τὸν περιπατον κινήσεως, « καὶ τὸ σαυλὰ βαίνειν (73), » ὡς φησὶν Ἄνακρέων, κομιδῆ ἑταιρικά. « Ὡς γέ μοι φαίνεται, ἡ

tendum fuisset, « virum ejus, » hoc est robur ac rires quas Samson a Dalila tonsus amisit. Jud. xvi, 17. (70) Ἑτέρα. Sylburgius scribi voluit ἑταῖρα, « meretrix. » In Reg. aliquis ai super mediam scriptum oblitteravit : et profecto ἕτερα γυνή est vera lectio. Vult enim « aliam » a Philistæa, de qua prius locutus est, mulierem, nempe Dalilam, Samsoni robur cum crinibus detondisse.

(71) Καὶ δεσμὰ σωφροσύνης λαμ. His verbis sensus haud constat. Scribe igitur ex Nov. σωφροσύνη, « temperantia, » hoc sensu : « Et temperantia, dum vincula sumit, melior apparet soluta potestate. » Agit enim de Joseph, qui propter continentiam suam in vincula coniectus, se præstantiorem domina sua libera ac vinculis soluta ostendit.

(72) Τὸ δ' ἄλλο. Cujusdam comici verba. Μοχ κατακεκλασμένως pro κατακεκλασμένως, Bod., Reg. Dein, ὡσπερ ἑταῖρος ὄρωμεν κιναιδούς, Reg., quin etiam ἑταῖρους habet Nov., et ὄρωμεν Bod. Dein, περιπιττοκαπημένους, Bod., Reg. (73) Σαυλὰ βαίνειν. Eadem phrasia e Simonide citatur :

Καὶ σαυλὰ βαίνωρ ἵππος ὡς κορωιστής.

(74) Ὅραν ἀπολείπειν. Scribe ex Nov. ὡραν ἀπολείπειν. Nisi potius legendum ὡρα ἀπολείπειν, « tempus est relinquere. » Mox aliquis in Reg. super tinnalem syllabam τοῦ τρυφῆν scripsit α, ut legi possit τρυφᾶν.

(75) Ἰγνή δὲ π. Τὰ δὲ Ἰγνή αὐτῆς οὐκ ἐρείδεται ὀδοὺς γὰρ ζ. Prov. Sed Clemens hæc instituto suo,

ει; ἀλήθειαν ἰδοὺς γὰρ ζωῆς οὐκ ἐπέρχεται· σφαλεραὶ δὲ αἰτρογιαλαὺ τῆς, καὶ οὐκ εὐγνωστοί. » Μάλιστα δὲ ὀφθαλμῶν φειστέον· ἐπεὶ τοῖς ποσίν (76) ἢ τοῖς ὀφθαλμοῖς ἀμεινωθήσθην. Ὁ γοῦν Κύριος συντομώτατα ἴσται τὸ πάθος τούτου· « Εἰ σκανδαλίζεις σε ὁ ὀφθαλμὸς σου, ἔκκοψον (77) αὐτὸν, ἀλέγων, ἐκ βάθρων ἀνασπῶν τὴν ἐπιθυμίαν. Κλαραὶ δὲ ὄψεις, καὶ τὸ ἐνὶ ἰλλῶπτειν, ὃ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν βλεφαρίζειν ἐστίν, οὐδὲν ἄλλ' ἢ διὰ τῶν ὀφθαλμῶν μοιχεύειν ἐστίν, ἀκροβολιζομένης τῆς ἐπιθυμίας δι' αὐτῶν. Πρὸ γὰρ τοῦ παντὸς σώματος διασφαιρόνται οἱ ὀφθαλμοί. (θεωρῶν δὲ καλὰ ὀφθαλμὸς, εὐφραίνει καρδίαν·) κωπέσι, καλῶς μαθὼν θεωρεῖν, εὐφραίνει· Ἐννεύων δὲ ὀφθαλμῶν (78) μετὰ ὀδου, συνάγει ἀνδράσι λύπας. » Τοιούτων που τὴν θηλυδριαν Σαρδανάπαλον, τῶν Ἀσσυρίων τὸν βασιλέα, ἐπὶ κλίνῃ ἀναβάδῃν ἐξόμενοι ἐσάγουσι, πορφύραν ξαίνοντα, καὶ τὰ λευκὰ (79) τῶν ὀφθαλμῶν ἐπαναβάλλοντα. Αἱ ταῦτα ἐπιτηδεύουσαι γυναῖκες, ἰδίαις ὄψεσι προαγωγέουσιν αὐτάς· Ἀλύχως γὰρ τοῦ σώματος ἐστίν ὁ ὀφθαλμὸς, ἢ φησὶν ἡ Γραφή· ἂ' οὐ καταφαίνεται τὰ ἔνδον, φωτὶ τῷ φαινομένῳ καταγόμενα. « Πορνεία δὲ γυναικὸς ἐν μετεωρισμῷ (80) ὀφθαλμῶν. Νεκρώσατε οὖν τὰ μέλη ὑμῶν (81) τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, πορνείαν, ἀκαθαρσίαν, πάθος, ἐπιθυμίαν κακῆν, καὶ τὴν πλεονεξίαν, ἥτις ἐστὶν εἰδωλολατρεία, δι' ἣ ἐίρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπειθείας (82), ὁ μὲν Ἀπόστολος βοᾷ· ἡμεῖς δὲ ἀναξυπυροῦμεν τὰ πάθη, καὶ οὐκ αἰσχυρόμεθα; αἱ μὲν αὐτῶν, μαστίχην ἐντραγοῦσαι (83), περιτοῦσαι, σεσῆρασι τοῖς παρ-

tricia vestigia relinquere formam et delicias. » Fornicatoria autem « vestigia minime figuntur in veritate, vias enim vitæ non ingrediuntur; sunt autem lubricæ ac periculosæ ejus orbitæ, et quæ non sunt cognitu faciles ». Porro autem oculis maxime parcendum est, quoniam melius est labi pedibus quam oculis. Dominus itaque compendiosissime medetur huic vitio: « Si te tuus, iniquiens, scandalizat oculus, excinde eum^b, » ex imo evellens cupiditatem; lascivi autem aspectus, et versatilibus ac tanquam conniventibus oculis intueri, nihil est aliud quam oculis mœchari, cum per eos cupiditas ineat primæ pugnæ præludia. Ante totum enim corpus corrumpuntur oculi. « Honestæ autem contemplans oculus, cor lætitiâ afficit^c; » hoc est qui recte contemplari didicit, lætitiâ afficit. « Annuens autem oculo cum dolo, viris dolores congregat^d. » Talem utique effeminatum Sardanapalum, regem Assyriorum, in lecto pedibus sursum sublatis sedentem, purpuram carpentem, et albuginem oculorum versantem, introducunt. Quæ hæc exercent, mulieres suo intuitu sui ipsarum lenæ sunt: « Lucerna enim corporis est oculus^e, » inquit Scriptura, per quem scilicet apparent interna, luce, quæ cernitur in elevatione oculorum^f. Mortificate ergo ✕ membra vestra, quæ sunt super terram, fornicationem, immunditiam, perturbationem, cupidita-

✕ P. 295 ED. POTTER, 252 ED. PARIS. • Prov. v, 5, 6. ^b Matth. v, 29. ^c Prov. xv, 30. ^d Ibid. x, 10. ^e Matth. vi, 22. ^f Eccli. xxvi, 12.

pro more, accommodavit. Mox ζωῆς ἐπέρχεται, C omissio οὐκ, Nov.

(76) Τοῖς ποσίν. Imitatur Zenonis Citriæ dictum quod retulit Laertius lib. vii, seg. 26: Κρεῖττον εἶναι τοῖς ποσίν ὀλισθεῖν ἢ τῇ γλώσση. « Melius esse pedibus quam lingua labi. »

(77) Ἐκκοψον. Ἐξέλε, Matth.; ἔκκοψον est e vers. seq. ubi ἔκκοπτειν χεῖρα jubet Christus. Verum hæc auctor διὰ μνήμης, atque adeo imperfecte, recitavit.

(78) Ὀφθαλμῶν. Ὀφθαλμοῖς, Proverb.

(79) Καὶ τὰ λευκ. I. e. calbugines oculorum sustollentem, nam ἀναβάλλειν est « sustollere. » Eminentius hoc loco Athenæi locus a nemine hactenus satis explicatus, qui ex eodem auctore, unde Clementis hæc protulit, sumptus est. Ille porro *Dipnos*. lib. xi principio cap. 7: Ὅτι δὴ οὖν Ἀρβάκης, εἰς τὸν ὑπ' αὐτῶν στρατηγῶν, Μῆδος γένος, διεπράξατο διὰ τινὸς τῶν εὐνούχων Παραμείζου θεάσασθαι τὸν Σαρδανάπαλον, καὶ μόλις αὐτὸ ἐπετράπη, ἐκείνου ἐβλήσαντος. Ὡς οὖν εἰσελθὼν, εἶδεν αὐτὸν ὁ Μῆδος ἐμμουθιωμένον καὶ κεκοσμημένον γυναικιστὴν, καὶ μετὰ τῶν παλλακίδων ξαίνοντα πορφύραν, ἀναβάδῃν τε μετ' αὐτῶν καθήμενον τὰς ὀφρῦς, γυναικείαν δὲ στήλην ἔχοντα, καὶ κατεξυρημένον τὸν πύγωνα, καὶ κατακειμισθρισμένον, ἦν δὲ καὶ γάλακτος λευκότερος, καὶ ὑπογέγραπτο τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὰς ὀφρῦς (ἐπεὶ δὲ καὶ προσεῖδε τὸν Ἀρβάκην, τὰ λευκὰ ἐπαναβάδων τοῖς ὀφθαλμοῖς), οἱ μὲν πολλοί, ὧν ἐστὶ καὶ Δούρις, ἰστοροῦσιν ὑπὸ τούτου ἀγανακτῆσαντος εἰ τῶν αὐτῶν βασιλευεῖ, συγκεκτηθέντα ἀποθανεῖν· Ἀrbaces quidam genere Medus, unus ex iis ducibus, qui sub eo militavit, egit cum Parameze, qui inter eunuchos princeps erat, regis videndi potestas ei sibi fieret. Huc rex cum vix annuisset ac permisisset, admissus Medus ut eum aspexit cerussa oblitum, muliebiter ornatum, cum pellicibus carminantem purpuram, ac cum illis sedentem pedibus

correctis in altumque sublatis, tinctis fuce superciliis, muliebri stola indutum, rassa barba, lævigata pumicis attritu facie, colore quam lactis candidior, picturatis oculis, multi, et inter eos Duris, scribunt indignatum illum, quod regi tam effeminato pareret, suo se gladio confodisse ac occidisse. » Quorum verborum partem posteriorem Clementis nostri ope sic scribe et exp.... ἀναβάδῃν τε μετ' αὐτῶν καθήμενον γυναικ... ὑπογέγραπτο τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ τὰς ὀφρῦς· ἐπεὶ δὲ καὶ προσεῖδε τὸν Ἀρβάκην, τὰ λευκὰ ἐπαναβάδων τῶν ὀφθαλμῶν· Cum illis sedentem pedibus correctis in altumque sublatis muliebri... erat autem lacte candidior, et oculis ac superciliis pictus, cum autem vidit Arbaceum albugines oculorum sustollens: multi, interque eos Duris, eum referunt ab illo (Arbace) indignante quod tali regi pareret, confossum interisse. » Porro ea verba, τὰ λευκὰ ἐπαναβάδων (vel ἐπαναβαλῶν) τῶν ὀφθαλμῶν, imperitus aliquis librarius, qui putavit de pigmentis agi, mutasse videtur in τὰ λευκὰ ἐπαναβαδῶν τοῖς ὀφθαλμοῖς. Postrema autem periochie perijnde versa est ab interprete, ac si auctor Arbaceum semetipsum, non vero Sardanapalum, confodisse retulisset.

(80) Μετεωρισμῷ. Μετεωρισμοῖς, Eccli.
 (81) Ὑμῶν. Abest a Nov.
 (82) Ἐπὶ τοὺς υἱοὺς τῆς ἀπειθείας. Hæc absunt a Pal., inquit Syh. Absunt etiam a Nov., Bod., Reg. Videtur itaque Clementis ea consulto præterisse.
 (83) Μαστίχην ἐντραγ. Plinius lib. xiv, cap. 24, mastichen « lentiscum » vocat. Dioscorides de ea, lib. i, c. 77: Σνωμάτος εὐωδῖαν ποιεῖ διαμασσομένη, καὶ οὖλων ἐστὶ σταλτικῆ. « Commanducata oris halitum commendat, et gingivarum tumoris reprimat. » Idem: Τὰ δὲ ξυλάρια χλωρὰ ἀντὶ καλαμίδων παρατριβόμενα τοῖς ἰδοῦσι σμήχει τούτους. « Virentes sureculi calamulorum vice dentibus repurgandis affricantur. » Similis ille locus cap. 2 lib. iii *Pæ-*

tem malam, et avaritiam, quæ est idolorum cultus, propter quæ venit ira Dei super filios inobedientia^a, clamat Apostolus: nos autem perturbationes animi excitamus, et non erubescimus? aliæ quidem ex iis mastichen devorantes, circumeuntes, diductis labris arrident iis qui ad eas accedunt; aliæ vero, perinde ac si digitos non haberent, fibulis, quas ferunt, capita scalpentes, deliciantur, et ut eas vel ex testudine vel elephante, vel aliquo alio animali mortuo factas habeant, inagno studio procurant: aliæ autem, tanquam quæ habeant pululantes quosdam flores, ut decoræ videantur aspectantibus, floridis circumlitionibus ornatae, vultus suos commaculant: «Stultam» et «audacem» vocat huiusmodi «mulierem» per Salomonem, «quæ nescit verecundiam. Sedit in foribus domus suæ aperte super sellam, vocans eos, qui in via prætereunt, eos qui vias suas recte dirigunt.» Vocat autem per suam speciem et universam vitam, dicens scilicet: «Quis est vestrum stultissimus? ad me declinet. Iis autem, qui egent prudentia, præcipit dicens: Absconso panes jucunde tangite, et dulcem furti aquam:» furtivam hanc intelligens Venerem. (Hinc adjunctus Bæotius Pindarus: *Dulcis est, inquit, furtiva cura Veneris.*) «Miser autem nescit eam mortem afferre terrigenis, et quod ad tignum inferorum tendit. Sed resiliat, inquit

^a Col. iii, 5, 6.

dagogi: «In labris habens myrsinæ tabellam,» ubi *ξυλάριον*, quod Dioscorides *ξυλάριον*, dicitur, et paulo inf. «mastichen rodentes.» Martialis lib. xvi, 17, *Dentisculpio*:

*Lentiscum melius, sed si tibi frondea cuspis
Defuerit, dentes penna levare potest.*

COLLECT.

(84) *Νεκροῦ*. *Μικροῦ*, Bod., Reg. Perperam, nam «mortui» mentionem injicit, quod vivos mortuorum ἀποσπασματίοις ornari indignum putaret. Similia superius dicit *Pædag.* lib. ii. Mox, πεπονημέναις pro πεπονημένας, Bod.

(85) *Οὐδέ*. *Οὐκ* Prov. Mox ἐπὶ δ. ἐμφανῶς ἐν πλαταιαίς. Ibid.

(86) *Προσκαλομ.* Προσκαλουμένη τοὺς παριόντας, καὶ κατευθύνοντας ἐν ταῖς ὁδοῖς αὐτῶν, Prov. Παριόντας ὁδὸν habet codex Alexandrinus.

(87) *Διὰ τοῦ σχ.* Hæc ad ea quæ sequuntur, relata sic distingue: *Διὰ τοῦ σχήματος αὐτῆς καὶ τοῦ βίου παντὸς δηλονότι λέγουσα*. *Τίς ἐστ*. «Per suum nempe habitum totamque vitam hæc eloquens: Quis, etc.» Sunt enim hæc a Clemente interpolata, quibus indicat, sequentem orationem, quam Salomon meretrici tribuit, non tam ejus verbis, quam habitu totaque vitæ ratione ac instituto prolatam intelligi debere.

(88) *Τίς*, «*Ος* absque interrogat. Prov.

(89) *Ἐνδέσει δὲ φρ.* Καὶ τοῖς ἐνδέσει φρονήσεως παρακελεύομαι, λέγ. Proverb. ac si hæc non Salomonis, sed meretricis verba essent.

(90) *Πίνδαρος*. Interserit verbis Salomonis ex ix Prov. sententiam Pindari, quæ ex solo Clemente eruta, inter ejus fragmenta numeratur: *Γλυκύ τι κλεπτόμενον μέλημα Κύπριδος*. «Dulce est, dum subripitur, studium Veneris:» quæ autem sequuntur, οὐκ οἶδεν ἄθλιος ὅτι γηγενεὶς παρ' αὐτῆ ὀλοῦνται, καὶ ἐπὶ πέταυρον ἄδου συναντᾶ, sunt ex eodem cap. ix Proverb. in quibus Hermetus corrigit οἰκούντοι pro ὀλοῦνται,

Α ιούσιν· αἱ δὲ τὰς κεφαλὰς, ὡς μὴ δακτύλους ἔχουσαι, ταῖς ὑπ' αὐτῶν φερομέναις περὶ νῆας σκαλεύουσαι, θρύπτονται· καὶ ταύτας ἡ χελώνης, ἡ ἐλέφαντος, ἡ τινος ἄλλου ζώου νεκροῦ (84) πεπονημένας πολυπραγμονοῦσιν. Ἄλλαι δὲ, καθάπερ ἐξανθήματα τινα ἔχουσαι πρὸς εὐπρέπειαν τῶν ὀρώντων, εὐανθέσι περιχρίστοις κοσμοῦμεναι, σπιλοῦσι τὰ πρόσωπα τὰ αὐτῶν. «Ἄφρονα τὴν τοιαύτην καὶ θρασεῖαν γυναῖκα» διὰ Σολομώντος λέγει, ἡ ὁ δὲ (85) ἐπίσταται αἰσχύνῃ· Ἐκάθισεν ἐπὶ θύραις τοῦ ἑαυτῆς οἴκου, ἐπὶ δίφρου ἐμφανῶς, προσκαλουμένη (86) τοὺς παριόντας ὁδὸν, τοὺς εὐθύνοντας τὰς ἑαυτῶν τροχιάς, διὰ τοῦ σχήματος (87) αὐτῆς καὶ τοῦ βίου παντὸς, δηλονότι λέγουσα· *Τίς* (88) ἐστὶν ὑμῶν ἀφρονέστατος; ἐκκλινάτω πρὸς μέ. Ἐνδέσει δὲ φρονήσεως (89) παρακελεύεται, λέγουσα· Ἄρτων κρυφίων ἠδέως ἄψασθε, καὶ ὕδατος κλοπῆς γλυκεροῦ· τὴν ἐπὶ κλοπῶν ταύτην Ἄφροδίτην λέγει. Ἐντεῦθεν ὠφελῆμένος ὁ Βοιωτίας Πίνδαρος (90), *Γλυκύ τι, φρ.* σιν, *κλεπτόμενον μέλημα Κύπριδος*. Ὁ δὲ οὐκ οἶδεν ἄθλιος, ὅτι γηγενεὶς παρ' αὐτῆ ὀλοῦνται· καὶ ἐπὶ πέταυρον ἄδου συναντᾶ. Ἄλλὰ ἀποπήδησον (91), φησί, μὴ χρονίσης ἐν τῷ τόπῳ, ὁ Παιδαγωγός· μὴ δὲ ἐπιστήσης τὸ σὸν ἔμα πρὸς αὐτήν· οὕτω γὰρ διαθήσῃ ὕδωρ ἄλλότριον, καὶ ὑπερβήσῃ τὸν Ἀχέροντα. Διὰ τοῦτο τὰδε λέγει Κύριος διὰ Ἡσαίου· Ἀνθ' ὧν (92) ἐπορεύθησαν αἱ θυγατέρες Σιών ὑψηλῶ τραχέλι, καὶ ἐν νεύμα-

C apud LXX est ἄλλυνται. Ad verbum, «Ipse autem nescit, quod gigantes apud eam pereunt, et in profundis inferni occurrunt:» vel «ad laqueum inferni vadit.» Vulgata: «Et ignoravit, quod ibi sint gigantes et in profundis inferni convivæ ejus.» Aquila et Symmachus, βαφασίμ θεομάχοι, Theodotio γίγαντες. Didymus sic exponit: Οἱ γὰρ παρθόμενοι αὐτῆ, χοῖκοι γινόμενοι παρ' αὐτῆ καὶ γήϊνοι, οὕτως ἀπολοῦνται· ἠδονῆ γὰρ λόγων τὴν ἑαυτοῦ ζωὴν ἀπεμπολήσας, καθάπερ ὄρνειον πρὸ τοῦ ὑψῶσαι σχεδὸν τῆς φαινομένης τῷ πεταύρῳ τροφῆς, ὑπὸ τούτου ἀλίσκεται. Gigantes, seu terra genitos homines, qui terrena sapiunt, appellat, et voluptatis illecebris, ut laqueis aves, captari indicat. Sic in Proverbiorum v. 8, μετὰ τῶν γηγενῶν, «cum terrigenis,» et Ecclesiastici xiiii, γιγαντώδη ψυχῆν, in quibusdam libris, ut adnotatum est in edit. Romana.

(91) Ἄλλὰ ἀποσ. Hæc quoque ex eodem cap. ix Prov. sunt, sed a Latina tamen absunt, etique ab ipsa Græca LXX Antuerpiensi, et in Romana nuper addita sunt ex optimo codice Vaticano, cum quo etiam convenit antiquus liber bibliothecæ Christianiss. Reg. matris. ἄλλ' ἀποπήδησον, μὴ χρονίσης ἐν τῷ τόπῳ, μὴ δὲ ἐπιστήσης τὸ σὸν ἔμα (sic enim apud Clementem et in manuscripto legitur, non ut in Romana, ὄνομα), πρὸς αὐτήν· οὕτω γὰρ διαθήσῃ ὕδωρ ἄλλότριον, sed addit Clemens, καὶ ὑπερβήσῃ τὸν Ἀχέροντα, pro quo in scholiis Romæ edit. ex quibusdam libris additur, καὶ ὑπερβήσῃ ποταμὸν ἄλλότριον. Certè in Latina editione vulgata in quibusdam libris post versum 18, qui in Græcis ultimus est, sequuntur ista: «Qui enim applicabitur illi, descendit ad inferos; nam qui abscesserit ab ea, salvabitur.» COLLECT.

(92) Ἀνθ' ὧν. Ἀνθ' ὧν ὑψώθησαν αἱ θυγατέρες Σιών, καὶ ἐπορεύθησαν ὑψηλῶ τρ. Isa. Mox, πορεία τῶν ποδῶν ἄμ. Ibid. Dein, τοῖς ποσίν ἔμα π. Ibid. Paulo post: Θεὸς ἀρχούσας θυγατέρας Σιών, καὶ Κύριος ἀνακαλύψ.

αὐτῶν ὀφθαλμῶν, καὶ τῆς πορείας ἅμα σύρουσαι (95) ἢ ὁ θεὸς τὰς θυγατέρας Σιών, καὶ ἀνακαλύψει τὸ σῆμα αὐτῶν, ἢ τὸ ἀσχημον σχῆμα. Ἐγὼ μὲν δὲ τὰς θεραπαίνας ἀξιώ τὰς ἀρίστοις γυναιξὶ τὰς ἐπιμένας αὐταῖς αἰσχρολογεῖν, ἢ αἰσχροεργεῖν· σωφρονίζεσθαι δὲ αὐτὰς πρὸς τῶν δεσποινῶν. Σφόδρα γὰρ ἐπιτιμητικώτατα (94) ὁ κωμικὸς Φιλήμων φησὶν ἰ. Ἐξὼν γυναικὸς ἐξέπισθ' ἐλευθέρας βλεπομένην θεράπαιναν κατόπιν ἀκολουθεῖν καλῆν, ἐκ τοῦ Πλαταικῶν τε παρακολουθοῦντά τινα, ταύτη κατὰ ἰώπειν. ἢ Ἀναστρέφει γὰρ ἐπὶ τὴν δεσποιναν ἢ τῆς θεραπαίνης ἀκολασία, ἐπιβαθραίνειν ἐνδιδοῦσα καὶ παρῶν τὰ ἤττονα, τὸ μὴ εὐλαβεῖσθαι (95) τὰ μείζονα, διὰ τοῦ συγγινώσκειν τοὺς αἰσχροὺς, τὸ μὴ καταγινώσκειν ἐμφανιστοῦς τῆς δεσποίνης· τὸ δὲ μὴ ἐπαγνακτεῖν τοῖς ἀκολασταίνουσιν σαφὲς γίνεται παμῆριον γνώμης εἰς τὸ ὅμοιον ἐκτρεπομένης. ἰ Οἷα γὰρ δεσποῖνα, ἢ φασὶν οἱ παροϊμιάζοντες, ἰ τοιάδε χ' ἂ κύων (96). ἢ Ἀποσκοραχιστέον δὲ ἡμῖν καὶ τοῦ περιπάτου τὸ μανιῶδες· τὸ δὲ σεμνὸν καὶ τὸ σφαιρῶν ἐκλεκτέον, οὐ τὸ βάδισμα τὸ μελλητικόν. Οὐδὲ τὸ ἐν ταῖς ὁδοῖς σαλεύειν, καὶ ἐξυπτιάζοντα (97) παραβλέπειν εἰς τοὺς ἀπαντῶντας εἰ ἀποβλέπουσιν εἰς αὐτὸν, καθάπερ ἐπὶ σκητῆς ἐμπομπεύοντα, καὶ λαυλοδεικτούμενον· οὐδὲ ὑπὸ οἰκετῶν ἀναστρέφονται χρῆ, πρὸς τὸ σιμὸν ὠθουμένους· ὡσπερ τοὺς τρυφτικωτέρους (98) ὄρωμεν, ἐρρωμένους εἶναι δοκῶντας, ὑπὸ μαλακίας δὲ ψυχικῆς διαθεθρυμμένους. Ἀνδρὸς δὲ γενναίου σημεῖον οὐδὲν εἶναι δεῖ περιτῶν ἐν τῷ προσώπῳ μαλακίας, ἀλλ' οὐδὲ ἐν ἐτέρῳ μέρει τοῦ σώματος. Μὴ τοίνυν μηδὲ ἐν κινήσει, μηδὲ ἐν σγέσει εὐρεθεῖν ποτ' ἂν ἡ ἀσχημοσύνη τῆς ἀνδρείας. Οὐδὲ μὴν, καθάπερ ὑποζυγίους, τοῖς ἀνέταις χρηστέον τῷ ὕγιαίνοντι. Ὡς γὰρ τοι ἐκείνως παραγγέλλεται, ἰ παντὶ (99) φέδω τοῖς δεσπότης, οὐ μόνον τοῖς ἀγαθοῖς καὶ ἐπεικίαις, ἀλλὰ καὶ τοῖς σκολιοῖς ὑποτάσσασθαι, ἢ φησὶν ὁ Πέτρος οὕτως ἡ ἰσότης, καὶ ἡ μακροθυμία, καὶ ἡ φιλοφροσύνη τοῖς δεσπότης εὐάρμοστος (1). ἰ Τὸ γὰρ τέλος, ἢ τῆς, ἢ πάντες ὁμόφρονες, συμπαθεῖς, φιλάδελφοι, ἐπιπλαγῆνοι, ταπεινώφρονες ἢ καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις, ἢ ἵνα εὐλογίαν κληρονομήσητε καλὴν τινα καὶ ἀξίωμα. ἢ Ἐπιγράφειν ὁ Κιτιεὺς εἶκοι Ζήνων ἐικόνα κέντρα καὶ οὕτως αὐτὴν ἀνδριανουργεῖ· ἰ Ἔστω, φησὶ, καθαρὸν τὸ πρόσωπον· ὄφρως μὴ καθεμένη, μηδὲ ὄμμα ἀναπεπταμένον (2), μηδὲ ἀνακεκλα-

A Pædagogus, « neque in loco diutius habites, neque in eam tuos desigas oculos : ita enim aquam alienam trajicies, et transibis Acherontem. » Quocirca hæc dicit Dominus ꝫ per Isaiam : « Propterea quod ambulaverunt filix Sion erecto collo, et nutibus oculorum, et simul cum incessu trahentes tunicas, et pedibus ludentes, et humiliabit Deus filias Sion, et revelabit figuram earum b, » figuram indecoram. Ego quidem censeo ne ancillas quidem, quæ probas sequuntur feminas, oportere turpia dicere aut facere : sed ipsas debere castigari a dominis. Valde itaque acriter dicit comicus Philemon : « Cum liceat post mulierem liberam, quæ aspicitur, ancillam retro sequi pulchram, et ex Plataico consequentem quempiam, eam limis intueri. » In dominam enim retorquetur ancillæ intemperantia, quæ concedit iis qui minima aggrediuntur, ut non vereantur ad majora conscendere, cum, ignoscendo turpibus, domina præferat se ea non damnare. Non succensere autem iis, qui se dedunt libidini, est indicium animi ad similia propensi. « Qualis enim domina, talis est (ut dicitur in proverbio) catella. » A deambulatione autem nobis procul est amandandus furiosus incessus, sed honestus et lentus nobis est eligendus, non autem nimis tardus. Sed neque in via fluctuare, nec 109 supina cervice obvios respicere, an ipsum respiciant, tanquam se in scena ostentantem, et digitis monstratum. Nec si in locum decliviorum detrandantur, eos oportet a famulis in pristinum locum reduci ; ut nonnullos videmus delicatiores, qui videntur esse robusti, sed sunt ab animi mollitie effeminati. In fortis autem viri vultu nullum esse oportet signum mollitie, sed neque in ulla parte corporis. Neque ergo in motu, neque in habitu invenitur unquam, quod virilem animam dedecoret. Neque vero tanquam jumentis famulis utendum est ei, qui fuerit sanæ mentis. Quemadmodum enim illis præcipitur, « ut cum omni metu dominis, non solum bonis et clementibus, sed morosis etiam et pravis, » ait Petrus, « subjiciantur c ; » ita æquitas, et patientia, et benignitas dominis pulchre convenit. « In summa este, inquit, omnes unanimes, misericordes, fratrum amantes, bonis visceribus præditi, humiles, » et quæ sequuntur, « ut » bonæ cujusdam et amabilis « benedictionis hæredes sitis d. » Adolescentulæ imaginem volens describere Zeno Cittieus, eam ita effingit : « Sit, inquit, munda facies, supercilium

✱ P. 296 ED. POTTER, 252-253 ED. PARIS. • Proverb. ix, 13, 14, 15, 16, 17, 18. b Isai. iii, 16, 17. c I Pet. ii, 18. d Ibid. iii, 8, 9.

(93) Σύρουσαι. Σύρονται, Nov.

(94) Ἐπιτιμητικώτατα. Ἐπιτιμηκώτατα, B., Reg.

(95) Τὸ μὴ εὐλ. Forte rectius τῷ μὴ εὐλαβ. dat. CASU. STLBURG.

(96) Τοιάδε χ' ἂ κύνων. Τοιαῖδε καὶ αἱ θεραπαίνεις, Erasmus in Adugiis. A. STLBURG.

(97) Ἐξυπτιάζοντα. Casaubonus in Persium p. 165 hæc adnota. it : « Ἐξυπτιάζειν est ὕψαυεῖν. Persius :

... Italio quod honore supinus.

« Supinus et supinare. » Seneca, lib. II De benefc.

« O superbia magnæ fortunæ ! O stallissimum manum ! Libet interrogare, quid tantopere te supinet ?

quid vultum habitumque oris pervertat, ut malis habere personam quam faciem ? »

(98) Τρυφτικωτέρους. Τρυφικωτέρους Bod., τρυφτικωτέρους Reg.

(99) Παντὶ. Ἐν παντὶ Petr. Μοχ, οὕτως ἰσότης, absque ἡ, Bod., Reg.

(1) Εὐάρμοστος. Pal. Ms. εὐάρμοστον, sc. τὴν χρῆμα. STLBURG. — Μοχ, τὸ δὲ τέλος, dein φιλόφρονες pro ταπεινώφρονες, Petr.

(2) Μηδὲ ὄμμα ἀναπεπταμένον. « Nec oculus sublimis, » inquit Heruet. Vertendum fuit, « Nec oculus apertus » vel « patens. » Nam Vitii : mago quam

non demissum, nec oculus sublimis neque fractus, **✕** cervix minime supina, nec remissa membra corporis, sed erecta, et intensis similia, et erecte extensa: in sermone acumen, et bona eorum, quæ dicta fuerint, memoria, habitusque et motus, qui nullam spem præbeat impudicis. Resideat quidem in vultu pudor, et virum aspectu præ se ferat. Procul autem absit myropolarum, aurificum, lanificum, cæterarumque officinarum caligo (8'), in quibus more meretricio ornatae, tanquam sedentes in prostibulo, totum diem transigunt. Neque ergo viri in tonstrinis et cauponis versantes, futiliter garriant, et assidentes mulieres cessent quandoque venari; qui etiam ut risum moveant, non cessant pluribus maledicere. Jam vero prohibendus quoque est tesserarum ludus: et præterea ex talorum ludo lucri studium, quod nonnulli acriter sequuntur. Talia enim improvida luxuria illis otiosis oblectamina suppeditat. In causa enim est desidies. Amant autem inania, qui sunt a veritate sejuncti: neque enim aliter possunt recreare animum absque damno. In quibusvis autem hominibus vitæ ratio animum eorum imitatur. Cæterum, ut est consentaneum, ea demum prodest consuetudo, quæ intercedit cum viris bonis. Contra autem vitæ usum cum improbis hominibus esse plane suillum agnosceus sapiens per Moysen Pædagogus, seniori populo «porcis» vesci prohibuit: significans non oportere eos, qui Deum invocant,

σμένον· μή ὑπτιος ὁ τράχηλος, μηδὲ ἀνέμενα ἐὰ τοῦ σώματος μέλη· ἀλλὰ τὰ μετέωρα ἐντόνους (5) ὁμοία, ὀρθόνου (4)· πρὸς τὸν λόγον ὀξύτης, καὶ κατοχή (5) τῶν ὀρθῶς εἰρημένων, καὶ σχηματισμοί, καὶ κινήσεις μηδὲν ἐνδιδούσαι (6) τοῖς ἀκόλαστοις ἐλπιδος, αἰδῶς μὲν ἐπανθείτω, καὶ ἀρβρευνοπία· ἀπέστω δὲ καὶ ὁ (7) ἀπὸ τῶν μυροπωλίων, καὶ χρυσοχῶων, καὶ ἐριωπωλίων ἄλως (8), καὶ ὁ ἀπὸ τῶν ἄλλων ἐργαστηρίων, ἐνθα καὶ ἔταιρικῶς κεκοσμημένοι, ὡσπερ ἐπὶ τέγους καθεζόμενοι, διημερεύουσι. » Μὴ τοῖνον μηδὲ οἱ ἄνδρες ἐπὶ τῶν κουρείων (9) καὶ καπηλαίων διατρίβουτες, ἀδολοεσχούτων στωμυλευόμενοι· καὶ τὰς παριζούσας (10) θηρώμενοι γυναίκας, παυσάσθων ποτὶ πολλοὺς δὲ καὶ βλασφημοῦντες εἰς γέλωτα οὐ παύονται. Κωλυτέα γε μὲν (11) ἔτι καὶ ἡ διὰ τῶν κύβων παιδιὰ· πρὸς δὲ καὶ ἡ διὰ τῶν ἀστραγάλων μελέτη πλεονεξίας, ἣν μεταχειρίζεσθαι φιλοῦσι. Τοιαῦτά τινα, τῆς τρυφῆς τὸ ἀταμεινόν, αὐτοῖς κακοσχολοῦσι ἐξευρίσκει· αἰτία γὰρ ἡ ἀργία. Ματαίων δὲ τις ἐρᾷ (12), τῶν ἐκτὸς τῆς ἀληθείας ὄντων· οὐ γὰρ ἔστι καὶ ἄλλως θυμηθῆναι ἀνευ βλάβης κτήσασθαι· τῆς δὲ ἐκάστου τῶν ἀνθρώπων διανοίας μίμησις ἔστιν ἡ τοῦ βίου προαίρεσις. Ἄλλ', ὡς εἶπικε, μόναι αἱ μετὰ τῶν ἀγαθῶν ἀνδρῶν συναναστροφῆς ὠφελοῦσιν· Ἐμπαλιν γοῦν τὴν μετὰ τῶν φαύλων συνδιαίτησιν ἀνθρώπων, ὁδὴ (13) γνωρίζων ὁ πάνσοφος διὰ Μωυσέως (14) Παιδαγωγός, χοιρείων ἀπηγόρευσε μεταλαμβάνειν τῷ λαῷ τῷ πρεσβυτέρῳ (15)· ἐμπαίων μὴ δεῖν τοὺς θεῶν

✕ P. 297 ED. POTTER. a Levit. xi, 7; Deut. xiv, 8.

Prodicus Ceus Herculem allocutur finxit, habuit ὀφθαλμοὺς ἀναπεπταμένους, « oculos apertos, » ut refert Xenophon *Memor.* lib. II. Quod sequitur scribi possit, μηδ' αὖ κεκαλυμμένον, « nec rursus tectum, » ut intelligatur, virginum oculos nec « apertos » esse debere et obvios quosvis, meretricum more, conuultes; nec rursus « opertos » lectosque penitus: quod non tam modestiæ, quam rusticitatis signum esset. Sed receptam lectionem sollicitare non sum ausus.

(5) Ἐντόνους. Εὐτόνους Pal. ms. SYLBURG.

(4) Ὀρθόνου. A. legit ὀρθοτόνου. SYLB. — Verum non opis est, ut veterem lectionem sollicitemus, modo ὀρθόνου ad ea, quæ sequuntur, referamus cum Reg. Nam ὀρθόνου πρὸς τὸν λόγον ὀξύτης est « ejus, qui rectam habet mentem, ad sermonem percipiendum acumen et promptitudo. » Vel scribi posset, ὀρθόνους πρὸς τὸν λόγον ὀξύτης.

(5) Κατοχή. Καταχώη Bod., Reg.

(6) Κινήσεις μηδὲν ἐνδιδούσαι. Κινήσις μηδὲν ἐνδιδούσα Pal., Bod., Reg., sing. numero.

(7) Ὁ. Hic articulus e Pal. additus. SYLBURG. — Consentiant codices nostri.

(8) Ἄλως. Ἄνθρωπος scriptum est in marg. Bod. Verum Reg. ἄνθρωπος in textu, ἄλως autem in marg. exhibet. Mox, τῶν ἄλλως ἐργαστηρίων, ἐνθα ἔταρ. Nov.

(8') Caligo. Sic interpres, quasi legisset ἀγλῦς, nou ἄλως. Sermone autem ἀκολουθία legendum postulat Græce ἄλως, Latine vero *inquieta desidia*. EDIT. PATROL.

(9) Τῶν κουρείων. Vetus mos erat, ut homines, præcipue qui e pauperioribus essent, in tonstrinis, aliisque officinis ad nugandum sermonesque consequendos convenirent. Inde hæc loca λέσγαι dicta. Antiphon. in *Orat. ad Nicoclem*, ab Harpocrate et Suida citatus v. λέσγη· Λέσγας ἔλεγον δημοσίους

τινάς τοίπους, ἐν οἷς σχολῆν ἄγοντες ἐκαθέζοντο πολλοί. Hiberno tempore fabrorum officinas ignis causa præcipue frequentabant. Homerus *Odys.* Σ, v. 321, itidem ab Harpocrate et Suida laudatus:

Οὐδ' ἐθέλεις εἶδειν, χαλκήτορ εἰς δόμον ἔλθων,
Ἢέ που εἰς λέσγην, ἀλλ' ἐνθάδε κολλί' ἀγορεύεις.
Nec vis dormire, æneam in domum profectus.
Vel alicubi in lescham, sed hic multa loqueris.

Hesiodus *Ἔργ.* B, v. 411:

Πᾶρ δ' ἴθι χάλκειον θῶκον καὶ ἐπαλέα λέσγην
Ὀρη χειμερίη...

Accede autem ad æneam sedem et calidam lescham
Tempore hiberno...

Hesiodi scholiastes adnotat: Τῷ παλαιῶν τὰ χαλκεία καὶ πάντα τὰ ἐργαστήρια τὰ πῦρ ἔχοντα ἄθυμα ἦν, ἔ καὶ λέσγας ἐκάλου, ὅτι οἱ πένητες εἰσερχόμενοι, καὶ μᾶλλον ἐν χειμῶνι, ἐν τῷ θερμαίνεσθαι λέσγας καὶ φλυαρίας λόγων συνέπλεγον. Conf. Hesychius, v. λέσγη.

(10) Παριζούσας. Forte rectius παριούσας, « prætereuntes. » SYLBURG.

(11) Μέρ. Vel potius μήν, quod habent Bod. et Reg.

(12) Ἐρᾷ. Forte legendum ἔρωσ, inquit Lowth.

(13) Ἰώδη. Ἰώδη συνδιαίτησιν, « conversationem suam, » vertit H. Junius cent. 8, prov. 57, innuens eos qui suum ritu se voluptatibus oblectant, ὠδεις, stolidi; crassoque ingenio: ut apud Aristophanis scholiasten Hippocratis filii dicuntur διαβέβημένοι εἰς ὠδία. COLLECT.

(14) Διὰ Μωυσέως. Eadem fere repetit auctor, *Strom.* II, p. 389, 390; *Strom.* v, p. 571, 572. Quædam his similia scribit etiam *Strom.* VII, p. 765: quæ videsis. Porro hæc sumpsit ex epistola S. Barnabæ, cap. x, p. 30, 31 edit. Amstel.

(15) Τῷ πρεσβυτέρῳ. Nempê Judaico, ad quem relati Christiani sunt populus νεώτερος.

ἐπιδωμένους (16) ἀκαθάρτοις (17) ἀναμίγνυσθαι ἀνθρώποις, οἱ, δίκην ὧν, ἡδοναῖς σωματικαῖς, καὶ δεισάλλαις τροφαῖς (18) καὶ γαργαλισμοῖς ἀσελγέσι κνησιώντες πρὸς Ἀφροδίτης κακόχαρτον ἡδονὴν χαίρουσιν. Ἄλλ' οὐδ' ἐκτίνα, ἢ ὠκύπτερον μαστοφαγῆ (19) ἢ ἄετον φαγεῖν, ὁ φησὶν, οὐκ ἐγγιεῖς, λέγων, τοῖς δι' ἀρπαγῆς τὸν βίον περιζομένους. Καὶ τὰ ἀλλὰ δὲ ὁμοίως ἀλληγορεῖται. Τίσιν οὖν (20) οἰκειωτέον; Τοῖς δικαίοις, πάλιν ἀλληγορῶν φησὶν· πᾶν γὰρ ἐδιχλοῦν, καὶ μαρτυρούμενον, ὁ καθαρὸν ἐστίν· ὅτι τὸ διχλοῦν δικαιοσύνην ἐμφαίνει τὴν ἰσοστάσιον, μηρυκάζουσαν τὴν οἰκίαν δικαιοσύνης τροφήν, τὸν λόγον, ἔκτοσθεν μὲν εἰσόντα, κατὰ ταῦτά τῃ τροφῇ, διὰ κατηχῆσεως, ἐνδοθεν δὲ ἀναπεμπόμενον, ὥσπερ ἐκ κοιλίας, τῆς διαωνίας, εἰς ἀνάμνησιν λογικῆν. Μηρυκάζει δὲ ὁ ζῆλιος τὴν πνευματικὴν τροφήν, ἀνὰ στόμα ἔχων τὸν λόγον καὶ διχλεῖ (21) ἡ δικαιοσύνη, εἰκότως (22) κίντυθα ἀγιάζουσα, καὶ εἰς τὸν μέλλοντα παραπέμπουσα αἰῶνα. Οὐκ οὖν οὐδὲ ἐπὶ τὰς θέας (23) ὁ Παιδαγωγὸς ἄξει ἡμᾶς· οὐδὲ ἀπεικότως τὰ στάδια, καὶ τὰ θέατρα « καθέδραν λοιμῶν » (24) προσείποι τις ἀν' ἐβουλή, γὰρ κίντυθα πονηρὰ, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῷ δικαίῳ (25)· διὸ καταρᾶται ὁ ἐπ' αὐτῷ σύλλογος. Πειλάθεται γοῦν πολλῆς ἀμειξίας (26), καὶ παρανομίας αἱ συναγωγὰ αὐτῶν· καὶ αἱ προφάσεις τῆς συνη-

✱ P. 298 ED. POTTER, 254 ED. PARIS. ^a Levit. xi, 13, 14; Deut. xiv, 12. ^b Levit. xi, 3; Deut. iv, 6. ^c Psal. i, 1.

(16) Τοῖς Θεοῖς ἐπιβ. Hoc latius exp. Strom. ii, p. 389 : Οἱ δοκοῦντες φοβεῖσθαι τὸν Κύριον, ἀμαρτάνουσιν ὡς ὁ χοῖρος. Πεινῶν γὰρ, κρυναγάζει· πληρωθεὶς δὲ, τὸν δεσπότην οὐ γνωρίζει· « Qui cum videantur Dominum timere, peccant ut porcus. Is enim dum esurit, clamat: repletus autem, dominum non agnoscit. » Quæ sunt e Barnaba. Hinc porco scribendum videri possit τοῖς Θεοῖς ἐπιδωμένους, etc., e cum hominibus, qui cum Deum invocent, tamen impuram vitæ rationem sequuntur, non esse versandam. » Nam ejusmodi homines per χοῖρους innui, cum Barnabas, tum etiam Clemens dicunt.

(17) Ἀκαθάρτοις. Strom. v, p. 571 : Ὁ μὲν γὰρ χοῖρος φιλήδονον καὶ ἀκάθαρτον ἐπιθυμίαν τροφῶν, καὶ ἀφροδισίων λίγνον καὶ μεμολυσμένην ἀκολασίαν μνῆσι· « Nam porcus voluptati delitavit et immundam ciborum cupiditatem, et salacem ac turpem in re venerea libidinem significat. » Lactantius lib. iv, c. 17 : « Eodem spectat etiam carnis suillæ interdictione : a qua cum eos abstinere Deus jussit, id potissimum voluit intelligi, ut se a peccatis atque immunditiis absternerent. »

(18) Δεισαλλεῖς τροφαῖς. Fortasse rectius τροφαῖς « deliciis. » SYLΒΑΓ. — Verum τροφήν retinuit Clemens in verbis e Strom. v modo laudatis. Scholias in marg. Reg. adnotat. Δεισαλλεῖς, ὑγραῖς· καὶ ἢ βρωπιῶν σύστασις, ὑγρά.

(19) ὠκύπτερον μαστοφ. Abest a Bibl. Græc. ὠκύπτερον vocat Clemens Strom. ii et v, ubi vide adnotata.

(20) Τίσιν οὖν. Conf. iterum quæ ex Barnaba recitavit auctor, Strom. v, p. 572, quæ fere cum his eadem sunt.

(21) Διχλεῖ. Διχλή Nov. Strom. v, p. 572 : Τί δὲ τὸ διχλοῦν; Ὅτι ὁ δίκαιος καὶ ἐν τούτῳ τῷ κόσμῳ περιπατεῖ, καὶ τὸν ἄγιον αἰῶνα ἐκδέχεται· « Quid vero sibi vult bifidum? Quod justus et in hoc mundo ambulat, et sanctum expectat sæculum. » Conf. quæ ibi adnotata sunt.

(22) Εἰκότως. Pal. post εἰκότως distinguit. SYLΒ. (23) Θέας. Cæcilii hæc Christianis obijcit apud

A cum impuris versari hominibus, qui porcorum instar corporalibus voluptatibus, obscenisque cibis, et impudicis & titillationibus prurientes, damnosa Veneris voluptate perfunduntur. Sed neque « milvium, raptoque vescentem avem, et aquilam » dicit esse comedenda : Non appropinquabis iis, inquit, qui rapina victum sibi comparant. Porro autem alia quoque similiter eandem habent allegoriam. Cum quibusnam autem vitæ habenda est conjunctio? Cum justis, rursus dicit per allegoriam : quidquid enim « bifidam habet unguam, et ruminat », est mundum. Quod bifidam enim habet unguam, justitiæ ostendit æquilibrium, quæ ruminat proprium justitiæ nutrimentum, nempe Logon : qui extrinsecus quidem ingreditur per catechesin, quemadmodum B nutrimentum : ex cogitatione autem, tanquam a ventre, ad rationalem reminiscentiam intrinsecus revocatur. Ruminat autem justus spiritale nutrimentum, cum Logon habet in ore. Bifida autem jure est justitia, ut quæ et hic sanctificet, in sæculumque futurum transmittat. Ne ad spectacula quidem ergo nos Pædagogus deducet. Nec inconcinne stadia et theatra, « pestium cathedram » quis vocaverit : nam hic quoque scelestum est « consilium », quemadmodum adversus justum : et ideo maledictis de-

Minutium p. 105, 106, edit. Lugd. Bat. : « Vos vero suspensi interim atque solliciti, honestis voluptatibus abstinete : non spectacula visitis, non pompis interestis : convivia publica absque vobis, etc. » Respondet apud eundem Christianus p. 345 : « Nos igitur, qui moribus et pudore censemur, merito malis voluptatibus, et pompis vestris, et spectaculis abstinemus : quorum et de sacris originem novimus, et noxia blandimenta damnamus. » Conf. Cyprianus De spectac.; Theophilus lib. iii Ad Autolyicum, p. 126, 127, edit. Paris. ; Tertullianus Apol. c. 38, De spectac.; Lactantius lib. vi, c. 20, et alii Patres passim.

(24) Καθέδραν λοιμῶν. Psal. i, 1 : Μακάριος ἀνὴρ, ὅς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλή ἄσεδων, καὶ ἐν ὁδῷ ἀμαρτωλῶν οὐκ ἔσθη, καὶ ἐπὶ καθέδρᾳ λοιμῶν οὐκ ἐκάθισεν. Porro hæc psalmi verba conjuncte cum legitibus Moysis jam memoratis, præeunte S. Barnaba, explicavit Clemens Strom. ii, p. 389, 390 : Καθέδρα δὲ λοιμῶν, καὶ τὰ θέατρα, καὶ τὰ δικαστήρια εἰς ἀνὸςπερ καὶ μᾶλλον. ἢ ἐξακολούθησις ταῖς πονηραῖς καὶ D ταῖς λυμαντικαῖς ἐξουσιαῖς, καὶ ἡ κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν κοινωνία.

(25) Καὶ ἐπὶ τῷ δικαίῳ. « Adversus etiam illum justum; » nempe Christum. Sic Act. iii, 14 : Ὑμεῖς δὲ τὸν ἅγιον καὶ δίκαιον ἠρνήσασθε. Tertullianus De spectac. c. 3 : « Invenimus ad hanc quoque speciem pertinere illam primam vocem David : « Felix vir, » inquit, « qui non abiit in concilium impiorum, et « in via peccatorum non stetit, nec in cathedra peccatorum sedit. » Nam etsi justum illum videtur prædicasse, quod in concilio et in sessu Judæorum de necando Domino consultantium non communicavit, late tamen semper Scriptura divina dividitur, ubique secundum præsentis rei sensum etiam disciplina munitur, ut hic quoque non sit aliena vox a spectaculorum interdictione. »

(26) Ἀμειξίας. Forte rectius ἀναμειξίας· ea nempe forma, qua ἐπιμειξία dicitur, nisi forte ἀναρχίας, seu ἀταξίας, aut simile quidpiam verius est. SYLΒΑΓ. — Aliquis in Reg. ἀναμειξίας adnotavit.

novetur, quæ adversus eum sit, congregatio. Magna quippe confusione et iniquitate hi cœtus pleni sunt et occasio conventus causa est turpitudinis, cum viri et feminæ mistim convenient, alter ad alterius spectaculum. Hic perperam jam agitur concilium. Dum enim lasciviunt oculi, calescunt appetitiones, et oculi per otium ibi concessum proximos impudentius respicere assuefacti, intendunt cupiditates. Prohibeantur ergo spectacula et acroamata, quæ scurrilitate ac vaniloquentia plena sunt. Quod enim turpe factum non ostenditur in theatris? Quod autem verbum impudens non proferunt, qui risum movent, scurræ et histriones? qui autem ✕ ex vitio, quod in se est, delectationem aliquam perceperunt, evidentes domi imagines imprimunt. Contra autem qui his demulceri et affici nequeunt, in ignavas voluptates non prolabantur. Si dixerint enim pro ludo assumi spectacula ad recreandos animos: dicemus non sapere civitates, quæ seriam ludis operam dant. Neque enim ludus est sæva gloriæ cupiditas, quæ tot mortes infert: sed neque vana studia, et rationis experts ambitio, et præterea suarum facultatum impensæ. Neque vero quæ his de causis excitantur seditioes amplius sunt ludi. Vano enim studio nunquam emendum est otium: neque enim qui sapit, id, quod est jucundum, ei, quod est melius, prætulit. At non omnes, **110** inquit, philosophamur. Nunquid ergo nec omnes vitam persequimur? Quid tu dicis? Quomodo ergo credidisti? Quomodo autem Deum amas et proximum, si non philosopharis? Quomodo autem teipsum amas, si non sis vitæ cupidus? Litteras, inquit, non didici. Sed si non didicisti legere, non est quod de auditu te possis excusare, quoniam is nequit doceri. Fides autem non sapientum secundum mundum, sed eorum, qui secundum Deum sunt sapientes, est possessio. Illa autem etiam absque litteris, discitur. Ejus autem scriptum, quod et ad rudes ignarosque homines pertinet, et etiam est divinum, charitas vocatur, quæ est volumen spirituale. Licet etiam audire divinam sapientiam, et licet in administranda republica versari: quin etiam quæ sunt in mundo, honeste ex Dei sententia auferre minime

✕ P. 299 ED. POTTER, 255 ED. PARIS.

(27) *Θέαρ*. Tertullianus *De spectac.* cap. 25: « Nemo denique in spectaculo ineundo aliquid prius cogitat, nisi videri et videre. »

(28) *Λυχνευούσης*. Pal. ms. λυχνευούσης, « catuliente visu. » SYLBERG. — Λυχνευούσης habent etiam Nov., Reg., Bod., quæ proinde vera lectio est.

(29) *Ἀπειρήθων*. Cf. *Const. apost.* lib. viii, c. 32.

(30) *Ἐαυτοῖς*. Lowthius ait: « Lege αὐτοῖς: et referendum ad γελωτοποιοί, quod præcessit. »

(31) *Θαραύσαι*. Intelligit ludos gladiatorum, eorumque qui cum feris pugnabant. Tertullianus *De spectac.* cap. 18: « Si sævitiam, si impietatem, si feritatem nobis permissam contendere possumus, eamus in amphitheatrum, etc. Lactantius *Epitomes* cap. 9: « Inventa tamen consuetudo, quatenus homicidium sine bello ac sine legibus faciant; et hoc sit voluptas, quod acelus vindicavit cædibus, » etc.

(32) *Στάσεις*. Intelligit motus seditioesque populares, quæ ludorum conventibus sæpe excitaban-

λύσεως, ἀκοσμίας ἐστὶν αἰτία ἀναμιξέ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν συνιδόντων ἐπὶ τὴν ἀλλήλων θέαν (27). Ἐναυθα ἡδὴ περπερεύεται τὸ συνέδριον. Λυχνευούσης (28) γὰρ τῆς ὄψεως, χλιαινόνται αἱ ὀρέξεις· καὶ ἰαμώτερον βλέπειν οἱ ὀφθαλμοὶ πρὸς τοὺς πλησίον ἐθιζόμενοι, τῷ ἔχειν σχολὴν ἐφεμιμένην, ἐκφλέγουσι τὰς ἐρωτικὰς ἐπιθυμίας. Ἀπειρήθων (29) οὖν καὶ αἱ θεαί, καὶ τὰ ἀκρόαματα, βωμολοχίας καὶ περιβολογίας πολλὰς γέμοντα. Τί μὲν γὰρ οὐκ ἐπιδείκνυται αἰσχρὸν ἔργον ἐν θεάτροις; Τί δ' οὐ προφέρονται βῆμα ἀναίσχυντον οἱ γελωτοποιοί; οἱ δὲ ἀπολαύσαντες τῆς ἐν ἐαυτοῖς (30) κακίας, ἐναργεῖς οἴκοι ἀπομάσσονται τὰς εἰκόνας. Ἐμπαλιν δὲ, οἱ πρὸς ταῦτα ἀκήλητοι καὶ ἀπαθεῖς οὐκ ἂν περὶ τὰς βραθύμους ἡδονὰς σφαλεῖέν ποτε. Εἰ γὰρ καὶ ἐν παιδιᾷς μέρει παραλαμβάνεσθαι φήσουσι τὰς θεάς εἰς θυμηθίαν, οὐ σωφρονεῖν φῆσαι μ' ἂν τὰς πόλεις, αἷς καὶ τὸ παιζειν σπουδάξεται. Οὐκ ἔτι γὰρ παιδία αἱ φιλοδοξίαι ἀνηλεῖς, εἰς τοσοῦτον θανατώσαι (31). Ἄλλ' οὐδὲ αἱ κενοσπουδίαι, καὶ αἱ ἀλόγιστοι φιλοτιμίαι· πρὸς δὲ καὶ αἱ μάταιοι καταναλώσεις τῆς οὐσίας· οὕτε μὴ αἱ ἐπὶ τούτοις στάσεις (32) ἔτι παιδία. Τὸ δὲ βραθυμεῖν οὐδέποτε ὀνητὸν κενοσπουδίᾳ (33)· οὐ γὰρ πρὸς τοῦ βελτίους ἔλοιτο ἂν ποτε ὁ νοῦν ἔχων τὸ ἥδιον. Ἄλλ' οὐ πάντες, φησὶ, φιλοσοφοῦμεν. Μήτι οὖν οὐδὲ πάντες τὴν ζωὴν μετερχόμεθα; Τί σὺ λέγεις; πῶς οὖν πεπίστευκας; Πῶς δαί (34) ἔτι ἀγαπᾷς τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον σου, μὴ φιλοσοφῶν; πῶς δὲ σεαυτὸν ἀγαπᾷς, εἰ μὴ φιλοζωεῖς; Γράμματα, φησιν, οὐκ ἔμαθον. Ἄλλ' εἰ μὴ τὸ ἀναγινώσκειν ἔμαθες, τὸ ἀκούειν ἀναπολόγητον, ὅτι μὴ διδακτὸν· πίστις δὲ οὐ σοφῶν (35) τῶν κατὰ κόσμον, ἀλλὰ τῶν κατὰ Θεὸν ἐστὶ τὸ κτήμα· ἡ δὲ καὶ ἄνευ γραμμάτων ἐκπαιδεύεται· καὶ τὸ σύγγραμμα αὐτῆς, τὸ ἰδιωτικὸν ἅμα καὶ θεῖον, ἀγάπη κέκληται, σύνταγμα πνευματικόν. Ἐξὸν δὲ ἀκροᾶσθαι μὲν σοφίας θεϊκῆς, ἀλλὰ καὶ πολιτεύεσθαι ἐξόν· ἀλλὰ καὶ τὰ ἐν κόσμῳ κοσμίας κατὰ Θεὸν ἀπάγειν (36) οὐ κεκώλυται· καὶ ὁ πωλῶν τι ἢ ἠνοῦμένος, μὴ ποτε εἴπη δύο τιμὰς ὧν ἂν ἡ ὦνηται ἡ πιπράσκη· ἀπλῆν δὲ εἰπῶν, καὶ ἀληθεύειν μελετῶν, ἂν μὴ τυγχάνῃ ταύτης, τυγχάνων τῆς ἀληθείας, πλουτεῖ τῇ δια-

D tur. Minutius p. 343: « Nam in ludis currulibus quis non horreat populi in se rixantis insaniam? in gladiatorii homicidii disciplinam? » Tertullianus *De spect.* cap. 16 hoc argumentum latius persequitur. Idem *adv. Marcian.*, lib. 1, cap. 27: Quid non frequentas tam solemnem voluptates circi furentis, et caveæ sævientis, et scenæ lascivientis? » Lactantius *Epitom.* cap. 9: « Circus non innocentior aestimatur, sed major hic furor est: siquidem mentes spectantium tanta feruntur insaniam, ut non modo in convicia, sed etiam in rixas nec non et iu prælia et contentiones sæpe consurgant. »

(33) *Κενοσπουδίᾳ*. Respicit eorum ambitionem, qui ad captandum populi favorem spectacula immensis sumptibus edebant. Exemplis plenæ sunt Romanorum historiae.

(34) *Δαί*. Δέ Nov., Reg., Bod.

(35) *Οὐ σοφῶν*. Respicit I Cor. 1, 26, 27.

(36) *Ἀπάγειν*. Lowth.: « Lege ἀγειν vel διαγειν. »

ὅτι δὲ ὄρθῃ. Ἐπαίτιος δὲ ὄρκος (37) περὶ πάντων τοῦ παλουμένου ἀπέστω· ἀπέστω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων ὁ ὄρκος. Καὶ ταύτη φιλοσοφούντων οἱ ἀγοραῖοι καὶ οἱ κάπηλοι· « Οὐ γὰρ λήψῃ τὸ ὄνομα Κυρίου (38) ἐπὶ ματαίῳ· οὐ γὰρ μὴ καθαρῶς Κύριος τὸν λαμβάνοντα τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπὶ ματαίῳ. » Τούτους δὲ παρὰ ταῦτα πράττοντας, τοὺς φιλαργύρους, τοὺς ψεύστας, τοὺς ὑποκριτὰς, τοὺς κατηλεύοντας τὴν ἀλήθειαν (39), τῆς πατρῴας (40) ἐξέβαλεν αὐτῆς ὁ Κύριος, μὴ βουλόμενος ἀδικίου ἐμπορίας ἢ λόγων ἢ τῶν ἐξ ὕλης κτημάτων οἶκον εἶναι τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ τὸν ἅγιον. Ἐπὶ δὲ τὴν ἐκκλησίαν ἀκτέον (41) τὴν γυναῖκα καὶ τὸν ἄνδρα, ἐστολισμένους κοσμίως, ἀπλάστῃ βαδίσει, ἐγεμυθίαν ἀσπαζομένους, ἀγάπην (42) ἀνυπόκριτον κερκτιμένους, ἀγνοῦς τὰ σώματα, ἀγνοῦς τὴν καρδίαν, ἐπιτηδείους προσεύξασθαι τῷ Θεῷ. Πλείον τοῦτο ἐχέτω ἢ γυνή· κεκαλύφθω (43) τὰ πάντα, πλην εἰ μὴ οἶκος τύχει· σεμνὸν γὰρ τὸ σχῆμα καὶ ἀκατάσκοπον (44)· καὶ ὥστε αὐτὴ σφαλῆσεται, πρὸς τῶν ὀμμάτων τὴν αἰδῶ καὶ τὴν ἀμπεχόνην θεμένη· οὕτε ἄλλον εἰς ὕψιστον ἁμαρτίας ἐκκαλέσεται, τὸ πρόσωπον ἀπορῶμεν. Τοῦτο γὰρ ὁ Λόγος βούλεται· ἐπεὶ πρῶτον αὐτὴ ἐγκεκαλυμμένη προσεύχεται (45). Τὴν δὲ Αἰνείου (46) γυναῖκά φασι δ' ὑπερβολὴν σεμνότητος μηδὲ τῆς Τροίας ἀλίσκομένης περιδεῖα γενομένην ἀποκαλύψασθαι· ἀλλὰ καίτοι φεύγουσαν ἐκ τῆς ἐκπυρώσεως, μείναι συγκεκαλυμμένην. Τοιούτους δὲ ἐχρῆν παρ' ὄλον τὸν βίον φαίνεσθαι καὶ διαπλάττεσθαι τοὺς Χριστῶν τελουμένους, οἷους σφᾶς ἐν ἐκκλησίαις ἐπὶ τὸ σεμνότερον σχηματίζουσι, καὶ

A est prohibitum. Interca qui aliquid vendit aut emit, eorum, quæ a se venduntur aut emantur, nunquam dicat duo pretia : unum autem ac simplex dicens, et vera dicere studens, si id non consequatur, dum veritatem assequitur, dives est recta animi affectione. Absit autem ante omnia jusjurandum, causa rerum, quæ venduntur, susceptum. Absit autem etiam in aliis jusjurandum, et ita philosophentur negotiatores forenses, et cauponæ : « Non assumes nomen Domini in vano : neque enim eum mundaverit Dominus, qui nomen ejus in vano assumit ». Eos autem, qui præter hæc faciunt, qui sunt avari, mendaces, hypocritæ, qui veritatem cauponantur, ex paterna aula expulit Dominus, nolens injustæ negotiationis, vel verborum, vel materialium possessionum domum esse sanctam domum Domini. In ecclesiam autem venire oportet virum et mulierem, honeste indutos, simplici incessu, silentium amplectentes, charitatem non fictam possidentes, castos corpore, castos corde, ad Deum rogandum aptos. Hoc amplius habeat mulier : semper tecta sit, nisi domi fuerit. Est enim is honestus habitus, et ex quo nihil possit offensionis suscipi. Ipsa enim nunquam labetur, si et verecundiam et vestem ante oculos posuerit : nec ad peccati lapsus alium provocabit, dum vultum suum aperit. Hoc enim Logos requirit, quandoquidem convenit eam tectam orare. Dicunt autem Æneæ uxorem per insignem honestatem, ne cum Troja quidem cuperetur perterritam se detexisse : sed etiam dum ab incendio fugeret, mansisse cooperatam. Oporteret autem tales in tota vita et videri et effingi eos, qui Christo initiantur, quales se in ecclesiis ad gravitatem et honestatem componunt ; et esse, non autem videri esse tales, adeo mites, adeo pios ac religiosos, adeo charitatis deditos. Nunc autem, nescio quomodo, una cum locis habitum et mores mutant, non secus ac polypos dicunt petris, quibus adhærescunt, assimilatos, videri quoque colore esse tales. Postquam itaque excesserunt e congregatione, deposita illa, quæ in ea erat, divinitus

✠ P. 500 ED. POTTER, 256 ED. PARIS. • Exod. xx, 7.

(37) Ὁρκος. Respicit adagium, quod e Platone, comico poeta, citari solet : Ὁρκος περὶ παντὸς ἀπέστω. (Juramentum ante omnia absit.)

(38) Κυρίου. Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου, Exod. Mox, Κύριος ὁ Θεός σου. Ibid.

(39) Κατηλεύοντας τὴν ἀλ. Sic B. Paulus II Cor. II, 17 : Κατηλεύοντας τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ.

(40) Τῆς πατρῴας. Respicit Matth. XXI, 12, 13 ; Marc. XI, 15, 16, 17 ; vel Luc. XIX, 46.

(41) Ἀκτέον. Pal. ms. ἀκτέον et ἀνάκτεον. SYLBERG.

(42) Ἀγάπην. Respicit Rom. XII, 9 ; vel II Cor. V, 6.

(43) Κεκαλύφθω. Conf. Apostolicarum Constitutionum lib. I, cap. 8 sub finem.

(44) Σεμνὸν . . . καὶ ἀκατάσκοπον. « Honestus et exploratoribus tutus, qui κατασκοποὶ sunt. » Herveus in libro suo correxit ἀκατάσκοποι. Utrumque minus usitatum est. Paulo post (col. 661) Clemens ait : Καὶ θεασαμένους ἔστιν ἁμαρτεῖν. Sequitur autem, quod illud Æschyli refert de Amphiarao in Ἐπτά ἐπι-

θήκαις, apud Plutarchum Aristidi afflictum :

D Οὐ γὰρ δοκεῖν δίκαιος, ἀλλ' εἶναι θέλει
Neque enim videri justus hic, sed esse vult

Quod autem paulo post (col. 661) ex sacris Litteris est, citatur ex IV Prov. v. 25 : « Oculi tui recta videant, et palpebræ tuæ præcedant gressus tuos : » Græce, Οἱ ὀφθαλμοὶ σου ὀρθὰ βλέπετωσαν, τὰ δὲ βλέφαρά σου νεύετω δίκαια. Aquila et Theodotio verterunt : Οἱ ὀφθαλμοὶ σου εὐθυνέτωσαν καταναντίον. Ad verbum ex Hebræo : « Oculi tui ad rectum aspiciant, et palpebræ tuæ dirigant viam tuam coram te. » Apud Theoph. lib. II ad Autolycentem, eodem modo legitur hic locus quo apud Clementem : quamobrem sane miror, cur ita verterit Clauserus : « Oculi tui in directum aspiciant, et palpebræ tuæ rectum teneant iter ante te. » COLLECT.

(45) Προσεύχεσθαι. Respicit I Cor. XI, 5.

(46) Αἰνείου. Pal. ms. Αἰνεῖα et Αἰνείου. Nomen autem uxoris Æneæ, Cræusa, ex poetis et historicis notum est. SYLBERG.

(47) Πολύποδας. Alludit ad Theognidos distichon,

inspirata quasi sanctitate, multitudini, cum qua versantur, assimilantur: vel potius deposita falsa ac simulata gravitatis persona, deprehenduntur quales esse ignorabantur: et cum, qui de Deo habitus est, sermonem venerati sunt, eum illic relinquunt, ubi audiverunt: foris autem impiis modis et amatoriiis canticis se oblectant, tibiaram cantu, plausu, temulentia, et quovis cæno ac sorde oppleti. Hoc autem dum cantant et recantant ii, qui immortalitatem antea celebrabant, tandem perniciosissimam mali male canunt palinodiam: « Comedamus et bibamus, ✕ cras enim moriemur^a. » Il autem non cras vere, sed jam Deo mortui sunt, « sepelientes » suos « mortuos, » hoc est, seipos in mortem infodientes. Eis autem fortiter resistit Apostolus: « Ne erretis, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque avari, neque ebriosi, neque maledici, » et quæcumque alia his adjungit, « regnum Dei possidebunt^b. » Quod si in regnum Dei vocati simus, digne regno ambulemus, Deum diligentes et proximum. Dilectio autem non in osculo censetur, sed in benevolentia. Illi autem nihil aliud osculo quam ecclesias conturbant, cum ipsam non habeant intus amicitiam. Etenim hoc utique turpem movit suspicionem et maledicentiam, quod impudenter osculo uterentur, quod esse oportebat mysticum. Id « sanctum^c » vocavit Apostolus. Regno digne gustato, ore modesto et clauso benevolentiam animi dispensemus, per quod maxime se exserit mansuetudo morum. Est autem aliud quoque osculum incestum, veneno plenum, sanctitatem simulans. An nescitis, quod etiam pha-

A οἶαι (48) ὄντες ἐλελήθεσαν· καὶ τὸν περὶ τοῦ (49) Θεοῦ λόγον σεβασάμενοι, καταλειποῦσιν ἔνδον, οὐ ἤκουσαν· ἔξωθεν δὲ ἄρα μετὰ τῶν ἀθέων ἀλύουσι κρουμάτων καὶ τερπειμάτων ἔρωτικῶν, αὐλωδίας τε καὶ κρότου, καὶ μέθης, καὶ παντὸς ἀναπιμπλάμενοι συρφετοῦ· τοῦτο δὴ ἄδοντες καὶ ἀντάδοντες αὐτοὶ, οἱ πρόσθεν ἐξυμνοῦντες ἀθανασίαν, ἐπὶ τέλει τὴν ἐξωλεστάτην κακοὶ κακῶς βλάλλοντες· παλινωδίαν, ἢ Φάγωμεν καὶ πίωμεν· αὐριον γὰρ ἀποθνῆσκομεν. » Οἱ δὲ οὐκ αὐριον ἀληθῶς, ἀλλ' ἤδη τεθνήκασι τῷ Θεῷ, « θάπτοντες (50) » τοὺς σφετέρους « νεκροῦς, » τούτέστιν αὐτοὺς εἰς θάνατον κατορύττοντες. Ἀντιτάσσεται (51) δὲ αὐτοῖς εὖ μάλα ἐβρώμενος, ὁ Ἀπόστολος· « Μὴ πλανᾶσθε, οὔτε μοιχοὶ (52), οὔτε μαλακοὶ, οὔτε ἀρσενοκοῖται, οὔτε κλέπται, οὔτε πλεονέκται, » B οὔτε (53) μέθυσοι, οὐ λοῖδοροὶ, « καὶ ὅσα ἄλλα (54) τούτοις ἐπάδει, « βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν. » Εἰ δὲ (55) καὶ εἰς βασιλείαν (56) Θεοῦ κεκλήμεθα, ἀξίως τῆς βασιλείας πολιτευώμεθα, Θεὸν ἀγαπῶντες καὶ τὸν πλησίον. Ἀγάπη δὲ οὐκ ἐν φιληματι, ἀλλ' ἐν εὐνοίᾳ κρίνεται. Οἱ δὲ οὐδὲν ἀλλ' ἢ φιληματι καταφοφῶσι (57) τὰς ἐκκλησίας, τὸ φιλοῦν ἔνδον οὐκ ἔχοντες αὐτό. Καὶ γὰρ δὴ καὶ τοῦτο ἐκπέπληκην ὑπονοίας αἰσχροῦς (58), καὶ βλασφημίας, τὸ ἀναίδην (59) χρῆσθαι τῷ φιληματι, ὅπερ ἐχρῆν εἶναι μυστικόν· « Ἁγίον » αὐτὸ κέκληκεν ὁ Ἀπόστολος· ἀπογευομένης (60) ἀξίως τῆς βασιλείας, πολιτευώμεθα τῆς ψυχῆς τὴν εὐνοίαν διὰ στόματος σώφρονος καὶ μεμυκτοῦ, δι' οὗ μάλιστα διακονεῖται τρόπος ἡμερος. Ἔστι δὲ καὶ ἄλλο ἀναγνον φιλημα, πλήρες C ἰσῦ, ἀγίωσῶν ὑποκρινόμενον. Ἡ οὐκ ἴσπε, ὅτι καὶ τὰ φαλάγγια (61), προσαπτόμενα μόνον τῷ στόματι,

✕ P. 301 ED. POTTER, 257 ED. PARIS. ^a I Cor. xv, 32. ^b I Cor. vi, 9, 10. ^c Rom. xvi, 16, etc.

Πουλύποδος νόον ἴσθι πολύτροπον, de cujus solentia meminerunt etiam Aristoteles, Plutarchus, Ælianus, Plinius. SYLBERG.

(48) Οἶαι. Οἶον Nov.

(49) Τοῦ. Hic articulus e Pal. additus. SYLBERG. Consentiant Reg. Bod., dissentit vero Nov.

(50) Θάπτοντες. Respiciit Christi dictum Ἀκολουθεῖ μοι, καὶ ἄφες τοὺς νεκροὺς θάψαι τοὺς ἑαυτῶν νεκροῦς. Matth. viii, 22; Luc. ix, 60.

(51) Ἀντιτάσσεται. Ἀντιτάσσετε Bod.; utrumque habet Reg. Mox, πλανᾶσθαι pro πλανᾶσθε, Nov. Verum ai et e sunt εὐμετάβολοι propter soni similitudinem.

(52) Οὔτε μ. Οὔτε πόρνοι, οὔτε εἰδωλόατραι, οὔτε μ. apud Paulum. Mox, οὔτε μαλ... πλεονέκται, abesse a Pal. ms. refert Sylberg.

(53) Οὔτε. Οὐ Nov.

(54) Καὶ ὅσα ἄλ. Nil ibi sequitur, nisi οὐκ ἀπαγες.

(55) Εἰ δέ. H. ἐπεὶ δέ. Nostra lectio et δέ petita ex Pal. ms.; Flor. ed. perperam habet ἔτι δέ. SYLBERG.— Eἰ δέ habent etiam codices nostri.

(56) Εἰς βασιλ. Respiciit I Thess. ii, 12: Εἰς τὸ περιπατῆσαι ὑμᾶς ἀξίως τοῦ Θεοῦ τοῦ καλοῦντος ὑμᾶς εἰς τὴν ἑαυτοῦ βασιλείαν καὶ δόξαν.

(57) Φιληματι κατωφοροῦσι. Hinc patet, nonnullos vel eo tempore osculo charitatis abusus fuisse. Cui malo mederi nonnulli e veteribus conati sunt. Athenagoras præceptum velut e S. Scriptura recitat, Legat. pag. 128, edit. Oxon.: Πάλιν ἡμῖν λέγοντος τοῦ Λόγου, Ἐάν τις διὰ τοῦτο ἐκ δευτέρου καταρρήσῃ, ὅτι ἤρρεσεν αὐτῷ καὶ ἐπιφέροντος, οὕτως οὐκ ἀκριβῶστασθαι τὸ φιλημα, μᾶλλον δὲ τὸ προ-

κίνημα δεῖ· ὡς, εἴ που μικρὸν τῇ διανοίᾳ παραβολοθεῖη, ἔξω ἡμᾶς τῆς αἰωνίου τιθέντος ζωῆς: « Lego nobis dicente: Si quis osculum suæ cupiditatis causa repetierit: et inferente: Itaque moderari osculum, vel salutationem potius, oportet; ut quæ vel si parum impura cogitatione inquinata fuerit, a vita æterna nos alienet. » Constitucionum apostolicar. lib. ii, cap. 57: Εἶτα καὶ ἀσπαζέσθωσαν ἀλλήλους οἱ ἄνδρες, καὶ ἀλλήλας αἱ γυναῖκες, τῷ ἐν Κυρίῳ φιληματι· ἀλλὰ μὴ τις δολίως, ὡς Ἰούδας τὸν Κύριον φιληματι παρέδωκε· « His transactis, mutuo se salutent viri, mutuo se mulieres, osculo in Domino: nemo autem dolose id agat, sicut Judas Dominum osculo tradidit. » Eiusdem operis lib. vii, c. 11: Καὶ ὁ διάκονος εἰπάτω πᾶσιν· Ἐσπάσαθε ἀλλήλους ἐν φιληματι ἁγίῳ· καὶ ἀσπαζέσθωσαν οἱ τοῦ κληρῶν τὸν ἐπίσκοπον, οἱ λαϊκοὶ ἄνδρες τοὺς λαϊκοὺς, αἱ γυναῖκες τὰς γυναῖκας· « Diaconus vero dicat omnibus: « Salutate vos invicem in osculo sancto: » et clerici osculentur episcopum, laici vero laicos, femine feminas. »

(58) Ἐκπέπληκην ὑπ. αἰσχροῦς. « Explevit turpi suspicionem. » Hervetus legisse videtur ἐκπέπληκην ὑπονοίας αἰσχροῦς, dum vertit, « turpem movit suspicionem. » SYLBERG.

(59) Ἀναίδην. Ἀνείδην Bod., Reg. Solent autem hæ voces a librariis inter se permutari.

(60) Ἀπογευομένης. Ἀπαγορευομένης Bod., sed ἀπογευομένης in marg. exhibet. Verum ἀπογευομένης in textu, ἀπαγορευομένης in marg. habet Reg.

(61) Φαλάγγια. Respiciit Socratis dictum, quod infra plenius recitat Strom. ii, pag. 412: Ὁ γούν Σωκράτης φυλάσσεσθαι κελύε. τὰ ἀκατέθαντα μὴ

ιδόνας ἐπιτρέβει τοὺς ἀνθρώπους; φιλήματα δὲ παλάτια ἐνήσιν ἰδὼν ἀκολασίας. Σαφὲς τοίνυν ἡμῖν γεγῆνται, ὡς οὐκ ἔστιν ἀγάπη τὸ φίλημα. « Ἡ γὰρ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ (62) ἔστιν. » Ἀὐτὴ δὲ ἔστιν ἡ (63) ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, » φησὶν Ἰωάννης, « ἵνα τὰς ἐντολάς τηρήσωμεν, » οὐκ ἵνα σαίνωμεν ἀλλήλους ἐν τῷ στόματι. « Καὶ αἱ ἐντολαὶ αὐτοῦ βαρεταὶ οὐκ εἰσὶν. » Ἀλλὰ μὴν καὶ οἱ κατὰ τὰς ὁδοὺς ἀγαπητῶν ἀσπασμοί, παρρησίας ἀνοήτου γέμοντες, καταφανῶν τοῖς ἐκτός (65) εἶναι βουλομένων, οὐδὲ ἐλαχίστης μετέχουσι χάριτος· εἰ γὰρ (64) ἐν τῷ ταμείῳ » μουσικῶς « προσεύχεται » τῷ Θεῷ δίκαιον, ἐπόμενον ἂν εἴη καὶ « τὸν πλησίον, » ὃν δευτερον ἀγαπᾷν κελεύμεθα, ὁμοίως τῷ Θεῷ, καὶ μουσικῶς φιλοφρονεῖσθαι ἔνδοθεν, « ἐξαγοραζόμενος τὸν καιρὸν· τὸ γὰρ ἅλας τῆς γῆς ἡμεῖς. » Ὅς δ' ἂν εἰλογῆ, » φησὶ, « φίλον τὸ πρῶτ' μεγάλη τῆ φωνῆ, καταρωμένου οὐδὲν διαφέρει δόξει. » Δοκεῖ δὲ ὑπὲρ πάντα τῆς τῶν γυναικῶν βίβως ἀπεστράφθαι· οὐ γὰρ ἀφαιμένους μόνον, ἀλλὰ καὶ θεασαμένους ἔστιν ἁμαρτεῖν· ὧν μάλιστα ἀπορεύγειν χρὴ τὸν γνησίως παιδαγωγούμενον. « Οἱ ὀφθαλμοὶ γὰρ σου ὀρθὰ βλέπεωσαν· τὰ δὲ βλέφαρα (65) νευέτω δίκαια. » Μὴ γὰρ οὐκ ἐξὸν καὶ ἰδόντα καρτερεῖν, ἀλλὰ τὸ ἐμπροσθε φυλακτέον. Δυνατὸν γὰρ ἰδόντα ὀλισθεῖν· ἀμήχανον δὲ, μὴ ἰδόντα, ἐπιθυμεῖν. Οὐ γὰρ τὸ καθαρεύειν μόνον ἀπὸ πύργου τοῖς σώφροσιν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐκτός εἶναι τοῦ ψόγου σπουδαστέον, πᾶσαν ἀποκλείσαντας ὑπονοίας αἰτίαν, πρὸς συγκεφαλαίωσιν ἀγνείας· ὡς μὴ μόνον εἶναι ἡμᾶς πιστοὺς, ἀλλὰ καὶ ἀξιόπιστους φανῆναι. Καὶ γὰρ οὐκ καὶ τοῦτο παραφυλακτέον, ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος, « μὴ τις ἡμᾶς μωμῆσθαι· προνοοῦμενοι γὰρ καλὰ, οὐ μόνον ἐνώπιον Κυρίου, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον ἀνθρώπων. » Ἀπόστρεψον δὲ τὸν (66) ὀφθαλμὸν ἀπὸ γυναικὸς κεχαριτωμένης, καὶ μὴ καταμάνθῃ κἀλλος ἄλλοτριον, » φησὶν ἡ Γραφή· κἀν πύθῃ τὴν αἰτίαν, προσεξηγήσεται σοι· « Ἐν γὰρ κάλλει γυναικὸς πολλοὶ ἀπεπλανήθησαν, καὶ ἐκ τούτου φίλια ὡς πῦρ ἀνακαίεται, » εἰς πῦρ ἀγούσα ἀκατάπαυστον διὰ τὴν ἁμαρτίαν· ἡ ἐκ πυρὸς ὀρμωμένη φίλια, ἦν ἔρωτα κελήκασιν.

langia, si ore tantum tangant, graves dolores hominibus afferunt? Oscula autem impudicitiae sæpe virus immittunt. Manifestum itaque nobis factum est, osculum non esse dilectionem: « dilectio enim est Dei^a. Hæc est autem dilectio Dei, » inquit Joannes, « ut mandata servemus: » non ut nos invicem ore demulceamus: « et mandata ejus gravia non sunt^b. » Cæterum dilectorum quoque in via salutationes, cum stulta libertate pleuæ sint, et ab iis fiant, qui volunt per res externas sese ostentare, ne minimam quidem habent gratiam. Si enim in « adyto » mystice Deum « orare » convenit, consequens fuerit « proximum » quoque, quem secundo loco jubetur « diligere, » similiter ac Deum, et mystice intus complecti, « occasionem redimentes: nos enim sumus sal terræ^c. Qui autem amico mane magna voce benedixit, ab eo, qui exsecratur, nihil videbitur differre^d. » Videtur autem super omnia esse aversandus mulierum aspectus: non solum enim si tangantur, sed etiam si spectentur, peccari potest: quæ maxime vitare oportet eum, qui recte instituitur: « Oculi » enim « tui recta videant, supercilia autem recta annuant^e. » Etsi enim fieri potest, ut quamvis viderit, se fortiter gerat, verumtamen ne cadat, cavendum est. Fieri enim potest, ut qui viderit, labatur; sed fieri non potest, ut qui non viderit, concupiscat. Non solum enim temperantibus satis est ut sint puri, sed etiam adhibenda est opera ut sint ab omni reprehensione alieni, ut sit consummata castitas, omni exclusa suspicionis causa: ut non solum fideles, sed etiam videamur fide digni. Etenim hoc quoque cavendum est, ut ait Apostolus, « ne quis nos reprehendat; providentes enim bona non solum coram Domino, sed etiam coram hominibus^f. Averte autem oculum a muliere gratiosa, et ne discas alienam pulchritudinem^g, » inquit Scriptura. Et si causam roges, ipsa tibi enarrabit: « In pulchritudine enim mulieris multi seducti sunt, et ex ea, tanquam ignis, accenditur amicitia^h, » peccatum: amicitia, inquam, quæ ex igne oritur,

quæ ad ignem nunquam cessaturum deducit propter quam appellarunt amorem.

ΚΕΦ. ΙΒ΄.

CAP. XII.

Ἐπιδρομή κεφαλαῖωδης ὁμοίως τοῦ ἀριστοῦ βίου

Brevis optimæ vitæ similiter pertractatio, et quot loca

✕ P. 302 ED. POTTER, 257-258 ED. PARIS. ^a I Joan. iv, 7. ^b Ibid. v, 3. ^c Matth. v, 13. ^d Prov. xxvii, 14. ^e Prov. iv, 25. ^f II Cor. viii, 12.

I Joan. iv, 7. ^b Ibid. v, 3. ^c Matth. v, 13. 20, 21. ^e Eccli. ix, 8. ^h Ibid., 9.

πεινώνας ἐσθίειν καὶ μὴ διψῶντας πίνειν· καὶ τὰ ψέμματα καὶ τὰ φιλήματα τῶν καλῶν, ὡς χαλεπώτερον σκορπίων καὶ φαλαγγίων ἰδὼν ἐνείναι πεφυκότα. « Socrates itaque jubet cavere illecebræ, quæ suadent ut non esurientes comedamus, et bibamus non sitientes: et pulchrorum obtutus et oscula, ut quæ soleant scorpiis et araneis gravius venenum immittere. »

προσεύχη, εἰσελθε εἰς τὸ ταμείον σου. Matth. xii, 39, ubi cum Christus dixerat πρώτῃ ἐντολῇ esse ἀγαπᾷν τὸν Θεόν, statim addit: Δευτέρα δὲ ὅμοια αὐτῇ· Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν. Coloss. iv, 5: Ἐν σοφίᾳ περιπατεῖτε, τὸν καιρὸν ἐξαγοραζόμενοι: quibus similia occurrunt etiam Ephes. v, 15, 16. Denique, Matth. v, 15: Ὑμεῖς ἔστε τὸ ἅλας τῆς γῆς, ait ad suos discipulos Christus.

(62) Τοῦ Θ. Ἐκ τοῦ Θ. Joan.

(65) Βλέφαρα. Σου addunt Prov. Mox, βλέπετω pro νευέτω Bod., Reg. Quæ sequuntur, hoc modo confusa et mutilata exhibet Nov. Μὴ γὰρ οὐκ ἐξὸν καὶ ἰδόντα ὀλισθεῖν· ἀμήχανον τὸ ἐμπροσθε φυλακτέον· δυνατὸν γὰρ, ἰδόντα ὀλισθεῖν· ἀμῆχ.

(63) Ἡ. Articulum omittunt Bod., Reg. Mox, ἐν τῷ αὐτοῦ τηρῶμεν, Joan.

(66) Τὸν. Abest ab Eccli. Mox, εὐμόρφου pro κεχαριτωμένης. Dein, Ἐν κάλλει γ. π. ἐπλανήθησαν. Ibid.

(65*) Τοῖς ἐκτός. I. e. hominibus « externis, » seu ethnicis. Id enim malim, quam « per res externas, » ut vertit Hervetus.

(64) Εἰ γὰρ. Hæc e diversis S. Scripturæ locis composita sunt: nempe Matth. vi, 6: Σὺ δὲ ὅταν

Scripturæ sanctæ vitam Christianorum describant.

Ego vero iis quoque, qui uxores duxerint, consulerim, ne unquam uxores suas coram famulis osculentur: nam nec famulis quidem unquam aridire permisit Aristoteles, tantum abest ut in eorum conspectu videatur quisquam complecti uxorem. Melius est autem, ut domi a matrimonio incipientes, honestatem ostendamus; est enim maxima hæc temperantiæ conjunctio, quæ puram spirat ac redolet voluptatem. Admodum enim pulchre dicit tragœdia:

✠ *O femina, quam in rebus humanis nihil,
Non regna et aurum, non opum vis maxima
Tot comitates, tot voluptates ferunt,
Quot temperantis feminae et viri boni
Mens justa, si non illa negligit virum?*

Hæc præcepta justitiæ, quæ ab iis, qui mundanam sequuntur sapientiam, dicta sunt, sunt minime recusanda. Scientes ergo suum cujusque officium, « in timore conversemini tempore vestri incolatus, acientes quod non corruptibilibus, argento et auro, redempti sumus ex vana conversatione a patribus tradita, sed pretioso sanguine, tanquam Agni immaculati, et in quem nulla cadit reprehensio, Christi^a. Satis ergo fuit præteritum tempus, » ait Petrus, « ad faciendam gentium voluntatem, dum ambulavimus in lasciviis, concupiscentiis, temulentis, comessationibus, potationibus, et nefariis idolorum cultibus.^b » Limitem habemus crucem Domini, quæ, tanquam vallo, cingimur, et separamur a prioribus peccatis. Regenerati ergo, in veritate affigamur, respiscamusque atque sanctificemur: Quoniam « oculi Domini super justos, et aures ejus in deprecatione ipsorum: vultus autem Domini super facientes mala^c. Et quis est, qui sit nobis male facturus, si bonum secuti fuerimus^d?» Optima autem institutio, est moderatio, quæ est decorum undequaque perfectum, ac stabilis et ordinata potestas, ea, quæ sunt inter se invicem conjuncta et cohærentia, factis recte distribuens, virtute insuperabilis. Hæc quidem si asperius dixerim,

✠ P. 303 ED. POTTER, 258-259 ED. PARIS. 46, 47. ^a I Pet. III, 43.

(67) *Ἐγὼ*. Imitari videtur illud Pauli I Cor. vii, 40: Τοῖς δὲ γεγαμηκῶσι παραγγέλλω οὐκ ἐγώ, etc.

(68) *Τὰς σφῶν*. Τὰς σφῶν, et τὰς αὐτῶν Pal. SYLBURG. — Ὑπὸνικε abest a Nov.

(69) *Καθαρὰς ἡδονῆς ἀπ.* Pal., καθαράς ἡδονὰς ἀποπνεύουσα. Vulgatæ lectionis exemplum supra pag. 76. SYLBURG. — Καθαράς ἡδονὰς ἀπ. habent etiam Bod., Reg.

(70) *Φεῦ φεῦ*. Citantur a Stobæo hi versus tit. 65; sed in tertia ejus editione tribuantur Apolloniadæ cuidam, ut et in libro manuscripto, præcedens autem versus Euripidi relinquatur: at in prima editione præcedens sententia Apolloniadæ dicebatur. Postremum autem hujus carmen apud Clementem habuit, καὶ φρονούσα τ' ἀνδρικὰ· at apud Stobæum, τὰνδρικὰ, « legitime affecta, quæ justa sapit. » COLL.

(71) *Ἦ χρυσίῳ*. Abest a Reg. et Bod. Dein, ἐλυτρώθητε apud Petr. Μοχ, ματαίας ὑμῶν ἀν. Paulo post, Ἀρχι-δὲ γὰρ ἡμῖν ὁ παρελθυσὺς χρόνος τοῦ

Ἰσται τῶν ἀγίων Γραφῶν χαρακτηρίζουσι τὸν τῶν Χριστιανῶν βίον.

Ἐγὼ (67) δὲ καὶ τοῖς γεγαμηκῶσι παρανέσαιμι ἄν, οἴκοι τὰς γυναίκας τὰς σφῶν (68) μὴ ποτε κατὰ πρόσωπον οἰκετῶν φιλεῖν· οὐδὲ γὰρ προσελθὼν θούλοισ Ἀριστοτέλης εἶα ποτέ· πολλοῦ γε καὶ δεῖ, κατ' ἔψιν αὐτῶν φιλοφρονούμενον φαίνεσθαι τὴν γυναίκα. Ἄμεινον δὲ, οἴκοθεν ἀρξαμένους ἀπὸ τοῦ γάμου, τὴν σεμνότητα ἐπιδεικνύουσαι· μέγιστη γὰρ ἡ σωφροσύνης συζυγία, καθαρὰς ἡδονῆς ἀποπνεύουσα (69). Πάνυ γοῦν θαυμασιῶς ἡ τραγῳδία φησί·

Φεῦ φεῦ (70), γυναῖκες, ὡς ἐν ἀνθρώποις ἀρα, οὐ χρυσός, οὐ τυραννίς, οὐ πλοῦτου χλιδή Τεσσούτον εἶχε διαζόρους τὰς ἡδονὰς,

B Ἦς ἀνδρὸς ἐσθλοῦ καὶ γυναῖκος εὐσεβοῦς Γνώμη δικαία, καὶ φρονούσα τὰνδρικὰ;

Ταῦτα τῆς δικαιοσύνης τὰ παραγγέλματα, καὶ παρὰ τοῖς τὴν κοσμικὴν μετιοῦσι σοφίαν ἐκφωνηθέντα, ὡ παραιτητέον. Ἐγνωκότες οὖν τὸ ἐκάστου ἔργον, « ἐν φόβῳ τὸν τῆς παροικίας ὑμῶν χρόνον ἀναστράφητε, εἰδότες, ὅτι οὐ φθαρτοῖς, ἀργυρίῳ ἢ χρυσίῳ (71), ἐλυτρώθημεν ἐκ τῆς ματαίας ἡμῶν ἀναστροφῆς πατροπαράδοτου, ἀλλὰ τιμίῳ αἵματι, ὡς Ἀμνοῦ ἀμώμου καὶ ἀσπίλου, Χριστοῦ. Ἀρκετὸς οὖν ὁ παρελθυσὺς χρόνος, ὁ Πέτρος φησί, τὸ βούλημα τῶν ἔθνων κατεργάσθαι, πεπορευμένους ἐν ἀσελείαις, ἐπιθυμιαῖς, οἰνοφλυγίαις, κώμοις, πότοις, καὶ ἀθεμίτοις εἰδωλοατραιαῖς. » Ὅρον ἔχομεν, τὸν σταυρὸν τοῦ Κυρίου, ᾧ περισταυρούμεθα καὶ περιβριγούμεθα (72) τῶν προτέρων ἀμαρτιῶν· ἀναγεννηθέντες τοίνυν, προσηλωθῶμεν ἐν τῇ ἀληθείᾳ, καὶ ἀνανήψωμέν τε, καὶ ἁγιασθῶμεν· ὅτι « οἱ (73) ὀφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ δικαίους, καὶ ὅτε αὐτοῦ εἰς δέησιν αὐτῶν· πρόσωπον δὲ Κυρίου ἐπὶ ποιοῦντας κακὰ. Καὶ τίς ὁ κακώσων ἡμᾶς (74), ἐὰν τοῦ ἀγαθοῦ ζηλωταὶ γινώμεθα; » Ἦ δὲ ἀρίστη ἀγωγή, εὐταξία (75) ἐστὶ, παντελῆς οὐσα εὐσημησύνῃ, καὶ δύναμις πεταγμένη βεβαία (76), τῶν ἐξῆς ἀλλήλοις κειμένων ἐν ἔργῳ καλῶς ἀποδοτική, κατ' ἀρετὴν ἀνυπέροβλος. Ταῦτα εἰ καὶ τραχύτερον προσηνέχθην (77), οἰκονομούμενος τῆς ἐπανορθώσεως τὴν σωτηρίαν, ἐμὸν

I Pet. I, 17, 18, 19. b Ibid. IV, 3. c Psal. xxxiii,

D βίου τὸ θέλημα τῶν ἔθνων κατεργάσασθαι, Petr.

(72) *Περιβριγούμεθα*. Περιτριγγούμεθα, Bod., Reg.

(73) *Οἱ*. Abest a psalm.

(74) *Ἡμᾶς*. Ὑμᾶς, Petr. Mox, μιμηταὶ pro ζηλωταί. Ibid.

(75) *Εὐταξία*. Hujus virtutis similem huic definitionem tradunt Stoici apud Stobæum *Ecllog. ethic.* lib. II, c. 4, p. 168: εὐταξίαν δὲ, ἐπιστήμην τοῦ ποτε πρακτέον, καὶ τι μετὰ τι, καὶ καθόλου τῆς τάξεως τῶν πράξεων. Definunt εὐταξίαν, « scientiam temporis rerum gerendarum, earumque consecutionis, et, ut summatim dicam, ordinis. »

(76) *Καὶ... βεβαία*. Hæc absunt a Pal. SYLBURG. — Absunt etiam a Reg. et Bod. τῶν ἐξῆς abest etiam a Reg.

(77) *Προσηνέχθην*. Προσηνέχθην Pal. SYLBURG. — Προσηνέχθη Bod., Reg. Illic etiam Syburburgius adnotat, τραχύτερος legi posse pro τραχύτερον.

μὲν λελέθων, φησὶν ὁ Παιδαγωγός· ἐπειδὴ ἡ ἐλέγχων, μετὰ παρρησίας, εἰρηνοποιεῖ· ὑμεῖς δὲ, εἰ μὲν ἐκούσεσθέ μου, σωθήσεσθε· εἰ δ' οὐ προσέξετε (78) τοῖς εἰρημένους, οὐ μοι μέλει· μέλει δὲ ὅμως καὶ οὐτως· ἡ γὰρ μετάνοιαν τοῦ ἁμαρτωλοῦ μᾶλλον ἢ τὸν θάνατον αἰρεῖται. Ἦν δὲ εἰσακούσγη (79) μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε, ὁ Παιδαγωγὸς πάλιν λέγει· γῆς ἀγαθὰ (80) τὰ ἀνθρώπεια ὀνομάζων καλὰ, ἢ κάλλος, τὸν πλοῦτον, τὴν ὑγίειαν, καὶ τὴν ἰσχύον, τὴν τροφήν· ἀγαθὰ μὲν γὰρ ὄντως, ἃ οὔτε οὐς ἔκουσεν, οὔτε ἐπὶ καρδίαν ἀνέβη ποτὲ (81), περὶ τὸν ὄντως ὄντα βασιλέα, τὰ ὄντως (82) ὄντα, ἀγαθὰ ὄντα, καὶ ἀναμένοντα ἡμᾶς· ἀγαθῶν γὰρ ἐστὶ καὶ δοτῆρ, καὶ φύλαξ· κατὰ μετουσίαν δὲ ἐκείνων, τὰ τῆδε συνωνυμεί· παιδαγωγούντος ἐν Θεῷ τοῦ Λόγου, τὴν ἀνθρώπων (83) ἀσθένειαν, ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν ἐπὶ τὴν νῆστιν. Ὅσα μὲν οὖν οἴκοι παραφυλακτέον, καὶ ὡς τὸν βίον ἐπανορθωτέον, ὁ Παιδαγωγὸς ἡμῖν ἀδὴν διδάσκει· ἃ δ' οὖν, καὶ κατὰ τὰς ὁδοὺς ὀμιλεῖν αὐτῷ φίλον τοῖς παιδίοις, ἄκρις ἂν ἀγάγη αὐτὰ πρὸς τὴν διδασκαλίαν, ταῦτα δὲ ἡμῖν ἐν κεφαλῶν (84) μέρει ἐ' αὐτῶν ὑποτίθεται καὶ παρατίθεται τῶν Γραφῶν, γυμνάς παρατιθέμενος τὰς παραγγελίας, ἀρμοζόμενος μὲν τῷ χρόνῳ τῆς καθοδηγήσεως, τὰς δὲ ἐξηγήσεις αὐτῶν ἐπιτρέπων τῷ διδασκάλῳ· καὶ γὰρ ὁ νόμος αὐτοῦ τὸν φόβον (85) ὑπεκλύειν βούλεται, τὸ ἐκούσιον ἐλευθερώσας εἰς πίστιν. Ἄκουε, φησὶν, ὦ παιδίον, καλῶς παιδαγωγούμενον, τὰ κεφάλαια τῆς σωτηρίας· γυμνῶσα γὰρ τὸ ἦθος τὸ ἐμαυτοῦ, καὶ σοὶ ταύτας καλᾶς ἐντολὰς ὑποθήσομαι, δι' ὧν ἀφίξη πρὸς σωτηρίαν· ἄγω δὲ σε ὁδὸν τὴν σωτηρίαν· ἀπόστα τῶν τῆς πλάνης ὁδῶν· ὅτι Κύριος γινώσκει (86) ὧν δικαίων, καὶ ὁδὸς ἀσεβῶν ἀπολείπεται. Ἐπου αἴνον, ὦ παιδίον, τὴν ἀγαθὴν ὁδὸν, ἣν ἂν σοὶ ἐξηγήσωμαι, τὰ ὧτά μοι ὑποσχῶν τὰ ἀκουστικά· καὶ δώσω σοὶ θησαυροὺς σκοτεινοὺς, ἀποκρύφους, ἀρπύγους· ἔθνεσιν, ἡμῖν δὲ ὄρατους (87)· σοφίας δὲ θησαυροὶ, ἀνέκλειπτοι (88)· οὐς θαυμάζων ὁ Ἀπόστολος, ἡ ἄβυσσος, φησὶ, πλοῦτου καὶ σοφίας. Ἡ θησαυροὶ δὲ ὑφ' ἐνὸς πολλοὶ χορηγοῦμενοι Θεοῦ· οἱ μὲν διὰ τοῦ νόμου, οἱ δὲ, διὰ τῶν (89) προφητῶν ἀποκαλύπτονται· οἱ δὲ, τῷ θεῷ στόματι· ἄλλος δὲ τοῦ Πνεύματος τῆ ἐπίταδι (90) ἐπάδων· εἰς δὲ ὧν ὁ Κύριος, διὰ πάντων τούτων ὁ αὐτὸς ἐστὶ Παιδαγωγός· Ἐστὶ μὲν οὖν αὐτόθεν κεφαλαιώδης ὑποθήκη, καὶ φωτικὴ παραίνεσις, πάντα ἐμπεριέχουσα· ἡ καὶ ὡς θέλετε ἵνα ποιῶσιν ὑμῖν οἱ ἄνθρωποι, ποιεῖτε

A procurans emendationis vestrae salutem, atqui me quidem dicta sint, inquit Pædagogus, quoniam « qui libere arguit, est pacificus ». Vos autem si me quidem audieritis, salvi eritis. Quod si ea, quæ dicta sunt, non attenderitis, non est mihi curæ : et sic tamen curæ est : « peccatoris » enim « mavult poenitentiam quam mortem ». Sin autem « me audiveritis, bona terræ comedetis », dicit rursus Pædagogus : « bona terræ » humana bona nominans, formam, divitias, sanitatem, vires, et alimentum : vere enim bona sunt ea, « quæ neque auris audivit, neque unquam in cor ascenderunt » : quæ sunt apud cum qui vere rex est, quæ vere sunt, et vere sunt bona, et nos expectant ; bonorum enim est et dator et custos . B per illorum autem participationem, quæ hic sunt, eodem nomine appellantur : scilicet hoc modo hominum imbecillitatem Logos in Deo deducit a sensibus ad intelligentiam. Quæcunque sunt ergo domi observanda, et quo modo vita sit corrigenda, nobis abunde disseruit Pædagogus. Quæ itaque solet in via lubenter dicere pueris, donec eos ad magistrum deduxerit, ea a nobis veluti in summa per ipsas Scripturas subjicit et apponit, nuda præcepta adducens, tempori quidem deductionis 112 atque institutionis ea accommodans, interpretationes autem eorum magistro relinquens. Ejus enim lex vult timorem solvere, liberum animi arbitrium in fidem liberans. Audi, inquit, o puer, qui recte institueris, capita salutis : aperiam enim mores meos, et tibi pulchra hæc præcepta suggeram, per quæ pervenies ad salutem : duco autem te per viam salutarem : discede a viis erroris ; « quoniam novit Dominus viam justorum, et via impiorum peribit ». Sequere ergo, o puer, bonam viam, qua ego te deducam, aures mihi præbens audientes, « et dabo tibi thesauros arcanos, occultos, et qui non possunt videri » a gentibus, a nobis autem possunt : sapientiæ autem thesauri non possunt delibere : quos admirans Apostolus : « O profunditas, » inquit, « divitiarum et sapientiæ ». Thesauri autem multi ab uno Deo suppeditantur : hi quidem per legem, illi vero per prophetas revelantur : alii vero ori divino, alius vero heptachordo spiritus concinit. D Cum sit autem unus Dominus, est idem per hos omnes Pædagogus. Hic est ergo, quod omnia summam complectitur, præceptum, et ad vitam utilis

* P. 304 ED. POTTER. 259-260 ED. PARIS. 1. 19. d 1 Cor. II, 9. e Psa'. I, 6. f Isa. XLV, 3.

a Prov. x, 10 sec. LXX. b Ezech. xviii, 23. c Isa. 6 Rom. xi, 33.

(78) Προσέξετε. Προσάξετε. Nov.

(79) Ἦν δὲ εἰς. Καὶ ἐὰν θέλητε, καὶ εἰς. Isa.

(80) Ἀγαθὰ. Sic scribi debet. Verum primæ Clementis editiones ἀγαθῆς exhibent, ut etiam codices mss. Sed aliquis super ἡς final. scripsit α in Bod. et Reg.

(81) Ὁυτε... ποτὲ. Καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἐβῆ apud Paulum. Ὅυτε ἐπὶ x. ἀνθρώπου α. π. Nov. Bod. Mox, περιττὸν μοι περὶ τόν, Nov.

(82) Τὰ ὄντα. Τὰ ὄντως ὄντα ἀγαθὰ, ὄντα καὶ β. Bod., Reg.

(83) Τὴν ἀνθ. Τὴν τῶν ἀνθ. Nov.

(84) Κεφαλῶν. Κεφαλῶν Bod., Reg.

(85) Φύβον. Respicit Rom. viii, 15, ubi dicit Apostolus legem πνεῦμα εἰς δουλείαν dedisse.

(86) Κύριος γιν. Γινώσκει Κύριος Psalim.

(87) Ἐθνεσιν, ἡμῖν δὲ ὄρατους. Hæc interpretationi loco adject auctor.

(88) Σοφίας δὲ θησαυροὶ ἀνέκλειπτοι. Hæc a Pal. ms. absunt. SYLBURG. — Absunt etiam a Bod. et Reg. Respicit autem Luc. xii, 35 : Ἡσαυρῶν ἀνέκλειπτον ἐν οὐρανοῖς.

(89) Τῶν. Alhest a Bod. et Reg.

(90) Τῆ ἐπίταδι. Nempe septem donis S. Spiritus, ut enumerantur Isa. xi, 2. 3.

admonitio : « Quemadmodum vultis ut vobis faciant homines, vos quoque eis facite ^a. » Possunt etiam duobus omnia præcepta comprehendere. ut dicit Dominus : « Diliges Deum tuum in toto corde tuo, et in tota anima tua, et in tota virtute tua ; et proximum tuum sicut teipsum. » Deinde ex his infert : « Ex hoc dependent tota lex et propheta ^b. » Jam vero ei, qui interrogavit, « Quid faciam ut vitæ æternæ hæreditatem possideam ? Nosti mandata, » respondit. Qui cum affirmasset, « Hoc fac, inquit, et salvus eris ^c. » Verumtamen est etiam distinctius adducenda Pædagogii benignitas per varia et salutaria \times præcepta, ut ex copiosa salute et Scripturarum ordinatione, ea promptius inveniamus. Est nobis, qui per Moysen datus est, Decalogus, simplici et unius generis elementis significans, salutarem peccatis appellationem desinens : « Non mœchaberis. Idola non adorabis. Pueris stuprum non inferes. Non furaberis. Non dices falsum testimonium. Honora patrem tuum et matrem tuam ^d, » et ea quæ illa consequuntur. Hæc sunt a nobis servanda, et quæcumque alia in lectione ipsa Bibliorum præcipi videbimus nobis. Porro autem præcipit etiam per Isaiam. « Lavamini, et mundi estote, auferite scelerata ab animabus vestris coram oculis meis, discite bonum facere, querite iudicium, liberate eum qui injuria afficitur, judicate orphano, et justificate viduam ; et venite, et disceptemus, dicit Dominus ^e. » Multa etiam apud alios præcepta invenerimus : quemadmodum, verbi gratia, de prece : « Bona opera, oratio Domino accepta, » dicit Scriptura. Et exponitur etiam modus orationis : « Si videris, » inquit, « nudum, operi eum, et necessarios seminis tui non despicias : tunc erumpet mane lumen tuum, et medellæ tuæ cito exorientur, et ambulabit ante te justitia tua, et gloria Dei te complectetur ^f. » Quis est autem fructus hujus orationis ? « Tunc clamabis, et Deus te exaudiet. Adhuc loquente te, dicet : Ecce adsum ^g. » De jejunio autem : « Curnam mihi jejunatis ? » ait Dominus ; « non hoc jejunium ego elegi, et diem, ut homo humiliet animam suam. Ne si collum quidem tuum flexeris ut circum, et

Α καὶ ὑμεῖς αὐτοῖς (91). » Δυνατὸν δὲ καὶ διὰ δεῦν (93) ἐμπεριλαβεῖν τὰς ἐντολάς, ὡς φησὶν ὁ Κύριος· « Ἄγαπήσεις τὸν Θεὸν σου ἐν ὅλῃ καρδίᾳ σου, καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ψυχῇ σου, καὶ ἐν ὅλῃ τῇ ἰσχύϊ σου· καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν. » Εἶτα ἐκ τούτων ἐπιφέρει· « Ἐν τούτῳ ὅλος ὁ νόμος, καὶ οἱ προφῆται κρέμανται. » Καὶ μὴν καὶ πρὸς τὸν πυθόμενον, « Τί ποιήσας, ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσω ; » « Τὰς ἐντολάς οἶδας, » ἀπεκρίνατο τοῦ δὲ καταφύσαντος, « Τοῦτο ποιεῖ, φησὶ, καὶ σωθήσῃ. » Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ (93) διαιρετικώτερον τὸ φίλον-θρονον τοῦ Παιδαγωγοῦ διὰ τῶν ποικίλων καὶ σωτηρίων ἐντολῶν παραθετόν, ὡς ἔχομεν πρὸς ἀφθόνου σωτηρίας καὶ τῆς διατάξεως τῶν Γραφῶν, ἐτοιμοτέραν τὴν εὑρεσιν. Ἐστὶν ἡμῖν ἡ Δεκάλογος ἡ διὰ Μωϋσέως, ἀπλῶ καὶ μονογενεῖ αὐντιτομένη στοιχείῳ (94), προστηγορίαν σωτήριον ἀμαρτιῶν περιγράφουσα· « Οὐ μοιχεύσεις· οὐκ εἰδωλολατρήσεις· οὐ παιδοφθορήσεις (95)· οὐ κλέψεις· οὐ ψευδομαρτυρήσεις· τίμα τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου (96)· » καὶ τὰ ἀκόλουθα τοῦτοις. Ταῦτα ἡμῖν παραφυλακτέον, καὶ ὅσα ἄλλα κατὰ τὰς ἀναγκώσεις τῶν Βιβλίων παραγγέλλεται. Παραγγέλλει δὲ καὶ διὰ Ἡσαίου· « Λούσασθε, καὶ (97) καθαροὶ γενέσθε· ἀφέλετε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν μου· μάθετε καλὸν ποιεῖν· ἐκζητήσατε κρίσιν· βύσασθε ἀδικούμενον· κρίνατε ὄφρα φῶς, καὶ δικαιοῦσατε χήραν· καὶ δεῦτε, καὶ διελεγχθῶμεν (98), λέγει Κύριος. » Παλλὰς δ' ἂν καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις εὑρομεν ὑποθήκας· οἷον φέρε, εὐχῆς μὲν πέρι, « Τὰ ἔργα (99) τὰ ἀγαθὰ, » φησὶν, « εὐχῆ ἡ Κυρίου δεσπῆ, » λέγει ἡ Γραφή. Καὶ ὁ τρόπος τῆς εὐχῆς ὑπαγορεύεται· « Ἐὰν ἴδῃς (1), » φησὶ, « γυμνὸν, περιβάλε, καὶ ἀπὸ τῶν οἰκείων τοῦ σπέρματός σου οὐχ ὑπερόψει· τότε βραχθήσεται πρῶτον τὸ φῶς σου, καὶ τὰ ἰμάτιά σου ταχὺ ἀνατελεῖ, καὶ προπορεύσεται ἔμπροσθεν ἡ δικαιοσύνη σου, καὶ ἡ δόξα τοῦ Θεοῦ περιστελεῖ σε. » Τίς οὖν ὁ καρπὸς τῆς εὐχῆς ταύτης ; « Τότε ἐπιδοήσῃ (2), καὶ ὁ Θεὸς ὑπακούσεται σου· ἔτι λαλοῦντός σου, ἔρει, Ἰδοὺ πάρειμι. » Περὶ δὲ νηστείας, « Ἴνα τί μοι, φησὶ, νηστεύετε ; » λέγει Κύριος· « οὐ ταύτην τὴν νηστείαν ἐγὼ ἐξελεξάμην, καὶ ἡμέραν, ἀνθρώπων ταπεινῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ; οὐδ' ἂν κάμψῃς ὡς κρίνον τὸν

✕ P. 305 ED. POTTER, 260-261 ED. PARIS. ^a Luc. vi, 31. ^b Math. xxii, 37, 39, 40 ; Luc. x, 25. ^c Luc. xviii, 18, 20 ; x, 25, 26, 27, 28. ^d Exod. xx, Deut. v. ^e Isa. i, 16, 17, 18. ^f Isa. lviii, 7, 8. ^g Ibid., 9.

(91) Ποιεῖτε καὶ ὑμ. ἂ. K. ὑμ. ποιεῖτε αὐτ. ὁμ., Luc.

(92) Δνεῖν. Δνοῖν Bod., Reg. In iis, quæ mox sequuntur ex Evangeliiis, non tam ipsa verba, quam sensum exhibet.

(93) Kal. Abest a Nov.

(94) Ἀπλῶ καὶ μονογενεῖ στοιχείῳ. Nempe τῷ ι. Sic apud Philonem, Basilium, Gregorium, Cyrillum, alios, ut in Philone adnotat H. Sylburg. Nicetas in Gregorii Nazianz. orat. 42 : « Decas autem prima unitas perfecta, et generatrix perfectionis dicitur ; quoniam est alia quoque unitas, nempe prima unitas ; verum illa, tametsi principium numerorum est, eosque procreat, nequaquam tamen perfecta est ; at prima decas has duas prerogativas habet ; alteram quod perfecta est : quatenus ad hanc usque numeri progrediuntur, ac rursus revoluntur ; alteram, quod perfectionis est procreatrix, centenarium enim numerum, qui perfectissimus est, producit. »

D Alibi etiam Clemens hanc litteram refert ad nomen Jesu. Conf. Pædag. lib. ii, cap. 4.

(95) Οὐ παιδοφθορήσεις. Conf. quæ superius dicta sunt ad Protr. pag. 67 edit. Paris.

(96) Σου. Abest a Nov., Reg.

(97) Kal. Abest ab Isa. Mox, post ὀφθαλμῶν μου interserit hæc : παύσασθε ἀπὸ τῶν πονηριῶν ὑμῶν.

(98) Δεῦτε καὶ δ. Δεῦτε δ. omisso καὶ. Isa.

(99) Τὰ ἔργα. Hæc verba nullibi reperio. Eorum sensus occurrit Philip. iv, 18 ; Hebr. xiii, 16, etc.

(1) Ἐὰν ἴδῃ. Ἐὰν δὲ ἴδῃ. Nov. Mox, φανήσεται προβραχθήσεται, Nov. Dein, ὑπάρχοντα προ ἰμάτια, Pal., Bod., Reg. Mox, ἔμπροσθέν σου ἡ δ. Isa.

(2) Ἐπιδοήσῃ. Βοήσῃ. Isa. Mox, εἰσακούσεται προ ὑπακούσεται. Mox, νηστεύετε, ὡς σήμερον ἀκουσθήναι ἐν κραυγῇ τὴν φωνὴν ὑμῶν ; οὐ ταύτην τὴν ν. ἐξ. Dein, ταπεινῶν ἀνθρώπων, inverso ordine. Paulo post, οὕτω προ οὕτως. Ibid.

πράξιόν σου, καὶ σάκκον καὶ σποδὸν ὑποστρώσῃ, αὐτὸς οὕτως κατέσπετε νηστείαν δεχτήν. » Τί οὖν αἰνίσσεται ἡ νηστεία ; « Ἰδοὺ αὕτη (3), » φησὶν, « ἡ νηστεία ἦν ἐγὼ ἐξελεξάμην, λέγει Κύριος. Ἄνε πάντα συνδεδεμένον ἀδικίας· διάλυε στραγγαλιὰς βιάνων συναλλαγμάτων· ἀπόλυτέ τε θρασυμένους ἐν ἀρεταί, καὶ πᾶσαν ἀδικον συγγραφὴν διάσπα. Διάβρωτε πεικῶντι τὸν ἄρτον σου· καὶ πτωχοὺς ἀστέγους εἰσαγε εἰς τὸν οἶκόν σου· ἐάν ἴδῃς γυμνὸν, περιβάλε. » Ναὶ μὴν καὶ περὶ τῶν (4) θυσιῶν· « Τί μοι πλῆθος τῶν θυσιῶν ὑμῶν; λέγει Κύριος· πληθὺς εἰμὶ ὀλοκαυτωμάτων, καὶ κριῶν (5)· καὶ στέαρ ἀρνῶν, καὶ αἷμα ταύρων καὶ ἐρίφων, οὐ βούλομαι· εὐδὲν ἐρχῆσθε ὀφθῆναι μοι. Τίς γὰρ ἐξεζητήσῃ πᾶσα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; πατεῖν μοι τὴν αὐλήν, ὡς προσθήσεσθε (6)· ἐάν φέρητε σιμιθάλιν, μάταιον ἑπιμάμα βδέλυμά μοι ἐστίν· τὰς νομηνίας ὑμῶν καὶ τὰ σάββατα οὐκ ἀνεγχομαι. » Πῶς οὖν θύσω τῷ Κυρίῳ; « Θυσία (7) », φησὶν, « τῷ Κυρίῳ πνεῦμα συνετριμμένον. » Πῶς οὖν στέψω (8), ἢ μύρω χρῆσω, ἢ τί θυμιάσω τῷ Κυρίῳ; « Ὅσμῃ (9) », φησὶν, « εὐωδίας τῷ Θεῷ καρδία δοξάζουσα τὸν πλαιότατα αὐτήν. » Ταῦτα στέψῃ, καὶ θυσίαι, καὶ ἄρωματα, καὶ ἄνθη τοῦ Θεοῦ. Ἔτι περὶ ἀνεξιχνίας, « Ἐν ἀμάρτη (10) », φησὶν, « ὁ ἀδελφός σου, ἐπιτίμησον αὐτῷ· καὶ ἐάν μετανοήσῃ, ἄφες αὐτῷ. Ἐάν ἐπτάκις τῆς ἡμέρας ἀμάρτη εἰς σέ, καὶ τὸ ἐπτάκις ἐπιστρέψῃ πρὸς σέ, λέγων, Μετανοῶ, ἄφες αὐτῷ· καὶ τὰς μὲν στρατευομένους διὰ Ἰωάννου παραγγέλλει, « Ἀρκέσθαι (11) μόνοις τοῖς ὀφωνίοις· » τοῖς δὲ τρωπῶσι, « μηδὲν πλέον πράσσειν παρὰ τὰ διατεταγμένα· » δικαστῆ δὲ, « Οὐ λήψῃ (12), » φησὶν, « πρόσωπον ἐν κρίσει· » τὰ γὰρ δῶρα ἐκτυφλοὶ ὀφθαλμοῦς βλαπτόντων, καὶ λυμαίνονται βήματα δίκαια, βύσασθαι ἀδικουμένους (13). » Ἀλλὰ καὶ τοῖς οἰκονομικοῖς· « Κτησίς (14) ἐπισπουδαζομένη μετὰ ἀνομίας ἐλάσσων γίνεται. » Ναὶ μὴν καὶ περὶ ἀγάπης, « Ἀγάπη, » φησὶν, « καλύπτει πλῆθος ἀμαρτιῶν. » Καὶ περὶ πολιτείας, « Ἀπόδοτε τὰ Καίσαρος Καίσαρι· καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ, τῷ Θεῷ. » Ὅρκου δὲ πέρι, καὶ μνησικατίας· « Μὴ ἐγώ (15) ἐνετειλάμην τοῖς πατράσιν

A saccum ac cinerem substraveris, ne sic quidem vocabitis jejunium acceptum. » Quid ergo sibi vult jejunium? « Ecce hoc est, » inquit, « jejunium, quod elegi, dicit Dominus: solve omne vinculum iniquitatis: dissolve perversos nexu violentorum contractuum: libera eos, qui sunt offensi in accipitatione, et injustam omnem scripturam discerpe. Frange esurienti panem tuum, et pauperes, qui tecto carent, introduce in domum tuam, cum videris nudum, operi eum ». Jam vero de sacrificiis quoque: « Quid mihi multitudo sacrificiorum vestrorum, dicit Dominus? Plenissimum holocaustis arietum: et adipem agnorum, et sanguinem taurorum et hædorum nolo, nec veneritis ut a me videamini. Quis enim requisivit hæc de manibus vestris? Atrium meum calcare non adjicietis. Si simillam afferatis, inane incensum mihi est abominatio, neomenias vestras, et sabbata non fero ». Quomodo ergo sacrificabo Domino? « Sacrificium, » inquit, « Domino spiritus contritus ». Quomodo igitur coronabo, vel ungam unguento, vel Domino quodnam incensum offeram? « Odor, » inquit, « suavitatis Deo est cor, quod glorificat eum, qui ipsum fecit. » Hæc sunt coronæ, et sacrificia, et aromata, et flores Dei. Præterea de malorum tolerantia: « Si peccaverit, » inquit, « frater tuus, ipsum argue, et si eum penituerit, ei remitte. Si septies in die in te peccaverit, et septies ad te convertatur, dicens: Pœnitet, remitte ei ». Et iis, quidem, « qui militant, » per Joannem præcipit, « ut sint solis stipendiis contenti. » Publicanis autem, « ut non amplius exigent, quam sit constitutum ». « Judici autem, » Non accipies, » inquit, « personam in judicio: dona enim excæcant oculos videntium, et corrumpunt verba justa, ut liberent eos, qui afficiuntur injuria ». Quinetiam iis, qui student œconomia: « Possessio, quæ paratur cum iniquitate, minor redditur ». Quinetiam de charitate: « Caritas, » inquit, « operit multitudinem peccatorum ». Et de reipublicæ administratione: « Reddite quæ sunt Cæsaris, Cæsari; et quæ sunt Dei, Deo ». De jureju-

* P. 306 ED. POTTER, 261-262 ED. PARIS. « Isa. 4, 5, 6, 7. ^b Ibid. 1, 11, 12, 13. ^c Psal. L, 19. ^d Luc. xvii, 3, 4. ^e Luc. iii, 13. ^f Exod. xxiii, 8. ^g Prov. xiii, 11. ^h 1 Petr. iv, 8. ⁱ Matth. xiii, 21; Marc. xii, 17; Luc. xx, 25.

(3) Ἰδοὺ αὐτῆ. Οὐχὶ τοιαύτην νηστείαν ἐξελεξάμην, λέγει Κύριος· ἀλλὰ ἤνε π. Isa. Mox, ἀποστέλλε προσηλασε. Dein, συγγραφὴν ἀδικον, inverso ordine. Ibid.

(4) Τῶν. Abest a Nov.

(5) Ὀλοκαυτωμάτων, καὶ κριῶν. Illud καὶ e vulg. Isæ se addidisse ait Sylburg. Id vero rejiciunt veter edit. Flor. nostri codices unanimiter. Ὀλοκαυτωμα τῶν κριῶν Bod., Reg., Mox, τράγων pro ἐρίφω, Isa. Dein, τὴν αὐλήν μου, inverso ordine. Paulo post σάββατα καὶ ἡμέραν μεγάλην οὐκ ἀν. Ibid.

(6) Προσθήσεσθε. Per necessitatem usurpatum indicat προσθήσεσθε, quia subjunctivo futuro carent verba omnia, hoc vero etiam aoristo primo. SYLB.

(7) Θυσία, φησὶ, τῷ Κυρίῳ. Hæc a Nov. absunt.

(8) Στέψω. Coronæ et cætera, quæ hic recenset, ad sacrificia pertinebant. Cf. Archæologia nostræ lib. ii.

(9) Ὅσμῃ. Sic Irenæus lib. iv, cap. 32: « Quemadmodum alibi ait: Sacrificium Deo, cor contribu-

plasmavit. » Verum hæc verba in S. Scriptura reperire nondum potui.

(10) Ἀμάρτη. Ἀμάρτη εἰς σέ, Luc. Mox, καὶ ἐὰν ἐπτάκις. Dein, καὶ ἐπτάκις τῆς ἡμέρας ἐπιστρέψῃ ἐπὶ σέ . . . ἀφῆσεις. Ibid.

(11) Ἀρκέσθαι. Ἀρκέσθε, Bod., Reg. Dein, μόνοις abest a Luc. Mox, τὸ διατεταγμένον Luc.

(12) Οὐ λ. Καὶ δῶρα οὐ λήψῃ, Exod. Illud Οὐ λήψῃ πρόσωπον ἐν κρίσει, petitum est e Deuteron. i, 17: Οὐκ ἐπιγνώσῃ πρόσωπον ἐν κρίσει. Conf. Deut. xvi, 19.

(13) Ῥύσασθαι ἀδικουμένους. Scribe ex Nov. βύσασθε ἀδικουμένους, « liberate eos qui injuria affecti sunt, » quod præcipit Isaias e. i, 17, nisi quod ibi ἀδικουμένον singul. numero legatur. Hæc enim verba nec in Exodo, nec in Deuteronomio reperitur.

(14) Κτησίς. Ὑπαρξίς Prov. Mox, καλύψει, pro καλύπτει, Petr.

(15) Μὴ ἐγώ. Hæc verba in S. Scriptura frustra quæsisveris. Similia dicunt Jeremias cap. vii, 22, 25,

rando autem, et de injuriæ acceptæ recordatione : « Nunquid ego mandavi patribus vestris exeuntibus a terra Ægypti, ut offerrent mihi holocausta et sacrificia? Sed hoc mandavi vobis : Unusquisque vestrum adversus proximum in corde suo injuriæ acceptæ non recorderet, falsum jusjurandum non diligat. » Quinetiam mendacibus et superbis minatur : illis quidem hoc modo : « Væ iis, qui dicunt dulce amarum, et amarum dulce. » His vero sic : « Væ prudentes in seipsis, et coram seipsis scientes a. Qui enim seipsum humiliat, exaltabitur : et qui seipsum exultat, humiliabitur b. » Et « misericordes » quidem « beatos » pronuntiat, « quoniam ipsi misericordiam consequentur c. » « Iram » autem infelicem pronuntiat Sapientia, quoniam « ipsos quoque prudentes perdet d. » Jam vero jubet quoque « inimicos diligere, et iis, qui nos execrantur, benedicere ; orareque pro iis qui nobis insultant, et nos injuria afficiunt. Ei qui te, » inquit, « percutit in maxillam, præbe ei et alteram. Et si quis abstulerit tibi tunicam, ne prohibeas, quæ minus tollat etiam pallium e. » De fide autem : « Quæcumque petieritis in oratione credentes, accipietis f, » inquit : « infidelibus » autem « nihil est fidum, » ut ait Pindarus. Ac famulis quidem utendum est, tanquam nobis ipsis : sunt enim homines, sicut nos : Deus enim est omnibus, liberis et servis, ex æquo, si consideres. Oportet autem fratres quoque peccantes non punire, sed reprehendere : « Qui suo enim parit baculo, suum odit filium g. » Præterea gloriæ quidem expellit cupiditatem, dicens : « Væ vobis, Pharisei, quoniam amatis primas sedes in synagogis, et salutationes in foro h. » Peccatoris autem amplectitur pœnitentiam, quæ peccata sequitur, pœnitentiam diligens. Solus enim Logos est, in quem peccatum non cedit. Est enim peccatum natura omnibus innatum et commune : post peccatum autem respicere, non est cujusvis hominis, sed ejus, qui est jure magnificandus. De communicatione autem : « Venite, » inquit, « ad me omnes benedicti, este hæredes regni vobis parati a constitutione mundi. Esurivi enim, et dedistis mihi comedendum : sitiivi, et dedistis mihi po-

υμών, ἐκπορευομένοις (16) ἐκ γῆς Αἰγύπτου, προσένεγκαί (17) μοι ὀλοκαυτώματα καὶ θυσίας, Ἄλλὰ τοῦτο ἐνετειλάμην αὐτοῖς· Ἐκαστος ὑμῶν, κατὰ τοῦτο πλησίον ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ μὴ μνησκακείτω· ὄρκον ψευδῆ μὴ ἀγαπάτω. » Ἄλλὰ καὶ ψεύσταις καὶ τετυφωμένοις προσπατεῖ· τοῖς μὲν ὠδὲ πως· « Οὐαὶ (18) τοῖς λέγουσι τὸ γλυκὺ πικρὸν, καὶ τὸ πικρὸν γλυκὺ· » τοῖς δὲ ὠδί· « Οὐαὶ οἱ συνετοὶ ἐν ἑαυτοῖς, καὶ ἀνώπιον αὐτῶν ἐπιστήμονες· ὁ γὰρ ταπεινῶν ἑαυτὸν ὑψωθήσεται, καὶ ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν ταπεινωθήσεται » Καὶ « τοὺς μὲν ἐλεήμονας » μακαρίζει, « ὅτι αὐτοὶ ἐλεηθήσονται· » ὀργὴν δὲ ἡ Σοφία τανύζει, ὅτι ἄρα « ἀπολέσει (19) καὶ φρονίμους. » Ἦθῃ δὲ ἀγαπᾶν τοὺς ἐχθροὺς κελεύει, καὶ τοὺς καταρωμένους ἡμᾶς εὐλογεῖν, προσεύχεσθαι τε ὑπὲρ τῶν ἐπιπραεζόντων ἡμᾶς. « Τῷ τύποντί σε, » φησὶν, « εἰς (20) τὴν σιαγόνα, πάρεχε καὶ τὴν ἄλλην· καὶ ἐὰν ἔχη σου τὸ τὸν χιτῶνα, μὴ κωλύσης καὶ τὸ ἱμάτιον. » Περὶ δὲ τῆς πίστεως· « Πάντα ὅσα ἐὰν αἰτήσησθε (21) ἐν τῇ προσευχῇ πιστεύοντες, λήψετε, » φησὶν. « Πιστὸν (22) δὲ ἀπίστοις οὐδὲν, » κατὰ Πίνδαρον. Καὶ οἰκέταις (23) μὲν χρηστέον, ὡς ἑαυτοῖς· ἄνθρωποι γὰρ εἰσιν, ὡς ἡμεῖς· ὁ γὰρ Θεὸς πᾶσιν, τοῖς ἐλευθέροις καὶ τοῖς δούλοις, ἐστίν, ἂν σκοπήσῃ, ἴσος. Δεῖ δὲ καὶ τοὺς πλημμελοῦντας τῶν ἀδελφῶν (24) οὐ καλῶζειν, ἐπιτιμᾶν (25) δὲ· « Ὁ γὰρ φειδόμενος, » φησὶ, « τῆς βακτηρίας ἑαυτοῦ μισεῖ τὸν ἑαυτοῦ υἱόν. » Ἔτι τὴν μὲν φιλοδοξίαν ἀποσκορακίζει· « Οὐαὶ ὑμῖν, Φαρισαῖοι, » λέγων, « ὅτι ἀγαπᾶτε τὴν πρωτοκλιθεῖσαν ἐν ταῖς συναγωγαῖς, καὶ τοὺς ἀσπασμούς ἐν ταῖς ἀγοραῖς, » τὴν δὲ μετάνοιαν (26) τοῦ ἁμαρτωλοῦ ἀσπάζεται, « τὴν ἐπομένην ταῖς ἁμαρτίαις μετάνοιαν ἀγαπῶν· μόνος (27) γὰρ ἀναμάρτητος αὐτὸς ὁ Λόγος· τὸ μὲν γὰρ ἐξαμαρτάνειν πᾶσιν ἐμφυτον καὶ κοινόν· ἀναδραμεῖν δὲ μετὰ τὴν ἁμαρτίαν οὐ τοῦ τυχόντος ἀνδρός, ἀλλὰ ἀξιολόγου. Περὶ δὲ τῆς μεταδόσεως, « Δεῦτε (28), » εἶπε, « πρὸς με πάντες οἱ εὐλογημένοι· κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου· ἐπεινεα γὰρ, καὶ δεδώκατέ (29) μοι φαγεῖν· ἐδίψησα, καὶ ἐποίησάτε με· ξένος ἦμην, καὶ συνηγάγετέ με· γυμνὸς, καὶ περιεβάλετέ με· ἀσθενῆς, καὶ ἐπεσκέψασθέ με· ἐφυλακῆ ἦμην, καὶ ἤλυθετέ πρὸς με. » Καὶ τότε τ-

✠ P. 307 ED. POTTER. a Isa. v, 20, 21. b Luc. xiv, 11; xviii, 14. c Matth. v, 7. d Prov. xv, 1 sec. LXX. e Matth. v, 40; Luc. vi, 27, 28, 29. f Matth. xxi, 22. g Prov. xiii, 24. h Luc. xi, 43.

et Zacharias cap. viii, 16, e quibus locis conjunctis et paulum mutatis hæc Clemens composuisse videtur.

(16) Ἐκπορευομένοις. Ahest a Nov.

(17) Προσένεγκαί. Pal. ms. προσελέγκαί, infinito modo. SYLB.—Consentit Reg., eaque vera lectio est.

(18) Οὐαὶ. Οὐαὶ οἱ λέγοντες τὸ πικρὸν, καλὸν... οἱ τιθέντες τὸ πικρὸν γλυκὺ, καὶ τὸ γλυκὺ πικρὸν. Isai. Paulo post : Ὅτι πᾶς ὁ ὑψῶν ἑαυτὸν, ταπεινωθήσεται, καὶ ὁ ταπεινῶν ἑαυτὸν, ὑψωθήσεται, Luc.

(19) Ἀπολέσει. Ἀπόλλυσι Prov.

(20) Εἰς. Ἐπί, Luc. Paulo post, καὶ ἀπὸ τοῦ ἀφροντός σου τὸ ἱμάτιον καὶ τὸν χιτῶνα μὴ κωλύσης, Luc. Verum Matthæus χιτῶνα λαβεῖν θέλοντι jubet ἀφελῆναι τὸ ἱμάτιον. Quæ Clemens, διὰ μνήμης S. Scripturas recitans, cum Lucæ verbis commiscuisse videtur.

(21) Ἐὰν αἰτήσῃσθε. Ἄν αἰτ. Bod., Reg., αἰτή-

σῃτε, Matth.

(22) Πιστὸν. Exstat inter Pindari fragmenta.

(23) Οἰκέταις. Respicere videtur Coloss. iv, 1 Ephes. vi, 9, etc.

(24) Ἀδελφῶν. Οἰκετῶν, Nov.

(25) Ἐπιτιμᾶν. II Tim. iv, 2. Mox, Ὅς φειδόμενος τῆς βακτηρίας, μισεῖ τὸν υἱὸν αὐτοῦ, Prov. Deum Οὐαὶ ὑμῖν τοῖς Φαρισαῖοις, Luc.

(26) Μετάνοιαν. Ezech. xviii, 23, et alibi passim

(27) Μόνος. Nempse secundum naturam; B. Maria dono gratiæ erat ἀναμάρτητος. Mox, τὸ μὲν ἕξμαρτ. omisso γὰρ, Bod.

(28) Δεῦτε. Δεῦτε οἱ εὐλογημένοι τοῦ Πατρὸς; Matth. Mox, πρὸς με abest a Bod.

(29) Δεδώκατε. Ἐδώκατε, Matth., Nov. Mox ξένος ἦμην, καὶ συνηγάγετέ με abest a Bod. et Reg. Deum τσθένησα ορο ἀσθενής, Matth.

πτῶν τῶ Κυρίῳ πεποιθήκαμεν ἡμεῖς; Αὐτὸς ἐρεῖ τὴν εὐποιαν καὶ τῶν ἀδελφῶν ἀγαπητικῶς εἰς ἑαυτὸν μετατρέπων (30), καὶ λέγων· « Ἐφ' ὅσον ἐποιήσατε τοῖς μικροῖς τούτοις, ἐμοὶ ἐποίησατε. Καὶ ἀπελεύσονται οἱ τοιοῦτοι εἰς ζωὴν αἰώνιον » Τοιοῖτε μὲν οἱ λογικοὶ νόμοι, οἱ παρακλητικοὶ λόγοι (31) οὐκ ἐν πλαξὶ (32) λιθίναις, δακτύλῳ γεγραμμέναις Κυρίου, ἀλλ' ἐν καρδίαις ἀνθρώπων ἐναπογεγραμμένοι, ταῖς μόνον φθορὰν οὐκ ἐπισημέναις. Διὰ τοῦτο τοὶ κατεάγασιν αἱ πλάκες τῶν σκληροκαρδίων, ἵν' αἱ πίστεις τῶν νηπίων (33) ἐν μαλθακαῖς τυπωθῶσι διανοαίσις. Ἄμφω δὲ τῶ νόμῳ ἀγκύων τῶ λόγῳ εἰς παιδαγωγίαν τῆς ἀνθρωπότητος, ὁ (34) μὲν διὰ Μωυσέως, ὁ δὲ δι' ἀποστόλων. Οἶα γ' οἶν (35) καὶ δι' ἀποστόλων ἡ παιδαγωγία, ἀναγκαῖόν μοι δοκεῖ καὶ περὶ τοῦ εἶδους διαλεχθῆναι τούτου· μᾶλλον δὲ ἑμαυτοῦ (36) μεμνημένος ὁ Παιδαγωγὸς ἔρη· ἅς αὐτὰς σπερματικῶς πάλιν τὰς ὑπόθεσις ἐπιθήσομαι (37)· « Ἀποθέμενοι τὸ ψεῦδος, λαλεῖτε ἀλήθειαν ἕκαστος (38) μετὰ τοῦ πλησίον αὐτοῦ· ὅτι ἐσμὲν ἀλλήλων μέλη (39). Ὁ ἥλιος μὴ ἐπιδυέτω ἐπὶ τῶ παροργισμῶ ὑμῶν, μὴ δὲ δίδοτε τόπον τῶ διαβόλῳ. Ὁ κλέπτων μὴ κέτι κλεπτέτω· μᾶλλον δὲ κοπιάτω, ἰσχυρόμενος τὸ ἀγαθόν (40), ἵνα ἔχη μεταδιδόναι τῶ χρῆστον. Πᾶσα πικρία, καὶ ὀργή, καὶ θυμὸς, καὶ κραυγή, καὶ βλασφημία ἀρθήτω ἀφ' ὑμῶν σὺν πάσῃ κκιᾷ. Γίνεσθε εἰς ἀλλήλους χρηστοί, εὐσπλαγχνοί, ἠμφύμοι ἐξυτοῖς, καθὼς καὶ ὁ Θεὸς ἐν Χριστῶ ἐχρησάτο ὑμῖν. Γίνεσθε οὖν φρόνιμοι, καὶ μιμηταὶ (41) τῶ Θεοῦ, ὡς τέκνα ἀγαπητὰ· καὶ περιπατεῖτε ἐν ἀγάπῃ, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν ἡμᾶς (42). Αἱ μὲν γυναῖκες τοῖς ἰδίοις ἀνδράσι ὑποτασσέσθων, ὡς τῶ Κυρίῳ· οἱ δὲ ἄνδρες τὰς γυναῖκας τὰς ἐκτῶν ἀγαπάτωσαν, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν τὴν Ἐκκλησίαν. » Ἀγαπάτωσαν οὖν ἀλλήλους (43) ὡς συνζευγμένοι, ὡς τὰ ἴδια σώματα. Τὰ τέκνα, ὑπακούετε τοῖς γονεῦσιν ὑμῶν. Οἱ πατέρες, μὴ παρο-

tum : peregrinus eram, et me collegistis : nudus, et me operuistis : infirmus, et visitastis me : eram in carcere, et ad me venistis a. » Et quando fecimus aliquid horum Domino? Ipse rursus dicet Dominus, fratrum benevolentiam benevole in seipsum convertens, et dicens : « Quodcumque fecistis his parvis, mihi fecistis. Et ibunt, qui tales sunt, in vitam æternam b. » Tales eunt Logi leges, verba consolatoria, non in tabulis lapideis digito Domini scriptis, sed scriptæ in cordibus hominum, in quas solum non cadit interitus. Idcirco fractæ sunt tabulæ eorum, qui erant duri cordis, ut fides puerorum imprimeretur in teneris mentibus. Ambæ autem leges Logo serviebant ad hominum institutionem : illa quidem per Moysem, hæc vero per apostolos. Cujusmodi autem tradita sit per apostolos puerilis institutio, mihi videtur de eo quoque genere necessario disserendum. Imo vero sui recordatus dicit Pædagogus. Atque ipsa quidem ejus præcepta rursus exponam veluti in semine : « Deposito mendacio, loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo, quoniam sumus alter alterius membra. Sol non occidat super iracundiam vestram, neque locum date diabolo. Qui furabatur, non amplius furetur : sed potius laboret, operans bonum, ut possit impertiri egenti. Omnis amaritudo, et ira, et excandescencia, et clamor, et maledictum tollatur a vobis, cum omni vitio. Estote alter in alterum benigni, misericordes, vobis invicem gratificantes, quemadmodum Deus quoque vobis in Christo gratificatus est. Estote ergo prudentes, et Dei imitatores, sicut filii dilecti ; et ambulate in dilectione, sicut et Christus dilexit vos. Mulieres quidem propriis viris subjiciantur, tanquam Domino. Mariti autem suas uxores diligant, sicut Christus dilexit Ecclesiam. » Se ergo invicem diligant, qui sunt conjuncti, et sicut propria corpora. Filii, obedite vestris parentibus. Patres, ne provo-

* P. 308 ED. POTTER, 263 ED. PARIS. • Matth. xxv, 34, 35, 36. ὅ Ibid., 40, 46.

(30) Καὶ τότε . . . μετατρέπων. His verbis abbreviavit Math. xiv, 37, 38, 39, et partem 40. Porro τῶν ἀδελφῶν οmissio καὶ, habet Nov.

(31) Οἱ παρακλητικοὶ λόγοι. Hæc absunt a Pal., Bod., Reg.

(32) Οὐκ ἐν πλ. Respicit II Cor. iii, 3 : Φανερούμενοι, ὅτι ἐστὲ ἐπιστολὴ Χριστοῦ διακονηθεῖσα ὑφ' ἡμῶν, ἐγγεγραμμένη οὐ μέλανι, ἀλλὰ Πνεύματι Θεοῦ ὄντας, οὐκ ἐν πλαξὶ λιθίναις, ἀλλὰ ἐν πλαξὶ καρδίας σαρκίνας.

(33) Νηπίων. H. e. Christianorum, quos Clemens Judæis σκληροκαρδοῖς opponit.

(34) Ὁ. Oī, Bod., Reg.

(35) Οἶα γ' οἶν. Οἶα οἶν, Reg. Porro quæ præcedunt, e Moyse ac prophetis, vel ipsis Christi sermonibus petita sunt. Jam sequuntur præcepta ex apostolicis Epistolis.

(36) Μᾶλλον δὲ ἑμαυτοῦ. Rectius ἑαυτοῦ quam ἑμαυτοῦ A., inquit Sylburgius. Idem dicit Lowthius. Verum ea, quæ sequuntur, non δι' ἑαυτοῦ, ὡς per se membrisunt, sed per apostolos ac Clementem suggerit Christus Pædagogus. Scribendum igitur : Μᾶλλον δὲ δι' ἑμαυτοῦ μεμν.

(37) « Vel potius ipse Pædagogus per me memorans, illa ipsa, quæ ego rursus tanquam in semine suggeram, præcepta fatur. » (quam lectionem exhibent Bod., Reg.

(37) Σπερματικῶς . . . ἐκθίσομαι. « Quasi principia quædam eruditionis exponam. » Ita σπερματικῶς εἰρήσθω, Strom. vii, p. 798. Lowth.

(38) Ἐκαστος. Abest a Bod., Reg.

(39) Μέλη. Sequitur : Ὅργιζεσθε, καὶ μὴ ἀμαρτάνετε ὁ ἥλ., Ephes.

(40) Ἀγαθόν. Ἀγαθὸν ταῖς χερσίν, Ephes. Μοχ χρεῖαν ἔχοντι pro χρῆζοντι. Dein, πᾶσα πικρία, καὶ θυμὸς, καὶ ὀργή, καὶ κρ. Ibid.

(41) Γίνεσθε οὖν φρόνιμοι καὶ μ. Φρόνιμοι καὶ abest ab Ephes. Sed Christus jubet : Γίνεσθε φρόνιμοι ὡς ὄφεις, Matth. x, 16. Unde in hunc locum irrepsisse videtur, Clemente scilicet διὰ μνήμης S. Scripturas recitante.

(42) Ὑμᾶς. Rectius est ἡμᾶς, « nos, » prima persona. SYLBURG. — Ἡμᾶς, Ephes., Nov. Mox αἱ γυναῖκες, οmissio μὲν, Ephes. Unde in seq. periocha δὲ addit Clemens. Dein, ὑποτάσσασθε pro ὑποτασσέσθων, Ephes. Paulo post : Οἱ ἄνδρες, ἀγαπάτε τὰς γυναῖκας ἑαυτῶν. Ibid.

(43) Ἀλλήλους. Ἀλλήλους, Bod., Reg., ut cohæreat τῶ συνζευγμένοι. Porro respicit auctor Ephes. v, 28 : Οὕτως ἀφείλουσιν οἱ ἄνδρες ἀγαπᾶν τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας, ὡς τὰ ἑαυτῶν σώματα. Paulo post : τοῖς κυρίοις κατὰ σάρκα, inverso ordine, Ephes. vi, 5.

cate ad iram filios vestros, sed educate eos in disciplina et admonitione Domini. Servi, obedite dominis secundum carnem, cum timore et tremore, in simplicitate cordis vestri, sicut Christo ex animo cum benevolentia servientes. Et domini, benefacite servis vestris, remittentes minas, scientes quod et ipsorum et vester Dominus est in caelis, et non est personæ acceptio a.) — « Si vivimus spiritu, spiritu et ambulemus. Ne simus vanæ gloriæ cupidi, alter alterum provocantes, alter alteri invidentes. Alter alterius onera portate, et ita implete legem Christi. Ne erretis, Deus non subsannatur. Quod bonum est facientes, ne animo deficiamus, proprio enim tempore metemur, non dissoluti b. Pacem in vobis agite. Adhortamur autem vos, fratres, admonete insolentes, consolemini pusillanimes, sustinete infirmos, patientes estote erga omnes. Videte, ne quis malum alicui pro malo reddat. Spiritum ne extinguatis.

114 Prophetiam ne nihili ducatis. Omnia autem ✕ probate, et quod bonum est tenete. Ab omni specie mala abstinete c.) — « In oratione perseverate, vigilantes in ipsa, in gratiarum actione. In sapientia ambulate apud eos, qui extra sunt, tempus redimentes. Sermo vester semper in gratia, sale sit conditus, ut sciatis quomodo oporteat vos unicuique respondere d.) — « Enutriamini in sermonibus fidei. Exerceamini ad pietatem: corporalis enim exercitatio ad modicum est utilis: pietas autem est utilis ad omnia, habens promissionem vitæ, quæ nunc est, et futuræ e.) — « Qui fideles habent dominos, ne contemnant, quoniam fratres sunt; sed magis servant, quoniam sunt fideles f.) « Qui largitur, sit in simplicitate; qui præest, in studio; qui miseretur, in hilaritate; charitas non ficta; malum odio habentes, bono adhærentes, fraterna dilectione vestri invicem amantes, honore vos invicem prævenientes, studio non pigri, spiritu ferventes, Domino servientes, spe gaudentes, afflictionem sustinentes, in oratione perseverantes, hospitalitatem persequentes, usibus sanctorum communicantes g.) Hæc pauca ex multis, exempli gratia, ex ipsis Scripturis percurrens Pædagogus, suis arponit pueris, per quæ, ut ita dicam, funditus excinditur vitium et tollitur iniquitas. Plurima autem alia præcepta, quæ ad electas personas pertinent, in sanctis libris scripta sunt: hæc quidem presbyteris, alia vero episcopis, alia diaconis, alia

✕ P. 309 ED. POTTER, 264 ED. PARIS. a Ephes. iv, 25, 26, 27, 28, 29, v, 1, 2, 22, 25; vi, 1, 4, 5, 6, 7, 9. b Galat. v, 25, 26; vi, 2, 7, 9. c 1 Thess. v, 13, 14, 15, 19, 20, 21, 22. d Coloss. iv, 2, 5, 6. e 1 Tim. iv, 6, 7, 8. f Ibid. vi, 2. g Rom. xii, 8, 9, 10, 11, 12, 15.

(44) Ὡς τῷ Χριστῷ, ἐκ ψ. Ὡς τῷ Χριστῷ· μὴ κατ' ὀφθαλμοδουλείαν, ἀλλ' ὡς δούλοι τοῦ Χριστοῦ, ποιοῦντες τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἐκ ψυχῆς· μετ' εὐν. Ephes. Mox, τὰ αὐτὰ ποιεῖτε πρὸς αὐτοὺς, Clemens mutavit in εὐποιεῖτε τοὺς οἰκέτας ὑμῶν. Dein, καὶ ὑμῶν αὐτῶν pro καὶ αὐτῶν καὶ ὑμῶν, Ephes. Paulo post, προσωποληψία οὐκ ἐστὶ παρ' αὐτῶν. Ibid.

(45) Γινώμεθα. Γινώμεθα, Bod., Reg.

(46) Καιρῷ γ. Quæ sequuntur, sic distingue: καιρῷ γὰρ ἰδίῳ θερίσομεν, μὴ ἐκλυόμενοι. Εἰρηνεύετε ἐν ἄλ. c proprio enim tempore metemur, si non deficiamus. Pacem inter vos ag.) Nam μὴ

α οργίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν, ἀλλ' ἐκτρέφετε αὐτὰ ἐν παιδείᾳ καὶ νοουθεσίᾳ Κυρίου. Οἱ δούλοι, ὑπακούετε τοῖς κατὰ σάρκα κυρίοις μετὰ φόβου καὶ τρόμου, ἐν ἀπλότῃ τῆς καρδίας ὑμῶν, ὡς τῷ Χριστῷ, ἐκ ψυχῆς (44) μετ' εὐνοίας δουλεύοντες. Καὶ οἱ κύριοι, εὐποιεῖτε τοὺς οἰκέτας ὑμῶν, ἀνιέντες τὴν ἀπειλήν· εἰδότες ὅτι καὶ αὐτῶν καὶ ὑμῶν ὁ Κύριός ἐστιν ἐν ὁβρανοῖς, καὶ προσωποληψία οὐκ ἐστίν.) — « Εἰ ζῶμεν πνεύματι, πνεύματι καὶ στοιχώμεν. Μὴ γινώμεθα (45) κενόδοξοι, ἀλλήλους προκαλούμενοι, ἀλλήλους φθονοῦντες· ἀλλήλων τὰ βέβηρα βαστάζετε, καὶ οὕτως ἀναπληρώσατε τὸν νόμον τοῦ Χριστοῦ. Μὴ πλανᾶσθε· Θεὸς οὐ μυκτηρίζεται. Τὸ καλὸν ποιοῦντες, μὴ ἐκκακῶμεν· καιρῷ γὰρ (46) ἰδίῳ θερίσομεν, μὴ ἐκλυόμενοι. Εἰρηνεύετε ἐν ἑαυτοῖς. Παρακαλούμεν δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί· νοουθετεῖτε τοὺς ἀτάκτους· παραμυθεῖσθε τοὺς ὀλιγοψύχους· ἀντέχεσθε τῶν ἀσθενῶν· μακροθυμεῖτε πρὸς πάντας· ὁρᾶτε μὴ τις κακὸν ἀντὶ κακοῦ τιλὴ ἀποδῷ. Τὸ Πνεῦμα ἢ σθένυντε· προφητείας καὶ ἑξουθενεῖτε. Πάντα ἢ δοκιμάζετε (47)· καὶ τὸ καλὸν κατέχετε· ἀπὸ παντὸς εἶδους πονηροῦ ἀπέχεσθε· τῇ προσευχῇ προσκαρτερεῖτε, γρηγοροῦντες ἐν αὐτῇ, ἐν εὐχαριστίᾳ· ἐν σοφίᾳ περιπατεῖτε πρὸς τοὺς ἔξω, τὸν καιρὸν ἐξαγοραζόμενοι. Ὁ λόγος ὑμῶν πάντοτε ἐν χάριτι, ἀλατῆρυγμένος, εἰδέναι· πῶς δεῖ ὑμᾶς ἐνὶ ἐκάστῳ ἀποκρίνεσθαι. Ἐντρέφεσθε τοῖς λόγοις τῆς πίστεως. Γυμνάζεσθε πρὸς εὐσέβειαν· ἡ γὰρ σωματικὴ γυμνασία πρὸς ὀλίγον ἐστὶν ὠφέλιμος· ἡ δὲ εὐσέβεια πρὸς πάντα (48) ὠφέλιμός ἐστιν, ἐπαγγελίαν ἔχουσα τῆς ζωῆς τῆς νῦν καὶ τῆς μελλούσης. Οἱ πιστοὺς ἔχοντες δεσπότης μὴ καταφρονεῖτωσαν, ὅτι ἀδελφοί εἰσιν· ἀλλὰ μάλλον δουλεύετωσαν, ὅτι πιστοὶ εἰσιν. Ὁ μεταδιδοῦς ἔστω (49) ἐν ἀπλότῃ: ὁ προϊστάμενος ἐν σπουδῇ· ὁ ἐλεύθ ἐν ἰλαρότῃ: ἡ ἀγάπη ἀνυπόκριτος· ἀποστυγοῦντες τὸ πονηρὸν, κολλώμενοι τῷ ἀγαθῷ, τῇ φιλαδελφίᾳ εἰς ἀλλήλους φιλόστοργοι, τῇ τιμῇ ἀλλήλους προσηγούμενοι, τῇ σπουδῇ μὴ ὀκνηροί, τῷ πνεύματι ζέοντες, τῷ Κυρίῳ δουλεύοντες, τῇ ἐλπίδι χαίροντες, τῇ θλίψει ὑπομένοντες, τῇ προσευχῇ προσκαρτεροῦντες, τὴν φιλοξενίαν (50) διώκοντες, ταῖς χρείαις τῶν ἀγίων κοινωνοῦντες.) Ὅλιγα ταῦτα ἐκ πολλῶν, δείγματος χάριν, ἀπ' αὐτῶν διεξελθόντων θείων Γραφῶν ὁ Παιδαγωγός, τοῖς αὐτοῦ παρατίθεται παισίν, δι' ὧν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἀρῆν ἐκκόπτεται κακία, καὶ περιγράφεται ἀδικία. Μυρία δὲ ὅσα ὑποθήκαι, εἰς πρόσωπα ἐκλεκτὰ διατείνουσαι

ἐκλυόμενοι exstat Gal. vi, 9: quæ vero sequuntur 1 Thess. v, 15.

(47) Πάντα δὲ δ. Πάντα δοκιμάζετε· τὸ καλ. omnis sis δὲ et kal, Thess.

(48) Πάντα. Πάντας Bod. Mox, ἔχουσα ζωῆς absque τῆς Tim.

(49) Ἔστω. Verbum ἔστω non exstat quidem in vulg. Bibl. Rom. xii, sed necessario hic a Clementi adjectum est. SYLBURG.

(50) Τῆρ φ. Hæ sententiæ inverso ordine exstant Rom. xii.

ἔγγεγρατάται ταῖς βίβλοις ταῖς ἀγίαις· αἱ μὲν, A
 πρεσβυτέρους (51), αἱ δὲ, ἐπισκόποις, αἱ δὲ διακό-
 νικ, ἄλλαι χήραις, περὶ ὧν ἄλλος ἂν εἴη λέγειν και-
 ρίς· πολλὰ δὲ καὶ δι' αἰνιγμάτων, πολλὰ δὲ καὶ διὰ
 παραβολῶν τοῖς ἐντυγχάνουσιν ἐξεστὶν ὠφελεῖσθαι.
 Ἄλλ' οὐκ ἐμὸν, φησὶν ὁ Παιδαγωγός, διδάσκειν ἐτι
 ταῦτα διδασκάλου δὲ εἰς τὴν ἐξήγησιν τῶν ἀγίων
 ἐκείνων λόγων χρῆζομεν, πρὸς ὃν ἡμῖν βαδιστέον.
 Καὶ ὅθ' ὥρα γε ἐμοὶ μὲν πεπαῦσθαι τῆς παιδαγω-
 γίας, ὑμᾶς δὲ ἀκροῦσθαι τοῦ διδασκάλου (52). Πα-
 ραισιῶν δὲ οὗτος ὑμᾶς, ὑπὸ καλῇ τετραμμένους
 ἀρωγῇ, ἐκδιδάξεται τὰ λόγια. Εἰς καλὸν δὲ ἡ Ἐκ-
 κλησία ἦσε, καὶ ὁ νυμφίος, ὁ μόνος διδασκαλός, ἀγα-
 θὸ Πατρός ἀγαθὸν βούλημα (53), σοφία γνήσιος,
 ἀγίασμα γνώσεως· « καὶ αὐτὸς ἰλασμός ἐστι περὶ
 τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν, » ὡς φησὶν ὁ Ἰωάννης, ὁ ἰώ-
 μενος (54) ἡμῶν καὶ σῶμα καὶ ψυχὴν, τὸν ἴδιον
 ἑθρωπον, Ἰησοῦς· « Οὐ περὶ τῶν ἡμετέρων δὲ μόν-
 ον ἁμαρτιῶν (55), ἀλλὰ καὶ περὶ ὅλου τοῦ κόσμου.
 Καὶ ἐν τούτῳ γινώσκουμεν, ὅτι ἐγνώκαμεν αὐτὸν, ἐάν
 τις ἐντολὰς αὐτοῦ τηρῶμεν. Ὁ λέγων ὅτι ἐγνώκα
 αὐτὸν, καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ μὴ τηρῶν, ψεύστης ἐστὶ,
 καὶ ἐν τούτῳ ἡ ἀλήθεια οὐκ ἐστίν. Ὁς δ' ἂν τηρῇ
 αὐτοῦ τὸν λόγον, ἀληθῶς ἐν τούτῳ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ
 πεπληρωται. Ἐν τούτῳ γινώσκουμεν, ὅτι ἐν αὐτῷ
 ἐμέν. Ὁ λέγων ἐν αὐτῷ μένειν, ὀφείλει καθὼς κά-
 κεινος περιεπάτησε, καὶ αὐτὸς περιπατεῖν. » Ὡ τῆς
 πατρὸς θερέματα παιδαγωγίας! τὸ καλὸν τῆς
 Ἐκκλησίας πληρῶσωμεν πρόσωπον, καὶ πρὸς τὴν
 ἀγάπην προσδράμωμεν οἱ νήπιοι μητέρα· κἀν ἀκροα-
 τὰ τοῦ Λόγου γενόμεθα, τὴν μακαρίαν δοξάζωμεν
 ἀνομιάν (56), δι' ἣν παιδαγωγεῖται μὲν ὁ ἄνθρωπος,
 ἀγάζεται δὲ ὡς Θεοῦ παιδίον· καὶ πολιτεύεται (57)
 μὲν ἐν οὐρανοῖς, ἀπὸ γῆς παιδαγωγούμενος, πατέρα
 δὲ ἐκεῖ λαμβάνει, ὃν ἐπὶ γῆς μανθάνει. Πάντα ὁ Λό-
 γος καὶ ποιεῖ, καὶ διδάσκει, καὶ παιδαγωγεῖ. Ἰππος
 ἔεται χαλινῷ, καὶ ταῦρος ἄγεται ζυγῷ, θηρίον

A autem viduis, de quibus fuerit aliud dicendi tem-
 pus. Multa autem etiam per ænigmata, multa verò
 per parabolas quoque possunt prodesse iis qui in
 ea incidunt : sed non est meum, inquit Pædago-
 gus, hæc docere, sed magistro ad sancta verba
 exponenda opus habemus, ad quem nobis eundem
 est. Et jam quidem certe tempus est, mihi quidem
 cessandi a pædagogia, vobis autem audiendi magi-
 strum. Cum is autem vos exceperit in bona disci-
 plina eductos, edocebit eloquia. Recte autem ceci-
 nit Ecclesia, et sponsus, qui est solus magister,
 boni Patris bona voluntas, sapientia germana,
 sanctificatio cognitionis : « Et ipse est propitiatio
 pro peccatis nostris, » ut dicit Joannes, qui me-
 detur et corpori et animæ nostræ, ✕ proprio nempe
 B homini, Jesus : « non solum autem pro peccatis
 nostris, sed etiam totius mundi. Et in hoc cognos-
 cimus, quod ipsum cognovimus, si ejus mandata
 servemus. Qui dicit cognovi ipsum, et mandata
 ejus non servat, mendax est, et ipse eo veritas non
 est. Qui autem servat ejus sermonem, vere per-
 fecta est in eo Dei dilectio : in hoc cognoscimus,
 quod in eo sumus. Qui dicit in ipso se manere,
 debet, sicut ille ambulavit, ipse quoque ambulare. »
 O alumni beatæ pædagogix ! impleamus pulchram
 Ecclesiæ personam, et ad bonam matrem infantes
 accurramus : et si simus sermonis auditores, bea-
 tam glorificemus œconomiam, per quam homo in-
 stituitur, sanctificatur autem tanquam Dei filiolus,
 et in cœlis quidem versatur, e terra institutus, pa-
 trem autem illic sumit, quem discit in terra. Om-
 nia Logos et facit, et docet, et instituit. Equus
 freno ducitur, et taurus jugo ducitur, fera laqueo
 capitur : homo autem Logo transformatur, quo
 feræ mansuescunt, inescantur natatilia, et attra-
 huntur volucres. Hic revera equo frenum struit,
 tauro jugum, feræ laqueum, pisci arundinem, avi

✕ P. 310 ED. POTTER, 265 ED. PARIS. • I Joan. 2, 3, 4, 5, 6.

(51) Πρεσβυτέρους. Putavit igitur Clemens, S.
 Scripturas episcopis, presbyteris et diaconis sua
 officia et munera sigillatim tribuisse. Conf. Strom.
 III, p. 700 edit. Paris. et quæ ibi adnotata sunt.
 Porro Clementis discipulus, Origenes, lib. *Περὶ εὐ-
 χης*, de debitis agens, quorum in Oratōne Domi-
 nica mentio fit, postquam de generalibus officiis
 disseruisset, hæc addit : Χωρὶς δὲ τούτων, καθολικω-
 τέρον ὄντων, ἐστὶ τις χήρας προνοουμένης ὑπὸ τῆς
 Ἐκκλησίας ὀφειλῆ, καὶ ἑτέρα διακόνου, καὶ ἑλλη-
 πρεσβυτέρου, καὶ ἐπισκόπου δὲ ὀφειλῆ βαρυτάτη·
 Præter hæc autem universaliora, est quoddam vi-
 duit, cujus curam gerit Ecclesia, debitum, et aliud
 diaconi, et aliud presbyteri, et aliud sane gravissi-
 mum episcopi. »

(52) Διδασκάλου. Ejus nempe, qui adultos insti-
 tuit : qualem se gerit Clemens in *Στρωματέων* li-
 bris.

(53) Βούλημα. Sic Strom. v, p. 547 : Ὁ γὰρ τοῦ
 Πατρὸς τῶν ὄλων Λόγος οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ προφορικὸς,
 σοφία δὲ καὶ χρηστότης φανερωτάτη τοῦ Θεοῦ, δύνα-
 μίς τε αὐτῆς ἀπὸ παρχατῆς... θέλημα παντοκρατορικόν.
 « Logos enim, seu Verbum, Patris universorum,
 non est verbum prolatum, sed Dei sapientia et bo-
 nitas manifestissima, et etiam omnipotens pote-

tas... voluntas omnipotens. » Tertullianus *De ora-
 tione* cap. iv : « Ipse erat voluntas et potestas Pa-
 tris. » Origenes *De principiis*, et alibi : « Natus ex
 Patre, velut voluntas ex mente procedens. » Apud
 Athanasium orat. 3 et 4 contra Arianos : Βουλὴ καὶ
 θέλημα τοῦ Πατρὸς, « consilium et voluntas Patris. »
 D *Recognitiones* S. Clementis, lib. 1, cap. 24 : « Erat
 semper, et est, et erit illud, a quo prima voluntas
 genita sempiternitate constat, et ex prima volun-
 tate iterum voluntas. » Ubi conf. quæ adnotavit
 Cotelerius.

(54) Ὁ ἰώμενος. Alludit ad etymologiam τοῦ
 Ἰησοῦς, quod nonnulli Hebraicæ linguæ ignari a
 Græco ἴσθαι ducebant.

(55) Ἄμαρτιῶν. Abest a Joan. Mox, ὁ λέγων,
 ἐγνώκα, omisso ὅτι, *Ibid.* Uein, καθὼς ἐκεῖνος πε-
 ριεπάτησε, καὶ αὐτὸς οὕτως περιπ. *Ibid.* ἐκεῖνος pro
 κάκεινος exhibet etiam Nov.

(56) Οἰκονομίαν. Nempe Christi incarnationem,
 quam hoc nomine plerique Patres appellant ; eam-
 que opponunt τῇ θεολογίᾳ, seu « sermoni » de ejus
 « divinitate. »

(57) Πολιτεύεται. Respicit Philip. III, 20 :
 Ἡμῶν γὰρ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει.

rete. Hic rempublicam regit et agros colit, imperat **A** βρόχῳ ἀλίσκεται· ὁ δὲ ἄνθρωπος μεταπλάσσεται λό-
et est administer, et universa fabricatur : γῆ, ᾧ θηρία τιθασσεύεται, καὶ νηκτὰ δελεάζεται,
καὶ πτηνὰ κατασύρεται. Οὗτος ὡς ἀληθῶς τεχνάζεται ἐπιπῶ χαλινῶν, ταύρω ζυγῶν, θηρίῳ βρόχον,
κάλυπον ἰχθύϊ, πάγην ὀρνέῳ· οὗτος πολιτεύεται καὶ γεωργεῖ, ἄρχει καὶ ὑπουργεῖ, καὶ τὰ ὅλα δη-
μιουργεῖ (58).

*Hic terram, ac caelum, maris aquoraeque alia crea-
[vit,
Astraque, quæ caelum pulchra undique cuncta
[coronant.*

*Ἐρ μὲν (59) γαῖαν ἔτευξ', ἐν δ' οὐρανὸν, ἐν δὲ
[θάλασσαν,
Ἐρ δὲ τὰ τέσσαρα πάντα, τὰτ' οὐρανὸς ἔστεφά-
[νωται.*

O divina opera! O divina præcepta! « Aqua hæc
in seipsa fluctibus reciprocetur : hic ignis iram
contineat : aer hic vegetur in æthere : terra autem
et figatur, et motu feratur. Quando ego volo homi-
nem formare, et materiam desidero, elementa sunt
mibi materia, una cum meo signito cohabitatio. Si
me cognoveris, ignis tibi serviet. » Talis ac tantus
est Logos. Hic est Pædagogus, mundi et hominis
opifex, et propter ipsum jam est mundi quoque pæ-
dagogus, cujus jussu ambo constamus, expectan-
tes judicium. Neque enim furtivum fert hominibus
vocale verbum. Erit verbum sapientia, ut ait Bac-
chylides : « Irreprehensibiles autem, et integri,
et inculpati Dei, » ut dicit Paulus, « filii,
in medio generationis pravæ et perversæ, tan-
quam ✕ luminaria, in mundo appa-
rete ». » Quod ergo restat in tali Logi celebratione, Logon oreinus :
« Sis propitius tuis, o Pædagoge, pueris, pater,
auriga Israel, filii et pater, unum ambo, Domine.
Da nobis, ut tua sequentes præcepta, impleamus
similitudinem imaginis, et pro viribus sentiamus
bonum Deum, et judicem non acerbum : præsta-
que, ut omnes in tua pace versati, et in tuam civi-
tatem translati, cum undas peccati tranquille tra-
naverimus, placidi cum sancto Spiritu feramur,
115 et ineffabili sapientia noctu et interdium ad
perfectum usque diem laudantes, gratias agamus,
et gratias agentes laudemus unum Patrem et Fi-
lium, Filium et Patrem, pædagogum et magistrum
Filium, una cum sancto Spiritu, qui unus est

« τῶν θείων δημιουργημάτων! » Ὡ τῶν θείων παρ-
αγγελάτων! « Ἔδωρ τοῦτο ἐν ἑαυτῷ κυμαίνετω·
πῦρ τοῦτα τὴν ὀργὴν συνεχέτω· ἄηρ τοῦτο (60) εἰς
αἰθέρα πλανάσθω· γῆ δὲ καὶ πεπτήχθω, καὶ φερέσθω.
"Ὅτ' ἂν ἐγὼ θέλω ἄνθρωπον εἶναι πλάσαι, καὶ βούλωμαι
ἕλκην, ἕλκην ἔχω τὰ στοιχεῖα· συνοικῶ μου τῷ πλά-
σματι. Ἐάν με γωρῶσις, δουλεύσει σοι τὸ πῦρ.
Τοσοῦτος ὁ Λόγος· οὗτος ὁ Παιδαγωγός, ὁ τοῦ κόσ-
μου καὶ τοῦ ἀνθρώπου δημιουργός, καὶ δι' αὐ-
τῶν (61) ἤδη καὶ τοῦ κόσμου παιδαγωγός· οὗ τῆ
ἐγκειλεύσει ἀμφω συνεστήκαμεν, προσμένοντες τὴν
χρῆσιν· οὐ γὰρ ὑπόκλοπον (62) φορεῖ βροτοῖσι φωνάεντα
λόγον· ἔσται· λόγος σοφία, ὡς φησι Βακχυλίδης. « Τὰ
δὲ ἀμεμπτα καὶ ἀκέραια καὶ ἀμωμα τοῦ Θεοῦ, »
κατὰ τὸν Παῦλον, « τέκνα, μέσον γενεᾶς σχολιᾶς καὶ
διστραμμένης, φωστήρων δίκην, ἐν κόσμῳ φαί-
νεσθαι (63). » "Ὅπερ οὖν λοιπὸν ἐπὶ τοιαύτῃ πανη-
γύρει τοῦ Λόγου, τῷ Λόγῳ προσευξώμεθα. « Ἰλασθε
τοῖς σοῖς, Παιδαγωγὰ, παιδίοις, πατὴρ, ἡγίως
Ἰσραὴλ (64), οὐκ ἂν πατὴρ, ἐν ἀμφῶ, Κύριε. Ἄδς
δὲ ἡμῖν, τοῖς σοῖς ἐπομένοις παραγγέλμασι, τὸ
ὁμοίωμα (65) πληρῶσαι τῆς εἰκόνας, αἰσθάνεσθαι (66)
τε κατὰ κράτος ἀγαθοῦ τοῦ Θεοῦ, κριτοῦ τε μὴ
πικροῦ· καὶ πέρασχε ἅπαντα (67) αὐτὸς ἐν εἰρήνῃ
τῇ σῆ πολιτευομένους, ἐν τῇ σῆ μετατιθεμένους
πῶλει, ἀκυμάντως τῆς ἀμαρτίας τὸν κλύδωνα δια-
πλεύσαντας, γαληνιώντας ἀγίῳ συμφέρεσθαι Πνεύ-
ματι· σοφίᾳ τῆ ἀνεκφράστῳ, νύκτωρ, μεθ' ἡμέ-
ραν (68), εἰς τὴν τελείαν ἡμέραν εὐχαριστοῦντας·
αἰνεῖν, αἰνοῦντας εὐχαριστεῖν (69), τῷ μόνῳ Πατρὶ

✕ P. 311 ED. POTTER, 266 ED. PARIS. * Philip. II, 15.

(58) Τὰ ὅλα δημιουργεῖ. Pal. ms. τὰ ἄλλα δημ.
« cætera fabr. » SYLB. — Consentit Reg.

(59) Ἐρ μὲν. Verba Homeri de Vulcano Achillis
clypeum fabricante. Sunt autem *Iliad.* Σ, vers. 485, D
485. Medium inter hos omisit Clemens, qui sic se
habet :

Ἡέλιόν τ' ἀδάμαρτα, Ἐελίην τε κλίθουσαν.

(60) Ἄηρ τοῦτο. Forte legendum ἄηρ οὗτος,
« aer hic. » SYLBURG.

(61) Δι' αὐτῶν. Pal. ms. δι' αὐτόν, « propter ip-
sum. » SYLBURG. — Consentunt Bod., Reg.

(62) Οὐ γὰρ ὑπ. Scribe, ut sensus aliquis conste-
ret : Οὐ γὰρ δὲ ὑπόκλοπον φορεῖ βροτοῖσι φωνάεντα
λόγον, ἔσται· Λόγος σοφία, ὡς φ. B. « Non enim, »
qui furtivum fert hominibus vocalem sermonem,
« ut ait Bacchylides, erit Logos Sapientia. » Porro
pro ἔσται Pal. ms. habet ἔσπε, quod ut putat Syl-
burgius, nec pro verbo, nec pro adverbio stare pō-
test. Eamdem tamen lectionem præbent Nov. et
Reg. Verum ai et e, ut alias dictum est, admodum
εὐμετάβολοι sunt. Dein, λόγος σοφίας pro λόγος σο-
φία habet Bod.

(63) Φαίνεσθαι. Forte leg. φαίνεται. SYLBURG. —

Vel φαίνεσθε ex Nov. Porro hæc e Philip. imper-
fecte, et tanquam e memoria recitat.

(64) Ἰσραὴλ. Abest a Nov.

(65) Τὸ ὁμοίωμα. Conf. quæ superius dicta sunt
Pædag. I, cap. 12, p. 133, edit. Paris. et *Strom.* II
p. 405, etc. Distinguit Clemens ὁμοίωμα et εἰκόνα
Dei : et posteriorem omnes homines, prius vero
solos bonos habere existimat. Maximus cent. 5
De charitate, n. 25 : Κατ' εἰκόνα μὲν πᾶσα φύσις
λογική ἐστι τοῦ Θεοῦ, καθ' ὁμοίωσιν δὲ μόνον ἀγαθὸν
καὶ σοφόν. *Recognitiones Clementis lib. V, cap. 15*
« Qui imaginem Dei in se gerit, etiamsi similitu-
dinem perdidit. » Dein, c. 25 : « In omni enim ho-
mine est imago Dei : non in omnibus vero simili-
tudo, sed ubi benigna anima est et mens pura. »
*Clementinorum Homil. X, c. 7, similia occur-
runt.*

(66) Αἰσθάνεσθαι. Αἰσθάνεται Nov.

(67) Ἀπάντα. Ἀπαντας non incommode leg
interpres.

(68) Μεθ' ἡμ. Καθ' ἡμ. Nov.

(69) Εὐχαριστοῦντας αἰνεῖν, αἰνοῦντας εὐχα-
ριστεῖν. Sic procul dubio scribendum : quamvis

καὶ Υἱῷ, Υἱῷ καὶ Πατρὶ, παιδαγωγῷ καὶ διδασκάλῳ A omnia, in quo omnia, per quem omnia sunt unum, per quem est æternitas, cujus membra sumus omnes, cujus sunt gloria et sæcula, qui est undequaque bonus, undequaque pulcher, undequaque sapiens, undequaque justus; cui gloria nunc et in sæcula sæculorum. Amen. » Quoniam autem Pædagogus nos duxit in Ecclesiam, ipseque sibi ipsi, Logo inquam, qui docet, et omnia intuetur, adjunxit, bene habuerit, si nos, cum in hoc loco sumus, justæ gratiarum actionis mercedem pulchræ pædagogicæ convenientem laudem Domino offeramus.

Ἦμος (74) τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ τοῦ ἀγίου B ❖ Hymnus Christi Servatoris a sancto Clemente compositus.

Στόμιον πύλων ἀδαῶν,
Πτερὸν ὀρνίθων ἀπλανῶν.
Οἶαξ (75) νηπίων ἀτρεχῆς,
Ποιμὴν ἀρνῶν βασιλικῶν·
Τοὺς σοὺς ἀφελεῖς
Παιῖδας ἀγειρον,
Αἰνεῖν ἀγίως,
Ἑμεῖν ἀδόλως
Ἀχάκοις στόμασι
Παῖδων ἡγήτορα Χριστέν.
Βασιλεῦ ἀγίων,
Λόγε πανδαμάτωρ
Πατὴρ ὀψίστου,
Σοφίας πρύτανι,
Στήριγμα πόων
Διανοχάρης (76),
Βροτέας γενεᾶς
Σωτὴρ Ἰησοῦ,
Ποιμὴν, ἀροτήρ
Οἶαξ, στόμιον,
Πτερὸν οὐράνιον
Παναγοῦς (77) ποιμνήν·
Ἄϊεῦ μερόπων
Τῶν σωζομένων,
Πελάγους κακίας
Ψυθῶς ἀρνῶν
Κύματος ἐχθροῦ
Πλυκερῆ ζωῆ (78) δελεᾶζων·
Ἦγου, προβάτων
Λογιῶν ποιμὴν.

Frenum pullorum indocilium,
Penna volucrum non errantium
Vernus clavus infantium,
Pastor agnorum regalium,
Tuos simplices
Pueros congrega,
Ad sancte laudandum,
Sincere canendum
Ore innoxio
Christum puerorum ducem.
Rex sanctorum,
Verbum, qui domas omnia,
Patris altissimi.
Sapientiæ rector,
Laborum sustentaculum,
Ævo gaudens,
Humani generis
Servator Jesu
Pastor, arator,
Clavus, frenum,
Penna cælestis
Sanctissimi gregis,
Piscator hominum,
Qui salvi fiunt;
Pelagi vitii
Pisces castos
Unda ex infesta
Dulci vita inescans.
Sis dux, ovium
Rationalium pastor.

❖ P. 312 ED. POTTER, 267 ED. PARIS.

codices mss. et impressi habeant imperfecte, αἰνοῦν-
τας εὐχαριστεῖν, αἰνεῖν. Sylburgio αἰνεῖν, ut super-
fluum, expungendum videbatur.

(70) Ἦμος καὶ Πατρὶ, παιδαγωγῷ καὶ διδασκάλῳ
Υἱῷ. Sic recte distinguunt Pal. (teste Syllurg.)
Bod. et Reg. Impressi vero codices hoc modo, Ἦμος
καὶ Πατρὶ παιδαγωγῷ, καὶ διδασκάλῳ Υἱῷ. Porro
D amplissimum hoc τοῦ ὁμοουσίου Filii Dei, ejusque
et S. Spiritus veræ divinitatis, contra Arianos
testimonium est.

(71) Ἐρ ᾧ. Horum, quæ sequuntur, pars de-
sumpta est ex Gal. III, pars ex Rom. XII. SYLBURG.

(72) Οὐ δόξα, αἰῶνες. Clarissimus Gradius not.
in Balli τοῦ μακαρίτου *Defensionem fidei Nicænæ*,
sect. 2, cap. 6, pag. 89, ait: « Hæc potius ita ver-
bula puto: *Cæjus gloria sunt sæcula*, i. e. spi-
ritus cælestes, sive angeli. De qua τῶν αἰώνων
significatione vide notata ad Irenæum. »

(73) Καὶ ἄν. Abest a Nov.

(74) Ἦμος. Clarissimus Pater Bullus in *Defen-
sione fidei Nicænæ*, sect. 3, c. 2, p. 189, ait: « Vi-
detur mihi hic hymnus desumptus ex canticis sa-
ctis in primæva Ecclesia usurpatis, vel certe ad
eandem imitationem compositus. De psalmis illis
celebris est Cæii locus apud Eusebium *ecclesiasticæ
Historiæ* lib. v. cap. 28, ubi Artemonem satis impu-

denter objicienti, dogma de Filii æternitate ante
Victoris tempora non fuisse in Ecclesia receptum,
inter alia Caius ille hæc respondet: Ψαλμοὶ δὲ ὅσαι
καὶ ὄδα ἀδελφῶν ἀπαρχῆς ὑπὸ πιστῶν γραφεῖσαι,
τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ, τὸν Χριστὸν, ὑμνοῦσι θεολο-
γοῦντες. « Psalmi quoque et cantica fratrum ab
initio a fidelibus conscripta, Christum Verbum Dei
concelebrant, divinitatem ei tribuendo. » De iisdem
hymnis Plinius *Epistolarum* lib. x, epist. 97, ad
Trajanum, ex Christianorum apostatarum confes-
sione hæc refert: « Affirmabant autem hanc fuisse
summam vel culpæ suæ, vel erroris, quod essent
soluti stato die ante lucem convenire, carmenque
Christo, quasi Deo, dicere secum injvæni. » Scilicet
ipsis apostolorum temporibus æterna ac divina
Filii majestas a fidelibus etiam in publica liturgia
celebrabatur. » Hæc ille. Conf. Eusebium *eccle-
siasticæ Hist.* lib. vii, cap. 30, ubi de Paulo Samo-
sat. agit, et ejusdem libri cap. 24, quæque ibi
adnotavit Valesius. Ab st hymnus sequens a Pal.
mss. et Nov.; habent Reg. et Bod.

(75) Οἶαξ. Guil. Canterus legit: Οἶαξ νηῶν ἀτρο-
χῆς, metro convenientius. H. SYLBURG.

(76) Αἰνωχοχάρης. Αἰνωχοχρή, Bod., Reg.

(77) Παναγοῦς. Παναγοῦς, Reg.

(78) Ζωῆ. Ζῶν, Bod., Reg.

Sancte, sis dux,
 Rex, puerorum intactorum.
 Vestigia Christi,
 Via caelestis,
 Verbum perenne,
 Ævum infinitum,
 Lux æterna,
 ✕ Fons misericordiæ,
 Operator virtutis,
 Honestæ vitæ
 Deum laudantium, Christe Jesu,
 Lac caeleste
 Dulcibus uberibus
 Nymphæ gratiarum,
 Sapientiæ tuæ expressum,
 Infantuli
 Ore tenero
 Enutriti,
 Mammæ rationalis
 Roscido spiritu
 Impleti,
 Laudes simplices,
 Hymnos veraces,
 Regi Christo,
 Mercedes sanctas
 Vitæ doctrinæ,
 Canamus simul,
 Canamus simpliciter
 Puerum valentem,
 Chorus pacis,
 Christo geniti,
 Populus modestus,
 Psallamus simul Deum pacis.

In Pædagogum.

Hoc, institutor, offero sertum tibi
 Orationis pexibus textum integris
 E pascuis, quibus frui per te licet:
 Ut artifex apicula, quando gramina
 Vindemiat campis, labore ex utili
 Cerami e favis domino suo dat optimam.
 Nam sum licet minimus, tuus sum servulus,
 (At te decet laudare leges ob tuas)
 O rex, bonorum munus mortalibus
 Largitor, universitatis et parens,
 Qui templa magni solus ornatum et poli
 Molitus es, sermone connectens sacro;
 Quique indicasti lumen et clarum diem,
 Et quas fideles astra discuntur vias,
 Tum quomodo consistat æquor et solum,
 Anniq; gyro tempora obliquo meant,
 Et ver et hiemem et tempus æstivum, simul
 Et fructuum autumnum parentem divitem;
 Ornatum et edidisti inornato e chao,
 Informi et e materia adornasti omnia:
 Concede vitam a te datam semper bene
 Componere, atque sic gratia frui tua,
 Et facere tua divina mandata et loqui,
 Laudare semper et tuam sapientiam,
 Verbum manens tecum, quod adstat et tibi.
 Ne me opprimas penuria, opes nec des mihi:
 Sed id satis quod sit, mihihive idoneum.
 Largire, Pater, et optimum ævi terminum.

✕ P. 315-315 ED. POTTER, 268-269 ED. PARIS.

(79) Ἀτρεκέις. Ἀτελεκεῖς, Bod., mendose.

(80) Χριστόγονοι. Χριστόγονοι, Reg., Bod.

(81) *Eiς τὸν Π.* Hymnum hunc B. Pater Fellus, Oxoniensis nuper episcopus, inter fragmenta Clementis retulit, quæ simul edidit cum libro, cui titulus: *Quis dives salvetur*, Oxon. 1683; exstare autem admonuit sub ἀδελφου titulo in codice quodam collectaneorum miscellaneorum ex Grecis poetis, in bibliotheca Bodleiana asservato. Eum præterea hymno præcedenti subiiciunt, Reg. et Bod.

(82) Πόνων. Seu potius πόνων.

(83) Ἀναξ βρ. Ἀναξ τῶν βρ. Reg., metro repugnante.

(84) Ἄστρα. Scribe ἀστρος. Utramque lectionem

A Ἄγια, ἡγού,
 Βασιλεῦ, παίδων ἀνεπάφων.
 Ἴγνια Χριστοῦ,
 Ὅδοι οὐρανια,
 Λόγος ἀένσος,
 Αἰὼν ἀπλετος,
 Φῶς ἀίδιον,
 Ἐλεύς πηγῆ,
 Ῥεκτὴρ ἀρετῆς.
 Σεμνὴ βιωτῆ
 Θεὸν ὑμνοῦντων, Χριστῆ Ἰησοῦ,
 Γάλα οὐράνιον
 Μαστῶν γλυκερῶν
 Νύμφης χαρίτων,
 Σοφίας τῆς σῆς ἐκθλιδόμενον,
 Οἱ νηπίαχοι
 Ἀταλοῖς στόμασιν
 Ἀτιταλλόμενοι,
 Θηλῆς λογικῆς
 Πνεύματι δροσερῇ
 Ἐμπιπλάμενοι,
 Αἰνους ἀρελεῖς,
 Ἵμνους ἀτρεκεῖς (79).
 Βασιλεῖ Χριστῷ,
 Μισθοῦς ὀσίους
 Ζωῆς διδαχῆς,
 Μέλπωμεν ὁμοῦ,
 Μέλπωμεν ἀπλῶς,
 Παῖδα κρατερόν.
 Χορὸς εἰρήνης
 Οἱ Χριστόγονοι (80),
 Λαὸς σώφρων,
 Ψάλλωμεν ὁμοῦ θεὸν εἰρήνης.

Eiς τὸν Παιδαγωγόν (81).

C Σοὶ τόνδε κατῷ, Παιδαγωγέ, προσφέρω
 Λόγοισι πλέξας στέρανον ἐξ ἀκηράτου
 Λειμῶνος, ἡμῖν οὐ παρέσχου τὰς νομάς,
 Ὡς ἐργάτις μέλιττα, χωρίων ἀπο
 Βλάστην τρυγῶσα, χρῆστών ἐκ σίμβλων πόνων (82),
 Κηρὸν δίδωσι τὸν γλυκὺν τῷ προστάτῃ.
 Εἰ καὶ βραχὺς δ' ἐγὼ τις οἰκέτης γὰρ σός.
 (Δεῖ γὰρ σε τοῖς σοῖς εὐλογεῖν θεοπίσμασιν.)
 Ἄναξ βροτῶν (83) μέγιστε τῶν καλῶν δοτῆρ,
 Ἐσθλῶν χορηγέ, καὶ τὸ πᾶν κτίσας, πάτερ,
 Ὅτι οὐρανόν τε καὶ τὸ οὐρανοῦ μόνος
 Κόσμον τέθεικας, ἀρμόσας θείῳ λόγῳ.
 Ὁ δέλας αὐτὸς ἡμέραν τε καὶ φάος,
 Καὶ τὸν πολοῦσιν ἄστρα (84) νημερτῆ δρόμον.
 Εἰ τῷ δ' (85) ὅποι γῆ καὶ θάλασσα προσμένοι (86),
 Τρόπων τε καιρὸν εὐστόχως δήσας κύκλω,
 Ἐαρ τε καὶ χειμῶνα καὶ θέρος πάλιν,
 Τοῦ τε μετοπώρου τάξιν ἐξηρητισμένην.
 Ὅλον τε κόσμον ἐξ ἀκοσμίας κτίσας
 Ἔλης ἀμόρφου, τὸ δὲ τὸ (87) πᾶν καταρτίσας,
 Αὐτὸς (88) ζῶν τε τὴν σὴν ἀσφαλῶς ἀεὶ βιοῦν.
 Χάριν τε σὴν (89) ἀσφαλῶς παράσχε μοι,
 Ποιεῖν τε καὶ τὰς σὰς λέγειν (90) θείας γραφάς.
 Αἰνεῖν ἀεὶ σε καὶ τὸν ἐκ σοῦ πάνσοφον
 Τόν σοι συνόντα καὶ παρόντα σοι Λόγον.
 Μὴ μοι καὶ (91) πένιαν, μηδὲ μὴ πλοῦτον δίδου.
 Τάξιν δὲ τὸ δέοντος ἀνταρκεστάτην,
 Πάτερ, παράχου, καὶ καλὸν βίου τέλος.

exhibit Reg.

(85) *Ei τῷ δ'*. F. ἐνταῦθ', Föll.; εἰ τῷ θ', Reg., Bod.

(86) *Προσμένοι*. Προσμένει et προσμένοι, Bod.

(87) *Τό*. Abest a Bod., Reg., metro sic exigente.

(88) *Αὐτός*. Hic versus e Reg. et Bod. hoc modo scribi debet:

Αὐτὸς ζῶν τε, καὶ καλῶς ἀεὶ βιοῦν.

Ipse vitam, et beate semper vivere.

(89) *Χάριν τε σὴν*. Scribe χάριν τε τὴν σὴν ex Bod. et Reg., metro etiam exigente.

(90) *Ποιεῖν τε καὶ τ. σ. ἀ.* Ποιεῖν τὰς σὰς καὶ λέγειν, Bod. Ποιεῖν τε τὰς σὰς καὶ λέγειν, Reg., quæ vera lectio est.

(91) *Kal*. Scribe δέ, ex Bod. et Reg.

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ ΣΤΡΩΜΑΤΕΩΝ

ΛΟΓΟΣ ΠΡΩΤΟΣ (92).

CLEMENTIS ALEXANDRINI STROMATUM LIBER PRIMUS.

✠ CAPUT PRIMUM.

SEU PRÆFATIO.

Auctor propositum suum exponit quantumque utilitatis scriptores lectoribus suis conferant ostendit.

Αεῖπει ἡ ἀρχή. A
ἔνα ὑπὸ χεῖρα (93) ἀναγνώσεως αὐτῆς, καὶ δυνα-
θῆς φυλάξαι αὐτάς. Πότερον δ' οὐδ' ὅλως, ἢ τισὶ κα-

Deest principium.
116 ut ea sub manu legas, et ea servare possis.
Utrum autem ne omnino quidem, an est aliquibus

(92) Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξ. Verior sequentium
librorum inscriptio hæc : Τῶν Στρωματέων λόγων
ὁ πρῶτος, ut apud Euseb. *evang. Præpar.* pag. 292 :
Ἀπὸ τοῦ πρώτου τῶν Κλήμεντος Στρωματέων : vel
Στρωματέως ὁ πρῶτος, ut apud eundem Euseb.
evang. Præpar. pag. 240 : Τοῦτων δὲ μνημονεύει
καὶ ὁ ἡμέτερος Κλήμης ἐν τῷ πρώτῳ Στρωματέι,
ὅτι ὡς φησι... et rursum p. 591 : Ἀπὸ τοῦ πέμπτου
Στρωματέως Κλήμεντος. Imo apud ipsummet Cle-
mentem infra 401, 20; 434, 32; 449, 5; 446, 20,
459, 48; 547, 10 (edit. Paris.) Plenior si velis
titulum, ex epilogo primi, secundi, tertii et quinti
Στρωματέως, substitui potest hic : Τῶν κατὰ τὴν
ἀληθῆ φιλοσοφίαν γνωστικῶν ὑπομνημάτων ὁ πρῶτος
Στρωματέως. Cur vero Στρωματέων nomen hisce
libris imposuerit, ipse luculenter declarat Clemens,
hujus libri i capite primo, sub finem, et alias, ut
mox notatur. De additamento autem, quod in sex
sequentium librorum inscriptione additur, τῶν εἰς
ἑαυτῶν, suspicionem movent non tantum singulorum
proœmia et propositio, sed etiam septimi epilodus,
766, 767, ut aut plures scripsisse, aut plures scri-
bere voluisse videatur. Octavum sane mancum et
imperfectum esse, nimis clarum est. Plutarcho
quoque, inquit H., Στρωματέων libros tribuit idem
Eusebius, *Demonstr. evang.* pag. 15, ubi dicit, ἀπὸ
τῶν Πλουτάρχου Στρωματέων ἐκθήσομαι : eo nomine
fortasse appellans librum *De placitis philosophorum*.
Ad proœmium quod attinet, non multa forsitan de-
sunt : nempe præliudium defensionis horum libro-
rum, cur ad eorum scriptionem se contulerit. Syl-
væ. — Pollux lib. vii, c. 19, docet nomen στρωμα-

τεως, vestem aliquam « sutilem » significare, in qua
stragula solebant deponi ac colligari, quales erant
sacci, quos ibidem memorat, ex pannis lineis aut
laneis consuti, in quibus stragulæ vestes reponi so-
lebant, ac funiculis obligari. Apud Athenæum et
alios non multum videntur differre οἱ στρωματέες
a « stromatis » ipsis. Piscis quidam lib. vii Athe-
næi στρωματέως dicitur, quia ejus tergum virgis auri
coloris « variatum » est. Ita Clemens libros suos
inscripsit Στρωματέες, ob « varietatem » argumenti,
ut ipse ait initio lib. iv : Ἐάν δὲ ἡμῖν τὰ ὑπομνή-
ματα κοικίλα, ὡς αὐτὸ του τοῦνομά φησι, διεστρω-
μένα. Et paulo post : Τῶν ὑπομνημάτων Στρωμα-
τέες τὴν ἐπιγραφὴν καιρίαν ἔχουσιν, et in fine li-
bri i : Τῶν κατὰ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν γνωστικῶν
ὑπομνημάτων πρῶτος ὁμῖν Στρωματέως ἐναυθὰ πε-
ριγεγράφθω : « Primus ex centonibus divinorum
commentariorum ex vera philosophia contextis hic
finiatur ; » et in fine lib. v. D. Hieronymus Στρωμα-
τέες et Στρώματα dicit, ut in *Catalogo script. ec-
cles.* : « Meminit autem in *Stromatibus* suis volumi-
nis Tatiani adversus gentes. » Sophronius Græcus
interpres, ἐν τοῖς ἰδίοις Στρώμασι. Eusebius lib. i
Præparat. meministi τῶν Πλουτάρχου Στρωματέων
p. 15. Henr. Stephanus in *Thesaur.* His advere
potes, et locum Eusebii in *Historia eccles.* lib. iii,
f. 29, h, citantis Clementem ἐν τοῖς Στρωματέι, et
Hieronymi in *Chronico Eusebii* Olymp. xlvii : « Sen-
tentia autem nostræ etiam Clemens congruit in
primo Stromate. » Item Olymp. lxxv : « Clemens
quoque his congruit in primo Stromate ita scribens. »
Quin et ipse Clemens Στρωματέως dicitur a Theo-

✕ permittendum scribere? et si prius quidem, quis est usus litterarum? sin autem alterum, aut viris bonis, aut iis, qui non sunt ejusmodi. Ridiculum quidem certe fuerit, eorum, qui sunt boni, scriptis repudiatis, eos, qui tales non sunt, componentes admittere. Sed Theopompo quidem et Timæo, qui fabulas et maledicta componunt; præterea autem Epicuro quoque, qui est princeps et auctor impietatis; quin etiam Hipponacti et Archilocho, tam turpiter scribere concedendum est, ei autem qui veritatem prædicat, prohibendum est posteris utilitatem relinquere? Pulchrum autem esse et honestum existimo, iis etiam, qui postea futuri sunt, bonos filios relinquere. Ac filii quidem

✕ P. 316 ED. POTTER.

doretio, *De hæret. fabul.* l. 1: Μάρτυρα τὸν Στρωματεῖα παρέξομαι Κλήμεντα. Vido Eusebium lib. vi *Histor.*, cap. 5, ubi hoc opus, regnante Severo, elaboratum fuisse tradit. Scripsit et Origenes *Stromatum* libros, qui ab Hieronymo in Danielelem citantur. COLLECT. — Vera horum librorum, quos toties antiquitas laudat, inscriptio est ΤΙΤΟΥ ΦΛΑΒΙΟΥ ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΛΗΘΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΝ ΓΝΩΣΤΙΚΩΝ, teste Eusebio: aut si Photium sequamur, qui in codice antiquo reperisse veram se inscriptionem notat: ΤΙΤΟΥ ΦΛΑΒΙΟΥ ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑΣ ΤΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΛΗΘΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΝ ΓΝΩΣΤΙΚΩΝ ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΩΝ ΣΤΡΩΜΑΤΕΩΝ Α. Β. Γ. Δ. Ε. Ζ. καὶ Η. Verba illius sunt: Ἐγὼν μέντοι γε ἐν τινι παλαιῷ βιβλίῳ τὴν αὐτὴν πραγματεῖαν οὐχ Ἰστωματεῖς μόνον ἐπιγραφομένην, ἀλλ' ὀλοκλήρως οὕτω Τίτου Φλαβίου Κλήμεντος πρεσβυτέρου Ἀλεξανδρείας τῶν κατὰ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν γνωστικῶν ὑπομνημάτων Στρωματέων α. β. γ. δ. ε. ζ. ζ. καὶ η. Occasionem partim scripti, partim tituli, a Gnosticis, quos eleganter καταγωγαστικούς vocat Epiphanius, nefandis ejus temporis hæreticis, desumpsit, qui propter scientiam, quam sibi vindicabant, teste Augustino, excellentiam, nomen hoc assumpserant. De quibus tam multa Irenæus et alii. His ergo verum opponit gnosticon, cujus informandi causa ac delineandi, eum hi libri προηγουμένως scripti sint, tamen proprie de gnostico suo illo et vero agere incipit secunda parte libri sexti, usque ad alteram septimi, ubi de affectibus, scientia, sermone, precibus, amore erga Deum, erga veritatem, de benignitate, sacrificiis ac contemplatione veri gnostici agit. Etiam hic Platonem imitatus: nam ut ille temp., ita noster gnosticon λογωθεώρητον describit. Hoc est plane ἀνοπόθητον, cum exemplum simile non possit dari, ne in sacris quidem litteris. Qualis est Stoicorum sapiens: quem illi esse volunt ἀπάθη: plane ut Clemens suum gnosticon libro sexto, ubi diserte: Ἐξαιρετέον ἄρα τὸν γνωστικὸν ἡμῶν καὶ τέλειον ἀπὸ παντὸς ψυχικοῦ πάθους. Et causam addit: Ἡ μὲν γὰρ γνῶσις συνάσκησις, ἡ συνάσκησις δὲ ἕξις ἢ διάθεσις, ἡ κατάστασις δὲ ἡ τοιαύτη ἀπάθειαν ἐργάζεται, οὐ μετριοπάθειαν, non modo contra Christianos, sed et Peripateticos, qui ἀπάθειαν non probant, μετριοπάθειαν commendant. Quare gnosticus Clementis ἐς παράδειγμα κέεται, μόνω πεπλασμένον τῷ λόγῳ, ἔργῳ δὲ συστήναι μὴ δυνάμενον. Exemplum sine exemplo: ad quod quilibet contendat, nemo tamen hacenus expressit. Sicut omnes boni Deum imitantur, neque exhibent, a quo parum vult abesse suum gnosticum, quem θεοφορεῖν τε καὶ θεοφορεῖσθαι lib. vi, ait. At in *Pædagogico*, sicut in *Politico* ab Aristotele, omnia πρὸς ἀπάθειαν dicuntur. Hoc est, quæ possunt fieri, et

α ταλειπτόον συγγράμματα; καὶ εἰ μὲν τὸ πρότερον, τίς ἢ τῶν γραμμάτων χρεῖα; εἰ δὲ τὸ ἕταρον, ἦτοι τοῖς σπουδαίοις, ἢ τοῖς μὴ. Γελοῖον μὲν' ἂν εἶη, τὴν τῶν σπουδαίων ἀποδοκιμάζοντα γραφὴν, τοὺς μὴ τοιοῦτους ἀποδέχεσθαι συντάττοντας. Ἄλλ' ἄρα θεοπόμπῳ μὲν καὶ Τιμαίῳ, μύθους καὶ βλασφημίας συντάττουσι: πρὸς δὲ καὶ Ἐπικούρῳ, ἀθεότητος κταράροντι: Ἐτι δὲ Ἰππώνακτι καὶ Ἀρχιλόχῳ (94), αἰσχρῶς οὕτως ἐπιτρεπτόον γράφειν: τὸν δὲ τὴν ἀληθεῖαν κηρύσσοντα κωλυτέον τοῖς ὕστερον ἀνθρώποις ὠφέλειαν ἀπολιπεῖν. Καλὸν δ', οἶμαι, καὶ παῖδας ἀγαθοὺς τοῖς ἔπειτα καταλείπειν: οἱ μὲν γε παῖδες σωμάτων, ψυχῆς δὲ ἔγγονοι οἱ λόγοι: αὐτίκα πατέρας τοὺς κατηγήσαντάς (95) φαρμεν. Κοινωνικὸν

sunt. HEINSIUS. — Porro hujusce operis institutæ methofoam explicat ipse auctor pag. 78, 79, 259, 264, 274, 275, 276, 277, 278, 279, 293, 294, 298, 359, 360, 474, 476, 477, 716, 717, 766, 762, edit. Paris. Primum autem *Stromatum* librum in hæc capita 29 digessit Cl. Lowthius*.

(93) Ἐπὶ χεῖρα. Simili phrasi usus est Irenæus lib. v, cap. 22, pag. 434 edit. Oxon.: « Præ manu habere, Non tentabis Dominum Deum tuum. » Plinius lib. iii, epist. 2: « Libelli, quos enisimus, dicuntur in manibus esse. » Idem lib. ii, epist. 5, de quadam oratione scribit: « Nihil enim adhuc inter manus habuit, cui majorem sollicitudinem præstare deberem. » Plautus « sub manus, » et Suetonius « sub manum » dixit, quod in promptu est. Plutarchus lib. *Quo pacto discerni possit assentator ab amico*: Εἰς τὸ παρόν εἶναι οὗτοι καὶ τὰ ὑπὸ χεῖρα βλαβεροί, « ii in præsens nocent » Nam τὰ ὑπὸ χεῖρα sunt παρόντα. Simili sensu τὰ ἐν τοῖς ποσίν, « quæ ante pedes » sunt, « presentia » notant. Conf. Clemens pag. 740 et 759 edit. Paris. Porro simile argumentum tractat auctor *Epitome. Theodot.* pag. 805.

(94) Ἀρχιλόχῳ. Origenes lib. iii *Adv. Celsum*, pag. 125, inde ostendit Pythii oraculis nil divinum inesse, quod dixerint Archilochum esse, « Musarum famulum, » ἀνδρα ἐν κακίστῃ καὶ ἀσελεγεστάτῃ ὑποθέσει ἐπιδειξάμενον τὴν ἑαυτοῦ ποιητικὴν, καὶ ἦθος ἀσελεγῆς καὶ ἀκάθαρτον παραστήσαντα: « Virum, qui in nequissimo argumento specimen poeticae suæ, inorunque simul impurosum edidit. » Huic similis erat Hipponax: unde Diphilus in *Sappho* comœdia Πεποίηκεν Σαπφουῦς ἔραστὰς Ἀρχιλόχον καὶ Ἰππώνακτα: « Sapphus amatores fecit Archilochum et Hipponactem, » ut refert Athenæus lib. xiii.

(95) Πατέρας τοὺς κατηγήσαντας. Irenæus l. ix, c. 79, p. 384: « Qui enim ab aliquo edoctus est verbo, filius docentis dicitur, et ille ejus pater. » Chrysostomus homil. 11, tom. V: Οὐ τὸ σπεῖρα ποιεῖ πατέρα μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ παιδεῦσαι κάλως: « Non solum seminasse » patrem « efficit, sed etiam præclare instituisse. » Hinc B. Paulus I Cor. iv, 15: Ἐάν γὰρ μωροὺς παιδαγωγῶς ἔχητε ἐν Χριστῷ, ἀλλ' οὐ πολλοὺς πατέρας: ἐν γὰρ Χριστῷ Ἰησοῦ διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα. Ejusmodi plura exempla collegit ipse Clemens *Strom.* iii, pag. 468. Conf. etiam *Strom.* vi, pag. 550. Est autem hæc consuetudo a Judæorum magistris profecta, qui a discipulis suis « patres » vocari amabant. Unde monet Christus, « ne quemquam in terris » patrem « vocemus, » Matth. xxiii, 9. Maimonides tract. *De studio legis* c. 4: « Præcipit Scriptura, dicens: *Es filiis tuis repetes*, Deut. vii, 7. Ex traditione sciendum est, in isto textu intelligi discipulos tuos; discipuli enim passim et sæpissime filii vocantur. Ita in II Reg. ii, 13: *Tunc egressi filii prophetarum.* »

* Quæ hic et initio sequentium librorum legebantur capitulorum rubricæ, nunc locum opportuniorem obtinent unicuique capitulo præmissæ. EDIT. PAR.

ἔ ἡ σοφία κατὰ φιλόανθρωπον. Λέγει γοῦν ὁ Σο- A
 λωμών· Ἐγὼ, ἐὰν δεξάμενος ῥῆσιν ἐντολῆς ἐμῆς,
 κρούσης παρὰ σεαυτῶν, ὑπακούσεται σοφίας τὸ οὖς
 σου. Ἐπειρόμενον τὸν λόγον κρύπτεσθαι μηνύει,
 καθάπερ ἐν γῆ, τῇ τοῦ μανθάνοντος ψυχῇ· καὶ αὕτη
 πνευματικὴ φυτεία. Διὸ καὶ ἐπιφέρει· Ἐκαὶ παρα-
 βαλεῖ; καρδίαν σου εἰς σύνουσιν· παραβαλεῖς δὲ αὐτὴν
 εἰς νοθέτησιν τῶν υἱῶν (96). ἘΨυχὴ γὰρ, οἶμαι, ψυχῇ,
 καὶ πνεῦμα πνεύματι συναπτόμενα, κατὰ τὴν τοῦ
 λόγου σπαράν αὐξεί τὸ καταβληθὲν καὶ ζωογονεῖ·
 οὐδὲ πᾶ; ὁ παιδεύόμενος καθ' ὑπακοὴν τοῦ παι-
 δεύοντος· Ἐγὼ, φησὶν, ἐμῶν θεσμῶν (97) μὴ
 ἐκλανθάνου. ἘΕἰ δὲ μὴ πάντων ἡ γνώσις, ὄνος λύρας,
 ἣ φασιν εἰ παρορμαζόμενοι, τοῖς πολλοῖς τὰ συγ-
 γράμματα· Ἔς (98) γοῦν βορβόρω ἤδονται μᾶλλον ἢ
 καθαρῶ ὕδατι. Ἐ Διὰ τοῦτο, φησὶν ὁ Κύριος, ἐν B
 παραβολαῖς αὐτοῖς; λαλῶ, ὅτι βλέποντες, οὐ βλέπουσι,
 καὶ ἀκούοντες, οὐκ ἀκούουσι, καὶ οὐ συνίδουσι (99)·
 ἢ μὴ; τὴν ἀγνοίαν αὐτοῖς παρέχοντος τοῦ Κυρίου·
 καὶ γὰρ οὐ θεμιτὸν οὕτω φρονεῖν· ἀλλὰ τὴν ὑπάρ-
 χουσαν διελέξαντος προφητικῶς, καὶ ἀσυντόνως τῶν
 ἰσχυρόμενων ἐσομένων; μνηύσαντος. ἘἮδη δὲ κατα-
 φαίνεται ἐκ περιουσίας ὁ Σωτὴρ αὐτὸς, κατὰ τὴν
 τοῦ λαμβάνοντος δύναμιν, καὶ (1) δὴ ἐκ συνασκήσεως
 αὔξειν τοῖς δούλοις τὰ ὑπάρχοντα διανείμας, αὐθις
 ἐπαυθῶν, τιθέναι (2) λόγον μετ' αὐτῶν· ὀπνηίκα
 πῶς μετ' αὐξήσαντας τὸ ἀργύριον αὐτοῦ, τοὺς ἐν
 ἀλίῳ πιστοὺς, ἀποδεξάμενος, καὶ ἐπαγγελιάμενος
 ἐπὶ πολλῶν καταστήσειν, εἰς τὴν τοῦ Κυρίου χάριν
 προσέταξεν εἰσελθεῖν· τῶν δὲ ἀποκρυφισμένων τὸ π- C
 στευθὲν ἀργύριον εἰς τὸ ἐκδανείσαι, καὶ αὐτὸ ὅπερ
 ἔλαβεν ἀποδιδόντι ἀργῶν, Ἐ Πονηρὲ δούλε, εἶπε, καὶ
 ἄκηρὲ, ἔδει σε βαλεῖν τὸ ἀργύριόν μου τοῖς τραπε-
 ζῖταις, καὶ ἔλθων ἐγὼ ἐκομισάμην ἂν τὸ ἐμόν. Ἐ Πῶς
 τοῖς οὐκ ἀχρεῖς τοῦ οὐλοῦς εἰς· τὸ ἐξώτερον ἐμβλη-
 ῖθεται (3) σκότος. Ἐ Σὺ οὖν (4) ἐνδυναμοῦ, καὶ
 Παῦλος λέγει, ἐν χάριτι τῇ ἐν Χριστῶ Ἰησοῦ· καὶ
 ἔ ἤκουσας παρ' ἐμοῦ διὰ πολλῶν μαρτύρων, ταῦτα
 παράθου πιστοῖς ἀνθρώποις, οἵτινες ἱκανοὶ ἔσονται
 καὶ ἑτέρους διδάξαι. Ἐ Καὶ πάλιν· Ἐ Σπούδασον σεαυ-
 τὸν ὀκίμον παραστήσαι τῶ Θεῶ, ἐργάτην ἀνεπαί-
 σχοντον, ὀρθοτομοῦντα τὸν λόγον τῆς ἀληθείας. Ἐ Εἰ
 τῶν ἄμφω κηρύττουσι τὸν λόγον, ὁ μὲν τῇ γρα-
 φῇ (5), ὁ δὲ τῇ φωνῇ· πῶς οὐκ ἄμφω ἀποδε-
 πίτε, ἐνεργῶν (6) τὴν πίστιν διὰ τῆς ἀγάπης πε- D
 ποιημένοι; Τῇ δὲ αἰτίᾳ (7) τοῦ μὴ τὸ βέλτεστον ἐλο-

corporum, animæ autem liberi sunt scripta, jam
 Patres eos dicimus, qui nos catechesi instituerunt.
 Philosophia autem humana est, et se lubenter com-
 municat. Dicit itaque Solomon: « Fili, si susce-
 ptam præcepti mei dictionem apud te absconderis,
 exaudiet sapientiam auris tua. » Sermonem, qui
 seminatur, in ejus, qui discit, anima abscondi di-
 cit, tanquam in terra: et hæc est plantatio spirita-
 lis. Unde etiam infert: « Et applicabis cor tuum ad
 intelligentiam; applicabis autem ipsam ad admoni-
 tionem filio tuo ». Anima enim animæ, et spiritus
 spiritui copulatus, per sermonis seminationem id,
 quod in terram fuerat conjectum, augent et vivifi-
 cant; filius autem est, quisquis eruditur, quatenus
 ei, a quo eruditur, morem gerit: « Fili, inquit,
 præscriptorum meorum ne obliviscaris ». Quod
 si non est omnium cognitio, asinus ad lyram, ut ii
 dicunt, qui proverbialis utuntur, vulgo sunt quæ
 scripta sunt. Sues quidem certe magis delectantur
 luto, quam aqua munda. « Propterea, inquit Do-
 minus, loquor eis in parabolis, quod videntes non
 vident, et audientes non audiunt, et non intelli-
 gunt »: non quod eis Dominus præbeat ignora-
 tionem; sic enim sentire est nefarium; sed quod
 eam, quæ inerat, prophetice arguerit, et ea quæ
 dicebantur non esse intellecturos indicarit. Jam
 autem cernitur ipse Servator, qui ex redundanti
 copia, pro ejus qui accipit viribus, quæ ex exerci-
 tatione servis augentur, facultates distribuerat, re-
 versus cum eis ut rationem iniret, quando iis qui-
 dem, qui ejus pecuniam auxerant, qui in modico
 fuerant fideles, acceptis, eos super multa constitu-
 turum pollicitus, in Domini gaudium jussit ingredi;
 ei autem, qui pecuniam ad fenerandum creditam
 occultaverat, et eam ipsam, quam accepterat, abs-
 que ullo emolumento reddebat, « Serve, inquit,
 nequam et ignave; oportebat te pecuniam meam
 dare nummulariis, et ego veniens meum recepis-
 sem ». Propter hæc servus inutilis « injicietur in
 tenebras exteriores ». « Tu ergo fortis esto, ait
 quoque Paulus, in gratia, quæ est in Christo
 Jesu; et quæ audiisti a me per multos testes, ea
 committe fidelibus hominibus, qui quidem idonei
 erunt alios quoque docere ». Et rursus: « Stude
 te ipsum Deo probum exhibere, operarium incon-
 fusibilem, recte tractantem verbum veritatis ». Si

Ἐ P. 317 ED. POTTER, 270 ED. PARIS. Ἐ Prov. ii, 1, 2. Ἐ Prov. iii, 1. Ἐ Matth. xiii, 13. Ἐ Matth. xviii, 32, etc.; Luc. xix, 22, etc. Ἐ Matth. xxv, 30. Ἐ I Tim. ii, 1, 2. Ἐ Ibid., 15.

(96) Ἐγὼ σου, Proγ.
 (97) Θεσμών. Νομίμων, Prov. Mox respicit B. Pauli dictum I Cor. viii, 7: Οὐκ ἐν πᾶσιν ἡ γνώσις.
 (98) Ἐς. Dictum proverbiale, quod superius recitavit Protrept., pag. 59 edit. Paris.
 (99) Καὶ οὐ συνίδουσι. Οὐδὲ συνιοῦσι, Matth. Sermonia verba in Flor. edit. perplexius sic leguntur. τῇ ἀγνοίαν αὐτοῖς ὄς μὴ παρ. Nostram lectionem acutus est etiam Herveyus interpres. SYLVAE.
 (1) Καὶ. In Flor. edit. pro copulat. καὶ legitur relativum ἢ, « quæ. » Id.
 (2) Τιθέναι. Indicative quoque legere possis τίθεται. Id.
 (3) Ἐμβληθήσεται. Ἐκβληθήσεται, « ejicietur, »

ut Matth. xxii et xxv. Ibidem paulo ante, vulg. B. Matth. xxv, τὸ ἐμόν σὺν τόκῳ. Id.
 (4) Σὺ οὖν. Sententia mox postulat. ὡς ὁ Παῦλος λέγει, vel, ἐνδυναμοῦ, οὐκ, Παῦλος λέγει. Id.
 (5) Ὁ μὲν, τῇ γρ. Conf. quæ infra dicit auctor, Strom. iv, pag. 518 et Strom. vi, pag. 660.
 (6) Ἐνεργῶν. Respicit B. Pauli verba, ubi « fidem per charitatem operari » dicit.
 (7) Τῇ δὲ αἰτίᾳ. Respicit illud vulgatum, Αἰτία ἐλομένου, Θεὸς δ' ἀναίτιος. « Culpa eligentis est, Deus autem culpa vacat. » Quod aliis etiam locis citavit, pag. 217, 311, 535, 542, 615, 705, 711, edit. Paris.

✕ ambo ergo verbum prædicant, hic quidem scripto, ille vero voce; quomodo non sunt ambo admittendi, qui effecerunt, ut fides operetur per dilectionem? A culpa autem ejus, qui quod est optimum non elegit, Deus est prorsus alienus, et minime ejus causa. Jam vero illorum quidem munus est verbum fenerari; horum autem probare, et aut accipere, aut non. Judicium autem in ipsis judicatur. Sed alia prædicandi quidem scientia est, alia velut nuntii, utrovis modo juvans, seu per manum, seu per linguam operetur: « Quoniam qui seminat in spiritum, de spiritu metet æternam. Quod autem bonum est facientes, ne simus pusillo et abjecto animo ». In eum quidem certe, qui divina providentia in eam incidit, confert ea, quæ sunt maxima, principium fidei, vitæ recte instituendæ promptum et alacre desiderium, veritatis appetitionem, et ad eam incitationem, motum inquisitionis, vestigium cognitionis, et, ut rem in pauca conferam, dat **117** materiam et occasionem salutis. Qui autem in verbis veritatis germane et sincere sunt educati, accepto vitæ æternæ viatico, sublimes in cælum feruntur. Valde itaque mirabiliter dicit Apostolus: « Semper nos exhibentes ut Dei ministros, ut pauperes, multos autem ditantes; ut nihil habentes, et omnia possidentes. Os nostrum apertum est ad vos ^b. Testificor autem, » inquit, scribens ad Timotheum, « coram Deo et Christo Jesu, et electis angelis, ut hæc serves absque præjudicio, nihil faciens secundum provocationem ^c. » Necesse est ergo utrosque eos probare se ipsos: illum quidem, an dignus sit, qui dicat et monumenta relinquat; hunc vero, an jure possit audire et legere. Quemadmodum eucharistiam cum quidam, ut mos est, diviserint, permittunt unicuique ex populo ejus partem sumere. Ad accurate enim perfecteque eligendum ac fugiendum optima est conscientia. Firmum autem ejus fundamentum, est recta vita, cum ea, quæ convenit, doctrina: et sequi alios jam probatos, et qui se recte gesserunt, optimum est, et ad veritatem intelligendam, et ad exsequenda mandata. « Quamobrem qui comederit panem, et hiberit calicem Domini indigne, reus erit corporis et sanguinis Domini. Probet autem homo seipsum, et sic de pane edat, et de calice bibat ^d. »

✕ Consequens est ergo, ut qui ut proximis prosit curam suscipit, consideret, nunquid audacter ac temere, et aliqua æmulatione, ad docendum prosiluerit, num gloriam ex eo aucupetur, quod doctrinam suam communicat: num hanc solam respiciat mercedem, eorum, qui audiunt, salutem, et quod nihil ad gratiam loquatur: tum cogitet an a sordibus corruptelisque semper alienus vixerit, qui

✕ P. 318-319, ED. POTTER, 271-272 ED. PARIS. v, 21. ^d I Cor. xi, 27, 28.

(8) *Συνιστάτεες*. Συνιστώντες I Cor. Mox, τοῦ Θεοῦ καὶ Κυρίου Ἰησοῦ Χρ. I Tim.

(9) Ἄρτον, καὶ π. Ἄρτον τοῦτον, ἢ π. I Cor. Mox, σώματος καὶ αἵμ. omissu τοῦ articulo. Dein, καὶ ἐκ τοῦ ποτ. Ibid.

μένου Θεὸς ἀνάστιος. Αὐτίκα τῶν μὲν, ἐκδανείσαι τὸν λόγον, ἔργον ἐστίν, τῶν δὲ, δοκιμάσαι, καὶ ἦτοι ἐλθεῖναι, ἢ μὴ· ἡ χρῆσις δὲ ἐν αὐτοῖς κρίνεται. Ἄλλ' ἡ μὲν κτηρυκτικὴ ἐπιστήμη, ἡ δὲ πῶς ἀγγελικὴ· ὁποτέρως ἂν ἐνεργῆ, διὰ τε τῆς χειρὸς διὰ τε τῆς γλώττης, ὠφελούσα· « Ὅτι ὁ σπειρών εἰς τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πνεύματος θερίσει ζωὴν αἰώνιον. Τὸ δὲ καλὸν ποιῶντες, μὴ ἐκκακῶμεν. » Συμβάλλεται γοῦν τὰ μέγιστα τῷ περιτυχόντι κατὰ τὴν θεῖαν πρόνοιαν, ἀρχὴν πίστεως, πολιτείας προθυμίας, ὁρμὴν τὴν ἐπὶ τὴν ἀληθειαν, κίνησιν ζητητικὴν, ἔγχος γνώσεως, συνελόντι εἰπεῖν, ἀφορμὰς διδωσι σωτηρίας. Οἱ δὲ ἐντραφέντες γνησίως τοῖς τῆς ἀληθείας λόγοις, ἐφ' ὅδῃ ζωῆς αἰδίου λαβόντες, εἰς οὐρανὸν πτεροῦνται. θαυμασιώτατα τοίνυν ὁ Ἀπόστολος, « Ἐν παντὶ, φησὶ, συνιστάντες (8) ἑαυτοὺς ὡς Θεοῦ διάκονοι· ὡς πτωχοὶ, πολλοὺς δὲ πλουτιζόντες· ὡς μὴδὲν ἔχοντες, καὶ πάντα κατέχοντες. Τὸ στόμα ἡμῶν ἀνέωγε πρὸς ὑμᾶς. Διαμαρτύρομαι δὲ, » τῷ Τιμοθέῳ φησὶν ἐπιστέλλων, « ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ καὶ Χριστοῦ Ἰησοῦ, καὶ τῶν ἐκλεκτῶν ἀγγέλων, ἵνα ταῦτα φυλάξῃς χωρὶς προκρίματος, μὴδὲν ποιῶν κατὰ πρόσκλησιν. » Ἀνάγκη τοίνυν ἄμφω τοῦτω δοκιμάζειν σφᾶς αὐτοῦς· τὸν μὲν, εἰ ἄξιος λέγειν τε καὶ ὑπονηήματα καταλιμπάνειν τὸν δὲ, εἰ ἀκροᾶσθαι τε καὶ ἐντυγχάνειν οἴκαιος. Ἡ καὶ τὴν Εὐχαριστίαν τινὲς διανείμαντες, ὡς ἔθος, αὐτὸν δὲ ἔκαστον τοῦ λαοῦ, λαβεῖν τὴν μοῖραν ἐπιτρέπουσιν. Ἀρίστη γὰρ πρὸς τὴν ἀκριβῆ αἵρεσίν τε καὶ φυγὴν ἡ συνειδήσις. Θεμέλιος δὲ αὐτῆς βέβαιος ὁρὸς βίος ἅμα μαθησεί τῇ καθηκούσῃ· τό τε ἔπεσθαι ἐτέροις δοκιμασθεῖσιν ἤδη καὶ καταρωθωκόσιν ἀριστον πρὸς τε τῆς ἀληθείας τὴν νόησιν καὶ τὴν κατάπραξιν τῶν ἐντολῶν. « Ὅποτε δὲ ἂν ἐσθίῃ τὸν ἄρτον, καὶ πίνῃ (9) τὸ ποτήριον τοῦ Κυρίου ἀνάξιος, ἔνοχος ἐστὶ τοῦ σώματος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Κυρίου. Δοκιμαζέτω δὲ ἄνθρωπος ἑαυτὸν καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἄρτου ἐσθιέτω, καὶ τοῦ ποτηρίου πινέτω. » Σκοπεῖσθαι οὖν ἀκόλουθον, ἄρα τῶν τῆς ὠφελείαν τῶν πλησίον ἐπαρηρημένων (10), εἰ μὴ θρασυὶ καὶ τισιν ἀντιζηλούμενος ἐπεπῆδησε τῇ διδασκαλίᾳ· εἰ μὴ φιλόδοξος ἡ κοινωνία τοῦ λόγου· εἰ τοῦτον μόνον καρποῦται τὸν μισθὸν, τὴν σωτηρίαν τῶν ἐπαϊόντων, τό τε μὴ πρὸς χάριν ὁμιλεῖν δωροδοκίας τε αὐτῷ διαβολῇ διαπέφευγεν, ὁ δὲ ὑπομημάτων λαλῶν· « Οὐτε γὰρ ποτε ἐν λόγῳ κολακείας ἐγενήθημεν, καθὼς οἴδατε, » φησὶν ὁ Ἀπόστολος· οὐτε ἐν (11) προφάσει πλεονεξίας, Θεὸς μάρτυς, οὐτε ζητούντες ἐξ ἀνθρώπων δόξαν, οὐτε ἀπ' ὑμῶν, οὐτε ἀπ' ἄλλων, δυνάμενοι ἐν βάρει εἶναι ὡς Χριστοῦ ἀπὸστολοι· ἀλλ' ἐγενήθημεν ἥτιοι ἐν μέτρῳ ὑμῶν, ὡς ἂν τροφὸς θάλλη τὰ αὐτῆς τέκνα. » Κατὰ ταῦτα δὲ καὶ τοὺς τῶν θείων μεταλαμβάνοντας λόγων, παραφυλακτέον, εἰ μὴ περιεργίας ἐνεκεν ἱστορήσονται, ὥσπερ τῶν πόλεων τὰ οἰκοδομήματα, εἰς τὸδε ἀρι-

^a Galat. vi, 8, 9. ^b II Cor. vi, 4, 10, 11. ^c I Tim.

(10) Ἐπαρηρημένων. Post hanc vocem subaudiendum εἰς ἐστὶ, « an sit ex eorum numero, qui proximi utilitatem spectant. » SYLBURG.

(11) Ἐρ. Hæc propositio addita ex I Thess. II.

κούνται· εἰ μὴ μεταλήψωσιν χάριν τῶν κοσμικῶν προσίας, κοινωνικῶς τῶν ἐπιτηδείων μαθόντες τοὺς θεωσιωμένους τῷ Χριστῷ· ἀλλ' οἱ μὲν ὑποκριταί, καὶ οὐκ ἐλάσθησαν· εἰ δὲ τις (12) οὐ δοκεῖν δίκαιος, ἀλλ' εἶναι θέλη, συνιέναι (13) τὰ κάλλιστα τοῦτον αὐτῷ προσήκει. Εἰ γοῦν εἰς ὁ μὲν θερισμὸς πολὺς, οἱ δὲ ἐργάται βραχεῖς (14), τῷ ὄντι· «δεῖσθαι» καθήκει, ὅπως οἱ μάλιστα πλειόνων ἡμῖν ἐργατῶν εὐπορία γίνηται. Ἡ γεωργία δὲ διττή (15)· ἡ μὲν γὰρ ἄγραφος, ἡ δὲ ἔγγραφος. Ὅποτερως δ' ἂν ὁ τοῦ Κυρίου ἐργάτης σπειρῇ τοὺς εὐγενεῖς πυροὺς, καὶ τοὺς στάχυς αὐξήσῃ τε καὶ θερίσῃ, θεῖος ὄντως ἀναφανήσεται γεωργός. «Ἐργάζεσθε», φησὶν ὁ Κύριος, «μὴ τὴν ἀπολλυμένην βρῶσιν, ἀλλὰ τὴν μένουσαν εἰς ζωὴν αἰώνιον.» Τροφή δὲ καὶ ἡ διὰ σιτίων, καὶ τῶν διὰ λόγων λαμβάνεται· καὶ τῷ ὄντι μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί, οἱ τοὺς ἐνταῦθα κατὰ τὸν βίον καὶ τὴν εὐκρίνην πρὸς τῆς ἀγνοίας πολεμουμένους μεταδιδάσκοντες, καὶ μεταγόντες εἰς εἰρήνην τὴν ἐν Λόγῳ, καὶ βίῳ τῷ κατὰ τὸν Θεόν, καὶ «τοὺς πεινῶντας δικαιοσύνην,» τρέφοντες τῇ τοῦ ἄρτου διανομῇ. Εἰσὶ γὰρ καὶ ψυχὰι ἰδίαις ἔχουσαι τροφάς· αἱ μὲν κατ' ἐπίγνωσιν, καὶ ἐπιστήμην αὐξοῦσαι, αἱ δὲ κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν νεμόμεναι φιλοσοφίαν, ἧς, καθάπερ καὶ τῶν καρῶν, οὐ τὸ πᾶν ἐδώδεμον. «Ὁ φυτεύων δὲ καὶ ὁ ποτίζων, τοῦ αὐξήσαντος ὄντες διάκονοι, ἐν εἰσι·» κατὰ τὴν διακονίαν. Ἐκαστος δὲ τὸν ἴδιον μισθὸν λήψεται κατὰ τὸν ἴδιον κόπον· Θεοῦ γὰρ ἔσμεν συνεργοί, Θεοῦ γεώργιοι· Θεοῦ οἰκοδομη εἶστε, κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Οὐκ οὐδὲ ἀπὸ συγκρίσεως τὸ δοκίμιον ποιῆσθαι τοῖς ἀκρωμένους ἐπιτρεπτόν· οὐδὲ εἰς ἐξέτασιν ἐκδοτον· παράδοτον τὸν λόγον τοῖς ἐντεθραμμένοις λόγων παντοδαπῶν τέχναις καὶ δυνάμεσιν ἐπιχειρημάτων ὠγκωμένων, τοῖς προκατελημμένοις ἤδη τὴν ψυχὴν, καὶ μὴ προκεκωμένοις. Ὁ δ' ἂν ἐκ πίστεως ἔληται τις ἐστιθάσαι, βέβαιος οὗτος εἰς θεῖων λόγων παραδοχὴν, κρίσιν εὐλόγον τὴν πίστιν κεκτημένος. Ἐπειτα δὲ ἐνθένδε αὐτῷ ἡ πειθὴ ἐκ περιουσίας. Καὶ τοῦτ' ἦν ἕνα τὸ προφητικὸν ἐκεῖνο· «Ἐὰν μὴ πιστεύσητε, οὐδὲ μὴ συνήτε. Ἄρ' οὐν ὡς καιρὸν ἔχομεν, ἐργαζόμεθα τὸ ἀγαθὸν πρὸς πάντας, μάλιστα δὲ πρὸς τοὺς οἰκειοὺς τῆς πίστεως.» Ἐκαστος δὲ τούτων, κατὰ τὸν μακάριον Δαβὶδ, εὐχαριστῶν ψαλλέτω· «Ραντιεῖς με ὕσσωπῳ, καὶ καθαρισθήσομαι· πλυνεῖς με, ὡς ὕψιστος, καὶ λευκανθήσομαι· ἀκουεῖς με εὐφροσύνην (16), καὶ ἀγαλλίαισιν ἀγαλλιάσονται ὅσα τέταται πνευμένα. Ἀπόστρεψον τὸ πρόσωπόν σου ἀπὸ τῶν

A. per litterarum monumenta loquitur. « Nunquam enim in sermone adulationis fuimus, sicut novistis, » inquit Apostolus, « neque in praetextu avaritiae, Deus testis, neque querentes gloriam ab hominibus, neque a vobis, neque ab aliis, cum possemus esse oneri ut Christi apostoli; sed fuimus mansueti in medio vestri, sicut nutrix fovet filios suos ». Eadem autem ratione eis quoque, qui sunt divinorum verborum participes, observandum est, num nimium curiosi animi vitio inducti, tanquam urbium aedificia visuri, ad id accedant: num veniant ut sint rerum saecularium participes, cum audierint eos, qui sunt Christo consecrati, ea, quae sunt ad victum necessaria, libenter communicare. Sed sunt in quidem hypocritae, et ideo militantur. Si quis autem non videri iustus, sed esse velit, oportet ut optima is sit conscientia. Si est ergo « messis quidem multa, operarii vero pauci, » revera « orare » oportet, ut maxime sit pluvium « operariorum » copia. Est autem duplex agricultura: una quidem quae non sit scriptis, altera vero quae sit scriptis. Utrovis autem modo Domini operarius praeclearum frumentum seminaverit, et spicas auxerit et messuerit, vere divinus apparebit agricola. « Operamini, » inquit Dominus, « non cibum, qui perit, sed qui manet in vitam aeternam ». Sumitur autem nutrimentum, et per cibos, et per verba: et revera « beati sunt pacifici », qui eos, qui in hac vita et errore ab ignorantia oppugnantur, contraria docendo transmovent, et traducunt ad pacem quae est in Logo, et vita quae est ex Deo, et eos, qui « esuriunt iustitiam », panis distributione nutriunt. Nam etiam animae propria habent nutrimenta, et aliae quidem augentur per agnitionem et scientiam, aliae vero per Graecam pascuntur philosophiam, cuius, quemadmodum uicum, non est quidvis esculentum. « Qui autem plantat et qui irrigat, cum ejus qui auget sint ministri, in ministerio unum sunt. Unusquisque autem propriam mercedem accipiet secundum proprium laborem. Dei enim sumus cooperatores, Dei agricultura: Dei aedificatio estis, » ut ait Apostolus. Neque vero permittendum est auditoribus, ut ex comparatione faciant probationem; neque verbum tradendum est examinandum iis qui educati sunt in artibus omnium generis sermonum, et inflatorum argumentorum viribus, qui animam jam habent praecoccupatam, et nondum exinanitam. Qui autem ex fide convivari instituerit, is ad divino-

✠ P. 320 ED. POTTER, 273 ED. PARIS. ^a I Thess. II, 5, 6, 7. ^b Matth. IX, 37, 38; Luc. X, 2. ^c Joan. 6, 27. ^d Matth. VI, 9. ^e Ibid., 6. ^f I Cor. III, 8, 9.

(12) *Εἰ δὲ τις.* Respicit decantatum illud Amphiarai apud Aeschylum in *Ἐπὶ ἐπὶ Θήβαις*.

Ὁ γὰρ δοκεῖν ἀριστος, ἀλλ' εἶναι θέλει.
Non enim videri optimus, sed esse vult.

(13) *Συνιέναι.* A. et C. *συνειδέναί*, ut interpret quoque, « oportet ut optima is sit conscientia. » S. PAULUS.

(14) *Βραχεῖς.* Ὀλίγοι, Evangel. utrumque. Verum haec auctor, ut etiam ea, quae mox e Joanne sequuntur, διὰ μνήμης recitat.

(15) *Ἡ γεωργία δὲ διττή.* Reinesius *Var. lect.* h, I, c. 22, ait: « Ἐγγραφὸς γεωργία eorum est, qui

scriptis Ecclesiam colligunt et docent; ἄγραφος alterorum, qui voce, vel etiam exemplo solum, seminantur, καὶ σκληραγωγία Christiana, quam libris *Pædagogici*, quibus ἦθη, πράξεις καὶ πάθη catechumenorum format, professus est, homines ad pietatem instituit, et Domino lucrantur. Et fortasse plures primis Ecclesiae temporibus ἀγράφοι ista γεωργία et exemplis piorum, quam doctrina scriptive a viris doctis comprehensi, fuerunt in horum Domini collecti. »

(16) *Ἀκουεῖς με εὐφρῶν.* Ἀκουεῖς με ἀγαλλίας, καὶ εὐφροσύνην, ἀγαλλιάσονται ὅσα. Psalmi.

rum verborum susceptionem firmus est ac stabilis : ut qui iudicium, quod bona nititur ratione, nempe fidem, habeat. Eum autem hinc ex abundanti sequitur persuasio. Hoc itaque erat illud propheticum : « Nisi credideritis, non intelligetis ». Dum ergo tempus habemus, operemur bonum, maxime autem apud domesticos fidei. » Unusquisque autem eorum beati ex Davidis sententia psallat gratias agens : « Asperges me, Domine, hyssopo, et mundabor; lavabis me, et super nivem dealbabor. Auditam mihi facies lætitiarum, et exultatione exultabunt ossa humiliata. Averte faciem tuam a peccatis meis, et iniquitates meas dele. Cor mundum crea in me, Deus, et spiritum rectum innova in visceribus meis. Ne propicias me a facie tua, et spiritum sanctum tuum ne auferas a me. Redde mihi lætitiarum salutaris tui, et spiritu principali confirma me ». » Atque qui ad præsentem quidem dicit, et tempore probat, et iudicio iudicat, et discernit ab aliis eum, qui potest audire, observans sermones, mores, consuetudines, vitam, motus, habitus, 118 aspectum, vocem, trivium, petram, viam, quæ conculcatur, terram fertilem, silvescentem regionem, et regionem bonam ac feracem, et exultam, et quæ potest multiplicare sementem. Qui autem per litterarum monumenta loquitur, apud Deum sese purgat, hæc in scriptis vociferans : « Nec lucri gratia, nec inanis gloriæ causa, nec vini ac affectione, aut quæstui servire, aut effertur voluptate, sed eorum, qui legunt, sola frui salute, cujus nec est in præsentia particeps, sed spe exspectans eam, quæ omnino reddenda est, retributionem ab eo, qui operariis pollicitus est se redditurum mercedem pro meritis. » Sed nec eum, qui in virorum numerum ascriptus est, oportet desiderare remunerationem. Non enim qui sua benefacta jactavit, propter gloriationem accepit retributionem. Qui autem eorum quæ oportet aliquid facit propter remunerationem, aut ut recte operans ✕ præmium quærens, aut ut maleficus pœnam vitans, an non mundana tenetur consuetudine? Oportet autem Dominum, quoad fieri potest, imitari. Is autem fuerit, qui Dei voluntati inservit, qui cum.

P. 321 ED. POTTER, 274 ED. PARIS. a Isa. vii, 9. b Galat. vi, 10. c Psal. ii, 9-14.

(17) Τὰς ἀν. Πάσας τὰς ἀν. Psalm.

(18) Τὸν ὁδὸν τε ἀκ. Legi etiam potest, τῶν ὁδόντων ἀκούειν, eorum qui audire possunt. » SYLBURG.

(19) Τὴν πέτραν. Respicit Christi parabolam, quam recitat Matthæus cap. xiii, 1.

(20) Τὸν μισθόν. Respicit illud Christi : « Ἄξιός ἐστι ἐργάτης μισθοῦ αὐτοῦ, Luc. x, 7. Quod alibi etiam profertur.

(21) Τῷ εἰς ἄνδρα ἐγγρ. Nempe « adulto » et perfecto Christiano, cui propter solum Dei amorem, non autem spe præmii, ex Clementis sententia, bene agendum est.

(22) Ὁ κωχησάμενος. Nempe Phariseus, Luc. xviii, 11.

(23) Δωρεάν ἐλάβετε. Respicit Christi ad apostolos dictum: Δωρεάν ἐλάβετε, δωρεάν ὁδοτε, Matth. x, 8.

(24) Οὐκ εἶς. Ex memoria, atque adeo imperfecte, recitat Deut. xxiii, 2, 8. Adnotat Sylburgius, de illo : « Mercedem meretricis non esse inferendum in sacra, » tractatum esse Philonis, pag. 589. H.

ἁμαρτιῶν μου · τὰς ἀνομίας (17) μου ἐξέλειπον. Καρδίαν καθάραν κτίσον ἐν ἐμοὶ ὁ θεός, καὶ πνεῦμα εὐθὲς ἐγκαίνισον ἐν τοῖς ἐγκάτοις μου. Μὴ ἀποφύγῃς με ἀπὸ τοῦ προσώπου σου, καὶ τὸ Πνεῦμά σου τὸ ἅγιον μὴ ἀντανέλῃς ἀπ' ἐμοῦ. Ἀπόδος μοι τὴν ἀγαλλίασιν τοῦ σωτηρίου σου, καὶ πνεύματι ἡγεμονικῶς στήριξόν με. » Ὁ μὲν οὖν πρὸς παρόντας λέγων καὶ χρόνῳ δοκιμάζει, καὶ κρίσει δικάζει, καὶ διακρίνει τῶν ἄλλων τὸν οἶόν τε ἀκούειν (18), ἐπιτηρῶν τοὺς λόγους, τοὺς τρόπους, τὰ ἥθη, τὸν βίον, τὰς κινήσεις, τὰς σχέσεις, τὸ βλέμμα, τὸ φθέγμα, τὴν τρίβον, τὴν πέτραν (19), τὴν πατουμένην ὁδὸν, τὴν καρποφόρον γῆν, τὴν ὕλομανοῦσαν χώραν, τὴν εὐφορον καὶ καλὴν καὶ γεωργουμένην, τὴν πολυπλασίασαν τὸν σπόρον δυναμένην · ὁ δὲ δι' ὑπομνημάτων λαλῶν

πρὸς τὸν θεὸν ἀφοσιούται, ταῦτα κεκραγῶς ἐγγράφως · « Μὴ κέρδους ἐνεκα, μὴ κενοδοξίας χάριν, μὴ προσπαθεῖς νεκᾶσθαι, μὴ φόβῳ δουλοῦσθαι, μὴ ἠδονῇ ἐπαίρεσθαι · μόνης δὲ τῆς τῶν τυγχανόντων ἀπλαύειν σωτηρίας, ἧς οὐδὲ κατὰ τὰ παρὸν μεταλαμβάνει, ἀλλὰ ἐλπιδὶ ἀπεκδεχόμενος τὴν ἀποδοθησομένην πάντως ἀμοιβὴν παρὰ τοῦ τὸν μισθὸν (20) τοῖς ἐργάταις κατ' ἄξιαν ἀποδώσειν ὑπεσχημένου. » Ἄλλ' οὐδὲ ἀντιμισθίας ἐπιεσθαι χρὴ τῷ εἰς ἄνδρα ἐγγραφομένῳ (21). Οὐ γὰρ ὁ μὲν κωχησάμενος (22) εὐποίησαν τὴν ἀμοιβὴν ἀπέλιπε δι' εὐδοξίας · ὁ δὲ τῶν προσηκόντων δι' ἀντιμισθίαν πράσων τι, ἥτοι ὡς εὐεργὸς σπεύδων ἀπολαβεῖν, ἢ ὡς κακοεργὸς τὴν ἀμοιβὴν περισετάμενος, οὐχὶ τῇ κοσμικῇ ἐνέχεται συνηθεῖς ; Δεῖ δὲ, ὡς οἶόν τε, τὸν Κύριον μιμεῖσθαι.

Οὗτος δ' ἂν εἴη ὁ τῷ θελήματι τοῦ θεοῦ ἐξυπηρετῶν, δωρεάν (23) λαβῶν, δωρεάν διδοῦς, μισθὸν ἀξιώλογον ἀπολαμβάνων, τὴν πολιτείαν αὐτῆν · Οὐκ εἰστέλεισεται (24) δὲ εἰς τὰ ἅγια μίσθωμα πόρνης, » φησὶ. Ἀπειρήται δ' οὖν προσφέρειν τῷ θυσιαστηρίῳ ἄλλαγμα κυνός. Ὅσῳ δὲ ἀπὸ μὲν κακῆ τροφῆς καὶ διδασκαλίας (25) τὸ τῆς ψυχῆς ἕμμα, πρὸς τὸ οἰκτεῖν φῶς βαδιζέτω, ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν, τὴν ἐγγράφως ἐκ ἀγραφα δηλοῦσαν · Οἱ διψῶντες, πορεύεσθε ἐφ' ὕδωρ, » Ἡσαίας λέγει · καὶ « Πίνε ὕδωρ ἀπὸ πᾶν ἀγγείων, » ὁ Σαλομὼν παραινέει. Ἐν γοῦν τοῖς Νόμοις ὁ ἐξ Ἑβραίων φιλόσοφος Πλάτων (26) κηλεύει τοὺς γεωρ-

D (25) Κακῆ τροφῆς τε καὶ διδασκαλίας, dativo casu. SYLBURG. Μοῖς πίνε ὕδατα, Proverb.

(26) Ὁ ἐξ Ἑβραίων φιλόσοφος Πλάτων. Sic superius *Pædag.* lib. i cap. 1: « Ὁ τὴν ἀλήθειαν ἐζηλωκῶς τῶν φιλοσόφων Πλάτων, τὸ ἐναύσμα τῆς Ἑβραϊκῆς φιλοσοφίας ζωπυρῶν. » Ille qui e philosophis veritatem sectatus est, Plato, Hebraicæ veritatis excitans scintillam. » Infra etiam plurimis locis tradit, et multis argumentis astruit, Platonem ac reliquos Græcos suâ fere omnia a Judæis didicisse. Minutius in *Octavio* p. 323, edit. Lugd. Bat. : « Animadvertis philosophos eadem disputare, quæ dicimus : non quod nos simus eorum vestigia subsecuti, sed quod illi de divinis prædicationibus prophetarum umbram interpolatæ veritatis imitati sint. » His contraria dicit Lactantius lib. iv, cap. 2. Virum id verum sit, necne, in præmio nostro accuratius fortassè quæretur. Platonis autem verba sic se habent lib. viii *De legibus*, pag. 917 : « Ἀδέρφα δ' εἰ τινα

γούς μη ἐπαρθεύσαι, μηδὲ λαμβάνειν ὕδωρ παρ' ἐτέ-
 ρων, ἐὰν μὴ πρότερον ὀρύξαντες παρ' αὐτῶν ἄχρι
 τῆς παρθενίου (27) καλουμένης, ἀνυδρον εὖρωσι τὴν
 γῆν. Ἀπορία γὰρ ἐπαρκεῖν οὐ δίκαιον (28) ἀργίαν
 ἢ ἐφοδιάζειν οὐ καλόν· εἰ καὶ φορτίον συνεπιθέται
 μὲν εὐλογον, συγκαθαίρειν (29) δὲ οὐ προσήκειν ὁ
 Πυθαγόρας ἔλεγεν. Συνεξάπτει δὲ ἡ Γραφή τὸ ζώ-
 πικρον τῆς ψυχῆς, καὶ συντείνει τὸ οἰκεῖον ὄμμα πρὸς
 θεωρίαν, τάχα μὲν τι καὶ ἐντιθεῖσα, οἷον ὁ ἔγκυ-
 ρίζων γεωργός, τὸ δὲ ἐνυπάρχον ἀνακινούσα. « Πολ-
 λοὶ γὰρ ἐν ἡμῖν (30), κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον,
 ἀσθενεῖς καὶ ἀβήρωστοι· καὶ κοιμῶνται ἱκανοί. Εἰ δὲ
 ταυτοῦ διεκρίνομεν, οὐκ ἂν ἐκρινόμεθα. » Ἦδη δὲ
 ἡ Γραφή (31) εἰς ἐπίδειξιν τετεχνασμένη ἦδε ἡ πραγ-
 ματικά· ἀλλὰ μοι ὑπομνήματα εἰς γῆρας θησαυρι-
 ζεται λήθης φάρμακον (32), εἰδῶλον ἀτεχνῶς καὶ
 σκιαγραφία (33) τῶν ἐναργῶν καὶ ἐμφύχων ἐκείνων,
 ὃν κατηξιώθη ἐπακοῦσαι, λόγων τε καὶ ἀνδρῶν
 μακαρίων καὶ τῶ ὄντι ἀξιολόγων. Τούτων ὁ μὲν ἐπὶ
 τῆς Ἑλλάδος ὁ Ἰωνικός, οἱ δὲ (34) ἐπὶ τῆς μεγάλης
 Ἑλλάδος· τῆς κολλῆς (35) θάτερος (36) αὐτῶν Συρίας

A gratis acciperit, dat gratis, satis magnam recipiens
 mercedem, ipsam vitæ rationem. « Non ingreditur
 autem, inquit, in sancta merces meretricis ». Porro
 autem prohibitum est offerre altari pretium
 causis. Cui autem mala educatione et doctrina ob-
 tusus est animæ oculus, vadat ad propriam lucem.
 ad veritatem, quæ in scriptis ea quæ non sunt scrip-
 ta, indicat : « Qui sititis, ite ad aquam, » dicit
 Isaias b. Et : « Bibite aquam de vasis vestris, » mo-
 net Salomon c. In *Legibus* itaque Plato, qui est ex
 Hebræis philosophus, jubet agricolas non irrigare,
 neque aquam ab aliis sumere, nisi cum prius apud
 se foderint usque ad terram, quæ virginalis dici-
 tur, terram aridam et aquæ expertem invenerint.
 Inopiæ enim non succurrere, injustum est ; socor-
 diam autem alere, minime est honestum : etiamsi
 onus quidem simul imponere rationi esse consen-
 taneum, simul autem portare non convenire dice-
 bat Pythagoras. Simul autem accendit Scriptura
 igniculum animæ, et convenienter oculum dirigit
 ad contemplationem, fortasse quidem etiam aliquid

• Deut. xxiii, 2. b Isa. lv, 1. c Prov. v, 15.

bium commentarium scribens G. Hervetus, dum
 vertit : « Simul autem deponere, » tametsi enim
 Græce non legitur apud Clementem, ut efferit ipse,
 eadem tamen sententia est ; sic enim habet : Et καὶ
 φορτίον συνεπιθέται μὲν εὐλογον, συγκαθαίρειν δὲ
 οὐ προσήκειν ὁ Πυθαγόρας ἔλεγεν. Quo loco confir-
 mator eorum sententia, qui hoc proverbium ita
 efferendum Græce putant, non ut existimavit Eras-
 mus, qui συγκαθαίρειν putavit significare « simul
 tollere. » Sic apud Plutarchum legitimus lib. viii,
 c. 7. *Symp.* : « Μηδενὸς ἀπαίρειν βάρος, συνεπιθέ-
 ναι δέ. L. Gyraldus in libello *De symb. Pythag.* mo-
 net D. Hieronymum vertere : « Oneratis superimpo-
 nendum onus, deponentibus non conuitendum ; »
 Olympiodorum in *Phædonem* Platonis : Μη ἀποτι-
 θέναι, ἀλλὰ συνεπιθέναι, hoc est, συμπράττειν τῇ
 ζωῇ, οὐκ ἀντιπράττειν. Suidam tamen ita legere,
 μη συγκαθαίρειν, μηδὲ συνεπιθέναι· at Cyrillum :
 « Non oportet cooperari cuiquam ad ignaviam, sed
 ad virtutem. » COLLECT.

ὄψιος ἔμφυτος ἐκ γῆς τὰ ἐκ Διὸς ἴοντα ἀποστέγειν
 ψάματα, καὶ ἄλλεῖπει τῶν ἀναγκαίων πομάτων, ὀρυ-
 τῶν μὲν ἐν τῷ αὐτοῦ χωρίῳ μέχρι τῆς κεραμίτιδος
 τῆς ἐάν δὲ ἐν τούτῳ τῷ βάρει μηδαμῶς ὕδατι προσ-
 ηγήθη, παρὰ τῶν γειτόνων ὑδρευέσθω μέχρι τοῦ
 ἀναγκαίου πόματος ἐκάστους τῶν οἰκετῶν. « Quod si
 aquæ inopia solo insita in locis aliquibus aquas ab
 se prodeuntes non retinet, cum necessitate quis-
 quam opprimatur, in agro suo ad cretam usque ef-
 fodiat ; et si hac in profunditate aquæ nihil invene-
 rit, tantum a vicinis mutuetur, quantum familiaris
 æque necessitas postulat. »

(27) *Παρθενίον*. Legitur et apud Plutarchum ini-
 tio libelli, quo monet non esse pecuniam mutuo
 accipiendam, κεραμίτιδος γῆς. At hic Clemens
 legit, παρθενίου γῆς. Apud Nicandrum παρθενία
 γῆ, exponitur *Samia terra*, ubi jubet accipere ἄ
 ἀεχμῶν γαίης παρθενίης, in *Alexipharmacis*. COL-
 lect.

(28) Ἀπορία γὰρ ἐπαρκεῖν, οὐ δίκαιον. « Nam
 inopiæ succurrere, injustum est. » Quod cum tole-
 rari non posse videret Hervetus, sic vertit, dupli-
 cata negativa particula : « Inopiæ enim non succur-
 rere, injustum est ; » ac si legisset, ἀπορία γὰρ μὴ
 ἐπαρκεῖν, οὐ δίκαιον. Malim, ἀπορία γὰρ ἐπαρκεῖν,
 δίκαιον. « Inopiæ enim succurrere, justum est ; »
 eadem negativa particula, quæ ex seq. membro irre-
 pssisse videtur. Quam emendationem firmant, quæ
 in Solone refert Plutarchus p. 91 : Νόμον ἔγραψε,
 ἵνα μὲν ἔστι δημόσιον φρέαρ ἐντὸς ἰππικοῦ, χρῆ-
 σθαι τούτῳ (τὸ δ' ἰππικὸν διάστημα τεσσαράων ἢν
 σταδίων) ὅπου δὲ πλεῖον ἀπέιχε, ζητεῖν ὕδωρ ἴδιον.
 Ἐὰν δὲ ὀρύξαντες ὀργυρίων δέκα βάρους, παρ' αὐτοῖς
 μὴ εὖρωσι, τότε λαμβάνειν παρὰ τοῦ γειτόνος, ἐξά-
 ρων ὕδραν ἕως ἐκάστης ἡμέρας ἀναπληροῦντας.
 Ἀπορία γὰρ ἔμετο δεῖν βοηθεῖν, οὐκ ἀργίαν ἐφοδιά-
 ζειν. « Legem scripsit Solon, ubi puteus publicus
 intra hippicum esset, eo uti ut esset jus (hippicum
 erat quatuor stadiorum spatium), ut privatam aquam
 investigaret, ubi majus erat intervallum. Quod si
 fossa decem passus in altum depressa, aquam in suo
 non invenissent ; tunc ut sumeret a vicino, et sex
 congiorium hydriam bis die impleant. Inopiæ enim
 succurrendum, non alendam existimabat ignaviam. »
 Sicut Platonis legis rationem a Solone petiit
 Clemens.

(29) Συγκαθαίρειν. Rectius intellexit hoc prover-

(30) Ἠμῖν· ἴγμῖν, I Cor. Mox et γὰρ ἐαυτ. Ibid.
 (31) Ἦδη δὲ ἡ γραφή. Οὐ δὲ ἡ γραφή, II. et C.
 SYLVBAC. Porro Eusebius hæc Clementis verba in
 sua *ecclesiastica Historiæ* lib. v, cap. 11, transtulit,
 e quo scribendum ἦδη δὲ οὐ γραφή.
 (32) Θησαυρίζεται λήθ. φάρ. Sic ex Eusebio le-
 gitimus. Olim scriptum fuit : Θησαυρίζεται· λήθης
 φάρμακον ἢ ὄδλον ἀτεχνῶς. Quin etiam H. et C. εἰ-
 δῶλον, pro ἡ ὄδλον vel ἡ ὄδλον, placuisse refert Syl-
 burgius.

(33) Σκιαγραφία. Σκιαγραφία, Euseb.

(34) Οἱ δέ. Pro plur. οἱ δέ, rectius forte singul.
 ὁ δέ, ut in cæteris membris. Innuitur autem iis ver-
 bis Pythagoras. SYLVBAC. Hanc emendationem fir-
 mat Eusebius.

(35) Τῆς κολλῆς. Valesius ad hæc verba apud
 Eusebium hæc adnotat : « Ex duobus viris a Cle-
 mente memoratis, male interpretes hoc loco qua-
 tuor fecerunt. Duos enim sacrarum litterarum do-
 ctiores a se auditos memorat Clemens : alterum in
 Achaia, qui Ionicus dicebatur ; alterum vero in
 Italia : et horum quidem alterum e Cælesyria oriun-
 dum fuisse ; alterum autem Ægyptium. Præter hos
 duos alios quoque in Orientis partibus abs se audi-
 tos esse subjungit : alterum Assyrium genere, quem
 Tatianum

(36) Θάτερος. Ἄτερος, Euseb.

immittens, ut is qui inserit agricola, id autem quod inest excitans. « Multi enim in nobis, ex divini Apostoli sententia, sunt infirmi et imbecilli, et dormiunt multi. Si autem nos ipsos dijudicaremus, non judicaremur. » Non est autem hoc opus scriptura artificiose comparatum ad ostentationem, sed mihi ad senectutem reconduntur monumenta, oblivionis medicamentum, vere imago et adumbratio evidentium et animatarum illarum orationum, quas dignus habitus sum qui audirem, et virorum beatorum, quique revera erant maximi pretii et aestimationis. Eorum unus quidem in Græcia, Ionicus, alius vero in magna Græcia; quorum alter erat ex Cœlesyria, alter ex Ægypto oriundus. Alii autem ex Oriente, et ejus alter quidem Assyrius, alter vero in Palæstina Hebræus ex alto ducta origine. Cum autem in ultimum incidissem, erat autem hic primus potestate, conquievi, cum ipsum in Ægypto latentem indagassem. Sicula revera apis, prophetici

✕ P. 322 ED. POTTER, 274 ED. PARIS.

Tatianum esse suspicor; alterum Hebræum ex Palæstina, quem Theophilum esse, Cæsariensem episcopum, credit Baronius ad annum Christi 185. Assyrium vero illum idem Baronius Bardesanem esse opinatur. Ego vero Hebræum ex Palæstina oriundum, potius Theodotum esse crediderim: id ex eo conjicio, quod *Epitome Hypotyposeon* Clementis inscribitur: 'Εκ τῶν Θεοδοῦτος Ἀνατολικῆς διδασκαλίας. Clemens enim ea quæ a magistris in Oriente didicerat, vocat Ἀνατολικὴν διδασκαλίαν. Theophilum vero Cæsariensem hic a Clemente non designari, duo mihi argumenta persuadent. Primum quod Theophilus æqualis fuit Clementis: floruit enim temporibus Victoris papæ, ut ex Eusebio discimus. Deinde, Theophilum hunc Hebræum, aut, quod idem est, Judæum fuisse, nemo veterum dixit. Jam vero quod spectat ad Bardesanem, neque hic intelligi a Clemente potest: non enim Assyrius fuit Bardesanes, sed Osdroenus; oriundus Edessa, quæ caput est Osdroenæ.

(57) Ὁ μὲν τ. Ὁ μὲν τις τῆς Ἀσσυρίων, ὁ δὲ ἐν τῇ Παλ. Euseb. elegantius: ut etiam δυνάμει δ' ἄρα πρώτ. pro δυνάμει δὲ οὗτος πρώτ. Porro hujusce loci prava distinctio cum Hervelut, tum etiam P. Halloixium fellit: nec enim ὕστατος ille Clementis magister Hebræus erat; verum hoc modo hæc verba distingui debent: Ὁ μὲν τῆς τῶν Ἀσσυρίων, ὁ δὲ ἐν Παλαιστίνῃ Ἑβραῖος ἀνέκαθεν. Ὑστάτῳ δὲ περὶ. Quod jam in versione Latina expressum est.

(38) Ὑστάτῳ. Videtur Pantænium intelligere, qui tunc temporis scholæ catechetice in Alexandria præfuit, et Clementem e philosophorum scholis adventam Christiana doctrina imbuat: unde eum δυνάμει πρώτον vocat. Eusebium loco superius memorato: Ὃς δὴ καὶ ὀνομαστὶ ἐν αἰς συνέταξεν Ὑποτυπώσεων ὡς ἂν διδασκάλου τοῦ Πανταίνου μέμνηται. Τοῦτον δὲ αὐτὸν καὶ τῶν Στροματίων ἐν πρώτῳ συγγράμματι αἰνέτεσθαι μοι δοκεῖ, ὅτε τοὺς ἐμφανετέρους ἧς κατελήφεν ἀποστολικῆς διδασκαλίας ἐπισημαινόμενος, ταῦτά φησιν: « Qui etiam in *Institutionum* libris a se conscriptis Pantænium præceptorem suum disertè nominat. Sed et in primo *Stromateon* libro eundem ipsum designare mihi videtur, ubi præstantissimos quosque apostolicæ doctrinæ successores, a quibus institutus fuerat, recenset his verbis, » etc. Hæc Clementis verba recitat etiam Andraeus *Orthodox. explicat.* lib. 11, p. 29, ubi per τὸν ὕστατον, Papiam intelligit. Porro Justinus M. initio *Dialogi cum Tryphone*, perinde ac Clemens, refert se ab uno magistro ad alium subinde transiisse, a

ἦν ὁ δὲ ἀπ' Αἰγύπτου· ἄλλοι δὲ ἀνά τὴν ἀνατολίαν· καὶ ταύτης ὁ μὲν τῆς (37) τῶν Ἀσσυρίων, ὁ δὲ ἐν Παλαιστίνῃ Ἑβραῖος ἀνέκαθεν. Ὑστάτῳ (38) δὲ περὶ τυχῶν (δυνάμει δὲ οὗτος πρώτος ἦν), ἀνεπαυσάμην ἐν Αἰγύπτῳ θηράσας λεληθότα. Σικελικῆ τῷ ὄντι ἡ μέλιττα· προφητικῶ τε καὶ ἀποστολικῶ λεμῶνος τὰ ἄνθη δρεπόμενος, ἀκίρατόν τι γνώσεως χρῆμα ταῖς τῶν ἀχρωμένων ἐνεγέννησε ψυχαῖς (39). Ἄλλ' οἱ μὲν τὴν ἀληθῆ τῆς μακαρίας ὠζώνους διδασκαλίας παράδοσιν, εὐθύς ἀπὸ Πέτρου (40) τε (41) καὶ Ἰακώβου, Ἰωάννου τε καὶ Παύλου, τῶν ἁγίων ἀποστόλων, παῖς παρὰ πατρός ἐκδεχόμενος (ὄλγοι δὲ οἱ πατέρας ὅμοιοι), ἦγον δὴ σὺν Θεῷ καὶ εἰς ἡμᾶς τὰ προγονικὰ ἐκεῖνα καὶ ἀποστολικὰ καταθησόμενοι σπέρματα (42)· καὶ εὖ οἶδ' ὅτι ἀγαλλιάσονται οὐχὶ τῆ ἐκφράσει ἠσθέντες λέγω τῆδε, μόνῃ δὲ τῇ κατὰ τὴν ὑποσημείωσιν τηρήσει. Ποθοῦσας γάρ, οἶμαι, ψυχῆς τὴν μακαρίαν παράδοσιν ἀδιάδραστον φυλάττειν, ἢ τοιάδε ὑποτύπωσις: « Ἀνδρὸς (43) δὲ φιλοῦντος σο· 1 Cor. xi, 31, 32.

Stoico ad Peripateticum, ab hoc ad Pythagoreum, ab illo ad Platonicum, ab eo ad Christianum, cui tandem, inventa, quam quæsierat, veritate, acquievit.

(39) Σικελικῆ... ἐνεγέννησε ψυχαῖς. Hæc præterisse videtur Eusebius, ut ad suum institutum minus necessaria. Veruntamen hæc ad eum adnotat Valesius: « Hæc Clementis verba omittente non debuit Eusebius. Ex his enim colligi videtur, Pantænium ex Sicilia oriundum fuisse. Annon id apte innunt hæc Clementis verba? Σικελικῆ τῷ ὄντι ἡ μέλιττα, etc. Cum enim præcedentibus verbis Clementis Pantænium designet, ut testatur Eusebius, hæc quoque ad eundem Pantænium referantur, necesse est. Siculam igitur apem eum nominat Clemens, eo quod e Sicilia esset oriundus. Cur enim Siculam potius apem vocaret quam Atticam? P. Halloixius in *Vita Pantæni*, ait illum fuisse genere Hebræum, idque ex Clementis verbis colligit. Verum Clemens plane contrarium innuit. Nam Hebræum quidem illum ait a se auditum esse in Oriente, Pantænium vero in Ægypto. »

(40) Πέτρον. Quæri possit cur Petri, Jacobi, Joannis et Pauli mentionem fecerit auctor, reliquis apostolis præteritis. Respondeo id eum fecisse quod crediderit Christum his solis arcanorum scientiam præbuisse, ac tribus quidem primis ante ascensionem, postea vero Paulo, qui se affirmat in Epistolis ad Corinthios et Galatas ab ipso Christo, non vero a quoquam homine, omnia Christianæ religionis mysteria edoctum fuisse, et reliquias quibusvis apostolis æqualem esse. Eusebius *ecclesiasticæ Historiæ* lib. 11, c. 4: Ὁ δ' αὐτὸς (Κλήμης) ἐν ἐδόμῳ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως (Ὑποτυπώσεων) ἐτι καὶ ταῦτα περὶ αὐτοῦ (Ἰακώβου) φησὶν Ἰακώβω, καὶ Ἰωάννῃ, καὶ Πέτρῳ μετὰ τὴν ἀνάστασιν παρέδωκε τὴν γνώσιν ὁ Κύριος· οὗτοι τοῖς λοιποῖς ἀποστόλοις παρέδωκαν· οἱ δὲ λοιποὶ ἀπόστολοι τοῖς ἐδόμοιχοντα. « Idem Clemens in septimo *Institutionum* libro hæc de Jacobo ait: « Jacobo, inquit, Justo, Joanni et Petro Dominus post resurrectionem scientiæ donum impertit; quod illi cæteris apostolis, hi vero LXX discipulis tradiderunt. »

(41) Τέ. Hæc particula ab Eusebio abest. Μοι ἐκδέξάμενος pro ἐκδεχόμενος, ibid.; utrumque, ut videtur, rectius.

(42) Κατὰ σπέρματα. Hactenus Eusebius.

(43) Ἀνδρὸς. H. cum Herveto interprete legit παδός· sed cum Biblia quoque ἀνδρός agnoscatur, Proverb. xxix, non videtur quærenda mutatio. S. S.

φιαν εύφρανησεται Πατήρ. » Τὰ φρέατα (44) έξαν-
 κούμενα, διειδέσμερον ύδωρ ανάδιδωσι· τρέπεται δέ
 εις φθοράν, ών μεταλαμβάνει ούδεις. Καί τόν σίτη-
 ρον ή χήσις καθαρότερον φυλάσσει· ή δέ άχρηστία,
 ώ τούτω γεννητική. Συνελόντι γάρ φάναί, ή συγγυ-
 μνασία έξιν έμποιεί ύγιεινήν και πνεύμασι και σώ-
 μασι. « Ούδεις (45) άπει λύχνον και ύπό τόν μόδιον
 ειθισιν, άλλ' έπί τής λυχνίας, φαίνειν τοίς τής έστία-
 σεως τής αύτης κατηξιωμένους. » Τί γάρ ύφελος σο-
 φίας μή σοφίζούσης τόν οϊόν τε έπατειν; « Ετι τε και
 ό Σωτήρ « σόςζει, και αϊεί έργάζεσαι, ως βλέπει τόν
 Πατέρα. » Διδάσκων (46) τις, μανθάνει πλεϊον, και
 λέγων, συνακροάται πολλάκις τοίς έπακούουσιν αύτου.
 Είς γάρ (47) ό διδάσκαλος και τού λέγοντος, και τού
 άκρωμένου, ό έπιπηγάων και τόν νούν και τόν λό-
 γον. « Η και ού κεκώλυκεν ό Κύριος από άγαθού σαβ-
 βαιτίειν· μεταδιδόναί δέ τών θεϊών μυστηρίων και
 πώ φωτός έκείνου τού άγιού τοίς χωρεϊν δυναμένοις,
 συχεώρηκεν. Αύτίκα ού πολλοίς (48) άπεκάλυψεν ά
 μη πολλών ήν, όλίγοις δέ οίς προσήκειν ήπίστατο,
 τίς οίσις τε εκδέξασθαι και τυπωθηναι πρής αύτά·
 τί δέ άπόβήτα, καθάπερ ό Θεός, λόγω πιστεύεται,
 ού γράμματι. Κάν τις λέγη γεγράφθαι, « Ούδέ κρυ-
 πτόν, ό ού φανερωθήσεται· ούδέ κεκαλυμμένον, ό ούκ
 άκαλυφθήσεται· » άκουσάτω και παρ' ήμών, ότι
 ή κρυπτός έπαίοντι και κρυπτόν φανερωθήσεται,
 ά τώδε προεθέσπισεν τού λογίου· και τώ (49) πα-
 ρεκαλυμμένως τά παραδιδόμενα οίον τε παραλαμ-
 βάνειν δηλωθήσεται τó κεκαλυμμένον, ως ή άλήθεια,
 και τó τοίς πολλοίς κρυπτόν, τούτο τοίς όλίγοις φα-
 κρην γενήσεται. « Επει διά τί μή πάντες ίσασι την
 άίθειαν, διό τί δέ μή ήγαπήθη ή δικαιοσύνη, ει
 πάτων ή δικαιοσύνη; » Αλλά γάρ τά μυστήρια μυ-
 στικώς παραδίδονται, ίνα ή έν στόματι λαλούντος και
 έλαίεται· μάλλον δέ ούκ έν φωνή, άλλ' έν τώ νοεί-
 σθαι. Δέδωκε δέ ό Θεός τή Έκκλησίά τοūs μέν άπο-
 στικούς, τοūs δέ προφήτας, τοūs δέ εύαγγελιστάς,
 τοūs δέ ποιμένας και διδασκάλους, πρής τόν κατ-
 ερισμόν τών άγιών, εις έργον διακονίας, εις οι-
 κωμην τού σώματος τού Χριστού. » Η μέν ούν τώνδέ

A et apostolici prati flores decerpens, sinceram quam-
 dam et incorruptam cognitionem ingeneravit eo-
 rum, qui audiebant, animis. Sed hi veram quidem
 beatæ doctrinæ servabant traditionem, statim
 a Petro, et Jacobo, et Joanne, et Paulo, sanctis
 apostolis, ita ut filius acciperet a patre,
 (pauci autem sunt patribus similes), ad nos
 quoque, Deo volente, pervenerunt, illa a ma-
 joribus data et apostolica deposituri semina. Certe
 autem scio, fore ut exsultent, non hac dico lætati
 expositione, sed solum quod in hoc scripto serven-
 tur, quæ illi tradiderunt. Est enim hæc, ut opinor,
 institutio animæ desiderantis beatam ita conservare
 traditionem, ut non possit effugere: « Filio autem
 amante sapientiam, Pater lætitia afficietur ». » Pu-
 tei, qui exhauriuntur, emittunt aquam magis per-
 spicuum; corrumpuntur autem ii, quorum nullus
 est particeps. Ferrum quoque usus servat purius,
 usus autem defectus ei generat rubiginem. Ut sum-
 matim enim dicam, exercitatio salubrem habitum
 ingenerat et spiritibus et corporibus. « Nemo accen-
 dit lucernam, et ponit eam sub modio, sed super
 candelabrum, et luceat omnibus », qui accepti
 fuerint convivio. Quid enim juvat sapientia, quæ
 non sapientem efficit eum, qui potest audire? Præ-
 terea autem « semper » quoque « servat » Servator,
 et « semper operatur ut videt Patrem ». » Docens
 aliquis plus discit, et dicens sæpe una audit cum
 iis qui ipsum audiunt. Unus est enim magister et
 ejus qui discit, et ejus qui audit, qui et mentem ir-
 rigat et sermonem. Proinde etiam non prohibuit
 Dominus a bono feriari et Sabbatum agere; divinis
 autem mysteriis et sancta illa luce impertiri illos
 concessit, qui ea possent capere. Jam vero non re-
 velavit multis eia, quæ non erant multorum, sed
 paucis, quibus sciebat convenire, qui et ea possent
 accipere, et ex eis informari. Arcana autem, sicut
 Deus, verbo creduntur, non scripto. Quod si quis
 dicat scriptum esse: « Nihil occultum, quod non
 manifestabitur; nihil opertum, quod non revelabi-

* P. 523 ED. POTTER, 275 ED. PARIS. • Prov. xxix, 5. ^b Matth. v, 15; Marc. iv, 21; Luc. viii, 16; ii, 35. ^c Joan. v, 17, 19.

— Porro de abest a Proverb. Mox, εύφραίνεται
 προ εύφρανησεται. Ibid.:

(44) *Τὰ φρέατα*. Similitudo de puteis est etiam
 apud Basil. 154. H. SYLB.— Basilii ad Eustathium: D
 και γάρ τὰ φρέατα, φασίν, άντλούμενα βελτίω γίνε-
 ται. « Etenim puti (quod aiunt) si hauriantur, nie-
 liores evadunt. » Philo Judæus lib. *De Gigantibus*:
 Πάλακις δέ και πρής τó άμεινον επιδίδωσιν, ώς παρ-
 ται τής άπαντλούμενας πηγάς· και γάρ έκείνας λόγος
 έχει τότε μάλλον γλυκαίνεσθαι. « Sæpe etiam melior
 evadit, quemadmodum perhibent fontes si haurian-
 tur: hos enim tunc dulcescere magis, vulgaris opi-
 nio est » H. Junius cent. 4, proverb. 19. Illud
 porro quod paulo ante dixit, « Sicula revera apis, »
 e Sicilia ortum indicat eum, de quo loquitur,
 et Xenophon dictus est Ἀστική μέλιττα, sed, ut
 dicit Lucretius *De rerum natura* lib. iii, v. 11, 12:

*Floriferis ut apes in saltibus omnia libant,
 Omnia nos itidem depascimur aurea dicta.*

COLLECT.

(45) Ούδεις. Non tam ipsa verba Evangeliorum,

quam sensum exhibet. Quod etiam in iis fecit, quæ
 mox e Joanne et reliquis Evangelistis sequuntur.

(46) *Διδάσκων*. Augustinus epist. 7: « Ego ex
 eorum numero me esse profiteor, qui scribunt pro-
 ficiendo, et scribendo proficiunt. » R. SYLBURG.

(47) *Είς γάρ*. In sequentibus respicere videtur
 Matth. xxiii, 8: Είς γάρ έστιν υμών ό καθηγητής,
 ό Χριστός; et Matth. xii, 12: « Ωστε έξεσσι τοίς σάβ-
 βασι καλώς ποιεϊν· vel Luc. vi, 9: Τί έξεσσι τοίς σάβ-
 βασι; άγαθοποιήσαι, ή κακοποιήσαι;

(48) *Ού πολλοίς*. Strom. vi, pag. 679: Είρηγο
 γάρ άπ' άρχής μόνοις τοίς νοούσιν. Αύτίκα διδάξαν-
 τος τού Σωτήρος τοūs άποστόλους, ή τής έγγραφου
 άγραφος ήδη και εις ήμάς διαδίδεται παράδοσις· « Di-
 ctum enim ab initio fuit iis solis, qui intelligunt.
 Jam vero cum apostolos docuerit Servator, scriptæ
 non scripta jam nobis quoque iraditur traditio. »
 Cont. quæ de traditione τής γνώσεως Petro, Jacobo
 et Joanni, ex Eusebio superius adnotata sunt.

(49) *Τώ*. Flor. edit., τό· mihi datus est τώ visus
 est convenientior. SYLBURG.

tur a, a nobis quoque audiat, ei, qui occulte audit, occultum manifestatum iri; et ei, qui secrete ea, quæ traduntur, potest servare, apertum iri, quod opertum est, ut veritas, et id, quod multis est occultum, fiet **119** paucis manifestum. Nam cur non omnes scient veritatem; cur autem non est ab omnibus amata justitia, si est omnium justitia? Sed enim traduntur mystice mysteria, ✕ ut sit etiam in ore loquentis id, quod is loquitur; potius autem non in voce, sed in intelligentia. « Dedit autem Deus » Ecclesiæ, « alios quidem apostolos, alios vero prophetas, alios vero evangelistas, alios vero pastores et doctores, ad perfectionem sanctorum, ad opus ministerii, ad ædificationem corporis Christi. » Horum itaque meorum commentariorum scriptura, scio quam sit imbecilla, si conferatur cum illo spiritu gratia pleno, quem ut audiremos digni sumus habiti; sit autem imago, archetypum in memoriam revocans ei, qui thyrsus ictus fuerit. « Sapienti enim, inquit, loquere, et erit sapientior; » quin etiam « habenti adjicietur. » Proficitur autem, non arcana satis posse interpretari, multum abest, sed tantum in memoriam revocare, sive aliquando oblitum fuerimus, sive ne obliviscamur. Multa autem satis scio effluxisse propter longitudinem temporis, ut quæ absque scriptis effugerint. Unde memoriae imbecillitatem sublevans expositionem certis capitibus constantem, salutare memoriæ monumentum mihi comparans, hac necessario usus sum institutione. Sunt ergo quædam, quorum ne recordati quidem sumus: erat enim apud viros beatos magna quædam vis. Sunt etiam quædam, quæ cum non adnotata aliquo tempore mansissent, nunc effugerunt; alia autem quæ prope exstinguebantur, in ipsa mente quodammodo obscurata, quoniam iis, qui non sunt exercitati, non facile est ejusmodi ministerium, hæc monumentis suscitans, nonnulla quidem consulto prætermitto, scienter delectum faciens, timens scribere, quæ etiam cavi dicere, non utique invidens (neque enim fas), sed, iis metuens, qui in ea inciderint, ne in aliam forte partem accipientes laberentur, et « puero gladium, » ut dicunt qui proverbii utuntur, « præbere » inveniremur. Neque enim fieri potest, ut quæ scripta sunt non elabatur, etiamsi a me non edita manserint. Revoluta autem, et una semper voce, nempe ea, quæ scripta est, utentia, interroganti nihil amplius præter ea,

✕ P. 324 ED. POTTER, 276 ED. PARIS. a Matth. x, 26. b Ephes. iv, 11, 12.

(50) Ἔστι δέ. Hæc sic distingui et explicari poterunt: Ἔστι δέ καὶ ἀνυποσημελιώτα μεμνηκότα, τῷ χρόνῳ ἂ νῦν ἀπέδρα. « Sunt etiam nonnulla, quæ, cum adnotata non essent, tempore mihi exciderunt. »

(51) Ὑποπτικὴν θεωρίαν. Ut hic ὑποπτικὴν dicit, ita pag. 283 edit. Paris, τοὺς εἰρηνικῶς ὑποπτεύοντα, forsitan « conjectatrices suspiciones » intelligens. Interpres legit προφητικὴν θ. « quæcumque ante prophetiam contemplationem prius disprensata esse oportet. » SYLB. — Porro in eoque loco v pro e irrepsit. Nam ibi ἐποπτεύσαντα et hic ἐποπτικὴν θεωρίαν scribendum est. Sensus est: « Et

μοι τῶν ὑπομνημάτων γραφὴ ἀσθενῆς μὲν εὐαλλῶς, παραβαλλομένη πρὸς τὸ πνεῦμα ἐκεῖνο τὸ κεχαρισμένον, οὗ κατηξιώθημεν ὑπακοῦσαι: εἰκὼν δ' ἂν εἴη ἀναμιμνήσκουσα τοὺς ἀρχετύπους τὸν θύρω πειληγότα. » Σοφῶ γὰρ, φησί, λάλει, καὶ σοφώτερος ἔσται: καὶ τῷ ἔχοντι δὲ προτεθήσεται. » Ἐπαγγέλλεται δὲ οὐχ ὥστε ἐρμηνεύσαι τὰ ἀπόρρητα ἱκανῶς, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, μόνον δὲ τοῦ ὑπομνησαι, εἴτε ποτὲ ἐκλαθοίμεθα, εἴτε ὅπως μὴδ' ἐκλανθανοίμεθα. Πολλὰ ἂν, εὐ οἶδα, παρερρύθηεν ἡμᾶς χρόνου μήκει ἀγράφως διαπεσόντα. Ὅθεν τὸ ἀσθενὲς τῆς μνήμης τῆς ἐμῆς ἐπικουφίζων, κεφαλαίων συστηματικῶν ἐκθεσιν, μνήμης ὑπόμνημα σωτηρίων πορίζων ἑμαυτῷ, ἀναγκαιῶς κέχρημαι: τῆδε τῇ ὑποτυπώσει. Ἔστι μὲν οὖν τινα μὴδὲ ἀπομνημονευθέντα ἡμῖν: πολλὴ γὰρ ἡ παρὰ τοῖς μακαρίοις δύναμις ἦν ἀνδράσιν. Ἔστι δὲ (50) καὶ ἀνυποσημελιώτα μεμνηκότα τῷ χρόνῳ, ἂ νῦν ἀπέδρα: τὰ δέ, ὅσα ἐσθέντο, ἐν αὐτῇ μαραινόμενα τῇ διανοίᾳ, ἔπει μὴ βράβιος ἢ τοιαύδε διακονία τοῖς μὴ δεδοκιμασμένοις, ταῦτα δὲ ἀναζωπυρῶν ὑπομνήμασι, τὰ μὲν ἐκὼν παραπύμπομαι, ἐκλέγων ἐπιστημῶκος, φοβούμενος γράφειν, ἂ καὶ λέγειν ἐφυλαξάμην: οὐτι ποσφονῶν (οὐ γὰρ θέμις), δεδιώς δὲ ἄρα περὶ τῶν ἐντυγγανόντων, μὴ πῃ ἐτέρως σφαλεῖν, « καὶ πικρὴ μάχαιραν, » ἧ φασιν: οἱ παρορμαιζόμενοι, « ὀρέγοντες » εὐρεθῶμεν. Οὐ γὰρ ἔστι τὰ γραφέντα μὴ ἐκπεσεῖν, καίτοι ἀνέκδοτα ὑπὸ γ' ἐμοῦ μεμνηκότα: κυλιόμενα δὲ ἀεὶ, μόνη μιᾷ χρώμενα τῇ ἐγγράφῳ φωνῇ, πρὸς τὸν ἐπανερθόμενον οὐδὲν πλέον παρὰ τὰ γεγραμμένα ἀποκρίνεται: δεῖται γὰρ ἐξ ἀνάγκης βοηθοῦ, ἦτοι τοῦ ἐγγραψαμένου, ἧ καὶ ἄλλου τοῦ εἰς τὸ αὐτὸ ἴχνος ἐμπεθερίκτος. Ἔστι δὲ ἂ καὶ αἰνίξεταί μοι γραφὴ: καὶ τοῖς μὲν παραστήσεται, τὰ δὲ μόνον ἐρεῖ: πειράσεται δὲ καὶ λανθάνουσα εἰπεῖν, καὶ ἐπικρυπτομένη ἐκρηναί, καὶ δεῖξαι: σιωπῶσα: τὰ τε παρὰ τῶν ἐπιστήμων δογματιζόμενα αἱρέσεων παραθήσεται: καὶ τοῦτοις ἀντερεῖ πάνθ' ὅσα προοικονομηθῆναι καθήκει τῆς κατὰ τὴν ὑποπτικὴν θεωρίαν (51) γνώσεως, ἢ (52) προδήσεται ἡμῖν κατὰ τὸν εὐκλεῆ καὶ σεμνὸν τῆς παραδόσεως κανόνα ἀπὸ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως προοιῶσιν, ἀναγκαιῶς ἔχοντα προδιαληφθῆναι τῆς φυσικῆς θεωρίας προπαρτιθεμένη, καὶ τὰ ἐμπεδῶν ἰστάμενα τῇ ἀκολουθίᾳ προαπολυομένη: ὡς ἐτοίμους ἔχειν τὰς ἀκούσας πρὸς τὴν παραδοχὴν τῆς γνωστικῆς παραδόσεως, προκεκαθαράμενης τῆς γῆς ἀπὸ τε τῶν ἀκαθῶν καὶ τῆς πόας ἀπάσης γεωργικῶς εἰς καταφύττειν ἀμπελώνας: ἀγῶν γὰρ καὶ ὁ προαγῶν, καὶ μυστήρια τὰ πρὸ μῦ-

his opponet, quæcumque interiori contemplationi scientiæ præmitti debent. » Etenim ἐπόπεια dicebantur, qui arcana mysteria in Eleusiniis contemplati fuissent. Hinc postea Clemens, Strom. II, p. 381: « Ἡ τις ἂν εἴη θεωρία μεγίστη, ἢ ἐποπτικὴ, ἢ τῷ ὄντι ἐπιστήμη » et Strom. V, p. 579: Βρώμα ἐστὶ ἢ ἐποπτικὴ θεωρία. Idem Lovithio videtur. Quinetiam Hervetus hunc sensum postea est amplectus: quem præterea quæ sequuntur firmant.

(52) Ἡ. Relativum ἢ, « quæ, » agnoscit Hervetus interpres. Flor. editio habet disjunctivam ἢ, parum apte SYLBURG.

στηρίων (53). Οὐδὲ ὀκνήσει συγχρησασθαι φιλοσοφίας καὶ τῆς ἄλλης προπαιδείας τοῖς καλλοιστοῖς τὰ ὑπομνήματα ἡμῖν. « Οὐ γὰρ μόνον δι' Ἑβραίους καὶ τοὺς ὑπὸ νόμον, » κατὰ τὸν Ἀπόστολον, « Εὐλογον Ἰουδαῖον γενέσθαι, ἀλλὰ καὶ διὰ τοὺς Ἕλληνας Ἐπίηρα, ἵνα πάντας κερδάνωμεν. » Κάν τῆ πρὸς Κολοσσαῖς Ἐπιστολῆ. Νουθετοῦντες, γράφει, πάντα ἄνθρωπον, καὶ διδάσκοντες (54) ἐν πάσῃ σοφίᾳ, ἵνα παραστήσωμεν πάντα ἄνθρωπον τέλειον ἐν Χριστῷ. « Ἀρμόζει δὲ καὶ ἄλλως τῆ τῶν ὑπομνημάτων ὑποτυπῶσαι τὸ γλαυρυρὸν τῆς θεωρίας. Αὐτίκα καὶ ἡ τῆς χρηστομαθείας περιουσία οἷον ἡδυσμά τι ἐστὶ παραπλεγμένον ἀθλητοῦ βριώματι, οὐ τρυφητιῶντος, ἔρξιν δὲ ἀγαθὴν φιλοτιμίαν λαμβάνοντος. Ψάλλοντες γὰρ, τὸ ὑπέρτονον (55) τῆς σεμνότητος ἐμμελῶς ἀείμεν. Καθάπερ δὲ οὐ βουλόμενοι δῆμψ προσομιλῆσαι διὰ κήρυκος τοῦτο πολλάκις ποιοῦσιν, ὡς μάλλον ἐξάκουστα γενέσθαι τὰ λεγόμενα· οὕτω κἀνταῦθα πρὸς πολλοὺς γὰρ ἡμῖν ὁ λόγος ὁ πρὸ αὐτῆς τῆς παραδόσεως λεγόμενος τῆς συνήθους· διὸ δὴ παραθετόν ὄξας τε καὶ φωνάς, τὰς ἐμβοῶσας παρ' ἑκασταυτοῖς δι' ὧν μάλλον οἱ ἀκούοντες ἐπιστραφεύσονται. Καὶ δὴ, συνελόντι φάναι· ἐν πολλοῖς γὰρ τοῖς μαργαρίταις τοῖς μικροῖς ὁ εἰς· ἐν δὲ πολλῇ τῆ τῶν ἰχθύων τροφῇ ὁ καλλιχθυσ (56)· χρόνῳ δὲ καὶ πόνῳ τάληθες ἐκιάμψει, ἀγαθοῦ παρατυχόντος βοηθοῦ· δι' ἀνθρώπων γὰρ θεοῦ ἐν αἰ πλείστοις εὐεργεσίαι χορηγοῦνται. Πάντες μὲν οὖν ὅσοι ταῖς εὐφρασίαις κεχρήμεθα, θεωροῦμεν τὰ προσπίπτοντα ἀταίσι· ἄλλοι δὲ ἄλλων (57) ἕκαστα. Αὐτίκα οὐχ ὀροῦς θεωρεῖ τὸ πρῶτον ὁ μάγειρός τε καὶ ὁ ποιμὴν· ὁ μὲν γὰρ (58), εἰ πῶν ἐπι πολυπραγμονεῖ, ὁ δὲ εἰς εὐγένειαν τηρεῖ. Τὸ γάλα τοῦ προβάτου ὁ μὲν τις ἀμελεῖστω, εἰ χρῆζει τροφῆς. Τὸν μαλλὸν κειράτω, εἰ σκέπησ δεῖται. Ὡδέ μα καὶ τῆς Ἑλληνικῆς χρηστομαθείας ὁ καρπὸς προχωρεῖστω. Οὐκ οἶμαι γὰρ τινα οὕτως εὐτυχῆ τραπεζὴν ἡγεῖσθαι, ἢ μηδεὶς ἀντρεῖ· ἀλλ' ἐκεῖνην εὐλογον νομιστέον, ἢ μηδεὶς εὐλόγως ἀντρεῖ. Καὶ

quæ scripta sunt, respondent. Necessario enim semper auxilio indigent, aut ejus, qui scripsit, aut alterius, qui eisdem insisit vestigiis. Sunt autem quædam etiam, quæ nihili tacite significabit scriptura : et in his quidem latius insistet, aliorum sola mentione contenta erit, conabitur autem et celans dicere, et occultans aperire, et tacens ostendere ; et quæ ab insignibus hæresibus decreta sunt, adducet, et adversus ea dicet quæcumque ante prophetiæ contemplationem prius dispensata esse oportet, quæ nobis procedet secundum celebrem et venerandam traditionis regulam ab ortu mundi progredientibus, primo ea, quæ ex naturali contemplatione necessario prius tractanda sunt adducens, priusque ea, quæ huic methodo obstant, diluens, ut aures ad susceptionem gnosticæ traditionis paratæ sint, præpurgata prius terra et a spinis et ab omni herba, agricolæ ritu, ad plantandam vineam. Certamen enim est etiam præludium certaminis ; et mysteria sunt ea quæ præcedunt mysteria. Neque vero verebuntur nostri commentarii uti iis, quæ sunt pulcherrima ex philosophia, et iis, quæ præcedunt, disciplinis. « Non enim solum propter Hebræos, et eos qui sunt sub lege, par est fieri Judæum, sed etiam propter Græcos Græcum, ut omnes lucrificamus. » Et in Epistola ad Colossenses : « Admonentes, inquit, omnem hominem, et docentes in omni sapientia, ut exhibeamus omnem hominem perfectum in Christo. » Quanquam alioqui commentariorum descriptioni convenit splendor contemplationis. Jam vero ipsa quoque bonarum disciplinarum cupia est veluti quoddam condimentum athletæ cibo permistum, non delicias quidem captantis, sed bonum appetitum assumentis, laudis amorem. Psalentes quidem certe, valde intensum gravitatis sonum modulate remittimus. Quemadmodum autem qui volunt alloqui populum, hoc sæpenumero fa-

⌘ P. 525 ED. POTTER, 277 ED. PARIS. • I Cor. ix, 20, 21. ^b Coloss. i, 28.

(53) *Μυστήρια τὰ πρὸ μυστηρίων*. Respicit Eleusinæ Cereris mysteria, in quibus qui majoribus mysteriis initiari cupiebant, per minora præparabantur. Aristophanis scholiastes ad *Pluti* act. ii, sc. ii, vers. 25 : « Ἐστὶ τὰ μικρὰ (μυστήρια) ὡς περ προκάθαρσις καὶ προάγευσις τῶν μεγάλων. » Sunt parva mysteria tanquam prævia purgatio et purificatio ad majora. » Hinc ab auctoribus ad alias res sæpe allusum est. Non est inelegans illud Martini in *Vita Procli* : « Ἀχθέντα δὲ διὰ τούτων ἱκαίως, ὡς περ διὰ τινῶν προτελείων καὶ μικρῶν μυστηρίων, εἰς τὴν Πλάτωνος ἦγε μυσταγωγίαν ἐν τῇ καὶ οὐχ ὑπερβάθμιον πόδα, κατὰ τὸ λόγιον, εἰσόντα καὶ τὰς παρ' ἐκεῖνων θείας ὄντως τελετὰς ἐκπεύειν ἐπόσει. » Deductum vero quantum satis est per illa, veluti per quasdam præparaciones sacras et parva mysteria, ad Platonis duxit mystagogiam ordinem et non immodicum gressum, ut oraculi verbo utar, tendentem ; et, quæ apud illum de re divina visant, initia contemplari faciebat. » Clemens ponit, *Strom.* iv, pag. 475 : Τότε δὴ τὴν τῶ ὄντι γνωστὴν φυσιολογίαν μέτειμεν, τὰ μικρὰ πρὸ τῶν μεγάλων μυσθέντες μυστηρίων. » Tunc sane vere gnosticam naturæ aggredimur contemplationem, parvis autē magna initiati mysteria ; » et quæ ibi

sequuntur conf., ut etiam *Strom.* vi, pag. 582, et *Strom.* vii, pag. 714.

(54) *Διδάσκοντες*. Διδάσκοντες πάντα ἄνθρωπον ἐν π. Coloss.

(55) *Τὸ ὑπέρτονον*. Sic ὑπέρτονα τοξεύειν dixit Irenæus lib. i, cap. 13.

(56) *Καλλιχθυσ*. Idem aliis piscis sacer, et Anthias, inquit Sylburgius.

(57) *Ἄλλοι δὲ ἄλ*. Similia dicit *Epitom. Theodot.* pag. 805, et variis exemplis probat.

(58) *Ὁ μὲν γάρ*. His verbis sensus haud constat. Sic ergo scribantur et explicentur : Ὁ μὲν γάρ, εἰ πῶν ἐστὶ πολυπραγμονεῖ, ὁ δὲ εἰ εὐγένειον τηρεῖ. Τὸ γάλα τοῦ προβάτου ὁ μὲν τις ἀμελεῖστω, εἰ χρῆζει τροφῆς· τὸν μαλλὸν κειράτω, εἰ σκέπησ δεῖται· « Ille quidem, an sit pinguis, diligenter inquirat ; hic autem, an densum habeat vellus, observat. Lac ovis mulgeat, si quis cibo indigeat : vellus tondeat, si integumento ei opus sit. » Atque sic demum hujus sententiæ partes ἀντιστοιχῆσιν videntur. Porro εὐγένειον, seu Homericum ἡβύγένειον, est ὁ καλὸν γένειον ἔχων, ut ait Suidas : quod quamvis proprie ad « barbam » pertineat, tamen ad alia non incommode transferri poterit.

eiunt per præconem, ut ea, quæ dicuntur, magis exaudiantur; ita hic quoque, cum ad multos habenda sit a nobis oratio, quæ solitam præcedit traditionem, adducendæ sunt opiniones et voces, quæ eis in singulis resonant; per quas ii magis attenti reddentur, qui audient. Et, ut paucis dicam (in multis enim parvis margaritis una est eximia, in multa autem piscium piscatione unus est callionymus), tempore et labore elucescet veritas, si bonus obtigerit adjutor. Per homines enim divinitus plurima beneficia suppeditantur. Atque omnes quidem qui visu utimur, ea, quæ obijciuntur illi, contemplamur, sed alii aliorum gratia. Jam non similiter ovem contemplatur coquus et pastor. Ille quidem an sit pinguis diligenter scrutatur; hic vero lac ovis observat, an sit generosum. Mulgeat quidem aliquis, si cibo egeat; vellus tondeat, si ei tumento opus sit. Sic mihi etiam procedat fructus bonæ Græcorum doctrinæ. Nullam enim existimo scripturam adeo feliciter procedere, cui nullus omnino contradicat; sed illam existimandum est esse rationi consentaneam, cui nemo jure contradicit. Hic et actio simul **120** et institutum est admittendum, non quod est a reprehensione alienum, sed quod nullus jure reprehendit. Non statim autem, si quis non principaliter efficit, hoc facit, quod id devitet; sed id agit divinam quamdam sapienter adhibens dispensationem, et se rebus accommodans, et in omnem partem ver-

A πρᾶξιν ἅμα καὶ αἰρεῖσιν ἀποδεκτέον οὐ τὴν ἀμεμφή, ἀλλ' ἦν οὐδεὶς εὐλόγως καταμέμφεται. Οὐκ εὐθύς (59) δ', εἰ τις μὴ προηγουμένως ἐπιτελεῖ, κατὰ περίστασιν αὐτὸ ποιεῖ· ἀλλὰ οἰκονομούμενός τι θεοσώφως, καὶ συμπεριφερόμενός ἐνεργήσει· οὕτε γὰρ ὁ ἔχων τὴν ἀρετὴν χρήσει τῆς ἐπὶ τὴν ἀρετὴν ἐτιθεοῦ, οὐθ' ὁ ἐρρωμένος ἀναλήψεως. Καθάπερ (60) γὰρ οἱ γεωργοὶ προαρδύσαντες τὴν γῆν, οὕτω δὲ καὶ ἡμεῖς τῷ ποτίμῳ τῶν παρ' Ἑλληνισι λόγων προαρδύομεν τὸ γεῶδες αὐτῶν, ὡς παραδέξασθαι τὸ καταβάλλοντον σπέρμα πνευματικόν, καὶ τοῦτο εὐμαρῶς ἐκθρόβηαι δύνασθαι. Περιέφρουσι δὲ οἱ Στρωματεῖς ἀναμεμιγμένην τὴν ἀλήθειαν τοῖς φιλοσοφίας δόγμασι, μᾶλλον δὲ ἐγκεκαλυμμένην καὶ ἐπικεκρυμμένην, καθάπερ τῷ λεπύρω τὸ ἐδώδιμον τοῦ καρπού· ἀρμύζει γὰρ, οἶμαι, τῆς ἀληθείας τὰ σπέρματα μόνοις φυλάσσειν τοῖς τῆς πίστεως γεωργοῖς. Οὐ λέληθε δέ με καὶ τὰ θρυλλούμενα πρὸς τινων, ἀμαθῶς φοροεῖν χρήναι λεγόντων περὶ τὰ ἀναγκασιότατα καὶ συνέχοντα τὴν πίστιν καταγίνεσθαι· τὰ δὲ ἐξωθεν (61) καὶ περιττὰ ὑπερβαίνειν, μάτην ἡμᾶς τρίβοντα καὶ κατέχοντα περὶ τοῖς οὐδὲν συμβαλλομένοις πρὸς τὸ τέλος. Οἱ δὲ καὶ πρὸς κακοῦ ἂν τὴν φιλοσοφίαν εἰσδευκέναι τὸν βίον νομίζουσιν ἐπιλύμην τῶν ἀνθρώπων, πρὸς τινος εὐρετοῦ πονηροῦ (62). Ἐγὼ δὲ, οἷ μὲν ἡ κακία κακὴν φύσιν ἔχει, καὶ οὐποτ' ἂν καλοῦ τινος ὑποσταίη γεωργὸς γενέσθαι, παρ' ὅλους ἐνδείξομαι τοὺς Στρωματεῖς, ἀνισσόμενος ἀμηγέτη θείας ἔργων προνοίας καὶ φιλοσοφίας.

❧ P. 326 ED. POTTER, 278 ED. PARIS.

(59) Οὐκ εὐθύς. Nec his verbis, prout jam se habent, sensus constat. Restitui debet post ἐπιτελεῖ negativa particula, quæ propter duplicem, quæ præcessit, negationem per librorum imperitiam excidisse videtur. Scribe igitur: Οὐκ εὐθύς δ' εἰ τις μὴ προηγουμένως ἐπιτελεῖ, εἰ κατὰ περίστασιν αὐτὸ ποιεῖ. Non autem statim sequitur, quod si quis aliquid per se nolit facere, ipsum non esse urgente aliquo casu id facturum; verum tunc divina quodammodo arte aliquod medium inveniet, et sese præsentibus accommodans, effectum dabit. Quem sensum quæ sequuntur, confirmant. Hinc paulo etiam post ait, philosophiam non fuisse κατὰ τὸν προηγουμένον λόγον, hoc est « per se, » ingressam, sed quod suadendæ veritati inserviret.

(60) Καθάπερ. Legendum videtur, καθάπερ γὰρ οἱ γεωργοὶ προαρδύσαντες τὴν γῆν, εἰθ' οὕτω τὸ

σπέρμα καταβάλλουσιν, οὕτω δὲ καὶ ἡμεῖς ... Synvuc. — Quod in Latina versione expressum est.

(61) Τὰ δὲ ἐξωθεν. Præcipitur Constitut. apostol. lib. 1, cap. 6: Τῶν ἐθνικῶν βιβλίων πάντων ἀπέχου· « Ab omnibus gentiliū libris abstine. » Qua de re conf. quæ ad ea verba adnotavit Cotelerius.

(62) Πονηροῦ. Nempe diabolo, cui auctori nonnulli e veteribus Christianis philosophiam imputarunt. Strom. vi, pag. 693: Πῶς οὖν οὐκ ἀποπον, τὴν ἀταξίαν καὶ τὴν ἀδικίαν προσέμοντας τῷ διαβόλῳ ἐναρέτου πράγματος τοῦτον, τῆς φιλοσοφίας, δοτῆρα ποιεῖν; « Quomodo non est absurdum, ut cum diabolo confusionem et injustitiam tribuamus, eum re præclaræ, philosophiæ scilicet, datorem constituere? » Conf. etiam Strom. v, pag. 550, et Strom. 1 pag. 310, quæque ibi adnotantur.

✱ CAPUT II.

Occurrit quorundam objectioni, vituperantium quod tam multa e philosophia desumpta libris suis inserat.

Ἦπερ δὲ τῶν ὑπομνημάτων τῶν περιεληφόντων A
κατὰ τοὺς ἀναγκαίους καιροὺς τὴν Ἑλληνικὴν δό-
ξαν, τοσοῦτον φημι τοῖς φιλεγκλήμοσι· πρῶτον μὲν,
εἰ καὶ ἄχρηστος εἴη φιλοσοφία, εἰ εὐχρηστος ἡ τῆς
ἀχρηστίας βεβαίωσις, εὐχρηστος· ἔπειτα, οὐδὲ κατα-
ψήφισσθαι τῶν Ἑλλήνων οἶόν τε, ψιλῇ τῇ περὶ τῶν
δογματισθέντων αὐτοῖς χρωμένους φράσει, μὴ συν-
εμβαίνοντας εἰς τὴν κατὰ μέρος ἀκρι συγγνώσεως
ἐκκάλυψιν. Πιστὸς γὰρ εὐ μάλα ὁ μετ' ἐμπειρίας
Βεργος· ὅτι καὶ τελειοτάτη ἀπόδειξις εὐρίσκεται ἡ
γνώσις τῶν κατεγνωσμένων. Πολλὰ δ' οὖν, καὶ μὴ
συμβαλλόμενα εἰς τέλος, συχνοσμεῖ τὸν τεχνίτην·
καὶ ἄλλως ἡ πολυμαθία διασυστατικὴ τυγχάνει
τοῦ παρατιθεμένου τὰ κυριώτατα τῶν δογμάτων (63)
πρὸς πειθῶ τῶν ἀκρωμένων, θαυμασμὸν ἐγγενῶσα
τὴς κατηχουμένων, καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν συνίστη-
σιν. Ἀξιώπιστος δὲ ἡ τοιαύτη ψυχαγωγία, δι' ἧς κα-
κωμένην οἱ φιλομαθεῖς παραδέχονται τὴν ἀλήθειαν,
πρὸς τὸ μήτε αὐτὴν φιλοσοφίαν λυμάλινεσθαι τὸν
βίον, ψευδῶν (64) πραγμάτων καὶ φαύλων ἔργων δη-
μουργὸν ὑπάρχουσαν· ἦν τινες διαθεβλήκασι, ἀλη-
θείας οὖσαν εἰκόνα ἐναργῆ, θεῖαν ὄρωσαν Ἑλληνισ-
τικῶν· μήτε ἡμᾶς ἀποσπᾶσθαι τῆς πίστεως, οἷον
ἀπὸ τινος ἀπατηλοῦ τέχνης καταγοητευομένους· ἀλλ'
ὡς ἔπος εἶπεν, περιβολῇ πλείονι χρωμένους, ἀμη-
γένη συγγυμνασίαν τινὰ πίστεως ἀποδεικτικὴν ἐκ-
πορίζεσθαι. Ναὶ μὴν καὶ συναφῇ τῶν δογμάτων διὰ
τῆς ἀντιπαραθέσεως (65) τὴν ἀλήθειαν μνηστεύεται,
δι' ἧς ἐξηκολούθησεν ἡ γνώσις· οὐ* κατὰ προηγού-
μενον λόγον τῆς φιλοσοφίας παρεισελθούσης, διὰ δὲ
C τὸν (66) ἀπὸ τῆς γνώσεως καρπὸν ἡμῶν, βέβαιον
ἀμειψάνων πείσμα τῆς ἀληθοῦς καταλήψεως, διὰ
τῆς τῶν ὑπονοουμένων ἐπιστήμης (67). Σιωπῶ γὰρ
ὅτι οἱ Στρωματεῖς τῇ πολυμαθίᾳ σωματοποιούμενοι,
κρίπτειν ἐντέχνως τὰ τῆς γνώσεως βούλονται σπέρ-
ματα. Καθάπερ οὖν ὁ τῆς ἀγρας ἐρωτικὸς, ζητήσας,
ἀνεχέσας, ἐρευνήσας, κυνοδρομήσας, αἰρεῖ τὸ θη-
ρίον· οὕτως καὶ τάληθες γλυκύτητι (68) φαίνεται ζη-
τηθῆν, καὶ πόσῳ πορισθέν. Τί δὲ ποτ' οὖν ὧδε διατε-
τῆθαι φίλον ἔδοξεν εἶναι τοῖς ὑπομνήμασι; Ὅτι
μήτε ὁ κίνδυνος, τὸν ἀπόβρῆτον ὡς ἀληθῶς τῆς
ἵπτας φιλοσοφίας λόγον ἐξορχήσασθαι (69) τοῖς ἀφει-
δῶς πάντα μὲν ἀντιλέγειν ἐθέλουσιν οὐκ ἐν δίκῃ,

✱ P. 527 ED. POTTER, 279 ED. PARIS.

D

(63) *Τὰ κυριώτατα τῶν δογμάτων.* Sic alibi τὰ
κίρια τῶν δογμάτων, τὰ γενναϊότατα τῶν δογμάτων,
etc., pag. 303, 358, 475, 550, 618, 629, 675, 770.

(64) *Ψευδῶν.* Hallucinatur omnino Hervetus, qui
hec in philosophiæ vituperium dicta existimavit;
cum moneat tantum auctor, ne re præstantissima
abiciatur, quod fecere hæretici. Confer pag. 282,
283, 287, 318, 635, 636, præter innumera alia loca.
Lowth.

(65) *Διὰ τῆς ἀντιπαραθέσεως.* Quia sc. τῷ ἐναν-
τιῷ τὰ ἐναντία πέφυκε μάλιστα γνωρίζεσθαι, lin-
quit Philo, p. 491. H. SYLBURG.

(66) *Διὰ δὲ τ.* Hæc sic distingue, διὰ δὲ τὸν ἀπὸ
τῆς γνώσεως καρπὸν· ἡμῶν βέβαιον λ. quod in La-
tia versione expressimus.

(67) *Διὰ τῆς τῶν ὑπονοουμένων ἐπιστήμης.*

De commentariis autem hisce, qui, cum neces-
sarium fuerit, Græcorum complexi sunt opinio-
nem, hactenus respondeo iis, qui reprehendendi
studio delectantur. Primum quidem, etiamsi sit
inutilis philosophia, tamen si inutilem eam confir-
mare est utile, jam utilis est. Deinde nec iis licet
Græcos condemnare, quibus in eorum decretis nil
ultra nudas voces perceptum est, priusquam ea si-
gillatim atque intime explorata atque cognita ha-
buerint. Est enim ea refutatio fide dignissima, quæ
sequitur experientiam : quippe cum eorum, quæ
condemnaveris certa cognitio perfectissimæ de-
monstrationis loco erit. Præterea multa, quæ ad
finem non conferant, tamen artificii ornamentum
afferunt. Et alioqui varia ac multiplex doctrina,
B eum, qui maxime principalia dogmata proponit,
fidei auditorum commendat, discipulis admiratio-
nem ipsius ingenerans, et ad veritatem eos adducit.
Fidem autem faciet ejusmodi oblectatio, per
quam a vulgo vituperatam studiosi recipiunt veri-
tatem, quod neque ipsa philosophia vitæ perniciem
afferat, quam ac si esset rerum falsarum et malo-
rum operum artifex, quidam falso calumniati sunt,
cum sit evidens veritatis imago, donum Græcis da-
tum divinitus; neque nos per ipsam tanquam a
quibusdam decepti præstigiis a fide abducamur :
sed potius majori munimento tacti, et socium quo-
dammodo exercitationem, quæ illes pleniorum de-
monstrationem accipiet, lucrati sumus. Quinetiam
C dum contraria dogmata inter se conferuntur, veri-
tas magis elucescit. Hinc consequitur scientia. At-
que adeo haudquaquam per se inducitur philoso-
phia, sed propter fructus ex scientia provenientes ;
quia nobis per scientiam rerum animo comprehen-
sarum firmatur veræ perceptionis persuasio. Taceo
quod libri hi multiplici ac varia doctrina in unum
corpus coagmentati, volunt artificiose celare semina
cognitionis. Quemadmodum ergo qui studio tenetur
venationis, postquam quæsiit, investigavit, indaga-
vit, canes, qui cursu persequerentur, emisit, feram
capit ; ita etiam apparet verum dulcedine quæsi-
tum, et labore paratum. Quanam ergo de causa sic
tuos commentarios tibi ordinare visum est? Quo-

Per cognitionem eorum quæ figurate et per invo-
lucrum proferuntur. Vid. p. 557, inquit Lowthius.

(68) *Γλυκύτητι.* Scribe, γλύκῳ τι φαίνεται ζητη-
θέν. Hoc est, ita veritas demum suavis videtur esse,
si investigetur et labore pareatur. Nam quemadmo-
dum in fine septimi, ita hic Clemens methodum
occultam in his libris et confusam excusat: in qui-
bus, sicut notat accuratus censor Photius, σπορά-
δην τε καὶ ὡσπερ οὐκ ἐν τάξει τὴν τῶν κεφαλαίων
παράθεσιν ποιεῖται. HEINSIUS.

(69) *Ἐξορχήσασθαι.* Sic superius *Pædag.* lib. III,
cap. 3 : Τὰ ἀπόβρῆτα εἰς τὸ συμφανὲς ἀπογυμνοῦν-
τας ἐξορχουμένους, et *Protrepti.*, pag. 9, edit. Paris. :
Οὐκ ἐξορχήσομαι τὰ μυστήρια. Quem locum vide-
sis.

niam magnam est periculum vere arcanam ✕ veræ A πάντα δὲ ὀνόματα καὶ ῥήματα ἀποβρίπτουσι· οὐδα-
philosophiæ rationem iis propalare, qui profuse μῶς κοσμῶς, αὐτοῦς τε ἀπατώντες (70), καὶ τοῖς
quidem ac petulantur, sed non jure volunt contra ἐχομένους αὐτῶν γοητεύοντες. « Ἑβραῖοι μὲν γὰρ,
omnes dicere, omnia autem nomina ac verba turpiter σημαῖα αἰτοῦσιν, » ἢ φησιν ὁ Ἀπόστολος· « Ἑβ-
ter et indecore ejaculantur, et seipos fallentes, et ληγες δὲ σοφίαν ζητοῦσι. »
eorum, qui sibi adhærent, oculos præstringentes. « Hebræi enim signa petunt, » ut ait Apostolus,
« Græci autem sapientiam quarunt ». »

CAPUT III.

Contra sophistas et inutilis scientiæ jactatores.

Magna est autem turba ejusmodi: ac eorum quidem aliqui voluptatibus mæcipati, cum non velint credere, omni veneratione dignam irrident veritatem, barbariem ejus habentes ludibrio. Aliqui autem alii seipos erigentes, ansas calumniam sermones nostros invenire contendunt, contentiosas B comparantes quæstiones dictiuncularum venatores, pusillarum quarumdam artium æmulatores, litigatores, et jurgiorum consarcinatores, ut ait ille Abderitanus:

Lingua volubilis est hominum, nec pauca profa-

dictorum omnimodum hinc atque hinc divisio
[multa est.]

Et:

Quod verbum edideris, te tale audire necesse est.

Ob hanc ergo artem se effequentes sophistæ infelices, canoris quibusdam suis nugis garrientes, cum in nominum delectu et certa dictionum compositione et connexione per totam vitam laborant, turturibus apparent loquaciores, eos, quibus pruriunt aures, C non satis, ut mihi videtur, viriliter demulcentes et titillantes:

Verborum non stilla cadens, sed flumen iner-

Et certe quemadmodum veteribus in calceis, imbecilla iis sunt alia et diffuunt, sola autem eis restat

✕ P. 328 ED. POTTER, 230 ED. PARIS. * I Cor. 1, 22.

(70) Αὐτοῦς τε ἀπ. Η., αὐτοῦς τε ἀπατώντας, καὶ τοὺς ἐχομένους αὐτῶν γοητεύοντας. SYLBURG. Αὐτοῖς τε ἀπατόντες, καὶ τοῖς ἐχομένοις αὐτῶν γοητεύοντες, edit. Flor. Vera lectio esse videtur, quam in textu exhibuimus. Mox, Ἰουδαῖοι pro Ἑβραῖοι, et σημείον pro σημαῖα, I Cor. 1, 22.

(71) Τὸ βάρβ. ἐν παιδείᾳ τιθέμενοι. « Barbariem doctrinæ » Christianæ « causantes, » nempe pro ratione incredulitatis. Nisi potius cum Sylburgio legendum sit, τὰ βάρβ. ἐν παιδείᾳ τιθέμενοι, quod in Latina versione expressum est. Vide supra p. 109.

(72) Θηράτορες. Ionicæ dialecto magis convenit θηρήτορες, vel ut in ms. epitome est, θηρητήρες. Sequenti versu si pro γὰρ legamus γὰρ τὰ, aut μὲν γὰρ, recte constabit metrum. SYLBURG. Vera lectio est: Στραπέτη δὲ γλώσσ' ἐστὶ β. ex Iliad. Y, vers. 248.

(73) Ἐριδαντές. Quos non ineleganti voce « Vitiligatores » vocavit Cato, testante Plinio, eos non minore gratia ἐριδαντέας, et ἱμαντελικτέας, dixit Democritus Abderita: illud quod jurgia ferant litigiosi; hoc vero, quod veluti nexus quosdam vinculorum implicent, quibus alios involvant irretiantque. Cleinens Strom. lib. 1: Ἐριδαντές μὲν καὶ ἱμαντελικτέες, ὡς ὁ Ἀδερῆτης ἐκείνός φησιν: quæ lectio apud Plutarchum 1, Symposiacorum decade nonnihil corrupta, legitur hoc modo ἐριδανταίων δὲ,

III. Πολλὸς δὲ ὁ τοιοῦτος ὄχλος· οἱ μὲν αὐτῶν, ἰδο-
νάς δεδουλωμένοι, ἀπιστεῖν ἐθέλοντες, γελῶσι τὴν ἀπάσης τεμνότητος ἀξίαν ἀλήθειαν, τὸ βάρβαρον ἐν παιδείᾳ τιθέμενοι (71)· οἱ δὲ τινες, σφᾶς αὐτοὺς ἐπαίροντες, διαβολὰς τοῖς λόγοις ἐξευρίσκειν βιάζον-
ται, ζητήσεις ἐριστικὰς ἐκπορίζοντες, λεξιῶν θη-
ράτορες (72), ζηλωταὶ τεχνυδρίων, ἐριδαντέες (73)
καὶ ἱμαντελικτέες, ὡς ὁ Ἀδερῆτης ἐκείνός φησιν·

Στραπέτη γὰρ γλώσσα βροτῶν· πολλέες δ' ἐν
Παντολῶν· ἐπέων δὲ πολλὸς νομὸς ἐνθα καὶ ἐνθα
[μῦθοι]

Καί,

Ὀυκκοῖον καὶ εἰρησθι ἐπος, τοῖόν κ' ἐπακούσαις.

Ταύτη γοῦν ἐπαιρόμενοι τῇ τέχνῃ οἱ κακοδαίμονες σοφισταὶ, τῇ σφῶν αὐτῶν στωμυλλόμενοι τερβρίζοντες τὴν διάκρισιν τῶν ὀνομάτων καὶ τὴν ποιὴν τῶν λέξεων σύνθεσιν τε καὶ περιπλοκῆν τὸν πάντα πονοῦ-
μενοι βίον, τρυγόνων (74) ἀναφαίνονται λαλλωτέροι·
κνηθόντες (75) καὶ γαργαλίζοντες οὐκ ἀνδριῶς,
ἐμοὶ δοκεῖν, τὰς ἀκοὰς τῶν κνίσασθαι γλιχομένων·
Ποταμὸς (76) ἀτέχνων ῥημάτων, οὐδὲ σταλαγμῶς·

ἀμέλει καὶ καθάπερ τῶν παλαιῶν ὑποδημάτων, τὰ μὲν ἄλλα αὐτοῖς ἀσθενεῖ καὶ διαρρέει, μόνη δὲ ἢ

κατὰ Δημόκριτον, καὶ ἱμαντελικταίων λόγους ἀφο-
τέον· id est, « missas facere oportet eorum fabulas
qui de lana caprina rixantur, et nodos texunt, ut est
apud Democritum. » H. Junius cent. 8, proverb.
78. At ἱμαντελικταίους exponit H. Stephanus,
« qui veluti funes loreos tortuosus nodis implicant. »
Versus autem, qui sequuntur, non Democriti sunt,
sed Homeri Iliad. K. COLLECT.

(74) Τρυγόνων. Hervetus τετετῶν maluit; sed frustra. Conf. Hesychius v. Τρυγονοφάλλειν.

(75) Κνηθόντες. Respicit I Tim. 1v, 3: κνηθόμενοι τῆν ἀκοήν.

(76) Ποταμὸς. P. Leopardus lib. 1x Emendat., cap. 3. Exstat apud Stobæum Theocriti Chii in Anaximenem oratorem scomma his verbis: Θεόκριτος ὁ Χίος, Ἀναξιμένους λέγειν μέλλοντος, Ἄρχεται, εἶπε, λέξεων μὲν ποταμὸς, νοῦ δὲ σταλαγμῶς. Id est, « Theocritus Chius, cum Anaximenes orator esset habitum orationem: Incipit, inquit, verborum quidem flumen, sed mentis gutta. » Cleinens Alex. Strom. l. 1, similem hanc locum habet, sed depravatum, ποταμὸν ἀτέχνων ῥημάτων, οὐδὲ σταλαγμῶν, quod Gentianus perperam ita vertit, « Verborum, » etc. Legendum autem νοῦ, id est, « flumen inertium verborum, mentis autem gutta. » COLLECT.

γλώσσα ὁπολείπεται. Παγκάλως ὁ Ἀθηναῖος ἀποτελείται, καὶ γράφει Σόλων·

Εἰς γὰρ γλώσσας (77) ὄρωτε, καὶ εἰς ἔπη αἰμύλου ἀνδρός.

Εἰς ἔργον (78) δ' οὐδὲν γιγνόμενον βλέπετε. Ἰγώρ δ' εἰς μὲν ἕκαστος ἀλώπεκος ἴχθυος βαίνει, Σύμπασιν δ' ὑμῖν χαῖνος ἔρεσσι νόος.

Τοῦτο που (79) αἰνίσσεται ἡ σωτήριος ἐκείνη φωνή· « Αἱ ἀλώπεκες φωλεοὺς ἔχουσιν· Ὁ δὲ Ἰγὼς τοῦ ἀνθρώπου οὐκ ἔχει ποῦ τὴν κεφαλὴν κλίνει (80). » Μόνω γὰρ, εἶμαι, τῷ πιστεύοντι, διακεκριμένῳ τέλειον τῶν ἄλλων, τῶν πρὸς τῆς Γραφῆς θηρίων εἰρημένων, ἐπαναπαύεται τὸ κεφάλαιον τῶν ὄντων, ὁ χρηστὸς καὶ ἡμερος Λόγος, « ὁ δρασσόμενος τοὺς σοφούς ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτῶν· Κύριος ἔστι γὰρ ἡ μόνη γινώσκει τοὺς διαλογισμοὺς τῶν σοφῶν, ὅτι εἰσὶ μάταιοι » σοφοὺς δὴπου τοὺς σοφιστάς, τοὺς περὶ τὰς λέξεις καὶ τὰς τέχνας περιττοὺς (81), καλοῦσης τῆς Γραφῆς. Ὅθεν οἱ Ἕλληνες καὶ αὐτοὶ τοὺς περὶ τῶν πολυπράγμονας σοφοὺς ἅμα καὶ « σοφιστάς » (82) παρωνύμως κεκλήκασι. Κρατίνος γοῦν ἐν τοῖς Ἀρχιλοχείοις (83), ποιητὰς (84) καταλέξας, ἔρη·

Οἷον σοφιστῶν σμῆνος ἀρεδειψήσατε.

Ἰσῶν (85) τε ὁμοίως ὁ κωμικὸς ἐν Ἀλύφδοις σατύρων ἐπὶ βραψυδῶν καὶ ἄλλων τινῶν λέγει·

... Καὶ γὰρ εἰσελήλυθεν
Πολλῶν σοφιστῶν δολοὺς ἐξηρημένους.

Ἐπὶ τούτων καὶ τῶν παραπλησίων, ὅσοι τοὺς κενούς μεμελετήκασι λόγους, ἡ θεία Γραφή παγκάλως λέγει· « Ἀπολῶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσω. »

* P. 329 ED. POTTER, 280 ED. PARIS. * Matth. viii, 20; Luc. ix, 58. ^b Job v, 13; I Cor. iii, 19, 20; Psal. xciii, 11. ^c Isa. xlix, 14; I Cor. i, 19.

(77) *Εἰς γὰρ γλ.* Reperiuntur hæc carmina inter opera Solonis cum cæteris gnosticis, edita, p. 138, sed ordine mutato, primum enim tertio loco ponitur, in quo et legitur non ut apud Clementem, καὶ εἰς ἔπη αἰμύλου ἀνδρός, sed, καὶ εἰς ἔπος αἰλῶν ἀνδρός, « Versutaque verba loquentis; » et in tertio γένους, « mollis » vertitur: « Omnibus at vobis mollis inest animus. » COLLECT.

(78) *Εἰς ἔργον.* Hic pentameter additus est ex Plutarcho et Diogene Laertio. SYLBERG.

(79) *Τοῦτο που.* Sic scribendum, quod priores editiones τοῦ τόπου exhibuerunt.

(80) *Κλίνει.* Κλίνω, Evang.

(81) *Τοὺς περὶ τὰς λέξεις καὶ τὰς τέχνας περιττοὺς.* « Qui verborum atque artium scientia excellent. » Eodem sensu περιττός paulo post occurrῆ, ubi τὸ περὶ τὰς αἰσθήσεις περιττόν, « excellentiam sensuum » dicitur.

(82) *Σοφούς ἅμα καὶ σοφιστάς.* Diogenes Laertius in proœmio his gemina dicit: Οἱ δὲ σοφοὶ καὶ σοφισταὶ ἐκαλοῦντο· καὶ οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ οἱ ποιηταὶ, σοφισταὶ καὶ καὶ Κρατίνος ἐν Ἀρχιλόχῳ τοὺς περὶ Ὀμηρον καὶ Ἡσίοδον ἐπανών, οὕτως καλεῖ· « Ipsi vero sapientes sophistæ etiam sunt dicti. Neque hi solum, verum poetæ quoque sophistarum appellatione honorantur. Nam Cratinus in Archilocho, Homerum et Hesiodum admiratus, ita illos vocat. » Hinc Herodotus lib. i Solonem ac reliquos sapientes σοφιστάς vocavit: et Solon πρώτους σοφιστῆς ab Isocrate dicitur esse oratione Περὶ ἀντιδόσεως. Postea sophistæ nomen eos solos significabat, « qui ostentatio-

lingua. Pulchre ergo eos insectans, scribit Solon Atheniensis :

121 *Ad linguam aspicitis, et dulcia verba loquentes:*

* *At quod fit nemo spectat agentis opus.*
Ac quivis vestrum vulpis vestigia figit,
Et mentem vacuum putidulamque gerit.

Hoc utique significat vox illa salutaris: « Vulpes foveas habent, Filius autem hominis non habet ubi caput reclinet a. » Super enim solo eo, ut arbitror, qui credit, perfecte separato a cæteris hominibus, quas Scriptura bestias vocat, rerum omnium caput conquiescat ac princeps, nempe benignus et mansuetus Logos, « qui comprehendit sapientes in astutia ipsorum: Dominus enim « solus cognoscit disceptationes sapientum, quod vanæ sunt b: » sapientes utique Scriptura vocante sophistas, qui in dictionibus versantur et artibus superfluis. Unde ipsi quoque Græci eos, qui in re aliqua curiose versantur, sapientes simul et « sophistas » denominative appellarunt. Cratinus itaque, cum in Archilochoiis poetas recensisset, ait:

Quales sophistas perpetim scrutamini.

Et similiter Iophon comicus in *Aulædis Satyris*. dicit de rhapsodis et aliquibus aliis:

.... Namque introit
Una sophistarum caterva plurima.

De iis et similibus, qui se inani dicendi genere exercuerunt, pulcherrime dicit divina Scriptura: « Perdam sapientiam sapientum, et prudentiam prudentum abolebo c. »

nis, aut quæstus causa philosophabantur, » ut ait Cicero *Acad. quæst.* lib. ii.

(83) *Αρχιλοχείοις.* Primo scribe Ἀρχιλόχους· quod drama ab Athenæo et aliis non semel adducitur: versum autem Cratini hoc modo:

Οἷον σοφιστῶν σμῆνος δει διψήσατε.

Quales sophistas perpetim scrutamini. HEINSIUS.

Athenæus lib. iii citat Cratinum ἐν Ἀρχιλόχους, in Archilochois: et lib. iv atque aliis locis. COLLECT. — Laertius, loco superius dicto, Ἀρχιλοχον hanc fabulam vocavit: verum in quibusdam ejus codicibus Ἀρχιλόχους plurale scriptum esse, adnotavit H. Stephanus. Menagius ibi adnotat, « legendum esse Ἀρχιλόχους, ut legitur apud Hephæstionem in *Enchiridio* p. 50, aut Ἀρχιλοχέοις, ut legitur apud Clementem Alexandrinum. Rectius, Ἀρχιλόχους et ita rescribo, inquit, apud Clementem. »

(84) *Ποιητὰς.* Hanc lectionem Herveto debemus; olim scriptum erat ποιηταῖς.

(85) *Ἰσῶν.* Is. Casaubonus *De satyrica poesi* lib. i, cap. 5, ait: « Sophoclis filius, et in Tragediarum satyricorumque descriptione successor fuit Iophon. Videtur hic esse, cujus laudantur Clementi Alex. Ἀλύφδοι σατύροι: ipse tamen comicum poetam appellat, non tragicum. Locus est in primo *Strom.*: Ἰσῶν ὁ κωμικὸς ἐν Ἀλύφδοις σατύροις, etc. An scripserat Clemens ὁ τραγικός; an aliud agens hallucinatur? nam eisdem præter Sophoclis filium, quem paternæ descriptionis æmulum fuisse constat,

CAPUT IV.

Humanas artes, non minus quam rerum divinarum scientiam, a Deo esse profectas.

Homerus autem et fabrum vocat sapientem : et de Margite, si id opus utique Homeri est, sic scribit :

✠ *Hunc nec aratorem dii fossoremve creant, Ullo aliove modo sapientem, arsque abfuit omnis.*

Hesiodus autem cum Linum citharœdum dixisset esse « cujusvis sapientiæ peritum, » nautam etiam non veretur dicere sapientem, scribens :

Nautica in arte aliquid qui nec sapit.

Daniel autem propheta, « *Mysterium,* » inquit, « quod rex rogat, non est sapientum, magorum, incantatorum, Gazarenorum potestas, ut regi annuntietur, sed est Deus in cœlo revelans ». » Ubi quidem appellat « sapientes » Babylonis. Quod autem Scriptura « sapientiam » appellet communi nomine omnem mundanam, sive scientiam, sive artem; aliæ autem sunt disciplinæ, quas insuper humana ratio adiunxit; et quod a Deo sit omnis artificiosa et sapiens inventio, manifestum erit, si hanc dictionem adjecerimus : « Et locutus est Dominus ad Moysen, dicens : Ecce vocavi Beseleel filium Uri, filii Or de tribu Juda, et implevi eum divino spiritu sapientiæ, ut in omni opere excogitet et architectetur, operetur aurum et argentum, et æs, et hyacinthum, et purpuram et coccinum, et ut operetur opera lapidea, et fabrilem artem lignorum, » etc. usque ad « omnia opera ». » Deinde vero generalem infert rationem : « Et cuilibet intelligenti corde dedi intelligentiam » ; hoc est, ei, qui potest ipsam recipere labore et exercitatione. Rursus autem aperte scriptum est ex nomine Domini : « Et tu loquere omnibus sapientibus mente, quos implevi spiritu sensus ». » Habent quidem aliquam peculiarem naturæ proprietatem, qui sunt sapientes mente. Duplicem autem sensus spiritum accipiunt ab ea, quæ est principalis sapientia, ii, qui

✠ P. 330 ED. POTTER, 281 ED. PARIS. 6. ^d Exod. xxviii, 3.

alium eo nomine dramaticum poetam novi nullum. Suidas, Ἰοφῶν, Ἀθηναῖος τραγικὸς, υἱὸς Σοφοκλέους τοῦ τραγωδοποιοῦ. » Hæc ille. Reinesius *Var. lect.* lib. 1, cap. 23, hæc dicit : « Ἰοφῶν δ' ὁμοίως ὁ κωμικὸς ἐν Ἀλύφδοις σατύροις nomen poetæ, quod insolentius erat, corruptum est : id mutandum in Νικοφῶν. Hunc enim Athenæus lib. iii, vi et ix, laudat ἐν Ξειρήσιν, ἐν Χειρογάστορισι. Harpocration et Pollux eodem nomine. Ejus Adonida actam Olymp. xcvi, a. 2. Schol. Aristoph. *Pluto*. Binomine autem fuit illud Nicophontis drama : unde legendum apud Clementem, ἐν Ἀλύφδοις ἢ Σατύροις. De Iophonē Cnesio alia res est. Is enim vatium oracula heroicis versibus exposuit, ut constat e Pausaniæ *Atticis*. » (86) *Τέκτονα σοφόν*. Respicit *Iliad*. O, vers. 414 :

*Τέκτονος ἐν παλάμῃσι δαίμωνος, ὃς ῥά τε πά-
[σης]
Ἔδ' εἰδῆ σοφίης, ὑποθημωσύρησιν Ἀθήνης.*

(87) *Εἰ δὴ αὐτοῦ*. Epitome ms. ἤδη αὐτοῦ. Meminit autem Margite hujus etiam Aristoteles *Ethic. ad Nicomach.* 7, et lib. *Περὶ ποιητικῆς* : itemque Plato in *Alcibiade* altero. SYLBURG. — Aristoteles

Ὁμηρος δὲ καὶ τέκτονα σοφόν (86) καλεῖ· καὶ περὶ τοῦ Μαργίτου, εἰ δὴ αὐτοῦ (87), ὡδὲ πως γράφει :

Τὸν δ' οὐτ' ἄρ' σκαπτῆρα θεοὶ θέσαν, οὐτ' ἀροτῆρα, οὐτ' ἄλλως τι σοφόν· πάσης δ' ἡμάρτανε τέχνης.

Ἡσίοδος γὰρ τὸν κιθαριστὴν Λίνον, *παντοίας σοφίας δεδαηκότα* εἰπὼν, καὶ ναύτην οὐκ ἔκνει λέγειν σοφόν :

Ὅτε τι ναυτιλλῆς σεσοζισμένον,

γράφων. Δανιὴλ δὲ ὁ προφήτης, « Τὸ μυστήριον, » φησὶν, « ὃ ὁ βασιλεὺς ἔρωτᾷ (88), οὐκ ἔστι σοφῶν, μάγων, ἐπαιδῶν, Γαζαρηγῶν δύναμις, τοῦ ἀναγίλαι τῷ βασιλεῖ· ἀλλ' ἔστι Θεὸς ἐν οὐρανῷ ἀποκαλύπτων. » Καὶ δὴ τοὺς Βαβυλῶνος « σοφοὺς » προσαγορεύει. Ὅτι δὲ « σοφίαν (89) » ὁμωνύμως καλεῖ ἡ Γραφή πᾶσαν τὴν κοσμικὴν εἴτε ἐπιστήμην, εἴτε τέχνην· ἄλλαι δὲ εἰσὶν αἱ κατ' ἐπισύμβεσιν ἀνθρωπίνῳ λογισμῷ ἐπινοημέναι· καὶ ὡς θεόθεν ἡ τεχνικὴ καὶ ἡ σοφὴ ἐπίνοια, σαφὲς ἔσται παραθεμένοις τῆνδε τὴν λέξιν· « Καὶ ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωσῆν, λέγων· Ἰδοὺ ἀνακέκληκα (90) τὸν Βεσελεὴλ τὸν τοῦ Οὐρί, τὸν Ἄρ, τῆς φυλῆς Ἰούδα· καὶ ἐνέπλησα αὐτὸν πνεῦμα θεῖον σοφίας, καὶ συνέσεως, καὶ ἐπιστήμης, ἐν παντί ἔργῳ διανοεῖσθαι καὶ ἀρχιτεκτονῆσαι, ἐργάζεσθαι τὸ χρυσεῖον, καὶ τὸ ἀργύρεον, καὶ τὸν χαλκόν, καὶ τὴν ὑάκινθον, καὶ τὴν πορφύραν, καὶ τὸ κόκκινον, καὶ τὰ λιθουργικά, καὶ τεκτονικὴν (91) τῶν ξύλων ἐργάζεσθαι, » ἕως « καὶ ἅπαντα τὰ ἔργα » Ἐπειτα ἐπιφέρει καθολικὴν δὴ λόγον· « Καὶ παντὶ τῷ συνετῷ καρδίᾳ δέδωκα σύνεσιν· » τούτέστιν, τῷ οἷῳ τε ἐπιδέξασθαι πόνον καὶ συνασκήσει. Πάλιν τε αὐτὸ διαβρῆδην ἐξ ὀνόματος Κυρίου γέγραπται· « Καὶ σὺ λάλησον πᾶσι τοῖς σοφοῖς τῇ διανοίᾳ, οὓς ἐνέπλησα πνεῦμα αἰσθήσεως (92). » Ἐχουσι μὲν τι οἰκείον φύσεως ἰδίωμα οἱ σοφοὶ τῇ διανοίᾳ· λαμβάνουσι δὲ πνεῦμα αἰσθήσεως παρὰ τῆς κυριωτάτης σοφίας δι-

« Dan. ii, 27, 28. » ^b Exod. xxxi, 2-5. ^c Ibid.,

vi *Ethic.*, cap. 7, ad Nicomach., Homero tribuit hos versus ut Clemens; at Dion, Hesiodo. Suidas Margiten fuisse docet a comædiis irrisum ob stultitiam, qui ultra quinquarium numerare non poterat, et matrem suam aliquando interrogavit juvenis, an ex eodem patre edita esset. Margitas autem et stultos vocabant, ut Alexandrum Æschines in orat. contra Ctesiphontem. COLLECT.

(88) Ἐρωτᾷ. Ἐπερωτᾷ, Dan. Mox, δύναμις, τοῦ αἰσθ. Deim, ἀλλ' ἢ ἔστι προ ἄλλ' ἔστι. Ibid.

(89) *Σοφία*. De homonymia σοφίας appellatione agit etiam Basil. 186. H. SYLBURG.

(90) Ἀνακέκλ. Ἀνακέκλημαι ἐξ ὀνόματος τὸν Βεσ. τὸν τοῦ Οὐρέλου, Exod. Paulo post, κόκκινον τὸ νη-στόν. Ibid.

(91) *Τεκτονικὴν*. Exod., τὰ τεκτονικά τῶν ξύλων ἐργάζεσθαι κατὰ πάντα τὰ ἔργα. Alioqui Clemens noster particula ἕως uti solet in abbreviatis locorum citationibus, pro « et cætera usque ad . . . » ut infra pag. 155, 180, 181, et alibi. Paulo post καὶ ἐγὼ δέδωκα σύνεσιν, τούτέστι . . . SYLBURG.

(92) *Πνεῦμα αἰσθ.* Πνεύματος σοφίας καὶ αἰσθ., Exod.

ἐν, ἐπιτηδείους σφᾶς αὐτοὺς παραστήσαντες · οἱ ἄν μὲν γὰρ τὰς βαναύτους μετιόντες τέχνας τοῦ περι τὰς αἰσθήσεις ἀπολαύουσι περιττοῦ · ἀκοῆς μὲν ὁ κοινῶς λεγόμενος μουσικός, ἀφῆς δὲ ὁ πλαστικός (93), καὶ φωνῆς ὁ ὠδικός, ὁσφρήσεως, ὁ μωρεψικός, ἕβειος ὁ τῶν ἐν ταῖς σφραγίσιν ἐντυπωμάτων τορευτικός, οἱ δὲ ἀμφὶ τὴν παιδείαν διατρίβοντες τὴν συναίσθησιν χορηγοῦνται · καθ' ἣν τῶν μέτρων οἱ ποιηταὶ (94) καὶ τῆς λέξεως οἱ σοφισταὶ, καὶ τῶν συλλογισμῶν οἱ διαλεκτικοὶ, καὶ οἱ φιλόσοφοι τῆς κατ' αὐτοὺς θεωρίας ἀντιλαμβάνονται. Εὐρετικὸν γὰρ καὶ ἐπινοητικὸν ἡ συναίσθησις, ἐπιβάλλειν πιθανῶς ἀναπειθουσα · συναΐζει ἐκ τῆν ἐπιβολῆν ἢ εἰς ἐπιστήμην συνάσκησις. Εἰκότως τοίνυν ὁ Ἀπόστολος « πολυποικίλον » εἶρηκε « τὴν σοφίαν τοῦ Θεοῦ, πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως, » B διὰ τέχνης, διὰ ἐπιστήμης, διὰ πίστεως, διὰ προφητείας, τὴν ἑαυτῆς ἐνδεικνυμένην δύναμιν εἰς τὴν ἡμετέραν εὐεργεσίαν · « Ὅτι (95) πᾶσα σοφία παρά Κυρίου, καὶ μετ' αὐτοῦ ἐστὶν εἰς τὸν αἰῶνα· ἡ φησὶν ἡ τοῦ Ἰησοῦ σοφία. « Ἐάν γὰρ τὴν φρόνησιν τὴν τε αἰσθῆσιν ἐπικαλέσῃ μεγάλη τῆ φωνῆ, καὶ ζητήσης αὐτὴν ὡς περ ἀργυρίου θησαυροῦς, καὶ προθύμως ἐζητήσης, νοήσεις θεοσέβειαν, καὶ αἰσθῆσιν θείαν εὐρήσεις. » Πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς κατὰ φιλοσοφίαν αἰσθήσεως εἶρηκεν ὁ προφήτης, ἦν μεγαλοφῶς καὶ μεγαλοπρεπῶς ἐξερευνᾶν διδάσκει, εἰς τὴν ἐπὶ τὴν θεοσέβειαν προκοπήν. Ἀντέθηκεν οὖν αὐτῇ τὴν ἐν θεοσεβείᾳ αἰσθῆσιν, τὴν γνῶσιν αἰνισσόμενος, καὶ τὰς λέγων · « Ὁ γὰρ Θεὸς δίδωσι σοφίαν ἐκ τοῦ ἑαυτοῦ στόματος, αἰσθῆσιν τε ἅμα καὶ φρόνησιν, καὶ C ἡγετυριζεῖ δικαίους βοήθειαν· » τοῖς γὰρ ὑπὸ φιλοσοφίας δεδιχαιωμένοις βοήθεια θησαυρίζεται καὶ ἡ εἰς θεοσέβειαν συναίσθησις.

se ipsos idoneos exhibuerunt. Qui persequuntur enim artes sordidas, sensibus excellentissimis fruuntur: auditu quidem, qui dicitur communiter musicus, tactu vero, figulus; et voce, cantor; olfactu, unguentarius; visu, qui ea, quæ in sigillis exprimentur, est celandi facultate præditus. Qui autem in doctrina versantur, suppeditatum habent consensionem, per quam poetæ modos, dictionem rhetores, et syllogismos dialectici, et philosophi apprehendunt eam, quæ ad se pertinet, contemplationem. Ad inveniendum enim et excogitandum res est apta consensio: ✕ hæc enim studiis animum applicare persuadet: quam applicationem exercitatio in scientiam postea auget et intendit. Merito ergo Apostolus « multiformem » dixit « Dei sapientiam », ut quæ « multifariam multisque modis », per artem, per scientiam, per fidem, per prophetiam, suam ostentat potentiam ad nostrum beneficium. « Quoniam omnis sapientia a Domino, et cum ipso est in sæcula, » ut dicit Jesu Sapientia. « Si enim prudentiam et sensum magna voce invocaveris, et eam quæsieris, sicut argenti thesaurus, et prompto et alacri animo investigaris, intelliges Dei cultum, et sensum divinum invenies d. » Quod dixit propheta, ut hunc distingueret a sensu, qui in philosophia versatur, quem præclare ac magnanime investigare jubet, utpote ad profectus in pietate faciendos utilem. Huic itaque eum, qui in pietate versatur, sensum opposuit, quo religionis scientiam innuit, his verbis: « Deus enim dat sapientiam ex ore suo, et sensum simul et prudentiam, et justis instar thesauri recondit auxilium. » Iis enim, qui a philosophia fuere justificati, auxilium reconditur ea quoque consensio, quæ ducit ad pietatem in Deum.

CAPUT V.

Philosophiam theologię ancillari; quod illustrat allegorica interpretatione historię Saræ et Agar.

Ἦν μὲν οὖν (96) πρὸ τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας εἰς δικαιοσύνην Ἑλλῆσιν ἀναγκαῖα φιλοσοφία · νυνὶ δὲ χρησίμη πρὸς θεοσέβειαν γίνεται, προπαιδεῖα τις ὡς αὖ τοῖς τὴν πίστιν δι' ἀποδείξεως καρποῦμένοις · ἵνα ὁ πούς σου, » φησὶν, « οὐ μὴ προσκλύξῃ, » D ἐπὶ τὴν πρόνοιαν τὰ καλὰ ἀναφέροντος, ἕάν τε Ἑλληνικά ἦ, ἕάν τε ἡμέτερα. Πάντων μὲν γὰρ αἴτιος τῶν καλῶν ὁ Θεός · ἀλλὰ τῶν μὲν, κατὰ προηγούμενον, ὡς τῆς τε Διαθήκης τῆς Παλαιᾶς, καὶ τῆς Νέας, τῶν δὲ κατ' ἐπακολούθημα, ὡς τῆς φιλοσοφίας. Τάχα δὲ καὶ προηγούμενως τοῖς Ἑλλῆσιν ἐδόθη ὡς, πρὶν ἢ τὸν Κύριον καλέσαι καὶ τοὺς Ἑλληνας · « ἐπιπαύσῃ » γὰρ καὶ αὐτῇ τὸ Ἑλληνικόν, ὡς « ὁ πούς » τοὺς Ἑβραίους, « εἰς Χριστόν. » Προπαρα-

Atque erat quidem ante Domini adventum philosophia Græcis necessaria ad justitiam: nunc autem est utilis ad pietatem, cui necessario præmittenda est ab iis, qui fidem ex demonstratione percipiunt. Quoniam « pes, » inquit, « tuus non offenderit », si quæ bona sunt, ad Dei providentiam referas, sive Græca sint, sive nostra. Omnium enim bonorum Deus est causa: sed aliorum quidem principaliter, ut Testamenti 122 Veteris et Novi: aliorum autem per consequentiam, sicut philosophiæ. Quam tamen verisimile est, ipsum Græcis per se dedisse, priusquam Dominus Græcos quoque vocasset. Nam ipsa quoque Græcos « Pædagogici more docebat, » sicut « lex » Hebræos « ad

✕ P. 331 ED. POTTER, 282 ED. PARIS. • Ephes. iii, 10. ὦ Hebr. i, 1. ὦ Eccli. i, 1. ὦ Prov. 4, 3-5. • Prov. iii, 23.

(93) Ὁ πλαστικός. Conf. Tatianus edit. Oxon. pag. 120, not. 2; Athenagoras p. 59, not. 1.

(94) Οἱ ποιηταί. Ποιηταί in Flor. edit. articulo caret. Sed addendum esse satis declarant commata scripturae. Svlburg.

(95) Ὅτι. Hæc e Proverb. ii imperfecte et διὰ

μνήμης recitavit auctor.

(96) Ἦν μὲν οὖν. Sic infra Strom. i, pag. 319: Καθ' ἑαυτὴν ἐδικαίωσεν καὶ φιλοσοφία τοὺς Ἑλληνας. « Per se quoque olim Græcis justificavit philosophia. » Qua de re conf. Vossius *Historiæ Pelagianæ* lib. iii, part. iii, thes. 11.

Christum ^a « Præparat ergo, philosophia, ei viam muniens, qui a Christo perficitur. « Jam sapientiam, » inquit Salomon, « vallo circumda, et te exaltabit, corona autem voluptatis te proteget ^b. » Nam cum tu eam philosophia, et multo prudenti rectoque ejusmodi sumptu, tanquam lorica, munieris, sophistis inaccessam servabis. Atque est quidem una via veritatis, sed in eam, tanquam in fluvium perennem, alia aliunde fluenta influunt. Divine ergo dictum est: « Audi, fili mi, et mea verba suscipe, ut sint tibi ✕ multæ viæ vitæ: vias enim sapientiæ doceo te, ne te deficient fontes ^c, » qui ex ipsa terra scaturiunt. Non autem unius tantum justis vias plures salutare recensuit, verum infert alias multorum multas justorum vias, hoc modo id indicans: « Viæ autem justorum splendens sicut lux ^d. » Fuerint autem mandata quoque, et præcedanæ disciplinæ, viæ et adminicula vitæ. « Jerusalem, Jerusalem, quoties volui congregare filios tuos, sicut gallina congregat pullos suos ^e? » Jerusalem autem exponitur « visio pacis. » Significat ergo prophetice eos, qui pacifice res sacras inspexerint, ad vocationem multis modis institui. Quid ergo? « voluit » quidem, non autem potuit. Quot autem modis? aut ubi? Bis: per prophetas, et per adventum. Multimodam ergo sapientiam ostendit dictio, « quoties: » et per omnes qualitates et quantitates modos cum in tempore, tum etiam in æternitate quosdam omnino servat: « Quoniam Spiritus Domini replevit orbem terræ ^f. » Quod si quis vim afferens, dicat: « Ne animum adhibe mulieri malæ, mel enim distillat a labiis mulieris meretricis, » Græcam esse dicens eruditionem, audiat quæ deinceps sequuntur: « Quæ ad tempus ungit guttur suum: » philosophia autem non adulatur. Quamnam ergo meretricem significat? Dilucide infert: « Stultitiæ enim pedes deducunt eos, qui ea utuntur, post mortem ad inferos; ejus autem vestigia minime sunt stabilia. » Fac ergo, ut via tua longe absit a stulta voluptate: « Ne steteris

✕ P. 332 ED. POTTER, 283 ED. PARIS. ^a Gal. iii, 24. ^b Prov. iv, 8, 9. ^c Ibid. iv, 10, 11, 21 ^d Prov. iv, 18. ^e Matth. xxiii, 37. Luc. xiii, 34.

(97) Ὑπερψύσσει. Ὑψώσει, Proverb.

(98) Ὑπεροχυρώσας. Permutata partium qualitate, legi potest, ὑπερωχρώσας..... τηρήσας. SYLBURG.

(99) Πολυτελείας ὀρθῆς. Interpres videtur legisse πολυμαθείας ὀρθῆς, dum vertit, « multam rectam eruditionem, » inquit Sylburg. Petavio legendum videbatur, πολιτείας ὀρθῆς, « recto vivendi instituto. » Theolog. dogm., prolegom. cap. 4, art. 8.

(1) Οὐ δὴ μόνον. Flor. edit. οὐ δὴ μ., quam lectionem sequitur etiam Herveti versio, sed ommissa particula μόνον: « quo quidem in loco unius cujusdam justis vias plures salutare recensuit. » Sed οὐ μόνον legendum esse, ex sequentibus satis liquet. SYLBURG.—Quæ seq. ex Evangeliiis, e memoria recitavit auctor.

(2) Πολλὰς δικαίων ὁδοὺς. Clemens non multo post, p. 288 ed. Paris.: « Ἄλλ' αἱ μὲν εἰς δικαιοσύνην ὁδοὶ, πολυτρόπως σώζοντος τοῦ Θεοῦ (ἀγαθοῦ γὰρ), πολλά τε καὶ ποιῶνται, καὶ φέρουσαι εἰς τὴν κυρίαν ὁδὸν τε καὶ πύλιν· ἐὰν δὲ τὴν βασιλικὴν τε καὶ αὐθεντικὴν εἰσοδὸν ζητῆς, ἀκούσῃ· « Ἀὐτὴ ἡ πύλη τοῦ Κυρίου· δικαιοὶ εἰσελεύσονται ἐν αὐτῇ. » Πολλῶν τοίνυν ἀνεψ-

σχευάζει τοίνυν ἡ φιλοσοφία, προοδοποιούσα τὸν ἐπὶ Χριστοῦ τελειούμενον. « Αὐτίκα τὴν σοφίαν, ἡ ὁ Σαλομῶν, « περιχαράκωσον, » φησί, « καὶ ὑπερωχρώσει σε (97)· στεφάνῳ δὲ τρυφῆς ὑπερασπίσει σε: » ἐπεὶ καὶ σὺ, τῷ θριγκῷ ὑπεροχυρώσας (93) αὐτὴν διὰ φιλοσοφίας καὶ πολυτελείας ὀρθῆς (99), ἀνεπίβητον τοῖς σοφισταῖς τηρήσεις. Μία μὲν οὖν ἡ τῆς ἀληθείας ὁδός· ἀλλ' εἰς αὐτὴν, καθάπερ εἰς ἀένναν ποταμὸν, ἐκρέουσι τὰ ρεῖθρα ἄλλα ἄλλοθεν. Ἐνθὲν οὖν ἄρα εἰρηται: « Ἄκουε, υἱέ μου, καὶ δέξαι ἐμοὺς λόγους, » φησιν, « ἵνα σοὶ γένωνται πολλὰ ὁδοὶ βίου· ὁδοὺς γὰρ σοφίας διδάσκω σε, ὅπως μὴ ἐκλίπῃσιν σε αἱ πηγαὶ » αἱ τῆς αὐτῆς ἐκδύζουσαι γῆς. Οὐ δὴ μόνον (1) ἑνὸς τινος δικαίου ὁδοὺς πλείονας σωτηρίου καταλέξεν· ἐπιφέρει δὲ ἄλλας πολλῶν πολλὰς δικαίων ὁδοὺς (2), μηνύων ὅδε πως: « Αἱ δὲ ὁδοὶ τῶν δικαίων ὁμοίως φωτὶ λάμπουσιν. » Εἶεν δ' ἂν καὶ αἱ ἐντολαὶ καὶ αἱ προπαιδεῖαι, ὅσαι καὶ ἀφορμαὶ τοῦ βίου. « Ἰερουσαλήμ, Ἰερουσαλήμ, ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, ὡς ὄρνις τοὺς νεοσσούς; » Ἰερουσαλήμ δὲ « ὄρασις εἰρήνης » ἐρμηνεύεται. Ἀγλοὶ τοίνυν προφητικῶς τοὺς εἰρηνικῶς ὑποπτεύσαντας (3), πολυτρόπως εἰς κλήσιν παιδαγωγείσθαι (4). Τί οὖν; « ἠθέλησε » μὲν, οὐκ ἔδυνήθη δέ; Ποσάκις δὲ ἡ ποῦ; Δις, διὰ τε προφητῶν, καὶ διὰ τῆς παρουσίας. Πολύτροπον μὲν οὖν τὴν σοφίαν ἡ « ποσάκις » ἐνδείκνυται λέξις, καὶ καθ' ἕνα ἕκαστον τρόπον ποιούσης τε καὶ ποσότητος πάντως σώζει τινὰς, ἔν τε τῷ χρόνῳ, ἔν τε τῷ αἰῶνι. « Ὅτι Πνεῦμα Κυρίου πεπλήρωκε τὴν οἰκουμένην. » Κἂν τις βιαζόμενος λέγῃ· « Μὴ πρόσεχε φαύλη γυναικί· μέλι γὰρ ἀποστάζει ἀπὸ χειλέων γυναικὸς πόρνυς: » τὴν Ἑλληνικὴν εἶναι παιδείαν, ἐπακουσάτω τῶν ἑξῆς: « Ἡ πρὸς καιρὸν λιπαίνει (5) σὸν φάρυγγα, » φησί· φιλοσοφία δὲ οὐ κολακεύει. Τίνα τοίνυν αἰνίσεται τὴν ἐκπορευέσασαν; ἐπιφέρει ῥητῶς: « Τῆς γὰρ ἀφροσύνης οἱ πόδες κατάγουσι τοὺς χρωμένους αὐτῇ μετὰ θάνατον εἰς ἄδην· τὰ δὲ ἴχνη αὐτῆς οὐκ ἐρείδεται. » Μακρὰν οὖν ποίησον ἀπὸ τῆς ἀφρονος ἡδονῆς τὴν σὴν ὁδόν· « Μὴ ἐπιστῆς θύραις (6) οἴκου

γμένων πυλῶν ἐν δικαιοσύνῃ, αὐτὴ ἦν ἐν Χριστῷ, ἡ ἡ μακάριοι πάντες οἱ εἰσελθόντες. « Sed viæ quidem ad justitiam, cum Deus variis nos modis serve (est enim bonus), sunt multæ et variæ, quæ tendunt ad Dominicam viam et portam. Quod si regiam viam, et authenticum quæris ingressum, audies « Hæc est porta Domini, justis intrant in eam. Cum ergo multæ apertæ sint portæ in justitia, hæc in Christo inveniendâ est, in quam beati omnes qui intrantur. » Quorum verborum postrema periodus e Clementis Romani epistola sumpta est:

(3) Ὑποπτεύσαντας. Lege ἐποπτεύσαντας, ut supra p. 276. LOWTH.

(4) Παιδαγωγείσθαι. Lege παιδαγωγῆσθαι, ut supra præterito. SYLB.

(5) Ἡ πρὸς καιρὸν λ. Ἡ πρὸς χάριν λαλοῦσα, superius Pæd. lib. iii, cap. 41, p. 250 edit. Paris quem locum videsis.

(6) Μὴ ἐπιστῆς θύρ. Μὴ ἐγγίσης πρὸς θά Proverb. Mox, ζῶν σου pro τὴν σὴν ζῶν. Deh καὶ μεταμελήθησῃ ἐπ' ἐχάτων pro εἶτα μεταμείσει σοὶ ἐπὶ γῆρας. Ibid.

αὐτῆς, ἵνα μὴ προφῆ ἄλλοις τὴν σὴν ζωὴν. » Καὶ ἔπιμαρτυρεῖ· « Εἶτα μεταμελήσει σοι ἐπὶ γήραος, ἡνίκα ἂν κατατριβῶσὶ σου σάρκες σώματος. » Τοῦτο γὰρ τέλος τῆς ἀφρονος ἡδονῆς. Καὶ ταῦτα μὲν ταύτῃ ἡνίκα δ' ἂν φῆ, « Μὴ πολὺς ἴσθι πρὸς ἄλλοτρίαν » χρῆσθαι μὲν, οὐκ ἐνδιατριβεῖν δὲ καὶ ἐναπομένειν τῇ κοσμικῇ παιδείᾳ παραίνει· προπαιδεύει γὰρ τῷ κυριακῷ λόγῳ τὰ κατὰ τοὺς προσήκοντας καιροὺς ἐκαστῇ γενεᾷ συμφερόντως δεδομένα. Ἦδη γάρ (7) πικρὰ τοῖς φίλοις τῶν θεραπευομένων δευσασθέντες, ὠλιγόησαν τῆς δεσποίνης φιλοσοφίας, καὶ κατεγύρασαν οἱ μὲν αὐτῶν ἐν μουσικῇ, οἱ δὲ ἐν γεωμετρίᾳ, ἄλλοι δὲ ἐν γραμματικῇ, οἱ πλεῖστοι δὲ ἐν ῥητορικῇ. Ἄλλ' ὡς ἔ τὰ (8) ἐγκύκλια » μαθήματα συμβάλλεται πρὸς φιλοσοφίαν, τὴν δεσποίναν αὐτῶν, οὕτω καὶ φιλοσοφία αὐτῆ φιλίας σοφίας κτήσιν συνεργεῖ. Ἔστι γὰρ ἡ μὲν φιλοσοφία ἐπιτηδεύσις σοφίας, ἡ σοφία δὲ ἐπιστήμη (9) θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων, καὶ τῶν τοῦτων αἰτίων. Κυρία τοῦτων ἡ σοφία

* P. 533 ED. POTTER, 284 ED. PARIS.

(7) Ἦδη γάρ. Hæc Clemens sumpsit e Philonis Iudæi lib. *De cong. erud. quær. gratia*, p. 435: Ἦντες γάρ, τοῖς φίλοις τῶν θεραπευομένων δευσασθέντες, ὠλιγόησαν τῆς δεσποίνης φιλοσοφίας, καὶ κατεγύρασαν, οἱ μὲν ἐν ποιήμασιν, οἱ δὲ ἐν γραμματίαις, οἱ δὲ ἐν χρωμάτων χράσεσιν, οἱ δὲ ἐν ἄλλαις μυριάσι, ὡς ἠνθθέντες ἐπὶ τὴν ἀσπὴν ἀναδραμεῖν. « Sunt enim qui ancillarum illecebris inescati, parvi penderunt beatam philosophiam, et consenuerunt, quidam in geometribus, quidam in delineationibus, quidam in colorum temperaturis, alii in aliis rebus inoumeris, non valentes sese ad matronam recipere. »

(8) Ἄλλ' ὡς τὰ. Hæc etiam sumpta sunt e Philone, qui paulo post verba modo laudata, sic pergit: Καὶ μὴν ὡς περὶ τὰ ἐγκύκλια συμφέρει πρὸς φιλοσοφίαν ἀνάληψιν, οὕτω καὶ φιλοσοφία πρὸς σοφίαν κτήσιν. Ἔστι γὰρ φιλοσοφία ἐπιτηδεύσις σοφίας, σοφία δὲ ἐπιστήμη θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων, καὶ τῶν τούτων αἰτίων. Γένοιτ' οὖν ὡς περὶ τὰ ἐγκύκλια μουσική, φιλοσοφίας, οὕτω καὶ φιλοσοφία δούλη σοφίας. Φιλοσοφία δὲ ἐγκράτεια μὲν γαστρὸς, ἐγκράτεια δὲ τῶν μετὰ γαστέρα, ἐγκράτεια δὲ καὶ γλώττης ἀναδιδάσκει. Ταῦτα λέγεται μὲν εἶναι ἐν αὐτᾷ ἀρετὰ, σαμνότερα δὲ φαίνονται, εἰ θεοῦ τιμῆς καὶ ἀρεσκείας ἕνεκα, ἐπιτηδεύονται. « Atqui sicut circulares, seu liberales, artes conferunt ad acquiramam philosophiam, ita philosophia ad parandam sapientiam. Est enim philosophia meditatio sapientiæ: sapientia vero, scientia rerum divinarum humanarumque, et causarum insuper. Ergo sicut encyclopædia musica philosophiæ servit, ita philosophia sapientiæ. At philosophia nos docet continere linguam, ventrem, et ea, quæ sub ventre sunt. Hæc quamvis per se expetenda, angustiora tamen fiunt, quando in honorem Dei et causa religionis exercentur. » Ἐγκύκλιος παιδεία, « liberalium disciplinarum orbis » qualis fuerit, aliis etiam locis inuit Clemens: conf. p. 316, 345, 359, 428, 656, 661, 709, ed. Paris. His porro similia dicit Clementis discipulus, Origenes, *Contra Celsum* lib. III, p. 146, 147: Εἰ δὲ παραστήσεις μοι ἡδυσκάτους πρὸς φιλοσοφίαν προπαίδευστας, καὶ ἐν φιλοσοφίᾳ γυμνάζοντας, οὐκ ἀποτρέψομαι ἀπὸ τούτων τοὺς νέους· πειράσομαι δὲ προγυμναστομένους αὐτούς ὡς ἐν ἐγκυκλίαις μαθήμασι καὶ τοῖς φιλοσοφούμενοις ἀναδιδάσκει ἐπὶ τὸ σεμνὸν καὶ ὑψηλὸν τῆς αἰθρίας τοὺς πολλοὺς Χριστιανῶν μεγαλοφωνίας, πρὶ τῶν μεγίστων καὶ ἀναγκασιότατων διαλαμβανόντων. « Quod si mihi deberis præceptorum philosophiam docentes et exercentes, a talibus non deterribimur juvenes: sed ubi fuerint in horum scho-

ad fores domus ejus, ut non tradat aliis vitam tuam. » Tum attestatur: « Deinde te poenitebit in senectute, quando contrite fuerint carnes tui corporis. » Hic est enim finis stultæ voluptatis. Et hæc quidem ita se habent. Cum autem dixerit: « Ne sis multum apud alienam », uti quidem, sed non immorari et permanere in doctrina sæculari admonet. Verbo enim Domini præparant, ac prius instituunt, quæ temporibus convenientibus unicuique generationi utiliter data sunt. Jam enim quidam ancillarum inescati philtris, contempserunt dominam philosophiam, et ex ipsis alii quidem consenuerunt in musica, alii vero in geometria, alii autem in grammatica, plurimi autem in rhetorica. Sed quemadmodum liberales, quas vocant ἐγκυκλίους, hoc est « circulares » disciplinæ, conferunt ad philosophiam, quæ est ipsorum domina: ita etiam ipsa philosophia ad parandam conducit sapientiam. Est enim philosophia

* Prov. v, 2, 3, 5, 8, 9, 11, 20.

lis et orbe, ut vocant, disciplinarum præexercitati, subveham eos altius ad Christianorum sublimem ignotamque vulgo grandiloquentiam, disserentem de rebus maxime arduis et necessariis, » etc. Idem *Philocaliæ* cap. 13, p. 41, 42: Δύναται οὖν ἡ εὐφροσύνη σου Ῥωμαῖὸν σε νομικὸν ποιεῖν τέλειον, καὶ Ἑλληνικὸν τινα φιλόσοφον τῶν νομιζομένων ἄλλογίμων αἰρέσεων. Ἄλλ' ἐγὼ τῇ πάσῃ τῆς εὐφροσύνης δυνάμει σου ἐβουλόμην καταχρησασθαι σε τελικῶς μὲν εἰς Χριστιανισμὸν, ποιητικῶς δὲ διὰ τοῦτ' ἂν τῆς ἀμῆνης παραλαβῆναι σε καὶ φιλοσοφίας Ἑλλήνων τὰ εἰρηναῖα εἰς Χριστιανισμὸν δυνάμενα γενέσθαι ἐγκύκλια μαθήματα, ἢ προπαιδεύματα, καὶ τὰ ἀπὸ γεωμετρίας καὶ ἀστρονομίας χρήσιμα ἐσόμενα εἰς τὴν τῶν ἱερῶν Γραφῶν διήγησιν· ἴν', ὡς περὶ φασὶ φιλοσόφων παιδὲς περὶ γεωμετρίας, καὶ μουσικῆς, γραμματικῆς τε καὶ ῥητορικῆς, καὶ ἀστρονομίας, ὡς συνερίβην φιλοσοφίᾳ, τοῦθ' ἡμεῖς εἴπωμεν καὶ περὶ αὐτῆς φιλοσοφίας πρὸς Χριστιανισμὸν. « Potest igitur ingenium tuum Romanum te jurisconsultum facere absolutissimum, et Græcum philosophum ex iis sectis, quæ præstantiores habentur. Ego vero omni ingenii et animi contentione te uti volebam, quod finem attinet, ad Christianismum, sed et quoad effectiorem. Idcirco cupiebam e philosophia Græcorum ea te accipere, quæ ad Christianam doctrinam circulares disciplinæ, vel præludia esse possunt, quæque ex geometria et astronomia usui futura sunt ad sacrarum Litterarum interpretationem: ut quod de geometria, musica, grammatica, rhetorica, et astronomia philosophi prædicant, tanquam philosophiæ sociis et adjuncticibus, id nos de philosophia ad Christianam religionem dicamus. »

(9) Οὕτω καὶ φιλόσοφος... σοφία δὲ ἐπ. Οὕτω καὶ φιλοσοφία αὐτῆ πρὸς φιλοσοφίαν κτήσιν συνεργεῖ. Ἔστι γὰρ ἡ μὲν φιλοσοφία ἐπιτηδεύσις, ἡ σοφία δὲ ἐπ. edit. Flor. Φιλοσοφίας ἐν σοφίας mutavit Sylburg., quem reliqui editores postea secuti sunt. Nos integram sententiam ex Philone restituumus. His porro similia sunt, quæ Stoici de « philosophia » ac « sapientia » tradebant. Plutarchus principitō lib. I *De placitis philosophor.*: Οἱ μὲν οὖν Στωϊκοὶ ἔφρασαν τὴν μὲν σοφίαν εἶναι θεῶν τε καὶ ἀνθρωπίνων ἐπιστήμην, τὴν δὲ φιλοσοφίαν ἀσκησὴν τέχνης ἐπιτηδεύου. « Stoici igitur dicebant, sapientiam quidem divinarum humanarumque rerum scientiam esse: philosophiam vero accommodatam artibus exercitiam. » Clemens *Pædagog.* lib. I, cap. ult., philosophiam ex mente Stoicorum definit ἐπιτηδεύσιν λόγου ὀρθότητος. Eandem, quam hic Clemens, sapientiæ definitionem tradit Origenes *Con-*

quidem exercitatio sapientiae, sapientia vero rerum divinarum et humanarum, et causarum ipsarum scientia. Est enim sapientia domina philosophiae, sicut illa illius, quae praecedit, disciplinae. Si enim philosophia proditetur continentiam et linguae et ventris, et eorum quae sunt sub ventrem, et est propter se eligenda: at multo videbitur venerabilior et praestantior, si exerceatur propter Dei honorem et cognitionem. Eorum autem, quae dicta sunt, per haec praebit Scriptura testimonium. Sara erat olim sterilis, Abrahæ uxor; cum autem non pareret Sara, ancillam suam nomine Agar Ægyptiam permittit Abrahæ ad liberorum susceptionem. Sapientia ergo, quae cum fidei cohabitavit (fidelis autem et justus reputatus est Abraham) erat adhuc sterilis et sine liberis in illa generatione, ut quae nihil adhuc Abrahæ, quod esset ex virtute, peperisset. Merito autem volebat, ut qui etiamnum in progressu erat, cum mundana disciplina (per Ægyptum autem allegorice significatur mundus) prius congregaretur, postea autem ad se quoque accedens divina providentia gigneret Isaac. Interpretatur autem Philo ✕ Agar quidem « incolatus: » hic enim dictum est, « Ne multum sis apud alienam: » Saram autem, « meum principatum. » Licet ergo ei, qui disciplinis prius est institutus, venire ad sapientiam, quae vel maxime principatum obtinet, ex qua crescit genus Israeliticum. Ex quibus ostenditur, sapientiam esse doctrinam comparabilem, ad quam pervenit Abraham, ex contemplatione cœle-

✕ P. 334 ED. POTTER. « Proverb. v, 20.

tra Celsum lib. iii. p. 154, ejus partem superius recitavit Clemens *Pædag.* lib. ii, cap. 2, p. 154. Eandem alii philosophiae tribuunt quam a sapientia non distinguunt, Alcinoüs *Anim. in Porphy.* cap. 4: Φιλοσοφία δὲ ἐστὶν ἐπιστήμη θεῶν καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων. « Philosophia autem est rerum divinarum humanarumque scientia. »

(10) *Σάρρα*. Hæc etiam a Philone didicit Clemens: nam hic haud procul a principio libri superius memorati in persona Saræ hæc dicit: Ἐβραελοῦ οὖν, φησί, πρὸς τὴν παιδίσκην μου, τὴν τῶν μέσων καὶ ἐγκυκλίων ἐπιστημῶν μέσσην παιδείαν, ἵνα τεκνοποιήσῃ πρότερον ἐξ αὐτῆς· αὐτὴς γὰρ δυνήσῃ καὶ τῶν πρὸς τὴν δέσποιναν ὀμιλιῶν, γενέσεις παιδῶν γνησίων ἀπόνασθαι. « Ingredere igitur, inquit, ad ancillam meam mediarum et encyclicarum artium mediam disciplinam, ut prius ex ea liberis suscipias; posthac enim poteris ex consuetudine cum domina frui legitimum liberis. » Ibidem plura ejusdem argumenti occurrunt, quibus Philo reliquas artes ac disciplinas sapientiae quodammodo ancillari ostendit.

(11) *Εὐλογίσθη*. Scribendum cum Sylburgio *ελογίσθη*. Respicit enim Rom. iv, 9: ελογίσθη τῷ Ἀβραάμ ἡ πίστις εἰς δικαιοσύνην.

(12) *Ἀγάρ*. Philo, paulo post verba jam laudata, hæc adjicit: Γένος μὲν ἐστὶν Αἰγυπτία, καλεῖται δὲ Ἀγάρ. Τοῦτο δὲ ἑρμηνευθὲν ἐστὶ παροικησις: « Si quidem Ægyptia genere, nominatur Agar. Hoc autem si interpretare, est incolatus. »

(13) *τὴν Σάρραν*. Philo non procul a principio libri *Περὶ τῶν χειρῶν*, etc., ait: Σάρρα δὲ σύμβολον ἀρχῆς ἐμῆς· καλεῖται γὰρ ἀρχή μου. « Sara vero symbolum principatus mei; significatur enim eo nomine principatus meus. » Ibidem etiam allegoriam Saræ Abrahami et Agaridis latius prosequitur.

(14) *Διδακτική*. « Docendi potestate præditam, » male venit Hervetus. Vult enim auctor, « sapien-

tiæ φιλοσοφίας, ὡς ἐκεῖνη τῆς προπαιδείας. Εἰ γὰρ ἐγκράτεια φιλοσοφία ἐπαγγέλλεται γλώσσης τε καὶ γαστρὸς, καὶ τῶν ὑπὸ γαστέρα, καὶ ἐστὶ δι' αὐτὴν αἰρετὴ· σεμνοτέρα φανεῖται καὶ κυριώτερα, εἰ θεοῦ τιμῆς τε καὶ γνώσεως ἕνεκεν ἐπιτηδεύοιτο. Τῶν εἰρημένων μαρτυρίαν παρέξει ἡ Γραφή διὰ τῶνδε· Σάρρα (10) στεῖρα ἦν πάλαι, Ἀβραάμ δὲ γυνὴ· μὴ τίκτουσα ἢ Σάρρα, τὴν ἑαυτῆς παιδίσκην, ὀνόματι Ἀγάρ, τὴν Αἰγυπτίαν, εἰς παιδοποιεῖαν ἐπιτρέπει τῷ Ἀβραάμ. Ἡ σοφία τοίνυν, ἡ τῷ πιστῷ σύνοικος, (πιστὸς δὲ εὐλογίσθη (11) Ἀβραάμ καὶ δίκαιος·) στεῖρα ἦν ἔτι καὶ ἀτεκνος κατὰ τὴν γενεάν ἐκεῖνην, μηδέπω μὴδὲν ἐνάρετον ἀποκύσασα τῷ Ἀβραάμ. Ἥξιόν δὲ εἰκότως, τὸν ἤδη καιρὸν ἔχοντα προκοπῆς, τῇ κοσμητῇ παιδεῖα (Αἴγυπτος δὲ ὁ κόσμος ἀλληγορεῖται) συνευασθῆναι πρότερον, ὕστερον δὲ, καὶ αὐτῇ προελθόντα κατὰ τὴν θεῖαν πρόνοιαν, γεννησάτω τὸν Ἰσαάκ. Ἐρμηνεύει δὲ ὁ Φίλων τὴν μὲν Ἀγάρ (12) « παροικῆσιν » ἐνταῦθα γὰρ εἰρηται· « Μὴ πολὺς ἴσθι πρὸς ἄλλοτρίαν » τὴν Σάρραν (13) δὲ « ἀρχή μου. » « Ἐνεστὶν οὖν, προπαιδευθέντα, ἐπὶ τὴν ἀρχικωτάτην σοφίαν ἐλθεῖν, ἀφ' ἧς τὸ Ἰσραηλιτικὸν γένος αὐξεται. Ἐξ ὧν δεικνύεται διδακτικὴν (14) εἶναι τὴν σοφίαν, ἣν μετήλθεν Ἀβραάμ, ἐκ τῆς τῶν οὐρανίων θέας μετῶν εἰς τὴν κατὰ θεὸν πίστιν τε καὶ δικαιοσύνην. Ἰσαάκ (15) δὲ « τὸ αὐτομαθὲς ἐνδείκνυται » διὸ καὶ Χριστοῦ τύπος εὐρίσκεται. Οὗτος μὲν γυναικὸς ἀνὴρ, τῆς Ῥεβέκκας, ἣν « ὑπομονὴν » μεταφράζουσιν· πλείοσι δὲ συνέρχεσθαι ὁ Ἰακώβ (16) λέγεται ὡς ἀν « ἀσκητῆς » ἐρμηνευόμενος. Διὰ πλείονων δὲ

tiam doctrina comparari posse. « Quo sensu Philo, a quo Clemens hæc sumpsit, hæc voce usus est, libri *Περὶ τῆς εἰς τὰ προαιεῖα συνόδου*, p. 429: Διὰ τί; ὅτι καὶ διδακτικὴ ἀρετὴ, ἣν Ἀβραάμ μέτεσσιν· « Quare? quia virtus, quam Abraham prosequitur, docibilis est. » Si quis tamen didacti apud Clementem, et didacti apud Philonem substituere malit, haud repugnans. Sunt enim hujusmodi voces ἐμετάβολοι. Sic enim hujus *Strom.* p. 297, μεθεκτὸ pro μεθεκτικῷ occurrit, et ἐφεκτὸ pro ἐφεκτικῷ *Strom.* viii, p. 777. Porro notum est, Stoicos etiam docuisse, virtutem esse didacti, quod tradit in *Zenone Laertius* lib. vii, seg. 9f.

(15) *Ἰσαάκ*. Hujus etymon et allegoriam Philoni debet Clemens: qui libri superius memorati pag. 429 eo allusit: Τὸ δὲ αὐτομαθὲς γένος, οὗ ἐκωνοήσεν Ἰσαάκ. « At genus, » inquit, « a seipso doctum, in quo Isaac censetur, » etc. Deinde Rebecca interpretationem tradit: Καλεῖται δὲ παρὰ μὲν Ἑλλήσιν Ἰπομονή, παρὰ δὲ τοῖς Ἑβραίοις Ῥεβέκκα· « Vocatur autem a Græcis Tolerantia, ab Hebræis vero Rebecca. » Quam etymologiam aliis etiam pluribus locis enarrat. Eandem Clemens superius refert *Pædag.* lib. i, cap. 5, p. 90 edit. Paris.

(16) *Ὁ Ἰακώβ*. Philo, loco superius dicto, hæc adjicit: Καὶ ἡ δὲ ἀσκήσεως τελομένη, περὶ ἣν Ἰακώβ ἐσπουδαζόμενα φαίνεται· διὰ πλείονων γὰρ καὶ διαφερόντων αἰ ἀσκήσεις δογμάτων, ἡγουμένων, προπαιδευμένων, ὑστεριζόντων, πόνους τοτὲ μὲν ἐλάττους, τοτὲ δὲ μέζους ἐχόντων. « Ibidem quæ per meditationem absolvitur, quod genus virtutis Jacob sectatum apparet: meditationes enim constant ex compluribus variis dogmatibus, antecedentibus, consequentibus, citius aut serius occurrentibus, et labores nunc minores, nunc majores exhibentibus. » Quæ verba Clemens abbreviavit.

καὶ διαφερόντων αἱ ἀσκήσεις, δογμάτων· ὅθεν καὶ Ἰσραὴλ (17), οὗτος μετονομάζεται, ὁ τῶ ὄντι « διο-
 ρατικός, ὡς ἂν πολυπειρός τε καὶ ἀσκητικός. Εἴη
 ὁ ἂν τι καὶ ἄλλο δηλούμενον διὰ τῶν τριῶν προπα-
 τῶρων, κυρίαν εἶναι τὴν σφραγίδα τῆς γνώσεως,
 ἐκ φύσεως, καὶ μαθήσεως, καὶ ἀσκήσεως συνεστῶ-
 σαν. Ἐχοῖς δ' ἂν καὶ ἄλλην εἰκόνα τῶν εἰρημένων,
 τὴν θήμαρ (18) ἐπὶ τριόδου καθεσθεῖσαν, καὶ
 πόρνης δόξαν παρασχούσαν· ἦν ὁ φιλομαθῆς
 Ἰούδας, (« δυνατός (19) » δὲ ἐρμηνεύεται,) ὁ μὲν ἄσκε-
 πον καὶ ἀδιερεύνητον καταλιπὼν, ἐπεσκέψατο, καὶ
 πρὸς αὐτὴν ἐξέκλινε, σώζων τὴν πρὸς τὸν Θεὸν
 ἐνάγκην. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἀβραὰμ, παραζηλούσης
 τῆς Σάρρας τὴν Ἀγάρ παρευδοκίμουσαν αὐτὴν (20),
 ὡς ἂν τὸ χρησιμὸν ἐκλεξάμενος μόνον τῆς κοσμικῆς
 φιλοσοφίας, « Ἰδοὺ ἡ παιδίσκη ἐν ταῖς χερσὶ σου·
 γὰρ αὐτῆ ὡς ἂν σοι ἀρεστὴν ἦ, » φησὶ· δηλῶν ὅτι,
 Ἀπιζομαι μὲν τὴν κοσμικὴν παιδείαν, καὶ ὡς νεω-
 ἔραν, καὶ ὡς συνθεραπευτιδα· τὴν δὲ ἐπιστήμην τὴν
 σὴν, ὡς τελείαν δέσποιναν, τιμῶ καὶ σέβω. « Καὶ
 ἐκάουσεν (21) αὐτὴν Σάρρα· Ἰσον τῶ, Ἐσωφρόνισε
 * P. 355 ED. POTTER, 285 ED. PARIS.

(17) Ἰσραήλ. Philo ejusdem libri p. 451 : Ἰσραήλ γὰρ ὀρών θεὸν ἐρμηνεύεται. « Israel enim videns Deum expicatur. » Sed Clemens fortasse e Philonis verba pra oculis habuit, quæ occurrunt libri Περὶ μέθης p. 251 : Ἦνίκα γούν ὁ ἀσκητής Ἰακώβ, καὶ τοὺς ἀρετῆς ἀθλοὺς διαθλῶν, ἐμελλεν ἀπαλὰς ὀφθαλμῶν ἀντιδιδόναι, καὶ λόγους ἔργων, καὶ προκοπῆς τελειότητος, τοῦ φιλοδώρου Θεοῦ βουληθέντος αὐτοῦ τὴν διάνοιαν ἐνοματιῶσαι, ἵνα ταῦτ' ἐναρῶς ἰδῆ, ἃ πρότερον ἀκοῆ παρελάμβανε· (πισσοτέρα γὰρ ὄψις ὄντων) ἐπήγγασαν οἱ χρῆσμοί· ὅς κληθήσεται τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰακώβ, ἀλλὰ Ἰσραήλ ἔσται σου τὸ ὄνομα, ὅτι ἰσχυσας μετὰ Θεοῦ καὶ μετὰ ἀνθρώπων δυνατῶς. Ἰακώβ μὲν οὖν μαθήσως καὶ προκοπῆς ὄνομα, ἀκοῆς ἐξηρητημένων δυνάμεων, Ἰσραήλ δὲ τελειότητος. Ὅρασιν γὰρ Θεοῦ μηνύει τοῦ-
 ρατ· « Quando igitur exercitator ille Jacob exantlans virtutis certamina, permutaturus erit aures pro oculis, verba pro operibus, profectum pro perfectione, benignissimo Deo volente illustrare mentis ejus oculos, ut jam manifeste cerneret, quæ prius auditu perceperat (oculis enim tutius creditur, quam auribus), insonuit ei hoc oraculum : « Non nominaberis posthac Jacob, sed Israel erit nomen tuum, quia cum Deo validus fuisti, et cum hominibus. » Est igitur Jacob discens et proficiens nomen, perndentis ex auditu viribus, perfecti vero Israel. Nam « visionem Dei » nomen id significat. « Eamdem etymologiam superius tradit Clemens, Pedag. lib. 1, c. 7, p. 110 edit. Paris., et infra Strom. II, p. 367. Eo alludunt Constitutiones apostolicæ, lib. VII, cap. 36 : Τὸν ἀληθινὸν Ἰσραήλ, τὸν θεοφιλέν, τὸν ὀρώντα θεόν· « Verum Israel, Deo clarum, quique Deum videt. » Optatus Milevitanus sub fin. lib. II : « Israel, id est, qui mente Deum videt. » Justino martyri Dialogi cum Tryphone, pag. 354, Israel est ἀνθρωπῶς νικῶν δύναμιν. « Homo vincens virtutem ; » Tertulliano « cum Deo invalescens. » Qui de « visione Dei » loquuntur, Israel em deunt a verbo Ἰσρα. Sed longe præstat alia etymologia e sacris Scripturis petita, a verbo ἰσρα et nomine ἰσ, secundum quam Israel Josepho est ἀντιπῶς ἀγγέλω θεῶ. Hieronymo Israel est *prin-*
ceps cum Deo, vel, *principes Dei*. « Quamvis igitur, » inquit, « grandis auctoritatis, et eloquentiæ, et ipsorum umbra nos opprimat, qui Israel « virum, » sive « mentem videntem Deum » transtulerunt ; nos magis Scripture, et angeli, et Dei, qui ipsum Israel vocavit, auctoritate ducimur, quam cujuslibet

A stium transiens ad eam, quæ ex Deo est, fidem et justitiam. Per Isaac autem id, quod « per se didicit, » indicatur. Quare etiam Christi typus invenitur. Is fuit vir unius uxoris, nempe Rebecce, quam transferunt « tolerantiam. » Dicitur autem Jacob congregari cum pluribus, ut qui exponatur « exercitator. » Fiunt autem exercitationes per plura et differentia dogmata. Unde hic etiam nominatur Israel, qui revera est vi « perspicendi » præditus, ut qui sit multarum rerum peritus, et ad exercendum accommodatus. Fuerit etiam aliquid aliud quod significatur per tres illos priores patres, nempe esse firmum ac validum cognitionis signaculum, quod constat ex natura, et doctrina, et exercitatione. Habueris autem etiam aliam eorum, quæ dicta sunt, B similitudinem, Thamar, quæ sedit in trivio, 123 et visa est esse meretrix, quam studiosus Judas * (exponitur autem « potens »), qui nihil relinquit, quod non consideret ac scrutetur, consideravit, et ad eam declinavit, servans eam, quam habuit, in Deum « confessionem. » Unde etiam Abra-

eloquentiæ sæcularis. » Verum in Hebraicis vocibus explicandis sæpe lapsi sunt Paires Græci Latinique.

(18) Θήμαρ. Vulg. Bibliis Θάμαρ est, Gen. xxviii. Sylburg. — Porro hanc etiam allegoriam e libro Philonis superius dicto sumpsit Clemens, pag. 442 : Θάμαρ ἐπὶ τριόδου καθέζεται, πόρνης δόξαν παρασχούσα τοῖς ὁδοῦ βαδίζουσιν, ἵνα οἱ περιέργως ἔχοντες, ἀνακαλύψαντες ἀναφῆνωσι, καὶ καταθέσωνται τὸ ἀφανστον καὶ ἀμείναντο καὶ παρθένον δυτικῆς αἰδοῦς καὶ σωφροσύνης εὐπρεπέστατον κάλλος· τίς οὖν ὁ ἐξεταστικός, καὶ φιλομαθῆς, καὶ μὲν ἄσκεπτον καὶ ἀδιερεύνητον τῶν ἐγκεκαλυμμένων πραγμάτων παραλιπεῖν ἀξίω ἐστιν, ὅτι μὴ ὁ ἀριστράτηγος, καὶ βασιλεὺς, καὶ ταῖς πρὸς Θεὸν ὁμολογίας ἐμμένων τε καὶ χαίρων, ὄνομα Ἰούδας ; « Thamar sedet in trivio, pro meretrice se ostentans prætereuntibus, ut curiosior quispiam velum detrahat, et intemerati virgineique pudoris pulchritudinem decen-
 tissimam conspiciat. Sed quis est ille quæsitur discendi cupidus, nihil indiscussum et inexploratum sinens, nisi summus ille dux et rex, libenter persians in icto semel cum Deo foedere, Judas nomine? »

(19) Δυνατός. Philoni Judas est Κυρίω ἐξομολόγησις, lib. De plantatione Nor, pag. 253 : Ἰούδας, ὃς ἐρμηνεύεται Κυρίω ἐξομολόγησις. « Judas, qui explicatur Domino confessio. » Idem, lib. 1 De legis allegor. pag. 55 : Τοῦ μὲν ἐξομολογουμένου ὁ Ἰούδας σύμβολον « Judas confidentem significat. » Ad quod etiam non solum alludit Philo in verbis proxime superiori nota allatis, sed etiam Clemens in iis quæ jam sequuntur : Σώζων τὴν πρὸς Θεὸν ὁμολογίαν· « Servans confessionem in Deum. » Et Strom. VII, p. 763 : Ἰουδαία γὰρ ἐξομολόγησις ἐρμηνεύεται « Judæa enim exponitur confessio. » Constitutionum apostol. lib. II, cap. 60 : Ἰούδας γὰρ ἐξομολόγησις ἐρμηνεύεται. « Judas enim confessio exponitur. » Ubi hæc adnotavit Cotelerius : « Passim auctores Judam de confessione et laude, confessore et laudatore interpretantur. At Clementi Alexandrino in Miscellaneo I, p. 285, « Judas » est « potens, » δυνατός, τὴν quippe significat « robur » ac « potestatem, » et : τὴν « deiecit, » quod est potentis. »

(20) Αὐτήρ. F. αὐτῆ Sylburg. — Hæc etiam Clemens sumpsit e libro Philonis De cong. quær. erud. gratia, p. 446.

(21) Καὶ ἐκάχ. Philo libri jam dicti pag. 447 : Διόπερ ἐπιφέρει· Καὶ ἐκάουσεν αὐτὴν, ἴσον τῶ ἐνουθέτησε καὶ ἐσωφρόνισε ; « Quapropter mox additur : Et afflixit eam : ac si dixisset, castigavit, et coegit

ham, cum Sara æmularetur Agar, quæ erat in majori quam ipsa existimatione, ut qui sæcularis philosophiæ solum id, quod est utile, elegisset, « Ecce, » inquit^a, « ancilla in manibus tuis, utere ea ut lubet. » Quasi diceret : Sæcularem quidem amplector doctrinam, et ut juniorem, et ut conservam : scientiam autem tuam, ut perfectam dominam, honoro, et colo. « Et affixit eam Sara, » quod perinde est ac^c correxit et admonuit. Recte itaque dictum est : « Noli negligere disciplinam Domini, neque defatigeris cum ab eo argueris. Quem enim diligit Dominus, castigat : flagellat autem omnem filium, quem recipit^b. » Ac prædictæ quidem Scripturæ, cum eas in aliis locis examinabimus, alia mysteria præsentare comperientur. Hic vero id solum dicimus, quod philosophia inquisitionem veritatis et naturæ rerum contineat : hæc autem est veritas, de qua ipse dixit Dominus : « Ego sum veritas^c. » Et rursus, quod disciplina, quæ præcedit eam, quæ est in Christo, quietem, exerceat mentem et excitet intelligentiam, generando ingenii acumen aptum ad inquirendum per veram philosophiam, quam inventam, vel potius acceptam, mystæ habent ab ipsa Veritate.

καὶ ἐνουθέτησεν. Εὐ γοῦν εἰρηται, « Παιδείας θεοῦ (22), οὐδὲ μὴ ὀλιγώρει· μηδὲ ἐκλύου ὑπὲρ αὐτοῦ ἐλεγχόμενος. Ὅν γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει· μαστιγοῦ δὲ πάντα υἱόν, ὃν παραδέχεται. » Κατ' ἄλλους μένοι γε τόπους (23) ἐξεταζόμεναι αἱ προειρημέναι γραφαὶ ἄλλα μυστήρια μηνύουσι παρεστάναι. Φαμὲν τοίνυν ἐνθὲνδε γυμνῶ τῷ λόγῳ, τὴν φιλοσοφίαν ζήτησιν ἔχειν περὶ ἀληθείας καὶ τῆς τῶν ὄντων φύσεως· ἀλήθεια δὲ αὕτη, περὶ ἧς ὁ Κύριος αὐτὸς εἶπεν, « Ἐγὼ εἰμι ἡ ἀλήθεια· » τὴν τε αὖ προπαιδεῖαν τῆς ἐν Χριστῷ ἀναπαύσεως, γυμνάσει τὸν νοῦν, καὶ διεγείρειν τὴν σύνεσιν, ἀγγιχοῖαν γεννώσαν ζητητικὴν διὰ φιλοσοφίας ἀληθοῦς, ἣν εὐρόντες, μᾶλλον (24) δὲ εἰληφότες, B παρ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας ἔχουσιν οἱ μύσται.

CAPUT VI.

Institutione plerumque, non natura, bonos fieri, multumque ad eruditionem virtutem conferre.

Multum autem confert ea promptitudo, quam prævia exercitatio conciliat, ad videndum ea quæ oportet : mentis autem fuerint exercitatio ea quæ mente possunt percipi. Triplex autem eorum natura, quæ in quantis continuis, et quantis discretis, et iis, quæ sunt dicenda, consideratur. Quæ enim ex demonstrationibus conficitur oratio, perfectam animæ fidem facit ejus, quod consequitur, ut non putet id, quod demonstratum est, aliter se habere : nec sinit ut iis succumbat, quæ nobis per fraudem incurrunt. In his ergo disciplinis a sensilibus expurgatur et excitatur anima, ut possit veritatem perspicere. Victus enim, et bona eruditio, si servetur, bonas efficit naturas : et ✕ bonæ naturæ talem suscipientes disciplinam, sicut adhuc prioribus meliores, cum ad alia, tum ad gignendum, quemadmodum in aliis animalibus. Unde etiam dicit : « Vade ad formicam, o piger, et efficere illa sapientior, » quæ « multum » et omnis generis « nutrimentum recondit tempore messis » adversus minas hiemis^d. « Aut vade ad apem, et discite quam laboriosa sit : ipsa enim omne pratium depascens, unum favum generat. » Si autem « oras in cella^e » sicut docuit Dominus « adorare spiritu^f, » non utique cura tua solum circa domum versabitur, sed etiam D circa animam, quænam sint ei tribuenda, et quem-

Πολλὰ δ' ἡ ἐτοιμότης πρὸς τὰ δέοντα ὄρῃν διὰ τῆς προγυμνασίας συμβάλλεται· εἴη δ' ἂν γυμνασία τῷ νῷ τὰ νοητά. Τριττὴ δὲ ἡ τούτων φύσις, ἔν τε ποσοῖς, καὶ πηλίκους, καὶ λεκτοῖς θεωρουμένη. Ὁ γὰρ ἀπὸ τῶν ἀποδείξεων λόγος, ἀκριβῆ πίστιν ἐντίθησι τῇ ψυχῇ τοῦ παρακολουθοῦντος, ὥστε μηδ' ἂν ἄλλως ἔχειν τὸ ἀποδειχθὲν οἰεσθαι· τοῖς τε αὖ δι' ἀπάτην ὑποτρέχουσιν ἡμῖν, ὑποπίπτειν οὐκ ἔβ. Ἐν τούτοις οὖν τοῖς μαθήμασιν ἐκκαθαίρεται τε τῶν αἰσθητῶν, καὶ ἀναζωπυροῦται ἡ ψυχὴ, ἵνα δὴ ποτε ἀλθθειαν διιδεῖν δυνηθῇ. Τροφή (25) γὰρ, καὶ ἡ παιδευσίς ἡ χρηστὴ σωζομένη, φύσις ἀγαθὰς ποιεῖ· καὶ αἱ φύσεις αἱ χρησταί, τοιαύτης παιδείας ἀντιλαμβάνόμεναι, ἔτι βελτίους τῶν πρότερον φύονται εἰς τε τὰ ἄλλα, καὶ εἰς τὸ γεννᾶν, ὥστε καὶ ἐν τοῖς ἄλλοις ζῴσις. Διὸ καὶ φησιν· « Ἔθι πρὸς τὸν μύρμηκα, ὃ ὀκνηρὸν καὶ γενοῦ ἐκεῖνου σοφώτερος, » ὅς « πολλὴν » καὶ παντοδαπὴν ἐν τῷ ἀμῆτῳ παρατίθεται πρὸς « τὴν τοῦ χειμῶνος » ἀπειλὴν « τὴν τροφὴν » ἧ, Πορευθῆτι πρὸς τὴν μέλισσαν, καὶ μάθε ὡς ἐργάτις ἐστὶ· καὶ αὕτη γὰρ, πάντα τὸν λειμῶνα ἐπινεμομένη, ἐν κτηρίῳ γεννᾷ. » Εἰ δὲ « ἐν τῷ ταμείῳ εὐχῆ, » ὡς ὁ Κύριος ἐδίδαξε « πνεύματι προσκυνεῖν, » οὐκ ἔτι περὶ τὸν οἶκον εἴη ἂν μόνῃ ἡ οἰκονομία, ἀλλὰ καὶ περὶ τὴν ψυχὴν, τίνα τε ἐπινεμητέον αὐτῇ, καὶ ὅπως, καὶ ὅπου· τίνα τε ἀποθετέον καὶ ἐπιθησαυριστέον εἰς αὐ-

✕ P. 536 ED. POTTER, 286 ED. PARIS. ^a Gen. xvi, 6. ^b Prov. iii, 11, 12. Heb. xii, 5, 6. ^c Joan xiv, 6. ^d Prov. vi, 6, 8. ^e Matth. vi, 6. ^f Joan. iv, 23.

officium facere. » Item paulo post p. 449, Salomonis dictum recitat, quod hic apud Clementem sequitur.

(22) Παιδείας Θ. Ὑἱὲ, μὴ ὀλιγώρει παιδείας Κυρίου, Prov. Ὑἱέ μου, μὴ ὀλι. π. K. Hebr. Philo eodem modo hæc verba recitat, quo Clemens. Mox, καὶ μὴ ἐκλύου pro μηδὲ ἐκλύου, Philo. Dein, ἐλέγγει pro παιδεύει, Proverb. et Philo : sed παιδεύει exstat. Hebr.

(26) Τύπους. Scribi etiam possit τύπος, « typos. »

Sic paulo superius Isaac dicitur Χριστοῦ τύπος.

(24) Ἦν εὐρόντες, μ. Malim sic distinguere : Ἦν εὐρόντες, μᾶλλον δὲ εἰληφότες παρ' αὐτῆς τῆς Ἀληθείας, ἔχ. « Quam inventam, v. l. potius ab ipsa Veritate acceptam, habent inystæ. » Ubi per « veritatem » intelligit Christum.

(25) Τροφή. « Victui » comparat scientias : quippe quibus mens nutrita et aucta, ad « generationem, » seu inventionem, apta fit, quemadmodum victui corpus.

τὴν· καὶ ὅτε ταῦτα προκομιστέον, καὶ πρὸς οὐστίας. Οὐ γὰρ φύσει, μαθήσει δὲ, οἱ καλοὶ κάγαθοι γίνονται, καθάπερ ἱατροὶ καὶ κυβερνήται. Ὀρῶμεν γοῦν κοινῶς οἱ πάντες τὴν ἄμπελον καὶ τὸν ἵππον· ἀλλ' ὁ μὲν γεωργὸς εἰσεται, εἰ ἀγαθὴ πρὸς καρποφορίαν, ἢ κακὴ ἢ ἄμπελος· καὶ ὁ ἵππικὸς ἄθυμον (26), ἢ τὰ γινὼν διακρίνει βλάβει· τὸ δ' ἄλλους παρ' ἄλλους εὐπεφυκέναι πρὸς ἀρετὴν, ἐπιτηδεύματα μὲν τινα τῶν οὕτω πεφυκότων παρὰ τοὺς ἐτέρους ἐνδείκνυται· τελειότητα δὲ κατ' ἀρετὴν, οὐδ' ἦν τιν' οὖν τῶν ἄμεινον φύσεων κατηγορεῖ, ὁπότε καὶ οἱ κακῶς πεφυκότες πρὸς ἀρετὴν, τῆς προσηκούσης παιδείας τυχόντες, ὡς ἐπίπαν καλοκάγαθιας ἤνυσαν· καὶ αὐτὰ ἐναντία, οἱ ἐπιτηδελῶς φύοντες, ἀμελεῖα γαγόνασιν κακοί. Φύσει δ' αὐτὸ κοινωτικὸς καὶ δικαίους ὁ θεὸς ἡμᾶς ἐδημοῦργησεν, ὅθεν οὐδὲ τὸ δίκαιον ἐκ μόνης φαίνεσθαι τῆς θέσεως βήτεον· ἐκ δὲ τῆς ἐντολῆς ἀναζωπυρεῖσθαι· τὸ τῆς δημιουργίας ἀγαθὸν νοητέον, μαθήσει παιδευθεῖστος τῆς ψυχῆς ἐθέλειν αἰρεῖσθαι τὸ κάλλιστον (27). Ἄλλὰ καθάπερ καὶ ἀνευ γραμμάτων πιστὸν εἶναι δυνατόν φαμεν· οὕτω συνεῖναι (28) τὰ ἐν τῇ πίστει λεγόμενα οὐχ οἰόντα, μη μαθόντα, ὁμολογούμεν. Τὰ μὲν γὰρ εὐ λεγόμενα προσέειπαι, τὰ δὲ ἀλλότρια μὴ προσέειπαι, οὐχ ἀπλῶς ἢ πίστις, ἀλλ' ἢ περὶ τὴν μάθησιν πίστιν ἐμποιεῖ. Εἰ δ' ἢ ἀγνοια, ἀπειθεῖσθα τε ἄμα καὶ ἀμαθία, τὴν ἐπιστήμην τῶν θείων καὶ ἀνθρωπίνων ἐντίθησι τῇ διδασκαλίᾳ, ἀλλ' ὡς ἐν κενῆ βίου ὁρθῶς ἐστὶ βιοῦν, οὕτω δὲ καὶ ἐν περιουσίᾳ ἔξεισι· καὶ βῆρον ἄμα καὶ θάττον σὺν τῇ παιδείᾳ θηρᾶσαι ἂν τινα τὴν ἀρετὴν ὁμολογούμεν, οὐδὲ δίχα τούτων ἀθήρατον οὖσαν· πλὴν καὶ τότε τοῖς μαμαθηκόσι, καὶ τὰ ἀισθητήρια (29) συγγεγυμνασμένοις. « Μῖσος ἐν γὰρ, » φησὶν ὁ Σολομῶν, εἰγείρει νεῖκος, ὁδοὺς δὲ ζωῆς φυλάσσει παιδεία· ὡς μὴ ἀπατηθῆναι, ὡς μὴ κλαπηῖναι πρὸς τῶν ἐπι βλάβῆ τῶν ἀκρωμένων κακοτεχνίαν ἡσυχρότων. « Παιδεία (30) δὲ ἀνεξέλεγκτος (31) πλανᾶται, » φησὶ· καὶ χρὴ μετεῖναι τὸ ἐλεγκτικὸν εἶδος, ἕνεκα τοῦ τῆς δόξας τῆς ἀπατηλῆς διακρούεσθαι τῶν σοφιστῶν· Εὐ γοῦν καὶ Ἀνάξαρχος εὐδαιμονικῶς (32) ἐν τῷ *Περὶ βασιλείας* γράφει· « Πολυμαθεὴ κάρτα μὲν ὠφελεῖ, κάρτα δὲ βλάπτει τὸν ἔχοντα· ὠφελεῖ μὲν τὸν ἀξίον ὄντα (33), βλάπτει δὲ, τὸν βηθιδίως φωνέοντα πᾶν ἔπος, κ' ἐν παντὶ δήμῳ. Χρὴ δὲ καιροῦ μέτρα εἰδέ-

A admodum, et quantum; et quænam sint reponenda, et in ipsam recondenda; et quando ea afferenda, et ad quæ. Non enim natura, sed doctrina viri boni et honesti sunt, quemadmodum medici et gubernatores. Omnes itaque communiter videmus vitem et equum: sed sciet quidem agricola, vitisne ad ferendum fructum bona sit, an mala; et qui equorum habet cognitionem, facile discernit ignavam vel celerem. Alios autem esse aliis natura ad virtutem aptiores, ostendunt quidem quædam studia eorum, qui sunt aliis natura aptiores; virtutis autem perfectionem inesse istis, qui sunt meliori natura, nullam arguit, quod etiam qui natura minime apti sunt ad virtutem, eam quam par est assecuti disciplinam, vel ad omne genus probitatis et honestatis pervenerint; et contra, qui natura apti erant ad virtutem, evaserint mali negligentia et incuria. Cum vero nos natura ad societatem aptos justosque Deus fabricatus est, iustitia in sola constitutione oriri dicenda non est, sed potius id, quod a creatione inerat, bonum vi præcepti suscitari intelligendum est, cum ex doctrina didicerit anima velle quod optimum est eligere. Sed quemadmodum vel sine litteris fidelem posse esse dicimus, ita quæ in fide dicuntur non posse intelligere eum, qui non est doctus, confitemur. Quæ enim bene dicuntur admittere, aliena autem non admittere, non simplex fides, sed ea demum, quæ cum doctrina juncta est, efficit. Quod si ignorantia, imperitia simul et inscitia, rerum divinarum et humanarum scientiam æque affert ac doctrina: at quemadmodum in egestate licet recte vivere, ita etiam licet in abundantia: quin et facilius simul et celerius disciplinis liberalibus institutum posse aliquem virtutem assequi confitemur: quæ tamen non est ejusmodi, ut sine iis capi non possit; sed tunc quoque ab iis, qui didicerunt, et sensus habent exercitatos. ✕ « Odium enim, » inquit Salomon, « excitat contentio, vias autem vitæ custodit disciplina a; » ut non decipiamur neque circumveniamur ab iis qui, ad auditorum perniciem, improbam artem exerceverunt: « Disciplina autem vagatur, » inquit, « inconfutabilis b. » Oportet itaque arguendi et refellendi genus persequi, ut sophistarum fallaces repellamus

✕ P. 537 ED. POTTER, 287 ED. PARIS. a Prov. x, 12, 17. b Ibid., 17.

(26) Ἄθυμον. Forte verius βῆθυμον, « segnem. » D sumptis, Latine vertendis. LOWTH.

(27) Τὸ κάλλιστον. Videtur respexisse ad illud Theognidis: Κάλλιστον τὸ δικαιοτάτον· « Res pulcherrima, quæ justissima. » Idem Aristoteles docet v *Ethic. ad Nicomachum*. F. MORELLI P. R. COLLECT.

(28) Συνεῖναι. H. mavult συνίεναι, præc. temp. SYLBERG.

(29) Τὰ αἰσθητήρια. Respicit Hebr. v. 14: Τελείων δὲ ἔστιν ἡ στερεὰ τροφή, τῶν διὰ τὴν ἕξιν τὰ αἰσθητήρια γεγυμνασμένα ἐχόντων πρὸς διάκρισιν καλοῦ τε καὶ κακοῦ.

(30) Παιδεία. Rectius vulg. Biblia Prov. x, παιδεία, dat. casu. SYLBERG.

(31) Ἀνεξέλεγκτος. « Corceptionem deserens, » vel: contemnens. » Nescit interpres hoc e Prov. x, 17. secundum LXX a sumptum: alibi etiam turpissime lapsus est in sententiis e Græco τῶν ὄ' de-

(32) Εὐ γοῦν καὶ Ἀνάξαρχος εὐδαιμονικῶς. Εὐδαιμονικῶς agnoscit etiam *Építome* ms. H. dubitat, an legendum sit ὁ εὐδαιμονικός. SYLBERG. —

Vel, retenta voce εὐδαιμονικῶς, scribendum: Εὐ γοῦν Ἀνάξαρχος καὶ εὐδαιμονικῶς: « Bene igitur Anaxarchus, ac prout decebat eum, qui εὐδαιμονικός: dictus est. Scribit enim Laertius in Anaxarcho, ὁὗτος διὰ τὴν ἀπάθειαν καὶ εὐκολίαν τοῦ βίου εὐδαιμονικός ἐκαλεῖτο: « Ille Anaxarchus ob animi constantiam, et facilem vivendi rationem fortunatus appellabatur. » Idem tradunt etiam *Ælianus Variæ historiæ* lib. ix, cap. 37, et *Sextus Empiricus* lib. *Adv. mathematicos* pag. 146. Id cognominis nonnullis etiam aliis datum, scribit Athenæus lib. xii, et Laertius in sui operis præmatio.

(33) Τὸν βηθιδίως φωνέοντα. H., τὸν μὴ διεξιόντα. SYLBERG.

opiniones. Recte profecto ac divine Anaxarchus scribit in libro *De regno* : « Multa ac varia doctrina multum quidem juvat, multum autem lædit eum, qui eam possidet. Juvat quidem eum, qui eam possidet. Juvat quidem eum, qui quidvis dicit, et coram universo populo. Oportet autem scire mensuram temporis. Hic est autem fluis sapientiæ. Quicunque autem canuat præ foribus, etiamsi quid sapienter ac perite cecinerint, non reputantur sapientes, sed opinionem subeunt stultitiæ. » Et Hesiodus :

124 *Musarum, reddunt hominem quæ multa loquentem*
Divinum, vocalem.

In verbis enim copiosum dicit « multa loquentem; » acrem autem ac vehementem, « vocalem; » et « divinum, » eum, qui est peritus, et philosophus, et sciens veritatis.

Α ναϊ· σοφίης γὰρ οὗτος ὄρος· ὅσοι δὲ καὶ θύρῃσιν (34) ἀεῖδουσιν, ἢ ἦν πη πεπνυμένα ἀεῖδουσιν, οὐ τιθέμενοι ἐν σοφίῃ, γινώμην δ' ἔχουσι· μωρίης. Καὶ Ἡσίοδος· dignus est : lædit autem eum, qui quidvis dicit, et coram universo populo. Oportet autem scire mensuram temporis. Hic est autem fluis sapientiæ. Quicunque autem canuat præ foribus, etiamsi quid sapienter ac perite cecinerint, non reputantur sapientes, sed opinionem subeunt stultitiæ. » Et Hesiodus :

Μουσῶων, αἱ τ' ἄνδρα πολυφραδέοντα τιθεῖσαι
θέσπιον, ἀδύηεντα·

εὐπορον μὲν γὰρ ἐν λόγοις, « τὸν πολυφράδμονα » λέγει· δεινὸν δὲ, « τὴν ἀδύηεντα (35) » καὶ « θέσπιον, » τὸν ἔμπειρον, καὶ φιλόσοφον, καὶ τῆς ἀληθείας ἐπιστήμονα.

CAPUT VII.

Philosophiam ad divinam virtutem viam aperire, eamque non particularis alicujus sectæ, sed eclecticam.

Apparet itaque, præcedaneas illas liberales Græcorum disciplinas, una cum ipsa philosophia, venire divinitus ad homines, non principaliter, sed quemadmodum imbres erumpunt in terram bonam, et in fimum, et super domos. Similiter autem germinat et herba et frumentum, et nascitur etiam ficus in monumentis, et si qua est arbor impudentior. Et quæ temere nascuntur, in specie quidem supra ea, quæ vera sunt, emergunt, quoniam eandem pluviz vim assequuntur; sed non eandem habent gratiam, quam ea, quæ in solo pingui nata sunt, ut quæ statim exsiccari vel velli soleant. Porro autem huic quoque loco est utilis parabola « sementis », quam Dominus est interpretatus. Unus enim est agricola terræ, quæ est in hominibus, qui a principio seminat a constitutione mundi nutritia semina, qui illis unoquoque tempore Dominum Logon impluit; tempora autem et loca, quæ susceperunt, genere differentiam. Et alioqui agricola non solum frumentum (etsi hujus quoque plures sint differentiz), sed etiam alia semina seminat, ✕ hordeum, fabas, pisa, cicer, et semina quæ olera in hortis producant, et flores. Ejusdem est autem agriculturæ, et plantandi officium, et operandi quæcunque pertinent ad ipsa plantaria, hortos, et pomaria, et in summa, ad omnis generis arbores producendas et alendas. Similiter autem non sola ars pascendarum ovium, sed et boum equorumque et canum alendorum et curandarum arum artes omnes, et, ut summam dicam, quæ in curandis gregibus animalibusque nutriendis versantur, inter se quidem secundum magis et minus differunt, sed sunt omnes vitæ utiles. Philosophiam autem, non dico Stoicam, nec Platoniam, aut Epicuream, et Aristotelicam, sed quæcunque ab his sectis recte dicta sunt, quæ docent justitiam cum pia scientia, hoc totum selectum, dico philoso-

Καταφαίνεται· τοίνυν προπαιδεία ἡ Ἑλληνική, σὺν καὶ αὐτῇ φιλοσοφίᾳ θεοθεν ἔκειν εἰς ἀνθρώπους, οὐ κατὰ προηγούμενον, ἀλλ' ὅν τρόπον οἱ ἕτεροι καταρῆγνυνται εἰς τὴν γῆν τὴν ἀγαθὴν, καὶ εἰς τὴν κοπρίαν, καὶ ἐπὶ τὰ δόμματα. Βλαστάνει δ' ὁμοίως καὶ πᾶσα καὶ πυρός· φύεται τε καὶ ἐπὶ τῶν μνημάτων συκῆ, καὶ εἴ τι τῶν ἀναιδιστέρων δένδρων· καὶ τὰ φύόμενα ἐν τύπῳ προκύπτει τῶν ἀληθῶν· ὅτι τῆς αὐτῆς τοῦ ἕτερου ἀπέλαυσε δυνάμειος· ἀλλ' οὐ τὴν αὐτῆν ἐσχῆκε χάριν τοῖς ἐν τῷ πύρῳ φύεσιν, ἥτοι ξηρανθέντα, ἢ ἀποσιθιθέντα. Καὶ δὴ κἀναυθα χρησιμύει ἡ « τοῦ σπόρου » παραβολή, ἣν ὁ Κύριος ἠρμήνευσεν. Εἰς γὰρ ὁ τῆς ἐν ἀνθρώποις γῆς γεωργός, ὁ ἄνωθεν σπειρώων ἐκ καταβολῆς κόσμου τὰ ὀρεπτικά σπέρματα, ὁ τὸν Κύριον καθ' ἕκαστον καιρὸν ἐπομβρίσας Λόγον· οἱ καιροὶ δὲ καὶ οἱ τόποι οἱ δεκτικοὶ τὰς διαφορὰς ἐγέννησαν. Ἄλλως τε ὁ γεωργός οὐ πυρὸς μόνον, (καίτοι καὶ τούτων πλείους εἰσὶ διαφοραὶ) σπείρει δὲ καὶ τὰ ἄλλα σπέρματα, κριθᾶς τε καὶ κνᾶμους, καὶ πίσον, καὶ ἄρακα, καὶ τὰ κηπευόμενα, καὶ τὰ ἀνθευτικά σπέρματα. Τῆς αὐτῆς δὲ γεωργίας καὶ ἡ φυτουργία, καὶ ἐργάζεσθαι ὅσα εἰς αὐτὰ τε τὰ φυτώρια, καὶ εἰς παραδείσους, καὶ τὰ ὄρατα, καὶ ὅλως παντοίων δένδρων φύσιν καὶ τροφήν. Ἀσάτως δὲ οὐχ ἡ ποιμενική μόνη, ἀλλὰ καὶ ἡ βουκολική, ἱπποτροφική τε καὶ κυνοτροφική, καὶ μελισσοτροφική, τέχναι πᾶσαι· συνελόντι δ' εἰπεῖν, ἀγελοκομική τε καὶ ζωοτροφική ἀλλήλων μὲν τῷ μᾶλλον καὶ ἥττον διαφέρουσι, πλην αἱ πᾶσαι βιωφελεῖς. Φιλοσοφίαν δὲ, οὐ τὴν Στωϊκὴν λέγω, οὐδὲ τὴν Πλατωνικὴν, ἢ τὴν Ἐπικούρειον τε, καὶ Ἀριστοτελικὴν· ἀλλ' ὅσα εἴρηται παρ' ἑκάστη τῶν αἰρέσεων τούτων καλῶς, δικαιοσύνην μετὰ εὐσεβοῦς ἐπιστήμης ἐκδιδάσκοντα, τοῦτο σύμπαν τὸ ἐκλεκτικὸν (36) φιλοσοφίαν φημί. Ὅσα δὲ ἀνθρωπίνων λογισμῶν ἀποτεμόμενοι παρεχάραξαν, ταῦτα οὐκ ἂν ποτε θεῖα εἴποιμ' ἄν. Ἡδὴ δὲ κάκεινο εχο-

✕ P. 538 ED. POTTER, 288 ED. PARIS. * Matth. xiii, Marc. iv.

(34) Ὅσοι δὲ καὶ θ. *Epitome ms.*, ὅσοι δὲ καὶ θεοῦ ῥῆσιν ἀεῖδουσιν. Ἄν πη πεπνυμένα ἀεῖδουσιν... H. SYLBURG.

(35) Δεινὸν δὲ τὸν ἀδύηεντα. Respexisse videtur

Homeri de Circe dictum, *Odyss. K*, vers. 136 :

Κίρκη ἐνπλόκαμος, δεινὴ θεὸς ἀδύηεσσα.
Circe pulchricoma acris dea vocalis.

(36) Τὸ ἐκλεκτικόν. Probat hic Clemens eorum

πῶμεν, ὡς εἴ ποτε οἱ μὴ ἐπιστάμενοι (37), διαδιοῦσι καλῶς εὖ ποιεῖν· εὐποιεῖ γὰρ περιπεπτῶκασι· ἔνοι δὲ καὶ εὐστοχοῦσι διὰ συνέσεως εἰς τὸν περὶ ἀληθείας λόγον· « Ἀβραάμ » δὲ « οὐκ ἐξ ἔργων ἠδικαίωθη, » ἀλλ' « ἐκ πίστεως. » Οὐδὲν οὖν ἄλλο αὐτοῖς μετὰ τὴν τελευταίαν τοῦ βίου, καὶ εὐεργῶς ὡσι νῦν, εἰ μὴ πίστιν ἔχοιεν. Διὰ τοῦτο γὰρ Ἑλλήνων φωνῇ ἑρμηνεύθησαν (38) αἱ Γραφαί, ὡς μὴ πρόφασιν ἁγίας προβάλλεσθαι δυνήθηναί ποτε αὐτούς, οἷους τε δεῖται ἐπακοῦσαι καὶ τῶν παρ' ἡμῖν, ἣν μόνον ἠθέλησῶσιν. Ἄλλως τις περὶ ἀληθείας λέγει, ἄλλως ἢ ἀλήθεια ἑαυτὴν ἑρμηνεύει· ἕτερον στοχασμὸς ἀληθείας, ἕτερον ἢ ἀλήθεια· ἄλλο ὁμοίως, ἔλλο αὐτὸ τὸ δῶ. Καὶ ἡ μὲν μαθήσει καὶ ἀσκήσει περιγίνεται, ἢ δὲ δυνάμει καὶ πίστει. Δωρεὰ γὰρ ἡ διδασκαλία τῆς θεοσεβείας, χάρις δὲ ἡ πίστις. Ποιοῦντες (39) γὰρ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, τὸ θέλημα γινώσκομεν. « Ἀνοίξατε οὖν, » φησὶν ἡ Γραφή, « πύλας δικαιοσύνης, εἰσελθόντων ἐν αὐταῖς ἐξομολογήσομαι τῷ Κυρίῳ »· ἀλλ' αἱ μὲν, εἰς δικαιοσύνην ὁδοί, πολυτρόπως σώζοντος τοῦ Θεοῦ, (ἀγαθὸς γάρ·) πολλαὶ τε καὶ ποικίλαι, καὶ φέρουσαι εἰς τὴν κυρίαν ὁδὸν τε καὶ πύλιν. Ἐάν δὲ τὴν βασιλικὴν τε καὶ αὐθεντικὴν εἰσοδὸν ζητήσῃ, ἀκούσῃ· Ἀὐτὴ ἡ πύλη (40) τοῦ Κυρίου· δίκαιοι εἰσελεύσονται ἐν αὐτῇ. Ἐπιπλῶν τῶν ἀνεωγμένων πύλων ἐν δικαιοσύνη, αὐτὴ (41) ἦν ἐν Χριστῷ· ἐν ἣ μακάριοι πάντες οἱ εἰσελθόντες, καὶ ἀπευθύνοντες τὴν πορείαν αὐτῶν ἐν ὁσιότητι γνωστικῇ. Αὐτίκα ὁ Κλήμης ἐν τῇ « πρὸς Κορινθίους

A phiam; cætera autem, quæ ex humanis ratiocinationibus præsecta adulterarunt, ea nunquam divina dixerim. Jam vero illud quoque consideremus, an quando recte vivunt, qui nesciunt bene facere; accidit enim, ut bene faciant: nonnulli autem per intelligentiam ad veritatis verbum feruntur, tanquam ad scopum: « Abraham » autem « non ex operibus justificatus est, » sed « ex fide: » nihil ergo eis post vitæ finem proderit, etiam si nunc recte operentur, nisi fidem habeant. Propterea enim Græcorum lingua expositæ sunt Scripturæ, ut nullum unquam ignorantiam possint prætextum afferre, cum possint quæ sunt apud nos audire, si tantum voluerint. Aliter dicit aliquis de veritate, aliter veritas seipsam interpretatur. Aliud est veritatis conjectura, et aliud veritas; aliud rei similitudo, aliud ipsa res. Et altera quidem accedit disciplina et exercitatione, altera vero potestate et fide. Est enim donum doctrina pietatis, gratia vero fides. Facientes enim Dei voluntatem, voluntatem cognoscimus. « Aperite ergo, » inquit Scriptura, « portas justitiæ, ingressus in eas confitebor Domino b. » Sed viæ quidem ad justitiam, cum Deus servet multis modis (est enim bonus), sunt multæ et variæ, et ferentes ✕ ad Dominicam viam et portam. Quod si viam regiam et authenticum ingressum quæris, audies: « Hæc est porta Domini, justi intrabunt in eam c. » Cum ergo multæ apertæ sint portæ in justitia, hæc in Christo invenienda

✕ P. 539 ED. POTTER, 289 ED. PARIS. a Rom. iv. b Psal. cxvii, 19. c Psal. cxvii, 20.

sententiam, qui ἐκλεκτικὴν, « electivam, » philosophiam sectabantur, ac proinde alieno arbitrio soluti, solum veritatem, a quocunque prodita esset, amplecti sese velle dicebant. Hæc porro secta recensissima omnium fuit: nam, ut in fine proemii sui refert Laertius. ἔτι πρὸ ὀλίγου καὶ ἐκλεκτικῆς τις εἰρεσις εἰσῆχθη ὑπὸ Ποτάμιονος τοῦ Ἀλεξανδρέως, ἐκείνου τὰ ἀρξάντα ἐξ ἐκάστου τῶν αἰρέσεων· « Haud ita pridem eclectica, seu electiva, quædam secta a Potamone Alexandrino inventa est, qui de singulis sectis ea, quæ sibi placuere, elegit. » Hinc autem Potamonein πρὸς Ἀγούστου, καὶ μετ' αὐτόν· « Ante Augustum, et post eum, » vixisse, memorat Suidas. Quinetiam inter medicinæ studiosos, quidam apud Galenum occurrunt ἐκλεκτικοί, qui Festo Latine « Miscelliones » dicuntur. Unde Galenus *Peri τῶν ἀμαρτημάτων καὶ παθῶν τῆς ψυχῆς*, se monitum a parente refert, ne cui sese sectarum ad-diceret, verum ab omnibus discens, et de omnibus judicium ferens, laudem quæreret; quod se fecisse sibi gloriatur. Quintilianus etiam lib. iii, cap. 1: « Neque enim me cujusquam, » inquit, « secte velut quadam superstitione addixi. » Necnon ante Potamonis tempora Dio, paucique similes eandem philosophandi rationem instituerunt, licet proprio se-ctæ nomine caruerint. Quod de se Cicero profitetur, *De offic.* lib. i, cap. 2: « Quoniam utrique, et Socratici et Platonicæ, esse volumus. » Et cap. 6: « Sequimur igitur hoc quidem tempore, et hac in questione potissimum Stoicos, non ut interpretes, sed, ut solennius, e fontibus eorum, judicio arbitrioque nostro, quantumque modo videbitur, hauriemus. »

(37) *Oi μὴ ἐπ.* Hervetus interpres, οἱ μὴ ἐπιστάμενοι εὖ ποιεῖν διαδιοῦσι καλῶς: « quod si quando recte vivunt, qui nesciunt benefacere. » SYLBURG.—

Videtur aliquid ad supplendam sententiam deesse. (38) *Ἑρμηνεύθησαν.* Rectius ἑρμηνεύθησαν cum augmento, ut præced. paulo superius. SYLBURG.

(39) *Ποιοῦντες.* Respicit Joan. vii, 17: *Εἰ τις θέλει τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιεῖν, γίνεταί περὶ τῆς διδασκαλίας, πότερον ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐστίν, ἢ ἐγὼ ἀπ' ἑμαυτοῦ λέλω.* Hinc sequitur, veritatis agnitionem non tam ab humana sagacitate, quam a dono ac gratia Dei provenire. Mox adnotat Sylburgius vulg. Biblia, Psalm. cxvii, aliquantum hic variare.

(40) *Ἀὐτὴ ἡ π.* Hæc Clemens Strom. vi, pag. 64f ed. Par., per memoriæ lapsum Barnabæ tribuit. Sunt autem Clementis Romani verba paulum mutata, quæ in ejus *ad Corinth. Epist. 1, c. 48,* occurrunt.

(41) *Πολλῶν τῶν ἀνεωγμένων πύλων ἐν δικαιοσύνη, αὐτ.* Huic lectioni favere videtur, quod auctor superius pag. 283, edit. Paris., dixit, δικαίου πολλὰς ὁδοὺς, « justi multas vias » esse. Recentiores vero editiones in Strom. vi hunc locum sic exhibent: *Πολλῶν τῶν ἀνεωγμένων πύλων, ἢ δικαιοσύνη αὐτ.* « Cum multæ apertæ sint portæ, justitia est ea in Christo. » Sed verior lectio esse videtur, quam ibi editio Florentina, necnon Clemens Romanus exhibet: *Πολλῶν τῶν ἀνεωγμένων, ἢ ἐν δικαιοσύνη, αὐτ.*... « Cum ergo multæ portæ apertæ sint, quæ est in justitia, ea sola est in Christo. » Quod olim docuerunt Cotelerius in suis ad Clementem Romanum adnotationibus, et Menardus in judicio de S. Barnabæ, ejus *Epistolæ* præmissis. Porro simili metaphora usus est Ignatius, *Epist. ad Philadelph.* cap. 9, ubi de Christo hæc dicit: *Αὐτὸς ἂν θύρα τοῦ Πατρὸς, δι' ἧς εἰσέρχονται Ἀβραάμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακώβ, καὶ οἱ Ἀπόστολοι, καὶ ἡ Ἐκκλησία.* Ei vero Christus ansam præbuit, ubi de se dixit: *Ἐγὼ εἰμι ἡ θύρα· δι' ἐμοῦ ἂν τις εἰσέλθῃ, σωθήσεται.* Joan. x, 9.

est, in quam beati omnes qui intrarunt, et iter
uum direxerunt in gnostica sanctitate. Jam Cle-
mens in *Epistola ad Corinthios*, his verbis inquit,
exponens differentiam eorum, qui sunt probati in
Ecclesia: « Sit aliquis fidelis, sit potens in explicanda cognitione, sit sapiens in discretionem sermo-
num, sit stupendus in operibus. »

Ἐπιστολῆ, « κατὰ λέξιν φησί, τὰς διαφορὰς ἐπιθέ-
μενος τῶν κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν δοκίμων· « Ἦτω τις
πιστός· ἦτω δυνατός τις γνώσων ἐξαιρεῖν· ἦτω σοφός
ἐν διακρίσει λόγων (42)· ἦτω γοργός ἐν ἔργοις (43). »

CAPUT VIII.

Artem sophisticam, aliasque quæ in verbis tantum versentur, non perinde utiles esse habendas.

Ars autem sophistica, quam sectati sunt Græci,
tanquam rem præclaram et magni faciendam, est
potestas imaginativa, verbis falsas opiniones tan-
quam veras ingenerans. Præbet enim ad persuaden-
dum quidem artem dicendi, ad contendendum vero,
litigandi ac decertandi. Hæ autem artes, si cum
philosophia conjunctæ non fuerint, cuilibet exitia-
les erunt. Aperte itaque Plato « malam artem »
appellavit sophisticam: et eum sequens Aristoteles,
eam quamdam decipiendi artem pronuntiat, ut quæ
totum sapientiæ officium probabiliter surripiat, et
profiteatur sapientiam, in qua non est versata, nec
in ea studium posuit. Ut paucis autem dicam,
quemadmodum artis quidem dicendi principium
est id quod probabile, opus vero, argumentum,
et finis, persuasio: ita artis litigandi, principium
est, id, quod apparet; opus vero, contentio: et
finis, victoria. Eodem enim modo sophisticæ quo-
que artis principium quidem est id, quod apparet;
opus vero duplex, unum quidem ex rhetorica, quod
perpetua oratione rem persequitur; alterum vero
ex dialectica, interrogans; ejus vero finis est admi-
ratio. Et quæ rursus in scholis vulgo jactatur dia-
lectica, est philosophi exercitatio in eo, quod est
opinabile, contradicendi facultatis gratia. In his
autem nusquam est veritas. Merito ergo egregius
Apostolus supervacaneas has, quæ in vocibus con-
sistunt, artes vilipendens, « Si quis non accedit, »
inquit, « ad sanos sermones, doctrina autem aliqua
est inflatus, nihil sciens, sed laborans circa quæstio-
nes et pugnas 125 verborum, ex quibus fit lis,
invidia, maledictum, suspiciones malæ, concerta-
tiones hominum mente corruptorum, et privatorum
veritate. » Vides quomodo in eos invecit sit,
logicam eorum artem « morbum » appellans,
proprie quam se effertur, quibus cordi est hæc ars
garrula et improba, sive sint Græci, sive etiam
barbari sophistæ. Pulcherrime ergo dicit tragicus
Euripides in *Phænissis*:

*Iniqua vero oratio,
In se ægra, pharmacis eget sapientibus.*

✕ P. 340 ED. POTTER, 290 ED. PARIS. a I Tim. vi, 3, 4, 5.

(42) *Ἐν διακρίσει λόγων.* Ἐν δικαίᾳ κρίσει λό-
γων Clemens Rom. Verum cum Clemens noster
Strom. vi, pag. 647, διακρίσει retineat, vix dubitari
potest, quin ea vera lectio sit. Quo facit etiam, quod
διακρίσει apud S. Paulum existet, cujus Epist. I ad
Corinth. xii, 8, 9, 10, præ oculis habuisse videtur
Clemens, dum hæc scriberet.

(43) *Ἦτω γοργός ἐν ἔργοις.* Ἦτω ἀγνός ἐν ἔργοις
Clemens Rom. Sed noster *Strom.* vi: « Ἦτω γοργός
ἐν ἔργοις, ἦτω ἀγνός. Quæ lectio, ut plenior, sic
fortasse verior est.

(44) *Ὁ τε Ἄριστ.* Malim ὧ τε Ἄριστ.

(45) *Ἔργον δὲ τὸ ἐπιχείρημα.* « Opus vero epi-

Ἡ δὲ σοφιστικὴ τέχνη, ἣν ἐξηλώκασι Ἕλληνας,
δύναμις ἐστὶ φανταστικῆ, διὰ λόγων δοξῶν ἐμποι-
τικῆ ψευδῶν ὡς ἀληθῶν· παρέχει γὰρ πρὸς μὲν
πειθῶ τὴν ῥητορικὴν, πρὸς τὸ ἀγωνιστικὸν δὲ τὴν
ἐριστικὴν. Αἱ τοίνυν τέχναι, εἰ μὴ μετὰ φιλοσοφίας
γένωνται, βλαβερώτεραι παντὶ που εἶεν ἄν. Ἄντικρυς
γὰρ οὖν ὁ Πλάτων « κακοτεχνίαν » προσεῖπε τὴν
σοφιστικὴν· ὅ τε Ἄριστοτέλης (44) ἐπόμεινος κλεπτι-
κὴν τινὰ αὐτὴν ἀποφαίνεται, ἅτε τὸ ὄλον τῆς σοφίας
ἔργον πιθανῶς ὑφαίρουμένην, καὶ ἐπαγγελομένην
σοφίαν, ἣν οὐκ ἐμελέτησεν. Ἐν βραχεὶ δὲ εἰπεῖν,
καθὰπερ τῆς ῥητορικῆς ἀρχὴ μὲν τὸ πιθανόν, ἔργον
δὲ τὸ ἐπιχείρημα (45), καὶ τέλος ἡ πειθῶ· οὕτω τῆς
ἐριστικῆς ἀρχὴ μὲν τὸ δόξαν, ἔργον δὲ τὸ ἀγώνισμα,
καὶ τέλος ἡ νίκη. Τὸν αὐτὸν γὰρ τρόπον καὶ τῆς
σοφιστικῆς ἀρχὴ μὲν τὸ φαινόμενον, ἔργον δὲ διπλόν·
τὸ μὲν ἐκ ῥητορικῆς, διεξοδικὸν φαινόμενον (46), τὸ
δὲ ἐκ διαλεκτικῆς, ἐρωτητικόν· τέλος δὲ αὐτῆς ἡ
ἐκπληξίς. Ἡ τε αὖ θρυλλουμένη κατὰ τὰς διατριβάς
C διαλεκτικὴ γύμνασμα φιλοσόφου περὶ τὸ ἐνδοξόν
δεικνύται, ἀντιλογικῆς ἕνεκεν δυνάμεως. Οὐδαμῶ
δ' ἐν τοῦτοις ἡ ἀλήθεια. Εἰκότως τοίνυν ὁ γενναῖος ἀπό-
στολος, ἐκφραζίζων τὰς περιττὰς ταύτας τῶν λέξεων
τέχνας, « Εἰ τις μὴ προσέρχεται ὑγιαίνουσι λόγοις, »
φησί, « διδασκαλίᾳ δὲ τινι τετύφωται, μηδὲν ἐπιστά-
μενος, ἀλλὰ νόσῶν περὶ ζητήσεις καὶ λογομαχίας,
ἐξ ἧν γίνεται ἐρις, φθόνος, βλασφημία, ὑπόνοια
πονηραὶ, διαπαρατριβαὶ (47) διεφθαρμένων ἀνθρώπων
τὸν νοῦν, καὶ ἀπιστηθέντων τῆς ἀληθείας. » Ὁρᾷς
ὅπως πρὸς αὐτοὺς κεκίνηται, « νόσον » ὀνομάζων τὴν
λογικὴν τέχνην αὐτῶν, ἐφ' ἣ σεμνύνονται, οἷς φησὶ
ἡ στωμύλος αὐτῆ κακοτεχνία, εἴτε Ἕλληνας εἶεν,
εἴτε καὶ βάρβαροι σοφισταί. Παγκάλως οὖν ὁ τραγικός
Εὐριπίδης ἐν ταῖς *Φοινίσσαις* λέγει:

D ... Ὁ δ' ἄδικος (48) λόγος,
Νοσῶν ἐν αὐτῷ, φαρμάκων δεῖται σοφῶν.

cherema. » Quod ad rhetoricam quomodo pertinet,
disce ex Fabio lib. v, cap. 10. COLLECT.

(46) *Φαιρόμενον.* Hæc vox e præcedenti senten-
tiæ membro irrepsisse videtur. Quæ seq. ex I Tim.
vi, διὰ μνήμης recitavit auctor.

(47) *Διαπαρατριβαί.* Παράτριβαί, I Tim. vi, ut
significentur διατριβαί, quæ παρὰ τε τὸν κερδόν, καὶ
παρὰ τὸ δέον. SYLBURG.

(48) *Ὁ δ' ἄδ.* Hi versus occurrunt in Euripidis *Phæ-
niss.* v. 474 et 475, e quo pro αὐτῷ scribendum in
versu posteriore αὐτῷ, « se. » Ita etiam schol. ἐν
ἑαυτῷ κακῶς ἔχων. Eadem correctio facienda in
Theodoretii serm. I *De curandis Græc. affect.*,
pag. 478.

Ἰγυαίνων ἔστι μὲν γὰρ ὁ σωτήριος εἰρηται Λόγος, ἀπὸς ὧν ἀλήθεια· καὶ τὸ ὑγαιῖνον ἀεὶ ἀθάνατον μένει· ἢ δὲ ἀπὸ τοῦ ὑγεινοῦ τε καὶ θεοῦ διάκρισις ἀθέτης τε καὶ πάθος θανατηφόρον. Λύκοι (49) οὗτοι ἀρπαγες, προβάτων κωδίοις ἐγκεκρυμμένοι, ἀνδροποδισταὶ τε καὶ ψυχαγωγοὶ εὐγλωσσοί, κλέπτοντες μὲν ἀφανῶς, διελεγχόμενοι δὲ λησται, αἰρεῖν (50) ἀγωνιζόμενοι καὶ δόλω καὶ βίᾳ ἡμᾶς δὴ τοὺς ἀπειρίτους, ὡς ἂν εἰπεῖν ἀδυνατωτέρους.

Ἀγλωσσία (51) δὲ πολλὰς ληψθεὶς ἀνήρ, Δίκαια λέξας, ἤσσαν εὐγλωσσον φέρε. Νῦν δ' εὐρθεοῖσι στόμασι τὰ ληθέστατα Κλέπτονται, ὥστε μὴ δοκεῖν ἢ χρὴ δοκεῖν.

ἡ τραγωδία λέγει. Τοιοῦτοι δὲ οἱ ἐριστικοὶ οὗτοι, εἴτε αἰρέσεις μετίσκειν, εἴτε καὶ διαλεκτικὰ συνασκοῖεν τεχνόδρια· οὗτοι ἔοικα τὰ κατάρτια (52) κατασπώντες, καὶ μὴθὲν ὑφαίνοντες, ἢ φησὶν ἡ Γραφή· ματαιοπονήσαντες ἐξηλωκότες, ἢν κυβελαν ἀνθρώπων (53) ὁ Ἀπόστολος ἐκάλεσε, καὶ πανουργίαν, πρὸς τὴν μεθοδείαν τῆς πλάνης ἐπιτηδεῖον. Εἰσὶ γὰρ, ἢ φησὶ, πολλοὶ κτυπόμενοι, ματαιολόγοι, φρεναπατοῦντες (54). Οἴκουν οὐ πᾶσιν εἰρηται, ἢ Ὑμεῖς ἐστε οἱ ἅλεις τῆς γῆς. Εἰσὶ γὰρ τινες τῶν καὶ τοῦ λόγου ἐπακροῦτων τοῖς ἰχθύσι τοῖς θαλασσίσι ἑοικότες, οἳ δὴ ἂν ἄλμυρ ἐκ γενετῆς τρεφόμενοι, ἀλῶν ὄμως πρὸς τὴν σκευασίαν βέονται. Ἐγὼ γ' οὐκ καὶ πάνυ ἀποδέχομαι τὴν τραγωδίαν λέγουσαν.

Ἡ καὶ (55), γένοιτ' ἂν εὖ λεγόμενοι οἱ λόγοι Ψευδεῖς· ἐπὶ δὲ κάλλεσιν νικῶμεν ἂν Τύληθές· ἀλλ' οὐ τοῦτο ἀκριβέστατον· Ἄλλ' ἢ φύσις καὶ τοῦρθόν· δεῖ δ' εὐγλωσσίαν (56) Εἰ καὶ σοφὸς μὲν, ἀλλὰ γε τὰ πράγματα Κρεῖσσω νομίζω τῶν λόγων ἀεὶ ποτε.

Ὅτι ποτε ἄρα ἀρεσκτέον τοῖς πολλοῖς ἀρέσκειν· ἢ μὲν γὰρ ἐκεῖνους εἰδείην (57), οὐκ ἀσχοῦμεν ἡμεῖς· ἢ δὲ ἡμεῖς ἴσμεν, μακρὰν ἔσται τῆς ἐκεῖνων διαθέσεως. Μὴ γινώμεθα κενόδοξοι, ἢ φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ἢ ἀλλήλους προκαλοῦμενοι, ἀλλήλους φθονοῦντες. Ταῦτα τοῖς φιλαλήθης Πλάτων, οἷον θεοφορούμενος.

✠ P. 341 ED. POTTER, 291 ED. PARIS. Galat. v, 26.

(49) Λύκοι. Respicit Matth. vii, 15: Προσέχετε δὲ ἀπὸ τῶν ψευδοπροφητῶν, οἵτινες ἔρχονται πρὸς ἡμᾶς ἐν ἐνδόμασι προβάτων, ἔσθων δὲ εἰσὶ λύκοι ἀρπαγες.

(50) Αἰρεῖν. Aptius αἰρεῖν, « capere. » SYLBERG.

(51) Ἀγλωσσία. Apud Stobæum lib. De calumnia 40, ex Euripide citatur in Alexandra, sed corrupte legitur εὐγλωσσία, pro ἀγλωσσία. Itaque hic Clementis locus emendationem confirmat Th. Canteri lib. ii, cap. 5, Var. lect. Atque adeo falsum videtur, inquit, secundum Euripidem, quod inquit Stadius Cæcilius, « eloquentiam innocentiam esse, » ut est apud Apuleium. COLLECT.

(52) Κατάρτια. Κατάρτια est etiam in Epitome m. Hervetus interpres legit estartia, « funiculos. » SYLBERG. — Vertendum (« telas ») est enim κατάρτων idem, quod ἰσός. Quam vero scripturam respexerit auctor, reperire nondum potui.

(53) Κυβελαν ἀνθρώπων. Hoc reposui pro κυβελαν αὐτῆν e Vulg. Ephes. iv. SYLBERG. — Etenim ἀνθρώπων in mss., ut fieri solet, abbreviatum in αων, per librarium negligentiam in αὐτῆν transiisse videtur.

(54) Φρεναπατοῦντες. Φρεναπάται, Tit. Mox, τὸ ἕως pro οἱ ἅλεις, Matth.

« Sanus » enim dictus est Logos salutaris, cum ipse sit veritas; et id, quod sanum est semper, manet immortale. Quæ est autem ab eo, quod est sanum et divinum, separatio, est impietas et lethalis affectio. Hi sunt lupi rapaces tecti pellibus ovium, plagiarii, et disertum animarum abigei; qui clam quidem furantur, sed fures esse convincuntur, qui et dolo et vi nos simplices conantur superare, ut qui minus eis in dicendo valeamus.

Vir impeditus sæpe linguæ infantia, Cum justa dixit, ut deserto habet mimus. Nunc flumine oris, vera quæ sunt, occulunt, Ne veritas appareat, cum sit tamen:

inquit tragœdia. Tales autem sunt litigiosi isti, sive sectas sectentur, sive artes, nescio quas, exercent dialecticas. Isti sunt, qui « funiculos trahunt, » inquit Scriptura, « et nihil texunt, » inanem laborem plurimi facientes, quem « hominum aleam et astutiam » ipse vocavit Apostolus, « aptam ad erroris insidias ». Sunt enim, inquit, « multi inobedientes, vaniloqui, mentem decipientes ». Non omnibus ergo dictum est: « Vos estis sal terræ ». Sunt enim aliqui, etiam ex iis qui verbum audiunt, marinis piscibus similes, qui cum ab ipso ortu in salso nutriantur, salibus tamen ad condiendum indigent. Ego itaque vel lubentissime admitto tragœdiam, quæ dicit:

O nate, sermo commode dictus potest Quoque esse falsus, viceritque oratio ✠ Diserta verum: nec polissima hæc puto, Sed recta naturamque: at eloquentia, Quanquam erudita, non placet: verum placet Res ipsa, pulchris præferenda vocibus.

Multis ergo placere, minime est expetendum. Quæ enim sunt illis jucunda, nos non exercemus; quæ nos autem scimus, procul sunt ab illorum affectione. « Ne simus, » inquit Apostolus, « inanis gloriae cupidi, nos invicem provocantes, invicem invidentes ». Sic itaque veri amator Plato, veluti

(55) Ἡ καὶ. Hos incerti poetæ versus hoc modo emendavit explicavitque Grotius Excerpt. e trag. et com. Græcis, pag. 461:

Ἡ καὶ, γένοιτ' ἂν καὶ λεγόμενοι εὖ λόγοι Ψευδεῖς· ἐπὶ δὲ κάλλεσιν νικῶμεν ἂν Τύληθές· ἀλλ' οὐ τοῦτο τ' ἀκριβέστατον, Ἄλλ' ἢ φύσις καὶ τοῦρθόν· Ὅς δ' εὐγλωσσίαν Ἄσκει, σοφὸς μὲν· ἀλλ' ἐγὼ τὰ πράγματα Κρεῖσσω νομίζω τῶν λόγων ἀεὶ ποτε.

O nate, sæpe bene polita oratio Est falsa: blandis interim verum dotis Exsuperat: at non ideo res hæc optima est, Sed indoles virtusque. Qui lingua valet, Doctum fatebor; sed tamen verbis ego Res ante habendas et putavi, et nunc puto.

(56) Εὐγλωσσίαν. Cum εὐγλωσσίαν subaudiendum κατὰ, περι, vel similis. In seq. vers. lego, ἀλλ' ἐγὼ τὰ πράγμα. SYLBERG.

(57) Ἐκείνους εἰδείην. Interpres legit ἐκεῖνους ἦδει, seu ἐκεῖνοις ἀνδάνει. Alioqui legi etiam posset ἐκείνους εἰδείμεν, subauditio ex sequentibus verbo ἀσκειν, « quæ illos exercere sciverimus. » SYLBERG. — Emendandum putat F. Morellus Pr. Reg. & μὲν γὰρ ἐκεῖνοι εἰδείην· « Vulgo itaque ut placeas desi-

a Deo incitatus, dicit : « Ego, » inquit, « sum ejusmodi, ut nulli alii credam nisi rationi, quæ mihi consideranti optima visa fuerit. » Eos ergo reprehendit, qui absque mente et scientia credunt opinionibus : utpote quod non oporteat, relicta recta et sana ratione, ei credere, quæ est falsi particeps. A veritate enim aberrasse malum est : vera autem dicere, et ea quæ sunt opinari, bonum. Bonis autem inviti quidem privantur homines ; privantur tamen, vel circumventi, vel præstigiis decepti, vel coacti, et cum non crediderint. Atque qui credidit quidem, sua sponte capitur ; circumvenitur autem, qui in contrariam persuasionem traducitur, oblitus quod alia quidem tempus, alia vero ratio aufert imprudenti. Cogit autem sæpe dolor, et angor, et rursus contentio, et ira, postquam suscepta fuerit opinio. Postremo autem præstigiis decipiuntur, qui vel a voluptate sunt inducti, vel timore perterriti. Sunt autem hæ mutationes omnes voluntariæ. Atque nihil quidem horum unquam acceperit scientia.

A « Ὡς ἐγὼ (58) τοιοῦτος, » φησὶν, « ὁποῖος οὐδὲν ἄλλω ἢ τῷ λόγῳ πεῖθεσθαι, ὡς ἂν μοι σκοποῦμένῳ βέλτιστος φαίνοιτο. » Αἰτιᾶται γοῦν τοὺς ἀνευ νοῦ καὶ ἐπιστήμης δόξαις πιστεύοντας ὡς μὴ προσήκον, ἀφιμένους τοῦ ὀρθοῦ καὶ ὑγιᾶτος λόγου, τῷ κοινοῦντι τοῦ ψευδοῦς πιστεύειν. Τὸ μὲν γὰρ ἐψεῦσθαι τῆς ἀληθείας κακόν ἐστι· τὸ δὲ ἀληθεύειν, καὶ τὰ ὄντα δοξάζειν, ἀγαθόν. Τῶν δὲ ἀγαθῶν ἀκουστικῶς μὲν στέρονται ἄνθρωποι· στέρονται δὲ ὁμοῦ, ἢ κλαπέντες, ἢ γοητευθέντες, ἢ βιασθέντες, καὶ μὴ πιστεύσαντες. Ὁ μὲν δὴ πιστεύσας ἐκὼν ἤδη παραναλίσκεται· κλέπεται δὲ ὁ μεταπεισθεὶς, ἐκλαθόμενος ὅτι τῶν μὲν ὁ χρόνος, τῶν δὲ ὁ λόγος ἐξαιρούμενος λαμβάνει. Βιάζεται τε πολλάκις ὀδύνη τε καὶ ἀλγηδὼν φιλονεικία τε αὐτὴ καὶ θυμὸς μετὰ τὸ δοξάζειν· καὶ ἐπὶ πᾶσι γοητεύονται οἱ ἦτοι ὑφ' ἡδονῆς κληθέντες (59) ἢ ὑπὸ φόβου δεισαντες· πᾶσαι δὲ, ἐκούσιοι τροπαὶ καὶ τούτων οὐδὲν ἂν ποτε ἐπιστήμη ἐκλάβοι.

B

CAPUT IX.

Scientias humaniores ad Scripturas recte intelligendas esse omnino necessarias.

Nonnulli autem, qui se putant esse ingeniosos, nec philosophiam attingere volunt, nec dialecticam, sed nec contemplationem discere naturalem, sed solam et nudam fidem requirunt ; perinde ac si cum nullam vitis curam gesserint, velint ab initio statim botros accipere. Dicitur autem Dominus « vitis » allegorice *, a quo cum cura et agri cultura, quæ fit secundum Logon, fructus est vindemiandus. Putare oportet, fodere, ligare, et reliqua facere. Falce, ut sentio, ✕ et ligone, et aliis rusticis instrumentis ad vitis curam opus est, ut nobis fructum producat esculentum. Quemadmodum autem in agricultura, ita etiam in medicina, ille utiliter didicit, qui varias attingit disciplinas, ut possit melius colere et curare : ita hic etiam eum bene et utiliter eruditum existimo, qui omnia refert ad veritatem, adeo ut ex geometria et musica, et ex grammatica et ipsa philosophia colligens quod est utile, tutam ab insidiis servet fidem. Porro autem athleta, ut prius dictum est, contemnitur, qui se non prius instruxit ad certamen. Jam vero gubernatorem quoque laudamus multarum rerum experientia instructum, qui urbes multorum vidit homi-

Ἔνιοι δὲ, εὐφρεῖς οἰόμενοι εἶναι, ἀξιούσι μῆτε φιλοσοφίας ἀπειθεσθαι, μῆτε διαλεκτικῆς, ἀλλὰ μῆδὲ τὴν φυσικὴν θεωρίαν ἐκμανθάνειν· μόνην δὲ καὶ ψιλὴν τὴν πίστιν ἀπαιτοῦσιν· ὥσπερ εἰ μηδεμίαν ἡξίου ἐπιμέλειαν ποιησάμενοι τῆς ἀμπέλου, εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τοὺς βότρυας λαμβάνειν. « Ἀμπελος » δὲ ὁ Κύριος ἀλληγορεῖται, παρ' οὗ μετ' ἐπιμελείας καὶ τέχνης γεωργικῆς τῆς κατὰ τὸν Λόγον τὸν καρπὸν τρυγητέον. Κλαδεῦσαι δεῖ, σκάψαι, ἀναδῆσαι, καὶ τὰ λοιπὰ ποιῆσαι· ὀρεπᾶν τε, οἶμαι, καὶ μακέλλης, καὶ τῶν ἄλλων ὀργάνων τῶν γεωργικῶν πρὸς τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ἀμπέλου χρεῖα· ἵνα ἡμῖν τὸν ἐδώδιμον καρπὸν ἐκφῆγῃ. Καθ' ἅπερ δὲ ἐν γεωργίᾳ, οὕτω καὶ ἐν ἱατρικῇ, χρηστομαθῆς ἐκεῖνος, ὁ ποικιλωτέρων μαθημάτων ἀψάμενος, ὡς βέλτιον γεωργεῖν τε καὶ ὑγιάζειν δύνασθαι· οὕτω κἀναυθὰ χρηστομαθῆς φημι τὸν πάντα ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν ἀναφέροντα· ὥστε καὶ ἀπὸ γεωμετρίας, καὶ μουσικῆς, καὶ ἀπὸ γραμματικῆς, καὶ φιλοσοφίας αὐτῆς, ὀρεπόμενον τὸ χρήσιμον, ἀνεπιβούλευτον φυλάσσειν τὴν πίστιν. Παρορᾶται δὲ καὶ ὁ ἀθλητῆς, ὡς προείρηται· ἀλλ' εἰς τὴν σύνταξιν συμβαλλόμενος (60). Αὐτίκα καὶ κυβερνήτην τὸν πολυπείρον ἐπαινοῦμεν, ὃς πολλῶν (61) ἀνθρώπων

C

D

✕ P. 342 ED. POTTER, 292 ED. PARIS.

derandum non est. Quæ namque novit ille, nos non exercemus : quæ vero nos scimus, procul sunt ab illius affectibus. » COLLECT. — Idem Lowthio videtur. Scribi etiam possit ἐκείνους ἤδειαν, vel ἡδοίεν.

(58) Ὡς ἐγὼ. Hæc in Platonis Critone, pag. 34, de se proficitur Socrates : « Ὡς ἐγὼ οὐ μόνον νῦν, ἀλλὰ καὶ ἀεὶ τοιοῦτος, οἷος τῶν ἐμῶν μηδὲν ἄλλω πείθεσθαι ἢ τῷ λόγῳ, ὃς ἂν μοι λογιζομένῳ βέλτιστος φαίνηται. » Eadem verba sic recitavit Theodoretus, ut ei partim cum Clemente, partim cum Platone conveniret, serm. 1 De curat. Græc. affect., p. 477 : « Ἡ οὐ τοιαῦτα καὶ Σωκράτης τῷ Κρίτωνι ἔλεγεν ; Ὡς ἐγὼ οὐ μόνον νῦν, ἀλλὰ καὶ ἀεὶ τοιοῦτος, οἷος τῶν ἐμῶν οὐδὲν ἄλλω πείθεσθαι ἢ τῷ λόγῳ, ὃς ἂν μοι λογιζομένῳ βέλτιστος φαίνοιτο. » An non talia Cri-

* Joan. xv. 1.

toni Socrates dicebat? Ego autem non modo nunc, sed semper talis esse percipio, qui nulli meorum magis parendum esse, quam rationi existimem, quæ consulenti mihi optima videatur. » Porro ex utroque apud Clementem ὃς ἂν μ. pro ὡς ἂν μ. substituendum videtur.

(59) Κληθέντες. Verius κληθέντες. SYLBERG.

(60) Ἀλλ' εἰς τὴν σύντ. συμβαλλ. Forte, ὁ μὴ ἄλλω εἰς τὴν σύνταξιν συμβαλλόμενος, « qui non cum alio componitur. » Hervetus verit. « qui se non prius ad certamen instruxit. » SYLBERG.

(61) Ὅς πολλ. Respicit Homeri Odysse. A, vers. 5, ubi de Ulyssæ dicit :

Πολλῶν δ' ἀνθρώπων ἴδεν ἄστεα, καὶ νόον ἔγνω. Multorum mores hominum qui vidit, et urbes.

εἶεν ἄσπετα· καὶ λατρῶν τὸν ἐν πείρῃ πολλῶν γεγενημένον· ἢ τινες καὶ τὸν ἐμπειρικὸν ἀναπλάττουσιν. Ὁ δὲ πρὸς τὸν βίον ἀναφέρων ἕκαστα τὸν ὄρθον, ἕκ τε τῶν Ἑλληνικῶν καὶ τῶν βαρβαρικῶν ὑποδείγματα κομίζων, πολύπειρος οὗτος τῆς ἀληθείας ἰχνηυτής, καὶ τῷ ὄντι πολύμητις (62), δίκην τῆς βασάνου λίθου· (ἡδ' (63) ἐστὶ Λυδῆ), διακρίνειν πεπιστευμένη τὸ ὄρθον ἀπὸ τοῦ ἰθαγενοῦς χρυσοῦ· καὶ ἰκανὸς ὡν χωρίζειν ὁ πολυῖδρις ἡμῶν καὶ γνωστικὸς σοφιστικὴν μὲν φιλοσοφίαν, κομμωτικὴν δὲ γυμναστικῆς, καὶ ἔθοποιικὴν λατρικῆς, καὶ ῥητορικὴν διαλεκτικῆς, καὶ μετὰ τὰς (64) ἄλλας κατὰ τὴν βάρβαρον φιλοσοφίαν αἰρέσεις, αὐτῆς τῆς ἀληθείας. Πῶς δὲ οὐκ ἀναγκαῖον περὶ νοητῶν φιλοσοφοῦντα διαλαβεῖν τὸν ἐπιπλοῦντα τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμει ἐπιβολὸν γενέσθαι; Πῶς δὲ οὐχὶ καὶ διαίρεσθαι χρήσιμον τὰς τε ἀμφιβολίας φωνάς, τὰς τε ὁμωνύμως ἐκφερομένας κατὰ τὰς διαθήκας; Παρ' ἀμφιβολίαν (65) γὰρ ὁ Κύριος τὸν διάβολον κατὰ τὸν τοῦ πειρασμοῦ σοφίζεται χρόνῳ· καὶ οὐκ ἔτι ἔγωγε ἐνταῦθα συνορῶ, ὅπως ποτὲ ἰ τῆς φιλοσοφίας (66) καὶ τῆς διαλεκτικῆς εὐρετής, ὡς τινες ὑπολαμβάνουσι, παράγεται, τῷ κατ' ἀμφιβολίαν ἀπατώμενος τρόπῳ. Εἰ δὲ οἱ προφήται καὶ οἱ ἀπόστολοι οὐ τὰς τέχνας ἐγνώκεσαν, δι' ὧν τὰ κατὰ φιλοσοφίαν ἐμφαίνονται γυμνάσματα· ἀλλ' ὁ νοῦς γε τοῦ προφητικοῦ καὶ τοῦ διδασκαλικοῦ πνεύματος ἐπικρατούμενος λαλούμενος, διὰ τὸ μὴ πάντων εἶναι τὴν συνείσαν ἀκοήν, τὰς ἐντέχνους ἀπαιτεῖ πρὸς σαφήνειαν διδασκαλίας. Ἀσφαλῶς γὰρ ἐγνώκεσαν τὸν νοῦν ἐκείνων οἱ προφῆται καὶ οἱ τοῦ πνεύματος μαθηταί· ἐκ γὰρ πίστεως, καὶ ὡς οὐχ οἶδόν τε βιβλίως, ὡς τὸ Πνεῦμα (67) εἶρηκεν· ἀλλ' οὐχ οὕτως ἐκδέξασθαι (68) μὴ μεμαθηκότας. « Τὰς δὲ ἐντολάς (69) » φησὶν, « ἀπογράψαι δις, βουλήσει, καὶ γνώσει τοῦ ἀποκρίνασθαι λόγους ἀληθείας τοῖς προβαλλομένοις σοι. » Τίς οὖν ἡ γνώσις τοῦ ἀποκρίνασθαι, ἢ τίς καὶ τὸ ἐρωτᾶν; Εἴη δ' ἂν αὕτη διαλεκτικῆ. Τί δ' ; οὐχὶ καὶ τὸ λέγειν ἔργον ἐστὶ, καὶ τὸ ποιεῖν ἐκ τοῦ Λόγου γίνεται; Εἰ γὰρ μὴ Λόγῳ (70) πράττομεν, ἀλόγως ποιῶμεν ἄν. Τὸ λογικὸν δὲ ἔργον κατὰ Θεὸν ἐκτελεῖται· « Καὶ οὐδὲν χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο, » φησὶ, τῷ Λόγῳ τοῦ Θεοῦ. Ἡ οὐχὶ καὶ ὁ Κύριος Λόγῳ (71) πάντα ἔπρασεν; ἐργάζεται δὲ καὶ τὰ κτήνη, ἐλαυνόμενα ἀναγκάζοντι τῷ φόβῳ· οὐχὶ (72)

✠ P. 343 ED. POTTER, 292-293 ED. PARIS.

(62) Πολύμητις. Πολύμητις Ὀδυσσεύς ubique in *Odyssæa* occurrit.

(63) Ἠδ'. Divise quoque scribi potest ἡ δ'. SYL-
LICE.

(64) Καὶ μετὰ τ. Καὶ μετὰ τ. mendose edit. Flor. Forte καὶ μὴν καὶ τὰς ἄλλας τὰς κατὰ τὴν β. Ib.

(65) Ἀμφιβολίαν. Conf. Matth. iv, 4.

(66) Ὁ τῆς φιλ. Hoc adversus eos dictum, qui philosophiæ aliarumque artium inventionem diabolo tribuerunt.

(67) Ὁς τὸ Πρ. Sensus non constat, nisi ante hæc verba subintelligamus vocem ἐγνώκεσαν ex sententia superiore. LOWTH.

(68) Ἀλλ' οὐχ οὕτως ἕκ. Subintelligendum ἐστὶ.

(69) Τὰς δὲ ἐντ. Hæc hactenus parum intellecta fuisse videntur: sed facilia erunt advertenti auctorem respicere Proverb. xxii, 20, 21: Καὶ σὺ δὲ ἀπόγραψαι αὐτὰ σεαυτῷ τρισσῶς, εἰς βουλήν καὶ γνώ-

num; et medicum, qui multa est expertus, quæ ratione effingunt quidam etiam empiricum. Qui autem singula refert ad rectam vitam, exempla afferens ex Græcis et ex barbaris, is valde peritus veritatis investigator, et multi revera consilii, instar lapidis indicis (is est autem Lydius) creditur posse discernere aurum adulterinum a probro, et aptus esse ad separandum is, qui ex nobis habet multam rerum experientiam et gnosticus est, sophisticatedem quidem a philosophia, ornatricem autem a gymnastica, et culinariam a medicina, et **126** dicendi artem a dialectica, quietiam alias hæreses, quæ sunt in barbara philosophia, ab ipsa veritate. Quomodo autem non necesse est, ut de iis, quæ intelligentia percipiuntur, tractet philosophando, qui Dei velit potentiam attingere? Quomodo autem non est etiam utile, dividere voces, quæ sunt ancipites, et quæ in Testamentis efferuntur æquivoce? Ex amphibolia enim Dominus sapienter eludit diabolum in tempore tentationis. Nec ego hic utique video, quonam modo philosophiæ et dialecticæ inventor, ut quidam existimant, inducitur deceptus tropo amphiboliæ. Quod si prophætæ et apostoli non fecerint ejusmodi artibus instructi, quibus philosophiæ exercitationes ostenduntur: at mens prophetici et præceptoris Spiritus occulte enuntiata, propterea quod non sint aures omnium intelligentes, sine cognitione artium haud facile explicari potest. Secure enim noverunt illorum sensum prophætæ et Spiritus discipuli. Ex fide enim eum perceperunt, et, qui modus cæteris haud facilis fuerit, prout innuit Spiritus; sed non tam facile percipere possunt ii, qui non didicerunt. « Præcepta autem, » inquit, « scribe dupliciter: nempe voluntate, et cognitione respondendi ✠ verba veritatis iis qui tibi proponunt a. » Quænam est autem respondendi, vel quæ etiam interrogandi scientia? Fuerit quidem hæc etiam dialectica. Quid vero? an non in dicendo etiam laborandum est? et facere est ex Logo? Si non enim Logo, seu ratione, agamus, citra rationem fecerimus. Opus autem rationale ex Deo efficitur. « Et nihil sine ipso factum est b, » inquit: Logo, inquam, Deo. An non etiam Dominus omnia fecit Logo? Operantur autem etiam jumenta acta cogente

a Proverb. xxii, 20, 21. b Joan. i, 3.

σιν, ἐπὶ τὸ πλάτος τῆς καρδίας σου. Διδάσκω οὖν σε Δ ἀληθῆ λόγον καὶ γνώσιν ἀγαθὴν ὑπακούειν, τοῦ ἀποκρίνασθαι σε λόγους ἀληθείας τοῖς προβαλλομένοις σοι. Quare substituendum ἀπόγραψαι imperat. pro ἀπογράψαι infinit. mod. et hoc modo distinguendum: Τὰς δὲ ἐντολάς, φησὶν, ἀπόγραψαι, etc. Quod Latine expressum est.

(70) Λόγῳ. In his, quæ sequuntur, ludit in voce Λόγου, quæ « Logon, » Dei filium, « rationem, » et « sermonem » significat.

(71) Λόγῳ. Ps. xxxii, 6: Τῷ λόγῳ τοῦ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστρεβώθησαν.

(72) Οὐχὶ. Hæc etiam sine interrogatione explicari possunt: « Et jumenta quidem metu coacta, laborant; nequaquam vero qui orthodoxi dici meruerunt, in bona opera feruntur, nescientes quid faciunt. »

metu. Num etiam qui vocantur orthodoxi, bona opera aggrediuntur, nescientes quæ faciunt? A δὲ καὶ οἱ ὀρθοδοξασταὶ καλούμενοι ἔργois προσφίρονται καλοῖς, οὐκ εἰδότες ἃ ποιοῦσιν :

CAPUT X.

Majorem bene faciendi, quam bene dicendi, curam esse habendam.

Propterea ergo Servator, cum panem accepisset, primum locutus est, et egit gratias; deinde, cum panem fregisset, apposuit, ut comedamus ex ratione, et cum Scripturas agnoverimus, vitam instituamus per obedientiam. Quemadmodum autem qui mala utuntur oratione, nihil differunt ab iis qui malo facto utuntur (calumnia enim est ministra gladii, et affert dolorem maledictum, ex quibus est vitæ eversio: hæc autem fuerint opera improbæ orationis); ita etiam qui bona utuntur oratione, prope accedunt ad eos qui bonis factis utuntur. Recreat itaque animam oratio, et hortatur ad honestatem. Beatus est autem, qui utraque manu utitur. Neque ergo qui bene potest facere, est maledictis incensendus ab eo qui bene potest dicere, neque est vituperandus qui bene potest dicere, ab eo qui bene facere potest. Faciat autem uterque id ad quod natura est aptus. Quod autem alter factum ostendit, hoc alter loquitur, beneficentiæ veluti viam præparans, et deducens auditores, ut bene operentur. Est enim etiam salutaris oratio, sicut opus salutare. Atque justitia quidem certe non consistit absque oratione. Quemadmodum autem beneficio affligi nemo potest, si nemo bene faciat; ita tollitur obedientia et fides, nisi tum præceptum, tum etiam qui est ipsum explicaturus, simul assumantur. Nunc autem altero alterius gratia, et verbis et factis, abundamus. Ars autem contentiosa et sophistica est penitus repudianda, quandoquidem ipsæ sophistarum dictiones non solum multorum oculos præstringunt, et eos seducunt, sed nonnunquam etiam vim afferentes, Cadmeam ✕ referunt victoriam. Est enim longe verissimus ille psalmus: « Justus vivet in finem, quoniam non videbit interitum, quando viderit sapientes morientes ». Quosnam autem dicit sapientes, audi ex Jesu Sapientia: « Non est sapientia improbitatis scientia ». Eam autem dicit, quam excogitarunt artes, quæ in dicendo et disserendo versantur. « Quæres ergo apud malos sapientiam, et non invenies ». Et si rursus roges, quænam ea est? « Os justii, » inquit tibi, « distillabit sapien-

Διὰ τοῦτο οὖν ὁ Σωτὴρ, ἄρτον λαβὼν, πρῶτον ἐλάλησεν καὶ εὐχαρίστησεν· εἶτα κλάσας τὸν ἄρτον προσέθηκεν (73), ἵνα δὴ φάγωμεν λογικῶς, καὶ τὰς Γραφὰς ἐπιγνόντες, πολιτευσώμεθα καθ' ὑπακοήν. Καθὰπερ δὲ οἱ λόγῳ χρώμενοι πονηρῶ, οὐδὲν τῶν ἔργῳ χρωμένων πονηρῶ διαφέρουσιν· ἡ γὰρ διβολὴ ξίφους διάκονος, καὶ λύπην ἐμποιεῖ βλασφημίας ἐξ ὧν αἱ τοῦ βίου ἀνατροπαὶ· ἔργα τοῦ πονηροῦ λόγου εἶεν ἂν ταῦτα· οὕτω καὶ οἱ λόγῳ ἀγαθῶ κεχηρημένοι συνεγγίζουσι τοῖς τὰ κατὰ τῶν ἔργων ἐπιτελοῦσιν. Ἀνακτᾶται γοῦν καὶ ὁ λόγος τὴν ψυχὴν, καὶ ἐπὶ καλοκάγαθίαν προτρέπει· μακάριος δὲ ὁ περιδέξιος. Οὐτ' οὖν βλασφημητέος ὁ εὐποητικὸς πρὸς τοῦ εὐλέγειν δυναμένου, οὐδὲ μὴν χαριστέος ὁ οἶός τε εὐλέγειν, πρὸς τοῦ εὐποιεῖν ἐπιτηδείου· πρὸς δὲ ψ̄ (74) ἐκότερος πέφυκεν, ἐνεργούντων. Ὁ δ' οὖν τὸ ἔργον δεῖκνυσι, τοῦτο ἕτερος λαλεῖ, οἷον ἐτοιμάζων τῇ εὐποιᾷ τὴν ὁδόν, καὶ ἐπὶ τὴν εὐεργεσίαν ἄγων τοὺς ἀκούοντας. Ἔστι γὰρ καὶ σωτήριος λόγος, ὡς καὶ ἔργον σωτήριον. Ἡ δικαιοσύνη γ' οὖν οὐ χωρὶς λόγου συνίσταται. Ὡς δὲ τὸ εὐ πάτχειν περιαιρεῖται, ἂν τὸ εὐ ποιεῖν ἀφελούμεν· οὕτως ἡ ὑπακοὴ καὶ πίστις ἀναιρεῖται μῆτε τῆς ἐντολῆς, μῆτε τοῦ τὴν ἐντολὴν σαφηνιούντος συμπαραλαβανομένων. Νωπὶ δὲ ἀλλήλων ἕνεκα εὐποροῦμεν, καὶ λόγων καὶ ἔργων. Τὴν δὲ ἐριστικὴν τε καὶ σοφιστικὴν τέχνην παραιτητέον παντελῶς· ἐπεὶ καὶ αἱ λέξεις αὐτὰς τῶν σοφιστῶν οὐ μόνον γοητεύουσι, κλέπτουσι (75) τοὺς πολλοὺς, βιάζονται δ' ἔσθ' ὅτε, Καδμεῖαν νίκην (76) ἀπηνέγκαντο. Παντὸς γὰρ μᾶλλον ἀληθῆς ὁ ψαλμὸς ἐκεῖνος· « Ὁ δίκαιος (77) ζήσεται εἰς τέλος, ὅτι οὐκ ὄψεται καταφθορὰν, ὅτ' ἂν ἴδῃ σοφοὺς ἀποθνήσκοντας. » Τίνας δὲ σοφοὺς λέγει; ἀκουσον ἐκ τῆς σοφίας Ἰησοῦ· « Οὐκ ἔστι σοφία πονηρίας ἐπιστήμη. » Ταύτην δὲ λέγει, ἣν ἐπενόησαν τέχνηαι λεκτικαὶ τε καὶ διαλεκτικαὶ. « Ζητήσεις οὖν σοφίαν παρὰ κακοῖς, καὶ οὐκ εὐρήσεις. » Κἂν πύθη πάλιν ποίαν ταύτην, « Στόμα δικαίου, » φήσει σοι, « ἀποστάξει (78) σοφίαν. » σοφία δὲ ὁμωνύμως τῇ ἀληθείᾳ ἢ σοφιστικῇ λέγεται τέχνη. Ἐμοὶ δὲ εἰκότως, ὄμαι, πρόκειται, βιοῦν μὲν κατὰ τὸν Λόγον, καὶ νοεῖν τὰ σημαίνόμενα· εὐλόω-

✕ P. 344 ED. POTTER, 295-294 ED. PARIS. • Psal. XLVIII, 40, 41. ^b Eccli. XIX, 22. ^c Prov. XIV, 6.

(73) *Κλάσας τὸν ἄρτον προσέθηκεν.* « Panem » igitur, cum fregisset, edendum proposuit, non tantum ejus speciem. Conf. Matth. XXVI, 26, etc.

(74) *Πρὸς δὲ ψ̄.* Forte rectius πρὸς δὲ ὁ, « ad quod autem. » SYLBERG.

(75) *Γοητεύουσι, κλέπτουσι.* Γοητεύουσαι κλέπτουσι commentatorem secutus scripsi, sed malleum reliquisse vulg. lectionem γοητεύουσι, κλέπτουσι· quia post infra similem copulæ ellipsim animadverti, p. 133, 153, 184, 185. SYLBERG.

(76) *Καδμεῖαν νίκην.* « Cadmeam victoriam » appellant, quæ victori perinde ac victo perniciem affert, a Cadmi terrigenis, quos fabulantur sese mutuo ad unum omnes occidisse. Alii dictam existi-

mant a victoria, qua Thebani, Cadmei scilicet cives, Adrastu, Argivorum rege, devicto, haud minus ipsi damnnum perpassi sunt. Pausanias, *Bœotic.*, pag. 556 edit. Hanov.: « Ὡς τὸ σύμπαν στρατεύμα πλὴν Ἀδράστου φθαρήναι. Ἐγένετο δὲ καὶ αὐτοῖς τὸ ἔργον οὐκ ἄνευ κακῶν μεγάλων· καὶ ἀπ' ἐκείνου, τὰ συν ὀλέθρῳ τῶν κρατησάντων, Καδμεῖαν ἑνομάζουσι νίκην. » Totus itaque exercitus, uno Adraсто excepto, est ad internecionem cæsus. Sed ea Thebanis victoria magna stetit clade. Ex eo usurpatum, ut si qua victores perniciem opprimat, *Cadmea* victoria dicatur. »

(77) *Ὁ δίκαιος.* A Clemente additum.

(78) *Ἀποστάξει.* Ἀποστάξει, Proverb.

τιαν δὲ μήποτε ζηλοῦντα, ἀρκέσθαι μόνῳ τῷ αἰνί-
 ξασθαι τὸ νοούμενον. Ὅποῦ δὲ ὀνόματι δηλοῦται
 πῶς, ὅπερ παραστῆσαι βούλομαι, οὐδὲν μοι μέλει
 (79). Σωθῆναι γὰρ εὐ οἶδ' ὅτι, καὶ συνάρασθαι τοῖς
 ὄψεσθαι γλιχομένοις, βέλτιστόν ἐστιν, οὐχὶ συνθεῖναι
 τὰ λεξείδια καθάπερ τὰ κόσμια. «Κἂν φυλάξης (80),
 » φησὶν ὁ Πυθαγόρειος ἐν τῷ Πλάτωνος Πολιτι-
 κῷ, «τὸ μὴ σπουδάζειν ἐπὶ τοῖς ὀνόμασι (81), πλου-
 σιώτερος εἰς γῆρας ἀναφανήσῃ φρονήσεως.» Καὶ ἐν γε
 τῷ Θεαίτητῳ εὐροις ἂν πάλιν· «Τὸ δὲ εὐχερὲς τῶν
 ὀνομάτων τε καὶ ῥημάτων, καὶ μὴ δι' ἀκριβείας ἐξε-
 τάζομενον, τὰ μὲν πολλὰ οὐκ ἀγεννῆς, ἀλλὰ μᾶλλον τὸ
 πῶς τοῦ ἐναντίου, ἀνελεύθερον· ἔστι δ' ὅτε ἀναγκαῖον.»
 Τεῦτα, ὡς ἐνὶ μάλιστα, διὰ βραχέων ἐξηγήθηκεν ἡ Γραφή·
 «Μὴ πολὺς ἐν ῥήμασι γίνου, » λέγουσα· ἡ μὲν γὰρ λέ-
 ξις οἷον ἐσθῆς ἐπὶ σώματος· τὰ δὲ πράγματα, σάρκες
 εἰσι καὶ νεῦρα. Οὐ γὰρ χρὴ τοῖνον τῆς ἐσθῆτος πρὸ τῆς τοῦ
 σώματος σωτηρίας κήδεσθαι· εὐτελῆ γὰρ οὐ μόνον
 βίαιαν, ἀλλὰ καὶ λόγον ἀσκητέον ἀπέριττόν τε καὶ
 ἀπεριεργόν, τῷ τὸν ἀληθῆ βίον ἐπαρηρημένῳ, εἰ γε
 τὴν τρυφήν ὡς δολεράν τε καὶ ἀπυτων παραιτοίμεθα·
 καθάπερ τὸ μύρον καὶ τὴν πορφύραν οἱ παλαιοὶ Λα-
 κεδαιμόνιοι (82), δολερά μὲν τὰ ἱμάτια, δολερά δὲ τὰ
 χρίσματα ὑπολαβόντες ὀρθῶς, καὶ ὀνομάσαντες· ἐπεὶ
 μήτε ἐκεῖνη καλὴ σκευασία τροφῆς, ἡ πλειῶ τῶν
 τρεφόντων ἔχουσα τὰ ἡδύσματα· μήτε λόγου χρῆσις
 ἀστεία ἢ τέρπειν μᾶλλον ἢ ὠφελεῖν τοὺς ἀκούοντας δυ-
 ναμένη. Μούσας (83) σειρήνων ἡδύς ἡγεῖσθαι Πυθα-
 γόρας παραινεῖ (84)· τὰς σοφίας (85) ἀσκεῖν μὴ (δὴ)
 μετὰ δόξης διδάσκων, ἀπατηλὸν δὲ τὴν ἄλλην διελέγ-
 χον ψυχταγωγίαν. Σειρήνας δὲ παραπλεύσας, εἰς ἄρκει·
 καὶ τῇ Σφιγγὶ ὑποκρινάμενος (87) ἄλλος εἰς· εἰ δὲ

tiam *. » Sapiencia autem dicitur ars sophistica per-
 inde ac veritas. Mihi autem non sine causa, ut
 existimo, constitutum est Logo convenienter vivere;
 ea autem, quæ significantur, intelligere; elo-
 quentiam autem nunquam sectari, sed contentum
 esse, si quovis modo quid intelligam, significem.
 Quo autem nomine significetur id quod volo ex-
 ponere, nihil mihi curæ est. Servari enim et opem
 ferre iis qui servari cupiunt, puto esse optimum.
 non autem dictiunculas, tanquam quædam orna-
 menta, componere. « Et si caveris, » inquit Pytha-
 goreus in Platonis *Politico*, « ne sis de nominibus
 nimium sollicitus, prudentia locupletior apparebis
 in senectute. » Et rursus invenies in *Theæteto* :
 « Nominum autem et verborum facilitas, et non nimis
 accurata examinatio, ut plurimum non est sordida
 et illiberalis, sed ejus potius contrarium, est tamen
 nonnunquam etiam necessaria. » Hæc, quam fieri
 potest, brevissime Scriptura enuntiavit, dicens :
 « Ne multum verseris in verbis. » Dicitio enim est
 tanquam vestis in corpore; res autem sunt carnes
 et nervi. Non oportet ergo majorem vestis quam
 salutis corporis curam gerere. Non solum enim
 frugalitatis vitæ ratio, sed etiam a supervacaneo cultu
 ornatuque aliena oratio exercenda est ei qui ve-
 ram vitam elegit : siquidem delicias ut dolosas et
 luxuriosas repudiamus, sicut unguentum et pur-
 puram veteres Lacedæmonii, dolosas quidem ve-
 stes, et dolosas unctiones recte reputantes et nomi-
 nantes; quoniam nec honestus est **127** ille cibi
 apparatus, qui plura habet ~~et~~ condimenta quam ea,
 quæ nutriunt; nec est bellus urbanusve orationis

✕ P. 345 ED. POTTER, 294-295 ED. PARIS. * Prov. x, 31.

(79) *Μέλει*. Hoc pro vulg. λέγει repos. e fra-
 gmento ms. H. SYLBURG.

(80) *Κἂν φυλάξης*. Verba sunt hospitis Pythago-
 rei in Platonis *Politico*, p. 531 : Καλῶς γε, ὦ Σώ-
 κρατες· κἂν διαφυλάξης τὸ μὴ σπουδάζειν ἐπὶ τοῖς
 ὀνόμασι, πλουσιώτερος εἰς τὸ γῆρας ἀναφανήσῃ.
 « Egrege respondisti, » o Socrates; et si verborum
 curiositatem vitabis, evades in senectute admodum
 prudentior. » Eamdem sententiam recitavit Theo-
 doretus *De curand. Græc. affect.*, p. 470. Quæ se-
 quuntur e Platonis *Theæteto*, a Socrate prolata ibi
 occurrunt pag. 134.

(81) *Σπουδάζειν ἐπὶ τοῖς ὀν*. Σπουδάζειν τοῖς ὀν.
 absque præpos. Fragment. ms. H. SYLBURG. — Sed
 receptam lectionem Plato ac Theodoretus firmant.

(82) *Λακεδαιμόνιοι*. Clemens superius, *Pæd.*
 lib. II, cap. 8, p. 177, edit. Paris : Οὐ γὰρ θεμῆς
 δολερά εἶματα, καὶ χρίσματα εἰς τὴν ἀληθείας
 παρσιέναι πλὴν. Plutarchus *Sympos.* lib. III,
 quest. 1, cuidam barbaro hoc dictum tribuit : Ἥ
 καὶ τὸ μὲν μύρον εἰκότως ὑποδυσωπούμεθα καὶ τὴν
 πορφύραν διὰ τὴν ἐπιθετον πολυτέλειαν, ὡς δολερά
 εἶματα καὶ χρίσματα. « Unde unguentum nobis in-
 vitio suspectum est, purpuraque, ceu fallax indu-
 mentum, et dolosus veluti color formidaretur. » De
 Lacedæmoniiis conf. Cragius *De repub. Lacedæm.*,
 lib. III, instit. 1 et 5.

(83) *Μούσας*. Th. Canterus lib. II, cap. 4, *Var.
 lect.* similem ex Theodoro locum profert lib. VIII,
De curat. Græc. : « Pythagoram puto comptos lepi-
 dosque sermones Sirenibus opinatum esse persimi-
 les, Musis vero, qui nihil inducti decoris fucique
 præferentes, nudam veritatis formam ostendunt. »
 COLLECT.

(84) *Παραινῆ*. Ritterhusius not. in verba Porphy-
 rii, quæ mox recitabuntur, conjecit scribendum
 esse *παρῆσι*, « hortabatur. » Verum Clemens alii-
 que in hujusmodi rebus præsentī tempore uti so-
 lent. Veteres enim per ingenii sui monumenta nos
 etiamnum hortantur ac monent.

(85) *Τὰς σοφίας*. Accipiendum pro « sapientiæ
 partes » aut « genera : » vel legendum τὴν σοφίαν.
 SYLBURG.

(86) *Μή*. Redundare videtur : vel pro μὴ scriben-
 dum μὲν. Voluit enim Pythagoras « cum voluptate
 sapientiam conjungi, » voluptates nempe reliquas,
 quæ a sapientia alienæ essent, improbandas. Solent
 autem Musæ pro symbolo honestæ et cum virtute
 conjunctæ, Sirenes autem pravæ vitiosæque volup-
 tatis haberi. Porphyrius lib. *De vita Pythagoræ* :
 Διττὴν γὰρ εἶναι διαφορὰν ἡδονῶν· τὴν μὲν ἐν γαστρὶ
 καὶ ἀφροδίσει δια πολυτελείας κευχρισμένην ἀπέ-
 καζε ταῖς ἀνδροφόνους σειρήνων ὠδαῖς· τὴν δ' ἐπὶ
 καλοῖς καὶ δικαίοις, τοῖς πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαίως,
 ὁμοίως καὶ παραχρημα ἡδεῖαν, καὶ εἰς τὸ ἐπιὸν ἀμε-
 ταμέλητον· ἦν ἔφρασκεν εὐοικεῖναι μουσῶν τινι ἁρμονίᾳ.
 « Duplex enim voluptatum discrimen esse : quarum
 illam, quæ ventri et Veneris libidini opum pro-
 fusione indulget, Sirenium homicidis cantioni-
 bus comparabat; alteram vero, quæ in rebus hoi-
 estis atque justis et ad vitam necessariis consistit,
 eam pariter et iopresentiarum jucundam esse,
 neque postmodum penitentiam comitem habere :
 hanc ille Musarum cuidam concentui similem esse
 dicebat. » Horatius, *Sat.* III, lib. II, vers. 14 :

. . . . Vitanda est improba Sireni,
 Desidia

(87) *ὑποκρινάμενος*. Verius ἀποκρινάμενος,

usus, qui auditores magis aptus est delectare quam juvare. Musas existimare Sirenibus jucundiores admonet Pythagoras, docens non cum voluptate exercere sapientias, arguens autem deceptricem aliam animi oblectationem. Qui navigando prætervectus est Sirenas, unus sufficit; et qui Sphingi respondit, unus alius, aut etiam, si vultis, ne unus quidem. Non oportet ergo unquam dilatare phylacteria, vanum æmulando gloriæ studium. Sufficit autem gnostico, si ei vel unus inventus sit auditor. Licet ergo et Pindarus Bœotiam audire, qui scribit: Non apud omnes licet veterem aperire orationem, præterquam fidelissimis silentii viis. Stimulus autem pugnae est dominans oratio. Admodum ergo recte nos vehementer admonet beatus Apostolus, « ne verbis contendamus sine ulla utilitate, ad eversionem auditorum: profanas autem vocamus novitates vitemus. Ad magnam enim proficiunt impietatem, et sermo eorum serpit ut cancer ».

CAPUT XI.

Quænam sit sapientia mundana et philosophia quam devitare nos vult Apostolus.

Hæc ergo « sapientia mundi, stultitia est apud Deum. « Et horum « sapientum cognoscit Deus cogitationes, quod vanæ sunt ». Nemo ergo gloriatur, humana præcellens cogitatione. Recte enim scriptum est in Jeremia: « Ne gloriatur sapiens in sapientia sua, et ne gloriatur fortis in fortitudine sua, et ne gloriatur dives in divitiis suis; sed in hoc gloriatur, qui gloriatur, quod intelligat et cognoscat quod ego sum Deus faciens misericordiam, et iudicium, et justitiam super terram: quoniam in his est voluntas mea, dicit Dominus ». — « Ne confidamus in nobis ipsis, sed in Deo, qui suscitavit mortuos, » inquit Apostolus, « qui ex tanta morte vivos eripuit; ut fides nostra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei. Spiritalis enim dijudicat omnia, ipse autem a nullo dijudicatur ». Illa quoque ejus audio: « Hæc autem dico, ne quis vos decipiat in probabilitate sermonis neque subingrediatur, qui deprædatur. » Et rursus: « Videte ne quis sit qui vos seducat per philosophiam et inanem deceptionem, secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi, et non secundum Christum; » philosophiam quidem non omnem, sed Epicuream, cujus etiam meminit Paulus in Actibus apostolorum, reprehendens, quæ tollit providentiam, et in deorum numerum refert volu-

✠ P. 346 ED. POTTER, 295-296 ED. PARIS. « Jerem ix, 25, 24. » Il Cor. i, 9, 10; I Cor. ii, 5,

« qui Sphingi ad ænigma respondit. » SYLBURG. (88) *Μηδὲ εἰς*. Nempe quod fabulosa sint, quæ de Œdipo feruntur.

(89) *Ὀύκουν πλατύνειν*. Respicit Christi de Pharisæis dictum, Matth. xlii, 5: Πάντα δὲ τὰ ἔργα αὐτῶν ποιοῦσι πρὸς τὸ θεαθῆναι τοῖς ἀνθρώποις: πλατύνουσι δὲ τὰ φυλακτήρια αὐτῶν, καὶ μεγάλυνουσι τὰ κράσπεδα τῶν ἱματίων αὐτῶν.

(90) *Πινδάρου*. Pindari effatum memorat etiam post Clementem Theodoretus, *De curat. Græc. affect.* serm. 1, pag. 482: Ἡ οὐδὲ Πινδάρῳ τῷ λυρικοῦ πεθεσθε, σαφῶς ἀπαγορεύουσι, μὴ πρὸς πάντας ἀναβῆξαι τὸν ἀρχαῖον λόγον; « An Pindaro, poetæ lyrici, auscultandum non putatis, aperte prohibenti anti- quum sermonem cunctis aperire? »

(91) *Ἐσθ' ὅτε π.* F. legendum *ἔσθ' ὅτε πιστοτάτα*

Α βούλεσθε, μηδὲ εἰς (88). Ούκουν πλατύνειν (89) τὰ φυλακτήρια χρῆ ποτε, κενοδοξίαν ζηλοῦντας· ἀρεὶ δὲ τῷ γνωστικῷ κἂν εἰς μόνος ἀκρατῆς εὐρεθῆ. Ἔστι γ' οὖν ἀκούσαι καὶ Πινδάρου (90) τοῦ Βουωτίου γράφοντος· *Μὴ πρὸς ἀπαντας ἀναβῆξαι τὸν ἀρχαῖον λόγον*. Ἔσθ' ὅτε πιστοτάταις (91) σιγῆς ὁδοῖς. Κέντρον δὲ μάχας Ὁ κρατιστεύων λόγος. Διατείνεται οὖν εὖ μάλα ὁ μακάριος Ἀπόστολος παραινῶν ἡμῖν « μὴ λογομαχεῖν τε δι' οὐδὲν (92) χρήσιμον, ἐπὶ καταστροφῇ τῶν ἀκούοντων· τὰς δὲ βεβήλους κενοφωνίας, περιίστασθαι· ἐπὶ πλείον γὰρ προκίπτουσι ἀσεβείας, καὶ ὁ λόγος αὐτῶν ὡς γάγγραινα νομὴν ἔξει. »

nos vehementer admonet beatus Apostolus, « ne verbis contendamus sine ulla utilitate, ad eversionem auditorum: profanas autem vocamus novitates vitemus. Ad magnam enim proficiunt impietatem, et sermo eorum serpit ut cancer ».

Αὕτη οὖν « ἡ σοφία τοῦ κόσμου μωρία παρὰ Θεῷ ἐστίν »· καὶ τοῦτων « τῶν σοφῶν Κύριος γινώσκει τοὺς διαλογισμοὺς, ὅτι εἰσι μάταιοι. » *Μηδεις* (95) *τοῖνον καυχάσθω*, ἐν ἀνθρωπίνῃ προανέχων διανοίᾳ. Εὖ γάρ τοι ἐν τῷ Ἱερεμίᾳ γέγραπται· « Μὴ καυχάσθω ὁ σοφὸς ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ, καὶ μὴ καυχάσθω ὁ ἰσχυρὸς ἐν τῇ ἰσχυρίᾳ αὐτοῦ· καὶ μὴ καυχάσθω ὁ πλούσιος ἐν τῷ πλούτῳ αὐτοῦ· ἀλλ' ἐν (94) τούτῳ καυχάσθω ὁ καυχώμενος, συνιέναι καὶ γινώσκειν ὅτι ἐγὼ εἰμι Κύριος ὁ ποιῶν ἔλεος, καὶ κρίμα, καὶ δικαιοσύνην ἐπὶ τῆς γῆς· ὅτι ἐν τοῖσι τὸ θέλημά μου, λέγει Κύριος. » « Ἴνα μὴ πεποιθότες ὦμεν ἐφ' ἑαυτοὺς, ἀλλ' ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ ἐγείροντι τοὺς νεκροὺς, » ὁ Ἀπόστολος φησὶν, « ὅς ἐκ τληκίου θανάτου ἐρρύσατο ἡμᾶς, ἵνα ἡ πίστις ἡμῶν μὴ ᾖ ἐν σοφίᾳ ἀνθρώπων, ἀλλ' ἐν δυνάμει Θεοῦ. Ὁ γὰρ (95) πνευματικὸς ἀνακρίνει πάντα, αὐτὸς δὲ ὑπ' οὐδενὸς ἀνακρίνεται. » Ἐπαῖω δὲ κακείνων αὐτοῦ· Ταῦτα (96) δὲ λέγω, ἵνα μηδεις ὑμᾶς παραλογίζηται ἐν πιθανολογίᾳ, μηδὲ ὑπεισέρχεται ὁ συλαγωγῶν. » Καὶ πάλιν· « Βλέπετε οὖν, μὴ (97) τις ἔσται ὑμᾶς ὁ συλαγωγῶν διὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ κενῆς ἀπάτης, κατὰ τὴν παράδοσιν τῶν ἀνθρώπων, κατὰ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου, καὶ οὐ κατὰ Χριστόν· » φιλοσοφίαν μὲν οὐ πάσαν, ἀλλὰ τὴν Ἐπικουρείον, ἧς καὶ μέμνηται ἐν ταῖς Πράξεσιν τῶν ἀποστόλων ὁ Παῦλος, διαβάλλων, πρόνοιαν ἀναιρουσαν καὶ ἠδονήν

« Il Tim. ii, 14, 16, 17. » I Cor. iii, 19, 20. 15. « Col. ii, 4, 8. » Ibid., 8. « Act. xvii, 18.

D *σιγῆς ὁδός*. « Est cum silentii via fidelissima est: » seu, « Nonnunquam silentium est tutissimum. » SYLBURG.

(92) *Δι' οὐδέν*. Εἰς οὐδέν apud B. Paulum. In sequentibus etiam Apostoli verba paulum mutata ad suum institutum accommodat.

(93) *Μηδεις*. Respicit id, quod apud B. Paulum sequitur: Ὅστε μηδεις καυχάσθω ἐν ἀνθρώποις.

(94) *Ἄλλ' ἐν*. Ἄλλ' ἦ ἐν, et innox συνιέν προ συνιέναι, Jerem.

(95) *Γάρ*. Δὲ apud Paul., quod Clemens in γάρ mutavit.

(96) *Ταῦτα*. Τοῦτο, Coloss., ut etiam paulo post.

(97) *Βλέπετε οὖν, μή*. Βλέπετε, μὴ τις ὑμᾶς ἔσται, Coloss.

ἐκθειάζουσαν, καὶ εἰ δὴ τις ἄλλη τὰ στοιχεῖα ἐκτετέ-
 μηκε, μὴ ἐπιτετέσσασα τὴν ποιητικὴν αἰτίαν τοῦτοις,
 μὴδὲ ἐραντάσθη τὸν Δημιουργόν. Ἄλλὰ καὶ οἱ
 Στωικοὶ, ὧν καὶ αὐτῶν μέμνηται, σῶμα ὄντα τὸν
 θεόν (98) διὰ τῆς ἀτιμοτάτης ὕλης πεφοιτηκένα: λέ-
 γουσιν οὐ καλῶς. « Παράδοσιν δὲ ἀνθρωπίνην » τὴν
 λογικὴν τερθρεῖαν λέγει. Διὸ κάκεῖνα ἐπιστέλλει·
 « Τὰς νεωτέρας (99) ζητήσεις φεύγετε »· μειρακιώ-
 ρεις γὰρ αἱ τοιαῦται φιλοειχταί. « Ἀρετὴ δὲ οὐ φι-
 λομειράκιον, » ὁ φιλόσοφος λέγει Πλάτων· καὶ τὸ
 ἀγνώσιμα ἡμῶν, κατὰ τὸν Λεοντῖνον Γοργίαν, διττῶν
 δὲ ἀρετῶν δεῖται, τὸλμης καὶ σοφίας· τὸλμης μὲν, τὸ
 κίνδυνον ὑπομεῖναι, σοφίας δὲ, τὸ αἰνίγμα γινῶναι. Ὁ
 γὰρ τοι Λόγος, καθάπερ τὸ κήρυγμα τὸ Ὀλυμπιάσι,
 καλεῖ μὲν τὸν βουλόμενον, στεφανοῦ δὲ τὸν δυνάμενον·
 ἀκίνητον μὲν, ὅτι πρὸς (1) ἀλήθειαν, καὶ τῷ ὄντι ἀρ-
 γὸν οὐ βούλεται εἶναι τὸν πιστεύσαντα ὁ Λόγος. « Ζη-
 τεῖτε, γὰρ, καὶ εὐρήσετε, » λέγει· ἀλλὰ τὴν ζη-
 τησιν εἰς εὐρεσιν περαιοῖ (2), τὴν καινὴν (3) ἐξελάσας
 φουαρῖαν, ἐγκρίνων δὲ τὴν ὄχυροῦσαν τὴν πίστιν ἡμῖν
 θεωρίαν. « Τοῦτο δὲ λέγω, ἵνα μὴ τις ὑμᾶς παραλο-
 γίζηται ἐν πιθανολογίᾳ, » φησὶν ὁ Ἀπόστολος· δια-
 κρινεῖν δηλονότι τὰ ὑπ' αὐτῶν (4) λεγόμενα μεμαθη-
 κῶσι, καὶ ἀπαντᾶν πρὸς τὰ ἐπιφερόμενα δεδιδασκαμένους.
 « Ὡς οὖν παρελάβετε Ἰησοῦν Χριστὸν (5) τὸν Κύριον,
 ἐν αὐτῷ περιπατεῖτε, ἐρριζωμένοι καὶ ἐποικοδομούμε-
 νοι ἐν αὐτῷ, καὶ βεβαιούμενοι ἐν τῇ πίστει. » Πειθὼ δὲ
 ἡ βεβαίωσις τῆς πίστεως. « Βλέπετε μὴ τις ὑμᾶς ἐσται
 ὁ συλαγωγῶν » ἀπὸ τῆς πίστεως τῆς εἰς τὸν Χριστὸν
 « διὰ τῆς φιλοσοφίας καὶ κενῆς ἀπάτης, » τῆς ἀναιρού-
 σης τὴν Πρόνοιαν, « κατὰ παράδοσιν τῶν ἀνθρώπων »·
 ἡ γὰρ κατὰ τὴν θεῖαν παράδοσιν φιλοσοφία ἴσθησι
 τὴν πρόνοιαν καὶ βεβαίωσις τῆς ἀναιρεθείσης, μῦθος ἡ
 περὶ τὸν Σωτῆρα οἰκονομία φαίνεται· « κατὰ τὰ στοι-
 χεῖα τοῦ κόσμου, καὶ οὐ κατὰ Χριστὸν, » φερομένων
 ἡμῶν. Ἡ γὰρ ἀκόλουθος Χριστῷ διδασκαλία καὶ τὸν
 Δημιουργόν ἐκθειάζει, καὶ τὴν πρόνοιαν μέχρι τῶν
 κατὰ μέρος ἄγει, καὶ τρεπτὴν καὶ γενητὴν οἶδε τὴν
 τῶν στοιχείων φύσιν· καὶ πολιτεύεσθαι εἰς δύναμιν
 ἔξομωτικὴν τῷ Θεῷ διδάσκει, καὶ τὴν οἰκονομίαν
 ὡς ἡγεμονικὸν, τῆς ἀπάτης προεσθαι παιδείας.
 Στοιχεῖα δὲ σέβουσι, Διογένης (6) μὲν τὸν ἀέρα, θά-

platen; et si qua alia honore affectit elementa, quæ
 iis non prælicit causam efficientem, nec apprehen-
 dit Opificem. Quin etiam Stoici, quorum ipse
 quoque meminit, non recte dicunt Deum, cum sit
 corpus, vilissimam pervasisse materiam. « Traditionem
 autem humanam » vocat logicam subtilitatem. Quamobrem illa quoque scribit: « Juveniles
 fugite quæstiones b: » sunt enim pueriles hujus-
 modi contentiones. « Virtus autem non tenetur
 amore juvenum, » inquit Plato philosophus; et cer-
 tamen nostrum, ut vult Gorgias Leontinus, duabus
 opus habet virtutibus, audacia et sapientia: auda-
 cia quidem, ut adeat periculum; sapientia autem,
 ut discernat ænigma. Logos enim, quemadmodum
 in Olympia præconium, vocat quidem eum, qui
 vult, sed coronat eum, qui potest esse invictus:
 quoniam revera Logos non vult otiosum esse eum
 qui credidit. « Quærite » enim, inquit, « et inve-
 nietis c: » sed inquisitionem terminat inventione,
 recentes nugæ exterminans, approbans autem con-
 templationem, quæ nostram fidem confirmat. « Hoc
 autem dico, ne quis vos decipiat in probabilitate
 sermonis d, » ait Apostolus; ut qui, quæ ab eis di-
 cuntur, discernere scilicet didiceritis, et iis, quæ
 objiciuntur, occurrere docti sitis. « Sicut ergo ac-
 cepistis Jesum Christum Dominum, in eo ambulate
 radicati et superædificati in ipso, et confirmati in
 fide e. » Est autem persuasio, fidei confirmatio.
 « Videte ne quis sit qui vos abducat » a fide in
 Christum, » per philosophiam et inanem deceptionem,
 » quæ tollit providentiam, « secundum tradi-
 tionem hominum f. » Quæ est enim secundum tra-
 ditionem divinam philosophia, constituit et confir-
 mat providentiam: qua sublata videtur ✕ fabula
 Servatoris œconomia, cum nos « secundum elementa
 hujus mundi, et non secundum Christum g » fera-
 mur. Quæ est enim Christo consentanea doctrina,
 et opificem Deum esse asserit, et deducit providen-
 tiam usque ad singularia, et talem elementorum
 novit esse naturam, ut in eam cadat ortus et muta-
 tio; eaque docet ad id dirigi, ut vim assimilantem
 Deo habeamus; ejusque dispensationem omni do-

✕ P. 347 ED. POTTER. a Act. xiii, 18. b II
 * Ibid., 6, 7. c Ibid., 8. e Ibid. 8.

Tim. ii, 22, 23. e Math. vii, 7. d Col. ii, 4.

(98) *Σῶμα ὄντα τὸν Θεόν*. Clemens in *Protrepti*. p. 44 edit. Paris.: Οὐδὲ μὴν τοὺς ἀπὸ τῆς Στοᾶς παρε-
 λείψομαι, διὰ πάσης ὕλης, καὶ διὰ τῆς ἀτιμοτάτης,
 ἢ θεῖον διέχειν λέγοντας, οἱ κατασχύνουσιν ἀτεχνῶς
 τὴν φιλοσοφίαν. « Sed nec Stoicos prætermittam,
 qui omnem, quantumvis vilem et abjectam, mate-
 riam dicunt Deum pervadere, qui plane philosophiam
 dedecorant. » Item *Strom.* v, pag. 591, ubi conf. ad-
 notata.

(99) *Τὰς νεωτ.* Nullibi monet Apostolus τὰς νεω-
 τέρας ζητήσεις φεύγειν. Verum Timotheo scribit,
 τὰς νεωτέρας...ζητήσεις παραιτεῖν, II Tim. ii, 23, et τὰς
 νεωτερικὰς ἐπιθυμίας φεύγειν, II Tim. ii, 22. Quæ
 Clemens, e memoria S. Scripturas recitans, com-
 munitur videtur.

(1) *Στεφανοῖ δὲ τὸν δυνάμενον· ἀκίνητον μὲν,*
 ὅτι π. Hærvetus legit ἀκίνητον· fortasse verius, ἀκί-
 ητον μέντοι πρὸς ἄλ., « immotum tamen, » etc. Guil.
 Cantelus pro ὄντι legit ἔτι. SYLBURG. — Scribe τὸν

D δυνάμενον ἀκίνητον μένειν, quemadmodum legisse
 Hærvetus videtur: non quod placet Sylburgio. Hærvet-
 us. — Mallet, τὸν δυνάμενον ἀκίνητον μένειν ὁ τι
 πρὸς ἄλ., « qui valet immotus persistere, quantum
 ad veritatem spectat. » Respicit enim pugiles, qui
 « immoti » adversariorum ictus sustinebant. Ἀκί-
 ητον frigidius est.

(2) *Περατοῖ*. Si quis περατοῖ malit, per me licet.
 SYLBURG.

(3) *Καινῆν*. Καινῆν agnoscit etiam Hærveti versio,
 « recentibus nugis; » sed haud scio an verius κενῆν,
 « inanem. » Id.

(4) *Υπ' αὐτῶν*. Lege ὑπ' αὐτοῦ, inquit Lowthius.

(5) *Ἰησοῦν Χριστόν*. Τὸν Χριστὸν Ἰησοῦν, Co-
 loss.

(6) *Διογένης*. Ms. H. Διομένης. SYLBURG. — Conf.
 quæ superius dicta sunt *Protrepti*. pag. 42 edit.
 Paris.

etrinæ, ut principium, præmitti debere. Elementa autem colunt, Diogenes quidem aerem; Thales vero a quam; Hippasus vero ignem; et qui principia faciunt atomos, philosophiæ nomen arrogantes, impii quidam homunculi et voluptati dediti. « Propterea oro, inquit, ut dilectio vestra adhuc magis et magis abundet in agnitione et omni sensu, ad hoc ut vos probetis quæ sunt potiora a. » Nam « quando erantius, inquit Apostolus, parvuli, sub elementis hujus mundi eram servientes. Parvulus autem, etiamsi sit hæres, nihil differt a servo usque præfinitum tempus patris b. » Parvuli ergo sunt etiam philosophi, nisi a Christo viri stant. Si enim « filius ancillæ non futurus sit hæres cum filio liberæ c, » at est quidem certe semen Abrahæ, quod non ex promissione donum suscepit proprium. **128** « Perfectorum autem est solidus cibus, qui propter habitum habent sensus exercitatos ad discretionem boni et mali. Quisquis enim est lactis particeps, non est peritus sermonis justitiæ, cum sit parvulus d, » et nondum sciat verbum, per quod credit et operatur, nec possit in ipso reddere rationem. « Omnia autem probate, inquit Apostolus, et quod bonum est tenete e. » Spiritualibus id dicens, qui omnia quæ dicuntur ex veritate, adjudicant, utrum videantur an sint vera. « Inconfutabilis autem vagatur disciplina, et plagæ et reprehensiones dant disciplinam sapientiæ, » reprehensiones scilicet, quæ sunt cum dilectione. « Cor enim rectum exquirat cognitionem. Quoniam qui quærit Deum, cognitionem invenit cum justitia. Qui ipsam autem recte quæsierunt, pacem invenerunt f. — Et cognoscam non sermonem eorum qui inflati sunt, sed virtutem : » eus, qui sunt opinione sapientes, et se quidem esse putant, non autem sunt sapientes, reprehendens, hæc scribit : « Non enim est in sermone regnum Dei g. » Non, inquam, in eo, qui non est verus, sed opinione tantum probabilis. « In virtute » autem dixit, seu potentia; sola enim est potens veritas. Et rursus : « Si quis putat se nosse aliquid, nondum novit sicut nosse oportet. » Nunquam est enim veritas opinio. Sed « cognitionis quidem opinio inflat » et fastu replet, « charitas autem ædificat, » quæ non in opinione versatur, sed veritate. Unde, « si quis diligit, is cognitus est h, » inquit.

✠ P. 348 ED. POTTER, 297 ED. PARIS. a Phil. 1, 9, 10. b Gal. iv, 3, 1, 2. c Gen. xxi, 10; Gal. iv, 30. d Hebr. v, 14, 13. e I Thess. v, 21. f Prov. xv, 14. g I Cor. iv, 19, 20. h I Cor. viii, 1, 2, 3.

(7) Ἀλλὰ γ' οὖν σπ. Hæc sic distingui et explicari debent : « Ἀλλὰ γ' οὖν σπέρμα ἐστὶν Ἀβραάμ τὸ μὴ ἐξ ἐπαγγελίας, τὸ ἴδιον εὐαγγέλιον δωρεάν. » At vero, quod non erat ex promisso, est semen Abrahæ, et proprium donum accepit. Scilicet Christianam doctrinam Isaaco dat, legitimo Abrahami filio, et ex divina promissione nato; cæteras autem disciplinas Ismaeli Agar ancillæ filio, aut filii Cheturæ, qui licet nec ex legitimis nuptiis, nec ex singulari aliquo promisso geniti fuerant, tamen veri Abrahæ filii fuerunt, et singuli dona a patre suo acceperunt, ut scriptum est Gen. xxv, 6.

(8) Περίστευκε. Respicere videtur I Thess. ii, 13 : Ἐδέξασθε οὐ λόγον ἀνθρώπων, ἀλλὰ (καθὼς ἐστὶν ἀληθὴς) λόγον Θεοῦ, ὃς καὶ ἐνεργεῖται ἐν ὑμῖν τοῖς πιστεύουσιν.

λης δὲ τὸ ὕδωρ Ἰππασος δὲ τὸ πῦρ καὶ οἱ τὰς ἀτόμους ἀρχὰς ὑποτιθέμενοι, φιλοσοφίας ὄνομα ὑποδουόμενοι, θεοὶ τινες ἀνθρωπίσκοι καὶ φιλόσοφοι. « Διὰ τοῦτο προσεύχομαι, φησὶν, ἵνα ἡ ἀγάπη ὑμῶν ἔτι μᾶλλον καὶ μᾶλλον περισσεύῃ ἐν ἐπιγνώσει καὶ πάσῃ αἰσθήσει, εἰς τὸ δοκιμάζειν ὑμᾶς τὰ διαφέροντα. » Ἐπεὶ « ὅτε ἤμεν νήπιοι, φησὶν ὁ αὐτὸς Ἀπόστολος, ὑπὸ τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου ἤμεν δεδουλωμένοι. Ὁ δὲ νήπιος, κὰν κληρονόμος ᾖ, οὐδὲν δούλου διαφέρει, ἄχρι τῆς προθεσμίας τοῦ πατρὸς. Νήπιοι οὖν καὶ οἱ φιλόσοφοι, ἐὰν μὴ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ ἀπανθρωθῶσιν. Εἰ γὰρ « οὐ κληρονομήσει ὁ υἱὸς τῆς παιδείας μετὰ τοῦ υἱοῦ τῆς ἐλευθερίας, » ἀλλὰ γ' οὖν σπέρμα (7) ἐστὶν Ἀβραάμ, τὸ μὴ ἐξ ἐπαγγελίας τὸ ἴδιον εὐαγγέλιον δωρεάν. « Τελείων δὲ ἐστὶν ἡ στερεὰ τροφή, τῶν διὰ τὴν ἔξιν τὰ αἰσθητήρια γυμνασμένα ἔχόντων πρὸς διάκρισιν καλοῦ καὶ κακοῦ. Πᾶς γὰρ ὁ μετέχων γάλακτος ἀπειρος λόγου δικαιοσύνης, νήπιος ὢν, » καὶ μηδέπω ἐπιστάμενος τὸν λόγον, καθ' ὃν πιστεύει (8) καὶ ἐνεργεῖ, μήτε ἀποδοῦναι δυνάμενος τὴν αἰτίαν ἐν αὐτῷ. « Πάντα δὲ δοκιμάζετε, ὁ Ἀπόστολος φησὶ, καὶ τὸ καλὸν κατέχετε » τοῖς πνευματικοῖς λέγων, τοῖς ἀνακρίνουσιν πάντα κατὰ ἀλήθειαν λεγόμενα, ὅποτε δοκεῖ, ἢ οὕτως (9) ἔχεται τῆς ἀληθείας. « Παιδεία (10) δὲ ἀνεξέλεγκτος πλανᾷται. καὶ αἱ πληγαὶ καὶ οἱ ἐλεγχοὶ διδάσκει παιδείαν σοφίας. » οἱ μετ' ἀγάπης δηλονότι ἐλεγχοὶ. « Καρδία (11) γὰρ εὐθεία ἐζητεῖ γνῶσιν. ὅτι ὁ ζητῶν τὸν Θεὸν εὐρήσει γνῶσιν μετὰ δικαιοσύνης. » οἱ δὲ ὀρθῶς ζητήσαντες αὐτὴν, εἰρήνην εὖρον. Καὶ γινώσκονται, φησὶν, οὐ τὸν λόγον τῶν πεφουσιωμένων, ἀλλὰ τὴν δύναμιν. » τοὺς δοκῆσαι σοφοῦς, καὶ οἰομένους εἶναι, οὐκ ὄντας δὲ σοφοῦς. ἐπιβραβύζων γράφει. « Οὐ γὰρ ἐν λόγῳ ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ. » οὐ τῷ μὴ ἀληθεῖ, ἀλλὰ καθ' ὑπόληψιν πιθανῷ. « ἐν δυνάμει » δὲ, εἶπε. μόνη γὰρ ἡ ἀλήθεια δυνατὴ. Καὶ πάλιν. « Εἰ τις (12) δοκεῖ ἐγνωκέναι τι, οὕτω ἔγνω καθὼς δεῖ γνῶναι. » οὐ γὰρ ποτε ἡ ἀλήθεια οἴησις. ἀλλ' ἡ μὲν ἐπὶ ὑπόληψιν τῆς γνώσεως φυσιοὶ » καὶ τύφου ἐμπύμπλησιν. « οἰκοδομεῖ δὲ ἡ ἀγάπη, » μὴ περὶ τὴν οἴησιν, ἀλλὰ περὶ τὴν ἀλήθειαν ἀναστροφόμενῃ. Ὅθεν, « Εἰ τις ἀγαπᾷ, οὕτως ἔγνωσται, » λέγει.

D

C

(9)

(10)

(11)

(12)

(9) Ὅπως. Rectius cum Guil. Cantero legemus ὄντως, « revera. » SYLBERG.

(10) Παιδεία. Rectius παιδεία dativ. cas. quod hic est superius pag. 287 Sylburgio placuit. Sensus enim est : « Qui non corripitur disciplina, vagatur. » Tunc recte sequitur : « Reprehensiones dant disciplinam sapientiæ. »

(11) Καρδία. Καρδία ὀρθῆ ζητεῖ αἰσθησιν, inquit Salomon, Prov. xv, 14. Eorum, quæ sequuntur, sensus occurrit Prov. ii, aliisque locis : ipsa verba frustra in S. libris quaerentur.

(12) Εἰ τις. Εἰ τις δοκεῖ εἰδέναι τι, οὐδέπω οὐδὲν ἔγνωκε καθὼς δεῖ γνῶναι, I Cor. viii, 2. Οἴδαμεν δὲ πάντες γινώσκοντες ἡ γινώσκοντες φυσιοὶ, ἡ δὲ ἀγάπη οἰκοδομεῖ. Ibid. i.

CAPUT XII.

Fidei mysteria non esse cuius proptanda, ideo quod non sint veritatis idonei auditores.

Ἐπεὶ δὲ μὴ μόνῃ (13) ἡ παράδοσις καὶ πάνδημος ἂν γὰρ αἰσθημένη τῆς μεγαλειότητος τοῦ λόγου· ἐπι-
 κρυπτεόν (14) οὖν τὴν ἐν μυστηρίῳ λαλουμένην σο-
 φίαν, ἣν ἐδίδαξαν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ. Ἡδὲ γ' οὖν καὶ
 Ἡσαίας ὁ προφήτης πυρὶ (15) καθαίρεται τὴν γλῶτ-
 ταν, ὡς εἰπεῖν δυνηθῆναι τὴν ὄρασιν· καὶ οὐδὲ τὴν
 γλῶτταν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀκοὰς ἀγνίζεσθαι
 προσήκει ἡμῖν, εἰ γὰρ τῆς ἀληθείας μεθεκτοί (16)
 εἶναι πειρώμεθα. Ταῦτα ἦν ἐμποδῶν τοῦ γράφειν
 ἐμοί· καὶ νῦν ἐτι εὐλαδῶς ἔχω, ἥ φησὶν, « Ἐμπροσθεν
 τῶν χοίρων τοὺς μαργαρίτας βάλλειν (17), μὴ ποτε
 καταπατήσωσι τοὺς ποσὶ, καὶ στραφέντες βήξωσιν
 ἡμῶς. » Χαλεπὸν γὰρ τοὺς περὶ τοῦ (18) ἀληθινοῦ
 φωτὸς καθαρῶς ὄντως καὶ διαυγεῖς ἐπιδειξάμενοι λόγους
 ἀκρατῶν τοῖς ὑπόθεσι τε καὶ ἀπαιδεύτοις· σχεδὸν
 γὰρ οὐκ ἔστι τούτων πρὸς τοὺς πολλοὺς καταγελα-
 στώτερα ἀκούσματα· οὐδ' αὖ πρὸς τοὺς εὐφροεῖς θαυ-
 μασιώτερά τε καὶ ἐνθουσιαστικώτερά. « Ψυχικὸς δὲ
 ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ·
 μωρία γὰρ αὐτῷ ἔστιν. » Σοφοί (19) δὲ οὐκ ἐκφέρου-
 σιν ἐκ στόματος, ἀ διαλογίζονται ἐν συνειδήσει. « Ἄλλ'
 ὁ ἀκούετε εἰς τὸ οὖς, φησὶν ὁ Κύριος, κηρύττετε ἐπὶ
 τῶν θυμάτων· » τὰς ἀποκρύφους τῆς ἀληθείας γνῶ-
 σεως παραδόσεις, ὑψηλῶς καὶ ἐξόχως ἐρμηνευμέ-
 νας ἐνδέχεσθαι (20) κελεύων· καὶ καθάπερ ἰκνούσαμεν
 εἰς τὸ οὖς, οὕτω καὶ παραδίδόναι οἷς δέον· οὐχὶ δὲ
 πᾶσιν ἀναίδην (21) ἐκδιδόναι τὰ ἐν παραβολαῖς εἰρη-
 μένα πρὸς αὐτοὺς, παραγγέλλων. Ἄλλ' ἔστι τῷ ὄντι
 ἡ τῶν ὑπομνημάτων ὑποτύψεις, ὅσα διασποράδην
 καὶ διεφθιμμένως ἐγκαταστραμμένην ἔχουσι τὴν ἀλή-
 θειαν, ὅπως ἂν λάθοι τοὺς δίκην κολοίων σπερμολό-
 γους· ἐπὶ δὲ ἀγαθοῦ τύχῃ γεωργοῦ, ἐκφύσει τε
 ἕκαστον αὐτῶν, καὶ τὸν πυρὸν ἀναδείξει.

Quoniam autem non sola traditio est publica et
 qui sensit sermonis magnificentiam, occultanda est
 sapientia, quæ dicta est in mysterio, quam docuit
 Dei Filius. Jam enim Isaias quoque propheta igne
 linguam purgatur, ut possit dicere visionem; et nec
 linguam solum, sed etiam aures castas nobis ha-
 bere convenit, si conemur fieri veritatis participes.
 Hæc mihi erant impedimento, quo minus scribere-
 rem, et nunc adhuc vereor, ut ait, « ante porcos
 jacere margaritas, ne eas conculcent pedibus, et
 conversi nos lacerent ». Est enim difficile de vero
 lumine vere puros et perspicuos declarare sermones
 suillis et indoctis auditoribus. His enim vix possunt
 apud vulgus ulla magis audiri ridicula: rursus au-
 tem apud ingeniosos magis admirabilia, et Deum
 magis spirantia. « Animalis autem homo non susci-
 pit ea quæ sunt Spiritus Dei: sunt enim ei stulti-
 tia ». Sapientes autem ore non proferunt, quæ in
 consensu cogitant. « Sed quod auditis, inquit Do-
 minus, in aurem, prædicate super tecta: » arcua-
 nas traditiones veræ cognitionis, excelsæ et excel-
 lenter explicatas, jubens suscipere, et sicut in au-
 rem audivimus, ita etiam tradere quibus oportet;
 non autem omnibus passim divulgare, quæ eis in
 parabolis dicta erant, præcipiens. Sed revera com-
 mentariorum delineationi illa inserviunt, quæcun-
 que sparsim habent seminatam hic et illic verita-
 tem, ut eos lateant, qui more græculorum passim
 ac temere verba serunt; eum autem agricolam bo-
 num nacta fuerint, germinabit unumquodque ex
 iis, et edet frumentum.

CAPUT XIII.

Variarum philosophiæ sectarum unamquamque aliquam veritatis particulam sibi arripuisse.

Μῆς τοίνυν (22) οὐσης τῆς ἀληθείας (τὸ γὰρ φεῦ-
 ὶς μυρίας ἐκτροπὰς ἔχει), καθάπερ αἱ Βάχχαι (23)
 τὰ τοῦ Πενθέως διαφορήσασαι μέλη, αἱ τῆς φιλο-
 σοφίας τῆς τε βαρβάρου, τῆς τε Ἑλληνικῆς αἰρέ-
 σεως, ἐκάστη, ὅπερ ἔλαχεν, ὡς πᾶσαν αὐχρῆ τὴν ἀλή-
 θειαν, ὅπως ἂν λάθοι τοὺς δίκην κολοίων σπερμολό-
 γους· ἐπὶ δὲ ἀγαθοῦ τύχῃ γεωργοῦ, ἐκφύσει τε
 ἕκαστον αὐτῶν, καὶ τὸν πυρὸν ἀναδείξει.

Cum una sit itaque veritas (habet enim innume-
 rabilia falsum diverticula), quemadmodum Bacchæ,
 quæ Penthei membra divulserunt ac distulerunt, phi-
 losophiæ et tam barbaræ quam Græcæ hæreses,
 unamqueque id, quod sortita est, tanquam totam ja-

✠ P. 349 ED. POTTER, 298 ED. PARIS. a Matth. vii, 6. b I Cor. ii, 14. c Matth. x, 27.

(13) Ἐπεὶ δὲ μὴ μ. Malim: Ἐπεὶ δὲ πάνδημος ἂν
 γὰρ αἰσθημένη τῆς μεγαλειότητος τοῦ λόγου· ἐπι-
 κρυπτεόν, non solum ad eum qui sermonis ma-
 jestatem perspicere valet, sed ad alios etiam passim
 pertingat.

(14) Ἐπικρυπτεόν. Respicit I Cor. ii, 7: Ἀλοῦ-
 σαν σοφίαν Θεοῦ ἐν μυστηρίῳ, τὴν ἀποκρυμμέ-
 νην.

(15) Πυρὶ. Respicit Isa. vi, 6, 7: Καὶ ἀπεστάλη
 πρὸς με ἐν τῶν σεραφίμ, καὶ ἐν τῇ χειρὶ εἶχεν ἄν-
 θρακx, ὃν τῇ λαβίδι ἔλαβεν ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου. Καὶ
 ἔφατο τοῦ στόματός μου, καὶ εἶπεν· Ἰδοὺ ἔφατο
 τούτο τῶν χειλέων σου, καὶ ἀφελεί τὰς ἀνομίας σου,
 καὶ τὰς ἁμαρτίας σου περικαθαρίσει.

(16) Μεθεκτοί. « Communicabiles. » Rectius μεθε-
 κτικοί, « participes: » ut ἐφεκτοί pro ἐφεκτικοί,
 Strom. viii, p. 777, et econtra διδακτικὴν pro δι-

δακτικὴν superius p. 284, edit. Paris.

(17) Βάλλειν. Negative intelligendum μὴ βάλλειν,
 ut Matth. vii. SYLBERG.

(18) Περὶ τοῦ. Ἐπὶ τοῦ ms. H., et mox σὺώδεσι
 pro ὑπόθεσι. Id.

(19) Σοφοί. Respicere videtur Prov. xxiv, 7, 8,
 sec. LXX: Σοφοὶ οὐκ ἐκκλίνουσιν ἐκ στόματος Κυ-
 ρίου, ἀλλὰ λογίζονται ἐν συνειδήσει.

(20) Ἐνδέχεσθαι. Rectius ἐκδέχεσθαι, « accipere,
 intelligere. » SYLBERG.

(21) Ἀναίδην. Rectius ἀνέδην, ut Pal. ms. SYL-
 BERG. in Indice Græco, quem cons.

(22) Μῆς τοίνυν. Similia scribit Lactantius lib.
 vi, cap. 7.

(23) Βάχχαι. Fabulam de Bacchis narrat etiam
 Diodorus Siculus p. 159. II. SYLBERG.

etat veritatem. Lucis autem, ut opinor, exortu omnia illuminantur. Universi ergo Græci ac barbari, qui veritatis studiosi fuere, cum illi qui non levem portionem, tum etiam alii qui exiguam forte particulam Logi veritatis assecuti sunt, in medium prodeant. Quod si sæculum quidem partes temporis futuras, præsentis, et præteritis etiam uno quasi momento simul repræsentat: certe veritas in propriis seminibus colligendis, etiamsi in terra aliena dispersa fuerit, longe potentior est quam sæculum. Per multa enim invenimus ex his, quæ opinione recepta sunt, apud hæreses, quæ non sunt omnino absurdæ, nec excisam habent naturalem consequentiam, ut quæ tanquam gynæcea Christum viri instar exciderint, etiamsi certum sit et extra controversiam, eas esse dissimiles genere et tota veritate. Aut enim ut membrum, aut ut species, aut ut genus in unum coincidunt. Quemadmodum summa chorda, licet sit imæ contraria, tamen ambæ unam harmoniam edunt: et numerus par, cum differat ab impari, in arithmetica iamvis ambo conveniunt; quemadmodum virum in figuræ ratione circulus, et triangulus, et quadratus, et quæcunque aliæ figuræ inter se differunt; quin etiam in mundo universo partes omnes, etiam si inter se differant, servant eam, quæ est cum toto, conjunctionem et convenientiam: sic ergo et barbara et Græca philosophia æternæ veritatis avulsam quamdam particulam, non e Bacchi mythologia, sed ex æterni Logi theologia, decerpit: qui autem divisa rursus composuerit, et unum ex iis fecerit, scias futurum ut perfectum Logon, veritatem, citra

θεϊαν. Φωτὸς (24) δ', οἶμαι, ἀνατολῆ πάντα φωτίζονται. Σύμπαντες οὖν Ἕλληγές τε καὶ βάρβαροι, ὅσοι τἀληθοῦς ὠρέχθησαν, οἱ μὲν οὐκ ὀλίγοι, οἱ δὲ μέρος τι εἴπερ ἄρα τοῦ τῆς ἀληθείας λόγου ἔχοντες ἀναδειχθεῖεν. Ὁ γ' οὖν αἰὼν τοῦ χρόνου τὸ μέλλον καὶ τὸ ἐνεστὼς, αὐτὰρ δὴ καὶ τὸ παρωχηκὸς ἀκαριέως συνίστησι· πολὺ δὲ πλεον δυνατωτέρα τοῦ αἰῶνος ἡ ἀλήθεια (25) συναγαγεῖν τὰ οἰκετὰ σπέρματα, κἀν εἰς τὴν ἄλλοδαπὴν ἐκπέσῃ (26) γῆν. Πάμπολλα (27) γὰρ τῶν παρὰ ταῖς αἰρέσεσι δοξαζομένων εὐροίμεν ἄν, ὅσοι μὴ τέλειον ἐκκεκώφηνται, μηδὲ ἐξετηθήσαν τὴν φυσικὴν ἀκολουθίαν, καθάπερ τὸν ἄνδρα αἱ γυναικωνίτιδες ἀποκοφόμεναι τὸν Χριστόν· εἰ καὶ ἀλλήλοις ἀνόμοια εἶναι δοκεῖ, τῷ γένει γε καὶ ὅλη τῇ ἀληθείᾳ ὁμολογοῦνται. Ἡ γὰρ ὡς μέλος (28), ἡ ὡς εἶδος, ἡ ὡς γένος, εἰς ἓν συνέπεται. Ἡδὴ δὲ καὶ ἡ ὑπάτη, ἐναντία τῇ νεάτῃ οὖσα, ἀλλ' ἄμφω γε ἁρμονία μία· ἐν τε ἀριθμοῖς ὁ ἀριθμὸς τῷ περιττῷ διαφέρεται, ὁμολογοῦσι δὲ ἄμφω τῇ ἀριθμητικῇ· ὡς τῷ σχήματι ὁ κύκλος, καὶ τὸ τρίγωνον, καὶ τὸ τετράγωνον, καὶ ὅσα τῶν σχημάτων ἀλλήλων διενήνογον· ἀτὰρ (29) καὶ ἐν τῷ κόσμῳ παντὶ τὰ μέρη σύμπαντα, κἀν διαφέρηται πρὸς ἀλλήλα, τὴν πρὸς τὸ ὅλον οἰκειότητα διαφυλάττει· οὕτως (30) οὖν ἡ τε βάρβαρος, ἡ τε Ἕλληνικὴ φιλοσοφία, τὴν ἀίδιον ἀλήθειαν σπαργμόν τινα, οὐ τῆς Διονύσου μυθολογίας, τῆς δὲ τοῦ Λόγου τοῦ ἄνω ἀεὶ θεολογίας πεποιήται· ὁ δὲ τὰ διηρημένα συνθεῖς ἀθῆς, καὶ ἐνοποιήσας, τέλειον τὸν Δόγον ἀκινδύνως εἰς ἴσθ' ὅτι κατόψεται, τὴν ἀλήθειαν. Γέγραπται γ' οὖν ἐν τῷ Ἐκκλησιαστή· «Καὶ προσέθηκα σοφίαν ἐπὶ πᾶσιν, οἱ δὲ ἡ (31) ἐγένοντο ἐμπροσθέν μου ἐν Ἱερουσαλήμ· καὶ ἡ καρδίᾳ μου εἶπε

(24) Φωτὸς. Ejus scilicet, qui dixit: Ἐγὼ εἶμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου, Joan. vii, 12.

(25) Ἡ ἀλήθεια. Scilicet Christus, qui dixit: Ἐγὼ εἶμι ἡ ὁδὸς, καὶ ἡ ἀλήθεια, καὶ ἡ ζωὴ, Joan. vi, 6.

(26) Ἐκπέσῃ. Legi potest etiam ἐμπέσῃ, « incidit. » SYLBURG.

(27) Πάμπολλα. Ut huic sententiæ sensus constet, sic scribatur et explicetur: Πάμπολλα γὰρ τῶν παρὰ ταῖς αἰρέσεσι δοξαζομένων εὐροίμεν ἄν (ὅσοι μὴ τέλειον ἐκκεκώφηνται, μηδὲ ἐξετηθήσαν τὴν φυσικὴν ἀκολουθίαν, καθάπερ τὸν ἄνδρα αἱ γυναικωνίτιδες, ἀποκοφόμεναι τὸν Χριστόν), εἰ καὶ ἀλλήλοις ἀνόμοια εἶναι δοκεῖ, τῷ γένει γε καὶ ὅλη τῇ ἀληθείᾳ ὁμολογοῦντα, « Et innum per multa reperire licet dogmata sectarum (earum scilicet, quæcunque non sunt prorsus fatuæ, nec naturæ ordinem ac rationem exsectæ, Christum, quemadmodum virum olim mulieres, exciderunt), quæ quanvis inter se dissimilia videantur, tamen in genere et universali veritatis ratione conveniunt. » Porro per φυσικὴν ἀκολουθίαν intelligit ordinem, seu rationem, quæ res una ad aliam sequendam natura est apta. Hinc Philo *De vita Moysis* lib. ii, p. 660: Ἀκολουθίαν φύσεως ἀσπασόμενοι, « ordinem naturæ amplecturi. » Per « mulieres » intelligit Bacchas paulo superius memoratas, quæ Penthea membratim lacerarunt, adeo ut nulla viri forma maneret. Denique, ὁμολογοῦντα scribendum pro ὁμολογούντα, quod ab Imperito aliquo librario positum videtur, qui propter interjectam sententiam non advertit ὁμολογούντα recte sequi verbum εὐροίμεν· quod etiam Herveto interpreti accidit.

(28) Μέλος. Fortasse rectius μέρος, « pars, » ut paulo post. SYLBURG.

(29) Ἀτὰρ. De partium tam dissimilium inter se concordia vide et Nemesium libro *Περὶ φύσεως ἀνθρώπου*, p. 14. H. SYLBURG.

(30) Οὕτως. Similia dicit Justinus M. paulo ante finem *Apologia* minoris pag. 34 edit. Oxon.: Ἐκαστὸς γὰρ τις ἀπὸ μέρους τοῦ σπερματικῷ θεῖου Λόγου τὸ συγγενὲς ὄρων, καλῶς ἐφθέγγατο. « Unusquisque enim ex parte divini seminarii Logi, quod eidem cognatum est videns, præclare locutus est: » etc. Conf. ejusdem *Apol.* p. 20. Ibidem p. 26 hæc dicit: Μεγαλειότερα μὲν οὖν πάσης ἀνθρωπείου διδασκαλίας φαίνεται τὰ ἡμέτερα· διὰ τοῦτο λογικὴν τὴν ὅλον τὸ φανεῖντα δι' ἡμᾶς Χριστόν γεγονέναι, καὶ σῶμα, καὶ λόγον, καὶ ψυχὴν ὅσα γὰρ καλῶς ἀεὶ ἐφθέγγαντο καὶ εὐρον οἱ φιλοσοφῆσαντες, ἢ νομοθετήσαντες, κατὰ λόγου μέρος εὐρέσεως καὶ θεωρίας ἐστὶ πονηθέντα αὐτοῖς· ἐπειδὴ δὲ οὐ πάντα τὰ τοῦ λόγου ἐγνώρισαν, ὅς ἐστι Χριστὸς, καὶ ἐναντία ταυτοῖς πολλὰκις εἶπον. « Longe sublimiores esse res nostras doctrinis humanis inde constat, quod qui nostri causa apparuit, Christus rationalis (logicus) ex omni parte factus est, corpore, ratione (logo) et anima. Et quæcunque recte quovis tempore dixerunt aut invenerunt philosophi aut legislatores, juxta eam partem, quæ rationis (logi) inventionis et contemplationis est, id ab eis est factum. Quia autem non omnia, quæ Logi sunt, is quippe est Christus, perviderunt, seipsi contraria sæpe dixerunt. » Dein addit, Socrati Christum ἀπὸ μέρους cognitum fuisse. Idem in majore *Apologia*, p. 90, 91, affirmat, Socratem, Heraclitum, et reliquos omnes μετὰ λόγου βιώσαντας, Christi participes, et quodammodo Christianos fuisse.

(31) Δὴ. Abest a vulg. Eccle. cap. i. SYLBURG.

πολλά σοφίαν καὶ γνῶσιν, παραβολὰς καὶ ἐπιστῆ-
 μῶν ἔργων ἔτι. Καὶ γε τοῦτό (32) ἐστὶ προαίρεσις
 πνεύματος, ὅτι ἐν πληθει σοφίας πλήθος γνῶσεως. »
 Ὁ δὲ τῆς παντοδαπῆς σοφίας ἔμπειρος, οὗτος κυ-
 ρίως ἀν εἶη γνωστικός. Αὐτίκα γέγραπται: « Περὶ-
 σσεύεσθε τῆς σοφίας ζῶσαί ποιεῖτε τὴν παρ' αὐ-
 τῆς. » Πάλιν τε αὖ βεβαιότερον τὰ εἰρημένα
 εἶδε ἡ βῆσις: « Πάντα ἐνώπια τοῖς νοοῦσι: τὰ δὲ πάντα
 Ἑλληνικά ἐστὶ καὶ βαρβαρικά· θάτερα δὲ οὐκ ἔτι
 πάντα. » Ὁρθά (33) δὲ, τοῖς βουλομένοις ἀπενέγκα-
 σθαι αἰσθησίν. Ἀρθαιρεῖσθε (34) παιδεῖαν, καὶ μὴ
 ἀργύριον, καὶ γνῶσιν ὑπὲρ χρυσοῦν δεδοκιμασμένον·
 ἀρθαιρεῖσθε δὲ καὶ αἰσθησίν χρυσοῦ καθαροῦ (35):
 « χρυσοῦ γὰρ σοφία λίθων πολυτελέων· πᾶν δὲ τί-
 μων οὐκ ἄξιον αὐτῆς. »

A perieulum contempletur. Scriptum est itaque in
 Ecclesiaste: « Et adieci sapientiam super omnes
 qui fuerunt ante me in Jerusalem, et cor meum
 vidit multa: sapientiam et cognitionem, parabolas
 et scientiam novi præterea. Et hoc quidem est
 præelectio spiritus, quoniam in multitudine sapien-
 tiæ est multitudo cognitionis ». Qui 129 est au-
 tem omnigena multitudine sapientiæ præditus, is
 proprie fuerit gnosticus. Jam vero scriptum est:
 « Abundantia cognitionis sapientiæ vivificabit eum,
 qui est ex ipsa ». Et rursus apertius confirmat
 ea quæ dicta sunt, hoc dictum: « Sunt omnia in
 conspectu eorum qui intelligunt. » Omnia autem
 sunt Græca et barbara: alterutra autem non sunt
 B utique omnia. Recta autem sunt iis qui sensum
 volunt accipere. Eligite disciplinam, et non argentum, et cognitionem super aurum probatum. »
 Eligite autem sensum quoque plus quam aurum purum: « melior est enim sapientia lapidibus præ-
 uosis; quidquid autem est pretiosum, non est pretio cum ea conferendum ». »

CAPUT XIV.

Philosophorum apud Græcos successio.

Θαλί δὲ Ἕλληνας, μετὰ γε Ὀρφέα καὶ Λίνον καὶ τοὺς
 καιασιτάτους παρὰ σφίσι ποιητὰς, ἐπὶ σοφίᾳ πρῶτους
 θαυμασθῆναι τοὺς ἑπτὰ (36), τοὺς ἐπικληθέντας σο-
 φούς ὡν τέσσαρες μὲν ἀπὸ Ἀσίας ἦσαν, Θαλῆς τε ὁ
 Μιλήσιος, καὶ Βίας ὁ Πριηνεύς, καὶ Πιττακὸς ὁ Μιτυλη-
 νίος, καὶ Κλεόβουλος ὁ Λίνδιος· δύο δὲ ἀπὸ Εὐρώπης,
 Σόλων τε ὁ Ἀθηναῖος, καὶ Χίλων ὁ Λακεδαιμόνιος·
 τὴν δὲ ἕβδομον, οἱ μὲν Περιάνδρον εἶναι λέγουσι τὸν
 Κερῖνθιον, οἱ δὲ Ἀνάχαρσιν τὸν Σκύθην, οἱ δὲ Ἐπι-
 μενίδην τὸν Κρήτην, ὃν Ἕλλησικὸν οἶδε προφήτην, οὗ
 μέμνηται (37) ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Τίτον
 Ἐπιστολῇ, λέγων οὕτως: « Εἶπέ τις ἐξ αὐτῶν ἴδιος (38)
 προφήτης οὕτως· Κρήτες ἀεὶ ψεύδεται, κακὰ θηρία,
 ἰστέρας ἀργαί· καὶ ἡ μαρτυρία αὐτῆ ἐστὶν ἀληθής. »
 Ὁρξὲς ὅπως· καὶ τοῖς Ἕλλησικῶν προφήταις δίδωσι τι-
 τῆς ἀληθείας, καὶ οὐκ ἐπισχύνεται, πρὸς τε οἰκο-
 δομήν καὶ πρὸς ἐντροπήν (39) διαλεγόμενός τινων,
 Ἑλλήσικῶς συγχερῆσθαι ποιήμασι; Πρὸς γ' οὖν Κο-
 ριθίους (οὗ γὰρ ἐνταῦθα μόνον), περὶ τῆς τῶν νε-
 κρῶν ἀναστάσεως διαλεγόμενος. λαμβεῖω (40) συγ-
 χέρεται τραγικῶς· « Τί μοι ὄφελος, » λέγων, « εἰ νε-
 κροὶ οὐκ ἐγείρονται; Φάγωμεν καὶ πίωμεν, αἰσθῆσιν
 γὰρ ἀποθνήσκομεν. Μὴ πλανᾶσθε φθειροῦσιν ἡμῶν »

Dicunt autem Græci post Orpheum et Linum, et
 poetas, qui apud eos fuerunt antiquissimi, in admira-
 tione fuisse habitos propter sapientiam primos
 septem, qui cognominati fuerunt sapientes, quorum
 quatuor quidem fuerunt ex Asia, Thales Milesius, et
 Bias Prieneus, et Pittacus Mitylenæus, et Cleobulus
 Lindius; duo autem ex Europa, Solon Atheniensis,
 et Chilo Lacedæmonius; septimum autem alii quid-
 em dicunt esse Periandrum Corinthium, alii vero
 Anacharsim Scytham, alii vero Epimenidem Creten-
 sem, quem Græcum prophetam novit Paulus, cujus
 etiam meminit in Epistola ad Titum, sic dicens:
 « Dixit quidam ex ipsis proprius propheta: Cretenses
 semper mendaces, malæ bestię, ven res pigri; et
 testimonium hoc verum est ». Vides, quomodo
 etiam Græcorum prophetis dat aliquid veritatis:
 nec erubescit, et ad ædificationem, et ad aliorum
 conversionem disserens, uti Græcis poematibus?
 Itaque ad Corinthios (non enim hic solum) disse-
 rens de resurrectione mortuorum, tragico iambo
 usus est, dicens: « Quid mihi prodest, si mortui
 non resurgunt? Manducemus et bibamus, cras enim
 morimur. Nolite seduci, corrumpunt bonos mores

✱ P. 350 ED. POTTER, 299 ED. PARIS. • Eccle. i, 16, 17, 18. ▫ Eccle. vii, 13, sec. LXX. ◊ Prov. ii, 9, 10, 11. ὰ Tit. i, 12, 13.

(32) Ἐπιστήμη ἐργῶν ἔτι καὶ γε τ. Ἐπιστήμη.
 ἔργων ἐγὼ ὅτι καὶ γε τ. Eccle.
 (33) Ὁρθά. « In conspectu » vertit Hervetus, scri-
 bens scilicet e verbis præcedentibus ἐνώπια. Scri-
 bere potius debuerat ὁρατά. Nam ὁρατά in ὀρθά
 scilicet transire potuit, quam ἐνώπια. Est autem
 ἰστέων Hesychio, αἰσθητῶν, θεωρητῶν. Verum nil
 volandum: respicit enim auctor Prov. vii, 9, quem
 locum e memoria repetens paulum variavit: Πάντα
 ἐνώπια τοῖς συννοοῦσι, καὶ ὀρθά τοῖς εὐρίσκουσι γνῶσιν.
 (34) Ἀρθαιρεῖσθε. Δάβετε, Prov.
 (35) Ἀρθαιρεῖσθε δὲ ... καθαροῦ. Hæc verba
 non invenio in S. Scriptura: eorum vero sensus
 existat Prov. iii, 14, 15.
 (36) Τῶν ἑπτά. De septem sapientibus vise et
 Platonem tom. i, p. 345; Diogenem Laertium p. 5

et 14, et Plutarchum in eorundem Symposio. H.
 SYLBERG. — Conf. quæ ad Laertii Thaletem adnu-
 tavit Menagius.
 (37) Οὗ μέμνηται. Hæc ἐν παρόδῳ adjicit Cle-
 mens, sumpta occasione a mentione Epimenidis,
 ut quæ superius dixerat de profanæ doctrinæ uti-
 litate, Pauli apostoli auctoritate firmaret.
 (38) Εἶπέ τις ἐξ αὐτῶν ἴδιος πρ. Εἶπέ τις ἐξ
 αὐτῶν ἴδιος αὐτῶν πρ. Tit. Mox, καὶ abest. Ibid.
 (39) Πρὸς τε οἰκοδομήν καὶ πρὸς ἐντροπήν.
 « Ut alios quidem ædificaret, aliis vero pudorem
 incuteret. » Perperam Hervetus ἐντροπήν vertit « con-
 versionem. » Respicit Clemens hCor. xv, 34: Ἄγνω-
 στίαν γὰρ Θεοῦ τινες ἔχουσι· πρὸς ἐντροπήν ὑμῖν λέγω.
 (40) Ἰαμβεῖω. Iambus, qui sequitur, Menandro
 ascribitur. SYLBERG.

colloquia prava . » Alii autem Acusifaum Argivum in septem sapientum numerum retulerunt; alii autem Pherecydem S; rium. Plato autem pro Perianthro tanquam sapientia indigno, propterea quod fuerit tyrannus, ponit Mysonem Cheneum. Et quod longo quidem infra Moysis ætatem fuerint Græcorum sapientes, ostendetur paulo post. Quod autem modus ejus, quæ fuit apud eos, philosophiæ, fuerit Hebraicus et ænigmaticus, jam considerandum est. Brevitatem itaque amplectebantur aptam ad tradendas admonitiones, et utilissimam. Ipse enim Plato hunc modum dicit studiosè ac diligenter fuisse consecratos, communiter quidem omnes Græcos, præcipue autem Lacedæmonios et Cretenses, qui optimis legibus utebantur. Atque illud quidem, « Nosce teipsum, » alii quidem existimarunt Chilonis; Chamæleo autem in libro *De diis*, Thaletis; Aristoteles autem, Pythiæ. Qua sententia fieri potest, ut cognitionem persequi admoneamur: quippe cum partes sine essentia totius universitatis cognoscisci nequeunt: unde ad cognitionem humanæ naturæ requiritur, ut ipsius mundi ortum prius quæramus. Chiloni rursus Lacedæmonio tribuunt: « Ne quid nimis. » Strato autem, in opere *De inventis*, ascribit hoc dictum Stratodemo Tegeatæ; Didymus autem id censet esse Solonis; sicut etiam Cleobuli, « Modus optimus. » Illud autem, « Sponde, noxa præsto est, » Cleomenes quidem in libro *De Hesiodo*, dicit prius fuisse dictum ab Homero his verbis:

Miseræ pro miseris etiam sponsiones ad spondendum;

Aristotelici autem existimant id fuisse Chilonis; Didymus autem dicit id fuisse admonitionem Thaletis. Et deinde illud: « Omnes homines mali; » vel, « Plurimi hominum mali » (hoc enim dictum duobus modis effertur) Sotades Byzantinus dicit esse Biantis; et illud: « Omnia vincit diligens me-

✱ P. 351 ED. POTTER, 500 ED. PARIS. • I Cor. xv, 32, 33.

(41) Πλάτων. Respicit Platonis *Protagoram* p. 238.

(42) Βραχυλογίαι. Hac methodo alii plerique ex antiquioribus magistris præcepta tradebant. Κα φασί τούς μὲν γυμνοσοφιστάς καὶ δρυϊδας αἰνιγματώδως ἀποφθεγγόμενους φιλοσοφῆσαι, σέβειν θεούς, καὶ μηδὲν κακὸν ὄρῶν, καὶ ἀνδρείαν ἀσχεῖν. « Aiunt gymnosophistas ac druidas obscure ac per sententias philosophatos esse, colendos deos, nil mali faciendum, et exercendam fortitudinem, » inquit Diogenes Laertius in præmio. Ejusmodi erant Pythagoræ præcepta. Continuis sermonibus usi sunt posteriores, qui eloquentiæ doctrinæque studio sese magis ostentabant. Conf. quæ dicit Plato, *Protagoræ* p. 238, unde quæ sequuntur hausit Clemens.

(43) Λακεδαιμονίους. Plato, præter ea quæ in *Protagoræ* loco jam memorato respicit Clemens, hæc dicit, *De legibus* lib. 1, p. 780: Τὴν πόλιν ἅπαντες ἡμῶν Ἕλληνας ὑπολαμβάνουσιν ὡς φιλόλογος τέ ἐστι καὶ πολυλόγος· Λακεδαιμόνα δὲ καὶ Κρήτην, τὴν μὲν βραχυλόγον, τὴν δὲ πολύνους ἢ μάλλον ἢ πολυλογίαν ἀσχοῦσαν. « Græci omnes civitatem nostram Atheniensem et verborum studiosam judicant, et verbosam: Lacedæmonem vero et Cretam, alteram breviloquam, alteram intelligentiæ magis quam verbis studentem. »

(44) Γνωθί σ. De auctore hujus apophthegmatis

Α χρῆσθ' ὀμιλίαι κακαί. » Οἱ δὲ Ἀκουσίλαον τὸν Ἀργεῖον ἐγκατέλεξαν τοῖς ἐπὶ σοφοῖς· ἄλλοι δὲ Φερικύδην τὸν Σύριον. Πλάτων (41) δὲ ἀντὶ Περιάνθρου, ὡς ἀναξίου σοφίας, διὰ τὸ τετυραννηκέναι, ἀντικατὰ τάττει Μύσωνα τὸν Χηνέα. Ὡς μὲν οὖν κάτω ποὺ τῆς Μωϋσέως ἡλικίας οἱ παρ' Ἑλλήσι σοφοὶ γέγονασι, μικρὸν ὑστερον δειχθήσεται· ὁ δὲ τρόπος τῆς παρ' αὐτοῖς φιλοσοφίας, ὡς Ἑβραϊκὸς καὶ αἰνιγματώδης, ἤδη ἐπισκεπτέος. Βραχυλογίαν (42) γὰρ ἠσπάζοντο τὴν παραινενικὴν, τὴν ὠφελιμωτάτην. Αὐτίκα Πλάτων πάλαι τὸ διὰ σπουδῆς γεγονέναι τόνδε τὸν τρόπον λέγει, κοινῶς μὲν πᾶσιν Ἑλλήσιν, ἐξαιρέτως δὲ Λακεδαιμονίους (43) καὶ Κρησὶ τοῖς εὐνομωτάτοις. Τὸ μὲν οὖν, « Γνωθί σαυτὸν (44), » οἱ μὲν Χίλωνος ὑπελήφασι· Χαμαιλέων (45) δὲ ἐν τῷ *Περὶ θεῶν*, Θαλοῦ· Ἀριστοτέλης δὲ, τῆς Πυθίας. Ἄνταται δὲ τὴν γνώσιν ἐγκελεύεσθαι μεταδιώκειν. Οὐκ ἔστι γὰρ ἀνευ τῆς τῶν ὄλων οὐσίας εἰδέναι τὰ μέρη· δεῖ δὴ (46) τὴν γένεσιν τοῦ κόσμου πολυπραγμονῆσαι, δι' ἧς καὶ τὴν τοῦ ἀνθρώπου φύσιν καταμαθεῖν ἐξέσται. Πάλιν αὖ Χίλωνι τῷ Λακεδαιμονίῳ ἀναφέρουσι τὸ, « Μηδὲν ἄγαν (47)· » Στράτων δὲ ἐν τῷ *Περὶ εὐρημάτων* Στρατοδῆμῳ τῷ Τεγεάτῃ προσάπτει τὸ ἀπόφθεγμα· Αἰδύμος δὲ Σάλωνι αὐτὸ ἀνατίθησιν· ὡσπερ ἀμέλει Κλεοβούλῳ τὸ, « Μέτρον ἄριστον (48). » Τὸ δ', « Ἐγγύα, πάρα δ' ἄτα (49), » Κλεομένης μὲν ἐν τῷ *Περὶ Ἡσιόδου* Ὁμήρω φησὶ προσεῖρησθαι διὰ τούτων·

C Δειλάλ (50) τοι δειλῶν τε καὶ ἐγγύαι ἐγγνάσθαι·

οἱ δὲ περὶ Ἀριστοτέλη Χίλωνος αὐτὸ νομίζουσι· Αἰδύμος δὲ Θαλοῦ φησὶν εἶναι τὴν παραινενισιν. Ἐπειτα ἐξῆς τὸ, « Πάντες (51) ἀνθρώποι κακοὶ, » ἢ, « Οἱ πλείστοι τῶν ἀνθρώπων κακοὶ » (διχῶς γὰρ ἐκφέρεται τὸ αὐτὸ ἀπόφθεγμα), οἱ περὶ Σωτάδαν (52) τὸν Βυζάντιον Βιαντος λέγουσιν εἶναι· καὶ τὸ, « Μελέτη

consule quæ congressit Menagius ad Laertii Thalet. lib. 1, seg. 40.

(45) Χαμαιλέων. Hic a Tatiano p. 160 dicitur Χαμαιλαίεων mendose: nam non solum mss. quidam codices, sed etiam Eusebius Tatiani verba recitans Χαμαιλέων exhibet: sicque cum infra vocat Clemens p. 351.

(46) Δεῖ δὴ. Δεῖ δὲ « oportet autem, » H. ms. SYLBURG.

(47) Μηδὲν ἄγαν. Conf. Laertius lib. 1, segm. 63.

(48) Μέτρον ἄριστον. Conf. Laertius lib. 1, in *Cleobulo*, segm. 93, et quæ ibi adnotavit Menagius.

(49) Ἐγγύα· πάρα δ' ἄτα. Sensus est, « Sponde, præsto est noxa: » id est, non quidem veto spondere: sed hoc tamen moneo, cum fidei iussione plerumque conjunctam esse noxam: quæ de re Plutarchus quoque p. 99, 321, 329, et Laertius p. 27. H. SYLB. — Conf. Clemens infra *Strom.* vi, et quæ adnotavit Menagius ad Laertii *Chilonem* lib. 1, segm. 75.

(50) Δειλάλ. Homeri *Odys.* θ, v. 351.

(51) Πάντες. Conf. Laertius sub nomen *Biantis*, et quæ adnotavit Menagius. Iidemque de iis, quæ se quuntur, consulendi.

(52) Σωτάδην. Σωτάδην communii more H. ms. SYLBURG.

πάντα καθαιρεί, ἡ Περιάνδρου τυγχάνειν βούλονται. ὁμοίως δὲ τὴν, ἡ Γυνῆτι καιρόν, ἡ παραίνεσιν Πιττακοῦ καθεστάναι. Ὁ μὲν οὖν Σόλων Ἀθηναίος, Πιττακὸς δὲ Μιτυληναῖος ἐνομοθέτησαν. Ὀψὲ δὲ Πυθαγόρας, ὁ Φερεκύδους γινώριμος, φιλόσοφον (53) ἑαυτὸν πρῶτος ἀνηγγόρευσε. Φιλοσοφίας τοίνυν μετὰ τοῦς προσηρημένους ἀνδρας τρεῖς (54) γεγόνασι διαδοχαί, ἰπώνυμοι τῶν τόπων, περὶ οὓς διέτριψαν. Ἰταλικὴ μὲν ἡ ἀπὸ Πυθαγόρου, Ἰωνικὴ δὲ ἡ ἀπὸ Θαλοῦ, Ἐλεατικὴ δὲ ἡ ἀπὸ Ξενοφάνους. Πυθαγόρας (55) μὲν εἰν Μνησάρχου, Σάμιος, ὡς φησιν Ἰππόβοτος· ὡς δὲ Ἀριστόξενος ἐν τῷ Πυθαγόρου Βίῳ καὶ Ἀριστάρχου, καὶ Θεόπομπου, Τυρρηνὸς ἦν· ὡς δὲ Νεάνθης, Σύριος ἢ Τύριος· ὥστε εἶναι, κατὰ τοὺς πλείους, τὸν Πυθαγόραν βάρβαρον τὸ γένος. Ἀλλὰ καὶ θαλῆς, ὡς Λεάνδρος καὶ Ἡρόδοτος ἱστοροῦσι, Φοῖνιξ ἦν· ὡς δὲ τινες ὑπειλήφασι, Μιλήσιος· μόνος (56) οὕτως δοκεῖ τοῖς τῶν Αἰγυπτίων προφήταις συμβεβλημένοι· διδάσκαλος δὲ αὐτοῦ οὐδέ τις ἀναγράφεται· ὡπερ οὐδὲ Φερεκύδου (57) τοῦ Συρίου, ᾧ Πυθαγόρας ἐμαθήτευσεν. Ἀλλ' ἡ μὲν ἐν Μεταποντίῳ (58) τῆς Ἰταλίας, ἡ κατὰ Πυθαγόραν φιλοσοφία ἡ Ἰταλικὴ, καταγέγρασεν. Ἀναξίμανδρος δὲ Πραξιδάμου (59) Μιλήσιος, Θαλῆν διαδέχεται· τοῦτον δὲ Ἀναξίμένης

✕ P. 352 ED. POTTER, 301 ED. PARIS.

(53) *Φιλόσοφον*. Laetius proœmii p. 8, 9: Φιλοσοφίαν δὲ πρῶτος ὠνόμασε Πυθαγόρας, καὶ ἑαυτὸν φιλόσοφον. ἡ Philosophiam primus nominavit Pythagoras, et se philosophum. ἡ Idem tradunt Cicero *Tusc. quæst.* l. v; Quint. lib. ii, 1, aliique plurimi.

(54) *Τρεῖς*. Tres philosophorum successiones, cum eorum auctoribus a Clemente doctus memorat Eusebius, *Præp. evang.* lib. x, cap. 4, p. 471. Laetio duo sunt *διαδοχαί* proœm. segm. 13: Φιλοσοφίας δὲ δύο γεγόνασι *διαδοχαί*, ἡ τὴ ἀπὸ Ἀναξίμανδρου καὶ ἡ ἀπὸ Πυθαγόρου· τοῦ μὲν, Θαλοῦ *διακηκότος*, Πυθαγόρου δὲ Φερεκύδης *καθηγήσατο*. Καὶ ἐκαλεῖτο ἡ μὲν Ἰωνικὴ, ὅτι Θαλῆς Ἴων ὢν (Μιλήσιος γάρ) *καθηγήσατο* Ἀναξίμανδρου, ἡ δὲ Ἰταλικὴ ἀπὸ Πυθαγόρου, ὅτι τὰ πλεῖστα κατὰ τὴν Ἰταλίαν *διέτριψε*. ἡ Cæterum philosophiæ duæ fuere successiones; quarum altera ab Anaximandro, altera a Pythagora fluxit. Anaximander Thaletis auditor fuit, Pythagoras Pherecydæ. Appellatumque est id philosophiæ genus, Ionicum, quod Thales, utpote Milesius, ex Ionia cum esset, Anaximandrum instituit; hoc autem Italicum, quod illius auctor Pythagoras in Italia ut plurimum vixerit. ἡ Conf. Augustin. lib. viii *De civitate Dei*, cap. 2; Themistius quatuor philosophiæ origines suis scribit, orat. 15: Τέως δὲ τριγῆ διεσπάσθη, μᾶλλον δὲ τέτραγα.

(55) *Πυθαγόρας*. Eusebius, *Præp. evang.* lib. x, c. 4, p. 470: Ὀψὲ δὲ τι καὶ μᾶλλον τοῖς χρόνοις ὑπεθεσπότες οἱ παρ' Ἑλλήσι φιλόσοφοι διατρέψαι *μνημονεύονται*. Ὡν Πυθαγόρας πρῶτος, Φερεκύδους γινώριμος, τὸ φιλοσοφίαν ἀνευρίν *ἄνομα*, ὡς μὲν τινες, Σάμιος, ὡς δὲ ἕτεροι φασιν, Τυρρηνὸς ἦν, τινὲς δ' αὐτὸν Σύριον ἢ Τύριον εἶναι λέγουσιν· ὥστε σε βάρβαρον, ἀλλ' οὐχ Ἑλλήνα γεγενῆσθαι ὁμολογεῖν τὸν πρῶτον φιλόσοφον. ἡ Serius multo et sequioribus temporibus feruntur philosophi Græcorum floruisse. Quorum primus Pythagoras, Pherecydis discipulus, qui philosophiæ nomen invenit, secundum nonnullos Sæmius fuit, secundum alios Tyrrenus, secundum alios autem Syrius vel Tyrius: adeo ut in non Græcum, sed barbarum suisse satearim primum philosophorum. ἡ Theodoretus *De curand. Græc. affect.* verm. 4, præter alia multa, hæc etiam a Clemente nostro didicit: Τὸν δὲ Πυθαγόραν Ἀριστόξενος, καὶ

ditatio, ἡ volunt esse Periandri. Similiter autem admonitionem, quæ dicit: ἡ Nosce occasionem, ἡ fuisse Pittaci. Solon autem leges tulit Atheniensibus, Pittacus vero Mitylenæis. Tandem autem Pythagoras, Pherecydis familiaris, seipsam primus appellavit philosophum. Philosophiæ ἡ itaque, post hos, quos ante dixi, tres fuere successiones, quæ nomina sumpserunt a locis in quibus versatæ sunt. Italica quidem, quæ derivata est a Pythagora; Ionica, quæ a Thalete; Eleatica autem, quæ a Xenophane. Porro autem Pythagoras, Mnesarchi filius, Samius quidem erat, ut dicit Hippobotus; ut autem dicit Aristoxenus in *Vita Pythagoræ*, et Aristarchus, et Theopompus, erat Tuscus; ut autem Neanthes, Syrius vel Tyrius; adeo ut ex plurimum sententia Pythagoras esset genere barbarus. Quinetiam Thales, ut referunt Leander et Herodotus, erat Phœnix; ut autem nonnulli existimantur, Milesius. Hic solus videtur esse congressus cum prophetis Ægyptiorum; ejus autem nullus scribitur præceptor; quemadmodum nec Pherecydæ Syri, cujus fuit discipulus Pythagoras. Sed Pythagoræ quidem, quæ Italica dicta est, philosophia, consuevit in Metaponto, oppido Italiæ. Anaximander

Ἀριστάρχου, καὶ Θεόπομπου Τυρρηνὸν εἶναι φασιν· ὁ δὲ Νεάνθης Τύριον ὀνομάζει. Τὸν δὲ Θαλῆν οἱ μὲν Μιλήσιον λέγουσιν, Λεάνδρος δὲ καὶ Ἡρόδοτος Φοῖνικα προσηγόρευσαν. ἡ Pythagoram autem Aristoxenus, Aristarchus et Theopompus Tyrrenum esse dicunt; Neanthes autem Tyrium vocat. Thaletem vero nonnulli Milesium appellant, Leander autem et Herodotus Phœnicem. ἡ Conf. Diogenes Laertius in principio *Pythagoræ*. Josephus lib. ii *Adv. Apionem* dicit, perinde difficile esse Pythagoræ atque Homeri patriam indicare. Porro secundum Laertium in principio *Thaletis*, Herodotus, Duris ac Democritus e Phœnicibus oriundum Thaletem tradebant: Ὡς δ' οἱ πλείους φασιν, ἰθαγενῆς Μιλήσιος ἦν, καὶ γένους λαμπροῦ· ἡ Secundum vero plerosque, Milesius erat civis, e nobili familia prognatus. ἡ

(56) *Μόνος*. Quare μόνος, ἡ solus? ἡ annon enim Pythagoras, aliique plures cum Ægyptiis studiorum gratia congressi sunt? Certe Clemens paulo infra pag. 502 refert Pythagoram, ac Platonem Ægyptiis audivisse. Scribendum igitur μόνος, ἡ solis: ἡ ut sensus sit: ἡ Cum solis ille Ægyptiorum prophetis congressus fuisse videtur, nec præter illos ullum præceptorem habuisse. ἡ Sic enim scribit in *Thalete* Diogenes Laertius: Οὐδέ τις αὐτοῦ *καθηγήσατο*, πλὴν ὅτ' εἰς Αἴγυπτον ἐλθὼν τοῖς ἱερεῦσι *συνδιέτριψεν*. ἡ Nullus ei præceptor fuit, nisi quod quando in Ægypto erat, cum sacerdotibus versatus fuerit. ἡ

(57) *Οὐδὲ Φερεκύδου*. Hesychnus etiam Milesius et Suidas scribunt, Pherecydam nullum magistrum habuisse, ἀλλ' ἑαυτὸν ἀσκήσασθαι, κησάμενον τὰ Φοινίκων ἀπόκρυφα βιβλία· ἡ sed reconditis Phœnicum libris instructum, semetipsum exercuisse. ἡ Verum Diogenes Laertius, principio *Pherecydæ*, refert illum Πιττακοῦ *διακηχοθέναι*, ἡ Pittacum audivisse. ἡ

(58) *Ἐν Μεταπ.* . . . *καταγέγρασεν*. ἡ In Metaponto consentiit, ἡ id est usque ad ejus exitum duravit. Nam hæc secta Metapontum, Italiæ urbem, semper coluit. Diogenes Laertius in proœmio: Ἰταλικὴ ἀπὸ Πυθαγόρου, ὅτι τὰ πλεῖστα κατὰ τὴν Ἰταλίαν *διέτριψε*. ἡ Italica secta a Pythagora: sic dicta, quod ut plurimum in Italia commorata sit. ἡ

(59) *Πραξιδάμου*. Sen potius Πραξιδάου, Praxiadæ. Laertius in principio *Anaximandri*: Ἀναξί-

autem, Praxidami filius, Milesius, succedit Thaleti. **E**n Anaximenes Eurystрати Milesius; post quem Anaxagoras Hegesibuli Clazomenius. Hic ex Ionia scholam traduxit Athenas. Ei succedit Archelaus, quem audivit Socrates:

✱ *Ex his æquiloquus declinavit lapicida, Gratium incantator,*

ait Timon in *Sillis*, propterea quod a physicis declinarit ad ea quæ ad mores pertinent. Socratem autem cum audisset, Antisthenes quidem sectam introduxit cynicam, Plato autem secessit in Academiam. **130** Apud Platonem philosophatus Aristoteles, cum transisset in Lyceum, sectam condidit peripateticam. Ei succedit Theophrastus, cui Straton, cui Lycon, deinde Critolaus, deinde Diodorus. Platoni succedit Speusippus, ei Xenocrates, cui Polemon; Polemonis autem auditores fuere Crates et Crantor, in quos desiit vetus Academia. Crantoris autem fuit particeps Arcesilaus, a quo usque ad Hegesilaum media floruit Academia. Deinde Carneades succedit Hegesilao, et alii deinceps. Cratetis autem discipulus fuit Zeno Citieus, Stoicorum sectæ princeps; huic succedit Cleanthes, post quem Chrysisippus, et alii deinceps. Eleaticæ autem disciplinæ princeps fuit Xenophanes Colophonius, quem dicit Timæus fuisse tempore Hieronius, qui in Sicilia obtinuit dominatum, et Epicharmi poetæ; Apollodorus autem eum, cum natus esset

✱ P. 353 ED. POTTER. 301 ED. PARIS.

μανδρος Πραξιόδου Μιλήσιος· « Anaximander, Praxiadæ filius, Milesius. » Ad quæ verba hæc adnotavit Menagius: « Πραξιόδου. Ita Themistius orat. 15; Eusebius *De præpar. evangel.* lib. x, c. ult.; Simplicius ad Aristotelis *Φυσικὰ*, et Suidas in *Ἀναξιμανδρος*. Πραξιόδου male apud Clem. *Στρομ.* 1. »

(60) Ἀναξαγόρας. Laertius: Ἀναξαγόρας, Ἡγησιδούλου ἢ Εὐθύδουλου, Κλαζομένιος. « Anaxagoras, Hegesibuli vel Eubuli, filius, Clazomenius. »

(61) Οὗτος μετ. Hoc factum Archelao tribuunt Laertius et Suidas. Sed plerique Clementi potius assentiuntur. Etenim cum aliorum non paucorum, tum etiam ipsius Laertii testimonio constat, Anaxagoram Athenis triginta annos docuisse.

(62) Ἀρχέλαος. Laertius initio *Archelai*: Ἀρχέλαος, μαθητῆς Ἀναξαγόρου, διδάσκαλος Σωκράτους. « Archelaus, discipulus Anaxagoræ, magister Socratis. »

(63) Σωκράτης. Laertius in *Socrate*: Διήκουσεν Ἀρχέλαου τοῦ φυσικοῦ· οὗ καὶ παιδικὰ γενέσθαι φησὶν Ἀριστοτένης. Δούρις δὲ καὶ δουλεύσαι αὐτὸν, καὶ ἐργάσασθαι λίθους· εἶναι τε αὐτοῦ καὶ τὰς ἐν Ἀκροπόλει Χάριτας ἑνὸς φασιν, ἐνδεδυμένας οὖσας· ὅθεν καὶ Τίμων ἐν τοῖς *Σίλλοις* εἰπεῖν·

Ἐκ δ' ἄρα τῶν ἀπέκλιτε λαοξόδος, ἐννομολέ-
[σχης,

Ἑλλήνων ἐπαοιδός, ἀκριβολόγους ἀποφύρας,
Μυκτῆρ, ῥητορόμυκτος, ὑπατικός, εἰρωνευτής.

« Archelaum physicum audivit, cui in deliciis fuisse scribit Aristoxenus. Porro Duris servivisse illum ait, et sculpivisse lapides. Opus illius esse Gratiæ, quæ sunt in arce, vestitas, plerique asserunt. Unde illum et Timon in *Sillis* ita depingit his versibus:

*Fuit ab his legumque loquax, lapidumque politor,
Græcorum vates, imposturæque magister,
Derisor, rhetoræque, subalticus, et simulator.* »

Sextus Empiricus lib. *Adversus mathem.* p. 159:

A Εὐρυστράτου Μιλήσιος· μεθ' ὃν Ἀναξαγόρας (60) Ἡγησιδούλου Κλαζομένιος. Οὗτος μετήγαγεν (61) ἀπὸ τῆς Ἰωνίας Ἀθήνας τὴν διατριβὴν. Τοῦτον διαδέχεται Ἀρχέλαος (62), οὗ Σωκράτης (63) διήκουσεν·

Ἐκ δ' ἄρα τῶν ἀπέκλιτε λαοξόδος ἐννομολέσχης,
Ἑλλήνων ἐπαοιδός,

ὁ Τίμων φησὶν ἐν τοῖς *Σίλλοις*, διὰ τὸ ἀποκεκλιέναι ἀπὸ τῶν φυσικῶν (64) ἐπὶ τὰ θηϊκὰ. Σωκράτους δὲ ἀκούσας, Ἀντισθένης μὲν ἐκύνισε, Πλάτων δὲ εἰς τὴν Ἀκαδημίαν ἀνεχώρησε. Παρὰ Πλάτωνι Ἀριστοτέλης φιλοσοφῆσας, μετελθὼν εἰς τὸ Λύκειον, κτίζει τὴν περιπατητικὴν αἵρεσιν. Τοῦτον διαδέχεται θεόφραστος, ὃν Στράτων, ὃν Λύκιον, εἶτα Κριτόλαος, εἶτα Διόδωρος. Σπεύσιππος δὲ Πλάτωνα διαδέχεται τοῦτον δὲ Ξενοκράτης, ὃν Πολέμων. Πολέμωνος δὲ ἀκουσताί Κράτης τε καὶ Κράντωρ, εἰς οὓς ἡ ἀπὸ Πλάτωνος κατέληξεν ἀρχαία Ἀκαδημία. Κράντωρ δὲ μετέσχεν Ἀρκεσίλαος, ἀφ' οὗ μέχρι Ἡγησιλάου ἤνθησεν Ἀκαδημία ἡ μέση. Ἐἶτα Καρνεάδης (65) διαδέχεται Ἡγησιλάον, καὶ οἱ ἐφεξῆς. Κράτητος (66) δὲ Ζήνων ὁ Κιτιεὺς, ὁ τῆς Στωϊκῆς ἀρχῆς αἰρέσεως, γίνεται μαθητῆς. Τοῦτον διαδέχεται Κλεάνθης, ὃν Χρύσιππος, καὶ οἱ μετ' αὐτόν. Τῆς δὲ Ἑλεατικῆς ἀγωγῆς Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος κατάρχει, ὃν φησι Τίμαιος κατὰ Ἰέρωνα τὸν Σικελίας δυνάστην καὶ Ἐπίχαρμον τὸν ποιητὴν γεγονέναι· Ἀπολλόδωρος δὲ, κατὰ τὴν τεσσαρακοστὴν Ὀλυμπιάδα γενόμενον,

C Τοῦ δὲ θηϊκοῦ μόνος ἐπαμελεῖτο Σωκράτης, κατὰ γὰρ τοὺς ἄλλους αὐτοῦ γνωρίμους· εἰ γὰρ καὶ ὁ Ξενοκράτης ἐν τοῖς Ἀπομνημονεύμασι ῥητικῶς φησὶν ἀπαρνεῖσθαι αὐτὸν τὸ φυσικόν, ὡς ὑπὲρ ἡμᾶς καθεστῆκε, καὶ σχολάζειν τῷ θηϊκῷ, ὡς πρὸς ἡμᾶς ὄντι. Τοιοῦτο οἶδε καὶ ὁ Τίμων, ἐν οἷς φησιν,

Ἐκ δ' ἄρα τῶν ἀπέκλιτε λαοξόδος, ἐννομολέσχης.

τουτέστιν ἀπὸ τῶν φυσικῶν ἐπὶ τὴν θηϊκὴν θεωρίαν διὰ καὶ ἐννομολέσχης προσέθηκεν, ἅτε τοῦ θηϊκοῦ μέρους ὄντος τοῦ περὶ τῶν νόμων διαλέγεσθαι. « Ethicæ solus operam dedit Socrates, secundum reliquos ejus discipulos; licet Xenophon in *Memorabilibus* expresse dicat ipsum repudiavisse physicam, ut quæ supra nos esset; ethicæ autem se applicuisse, utpote juxta nos positæ. Quemadmodum in his affirmat Timon,

Ab his autem declinavit, lapidicida, legum magister: hoc est a physicis ad ethicam contemplationem, ac proinde addidit *legum magister*, quod de legibus disputare ad ethicam pertineat. »

(64) Ἀπὸ τῶν φυσικῶν. Socratem physicis relictiis, ad ethicæ se contulisse, testatur etiam Cicero in *Bruto*. H. SYLURGE.

(65) Καρνεάδης. Carneadem memorare videtur, tanquam auctorem τῆς νέας Ἀκαδημίας; in quo Clementi astipulantur Galenus et Lucianus. Verum Laertius id honoris Lacydæ, Carneadis magistro, tribuit.

(66) Κράτητος. Cratetem intelligit, non Academicum philosophum modo memoratum, qui patria Atheniensis fuit; sed alium, Thebis oriundum. Je quo Laertius in præfatione: Σωκράτους διήκουσεν Ἀντισθένης, οὗ Διογένης ὁ κύνιον, οὗ Κράτητος ὁ Θηβαῖος, οὗ Ζήνων ὁ Κιτιεὺς, οὗ Κλεάνθης, οὗ Χρύσιππος. « Socratem audivit Antisthenes, eum Diogenes canis, eum Crates Thebanus, eum Zeno Citieus, eum Cleanthes, eum Chrysisippus. »

κατατετακέναι ἀχρι τῶν Δαρείου τε καὶ Κύρου χρόνων (67). Παρμενίδης (68) τοίνυν Ξενοφάνους ἀκουσῆς γίνεται· τούτου δὲ Ζήνων, εἶτα Λεύκιππος, εἶτα Δημόκριτος. Δημοκρίτου δὲ ἀκουσταὶ Πρωταγόρας ὁ Ἀδερῆτης καὶ Μητρόδομος ὁ Χίος, οὗ Διογένης ὁ Σμυρναῖος, οὗ Ἀνάξαρχος· τούτου δὲ Πύρρων, οὗ Ναυσιφάνης· τούτου φασὶν ἔνιοι μαθητὴν Ἐπίκουρον γενέσθαι. Καὶ ἡ μὲν διαδοχὴ τῶν παρ' Ἑλλήσι φιλοσόφων, ὡς ἐν ἐπιτομῇ, ἦδε· οἱ χρόνοι δὲ τῶν προκαταρξάντων τῆς φιλοσοφίας αὐτῶν ἐπομένως λεκτέοι· ἵνα δὴ ἐν συγκρίσει ἀποδείξωμεν παλαιὰς γενεαῖς πρεσβυτέραν τὴν κατὰ Ἑβραίους φιλοσοφίαν. Καὶ περὶ μὲν Ξενοφάνους εἴρηται, ὅς τῆς Ἐλεατικῆς ἤρξε φιλοσοφίας· Θαλῆν (69) δὲ Εὐδήμος ἐν ταῖς Ἀστρολογικαῖς Ἱστορίαις τὴν γενομένην ἐκλεῖψαν τοῦ ἡλίου προειπεῖν φησὶ, καθ' οὓς χρόνους σὴνῆσαν μάχην πρὸς ἀλλήλους Μῆδοι τε καὶ Λυδοί, βασιλεύοντος Κουαξάρου μὲν, τοῦ Ἀστύαγου πατρὸς, Μήρων, Ἀλυάττου δὲ τοῦ Κροίσου, Λυδῶν. Συνῆδαι δὲ αὐτῶν καὶ Ἡρόδοτος (70) ἐν τῇ πρώτῃ. Εἶθι δὲ οἱ χρόνοι ἀμφὶ τὴν πεντηκοστὴν Ὀλυμπιάδα (71). Πυθαγόρας (72) δὲ κατὰ Πολυκράτη τὸν τύραννον περὶ τὴν ἑξήκοστὴν (73) δευτέραν Ὀλυμπιάδα εὐρίσκειται. Σόλων δὲ Ζηλωτῆς Μνησιφίλος (74) ἀναγράφεται, ὃ θεμιστοκλῆς συνδιέτριψεν. Ἦκμασεν οὖν ὁ Σόλων κατὰ τὴν τεσσαρακοστὴν ἕκτην Ὀλυμπιάδα. Ἡράκλειτος γάρ (75) ὁ Βαύωνος (76) Μελαγκόμαν τὸν

✕ P. 354 ED. POTTER, 503 ED. PARIS.

(67) *τῶν Δαρείου τε καὶ Κύρου χρόνων*. Melius legeretur, τῶν Κύρου τε καὶ Δαρείου χρόνων, inquit Menagius in Observ. ad Diogenis Laertii l. ix, s. 20.

(68) *Παρμενίδης*. Laertius in proœmio: Οὗ Ξενοφάνης, οὗ Παρμενίδης, οὗ Ζήνων, ὁ Ἐλεάτης, οὗ Λεύκιππος, οὗ πολλοὶ μὲν, ἐπ' ὀνόματι δὲ Ναυσιφάνης καὶ Ναυζίδης, ὢν Ἐπίκουρος. «Cujus discipulum erat Xenophanes, cujus Parmenides, cujus Zeno Eleates, cujus Leucippus, cujus multi quidem, nominatim vero Nausiphaneus et Naucydes, quorum Epicurus.»

(69) *Θαλῆν*. Laertius in *Thalete*: Δοκεῖ δὲ κατὰ τινὰ καὶ πρῶτος ἀστρολογῆσαι, καὶ ἡλιακὰς ἐκλείψεις καὶ τροπὰς προειπεῖν, ὡς φησὶν Εὐδήμος ἐν τῇ περὶ τῶν ἀστρολογουμένων Ἱστορίᾳ· ὅθεν αὐτὸν καὶ Ξενοφάνης καὶ Ἡρόδοτος θαυμάζει. Μαρτυρεῖ δὲ αὐτῶν καὶ Ἡράκλειτος, καὶ Δημόκριτος. «Secundum quosdam, primus videtur astrologiam exercuisse, et solis defectus ac mutationes prædixisse, ut refert Eudemus in historia rerum astrologiarum; unde illum Xenophanes et Herodotus mirantur. Quin etiam ei testimonium perhibent Heraclitus et Democritus.» Quod vero Thales eam prædixit solis eclipsium quæ sub Halvate contigit, testatur etiam Cicerone *De Divinat.* lib. I, Plinius lib. II, cap. 12, aliique plures.

(70) *Ἡρόδοτος*. Herodoti verba sic se habent in lib. I: Συμβολῆς γενομένης, συνήνεκεν ὥστε τῆς μάχης συνεσεύσεως τὴν ἡμέρην ἐξαπίνης νύκτα γενέσθαι: τὴν δὲ μεταλλαγὴν ταύτην τῆς ἡμέρας Θαλῆς ὁ Μιλήσιος τοῖς Ἴωσι προηγόρευσε. «Contigit ut, commissio jam prælio dies, in noctem converteretur. Quam mutationem Thales Milesius Ionibus prædixerat.»

(71) *Πεντηκοστὴν Ὀλυμπιάδα*. Tatianus etiam *Orat. contra Græcos* pag. 141 edit. Oxon. refert Thaletem vixisse circa I. Olympiada. Laertius eum tradit natum fuisse anno primo trigesimæ quintæ Olymp., defunctum vero quinquagesima octava; idemque refert Cyrillus *contra Julian.* lib. I.

(72) *Πυθαγόρας*. Apuleius in *Floridis*: Fuit ferme Pythagoras id πῦν, quo Polycrates Samo potieba-

A quadragesima Olympiade, pervenisse usque ad tempora Darii et Cyri. Xenophanis ergo fuit auditor Parmenides, ejus Zeno, deinde Leucippus, deinde Democritus. Democriti autem auditores, Protagoras Abderitanus et Metrodorus Chius, cujus Diogenes Smyrnaeus, cujus Anaxarchus; ejus autem Pyrrhon, cujus Nausiphanes; ejus dicunt nonnulli discipulum fuisse Epicurum. Et hæc est quidem successio eorum, qui fuerunt apud Græcos, philosophorum, tanquam in epitome. Tempora autem eorum, qui fuerunt principes et auctores ipsorum philosophiæ, sunt dicenda consequenter, ut, facta comparatione, ostendamus Hebræorum philosophiam fuisse generationibus multis antiquiorem. Et de Xenophane quidem dictum est, qui fuit Eleaticæ princeps philosophiæ. Thaletem autem Eudemus ✕ in *Historiis astrologicis* dicit prædixisse defectum solis, qui fuit eo tempore, quo inter se manus conseruere Medæ et Lydi, regnante quidem Cyaxare, patre Astyagis, in Media, Aquante autem Croesi, in Lydia. Ei autem congruit Herodotus quoque in primo. Sunt autem ea tempora circa quinquagesimam Olympiadem. Pythagoras autem invenitur tempore Polycratis tyranni circa sexagesimam secundam Olympiadem. Solonis autem æmulator fuisse scribitur Mnesiphilus, cum quo versatus est Themistocles. Floruit autem Solon quadragesima sexta Olympiade. Hera-

clitus. Laertius refert, eum a Polycrate Amasidi, Ægyptiorum regi, commendatum fuisse; deinde vero Samon reversum, cum eam invenisset Polycratis tyrannide oppressam, in Italiam cecidisse. Consentit Strabo lib. XIV; Plutarchus *De placitis philosophorum* lib. I, cap. 3; Jamblicus in *Vita Pythagoræ*.

(73) *τὴν ἑξήκοστὴν*. Laertius in *Pythagora*, segm. 45: Ἦκμασε δὲ κατὰ τὴν ἑξήκοστὴν Ὀλυμπιάδα. «Floruit autem circa Olympiadem sexagesimam.» Tatianus prope finem *Orat.* Olympiadas describens, Σόλων περὶ μ', Πυθαγόρας περὶ ξβ'. «Solon circa quadragesimam, Pythagoras circa sexagesimam secundam.» Eusebius in *Chronico*, Pythagoræ doctrinam ad Olymp. LX refert. Ad Solonem quod attinet, eum Laertius refert leges posuisse περὶ τὴν τεσσαρακοστὴν ἕκτην Ὀλυμπιάδα. Cyrillus lib. I *contra Julianum*: Τεσσαρακοστῆ ἕκτη Ὀλυμπιάδι Σόλων νενομοθέτηκε. Consentium Eusebius, aliique.

(74) *Μνησιφίλος*. Plutarchus in *Themistocle*, p. 112, edit. Paris.: Μᾶλλον οὖν τις προσέχοι τοῖς Μνησιφίλου τὸν Θεμιστοκλέα τοῦ Φρεαρίου Ζηλωτὴν γενέσθαι λέγουσιν, οὐτε ῥήτορος ἔντος, οὐτε τῶν φυσικῶν κληθέντων φιλοσόφων, ἀλλὰ τὴν καλουμένην σοφίαν, οὕσαν δὲ δεινότητα πολιτικὴν καὶ δραστήριον σύνεσιν ἐπιτήδευμα πεποιημένον καὶ διασώζοντος, ὡς περ ἀφ' αὐτοῦ ἐκ διαδοχῆς ἀπὸ Σόλωνος. «Potius igitur iis adhærendum, qui tradunt Themistoclem, Phrearii filium, discipulum fuisse Mnesiphili, qui nec rhetor erat, nec ex iis philosophis, qui Physici appellabantur, sed operam dabat ei, quam vocabant sapientiam, politicæ nempe activæque scientiæ, quæque peculiarem sectam a Solone descendentem constituit.»

(75) *Ἡράκλειτος γάρ*. Γὰρ hoc loco transitionis nota est. Sic paulo post pag. 304, Ἡράκλειτος γὰρ οὐκ ἄνθρωπος, et pag. 307, Κάδμος γὰρ ὁ Φοινίξ, etc. p. 303, Δημόκριτος γὰρ, etc., et alibi sæpe.

(76) *Βαύωνος*. C. Βλῦτωνος. SVLBERG.—Βλῦτωνος habet Laertius in *Heraclito*, Βλοσῦτωνος ἢ Βλῦτωνος, Suidas.

clitus porro, Bausonis filius, persuasit Melancomæ A tyranno, ut deponeret tyrannidem. Hic despexit regem Darium adhortantem ut veniret ad Persas.

τύραννον ἔπεισεν ἀποθέσθαι τὴν ἀρχήν. Οὗτος βασιλέα Δαρείον (77) παρακαλοῦντα ἦκεν εἰς Πέρσας ὑπερεῖδεν.

CAPUT XV.

Græcorum philosophiam magna ex parte a barbaris haustam.

Hæc sunt quidem tempora eorum, qui apud Græcos fuere antiquissimi sapientum et philosophorum. Quod autem eorum plurimi fuerint et genere barbari, et a barbaris eruditi, quid opus est dicere? Si quidem Tuscum aut Tyrium fuisse Pythagoram ostensum est. Phryx autem erat Antisthenes: et Orpheus, Odrysius vel Thrax. Homerum enim plurimi produnt fuisse Ægyptium. Thales autem cum esset Phœnix genere, etiam cum Ægyptiorum prophetis congressus esse dicitur: sicut etiam Pythagoras cum iis ipsis, per quos etiam fuit circumcisus, ut, adyta ingrediens, Ægyptiorum ἄμυστικὰm disceret philosophiam: et cum Chaldæorum et magorum versatus est præstantissimis: et eam, quæ nunc vocatur, Ecclesiasticam significat id, quod apud ipsum est ὁμαχοσιον. Plato autem non ita inficias, se ea, quæ sunt præstantissima in philosophia, mercatum esse a barbaris, et fatetur venisse in Ægyptum: unde in *Phædone* scribens, undequaque posse juvari philosophum: « Magna quidem est, inquit, Græcia, o

✠ P. 355 ED. POTTER, 302 ED. PARIS.

(77) *Δαρείον*. Exstant apud Laertium Darii Hystaspidae ad Heraclitum litteræ, ejusque responsio qua pernegat se unquam ad Persas profecturum: Ἐγὼ δὲ ἀμνηστὴν ἔχων πάσης πονηρίας, καὶ κόραν φεύγων παντός οικουμένου φθόνου, καὶ διὰ τὸ περιστασθαι ὑπερηφάνιας οὐκ ἂν ἀφικολίμην εἰς Περσῶν χώραν, ἀλίγους ἀρκεόμενος, κατ' ἔμην γνώμην. « Ego autem omnis immemor nequitiæ, lastidiumque devitans omnis mihi familiaris invidiæ, et quod superbos aulæ mores fugiam, nunquam in Persarum solum adveniam, paucis contentus, quæ sunt, secundum meam sententiam. »

(78) *Τυρρῆνός ἢ Τυρρῆνιος*. Τυρρῆνιος procul dubio mendosum est. Itaque suspicor legendum Τυρρῆνός ἢ Τύριος, ut superius. SYLB.

(79) *Φρύξ*. Laertius in *Antisthene*: Ἀντισθένης, Ἀντισθένης, Ἀθηναῖος. Ἐλέγετο δὲ οὐκ εἶναι ἰθαγενής: ὅθεν πρὸς τὸν οὐνειδίζοντα εἰπεῖν· Καὶ ἡ Μητήρ τῶν θεῶν Φρυγία ἐστίν. Ἐδόκει γὰρ εἶναι Θράκης μητρός. « Antisthenes, Antisthenis filius, Atheniensis. Dicebatur autem non esse indigena. Quod cum ei probro daretur, respondisse fertur: *Et Deum mater Phrygia est*; videbatur enim Thracia matre natus. » Consentient de Thressa ejus matre, Seneca lib. *De constantia Sapientis* c. 18; Suidas v. Ἀντισθένης, et rursus in *Socrate* Laertius. Verum Antisthenis responso magis convenire videtur, ut ejus matrem Phrygiam fuisse putemus: quod etiam asserit Plutarchus lib. *De exilio*: Τὸ δὲ τοῦ Ἀντισθένης οὐκ ἐπαινεῖς, πρὸς τὸν εἰπόντα· Ἡ Φρυγία σου ἐστίν ἡ μήτηρ, καὶ γὰρ ἡ τῶν θεῶν; « Non Antisthenis illud laudas, qui ad dicentem, « Phrygia est mater tua » respondit: « Etiam deorum? »

(80) *Πυθαγόρας*. Laertius in *Pythagora*: Νέος δὲ ὢν καὶ φιλομαθής, ἀπέδημσε τῆς πατρίδος, καὶ πάσας ἐμυθήσας τὰς Ἑλληνικάς καὶ βαρβαρικάς τελετάς. Ἐγένετο οὖν ἐν Αἰγύπτῳ. « Cum esset autem juvenis et addiscendi studiosus, patriam linquens, omnibus fere Græcis barbarisque mysteriis initiatus est. Denique Ægyptum petit, » etc. Cicero *De finibus* lib. v: « Cur ipse Pythagoras et Ægyptum

οἶδε μὲν οἱ χρόνοι τῶν παρ' Ἑλλήσι προεδυτάτων σοφῶν τε καὶ φιλοσόφων· ὡς δὲ οἱ πλείστοι αὐτῶν βάρβαροι τὸ γένος, καὶ παρὰ βαρβάροις παιδευθέντες, τί δεῖ καὶ λέγειν; εἶγε Τυρρῆνός ἢ Τυρρῆνιος (78) ὁ Πυθαγόρας ἐδείκνυτο· Ἀντισθένης δὲ, Φρύξ (79) ἦν· καὶ Ὀρφεύς, Ὀδρύσης ἢ Θρῆξ· Ὅμηρον γὰρ οἱ πλείστοι Αἰγύπτιον φαίνουσιν. Θαλῆς δὲ Φοινικῶν τὸ γένος, καὶ τοῖς Αἰγυπτίω προφήταις συμβεβηλέναι εἰρηται· καθάπερ καὶ ὁ Πυθαγόρας (80) αὐτοῖς γε τούτοις, δι' οὓς καὶ περιετέμετο (81), ἰναθῆ, καὶ εἰς τὰ ἄδύτα κατελθὼν, τὴν μουσικὴν παρ' Αἰγυπτίων ἐκμάθοι φιλοσοφίαν· Χαλδαίων τε καὶ μάγων τοῖς ἀρίστοις συνεγένετο· καὶ τὴν Ἐκκλησίαν, τὴν νῦν οὕτω καλομένην, τὸ παρ' αὐτῷ ὁμαχοσιον (82) ἀνιτίττεται. Πλάτων δὲ οὐκ ἀρνεῖται τὰ κάλλιστα εἰς φιλοσοφίαν παρὰ τῶν βαρβάρων ἐμπορεύεσθαι· εἰς τὰ Αἰγυπτίων ἀφικέσθαι ὁμολογεῖ. Δύνασθαι γὰρ ἐν τῷ *Φαιδῳ*ν πανταχόθεν τὸν φιλόσοπον ὠφελεῖσθαι γράφων, « Πολλή μὲν ἡ Ἑλλάς, ἔφη, ὡ Κέθης, ἡ δ' ὄς, ἐν ἧ εἰσι (83) πάμπαν ἀγαθοὶ ἄνδρες,

lustravit et Persarum magos adiit. » Conf. Plinius lib. xxv, c. 2. Lucianus in *Βίων πράξις*, alique plures.

(81) *Περιετέμετο*. Superius refert Laertius, Pythagoram initiatum fuisse πάσαις Ἑλληνικαῖς καὶ βαρβαρικοῖς τελεταῖς, « omnibus Græcis et barbaris mysteriis. » Verba Porphyrii in *Vita Pythagoræ* videntur ad circumcisionem referri debere; dicit enim Pythagoram Amasidis litteris munitum ad Diospolitas profectum fuisse, ut arcanas eorum disciplinas addisceret: Τὸν δὲ οὐ δυναμένων περιστάσθαι αἰτίας διὰ τὸ δέος τοῦ βασιλέως, νομισάντων δὲ ἐν τῷ μεγέθει τῆς κακοπαθείας ἀποστῆσιν αὐτὸν τῆς ἐπιβολῆς, προστάγματα σκληρὰ καὶ κερχωρισμένα τῆς Ἑλληνικῆς ἀγωγῆς κελεύσαι ὑπομείναι αὐτόν· τὸν δὲ ταῦτα ἐκτελέσαντα προθυμῶς, οὕτω θαυμασθῆναι ὡς ἐξουσιαν λαθεῖν θύειν τοῖς θεοῖς τε, καὶ προσεῖναι ταῖς τούτων ἐπιμελείαις, ὅπως ἐπὶ ἄλλου ἔγνω γεγονὸς οὐχ εὐρίσκειται. Theodoretus *θεραπ.* α', p. 467: Φασὶ δὲ τὸν Πυθαγόραν καὶ περιτομῆς ἀναστῆσθαι, τοῦτο παρ' Αἰγυπτίων μεμαθηκότα. « Aiunt autem Pythagoras, ut hæc ab Ægyptiis disceret, circumcidi se passum fuisse. »

(82) *Ὅμαχοσιον*. De ὁμαχοσιῳ narrat Hierocles pag. 318. H. SYLBURG.

(83) *Ὁ Κέθης, ἡ δ' ὄς, ἐν ἧ εἰσι*. Scribendum, Platone auctore, ὡ Κέθης, ἐν ἧ ἔνεσι. Platonis autem verba *Phædon*. p. 59 sic se habent: Πᾶθεν οὖν (ἔφη), ὡ Σωκράτες, τῶν τοιούτων ἀγαθὸν ἐπιβὼν ληφόμεθα, ἐπειδὴ σὺ (ἔφη) ἡμᾶς καταλείπεις· Πολλή μὲν ἡ Ἑλλάς (ἔφη), ὡ Κέθης, ἐν ἧ ἔνεσι πᾶς ἀγαθοὶ ἄνδρες, πολλὰ δὲ καὶ τὰ τῶν βαρβάρων γένη, οὓς πάντας χρὴ διερευνεῖσθαι ζητούντας τοιούτου ἐπιβὼν, μήτε χρημάτων φειδομένους, μήτε πόνων. « Sed undenam, inquit Cebes, medicum ejusmodi nanciscemur, o Socrates, quoniam tu nos deseris? Ampla est, inquit, o Cebes, Græcia, in qua sunt alicubi viri boni; quamplurimæ sunt etiam barbarorum nationes: per hos omnes ejusmodi medicum debetis perquirere, neque pecuniis parcentes, neque laboribus. »

πολλά δὲ καὶ τὰ τῶν βαρβάρων γένη. Ὡς οὕτως οἶεται ἡ Πλάτων καὶ βαρβάρων φιλοσόφους τινὰς εἶναι. Ὁ δὲ Ἐπίκουρος ἔμπαινον ὑπολαμβάνει μόνους φιλοσοφῆσαι Ἕλληνας δύνασθαι. Ἐν τε τῷ *Συμποσίῳ* ἱππῶν Πλάτων τοὺς βαρβάρους, ὡς διαφερόντως ἀπέσταντας, μόνους (84) ἀληθῶς φησί, « καὶ ἄλλοι πολλαχοῦ, καὶ ἐν Ἑλληνίσι καὶ βαρβάρους, ὧν καὶ ἱερὰ πολλὰ ἤδη γέγονε διὰ τοὺς τοιοῦτους παῖδας. » Ἄλλοι δὲ εἰσιν οἱ βάρβαροι, διαφερόντως τιμῆσαντες τοὺς αὐτῶν νομοθέτας τε καὶ διδασκάλους, θεοὺς προσεϊπόντες. « Ψυχὰς (85) γὰρ ἀγαθὰς, » κατὰ Πλάτωνα, « καταλιπούσας τὸν ὑπερουράνιον τόπον, ὑπομείναι ἔλθειν εἰς τὸνδε τὴν τάρταρον, καὶ σῶμα ἀναλαβούσας, τῶν ἐν γενέσει κακῶν ἀπάντων μεταστῆναι ὑπολαμβάνουσι, κηδεμόνας τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους, » αἱ νόμους τε ἔθεσαν, καὶ φιλοσοφικὴν ἐκέρχυσαν. « οὐ μείζον (86) ἀγαθὸν τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει οὐτ' ἤλθε ποτε ἐκ θεῶν, οὐτ' ἀφίξεσται. » Καί μοι δοκοῦσιν αἰσθόμενοι τῆς μεγάλῃς εὐδοκίᾳς τῆς διὰ τῶν σοφῶν, σεβασθῆναι τε τοὺς ἀνδρας, καὶ ἡμοῖσι φιλοσοφῆσαι, Βραχμῶνες τε σύμπαντες, καὶ Ὀδρύσαι, καὶ Γέται. Καὶ τὸ τῶν Αἰγυπτίων γένος ἰεραλογήσαν ἀκριβῶς τὰ ἐκείνων, Χαλδαῖοι τε καὶ Ἀράβιοι, οἱ κληθέντες *εὐδαίμονες*, καὶ ὅσοι γε τὴν Παλαιστίνην κατέκρησαν, καὶ τοῦ Περσικοῦ γένους οὐ μὴ ἐλάχιστον μέρος, καὶ ἄλλα πρὸς τοῦτοις γένη μυρία. Ὁ δὲ Πλάτων δῆλον ὡς σεμνύνων αἰετὸς τοὺς βαρβάρους εὐρίσκειται, μεμνημένος αὐτοῦ τε καὶ Πυθαγόρου, τὰ πλεῖστα καὶ γενναῖότατα τῶν δογμάτων ἐν βαρβάρους μαθόντας (87). Διὰ τοῦτο καὶ γένη βαρβάρων εἶπε « γένη φιλοσόφων ἀνδρῶν βαρβάρων. » τῶστων ἐν τε τῷ *Φαίδρω* τὸν Αἰγύπτιον βασιλέα, καὶ τῷ Θωῦθ (88) ὅμιν σοφώτερον δέκχυσαι, ὅτινα

Cebes, ait ille, in qua sunt viri omni ex parte boni, multa sunt autem etiam genera barbarorum. » Sic existimat Plato ex barbaris quoque esse aliquos philosophos. Epicurus autem contra existimat solos Græcos posse philosophari. Et in *Convivio* Plato laudans barbaros, ut qui philosophiam insigniter exeruerint, vere dicit : « Et in multis aliis, et apud Græcos, et apud barbaros, quorum etiam templa jam multa facta sunt, propter ejusmodi filios. » Clarum est autem, barbaros eximie semper honorasse suos legumlatores et præceptores, eos deos appellantes. « Bonas enim animas, » ut dicit Plato, « super-cælesti loco relicto, sustinuisse venire in hunc tartarum, et corpore suscepto, malorum omnium quæ ex generatione contrahuntur fuisse participes existimant, humani generis curam gerentes : » quæ et leges tulerunt, et philosophiam prædicarunt ; « quo majus bonum ad hominum genus nunquam a diis venit, nec veniet. » Atque mihi quidem videntur cum sensissent magna, quæ per sapientes conferebantur, beneficia, et eos coluisse, et publice esse philosophati, et Brachmanes universi, et Odrysæ, et Getæ. Quin etiam genus Ægyptium diligentissimè illos in deos retulit, et Chaldæi et Arabes, qui dicuntur Felices, et quicunque habitaverunt Palæstinam, et non minima Persici generis pars, et alia præter hæc genera innumerabilia. Clarum est autem inveniri semper Platonem magni facere barbaros, ut qui meminisset se et Pythagoram plurima et eaque præstantissima et nobilissima dogmata didicisse apud barbaros. Et ideo etiam genera barbarorum vocat « genera philosophorum 131 barbarorum : » neque ignorat in *Phædro* regem Ægyptium,

¶ P. 556 ED. POTTER, 303 ED. PARIS.

(84) *Ἀσκήσαντας, μόνους*. Cur μόνους, « solos ? » Certe a verbis Platonis, quæ sequuntur, inferri non potest eum existimavisse, quod « soli » barbari sapientiæ studia exercerent : sed contra dicit, esse Græcos perinde ac barbaros, qui id facerent. Proinde nisi aliquid ad complendam hanc sententiam desit, quod suspicor, scribendum *ἀσκήσαντας νόμους*, quia de legum ferendarum scientia Platonis res est. Vel omittenda vox μόνους, quæ forte e priori sententia in hanc irrepsit. Sic demum facilis erit sensus. Porro verba Platonis in *Convivio* pag. 1198 hæc sunt : Τίμος δὲ παρ' ὁμῶν καὶ Σόλων διὰ τὴν τῶν νόμων γέννησιν, καὶ ἄλλοι ἄλλοι πολλαχοῦ ἄνδρες, καὶ ἐν Ἑλληνίσι καὶ ἐν βαρβάρους, πολλὰ καὶ κατὰ ἀποφηνάμενοι ἔργα, γεννήσαντες παντοίαν ἀρετήν· ὧν καὶ ἱερὰ πολλὰ ἤδη γέγονε διὰ τοὺς τοιοῦτους παῖδας· διὰ τοὺς ἀνθρωπίνους, οὐδεὶς που. Honoratur apud vos propter generationem legum et ipse Solon, aliique permulti alibi apud Græcos et barbaros, qui multa et præclara demonstrarunt opera, virtutem omnem progengerantes. Quibus sacra ac templa multa ob hujusmodi sæpe natos dicata sunt, ob humanos vero alicui nunquam. » Equibus verbis si quis ἄλλοι pro ἀληθῶς apud Clementem reponere velit, haud repugnabo.

(85) *Ψυχὰς*. Hæc in line *Phædonis* exstant. SYLV.

(86) *Ὁ μείζον*. Cicero *Academicarum quæst.* lib. 1, cap. 2 : « Nec ullum arbitror, ut apud Platonem est, majus aut melius a diis datum munus homini. » Platonis verba occurrunt *Timæi* p. 1058 : Ἐξ ἰσπερισάμεθα φιλοσοφίας γένος· οὐ μείζον ἀγαθὸν οὐτ' ἤλθεν, οὐτ' ἤξει ποτε τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει

δωρηθῆν ἐκ θεῶν. « Quibus ex rebus philosophiam adepti sumus. Quo bono nil unquam majus mortalium generi datum est deorum munere, neque dabitur. »

(87) *Μαθόντας*. Structuræ lex postulat μαθόντες, vel plur. μαθόντων. *Comm.* Sylburg.

(88) *Τῷ Θωῦθ*. Tertull. *De anima* c. 2 : « Nedum divos, ut Mercurium Ægyptium, cui præcipue Plato adsuevit. » Pamellius in eum locum scribens meminit hujus Clementis, monetque hic legendum « Theut » quemadmodum legitur apud Platonem in *Phædro*, ubi narrat Socrates, venisse Theut ad Thammam, regem Ægypti, eique artes suas demonstrasse. De eodem item in *Philebo* : Φωνὴν ἀπειρον κατενόησεν, εἰ τε θεὸς τις, εἶτε καὶ θεῖος ἀνθρώπος, ὡς λόγος ἐν Αἰγύπτῳ Θεῦθ τινὰ τοῦτο γανέσθαι. « Vocem infinitam animadvertit, sive deus aliquis, sive divinus homo, veluti fama refert, hujusmodi hominem, nomine Theut, in Ægypto exsistisse. » Cicero lib. III *De natura deor.*, ut monet Scaliger in Varronem, Theut vocat, locus tamen Ciceronis sic legitur in editione Lambini : « Mercurius quintus, quem colunt Pheneatæ, qui Argum dicitur interemisisse, ob eamque causam Ægypto præfuisse, atque Ægyptiis leges et litteras tradidisse. Hunc Ægypti Thoyth appellant. » Suidas, Θωῦθ καὶ Θῶθ ὁ Ἑρμῆς. COLLECT. Philo Byblius apud Eusebium *Præparat.* lib. 1, c. 9, p. 31, 32 edit. Paris., refert e Sanchoniathone, Taautum « primum litteras invenisse, ac scribendorum commentariorum auctorem fuisse : καὶ ἀπὸ τοῦδ' ὡσπερ κρηπίδα βαλόμενος τοῦ λόγου, ἐν Αἰγύπτῳ μὲν ἐκάλεισάν Θωῦθ, Ἀλεξανδρείας δὲ Θῶθ, Ἑρμῆν δὲ Ἑλληνας

et Thoyth nobis ostendit sapientiorē: quem quidem novit esse Mercurium. Quinetiam in *Charmide* videtur quosdam nosse Thraces, qui dicuntur animam facere immortalem. Narratur autem Pythagoras fuisse discipulus Sonchedis, archiprophetæ Ægyptii; Plato autem Sechnuphidis Heliopolitani; Eudoxus autem Cnidius Conuphidis, qui ipse quoque fuit Ægyptius. In dialogo autem *De anima*, rursus videtur Plato agnoscere prophetiam introducens prophetam Lachesis orationem enuntiantem, et apud eas, quæ sortiuntur, animas prædicentem; et in *Timæo* sapientissimum Solonem introducit discentem a barbaro. Ita autem se habet dictio: « O Solon, Solon, vos Græci semper estis pueri, senex autem nullus est Græcus; disciplinam enim nullam habetis canam. » Democritus autem

μετέφρασαν· ab illo autem auspicatum esse, quem ab Ægyptiis Thout, ab Alexandrinis Thoth, nominatum, Græci Hermen, seu Mercurium reddidere. »

(89) *Χαρμίδης*. Platonis verba, *Charmidæ* pag. 464, hæc sunt: « Έμαθον δ' αὐτὴν (ἐπιπρόθυμ) ἐγὼ ἐκεῖ ἐπὶ στρατιᾶς παρὰ τινος τῶν Θρακῶν τῶν Ζαμολξιδῶς Ιατρῶν, οἱ λέγονται καὶ ἀπαθανατίζειν. » Quam incantationem didici ibidem in exercitu a quodam medicorum, Zamolxidis sectatorum, qui et immortalitatem asserere dicuntur. »

(90) *Σώγχις*. Forte rectius *Σώγχις*, a nomine *Σώγχις*. SYLVBURG.

(91) *Κορούφις*. « Corrige *Κορούφις*. Ita Ægyptius ille sophus dicitur Plutarcho in libro *De genio Socratis*, et ita dicit debet: » inquit Menagius *Observat. ad Laertii Eudoxum*, lib. viii, signi. 90.

(92) *Ἐν δὲ τῷ Περὶ ψυχῆς*. Per memoriam lapsus hæc tribuit Clemens dialogo *De anima*, qua: occurrunt lib. x *De republica*, pag. 763: « Σφᾶς οὖν, ἐπειδὴ ἀεικέσθαι εὐθὺς δεῖν ἵνα πρὸς τὴν Λάχαισιν. Προφήτην οὖν τινὰ σφᾶς πρῶτων μὲν ἐν τάξει διαστῆσαι· ἔπειτα λαβόντα ἐκ τῶν τῆς Λαχέσεως γονάτων κλήρους τε καὶ βίων παραδείγματα, ἀναβάντα ἐπὶ τι βῆμα ὑψηλόν, εἶπεν· Ἀνάγκης θυγατρὸς, κόρης Λαχέσεως, λόγος. » Illuc ergo animæ cum venerint, statim oportere ad Lachesis accedere: ubi illico propheta aliquis primum singulas disponit in ordinem, postea cum ex genibus Lachesis sortes, et vitarum exempla susceperit, sublime quoddam tribunal ascendens, sic fatur: Oratio Lachesis virginis, Necessitatis filie, » etc.

(93) *Πρὸς τοῦ βαρβάρου*. C. Ritterhusius not. in Porphyrium *De vita Pythagoræ*, his Clementis verbis laudatis, adjicit: Legendum πρὸς του β., quod valet πρὸς τινος· ut apud S. Paulum I Thess. iv, 6: « Ἐν τῷ πράγματι valet ἔν τινι πράγματι. Sic enim legendum, ubi vulgo ἔν τῷ. »

(94) *Ὁ Σόλων*. Hæc infra recitat Clemens, paulo ante hujus libri finem, p. 355: item Justinus M. *Cohort. ad Græcos*, p. 71 edit. Oxon.; Eusebius *Præparat. evangel.* lib. x, cap. 4, p. 471; Cyrillus Alexandrinus *Contra Julianum*, lib. 1, p. 15; Theodoretus *Θεραπ.*, serm. 1, p. 437. In Platonis autem *Timæo* p. 1043 sic se habent: Καὶ τινὰ εἶπεν τῶν ἱερέων εὐ μάλα παλαιῶν· Ὁ Σόλων, Σόλων, Ἕλληνας αἰ παῖδες ἐστέ, γέρον δὲ Ἕλληγ οὐκ ἐστιν. Ἀκούσας οὖν, Πῶς εἰ τοῦτο λέγεις; φάναι. Νέοι ἐστέ, εἶπεν, τὰς ψυχὰς πάντες· οὐδεμίαν γὰρ ἐν αὐταῖς ἔχετε δι' ἀρχαίαν ἀσχηγ παλαιὰν δόξαν, οὐδὲ μάθημα χρόνῳ πολὺν οὐδέν. « Tunc e sacerdotibus Ægyptiis quemdam grandem natu dixisse: O Solon, Solon, Græci pueri semper estis, nec quisquam e Græcia senex. Cur istud diceret, percontante Solone, respondisse sacerdotem: Quia juvenis semper vobis est animus, in quo nulla est ex vetustatis commemoratione prisca opinio, nulla cana scientia. »

A Ἐρμῆν οἶδεν ὄντα. Ἄλλὰ κὰν τῷ Χαρμίδῃ (89) Θρακᾶς τινὰς ἐπιστάμενος φαίνεται, οἱ λέγονται: ἀθανατίζειν τὴν ψυχὴν. Ἱστορεῖται δὲ Πυθαγόρας μὲν Σώγχις (90) τῷ Αἰγυπτίῳ ἀρχιπροφήτῃ μαθητεῦσαι· Πλάτων δὲ Σεχνούφις τῷ Ἡλιοπολίτῃ· Εὐδοξὸς δὲ ὁ Κνίδιος Κονούφις (91) τῷ καὶ αὐτῷ Αἰγυπτίῳ. Ἐν δὲ τῷ *Περὶ ψυχῆς* (92) Πλάτων πάλιν προφητεῖαν γνωρίζων φαίνεται, προφήτην εἰσάγων τὸν τῆς Λαχέσεως λόγον ἐξαγγέλλοντα, πρὸς τὰς κληρούμενας ψυχὰς προθεσπίζοντα· κὰν τῷ *Τιμαίῳ* τὸν σοφώτατον Σόλωνα μαυθάνοντα εἰσάγει πρὸς τοῦ βαρβάρου (93). Ἔχει δὲ τὰ τῆς λέξεως ὧδε· « Ὁ Σόλων (94), Σόλων, Ἕλληνας ὑμεῖς αἰ παῖδες ἐστέ· γέρον δὲ Ἕλληγ οὐδέστι· οὐ γὰρ ἔχετε μάθημα χρόνῳ πολὺν. » Δημόκριτος γὰρ τοὺς Βαβυλωνίους (95) λόγῳ ἠθικῶς πεποηται· λέγεται γὰρ τὴν Ἀκικάρου (96)

(95) *Βαβυλωνίους*. Eusebius *Præparat. evangel.* lib. x, cap. 4, p. 472, a Clemente edoctus, hæc ait: Καὶ Δημόκριτος δὲ ἔτι πρότερον τοὺς Βαβυλωνίων λόγους ἠθικῶς πεποηθῆσαι λέγεται. « Quin etiam ante Platonem, Democritum ferunt, Balyloniorum de moribus disputationes edidisse. » Laertius in *Democrito* meminit libri cui titulus hic fuit: *Περὶ τῶν ἐν Βαβυλῶνι ἱερῶν γραμμάτων*, *De sacris in Babylone litteris*.

(96) *Ἀκικάρου*. Reinesius *Var. lect.* lib. 1, cap. 22, ait: « Hic dignus vindice nodus, sed in quem nemo doctorum hactenus incidit, qui solveret. Democritum, quem vel κατ' ἐξοχὴν, vel ut ab equivocis, inter quos alius historicus, alius poeta, alius rhetor, cum discernent, Physicum appellarunt, ut est apud Varronem *De re rustic.* lib. 1, c. 4, et Plinium lib. xxviii, scripsisse περὶ τῶν ἐν Βαβυλῶνι ἱερῶν γραμμάτων, e Diogene Laertio discimus. Ea cum « moralibus Balylonicis et expositione columnæ Acicari, » de quibus Clemens, eadem fuisse, vero simile est. Sed quis iste « Acicarus, » ejusque « columna? » Est inter ἀπαξ ἀναγνωσόμενα in antiquitate, quantum ejus mihi cognitum est, universa: experiri tamen. Acoris quidam, qui et Acencheres, inter Ægyptii reges fuit: Ægyptiis et Æthiopicis solemne, doctrinas suas sacras et sapientiam arcanam de naturalibus et civilibus symbolis, quibusdam figuris animalium aliarumque rerum sub-lunarium cælati, seu litteris mysticis, in pyramidibus et obeliscis proponere: partem etiam in templorum adytis conservantur soli ejus custodes et doctores Ἀμμουνέες, seu sacerdotēs, quorum in Solonis, Pythagoræ, Democriti, Platonis *Vita* nulla mentio. Isæ hinc ἀπόκρυφα Ἀμμουνέων γράμματα a Philone Byblio apud Eusebium *Præpar. evangel.* lib. x, cap. 4 appellatur. Præterea Democritum præterquam Chaldæam, Indiam et Persidem, etiam

D Ægyptum perlustrasse, conversatum aliquandiu cum sacerdotibus, et cognitione scientiarum omnium divitem ab iis in Græciam rediisse, constat. Ex his non absurde videtur colligi posse, quæ illa « Acicari columna. » Acicarus Clementi non alius est, quam Acencheres. Babylon, de qua apud Diogenem, oppidum est Ægypti memoratum Straboni, lib. xvii, qui φρουρεῖον ἐρεμνόν appellat: olim sita super Nilum, nunc cum Cairo uno muro inclusæ hoc nomine. Jac. de Vitruv. lib. iii *Hist. Hierosol.* A Bellonio paulo supra Cairum ponitur. De ea vero Diogenem et Clementem intelligi debere probat, quod sequitur apud eum, Democritum scripsisse περὶ τῶν ἐν Μερόῃ ἱερῶν γραμμάτων. Ἰσὰ γράμματα in solis Ægyptiorum rebus nominantur. » Hæc ille. Steph. le Moyne *Var. sacr.* pag. 346, 347, hæc dicit: « Ab ista voce τρυψ, Ak-ker, vel Akiker, fluxit forsan vox, quæ occurrit apud Clementem Alexandr. *Strom.* 1, p. 303, ubi mentionem iugerit

στηλην (97) ἐρμηνευθεῖσαν τοῖς ἰβίοις συντάξει συγ-
γράμμασι. Κάστιν ἐπιστημηνασθαι παρ' αὐτοῦ (98),
«Τάδε λέγει Δημόκριτος, ὁ γράφωντος· ναὶ μὴν
καὶ περὶ αὐτοῦ, ἧ σεμνυόμενός φησὶ που ἐπὶ τῇ
κολυμβήτῃ· Ἐγὼ (99) δὲ τῶν κατ' ἑμαυτὸν ἀνθρώ-
πων γῆν πλείστην ἐπεπλανησάμην, ἰστορέων τὰ
μῆξιστα· καὶ ἀέρας τε καὶ γέας (1) πλείστας
εἶδον· καὶ λογίων ἀνθρώπων πλείστων ἐσθήκουσα (2)
καὶ γραμμένων (3) συνθέσιος (4) μετὰ ἀποδείξιος
οὐδὲς (5) κῶ με παρήλλαξεν, οὐδ' οἱ Αἰγυπτίων καλεσ-
μένοι Ἀρπεδονάπται (6)· σὺν τοῖς δ' ἐπὶ πᾶσιν ἐπ'
ἔτι ὀδῶνκοντα ἐπὶ ξεινῆς ἐγενήθη. » Ἐπῆλθε (7)
γὰρ Βαβυλωνῶνά τε, καὶ Περσίδα, καὶ Αἴγυπτον, τοῖς
καὶ μάγοις καὶ τοῖς ἱερεῦσι μαθητεύων· Ζωροάστρην
ἔτι τὸν μάγον (8) τὸν Πέρσην ὁ Πυθαγόρας ἐδήλω-
σεν (9). Βίβλους ἀποκρύφους (10) τάνδρὸς τοῦδε οἱ τῆν

✕ P. 357 ED. POTTER, 304 ED. PARIS.

columnæ ejusdam « Akikeri. » Torsit locus iste
viro eruditio, Bochartum inprimis et Bigotium,
viro insignis. Existimavit Bochartus, per colum-
nam Acicari apud Babylonios erectam, in qua
nulla secreta continebantur sculpta, posteritati
transmittenda, fuisse ἰβρῆν τὸν columnam re-
rum fundamentalium, radicalium, et dogmatum,
quorum cura homines deberet primo tangere, et
quæ præcipue deberent memoria commendare. Et
revera ἰβρῆν apud Hebræos sunt radices, et fun-
damenta scientiæ, et articuli primarii religionis
Judæicæ. Arguta sane conjectura, et quæ forsân
multis eruditis et verisimilitudinis specie, et aucto-
ris nomine possent se commendare. Videant ta-
men, annon columna potius dicebatur ἰβρῆν τὸν
columna exploratoris, ὁ investigatoris, hominis,
qui operam totam suam impenderat, arcanis physi-
cis, moralis, et religionis vulgandis, referendis,
et cum omnibus lectoribus liberaliter communi-
candis. Nam apud Babylonios et Chaldæos
τοὺς ἰβρῆν, « Akeker, » notat indagatorem, ἰnquisi-
torem, ruspatoem, et qui, præteritis rebus vulgaribus
et notis, ad occulta se confert, et ut illa possit
eruere, nulli parci labori et diligentia. Hoc est
proprie ἰβρῆν, ἰβρῆν ἐρευνῆν, cum maxima conten-
tione aliquid investigare. Hæcille. Porro librum,
« Ἀχίκαρον dictum, eudis Theophrastum, refert
Laertius lib. v, seg. 50, ubi : « Qui, qualisve fuerit
Acicharus, dicere, non nostrum est, sed aruspis: »
inquit Menagius. Probabile est, eundem fuisse,
quem Strabo Achaicaram vocat lib. xvi, pag. 762,
ubi celebres μάντιες enumerans, memorat Amphiar-
aum, Trophonium, Persarum magos, Indorum gym-
nosophilistas, etc., παρὰ δὲ τοῖς Βοσποροαῖοις Ἀχά-
καρον, ἢ apud Bosporanos autem Achaicaram. »
Etenim apud Thracas, Scythasque fuisse, qui stu-
diis operam darent, constat exemplis Orphi et
Anacharsidis. Quinetiam Judæi tradunt, decem
Israeliticis tribus non solum in Persiam et Me-
diam, sed etiam in regiones ultra Bosporum abdu-
ctas fuisse. Democritus autem in omnes fere re-
giones, quæ suo tempore studiis florebant, discendi
causa peregrinatus fuisse dicitur : unde λόγους
Βαβυλωνίων, λόγους Χαλδαίων, λόγους Φρύγιον, περὶ
τῶν ἐν Μερῶν, etc., edidisse memoratur.

(97) Στηλην. Notum est, antiquos, quæ posteris
tradi volebant, columnis insculpsisse. Unde Man-
etho apud Eusebium se, quæ refert, accepisse profi-
tetur ἐκ τῶν ἐν τῇ Σηριαδικῇ γῇ κειμένων στηλῶν,
ἰερά διαλέκτῳ καὶ ἰερογραφικῶις γράμμασι κεχαρ-
κτηρισμένων ὑπὸ Θεωδοτῷ τῷ πρώτῳ Ἑραμοῦ, ἢ a col-
umnis in Seriadica terra positis, sacra dialecto
sacris litteris a Thout, primo Herma, insculptis. »
Paulo post p. 306 Clemens memorat κόσμου στή-
λας, quas Hercules ab Atlante accepit Hæc αὐτῶν

A morales libros scripsit Babylonicos: dicitur autem
Acicari, ✕ quam est interpretatus columnam, suis
scriptis adjunxisse. Atque ex ipso observari hoc
potest, ubi, « Hæc autem dicit Democritus, » scri-
bit. Quin etiam de seipso, de magna sua se jactans
doctrina, ait : « Ego ex iis, qui meo tempore fue-
runt, plurimas terras peragravi, ea quæ procul erant
remota inquirens, et aeris et terræ vidi regiones
plurimas, et homines doctos audivi plurimos, nec
in ducendis committendisque lineis, vel eorum, qui
apud Ægyptios Arpedonaptæ dicuntur, quisquam
me demonstrationum certitudine superabat, quibus
cum omnibus ad octoginta annos peregrinus ho-
spesque versatus sum. » Adiit enim Babylonem,
Persidem et Ægyptum, magorum et sacerdotum
se præbens discipulum. Zoroastrem autem magum

de re qui plura scire cupit, adeat Fabricii *Biblio-
thecæ Græcæ* lib. 1, cap. 11, sect. 3.

(98) Παρ' αὐτοῦ. Forte rectius παρ' αὐτῷ, « apud
eum. » SYLBURG.

(99) Ἐγὼ. Hæc Democriti verba recitavit Euse-
bius *Præparat. evangel.* lib. x, cap. 4, p. 472.

(1) Γέας. Galas, Euseb.

(2) Ἀνθρώπων π. ἐσθήκουσα. Ἀνδρῶν π. ἐπι-
κousα, Euseb.

(3) Γραμμένων. Γραμμένων, ms. Eusebii codex
in bibliotheca collegii D. Joannis Baptistæ asservatus.

(4) Συνθέσιος. Forte dativo casu legendum συν-
θέσει, « compositionibus. » SYLBURG. — Sed re-
ceptam lectionem firmat Eusebius. Mox, inquit Syl-
burgius, οὐδὲς κω Ionicè dictum pro οὐδὲς πω,
« nullus dum, nemo adhuc. »

(5) Μετὰ ἀποδείξιος οὐδ. Μετὰ ἀποδείξιως
οὐδὲς με παρήλλαξεν, οὐδὲ Αἰγυπτίων οἱ καλούμενοι
Ἀρπεδονάπται, οἷς ἐπὶ πᾶσιν ἐπ' ἔτα ὀδοκοντα
ἐπὶ ξεινῆς ἐγέν. Euseb. Μετ' ἀποδείξιως οὐδὲς κάμ
παρήλλαξεν, οὐτε Αἰγυπτίων οἱ καλούμενοι Ἀρ-
πεδονάπται, οἷς ἐπὶ πᾶσιν ἐπ' ἔτα ὀδοκοντα ἐπὶ ξει-
νης ἐγεν. Ms. Joan.

(6) Ἀρπεδονάπται. Ἀρπεδονάπται indubi-
tante retinuit apud Eusebium Vigerus ejus editor,
non advertens hæc e Clemente petita esse. Est au-
tem verior lectio Ἀρπεδονάπται, unde factum Ἀρ-
πεδονάπται in codice Joan. Porro ἀρπεδονάπται
ἴτερον idem est, quod γραμμάς συντίθεσθαι in quo
his viris, utpote mathematicorum filii, præcipue
studium erat. Vigerus perperam ducit ab ἀραις,
πέδον et ἄπτω.

(7) Ἐπῆλθε. Hæc etiam Eusebium paulum mu-
tata in suam *Præp. evang.* transtulit : Ἐπῆλθε γὰρ
καὶ οὗτος Βαβυλωνῶνά τε, καὶ τὴν Περσίδα, καὶ Αἴγυ-
πτον, τοῖς τε Αἰγυπτίοις καὶ τοῖς ἱερεῦσι μαθη-
τεύων. « Adiit enim ille Babylonem, et Persidem,
et Ægyptum, Ægyptiis et sacerdotibus se discipu-
lum præbens. » Ubi pro Αἰγυπτίοις restituendum
ex Clemente μάγοις. Porro pro ἱερεῦσι μαθητεύων
codex Joan. exhibet ἱστοροῦσι μαθητῶν. Tatianus
p. 64 edit. Oxon. de Democrito ait : Ὁ τὸν μάγον
Ὀστανῆν καυχώμενος. « Qui de doctrina Ostanæ
magi se jactabat. »

(8) Ζωροάστρην τὸν μάγον. Ζωροάστρης ὁ Μῆδος
idem dicitur infra p. 354. Verum Strom. v, p. 599
seipsum appellat γένος Πάμφυλον, « genere Pam-
phylium. » Laertius in proœmio refert, Magorum
principem fuisse Ζωροάστρην τὸν Πέρσην, « Zoro-
astrem Persam. » Conf. de *Zoroastre Recognitiones
Clementis*, lib. iv, cap. 27; *Clementina*, homil. 9,
cap. 4, et utrobique Cotelerii notæ.

(9) Ἐδήλωσεν. Aptius ἐδήλωσεν, « amulatus est, »
quod

(10) Βίβλους ἀποκρύφους. Plinius, lib. xxx.

Persam Pythagoras ostendit. Qui Prodicum hæresim A Persequuntur, gloriantur se arcanos libros hujus viri possidere. Alexander autem, in libro *De symbolis Pythagoricis*, refert Pythagoram ✕ fuisse discipulum Nazarati Assyrii (quidam cum existimant Ezechielem, sed non est, ut ostenditur postea), et vult præterea Pythagoram Gallos audisse et Brachmanas. Clearchus autem Peripateticus dicit se nosse quemdam Judæum, cum quo versatus est Aristoteles. Heraclitus autem non humanus, sed divinitus potius dicit apparuisse Sibyllam. Aiunt itaque Delphis in curia ostendi petram quamdam, super quam dicitur sedisse prima Sibylla, quæ ex Helicone venerat, educata a Musis, cum esset filia Lamiae Sidonice. Serapion autem in versibus dicit ne mortuam quidem a divinandi arte cessasse Sibyllam; et id quidem, quod ex ea in ærem recessit post obitum, esse, quod in ominosis vocibus ac rumoribus divinat; ex eo autem, quod in terram mutatum est, corpore, exorta, ut consentaneum est, herba, quæcunque eam bestiarum comedissent, cum in eo loco essent, scribit perfectam futuri cognitionem per exta hominibus significasse. Ejus

✕ P. 358 ED. POTTER.

quod C. quoque monuit. SYLBERG. — « Ita legebat Cyrillus, lib. III *Contra Julianum*, pag. 87, uti constat non modo ex prolatis ibidem Clementis verbis, sed etiam ex sequentibus Cyrilli, qui Pythagoram appellat Zoroastris πανάριστον ἡλωτήν, » inquit eruditus Tatiani editor Oxon., p. 64.

cap. I: « Hermippus, qui de tota ea arte diligentissime scripsit, et vicies centum millia versuum a Zoroastro condita, indicibus quoque voluminibus ejus positus, explanavit. » *Recognitiones* S. Clementis, lib. IV, cap. 27: « Cham cuidam ex filiis suis, qui Mesraim appellabatur, a quo Ægyptiorum et Babyloniorum et Persarum ducitur genus, male compertam magicæ artis tradidit disciplinam: hunc gentes, quæ tunc erant, Zoroastrem appellaverunt, admirantes primum magicæ auctorem, cujus nomine etiam libri super hoc plurimi habentur. »

(11) *Ηροδίκου*. Prodicum hæreseos meminit postea Clemens Strom. III, pag. 458 et Strom. VII, p. 722. Ad verba e *Recognitionibus* Clementis modo laudata hæc adnotavit Cotelerius: « Conf. locum Clementis Alexandrini, lib. I *Strom.* pag. 304, de apocryphis Zoroastris libris circumlatis in Gnostica hæresi Prodicum, cum loco Porphyrii in *Vita Plotini* de libro adulterino Zoroastris nomine inscripto apud Gnosticos. »

(12) *Ναζαράτω τῷ Ἀσσυρίῳ*. Huetius *Demonstrationis evangelicæ* propos. 4 hæc dicit: « Pro eo, quod legi debet Ζαράτω, perperam legitur Ναζαράτω, de vitiosa iteratione postremæ litteræ præcedentis. Zaratius autem est, quem Zabratum appellat Porphyrius in *Vita Pythagoræ*, et Zaratum Plutarchus lib. *Περὶ τῆς ἐν Τιμαίῳ ψυχολογίας*. Atque hunc esse Zoroastrem, supra probavimus. » De hoc nomine confer quæ adnotavit Cotelerius ad *Recognit.* Clementis lib. IV, cap. 27; Cyrillus I. b. IV *Contra Julianum*, qui ex Clemente sua transtulit, Zaran hunc virum appellat.

(13) *Κλέαρχος*. *συνεγέρετο*. Hanc pericopen Eusebius transtulit in suæ *Præparationis evangelicæ* lib. II, c. 6, p. 410. Ipsa Clearchi verba, ex ejus lib. *De somno*, laudata reperies ejusdem libri c. 5.

(14) *Εὐδέραια*. Vigerus ad Euseb. « Dubium est, eumne sibi visum dicat, aut utcumque cognitum. »

(15) *Ἡράκλειτος*. Plutarchus hæc verba Heracliti

Προδίκου (11) μετιόντες αἴρεσιν αὐχοῦσι κεκτηθῆναι. Ἀλέξανδρος δὲ ἐν τῷ *Περὶ Πυθαγορικῶν συμβόλων* Ναζαράτῳ τῷ Ἀσσυρίῳ (12) μαθητεῦσαι ἱστορεῖ τὸν Πυθαγόραν (Ἰεζεκιήλ τοῦτον ἡγοῦνται τινες· οὐκ ἔστι δὲ, ὡς ἔπειτα δηλωθήσεται), ἀκηκοέναι τε πρὸς τοῦτοις Γαλατῶν καὶ βραχμάνων τὸν Πυθαγόραν βροῦλεται. Κλέαρχος (13) δὲ ὁ Περιπατητικὸς εἰδέναι (14) φησὶ τινὰ Ἰουδαίου, ὃς Ἀριστοτέλει συνεγένετο. Ἡράκλειτος (15) γὰρ οὐκ ἀνθρωπίνως φησὶν, ἀλλὰ σὺν Θεῷ μάλλον Σιδύλλῃ πεφάνθαι (16). Φασὶ γοῦν ἐν Δελφοῖς (17) παρὰ τὸ βουλευτήριον δεῖκνυσθαι πέτραν τινα, ἐφ' ἧς λέγεται καθίζεσθαι τὴν πρώτην Σιδύλλαν, ἐκ τοῦ Ἑλικωνίου παραγενομένην, ὑπὸ τῶν Μουσῶν τραφεῖσαν· ἔνιοι δὲ φασὶν ἐκ Μαλιαίων ἀφικέσθαι, Λαμίας οὖσαν θυγατέρα τῆς Σιδῶνος (18). Σαραπίων (19) δὲ ἐν τοῖς ἔπεσι, μηδὲ ἀποθανούσαν λῆξαι μαντικῆς φησὶ τὴν Σιδύλλαν· καὶ τὸ μὲν εἰς ἀέρα χωρήσαν αὐτῆς μετὰ τελευτῆν (20), τοῦτ' εἶναι τὸ ἐν φήμαις καὶ κληῖδοις μαντεύμενον· τοῦ δὲ εἰς γῆν μεταβαλόντος σώματος, πῶς ὡς εἰκὸς ἀναφύεσθαι, ὅσα ἂν αὐτὴν ἐπινημηθῆ ἠρέμματα, κατ' ἐπινοὸν δῆπουθεν γενόμενα τὸν τόπον, ἀκριβῆ τὴν δὲ τῶν σπλάγγων τοῖς ἀνθρώποις προφαίνειν τοῦ

de Sibylla affert lib. *De Pyth. oraculis*: Σιδύλλα, μαινομένη στόματι ἀγέλαστα καὶ ἀκαλλώπιστα καὶ ἀμύριστα φεγγομένη, χιλίων ἐτῶν ἐξικνεῖται τῆ φωνῇ διὰ τὸν θεόν. « Sibylla furenti ore non rutila, neque exornata, aut unguentis oblita verba fundens mille annos voce pervadit, ejus dei omnia, qui per eam loquuntur. » Ex eodem libro sumptum est, quod sequitur de petra, quæ apud Delphos ostenditur. Sed ommissa sunt quadam ab Hervelo, sequitur enim post illud, a *Musis*, ὑπὸ τῶν Μουσῶν τραφεῖσαν· « ἔνιοι δὲ φασὶν ἐκ Μαλιαίων ἀφικέσθαι, Λαμίας οὖσαν θυγατέρα τῆς Σιδῶνος. At Plutarchus, εἰς Μαλεῶνα ἀφικέσθαι, Λαμίας οὖσαν θυγατέρα τῆς Ποσειδῶνος. Sic in Aldina editione: at interpres Gallicus eruditissimus nobis est sequendus, qui cum manuscriptis eum auctorem contulit: « Quidam autem aiunt ex Melea profectam illam, filiamque Lamiae fuisse, Neptuni filie. » Postremo et quæ ex Serapione proferuntur, ex eodem loco decerpta sunt. COLLECT.

(16) *Σιδύλλῃ πεφάνθαι*. Forte legendum Σιδύλλῃ φάναι. LOWTH.— Σιδύλλῃν legit etiam intorpres.

(17) *Φασὶ γοῦν ἐν Δελφοῖς*. Pausanias in *Phocicis* p. 629 edit. Hanov.: Πέτρα δὲ ἐστὶν ἀνίσχουσα ὑπὲρ ταύτης· ἐπὶ ταύτῃ Δελφοὶ σταδῶν φασὶν ἄσαι τοὺς χρησμούς νομα Ἡροδίκῃν, Σιδύλλαν δὲ ἐπικλησὶν τὴν πρότερον γενομένην. Ταύταις ταῖς μάλιστα ὁμοίως οὖσαν Ἀργαίαν εὐρισκον, ἣν θυγατέρα Ἑλληνες Αἰδὸς καὶ Ἀρμίας τῆς Ποσειδῶνος φασὶν εἶναι. « Supra eum porticum eminet saxum, in quo narrat Delphi stesisse et oracula cecinisse vatem nomine Herophilien, cognomine Sibyllam, quæ iamien Sibylla longe ante vixit. Eam certe, ut quamvis aliam, longe vetustissimam comperi, quam Græci Jove et Lamia, Neptuni filia, natam ferunt, » etc.

(18) *Σιδῶνος*. Pro Σιδῶνος apud Pausaniam legitur Ποσειδῶνος, « Neptuni: » paterque Sibyllæ perhibetur Jupiter. Plutarchus quoque in lib. *Περὶ τοῦ μὴ χρᾶν ἔμμετρα τὴν Π.* Lamiam Neptuni filiam facit: ut monuit Joannes Opsopæus. STUB.— Conf. quæ paulo superius dicta sunt.

(19) *Σαραπίων*. H. ms. Σαραπίων. STUBERG.

(20) *Μετὰ τελευτῆν*. Malim cum articulo μετὰ τὴν τελευτῆν. Id.

μείλοντος δήλωσιν γράφει· τὴν δὲ ψυχὴν αὐτῆς A
εἶναι τὸ ἐν τῇ σελήνῃ (21) φαίνόμενον πρόσωπον
αὐταί. Τάδε μὲν περὶ Σιδύλλης. Νουμάς (22) δὲ,
ὁ Ῥωμαίων βασιλεὺς, Πυθαγόριος (23) μὲν ἦν, ἐκ
ἁ τῶν Μουσῶεως ὠφελήθει, διεκώλυτεν ἀνθρωποειδῆ
καὶ ζωόμορον εἰκόνα Θεοῦ Ῥωμαίους κτίζειν. Ἐν
γούν ἑκατὸν καὶ ἑβδομήκοντα τοῖς πρώτοις ἔτεσι,
νοῦς οἰχοδομούμενοι, ἀγαλμα οὐδὲν οὕτε πλαστὸν,
ὅτε μὴν γραπτὸν, ἐποίησαντο. Ἐπεδείκνυτο γὰρ
αὐτοῖς ὁ Νουμάς δι' ἐπικρύψεως (24), ὡς οὐκ ἐφά-
ζασθαι (25) τοῦ βελτίστου δυνατὸν ἄλλως ἢ
μόνῳ τῷ νῷ. Φιλοσοφία τοίνυν, πολυωφελές τι χρῆ-
μα, πάλαι μὲν ἤκμασε παρὰ βαρβάρους, κατὰ τὴν
ἰσθὴ διαλάμψασα· ὕστερον δὲ καὶ εἰς Ἑλλήνας κατ-
ῆλθεν. Προέστησαν δ' αὐτῆς Αἰγυπτίων τε οἱ προ-
φῆται, καὶ Ἀσσυρίων οἱ Χαλδαῖοι (26), καὶ Γαλατῶν
οἱ δρυῖται, καὶ Σαρμαναῖοι (27) Βάκτρων, καὶ Κελτῶν
οἱ φιλοσοφίσαντες, καὶ Περσῶν οἱ μάγοι, οἱ μὲν
γε (28) καὶ Σωτῆρος προεμήνυσαν τὴν γένεσιν,
ἄπιρος αὐτοῖς καθηγουμένοι εἰς τὴν Ἰουδαίαν ἀφι-
κόμενοι γῆν· Ἰνδῶν τε οἱ γυμνοσφισταί, ἄλλοι τε
φίλοσοφοι βάρβαροι. Διττῶν δὲ τούτων τὸ γένος· οἱ
μὲν Σαρμαναῖοι (29), αὐτῶν, οἱ δὲ Βραχμᾶνες καλοῦ-

✕ P. 359 ED. POTTER, 305 ED. PARIS.

(21) Ἐν τῇ σελήνῃ. Plutarchus lib. *De his qui*
visio a Numine pun., p. 567 edit. Paris.: "Ἐλεγε δὲ
ὁ δαίμων τὴν φωνὴν εἶναι Σιδύλλης· φθεῖν γὰρ αὐτὴν
περὶ τῶν μελλόντων ἐν τῷ προσώπῳ τῆς σελήνης
περιερωμένην." Dixit autem Numam, eam esse Si-
byllæ vocem: quippe quæ in facie lunæ circumlata,
de futuris canat. »

(22) Νουμάς. Hæc etiam, usque ad illa verba, C
μόνῳ τῷ νῷ, in *Præp. evang.* lib. ix, c. 6, transtulit
Eusebius.

(23) Πυθαγόριος. Pythagoreus Euseb. Sic postea
Strom. v, p. 548: "Ὁ μὲν βασιλεὺς Ῥωμαίων" (Νου-
μάς ἄνομα αὐτῶν) Πυθαγόριος ὢν, etc. Plutarchus
Numæ, pag. 64 et aliis locis refert, Numæ instituta
Pythagorici simillima fuisse: ἐξ ὧν καὶ μάλιστα
ἴσθον ἔσχεν ἡ σοφία καὶ ἡ παιδείσις τοῦ ἀνδρός ὡς
Πυθαγόρα γεγονότος: « Unde percubuit præcipue
sapientiam hanc et eruditionem eum a Pythagora
accepisse. » Similia dicit Livius *Histor.* lib. i et
lib. xi, ubi errorem de Numa Pythagoræ discipulo
unde manasse existimat, quod utrisque similia in-
stituta fuerint. Cicero *De oratore* lib. ii, cap. 37,
dicit Numam, Pythagoreum licet existimatum, tam-
en « annis permultis ante fuisse, quam ipse Py-
thagoras. » Et paulo post principium lib. iv *Tusc.*
quæst., cum dixisset, « Pythagoram fuisse in Italia
temporibus iisdem, quibus L. Brutus patriam libe-
ravit; » nonnullis interjectis, hæc adjicit: « Quin-
etiam arbitrator propter Pythagoreorum admiratio-
nem, Numam quoque regem, Pythagoreum a po-
terioribus existimatum: nem cum Pythagoræ dis-
cipulinam et instituta cognoscerent, regisque ejus
æquitatem et sapientiam a majoribus suis accepis-
sent, ætates autem et tempora ignorarent propter
vetustatem, eum, qui sapientia excelleret, Pytha-
goræ auditorem fuisse crediderunt. » Dionysius Ha-
licarnassensis *Antiq. Roman.* lib. ii: Πολλοὶ μὲν οἱ
γράφαντες, ὅτι Πυθαγόρου μαθητῆς ὁ Νουμάς ἐγένε-
το, καὶ καθ' ὃν χρόνον ὑπὸ τῆς Ῥωμαίων πόλεως
ἀπαδείχθη βασιλεὺς, φιλοσοφῶν ἐν Κρότωνι διήγγεν.
Ὁ δὲ χρόνος τῆς Πυθαγόρου ἡλικίας μάχεται, etc.
« Multi scribunt Numam fuisse Pythagoræ discipu-
lum: et quo tempore ad regnum Romanum voca-
tus est, apud Crotonem egisse, ac philosophiæ ope-
ram dedisse. Quod quidem ratio temporum non
patitur: quando non paucis annis, sed totis qua-

A autem animam existimat eam esse faciem, quæ
apparet in luna. Et hæc quidem de Sibylla. Numæ
autem, rex Romanorum, erat quidem Pythago-
reus; ex iis autem quæ a Moyse tradita sunt,
adjutus, prohibuit Romanis, ne homini aut ani-
mali similem Dei facerent imaginem. Cum itaque
centum et septuaginta primis annis templa ædifi-
carent, nullam imaginem nec effictam nec æpifi-
ctam fecere. Occulte enim eis indicarat Numæ,
quod id, quod est optimum, non alia ratione quam
sola mente ulli licet attingere. Philosophia ergo,
res quædam valde utilis, olim quidem floruit apud
barbaros, per gentes resplendens: postea autem
venit etiam ad Græcos. Ei autem præfuerunt et
Ægyptiorum prophete, et Assyriorum Chaldæi, et
B Gallorum Druidæ, et Samanæi Bactrorum, et Cel-
tarum ii qui philosophati sunt, et Persarum Magi,
qui quidem Servatoris quoque nostri ortum signifi-
caverunt, stella eos præcedente venientes in Judæam:
et Indorum Gymnosophistæ, et alii philosophi bar-
bari. Est autem duplex horum genus; alii enim ex
iis vocantur Sarmanæ, alii vero Brachmanes. Et
ex Sarmanis quidem, ii, qui appellantur Allobii,

tuor ætatis Pythagoras; fuit Numæ posterior, sic-
ut e communibus historiarum monumentis com-
perimus. Nam hic circa medium sextæ decimæ
Olympiadis, Romæ regnum iiii: Pythagoras vero,
post quinquagesimam demum Olympiadem decessit
in Italia. Quin et validius argumentum habeo, tem-
pora non congruere cum iis, quæ de isto viro nar-
rantur, historiis, quia nondum erat Crotoniatarum
urbs, quando Numa Romam ad regnum accitus est.
Integro enim quadriennio post assumptum a Numa
principatum, Myscelus eam condidit, decimæ sep-
timæ Olympiadis anno tertio. » Paulo post, « Quod
si, » inquit, « licet meam opinionem proferre, vi-
dentur mihi qui hæc scripserunt, occasionem sum-
pisse duabus ex rebus confessis, Pythagoræ com-
moratione in Italia, sapientia Numæ uno omnium
ore celebrata; atque ita hæc contexuisse, et Nu-
mam fecisse Pythagoræ discipulum, non equi-
rentes, ut ego nunc, an eodem vixerint tempore. »
(24) Ἐπικρύψεως. Ἀποκρύψεως, Euseb. Μοχ,
δυνατὸν γλώστη (γλώσση codex Joann.) μόνῳ δὲ τῷ
νῷ. Ibid.

(25) Ὅς οὐκ ἐφ. De simulacris a Numa vetitis,
meminit etiam Plutarchus in Numa: cujus hæc
quoque ibidem verba sunt. H. SYLBERG. — Item
quod Numæ tempore « nec simulacris, nec templis
res divina constaret, » refert Tertullianus *Apol.* cap.
D 25 et *Ad Nation.* lib. ii sub finem.

(26) Χαλδαῖοι. Hesychius, Χαλδαῖοι, γένος μάγων
πάντα γινωσκόντων.

(27) Σαρμαναῖοι. Cyrillus, lib. iv *Contra Julian.*:
Καὶ Γαλατῶν οἱ δρυῖται, καὶ ἐκ Βάκτρων τῶν Περσι-
κῶν Σαρμαναῖοι, καὶ Κελτῶν οὐκ ὀλίγοι. « Et Gallo-
rum druidæ, et ex Bactris Persicis samanæi, et e
Celtis non pauci. » Quæ quidem, ut alia etiam non
pauca, e Clemente transtulit.

(28) Οἱ μὲν γε. Magos ex Arabia profectos, re-
fert Justinus M. *Dialogo cum Tryphone*: "Ἄμα τῷ
γεννηθῆναι αὐτὸν, Μάγοι ἀπὸ τῆς Ἀραβίας παραγε-
νόμενοι, προσεκύνησαν αὐτῷ. « Simul ac in lucem
edebatur, imagi, ex Arabia profecti, illum adora-
vere. » Hunc sequuntur Tertullianus et Epiphani-
us. Alii e Media, Parthia, Chaldæa, Mesopota-
mia venisse hos magos existimant. Conf. Monta-
cutius *Originum ecclesiasticarum* part. i, p. 206 seq.

(29) Σαρμάναι. Hi ab aliis Samanæi dicuntur.

neque urbes habitant, nec domus aut tecta habent : arborum autem induuntur corticibus, et glandes arborumque baccas comedunt, et aquam bibunt manibus; non nuptias, non liberorum norunt procreationem, quemadmodum ii, qui nunc vocantur Encratitæ, id est, « continentes. » Sunt autem etiam ex Indis, qui Buttæ parent præceptis, quem propter insignem virtutem ut deum honorarunt. Seytha autem erat etiam Anacharsis, qui scribitur Græcorum multis antecelluisse philosophis. Hellenicus autem scribit Hyperboreos habitasse ultra Riphæos montes, doceri autem ipsos justitiam, non vescentes ✕ carnibus, sed arborum fructibus. li sexagenarios extra portas ducentes, tollunt de medio. Sunt autem etiam apud Germanos sacræ, quæ vocantur, mulieres, quæ fluviorum vortices prospicientes, fluentorumque sonitus ac circumvolutiones, futura conjiunt et prædicunt. Eæ non permiserunt, ut ipsi cum Cæsare pugnarent antequam nova luna illuxisset. His omnibus Judæum genus est longe antiquius, et eam, quæ apud ipsos scriptis mandata

✕ P. 360 ED. POTTER, 305-306 ED. PARIS.

Origenes *Contra Celsum*, lib. 1, p. 19 : Αἰγυπτίων οἱ σοφοί, ἢ τῶν παρὰ Πέρσαις μάγων οἱ λόγιοι, ἢ τῶν παρ' Ἰνδῶν φιλοσοφούντων Βραχμῆνες, ἢ Σαμαναῖοι, καὶ οὕτω καθ' ἕκαστον τῶν ἐθνῶν. « Egyptiorum sapientes, aut Persarum magi doctiores, aut Indicorum philosophorum brachmanes, vel Samanæi, atque ita singularum gentium. » Porphyrus lib. IV *De abstinentiâ* : Ἰνδῶν γὰρ τῆς πολιτείας εἰς πολλὰ νενεμημένης, ἔστι τι γένος παρ' αὐτοῖς τῶν θεοσφῶν, οὗς γυμνοσοφιστὰς καλεῖν εἰώθασιν Ἕλληνας. Τούτων δὲ δύο αἰρέσεις ὦν τῆς μὲν Βραχμῆνες προέστανται, τῆς δὲ Σαμαναῖοι. « Indorum politia in plures partes cum sit distributa, est apud eos quoddam sacrarum sapientum genus, quos Græci gymnosophistas appellare consueverunt. Horum autem duæ sunt sectæ, quarum uni Brachmanes, alteri vero Samanæi præpositi sunt. »

(30) Ἀλλόθιοι. Ἰλόβιοι, Silvicolæ, scribendum putavit Montacutius, *Originum eccles.* part. 1, pag. 471, ubi allatis Clementis nostri verbis, hæc addit : « Locus est insignis scriptoris πολυμαθεστάτου, quem intactum non possum præterire. Strabo inprimis, e Megasthenis *Indicis*, philosophorum apud Indos distinctionem facit triplicem, vel duplicem saltem, ut essent vel « Campestres, » vel « Montani : » quorum alteri Bacchum, Herculem inprimis colebant alteri. Secundo, dividebantur in brachmanas et germanas. Postremo in brachmanas et brannas, vel prannas. Vocat autem germanas, non alios, quam quos sarmanas appellat Clemens. Instituta τῶν Ἰλόβιων, vel « Silvestrium, » ac « Montanorum, » erant, quæ describit idem Strabo : Τούς μὲν ἐντιμωτάτους Ἰλόβιους (et ita legendum apud Clementem, non ἀλλοθίους, quod doctissimus et diligentissimus Sylburgius non animadvertit) φησὶν ὀνομάζεσθαι ζῶντας ἐν ταῖς ὕλαις ἀπὸ φύλλων καὶ καρπῶν ἀγρίων ἑσθίοντας δὲ φλοιῶν δένδρων, ἀφροδισίων χωρὶς καὶ οἴνων. Narrat autem, istorum præcipuos et colendissimos (« Hylobios ») nominari : quippe qui in silvis viverent, victitantes foliis et fructibus agrestibus, pro vestitu arborum corticibus utebantur, vino et venere abstinebant. Ascetarum et Scleragogarum vitam ita exercebant : quibus eos procul dubio Clemens eruditus ille adsimilasset, et non Encratitis, si ulli tum Ascetæ existissent. » De Brachmanum abstinentia conf. quæ infra dicit Clemens, *Strom.* III, p. 451.

(31) Φλοιοῖς. H. ms., φλοιοῦς, accusat. casu. SYLB.

(32) Βούττα. Βούτζα, uno τ, H. ms. SYLBURG.—

Αμενοι. Καὶ τῶν Σαρμάνων οἱ Ἀλλόθιοι (30) προσγορευόμενοι, οὕτε πόλεις οἰκοῦσιν, οὕτε στέγας ἔχουσι· δένδρων δὲ ἀμφιέννυνται φλοιοῖς (31), καὶ ἀκροδρυα σιτούντων, καὶ ὕδωρ ταῖς χερσὶ πίνουσιν. Οὐ γάμον, οὐ παιδοποιεῖαν ἴσασι, ὡσπερ οἱ νῦν Ἑγκρατῆται καλούμενοι. Εἰσι δὲ τῶν Ἰνδῶν οἱ τοῖς Βούττα (32) πειθόμενοι παραγγέλμασιν, ὃν δι' ὑπεβολὴν σεμνότητος εἰς θεὸν (33) τετιμήκασιν. Σκίθης δὲ καὶ Ἀνάχαρσις ἦν· καὶ πολλῶν παρ' Ἕλλησι διαφέρων οὗτος ἀναγράφεται φιλοσόφων. Τούς δὲ Ὑπερβορέους Ἑλλάνικος ὑπὲρ τὰ Ῥίπαια θρησκεῖν ἱστορεῖ· διδάσκεισθαι (34) δὲ αὐτοὺς δικαιοσύνην, μὴ κρεωφαγούντας, ἀλλ' ἀκροδρύοις χρωμένους. Τούς ἐξηκονταετείς (35) οὗτοι ἐξω πυλῶν ἀγοντες, ἀφανίζουσιν. Εἰσι δὲ καὶ παρὰ Γερμανοῖς (36) αἱ ἱερὰι Β καλούμεναι γυναῖκες, αἱ ποταμῶν δίναις προβλέπουσαι (37), καὶ βευμάτων ἐλιγμοῖς καὶ φόφοις, τεκμαίρονται καὶ προθεσπίζουσι τὰ μέλλοντα. Αὗται γοῦν οὐκ εἴασαν αὐτοὺς τὴν μάχην θέσθαι πρὸς Καίσαρα πρὶν ἐπιλάμψαι σελήνην τὴν νέαν. Τούτων ἀπάντων πρεσβύτατον μακροῦ τὸ Ἰουδαῖον (38) γένος·

Idem hic, quem alii Buddam, et mendose Buddam vocant. Ratramnus *De nativitate Christi* cap. 3 : « An certe Bragmanorum sequemur opinionem, ut quemadmodum illi sectæ suæ auctorem Buddam per virginis latus narrant exortum, ita nos Christum fuisse prædicemus? »

(33) Εἰς θεόν. Seu potius ὡς θεόν.

(34) Διδάσκεισθαι. Quamvis tolerari possit hæc vox, malim tamen ἀσκεῖν, quod habet Theodoretus *De curand. Græc. affect.* lib. XII, pag. 670, ubi, a Clemente doctus, hæc dicit : Καὶ γὰρ Ἑλλάνικος ἐν ταῖς ἱστορίαις ἔφη, τοὺς Ὑπερβορέους οἰκεῖν μὲν ὑπὲρ τὰ Ῥίπαια θρη, ἀσκεῖν δὲ δικαιοσύνην, μὴ κρεωφαγούντας, ἀλλὰ ἀκροδρύοις χρωμένους. « Hellenicus in historiis refert, Hyperboreos habitare quidem ultra Riphæos montes, exercere autem justitiam, non vescentes carnibus, sed arborum fructibus. »

(35) Τούς ἐξηκονταετείς. Similia de Massagelis refert Herodotus sub finem lib. 1, et de Sardouinis Tzetzes in *Lycophronis* vers. 796.

(36) Γερμανοῖς. Id memorat Cæsar *De bello Gallico* lib. 1, cap. 4 : « Cum ex captivis quaereret Cæsar, quamobrem Ariovistus prælio non deceraret, hanc reperiebat causam : Quod apud Germanos ea consuetudo esset, ut matresfamilias sortibus et vaticinationibus declararent, utrum praelium committi ex usu esset, necne : eas ita dicere : Non esse fas Germanos superare, si ante novam lunam prælio contendissent. » Idem referunt Dio Cassius *Roman. hist.* lib. XXXVIII extremo, Polyænus lib. VIII, cap. 23; Julius Celsus in *Vita Cæsaris*, et Plutarchus in Cæsare p. 712, quo loco, ut alias non semel, iisdem fere verbis, quibus Clemens noster, usus est : Ἔτι δὲ μᾶλλον αὐτοὺς ἡμῶν τὰ μαντεύματα τῶν ἱερῶν γυναικῶν, αἱ ποταμῶν δίναις προσβλέπουσαι, καὶ βευμάτων ἐλιγμοῖς καὶ φόφοις τεκμαίρονται, προθεσπίζον, οὐκ εἶσαι μάχην τίθεσθαι πρὶν ἐπιλάμψαι νέαν σελήνην. « Magis adhuc Germanorum animos fregerunt vaticinationes sacrarum mulierum, quæ fluviorum vorticibus inspectis, et ex fluviorum circumvolutionibus et sonitibus conjicientes, futura prædicebant, non sinentes pugnam inire antequam nova luna exorta esset. »

(37) Προβλέπουσαι. Rectius προσβλέπουσαι. SYLB.— Quam emendationem firmant, quæ modo e Plutarcho allata sunt.

(38) Ἰουδαῖον. Judaicas antiquitates cæteris omnibus anteior, docuit etiam Fl. Josephus *Contra*

καὶ τὴν παρ' αὐτοῖς φιλοσοφίαν ἔγραπτον γενομένην, προκατάρξαι τῆς παρ' Ἑλληνιστῶν φιλοσοφίας, διὰ πολλῶν ὁ Πυθαγόριος ὑποδείκνυσαι Φίλων (39). Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ Ἀριστόδουλος (40) ὁ Περιπατητικὸς, καὶ ἄλλοι πλείους, ἵνα μὴ κατ' ὄνομα ἐπιὼν διατρίβω. Φανερώτατα (41) δὲ Μεγασθένης ὁ συγγραφεὺς, ὁ Σελεύκῳ τῷ Νικάτορι (42) συμβεβιωκῶς, ἐν τῇ τρίτῃ τῶν Ἰνδικῶν ὡδε γράφει: « Ἀπαντα μὲν τοιαῦτα περὶ φύσεως εἰρημένα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις λέγεται καὶ παρὰ τοῖς ἔξω τῆς Ἑλλάδος φιλοσοφοῦσι: τὰ μὲν παρ' Ἰνδοῖς (43) ὑπὸ τῶν Βραχμάνων, τὰ δὲ ἐν τῇ Συρίᾳ ὑπὸ τῶν καλουμένων Ἰουδαίων. » Τινὲς δὲ μυθικώτερον τῶν Ἰδαίων (44) καλουμένων Δακτύλων σοφοῦς τινὰς πρῶτους γενέσθαι λέγουσιν: εἰς οὓς ἦ τε τῶν Ἐφεσίων λεγομένων γραμμάτων (45), καὶ ἡ τῶν κατὰ μουσικὴν εὐρεσις ῥυθμῶν ἀναφέρεται. Δι' ἣν αἰτίαν οἱ παρὰ τοῖς μουσικοῖς δάκτυλοι τὴν προσηγορίαν εἰλήφασιν. Φρύγες δὲ ἦσαν καὶ βάρβαροι οἱ Ἰδαῖοι δάκτυλοι. Ἡρόδωρος δὲ τὸν Ἰρακίαν, μάντιν καὶ φυσικὸν γενομένον, ἱστορεῖ παρὰ Ἀτλαντοῦ τοῦ βαρβάρου τοῦ Φρυγῶς διαδέχασθαι τοῖς τοῦ κόσμου κίονας (46)· αἰνιττομένον τοῦ μύθου, τὴν τῶν οὐρανίων ἐπιστήμην μαθήσει διαδέχασθαι. Ὁ δὲ Βηρύτιος Ἑρμιππος Χείρωνά τὸν κένταυρον σοφὸν καλεῖ, ἐφ' οὗ καὶ ὁ τῆν *Τιτανομαχίαν* (47) γράψας, φησὶν, ὡς ἡ πρῶτος οὗτος (48) εἰς τε δικαιοσύνην θνητῶν γένος ἤγαγεν, δεῖξας ὄρκον καὶ θυσίας ἱλαρὰς, καὶ σχήματα Ὀλύμπου. »

✕ P. 361 ED. POTTER.

Arionem, Justinus Martyr *Parænesi ad Græcos*, et Eusebius *Præparatione evangelicæ*. H. SYLBERG.

(39) Ὁ Πυθαγόριος.... Φίλων. Sic Sozomenus *Hist. ecclies.* lib. 1, cap. 12: Φίλων δὲ ὁ Πυθαγόριος. Ubi hæc adnotavit Valesius: « In codice Fuketiano scriptum est Πυθαγόριος. Atque ita semper in optimis exemplaribus hoc vocabulum scriptum inveni. » Porro cur Sozomenus Philonem Pythagoriam nominaverit, nescio. Melius quidem iudicio, Platonium dixisset: siquidem de Philone ab antiquis dictum accepimus, « Ἡ Φίλων πλατωνίζει, ἡ Πλάτων φιλωνίζει, teste Hieronymo in libro *De scripturis ecclesiasticis*. » Sed Pythagoram etiam sectatus est Philo. Unde τῶν Πυθαγορείων ἱερώτατον θίασον, ἢ sanctissimum Pythagoreorum chorum, ἢ vocat in principio lib. *Περὶ τοῦ πάντα κενυθαῖον εἶναι ἐλευθέρου*.

(40) Ἀριστόδουλος. Ejus verba Clemens infra recitat p. 342 ed. Paris.

(41) Φανερώτατα. Hoc commation usque ad hæc verba καλουμένων Ἰουδαίων, Eusebius in suæ *Præp. evang.* lib. viii, c. 6, p. 410 transtulit.

(42) Νικάτορι. Νικάνορι, Euseb. et Suidas, inquit Sylberg.

(43) Παρ' Ἰνδοῖς. Παρὰ τοῖς Ἰνδοῖς, Euseb., ubi *in* ἐν Συρίᾳ, omisso τῇ articulo.

(44) Ἰδαίων. De Idæis Dactyliis vise et Diodorum Siculum, pag. 145, et Plutarchi *Vitas*, p. 22. H. SYLBERG.

(45) Ἐφεσίων ἰ. γραμμάτων. De his Plutarchus *Sympos.* lib. vii, quæst. 5: Οἱ μάγοι τοὺς δαιμονιζομένους κελεύουσι τὰ Ἐφέσια γράμματα πρὸς ἀσέως καταλέγειν καὶ ὀνομάζειν. « Magi dæmoniis veratos jubent ad se Ephesias litteras recensere et nominare. » Quales autem hæc litteræ fuerint, docet Clemens *Strom.* v, p. 508, ubi conf. quæ adnotata sunt.

(46) Κόσμου κίονας. Scilicet, « columnas, » in quibus, more antiquo, cælestium corporum motus inscripserat. Hinc de Atlante cælorum columnas

A est, philosophiam cœpisse ante Græcam, multis verbis 132 ostendit Philo Pythagoreus. Quinetiam Aristobulus quoque Peripateticus, et alii complures, ne in eis nominatim persequendis immorer. Apertissime autem scriptor Megasthenes, qui vixit cum Seleuco Nicator, scribit in tertio *Rerum Indicarum*: « Omnia quidem, quæ de natura dicta sunt a veteribus, dicuntur etiam ab iis, qui extra Græciam philosophantur, partim quidem apud Indos a Brachmanis, partim vero in Syria ab iis qui vocantur Judæi. » Quidam autem fabulosius ex iis, qui Idæi appellantur Dactyli, sapientes quosdam primum fuisse dicunt, ad quos et Ephesiarum, quæ dicuntur, litterarum, et eorum, qui sunt in musica, numerorum refertur inventio. Propter quam causam sunt appellati, qui sunt apud musicos, dactyli. Phryges autem erant et barbari Idæi Dactyli. Herodorus autem refert Herculem, cum esset vates et naturalis scientiæ studiosus, ab Atlante barbaro Phryge mundi suscepisse columnas. Qua fabula innuitur, eum cælestium scientiam ab illo didicisse. Hermippus autem Berylius vocat Chironem centaurum sapientem. De quo etiam dicit, qui scripsit *Titanomachiam*, quod ἢ is primus universum ✕ mortalium genus ad justitiam duxit, indicatis jurisjurandi formulis, deorum lætis sacrificiis, et cæli figuris. » Ab eo instituitur Achilles, qui militavit ad Ilium. Hippo autem filia Centauri, Æolo conjuncta, docuit eum naturæ contemplatio-

humis sustinente nata est fabula. Conf. quæ paulo superius de veterum στήλῃσι adnotata sunt.

(47) *Τιτανομαχίαν*. Multi dicuntur hujus operis auctores. Athenæus ideo lib. vii citat *Titanomachiam* scriptorem lib. ii, sive is fuerit Eumelus Corinthius, sive Arctinus, sive alio quocunque nomine vocari gaudeat. COLLECT.

(48) Οὔτος. Hi versus hoc modo scribendi sunt:

..... Οὔτος
 Εἰς τε δικαιοσύνην θνητῶν γένος ἤγαγε, δειξας
 ὄρκον, καὶ θυσίας ἱλαρὰς, καὶ σχήματ' Ὀλύμπου.
 Pro θυσίας ἱλαρὰς Heinsius scripsit θυσίας ἱεράς, « sacrificia sacra. » Vocem ἱλαρὰς in sua versione omisit Hervetus interpres. Verum nil mutandum, vel omittendum. Intelligit enim sacrificia, quibus sperabant deos reddere ἱλαροῦς, ἢ propitios. » Est enim ἱλαρὸς Hesychie ἴλαος, ἴλωος. Quinetiam ipsi deorum cultores sacrorum tempore ἱλαροί, ἢ hilares, ἢ erant, genioque indulgebant, et hymnos cantabant; atque his artibus deos ἱλαροῦς et ἱλάους faciebant. Quo spectant, quæ refert Athenæus lib. viii, cap. 16, pag. 363: Τὰς δὲ εὐωχίας ἐκάλουν οὐκ ἀπὸ τῆς ὀχῆς, ἢ ἐστὶ τροφή, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ κατὰ ταῦτα εὐ ἔχειν, εἰς ἃς δὴ συνιόντες οἱ τὸ θεῖον τιμῶντες, καὶ εἰς εὐφροσύνην καὶ ἀνεσιν αὐτοὺς μεθιέντες, τὸ μὲν ποτὴν μέθυ, τὸν δὲ τοῦτο δωρησάμενον θεὸν Μεθυμναῖον, καὶ Ἀναῖον, καὶ Εὐῖον, καὶ Ἰήιον προσηγόρευον: ὡσπερ καὶ τὸν μὴ σκυθρωπὸν καὶ σύννον ἱλαρὸν, διδὸν καὶ τὸ δαιμόνιον ἴλεων ἤξῃον γίνεσθαι ἐπιφωνοῦντες ἡ ἰή. Ὅθεν καὶ τὸν τόπον, ἐν ᾧ τοῦτο ἐπράττον, ἱερὸν ὠνόμαζον. Ὅτι δὲ τὸν αὐτὸν ἴλεων καὶ ἱλαρὸν ἔλεγον, δηλοῖ Ἐπιππος, etc. « Εὐωχίας quidem, non ab ὀχῇ, quo vocabulo indicator alimentum, nuncuparunt; sed ab εὐ ἔχειν, quod in iis bene se haberent. Nam ad epulas convenientes, primum deos venerabantur, deinde ad animi remissionem et hilaritatem sese traducebant, potum quidem μέθυ appellantes, ejusque largitorem deum Methymnaum, Lyæum, Evium, Ieium: quemadmodum et ἱλαρὸν, minime tristem hominem,

nem, patris sui scientiam. De Hipponē autem testatur quoque sic Euripides :

οικησασα Αιδώ, ἐδιδάξατο αὐτὸν τὴν φυσικὴν θεωρίαν, τὴν πατριὸν ἐπιστήμην. Μαρτυρεῖ καὶ Εὐριπίδης περὶ τῆς Ἴππουσ ὧδε πως :

*Divina quæ primum quidem præ sagiit
Oraculis, nec non per ortus siderum.*

Apud hunc Æolum, Ulysses post Trojam captam hospitio excipitur. Observa mihi tempora ad comparationem ætatis Moysis, et antiquissimæ, quæ ejus tempore fuit, philosophiæ.

Α Παρὰ τοῦτου Ἀχιλλεύς παιδεύεται, ὅ ἐπ' Ἴλιον στρατεύσας. Ἰππὼ δὲ, ἡ θυγάτηρ τοῦ κενταύρου, συν-

*Ἡ πρῶτα μὲν τὰ θεῖα προδύμναι τεύσατο
Χρημοῖσιν, ἡ δὲ ἀστέρων ἐπανατολάς (49).*

Παρὰ τῷ Αιδώ τούτῳ Ὀδυσσεὺς μετὰ τὴν Ἴλιω ἄλωσιν ξενίζεται. Παρατῆρει μοι τοὺς χρόνους εἰς σύγκρισιν τῆς Μωσέως ἡλικίας, καὶ τῆς κατ' αὐτὸν ἀρχαιοτάτης φιλοσοφίας.

CAPUT XVI.

Præter philosophiam, aliarum etiam artium inventores fere barbaros fuisse.

Non solius autem philosophiæ, sed etiam omnium fere artium fuere inventores barbari. Primi itaque Ægyptii astrologiam ad homines deduxere. Similiter autem etiam Chaldæi. Ægyptii rursus et lucernas primi accendere docuerunt, et annum in menses duodecim dividerunt, et in templis cum mulieribus coire prohibuerunt, neque ad sacra ab uxore illotis audeundum esse, lege sanxerunt. Et rursus inventores fuere geometriæ. Sunt autem, qui dicunt Cares eam, quæ ex astris colligitur, invenisse præscientiam. Avium autem volatus primi Phryges observarunt. Aruspicinam autem seu extispicinam perfecte tenuerunt Tusci, vicini Italiæ. Isauri autem et Arabes auguriis studuere, sicut Telmisenses ei, quæ per somnia fit, divinationi. Etrusci tubam, et Phryges tibiam excogitavere. Phryges enim erant

Οὐ μόνον δὲ φιλοσοφίας, ἀλλὰ καὶ πάσης σχεδὸν τέχνης εὐρεταὶ βάρβαροι (50). Αἰγύπτιοι (51) γοῦν πρῶτοι ἀστρολογίαν εἰς ἀνθρώπους ἐξηγεῖσαν ὁμοίως δὲ καὶ Χαλδαῖοι. Αἰγύπτιοι λύχνους τε αὐ κατεῖν πρῶτοι κατέδειξαν (52), καὶ τὸν ἐνιαυτὸν εἰς δώδεκα μῆνας διεύλον, καὶ ἐν ἱεροῖς μισγεσθαι γυναίξιν (53) ἐκώλυσαν, μηδ' εἰς ἱερὰ εἰσιέναι ἀπὸ γυναικὸς ἀλούτους ἐνομοθέτησαν. Γεωμετρίαν τε αὐ εὐρεταὶ γεγόνασιν (54). Εἰσὶν δὲ οἱ Κάραι τὴν δι' ἀστέρων πρόγνωσιν ἐπινοήσαντες λέγουσιν. Πτήσεις δὲ ὀρνίθων παρεφύλαξαντο (55) πρῶτοι Φρύγες. Καὶ θυτικὴν ἤκριθωσαν Τοῦσκοι (56), Ἰταλίας γέιτονες. Ἰσαυροὶ δὲ καὶ Ἀραβες ἐξεπόνθησαν τὴν οἰωνιστικὴν (57), ὡσπερ Τελμισεῖς (58) τὴν δι' ὀνείρων μαντικὴν. Τυρρῆνοὶ (59) σάλπιγγα ἐπενόησαν, καὶ Φρύγες αὐλὸν· Φρύγες γὰρ ἦσθη Ὀλυμπός τε καὶ Μαρσούας. Κάδμος (60)

sed cum comitate gravem. Deum autem cum ἄλω, propitium, sibi esse cuperent, ἡ ἡ ἀclamabant : unde templum, in quo hæc faciebant, ἱερὸν vocabant. Quod vero ἄλω et ἰλαρὸν eodem sensu dicerent, ostendit Ephippus, et c. Hujusmodi sacrificium est, quo Græci Homerici Apollinem iratum placant, *Iliad. A.*

(49) *Ἐπανατολάς*. Forte rectius ἐπαντολῆς, vel Dorice ἐπαντολᾶς, gen. casu. SYLBERG. — Sumpta autem hæc sunt e quadam Euripidis tragœdia, quæ jam non exstat.

(50) *Βάρβαροι*. Hinc de Celso Origenes lib. 1, pag. 5, ait : Ἐξῆς βάρβαρὸν φησὶν ἄνωθεν εἶναι τὸ δόγμα, δηλονότι τὸν Ἰουδαϊσμόν, οὗ Χριστιανισμὸς ἤρτηται. Καὶ εὐγνώμως γε οὐκ ὀνειδίζει ἐπὶ τῇ ἀπὸ βάρβαρων ἀρχῇ τῷ λόγῳ, ἐπαινῶν ὡς Ἰκανοὺς εὐρεῖν δόγματα τοῖς βάρβαροις. « Deinceps ait, sectam hanc ab origine esse barbaram, nimirum Judaicum intelligens, cum quo Christianismus conjunctus est. Et merito non vituperat originem barbaricam, quandoquidem in ipso sermonis initio laudat barbaros, ut inventores dogmatum. » Tatianus idem argumentum copiose tractavit principio *Orat. ad Græcos*, quem Clemens fere κατὰ πόδας secutus est. Ποῖον γὰρ ἐπιτηδεύμα παρ' ἡμῖν τὴν σύστασιν οὐκ ἀπὸ βάρβαρων ἐκτήσαστο; « Quod enim, inquit, apud vos studium, non a barbaris traxit originem? » pag. 2. Deinde Telmissensibus tribuit τὴν δι' ὀνείρων μαντικὴν, Caribus τὴν δι' ἀστέρων πρόγνωσιν, Phrygiibus et Isauris πτήσεις ὀρνίθων, reliqua ut præteream, quæ apud ipsum legi possunt. Conf. etiam Theodoretus *De curandis Græc. affect.* pag. 467. In quo opere a Clemente non pauca mutuatus est.

(51) *Αἰγύπτιοι*. Hanc de rerum inventoribus pericopen, usque ad hæc verba, Ἑλλήνας τὰ ἐπιτηδεύματα ἀφείληται, recitavit in suæ *Præparationis evangel.* lib. 1, cap. 6, Eusebius ῥήμασιν αὐτοῦ, ut

ait ipse. Sunt tamen quæ omisit, quæque e suis locis in aliena transtulit. Conf. *Recognitiones Clementis* lib. v, cap. 20, quæque ibi de rerum inventoribus e mss. Regiis collegit Cotelerius; et Plinius lib. vii, cap. 56.

(52) *Αἰγύπτιοι ... κατέδειξαν*. Λύχνους τε αὐ (αὐ abest a cod. Joan.) κατεῖν πρῶτοι κατέδειξαν Αἰγύπτιοι, Euseb.

(53) *Μισγεσθαι γυναίξιν*. Γυναίξιν μίγνυσθαι, Euseb. Dein, ἀπὸ γυναικῶν ἀλούτ. Ibid.

(54) *Εὐρεταὶ γε*. Εὐρεταὶ οἱ αὐτοὶ γε. Euseb.

(55) *Παρεφύλαξαντο*. Παρεφύλαξαν, Euseb.

(56) *Τοῦσκοι*. Hoc pro ὄσοι repositum ex Eusebio. SYLBERG.

(57) *Ἐξεπόνθησαν τὴν οἰωνιστικὴν*. Ἐξεπόνθησαν τὴν ἰωστικὴν, cod. Joan. absque sensu.

(58) *Ὡσπερ Τ.* Ὡσπερ ἀπέλει Τ. Euseb.

(59) *Τυρρῆνοὶ*. Τυρρῆνοὶ δὲ Euseb. Τυρρῆνοὶ δὲ cod. Joan. Athenæus lib. iv, cap. 25 : Τυρρῆνων δὲ ἔστιν εὐρημα κέρατα τε καὶ σάλπιγγες. « Tyrrhenorum inventum sunt cornua, et tubæ. »

(60) *Κάδμος*. Cadmum litteras primum in Græciam intulisse, tradit etiam Herodotus lib. v, pag. 194; Diodorus Siculus pag. 140; Fl. Josephus pag. 917; Plutarch. ix *Sympos.*, 2. H. SYLBERG. — Quibus addi poterunt, quæ congestit Fabricius, *Bibliotheca Græca* lib. 1, cap. 23, sect. 2. Porro hanc de Cadmo periochen omisit Eusebius, ut etiam sequentia verba usque ad θάλασσαν ἐπλευσε, cod. Joan. Nihilominus ea, quæ ad Cadmum spectant, olim apud Clementem existisse, locuples testis est Cyrillus *Contra Julian.* lib. vii, pag. 231, ubi postquam dixerat, litteras a Judæis ad Phœnices descendisse, hæc addit : Παραδοῦναι δὲ τοῖς Ἑλλήνων παισὶ, Κάδμος δηλονότι παρ' αὐτοῖς γεγονότος, καὶ αὐτὰ δὲ διδάξαντος τὰ πρῶτα στοιχεῖα. Ταύτης ἰδίᾳ μνησθῆναι τῆς ἱστορίας ἐν τοῖς *Στρωματεῦσι* Κλήμης, ἀνὴρ ἐλλόγιμος καὶ φιλομαθής, καὶ ἀναγνω-

ἢ Φοινῆς ἦν, ὁ τῶν γραμμάτων Ἑλλήσιν εὐρετής, ἃ ἔφασιν Εὐφορος (61)· ὄθεν καὶ Φοινικῆα τὰ γράμματα Ἡρόδοτος (62) κεκλήσθαι γράφει. Οἱ δὲ Φοινίκας καὶ Σύρους γράμματα ἐπινοῆσαι πρῶτους λέγουσιν· ἰατρικὴν δὲ Ἄπιν Αἰγύπτιον αὐτόχθονα, πρὶν εἰς Αἴγυπτον ἀφικέσθαι τὴν Ἰῶ (63)· μετὰ δὲ ταῦτα Ἀσκληπιὸν τὴν τέχνην αὐξῆσαι λέγουσιν (64). Ἄτλας δὲ ὁ Λίβυς πρῶτος ναῦν ἐναυπηγήσατο, καὶ τὴν θάλασσαν ἐπλευσε. Κέλμις τε αὐτὸ καὶ Δαμναμενεὺς (65) οἱ τῶν Ἰδαίων (66) Δάκτυλοι, πρῶτοι σιδήρου εὐρον ἐν Κύπρῳ· ὁ δὲ ἄλλος Ἰδαῖος (67) εὐρε γιλαῦ (68) χρᾶσιν· ὡς δὲ Ἡσιόδος, Σκύθης. Καὶ μὴν

ἔ P. 362 ED. POTTER, 307 ED. PARIS.

σμάτων Ἑλληνικῶν πολυπραγμονήσας βάθος, ὡς ὀλίγα τάχα πού τῶν πρὸ αὐτοῦ. « Hos (Phœnices) illa Græcorum filiis tradidisse, cum Cadmus nimirum apud illos versatus, ipsa prima elementa docuisset. Clemens hujus historiæ particulatim in *Stromatis* meminuit, vir imprimis doctus et studiosum amans, qui Græcarum litterarum altitudinem, quantum forsitan ante illum pauci, perscrutatus est. » Theodoretus etiam ut alibi sæpe, sic in his etiam Clementem nostrum secutus est, serm. 1 *De curand. Græc. affecti*, pag. 467, 468 : Καὶ τὰ γράμματα δὲ Φοινίκας εὐρηχέναι λογοποιοῦσιν οἱ Ἕλληνες, καὶ τὴν Κάδμω τὰ αὐτὰ πρῶτον εἰς τὴν Ἑλλάδα κομισαί. Ἰατρικῆς δὲ ἀρετῆς τὸν Ἄπιν φασὶ τὴν Αἰγύπτιον, εἶτα τὴν Ἀσκληπιὸν αὐξῆσαι τὴν τέχνην. Σκάφος δὲ πρῶτον ἐν Λιβύῃ ναυπηγηθῆναι λέγουσιν. « Memorat Græci litteras a Phœnicibus inventas, Cadmum primum in Græciam intulisse. Apin Ægyptium medicinæ auctorem fuisse, eam vero postea auxisse Æsculapium ferunt. Navem primam in Libya faciam tradunt. »

(61) *Εὐφορος*. Reinesius *Var. lect.* lib. II, cap. 6, pag. 166 et 167, hæc dicit : « Scimus autem non solum id præstitisse, sed etiam hoc effecisse confidimus, ut sæpiuscule productis Strabonis et Plinii de Ephori *Heurematibus* testimoniis omni exceptione majoribus persuasi viri docti, Athenæum, qui lib. IV, *Εὐφορον ἐν τοῖς εὐρημασι* laudat de tibis tragicis, Iysiodis et citharisteriis, itemque Clementem, qui lib. I *Strom.* *Εὐφορον* citat testem ejus, quod « Cadmus Phœnix litteras Græcis tradiderit, » emendare non ultra sunt tergiversati. Est enim *Εὐφορος* inter τοὺς κατεφωσμένους quoad εὐρήματα, *Εφορος* vero nemini controversus. Casaubonus *Animadvers.* ad Athenæi lib. I. superius dicti cap. 25, nondum se constituisse ait, sitne *Euphorus* iste, qui de inventis priorum scripsit, notus omnibus historicis Ephorus, an alius. Audacter Vossius lib. III, pag. 285, lectionem in Athenæo non esse mutandam, et habet igitur *Euphorum De inventis* alium ab Ephoro. Quid in hanc partem constituentiam sit, e dictis patet, nimirum mutandam esse lectionem editam in Athenæo planissime, pariterque falsam in Clemente, videndumque ne entia præter necessitatem multiplicentur. » Hæc ille. Porro Clemens *Euphorum* vocat infra pag. 338, sed *Ephorum* pag. 334, 337, 351. *Εφορος* etiam hoc loco scribendum, dicunt Lipsius in *Annal.* Taciti cap. 11. Vossius Aristarchi lib. I, cap. 11, itemque Josephus Scaliger notis in Eusebii *Chronicon*.

(62) *Ἡρόδοτος*. Herodoti verba Terpsichores c. 58, hæc sunt : Οἱ δὲ Φοινίκες οὗτοι οἱ σὺν Κάδμῳ ἀπὸ τῶν τῶν ἔσαν οἱ Γεφυραῖοι, ἄλλα τε πολλὰ, ἀπὸ τῶν ταύτην τὴν χώραν εἰσάγαγον διδασκάλια ἐς τοὺς Ἕλληνας, καὶ ἐπὶ καὶ γράμματα, οὐκ ἔοντα τῆν Ἑλλήσιν, ὡς ἐμοὶ δοκεῖν... Χρεώμενοι δὲ, ἐφάσαν, ὡς περ καὶ τὸ δίκαιον ἔφερε, ἐσαγαγόντων Φοινικῶν ἐς τὴν Ἑλλάδα, Φοινικῆα κεκλήσθαι. « Phœnices isti, qui cum Cadmo advenerunt, quorum Gephyræi fuere, dum hanc regionem incolunt, cum alias multas doctrinas in Græciam introduxe-

re, tum vero litteras, quæ apud Græcos, ut mihi videtur, antea non fuerant. Quibus utentes, famam sparserunt, ut æquitas etiam postulabat, cum Phœnices eas in Græciam introduxissent, Phœnicias esse nominandas. » Sunt etiam, qui φοινικῆα γράμματα a Cretensibus dicta autumant, qui litteras a sese, ut dicebant, inventas foliis palmarum, quas Græci φοινίκας vocant, inscribere consueverunt. Conf. Suidas v. *Φοινικῆα γράμματα*, Apostolius cent. 20, prover. 29 ; Meursii *Creta* lib. IV, sub finem cap. 1.

(63) *Αὐτόχθονα ... τὴν Ἰῶ*. Hæc omisit Eusebius.

(64) *Τὴν τέχνην αὐξῆσαι λέγουσιν*. Αὐξῆσαι τὴν τέχνην ἱστοροῦσιν, Euseb.

(65) *Κέλμις τε αὐτὸ καὶ Δαμναμενεὺς*. Apud Eusebium, *Τέλμις τε καὶ Δαμναμενεὺς* οἱ τῶν Ἰουδαίων δάκτυλοι, πρῶτοι ἐν Κύπρῳ σιδήρου εὐρον. Trapezuntius, « Tolmentem vero et Damnameneum Judæos in Cypro primos ferrum invenisse. » Atque ita Polydorus Virgilius in lib. *De inventis*. Clemens habet rectius, *Κέλμις τε αὐτὸ καὶ Δαμναμενεὺς* οἱ τῶν Ἰδαίων. Apollonii scholiastes auctoris *Phoronidis* (id est, poematis nomen, quod citatur pag. 372), carmina citat, in quibus tres tantum Dactyli nominantur :

Κέλμις, Δαμναμενεὺς τε μέγας, καὶ ὑπέρβιος

Celmis, Damnameneusque ingens, Acmonque superbus.

Vide proverbium *Κέλμις ἐν σιδήρῳ*, de iis qui nimium sibi credunt. Sunt qui quatuor numerant, ait Greg. Gyraldus *Synt.* 1 : Salaminium, Damnameum, Herculeum et Acmonem. Plin. lib. VII, c. 56 : « Ferrum Hesiodus in Creta eos, qui vocati sunt Dactyli Idæi. » Itaque hic fortasse legendum erat ἐν Κρήτῃ, non ἐν Κύπρῳ. Sed et Strabo in lib. XIV scribit Telchinas, quos quidam et Corybantes putant ex Creta in Cyprum venisse, et primos ferrum, et æs operatos esse. Diod. Siculus lib. V, cap. 15, in loco, quem Berecynthum dicunt, Idæos Dactylos ignis usum et æris, ferrique naturam invenisse tradit. COLLECT. — *Τέλμης τε Δαμναμενεὺς* codex Joan.

Vera nomina esse *Κέλμις*, et *Δαμναμενεὺς*, e veteri *Phoronidis* auctore constat. Eorumdem etiam multis in locis meminit Nonnus : et e multis dactylis, quos memorat Apollonii vetus scholiastes, duo præcipui sunt *Κέλμις* et *Δαμναμενεὺς*.

(66) *Ἰδαίων*. Ἰουδαίων mendose Euseb.

(67) *Ὁ δὲ ἄλλος Ἰδαῖος*. At Eusebius : *Δέλας δὲ ἄλλος Ἰουδαῖος εὐρε χαλκοῦ χρᾶσιν, ὡς δὲ Ἡσιόδος, Σκύθης*. Trapezuntius : « *Æris* autem tincturam aut temperiem, qua robur accipit, Delam Judæum comperisse, quamvis Hesiodus Delam ex Scythia fuisse asserat. » Plin. lib. VII, cap. 56 : « *Æs* conflare et temperare Aristoteles Lydum Scythem monstrasse, Theophrastus Delam Phrygem putat. » Scribe ergo : « *Delas* autem alius Idæus æris, » etc., quamvis de patria diversa sentiant. COLLECT. — *Δέλας* habere ms. Palat., refert Sylburgius.

(68) *Χαλκοῦ*. Χαλκῶ codex Joan.

Ac Thraces quidem primi eam, quæ ἄρπη vocatur, invenerunt: est autem incurvus gladius; et peltis primi usi sunt in equis. Similiter autem Illyrii quoque peltam invenerunt. Tuscanos aiunt plasticen excogitasse, Itanumque ✕ (Samnites is fuit) primo clypeum fecisse. Cadmus autem Phœnix primus invenit lapidicinam, et in monte Pancæo excogitavit auri metalla. Jam vero alia quoque gens, Cappadoces, primi invenerunt id, quod nabhum appellatur, quemadmodum Assyrii quoque dichordon. Carthaginenses autem primi construxerunt quadriremum: eandem extemporaneam, fabricatus est Bosphorus. Medea autem, Ætæ filia, Colchis, prima pilos tingere excogitavit. Quinetiam Noropes (est autem gens Pæoniæ, nunc autem appellatur Norica) æs elaborarunt, et primi ferrum purgarunt. Amycus, rex Bebrycum, lora pugilum, id est, cæstus, primus excogitavit; et Olympus Mysius in musica harmoniam Lydiam artificiose invenit, et qui vocantur Troglodytæ, sambucam ✕ P. 563 ED. POTTER.

(69) Ἄρπη. Hoc pro vulg. πάρμη repositum ex Euseb.: qua de re monuit et Brodæus *Miscell.* lib. 1, cap. 19, et Justus Lipsius *Saturn.* lib. 11, cap. 9, ubi ἄρπη esse Latinorum « sicam, » ex Josepho et veteribus glossis docet idem Lipsius. SYLBURG. — Ex his postremis vocibus vides. ἄρπη repositum esse. Eusebius quoque lib. *Evang. præpar.* 1x ἄρπη scribit, quem secutus Polydorus Vergilius falcem vocat, id est, ensem falcatum, non falcem ruralem. Claudianus *De laud. Stilic.* lib. 1, v. 110, 111:

. . . . Non falce Gelonus
Non arcu pepulere Getæ.

Brodæus *Miscellan.* lib. 1, cap. 19. Vide et Justum Lipsium lib. 11, cap. 9, *Saturnal.* COLLECT. — Ἄρπη cod. Joan. Mox, πέλτην εὐρον pro πέλταν ἐξεύρον, Euseb.

(70) Τουσκάρους. Hoc Com. reposuit e Tatiano. Flor. editio et Eusebius divise habent τοὺς Κανούς. Samnites vero scutum invenisse, testatur etiam Athenæus, lib. vi extremo. SYLBURG.

(71) Σαμνίτης. Quæ fuerit armatura Samnitium, de qua C. Plinius lib. vii, cap. 20, *Natur. histor.* in litteris diu multumque versati compertum habent. Clemens in *Stromatis* ait, « Itanum (Samnis is erat) post hominum memoriam primum fabricasse scutum: » quod et Eusebius *Evang. præpar.* x recitat. Non est ergo quod dubites aut apud Clementem legi oportere « Tritanum, » aut in Plinio « Itanum. » Quanquam de Latini gladiatoris nomine plus equidem Plinii vetustis exemplaribus, ejusque Metaphrastæ Solino, quam Græco librario Ildæi tribuendum censo. Plinii verba subjeci: « Tritanum in gladiatorio ludo Samnitium armatura celebrem, filiumque ejus militem magni Pompeii. » Solinus vero adnotavit Tritanum gladiatorem armatura Samnitum fuisse. J. Parrhasius *Epist. ad Lupicriptem.* His adde Ciceronem *1 De finibus*, hunc Lucilii versum proferentem:

Municipem Ponti, Tritani, centurionum.

Legere ergo, Τριτανόν τε (Σαμνίτης οὗτος ἦν,) π. θ. κατασκευάσαι, « et Tritanum: (Samnis is erat) primum fabricasse scutum. » COLLECT.

(72) Πάγκαιον. Euseb. Πάγγαιον, ut etiam Strabo, et alii. Mox idem Euseb. Καππαδόκαι, quod agnoscit etiam Stephanus. Mox, τὴν νάβλαν καλούμενην, Euseb. SYLBURG.

(73) Τὴν νάβλαν καλούμενον. Eusebius τὴν νάβλαν καλούμενην. Frequentiori in usu est νάβλας,

Ἄ Θράκες πρώτοι τὴν καλούμενην ἄρπην (69) εὐρον· ἔστι δὲ μάχαιρα καμπύλη· καὶ πρώτοι πέλιται ἐπὶ τῶν ἵππων ἐχρήσαντο. Ὀμοίως δὲ καὶ Ἰλλύριοι τὴν καλούμενην πέλταν ἐξεύρον. Ἐτι φασὶ Τουσκάρους (70) τὴν πλαστικὴν ἐπινοήσαι, Ἰτανόν τε (Σαμνίτης (71) οὗτος ἦν), πρῶτον θυρεὸν κατασκευάσαι. Κάδμος γὰρ ὁ Φοῖνιξ λιθοτομίαν ἐξεύρε· καὶ μέταλλα χρυσοῦ τὰ περὶ τὸ Πάγκαιον (72) ἐπενόησεν ἄλλος. Ἦδη δὲ καὶ ἄλλο ἔθνος, Καππαδόκες, πρώτοι εἶρον τὸν νάβλαν καλούμενον (73), ὃν τρόπον καὶ τὸ δίχορδον Ἀσσύριοι. Καρχηδόνιοι γὰρ πρώτοι τετρήρη γαστροσκεύασαν· ἐναυπήγησε δὲ αὐτὴν Βόσπορος αὐτοσχέδιον (74). Μῆδειά τε, ἡ Αἰήτου, ἡ Κολχίς, πρώτη βαφὴν τριχῶν ἐπενόησεν. Ἄλλα καὶ Νώροπος (ἔθνος ἐστὶ Παιονικόν, νῦν δὲ Νωρικὸν (75) καλοῦνται) κατεργάσαντο χαλκόν, καὶ σίδηρον ἐκάθηραν πρώτοι. Ἀμυκός τε, ὁ Βεβρύκιον βασιλεὺς, ἱμάντας ψακτικούς πρώτος (76) εὐρε· περὶ τε μουσικὴν (77) Ὀλυμπος ὁ Μυσὸς τὴν Λύδιον ἄρμονίαν ἐφιλοτέλετησεν· ὃ τε Τρωγλοδῦται καλούμενοι σαμβύκην εὐρον, ὄργανον

quam νάβλα, ut apud Athenæum lib. iv, νάβλα, εἶδος ὄργανου μουσικοῦ, ἡ ψαλτήριον, ἡ κιθάρα. Diversum tamen esse a psalterio, conjicit ex Cicerone *De aruspicum resp.* et Quintiliano H. Stephanus. L. Cælius Rhodigin. lib. ix, cap. 4, pro psalterio accipit; et quidam interpretes ex Hebræo *I Paral.* cap. xv, « et nablis et citharis concrepantes, » ἀναφωνούντες ἐν νάβλοις, καὶ κιθάραις. Ibidem, « nablis arcana cantabant, » ἐν νάβλαις περὶ τῶν κρυφίων. Vox ab Hebræo non multum discedit. Ovid. *De arte inertiæ*, iii, 327:

C *Disce etiam duplici genitalia nautica palma
Vertere...*

Pollux lib. iv: « Ἄλλὰ μὴν καὶ νάβλης μνημονεύεται Φιλίμων· Ἐδεὶ παρταίνα Παρμένων αὐλητρίδα, ἡ νάβλην τιν'. Sic enim lego ex litterarum vestigiis scripti libri. COLLECT.

(74) Βόσπορος αὐτοσχέδιον. Eusebius, ὁ Βόσπορος αὐτόχθων. Trapezuntius « Quadriremum a Carchedoniis primum factam fuisse, cujus architectus Bosphorus fuit. » Certe paulo ante medicinam invenisse dixit Ἀγύπτιον αὐτόχθονα, Ἀπίμ, « Ἄγυπτιον indigenam. » Plinius lib. vii, cap. 56: « Quadriremum Aristoteles auctor est fecisse Carthaginienses. » COLLECT. — Vigerus ad Eusebium hæc adnotat: « Recte Eusebius Βόσπορος αὐτόχθων, ut paulo ante Ἄπιμ αὐτόχθονα dixerat. Clemens αὐτοσχέδιον legit, corrupte, ut videtur. » Quinetiam αὐτόχθων habere pal. ms., refert Sylburgius.

(75) Νῦν δὲ Νωρικὸν. Flor. edit. Νωρικόν, *du-rius*. SYLBURG. — Eusebius νῦν δὲ Νωρικὸν. Trapezuntius: « Pannonæ, qui Noricum habitant, quos Noropes appellant, æris usum invenisse. » Stephanus *De urbis*: Νώρακος, πόλις Παιονίας, ὁ πολίτης Νωράκιος· ὡς Ἐπαφρόδιτος ἐν τοῖς Ὀμηρικοῖς φησιν, ὅτι γίγνεται ἐν Παιονίᾳ σίδηρος, ὃς ἀκονθίης λαμπρότατος ἐστίν, ἀφ' οὗ καὶ τὸ, νόροπα χαλκόν. Suidas s. v. Νώροψ, in eandem sententiam scribit, πόλιν Παννονίας Νώρακον, et Νώροπα ὡς εἰ τις εἶποι Νωράκιος. At Eustathius in illum locum *Iliad.* A, ἐδύσατο νόροπα χαλκόν, dici ait, νόροπα τὸν λαμπρότατον, διὰ τὸ στερεῖν τοῦ ὄραν. Item, ὁ μὴ εἶν ὄραν ἑαυτὸν. Certe ex Strabone lib. vii, aliisque geographis constat Pannoniam partem Noricos esse, vel eadem, secundum alios, finitimos. COLLECT. — Νωρικόν habet cod. Joan., ut etiam Pal.

(76) Πρώτος. Abest ab Euseb.

(77) Περὶ τε μουσικῆν. Vigerus ait: « Juvat Plinii locum ex lib. vii, cap. 56, ascribere: « Musicam, » inquit, « Amphion; fistulam et monaulon, Pan

μουσικόν. Φασὶ δὲ καὶ τὴν πλαιγιαν σύριγγα Σάτυρον εἶρῃν τὸν Φρύγα (78) · τρίχορδον δὲ (79) ὁμοίως καὶ τὴν διάτονον ἀρμονίαν Ἄγγην (80), τὸν καὶ αὐτὸν Φρύγα · κρούματα δὲ Ὀλυμπον ὁμοίως τὸν Φρύγα · καθάπερ Φρύγιον ἀρμονίαν, καὶ μίξοφρύγιον, καὶ μίξολύδιον, Μαρσύαν, τῆς αὐτῆς ὄντα τοῖς προετημέλειος χώρας · καὶ τὴν Δώρον Θάμυριν (81) ἐπινοῆσαι τὸν Θρᾶκα. Πέρσας τε πρώτους ἀκηχόαμεν ἀπήγη, καὶ κλίτην, καὶ ὑποπόδιον ἐργάσασθαι · τοὺς τε Σιδωνίους (82) τρίχορον ναῦν κατασκευάσαι. Σικελοὶ τε, οἱ πρὸς τῇ Ἰταλίᾳ, πρώτοι φόρμιγγα εὔρον, οὐ μὲν τῆς κιθάρας λειπομένην · καὶ κρόταλα ἐπενόησαν. Ἐπὶ τε Σεμιράμειος βασιλέως Αἰγυπτίων (83) εὐρέσθησαν ἱμάτια εὐρήσθαι ἱστοροῦσιν · καὶ πρώτην ἐπιστολὰς συντάξαι (84) Ἀτοσσαν, τὴν Περσῶν βασιλεύσαν, φησὶν Ἑλλάνικος. Σκάμων (85) μὲν οὖν ὁ Μιτυληναῖος, καὶ Θεόφραστος ὁ Ἐφέσιος (86), Κῦδιππος τε ὁ Μαντινεὺς, ἔτι τε Ἀντιφάνης, καὶ Ἀριστοτέλης, καὶ Ἀριστοτέλης, πρὸς τοῦτοις δὲ Φλοστέφανος, ἀλλὰ καὶ Στράτων ὁ περιπατητικὸς ἐν τοῖς *Περὶ εὐρημάτων*, ταῦτα ἱστορήσαν. Παρεμῆν δὲ αὐτῶν ὀλίγα εἰς σύστασιν τῆς παρὰ βαρβάρων

✕ P. 364 ED. POTTER, 308 ED. PARIS.

Mercurii ; obliquam tibiam Midas in Phrygia ; geminas tibias Marsyas in eadem gente ; Lydius modulos Amphion ; Dorios Thamyras Thrax ; Phrygios Marsyas Phryx ; citharam Amphion ; ut alii, Orpheus, ut alii, Linus ; septem chordis additis, Terpander ; octavam Simonides addidit, nonam Timotheus ; cithara sine voce cecinit Thamyras primus ; cum cantu, Amphion ; ut alii, Linus ; citharædica carmina composuit Terpander ; cum tibiis canere voce Træzenius Dardanus instituit. C. Hic Thamyras Plinio dicitur, quem paulo post Thamyrim ex Clemente vocat Eusebius, cum Homero. »

(78) *Σάτυρον εἶρῃν τὸν Φρύγα*. Sequebatur in Græco Eusebii, *τρίχορδον δὲ ὁμοίως καὶ τὴν διάτονον ἀρμονίαν Ἄγγην, τὸν καὶ αὐτὸν Φρύγα*. Trapezuntius hæc tribuit Marsyæ cum mixophrygia harmonia, de qua paulo post, vertitque : « Marsyam Phrygem trichordam diatonamque harmoniam et mixophrygiam. » Sed abest ab Eusebio illud, καθάπερ Φρύγιον ἀρμονίαν. Plinius Marsyæ Phrygi modulos Phrygijs accepius refert. Pollux autem lib. iv, c. 9 : *Μονόχορδον δὲ, Ἀράθων τὸ εὐρημα · τρίχορδον δὲ, ὅπερ Ἀσσύριοι πανδοῦραν ὀνόμαζον, ἐκείνων δ' ἦν τὸ εὐρημα*. Suidas, Ὀλυμπος, Μουσὸς αὐλητῆς, ἡγεμὼν γινόμενος τῆς κρουματικῆς μουσικῆς διὰ τὸν αὐλῶν. At Olympum alterum juniorem Phrygem facit. Exstat Olympi, ut musici insignis, nomen apud Basilium, orat. *πρὸς νέους*. Et δὲ τὰ Μαρσύου, ἢ τὰ Ὀλύμπου τῶν Φρυγῶν περιεργάζοντο κρούματα. « Quod si Marsyæ, vel Olympi, Phrygum musicorum, modos tentare voluissent. » Olympium perperam interpres et *Historicum dictionarium* scribunt. COLLECT.

(79) *Τρίχορδον δὲ ὁμοίως τὸν Φρύγα*. Hæc Sylburgius ex Eusebio restituit, quæ negligentes librarii in Clementis codicibus propter Φρύγα repetitionem omisisse videntur.

(80) Ἄγγην. Ἄγγιν cod. Joan. Sed Ἰγγιν restituendum esse indicantur Palmerius *Exercit. in Chron. marm. Arundel.*, p. 687, et Worthius, *Not. ad Tatian.*, p. 6. Plutarchus lib. *De musica* : Κρούματα Ὀλυμπον πρώτων εἰς τοὺς Ἑλλήνας κομίσαι Ἄγγην δὲ πρώτων ἀλλήσας, εἶτα τὸν τούτου υἱὸν Μαρσύαν, εἶτα Ὀλυμπον.

(81) Θάμυριν. Ita quoque Eusebius. Plinius vero lib. vii : « Lydius modulos Amphion, Dorios Thamyras Thrax. » Paulo post, *τρίχορον*, dicit Bro-

A instrumentum invenere musicum. Aiunt autem, obliquam quoque fistulam Satyrum invenisse Phrygem ; modos, Olympum similiter Phrygem ; quemadmodum Phrygiam harmoniam et mixophrygiam et mixolydiam, Marsyam, qui erat ejusdem regionis cum iis, qui ante dicti sunt ; et Doricam Thamyrim Thracem excogitasse. Persas quoque primos audivimus currum, et lectum, ✕ et pedum scabellum effecisse, et Sidonios triremem navem ædificasse. Siculi quoque, qui sunt juxta Italiam, primi invenere phormingem, quæ non multum differt a cithara ; et invenere crepitacula. Quinetiam tempore Semiramidis, regis Ægyptiorum, narrant inventas fuisse vestes hyssinas. Et primam composuisse epistolas Atossam, Persarum reginam, dicit Hellanicus. Scamon quidem Mitylæus et Theophrastus Eressius, 133 et Cydippus Mantineus, et præterea Antiphanes, et Aristodemus, et Aristoteles, quinetiam Philostephanus, et Strato quoque Peripateticus, in libris suis *De inventis*, hæc narrarunt. Ex his autem pauca adjeci ad confirmandum, ad res invenendas idoneam et vitæ utilem naturam inesse barbaris ; a

dæus, corrigitque ex Eusebio *τρίκωπον*, id est, *τρίκωλον*, lib. i *Miscell.*, c. 19. COLLECT.

(82) *Σιδωνίους*. Σιδωνίους Euseb., ubi mox *τρίκωπον ναῦν*, quod sequitur Brodæus loco citato. SYLB. — Sed *τρίχορον* æque in usu est.

(83) *Σεμιράμειος βασιλέως Αἰγυπτίων*. Ex Eusebio lege βασιλέως Ἀσσυρίων. Cum Eusebiana lectione consonant *Excerpta* ms. *Palatina* bibliothecæ, nisi quod habent, *λατρικὴν δὲ, Ἄπιν Αἰγύπτου*· εἶτα μετὰ ταῦτα Ἀσκληπ. Dein, Τέλης pro Κέλις. Tum Δέλλας δὲ ἄλλοι Ἰδ. pro ὁ δὲ ἄλλος Ἰδ. Mox, Ἰλλυρικὸν pro Ἰλλύριοι. Dein, Κάδμος δ' ὁ Φοιν. λιθοτομίαν τε ... Mox, περὶ τὸ Πάγγαιον ὄρος. Dein, Καρχηδόνιοι δὲ πρώτοι. Tum, Βόσπορος αὐτόθων pro Βόσπ. αὐτοσχέδιον. Mox, νῦν δὲ Νωρικὸν, κατεργ. Dein, τὴν ἰδίαν ἀρμονίαν pro τὴν Αὐδίων ἀρμονίαν. Dein, Περσῶν βασιλῖδα pro Περσῶν βασιλεύσαν. Denique, ἔτι τε καὶ Ἀντιφ. pro ἔτι τε Ἀντιφ. SYLBURG. — Eusebius, Σεμιράμειος, βασιλέως Ἀσσυρίων, ἢ reginæ Assyriorum. » Sed ut præstent operas mutuas, quod est apud Eusebium, Θεόφραστος Ἐφέσιος, ex Clemente corrigendum est. Diogenes enim Eresius fuisse Theophrastum Aristotelis discipulum, auctor est. Σκάμμων, demum dicitur ab Eusebio Mitylæus ille. COLLECT.

(84) *Πρώτην ἐπιστολὰς σ*. Hæc Clemens a Tatiano didicisse videtur. Hic enim pag. 5 hæc dicit : Καὶ ἐπιστολὰς συντάσσειν ἡ Περσῶν ποτε ἡγήσαμένη γυνή, καθάπερ φησὶν Ἑλλάνικος · Ἀτοσσα δὲ ὄνομα αὐτῆς. « Atossæ feminæ, quæ Persis olim imperavit, Hellanico teste, epistolarum compositio debetur. » Non quod illa primum epistolas scripserit, ut plerumque existimabant post Tatiani et Clementis interpretes viri eruditi, sed quod certam tabularum epistolarum formam docuerit. Conf. Dodwellus præfat. ad libellum *De ætate Phalaridis et Pythagoræ*.

(85) Σκάμων. Σκάμων. Euseb. Σκάμων Athenæus lib. xv, cap. 7 : *Σκάμων δ' ἐν πρώτῳ Περὶ εὐρημάτων*. « Scamo autem libro primo *De rerum inventis*. » Σκάμων apud Suidam etiam occurrit.

(86) Ἐφέσιος. Ἐφέσιος Euseb., ubi Vigerus ait : « Legendum Ἐφέσιος. Sic enim apud Diogenem Laertium legitur : et Stephanus *De urbis*, Ἐφέσιος, inquit, πόλις ἐν Λέσβῳ, ἐξ ἧς Θεόφραστος, Ἀριστοτέλους γνώριμος καὶ διάδοχος. Τὸ ἔθνικόν, Ἐφέσιος, καὶ Ἐφεσιεύς. »

quibus, in studiis et rebus exercendis, Græci magnam accipere utilitatem. Si quis autem vocem reprehendit barbaram : « Mihi » autem, inquit Anacharsis, « omnes Græci Scythice loquuntur. » Is autem erat, qui apud Græcos in admiratione est habitus, qui dixit : « Mihi indumentum est læna; cœna, lac et caseus. » Vidēs barbaram philosophiani, quæ facta, non verba proficitur. Apostolus autem dicit : « Sic et vos per linguam, si non recte significantem vocem dederitis, quomodo cognoscetur, quod dicitur? eritis enim in aerem loquentes. Tot, verbi gratia, genera linguarum sunt in mundo, et nihil est vocis expers. Si ergo non novero vim vocis, ero loquenti barbarus, et loquens mihi barbarus. » Et, « qui loquitur lingua, oret ut interpretetur. » Quin et sero ad Græcos accessit componendarum orationum doctrina, et scriptura. Et Alcæmon quidem, Perithi filius, Crotoniata, primus librum scripsit de natura. Alii autem Anaxagoram, Hegesibuli filium, Clazomenium, primum librum scriptum edidisse referunt. Modos autem poematibus primus ἄσπετος adjecit, et Lacedæmoniorum leges numerosis versibus scripsit Terpander Antissæus. Dithyrambum autem excogitavit Lassus Hermioneus; hymnum Stesichorus Himeræus, choream Alcman Lacedæmonius; amatoria Anacreon Teius; ὑπόρρησιν (id est, canticum ad saltandum accommodatum) Pindarus Thebanus. Et νόμους quos vocant, primos cecinit in choro et cithara Timotheus Milesius. Jam vero iambum quidem excogitavit Archilochus Parius; claudum autem iambum Hipponax Ephesius. Et tragædiam quidem Thespis Atheniensis, comædiam autem Sisarion Icaricus. Tempora horum tradunt grammatici. Longum autem fuerit ea accurate describere, cum ipse mox ostendatur Dionysius, nempe Bacchus, propter quem celebrantur et Dionysia et spectacula, esse Moyse posterior. Aiunt autem quæ in schola sunt orationes, et rhe-

✕ P. 365 ED. POTTER, 308-309 ED. PARIS.

(87) *Εὐρετικῆς καὶ βιωφελούς φύσεως*. Excerpta ms. brevis eὐρετικῆς βιωφελείας. SYLBURG.

(88) *Ἐφέληται*. Haec verba Clementis recitavit Eusebius.

(89) *Ἐμοὶ περιβλ.* In epistola Anacharsidis ad Hannonem inter epistolas Genevæ editas pag. 349 hoc effatum sic se habet : Ἐμοὶ μὲν περιβόημα, χλαῖνα Σκυθική ὑπόδημα, δέρμα ποδῶν κόττη δὲ, πᾶσα γῆ· δεῖπνον καὶ ἄριστον, γάλα καὶ τυρὸς, καὶ κρέας ὀπίσθιν· πιεῖν, ὕδωρ. Cicero *Tuscul. quæst.* v, cap. 32 : « Illius (Anacharsidis) epistola fertur his verbis : Anacharsis Hannoni salutem. Mihi amictui est Scythicum tegmen; calceamentum, solorum cecum; cubile, terra; pulpamentum, fames; lacte, caseo, carne vescor. »

(90) *Ἔργα*. Similia superius dixit *Pædagogi* initio.

(91) *Ὁ δὲ Ἀπόστολος οὕτω φησὶ· Καὶ ὁ ἴμ.* Retius sic distinguendum, ὁ δὲ Ἀπόστολος, οὕτω, φησὶ, καὶ ὁ ἴμ. Nam οὕτω Pauli vox est. Quod Latine expressimus.

(92) *Ἐλοῖν*. Ἔστιν, apud Paulum. Mox, οὐδὲν αὐτῶν ἄφωνον. Dein, ὁ λαλῶν, ἐν ἔμοι βάρβαρος. Ibid.

(93) *Καὶ ὁ λαλ.* Scribe, καὶ, Ὁ λαλῶν, nam καὶ Clementis vox est. Quod Latine expressimus.

(94) *Λάσσος*. Lassum vocat etiam Tzetzes, Prolegomenis ad Lycophronem; *Τάσσο* mendose Sto-

ροὺς εὐρετικῆς καὶ βιωφελούς φύσεως (87)· παρ' ὧν Ἕλληνας τὰ ἐπιτηδεύματα ὠφέληται (88). Εἰ δὲ τις τὴν φωνὴν διαβάλλει τὴν βάρβαρον, « Ἐμοὶ δὲ, φησὶν ὁ Ἀνάχαρσις, « πάντες Ἕλληνας Σκυθίζουσιν. οὗτος ἦν ὁ παρ' Ἕλλησι θαυμασθεὶς, ὁ φήσα, « ἐμοὶ περιβόημα (89) χλαῖνα· δεῖπνον, γάλα, τυρὸς. » Ὅρξ φιλοσοφίαν βάρβαρον, ἔργα (90) ἐπαγγελλομένην, οὐ λόγους. Ὁ δὲ Ἀπόστολος οὕτω φησὶν· « Καὶ ὑμεῖς (91) διὰ τῆς γλώσσης ἐὰν μὴ εὐσημον λόγον δῶτε, πῶς γνωσθήσεται τὸ λαλούμενον; ἔσεσθε γὰρ εἰς ἀέρα λαλοῦντες. Τοσαῦτα, εἰ τύχοι, γένη φωνῶν εἶπιν (92) ἐν κόσμῳ, καὶ οὐδὲν ἄφωνον. Ἐὰν οὖν μὴ εἰδῶ τὴν δύναμιν τῆς φωνῆς, ἔσομαι τῷ λαλοῦντι βάρβαρος, καὶ ὁ λαλῶν ἐμοὶ βάρβαρος. » Καὶ, « Ὁ λαλῶν (93) γλώσση προσευχέσθω, ἵνα διερμηνεύη. » Ναὶ μὴ ὀφέ ποτε εἰς Ἕλληνας ἢ τῶν λόγων παρήλθε διδασκαλία τε καὶ γραφή. Ἀλκμαίων γοῦν ὁ Περίθου, Κροτωνιάτης, πρώτος φυσικὸν λόγον συνέταξεν. Οἱ δὲ Ἀναξαγόρας Ἠγησιδούλου, Κλαζομένιον, πρώτον διὰ γραφῆς ἐκδοῦναι βιβλίον ιστοροῦσι. Μέλος τε αὐτῶν περιέθηκε τοῖς ποιήμασι, καὶ τοὺς Λακεδαιμονίων νόμους ἐμελοποίησε Τέρπανδρος ὁ Ἀντισσαῖος. Διθύραμβον δὲ ἐπενόησεν Ἀλάσος (94) Ἐρμιονεύς ἕμνον Στησίχορος Ἱμεραῖος· χορείαν Ἀλκμάν Λακεδαιμόνιος· τὰ ἐρωτικὰ Ἀνακρέων Τηϊός· ὑπόρρησιν Πίνδαρος Θηβαίος· νόμους τε πρώτους ἦσεν (95) ἐν χορῷ καὶ κιθάρα Τιμόθεος ὁ Μιλήσιος. Ναὶ μὴ Ἰαμβον μὲν ἐπενόησεν Ἀρχιλόχος ὁ Πάριος· χαλῶν δὲ Ἰαμβον Ἰππώναξ ὁ Ἐφέσιος· καὶ τραγωδίαν μὲν Θέσπις ὁ Ἀθηναῖος, κωμωδίαν δὲ Ἰσασαρίων (96) Ὀϊκαριεύς. Τοὺς χρόνους τούτων ταῖδες παραδίδοσι γραμματικῶν· μακρὸν δ' ἂν εἴη τούτους ἀκριβοῦμένον παραθέσθαι, αὐτοῦ δαικνόμενου τοῦ Διονύσου, δι' ὃν καὶ Διονύσια καὶ θέα (97), μεταγενεστέρου Μωϋσέως, ἢ αὐτίκα μάλα. Φασὶ δὲ καὶ τοὺς κατὰ διατριβὴν λόγους καὶ τὰ ῥητορικὰ ἰδιώματα εὐρεῖν, καὶ μισθοῦ συνηγορησαὶ πρῶτον δικανικὸν λόγον εἰς ἔκδοσιν (98)

* I Cor. xiv, 9, 10, 11, 13.

bæus serm. 27, pro Λάσσον. Sed Λάσον cum simpliciter e eum appellat Diogenes Laertius l. i, seq. 42; ἄνομον in descriptione Olympiadum, Olymp. LVIII; Aristophanis scholiastes ad *Vespas*, et ex eo Suidas, v. Λάσος, ubi de eo hæc refert : Πρώτος δὲ οὗτος περὶ μουσικῆς ἔγραψε λόγον, καὶ διθύραμβον εἰς ἀγῶνα εἰσήγαγε, καὶ τοὺς ἐριστικὸς εἰσηγήσατο λόγους. « Scripsit primus librum de musica; idemque auctor aliis fuit, ut dithyrambo certaret; et contentiosum dicendi genus in usum introduxit. » Conf. idem v. Κυκλοδιδάσκαλος.

(95) *Πρώτους ἦσε*. Forte πρώτος ἦσε, « primus cecinit. » SYLBURG.

(96) *Ἰσασαρίων*. Scribendum potius *Σουσαρίων* quem primum Comædiæ inventorem apud Athenienses fuisse, testantur etiam Diomedes scholiasticus et vetus auctor in proœmiis Aristophani præmissis. Eumdemque ante Pisistrati tempora comædiam invenisse, ex marmore Arundeliano constat.

(97) *Διονύσια καὶ θέα*. Forte Διονύσια ἢ θέα, ut sit : « obquem et Dionysia dictum id spectaculum, seu ii ludi. SYLBURG.

(98) *Εἰς ἔκδοσιν*. Antiquiores advocati orationes a se compositas tradebant reis ac litigantibus, qui pro se eas pronuntiabant. Qualis ea fuit, quam a Lysia oblatam Socrates recusavit. Cicero *De ora-*

γραφόμενον Ἀντιφώντα Φύλου (99), Ῥαμνούσιον, ἄλλοτε δὲ Ἰσθμίου, ἄλλοτε δὲ Κυμαῖος πρώτος τοῦ κριτικοῦ εἰσηγήσατο τοῦνομα, καὶ γραμματικῶς προσηγορεύθη. Ἔνιοι δὲ Ἐρατοσθένη τὸν Κυρηναῖον φασιν· ἐπειδὴ ἐξέδωκεν οὗτος βιβλία δύο, («Γραμματικὰ») ἐπιγράψας. Ὀνομάσθη δὲ γραμματικῶς, ὡς νῦν ὀνομάζομεν, πρώτος Πραξιφάνης Διονυσιοφάνους, Μιτυληναῖος. Ζάλευκος τε ὁ Λοκρὸς πρώτος ἰσθόρηται νόμους (1) ἵσθαι· οἱ δὲ, Μίνω τὸν Διὸς ἐπὶ Λυγκίως. Οὗτος μετὰ Δαναὸν (2) γίνεται, ἑνδεκάτῃ (3) ἔσθαι ἀπὸ Ἰνάχου καὶ Μωυσέως γενεῆ, ὡς ὀλίγον ὑποβάνας εἶσομεν. Λυκούργος δὲ μετὰ πολλὰ τῆς Ἰλίου ἀλώσεως γεγονῶς ἔτη, πρὸ τῶν Ὀλυμπιάδων ἔσθαι ἐκατὸν πενήκοντα (4) νομοθετεῖ Λακεδαιμονίους· Σόλωνος γὰρ τοὺς χρόνους προειρήκαμεν. Δράκων δὲ, ὁ καὶ αὐτὸς νομοθέτης, περὶ τὴν τριακοστὴν καὶ ἐνάτην Ὀλυμπιάδα γεγονῶς εὐρίσκειται. Ἀντιλόχος δὲ αὖ, ὁ τοὺς ἱστορας πραγματευσάμενος ἀπὸ τῆς Πυθαγόρου ἡλικίας ἐπὶ τὴν Ἐπικούρου τελευτήν, γαμηλιῶνος δὲ δεκάτῃ ἰσθαιμένου γενομένην, ἔτη φέρει τὰ πάντα τριακόσια δύοδεκα. Ἔτι φασὶ τὸ ἔσθαι (5) τὸ ἐξάμετρον Φανοθέαν, τὴν γυναῖκα Ἰκα-

✕ P. 366 ED. POTTER.

lore, lib. 1 : « Quinetiam cum ei (Socrati) scriptam orationem disertissimam orator Lysias attulisset, quam, si ei videretur, edisceret, ut ea pro se in iudicio uteretur, non invitus legit, et commodè scriptam esse dixit; sed, inquit, ut si mihi calceos Sicyonios attulisses, non uterer, quamvis essent habiles, et apti ad pedem, quia non essent viriles; sic illam orationem disertam sibi et oratoriam videri, fortem et virilem non videri. »

(99) Φύλου. Scribe Σωφίλου, vel Σοφίλου. Erat enim Antiphon Sophili filius. Suidas. Ἀντιφῶν Σωφίλου, Ἀθηναῖος, τὸν δῆμον Ῥαμνούσιος· διδάσκαλος δὲ αὐτοῦ οὐδὲς προγινώσκειται· ἀλλ' ὁμοῦς ἤρξε τοῦ δικανικοῦ λόγου μετὰ Γοργίαν. « Antiphon, Sophili filius, Atheniensis, pigo Rhamnusius; cujus magister quidem ignoratur, sed tamen post Gorgiam ejus dicendi generis, quod in causis forensibus versatur, auctor fuit. » Philostratus *De vitis Sophistarum* lib. 1, cap. 15, pag. 498 : Ῥητορικὴν δὲ τὸν Ἀντιφώντα, οἱ μὲν οὐκ οὔσαν εὐρεῖν, οἱ δ' εὐρημένην αὐξήσαι· γενεσθαι· τε αὐτὸν οἱ μὲν αὐτομάτως σοφῶν, οἱ δὲ ἐκ πατρὸς· πατέρα δὲ φασιν αὐτὸν Σοφίλου. « Artem autem oratoriam, nondum existentem quidam Antiphonta invenisse, alii vero inventam auxisse aiunt. Nonnullique, nemine instituyente, doctum evasisse, pars a patre eruditum referunt. Patrem autem Sophilum illi fuisse aiunt. » Conf. Plutarchus *Vit. x Rhetorum* p. 832; Photius *Bibliothec.* p. 1452.

(1) Νόμους. Sc. Scriptos. Strabo de Locrensi-bus : Πρώτοι δὲ νόμοις ἐγγράπτοις πεπιστευμέ-νοι εἰσὶ. « Primi leges scriptæ concredita sunt. » Marcianus Heracleotes :

... Οἱ δὲ λεγόμενοι
Ἐπιξερύριοι, πλησίον κείνται Λοκροί.
Τούτους δὲ πρώτους φασὶ χρῆσασθαι νόμοις
Γραπτοῖσιν, οὓς Ζάλευκος ὑποθέσθαι δοκεῖ.

... Qui dicti sunt
Epixeritii, prope jacent Locri.
Hos autem primos aiunt legibus usos fuisse
Scriptis, quas Zaleucus illis subjecisse fertur.

(2) Μίνω τὸν Διὸς ἐπὶ Λυγκίως· οὗτος μετὰ Δαναὸν. Loci hujus restituito debetur Paulo Leopardo, qui *Emendationum* lib. II, c. 11, ex Eusebii *Chronico* lectionem suam petiit. Flor. edit. corrupte

toricas proprietates invenisse, et mercede advocatum fuisse, ac primum judicialem orationem alteri tradendam conscripsisse Antiphontem, Phylis filium, Rhamnusium, ut dicit Diodorus. Apollodorus autem Cumanus, primus critici nomen suscepit, et appellatus est grammaticus; nonnulli autem dicunt Eratosthenem Cyrenæum, quoniam is duos edidit libros, quos inscripsit *Grammaticos*. Nominatus autem est Grammaticus, ut nunc dicimus, primus Praxiphanes, Dionysophanis filius, Mitylenæus. Zaleucus vero Locrus primus scribitur leges tulisse: alii autem dicunt Minoem, filium Jovis, Lyncei tempore. Is fuit post Danaum, ✕ undecima generatione ab Inacho et Moysæ, ut paulo inferius ostendemus. Lycurgus autem, qui fuit multis annis post Trojam captam, centum et quinquaginta annis ante Olympiades tulit leges Lacedæmoniiis. Solonis vero tempus prius diximus. Dracon autem, qui ipse quoque fuit legislator, invenitur fuisse circa tricesimam nonam Olympiadem. Antiochus autem, qui scripsit de omnibus viris doctis a Pythagoræ ætate usque ad mortem Epicuri, quæ fuit decimo Gamilionis, complectitur totos annos trecentos duode-

sic habet, Μίνωτον διόσε πιλυγκίως· οὗτος μὲν Δαναὸν... et corruptius interpres, « Menotum filium Diosepilyncei. » Nostram et Leopardi lectionem confirmat chronologia Clementis infra, p. 138. *Sylb.* — Eamdem emendationem firmat etiam ille, a quo Clemens hæc sumpsisse videtur, Tatianus, *Orat. ad Græcos*, cap. 63, p. 140, edit. Oxon.: Μίνωος γὰρ, ὁ πάσης προθυγεν νομισθεῖς σοφίας, ἀγγιολία τε καὶ νομοθεσία, ἐπὶ Λυγκίως, τοῦ μετὰ Δαναὸν βσιλεύσαντος, γέγονεν, ἑνδεκάτῃ γενεῇ μετὰ Ἰναχόν. Λυκούργος δὲ πολὺ γεννηθεῖς μετὰ τῆς Ἰλίου ἀλώσεως, πρὸ τῶν Ὀλυμπιάδων ἔσθαι ἐκατὸν νομοθετεῖ Λακεδαιμονίους. Δράκων δὲ περὶ Ὀλυμπιάδα τριακοστὴν καὶ ἐνάτην εὐρίσκειται γεγονῶς, Σόλων περὶ μ', Πυθαγόρας περὶ ξβ'. « Minos igitur, qui omni genere sapientiæ excellere visus est, et ingenio clarus, et legibus latis, sub Lynceus, qui post Danaum regnavit, undecima post Inachum ætate floruit. Lycurgus multo post Ilii captivitatem natus, annis centum ante Olympiades Lacedæmoniiis leges præscripsit. Draco circiter tricesimam nonam Olympiadem nascitur, Solon circa quadragesimam, Pythagoras circa sexagesimam secundam. »

(3) Ἐνδεκάτῃ. Hervetus interpres legit ἐν δεκάτῃ, « in decima generatione. » *Sylburg.*

(4) Ἐκατὸν πενήκοντα. Tatianus, loco jam memorato, ἐκατὸν habet. Itaque deesse in Tatiano « quinquaginta » annos, putavit Jos. Scaliger, in *Chronicum* Eusebii scribens, ad annum ab Abrahamo MCCCXXII. E contra vero adnotat ad Tatianum Fronto Ducæus, « eundem ex Clemente p. 328 Dieuchidam citasse : Διευχίδα, γὰρ ἐν τετάρτῳ Μεγαρικῶν περὶ τὸ διακοσιοστὸν ἐνενηκοστὸν ἔτος ὑστερον τῆς Ἰλίου ἀλώσεως τὴν ἀκμὴν Λυκούργον φέρει· nihil enim anno MCCCXX ab Abrahamo, qui tantum quinquennio distat ab anno MCCCX, in quo Eusebii *Chronicum* vult Lycurgum floruisse; ut Tatiani lectio, quæ centum annis tantum vult eum præcessisse Olympiades, cum refert ad annum MCLXI. Denique, apud Eusebium lib. x *De præpar. Evangel.*, cap. 3, pag. 291 eodem modo legitur, πολὺ μετὰ τὴν Ἰλίου γεννηθεῖς ἄλωσιν πρὸ τῶν Ὀλυμπιάδων ἔσθαι ἐκατόν. Itaque nihil est necesse, ut annos illos quinquaginta textui Tatiani adjungamus. » Hæc ille.

(5) Ἡρώων. De heroi inventione memin. et etiam

cim. Præterea aiunt Phanotheam, Icarii uxorem; invenisse heroicum hexametrum; alii vero Theamin, unam ex Titanidibus. Didymus autem, in libro *De philosophia Pythagorica*, refert Theano Crotoniatidem, primam ex mulieribus esse philosophatam et scripsisse poemata. Græca itaque philosophia, ut aliqui quidem, casu utcunque et obscure veritatem, sed non omnem assequitur; ut alii autem volunt, instituta est a diabolo. Nonnulli autem universam philosophiam quasdam potestates e cælo delapsas inspirasse existant. Quod si non comprehendit quidem Græca philosophia veritatis magnitudinem, et est adhuc imbecilla ad mandata Domini exsequenda, at maxime regali quidem doctrinæ viam præparat, utcunque castigans, et mores prius formans, et ad suscipiendam veritatem confirmans eum qui opinatur esse Providentiam.

Αρίου, οὐ δὲ, Θέμιν, μίαν τῶν Τιτανίδων, εὐρεῖν. Δίδυμος δ' ἐν τῷ *Περὶ Πυθαγορικῆς φιλοσοφίας* Θεανὴν τὴν Κροτωνιάτιν πρώτην γυναικῶν φιλοσοφῆσαι καὶ ποιήματα γράφει, ἱστορεῖ. Ἡ μὲν οὖν Ἑλληνικὴ φιλοσοφία, ὡς μὲν τινες, κατὰ περίπτωσιν ἐπὶ ἡβόλος τῆς ἀληθείας ἀμηγέτη, ἀμυδρῶς τε, καὶ οὐ πάσης, γίνεται· ὡς δὲ ἄλλοι βούλονται, ἐκ τοῦ διαβόλου τὴν κίνησιν ἴσχει. Ἐνιοὶ δὲ δυνάμεις τινὰς ὑποθετικὰς ἐμπνεῦσαι τὴν πᾶσαν φιλοσοφίαν ὑπειλήφασιν. Ἄλλ' εἰ μὲν μὴ καταλαμβάνει (6) ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία τὸ μέγεθος τῆς ἀληθείας, ἔτι δὲ ἐξασθενεῖ πράττειν τὰς κυριακὰς ἐντολάς, ἀλλ' οὖν γε προκατασκευάζει τὴν ὁδὸν τῇ βασιλικωτάτῃ διδασκαλίᾳ, ἀμηγέτη σωφρονίζουσα, καὶ τὸ ἦθος προτυπούσα, καὶ προστύφουσα εἰς παραδοχὴν τῆς ἀληθείας τὴν Πρόνοιαν δοξάζοντα.

CAPUT XVII.

De illo dicto Salvatoris: « Omnes qui me præcesserunt fures erant et latrones. »

At, inquit, scriptum est, « Omnes qui fuerunt ante adventum Domini, sunt fures et latrones ». Omnes ergo, qui in Logo sunt (hi autem sunt etiam, qui fuerunt ante susceptam a Logo carnem), exaudiuntur generaliter. Sed prophetæ quidem, ut qui a Domino fuerunt missi et inspirati, non erant fures, sed ministri. Dicit itaque Scriptura: « Misit sapientia servos suos, convocans cum alto præconio in craterem vini ». Philosophia autem non missa est a Domino, sed venit, inquit, furto surrepta, vel a fure donata. Aliquis igitur, sive potestas, sive angelus, qui veritatis ali-

Ναί, φασιν, γεγράφθαι, « Πάντες (7) οἱ πρὸ τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου κλέπται εἰσὶ καὶ λησταί. » Πάντες μὲν οὖν οἱ ἐν Λόγῳ (οὗτοι δὲ οἱ πρὸ τῆς τοῦ Λόγου σαρκώσεως), ἐξακούονται καθολικώτερον. Ἄλλ' οἱ μὲν προφῆται, ἅτε ἀποσταλέντες καὶ ἐμπνευσθέντες ὑπὸ τοῦ Κυρίου, οὐ κλέπται, ἀλλὰ διάκονοι. Φησὶ γοῦν ἡ Γραφή: « Ἀπέστειλεν ἡ σοφία (8) τοὺς ἑαυτῆς δούλους, συγκαλοῦσα μετὰ ὑψηλοῦ κηρύγματος ἐπὶ κρατῆρα οἴνου. » Φιλοσοφία δὲ οὐκ ἀπεστάλη ὑπὸ Κυρίου, ἀλλ' ἤλθε, φησὶ, κλαπίσα, ἢ παρὰ κλέπτου δοθεῖσα· εἴτ' οὖν δύναμις, ἢ ἄγγελος (9), μαθὼν τι τῆς ἀληθείας, καὶ μὴ κατα-

* Joan. x, 8. b Prov. ix, 5.

Plerarchus lib. *Περὶ τοῦ μὴ χρᾶν ἔμμετρα τὴν νῦν Πυθλίαν*, p. 621. Ἐνιοὶ δὲ καὶ πρῶτόν φασιν ἡρώων ἐνταῦθα (nempe ἐν τῷ τῶν Μουσῶν ἱερῷ) μέτρον ἀκουσθῆναι· Συμφέρετε περὶ αἰῶνοι, κηρόν τε μέλισσαι. H. SYLBURG.

(6) *Εἰ μὲν μὴ καταλ.* H. ms. εἰ καὶ καταλαμβ.

(7) *Πάντες.* Respicit Christi dictum, Joan. x, 8: Πάντες, ὅσοι πρὸ ἐμοῦ ἦλθον, κλέπται εἰσὶ καὶ λησταί· ἀλλ' οὐκ ἔχουσιν αὐτῶν τὰ πρόβατα. Conf. quæ adnotata sunt ad principium *Strom.* II.

(8) *Ἡ σοφία.* Adjectum est ex præcedente com. Mox οἴνου abest a Proverb.

(9) Ἄγγελος. Clemens superius memoravit, nonnullos fuisse, qui diabolum philosophiæ auctorem existimarent, *Strom.* I, cap. 16, sublinem. Putarunt enim e veteribus non pauci, angelos malos sive feminarum amore captos, sive ut homines in errores traherent, varias illis artes ac disciplinas revelasse. Tatianus *Orat. ad Græc.*, p. 28, 29: Ὑπόθεσις δὲ αὐτοῖς τῆς ἀποστασίας οἱ ἄνθρωποι γίνονται. Διάγραμμα γὰρ αὐτοῖς ἀστροθεσίας ἀναδείξαντες, ὥσπερ οἱ τοῖς κύβοις παίζοντες, τὴν εἰμαρμένην εἰσηγήσαντο ἄλλ' ἄδικον. « Defectionis occasio ipsis et scopus sunt homines. Figuras enim positionis siderum hominibus ostendentes, tanquam in tesserarum ludo, fatum, rem prorsus iniquam, introduxerunt. » Hermias philosophus cum Tatiano editus, p. 213, 214: Δοκεῖ γὰρ μοι (σοφία) τὴν ἀρχὴν εἰληφέναι ἀπὸ τῆς τῶν ἀγγέλων ἀποστασίας· « Videtur enim mihi sapientia ab angelorum defectione principium habuisse. » Tertullianus *Apolog.* cap. 35: « Qui astrologos, et aruspices, et augures, et

magos de Caesarum capite consultant, quas artes, ut ab angelis desertoribus proditas, et a Deo interdictas, ne suis quidem causis adhibent Christiani. » Idem *De idololatr.* cap. 9. « Angelos esse illos desertores, amatores feminarum, proditores hujus curiositatis (astrologia), proinde quoque damnatos a Deo. » Idem *De cultu femin.* lib. I, cap. 2: « Nam et illi, qui ea constituerunt, damnati in pœnam mortis deputantur: illi scilicet angeli, qui ad filias hominum de cælo ruerunt, ut hæc quoque ignominia feminæ accedat. Nam et cum materias quasdam bene occultas, et artes quasdam non bene revelatas, sæculo multo magis imperito prodidissent (siquidem et metallorum opera nudaverant, et herbarum ingenia traduxerant, et incantationum vires provulgaverant, et omnem curiositatem usque ad stellarum interpretationem designaverant), proprie et quasi peculiariter feminis instrumentum istud muliebri gloriæ contulerunt, lûmina lapillorum, quibus monilia variantur; et circulos ex auro, quibus brachia arctantur, et medicamenta ex fuce, quibus lanæ colorantur; et illum ipsum nigrum pulverem, quo oculorum exordia produciuntur. » Clemens postea *Strom.* v, p. 550: Οἱ ἄγγελοι ἐπέειπον, οἱ τῶν ἄνω κληρῶν εἰληφότες, κατὸλισθῆσαντες εἰς ἡδονὰς, ἐξείπον τὰ ἀπόρρητα ταῖς γυναιξίν, ὅσα τε εἰς γνώσιν αὐτῶν ἀφίχτο, κρυπτόντων τῶν ἄλλων ἀγγέλων, μᾶλλον δὲ τηρούντων εἰς τὴν τοῦ Κυρίου παρουσίαν. Conf. *Strom.* vi, p. 693: *Pædag.*, lib. III, c. 2 extremum, et quæ ibi adnotata sunt. Porro his aliisque hujusmodi opinionibus originem præbuisse videtur Enochi liber supposititius, qui *Spicileg. Patrum* sæc. I a Joan. Grabio editi pag.

μείνας ἐν αὐτῇ, ταῦτα ἐνέπνευσε καὶ κλέψας ἐδίε-
 ξεν, οὐχὶ μὴ εἰδότες τοῦ Κυρίου, τοῦ καὶ τὰ τέλη
 τῶν ἐσομένων πρὸ καταβολῆς τοῦ ἑκαστῶν εἶναι
 ἐγκώτος, ἀλλὰ μὴ κωλύσαντος. Εἶχε γάρ τινα ὠφέ-
 λειαν τότε ἢ εἰς ἀνθρώπους ἐρχομένη κλοπῇ, οὐ τοῦ
 ὠφελομένου τὸ συμφέρον σκοπομένου, κατευθυ-
 νόσης δὲ εἰς τὸ συμφέρον τῆς Προνοίας τὴν ἔκδασιν
 τοῦ τολμήματος. Οἶδα πολλοὺς ἀδικοῦσιν ἐπιφου-
 μένους ἡμῖν, καὶ τὸ μὴ κωλύον αἴτιον εἶναι λέγοντας·
 ἤτοι γὰρ αἴτιον εἶναι κλοπῆς τὸν μὴ φυλάξαντα, ἢ
 τὸν μὴ κωλύσαντα· ὡς τοῦ ἐμπρησμοῦ, τὸν μὴ
 σέβαντα τὸ θεῖον ἀρχόμενον· καὶ τοῦ ναυαγίου,
 τὸν κυβερνήτην, μὴ στείλαντα τὴν ὀθόνην. Αὐτίκα
 κολάζονται πρὸς τοῦ νόμου οἱ τούτων αἴτιοι· ὃ γὰρ
 κωλύσαι (10) δύναμις ἦν, τούτῳ καὶ ἡ αἰτία τοῦ
 συμβαινόντος προσάπτεται. Φαμὲν δὲ πρὸς αὐτούς,
 τὸ αἴτιον ἐν τῷ ποιεῖν καὶ ἐνεργεῖν καὶ δρᾶν νοεῖ-
 σθαι· τὸ δὲ μὴ κωλύον, κατὰ γε τοῦτο ἀνεργητὸν
 εἶναι. Ἐτι τὸ μὲν αἴτιον πρὸς τῇ ἐνεργείᾳ ἐστὶ· κα-
 θίπερ ὁ μὲν ναυπηγὸς πρὸς τὸ γίνεσθαι τὸ σκάφος·
 ὁ δὲ οἰκοδόμος πρὸς τὸ ἐκτίσθαι (11) τὴν οἰκίαν· τὸ
 δὲ μὴ κωλύον κεχώριστα τοῦ γινομένου· διὰ τοῦτο
 γὰρ ἐπιτελεῖται, ὅτι τὸ κωλύον δύναμενον οὐκ ἐνερ-
 γεῖ, οὐδὲ κωλύει· τί γὰρ ἐνεργεῖ ὁ μὴ κωλύων;
 Ἡδὲ καὶ εἰς ἀπέμφασιν αὐτοῖς ὁ λόγος χωρεῖ, εἰ
 γε τῆς τρώσεως, οὐχὶ τὸ βέλος, ἀλλὰ τὴν ἀπίδα τὴν
 μὴ κωλύσαντα τὸ βέλος διελθεῖν, αἰτιάσονται· οὐδὲ
 γὰρ τὸν κλέπτην, ἀλλὰ τὸν μὴ κωλύσαντα τὴν κλο-
 πὴν καταμέμψονται. Καὶ τὰς ναῦς τοῖνον τῶν Ἑλ-
 λήνων μὴ τὸν Ἐκτορα ἐμπρήσαι λεγόντων (12), ἀλλὰ
 τὸν Ἀχιλλεῖα· διότι κωλύσαι τὸν Ἐκτορα δύναμε-
 νος, οὐ κεχώρικεν· ἀλλ' ὁ μὲν διὰ μῆνιν (ἐπ' αὐτῷ
 δὲ ἦν (13) καὶ μὴνίειν, καὶ μὴ)· καὶ μὴν οὐκ ἀπέπειρε τὸ
 πῦρ, καὶ ἴσως συναίτιος· ὁ δὲ διάβολος, αὐτεξούσιος ὢν,
 καὶ μετανοῆσαι οἶός τε ἦν (14) καὶ κλέψαι· καὶ ὁ
 αἴτιος αὐτὸς τῆς κλοπῆς, οὐχ ὁ μὴ κωλύσας Κύριος.
 Ἄλλ' οὐδ' ἐπιβλαβῆς ἢ δόσις ἦν, ἢ α ἢ κωλύσις
 παρέληθ. Εἰ δὲ χρὴ ἀκριβολογεῖσθαι πρὸς αὐτούς,
 ἴσωςσαν τὸ μὲν μὴ κωλυτικὸν (15), ὅπερ φαμὲν ἐπὶ
 τῆς κλοπῆς γεγονέναι, μὴ δ' ὅλως αἴτιον εἶναι· τὸ δὲ
 κωλυτικὸν ἐνέχεσθαι τῷ τοῦ αἰτίου ἐγκλήματι. Ὁ
 γὰρ προασπίζων αἰτιός ἐστι τῷ προασπιζομένῳ τοῦ
 μὴ τιτρώσκεισθαι, κωλύων τὸ τρωθῆναι αὐτόν. Καὶ
 τῷ Σωκράτει τὸ δαιμόνιον αἴτιον ἦν, οὐχὶ μὴ κω-

✕ P. 367-368 ED. POTTER, 310-311 ED. PARIS.

350, de quodam lapsu angelo hæc continet : Ἐδί-
 λαξε γὰρ τὰ μυστήρια, καὶ ἀπεκάλυψε τῷ αἰῶνι τὰ
 ἐν οὐρανῷ· ἐπιτηδεύουσι δὲ τὰ ἐπιτηδεύματα αὐτοῦ,
 εἰδέναι τὰ μυστήρια, τολμῶσιν οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώ-
 πων. « Secreta palam fecit, et ista, quæ in caelis
 occulta erant, sæculo revelavit. Genium ejus stu-
 dent assequi, et arcana quæque perscrutari non
 verentur filii hominum. » Sequuntur hac de re alia
 non pauca, quæ perscribere nimis longum esset.
 (10) Ὁ γὰρ κωλύσαι. Paulus J. C. in l. Nullum,
 109, de regul. Juris; et l. Culpa 50, eodem. R. In-
 fra eadem disputatio repetitur, p. 333. SYLBURG.

(11) Ἐκτίσθαι. F. rectius κτίζεσθαι, præc. tem-
 pore, ut in præced. membro γίνεσθαι. SYLBURG.

(12) Λεγόντων. Imperative dictum pro λεγέτω-
 σαν, « dicant. » SYLBURG.

(13) Ἡ. A. cum Herveto interprete negative
 legit οὐκ ἦν, « in ejus potestate non erat. » Qua ad-
 ditione non video quid opus sit : nemo enim cogit-

A quid didicit, ✕ et in ea non mansit, hæc inspiravit, et
 furto surrepta docuit; hoc faciens, non quod ne-
 scierit Dominus, qui fines eorum, quæ futura sunt,
 novit ante constitutionem uniuscujusque essentialiæ,
 sed quod non prohibuerit. Tunc enim aliquam ha-
 buit utilitatem furtum, quod redibat ad homines,
 non quod is, qui surripuit, utile sibi proponeret,
 sed Providentia ad utile dirigeret istius facinoris
 eventum. Scio multos in nos assidue insurgere, et
 id, quod non prohibet, causam esse dicere. Furti
 enim causam esse dicunt 134 eum, qui non ser-
 vavit, vel eum, qui non prohibuit : quemadmodum
 incendii, eum, qui ignem non exstinxit incipientem ;
 et naufragii, gubernatorem, qui velum non con-
 traxerit. Jam vero puniuntur a lege, qui horum
 B causæ sunt : nam in cujus potestate erat situm
 prohibere, in eum ejus, quod accidit, culpa confer-
 tur. Ad hos autem dicimus, quod in faciendo, ope-
 rando, et agendo, causa cognoscatur : id autem,
 quod non prohibet, hoc ipso remotum est ab ope-
 ratione. Præterea causa quidem versatur in ope-
 ratione; quemadmodum navis ædificator in fabrican-
 da scapha; domus autem ædificator, in ædis con-
 structione : id autem, quod non prohibet, ab eo,
 quod fit, separatum est. Propterea ergo perficitur,
 quod id, quod potest prohibere, non operatur,
 nec prohibet. Quid enim operatur, qui non prohi-
 bet? Jam vero ad absurdum quoque redit id, quod
 ab eis dicitur : siquidem vulneris causam esse dic-
 cent, non telum, sed clypeum, qui non prohibuit,
 C quominus telum pervaderet. Neque igitur furem,
 sed eum, qui furtum non prohibuit, reprehendent.
 Alioqui Græcorum quoque naves non Hectorem
 dicant combussisse, sed Achillem; quoniam cum
 prohibere posset Hectorem, non prohibuit. Sed ille
 quidem propter iram (in ejus autem potestate erat
 irasci, vel non irasci), et ignem non prohibuit, et
 forte adjuvans causa fuit : diabolus autem cum li-
 berum ✕ haberet arbitrium, et duci posset peniten-
 tia et furari, ipse quoque furti causa est, non au-
 tem Dominus, qui non prohibuit. Sed nec noxium
 erat donum, ut accederet prohibitio. Quod si ac-
 curate adversus eos agendum est, sciant id quidem,
 quod non prohibet, quod in furto factum esse di-

D hat Achillem vel irasci, vel non irasci : sed utrum-
 que in ejus arbitrio erat positum. SYLBURG.

(14) Μετανοῆσαι οἶός τε ἦν. Eandem sententiam
 postea defendisse Origenem, Clementis discipulum,
 satis notum est.

(15) Τὸ μὲν μὴ κωλυτ. Similia dicit infra Strom.
 iv, p. 508 et Strom. viii p. 784, 785 : Τὸ μὴ κωλύον
 ἀνεργητὸν ἐστίν· διὸ οὐκ ἐστίν αἴτιον τὸ μὴ κω-
 λῦσον, ἀλλὰ τὸ κωλύον· ἐν γὰρ τῷ ἐνεργεῖν καὶ
 δρᾶν τι τὸ αἴτιον νοεῖται. Ἐτι τὸ μὴ κωλύον
 κεχώριστα τοῦ γινομένου· τὸ δὲ αἴτιον πρὸς τὸ
 γινόμενον. Οὐκ ἂν οὖν εἴη αἴτιον τὸ μὴ κωλύον. « Id,
 quod non prohibet, non operatur : quocirca non
 est causa id, quod non prohibet, sed id, quod prohi-
 bet; nam in agendo et operando causa dicitur.
 Præterea quod non prohibet, separatum est ab eo
 quod fit; causa autem ad id quod fit refertur.
 Non erit ergo causa id quod non prohibet. » Quod
 allatis etiam exemplis ibidem probat.

climus, nullo modo esse causam; in id autem quod prohibet, causam culpamque conferri. Qui enim clipeo protegit, ei, qui protegitur, causa est, ne saucietur, prohibens ipsum sauciari. Et Socrati dæmonium causa erat, non prohibens, sed adhortans, etsi non adhortaretur. Sed nec laudes, nec vituperationes, nec honores, nec supplicia justa sunt, si anima non habeat liberam potestatem et appetendi et abstinendi, sed sit vitium involuntarium. Unde qui prohibuit quidem, causa est; qui autem non prohibuit atque impedit, liberam animæ electionem juste iudicat: ut vel maxime quidem, Deus nobis non sit causa vitii. Quoniam autem libera electio et appetitio peccata primum inchoat, falsa autem nonnunquam dominatur opinio, a qua, cum ignorantia et imperitia sit, recedere negligimus, iure infliguntur supplicia. Febrile enim est involuntarium, sed cum quis per se et propter suam intemperantiam febrerit, eum reprehendimus. Utpote cum involuntarium jam sit malum: nemo enim malum eligit, quatenus malum, sed abductus ab ea, quæ inest in ipso, voluptate, id bonum ratus, suscipiendum existimat. Quæ cum ita se habeant, et liberari ab ignoratione, et a mala et delectabili electione, et ante omnia non assentiri fallacibus illis phantasiis et visis, situm est in nostra potestate. « Latro » autem et « fur » dicitur diabolus, qui prophetis pseudoprophetas admisit, tanquam frumento zizania. « Omnes » ergo, « qui fuerunt ante Dominum, fures et latrones » : non absolute autem omnes homines, sed omnes pseudoprophetae, et omnes, qui non proprie ab ipso missi sunt. Habuerunt autem pseudoprophetae quoque furtum, quod prophetae dicerentur: cum prophetae quidem essent, sed ejus, qui est mendax. Dicit enim Dominus: « Vos ex patre vestro diabolo estis, et desideria patris vestri vultis facere. Ille homicida erat ab initio, et in veritate non stetit, quoniam non est in ipso veritas. Cum locutus fuerit falsum, ex propriis loquitur, quoniam mendax est, et pater ejus ». In falsis autem vera quoque aliqua dicebant pseudoprophetae. Et ii revera pro-

✕ P. 569 ED. POTTER, 312 ED. PARIS. a Joan. x, 8. b Joan. viii, 44.

(16) Οὐχὶ μὴ κωλύον, ἀλλὰ προτρέπον. Lowthius scribendum admonuit, οὐχὶ μὴ προτρέπον, ἀλλὰ κωλύον et delenda sequentia, εἰ καὶ μὴ προέτρεπεν. Quoad vero hoc postremum, ei assentiri haud possum. Sensus enim est, « Dæmonium Socrati causam agendi fuisse, non eum hortando, sed prohibendo, etiam tum, cum non hortaretur. » Vult enim auctor ostendere non solum eum, qui hortatur; sed etiam eum, qui prohibet, etiamsi non hortetur, vere causam esse. Porro Socrates apud Platonem refert, dæmonium, quod sibi assistebat, prohibere solitum, non vero hortari, *Theag.* pag. 93: « Ἔστι γὰρ τι θεία μοίρα παρεπόμενον ἐμοί, ἐκ παιδὸς ἀρξάμενον δαιμόνιον. » Ἔστι δὲ τοῦτο φωνή, ἣ ὅταν γίνηται, ἀεὶ μοι σημαίνει ὃ ἂν μέλλω πράττειν, τούτου ἀποτροπὴν προτρέπει ἐξ οὐδέποτε. « Adest mihi divina quaedam sorte dæmonium quoddam, a pueritia me secutum: hoc autem vox est quaedam, quæ cum sit, semper ejus rei, quam facturum sum, dissuasionem innuit, hortatur vero nunquam. » Quæ infra recitat Clemens.

λύον, ἀλλὰ προτρέπον (16), εἰ καὶ μὴ προέτρεπεν. Οὕτε δὲ οἱ ἔπαινοι, οὕτε οἱ φόβοι, οὐθ' αἱ τιμαὶ, οὐθ' αἱ καλᾶσαι δίκαιαι, μὴ τῆς ψυχῆς ἐχούσης τὴν ἐξουσίαν τῆς ὀρθῆς καὶ ἀφορμῆς, ἀλλ' ἀκούσιου τῆς κακίας οὕσης. « Ὅθεν ὁ μὲν κωλύσας αἰτίας ὁ δὲ μὴ κωλύσας τὴν αἴρεσιν τῆς ψυχῆς κρίνει δικαίως. Ἴν' ὅτι μάλιστα ὁ Θεὸς μὲν ἡμῖν κακίας ἀναίτιος. Ἐπεὶ δὲ τῶν ἀμαρτημάτων προαίρεσις καὶ ὀρθὴ κατάρχει, διημαρτημένη δὲ ὑποληψίς ἐστ' ὅτε κρατεῖ, ἧς ἀγνοίας καὶ ἀμαθίας οὕσης ὀλιγωροῦμεν ἀποστῆναι, εἰκότως αἱ κολάσεις. Καὶ γὰρ τὸ πυρέττειν ἀκούσιον, ἀλλ' ὅταν δι' ἑαυτὸν τις καὶ δι' ἀκρασίαν πυρέττη, αἰτιούμεθα τοῦτον. Ὡς δὲ καὶ τῆς κακίας ἀκούσιου οὕσης· οὐ γὰρ αἰρεῖται τις κακὸν, ἢ κακὸν· τῆ δὲ περὶ αὐτῷ (17) ἡδονῇ συναπαγόμενος, ἀγαθὸν ὑπολαβὼν, ληπτὸν ἡγεῖται. Ἐν οὕτως ἐχόντων, τὸ ἀπαλλάττεσθαι τῆς τε ἀγνοίας, τῆς τε αἰρέσεως τῆς φαύλης καὶ ἐπιτεροῦς, καὶ πρὸ τούτων τὸ μὴ συγκαταίθεσθαι ταῖς ἀπατηλαῖς ἐκείναις φαντασίαις, ἀπόκειται ἐφ' ἡμῖν. « Ληστής δὲ καὶ κλέπτης » ὁ διάβολος λέγεται, ψευδοπροφήτας ἐγκαταμίξας τοῖς προφήταις, καθάπερ τῷ πυρὶ τὰ ζιζάνια. « Πάντες οὖν οἱ πρὸ Κυρίου κλέπται καὶ λησταί· » οὐχ ἀπλῶς πάντες ἀνθρώποι, πάντες δὲ οἱ ψευδοπροφῆται, καὶ πάντες οἱ μὴ κυρίως ὑπ' αὐτοῦ ἀποσταλέντες. Εἶχον δὲ καὶ οἱ ψευδοπροφῆται τὸ κλέμμα τὸ ὄνομα τὸ προφητικόν, προφῆται ὄντες, ἀλλὰ τοῦ ψεύστου. Λέγει γὰρ ὁ Κύριος· Ὑμεῖς ἐκ τοῦ πατρὸς ὑμῶν (18) τοῦ διαβόλου ἐστὲ, καὶ τὰς ἐπιθυμίας τοῦ πατρὸς ὑμῶν θέλετε ποιεῖν. Ἐκεῖνος ἀνθρωποκτόνος ἦν ἀπ' ἀρχῆς, καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ οὐχ ἔστηκεν, ὅτι οὐκ ἔστιν ἀλήθεια ἐν αὐτῷ. Ὅτ' ἂν λαλῇ τὸ ψεῦδος, ἐκ τῶν ἰδίων λαλεῖ· ὅτι ψεύστης ἐστὶ, καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ. » Ἐν δὲ τοῖς ψεύδεσι καὶ ἀληθῆ (19) τινα ἔλεγον οἱ ψευδοπροφῆται. Καὶ τῷ ὄντι οὗτοι ἐν ἐκστάσει » προεφῆτευσον, ὡς ἂν ἐ ἀποστάτου » διάκονοι. Λέγει δὲ καὶ ὁ Ποιμῆν, ὁ ἄγγελος τῆς μετανοίας (20), τῷ Ἐρμῆ περι τοῦ ψευδοπροφήτου· « Τινὰ (21) γὰρ ῥήματα ἀληθῆ λαλεῖ· ὁ γὰρ διάβολος αὐτὸν πληροῖ τῷ ἑαυτοῦ πνεύματι, εἰ τινα δυνήσεται ῥῆξαι τῶν δικαίων. » Πάντα μὲν οὖν οἰκονομεῖται ἀνωθεν εἰς καλόν, « ἵνα γνωρισθῇ διὰ τῆς Ἐκκλησίας ἡ πολυποικίλος σοφία τοῦ

D p. 534. Similia apud Platonem occurrunt in *Socratis apolog.* p. 30.

(17) *Περὶ αὐτῷ.* Etiam accusativo casu legi potest *περὶ αὐτό.* SYLBURG.

(18) Ὑμῶν. Abest a Joan.

(19) Ἀληθῆ. Quod falsi prophetae vera quaedam falsis miscerint, notantur etiam scriptor *Recognit.* lib. iv, c. 21, 22, et lib. viii, c. 60, pseudo-Ambrosius ad I Thess. v, 21, et pseudo-Chrysostomus ad Matth. vii, 21. Conf. Maimonides *De fundamentis legis*, cap. 10, n. 3.

(20) Ἄγγελος τῆς μετ. De hoc angelo conf. quæ adnotavit Cotelerius ad Hermæ *Past.* lib. ii, c. 1, p. 85 edit. Amstelod.

(21) *Τινὰ.* Hæc Latine exstant apud Hermam, *Pastor.* lib. ii, mand. 10, p. 97: « Quaedam autem verba vera loquitur. Diabolus implet eum spiritu suo, ut dejiciat aliquem ex justis. » Ubi ῥῆξαι, quod Herveto est « frangere, » melius explicatur « dejicere. » Est enim verbum athleticis ac bellatoribus

θεοῦ, κατὰ πρόγνωσιν (22) τῶν αἰώνων, ἣν ἐποίησεν ἐν Χριστῷ· τῷ Θεῷ δὲ οὐδὲν ἀντίκειται, οὐδὲ ἐναντιοῦται τι αὐτῷ, Κυρίῳ καὶ παντοκράτορι ὄντι. Ἄλλὰ καὶ αἱ τῶν ἀποστατησάντων (23) βουλαὶ τε καὶ ἐνέργειαι, μερικαὶ οὐσαι, γίνονται μὲν ἐκ φαύλης διαθέσεως, καθάπερ καὶ αἱ νόσοι αἱ σωματικάι· κυβερνῶνται δὲ ὑπὸ τῆς καθόλου προνοίας ἐπὶ τέλος ὑγεινῶν, κὰν νοσοποιοὺς ἦ ἡ αἰτία. Μέγιστον γοῦν τῆς θείας προνοίας, τὸ μὴ ἔδσαι τὴν ἐξ ἀποστάσεως ἐκουσίῳ φεῖσαν κακίαν ἀχρηστον καὶ ἀνωφελῆ μένειν, μηδὲ μὴν κατὰ πάντα βλαβεράν αὐτὴν γενέσθαι· τῆς γὰρ θείας σοφίας, καὶ ἀρετῆς, καὶ δυνάμεως ἔργον ἔστιν οὐ μόνον τὸ ἀγαθοποιεῖν (φύσις γὰρ, ὡς εἰπεῖν, αὕτη τοῦ Θεοῦ, ὡς τοῦ πυρὸς τὸ θερμαίνειν, καὶ τοῦ φωτὸς τὸ φωτίζειν)· ἀλλὰ κάκεινο μάλιστα, τὸ διὰ κακῶν τῶν ἐπινοηθέντων πρὸς τινων, ἀγαθὸν τι καὶ χρηστὸν τέλος ἀποτελεῖν, καὶ ὠφελίμως τοῖς ἄλλοις φαύλοις χρῆσθαι, καθάπερ καὶ τῷ ἐκ πειρασμοῦ μαρτυρήσῃ. Ἔστιν οὖν κὰν φιλοσοφία τῇ κλαπείῃ, καθάπερ ὑπὸ Προμηθέως, πῦρ ὀλίγον εἰς φῶς ἐπιτήθειον χρησίμως ζωπουρούμενον, ἔχνος τι σοφίας καὶ κινήσεις παρὰ Θεοῦ. Ταῦτα (24) ὃ ἂν εἶεν « κλέπται καὶ ληστοὶ » οἱ παρ' Ἑλλήσι φιλόσοφοι, καὶ πρὸ τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας παρὰ τῶν Ἑβραϊκῶν προφητῶν μέρη τῆς ἀληθείας οὐ κατ' ἐπίγνωσιν λαβόντες, ἀλλ' ὡς ἴδια σφετερισάμενοι δόγματα· καὶ τὰ μὲν παραχαράξαντες, τὰ δὲ ὑπὸ περιεργίας ἀμαθῶς σοφισάμενοι, τὰ δὲ καὶ ἐξευρόντες· ἴσως γὰρ καὶ πνεῦμα αἰσθήσεως (25) ἐσχίχασιν. Ὁμολόγησε δὲ καὶ Ἀριστοτέλης τῇ Γραφῇ, κλεπτικὴν σοφίας τὴν σοφιστικὴν εἶπών, ὡς προεμνήσαμεν. Ὁ δὲ Ἀπόστολος· « Ἄ καὶ λαλοῦμεν, λέγοιμεν, οὐκ ἐν διδακτικῇ ἀνθρωπίνῃ σοφίᾳ λόγοις, ἀλλ' ἐν διδακτικῇ πνεύματος. » Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν προφητῶν· « Πάντες, φησὶν, ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἐλάβομεν »· δηλονότι τοῦ Χριστοῦ. Ὡστε οὐ κλέπται οἱ προφήται. « Καὶ ἡ διδαχὴ ἡ ἐμὴ (26), οὐκ ἔστιν ἐμὴ, ὁ Κύριος λέγει, ἀλλὰ τοῦ πέμψαντός με Πατρός· » ἐπὶ δὲ τῶν κλεπτῶντων, « Ὁ δὲ ἀπ' ἑαυτοῦ, φησὶ, λαλῶν τὴν δόξαν τὴν ἰδίαν ζητεῖ. » Τοιοῦτοι δὲ οἱ Ἕλληνες, ἰφθαῖμοι καὶ ἀλαζόνες. » Σοφοὺς δὲ αὐτοὺς λέγουσα ἡ Γραφή, οὐ τοὺς ὄντως σοφοὺς διαβάλλει, ἀλλὰ τοὺς δοκῆσαι σοφοὺς.

ostendimus. Apostolus autem : « Quæ etiam loquimur, inquit, non in doctis humanæ sapientiæ verbis, sed in doctrina spiritus c. » De prophetis enim : « Omnes, inquit, de plenitudine ejus accepimus d, » Christi scilicet. Quare non sunt fures prophetæ. « Et doctrina mea, non est mea, inquit, Dominus, sed ejus, qui misit me, Patris. » Et de furibus : « Qui autem ex seipso, inquit, loquitur, gloriam propriam quærit e. » Tales autem sunt Græci, « seipsos amantes, elati f. » Sapientes autem eos dicens Scriptura, non reprehendit eos qui sunt vere sapientes; sed eos qui sibi videntur.

✠ P. 370 ED. POTTIER, 313 ED. FARIS. a Ephes. III, 10, 11. b Exod. xxviii, 3. c I Cor. ii, 13. d Joan. i, 16. e Joan. vii, 16, 18. f II Tim. iii, 2.

notissimum, apud quos ῥῆξις est καταβαλεῖν, ut esp. Hesychius. Inde epitheta ῥῆξιφρων, ῥῆξιφωρ, etc.

(22) Πρόγνωσιν. Πρόβεισιν, Ephes.

(23) Ἀποστατησάντων. H. ms., ἀποστησάντων sed verior vulg. lectio; vel etiam brevius, ἀποστάντων. SVLBURG.

(24) Ταῦτα. Si vera est scriptura, subaudienda

phetabant in « exstasi, » ut « apostatae, » ejus, inquam, qui defecerat, ministri. Dicit autem Pastor quoque, angelus poenitentiae, ad Hermetem, de pseudopropheta : « Quædam enim verba vera dicit : diabolus enim eum implet suo spiritu, si quem possit ex justis frangere. » Omnia ergo cœlitus in bonum dispensantur, « ut per Ecclesiam innotescat multiplex ac varia Dei sapientia, secundum sæculorum præscientiam, quam fecit in Christo a. » Deo autem nihil adversatur, nec est quidquam ei contrarium, ut qui sit Dominus et omnipotens. Quinetiam eorum, qui defecerunt, consilia et operationes, cum partem solum afficiant, sunt quidem ex mala affectione, sicut morbi corporis; ab universali autem providentia diriguntur ad finem salubrem, etiamsi causa sit morbi efficiens. Est itaque maximum divinæ providentiæ opus, quod non sinat, ut vitium, quod ex voluntaria defectione ortum est, inconducibile maneat et inutile, sed nec sit ubique et in omnibus noxium. Divinæ enim sapientiæ, et virtutis, et potentiæ est officium, non solum benefacere (hæc est enim, ut ita dicam, Dei natura, ut ignis calefacere, et lucis illuminare), sed illud quoque maxime, ut id, quod per malos aliquos excogitatum est, ad bonum aliquem finem et utilem deducat, et commode iis, quæ videntur mala, utatur, sicut eo, quod ex tentatione processit, testimonio. Est ergo etiam in philosophia, quæ furto surrepta, veluti a Prometheo, tanquam aliquantulum ignis, generando luminis, si commode excitetur, aptum, et vestigium aliquod sapientiæ, et motio a Deo orta. In hoc autem « latrones et fures » fuerint Græcorum philosophi, quod cum ante Domini adventum a prophetis 135 Hebræis quasdam partes veritatis sumpserint, id minime agnoscentes, sibi tanquam propria dogmata attribuerunt, et alia quidem adulterarunt, alia autem, supervacanea quadam diligentia imperite, ac sophistarum more interpolaverunt, alia autem etiam invenerunt; nec enim vero ab simile est, eos « sensus spiritum b » habuisse. ✠ Assentitur autem Scripturæ quoque Aristoteles, qui dixit, sophisticam esse furem sapientiæ, sicut ante

præpositio κατὰ aut similis; vel legendum ταύτη. Id.

(25) Πνεῦμα αἰσθήσεως. Respicere videtur Exod. xxviii, 3. Πᾶσι τοῖς σοφοῖς διανοία, οὗς ἐνέπλησεν πνεῦμα αἰσθήσεως. Conf. quæ superius dixit auctor p. 281 edit. Paris.

(26) Ἡ διδ. ἡ ἐμὴ. Vulg. Bib. Joan. vii brevius, ἡ ἐμὴ διδαχὴ. Ab iisdem abest etiam appositivum πατρός. SVLBURG.

CAPUT XVIII.

Illustrat illud dictum Apostoli : « Perdam sapientiam sapientum. »

De his autem dicit : « Perdam sapientiam sapientum, et prudentiam prudentum abolebo. » Infert itaque Apostolus : « Ubi sapiens? ubi scriba? ubi inquisitor hujus sæculi? » nimirum a scribis, hujus sæculi inquisitores, philosophos ex gentibus, distinguens. « Nonne stultam fecit Deus mundi sapientiam? » quod perinde est, ac stultam ostendit, et non veram, ut illi eam esse putabant. Et si roges causam 'cur sibi viderentur sapientes : « propter cæcitatē cordis ipsorum », inquit : « Quoniam in sapientia Dei, » ea nempe, quæ per prophetas est annuntiata, « non cognovit mundus per sapientiam, » quæ scilicet loquitur per prophetas, « ipsum, » scilicet Deum, « ipsi Deo visum est per prædicationem stultitiæ, » quæ Græcis scilicet videtur esse stultitia, « salvos facere credentes : Quoniam Judæi, inquit, signa petunt » ad fidem, « Græci autem quærunť sapientiam : » nempe orationes, quæ vocantur ἀναγκαστικά, hoc est, necessario conclusentes, et alios scilicet christologismos. « Nos autem prædicamus Jesum Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum ; » quod cum sciant prophetiam, non credant eventui : « Græcis autem stultitiā ; » fabulam enim esse existimant, qui sibi videntur sapientes, quod per hominem Filius Dei loquatur, et Deus habeat filium, et ille sit passus : quo fit, ut nimia sui existimatione præoccupati, credere nolint. Servatoris enim adventus, non stultos fecit, et duros corde, et infideles; sed prudentes, et aptos quibus persuadeatur, et præterea fideles. Verum, qui parere noluerunt, ab eorum, qui obdierunt, voluntaria adhesionē discedendo, ostensi sunt imprudentes, et infideles, et stulti. « Ipsis autem vocatis, Judæis et Græcis, Christus est Dei virtus, et Dei sapientia. » Num ergo (quod est etiam melius) existimandum est esse negativum illud, « Οὐχὶ ἐμώρανεὺς Deus sapientiam mundi, » perinde ac οὐκ ἐμώρανεὺς, « non stultam fecit, » ne causa duritiei cordis a Deo eis facta videatur « qui stultam fecit sapientiam? » Omnino enim cum sapientes essent, majori culpæ fuere obnoxii, qui prædicationi non crediderunt : voluntaria enim est electio et delectus veritatis. Quinetiam illud : « Perdam sapientiam sapientum, » ejus, quæ contemnitur ac despicitur, barbaræ philosophiæ oppositione dicit illustrasse; sicut etiam lucernā, quæ a sole illustratur, dicitur periisse, eo quod non sit paris ef-

Καὶ περὶ τούτων (27) φησὶν, « Ἀπολωτὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσω. » Ἐπιφέρει γοῦν ὁ Ἀπόστολος· « Ποῦ σοφός; ποῦ γραμματεὺς; ποῦ συζητητὴς τοῦ αἰῶνος τούτου; » πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν γραμματέων, τοὺς τοῦ αἰῶνος τούτου ζητητάς, τοὺς ἐξ ἔθνῶν φιλοσόφους, τάξας. « Οὐχὶ ἐμώρανεὺς ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου (28); » ἐπίσης τῶ, μωρὰν ἔδειξε, καὶ οὐκ ἀληθῆ, ὡς ἔχοντο. Κἀν πύθη τὴν αἰτίαν τῆς δοξοσοφίας αὐτῶν, « διὰ τὴν πῶρσιν τῆς καρδίας αὐτῶν, » ἔρει· « ἐπειδὴ ἐν τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ, » τουτέστι διὰ τῶν προφητῶν κατηγγελεμένη, « οὐκ ἔγνω ὁ κόσμος διὰ τῆς σοφίας, » τῆς διὰ τῶν προφητῶν λαλούσης, « αὐτῶν (29), » δηλοῦντι τὸν Θεόν· « εὐδόκησεν οὗτος (30) ὁ Θεὸς διὰ τοῦ κηρύγματος τῆς μωρίας, » τῆς δοκούσης Ἑλληνικῆ εἶναι μωρίας, « σώσαι τοὺς πιστεύοντας· ἐπειδὴ Ἰουδαῖοι, φησὶ, σημεῖα αἰτοῦσι » πρὸς πίστιν· « Ἕλληνας δὲ σοφίαν ζητοῦσι, » τοὺς ἀναγκαστικούς καλούμενους λόγους, καὶ τοὺς ἄλλους συλλογισμοὺς δηλωτικῶς· « Ἡμεῖς δὲ κηρύσσομεν Ἰησοῦν (31) Χριστὸν ἑσταυρωμένον· Ἰουδαῖοι μὲν σκάνδαλον, » διὰ τὸ, εἰδότες τὴν προφητείαν, μὴ πιστεύουσιν τῇ ἐκδόσει, « Ἕλλησι δὲ μωρίαν· » μωθῶδες γὰρ ἡγοῦνται οἱ δοκησίσταροι, διὰ τε ἀνθρώπου Υἱὸν Θεοῦ λαλεῖν, υἱὸν τε ἔχειν τὸν Θεόν, καὶ δὴ καὶ πεπονημένοι τοῦτον· ὄθεν αὐτοὺς ἡ πρόληψις τῆς οἰήσεως ἀναπειθεὶ ἀπιστεῖν. Ἡ γὰρ παρουσία τοῦ Σωτῆρος οὐ μωροὺς ἐποίησε καὶ σκληροκαρδίους, καὶ ἀπίστους, ἀλλὰ συνετοὺς καὶ εὐπειθεῖς, προσέτι πιστοὺς. Ἐδείχθησαν δὲ, ἐκ τῆς τῶν ὑπακουσάντων ἑκουσίου προσκλίσεως χωρισθέντες, οἱ μὴ θελήσαντες πειθεσθαι ἀσύνετοί τε, καὶ ἀπίστοι, καὶ μωροί. « Αὐτοῖς δὲ τοῖς κλητοῖς, Ἰουδαίοις τε καὶ Ἕλλησι, Χριστὸς Θεοῦ δύναμις ἐστίν, καὶ Θεοῦ σοφία. » Μὴ τε οὖν (ὅπερ καὶ ἄμεινον), ἀποφατικῶν ἡγητέον τὸ, « Οὐχὶ ἐμώρανεὺς ὁ Θεὸς τὴν σοφίαν τοῦ κόσμου, » ἐπίσης, « Οὐκ ἐμώρανεὺς, » ἵνα μὴ ἡ αἰτία τῆς σκληροκαρδίας αὐτοῖς παρὰ τοῦ Θεοῦ φαίνεται γενομένη, « τοῦ μωράνοντος τὴν σοφίαν; » Ἐν πᾶσι γὰρ, καίτοι σοφοὶ ὄντες, ἐν μείζονι αἰτία γεγονάσι, μὴ πιστεύσαντες τῷ κηρύγματι· ἑκούσιος γὰρ ἦ τε αἵρεσις, ἦ τε τῆς ἀληθείας ἐκλογὴ. Ἀλλὰ καὶ τὸ, « Ἀπολωτὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, » τῇ τῆς καταφρονουμένης ὑπερορωμένης (32) βαρβάρου φιλοσοφίας ἀντιπαράθεσι καταλάμψαι φησὶν ὡς καὶ ὁ λύχνος, ὑπὸ τοῦ ἡλίου καταλαμπόμενος, ἀπολωλέναι λέγεται, τῷ μὴ τὴν ἴσῃν ἐκτελεῖν ἐνέργειαν. Πάντων τοίνυν ἀνθρώπων κεκλημένων, οἱ ὑπακοῦσαι βουληθέντες, « κλητοὶ (33) » ὀνομάσθησαν.

✠ P. 371 ED. POTTER, 314 ED. PARIS. • I Cor. i, 19, 20. ^b Ephes. iv, 18. • I Cor. i, 21-24.

(27) Καὶ περὶ τούτων. Forte καὶ ἐπὶ τούτων, « et de his, » ut paulo supra ἐπὶ τῶν προφητῶν, et ἐπὶ τῶν κλεπτόντων. Ἐπὶ autem in hoc loquendi genere magis convenire quam περὶ, liquet etiam ex aliis scriptoribus, præsertim Aristotele. SYLBURG.

(28) Τοῦ κόσμου. Vulg. Bib. I Cor. i, majori emphasi, τοῦ κόσμου τούτου. SYLBURG.

(29) Αὐτῶν. Θεόν, I Cor.

(30) Οὗτος. Abest a I Cor. Mox τῆς μωρίας τοῦ κηρύγματος. Ibid.

(31) Ἰησοῦν. Abest a vulg. Bib.

(32) Καταφρονουμένης ὑπερορωμένης. Hic asyndeton est; quale supra notatum p. 126. SYLBURG.

(33) Κλητοί. I Cor. i, 24; Αὐτοῖς δὲ τοῖς κλητοῖς, Ἰουδαίοις τε καὶ Ἕλλησι, Χριστὸν Θεοῦ δύναμιν, καὶ Θεοῦ σοφίαν.

Ὁὐ γὰρ ἐστὶν ἀδικία (34) παρὰ τῷ Θεῷ. Αὐτίκα ἐξ ἑκατέρου γένους οἱ πιστεύσαντες, οὗτοι ἔλαδς περιούσιος (35). Ἐάν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων εὐριος ἂν κατὰ λέξιν, « Οἱ μὲν οὖν ἀποδεξάμενοι (36) τὸν λόγον αὐτοῦ ἐβαπτίσθησαν » οἱ δὲ μὴ θελήσαντες πείθεσθαι ἑαυτοὺς ἀπέστησαν δηλαδὴ. Πρὸς τούτους ἡ προφητεία λέγει· « Ἐάν θέλητε, καὶ εἰσακουσθή μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε » ἐφ' ἡμῶν κείμενα ἀελέγχουσα καὶ τὴν αἴρεσιν, καὶ τὴν ἐκτροπήν. « Θεοῦ » δὲ εἶρηκεν ὁ Ἀπόστολος τὴν κατὰ τὸν Κύριον διδασκαλίαν ἢ σοφίαν· ἵνα δείξῃ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν δι' Ἰησοῦ παραδιδόμενῃν. Ἀλλὰ γὰρ καὶ ὁ δοκησισοφὸς παραινέσεις ἔχει τινάς, τὰς παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ κελευούσας ἢ ἐνδύσασθαι τὸν καινὸν ἄνθρωπον τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα ἐν δικαιοσύνῃ καὶ ἰσότητι τῆς ἀληθείας. Διὸ ἀποθέμενοι τὸ ψεῦδος, λαλεῖτε ἀλήθειαν. Μὴ δίδετε τόπον τῷ διαβόλῳ. Ὁ κλέπτων μηκέτι κλεπτέτω· μᾶλλον δὲ κοπιάτω, ἐργάζομενος τὸ ἀγαθὸν (ἐργάζεσθαι δὲ ἐστὶ τὸ προσεκπονεῖν ζητοῦντα τὴν ἀλήθειαν· σὺν γὰρ τῇ λογικῇ εὐποιᾷ) ἵνα ἔχητε (37) μεταδοῦναι τῷ χρεῖαν ἔχοντι, καὶ τῆς κοσμητικῆς περιουσίας, καὶ τῆς θείας σοφίας. Βούλεται γὰρ ἐκδιδάσκεισθαι τὸν λόγον, καὶ εἰς τὰς τραπέζας (38) τὸ ἀργύριον βάλ्लεσθαι, δεδοκιμασμένον ἀκριβῶς, εἰς τὸ ἐκδανεῖσθαι. Ὅθεν ἐπιφέρει· Ἄλογος σαπρὸς ἐκ τοῦ στόματος ὑμῶν μὴ ἐκπορεύσθω. Σαπρὸς λόγος οὗτος, ὁ ἐξ οἰήσεως· ἢ ἀλλ' εἴ τις ἀγαθὸς πρὸς οἰκοδομήν τῆς χρείας, ἵνα ἕψ χάριν τοῖς ἀκούουσιν. Ἀγαθὸν δ' ἂν ἀνάγκη Θεοῦ ἀγαθὸν τὸν λόγον. Πῶς δὲ οὐκ ἀγαθὸς ὁ σώζων; C bonum ad ædificationem utilitatis, ut det gratiam audientibus c. » Boni autem Dei, bonum sit verbum necesse est. Quomodo autem non est bonum, quod saluum facit?

CAPUT XIX.

Philosophos aliquam veritatis partem percepisse probat.

Ἐπεὶ οὖν μαρτυροῦνται ἀληθῆ τινα δογματίζειν καὶ Ἕλληνας, ἔξεστι κἀντεῦθεν σκοπεῖν. Ὁ Παῦλος ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων ἀναγράφεται λέγων πρὸς τοὺς Ἀρεοπαγίτας· Δεισιδαίμονεστέρους ὑμᾶς θεωρῶ διερχόμενος γὰρ καὶ ἱστορῶν (39) τὰ σεβάσματα ὑμῶν, εὔρον βωμῶν, ἐν ᾧ ἀνεγέγραπτο, Ἀγνώστῳ Θεῷ. Ὅν οὖν ἀγνοοῦντες εὐσεβεῖτε, τοῦτον ἐγὼ καταγγέλλω ὑμῖν. Ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν κόσμον καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτῷ· οὗτος, οὐρανοῦ καὶ γῆς ὑπάρχων Κύριος, οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ· οὐδὲ ὑπὸ χειρῶν ἀνθρωπίνων θεραπεύεται, προσδεόμενός τις, αὐτὸς δούς (40) πᾶσι ζωὴν καὶ πνοήν, καὶ τὰ πάντα ἐποίησέ τε ἐξ ἑνὸς πᾶν γένος ἀνθρώπων, κατοικεῖν ἐπὶ παντὸς προσώπου

A efficaciam. Cum ergo omnes homines vocentur, qui voluerunt obedire, nominati sunt « vocati. » Non est enim apud Deum injustitia. Jam vero qui ex utroque populo crediderunt, ii sunt « populus peculiaris. » Et in Actis apostolorum hoc his verbis inveneris : « Qui itaque verbum ejus susceperunt, baptizati sunt ». Qui autem noluerunt parere, seipsos scilicet abalienaverunt. Ad eos dicit prophetia : « Et si velitis, et me audieritis, bona terræ comedetis b : » in nobis situm esse arguens, ut eligamus, et declinemus. « Dei » autem « sapientiam » dixit Apostolus doctrinam quæ est ex Domino, ut veram philosophiam ostenderet tradi per Filium. Quinetiam qui sibi videtur sapiens, habet quasdam admonitiones, quæ jubent apud Apostolum « induere novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitia et sanctitate veritatis. Quamobrem deponentes mendacium, loquimini veritatem. Ne detis locum diabolo. Qui furabatur, non amplius furetur, sed potius laboret, operans bonum » (operari autem est allaborare quærendo veritatem : nam conjunctum est illi, quæ sermone fit, beneficentiæ) « ut impertiri possitis ei qui opus habet, » et sæculares copias, et divinam sapientiam. Vult enim verbum doceri, et argentum mensis dari perfecte examinatum, ut detur seniori. Unde infert : « Turpe verbum ex ore vestro non exeat. » Id autem turpe est, quod procedit ex opinione, quam de se quis concipit : « sed si quod est bonum ad ædificationem utilitatis, ut det gratiam

✕ P. 372 ED. POTTER, 315 ED. PARIS. a Act. II, 41. b Isa. I, 19. c Ephes. IV, 24, 25, 27, 28, 29.

(34) Ἀδικία. Respicit Rom. IX, 14 : Τί οὖν ἐροῦμεν; μὴ ἀδικία παρὰ τῷ Θεῷ; Μὴ γένοιτο.

(35) Λαδὸς περιούσιος. Tit. II, 14 : Καθαρίσθησαν τὸν λαὸν περιούσιον.

(36) Ἀποδεξάμενοι. Vulg. Bib. Act. apost. II : Ἀσμένως ἀποδεξάμενοι. SIBURG.

(37) Ἐχητε. Ἐχη, Ephes.

(38) Εἰς τὰς τραπέζας. Lowthian ait : « Videtur alludere ad dictum istud Servatoris a veteribus laudatum : Γίνεσθε ὄλιγοι τραπέζιται. » De quo consi-

quæ postea dicentur extremo Strom. I, p. 354. Respicit vero hoc loco Clemens Christi verba, quæ refert Matthæus XXV, 27 : Ἐδει οὖν σε βαλεῖν τὸ ἀργύριόν μου τοῖς τραπέζιταις· καὶ ἔλθων ἐγὼ ἐκομισάμην ἂν τὸ ἔμδν σὺν τόκῳ.

(39) Ἱστορῶν. Ἀναθεωρῶν, Act. Mox ἐπεγέγραπτο pro ἀνεγέγραπτο. Ibid.

(40) Δούς. Διδούς, Act. Mox ἐποίησέ τε ἐξ ἑνὸς αἵματος πᾶν ἔθνος ἂν. Deum, ἐπὶ πᾶν τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. Ibid.

statuta tempora et terminos habitationis eorum; A ut quærant Deum, si forte attraherent aut inveniant, quamvis non longe sit ab unoquoque nostrum. In ipso enim vivimus, et movemur, et sumus; sicut et quidam vestrorum poetarum dixerunt :

Hujus namque genus sumus... a

Ex quibus clarum est, quod etiam poeticis utens exemplis ex Arati *Phænomenis*, approbat quæ apud Græcos recte dicta sunt. Et per ignotum Deum, honorari quidem per circumlocutionem a Græcis opificem Deum significavit, ex agnitione autem oportere per Filium accipere et discere. « Misi ergo propterea te ad gentes, aperire, inquit, oculos eorum, ut convertantur a tenebris ad lucem, et a potestate Satanæ ad Deum; ut ipsi accipiant remissionem peccatorum et hæreditatem in iis, qui sunt fide sanctificati in me ^b. » Ii ergo sunt, qui aperiuntur, oculi cæcorum : Patris per Filium agnitio, est circumlocutionis Græcæ comprehensio; et « converti a potestate Satanæ, » est mutari a peccato, per quod introducta erat servitus. Nec tamen absolute omnem suscipimus philosophiam, sed illam, de qua apud Platonem quoque dicit Socrates : « Sunt enim, ut aiunt, qui in mysteriis versantur, thysigeri quidem multi, pauci vero Bacchi » : « multos quidem esse vocatos, paucos autem electos ^c, » innuens. Aperte itaque subjungit : « Hi autem, mea quidem sententia, non sunt alii, quam qui recte sunt philosophati : quorum quidem in numero ut essem, nihil in vita, quantum in me fuit, prætermisi, sed omnibus modis contendendi. An vero recte contenderim, aliquidve profecerim, cum ✕ illuc pervenerimus, certi sciemus, si Deus voluerit, paulo post. » An non tibi videtur ex scripturis Hebraicis eam, quæ est post mortem, justi ex fide spem declarare? Et in *Demodoco*, si modo est opus

τῆς γῆς ὀρίσας προστεταγμένους καιρούς (41) καὶ τὰς ὀρθοεσιᾶς τῆς κατοικίας αὐτῶν, ζητεῖν τὸ θεῖον, εἰ ἄρα ψηλαφήσειαν ἢ εὐροῖεν ἄν καίτοι οὐ μακρῶν ἀπὸ ἐνὸς ἐκάστου ἡμῶν ὑπάρχοντος· ἐν αὐτῷ γὰρ ζῶμεν, καὶ κινούμεθα, καὶ ἐσμεν, ὡς καὶ τινες τῶν καθ' ὑμᾶς ποιητῶν εἰρήκασιν·

Τοῦ γὰρ (42) καὶ γένος ἐσμέν...

Ἐξ ὧν δῆλον, ὅτι, καὶ ποιητικῶς χρώμενος παραδείγμασιν ἐκ τῶν Ἀράτου *Φαινομένων*, δοκιμάζει τὰ παρ' Ἑλλῆσι καλῶς εἰρημένα· καὶ διὰ τοῦ ἀγνώστου Θεοῦ τιμᾶσθαι μὲν κατὰ περιφρασιν (43) πρὸς τῶν Ἑλλήνων τὸν δημιουργὸν Θεὸν ἠνίξαστο· κατ' ἐπίγνωσιν δὲ δεῖν δι' Ἰησοῦ παραλαβεῖν τε καὶ μαθεῖν. « Ἀπέστειλα οὖν διὰ τοῦτό σε εἰς τὰ ἔθνη, ἀνοῖξαι, φησιν, ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, τοῦ (44) ἐπιστρέψαι ἀπὸ σκότους εἰς φῶς, καὶ τῆς ἐξουσίας τοῦ Σατανᾶ ἐπὶ Θεὸν, τοῦ λαβεῖν αὐτοὺς ἀφ᾿ ἑσθῆς ἀμαρτιῶν, καὶ κληροῦν ἐν τοῖς ἡγιασμένοις πίστει τῇ εἰς ἐμέ. » Οὕτω οὖν οἱ ἀνοιγόμενοι τυφλῶν ὀφθαλμοί· ἢ δι' Ἰησοῦ ἐπίγνωσίς ἐστι τοῦ Πατρὸς, ἢ τῆς περιφράσεως τῆς Ἑλληνικῆς κατάληψις· τὸ τε « ἀπὸ τῆς ἐξουσίας τοῦ Σατανᾶ ἐπιστρέψαι, » τὸ ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας ἐστὶ μεταβάλλεσθαι, δι' ἣν ἡ δουλεία ἐγεγόνει. Οὐ μὴν ἀπλῶς πᾶσαν φιλοσοφίαν ἀποδεχόμεθα, ἀλλ' ἐκείνην περὶ ἧς καὶ ὁ παρὰ Πλάτωνι λέγει Σωκράτης· « Εἰσὶ γὰρ δὴ (45), ὡς φασί, περὶ τὰς τελετὰς *Ναρθηκοφόροι* (46) μὲν πολλοὶ, Βάχχοι δὲ τε, παῦροι· » « πολλοὺς μὲν τοὺς κλητοὺς, ὀλίγους δὲ τοὺς ἐκλεκτοὺς » ἀνιπτόμενος. Ἐπιφέρει γοῦν σαφῶς· « Οὗτοι δὲ εἰσι, κατὰ τὴν ἐμὴν δόξαν, οὐκ ἄλλοι ἢ οἱ πεφιλοσοφηότες ὀρθῶς· ὧν δὴ καγὼ, κατὰ γε τὸ (47) δυνατόν, οὐδὲν ἀπέλιπον ἐν τῷ βίῳ, ἀλλὰ παντὶ τρόπῳ προθύμην γενέσθαι. Εἰ δὲ ὀρθῶς προθύμηθην, καὶ τι ἠνύσαμεν, ἐκεῖσε ἐλθόντες, τὸ σαφὲς εἰσόμεθα, ἐὰν Θεὸς θέλη, ὀλίγον ὑστερον. » Ἀρ' οὐ δοκεῖ σοι πίστῳς ἐκ τῶν Ἑβραϊκῶν Γραφῶν τὴν μετὰ θάνατον ἐλπίδα τοῦ δικαίου σαφηνίζεῖν; καὶ τῷ *Δημοδόκῳ* (48)· (εἰ δὴ τοῦ Πλάτωνος τὸ σύγγραμμα·) « Μὴ δὲ ἦγοῦ (49)

✕ P. 375 ED. POTTER, 316 ED. PARIS. a Act. xvii 22-28. b Act. xxvi, 17, 18. c Matth. xi, 16, xxii, 14.

(41) *Προσ τεταγμένους καιρούς*. Προτεταγμένους καιρούς, « præfinita, » seu « stata, tempora, » rectius in Act. SYLBURG. Mox ζητεῖν τὸν Κύριον, εἰ ἄρα γε ψηλαφήσειαν αὐτὸν καὶ εὐροῖεν, καίτοι γε... ὑπάρχοντα. Ibid.

(42) *Τοῦ γὰρ*. Ex Arati *Phenom.* vers. 5.

(43) *Περιφρασιν*. Flor. edit. περιφρασιν absque p et hic et infra p. 260, et tamen mox diserte τῆς περιφράσεως. SYLBURG. *Ström.* vi, p. 635 edit. Paris., p. 260 edit. Sylburg. hæc dicit : Οὐ κατ' ἐπίγνωσιν ἴσασιν τὸν Θεόν, ἀλλὰ κατὰ περιφρασιν, Ἑλλήνων οἱ δοκιμώτατοι. Ubi Joannes Clericus *Epistolarum critic.* prima p. 26 docet, legendum esse παράφρασιν, « palpationem, » ut sensus sit, eos Deum cognovisse « non cognitione clara, sed palpatione. » Est enim παραφᾶσαι apud Hippocratem « manu immissa explorare vel tractare. » Hinc et secretos uteri locos παραφασίας vocari, refert Galen. in *Gloss.*

(44) *Τοῦ Καί*, Act., ubi mox ἐπὶ τὴν Θεόν.

(45) *Εἰσὶ γὰρ δ*. Rectius apud Platonem, cujus in *Phædon.* p. 52 hæc exstant : Εἰσὶ γὰρ δὴ (φασίν οἱ περὶ τὰς τελετὰς) *Ναρθηκ.* Mox δὲ γε π. pro ἐξ τε π. Ibid.

(46) *Ναρθηκοφόροι*. Proverbialis ille versus legitur etiam infra p. 236. SYLBURG.

(47) *Ἄν δὴ καγὼ κατὰ γε τό*. Ἄν δὴ καὶ ἔγωγε κατὰ τό apud Platonem. Mox προθύμουμην pro προθύμηθην, et ἐθέλη pro θέλη. Ibid.

(48) *Δημοδόκῳ*. Non in *Demodoco* hic locus exstat, sed in *Εραστῶς*, Basil. edit. pag. 237, ut vel Clementis memoria lapsus sit, vel a librariis facta corruptela, vel duo a Platone hoc titulo scripti dialogi. A. *Demodocum* autem inter nothos ponit etiam Diogenes Laertius p. 122. H. SYLBURG.

(49) *Μὴ δὲ ἦγοῦ*. Hæc in Platonis *Amatoribus* pag. 99, sic se habent : Ἀλλὰ μὴ οὐχ οὕτως, ὡς φίλε, ἔγωγε, μηδ' ἢ τοῦτο φιλοσοφεῖν περὶ τὰς τέχνας ἐσπουδακέναι, οὐδὲ πολυπραγμονοῦντα, κυπτέοντα ζῆν, οὐδὲ πολυμαθοῦντα, ἀλλὰ ἄλλο τι· ἐπεὶ γὰρ ἡμῶν καὶ δνειδος εἶναι τοῦτο, καὶ βαναύσους καλεῖσθαι τοὺς περὶ τὰς τέχνας ἐσπουδακώτας. « Verum non ita se habet, o amice; nec philosophari, circa artes studiose versari est, nec multis negotiis incumbere, nec multa perdiscere, sed aliud quiddam; siquidem existimo, et turpe hoc esse, et mechânicos rectius appellari, qui artibus incumbunt »

τὸ φιλοσοφῆν λέγειν περὶ τὰς τέχνας κυπτάζοντα ἤν, οὐδὲ πολυμαθοῦντα, ἀλλὰ ἄλλο τι· ἐπεὶ ἐγωγε ὄμην καὶ θνητὸς εἶναι. » Ἦδει γὰρ, οἶμαι, « ὡς ἄρα (50) ἤδη πολυμαθὴ νόον ἔχει· ὃ διδάσκει » καθ' Ἡράκλειτον. Ἐν τε τῷ ε' τῆς Πολιτείας· « Τούτως (51) οὖν πάντας, φησι, καὶ ἄλλους τοιούτων τῶν μαθηματικῶν, καὶ τῶν τεχνυδρίων (52), φιλοσόφους θήσομεν; Οὐδαμῶς, εἶπεν (53), ἀλλ' ὁμοίους μὲν φιλοσόφους. Τούς δ' ἀληθινούς, ἔφη, τίνας λέγεις; Τούς τῆς ἀληθείας, ἦν δ' ἐγώ, φιλοθεάμονας. » Οὐ γὰρ ἐν γεωμετρίας (54), αἰτήματα καὶ ὑποθέσεις ἔχουση, φιλοσοφία· οὐδ' ἐν μουσικῇ, στοιχειῇ γε οὕσῃ· οὐδ' ἐν ἀστρονομίᾳ, φυσικῶν, καὶ βέοντων, καὶ εἰκότων βεβυσμένη λόγων· ἀλλ' αὐτῷ ἀγαθοῦ δι' ἐπιστήμης (55) καὶ τῆς ἀληθείας, ἐτέρων μὲν ὄντων τάγαθῶ ὁδῶν (56)· ὡσπερ δὲ ἐπὶ τὰ γαθόν. Ὡστ' οὐδ' αὐτὸς τὴν « ἐγκύκλιον » παιδείαν (57) συντελεῖν πρὸς τάγαθὸν δίδωσιν, συνεργεῖν δὲ πρὸς τὸ διεγείρειν καὶ συγγυμνάζειν πρὸς τὰ νοετὰ τὴν ψυχὴν. Εἴτ' οὖν κατὰ περίπτωσιν φασὶν ἀποφθέγγασθαι τινα τῆς ἀληθοῦς φιλοσοφίας τοὺς Ἕλληνας, θείας οικονομίας ἢ περιπτώσεως· οὐ γὰρ ταυτόματον ἐκθειάζει τις διὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς φιλοτιμίαν· εἴτε κατὰ συντυχίαν, οὐκ ἀπρονόητος ἢ συντυχία· εἴτ' αὖ φυσικὴν ἔνοιαν ἐσχηκέναι τοὺς Ἕλληνας λέγει, τὸν τῆς φύσεως δημιουργὸν ἕνα γινώσκον· καθὼ καὶ τὴν δικαιοσύνην φυσικὴν εἰρηκάμεν· εἴτε μὴν κοινὸν ἐσχηκέναι νοῦν, τίς δ' οὗτου πατήρ, καὶ τίς κατὰ τὴν τοῦ νοῦ διανομὴν δικαιοσύνη, σκοπήσωμεν. Ἄν γὰρ « προαναφώνησιν » τις εἴη, καὶ « συνεκφώνησιν » αἰτιάσεται, προφητείας εἰδὴ λέγει. Ναὶ μὴν κατ' ἐμφασιν ἀληθείας ἄλλοι θέλουσιν εἰρησθαι τινα τοῖς φιλοσόφοις. Ὁ μὲν οὖν θεσπέσιος Ἀπόστολος ἐφ' ἡμῶν γράφει· « Βλέπομεν γὰρ νῦν ὡς δι' ἐσόπτρου (58), » κατ' ἀνάκλασιν ἐπ' αὐτῷ ἑαυτοὺς γινώσκοντες, κάκ τοῦ ἐν ἡμῖν θεοῦ τὸ ποιητικὸν αἴτιον, ὡς οἶδόν τε, συνθεωροῦντες.

✕ P. 574 ED. POTTER, 516 ED. PARIS.

(50) Ὡς ἄρα H. ms., ὡς ἄρα πολυμάθεια νόον ἔχει. SIBURG. — Secundum Menagium, loco jam dicto, scribendum : ὡς ἄρα ἡ πολυμάθεια νόον οὐχὶ διδάσκει· « quod multarum rerum scientia mentem non docet. » Malim vero, ὡς ἄρα ἤδη πολυμαθὴ νόον ἔχειν, οὐ διδάσκει· « Quod multarum rerum peritam habere mentem, non docet. » Nam hoc proprius ad verba Clementis accedit : et eo modo Heracliti dictum protulit Athenæus sub finem libri XIII : Πολυμαθημοσύνης, τῆς οὐ κενεώτερον οὐδὲν Ἰππων ἔφη ὁ ἄθεος· ἀλλὰ καὶ Ἡράκλειτος ὁ θεός; φησι, πολυμαθὴ νόον ἔχειν, οὐ διδάσκειν. Καὶ ὁ Τίμων δὲ ἔφη·

... Ἐν δὲ πλουτυμῶς

Πολυμαθημοσύνης, τῆς οὐ κενεώτερον ἄλλο.

« Multa variaque doctrina, qua nil est vanius,

dixit Hippon, atheus : divinus autem Heraclitus, nihil docere, ait, multiplici doctrina instructam mentem. Quin et Timon dixit :

..... Inest autem amplificatio

Multæ doctrinæ, qua nil vanius est. »

Plerique hoc modo Heracliti sententiam proferunt, Πολυμαθὴ νόον οὐ διδάσκει· ut Laetius principio Heracliti; Julianus imp. orat. 6; Gellius lib. ult., c. ult.

(51) Τούτους. Hæc apud Platonem exstant lib. De republ. p. 667, itemque apud Theodoretum De

Platonis : « Nec existimes me dicere philosophari, in artes incumbentem vivere, nec multa discere appetentem; absit : nam ego quidem hoc probrum esse ducebam. » Sciebat enim, ut existimo, « eum multarum rerum scientem jam habere mentem, quod docet, » ut est Heracliti sententia. Et in quinto De republica : « Nunquid igitur istos, » inquit, « omnes, et alios ejusmodi res percipiendi cupidos, artibus vilissimis incumbentes, philosophos dicemus? Nequaquam, » inquit, « sed similes philosophis. Veros autem, » inquit, « philosophos quosnam dicis? Eos, inquam ego, qui veritatis delectantur contemplatione. » Non enim in geometria postulatis et hypothesibus est philosophia; neque in musica, quæ quidem est conjecturalis; neque in astronomia, quæ naturalibus, fluxisque, et verisimilibus est referta rationibus; sed opus est ipsius boni scientia et veritate; cum aliæ quidem sint boni viæ, quemadmodum ad bonum. Quare nec ipse doctrinæ orbem, quem vocant « encyclopædiam, » ad bonum vult sufficere, sed duntaxat opem ferre ad excitandam et exercendam animam ad ea quæ percipiuntur intelligentia. Sive ergo dicunt Græcos divinæ philosophiæ esse casu aliquid elocutos; casus est ad divinam dispensationem referendus : non enim propter eam, quæ nobiscum intercedit, contentionem, casum quis in deos referet. Sive ex fortuna, ea fortuna non est expers providentiæ. Sive rursus dicat Græcis ingenitas esse naturales quasdam notiones, unum naturæ cognoscimus opificem : qua ratione esse quoque naturalem diximus justitiam. Sive mentem illis inesse communem : quisnam sit ejus pater, et quæ sit in ejus mentis distributione justitia consideremus. Si quis enim dixerit προαναφώνησιν, hoc est « prædictionem, » et συνεκφώνησιν, id est « conjunctam vocationem, » velut causam assignet, dicit species prophetiæ. Atque ex

curand. Græc affect., serm. I, p. 470. Porro τούτους οὖν ἅπαντας καὶ τοὺς ἄλλους τ. habet Theodoret.

(52) Καὶ τῶν τεχ. Scribendum ex Platone et Theodoret, καὶ τοὺς τῶν τεχνυδρίων. Quam lectionem habere H. ms. testatur Sylburg. — Mox, φήσομεν pro θήσομεν apud Plat.

(53) Εἶπεν. Scribendum ex Platone et Theod. εἶπον, prim. pers. qua postea iterum utitur : ἦν δ' ἐγώ.

(54) Οὐ γὰρ ἐν γεωμ. Haetenus Plato. Quæ sequuntur usque ad ἐτέρων μὲν, Clementis nostri verba sunt : ea tamen, tanquam Platonis, recitavit, loco jam dicto, Theodoretus : ea nempe e Clemente, pro more suo, mutavit.

(55) Ἀλλ' αὐτῷ τοῦ ἀγ. δι' ἐπ. Scribendum ore Theodoret, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ ἀγαθοῦ δεῖ ἐπιστήμης καὶ τῆς ἀληθ. Quod Latine expressimus.

(56) Ὅντων τάγαθῶ ὁδῶν. Ὅντων et ὁδῶν habent anomaliam generis. SYLBURG. — Scribi forte melius possit : Ἐτέρων μὲν ὄντων τάγαθῶν, ἐτέρων δὲ ὁδῶν ἐπὶ τάγαθόν· « cum aliud sint ipsa bona, aliud viæ ac media ad bonum. » Cujusmodi quiddam cum ea, quæ præcedunt, tum quæ sequuntur etiam, postulare videntur.

(57) Ἐγκύκλιον π. Conf. quæ dicta sunt ad p. 284 ed. Paris.

(58) Νῦν ὡς δι' ἐσ. Ἄρα δι' ἐσ. I Cor. XIII, 12.

eiusdem veritatis specie, seu imagine, alii dicunt, A quædam esse a philosophis prolata. De nobis itaque dicit divinus Apostolus : « Videmus enim nunc tanquam per speculum, » per eam scilicet, quæ est in ipso, reflexionem nos ipsos cognoscentes; et ex ea, quæ est in nobis, divinitate efficientem causam, quoad ejus potest fieri, una contemplantes. « Vidisti enim, inquit, fratrem tuum, vidisti Deum tuum. » Servatorem puto Deum nunc nobis dictum esse. Post carnem autem depositam, « facie ad faciem »; » tunc scilicet ita ut clare definire et comprehendere valeamus, quando « cor purum » fuerit. Et per imaginem quidem et transpectum Deum vident, qui apud Græcos accurate sunt philosophati. Nam per imbecillitatem nostram fit, ut ejusmodi sint, quotquot veras de Deo imagines habemus, quales per aquas cernuntur, aut per alia pelucida et perspicua corpora videre solemus. Recte ergo Salomon : « Qui seminat, » inquit, « justitiam, operatur fidem. Sunt » autem, « qui plura seminant, ii, qui plura faciunt » b. » Et rursus : « Curam gerentium, quæ sunt in campo viridia, et tondebis herbam; et collige fœnum maturum, ut habeas oves ad vestimentum » c. » Vides quemadmodum externi quoque integumentum et præsidii sit cura gerenda. « Scienter autem agnoscas animas gregis tui » d. Quando enim gentes, quæ legem non habent, natura quæ sunt legis faciunt, ii non habentes legem, sibi ipsis sunt lex »; » præputio scilicet servante legis justitias, ex sententia **137** Apostoli, « et ante legem, et ante adventum. Tanquam comparationem autem faciens philosophorum cum iis, qui vocantur hæretici, admodum dilucide : « Melior est, » inquit Logos, « amicus prope, quam frater longe habitans » f. Qui autem falsis innititur, is pascit ventos, et persequitur aves pennatas » g. » Non existimo Logon nunc ✕ licere philosophiam, licet ea sæpe argumentis probabilibus et ad fidem faciendam aptis utatur, sed in-

« Εἶδες γὰρ. φησὶ (59). τὸν ἀδελφὸν σου, εἶδες τὸν Θεὸν σου. » τὸν Σωτῆρα οἶμαι Θεὸν εἶρησθαι ἡμῖν τὰ νῦν. Μετὰ δὲ τὴν τῆς σαρκὸς ἀπόθεσιν, « πρῶτον πρὸς πρόσωπον » τότε ἤδη ὀριστικῶς καὶ καταληπτικῶς, ὅτι ἂν « καθαρὰ (60) ἡ καρδιά » γένηται. Καὶ κατ' ἔμφασιν δὲ καὶ διάφρασιν οἱ ἀκριβῶς παρ' Ἑλλῆσι φιλοσοφῆσαντες, διορῶσι τὸν Θεόν· τοιαῦται γὰρ αἱ κατ' ἀδυναμίαν φαντασίαι ἀληθεῖς (61), ὡς φαντασία καθορᾶται ἐν τοῖς ὕδασι, ὁρῶμεν καὶ τὰ διὰ τῶν διαφανῶν καὶ διαυγῶν σωματίων. Καλῶς οὖν ὁ Σολομών, « Ὁ σπείρων (62), » φησὶ, « δικαιοσύνην, ἐργάζεται πιστίν· εἰσὶ δὲ οἱ τὰ ἴδια σπείροντες, οἱ (63) πλείονα ποιοῦσι. » Καὶ πάλιν· « Ἐπιμελοῦ τῶν ἐν τῷ πεδίῳ χλωρῶν, καὶ κερεῖς πόναν· καὶ συνάγαγε χόρτον ὠριμον, ἵνα ἐξῆς πρόβατα εἰς ἱματισμόν· » ὁρᾷς ὅπως καὶ τῆς ἐξωθεν σκέπης τε καὶ φυλακῆς φροντιστέον· « Γνωστῶς δὲ ἐπιγνώσῃ ψυχὰς ποιμνίου σου. Ὅτι ἂν γὰρ ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα, φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῶσιν (64), οὗτοι, νόμον μὴ ἔχοντες, ἑαυτοῖς εἰσι νόμος, τῆς ἀκροβυστίας (65) τὰ δικαιώματα τοῦ νόμου φυλασσούσης, » κατὰ τὸν Ἀπόστολον, καὶ πρὸ τοῦ νόμου, καὶ πρὸ τῆς παρουσίας. Οἶονε! δὲ σύγκρισιν ποιούμενος ὁ Λόγος τῶν ἀπὸ φιλοσοφίας πρὸς τοὺς αἰρετικούς, καλούμενους, ἔμφανως πάνου, « Κρείσσων, φησὶ, φίλος ἔγγυς, ἢ ἀδελφὸς μακρὰν οἰκῶν. Ὅς δὲ ἐρείδεται ἐπὶ ψεύδειν, οὗτος ποιμαίνει ἀνέμους (66), καὶ διώκει ὄρνεα περρωτά. » Οὐκ οἶμαι φιλοσοφίαν λέγειν τανῦν τὴν Λόγον, καίτοι ἐν πολλοῖς τὰ εἰκότα ἐπιχειρεῖ καὶ πιθανεῖται φιλοσοφία, ἀλλὰ τὰς αἰρέσεις ἐπιβραβεῖ. C Ἐπιφέρει γοῦν· « Ἀπέλιπε γὰρ ὁδοὺς τοῦ ἑαυτοῦ ἀμπελώνος· τὰς δὲ τροχιάς τοῦ ἰδίου γεωργίου πεπλάνηται. » Αὗται δὲ εἰσὶν αἱ τὴν ἐξ ἀρχῆς ἀπολείπουσαι Ἐκκλησίαν. Αὐτίκα ὁ εἰς αἵρεσιν ὑποπεσῶν « διέρχεται δι' ἐρημίας (67) ἀνύδρου, » τὸν ὄντως ὄντα Θεὸν καταλιπὼν, ἐρημος Θεοῦ, ὕδωρ ἀνύδρον ζῆτῶν, « ἐτὴν ἀοικητον καὶ δίψιον ἐπερρόμενος γῆν, συνάγων χερσὶν ἀκαρπίαν. Καὶ τοῖς ἐνδοέσι φρενῶν (68) παρακελεύομαι, » λέγουσά φησιν ἡ Σο-

✕ P. 575 ED. POTTER, 517 518 EP. PARIS. 25, 26. d Ibid., 23. e Rom. II, 14. f Prov. xxvii, 10. g Prov. ix, 12.

a I Cor. xiii, 12. b Prov. xi, 21, 24. c Prov. xxvii, 10. d Ibid., 23. e Rom. II, 14. f Prov. xxvii, 10. g Prov. ix, 12.

(59) *Φησὶ*. Parentheticum φησὶν, aliena hæc verba ostendit, ut alibi sæpe: nec φύσει substituere opus est. SYLBERG. — Hanc sententiam rursus laudavit Clemens *Strom.* II, pag. 391, tacito auctoris nomine.

(60) *Καθαρὰ*. Respicit Christi dictum, Matth. v, 8 : Μακάριοι οἱ καθαρὸι τῆ καρδίᾳ, ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὁρῶνται.

(61) *Ἀληθεῖς*. Lege ἀληθῶς. LOWTH.

(62) *Ὁ σπείρων*. Vulg. Biblia Prov. xi : Ὁ σπείρων δικαιοσύνην, λήψεται μισθὸν πιστῶν. SYLBERG. — Non cum locum, quem putat Hervetus, citat Clemens, sed ex eodem Prov. xi capite, v. 21, qui tamen nonnihil diversus est apud LXX : Ὁ σπείρων δικαιοσύνην, λήψεται μισθὸν πιστῶν. Clemens ait : Ὁ σπείρων δικαιοσύνην, ἐργάζεται πιστίν. Vulgata Latina : « Semen autem iustorum salvabitur. » Sic Aquila : Καὶ σπέρμα δικαίων περισπῆσεται· et qui ex Hebræo vertunt. Sequitur apud Clementem versus ejusdem capituli 24 : Εἰσὶν, οἱ τὰ ἴδια σπείροντες, οἱ πλείονα ποιοῦσιν· « Sunt, qui propria seminantes, plura faciunt. » Hervetus addidit e

Græco LXX : « Sunt et qui aliena colligunt, et damno afficiuntur. » Latina : Alii dividunt propria, et ditiores fiunt : et alii rapiunt non sua, et semper in egestate sunt. » Ex Hebræo vero ad verbum : « Est, qui disperdit rem, et additur ei amplius : et est, qui parcit rei suæ plus æquo, sed ad inopiam redigitur. » COLLECT.

(63) *Οἱ*. Abest a Prov. Mox, συναγε pro συνάγαγε. Ib.

(64) *Ποιῶσιν*. Ποιῆ, Rom.

(65) *Τῆς ἀκροβυστίας*. Respicit Rom. II, 26 : Ἐὰν οὖν ἡ ἀκροβυστία τὰ δικαιώματα τοῦ νόμου φυλάσῃ, οὐχὶ ἡ ἀκροβυστία αὐτοῦ εἰς περιτομὴν λογισθήσεται;

(66) *Ποιμαίνει ἀνέμους*· ὁ δὲ αὐτὸς διώξεται ὄρνεα πετόμενα. Μοι, τοὺς δὲ ἀξονας τοῦ ἰδίου γ. πρὸ τὰς δὲ τροχιάς τοῦ ἰδίου γ. Ibid. SYLBERG.

(67) *Διέρχεται δι' ἐρ.* Διαπορεύεται δι' ἀνύδρου ἐρημῶν, καὶ γῆν διατεταγμένην ἐν διψώδει, συνάγει δὲ χερσὶν ἀκαρπίαν. Proverb.

(68) *Φρενῶν*. Φρονήσεως, Proverb.

φία (69), τοὺς ἀμφὶ τὰς αἰρέσεις δηλονότι· « Ἄρτων A κρυφίον ἠδῶς ᾤφασθε, καὶ ὕδατος κλοπῆς γλυκεροῦ (70) »· « Ἄρτων » καὶ « ὕδωρ (71) » οὐκ ἐπ' ἄλλων πινῶν, ἀλλ' ἢ ἐπὶ τῶν ἄρτων καὶ ὕδατι κατὰ τὴν κροσφοράν, μὴ κατὰ τὸν κανόνα τῆς Ἐκκλησίας, χρωμένων αἰρέσεων, ἐμφανίως ταυτοῦσης τῆς Γραφῆς. Εἰσὶ γὰρ οἱ καὶ ὕδωρ ψιλὸν εὐχαριστοῦσιν (72). « Ἀλλὰ ἀποπήδησον, μὴ χρονίσῃς ἐν τῷ τόπῳ αὐτῆς· τόπον » τὴν Συναγωγὴν, οὐχὶ δὲ Ἐκκλησίαν, ὁμωνύμως προσεῖπεν. Εἶτα ἐπιφωνεῖ· « Οὕτω γὰρ διαβήσῃ ὕδωρ ἀλλότριον »· τὸ βάπτισμα τὸ αἰρετικόν, οὐκ οικεῖον καὶ γνήσιον ὕδωρ λογιζομένη. « Καὶ ὑπερβῆσῃ ποταμὸν ἀλλότριον, » τὸν παραφέροντα καὶ κατασύροντα εἰς θάλασσαν, εἰς ἣν ἐκδίδεται ὁ παρεκτραπέλις ἐκ τῆς κατ' ἀλήθειαν ἐδραιότητος, συνεκρυεῖς αὐθις εἰς τὰ ἐθνικὰ καὶ ἄτακτα τοῦ βίου B

sectatur hæreses. Infert itaque : « Reliquit enim vias suæ vineæ, in semitis autem propriæ agriculturæ aberravit. » Ex autem sunt, quæ primævam Ecclesiam relinquunt. Jam vero qui cecidit in hæresim, « transit per solitudinem sine aqua, » eo, qui vere Deus est, relicto, a Deo desertus, aquam quærens sine aqua, « non habitabilem et sitiundam terram pervadens, colligens manibus sterilitatem fructuum. Et iis, qui carent prudentia, jubeo, » inquit Sapientia, scilicet, qui versantur in hæresibus, « panes absconsos lubenter tangite, et aquam furti dulcem : » ubi per « panem » et « aquam, » eas hæreses clare notat Scriptura, quæ in oblatione pane et aqua aliter utuntur, quam Ecclesiæ canonicis præcipitur. Sunt enim, qui sola aqua utuntur in loco ejus : locum » Synagogam, non autem Ecclesiam, æquivoce appellavit. Deinde exclamat : « Ita enim trajicies aquam alienam : » baptismum hæreticum, non convenientem et germanam aquam reputans. « Et transmeabis fluvium alienum », qui in mare defert et detrahit, in quod illabitur, qui divertit a stabilitate veritatis, rursus confluent ad gentiles et inordinatos vite fluctus.

CAPUT XX.

Quanam ratione philosophia conferat ad divinæ veritatis comprehensionem.

Ὡς δὲ οἱ πολλοὶ ἄνθρωποι, οἱ καθέλκοντες τὴν ναῦν, οὐ πολλὰ αἷτια λέγουσι· ἄν, ἀλλ' ἐκ πολλῶν αἰτιῶν ἐν· οὐκ ἔστι γὰρ αἷτιος ἕκαστος τοῦ καθέλκεσθαι τὴν ναῦν, ἀλλὰ σὺν τοῖς ἄλλοις· οὕτω καὶ ἡ φιλοσοφία, πρὸς κατάληψιν τῆς ἀληθείας, ζήτησις οὐσα ἀληθείας, συλλαμβάνεται· οὐκ αἷτια οὐσα C καταλήψεως, σὺν δὲ τοῖς ἄλλοις αἷτια, καὶ συνεργός· τάχα δὲ καὶ τὸ συναίτιον αἷτιον. Ὡς δὲ ἐνὸς ὄντος τοῦ εὐδαιμονεῖν, αἷτια ταυτάνουσιν αἱ ἀρεταὶ πλείους ὑπάρχουσαι· καλῶς τοῦ θερμαίνεσθαι ὁ τε ἥλιος, τὸ τε πῦρ, βαλανεῖόν τε, καὶ ἐσθῆς· οὕτω μᾶς οὐσης τῆς ἀληθείας, πολλὰ τὰ συλλαμβανόμενα πρὸς ζήτησιν (73) αὐτῆς· ἢ δὲ εὐρεσις, ἢ δι' Ἰησοῦ. Εἰ τῶν σκοποῦμεν, μία κατὰ δύναμιν ἔστιν ἡ ἀρετὴ· ταύτην δὲ συμβέβηκε, τοῦτοις μὲν τοῖς πράγμασιν

Quemadmodum autem multi homines, qui navem trahunt, non dici possunt multæ causæ, sed una causa ex multis constans : non est enim unusquisque causa, ut navis trahatur, sed cum aliis ; ita etiam philosophia confert ad comprehendendam veritatem, cum sit inquisitio veritatis, non quod sit causa comprehensionis, sed causa cum aliis, et cooperatrix, et forte etiam causa concausans. Quemadmodum autem cum beatitudo unum sit, ejus causæ sunt plures virtutes ; et quemadmodum ut quis calefiat, efficiunt et sol et ignis, et balneum, et vestis ; ita cum sit una veritas, multa sunt, quæ conferunt ad ejus inquisitionem, inveniri autem sine ✕ Filii auxilio non potest. Et si quidem recte consideremus, potestate una est virtus, accidit ✕ Prov. ix, 16, 17, 18.

✕ P. 376 ED. POTTER, 318 ED. PARIS.

(69) Σοφία. De Sapientiæ nomine Salomonis libris inedito conf. quæ adnotavit Cotelerius ad finem Clementis Romani Epist. I ad Corinthios.

(70) Γλυκεροῦ. Γλυκεροῦ πίετε, Proverb., ubi mox, ἐν τῷ τόπῳ, omisso αὐτῆς. Dein, διαβήσῃ ὡς ὕδωρ, inquit Sylburg.

(71) Ἄρτων καὶ ὕδωρ. Hervetus perperam vertit « panem et vinum. » Scribe e Græco Clementis, « panem et aquam ; » est enim error typographi, qui ex alia editione adhæsit. Sunt hæc ex ix Proverb. et familiare est sanctis Patribus τῆς Σοφίας nomine auctores innuere, qui Ecclesiam, Ecclesiasticum et Proverbia scripserunt, ut ποιητικῆς nomine, poetas. Quod vero sequitur : « Sed resiliat, ne diu moreris in loco ejus, » desumptum est ex appendice ejusdem capituli in editione Romana super aucti ; ut et illa : « Ita enim transibis aquam alienam, et transmeabis fluvium alienum, » καὶ ὑπερβῆσῃ ὕδωρ ἀλλότριον, ex uno libro adduntur, cujus auctoritas confirmari hoc Clementis loco potest, et commentario Didymi nondum edito, qui fluvium interpretatur διδασκαλίαν ἀπατηλὴν καὶ παρασύρονταν, οὐ πρὸς καρποφορίαν ἀγούσαν. Vide quæ adnotata sunt in *Pædagogum*. COLLECT.

(72) Ὑδωρ ψιλὸν εὐχ. Aquarii nempe ; de qui-

bus Augustinus lib. *De hæres.* cap. 64. SYLB. — Ebionæi solam aquam in eucharistia adhibebant. Quo allusit Irenæus lib. v, cap. 1, p. 394 edit. Oxon. : « Reprobant itaque hi communem vini cœlestis, et sola aqua sacramentalis volunt esse, non recipientes Deum ad communionem suam. » Conf. Epiphanius hæres. 50, sect. 16. In eundem errore incidit etiam Tatianus, sectæ Eucratitarum pater, tradente Epiphanio hæres. 46 : Μυστηρίους δὲ ὡσαύτως κέχρηται κατὰ μίμησιν τῆς ἁγίας Ἐκκλησίας, ὕδατι δὲ μόνῳ χρώμενος ἐν τοῖς αὐτοῖς μυστηρίοις· « Mysteriis etiam perinde usus est ad exemplum sanctæ Ecclesiæ, sed in iis celebrandis solam aquam adhibet. » Unde ejus discipuli appellabantur Ὑδροπαραστάται, « Aquarii, » ὡς ὕδωρ ἀντὶ οἴνου προσφέροντες, « quod aquam pro vino offerrent, » ut ait Theodoretus *Hæretic. fab.* lib. 1, cap. 20. Cyprianus p. 276 edit. Amstelod. : « Quidam novella institutione in calice Dominico sanctificando et plebi ministrando non hoc faciunt, quod Christus, hujus sacrificii auctor et doctor, fecit et docuit ; » tum pergit solam aquam consecrantes copiose refellere.

(73) Πρὸς ζήτησιν. Malim cum articulo, πρὸς τὴν ζήτησιν. SYLBURG.

autem, ut ea cum his quidem insit rebus, dicatur prudentia, in illis autem temperantia, in aliis vero animi magnitudo vel iustitia. Eadem autem ratione cum sit una quoque veritas, in geometria geometriæ veritas; in musica autem musicæ; et in recta philosophia fuerit Græca veritas. Sola autem hæc est authentica veritas, quæque a nemine attingi potest, quam docemur a Dei Filio. Eodem modo una eademque drachina, si data fuerit nautæ, nautæ; et si publicano, vectigal; si ei qui domum locat, merces conductæ domus; si præceptoris, operæ merces; si ei qui vendit, ærria dicitur. Singulæ autem, seu virtutes, seu veritates, communi quidem nomine conveniunt, sed proprium aliquem, eumque unicum, effectum habent; quorum omnium ex conjunctione nascitur vita beata. Non enim solis nominibus beati reddimur, cum rectam vitam dicamus beatitudinem; et illum beatum, cui virtute exornata est anima. Quod si etiam philosophia e longinquo opem fert inventioni veritatis, variis notionibus tendens ad nostram scientiam, quæ proxime attingit veritatem; sic tamen ei opem fert, qui Logi auxilio conatur apprehendere cognitionem. Proinde Græca veritas, etiamsi sit idem nomen sortita, tamen a nostra tum magnitudine cognitionis, tum demonstrationum evidèntia, et divina virtute, et aliis similibus, satis distinguitur. A Deo enim docti sumus, qui litteras vere sacras a Filio Dei didicimus; unde non perinde ac nos illi movent animas, sed diversa plane methodo ac disciplina. Quod si propter eos, qui nos calumniandi ansas quærent, oportebit nos distinguere, philosophiam, ut quæ in veritate indaganda versetur, comprehendendæ veritatis concausam et cooperatricem appellantes, fatebimur eam esse præviam hominis gnostici disciplinam, non tamen esse causam, quæ solum est concausa; neque continens, id, quod adjuvat et cooperatur, nec perinde ac si non sit veritas absque philosophia. Nam omnes fere absque disciplinarum orbe, quam « encyclopædiam » vocant, et Græca philosophia, alii autem etiam absque litteris, divina et barbara moti philosophia, potestate eum, qui de Deo est, per fidem accepimus sermonem, eruditi sapientia, quæ per se operatur. Quod autem cum alio agit, cum per imperfectionem suam

A ἐγγενομένην, λέγεσθαι φρόνησιν, ἐν τούτοις δὲ σωφροσύνην, ἐν τούτοις δὲ ἀνδρείαν ἢ δικαιοσύνην. Ἄνὰ τὸν αὐτὸν οὖν λόγον καὶ μιᾶς οὐσης ἀληθείας, ἐν γεωμετρικῇ μὲν γεωμετρίας ἀλήθεια, ἐν μουσικῇ δὲ μουσικῆς· καὶ φιλοσοφίᾳ τῇ ὀρθῇ Ἑλληνικῇ εἴη ἂν ἀλήθεια. Μόνῃ δὲ ἰκυρία αὕτη ἀλήθεια, ἀπαρρυγχεύρητος, ἦν παρὰ τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ παιδευόμεθα. Τούτων φαμεν (74) τὸν τρόπον μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς δραχμῆς, τῷ μὲν ναυκλήρῳ δοθείσης, λέγεσθαι ναῦλον, τῷ δὲ τελώνῃ τέλος· καὶ ἐνοίκιον μὲν τῷ σταθμούχῳ· μισθὸν δὲ τῷ διδασκάλῳ· καὶ τῷ πιπράσκοντι ἀρραβῶνα. Ἐκάστη δὲ εἴτε ἀρετῇ, εἴτε καὶ ἀλήθειᾳ, συνωνύμως καλουμένη, μόνου τοῦ καθ' ἑαυτὴν ἀποτελέσματός ἐστιν αἴτια· κατὰ σύγχερσιν δὲ τούτων γίνεται τὸ εὐδαιμόνως ζῆν· μὴ γὰρ δὴ εὐδαιμονῶμεν πρὸς τὰ ὀνόματα, δι' ἃν τὸν ὀρθὸν βίον εὐδαιμονίαν λέγωμεν, καὶ εὐδαιμόνα τὸν κεκοσμημένον τὴν ψυχὴν εὐαρέτως (75). Εἰ δὲ καὶ πόρρωθεν συλλαμβάνεται φιλοσοφία τῇ πρὸς τὴν ἀλήθειαν εὐρέσει, κατὰ διαφόρους ἐπιβολὰς διατίνοσα ἐπὶ τὴν προσεῦθς ἀπτομένην τῆς ἀληθείας, τὴν καθ' ἡμᾶς εἶδῃσιν· ἀλλὰ συλλαμβάνεται γε τῷ λογικῶς ἐπιχειρεῖν ἐσπουδαχότι ἀνθάπτεσθαι γνώσεως. Χωρίζεται τε ἡ Ἑλληνικὴ ἀλήθεια τῆς καθ' ἡμᾶς, εἰ καὶ τοῦ αὐτοῦ μετελιηφεν ὄνοματος, καὶ μεγέθει γνώσεως, καὶ ἀποδείξει κυριωτέρα, καὶ θεῖα δυνάμει, καὶ τοῖς ὁμοίοις. Θεοδίδακτοι (76) γὰρ ἡμεῖς, ἱερὰ δυνως γράμματα (77) παρὰ τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ παιδευόμενοι· ἔνθεν οὐδ' ὡσαύτως κινουσι τὰς ψυχὰς, ἀλλὰ διαφόρῳ διδασκαλίᾳ. Εἰ δὲ διαστέλλεσθαι ἡμᾶς διὰ τοὺς φιλεγκλήμονας δεήσει, συναίτιον φιλοσοφίαν (78) καὶ συνεργὸν λέγοντες τῆς ἀληθοῦς καταλήψεως, ζήτησιν οὖσαν ἀληθείας, προπαιδεῖαν αὐτὴν ὁμολογήσομεν τοῦ γνωστικοῦ, οὐκ αἴτιον τιθέμενοι τὸ συναίτιον· οὐδὲ μὴν τὸ συνεργὸν συνεχτικόν· οὐδ' ὡς οὐκ οὐσης ἀνευ τὴν φιλοσοφίαν (79). Ἐπεὶ σχεδὸν οἱ πάντες ἀνευ τῆς ἐγκυκλίου παιδείας, καὶ φιλοσοφίας τῆς Ἑλληνικῆς, οἱ δὲ καὶ ἀνευ γραμμάτων, τῇ θεῖα καὶ βαρβάρῳ κινηθέντες φιλοσοφίᾳ, δυνάμει (80) τὸν περὶ Θεοῦ διὰ πίστεως παρελήφραμεν λόγον, αὐτουργῶ σοφίᾳ πεπαιδευμένοι. Ὁ δὲ μεθ' ἑτέρου ποιεῖ, ἀτελὲς ὃν καθ' αὐτὸ ἐνεργεῖν, συνεργὸν φαμεν καὶ συναίτιον, ἀπὸ τοῦ συναίτιου αἴτιον ὑπάρχειν (81), ἀπὸ τοῦ ἐτέρῳ συνελθεῖν, αἴτιον γίνεσθαι ὠνομασμένον· καθ' ἑαυτὸ δὲ μὴ δύνασθαι τὸ ἀποτελεῖσθαι τὸ κατ' ἀλήθειαν παρέχειν. Καίτοι καὶ καθ' ἑαυτὴν ἐδικαίω (82) ποτὲ καὶ ἡ φιλοσοφία τοὺς

✕ P. 377 ED. POTTER, 319 ED. PARIS.
 (74) *Τούτων φαμεν*. H. ms. τούτων μὲν οὖν φαμεν. STLBURG.
 (75) *Εὐαρέτως*. Malim ἐναρέτως.
 (76) *Θεοδίδακτοι*. Respicit I Thess. iv, 9 : Αὐτοὶ γὰρ ὑμεῖς θεοδίδακτοὶ ἔστε.
 (77) *ἱερὰ δυνως γράμματα*. « Vere sacras » appellat Christianorum « litteras, » ut eas distingueret ab Ægyptiorum, Chaldæorum, Æthiopum, aliorumve litteris, quæ dicebantur quidem, sed vere non erant ἱερὰ γράμματα.
 (78) *Συναίτιον φιλ.* Malim cum articulo συναίτιον τὴν φιλοσοφίαν.
 (79) *Οὐδ' ὡς οὐκ οὐσης ἀνευ τὴν φιλοσοφίαν*. A. et H., ἀνευ τῆς φιλοσοφίας· ut interpres quoque, « nec perinde ac non sit veritas absque philosophia. » Ego legendum puto, οὐδ' ὡς οὐκ ἀνευ, τὴν φιλο-

σοφίαν· il est « neque ut causam sine qua non, statuentes philosophiam, » ut quemadmodum in præcedentibus membris nominata est causa adjuvans, et causa continens; ita hic exprimaturs causa sine qua non; sicut infra quoque p. 180, 332, 333. STLBURG.
 (80) *Δυνάμει*. Respicere videtur Rom. i, 4 : Τοῦ ὀρισθέντος Υἱοῦ Θεοῦ ἐν δυνάμει, κατὰ Πνεῦμα ἀγιοσύνης I Thess. i, 5 : Τὸ εὐαγγέλιον ἡμῶν οὐκ ἐγενήθη ἐν λόγῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν δυνάμει, καὶ ἐν Πνεύματι ἀγίῳ· vel alium locum his consimilem.
 (81) *ὑπάρχειν*. Si quis malit participium ὑπάρχον, per me licet. STLBURG.
 (82) *Ἐδικαίω*. Conf. quæ superius dixit auctor, pag. 282 edit. Paris.

Ἐλληνας, οὐκ εἰς τὴν καθόλου δὲ δικαιοσύνην, εἰς ἣν εὐρίσκειται συνεργός, καθάπερ καὶ ὁ πρῶτος καὶ ὁ δεύτερος βαθμὸς τῷ εἰς τὸ ὑπερῶν ἀνίονται, καὶ ὁ γραμματιστὴς τῷ φιλοσοφῆσοντι· οὐχ ὡς κατὰ τὴν ἀφαίρεσιν αὐτῆς ἦτοι ἐλλείπειν τῷ καθόλου Λόγῳ, ἢ ἀναιρεῖσθαι τὴν ἀλήθειαν· ἐπεὶ καλὴ ἥλις συμβάλλεται, καὶ ἡ ἀκοή, καὶ ἡ φωνὴ πρὸς ἀλήθειαν· οὐκ δὲ ὁ γνωρίζων αὐτὴν προσφυῶς. Ἄλλὰ τῶν συνεργῶν τὰ μὲν πλείονα, τὰ δ' ἐλάσσονα προσφέρεται δύναμιν. Ἡ γοῦν σαφήνεια συνεργεῖ πρὸς τὴν παράδοσιν τῆς ἀληθείας· καὶ ἡ διαλεκτικὴ πρὸς τὸ μὴ υποπίπτειν ταῖς κατατρεχούσαις αἰρέσεσιν. Αὐτοεὐχὴ μὲν οὖν καὶ ἀπροσδεχὴς ἡ κατὰ τὸν Σωτῆρα διδασκαλία, « δύναμις οὐσα (83) καὶ σοφία τοῦ Θεοῦ »· προσιούσα δὲ φιλοσοφία ἡ Ἑλληνικὴ, οὐ δυνατωτέραν ποιεῖ τὴν ἀλήθειαν, ἀλλ' ἀδύνατον παρέχουσα τὴν κατ' αὐτῆς σοφιστικὴν ἐπιχείρησιν, καὶ διακρουμένη τὰς δολεράς κατὰ τῆς ἀληθείας ἐπιβουλὰς, « φραγμὸς (84) » οἰκείος (85) εἰρηται καὶ θριγκῶς εἶναι « τοῦ ἀμπελώου. » Καὶ ἡ μὲν, ὡς ἄρτος, ἀναγκαῖα πρὸς τὸ ζῆν, ἡ κατὰ τὴν πίστιν ἀλήθεια· ἡ προπαιδεία δὲ προσοφῆματι ἰοικεῖν καὶ τραγήματι. « Δείπνου (86) δὲ λήγοντος, γλυκὺ τρωγάλιον (87), » κατὰ τὸν Θηβαῖον Πίνδαρον. Ἄντικρυς δὲ ἐξεῖπεν ἡ Γραφή· « Πανουργότερος (88) ἔσται ἄκακος, συνῶν· ὁ δὲ σοφὸς δέξεται γινώσιν. » Καὶ « ὁ μὲν ἀφ' ἑαυτοῦ λαβῶν (89), τὴν δόξαν τὴν ἰδίαν ζητεῖ, » φησὶν ὁ Κύριος· « ὁ δὲ ζητῶν τὴν δόξαν τοῦ πέμψαντος αὐτὸν ἀληθὴς ἔστι, καὶ ἀδικία οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ. » Ἐμπάλιν οὖν ἀδικεῖ ὁ σφετερισάμενος τὰ βαρβάρων, καὶ ὡς ἰδίαν (90) αὐχῶν, τὴν ἑαυτοῦ δόξαν αὐτῶν, καὶ ψευδόμενος τὴν ἀλήθειαν· οὗτος κλέπτεις ὑπὸ τῆς Γραφῆς εἰρηται. Φησὶ γοῦν· « Ἦτε, .. μὴ γίνου ψεύστης· ὁδηγεῖ γὰρ τὸ ψεῦσμα πρὸς τὴν κλοπὴν. » Ἦδη δὲ ὁ κλέπτης, ὅπερ ὑπελόμενος ἔχει ἀπθῶς ἔχει, κἄν χρυσίον ἦ, κἄν ἄργυρος, κἄν λόγος, κἄν δόγμα. Ἐκ μέρους τοίνυν ἀκεκλόφασιν, ἀληθῆ μὲν, στοχαστικῶς δὲ καὶ ταῖς τῶν λόγων ἀνάγκαις ἴσασιν, μαθητευθέντες οὖν, καταληπτικῶς ἐπιγνώσονται.

habet surreptum, vere habet, etiamsi sit aurum, etiamsi ✱ argentum, etiamsi oratio, etiamsi dogma:

✱ P. 378 ED. POTTER, 320 ED. PARIS.

A per se operari nequeat, causam cooperantem et concausam dicimus, ut quod ex conjunctione ac conjunctione causæ alterius nomen causæ meruerit, per se autem non possit verum effectum producere. Quanam per se quoque aliquando Græcos iustitiam philosophia, sed non universa ac perfecta iustitia, ad quam consequendam cooperatur, velut primus et secundus gradus ei, qui ascendit in cœnaculum; et grammaticus ei, qui est philosophaturus. Non quod, hac sublata; universali Logo 138 desit aliquid, vel perimatur veritas: cum et visus, et auditus, et vox conferat ad veritatem, mens autem sit, quæ eam naturaliter cognoscat. Sed ex iis quidem, quæ cooperantur, alia quidem majorem, alia vero minorem vim adhibent. Perspicuitas itaque cooperatur in traditione veritatis; dialectica, ne prosternatur ab hæresibus, quæ faciunt incursionem, adjuvat. Est autem per se perfecta, et nullius indiga Servatoris doctrina, cum sit « Dei virtus et sapientia; » accedens autem Græca philosophia, veritatem non facit potentiorē; sed cum debiles efficiat sophistarum adversus eam argumentationes, et propulset dolosas adversus veritatem insidias, dicta est « vineæ » apta « sepes » et vallus. Et ea quidem veritas, quæ si le percipitur, tanquam panis necessaria est ad vivendum; quæ autem præcedit disciplina, est obsonio similis et bellariis: « Desinente vero cœna, suavis placentula, » ut ait Pindarus Thebanus. Aperte autem dicit Scriptura: « Astutior erit simplex, intelligens: sapiens autem suscipiet cognitionem a. » Et: « Qui a se ipso quidem accipit, gloriam propriam quaerit, » inquit Dominus: « qui autem quaerit gloriam ejus, qui misit ipsum, verus est, et iniustitia non est in ipso b. » Contra igitur se injuste gerit, qui sibi usurpavit ea, quæ sunt barbarorum, et tanquam propriam jactans, suam augens gloriam, et ementiens veritatem: is fur dictus est a Scriptura. Dicit itaque: « Fill, ne sis mendax; deducit enim mendacium ad furtum. » Jam autem fur id, quod

a Prov. xxi, 11. b Joan. vii, 18.

(83) *Δύναμις οὐσα*. Respicit I Cor. i, 24: Αὐτοῖς δὲ τοῖς κλητοῖς, Ἰουδαίοις τε καὶ Ἑλλήσι, Χριστὸν Θεοῦ δύναμιν, καὶ Θεοῦ σοφίαν.

(84) *Φραγμὸς*. Respicere videtur Matth. xxi, 33: Ἄνθρωπος ἦν τις οἰκοδεσπότης, ὅστις ἐφύτευσεν ἀμπελώνα, καὶ φραγμὸν αὐτῇ περιέθηκε· vel Isa. v, 1, 2.

(85) *Οἰκείος*. Lowthius ait: « Forte legendum οἰκείως. » Mihi nil mutandum videtur.

(86) *Δείπνου*. Refertur inter fragmenta Pindari: Δείπνου δὲ λήγοντος, γλυκὺ τρωγάλιον. Et apud Athenæum lib. xiv, p. 274 Aldinæ edit. : Πίνδαρος δὲ ἔστιν ὁ εἰπὼν· Δείπνου δὲ λήγοντος, γλυκὺ τρωγάλιον, καὶ περὶ παιδὸς ἀφρονον βόραν. Interpres Dalechampius: « Ad exitum cœnæ, inquit Pindarus, dulce τρωγάλιον, et puerorum affluentem cibum. » Sibiavit περιέθεσεν. Hesychius: Τρωγάλια, τὰ τραγήματα Λάκωνες. Pollux, Τρωγάλια esse dicit nucee, et mespila, et mala punicæ, et alia ejusmodi. Apud Suidam: Τρωγάλιον, οὕτω τὰ τραγήματα ἐκάλουν οἱ παλαιοί. Paulo post apud eundem:

Τρωκτὰ, τὰ κατακτὰ, corrige ex manuscripto: τὰ καταβρακτὰ τῶν ὀπωρῶν. Sic pag. 685: « Græcam quoque attingit philosophiam, ut qui sit bellarium, » etc. COLLECT.

(87) *Γλυκὺ τρωγάλιον*. H. nis, γλυκῆα τρωγάλια. SYLBERG. — Conf. *Archæologia nostræ Græcæ* lib. iv, cap. 20.

(88) *Πανουργότερος*. Videtur ea spectare, quæ sunt i cap. Prov. : Ἴνα δὲ ἀκάκοις πανουργίαν, παιδὶ δὲ νέφω αἰσθησιν καὶ ἔνοιαν: « Ut det simplicibus astutiam: puero autem novo, sensum et cogitationem. » Versus est 4 in Latina, et « audiens sapiens, sapientior erit. » Ad verbum ex Hebræo « addet doctrinam, » id est fiet doctior, cognitionem promovebit. COLLECT. — Respicit auctor Prov. xxi, 11: Ζημιούμενου ἀκολάστου πανουργότερος γίνεται ὁ ἄκακος, συνῶν δὲ σοφὸς δέξεται γινώσιν.

(89) *Λαβῶν*. Λαλῶν, Joan., ubi innox, οὗτος ἀληθὴς ἔστιν.

(90) *Ἰδίαν*. Forte ἰδίαν, « privatim: » vel, ἰδίως, « proprio » nempe invento. SYLBERG.

Proinde quæ suffurati sunt, partim quidem vera sunt, verum ab illis per conjecturas, et rationum necessitatibus concluduntur : quæ, cum discipuli facti fuerint, cum fiducia ac certitudine agnoscent.

CAPUT XXI.

Ex Moysis aliorumque prophetarum ætate, prolixè cum temporibus Græcorum comparata, ostenditur instituta et leges Judæorum multo esse antiquiora philosophia Græcorum.

Quod vero philosophorum quidem dogmata ab Hebræis surrepta fuerint, tractabimus paulo post. Interea vero, ut methodus postulat, jam dicendum est de temporibus Moysis : unde patebit citra omnem controversiam, Hebræorum philosophiam esse quavis philosophia longe antiquiorem. Ac de iis quidem accurate dictum est a Tatiano in *Oratione Adversus Græcos*. Dictum est autem etiam a Casiano in primo *Exegeticon* : postulat tamen commentarius, ut nos quoque ea percurramus, quæ in hoc argumentum dicta sunt. Apion itaque grammaticus, qui Plistonices est cognominatus, in quarto *Historiarum Ægypti*, etsi esset infensus Hebræis, utpote genere Ægyptius, adeo ut etiam adversus Judæos librum scripserit, Amosis Ægypti regis mentionem faciens, ejus rerum gestarum testem adducit Ptolemæum Mendesium. Ejus autem verba sic habent : « Evertit autem Amosis Athyriam, qui fuit tempore Inachii Argivi, ut scripsit in *Temporibus*

(91) *Ἀρχαιοτάτη*. Græci Christianis objiciebant, eorum religionem ac dogmata nuper inventa, ac proinde falsa esse : unde apologiarum scriptores sæpe ostendunt, Judæorum res, a quibus Christiani originem suam traxerunt, Græcorum philosophia ac historiis omnibus longe vetustiores fuisse. Justinus M. prophetarum Hebræorum scripta asserit esse *πρεσβύτερα πάντων τῶν γεγενημένων συγγραφέων*, « scriptoribus omnibus vetustiora, » *Apol.* 1, pag. 46 edit. Oxon. Item vero argumentum latius persequitur *Parænes. ad Græc.* p. 62 et seq. Theophilus in principio lib. III *Ad Autolyicum* : *Ἀθῆν ἡγή τυγάειν τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, οἰόμενος προσφάτους καὶ νεωτερικὰς εἶναι τὰς παρ' ἡμῖν γραφάς.* Διὸ δὴ καγὼ οὐκ ὀκνήσω ἀνακεφαλαίωσασθαί σοι, παρέχοντος Θεοῦ, τὴν ἀρχαιοτέτα τῶν παρ' ἡμῖν γραμμάτων. « Tu quidem arbitraris veritatis sermonem esse nugæ : existimans scilicet scripta nostra esse recentia ac nupera. Proinde ego nil cunctabor, Deo juvante, litterarum nostrarum antiquitatem a prima origine repetere. » Eiusdem libri pag. 127 edit. Paris. : *Θέλω δέ σοι καὶ τὰ τῶν χρόνων, Θεοῦ παρέχοντος, νῦν ἀκριβέστερον ἐπιδείξαι, ἵνα ἐπιγνώσῃς ὅτι οὐ πρόσφατος, οὐδὲ μυθώδης ἐστὶν ὁ καθ' ἡμᾶς λόγος, ἀλλ' ἀρχαιότερος καὶ ἀληθέστερος ἀπάντων ποιητῶν καὶ συγγραφέων.* « Cæterum nunc instituo, Deo juvante, exactius temporum computationem demonstrare, ut cognoscas non esse nuperam, nec fabulosam nostram historiam, sed vetustiorum ac veriorum esse omnibus poetis ac historicis. » Dein p. 137, sub ejusdem libri finem, hæc addit : *Τῶν οὖν χρόνων καὶ τῶν εἰρημένων ἀπάντων συνηριθμημένων ὁρᾶν ἔστι τὴν ἀρχαιοτέτα τῶν προφητικῶν γραμμάτων, καὶ τὴν θεϊότητα τοῦ παρ' ἡμῖν λόγου, ὅτι οὐ πρόσφατος ὁ λόγος, οὐ τε μὴν τὰ καθ' ἡμᾶς, ὡς οἰοῦνται τινες, μυθώδης καὶ ψευδῆ ἐστίν, ἀλλὰ μὲν οὖν ἀρχαιότερα καὶ ἀληθέστερα.* « Ex temporum itaque computatione, et ex reliquis, quæ prædiximus, liquido constare judico, doctrinam et religionem nostram non esse nuperam ; imo, quæ supra dedimus, clare ostendunt litterarum propheticarum antiquitatem, et religionis nostræ divinitatem : quodque ea, quæ nos tradimus, non sint fabulosa et falsa, sed antiquitate et

Καὶ περὶ μὲν τοῦ παρ' Ἑβραίων τὰ τῶν φιλοσόφων ἐσκευασθῆσαι δόγματα, μικρὸν ὑστερον διαληφόμεθα. πρότερον δὲ, ὅπερ ἀκόλουθον ἦν, περὶ τῶν κατὰ Μωϋσέα χρόνων ἔδη λεκτέον. δι' ὧν δευχθήσεται ἀναμνηρίστως πάσης σοφίας ἀρχαιοτάτη (91) ἢ κατὰ Ἑβραίους φιλοσοφία. Εἰρηται (92) μὲν οὖν περὶ τούτων ἀκριβῶς Τατιανῷ (93) ἐν τῷ πρὸς Ἑλληνας (94) εἰρηται δὲ ὁμοῦ τὸ ὑπόμνημα, καὶ ἡμᾶς ἐπιπράμειν τὰ κατὰ τὸν τόπον εἰρημένα. Ἀπίων (95) τόνον ὁ γραμματικὸς, ὁ Πλειστονίκης ἐπικληθεὶς, ἐν τῇ τετάρτῃ (96) τῶν *Αἰγυπτιακῶν ἱστοριῶν* καίτοι φιλαπεχθημόνως πρὸς Ἑβραίους διακείμενος, ἅτε Αἰγύπτιος τὸ γένος, ὡς καὶ κατὰ *Τουδαίων* συντάξασθαι βίβλιον, Ἀμώσιος (97), τοῦ Αἰγυπτίου βασιλέως, μεμνημένος, καὶ τῶν κατ' αὐτὸν πράξεων μάρτυρα παρατίθεται Πτολεμαῖον (98) τὸν Μενήσιον. καὶ τὰ τῆς λέξεως αὐτοῦ ὧδε ἔχει. « Κατίσκαψε δὲ τὴν Ἀθυρίαν (99) Ἀμώσις, κατὰ τὸν Ἀρ-

veritate profanorum scriptorum monumenta superent. » Quæ adduxi, ut pateret cur Clemens, alique veteres apologiarum scriptores in hoc argumento tantopere laborarint. Conf. Lactantius lib. IV, cap. 5.

(92) *Εἰρηται*. Totam hanc pericopen, usque ad hæc verba ὁ Μωϋσῆς ἡμῖν ἀποδέδεικται πρεσβύτερος, Eusebius in suæ *Præparat. evangelicæ* lib. X, c. 12, transtulit p. 496 et seq.

(93) *Τατιανῷ*. Hæc in Tatiano exstant p. 125 et seq. edit. Oxon. Porro *Τιτιανῷ* habet Eusebii codex ms. in collegio D. Joannis Baptistæ asservatus.

(94) *Πρὸς Ἑλληνας*. Πρὸς τοὺς Ἕλληνας, cum articulo, Euseb., ubi mox *Κασσιανῷ*, geminato σ, ut apud Latinos. *Sylburg.*

(95) Ἀπίων. Apionem citat etiam Tertullianus in *Apologetico adversus gentes*. c. 19, in quem locum Pamelius scribens monet Plinium lib. XXXVII, c. 5, ejus meminisse. « Apion, inquit, cognomento Plistonices, paulo ante scriptum reliquit, esse etiam nunc in Labyrintho Ægypti colossæum Serapim. » Justinus *Orat. adhortatoria ad gentes*, eum dicit Posidonii filium, et Africanus apud Eusebium lib. III *Præpar.*, cap. 3, diligentissimum historię perscrutatorem. Ptolemæum etiam Mendesium et Mendetis sacerdotem testem laudant Tatianus, Justinus, et Africanus apud Eusebium. *Collect.* — Conf. etiam de Apione *Capianum* cap. 59 ; A. Gellius lib. V, cap. 14, et lib. VII, cap. 8 ; *Recognitiones* Clementis lib. X, c. 52, quæque ibi adnotavit Cotelerius.

(96) *Τετάρτη*. Apionis de rebus Ægyptiacis πάντα εἰσὶ γραφαί, « quinque sunt libri, » inquit Tatianus. Ille autem fuit, adversus quem Josephus Judæorum gentem defendit.

(97) Ἀμώσιος. Regem hunc Justinus, Theophilus, alique Ἀμωσίον vocant. Ἀμωσίον, cod. Joan. Clemens Tatianum sequitur, qui eum Ἀμωσίον vocat.

(98) *Πτολεμαῖον*. Conf. iterum Justinus in *Parænes.*, Tatianus, etc.

(99) Ἀθυρίαν. Ἀθύριον, Euseb. Οὐάριον, cod. Joan. Μαρίαν hodiernum Tatianus pag. 130, sed Eusebius ejus verba recitans, Ἀθύριον. quod nomen

γενὸν γενόμενος Ἰναχον. ὡς ἐν τοῖς Χρόνοις ἀνέγραψεν ὁ Μενήσιος Πτολεμαῖος. Ὁ δὲ Πτολεμαῖος (1) οὗτος ἱερεὺς μὲν ἦν· τὰς δὲ τῶν Αἰγυπτίων βασιλείων πράξεις ἐν τρισὶν ὄλαις ἐκθέμενος βίβλοις, κατὰ Ἄμμωσιν φησὶν Αἰγύπτου (2) βασιλέα, Μωϋσέως φρουμένου, γεγονέναι Ἰουδαίους τὴν ἐξ Αἰγύπτου πορείαν. Ἐξ ὧν συνῶπται, κατὰ Ἰναχον ἑξακκέναι τὴν Μωϋσαῖα. Παλαιτέρα δὲ τῶν (3) Ἑλληνικῶν τὰ Ἀργολικά, τὰ ἀπὸ Ἰνάχου λέγω, ὡς Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς ἐν τοῖς Χρόνοις διδάσκει. Τούτων δὲ τεσσαράκοντα (4) μὲν γενεαὶς νεώτερα τὰ Ἀττικὰ, τὰ ἀπὸ Κέκροπος τοῦ διφυοῦς δὴ καὶ αὐτόχθονος, ὡς φησὶ κατὰ λέξιν ὁ Τατιανός· ἐννέα δὲ τὰ Ἀρκαδικὰ, τὰ ἀπὸ Πελασγοῦ· λέγεται δὲ καὶ οὗτος αὐτόχθων· τούτων δὲ ἄλλα πενήτηκοντα δυοῖν νεώτερα (5), τὰ Φθιωτικὰ, τὰ (6) ἀπὸ Δευκαλίωνος. Εἰς δὲ τὸν χρόνον τῶν Τρωϊκῶν ἀπὸ Ἰνάχου γενεαὶ μὲν εἴκοσι ἢ πλείους (7) διαριθμοῦνται· ἔτη δὲ, ὡς ἔπος

✠ P. 379 ED. POTTER, 321 ED. PARIS.

etiam retinet in iis quæ ex Josepho transtulit, in sua *Præpar. evang.* lib. x, cap. 13, pag. 501. Ἄβαριν cum Josephus vocat, quod propter similem sonum β et υ idem fere est ac Ἄβαριν. Hinc patet, Clementis Ἄθυριαν, et Tatiani Μαρίαν mutandum esse in Ἄβαριν, vel Ἄβαριν, vel, si placeat, Ἀούαριν.

(1) Ὁ δὲ Πτολεμαῖος. Tatianus pag. 129: Αἰγυπτίων δὲ εἰσὶν αἱ ἐπ' ἀκριβὲς χρόνων ἀναγραφαὶ, καὶ τῶν κατ' αὐτοὺς πραγμάτων ἐξηγητὴς ἐστὶ Πτολεμαῖος, οὐχ ὁ βασιλεὺς, ἱερεὺς δὲ Μενήσιος. Οὗτος τὰς τῶν βασιλείων πράξεις ἐκτιθέμενος, κατ' Ἄμμωσιν, βασιλέα Αἰγύπτου, γεγονέναι Ἰουδαίους φησὶ τὴν ἐξ Αἰγύπτου πορείαν εἰς ἄπερ ἦλθον χωρία, Μωϋσέως φρουμένου. Λέγει δὲ οὕτως· Ὁ δὲ Ἄμμωσις ἔβητο κατ' Ἰναχον βασιλέα· e *Exstant* etiam *annales Ægyptiorum* diligentissime concinnati, et rerum in eis contentarum interpretis est Ptolemæus, non quidem rex, sed Mendesius sacerdos. Is ubi regum gesta narrat, sub Amasi, Ægyptiorum rege, Judæos ex Ægypto migrasse testatur in suam regionem Moysen ducem secutos; sic autem scribit: Amasis fuit tempore regis Inachi. Ὅριγενος, *Contra Celsum* lib. iv, pag. 167, ait Moysen tradi ὑπὸ τινῶν Ἑλληνικῶν συγγραφέων κατὰ χρόνους γεγονέναι Ἰνάχου τοῦ Φωρωνεύος· e a quibusdam Græcis historicis, fuisse temporibus Inachi, Phoronei filii. Tertullianus, *Apol.* cap. 19: e Si quem audistis interim Moysen, Argivo Inacho pariter ætate est. Ὅ idem tradit Clemens infra pag. 355; Justinus etiam martyr *Parænes. ad Græcos* p. 62, et Theophilus *Ad Antolycum* lib. iii, p. 129. Cæterum Eusebius, in principio præfationis *Canonis Chronici*, hunc Clementis locum respexit: Μωϋσαῖα γένος Ἑβραίων, προφητῶν ἀπάντων πρώτων, ἀμφὶ τοῦ Σωτῆρος, λέγω δὲ τοῦ Χριστοῦ, ἀμφὶ τε τῆς τῶν ἔθνῶν δι' αὐτὸν θεογνωσίας χρησιμῶς καὶ λόγια θεῖα γραφῆ παραδεδωκότα, τοῖς χρόνοις ἀκμάσαι κατὰ Ἰναχον εἰρηκασίαν ἄνδρες ἐν παιδείᾳ ἠγώριμοι, Κλήμης, Ἀφρικανός, Τατιανός, τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου· τῶν τε ἐκ περιτομῆς, Ἰωσήπος καὶ Ἰουστός, ἰδίως ἑκαστος τὴν ἀπόδειξιν ἐκ παλαιᾶς ὑποσχόντες ἱστορίας. Ἰναχον δὲ τῶν Ἰλιακῶν ἔστησαν ἑπτακοσίους πρεσβεύειν. Sed quid sibi vult ἑπτακοσίους, e septingentis ἢ annis? Etenim Clemens mox dixit, Inachum Trojæ tempora præcessisse εἴκοσι γενεάς, e viginti ætates. e vel ἔτη τετρακόσια, e annos quadringentos. e Ei consentit Tatianus pag. 131: Ὁ δὲ ἀπ' Ἰνάχου χρόνος ἄχρι τῆς Ἰαίου ἀλώσεως ἀποπληροῖ γενεὰς εἴκοσι. Paulo post, pag. 132: Διήπερ εἰ κατὰ Ἰναχον πέφηνεν Μωϋσῆς γεγονώς, πρεσβύτερός ἐστι τῶν Ἰλιακῶν ἔτη τετρακοσίους. Porro si γενεὰ designet annos 19 aut 20, ut quandoque accipi solet, tum εἴκοσι γενεαί, e viginti ætates, e exhibebunt e annos quadringen-

Mendesius, Ptolemæus. e Hic autem Ptolemæus, ✠ fuit quidem sacerdos: regum autem Ægypti res gestas tribus libris exponens, dicit tempore Amosis, Ægypti regis, Moysæ duce, Judæos exiisse ex Ægypto. Ex quibus cernitur, Moysen floruisse tempore Inachi. Ex rebus autem Græcis, sunt antiquiores Argolicæ, eæ inquam, quæ ducunt originem ab Inacho, ut docet Dionysius Halicarnassensis in *Temporibus*. His autem, quatuor generationibus sunt res Atticæ recentiores, quæ ducunt originem a Cecrope diphye et indigena, ut iisdem verbis dicit Tatianus; novem vero, res Arcadicæ a Pelasgo; dicitur autem hic quoque fuisse indigena. His autem sunt aliæ, quinquaginta duabus recentiores, nempe Phthioticæ, quæ a Deucalionem. Ad tempus autem rerum Trojanarum ab Inacho, generationes viginti vel plures numerantur; sunt autem anni, ut ita dicam, quadringenti et ultra. Jam

tos, e qui Tatiani ac Clementis numerus est. Quod si γενεαὶ tres annos centum includant, tum γενεαὶ εἴκοσι καὶ μία, e ætates viginti et una, e Eusebiano e annorum septingentorum e numerum edent. Quod vero γενεὰ hoc sensu usurpatum fuerit, ipse Clemens paulo infra testatur, p. 355: Εἰς μέντοι τὰ ἑκατὸν ἔτη τρεῖς ἐγκαταλέγονται γενεαί· e Ad centum annos recensentur tres ætates. e Atque hinc orta fuisse videtur de numero annorum dissensio.

(2) Φησὶν Αἰγ. Φησὶ τὸν Αἰγ., Euseb.

(3) Παλαιτέρα δὲ τ. Παλαιτέρα (παλαιότερα, cod. Joan.) δὲ τῶν Ἑλληνικῶν μνημονεύεσθαι (μνημονεύεται, Joan.) τὰ Ἀργολικά, τὰ ἀπὸ Ἰνάχου λέγω, Διονύσιος ὁ Ἀλ. Euseb.

(4) Τεσσαράκοντα. Sic Clemens et Eusebius Græce. Hervetus téssarai, e quatuor, e quia quatuor tantum Argivorum reges enumerat Tatianus ab Inacho ad Triopam, cuius tempore fuit Cecrops. Rursus: e His autem sunt aliæ 15, e in libro Clementis erat, τούτων δὲ ἄλλα πενήτηκοντα δυοῖν νεώτερα, in libro Eusebii, τούτων δὲ ἄλλων δυοῖν νεώτερα. Postremo quod paulo post est, e generationes quidem viginti vel plures, e in Græco Eusebii fuit, γενεαὶ μὲν εἴκοσι ἢ μίᾳ πλείους, e generationes viginti, aut una plures, e cum tamen Trapezuntius verterit tantum, e generationes 20 connumerentur. e Atque annis quidem quadringentis antiquiorem esse Iliacis temporibus Moysen, vult Tatianus, si quidem Inachi sit ætate Moyses, ut et ait Tertullianus in *Apologetico* cap. 19; verum Eusebius in *Chronicis*, ut in illum Tertulliani locum scribens Pamelius admonet, tempore Cecropis eum floruisse tradit, non Inachi, magisque cum historia convenit. Lege D. Augustinum lib. xviii *De civit. Dei* cap. 8. COLLECT.

(5) Τούτων δὲ ἄλλα πενήτηκοντα δυοῖν v. Euseb., τούτων δὲ ἄλλων δυοῖν v. Vera fortasse lectio est, τούτων δὲ ἄλλων sit πενήτηκοντα δυοῖν νεώτερα τὰ Φθ. ut v in ἄλλων sit numeralis nota, πενήτηκοντα videlicet, et hic sit sensus: e His autem, aliis quinquaginta duabus generationibus recentiora sunt Phthiotica. e Intersper pro numero isto πενήτηκοντα δυοῖν, reponit minorem πεντακίδεκα, e quindecim: e et paulo ante, τέσσαρσι pro τεσσαράκοντα: quod e supputatione colligi adnotat. SYLVAE. — Certe πενήτηκοντα ferri non potest: nam si Clemens ab Inacho numerat (e viginti) vel paulo plura sæcula ad Trojæ tempora, quomodo inter Pelasgum, qui Inacho posterior, et Deucalionem, qui Trojæ temporibus longe prior erat, intercedere possunt sæcula quinquaginta duo?

(6) Τὰ. Abest ab Euseb.

(7) Εἴκοσι ἢ πλείους. Scribe ex Eusebio, εἴκο-

vero res quoque Assyriorum videbuntur rebus Græcis multis annis antiquiores, ex iis quæ dicit Ctesias, tricesimo secundo movit Moyses ex Ægypto, tempore Amosis Ægyptii, et Inachii Argivi. Fuit autem in Græcia, tempore quidem Phoronei, qui fuit post Inachum, inundatio, quæ fuit ✕ tempore Ogygis, et regnum Sicyonium, primi quidem Ægialei, deinde Europis; deinde Telchinis, et regnum Cretis in Creta. Acusilaus enim dicit Phoroneum fuisse primum hominem. Unde etiam auctor *Phoronidis* dixit eum fuisse e patrem mortalium hominum. » Hinc Plato in *Timæo*, secutus Acusilaum, scribit: « Et cum vellet eos aliquando inducere, ut dicerent de rebus antiquis hujus civitatis, aggreditur dicere, quæ sunt antiquissima, de Phoroneo, qui dictus est primus, et de Neobe, et quæ fuerunt post diluvium. » Tem-

✕ P. 380 ED. J'OTTER.

σιν ἢ μὴ πλείους. Cujus correctionis ratio e superiori nota petenda est: qua dictum est sæcula XXI annos eo comprehendere.

(8) *Εἰ δὲ τὰ Ἀσσ.* Mancus est hic locus, quem ita potes Eusebii ope restituere: *Εἰ δὲ τὰ Ἀσσυρίων πολλοῖς ἔτεσι πρεσβύτερα τῶν Ἑλληνικῶν Κτησίας λέγει, φανήσεται τῷ δευτέρῳ καὶ τεσσαρακοσιῶν ἔτει τῆς Ἀσσυρίων ἀρχῆς, τῆς δὲ Βηλοῦχου τοῦ ὀγδόου δυναστείας τῷ δευτέρῳ καὶ τριακοστῷ, ἢ Μωϋσείως, εἰς.* « Quod si res Assyriorum multis annis antiquiores Græcis Ctesias dicit, Moysen ex Ægypto movisse quadringentesimo secundo anno imperii Assyriorum, trigesimo scilicet ac secundo regni Belochii octavi constat, apud Ægyptios Amosi, Inacho apud Argivos regnante. » Belochum Assyriorum regem viii reperies in *Chronicis* Eusebii ad annum mundi 3410, quanquam paulo ante quam regnaret Amasis, et paulo post Inachum. COLLECT.

(9) *Ἐτεσι.* Abest a ms. Joan.

(10) *Ἀσ' ὄρ.* Abest ab Euseb.

(11) *Κατὰ Ἰραγορ.* Georgius Syncellus. Κατὰ Ἰραγορ, πρώτων Ἀργούς βασίλειά, καθ' ὃν καὶ πάντες, οἳ τε ἐκ περιτομῆς, οἳ τε ἐκ χάριτος, ἱστορικοί, Ἰώσηπος καὶ Ἰούστος, Κλήμης ὁ ἱερός Στρωματεύς, Τατιανὸς τε καὶ Ἀφρικανὸς, συνομολογοῦσι γεννηθῆναι Μωϋσέα, καὶ κατὰ Φωρωνέα, τὸν Ἰναχο πατέρα καὶ Νιόβης, ἀκμάσαι. « Tempore Inachii, primi Argivorum regis, sub quo omnes, tum Judæi, tum Christiani, historici, Josephus et Justus, Clemens sanctus *Stromatum* scriptor, Tatianus et Africanus consentiunt natum fuisse Moysen, floruisse autem sub Phoroneo, Inachii et Niobes filio. »

(12) *Ὁ ἐπὶ Ὀγγύου.* Hæc respexit Eusebius in *Chronica*, p. 25, veteres Argivorum reges enumerans: « Ὁ ἐπὶ Ὀγγύου παλαιότατος παρ' Ἑλλήσιν ἱστορούμενος ἐν τῇ Ἀκτῇ, τῇ νῦν Ἀττικῇ, κατακλυσµὸς τούτοις γέγονε τοῖς χρόνοις. Διαφόρων γὰρ ἱστορεῖται, τῶν μὲν Φωρωνέως, τῶν δὲ ἐπὶ Ἀπίδος λεγόντων. Ὁμοίως δὲ καὶ ἢ ἀπ' Αἰγύπτου πορσία τοῦ ἱστορικοῦ οὕτω φέρεται διάφορος κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους, τῷ ἐπὶ Ὀγγύου κατακλυσµῷ. Συμφωνοῦσι δὲ τούτοις ἐν τούτῳ καὶ Ἰώσηπος καὶ Ἰούστος, Ἰουδαῖοι ἱστορικοί, καὶ τοῦ καθ' ἑμᾶς λόγου Κλήμης ὁ Στρωματεύς καὶ Ἀφρικανός. » His temporibus in Acte, quæ nunc Attica dicitur, contigit Ogygi diluvium e iis, quæ Græci memorant, antiquissimum. Hoc porro quidam ad Phoronei, quidam ad Apidis tempora referunt. Similiter profectio ex Ægypto, cœva cum esset Ogygio diluvio, diversimode memorata est ab historicis. Quibus in hoc consentiunt, e Judæis Josephus et Justus, e nostris autem Clemens, *Stromatum* scriptor, et Africanus. » Hic porro Clemens Tatianum sequitur, qui hæc dicit pag. 132: Κατὰ γὰρ Φωρωνέα, τὸν μετ'

εἰπεῖν, τετρακόσια, καὶ πρόσω. Εἰ δὲ τὰ Ἀσσυρίων (8) πολλοῖς ἔτεσι (9) πρεσβύτερα τῶν Ἑλληνικῶν, ἀπ' ὧν (10) Κτησίας λέγει, φανήσεται, τῷ δευτέρῳ καὶ τριακοστῷ ἢ Μωϋσείως, κατὰ Ἀμωσιν τὸν Αἰγύπτιον καὶ κατὰ Ἰναχον (11) τὸν Ἀργεῖον, ἐξ Αἰγύπτου κίνησις. Ἦν δὲ κατὰ τὴν Ἑλλάδα, κατὰ μὲν Φωρωνέα τὸν μετ' Ἰναχον, ὁ ἐπὶ Ὀγγύου (12) κατακλυσµός, καὶ ἡ ἐν Δικυῶνι βασιλεία, πρώτου μὲν Αἰγιαλέως, εἶτα Εὐρωπος, εἶτα Τελχίνος· καὶ ἡ Κρητὸς ἐν Κρήτῃ. Ἀκουσίλαος γὰρ Φωρωνέα πρῶτον ἀνθρώπων (13) γενέσθαι λέγει· ὅθεν καὶ ὁ τῆς Φωρωνίδος ποιητῆς εἶναι αὐτὸν ἔφη « πατέρα θνητῶν ἀνθρώπων. » Ἐντεῦθεν ὁ Πλάτων (14) ἐν *Τιμαίῳ*, κατακολουθήσας Ἀκουσίλαον, γράφει: « Καὶ ποτε (15) προαγαγεῖν βουλευθεὶς αὐτοῦς περὶ τῶν ἀρχαίων εἰς λόγους τῶν τῆδε τῆ πόλει, τὰ ἀρχαιότατα (16) λέγειν ἐπιχειρεῖ (17), περὶ

Ἰναχον, μνημονεύεται παρ' Ἀθηναίους Ὀγγυος, ἐφ' οὗ κατακλυσµὸς ὁ πρῶτος. » Nam tempore Phoronei, qui Inacho successit, memoratur apud Athenienses fuisse Ogygus, sub quo primum diluvium. »

(13) *Πρῶτον ἀνθρώπων.* Πρῶτον ἀνθρώπων, Eus.

(14) *Ὁ Πλάτων.* Hæc in *Timæo*, pag. 1043, de Solone agens, dicit Plato: « Οἱ δὲ Σόλων ἔφη πορευθεὶς, σφόδρα τε γενέσθαι παρ' αὐτοῖς ἔντιμος, καὶ δὴ καὶ τὰ παλαιὰ ἀνερωτῶν τοὺς μάλιστα περὶ ταῦτα τῶν ἱερέων ἐμπείρους, σφεδρὸν οὕτε αὐτὸν, οὕτε ἄλλον Ἑλληνα οὐδένα οὐδὲν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, εἰδῶτα περὶ τῶν τοιοῦτων ἀνευρεῖν· καὶ ποτε προαγαγεῖν βουλευθεὶς αὐτοῦς περὶ τῶν ἀρχαίων εἰς λόγους τῶν τῆδε, τὰ ἀρχαιότατα λέγειν ἐπιχειρεῖν. περὶ Φωρωνέως τε, τοῦ πρώτου λεχθέντος, καὶ Νιόβης, καὶ μετὰ τὸν κατακλυσµὸν αὐτὸν περὶ Δευκαλίωνος καὶ Πύρρας ὡς διεγένοντο μυθολογεῖν, καὶ τοὺς ἐξ αὐτῶν γενεαλογεῖν. » Quo (ad Sain, Ægypti urbem) Solon profectum honorifice se acceptum fuisse, referrebat. Et cum de vetustatis memoria ab illis sacerdotibus, qui in hac re cæterorum peritissimam, quæsisset, expertum se esse dicebat, neque se ipsum, neque alium Græcorum quemquam cognitionem antiquitatis ullam habere: quandoque vero coram sacerdotibus, ut eos ad sua narranda provocaret, de antiquissimis illis Græciæ gestis rebus verba fecisse, Phoroneo primo et Niobe, postque inundationem mundi de Deucalione et Pyrrha, eorumque posteritate, et de temporibus, quibus singula contigerunt. » Mox, Ἀκουσίλαον pro Ἀκουσίλαον, cod. Joan. mendose.

(15) *Καὶ ποτε.* De Solone hæc intellige: « Qui voluit Ægyptios sacerdotes provocare in sermones (ut vertit Hieronymus in *Chronicis* ad ann. mundi 3390) de temporibus antiquorum, quæ cuique civitati apud veteres accidissent, de Phoroneo qui primus hoc nomine appellatus est, et Niobe, et his qui post diluvium fuere, » etc. Quo ex loco fortasse augetur, una voce posset Plato, apud quem legis, εἰς λόγους τῶν τῆδε, τὰ ἀρχαιότατα λέγειν, ut apud Clementem, τῆδε τῆ πόλει ἀρχαιότατα, et apud Eusebium, « cuique civitati. » Sic enim tres manuscripti habent. Acusilaum citat Plato in *Convitiis*; Suidas Argivum fuisse tradit, historicum antiquissimum, qui genealogias scripsit ex æneis tabulis, quas pater ejus fodiens casu offenderat. COLLECT.

(16) *Τῆδε τῆ πόλει, τὰ ἀρ.* Τῆ δὲ τῆ πολιτείας ἀρ. cod. Joan. mendose. Porro τῆ πόλει, quod apud Platonem non occurrit, a Clemente, qui hæc de urbe Athenarum dicta fuisse existimabat, adjectum videtur. Vigerus autem ad Eusebium hæc adnotavit: « ἢ πόλει Irreptitias voces expunge, quas Plato non habet. Tantum post ὄγγους distinguendum

(17) *Λέγειν ἐπιχειρεῖ.* E Platone et Eusebio

Φορωνέως τε τοῦ πρώτου λεχθέντος, καὶ Νεώδης (18), καὶ τὰ μετὰ τὸν κατακλισμὸν. Ὡς κατὰ δὲ Φόρβαντα Ἀτταίος, ἀφ' οὗ Ἀτταία ἢ Ἀττική· κατὰ δὲ Τριόπαν, Προμηθεύς, καὶ Ἄτλας, καὶ Ἐπιμηθεύς, ὁ καὶ διφυὴς Κέκροψ, καὶ Ἰνώ (19). Κατὰ δὲ Κρότωπον (20), ἢ ἐπὶ Φαέθοντος ἐκπύρωσις (21)· καὶ ἢ ἐπὶ Δευκαλίωνος (22) ἐπομβρία· κατὰ δὲ Σθένελον (23), ἢ τε Ἀμφικτυόνος (24) βασιλεία· καὶ ἢ εἰς Πελοπόννησον Δαναοῦ παρουσία· καὶ ὑπὸ Δαρδάνου (25) τῆς Δαρδανίας κτίσις (26),

Ὅν πρῶτον,

ῥησὶν Ὀμηρος,

Τέκετο νεφεληγερέτα Ζεὺς·

ἢ τε ἐκ Κρήτης εἰς Φοινίκην ἀναχομιδῆ· κατὰ δὲ Λυγκία, τῆς Κόρης ἢ ἀρπαγῆ· καὶ ἢ τοῦ ἐν Ἐλευσίνι τεμένους καθίδρωσις· Τριπτολέμου τε γεωργία, καὶ ἢ Κάδμου εἰς Θήβας παρουσία· Μίνωός τε βασιλεία· κατὰ δὲ Προῖτον, ὁ Εὐμόλπου πρὸς Ἀθηναίους πόλεμος· κατὰ δὲ Ἀκρίσιον, Πέλοπος ἀπὸ Φρυγίας διάβασις, καὶ Ἰωνος εἰς Ἀθήνας ἀφιξίς, καὶ ὁ δευ-

✕ P. 381 ED. POTTER, 521 ED. PARIS:

dum nonnihil. Ait enim Solonem, ut in eam de rebus antiquis disputationem Ægyptios sacerdotes perliceret, de Græciana antiquitate sermonem in-jecisse. Sunt qui tñde accipiant pro ἐκεῖ, sed perpetuam. Locum integrum Serranus misere depravavit.)

scribendum λέγειν ἐπιχειρεῖν, subintellecto ἐφη, quod apud Platonem præcedit. Id vero aliquis non advertens, post Eusebii tempora, scripsisse videtur λέγειν ἐπιχειρεῖ, constructionis gratia. Quo factum etiam, ut in cod. Joan. λέγει ἐπιχειρεῖν scriberetur.

(18) Νεώδης. Scribe ex Platone et Eusebio Νιόδης. Erat enim Niobe dicta Phoronei filia. Dionysius Halicarnass. lib. 1 : Φορωνέως γὰρ Νιόβη γίνε-ται. Conf. Eusebius in Chron. p. 25.

(19) Ἰνώ. Legendum est « Io, » non « Ino, » nam et paulo infra dicitur « Io » fuisse tempore « Triopæ. » COLLECT. — Quinetiam Ἰώ e Clemente scribit Eusebius. Eamdem lectionem defendit is, a quo Clemens hæc accepit, Tatianus p. 132 : Κατὰ δὲ Φόρβαντα Ἀτταίος, ἀφ' οὗ καὶ Ἀτταία ἢ Ἀττική· κατὰ Τριόπαν Προμηθεύς, καὶ Ἐπιμηθεύς, καὶ Ἄτλας, καὶ ὁ διφυὴς Κέκροψ, καὶ ἢ Ἰώ· « Tempore Phorbantis fuit Actæus, a quo Actæa dicta est Attica : tempore autem Triopæ, Prometheus, et Epimetheus, et Atlas, et duplicis naturæ Cecrops, et Io. »

(20) Κρότωπον. Mendose apud Tatianum ipsum legitur. κατὰ δὲ Κέκροπα ἢ ἐπὶ τοῦ Φαέθοντος pro κατὰ δὲ Κρότωπον· nam ita exscripsit ex Tatiano Clemens, et ex Clemente Eusebius. Cæterum apud Eusebium in Chron. legendum esse « Triopas » non « Troypas, » admonuit jamdudum P. Leopardus lib. iv. c. 9, quod et manuscripti confirmant. COLLECT. — Quinetiam Fronto Ducæus in Tatianum adnotavit, Κρότωπον ibi pro Κέκροπα ex Eusebio ac Clemente substitui debere. Ad hæc accedit, quod paulo infra pag. 335 Clemens iterum dixerit, Deucalionium diluvium, et Phaethontis incendium κατὰ Κρότωπον συμβῆναι, « Crotopi tempore contigisse. »

Si quis autem Κέκροπα malit, is Eusebium auctorem habeat, qui in proem. Can. Chronici e Tatiano ac Clemente hæc refert : Πρῶτος Κέκροψ ... ὁ διφυὴς ... κατὰ δὲ τούτων καὶ Μωυσῆς παρ' Ἑβραίοις ἐγνωρίζετο, ὡς κατὰ καιρὸν ἐπιδείξομεν, ἐφ' οὗ ὁ ἐπὶ Δευκαλίωνος κατακλισμὸς ἐν Θεσσαλίᾳ, ἢ τε ἐπὶ Φαέθοντος ἐκπύρωσις ἐν Αἰθιοπία· « Primus fuit Cecrops diphyes : cujus tempore apud Hebræos inclaruit Moyses, ut suo tempore ostendimus : et sub eodem contigit in Thessalia Deucalionium dilu- vium, et in Æthiopia Phaethontis incendium. » Eadem occurrunt in Epitome regum Atheniensium, et

A pore autem Phorbantis fuit Actæus, a quo Actæa Attica. Tempore autem Triopæ, Prometheus, et Atlas, et Epimetheus, et diphyes Cecrops, et Ino. Tempore autem Crotopi, Phaethontis inflammatio, et Deucalionis inundatio. Tempore autem Stheneli, et regnum Amphictyonis, et Danaï in Peloponnesum adventus, et Dardaniæ a Dardano ædificatio :

A Jove qui genitus,

inquit Homerus,

✕ Novit qui cogere nubes :

et ex Creta in Phœniciam deductio. Tempore autem Lyncei, Proserpinæ raptus, et exstructio tem- pli, quod est in Eleusine, et Triptolemi agricultura, et Cadmi Thebas adventus, et regnum Minois. Tempore autem Præti, bellum Eumolpi adversus Athenienses. Tempore autem Acrisii, Pelopis ex 139 Phrygia transitus, Ionis Athenas adventus, et

in Ἰσπεριῶν συναγωγῆς pag. 361, a Scaligero translata sunt.

(21) Ἐκπύρωσις. Πύρωσις, cod. Joan.

(22) Καὶ ἢ ἐπὶ Δ. Articulum ἢ ex Eusebio et Tatiano restitui.

(23) Σθένελον. Σθένελον legitur apud Clem. et Tatianum, cujus hæc sunt, apud Eusebium duobus locis κατὰ δὲ Σθενέλαον, « tempore autem Sthenelai ; » et in catalogo regum Argivorum Tatianus ipse duos Sthenelaos enumerat. In Chronico Eusebii ad annum mundi 3745, non « Sthenelus, » sed « Sthenelaus » legendum est. Quod vero sequitur : « A Jove qui genitus, » est Homeri versus a Clemente verbis Tatiani additus, ὃν πρῶτον τέκετο v. Z.

Qui primus Jove natus, amat qui cogere nubes. Hæc deinde in Græco Clementis, ἢ τε ἐκ Κρήτης εἰς Φοινίκην ἀναχομιδῆ, apud Tatianum vero, ἢ τε ἐκ Φοινίκης τῆς Εὐρώπης εἰς τὴν Κρήτην ἀναχομιδῆ. Ejus interpres vertit : « Et Europæ ex Phœnicia in Cretam restituitio. » Apud Euseb. pag. 190, sic legimus ut apud Tatianum, Trapezuntius tamen vertit : « Et Europa ex Phœnicia rapta fuerat, » at pag. 292 ut apud Clementem. Certe raptam ex Phœnicia in Cretam constat Europam a Jove, ut scribit Euseb., regnante Danao, Sthenelai successore. Porro Cadmum exstitisse Lyncei tempore, Eusebius quoque in Chronica testis est, qui Argivorum rex fuit undecimus, sed inibi sædus est error in impressis, « Armenia capta a Cadmo, » P. Pithœi vetus codex, « Armonia capta, » Victorinus, « Hermiona rapta a Cadmo ; » vera lectio est, « Harmonia rapta a Cadmo. » Filia fuit Veneris, ut fabulæ tradunt. Hoc eo addidi, quod ex nostris chronologis quidam aliam quamdam regionem viciniorem Bœotix, quam sit Armenia, substituat. COLLECT.

(24) Ἀμφικτυόνος. Ἀμφικτυόνος, Euseb., accentu in penult. retracto. SYLBURG.

(25) Καὶ ὑπὸ Δαρδ. Καὶ ἢ ὑπὸ Δαρδ. Euseb., ut mox, ἢ Τριπτολέμου γεωργ. Euseb. Tatian. Dein, Μίνωός τε ἢ βασιλ. Item, ἢ Πέλοπος ... διάβασις καὶ Ἰωνος εἰς τὰς Ἀθῆν. Tatian. Respicit autem Clemens Homeri Iliad. Y, vers. 245 :

Δάρδανον αὖ πρῶτον τέκετο νεφεληγερέτα Ζεὺς· Κτίσσε δὲ Δαρδανίην, ἐπεὶ οὐκ ἴλλιος ἰρή.

Dardanum quidem primum genuit nubes cogens Ju- [piter.

Condidit et is Dardaniam : neque enim jam tum [erat Ilis sacra.

(26) Κτίσις. Κτῆσις, cod. Joan., perperam.

secundus Cecrops, et Persei et Bacchi res gesta, et Orpheus et Musæus. Octavo decimo autem anno regni Agamemnonis captum est Ilium, regnante Demophonte, Thesei filio, anno primo, duo decimo mensis Thargelionis, ut ait Dionysius Argivus; Ægius autem et Dercylus in tertio, octavo mensis Panemi desinentis; Hellenicus enim dicit duodecimo mensis Thargelionis; et nonnulli eorum qui Attica scripserunt, octavo desinentis, postremo anno regnante Menestheo, in plenilunio. *τικὰ συγγραψαμένων, ὀγδόῃ φθίνοντος, βασιλεύοντος*

Noctis quidem erat medium,

inquit is, qui *Parvam fecit Iliadem,*

Et splendebat lucida luna:

alii autem eodem die Scirophorionis. Theseus autem, qui erat æmulator Herculis, est rebus Trojanis una generatione antiquior. Tlepolemi itaque, qui fuit filius Herculis, meminit Homerus, quod in Ilium militaverit. Ostenditur ergo Moysem fuisse antequam Bacchus referretur in deos, annis sexcentis quatuor: siquidem in deos refertur trigesimo se-

(27) *Καὶ ὁ δευτερος.* Ὡς ὁ δευτερος Tatian.

(28) *Ὀρφεύς τε καὶ Μουσαῖος.* Καὶ Ὀρφεύς μαθητὴς Μουσαῖος, Tatian.

(29) *Ἴλιον.* Ἴλιος, cod. Joann.

(30) *Δευτέρα ἐπὶ δέκα.* Excidit e cod. Joann.

(31) *Αἰγίας.* Eusebius lococit.: Ἄγις δὲ καὶ Κέρκυλος ἐν τῇ τρίτῃ, μηνὸς Πανέμου ὀγδόῃ φθίνοντος. Ubi ut de auctorum nominibus dubito, ita distinctionem periodi amplector: ut ἐν τῇ τρίτῃ sit « in historiarum, » seu « chronographiæ libro tertio, » Πάγεμον autem media brevi scribit etiam Suidas, et alii. **STILBURG.**—Apud Euseb. pag. 293 *Præpar.* legitur: Ἄγις καὶ Κέρκυλος, non Αἰγίας καὶ Δέρκυλος. **JOS. Scaliger lib. v De emendat. tempor.** agens de Hæc excidit docet, « Scirrhophorionem illius anni fuisse feria vii, Junii 24, Thargelionem Maii 25, feria v, ὀγδόῃ φθίνοντος, hoc est xxiii, captum Ilium Junii 16. Solslitium, sive bissextum, Atticum 3 Julii. A 16 Junii ad 3 Julii, intervallum dies 17. Quare ideo 17 diebus ante captum Ilium scribit Ephorus. Ea est opinio eorum, qui Ilium captum censent plenilunio, aut circa plenilunium, atque alio mense. Agis et Cerylus idem volunt apud Clem. Alex. cum scribunt Ilium captum μηνὸς Πανέμου ὀγδόῃ φθίνοντος, si modo Panemus non est Hecatombæon, aut Scirrhophorion, sed Thargelion. » Hæc ille. Quod vero ad nomina historicorum attinet, quos ex libro Eusebii nominavit, non ex Clemente, eorum etiam meminit Athenæus lib. iii: Ἄγις καὶ Δέρκυλος ἐν Ἀργολικοῖς τοῖς Στραβήλους Ἀστραβύλους ὀνομάζουσι. **COLLECT.**—Vigerus hæc ad Eusebium adnotavit: « Eusebius Ἄγις καὶ Κέρκυλος, Clemens Αἰγίας καὶ Δέρκυλλος. Difficile est statuere utra lectio vera sit. Posterius nomen quod attinet, plures, opinor, Δερκύλλους, seu Δερκύλους, quam Κερκύλους vocatos reperias, » Ἄγις δὲ καὶ Δέρκυλλος cod. Joann. Proinde Κέρκυλος apud hodiernum Eusebium mendosa vox est.

(32) *Γάρ.* Abest ab Euseb., ut mox μηνός.

(33) *Καὶ τινες.* Jos. Scaliger loco cit. pag. 207: « Adhuc Clemens: Καὶ τινες τῶν τὰ Ἀττικὰ συγγραψαμένων ὀγδόῃ φθίνοντος (Θαργηλιώνος) βασιλεύοντος τὸ τελευταῖον ἔτος Μενεσθέως, πληθυσίουσης σελήνης. Itaque necesse est alium annum ab hoc diversum fuisse. Imo nullum fuisse omnino necesse est; quia in tetraeteride Attica nullius Thargelionis dies 23 incurrit in plenilunium; sed eodem anno ὀγδόῃ ἰσταμένου, habet plane confectum plenilunium. » Ad probandam sententiam suam adjicit: « Νῦξ μὲν ἔην μεσάτα, φησὶν ὁ τὴν *Μικρὰν Ἰλιάδα*

τερος (27) Κέρκυς, αἱ τε Περσέως καὶ Διονύσου πράξεις, Ὀρφεύς τε καὶ Μουσαῖος (28). Κατὰ δὲ τὸ ὀκτακαιδέκατον ἔτος τῆς Ἀγαμέμνονος βασιλείας, Ἴλιον (29) ἔάλω, Δημοφώντος τοῦ Θησέως βασιλεύοντος Ἀθήνησι τῷ πρώτῳ ἔτει, Θαργηλιώνος μηνὸς δευτέρα ἐπὶ δέκα (30), ὡς φησὶ Διονύσιος ὁ Ἀργεῖος: Αἰγίας (31) δὲ καὶ Δερκύλος, ἐν τῇ τρίτῃ μηνὸς Πανέμου, ὀγδόῃ φθίνοντος: Ἑλλάνικος γὰρ (32) ὁμοκάτη Θαργηλιώνος μηνός: καὶ τινες (33) τῶν τὰ Ἀττικὰ τελευταῖον ἔτος Μενεσθέως, πληθυσίουσης σελήνης

Νῦξ μὲν ἔην,

φησὶν ὁ τὴν *Μικρὰν Ἰλιάδα* πεποιτηκώς,

Μεσάτα, λαμπρὰ δ' ἐπέτελλε σελάνα.

ἔτεροι (34) Σκιροφοριώνος τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ. Θησεύς δὲ, ὁ Ἡρακλέους (35) ζηλωτῆς ὢν, πρεσβύτερός ἐστι τῶν Τρωϊκῶν μᾶλλον γενεᾶ. Τοῦ γοῦν Τληπολέμου (36), ὃς ἦν υἱὸς Ἡρακλέους, Ὅμηρος μέμνηται ἐπὶ Ἴλιον στρατεύσαντος. Προτερεῖν ἔρα Μυῦσῆ; ἀποδείκνυται (37), τῆς μὲν Διονύσου ἀποθεώσεως, ἐπὶ ἑξακόσια τέσσαρα: εἴ γε τῆς Περσέως βασιλείας (38)

πεποιτηκώς, λαμπρὰ ἐπέτελλε σελάνα. Sed pace eruditi scriptoris dixerim, λαμπρὰ ἐπέτελλε σελάνα, non intelligitur de plenilunio, sed de luna media nocte oriente, quod fit quarto, aut quinto die post plenilunium confectum. Itaque longe dissentit ab Ephoro. Utrum secutus sit Virgilius, plenilunium, aut quartum diem a plenilunio, incertum est, illis versibus:

*Et jam Argiva phalanx instructis navibus ibat,
A Tenedo tacitæ per amica silentia luncæ.*

Idem in Catullum scribens, Stasimum ait poetam auctorem esse *Parvæ Iliadis*, quæ aliter *Cypriacæ* inscribitur, eumque esse, quem Horatius cyclicum scriptorem appellat in *Arte poetica*. **COLLECT.**—Lycophronis scholiastes Leschæ *Parvam Iliadem* tribuit ad Cassandram 1263: Λέσχης δὲ, ὁ τὴν *Μικρὰν Ἰλιάδα* πεποιτηκώς: « *Parvæ Iliadis* auctor fuit Lesches. »

(34) Ἐτεροι. Ἐτεροι δὲ, Euseb.

(35) Θησεύς δὲ, ὁ Ἡρακλ. Malim cum Eusebio, Θησεύς δὲ Ἡρακλέους ζηλωτῆς ὢν, omisso articulo. His porro similia dicit Tatianus pag. 158: Ὁ δὲ Ἡρακλῆς μᾶλλον τῶν Τρωϊκῶν προγενέστερος πέφηνε γενεᾶ: τοῦτο δὲ ἐστὶ φανερόν ἀπὸ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ Τληπολέμου στρατεύσαντος ἐπὶ Ἴλιον: « Hercules autem uno seculo Trojanis antiquior esse apparet: siquidem Tlepolemus, ejus filius, ad Ilium militavit. »

(36) *Τληπολέμου.* Τληπολέμου, cod. Joann. quod poeticum est.

(37) Ἀποδείκνυται. Ἐπίδεικνυται Euseb. Sequens autem numerus interpreti grandior videtur; ideoque pro ἑξακόσια τέσσαρα, legendum censet *τριακόσια τέσσαρα*, trecentos quatuor. Homeri autem locus de Tlepolemo est *Iliad.* B. Mox, ἀποθεοῦται apud Euseb. pro ἔχθεοῦται, ut in sententia præced. τῆς Διονύσου ἀποθεώσεως. **STILBURG.**

(38) *Τῆς Περσέως βασιλ.* In Eusebii *Chronico* σύγχρονοι etiam fiunt Perseus et Liber Pater; æ primus circa ann. mundi 3860, tempore Cecropis secundi, meminit Persei, quo ex loco mendum tolles, si verba illa, « Pelops Hippodamiam duxit uxorem, » inde sublata, ante nomen Cecropis H. Atheniensium regis vii colloces, auctoribus duobus codicibus manuscriptis, deinde scribas: « Atheniensium vii Cecrops junior annis quadraginta. Hic Erechthei frater, Perseus adversus Perseum dimicavit. Alii tamen Cecropem Erechthei filium scribunt; sed neque Perseus ejus est frater. » Deinde apud Eusebium scribe: « Ut vertere eos putaretur in lapides. Didymus scribit, in peregrina historia, et perhibet

τῶν τριακοσῶν δευτέρῳ ἔτει ἐκθεοῦται, ὡς φησιν Ἀπολλόδορος (39) ἐν τοῖς Χρονικοῖς. Ἄπὸ δὲ Διονύσου (40) ἐπὶ Ἡρακλέα καὶ τοὺς περὶ Ἴασονα ἀριστεῖς τοὺς ἐν τῇ Ἀργεῖ πλεύσαντας συνάγεται ἕτη ἐξήκοντα τρία. Ἀσκληπιδίος τε καὶ Διόσκουροι συνέπιον αὐτοῖς, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Ῥόδιος Ἀπολλώνιος (41) ἐν τοῖς Ἀργοναυτικοῖς. Ἄπὸ δὲ τῆς Ἡρακλέους ἐν Ἀργεῖ βασιλείας ἐπὶ τῆν Ἡρακλέους αὐτοῦ καὶ Ἀσκληπιδίου ἀποθέωσιν ἕτη συνάγεται τριακοντα οκτώ (42), κατὰ τὸν χρονογράφον Ἀπολλόδορον. ἐντεῦθεν δὲ ἐπὶ τὴν Κάστωρος καὶ Πολυδεύκους ἀποθέωσιν ἕτη πενήκοντα τρία. ἐνταυθὰ που καὶ τῆ Ἰλίου κατάληψις. Εἰ δὲ χρῆ πεθεσθαι καὶ Ἡσίοδῳ τῷ ποιητῇ, ἀπόσωμεν αὐτοῦ.

Ζηρὶ (43) δ' ἄρ' Ἀτλαντὶς Μαίη τέκε κύνιδμον
 [Ἐρμῆν, B
 Κίρυκ' ἀθανάτων, ἱερὸν λέχος εἰσαναβάσα.
 Καμειή δ' ἄρα οἱ (44) Σεμέλη τέκε φαίδιμον
 [Ἰδὴν,
 Μιχθεῖσ' ἐν φιλότῃτι, Διώνυσον πολυγηθῆ.

Κῶμος μὲν, ὁ Σεμέλης πατήρ, ἐπὶ Λυγκέως εἰς Θήβας ἔρχεται, καὶ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων εὐρετής γίνεσθαι. Τριόπας δὲ συγχρονεῖ Ἴσιδι, ἐβδόμη γενεῇ (45) ἀπὸ Ἰνάχου. Ἴσιν δὲ, τὴν καὶ Ἰώ φασιν καὶ τὴν (46) Ἰέναν αὐτὴν διὰ πάσης τῆς γῆς πλανωμένην (47). Ταύτην δὲ Ἴστου ἐν τῇ Περί τῆς Αἰγυπτίων ἀποικίας Προμηθεὺς θυγατέρα φησί. Προμηθεὺς δὲ κατὰ Τριόπαν, ἐβδόμη γενεῇ μετὰ Μωῦσέα. ὥστε καὶ πρὸ τῆς καθ' Ἑλληνας ἀνθρωπογενείας ὁ Μωϋσῆς ἤχμακέναι φαίνεται (48). Λέων (49)

✱ P. 382 ED. POTTER, 322 ED. PARIS.

κρίτορεν εἰς. » Sequitur paulo post, « Dionysius pater et Liber pater (manuscriptus Dionysus) advenerunt Indos Hircanans. » Rursus, notato Pandionis viii Atheniensium regis anno, scribit Eusebius: « Perseus, Acrisio non sponte interfecto, migravit Argo. » Manuscripti iidem duo: « Migravit ab Argis, atque regnavit post Acrisium, in Mycenae Argivorum imperio translato. Et hi reges fuerunt, Perseus, Sthenias, Eurystheus. » Atque ita conjungenda sunt haec cum iis quae ad latus scribuntur, et ad apud Marianum Scotum conjuncta reperies. Subjicit Eusebius: « Quidam his temporibus vindicant gesta Liberi Patris. » Deinde: « Ut Philochorus loquitur in secundo, » adde ex Victorino cod. Attidis libro. Citatur paulo post ad an. 27 Eurysthei, ubi de Minotauro, Philochorus in eodem libro. COLLECT.

(39) Ἀπολλόδορος. De Apollodori Chronologia, conf. Th. Galæi dissertatio De scriptoribus mythologicis, cap. 6.

(40) Ἀπὸ δὲ Διονύσου. Herculē et Argonautas collocat Eusebius tempore Ἄγει Atheniensium regis, ad cuius annum 31 haec notat: « Hercules consummat certamina; Antæum interficit, Ilium vastat. Dicitur autem Antæus Terræ filius, quia solorum palastricæ artis certaminum, quæ in terra exercentur, scientissimus erat, et ob id videbatur a Terra matre adjuvari. Hydram autem callidissimam fuisse sophistriam asserit Plato. » Ita restituenda sunt ista ex fide trium manuscriptorum librorum. Plato in *Euthydemo*: Πολὺ γὰρ ποιεῖ εἰμι φαυλότερος τοῦ Ἡρακλέους. ἃς οὐχ οἶδ' ἅτε τῆ Ἰδρα διαμάχεσθαι, *σοφιστρίας οὐσίῃ*, pag. 279 edit. Henr Steph. COLLECT.

(41) Ὁ Ῥόδιος Ἀπολλ. Respicit Apollonii Argoneut. lib. 1, v. 146. Mox, ἀπὸ τῆς Ἡρακλ. Euseb. omisso δέ.

(42) Ἐτη συνάγεται τριακοντα οκτώ. « Colliguntur anni triginta octo. » Ita legitur apud Cleodemem et Eusebium: neque video cur in utraque

A cundo anno regni Persei, ✱ ut ait Apollodorus in *Chronicis*. A Baccho autem ad Herculem, et viros illos fortes qui cum Jasone in Argo navigarunt, colliguntur anni sexaginta tres; et Æsculapius et Dioscuri cum eis navigarunt, ut testatur Apollonius Rhodius in *Argonauticis*. A regno autem Herculis, quod fuit Argis, usque ad ipsius Herculis et Æsculapii in deos relationem, colliguntur anni triginta octo, ut vult Apollodorus chronographus. Hinc autem usque ad relationem in deos Castoris et Pollucis, sunt anni quinquaginta tres. Hoc utique tempore Troja quoque capta fuit. Quod si Hesiodo quoque pœtæ oportet credere, cum audiamus:

Editus estque Jovi pulchra ex Atlantide Maia,
 Præco Deum, jureat cum sacrum ingressa cubile.
 Præclarum at peperit natum Cadmæa, coisset
 Cum furtim, Semele, Bacchum valde exultantem.

Cadmus quidem pater Semeles tempore Lyncei venit Thebas, et fuit inventor Græcarum litterarum. Triopas autem eodem fuit tempore cum Iside, generatione septima ab Inacho. Isidem autem dicunt eandem fuisse, quæ Io, propterea quod oberrans « obierit » totam terram. Ister autem, in libro *De colonia Ægyptiorum*, dicit eam fuisse filiam Promethei. Prometheus autem fuit tempore Triopæ, septima generatione post Moysem. Quare vel ante eam, quæ ex Græcorum sententia fuit, hominis ge-

C editione scribat « triginta » tantum Hervetus. Trapezuntius vero Eusebium sic vertit: « A regno autem Herculis in Argis usque ad translationem suam et Æsculapii in deos, triginta et octo anni fuerunt, ut Apollodorus scribit. » COLLECT.

(43) Ζηρὶ. Hæc occurrit *Theogonia* vers. 958.

(44) Οἱ. Abest ab Euseb. Mox, Διώνυσσον cum duplici σ, Euseb.; πολυγηθία pro πολυγηθῆ, Hesiod.

(45) Τριόπας δὲ συγχρονεῖ Ἴσιδι, ἔβδ. γ. Τριόπας δὲ συγχρονεῖ (συγχρονεῖ cod. Joann.) ἐβδόμη γεν. Euseb. omisso Ἴσιδι. quod tamen Vigerus Eusebio restituit: « Isis enim, inquit, illa est, quam sequente versu Io dictam esse confirmat. »

(46) Ἴσιν δὲ, τὴν καὶ Ἰώ φασιν, διὰ τ. Euseb. Ἐστὶ δὲ οἱ τὴν Ἰώ φασιν διὰ τ. Sed vulgata lectio sincerior. De Ionis autem vagis erroribus narrat Diodorus Siculus pag. 12, et Plutarchus pag. 274. H. SYLBURG.—Eusebius in *Chronico* ad ann. mundi 3340: « Inachi filia Io, quam Ægyptii, mutato nomine, Isidem colunt. A patre Inacho Inachus fluvius apud Argos a filia Ione Bosphorus nuncupatur. » Ita tres manuscripti, unde impressum corrige. Rursus ad tempora Triopæ, vii Argivorum regis, hæc scribit: « Io Inachi filix mistus est Jupiter, quæ in bovem dicitur versa et Bosphorus appellatur. » Legendum puto, « a qua et Bosphorus. » COLLECT.

(47) Πλανωμένην. Πλανωμένης, cod. Joann.

(48) Ἐχμακέναι φαίνεται. Abest ab impressis Eusebii codd.

(49) Λέων. Tertullianus de corona militis: « Si et Leonis Ægyptii scripta evolvas, prima Isis repertas spicas capite circumtulit, rem magis ventris. » In hunc Tertull. locum scribens, J. Pamelius eundem hunc esse existimat Leonem a Clemente citatum, qui tractavit de diis, qui sunt in Ægypto. COLLECT.—Hyginus *Poetico Astronomico*, cap. 20: « Sed de Hammonis simulacro Leon, qui rex Ægyptias conscripsit, ait, » etc. Ejusdem meminit Tatianus *Orat. ad*

nerationem, Moyses apparet floruisse. Leo autem, qui tractavit de diis Ægypti, dicit Isidem a Græcis vocari Cererem, quæ fuit ✕ tempore Lyncei, undecima generatione post Moysen. Apis autem, rex Argorum, ædificat Memphin, ut dicit Aristippus in primo *Arcadicorum*. Aristæas vero Argivus dicit eum nominatum esse Sarapin, et eum esse, quem colunt Ægyptii. Nymphodorus autem Amphipolitanus, in tertio *De legibus Asiæ*, dicit Apim taurum mortuum et conditum, « loculo, » qui σορός Græce dicitur, fuisse repositum in templo dæmonis, qui colebatur, et hinc appellatum fuisse Soroapim, et postea quadam eorum, qui illic habitabant, consuetudine Sarapim. Est autem Apis tertius ab Inacho. Jam vero Latona fuit tempore Tityi :

Namque Latonam traxit per vim, Jovis inclutam
[conjugem.

- Tityus autem fuit eodem tempore cum Tantalō. Merito ergo scribit etiam Pindarus Bœotius : « In tempore autem Apollo fuit genitus. » Nec mirum, cum etiam Admeto, una cum Hercule, inveniatur servisse mercede « in magnum annum. » Zethus autem et Amphion, inventores musicæ fuerunt circa Cadmi ætatem. Quod si quis dicat Phemonem pri-

✕ P. 383 ED. POTTER, 323 ED. PARIS.

Græcos, p. 96, ubi eruditus editor ex Arnobii lib. IV *Contra gentes* colligit, hunc non fuisse Byzantium, vel Alabandensem, quorum meminit Suidas, et quos Vossius Αἰγυπτιακά scripsisse existimavit, « sed Leonem Pellæum. »

(50) *Δήμητρα*. Δήμητραν, Euseb. Apollodorus lib. II : Ἰδρύσατο δὲ ἄγαλμα Δήμητρος, ἣν ἐκάλεσαν Ἴσιν Αἰγύπτου, καὶ τὴν Ἴσιν ἴω ὁμοίως προσηγόρευσαν. « Exiit autem Cereris simulacrum, quam Ægyptii Isin vocarunt, et Isin Io similiter appellabant. »

(51) *Μωυσῆος γενεά*. Γενεά Μωυσῆως, Euseb.

(52) *Ἄπις*. Euseb. in *Chron.* : « Apis, in Argivorum, ann. 35. Aitunt hunc Apin esse Serapim. Si quidem cum fratre Ægialeum regem præfessisset Achaia, ipse cum populo ad Ægyptum navigavit. » Illa verba, « cum populo, » aberant ab antiquo manuscripto. Sed et Apim, Jovis et Niobes filium, scribit fuisse paulo ante illa circa tempora Belochi VIII Assyriorum regis, et Clemens Apim memorat pag. 335, quem dicit αὐτόχθονα. COLLECT.

(53) *Τὸν Ἄπιον*. Conf. quæ superius dixit Clemens, *Protrept.* pag. 31, 32, edit. Paris. Nicephorus *Histor. eccles.* lib. xv, c. 8 : Σέραπις δὲ ἐστὶν ὁ Ζεὺς, ἢ ὁ Νεῖλος, ἢ Ἄπις τις ἀνὴρ ἐν Μέμφορι πόλει ὅς, λιμοῦ γενομένου, ἐκ τῶν ἰδίων Ἀλεξανδρεῦσιν ἐπήρκεσεν ᾧ τελευτήσαντι νεῶν καὶ στήλην ἰερώσαντο ὅπου δὴ καὶ βούς ἐπίσημά τινα ἔχων διετρέφετο, εἰς σύμβολον, ὡς εἰκάσαι, γεωργίας ὅν καὶ αὐτὸν Ἄπιν ὁμωνύμως τῷ δεσπότῃ ἐκάλουν. Τὴν δὴ σορὸν Ἄπιδος ἐκείνου τοῦ ἀνθρώπου μεταγαγόντες εἰς τὸν ναὸν, Σέραπιν ἐκάλουν αὐτοῦ τὴν στήλην, ἢ καὶ Σέραπιν μεταθέσει τῶν στοιχείων ὅτι Σέραπις est Jupiter, vel Nilus, vel Apis quidam in Memphi urbe vir : qui cum tempore famis, e suis facultatibus Alexandriæ incolis necessaria suppeditasset, templum ei et columnam mortuo statuerunt. Quin etiam bos, quædam habens insignia, alebatur, in symbolum, ut videtur, agriculturæ : quem etiam heri nomine Apin appellabant. Conditorium autem, quod Græce σορός dicitur, Apidis illius hominis, cum in templum transtulissent, ejus columnam vocabant Sorapin, vel, inutatis litteris, Serapin. » De Apide conf. etiam Herodotus in *Thalia*, Themistius ὑπατικῶ λόγῳ, Orosius *Histor.* lib. II.

A δὲ, ὁ τὰ περὶ τῶν κατ' Αἰγύπτου θεῶν πραγματευόμενος, τὴν Ἴσιν ὑπὸ Ἑλλήνων Δήμητρα (50) καλεῖσθαι φησιν ἢ κατὰ Λυγία γίνεται, ἐνδεκάτῃ ὑστερον Μωυσῆος γενεᾷ (51). Ἄπις (52) τε, ὁ Ἀργουὺς βασιλεὺς, Μέμφιν οἰκίζει, ὡς φησιν Ἀριστίππος ἐν πρώτῃ Ἀραδικῶν. Τοῦτον δὲ Ἀριστέας ὁ Ἀργεῖος ἐπονομασθῆναι φησι Σάραπιν καὶ τούτων εἶναι, ὃν Αἰγύπτιοι σέβουσιν. Νυμφόδορος δὲ ὁ Ἀμφιπολίτης, ἐν τρίτῳ *Νυμφῶν Ἀσιας*, τὸν Ἄπιν (53) τὸν ταῦρον, τελευτήσαντα καὶ ταριχευθέντα, εἰς « σορὸν » ἀποτιθεσθαι τῷ ναῶ (54) τοῦ τιμωμένου δαίμονος ἰκαντεύθεν Σορόαπιν κληθῆναι, καὶ Σάραπιν συνθεῖναι τινὲ τῶν ἐγγυρίων (55) ὑστερον. Ἄπις δὲ τρίτος ἐστὶν (56) ἀπὸ Ἰνάχου. Ναὶ μὴ ἢ Λητῶ κατὰ Τιτυὸν γίνεται.

B Λητῶ (57) γὰρ ἤλκησε, Διὸς κυδρὴν παρόκοιτεν.

Τιτυὸς δὲ συνεχρόνισε Ταντάλῳ. Εἰκότως ἄρα καὶ (58) Βουιώτιος Πίνδαρος γράφει : « Ἐν χρόνῳ δὲ γένει Ἀπόλλων ὅς καὶ οὐδὲν θαυμαστὸν, ὅπου γε καὶ Ἀδμήτῳ θητεύων εὐρίσκειται σὺν καὶ Ἡρακλεῖ (59) ἢ μέγαν εἰς ἐνιαυτὸν (60). » Ζῆθος δὲ καὶ Ἄμφιον, οἱ μουσικῆς εὐρεταί, περὶ τὴν Κάδμου γεγόνασιν ἡλικίαν. Κἄν τις ἡμῖν λέγῃ, Φημονόην πρώτῃν χρησμο-

(54) Ἀποτιθεσθαι τῷ ν. Ἀποτεθεῖσθαι ἐν τῷ ν., Euseb.

(55) *Συνθεῖναι τινὲ τῶν ἐγγυρίων* Abest ab Eus.

(56) Ἐστίν. Hoc etiam ab Eus. b. abest.

(57) Λητῶ. Homerus *Odys.*, A, vers. 579 :

C Λητῶ γὰρ ἤλκησε, Διὸς κυδρὴν παρόκοιτεν.
Latonam enim traxit per vim Jovis gloriosam ux-
[rem.

Grynæus apud Eusebium vertit : « Latonam enim Jovis duxit uxorem. » Eustathius ἤλκησε, ἐτίασατο, τὸ περιῶν ἐπὶ βίας τεθὲν γυναικίος. Apollonius Rhodius aὐτὸν Ἀπολλινεμ interfecisse Tityum Latonæ vim afferre parantem. Apud Heraclidem Ponticum legitur ἐλκυσσε, Gesnerus vertit :

Ausus enim fuerat quondam cælestis amoris
Sollicitare Jovis Latonam

Euseb. *Chron.* paulo ante, tempore Cecropis Atheniensium regis VII : « Tityus convixit Tantalō, sed Tityoni Latona mater Apollinis, qui cum Hercule servivit Admeto. » COLLECT.

(58) Ἄρα ὁ, Euseb. Quæ sequuntur e Pindaro, inter ejus fragmenta exstant.

(59) *Σὺν καὶ Ἡρακλεῖ*. Eusebium in proœmio *D Canonis Chronici* pag. 55 : « Hercules, cum quo Apollo servivit Admeto. » Ubi hæc adnotavit Jos. Scaliger : « Herculem Admeto servisse nuspiam me legere memini : sed Apollinem et Herculem ambos Admeti amatores fuisse, scimus ex Plutarcho in Ἐρωτικῶν Admeto autem Apollinem ideo servisse, ut Admetum in amore suo morigerum haberet. Et tamen ita habetur apud Clementem Alexandrinum *Stromateo* primo, unde hoc desumptum est : Καὶ οὐδὲν θαυμαστὸν, ὅπου γε καὶ Ἀδμήτῳ θητεύων εὐρίσκειται σὺν Ἡρακλεῖ μέγαν εἰς ἐνιαυτὸν. Unde hoc hausit Clemens, studiosis, quibus plus olii superest, investigandum relinquimus. »

(60) *Εἰς ἐνιαυτὸν*. Sic apud Homerum *Iliad.* φ, v. 443, Apollo de se ac Neptuno ait :

. . . . Ὅτι ἀγήγορι Λαομέδοντι,
Πὰρ Διὸς ἐλθόντες, θητεύσαμεν εἰς ἐνιαυτὸν.
. . . . Cum superbo Laomedonti,
A Jove profecti, servivimus in annum.

ἔσται Ἀκρισίω, ἀλλ' ἴστω γε (61), ὅτι μετὰ Φημονίῃ ἔεσιν ὕστερον εἰκοσιεπτὰ, οἱ περὶ Ὀρφέα, καὶ Μουσαῖον, καὶ Λίνον, τὸν Ἡρακλέους διδάσκαλον. Ὅμηρος δὲ καὶ Ἡσίοδος πολλῶν νεώτεροι τῶν Ἰλιακῶν μεθ' οὓς μακρῶν νεώτεροι οἱ παρ' Ἑλλησι νομῶνται, Λυκούργος τε καὶ Σόλων, καὶ οἱ ἑπτὰ σοφοί, αἱ τε ἀμφὶ τὸν Σύριον Φερεκύδην, καὶ (62) Πυθαγόραν τὸν μέγαν, κάτω που περὶ τὰς Ὀλυμπιάδας γενομένους (63), ὡς παρεστήσαμεν. Καὶ θεῶν ἄρα τῶν κλισίων παρ' Ἑλλησιν, οὐ μόνον τῶν λεγομένων σοφῶν τε καὶ ποιητῶν, ὁ Μωϋσῆς ἡμῖν ἀποδεδείχεται κρεσσότερος. Καὶ οὕτι γε μόνος οὗτος, ἀλλὰ καὶ ἡ Σίβυλλα Ὀρφέως παλαιότερα· λέγεται γὰρ καὶ περὶ τῆς ἑπανυμίας αὐτῆς, καὶ περὶ τῶν χρησίων τῶν καταπεφημισμένων ἐκείνης εἶναι λόγους πλείους· Φρυγίαν τε οὖσαν, κεκλήσθαι Ἄρτεμιν (64)· καὶ ταύτην παραγενομένην εἰς Δελφοῦς ἄσαι·

Ὁ Δελφοί, θεράποντες ἐκηκόλου Ἀπόλλωνος,
Ἦλθον ἐγὼ χρήσουσα Διὸς ῥόον αἰγιόχοιο,
Αὐτοκασίγνητῶ κεχολωμένη Ἀπόλλωνι.

Ἔστι δὲ καὶ ἄλλη Ἐρυθραία, Ἡροφίλη (65) καλουμένη. Μέννηται τούτων Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός ἐν τῷ *Περὶ χρηστηρίων*. Ἐὼ δὲ τὴν Αἰγυπτίαν, καὶ τὴν Ἰταλίαν, ἣ τὴν ἐν Ῥώμῃ Κάρμαλον (66) ἔφησεν, ἕξ υἱὸς Εὐανδρός, ὁ τὸ ἐν Ῥώμῃ τοῦ Πανὸς ἱερὸν, τὸ Λουπέρκιον (67) καλούμενον, κτίσας. Ἄξιον δὲ, ἠεὶ αὐτὰ γενομένους, διερευνησάει καὶ τὸν ἄλλον, τῶν μετὰ Μωϋσεία παρὰ τοῖς Ἑβραίοις προφητῶν, τοὺς χρόνους. Μετὰ τὴν Μωϋσεύς τοῦ βίου τελευταίαν διαδέχεται τὴν ἡγεμονίαν τοῦ λαοῦ Ἰησοῦς, πολεμῶν μὲν ἑπτα, ἐν δὲ τῇ γῆ τῇ ἀγαθῇ ἄλλα πέντε καὶ εἰκοσι ἀναπαυόμενος. Ὡς δὲ τὸ βιβλίον τοῦ Ἰησοῦ

¶ P. 384 ED. POTTER, 323 ED. PARIS.

(61) Γέ. Abest ab Euseb. Mox, καὶ ὁ Ἡσίοδος cod. Joani. Dein, νεώτερον pro νεώτεροι. Ibid.

(62) Καί. Abest ab Euseb.

(63) Γενομένων. Euseb. nominat. casu γενόμενοι, congruentius. SYLBERG.

(64) Ἄρτεμιν. Ita in *Phocidis* Pausanias p. 650 edit. Hanon. : Καλεῖ δὲ οὗχ Ἡροφίλην μόνον, ἀλλὰ καὶ Ἄρτεμιν ἐν τοῖς ἔπεσιν αὐτῆν. Καὶ Ἀπόλλωνος γυνὴ γαμετή, τὸ δὲ ἀδελφῆ, καὶ αὐτὴς θυγάτηρ φησὶν εἶναι : Ipsa vero se non solum Herophilem, sed Dianam etiam suis versibus vocat. Est ubi uxorem se, et ubi sororem, vel filiam Apollinis dicit. Dein addit, eam se dixisse Phrygia quadam Idæ montis nympham natam (unde eam « Phrygiam » vocat Cleopæus) et in Troade vaticinatam ac mortuam fuisse.

(65) Ἄλλη Ἐρυθραία, Ἡροφίλη. Hanc Pausanias, loco jam dicto, eandem cum superiori Sibylla fuisse, et de ea contendisse Erythræos, refert: Ἐρυθραῖοι δὲ (ἀμφισθετοῦσι γὰρ τῆς Ἡροφίλης προνομίατα Ἑλλήνων) Κώρυκόν τε καλούμενον ὄρος, καὶ ἐν τῷ ὄρει σπήλαιον ἀποφαίνουσι, τεχθῆναι τὴν Ἡροφίλην ἐν αὐτῷ λέγοντες· Θεοδώρου δὲ, ἐπιχωρίου κρημῆος, καὶ νύμφης παῖδα εἶναι, etc. « Erythræi (de Herophile enim hi acerrime Græcorum omnium certant) Corycum montem, et in eo antrum ostendunt, in quo natam Herophilem dicunt : parentes ejus fuisse Theodorum, pastorem indigenam, et nympham Arcades, cui fuerit cognomen Idææ : cognominis non esse aliam rationem, quam quod condensa arboribus loca Idas tunc homines appellarint. »

(66) Κάρμαλον. Ad Κάρμαλον proxime accedit Cermalus, locus in Urbe sic nominatus, teste Festo : « Carmenta » tamen, quam hic innuit, potius referunt Καρμεντάλιον. SYLBERG. — Hanc autem Si-

amam Acrisio responsa cecinisse; sciat quod viginti et septem annis post Phemonoen fuit Orpheus, et Musæus, et Linus, præceptor Herculis. Homerus autem et Hesiodus fuere Iliacis multo recentiores : post quos longe fuere recentiores Græcorum legislatores, Lycurgus et Solon, et septem sapientes, et Syrius Pherecydes, et magnus Pythagoras; qui longe fuerunt inferius circa Olympiadas, ut prius ostendimus. Plurimis ergo, qui apud Græcos coluntur, diis, non solum iis, qui dicuntur ἄ sapientes et poetæ, ostensum est nobis Moysen esse antiquiorem. Neque vero is solus, sed etiam Sibylla dicitur Orpheo antiquior. De ejus enim cognomine, et de iis, quæ ab ea prolata sunt, responsis multa dicuntur, et cum esset Phrygia, appellatam esse Dianam, et cum ea ad Delphos accessisset, cecinisse :

Ο Δελφί, Φαέβι σεριεντίς qui eminus estis
Σερβί, νενί ad vos Jovis expositura potentis
Μέντεμ, germano succensens plurima Φαέβο.

Est autem alia quoque, quæ vocatur Herophile, Erythræa. Harum meminit Heraclides Ponticus in libro *De oraculis*. Mitto Ægyptiam, et Italicam, quæ Romæ habitavit Carmentale, cujus fuit filius Evander, qui Romæ templum Panis, quod Lupercal appellatur, condidit. Operæ pretium est autem, cum in hunc locum devenerimus, aliorum quoque prophetarum, qui post Moysen fuerunt apud Hebræos, tempora exquirere. Postquam e vita excessit Moyses, dux populi succedit Jesus, qui bellum quidem gessit sexaginta quinque annis : in terra autem illa bona 140 quievit viginti quinque annis : ut

byllam Ἰταλίαν vocat auctor, non quod ex Italia oriunda fuit, sed quia Italiam incoluit. Dionysius Halicarnass. *Antiq. Roman.* lib. 1 : Ἦγειτο δὲ τῆς ἀποικίας Εὐανδρός, Ἐρμού γενομένου καὶ νύμφης τινὸς Ἀρκασίαν ἐπιχωρίας, ἣν οἱ μὲν Ἑλληγες Θέμιν εἶναι λέγουσι, καὶ θεοφόρητον ἀποφαίνουσι· οἱ δὲ τὰς Ῥωμαϊκάς συγγράψαντες ἀρχαιολογίας τῆ πατρίᾳ γλώσσει Καρμένταν ὀνομάζουσιν· εἴη δ' ἂν Ἑλλάδι φωνῇ Θεσιπιδὸς τῆ νύμφη τούνομα· τὰς μὲν γὰρ ῥώδας καλοῦσι Ῥωμαῖοι κάρμυνα. « Eam coloniam a Palantio, urbe Arcadiæ, deduxit Evander, Mercurii filius et nymphæ cujusdam Arcadicæ, quam Græci Themis fuisse dicunt, et divino afflatu instinctam : Romanarum vero antiquitatum scriptores Carmentam patria lingua nominant, hoc est fatidicam : nam fatidicas cantiones Romani vocant carmina. » Paulo post refert, se vidisse aras consecratas Carmentæ ὑπὸ τῷ καλούμενῳ Καπιτωλίῳ παρὰ ταῖς Καρμενταῖσι πύλαις· « sub Capitolio apud Carmentalem portam. »

(67) Λουπέρκιον. Dionysius, loco citato, addit : Οἱ δ' οὖν Ἀρκάδες, ὑπὸ τῷ λόφῳ συνοικισθέντες, τὰ τε ἄλλα διεκοσμοῦντο κτίσματα, τοῖς οἰκοθεν νομίμοις χρώμενοι, καὶ ἱερά ἱδρύνονται· πρῶτον μὲν τῷ Λυκαίῳ Πανί, τῆς Θέμιδος ἐξηγουμένης· (Ἀρκασί γὰρ θεῶν ἀρχαιότατός τε καὶ τιμιώτατος· ὁ Πάν·) χωρίον ἐξευρόντες ἐπιτήδειον, ὃ καλοῦσι Ῥωμαῖοι Λουπερκάλιον, ἡμεῖς δ' εἰποῖμεν Λυκαίων· « Cæterum Arcades, conjunctis sub colle sedibus, exædificatis more patrio domicilliis, templa quoque construunt; primum Lycæo Pani, jubente Themide (Arcadibus enim deorum antiquissimus et honoratissimus est Pan) idoneo loco invento : quod Romani Lupercal nominant, nos Lycæum dicere possemus. »

autem continet liber Jesu, Moysi successit vir prædictus annis viginti septem. Deinde cum peccassent Hebræi, traduntur Mesopotamiæ regi, Chusachar, octo annis, ut refert liber *Judicum*. Cum autem postea Deum orassent, ducem accipiunt Gothoniell, fratrem Chaleb juniorem, ex tribu Juda, qui, cum interfecisset regem Mesopotamiæ, præfuit populo annis deinceps quinquaginta. Et cum rursus peccassent, traditi sunt Æglom, regi Moabitum, annis duodeviginti. Cum autem rursus rediissent, ✕ eorum dux fuit Aod annis octoginta, vir qui ambabus manibus pro dextra utebatur, ex tribu Ephraim; is est, qui Æglom de medio sustulit. Mortuo autem Aod, cum rursus peccassent, traditi sunt Jabim regi Chanaan viginti annis. Ejus tempore fuit prophetissa Debbora, uxor Labidoth, ex tribu Ephraim. Erat autem pontifex Ozus filius Rhiesu. Cum ejus suasu exercitum ductasset Barac, filius Benner, ex tribu Nephthalim, acie congressus cum Sisara principe exercitus Jabim, potuit est victoria. Atque ex eo quidem tempore populo præfuit Debbora, eum quadraginta annos judicans. Ea autem mortua, cum rursus peccasset populus, Madianitis traditur annis septem. Post hæc Gedeon, ex tribu Manasse, filius Joæ, cum trecentis in aciem produxisset, et centum et viginti eorum millia cecidisset, præfuit annis quadraginta. Post quem, ejus filius Achimelech tribus annis. Ei successit Boleas, filius Bedan, filii Charran, ex tribu Ephraim, viginti tribus annis magistratum obtinens. Post quem cum rursus peccasset populus, etodecim annis traditur Ammanitis: cum autem ducti fuissent pœnitentia, eis præest Jephthe Ga- ✕ P. 385 ED. POTTER, 324 ED. PARIS.

(68) "Ετη κζ". Eusebii *Præpar. evangelicæ* lib. x, c. 14, ubi rerum Judaicarum seriem chronologicam exhibet, Josue præfecturæ annos triginta tribuit: sed in *Chronico* Clementem sequitur: "Εβραίων ἡγεμόνευσεν Ἰησοῦς Ναυὴ ἔτη κζ". « Hebræorum dux fuit Jesus, Nave filius, annos viginti septem. »

(69) Χουσαχάρ. Χουσαρσαθαίμ *Judic.* iii, 8; Χουσαράδων Theophilus *ad Autolyicum* lib. iii; Χουσαράθην eum vocat Josephus *Antiq. Jud.* lib. v, c. 3, mutato in Græcam formam nomine.

(70) "Ετεσιν ἑφεξῆς γ". Gothonielli pro annis γ, Eusebii *Chronicon* tribuit annos μ', id est « quadraginta. » Quæ discrepantia facit ut cæteris quoque collatione opus esse videatur. In propriis etiam nominibus nonnulla est diversitas: ut Αιγλώμ et Ἐγλώμ. In Μαδιθναίους η est pro α, ut supra in Θήμαρ p. 122, in Ἀμμανίταις α pro ω, per allusionem fortassis ad Amanum montem, Græcis notionem: sicut item in Φυλιστιελμ allusio est ad φυλῆς appellationem tritissimam. De quibus calculum permitto Hebraicæ linguæ peritioribus. SYLBURG. — Porro annos γ cum Clemente Gothonieli tribuit Eusebius *Præparat. evang.* loco superius dicto. Idem vero in *Chronico* annos λβ' eidem adnumerat. Verum ἡσύχασεν ἡ γῆ ἔτη μ', « quievit terra annos quadraginta, » inquit auctor *Judic.* iii, 11, quocum consentit Theophilus.

(71) Ἄνηρ ἀμφοτεροδέξιος. Sic LXX interpretes. Τὸν Ἀὐδὸν υἱὸν Γήρα, υἱὸν τοῦ Ἰεμενί, ἀνδρᾶ ἀμφοτεροδέξιον, *Judic.* iii, 15. Eum vero sinistra tantum usum fuisse, Hebraica veritas perhibet.

(72) Ὀζιούς ὁ τοῦ Ῥησοῦ. Josepho Ozis filius est Boceæ, nepos Abiezris, *Antiquit. Judaic.* l. v,

περιέχει, διεδέξατο τὸν Μωυσεᾶ ὁ περιορισμένος ἀνὴρ ἔτη κζ' (68). "Ἐπειτα ἀμαρτόντες οἱ Ἑβραῖοι, παραδίδονται Χουσαχάρ (69), βασιλεὶ Μεσοποταμίας, ἔτεσιν ὀκτώ, ὡς ὁ τῶν Κριτῶν ἱστορεῖ βίβλος. Διηθέντες δὲ ὑστερον τοῦ Θεοῦ, λαμβάνουσι ἡγεμόνα Γοθονίηλ, τὸν ἀδελφὸν τοῦ Χαλέβ τὸν νεώτερον, ἐκ φυλῆς Ἰούδα, ὅς, ἀποκτείνας τὸν τῆς Μεσοποταμίας βασιλέα, ἤρξε τοῦ λαοῦ ἔτεσιν ἑφεξῆς γ' (70). Καὶ πάλιν ἀμαρτόντες, παρεδόθησαν Αἰγλώμ βασιλεὶ Μωαβιτῶν, ἔτεσιν ὀκτωκαιδέκα. Ἐπιστρεψάντων δὲ αὐτῶν, αὐθις ἠγήσατο αὐτῶν Ἀὐδ ἔτεσιν ὀδοήκοντα, ἀνὴρ ἀμφοτεροδέξιος (71), ἐκ φυλῆς Ἐφραῖμ· οὗτός ἐστιν ὁ ἀνελευνὸν τῶν Αἰγλώμ. Τελευτήσαντος δὲ Ἀὐδ, ἀμαρτήσαντες αὐθις, παρεδόθησαν βασιλεὶ Χαναάν Ἰαβελμ ἔτεσιν εἴκοσι· ἐπὶ τούτου προφητεύει Δεββίωρα, γυνὴ Λαβιδῶθ, ἐκ φυλῆς Ἐφραῖμ· καὶ ἦν ἀρχιερεὺς Ὀζιούς ὁ τοῦ Ῥησοῦ (72). Διὰ ταύτης ἠγησάμενος τῆς στρατιᾶς Βαράκ ὁ τοῦ Βενήρ, ἐκ φυλῆς Νεφθαλμ, παραταξάμενος Σισάρα τῷ ἀρχιστρατηγῷ τοῦ Ἰαβελμ, ἐνίκησε· καὶ ἤρξεν ἐντεῦθεν τοῦ λαοῦ διακρινουσα ἡ Δεββίωρα ἔτη τεσσαράκοντα. Τελευτήσαντος δὲ αὐτῆς, ἀμαρτῶν αὐθις ὁ λαὸς, παραδίδεται Μαδιθναίοις ἔτη ἑπτὰ. Ἐπὶ τούτοις Γεδεὼν ἐκ φυλῆς Μανασσῆ, ὁ τοῦ Ἰωᾶς, τριακοσίους ἐκστρατεύσας, καὶ δώδεκα μυριάδας αὐτῶν ἀπολέσας, ἤρξεν ἔτη τεσσαράκοντα· μεθ' ὧν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀχιμέλεχ (73) ἔτη τρία. Διαδέχεται τούτον Βωλεᾶς (74) υἱὸς Βηθᾶν, υἱοῦ Χαβρᾶν, ἐκ φυλῆς Ἐφραῖμ, ἄρξα, ἔτη γ' πρὸς τοὺς εἴκοσι. Μεθ' ὧν (75) ἑξαμαρτῶν πάλιν ὁ λαὸς, ἔτεσιν ὀκτωκαιδέκα Ἀμμανίταις παραδίδεται· μετανοήσαντων δὲ αὐτῶν ἡγεῖται Ἰεφθάς ὁ Γαλααθίτης, ἐκ φυλῆς Μανασσῆ· καὶ ἤρξεν ἔτη ἑξ. Μεθ' ὧν ἤρξεν Ἀδαθᾶν (76) ὁ ἐκ Βηθλεὲμ, φυλῆς Ἰούδα,

c. 12: Μεθ' ὧν Ἀβιεζέρης, υἱὸς ὧν αὐτοῦ, τὴν τιμὴν παραλαβὸν, πατὴρ αὐτοῦ, Βοκῆι τὸν ὄνομα, αὐτὸς αὐτὴν κατέλιπεν αὐτῷ· παρ' ᾧ διεδέξατο Ὀζις, υἱὸς ὧν, μεθ' ὧν ἠλὸς ἔσχε τὴν ἱερωσύνην. « Post Phinees, Abiezeres, ejus filius, accepto sacerdotii honore, eum filio suo, Boceje, reliquit: ab hoc Ozis, filius ejus, accepit, post quem Elis sacerdotio potitus est. » Abiezzer Ἀδισοῦ dictus est I Paral. vi, 4, 5: Φινεὺς ἐγέννησε τὸν Ἀδισοῦ, Ἀδισοῦ ἐγέννησε τὸν Βοκκί, καὶ Βοκκί ἐγέννησε τὸν Ὀζί. Porro Ἀδισοῦ vel Ἀδισοῦ, deperdita initiali littera, in Ῥησοῦ transisse videtur. Quemadmodum in verbis proxime sequentibus Βεννήρ ex Ἀβινεζέμ corruptum est. Nam Abineem dictus est pater Baraci: Καὶ ἀπέστειλε Δεββίωρα, καὶ ἐκάλεσε τὸν Βαράκ, υἱὸν Ἀβινεζέμ, ἐκ Κἀθδης Νεφθαλεμ. *Judic.* iv, 6.

(73) Ἀχιμέλεχ. Hic ab aliis Ἀβιμέλεχ dictus est.

(74) Βωλεᾶς. Videtur legendum Θωλεᾶς, quamvis neque patris, neque avi nomen illi congruat. LOWTH.—Καὶ ἀνέστη μετὰ Ἀβιμέλεχ, τοῦ σώσαι τὸν Ἰσραὴλ, Θαλαᾶς, υἱὸς Φουᾶ, υἱὸς πατρᾷδου αὐτοῦ, ἀνὴρ Ἰσαάχαρ. *Judic.* x, 1, 2. Cum igitur e tribu Issachar fuerit, cur dicit Clemens eum fuisse ἐκ φυλῆς Ἐφραῖμ, « e tribu Ephraim? » Scilicet in ea tribu habitavit, ut sequitur *Judic.* x, 2: Καὶ αὐτὸς ὦκει ἐν Σαμῆρ ἐν δρεὶ Ἐφραῖμ· καὶ ἔκρινε Ἰσραὴλ εἴκοσι τρία ἔτη, καὶ ἀπέθανε, καὶ ἐτάφη ἐν Σαμῆρ.

(75) Μεθ' ὧν. Omisit Clemens Jair, filium Galaad, qui dicitur Israel judicasse annos viginti duo. *Judic.* x, 3.

(76) Ἀδαθᾶν. Ἐσδὼν Eusebius et Theophilus: Ἀδαισῶν LXX interpretes, *Judic.* xii, 8.

ἔτη ζ'. Ἐπειτα Ἐβρών (77) ὁ Ζαβουλωνίτης, ἔτη η'. Ἐπειτα Ἐγλώμ, Ἐφραΐμ, ἔτη η'. Ἐνοι δὲ τοῖς τοῦ Ἀβαθθάν ἔτεσιν ζ' συνάπτουσι τὰ Ἐβρώμ μ' ἔτη (78). Καὶ μετὰ τοῦτον ἑξαμαρτίων πάλιν ὁ λαὸς, ὑπὸ ἀλλοφύλοις γίνεται τοῖς Φυλιστιεῖμ ἔτη μ'. Ἐπιστρέψάντων δὲ αὐτῶν, Σαμφὼν ἠγγεῖται, ἐκ φυλῆς Δάν, νικησας ἐν πολέμῳ τοὺς ἀλλοφύλους. Οὗτος ἤρξεν ἔτεσιν εἰκοσι. Καὶ μετὰ τοῦτον ἀναρχίας οὐσης, διέκρινε (79) τὸν λαὸν Ἥλ ὁ ἱερεὺς, τεσσαράκοντα ἔτη (80). Τοῦτον δὲ διαδέχεται Σαμουὴλ ὁ προφήτης· σὺν οἷς Σαὺλ ἔβασίλευσεν, ἔτη εἰκοσιεπτὰ κατασχών. Οὗτος καὶ τὸν Δαβὶδ ἔχρισεν. Ἐτελευταία δὲ Σαμουὴλ δυοῖν ἑτῶν πρότερος τοῦ Σαὺλ ἐπὶ ἀρχιερέως Ἀβιμέλεχ. Οὗτος (81) τὸν Σαὺλ εἰς βασιλεία ἔχρισεν, ὃς πρῶτος ἔβασίλευσεν ἐπὶ Ἰσραὴλ μετὰ τοὺς κριτὰς· ὧν ὁ πᾶς ἀριθμὸς ἕως τοῦ Σαμουὴλ γίνεται ἔτη τετρακόσια ἑξήκοντατριὰ, μῆνες ἑπτὰ. Ἐπειτα διὰ τῆς πρώτης βίβλου τῶν Βασιλειῶν, τοῦ Σαὺλ ἔτη εἰκοσι (82) ἱπανακαινισθεὶς ἔβασίλευσε. Μετὰ δὲ τὴν τελευταίην Σαὺλ βασιλεύει Δαβὶδ τὸ δεύτερον (83) ἐν Χεβρών. ὁ τῷ Ἰσσαί, ἐκ φυλῆς Ἰούδα, ἔτη τεσσαράκοντα, ὡς περιέχει ἡ δευτέρα τῶν Βασιλειῶν. Καὶ τὴν ἀρχιερέως Ἀβιάθαρ, ὁ τοῦ Ἀβιμέλεχ, ἐκ συγγενείας Ἥλ. Προφητεύουσι δὲ Γὰδ καὶ Νάθαν ἐπ' αὐτοῦ. Γίνονται οὖν ἀπὸ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ ἕως παρέλαβε τὴν βασιλείαν Δαβὶδ, ὡς μὲν τινες, ἔτη τετρακόσια πενήκοντα· ὡς δὲ ἡ προκειμένη δείκνυσι χρονογραφία, συνάγονται ἔτη πεντακόσια εἰκοσιτρία, μῆνες ἑπτὰ, εἰς τὴν τοῦ Δαβὶδ τελευταίην. Καὶ μετὰ ταῦτα ἔβασίλευσε Σολομῶν, υἱὸς Δαβὶδ, ἔτη τεσσαράκοντα. Διαμένει ἐπὶ τούτου Νάθαν προφητεύων, ὃς καὶ παρεκάλει αὐτὸν περὶ τῆς τοῦ ναοῦ οἰκοδομῆς· ὁμοίως καὶ Ἀχίας ἐκ Σηλών προφητεύει. Ἦσαν δὲ καὶ οἱ βασιλεῖς ἀμφω, ὁ τε Δαβὶδ ὁ τε Σολομῶν, προφήται. Σαδὼκ δὲ ὁ ἀρχιερεὺς πρῶτος ἐν τῷ ναῷ, ὃν ὑποδόμησε Σολομῶν, ἱεράτευσεν· ὁ δὲ οὗτος ὦν ἀπὸ Ἀαρῶν, τοῦ πρώτου ἀρχιερέως. Γίνονται οὖν ἀπὸ Μωϋσέως ἐπὶ τὴν Σολομῶνος ἡλικίαν, ὡς μὲν τινὲς φασιν, ἔτη πεντακόσια ἐν-

✕ P. 386 ED. POTTER, 325 ED. PARIS.

(77) Ἐβρών. Hujus S. Litteræ non meminerunt: sed proxime post Ibsan, vel Abaïssau, numerant Elon Zebulonitam, qui decem; dein, Abdon Pirathonitam e tribu Ephraim, qui octo annos Israelitis præfuit: Judic. xii, 11, 13 et seq. Theophilus: Αἰλῶν, ἔτεσιν ι'· Ἀβδὼν, ἔτεσιν η'· Ἄελον, annos decem; Abdon, annos octo. Eusebius: Αἰαλῶν, ἔτη ι'· Λαδῶν, ἔτη η'· Ἄελον, annos decem; Labdon, annos octo. »

(78) Μ' ἔτη. Hervetus exp. « quatuor annos. » Rectius Lowthius: « Legendum, inquit, η' ἔτη, ut modo. »

(79) Καὶ μετὰ τοῦτον ἀναρχίας οὐσης, ὁ. Hervetus exp. « Et post eum, cum nullus esset qui præset, populum judicavit Eli sacerdos. » Perpetram, nam quo tempore « Eli populum judicavit, » quomodo verum est, « neminem ei præfuisse? » Ventendum igitur: « Et post eum (Samsonem) cum per aliquod tempus nullus fuisset magistratus summus, Eli sacerdos populum judicavit. » Nam post mortem Samsonis, interregnum secutum fuisse, satis notum est. Conf. Judic. xviii, 1; xix, 1 et seq.

(80) Τεσσαράκοντα ἔτη. Sic textus Hebræus, I Sam. iv, 18. Verum LXX interpretes Eli sacerdoti tantum viginti annos tribuunt: ut etiam eos æcuius Theophylus: Ἥλ; ἔτεσιν x'. Quam diversi-

laadites, ex tribu Manasse, præfuitque sex anni. Post quem dux fuit Abatthan, qui erat ex Bethleem, de tribu Juda, annis septem. Deinde Ebron Zabulonites octo annis. Deinde Æglom ex Ephraim octo annis. Nonnulli autem septem annis Abatthan conjungunt octo annos Ebron. Et cum post eum rursus peccasset populus, alienigenis Philistæis subjecit quadraginta annis. His autem ad Deum reversis, præset Samson, ex tribu Dan, cum in bello vicisset alienigenas. Is fuit dux viginti annis. Et post eum, cum nullus esset qui præset, populum judicavit Eli sacerdos quadraginta annis. Ei succedit Samuel propheta, cum quo regnavit Saul, qui viginti septem annis regnum obtinuit. Is etiam Davidem unxit regem. Mortuus est autem Samuel duobus annis ante Saulem, cum esset pontifex Abimelech. Is Saulem unxit in regem, qui primus post judices regnavit in Israel. Quorum universus numerus usque ad Samuelem, annos efficit quadringentos sexaginta tres, menses septem. Deinde, ut habetur Regum primo, regnavit renovatus Saul viginti annis. Post mortem Saulis, regnat David secundo in Chebron, filius Jesse, ex tribu Juda, quadraginta annis, ut continet secundus Regum. Erat autem pontifex Abiathar, filius Abimelech, ex cognatione Eli. Fuerunt autem Gad et Nathan prophetæ ejus tempore. Fiunt ergo a Jesu Nave usque ad tempus quo David regnum accepit, ut nonnulli quidem volunt, anni quadringenti quinquaginta; ut autem proposita ostendit chronographia, colliguntur anni quingenti viginti tres, menses septem, usque ad mortem Davidis. Postea regnavit Salomon, filius David, annis quadraginta. Ejus tempore perrexit prophetæ munere fungi Nathan, qui etiam eum adhortatus est ut templum exstrueret. Similiter autem Achias Silonita quoque prophetavit. Erant autem ambo quoque reges, David et Salomon, prophetæ. Sadoc autem primus pontifex sa-

tatem olim notavit Eusebius in Chronico: Ἥλ ἱερεὺς ἠγγήσατο τοῦ Ἰσραὴλ ἔτη x', κατὰ τοὺς Ὁ', κατὰ δὲ τὸ Ἑβραϊκὸν ἔτη μ'. « Eli sacerdos Israeli præfuit, annos viginti secundum LXX, sed secundum Hebraicum textum, annos quadraginta. » Eadem repetit Præparationis evangelicæ loco superius notato.

(81) Οὗτος. Hoc est Samuel. Conf. I Sam. x, 1.

(82) Τοῦ Σαὺλ ἔτη εἰκ. Forsan aliquis legerit, τοῦ Σαὺλ ἔτη εἰκοσι, ἐπεὶ ἀνακαινισθεὶς ἔβασίλευσε, id est, « Saulis anni viginti, ex quo renovatus regnum tenuit: » ut etiam Hervetus vertit: « regnavit renovatus Saul annis viginti. » Fr. Junius legendum putat, ὁ Σαὺλ ἔτη εἰκοσι ἀνακαινισθεὶς ἔβασίλευσε, ut paulo ante. Porro cum Eusebii Chronicon Sauleni annos quadraginta, Theophilus autem et Chronicon meum ms. viginti annos regnasse dicant, discrepantiæ ratio hæc videtur esse, quod Saul regnum partim cum Samuele, partim solus administravit, ut Clemens quoque non obscure hic significat, et clarior Zonaras his verbis: Ἐβασίλευσε δὲ Σαὺλ, ζῶντος ἔτι τοῦ Σαμουὴλ, ὀκτωκαίδεκα ἔτη· ἔκλεινεν δ' ἀποθανόντος, δύο καὶ εἰκοσι. SYLB. — Conf. I Sam. ix, 15.

(85) Τὸ δεύτερον. Hoc est secundo post Saulem loco.

crificavit in templo quod ædificavit Salomon, qui erat octavus ab Aaron, primo pontifice. Sunt ergo a Moyse usque ad ætatem Salomonis, ut dicunt quidem aliqui, anni quingenti nonaginta quinque; ut alii autem, quingenti septuaginta sex. Si quis autem iis, qui sunt a Jesu usque ad David, quadringentis quinquaginta annis, quadraginta annos, quibus dux fuit Moyses, connumeraverit et alios octoginta annos, quot natus erat Moyses, priusquam exirent ex Ægypto Hebræi, et his adjecerit quadraginta annos regni David, colliget omnes annos sexcentos decem. Accuratus autem ac perfectius procedet nostra chronographia, si quingentis et viginti tribus annis et septem mensibus usque ad mortem Davidis, adjecerit quis centum et viginti annos Moysis, et Salomonis quadraginta. Colliget enim omnes usque ad mortem Salomonis, annos sexcentos octoginta tres, septem menses. Iramus dat suam filiam Salomoni, quo tempore post Trojam captam venit Menelaus in Phœniciam, ut ait Menander Pergamenus, et Lætus in Phœniciis. Post Salomonem autem regnat Roboam, filius ejus, annis septemdecim. Erat autem pontifex Abimelech, filius Sadoc. Ejus tempore diviso regno, in Samaria regnat Jeroboam ex tribu Ephraim, servus Salomonis. Prophetavit autem

✕ P. 387 ED. POTTER, 526 ED. PARIS.

(84) *Πεντακόσια ἑβδομήκοντα ἔξ*. Ab exitu Judæorum ex Ægypto ad ædificatum a Salomone templum annos πεντακοσίους ἑξήκοντα ἔξ ex Tyriorum commentariis numerat Theophilus *ad Autolyc.* C lib. III, p. 131 edit. Paris.

(85) *Ἐΐραμος*. Is a LXX interpretibus III Reg v, 1, *Χιράμ* dicitur, a Josepho *Ἐΐραμος*, a Theophilo *Ἐΐραμος*, a Tatiano *Χείραμος*, ab Eusebio ejus verba recitante et alibi etiam *Ἐΐραμος*, a *Chronico Alexandrino*, p. 91, *Θείραμος*, ubi adnotat Du Fresne, solum Clementem Alexandrinum meminisse, eum filiam suam Salomoni in uxorem dedisse. At vero Clemens ea, quæ hic narrat, e Tatiano, vel saltem uterque ex iisdem auctoribus sumpsit. Tatiani verba hæc sunt, *Orat. ad Græcos*, p. 128, 129: Παρ' αὐτοῖς τρεῖς ἄνδρες, Θεόδοτος, Ὑψικράτης, Μῶχος· τούτων τὰς βίβλους εἰς Ἑλληνικὴν κατέταξεν φωνὴν Χαΐτος, καὶ ὁ τοῦς βίβλους τῶν φιλοσόφων ἐπ' ἀκριβὲς πραγματευσάμενος. Ἐν δὲ ταῖς τῶν προεξηγημένων δηλοῦται ἱστορίαις, κατὰ τινα τῶν βασιλέων Ἑβραίων ἀρπαγὴν γεγονέναι, Μενελάου τε εἰς τὴν Φοινικὴν ἀφίξιν, καὶ τὰ περὶ Χείραμον, ὅστις Σολομῶνι, τῷ Ἰουδαίων βασιλεῖ, πρὸς γάμον δοῦς τὴν θυγατέρα, καὶ ξύλων πανδοκῶν ὕλην εἰς τὴν τοῦ ναοῦ κατασκευὴν ἔδωρῆσατο. Καὶ Μένανδρος δὲ ὁ Περγαμῆνός περὶ τῶν αὐτῶν τὴν ἀναγραφὴν ἐποίησατο. «Fuerunt apud Phœnices tres viri, Theodotus, Hypsicrates et Mochus: horum libros in Græcam linguam translulit Chætus, qui et philosophorum vitas accurate conscripsit. Porro in historiis eorum indicatur, sub rege quodam raptam Europæ contigisse, et Menelaum in Phœniciam advenisse: item Chiram regis mentio fit, qui Salomoni, Judæorum regi, filiam in matrimonium collocavit, et omne genus lignorum ad ædificationem templi donavit. Menander etiam Pergamenus hæc eadem scriptis testatur.» Eusebius in *Chronico*: Ἐΐραμου, τοῦ Τυρίων βασιλέως, θυγατέρα ἔγημε Σολομῶν, ὡς Τατιανὸς ἱστορεῖ. «Irami, Tyriorum regis, filiam in uxorem duxit Salomon, ut refert Tatianus.» Idem rursus in *Epitome temporum*: Τυρίων ἔβασίλευσε Χείραμος, οὗ τὴν θυγατέρα ἔγημε Σολομῶν, καθὼς ἱστορεῖ Τατιανός. «Tyriorum rex

venhkonra πέντε, ὡς δὲ ἑταροί, πεντακόσια ἑβδομήκοντα ἔξ (84). Εἰ δὲ τις τοῖς ἀπὸ Ἰησοῦ μέχρι Δαβὶδ τετρακοσίους πενήκοντα ἔτσι συγκαταριθμῆσαι τὰ τῆς Μωϋσέως στρατηγίας τεσσαράκοντα, καὶ τὰ ἄλλα τὰ ὀδοήκοντα ἔτη, ἃ γέγονε ὁ Μωϋσῆς, πρὸ τοῦ τὴν ἔξοδον τοῖς Ἑβραίοις ἀπὸ Αἰγύπτου γεγονέναι, προσθεῖη τε τούτοις τὰ τῆς βασιλείας τῆς Δαβὶδ τεσσαράκοντα ἔτη, συνάξει ἔτη τὰ πάντα ἑξακόσια δέκα. Ἀκριβέστερον δὲ ἢ καθ' ἡμᾶς χρονογραφία πρόεισιν, εἰ τοῖς πεντακοσίους εἰκοσι καὶ τρισὶ, καὶ μηνῶν ἑπτὰ, μέχρι τῆς Δαβὶδ τελευτῆς, προσθεῖη τις τὰ τε τοῦ Μωϋσέως ἑκατὸν εἰκοσι ἔτη, τὰ τε τοῦ Σολομῶνός τεσσαράκοντα· συνάξει γὰρ τὰ πάντα ἐπὶ τὴν Σολομῶνός τελευτὴν ἔτη ἑξακόσια ὀδοήκοντα τρία, μηνῶν ἑπτὰ. Ἐΐραμος (85) τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα Σολομῶνι δίδωσι, καθ' ὡς χρόνους μετὰ τὴν Τροίας ἄλωσιν Μενελάω εἰς Φοινικὴν ἀφίξιν, ὡς φησι Μένανδρος (86) ὁ Περγαμῆνός, καὶ Λαΐτος ἐν τοῖς *Φοινικαῖς* (87). Μετὰ δὲ Σολομῶνα βασιλεύει Ῥοβοάμ, υἱὸς αὐτοῦ, ἔτη ἑπτακαίδεκα· καὶ ἦν ἀρχιερεὺς Ἀθιμέλεχ (88) ὁ τοῦ Σαδὼκ. Ἐπὶ τούτου μερισθείσης τῆς βασιλείας, ἐν Σαμαρείᾳ βασιλεύει Ἰεροβοάμ, ἐκ φυλῆς Ἐφραΐμ, ὁ δούλος Σολομῶνός· προφητεύει δὲ ἐπι Ἀχίας ὁ Σηλωνίτης, καὶ Σαμαίας υἱὸς Ἀμαμῆ (89), καὶ ὁ ἐξ Ἰουδα ἀπελθὼν ἐπὶ Ῥοβοάμ, καὶ προφητεύσας (90) ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου. Μετὰ τοῦτον βασιλεύει

fuit Iramus, cujus filiam Salomon in uxorem duxit, ut refert Tatianus. »

(86) *Μένανδρος*. De Menandro conf. quæ ad locum Tatiani modo dictum adnotata sunt.

(87) *Λαΐτος ἐν τοῖς Φοινικαῖς*. Scribendum *Φοινικαῖς*. Lætus is est, quem Tatianus mendose Χαΐτον vocat, et Eusebius ejus verba recitans, Ἀσιτον. Conf. præter notas ad Tatianum, Buchartius, *Chanaan*. lib. II, cap. 17, et Reinesius *De lingua Punicâ*, cap. 12.

(88) *Ἀθιμέλεχ*. Eusebius in *Chronico*, Abiæ tempora describens: Ἑβραίων ἱερεὺς Ἀθιμέλεχ ἐγνωρίζετο. Προεφήτευσεν δὲ Ἀχίας, Σαμαίας, καὶ ὁ ἐπὶ τοῦ ἐν Σαμαρείᾳ θυσιαστηρίου. «Hebræorum sacerdos Abimelech hoc tempore floruit. Prophetabant Achias, Samæas, et qui adversus altare in Samaria futura prædixit.» Quorum ea, quæ ad prophetas spectant, in *Canone Chron.* repetit: utroque eodem loco Betheliticum altare Samaritæe perperam tribuit.

(89) *Σαμαίας υἱὸς Ἀμαμῆ, καὶ ὁ ἐξ Ἰουδ.* «Samæas filius Amame, et qui ex Jud. » et distincti homines sint Samæas, et qui e Juda profectus, adversus altare Betheliticum prophetavit. Eos perinde distinguit Eusebius locis jam dictis. Hervetus sic vertit: «Samæas filius Amamæ, qui etiam ex Juda abiit, » etc., ut Samæas is sit, qui e Juda ad Jeroboam profectus fuerit, ac si scriptum esset, ὁ καὶ ἐξ Ἰουδ., quemadmodum in Tatiano verbis modo memoratis καὶ ὁ τοῦς βίβλους scriptum est pro ὁ καὶ τοῦς β. Et sunt qui huic prophetæ nomen Samææ, Samææ, Semeiæ, vel Semei tribuunt. Tertullianus *De jejunii*, cap. 16: «Samæas, homo Dei, cum exitum prophetasset idololatriæ introductæ a rege Jeroboam, post manum ejus regis arefactam, et statim restitutam, » etc. Sunt vero alii, qui eum Adoniam, Jadon, Addo, Oled, etc., appellant, et e Samea distinguunt. De quibus sententias conf. quæ a Innotavit Cotelerius ad *Constitutionem Apost.* I, IV, c. 6.

(90) *Καὶ ὁ ἐξ Ἰουδα ἀπελθὼν ἐπὶ Ῥοβοάμ, καὶ πρ.* Cotelerius, loco jam dicto, ait: «Insignter lapsus est interpres Clementis Alexandrini, cum ea verba sic vertit: «Qui etiam ex Juda abiit ad Ro-

Ἀβιούμ (91), υἱὸς αὐτοῦ, ἔτη εἰκοστρία· καὶ ὁμοίως A et qui ex Juda abiit ad Roboam, et prophetavit ad-
 ὁ τοῦτου υἱὸς Ἀσαμάν. Οὗτος ἐπὶ γήρωι ἐποδάγρασε·
 προφητεύει δὲ ἐπ' αὐτοῦ Ἰοῦ, υἱὸς Ἀνανίου. Μετὰ
 τοῦτον βασιλεύει Ἰωσαφάτ, υἱὸς αὐτοῦ, ἔτη ε' (92).
 Ἐπὶ τοῦτου προφητεύουσιν Ἠλίας ὁ Θεσβίτης, καὶ
 Μιχαίας υἱὸς Ἰεβλά, καὶ Ἀβδίας υἱὸς Ἀνανίου.
 Ἐπὶ δὲ Μιχαίου, καὶ ψευδοπροφήτης ἦν Σεδεκίας ὁ
 τοῦ Χανααν. Ἐπιτεταί τούτοις ἡ βασιλεία Ἰωράμ, τοῦ
 υἱοῦ Ἰωσαφάτ, ἐπὶ ἔτη ὀκτώ· ἐφ' οὗ προφητεύει
 Ἠλίας, καὶ μετὰ Ἠλίαν Ἐλισαῖος ὁ τοῦ Σαφάτ.
 Ἐπὶ τοῦτου οἱ ἐν Σαμαρείᾳ κόπρον (93) ἔραγον
 περιστερᾶς, καὶ τὰ τέκνα τὰ ἐκυτῶν. Ὁ δὲ χρόνος
 Ἰωσαφάτ, ἀπὸ τῶν ὑστάτων τῆς τρίτης τῶν Βασι-
 λευῶν ἄχρι τῆς τετάρτης ἐπεκτείνεται. Ἐπὶ δὲ τοῦ
 Ἰωράμ ἀνελήφθη μὲν Ἠλίας· ἤρξατο δὲ προφη-
 τεύειν Ἐλισαῖος, υἱὸς Σαφάτ, ἔτη ἐξ, ὧν ἐτῶν B
 τεσσαράκοντα. Εἶτα Ὀχοζίας ἐβασίλευσεν ἔτος ἐν-
 ἐπὶ τοῦτου ἐτι προφητεύει Ἐλισαῖος, καὶ σὺν αὐτῷ
 Ἀβδαβωναῖος (94). Μετὰ τοῦτον ἡ μήτηρ Ὀζίου (95)
 Γοθολία βασιλεύει ἔτη ὀκτώ (96), κατακτείνασα τὰ
 τέκνα τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῆς (97)· ἐκ γὰρ τοῦ γένους
 ἦν Ἀχαάβ. Ἡ δὲ ἀδελφὴ Ὀζίου Ἰωσαβαία ἐξέκλεψε
 τὴν υἱὸν Ὀζίου Ἰωᾶς, καὶ τούτῳ περιέθηκεν ὑστε-
 ρὴν τὴν βασιλείαν. Ἐπὶ τῆς Γοθολίας ταύτης ἐτι ὁ
 Ἐλισαῖος προφητεύει· μεθ' ἣν βασιλεύει, ὡς προει-
 πον, Ἰωᾶς ὁ περισωθεὶς ὑπὸ Ἰωσαβαίας τῆς Ἰωδαῖ
 τοῦ ἀρχιερέως γυναικὸς· καὶ τὰ πάντα γίνεται ἔτη
 τεσσαράκοντα. Συνάγεται (98) οὖν ἀπὸ Σολομῶντος
 ἐπὶ Ἐλισαίου τοῦ προφήτου τελευταῖον ἔτη, ὡς μὲν

⌘ P. 388 ED. POTTER.

boam, et prophetavit super altare. » Nam reddere
 debuit : « Et qui ex Juda abiit sub Roboamo, atque
 al altare prophetavit. » Si quis vero existimet sup-
 perscaneum esse illud ἐπὶ Ῥοβόαμ, « sub Roboa-
 mo, » cum ante dixisset auctor hæc omnia facta
 fuisse « regnante Roboamo, » scribat is ἐπὶ Ἰερο-
 βόαμ, hoc sensu, « qui ex Juda abiit ad Jeroboam. »
 Conf. III Reg. xiii, 1, 2.

(91) Ἀβιούμ. Theophilus, Ἐβίας ἔτεσι ζ'. Euse-
 bicus *Præparat. evangel.* Ἀβιά ἔτεσι γ'. Quod in
Chronico etiam bis dixit; idque S. Scripturæ aucto-
 ritas firmat. Quem Clemens Ἀσαμάν vocat, is a
 ceteris Ἀσά dicitur, et annos quadraginta unum re-
 gnasse ab illis perhibetur. Quo sit ut Clementis
 tempora ad ea, quæ a reliquis numerata sunt,
 prope accedant. Nam sacri codices et Eusebius Abiæ
 tres, Asæ quadraginta unum annos tribuunt, utri-
 que quadraginta quatuor. Theophilus Abiæ septem,
 Asæ quadraginta unum, utrisque quadraginta
 octo. Clemens autem Abiæ annos viginti tres tri-
 buit, et totidem Asæ, ac proinde utrisque quadra-
 ginta sex.

(92) Ἐτη ε'. Recte adnotavit Lowthius, scriben-
 dam esse ἔτη κε'. Omnes enim Josaphati regnum
 viginti quinque annos durasse fatentur.

(93) Κόπρον. IV Reg. vi, 25, 28, 29.

(94) Ἀβδαβωναῖος. An legendum Ἀδαβωναῖος,
 id est Azarias ὁ τοῦ Ὠδῆδ, vel, ut quidam legunt
 Ἀβιά; II Paralip. xv, 1. Lowth. — Quidam doctus
 monuit, hunc esse « Obadiam, » et id nominis com-
 positum esse ex Ἀβδίας et Ἀδωνάι, quod est Dei
 nomen, non advertens, Clementem paulo infra Ab-
 diam, seu Obadiam, ab Abdadonæo distinguere
 pag. 535. Μιχαίας, Ἀβδιού, Ἐλισαῖος, Ἀβδαβωναί,
 Ἀμώς. Scaliger in *Hist. Synag.* cum Eusebii *Chro-
 nico* edita, pag. 377 : Ἐπὶ τούτῳ (Ὀχοζία) ἐτι προ-
 φητεύει Ἐλισαῖος, καὶ σὺν αὐτῷ Ἀβδαβωναῖος.
 Hæc scilicet, ut alias etiam non pauca, a Clemente

Achias quoque Silonites, et Samæus filius Amame,
 et qui ex Juda abiit ad Roboam, et prophetavit ad-
 versus altare. Post eum regnavit Abiu, filius ejus.

141 annis viginti tribus, et similiter ejus filius
 Asaman. Is in senectute laboravit podagra. Prophe-
 tavit autem ejus tempore Jehu, filius Ananiæ. Post
 eum regnavit Josaphat, ejus filius annis quinque.
 Ejus tempore prophetarunt Elias Thesbites, et
 Michæas filius leble, et Abdias filius Ananiæ. Tem-
 pore autem Michææ erat pseudopropheta Sedecias,
 filius Chanaan. Post eos sequitur regnum Joram,
 filii Josaphat, ad octo annos; cujus tempore pro-
 phetavit Elias, et post Eliam Elisæus filius Saphat.
 Ejus tempore, ii, qui erant in Samaria, comede-
 runt stercus columbæ, et suos liberos. Tempus

B autem Josaphat extenditur ab ultima parte tertii
 Regum usque ad quartum. Tempore autem Joram
 assumptus est Elias. Cœpit autem prophetare Eli-
 sæus, filius Saphat, sex annis, cum esset natus
 annos quadraginta. Deinde Ochozias regnavit anno
 uno. Ejus tempore adhuc prophetabat Elisæus, et
 cum eo Abdadonæus. Post eum mater ⌘ Oziaë
 Gotholia regnat octo annis, interfectis filiis sui fratris;
 erat enim ex genere Achab. Soror autem Oziaë Jesa-
 bæa suffurata est filium Oziaë, Joas, et ei postea re-
 gnum tribuit. Tempore hujus Gotholiae adhuc pro-
 phetabat Elisæus, post quam regnavit, ut dixi
 antea, Joas, qui fuit servatus a Jesabæa uxore
 Jodææ pontificis; et vixit integris annis quadraginta.

C nostro mutuatus. Abdadonæi meminit etiam Epi-
 phianius, vel quicumque auctor fuit *Catalogi prophe-
 tarum*, quem e ms. Regio erutum, in suis ad *Con-
 stitutionum apostol.* lib. iv, cap. 6, notis edidit Co-
 telerius : Ἐλισαῖος, λζ'. Ἰωνάβημ, λη'. Ζαχαρίας,
 ὁ καὶ Ἀζαρίας, λθ'. Ζαχαρίας ἄλλος, μ'. Ὠσηέ, μα'.
 Ἰωήλ, μβ'. Ἀμώς, μγ'. Ἀβδιού, μδ'. Ἰωνᾶς, με'.
 Ἰσαίας, μς'. Μιχαίας, μζ'. Ναούμ, μη'. Ἀμβα-
 κούμ, μθ'. Ὠδῆδ, ν'. Ἀβδαβών, να'. Ἰερεμίας, νθ'.
 Quo loco Abdadon longe ab Elisæo, quocum Cle-
 mens eum junxit, remotus est.

(95) Ὀζίου. Hoc est, Ὀχοζίου jam supra dicti.
 Ejus enim mater erat Γοθολία, seu Athalia. Emen-
 dandus Theophilus, qui Γοθονήλ pro Γοθολία, vi-
 rum pro muliere, substituit.

(96) Ἐτη ὀκτώ. Septimo regni sui anno cæsa
 Athalia, Joas ei successisse fertur, II Paral. xiii,
 1 et seq.; IV Reg. xi, 4 et seq. ἔτεσιν ζ', inquit Euse-
 bius tam in *Chronico*, quam in *Præparat. evangel.*,
 ἔτεσιν ἐξ, Theophilus. Apud LXX interpretes, loco
 Regum jam dicto, Athalia sex annos regnasse, sep-
 timo autem anno ei Joas successisse dicitur : et
 II Paralip. xxi, 12, Joas dicitur κατακεχυμένους
 ἐξ ἔτη, καὶ Γοθολία ἐπὶ τῆς γῆς. Sed Clementem
 in errorem duxisse videtur, quod II Paral. xiii, 1,
 Joas a Jodæe sacerdote regno dicatur restitutus ἔτεσι
 ὀγδόω, « anno octavo. »

(97) Τέκνα τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῆς. « Filios fratris
 sui. » Verum Athalia non memoratur quemquam ex
 Achabi, regis Israëliti, a quo oriunda fuit, stirpe
 occidisse. Scribendum igitur fuerat τέκνα τοῦ υἱοῦ
 αὐτῆς, « liberos filii sui. » Nam Ahazîæ, filii sui,
 liberos ad unum omnes occidit, excepto Joas, qui
 post eam regnavit. Conf. IV Reg. xi, 1; II Paralip.
 xxi, 10.

(98) Συνάγεται. Hæc usque ad πρὸ τῆς τῶν
 Ὀλυμπίων θέσεως, Jos. Scaliger in *Hist. Synagogen*
 cum Eusebiano *Chronico* editam transtulit, pag. 577.

Colliguntur ergo a Salomone usque ad mortem Eliæ prophetæ, ut nonnulli quidem dicunt, centum et quinque; ut alii autem, centum duo; ut proposita autem ostendit chronographia, a regno Salomonis anni centum octoginta unus. A temporibus autem Trojanis usque ad ortum Homeri, ex Philochori quidem sententia, fiunt centum et octoginta anni, post Ionicam deductam coloniam. Aristarchus autem, in *Commentariis Archilochiis*, dicit eum fuisse tempore deductionis coloniae Ionicæ, quæ fuit centum et quadraginta annis post Trojana tempora; Apollodorus autem centum annis post deductam coloniam Ionicam, cum Agesilaus, Doryssæi filius, esset rex Lacedæmoniorum; atque sic ei admovet Lycurgum legislatorem, cum esset ✕ adhuc juvenis. Euthymenes autem in *Chronicis* dicit eum floruisse cum Hesiodo, tempore Acasti, et natum fuisse in Chio circiter annum ducesimum post Trojam captam. In hac autem sententia est etiam Archemachus in tertio *Euboicorum*. Quo fit ut ipse et He-

✕ P. 389 ED. POTTER, 327 ED. PARIS.

(99) Ἀπὸ δὲ τῶν Τρωϊκῶν. Eadem Tatianus *Oratione contra Græcos*: Ὁμηρον ἡμαξέναι Φιλόχορος μετὰ τὴν Ἴωνικὴν ἀποικίαν ἐπὶ ἀρχόντος Ἀθήνησιν Ἀρχίππου, τῶν Ἰλιακῶν ὑστερον ἔτεσιν ἑκατὸν ὀγδοήκοντα: « Homerum floruisse Philochorus post Ionicam migrationem, archonte Atheniensium Archippo, post Ilii captivitate annis centum et octoginta. » Eusebius lib. x *Præpar.* citans hæc verba Tatiani legit pag. 289: Μετὰ τὴν Ἴωνικὴν ἀποικίαν ἔτεσι μ', ἐπὶ ἀρχόντος Ἀθήνησιν Ἀρχίππου, « Post Ionicam coloniam annis quadraginta, » quæ verba, omissa a Trapezuntio, interprete Eusebii, Tatiano etiam videntur addenda, sed illud Ἀρχίππου, mendosum est. Eusebius idem in *Chronico* de Homeri ætate agens ad annum mundi 4090 Philochori sententiam ita narrat: « Philochorus emigrationis Ionicæ tempore sub Archippo Atheniensium magistratu, et post captam Trojam annis centum et octoginta. » Itaque huic non convenit cum Tatiano, qui quadraginta annis post Ionicam emigrationem ait. Hoc loco in interpretatione Herveti collocanda est interpunctio post illud, « octog. anni, » nam computantur ab excidio Trojano, non ab Ionica colonia. COLLECT. — Clementis sententiam hoc modo supplevit Scaliger: ἐκ. ὀγδ. ἔτη γίνετα: ἔτεσι μ' ὑστερον τῆς Ἴωνικῆς ἀποικίας. Porro de Homeri ætate hoc loco agit Clemens, quod ille scriptorū Græcorum antiquissimus habitus sit. Hinc Tatianus, quem secutus est Clemens, de barbaræ Græcæque doctrinæ antiquitate acturus, pag. 105: Ὅροι δὲ ἡμῖν κείνοντα Μωϋσῆς καὶ Ὀμηρος, τῷ ἑκάτερον αὐτῶν εἶναι παλαιότερον· καὶ τὸν μὲν ποιητῶν καὶ ἱστορικῶν εἶναι πρεσβύτερον, τὸν δὲ πάσης βαρβάρου σοφίας ἀρχηγόν· « Moyses, inquit, et Homerus nobis metæ sint, eo quod uterque in suo genere vetustissimus sit: hic enim poetas et historicos omnes ætate præit, ille totius barbaricæ sapientiæ auctor est. » Cicero *Tusc. quæst.* lib. 1, initio: « Cum apud Græcos antiquissimus sit et doctus genus poetarum: siquidem Homerus fuit et Hesiodus ante Romam conditam, Archilochus regnante Romulo. »

(1) Ἀριστάρχος. Eadem diversitas hic reperitur. Nam Tatianus quidem et Clemens Aristarchum dicunt Ionicam ἀποικίαν constituisse centesimo et quadragesimo post excidium Trojanum anno, Eusebius autem in *Chronico* centesimo tantum. Idemque in manuscriptis legitur. COLLECT. — Tatianus pag. 108: Οἱ δὲ περὶ Ἀριστάρχου, κατὰ τὴν Ἴων-

κὴν ἀποικίαν, ἑκατὸν πεντε, ὡς δὲ ἕτεροι, ἑκατὸν δύο· ὡς δὲ ἡ προκειμένη δηλοῖ χρονογραφία, ἀπὸ βασιλείας τῆς Σολομῶντος ἔτη ἑκατὸν ὀγδοήκοντα ἐν ἀπὸ δὲ τῶν Τρωϊκῶν (99) ἐπὶ τὴν Ὀμήρου γένεσιν, κατὰ μὲν Φιλόχορον, ἑκατὸν ὀγδοήκοντα ἔτη γίνετα, ὑστερον τῆς Ἴωνικῆς ἀποικίας. Ἀριστάρχος (1) δὲ, ἐν τοῖς Ἀρχιλοχέοις ὑπομνήμασι, κατὰ τὴν Ἴωνικὴν ἀποικίαν φησὶ φέρεσθαι αὐτόν· ἢ ἐγένετο μετὰ ἑκατὸν τεσσαράκοντα ἔτη τῶν Τρωϊκῶν· Ἀπολλόδωρος (2) δὲ μετὰ ἔτη ἑκατὸν τῆς Ἴωνικῆς ἀποικίας, Ἀγησιλάου τοῦ Δορυσσαίου, Λακεδαιμονίων βασιλεύοντος· ὥστε ἐπιβαλεῖν αὐτῷ Λυκούργον (3) τὸν νομοθέτην, ἐτι νέον ὄντα. Εὐθυμένης δὲ ἐν τοῖς Χρονικοῖς συναμάσαντα Ἡσίοδω ἐπὶ Ἀκάστου ἐν Χίῳ γενέσθαι περὶ τὸ διακοσιοστὸν ἔτος ὑστερον τῆς Ἰλίου ἀλώσεως· ταύτης δὲ ἐστὶ τῆς δόξης καὶ Ἀρχεμάχος ἐν *Ἐδοίκων* τρίτῳ· ὡς εἶναι αὐτόν τε καὶ τὸν Ἡσίοδον καὶ Ἐλισαίου (4) τοῦ προφήτου νεωτέρους. Κἀν ἐπεσθαί τις βουληθῆ τῷ γραμματικῷ Κράτητι (5), καὶ λέγη περὶ τὴν Ἡρα-

κὴν ἀποικίαν, ἢ ἐστὶ μετὰ ἑκατὸν καὶ τεσσαράκοντα ἔτη τῶν Ἰλιακῶν. « Aristarchus, circa Ionicam migrationem, quæ annis centum et quadraginta res Iliacas secuta est. »

(2) Ἀπολλόδωρος. Tatianus, οἱ δὲ περὶ Ἀπολλόδωρον ὑστερον τῶν Ἰλιακῶν διακοσίων πενήκοντα· sed in editione Basiliensi additur in margine alia lectio, quæ cum Clemente convenit, τεσσαράκοντα, « ab Ilio capto annis ducentis quadraginta. » Apud Eusebium *Præpar.* x, rectius citantur eadem illa, ὑστερον τῶν Ἰλιακῶν ἔτεσι διακοσίους τεσσαράκοντα. Nec abscedit in *Chronico* scribens: « Apollodorus Atheniensis post ducesimum quadragesimum annum eversionis Ilii. » Illud porro, « cum Agesilaus Doryssæus, » Græce fuit, Ἀγησιλάου τοῦ Δορυσσαίου Λακεδαιμονίων βασιλεύοντος. Eusebius in *Chronico* circa tempora Roboami Salomonis f. quintum Lacedæmoniorum regem numerat Doristhū, « deinde sextum Agesilaum. Rectius apud Pausaniam in *Laconicis*: Τὸς δὲ ἐφεξῆς βασιλεύσαντας τῆς οἰκίας ταύτης Δόρυσσον τὸν Λαβῶτα, καὶ Ἀγησιᾶν Δορύσσου· « Jam qui in regnum ex hac familia successerunt Doryssum Labotæ filium, et Agesilaum Doryssi. » Sic ergo in *Chronico*, et apud Clementem scribendum est, nisi istud velis tanquam patronymicum retinere. COLLECT. — Tatiani verba sic se habent: Οἱ δὲ περὶ Ἀπολλόδωρον μετὰ τὴν Ἴωνικὴν ἀποικίαν ἔτεσιν ἑκατὸν, ὅπερ γένοιτο ἂν ὑστερον τῶν Ἰλιακῶν διακοσίων πενήκοντα. « Apollodorus autem, post migrationem Ionicam annis centum, quod esset post Iliaca tempora, ann. ducentis quinquaginta. »

(3) Λυκούργον. Plutarchus in principio *Lycurgi* e *Timæo* refert, Lycurgum οὐ πόρρω τῶν Ὀμήρου χρόνων γεγενῆσθαι· ἐνιοὶ δὲ, καὶ κατ' ὄψιν ἐντυχεῖν Ὀμήρω· « Non longe fuisse infra Homeri ætatem: nonnulli autem etiam cum eo congressum memorent. » Strabo *Geogr.* lib. x, pag. 482, eundem dicit, ἐντυχόντα, ὡς φασὶ τινες, καὶ Ὀμήρω διατρέβοντι ἐν Χίῳ· « cum Homero congressum, ut nonnulli autem, in Chio degente. » Cicero *Tusc. quæst.* lib. v, cap. 3: « Lycurgi temporibus Homeri fuisse traditur. »

(4) Καὶ Ἐλισαίου. Ἡλίου καὶ Ἐλισαίου, Scaliger in *Histor. Synag.*

(5) Κράτητι. Περὶ τὴν Ἡρακλειδῶν κἀθοδον, quod hic, « reditum, » alibi rectius Hervetus « descensum. » Eusebius in *Chron.*: « Quidam eum, ex quibus Crates, ante descensum Heraclidarum ponunt. »

κλειῶν καθόδον Ὅμηρον γεγενῆσθαι, μετὰ ἑτη ὄγδοη- A
 κοντα τῆς Ἰλίου ἀλώσεως, εὐρεθήσεται πάλιν Σολο-
 μῶντος μεταγενέστερος, ἐφ' οὗ ἡ Μενελάου εἰς Φοι-
 νίην ἀφίξει, ὡς προεῖρηται. Ἐρατοσθένης (6) δὲ,
 μετὰ τὸ ἑκατοστὸν ἔτος τῆς Ἰλίου ἀλώσεως, τὴν
 Ὅμηρου ἡλικίαν φέρει. Ναί μὴν Θεόπομπος (7) μὲν,
 ἐν τῇ τεσσαρακοστῇ τρίτῃ τῶν Φιλιππικῶν μετὰ ἑτη
 πενταχόσια τῶν ἐπὶ Ἰλῳ στρατευσάντων γεγενῆσθαι
 τὸν Ὅμηρον ἱστορεῖ. Εὐφορίων (8) δὲ ἐν τῷ *Περὶ*
Ἀλιάδων (9), κατὰ Γύγην αὐτὸν εἶδησι γεγενῆσθαι,
 ἃ βασιλεύειν ἤρξατο ἀπὸ τῆς ὀκτωκαιδεκάτης Ὀλυμ-
 πιάδος· ὃν καὶ φησι πρῶτον ὠνομάσθαι τύραννον.
 Σωσίβιος (10) δὲ ὁ Λάκων, ἐν *Χρόνων ἀναγραφῇ*,
 κατὰ τὸ ὄγδοον ἔτος τῆς Χαρίλλου τοῦ Πολυδέκτου
 βασιλείας Ὅμηρον φέρει. Βασιλεύει μὲν οὖν Χάριλ- B
 λος ἑτη ἐξηκοντατέσσαρα, μεθ' ὃν υἱὸς Νίκανδρος
 ἑτη τριακοταεννέα. Τούτου κατὰ τὸ τριακοστὸν τέ-
 ταρον ἔτος τεθῆναι φησι τὴν πρῶτην Ὀλυμπιάδα,
 ὡς εἶναι ἐννεμήκοντά που ἔτων πρὸ τῆς τῶν Ὀλυμ-
 πίων θέσεως Ὅμηρον. Μετὰ δὲ τὸν Ἰωάν διαδέχεται
 τὴν βασιλείαν Ἀμασίας, ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ἑτη τριακον-
 ταεννέα (11). Τούτον Ὀζίας ὁμοίως, ὁ υἱὸς αὐτοῦ,
 ἐπὶ ἑτη πεντηκονταδύο· καὶ λεπτῶν οὗτος ἐτελεύτα.
 Προφτεύουσι δὲ ἐπ' αὐτοῦ Ἀμῶς καὶ Ἡσαίας (12)

siodus sint etiam Elisæo propheta recentiores.
 Quod si quis velit sequi grammaticum Cratetem,
 et dicat fuisse Homerum circa descensum Heracli-
 darum, octoginta annis post captam Trojam, inve-
 niatur rursus Salomone posterior, cujus tempore
 fuit Menelai adventus in Phœniciam, ut ante dictum
 est. Eratosthenes autem, centesimo anno post
 captam Trojam, refert Homeri ætatem. Quin etiam
 Theopompus in quadragesimo tertio *Philippicorum*,
 refert Homerum fuisse quingentis annis post eos
 qui in Ilium militarunt. Euphorion autem in opere
De Atiadibus, dicit eum fuisse tempore Gygis, qui
 cœpit regnare decima octava Olympiade : quem
 etiam dicit primum nominatum esse tyrannum.
 Sosibius autem Lacon, in *Descriptione temporum*,
 redigit Homerum in octavum annum regni Charilli,
 Polydectæ filii. Ac regnavit quidem Charillus annis
 sexaginta quatuor, post quem filius Nicander annis
 triginta novem ; in tricesimo quarto ejus anno dicit
 fuisse institutam primam Olympiadem, adeo ut esset
 utique Homerus nonaginta annis antequam instituta
 essent Olympia. Post Joam regnum excipit Ama-
 sias ejus filius, annis triginta novem. Ei similiter
 succedit Ozias, ejus filius, annis quinquaginta

Tatianus *Contra gentes* : Τούτων δὲ οἱ περὶ Κράττηα
 πρὸ τῆς Ἡρακλειδῶν καθόδου φασὶν αὐτὸν ἠκμαίνειν
 μετὰ τὰ Τρωϊκὰ ἐνδοτέρω τῶν ὄγδοηκόνα ἔτων.
 « Ex istis Crates ante Heraclidarum descensum Ho-
 merum floruisse tradit intra octoginta annos post
 bellum Trojanum. » Trapezuntius x *Præparat.*
Evangel. minus apte vertit : « Crates enim ante
 reductionem Hercularum octoginta post Trojana
 tempora annos floruisse contendit. » COLLECT.

excidium fuit quingentesimo. Tatianus *Contra gen-
 tes* : Ἐτεροὶ δὲ σὺν Ἀρχιλόχῳ γεγενῆσθαι τὸν Ὅμηρον
 εἰπόντες· ὁ δὲ Ἀρχιλόχος ἤκμασε περὶ Ὀλυμπιάδα
 τρίτην καὶ εἰκοστὴν κατὰ Γύγην τὸν Λυδὸν, ὕστερον
 τῶν Ἰλιακῶν ἔτεσι πενταχόσις. « Alii Archilochi
 sæculo Homerum conjungunt. Claruit autem Archi-
 lochus circa Olympiadem vicesimam tertiam, tem-
 pore Gygis Lydi, annis a bello Trojano quingentis. »
 Jam conferat hæc peritus lector cum illis Eusebii
 verbis in *Chronico* : « Licet Archilochus viginti tres
 Olympiades et quintum Trojanæ eversionis annum
 supputet. » Nam in duobus quidem manuscriptis
 erat, « quingentesimum Trojanæ eversionis, » et in
 altero, « vicesimam tertiam Olympiadem. » sed
 quod ait Archilochum ita supputare, subolet quid
 erroris. COLLECT.

(6) Ἐρατοσθένης. Hæc etiam e Tatiano sumpta
 sunt : Οἱ δὲ περὶ Ἐρατοσθένη, μετὰ ἑκατοστὸν ἔτος
 τῆς Ἰλίου ἀλώσεως. In iis porro, quæ sequuntur,
 Clemens Tatiano paulum latior est. Eusebii in
Chronico, ad Salomonis tempora, horum auctorum
 de Homeri ætate sententias breviter, Tatianum, ut
 videtur, secutus, exposuit.

(9) Ἀλιάδων. Legendum Ἀλιεύδων, Ælian. lib.
 vii *Animal.*, cap. 11, inquit Henricus Valesius in
Harpocrationis Lex. p. 75.

(7) Θεόπομπος. Flor. edit. : Θεόπομπος μὲν ἑτη
 τεσσαράκοντα τρία· sed ἐν τῇ τεσσαρακοστῇ τρίτῃ
 legendum esse, vidit etiam interpres, dum vertit :
 « In xliiii *Rerum Philippicarum*, » inquit Sylburgius.
 Olim erat, Θεόπομπος ἑτη τεσσαράκοντα τρία τῶν
 Φιλιππικῶν, recte correxit Hervetus, ἐν τῷ τεσσα-
 ρακοστῷ τρίτῳ. Theopompus historicus scripsit τὰ
 Φιλιππικὰ. Citatur ab Athenæo lib. ix *Dipnosoph.*,
 xiii *Philippicorum*, seu rerum a Philippo gestarum,
 et lib. iv *Dipnosoph.*, lib. xlvii *Philippic.* COLLECT.

(10) Σωσίβιος. Hunc forte intellexit Tatianus cum
 hæc diceret : Τινὲς δὲ πρὸ τῶν Ὀλυμπιάδων ἔφασαν
 αὐτὸν γεγενῆσθαι. « Sunt etiam qui ante Olympiadas
 Homerum vixisse affirmant. »

— Quæ sequuntur, his verbis complexus est Ta-
 tianus pag. 109 : Ἐτεροὶ δὲ κάτω τῶν χρόνων ὑπή-
 γαγον, σὺν Ἀρχιλόχῳ γεγενῆσθαι τὸν Ὅμηρον εἰπόν-
 τε· ὁ δὲ Ἀρχιλόχος ἤκμασε περὶ Ὀλυμπιάδα τρίτην
 καὶ εἰκοστὴν, κατὰ Γύγην τὸν Λυδὸν, ὕστερον τῶν
 Ἰλιακῶν ἔτεσι πενταχόσις ; « Alii longius descen-
 dentes, Archilochi sæculo Homerum conjungunt.
 Claruit autem Archilochus circa Olympiadem vice-
 simam tertiam, tempore Gygis Lydi, annis a bello
 Trojano quingentis. »

(11) Ἐτη τριακοταεννέα. Clementi de numero
 annorum consentit Theophilus. Annos εἰκοσι· ἑννέα
 Amasizæ regno tribuit S. Scriptura, IV Reg. xiv, 2.
 II Paralip. xxv, 1. Quem numerum Eusebii in
Chronico secutus est. Idem vero in *Præparat. Evan-
 gelica*, ἑτη μθ' numerat : sed illud μ e x corrup-
 tum videtur.

(8) Εὐφορίων. Tertullianus *Apolog.* 19 : « Si
 quem audistis interim Moysem, Argivo Inacho par
 est ætate, quadringentis pene annis, nam et septem
 minus, Danaum et ipsum avod vos vetustissimum
 prævenit, mille circiter cladem Priami antecedit.
 Possem etiam dicere quingentis amplius et Home-
 rum, habens quos sequar. » Theopompum scilicet
 quem paulo ante Clemens, et Euphorionem, qui
 Gygi τυχρόνων Homerum facit, qui anno post Ilii

(12) Ἀμῶς καὶ Ἡσαίας. S. Hieronymus præfa-
 tione in Amos prophetiam : « Hic Amos propheta
 et pastor, qui sequitur Joëlem, et est tertius duo-
 decim prophetarum, non fuit pater Isaiæ prophete :
 quanquam et ille propheta exstiterit. Nam aliis
 litteris ille, aliis iste apud Hebræos scribitur ; quæ
 differentia litterarum apud Latinos non habetur :
 et ille fortis vel robustus, hic vero populus avulsus ;
 interpretatur. » Et paulo post : « Prophetavit autem
 eisdem temporibus, quibus Joel, Nahum, Jonas,
 Osee, Isaias, sed aliquantulum exorsus est pro-
 phetare antequam Isaias. » Secutus est tamen Cle-
 mentem Epiphanius in libello de prophetarum vita
 et interitu, qui Amos, et Thecuc oriundum, scribit
 Isaiæ prophetæ parentem fuisse. Porro patria

duobus. Is autem mortuus est leprosus. Ejus autem tempore prophetarunt Amos, et Isaias ejus filius, et Osee filius ❄ Beeri, et Jonas filius Amathi, qui erat ex Geth Choher, qui prædicavit Ninivitis, qui ex ventre ceti excessit. Deinde regnat Jonathan, filius Ozia, annis sexdecim. Ejus tempore adhuc prophetabat Isaias et Osee, et Michæas Moraethites, et Joel filius Bathuel. Ei succedit ejus filius Achaz annis sexdecim. Ejus tempore, decimo quinto anno, abductus est Israel Babylonem, et Salmanassar, rex Assyriorum transmigrare fecit eos qui habitabant in Samaria, ad Medos et Babylonem. Achazo rursus succedit Osee annis octo. Deinde Ezechias annis viginti novem. Ei propter sanctitatem, cum ad finem vitæ pervenisset, largitus Deus per Isaiam, ut viveret alios quindecim annos, per regressum solis. Ad eum usque pervenerunt prophetantes Isaias, et Osee, et Michæas. Hi autem dicuntur fuisse post ætatem Lycurgi, legislatoris Lacedæmoniorum. Dieuchidas enim in quarto *Megaricorum*, circa ducesimum nonagesimum annum, ex quo Troja fuit capta, dicit floruisse Lycurgum. Isaias autem a regno Salomonis, cujus tempore ostensum est Menelaum venisse in Phœniciam, ducesimo anno adhuc prophetasse cernitur, et cum eo Michæas, et Osee, et Joel filius Bathuel. Post Ezechiam autem, filius ejus Manasses regnat annis quinquaginta quinque. Deinde ejus filius Amos, duobus annis. Post quem ejus filius Josias justus et æqui observantissimus, annis triginta et uno. Is imposuit « membra » hominum « super membra idolorum », quemadmodum 142 scriptum est in Levitico. Ejus tempore, anno decimo octavo Pascha actum est, nec a Samuele, neque

❄ P. 390 ED. POTTER, 328 ED. PARIS.

Jonæ sic effert Clemens. ὁ ἐκ Γεθ Χοδέρ. LXX vero IV Reg. xiv, τοῦ ἀπὸ Γαιθεφέρ, unde apud Theodoretum in Jonam, « de Gethpher: » et apud Theophylactum, « Gethphra. » S. Hieronymus præfatione *Comment.*: « Qui erat de Geth, quæ est in Opher. » Ut vero nunc addita sunt puncta in Hebræo Antwerp. editionis, legendum esset, « de Gath in Chefer. » Epiphanius patriam ei fuisse narrat ex terra Cariathanaum, haud porro ab Azoto, urbe Græcorum mari vicina. At in Græco manuscripto Reg., ἐκ γῆς Καριαθαρειμ πλησίον Ἀζώτου. COLL.

(13) Ἐκ τοῦ κήτους διελθών. Ἐκ τοῦ κήτους προσελθών maluit Jos. Scaliger in *Hist. Synagoge*.

(14) Ἰωρὰθαρ. Scribendum Ἰωάθαμ, quod monuit etiam Lowthian. Nam Uzziæ successit Joatham, ejus filius.

(15) Μωραθητίτης. Scribendum Μωρασθίτης. Sic enim LXX interpretes Mich. i, 1: Καὶ ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς Μιχαῖαν τὸν τοῦ Μωρασθεῖ. Consentiant textus Hebræus, et Jos. Scaliger hæc in *Hist. Synagoge* recitans.

(16) Ἐτὶ ἐκκαίδεκα. Consentiant S. Scriptura et Eusebius tum in *Chronico*, tum in *Præparat. evangelica*. Perperam igitur Theophilus: Μετὰ δὲ τούτων Ἀχάζ ἔτεσιν ιζ'. « Post hunc autem Achaz annis septemdecim. »

(17) Πεντεκαίδεκάτω ἔτει. Scaliger in *Hist. Synag. pag. 578*: Ἀχάζ ἔτη ἐκκαίδεκα. Ἐπὶ τούτου πεντεκαίδεκάτω ἔτει, κατὰ Κλήμεντα, ὁ Ἰσραὴλ εἰς Βαβυλώνα ἀπήχθη. Σαλμανασάρ τε, ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀσσυρίων, μετέκτισε τοὺς ἐν Σαμαρείᾳ εἰς Μήδους καὶ Βαβυ-

λῶνα. At S. Scriptura refert, Assyriæ regem, capta Samaria, Israelitas secum abduxisse nono anno regni Osee, qui incidit in annum Ezechia sextum, IV Reg. xviii, 11.

(18) Εἰς Βαβυλώνα. Εἰς τὴν Μηδίαν καὶ Περσίαν, inquit Josephus *Antiq. Judaic. lib. ix, c. 14*: Εἰς δὴν Μήδων καὶ Καλδαίων, Eusebius in *Chronico*. Post aliquot sæcula Judæi, capta Hierosolyma, a Nebuchadnezzere ad Babylonem abducti sunt.

(19) Ὡσηέ. Lowthian ait: « Fædo errore interponit Oseean, regem Israelis, inter reges Judæ. »

(20) Τούτω δὲ ὀσιότητα. C. τούτω δ' ὀσιωτάτω. Flor. edit. ambiguo errore, δ' ὀσιότητα. SYLVARE.

(21) Δι' ἀναποδισμού ἡλίου. Conf. IV Reg. ix, 6 et seq.

(22) Μετὰ τὴν Α. Jos. Scaliger in *Hist. Synag.*, κατὰ τὴν Α. scripsit.

(23) Διακοσιοστώ. Scribendum esse τριακοσιοστώ, « trecentesimo, » monuit R. Beutleius. Dissert. in Phalaridis epist. p. 55.

(24) Λευτικῶ. Minatur Deus Israelitis, Levit. xxvi, 30: Καὶ ἐρημώσω τὰς στήλας ὑμῶν, καὶ ἐξολοθρεύσω τὰ ξύλινα χειροποίητα ὑμῶν, καὶ θήσω τὰ κῶλα ὑμῶν ἐπὶ τὰ κῶλα τῶν εἰδωλῶν ὑμῶν, καὶ προσοχθισεῖ ἡ ψυχὴ μου ἡμῖν. Quod implevisse in aram Betheliticam dicitur Josias. Scilicet hoc ritu altaria deorum pollui credebantur. Conf. III Reg. xiii, 2: IV Reg. xxiii, 14, 20.

(25) Ἐξ οὗ ἀπὸ Σαμουήλ. Scribendum ὅσον οὗκ ἀπὸ Σαμουήλ: « quale non fuit a Samuele. » Jos. Scaliger in *Hist. Synag.*, ὅσον μῆτε ἀπὸ Σαμουήλ. Resperit auctor II Paral. xxxv, 18: Καὶ οὗκ ἐγένετο φασὶν

« Levit. xxvi, 30.

λῶνα. At S. Scriptura refert, Assyriæ regem, capta Samaria, Israelitas secum abduxisse nono anno regni Osee, qui incidit in annum Ezechia sextum, IV Reg. xviii, 11.

(18) Εἰς Βαβυλώνα. Εἰς τὴν Μηδίαν καὶ Περσίαν, inquit Josephus *Antiq. Judaic. lib. ix, c. 14*: Εἰς δὴν Μήδων καὶ Καλδαίων, Eusebius in *Chronico*. Post aliquot sæcula Judæi, capta Hierosolyma, a Nebuchadnezzere ad Babylonem abducti sunt.

(19) Ὡσηέ. Lowthian ait: « Fædo errore interponit Oseean, regem Israelis, inter reges Judæ. »

(20) Τούτω δὲ ὀσιότητα. C. τούτω δ' ὀσιωτάτω. Flor. edit. ambiguo errore, δ' ὀσιότητα. SYLVARE.

(21) Δι' ἀναποδισμού ἡλίου. Conf. IV Reg. ix, 6 et seq.

(22) Μετὰ τὴν Α. Jos. Scaliger in *Hist. Synag.*, κατὰ τὴν Α. scripsit.

(23) Διακοσιοστώ. Scribendum esse τριακοσιοστώ, « trecentesimo, » monuit R. Beutleius. Dissert. in Phalaridis epist. p. 55.

(24) Λευτικῶ. Minatur Deus Israelitis, Levit. xxvi, 30: Καὶ ἐρημώσω τὰς στήλας ὑμῶν, καὶ ἐξολοθρεύσω τὰ ξύλινα χειροποίητα ὑμῶν, καὶ θήσω τὰ κῶλα ὑμῶν ἐπὶ τὰ κῶλα τῶν εἰδωλῶν ὑμῶν, καὶ προσοχθισεῖ ἡ ψυχὴ μου ἡμῖν. Quod implevisse in aram Betheliticam dicitur Josias. Scilicet hoc ritu altaria deorum pollui credebantur. Conf. III Reg. xiii, 2: IV Reg. xxiii, 14, 20.

(25) Ἐξ οὗ ἀπὸ Σαμουήλ. Scribendum ὅσον οὗκ ἀπὸ Σαμουήλ: « quale non fuit a Samuele. » Jos. Scaliger in *Hist. Synag.*, ὅσον μῆτε ἀπὸ Σαμουήλ. Resperit auctor II Paral. xxxv, 18: Καὶ οὗκ ἐγένετο φασὶν

Τότε καὶ Χελκίας, ὁ ἱερεὺς, ὁ τοῦ προφήτου Ἱερεμίου πατήρ, περιτυχὼν τῷ τοῦ Νόμου βιβλίῳ ἐν τῷ ἱερῷ ἀποκειμένῳ, ἀναγνοὺς ἐτελεύτησεν. Ἐπὶ τούτου προφητεύει Ὀλδᾶ, καὶ Σοφωνίας, καὶ Ἱερεμίας. Ἐπὶ δὲ Ἱερεμίου ψευδοπροφήτης γίνεται Ἀνανίας ὁ Ἰωσίου (26). Οὗτος, παρακούσας Ἱερεμίου τοῦ προφήτου, ὑπὸ Νεχαῶ, βασιλέως Αἰγύπτου, ἀηρέθη, κατὰ ποταμὸν Εὐφράτην, ὁρμῶντι αὐτῷ πρὸς Ἀσσυρίους (27) ἀπαντήσας. Ἰωσίαν διαδέχεται Ἰεχωνίας, καὶ Ἰωάχας, ὁ υἱὸς (28) αὐτοῦ, μῆνας τρεῖς καὶ ἡμέρας δέκα. Τοῦτον Νεχαῶ, βασιλεὺς Αἰγύπτου, δῆσας, ἀπήγαγεν εἰς Αἴγυπτον, καταστήσας ἀν' αὐτοῦ βασιλεῖα τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Ἰωακεὶμ, ἐπὶ φέρῃ τῆς γῆς, ἔτη ἑνδεκά. Μετὰ τούτον ὁ ὀμόνυμος αὐτοῦ Ἰωακεὶμ (29) τρίμηνον βασιλεύει. Ἐἶτα Σεδεκίας, ἐπὶ ἑνδεκά(30)· καὶ μέγρι τούτου προφητεύων διατείνει Ἱερεμίας· προφητεύουσι δὲ καὶ Βουζὶ (31), καὶ Οὐρίας (32) ὁ υἱὸς Σαμαίου, καὶ Ἀμβακούμ σὺν αὐτῷ· καὶ τέλος ἔχει τὰ τῶν Ἑβραϊκῶν βασιλέων. Γίνονται ὦν ἀπὸ μὲν τῆς Μωυσέως γενέσεως ἕως τῆς μετοικεσίας ταύτης ἔτη, ὡς μὲν τινες, ἑνεακῶσια ἑβδομήκοντα δύο· κατὰ δὲ τὴν ἀκριβῆ χρονογραφίαν, γλῶττα ὀδοηκονταπέντε, μῆνες ἕξ, ἡμέραι δέκα· ἀπὸ δὲ τῆς Δαβὶδ βασιλείας ἕως τῆς αἰχμαλωσίας, τῆς ἐπὶ Χαλδαίων γενομένης, ἔτη τετρακῶσια πεντηκονταδύο, μῆνες ἕξ· ὡς δὲ ἡ καθ' ἡμᾶς τῶν χρόνων ἀκριβεία συνάγει, ἔτη τετρακῶσια ὀδοηκονταδύο, μῆνες ἕξ, ἡμέραι δέκα. Ἐν δὲ τῷ δωδεκάτῳ ἔτει τῆς

⌘ P. 391 ED. POTTER, 329 ED. PARIS.

ἐμοῖον αὐτῶν ἐν Ἰσραήλ. Ἀπὸ ἡμερῶν Σαμουὴλ τοῦ προφήτου καὶ παντὸς βασιλέως Ἰσραὴλ οὐκ ἐποίησαν τὸ φασιχ, ὁ ἐποίησεν Ἰωσίας, etc. Conf. IV Reg. xxiii, 22.

(26) *Ararías* ὁ Ἰωσίου. Ἀνανίας, υἱὸς Ἀζῶρ, ὁ ψευδοπροφήτης. Jerem. xxviii. Cur itaque eum Clemens Josiæ filium vocavit? An cum aliquis juxta proximam vocem οὗτος in margine adnotasset ὁ Ἰωσίας, id postea in ὁ Ἰωσίω mutatum? Scaliger in *Hist. Synag.* utrumque posuit, Ἀνανίας ὁ Ἰωσίου, Ἰωσίας παραχ. Nam illud οὗτος obscurum erat, utrum ad Ananiam, cujus proxime facta fuit mentio, an ad remotum Josiam referretur.

(27) *Πρὸς Ἀσσυρίους*. Hervetus vertit, « adversus Ægyptios » Scribe, « adversus Assyrios. » Adhæsit ex antiquis editionibus hic error. Narratur IV Reg. cap. xxiii, et II Paralip. xxxv, ut in Maceddo fuerit occisus Josias ab Ægyptio ascendente contra Assyriorum Nechaone, quem Herodotus, ut quidam volunt, Necum appellat, Psammetichi filio, quique Necepsos dicitur. Eusebii *Chronici* locum hæc de re sic lego in duobus manuscriptis, ad Olympiadem xl : « Josias, rex Judæorum cum Nechaone, rege Ægyptiorum, congressus, occiditur. At mihi miraculo est, quomodo ad unum tempus uterque convennerit : cum Scriptura divina hunc eundem Pharaonem, Nechaonem appellet. » COLLECT.

(28) *Ἰεχωνίας, καὶ Ἰωάχας ὁ υἱὸς Ἰωάχας*, vel Ἰωάχας, ut cum vocant LXX interpretes et Eusebius, vel Ὠχᾶς, ut Theophilus, Josiæ filius et successor erat. Jechoniam Josiæ nepotem fuisse, et historia regum Judæorum discimus. Proinde Lowthio videtur has voces Ἰεχωνίας καὶ, ut superfluas, esse delendas. Scribendum vero, Ἰεχωνίας, ἢ καὶ Ἰωάχας, etc. « Jechonias, qui etiam Joachas dictus est. » Sic enim in *Chronico* Eusebius, Ἑβραίων Ἰωῶτα ἑβασίλευσε καὶ Ἰωακεὶμ, ὁ καὶ Ἰεχωνίας, ῥῆγας γ. « Hebræis Judææ vicessimus primus rex fuit Joachim, qui etiam Jechonias est dictus, per tres menses. » Idem alio loco : Ἰεχωνίας, ὁ καὶ Ἰωακεὶμ

A in eo, quod intercesserat, tempore fuerat celebratum. Tunc etiam Chelcias sacerdos, pater Jeremiæ prophetæ, cum in librum Legis incidisset in templo reconditum, eo lecto vitam finiit. Ejus tempore prophetavit Olda, et Sophonias, et Jeremias. Tempore autem Jeremiæ fuit pseudopropheta Ananias, filius Josiæ. Is, cum non audisset Jeremiam prophetam, interemptus est a Nechao, rege Ægypti, juxta fluvium Euphratem, cum ei occurrisset proficiscenti adversus Assyrios. Josiæ succedit Jechonias, et Joachas ejus filius, mensibus tribus et decem diebus. Eum Nechao, rex Ægypti, vincitum abduxit in Ægyptum, cum pro eo constituisset regem fratrem ejus Joachim, tributarium regionis, annis undecim. Post eum Joachim

B ejusdem cum eo nominis, regnavit tribus mensibus. Deinde Sedecias annis undecim : et ad eum usque perdurat prophetans Jeremias. Prophetarunt autem et Buzi, et Urias filius Samæi, et cum eo Abacum. Hic accipiunt finem Hebræi reges. Fiunt ergo a Moysis quidem ortu usque ad hanc transmigrationem, ut nonnulli quidem dicunt, anni nonnaginta septuaginta duo; ex accurata autem chronographia, mille octoginta quinque, sex menses, dies decem. A regno autem Davidis usque ad captivitatem, quæ facta est a Chaldæis, anni quadringenti quinquaginta duo, menses sex; ut autem colligit nostra accurata temporum supputatio, anni qua-

C μῆνας γ. « Jechonias, qui etiam Joacim dictus est, tres menses. » Porro Jechoniam dictum Joachim existimabant propter illud Matth. i, 11 : Ἰωσίας δὲ ἐγέννησε τὸν Ἰεχωνίαν καὶ τοὺς ἀδελφούς αὐτοῦ ἐπὶ τῆς μετοικεσίας Βαβυλῶνος.

(29) *Ὁ ὀμόνυμος αὐτοῦ Ἰωακεὶμ*. Scaliger ad Eusebii *Chronicon* hæc adnotavit : « Eliakim Hebraice vocatur Ἰοακὶμ Joakim, Græci interpretes, Ἰωακίμ, vel Ἰωακεὶμ. At is, qui ante Sedekiam tres menses tantum regnavit, penultimus rex Judæorum, cum quo captivus abductus est Ezechiel propheta, vocatur Ἰωακὶμ, Ἰωακίμ, in Bibliis Græcis Ἰωακίμ. Itaque distinguuntur a Græcis interpretibus, solis litteris x et γ : cum tamen finalibus litteris distinguendi essent μ et ν. Hoc necessario monendum fuit, quia horum regum nomina in Latinis exemplaribus culpa librariorum sæpe confunduntur; et utriusque regis, ut nomina, sic gesta. Atque adeo Clemens Alexandrinus eum, cui Sedekias successit, ὀμόνυμον dicit τῷ μετὰ Ἰωσίου βασιλεύσαντι. Doctissimus Hieronymus, initio *Commentarii in Daniele*, recte monuit alterius nomen desinere in CIM, alterius in CHIN. »

(30) *Σεδεκίας, ἔτη ἑνδεκά*. Sic plerique alii ac speciatim in *Chronico* Eusebii. Idem vero in *Præparat. evangel.* Sedeciaῖ ἔτη ιδ', « annos duodecim, » tribuit. Quod factum videtur, vel ad supplendum tempus, quo regnavit Joachin, cujus ibi nulla facta mentio est : vel quod Sedecias aliquot menses ultra undecim annos compleverit : unde Clemens dicit Nabuchodonosorem, tradente Beroso, Sedeciaῖ δωδεκάτῳ ἔτει, « duodecimo anno, » Judæis bellum intulisse.

(31) *Βουζὶ*. Lowthius ait : « Videtur legendum Ἰεζεχιήλ Βουζὶ. Ezechiel quidem memoratur paulo post : sed solet Clemens prophetarum tempora diversis epochis assignare, ut videre est supra in Elia et Elisæo. Nisi quis malit legere Σοφωνίας Χουζὶ. Vide p. 355. »

(32) *Ὀυφίας*. Hic memoratur Jerem. xxvi, 20, et

dringenti octoginta duo, menses sex, dies decem. In duodecimo autem anno regni Sedeciae, Nabuchodonosor septuaginta annis ante principatum Persarum adversus Phoenicias et Judaeos bellum gessit, ut dicit Berosus in *Historiis Chaldaicis*. Joabas autem scribens de Assyriis, fatetur se a Beroso sumpsisse historiam, vera esse, quae ab eo dicuntur, testificans. Nabuchodonosor ergo excæcatur Sedeciam abducit Babylonem, et totum populum a suis sedibus in alienas transfert (fuit autem hæc captivitas septuaginta annis), paucis exceptis, qui confugerunt in Ægyptum. Prophetarunt autem etiam tempore Sedeciae Jeremias adhuc, et Abacum. Quinto autem anno ejus regni Babylone prophetavit Ezechiel, postque eum Nahum propheta, deinde Daniel. Rursus vero post eum prophetarunt Aggæus et Zacharias, primi Darii tempore, duobus annis. Post quem Angelus, qui fuit e duodecim unus. Post Aggæum autem et Zachariam, Nehemias, qui fuit princeps pocillatorum Artaxerxis, filius autem Acheli Israelitæ, ædificavit civitatem Jerusalem, et templum exstruxit. In hac captivitate fuit Esther et Mardocheus, cujus habetur liber, sicut etiam Maccabaicorum. In hac captivitate cum statuam adorare nolissent Misael, Ananias et Azarias, injeeti in fornacem ignis, servati sunt per apparentem angelum. Tunc per draconem Daniel injectus in caveam leonum, ab Ab-

✱ P. 392 ED. POTTER, 330 ED. PARIS.

interfectus fuisse dicitur a rege Joachin, ante Sedeciae tempora. Non voluit igitur Clemens hunc ad Sedeciae tempus pervenisse, sed tantum coævum fuisse Jeremiam, qui ad id usque tempus superfuit: ac proinde paulo post eos prophetas enumerans, qui ad Judaeorum usque captivitatem superstites fuerunt, solos Jeremiam et Habacuc memorat.

(35) *Nabouchodonosor*. Tatianum abbreviavit Clemens, cujus verba sunt hæc, *Orat. ad Græc.* p. 125 et seq. : Βηρωσός ἀνὴρ Βαβυλώνιος, ἱερεὺς τοῦ παρ' αὐτοῖς Βήλου, κατ' Ἀλέξανδρον γεγονώς, Ἀντιόχῳ τῷ μετ' αὐτὸν τρίτῳ τὴν Χαλδαίων ἱστορίαν ἐν τρισὶ βιβλίοις κατατάξας, καὶ τὰ περὶ τῶν βασιλέων ἐκθέμενος, ἀφ' ἧς τῆς αἰτίας ἀπὸ τῆς Ναβουχοδονόσορ, τοῦ στρατεύσαντος ἐπὶ Φοινίκας καὶ Ἰουδαίους· ἃ τινὰ διὰ τῶν καθ' ἡμᾶς προφητῶν ἴσμεν κεκηρυγμένα, γεγονότα μὲν πολὺ τῆς Μωϋσεύς ἡλικίας κατώτερα, πρὸ τῆς τῶν Περσῶν ἡγεμονίας ἔτεσιν ἑβδομήκοντα. Βηρωσός δέ ἐστιν ἀνὴρ ἐκωνότατος, καὶ τούτου τεκμηρίον, ἴδδας περὶ Ἀσσυρίων γράφων, παρὰ Βηρωσοῦ φησὶ μεμαθηγέσθαι τὴν ἱστορίαν. « Berosus igitur Babylonius, Beli in Babylone sacerdos, qui Alexandri ætate vixit, et Antiocho post Alexandrum tertio Chaldaeorum historiam perscripsit, et regum gesta exposuit, cujusdam Nabuchodonosor nomine, qui Phoenicibus et Judæis bellum intulerit, mentionem facit : quæ quidem a prophetis nostris commemorata sic evenisse scimus, sed multo post Moysis ætatem, annis ante Persarum regnum septuaginta. Berosum certe locupletissimum esse testem, vel ex Juba de Assyriis scripta constat historia, quam se a Beroso accepisse fatetur. » His similia scripsit Theophilus Antiochenus sub finem lib. III *ad Autolyicum*. Berosi etiam meminit Justinus *M. Paranes*. p. 124 edit. Oxon., alios ut præteream.

(34) *Ἰωάβας*. *Ἰόβας*, « Juba, » scribendum esse cum Tatiano, monuit ejus editor : quo nomine citatur a Suida, Harpocrate, Athenæo, Stephano Byzantino, auctore *Etymologici magni*, aliisque.

Σεδεκίου βασιλείας Ναβουχοδονόσορ (33), πρὸ τῆς Περσῶν ἡγεμονίας ἔτεσιν ἑβδομήκοντα, ἐπὶ Φοινίκας καὶ Ἰουδαίους ἐστράτευσεν, ὡς φησὶ Βηρωσός ἐν ταῖς *Χαλδαϊκαῖς ἱστορίαις*. Ἰωάβας (34) δὲ, περὶ Ἀσσυρίων γράφων, ὁμολογεῖ τὴν ἱστορίαν παρὰ Βηρωσοῦ εἰληγέσθαι, μαρτυρῶν τὰ λήθειαν τάνδρι (35). Ὁ τοίνυν Ναβουχοδονόσορ, τυφλώσας τὸν Σεδεκίαν, εἰς Βαβυλῶνα ἀπάγει, καὶ τὸν λαὸν (36) πάντα μεταοικίζει (καὶ γίνεται ἡ αἰχμαλωσία ἐπὶ ἑτῆ ἑβδομήκοντα), πλὴν ὀλίγων, οἱ εἰς Ἀγυπτὸν κατέφυγον. Προφητεύουσι δὲ καὶ ἐπὶ Σεδεκίου ἑτὶ Ἰερεμίας καὶ Ἀμβακούμ. Ἐν δὲ τῷ πέμπτῳ ἔτει τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐν Βαβυλῶνι προφητεύουσιν (37) Ἰεζεκιήλ, μεθ' ὃν Ναοὺμ ὁ προφήτης, ἔπειτα Δανιήλ· πάλιν αὐτὰ μετὰ τοῦτον προφητεύουσιν Ἀγγαῖος καὶ Ζαχαρίας ἐπὶ Δαρείου τοῦ πρώτου (38), ἑτῆ δύο· μεθ' ὃν ὁ ἐν τοῖς δώδεκα ἄγγελος (39). Μετὰ δὲ Ἀγγαῖον καὶ Ζαχαρίαν Νεεμίας ὁ ἀρχιτονοχός Ἀραξέρξου, οὗ δὲ Ἀκὴλ τοῦ Ἰσραηλίτου, οἰκοδομεῖ τὴν πάλιν Ἱερουσαλήμ, καὶ τὸν νεὺν ἐπισκευάζει. Ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ ταύτῃ γίνεται Αἰσθῆρ (40) καὶ Μαρδοχαῖος, οὗ φέρεται βιβλίον, ὡς καὶ τὰ τῶν Μακκαβαϊκῶν. Κατὰ τὴν αἰχμαλωσίαν ταύτην, τῇ εἰκόνι λατρεύσαι μὴ θελήσαντες Μισαήλ, Ἀνανίας τε, καὶ Ἀζαρίας, εἰς κάμινον ἐμβληθέντες πυρὸς, δι' ἐπιφανείας ἀγγέλου σώζονται. Τότε διὰ δράκοντα Δανιήλ, εἰς λάκκον λεόντων βληθεὶς (41), ὑπὸ Ἀμβακούδ προνοίᾳ Θεοῦ τραφεῖς, ἑβδομαίως ἀνασώζεται. Ἐνταῦθα καὶ ἃ

(35) *Μαρτυρῶν τὰ λήθειαν τάνδρι*. Forte μαρτυρῶν ἀλήθειαν τάνδρι, expuncto τ. SILBURG.

(36) *Καὶ τὸν ἄνθρωπον*. Hæc sic distinctimur quæ priores editiones hoc modo confusa exhibuerunt : Καὶ τὸν λαὸν μεταοικίζει· καὶ γίνεται ἡ αἰχμαλωσία ἐπὶ ἑτῆ ἑβδομήκοντα πλὴν ὀλίγων, οἱ εἰς Ἀγυπτὸν κατέφυγον. « Et totum populum in alienas sedes transfert. Fuit autem hæc captivitas septuaginta annis, paucis exceptis, qui confugerunt in Ægyptum. »

(37) *Προφητεύουσιν*. In sententia præcedente et sequente plurale προφητεύουσιν exstat, sed huic loco magis convenit singulare προφητεύει· quod adhibuit Scaliger in *Histor. Synag.* Sedeciae tempora ex Clemente nostro describens : Ἐν δὲ τῷ πέμπτῳ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐν Βαβυλῶνι προφητεύει Ἰεζεκιήλ. Μεθ' ὃν Ναοὺμ ὁ προφήτης.

(38) *Δαρεῖου τοῦ πρώτου*. De Dario Hystaspide hoc accipiendum esse, postea dicit auctor.

(39) *Ὁ ἐν τοῖς δώδεκα ἄγγελος*. Ille hic et pag. seq. ἐκ τῶν δώδεκα ἄγγελοι. Malachias est : ea enim vox « angelum » Hebraice significat, ut notat interpres. SYLB. — Hoc modo Clemens infra tribus locis describit Malachiam p. 331, 332, 335 edit. Paris. Similiter Tertullianus, lib. *Adv. Judæos* cap. 5 : « Malachiam, inquit, angelum, unum ex duodecim prophetis. » Idem *Scorpiaces* c. 8 : « Ipse clausula legis et prophetarum, nec propheta, sed angelus dicitur. » Quibus ansam præbuit apocryphus Esdras IV, cap. 1, vers. ult. : « Malachiae, qui et angelus Domini dicitur est. » Etenim « Malachi » Hebraice « angelus meus » est ; unde etiam quidam e Judæis Esdræ, vel Aggæi cognomen, non autem nomen proprium fuisse, commenti sunt.

(40) *Αἰσθῆρ*. Usitatus alibi Ἐσθῆρ. SYLB. — Sed nil mutandum : nam αἰ et ε sunt εὐμετάβολα. Sic Αἰώμ supra dicitur est pag. 324, qui Ἐγλώμ a LXX interpretibus appellatur Jud. III, idemque vir Ἐγλώμ vocatur eadem pag. qui ab aliis Αἰώμ, vel Ἐλώμ dicitur est.

(41) *Τότε διὰ δράκοντα Δανιήλ... βληθείς*. Potes

σημείον ἐγένετο Ἰωνᾶ, καὶ Τωβίας διὰ Ῥαφαήλ Α τοῦ ἀγγέλου Σάρβαν ἀγεται γυναῖκα, τοῦ δαιμόνος αὐτῆς ἐπὶ τοὺς πρώτους μνηστῆρας ἀνελόντος· καὶ μετὰ τὸν γάμον Τωβίω ὁ πατὴρ αὐτοῦ Τωβίτῃ ἀναδλέπει. Ἐνταῦθα Ζοροβάβελ, σοφίᾳ νικήσας τοὺς ἀναγωνιστὰς, τυγχάνει παρὰ Δαρείου ὠνησάμενος ἀνανώσειν Ἱερουσαλήμ, καὶ μετὰ Ἑσδρα εἰς τὴν πατρίαν γῆν ἀναξεύγνυσι, δι' ὃν γίνεται ἡ ἀπολύτρωσις τοῦ λαοῦ, καὶ ὁ τῶν θεοπνεύστων ἀναγνωρισμὸς, καὶ ἀνακαινωμὸς (42) λογίων, καὶ τὸ σωτήριον ἀγεται Πάσχα, καὶ λύσις ὀθνείας ἐπιγαμβρίας. Προεκεκρύχει (43) δὲ καὶ Κύρος τὴν Ἑβραίων ἀποκατάστασιν. Τελεσθείσης (44) δὲ ἐπὶ Δαρείου τῆς ὑποσχέσεως, ἡ τῶν Ἑβραίων ἀγεται ἑορτή, καθὼς καὶ ἐπὶ τῆς Σκηπῆς (45)· καὶ γίνεται τὰ πάντα ἔτη σὺν τοῖς τῆς αἰχμαλωσίας μέχρι τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ λαοῦ, ἀπὸ μὲν τῆς Μωϋσέως γενέσεως, ἔτη χίλια ἑκατὸν νε', μῆνες ἕξ, ἡμέραι δέκα, ἀπὸ δὲ τῆς Δαβὶδ βασιλείας, ἔτη, ὡς μὲν τινες, τριακόσια (46) πενήκοντα δύο· ὡς δὲ ἀκριβέστερον, πεντακόσια ἑβδομήκοντα δύο, μῆνες ἕξ, ἡμέραι δέκα. Πειπλωρῶται τὸν ἄνθρωπον ἐκ τῆς αἰχμαλωσίας τῆς ἐπὶ Ἱερεμίου τοῦ προφήτου εἰς Βαβυλῶνα γενομένης τὰ ὑπὸ Δανιήλ (47) τοῦ προφήτου εἰρημένα οὕτως ἔχοντα· Ἐβδομήκοντα ἑβδομάδες (48) συνετεμήθησαν ἐπὶ τὸν λαὸν σου, καὶ ἐπὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν (49), τοῦ συνετελεσθῆναι ἀμαρτιαν, καὶ τοῦ σφραγίσαι ἀμαρτίας, καὶ τοῦ ἀπαλεῖψαι (50) τὰς ἀδικίας, καὶ τοῦ ἐξίλασασθαι, καὶ τοῦ ἀγαγεῖν δικαιοσύνην αἰώνιον, καὶ τοῦ σφραγίσαι ὄρασιν καὶ προφήτην, καὶ τοῦ χρίσαι Ἅγιον ἁγίων· καὶ γνώση, καὶ συνήσεις ἀπὸ ἐξόδου λόγου τοῦ ἀποκρίνασθαι, καὶ τοῦ οἰκοδομῆσαι Ἱερουσαλήμ, ἕως Χριστοῦ ἡγουμένου, ἑβδομάδες ἑπτὰ, καὶ ἑβδομάδες

✕ P. 393 ED. POTTER, 350 ED. PARIS.

vertere: « Tunc propter draconem Daniel iniectus. » Nam quia draconem interfecerat, ideo missus est a Darii aulicis in lacum leonum, Danielis xiv. COLLECT. (42) Ἀνακαινωμὸς. Respicit Apocryphum Esdræ librum, quo Esdras refertur legem, quæ igne absumpta fuerat, per Dei afflatum restituisse. Conf. IV Esdræ xiv, 59 et seq.

(43) Προεκεκρύχει. Conf. I Esdræ i, 1; vi, 1 et seq.

(44) Τελεσθείσης. Conf. I Esdræ vi, 16; item I Esdræ vii, 15.

(45) Καὶ ἐπὶ τῆς Σκ. Malim cum articulo, καὶ ἡ ἐπὶ τῆς Σκ. conf. Nehem. viii, 16.

(46) Τριακόσια. Lege πεντακόσια, inquit Lowth.

(47) Τὰ ὑπὸ Δανιήλ. Conf. Tertullianus lib. Adv. Judæos, cap. 8, ubi ut hæc Danielis verba per adventum Christi completa fuisse ostenderet, Persicorum et Ægyptiorum regum, ac Romanorum etiam imperatorum seriem chronologicam exhibet, in qua tamen in numeris annorum recensendis a Clemente sæpe abit.

(48) Ἐβδομήκοντα ἑβδομάδ. Quoniam adversus Judæos tractari solet hic locus de septuaginta hebdomadibus, et varietas quædam lectionis apparet in iis quæ citantur a Clemente, propterea ad hæc nonnulla colligemus. Ac primum quod συνετεμήθησαν vertit « abbreviatæ sunt » Hervetus, ex Vulgata Latina est; sed et Tertullianus *Adversus Judæos* ita reddidit. Quidam teste Theodoro, « decretæ sunt; » Pagninus, « decise; » rabbinus, « præcise, prædefinitæ, prædestinatæ; » Vatablus, « præfinitæ. » D. Hieronymus « abbreviatas » dicit, quod post « breve » tempus venturus esset Messias, ut Matth. xxiv dies persecutionis dicuntur « breviandi

A cum divina Providentia nutritus, septimo die servatur. Hic etiam factum est signum Jonæ, et Tobias ope Raphaelis angeli Saram ducit uxorem, cum dæmon septem primos ejus procos sustulisset; et post nuptias Tobiz, pater ejus Tobet visum recipit. Hic Zorobabel, cum adversarios vicisset sapientia, emit a Dario renovationem Jerusalem, et cum Esdra rediit in patriam, per quem facta populi redemptio, et divinitus inspiratorum eloquiorum recensio et renovatio, et Pascha salutare celebratum est, et soluta est affinitas, quæ Hæbræis intercesserat cum alienigenis. Publico autem præconio ✕ antea proclamaverat Cyrus Hæbræorum restitutionem. Cum autem Darii tempore effectum esset, quod promiserat, celebratum festum est Encæniorum, sicut etiam Tabernaculorum. Fiunt autem anni omnes cum annis captivitatis, usque ad populi restitutionem, ab ortu quidem Moysis, anni mille centum quinquaginta quinque, menses sex, decem dies; a regno autem David, anni, ut nonnulli quidem, trecenti quinquaginta duo; ut autem dicam accuratius, quingenti septuaginta duo, menses sex, decem dies. Impleta sunt ergo a captivitate, quam tempore Jeremizæ prophætæ Babylone passi sunt, ea, quæ a propheta Daniel dicta sunt, quæ sic habent: « Septuaginta hebdomades abbreviatæ sunt super populum tuum, et super civitatem sanctam tuam, ut consumatur peccatum, et ut obsignet peccata, et deleat iniquitates, et ut expiet, et ut agat justitiam sempiternam, et obsignet visionem et prophetam, et ungat Sanctum sanctorum; et cognosces et intelliges ab exitu sermonis, ut respondeas, et ædifices Jerusalem, usque ad Chri-

propter electos, » id est pauci futuri. Eusebius lib. viii *Demonstrat. evang.*, dem. 22: « Ὁ ἀρχάγγελος, ἐπιφανείς, τὴν ἀνανέωσιν τῆς Ἱερουσαλήμ αὐτίκα τότε καὶ οὐκ εἰς μακρὰν ἔσεσθαι θεοπίζει, τότε μετὰ τὴν ἀνανέωσιν αὐτῆς χρόνον εἰς ἑτῶν ἀριθμὸν περιορίζει, προλέγει τε ὡς κατὰ τὴν ὀρισμένην προθεσίαν αὐτῆς καθαιρήσεται. Sic in manuscr. legitur, non κατὰ τὴν ἀνανέωσιν αὐτῆς. COLLECT.

(49) Τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν. Hervetus addidit « tuam, » nam a Græco Clementis et LXX abest; et notat Eusebius, loco citato, vocem illam Aquilæ et Symmachi propriam esse, atque in quibusdam exemplaribus sub asterisco addi. Item lege hic, « ut consummetur peccatum, » τοῦ συνετελεσθῆναι τὴν ἀμαρτιαν. COLLECT.

(50) Καὶ τοῦ ἀπ. Vulg. Biblia Danielis cap. ix: Καὶ τοῦ ἀπαλεῖψαι τὰς ἀνομίας, καὶ τοῦ ἐξίλασασθαι ἀδικίας. Mox, πλατεία καὶ περιτειχός pro πλατεία καὶ τεῖχος sed simplex τεῖχος habet etiam Complut. editio. Rursum, τὴν δὲ πόλιν pro καὶ τὴν π. Tum, ὡς ἐν κατακλισημῶν et mox, τάξει ἀφανισμοῦ. Tum, διαθήκην πολλὴν pro διαθ. πολλοῖς et mox Complut. καὶ ἐν ἡμῖσι τῆς ἑβδ. Quæ deinceps sequuntur, cum Complutensi editione plane consonant: excepta ultima periodo, quæ a Complut. edit. abest: in cæteris editionibus ponitur ea periodo post illa Clementis, δυναμώσει διαθήκην πολλὴν ἑβδομάς μτα. Post ea enim verba in vulg. editionibus sequuntur ista: Καὶ ἡμῖσι τῆς ἑβδομάδος καταπαύεται θυσιαστήριον καὶ θυσίας, καὶ πτερυγίου ἀπὸ ἀφανισμοῦ, καὶ ἕως συντελείας καὶ σπουδῆς τάξει ἐπὶ ἀφανισμῶ. SYLBURG. — In codice Vaticano hæc postrema in margine scripta esse, adnotavit Flam. Nobilius.

atum ducem hebdomades septem, et hebdomades sexaginta duæ erunt, et convertetur et ædificabitur platea et murus, et inanientur tempora, et post sexaginta duas hebdomadas exterminabitur chrisma, et iudicium non erit ipsi, et civitatem et sanctum destruet cum duce veniente. Excidentur in inundatione, et usque ad finem belli abbreviati dejectionibus. Et confirmabit ꝥ testamentum multum hebdomade una, et 143 in dimidio hebdomadis tolletur sacrificium meum et libamen, et in templo abominatio desolationum, et usque ad consummationem temporis, consummatio dabitur in desolationem. Et dimidium hebdomadis cessare faciet thymiama sacrificii; et expansio destructionis usque ad consummationem et instar destructionis libaminis.

Quod itaque in septem hebdomadibus ædificatum sit templum, hoc clarum est; in Esdra enim scriptum est. Et sic fuit Christus rex dux Judæorum, cum impletæ essent septem hebdomades, in Jerusalem: et in sexaginta duabus hebdomadibus quievit universa Judæa, et fuit absque bellis, et Dominus noster Christus, « Sanctus sanctorum, » cum venisset, et « visionem » implesset et « prophetam, » in carne « unctus » est Patris sui Spiritu. In his « sexaginta duabus hebdomadibus, » quemadmo-

✠ P. 394 ED. POTTER, 331 ED. PARIS. « Dan. ix, 24, 25, 26, 27.

(51) *Ἐξηκονταδύο*. Scribendum est « sexaginta duæ, » non ut Hervetus, « septuaginta duæ. » Paulo ante recte ad verbum, « visionem et prophetam; » non ut in Vulgata, « visionem et prophetiam; » licet enim sit etiam in Antuerpiensi *δρασιν καὶ προφητεῖαν*, tamen in Romana editione postrema LXX legitur *καὶ προφήτην*. Tertullianus « ut signetur visio et prophetes. » Aquila, *δραματισμὸν καὶ προφήτην*. COLLECT.

(52) *Καὶ ἐπιστρέψει καὶ οἰκοδομηθήσεται*. « Et convertetur et ædificabitur, » vertere debuit interpres, nec imposuisset imprudens J. Pamelio, qui castigandum esse Clementem existimavit, quod hic legisset: « Et convertetur, » neque enim videtur Græcum exemplar habuisse. Vulgata Latina: « Et rursus ædificabitur; » quæ periphraasis est Hebraicæ phraseos, « rediit et reædificabitur, » hoc est rursus ædificabitur. Tertullianus: « Et convertetur et ædificabitur. » Theodoretii interpres: « Et revertetur, et ædificabitur. » COLLECT.

(55) *Καὶ κενωθήσονται οἱ καιροί*. Sic etiam legitur in optima edit. Xysti V, *καὶ ἐκκενωθήσονται*, et apud Eusebium pag. 237. Tertullianus: « Et innotabantur tempora, » quasi legerit Græce *καὶ κενωθήσονται* quomodo etiam legi putant hic quidam apud Clementem, et hæc duo confundunt. Sequitur *καὶ μετὰ τὰς ἐξηκοντα δύο ἑβδομάδας*, « post sexaginta duas hebdomad. » ut habet Romana editio, non, ut Antuerpiensis (« sexaginta quatuor. ») Postremo *κρίμα οὐκ ἔστιν αὐτῷ*, non ut cæteri *ἐν αὐτῷ*. Eusebius in *Chron.*: « Et iudicium non erit in eo. » COLLECT.

(54) *Ἐκκοπήσονται ἐν κατακλισμῷ, καὶ ἕως τέλους πολέμου συνετημημένοι ἀφανισμοῖς*. Ita Romana editio, nisi quod addit *τάξει* ante *ἀφανισμοῖς*. Eusebius cum Clemente legit. Tertullianus: « Et concidentur quomodo in cataclysmo, usque ad finem belli, quod concidetur usque ad interitum: » atque ita quoque Theodoretus. In Eusebii *Chronico* sic vertit Hieronymus: « Et templum et sanctum corruptet p.p. duce veniente, et cadentur in cataclysmo tellis » Sic enim legimus in duobus codicibus manuscriptis, non, « cataclysmo belli. »

A *Ἐξηκονταδύο* (51) *καὶ ἐπιστρέψει, καὶ οἰκοδομηθήσεται* (52) *πλατεῖα, καὶ τεῖχος· καὶ κενωθήσονται οἱ καιροί* (53), *καὶ μετὰ τὰς ἐξηκονταδύο ἑβδομάδας, ἐξολοθρευθήσεται χρίσμα, καὶ κρίμα οὐκ ἔσται ἐν αὐτῷ καὶ τὴν πόλιν, καὶ τὸ ἅγιον διαφθερεῖ σὺν τῷ ἡγουμένῳ τῷ ἐρχομένῳ*. Καὶ ἐκκοπήσονται ἐν κατακλισμῷ, καὶ ἕως τέλους πολέμου συνετημημένοι ἀφανισμοῖς (54). Καὶ δυναμώσει διαθήκην πολλὴν ἑβδομάς μία (55)· καὶ ἡμίσει τῆς ἑβδομάδος (56) ἀρθήσεται μου θυσία καὶ σπονδή· καὶ ἐπὶ τὸ ἱερὸν βδέλυγμα τὸ ἐρημώσεων, καὶ ἕως συντελείας καιροῦ, συντέλεια δοθήσεται ἐπὶ τῆν ἐρήμωσιν. Καὶ ἡμισὺ τῆς ἑβδομάδος καταπαύσει θυμίαμα θυσίας, καὶ πτερυγίου ἀφανισμοῦ ἕως συντελείας καὶ σπουδῆς τάξιν ἀφανισμοῦ. » Ὅτι μὲν οὖν ἐν ἑπτὰ ἑβδομάσιν ὠκοδομήθη ὁ ναὸς, τοῦτο φανερόν ἐστι· καὶ γὰρ ἐν τῷ Ἑσδρα γέγραπται. Καὶ οὕτως ἐγένετο Χριστὸς βασιλεὺς Ἰουδαίων ἡγούμενος, πληρουμένων τῶν ἑπτὰ ἑβδομάδων, ἐν Ἱερουσαλήμ· καὶ ἐν ταῖς ἐξηκονταδύο ἑβδομάσιν ἠσύχασεν ἅπασα ἡ Ἰουδαία, καὶ ἐγένετο ἄνευ πολέμων· καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν Χριστὸς, « Ἅγιος τῶν ἁγίων, » ἐλθὼν καὶ πληρώσας « τὴν δρασιν, καὶ τὸν προφήτην, ἐχρίσθη » τὴν σάρκα τῷ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ Πνεύματι· ἐν ταύταις « ταῖς ἐξηκονταδύο (57) ἑβδομάσι, » καθὼς εἶπεν ὁ προφήτης,

Latina: « Et post finem belli statuta desolatio, » propius ad Hebr. COLLECT.

(55) *Διαθήκην πολλὴν ἑβδομάς μία*. At Romana et Antwerp. *διαθήκην πολλοῖς*. Tertullianus: « Et confirmabit testamentum multis. Hebdomada una, et dimidium hebdomadis auferetur meum sacrificium. » Latina: « Confirmabit testamentum multis hebdomada una. » COLLECT.

(56) *Καὶ ἡμίσει τῆς ἑβδομάδος*. Hæc apud LXX, in contextu Danielis non reperitur, quæ Græce sic habuit Florentina editio Clementis: *Καὶ ἡμισὺ τῆς ἑβδομάδος καταπαύσει θυμίαμα θυσίας, καὶ πτερυγίου ἀφανισμοῦ, ἕως συντελείας καὶ σπουδῆς τάξιν ἀφανισμοῦ*: quæ quomodo corrigenda censuerit interpres, apparet ex ejus translatione. In editionis Romanæ annotationibus admonetur ante illa verba, *ἀρθήσεται θυσία*, in quibusdam libris hæc scripta reperiri, et in marginem libri Vaticani intrusa esse: *Καταπαύσει θυσιαστήριον καὶ θυσίας καὶ ἕως πτερυγίου ἀπὸ ἀφανισμοῦ, καὶ ἕως συντελείας καὶ σπουδῆς τάξει ἐπὶ ἀφανισμῷ*. Ea vero sunt ex alia forte quadam editione, ex qua sumpsit hæc Tertullianus: « Et destruet pinnaculum usque ad interitum. » Nam, ut monet D. Hieronymus, tres fuerunt editiones Danielis, Aquilæ scilicet, Theodotionis et Symmachii, sed tamen juxta Theodotionem Ecclesiæ legantur. Quidam extrema hujus loci Danielis ex Hebræo sic vertunt: « Cessare faciet sacrificium et oblationem, et propter aliam vel extensionem abominationum destruet, donec consummatio se effuderit super admirantem, » hoc est admirari fecerit videntes desolationem. Jerem. xviii, 16: « Ut fletet terra eorum in desolationem, » sic ἀφανισμὸν καὶ συρσμὸν, ad verbum, « in admirationem; » et xxv, 9: « Ponamque eos in stuporem, » omnes scilicet, qui id audiverint, obstupescunt. Vide etiam hæc extrema aliter reddita apud D. Augustinum epist. 79. Eusebius in *Chron.*: « Et usque ad consummationem temporis consummatio dabitur super desolationem: » hoc est, irreparabilis erit et in perpetuum stabilita destructio. COLLECT.

(57) *Ἐν ταύταις ταῖς ἐξ*. In Græcis, quæ proferuntur ab Herveto, Florentina editio interpunctio:

καὶ ἐν τῇ μετ' ἑβδομάδι, ὁ Κύριος ἑβδομάδος τὸ ἅγιον κατέσχε Νέρων βασιλεύων, καὶ ἐν τῇ ἁγίᾳ ἡμέρᾳ ἱεροσολῶν ἔστησε τὸ βδέλυγμα· καὶ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς ἑβδομάδος (58) ἀνηρέθη καὶ αὐτὸς, καὶ Ὁθων (59), καὶ Γάλβας, καὶ Οὐτέλλιος· Οὐεσπασιανὸς δὲ ἐκράτησε, καὶ καθείλε τὴν Ἱερουσαλὴμ, καὶ τὸ ἅγιον ἠρήμωσε. Καὶ ὡς ταῦθ' οὕτως ἔχει, τῶν δὲ συνίνασι δυναμένων δῆλον, καθὰ καὶ ὁ προφήτης εἶρηκε. Τοῦ ἑνδεκάτου τοίνυν ἔτους (60) πληρουμένου, κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ ἐπομένου, βασιλεύοντος Ἰωακείμ, ἡ αἰχμαλωσία εἰς Βαβυλῶνα γίνεται ὑπὸ βασιλέως Ναβουχοδονόσορ, τῶν ἑβδομῶν ἔτει (61) βασιλεύοντος αὐτοῦ Ἀσσυρίων, Αἰγυπτίων δὲ Οὐαφρῆ (62) βασιλεύοντος τῶν δευτέρων ἔτει, Φιλίππου δὲ Ἀθηνησίων ἀρχόντος, τῶν πρώτων ἔτει τῆς ὀγδόης καὶ τεσσαρακοστῆς Ὀλυμπιάδος. Καὶ ἔμεινεν (63) ἡ

ἄ P. 395 ED. POTTER.

nem habuit post vocem ἡμισυ, quod si in Latina interpretatione constituatur post vocem « Dominus, » sic retineri poterit hæc lectio et exponi. In loco Danielis, qui allatus est a Clemente complectens ea, quæ apud LXX reperiuntur, et quæ aliunde adijci diximus, mentio sit primum septuaginta hebdomadam, deinde septem, tertio loco sexaginta duarum, postea unius, quarto dimidii hebdomadis, postremo alterius dimidii. Septem hebdomadas concludi ædificatione templi ait, jam in sexaginta duabus Christum esse et in una hebdomade, in qua dicam est illum confirmaturum pactum, sequitur dimidium hebdomadæ numerandum a tempore, quo constituta est a Nerone abominatio desolationis in civitate sancta usque ad ejus necem, postremo alterum dimidium a nece Neronis ad eversionem Jerusalem. Non enim septem annos continere vult hæc hebdomadem, sed annos sex, menses quatuor, quorum unum dimidium pertinet ad ultimos imperii Neronis annos, alterum ad septemdecim menses Galbæ, Othonis et Vitellii cum biennio imperii Vespasiani, cujus anno secundo eversa fuisse Hierosolyma, *Chronica* Eusebii testantur. Vide, quæ postea Clemens ait, seipsum explicans p. 367. Quod vero attinet ad hanc Clementis chronologiam, in qua immanis reperitur annorum numerus, et qui septuaginta excedit hebdomadas, animadvertendum est, nonnullos non continuare annos omnes septuaginta hebdomadam, sed interrompere : ut ab edicto Darii ad initium belli Judaici, ab eodem edicto ad discessum Nebemæ, ab edicto Artaxerxis ad Christi cædem, item ab initio duodecimi Neronis ad annum secundum Vespasiani; quominus admirandum, Clementem usque ad eversionem urbis deducere hebdomadas : aut non continuare hiatum illum annorum a Christi passione ad tempus quo Nero abominationem desolationis constituit. Vide quæ ad stabilendam suam sententiam, quæ in quibusdam cum Clemente convenit, dissevit pluribus Scaliger lib. vi *De emendat. temp.* p. 288. COLL. — Apponam Eusebii verba *Chronic.* serm. 1, quæ huc spectare videntur : Τὰς μὲν τοὶ Ὁ ἑβδομάδας παρὰ τῶν Δανιήλ, ἕως Χριστοῦ ἡγουμένου, ἐνταῦθα εἰς ἀριθμῆσαι, αἱ γίνονται ἔτη ἢ εἴδη ἂν αὐτὰς ἐπὶ Νέρωνα, Ῥωμαίων αὐτοκράτορα, περιουμένους, καθ' ὃν πολιτορχεῖσθαι ἀρχαμένην ἡ πόλις μετὰ Νέρωνα ἔτει β', Οὐεσπασιανῶν τὴν ἐσχάτην ἡμισυν ὑπομένει.

(58) *Er τῶ ἡμέρᾳ τῆς ἑβδ.* Vid. p. 344 ed. Paris.

(59) *Kal αὐτὸς, καὶ Ὁ.* Rectius καὶ αὐτὸς, καὶ Γάλβας, καὶ Ὁθων, ut infra pag. 147, nam ante Othonem imperavit Galba. SYLBAUC.

(60) *Τοῦ ἑνδεκάτου ἔτους.* Scilicet Joachimi : qui cum annos undecim regnasset, cessit Jechoniæ, seu Joachino, cujus regni tertio mense Judæi ca-

dum dixit propheta, et « in una hebdomade, » Dominus : dimidium hebdomadis tenuit Nero regnans, et in sancta civitate Jerusalem statuit abominationem; et in dimidio hebdomadis, et ipse sublatus est, et Otho, et Galba, et Vitellius; Vespasianus autem et imperium obtinuit, et Jerusalem diruit, et sanctum desolatum reddidit. Et quod hæc ita se habeant, ei, qui potest quidem intelligere, clarum est, sicut dixit propheta. Cum itaque impleretur undecimus annus, in principio sequentis, regnante Joachim, facta est captivitas Babylonica a rege Nabuchodonosor, cum septimo jam anno rex esset Assyriorum, Vaphreus ἄ autem secundo anno esset rex Ægyptiorum, Philippus autem magistratum summum gereret Athenis, primo anno quadragesimæ octavæ Olympiadis. Mansit autem captivitas

ptivitate passi sunt. Conf. IV Reg. xxiii, 36; xxiv, 8, 10, 14. Porro, quod Clemens Joachinum, Ἰωακείμ imprudenter appellarit, superius adnotatum est.

(61) *Τῶ ἑβδομῶν ἔτει.* Seu « octavo, » ut dicitur IV Reg. xxiv, 12.

(62) *Οὐαφρῆ.* In Flor. ed., Οὐαφρηοῦς, duplici lectione in unam contracta, Οὐαφρῆ nempe, et Οὐαφροῦ, vel potius, retracto accentu, Οὐάφρου, ut bis postea. SYLBAUC. — Exscriptis hunc locum Eusebius in *Chron.* ad Olympiad. xlvii: « Sententiæ autem nostræ etiam Clemens congruit, in primo Stromate, xlvii Olympiade captivitate Judæorum factam esse contestans, regnante apud Ægyptios Vaphre, apud Athenas Phænippo, et supputari septuaginta annos desolationis templi usque in secundum an. Darii. » Clemens ait Φιλίππου, Ἀθηνησίων ἀρχόντος, « prætoris » vel « principe Athenis Philippo, » et ad xlviii, non xlvii, refert Olymp. ; in uno manuscr. P. Pithæel erat xlix Olymp., in aliis duobus xlvii. Sequitur apud Eusebium locus alter sic ex auctoritate codicum vet. legendus : « Capta Hierosolyma ab Assyriis, ad Vaphrem, regem Ægypti, Judæorum reliqui transfugerunt. Hujus Vaphris Jeremias quoque propheta certo loco meminuit. » Vide Jeremiæ xlv, 30 : « Ecce ego tradam Pharaonem Ephree, regem Ægypti, in manu inimicorum ejus. » LXX : Ἰδοὺ ἐγὼ δίδωμι τὸν Φαραὼν Οὐαφρῆ, βασιλέα Αἰγύπτου, εἰς χεῖρας ἐχθροῦ αὐτοῦ. Clemens ait : Οὐαφρηοῦς βασιλεύοντος. COLLECT. — Porro non « Philippum, » sed « Phænippum, » archontis Atheniensis, quem memorat Clemens, nomen fuisse existimavit Jos. Scaliger.

(63) *Kal ἔμεινεν.* Hæc quoque retulit in *Chronicam* suam Eusebius ad Olymp. lxxiv: « Clemens quoque his congruit in primo Stromate ita scribens : Et perseveravit captivitas ann. septuaginta, usque ad secundum Darii filii Hystaspis, qui Persis, Assyriis et Ægypto regnavit : sub quo Aggæus, et Zacharias, et unus de duodecim, qui vocatur Angelus, prophetaverunt, sacerdotioque functus est Jesus, filius Josedech. Hæc supradictus vir. Quod autem septuagesimus annus desolationis templi altero anno Darii fuerit expletus, domesticus testis est Zacharias propheta, secundo anno Darii dicens : Domine omnipotens, quousque non misereberis Jerusalem, et civitatibus Judæ, quas despexisti? iste septuagesimus annus est. » Ita legitur in manuscriptis : atque illud, « despexisti, » verius est, quam quod fuit hactenus, « aspexisti : » nam et Vulgata vertit, « quibus iratus es, » quod in margine additam erat. Nihilominus tamen hic locus non efficit, ut ei assentiamur, præsertim cum Eusebius ipse lib. x *De præpar. Evang.*, cap. ult. in primo anno Cyri finitos esse captivitate annos fateatur. Quod ipsum affirmant et Josephus lib. xi *Antiq.*,

annis septuaginta, ut quæ cessarit anno secundo Darii Hystaspis filii, qui fuit rex Persarum, Assyriorum et Ægyptiorum; cujus tempore, ut prius dixi, Aggæus, et Zacharias, et Angelus qui fuit ex duodecim unus, prophetavere; erat autem pontifex Jesus, Josedec filius. In secundo autem anno regni Darii, quem dicit Herodotus magorum dissolvisse imperium, mittitur Zorobabel, filius Salathiel, ut excitet et exornet templum, quod erat Hierosolymis. Colliguntur autem sic quoque Persarum tempora: Cyrus, annis triginta; Cambyses, novemdecim; Darius, quadraginta sex; Xerxes, viginti sex; Artaxerxes, quadraginta et unum; Darius, octo; Artaxerxes, quadraginta duos; Ochus vel Arses, tres. Colliguntur autem simul anni regum Persarum, ducenti triginta quinque. Cum hunc itaque Darium sustulisset Alexander Macedo, intra hos annos regnare incipit. Similiter ergo Macedonum quoque regum tempora sic colliguntur: Alexander, annis decem et octo; Ptolemæus, Lagi filius, annis quadraginta; Ptolemæus Philadelphus, annis viginti septem; deinde Evergetes, annis viginti quinque; deinde Philopator, annis septemdecim; post quem Epiphanes, annis viginti quatuor; ei succedit Phi-

✕ P. 396 ED. POTTER, 332 ED. PARIS.

Lactant. lib. iv, c. 5; Cyril. viii in Julianum; Julius Africanus *Annal.* v; Sulpitius in *Hist.*, et alii. Nam si in secundo Darii anno fluirentur, necesse esset, ut a desolatione Jerusalem ad primum Cyri annum non plus triginta numerarentur, cum quadraginta ab eo ad secundum Darii numerent auctores hujus sententiæ. At constat Nabuchodonosor regnasse post desolationem, ut traditur IV Reg. xxv, annos viginti octo. Post eum quatuor imperarunt Evilmerodach, Niglissarus, Laborsadachus, et Nabonidus, ut Josephus, Hieronymus, et Eusebius tradunt, septemdecim annis; ita erunt anni quadraginta tres a desolatione Jerusalem usque ad primum Cyri. Ergo ad secundum Darii plures septuaginta. Vide B. Pererium, lib. x in Danielelem. COLLECT.

(64) *Τῆς Δαρείου*. Subaudiendum βασιλείας. ut paulo post, *τῆς Δαρείου βασιλείας*. SYLBURG.

(65) *Ἡρόδοτος*. Respicit Herodoti lib. iii, c. 70.

(66) *Ἐτη τριάκοντα*. Consentit in *Chronico* Eusebius; ἐνός δέοντα τριάκοντα, « unum de triginta, » inquit Herodotus lib. i, cap. 214; τριάκοντα ὀκτώ, Theophilus.

(67) *Καμβύσης δεκαεννέα*. « Cambyses novemdecim. » Nisi potius scribendum sit: Καμβύσης δὲ ἐννέα, « Cambyses autem novem. » Nam Eusebius Cambysi octo annos tribuit, quibus si septem menses addantur, quibus magi ante Darium regno potiti sunt, Cambyses novemanni spatio potietur. Herodotus Cambysi annos septem et menses quinque tribuit, lib. iii, cap. 66: Ἀπήνευξε Καμβύσει τὸν Κύρου, βασιλεύσαντα μὲν τὰ πάντα ἐπτὰ ἔτη καὶ μῆνας πέντε. « Vitam eripuit Cambysi, Cyri filio, cum regnasset septem omnino annos et menses quinque. »

(68) *Δαρείος, ἕξ καὶ τεσσαράκοντα*. « Ἐξ πρὸς τοὺς τριάκοντα, » Eusebius. Idem Xerxæ tribuit annos viginti quinque, et post eum Artabano menses septem, ante quam Artaxerxes imperio potitus est: cui, perinde ac Clemens, annos quadraginta unum tribuit.

(69) *Ὀκτώ. Δεκαοκτώ*, Eusebius.

(70) *Ὀχός ἢ Ἀρσῆς, τρία*. Ochi duo fuere: primo, Artaxerxes Ochus, cui Eusebius annos viginti sex et alio loco viginti septem tribuit: dein, Arses Ochus, seu Arsiochus, cui Eusebius annos duos et alio loco quatuor dedit. Clemens priorem

αἰχμαλωσία ἐπὶ ἑτῆ ἑβδομήκοντα, καταλήξασα εἰς τὸ δεύτερον ἔτος τῆς Δαρείου (64) τοῦ Ὑστάσου, τοῦ Περσῶν καὶ Ἀσσυρίων καὶ Αἰγυπτίων γεγενημένου βασιλέως· ἐφ' οὗ, ὡς προείπον, Ἀγγαῖος καὶ Ζαχαρίας, καὶ ὁ ἐκ τῶν διώδεκα Ἄγγελος, προφητεύουσι· καὶ ἦν ἀρχιερεὺς Ἰησοῦς, ὁ τοῦ Ἰουσεβίου. Καὶ τῷ δευτέρῳ ἔτει τῆς Δαρείου βασιλείας, ὃν φησὶ Ἡρόδοτος (65) καταλῦσαι τὴν τῶν μάγων ἀρχὴν, ἀποστέλλεται Ζοροβάβελ, ὁ τοῦ Σαλαθιήλ, ἐγείραι καὶ ἐπισκοπεῖσαι τὸν νεῶν, τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις. Συνάγονται οὖν καὶ τῶν Περσῶν οἱ χρόνοι οὕτω· Κύρος, ἑτῆ τριάκοντα (66)· Καμβύσης, δεκαεννέα (67)· Δαρείος, ἕξ καὶ τεσσαράκοντα (68)· Ξέρξης, ἕξ καὶ εἰκοσι· Ἀρταξέρξης ἐν καὶ τεσσαράκοντα· Δαρείος, ὀκτώ (69)· Ἀρταξέρξης, τεσσαρακονταδύο· Ὀχός ἢ Ἀρσῆς, τρία (70). Συνάγεται ἐπὶ τὸ αὐτὸ τῶν Περσικῶν ἑτῆ διακόσια τριακονταπέντε (71). Καθελὼν δὲ τὸν Δαρεῖον τοῦτον Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδὼν κατὰ τὰ προκείμενα ἑτῆ, βασιλεύειν ἀρχεται· ὁμοίως οὖν καὶ τῶν Μακεδονικῶν βασιλέων οἱ χρόνοι οὕτω καταγονται· Ἀλέξανδρος, ἑτῆ δεκαοκτώ (72)· Πτολεμαῖος (73) ὁ Λαγοῦ (74), ἑτῆ τεσσαράκοντα· Πτολεμαῖος ὁ Φιλάδελφος, ἑτῆ εἰκοσιεπτὰ (75)· εἶτα ὁ

Ochus, seu nominum similitudine deceptus, seu memoriæ lapsu, omisit; ut etiam Darium, Arse filium, regum Persiæ postremum, qui cum sex annos regnasset, ab Alexandro devictus est, ut statim sequitur.

(71) *Τριακονταπέντε. Δεκαπέντε* potius, pro ut jam numeri sese habent.

(72) *Δεκαοκτώ. Δώδεκα*, Eusebius, aliique.

(73) *Πτολεμαῖος ὁ Λαγοῦ*. Quoniam varia erant Lagidarum Ptolemæorum cognomina, eo factum est, ut in iis numerandis historiæ non consentiant. Consentiant plerique a Lagi filio usque ad Philometora, ut Tertullianus, Eusebius, Epiphanius (nisi quod hic eum Philopatora dicat), et Strabo, qui reges illos successisse ait, πάλαι παρὰ πατρός αἰετὶ διαδεχόμενοι, usque ad Philometora. Tertius, Evergetes dicitur etiam Epiphanes in prologis Trogi cum Justino editis; sic enim lego illud Utriphonæ. Quartus, Straboni ὁ Φιλοπάτωρ τῆς Ἀγαθοκλείας, de quo Justinus lib. xxx. Quintus, ejus filius Epiphanes, cui tutor a Romanis datus M. Lepidus, maritus Cleopatraz, Antiochi Epiphanis sororis. Sextus, Philometor, quem Popilius adversus Antiochum est tutatus. Strabo: Τοῦτον ἀδελφὸς διεδέξατο ὁ δεύτερος Εὐεργέτης, ὃν καὶ Φύσκωνα προσαγορεύουσι. Hic fratris filium occidit. Justinus lib. xxxviii. Idem ergo est Evergetes et Physcon et Soter, frater Philometoris, non duo, ut viri docti cum Eusebio volunt. Septimus, ejus filius ὁ Λάθουρος ἐπικληθεὶς Straboni, Lathyros in prologo Trogi xxxix, Lathyros alii, quem mater ejecit. Octavus, Alexander, Eusebio ix, quem ita de eo lego in 2 manusc.: « Expulso de regno Physcone Ptolemæo per matrem Cleopatram, et in Cyprum secedente, Ptolemæus, qui et Alexander, succedit. » Nonus, Lathyrys iterum, de quo ita Euseb. legendus: « Ptolem. qui a matre fuerat ejectus, regressus de fuga, regnum obtinuit, quia Alexandrum, qui ante eum fuerat, ob interfectionem matris cives pepulerant. » Decimus, filius ejus, quem Strabo Auletem, Euseb. Dionysium. Alii Dionysium fratrem Cleopatraz putant; sed quia non diu regnavit, ab aliis cum Notho et Alexandro II. omittitur. COLLECT.

(74) *Λαγοῦ*. Scribendum Λάγου, ut Clemens infra, et alii.

(75) *Εἰκοσιεπτὰ*. Eusebius, ὀκτώ καὶ τριάκοντα

Ευεργέτης, ἔτη πέντε καὶ εἰκοσι· εἶτα ὁ Φιλοπάτωρ, ἔτη ἑπτακαίδεκα· μεθ' ὃν ὁ Ἐπιφάνης, ἔτη τέσσαρα καὶ εἰκοσι· τοῦτον διαδέχεται ὁ Φιλομήτωρ, καὶ βασιλεύει ἔτη πέντε καὶ τριάκοντα· μεθ' ὃν ὁ Φύσκων, ἔτη ἑννέα καὶ εἰκοσι (76)· εἶτα ὁ Λάθουρος, ἔτη ἕξ καὶ τριάκοντα· εἶτα ὁ ἐπικληθεὶς Διόνυσος, ἔτη ἑννέα καὶ εἰκοσι (77)· ἐπὶ πᾶσιν ἡ Κλεοπάτρα ἐβασίλευσεν ἔτη δύο καὶ εἰκοσι· μεθ' ἣν τῶν Καππαδόκων βασιλεία ἡμερῶν ὀκτωκαίδεκα. Γίνονται τῶν ἐπὶ ταῦτο καὶ οἱ τῶν Μακεδόνων βασιλέων χρόνοι, ἔτη τριακῶσια δύοδεκα, ἡμέραι ὀκτωκαίδεκα. Ἀποδείκνυνται τοίνυν οἱ ἐπὶ Δαρείου τοῦ Ὑστάσπου προφητεύσαντες, κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος τῆς βασιλείας αὐτοῦ, Ἀγγαῖος καὶ Ζαχαρίας, καὶ ὁ ἐκ τῶν δύοδεκα Ἄγγελος, κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ὀγδόης καὶ τεσσαρακοστῆς Ὀλυμπιάδος προφητεύσαντες, πρεσβύτεροι εἶναι Πυθαγόρου, τοῦ κατὰ τὴν δευτέραν καὶ ἐξηκοστὴν Ὀλυμπιάδα φερομένου· καὶ τοῦ πρεσβυτάτου τῶν παρ' Ἑλλήσι σοφῶν Θαλοῦ, περὶ τὴν πεντηκοστὴν Ὀλυμπιάδα γενομένου. Συνεχρόνισαν δὲ οἱ συγκαταλεγέντες σοφοὶ τῷ Θαλεῖ, ὡς ἴσιν Ἄνδρων ἐν τῷ *Τριπόδι*. Ἡράκλειτος γάρ, μεταγενέστερος ὢν Πυθαγόρου, μὲνηται αὐτοῦ ἐν τῷ συγγράμματι. Ὅθεν ἀναμφιέκτως τῆς τῶν προειρημένων προφητῶν ἡλικίας, σὺν καὶ τοῖς ἐπτά λεγόμενοι σοφοῖς, προγενεστέρα ἂν εἴη ἡ Ὀλυμπιάς ἡ πρώτη, ἢ καὶ ὑστέρα τῶν Ἰλιακῶν δείκνυνται ἔτεσι τετρακοσίοις ἑπτὰ. Ῥάδιον τοίνυν συνδεῖν Σολομῶντα, τὸν κατὰ Μενέλαον γενομένον (ὁ δὲ κατὰ τὰ Ἰλιακὰ ἦν), πολλοῖς ἔτεσι πρεσβύτερον τῶν παρ' Ἑλλήσι σοφῶν. Τοῦτου δ' αὖ ὀπόσοις ἔτεσι Μωϋσῆς προτερεῖ, ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἡμῖν δεδῆλωται. Ἀλέξανδρος δὲ ὁ Πολύτωρ ἐπικληθεὶς, ἐν τῷ περὶ Ἰουδαίων συγγράμματι ἀνέγραψεν τινὰς ἐπιστολὰς (78), Σολομῶντος μὲν πρὸς τε Οὐάρρην τὸν Αἰγύπτου βασιλέα, πρὸς τε τὸν Φοινίκης Τυρίων, τὰς τε αὐτῶν πρὸς Σολομῶντα· καθ' ἃ δείκνυνται ὁ μὲν Οὐάρρης ὅκτω μυριάδας ἀνδρῶν Αἰγυπτίων ἀπισταλέκναι αὐτῷ εἰς οἰκοδομὴν τοῦ νεῦ· ἄτερος δὲ τὰς Ἰσας σὺν ἀρχιτέκτονι Τυρίῳ, ἐκ μητρὸς Ἰουδαίας, ἐκ τῆς φυλῆς Δαβὶδ (79), ὡς ἐκεῖ γέγραπται, Ὑπέρων τοῦνομα (80). Ναὶ μὴν Ὀνομά-

✱ P. 397 ED. POTTER, 332-335 ED. PARIS.

(76) Ἐτη ἑννέα καὶ εἰκοσι. Eusebius, ἔτη ιζ', πῆνας ς'. Idem Ptolemæo Evergetæ, quem a Physcone diversum facit, annos viginti novem tribuit.

(77) Ἐννέα καὶ εἰκοσι. Sic etiam quodam in loco Eusebius: sed alias huic regi triginta annos tribuit.

(78) Ἐπιστολὰς. Salomonis et Hiramii Tyrii epistolæ memorant Menander Ephesius apud Theophilum Antiochenum, *Ad Autolyicum* lib. iii, p. 151, 152 edit. Paris., et Josephus *Antiquitat. Judaic.* lib. viii, cap. 2, ubi refert, ipsas epistolas in Tyri archivis suo tempore asservatas fuisse. Idem eisdem reges ænigmata sibi invicem misisse, ex Dii *Historia Phœnicia* refert, lib. i *Adv. Apionem*. Ipsæ epistolæ etiamnum exstant apud Eusebium *Præp. Evangel.* lib. ix, c. 31 et seq.

(79) Ἐκ τῆς φυλῆς Δαβὶδ. Sic etiam apud Eusebium legitur. Scribendum erat, ἐκ τῆς φυλῆς Δάν, ἢ ex tribu Dan. Respexit enim harum epistolarum auctor II Paralip. ii, 13: « Misi tibi virum prudentem et scientissimum... filium mulieris de filiabus Dan; cujus pater fuit Tyrius. »

lometor, et regnat annis triginta quinque; post quem Physcon, annis viginti novem; deinde Lathurus, annis triginta sex; deinde qui fuit cognominatus Dionysius, annis viginti novem; postrema regnavit Cleopatra viginti duobus annis. Post quam fuit regnum Cappadocum octodecim dierum. Fiunt ergo simul conjuncta Macedonum tempora regum, anni trecenti duodecim, dies octodecim. Apparet ergo, eos, qui tempore Darii, Hystaspis filii, secundo anno ejus regni prophetavere, nempe Aggæum et Zachariam, et Angelum, qui fuit ex duodecim prophetis unus, cum in primo anno quadragesimæ octavæ Olympiadis prophetarint, esse Pythagora antiquiores, qui fertur fuisse sexagesima secunda Olympiade; et Thalete, qui ex Græcorum sapientibus fuit antiquissimus, qui fuit circa quinquagesimam Olympiadem. Qui autem cum Thalete connumerati sunt sapientes, fuerunt eodem tempore, ut ait Andron in *Tripode*. Heraclitus enim, cum esset Pythagora posterior, ejus in suis scriptis meminit. Unde citra controversiam, ætate eorum, qui prius dicti sunt, prophetarum, simul cum iis etiam, qui septem dicuntur sapientes, antiquior fuerit prima Olympias, quæ etiam ostenditur fuisse Iliacis posterior, quadringentis septem annis. Facile ergo potest perspicere, Salomonem, qui fuit tempore Menelai (is autem fuit temporibus Trojanis), fuisse Græcorum sapientibus multis annis antiquiorem. Eo autem rursus quot sit annis prior Moyses, in iis, quæ ante dicta sunt, a nobis declaratum est. Alexander autem, qui Polyhistor est cognominatus, in suo opere de Judæis, aliquas descripsit epistolas, Salomonis quidem, et ad Vaphrem regem Ægypti, et ad regem Phœnicis Tyrionum, et eorum ad Salomonem, in quibus ostenditur quidem Vaphrem octoginta millia virorum Ægyptiorum ei misisse ad templi ædificationem; alterum autem totidem cum architecto Tyrio, ex matre Judæa, ex tribu David, ut Ællic scriptum est, cui nomen Hyperon. Quinetiam Onomacritus Atheniensis, cujus dicuntur esse poemata quæ Orpheo ascribuntur, tempore principa-

(80) Ὑπέρων τοῦνομα. Architectus hic Hiram, vel Hiram, dictus est, III Reg. vii, 13 et 40. Unde igitur Ὑπέρων nomen? scilicet ex epistolæ verbis perperam scriptis aut lectis. Ea vero apud Eusebium sic se habent: Ἀπέσταλλά σοι Τυρίων καὶ Φοινίκων ὀκτακισμυρίους, καὶ ἀρχιτέκτονά σοι ἀπέσταλλα ἄνθρωπον Τύριον, ἐκ μητρὸς Ἰουδαίας, ἐκ τῆς φυλῆς τῆς Δαβὶδ· ὑπὲρ ὧν ἂν αὐτὸν ἐρωτήσης τῶν ὑπὲρ τῶν οὐρανῶν πάντων κατ' ἀρχιτέκτοναν, ὀφηγήσεται σοι, καὶ ποιήσει. « Misi tibi Tyrionum et Phœnicum octo myriadas, et architectum misi tibi hominem Tyrium, ex Judæa matre, e tribu David. Quæcumque eum interrogaveris eorum quæ sub celo sunt, et ad architectonicam spectant, ille tibi explicabit, et effecta dabit. » Clemens legisse videtur, ἐκ τῆς φυλῆς Δαβὶδ, Ὑπέρων, ἂν αὐτ. pro ἐκ τῆς φυλῆς Δαβὶδ· ὑπὲρ ὧν ἂν αὐτ. indeque Ὑπέρων proprium esse architecti nomen putavit. Quod in codicibus continuo ductu absque ulla vocum distinctione exaratis facilius, quam in nostris, fieri potuit.

tus Pisistratarum, circa quinquagesimam Olympiadem, invenitur. Et Orpheus, Musæi discipulus, qui una cum Hercule navigavit. Amphion autem duabus generationibus præcedit 144 Iliaca. Demodocus vero et Phemius, post Trojam captam; ille quidem apud Phæacas, hic vero apud procos, propter artem pulsandi citharam in magna erant existimatione. Jam vero quæ Musæi feruntur esse *Responsa*, aiunt esse Onomacriti; *Craterem* vero Orphei, Zopyri Heracleotæ; et *Descensum ad inferos* esse Prodicii Chii. Ion autem Chius in *Trigrammis* refert Pythagoram quoque quædam ad Orpheum retulisse. Epigenes autem in iis quæ scripsit de poesi, quæ refertur ad Orpheum, dicit esse Cercopis Pythagorei *Descensum ad inferos*, et *Sacram orationem*; *Peplum* autem et *Physica*, Brontini. Porro autem nonnulli quoque Terpantrum inter priscos referunt. Hellenicus certe eum refert

(81) *Όνομάκριτος*. E Tatiano hæc sumpsit Clemens, cujus verba sub *linem Orat. ad Græc.* sunt hæc: 'Όρφεύς δὲ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον Ἡρακλεῖ γέγονεν, ἄλλως τε καὶ τὰ εἰς αὐτὸν ἐπιπερόμενά φασιν ὑπὸ Ὀνομακρίτου τοῦ Ἀθηναίου συντεταχῆθαι, γενομένου κατὰ Πεισιστρατιδῶν ἀρχὴν, περὶ τὴν πεντηχοστὴν Ὀλυμπιάδα. Τοῦ δὲ Ὀρφέως μαθητῆς Μουσαῖος. Ἀμφίων δὲ, δυσὶ προάγων γενεαῖς, τοῦ πλείονα πρὸς τοὺς φιλομαθεῖς συντάττειν ἀπέργει ἡμᾶς. Δημόδοκος δὲ καὶ Φῆμιος κατὰ τὸν αὐτὸν τῶν Τρωϊκῶν πόλεμον γεγονάσι, διέτριβον γὰρ ὁ μὲν παρὰ τοῖς μνηστῆρσιν, ὁ δὲ παρὰ τοῖς Φαίαισιν. « Orpheus una cum Hercule vixit; nam quæ attribuuntur ei poemata Onomacritus Atheniensis, Pisistrati filius imperantibus, circa quinquagesimam Olympiadem composuisse fertur. Orphei discipulus fuit Musæus. De Amphione autem non opus est plura dicere, quod constat duabus ætatibus ante Trojanum bellum claruisse. Porro Demodocus et Phemius sub ipso bello Trojano celebres fuerunt: hic enim procis, ille Phæacibus conversabatur. » Suidas Orphei scripta recitans: *Χρησμοὺς*, οἱ ἀναφέρονται εἰς Ὀνομάκριτον. *Τελετάς*, ὁμοίως δὲ φασὶ καὶ ταύτας Ὀνομακρίτου. Alii aliis auctoribus Orphei poemata tribuerunt. Conf. Lilius Gyraldus in *Vitis poetarum*, Vossius *De poetis Græcis*.

(82) *Όρφεύς τε, ὁ συμπλεύσας Ἡρακλεῖ, Μουσαίου μαθητῆς*. Hæc hoc, vel alio simili modo scribenda sunt: 'Όρφεύς τε, ὁ συμπλεύσας Ἡρακλεῖ, οὗ Μουσαῖος μαθητῆς. Vel, 'Όρφέως τε, τοῦ συμπλεύσαντος Ἡρακλεῖ, Μουσαῖος μαθητῆς. « Et Orphei, qui cum Hercule in Argonautica expeditione navigavit, Musæus discipulus fuit. » Nam Tatianus, loco superius posito, unde horum pleraque Clemens accepit, dicit: 'Όρφέως μαθητῆς Μουσαῖος. « Orphei discipulus fuit Musæus. » Quinetiam alii omnes consentiunt, Orpheum Musæi magistrum fuisse.

(83) *Μετὰ τὴν Ἰ. ἀ.* Tatiani editor scribendum putavit, κατὰ τὴν Ἰλιού ἄλωσιν quod quidem respondet Tatiani verbis, κατὰ τὸν αὐτὸν τῶν Τρωϊκῶν πόλεμον. Sed nihil muto, quia μετὰ τὴν Ἰλιού ἄλωσιν, decem scilicet annos « post Trojam captam, » Ulysses domum redeunte, introducitur ab Homero, inter Phæaces quidem Demodocus, inter Penelopes autem procos Phemius. *Odys. A*, vers. 153:

Κῆρυξ δ' ἐν χερσὶν κίθαρην περιβαλλέουσα ἤκειν
Φημίω, ὃς τὸν πολλὸν ἔκαινοντο πάντας ἀείδων
Φημίω, ὃς δ' ἦειδε παρὰ μνηστῆρσιν ἀνάγκη.

Præco autem in manus citharam perpulchram posuit
Phemio, qui quidem multum omnes superabat
[versus fundens;

Phemio, qui quidem cecinit inter procos vi coactus.

A κριτος (81) ὁ Ἀθηναῖος, οὗ τὰ εἰς Ὀρφέα φερόμενα ποιήματα λέγεται εἶναι, κατὰ τὴν τῶν Πεισιστρατιδῶν ἀρχὴν, περὶ τὴν πεντηχοστὴν Ὀλυμπιάδα, εὐρισκται. Ὀρφεύς τε, ὁ συμπλεύσας Ἡρακλεῖ, Μουσαίου μαθητῆς (82). Ἀμφίων γὰρ δυσὶ προάγου γενεαῖς τῶν Ἰλιακῶν Δημόδοκος δὲ καὶ Φῆμιος, μετὰ τὴν Ἰλιού ἄλωσιν (83). ὁ μὲν γὰρ παρὰ τοῖς Φαίαισιν, ὁ δὲ παρὰ τοῖς μνηστῆρσιν, κατὰ τὸ κθαροῖζεν εὐδοκίμου (84). Καὶ τοὺς μὲν ἀναφερόμενους εἰς Μουσαῖον (85) *Χρησμοὺς* Ὀνομακρίτου εἶναι λέγουσι. τὸν *Κράτηρα* (86) δὲ τὸν Ὀρφέως, Ζωπύρου τοῦ Ἡρακλεώτου τὴν τε *Εἰς ἄδου κατάβασιν* (87), Προδικίου τοῦ Σαμίου. Ἴων δὲ ὁ Χίος ἐν τοῖς *Τριγράμμοις* (88) καὶ Πυθαγόραν εἰς Ὀρφέα ἀνενεγκεῖν τινα ἱστορεῖ. Ἐπιγένης δὲ ἐν τοῖς περὶ τῆς εἰς Ὀρφέα ποιήσεως, *Κέρκωπος* (89) εἶναι λέγει τοῦ Πυθαγορείου τὴν *Εἰς ἄδου κατάβασιν* καὶ τὸν *Ἰερὸν λόγον*. τὸν δὲ *Πέπλον* καὶ τὰ *Odys. θ*, vers. 43:

Καλέσαθε δὲ θεῖον αἰοῖδον,
Δημόδοκον τῷ γὰρ βαθεὺς πέρι δῶκεν αἰοῖδον
Τερπῆρην, ὅσπλη θυμὸς ἐποτρύνῃσεν αἰοῖδον.

Advocate etiam dirinum cantem,
Demodocum: huic enim Deus excellenter dedit
[cantilenam
Ad oblectandum, quocumque animus eum impulerit
[canere.

(84) *Εὐδοκίμου*. Structuræ lex postulat εὐδοκίμου, vel dualiter εὐδοκίμειτην, vel singulariter εὐδοκίμει. SYLBERG.

(85) *Μουσαῖον*. Pausanias in *Atticis* pag. 39 edit. Πανον. : Ἐγὼ δὲ ἔπη ἐξελεξάμην, ἐν οἷς ἐστὶ, πέτρεσθαι Μουσαῖον ὑπὸ Βορέου δῶρον (f. φερόμενον) δεκεῖν δὲ μοι, πεποίτηεν αὐτὰ Ὀνομάκριτος, καὶ ἐπιν οὐδὲν Μουσαίου βεβαίως, ὅτι: μὴ μόνον εἰς Δημήτρα ὕμνος Λυκοῦρδαι. « Ego etiam carmina adnotavi, in quibus dicunt, Musæum volitare a Borea veclum. Ut mihi autem videtur, ea fecit Onomacritus; nec quidquam exstat, quod Musæi certo sit, præter hymnum in Cererem, Lycomedidicatum. »

(86) *Κράτηρα*. Scribendum *Κρατήρα*. Suidas *Κρατήρα* vocat, v. Ὀρφεύς. *Κρατήρα*, ταῦτα Ζωπύρου φασίν. Idem Ἰερὸν λόγον vocat, quos Clemens in singul. num. Ἰερὸν λόγον. *Κρατήρα* legendum, monuerunt etiam Lowthius et Reinesius *Var. lect. lib. 1*, et *Rursus lib. iii*, cap. 5.

(87) *Εἰς ἄδου κατάβ.* Suidas hoc opus Herodico Perinthio tribuit: *Εἰς ἄδου κατάβασιν* ταῦτα Ἡροδίκου Περινθίου.

(88) *Τριγράμμοις*. Τριασμούς hoc poema vocavit Suidas: Ἐγραψε δὲ τριασμούς; λέγονται δὲ εἶναι Ἴωνος τοῦ τραγικοῦ. Sed verum huius operis nomen fuisse *Τριασμοί*, locuples testis est Harpocration v. Ἴων, quod olim observavit Casaubonus, itemque Menagius *Observat.* in hæc Diogenis Laertii verba (e quibus sua sumpsisse videtur Clemens) in *Pythagora* pag. 493: Ἴων δὲ ὁ Χίος ἐν τοῖς *Τριασμοῖς* ψῆσιν αὐτῶν ἕνια ποιήσαντα ἀνενεγκεῖν εἰς Ὀρφέα. « Ion autem in *Triagmis* ait Pythagoram, cum poema quoddam scripsisset, Orphei, titulum adnotasse. » Conf. Reinesius *Var. lect. lib. 1*, cap. 22, et Bentleius nostras in *Dissertatione critica Maletae* subjuncta.

(89) *Κέρκωπος*. Malim *Κέρκωπος* per ω. Sic enim scribendum esse monuit Suidas, *Κέρκωψ*, *Κέρκωπος*. *Κέρκωψ* δὲ, *Κέρκωπος*. Idem Orphei scripta enumerans, *Κέρκωπος* retinuit, v. Ὀρφεύς. Ἰερὸς λόγος ἐν βαφροδαις κθ', λέγονται δὲ εἶναι Θεοργήτου τοῦ Θεσσαλοῦ· οἱ δὲ *Κέρκωπος* τοῦ Πυθαγορείου. Cicero *lib. 1 De natura deorum*: « Orpheum prætam Aristoteles docet nunquam fuisse; et hoc Orphicum

Φυσικά Βροντίου (90). Ναί μὴν καὶ Τέρπανδρον ἄρχαίουςί τινες· Ἑλλάνικος γοῦν τοῦτον ἱστορεῖ κατὰ Μίδα γεγονέναι· Φανείας δὲ, πρὸ Τερπάνδρου τῆς Λέσχης τὸν Λέσιον, Ἀρχιλόχου νεώτερον φέρεῖ τὸν Τέρπανδρον διημιλλῆσθαι δὲ τὸν Λέσχην Ἀρκίνο, καὶ νενικηθέναι· Ξάνθος δὲ ὁ Λυδός, περὶ τὴν ὀκτωκαιδεκάτην Ὀλυμπιάδα· ὡς δὲ Διονύσιος, περὶ τὴν πεντεκαιδεκάτην (91) Θάσον ἐκτίσθαι (92)· ὡς εἶναι συμφανές (93), τὸν Ἀρχιλόχον μετὰ τὴν εἰκοστὴν ἕδη γνωρίζεσθαι Ὀλυμπιάδα. Μέννηται γοῦν καὶ τῆς Μαγνητῶν ἀπωλείας, προσφάτως γεγενημένης. Σιμωνίδης μὲν οὖν κατὰ Ἀρχιλόχον φέρεται· Καλλίνος (94) δὲ, πρεσβύτερος οὐ μακρῶν τῶν γὰρ Μαγνητῶν ὁ μὲν Ἀρχιλόχος ἀπολωλῶτων, ὁ δὲ εἰσημερῶντων μέμνηται. Εὐμηλος δὲ ὁ Κορίνθιος, πρεσβύτερος ὢν, ἐπιβεβληκέναι Ἀρχίτῳ τῷ Συρακούσι κτίσαντι. Καὶ ταῦτα μὲν προήχθημεν εἰπεῖν, ὅτι μάλιστα ἐν τοῖς πάλαι τοῖς τοῦ κύκλου ποιηταῖς (95) τίθεσιν. Ἡδὲ καὶ παρ' Ἑλλήσι χρησμοῶλοι συχνοὶ γεγονέναι φέρονται, ὡς οἱ Βάκιδες (96),

⚭ P. 398 ED. POTTER.

carmen Pythagorici ferunt cujusdam fuisse Cercopis.)

(90) *Βροντίου*. Suidas, loco jam dicto : Πέπλορ καὶ Δίκτηορ· καὶ ταῦτα Ζωπύρου τοῦ Ἑρακλεώτου· αἱ δὲ, Βροντίου. Ubi scribendum Βροντίου, ut paulo post hunc virum rectius ipse vocat.

(91) *Πεντεκαιδεκάτην*. Archilochum Olymp. xxiii darnisse testantur Tatianus et Eusebius.

(92) *Θάσον ἐκτίσθαι*. Quomodo ex eo, quod Thasus Olympiade xv condita fuit, apparet Archilochum post Olymp. xx claruisse? Certe Archilochus non e Thaso, sed Paro oriundus fuit, idque ante Thasum conditum. Porro videtur hic locus mutilus esse. Thasi autem una cum Archilocho meminit fortasse Clemens, eo quod urbs ea jussu oraculi Telesicli, Archilochi filio, dati condita fuerit. Stephanus Byzantinus v. Θάσος: Ὅτι δὲ καὶ Ἀερία ἢ Θάσος, ἦλον ἐκ τοῦ χρησμοῦ τοῦ δοθέντος τῷ τοῦ Ἀρχιλόχου·

Ἄγγειλον Παρίοις, Τελεσίκληις, ὡς σε καλεῖω, Νηίσφ ἐν Ἑρῆτῃ κτίσειν εὐδαίμων ἄστυ.

(93) Quod autem Thassus dicta etiam fuerit Aeria, patet ex oraculo Archilochi filium sic hortanti :

*Dic Parisi, Telesicles, ut te jubeo,
Insula in Aeria urbem claram ut condant.*)

Hinc Thasum, Pariorum coloniam vocat Thucydides lib. iv, et Strabo lib. x, p. 487, ait : Πάρος· ἐνεῦθεν τὴν Ἀρχιλόχος ὁ ποιητής· ὑπὸ δὲ Παρίων ἐκτίσθη Θάσος. (Parus, unde oriundus fuit Archilochus poeta. A Parisi autem condita est Thassus.)

(95) *Συμφανές*. Flor. edit., συμπανές, nihil ad rem. STILBURG.

(94) *Καλλίνος*. Hæc Clemens a Strabone, vel uterque ab eodem auctore didicisti. Sic enim ille, *Geograph.* lib. xiv, p. 647 : Καὶ τὸ παλαιὸν δὲ συνέβη τοῖς Μάγνησιν ὑπὸ Τρηρῶν ἄρδην ἀναιρεθῆναι, Κιμμερικῶν ἔθνους, εὐτυχῆσαντος πολλῶν χρόνων τῷ δὲ ἔσθῃ· ἔπει Μιλησίους κατασχεῖν τὸν τόπον. Καλλίνος μὲν οὖν ὡς εὐτυγούντων ἔτι Μαγνητῶν μέμνηται, καὶ κατορθούντων ἐν τῷ πρὸς Ἐφεσίους πολέμῳ· Ἀρχιλόχος δὲ ἕδη φαίνεται γνωρίζων τὴν γενομένην αὐτοῖς συμφορὰν, κλαίειν θάσσον οὐ τὰ Μαγνητῶν κακὰ· ἔξ οὗ καὶ νεώτερον εἶναι Καλλίνου τεμαίρεσθαι πάρεστιν. (Antiquitus contigit Magnetibus, ut laudatus a Tretribus delerentur, gente Cimbrica, quæ diu lætis usa est successibus; sequenti autem anno Milesii locum obtinerent. Unde Callinus quidem ita meminit Magnetum, ut qui secundis adhuc rebus uterentur, et in bello contra Ephesios felici-

fuisse ✕ tempore Midæ; Phaniæ autem ponens Leschen Lesbian ante Terpandrum, refert Terpandrum esse Archilochi recentiore, Leschen autem concertasse cum Arctino, et vicisse; Xanthus autem Lylius circa octavam decimam Olympiadem; ut autem Dionysius, circa quintam decimam Olympiadem Thasum fuisse conditam; ut sit evidens jam cognitum fuisse Archilochum post vicesimam Olympiadem. Meminit certe et Magnetum exitii, ut paulo ante facti. At fertur quidem Simonides fuisse tempore Archilochi; Callinus autem non multo antiquior; Magnetum enim interitus meminit Archilochus; hic vero eorundem, ut quorum essent res secundæ, meminit. Eumelus autem Corinthius, cum esset antiquior, dicitur congressus fuisse cum Archia, qui condidit Syracusas. Et hæc quidem inductus sum ut dicerem, quod maxime quidem inter vetustissimos poetas ponant cyclicos. Jam vero inter Græcos quoque dicuntur fuisse multi, qui responsa dederunt, sicut Bacides; unus quidem Bæo-

ter decertarent: Archilochus autem jam cognitum habens eorum calamitatem, videtur plorare Magnetum mala; unde etiam colligi potest, fuisse eum Callino posteriore.)

(95) *Κύκλον ποιητῆς*. Κύκλον, Ἐπικὸν κύκλον, vel τὸν τῶν ἐποικῶν κύκλον vocabant corpus quoddam poeticum, constans ex antiquissimis poetis epicis, qui historiam fabularem descripserunt. Eius meminit Horatius *De arte poet.* vers. 152 :

Nec circa vilem patulumque moraberis orbem

Et rursus vers. 136 :

*Nec sic incipies, ut scriptor cyclicus olim:
Fortunam Priami cantabo et nobile bellum.*

Totum epici cycli argumentum Photius in *Bibliotheca* ex Proclo declaravit his verbis : Διαλαμβάνει δὲ καὶ περὶ τοῦ λεγομένου Ἐπικῶν κύκλου· ὡς ἀρχεται μὲν ἐκ τῆς οὐρανοῦ καὶ γῆς μυθολογουμένης μίξεως· ἐξ ἧς αὐτῶ καὶ τρεῖς παῖδας γινώσκουσιν Ἐκατόγχειρας, καὶ τρεῖς ἑτέρους ἀποτίκτουσι Κύκλωπας. Διεξέρχεται δὲ περὶ θεῶν, τὰ τε ἄλλα τοῖς Ἑλλήσι μυθολογούμενα, καὶ εἰ τοῦ τι καὶ πρὸς ἱστορίαν ἐξελθίθεται. Καὶ περατοῦται ὁ Ἐπικὸς κύκλος συμφορῶν ἐκ διαφόρων ποιητῶν μέχρι τῆς εἰς Ἰθάκην ἀποβάσεως Ὀδυσσεύς. Λέγει δὲ, ὡς τοῦ Ἐπικῶν κύκλου τὰ ποιήματα διασώζεται καὶ σπουδάζεται τοῖς πολλοῖς οὐχ οὕτω διὰ τὴν ἀρετὴν, ὡς διὰ τὴν ἀκολουθίαν τῶν ἐν αὐτῷ πραγμάτων. Λέγει δὲ καὶ τὰ ὀνόματα καὶ τὰς πατρίδας τῶν πραγματευσαμένων τῶν Ἐπικῶν κύκλου. (Disserit etiam de cyclo epico, quod incipiat a fabulari Coeli ac Terræ commistione, ex qua tres liberi Centimani, et tres alii Cyclopes nati fuisse memorantur. Quin etiam de diis tractat, et quæcumque a Græcis seu fabulose, seu vere traduntur, comprehendit. Denique, *Epicus hic cyclus*, ex diversis auctoribus compositus, Ulyssis in Ithacam descensu terminatur. Refert præterea, *Cycli epici* poemata a plerisque, non tam propter excellentiam suam, quam propter rerum, quas continent, seriem atque ordinem æstimari. Quin etiam eorum nomina ac patrias describit, qui *Epicum cyclum* composuerunt.) Conf. quæ de hoc Cyclo collegit Casaubonus, *Animadv.* in Athenæi lib. vii, cap. 3.

(96) *Βάκιδες*. Aristophanis scholiastes tres Bacidas enumerat, ad *Equites*, Τρεῖς Βάκιδες ἐγένοντο· οὗτος μὲν Ἀττικὸς καὶ μάστις, ὁ δὲ Λοκρὸς, ὁ δὲ Βοιωτὸς. Idem ad *Ares*, et rursus ad *Pæcem* adnotat : Βάκιδες ὁμοίως τρεῖς· ὁ μὲν, ἐξ Ἑλεῶνος, τῆς Βοιωτίας, ὁ δὲ Ἀθηναῖος, ὁ δὲ Ἀρκάς.

tius, alter vero Arcas, qui multa multis prædixerunt. Atheniensis autem Amphileti consilio Pisistratus quoque confirmavit tyrannidem, cum ei invadendi tempus significasset. Taceatur enim Cometa Cretensis, Cinyras Cyprius, Admetus Thessalus, Aristæus ✕ Cyrenæus, Amphiarus Atheniensis, Timoxeus Corcyræus, Demænetus Phocensis, Epigenes Thespiensis, Nicias Carystius, Aristo Thessalus, Dionysius Carthaginiensis, Cleophon Corinthius, Hippo filia Chironis, et Bæo, et Manto, et Sibyllarum turba, Samia, Colophoniam, Cumæa, Erythræa, Phyto, Taraxandra, Macetis, Thessala, Thesprotis; et rursus Calchas et Mopsus, qui fuerint Trojanis temporibus: antiquior autem erat Mopsus, ut qui navigaret una cum Argonautis. Aiunt autem Battum Cyrenæum composuisse eam, quæ Mopsi dicitur, *Divinationem*. Et Dorotheus in primo *Pandecta*, refert Mopsum audiisse Alcyonem et Coronem. Præscientiæ autem Pythagoras quoque magnus semper mentem adhibuit, et Abaris Hyperboreus, et Aristæas Proconnesius, et Epimenides Cretensis qui venit Spartam, et Zoroaster Medus, et Empedocles, Agrigentinus, et Phormio Lacon. Quin etiam Polyaratus Thasius, et Empedotimus Syracusanus, et post hos maxime Socrates Atheniensis: « Est enim mihi, » inquit in *Theage*, « quod ab ineunte ætate divina sorte accidit, signum dæmonis. Id autem est vox, quæ ubi fuerit edita, retinet ne faciam quod sum facturus, hortatur autem nunquam. » Et Exæcestus Phocensium tyrannus, duos gestans incantatos annulos, per sonitum, quem inter se invicem edebant, sciebat tempus rerum gerendarum: est tamen dolo interfectus, etiamsi id ei prius significasset sonitus, ut dicit Aristoteles in *Republica Phocensium*. Quin etiam ex iis qui aliquando fuerunt homines in Ægypto, opinione autem hominum

✕ P. 399 ED. POTTER, 334 ED. PARIS.

(97) Τοῦ Ἀθηναίου Ἀμφιλύτου. Ἀμφιλύτου scribendum. Erat autem Amphilytus vates Acarnania oriundus. Ejus historiam fuse narrat Herodotus lib. 1, c. 62: Ἐνθαῦτα θεῆν ποιμπῆ χρωόμενος παρισταται Πεισιστράτῳ Ἀμφιλύτος ὁ Ἀκαρναν, χρησμολόγος ἀνήρ, κ. τ. λ., « Ibidem divino impetu fretus Amphilytus Acarnan ariolus, Pisistrato adfuit, » etc. Clemens eum Atheniensem appellat, quod Athenis commemoratus sit: unde etiam ἡμεδαπὸν, « nostratem, » eundem vocat Socrates in Platonis *Theage*, pag. 90: Βάκις τε, καὶ Σίβυλλα, καὶ ὁ ἡμεδαπὸς Ἀμφιλύτος. « Bacis, et Sibylla, et Amphilytus nostras. » (98) Ἀρισταίος. Ἀριστέας scribendum esse docuit D. Hæschelius in not. ad Origen. *Adv. Celsum*, p. 113. Conf. Herodotus *Melpom.*; Plutarchus *Romulo*; Strabo lib. xiv; Athenæus lib. xiii; Suidas, Gellius lib. ix, cap. 4.

(99) Ἀμφιάρως ὁ Ἀθηναῖος. An potius, ὁ Ἀργεῖος, « Argivus? » Notum enim est, Argis oriundum, ibique plerumque versatum fuisse Amphiarum, Oicli filium, vatem Thebano bello clarissimum.

(1) Τιμόθεος. A. Τιμόθεος: sed rectius forte Τιμόθεος. SYLB.

(2) Ἡ Σαμία. Auctor *Epitomes temporum*, sub Osea, postremo Israelis rege, hoc modo Sibyllas enumerat: Τοῦτο τῷ ἔτει Σίβυλλα ἢ Ἐρυθραία ἐν Αἰγύπτῳ ἐγνωρίζετο. Γεγόνασι δὲ καὶ ἄλλαι ἰα' Σί-

Δ ὁ μὲν Βοιωτῆς, ὁ δὲ Ἀρκάς, πολλὰ πολλοῖς προαγορεύσαντες. Τῇ δὲ τοῦ Ἀθηναίου Ἀμφιλύτου (97) συμβουλῇ καὶ Πεισιστράτος ἐκράτυνε τὴν τυραννίδα, τὸν καιρὸν τῆς ἐπιθέσεως δηλώσαντος. Σιγάσθω γὰρ Κομήτης ὁ Κρής, Κινύρας ὁ Κύπριος, Ἄδμητος ὁ Θετταλὸς; Ἀρισταίος (98) ὁ Κυρηναῖος, Ἀμφιάρως ὁ Ἀθηναῖος (99), Τιμόθεος (1) ὁ Κερκυραῖος, Δεμαίνετος ὁ Φωκαεὺς, Ἐπιγένης ὁ Θεσπιεὺς, Νικίας ὁ Καρύστιος, Ἀρίστων ὁ Θετταλὸς, Διονύσιος ὁ Καρχηδόνιος, Κλεοφῶν ὁ Κορίνθιος, Ἰππῶ τε ἢ Χεῖρωνος, καὶ Βοῶ, καὶ Μαντῶ, καὶ τῶν Σιβυλλῶν τὸ πλῆθος, ἢ Σαμία (2), ἢ Κολοφωνία, ἢ Κυμαία, ἢ Ἐρυθραία, ἢ Φυτώ (3), ἢ Ταραξάνδρα, ἢ Μακέτις, ἢ Θετταλὴ, ἢ Θεσπρωτὶς: Κάλχας τε αὐτῶ, καὶ Μόψος, οἱ κατὰ τὰ Τρωϊκά γεγῆνασι: πρεσβύτερος δὲ ὁ Μόψος (4), ὡς ἂν συμπλεύσας τοῖς Ἀργοναύταις. Φασὶ δὲ τὴν Μόψου καλουμένην *Μαντικὴν* συντάξαι τὸν Κυρηναῖον Βάττον: Δωρόθεός τε ἐν τῷ πρώτῳ *Πανδέκτῃ* Ἀλκυόνος καὶ Κορώνης ἐπακοῦσαι τὸν Μόψου ἱστορεῖ. Προγνώσει (5) δὲ καὶ Πυθαγόρας ὁ μέγας προσαναεῖχεν αἰεὶ, Ἄδαρις τε ὁ Ὑπερβόρεος, καὶ Ἀρισταίας (6) ὁ Προκωνήσιος, Ἐπιμενίδης τε ὁ Κρής, ὅστις εἰς Σπάρτην ἀφίκετο, καὶ Ζωροάστρης ὁ Μῆδος, Ἐμπεδοκλῆς τε ὁ Ἀκραγαντῖνος, καὶ Φορμίων ὁ Λάκων: ναὶ μὴ Πολυάρατος ὁ Θάσιος, Ἐμπεδοτίμος τε ὁ Συρακούσιος: ἐπὶ τε τούτοις Σωκράτης ὁ Ἀθηναῖος μάλιστα: « Ἔστι (7) γὰρ μοι, » φησὶν ἐν τῷ *Θεάγει*, « ἐκταίδος ἀρξάμενον θεῖα μοῖρα παραγινόμενον δαιμόνιον σημεῖον. Τοῦτο δὲ ἐστὶ φωνή, ἢ ὅταν γένηται, ἐπίσχει τοῦτο, ὃ μέλλω πράττειν, προτρέπει δὲ οὐδέποτε. »

Γ Ἐξήχεστος τε, ὁ Φωκῶν τύραννος, δύο δακτυλίουσ φορῶν γεγοητευμένους, τῷ ψόφῳ τῷ πρὸς ἀλλήλους διησθάνετο τοὺς καιροὺς τῶν πράξεων: ἀπέθανε δὲ ὁμοῦ δολοφονηθεὶς, καίτοι προσημήναντος τοῦ ψόφου, ὡς φησὶν Ἀριστοτέλης ἐν τῇ *Φωκῶν πολιτεία*: Ἄλλὰ καὶ τῶν παρ' Αἰγυπτίοις ἀνθρώπων ποτὲ γε-

βυλλαι, ἢ Ἐβραία, ἢ Περσὶς, ἢ Δελφίς, ἢ Ἀδὰν, ἢ Κιμμερία, ἢ Σαμία, ἢ Ῥοφία, ἢ Κυμαία, ἢ Λιβύη, ἢ Τρωάς, ἢ Φρυγία, ἢ Τιβουρτία: « Hoc anno Sibylla Erythraea in Ægypto claruit. Erant autem aliae præterea Sibyllæ undecim, Hebræa, Persica, Delphica, Adæ, Cimmeria, Samia, Rhophia, Cumæa, Libya, Troica, Phrygia, Tiburtina. » Lactantius lib. 1, cap. 6, e Varrone decem Sibyllas numeravit: 1, Persicam; 2, Libyssam; 3, Delphicam; 4, Cumæam; 5, Erythream; 6, Samiam; 7, Cumfanam, nomine Amalthæam, Demophilam, vel Herophilam; 8, Helle-sponticam in agro Trojano natam; 9, Phrygiam; 10, Tiburtem, nomine Albuniam. Altitalia eis nomina et patrias, diversum etiam numerum tribuunt.

(3) Φυτώ. Verius forte Πυτώ, transposita aspiratione: ut intelligatur Delphica Sibylla. SYLB. BAC.

(4) Πρεσβύτερος δὲ ὁ Μόψος. Duo fuere Mopsi, quorum prior cum Argonautis navigavit, posterior Calchantem vicit. Conf. Lycophronis *Cassandra*, v. 426 et 980, ibique Tzetze scholia.

(5) Προγνώσει. De Pythagoræ et Abaridis vaticinatione conf. Porphyrius *De vita Pythagoræ* num. 24 et seq., quæque ibi adnotavit C. Ritterhusius.

(6) Ἀρισταίας. Ἀριστέας scribendum, ut supra.

(7) Ἔστι. Hæc dicit Socrates in Platonis *Theage* p. 95: Ἔστι γὰρ τι θεῖα μοῖρα παρεπόμενον ἐμῶ, ἐκ παιδὸς ἀρξάμενον, δαιμόνιον. Ἔστι δὲ τοῦτο φωνή, ἢ ὅταν γένηται, αἰεὶ μοι σημαίνει, ὃ ἂν μέλλω πρά-

κρίτων δὲ ἀνθρωπίνῃ δόξῃ θεῶν, Ἐρμῆς τε ὁ Θη-
 βαιός καὶ Ἀσκληπιὸς ὁ Μεμφίτης· Τειρεσίας τε αὐ-
 τὸν καὶ Μαντῶ ἐν Θήβαις, ὡς φησὶν Εὐριπίδης (8)· Ἐλε-
 νος ἦδη (9) καὶ Λαοκόων, καὶ Οἰνώνη, καὶ Βρῆνος (10)
 ἐν Τίω· Κρῆνος γὰρ εἰς τῶν Ἡρακλειδῶν ἐπιφανῆς
 φέρεται μάντις· καὶ Ἰαμος ἄλλος ἐν Ἡλίδι, ἀφ' οὗ
 αἱ Ἰαμίδαι· Πολυίδος τε ἐν Ἀργεῖ, ἐν Μεγάροις, οὗ
 μνήσεται ἡ τραγῳδία. Τί μοι Τηλεμον καταλέγειν,
 ἔ, Κυκλώπων μάντις ὢν, Πολυφῆμῳ θεοσπίζει τὰ
 κατὰ τὴν Ὀδυσσεύς πλάνην, ἢ τὸν Ἀθήνησιν Ὀνο-
 μάκριτον· ἢ τὸν Ἀμφιάρειον, τὸν σὺν τοῖς ἑπτὰ τοῖς
 ἐπὶ Θήβας στρατεύσασι, μὲν γενεᾶ τῆς Ἰλίου ἀλώ-
 σαις πρεσβύτερον φερόμενον· ἢ Θεοκλύμενον ἐν Κε-
 φαλληνίᾳ· ἢ Τελμισὸν ἐν Καρίᾳ, ἢ Γάλεον ἐν Σικε-
 λῆ; Ἐλεν δ' ἂν καὶ ἕτεροι πρὸς τοῦτοις, Ἰδμων ὁ σὺν
 τοῖς Ἀργοναύταις, Φημονόῃ Δελφίς, Μόψος ὁ Ἀπόλ-
 λωνος καὶ Μαντοῦς (11) ἐν Παμφυλίᾳ, καὶ Ἀμφιλο-
 χος Ἀμφιαράου ἐν Κιλικίᾳ, Ἀλκμῆων (12) ἐν Ἀκαρ-
 νίᾳ, Ἀνίας ἐν Δήλῳ, Ἀρίστανδρος τε ὁ Τελμισο-
 αῦς, ὁ σὺν Ἀλεξάνδρῳ γενόμενος. Ἡδὲ καὶ Ὀρ-
 φεῖ Φιλόχορος μάντιν ἱστορεῖ γενέσθαι ἐν τῷ πρώτῳ
 Περὶ μαντικῆς. Θεόπομπος δὲ, καὶ Ἐφορος, καὶ
 Τιμαίος, Ὀρθαγόραν τινὰ μάντιν ἀναγράφουσι· κα-
 θέπερ ὁ Σάμιος Πυθοκλῆς ἐν τετάρτῳ Ἰταλικῶν,
 Γάϊον Τούλιον Νέπωτα. Ἄλλ' οἱ μὲν, ἢ κλέπται πάντες
 καὶ λήϊστα, ἢ ὡς φησὶν ἡ Γραφή (13), τὰ πλεῖστα ἐκ
 παρατηρήσεως καὶ ἐξ εἰκότων προειρηκότας, καθάπερ
 εἰ φροσῶνμονοῦντες ἱατροὶ τε καὶ μάντις· οἱ δὲ
 καὶ ὑπὸ δαιμόνων κινήθεντες, ἢ ὑδάτων, καὶ θυμια-
 μάτων, καὶ ἀέρος ποιοῦ ἐκταραχθέντες· παρὰ Ἑβραίοις
 δὲ οἱ προφῆται δυνάμει Θεοῦ καὶ ἐπινοίᾳ· πρὸ μὲν
 τοῦ Νόμου Ἀδάμ (14), ἐπὶ τε τῆς γυναικὸς ἐπὶ τε
 τῆς ζώων ὀνομασίας προθεσπίσας· καὶ Νῶε, μετά-
 των κηρύξας (15)· Ἀβραάμ τε, καὶ Ἰσαάκ, καὶ
 Ἰακώβ, ἀντικρυς οὐκ ὀλίγα τῶν μελλόντων καὶ ἦδη

A dii fuerunt, Hermes Thebanus, et Æsculapius Mem-
 phitanus; et rursus Tiresias, et Manto Thebis, ut
 dicit Euripides. Jam Helenus, et Laocoon, et
 Ænone, et Brenus in Ilio. Crenus enim unus Hera-
 clidarum dicitur insignis vates, et Jamus alius in
 Elide, a quo Janidæ; et Polyidus Argis et Megaris,
 cujus meminit tragedia. Quid opus est recensere
 Telemum, ✕ qui, cum esset vates Cyclopum, præ-
 dixit Polyphemo ea, quæ in errore Ulyssis even-
 runt; aut eum, qui erat Athenis, Onomacritum,
 aut Amphiarum, qui cum septem qui adversus
 Thebas bellum gesserunt fertur Troja capta una
 generatione fuisse prior; aut Theoclymenum in
 Cephallenia, aut Telmessum in Caria, aut Galeum
 in Sicilia? Præter hos autem fuerint etiam alii,
 B Idmon, qui fuit cum Argonautis, Pemonoe Del-
 phica, Mopsus Apollinis filius et Manteus in Pam-
 phylia, et Amphiloachus, Amphiarai filius, in Cilicia,
 Alcmeon apud Acarnanes, Anias in Delo, Aristander
 Telmessensis, qui fuit cum Alexandro. Jam vero
 Philochorus, in primo *De divinatione*, refert Or-
 pheum fuisse vatem. Theopompus autem, et Epho-
 rus, et Timæus Orthagoram quemdam vatem fuisse
 scribunt: quemadmodum Pythocles Samius in
 quarto *Rerum Italicarum*, Caium Julium Nepotem.
 Sed illi quidem « fures omnes, et latrones », ut
 dicit Scriptura, plurima ex observatione et ex veri-
 similibus prædixerunt, sicut medici et vates, qui
 conjectant ex regula naturæ; alii autem etiam a
 dæmonibus incitati, vel per aquas, et suffitus, et
 C aerem aliqua qualitate præditum, perturbati; apud
 Hebræos autem Dei virtute et inspiratione, ante le-
 gem quidem Adam, qui et de muliere et de ani-
 mantum nominatione futura prædixit; et Noe, qui
 145 prædicavit poenitentiam; et Abraham, Isaac et

✕ P. 400 ED. POTTER, 335 ED. PARIS. • Joan. x, 8.

τὴν, τοῦτου ἀποτροπῆν· προτρέπει δὲ οὐδέποτε·
 « Adest mihi divina quadam sorte dæmonium quod-
 dam, a pueritia me secutum: hoc autem vox est
 quædam, quæ cum sit, semper ejus rei, quam factu-
 rus sum, dissuasionem innuit, provocat vero nun-
 quam. »
 (8) *Εὐριπίδης*. Respicere videtur Euripidis *Phæ-
 niæ*, v. 841, etc.
 (9) *Ἡδὲ*. Ἐτι legimus aptius. SYLBERG.
 (10) *Οἰνώνη, καὶ Βρῆνος*. Guil. Canterus, Notis D
 ad Lycophronem, legit Οἰνώνη Κεθρῆνος, scil. θυγά-
 τρ· ut Apollodorus lib. iii, Οἰνώνην, τὴν Κεθρῆνος
 τοῦ ποταμοῦ θυγατέρα. Non tamen male A, qui le-
 gendum censet, Οἰνώνη καὶ Κρῆνος· causalis sane
 particula, quæ sequitur, ei lectioni quadantenus pa-
 trocinatur. De Jaimo, et Jamidis posteris ejus, me-
 minit etiam Pausanias 94, 10 et 179, 1; de Telemo
 Homerus *Odys.* D, extremo. SYLBERG. — Conf. de
 Jaimo Petrus Victorius *Var. lect.* lib. xiii, c. 15.
 (11) *Μόψος ὁ Ἀπόλλωνος καὶ Μαντοῦς*. Flor.
 edit., Μόψος ὁ Ἀπόλλωνος, καὶ Μαντεύς· quasi de
 duobus, Mopso nempe et Manteo. Nostram lectio-
 nem, Μόψος ὁ Ἀπόλλωνος καὶ Μαντοῦς, cum alia
 tenetur, tum ea, quæ a Natale Comite narrantur
Mythologiae lib. iv, p. 557. SYLBERG.
 (12) *Ἀλκμῆων*. Scribendum Ἀλκμαίων· nam ε
 et αι propter soni similitudinem sunt admodum εὐ-
 μεταβολοί. Clemens Acarnanem vocat, quod eum lo-
 cum habitavit, quem qui postea Acarnanes dicti

sunt, tenuerunt. Nam Acarnanes ab Acarnane,
 Alcmaeonis filio, nominati sunt, teste Pausania in
Arcadicis, p. 492 edit. Hanov. Ἀπὸ δὲ τοῦ Ἀκαρνᾶ-
 νος τοῦ ἐν τῇ ἡπείρῳ ταύτῃ τὸ ὄνομα τὸ νῦν γενέ-
 σθαι λέγουσι τὰ προτοῦ Κούρησι καλουμένους· ἢ Ab
 Acarnane, Alcmaeonis et Callirhoes filio, gentem,
 quæ illam continentis oram tenet, denominatam exi-
 stimant, cum antea Curetes vocarentur. De Anio
 Delio notus est Virgilius versus *Æneid.* lib. iii, v. 80:
Rex Anius, rex idem hominum, Phæbique sacerdos.
 (13) *Ἡ Γραφή*. Conf. quæ ad principium *Strom.*
 ii dicenda sunt.
 (14) *Ἀδάμ*. Adamum prophetam credidit Justi-
 nus M. cum dixit, Christi adventum prædictum
 fuisse, πρὶν ἢ φανῆναι αὐτὸν ἔτεσιν πεντακισχιλίοις,
 « priusquam apparuerit annis quinque mille: »
Apolog. 1, p. 62 edit. Oxon. In *Recognitionibus* Cle-
 mentis Petrus affirmat, « certum esse primum ho-
 minem prophetam fuisse: » lib. 1, sect. 47. Conf.
Clementinorum homil. 3, sect. 17 et seq., 42 et seq.;
 homil. 8, sect. 10, et Clementina *Epitome de gestis*
Petri, sect. 40. Unde hæretici librum Adami nomine
 inscriptum ediderunt, de quo conf. *Constitutionum*
apostol. lib vi, c. 16, et quæ ibi adnotavit Cotele-
 rius.
 (15) *Μετάνοιαν κηρύξας*. Νῶε δ· καινοσύνης κη-
 ρυξας, II Pet. ii, 5.

Jacob, qui aperte non pauca ex futuris, et iis, quæ jam instabant, præsignificabant; legis autem tempore, Moyses et Aaron; post quos prophetavere Jesus filius Nave, Samuel, Gad, Nathan, Achias, Samæas, Jehu, Elias, Michæas, Abdiu, Elisæus, Abdadonai, Amos, Isaias, Osee, Jonas, Joel, Jeremias, Sophonias filius Buzi, Ezechiel, Urias, Ambacum, Nahum, Daniel, Misael qui præerit rationibus, Aggæus, Zacharias, et Angelus, qui erat ex duodecim unus. Sunt autem omnes prophetæ triginta quinque. Ex mulieribus autem (nam eæ quoque prophetabant), Sara, et Rebecca, et Maria, Debhora, ✕ et Oida. Deinde circa eadem tempora prophetavit Joannes usque ad baptismum salutarem. Post Christi autem ortum, Anna et Simeon. Zacharias enim, pater Joannis, ante filium quoque in Evangeliiis dicitur prophetasse. Jam usque ergo a Moysæ colligamus temporum secundum Græcos rationem. Ab ortu Moysis usque ad Judæorum ex Ægypto exitum, anni octoginta; et qui fuerunt usque ad ejus mortem, alii quadraginta. Fuit Hebræorum exitus tempore Inachi, ante Sothiacam revolutionem; nam egressus ex Ægypto Moyses annis prius quadringentis quadraginta quinque. A Moysæ autem principatu et Inacho usque ad inundationem Deucalionis, secundum, inquam, diluvium, et incendium Phaethontis, quæ quidem tempore Crotopi acciderunt, enumerantur quadraginta generationes. Ad centum autem annorum numerum reducuntur tres generationes. Ab inundatione autem ad Idæ incendium, et ferri inventionem, et Idæos Dactylos, anni septuaginta tres, ut ait Thrasyllus; et ab Idæ incendio usque ad raptum Ganymedis, anni sexaginta quinque. Hinc autem ad Persei expeditionem, quando etiam Glaucus Isthmia statuit propter Melicertam, anni quindecim. A Persei autem expeditione ad Trojam conditam, anni triginta quatuor. Hinc ad navis, quæ Argo dicta est, navigationem, anni sexaginta quatuor. Ab eo tempore ad Theseum et Minotaurum, anni triginta duo. Deinde ad eos septem, qui Thebas oppugnare, anni decem. Ad Olympicum autem certamen, quod insti-

Α ἐνεστώτων προφαίνοντες. Ἐν δὲ τῷ Νόμῳ, Μωϋσῆς τε καὶ Ἀαρὼν μεθ' οὓς προφητεύουσιν Ἰησοῦς τοῦ Ναυῆ, Σαμουὴλ, Γὰδ, Νάθαν, Ἀχίας, Σαμαίας, Ἰοὴ, Ἥλιος, Μιχαὴας, Ἀβδιου, Ἐλισαῖος, Ἀβδαδωναι, Ἀμὼς, Ἡσαΐας, Ὡση, Ἰωνᾶς, Ἰωὴλ, Ἰερεμίας, Σοφωνίας Βουζὶ (16), Ἰεζεκίηλ, Οὐρίας, Ἀμβακούμ, Ναούμ, Δανιὴλ, Μισαὴλ ὁ τοὺς συλλογισμοὺς (17), Ἀγγελοῦ, Ζαχαρίας, ὁ καὶ ἐν τοῖς δώδεκα Ἄγγελος. Γίνονται δὲ οἱ πάντες προφῆται πέντε καὶ τριάκοντα· γυναικῶν δὲ (καὶ γὰρ καὶ αὐταὶ προεφήτευσαν). Σάρρα τε, καὶ Ῥεβέκκα, καὶ Μαριάμ, Δεβδώρα τε, καὶ Ὀλδὰ. Ἐπειτα περὶ τοὺς αὐτοὺς χρόνους (18) Ἰωάννης προφητεύει μέχρι τοῦ σωτηρίου βαπτίσματος· μετὰ δὲ τὴν γένεσιν τοῦ Χριστοῦ, Ἄννα καὶ Συμεῶν Ζαχαρίας γὰρ, ὁ Ἰωάννου πατὴρ, καὶ πρὸ τοῦ Β παιδὸς προφητεύει ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις λέγεται. Ἄνωθεν οὖν ἀπὸ Μωϋσέως συναγάγωμεν τὴν κατ' Ἑλληνας χρονογραφίαν. Ἀπὸ τῆς Μοιούσεως γενέσεως ἐπὶ τὴν ἐξ Αἰγύπτου τῶν Ἰουδαίων ἔξοδον, ἔτη ὀδοήκοντα· καὶ τὰ μέχρι τῆς τελευτῆς αὐτοῦ, ἕκκα τεσσαράκοντα. Γίνεται ἡ ἔξοδος κατὰ Ἰναχον, πρὸ τῆς Σωθιακῆς περιόδου (19), ἐξεληθόντος ἀπ' Αἰγύπτου Μωϋσέως ἔτεσι πρότερον τριακοσίοις τεσσαράκοντα πέντε. Ἀπὸ δὲ τῆς Μωϋσέως στρατηγίας καὶ Ἰνάχου ἐπὶ τὸν Δευκαλίωνος κατακλυσμὸν, τὴν δευτέραν λέγει ἔπομβρίαν, καὶ ἐπὶ τὸν Φαέθοντος ἐμπρησμὸν, ἃ δὴ συμβαίνει κατὰ Κρότωπον, γενεαὶ τεσσαράκοντα (20) ἀριθμοῦνται· εἰς μέντοι τὰ ἑκατὸν ἔτη τρεῖς ἐγκαταλέγονται γενεαί. Ἀπὸ δὲ τοῦ κατακλυσμοῦ ἐπὶ τὸν Ἰδῆς ἐμπρησμὸν καὶ τὴν εὐρεσιν τοῦ σιδήρου, καὶ Ἰδαίου Δακτύλου, ἔτη ἕβδομηκοντατρία, ὧς φησι Θράσυλλος· καὶ ἀπὸ Ἰδῆς ἐμπρησμοῦ ἐπὶ Γανυμήδους ἀρπαγὴν, ἔτη ἑξηκοντα πέντε. Ἐντεῦθεν δὲ ἐπὶ τὴν Περσέως στρατείαν, ὅτε καὶ Γλαῦκος ἐπὶ Μελικέρτῃ τὰ Ἰσθμια ἔθηκεν, ἔτη πεντεκαίδεκα· ἀπὸ δὲ Περσέως στρατείας ἐπὶ Ἰλιου κτίσιν, ἔτη τριακοντατέσσαρα. Ἐντεῦθεν ἐπὶ τὸν εἰσπλοῦν τῆς Ἀργούσας, ἔτη ἑξηκοντατέσσαρα. Ἐκ τούτου ἐπὶ Θησέα καὶ Μινώταυρον, ἔτη τριακονταδύο· εἰτα ἐπὶ τοὺς ἑπτὰ ἐπὶ Θήβαις, ἔτη δέκα. Ἐπὶ δὲ τὸν Ὀλυμπιάσιν ἀγῶνα ὃν Ἡρακλῆς ἔθηκεν ἐπὶ Πέλοπι, ἔτη τρία· εἰς τε τὴν Ἀμαζόνων εἰς Ἀθήνας στρατείαν, καὶ

✕ P. 401 ED. POTTER, 336 ED. PARIS.

(16) *Σοφωνίας Βουζὶ*. Sophoniae initio legitur, *Σοφονίαν τὸν Χουσί*, « Sophoniam filium Chusi. » SYLBERG.

(17) *Ὁ τοὺς συλλογισμοὺς*. Cum his verbis putarit fortasse aliquis subaudiendum ἐπιτετραμμένος, vel simile participium: aut legendum, ὁ ἐπὶ τοὺς λογισμοὺς, « qui rationibus præerat, » ut notavit interpres. Sed verisimilior est Fr. Junii sententia ὁ τοὺς συλλογισμοὺς, sc. γράψας· ut Misaelis liber sanctorum argumentationum significetur: cujusmodi complures alii recensentur inter apocryphos. Id.

(18) *Τοὺς αὐτοὺς χρόνους*. Hoc est, tempora τοῦ Νόμου, « Judaicæ legis. »

(19) *τῆς Σωθιακῆς περιόδου*. « Sothiacæ revolutionis » meminit etiam Plutarchus in *Sympos. Probl.* Sed interpres mavult, πρὸ τῆς Ἰλιακῆς ἀλώσεως, « ante captum Ilium: » quippe quod ab Inacho usque ad captam Trojam intercesserint plus quam quadringenti anni, ut ipse Clemens ante

docuit p. 138. SYLBERG. — Sothiaca vero περίοδος est πλάνη Ἰσακῆ, « error, » seu « peregrinatio. Isidis, » seu « Ius, » Inachi filiae, poeticis scriptoribus notissimæ. Nam Σῶθις eadem est, quæ Io, vel Isis: et περίοδος est πλάνη. Hesyehius, Περίοδος, ἡ τῆς γῆς περιήγησις. Unde Περίοδος Πέτρον, *Peregrinatio Petri*, ab apocryphis scriptoribus celebrata. Maximinus apud Eusebium *Historiæ eccles. lib. ix*: Τῆς τυφλῆς ἐκείνης πλάνης καὶ περιόδου παντάπασιν ἀποστάντες.

(20) *Κατὰ Κρότωπον, γενεαὶ τεσσαράκοντα*. Pro Κρότωπον quidam Κέχροπα legunt, ut superius p. 320 edit. Paris., ubi dicit Clemens, Cecropem τεσσαράκοντα γενεαῖς Inacho posteriorem esse. Ibidem vero vult, inter Inachum et Trojæ tempora, quæ Cecrope et Crotopo longe posteriora fuere, tantum intercessisse paulo plures quam εἴκοσι γενεαί. Unde pro τεσσαράκοντα Hervetus hoc loco legit τέσσαρες, « quatuor. » Conf. quæ superius adnotata sunt.

τὴν Ἑλένης ὑπὸ Θησέως ἀρπαγὴν, ἔτη ἑννέα. Ἐν-
 τῷθεν ἐπὶ τὴν Ἡρακλέους ἀποθῆωσιν, ἔτη ἑνδεκά-
 εἶτα ἐπὶ τὴν Ἑλένης (21) ὑπὸ Ἀλεξάνδρου ἀρπαγὴν,
 ἔτη τέσσαρα. Ἀπὸ δὲ Τροίας ἀλώσεως (22) ἐπὶ τὴν
 Αἰνεὺν κάθοδον, καὶ κτίσιν Λαουινίου, ἔτη δέκα·
 ἐπὶ τε τὴν Ἀσκανίου ἀρχὴν, ἔτη ὀκτώ· καὶ ἐπὶ τὴν
 Ἡρακλειδῶν κάθοδον, ἔτη ἐξήκοντα ἑνὲς ἐπὶ τε τὴν
 Ἰφίτου Ὀλυμπιάδα, ἔτη τριακόσια τριακονταοκτώ (23).
 Ἐρατοσθένης δὲ τοὺς χρόνους ὧδε ἀναγράφει· « Ἀπὸ
 μὲν Τροίας ἀλώσεως ἐπὶ Ἡρακλειδῶν κάθοδον, ἔτη
 ὀγδοήκοντα (24)· ἐντεῦθεν δὲ ἐπὶ τὴν Ἰωνίας κτίσιν,
 ἔτη ἐξήκοντα· τὰ δὲ τούτοις ἐξῆς, ἐπὶ μὲν τὴν ἐπι-
 τροπιάν τὴν Λυκούργου, ἔτη ἑκατὸν πεντηκονταεπτά·
 ἐπὶ δὲ προηγούμενον ἔτος τῶν πρώτων Ὀλυμπίων,
 ἔτη ἑκατὸν ὀκτώ. Ἀφ' ἧς Ὀλυμπιάδος ἐπὶ τὴν Ξέρ-
 ξου διάβασιν, ἔτη διακόσια ἑννεήκοντα ἑπτὰ· ἀφ' ἧς
 ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἔτη
 τεσσαρακονταοκτώ· καὶ ἐπὶ τὴν κατάλυσιν καὶ Ἀθη-
 ναίων ἤτταν, ἔτη εἰκοσιεπτὰ· καὶ ἐπὶ τὴν ἐν Λεύκτροις
 μάχην, ἔτη τριακοντατέσσαρα· μεθ' ἧν ἐπὶ τὴν Φιλίπ-
 που τελευτήν, ἔτη τριακονταπέντε. Μετὰ δὲ ταῦτα
 ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρου (25) μεταλλαγὴν, ἔτη δώδεκα. »
 Πάλιν ἀπὸ τῆς πρώτης (26) Ὀλυμπιάδος ἑνίοι φασιν
 ἐπὶ Ῥώμης κτίσιν (27) συναγεσθαι ἔτη εἰκοσιτέσσαρα·
 ἐντεῦθεν ἐπὶ τὴν Βαβυλῶνος ἀναίρεσιν (28) ὑπατοὶ ἐγέ-

ξ P. 407 ED. POTTER.

(21) *Ἐἶτα ἐπὶ τὴν Ἑλένης.* Convenient hæc cum
 Eusebii *Chronicis*, modo ita corrigantur ex fide
 optimi codicis Pithœani, ut ad annum Menesthei
 nonum scribantur illa: « Hercules in morbum in-
 cidit pestilentem, qui ob remedium doloris se jecit
 in flammæ, et sic moris finitus est, anno ætatis
 quinquagesimo secundo. Quidam ante trigesimum
 eum periisse scribunt. » Deinde ad decimum quar-
 tum Menesthei hæc referenda, quæ ita lego in co-
 dice Reg. ms.: « Alexander Helenam rapuit, et
 Trojanum bellum decennale surrexit: causa mali,
 quod trium mulierum de pulchritudine certamen
 fait, una earum Helenam pastori judici pollicente.
 Excidium autem Trojæ accidit tempore Elon, judi-
 cis Hebræorum, cui successit Abdon, eique mox
 Samson, ut ad res sacras profana referamus. » Sed
 primi illius judicis nomen restituendum est Eusebio,
 legendumque: « Post Esehonem libro Hebræorum
 fertur judex Elon rexisse populum annis decem, qui
 non habetur apud LXX interpretes. » In cod. Pith.
 dicitur Aëlaon, in Vict. Elon, in Reg. Elaon, in
 Vulgata Abialon. Sane mirum est, quod a LXX
 prætermissum dicit hunc judicem, cum ita legamus
 Judicum xii, v. 11: Καὶ ἔκρινε μετ' αὐτὸν τὸν Ἰσραὴλ
 Αἰῶμ ὁ Ζαβουλωνίτης. Sed et hic noster ante pag.
 354: « Deinde Ebron Zabulonites octo annis. Deinde
 Aëglon ex Ephraim octo annis. Nonnulli autem se-
 mitem annis Abatthan conjungunt quatuor annos
 Ebron. » In Græco erat τὰ Ἐδρώμ τεσσαράκοντα ἔτη.
 Plane Ebron ille est Elon, Aëglon autem Abdon Ephrai-
 mites, Abatthan demum Esehon sive Ἐδσεάν, cujus
 forte annos cum Elonis annis jungebant. COLLECT.

(22) *Ἀπὸ δὲ Τροίας ἀλ.* Excidit periodus a rap-
 tu Helenæ ad captam Trojam unde Scaliger in
Histor. Synag. ante hæc verba inserit, ἐντεῦθεν ἐπὶ
 Τροίας ἀλώσιν ἔτη δέκα· hinc ad captam Trojam anni
 decem. » Quæ forte omisit negligens librarius propter
 ἔτη δέκα in proxime sequenti sententia repetitum.

(23) *Τριακονταοκτώ.* Eicōsi ὀκτώ, Scaliger in *Hi-*
stor. Synag.

(24) *Ἐτη ὀγδοήκοντα.* Conf. Tatianus p. 107,
 108 edit. Oxon.

(25) *Ἐπὶ τὴν Ἀλεξ.* Flor. ed., μετὰ τὴν Ἰλαξ.,

PATROL. GR. VIII.

tuit Hercules propter Pelopem, anni tres; et ad
 Amazonum in Athenas expeditionem, et Helenæ raptum a Theseo, anni novem. Hinc ad Herculis relationem in deos, anni undecim. Deinde ad Helenæ raptum ab Alexandro, anni quatuor. A Troja autem capta ad Aencæ descensum, et conditum Lavinium, anni decem; et ad Ascanii imperium, anni octo; et ad Heraclidarum descensum, anni sexaginta unus; et ad Iphiti Olympiadem, anni trecenti triginta octo. Eratosthenes autem tempora sic describit: « A capta quidem Troja ad Heraclidarum descensum, anni octoginta. Hinc autem ad conditam Ioniam, anni sexaginta. Quæ autem deinceps consequuntur, ad Lycurgi quidem tutelam, anni centum quinquaginta novem. Ad annum autem primum primæ Olympiadis, anni centum octo. A qua Olympiade ad transitum Xerxis, anni ducenti nonaginta septem; a quo ad principium belli Peloponnesiaci, anni quadraginta octo; et ad ejus finem usque ad cladem, quam a Lacedæmoniiis accepere Athenienses, anni viginti septem; et ad pugnam Leucetricam, anni triginta. Post quam ad Philippi mortem, anni triginta quinque. Post hæc autem ad Alexandri obitum, anni duodecim. » Rursus a prima Olympiade nonnulli dicunt ad Ro-

sed ἐπὶ legendum esse, sensus ipse arguit, idque confirmat *Chronicon* Eusebii. SYLB.

(26) *Πάλιν ἀπὸ τῆς πρώτης.* Jos. Scaliger lib. v *De emend. temp.* Sentit Plinius Urbem conditam anno 1 Olympiadis septimæ, quæ sententia multos assertores habet, Dionysium, Eusebium, alios, et in primis veterem *Chronologum* apud Clementem: ἀπὸ τῆς πρώτης Ὀλυμπιάδος ἐπὶ τῆς Ῥώμης κτίσιν ἔτη κδ'. Nam quo minus integri sint 24, desunt tot dies, quot sunt a Palilibus ad proximos dies æstivos, quibus ludicrum Olympicum celebrabatur. Neque aliter Solinus censet, qui dicit cæptante Olympiade vii Romam Palilibus conditam, hoc est circa initia vii Olympiadis. COLLECT.

(27) *Ἐπὶ Ῥώμης κτ.* Theophilus p. 137 edit. Paris: Ἐκτισμένης τῆς Ῥώμης ὑπὸ Ῥωμαίου, τοῦ πατρὸς Ἰστορομένου Ἀρεως καὶ Ἰλαξ, Ὀλυμπιάδι ἑβδόμῃ· « Conditia Roma a Romulo, qui dicitur fuisse filius Martis et Ilizæ, Olympiade septima. »

(28) *Ἐντεῦθεν ἐπὶ τὴν Βαβυλῶνος ἀναίρεσιν* ἔπ. Idem eodem libro pag. 221 agens de consulatu Junii et Bruti, ita legit hunc locum. At vetus chronologus, apud Clementem: Ἐντεῦθεν ἐπὶ τὴν βασιλείων ἀναίρεσιν ὑπατοὶ ἐγένοντο ἔτη διακόσια τεσσαράκοντα τρία· « Hinc ad tempus quo sublati sunt reges et consules creati, anni 245. » In Florent. edit. Clem. legebatur: Ἐντεῦθεν ἐπὶ τὴν Βαβυλῶνος ἀναίρεσιν ὑπατοὶ ἐγένοντο ἔτη διακόσια μγ'· Hermetus hæc convertens, addidit « a Dario. » Certe si chronologos cæteros consulas, annorum numerus, quos affert Clemens, magis convenit cum spatio temporis a condita Roma ad regifugium, quam ad eversionem Babylonis. Et hic omissis Græcis videtur epochas Romanorum persequi: quamobrem huic emendationi assentientes, quod sequebatur, ἀπὸ τῆς Βαβυλῶνος ἀλώσεως ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρου τελευτήν, legemus ita, ἀπὸ δὲ τῆς βασιλείων ἀναίρεσεως ἐπὶ τὴν Ἀ. τ.· « A regifugio autem ad Alexandri obitum ann. 186. » Totidem reperies in *Chron.* Eusebii ab Olymp. LXVI ad cxiv, ubi regifugium et Alexandri mors notantur. COLLECT.— Theophilus p. 137 vult, a Roma condita ad Tarquinium Superbum annos fuisse 220, hunc vero regnasse annos 25. Itaque

mam conditam colligi annos viginti quatuor. Hinc ad Babylonis eversionem consules creati sunt annos circiter ducentos quadraginta tres. A capta autem Babylone ad mortem Alexandri, anni centum octoginta sex. Hinc ad victoriam Augusti, quando Antonius sibi ipsi mortem conscivit Alexandriæ, anni ducenti nonaginta quatuor, cum tunc esset Augustus quater consul. A quo tempore ad certamen quod Romæ exhibuit Domitianus, anni centum quatuordecim. A primo autem certamine usque ad mortem Commodi, anni centum undecim. Sunt autem, qui a Cærope quidem usque ad Alexandrum Macedonem, colligunt annos mille octingentos viginti octo; a Demophonte ἄ autem, mille ducentos quinquaginta; et a Troja capta ad descensum Heraclidarum, annos centum viginti, vel centum octoginta. Ab eo usque ad Evænetum Athenis summum gerentem magistratum, cujus tempore dicunt Alexandrum trajecisse in Asiam, ut Phantias quidem, anni septingenti quindecim; ut Ephorus autem, septingenti triginta quinque; ut autem Timæus et Clitarchus, octingenti viginti; ut autem Eratosthenes, septingenti septuaginta tres; ut autem Duris, a Troja capta ad Alexandri in Asiam adventum, anni mille. Hinc ad Evænetum, qui Athenis summum gerebat magistratum, quo tempore obiit Alexander, anni undecim. Hinc ad imperium Germanici Claudii Cæsaris, anni trecenti sexaginta quinque. A quo tempore manifesti sunt anni, qui colliguntur usque ad mortem Commodi. Post Græca autem sunt etiam ex barbarum supputatione, maxima temporum tradenda spatia. Ab Adam quidem usque ad diluvium colliguntur anni bis mille centum quadraginta octo, dies quatuor. A Sem autem usque ad Abraham,

✕ P. 403 ED. POTTER, 337 ED. PARIS.

ejus sententia, inter Urbem conditam et tñn βασιλέων ἀναίρεσιν, « regum expulsionem, » intercedebant anni 245.

(29) Βαβυλῶνος ἀλώσεως. Βαβυλῶνος ἀλώσεως intelligenda est, quæ per Cyrum facta est, ut declarat Eusebii *Chronicon*. SYLBURG.

(30) Ἐντεῦθεν ἐπὶ τὴν Αὐγούστου νίκην. Scalliger lib. v, p. 237: Dupliciter sumitur initium Actiæ victoriæ: aut enim a classe Antonii et Cleopatras victa, et Thoth fixo, aut ab Alexandria recepta. Diem ipsum docet Dio, classis devicta iv Non. Sept., Cæsare Octav. tertio, M. Valerio, Messala Corvino coss., anno imperii Augusti 15, Juliano 16. Rursus Chronologus vetus apud Clementem: Ἀπὸ τῆς Ἀλεξάνδρου τελευτῆς ἐπὶ τὴν Αὐγούστου νίκην, ὅτε Ἀντωνίου ἐσφαζεν αὐτὸν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἔτη ἐννεήκοντα τέσσαρα. A sequenti igitur anno Juliano putat Actiacam victoriam, nempe a consulatu 4 Augusti et Alexandria recepta. Horatius lib. iv, ode 4:

... Nam tibi quo die
Portas Alexandria supplex,
Et vacuum patefecit aulam,
Fortuna lustris prospera tertio
Belli secundos reddidit exitus. COLLECT.

(31) Ὑπάτευσε. Lege ὅτε ὑπάτ. LOWTH.

(32) Ἐπὶ τὸν ἀγῶνα, ὃν ἔθηκε Δομετιανός. Scalliger lib. v, p. 243, hunc locum citans: Tetraeterides, inquit, per Capitolinos agonas servabantur. Quorum prius a Domitiano institutus fuit, duodecimo ejus et Servii Cornelii consulatu. Anno Iphiti

οντο ἐπὶ ἔτη διακόσια τεσσαράκοντα τρία· ἀπὸ δὲ τῆς Βαβυλῶνος ἀλώσεως (29) ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρου τελευτήν, ἔτη ἑκατὸν ὀγδοήκοντα ἕξ. Ἐντεῦθεν ἐπὶ τὴν Αὐγούστου νίκην (30), ὅτε Ἀντωνίου ἀπέσφαξεν αὐτὸν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ, ἔτη διακόσια ἐννεήκοντα τέσσαρα· ὑπάτευσε (31) Αὐγούστος τὸ τέταρτον. Ἄφ' οὗ χρόνου ἐπὶ τὸν ἀγῶνα, ὃν ἔθηκε Δομετιανός (32) ἐν Ῥώμῃ, ἔτη ἑκατὸν δεκατέσσαρα· ἀπὸ δὲ τοῦ πρώτου ἀγῶνος ἐπὶ τὴν Κομόδου τελευτήν, ἔτη ἑκατὸν ἑνδεκα. Εἰσὶ δὲ, οἳ ἀπὸ Κέκροπος μὲν ἐπὶ Ἀλέξανδρον τὸν Μακεδόνα συνάγουσιν ἔτη χίλια ὀκτακόσια εἰκοσιοκτὼ· ἀπὸ δὲ Δημοφῶντος, χίλια διακόσια πενήκοντα· καὶ ἀπὸ Τροίας ἀλώσεως ἐπὶ τὴν Ἡρακλειδῶν κάθοδον, ἔτη ἑκατὸν εἰκοσιν, ἢ ἑκατὸν ὀγδοήκοντα. Ἀπὸ τούτου ἐπὶ Εὐάινετον ἄρχοντα, ἐφ' οὗ φασιν Ἀλέξανδρον εἰς τὴν Ἀσίαν διαβῆναι, ὡς μὲν Φανείας, ἔτη ἑπτακόσια δεκαπέντε, ὡς δὲ Ἐφορος, ἑπτακόσια τριακονταπέντε· ὡς δὲ Τίμαιος καὶ Κλείταρχος, ὀκτακόσια εἰκοσιν· ὡς δὲ Ἐρατοσθένης, ἑπτακόσια ἑβδομηκοντατέσσαρα· ὡς δὲ Δοῦρις, ἀπὸ Τροίας ἀλώσεως ἐπὶ τὴν Ἀλεξάνδρου εἰς Ἀσίαν διάβασιν, ἔτη χίλια. Ἐντεῦθεν ἐπὶ Εὐάινετον (33) τὸν Ἀθήνησιν ἄρχοντα, ἐφ' οὗ ὀνήσκει Ἀλέξανδρος, ἔτη ια'. Ἐντεῦθεν ἐπὶ τὴν ἡγεμονίαν Γερμανικοῦ Κλαυδίου Καίσαρος, ἔτη τριακόσια ἐξήκοντα πέντε· ἀφ' οὗ χρόνου δῆλα γίνεται καὶ τὰ ἐπὶ τὴν Κομόδου τελευτήν ἔτη, ὅσα γε συνάγεται. Μετὰ δὲ τὰ Ἑλληνικά, καὶ ἀπὸ τῶν κατὰ τοὺς βαρβάρους χρόνων, ἀποδοτέον καὶ τὰ μέγιστα διαστήματα. Ἀπὸ μὲν Ἀδάμ (34) ἕως τοῦ κατακλυσμοῦ συνάγεται ἔτη διαχίλια ἑκατὸν τεσσαρακοντακτὼ, ἡμέραι τέσσαρες· ἀπὸ δὲ Σὴμ ἕως Ἀβραάμ, ἔτη χίλια διακόσια v'. Ἀπὸ δὲ Ἰσαάκ ἕως τῆς κληροδοσίας, ἔτη ἑξακόσια δεκαεξί. Ἐπειτα ἀπὸ κριτῶν ἕως Σαμουὴλ, ἔτη τετρακόσια ἐξή-

4014 scribebat librum suum *De die natali* Censorinus, quo anno prodit celebratum undequadagesimum agone Capitolinum, anno Christi 238. Idem lib. i, cap. 10, *Auson. lectionum*, docet exemplum ludorum Olympicorum institutos fuisse hos agones, in quibus omne genus artifices certabant, et quercu coronabantur, et Romæ, non per lustra ut antea, magnum annum vocabant, sed per Capitelinos agonas computabant. COLLECT.

(33) *Eὐάινετον*. Seu potius *Ἡγίσταν*. Erat enim Evænetus archon, cum Alexander in Asiam profectus est, ut paulo ante refert Clemens; Hegesias vero, cum post undecim annos Babylone mortuus est.

(34) Ἀπὸ μὲν Ἀδάμ. Discrimen illud est inter Hebræos et LXX, quod ab illis quidem ab Adam ad diluvium numerentur anni tantum 1656, at LXX, ut est apud Eusebium circa tempora Salomonis, « ab Adam usque ad diluvium 2242 anni, » quæ verba sunt addenda etiam alio ejusdem *Chronici* loco circa cxcix Olympiadem post illa verba, « a diluvio usque ad Abraham, » consentientibus tribus manuscriptis codicibus. Vide D. Augustinum lib. xv, c. 23 *De civit. Dei*, Marianum Scotum et Adonem Viennensem, et his historicis antiquiorem Gregorium Turonensem, ex cujus historiae calce corrigendum est caput, et idem numerus LXX scribendus. COLLECT. — Theophilus *Ad Autolyt.* lib. iii, p. 138, ab Adam ad M. Aurelium Verum, eundem recenset annorum numerum, quem Clemens ab Adam ad Commodum: in intermediis annorum numeris computandis non semper inter eos convenit.

κοντα τρία, μῆνες ἑπτὰ. Καὶ μετὰ τοὺς κριτὰς, βασι-
 λεῖων ἔτη πενταχόσια ἑβδομηκονταδύο, μῆνες ἕξ, ἡμέ-
 ραι δέκα. Μεθ' οὗς χρόνους, Περσικῆς βασιλείας ἔτη
 διαχόσια τριακονταπέντε· ἔπειτα τῆς Μακεδονικῆς
 ἕως Ἀνωτίου ἀναιρέσεως ἔτη τριακόσια δύοδεκα,
 ἡμέραι δεκαοκτώ. Μεθ' ὃν χρόνον ἡ Ῥωμαίων βασι-
 λεία ἕως τῆς Κομόδου τελευτῆς, ἔτη διαχόσια εἰκοσι-
 δύο. Πάλιν τε αὐτὸ ἀπὸ τῆς ἑβδομηκονταετοῦς αἰχμαλω-
 σίας, καὶ τῆς τοῦ λαοῦ εἰς πατρίαν γῆν ἀποκαταστά-
 σεως εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν τὴν ἐπὶ Οὐεσπεσιανοῦ ἔτη
 συνάγεται τετραχόσια δέκα· τελευταῖα δὲ ἀπὸ Οὐε-
 σπεσιανοῦ ἕως τῆς Κομόδου τελευτῆς εὐρίσκειται ἔτη
 ἑκατὸν εἰκοσι ἕν, μῆνες ἕξ, ἡμέραι εἰκοσιτέσσαρες.
 Δημήτριος δὲ φησὶν ἐν τῷ *Περὶ τῶν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ*
βασιλέων, τὴν Ἰούδα φυλὴν, καὶ Βενιαμὲν, καὶ Λευὶ
 μὴ αἰχμαλωτισθῆναι ὑπὸ τοῦ Σεναχηρείμ, ἀλλ' εἶναι
 ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ταύτης εἰς τὴν ἐσχάτην, ἣν
 ἐποίησατο Ναβουχοδονόσορ ἐξ Ἱεροσολύμων, ἔτη ἑκα-
 τὸν εἰκοσιοκτώ, μῆνας ἕξ· ἀφ' οὗ δὲ αἱ φυλαὶ αἱ δέκα
 ἐκ Σαμαρείας αἰχμάλωτοι γεγονάσιν ἕως Πτολεμαίου
 τετάρτου, ἔτη πενταχόσια ἑβδομηκοντατρία, μῆνας
 ἑνέα· ἀφ' οὗ δὲ ἐξ Ἱεροσολύμων, ἔτη τριακόσια τρια-
 κονταοκτώ, μῆνας τρεῖς. Φίλων δὲ καὶ αὐτὸς ἀνέγραψε
 τοὺς βασιλεῖς τοὺς Ἰουδαίων διαφώνως τῷ Δημητρίῳ.
 Ἔτι δὲ καὶ Εὐπόλεμος ἐν τῇ ὁμοίᾳ πραγματείᾳ τὰ
 πάντα ἔτη φησὶν ἀπὸ Ἀδάμ ἄχρι τοῦ πέμπτου ἔτους
 Δημητρίου Πτολεμαίου, τὸ δωδέκατον βασιλεύοντος
 Αἰγύπτου, συνάγεσθαι ἔτη ρ μ θ'. Ἀφ' οὗ δὲ χρόνου
 ἐξήγαγε Μωϋσῆς τοὺς Ἰουδαίους ἐξ Αἰγύπτου ἐπὶ τὴν
 προειρημένην προθεσίαν συνάγεσθαι ἔτη διαχίλια
 πενταχόσια ὀγδοήκοντα. Ἀπὸ δὲ τοῦ χρόνου τούτου
 ἄχρι τῶν ἐν Ῥώμῃ ὑπάρχοντων Γαίου Δομετιανοῦ, Κα-
 σιανοῦ (35) συναθροίζεται ἔτη ἑκατὸν εἰκοσιν. Εὐφο-
 ρος (36) δὲ καὶ ἄλλοι πολλοὶ τῶν ἱστορικῶν, καὶ ἔθνη,
 καὶ γλώσσας πέντε καὶ ἑβδομήκοντα λέγουσιν εἶναι·
 ἱπακούσαντες τῆς φωνῆς Μωϋσεῶς λεγούσης·
 « Ἦσαν (37) δὲ πᾶσαι αἱ φυλαὶ ἐξ Ἰακώβ πέντε καὶ
 ἑβδομήκοντα, αἱ εἰς Αἴγυπτον καταθῆναι. » Φαίνον-
 ται δὲ εἶναι καὶ κατὰ τὸν ἀληθῆ λόγον αἱ γενικαὶ διά-
 λεκτοὶ δύο καὶ ἑβδομήκοντα (38), ὡς αἱ ἡμέτεραι πα-

✕ P. 404 ED. POTTER, 358 ED. PARIS.

(35) *Γαίου Δομετιανοῦ, Κασιανοῦ*. Forte legen-
 dum, *Καίσαρος Δομετιανοῦ*, καὶ *Σαβίνου*, « *Cæsare*
Domitiano et Sabino; » ii enim primo Domitiani
 anno erant consules, ut docent fasti. SYLB.

(36) *Εὐφορος*. Scribendum Ἐφορος, ut superior
 p. 306 edit. Paris. Nec insolitum est eo pro e positi-
 um. Unde in numismate Antonini Pii, Εὐφουσιων
 ἢ νεωκόρων, pro Ἐφεσίων.

(37) *Ἦσαν*. Πᾶσαι αἱ φυλαὶ οἴκου Ἰακώβ, αἱ εἰσελ-
 θῆσαι μετὰ Ἰακώβ εἰς Αἴγυπτον, φυλαὶ ἑβδομήκοντα
 πέντε. GEN. XLVI, 27.

(38) *Δύο καὶ ἑβδομήκοντα*. Antiqui Patres septuaginta, vel septuaginta duas linguas, gentesque,
 totidem præterea angelos illis præfectos, numera-
 bant. Quem numerum e diversis sanctæ Scripturæ
 locis colligebant. *Clementinorum* auctor homil. 18,
 c. 4, cum Clemente nostro a numero filiorum Jacob
 rationem inicit: « Οὗτος κατὰ ἀριθμὸν τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ,
 αἱ εἰσῆλθον εἰς Αἴγυπτον, οἱ εἰσιν ἑβδομήκοντα, καὶ
 πρὸς τὰ ὄρια τῶν ἐθνῶν περιγράφας γλώσσας ἑβδο-
 μήκοντα. » Qui iuxta numerum filiorum Israel, qui
 ingressi sunt in Ægyptum numero septuaginta, et
 terminos gentium delinivit septuaginta linguas, etc.

anni mille ducenti quinquaginta. Ab Isaac autem
 146 usque ad terræ divisionem, anni sexcenti sex-
 decim. Deinde a Judicibus usque ad Samuelein,
 anni quadringenti sexaginta tres, menses septem.
 Et post Judices, anni Regnorum quingenti septua-
 ginta duo, menses sex, dies decem. Post quæ tem-
 pora, Persici regni anni ducenti triginta quinque.
 Deinde Macedonici usque ad mortem Antonii, anni
 trecenti duodecim, dies decem et octo. Post quod
 tempus, regnum Romanorum usque ad mortem
 Commodi, anni ducenti viginti duo. Et rursus a
 captivitate septuagenaria, et populi in patriam ter-
 ram restitutione, ad captivitatem quæ fuit tempore
 Vespasiani, colliguntur anni quadringenti deceus.
 Postremo autem a Vespasiano usque ad mortem Com-
 modi inveniuntur anni centum viginti unus, menses
 sex, dies viginti quatuor. Demetrius autem dicit in lib.
De regibus Judææ, tribum Juda, et Benjamin, et
 Levi, non fuisse abductam in captivitatem a Sen-
 nacherib, sed esse ab hac captivitate usque ad ul-
 timam, quam Nabuchodonosor fecit ex Hierosoly-
 mis, annos centum viginti octo, menses sex; ex
 quo autem decem tribus abductæ fuerunt captivæ
 ex Samaria, usque ad Ptolemæum quartum, annos
 quingentos septuaginta tres, novem menses; a quo
 autem ex Hierosolymis ✕ annos trecentos triginta
 octo, menses tres. Philo autem descripsit ipse quæ-
 que reges Judæorum aliter quam Demetrius. Præ-
 terea autem Eupolemus quoque in simili opere dicit
 omnes annos ab Adam usque ad quintum annum
 Demetrii Ptolemæi, qui duodecimus in Ægypto
 regnavit, colligi annos quinquies mille centum qua-
 draginta novem; a quo autem tempore Moyses Ju-
 dæos eduxit ex Ægypto usque ad prædictum tem-
 pus, colligi annos bis mille quingentos octoginta.
 Ab hoc autem tempore usque ad consules Romæ
 Caium Domitianum et Casianum, colliguntur anni
 centum viginti. Euphorus autem et alii multi histo-
 rici, et gentes, et linguas dicunt esse septuaginta
 quinque, cum audiissent vocem Moysis dicentis:

Quod quidem inferebant ex Deut. xxxii, 8: « Quando
 dividebat Altissimus gentes, quando separabat filios
 Adam: constituit terminos populorum juxta nume-
 rum filiorum Israel. Pars autem Domini populus
 ejus. » Quem locum præ oculis habuit auctor *Re-
 cognitionum* sancti Clementis lib. ii, cap. 42, hæc
 scribens: « Est enim uniuscujusque gentis angelus,
 cui credita est gentis ipsius dispensatio a Deo. . .
 Deus enim excelsus, qui solus potestatem omnium
 tenet, in septuaginta et duas partes divisit totius
 terræ nationes, ejusque principes angelos statuit;
 uni vero, qui in archangelis erat maximus, sorte
 data est dispensatio eorum qui præ cæteris omni-
 bus excelsi Dei cultum atque scientiam receperunt. »
 Alii eidem numero aptabant eorum numerum qui
 turrim Babylonicam extruxerunt. Epiphanius *Con-
 tra hæreses* lib. i, t. i, sect. 6, pag. 6: *Διεσκέδασε γὰρ*
αὐτῶν τὰς γλώσσας, καὶ ἀπὸ μιᾶς εἰς ἑβδομήκοντα
δύο διένειμε, κατὰ τῶν τότε ἀνθρώπων ἀριθμὸν εὐρεθέντα.
 « Dispersit *Deus* ipsorum linguas, et ab una in sep-
 tuaginta duas divisit, secundum numerum homi-
 num, qui ibi inventus est. » Conf. idem hæres. 39
 Sethianorum, Procopius Gazæus in Deut. locum

« Erant autem omnes animæ ex Jacob septuaginta quinque, quæ descenderunt in Ægyptum ». Videntur autem secundum veram rationem, dialecti, ut vocant, genitales esse septuaginta duæ, ut nostræ tradunt Scripturæ. Fiunt autem reliquæ vulgares per communionem duarum, vel trium, vel etiam plurium dialectorum. Est autem dialectus, dictio, quæ loci proprium ostendit characterem; vel dictio, quæ proprium vel communem gentis characterem ostendit. Dicunt autem Græci esse quinque apud se dialectos, Atticam, Ionicam, Doricam, Æolicam, et quintam communem; innumerabiles autem esse voces barbarorum, nec dici dialectos, sed linguas. Plato autem diis quoque quamdam dialectum attribuit, maxime quidem id conijcians ✕ ex somniis et oraculis; alias autem etiam ex dæmoniis, qui nec sua voce, nec dialecto loquuntur, sed dæmonum, qui ipsos ingrediuntur. Existimat autem rationis quoque expertium esse animantium dialectos, quas exaudiunt quæ sunt ejusdem generis. Cum itaque in cœnum ceciderit elephas, et clamaverit, præsens aliquis alius id contemplatus, revertitur paulo post, et secum ducit gregem elephantum, et cum servat, qui ceciderat. Aiunt autem scorpium quoque in Libya, si non ei succedit, ut hominem feriat, abeuntem reverti cum pluribus, alterum autem ab altero instar catenæ dependentem, ita moliri insidias: non obscuro natu bestiis utentibus, sed nec figura sibi significantibus, sed propria, ut puto, dialecto. Dicunt autem ✕ P. 405 ED. POTTER, 338-339 ED. PARIS.

jam dictum utramque rationem conjunxit. Alii LXX vel LXXII seniorum numerum respiciunt. Isidorus in *Allegoriis S. Scripturæ*: « Septuaginta (al. 72) viri seniores, super quos cecidit Spiritus Dei, septuaginta (al. 72) nationum linguas in hoc mundo diffusas ostendunt. » Alii huc trahunt septuaginta duas ab Adam ad Christum generationes, Luc. III, 23. Irenæus lib. III, cap. 23: « Propter hoc Lucas genealogiam, quæ est a generatione Domini nostri usque ad Adam, septuaginta duas generationes habere ostendit, finem conjungens initio, et significans quoniam ipse est, qui omnes gentes exiit ab Adam dispersas, et universas linguas, et generationem hominum cum ipso Adam in semetipso recapitulatus est. » Rufinus, *Expositione in Symbolum apostolorum*, refert de 70 seu 72 nationibus, totidemque angelis præfectis, et linguis, veteres Christianos et Judæos consentire. Eundem numerum gentium agnovisse Ægyptios, testis est Horapollon lib. I, c. 14: Οἰκουμένην δὲ γράφοντες, κυνοκέφαλον ζωγραφουσίην, ἐπειδὴ ἑβδομήκοντα δύο χώρας τὰς ἀρχαίας φασὶ τῆς οἰκουμένης εἶναι. « Terrarum orbem delineantes, cynocephalum pingunt, quia septuaginta duas ferunt fuisse jam olim orbis terrarum regiones. »

(39) Τοῖς θεοῖς. Homerus peculiarem dialectum diis tribuit, *Iliad.* A, vers. 403:

Ὅν Βριάρεων καλέουσι θεοί, ἄνδρες δὲ τε πάντες Αἰγαίων. . .

Quam Briareum vocant dii, homines autem omnes Ægeona. . .

Idem *Iliad.* B, vers. 813:

Τὴν ἦτοι ἄνδρες Βατίειαν κικλήσκουσιν,
Ἄδάρυτι δὲ τε σῆμα πολυσκάρθμοιο Μυρίνης.

A ραδιῶσσι Γραφαί· αἱ δὲ ἄλλαι αἱ πολλαὶ ἐπὶ κοινῶν διαλέκτων δύο ἢ τριῶν ἢ καὶ πλείωνων γίνονται. Διάλεκτος δὲ ἐστὶ λέξις, ἴδιον χαρακτῆρα τόπου ἐμφαίνουσα· ἢ λέξις ἴδιον, ἢ κοινὸν ἔθνους ἐπιφαίνουσα χαρακτῆρα. Φασὶ δὲ οἱ Ἕλληγες διαλέκτους εἶναι τὰς παρὰ σφίσι πέντε, Ἀτθίδα, Ἰάδα, Δωρίδα, Αἰολίδα, καὶ πέμπτην τὴν κοινήν· ἀπεριλήπτους δὲ οὖσας τὰς βαρβάρων φωνὰς, μὴδὲ διαλέκτους, ἀλλὰ γλώσσας λέγεσθαι. Ὁ Πλάτων δὲ καὶ τοῖς θεοῖς (39) διάλεκτον ἀπονέμει τινὰ, μάλιστα μὲν ἀπὸ τῶν οὐρανῶν τεκμαιρόμενος καὶ τῶν χρησμῶν· ἄλλως δὲ καὶ ἀπὸ τῶν δαιμονῶντων, οἳ τὴν αὐτῶν οὐ φθέγγονται φωνὴν οὐδὲ διάλεκτον, ἀλλὰ τὴν τῶν ὑπαιούτων δαιμόνων. Οἶεται δὲ καὶ ἀλόγων ζῶων διαλέκτους (40) εἶναι, ὧν τὰ ὁμογενῆ ἐπακούειν. Ἐλέφαντος γούνη ἐμπροσθέντος εἰς βέρβρονον καὶ βοήσαντος, παρῶν τις ἄλλος καὶ τὸ συμβᾶν θεωρήσας, ὑποστρέψας μετ' οὐ πολὺ, ἄγει μεθ' ἑαυτοῦ ἀγέλην ἐλεφάντων, καὶ σώζει τὸν ἐμπροστωκότα. Φασὶ δὲ καὶ ἐν τῇ Λιβύῃ σκορπίον, ἐὰν μὴ ἐρικνήται παλεῖν τὸν ἀνθρώπου, ἀπιόντα μετὰ πλείωνων ἀναστρέφειν· ἐξαρτώμενον δὲ θάτερον θατέρου ἀλύσεως δίκην, οὕτω δὴ φθάνειν ἐπιχειροῦντα τῇ ἐπιβουλῇ· οὐ δὴπου νέματι ἀφανεῖ τῶν ἀλόγων ζῶων κεχρημένων, οὐδὲ μὴν τῷ σχήματι μηνυόντων σφίσι, ἀλλ' οἶμαι τῇ οἰκείᾳ διαλέκτῳ. Φασὶ δὲ καὶ ἄλλοι τινὲς, ὡς εἴ τις ἰχθὺς ἀνασπώμενος, τῆς μηρίνου ἀπορῥαγείσης ἀποδράσει, οὐκ ἔτ' ἂν ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ τοῦ αὐτοῦ εἶδους ἰχθὺς αὐτῆς ἐκείνης εὐρεθῆσεται τῆς ἡμέρας. Αἱ δὲ πρῶται καὶ γενικαὶ διαλέκτοι βάρβαροι μὲν, φύσει (41)

C Gen. XLVI, 27.

Quam quidem homines Batiæam vocant,
Immortales autem sepulcrum agillimæ Myrinæ.

Dein *Iliad.* E, vers. 291:

Χαλκίδα κικλήσκουσι θεοί, ἄνδρες δὲ Κύμινδιν.

Chalcidem nominant dii, homines autem Cymindin.

Et *Iliad.* Y, vers. 74:

Ὅν Ξάνθον καλέουσι θεοί, ἄνδρες δὲ Σκάμανδρον.

Quem Xanthum vocant dii, homines autem Scaman-
[drum.]

Vetus scholiastes ad *Iliad.* A versum jam dictum hæc adnotavit: Τῶν δὲ διωνύμων τῇ μὲν πρότερον ὄνομα Ὅμηρος εἰς θεοὺς ἀναφέρει, τὸ δὲ δεῦτερον εἰς ἀνθρώπους.

(40) Ἀλόγων ζῶων διαλέκτους. Celsus apud Origenem lib. IV, pag. 222: Φασὶ δὲ τῶν ἀνθρώπων οἱ συνετοὶ καὶ ὁμιλίας ἐκείνων εἶναι, δηλονότι τῶν ἡμετέρων ἰερωτέρας, καὶ αὐτοὶ που γνωρίζειν τὰ γινώμενα, καὶ ἔργω δεικνύειν ὅτι γνωρίζουσιν, ὅταν προειπόντες, ὅ τι ἔφασαν οἱ θνητοὺς ὡς ἀπίστοι ποι, καὶ ποιήσασιν τὸδε ἢ τὸδε, δεικνύουσιν ἀπελθόντας ἐκεῖ, καὶ ποιούντας ἃ δὴ προεῖπον. Ἐλεφάντων δὲ οὐδὲν εὐορκώτερον, οὐδὲ πρὸς τὰ θεῖα πιστότερον εἶναι δοκεῖ. « Aiunt præterea viri prudentes etiam colloquia inter aves fieri, dubio procul sacrosiora nostris; eaque se intelligere, et quod intelligant declarare, cum prædictis iis, quæ aves dixerant, se abire aliquo, et hoc vel illud facturas, ostendunt illuc abiisse et fecisse quæ prædixerant; elephantis autem nihil circa jusjurandum religiosius, nihil adversum deos fidelius esse videtur. »

(41) Φύσει. Putabant olim nonnulli, certa nomina rebus natura convenire; ea vero inter barbaros præcipue quaerenda esse, quod illi Græcis an-

δὲ τὰ ὀνόματα ἔχουσιν· ἐπεὶ καὶ τὰς εὐχὰς ὁμολογούσιν οἱ ἀνθρώποι δυνατωτέρας εἶναι τὰς βαρβάρων φωνῆ λεγομένας. Καὶ Πλάτων (42) δὲ ἐν Κρατύλῳ τὸ πῦρ ἐρμηνεύσαι βουλόμενος, βαρβαρικὸν φησὶν εἶναι τὸ ὄνομα. Μαρτυρεῖ γοῦν τοὺς Φρύγας οὕτω καλοῦντας, μικρὸν τι παρακλίνοντας. Οὐδὲν δὲ, οἶμαι, ἐπὶ τούτοις χεῖρον, καὶ τοὺς χρόνους τῶν Ῥωμαϊκῶν βασιλέων παραθέσθαι, εἰς ἐπίδειξιν τῆς τοῦ Σωτῆρος γενέσεως. Αὐγουστος (43) ἔτη πεσσαρακοντατρία· Τιβέριος ἔτη κβ'· Γάϊος ἔτη δ'. Κλαύδιος ἔτη ιδ'· Νέρων ἔτη ιδ'· Γάλβας ἔτος ἐν· Οὐεσπασιανὸς ἔτη ι'· Τίτος ἔτη γ'· Δομιτιανὸς ἔτη ιε'· Νέρβας ἔτος α'· Τραϊανὸς ἔτη ιθ'· Ἀδριανὸς ἔτη κα'. Ἀντωνίνος ἔτη κα'· ὁμοίως πάλιν Ἀντωνίνος καὶ Κόμοδος ἔτη λβ'. Γίνεται τὰ πάντα ἀπὸ Αὐγούστου ἕως Κομοδίου ἔτη σκβ'· καὶ τὰ ἀπὸ Ἀλάμῃ ἕως Κομοδίου τελεωτέρας ἔτη, ε ψ π δ, μῆνας δύο, ἡμέραι δώδεκα. Τινὲς μέντοι τοὺς χρόνους τῶν Ῥωμαϊκῶν βασιλέων οὕτως ἀναγράφουσι· Γάϊος Ἰούλιος Καῖσαρ ἔτη γ', μῆνας δ', ἡμέρας ε'· μεθ' ὃν Αὐγουστος ἐβασίλευσεν ἔτη μς', μῆνας δ', ἡμέραν μίαν. Ἐπιτα Τιβέριος ἔτη κς', μῆνας ς', ἡμέρας ιθ'· ὃν διαδέχεται Γάϊος Καῖσαρ ἔτη τρία, μῆνας ι', ἡμέρας ὀκτώ· τοῦτον Κλαύδιος ἔτη ιγ', μῆνας η', ἡμέρας κη'·

✱ P. 406 ED. POTTER.

liquiores essent. Plato in *Cratylō*, pag. 292, disserens περὶ ἀληθείας τῶν πρώτων ὀνομάτων, seu quod « prima » nomina « verissima » sint, et rerum naturis maxime consona, hanc ejus rei rationem affert : « Ὅτι παρὰ βαρβάρων τινῶν αὐτὰ παρελήφθαι μὲν εἰσὶ δὲ ἡμῶν ἀρχαιότεροι βάρβαροι. » Quod, illa a quibusdam barbaris accepimus : nobis quippe « Græcis « antiquiores sunt barbari. » Hinc Psammetichi, Ægyptiorum regis, commentum, quod refert Tertullianus lib. I *Ad nationes*, cap. 8 : « Psammetichus quidem putavit tibi se ingenio exploratus si de prima generis : dicitur enim infantes recenti e partu seorsum a commercio hominum alendos tradidisse nutriti, quam et ipsam propterea elinguaverat, ut in totum exsules vocis humanæ, non auditu formarent loquelam, sed suo pronentes, eam primam nationem designarent, cujus sonum natura dictasset. Prima vox Βέκκος renuntiata est : interpretatio ejus « panis » apud Phrygas nomen est : Phryges primi genus exinde habentur. » Quam historiam latius exposuit Herodotus in principio lib. II. Origenes *Adv. Celsum* lib. I, p. 18, 19 : Λεχτέον ἐστὶ καὶ πρὸς τοῦτο, etc. « Respondendum et ad hoc, præsentem disputationem de natura nominum aliorum esse et reconditiorem : utrum, sicut placet Aristoteli, ex instituto imposita sint rebus vocabula, an, ut Stoici malunt, natura, primis vocibus res ipsas, quibus sunt nomina, imitantibus, quam ὡς causam etiam elementa quædam etymologiæ et mutationis nominum inducunt? an, sicut Epicurus aliter docet quam putent Stoici, natura quidem sunt nomina, sed quatenus primi homines quasdam voces de rebus ipsis temere eiecerant? Si igitur poterimus in hac dissertatione proferre naturam nominum efficacium, quorum aliquot utuntur Ægyptiorum sapientes, aut Persarum magi doctiores, aut Indicorum philosophorum vel Brachmanes, vel Samanæi, atque ita singularum gentium ; valuerimusque declarare, quod etiam magia quæ vocatur, non ut Epicurus et Aristoteles existimant, res incongrua sit ; sed sicut ejus periti demonstrant, constans quidem, sed habens rationes paucas cognitatas demum dicemus, nomen illud « Sabaoth et Adonai, » aliaque apud Hebræos cum magna veneratione tractata, non super vulgaribus istis et cretatis rebus

A aliqui quoque alii, quod si quis piscis, qui evellitur, rupto laqueo evaserit, non amplius invenietur eo die piscis ejus generis. Primæ autem et genitales dialecti barbaræ quidem sunt, nomina autem habent natura. Nam et homines fatentur preces esse potentiores, quæ dicuntur voce barbara. Porro autem Plato in *Cratylō*, cum πῦρ, quod « ignem » significat, vellet interpretari, dicit esse nomen barbaricum. Testatur itaque, Phrygas sic vocantes, paululum quid ab eo declinare. Nihil autem, ut existimo, post hæc offererit Romanorum quoque imperatorum tempora adducere, ad ortum Servatoris ostendendum. Augustus annis quadraginta tribus, ✱ Tiberius annis xxii, Caius annis iv, Claudius annis xiv, Nero annis xiv, Galba anno uno, B Vespasianus annis x, Titus annis iii, Domitianus annis xv, Nerva anno uno, Trajanus annis xix, Adrianus annis xxi, Antoninus annis xxi, similiter rursus Antoninus et Commodus annis xxxii. Fiunt ergo ab Augusto usque ad Commodum anni omnes ccxxii, et anni ab Adam usque ad mortem Commodi mmmmm.dccclxxxiv, duo menses, duodecim dies. Quidam Romanorum imperatorum tempora sic descri-

esse imposita, sed occultam quandam continere theologiam, quæ universitatis opifici congruat : quapropter nomina hæc efficacia sunt, si pronuntiantur quodam ipsi congruenti modo et ordine. Alia quoque Ægyptiaca lingua prolata dæmonum nomina suam quandam vim habent, rursusque aliam alia linguæ Persicæ : et sic apud singulas gentes alias ad quosdam assumuntur usus. » Idem lib. v, pag. 261 : Ἄλλ' ἐπεὶ Κέλσος, etc. « Et quia Celsus putat nil referre, Jupiter dicas an Diespiter, an Adonæus vel Sabaoth, an Ammus ut Ægyptii, an ut Scythæ Pappæus, disseramus de his paulisper : modo meminerit lector quid superius circa eandem quæstionem diximus, per occasionem a Celso nobis oblatam : et nunc idem repetimus, nomen naturam non esse ad hominum placitum, ut visum est Aristoteli : nec enim ab hominibus initium sumpserunt linguæ hominum, ut liquet animadvertentibus proprietates incantationum in linguis variis, et varios accentus nominum pro diversis regionibus. De quo supra paucis tractavimus, dicendo quod voces, genuinam vim habentes in lingua quapiam, si transferuntur in aliam, non eandem vim obtinent. Idem reperitur in hominibus : hominem enim a nativeitate Græco nomine hoc vel illo vocatum, si mutato nomine in Romanum, aut Ægyptium, aut cujusvis gentis incantaveris, non erit efficax incantatio, alioqui futura, si vocetur nomine illi dudum imposito. Idem accedet in Romano nomine, si in Græcum mutato incantationem tentes : non valebit, quæ valitura erat non mutato hominis nomine pristino. » Ubi conf. quæ ad hæc loca adnotavit Guil. Spencervus.

(42) Πλάτων. In *Cratylō* Platonis, p. 281, hæc dicit Socrates : « Ὅρα τοίνυν καὶ τοῦτο τὸ ὄνομα τὸ πῦρ μῆτι βαρβαρικὸν ἦ· τοῦτο γὰρ οὕτε ῥάδιον προσάψαι ἐστὶν Ἑλληνικῆ φωνῆ, φανεροί τ' εἰσὶ οὕτως αὐτὸ χαλοῦντες Φρύγες, σμικρὸν τι παρακλίνοντας· καὶ τὸ γε ὕδωρ, καὶ τοὺς χύνας, καὶ ἄλλα πολλά. » Vide itaque, ne nomen hoc πῦρ (ignis) barbaricum sit ; neque enim facile est istud Græcæ linguæ accommodare ; constatque ita hoc Phryges nominare, parum quid declinantes : ut et ὕδωρ (aquam) et χύνας (canes) aliaque peripulta. »

(43) Αὐγουστος. Theophilus *Ad Autolyt.* lib. vii, p.

bunt: C. Julius Cæsar annis tribus, quatuor mensibus, quinque diebus. Post quem regnavit Augustus annis quadraginta sex, mensibus quatuor, die uno. Deinde 147 Tiberius annis viginti sex, mensibus vi, diebus xix. Cui succedit C. Cæsar annis tribus, decem mensibus, diebus viii. Ei Claudius xiii annis, viii mensibus, xxviii diebus; Nero annis xiii, viii mensibus, xxviii diebus; Galba mensibus septem, vi diebus; Otho v mensibus, die uno; Vitellius vii mensibus, die uno. Vespasianus annis xi, mensibus xi, diebus xxii; Titus ii annis, mensibus duobus; Domitianus annis xv, mensibus viii, diebus quinque; Nerva anno uno, mensibus quatuor, diebus x; Trajanus xix annis, vii mensibus, xv diebus; Adrianus annis xx, mensibus decem, diebus xxviii; Antoninus annis xxii, mensibus iii, diebus vii; Marcus Aurelius Antoninus annis xix, diebus undecim; Commodus annis xii, mensibus novem, diebus xiv. A Julio ergo Cæsare usque ad mortem Commodi, sunt anni ccxxvi, menses sex. Colliguntur autem omnes anni a Romulo,

437, ex Cratore, M. Aurelii Veri liberto, et Tertullianus *Adv. Judæos* c. 8, Romanorum imperatorum seriem chronologicam exhibent, sed in numeris annorum recensendis a Clemente non parum dissentiunt.

(44) *Ἐπτὰ*. Oxw emendat Casaubonus ex Eutropio, ad Suetonii Vitellium, cap. ult. Lowrn.

(45) *Ἐτη ια'*. Legendum videtur *ἔτη θ'*. Imperavit siquidem decem annis, demptis diebus sex, teste Xiphilino. Vide notata paulo post. Ib.

(46) *Ἐργ'*. Florent. ed. λ v γ perperam decem nota pro hecatontade posita. Nostræ scripturæ *Ἐργ'*, id est 953, patrocinator *Chronicon* Eusebii, aliquot tamen annis variantibus. Puto autem illam nonagenarii notam ex octingenarii nota deslexam esse, nempe v inverso, et deorsum cum cauda quadam deverso; eo prope modo, quo Indicarum sive Arabicarum zifrarum V septem, A octo significat. Necessitas vero eum characterem excogitavit: quia post v non superaret alius ex alphabeto, quo nona centuria designaretur. SILVBERG.

(47) *Ἐγεννήθη δὲ ὁ Κ*. Edidimus hunc locum e Græco Florent. edit. nihil morati correctionem interpretis, qui et ita priori editione converterat. Neque enim hic valet illud Sophocleum, *Δεύτεραι φροντίδες*. Illexit in errorem virum doctum diversa ratio numerandi annos Augusti. Alii enim annos ejus imperii putant a primo consulatu ipsius, atque ita 46 reperiunt. Natus enim est Augustus Cicerone et Antonio coss. U. C. 691. Consulatum gessit 711, annum agens 20, ut Suetonius et Dio tradunt, vel ut ipse ait in indice suo ab A. Schotto vulgato 19, mortuus est xiv Kalend., Septemb. 5, c. 767, ætatis suæ 75, m. 10, d. 26. Natus est Christus ætatis ejus 62, Urbis 752, ab ejus consulatu 42 inchoato, ut scribit Eusebius lib. i, cap. v, *Hist.*, Epiphanius hæres. 51, et in *Anchor*. Orosius lib. vii, cap. 2. At Tertullianus *Adversus Judæos* et Irenæus lib. iii, cap. 25, ann. 41 absoluto scilicet. Alii vero annos Augusti numerant ab Actiaca victoria, quo tempore solus imperavit ann. 43, atque ita præcedenti pag. Clemens 45 annos Augusto tribuit, et nunc anno ejus 28 natum Christum ait, ut Eusebius lib. i, cap. 5, *Hist.*, octavo et vicesimo ab Ægypto occupata. Beda lib. *De sex ætatibus mundi* natum eum vult anno 27 Actiacæ victoriæ, quod probat Jos. Scaliger vi *De emendat. tempor.*, p. 256. On. Panvinus in *Chronico eccles.* ann. 29, in *Commentar. in fastos* 50. Victoria illa notatur a Diono

Nέρων *ἔτη ιγ'*, μήνας οκτώ, ημέρας κη'· Γάβας μήνας ἑπτὰ, ημέρας ε'· Ὅθων μήνας ε', ημέραν α'· Οὐτέλλιος μήνας ἑπτὰ (44), ημέραν α'· Οὐεσπεσιανὸς *ἔτη ια'* (45), μήνας ια', ημέρας κθ'· Τίτος *ἔτη β'*, μήνας β'· Δομειτιανὸς *ἔτη ιε'*, μήνας τ', ημέρας ε'· Νέρβας *ἔτος α'*, μήνας δ', ημέρας ι'· Τραιανὸς *ἔτη ιθ'*, μήνας ζ', ημέρας ιε'· Ἀδριανὸς *ἔτη κ'*, μήνας ι', ημέρας κη'· Ἀντωνίνος *ἔτη κθ'*, μήνας τρεῖς, ημέρας ζ'· Μάρκος Αὐρήλιος Ἀντωνίνος *ἔτη ιθ'*, ημέρας ια'· Κόμοδος *ἔτη ιθ'*, μήνας θ', ημέρας ιθ'. Ἀπὸ Ἰουλίου τοῦτον Καίσαρος ἕως Κομόδου τελευτῆς γίνονται ἔτη σς', μήνες ε'. Συνάγεται δὲ πάντα τὰ ἀπὸ Ῥωμύλου τοῦ κτίσαντος Ῥώμην ἕως Κομόδου τελευτῆς *ἔτη θνγ'* (46), μήνες ε'. Ἐγεννήθη δὲ ὁ Κύριος (47) ἡμῶν τῷ ὀγδοῦ καὶ εικοστῷ ἔτει, ὅτε πρῶτον ἐκέλευσαν « ἀπογραφὰς » γενέσθαι, ἐπὶ Αὐγούστου. Ὅτι δὲ τοῦτ' ἀληθές ἐστιν, ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τῷ κατὰ Λουκᾶν γέγραπται οὕτως· « Ἐταὶ δὲ πεντεκαίδεκάτῳ ἐπὶ Τιβερίου (48) Καίσαρος, ἐγένετο βῆμα Κυρίου ἐπὶ Ἰωάννην, τὸν Ζαχαρίου υἱόν. » Καὶ πάλιν ἐν τῷ αὐτῷ· « Ἦν δὲ Ἰησοῦς (49) ἐρχόμενος

iv Non. Septemb., an. U. C. 723. Panvinus ortum Christi an. U. C. 725. Maneat ergo an. 28 Augusti et hoc in loco Clementis, et aliis chronologis relinquantur quadragesimus secundus, vel restituatur prius Hesychio apud Anastasium in *Quæstionibus in Scripturam*, quæst. 52, quod fragmentum quoniam et Clementis nostri meminit, adjiciam ex manuscripto Reg. M.: 'Εν γὰρ τῷ μδ' ἔτει τῆς βασιλείας Αὐγούστου, μηνὶ δεκεμβρίῳ κε', ἡμέρα ἕκτη, ὥρα ζ' τῆς ἡμέρας ἐγεννήθη ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς κατὰ σάρκα ἐκ τῆς ἀγίας Παρθένου Μαρίας ἔτους κατὰ Ἀντιοχείας ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἕως τῆς Χριστοῦ γεννήσεως καὶ σταυρώσεως ἐξακισχιλίων συνάγεται γὰρ ἀπὸ Ἀδάμ ἕως Φαλέκ, υἱοῦ Ἑβερ, ἔτη τρισχίλια, καὶ ἀπὸ Φαλέκ ἕως μδ', τῆς βασιλείας Αὐγούστου ἔτη αεζ', καὶ λοιπὸν συνανεστράφη ὁ Σωτὴρ τοῖς ἀνθρώποις ἔτη λγ'· ὡς γίνεσθαι ἀπὸ Ἀδάμ ἕως τῆς Χριστοῦ γεννήσεως καὶ σταυρώσεως ἔτη ε', πλήρη· ὁ γὰρ Φαλέκ κατὰ τὴν προφητείαν Μωυσέως τὸ ἥμισυ λέγεται τοῦ χρόνου τῆς Χριστοῦ ἐπιφανείας. Ὅσπερ γὰρ τὸν ἀνθρώπον τῆ ε' ἡμέρᾳ πλάσας ὁ Θεὸς, καὶ ἐξῆς ὑπέπεσε τῇ ἀμαρτίᾳ, οὕτω καὶ τῆ ε' ἡμέρᾳ τῆς χιλιᾶδος ἐπὶ τῆς γῆς ἦλθε καὶ ἔσωσεν αὐτόν· τοῦτο γὰρ δηλοῖ καὶ ἡ θεία Γραφή λέγουσα· Ἡμέρα Κυρίῳ ὡς γίλια ἔτη ἅπαντα καὶ Κλήμησις καὶ Θεόφιλος καὶ Τιμόθεος, οἱ θεοφιλέστατοι χρονογράφοι, ἐξέθεντο. Hæc a G. Herveto Latina facta reperies in *Bibliotheca sanctor. Patrum*, in quibus hæc mutanda sunt: « Nam in 42 anno imperii Augusti, mense Decembri 25, die sexto, hora 7 die natus est. » Item: « Usque ad natalem et crucifixionem 6,000. Nam ab Adam usque ad Phalec, filium Heber, anni 3,000, et a Phalec usque ad 42 annum. » Postremo: « Ita etiam sexto die millenarii venit in terram, et servavit eum. » Sic enim corrigendum esse constat e Græco et rationibus ipsis annorum: quin ne illud quidem vacare mendo videtur in Græco, dum ait ad annum Augusti esse tantum 1067. Nam si additis 33 sunt sex annorum millia plena, 2967 fuerint oportet. Quanquam rara est et paucorum chronologia sexto millenario natum Christum: Ecclesia quidem Græca circa annum mundi 5500 ortum Christi notat cum Eusebio in fragmentis *Chronicorum* a Curterio editis, at Romana 5199. COLLECT.

(48) *Πεντεκαίδεκάτῳ ἐπὶ Τιβ.* Πεντεκαίδεκάτῳ τῆς ἡγεμονίας Τιβ. Luc. Dein, ἐγένετο βῆμα Θεοῦ. Mox, τοῦ Ζαχαρίου. Ibid.

(49) *Ἦν δὲ Ἰησοῦς*. Καὶ αὐτὸς ἦν ὁ Ἰησοῦς

ἐπὶ τὸ βάπτισμα, ὡς ἐτῶν λ'. » Καὶ ὅτι ἐνιαυτὸν ἄνθρωπος (50) ἔδει αὐτὸν κηρύξαι, καὶ τοῦτο γέγραπται οὕτως· « Ἐνιαυτὸν δεκτὸν Κυρίου κηρύξαι ἀπέστειλάν με. » Τοῦτο καὶ ὁ προφήτης εἶπε, καὶ τὸ Εὐαγγέλιον. Πεντεκαίδεκάτῳ οὖν ἔτει Τιβερίου, καὶ πεντεκαίδεκάτῳ Αὐγούστου (51) οὕτως πληροῦνται τὰ τριάκοντα ἔτη, ἕως οὗ ἔπαθεν. Ἄφ' οὗ δὲ ἔπαθεν, ἕως τῆς καταστροφῆς Ἱερουσαλήμ, γίνονται ἔτη μδ' (52), μῆνες γ' καὶ ἀπὸ τῆς καταστροφῆς Ἱερουσαλήμ, ἕως Κομόδου τελευταῖος ἔτη ρκγ', μῆνες ι', ἡμέραι γ'. Γίνονται οὖν ἀφ' οὗ ὁ Κύριος ἐγεννήθη, ἕως Κομόδου τελευταῖος, τὰ πάντα ἔτη ἑκατὸν ἑννενηκοντατέσσαρα, μὴν εἷς, ἡμέραι ιγ'. Εἰσι δὲ (53) οὗ περιεργότερον τῆ γενέσει τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν οὐ μόνον τὸ ἔτος, ἀλλὰ καὶ τὴν ἡμέραν προστιθέντες, ἦν φασιν ἔτος κη' Αὐγούστου, ἐν πέμπτῃ Πάχων (54) καὶ εἰ-

A qui Romam condidit, usque ad mortem Commodi, anni DCCCLIII, menses sex. Natus est autem Dominus ✠ noster XXVIII anno, cum « primum » jussissent « censum » descriptionemve fieri, tempore Augusti. Quod autem hoc verum sit, sic scriptum est in Evangelio secundum Lucam : « Anno autem quintodecimo Tiberii Cæsaris, factum est verbum Domini super Joannem, Zachariæ filium. » Et rursus in eodem : « Erat Jesus veniens ad baptismum, quasi triginta annorum. » Et quod anno solo oporteret eum prædicare, hoc quoque sic scriptum est : « Annum acceptabilem Domini prædicatum misit me. » Hoc et propheta dixit, et Evangelium. Quintodecimo ergo anno Tiberii, et quintodecimo Augusti, sic implentur triginta anni usque ad tempus quo passus est. Ex quo autem passus est, usque ad

✠ P. 407 ED. POTTER, 540 ED. PARIS. a Luc. II, 1. b Luc. III, 1, 2, 23. c Isa. LXI, 1, 2; Luc. IV, 19.

ὡσεὶ ἐτῶν τριάκοντα ἀρχόμενος. Luc. III, 23.
 (50) Ἐνιαυτὸν μόνον. Clemens ab Ignatio hic dissentit. Is enim, epistola 2, scribit Christum τρεῖς ἑνιαυτοὺς τὸ Εὐαγγέλιον κηρύξαι κηρύξαι. Vise et Epiphanius. H. S. L. V. — Locum est Isaiæ LXI, 2 : « Ut prædicarem annum placabilem Domino. » LXX : Καὶ καλέσει ἑνιαυτὸν Κυρίου δεκτὸν. « Et vocare annum acceptabilem Domino. » Clemens κηρύξαι legit. Hilarius in Psalm. LII : « Prædicare annum Domini acceptum. » Hieronymus : « Et annuntiare annum placabilem Domino. » Procopius in Isaiam : Δεκτὸς ἦ κατὰ τοὺς ἄλλους εὐδοκίας, τὸν τῆς ἐνανθρωπήσεως καιρὸν οὕτως εἰπὼν, ἐν ᾧ διαγώνητι γῆς φῶς ἡμέρας τοῖς προσιοῦσι παρέλγετο. At hanc Clementis de anno unum prædicationis Christi constat etiam fuisse Tertulliani in Judæos sententiam, J. Africani v. Annal., et Lactantii lib. IV, cap. 10, quin et S. Augustini XVII Civit., c. 54, nisi forte in nomine consulum deceptus est. Communis chronologorum sententia est, Christum mortuum esse non eo ipso anno, quo baptizatus est, hoc est 30, sed quarto mense anni sui 33. COLLECT. — Clemens infra, Strom. V, pag. 564 : Οἱ τρεῖς τριάκοντα ἔτη κἀὶ κἀὶ οἱ ἀπληροῦνται τοῦ ποδῆρος, χρόνος ἑστὶν ἑνιαυτός, ἑνιαυτός Κυρίου δεκτός, κηρύξαι καὶ κατηγώνη τὴν μεγίστην τοῦ Σωτῆρος ἐπιφάνειαν. « Trecenta autem sexaginta tintinnabula, quæ pendent a talari (pontificis) veste, est tempus annum, « annus, » inquam, « Domini acceptabilis, » et resonans maximum Servatoris adventum. » Eandem sententiam, licet minus veram, multi ex antiquis, hæretici pariter ac Catholici, secuti sunt. Origenes, Clementis nostri discipulus, Philocaliæ cap. 1 : Τεκμήριον γὰρ τῆς ἐγγυθεύσεως χάριτος ἐν γέλωσι αὐτοῦ τὸ, ὀλίγου διαγεγενημένου χρόνου τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ (ἐνιαυτὸν γὰρ που καὶ μῆνας ὀλίγους εἰδὶδαξε), πεπληρωθῆαι τὴν οἰκουμένην τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ. « Certissimum argumentum diffusæ gratiæ in labiis ipsius hoc est, quod cum pauco tempore docuisset (annum enim et menses aliquot docuit), universus orbis doctrina ejus impletus est. » Idem in Luc. IV : « Juxta simplicem intelligentiam, in Judæa uno anno prædicasse Evangelium aiunt. Et hoc esse, quod dicitur, annum acceptabilem prædicare. » Auctor Clementinorum, sub finem homil. 17 : Ὅλον ἑνιαυτὸν ἐργηγοροῦσι παρημέων ὠμίλησεν ὁ Διδάσκαλος. « Per annum integrum cum vigilantibus permanens collocutus est Magister. » Valentiniani ἐνιαυτῶ ἐνὶ βούλονται αὐτὸν μετὰ τὸ βάπτισμα κηρύξαι. « Uno anno voluit Christum post baptismum prædicasse : » teste Irenæo lib. I, cap. 1, lib. II, cap. 36, 38, 39, ubi hunc errorem copiose refellit. Conf. Tertullianus Adv. Judæos cap. 8, Adv. Marcionem lib. I, cap. 15; Lactantius lib. IV, c. 10, Julius Africanus apud

Hieronymum in Daniele, Paulus Orosius lib. VII, cap. 10, etc., qui Clementis errorem tument. Conf. etiam Montacutius Originum eccles. tom. I, pag. 331, et seq.; Natalis Alexander Historiæ eccles. tom. I, disput. 2.
 (51) Πεντεκαίδεκάτῳ Αὐγούστου. Πεντεκαίδεκάτων ἔτος non ita accipiendum est, ac si Christus incidit in Augusti annum 15, sed simpliciter pro spatio 15 annorum, quos Christus, Augusto regnante, implevit : proinde hoc spatio totidem annis, quibus Christus sub Tiberio vixit, addito, πληροῦνται τριάκοντα ἔτη, « complentur triginta anni, » ut ait auctor. Alioqui si Christus natus fuisset Augusti anno 15, et alios 15 annos sub Tiberio impleset, necesse est ut annos 43 attigisse dicatur, siquidem Augustus annos 43 regnavit, ut paulo superius retulit Clemens. Tertullianus Adv. Judæos cap. 8 : « Post enim Augustum, qui supervixit post nativitatem Christi, anni 15 efficiuntur : cui successit Tiberius Cæsar, et imperium habuit annis 22, mensibus septem, diebus viginti. Hujus quintodecimo anno imperii passus est Christus, annos habens quasi 50, cum pateretur. » Idem paulo ante : « Supervixit idem Augustus, ex quo nascitur Christus, annis 15. » Conf. Clemens infra, Strom. VII, p. 764.
 (52) Ἐτη μδ'. Origenes Contra Celsum lib. IV, p. 174 : Τεσσαράκοντα γὰρ ἔτη καὶ δύο, ὅμαι, ἀφ' οὗ ἐσταύρωσαν τὸν Ἰησοῦν γεγονέναι ἐπὶ τὴν Ἱερουσαλῶν καθαίρεσιν. « Nam quadraginta duo anni, non amplius, opinor, intercesserunt inter Jesu crucem et deleta Hierosolyma. » Idem tradit Eusebius in Chronico : Συνάγεται ὁ πᾶς χρόνος ἐπὶ τὸ δεύτερον ἔτος Οὐεσπεσιανοῦ, καὶ τὴν ὑστάτην ἄλωσιν Ἱερουσαλῶν, ἀπὸ μὲν πεντεκαίδεκάτου ἔτους Τιβερίου, καὶ τοῦ σωτηρίου κηρύγματος, ἔτη τεσσαράκοντα δύο. Ubi Scaliger adnotat : « Clemens non uni Eusebio, sed et Origeni imposuit. — Certe a 15 anno Tiberii ad excidium templi, sunt anni solidi 41, cum aliquot diebus, non 40, ut Phlegon apud Origenem tract. 22 in Mathæum; neque 42, ut Clemens. »
 (53) Εἰσι δέ. J. Pamelius in librum Tertulliani Adversus Judæos cap. 8, Clementem ait hoc loco asserre opinionem cum eorum qui 41, tum eorum qui 42 Augusti anno Christum voluit natum, quod antea ortum ejus retulerat in annum 28, post devictam Cleopatram, et nunc addat aliorum sententiam, qui « subtilius natali Domini non solum annum, sed et diem addunt, quem dicunt 20 anno Augusti (sic enim legendum est, pro eo quod mense iterum est 28), « in 25 mensis Pachon, » quem nos Decembrem dicimus, « natum. » Vide etiam G. Mercatoris Chronolog. COLLECT.
 (54) Ἐν πέμπτῃ Πάχων. Pachonis 25. Kalendarium vetus manuscriptum, ut et Christumani Kalen-

eversionem Jerusalem, fiunt anni XLII, menses tres. Et ab eversione Jerusalem, usque ad mortem Commodi, anni cxxviii, menses decem, dies tres. Fiunt autem ex quo natus est Dominus usque ad mortem Commodi, anni omnes cxciv, mensis unus, dies tredecim. Sunt autem qui curiosius natali Domini non solum annum, sed etiam diem addunt, quem dicunt xxviii anni Augusti, in xxv Pachon. Basilidis autem sectatores, ✕ ejus quoque baptismi diem celebrant, totam præcedentem noctem in lectionibus transigentes. Dicunt autem eum esse quintumdecimum annum Tiberii, quintumdecimum mensis Tubi; aliqui autem eum esse undecimum ejusdem mensis. Et de ejus passione subtilius disserentes, aliqui quidem sextodecimo anno Tiberii Cæsaris, xxv Phamenoth, alii vero xxv Pharmuthi, alii autem Pharmuthi xix, dicunt passum esse Dominum. Quinetiam dicunt ex iis aliqui, eum natum esse xxiv vel xxv Pharmuthi. Præterea autem illa quoque sunt referenda ad chronographiam, dies inquam, quos significat Daniel a desolatione Jerusalem: Vespasiani anni vii, menses vii. Duo enim anni

✕ P. 408 ED. POTTER.

darium, facit Maii 20. SYLBERG. — Conf. quæ adnotavit Cotelierus ad *Constitutionum apostolicarum* lib. v, principio cap. 13.

(55) *Βασιλειδου*. Seu potius Βασιλειδους, ut infra pag. 350, 363, 371, 409, 426.

(56) *Τῷ Τυθὶ μηνός*. Beda lib. *De temporum ratione* c. xi: « Ægyptii, qui primi ad solis cursum, cujus motus tardior facilius poterat comprehendere, menses computare cœperunt, sumpto ab autumni tempore primordio, tricenis hos produntur includere diebus, quorum primus mensis Thoth iv Kal. Septembr., ii Paophi iv Kal. Octobr., iii Athyr v Kal. Novemb., iv Chæac. v Kal. Decemb., v Tybi vi Kal. Januar., vi Mechir vii Kal. Februar., vii Phamenoth v Kal. Martiar., viii Pharmuthi vi Kal. April., ix Pachon vi Kal. Maiar., x Payni vii Kal. Juniar., xi Epiphi vii Kal. Jul., xii Mesori viii Kal. Aug. sumit exordium: quem x Kal. Septemb. die terminantes, residuos 5 dies ἐπαγομένους, vel intercalares, sive additos, vocant, quibus etiam quarto anno diem sextum, qui ex quadrantibus confici solet, adnectunt. » Hæc Bedæ enumeratio pertinet ad annos Ægyptiorum Actiacos: nam veterum Ægyptiorum ante victoriam Actiacam anni, cum bissextum ommitterent ob quadrantem sex horarum addendum, anticipabant uno die quarto quoque anno, et, ut ait Jos. Scaliger *De emendat. temp.*, p. 133, eorum Thoth laxis habenis in anteriora fugiebat, eoque fiebat, ut cum Romanis mensibus non possent comparari. Verum anno Juliano recepto et Thoth fixo, diem sextum addiderunt, ut scribit Eusebius in *Chronicis* a J. Curterio editis, sic n. manuscripti.: Συμπληροῦνται δὲ τῆ καὶ τοῦ αὐτοῦ κατ' ἔτος, καὶ ποιούσιν ἄλλον μήνα πενθήμερον ἀπὸ τῶν λοιπῶν πέντε ἡμερῶν. Ἐάν δὲ καταντήσῃ τετραετηρικὸς, τοῦτ' ἔστι βίσεκτος, εἰς γίνεται τοιαῦτα ἐπαχτα. Hæc ideo addidi, quod et graves auctores Ægyptiorum veterum menses vagos a recentioribus fixis non distinguentes eriarint, quod in Plutarcho notat Scaliger, p. 163, et quidam alios immerito reprehendant Ægyptios menses cum Latinis comparantes, ut J. Lalantium Lactantium Firmianum quod lib. i, c. 6, *De falsa religione*, Thoth Septembri nostro respondere censuerit. Est in eodem Anastasii libro fragmentum quoddam *Constitutionum apostolicarum*, quod subjiciam ex manuscripto, tum quia in iis quæ a F. Turriano editæ sunt

Α κάδι. Οἱ δὲ ἀπὸ Βασιλειδου (55) καὶ τοῦ βαπτισματος αὐτοῦ τὴν ἡμέραν ἑορτάζουσι, προδιανυκτερεύοντες ἀναγνώσει. Φασὶ δὲ εἶναι τὸ πεντεκαίδεκατον ἔτος Τιβερίου Καίσαρος, τὴν πεντεκαίδεκατὴν τοῦ Τυθὶ μηνός (56)· τινὲς (57) δὲ αὐτὴν ἐνδεκάτην τοῦ αὐτοῦ μηνός. Τὸ τε πάθος αὐτοῦ ἀκριβολογούμενα φέρουσιν οἱ μὲν τινες τῷ ἑκκαίδεκατῷ ἔτει Τιβερίου Καίσαρος, Φαμενώθ (58) καὶ· οἱ δὲ, Φαρμουθὶ καὶ· ἄλλοι δὲ, Φαρμουθὶ εἴ, πεπονθέναι τὸν Σωτῆρα λέγουσι. Ναὶ μὴν τινες αὐτῶν φασὶ Φαρμουθὶ γεγενῆσθαι καὶ ἡ καὶ. Ἐτεὶ δὲ κάκεῖνα (59) τῆ χρονογραφίᾳ προσασποδοῦν· τὰς ἡμέρας λέγω. ἃς ἀνιτίττειται Δανιὴλ ἀπὸ τῆς ἐρημώσεως Ἱερουσαλήμ· τὰ Οὐεσσασιανοῦ ἔτη ζ', μηνῶς ζ' (60). Τὰ γὰρ δύο ἔτη, προσλαμβάνεται τοῖς Ὁθωνος, καὶ Γάλθα, καὶ Οὐιτελλίου μηνὶ εἴ, ἡμέραις ἧ· καὶ οὕτω γίνεται ἔτη τρία, καὶ μῆνες ζ'· ὃ ἔστι· τὸ ἡμισυ τῆς ἑβδομάδος, καθὼς εἴρηκε Δανιὴλ ὁ προφήτης. Εἴρηκε δὲ β' ἡμέρας γενέσθαι, ἀφ' οὗ ἔστι τὸ βδελύγμα ὑπὸ Νέρωνος εἰς τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν μέχρι τῆς καταστροφῆς αὐτῆς. Οὕτω γὰρ τὸ βῆτον τὸ ὑποταγμένον δείκνυσιν· « Ἐως τότε ἡ ὄρασις στήσεται,

non reperitur, tum quia in interpretatione quadam restitui possunt e Græcis: Ἐτέθη μὲν γὰρ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐκ τῆς ἁγίας παρθένου Μαρίας ἐν Βηθλεὲμ κατὰ Αἰγυπτίου χοιᾶκ καὶ ὥρα ἑβδόμη τῆς ἡμέρας (sic apud Hesychem paulo ante), ὃ ἔστιν πρὸ ὀκτώυ καλανδῶν Ἰανουαρίων· ἐβαπτίσθη δὲ ἐν τῷ τριακοστῷ αὐτοῦ ἔτει ὑπὸ Ἰωάννου, τοῦ Τυθὶ εἴ, ὥρα ε' τῆς νυκτὸς, ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ποταμῷ. Ἐμείνει δὲ σὺν ἡμῖν ἐν τῷ κόσμῳ κηρύσσων τὸ Εὐαγγέλιον τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, καὶ θεραπεύων πᾶσαν νόσον καὶ πᾶσαν μαλακίαν ἐν τῷ λαῷ, ἕως ἐγένετο ἑτῶν λβ' καὶ μηνῶν τριῶν. Ἐν δὲ τῷ τριακοστῷ τρίτῳ ἔτει αὐτοῦ ἐσταυρώθη φαμενώθ καὶ, ἡμέρας ζ', ὥρα ζ' τῆς ἡμέρας, καὶ τῆς σελήνης εἴ. Ἀέστη δὲ ἐν τριημέρῳ φαρμουθὶ ἡμέρα α', ὥρα ζ' τῆς νυκτὸς, καὶ ὥρα ἅπασιν ἡμῖν τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ· καὶ ἐφανέρωσε τὴν δόξαν αὐτοῦ δι' ἡμερῶν μ', διδάσκων ἡμᾶς κηρύσσειν ἐπὶ τῷ ὀνόματι αὐτοῦ μετάνοιαν καὶ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν· ἀνελήθη δὲ Παγῶμ γ', ὥρα θ' τῆς ἡμέρας. COLLECT. — Conf. quæ adnotavit Cotelierus loco superior dicto.

(57) *Τινός*. Epiphanius, hæresi 51, refert natum esse Christum circa Januarii mensem, hoc est ante octavum Iduum Januarii, quæ est sexta (non quinta) ejusdem mensis secundum Romanos, secundum Ægyptios Tybi undecima, juxta Syros sive Græcos Audinæ sexta; et ab eo die usque ad diem ante decimum tertium Kal. April. et secundum Ægyptios Phamenoth mensis 24 complevisse annos triginta duos; et resurrexisse 26 Phamenoth, ante ii Kal. Apriles. COLLECT.

(58) *Φαμενώθ*. Conf. quæ adnotavit Cotelierus ad *Constitutionum apost.* lib. v, cap. 14.

(59) *Κάκεῖνα*. Forte rectius κάκεινο, sing. numero. De anno autem nativitatis cum Clemente consentit etiam Eusebius, in hæc verba: Ἡὴ ὄν τοῦτο δεῦτερον καὶ τεσσαρακοστὸν ἔτος Αὐγούστου βασιλείας, Αἰγύπτου δ' ὑποταγῆς, καὶ τελευτῆς Ἀνατωνίου καὶ Κλεοπάτρας (i. e. monarchiæ Augusti Cæsaris: quippe quæ post Actiacam de Antonio victoriam incæpit) ὄγδοον ἔτος καὶ εἰκοστὸν, ὀτηνία καὶ Σωτῆρ καὶ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς ἐπὶ τῆς τότε πρώτης ἀπογραφῆς, ἡγεμονεύοντος Κυρηνήου τῆς Συρίας, ἀκολουθῶν τὰς περὶ αὐτοῦ προφητείας, ἐν Βηθλεὲμ γεννᾶται τῆς Ἰουδαίας. SYLBERG.

(60) *Ἐτη ζ', μηνῶς ζ'*. Legendum puto ἔτη ζ', μηνῶς α', deductis siquidem duobus imperii annis,

ἡ οὐσία ἢ ἀρθεῖσα, ἢ ἀμαρτία ἐρημωθήσεται (61), ἢ δοθείσα, καὶ ἡ δύναμις καὶ τὸ ἅγιον συμπατηθήσεται; Καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἔως ἑσπέρας καὶ πρωτὴ ἡμέραι β' (62)· καὶ ἀρθήσεται τὸ ἅγιον. Ἄνται οὖν αἱ β' ἡμέραι, γίνονται ἔτη ς', μῆνες δ' (63)· ὣν τὸ ἡμισυ κατέσχε Νέρων βασιλευῶν, καὶ ἐγένετο ἡμισυ ἑβδομάδος· τὴ δὲ ἡμισυ Οὐεσπεσιανὸς σὺν Ὑθωνι, καὶ Γάλβῳ, καὶ Οὐίτελλῳ. Καὶ διὰ τοῦτο λέγει Δανιήλ· Μακάριος ὁ φθάσας εἰς ἡμέρας ἀτλε'. Ἐμέχρι γὰρ τούτων τῶν ἡμερῶν ὁ πόλεμος ἦν, μετὰ δὲ ταῦτα ἐπαύσατο. Δείκνται δὲ καὶ οὗτος ὁ ἀριθμὸς ἐκ τοῦ ὑποτεταμένου κεφαλαίου, ἐχόντος ὡδε· Ἐκαὶ ἀπὸ καιροῦ παραλλάξεως τοῦ ἐνδελειχισμοῦ, καὶ δοθῆναι βδέλυγμα (64) ἐρημώσεως, ἡμέρας χιλίους διακοσίους (65) ἐννεήκοντα. Μακάριος ὁ ὑπομένων, καὶ φθάσας εἰς ἡμέρας ἀτλε'. Ἐφλαῦτος δὲ Ἰώσηπος, ὁ Ἰουδαῖος, ὁ τὰς Ἰουδαϊκῆς συντάξας ἱστορίας, καταγαγὼν τοὺς χρόνους, φησὶν ἀπὸ Μωυσέως ἕως Δαβὶδ ἔτη γίνεσθαι φε'· ἀπὸ δὲ Δαβὶδ ἕως Οὐεσπεσιανῶ δευτέρου ἔτους ἀρθ'· εἶτα ἀπὸ τούτου μέχρι Ἀντωνίνου (66) δεκάτου ἔτους ἔτη ος'· ὡς εἶναι ἀπὸ Μωυσέως ἐπὶ τὸ δέκατον ἔτος Ἀντωνίνου πάντα ἔτη ρθλγ'. Ἄλλοι δὲ μέχρι τῆς Κομόδου τελευτῆς ἀριθμήσαντες ἀπὸ Ἰνάχου καὶ Μωυσέως, ἔτη ἔφησαν γίνεσθαι ββμβ'· οἱ δὲ, βωκα'. Ἐν δὲ τῷ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίῳ ἡ ἀπὸ Ἀβραάμ γενεαλογία μέχρι Μαρίας τῆς μητρὸς τοῦ Κυρίου περαιοῦται· Ἐγίνονται γὰρ (67), ἢ φησὶν, Ἐ ἀπὸ Ἀβραάμ ἕως Δαβὶδ γενεαὶ ιδ', καὶ ἀπὸ Δαβὶδ ἕως τῆς μετοικεσίας Βαβυλῶνος γενεαὶ ιδ'· καὶ ἀπὸ τῆς μετοικεσίας Βαβυλῶνος ἕως τοῦ Χριστοῦ ὁμοίως ἄλλαι (68) γενεαὶ ιδ'· τρία διαστήματα μυστικά, ἐξ ἑβδομάσι τελειούμενα.

dixerunt esse annos mcmxlii. Alii vero, mmdcccxi. In Evangelio autem secundum Matthæum, quæ ab Abraham deducitur genealogia, usque ad Mariam matrem Domini terminatur : « Sunt enim, » inquit, « ab Abraham usque ad David xiv generationes, et a David usque ad transmigrationem Babylonis generationes xiv, et a transmigratione Babylonis usque ad Christum similiter alix generationes xiv d, » tria mystica intervalla, quæ sex complentur hebdomadibus.

CAPUT XXII.

De Græca Veteris Testamenti interpretatione.

Καὶ τὰ μὲν περὶ τῶν χρόνων διαφόρως πολλοῖς ἰσπορηθέντα καὶ πρὸς ἡμῶν ἐκτεθέντα, ὡδὲ ἐχέτω· ἐρμηνευθῆναι (69) δὲ τὰς Γραφὰς, τὰς τε τοῦ Νόμου,

Et quæ de temporibus quidem varie a multis scripta, et a nobis exposita fuerunt, sic habeant. Versas autem fuisse Scripturas et legis et prophe-

✠ P. 409 ED. POTTER, 341 ED. PARIS. • Dan. ix, 27. ^b Dan. viii, 13, 14. ^c Dan. xii, 12. ^d Matth. i, 17.

juxta verba sequentia reliqui erunt septem anni, menses undecim, diebus excurrentibus minime computatis. Lowth.

(61) Ἐρημωθήσεται. Legendum ἐρημώσεως ὁ Dan. viii, 13. Id.

(62) Ἐμέραι β'. Hinc constat mendosam esse lectionem τετρακόσιαι, Dan. viii, 14, quæ in Romana ed. occurrit. Id.

(63) Αἱ β' ἡμέραι γίνονται ἔτη ς', μῆνες δ'. Scilicet non computatis diebus 20, qui excurrunt. Id.

(64) Δοθῆναι βδ. Δοθήσεται τὸ βδέλυγμα ἐρημώσεως, ἡμέραι χιλίαι διακοσίαι ἐννεήκοντα, Dan. xii, 12.

(65) Ἐμέρας χιλίους διακοσίους. Usitatus ἡμέρας χιλίας διακοσίας, feminino fine. Sylburg.— Cui emendationi favent Danielis verba jam allata.

(66) Ἀντωνίνου. Antoninus hic intelligendus.

A adjunguntur Othonis et Galbæ et Vitellii xvii mensibus, viii diebus : et sic fiunt anni tres, et menses vi, quod est « dimidium hebdomadis a, » quemadmodum dixit Daniel propheta. Dixit enim his mille trecentos dies fuisse, ex quo stetit abominatio a Nerone in civitatem sanctam usque ad ejus eversionem. Sic enim ostendit dictum, quod subjicitur : « Quousque stabit visio, sacrificium sublatum, peccatum desolationis, quod datum est : et potestas et Sanctum conculcabitur? Et dixit ei : Usque ad vesperam, dies bis mille trecenti, et tolletur Sanctum b. » Hi ergo bis mille trecenti dies fiunt anni sex, menses quatuor : quorum dimidium tenuit Nero imperium obtinens, et fuit dimidium hebdomadis : ✠ dimidium autem Vespasianus cum Othone, Galba et Vitellio. Et ideo dicit Daniel : « Beatus qui pervenerit ad dies mille trecentos triginta quinque c. » Ad eos enim usque dies fuit bellum, post hæc autem cessavit. Ostenditur autem hic quoque numerus ex subjecto capite, quod sic habet : « Et a tempore immutationis perennitatis, et quo data fuerit abominatio desolationis, dies mille ducenti nonaginta. Beatus qui sustinuerit, et pervenerit ad dies mille trecentos triginta quinque. » Flavius autem Josephus Judæus, qui Judaicas composuit historias, colligens tempora, ait a Moysæ usque ad David esse annos DLXXXV; a David usque ad secundum annum Vespasiani, MCLXXIX; deinde ab eo usque ad decimum annum Antonini, annos LXXVII; ita ut a Moysæ usque ad decimum annum Antonini sint omnes anni MCMXXXIII. Alii autem numerantes ab Inacho et Moysæ usque ad mortem Commodi,

In Evangelio autem secundum Matthæum, quæ ab Abraham deducitur genealogia, usque ad Mariam matrem Domini terminatur : « Sunt enim, » inquit, « ab Abraham usque ad David xiv generationes, et a David usque ad transmigrationem Babylonis generationes xiv, et a transmigratione Babylonis usque ad Christum similiter alix generationes xiv d, » tria mystica intervalla, quæ sex complentur hebdomadibus.

CAPUT XXII.

De Græca Veteris Testamenti interpretatione.

Et quæ de temporibus quidem varie a multis scripta, et a nobis exposita fuerunt, sic habeant. Versas autem fuisse Scripturas et legis et prophe-

✠ P. 409 ED. POTTER, 341 ED. PARIS. • Dan. ix, 27. ^b Dan. viii, 13, 14. ^c Dan. xii, 12. ^d Matth. i, 17.

D cognomento Pius; ad ejus enim annum decimum a secundo Vespasiani, 77 intersunt anni etiam in Fastis. Sylburg.

(67) Γίνονται γάρ. Hæc a Clemente addita, non agnoscit Matthæus.

(68) Ὁμοίως ἄλλαι. Hæc etiam a Clemente addita sunt.

(69) Ἐρμηνευθῆναι. Historiam de Bibliorum interpretatione refert etiam Philo lib. iii De vita Moysis; Josephus Antiquit. Jud. lib. xii, c. 2; Justinus martyr, p. 16; Eusebius Præpar. evang., p. 206; Epiphanius, p. 535, et Aristeas libro singulari; item Augustinus De civitate Dei, lib. viii, cap. 11; lib. xv, c. 11 et 13; lib. xviii, c. 42 et seq., ut H. et R. adnot. Sylburg. — Quibus addi possunt Tertullianus Apol., c. 18; Irenæus lib. iii, c. 25, a quo Clemens quæ hac de re narrat, sumpsisse videtur; alios ut taceam fere innumeros.

tarum ex Hebræo sermone in linguam Græcam aiunt tempore Ptolemæi, Lagi filii : ✕ aut, ut dicunt nonnulli, tempore ejus, qui fuit cognominatus Philadelphus, cum maximam ad eam rem contulisset diligentiam Demetrius Phalereus, et quæ ad interpretationem necessaria erant, summo studio procurasset. Nam cum adhuc Asiam obtinerent Macedones, rex magno studio contendens 148 eam, quæ Alexandria in ejus postestate erat, bibliothecam omnibus scripturis exornare, voluit ut Hierosolymitani quoque eas, quæ apud se erant, prophetias in sermonem Græcum interpretarentur. Illi autem, ut qui adhuc obedirent Macedonibus, ex iis, qui apud se erant probatissimi, et maximæ existimationis, Scripturarum peritos, et Græcæ linguæ scientes, septuaginta seniores delectos ad eum miserunt cum libris divinis. Cum autem unusquis-

✕ P. 410 ED. POTTER, 342 ED. PARIS.

(70) *Τῷ Λάγῳ*. Sic Irenæus, quem sequitur Clemens. Reliqui fere omnes sub Philadelpho institutam perfectamque Bibliorum interpretationem fuisse referunt. Qua de re hæc dicit Vossius *De Hist. Græc.*, lib. 1, c. 12 : « Demetrius Phalereus auctor fuit Ptolemæo Lagidæ cognomento Σωτήρι, ut liberos, quos ex Eurydicæ haberet, regni successores designaret, non filium Beronices, qui postea dictus Philadelphus. Sed Σωτήρ etiam superstes Philadelphum regni consortem fecit. Exinde Demetrius Philadelpho semper fuit exosus : qui et eum mox post obitum patris honore omni privavit, inque carcerem conjecit, ubi aspidis morsu periit. Hæc ætatem Demetrii liquido ostendunt : sed non satis convenire videntur iis qui illum sub Philadelpho præfuisse bibliothecæ Alexandrinæ, eoque procurante Biblia ex Hebræo fonte in Græcum sermonem translata esse, tradiderunt. Et tamen ea res magno etiam viros ex antiquis auctores habet. Equidem, quomodo hæc conciliantur haud facile dictu puto. Sed in medium asseram, quod maxime sit verisimile. Censeo, translationem eam fuisse institutam, quo tempore cum parente suo regnabat Philadelphus. Sane si hoc dicamus, etiam Irenæus et Clemens Alexandrinus conciliari poterunt cum aliis veterum. Nam duo isti tradunt, sacrum codicem Græcæ verum esse tempore Ptolemæi Lagi. At referunt hoc ad Philadelphum tempus Aristæus, Aristobulus Judæus, Philo, Josephus, Tertullianus, Eusebius, Epiphanius, et alii multi adeo, ut referre eos longum sit. Nec causa obscura est, cur plerique omnes id Philadelphum potius temporibus factum dicant. Nam humanissimus semper hic erga Judæos fuit : ut unum consilii istius de Bibliis transferendis et proram et puppim fuisse, per sit verisimile. Et fortasse parente vivo, labor ille duntaxat cœptus : at, cum solus regnaret Philadelphus, absolutus demum fuit. Equidem tale aliquid dicere malim, quam cum Scaligero, in *Animadversionibus* Eusebianis, propter unum Hermippum (sive is Smyrnæus, qui sub Ptolemæo Evergete fuisse videtur ; sive Berytius, qui demum Adriani Cæsaris tempore vixit) omnibus iis, et Judæis, et Christianis, anti-quis derogare fidem, qui Demetrium Phalereum bibliothecæ Philadelphum præfuisse, summo consensu tradiderunt. Atque hæc cum scripsissem, visum accuratius perpendere, quæ apud Eusebium memineram legere lib. vii *Hist. ecclesiast.*, cap. 26, sive Græcæ κεφ. λδ', ubi habemus Anatolii ista de Aristobulo : « Ὅς ἐν τοῖς ἑβδομηκοντα κατελεγεμένοις, τοῖς τὰς ἱερὰς καὶ θείας Ἑβραίων ἐρμηνεύσασιν Γραφὰς Πτολεμαίου τῷ Φιλαδέλφῳ καὶ τῷ τούτου πατρὶ, καὶ βιβλοῦς ἐξηγητικὰς τοῦ Μωϋσέως νόμου τοῖς αὐτοῖς

καὶ τὰς προφητικὰς, ἐκ τῆς τῶν Ἑβραίων διαλέκτου εἰς τὴν Ἑλλάδα γλῶτταν φασὶν ἐπὶ βασιλείῳ Πτολεμαίου τοῦ Λάγου (70) ἦ, ὡς τινες, ἐπὶ τοῦ Φιλαδέλφου ἐπικληθέντος, τὴν μεγίστην φιλοτιμίαν εἰς τοῦτο προσενεγκαμένου Δημητρίου τοῦ Φαληρέως, καὶ τὰ περὶ τὴν ἐρμηνείαν ἀκριβῶς πραγματευσαμένου (71). Ἔτι γὰρ (72) Μακεδόνων τὴν Ἀσίαν κατεχόντων, φιλοτιμούμενος ὁ βασιλεὺς τὴν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πρὸς αὐτὸν (73) γενομένην βιβλιοθήκην πάσαις κατακοσμηῆσαι γραφαῖς, ἤξίωσε καὶ τοὺς Ἱεροσολυμίτας τὰς παρ' αὐτοῖς προφητείας εἰς τὴν Ἑλλάδα διάλεκτον ἐρμηνεύσαι. Οἱ δὲ (74) ἅτε ἔτι ὑπακούοντες Μακεδόσι, τῶν παρὰ σφίσι ἐυδοκίμωνάτων, περὶ τὰς Γραφὰς ἐμπείρους καὶ τῆς Ἑλληνικῆς διαλέκτου εἰδημόνας, ἑβδομηκοντα πρεσβυτέρους ἐκλεξάμενοι, ἀπέστειλαν αὐτῷ μετὰ καὶ τῶν θείων βιβλίων. Ἐκάστου δὲ ἐν μέρει κατ' ἴδιαν ἐκάστην ἐρμηνεύσαντος

προσεφώνησε βασιλεῦσι. « Qui unus ex septuaginta interpretibus, qui sacras divinasque Hebræorum Scripturas interpretati sunt Ptolemæo Philadelpho et patri ejus, quique commentarium in legem Moisaicam iisdem regibus dedicavit. » Ubi clare videmus, utrumque regem jungi, patrem et filium. Hæc sane omnem scrupulum eximunt, conjecturamque nostram penitus confirmant. »

(71) *Ἡ, ὡς τινες, ἐπὶ τοῦ Φιλ...* ἀκριβῶς πραγματευσαμένου. Hanc periochen Clemens ex libro Aristobuli, Ptolemæo Philometori dicato, paucis pro more suo mutatis, inseruisse videtur. Aristobuli verba sic se habent apud Eusebium, *Præparatationis evang.* lib. xiii, cap. 12 : « Ἡ δ' ὅλη ἐρμηνεία τῶν διὰ τοῦ Νόμου πάντων ἐπὶ τοῦ προσαγορευθέντος Φιλαδέλφου βασιλέως, τοῦ δὲ προγόνου, προσενεγκάμενον μείζονα φιλοτιμίαν, Δημητρίου Φαληρέως πραγματευσαμένου τὰ περὶ τούτων. Ubi pro προσενεγκάμενον ex Clemente scribi poterit προσενεγκάμενον. »

(72) *Ἔτι γὰρ*. Hæc ex Irenæo petita sunt, loco superius dicto : Πρὸ γὰρ τοῦς Ῥωμαίους κρατῆσαι τὴν ἀρχὴν αὐτῶν, ἐπὶ τῶν Μακεδόνων τὴν Ἀσίαν κατεχόντων, Πτολεμαῖος ὁ Λάγου, φιλοτιμούμενος τὴν ὑπ' αὐτοῦ κατεσκευασμένην βιβλιοθήκην ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κοσμηῆσαι τοῖς πάντων ἀνθρώπων συγγράμμασιν, ὅσα γε σπουδαῖα ὑπῆρχον, ἤξισατο παρὰ τῶν Ἱεροσολυμιτῶν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν διάλεκτον σχεῖν αὐτῶν μεταβιβλημένας τὰς Γραφὰς. « Prius enim quam Romani possiderent regnum suum, adhuc Macedonibus Asiam possidentibus, Ptolemæus, Lagi filius, cupiens eam bibliothecam, quæ a se fabricata esset in Alexandria, omnium hominum dignis conscriptionibus ornare, petiit ab Hierosolymitis in Græcum sermonem interpretatas habere Scripturas eorum. »

(73) *Πρὸς αὐτόν*. Etiam genitivo casu legi potest πρὸς αὐτοῦ, « ab ipso. » SYLBURG.

(74) *Οἱ δὲ*. Pergit Irenæus : Οἱ δὲ, ὑπάρχοντες γὰρ ἐπὶ τοῖς Μακεδόσι τότε, τοὺς παρ' αὐτοῖς ἐμπειροτάτους τῶν Γραφῶν καὶ ἀμφοτέρων τῶν διαλέκτων, ἑβδομηκοντα πρεσβυτέρους ἐπέμφαν Πτολεμαίῳ, πωνήσαντος τοῦ Θεοῦ ὅπερ ἐβούλετο. Ὁ δὲ, ἴδια πείραν αὐτῶν λαβεῖν βελήσας, εὐλαθῆθαι τε μή τι ἀρα συνθέμενοι, ἀποκρῦψαι τὴν ἐν ταῖς Γραφαῖς διὰ τῆς ἐρμηνείας ἀλήθειαν, χωρὶσας αὐτοὺς ἀπὸ ἀλλήλων, ἐκέλευσε τοὺς πάντας τὴν αὐτὴν ἐρμηνείαν γράφειν καὶ τοῦτ' ἐπὶ πάντων τῶν βιβλίων ἐποίησε. Συνελθόντων δὲ αὐτῶν ἐπὶ τῷ αὐτῷ παρὰ τῷ Πτολεμαίῳ, καὶ συναντιβαλόντων ἐκάστου τὴν ἑαυτοῦ ἐρμηνείαν, ὁ μὲν Θεὸς ἐδοξάσθη, αἱ δὲ Γραφαὶ δυνατῶς βεβαίως ἐγνώσθησαν, τῶν πάντων τὰ αὐτὰ ταῖς αὐταῖς λέξει καὶ τοῖς αὐτοῖς ὀνόμασιν ἀναγορευσάντων ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους : ὥστε καὶ τὰ παρὼντα ἔβη γνώμαι, ὅτι

προφητεῖαν (75), συνέπνευσαν αἱ πᾶσαι ἐρμηνεῖται ἅντιβληθεῖσαι καὶ τὰς διανοίας καὶ τὰς λέξεις· Θεοῦ γὰρ ἦν βούλημα μεμελετημένον εἰς Ἑλληνικὰς ἀκούας. Οὐ δὲ ξένον (76) ἐπιπνοία Θεοῦ, τοῦ τὴν προφητεῖαν δεδωκότος, καὶ τὴν ἐρμηνείαν, οἶον εἰ Ἑλληνικὴν προφητεῖαν, ἐνεργεῖσθαι· ἐπεὶ κἀν τῇ Ναβουχοδονόσορ αἰχμαλωσίᾳ (77) διαφθαρισῶν τῶν Γραφῶν, κατὰ τοὺς Ἀρταξέρξου, τοῦ Περσῶν βασιλέως, χρόνους, ἐπίπνοους Ἐσδρας ὁ Λευΐτης, ὁ ἱερεὺς, γινόμενος, πάτας τὰς παλαιὰς αὐθις ἀνανεούμενος προσέφητευσεν Γραφάς. Ἀριστόβουλος (78) δὲ ἐν τῷ πρώτῳ τῷ πρὸς (79) τὸν Φιλομήτορα κατὰ λέξιν γράφει· « Κατηχολούθηκε δὲ καὶ ὁ Πλάτων (80) τῇ καθ' ἡμᾶς (81) νομοθεσίᾳ· καὶ φανερός ἐστὶ περιεργασάμενος (82) ἕκαστα τῶν ἐν αὐτῇ λεγομένων (83). Διερμηνεύεται δὲ πρὸς Δημητρίου (84), ὑφ' ἐτέρου (85), πρὸς τῆς Ἀλεξάνδρου καὶ Περσῶν ἐπικρατήσεως, τὰ τε κατὰ τὴν ἐξ Αἰγύπτου (86) ἐξαγωγὴν τῶν Ἑβραίων τῶν ἡμετέρων πολιτῶν, καὶ ἡ τῶν γεγονότων ἀπάντων αὐτοῖς ἐπιφάνεια, καὶ κράτησις τῆς χώρας, καὶ τῆς ὅλης νομοθεσίας ἐπεξηγήσεις· ὥστε (87) εὐδὴλον εἶναι, τὸν προειρημένον φιλόσοφον εἰληφέναι πολλὰ· γέγονε γὰρ πολυμαθὴς· καθὼς καὶ Πυθαγόρας (88) πολλὰ τῶν παρ' ἡμῖν μετενέγκας (89) εἰς τὴν αὐτοῦ ἡγματοποιεῖν. » Νομῆνιος δὲ, ὁ Πυθαγόρειος (90) φιλόσοφος, ἀντικρὺς γράφει· « Τί γὰρ ἐστὶ Πλάτων, ἢ

⌘ P. 411 ED. POTTER.

καὶ ἐπίπνοιαν τοῦ Θεοῦ εἰς ἡρμηνευμέναι αἱ Γραφαί· Illi vero, obedebant enim tunc adhuc Macedoniae, eos, quos habebant perfectiores Scripturarum intellectores, et utriusque loquelæ, septuaginta seniores miserunt Ptolemæo, facturos hoc, quod ipse voluisset. Ille autem experimentum eorum sumere volens, et metuens ne forte consentirent, eam veritatem, quæ esset in Scripturis, absconderent per interpretationem, separans eos ab invicem, iussit omnes eandem interpretari Scripturam; et hoc in omnibus libris fecit. Conventibus autem ipsis in unum apud Ptolemæum, et comparantibus suas interpretationes, Deus glorificatus est, et Scripturæ vere divinæ creditæ sunt, omnibus eadem, et eisdem verbis, et eisdem nominibus, fecitantibus ab initio usque ad finem: uti et præsentem gentes cognoscerent quoniam per aspirationem Dei interpretatæ sunt Scripturæ. »

(75) Προφητεῖαν. Pro libris sacris sumitur hæc vox, ut paulo superius. Lowth.

(76) Οὐ δὲ ξένον. Hæc etiam Clemens Irenæo debet, qui hoc modo pergit: Καὶ οὐδὲν γε θαυμαστὸν, τὸν Θεὸν τοῦτο ἐνηργηκέναι, ὅς γε καὶ ἐν τῇ ἐπὶ Ναβουχοδονόσορ αἰχμαλωσίᾳ τοῦ λαοῦ, διαφθαρισῶν τῶν Γραφῶν, καὶ μετὰ ἐβδομήκοντα ἔτη τῶν Ἰουδαίων ἀνελθόντων εἰς τὴν χώραν αὐτῶν, ἔπειτα ἐν τοῖς χρόνοις Ἀρταξέρξου, τοῦ Περσῶν βασιλέως, ἐπέπνευσεν Ἐσδρα τῷ ἱερεὶ ἐκ τῆς φυλῆς Λευὶ, τοὺς τῶν προγεγονότων προφητῶν πάντας ἀνατάξασθαι λόγους, καὶ ἀποκαταστήσαι τῷ λαῷ τὴν διὰ Μωϋσέως νομοθεσίαν· « Et non est mirabile, Deum hoc in eis operatum, quando in ea captivitate populi, quæ facta est a Nabuchodonosor, corruptis Scripturis, et post septuaginta annos Judæis descendentibus in regionem suam, post deinde, temporibus Artaxerxis, Persarum regis, inspiravit Esdræ sacerdoti tribus Levi, præteritorum prophetarum omnes rememorare sermones, et restituere populo eam legem quæ data est per Moysen. »

(77) Τῇ Ναβουχοδ. αἰχ. Malim cum Irenæo τῇ ἐπὶ Ναβουχοδονόσορ αἰχμαλωσίᾳ.

A que sigillatim ex suo singulas interpretatus esset prophetias, conspirarunt omnes simul collatæ interpretationes et sensibus, et dictionibus. Dei enim erat voluntas, quæ id ad Græcorum aures consulto comparaverat. Neque vero ab inspiratione Dei erat alienum, qui prophetiam dederat, ut interpretationem quoque tanquam Græcam efficeret prophetiam. Nam etiam in captivitate regis Nabuchodonosor, cum interiissent Scripturæ, tempore Artaxerxis, Persarum regis, inspiratus Esdras Levites sacerdos, prophetavit, omnes veteres rursus Scripturas renovans. Aristobolus autem in primo libro ad Philometorem scribit his verbis: « Secutus est autem nostras quoque leges ⌘ Plato, et satis aperte ostendit se eorum, quæ in eis dicuntur, fuisse admodum studiosum. Ante Demetrium autem priusquam rerum potirentur Alexander et Persæ, ab alio versa fuerant, quæ ab Hebræis nostris gesta fuerant in exitu ex Ægypto, et quæcumque eis insignia et facta erant et apparuerant, et regionis per vim quæsitæ possessio, et omnium, quæ latæ sunt, legum descriptio, adeo ut clarum sit antedictum philosophum multa ex eis sumpsisse: fuit enim multa doctrina præditus; sicut etiam Pythagoras multa ex nostris transtulit in suorum dogmatum traditionem. » Numenius autem philosophus

(78) Ἀριστόβουλος. Hunc Clementis locum usque ad.... ἢ Μωϋσῆς ἀπικίλων recitavit Eusebius *Præp. evang.*, lib. viii, c. 6. Idem hæc Aristoboli verba, una cum aliis ejusdem auctoris, recitavit etiam *Præp. evang.*, lib. xiii, c. 12.

(79) Πρώτῳ τῷ πρὸς. Malim cum Eusebio, πρώτῳ τῶν πρὸς τὸν Φ.

(80) Κατηχολούθηκε δὲ καὶ ὁ Πλ. Φανερόν, ὅτι κατηχολούθησεν ὁ Πλ. Euseb., lib. xii.

(81) Καθ' ἡμᾶς. Καθ' ἡμῶν Eusebii codex ms. in bibliotheca collegii D. Joannis Baptistæ assertivatus.

(82) Περιεργασάμενος. Περιεργασάμενος Euseb. utroque loco.

(83) Λεγομένων. Abest ab Euseb. lib. xiii.

(84) Διερμηνεύεται δὲ πρὸς Δημητρίου. Διερμηνεύεται γὰρ πρὸς Δημητρίου τοῦ Φαληρέως, Euseb. lib. xiii.

(85) Ὑφ' ἐτέρου. Ὑφ' ἐτέρων, Euseb. lib. viii, δι' ἐτέρων lib. xiii. Mox, πρὸς τοῦ Ἀλεξ. codex Joan.

(86) Τὰ τε κατὰ τὴν ἐξ Αἰγ. Τὰ τε κατὰ τὴν ἐξαγωγὴν τὴν ἐξ Αἰγύπτου τῶν Ἑβραίων, ἡμετέρων δὲ πολιτῶν, Euseb., lib. xiii.

(87) Ὡστε. Ὡς Euseb., lib. xiii.

(88) Καθὼς καὶ Πυθαγόρας. Hac in re Lactantius a plerisque veterum Patrum abit, lib. iv, c. 2: « Unde equidem soleo mirari, quod cum Pythagoras, et postea Plato, amore indagandæ veritatis accensi, ad Ægyptos, et magos, et Persas penetrassent, ut earum gentium ritus et sacra cognoscerent (suspiciabantur enim sapientiam in religione versari), ad Judæos tamen non accesserint, penes quos tunc solos erat, et quo facilius ire potuissent. Sed aversos esse arbitror divina providentia, ne scire possent veritatem; quia nondum fas erat alienigenis hominibus religionem Dei veri justitiamque cognoscere. » Conf. quæ dicenda sunt ad principium *Strom.* ii.

(89) Μετενέγκας. Μετενεγκών, Euseb., lib. viii.

(90) Πυθαγόρειος. Πυθαγορικὸς cod. Joan.

Pythagoreus aperte scribit : « Quid enim est Plato, nisi Moyses Attice loquens ? » Hic Moyses erat theologus et propheta, ut autem nonnulli, sacrarum legum interpretes. Genus ejus et res gestas, et vitam, ipsæ Scripturæ, quæ sunt fide dignæ, prædicant : et tamen a nobis quoque dicendum est.

CAPUT XXIII.

De Moysis ætate, ortu et vita.

Moyses, cum prima origine genere esset Chaldeus, natus est in Ægypto, cum majores ejus propter diuturnam famem ex Babylone migrassent in Ægyptum. Septima generatione genitus, et regulariter educatus, tali fortunæ casu usus est. Cum Hebræi in Ægypto crevissent in magnam multitudinem, veritus rex regionis ne multitudo ei pareret insidias, eorum, qui ex Hebræis nascebantur, jubet ipsos alere quidem feminas (est enim res ad bellum imbecilla mulier), masculos autem interimere, suspectam habens validam juventutem. Cum autem ingenuus esset puer, tribus deinceps mensibus celantes eum parentes alebant, naturali amore vincente tyrannicam crudelitatem. Postea

✱ P. 412 ED. POTTER, 343. ED. PARIS.

(91) *Τί γάρ.* De hoc celeberrimo effato passim ab auctoribus mentio facta est. Suidæ verba apposuisse, haud abs re fuerit : Νουμήσιος, Ἀπαμεύς, ἀπὸ Συρίας, φιλόσοφος Πυθαγόρειος. Οὗτος ἐστὶν ὁ τὴν τοῦ Πλάτωνος ἐξελέγξας διάνοιαν, ὡς ἐκ τῶν Μωσαϊκῶν τὰ περὶ Θεοῦ καὶ κόσμου γενέσθαι ἀποσπλήσσαν· καὶ διὰ τοῦτο φησὶ· Τί γάρ ἐστι Πλάτων, ἢ Μωϋσῆς Ἀττικίζων : « Numenius, Aramensis, Syrus, philosophus Pythagoreus : qui Platonem coarguit, quod sententiam suam de Deo et creatione mundi ex Mosaicis scriptis suffuratus esset. Hinc dicit : Quid est Plato, nisi Moyses Atticissans ? »

(92) *Οὗτος ὁ Μωϋσῆς.* Quæ jam sequuntur epitome sunt prioris partis primi libri Philonis *De vita Moysis*. Quinetiam Justinus M. in sua *ad Græcos Parænesi*, p. 67, edit. Oxon. brevem Mosaicæ vitæ historiam eî eodem Philone contextuit.

(93) *Θεολόγος καὶ προφήτης.* Hæc verba e Philonis titulo sumpta sunt, qui sic se habet : Περὶ βίου Μωϋσῆως, ὅπερ ἐστὶ περὶ θεολογίας καὶ προφητείας. « De vita Moysis, seu de theologia et prophetia. »

(94) *Ὡς δὲ τ.* Philonis liber jam dictus hoc modo incipit : Μωϋσῆως, τοῦ κατὰ τινὰ νομοθέτου τῶν Ἰουδαίων, κατὰ δὲ τινὰς ἐρμηνεύς νόμων ἱερῶν, τὸν βίον ἀναγράψαι διανοήθη. « Moyses, qui secundum quosdam Judæorum legislator, secundum alios vero sacrarum legum interpretes fuit, vitam perscribere in animum induxi. »

(95) *Ἀῦται αἱ Γραφαί.* Ἀῦται αἱ Γραφαί, « ipsæ Scripturæ. » SYLVAE.

(96) *Μωϋσῆς, ἄρ.* Philonis verba, e quibus sua transtulit Clemens, cum ei lucis nonnihil allatura videantur, deinceps apposuisse haud pigebit. Is itaque hæc dicit, loco jam notato : Μωϋσῆς γένος μὲν ἐστὶν Ἑβραῖος, ἐγεννήθη δὲ ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐτρέφη, τῶν προγόνων αὐτοῦ διὰ πολυχρόνιον λιμὸν, ὃς Βαβυλῶνα καὶ τοὺς πλησιόχρους ἐπέλεξε, κατὰ ζήτησιν τροφῆς εἰς Αἴγυπτον πανοικί μεταστάντων. « Moyses genere fuit Hebræus, in Ægypto vero natus educatusque, eo quod majores ipsius ob diuturnam famem, quæ Babylonem ac propinquas regiones tum premebat, alimenta quærentes in Ægyptum cum universa familia migraverant. »

(97) *Ἐβδόμη.* Philo hæc paulo post adjicit :

Μωϋσῆς ἀττικίζων (91) ; Οὗτος ὁ Μωϋσῆς (92) θεολόγος καὶ προφήτης (93), ὡς δὲ τινες (94), νόμων ἱερῶν ἐρμηνεύς ἦν. Τὸ γένος αὐτοῦ καὶ τὰς πράξεις, καὶ τὸν βίον, ἀξιοπίστοι κηρύσσουσαι αὐταὶ αἱ Γραφαί (95)· λεκτέον δὲ ὁμοῦ καὶ ἡμῖν, ὡς εἶτι μάλιστα.

Μωϋσῆς, ἄνωθεν (96) τὸ γένος Χαλδαῖος ὢν, ἐν Αἰγύπτῳ γεννᾶται, τῶν προγόνων αὐτοῦ διὰ πολυχρόνιον λιμὸν ἐκ Βαβυλῶνος εἰς Αἴγυπτον μεταστάντων. Ἐβδόμη (97) γενεῇ γεννηθεὶς, καὶ τραφεὶς βασιλικῶς, περιστάσει κέχρηται τοιαύτη. Εἰς πολυανθρωπίαν ἐπιδεδωκότων ἐν Αἰγύπτῳ τῶν Ἑβραίων, δείσας ὁ βασιλεὺς τῆς χώρας τὴν ἐκ τοῦ πληθους ἐπιβουλὴν, τῶν γεννωμένων ἐκ τῶν Ἑβραίων κελεῖται τὰ μὲν θήλα τρέφειν αὐτοὺς (ἀσθενὲς γὰρ εἰς πόλεμον γυνή), διαφθεῖρειν δὲ τὰ ἄρβυρα, εὐαίχῃ νεότητι ὑφορώμενος. Εὐπατριδὴν (98) δὲ τὸν παῖδα ὄντα τρεῖς ἐφεξῆς κρύπτοντες ἔτρεφον μῆνας αἱ γονεῖς, νικώσης τῆς φυσικῆς εὐνοίας τὴν τυραννικὴν ὀμότητα. Δείσαντες (99) δὲ ὑστερον μὴ συναπλώνεται

Ἐβδόμη γενεᾷ οὗτος ἐστὶν ἀπὸ τοῦ πρώτου, ὃς, ἐπηλύτης ὢν, τοῦ σύμπαντος Ἰουδαίων ἔθνους ἀρχηγὸς ἐγένετο. Τροφῆς δ' ἡξιώθη βασιλικῆς ἀπ' αἰτίας τοιαύτης· Τῆς χώρας ὁ βασιλεὺς, εἰς πολυανθρωπίαν ἐπιδιδόντος αἰεὶ τοῦ ἔθνους, δείσας μὴ οἱ Ἕπαικοι, πλείους γενόμενοι, δυνατωτέρα χειρὶ τοῖς αὐτόθισι περικράτους ἀρχῆς ἀμιλλώνται, τὴν ἰσχύν αὐτῶν ἀφαιρεῖν ἐπινοίας ἀνοστοῖς ἐμμηχανάτο· καὶ κελεῖται τῶν γεννωμένων τὰ μὲν θήλα τρέφειν, (ἐπεὶ γυνὴ διὰ φύσεως ἀσθένειαν, ὀκνηρὸν εἰς πόλεμον) τὰ δ' ἄρβυρα διαφθεῖρειν· ἐπεὶ εὐανδρούσα δύναμις δυσάλωτος καὶ δυσκαθαίρετος ἐπιτελιγισμα· « Septima progenies hic est a primo qui, peregrinus ipse, princeps fuit universi Judæorum generis. Educatus est regio more, per occasionem hanc : Istius regionis rex, cum animadvertisset hanc gentem in dies magis magisque crescere, veritus ne iniquilini superante numero cum indigenis de principatu contenderent, vires eorum nefariis artibus conatus est excidere : jussitque ut ex recens editis, alerentur feminæ, propter sexum bello inutiles ; tollerentur mares, quandoquidem virorum copia est murus inexpugnabilis. »

(98) *Εὐπατριδὴν.* Philo statim hæc subjungit : Γεννηθεὶς οὖν ὁ παῖς, ἐσθῆς ὄψιν ἐνέφηνεν ἀστεϊστῆσαν ἢ κατ' ἰδιώτην, ὡς καὶ τῶν τοῦ τυράννου κηρυγμάτων, ἐφ' ὅσον ὄλον τε ἦν, τοὺς γονεῖς ἀλογῆσαι. Τρεῖς γοῦν φασι μῆνας ἐφεξῆς οἶκοι γαλακτοτροφῆθαι λαμβάνοντα τοὺς πολλοὺς. « Eo tempore natus hic puer, indolem ininime vulgare præ se ferre visus est, adeo ut ejus parentes edictum tyranni, quantum potuerunt, negligerent. Fertur igitur tribus mensibus domi lacte nutritus, nemine conscio. » Similia sunt, quæ occurrunt Hebr. xi, 23 : Ἦστὶ Μωϋσῆς γεννηθεὶς ἐκρυβῆ τρίμηνον ὑπὸ τῶν πτέρων αὐτοῦ, διότι εἶδον ἀστεῖον τὸ παιδίον, καὶ οὐκ ἐφοβήθησαν τὸ διάταγμα τοῦ βασιλέως.

(99) *Δείσαντες.* Philo paulo post : Φοβηθέντες, μὴ σωτηρίαν ἐνὶ μνώμενοι, πλείους ὄντες αὐτοὶ οὖν ἐκείνῳ προσάπλωνται, δεσκαρυμένοι τὸν παῖδα, ἐκτιθέασιν περὶ τὰς ἡγῆδας τοῦ ποταμοῦ. « Timentes, ne, dum uni consulerent, ipsi necis ejus fierent accessio ; deploratum puerum exponunt in ripa fluminis. » Dein, interjectis aliquot sententiis, hoc modo pergit : Ἀδελφῆ δὲ τοῦ ἐκτεθέντος βρέφους, εἶτι παρθένος, ὑπὸ φιλοκίαιου πάθους μικρὸν ἄνωθεν ἐκτρα-

τῷ παιδί, ἐκ βίβλου τῆς ἐπιχωρίου σκευῆς τι ποιη- A
σάμενοι, τὸν παῖδα ἐνθέμενοι, ἐκτιθέασι παρὰ τὰς
ὄχθας τοῦ ποταμοῦ, ἐλώδους ὕδατος. Ἐπετήρει δὲ τὸ
ἀποφισόμενον, ἀπώθεν ἐστῶσα, τοῦ παιδὸς ἢ ἀδελφῆς.
Ἐγκαῦθα ἢ θυγάτηρ τοῦ βασιλέως, συχνῶ χρόνῳ μὴ
κυσκουσα, τέκνον δὲ ἐπιθυμούσα, ἐκεῖνης ἀφικνεῖται
τῆς ἡμέρας ἐπὶ τὸν ποταμὸν, λουτροῖς καὶ περιβρᾶν-
τηριοῖς χρησομένη· ἐπακούσασα δὲ κλαυθμυρίζο-
μένου τοῦ παιδὸς, κελεύει προσενεχθῆναι αὐτῇ· καὶ
κατοικτείρασα, ἐζήτει τροφόν. Ἐγκαῦθα προσδρα-
μούσα (1) ἢ ἀδελφῆ τοῦ παιδὸς, ἔχειν ἔφασκεν
Ἑβραίαν γυναῖκα μὴ πρὸ πολλοῦ τετοκυῖαν, παρα-
στήσειν αὐτῇ τροφόν, εἰ βούλοιο· τῆς δὲ συνθεμέ-
νης, καὶ δεηθείσης, παρήνεγκε τὴν μητέρα τὴν τοῦ
παιδὸς τροφὸν ἐσομένην, ὡς τινα ἄλλην οὔσαν, ἐπὶ
βριῶ μισθῷ· εἶτα τίθεται τῷ παιδίῳ ὄνομα ἢ βασιλεῖς
Μωϋσῆν, ἐτύμως, διὰ τὸ ἐξ « ὕδατος » ἀνελεύσθαι
αὐτό· τὸ γὰρ ὕδωρ « μωῦ » (2) ὀνομάζουσιν Αἰγύ-
πτιοι· εἰς δὲ ἐκτιθέεται (3) τεθνηξόμενον. Καὶ γάρ
τοι Μωϋσῆν « τὴν ἀποπνεύσαντα τῷ ὕδατι » προσ-
σπεύουσι. Ἄλλοι οὖν ὡς ἐν τῷ ἔμπροσθεν χρόνῳ
περιτμηθέντι τῷ παιδίῳ οἱ γονεῖς ἔθεντο ὄνομα τι·
ἐκαλεῖτο δὲ Ἰωακείμ. Ἔσχεν δὲ καὶ τρίτον ὄνομα ἐν
οὐρανῷ μετὰ τὴν ἀνάληψιν (4), ὡς φασιν οἱ μύσται,

⌘ P. 415 ED. POTTER, 543-544 ED. PARIS.

ὄνομα τὸ ἀποθησόμενον ... θυγάτηρ ἦν τῷ βασιλεῖ τῆς
χωρᾶς ἀγαπητῆ καὶ μόνη. Ταύτην φασὶ γημαμένην
ἐκ πολλοῦ χρόνου μὴ κυσκαίνε, τέκνον, ὡς εἰκὸς, ἐπι-
θυμούσαν — ἐκεῖνη τῆ ἡμέρα — ἐξορμήσει μετὰ
θεραπεινίδων ἐπὶ τὸν ποταμὸν, ἔνθα ὁ παῖς ἐξέχειτο·
ζήπειτα λουτροῖς καὶ περιβρᾶντηριοῖς χρῆσθαι μέ-
λουσαν ἐν τῷ δασυτέρῳ τῶν ἐλῶν, αὐτὸν θεάσασθαι,
καὶ κελεύσει προσφέρειν· εἶτα δεακρυμένον ὄρου-
σαν ἐλεύειν ... καὶ βουλεύεσθαι περὶ τῆς τροφῆς αὐτοῦ.
Interea puella, soror infantis expositi, affectu mota
domestico, paulum regressa, exspectabat exitum.
Erat regionis istius regni unica dilecta filia. Eam
ferunt dudum nuptam non potuisse matrem fieri,
quamvis, ut est verisimile, liberorum cupidam; illa
vero die proripuisse se cum puellis familiaribus ad
fluvium, ubi puer fuit expositus: deinde lavantem,
aspergentemque se inter opaca stagniorum, conspi-
ciantiam jussisse afferri puerum; tum ploranti condo-
luisse, et de eo alendo consilium cepisse.

(1) Ἐγκαῦθα προσδραμῶσα. Philo non multo post
haec adjicit: Διαπορούσης δ' ἔτι, τὴν ἀδελφὴν τοῦ
παιδὸς, καθάπερ ἀπὸ σκοπῆς τὸν ἐνδοιασμὸν στοχα-
σμένην, πυνθάνεσθαι προσδραμούσαν, εἰ βουλῆσται
γαλακτοτροφῆθαι τοῦτο παρὰ γυναικῶν Ἑβραϊκῶν
εἰ πρὸ πολλοῦ κυσασαῖν· τῆς δὲ βούλεσθαι φαρμέ-
νης, τὴν αὐτῆς καὶ τοῦ βρέφους μητέρα παραγαγεῖν
ὡς ἄλλοτριαν· ἦν ἐτοιμότερον ἀσμένην ὕπσιχεισθαι
προσάγει τοῦ ἐπὶ μισθῷ τροφεύσασιν. « Sic hisitanli
uonem infantis supervenisse, tanquam e specula
dubitationem intuitam, rogasse num juberet eum
matri apud quamdam Hebraeam mulierem non
dudum partu levatam; annuente vero illa, infantem
ut alienum suæ matri commendasse, eamque liben-
ter pollicitam suam operam in nutricando, tan-
quam mercedis gratia. »

(2) Ὑδωρ, μωῦ. Philo: Εἶτα δίδωσιν ὄνομα,
θεμένη Μωϋσῆν ἐτύμως, διὰ τὸ ἐκ τοῦ ὕδατος ἀνε-
λεύσθαι· τὸ γὰρ ὕδωρ μωῶς ὀνομάζουσιν Αἰγύπτιοι.
« Post hæc nomen ei datur sumptum ex ipsa re,
quod esset ex aqua sublatus. Nam Egyptiorum
lingua mos aqua dicitur. » Josephus, lib. 1. Contra
Ariouetum: Τὸ δὲ ἀληθὲς ὄνομα δηλοῖ τὸν ἐκ τοῦ
ὕδατος σωθέντα Μωϋσῆν· τὸ γὰρ ὕδωρ Αἰγύπτιοι
μωῦ καλοῦσιν. « Verum autem nomen denotat

A autem veriti, ne una cum puero perirent, cum ex
papyro, quæ in iis locis nascitur, vas construxis-
sent, ad palustria stagnantisque fluvii ripas pue-
rum impositum exponunt. Observabat autem pueri
soror, quid esset eventuram, procul stans. Hic
regis filia, quæ longo tempore non concipiebat,
filium autem desiderabat, illo die eo venit ad flu-
vium, ut se lavaret et aspergeret. Cum flentem au-
tem puerum audiisset, jussit ad se adduci,
ejusque miserta, quærebat nutricem. Tunc accur-
rens soror pueri, dixit se habere Hebræam femi-
nam, quæ non multo ante peperisset, eamque
adducturam, si velit; quæ cum assensa esset, et
rogasset, adduxit ipsius pueri matrem, tanquam
aliquam aliam, mercede constituta nutricem ejus
B futuram. Deinde puero imponit nomen reginae,
Moysen, apta etymologia, eo quod eum ex « aqua »
sustulisset. « Aquam » enim « moy » vocant Ægyptii,
in qua moriturus fuerat expositus. Moysen enim
vocat eum, qui « ex aqua emersus » respiraverit.
Clarum est ergo, quod prius circumciso puero,
parentes aliquod nomen imposuerunt; vocabatur
autem Joacim. Habuit autem tertium quoque no-
men in cælo postquam assumptus est, ut ⌘ dicunt

Moysen ex aqua servatum, nam aquam Ægyptii
moy vocant. Idem Archaeolog., lib. 11, cap. 5: Τὸ γὰρ
ὕδωρ μωῦ οἱ Αἰγύπτιοι καλοῦσιν· ὕσης δὲ τοῦς ἐξ ὕδατος
σωθέντας· συνθέντες οὖν ἐξ ἀμφοτέρων, τὴν προσηγο-
ραν αὐτῷ ταύτην τίθενται. « Nam aquam Ægyptii
mo vocant; yses vero, ex aqua servatus: unde ex
utraque voce conjuncta Moysen appellarunt. »
Conf. Exod. 11, 10. Hæc addunt Collectanea: « Jos.
Scaliger in notis quibusdam ad Orpheum: Μοῖ
Syriace est aqua, sed manifeste Moyses ipse dicit
nomen impositum sibi quod extractus sit ab aquis,
ἠϋδ extractus, non a Syriaco ἠδ. Hoc enim ridi-
culum est; quare in eo errant, et Philo et Jose-
phus, et alii veteres, dum eum falso ὕδατογενῆ
interpretantur. »

(3) Ἐκτιθέεται. Convenientius ἐκτιθέετο, temp.
plusquamperfect. SYLBERG.

(4) Μετὰ τὴν ἀνάληψιν. Hæc non e Philonis
loco superius dicto, sed aliunde a Judæorum magi-
stris didicit Clemens. Nam licet Deuterom: cap.
xxxiv, 5, 6, Moyses mortuus et in quædam valle
sepultus fuisse dicatur; erat tamen inter Judæos
vetus et constans opinio, eum in cælos fuisse
assumptum. Hinc Maimonides præfat. sua in Tal-
mud: « Sic dixerunt magistri nostri: Moyses, ma-
gister noster, non est mortuus, sed ascendit, ac Deo
in cælo ministrat. » Quod sic accipiebant nonnulli, ac
si post mortem reddita fuisset ipsius corpori anima,
quia Judæorum magistri putabant vere mortuum
fuisse, ut patet ex longissima fabula in Rabbth in
ultimum Deuteronomii Parascba, ubi narrat Deum
ad Moysen in verticem montis descendisse, et eum
osculando animam e corpore eduxisse: verum Jo-
sephus eum ἀφανισθῆναι refert, quo modo de
Enoch et Elia loquitur, sed sese mortuum scri-
psisse, ne Judæi δι' ὑπερβολὴν τῆς ἀρετῆς πρὸς τὸ
θεῖον αὐτὸν ἀναχωρήσαι τολμήσωσιν εἰπεῖν· « pro-
pter virtutis præstantiam eum in divinum numen
recessisse affirmare auderent. » Antiquit. lib. 1v,
cap. ult., pag. 152 edit. Genev. Porro ejus corpus
non inventum, angelico ministerio custoditum
nonnulli putabant, ne cederet in potestatem diaboli
τοῦ ἔχοντος τὸ κράτος τοῦ θανάτου, ut scriptor ad
Hebræos loquitur cap. 11, 14, quem « Simelem, »

nystæ, nempe Melchi. Cum autem ætate esset grandior, arithmetica et geometriam, rhythmicam et harmonicam, et præterea medicinam simul et musicam doctus est ab iis, qui erant insignes inter Ægyptios; et præterea eam, quæ traditur per symbola, philosophiam, quam in litteris ostendunt hieroglyphicis. Reliquum autem doctrinæ orbem tanquam puerum regium, Græci eum docere in Ægypto, ut dicit Philo in *Vita Moysis*. Ad hæc litteras Ægyptiorum, et cælestium scientiam a Chaldæis, et ab Ægyptiis didicit. Unde in Actis dicitur, « edoctus fuisse in omni sapientia Ægyptiorum ». Eupolemus autem in opere *De Judææ regibus* dicit, « Moysen primum fuisse sapientem, et grammaticam primum tradidisse Judæis, et eam Phœnicibus a Judæis accepisse, Græcos autem a Phœnicibus. » Ad eorum autem naturam deductus, sapientiam suam auxit; verumtamen consanguineorum ac majorum suorum disciplinam et instituta adeo coluit, ut Ægyptium, qui Hebræam injuste esset adortus, percussus interficeret. Tradunt autem, qui arcanos sensus sequuntur, solo verbo occidisse Ægyptium: quemadmodum certe postea in Actis Petrus fertur eos, qui pretium agri sibi usurpaverant, et mentiti fuerant, **149** verbo interemisse. Porro Artapanus, in opere *De Judæis*, refert « Moysen in custodiam traditum a Nechepre

• Act. vii, 22. • Act. v, 1.

et « angelum mortis » Hebræi vocant, et cujus imperio aiunt defunctorum corpora in pulverem dissolvi. Hanc Mosaici corporis custodiam indicari putabant in Epistola Judæ vers. 9. Clemens noster *Adumbrat. in Jud.* 9. « Quando Michael archangelus cum diabolo disputans, altercabatur de corpore Moysis. Hic confirmat assumptionem Moysis. » Quod in cœlum fuerit receptus, colligebant præterea ex Evangeliiis, ubi cum Elia apparuisse refertur. Matth. xvii, 3; Marc. ix; Luc. ix.

(5) *Ἐν δὲ ἡλικίᾳ*. Philo paulo post: Ἀριθμοὺς μὲν οὖν καὶ γεωμετρίαν, τὴν τε ρυθμικὴν καὶ ἀρμονικὴν καὶ μετρικὴν θεωρίαν, καὶ μουσικὴν τὴν σύμπασαν, διὰ τε χρήσεως ὀργάνων, καὶ λόγων τῶν ἐν ταῖς τέχναις καὶ διεξόδοις τοπικωτέρας, Αἰγυπτίων οἱ λόγοι παρέδοσαν· καὶ προσέτι τὴν διὰ συμβόλων φιλοσοφίαν, ἣν ἐν τοῖς λεγομένοις ἱεροῖς γράμμασιν ἐπιδείκνυνται, καὶ διὰ τῆς τῶν ζῶων ἀποδοχῆς, ἃ καὶ θεῶν τιμαῖς γεραίρουσιν. Τὴν δ' ἄλλην ἐγκύκλιον παιδείαν Ἕλληγες ἐδίδασκον· οἱ δ' ἐκ τῶν πλησιοχώρων, τὰ τε Ἀσσύρια γράμματα, καὶ τὴν τῶν οὐρανίων Χαλδαϊκὴν ἐπιστήμην· ταύτην καὶ παρ' Αἰγυπτίων ἐλάμβανε, μαθηματικὴν ἐν τοῖς μάλιστα ἐπιτηδεύοντων. • Itaque numeros, et geometriam, universamque musicam, rhythmicam, harmonicam et metricam contemplationem, per instrumenta vesoque se variis modis prominentem, accepit ab Ægyptiis doctoribus; et insuper occultam philosophiam descriptam litteris, ut vocant, hieroglyphicis, hoc est, notis animalium, quæ ipsi venerantur etiam pro numinibus. Reliquas liberales artes Græci docebant: ex propinquis autem regionibus evocati Assyrii suas litteras, Chaldæi sideralem scientiam; hanc et ab Ægyptiis didicit, mathematicæ cum primis deditis. »

(6) *Ῥυθμικὴν*. Malim ρυθμικὴν, quod habet Philo.

(7) *Γραμματικὴν*. Legendum γράμματα. Nam Phœnicibus Græcis non grammaticam, sed litteras

A *Μελχί*. Ἐν δὲ ἡλικίᾳ (5) γενόμενος, ἀριθμητικὴν τε καὶ γεωμετρίαν, ρυθμικὴν (6) τε καὶ ἀρμονικὴν, ἔτι τε ἱατρικὴν ἅμα καὶ μουσικὴν παρὰ τοῖς διαπρῆπουσιν Αἰγυπτίων ἐδίδασκετο· καὶ προσέτι τὴν διὰ συμβόλων φιλοσοφίαν, ἣν ἐν τοῖς ἱερογλυφικοῖς γράμμασιν ἐπιδείκνυνται. Τὴν δὲ ἄλλην ἐγκύκλιον παιδείαν Ἕλληγες ἐδίδασκον ἐν Αἰγύπτῳ, ὡς ἂν βασιλικὴν παιδίον, ἥ φησι Φίλων ἐν τῷ *Μωυσέως Βίῳ*. Προσεμάνθανε δὲ τὰ Αἰγυπτίων γράμματα, καὶ τὴν τῶν οὐρανίων ἐπιστήμην παρὰ τε Χαλδαίων παρὰ τε Αἰγυπτίων· ὅθεν ἐν ταῖς Πράξεσι « πᾶσαν σοφίαν Αἰγυπτίων πεπαιδευθεῖται » φέρεται. Εὐπόλεμος δὲ ἐν τῷ περὶ τῶν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ βασιλείων, « τὸν Μωυσῆ, φησὶ, πρῶτον σοφὸν γενέσθαι, καὶ γραμματικὴν (7) πρῶτον τοῖς Ἰουδαίοις παραδοῦναι· καὶ παρὰ Ἰουδαίων Φοινίκας παραλαβεῖν, Ἕλληνας δὲ παρὰ Φοινίκων. » Εἰς δὲ τὴν αὐτῶν φύσιν ἄξας (8), ἐπέτειε τὴν φρόνησιν, τὴν συγγενικὴν (9) καὶ προγονικὴν ζηλώσας παιδεῖαν, ἄχρι καὶ τὸν Αἰγύπτιον τὸν τῷ Ἐθραῖῳ ἀδικῶς ἐπιθήμενον πατάξας, ἀποκτεῖναι. Φασὶ δὲ οἱ μύσται λόγῳ μόνῳ ἀνελεῖν τὸν Αἰγύπτιον, ὡσπερ ἀμέλει ὕστερον Πέτρος ἐν ταῖς Πράξεσι φέρεται τοὺς νοσησασμένους (10) τῆς τιμῆς τοῦ χωρίου, καὶ ψευσαμένους, λόγῳ ἀποκτείνας. Ἀρτάπανος (11) γοῦν ἐν τῷ *Περὶ Ἰουδαίων συγγραμμάτων ἱστορεῖ* « κατακλιθεῖντα εἰς φυλακὴν Μωυσῆ ὑπὸ Νεχεφρέους (12) τοῦ Αἰγυπτίων βασιλέως, ἐπὶ

C tradiderunt. Hanc autem lectionem comprobat Eusebius, qui eadem hæc ex Eupolemo recitavit, *Præpar. evang.*, lib. ix, cap. 26, pag. 431: Εὐπόλεμος δὲ φησὶ τὸν Μωυσῆν πρῶτον σοφὸν γενέσθαι, καὶ γράμματα παραδοῦναι τοῖς Ἰουδαίοις πρῶτον παρὰ δὲ Ἰουδαίων Φοινίκας παραλαβεῖν, Ἕλληνας δὲ παρὰ Φοινίκων· « Narrat autem Eupolemus Moysen primum sapientem fuisse, Judæisque primum litteras tradidisse, a quibus eas Phœnicibus, ut a Phœnicibus Græci acceperint. »

(8) *Εἰς δὲ τὴν αὐτῶν φύσιν ἄξας*. Hæc verba sensum vel plane nullum, vel ineptum et absurdum præbent. Scribi igitur velim: εἰς δὲ τὴν αὐτῶν φιλοσοφίαν ἄξας· nam φιλοσοφίαν abbreviatum in φύσιν ab imperito exscriptore facile mutari potuit. Cæterum ἐπὶ φιλοσοφίαν ἄξας a Diogene Laertio, aliisque passim dicitur, qui « ad philosophiæ studia se contulit. » Atque hinc oritur sensus, quem sermonis contextus exigere videtur: scilicet, « Moysen, data Ægyptiorum disciplinæ opera, inde adeo doctrinam, qua fuerat ab Hebræis magistris imbutus, plurimum auxisse. » Lowthius ait: « Corruptus locus; forte legendum: εἰς δὲ τὴν τῶν ὄντων φύσιν ἄξας. »

(9) *Τὴν συγγεν.* A Philone Judæo hæc verba, pro more suo, sumpsit Clemens. Etenim ille de Moysæ dixit, lib. i *De vita ejus*, pag. 607: Τὴν συγγενικὴν καὶ προγονικὴν ἐξήλωσε παιδεῖαν· « consanguineorum et majorum suorum disciplinam secutus est. »

(10) *Τοὺς νοσησι*. Scilicet Ananiam et Sapphiram: de quibus agit Lucas in Act. apost. v, 4.

(11) *Ἀρτάπανος*. Hæc Judæorum fabulis plena, una cum aliis non paucis, ex Artapano, seu, ut alii vocant, Artabano, recitat Eusebius *Præpar. evang.*, lib. ix, cap. 27.

(12) *Νεχεφρέους*. Scribendum potius, litteris paulum transpositis, Χενεφρέους, « Chenephæ. » Quo nomine Eusebius Ægyptium hunc regem aliquoties appellavit. *Chronicon Alexandrinum* ex Ar-

ἴφ παραιτεῖσθαι τὸν λαὸν ἐξ Αἰγύπτου ἀπολυθῆναι, ἅ ἄνωγρον ἀνοχθέντος τοῦ δεσποτικίου κατὰ βούλησιν τοῦ Θεοῦ, ἐξελεύοντα, καὶ εἰς τὰ βασίλεια παρελθόντα, ἐπιστῆναι κοιμωμένῳ τῷ βασιλεῖ, καὶ ἐξεγείραι αὐτόν. Τὸν δὲ, καταπλαγέντα τῷ γεγονότι, κλεῦσαι τὸν Μωϋσεῖ τὸ τοῦ πέμψαντος εἰπεῖν ὄνομα Θεοῦ· καὶ τὸν μὲν προσκύψαντα πρὸς τὸ οὖς εἰπεῖν· ἀκούσαντα δὲ τὸν βασιλέα, ἄφωνον πεσεῖν· διακρατηθέντα δὲ ὑπὸ τοῦ Μωϋσέως, πάλιν ἀναβῖναι. » Περὶ δὲ τῆς ἀντροφῆς τοῦ Μωϋσέως συνάσσεται ἡμῖν καὶ ὁ Ἐξελίλος, ὁ τῶν Ἰουδαϊκῶν τραγωδιῶν ποιητῆς, ἐν τῷ ἐπιγραφομένῳ δράματι « Ἐξαγωγή, » γράφων ὡς ἐκ προσώπου Μωϋσέως·

Ἰδὼν (12) γὰρ ἡμῶν γένναν ἄλις ἠδὲ ἡμέτην,
 ἄλλοι καθ' ἡμῶν πολὺν ἐμμηχανήσατο
 Βασιλεὺς Φαραώ· τούτῳ μὲν ἐν πλινθῶμασιν
 Οἰκοδομίας (13) τε βάρεσσιν ἀλιζῶν βροτοῦς,
 Πόλει (14) τε πύργους σφῶν ἐκῆτι δυσμέρων.
 Ἐπειτα κηρύσσει μὲν Ἑβραίων γένοι
 Τάρενικὰ βίπτειν ποταμῶν ἐς θαυθέρρον.
 Ἐταῦθα μήτηρ ἡ τεκοῦσ' Ἐκρυπτε με
 Τρεῖς μῆνας, ὡς ἔρασκεν· οὐ λαθούσα δὲ,
 Ἰαξέθηκε, κόσμον ἀμυθιστά μοι,
 Παρ' ἄκρα (15) ποταμῶν, ἄσιον (16) εἰς ἔλος θαθύ·
 Μαρίμ δ' ἀδελφῆ μου (17) κατώπτευεν πέλας.
 Κάπειτα θυγάτηρ (18) βασιλέως ἄβραις ὄμοῦ
 Κατῆλθε (19) λουτροῖς πρὸς τὸν φαιδρῶναι νέον.
 Ἰδούσα μ' εὐθὺς, καὶ λαβοῦσ', ἀνέλετο.
 Ἐγὼ δ' Ἑβραῖον ὄντα· καὶ λέγει τάδε·
 Μαρίμ δ' (20) ἀδελφῆ, προσδραμοῦσα βασιλίδι,
 θέλει τροφὸν σοι παιδί τῷδ' (21) εἶρω ταχύ
 Ἐκ τῶν Ἑβραίων; Ἡ δὲ ἐπένευσε κέρη (22).
 Μολούσα δ' εἶπε μητρὶ· καὶ παρῆν ταχύ
 Αὐτῆ τε (23) μήτηρ, καὶ ἔλαβεν μ' ἐς ἀγκάλας.
 Ἐπειτα δὲ θυγάτηρ βασιλέως· τούτου, γύναι,
 Τρέφε· κἀγὼ μισθὸν ἀποδώσω σέθεν.
 Ὄνομα δὲ Μωσῆν ὠνόμαζε, τῷ χάρι
 Ἰγρὰς ἀνέλε ποταμίας ἀπ' ἠέρος.
 Ἐπεὶ (24) δὲ καιρὸς ἠηλιῶν παρῆλθε μοι (25),

✕ P. 414 ED. POTTER.

tabano eundem vocat Χενεβρών, « Chenephren. »
 (12) Ἰδὼν. Hæc etiam, cum aliis pluribus, habemus apud Eusebium, libri memorati cap. 28, pag. 456.

(13) Οἰκοδομίας. Οἰκοδομαῖς βαρεῖαι ἀσιζῶν, Euseb. At Vigerus, Eusebii interpret, repositum voluit: Βαρεῖαι τ' οἰκοδομαῖς.

(14) Πόλι. Πόλεις τε πύργους τε, σφῶν ἐκῆτι, Euseb. Ego, si nihil deest, hunc versum sic lego:

Πόλεις τ' ἐπύργου, σφῶν ἐκῆτι δυσμέρων,
 Urbesque turribus instruebat, ipsorum opera infelicium.

Στρωμα. — Lowthio pro ἐκῆτι scribendum videtur ἀκῆτι: ipsorum opera « ingratiis » utentes.

(15) Παρ' ἄκρα. Παρ' ὄθην, Euseb.; sed ms. Eusebii codex, quo usus est Vigerus, Clementis lectionem comprobat, ut etiam codex Joan.

(16) Ἀσίον. Ἀσία, ms. Vigeri codex. Max, ἔλος ἄσι, Euseb.

(17) Ἀδελφῆ μου. Ἀδελφ' ὄμων, codex Joan.

(18) Κάπειτα θυγ. Exstant hæc carmina Ezechielii apud Eusebium Præpar., lib. ix, cap. 4, multaque alia ex eodem, cum quibus hæc collata si fuerint, multa corrigi in Græca editione poterunt. Ea ita Græce habet liber Clement. Κάπειτα θυγάτηρ βασιλέως ἄβραις ὄμοῦ· quod correxit Hervetus ἄπαις ὄμοῦ. Apud Eusebium legitur illud rectius. Itaque, relicta vera lectione, verte: « Dein nata regis cum suis pedessequa. » Abras vocabant ancillas Attici. Suidas, Ἄβρα, οἰκότριψ γυναικός, κόρη ἐντιμός. Deinde affert exempla ex Menandro in Pseudheracle

A Ægyptiorum rege, quod peteret ut populus ex Ægypto dimitteretur, noctu Dei voluntate aperto carcere egressum fuisse, et ad regiam profectum, dormienti regi astitisse, eumque excitasse. Tum illum eo, quod factum fuerat, percussum, jussisse, ut Moyses Dei, a quo erat missus, nomen diceret, et hunc quidem inclinatum dixisse ei in aurem: quo audito, regem statim quidem exanimem cecidisse; verum a Moysæ erectum, ad vitam rediisse. ✕ Quinetiam de Moysis educatione Ezechielus nobiscum consentiet, Judaicarum tragœdiarum scriptor, qui in fabula, quæ *Eductio* dicitur, ex persona Moysis sic scribit:

Nostrum videret cum genus crescere,
 Est machinatus in nos plus satis doli
 Rex Pharaos, laterum acribus laboribus,
 Edificiorumque opprimens nos motibus,
 Et exstruendo turrium munimine.
 Edicit inde totum ut Hebræum genus,
 Quos procrearat, flumini immergat mares.
 Ibi miserta, casta me abscondit parens,
 Quæ tertio post mense prodita, arripuit
 Me rursus, atque involvit ornatu novo,
 Juxtaque ripam ponit in paludibus
 Quod Maria, nostra vidit eminus soror.
 Dein nata regis, quæ carebat liberis,
 Stipata famularum agmine, ad flumen venit
 Lotura corpus, protinusque sustulit.
 Uique esse Hebræum me vidit, sic incipit
 Maria soror, celerem ad eam movens pedem,
 Tibi ex Hebræis visne nutricem parem
 Puero? puellæ nata regis annuit.
 Profecta matri dixit, ipsaque advenit
 Mox mater, et me suaviter comp'ectitur.
 Tum nata regis dixit: Hunc, o femina,
 Tibi educandum est: postce mercedem, feres.
 Nomenque Moyses invidit, quod scilicet
 Ripa repertum sustulit me fluminis.
 Infantia ut cum tempus elapsum mihi est,

et in Sicyonia: quod ideo moneo a manuscripti interpunctione monitus, quod vir doctus existimasse videatur, nomen patriæ Sicyoniam fuisse. Citatur poema illud a Stobæo, lib. li. Usi sunt ipsi LXX Exodi cap. 11: Κατέθη ἡ θυγάτηρ Φαραώ λούσασθαι ἐπὶ τὸν ποταμὸν, καὶ αἱ ἄβραι αὐτῆς παρὰ τὸν ποταμὸν παρεπορεύοντο. Absque hoc loco esset, probari poterat emendatio interpretis, cui occasionem dedit fortean locus ille Eusebii, lib. ix Præpar., cap. 4, qui ex Artabano tradit, Merrhin filiam hanc fuisse Palmanothis, uxorem Chenephris, regis terræ Memphisicæ, quæ cum sterilis esset, subjecit sibi quemdam Judæorum infantem. COLLECT.

(19) Κατῆλθε. Hos versus sic scribit Eusebius, ex Clemente, ut videtur, corrigendus:

Κατῆλθε λουτροῖς φαιδρῶναι τὸ ἐν δέμας.
 Νέοι δ' ἰδούσα μ' εὐθὺς.....

(20) Δ'. Abest ab Euseb.

(21) Σοὶ παιδί τῷδ'. Σοὶ τῷ παιδίῳ, Euseb., ex Clemente rursus corrigendus. Hunc versum sic exhibet Joan.:

Θέλει τροφὸν σοι τῷ παιδί εἶρω ταχύ.

(22) Ἐπένευσε κέρη. Ἐπέπευσε κέρην, Joan. non male.

(23) Αὐτῆ τε. Αὐτῆ γε, Euseb.

(24) Ἐπελ. Hæc, aliquot versibus interjectis, apud Ezechielum sequuntur. Eusebius, Τούτοις μεθ' ἑτερα ἐπιλέγει καὶ περὶ τούτων ὁ Ἐξελίλος ἐν Τραγωδίῃ, τὸν Μωϋσῆν παρεϊσάγων λέγοντα· Ἐπελ... « Quibus

(25) Παρῆλθε μοι. Flor. edit. Παρῆλθε με nos Eusebium secuti sumus.

*Ad regiam me mater adduxit domum,
Cum cuncta nobis retulisset ordine,
Genusque patrium, donaque auctoris Dei.
Dum prima puero fluxit ergo ætas mihi,
✠ Tum victus amplius, disciplina regia
Æque dabantur, atque si natus forem :
Plenus dierum verum ubi affuit sinus,
Egressus ædes regias sum.*

Deinde cum narrasset pugnam Hebræi et Ægyptii, et sepultam in arena Ægyptium, de alia pugna sic dicit :

.... *Cur imparem tibi feris?
At ille : Nobis te dedit quis iudicem,
Summum aut magistrum? num manum nobis pa-
[ras
Inferre, ut illum nempe mactabas heri?
Hic trepidus : Ecquis fecit hoc, dixi, palam?*

Deinde autem ex Ægypto fugit, et oves pascit, ad principatum prius hoc modo eruditus. Ei enim, qui mansuetissimo hominum gregi est præfuturus, præexercitatio quædam est ars pastoralis, sicut iis, qui sunt natura bellicosius, venandi ars. Hinc autem eum ducit Deus, ut esset dux Hebræorum exercitus. Deinde sæpe quidem admonentur Ægyptii, qui sæpe fuere insipientes. Fuerunt autem Hebræi spectatores malorum quæ patiebantur alii, Dei potentiam citra ullum discentes periculum. Quoniam vero Ægyptii divinæ potentiae effectis per suam insipientiam stulti fidem derogabant, ideo « stulti » ut in proverbio est, experiundo « cognoverunt ; » et postea exeuntes Hebræi, magna Ægyptiorum præda exportata, recesserunt : non propter avaritiam, ut dicunt accusatores (neque enim Deus eis aliena persuasit concupiscere) ; sed primum quidem, earum, quas toto tempore Ægyptiis præbuerunt, operarum ac servitiorum necessariam mercedem refe-

✠ P. 415 ED. POTTER, 345 ED. PARIS.

« Quibus idem Ezechielus Moysis ipsius de eis rebus, quæ sequitur, orationem post alia quædam subjungit : Infantiaæ at cum, » etc.

(26) *Ἡγέρ με.* Ἡγάγε Joan.

(27) *Ὅδτος.* Si quis malit adverb. οὕτως, vel οὕτως, non repugnabo. SYLVATIC.

(28) *Κτείνεις δδ.* Legi potest etiam fut. temp. κτενεῖς, « occides. » SYLVATIC. — Κτείνεις σύ, Euseb., κτενεῖς σύ, cod. Joan.

(29) *Προδιδασκόμενος εἰς ἡγεμονίαν ποιμενικήν.* Absurdum est προδιδάσκειν εἰς ἡγ. ποιμενικήν si quidem vult Auctor, ποιμενικήν, « artem pastorem, » esse προδιδάγμα quoddam, seu « præviam institutionem, » ad artem imperandi. Vel igitur delenda est vox ποιμενικήν, vel scribendum προδιδασκόμενος εἰς ἡγεμονίαν ποιμενικήν γάρ προγυμνασία βασιλείας, et delendum ἡ ποιμενική, quod mox sequitur. Quod Latine expressimus. Hanc emendationem firmant Philonis verba, quæ Clemens præ oculis habuit, hæc scribens : Μετὰ δὲ τὸν γάμον παραλαβὴν τὰς ἀγέλας ἐποιμαίει, προδιδασκόμενος εἰς τὴν ἡγεμονίαν. Ποιμενική γάρ μελέτη καὶ προγυμνασία βασιλείας μέλλοντι τῆς ἡμερωτάτης τῶν ἀνθρώπων ἐπιστατεῖν ἀγέλης, καθάπερ καὶ τοῖς πολεμικοῖς τὰς φύσεις τὰ κυνηγεία. « Post eas nuptias præfuit gregibus, ad principatum se præparans. Nam pastoralis ars ad regnum est præexercitatio, hoc est ad hominum, mansuetissimi gregis, præf-

A *Ἡγέρ με (26) μήτηρ βασιλίδος πρὸς δάματα,
Ἄπαντα μυθεύσασα καὶ λέξασά μοι,
Γένος πατρῶον καὶ Θεοῦ δωρήματα.
Ἔως μὲν οὖν τὸν παιδὸς εἰχομεν χρόνον,
Τροφῶσι βασιλικαῖσι καὶ παιδεύμασιν
Ἄπανθ' ὑπισχνείθ', ὡς ἀπὸ σπλάγγων ἐών
Ἐπεὶ δὲ πλήρης κόλπος ἡμερῶν παρῆν,
Ἐξῆλαθον οἰκῶν βασιλικῶν.....*

Ἐπειτα τὴν διαμάχην τοῦ τε Ἑβραίου καὶ τοῦ Αἰγυπτίου διηγησάμενος, καὶ τὴν ταφὴν τὴν ἐν τῇ ψάμμῳ τοῦ Αἰγυπτίου, ἐπὶ τῆς ἐτέρας μάχης φησὶν οὕτως (27) :

.... *τί τύπτεις ἀσθενέστερον σθένος ;
Ὁ δ' εἶπεν Ἡμῖν τίς σ' ἀπέστειλε κριτὴν,
Ἡ πίστάτην ἐνταῦθα ; μή κτενεῖς δέ (28) με,
Ὅσπερ τὸν ἐχθρὸς ἄνδρα ; Καὶ δαίσας ἐγὼ
Ἐλεξα' Πῶς ἐγένετο συμφορὰς τοῦδ' ;*

B Φεύγει δὲ ἐντεῦθεν, καὶ ποιμαίνει πρόβατα, προδιδασκόμενος εἰς ἡγεμονίαν ποιμενικήν (29) : προγυμνασία γὰρ βασιλείας, τῷ μέλλοντι τῆς ἡμερωτάτης τῶν ἀνθρώπων ἐπιστατεῖν ἀγέλης ἢ ποιμενική, καθάπερ καὶ τοῖς πολεμικοῖς τῇ φύσει ἢ θρησκευτικῇ ἄγει δὲ αὐτὸν ἐντεῦθεν ὁ Θεὸς ἐπὶ τὴν τὴν Ἑβραίων στρατηγίαν. Ἐπειτα νοθετοῦνται μὲν Αἰγύπτιοι πολλάκις ἀσύνητοι θεαταὶ δὲ Ἑβραῖοι ἐγίνοντο ὡς ἕτεροι κακῶν ὑπέμενοι, ἀκινδύνως ἐκμανθάνοντες τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ. Ἐπεὶ δὲ Αἰγύπτιοι ἀκοῆ μὴ παραδεχόμενοι τὰ τῆς δυνάμεως ἀποτελέσματα, δι' ἀφροσύνην οἱ νῆπιοι ἀπιστοῦντες (30) τότε, ὡς εἴρηται, βραχὲν δὲ τε ἰ οἱ νῆπιοι (31) ἔγνωσαν : ὕστερόν τε ἐξιόντες (32) οἱ Ἑβραῖοι, πολλὴν λείαν τῶν Αἰγυπτίων ἐκφορήσαντες, ἀπήσαν, οὐ διὰ φιλοχρηματίαν, ὡς οἱ κατηγοροὶ φαίνονται οὐδὲ γὰρ ἀλλοτρίων ἀποτοῦ ἀνέπειθεν ἐπιθυμεῖν ὁ Θεός. Ἀλλὰ πρῶτον μὲν, ὡς παρὰ πάντα τὸν χρόνον ὑπῆρέτησαν τοῖς Αἰγυπτίοις, μισθὸν ἀνα-

(30) *Ἀπιστοῦντες.* Sensus postulat διεπίστον, vel ἀπιστοῦντες διετέλουσιν, aut simile quid. SYLVATIC.

(31) *Ὁ νῆπιοι.* Respicit proverbiale illud Hesiodi *Offitium*, *Ἐργ. A. 216 :*

.... *Παθῶν δὲ τε νῆπιος ἔγνω.*

.... *Passus vero stultus eitium novit.*

Philo : Καὶ πληγῶν ἐσμῶ οἱ ἀφρονες νοθετοῦνται, οὗς λόγος οὐκ ἐπαίδευσε. « Afflictionibus agminatim irruentibus castigantur stolidi, quos ratio non erudit. » Paulo post : Παθόντες δ' ἀνεδιάσκοντο νῆπιων παίδων τρόπον « More autem puerorum per ætatem nondum sapientium, suo malo edocti sunt. »

(32) *Ἵστερόν τε ἐξιόντες.* Philo : Πολλὴν γὰρ λείαν ἐκφορήσαντες, τὴν μὲν αὐτοὶ διεκόμενον ἐπιχρισμένοι, τὴν δὲ τοῖς ὑποζυγίοις ὑπέθεσαν, οὐ διὰ φιλοχρηματίαν, ἢ, ὡς ἂν τις κατηγορῶν εἶποι, τὴν τῶν ἀλλοτρίων ἐπιθυμίαν (πῶθεν) ; ἀλλὰ πρῶτον μὲν, ὡς παρὰ πάντα τὸν χρόνον ὑπῆρέτησαν, ἀναγκαῖον μισθὸν κομιζόμενοι : εἶτα δὲ, ὑπὲρ ὧν κατεδουλώθησαν, ἐν ἐλάττωσι καὶ οὐχὶ τοῖς ἴσοις ἀντιλυπούνητες : « Multum enim prædæ nacti, sarcinas partim suis humeris, partim jumentis imposuerunt : non præ avaritia, ut obtrectatores dicerent, aut alienarum fortunarum concupiscentia : quæ enim esse poterat? sed primum, ut diuturni laboris necessariam mercedem reciperent ; deinde, ut pro acceptis tempore, quod servierant, injuriis, si non pro merito, aliquid tamen damni reponerent. »

καῖον κομιζόμενοι· ἔπειτα δὲ καὶ τρόπον τινὰ ἡμύ-
ναντο, ἀντιλυπούντες ὡς φιλαργύρους, Αἴγυπτίους,
εἴ τῆς λείας ἔκφορῆσει, καθάπερ ἔκεινοι τοὺς
Ἑβραίους τῇ καταδουλίσει· εἶτ' οὖν (35), ὡς ἐν πο-
λέμῳ φαίη τις τοῦτο γεγονέναι, τὰ τῶν ἐχθρῶν φέ-
ρειν ἤξιον νόμῳ τῶν κεκρατηκότων, ὡς κρείττονες
ἡττόνων (καὶ τοῦ πολέμου ἢ αἰτία δίκαια. Ἰκέται
δὲ λιμὸν Ἑβραῖοι ἤχον πρὸς Αἴγυπτίους· οἱ δὲ, τοὺς
ξένους καταδουλωσάμενοι, τρόπον αἰχμαλώτων ὑπε-
ρεῖν ἠνάγκασαν σφίσι, μηδὲ τὸν μισθὸν ἀποδιδόν-
τες)· εἶτε, ὡς ἐν εἰρήνῃ, μισθὸν ἔλαβον τὴν λείαν
παρὰ ἀκόντων τῶν πολλῶν χρόνον οὐκ ἀποδιδόντων,
ἀλλὰ ἀποστερούντων.

CAPUT XXIV.

Quomodo Moyses ducis partes absolverit aliisque ad id munus exsequendum exempto suo praxerit.

Ἔστιν οὖν ὁ Μωϋσῆς (34) ἡμῖν προφητικὸς, νομο-
θετικὸς, τακτικὸς, στρατηγικὸς, πολιτικὸς, φιλοσο-
φος. Ὅπως μὲν οὖν ἦν προφητικὸς, μετὰ ταῦτα
ἐκθίσεται, ὅπνῃκα ἀνὰ περὶ προφητείας διαλαμβά-
σμεν τὸ τακτικὸν δὲ μέρος· ἀνὰ εἴη τοῦ στρατηγι-
κοῦ τὸ στρατηγικὸν δὲ, τοῦ βασιλικοῦ. Πάλιν τε αὖ
τὸ νομοθετικὸν μέρος ἀνὰ εἴη τοῦ βασιλικοῦ, καθάπερ
καὶ τὸ δικαστικόν. Τοῦ δὲ βασιλικοῦ τὸ μὲν θεῖον μέρος
ἐστίν, οἷον τὸ κατὰ τὸν Θεὸν καὶ τὸν ἅγιον Ἰῶν αὐ-
τοῦ, παρ' ὧν τὰ τε ἀπὸ γῆς ἀγαθὰ καὶ τὰ ἐκτὸς, καὶ
ἡ τελεία εὐδαιμονία χορηγεῖται· « Αἰτεῖσθε (35) »
γὰρ, φησὶ, τὰ μεγάλα, καὶ τὰ μικρὰ ὑμῖν προστε-
θήσεται. » Δεύτερον δὲ ἐστίν εἶδος βασιλείας, μετὰ
τὴν ἀραιφνῶς λογικὴν καὶ θεῖαν διοίκησιν, τὸ μόνον
τῷ θεμοθετῆ τῆς ψυχῆς εἰς βασιλείαν συγχρώμενον·
καθ' ὃ εἶδος Ἡρακλῆς μὲν Ἄργους, Ἀλέξανδρος δὲ
Μακεδόνων, ἐδασίλευσε. Τρίτον δὲ, τὸ ἐνδὸς ἐφιέμε-
νον, τοῦ νικῆσαι μόνον καὶ καταστρέφασθαι· τὸ δὲ
πρὸς κακὸν ἢ ἀγαθὸν τὴν νίκην ποιῆσαι, τῷ τοιού-

✠ P. 416 ED. POTTER, 546 ED. PARIS.

(35) *Εἰτ' οὖν.* Philo paulo post : Ἐν ἑκατέρῳ δὲ
κατὰ τὸν νόμον, εἶθ' ὡς ἐν εἰρήνῃ μισθὸν λαμβάνοντες,
ἢ παρ' ἀκόντων πολλῶν χρόνον οὐκ ἀποδιδόντων ἀπε-
στρουνοτο· εἶθ' ὡς ἐν πολέμῳ τὰ τῶν ἐχθρῶν φέρειν
ἔξιοντες νόμῳ τῶν κεκρατηκότων· οἱ μὲν γὰρ χει-
ρῶν ἤρξαν ἀδίκων, ξένους καὶ ἰκέτας, ὡς ἔφην, πρό-
τερον καταδουλωσάμενοι τρόπον αἰχμαλώτων· οἱ δὲ,
χειρῶν παραπεσόντος, ἡμύναντο δίχα τῆς ἐν ὄπλοις
παρασκευῆς· « Haec utrumque factum jure tueri
possunt, sive ut in pace mercedem receperunt, qua
tamēn diu fraudati fuerant : sive ut bello victos bo-
nis spoliaverunt : ab illis enim orta fuerat injuria,
qui hospites supplicesque suos, ut antea dixi, quasi
captivos in servitutum redegerant. Tandem, ubi se
obtulit meliorum temporum opportunitas, populus
inermis illatam sibi vim ultus est. »

(34) *Ἔστιν οὖν ὁ Μ.* Philo lib. II *De vita
Moyseis*, pag. 654 : Ὑπέλαβον γὰρ τῷ αὐτῷ πάντ'
ἱεραμόρτειν, εἰ ἐγένετο προνοία Θεοῦ βασιλεὺς τε
καὶ νομοθέτης, καὶ ἀρχιερεὺς, καὶ προφήτης, καὶ
ἐν ἑκάστῳ τὰ πρωτεύει ἠνάγκατο· « Competum enim
habeo, haec omnia in unum hominem competere :
si quidem hic factus divina providentia rex, et le-
gislator, et pontifex, et propheta : et in his functio-
nibus ita se gessit, ut omnes alios a tergo relinque-
ret. »

(35) *Αἰτεῖσθε.* Allusio est ad dictum Christi
Matth. VI. SYLBERG. — Hoc dictum Christi nullibi
memorant evangelistae. Id vero cum additamento

rentes; deinde etiam quodammodo ultri sunt Aegy-
ptios, ut avaris par pari referentes praedae exporta-
tione, sicut illi Hebraeis prius molestiam attulerant,
redigendo eos in servitutem. Sive X ergo ut in
bello quis hoc factum esse dixerit, res hostium
victoriae jure auferre volebant, ut potentiores infe-
riorum (belli autem justa erat causa : supplices
enim propter famem Hebraei venerunt ad Aegy-
ptum; illi autem hospites redactos in servitutem,
instar mancipiorum servire coegerunt, ne merce-
dem quidem eis solventes) : sive ut in pace, merce-
dem praedam ab invitis acceperunt, qui longo tem-
pore non solvissent, sed ipsos ea privassent.

B Est itaque noster Moyses propheticus, legum fe-
rendarum peritus, ordinanda et instruenda aequi
gnarus, exercitus ducendi artem tenens, politicus,
et philosophus. Ac quomodo quidem fuerit prophete-
ticus, post haec dicetur, quando de prophetia tra-
ctabimus. Ordinanda autem aequi peritia fuerit pars
artis imperatoriae, seu ducendi exercitus. Ars au-
tem ducendi exercitus est pars regnandi scientiae.
Et rursus legum ferendarum peritia regnandi
scientiae pars fuerit, sicut etiam judicandi facultas.
Regii autem officii una quidem species est divina,
ut quae sit secundum Deum et sanctum ejus Filium,
a quibus cum quae ex terra bona sunt, et quae
externa, tum etiam perfecta 150 felicitas suppe-
ditatur. « Petite » enim, inquit, « magna, et parva
vobis adjicientur. » Secunda est autem regni spe-
cies, post eam administrationem, quae rationalis
pure est ac divina, ea, quae irascibili animae parte
solum in regnando utitur : qua Hercules quidem

recitat Origenes, lib. *De oratione*, sect. 2 : Αἰτεῖτε
τὰ μεγάλα, καὶ τὰ μικρὰ ὑμῖν προστεθήσεται· καὶ
αἰτεῖτε τὰ ἐπουράνια, καὶ τὰ ἐπίγεια ὑμῖν προστεθή-
σεται· « Petite magna, et parva vobis adjicientur.
Petite caelestia, et terrestria vobis adjicientur. »
Eodem allusit Origenes *Contra Celsum* lib. VII,
p. 362 edit. Cantabrig., ubi de homine Christiano
haec dicit : Ἀναπέμπει οὐ περὶ τῶν τυχόντων τὴν
εὐχὴν τῷ Θεῷ· ἔμαθε γὰρ ἀπὸ τοῦ Ἰησοῦ μηδὲν μι-
κρὸν, τούτεστιν αἰσθητὸν, ζητεῖν, ἀλλὰ μόνον τὰ με-
γάλα καὶ ἀληθῶς θεῖα, ὅσα συμβάλλεται διδόμενα
ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸ ὀδῶσαι ἐπὶ τὴν παρ' αὐτῷ εἰς
τοῦ Ἰησοῦ αὐτοῦ Λόγου ὄντος Θεοῦ, μακαριότητα· « Non
offert Deo preces de rebus vulgaribus : didicit enim
a Jesu nihil parvum, hoc est sensibile, petere, sed
sola magna et revera divina, quaecumque a Deo
concessa, perducunt ad eam, quae apud ipsum est,
per Logon Deum, ejus Filium, beatitudinem. »
Quibus par est, quod profert Christus Matth. VI,
35, cum quo conjuncte, et perinde ac si alterius
interpretamentum esset, Clemens hoc Christi effa-
tum infra etiam retulit, *Strom.* IV, p. 488 : Ζητεῖτε
δὲ πρῶτον τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν καὶ τὴν δικαιο-
σύνην· ταῦτα γὰρ τὰ μεγάλα· τὰ δὲ μικρὰ καὶ περὶ
τὸν βίον, ταῦτα προστεθήσεται ὑμῖν. » Querite au-
tem primum regnum caelorum, et justitiam : ea enim
magna sunt. Parva autem, et quae ad vitam perti-
nent, ea adjicientur vobis. »

Argivorum, Alexander vero rex fuit Macedonum. Tertia est, quæ unum solum concupiscit, nempe ut vincat et evertat; in malum autem vel bonum finem victoria uti, ei minime inest: qua quidem usi sunt Persæ, cum bellum gererent adversus Græciam. Nam irascibilis appetitus alias quidem prorsus est contentiosus, qui imperium quærit solius dominationis gratia, alias vero boni studiosus, quo anima ad id, quod bonum est et honestum, utitur. Quarta autem regnandi species est omnium pessima, quæ prout fert libido ordinatur: quale fuit regnum Sardanapali et eorum, qui hunc finem sibi proponunt, ut quamplurimum indulgeant suis cupiditatibus. Regnandi autem scientiæ, tam quæ virtute vincit, quam quæ vi, instrumentum est ordinandi scientia. Ea vero pro objecti sui diversitate varia est. Nam arma quidem et pugnacia animalia, ope cum animatorum, tum etiam inanimatorum, anima et mens ordinat; animæ autem affectus, in quos ope virtutis imperium obtinemus, ordinat ratio, ut quæ continentiam et temperantiam cum sanctitate, et bonam cognitionem cum veritate obsignet, omnia demum ad pietatem Dei que cultum referens: sic enim virtute utentibus prudentia est, quæ res ordinat; ac divinas quidem, sapientiæ; humanas vero, politica; universas autem, scientia regnandi. Rex itaque is est, qui imperat secundum leges, et præditus est scientia imperandi volentibus: cujusmodi est Dominus, qui eos, qui in ipsum et per ipsum credunt, admittit. Omnia enim tradidit Deus, et omnia Christo subiecit regi nostro, et ut in nomine Jesu omne genu flectatur, cælestium, terrestrium, et infernorum; et omnis lingua confiteatur, quod Dominus Jesus Christus in gloriam Dei Patris. » Ars porro imperatoria tribus continetur speciebus: cautione, audacia, et tertia, quæ ex utrisque mista est. Unaquæque autem earum componitur ex tribus, et vel per orationem, vel per facta, vel per utraque simul exercetur. Hæc autem omnia licebit efficere, vel persuadendo, vel cogendo, vel injuria affliciendo, quos ulcisci expedit; et hæc, vel faciendo id quod justum est; vel mentiendo, vel vera diceando; vel etiam harum artium pluribus eodem tempore utendo. Hæc autem omnia, et quomodo oporteat uti unoquoque eorum, cum Græci accepissent a Moyse, non parvam accipere utilitatem. Verbi autem gratia, unius aut alterius imperatorii exempli meminero. Moyses, cum populum eduxisset, suspicatus fore ut persequerentur Ægyptii, brevi et compendiosa via relicta, conversus est in solitudinem, et maxima ex parte iter noctu faciebat. Nam quod Hebræi diurno per ingentem solitudinem transitu ad unum Deum credendum erudirentur, et ad prudentem tolerantiam

✕ P. 417 ED. POTTER, 347 ED. PARIS.

(36) Τὸ μὲν φ. Hanc sententiam priores editiones sic distinguunt: Τὸ μὲν φιλόνηκον μόνον ἐστὶν αὐτοῦ, τοῦ κρατεῖν ἐν.

(37) Προϊέμερος. Convenientius προϊέμενος, ad-

Α τῶ οὐ πρόσεσιν· ἢ Πέρσαι ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα στρατεύσαντες συνεχρήσαντο. Τοῦ γὰρ θυμοῦ τὸ μὲν φιλόνηκον (36) μόνον ἐστὶν, αὐτοῦ τοῦ κρατεῖν ἕνεκα τὴν δυναστείαν πεποιτημένον· τῷ δὲ φιλόκαλον, εἰς καλὴν καταχρωμένης τῆς ψυχῆς τῷ θυμῷ. Τετάρτη δὲ, ἡ πασῶν κακίστη, ἡ κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τάττεται βασιλεία· ὡς ἡ Σαρδαναπάλου, καὶ τῶν τὸ τέλος ποιουμένων, ταῖς ἐπιθυμίαις ὡς πλεῖστα χαρίζεσθαι. Τοῦ δὲ βασιλικοῦ, τοῦ τε κατ' ἀρετὴν νικῶντος καὶ τοῦ κατὰ βίαν, ὄργανον τὸ τακτικόν. Ἄλλο δὲ κατ' ἄλλην φύσιν τε καὶ ὕλην· ἐν μὲν γὰρ ὄπλοις, καὶ τοῖς μαχίμοις ζῶις, δι' ἐμφύχων τε καὶ ἀψύχων, ψυχὴ τὸ τάττον ἐστὶ καὶ νοῦς· ἐν δὲ τοῖς τῆς ψυχῆς πάθεισιν, ὧν ἐπικρατοῦμεν τῇ ἀρετῇ, λογισμὸς ἐστὶ τὸ τακτικόν, ἐπισφραγιζόμενος ἐγκράτειαν καὶ σωφροσύνην μετ' ὁσιότητος, καὶ γνῶσιν ἀγαθὴν μετ' ἀληθείας, τὸ τέλος εἰς εὐσέθειαν ἀναφέρων Θεοῦ· οὕτω γὰρ τῇ ἀρετῇ χρωμένους φρόνησις ἢ τάττουσά ἐστι· τὰ δὲ θεῖα ἢ σοφία· τὰ ἀνθρώπεια δὲ ἢ πολιτικὴ· σύμπαντα δὲ ἡ βασιλικὴ. Βασιλεὺς τοίνυν ἐστὶν ὁ ἀρχων κατὰ νόμον, ὁ τὴν τοῦ ἀρχεῖν ἐκόντων ἐπιστήμην ἔχων· οἷός ἐστιν ὁ Κύριος, τοὺς εἰς αὐτὸν καὶ δι' αὐτοῦ πιστεύοντας προϊέμενος (37). Πάντα (38) γὰρ παρέδωκεν ὁ Θεὸς, καὶ πάντα ὑπέταξε Χριστῷ. τῷ βασιλεῖ ἡμῶν· ἐῖνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ, ἐπουρανίων, καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων· καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσῃται, ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ Πατρὸς. » Ἰδέαις δὲ ἐνέχεται τὸ στρατηγῆμα τρισὶν, ἀσφαλεῖ, παραβῶν, καὶ τῷ ἐκ τούτων μικτῷ· συντίθεται δὲ τούτων ἕκαστον ἐκ τριῶν, ἡ διὰ λόγου, ἡ δι' ἔργων, ἡ καὶ δι' ἐμφοτέρων ἅμα τούτων. Ταῦτα δὲ ὑπάρξει πάντα ἐπιτελεῖν, ἢ πειθόντας, ἢ βιαζομένους, ἢ ἀδικούντας, ἐν τῷ ἀμύνασθαι, οἷς ἐμπεριέχεται· ἢ τὰ δίκαια ποιούντας, ἢ ψευδομένους, ἢ ἀληθεύοντας, ἢ καὶ τούτων ἅμα τισὶ χρωμένους κατὰ τὸν αὐτὸν καιρὸν. Ταῦτα δὲ σύμπαντα, καὶ τὸ πῶς δεῖ χρῆσθαι τούτων ἕκαστῳ, παρὰ Μωϋσέως λαβόντες Ἕλληνες, ὠφέληνται. Τύπου δὲ ἕνεκεν, ἐνὸς ἢ καὶ δευτέρου ἐπιμνησθῆσθαι παραδείγματος στρατηγικοῦ. Μωϋσῆς, τὸν λαὸν ἐξαγαγὼν, ὑποπεύσας ἐπιδιώξει τοὺς Αἰγυπτίους, τὴν ἄλγην καὶ σύντομον ἀπολιπῶν ὁδὸν, ἐπὶ τὴν ἔρημον ἐτρέπετο· καὶ νύκτωρ τὰ πολλὰ τῇ πορείᾳ ἐκέχρητο. Ἐτέρα γὰρ ἦν οἰκονομία, καθ' ἣν ἐπαίδευσοντο Ἑβραῖοι, δι' ἐρημίας πολλῆς καὶ χρόνου μακροῦ, εἰς μόνον τὸ πιστεύειν τὸν Θεὸν εἶναι, δι' ὑπομονῆς ἐθιζόμενοι σώφρονος. Τὸ γοῦν στρατηγῆμα τοῦ Μωϋσέως διδάσκει πρὸ τῶν κινδύνων δεῖν τὰ χρήσιμα συνιδεῖν, καὶ οὕτως ἐπιβαλεῖν. Ἀμέλει γέγονεν ὅπερ καὶ ὑπόπευσεν· ἐπεδίωξαν γὰρ οἱ Αἰγύπτιοι ἐφ' ἵππων καὶ ὄχημάτων· ἀλλ' ἀπόλοντο θάττον, βαγείσης τῆς θαλάσσης, καὶ σὺν ἵπποις καὶ ἄρμασιν αὐτοὺς καταχλυσάσης, ὡς μηδὲ λείψανον αὐτῶν ἀπολειφθῆναι. Μετὰ δὲ ταῦτα στύλος πυρὸς ἐπόμενος

« Philip. II, 10, 11.

mitten, inquit Sylburg., Lowth.

(38) Πάντα. Respiciit Luc. x, 22: Πάντα μοι παρεδόθη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς μου· et I Cor. xv, 27: Πάντα γὰρ ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ.

(ὡδήγει γὰρ ἔμπροσθεν αὐτῶν) ἤγε νύκτωρ τοὺς Ἑβραίους δι' ἀδάτου, ἐν πόνοις καὶ ὀδοπορίας εἰς τε ἀνδρείαν εἰς τε καρτερίαν γυμνάζων καὶ συμβιδάζων αὐτοὺς· ἵνα καὶ χρηστὰ τὰ τῆς χώρας μετὰ τὴν πείραν τῶν δοκούντων δεινῶν φανῆ, εἰς ἣν ἐξ ἀνοδίας παρέπεμπε αὐτούς. Ναί μὴν καὶ τοὺς πολεμίους, τοὺς τῆς χώρας προκαθεζομένους, τροπώσάμενος, ἀπέκτεινε, ἐξ ἐρήμου καὶ τραχείας ὁδοῦ (τοιαύτη γὰρ ἡ ἀρετὴ τοῦ στρατηγικοῦ) ἐπιθέμενος αὐτοῖς. Ἐμπειρίας γὰρ καὶ στρατηγίας ἔργον ἦν τὸ τὴν χώραν τῶν πολεμίων λαβεῖν. Τοῦτο συνιδῶν Μιλτιάδης, ὁ τῶν Ἀθηναίων στρατηγός, ὁ τῆ ἐν Μαραθίωνι μάχῃ νικήσας τοὺς Πέρσας, ἐμμήσατο τόνδε τὸν τρόπον· ἤγαγε τοὺς Ἀθηναίους νύκτωρ, δι' ἀνοδίας βαδίσας, καὶ πλανήσας τοὺς τηροῦντας αὐτὸν τῶν βαρβάρων· ὁ γὰρ Ἴππίας, ὁ τῶν Ἀθηναίων ἀποστάς, ἐπήγαγε τοὺς βαρβάρους εἰς τὴν Ἀττικὴν, καὶ τοὺς ἐπικαίρους τῶν τόπων προκαταλαβόμενος ἐφύλαττε, διὰ τὸ τῆς χώρας ἔχειν τὴν ἐμπειρίαν. Ἔργον μὲν οὖν ἦν τὸν Ἴππιαν λαβεῖν· ὁδὸν εἰκότως δὲ Μιλτιάδης συγχερσάμενος ἀνοδίᾳ τε, καὶ νυκτὶ ἐπιθέμενος τοῖς Πέρσας, ὧν δάτις ἤγειτο, εἰ κατὰ τὸν ἀγῶνα, μετ' ἐκείνων ὧν αὐτὸς ἤγειτο, κατώρθωσεν. Ἄλλὰ καὶ Θρασυβούλῳ τοὺς ἐκπεσόντας ἀπὸ Φυλῆς (39) καταγαγόντι καὶ βουλομένῳ λαβεῖν στύλος ὁδηγός γίνεται διὰ τῶν ἀτρεῶν ἰόντι· τῷ Θρασυβούλῳ νύκτωρ, ἀσελήνου καὶ δυσχειμερίου τῷ καταστήματος γεγονότος, πῦρ ἔωρθετο προηγούμενον, ὅπερ αὐτοὺς ἀπταίστως προπέμφσαν, κατὰ τὴν Μουνυχίαν ἐξέλιπεν· ἐνθα νῦν ὁ τῆς Φωσφόρου βωμός ἐστι. Πιστὰ τοίνυν τὰ ἡμέτερα κἀν ἐντεῦθεν γενέσθω τοῖς Ἕλλησιν· ὅτι ἄρα δυνατόν τῷ παντοκράτορι Θεῷ, προηγεῖσθαι ποιήσαι τοῖς Ἑβραίοις νύκτωρ στύλον πυρός, τὸν καὶ καθηγγασάμενον αὐτοῖς τῆ ὁδοῦ. Λέγεται δὲ καὶ ἐν χρησμῷ τινι·

ism, apparebat ignis præcedens, qui cum eos tutus est ara Luciferæ. Vel ex hoc ergo fiant nostra Græcis credibilia, nempe quod facere potest Deus omnipotens, ut columna ignis Hebræos noctu præcedat, quæ etiam dux sit eorum itineris. Porro autem dicitur etiam in quodam responso :

Στύλος Θηβαίοισι Διώνυσσος πολυγηθής,

τε τῆς παρ' Ἑβραίοις ἱστορίας. Ἀλλὰ καὶ Εὐριπίδης ἐν Ἀντιόπῃ φησίν·

.... Ἐνδορ δὲ θαλάμοις βουκόλον
Κομῶντα κισσῷ, στύλον Εὐίου θεοῦ.

Σημαίνει δὲ ὁ στύλος τὴν ἀνεϊκόνηστον τοῦ Θεοῦ. Ὁ δὲ πεφωτισμένος στύλος, πρὸς τῷ τῷ ἀνεϊκόνηστον σημαίνει, δῆλοι τὸ ἐστὼς καὶ μόνιμον τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ ἀτρεπτον αὐτοῦ φῶς, καὶ ἀσημάτιστον. Πρὶν γοῦν ἀκριβοῦσθαι τὰς τῶν ἀγαλμάτων σχέσεις, κίονας (40) ἰσάνας οἱ παλαιοί, ἔσεβον τούτους ὡς ἀφιδρύματα τοῦ Θεοῦ. Γράφει γοῦν ὁ τὴν Φορωνίδα ποιήσας·

Καλλιθὴ κλειδοῦχος Ὀλυμπιάδος βασιλείης
Ἥρης Ἀργείης, ἡ στέμμασι καὶ θυάνοισι

✱ P. 418 ED. POTTER, 348 ED. PARIS.

(39) Ἀπὸ Φυλῆς. H., ἀπὸ φυλακῆς, « a custodia. » Sed Φυλὴν, dæmon Atticum, agnoscit etiam Æschines De falsa leg. cum ait : Ὅσοι αὐτῶν ἐπὶ Φυλῆς ἐπολωρῆθησαν, ὅτε Λακεδαιμόνιοι καὶ οἱ τριάκοντα προσέβαλον τοῖς καταλαβοῦσι Φυλὴν. Vide et Ste-

A assuetudinem, id alterius dispensationis fuit. Moyses ergo docet stratagemam, tum demum aggredienda esse pericula, cum ea, quæ sunt iis repellendis utilia, provisa fuerint. Et certe evenit id, quod suspicatus est. In equis enim et curribus persecuti sunt Ægyptii; sed cito perierunt, cum mare disruptum esset, et ipsos cum equis et curribus obruisset, adeo ut eorum nullæ remanserint reliquæ. Post hæc autem sequens et comitans columna ignis (eos enim præcedebat) duxit noctu Hebræos per regionem inaccessam, laboribus et itineribus ad robur et fortitudinem eos exercens ac inducens : ut postquam eorum, quæ videbantur gravia, periculum fecissent, quam bona esset appareret regio, ad quam eos ex via in via transmittibat. Quinetiam hostes.

B qui prius eam regionem insidebant, in fugam versos occidit, eos ex solitudine et via aspera (ea enim ars fuit imperatoria) aggressus. Hoc enim erat peritiæ et imperatoriæ scientiæ opus, hostium regionem occupasse. Quod cum animadvertisset Miltiades, imperator Atheniensis, qui Marathoniam pugnam vicit Persas, hoc modo est imitatus : noctu duxit Athenienses per loca in via iter faciens, et eos qui ipsum observabant, barbaros decipiens. Hippia enim, qui defecerat ab Atheniensibus, barbaros in Atticam induxerat, et opportuniore loca. cum istius regionis esset peritus, præoccupaverat. Ac difficile quidem erat latere Hippiam : unde merito Miltiades et locis in via usus, et nocte aggressus Persas, quibus præerat Datis, cum suis militibus superior evasit. Quinetiam Thrasybulo, cum exsules ex Phyla reducens, latere cupiebat, dux fuit columna, per loca non trita ingredienti; et noctu cum nec luceret luna, hibernumque colum esset et caliginosus, deduxisset; prope Munychiam defecit, uli nunc

C est ara Luciferæ. Vel ex hoc ergo fiant nostra Græcis credibilia, nempe quod facere potest Deus omnipotens, ut columna ignis Hebræos noctu præcedat, quæ etiam dux sit eorum itineris. Porro autem dicitur etiam in quodam responso :

Exhilarans Bacchus Thebanis esse columna,

151 ex Hebræorum historia. Quinetiam Euripides dicit in Antiope :

.... Bubulcum hic in cubilibus
Hedera comantem, columnam Evii dei.

Significat autem columna, non posse effingi Dei imaginem. Illuminata autem columna, præter hoc quod significat, non posse effingi imaginem, Dei quoque stabilitatem significat ac firmitatem, et immutabilem ejus lucem, quæque non potest figurari. Prius itaque quam reperta est ars varias simulacrum formas effingendi, veteres columnas erigentes, eas colebant tanquam Dei statuas. Atque idcirco sic scribit Phoronidis auctor :

Callithoe clavem reginæ gestat Olympi,
A qua Junonis serto pulchraque corolla

phani Ethnica. STLBURG.

(40) Κίονας. Conf. Eusebius Præparationis evangelicæ lib. 1, cap. 9, et Archæologiæ nostræ Græcæ lib. 11, cap. 2.

✠ *Argivæ quondam primum exornata columna est.* A Πρώτη ἐκόσμησεν περὶ κίονα μακρὸν ἀνάσσης. Quinetiam qui fecit Europiam, significat eam, quæ est in Delphis, Apollinis imaginem, esse columnam, per hæc :

*Ut decimamque deo primos fructusque dicemus
Sedibus in sacrosanctis, celsaque columna.*

Apollo quidem certe, qui mystice a « privatione multorum » dicitur, est unus Deus. Quinetiam ignis ille, qui columnæ erat similis, et ignis, qui ingrediebatur per loca invia, est symbolum sanctæ lucis, quæ transit ex terra, et in cælum rursus recurrit per lignum, per quam etiam datum est nobis videre intellectualiter.

Ἄλλὰ καὶ ὁ τὴν Εὐρωπίαν (41) ποιήσας ἱστορεῖ τὸ ἐν Δελφοῖς ἄγαλμα Ἀπόλλωνος κίονα εἶναι διὰ τῶνδε·

Ὅμορα Θεῶν δεκάτην ἀκροθινιά τε κρεμάσασιν
Σταθμῶν ἐκ ζωθῶν καὶ κίονος ὑψηλοῖο.

Ἀπόλλων (42) μὲν τοι, μυστικῶς κατὰ « στήρσιν τῶν πολλῶν » νοούμενος, ὁ εἰς ἐστὶ Θεός. Ἄλλ' οὖν τὸ πῦρ ἔκειτο τὸ εὐοῖχος στύλῳ, καὶ πῦρ τὸ δι' ἀβάτου, σύμβολον ἐστὶ φωτὸς ἁγίου, τοῦ διαβαίνοντος ἐκ γῆς, καὶ ἀνατρέχοντος αὐθις εἰς οὐρανὸν διὰ τοῦ ξύλου (43), δι' οὗ καὶ τὸ βλέπειν ἡμῖν νοητῶς δεδώρηται.

CAPUT XXV.

Quomodo Plato in legibus suis condendis Moysen imitatus est.

Plato autem philosophus, a Moysis scriptis in legibus ferendis adjutus, reprehendit quidem Minois et Lycurgi reipublicæ administrandæ rationem, ut quæ ad solam quidem respicerent fortitudinem; laudavit autem, ut honestiorem et magis venerandam, eam, quæ unum quid dicit, et semper ad unum dirigitur decretum. Nam et robore, et honestate, et prudentia dicit nos decere magis philosophari, si ad cæli dignitatem respicientes, immutabiliter, et citra ullam pœnitentiam, eadem sententia, et de iisdem utamur. Quin igitur interpretatur ea quæ in Lege dicuntur, ut ad unum Deum respiciamus, et ea, quæ justa sunt, agamus, præcipiens. Politici autem dicit esse duas species, unam quidem legalem; alteram vero, servato nomine, politicam. Et politicum quidem proprie significare rerum omnium Opificem, iunuit in libro ejusdem nominis; quinetiam eos, qui ad ipsum respiciunt, vitamque activam et justam eligunt, et contemplationi etiam vacant, politicos appellat. Id vero politicum, quod

B Πλάτων (44) δὲ ὁ φιλόσοφος, ἐκ τῶν Μωυσαϊκῶν τὰ περὶ τὴν νομοθεσίαν ὠφεληθεὶς, ἐπετίμησε μὲν τῇ Μίνωος καὶ Λυκούργου πολιτείᾳ, πρὸς ἀνδρείαν μόνην ἀποβλεπομέναις· ἐπήνεσε δὲ, ὡς σπουδότεραν, τὴν ἐν τι λέγουσαν, καὶ πρὸς δόγμα ἐν νεύουσαν αἰεὶ· καὶ γὰρ ἰσχυρῆ, καὶ σεμνότητι, καὶ φρονήσει πρέπειν ἂν μᾶλλον φιλοσοφεῖν ἡμᾶς λέγει, πρὸς τὸ ἀξίωμα τοῦ οὐρανοῦ ἀμετανοήτως χρωμένους γνῶμη τῇ αὐτῇ, καὶ περὶ τῶν αὐτῶν. Ἄρα οὖν τὰ κατὰ τὸν Νόμον ἐρμηνεύει, πρὸς ἓνα Θεὸν ἀφορῶν καὶ δικαιοπραγεῖν ἐντελλόμενος. Τοῦ δὲ πολιτικοῦ δύο εἶδη λέγει· τὸ μὲν νομικόν, τὸ δὲ πολιτικόν, ὁμωνύμως ὀνομασμένον. Καὶ πολιτικὸν μὲν κυρίως αἰνιττεται τὸν ἀμμουργόν, ἐν τῷ ὁμωνύμῳ βιβλίῳ· τοὺς τε εἰς ἀμμουργόν ἀφορῶντας καὶ βιούοντας ἐνεργῶς καὶ δικαίως· C σὺν καὶ τῇ θεωρίᾳ, καὶ αὐτοὺς πολιτικούς ὀνομάζει. Τὸ δὲ ἐπίσης τῷ νομικῷ κεκλημένον πολιτικὸν εἰς τὴν κοσμικὴν (45-46) μεγαλόνοιαν διαιρεῖ, εἰς τὴν ἰδιωτικὴν σύνταξιν, ἣν κοσμιότητα, καὶ ἁρμονίαν, καὶ σωφροσύνην ὀνόμασεν, ὅταν ἀρχοντας μὲν πρέπωσι τοῖς

✠ P. 419 ED. POTTER, 349 ED. PARIS.

(41) *Εὐρωπίαν.* Pausanias in *Bœoticis*, pag. 550 edit. Hanov. : Ὁ δὲ τὰ ἐπηρὲς Εὐρώπην ποιήσας· « Qui carmina in Europam fecit. » Eumelum, *Europiæ* auctorem vocat Eusebius in *Chronico Olymp.* III : « Eumelus poeta, qui *Bugoniam* et *Europiam*; et Aretinus, qui *Æthiopia* composuit. » Ubi conf. quæ adnotavit Jos. Scaliger.

(42) *Ἀπόλλων.* In Apollinis etymologia consentit cum Plutarcho, qui et ipse pag. 205 : Ἀπόλλων μὲν γὰρ, ὄλον ἀρνούμενος τὰ πολλά, καὶ τὸ πλήθος ἀποράσων ἐστίν· et pag. 202 : Τὴν μὲν εἰς πῦρ μεταβολὴν Ἀπόλλωνά τε, τῇ μονώσει, Φοῖβόν τε, τῷ καθαρῷ καὶ ἀμάντῳ, καλοῦσι. H. STUBERG.

(43) *Ξύλου.* Crucis lignum forte respicit auctor.

(44) *Πλάτων.* Perperam refert Clemens, Platonem « laudasse » legislatores πρὸς ἐν τι βλέποντας, « unum quid spectantes. » Nam econtra, Plato cum *De legibus* lib. I, pag. 772, dixisset : Οἰώμεθα πάντα τὰ τ' ἐν Λακεδαιμονίᾳ καὶ τὰ τῆδε πρὸς τὸν πόλεμον μάλιστα βλέποντας Λυκούργον τε καὶ Μίνω τ' ἰθεῖσθαι τὰ νόμιμα. « Putemus, et hic, et apud Lacedæmonios Lycurgum et Minoem ad bellum præcipue respicientes, leges condidisse; » addit alia multa a legislatore præter belli peritiam procurari debere, nempe prudentiam, temperantiam, justitiam, et his similia; ac proinde reprehendit le-

gislatores πρὸς ἐν τι βλέποντας, « qui ad unum aliquod respiciunt, » reliquos posthabitis. Idem statim a principio lib. IV *De legibus*, pag. 825, hæc dicit : Ὁ δαιμόνιε, φύλαττέ με, εἰς τὸ κατ' ἀρχὰς ἀποβλέπων, τὸ περὶ τῶν Κρητικῶν νόμων, ὡς πρὸς ἐν τι βλέποιεν· καὶ δὴ καὶ τοῦτ' ἐλέγετον, αὐτὸ εἶναι σφῶ τὸ πρὸς τὸν πόλεμον. Ἐγὼ δὲ ὑπολαβὼν εἶπον, ὡς ὅτι μὲν εἰς ἀρετὴν ποιεῖ βλέπει τὰ τοιαῦτα νόμιμα κείμενα, καλῶς ἔχει· τὸ δ' ὅτι πρὸς μέρος, ἀλλ' οὐ πρὸς πᾶσαν, σχεδὸν οὐ πάντῳ ἐνεχώρου. « Observa me, vir præclare, nempe illius gratia, quod est ab initio de Cretensium legibus dictum, quas vos ad unum aliquid, id est bellum, respicere dicebatis. Eas ego quoniam ad virtutem quodammodo referrentur, probe positas esse dixi : quoniam vero non ad universam, sed ad virtutis partem ferme, equidem non valde laudabam. »

(45-46) *Κοσμικὴν.* Malim κοσμητικὴν, coordinatricem; » vel κομικὴν, curatricem; » nam Plato *Politici* pag. 541, τέχνην ἀγελαιοκομικὴν, « artem curandi greges, » politicæ similem esse ostendit. Hujus loci sensus est, « hanc politicæ speciem ad duo hominum genera spectare : 1° ad imperantes, quibus aliorum regendorum cura incumbit; 2° ad subditos, ἰδιωτικὴν τάξιν, quorum est imperantibus parere. »

ἀρχομένοις, πειθήνιοι δὲ οἱ ἀρχόμενοι τοῖς ἀρχουσι γίνονται· ὅπερ ἢ κατὰ Μωϋσέα πραγματεία διὰ σπουδῆς ἔχει γενέσθαι. Ἔτι τὸ μὲν νομικὸν (47) πρὸς γενέσεως εἶναι, τὸ πολιτικὸν δὲ πρὸς φιλίας καὶ ὁμοίας, ὁ Πλάτων ὠφελθεῖς, τοῖς μὲν Νόμοις τὸν φιλόσοφον τὸν ἐν τῇ Ἐπιρομίδι (48) συνέταξε, τὸν τὴν διέξοδον πάσης γενέσεως, τῆς διὰ τῶν πλαγωμένων, εἰδὸτα· φιλόσοφον δὲ ἄλλον τὸν Τιμαίον (49), ὅντα ἀστρονομικὸν καὶ θεωρητικὸν τῆς ἐκείνων φορᾶς, συμπαθείας τε καὶ κοινωνίας τῆς πρὸς ἄλλα, ἐπομένους (50) τῇ Πολιτεία συνάπτει· Ἐπειτα· τέλος γὰρ (51), οἶμαι, τοῦ τε πολιτικοῦ, τοῦ τε κατὰ νόμον βιούντος ἢ θεωρία· ἀναγκαῖον γοῦν τὸ πολιτεῖσθαι ὀρθῶς· ἀριστον δὲ τὸ φιλοσοφεῖν. Ὁ γὰρ ὡν ἔχων πάντα τὰ αὐτοῦ εἰς γνῶσιν συντείνας, βιώσει, κατευθύνας μὲν τὸν βίον ἔργοις ἀγαθοῖς, ἀτιμάσας δὲ τὰ ἐναντία, τὰ τε πρὸς ἀλήθειαν συλλαμβανόμενα μεθέπων μαθήματα. Νόμος δὲ ἐστὶν οὐ τὰ νομιζόμενα, (οὐδὲ γὰρ τὰ ὀρώμενα θρασις·) οὐδὲ δόξα πᾶσα (οὐ γὰρ καλὴ ἢ πονηρὰ·) ἀλλὰ νόμος ἐστὶ χρηστὴ ἔξω, χρηστὴ δὲ ἢ ἀληθής· ἀληθὴς δὲ ἢ « τὸ ὄν » εὐρίσκουσα, καὶ τούτου τυγχάνουσα. « Ὁ ὢν δὲ ἐξάπιστάλαξ (52) με, » φησὶν ὁ Μωϋσῆς. Ἥ τινες (53) ἀπλοῦθως, δηλονότι τῇ χρηστῇ δόξῃ, λόγον ὀρθὸν τὸν νόμον ἔφασαν· προστακτικὸν μὲν, ὢν ποιητέον, ἀπαγορευτικὸν δὲ, ὢν οὐ ποιητέον.

bona, bona est autem quæ est vera; vera est autem, quæ id « quod est » invenit, et id assequitur : « Qui est autem, misit me », inquit Moyses. Cui consequenter, bonæ scilicet opinionis, quidam dixerunt legem esse rectam rationem, quæ jubet quidem ea quæ sunt facienda, prohibet autem quæ non sunt facienda.

✱ P. 420 ED. POTTER, 350 ED. PARIS. ✱ Exod. III, 13.

(47) Ἔτι τὸ μὲν γ. Eorum, quæ jam dicit, sensus sic se habet : « Præterea a Moyse edoctus Plato, « legalem » quidem scientiam ad humanæ societatis « generationem » et institutionem, « politicam » vero ad ejusdem amorem et concordiam spectare, libris *De legibus* philosophum in *Epinomide* libro totius generationis, quæ per errantia in cælo corpora fit, peritum adjecit : et alterum philosophum *Timæum*, astronomiæ et cælestium corporum motus, consensionis ac communionis inter se invicem studiosum, libris *De republica* comitem dedit. »

(48) Ἐν τῇ Ἐπιρομίδι. Intelligit Platonis librum, qui libris *De legibus* sequitur : in quo viro sapienti necessarium esse docet, ut sciat qua ratione cælestia corpora, quæ deos esse putabat, rerum in hoc mundo omnium causæ sint, eumque gubernent, et quomodo adoranda sint : unde ejus titulus est Ἐπιρομὴς ἢ Φιλόσοφος.

(49) Τιμαίον. Alius hic Platonis liber est, *Timæi* Dædæri nomen inscriptus, philosophi Pythagorici, qui *De natura universi* tractatum ediderat. Hujusce libri materiam ac scopum ibi explicat auctor pag. 1048 : Ἐδοξε γὰρ ἡμῖν Τιμίον μὲν ἅτε ἀστρονομικώτατον ἡμῶν, καὶ περὶ φύσεως τοῦ παντὸς εἰδέναι μάλιστα ἔργον πεποιημένον, πρῶτον λέγειν, ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως, τελευτώντα ἅ εἰς ἀνθρώπων φύσιν· ἐμὲ δὲ μετὰ τούτων, ὡς παρὰ τούτου δεδεδυμένον ἀνθρώπους τῷ λόγῳ γεγονότας, παρὰ σοῦ δὲ πεπαιδευμένους διαφερόντως αὐτῶν τινος, κατὰ δὲ τὸν Σόλωνος λόγον τε καὶ νόμον ἐξαγαγόντα αὐτούς ὡς εἰς δικαστὰς ὑμᾶς, ποιῆσαι πολιτείας τῆς πόλεως τῆσδε, ὡς ὄντας τοὺς τότε Ἀθηναίους, οὓς ἐμήνυσεν ἀφανεῖς ὄντας ἢ τῶν ἱερῶν γραμμάτων φήμη. « Visum nobis est, ut *Timæus*,

A legale dicitur, in mundanam dividit mentis magnitudinem, et in privatum ordinem, quem moderationem et concinnitatem vocavit, et temperantiam, quando magistratus quidem convenientes fuerint iis, quibus imperant, ii autem, quibus imperatur, ✱ paruerint magistratibus. Quod quidem ut fiat, Moysis scripta contendunt. Præterea legale quidem ad generationem, politicum autem ad amicitiam et concordiam pertinere, dicit adjutus Plato; unde *Legibus* quidem eum, qui est in *Epinomide*, philosophum conjunxit, qui novit transitus omnis generationis, quæ fit per errantia; philosophum autem alium *Timæum*, qui est et astronomiæ peritus, et illorum motuum, et eam, quæ est inter se, consensionem et societatem contemplatur, conjungit libris *De republica*. Finis enim est, ut existimo, et politici, et ejus qui ex lege vivit, contemplatio. Necessè est ergo civitatem recte administrare: optimum est autem philosophari. Qui enim sapit, omnia sua ad cognitionem vivet referens, vitam quidem suam bonis factis dirigens, quæ autem sunt contraria despiciens, et, quæ ad veritatem conferunt, disciplinas persequens. Lex autem est, non ea, quæ lege decernuntur (nam nec sunt ea, quæ videntur, visus), neque quævis opinio (non enim ea quoque quæ est mala), sed lex est opinio

C tanquam in astronomia nostrorum omnium peritissimus, maximeque in rerum natura cognoscenda versatus, primus edisserat, ita ut a mundi generatione exordiens, usque ad generis humani naturam deveniat. Atque ego deinde suscipiens homines a *Timæo* quidem genitos, a *Critia* vero ut plurimum institutos, secundum Solonis sermonem legemque in judicium vestrum adducam, civitatisque istius cives efficiam eos, qui prisci illi Athenienses fuerunt, quos jam extinctos sacre Ægyptiorum litteræ in lucem e tenebris eruerunt. » Quod *Timæum* libris *De republica* subjecit Plato, indicat ibid. p. 1040 : Χθές που τῶν ὑπ' ἐμοῦ βηθέντων λόγων Περὶ πολιτείας, ἦν τὸ κεφάλαιον, ὅσα τε, καὶ ἐξ οἷων ἀνδρῶν ἀρίστη κατεφαίνετ' ἂν μοι γενέσθαι. « Summa disputationis hesternæ de republica erat, qualis mihi, et ex qualibus viris optima posse fieri videretur. » Hinc patet *Timæum* libris *De republica*, ut *Epinomidem* libros *De legibus*, statim sequi debere : quamvis in vulg. Platonis editionibus alio jam ordine collocati sint.

(50) Ἐπομένους. Legendum ἐπομένως, « similiter : » qua voce alibi etiam usus est. Vide *Indicem Græcum*. Lowth.

(51) Ἐπειτα τέλος γ. Ἐπειτα τέλος γ. conjuncte Flor. edit. Præsens lectio, quæ Sylburgii est, indicat ea, quæ sequuntur, Platonis esse.

(52) Ἐξαπέσταλας. Ἀπέσταλας, Exod.

(53) Τινές. Nempe Stoici. Stobæus, *Eclog. ethic.* c. 4, p. 179, Stoicorum morale doctrinam describens, ait : Τῶν δὲ ὄντως σπουδαίου, καθάπερ εἶπομεν, ἐπειδὴ λόγος ὀρθός ἐστι μὲν, προστακτικὸς ὢν ποιητέον, ἀπαγορευτικὸς δὲ ὢν οὐ ποιητέον, μόνον τὸν σοφὸν εἶναι λέγουσι νόμιμον. Clemens Philonis verba præ oculis habuisse videtur, quæ exstant

CAPUT XXVI.

Moysem recte dici divinum legislatorem, licet Christo inferiorem, et longe potiori jure quam Græcorum leges Minoem et Lycurgum.

Unde merito dictum est legem datam esse per A Moysem, ut quæ sit regula justorum et injustorum : et eam propterea θεσµὸν dixerimus, quæ a Deo per Moysem est tradita. Ea itaque ad Deum deducit. ✕ Dicit autem Paulus quoque : « Lex propter prævaricationes est posita, donec veniret semen, cui promissum est. » Quam sententiam ut plenius explicaret, statim infert : « Priusquam autem veniret scilicet, sub lege custodiebamur, conclusi, a timore scilicet ex peccatis, « in eam fidem quæ erat revelanda : quare lex pædagogus noster fuit in Christum, ut ex fide justificemur. » Est autem legis ferendæ peritus, qui id, quod convenit, unicuique animæ parti, et ejus factis tribuit. Moyses autem, ut summam dicam, erat lex animata, quæ Logo bono gubernabatur. Subministravit itaque bonam B reipublicæ administrandæ rationem. Ea autem est bona educatio hominum in societate. Jam vero facultatem tractavit judicariam, quæ est scientia peccatores corrigendi, ut justitiam discant. Ejusdem autem cum ea ordinis, est puniens facultas, quæ tenet modum in puniendo. Ea vero, dum punit, animam corrigit. Versatur autem, ut ita dicam, tota Moysis institutio, et in docendis iis, qui possunt esse boni et honesti, et in iis venandis, qui sunt his similes : quæ quidem fuerit ars imperatoria. Quæ autem versatur in recte utendo iis, quæ Logo capta sunt, ea fuerit legum ferendarum sapientia. Ejus enim, ut quæ sit maxime regia, est proprium et possidere, et uti. Solum itaque sapientem philo- C sopheri, regem, legislatorem, 152 imperatorem, justum, sanctum, Deo amicam prædicant. Si hæc autem in Moyse invenerimus, ut ex ipsis ostenditur Scripturis, recte persuasi dixerimus, sapientem revera esse Moysem. Quemadmodum ergo pastorem artem ovium curam gerere dicimus : infide enim dicitur, quod « pastor bonus animam ponit pro ovibus ^b : » ita etiam legum ferendarum artem, cum hominum gregis curam gerat, eorum virtutem astruere, et quod in illis bonum est, suscitare dicemus. Quod si gregis allegoria gregem hominum innuit, Dominus idem erit bonus et pastor et le-

✕ P. 421 ED. POTTER, 351 ED. PARIS.

paulo a principio lib. II *De vita Moysis* : Βασιλεὶ προσήκει προστάττειν ἃ χρῆ, καὶ ἀπαγορεύειν ἃ μὴ χρῆ· πρόσταξις δὲ τῶν πρακτέων, καὶ ἀπαγορεύσις τῶν οὐ πρακτέων, ἴδιον νόμου· ὡς εὐθὺς εἶναι τὸν μὲν βασιλέα νόμον ἐμψυχον, τὸν δὲ νόμον βασιλέα δίκαιον· « Regis officium est, jubere quæ oportet fieri : et vetare, a quibus abstinere decet. Cæterum jussio faciendorum, et interdictio cavendorum proprie ad legem spectat. Atque ita sequitur, ut rex animata lex sit, lex vero rex justissimus. » Idem *De migratione Abrahami* p. 408 : Νόμος δὲ οὐδὲν ἄρα ἢ λόγος θεῖος, προστάσεων ἃ δεῖ, καὶ ἀπαγορεύων ἃ μὴ χρῆ· « Lex porro nil aliud est, quam divinum eloquium, facienda præcipiens, vitanda prohibens. » Eandem legis definitionem respicit Clemens Strom. III, p. 462.

Ἄθεν ὁ νόμος εἰκότως εἴρηται διὰ Μωϋσέως δεδόσθαι, κανὼν τυγχάνων δικαίων τε καὶ ἀδίκων· καὶ τοῦτον κυρίως θεσµὸν (54) ἂν εἴποιμεν, τὸν ὑπὸ Θεοῦ διὰ Μωϋσέως παραδεδοµένον. Ἔχει γοῦν τὴν ἀγωγὴν εἰς τὸ θεῖον. Λέγει δὲ καὶ ὁ Παῦλος· « Ὁ νόμος τῶν παραβάσεων χάριν ἐτέθη, ἄχρις ἂν (55) ἔλθῃ τὸ σπέρμα, ᾧ ἐπήγγελται. » Εἶτα, οἰνεὶ ἐπεξηγούμενος τὴν διάνοιαν, ἐπιφέρει· « Πρὸ τοῦ δὲ (56) ἔλθειν τὴν πίστιν ὑπὸ νόμον ἐφρουρούμεθα, συγκεκλεισµένοι, ὁδοῦ δηλαδὴ ἀπὸ ἁμαρτιῶν, εἰς τὴν μέλλουσαν πίστιν ἀποκαλυφθήσεται· ὥστε ὁ νόμος παιδαγωγὸς ἡµῶν ἐγένετο εἰς Χριστὸν, ἵνα ἐκ πίστεως δικαιοθῶµεν. » Ὁ νομοθετικὸς δὲ ἐστὶν ὁ τὸ προσήκον ἐκάστῳ μέρει τῆς ψυχῆς καὶ τοῖς τούτων ἔργοις ἀπονέμων. Μωϋσῆς δὲ, συνελόντι εἰπεῖν, νόμος ἐμψυχος ἦν, τῷ χρηστῷ Λόγῳ κυβερνώμενος. Πολιτεῖαν γοῦν διεκόνησεν ἀγαθὴν· ἡ δὲ ἐστὶ τροφὴ ἀνθρώπων καλὴ κατὰ κοινωνίαν. Αὐτίκα τὴν δικαστικὴν μετεχειρίζετο, ἐπιστήμην οὖσαν διορθωτικὴν τῶν ἁμαρτανόμενων, ἔνεκεν τοῦ δικαίου. Σύστοιχος δὲ αὐτῆ ἡ κολαστικὴ, τοῦ κατὰ τὰς κολάσεις μέτρου ἐπιστημονικὴ τις οὖσα. Κόλασις δὲ οὖσα, διόρθωσις ἐστὶ ψυχῆς. Ἔστι δὲ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τῷ Μωϋσέϊ ἡ πᾶσα ἀγωγὴ, παιδευτικὴ μὲν τῶν οἴων τε γενέσθαι καλῶν κάγαθῶν ἀνδρῶν, θεραπευτικὴ δὲ τῶν ὁμοίων τούτοις· ἦτις ἂν εἴη στρατηγικὴ· ἡ δὲ χρηστικὴ τοῖς θερεθεῖσι Λόγῳ κατὰ τρόπον σοφία εἴη ἂν νομοθετικὴ· κτᾶσθαι τε γὰρ καὶ χρῆσθαι ταύτης ἴδιον, βασιλευτάτης οὐσης. Μόνον γοῦν τὸν σοφὸν οἱ φιλόσοφοι βασιλέα, νομοθέτην, στρατηγὸν, δίκαιον, δσιον, θεοφιλὴ κηρύττουσιν. Εἰ δὲ ταῦτα περὶ τὸν Μωϋσέα εὐροίμεν, ὡς ἐξ αὐτῶν δείκνυται τῶν Γραφῶν, εὖ μάλα πεπεισµένως ἂν ἀγορεύοιμεν σοφὸν τῷ ὄντι τὸν Μωϋσέα. Καθάπερ οὖν τὴν ποιμενικὴν τῶν προβάτων προνοεῖν φαµεν· οὕτω γὰρ « ὁ ἀγαθὸς (57) ποιμὴν (58) τὴν ψυχὴν τίθεισιν ὑπὲρ τῶν προβάτων· » οὕτω γὰρ καὶ τὴν νομοθετικὴν τὴν ἀνθρώπων ἀρετὴν κατασκευάζειν ἐροῦµεν, τὸ ἀνθρώπινον κατὰ δύναμιν ἀγαθὸν ἀναζωπυροῦσαν, ἐπιστατικὴν οὖσαν καὶ κηδεμονικὴν τῆς ἀνθρώπων ἀγέλης. Εἰ δὲ ἡ ποιμὴν ἡ ἀλληγορουμένη πρὸς τοῦ Κυρίου οὐδὲν ἄλλο ἢ ἀγέλη τις ἀνθρώπων ἐστίν, ὁ αὐτὸς (59) ἐστὶν ποιμὴν τε καὶ νομοθέτης

a Galat. III, 19, 25, 24. b Joan. x, 11.

(54) *Θεσµόν*. Alludit ad etymon τοῦ θεσµοῦ, quod a θεός duci solet. Hesychius, θεσµῶν, θεῶν νόμων. Philo libri jam dicti pag. 408 ait : Τέλος οὖν ἐστὶ, κατὰ τὸν ἱερῶτατον Μωϋσῆν, τὸ ἔπεσθαι ὡς· « Finis igitur est, juxta sacratissimum Moysem, sequi Deum. » Hinc illud Clementis, quod sequitur : Ἔχει γοῦν τὴν ἀγωγὴν εἰς τὸ θεῖον.

(55) *Ἀχρις ἂν*. Ἀχρις οὐ Galat.

(56) *Πρὸ τοῦ δὲ*. Πρὸ δὲ τοῦ Galat. De in, ἀποκαλυφθῆναι pro ἀποκαλυφθήσεται, et γέγονεν pro ἐγένετο. Ibid.

(57) *Οὕτω γὰρ ὁ ἀγαθός*. Legendum ὁ γὰρ ἀγαθός. Vox οὕτω ex sequentibus irrepit. Lowth.

(58) *Ποιμὴν*. Ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ τίθεισιν ὑπὲρ τῶν προβάτων, Joan. x, 11.

(59) *Ὁ αὐτός*. Respicit Joan. x, 16 : Καὶ ἄλλα

ἀγαθός, μᾶς τῆς ἀγάλης, « τῶν αὐτοῦ ἐπαϊόντων προβάτων, » ὁ εἰς κηδεμών, « ὁ τὸ ἀπολωλὸς ἐπιζητῶν τε καὶ εὐρίσκων, νόμῳ καὶ λόγῳ· εἴ γε ὁ νόμος πνευματικός, καὶ ἐπὶ τὴν εὐδαιμονίαν ἄγων· ὁ γὰρ Πνεύματι ἀγίῳ γενόμενος, πνευματικός. Οὗτος δὲ ὁ τῷ ὄντι νομοθέτης, ὃς οὐ μόνον ἐπαγγέλλεται τὰ ἀγαθὰ τε καὶ καλὰ, ἀλλὰ καὶ ἐπίσταται. Τούτου καὶ ὁ νόμος, τοῦ τὴν ἐπιστήμην ἔχοντος, τὸ σωτήριον πρόσταγμα· μᾶλλον δὲ ἐπιστήμης πρόσταγμα ὁ νόμος· « Δύναμις » γὰρ « καὶ σοφία » ὁ Λόγος « τοῦ Θεοῦ. » Νόμων τε αὖ ἐξηγητὴς οὗτος αὐτός, δι' οὗ ὁ νόμος ἐδόθη· ὁ πρῶτος ἐξηγητὴς τῶν θείων προσαγμάτων, ὁ τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς ἐξηγουόμενος, Ἰῆς μονογενής. Ἐπειτα οἱ μὲν πειθόμενοι τῷ νόμῳ, τῷ τε γνώσιν ἔχειν τινὰ αὐτοῦ, οὐτ' ἀπίστειν, οὐτ' ἀγνοεῖν δύνανται τὴν ἀλήθειαν· οἱ δὲ ἀπιστοῦντες, ἥμιστά τε ἐν τοῖς ἔργοις εἶναι βεβουλημένοι, εἴπερ τινὲς ἄλλοι, καὶ οὗτοι ἀγνοεῖν ὁμολογοῦνται τὴν ἀλήθειαν. Τίς τοίνυν ἡ ἀπιστία τῶν Ἑλλήνων; Μὴ πη βούλεσθε (60) πείθεσθαι τῇ ἀληθείᾳ, φασκούση θεῶν διὰ Μωϋσέως δεδῶσθαι τὸν νόμον, ὅπως γε καὶ αὐτοὶ ἐκ τῶν παρὰ σφίσι τιμῶσι Μωσῆ (61); τὸν τε Μίνω παρὰ Διὸς δι' ἐννάτου ἔτους λαμβάνειν τοὺς νόμους ἱστοροῦσι, φοιτῶντα εἰς τὸ τοῦ Διὸς ἄντρον· τὸν τε αὖ Λυκοῦργον τὰ νομοθετικά, εἰς Δελφούς πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα συνεχῆς ἀπιόντα, παιδεύεσθαι γράφουσι Πλάτων τε, καὶ Ἀριστοτέλης, καὶ Ἐφορος· Χαμαιλέων τε ὁ Ἡρακλεώτης ἐν τῷ *Περὶ μέθης*, καὶ Ἀριστοτέλης ἐν τῇ *Λοκρῶν πολιτείᾳ*, Ζάλευκον (62) τὸν Λοκρὸν παρὰ τῆς Ἀθηνᾶς τοὺς νόμους λαμβάνειν ἀπομνημονεύουσιν. Οἱ δὲ, τὸ ἀξιοπίστον τῆς παρ' Ἑλλήσι νομοθεσίας, ὡς οἶόν τε αὐτοῖς, ἐπαίροντες εἰς τὸ Θεῖον, κατ' εἰκόνα τῆς κατὰ τὸν Μωϋσῆ προφητείας, ἀγνώμονες, οὐκ αὐτόθεν ὁμολογούντες τὴν τε ἀλήθειαν καὶ τὸ ἀρχέτυπον τῶν παρὰ σφίσι ἱστορουμένων.

CAPUT XXVII.

Legem commoda hominum spectare, etiam dum corrigit et punit.

Μὴ τοίνυν κατατρεχέτω τις τοῦ νόμου διὰ τῆς τιμωρίας, ὡς οὐ καλοῦ κάγαθοῦ· οὐ γὰρ ὁ μὲν τὴν τοῦ σώματος νόσον ἀπάγων εὐεργέτης δόξει· ψυχῆς δὲ ἀδικίας (63) ὁ πειρώμενος ἀπαλλάττειν οὐ μᾶλλον ἢ εἰς κηδεμών, ὅσπερ ψυχῆ σώματος ἐντιμότερον· ἀλλ' ἄρα τῆς μὲν τοῦ σώματος ὑγιείας ἕνεκα, καὶ τομᾶς, καὶ καύσεις, καὶ φαρμακοποιίας ὑφιστάμεθα· καὶ ὁ ταῦτα προσάγων σωτὴρ τε καὶ ἰατρός καλεῖται· ὡς φθόνῳ τινι, οὐδὲ δυσμενεῖα τῇ πρὸς τὸν πάσχοντα, ὡς ὅ ἂν ὁ τῆς τέχνης ὑπαγορευοῖ λόγος, καὶ μέρη

¶ P. 422 ED. POTTER, 352 ED. PARIS. a Joan.

πρόβατα ἔχω, ἃ οὐκ ἔστιν ἐκ τῆς ἀλλῆς ταύτης· κακεῖνά με δεῖ ἀγαγεῖν, καὶ τῆς φωνῆς μου ἀκούσους· καὶ γενήσεται μία ποίμνη, καὶ εἰς ποιμήν. Matth. XVIII, 12 : Ἐὰν γένηται τινι ἀνθρώπῳ ἑκατὸν πρόβατα, καὶ πλανηθῇ ἐν ἐξ αὐτῶν, οὐχὶ ἀφείξεται ἐννενηκονταενέα, ἐπὶ τὰ ἄθρη πορευθεὶς, ζητεῖ τὸ πλανώμενον; (60) *Βούλεσθε*. Scribendum βούλεσθαι. (61) *Μωσῆ*. H. ms. Μωσῆν, usitatus, et mox συνεχῶς ἀπιόντα. STLB.

(62) *Ζάλευκον*. Valerius Maximus : « Zaleucus sub nomine Minervæ prudentissimus habitus est. » (63) *Ψυχῆς δὲ ἀδικίας*. Congruentius, vel ψυχῆν

A gislator : et ejusdem gregis, nempe « earum, quæ ipsum audiunt, ovium », unus est curator, nempe is, qui « perditam et quærit » et invenit, lege et ratione : siquidem lex est spiritalis, et quæ ad ipsam ducit beatitudinem. Quæ enim Spiritu sancto facta est, est spiritalis. Is autem est revera legislator, qui non solum bona et honesta proficitur, sed scit etiam. Et lex est ejus, qui scientiam habet, jussum salutare; vel potius, lex est jussum scientiæ. « Potentia » enim « et sapientia » est ipse Logos « Dei ». Et hic ipse rursus est legum interpretis, per quem lex data est; qui est primus expositor divinorum præceptorum, qui sinum Patris aperit ac exponit, Filius unigenitus. Deinde qui legi quidem parent, quod habeant aliquam ejus cognitionem, neque possunt non credere, nec ignorare veritatem. Qui autem non credunt, et legis operibus minime vacant, ii quoque, si ulli alii, se veritatem ignorare fatentur. Quænam est ergo Græcorum incredulitas? An quod nolint credere veritati, quæ dicit legem per Moysem datam esse divinitus, cum ipsi suorum auctoritate inducti Moysem honorent? Et Minoem ad Jovis antrum venientem, novem annorum spatio leges a Jove accepisse; et Lycurgum assidue Delphos euntem ad Apollinem, leges ab eo didicisse, scribunt Plato, Aristoteles, et Ephorus; et Chamæleo Heracleotes in opere *De ebrietate*, et Aristoteles in *Republica Locrorum*, Zaleucum Locrorum leges a Minerva accepisse, litterarum monumentis mandarunt. Qui autem Græcorum leges, ut majori fide dignæ videantur, pro viribus efferebant, ad deos referunt, exemplo Mosaicæ prophetiæ, ideo sunt ingrati, quod non fateantur veritatem et exemplar archetypum eorum, quæ a se traduntur.

B
C

Nemo autem propter supplicia insectetur legem, ut non bonam et honestam. Non enim qui aufert morbum corporis, beneficio afficere videbitur, qui autem ab injustitia animam conatur liberare, non tanto magis videbitur curam nostri gerere, quanto est anima corpore præstantior; sed pro sanitate quidem corporis, et secari, et uri, et medicamenta potare sustinemus, et qui hæc adhibet, et servator vocatur et medicus; et idem nec ex invidia, nec ex odio in ægrotum, sed artis dictante ratione, partes

x, 16. b. Matth. XVIII, 12. c. I Cor. I, 24.

δὲ ἀδικίας, vel ψυχῆς δὲ ἀδικίας, alterutro in accus. casum verso : aut certe ἀδικίας plurali numero accipiendum. Belle huc quadrant, inquit H., ista poctæ Latini :

Ut valeat corpus, ferrum patieris et ignes,

Arida nec sitiens ora rigabis aqua :

Ut valeas animo, quidquam tolerare recuses?

At pars hæc pretium corpore majus habet.

STLB. Eamdem similitudinem in *Pædagogō* Clemens, et in principio *Θεραπειῶν*. a', Theodoretus latius persequuntur.

aliquas rescindit, ne sanæ partes una cum eis intereant; nec tamen quis medici artem criminis arguerit: animæ autem gratia, non similiter tolerabimus aut exsilia, aut mulctas, aut vincula, si modo quis ex injustitia sit restituendus in justitiam? Lex enim eorum, qui ei parent, curam gerens, ad pietatem in Deum instituit, et dicit ea, quæ sunt facienda, et propulsat unumquodque peccatum, poenas imponens etiam iis quæ sunt minora. Cum autem viderit aliquem ita se habere, ut videatur immedicabilis, utpote qui ad extremam proventus sit injustitiam: tunc aliorum jam curam gerens, ne ab ipso corrumpantur, tanquam ✕ aliquam partem a toto corpore rescans, sic eum, qui est hujusmodi, salubri consilio morti adjudicat. « Judicati autem a Domino, » inquit Apostolus, « castigamur, ne cum mundo condemnemur a. » Prædixit enim propheta: « Castigans castigavit me Dominus, morti autem non tradidit me b. Ut enim te suam doceret justitiam, castigavit te, » inquit, « et tentavit, et fame et siti te affixit in deserto. Ut cognoscerentur omnes justificationes et judicia ejus in corde tuo, quæcumque ego tibi præcipio hodie, et scias in corde tuo, quod ut si quis homo castigabit filium suum, ita castigabit te Dominus Deus noster c. » Quod autem aliorum nos exemplum corrigat, statim dicit: « Astutus videns malum puniri, ipse vehementer castigatur: » nam « generatio sapientiæ est timor Domini d. » Est autem maximum et perfectissimum bonum, quando a malefaciendo ad virtutem bonamque vitam possit quis aliquem traducere: quod quidem lex facit. Quare si quis in immedicabile aliquod malum ceciderit, injustitiæ et avaritiæ mancipatus, beneficio afficietur, si interficiatur. Lex est enim benefica, quæ alios quidem justos ex injustis facit, si modo velint audire; alios vero liberat a malis presentibus. Eos enim, qui temperate et juste vivere elegerint, immortales satagit reddere. Nosse autem legem est bonæ mentis. Et rursus: « Viri mali legem non intelligunt: qui autem quærunt Dominum, intelligunt in omni bono e. » Oportet autem eam, quæ administrat, Providentiam, esse et dominam, et bonam. **153** Utraque enim vis procurat salutem: illa quidem, supplicio castigans, ut domina: hæc vero, per beneficentiam commodans, ut benefica. Id vero expedit, ut desinentes filii incredulitatis esse, transeamus a tenebris ad vitam, et aures sa-

A τινὰ ἀποτέμνων, ὡς μὴ τὰ ὑγαίνοντα συναφθεῖραι αὐτῷ· καὶ οὐκ ἂν τις πονηρίας αἰτιάσαιτο τοῦ λατροῦ τὴν τέχνην· τῆς δὲ ψυχῆς ἕνεκα οὐχ ὁμοίως ὑποστησόμεθα, ἕαν τε φεύγειν ἕαν τε ἐκτίνειν ζημίαις, ἕαν τε δεσμὰ, εἰ μέλλοι τις μόνον ἐξ ἀδικίας ποτὶ δικαιοσύνην κτᾶσθαι; Ὁ γὰρ νόμος, κηθόμενος τῶν ὑπάρχων, πρὸς μὲν τὴν θεοσέβειαν παιδεύει, καὶ ὑπαγορεύει τὰ ποιητέα, εἶργει τε ἕκαστον τῶν ἀμαρτημάτων, δίκας ἐπιτιθεῖς τοῖς μετριοῖς αὐτῶν· ὅταν δὲ τίνα οὕτως ἔχοντα κατιῶη ὡς ἀνίατον δοκεῖν, εἰς ἔσχατον ἀδικίας ἐλαύνοντα, τότε ἤδη τῶν ἄλλων κηθόμενος, ὅπως ἂν μὴ διαφθεῖρανται πρὸς αὐτοῦ, ὥστε μέρος τι τοῦ παντὸς σώματος ἀποτεμῶν, οὕτω που τοιοῦτον ὑγιέστατα ἀποκτείνουσι. « Κρινόμενοι δὲ ὑπὸ τοῦ Κυρίου, » φησὶν ὁ Ἀπόστολος, « παιδευόμεθα, ἵνα μὴ σὺν τῷ κόσμῳ κατακριθῶμεν. » Προεῖπε γὰρ ὁ προφήτης· « Παιδεύων ἐπαίδευσέ με ὁ Κύριος, τῷ δὲ θανάτῳ (64) οὐ παρέδωκέ με. Ἐνεκα (65) γὰρ τοῦ διδάξαι σε τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, ἐπαίδευσέ σε, » φησὶ, « καὶ ἐπέirasέ σε, καὶ ἐλιμαγχρόνησέ σε, καὶ ἐδίδυσέ σε ἐν γῆ ἐρήμῳ· ἵνα γνωσθῇ πάντα τὰ δικαιώματα καὶ τὰ κρίματα αὐτοῦ ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι σοι σήμερον· καὶ γνώσῃ ἐν τῇ καρδίᾳ σου, ὅτι ὡς εἴ τις παιδεύσει ἄνθρωπος τὸν υἱὸν αὐτοῦ, οὕτω παιδεύσει σε Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν. » Ὅτι δὲ τὸ ὑπόδειγμα σωφρονίζῃ, αὐτίκα φησὶ· « Πανοῦργος ἰδὼν τιμωρούμενον πονηρὸν, κραταιῶς αὐτὸς παιδεύεται. » ἐπι· « γενεὰ σοφίας φόβος Κυρίου. » Μέγιστον δὲ καὶ τελειώτατον ἀγαθὸν, ὅταν τινὰ ἐκ τοῦ κακῶς πράττειν εἰς ἀρετὴν τε καὶ εὐπραγίαν μεταγῆν δύνηται τις· ὅπερ ὁ νόμος ἐργάζεται· ὥστε καὶ ὅταν ἀνηκέστῳ τινὲ κακῷ περιπέσῃ τις, ὑπὸ τε ἀδικίας καὶ πλεονεξίας καταληθθεῖς, εὐεργετοῖτ· ἂν ὁ ἀποκτείνόμενος· εὐεργέτης γὰρ ὁ νόμος, τοὺς μὲν δικαίους ἐξ ἀδίκων ποιεῖν δυνάμενος, ἦν μόνον ἐπαῖζειν ἐθελήσωσιν αὐτοῦ· τοὺς δὲ ἀπαλλάττων τῶν παρόντων κακῶν· τοὺς γὰρ σωφρόνως καὶ δικαίως βιοῦν ἐλομένους ἀθανατίζειν ἐπάγεται (66). Τὸ δὲ γινῶναι νόμον διανοίας ἐστὶν ἀγαθῆς. Καὶ πάλιν· « Ἄνδρες (67) κακοὶ οὐ νοῦσι νόμον· οἱ δὲ ζητοῦντες τὸν Κύριον συνήσουσιν ἐν παντὶ ἀγαθῷ. » Δεῖ δὲ (68) τὴν διοικοῦσαν Πρόνοιαν κυρίαν τε εἶναι καὶ ἀγαθὴν· ἀμφοῖν γὰρ ἡ δύναμις οἰκονομεῖ σωτηρίαν· ἡ μὲν, κολάζει σωφρονίζουσα, ὡς κυρία· ἡ δὲ, δι' εὐποιίας χρηστευομένη, ὡς εὐεργέτης. Ἐξεστὶ δὲ μὴ εἶναι ἀπειθείας υἱὸν, ἀλλὰ μεταβαίνειν ἐκ τοῦ σκότους εἰς ὤλην, καὶ παραθέτω τῇ σοφίᾳ τὴν ἀκοήν, νόμιμον εἶναι Θεοῦ δοῦλον μὲν

✕ P. 423 ED. POTTER, 353 ED. PARIS. a 1 Cor. xi, 32. b Psal. cxvii, 18. c Deut. viii, 2, 3, 5, 11. d Prov. xxii, 3, 4. e Prov. xxviii, 5.

(64) Τῷ δὲ θανάτῳ. Καὶ τῷ θανάτῳ, Psal.
 (65) Ἐνεκα. Hæc auctor composuit ex Deuteronom. viii, 2, 3: Καὶ μνησθήσῃ πᾶσαν τὴν ὁδὸν, ἣν ἤγαγέ σε Κύριος ὁ Θεός σου ἐν τῇ ἐρήμῳ, ὅπως ἂν κακίωσῃ σε, καὶ πειράσῃ σε, καὶ διαγνώσῃ τὰ ἐν τῇ καρδίᾳ σου, εἰ φυλάξῃ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ, ἦ οὐ. Καὶ ἐκάκωσέ σε, καὶ ἐλιμαγχρόνησέ σε, καὶ ἐψύμισε σε τὸ μάννα. V. 5. Καὶ γνώσῃ τῇ καρδίᾳ σου, ὅτι ὡς εἴ τις ἄνθρωπος παιδεύσῃ τὸν υἱὸν αὐτοῦ, οὕτω Κύριος ὁ Θεός σου παιδεύσει σε. V. 11. Πήρσεχε σεαυτῷ, μὴ ἐπιλάβῃ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου, τοῦ μὴ φυλάξαι τὰς

ἐντολάς αὐτοῦ, καὶ τὰ κρίματα, καὶ τὰ δικαιώματα αὐτοῦ, ὅσα ἐγὼ ἐντέλλομαι σοι σήμερον.
 (66) Ἀθανατίζειν ἐπάγεται. Malim ἀθανατίζειν ἐπαγγέλλεται, « immortales reddere proniitit. »
 (67) Ἄνδρες. Ἄνδρες κακοὶ οὐ συνήσουσι κρίμα· αἱ δὲ ζητοῦντες τὸν Κύριον συνήσουσιν ἐν παντὶ, Proverb. xxviii, 5.
 (68) Δεῖ δὲ. Clemens infra Strom. ii: Καὶ δὲ πάρεστιν αἰετὴ τῆ τε ἐποπτικῆ, τῆ τε εὐεργετικῆ, τῆ τε παιδευτικῆ ἀποτέμνη ἡμῶν δυνάμει δυνάμει τοῦ Θεοῦ.

τὰ πρῶτα, ἐπειτα δὲ πιστὸν γενέσθαι θεράποντα, Α
 φοβούμενον Κύριον τὸν Θεόν· εἰ δὲ τις ἐπαναβαίη,
 οὗκ υἱὸς ἐγκαταλέγεται. Ἐπὶ δὲ ἡ ἀγάπη καλύψῃ
 πᾶθος ἀμαρτιῶν, » μακαρίας ἐλπίδος τελειώσῃ,
 αἰζηθέντα ἐν ἀγάπῃ ἐκδέχασθαι τοῦτον, ἐγκατατα-
 γνῆτα τῇ ἐκλεκτῇ υἰοθεσίᾳ, τῇ φίλῃ κεκλημένη τῷ
 Θεῷ, ἄδοντα κτῆ τὴν εὐχὴν, καὶ λέγοντα· Ἐγενέσθω
 μοι Κύριος εἰς Θεόν. » Τοῦ νόμου δὲ τὴν εὐποιάν
 ἅα τῆς πρὸς τοὺς Ἰουδαίους περιχοπῆς δεδύλωκεν
 ὁ Ἀπόστολος, γράφων ὡδὲ πως· « Εἰ δὲ (69) σὺ
 Ἰουδαῖος ἐπονομάζῃ, καὶ ἐπαναπαύῃ νόμῳ, καὶ
 καυχᾶσαι ἐν Θεῷ, καὶ γινώσκεις τὸ θέλημα τοῦ
 Θεοῦ (70), καὶ δοκιμάζεις τὰ διαφέροντα κατηγού-
 μενος ἐκ τοῦ νόμου, πέποιθᾶς τε σεαυτὸν ὁδηγὸν
 εἶναι τυφλῶν, φῶς τῶν ἐν σκότει, παιδευτὴν ἀφρό-
 νων, διδάσκαλον νηπίων, ἔχοντα τὴν μόρφωσιν τῆς
 γνώσεως καὶ ἀληθείας ἐν τῷ νόμῳ· » ταῦτα γὰρ
 δύνασθαι τὸν νόμον ὁμολογεῖται· κτῆ οἱ κατὰ νόμον
 μὴ πολιτευσόμενοι, ὡς ἐν νόμῳ ἀλαζονεύονται βιοῦν-
 τες. « Μακάριος δὲ ἀνήρ (71) ὃς εὖρε σοφίαν, καὶ
 θυτὸς ὃς εἶδε φρόνησιν. Ἐκ δὲ τοῦ στόματος
 αὐτοῦ, » τῆς σοφίας ὀγλονόη, « δικαιοσύνη ἐκπο-
 ρεύεται· νόμον δὲ καὶ ἔλπον ἐπὶ γλώσσης φορεῖ. »
 Ἐνὸς γὰρ Κυρίου ἐνέργεια, ὃς ἐστὶ « δύναμις (72)
 καὶ σοφία τοῦ Θεοῦ, » ὃ τε νόμος, τὸ τε Εὐαγγέλιον·
 καὶ ὃν ἐγέννησε φῶσον ὁ νόμος, ἐλεῖμνον (73) οὗτος
 εἰς σωτηρίαν. « Ἐλεημοσύνη δὲ (74), καὶ πίστις,
 καὶ ἀλήθεια, μὴ ἐκλείπτωσάν σε· ἀψάσαι δὲ αὐτὰς
 περὶ σῶ τραχέλι. » Ὁμοίως δὲ τῷ Παύλῳ ἡ προ-
 φητεία (75) ὀνειδίζει τὸν λαόν, ὡς μὴ συνιέντα τὸν
 νόμον· « Σύντριμμα καὶ τλαιπωρία ἐν ταῖς ὁδοῖς
 αὐτῶν, καὶ ὁδὸν εἰρήνης οὐκ ἔγνωσαν· οὐκ ἐστὶ
 φόβος Θεοῦ ἀπέναντι τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν. Φά-
 στοντες εἶναι σοφοί, ἐμυράνθησαν. Οἶδμεν δὲ ὅτι
 κτῆς ὁ νόμος. ἔάν τις αὐτῷ νομίμως χρήσῃται (76)
 οἱ δὲ θέλοντες εἶναι νομοδιδάσκαλοι οὐ νοοῦσι (77), »
 φησὶν ὁ Ἀπόστολος, « οὔτε ἂ λέγουσιν, οὔτε περὶ τίνων
 διαβεβαιοῦνται· » Τὸ δὲ τέλος τῆς παραγγελίας
 ἀγάπη ἐκ καθαρᾶς καρδίας, καὶ συνειδήσεως ἀγαθῆς,
 καὶ πίστεως ἀνυποκρίτου.

CAPUT XXVIII.

Quadrupartita legis Mosaicæ divisio.

Ἡ μὲν οὖν κατὰ Μωυσῆα φιλοσοφία τετραχῆ τέ-
 μεται, εἰς τε τὸ ἱστορικὸν καὶ τὸ κυρίως λεγόμενον
 νομοθετικόν· ἄπρ ἂν εἴη τῆς ἡθικῆς πραγματείας

At Mosaica quidem philosophia quadripartita
 dividitur, in partem historicam, et eam quæ spe-
 cialiter vocatur legalis: quæ duæ ad morum doctri-

* P. 424 ED. POTTER, 354 ED. PARIS. a I Petr. iv, 8. b Rom. ii, 17, 18, 19, 20. c Prov. iii, 13, 16.
 d I Cor. i, 24. e Prov. iii, 5. f Isa. lix, 7, 8; Rom. iii, 16, 17. g Psal. xiiii, 5; Rom. iii, 18. h Rom. i, 22;
 i I Tim. i, 8, 7, 5.

(69) *Ei δὲ*. Rom. ii, ἴδε, vide, inquit Sylburg.
 Legendum ἴδε, quod non vidit interpretes. LOWTH.—
 Μοχ, ἐπαναπαύῃ τῷ νόμῳ, ut paulo post τῆς ἀλη-
 θείας. SYLBURG.

(70) *Τοῦ Θεοῦ*. Abest a Rom.

(71) *Ἀνήρ*. Prov. iii generalius ἄνθρωπος habent.
 SYLBURG.

(72) *Δύναμις*. Respicit I Cor. i, 24: Χριστὸν
 Θεοῦ δύναμιν, καὶ Θεοῦ σοφίαν.

(73) *Ἐλεῖμνον*. Hoc addit, ut hæreticorum ar-
 gumento occurrat, negantium legem a bono Deo da-
 tam fuisse, eo quod timorem pœnæ incuteret.

(74) *Ἐλεημοσύνη δ*. Ἐλεημοσύνη καὶ πίστις

μὴ ἐκλείπτωσάν σε, Proverb., ubi mox ἐπὶ σῶ τρ.
 pro περὶ σῶ τρ.

(75) *Προφητεία*. Ad id, quod dixerat, confir-
 mandum, scilicet quod lex bona sit, et charitatem
 præceperit, perinde ac Evangelium, quamvis Juxta
 hoc non satis intellexerint, quædam utriusque Tes-
 tamenti loca adducit, in quibus Judæorum igno-
 rantia reprehensa est.

(76) *Χρήσῃται*. Χρῆται apud Paulum. Μοχ, οἱ
 δὲ, Clementis additamentum est.

(77) *Οὐ νοοῦσι*. Μὴ νοοῦντες apud Paulum. Dein,
 μήτε ἂ λέγουσι, μήτε π. Μοχ, τῆς παραγγελίας
 ἐστὶν ἀγάπη. Ibid.

nam pertinent; tertiam autem eam, quæ pertinet ad sacrificia, quæ ad physicam contemplationem spectat; et postremo quartam speciem, theologiam, quæ ἐποπτεία seu sacrorum arcanorum « inspectio » est: quam Plato dicit esse mysteriorum revera magnorum contemplationem; Aristoteles autem hanc speciem vocat *Metaphysicam*. Et quæ est quidem ex Platonis sententia dialectica, ut dicit in *Politico*, est quædam scientia, quæ entium explanationem invenit. A viro autem bono et prudente est acquirenda, non ut aliquid dicat vel faciat ✕ eorum, quæ dicuntur aut fiunt apud homines (ut faciunt qui nunc sunt dialectici, qui versantur in rebus sophisticis), sed ut possint quidem dicere et facere ea quæ Deo grata sunt, idque universum pro viribus. Cum sit autem vera dialectica, philosophia permixta veritate, res considerans, facultatesque et potestates examinans, transcendit ad præstantissimam omnium essentiam, et audet etiam ultra progredi ad Deum universorum, non rerum mortalium peritiam, sed divinarum celestiumque scientiam profitens: quam consequitur etiam in rebus humanis, idque cum in dicendo, tum in agendo, proprius usus. Merito ergo Scriptura quoque tales nos esse volens dialecticos, sic hortatur: « Efficiamini autem prohi trapezitæ, » alia quidem reprobantes, quod autem bonum est teneantes. Hæc enim revera dialectica est scientia dividendi ea quæ intellectu percipiuntur, et singulorum entium subjectum pure ac perspicue ostendendi: sive facultas res in sua genera dividendi, descendens usque ad ea quæ sunt maxime specialia, et unumquodque ens purum, ac prout in se est, intuendum exhibens. Quocirca ea sola veluti manu ducit ad veram sapientiam, quæ quidem est divina facultas, quæ entia, quatenus sunt entia, cognoscit, id, quod est perfectum, consecuta,

✕ P. 425 ED. POTTER, 355 ED. PARIS.

(78) *Μεγάλων δυνάμεως*... μ. « Vere magnorum mysteriorum: » quo distinguit auctor Evangelii mysteria ab Eleusiniis, aliisque profanis: quæ licet a plerisque habita fuerint, tamen non erant vere magna.

(79) *Διαλεκτική*. Quam Aristoteles metaphysicam, Plato dialecticam vocavit. Conf. ejus *Phædrus*, p. 1234; *Sophist.* p. 177; *De repub.* lib. vii, p. 704.

(80) *Λέγειν τι, πράττειν τι*. A. et H. λέγειν ἢ πράττειν τι. Ego vulg. lectionem retineo, cum supra quoque talia notarim asyndeta, ad pag. 126. SYLBURG.

(81) *Μικτὴ δὲ φιλοσοφία οὐσα τῇ ἀληθείᾳ*. Mallem *μικτὴ δὲ φιλοσοφία οὐσα τῇ ἀληθινή*. LOWTH.

(82) *Γίνεσθε*. Nicephorus lib. x, cap. 26, *Historiæ*: « Spectatores nummularios (in margine erat λογίμους τραπεζίτας, utrumque suspectum) nos esse divinum oraculum jubet, et ut pulcherrimum quodque ex rebus omnibus diligentes, quod malum est abjiciamus, quod bonum autem disquiramus. et inventum retineamus. » S. Basilium in principium Proverb. : Καὶ ὡς δόκιμος τραπεζίτης, τὸ μὲν δόκιμον καθέξει, ἀπὸ δὲ παντὸς εἶδους πονηροῦ ἀφέξεται. Item in 1 cap. Isaïæ : « Pauci prohi trapezitæ. Rari admodum sunt, qui cuncta queant explorare,

ἰδία· τὸ τρίτον δὲ, εἰς τὸ ἱεουργικὸν, ὃ ἐστὶν ἡδὴ τῆς φυσικῆς θεωρίας· καὶ τέταρτον ἐπὶ πᾶσι τὸ θεολογικὸν εἶδος, ἡ «ἐποπτεία» ἣν φησὶν ὁ Πλάτων τῶν μεγάλων δυνάμεως εἶναι μυστηρίων (78)· Ἀριστοτέλης δὲ τὸ εἶδος τοῦτο *Μετὰ τὰ φυσικὰ* καλεῖ. Καὶ ἡ γε κατὰ Πλάτωνα διαλεκτικὴ (79). ὡς φησὶν ἐν τῷ *Πολιτικῷ*, τῆς τῶν δυνάμεως δηλώσεως εὐρετικῆς τίς ἐστὶν ἐπιστήμη. Κτητὴ δὲ αὕτη τῷ σώφρονι, οὐχ ἕνεκα τοῦ λέγειν τι, πράττειν τι (80) τῶν πρὸς τοὺς ἀνθρώπους· (ὡς περ οἱ νῦν διαλεκτικοί, περὶ τὰ σοφιστικὰ ἀσχολούμενοι, ποιῶσιν·) ἀλλὰ τῷ θεῷ κεχαρισμένα μὲν λέγειν δύνασθαι, κεχαρισμένα δὲ πράττειν, τὸ πᾶν εἰς δύναμιν. Μικτὴ δὲ φιλοσοφία οὐσα τῇ ἀληθείᾳ (81) ἡ ἀληθὴς διαλεκτικὴ, ἐπισκοποῦσα τὰ πράγματα, καὶ τὰς δυνάμεις καὶ τὰς ἐξουσίας δοκιμάζουσα, ὑπεξαναβαίνει περὶ τὴν πάντων κρατίστην οὐσίαν, τολμᾷ τε ἐπέκεινα ἐπὶ τὸν τῶν ὄλων θεὸν, οὐκ ἐμπειρίαν τῶν θνητῶν, ἀλλ' ἐπιστήμην τῶν θείων καὶ οὐρανίων ἐπαγγελομένη· ἣ συνέπεται καὶ ἡ περὶ τῶν ἀνθρωπιῶν, περὶ τε τοὺς λόγους καὶ τὰς πράξεις, οἰκεία χρήσις. Εἰκότως ἄρα καὶ ἡ Γραφὴ τοιοῦτους τινὰς ἡμᾶς διαλεκτικούς οὕτως ἐθέλουσα γενέσθαι, παραίνει· « Γίνεσθε (82) δὲ δόκιμοι τραπεζίται, » τὰ μὲν ἀποδοκιμάζοντες, τὸ δὲ καλὸν (83) κατέχοντες. Αὕτη γὰρ τῷ ὄντι ἡ διαλεκτικὴ φρόνησίς ἐστι περὶ τὰ νοητὰ διαιρετικὴ, ἐκάστου τῶν δυνάμεως ἀμίκτως τε καὶ εἰλικρινῶς τοῦ ὑποκειμένου δεικτικὴ· ἡ δὲ δύναμις περὶ τὰ τῶν πραγμάτων γέννη διαιρετικὴ, μέτρι μὲν ἰδικωτάτων καταβαίνουσα, παρεχόμενη ἕκαστον τῶν ὄντων καθαρὸν, οἶδόν ἐστι, φαίνεσθαι. Αὐτὸ καὶ μόνη αὕτη ἐπὶ τὴν ἀληθῆ σοφίαν χειραγωγεῖ, ἣτις ἐστὶ δύναμις θεία τῶν δυνάμεως ὡς ὄντων γνωστικὴ, τὸ τέλειον ἔχουσα, παντὸς πάθους ἀπηλλαγμένη· οὐκ ἄνευ τοῦ Σωτῆρος, τοῦ καταγαγόντος ἡμῶν τῷ θεῷ λόγῳ τοῦ ὀρατικοῦ τῆς ψυχῆς τὴν ἐπιχυθεῖσαν ἐκ φαύλης ἀναστροφῆς (84) ἄγνοιαν ἀγλυώδη, καὶ τὸ βέλτιστον ἀποδεδωκότος, ὅρρ' εὐ γινώσκουμεν ἡμῶν

et bona quidem penes se noverint retinere, ab omni autem specie mala sibi temperare. » S. Ambrosius proœmio explanat. in Lucam: « Erat autem populi gratia discernere spiritus, ut cognosceret, quos referre deberet in numerum prophetiarum, quos autem, quasi bonus nummularius, improbare. in quibus materia magis corrupta sorderet, quam veri splendor luminis resultaret. » I Thessalonicens. v, 21: « Omnia probate, quod bonum est tenete, ab omni specie mala abstinete vos. » Gr. Πάντα δοκιμάζοντες, τὸ καλὸν κατέχετε. Tertullianus *De præscriptionibus*: « Omnia examine, quod bonum est tenete. » COLLECT.— Hoc dictum iterum respicit Clemens *Strom.* ii, p. 365; *Strom.* vi, p. 655; *Strom.* vii, p. 754. Hoc estatum plures alii ex antiquis Patribus, Christo, vel apostolis tribuunt; quos si quis consulere cupiat, is adeat Usserii *Prolegomena ad Ignatii epistolam* cap. 8, sect. 7; Valesii not. ad Eusebii lib. viii, c. 7; Huëtii not. ad *Comment.* Origenis p. 114, et præcipue Cotelerii not. ad *Constitutionum apost.* lib. ii, c. 36, Clementinorum homil. 2, c. 52, et *Monument.* *Ecclesiæ Græcæ* pag. 756.

(83) *Καλόν*. Allusio est ad dictum Pauli I Thess. v. A. SYLBURG.

(84) *Ἐκ φαύλης ἀναστροφῆς*. H. ἀναστροφῆς, ex mala educatione: ut infra pag. 200. SYLBURG.

θεόν, ἡδὲ καὶ (85) ἄνδρα. Οὗτός ἐστιν ὁ τῶν ἐντι δειξας ὅπως (86) τε γνωστότερον ἑαυτοῦς· οὗτος ὁ τῶν ὄνων τὸν Πατέρα ἐκκαλύπτων, ᾧ ἂν βούληται, καὶ ὡς οἶόν τε τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν χωρῆσαι νοεῖν (87)· « οὐδεὶς (88) γὰρ ἐγὼ τὴν Υἱὸν, εἰ μὴ ὁ Πατήρ· οὐδὲ τὸν Πατέρα, εἰ μὴ ὁ Υἱός, καὶ ᾧ ἂν ὁ Υἱός ἀποκαλύψῃ. » Εἰκότως ἄρα ὁ Ἀπόστολος, κατὰ ἀποκάλυψιν, φησὶν, ἐγνωκέναι τὸ μυστήριον, καθὼς προέγραψα ἐν ὀλίγῳ, πρὸς δὲ δύνασθε ἀναγινώσκοντες νοῆσαι τὴν σύνεσίν μου ἐν τῷ μυστηρίῳ τοῦ Χριστοῦ. » Πρὸς δὲ δύνασθε (89), εἶπεν· ἐπεὶ ἤδει τινὰς γάλα (90) μόνον εἰληφότας, οὐδέπω δὲ καὶ βρῶμα, αὐτίκα οὐχ ἀπλῶς γάλα (91). Τετραχῶς (92) δὲ ἡμῖν ἐκληπτέου τοῦ νόμου τὴν βούλησιν· ἢ ὡς σημεῖον ἐμφαίνουσαν, ἢ ὡς ἐντολὴν κυροῦσαν εἰς πολιτεῖαν ὀρθήν, ἢ θεοπίζουσαν ὡς προφητεῖαν. Ἀνδρῶν (93) δὲ εὖ οἶδ' ὅτι τὰ τοιαῦτα διακρίνειν τε, καὶ λέγειν· οὐ γὰρ δὴ μὴ Μύκονος (94) ἢ πᾶσα πρὸς νόησιν Γραφῆ, ἢ φασὶν οἱ προμιαζόμενοι· διαλεκτικώτερον δὲ, ὡς ἐνὶ μάλιστα, προστέον αὐτῇ, τὴν ἀκολουθίαν τῆς θείας διδασκαλίας θηρωμένους.

sunt huiusmodi, discernere, 154 ac dicere. Non Scriptura, ut dicunt, qui utuntur proverbii. Est accedendum, consequentiam divinæ doctrinæ venantibus.

A et libera ab omni animi perturbatione : idque non sine Servatore, qui semota ab oculis animæ per Logon divinum caligine ignorantia, quam illis prava conversatio offuderat, optimum statum restituit, ut clare percipiamus, Deusne sit, an homo. Is est, qui revera ostendit, quomodo nos ipsos cognoscere oporteat ; is, qui universorum Patrem revelat, cui vult, et quoad humana natura comprehendere valeat. « Nemo enim novit Filium nisi Pater, neque Patrem nisi Filius, et cui Filius revelaverit ». Merito ergo Apostolus dicit, per revelationem se nosse mysterium, « quemadmodum prius scripsi in brevi, ut possitis legentes intelligere ✕ intelligentiam meam in mysterio Christi ». Ut possitis, dixit, quoniam sciebat aliquos nec solum accepisse, nondum autem cibum, et nec lac quidem solummodo. Tribus autem modis legis sententia est nobis accipienda : ut quæ signum aliquod repræsentet, vel præceptum constituat ad rectam vitæ institutionem, vel tanquam prophetia futura prædicat. Sat autem scio esse virorum, ea, quæ

B enim una Myconus est universa ad intelligendum autem quam maxime fieri potest dialecticè ad eam

CAPUT XXIX.

Græcos recte ab Ægyptio pueros dictos respectu ad Hebræos eorumque instituta habito.

Ἰσθὲν παγκάλως ὁ παρὰ τῶν Πλάτωνι Αἰγύπτιος ἰερεὺς, « Ὁ Σόλων (95), Σόλων, » εἶπεν, « Ἕλληνας ὑμεῖς αἰεὶ παῖδες ἐστέ, οὐδ' ἠντιναοῦν ἐν ταῖς ψυχαῖς ἔχοντες δι' ἀρχαίαν ἀκοήν (96) παλαιὰν δόξαν· γέροντα δὲ Ἕλλήνων οὐκ ἐστὶν οὐδεὶς. » γέροντας, οἶμαι, εἰπὼν τοὺς τὰ πρεσβύτερα, τούτέστι τὰ ἡμέτερα, εἰδότες· ὡς ἐμπάλιν νέους τοὺς τὰ νεώτερα καὶ ὑπὸ Ἕλλήνων ἐπιτετηθευμένα, τὰ χθὲς καὶ πρῶην γενόμενα, ὡς παλαιὰ καὶ ἀρχαῖα, ἱστοροῦντας. Ἐπήγαγεν οὖν, « μάθημα χρόνῳ πολλόν, » κατὰ βαρβαρικὸν τινα τρόπον ἀπλάστῳ καὶ οὐκ εὐκρινεῖ χρωμένων ἡμῶν τῇ μεταφορᾷ. Ἀτεχνῶς γοῦν οἱ εὐγνώμονες ὄλω τῶν πλάσματι τῶ τῆς ἐρμηνείας προσίασιν. Ἐπὶ δὲ τῶν Ἕλ-

Unde pulcherrime sacerdos apud Platonem Ægyptius : « O Solon, Solon, » inquit, « vos Græci semper estis pueri, nullam penitus in animis per veterem auditionem antiquam habentes opinionem : ex Græcis autem nullus est senex. » Senes, ut arbitrator, dicens, qui antiquiora, hoc est, nostra, noverant : ut rursus juvenes, qui recentiora, et quæ exercebantur a Græcis, quæ heri et nuper facta fuerant, ut vetera et antiqua, referebant. Subiunxit itaque : « Nec disciplinam ullam canam tempore, » nos enim more quodam barbarico simplicibus ac obscuris metaphoris uti solemus. Qui sunt ergo bona mente præditi absque ullo artificio accedunt

§ P. 426 ED. POTTER, 356 ED. PARIS. • Matth. xi, 27. ᵇ Ephes. iii, 3, 4.

Sed ἀναστροφῆ ἀποστολική vox est : ut I Petr. i, 18 : Ἐκ τῆς καταλας ἡμῶν ἀναστροφῆς πατροπαραδότου. II Petr. ii, 7 : Ἰπὸ τῆς τῶν ἀθέσμων ἐν ἀσελείᾳ ἀναστροφῆς : et alibi sæpe.

(85) Ἠδὲ κ. Scribendum ἡδὲ κ. Respiciet Homerum illud :

Ὄζρ' εὖ γιγνώσκεις, ἡμὲν θεὸν ἡδὲ καὶ ἄνδρα. Ut bene cognoscas, utrum deus sit, an homo.

(86) Ὁπως. Forte, addito uno membro, legendum, ὅπως τε τὸν Θεόν, ὅπως τε γνωστότερον ἑαυτοῦς. ΣΠΕΥΡΕ.

(87) Χωρῆσαι νοεῖν. Χωρῆσαι absque νοεῖν sæpius dicitur : Οὐ πάντες χωροῦσι τὸν λόγον τοῦτον, Matth. xix, 11. Et : Ὁ δυνάμενος χωρεῖν, χωρεῖτω, ibid., 12.

(88) Οὐδεὶς. Matth. xi, 27 : Καὶ οὐδεὶς ἐπιγινώσκει τὸν Υἱόν, εἰ μὴ ὁ Πατήρ· οὐδὲ τὸν Πατέρα τις ἐπιγινώσκει εἰ μὴ ὁ Υἱός, καὶ ᾧ ἐὰν βούληται ὁ Υἱός ἀποκαλύψαι.

(89) Πρὸς δὲ δύνασθε. Flor. edit., πρὸς τὸ δύνασθαι, « secundum possibilitatem, pro viribus. » Ego S. Scripturæ verba retinere malui. SYLBURG.

(90) Γάλα. Respiciet I Cor. iii, 2 : Γάλα ὕμεις ἐπότισα, καὶ οὐ βρῶμα· οὐπω γὰρ ἠδύνασθε.

(91) Αὐτίκα οὐχ ἀπλῶς γάλα. Forte legendum, ἢ τάχα pro αὐτίκα. LOWTH.— Οὐχ ἀπλῶς γάλα dicit, quia nonnulli venenum, i. e. hæresin, cum lacte sumperant.

(92) Τετραχῶς. Aut deest membrum in ista partitione, aut cum interprete legendum τριχῶς. SYLB.— Vult auctor, triplicem esse S. Scripturæ sensum, mysticum, moralem, et propheticum.

(93) Ἀνδρῶν. « Adulforum : » quos opponit τὸ γάλα sumentibus.

(94) Μύκονος. Sylburgius in *Indice Latino*, v° Myconus : « Flor. edit. Μύκωνος, et subaudit γραμμῆ· ut intelligatur Myconis linea. » Sed Myconem insulam in hoc proverbio significari, declarant Stephani *Ethica*. » Conf. Strabo lib. x.

(95) Ὁ Σόλων. Superius hæc laudavit auctor pag. 356, ubi conf. adnotata.

(96) Δι' ἀρχαίας ἀκοῆς. SYLBURG.— Sed recepta lectio apud Platonem exstat.

ad totum signum interpretationis : de Græcis autem dicit eorum opinionem « parum quid differre a fabulis. » Non sunt enim pueriles audiendæ fabulæ, sed nec illæ fabulæ, quæ a pueris factæ sunt. « Pueros » autem dixit ipsas quidem certe fabulas, utpote quod parum perspiciant, qui se apud Græcos existimant sapientes : per « canam disciplinam, » tacite significans antiquissimam, quæ est apud barbaros, veritatem : cui verbo opposuit illud, « puer fabula : » arguens fabulosam recentium tractationem, ut quæ, puerorum instar, nihil habeat antiquius ; utrumque communiter, et fabulas eorum, et orationes, esse pueriles ostendens. Divine ergo potestas illa, quæ Hermæ loquitur in revelatione, « Visiones, » inquit, « et revelationes propter eos qui sunt duplici corde, qui disputant in cordibus suis, sint ea, necne. » Similiter autem ex redundanti quoque doctrinæ ❧ copia corroborant demonstrationes, firmanque ac fundant rationes demonstrativas, quatenus eorum, tanquam juvenum, mentes adhuc pendent instabiles aere. « Lucerna ergo est præceptum bonum, » ut vult Scriptura : « lex autem est lumen vitæ ; vias enim vitæ arguit disciplina. » Lex regina est omnium mortalium et immortalium, inquit Pindarus. Ego autem per hæc eum, qui legem tulit, intelligo : et Hesiodum illud dictum accipio de dictum est, non autem ex comprehensione :

Humano generi lex namque est a Jove lata, Pisces atque fera volucresque per aera nantes Sese ut consumant : nam jus nescire putantur. Ast hominum generi jus, res pulcherrima, cessit.

Sive ergo naturalem legem, quæ est una cum gene-

❧ P. 427-428 ED. POTTER, 357-358 ED. PARIS.

(97) Βραχύ. Plato in *Timæo*, paulo post verba jam citata, hæc adjicit : Τὰ γούν νῦν δὴ γενεαλογηθέντα, ὡ Σόλων, περὶ τῶν παρ' ὑμῖν ἔ διήλθες, παίδων βραχύ τι διαφέρει μύθων. « Nam et ea ipsa, quæ modo ex vestris historiis recensebas, a fabulis puerilibus, o Solon, parum distant. »

(98) Παριστάς. Θείως τ. Παριστῶν. Θεία τ. H. ms. SYLBURG. — Porro quæ sequuntur ex Herma, exstant *Pastoris* lib. 1, vis. 4 : « Alii enim priores te sunt, et meliores te, quibus oportebat revelari visiones has : sed ut honorificetur nomen Dei, tibi revelatum est, et revelabitur, propter dubios, qui cogitant in cordibus suis, utrum sint hæc, an non sint. Dic illis, quod hæc omnia sunt vera, et nihil extra veritatem est, sed omnia firma, certeque fundata sunt. »

(99) Νέων φρένες. Allusio est ad illud Homeri *Iliad.*, Γ, v. 408 :

Ἄλλε δ' ὀπλοτέρων ἀνδρῶν φρένες ἠερέθονται.
SYLBURG.

(1) Λαμπτήρ. Λαμπτήρ ἄρα ἐντολὴ ἀγαθὴ, νόμος δὲ φῶς ὁδοῦ. Prov. vi, 23 : « Ὅτι λύχνος ἐντολῆ νόμου καὶ φῶς. » Quoniam lucerna mandatum legis, et lux. » Aquila, Symmachus et Theodotio : Λύχνος ἐντολὴ, καὶ νόμος φῶς : ut in editione Romana adnotatur. Vulg. : « Quoniam mandatum lucerna est, et lex lux. » Ex Hebræo ad verbum : « Quia ut lucerna est mandatum, et lex ut lux : et via vitæ sunt increpationes eruditionis. » Vide pag. 392. COLLECT.

(2) Νόμος. Muretus in Senecam : Quare bonis viris mala accident. « Hanc in offensam velocita-

τήνων φησὶ, τὴν οἴσειν αὐτῶν « βραχύ (97) τὴ διαφέρει μύθων. » οὐ γὰρ μύθων παιδικῶν ἐξακουστέον, οὐδὲ μὴν τῶν τοῖς παισὶ γενόμενων μύθων. « Παῖδας » δὲ εἶρηκεν αὐτούς γε τοὺς μύθους, ὡς ἂν μικρὸν διορώντων τῶν παρ' Ἑλληνιστῶν οἰησισάντων. αἰνιττόμενος « τὸ μάθημα τὸ πολὺν » τὴν παρὰ βάρβαροις προγενεστάτην ἀλήθειαν : ἢ βήματι τέθεικε τὸ, « παῖς μῦθος. » τὸ μυθικὸν τῆς τῶν νεωτέρων ἐπιβολῆς διελέγγων, ὡς, δίκην παίδων, μηδὲν προσβύτερον ἐχούσης. ἄμφω κοινῶς, τοὺς μύθους αὐτῶν καὶ τοὺς λόγους, παιδικούς εἶναι παριστάς. Θείως τοίνυν (98) ἡ δύναμις ἡ τῷ Ἑρμῆ κατὰ ἀποκαλύψαν λαλοῦσα, « Τὰ ὀράματα, » φησὶ, « καὶ τὰ ἀποκαλύψματα διὰ τοὺς διψύχους, τοὺς διαλογιζομένους ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν, εἰ ἄρα ἐστὶ ταῦτα, ἢ οὐκ ἐστὶ. » Ὅμοιος δὲ καὶ ἐκ τῆς πολυμαθοῦς περιουσίας ἀποδείξει ἰσχυροποιῶσι, καὶ βεβαιούσι καὶ θεμελιούσι τοὺς λόγους τοὺς ἀποδεικτικούς, ὅσον ἐτι αἱ αὐτῶν ὡς νέων φρένες (99) ἠερέθονται. « Λαμπτήρ (1) ἄρα ἐντολὴ ἀγαθὴ, » κατὰ τὴν Γραφήν. « νόμος δὲ φῶς ὁδοῦ. ὁδοῦ γὰρ βίωτης ἐλέγγει παιδεία. » Νόμος (2) ὁ πάντων βασιλεὺς, θνητῶν τε καὶ ἀθανάτων, λέγει Πίνδαρος. Ἐγὼ δὲ τὸν θέμενον τὸν νόμον διὰ τούτων ἐξακοῶν. καὶ τὸ γε Ἡσιόδιον (3) ἐπὶ τοῦ πάντων λελέχθαι Θεοῦ λαμβάνω, εἰ καὶ στοχαστικῶς εἴρηται τῷ ποιητῇ, ἀλλ' οὐ καταληπτικῶς.

Deo universorum, etiamsi ex conjectura a poeta

Τόνδε γὰρ ἀνθρώποισι νόμον διέταξε Κρονίων, Ἰχθύσι γὰρ (4) καὶ θηροῖ καὶ οἰωνοῖς πετεηνοῖς, Ἐσθέμεν ἀλλήλων. ἐπεὶ οὐ δίκη ἐστὶ μετ' αὐτῶν. Ἀνθρώποισι δ' ἔδωκε δίκην, ἢ πολλὸν ἀρίστη.

Εἴτ' οὖν τὸν ἄμα τῇ γενέσει φύσει (5) νόμον, εἴτε καὶ

• Prov. vi, 23.

tem procedere æternæ legis imperio. » Ita vocabant, inquit, mentem ac consilium divinum : sive, ut Cicero in *De legibus*, « rationem rectam summi Jovis : » et eo sensu dixit Pindarus, νόμον εἶναι πάντων βασιλέα θνητῶν καὶ ἀθανάτων, ut est apud Platonem in *Gorgia*, quod etiam posnerat Chrysippus lib. II *Περὶ νόμου*, ut est lib. II *De legibus*, et apud Euripidem *Hecuba* ait, legi illi etiam deus paruisse : Ἄλλ' οἱ θεοὶ σθένουσι, χ' ὁ κείνων κρατῶν νόμος. Vide fragmenta Pindari. Illud quoque paulo ante de juvenum mentibus ex Homeri est *Iliad.* Γ :

Ὅπλοτέρων δ' ἀνδρῶν ἄλλε φρένες ἠερέθονται.

COLLECT. — Eandem Pindari sententiam infra laudat Clemens, *Strom.* II, pag. 367. Origenes *Contra Celsum* lib. v, pag. 255 : Καὶ ὁρθῶς μοι δοκεῖ Πίνδαρος ποιῆσαι, νόμον πάντων βασιλέα φήσας εἶναι. « Et recte videtur Pindarus cecinisse, legem esse regem omnium. » Quæ petitia sunt ex Herodoti lib. III, cap. 58. Eodem respexisse videtur Chrysippus in sua legis definitione, quam refert Maicianus in lib. II *Digest.* *De legibus* : Ὁ νόμος πάντων ἐστὶ βασιλεὺς, θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων. « Lex omnium est rex, divinarumque et humanarum rerum. »

(3) Τὸ γε Ἡσιόδιον. H. ms., τὸ γε Ἡσιόδου. SYLBURG. — Hi versus exstant *Oper.* lib. I, v. 274.

(4) Γάρ. Μέν, Hesiod., ubi μοχ, πετεηνοῖς pro πετεηνοῖς, εἶσθιν pro ἐσθέμεν, ἐστὶν ἐπ' αὐτοῖς pro ἐστὶ μετ' αὐτῶν.

(5) Γενέσει φύσει. Si mendo caret scriptura, asyndeton est : qualia supra notata ad pag. 126. Aut legendum φήσει, « dicit. » SYLBURG.

τὸν αὐθις δοθέντα, πλὴν ἐκ Θεοῦ, ὃ τε τῆς φύσεως, ἢ ὅτι τῆς μαθήσεως νόμος εἶς· ὡς καὶ Πλάτων ἐν τῷ Πολιτικῷ ἕνα τὸν νομοθέτην φησίν· ἐν δὲ τοῖς Νόμοις, ἕνα τὸν συνήσοντα τῶν μουσικῶν· διὰ τούτων διδάσκων τὸν Λόγον εἶναι ἕνα, καὶ τὸν Θεὸν ἕνα. Μωϋσῆς δὲ φαίνεται τὸν Κύριον διαθήκην καλῶν· Ἐγὼ (6), λέγων· ἡ διαθήκη μου μετὰ σοῦ· ἔπειτα καὶ πρότερον εἶπεν (7), διαθήκην μὴ ζητεῖν αὐτὴν ἐν γραφῇ· ἔστι γὰρ διαθήκη, ἣν ὁ αἷτιος τοῦ παντὸς Θεὸς τίθεται. Θεὸς δὲ παρὰ τὴν θέσιν εἴρηται, καὶ τάξιν, τὴν διακόσμησιν. Ἐν δὲ τῷ Πέτρου Κηρύγματι (8) εὖροις ἂν Νόμον καὶ Λόγον τὸν Κύριον προσπορευόμενον. Ἄλλ' ὁ μὲν κατὰ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν γνωστικῶν ὑπομημάτων πρῶτος ἡμῖν Στρωματεὺς ἐνταῦθα περιγεγράφθω.

* Gen. xvii, 4.

(6) Ἰδοὺ ἐγώ. Καὶ ἐγώ, ἰδοὺ, Genes. xvii, 4.

(7) Πρότερον εἶπεν. Ubi prius id dixisse Deum volabat? Forte in capitis modo notati vers. 2: Καὶ ἔρημαι τὴν διαθήκην μου ἀνά μέσον ἐμοῦ, καὶ ἀνά μέσον σου· καὶ πληθυνθῶ σε σφόδρα.

(8) Πέτρου Κηρύγματι. Sic infra in Excerptis, ἐκ τῶν προφητ. sub finem: Νόμος καὶ Λόγος αὐτὸς

A ratione; sive eam dicat, quæ postea data est, verum a Deo; et naturæ et disciplinæ una eademque est lex: ut etiam Plato in *Politico* dicit unum legislatorem: in *Legibus* autem, unum ea quæ ad musicam pertinent intellecturum: per hæc docens unum esse Logon, et Deum unum. Moyses autem videtur Dominum appellare διαθήκην, hoc est fœdus: « Ecce ego, ἰδicens, fœdus meum tecum ». Nam antea dixit, fœdus ipsum non esse querendum in scriptura: est enim fœdus, quod Deus statuit, qui est auctor universi. Deus autem Græcè Θεὸς dictus, παρὰ τὴν θέσιν, hoc est (ex positione, et ordine, seu constitutione. In Petri autem *Prædicatione* invenitur Dominum vocari Legem et Logon. Verum primus gnosticorum secundum veram philosophiam commentariorum Stromateus hic terminetur.

B

ὁ Σωτὴρ λέγεται, ὡς Πέτρος ἐν Κηρύγματι· ἡ Lex et Logos ipse Servator appellatur, ut Petrus in *Prædicatione* ait. Strom. ii, pag. 390: Ὁ Πέτρος ἐν τῷ Κηρύγματι, νόμον καὶ Λόγον τὸν Κύριον προεἶπεν· ἡ Petrus in *Prædicatione*, legem et Logon Dominum appellavit.

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ ΣΤΡΩΜΑΤΕΩΝ

ΤΩΝ ΕΙΣ ΟΚΤΩ (9) ΛΟΓΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ.

CLEMENTIS ALEXANDRINI STROMATUM LIBER SECUNDUS.

CAPUT PRIMUM.

SEU PRÆFATIO.

Auctor res a se deinceps tractandas proponit.

Ἐξῆς δ' ἂν εἴη διαλαβεῖν, ἔπειτα κλέπτας τῆς βαρ- C
βάρου (10) φιλοσοφίας Ἑλλήνας εἶναι προσεῖπεν ἡ

Deinceps autem fuerit nitendum, quoniam bar-
baræ philosophiæ fures Scriptura Græcos esse

(9) Τῶν εἰς ὀκτώ. Commation illud, τῶν εἰς ὀκτώ, repetitur etiam in quinque librorum sequentium inscriptione: sed suspectum cur sit, supra exposui lib. I, cap. 1, not. 4. SYLBURG.

(10) Βαρβάρου. Per barbaros imprimis Judæos in-

telligit. Sic ante Clementem S. Justinus *Apol.* 4, pag. 10 edit. Oxon.: Οὐ γὰρ μόνον Ἑλλῆσι διὰ Σαυκράτους ὑπὸ Λόγου ἠλέγχθη ταῦτα, ἀλλὰ καὶ ἐν βαρβάρου ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Λόγου μορφωθέντος καὶ ἀνθρώπου γενομένου, καὶ Ἰησοῦ Χριστοῦ κληθέντος.

dixit, ut hoc paucis ostendatur. Non solum enim illa miracula, quæ hominum opinionem superant, e scriptis ✠ nostris in sua transtulisse, sed etiam principalia eorum dogmata inde surrepta (quandoquidem illorum scripturis nostras antiquiores esse, prius demonstratum sit) atque ab ipsis adulterata esse ostendimus, tum in illis, quæ ad fidem, tum etiam in his, quæ ad sapientiam, cognitionem, et scientiam, itemque ad spem, et charitatem, ut etiam ad poenitentiam, et continentiam, quinetiam ad Dei timorem, quæ plane sunt virtutum veritatis examen, pertinent. Adjiciuntur etiam, quæcunque fuerint ad hujus loci, in quo versamur, explicationem necessaria: tum etiam, quod qui solertissime priscam sectati sunt philosophiam, occultum hoc, symbolicum et ænigmaticum barbaræ philosophiæ genus, quod quidem ad cognitionem veritatis est imprimis utile, seu potius necessarium, æmulati sint. Post hæc consentaneum videtur, ea, quorum causâ in nos Græci invehuntur, defendere, paucis Scripturis sermoni immistis, si forte contingat ut Judæus quoque hæc audiens, ex iis, quæ credit, possit sensim converti ad eum, quem non credit. Ingenuos autem philosophorum excipiet forsitan eorum vitæ et inventionis novorum dogmatum amica reprehensio, non 155 ulciscens nobis inimicos (multum quidem abest, cum etiam eis bene precari ac benedicere didicerimus, qui nos execrantur, etiamsi in nos maledictis invehantur), sed ut illi convertantur, si forte erubuerint, qui omnimoda cumulati sunt sapientia, per barbaram reprehensionem ad saniores mentes redacti, ut possint tandem perspicere, cujusmodi sint disciplinæ, quarum gratia, peregrinando transmarinas obeunt regiones. Quorum enim sunt fures, ea palam sunt monstranda, ut nimium eis sui amorem detrahamus: quæ autem ipsi investigando gloriantur se iuvenisse, ea sunt refutanda.

✠ P. 429 ED. POTTER, 559 ED. PARIS.

Non solum enim apud Græcos per Socratem a Logo, hæc sunt reprehensa; sed apud barbaros etiam ab illo ipso Logo, formam ac naturam humanam induto, ac Jesu Christi nomen adeptio. Porro Tertullianus Græcorum philosophos a Judæis dogmata sua didicisse negat, lib. *De anima* cap. 2, ut etiam Lactantius superius laudatus ad *Strom.* 1, pag. 342 edit. Paris.

(11) *Προσεῖπεν ἡ Γραφή.* A. προσεῖπεν, jam ante dixit, inquit Sylburgius. Existimans scilicet, non S. Scripturam, sed Clementem in suis scriptis fures barbaræ philosophiæ prius vocasse Græcos. At non ea Clementi mens fuit: qui *Scripturæ* nomine, ut alias, ita hoc etiam loco Ss. libros intelligit. Proinde generale τῆς Γραφῆς nomen ad Christum restringit, paulo ante finem *Strom.* v, pag. 614: *Δεδειγμένοι τοίνυν σαφῶς, ὡς οἶμαι, ὅπως κλέπταις εἰρησθαὶ πρὸς τοῦ Κυρίου τοὺς Ἕλληνας ἐξακουστέον.* Cum ergo aperte, ut arbitror, ostensum sit, quomodo sit intelligendum, quod fures a Domino dicti fuerint Græci. Ubi vero id dixit Dominus? Scilicet Joani. x, 8: Πάντες ὅσοι ἤλθον πρὸς ἐμοῦ, κλέπται εἰσὶ καὶ λησταί. Etenim hoc de veteribus philosophis, qui ante Christum vixerunt, accipit auctor, *Strom.* 1, pag. 309 edit. Paris.: *Ναὶ φασὶ γεγράφθαι, Πάντες οἱ πρὸ τῆς παρουσίας τοῦ Κυρίου κλέπται εἰσὶ καὶ*

Α *Γραφῆ* (11), ὅπως τοῦτο δι' ὀλίγων δειχθήσεται. Ὁ γὰρ μόνον τὰ παράδοξα τῶν παρ' ἡμῖν ἱστορουμένων ἀπομιμουμένους ἀναγράφειν αὐτοὺς παραστήσομεν· πρὸς δὲ τὰ κυριώτατα τῶν δογμάτων σκευωρούμενους καὶ παραχαράσσοντας (προγενεστέρων οὐσῶν τῶν παρ' ἡμῖν γραφῶν, ὡς ἀπεδείξαμεν), διελέγξομεν ἔν τε τοῖς περὶ πίστεως (12), περὶ τε σοφίας, γνώσεώς τε καὶ ἐπιστήμης, ἐλπίδος τε καὶ ἀγάπης, περὶ τε μετανοίας καὶ ἐγκρατείας, καὶ δὴ καὶ φόβου Θεοῦ· σμῆνος ἀτεχνῶς τῶν ἀληθείας ἀρετῶν (13)· ὅσα τε ἀπαιτῆσαι ἢ κατὰ τὸν τόπον τὸν προκειμένον ὑποσημελώσας, περιληφθήσεται, καὶ ὡς τὰ μάλιστα τὸ ἑπιχειρηματικῶς τῆς βαρβάρου φιλοσοφίας, τὸ συμβολικὸν τοῦτο καὶ αἰνιγματώδες εἶδος, ἐξήλωσαν οἱ *B* *πραγματικῶς τὰ τῶν ἀρχαίων φιλοσοφῆσαντες, χρησιμώτατον, μᾶλλον δὲ ἀναγκαιότατον, τῆ γνώσεως τῆς ἀληθείας ὑπάρχον.* Ἐπὶ τούτοις, ἀκόλουθον οἶμαι, ὑπὲρ ὧν κατατρέχουσιν ἡμῶν Ἕλληγες, ἀπολογησασθαι, ὀλίγαις συγχρωμένους *Γραφαῖς*, εἰ πως ἤρέμει καὶ ὁ Ἰουδαῖος ἐπαῖων ἐπιστρέψαι δυνηθεῖ ἐξ ὧν ἐπίστευσεν, εἰς ὃν οὐκ ἐπίστευσεν. Διαδέξεται δὲ εἰκότως τοὺς γενναίους τῶν φιλοσόφων Ἐλεγχῶς ἀγαπητικῶς τοῦ βίου τε αὐτῶν, καὶ τῆς εὐρέσεως τῶν καινῶν δογμάτων, οὐκ ἀμυνομένων ἡμῶν τοὺς κατηγόρους (πολλοῦ γε καὶ δεῖ, τοὺς εὐλογεῖν μεμαθηκότας τοὺς καταρωμένους, κἂν βλασφημῶς κενῶς καταφέρωσιν ἡμῶν λόγους), ἀλλ' εἰς ἐπιστροφὴν τῆν ἐκεῖνων αὐτῶν· εἰ πως ἐπαισχυθεῖεν οἱ πάνσοφοι δι' ἐλέγχου βαρβάρου σωφρονισθέντες, ὡς διδεῖν ὅτι *C* γοῦν δυνηθῆναι, ὅποια ἄρα εἴη τὰ μαθήματα, ἐφ' ἃ στέλλονται τὰς ἀποδημίας τὰς διαπονετίας. Ἄν μὲν γὰρ δὴ κλέπται, καὶ δὴ καὶ ταῦτα ἀποδεικτέα, περιρρηθείσης αὐτοῖς τῆς φιλαυτίας· ἃ δὲ αὐτοὶ διήγαμοι, ἐαυτοὺς ἐξευρηκέναι φρουάττονται, τούτων ὁ Ἐλεγχῶς. Κατεπακούθημα δὲ καὶ περὶ τῆς ἐγκλίου καλουμένης παιδείας, εἰς ὅσα ἀχρηστος (14)· περὶ τε ἀστρολογικῆς, καὶ μαθηματικῆς, καὶ μαγικῆς, γοητείας τε, ἐπιδραμητέον. Αὐχοῦσι γὰρ δὴ καὶ ἐπὶ

λησταί. Πάντες μὲν οὖν οἱ ἐν λόγῳ, οὗτοι δὲ οἱ πρὸ τῆς τοῦ Λόγου σαρκώσεως, ἐξακούονται καθολικώτερον, ἀλλ' οἱ μὲν προφηταί, ἅτε ἀποσταλέντες καὶ ἐμπνευσθέντες ὑπὸ τοῦ Κυρίου, οὐ κλέπται, ἀλλὰ διάκονοι. Item *Strom.* 1, pag. 334, 335: Ἄλλ' οἱ μὲν κλέπται πάντες καὶ λησταί, ὡς φησὶν ἡ Γραφή. *D* *Ejusdem libri pag. 519, alium Scripturæ locum hic trahit:* Ἐμπάλιν οὖν ἀδικεῖ ὁ σφετερισάμενος τὰ βαρβάρων, καὶ ὡς ἴδιον αὐγῶν, τὴν ἐαυτοῦ ὄξαν αὐξῶν καὶ ψευδόμενος τὴν ἀλήθειαν· οὗτος κλέπτης ὑπὸ τῆς Γραφῆς εἰρηται. Φησὶ γοῦν· Ἰὼ, μὴ γίνου ψεύστης· δηγεῖ γὰρ τὸ ψεῦσμα πρὸς τὴν κλοπὴν Conf. etiam pag. 310, 312, 313, 320, etc. edit. Paris.

(12) *Πίστεις.* Respicere videtur I Cor. xii, 8: Ἄν μὲν γὰρ διὰ τοῦ Πνεύματος δίδεται λόγος σοφίας, ἄλλω δὲ λόγος γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα· ἑτέρω δὲ πίστις, etc.

(13) *Σμῆνος* ἀρετῶν. Metaphora e Platone sumpta, lib. *Περὶ ὄσλου*. Porro σμῆνος Lowthio legendum videbatur, eodem nempe casu, quo præcedentes virtutes. Sed nil mutuo: est enim paræthetice hoc dictum.

(14) *Ἀχρηστος.* Rectius Π., εὐχρηστος, ad quod et *quanta utilis.* STUBERG.

ταῖσθε οἱ Πανέλληνες, ὡς μεγίσταις ἐπιστήμασι. Ὅς A
 ὁ ἐλέγχει μετὰ πύθρησις, εἰρηνοποιεῖ. Ἐφαμεν
 δὲ πολλάκις ἤδη μήτε μεμελετηκέναι, μήτε μὴν
 ἐπιτηδεύειν ἑλληνίζειν· ἰκανὸν γὰρ δὴ τοῦτο, ἀπο-
 δημαγωγεῖν τῆς ἀληθείας τοὺς πολλούς· τὸ δὲ τῶ
 ὄντι φιλοσόφημα, οὐκ εἰς τὴν γλώσσαν, ἀλλ' εἰς τὴν
 γνώμην ὀνήσει τοὺς ἐπαύοντας. Δεῖ δ', οἶμαι, τὸν
 ἀληθείας κηδόμενον οὐκ ἐξ ἐπιβουλῆς καὶ φροντίδος
 τὴν φράσιν συνθεῖναι· πειρασθαι δὲ ὀνομάζειν μόνον
 ὡς δύναται, ὃ βούλεται· τοὺς γὰρ τῶν λέξεων ἔχο-
 μένους καὶ περὶ ταύτας ἀσχολουμένους διαδιδράσκει
 τὰ πράγματα. Γεωργίου μὲν οὖν ἴδιον τὸ ἐν ἀκάνθαις
 φύμενον ῥόδον ἀβλαβῶς λαβεῖν· καὶ τεχνίτου, τὸν
 ἐν ὄστρεῳ σαρκί (15) κατορωρυγμένον μαργαρίτην
 ἐξευρεῖν. Φασὶ δὲ καὶ τὰς θριπθας ἠδίστην ἔχειν τὴν
 σαρκὸς ποιότητα, ὅτε, οὐκ ἀφθόβου τροφῆς παρατε-
 θέσις αὐταῖς, αἶδε σκαλεῦσαι τοῖς ποσίν, ἐκλέ-
 γονται μετὰ πόνου τὰς τροφάς. Εἰ τις οὖν τοῦ ὁμοίου
 θεωρητικὸς ἐν πολλοῖς τοῖς πιθάνοις τε καὶ Ἑλληνι-
 κοῖς τὸ ἀληθὲς διαλεληθῆναι (16) ποθεῖ, καθάπερ ὑπὸ
 τοῖς μορμουλκεῖσι τὸ πρόσωπον τὸ ἀληθινόν, πολυ-
 πραγμονήσας, θηράσεται. Φησὶ γὰρ ἐν τῷ δράματι τῷ
 Ἑρμῆ ἡ Δύναμις ἡ φανεῖσα· Ὁ ἐὰν ἐνδέχεται (17)
 σοὶ ἀποκαλυφθῆναι, ἀποκαλυφθήσεται.

cupit in multis probabilibus, itaque Græcis, id, quod verum est, persequi, haud dissimilis erit ei, qui verum vultum larvis obiectum discernere satagit. Dicit enim, quæ Hermæ in visione apparuit, Potestas : Quod tibi contingit revelari, revelabitur.

CAPUT II.

Per fidem solam ad Dei cognitionem perveniri posse.

Ἐπὶ δὲ σῆ σοφία μὴ ἐπαίρου, αἱ Παροιμίαι C
 λέγουσιν· ἐν πάσαις δὲ ὁδοῖς γνώριζε (18) αὐτήν,
 ἵνα ὀρθοτομῇ τὰς ὁδοὺς σου, ὃ δὲ ποὺς σου οὐ
 μὴ προσκόπη. Βούλεται μὲν γὰρ διὰ τούτων δεῖξαι,
 ἀκώλουθα δεῖν γενέσθαι τῷ λόγῳ τὰ ἔργα· ἤδη δὲ
 ἐμφαίνειν, χρῆναι τὸ ἐξ ἀπάσης παιδείας χρήσιμον
 ἐκλεγόμενους ἡμᾶς ἔχειν· αἱ δὲ ὁδοὶ σοφίας ποικίλαι,
 ὀρθοτομεῖν ἐπὶ τὴν ὁδὸν τῆς ἀληθείας· ὁδὸς δὲ ἡ
 πίστις. Ὁ δὲ ποὺς σου μὴ προσκοπέτω, λέγει
 περὶ τικῶν ἐναντιοῦσθαι δοκούντων τῇ μίᾳ καὶ θεῖᾳ
 τῇ προνοητικῇ διοικήσει. Ὅθεν ἐπάγει· Μὴ ἴσθι
 φρόνιμος παρὰ σεαυτῷ, κατὰ τοὺς ἀθέους λογι-
 σμούς τοὺς ἀντιστασιώδεις τῇ οἰκονομίᾳ τοῦ Θεοῦ·
 Φοβοῦ δὲ τὸν μόνον δυνατὸν Θεόν· ὃ ἔπεται, μὴδὲν
 ἀντικεῖσθαι τῷ Θεῷ. Ἄλλως τε καὶ ἡ ἐπαγωγὴ διδά-
 σκει σαφῶς, ὅτι ὁ θεῖος φόβος ἐκκλιεῖς ἐστι κακοῦ. D
 Φησὶ γάρ· Καὶ ἐκκλίνον ἀπὸ παντὸς κακοῦ. Αὕτη
 παιδεία σοφίας· Ὅν γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει·
 ἀλγεῖν μὲν ποιῶν εἰς σύνευν, ἀποκαθιστὰς δὲ εἰς
 εἰρήνην καὶ ἀφθαρσίαν. Ἡ μὲν οὖν βάρβαρος φιλο-
 σοφία, ἣν μεθέπομεν ἡμεῖς, τελεῖα τῷ ὄντι καὶ
 ἀληθῆς. Φησὶ γοῦν ἐν τῇ Σοφίᾳ· Αὐτὸς γάρ μοι

Propter tuam autem ne efferaris sapientiam, dicunt Proverbia : in omnibus autem viis agnosce ipsam, ut recto tramite dirigat vias tuas, pes autem tuus ne offendant. Vult enim per hæc ostendere, oportere opera esse rationi convenientia ; et præterea nos oportere ex omni doctrina eligere id quod est utile. Sunt autem viæ sapientiæ variæ, ut recto tramite incedamus ad viam veritatis. Via autem est fides. Pes autem tuus non offendas, ait de aliquibus, qui videbantur adversari unius divinæ providentiæ administrationi. Unde subjungit : Ne sis sapiens apud teipsum, per impias scilicet rationes, quæ adversus Dei providentiam contendunt. Time autem Deum, qui solus est potens : cui est consequens, Deo nunquam adversari. Quinetiam quod sequitur, aperte quoque docet, quod Dei timor, est mali declinatio. Dicit enim : Et declina ab omni malo. Hæc est disciplina sapientiæ. Quem enim diligit Dominus, castigat ; afficiens quidem dolore ut intelligat, restituens autem ad pacem et incorruptionem. Barbara itaque, quam nos sectamur, philosophia, vera est,

✱ P. 450 ED. POTTER, 360 ED. PARIS. a Proverb. x, 10 sec. LXX. b Prov. iii, 5, 6, 7, 12, 23.

(15) Ἐν ὄστρεῳ σ. Legi etiam potest ἐν ὄστρεῳ σαρκί· et mox divise at δὲ σκαλ. SYLBURG.

(16) Διαλεληθῆναι. Aptius forte διεληλυθῆναι, pervadere. Id.

(17) Ὁ ἐὰν ἐνδέχεται. Usitatus δὲ ἐὰν ἐνδέχεται, subjunctivo modo. SYLBURG. — Hæc porro exstant

apud Hermam, Pastor. lib. 1, vis. 3, pag. 79 edit. Amstelod. Ait mihi : Quodcumque oportuerit tibi revelari, revelabitur.

(18) Ἐν πάσαις δὲ ὁδοῖς γ. Πάσαις ὁδοῖς σου γ. Prov. In iis quæ sequuntur, diversa ejusdem capituli Proverbiorum commata commiscuit.

et vére perfecta. Dicit itaque in Sapia : *Ipse mihi dedit non falsam eorum quæ sunt cognitionem, ut cognoscam mundi constitutionem, et ea, quæ deinceps sequuntur, usque ad illud : Et vires radicum.* In his omnibus naturalem comprehendit contemplationem, quæ circa omnia, quæ sunt in mundo sensili, versatur. Deinceps autem tacite quoque ea significat, quæ solo intellectu comprehenduntur, cum subjungit : *Et quæcunque sunt occulta et aperta, cognovi. Quæ est enim omnium artifex, me docuit, sapientia.* Paucis habes, quid nostra profiteatur philosophia. Horum autem doctrina cum recta vitæ institutione fuerit exercitata, per omnium artificem sapientiam, deducit ad eum qui est princeps universi, qui apprehensum est admodum difficilis, ut qui semper recedat, et procul se proripiat ab eo qui persequitur. Ipse autem cum procul sit, incedit quam proxime, miraculum certe ineffabile. *Deus appropinquans ego,* inquit Dominus. Procul quidem essentia : quomodo enim quod est genitum, appropinquavit ingenito? proxime autem est potestate, quæ sinu suo omnia complectitur. *Si clanculum quis fecerit,* inquit, *et non videbo eum?* Atqui et vidente, et beneficiente, et docente pote-

✠ P. 431 ED. POTTER, 361 ED. PARIS. * Sap. vii, 17, 20, 21, 22. b Jer. xliii, 23, 24.

(19) *Πόρρω μὲν κατ' οὐσίαν.* Non dixit Deum procul abesse, quoad essentiam, quod putaret eum cæli limitibus circumscribi, quem asserit πάντα χωρεῖν, omnia continere, Strom. v, πάντα παρῆναι, ubique adesse, et non esse τόποις τισὶν ὠρισμένοις κατακλεισμένον, certis aliquibus locis conclusum, Strom. vii, sed quod Dei essentia, cum spiritualis sit, sensus nostros fugiat : vel quod nec loco ulli insit, nec rebus corporeis permista sit, neque sit quid περιέχον, aut περιεχόμενον, ut paulo post dicitur; verum extra hæc omnia existat, licet interea suo modo omnibus intime adsit. Sic theologi cum veteres, tum recentiores, tradunt spirituales substantias quascunque non per essentiam suam, sed per actiones, locis corporeis inesse. Unde Clemens noster Strom. v, Deum non pervadere creaturas contendit adversus Stoicos, qui Deum, instar tenuis, sed tamen corporeæ, substantiæ, τὰ πάντα διήκειν, omnia pervadere, putabant. Auctor Quæst. et respons. ad orthodoxos, una cum Justino M. editus, quæst. 11, ait : "Ἐτι δὲ τὰ λεχθέντα περιεκτικὰ τῶ εἶναι περιέχει τὰ περιέχοντα (i. περιεχόμενα)· μόνος δὲ ὁ Θεὸς περιέχει τῆ βούλησει τὸ πᾶν· Præterea quæ continere alia dicuntur, ea continent essentia : solus autem Deus voluntate universa continet. Ubi illud voluntate continere, quemadmodum apud Clementem δυνάμει ἐγκολπίζειν, potentia continere, opponitur continentiæ, seu circumscriptioni corporeæ. Hinc Athanasius in libro Adversus Sabellianos ait : Οὐ συμπαρακτείνόμενος τοῖς πᾶσι πεπλήρωκε τὰ πάντα Θεός· σωματικὸν γὰρ τοῦτο· ὡς περ εἰ τὸν ἀέρα φαίη πεπληρωκέαι τις τὸ μεταξύ γῆς καὶ οὐρανοῦ· ἀλλ' ὡς δυνάμεις συνέχει τὰ πάντα· δυνάμεις γὰρ ἀσώματος, ἀόρατος, οὐ κυκλοῦσα, οὐ κυκλουμένη· Non cum omnibus rebus extensus, omnia complet Deus : hoc enim corporeum est. Ut si quis aerem dixerit implevisse quiddam inter cælum ac terram interjaacet. Verum tanquam vis omnia continet. Est enim vis corporis expers, sub aspectum non cadens, nec ambiens, nec ambita. (Cyrillus Alexandrinus : Οὐ γὰρ ἐν τόπῳ τὸ Θεῖον· ἀπεσι δὲ παντελῶς τῶν ὄντων οὐδενός· πληροὶ γὰρ τὰ πάντα, καὶ διὰ πάντων ἐρχόμενον, ἔξω τε πάντων, καὶ ἐν πᾶσιν ἐστιν· Non est divinum Numen in loco : nec tamen ab ulla re

A δέδωκε τῶν ὄντων γρῶσιρ ἀψευδῆ, εἰδῆναι ὑστάσιρ κόσμου, καὶ τὰ ἐξῆς, ἕως· Καὶ δυνάμεις βίωσιν. Ἐν τούτοις ἅπασι τὴν φυσικὴν ἐμπειρίαν θεωρίαν, τὴν κατὰ τὸν αἰσθητὸν κόσμον ἀπάντων τῶν γεγονότων. Ἐξῆς δὲ καὶ περὶ τῶν νοητῶν αἰνιττεται, δι' ὧν ἐπάγει· "Ὅσα τέ ἐστι κρυπτά καὶ ἐμφυτῆ, ἔγνω· ἡ γὰρ πάντων τεχνίτις ἐδίδαξέ με, σοφία." Ἐχεις ἐν βραχεὶ τὸ ἐπάγγελμα τῆς καθ' ἡμᾶς φιλοσοφίας. Ἀνάγει δὲ ἰ τοῦτον μάθητις μετὰ ὁρθῆς πολιτείας ἀσκηθεῖσα, διὰ τῆς πάντων τεχνίτιδος σοφίας, ἐπὶ τὸν ἡγεμόνα τῶ παντός, δυσάλωτόν τι χρῆμα καὶ δυσθήρατον, ἐξανχωροῦν ἀεὶ καὶ πόρρω ἀφιστάμενον τοῦ διώκοντος. Ὁ δὲ αὐτός, μακρὰν ὦν, ἐγγυτάτω βέβηκε, θαῦμα ἀρρητόν. Θεὸς ἐγγίζων ἐγὼ, φησὶ Κύριος· πόρρω μὲν κατ' οὐσίαν (19)· πῶς γὰρ ἂν συνεγγίσει ποτε τὸ γεννητὸν ἀγεννήτῳ; Ἐγγυτάτω δὲ δυνάμει, ἢ (20) τὰ πάντα ἐγκολπίζεται (21). *Εἰ ποιήσει (22) τις κρύφα, φησὶ, τί, καὶ οὐκ ἐπόνομαι αὐτόν;* Καὶ δὴ πάρεστιν ἀεὶ τῇ τε ἐποπτικῇ, τῇ τε εὐεργετικῇ, τῇ τε παιδευτικῇ ἀποτόμην ἡμῶν δυνάμει· δύναμις τοῦ Θεοῦ. Ὅθεν ὁ Μωϋσῆς, οὐ ποτε ἀνθρωπίνῃ σοφίᾳ γνωσθήσεσθαι τὸν Θεὸν πεπεισμένος, Ἐμφάνισόν μοι σεαυτόν, φησὶ· καὶ εἰς τὸν γνόφον (23), οὐ ἦν

penitus abest. Nam implet omnia, et omnia permeans, extra omnia est, et in omnibus. Unde idem eum alibi vocavit ἀποπον, loci expertem : ut etiam ἀμεγέθη, expertem magnitudinis, seu corporeæ quantitatibus.

(20) Ἡ. Etiam dativo casu legi potest ἢ, qua, inquit SYLBERG. — Unde ἢ existat in editionibus illo recentioribus. Sed prius receptum ἢ, quæ, veram esse lectionem, constat e verbis Philonis, quæ statim apponenda sunt.

(21) Ἐγκολπίζεται. Sic auctor Strom. v, pag. 587, Deum ait περιεληφέναι καὶ ἐγκολπίζειν τὰ πάντα, universa comprehendere et sinu suo complecti. Hæc autem phrasid, δύναμις ἐγκολπίζεται, e Philone Judæo sumpta est, lib. De confusione linguarum, pag. 359, 340, ubi Dei immensitatem describens, ait : Δύναμις δὲ, ἢ ἔβηκε καὶ διετάξατο τὰ πάντα. κέλῃται μὲν ἐτύμως Θεός, ἐγκολπίζεται δὲ τὰ ὅλα, καὶ διὰ τῶν τοῦ παντός μερῶν διελθάνει· τὸ δὲ Θεῖον καὶ ἀόρατον καὶ ἀκατάληπτον πανταχῶν Potentia autem illa, quæ condidit et disposuit universa, vere Deus dicitur, suo autem sinu omnia continet, et per omnes universi totius partes pervadit : ipsum autem divinum Numen invisibile, et incomprehensibile ubique, etc.

(22) *Εἰ ποιήσει.* Εἰ χρυθῆσεται τις ἐν κρυφαῖς, καὶ ἐγὼ οὐκ ὄψομαι αὐτόν; Jerem. xliii, 24.

(23) *Εἰς τὸν γνόφον.* Conf. Exod. xxxiv, 5. Porro hæc etiam Clemens hausit e principio libri Philonis De nominum mutatione, p. 1045 : Μωϋσῆς οὖν, ὁ τῆς αἰδοῦς φύσεως θεατῆς, καὶ θεόπτης εἰς γὰρ τὸν γνόφον φασὶν αὐτὸν εἰσελθεῖν, τὴν ἀόρατον οὐσίαν αἰνιττόμενοι· ... τὴν ἀπὸ τῶν ἄλλων διδασκαλίαν ἀπογνοῦς, ἐπ' αὐτὸ καταφεύγει τὸ ζητούμενον, καὶ δεῖται λέγων· Ἐμφάνισόν μοι σεαυτόν, γνωστῶς ἴδω σε. Quapropter Moyses, inaspectabilis nature spectator, Deique inspector (aiunt quippe ipsum in caliginem ingressum fuisse, ita subobscurè inaspectabilem essentiam designantes); abjecta spe doctrinam ejusmodi percipiendi ab aliis, ad illud ipsum se recepit, quod indagabat, hacque usus est precatone : Ostende mihi teipsum, aperte videam te.)

ἡ φωνὴ τοῦ Θεοῦ, εἰσελθεῖν βιάζεται, τουτέστιν. εἰς ἅς ἀδύτους καὶ ἀειδεῖς περὶ τοῦ ὄντος ἔννοιας. Οὐ γὰρ ἐν γνώφῃ ἢ τόπῳ ὁ Θεός, ἀλλ' ὑπεράνω καὶ τόπου, καὶ χρόνου, καὶ τῆς τῶν γεγονότων ἰδιότητος· διὸ οὐδ' ἐν μέρει καταγίνεται ποτε, οὔτε περιέχων, οὔτε περιεχόμενος, ἢ κατὰ ὄρισμόν τινα, ἢ κατὰ ἀποτομήν. Ποῖον γὰρ οἶκον οἰκοδομήσετέ μοι; λέγει Κύριος· ἀλλ' οὐδὲ ἑαυτῷ ὠκοδόμησεν, ἀχώρητος ὡν· κἄν ὁ οὐρανὸς θρόνος αὐτοῦ λέγεται, οὐδ' οὕτως περιέχεται, ἐπαναπαύεται δὲ τερπόμενος τῇ δημιουργίᾳ. Ἄγλον οὖν ἡμεῖς ἐστί κεκρύφθαι τὴν ἀλήθειαν· εἰ καὶ ἐξ ἐνὸς παραδείγματος ἤδη δέδεικται, μικρὸν δ' ὕστερον καὶ διὰ πλειόνων παραστήσομεν. Πῶς δὲ οὐχὶ ἰποδοχῆς ἀξιοὶ οἱ τε μαθεῖν ἐθέλοντες, οἱ τε δυνάμει, κατὰ τὸν Σολομώντα, γνῶναι σοφίαν καὶ παιδείαν, ροῆσαι τε λόγους προφησίας, δέξασθαι τε στροφὰς λόγων (24), ροῆσαι τε δικαιοσύνην ἀληθῆ; ὡς οὕσης καὶ ἐτέρας τῆς μὴ κατὰ τὴν ἀλήθειαν ἔδασκωμένης πρὸς τῶν νόμων τῶν Ἑλληνικῶν, καὶ τῶν ἄλλων τῶν φιλοσόφων. Καὶ κρίματα, φησὶν, εὐθῦραι, οὐ τὰ δικαστικά, ἀλλὰ τὸ κριτήριο τὸ ἐν ἡμῖν, ὕγιες καὶ ἀπλανεῖς ἔχειν δεῖν μὲνῦναι· Ἴνα δὲ ἀνάκοις παρουρηθῶν, παιδί δὲ νέφθαίσθησιν τε καὶ εὐνοίαν (25). Τῶνδε γὰρ ἀκούσας σοφὸς ὁ ὑπακούειν ταῖς ἐντολαῖς πεπεισμένος, σοφώτερος ἐστί· κατὰ τὴν γνώσιν· ὁ δὲ ροῆμων κυβέρνησιν κτήσεται· ροῆσαι τε παραβολῶν καὶ σκοτεινῶν λόγων, ἴησεις τε σοφῶν καὶ αἰνίγματα. Οὐ γὰρ κινδύλους οἱ ἐπιπνοὶ ἐκ Θεοῦ λόγους προφέρουσιν, οὐδ' αἱ παρὰ τούτων ἐμπορευόμενοι οὐδὲ μὴ πάγας, αἷς οἱ πολλοὶ τῶν σοφιστῶν τοὺς νέους ἐμπλέκουσι, πρὸς οὐδὲν ἀληθὲς σχολάζοντες· ἀλλ' οἱ μὲν τὸ ἅγιον Πνεῦμα (26) κεκτημένοι, ἐρευνῶσι τὰ βάθη τοῦ Θεοῦ, τουτέστι, τῆς περὶ τὰς προφητείας ἐπικρύπτου ἐπιήβολοι γινόμενοι. Τῶν δὲ ἀγίων μεταδιδοῦναι τοῖς κινσὶν ἀπαγορεύεται, ἐστ' ἂν μὲν θηρία· οὐ γὰρ ποτε ἐγκρινάσαι προσηκεία φθονεροῖς καὶ τεταραγμένοις, ἀπίστοις τε ἐπιήθεσιν, εἰς ὕλακὴν ζητήσεως ἀναβέσει, τοῦ θελοῦ (27) καὶ καθαροῦ νάματος τοῦ ζῶντος ὕδατος. Μὴ δὲ ὑπερκεχεῖσθω (28) σοὶ ὕδατι ἔξω πηγῆς σου· εἰς δὲ σὰς πλατείας διαπορευέσθω σὰ ὕδατα. Οὐ γὰρ φρονέουσι τοιαῦτα πολλοὶ, ὀκόσοι (29) ἐγκυρσεύουσιν· οὐδὲ μυθόντες, γινώσκουσιν· ἑαυτοῖσι δὲ δοκέουσι, κατὰ τὸν γενναῖον Ἡράκλειτον. Ἄρ' οὐ δοκεῖ σοὶ καὶ οὗτος τοὺς μὴ

A state semper nobis adest, et plane tangit nos Dei potestas. Unde Moyses, cum persuasum haberet Deum nunquam humana cognitionem iri sapientia, *Ostende te mihi* *, inquit : et in caliginem, ubi erat Dei vox, ingredi contendit, hoc est, ad arcanas et informes de eo quod est notiones. Non est enim in caligine Deus, aut in loco, sed supra locum, et tempus, et proprietatem eorum quæ facta sunt : quare nisi in parte, nec ut continens, nec ut contentus, aut per circumscriptionem, aut per sectionem. *Quam enim domum ædificabitis mihi?* inquit Dominus b. Sed nec sibi ædificavit, cum capi non possit. Et quamvis *cælum* dicatur ejus *sedes*, ne sic quidem continetur, sed requiescit delectatus officio. Clarum est ergo, occultatam nobis esse veritatem : et si id jam uno exemplo ostensum est, id quoque paulo post monstrabitur pluribus. Quare autem non sunt merito recipiendi, qui et discere volunt, et ex sententia Salomonis possunt nosse sapientiam et disciplinam, et intelligere rationes prudentiæ, et suscipere strophas orationum, et veram intelligere justitiam? cum et alia utique sit, quæ non ex veritate doceatur a Græcis legibus, et aliis philosophis. *Et judicium*, inquit, *dirigere* : non forensia, sed quod est in nobis judicium sanum et ab errore alienum oportere nos habere, significat : *Ut det simplicibus astutiam, puero autem nuper nato sensum et benevolentiam. Hæc enim cum audierit sapiens, cui persuasum est obedire præceptis, erit per cognitionem sapientior : qui est autem intelligens, acquirat gubernationem, et intelligat parabolas et obscurum sermonem, et sapientum dicta et ænigmata* c. Non enim adulterinas proferunt rationes, qui sunt a Deo inspirati, nec ii, qui ab eis mercantur : sed nec laqueos, quibus plerique sophistæ adolescentes implicant, veritati minime vacantes. Sed qui Spiritum sanctum possident, *profunda Dei scrutantur* d ; hoc est, ea æsequuntur, quæ latent in prophetis. *Sancta autem canibus impertire* e velatur, scilicet quandiu manserint feræ. Non oportet enim illis, qui invidiosi et perturbati, et adhuc infideles moribus, et ad impudenter latrandum adversus veritatis inquisitionem parati sunt, immiscere divinum et purum fluentem aquam vivæ : *Ne effundantur*, inquit, *aquæ extra fontem*

* P. 432. ED. POTTER, 362 ED. PARIS. • Exod. xxxiii, 13. b Isa. lxxvi, 1. c Prov. i, 2-6. d I Cor. ii, 10. • Matth. vii, 6.

(24) *Στροφὰς* λ. Vulg. Biblia Proverb. i, στροφὰς λόγων, καὶ λύσεις αἰνιγμάτων· et mox, κρίμα κατευθύνειν, sing. numero : quæ lectio si recipiatur, mox etiam singulariter legendum erit τὸ δικαστικόν. SYLBURG.

(25) *Εὐνοίαν*. Scribendum ἔννοιαν cum LXX interpretibus, quod Sylburgio etiam placuit.

(26) *Πνεῦμα*. D. Paulus I Cor. ii, 10 : *Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei*. Ita locum hunc de Spiritu sancto exposuit Didymus Alexandrinus lib. i *De Spiritu sancto* : *Sic et quæ Dei sunt, nemo cognovit, nisi τὸ Πνεῦμα*, id est, *Spiritus Dei* : τὸ γὰρ Πνεῦμα, hoc est, *Spiritus enim scrutatur omnia, etiam alta Dei*. COLLECT.

(27) *Τοῦ θελοῦ*. Respicere videtur Apocal. xxi, 1 :

Καὶ ἔδειξέ μοι καθαρὸν ποταμὸν ὕδατος ζωῆς, λαμπρὸν ὡς κρύσταλλον, ἐκπορευόμενον ἐκ τοῦ θρόνου τοῦ Θεοῦ.

(28) *Μὴ δὲ ὑπὲρ*. Duæ istæ particule, μὴ δὲ, absunt a Vulg. Bibl. Proverb. v, ubi etiam legitur τὰ ὕδατα ἐκ τῆς σῆς πηγῆς· itemque mox, τὰ σὰ ὕδατα. Clementem tamen de industria prohibitive particule usurpasse declarant tum antecedentia, tum sequentia : ut vetet, in loca supervacua et rigationis non capacia effundere aquas suas, sed tantum in sua loca, quibus cum fructu impenditur opera, rivis diduci. SYLBURG.

(29) *Ὀκόσοι*. Legendum existimem ὀκόσοις, inquit Gatakerus. Comment. in Marci Antonini lib. iv, p. 168.

tuum, in tuas autem plateas transeant aquae tuae ^a. Non enim haec multi percipiunt, qui in ea incidunt : sed nec cum didicerint, cognoscunt, licet sibi videantur : ut ait egregius Heraclitus. An non is quoque tibi videtur eos, qui non credunt, vituperare? *Justus autem meus ex fide vivit* ^b, dixit propheta. Dicit autem alius quoque propheta : *Nisi credideritis, non intelligetis* ^c. Quomodo enim admirabilem eorum contemplationem capere potuerit anima, si intus adversetur eorum, quae discenda sunt, incredulitas? Fides autem, quam Graeci calumniantur, existimantes inanem et barbarem, est voluntaria anticipatio; pietatis assensio; rerum quae sperantur substantia; argumentum ~~et~~ earum quae non videntur, ut est sententia divini Apostoli. *Per eam enim maxime testimonium acceperunt antiquiores. Sine fide autem impossibile est Deo placere* ^d.

Alii autem, rei non apparentis unientem assensionem tradiderunt esse fidem : sicut demonstraverunt, rei, quae ignoratur, evidentem assensionem. Si sit itaque voluntaria electio, quandoquidem aliquid appetit, certe appetitio est intellectiva. Quoniam autem actionis principium est electio voluntaria, sequitur fidem esse principium actionis, quae fundamentum est prudentis electionis, aliquo ei prius per fidem ostendente demonstrationem. Lubenter autem sequi et appetere id, quod est utile, est principium prudentiae. Jam magnum momentum ad cognitionem affert electio firma et inconcussa. Statim igitur fidei meditatio fit scientia, stabili innixa fundamento. Scientiam

^a P. 453 ED. POTTER, 365 ED. PARIS. ^a Prov. v, 16. ^b Habac. ii, 4. ^c Isa. vii, 9. ^d Heb. xi, 1, 2, 6.

(30) Ὁ δὲ δ. Ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεώς μου ζ. Habac. ii, 4.

(31) Πίστις δέ. Operae pretium erit, has fidei definitiones cum iis conferre, quas Theodoretus partim e Clemente nostro, partim ex aliis auctoribus congressit, Θεραπευτ. Α', p. 479, ubi postquam fidem ex Epicuri sententia πρόληψιν vocasset, haec addit : Κατὰ δὲ τὸν ἡμέτερον λόγον, πίστις ἐστὶν ἡκούσιος τῆς ψυχῆς συγκατάθεσις ἢ, ἀφανοῦς πράγματος θεωρία ἢ, περὶ τὸ ὄν ἕνωσις, καὶ κατάληψις τῶν ἀοράτων τῆ φύσει σύμμετρος ἢ, διάθεσις ἀναμφίβολος ταῖς ψυχαῖς τῶν κεκτημένων ἐνδρῶν μὲνῃ. Ceterum, prout nos definitimus, fides est voluntaria animi assensio : vel, latentis rei contemplatio : vel, circa id, quod est, adhesio, invisibiliumque apprehensio naturae congruens : vel, insita credentium animis citra ambiguitatem aliquam dispositio.

(32) Ταῦτη. Vulg. Bibl. Hebr. xi : Ἐν ταύτῃ γὰρ ἐμαρτυρήθησαν. A. SYLBURG.

(33) Εἰ μὲν οὖν πρ. Contra philosophos, qui dicebant xenon esse fidem, probat eam omnem appetitionis, et consequenter actionis, causam esse. Theodoretus loco jam dicto : Ἐπειτα τῆ πίστει ἡ γνώσις ἔχεται δὲ τῆς γνώσεως ἡ ὁρμη· ἀκολουθεῖ δὲ ταύτῃ ἡ πράξις. Δεῖ γὰρ πιστεῦσαι πρῶτον, εἶτα μαθεῖν· γνόντα δὲ, ὁρμησαι· ὁρμησαντα δὲ, πράξαι. Sequitur fidem cognitio : cognitionem subit appetitus : appetitum actio sequitur. Prius enim credere oportet, postea addiscere : tum vero, qui cognorit, appetitum aliquo commoveri : commotum denique agere.

(34) Ἡ προαίρεσις πίστις εὖρ. Sensus esse videtur, πίστις οὕσα εὐρίσκειται ἢ προαίρεσις. Herveus interpres hoc commationem cum sequenti connectit, dum vertit, invenitur fides esse principium

πιστευόντας ψεύρειν; Ὁ δὲ δίκαιος (30) μὸν ἐκ πίστεως ζήσεται, ὁ προφήτης εἶρηκε. λέγει δὲ καὶ ἄλλος προφήτης· Ἐάν μὴ πιστεύητε, οὐδὲ μὴ συνήτε. Πῶς γὰρ τοῦτων ὑπερφῶθ θεωρίαν χωρῆσαι ποτ' ἂν ψυχῇ, διαμαχομένης ἔνδον τῆς περὶ τῆ μάθησιν ἀπιστίας; πίστις δὲ (51), ἦν διαβάλλουσι κενὴν καὶ βάρβαρον νομίζοντες Ἕλληνας, πρόληψις· ἐκούσιός ἐστι, θεοσεβείας συγκατάθεσις, ἐλακτικῶν ὑπόστασις, πραγμάτων ἔλεγχος οὐ βλεπομένων, κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον· ταῦτη (32) γὰρ μάλιστα ἐμαρτυρήθησαν οἱ πρεσβύτεροι. Ἐπεὶ δὲ πίστεως ἀδύνατόν ἐστιν εὐαρεστήσαι Θεῷ. Ἄλλοι δ' ἀφανοῦς πράγματος ἐνωτικὴν συγκατάθεσιν ἀπέδωκαν εἶναι τὴν πίστιν· ὡς περ ἀμέλει τὴν ἀπόδειξιν ἀγνοουμένου πράγματος φανερὰν συγκατάθεσιν. Εἰ μὲν οὖν προαίρεσις (33) ἐστίν, ὁρεκτικὴ τινος οὕσα, ἡ ὄρεξις νῦν διανοητικὴ· ἐπὶ δὲ πράξεως ἀρχὴ ἢ προαίρεσις, πίστις εὐρίσκειται (34)· ἀρχὴ γὰρ τῆς πράξεως, θεμέλιος ἔμφρονος προαίρεσεως, προαποδεικνύοντος τινὸς αὐτῷ (35) διὰ τῆς πίστεως τὴν ἀπόδειξιν. Ἐθελοντὴν δὲ συνέπεσθαι τῷ συμφέροντι, συνέσεως ἀρχή. Μεγάλην γοῦν εἰς γνώσιν ῥοπήν ἀπερίσπαστος παρέχει προαίρεσις. Αὐτίκα ἡ μελέτη τῆς πίστεως ἐπιστήμη γίνεται, θεμέλιω βεβαίω ἐπερηρεσιμένη. Τὴν γοῦν ἐπιστήμην (36) ὀρίζονται φιλοσόφων παῖδες, ἐξὶν ἀμετάπτωτον ὑπὸ λόγου. Ἔστιν οὖν ἄλλη τις τοιαύτη κατάστασις ἀληθῆς θεοσεβείας αὐτῆς (37), ἧς μόνος διδάσκαλος ὁ λόγος; Οὐκ ἔγωγε οἶμαι. Θεόφραστος δὲ τὴν ἀσθησιν (38) ἀρχὴν εἶναι πίστεώς φησιν· ἀπὸ γὰρ ταύτης αἱ ἀρχαὶ πρὸς τὸν λόγον τὸν ἐν ἡμῖν καὶ τὴν διάνοιαν ἐκ-

actionis, inquit Sylburg. Unde in editionibus Sylburgiana posterioribus exstat, ἡ προαίρεσις, πίστις εὐρίσκειται ἀρχὴ τῆς πράξεως, θ.

(35) Αὐτῷ. Seu potius αὐτῷ, sibi. Nam fides est πραγμάτων ἔλεγχος οὐ βλεπομένων, ac proinde demonstrat ea, quae cum postea apparuerint, demonstrari poterint.

(36) Ἐπιστήμην. Eamdem definitionem infra tradit p. 364, 381, 393, 641 edit. Paris. Philo lib. De congressu quaer. erud. gratia, pag. 444 : Ἐπιστήμη γὰρ πλέον ἐστὶ λέγῃς, τὸ βέβαιον καὶ ἀμετάπτωτον ὑπὸ λόγου προσειληφῶτα. Ibidem paulo post. Ἐπιστήμη δὲ (ὄρος) κατάληψις ἀσφαλῆς καὶ βέβαιος, ἀμετάπτωτος ὑπὸ λόγου. Stobaeus eam Stoicis tribuit, Eclog. ethic. c. 4, p. 171 : εἶναι δὲ ἐπιστήμην

κατάληψιν ἀσφαλῆ καὶ ἀμετάπτωτον ὑπὸ λόγου. Est autem scientiam tradunt Stoici firmam et certam rationis comprehensio. Porro haec a Clemente sumpsit Theodoretus, libri superius dicti p. 481 : Ἐπεὶ δὲ βάρβαροι μὲντοι καὶ χρηστὴς τῆς ἐπιστήμης ἢ πίστεως τὴν μὲν γὰρ πίστιν καὶ οἱ ὑμέτεροι φιλόσοφοι ὀρίσαντο εἶναι ἐθελοῦσιον τῆς ψυχῆς συγκατάθεσιν· τὴν δὲ ἐπιστήμην ἔξιν ἀμετάπτωτον μετὰ λόγου. Est itaque fides velut primaria quaedam basis et fundamentum scientiae. Fidem enim vestri quoque philosophi esse voluerunt voluntariam quamdam animi assensionem : scientiam, habitum indeciduum cum ratione.

(37) Θεοσεβείας αὐτῆς. Quid si legamus, τὴν θεοσεβείας αὐτῆς. In hunc sensum : Estne enim reverentia alius quis ejusmodi status, praequam ipsius pietatis? Scilicet, id agit Clemens, ut fidem omni scientia potiore ostendat. LOWTH.

(38) Τὴν ἀσθησιν. Hoc a magistro suo Aristotele didicit Theophrastus : ejus enim sententia : Nihil est in intellectu, quod non prius fuit in sensu.

τέονται. Ὁ πιστεύσας τοίνυν ταῖς Γραφαῖς ταῖς βίαις, τὴν χρίσιν βεβαίαν ἔχων (39), ἀποδείξει ἀνατίθρητον τὴν τοῦ τὰς Γραφῶν δεδωρημένου φωνῆν λαμβάνει Θεοῦ. Οὐκέτ' οὖν πίστις γίνεται δι' ἀποδείξεως ὠχυρωμένη. *Μακάριοι τοίνυν, οἱ μὴ ἰδόντες, καὶ πιστεύσαντες.* Αἱ γοῦν τῶν σειρήνων ἐπιτελέσεις, δύναμιν ὑπὲρ ἄνθρωπον ἐνδείκνυμεναι, ἐξέπληττον τοὺς παρατυγχάνοντας, πρὸς τὴν τῶν λεγομένων παραδοχὴν σχεδὸν ἄκοντας εὐτρεπίζουσαι.

CAPUT III.

Contra hæreticos disputat, qui fidem ex naturæ necessitate provenire statuunt.

Ἐνταῦθα φυσικὴν ἡγοῦνται τὴν πίστιν οἱ ἀμφὶ τὸν Βασιλεῖδον· καθὼς καὶ ἐπὶ τῆς ἐκλογῆς τάττουσιν αὐτὴν, τὰ μαθήματα ἀναποδείκτως εὐρίσκουσιν καταλήψει νοητικῆ. Οἱ δὲ ἀπὸ Οὐαλεντινίου, τὴν μὲν πίστιν τοῖς ἀπλοῖς ἀπονειμαντες ἡμῖν, αὐτοῖς δὲ τὴν γνῶσιν (40), τοῖς φύσει σωζομένοις (41), κατὰ τὴν τοῦ διαφέροντος πλεονεξίαν σπέρματος ἐνυπάρχειν βούλονται, μακρῶ (42) δὲ κερωρισμένην πίστει, ἢ τὸ πνευματικὸν τοῦ ψυχικοῦ λέγοντες. Ἐτι φασὶν οἱ ἀπὸ Βασιλεῖδου (43), πίστιν ἅμα καὶ ἐκλογὴν οἰκείαν εἶναι· καθ' ἑκάστον διάστημα· κατ' ἐπακολουθῆμα δ' αὐτῆς ἐκλογῆς τῆς ὑπερκοσμίου, τὴν κοσμικὴν ἀπάσης φύσεως συνάπτουσαι πίστιν, κατὰλλήλῳ τε εἶναι τῆ ἑκάστου ἐλπίδι καὶ τῆς πίστει τὴν δωρεάν. Οὐκέτ' οὖν προαιρέσεως κατ' ὄρθωμα ἢ πίστις, εἰ φύσεως πλεονέκτημα· οὐδὲ ἀμοιβῆς δικαίας τεύξεται, ἀναίτιος ὢν, ὁ μὴ πιστεύσας· καὶ οὐκ αἴτιος ὁ πιστεύσας. Πᾶσα δὲ ἢ τῆς πίστει καὶ ἀπιστίας ἰδιότης καὶ διαφορῆς οὗτ' ἐπαίνω, οὔτε μὴν φόβῳ ὑπεπέσοι ἄν, ἕρως λογίζομένοις, προηγουμένην ἔχουσα τὴν ἐκ τοῦ τὰ πάντα δυνατοῦ φυσικὴν ἀνάγκην γενομένην. Νευροσπαστομένων δὲ ἡμῶν, ἀψύχων δίκην, φυσικαῖς ἐργεταῖς, τὸ τε ἀκούσιον παρέλκει (44), ὁρμὴ τε, ἢ προκαθηγουμένη τούτων. Καὶ οὐκ ἔτι ἔγωγε ἐνοῶ ζῶν τούτου, οὗ τὸ ὀρητικὸν ἀνάγκη (45) λέλογχεν ὑπὸ τῆς ἐξουθεν αἰτίας κινουμένον. Ποῦ δὲ ἔτι ἢ τοῦ ποτε ἀπίστου μετάνοια, δι' ἣν ἀφεσις ἀμαρτιῶν; Ὅστε οὐδὲ βᾶπτισμα ἔτι εὐλογον, οὐδὲ μακαρία σφραγίς (46), οὐδὲ ὁ Υἱὸς, οὐδὲ ὁ Πατήρ· ἀλλὰ Θεὸς, οἶμαι, ἢ τῶν φύσεων αὐτοῖς εὐρίσκεται διανομή, τὸν

* P. 454 ED. POTTER, 364 ED. PARIS. * Joan. xi, 29.

(39) *Βεβαίαν ἔχων.* Hervetus post has voces disinguit. **SVLB.**

(40) *Γνώσιν.* Unde Gnostici dicti sunt.

(41) *Τοῖς φύσει σωζ.* Sic infra in *Excerptis*, pag. 798: Τὸ μὲν πνευματικὸν, φύσει σωζόμενον. *Spirituale quidem natura servatur.* Irenæus lib. i. c. 11, p. 50: Αὐτοῦς δὲ μὴ διὰ πράξεων, ἀλλὰ διὰ τὸ φύσει πνευματικούς εἶναι πάντη τε καὶ πάντως σωθήσεσθαι. *Semetipsos autem non per operationem, sed eo quod sint naturaliter spirituales omnino salvari dicunt.*

(42) *Μακρῶ.* Hervetus cum μακρῶ subintelligit μᾶλλον, longe magis a fide separatam, quam spirituale ab animali. Alioqui pro ἢ legendum esset ἢ, quo modo, sicut. **SVLB.**

enim definiunt philosophi habitum, a ratione qui transmoverti non potest. Estne ergo aliquis alius ejusmodi verus status pietatis, cujus sola est magistra ratio? Non ego quidem arbitror. Cæterum Theophrastus dicit, sensum esse fidei principium. Is enim principia rationi et intellectui nostro suppeditat. Qui divinis ergo Scripturis firmo judicio credit, demonstrationem, cui contradici nequit, Dei scilicet, qui Scripturas nobis dedit, vocem accipit. Ita fides per demonstrationem firmior fieri nequit. *Beati itaque, qui non viderunt, et crediderunt.* Ac sirenum quidem cantus, vi plus quam humana eos, qui in eas inciderant, obstupefaciebant, ut ea, quæ dicebantur, exciperent, propemodum invitos inducentes.

Hic fidem esse naturalem existimant Basilidis sectatores: qua ratione etiam eam electioni tribuunt, ut quæ intellectuali comprehensione disciplinas inveniat citra demonstrationem. Valentiniani autem cum nobis quidem simplicibus fidem tribuerint, sibi, qui natura salvi fiunt, volunt esse ✕ cognitionem ab excellentis abundantia seminis: dicentes eam longe magis a fide distare, quam spiritale ab animali. Præterea dicunt Basilidei, fidem simul et electionem esse propriam in unoquoque spatio: rursum autem ex consequentia supermundanæ electionis consequi mundanam totius naturæ fidem, et pro modo spei uniuscujusque conveniens quoque esse donum fidei. Voluntariæ ergo ac liberæ electionis non est fides utique officium, si est naturæ prærogativa: neque justam consequetur retributionem, qui non credidit, quia ejus culpa id non evenit; nec is, qui credidit, quia causa non fuit. Nulla autem fidei et incredulitatis proprietas, vel differentia, laudi, vel vituperationi fuerit obnoxia, si recte consideremus, cum habeat præcedentem naturalem necessitatem, quæ orta est ab eo, qui potest omnia. Quod si nos, tanquam inanima, naturalibus operationibus, veluti fidiculis, trahamur, frustra est involuntarium, et appetitio, quæ ea præcedit. Nec ego illud utique animal quale sit intelligo, cujus vim appetendi, quæ ab externa causa movetur, sortita est necessitas. Ubi autem est ejus, qui fuit aliquando incredulus, pœnitentia, per quam remissio peccatorum? Quare nec amplius baptismus rationis con-

(43) *Βασιλεῖδου.* Seu Βασιλεῖδους. Conf. quæ dicta sunt ad p. 540 edit. Paris.

(44) *Τὸ τε ἀκούσιον π.* Pro ἀκούσιον legendum omnino ἐκούσιον. **LOWTH.** Malim: Τὸ τε ἀκούσιον καὶ τὸ ἐκούσιον παρέλκει, ὁρμὴ τε, ἢ προκαθηγουμένη τούτων. *Nam si naturæ viribus, velut quibusdam fidiculis, trahamur, frustra erunt invitum ei spontaneum, ut etiam ea, quæ hæc præcedit, appetitio.* Nam illud τούτων duplex antecessens respicit.

(45) *Ἀνάγκη.* Nominativum ἀνάγκη agnoscit Herveti versio, sortita est necessitas. Dativum si quies malit, tolerabilem et ipse reddet sensum. **SVLB.**

(46) *Σφραγίς.* Hoc nomen ecclesiastici scriptores interdum baptismi tribuerunt, interdum impositioni manuum quæ baptismum sequebatur.

sentaneus, nec beatum signaculum, nec Filius, nec Pater, sed est eis Deus, ut videtur, impia naturarum distributio, quæ fidem voluntariam non habet fundamentum salutis.

CAPUT IV.

Iterum de utilitate credendi, fidemque esse omnis scientiæ fundamentum.

Nos autem, qui liberam potestatem **157** eligendi et vitandi a Domino datam esse hominibus, a Scripturis accepimus, iudicio firmo ac immobili fidei acquiescamus, alacrem et promptum ostendentes spiritum, quoniam vitam elegimus, et Deo per vocem illius credidimus; et qui Logo credidit, novit rem esse veram: Logos enim est veritas. Qui autem non credidit dicenti, Deo non credidit. *Fide intelligimus aptata esse sæcula verbo Dei, ut ex invisibilibus visibilia fierent, inquit Apostolus. Fide majorem hostiam Abel, quam Cain, obtulit, per quam testimonium est consecutus; quod esset justus, testimonium perhibente muneribus ejus Deo, et per illam defunctus adhuc loquitur, et quæ deinceps sequuntur, usque ad illud, quam temporalis peccati habere jucunditatem.* Hos ergo cum etiam ante Legem fides justificasset, constituit hæredes divinæ promissionis. Quid ergo adhuc fidei ex nostra historia recensens adduco testimonia? *Deficiet enim me tempus enarrantem de Gedeon, Barac, Sampson, Jephie, David, Samuel, et prophetis*^a, et quæ sequuntur. Cum autem sint quatuor, in quibus verum consistit, sensus, intelligentia, scientia, opinio; natura quidem prima est intelligentia; nobis autem et respectu nostri sensus: ex sensu autem et intelligentia consistit scientiæ essentia. Intelligentiæ autem et sensus communis est evidentia. Sed sensus quidem est gradus ad scientiam. Fides autem progressa per sensilia, relinquunt opinionem: contendit autem ad ea, quæ mendacio carent, et permanet in veritate. Si quis autem dicat scientiam esse demonstrativam ex ratione; is perpendat, quod scientiæ principia demonstrari nequeant: neque enim ea cognosci possunt ex arte, vel prudentia. Hæc enim versatur in iis, quæ contingit se aliter habere: illa autem est efficiens et propemodum contemplans. Fide ergo sola existimant se consequi principium universorum. Quavis enim scientia doceri potest: quod autem doceri potest, docetur ex eo, quod prius cognoscitur: non prius autem cognoscebatur a Græcis principium universorum. Neque enim a Thalete, qui

✕ P. 455 ED. POTTER, 365 ED. PARIS.

(47) *Ἐκεῖνον*. Scilicet ζωῆς, vitæ: cui masculinam vocem adjungit, quia τὸν Λόγον intelligit, qui est ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωή, ut ipse se vocat Joan. xiv, 6.

(48) *τὸ βλεπόμενον*. Τὰ βλεπόμενα Hebr. xi. Mox, προσήνεγκε τῷ Θεῷ. Dein, ἐτι λαλεῖται. Ibid.

(49) *καὶ τὰ ἐξῆς, ἕως*. Hæc verba Clementis sunt. Contrahit enim loci prolixioris citationem, et transiit a versu ejus capituli 4 usque ad 25, ab Abele nempe usque ad Moysem. Ibidem mox ex eodem capite legendum, ἧ πρόσκαιρον ἔχαιν, quam temp. habere. SYLB.

(50) *Τὶ οὐδ'... μαρτύρια*. Hæc paraphrasticè exponunt illa D. Pauli verba: Καὶ τὶ ἐτι λέγω; Hebr. xi, 52.

Ἡμεῖς δὲ, οἱ τὴν αἴρεσιν καὶ φυγὴν δεδῶσθαι τοῖς ἀνθρώποις αὐτοκρατορικὴν παρὰ τοῦ Κυρίου διὰ τῶν Γραφῶν παρελιγηότες, ἀμεταπτώτῳ κριτηρίῳ τῇ πίστει ἐπαναπαυώμεθα, τὸ πνεῦμα πρόθυμον ἐνδείξάμενοι, ὅτι εἰλόμεθα τὴν ζωὴν, καὶ τῷ Θεῷ διὰ ἐκείνου (47) ζωῆς πεπιστεύκαμεν· καὶ ὁ τῷ Λόγῳ πιστεύσας οἶδε τὸ πρᾶγμα ἀληθές· ἀλήθεια γὰρ ὁ Λόγος. Ὁ δὲ ἀπιστήσας τῷ λέγοντι ἠπίστησε τῷ Θεῷ. **Π**ίστει νοοῦμεν κατηγορεῖσθαι τοὺς αἰῶνας ῥήματι Θεοῦ, βίς τὸ μὴ ἐκ φαινομένων τὸ βλεπόμενον (48) γεγονέναι, φησὶν ὁ Ἀπόστολος· πίστει πλείονα θυσιῶν ἂβελ παρὰ Κάιν προσήνεγκε, δι' ἧς ἐμυρτυρήθη εἶναι δίκαιος, μαρτυροῦντες ἐπὶ τοῖς δώροις αὐτῷ τοῦ Θεοῦ· καὶ δι' αὐτῆς, ἀποθανῶν, ἐτι λαλεῖ, καὶ τὰ ἐξῆς, ἕως (49), ἡ πρόσκαιρον ἔχει ἀμαρτίας ἀπόλωνται. Τούτους μὲν οὖν καὶ πρὸ Νόμου ἡ πίστις δικαιοῦσα, κληρονόμους κατέστησε τῆς θείας ἐπαγγελίας. Τί οὖν ἐπὶ τὰ τῆς πίστεως ἐκ τῆς παρ' ἡμῖν ἱστορίας ἀναλεγόμενος, παρατίθεμαι μαρτύρια (50); *Ἐπιλείψει γάρ μιν διηρούμενον ὁ χρόνος περὶ Γεδεών, Βαράκ (51), Σαμφών, Ἰερθὰε, Δαβὶδ τε καὶ Σαμουὴλ, καὶ τῶν προφητῶν, καὶ τὰ τούτοις ἐπόμενα*. Τεσσάρων δὲ ὄντων, ἐν οἷς τὸ ἀληθές, αἰσθήσεως, νοῦ, ἐπιστήμης, ὑπολήψεως· φύσει μὲν πρῶτος, ὁ νοῦς, ἡμῖν δὲ καὶ πρὸς ἡμᾶς ἡ αἰσθησις· ἐκ δὲ αἰσθήσεως καὶ τοῦ νοῦ ἡ τῆς ἐπιστήμης συνίσταται οὐσία· κοινὸν δὲ νοῦ τε καὶ αἰσθήσεως τὸ ἐναργές. Ἄλλ' ἡ μὲν αἰσθησις ἐπιβάθρα τῆς ἐπιστήμης· ἡ πίστις δὲ, διὰ τῶν αἰσθητῶν (52) ὀδεύσασα, ἀπολείπει τὴν ὑπόληψιν πρὸς δὲ τὰ ἀψευδῆ σπεύδει, καὶ εἰς τὴν ἀλήθειαν καταμένει. Εἰ δὲ τις λέγοι τὴν ἐπιστήμην ἀποδεικτικὴν εἶναι μετὰ λόγου, ἀκουσάτω, ὅτι καὶ αἱ ἀρχαὶ ἀναπέδικοι· οὔτε γὰρ τέχνη, οὔτε μὴν φρονήσει γνωσταί. Ἡ μὲν γὰρ περὶ τὰ ἐνδεχόμενα ἐστὶν ἄλλως ἔχειν ἡ δὲ ποιητικὴ (53), μονοουχὶ δὲ καὶ θεωρητικὴ. Πίστει οὖν ἐφικέσθαι μόνη οἰονται τῆς τῶν ὄλων ἀρχῆς. Πᾶσα γὰρ ἐπιστήμη διδακτὴ ἐστὶ· τὸ δὲ διδακτὸν ἐκ προγενισομένου. Οὐ προγενισοκετὸ δὲ ἡ τῶν ὄλων ἀρχὴ τοῖς Ἑλλήσιν οὔτ' οὖν Θαλῆ (54), ὕδωρ ἐπισταμένῳ τὴν πρώτην αἰτίαν, οὔτε τοῖς αἰ-

^a Hebr. xi, 3, 4, 25, 32.

(51) *Βαράκ*. Βαράκ τε καὶ Σαμφών, καὶ Ἰερθὰε, Hebr.

(52) *Διὰ τῶν αἰσθητῶν*. Nam fides per auditum fit, ut ait Apostolus Rom. x, 17.

(53) *Ἡ δὲ π. Πεταγίου Prolegom. ad Theolog. dogmata, c. 7, ait: « Lege, ἡ δὲ ποιητικὴ μόνον, οὐχὶ δὲ καὶ θεωρητικὴ. Siquidem prudentia circa contingentia versatur, quæ aliter habere possunt; ars autem electricis solum est, non contemplativa. »* Idem Lowthio placuit.

(54) *Θαλῆ*. Conf. *Protrepit.* p. 42, *Strom.* 1, p. 295 edit. Paris.

λως τοῖς φυσικοῖς τοῖς ἐξῆς· ἐπὶ καὶ Ἀναξαγόρας (55) πρῶτος ἐπέστησεν τὴν νοῦν τοῖς πράγμασιν· ἀλλ' οὐδὲ οὗτος ἐτήρησε τὴν ἀξίαν τὴν ποιητικὴν, δίνους τινὰς ἀνοήτους ἀναζωγραφῶν, σὺν τῇ τοῦ νοῦ ἀπραξία τε καὶ ἀνοίᾳ. Διδὸ καὶ φησὶν ὁ Λόγος· *Μὴ εἰπητε* (56) *ἐαυτοῖς διδασκαλον ἐπὶ τῆς γῆς*. Ἡ μὲν γὰρ ἐπιστήμη ἐξί· ἀποδεικτικὴ· ἡ πίστις δὲ χάρις ἐξ ἀναποδείκτων εἰς τὸ καθόλου ἀναδιβάζουσα τὸ ἀπλοῦν, ὃ οὔτε σὺν ὕλῃ ἐστίν, οὔτε ὕλῃ, οὔτε ὑπὸ ὕλης. Οἱ δὲ ἄπιστοι (57) ὡς ἔοικεν, ἐξ οὐρανῶ καὶ τοῦ ἀοράτου πάντα ἔλκουσιν εἰς γῆν, ταῖς χερσὶν ἀεγκῶς πέτρας καὶ δρυὲς περιλαμβάνοντες, κατὰ τὸν Πλάτωνα· τῶν γὰρ τοιούτων ἐφαπτόμενοι πάντων, δισχυρίζονται τοῦτ' εἶναι μόνον, ὅπερ ἔχει προσβολὴν καὶ ἐπαφήν τινα· ταῦτόν σῶμα καὶ οὐσίαν ὀριζόμενοι, πρὸς αὐτοὺς ἀμφισβητοῦντες, μάλα εὐλαβῶς ἀκωθεν ἐξ ἀοράτου ποθὲν ἀμύνονται νοητὰ ἄττα καὶ ἀκόματα εἶδη, βιαζόμενοι τὴν ἀληθινήν οὐσίαν εἶναι. Ἰδοὺ δὲ (58), *ποιῶ καινὰ*, ὁ Λόγος φησὶν, *ἃ ὀφθαλμῶς οὐκ εἶδεν, οὐδὲ οὐς ἤκουσεν, οὐδὲ ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου ἀνέβη*· καινῶ ὀφθαλμῶ, καινῇ ἀκοῇ, καινῇ καρδίᾳ, ὅσα ὁράτῃ καὶ ἀκουστέα, καταληπτὰ ἂν τῆς πίστεως καὶ συνέσεως, πνευματικῶς λεγόντων, ἀκούοντων, πρᾶττόντων τῶν τοῦ Κυρίου μαθητῶν. Ἔστι γὰρ δόκιμον (59) νόμισμα, καὶ ἄλλο κίβδηλον, ὅπερ οὐδὲν ἕλαττον ἀπατᾷ τοὺς ἰδιώτας, οὐ μὴν τοὺς ἀργυρομοίβους· οἱ ἴσασι μαθόντες τὸ τε ἀπραγεραγαγμένον καὶ τὸ δόκιμον χωρίζειν καὶ διακρίνειν· οὕτως ὁ ἀργυρομοιβὸς τῷ ἰδιώτῃ, τὸ νόμισμα τοῦτο μόνον (60) ὅτι κίβδηλόν ἐστι, φησὶ· τὸ δὲ πῶς, μόνος ὁ τοῦ τραπεζίτου γνώριμος, καὶ ὁ ἐπὶ τοῦτο ἀλειφόμενος, μανθάνει. Ἀριστοτέλης δὲ τὸ ἐπό-

A *aquam statuit primam causam; neque ab aliis, qui deinceps consecuti sunt, physicis. Primus enim Anaxagoras mentem rebus praefecit. Sed nec ille dignitatem servavit causae efficientis, nescio quas amentes describens revolutiones, cum mentis at agendo cessatione et amentia. Quocirca Logos quocumque dicit; Ne dixeritis vobis magistrum super terram.* Est enim scientia habitus demonstrativus: fides autem gratia, quae ex iis, quae demonstrari nequeunt, deducit ad id, quod est simplex, generale, et universum, quod neque est cum materia, neque materia, neque sub materia. Increduli autem, ut videtur, ex caelo, et invisibili, omnia trahunt in terram, manibus petras et quercus plane apprehendentes, ut ait Plato. Omnia enim, quae sunt ejusmodi, attingentes, nil aliud usquam esse affirmant, nisi quod contingi et contrectari possit: item statuentes esse corpus et essentiam, adversus se decertantes, pie admodum de parte superiori atque ex invisibili alicunde vindicant incorporeas quasdam, et quae intelligentia sola percipiuntur, formas, urgentes veram esse essentiam. *Ecce facio nova ait Verbum, quae oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt*: novo oculo, nova aure, novo corde, quaecumque videri et audiri possunt, sunt per fidem et intelligentiam comprehendenda, spiritualiter dicentibus, audientibus, agentibus Domini discipulis. Est enim inter nummos alius probus, alius adulterinus, qui nihilo secius rudes decipit, sed non argentarios, qui didicerint separare et discernere probum ab altero, qui est male notus. Sic argenteus rudi solum indicat nummum esse

✱ P. 436 ED. POTTER. a Matth. xxiii, 9. b Isa. Lxiv, 4, 19; 1 Cor. ii, 9.

(55) *Ἀναξαγόρας*. Diogenes Laertius in principio Anaxagorae: Πρῶτος τῇ ὕλῃ νοῦν ἐπέστησεν, ἀρχόμενος οὕτω τοῦ συγγραμματος, ὃ ἐστὶν ἡδέως καὶ μεγαλοφρόνως ἐρμηνευμένον· « Πάντα χρήματα ἦν ἔμυ, εἶτα νοῦς ἐλήθην αὐτὰ διεκόσμησε· » παρ' ὃ καὶ Νῦς ἐπεκλήθη. *Primus huius materiae mentem adiecit, in principio operis sui suam et magnificam orationem sic scribens: « Omnia simul erant, deinde accessit mens, eaque composuit: » quamobrem et Mens cognominatus est.*

(56) *Μὴ εἰπ.* Exprimitt sensum Matth. xxiii, 9.
 (57) *Οἱ δὲ ἄπιστοι*. Theodoretus *Θεραπευτ. Α', p. 477*: « Ὅπερ γὰρ ὀφθαλμῶς ἐν σῶματι, τοῦτο ἄρα πίστις ἐν διανοίᾳ· μᾶλλον δὲ ὡσπερ ὀφθαλμῶς δεῖται φωτὸς ἐπιδεικνύοντος τὰ ὁρατὰ, οὕτω δὲ αὐ καὶ ὁ νοῦς δεῖται πίστεως ἐπιδεικνύουσας τὰ θεῖα, καὶ τὴν περὶ τούτων δόξαν φυλαττούσης βεβαίαν. Τῶν δὲ γε τὰ νοητὰ θεωρεῖν οὐ βουλομένων ἀκούσατε ὅπως ὁ Πλάτων κατηγορεῖ· « Ἀθροὶ γὰρ δὴ, φησὶ, περισκοπῶν μὴ τις τῶν ἀμυήτων ἐπακούσῃ· εἰσὶ δὲ οὗτοι οἱ μηδὲν ἄλλο ἠγούμενοι εἶναι, ἢ οὐ ἔαν ἀπρὶξ ταῖς χερσὶ λαβέσθαι δύναιτο· πράξεις δὲ, καὶ γενέσεις, καὶ πᾶν τὸ ἀόρατον οὐκ ἀποδεχόμενοι ὡς ἐν οὐσίᾳ· μέρει. » Nam quod est oculus in corpore, hoc est fides in mente. Aut potius sicut oculus luce indiget, per quam ipsi visibilia ostendantur, pari modo intellectus indiget fide, quae divina ipsi ostendat, quaeque stabilem de his conceptum perpetuumque conservet. Audite vero, et quo pacto Plato eos accuset, qui nolunt animo contemplari, quae sunt intellectu solo perceptibilia: « Vide, inquit, circumspiciens, ne quis nondum initiatus haec audiat: cujusmodi sunt qui nihil aliud esse usquam opinantur, nisi quod ipsi quaerunt manibus tenuiter apprehendere; actiones vero

et generationes, ac demum quidquid videri non potest, in substantiae partem non admittunt. »
 (58) *Δὴ*. Abest ab Isa. Mox, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ x. ἀν. οὐκ ἀνέβη, Ibid.
 (59) *Ἔστι γὰρ δ.* In hanc sententiam multa disserit Theodoretus, e quibus postrema sunt haec libri jam dicti p. 481: Οὐκοῦν, ὦ φιλότις, κοινόν τι γρημα πάντων ἢ πίστις, καὶ τῶν μαθεῖν τινα τέχνην ἐπιτεμένων, καὶ τῶν πλεόντων, καὶ γεωργούντων, καὶ ἱατροῖς προσεδρεύόντων· ἡ δὲ γνώσις οὐ πάντων, ἀλλὰ μόνον τῶν τὰς τέχνας ἐπισταμένων. Αὐτίκα τοίνυν ἔαν ἐθελήσομεν διαγώνωαι χρυσὸν δόκιμόν τε καὶ ἀπεφθον, οὐχ ἡμεῖς τῇ βασιάνῃ τοῦτον προσφέρομεν, ἀλλ' ἐπιστάμενον τὰ τοιαῦτα δοκιμάσαι κελεύομεν· ὃ δὲ ἢ τῇ λίθῳ προσφέρων, ἢ τῷ πυρὶ, ἢ κίβδηλον, ἢ δόκιμον ἀποφαίνει. *Fides itaque, o amici, communis quaedam res est omnibus, et qui videlicet artem quampiam cupiant discere, et qui navigent, et qui agriculturam inservant, medicis operam dent: peritia vero non omnium, sed illorum duntaxat, qui illarum artium scientiam tenent. Itaque si, exempli causa, probum aurum et excoctum discere velimus, minime nos ipsi id probationi subjicimus, sed ipsorum id explorare rogamus, qui harum rerum peritus sit; is vero aut indici admotum, aut igni, vel adulterinum esse, vel legitimum decernit.* Paulo post haec addit: Οὐκοῦν οὐχ ἀπάντων ἡ ἐπιστήμη, ἀλλὰ τῶν διδασκάλων, καὶ χρόνω, καὶ πείρῃ ταῦτα μεμαθηκότων· ἡ δὲ γε πίστις ἀπάντων ἐστὶ τῶν μαθεῖν τι προθυμουμένων. Non igitur omnium est scientia, sed eorum, qui doctrina, diuturnitate temporis et experientia sunt eam assecuti; at vero fides omnium est, qui quidquam discere cupiunt.
 (60) *Τοῦτο μ.* Simplicior ordo est, μὲν οὕτως

adulterinum: qua vero ratione id indicat, solus dicit argentarii discipulus, et qui ad id est exercitatus. Aristoteles autem, id, quod consequitur scientiam, iudicium, quo verum esse hoc aut illud iudicamus, dicit esse fidem. Est ergo fides scientia præstantior, et ejus criterium. Fidem autem imitatur conjectura, quæ est imbecilla opinio, sicut adulator amicum, et lupus canem. Quoniam autem videt faber, quod quædam discendo fit artifex; et gubernator, quod cum artem perceperit, gubernare poterit; non satis esse reputat, velle fieri bonum et honestum: sed necesse est, eum alicui parendo discere: parere autem Logo, quem magistrum esse diximus, est illi credere, in nulla re ei repugnando. Quomodo enim fieri potest, ut adversus Deum in acie stemus? Est ergo cum fide cognitio, et vicissim cum cognitione fides, quadam divina consecutione mutuo connexa. Quinetiam Epicurus, qui veritati maxime prætulit ✕ voluptatem, mentis anticipationem existimat esse fidem. Anticipationem autem definit, adjectionem animi ad aliquid evidens, et ad evidentem rei intelligentiam: neminem autem posse nec quærere, nec dubitare, neque vero opinari, sed neque probare, aut arguere, absque anticipatione. Quomodo autem si non habeat quis anticipationem ejus, quod desiderat, didicerit id, de quo quærit? Qui autem didicit, anticipationem jam facit comprehensionem. Si autem is, qui discit, non discit absque anticipatione, quæ possit ea, quæ dicuntur, suscipere, ipse quidem habet aures præditas facultate au-

μενον τῆ ἐπιστήμῃ κρῖμα ὡς ἀληθές τὸ δέ τι (61) πίστιν εἶναι φασί. Κυριώτερον οὖν τῆς ἐπιστήμης ἢ πίστις, καὶ ἔστιν αὐτῆς κριτήριον. Ὑποκρίνεται δὲ τὴν πίστιν ἡ εἰκασία (62), ἀσθενὴς οὖσα ὑπόληψις· καθάπερ ὁ κόλαξ τὸν φίλον, καὶ ὁ λύκος τὸν κύνα. Ἐπειδὴ δὲ ὁρῶν ὁ τέκτων, ὅτι μαθὼν (63) τινα, τεχνίτης γίνεται· καὶ ὁ κυβερνήτης, παιδευθεὶς τὴν τέχνην, κυβερνᾶν δυνήσεται, οὐκ ἀπαρκεῖν (64) λογισόμενος τὸ βούλεσθαι καλὸν γενέσθαι κάγαθόν, ἀνάγκη δὲ ἄρα πειθόμενον μαθεῖν· τὸ δὲ πειθεσθαι τῷ Λόγῳ, ὃν διδάσκαλον ἀνηγορεύσαμεν, αὐτῷ ἐκείνῳ πιστεῦσαι ἔστι, κατ' οὐδὲν ἀντιβαίνοντα· πῶς γὰρ οἶόν τε ἀνεπίστασθαι τῷ Θεῷ; Πιστῆ (65) τοίνυν ἡ γνῶσις· γνωστῆ δὲ ἡ πίστις θεῖα τινὲ ἀκολουθεῖ τε καὶ ἀντακολουθεῖ γίνεται. Ναι μὴ καὶ ὁ Ἐπίκουρος, ὁ μάλιστα τῆς ἀληθείας προτιμήσας τὴν ἡδονὴν, πρόληψιν (66) εἶναι διανοίας τὴν πίστιν ὑπολαμβάνει· πρόληψιν δὲ ἀποδίδωσιν, ἐπιβολὴν ἐπὶ τὴ ἐναργές, καὶ ἐπὶ τὴν ἐναργῆ τοῦ πράγματος ἐπίνοιαν· μὴ δύνασθαι δὲ μηδένα μῆτε ζητῆσαι, μῆτε ἀπορῆσαι, μῆδὲ μὴν δοξᾶσαι, ἀλλ' οὐδὲ ἐλέγξει χωρὶς πρόληψεως. Πῶς δ' ἂν, μὴ ἔχων τις πρόληψιν οὐ ἐφίεται, μάθοι· περὶ οὐ ζητεῖ; Ὁ μαθὼν (67) δὲ ἤδη κατάληψιν ποιεῖ τὴν πρόληψιν. Εἰ δὲ ὁ μαθάνων οὐκ ἄνευ πρόληψεως μανθάνει τῆς τῶν λεγομένων παραδεκτικῆς, αὐτὸς μὲν ὧσα ἔχει τὰ ἀκουστικὰ τῆς ἀληθείας· μακάριος δὲ ὁ λέγων εἰς ὧσα ἀκούοντων ὡσπερ ἀμέλει μακάριος καὶ αὐτὸς, ὁ τῆς ὑπακοῆς (68). Τὸ δὲ κατακοῦσαι συνεῖναι ἔστιν. Εἰ τοίνυν ἡ πίστις οὐδὲν ἄλλο ἢ πρόληψις ἔστι διανοίας περὶ τὰ

✕ P. 437 ED. POTTER, 366 ED. PARIS.

φασιν, ὅτι τὸ νόμισμα κίβδηλόν ἐστι. SYLBURG.

(61) Τὸ δέ τι. Rectius τὸδε τι, ut passim apud Aristotelem; atque ita etiam interpretes, hoc quidpiam, inquit Sylburgius. Theodoretus, libri jam dicti pag. 479: Μηδεὶς τοίνυν, ὦ φίλοι, κατηγορεῖται τῆς πίστεως· καὶ γὰρ δὴ τὴν πίστιν Ἀριστοτέλης κριτήριον ἐπιστήμης ἐκάλεσεν. Nemo itaque vestrum, o amici, fidem accuset; quandoquidem Aristoteles fidem scientiæ criterium appellavit.

(62) Εἰκασία. Quemadmodum ἡ εἰκασία ἐστὶ ἀσθενὴς ὑπόληψις, opinio debilis; sic fides ἐστὶ ὑπόληψις σφοδρά, opinio vehemens; secundum Aristotelem, Topic. lib. iv, c. 5.

(63) Ὅτι μαθὼν. Forte legendum καὶ μαθὼν, vel ὡς μαθὼν. LOWTH. Sed non video cur recepta lectio sollicitari debeat.

(64) Οὐκ ἀπαρκεῖν. Conf. Herveti, Commentarius.

(65) Πιστῆ. Forte rectius πεισθή, ut mox sequitur γνωστῆ, ut significet persuasionis effectum esse cognitionem, sicut fides e cognitione oritur. SYLBURG. — Sed nil mutandum. Sensus est, fidem et cognitionem sibi mutuam operam præstare. Theodoretus, libri superius dicti pag. 479: Δεῖται μέντοι ἡ πίστις τῆς γνώσεως, καθάπερ αὖ ἡ γνῶσις τῆς πίστεως· οὐτε γὰρ πίστις ἄνευ γνώσεως, οὐτε γνῶσις δίχα πίστεως γένοιτ' ἄν. Ἡγεῖται μέντοι τῆς γνώσεως ἡ πίστις, ἔπειτα δὲ τῆ πίστεως ἡ γνῶσις. Indiget autem fides cognitione, sicut et cognitio vicissim fide. Neque enim esse potest fides sine cognitione, neque cognitio sine fide. Cognitionem quidem fides præcedit, subsequitur autem fidem cognitio.

(66) Πρόληψιν. Cicero, lib. i De natura deorum, πρόληψιν vertit anticipationem. Quæ enim, inquit, gens, aut quod genus hominum, quod non habeat sine doctrinā anticipationem quamdam deorum? Est au-

tem Epicuri πρόληψις, anteccepta in animo rei cuiusvis notio, sine qua nec intelligi quidquam, nec quæri, nec disputari possit. Unde anticipatio hæc est animi ad aliquid manifestum adjectio. Nam qui de homine disputat, notionem hominis evidentem animo prius teneat, necesse est. Diogenes Laertius in Epicuro, lib. x, seg. 55: Τὴν πρόληψιν λέγουσιν οἰονεὶ κατάληψιν, ἢ δόξαν ὀρθήν, ἢ ἔνοιαν, ἢ καθολικὴν νόησιν ἐναποκειμένην, τούτεστι μνήμην τοῦ πολλάκις ἔξωθεν φανέντος. Οἶον τὸ Τοιοῦτον ἐστὶν ἄνθρωπος· ἅμα γὰρ τῷ ῥηθῆναι ἄνθρωπος, εὐθὺς κατὰ πρόληψιν καὶ ὁ τύπος αὐτοῦ νοεῖται, προηγουμένων τῶν αἰσθήσεων. Πᾶν οὖν πρᾶγμα ὀνόματι τῷ πρώτῳ ἐπιτεταγμένῳ ἐναργές ἐστὶ καὶ οὐκ ἂν ἐζητήσαμεν τὸ ζητούμενον, εἰ μὴ πρότερον ἐγνωκίμεν αὐτό. Cæterum anticipationem dicunt veluti comprehensionem, sive cogitationem, sive universalem intelligentiam insitam, hoc est, memoriam ejus rei, quæ sæpe extrinsecus apparuit; ut, exempli gratia: Tale quiddam homo est. Simul enim atque homo nominatur, continuo per anticipationem forma illius intelligitur, præcedentibus ac ducibus sensibus. Omnis enim res nomine principaliter imposito manifesta est. Neque enim profecto quæreremus, quod inquirimus, nisi prius illud novissemus, etc.

(67) Ὁ μαθὼν. Theodoretus, libri jam dicti p. 479: Ὁ δὲ γὰρ Ἐπίκουρος πρόληψιν διανοίας αὐτῆν (πίστιν) εἶπε· τὴν δὲ πρόληψιν, προσλαβούσαν τὴν γνῶσιν, κατάληψιν γίνεσθαι. Epicurus vero anticipationem mentis fidem esse asserit; anticipationem autem, accepta cognitione, in comprehensionem evadere.

(68) Μακάριος καὶ αὐτὸς, ὁ τῆς ὑπ. Scribi etiam possit, omisso ὁ articulo, μακάριος καὶ αὐτὸς τῆς ὑπακοῆς, beatus etiam est ille, qui discit, propter obedientiam.

αργόμενα, καὶ τούτο ὑπακοή τε εἴρηται, σύνεσις τε πειθώ (69), οὐ μὴ μαθησεται τις ἀνεπίστεως ἐπεὶ μὴδ' ἀνεπίστεως προλήψωσ. Ἀληθὲς δ' οὖν ὅν πάντως μέλλον ἀποδείκνυται τὸ ὑπὸ τοῦ προφήτου εἰρημένον Ἐὰν μὴ πιστεύσητε, οὐδὲ μὴ συνήτε. Τούτο καὶ Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος τὸ λόγιον παραφράσας, εἰρηκεν Ἐὰν μὴ ἔλλπται (70) ἀνέλπιστον οὐκ ἐξευρήσῃ, ἀνεξευρήτητον ἔδν καὶ ἀπορον. Ἀλλὰ καὶ Πλάτων ὁ φιλόσοφος ἐν τοῖς Νόμοις (71) τὸν μέλλοντα μακαριόν τε καὶ εὐδαίμονα γενέσθαι. τῆς ἀληθείας ἐξ ἀρχῆς εὐθὺς εἶναι μέτοχον χοῖρηται εἶναι, ἵν' ὡς πλείστον χρόνον ἀληθῆς ὢν διαβίῃ πιστὸς γάρ. Ὁ δὲ ἀπιστος, ὃς πολλὸν ψεῦδος ἐκούσιον ὄτω δὲ ἀκούσιον, ἀνοὺς ὢν, οὐ ζῶον οὐδ' ἕτερον οὖν ζῆλωτόν (72). Ἄφελος γάρ πᾶς, δ' γε ἀπιστος καὶ ἀμαθής. Καὶ μὴ τι ταύτην σοφίαν βασιλικήν ἐν Εὐθυδημῷ ἐπικεχυμένως λέγει; Ἐν γοῦν τῷ Πολιτικῷ πρὸς λέξιν φησὶν. Ὅστε ἡ τοῦ (73) ἀληθινοῦ βασιλέως ἐπιστήμη βασιλική καὶ ὁ ταύτην κεκτημένος, ἔάν τε ἀρχῶν, ἔάν τε ιδιώτης ὢν τυγχάνη; πάντως κατὰ τὴν τέχνην αὐτὴν βασιλικὴς ἐρθῶς προσαρρορευθήσεται. Αὐτίκα οἱ εἰς τὸν Χριστὸν πεπιστευκότας χρηστοὶ (74) τὲ εἰσι καὶ λέγονται ὡς οἱ (75) τῷ ὄντι βασιλικὸν βασιλεῖ μεμελημένοι. Ὡς γὰρ οἱ σο-

diendæ veritatis. Beatus est autem, qui dicit in aures audientium; sicut certe beatus quoque est is, qui est obedientiæ. Audire autem est intelligere. Si ergo fides nihil est aliud, quam anticipatio cognitionis circa ea, quæ dicuntur; et hoc **158** dictum est obedientiæ et intelligentia persuasio, tum sine fide nemo discet, quoniam nec sine anticipatione. Verum ergo omnino ostenditur, quod a propheta dictum est: nisi credideritis, non intelligetis. Hoc eloquium Heraclitus quoque Ephesius circumlocutione quadam est interpretatus: Nisi speret, id quod est insperatum, non inveniet, cum sit et inscrutabile, et nullus ad id pateat aditus. Sed Plato quoque philosophus, in Legibus, eum, qui beatus et felix est futurus, dicit oportere esse ab initio participem veritatis, ut in veritate plurimum vivat tempus: is fidelis enim. Infidelis ~~✕~~ autem est, cui voluntarium placet falsum, Cui autem involuntarium, cum sit amens, non est animal. Neutrum ergo est expetendum. Nam ab amicitia alienus est, quisquis est infidelis et ignarus. Nunquid autem in Euthydemo occulte hanc esse dicit regalem sapientiam? In Politico quidem certe his verbis utitur: Quare veri regis regalis est sapientia, et qui eam possederit, sive princeps, sive privatus fuerit, omnino ex hac ^a Isa. vii, 9.

✕ P. 458 ED. POTTER, 567 ED. PARIS.

(69) *Σύνεσις τε πειθώ*. Scribendum *σύνεσις* τε καὶ πειθώ, *intelligentia etiam, et persuasio*.

(70) *Ἐὰν μὴ ἔλλπται*. Ita legitur hic locus in Florentina editione Clementis; apud Theodoretum autem: Et μὴ ἐλπίζετε τὸ ἀνέλπιστον, οὐκ ἐξευρήσατε. Fortasse Clemens scripserat, ἐάν μὴ ἔλλπται, ἀνέλπιστον οὐκ ἐξευρήσατε. Utitur autem ei alibi Heraclitus verbo ἔλλπται potius quam τῷ ἐλπίζειν. Est enim illud magis Ionicum. Henricus Stephanus in *Poesi philosoph.* Interpres Theodoretici lib. 1 *Therapeuticae Græcæ*. vertit: *Ni speretis, quod sperare non est, nequaquam invenietis, quod inscrutabile, dubium, inaccessumque est.* Pandari porro dictum, quod paulo post addit, habes et p. 50. COLLECT. Theodoretici locus sic se habet, libri jam dicti p. 478: Καὶ ὁ Ἡράκλειτος πάλιν παρεγγυᾷ ξαναγεῖσθαι ὑπὸ τῆς πίστεως, οὕτως λέγων: Ἐάν μὴ ἐλπίζετε, ἀνέλπιστον οὐκ εὐρήσατε, ἀνεξευρήτητον ἔδν καὶ ἀπορον. *Ipse etiam Heraclitus hortatur, ut fidei ductum sequamur, sic loquens: «Nisi speretis, insperatum non invenietis, cum inscrutabile sit et inaccessible.»*

(71) *Ἐν τοῖς Νόμοις*. Platonis verba occurrunt in lib. v *De legibus*, p. 841: Ἀλήθεια δὴ πάντων μὲν ἀγαθῶν θεοῖς ἡγείται, πάντων δὲ ἀνθρώποις ἡς ὁ γενήσεσθαι μέλλον μακαριός τε καὶ εὐδαίμων ἐξ ἀρχῆς εὐθὺς μέτοχος εἶη, ἵνα ὡς πλείστον χρόνον ἀληθῆς ὢν διαβίῃ πιστὸς γάρ· ὁ δὲ ἀπιστος, ὃς πολλὸν ψεῦδος ἐκούσιον ὄτω δὲ ἀκούσιον, ἀνοὺς ὢν οὐδέτερον ζῆλωτόν. Ἄφελος γάρ δὴ πᾶς, ὃς γε ἀπιστος καὶ ἀμαθής. χρόνον δὲ προϊόντος γνωσθεῖς, εἰς τὸ μακαριόν γῆρας ἐρημίαν αὐτῷ πᾶσαν κατεσκευάσατο ἐπὶ τέλει τοῦ βίου, ὥστε ζῶντων καὶ μὴ ἐταίρων καὶ παιδῶν, σφεδρὸν ὁμοίως ὄρσανδν αὐτῷ γενέσθαι τὸν βίον. *Veritas profecto tum diis, tum hominibus dicitur est omnium bonorum. Cujus, qui felix beatusque futurus est, statim ab initio participes esse debet, ut in veritate plurimum tempus vitam agat. Fides hic certe est; infidus autem, qui sponte mentitur; qui vero non sponte, amens; quorum neutrum optabile est: nam et infidus et amens ab amicitia admodum alienus; ac procedente tempore cognitus, in tantam odiosam senectam ritæque termino solitudinem*

incidit, ut seu vivant, seu decesserint filii ac amici, pene similiter orbam vitam misere agat. Theodoretus, Clementis vestigiis insistens, libri superius dicti p. 483 ait: Προσγενομένη δὲ τῇ πίστει ἡ γνώσις, τελεσιουργεῖ τῆς ἀληθείας τὴν ἐπιστήμην· ὁ δὲ γε ταύτην κεκτημένος, δίκαιος καὶ τριστόλιος. Καὶ τοῦτο δὴ ὁ Πλάτων ἐν τοῖς Νόμοις δεδήλωκε. Τὸν μέλλοντα γάρ, φησὶ, μακαριόν καὶ εὐδαίμονα ἔσεσθαι τῆς ἀληθείας εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς μέτοχον εἶναι χρὴ, ἵν' ὡς ἐπὶ πλείστον χρόνον ἀληθῆς ὢν διαβίῃ. *Fidei autem adjuncta cognitio perficit scientiam veritatis: quam qui assequitur, felix nimirum et felicissimus est habendus. Hoc et Plato in suis Legibus ostendit: Oportere eum, qui beatus felixque futurus sit, etc.*

(72) *Ἄνοὺς ὢν, οὐ ζῶον οὐδ' ἕτερον οὖν ζῆλωτόν*. Scribendum e Platone, ἀνοὺς ὢν οὐδέτερον ζῆλωτόν· eo sensu, qui superius expositus est.

(73) *Ὅστε ἡ τοῦ*. Platonis verba occurrunt in principio *Politici*, pag. 529: Ἐ. Τί δ'; ὅστις βασιλεύοντι χώρας ἀνδρὶ παρανεῖν δεινός, ιδιώτης ὢν αὐτός, ἀρ' οὐ φήσομεν ἔχειν αὐτὸν τὴν ἐπιστήμην, ἣν ἔδει τὸν ἀρχοντα αὐτὸν κετεῖσθαι; Ν. Σ. Φήσομεν. Ἐ. Ἀλλὰ μὴν ἡ γε ἀληθινοῦ βασιλέως, βασιλική; Ν. Σ. Ναί. Ἐ. Ταύτην δὲ ὁ κεκτημένος, οὐκ, ἀν τε ἀρχῶν ἂν τε ιδιώτης ὢν τυγχάνη, πάντως κατὰ τὴν τέχνην αὐτὴν βασιλικὴς προσρηθήσεται; X. *Quid porro? si quis privatus regem civitatis admonere et instruere potest, nonne scientiam illam habere dicitur, qua polleat, qui regit, debet?* Ν. Σ. *Dicitur.* X. *Atqui veri regis scientia, regia disciplina est.* Ν. Σ. *Est.* X. *Quisquis ea præditus est, seu publico fungatur munere, sive privatus vivat, nonne omnino secundum hanc peritiam regis merito nuncupabitur?*

(74) *Χρηστοὶ*. A Christi nomine ad χρηστὸν sæpe allusum est ab antiquis Ecclesiæ scriptoribus. Conf. *Protrept.* pag. 56 edit. Paris., et quæ ibi adnotata sunt: et *Strom.* II, p. 168.

(75) *Ὡς οἱ*. Congruentior ordo est, ὡς βασιλικὸν οἱ τῷ ὄντι βασιλεῖ μεμελημένοι. SYLBURG. — Vel, ὡς τῷ ὄντι βασιλικὸν, οἱ τῷ β. μ., ut vere regales, qui regi curæ sunt. Conf. *Strom.* VI, pag. 896, *Strom.* VII, p. 743, 746, 750, edit. Paris.

quidem arte regalis recte appellabitur. Jam qui in Christum crediderunt, chresti, id est, *probi*, et sunt, et dicuntur: sicut ii, qui sunt vera regales, regi curæ sunt. Sicut enim sapientes sunt sapientia sapientes, et qui sunt iusti, jure iusti sunt; ita etiã sunt a Christo rege reges; et qui Christi sunt, sunt Christiani. Deinde inferius aperte subjungit: *Quod rectum est autem fuerit legitimum, et lex, cum natura sit recta ratio, neque in scriptis, neque in aliis continetur.* Et hospes Eleates virum regalem et politicum *legem animatam* pronuntiat. Talis autem est, qui legem quidem implet, *facit autem voluntatem patris* a, aperte in excelso aliquo ligno inscriptus, divinæ virtutis exemplar expositus iis, qui possunt perspicere. Sciunt autem Græci, ephorum Lacedæmoniorum scythalas fuisse lege in lignis inscriptas. Lex autem mea, ut prius dictum est, est et regia, et animata, et recta ratio: *Lex, quæ est rex omnium mortalium et immortalium*, ut canit Pindarus Bœotius. Spesippus autem in primo adversus Cleophontem, videtur dicere similia Platoni, sic scribens: *Si enim regnum res bona est, et sapiens solus est rex et princeps: lex cum sit recta ratio, bona fuerit.* Quæ quidem ita se habent. His convenientia statuunt philosophi Stoici, qui regnum, sacerdotium, prophetiam, legis ferendæ scientiam, divitias, veram pulchritudinem, nobilitatem, libertatem, soli sapienti tribuunt. *Fa-*

Α φοι τοῖς εἰσι σοφοί, καὶ οἱ νόμιμοι νόμο νόμιμοι οὕτως οἱ Χριστῶ βασιλεῖ βασιλεῖς, καὶ οἱ Χριστοῦ Χριστιανοί. Εἰθ' ὑποβάς, ἐπιφέρει σαφῶς· Τὸ μὲν ὄρθον (76) ἄν εἴη νόμιμον, καὶ νόμος φύσει ὡρ δ λόγος δ ὄρθος, καὶ οὐκ ἐν γράμμασιν, οὐδὲ ἐτέροις. Ὁ τε Ἐλεάτης ξένος τὸν βασιλικὸν καὶ πολιτικὸν ἄνδρα νόμον ἐμψύχον ἀποφαίνεται. Τοῦτο δὲ ὁ πληρῶν μὲν τὸν νόμον, ποιῶν δὲ τὸ θέλημα τοῦ Πατρὸς, ἀναγεγραμμένος δὲ ἀντικρυς ἐπὶ ξύλου (77) τινὸς ὑψηλοῦ, παράδειγμα θείας ἀρετῆς τοῖς διορθῶν δυναμένοις ἐκκείμενος. Ἰσασι δὲ Ἑλληνας τὰς τῶν ἐν Λακεδαίμονι ἐφόρων σκυτάλας, νόμο ἐπὶ ξύλων ἀναγεγραμμένας· ὁ δὲ ἐμὸς νόμος, ὡς προεξηρηται, βασιλικὸς τὲ ἐστί, καὶ ἐμψύχος· καὶ ὁ λόγος ὁ ὄρθος· Νόμος (78), ὁ πάντων βασιλεὺς, θνητῶν τε καὶ ἀθανάτων, ὡς ὁ Βοιωτῖος ἄδει Πίνδαρος. Σπεύσιππος (79) γὰρ ἐν τῇ πρὸς Κλεοφῶντα πρώτῃ τὰ ὅμοια τῷ Πλάτωνι εἰσχε διὰ τοῦτου γράφειν· Εἰ γὰρ ἡ βασιλεῖα σπουδαῖα, ὅ τε σοφὸς μόνος βασιλεὺς καὶ ἄρχων ὁ νομος, λόγος ὡρ ὄρθος, σπουδαῖος· ἃ καὶ ἐστίν. Τοῦτοις ἀκόλουθα οἱ Στωϊκοὶ (80) φιλόσοφοι δογματίζουσι, βασιλείαν, ἱερωσύνην, προφητείαν, νομοθετικὴν, πλοῦτον, κάλλος ἀγθινὸν, εὐγένειαν, ἐλευθερίαν, μόνῳ προσάπτοντες τῷ σοφῷ· ὁ δὲ δυσεύρετος πάνυ σφόδρα καὶ πρὸς αὐτῶν ὁμολογεῖται.

nobilitatem, libertatem, soli sapienti tribuunt. Fa-

CAPUT V.

Græcos e sacris scriptoribus plurima hausisse multis exemplis probat.

✕ Videntur ergo omnia, quæ prius dicta sunt, C dogmata, a magno Moyse Græcis esse tradita. Et omnia quidem esse sapientis per hæc docet: *Et quoniam misertus est mei Deus, mihi sunt omnia* b. Eum autem Deo esse amicum significat, dicens: *Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob* c. Horum enim unus quidem aperte vocatur *amicus* d: alius autem *videns Deum*, mutato nomine, dictus est; et Isaac, tanquam victimam consecratam allegorice innuens, sibi delegit, typum futuram salutaris œconomîæ. Et a Græcis celebratur Minos, qui novem annis

Πάντα τοῖνον τὰ προειρημένα φαίνεται παρὰ Μωϋσεως τοῦ μεγάλου ἐπὶ τοὺς Ἑλληνας διαθεσθῆαι δόγματα. Πάντα (81) μὲν οὖν τοῦ σοφοῦ ὑπάρχον διὰ τούτων διδάσκει· Καὶ διότι (82) ἠλέησέ με ὁ Θεός, ἐστί μοι πάντα· Θεοφιλῆ δὲ αὐτὸν μνησθεὶ λέγων· Θεός Ἀβραάμ, Θεός Ἰσαάκ, Θεός Ἰακώβ. Ὁ μὲν γὰρ φίλος ἀντικρυς κεκλημένος εὐρίσκεται· ὁ δὲ Ὀρῶν τὸν Θεόν (83), μετωνομασμένον δεῖκνυται· τὸν τε Ἰσαάκ, ὡς καθωστωμένον ἱερεῖον ἀλλογορήσας, ἐξελέξατο ἐαυτῷ, τύπον ἐσόμενον ἡμῖν ὁκονομίας σωτηρίου. Παρὰ τε Ἑλληνισιν ἄδεται ὁ Μίνως

✕ P. 439 ED. POTTER, 367-368 ED. PARIS. 16. d Jac. II, 23.

a Math. XXI, 51. b Gen. XXXIII, 41. c Exod. III,

(76) Τὸ μὲν ὁ. Horum verborum sensus exstat D Politici p. 552, 553.

(77) Ἐπὶ ξύλου. Respicit eorum morem, qui leges, quas promulgari vellent, in columnis ligneis, lapideisve, legendas omnibus exhibere solebant.

(78) Νόμος. Hanc Pindari sententiam superius laudavit Clemens Strom. I, p. 357.

(79) Σπεύσιππος. Is Platonis discipulus, et ex sorore nepos, post magistri sui mortem Platonice scholæ octo annos præluit. Conf. Diogenes Laertius.

(80) Στωϊκοί. Diogenes Laertius refert Stoicos statuisse, μόνους ἱερέας σοφοῦς· solos sapientes esse sacerdotes: lib. VII, seg. 119: μόνον τε ἐλευθέρων, eundem solum esse liberum, ibid. seg. 121: οὐ μόνον δὲ ἐλευθέρους εἶναι σοφοῦς, ἀλλὰ καὶ βασιλέας· . . . ὁμοίως δὲ καὶ ἀρχικοῦς, δικαστικοῦς τε, καὶ ἱστορικοῦς μόνους εἶναι· τῶν δὲ φαύλων οὐδένα· non modo autem liberos esse sapientes, sed etiam reges;

similiter ad magistratus, et judicia, et oratoriam, solos illos esse idoneos, neminemque malorum, ibid. seg. 122. Plutarchus De communibus notionibus adv. Stoicos: Μόνους βασιλεῖς, καὶ μόνους πλοῦστούς, καὶ καλοῦς· αὐτοῦς καὶ πολίτας, καὶ δικαστῆς μόνους. Solos reges, et solos divites, et pulchros: cives etiam, et iudices solos, sapientes suos existimavisse eos memorat. Conf. Stobæus Eclog. ethic. cap. 4, p. 170 et seq., et Clemens infra p. 405.

(81) Πάρτα. Similia superius dixit sub finem Protreplici, ubi conf. quæ a nobis adnotata sunt.

(82) Διδίτι. Hæc Jacobus ad Esavum loquitur, Gen. XXXIII, 41: Λάβε τὰς εὐλογίας μου, ἃς ἔνεγκά σοι· ὅτι ἠλέησέ με ὁ Θεός, καὶ ἐστί μοι πάντα. Conf. quæ infra dicit Clemens, p. 405 edit. Paris.

(83) Ὀρῶν τὸν Θεόν. Conf. quæ superius dicta sunt, Strom. I, pag. 234, et Pædag. I, cap. 5, p. 91 edit. Paris.

ἐνέλωρος (84) βασιλεύς, βασιστής Διός· ἀπρηκότων αὐτῶν ὅπως ποτὲ μετὰ Μωϋσέως διελέγετο ὁ Θεός, ὡς εἰ τις λαλήσαι πρὸς τὸν αὐτοῦ φίλον. Ἦν δ' οὖν ὁ μὲν Μωϋσῆς σοφός, βασιλεύς, νομοθέτης· ὁ Σωτὴρ δὲ ἡμῶν ὑπερβάλλει πᾶσαν ἀνθρωπίνην φύσιν· καλὸς μὲν ὡς ἀγαπᾶσθαι μόνος πρὸς ἡμῶν, τὸ καλὸν τὸ ἀληθινὸν ἐπιποθοῦντων· ἦν γὰρ τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν. Βασιλεύς (85) δὲ καὶ ὑπὸ παιδῶν ἀπειρῶν ἔτι, καὶ ὑπὸ Ἰουδαίων ἀπιστοῦντων καὶ ἀγνοοῦντων ἀναγρησόμενος, καὶ πρὸς αὐτῶν προφητῶν ἀνακηρυττόμενος δεικνύται. Πλούσιος δὲ εἰς τοσοῦτον, ὡς πᾶσαν τὴν γῆν, καὶ τὸ ὑπὲρ γῆς καὶ ὑπ' αὐτὴν χρυσίον, ὑπερηφάνησεν σὺν καὶ δόξῃ πάσῃ διδόμενα αὐτῷ πρὸς τοῦ Ἀντικειμένου (86). Τί δεῖ λέγειν, ὡς μόνος ὁ ἀρχιερεὺς, ὁ μόνος ἐπιστήμων (87) τῆς τοῦ Θεοῦ θεραπεΐας; Βασιλεὺς εἰρήνης, Μελχισεδέκ, ὁ πάντων ἰκανώτατος ἀρηγεῖσθαι τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους· νομοθέτης δὲ, ὡς ἂν διδοῦς τὸν νόμον ἐν τῷ στόματι τῶν προφητῶν, τὰ τε πρακτέα καὶ μὴ, σαφέστατα ἐντελλόμενός τε καὶ διδάσκων. Τίς δ' ἂν τοῦτου εὐγενέστερος, οὐ μόνος πατήρ ὁ Θεός; Φέρε ἔη καὶ Πλάτωνα τοῖς αὐτοῖς ἐπιβάλλοντα παραστησόμεθα δόγμασιν· πλούσιον μὲν τὸν σοφὸν εἰρηκεν ἐν τῷ Φαίδρῳ (88), Ὁ φίλε (89) Πᾶν, λέγων, καὶ ὅσοι ἄλλοι τῆδε θεοί, δοίτε μοι καλῶ γενέσθαι τὰνδοθεῖν· ἔξωθεν δὲ ὅσα ἔχω, τοῖς ἐντός εἶναι μοι φίλα· πλούσιον δὲ νομίζοιμι τὸν σοφόν! Καταμεφόμενος δὲ ὁ Ἀθηναῖος ξένους τῶν οἰομένων πλουσίων εἶναι τοὺς πολλὰ κεκτημένους χρήματα, ὡδε λέγει· Πλουσίους (90) δ' αὐτὸν σοφῶρα εἶναι κάγαθούς (91) ἀδύνατον, ὅς γε δὴ πλουσίους οἱ πολλοὶ καταλέγουσι· λέγουσι δὲ τοὺς κεκτημένους ἐν ἀλλοῖς τῶν ἀνθρώπων πλεῖστον (92) νομίσματος ἀξία κτήματα· ἃ καὶ κακός τις κέκτηται (93). Τοῦ πιστοῦ (94) ὅλος ὁ κόσμος τῶν χρημάτων, ὁ Σολομών λέγει· τοῦ δὲ ἀπιστοῦ οὐδὲ ὀβολός. Πιστέον οὖν πολλῶ μᾶλλον τῇ Γραφῇ, λεγοσῆ, θᾶττον κήμηλον διὰ τρυπήματος βελόνης διελεύσεσθαι, ἢ πλουσίον φιλοσοφεῖν· μακαρίζει δ' ἔμπαλιν τοὺς πένητας, ὡς συνῆκε (95) Πλάτων, λέγων· Περὶ τῶν δὲ ἡγήτορον οὐ τὸ τὴν οὐσίαν ἐλάττω ποιεῖν, ἀλλὰ τὸ τὴν ἀπιστίαν πλεῖω· οὐ γὰρ πε-

regnavit, et familiariter cum Jove est versatus, cum audivissent, quod Deus cum Moysse loquebatur, ut si quis cum suo amico loqueretur *. Erat autem Moyses quidem sapiens, rex, legislator. Servator autem noster humanam omnem naturam superat; adeo quidem pulcher, ut a nobis solus ametur, qui veram desideramus pulchritudinem : erat enim lux vera b. Rex autem et a pueris imperitis, et a non credentibus Judæis et ignorantibus vocatus, et ab ipsis prophetis prædicatus ostenditur. Adeo autem dives, ut omnem terram, et quod super terram, et sub terra est aurum, quæ ei cum omni gloria ab Adversario dabantur, despexerit. Quid attinet dicere, quod sit solus pontifex, qui solus Dei cultus tenet scientiam? Rex pucis, Melchisedech c, qui solus est vel omnium aptissimus, ut præsit humano generi. Legislator autem, ut qui dat legem in ore prophetarum, quæ sunt agenda, et quæ non, apertissime præcipiens et docens. Quis autem eo nobilior, cujus solus pater est Deus? Age vero, ostendamus Platonem quoque eisdem suffragari dogmatibus. Sapientem in Phædro quidem dixit esse divitem, dicens : O dilecte Pan, et quicumque alii dii hic adestis, date mihi, ut pulcher intus efficiar; et quæcunque extrinsecus habeo, intrinsecis sint amica; divitem autem sapientem solum existimem! Hospes autem Atheniensis eos reprehendens, qui existimabant illos esse divites, qui multas possident pecunias, sic dicit : Ut autem valde sint divites simul et probi, nequit fieri : dico autem divites, ut vulgus existimat, asserens eos esse divites, qui pauci e multis maximi pretii possessiones possident, quas etiam possit malus quilibet possidere. Fidelis est totus mundus pecuniarum, ait Salomon, infidelis autem ne obolus quidem. Multo ergo magis Scripture credendum est, quæ dicit fore ut celerius camelus per foramen acus transeat, quam ut dives d philosophetur. Contra autem pauperes beatos e censet, quemadmodum Plato intellexit, dicens : Pauper autem fieri est existimandus, 159 non cujus pecuniæ facultates minuuntur, sed cujus insatietas augetur. Non est enim paupertas, pecuniæ paucitas, sed insa-

✠ P. 440 ED. POTTER, 569 ED. PARIS. * Exod. xxxiii, 11. b Joan. i, 9. c Hebr. vii, 2. d Matth. xix, 24. e Matth. v, 3.

(84) Ἐννέωρος. Homerus Odys. I, vers. 178, Creteæ incolas describens, ait : Τοῖσι δ' ἐνὶ Κνωσῶδος, μεγάλη πόλις· ἔνθα τε Μίνως Ἐννέωρος βασιλεὺς, Διὸς μεγάλου βασιστής. Inter hos est Cnossus, magna urbs : ubi Minos Per novem annos regnavit, Jovis magni confabulator. (85) Βασιλεύς. Respiciat Math. xxi, 9, 10; Marc. xi, 9, 10, vel Luc. xix, 38. (86) Ἀντικειμένου. Hoc est Satanæ : nam Ἰωσὴφ ἐστὶ ἀντιδικός, adversarius. Barnabas cap. 2 : Cum sint ergo dies nequissimi, et Contrarius habeat hujus sæculi potestatem. Respiciat autem Clemens Math. iv, 8, 9, 10. (87) Ὁ μόνος ἐπιστ. Hæc Stoicorum verba sunt : qui εὐσέβειαν, teste Luertio lib. vii, seg. 119, definiabant ἐπιστήμην θεῶν θεραπεΐας. Eamdem definitionem memorant etiam Sextus Empiricus Adv. Mathematicos p. 350, Stobæus in Eclogis ethicis, et

Suidas v. Εὐσέβεια. (88) Φαίδρω. Hæc sub finem Phædri profert Socrates, p. 1245. (89) Ὁ φίλε. Ὁ φίλε Πᾶν τε, καὶ ἄλλοι ὅσοι τῆδε ὁ. Plato. Mox, τᾶξωθεν pro ἔξωθεν, et φίλια pro φίλα. Ibid. (90) Πλουσίους. Hæc occurrunt sub finem lib. v De legibus, pag. 849. (91) Σφοδρῶ εἶναι κάγαθούς. Σφοδρᾶ καὶ ἀγαθ. Plato. (92) Πλεῖστον. Hæc vox a nonnullis Platonis editionibus perperam abest. (93) Κέκτηται. Malim κέκτητ' ἂν, quod habet Plato. (94) Τοῦ π. Hanc sententiam Clemens ex apocrypho quodam libro sumpsisse videtur. (95) Ὡς συνῆκε. Legi potest etiam, ὅς συνῆκε, quod intellexit. Mox, vulg. Platonis ed. lib. v De legib. μὴ τὸ τὴν προ οὐ τὸ τ. SYLBURG.

tictas : quæ si recesserit, qui bonus. est, dives quæque fuerit. Et in Alcibiade, rem quidem servilem dicit esse vitium, virtutem vero rem liberalem.

Tollite, inquit, a vobis jugum grave, et sumite leve ^a, ait Scriptura : quemadmodum vocant etiam poetæ jugum servile. Et illud : Venundati estis peccatis vestris, iis, quæ prius dicta sunt, convenit. Omnis ergo, qui facit peccatum, servus est; qui est autem servus, non manet in domo in æternum. Si autem filius vos liberaverit, liberi eritis, et veritas liberabit vos ^b. Pulchrum autem esse sapientem, non alia ratione dicit hospes Atheniensis, quam si quis affirmet, quosdam esse justos, etsi sint deformes corpore : nec sane male id diceret, ea ratione pulchros esse asserens, quatenus justis moribus præditi sunt. Et, species ejus deficiebat præter omnes filios hominum ^c, prædixit prophetia. Plato autem sapientem dixit regem in Politico, ut prius jam dictum est. His autem demonstratis, revertamur ad susceptam de fide orationem. Jam vero Plato quoque plena ostendit demonstratione, quod ubique fide opus sit, celebrans simul pacem : Fidelis enim et sincerus in seditionibus nunquam fuerit absque omni virtute. Pugnares autem sunt et in bello mori volunt permulti mercenarii, quorum plerique fere omnes sunt audaces et injusti, insolentes et prudentiæ expertes, paucis admodum exceptis. Si hæc autem recte dicuntur, quivis legislator, a quo est aliqua utilitas, ad maximam virtutem maxime respi-

ria ποτέ ἢ ὀλιγοχρηματία, ἀλλ' ἢ ἀπληστία (96) ἢς φροῦδος ὁ ἀγαθὸς ὢν, καὶ πλοῦσις γ' ἄρ' εἴη. Ἐν τε τῷ Ἀλκιβιάδῃ (97) δουλοπρεπὲς μὲν τῆ κακίαν προσαγορεύει, ἐλευθεροπρεπὲς δὲ τὴν ἀρετὴν. Ἀρατε (98), φησὶν (99), ἀφ' ἑμῶν τὸν βαρὺν ζυγόν, καὶ λάβετε τὸν ἥπιον, ἢ Γραφὴ φησι· καθάπερ καὶ οἱ ποιητὰ δούλειοι καλοῦσι ζυγόν (1). Καὶ τὸ, Ἐπράθητε (2) ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν, τοῖς προσηρημένοις συνάδει. Πᾶς μὲν οὖν ὁ ποιῶν τὴν ἀμαρτίαν δούλος ἐστίν· ὁ δὲ δούλος, οὐ μένει ἐν τῇ οἰκίᾳ (3) εἰς τὸν αἰῶνα. Ἐὰν δὲ ὁ υἱὸς ὑμᾶς ἐλευθερώσῃ, ἐλευθεροὶ ἔσεσθε, καὶ ἡ ἀλήθεια ἐλευθερώσει ὑμᾶς. Καλὸν δ' αὖ εἶναι τὸν σοφόν, ὁ Ἀθηναῖος ξένος (4) ὠδὶ λέγει, ὡς εἰ τις δυσχερῆ ζοίτο εἶναι τοὺς δικαίους, ἂν καὶ τυγχάνωσιν ἦτες ἀσχοροὶ τὰ σώματα· κατὰ γε τὸ δικαίωτατον ἦθος, ταῦτ' ἂν καλοῦς εἶναι σχεδὸν οὐδεὶς ἂν λέγων οὕτω, πλημμελῶς δόξειεν λέγειν· καὶ, τὸ εἶδος (5) αὐτοῦ ἐκλείπον παρὰ πάντας τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων ἦν, ἢ προφητεία προηγόρευσε. Πλάτων δὲ βασιλέα τὸν σοφὸν εἰρηκὸν ἐν τῷ Πολιτικῷ· καὶ πρόκειται (6) ἡ λέξις. Τούτων δὲ ἐπιδειγμένον, ἀναδράμωμεν αὖθις ἐπὶ τὸν περὶ τῆς πίστεως λόγον. Ναὶ μὴν μετὰ πάσης ἀποδείξεως ὁ Πλάτων, ὅτι πίστεως χρεῖα πανταχοῦ, ὠδὲ πως παρίστησιν, ἐξυμῶν ἅμα τὴν εἰρήνην· Πιστὸς (7) μὲν γὰρ καὶ ὑγιὲς ἐν στάσεσιν οὐκ ἂν που γένοιτο ἄνευ ξυμπάσης ἀρετῆς· μαθητικοὶ δὲ καὶ ἐθελονταὶ ἀποθνήσκουσιν ἐν πολέμῳ τῶν μισθοφόρων εἶναι (8) ἀμύπολλοι

✕ P. 441 ED. POTTER. • Matth. xi, 28, 29, 30. ^b Joan. viii, 52, 54, 55, 56. ^c Isa. lxxiii, 5.

(96) Οὐ γὰρ περιτὰ ποτέ ἢ ὀλιγοχρηματία, ἀλλ' ἢ ἀπληστία. Ita edidimus, cum ante legeretur, οὐ γὰρ ποτε ἢ ὀλιγοχρηματία· quemadmodum adhuc in Sylburgiana legitur. HEINSIUS.

(97) Ἀλκιβιάδῃ. Sub finem Alcibiadis primi, p. 450, hæc loquuntur Socrates et Alcibiades : Σ. Πρέπει ἄρα τῷ κακῷ δουλεύειν· ἄμεινον γάρ. Α. Ναί. Σ. Δουλοπρεπὲς ἄρα ἡ κακία. Α. Φαίνεται Σ. Ἐλευθεροπρεπὲς δὲ ἡ ἀρετή. Α. Ναί. Σ. Decet itaque malum servire : melius enim Α. Ita est. S. Servilis.. pravitas. Α. Apparet. S. Liberalis autem virtus. Α. Decet.

(98) Ἀρατε. Respicit Matth. xi, 28, 29, 30.

(99) Φησὶν. Redundat hæc vox, ut quandoque etiam alias. Nisi potius e præced. sententia irrepisset putanda sit.

(1) Δούλειοι... ζυγόν. Phrasis poetis familiaris. Lycophrōn noster Cassandrar̄ vers. 504 :

.... ἢ μόνη ζυγόν
Δούλειοι ἀμφήριστοι Ἀκταίων λύκοι.
.... cui soli jugum,
Servile imposuerunt Attici lupi.

(2) Ἐπράθητε. Respicere videtur Rom. vii, 14 : Ἐγὼ δὲ σαρκικός εἰμι, πεπραμένος ὑπὲρ τὴν ἀμαρτίαν. Quæ sequuntur e Joannis Evangelio διὰ μνήμης recitat auctor.

(3) Οἰκία. Flor. edit. οἰκία, minus apte. Nostra lectio petita est ex Joan. viii. SYLBURG.

(4) Ὁ Ἀθηναῖος ξένος. Is scilicet, quem Plato in libris De legibus introduxit cum Socrate loquentem.

(5) τὸ εἶδος. τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον, καὶ ἐκλείπον παρὰ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων, Isa. lxxiii, 5. Quæ verba de Christo secundum litteram interpretantur, cum alii ex antiquis Patribus, tum etiam Clemens noster Strom. iii, p. 470, et Pedaq. lib. iii sub finem cap. 1, ubi quæ adnotata sunt, conferri poterunt.

(6) Πρόκειται. Nempe pag. 366 edit. Paris.

(7) Πιστός. Hæc clarius intelligi poterunt integra Platonis sententia perlecta : quæ lib. i De legibus, p. 772 sic se habet : Ἡμεῖς δὲ γε ἀγαθῶν ὄντων τούτων, ἐτι φαμὲν ἀμεινούς εἶναι καὶ πολὺ τοὺς ἐν τῷ μεγίστῳ πολέμῳ γιγνομένους ἀρίστους διαφανῶς· Ποιητὴν δὲ καὶ ἡμεῖς μάρτυρα ἔχομεν τὸν Θεότινον, πολίτην τῶν ἐν Σικελίᾳ Μεγαρέων· ὃς φησι· Πιστὸς ἀνήρ χυρσοῦ τε καὶ ἀργύρου ἀντερύσασθαι

ἄξιός ἐν χαλεπῇ, Κύρρε, διχαστασίῃ.

Τούτων δὲ φαμὲν ἐν πολέμῳ χαλεπωτέρῳ ἀμεινονα ἐκείνου κάμπολο γίγνεσθαι, σχεδὸν ὅσον ἀμεινῶν δικαιοσύνη καὶ σωφροσύνη καὶ φρόνησις εἰς ταῦτ' ἐλθοῦσα μετ' ἀνδρείας. Πιστὸς μὲν γὰρ καὶ ὑγιὲς ἐν στάσεσιν οὐκ ἂν ποτε γένοιτο, ἄνευ ξυμπάσης ἀρετῆς· διαβάντες δ' εὐ καὶ μαχόμενοι ἐθέλοντες ἀποθνήσκουσιν ἐν τῷ πολέμῳ, φράζει Τύρταιος, τῶν μισθοφόρων εἰσι κάμπολλοι, ὧν οἱ πλείστοι γίγνονται θρασεῖς καὶ ἄδικοι καὶ ὑβριστὰι, καὶ ἀφρονέστατοι σχεδὸν πάντων, ἐκτὸς δὲ τινῶν μάλα ὀλίγων. Nos autem cum hi præstantes sint, longe præstantiores eos existimamus, qui maximo in bello præstant. Testemque et nos poetam habemus Theognin, Megarensium civem ex Sicilia, qui ait :

Argento fuerit fulvo æquiparandus et auro
Fidus in insana seditione manens.

Hunc itaque dicimus in gravissimo bello, tanto illi esse meliorem, quanto sola fortitudine melior est iustitia, et temperantia, et prudentia, et prudentia conjuncta. Nemo enim integer et fidelis sine omnium virtutum numero in seditionibus reperiri poterit. Multi autem etiam mercenarii, inquit Tyrtæus, reperiuntur, qui æterno in bello intrepide pugnant : quorum plurimi feroces, injurii, contumeliosi, et omnium amantissimi, paucis quidem exceptis.

(8) Ἐτραί. Scirendum e Platone eisd.

ὡν πλεῖστοι γίνονται θρασεῖς καὶ ἄδικοι, ὕβρι-
 cial τε καὶ ἄφρονες, ἐκτός δὴ τινῶν μάλα ἐλι-
 γων. Εἰ δὴ ταῦτα ὀρθῶς λέγεται, πᾶς νομοθέτης,
 οὐ καὶ συμμικρὸν ὄφελος, παρὰ τὴν (9) μείστην
 ὑπερὴν ἀποβλέπων, μάλιστα σταθῆσεται τοῦς
 νόμους (10). Αὕτη δὲ ἐστὶ πιστότης· ἥς κατὰ
 πάντα καιρὸν χρῆζομεν, ἐν τε εἰρήνῃ καὶ παντὶ πο-
 λέμῳ, κὰν τῷ ἄλλῳ σύμπαντι βίῳ· συλλαβοῦσα γὰρ
 εἴκει τὰς ἄλλας περιέχειν. Τὸ δὲ ἄριστον (11) οὐθ' ὁ
 πόλεμος, οὔτε ἡ στάσις· ἀπευκτόν γὰρ τὸ δεη-
 θῆναι τούτων· εἰρήνη δὲ πρὸς ἀλλήλους ἅμα
 καὶ φιλοφροσύνη τὸ κράτιστον. Ἐκ δὴ τούτων
 καταφαίνεται μείστη μὲν εὐχή, τὸ εἰρήνην ἔχειν,
 κατὰ Πλάτωνα· μείστη δὲ ἀρετῶν μήτηρ, ἡ πίστις.
 Εἰκότως οὖν εἰρήνη παρὰ τῷ Σολομῶντι· *Σοφία* (12)
 ἐν στόματι πιστῶν. Ἐπεὶ καὶ Ξενοκράτης ἐν τῷ
 Περὶ φρονήσεως τὴν *σοφίαν ἐπιστήμην τῶν πρώ-
 τῶν αἰτίων καὶ τῆς νοητῆς οὐσίας ἐστὶν* φησι τὴν
 φρόνησιν ἡγεύμενος διττῆν· τὴν μὲν πρακτικὴν,
 τὴν δὲ θεωρητικὴν· ἦν δὴ σοφίαν ὑπάρχειν ἀνθρω-
 πίνην. Διόπερ ἡ μὲν σοφία φρόνησις, οὐ μὴν πᾶσα
 φρόνησις σοφία. Δέδεικται δὲ τῆς τῶν ὄλων ἀρχῆς
 ἐπιστήμη πιστῆ, ἀλλ' οὐκ ἀπόδειξις (13) εἶναι. Καὶ
 γὰρ ἄτοπον τοὺς μὲν Πυθαγόρου τοῦ Σαμίου ζηλωτάς,
 τῶν ζητουμένων τὰς ἀποδείξεις παραιτουμένους, τὸ
 αὐτὸς ἔφα (14), πιστῶν ἡγεῖσθαι, καὶ ταύτη ἀρκεί-

A ciens, feret leges. Ea est autem fidelitas: qua in
 omni tempore opus habemus, et in pace, et in
 bello, et in alia universa, denique, vita: ea quippe
 alias simul omnes videtur continere. Quod optimum
 est autem, non est bellum, nec seditio: iis enim
 opus habere deprecandum fuerit. Pax autem inter se
 invicem, et benevolentia, res est longe optima. Ex
 his quidem constat, maxime esse optandum pacem
 habere, ex Platonis sententia: maximam autem
 matrem virtutum esse fidem. Merito ergo dictum
 est apud Salomonem: *Sapientia est in ore fide-
 lium* a. Nam Xenocrates quoque, in libro *De pru-
 dentia*, sapientiam dicit esse scientiam primarum
 causarum, et essentia, quæ percipitur intelligentia:
 existimans esse duplicem prudentiam, unam qui-
 dem, quæ versatur in agendo; alteram quæ in con-
 templando, quam quidem esse dicit humanam sap-
 ientiam. Quocirca sapientia quidem est prudentia,
 sed non quævis prudentia est sapientia. Ostensum
 est autem, principium universorum per fidem sciri,
 non autem per demonstrationem. Absurdum enim
 fuerit, Pythagoræ quidem Samii sectatores, reje-
 ctis eorum, quæ quærebantur, demonstrationibus,
 illud, *Ipsè dixit*, fidem facere arbitrari, et ad ea,
 quæ audierunt, confirmanda ✕, hanc vocem satis
 esse ducere; eos autem, qui contemplandæ veritatis

✕ P. 442 ED. POTTER, 539- 570 ED. PARIS. a Eccl. xv, 40.

(9) *Παρά*. Scribendum e Platone πρὸς τ. Sunt enim hæc etiam e Platone sumpta, qui post verba jam posita, sic pergit: Ποῦ δὴ τελευτᾷ νῦν ἡμῶν ὅτις ὁ λόγος; καὶ τί φανερόν ποτε ποιῆσαι βουλή-
 βεις, λέγει ταῦτα; ὅηλον, ὅτι τότε, ὡς παντὸς μά-
 λιν καὶ ὁ πῆδε παρὰ Διὸς νομοθέτης, πᾶς τε, οὐ καὶ
 συμμικρὸν ὄφελος, οὐκ ἄλλο ἢ πρὸς τὴν μείστην ἀρε-
 τὴν βλέπων ἀεὶ, θῆσει τοὺς νόμους. Ἔστι δὲ, ὡς
 φησι Θεόγνις, αὕτη πιστότης ἐν τοῖς δεινοῖς· ἦν
 ὑκασισύνην ἄν τὴν τελείαν ὀνομάσειεν. Quorsum
 hæc? quidque ex his declaratum esse voluit, cum
 hæc dixit? Quod videlicet omnino, tam ille, qui leges
 hic ab Jove dedit, quam alius omnis legislator,
 si quid modo profuturus esset, ita leges condet, ut non
 ad aliud, quam ad amplissimam virtutem, semper
 respiciat. Est autem, ut inquit Theognis, fides illa,
 quæ maxime in periculis luceat: quam justitiam per-
 fectam quis nominabit.

(10) *Σταθῆσεται τοῦς νόμους*. Auctor videtur scripsisse σταθῆσεται· pro quo vulg. edit. Platonis habet στήσει. SILBURG.—Vel θῆσει.

(11) *Τὸ δὲ ἄριστον*. Hæc etiam Platonis sunt, quæ quo clarius intelligi possint, ex libri jam dicti p. 771 integram ejus sententiam apposuisse, haud abs re fuerit: Τὸ γὰρ μὴν ἄριστον οὔτε ὁ πόλεμος, οὔτε ἡ στάσις· ἀπευκτόν δὲ τὸ δεηθῆναι τούτων· εἰρήνη δὲ πρὸς ἀλλήλους ἅμα καὶ φιλοφροσύνη. Καὶ δὴ καὶ τὸ νικᾶν, ὡς εἴκειν, αὐτὴν αὐτῆν πόλιν οὐκ ἦν τῶν ἀρίστων, ἀλλὰ τῶν ἀναγκαίων· ὁμοίον ὡς εἰ κάμων σῶμα, λατρικῆς καθάρσεως τυχόν, ἡγοῦτό τις ἄριστα πράττειν τότε, τῷ δὲ μὴδὲ τοπαράπαν δεθῆντι σώματι μὴδὲ προσέχοι τὸν νοῦν. Atqui optimum, nec bellum, nec seditio est; omnes enim deprecantur, nequid horum sibi inendum sit; sed pax, mutuaque benevolentia. Sed neque victoria illa, qua civitas ipsa seipsam superat, optimum quiddam est, sed necessarium potius. Putare autem optimum civitatis statum in pugnando et vincendo consistere, simile est ac si quis optime cum ægrotante aji putet, dum curatur; de eo vero ne cogitet quidem, qui nunquam ægrotaverit.

(12) *Σοφία*. Est in Ecclesiastici cap. xv, v. 40, unde hoc fortasse Clemens: *Sapientia enim astabit eam illi. In quem locum scribens C. Jansenius, relativum putat referendum ad laudem, et non ad sapientiam, quod Græca habeant: Ἐν γὰρ σοφία ῥηθῆσεται αἶνος, καὶ ὁ Κύριος εὐδώσει αὐτόν. In sapientia enim dicetur laus, et Dominus prosperabit illam. At Dionysius Carthusianus et N. Lyranus utrumque membrum, quod sequitur, referunt ad sapientiam, et exponunt: Sapientiam augebit suo laudatori fideli. Clemens videtur editionem legisse, quam secutus est auctor Vulgatæ. Sic in præcedenti versu παρὰ Κυρίου ἀπεστάλη, alius ad laudem, alius ad sapientiam refert. Similis est ille locus c. 34: Sapientia in ore fidelis complanabitur. Gr., Σοφία στόματι πιστῷ τελεῖται. Sapientia ori fideli consummatio. COLLECT.*

(13) *Πιστῆ, ἀλλ' οὐκ ἀτ*. Legendum πιστῆ, quod suaderi potest, demonstrari non potest. Vide p. 365. Lowth. — Sed πιστῆ cum hoc loco, tum etiam p. 365 edit. Paris. vera lectio esse videtur, et eo sensu accipi debere, quem in Latina versione expressimus.

(14) *Αὐτὸς ἔφα*. Hoc dictum Laertius lib. viii seq. 46, a Pythagora Zacynthio manasse tradit: Τρίτος, Ζακύνθιος, οὐ φασιν εἶναι τὰ πρόρρητα τῆς φιλοσοφίας, αὐτῶν διδάσκαλος· ἐφ' οὗ καὶ τὸ Αὐτὸς ἔφα παροιμιακὸν εἰς τὸν βίον ἦλθε. Tertius, Zacynthius, cuius esse aiunt philosophiæ arcana, eorum præceptor; sub quo item proverbiale illud: *Ipsè dixit* in vitam manavit. Suidas id Pythagoræ Samio tribuit, in v. Αὐτὸς ἔφα· a quo prolatum fuisse refert, cum a Deo se sua dogmata accepisse jaclaret, Αὐτὸς ἔφα, q. d. οὐκ ἐμὸς, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ λόγος ἐστίν· non meus, sed ipsius Dei sermo est. Plerique autem a Pythagoræ Samii discipulis de suo magistro dici solitum memorant, ut Cicero lib. i *De natura deorum*, Quintilianus *Institut. orat.* lib. xi, c. 1, Hermias in *Irrisione gentilium philosophorum*, Origenes lib. i *Contra Celsum*, Gregorius

tenentur desiderio, fide digno magistro, soli Servatori Deo, fidem non habere, sed velle eorum, quæ dicuntur, probationes ab eo exigere. Ille autem, qui habet aures ad audiendum, audiat ^a, dicit. Et quis is? Dicit Epicharmus: *Mens videt, mens audit: reliqua autem sunt surda et cæca*. Aliquos incredulos arguens Heraclitus, dicit: *Audire nescientes, nec dicere*. Adjutus utique a Salomone dicente: *Si dilexeris audire, suscipies: et si inclinaveris aurem tuam, eris sapiens* ^b.

Α σθαί μόνη τῆ φωνῆ πρὸς τὴν βεβαίωσιν ὧν ἀπὸ κλάσιν· τοὺς δὲ τῆς ἀληθείας φιλοθέαμονας, ἀπιστεῖν ἐπιχειροῦντας ἀξιοπίστῳ διδασκάλῳ, τῷ μόνῳ Σωτῆρι Θεῷ, βασάνους τῶν λεγομένων ἀπαιτεῖν παρ' αὐτοῦ. Ὁ δὲ, ὁ ἔχων ὄψα ἀκούειν ἀκούεται, λέγει. Καὶ τίς οὗτος; Ἐπιχάρμος εἰπάτω· Νοῦς (15) ὄρῃ, τοὺς ἀκούει· τὰ δ' ἄλλα, κωφὰ καὶ τυφλά. Ἀπίστους εἶναι τινὰς ἐπιστύφων Ἡράκλειτός φησιν· Ἀκούσαι οὐκ ἐπιστάμενοι, οὐδ' εἰπεῖν· ὠφέληθεις δὲ πούθεν παρὰ Σολομῶντος· Ἐὰν ἀγαπήσῃς ἀκούειν, ἐκδέξῃ καὶ ἐὰν κλίνης τὸ οὖς σου, σοφὸς ἔσῃ.

CAPUT VI.

De fidei præstantia et utilitate.

Domine, quis credidit auditui nostro? inquit B Isaias ^c. *Fides enim est ex auditu: auditis autem per verbum Dei, inquit Apostolus. Quomodo ergo invocabunt, in quem non crediderunt? Quomodo autem credent ei, quem non audierunt? Quomodo autem audient sine prædicante? Quomodo autem prædicabunt, nisi missi fuerint? Quemadmodum scriptum est: Quam speciosi pedes evangelizantium bona* ^d! Vides, quomodo per auditum, et prædicationem apostolorum, fidem ad verbum Domini et Filium Dei attollit? Nondum intelligimus demonstrationem esse verbum Domini. Quemadmodum ergo sphaeræ lusus non solum dependet ab eo, qui mittit ex arte sphaeram, sed alium etiam requirit, qui illam numero excipiat, ut ex sphaeræ legibus peragatur ludī exercitatio: ita etiam doctrina tum demum fide digna esse cernitur, quando fides eorum, qui audiunt, quæ est ars, ut ita dicam, naturalis, ad eam descendam confert. Haud aliter adjuvat etiam terra fertilis ad seminum dejectionem. Neque enim optimæ doctrinæ est aliqua utilitas, nisi qui discit, probe eam suscipiat; neque prophetiæ, nisi morem gerant,

Κύριε, τίς ἐπίστευσεν τῇ ἀκοῇ ἡμῶν; Ἠσαίας φησὶν· Ἡ μὲν γὰρ πίστις ἐξ ἀκοῆς· ἡ δὲ ἀκοὴ διὰ ῥήματος Θεοῦ, φησὶν ὁ Ἀπόστολος· Πῶς οὖν ἐπικαλέσονται, εἰς ὃν οὐκ ἐπίστευσαν; Πῶς δὲ πιστεύσουσιν, οὐδ' οὐκ ἤκουσαν; Πῶς δὲ ἀκούσουσι χωρὶς κηρύσσοντος; Πῶς δὲ κηρύξουσιν, ἐὰν μὴ ἀποσταλώσῃ; Καθὼς γέγραπται· Ὡς ὄψοι οἱ πόδες τῶν εὐαγγελιζομένων τὰ ἀγαθὰ (16); Ὅρῃς, πῶς ἀνάγει τὴν πίστιν δι' ἀκοῆς καὶ τῆς τῶν ἀποστόλων κηρύξεως ἐπὶ τὸ ῥῆμα Κυρίου καὶ τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ; Οὐδέπω (17) συνειλημὲν ἀποδείξιν εἶναι τὸ ῥῆμα Κυρίου. Ὡσπερ οὖν τὸ σφαίριον οὐκ ἐκ τοῦ κατὰ τέχνην πέμπτου τὴν σφαίραν κηρύττει μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ εὐρύθμου; ἀποδεχομένου προσδαῖ αὐτῷ, ἵνα δὴ κατὰ νόμους τοὺς σφαιρητικούς τὸ γυμνάσιον ἐκτελήται· οὕτω καὶ τὴν διδασκαλίαν ἀξιοπίστον εἶναι συμβέβηκεν, ὅταν ἡ πίστις τῶν ἀκροωμένων, τέχνη τις, ὡς εἰπεῖν, ὑπάρχουσα φυσικῆ, πρὸς μάθησιν συλλαμβάνει. Συνεργεῖ οὖν καὶ ἡ γόνιμος (18) ὑπάρχουσα πρὸς τὴν τῶν σπερμάτων καταβολὴν· οὕτε γὰρ τῆς ἀρίστης παιδεύσεως θεαλῆς τι ἄνευ τῆς τοῦ μανθάνοντος παραδοχῆς, οὕτε μὴν

^a Matth. xi, 15, et sæpe alias. ^b Eccli. vi, 54. ^c Isa. liii, 1. ^d Rom. x, 17, 14, 15.

Nozianzenus invectiva 4 in Julianum, Cyrillus lib. iii *Comment. in Isai.*, cap. xxxii, et, alios ut præteream, Theodoretus serm. 4, ubi Clementis nostri sensum hoc modo expressit: Πυθαγόρας νόμον ἐπεθεῖκε τοῖς φοιτηταῖς πενταετη χρόνον σιγὴν ἄγειν, καὶ μόνον ἐπέχειν τῷ λόγῳ τὰς ἀκοάς, ἵνα ἀναμφισβήτητως καὶ ἀμαχητῶς δέχωνται τὰ λεγόμενα, πιστεύοντες οὕτως ἔχειν, καὶ μὴ πολυπραγμονοῦντες ὡς ἐνδοιάζοντες· τῷ τοι καὶ οἱ ἐκεῖνον διαδεξάμενοι, εἰ τις ἐπήτησε τῶν λεγομένων ἀποδείξιν, αὐτὸς ἔφα λέγειν εἰώθεσαν, πάσης ἀποδείξεως ἰσχυροτέραν καὶ εἶναι νομίζοντες, καὶ ἔχειν κελεύοντες τὴν Πυθαγόρου φωνήν. Εἰ δὲ ἀποχρᾶν εἰς πίστιν ἐνόμιζον καὶ οἱ λέγοντες καὶ οἱ ἀκούοντες τοῦ Πυθαγόρου εἶναι δόγματα καὶ μαθήματα, τίς οὕτως ὦρα ἡλίθιος, μᾶλλον δὲ ἐμβρόντητος, ὡς τοῦ Θεοῦ τῶν ὄλων διδάσκοντος ἐνδοιάσαι, καὶ μὴ πιστεῦσαι τοῖς λεγομένοις, καὶ μὴδὲ τοσοῦτον ἀπονεύειαι σέβας τῷ τῶν ὄλων Θεῷ, ὅσον τῷ Πυθαγόρᾳ προσένειμαν οἱ τῆς ἐκεῖνων διδασκαλίας μετεσχηγότες;

(15) Νοῦς. Epicharmi locus citatur etiam a Plutarcho, 59, 357, 474. H, SYLVBURG. — Tertullianus *De anima* 18: *Meminerat Epicharmi comici: Animus cernit, animus audit, reliqua surda et cæca sunt*. Apud Plutarchum *in De fortuna Alexandri*, longior profertur hæc sententia: Οἱ μὲν γὰρ, ὡς φησιν Ἐπιχάρμος, νοῦς ὄρῃ, καὶ νοῦς ἀκούει, τὰλλα

δὲ τυφλά καὶ κωφὰ τυγγάνει λόγου δεόμενα. Citatur et a Theodoro lib. i contra Græcos, et ab Aristotele sect. 11, Problem. 55. Sententia vero sacra legitur Ecclesiast. vi, v. 54, in Antuerpiensi edit.: Ἐὰν ἀγαπήσῃς ἀκούειν, ἐκδέξῃ σύνεσιν. *Si dilexeris audire, recipies intellectum*. In Latina vulg.: *Si inclinaveris aurem tuam, excipies doctrinam*. In Romana tamen editione omittitur vox σύνεσιν, ut apud Clementem, et adnotatur in quibusdam libris eam addi. Certe in Hebraeo est, unde vertunt quidam: *Si affectus suavis studio audiendi, prudentiam percipies*. COLLECT. — Dicti, quod Epicharmo tribuit Clemens, meminit etiam Jamblichus *De vita Pythagoræ* cap. 32; Porphyrius *De vita ejusdem* num. 46, ubi pro κωφὰ perperam scripsit χυλά. Porro Epicharmi versus hoc modo scribendus videtur:

Νοῦς ὄρῃ, καὶ νοῦς ἀκούει· τὰλλα κωφὰ
[καὶ τυφλά.]

(16) Τῶν εὐαγ. Vulg. Bibl. Rom. x: τῶν εὐαγγελιζομένων εἰρήνην, τῶν εὐαγγελιζομένων τὰ ἀγαθὰ. SYLVBURG.

(17) Οὐδέπω. Possit hoc interrogative melius intelligi.

(18) Ἡ γόνιμος. Subaudiendum γῆ, frequentii ellipseos genere. SYLVBURG.

προφητείας (19), οὔτε τῆς τῶν ἀκούοντων εὐπει-
θείας μὴ παρούσης. Καὶ γὰρ τὰ κάρφη τὰ ξηρά,
ἵομα ὄντα καταδέχεσθαι τὴν δύναμιν τὴν καυστι-
κὴν, ῥῆον ἐξάπτεται· καὶ ἡ λίθος (20) ἡ θρυλλουμένη,
ἔχει τὸν σίδηρον διὰ συγγένειαν· ὡσπερ καὶ τὸ δά-
κρυον τὸ σούχιον ἐπισπᾶται τὰ κάρφη, καὶ τὸ ἡλεκ-
τρον τὰς ἀχυρμιάς ἀνακινεῖ. Πείθεται δὲ αὐτοῖς
τὰ ἐλκόμενα, ἀρῆρῳ ἐλκόμενα πνεύματι, οὐχ ὡς
αἵμα, ἀλλ' ὡς συναΐτια. Διπλοῦ τοίνυν ὄντος τοῦ
τῆς κακίας εἶδους· τοῦ μὲν, μετὰ ἀπάτης καὶ
τοῦ λανθάνειν, τοῦ δὲ μετὰ βίας ἄγοντος καὶ φέ-
ροντος· ὁ θεῖος Λόγος κέκραγε, πάντας συλλήθδην
καλῶν· εἰδῶς μὲν καὶ μάλιστα τοὺς μὴ πεισθη-
σομένους, ὅμως δ' οὖν, ὅτι ἐφ' ἡμῖν τὸ πείθεσθαι
καὶ μὴ, ὡς μὴ ἔχιν ἄγωνιαν προφασίσασθαι
τινας, δικαίαν τὴν κλησιν πεποιήται, τὸ κατὰ
δύναμιν δὲ ἐκάστου ἀπαιτεῖ (21). Τοῖς μὲν γὰρ
ἰμοῦ τῷ θέλει καὶ τὸ δύνασθαι πάρεστιν, ἐκ
συνασχέσεως ἡδύτηκσι τοῦτο (22), καὶ κεκαθα-
μένους· οἱ δὲ, εἰ καὶ μήπω δύνανται, τὸ βούλε-
σθαι ἤδη ἔχουσιν. Ἔργον δὲ τὸ μὲν βούλεσθαι
ψυχῆς, τὸ πράττειν δὲ, οὐκ ἄνευ σώματος. Οὐδὲ
μὴν τῷ τέλει παραμετρεῖται μόνω τὰ πράγματα,
ἀλλὰ καὶ τῇ ἐκάστου κρίνεται προαιρέσει, εἰ
βαθῶς ἔλατο, εἰ ἐφ' οἷς ἤμαρτεν μετενόησεν,
εἰ σύνεσιν ἔλαθεν ἐφ' οἷς ἔπαισεν, καὶ μετέ-
ργω, ὅπερ ἐστὶ, μετὰ ταῦτα ἔγνω· βραδεία γὰρ
ῥῶτις μετάνοια· γνώσις δὲ ἡ πρώτη ἀναμαρ-
τρία. Πίστειος οὖν καὶ ἡ μετάνοια κατόρθω-
μα· ἐὰν γὰρ μὴ πιστεύσῃ ἀμαρτήρια εἶναι ὅ
προκατείχεται, οὐδὲ μεταθήσεται· καὶ μὴ πι-
στεύσῃ, κόλασιν μὲν ἐπληρῆσθαι τῷ πλημμελοῦν-
τι, σωτηρίαν δὲ τῷ κατὰ τὰς ἐντολάς βιοῦντι,
οὐδ' οὕτω μεταβαλεῖται. Ἦδη δὲ καὶ ἡ ἐλπίς
ἐκ πίστεως συνέστηκεν. Ὅριζονται γοῦν οἱ ἀπὸ
Βασιλείδου τὴν πίστιν, ψυχῆς συγκατάθεσιν πρὸς
τι τῶν μὴ κινούντων αἰσθησιν, διὰ τὸ μὴ πα-
ρεῖναι Ἐλπίς δὲ προσδοκία κτήσεως ἀγαθοῦ.
Πιστὴν δὲ ἀνάγκη τὴν προσδοκίαν εἶναι. Πιστὸς
ἐὶ ἀπαράβατως τηρητικὸς τῶν ἐγχειρισθέντων·
ἔγχειρίζονται δὲ ἡμῖν οἱ περὶ Θεοῦ λόγοι, καὶ οἱ
θεῖοι λόγοι, αἱ ἐντολαί (23), σὺν τῇ καταπράξει
τῶν παραγγελμάτων. Οὗτός ἐστιν ὁ δοῦλος ὁ
πιστὸς, ὁ πρὸς τοῦ Κυρίου ἐπαινούμενος. Ἐπὶν

A qui eam audiunt. Quinetiam aridæ festucæ, quæ
sunt paratæ ad suscipiendam ignis vim, facilius ac-
cenduntur; et lapis vulgo celebratus ferrum tra-
hit ꝯ propter naturæ cognationem, et lacryma
succini attrahit festucas, et electrum commovet
paleas. Eis autem parent, quæ trahuntur, occulto
quodam spiritu tracta, non ut principales causæ,
sed ut adjuvantes. Cum sit ergo duplex vitii ge-
nus: unum quidem, quod dolo nos et clanculum;
alterum autem, quod aperta vi aggreditur et rapit;
divinus Logos clamavit, omnes simul vocans; et licet
eos certissime noverit, qui non sunt parituri,
tamen, quoniam **160** in nostrâ potestate situm
est, utrum pareamus, necne, ne quis possit causari
prætextum ignorantia, justam fecit vocationem,
B et quod prestare possunt uniuscujusque vires,
exigit. Nonnullis enim simul adest et velle et posse;
ut iis, qui per exercitationem eo pervenerint, et
purgati sint. Alii autem, etsi nondum possunt, jam
tamen habent velle. Est autem velle quidem mu-
nus animæ; agere autem non sine corpore. Ne-
que vero solus finis res dimittitur, sed eæ etiam
uniuscujusque electione dijudicantur: si facile ele-
git, si peccatorum suorum ductus est pœnitentia,
si propter ea, in quibus lapsus est, eum remor-
det conscientia, et errorem recognovit, quod est,
postea cognovit: est enim tarda cognitio pœni-
tentia: cognitio autem est innocentia ab ipso
principio. Fidei ergo opus est pœnitentia. Nisi enim
crediderit esse peccatum, quo prius tenebatur, ab
eo non dimovebitur: et nisi crediderit, ei quidem,
qui delinquit, impendere supplicium: paratam au-
tem esse salutem ei, qui ex præceptis vivit, ne sic
quidem mutabitur. Jam autem spes quoque con-
sistit ex fide. Definiunt itaque fidem sectatores Ba-
silidis, animæ assensionem alicui eorum quæ
sensus non movent, propterea quod non adsunt.
Spes autem est bonæ possessionis exspectatio. Fi-
delem autem necesse est esse exspectationem. Fide-
lis autem est, qui citra transgressionem ea servat,
quæ sunt ei tradita. Nobis autem traduntur, quæ de
Deo dicuntur, et verba divina, nempe mandata, cum
exsecutione præceptorum. Hic est *servus fidelis*,
qui laudatur a Domino. Cum autem dixerit, *Fidelis*

✱ P. 443 ED. POTTER. 370-371 ED. PARIS.

• Matth. xxiv, 45; xxv, 21.

(19) *Οὔτε μὴν πρ.* Forte legendum, οὔτε μὴν
προφητείας ὀνησίς τις, τῆς τῶν ἀκ., alioqui vel ex-
pungendum istud οὔτε, vel genitivus aliquis post
illud deest. **STURBAC.**

(20) *Ἡ λίθος.* Quid est, cur Heraclius lapis fer-
rum ad se trahat, ingens inter physicos pugna est.
Galenus *Περὶ στοιχείων*, β': Φυσικὴ γὰρ τις ἐστὶ
δύναμις ἐλκτικὴ τῶν οὐκείων ἐκάστου τῶν ὄντων,
ὡσπερ ἐν τῇ λίθῳ τῇ Ἡρακλείᾳ τοῦ σιδήρου. Cle-
mens Alexandr., ἔλκειν τὸν σίδηρον διὰ συγγένειαν·
Gregorius. ἀρῆρῳ τῆς φύσεως βία· alii, ἀποφοραῖς
πνευματώδεις, teste Plutarcho: quidam magnelem
ferrum appetere tanquam cibum, quo vitam sus-
tentet, eaque lapides omnes via vivere, probare
non cessant: nos τῇ ἀρῆρῳ ἰδιότητι, id fieri pu-
tamus. Nonnullæ porro pluresque hujusmodi sen-

tentiæ, quas referre piget, indignæ sunt, quæ refu-
tentur, præter unam Galeni, cui succinit Clemens:
quæ ideo mihi non arridet, quod permulta varias
res ad se derivent, cum quibus nulla est prorsus
συγγένεια· quæ enim rhabarbari cum flava bile,
quæ agarici cum pituita οἰκεῖότης? alia sileo: quæ
succini cum paleis, quæ adamantis cum festucis,
quæ plantæ eujusdam cum sanguine eum, ut tra-
lit ipse Galenus, elicientis affinitas? Brodæus, *Miscel.*
lib. iii, cap. 29. **COLLECT.**

(21) *Τὸ κατὰ δ. . . ἀπαιτεῖ.* Lowth. mavult τῷ
κατὰ δ. . . ἀπαιτεῖν.

(22) *Τοῦτο.* Forte εἰς τοῦτο.

(23) *Καὶ οἱ θεῖοι λόγοι αἱ ἐντολ.* H. ms. λόγοι
καὶ αἱ θεῖαι ἐντολ. **STURBAC.**

Deus, eum, cui aliquid declaranti par sit credere, significat: declarat autem Logos ejus, qui etiam fuerit *Deus* ille *fidelis* a. Quomodo ergo, si credere est existimare, quæ ab ipsis dicuntur philosophi firma esse putant? Non est enim existimatio, voluntaria demonstrationis præcedentis ✕ assensio, sed alicui valido ac potenti assensio. Quis autem Deo fuerit potentior? Infidelitas autem est oppositi imbecilla ac negativa existimatio: quemadmodum credendi difficultas est habitus, qui fidem difficiliter admittit. Et fides quidem est voluntaria existimatio, et anticipatio prudentis præcomprehensionis. Expectatio autem est opinio futuri. Et cæteræ quidem expectationes sunt opiniones de incertis: fiducia autem est firma de aliquo apprehensio, Quare ei credimus, in quo fiduciam habemus, nos gloriam divinam et salutem consecuturos. In solo autem Deo fiduciam habemus, quem acimus non transgressurum ea, quæ sunt pulchre nobis promissa, quæ cum in hunc finem creata fuerint, ab ipso benevole nobis data sunt. Est autem benevolentia, bene velle alteri illius ipsius gratia. Ille enim nullius indiget: in nos autem desinit beneficentia, et quæ est a Domino benignitas, cum sit plane divina benevolentia, quæque in hoc solum tendit, ut bene faciat. Si autem *Abrahæ*, qui credit, reputatum est ad justitiam b; semen autem *Abrahæ* sumus nos; per auditum quoque nobis est credendum. Israelitæ enim sumus nos, qui non per signa, sed per auditum credimus. Propterea, *Lætare, sterilis, quæ non paris: erumpe et clama*, inquit, *quæ non parturis; quoniam multi sunt filii desertæ magis quam ejus, quæ habet virum* c. *Vixisti in circuitu populi, benedicti sunt filii tui in tabernaculis patrum tuorum*. Si autem eandem mansiones a prophetia et nobis rursus et Patriarchis annuntiantur: ostenditur unum esse Deum utriusque testamenti. Subjungit itaque manifestius: *Hæreditasti testamentum, Israel*; alloquens eam, quæ est ex gentibus, vocationem, quæ erat aliquando sterilis hujus viri, qui est Logos, quæ prius fuerat deserta a sponso. *Justus autem ex fide vivet* d, ea scilicet, quæ secundum testamentum et præceptum est; quoniam hæc duo nomine et tempore, secundum ætatem et profectum providenter date, cum potestate quidem unum sint, illud quidem novum, hoc vero vetus, per Filium ab uno Deo suppeditantur. Qua ratione dicit etiam Apostolus in Epistola ad Romanos: *Justitia enim Dei in*

✕ 444 ED. POTTER, 371-372 ED. PARIS. Galat. iv, 27. d Rom. 1, 17.

(24) *Ὁ Θεός*. Hæc Lowthio delenda videntur: sed quo sensu accipienda sint, in Latina versione declaravimus.

(25) *Προαποδείξεως*. Sic conjuncte legit interpret, dum vertit, *voluntaria præcedentis demonstrationis assensio*. Si quis tamen divise malit, *πρὸ ἀποδείξεως*, non multum refragabor. STLBURG. — Πρὸ ἀποδείξεως Lowthio etiam placet.

(26) *Ἐβνοια*. Similem benevolentiam definitionem tradidit Clemens Pædag. lib. 1, cap. 11 extremo.

δὲ εἴπη, *Πιστός ὁ Θεός*, ὃ ἀποφαινόμενον πιστεύειν ἄξιον, μηνύει· ἀποφαινεται δὲ ὁ Λόγος αὐτοῦ, καὶ αὐτὸς ἂν εἴη *πιστός ὁ Θεός* (24) Πῶς οὖν, εἰ τὸ πιστεύειν ὑπολαμβάνειν ἐστὶ, βεβαία τὰ παρ' αὐτῶν οἱ φιλόσοφοι νομίζουσιν; Ὁ γὰρ ἐστὶν ὑπόληψις ἢ ἐκούσιος προαποδείξεως (25) συγκατάθεσις, ἀλλὰ συγκατάθεσις ἰσχυρῶ τι. Τίς δ' ἂν εἴη δυνατώτερος Θεοῦ; Ἡ δὲ ἀπιστία ὑπόληψις τοῦ ἀντικειμένου ἀσθενῆς ἀποφατικῆ· καθάπερ ἡ δυσπιστία ἐξὶς δυσπαράδεκτος πίστεως. Καὶ ἡ μὲν πίστις ὑπόληψις ἐκούσιος καὶ πρόληψις εὐγνώμονος προκαταλήψεως· προσδοκία δὲ ὄψα μέλλοντος· ἡ δὲ τῶν ἄλλων προσδοκία ὄψα ἀγέλου· πεποιθήσις δὲ διάληψις βεβαία περὶ τινος. Διὸ πιστεύομεν, ὃ ἂν πεποιθότες ὦμεν εἰς ὄψαν θείαν καὶ σωτηρίαν· πεποιθαμεν δὲ τῷ μόνῳ Θεῷ, ὃν γινώσκουμεν, ὅτι οὐ παραθήσεται τὰ καλῶς ἡμῖν ἐπηγγεμένα, καὶ διὰ ταῦτα δεδημιουργημένα καὶ δεδωρημένα ὑπ' αὐτοῦ ἡμῖν εὐνοϊκῶς. Εὐνοια (26) δὲ ἐστὶ βούλησις ἀγαθῶν ἐτέρῳ ἕνεκεν αὐτοῦ ἐκείνου· ὁ μὲν γὰρ ἐστὶν ἀνευθεῖς· εἰς ἡμᾶς δὲ ἡ εὐεργεσία, καὶ ἡ παρὰ τοῦ Κυρίου εὐμένεια καταλήγει, εὐνοια θεία οὐσα, καὶ εὐνοια πρὸς τὸ εὐμενῆ οὐσα. Εἰ δὲ τῷ *Ἀβραὰμ πιστεύσαντι ἐλογίσθη εἰς δικαιοσύνην*, σπέρμα δὲ *Ἀβραὰμ* ἡμεῖς, δι' ἀκοῆς καὶ ἡμῖν πιστευτέον. *Ἰσραηλίται* (27) γὰρ ἡμεῖς, οἱ μὴ διὰ σημείων, δι' ἀκοῆς δὲ εὐπειθεῖς. Διὰ τοῦτο, *Εὐφράνθητι* (28) *στεῖρα*, ἢ οὐ τίκτουσα· *ῥῆξον καὶ βῆσον*, φησὶν, ἢ οὐκ ὠδίνουσα· ὅτι πολλὰ τὰ τέκνα τῆς ἐρήμου μᾶλλον ἢ τῆς ἐχοῦσης τὸν ἄνδρα. *Ἐβίωσας εἰς τὸ περιφραγματῶν λαοῦ, ἐνευλορήθησαν τὰ τέκνα σου εἰς τὰς σκηνὰς τῶν πατέρων* (29). Εἰ δὲ αἱ αὐταὶ μοναὶ ὑπὸ τῆς προφητείας ἡμῖν τε αὐ καὶ τοῖς Πατριάρχαις καταγγέλλονται, εἰς ἀμφοῖν ταῖν διαθήκαιν δείκνυται ὁ Θεός (30) τὴν *διαθήκην τοῦ Ἰσραὴλ*, τῇ ἐξ ἔθνων κλήσει, λέγων, τῇ *στεῖρα* ποτὲ τοῦτο τοῦ ἀνδρός, ὃς ἐστὶν ὁ Λόγος, τῇ ἐρήμῳ πρότερον τοῦ νεμφίου. *Ὁ δὲ δίκαιος ἐκ πίστεως ζήσεται*, τῆς κατὰ τὴν διαθήκην καὶ τὰς ἐντολάς· ἐπειδὴ δύο αὐταὶ ὀνόματι καὶ χρόνῳ, καθ' ἡλικίαν καὶ προκοπὴν οἰκονομικῶς δεδομένα, δυνάμει μία οὔσαι, ἡ μὲν παλαιά, ἡ δὲ καινὴ, διὰ Υἱοῦ παρ' ἐνός Θεοῦ χορηγοῦνται· ἢ καὶ ὁ Ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῇ λέγει· *Δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται ἐκ πίστεως εἰς πίστιν* τῆς μίαν, τὴν ἐκ προφητείας εἰς εὐαγγέλιον τετελειωμένην, δι' ἐνός καὶ τοῦ αὐτοῦ Κυρίου διδάσκων σωτηρίαν.

a I Cor. 1, 9; x, 13. b Rom. iv, 3. c Isa. liv, 1.

(27) *Ἰσραηλίται*. Respicit Gal. iv, 27.

(28) *Εὐφράνθητι*. Conf. Justinus M. *Apol.* 1, p. 101 ed. Oxon.

(29) *Ἐβίωσας . . . πατέρων*. Hanc sententiam in SS. libris reperire nondum potui.

(30) *Ἐκκληρονομῆσας*. Isaias liv, 3. Καὶ τὸ σπέρμα σου ἔθνη κληρονομήσει. Dein, v. 10: Ἡ διαθήκη τῆς εἰρήνης σου οὐ μὴ μεταστῆ. Verba, quæ recitavit auctor, reperire nondum potui.

Ταύτην (31), ἔφη, παρατίθεμαί σοι τὴν παραγγελίαν, τέκνον Τιμόθεε, κατὰ τὰς προαγούσας ἐπὶ σέ προφητείας, ἵνα στρατεύῃ ἐν αὐταῖς τὴν κελίην στρατείαν, ἔχωρ πίστιν καὶ ἀγαθὴν συνέδησιν, ἣν τινες ἀπιστάμενοι, περὶ τὴν πίστιν ἐναντίησαν· ὅτι τὴν θεοδὸν ἤκουσαν συνειδήσιν ἀπιστία κατεμίαναν. Οὐκοῦν ἔτ' εἰκότως πρόχειρον τὴν πίστιν διαβλητέον, ὡς εὐκολόν τε καὶ πάνδημον, καὶ πρὸς ἑτι πῶν τυχόντων. Εἰ γὰρ ἀνθρώπων ἦν τὸ ἐπιτήδευμα, ὡς Ἕλληνας ὑπέλαβον, καὶ ἀπέστη· εἰ δὲ ἀξεί, οὐκ ἔστιν (32) ἔνθα οὐκ ἔστιν. Φημί τοίνυν τὴν πίστιν, εἴτε ὑπὸ ἀγάπης θεμελιωθῆ εἴτε καὶ ὑπὸ φόβου, ἢ φασιν οἱ κατηγοροί, θεῶν τι εἶναι· μήτε ὑπὸ ἄλλης φιλίας κοσμικῆς διασπυμένην, μήτε ὑπὸ φόβου παρόντος διαλυομένην. Ἡ μὲν γὰρ ἀγάπη τῇ πρὸς τὴν πίστιν φίλιζ τοὺς πιστοὺς ποιεῖ· ἡ δὲ πίστις ἔδρασμα ἀγάπης, ἀντεπάγουσα τὴν εὐποίαν· ὅτε καὶ τοῦ νόμου παιδαγωγὸς φόβος, ἀφ' ὧν πιστεύεται, καὶ φόβος εἶναι πιστεύεται. Εἰ γὰρ ἐν τῷ ἐνεργεῖν τῷ εἶναι δείκνυται (33), ὁ δὲ μέλλων καὶ ἀπειλῶν, οὐχὶ δὲ ἐνεργῶν καὶ παρῶν, πιστεύεται· καὶ τὸ εἶναι πιστευόμενος, οὐκ αὐτὸς τῆς πίστεως γεννητικὸς, ὁ γὰρ πρὸς αὐτῆς ἀξιόπιστος εἶναι δοκιμασθεῖς. Θεία τοίνυν ἡ τοσαύτη μεταβολή, ἐξ ἀπιστίας πιστὸν τι γινόμενον, καὶ τῇ ἐλπίδι καὶ τῷ φόβῳ πιστεύσαι. Καὶ δὴ ἡ πρώτη πρὸς σωτηρίαν νεύσις ἡ πίστις ἡμῖν ἀναφαίνεται, μεθ' ἣν φόβος τε καὶ ἐλπίς καὶ μετάνοια, σὺν τε ἔγκρατειᾷ καὶ ὑπομονῇ προκόπτουσα, ἄγουσιν ἡμᾶς ἐπὶ τὰ ἀγάπην ἐπὶ τε γνῶσιν. Εἰκότως οὖν ὁ ἀπόστολος Βαρνάβας, Ἄφ' οὗ (34), φησὶν, ἔλαβον μέγαν, ἐσπούδασα κατὰ μικρὸν ὑμῖν πέμψαι· ἵνα μετὰ τῆς πίστεως ὑμῶν τελείαν ἔχητε καὶ τὴν γνῶσιν. Τῆς μὲν (35) οὖν πίστεως ἡμῶν εἰσὶν αἱ συλλήπτορες φόβος καὶ ὑπομονή· τὰ δὲ συμμαχοῦντα ἡμῖν μακροθυμία καὶ ἔγκρατεια. Τοῦτωρ οὖν, φησὶ, τὰ πρὸς τὸν Κύριον (36), μετόντων ἀγνώως, συνευφραίνονται αὐτοῖς σοφία, σύνεσις, ἐπιστήμη, γνῶσις. Στοικηλῶν γοῦν τῆς γνώσεως τῶν προειρημένων ἀρετῶν, στοιχειωδὲς σέβαν εἶναι συμβέδρηκε τὴν πίστιν, οὕτως ἀναγκαίαν τῷ γνωστικῷ ὑπάρχουσαν, ὡς τῷ κατὰ τὸν κόσμον τόνδε βιοῦντι πρὸς τὸ ζῆν τὸ ἀναπνεῖν. Ὡς δ'

✠ P. 445 ED POTTER, 372-375 ED. PARIS.

(31) Ταύτην. Ταύτην τὴν παραγγελίαν παρατίθεμαί σοι apud D. Paulum. Dein, στρατεύῃ, pro στρατεύῃ. Ibid.

(32) Εἰ δὲ ἀξεί, οὐκ ἔστ. Malim hanc sententiam sic scribere : Εἰ δὲ ἀξεί, καὶ οὐκ ἔστιν ἔνθα οὐκ ἔστιν. Φημί τοίνυν τὴν π. Sensus est : Si fides humani ingenii commentum fuisset, jam pridem esset exstincta : sin vero tantum ceperit incrementum, ut nullus sit in toto orbe locus, quo non pervasit, haud dubitaverim affirmare, eam, seu in amore fundata sit, seu potius, ut dicunt calumniantes, in timore, rem esse divinam.

(33) Εἰ γὰρ ἐν τῷ ἐνεργεῖν τῷ εἶναι. δ. Interpres nominativo casu legit τὸ εἶναι δείκνυται, in operando quod is sit ostenditur. Mox, haud scio an verius, καὶ τὰ εἶναι πιστευόμενος, quanquam esse creditur, inquit SYLBURG.

(34) Ἄφ' οὗ. Hæc apud S. Barnabam cap. 1, in veteri Latina versione sic se habent : Cogitans

A ipso revelatur ex fide in fidem a unam, quæ ex prophetia perlicitur in Evangelio, per unum et eundem Dominum docens salutem. Hoc, inquit, præceptum commendo tibi, fili Timothee, secundum præcedentes in te prophetias, ut & milites in illis bonam militiam, habens fidem et bonam conscientiam, quam quidam repellentes, circa fidem naufragium fecerunt b ; quoniam conscientiam, quæ a Deo venit, polluerunt infidelitate. Non est ergo amplius fides merito temere reprehendenda, ut et facilis et vulgaris, et quæ sit quorumlibet. Si humanum enim esset inventum, ut existimabant Græci, etiam extinctum esset. Sin autem augeur, non est ubi non est. Dico ergo fidem, sive fundata sit a charitate, sive etiam a timore, ut dicunt accusatores, esse divinum aliquid ; ut quæ neque ab alia mundana amicitia distrahatur, neque a timore præsentis dissolvatur. Charitas enim per eam, quæ illi cum fide intercedit, amicitiam facit fideles. Fides autem est stabilimentum charitatis, vicissim inducens beneficentiam ; quandoquidem etiam timor, qui legis pædagogus est, a quibus credatur, timor esse creditur. Si enim in operando, quod is sit, ostenditur : hic autem cum futurus est et minatur, non autem operans et præsens, creditur ; ideo quod esse creditur, non ipse fidem procreat, qui esse fide dignus est ab ipsa probatus. Hæc ergo tanta mutatio a Deo procedit, qua fit, ut qui ex infidelitate **161** fidelis factus fuerit, spem quoque et timorem, ut res fide dignas, amplectatur. At prima quidem ad salutem esse inclinatio nobis fides apparet, post quam timor et spes et pœnitentia, cum continentia et tolerantia proficientes, nos ducunt ad charitatem et ad cognitionem. Merito ergo Barnabas apostolus : Ex ea, quam accepi, inquit, parte studui paulatim ad vos mittere, ut cum fide vestra perfectam etiam habeatis cognitionem. Fidei ergo nostræ coadjutores sunt timor et tolerantia : quæ autem nobis opem ferunt, sunt longanimitas et continentia. His ergo, inquit, in iis, quæ ad Dominum pertinent, caste manentibus, una cum eis lætantur sapientia, intelligentia, scientia, cognitio. Cum itaque prius dictæ virtutes sint ele-

a Rom. 1, 17. b I Tim. 1, 18, 19.

D ergo hoc, quasi curæ mihi fuerit, ut vobiscum partiar ex eo, quod accepi, futurum mihi talibus spiritus servientes (i. spiritu servienti) hoc in mercede, appropriavi pauca vobis mittere, ut fidem vestram consummatam habeatis, et scientiam.

(35) Τῆς μέρ. Hæc paulo post ibidem occurrunt, cap. 2 : Fidei ergo nostræ adjutor est timor et sustinentia : quæ autem nobiscum pugnant, patientia est, et continentia. Hæc cum apud Dominum permanent casta, conlætantur illis sapientia et intellectus.

(36) Τὰ πρὸς τὸν Κύριον. Cum hoc commatio subaudienda κατὰ, vel similis præpositio. Sensus est, quod ad Dominum attinet : seu, in rebus ad Dominum pertinentibus, inquit SYLBURG. — Sed τὰ articulo omisso, vetus Barnabæ interpres hoc commationem propinquis ex utraque parte verbis connectit : Hæc cum apud Dominum permanent casta : Τοῦτων οὖν πρὸς τὸν Κύριον μετόντων ἀγνώως.

menta cognitionis, evenit ut fides sit magis elementaris, nec minus homini gnostico necessaria, quam ei, qui in hoc mundo vivit, ad vivendum respiratio. Ut autem absque quatuor elementis non possumus vivere; ita nec absque fide possumus assequi cognitionem. Hæc est ergo basis veritatis.

CAPUT VII.

Timoris usum ostendit eumque a vituperantium objectionibus vindicat.

✕ Qui timorem autem accusant, legem insectantur. Quod si legem, clarum est, quod illum quocumque, qui legem dedit, Deum. Hæc enim tria necesse est consistant in subjecto: is qui administrat, administratio, et id quod administratur. Si ergo legem supponant esse tollendam, necesse est utique, ut unusquisque, qui ducitur a cupiditate, voluptati obsequens, id quidem, quod recte honesteque se habet, negligat, Deum autem despiciat, absque metu autem simul sit impius et injustus, et a veritate penitus exsiliat. At certe, inquit, timor est a ratione aliena declinatio, et animi perturbatio. Quid tu dicis? et quomodo tibi amplius servari possit hæc definitio, cum præceptum mihi per Logon, seu *rationem*, datum sit? Præceptum autem timorem pronuntiat per disciplinam, eum, qui id suscipit, parans ut corrigatur. Non est ergo timor a ratione alienus: est itaque rationi consentaneus. Quidni enim? cum adhortetur: *Non occides, non mæchaberis, non suraberis, non falsum diæ testimonium a.* Sed si nomina argute excogitare velint, εὐλάβειαν, id est, *cautionem*, per me licet vocent legis timorem philosophi, quæ est consentanea rationi declinatio. Hos Critolaus Phaselites non inepte vocavit *ὀνοματόμαχος*, id est, qui *deprugnant de nominibus*. Pulchrum ergo, atque adeo pulcherrimum, iis, qui nos accusant, præceptum apparuit, excogitata mutatione nominis. Cautio ergo esse rationi consentanea ostenditur, cum sit ejus, quod lædit, declinatio: ex qua exoritur eorum, quæ præcesserunt, peccatorum pœnitentia. *Principium enim sapientiæ est timor Domini. Intellectus autem bonus omnibus facientibus eum b.*

✕ P. 446 ED. POTTER 373-374 ED. PARIS. a Exod. xi, 13-16. b Psal. cx, 10; Prov. i, 7.

(37) Ὁς ἄρ. Non minus aptum ὡς ἄγεται, ut ducitur. SYLBURG.

(38) Ἐκκλησις. Scribendum potius videtur, ἐκλυσις, *solutio*. Est enim metus secundum Stoicos, *solutio animi contra rationem*. Clemens *Padag.* lib. i, in principio cap. 13: Ἀδύνα γούν τὰ πάθη τὰ γενικώτατα ὡδέ πως ὀρίζεσθαι ἀξιοῦσιν οἱ φιλόσοφοι· τὴν μὲν ἐπιθυμίαν ἄπειθῆ λόγῳ, τὸν δὲ φόβον ἐκλυσιν ἀπειθῆ λόγῳ. Consentit Stobæus in *Eclugis ethicis*, p. 176: Τὴν μὲν οὖν ἐπιθυμίαν λέγουσιν ἄπειθῆ εἶναι ἀπειθῆ λόγῳ. . . φόβον δὲ εἶναι ἐκλυσιν ἀπειθῆ λόγῳ. *Cupiditatem igitur dicunt esse appetitum contra rationem, metum autem esse solutionem animi contra rationem*. Verumtamen paulo post ἐκκλυσιν retinuit auctor: Εὐλάβειαν καλούντων οἱ φιλόσοφοι τὸν τοῦ Νόμου φόβον, εὐλογον οὖσαν ἐκκλυσιν. Et alias e Proverbiis notat, φόβον esse ἐκκλυσιν κακοῦ, p. 391: Τῷ δὲ φόβῳ Κυρίου ἐκκλινεῖ πᾶς ἀπὸ κακοῦ. Et p. 391: Εὐλάβεια, ἐκκλυσίς οὖσα σὺν λόγῳ.

Οἱ δὲ τοῦ φόβου κατηγοροῦντες κατατρέγουσι τοῦ νόμου. Εἰ δὲ τοῦ νόμου, δηλόν που ὡς καὶ τοῦ δεδωκότος τὸν νόμον Θεοῦ. Τρία γὰρ ταῦτα ἐξ ἀνάγκης ὑφέστηκεν παρὰ τὸ ὑποκείμενον, ὁ διοικῶν, ἡ διοίκησις, τὸ διοικούμενον. Εἰ γούν καθ' ὑπόθεσιν ἐξέλοιεν τὸν νόμον, ἀνάγκη δήπου ἕκαστον, ὃς ἀγεται (37) ὑπὸ ἐπιθυμίας, ἡδονῆ χαριζόμενον, ἀμελεῖν μὲν τοῦ καλῶς ἔχοντος, ὑπερφρονεῖν δὲ τοῦ Θεοῦ, ἀσεβεῖν δὲ ἅμα καὶ ἀδικεῖν ἀδελῶς, ἀποσχιρτήσαντα τῆς ἀληθείας. Ναί, φασιν, ἄλογος ἐκκλυσίς (38) ὁ φόβος ἐστὶ, καὶ πάθος. Τί σὺ λέγεις; καὶ πῶς ἂν σοι ἐτι σώζοιτο οὗτος ὁ ὄρος, διὰ Λόγου δοθείσης μοι τῆς ἐντολῆς; Ἐντολὴ δὲ ἀπαγορεύει τὸν φόβον, ἐπαρτώσα διὰ παιδείαν τὸν ὄπως ἐπιδεγόμενον νοουθετεῖσθαι (39). Οὐ τοίνυν ἄλογος ὁ φόβος· λογικὸς μὲν οὖν, πῶς γὰρ οὐ; παραινῶν, ὅθ' ἔσοις, οὐ μοιχεύσεις, οὐ κλέψεις, οὐ ψευδομαρτυρήσεις. Ἄλλ' εἰ σοφίζονται τὰ ὀνόματα, εὐλάβειαν (40) καλούντων (41) οἱ φιλόσοφοι τὸν τοῦ νόμου φόβον, εὐλογον οὖσαν ἐκκλυσιν. Ὀνοματόμαχος τούτους οὐκ ἀπὸ τρόπου ὁ Φασηλίτης ἐκάλε Κριτόλαος. Ἄσσεια μὲν οὖν ἤδη καὶ καλλίστη πέφνηε τοῖς ἐγκαλοῦσιν ἡμῖν ἡ ἐντολὴ, ὀνόματος ἐναλλαγῆ νοηθεῖσα. Ἡ οὖν εὐλάβεια λογικὴ δεικνύται, τοῦ βλάπτοντος ἐκκλυσίς οὖσα· ἐξ ἧς ἡ μετάνοια τῶν προημαρτημένων φύεται. Ἀρχὴ γὰρ σοφίας φόβος Κυρίου· σύνεσις δὲ ἀγαθῆ πᾶσι τοῖς ποιοῦσιν αὐτήν. Τὴν σοφίαν λέγει: (42) ποιῶν; ἢ ἐστὶ φόβος Θεοῦ, ὁδοποιῶν εἰς σοφίαν. Εἰ δὲ ὁ νόμος φόβου ἐμποιητικὸς, ἀρχὴ σοφίας γνώσις νόμου· καὶ οὐκ ἐστὶν ἄνευ νόμου σοφία. Ἄσοφοι τοίνυν οἱ παρατιούμενοι τὸν νόμον· ὥ ἐπεταί ἀθέως αὐτοὺς λογίζεσθαι. Παιδεία δὲ ἀρχὴ σοφίας (43). Σο-

(39) Ἐντολὴ . . . νοουθετεῖσθαι. Nullus inest huic periodo ita conceptæ sensus. Forte legend. et interpungend. hoc modo: ἐντολὴ ἀπαγορεύει, τὸν φόβον ἐπαρτώσα διὰ παιδείαν τῶν οὕτως ἐπιδεγόμενων νοουθετεῖσθαι. *Præceptum velut res turpis, metum intentans in disciplinam illorum, qui in corrigi sustinent.* Vid. pag. 412 et 478. Lowth.

(40) Εὐλάβειαν. Stoici εὐλάβειαν, non vero φόβον, sapienti suo tribuerunt

(41) Καλούντων. Imperative positum pro καλεῖσθαι, vocent. SYLBURG. — Μοι, ἐξ ἧς ἡ μετάνοια προ ἐξῆς ἡ μ., posui.

(42) Τὴν σοφίαν. Vulg. lectionem sequitur etiam interpres: *Sapientiam vocat effectiorem, quæ est timor Domini.* Sed forte legendum, ἧς ἀρχὴ ἐστὶ φόβος Θεοῦ, *cujus initium est timor Dei.* SYLBURG.

(43) Ἀρχὴ σοφίας. Vulg. Bib. Proverb. i, ἀρχὴ σοφίας, ut etiam paulo ante.

σαν δὲ καὶ παιδεῖαν ἀσεβεῖς ἐξουθενήσουσι, λέγει ἡ Γραφή. Τίνα δὲ τὰ φοβερὰ ὁ νόμος καταγγέλλει, θεασώμεθα. Εἰ μὲν τὰ μεταξὺ ἀρετῆς καὶ κακίας, οἷον πενίαν, καὶ νόσον, καὶ ἀδοξίαν, καὶ δυσγένειαν, καὶ ὅσα παραπλήσια· ταῦτα μὲν καὶ οἱ κατὰ πᾶν νόμοι προτείνοντες, ἐπαινοῦνται· καὶ τοῖς ἐκ Περιπάτου τρία γένη τῶν ἀγαθῶν εἰσηγουμένοις, καὶ τὰ τούτων ἐναντία λογιζόμενοις εἶναι κακὰ, ἀρμόσιος ἦδε ἡ δόξα· ἡμῖν δὲ ὁ δοθεὶς νόμος τὰ τῷ ὄντι κακὰ ἀποφεύγειν προστάττει, μοιχείαν, ἀσελγειαν, παιδεραστίαν, ἄγνοιαν, ἀδικίαν, νόσον ψυχῆς, θάνατον· οὐ τὸν διαλύοντα ψυχὴν ἀπὸ σώματος, ἀλλὰ τὸν διαλύοντα ψυχὴν ἀπὸ ἀληθείας· δεῖναι γὰρ καὶ φοβεραὶ τῷ ὄντι κακίαι αὗται, καὶ αἱ ἀπὸ τούτων ἐνέργειαι. Οὐ μὴν (44) ἀδίκως ἐκτελεσθαι δίκτυα πτερωτοῖς, λέγουσιν οἱ χρησμοὶ οἱ θεοὶ· αὐτοὶ γὰρ αἱμάτων μετέχοντες, θησαυρίζουσιν ἑαυτοῖς κακὰ. Πῶς οὖν ἔτι οὐκ ἀγαθὸς ὁ νόμος πρὸς τινων ἀρέσεων λέγεται, ἐπιβουμένων τὸν Ἀπόστολον λέγοντα, Διὰ γὰρ νόμου γινώσκεις (45) ἁμαρτίας; Πρὸς οὖς φάμεν· Ὁ νόμος οὐκ ἐποίησεν, ἀλλ' ἔδειξεν τὴν ἁμαρτίαν. Προστάξας γὰρ ἃ ποιητέον, ἤλεγε τὰ μὴ ποιητέα. Ἀγαθοῦ δὲ τὸ μὲν σωτήριον ἐκδιδάξει, τὸ δὲ δηλητήριον ἐπιδειξάτω· καὶ τῷ μὲν χρῆσθαι συμβουλεύσαι, τὸ δὲ ἀποφυγεῖν κελεύσαι. Αὐτίκα ὁ Ἀπόστολος, ὃν οὐ συνιᾷσι, γινώσκοντες εἶπεν ἁμαρτίας διὰ νόμου πεφανερῶσθαι, οὐχὶ ὑπόστασιν εἰληφέναι. Πῶς δ' οὐκ ἀγαθὸς ὁ παιδείων νόμος, ὁ παιδαγωγὸς εἰς Χριστὸν δοθεὶς, ἵνα ἐπιτρέψωμεν, διὰ φόβου παιδευτικῶς κατευθύνωμενοι, πρὸς τὴν διὰ Χριστοῦ τελειώσιν; Οὐ βούλομαι (46), φησὶν, τὸν θάνατον τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὴν μετάνοιαν αὐτοῦ. Μετάνοιαν δὲ ἐντολή ποιᾷ, κωλυτικὴν μὲν τῶν μὴ ποιητέων, ἐπαγγελτικὴν δὲ τῶν (47) εὐεργεσιῶν. Θάνατον δὲ, οἶμαι, τὴν ἄγνοιαν λέγει. Καὶ ὁ ἐγγύς (48) Κυρίου, πλήρης μαστίγων· ὁ συνεγγίζων δηλονότι τῇ γνώσει, κινδύνων, φόβων, ἀνιών, θλίψεων, διὰ τὸν πόθον τῆς ἀληθείας ἀπολαύει· γινώσκων γὰρ πεπαιδευμένος σοφὸς ἀπέβη· καὶ διεσώθη ἀπὸ καύματος υἱὸς νοήμων. γινώσκων δὲ νοήμων δέξεται ἐντολάς. Καὶ Βαρνάβας ὁ Ἀπόστολος, Οὐαὶ (49) οἱ συνετοὶ παρ' ἑαυτοῖς καὶ ἐνώπιον αὐτῶν ἐπιστήμονες, προστάξας (50), ἐπήγαγε· Πνευματικοὶ γενώμεθα, γὰρ τέλειος τῷ Θεῷ· ἐφ' ὅσον ἐστὶν ἐφ' ἡμῖν,

A Sapienciam vocat effectiorem, quæ est timor Domini, deducens ad sapienciam. Si autem lex affert timorem, principium sapienciam est legis cognitio, et non est sapiens absque lege. Insipientes ergo sunt, qui legem recusant : cui est consequens, ut ipsi reputentur æθεοι, seu impii. Disciplina autem est principium sapienciam. Sapienciam autem et disciplinam impii nihili pendent, ait Scriptura. Videamus autem, quænam esse timenda lex annuntiet. Si ea quidem, quæ sunt media inter virtutem et vitium, ut paupertatem, et morbum, et ignorantiam, et ignobilitatem, et quæ sunt his similia; hæc quidem pleræque civitatum leges proponentes laudantur; et Peripateticis, qui tria bonorum genera introducunt; et eorum contraria mala esse reputant, ea conformis est opinio. Nobis autem data lex ea, quæ vere mala sunt, jubet fugere, adulterium, petulantiam, puerorum amorem, ignorantiam, injustitiam, morbum animæ, mortem; non eam, quæ solvit animam a corpore; sed eam, quæ animam dissolvit a veritate. Hæc sunt enim vere gravia et timenda vitia, et quæ ex eis profisciscuntur operationes. Verumenimvero non injuste pennatis tendi retia, dicunt divina responsa. Ipsi enim dum sunt sanguinum participes, mala sibi reconduunt. Quomodo ergo a nonnullis hæresibus lex adhuc mala dicitur, vociferantibus dicere Apostolum : Per legem enim cognitio peccati? Quibus dicimus: Lex peccatum non fecit, sed ostendit. Cum enim ea, quæ sunt facienda, jusserit, reprehendit ea, quæ non facienda. Boni autem est, id, quod salutare quidem est, docere; quod exitiale autem, ostendere : et illo quidem uti consulere, hoc vero jubere fugere. Jam Apostolus, quem non intelligunt, dixit peccati cognitionem per legem esse manifestatam, non autem accepisse substantiam. Quomodo autem non est bona lex castigans, quæ data est pædagogus ad Christum, ut dum per timoris castigationem dirigimur, ad eam, quæ est per Christum, perfectionem convertamur? Nolo, inquit, mortem peccatoris, sed ejus penitentiam. Penitentiam autem efficit præceptum, quod ea quidem prohibet, quæ non sunt facienda, benefacta autem mandat. Mortem autem, ut arbitror, dicit ignorantiam. Et qui est prope Dominum, est plenus

P. 447 ED. POTTER. 374-375 ED. PARIS. a Prov. 1, 7. b Ibid., 17, 18. c Rom. iii, 20. d Galat. ii, 24. e Ezech. xxxiii, 11; xviii, 23, 32.

(44) Μὴν. Γὰρ Proverb. Mox, οἱ φρόνοι μετέχοντες πρὸ αἱμάτων μετέχ. Ibid.

(45) Γινώσκεις. Ἐπίγνωσις, Rom. iii.

(46) Οὐ βούλομαι. Διὰ μνήμης recitat Ezech. xxxiii, 2, vel xviii, 23, 32.

(47) Κωλυτικὴν μὲν... ἐπαγγελτικὴν δὲ τ. Malim κωλυτικὴν εἰ ἐπαγγελτικὴν, ut hæ voces ad ἐντολὴν relata intelligantur: quod Latine expressum est. Sic superius legem definio, λόγον ὄρθον, προστακτικὸν μὲν ὢν ποιητέον, ἀπαγορευτικὸν δὲ ὢν οὐ ποιητέον: rectam rationem, quæ ea quæ oportet fieri jubet: quæ autem non oportet fieri, prohibet. Strom. 1, p. 350.

(48) Καὶ ὁ ἐγγύς. Respicere videtur Judith viii, 27.

PATROL. GR. VIII.

31

In iis, quæ sequuntur, διὰ μνήμης recitat Proverb. x, 4: γινώσκων πεπαιδευμένος σοφὸς ἐστίν: V. 5: Διεσώθη ἀπὸ καύματος υἱὸς νοήμων. V. 8: Σοφὸς καρδίᾳ δέξεται ἐντολάς.

(49) Οὐαὶ. Hæc e Græco S. Barnabæ textu exciderunt, sed apud veterem ejus interpretem hoc modo exstant, cap. 4: Dicit enim Scriptura: « Væ illis, qui sibi solis intelligunt, et apud se docti videntur. » Simus spiritales: simus templum consummatum Deo: in quantum est in nobis, meditemur timorem Dei, et custodiamus mandata illius.

(50) Προστάξας. Forte rectius προτάξας, cum præposuisset. SYLB.

flagellis . Qui cognitioni scilicet appropinquat, periculis, timoribus, molestiis, affectionibus utitur, propter desiderium veritatis. *Filius enim castigatus evasit sapiens, et servatus est ab æstu filius intelligens. Filius autem intelligens suscipiet præcepta* ^b. Et Barnabas apostolus: *Væ qui sunt intelligentes apud seipsos, et coram se scientes* ^c, cum dixisset, subjunxit: *Efficiamur spirituales, templum Deo perfectum: quatenus est in nobis, Dei timorem meditemur, et ejus præcepta servare contendamus, ut lætemur in ejus justificationibus.* ^d Unde sapientiæ principium timor Dei ^d divine dictus est.

CAPUT VIII.

Basilidis et Valentini deliria de timore ut rerum causa refutat.

Hic Basilidis sectatores hoc dictum exponentes, dicunt e ipsum principem, cum exaudiisset **162** dictionem Spiritus, qui ministrabatur, auditione et spectaculo fuisse obstupefactum, cum ei præter **B** spem annuntiatam esset Evangelium, et ejus obstupescionem appellatam esse timorem, qui fuit principium sapientiæ genera dijudicantis, et discernentis, et perficentis, et restituentis. Cum enim non solum mundum, sed etiam electionem discretisisset, qui omnibus præest, emittit. Videtur autem Valentinus quoque in quadam epistola talia quædam mente apprehendisse. His enim verbis scribit: « Et sic ex illo figmento terrore affectus fuit auctor angelorum, quando majora elocutus est, quam quæ convenirent effictioni, propter eum, qui in ipso inaspectabiliter dederat semen supernæ essentiae, et libere loquebatur. Ita etiam in mundanorum hominum generationibus, timores fuerunt opera hominum iis, qui ea faciebant, quemadmodum statuæ et imagines: et omnium manus efficiant in nomine Dei; in nomine enim hominis formatus Adam, timorem præbuit ejus, qui prius erat, hominis, ut qui ipse esset in ipso constitutus, et obstupuerunt, et opus cito aboleverunt ». Sed cum sit unum principium, ut ostenditur paulo post, canoras quasdam nugas et figmenta videbuntur isti homines effingere. Quoniam autem a lege et prophetis prius erudiri per Dominum, uti esse Deo visum est, principium sapientiæ dictus est timor Domini ^e, qui a Domino per

✠ 448 ED. POTTER, 375-376 ED. PARIS. ^a Judith VIII, 27. ^b Prov. x, 4, 5, 8. ^c Isa. v, 21. ^d Prov. i, 7. ^e Psal. cx, 10.

(51) Ἀρχοντα. Quem ἄρχοντα intellexerint hæretici, explicat Irenæus lib. I, cap. 25, p. 98 edit. Oxon. *Eos autem, qui posterius continent cælum, angelos, quod etiam a nobis videtur, constituisse ea quæ sunt in mundo, omnia, et partes sibi fecisse terræ, et earum, quæ super eam sunt, gentium. Esse autem principem ipsorum eum, Judæorum putatur esse Deus.*

(52) Καὶ ὡς περίφοβος. Joannes Ern. Grabius in *Spicilegio sæculi II*, pag. 50, 51, scribit: « Καὶ ὡς περίφοβος, etc. Et quemadmodum illa creatura (homo) terrorem incussit angelis, qui ipsi hominum conditores erant ex hæreticorum istorum hypothesi, ut ex sequentibus patet. Atque tunc apte respondet apodosis: Οὕτω καὶ . . . φόβοι τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων τὰς ποιούσιν ἐγένετο, οἷον ἀνδριάντες, καὶ εἰκόνας, καὶ πάντα, ἃ (pro duabus vocibus πάντων αὐτῶν, quarum priorum ex conjectura, posteriorem ex Florentino exemplari emendo) ἀνούσιν εἰς ὄνομα Θεοῦ. Ita et . . . timori fuerunt opera hominum iis, qui ea faciebant: veluti statuæ et imagines, et omnia quæ manus perficiunt in nomen (sive honorem) Dei. Et

Ἐνταῦθα οἱ ἀμφὶ τὸν Βασιλεῖδην, τοῦτο ἐξηγούμενοι τὸ ῥητὸν, « αὐτὸν φασιν Ἀρχοντα (51), ἐπακούσαντα τὴν φάσιν τοῦ διακονομένου Πνεύματος, ἐκπλαγῆναι τῷ τε ἀκούσματι καὶ τῷ θεάματι, παρ' ἐλπίδας εὐηγγελισμένον· καὶ τὴν ἐκπληξιν αὐτοῦ φόβον κληθῆναι, ἀρχὴν γενόμενον σοφίας φυλακρινητικῆς τε, καὶ διακριτικῆς, καὶ τελειωτικῆς, καὶ ἀποκαταστατικῆς. Οὐ γὰρ μόνον τὸν κόσμον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐκλογὴν διακρίνας, ὁ ἐπὶ πᾶσι προπέμπει. » Ἔοικε δὲ καὶ Οὐαλεντίνος ἐν τινὶ ἐπιστολῇ τοιαῦτά τινα ἐν νῷ λαβὼν· αὐταῖς γὰρ γράφει ταῖς λέξεσι: « Καὶ ὡς περίφοβος (52) ἐπ' ἐκεῖνον (53) τοῦ πλάσματος ὑπῆρξε τοῖς ἀγγέλοις, ὅτε μείζονα ἐφθέγγετο τῆς πλάσεως, διὰ τὸν ἀοράτως ἐν αὐτῷ σπέρμα δεδωκότα τῆς ἀνωθεν οὐσίας, καὶ παρῆρησιαζόμενον οὕτω καὶ ἐν ταῖς γενεαῖς τῶν κοσμικῶν ἀνθρώπων, φόβοι τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων τοῖς ποιούσιν ἐγένετο, οἷον ἀνδριάντες καὶ εἰκόνας· καὶ πάντων αἱ χεῖρες ἀνούσιν εἰς ὄνομα Θεοῦ· εἰς γὰρ ὄνομα ἀνθρώπου πλασθεὶς Ἀδάμ, φόβον παρέσχεν πρὸ βντος (54) ἀνθρώπου, ὡς δὴ αὐτοῦ ἐν αὐτῷ καθεστῶτος, καὶ κατεπλάγησαν, καὶ ταχὺ τὸ ἔργον ἤφανισαν. » Μιᾶς δ' οὐσης ἀρχῆς, ὡς δευχθήσεται ὑστερον, τερετίσματα καὶ μινυρίσματα ἀναπλάσσοντες οἷδε οἱ ἄνδρες φανήσονται. Ἐπειδὴ δὲ ἐκ νόμου καὶ προφητῶν προπαιδεύσθαι διὰ Κυρίου, τῷ Θεῷ συμφέρειν ἔδοξεν, ἀρχὴ σοφίας φόβος εἶρηται Κυρίου, παρὰ Κυρίου διὰ Μωϋσεως δοθεὶς τοῖς ἀπειθοῦσι καὶ σκληροκαρδίοις. Οὗς γὰρ οὐχ αἰρεῖ λόγος, τιθασσεύει τούτους φόβος.

γὰρ ὄνομα ἀνθρώπου πλασθεὶς Ἀδάμ, φόβον παρέσχεν προόντος (νοῦ πρὸ βντος) ἀνθρώπου, ὡς δὴ αὐτοῦ ἐν αὐτῷ καθεστῶτος, etc. Quippe in honorem, et ad imaginem, hominis prototypi formatus Adam, timorem sive reverentiam præexistentis hominis, utpote in ipso habitantis, præbuit angelis, indeque obstupuerunt, et opus cito aboleverunt. Quæ ultimadicto modo legenda atque intelligenda esse, non solum ipse horum verborum contextus, atque hypotheses antiquorum hæreticorum, sed et paulo post p. 376, sequentia Clementis contra hæc disputantis verba unicuique probabunt: Et δὲ ὁ φόβος τοῦ προόντος ἀνθρώπου ἐπιβούλους τοῦ ἀπετέρου πλάσματος παποίηκε τοὺς ἀγγέλους, etc. Si autem metas ejus, qui prius exsistebat, hominis, angelos fecit sui figmenti insidiatores, ut scilicet illud corruptum irent, etc. Ipsum Clementem, si placet, lege. » Hæc ille.

(53) Ἐπ' ἐκεῖνον. Aptius ὑπ' ἐκεῖνον, vel ἀπ' ἐκεῖνον. SYLBURG.

(54) Πρὸ βντος. Aptius προόντος conjuncte, ut bis paulo post. SYLB.

Ὁ καὶ προῖδὼν ἄνωθεν ὁ παιδεύων Λόγος, ἐκατέρω A τῶν τρόπων ἐκκαθαίρων, οἰκείως εἰς θεοσέβειαν ἤρμισεν ὄργανον. Ἔστι μὲν οὖν ἡ μὲν ἐκπλήξις φόβος ἐκ φαντασίας ἀτυφήθους, ἢ ἐπ' ἀπροσοκλήτη φαντασίᾳ, ἅτε καὶ ἀγγελίας· φόβος δὲ, ὡς γεγονότι, ἢ ὄντι, ἢ (55) θαυμασιότης ὑπερβάλλουσα. Οὐ συνορῶσι τοίνυν ἐμπαθῆ ποιήσαντες δι' ἐκπλήξεως, τὸν μέγιστον καὶ πρὸς αὐτῶν ἀνυμνούμενον Θεὸν, καὶ πρὸ γε τῆς ἐκπλήξεως ἐν ἀγνοίᾳ γενόμενον. Εἰ δὲ ἀγνοία προκατῆρξε τῆς ἐκπλήξεως, εἰ δ' ἡ ἐκπλήξις καὶ ὁ φόβος ἀρχὴ σοφίας φόβος τοῦ Θεοῦ γεγένηται, κινδυνεύει τῆς τε σοφίας τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς κοσμοποιίας ἀπάσης, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀποκαταστάσεως αὐτῆς τῆς ἐκλογῆς (56) ἀγνοία προκατάρχειν αἰτιώδης. Πότερον οὖν τῶν καλῶν ἢ φαύλων ἡ ἀγνοία; Ἄλλ' εἰ μὲν τῶν καλῶν, τί παύεται ἐκπλήξει; καὶ παρελκεῖ ὁ διάκονος αὐτοῖς καὶ τὸ κήρυγμα καὶ τὸ βῆπτισμα· εἰ δὲ τῶν φαύλων, πῶς τῶν καλλίστων αἴτιον τὸ κακόν; Εἰ μὴ γὰρ προῦπῆρχεν ἀγνοία, οὐκ ἂν ὁ διάκονος κατῆλθεν· οὐδ' ἂν ἐκπλήξις εἶλε τὸν Ἄρχοντα, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν· οὐδ' ἂν ἀρχὴν σοφίας ἐκ τοῦ φόβου ἔλαβεν εἰς τὴν φυλοκρίνησιν τῆς τε ἐκλογῆς τῶν τε κοσμικῶν. Εἰ δὲ ὁ φόβος τοῦ προόντος ἀνθρώπου ἐπιβούλους τοῦ σφετέρου πλάσματος πεποίηκε τοὺς ἀγγέλους, ὡς ἐνιδρυμένου τῷ δημιουργήματι ἀοράτου τοῦ σπέρματος τῆς ἄνωθεν οὐσίας, ἢ ὑπολήψει κενῆ παρεξήλωσαν (57), ὅπερ ἀπίθανον, ἀγγέλους δημιουργίας ἧς ἐπιστεύθησαν, ὄντων τέκνου τινός, αὐθέντας γενέσθαι, ἀγνοίαν πᾶσαν κατεγνωσμένους· ἢ προγνώσει ἐνεχόμενοι κεκίνηται· ἀλλ' οὐκ ἂν ἐπεβούλευσαν δι' οὐ ἐπεχείρησαν, ὡς προέγνωσαν· οὐδ' ἂν κατεπλάγησαν τὸ ἔργον τὸ αὐτῶν ἐκ προγνώσεως τὸ ἄνωθεν σπέρμα νενοηκότες· ἢ τὸ τελευταῖον γνώσει πεποιθότες ἐτόλμησαν, ὃ καὶ αὐτὸ ἀδύνατον· μαθόντες τὸ διαφέρειν τὸ ἐν πληρώματι ἀνθρώπων ἐπιβουλεύειν, ἔτι καὶ τὸ κατ' εἰκόνα, ἐν ᾧ καὶ τὸ ἀρχέτυπον, καὶ ὁ σὺν τῇ γνώσει τῇ λοιπῇ ἀφθαρτον, παρσιλήφρασαν. Τούτοις τε οὖν αὐτοῖς καὶ ἑτέροις τισί, μάλιστα δὲ τοῖς ἀπὸ Μαρζιωνος, ἐκδοῦ (58) οὐκ ἐπαύουσιν ἡ Γραφή· Ὁ δὲ ἐμοῦ ἀκούων ἀναπαύσεται ἐπ' εἰρήνῃ πεποιθώς, καὶ ἡσυχάσει ἀφόβως ἀπὸ παντός κακοῦ. Τί τοίνυν τὸν νόμον βούλονται; Κακὸν μὲν οὖν οὐ φήσουσι, δίκαιον δὲ διαστέλλοντες τὸ ἀγαθὸν τοῦ δικαίου. Ὁ δὲ Κύριος, φοβεῖσθαι τὸ κακὸν προστάτων, οὐ κακῶ τὸ κακὸν ἀπαλλάττει, τῷ δὲ ἐναντίῳ D τὸ ἐναντίον καταλύει. Ἀγαθῶ δὲ κακὸν ἐναντίον, ὡς

✠ P. 449 ED. POTTER, 376-377 ED. PARIS.

(55) Ἡ. Interpres legit ἡ.

(56) Τῆς ἐκ. Interpres legit τῆς τε ἐκλογῆς.

(57) Παρεξήλωσαν. Scribi possit in singulari numero παρεξήλωσεν, hoc sensu : *Quod si angeli, metu prææsistentis hominis, suæ creaturæ insidiati sint, eo quod invisibile supernæ substantiæ semen opificio isti incuset; aut angelos vana suspitione motios tantam ad æmulationem provocavit, ut creaturæ ipsis creditæ, perinde ac filii, quod quidem est incredibile, omnimodæ ignorantie condemnatos, etc.*

(58) Ἐκδοῦ. Aptius ἐκδοῦ. Mox Vulg. Bib. Prov. 1, ἀκούων, κατασκηνώσει ἐπ' ἐλπίδι, καὶ ἡσυχ.

Moyseu datus est iis, qui non obediunt, et qui sunt duri corde. Quos enim non expugnat ratio, eos mansuefacit metus. Quod quidem cum a principi prævidisset Logos, qui erudit, utroque modo eos expurgans ad pietatem convenienter concinnavit instrumentum. Est igitur obstupefactio, timor ex insueta repræsentatione, vel propter inexpectatam repræsentationem, ut verbi causa, alicujus nuntii. Timor autem est insignis admiratio, tanquam ob id, quod vel existit, vel est. Non animadvertunt itaque se affectionibus ac perturbationibus fecisse obnoxium, maximum, et qui ab eis celebratur, Deum, per obstupefactionem, et ante obstupefactionem versatum esse in ignoratione, si quidem ignoratio fuit ante obstupefactionem. Si autem obstupefactio, et timor, sapientiæ principium, timor Dei fuit, videndum est, ne et ante Dei sapientiam et totius mundi creationem, quin etiam restitutionem et ipsam electionem causa, quæ præcessit, fuerit ignoratio. Utrum ergo rerum bonarum aut malarum est ignoratio? Sed si rerum quidem bonarum, quid cessat obstupefactione? et frustra est eis et minister, et prædicatio, et baptisma. Sin autem malarum, quomodo est malum causa rerum optimarum? Si enim non prior fuisset ignoratio, non descendisset minister. Sed nec obstupefactio cepisset principem, ut ipsi dicunt; neque sapientiæ principium cepisset ex timore ad electionem et mundana dijudicanda. Si autem metus ejus, qui prius erat, hominis, fecit ut suo sigmento insidiarentur angeli, utpote quod inaspectabile supernæ substantiæ semen collocaretur intus in opificio, aut ex inani opinione, quod quidem est incredibile, æmulatione perciti sunt in angelos propter opificium, cujus tanquam filii alicujus crediti sunt esse auctores adeo ut nulla non in eos cadat ignorantia: aut moti sunt cum tenerentur præscientia; sed non insidiati essent isto conatu ei, quod præsciverunt, neque ob suum opus obstupefacti essent, cum ex præscientia semen supernum intellexissent: aut postremo freti cognitione ausi sunt, quod ipsum quoque non potest fieri, cum didicissent id, quod est in pleromate excellens, homini insidiari. Præterea et id, quod est factum ad imaginem, in quo etiam existit exemplar, et id, quod cum reliqua cognitione est ab interitu alienum, assumpserunt. His ergo ipsis, et aliquibus aliis, maxime autem Marcionistis, non

buvc.—LXX, Proverb. 1, v. 33 : Ὁ δὲ ἐμοῦ ἀκούων κατασκηνώσει ἐπ' ἐλπίδι, καὶ ἡσυχάσει ἀφόβως ἀπὸ παντός κακοῦ. At me audiens habitabit in spe, et requiescet absque terroribus ab omni malo. Latina Vulg. : Qui autem me audierit, absque terroribus requiescet, et abundantia perfruetur, timore malorum sublato. In editione Romana Sixti V adnotatur ex quodam scholiaste ad alteram partem hujus versus, ἀναπαύσεται ἐπ' εἰρήνῃ πεποιθώς, quomodo legit Clemens. Ex Hebræo : Qui autem obedit mihi, habitabit confidenter, et requiescet a timore mali. COLLECT.

audientibus clamat Scriptura : *Qui autem me audit, requiescet in pace confidens, et sine metu cessabit ab omni malo* ^a. Quid ergo hi legem esse volunt? Malum quidem non inquiet, sed justam, bonum a justo distinguentes. Dominus autem cum jubet timere malum, non malum malo liberat, sed dissolvit contrarium contrario. Bono autem malum est contrarium, ut justum injusto. Si ergo malorum dixit principium metus ✕ vacuitatem, quam facit Domini timor : timor bonum est, et qui est ex Lege metus, non solum est justus, sed etiam bonus, ut qui auferat vitium : metu autem inducens metus vacuitatem, non animi perturbatione perturbationum vacuitatem, sed disciplina ingenerat affectionum moderationem. Cum itaque audierimus : *Honora Dominum, et eris fortis; præter ipsum autem ne time alium* ^b : timere peccatum, sequi autem, quæ a Deo data sunt, præcepta, a Deo honorem accipimus. Δέος autem est Dei metus. Sed etsi timor sit passio, ut volunt aliqui timorem esse passionem, non est quivis metus passio. Superstitio quidem est passio, ut quæ sit dæmonum metus, qui passionibus susque deque feruntur et agitantur; e contra igitur Dei impatibilis metus est impatibilis : timet enim quis non Deum, sed a Deo excidere. Qui autem hoc veretur, nempe ne in mala incidat, mala timet et veretur; qui autem timet ne cadat, esse se ab interitu alienum vult et impatibilem. *Sapiens timens declinavit a malo; insipiens autem confidens aggreditur*, ait Scriptura. Et rursus : *In timore Domini est, inquit, spes fortitudinis* ^c.

Α δίκαιον ἀδίκῳ. Et τοίνυν κακῶν ἀρχὴν ἀφοβίαν (59) εἴρηκεν, ἣν ὁ τοῦ Κυρίου φόβος ἐργάζεται, ἀγαθὸν ὁ φόβος· καὶ ὁ ἐκ τοῦ Νόμου φόβος, οὐ μόνον δίκαιος, ἀλλὰ καὶ ἀγαθός, κακίαν ἀναιρῶν· φόβῳ δὲ ἀφοβίαν εἰσάγων, οὐ πάθει ἀπάθειαν, παιδείᾳ δὲ μετροπαθείαν ἐμποεῖ. Ἐπὶ οὖν ἀκούσωμεν· *Τίμα τὸν Κύριον, καὶ ἰσχύσεις· πλήρ δὲ αὐτοῦ μὴ φοβοῦ ἄλλον*· τὸ φοβεῖσθαι ἁμαρτάνειν, ἐπεσθαι δὲ ταῖς ὑπὸ Θεοῦ δοθείσαις ἐντολαῖς, τιμὴν ἦν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ (60) ἐκδεχόμεθα. Δέος (61) δὲ ἐστὶ φόβος Θεοῦ. Ἄλλ' εἰ καὶ πάθος ὁ φόβος, ὡς βούλονται τινες ὅτι φόβος ἐστὶ πάθος, οὐχ ὁ πᾶς φόβος πάθος· ἡ γοῦν δεισιδαιμονία πάθος, φόβος δαιμόνων οὐσα, ἐκπαθῶν τε καὶ ἐμπαθῶν. Ἐμπαθῶν οὖν ὁ τοῦ ἀπαθοῦς Θεοῦ φόβος ἀπαθῆς· φοβεῖται γάρ τις οὐ τὸν Θεόν, ἀλλὰ τὸ ἀποπεσεῖν τοῦ Θεοῦ. Ὅ δὲ τοῦτο δεδιώς, τὸ τοῖς κακοῖς περιπεσεῖν, φοβεῖται· καὶ δέδιεν τὰ κακὰ· ὁ δεδιώς δὲ τὸ πῶμα, ἀφθαρτον ἑαυτὸν καὶ ἀπαθῆ εἶναι βούλεται (62). *Σοφὸς φοβηθεὶς ἐξέκλιγεν ἀπὸ κακοῦ· ὁ δὲ ἀφρων* (63) *μίγνυται πεποιθῶς*, ἡ Γραφή λέγει· ἀῖθις τς, *Ἐν φόβῳ Κυρίου ἐλπὶς ἰσχύος*, φησί.

CAPUT IX.

Virtutes Christianas esse inter se connexas.

Deducit ergo talis metus et ad pœnitentiam, et ad spem. Spes autem est exspectatio honorum, vel abgentis boni bona speratio. Certe casus quoque vel ad bonam spem assumitur, quam ad charitatem deducere didicimus. Charitas autem fuerit consensus eorum quæ sunt in ratione **163** et vita et moribus; aut, ut paucis dicam, vitæ societas; vel amicitiae et benevolentiae perseverantia cum recta ratione, in usu amicorum ac familiarium, qui *ἐταῖροι* vocantur (dicitur autem *ἐταῖρος*, quasi *ἕτερος ἐγώ*, id est, *ego alter*), qua ratione eos *fratres* appellamus, qui sunt eodem verbo regenerati. Adhæret autem charitati et hospitalitas; quæ

С * Ἀνάγει γοῦν ὁ τοιοῦτος φόβος ἐπὶ τε τὴν μετανοίαν ἐπὶ τε τὴν ἐλπίδα. Ἐλπὶς δὲ προσδοκία ἀγαθῶν, ἡ ἀπόντος ἀγαθοῦ εὐέλπις· ἀμέλει καὶ ἡ ἐμπρωσία λαμβάνεται εἰς εὐέλπιδα (64), ἦν ἐπὶ τὴν ἀγάπην χειραγωγεῖν μεμαθήκαμεν. Ἀγάπη δὲ ὁμόνοια ἐν εἰη τῶν κατὰ τὸν λόγον καὶ τὸν βίον καὶ τὸν τρόπον, ἢ, συνελόντι φάναι, κοινωνία βίου· ἡ ἐκτένεια φιλίας καὶ φιλοστοργίας μετὰ λόγου ὀρθοῦ περὶ χρῆσιν ἐταίρων. Ὅ δὲ ἐταῖρος ἕτερος ἐγώ. Ἡ καὶ ἀδελφούς (65) τοὺς τῷ αὐτῷ λόγῳ ἀναγεννηθέντας προσγορούμεν. Παράκειται δὲ τῇ ἀγάπῃ ἡ τε φιλοξενία, φιλοτεχνία τις οὐσα περὶ χρῆσιν ξένων· ξένοι δὲ, ὧν ξένα τὰ κοσμικά· κοσμικοὺς γὰρ τοὺς εἰς γῆν

P. 450 ED. POTTER, 377-378 ED. PARIS. • Prov. i, 33. ὦ Prov. vii, 2. ὠ Prov. xiv, 16, 26.

(59) *Κακῶν ἀρχὴν ἀφοβία*. Respicens auctor D esse accipimus. Proverbiorum locum jam dictum, dixisset potius κακῶν ἀπαλλαγὴν ἀφοβίαν. Nam illa ἀφοβία, quam *timor Dei* operatur, non est κακῶν ἀρχή, malorum origo ac principium; sed κακῶν ἀπαλλαγὴ, liberatio a malis. Scribi etiam possit, una littera mutata, κακῶν ἀρχὴν ἀφοβίαν, malorum expertem metus vacuitatem. Quo sensu ἀργός πόνων, laborum expertes : et ἀργός κλήρου, sorte privatus, a Platone dicitur. Clementis sententia sic intellecta erit hæc : *Si igitur illa metus vacuitas, quam efficit timor Domini, sit malorum expertes, tum timor erit quid bonum, nempe, quod a malis liberet. Sed Lowthius ait : « Quid si legatur καλῶν ἀρχὴν, vel καταλύσεως κακῶν. »*

(60) *Τίμηρ ἦν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ*. Forte τιμὴν ἦν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ, honorem qui a Deo est. SYLBERG. — Vel, τιμὴν εἶναι, ἀπὸ τ., honorem esse, a Deo ipso accipimus. Vel, τιμὴν εἶναι, τοῦ Θ. ἔ., honorem Dei

(61) Δέος. Unde δεισιδαιμονία.

(62) *Ἐμπαθῶν οὖν ... βούλεται*. Cl. Græbius in margine libri sui adnotavit hanc sententiam citari a Damasceno *Parallel. lib. i, cap. 4*.

(63) *Ὁ δὲ ἀφρῶν*. Vulg. Bib. Proverb. xiv, plenius, ὁ δὲ ἀφρων, ἑαυτῷ πεποιθῶς, μίγνυται ἀνόμῳ. A. SYLBERG.

(64) *Εἰς εὐέλπιδα*. Flor. edit. εἰς εὐέλπιδα, unde aliquis suspicetur, transposito εὐ legendum esse ἡ εὐεμπρωσία λαμβ. εἰς ἐλπίδα. Præcedenti quoque sententia, disjunctiva in articulum versa, legi potest ἡ ἀπόντος ἀγαθοῦ εὐέλπις, *de absente bono bona spe freta*. Eὐέλπις sane, seu εὐέλπις, pro substantivo, rarum est, mihi quidem. SYLBERG.

(65) *Ἀδελφούς*. Similia dicit infra pag. 397 cæli Paris.

ἐλπίζοντας καὶ τὰς σαρκικὰς ἐπιθυμίας ἐξακούομεν· **A** *est artificiosa amicitiae ratio circa usum peregrinorum. Peregrini autem sunt, quibus peregrina sunt, quæ sunt mundana. Mundanos enim eos, qui in terram sperant, et concupiscentias carnales, intelligimus: Nolite conformari, inquit Apostolus, huic sæculo, sed transformamini renovatione mentis, ad hoc ut vos probetis, quæ sit voluntas Dei bona, bene placens, et perfecta* ^o. Versabitur ergo hospitalitas in **X** eo, quod est utile peregrinis. Peregrini autem sunt, qui etiam dicuntur ἐπίξενοι, seu *hospitio excepti: επίξενοι autem sunt amici; amici autem sunt fratres. Frater amice, inquit Homerus: et humanitas, per quam fit bona affectio, quæ est amicus usus hominum; et ipsa bona affectio, quæ est quædam artificiosa amicitiae ratio circa amicorum vel necessariorum dilectiones, comitantur charitatem. Si autem revera homo, qui est in nobis, est spiritualis, humanitas est fraternitas iis, qui sunt ejusdem Spiritus participes. Affectio autem rursus est conservatio benevolentiae, vel dilectionis. Dilectio autem est perfecta et absoluta demonstratio: et diligi, quod est ἀγαπᾶσθαι, est placere moribus, ducique et abduci. In idem autem ducuntur per consensionem, quæ est scientia communium honorum. Consensio enim, quæ ὁμογνωμοσύνη, est consensus animorum. Et: *Non ficta, inquit, charitas sit nobis, et odio habentes malum, adhæreamus bono et fratrum amori, et quæ sequuntur, usque ad illud: Si possibile est, quantum in vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes.* **C** Deinde: *Ne vincaris, inquit, a malo, sed vince in bono malum* ^b. Et idem apostolus fatetur se Judæis *ferre testimonium quod zelum Dei habeant, sed non secundum scientiam: ignorantes enim Dei justitiam, et propriam quærentes statuere, Dei justitiæ non fuere subjecti. Non enim legis voluntatem cognoverunt et fecerunt, sed quod ipsi existimaverunt, hoc etiam legem velle putarunt. Neque legi tanquam prophetiam continentem crediderunt, sed tanquam nudo sermoni: et præ timore, sine affectu et fide, obsecuti sunt. Finis enim legis est Christus ad justitiam, qui est a lege prædictus, omni credenti* ^c. Unde eis dictum est a Moyse: *Ego æmulatione vos provocabo in non gente, in populo stulto vos ad iram irritabo* ^d, qui fuit scilicet paratus ad obediendum. Et per Isaiam: *Inventus sum, inquit, iis,**

X P. 451 ED. POTTER, 378-379 ED. PARIS. ^a Rom. xii, 2. ^b Ibid. xii, 9, 10, 18, 21. ^c Rom. x, 2, 3, 4. ^d Ibid. 19; Deut. xxxii, 21.

(66) *Νοός*. *Νοός ὕμων*, Rom.

(67) *Φίλε* κ. *Homer. Iliad. E, v. 359.*

(68) *Συμπαρομαρτούσιν*. Non assentior Lowthio scribenti συμπαρομαρτούσα.

(69) *Φιλαδέλφια*. Tertullianus *Apologiæ* cap. 39: *Fratres dicuntur et habentur, qui unum Patrem Deum agnoverunt, qui unum Spiritum biberunt sanctitatis.*

(70) *Ἀπόδειξις*. Forte scribendum ἀπόδειξις. Nam amoris est animatos παντελῶς ἀποδέχεσθαι, δοκιμάζειν καὶ συναίνεῖν, et, ut sequitur, ἀρέσκεισθαι τῷ ἔθει.

(71) *Ἡ ἀγ.* Ἡ ἀγάπη ἀνυπόκριτος. Ἀποστρυφού-

τες τὸ πονηρὸν, κολλώμενοι τῷ ἀγαθῷ, Rom. xii, 9.

(72) *Ἰδία* ζ. Ἰδίαν δικαιοσύνην ζ. Rom.

(73) *Ὁὐδ' ὡς προφ.* Hoc est, non assensi sunt prophetico ac mystico legis sensui, quo Christus venturus indicatus est: sed duntaxat externam ejus litteram, idque timore potius, quam sincero affectu, aut fide, secuti sunt.

(74) *Ἐγώ*. Clemens in his, ut etiam in iis quæ ex Isaia sequuntur, recitandis Epistolam ad Romanos potissimum secutus est. Καγὼ pro ἐγώ, Deuter. Dein, αὐτοῦς bis pro ὑμᾶς, ibid.

(75) *Ἐμφανής ἐγ.* Ἐπα, Ἰδοὺ εἰμι, τῷ ἔθει αὐτὸν ἐκάλεισάν μου τὸ ὄνομα, Isa.

ἡμεῖς me non quærunt; manifestus sui iis qui me non interrogant: ante Domini adventum scilicet, post quem Israeli quoque illa, quæ prædicta sunt, convenienter jam dicuntur: *Expandi manus meas toto die ad populum inobedientem et contradicentem* ^a. Vides causam vocationis gentium aperte a propheta dictam esse, populi inobedientiam et contradictionem? Deinde, in hos quoque Dei estenditur benitas. Dicit enim Apostolus: *✕ Sed eorum delicto salus gentibus, ad hoc ut eos ad emulationem provocaret* ^b, ut et vellent ipsi duci pœnitentia. Pastor autem de iis solis, qui dormissent, verba faciens, novit quosdam justos in gentibus et in Judæis, non solum ante adventum Domini, sed etiam ante legem, qui Deo grati acceptique fuerint, ut Abel, ut Noe, ut si quis alius justus. Dicit ergo, *ε* apostolos et doctores, qui prædicarunt nomen Filii Dei, etiam cum dormissent, potestate et suble pœdicasse iis, qui prius dormierant. *κ* Deinde subiungit: *ε* Et ipsi dederunt ipsis signaculum prædicationis. Descenderunt ergo cum ipsis in aquam, et rursus ascenderunt. Sed hi viventes descenderunt, et rursus viventes ascenderunt; illi autem, qui prius dormierant, mortui descenderunt, vivi autem ascenderunt. Per hos ergo vivificati sunt, et agnoverunt nomen Filii Dei, et ideo una quoque cum illis ascenderunt, et una quadrarunt in turris ædificationem, et qui in lapides cæsi non sunt, coædificati sunt. In justitia dormierunt, et in magna puritate. Solum autem hoc signaculum non habebant. *ν* Quando enim gentes legem non habentes, natura quæ sunt legis faciunt, *ιι* legem non habentes, sibi ipsi sunt lex, ut ait Apostolus ^c. Quod itaque virtutes se invicem consequuntur, quid opus est dicere, cum jam ostenderitimus, quod fides quidem sperat propter pœnitentiam, timor autem propter fidem, et quæ in iis est perseverantia et exercitatio, una cum doctrina terminatur in charitate, illa vero perficitur cognitione? Illud autem necessarium adnotandum est, quod solus Deus est intelligendus natura esse

χειράς μου ὄλην τὴν ἡμέραν (76) ἐπὶ λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀντιλέγοντα. Ὁρᾶς τὴν αἰτίαν τῆς ἐξ ἔθνῶν κλήσεως, σαφῶς πρὸς τοῦ προφήτου ἀπειθειαν τοῦ λαοῦ καὶ ἀντιλογίαν εἰρημέντην; Εἶθ' ἡ ἀγαθότης καὶ ἐπὶ τούτοις δείκνυται τοῦ Θεοῦ· φησὶ γὰρ ὁ Ἀπόστολος· Ἀλλὰ τῷ αὐτῶν παραπτώματι ἡ σωτηρία τοῖς ἔθνεσιν εἰς τὸ παραζηλώσει αὐτοὺς καὶ μετριοῦσαι βουληθῆναι. Ὁ Ποιμὴν (77) δὲ, ἀπλῶς ἐπὶ τῶν κεκοιμημένων θεῖς τὴν λέξιν, διακαλοῦς οἰδὲ τινὰς ἐν ἔθνεσι καὶ ἐν Ἰουδαίῳ οὐ μόνον πρὸ τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας, ἀλλὰ καὶ πρὸ νόμου κατὰ τὴν πρὸς Θεὸν εὐαρέστησιν, ὡς Ἄβελ, ὡς Νῶε, ὡς εἴ τις ἕτερος δίκαιος. Φησὶ γοῦν, « τοὺς ἀποστόλους καὶ διδασκάλους, τοὺς κηρύσσοντας τὸ ὄνομα τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, καὶ κοιμηθέντας, τῇ δυνάμει καὶ τῇ πίστει: **B** κηρύξαι τοῖς προκεκοιμημένοις. » Εἶτα ἐπιφέρει: « Καὶ αὐτοὶ ἔδωκαν αὐτοῖς τὴν σφραγίδα τοῦ κηρύγματος. Κατέβησαν οὖν μετ' αὐτῶν εἰς τὸ ὕδωρ, καὶ πάλιν ἀνέβησαν. Ἄλλ' οὗτοι ζῶντες κατέβησαν, καὶ πάλιν ζῶντες ἀνέβησαν· ἐκαῖνοι δὲ οἱ προκεκοιμημένοι νεκροὶ κατέβησαν, ζῶντες δὲ ἀνέβησαν. Διὰ τούτων οὖν ἐζωοποιήθησαν καὶ ἐπέγκωσαν τὸ ὄνομα τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· διὰ τοῦτο καὶ συνανέβησαν μετ' αὐτῶν, καὶ συνήρμησαν εἰς τὴν οἰκοδομίην τοῦ πύργου, καὶ ἀκατόμητοι συνωκοδομήθησαν· ἐν δικαιοσύνῃ ἐκοιμήθησαν, καὶ ἐν μεγάλῃ ἀγνεΐᾳ· μόνην δὲ τὴν σφραγίδα ταύτην οὐκ ἔσχον. » *Ὅταν γὰρ ἔθνη τὰ μὴ νόμον ἔχοντα φύσει τὰ τοῦ νόμου ποιῶσιν* (78), *εὔτα νόμον μὴ ἔχοντες, εὐτοῖς εἰσι νόμος*, κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Ὡς μὲν οὖν ἀντακολουθοῦσιν (79) ἀλλήλαις αἱ ἀρεταί, τί χρὴ λέγειν, ἐπιδεδειγμένοι (80) ἦδη, ὡς πίστις μὲν ἐπὶ μετανοίᾳ ἐλπίζεται, εὐλάβεια δὲ ἐπὶ πίστει· καὶ ἢ ἐν τούτοις ἐπιμονὴ τῆς καὶ ἀκρίτου ἅμα μαθήσει συμπερατοῦται εἰς ἀγάπην, ἡ δὲ τῇ γνώσει τελειοῦται; Ἐκεῖνο δὲ ἐξ ἀνάγκης παρασημειωτέον, ὡς μόνον τὸ θεῖον σοφὸν εἶναι φύσει νοεῖσθαι χρὴ. Διὸ καὶ ἡ σοφία δύναμις Θεοῦ, ἡ διδάξασα τὴν ἀλήθειαν· *κἀναυθὰ που εἰληπται ἡ τελειώσις* (81) τῆς γνώσεως. Φιλεῖ (82) δὲ καὶ ἀγαπᾷ τὴν ἀλήθειαν ὁ φιλόσοφος, ἐκ τοῦ θεράπων (83) εἶναι γνήσιος, δι' ἀγάπην ἦδη φίλος νομιοθεῖς. Ταύτης (84)

✕ P. 452 ED. POTTER, 379-380 ED. PARIS. 41. ^c Rom. 11, 14.

^a Isa. Lxv, 1, 2; Rom. x, 20, 21. ^b Rom. xi,

(76) Ἐξεπέτασα ... ἡμέραν. Ὅλην τὴν ἡμέραν ἐξεπέτασα τὰς χειράς μου, Rom. Mox, πρὸ λ. pra ἐπὶ λ. Rom., Isa.

(77) Ὁ Ποιμὴν. Hæc occurunt in Hermæ Past. lib. III, cap. 16: *Quoniam hi apostoli et doctores, qui prædicaverunt nomen Filii Dei, cum, habentes fidem ejus et potestatem, defuncti essent, prædicaverunt his, qui ante obierunt, et ipsi dederunt eis illud signum. Descenderunt igitur in aquam cum illis, et iterum ascenderunt. Sed hi vivi ascenderunt; ut illi, qui fuerunt ante defuncti, mortui quidem descenderunt, sed vivi ascenderunt. Per hos igitur vitam receperunt, et cognoverunt Filium Dei; ideoque ascenderunt cum eis, et convenerunt in structuram turris; nec circumcisi, sed integri ædificati sunt; quoniam cum equitate pleni, cum summa castitate defuncti sunt; sed tantummodo hoc sigillum defuerat eis. Ubi conf. quæ adnotavit Cl. Cotelierius. Eadem recitat Clemens Strom. vi, pag. 637. Ubi conf. adnotata.*

(78) Ποιῶσιν. Ποιῆ. Rom.

(79) Ἀντακολουθοῦσιν. Similia dicit infra Strom. VIII, p. 786.

(80) Ἐπιδεδειγμένοι. Convenientius ἐπιδεδειγμένον, *ε* cum demonstratum sit. *ν* Siquis ἐπιδεδειγμένος malit, activa significatione accipiendum erit id participium. SYLBERG.

(81) Τελειώσις. Christus enim apostolis dixit: Πάντα ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς μου, ἐγνώρισα ὑμῖν. Joan. xv, 15.

(82) Φιλεῖ. Ludit in etymo τοῦ φιλόσοφος.

(83) Ἐκ τοῦ θεράπων. Imitari videtur Christi sermonem, Joan. xv, 15: Οὐκέτι ὑμᾶς λέγω δούλους, ὅτι ὁ δούλος οὐκ οἶδε τί ποιεῖ αὐτοῦ ὁ κύριος; ὑμᾶς δὲ εἰρηκα φίλους, ὅτι πάντα ἃ ἤκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς μου, ἐγνώρισα ὑμῖν.

(84) Ταύτης. Scilicet ἀληθείας, vel γνώσεως, nam admirationem ad investigandam veritatem excitare, monet Socrates Platonius in Theæteto pag. 115: Θε. Καὶ νῆ τους θεούς γε, ὡ Σώκρατες, ὑπερφύως θαυμάζω, τί ποτ' ἐστὶ ταῦτα· καὶ ἐνίστε ὡς ἀληθούς

ὡς ἀρχὴ τὸ θαυμάσαι τὰ πράγματα, ὡς Πλάτων ἐν *A* *sapiens. Quare sapientia quoque est Dei virtus, quæ docuit veritatem; In qua etiam continetur perfectio cognitionis. Amat autem et diligit veritatem philosophus, ex germano famulo jam propter amorem existimatus amicus. Ejus autem est principium, res admirari, ut dicit Plato in Theæteto; et Mathias adhortans in Traditionibus, Admirare est præsentia; eum esse primum gradum statuens ulterioris cognitionis. Qua ratione etiam scriptum est in Evangelio secundum Hebræos: Qui admiratus fuerit, regnabit; et qui regnavit, requiescet. Fieri ergo non potest, ut philosophetur, qui est rudis et ignarus, quandiu rudis manet: quippe qui sapientia notionem non ceperit, cum philosophia sit ejus, quod vere est, appetitio, et earum, quæ ad id tendunt, disciplinarum. Et 164* quamvis in recte agendo se aliqui exercuerint, ut sciatur tamen

quomodo sit utendum, et faciendum, est allaborandum. Nam in hoc Deo quoque assimilatur aliquis, Deo inquam Servatori, colens Deum universorum per Logon pontificem, per quem perspiciuntur quæ in veritate sunt honesta et justa. Pietas enim est actio, quæ Deum sequitur.

CAPUT X.

Quid sibi vindicet philosophus Christianus.

Τριῶν τοίνυν (89) τούτων ἀντέχεται ὁ ἡμεδαπὸς φιλόσοφος· πρῶτον μὲν τῆς θεωρίας, δευτέρον δὲ τῆς τῶν ἐντολῶν ἐπιτελέσεως, τρίτον ἀνδρῶν ἀγαθῶν κατασκευῆς· ἃ δὴ συνελθόντα τὸν γνωστικὸν ἐπιτελεῖ. Ὅτι δ' ἂν ἐνδέη τούτων, χωλεῖται τὰ τῆς γνώσεως. Ὅθεν θεῖως ἡ Γραφὴ φησι· Καὶ εἶπεν (90) Κύριος πρὸς Μωϋσῆν, λέγων· Ἀάλησον τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ, καὶ ἐρεῖς πρὸς αὐτούς· Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν. Κατὰ τὰ ἐπιτηδεύματα γῆς (91) Αἰγύπτου, ἐν ἧ κατακλιθεὶς ἐν αὐτῇ, οὐ ποιήσετε· καὶ κατὰ ἐπιτηδεύματα (92) γῆς Χαναάν, εἰς ἣν ἐγὼ εἰσάγω ὑμᾶς ἐκεῖ, οὐ ποιήσετε (93)· καὶ τοῖς νομίμοις αὐτῶν οὐ πορεύσεσθε (94)· τὰ κρίματά

✠ P. 455 ED. POTTER.

βλέπων εἰς αὐτὰ σκοποδινῶ. Σωκ. Θεόδωρος γὰρ, ὡς φησι, φαίνεται οὐ κακῶς τοπάζειν περὶ τῆς φύσεως σου· μάλα γὰρ φιλοσόφου τοῦτο πάθος τὸ θαυμάζειν· οὐ γὰρ ἄλλη ἀρχὴ φιλοσοφίας ἢ αὕτη· καὶ εἰσικεν ὁ τῆν Ἴριν Θαυμαντὸς ἐκγονον φήσας οὐ κακῶς γενεολογεῖν. The. *Per deos, o Socrates, quid ista sint admiror, interdumque ipsa maxime inspicies tenebris offundor. Soc. Theodorus, o amice, non male de tuo ingenio conjectasse videtur. Maxime enim philosophis hoc usu venit, ut admirentur. Neque enim aliud præter hoc est philosophiæ principium. Et qui Irin Thaumantis, id est admirationis, filiam esse tradidit, non absurde originem ejus explicuit.*

(85) *Μαθίας.* De Mathiæ Traditionibus conf. Cl. Crabii *Spicilegium*, sæc. II, p. 117, 118. De Evangelio secundum Hebræos ejusdem *Spicilegium* sæc. I, p. 15 et seq.

(86) *Ἐπαναπαυθήσεται.* Ἐπαναπαύσεται, Flor. Sylburg.

(87) *Ἐστ' ἂν μὲν ἀμαθῆς, φιλοσοφεῖν τὸν γε μὴ ἔρ.* Sic scribendus hic locus, quem editiones Florent. et Sylburg. hoc modo exhibent: Ἐστ' ἂν μὲν ἀμαθῆς· φιλοσοφεῖν δὲ τὸν γε μὴ ἔν. Unde hæc annotavit Sylburgus: « Post ἀμαθῆς desideratur φιλολογεῖν, aut aliud consimile verbum, ut et structura, et sensus arguit. »

(88) *Κἂν τῷ π.* Sententia talem quampiam lectionem postulat: καὶ τὸ ποιεῖν καλοῖς φησιν ἐξήρη-

A sapiens. Quare sapientia quoque est Dei virtus, quæ docuit veritatem; In qua etiam continetur perfectio cognitionis. Amat autem et diligit veritatem philosophus, ex germano famulo jam propter amorem existimatus amicus. Ejus autem est principium, res admirari, ut dicit Plato in Theæteto; et Mathias adhortans in Traditionibus, Admirare est præsentia; eum esse primum gradum statuens ulterioris cognitionis. Qua ratione etiam scriptum est in Evangelio secundum Hebræos: Qui admiratus fuerit, regnabit; et qui regnavit, requiescet. Fieri ergo non potest, ut philosophetur, qui est rudis et ignarus, quandiu rudis manet: quippe qui sapientia notionem non ceperit, cum philosophia sit ejus, quod vere est, appetitio, et earum, quæ ad id tendunt, disciplinarum. Et 164 quamvis in recte agendo se aliqui exercuerint, ut sciatur tamen

quomodo sit utendum, et faciendum, est allaborandum. Nam in hoc Deo quoque assimilatur aliquis, Deo inquam Servatori, colens Deum universorum per Logon pontificem, per quem perspiciuntur quæ in veritate sunt honesta et justa. Pietas enim est actio, quæ Deum sequitur.

CAPUT X.

Quid sibi vindicet philosophus Christianus.

Hæc ergo tria noster sibi vindicat philosophus: primum quidem, contemplationem; secundo autem, præceptorum executionem; tertio vero, bonorum virorum constitutionem. Quæ quidem cum convenerint, efficiunt virum gnosticum. Si quid autem defecerit ex istis, claudicat cognitio. Unde divine dixit Scriptura: *Et dixit Dominus ad Moysen, diceas: Loquere filiis Israel, et dices illis: Ego Dominus Deus vester. Secundam studia terræ Ægypti, in qua habitastis in ea, non facietis, et secundum studia terræ Chanaan, in quam vos ego illuc introduco, non facietis, et in eorum legitimis non incedetis. Judicia mea facietis, et præcepta mea servabitis.*

μένον, nec honestis moribus excultum reddere: inquit Sylburg. Sic etiam scribi possit, una littera mutata, κἂν τὸ ποιεῖν καλοῖς ἢ τισιν ἐξήρημένον, licet quidam usu bene agant, tamen ut sciant utendū atque agendū rationem, allaborandum est.

(89) *Τριῶν τοίνυν.* His similia sunt, quæ scribit Auctor *Strom.* VII, p. 701: Ἡ καὶ μοι καταφαίνεται τρία εἶναι τῆς γνωστικῆς δυνάμεως ἀποτελέσματα, τὸ γινώσκειν τὰ πράγματα, δευτέρον τὸ ἐπιτελεῖν ὅτι ἂν ὁ Λόγος ὑπαγορεύῃ, καὶ τρίτον τὸ παραδιδόναι δύνασθαι θεοπρεπῶς τὰ παρὰ τῇ ἀληθείᾳ ἐπικεκρυμμένα. Unde videntur mihi tria gnosticæ potentia effecta esse: primo, res nosse; secundo, id facere, quod Logos, seu ratio, dictaverit; tertio, ea quæ apud veritatem occulta fuerunt, prout Dei majestati convenit, aliis tradere posse.

(90) *Καὶ εἶπεν.* Hæc Clemens sumpsisse videtur e Philonis libro *De congressu quæ. erudit. gr.*, p. 437.

(91) *Γῆς.* Τῆς, Philo: utrumque abest a Levit. Mox, ἐπ' αὐτῇ pro ἐν αὐτῇ, Levit.

(92) *Κατὰ ἐπ.* Κατὰ τὰ ἐπ. Levit., Philo.

(93) *Καὶ κατὰ ἐπ. ... ποιήσετε.* Hæc sententia apud Philonem post hæc verba, κρίματά μου ποιήσετε, occurrit.

(94) *Πορεύσεσθε.* Πορεύσεθε, Levit. sed Philo Clementis lectionem tuetur.

Ambulate in eis. Ego Dominus Deus vester. Et servabitis omnia præcepta mea, et facietis ea. Qui fecerit ea homo, vivet in eis. Ego Dominus Deus vester *. Utrum autem mundi et deceptionis, an animi perturbationum et vitiorum sint symbolum Ægyptus et terra Chanaan, a quibus abstinendum sit, quibus autem rebus danda sit opera, quod divinis potius quam mundanis, nobis ostendit oraculum. Cum autem dicit : *Qui fecerit homo, vivet in eis* : et ipsorum Hebræorum correctionem, et proximorum nostrorum exercitationem et profectum, et ipsorum vitam dicit et nostram. *Qui enim sunt mortui delictis, convivificantur Christo* ^b, per nostrum testamentum. Sæpe autem repetens Scriptura illud : *Ego Dominus Deus vester*, pudore afficiendo pulcherrime hortatur, docens sequi Deum, qui dedit præcepta. Quinetiam tacite commonet, Deum quaerere, et, quoad fieri potest, conari cognoscere; quæ quidem fuerit maxima contemplatio, sacra mysteria inspiciens, vere scientia, certa et immutabilis ratione facta. Hæc sola est sapientiæ cognitio, a qua nunquam separatur justa operatio.

Α μου ποιήσετε, καὶ τὰ προστάγματά μου φυλάξεσθε· πορεύεσθε ἐν αὐτοῖς· ἐγὼ Κύριος ὁ θεὸς ὑμῶν· καὶ φυλάξεσθε πάντα τὰ προστάγματά μου (95), καὶ ποιήσετε αὐτά. Ὁ ποιήσας αὐτὰ ἄνθρωπος (96), ζήσεται ἐν αὐτοῖς. Ἐγὼ Κύριος ὁ θεὸς ὑμῶν. Ἐπ' οὖν κόσμου καὶ ἀπάτης, εἴτε παθῶν καὶ κακιῶν (97) σύμβολον Αἴγυπτος καὶ ἡ Χαναανίτις γῆ, ὧν μὲν ἀφεκτέον, ὅποια δὲ ἐπιτηδευτέον, ὡς θεῶν καὶ οὐ κοσμικῶν, δείκνυσιν ἡμῖν τὸ λόγιον. Ὅταν δὲ εἴπῃ, Ὁ ποιήσας ἄνθρωπος, ζήσεται ἐν αὐτοῖς, τὴν τε Ἑβραίων αὐτῶν ἐπανόρθωσιν, τὴν τε τῶν πέλας (98) ἡμῶν αὐτῶν συνάκησιν τε καὶ προκοπὴν, ζῶν λέγει αὐτῶν τε καὶ ἡμῶν. Οἱ γὰρ νεκροὶ τοῖς παραπτώμασι συζωοποιούνται Χριστῷ, διὰ τῆς ἡμετέρας Διαθήκης. Πολλάκις δὲ ἐπιναλαμβάνουσα ἡ Γραφή, τὸ, Ἐγὼ Κύριος ὁ θεὸς ὑμῶν, δυσωπεῖ μὲν διατρεπτικώτατα ἔπαισθαι διδάσκουσα τῷ τὰς ἐντολάς δεδωκότι Θεῷ, ὑπομνησκαὶ δὲ ἡρέμα ζητεῖν τὸν Θεόν, καὶ ὡς οἶόν τε γινώσκαι ἐπιχειρεῖν· ἥτις ἂν εἴη θεωρία μεγίστη, ἡ ἐποπτικῆ, ἡ τῷ ὄντι ἐπιστήμη (99), ἡ ἀμετάπτωτος λόγῳ γινομένη· αὕτη ἂν εἴη μόνη ἡ τῆς σοφίας γνώσις, ἥς οὐδέποτε χωρίζεται ἡ δικαιοπραγία.

CAPUT XI.

Cognitionem illam quæ per fidem traditur esse omnium certissimam.

Sed eorum quidem, qui se sapientes existant, sive sint barbaræ hæreses, sive Græcorum philosophi, *inflat scientia* ^c, ex sententia Apostoli. Fidelis est autem cognitio, quæ fuerit scientifica demonstratio eorum quæ traduntur in vera philosophia. Dixerimus autem eam esse rationem, quæ iis, de quibus dubitatur, ex iis, quæ sunt certa et extra controversiam, fidem facit. Cum sit autem duplex fides, una quidem quæ est cum scientia conjuncta, altera vero quæ cum opinione : nihil obstat, quo minus duplex nominetur quoque demonstratio, una scientiam, altera opinionem parens : quandoquidem cognitio quoque, et præcognitio duplex dicitur : una quidem accurata et exacta, altera vero imperfecta. Numquid autem ea sola, quæ est apud nos, vera fuerit demonstratio, ut quæ ex divinis suppeditetur Scripturis, quæ sunt sacræ litteræ, et ex ea, *quæ a Deo docetur, sapientia* ^d, ut ait Apostolus ? Est igitur doctrina quædam parere præceptis, quod est Deo credere; et fides est quædam Dei potentia, cum sit vis veritatis. Dixit nimirum : *Si habeatis fidem ut granum sinapis, montem trans-*

ἄλλ' ἡ μὲν τῶν οἰησισόφων, εἴτε αἰρέσεις εἰεν βάρβαροι εἴτε οἱ παρ' Ἑλλήσι φιλόσοφοι, γνῶσις ^c φουσιολογία κατὰ τὸν Ἀπόστολον· πιστῆ δὲ ἡ γνῶσις, ἥτις ἀν εἴη ἐπιστημονικῆ ἀπόδειξις τῶν κατὰ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν παραδιδόμενων. Φησάμεν δὲ ἂν αὐτὴν λόγον εἶναι τοῖς ἀμφισβητούμενοις ἐκ τῶν ὁμολογουμένων· ἐκπορίζοντα τὴν πίστιν. Πίστις δ' οὐσης διττῆς, τῆς μὲν ἐπιστημονικῆς, τῆς δὲ δοξαστικῆς, οὐθὲν κωλύει ἀπόδειξιν ὀνομάζειν διττῆν, τὴν μὲν ἐπιστημονικὴν, τὴν δὲ δοξαστικὴν· ἐπει καὶ ἡ γνῶσις καὶ ἡ πρόγνωσις διττῆ λέγεται, ἡ μὲν ἀπικριβωμένην ἔχουσα τὴν ἑαυτῆς φύσιν, ἡ δὲ ἑλλιπῆ. Καὶ μήτι ἡ παρ' ἡμῖν ἀπόδειξις μόνη ἂν εἴη ἀληθῆς, ἅτε ἐκ θείων χορηγούμενη Γραφῶν, τῶν ἱερῶν γραμμάτων, καὶ τῆς θεοδιδάκτου σοφίας, κατὰ τὸν Ἀπόστολον; Μάθησις γοῦν καὶ τὸ πειθεσθαι ταῖς ἐντολαῖς, ὃ ἐστὶ πιστεῦειν τῷ Θεῷ. Καὶ ἡ πίστις δύναμις τις τοῦ Θεοῦ, ἰσχύς οὕσα τῆς ἀληθείας. Ἄτικα φησὶν· Ἐὰν ἔχητε πίστιν ὡς κόκκον σινάπεως, μεταστήσετε (1) τὸ ὄρος· καὶ πάλιν, κατὰ τὴν πίστιν σου γερηθήτω σοι· καὶ ὁ μὲν (2) θεραπεύεται, προσλαβὼν τῇ πίστει τὴν ἑσπιν· ὁ δὲ (3)

✠ P. 454 ED. POTTER, 381 ED. PARIS.

^a Levit. xviii, 1, 2, 3, 4, 5. ^b Eph. ii, 5. ^c I Cor.

viii, 1. ^d I Thess. iv, 9.

(95) *Mou*. Καὶ τὰ κρίματά μου addit Philo : καὶ πάντα τὰ κρίματά μου, Levit.

(96) Ἄνθρωπος. Abest a Philone. Mox post Θεός ὑμῶν, repetit Philo, errore, ut videtur, librarii, καὶ φυλάξεσθε πάντα τὰ προστάγματά μου, καὶ τὰ κρίματά μου.

(97) Παθῶν καὶ κακιῶν. Philo, loco jam dicto : εἰδέναι χρῆ, ὅτι παθῶν μὲν Αἴγυπτος σύμβολόν ἐστι, κακιῶν δὲ ἡ Χαναανίτις γῆ. Sciendum, affectus per Ægyptum significari, vitia per terram Chanaanam. Mox, οὖν μὲν ἀφεκ. aliqui implunt.

(98) Τὴν τε τῶν πέλας. Hoc est, nostram. Nam

eos, qui prope sunt, scilicet Christianos, opponit τοῖς μακρὰν, exteris, qui procul sunt. Ephes. ii, 15: Nūn δὲ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ ὑμεῖς, οἱ ποτὲ ὄντες μακρὰν, ἐγγύς ἐγενήθητε ἐν τῷ αἵματι τοῦ Χριστοῦ.

(99) Ἐπιστήμη. Conf. quæ de scientiæ definitione superius dicta sunt p. 362 edit. Paris.

(1) *Μεταστήσετε*. Non verba, sed sensum Evangeliorum hic, et in iis, quæ sequuntur, exhibet.

(2) *Καὶ ὁ μὲν*. Respiciere videtur Matth. ix, 99 vel Luc. xviii, 42.

(3) Ὁ δέ. Matth. ix, vel Joan. xi, 40.

νεκρὸς ἀνίσταται διὰ τὴν τοῦ πιστεύσαντος, ὅτι ἀνα-
 κήσεται, ἰσχύει. Ἡ δὲ δοξαστικὴ ἀπόδειξις ἀνθρω-
 πική τῆ ἐστι καὶ πρὸς τῶν ῥητορικῶν γινομένη ἐπι-
 γερημάτων ἢ καὶ διαλεκτικῶν συλλογισμῶν. Ἡ γὰρ
 ἀνωτάτω (4) ἀπόδειξις, ἣν ἠνιξάμεθα, ἐπιστημονικὴν
 πίστιν ἐντίθησι διὰ τῆς τῶν Γραφῶν παραθέσεως
 τε καὶ διοίξεως (5) ταῖς τῶν μαθημάτων ὀρεγομένων
 ψυχῆς, ἣτις ἂν εἴη γνῶσις. Εἰ γὰρ τὰ παραλαμβα-
 νόμενα πρὸς τὸ ζητούμενον ἀληθῆ λαμβάνεται, ὡς
 ἂν θεῖα ὄντα καὶ προφητικά, δὴλόν που ὡς καὶ τὸ
 συμπέρασμα τὸ ἐπιφερόμενον αὐτοῖς ἀκολούθως
 ἀληθὲς ἐπιανεχθήσεται· καὶ εἴη ἂν ὀρθῶς ἡμῖν ἀπό-
 δεξις ἢ γνῶσις. Ἡνίκα γοῦν τῆς οὐρανοῦ καὶ θείας
 τροφῆς (6) τὸ μνημόσυνον ἐν στάμμῳ χρυσῷ καθιε-
 ρῶσθαι προσητάτετο, *Τὸ γόμορ*, φησὶ, *τὸ δέκατον*
τῶν τριῶν μέτρον ἦν· ἐν ἡμῖν γὰρ αὐτοῖς *τρία μέ-*
τρα, τρία κριτήρια μνησέται· αἰσθησις μὲν αἰσθη-
 τῶν, λεγομένων δὲ ὀνομάτων καὶ ῥημάτων ὁ λόγος,
 νοητῶν δὲ νοῦς. *Ὁ* τούτων γνωστικὸς ἀρέζεται μὲν
 τῶν κατὰ λόγον καὶ τῶν κατὰ διάνοιαν καὶ τῶν κατὰ
 αἰσθησιν καὶ ἐνέργειαν ἀμαρτημάτων, ἀκηκῶς,
 ὅπως *Ὁ ἰδὼν* (7) *πρὸς ἐπιθυμίαν ἐμολχενσεν*· λα-
 βῶν τε ἐν νῷ, ὡς *Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ,*
ὅτι αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὁρῶνται· κάκεινο ἐπιστάμενος,
 ὅτι· *Ὁὐ τὰ εἰσερχόμενα εἰς τὸ στόμα κοινοῖ τὸν*
ἄνθρωπον, ἀλλὰ τὰ ἐξερχόμενα διὰ τοῦ στόματος,
ἐκείτα κοινοῖ τὸν ἄνθρωπον,· ἐκ γὰρ τῆς καρδίας
 ἐξέρχονται *διαλογισμοί*. Τοῦτ', οἶμαι, τὸ κατὰ Θεὸν
 ἀληθινὸν καὶ δίκαιον μέτρον, ᾧ μετρεῖται τὰ μετρού-
 μενα, ἢ τὸν ἄνθρωπον συνέχουσα δεκάς, ἣν ἐπὶ κεφα-
 λαίων τὰ προειρημένα τρία ἐδήλωσεν μέτρα. Εἴη (8)
 δ' ἂν σῶμά τε καὶ ψυχὴ, αἷ τε πάντε αἰσθήσεις, καὶ
 τὸ φωνητικὸν καὶ σπερματικὸν, καὶ τὸ διανοητικὸν ἢ
 πνευματικὸν, ἢ ὅπως καὶ βούλει καλεῖν. Χρῆ δὲ (9),
 ὡς ἔπος εἶπεν, τῶν ἄλλων πάντων ὑπεραναβαίνον-

A *feretis* a. Et rursus : *Secundum fidem tuam fiat tibi* b. Et unus quidem curatur, suscepta per fidem curatione : mortuus autem alter resurgit per viam ejus qui crediderat quod esset resurrecturus. Quæ autem opinionem generat demonstratio, est et humana, et sit ex argumentis rhetoricis, vel etiam dialecticis syllogismis. Suprema enim demonstratio, quam scientificam esse jam innuimus, fidem inserit, per allationem et apertionem Scripturarum, animis eorum, qui discere cupiunt, quæ quidem fuerit cognitio. Si enim quæ assumuntur ad id probandum, quod quæritur, vera sumuntur, ut quæ sunt divina et prophetica, clarum est utique, quod quæ etiam ex eis inferitur conclusio, vera inferetur, et recte nobis demonstratio fuerit cognitio. Cum itaque divini et cælestis nutrimenti monumentum in urna aurea consecrare jubebatur, gomor, inquit, erat decima trium mensura c. In nobis enim ipsis per tres mensuras tria significantur criteria, sensus quidem sensilium ; eorum autem, quæ dicuntur, scilicet nominum, et verborum, sermo ; eorum autem, quæ percipiuntur intelligentia, mens. Qui est ergo gnosticus, abstinebit quidem a peccatis, quæ sunt et sermone, et cogitatione, et sensu, et opere, cum audierit, quod *qui videt ad concupiscendum, mæchatus est* d ; et animo perceperit, quod *beati sunt, qui sunt mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt* e : illud quoque sciens, quod *non quæ intrant per os, coinquinant hominem ; sed illa, quæ per os exeunt, hominem coinquinant. Ex corde enim exeunt cogitationes* f. Hæc est, ut existimo, quæ ex Deo est, vera et justa mensura, quæ metitur ea, quæ veniunt in dimensionem, ea, quæ hominem continet, decas, quam in summa tres prius dictæ significarunt mensuræ. Fuerit autem

P. 455 ED. POTTER, 582 ED. PARIS. • Matth. xvii, 20. b Matth. ix, 29. c Exod. xvi, 36. d Matth. v, 28. e Ibid. 8. f Matth. xv, 19.

(4) *Ἡ μὲν γὰρ ἀν.* Malim hanc sic distinguere : Ἡ γὰρ ἀνωτάτω ἀπόδειξις, ἣν ἠνιξάμεθα ἐπιστημονικὴν, πίστιν ἐντίθησι διὰ τ., quod Latine expressimus.
 (5) *Τῆς τῶν Γραφῶν ... διοίξεως.* (H. ms., διανοίξεως.) Sic διοιχθέντων τῶν ὀφθαλμῶν pag. 583, διανοιχθείσης τῆς παλ. Γραφῆς pag. 677, Sylburg in *Indice Græco*.
 (6) *Ὁὐρανοῦ . . . τροφῆς.* Scilicet mannae. Conf. Exod. xvi, 33. Porro hæc sumpsit auctor e Philonis libro *De congr. quærendæ erudit. gr.*, pag. 458: Παιγάλως οὖν καὶ ἀναγκαίως ἅμα ἐν εἶδει παραδιηγήματος, ἠνίκα τῆς οὐρανοῦ καὶ θείας τροφῆς τὸ μνημόσυνον ἐν στάμμῳ χρυσῷ καθιερούτο, φησὶν ὡς ἅσα τὸ γόμορ δέκατον τῶν τριῶν μέτρον ἦν. Ἐν ἡμῖν γὰρ αὐτοῖς τρία μέτρα εἶναι δοκεῖ, αἰσθησις, λόγος, νοῦς· αἰσθητῶν μὲν αἰσθησις, ὀνομάτων δὲ καὶ ῥημάτων καὶ τῶν λεγομένων λόγος, νοητῶν δὲ νοῦς. *Pulcherrime igitur et simul necessarie per speciem enarrationis, quando cælestis illius et divini alimenti monumentum in urna aurea consecratum est, ait, quod gomor erat decima pars trium mensurarum. In nobis enim ipsis tres mensuræ videntur esse, sensus, sermo et mens: sensibilia sensu, verba, dictiones et orationes sermone, intelligibilia mente metitur. Hinc τριῶν μέτρων pro τριῶν μέτρον substituendum.*
 (7) *Ὁ ἰδὼν.* Hæc ex Matthæo διὰ μνήμης recitasse videtur.

(8) *Εἴη.* Hoc aptius quam receptum εἶδη. De eodem loco Notat. D. Hæschelli ad Philonis opusc. 228. SYLBURG.
 (9) *Χρῆ δέ.* Hæc etiam transtulit Clemens e Philonis libro jam dicto, n. 459 : Ἐμαθον γὰρ τὸν ἕνατον ὑπερβαίνοντες αἰσθητῶν δοκῆσαι Θεὸν, τὸν δέκατον καὶ μόνον ὄντα ἀψευδῶς προσκυνεῖν. Ἐννέα γὰρ ὁ κόσμος ἔλαχε μοίρας, ἐν οὐρανῷ μὲν ὀκτώ, τὴν τε ἀπλανῆ, καὶ τὰς πεπλανημένας ἐν τάξει φερομένας ταῖς αὐταῖς, ἐνάτην δὲ γῆν σὺν ὕδατι καὶ ἀέρι. Τούτων γὰρ μία συγγένεια, τροπὰς καὶ μεταβολὰς παντοίας δεχομένων. Οἱ μὲν οὖν πολλοὶ τὰς ἐννέα ταύτας μοίρας καὶ τὸν παγέντα κόσμον ἐξ αὐτῶν ἐτίμησαν· ὁ δὲ τέλειος τὸν ὑπεράνω τῶν ἐννέα δημιουργῶν αὐτὸν Θεὸν δέκατον. Ὅλον γὰρ ὑπερκύβησας τὸ ἔργον, ἐπόθει τὸν τεχνίτην, καὶ ἰκέτης καὶ θεραπευτῆς ἐσοῦδαξεν αὐτοῦ γενέσθαι. *Didicerant enim, transcendendo novenario sensibili existimato Deo, decimum et solum verum vere colere : in novem enim partes mundus distribuitur, octo in cælo, supremum orbem et septem reliquos erraticorum siderum similes cursus habentium ; novam autem, terram cum aqua et aere. Horum enim una est cognitio, varias mutationes recipientium. Vulgus autem has novem partes, et compactum ex his mundum colebat : at vir perfectus superiorem his opificem Deum decimum. Emergens enim super omnia ejus opera, desiderabat artificem ipsum, simplex ejus cultor fieri cupiens.*

corpus et anima, et quinque sensus, et vocis edendæ A potestas, visque seminaria, et cogitandi seu spiritalis facultas, aut quocunque alio nomine vis vocare. Oportet autem, ut uno verbo dicam, alia omnia transcendentis, in mente sistere; sicut certe in mundo quoque, cum novem partes transilierimus, primam quidem, quæ constat quatuor elementis, quæ in uno loco ponuntur, ut inter se æqualiter commisceantur; deinde septem **165** errantes, et nonam inerrantem; venire ad perfectum numerum, qui est super deos, nempe decimam partem, et, ut summam dicam, ad Dei cognitionem, post creaturam desiderantes Creatorem. Propterea offerrebantur Deo decimæ æphi, et hostiarum, et Paschæ dies festus incipiebat a decima, ✠ quæ omnis perturbationis et omnium sensibilium transitum significat. Fide ergo consistit gnosticus: qui se autem existimat sapientem, ea, quæ sunt veritatis, non attingit, infirmis et instabilibus affectibus abreptus. Jure ergo scriptum est: *Egressus est autem Cain a facie Dei, et habitavit in terra Naid, contra Edem* a. Interpretatio autem Naid, est commotio; Edem autem, deliciæ. Fides autem, et cognitio, et pax sunt deliciæ, e quibus, qui non paruerit, ejicitur. Qui se autem existimat sapientem, ne omnino quidem divina vult audire præcepta; sed, tanquam qui per se didicerit, effrenatus, lubens fertur in salum fluctuans, descendens ad mortalia, et ea quæ sunt generabilia, a cognitione ingeniti, alias alia opinans. *Qui autem sunt gubernatione soluti, ii cadunt sicut folia* b. Ratio et pars principalis cum immota maneat, et animam ducat ac regat, dicta est ejus gu-

τας ἐπὶ τὸν νοῦν ἴστασθαι, ὡς περ ἀμῆλει κἀν τῷ κόσμῳ τὰς ἐννέα μοίρας ὑπερπερὶ δῆσαντας· πρώτην μὲν τὴν διὰ τῶν τεσσάρων στοιχείων ἐν μιᾷ χώρᾳ τιθεμένων διὰ τὴν ἴσην τροπὴν, ἔπειτα δὲ τὰς ἐπὶ τὰς πλανωμένας, τὴν τε ἀπλαγῆ, ἐνάτην, ἐπὶ τὸν τέλειον ἀριθμὸν (10) τὸν ὑπεράνω τῶν θεῶν (11), τὴν δὲ δεκάτην (12) μοῖραν ἐπὶ τὴν γνῶσιν ἀφικνεῖσθαι τοῦ θεοῦ, συνελόντι φάναι, μετὰ τὴν κτίσιν τὸν ποιητὴν ἐπιποθοῦντας. Διὰ τοῦτο αἱ δεκάται (13), τοῦ τε οἴρι τῶν τε ἱερῶν, τῷ θεῷ προσεκομίζοντο· καὶ ἡ τῷ Πάσχα (14) ἑορτὴ ἀπὸ δεκάτης ἤρξαστο, παντὸς πάθους καὶ παντὸς αἰσθητοῦ διάβασις οὔσα. Πέπτην οὖν τῇ πίστει ὁ γνωστὶκὸς· ὁ δὲ οἰρησσοφὸς ἐκ τῶν τῆς ἀληθείας οὐχ ἄπειταί, ἀστάτοις καὶ αἰδρούτοις ὄρμαϊς κεκρημένους. Εἰκότως (15) οὖν γέγραπται· *Ἐξῆλθεν δὲ Κάιν ἀπὸ προσώπου τοῦ θεοῦ, καὶ ἔκρησεν ἐν γῆ Ναιδ, κατέναντι Ἐδέμ.* Ἑρμηνεύεται δὲ ἡ μὲν Ναιδ, σάλος, ἡ δὲ Ἐδέμ τρυφή· πίστις δὲ καὶ γνῶσις καὶ εἰρήνη ἡ τρυφή· ἥς ὁ παρακούσας ἐκθάλλεται. Ὁ δὲ οἰρησσοφὸς τὴν ἀρχὴν οὐδὲ ἐπαλεῖν βούλεται τῶν θεῶν ἐντολῶν, ἀλλ', οἷον αὐτομάθης, ἀφηνιάσας, εἰς σάλον κυμαινόμενον ἐκὼν μεδίτταται, εἰς τὰ θνητὰ τε καὶ γενητὰ καταβαίνων ἐκ τῆς τοῦ ἀγενήτου (16) γνῶσεως, ἄλλοτε ἄλλοιτα δοξάζων. Οἷς δὲ μὴ ὑπάρχει κυβέρνησις, πλίουσιον ὡς περ φύλλα· ὁ λογισμὸς καὶ τὸ ἡγεμονικὸν ἄπειστον μένον καὶ καθηγουμένον τῆς ψυχῆς, κυβερνήτης αὐτῆς εἰρηται· δυνατός γὰρ ἀτρέπτως πρὸς τὸ ἀτρέπτον ἢ προσαγωγῆ. Οὕτως Ἀβραὰμ (17) ἐστὼς ἦν ἀπειναντι Κυρίου, καὶ ἐγγίσας εἶπεν· Καὶ τῷ Μωϋσῆι λέγεται· *Σὺ δὲ αὐτοῦ στήθῃ μετ' ἐμοῦ.* Οἱ δὲ ἀμφὶ τὸν Σίμωνα τῷ ἐστῶτι (18), ὃν σέβουσιν (19), ἐξ-

✠ P. 456 ED. POTTER, 382-383 ED. PARIS. a Gen. iv, 16. b Prov. xi, 14.

(10) Τέλειον ἀριθμὸν. De perfectione denarii numeri conf. *Stromat.* vi, p. 656.
 (11) Ὑπεράνω τῶν θεῶν. Ὑπερ ἄνω divide exhibent Clementis editiones, nos ὑπεράνω e Philone restituumus. Quid vero est illud τῶν θεῶν, *super deos*? An sidera ex sententia gentilium *deos* appellat? Apud Philonem exstat ὑπεράνω τῶν ἐννέα, *super novem mundi partes*. Unde admodum verisimile est, apud Clementem scriptum fuisse ὑπεράνω τῶν θ', nota numerali pro voce ἐννέα posita; ac deinde imperitum librarium θ' illud mutasse in θεῶν.
 (12) Τὴν δὲ δεκ. Legendum τὴν δὲ δεκ. LOWTH.
 (13) Διὰ τοῦτο αἱ δεκάται. Philo ante ea, quæ jam ex eo citata fuerunt, hæc etiam dicit: Τούτοις συναδαί καὶ ἡ τῶν ἱερῶν ἐνδελεχὴς θυσία· τὸ γὰρ δέκατον τοῦ ὄφιτος σμιδαλέως ἀεὶ διεύρηται προσφέρειν αὐτοῖς. *Huc facit et quotidianum sacerdotum sacrificium. His enim præceptum est, ut decimam partem æphi similæ semper offerant.*
 (14) Ἡ τοῦ Πάσχα. Philo post verba superius posita sic pergit: Διὰ τοῦτο δεκάτην ἐνδελεχῆ τῷ δεκάτῳ καὶ μόνῳ καὶ αἰωνίῳ ὁ ἱερεὺς ἀνατίθῃσι, τουτέστι, κυρίως εἶπεῖν, τὸ ψυχικὸν πάσχα, ἢ παντὸς πάθους καὶ παντὸς αἰσθητοῦ διάβασις πρὸς τὸ δέκατον, ὃ δὴ νοητὸν ἐστὶ καὶ θεῖον. *Ideo decimas perpetuas decimo illi, qui solus æternus est, dedicat sacerdos, quod propriæ animæ pascha dicitur, omnium affectuum et omnium sensibilium transitus, dum properat ad decimum illud, quod est divinum et intelligibile.* Eademdem τοῦ Πάσχα interpretationem tradidit Philo in lib. *De Abrahamo*, p. 392.
 (15) Εἰκότως. Hæc transtulit Clemens e Philonis lib. *De Cherubim*, p. 110: Τοῦ μὲν ἀντιτεταγμένου

πράδειγμα τὸ ἐπὶ τῷ Κάιν εἰρημένον, ὅτι ἐξῆλθεν ἀπὸ τοῦ προσώπου τοῦ θεοῦ, καὶ ἔκρησεν ἐν γῆ Ναιδ κατέναντι Ἐδέμ. Ἑρμηνεύεται δὲ Ναιδ μὲν σάλος, Ἐδέμ δὲ τρυφή. *Exemplum contrariorum infestorum est in Cain, quando dicitur: « Exiit a facie Dei, et habitavit in terra Naid contra Edem. » Explicatur autem Naid commotio, et Edem deliciæ.*
 (16) Γενητὰ . . . ἀγενήτου. A. mavult γενητὰ, et ἀγενήτου· nempe a themate γεννητῶν. ΣΙΛΒΕΡ.
 (17) Ἀβραὰμ. Genes. xviii: Ἀβραὰμ δὲ ἐπὶ τῷ ἐστηκὼς ἐναντίον Κυρίου. Καὶ ἐγγίσας Ἀβραὰμ, εἶπε· Exod. xxxiv: Καὶ στήθῃ μοι ἐκεῖ ἐπ' ἄκρου τοῦ ὄρους. Verum Clemens hæc, pro inore suo, διὰ μνήμης recitasse videtur.
 (18) Τῷ ἐστῶτι. Ἐστὼς Clementi is est, qui in eodem statu absque ulla mutatione consistit. Sic *Strom.* i, p. 348 edit. Paris.: Τὸ ἐστὼς καὶ μόνιμον τοῦ θεοῦ, καὶ τὸ ἀτρέπτον αὐτοῦ φῶς. *Dei stabilitatem ac permanentiam, et immutabilem ejus lucem.* *Strom.* vii, pag. 753: Φῶς ἐστὼς, καὶ μένον ἰδίως, πάντη πάντως ἀτρέπτον. *Lux stans et manens proprie, ex omni parte omnino immutabilis.* Hinc Deum alii etiam auctores ἐστῶτα vocant. Philo Judæus lib.
 (19) Ὅν σέβουσιν. Justinus M. refert, Simonem προσκυνεῖσθαι ὡς τὸν πρῶτον θεόν· *adorari ut primum Deum: Apol.* 1, p. 52 edit. Oxon. et tanquam θεὸν ὑπεράνω πάσης ἀρχῆς καὶ ἐξουσίας καὶ δυνάμεως· *Deum super omne principium, potestatem et potentiam: Dialog. cum Tryphone* pag. 549 edit. Paris. Irenæus lib. 1, sub finem cap. 20: *Imaginem quoque Simonis habent factam ad figuram Jovis, et Helenæ in figuram Mineræ; et has adorant.* Conf. Theodoretus *Hæret. fab. l. b.* 1, sub finem cap. 1.

μοῦσθαι τρόπον βούλονται. Ἡ πίστις οὖν ἡ τε ἁ
 γνώσις τῆς ἀληθείας αἰεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως
 ἔχειν κατασκευάζουσι τὴν ἐλομένην αὐτὰς ψυχὴν.
 Συγγενὲς (20) δὲ τῷ ψεύδει (21) μετὰδασις, ἐκτροπή
 καὶ ἀπόστασις, ὡσπερ τῷ γνωστικῷ ἥρματι, καὶ
 ἀνάπαυσις, καὶ εἰρήνη. Καθάπερ οὖν τὴν φιλοσοφίαν
 ὁ τύπος καὶ ἡ οἴησις διαβέβληκεν, οὕτως καὶ τὴν
 γνώσιν ἢ ψευδῆς γνώσις, ἡ τε ὁμωνύμως καλουμένη
 περὶ ἧς ὁ Ἀπόστολος γράφων, Ὁ Τιμόθεε, φησὶν,
 τὴν παραβήκην (22) φύλαξον, ἐκτρεπόμενος τὰς
 βεβήλους κερσοφωρίας καὶ ἀντιθέσεις τῆς ψευδω-
 ρίμου γνώσεως, ἣν τινες ἐπαγγελλόμενοι, περὶ
 τὴν πίστιν ἠσώθησαν. Ὑπὸ ταύτης ἐλεγχόμενοι
 τῆς φωνῆς οἱ ἀπὸ τῶν αἰρέσεων (23) τὰς· πρὸς Τιμό-
 θεον ἀθετοῦσιν Ἐπιστολάς. Φέρε οὖν, εἰ ὁ Κύριος ἀλη-
 θεια (24), καὶ σοφία καὶ δύναμις Θεοῦ, ὡσπερ οὖν ἐστὶ,
 δευχθείη, ὅτι τῷ ὄντι γνωστικὸς ὁ τοῦτον ἐγνωκῶς, καὶ
 τὸν Πατέρα τὸν αὐτοῦ δι' αὐτοῦ· συναίσθηται (25) γὰρ
 τοῦ λέγοντος· *Χεῖλη δικαίων ἐπίστανται ὑψηλά.*
 dominus est veritas, et sapientia ac virtus Dei, sicut
 cognovit, et per ipsum ejus Patrem. Sentit enim

A bernator. Nam per aliquid immutabile ad id, quod
 est immutabile, deduci oportet. Sic Abraham sta-
 bat rectus ex adverso Domini, et appropinquans, di-
 xit ^a. Et dicitur Moysi: Tu autem sta ibi mecum ^b.
 Simonis autem sectatores, stanti, quem colunt, vo-
 lunt assimilari moribus. Fides ergo et cognitio veri-
 tatis efficiunt, ut quæ eas acceperit anima, eodem
 modo et semper similiter se habeat. Cum falso au-
 tem cognitione conjunctæ sunt transitio, declinatio
 et defectio; sicut cum gnostico tranquillitas, quies,
 et pax. Quemadmodum ergo suspectam reddit phi-
 losophiam arrogantia et gloriosa de se persua-
 sio: ita etiam cognitionem falsæ cognitioni, et quæ
 appellatur æquivoce. De qua scribens Apostolus: O
 Timothee, inquit, depositum custodi, deitans profa-
 nas vocum novitates et oppositiones falsi nominis
 scientiæ, quam quidam promittentes, circa fidem ex-
 ciderunt ^c. Cum ab hac voce convincantur hæretici,
 Epistolas ad Timotheum rejiciunt. Age ergo, si Do-
 minus est; patet, quod revera is est gnosticus, qui eum
 una eum, qui dicit: *Labia juratorum sciunt excelsa* ^d.

CAPUT XII.

De fide duplii.

Τῆς δὲ πίστεως, καθάπερ τοῦ χρόνου, διττῶν ὄν-
 των, εὐροίμεν ἂν διττὰς ἀρετὰς, συνοικούσας ἀμφω.
 Τῷ γὰρ χρόνου τῷ μὲν παραχρηστικῆ ἢ μνήμη, τῷ δὲ
 μέλλοντι ἐλπὶς ἐστὶ. Πιστεύομεν δὲ τὰ παραχρηστικὰ
 γεγονέναι, καὶ τὰ μέλλοντα ἔσεσθαι· ἀγαπῶμεν τε

Cum autem fidei, sicut etiam temporis, duæ sunt
 partes, duas etiam inveniemus, quæ simul habi-
 tant, virtutes. Temporis enim parti præterita adest
 memoria; ei autem, quæ futura est, spes. Credimus
 enim fuisse præterita, et fore ea quæ futura sunt.

ἤ P. 457 ED. POTTER, 383 384 ED. PARIS.

^a Gen. xviii, 22, 23. ^b Exod. xxxiv, 2. ^c I Tim. vi,

20, 21. ^d Prov. x, 21; xii, 1.

lib. De nominum mutatione, pag. 1054, agens de
 Abrahamo, qui coram Deo pronus in faciem cecidit: C
 Ἀρ' οὐκ ἔμελλεν ὑποσχέσασθαι θεοῖς γνώσιν τε ἑαυ-
 τὴν καὶ τὴν τοῦ θνητοῦ γένους οὐθένηαν, καὶ πεσεῖν
 πρὸ τῶν ἑστώτων εἰς ἐνδειξιν τῆς ὑπολήψεως, ἣν
 περὶ ἑαυτοῦ τε ἔσχε καὶ Θεοῦ, ὅτι ὁ μὲν κατὰ αὐτὰ
 ἱπὸς κινεῖ τὴν σύμπασαν στάνην; *Annon ex divinis
 promissis seipsum cogniturus erat, et mortalis generis
 inanitatem, et procubiturus coram Stante, ut osten-
 deret opinionem eam, quam de se habebat, ac de Deo?
 nimirum Deum in eodem statu consistentem id omne,
 quod stat, movere.* Hunc autem loquendi modum
 Plato docuit: nam Cyrillus, lib. iii *Contra Julianum*,
 scribit, Platonem duos constituisse deos, quorum
 primum stantem esse voluit, secundum vero semper
 moveri. Δῆλον δὲ, ὅτι ὁ μὲν πρῶτος Θεὸς ἐστὼς, ὁ δὲ
 δεύτερος ἐμπαλὶν ἐστὶ κινούμενος. Cur vero Simon
 Magnus stantem sese appellari jusserit, constat e
 Clementinis, homil. 2, cap. 22: Οὗτος (Σίμων) ἐν
 Ἀλεξανδρείᾳ πάνυ ἐξασκήσας ἑαυτὸν, καὶ μαγεῖα
 πάλυ δυνθεῖς, καὶ φρενωθεὶς θέλει νομίζεσθαι ἀνω-
 τάτη τις εἶναι δύναμις, καὶ αὐτοῦ τοῦ τὸν κόσμον κτί-
 σεντος Θεοῦ· ἐνίστη δὲ, καὶ Χριστὸν ἑαυτὸν αἰνισσό-
 μενος, Ἐστώτα προσαγορεύει. Ταύτη δὲ τῆ προσηγο-
 ρίᾳ κέχρηται, ὡς δὴ στησόμενος ἀεὶ, καὶ αἰτίαν φθο-
 ρῆς, τὸ σῶμα πεσεῖν, οὐκ ἔχων, καὶ οὔτε Θεὸν τὸν
 κτίσαντα τὸν κόσμον ἀνωτάτων εἶναι λέγει. *Simon
 Alexandriae cum multum se exercuerat, et arte magica
 polleret, mente elatus se vult existimari esse Virtu-
 tem supremam, ipso quoque Deo mundi conditore su-
 periorum. Interdum etiam Christum se significans,
 Stantem appellat. Eam autem appellationem sumpsit,
 quasi qui existiturus semper sit, nec habeat corrup-
 tionis causam, ut corpore concidat. Neque vero Deum
 mundi creatorem, supremum esse ait. Idem auctor
 τῷ ἐστώτος iterum meminuit, ejusdem homiliæ cap.*

21. Quin etiam homil. 18, cap. 6. de eodem hæc
 Petrus Simoni dicit: Σὺ δὲ οὐκ εἶ ὁ ἐστώς Υἱὸς.
 Εἰ γὰρ Υἱὸς ἦς, πάντως ἂν ᾔδεις τῆς τοιαύτης ἀπο-
 καλύψεως τοὺς ἀξιολογούς. Tu autem non es stans *Filius*.
 Nam si Filius esses, omnino cognosceres hac dignos
 revelatione. Ejusdem iterum mentio facta est in ea-
 dem homilia, cap. 7, 12 et 14. Meminit etiam Si-
 monis Stantis auctor *Recognitionum* S. Clementis
 lib. 1, cap. 72: *Zachæus de Cæsarea scripserit sibi,
 Simonem quemdam Samareum magum plurimos no-
 strorum subvertere, asserentem se esse quemdam
 Stantem, hoc est alio nomine, Christum, et Virtutem
 summam excelsi Dei, quæ sit supra conditorem
 mundi.* Conf. ejusdem operis lib. ii, cap. 7 et 14;
 lib. iii, cap. 47, et *Clementinæ Epitomes* cap. 25.

(20) Συγγενές. Malim συγγενείας.

(21) Ψεύθει. Malim adjectivo ψευδεῖ, ut hæc vox
 respondeat τῷ γνωστικῷ.

(22) Παραβήκη. A. cum Vulg. Bibl. I Tim. vi,
 παρακαταβήκην mavult: et recte. SYLBURG.

(23) Αἰρέσεων. Marcionitas intelligit, de quorum
 principe Marcione hæc dicit Irenæus lib. 1, cap. 29:
*Similiter autem et Pauli epistolas abscidit, auferens
 quæcunque manifeste dicta sunt ab Apostolo de eo
 Deo, qui mundum fecit, quoniam hic Pater Domini
 nostri Jesu Christi, etc.* Conf. idem lib. iii, cap. 12;
 Tertullianus *Contra Marcionem* lib. iv et v; Epipha-
 nius hæres. 42.

(24) Ὁ Κύριος ἀλήθεια. Respicit Joan. xiv, 6:
 Λέγει αὐτῷ ὁ Ἰησοῦς: Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδὸς, καὶ ἡ ἀλη-
 θεια, καὶ ἡ ζωὴ. Οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν Πατέρα,
 εἰ μὴ δι' ἐμοῦ. I Cor. i, 24: Χριστὸν, Θεοῦ δύναμιν,
 καὶ Θεοῦ σοφίαν.

(25) Συναίσθηται. Rectius συνήσθηται, temp-
 præterito. SYLBURG.

Et rursus diligimus, sic se præterita habere fide persuasi, futura, spe exspectantes. Gnostico enim in omnibus adest dilectio, ut qui unum Deum sciverit: *Et ecce omnia, quæcunque est architectatus, erant valde bona*, et novit, et admiratur. Pietas autem adjicit vitæ longitudinem, et timor Domini adjicit dies. Quemadmodum ergo dies sunt pars vitæ, quæ in progressu est; ita etiam timor est principium dilectionis, qui fit per incrementum fides, deinde dilectio. Sed non sicut feram et timeo et odi, ita etiam patrem vereor, quem timeo et amo. Rursus timens ne castiger, meipsum diligo, timorem eligens. Qui timet offendere patrem, seipsum diligit. Beatus ergo, qui invenitur fidelis, dilectione et timore contemperatus. Fides autem est virtus ad salutem, et potentia ad vitam æternam. Rursus, prophetia est præcognitio; cognitio autem est prophetiæ intelligentia; et veluti cognitio illorum, quæ illis prius fuere cognita, a Domino, qui omnia prius manifestat. Cognitio ergo eorum, quæ prædicta sunt, triplicem ostendit eventum; aut eum, qui fuit olim; aut eum, qui jam est præsens; aut eum, qui est futurus. Deinde extrema quidem sub fidem cadunt, tum eorum, quæ sunt perfecta; tum eorum, quæ sperantur: ad confirmanda ✕ autem ambo extrema, affert persuasionem præsens operatio. Si enim cum una sit prophetia, ejus quidem una pars jam perficitur, altera vero pars est impleta; hinc fit credibile et id, quod speratur; et id, quod præterit. Prius enim erat præsens, deinde nos præterit: adeo ut sit etiam fides præteritorum, præteriti comprehensio; et spes quidem futura, comprehensio rei futuræ. Assensiones autem, non solum Platonici, sed etiam Stoici, dicunt esse in nostra potestate. Omnis ergo opinio, et judicium, et existimatio, et disciplina, quibus semper vivimus, et versamur cum humano genere, est assensio. Ea autem nihil fuerit aliud, quam fides. Et incredulitas seu infidelitas, quæ est fidei interemptio aut destructio, ostendit posse esse assensionem, aut fidem; ejus enim, quæ esse non potuerit, non fuerit privatio. Et si quis verum consideret, inveniet hominem quidem natura circumventum ad præbendam falso assensionem; ta-

αὐ, οὕτως ἔχειν τὰ παρωχηκότα, πίστει πεπεισμένοι, τὰ μέλλοντα ἐλπίδι ἀπεκδεχόμενοι. Διὰ πάντων γὰρ ἡ ἀγάπη τῷ γνωστικῷ πεφοίτηκεν, ἕνα θεὸν εἰδότε· καὶ ἰδοὺ (26) πάντα, ὅσα δεδημιούργηκε, λίαν καλὰ· οἰδέν τε καὶ θαυμάζει· Θεοσέβεια (27) δὲ προστίθησι μῆκος βίου, καὶ φόβος Κυρίου προστίθησιν ἡμέρας. Ὡς οὖν αἱ ἡμέραι μόνιον βίου τοῦ κατ' ἐπανάστασιν, οὕτω καὶ ὁ φόβος τῆς ἀγάπης ἀρχή, κατὰ παραύξησιν πίστεως γινόμενος, εἶτα ἀγάπη. Ἄλλ' οὐχ ὡς (28) φοβοῦμαι τὸ θηρίον, καὶ μισῶ, διττῷ τυγχάνοντος τοῦ φόβου, ὡς δὲ καὶ τὸν πατέρα δέδια, ὃν φοβοῦμαι ἅμα καὶ ἀγαπῶ· πάλιν φοβοῦμενος μὴ κολασθῶ, ἐμαυτὸν ἀγαπῶ, αἰρούμενος τὸν φόβον· ὁ φοβοῦμενος προσκῶψαι τῷ πατρὶ ἀγαπᾷ ἑαυτὸν. Μακάριος οὖν δὲ πιστὸς γίνεται, ἀγάπη καὶ φόβος κεκραιμένος· πίστις δὲ ἰσχύς εἰς σωτηρίαν καὶ δύναμις εἰς ζωὴν αἰώνιον. Πάλιν ἡ προφητεία, πρόγνωσις ἐστίν· ἡ δὲ γνῶσις προφητείας νόησις, οἷον γνῶσις τῶν ἐκείνοις προεγνωσμένων ὑπὸ τοῦ προφαίνοντος τὰ πάντα Κυρίου. Ἡ τοίνυν γνῶσις τῶν προαγορευέντων τριττὴν ἐνδείκνυται τὴν ἔκδοσιν, ἢ γενοῦσαν πάλαι, ἢ ἐνεστηκυῖαν ἤδη, ἢ ἔσεσθαι μέλλουσαν. Εἰθ' αἱ μὲν ἀκρότητες (29) ὑποπεπτῶκασιν πίστει, ἢ τελεσθέντων ἢ ἐλπιζομένων· πειθῶ δὲ παρέχει ἡ ἐνεστηκυῖα ἐνέργεια πρὸς τὴν βεβαίωσιν ἀμφοῖν τοῖν ἄκρων. Εἰ γὰρ, μιᾶς οὐσῆς τῆς προφητείας, τὸ μὲν ἤδη τελεῖται, τὸ δὲ πεπλήρωται, πιστὸν ἐντεῦθεν καὶ τὸ ἐλπιζόμενον καὶ τὸ παρωχηκὸς ἀληθές. Πρότερον γὰρ ἐνεστὼς ἦν, εἶτα ἡμῖν παρώχθηκεν, ὡς εἶναι καὶ τῶν παρωχηκότων πιστὸν κατὰληψιν παρωχηκότος, καὶ τὴν μὲν ἐσομένην ἐλπίδα κατὰληψιν ἐσομένου πράγματος. Τὰς δὲ συγκαταθέσεις (30) οὐ μόνον ἀπὸ Πλάτωνος, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀπὸ τῆς Στοᾶς, ἐφ' ἡμῖν εἶναι λέγουσιν. Πᾶσα οὖν δόξα, καὶ κρίσις, καὶ ὑπόληψις, καὶ μάθησις, οἷς ζῶμεν καὶ σύνεσμεν αἰεὶ τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων, συγκατάθεσις ἐστίν· ἡ δ' οὐδὲν ἄλλο ἢ πίστις εἰη ἂν· ἡ τε ἀπιστία, ἀποσύστασις (31) οὕσα τῆς πίστεως, δυνατὴν δαίλνυσι τὴν συγκατάθεσιν τε καὶ πίστιν· ἀνυπαρξία γὰρ στέρησις οὐκ ἀνελεχθεῖη. Κἂν τις ἀληθὲς σκοπῆ, εὐρήσει τὸν ἀνθρώπου φύσιν διαβεβλημένον μὲν πρὸς τὴν τοῦ ψεύδους συγκατάθεσιν, ἔχοντα δὲ ἀφορμὰς πρὸς πίστιν ἀληθοῦς· Ἡ τοίνυν (32) συνέχουσα τὴν Ἐκκλησίαν (33), ὡς

✕ P. 458 ED. POTTER, 584-585 ED. PARIS.

(26) Καὶ ἰδ. Respicit Genes. 1, 31: Καὶ εἶδεν ὁ θεὸς τὰ πάντα, ὅσα ἐποίησε· καὶ ἰδοὺ καλὰ λίαν.

(27) Θεοσέβεια. Respicit Prov. III, 2, 16.

(28) Ἄλλ' οὐχ ὡς φ. Hæc, quibus jam sensus haud constat, levi mutatione facta, sic scribi et explicari poterunt: Ἄλλ' οὐχ ὡς φοβοῦμαι τὸ θηρίον καὶ μισῶ· διττῷ τυγχάνοντος τοῦ φόβου· ὡς δὲ καὶ τὸν πατέρα δέδια, ὃν φοβοῦμαι ἅμα καὶ ἀγαπῶ. Πάλιν, φοβοῦμενος μὴ κολασθῶ, ἐμαυτὸν ἀγαπῶ, αἰρούμενος τὸν φόβον· ὁ δὲ φοβοῦμενος προσκῶψαι τῷ πατρὶ ἀγαπᾷ αὐτόν. Sed non sicut feram timeo et odi (cum duplex sit timor), sic patrem metuo, quem vereor simul ac diligo. Rursus, timens ne castiger, meipsum diligo, timorem eligens: qui vero patrem offendere timet, illum diligit. Vult enim auctor duplicem esse timorem: alterum, cum ejus, quod timeatur, odio; alterum, cum ejusdem amore, conjunctum.

(29) Ἀκρότητες. Hoc est, præterita ac futura, inter quæ media sunt præsentia.

(30) Συγκαταθέσεις. Sic vocabant deliberatas assensiones: de quibus elegans est locus A. Gellii lib. XIX, cap. 1.

(31) Ἀποσύστασις. Legendum ἀπόστασις. LOWTH.— Qua voce infra usus est auctor p. 586.

(32) Ἡ τοίνυν. Hæc occurrit in Hermæ Pastor. lib. 1, vis. 5, principio c. 8: Respicens me, subrisit, et ait mihi: Vides septem mulieres circa turrim? Video, inquam, domina. Turris hæc, inquit, ab eis supportatur secundum præceptum Domini; audi nunc effectus earum: Prima earum, quæ continet manū, Fides vocatur: per hanc salvi fiunt electi Dei. Alia vero,

(33) Τὴν Ἐκκλησίαν. Hoc abest ab hodierno Hermæ, et interpretamenti loco a Clemente adjectum videtur.

ζησὶν ὁ Ποιμὴν, ἀρετὴ ἢ πίστις ἐστὶ, δι' ἧς σώζονται αἱ ἐκλεκτοὶ τοῦ Θεοῦ· ἢ δὲ ἀνδριζομένη ἐγκράτεια. Ἐπειτα δ' αὐταῖς ἀπλότης, ἐπιστήμη, ἀκακία, σεμνότης, ἀγάπη. Πᾶσαι δὲ αὗται πίστει εἰσι θυγατέρες. Καὶ πάλιν, προηγεῖται μὲν πίστις, φόβος δὲ ἐκδομεῖ, τελειοὶ δὲ ἡ ἀγάπη (34). Φοβητέον (35) οὖν τὸν Κύριον, λέγει, εἰς οἰκοδομὴν, ἀλλ' οὐ τὸν διάβολον εἰς καταστροφὴν. Ἐμπαλιν δὲ, τὰ μὲν ἔργα τοῦ Κυρίου, τουτέστι τὰς ἐντολάς, ἀγαπητέον καὶ ποιητέον, τὰ δὲ ἔργα τοῦ διαβόλου φοβητέον καὶ οὐ ποιητέον· ὁ μὲν γὰρ τοῦ Θεοῦ φόβος παιδεύει καὶ εἰς ἀγάπην ἀποκαθίστησιν, ὁ δὲ τῶν τοῦ διαβόλου ἔργων μῖσος ἔχει σύννοικον. » Ὁ δὲ αὐτὸς καὶ « τὴν μετανοίαν (36) σύνεσιν εἶναι φησι μεγάλην· μετανοῶν γὰρ ἐφ' οἷς ἔδρασεν, οὐκ ἔτι ποιεῖ ἢ λέγει· βασανίζων δὲ ἐφ' οἷς ἤμαρτεν, τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν ἀγαθοεργεῖ. Ἄφροσις (37) τοίνυν ἀμαρτιῶν μετανοίας διαφέρει· ἀμφοῦ δὲ δείκνυσιν τὰ ἐφ' ἡμῖν. »

dicit: propter ea autem, quæ peccavit, torquens animam, bona facit. Remissio ergo peccatorum, differt a pœnitentia: ambo autem eo ostendit in nostra esse potestate. »

A men occasiones habere, quæ eum moveant et incitent ad veri fidem. « Quæ ergo Ecclesiam continet, ut Pastor inquit, virtus, est fides, per quam servantur electi Dei; quæ autem se viriliter ac fortiter gerit, est continentia. Eas autem consequitur simplicitas, scientia, innocentia, honestas, dilectio. Hæc autem omnes sunt filiæ **166** fidei. Et rursus: Præcedit quidem fides, timor autem ædificat, perficit autem dilectio. Dicit itaque, timendum esse Dominum ad ædificationem, sed non diabolum ad everisionem. Rursus autem, opera quidem Domini, hoc est præcepta, esse diligenda et facienda; opera autem diaboli esse timenda, et non facienda. Timor enim Dei erudit ac castigat, et in dilectionem restituit: timor autem operum diaboli, secum habet odium. » Idem autem dicit etiam, pœnitentiam esse magnam intelligentiam. Qui enim eorum, quæ fecit, ducitur pœnitentia, non amplius facit, vel animam, bona facit. Remissio ergo peccatorum, differt a pœnitentia: ambo autem eo ostendit in nostra esse potestate. »

CAPUT XIII.

De prima et secunda pœnitentia.

« Τὸν οὖν εἰληφότα τὴν ἄφροσιν τῶν ἀμαρτιῶν οὐκ ἔτι ἀμαρτάνειν χρὴ· ἐπὶ γὰρ τῇ πρώτῃ καὶ μόνῃ μετανοίᾳ τῶν ἀμαρτιῶν αὐτὴ ἂν εἴη τῶν προὔπαρξάντων κατὰ τὸν ἐθνικὸν καὶ πρῶτον βίον, τὸν ἐν ἀνομίᾳ λέγω (38), αὐτίκα τοῖς κληθεῖσι πρόκειται μετανοία, ἡ καθαίρουσα τὸν τόπον τῆς ψυχῆς ἀπὸ τῶν πλημμελημάτων, ἵνα ἡ πίστις θεμελιωθῇ. Καρ-

« Eum ergo, qui accepit remissionem peccatorum, non oportet amplius peccare; nam in prima et unica peccatorum pœnitentia, ea fuerit eorum, quæ prius fuerunt in gentili et prima vita, ea, inquam, quæ fuit in ignorantia, iis etiam, qui vocati sunt, continuo proponitur pœnitentia, expurgans locum animæ a peccatis, ut fides funde-

✠ P. 459 ED. POTTER. 385-386 ED. PARIS.

το, quæ succincta est, et viriliter agit, Abstinentia vocatur: hæc filia est Fidei. Quisquis ergo secutus fuerit illam, felix fiet in vita sua; quoniam ab omnibus malis operibus abstinerebit; credens quod, si se continuerit ab omni concupiscentia, hæres erit vitæ æternæ. Cætera autem, inquam, domina, quinque, quæ sunt? Filia, inquit, invicem sunt. Vocatur autem quædam Simplicitas, alia Innocentia, alia Modestia, alia Disciplina, alia autem Caritas.

(34) Προηγεῖται . . . ἡ ἀγάπη. Hermas paulo post: Ex fide nascitur Abstinentia, de Abstinentia Simplicitas, de Simplicitate Innocentia, de Modestia Disciplina et Caritas.

(35) Φοβητέον. Eorum, quæ sequuntur, sensus exstat apud Hermam lib. II, mandat. 7: Time, inquit, Dominum, et mandata ejus custodi . . . Timens enim Dominum, omnia bona opera operaberis. Hic est timor, quo timere oportet, ut salvus esse possis. Diabolum autem ne timeas . . . Time plane facta diaboli, quoniam maligna sunt: metuens enim Dominum, timebis, et opera diaboli non facies, sed abstinabis te ab eis. Duplex enim timor est. Si enim malum operari volueris, timens Dominum ne id quidem facies. Si autem bonum operari volueris, timor utique Domini validus, etc.

(36) Τῆρ μετανοίαν. Horum etiam sensus exstat Pastoris lib. II, mandat. 4, sect. 2: Annon tibi videtur, pœnitentiam agere, magnum sapientiam esse, quoniam qui pœnitentiam agit, sensum magnum adipiscitur? Sentit enim se peccasse, et fecisse nequiter in conspectu Domini; et recordatur intellectu quod deliquit; et pœnitentiam agit, et amplius non operatur nequiter; sed operatur bene, et humiliat animam suam, et torquet eam, quia peccavit. Vides ergo, quod pœnitentia sensus est magnus.

(37) Ἄφροσις. Hæc clariora fient, appositis Hermæ verbis, qui paulo post hoc modo pergit: Et dixi illi: Etiam nunc, Domine, audiri a quibusdam doctoribus, quod alia pœnitentia non est, nisi illa, cum in aquam descendimus, et accipimus remissionem peccatorum nostrorum, ulterius non peccare, sed in castitate permanere. Et ait mihi: Recte audisti. Nunc autem, quia diligenter omnia quæris, et hoc tibi demonstro, non dans occasionem illis qui credituri sunt, aut qui crediderunt Domino. Qui enim jam crediderunt, aut qui credituri sunt, pœnitentiam peccatorum non habent, sed remissionem. Illis enim, qui vocati sunt ante hos dies, posuit Dominus pœnitentiam. Quoniam cogitationes præcordiorum novit Deus, et scit infirmitatem hominum, et multiplicem nequitiam diaboli, qua molitur aliquid sinistri servis Dei, et maligne insidiatur illis. Misericors ergo Dominus misertus est figmenti sui: et vosuit pœnitentiam istam, et potestatem pœnitentiæ hujus mihi dedit. Et ideo dico tibi, quod post vocationem illam magnum et sanctam, si quis tentatus fuerit a diabolo, unam pœnitentiam habet. Si autem subinde peccet, et pœnitentiam agat, non proderit homini talia agenti: difficile enim vivet Deo. Ubi conf. quæ adnotavit Cotelerius.

(38) Ἐπὶ γὰρ τῇ π.... λέγω. Hæc parenthesi includenda sunt. LOWTH. — Clarissimo Grabio hoc modo hæc distinguere visum est: ἐπὶ γὰρ τῇ πρώτῃ καὶ μόνῃ μετανοίᾳ τῶν ἀμαρτιῶν αὐτὴ ἂν εἴη τῶν πρ.— λέγω· αὐτίκα τοῖς κλ. Nam post primam et unicam peccatorum pœnitentiam (ea fuerit eorum, quæ prius fuerunt in gentili et prima vita: ea, inquam, quæ fuit in ignorantia), iis etiam, qui vocati sunt, continuo proponitur pœnitentia, exp.

t. r. Cum autem sit Dominus cognitor cordium, et futura præsciat, facilem hominis mutationem, et ad revertendum propensionem, et diaboli calliditatem ab alto vidit a principio, quod homini invadens propter remissionem peccatorum, aliquas peccatorum causas servis Dei suggeret, astute hoc moliens, ut ipsi quoque cum eo cadant. Dedit ergo, cum sit multæ misericordiæ, iis etiam qui in fide in aliquod peccatum incidunt, secundam pœnitentiam, quam, si quis tentatus fuerit post vocationem, coactus et callide circumventus, unam adhuc non pœnitendam acceperit pœnitentiam. » *Voluntarie enim peccantibus nobis, postquam acceperimus agnitionem veritatis, non amplius relinquitur pro peccatis hostia, sed terribilis quædam expectatio iudicii, et zelus ignis, qui est devoraturus adversarios*^a. Continuæ autem et se vicissim excipientes propter peccata pœnitentiæ, nihil differunt ab iis qui omnino non crediderunt, præterquam in eo solo, quod se peccare senserunt : neque scio utrum sit deterius prudentem ac scientem peccare, an cum pro iis, quæ peccavit, pœnitentia ductus fuerit, rursus peccare. Eo enim, quod utrinque arguatur, peccatum apparet : illud quidem, quod dum sit, condemnatur ab ipso auctore iniquitatis : hoc vero, quod cum antequam fieret, auctor præsciverit, tamen aggreditur ut malum. Et ille quidem iræ fortasse et voluptati obsequitur, non ignorans quibus gratificetur : hic autem, qui cum ductus sit pœnitentia, propterea quod sit gratificatus, deinde rursus recurrit ad voluptatem, ei propinquus est, qui ab initio peccat voluntarie. Cuius enim ductus est aliquis pœnitentia, hoc rursus faciens, quod ✕ a se condegnatum fuit, hoc sua sponte peragit. Ille ergo ex gentibus et priore illa vita ad fidem se conferens, remissionem peccatorum semel est consecutus ; hic autem, qui etiam postea peccavit, deinde pœnitentia ducitur, etiamsi veniam assequatur, debet erubescere, ut qui non amplius lavetur in remissionem peccatorum. Oportet enim non solum idola relinquere, quæ prius pro diis habebat, sed etiam facta prioris vitæ, eum, *qui non est ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis*^b, sed in spiritu regeneratur : quod quidem tum fuerit, si nunquam in idem revolutus peccatum, ducatur pœnitentia. Est enim rursus meditatio peccatorum sæpe resipiscere, et ad facilem mutationem aptitudo ex defectu exercita-

✕ P. 460 ED. POTTER, 587 ED. PARIS. a Hebr. x, 26, 27. b Joan. i, 13.

(59) *Ἦν. Forte scribendum Ἦν εἰ τις ἐκπ., ut si quis post vocationem tentatus fuerit... unicam adhuc habeat non pœnitendam pœnitentiam.* Idem sensus etiam Græbuis.

(40) Δέ. Malim δῆ.

(41) *Ὁ μὲν.* Origenes tract. 55, in Matthæum, videtur astruere, impossibile esse eos, qui post susceptam Evangelicæ prædicationis gratiam et fidem, abnegaverunt Christum, rursum ad pœnitentiam reverti, et veniam delicti impetrare, qui error in Novatianis damnatus est. Et hunc errorem videtur hausisse e schola Clementis Alexandrini, præceptoris sui : is enim lib. ii *Stromat.* duas tantum pœnitentiâs per omnem vitam admittere vide-

Α διαγνώστης δὲ ὢν ὁ Κύριος καὶ τὰ μέλλοντα προγνώσκων, τό τε εὐμετάβολον τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸ παλίμδολον καὶ πανούργον τοῦ διαβόλου, ἀνωθεν ἀρχῆθεν προεἶδεν, ὡς, ζηλώσας ἐπὶ τῇ ἀφέσει τῶν ἀμαρτιῶν τῶν ἀνθρώπων, προστρέψεται τινὰς αἰτίας τῶν ἀμαρτημάτων τοῖς δούλοις τοῦ Θεοῦ· φρονίμως ποιηρευόμενος, ὅπως δὴ καὶ αὐτοὶ συνεκπέσειεν αὐτῷ. Ἔδωκεν οὖν ἄλλην ἐπὶ τοῖς κἀν τῇ πίστει περιπίπτουσί τινι πλημμελήματι, πολυέλεος ὢν, μετάνοιαν δευτέραν, ἦν (59) εἰ τις ἐκπειρασθεῖ μετὰ τὴν κλήσιν, βιασθεὶς δὲ (40) καὶ κατασοφισθεὶς, μίαν ἐτι μετάνοιαν ἀμετανόητον λάβῃ. » *Ἐκουσίως γὰρ ἀμαρτανόντων ἡμῶν μετὰ τὸ λαβεῖν τὴν ἐπίγνωσιν τῆς ἀληθείας οὐκ ἐστι περὶ ἀμαρτιῶν ἀπολείπεται θυσία, φοβερὰ δὲ τις ἐκδοχὴ κρίσεως, καὶ πυρὶς ἤλος, ἔσθλειν μέλλοντος τοῦ ὑπεραντίλου.* Αἱ δὲ συνεχεῖς καὶ ἐπάλληλοι ἐπὶ τοῖς ἀμαρτήμασι μετάνοιαι, οὐδὲν τῶν καθάπαξ μὴ πιστευομένων διαφέρουσιν, ἢ μόνον τῷ συναισθῆσαι ὅτι ἀμαρτάνουσι· καὶ οὐκ οὐδ' ἄπτερον αὐτοῖν χεῖρον, ἢ τὸ εἰδῶτα ἀμαρτάνειν, ἢ μετανοήσαντα ἐφ' οἷς ἡμαρτεν, πλημμελεῖν αὐθις· τῷ ἐλέγχεσθαι γὰρ ἐκατέμωθεν ἡ ἀμαρτία φαίνεται, ἢ μὲν ἐπὶ τῷπραχθῆναι καταγιωσκομένη πρὸς τὸ ἐργάτου τῆς ἀνομίας, ἢ δὲ τὸπραχθισόμενον προγνώσκοντος, ὡς φαῦλον ἐπιχειροῦντος. Καὶ ὅς μὲν θυμῷ χαρίζεται ἴσως καὶ ἡδονῇ, οὐκ ἀγνοῶν τίτι χαρίζεται, ὅς δὲ ἐφ' οἷς ἐχαρίσατο μετανοῶν, εἴτα παλινοδρομῶν αὐθις εἰς ἡδονῆν, συνάπτει τῷ τὴν ἀρχὴν ἐκουσίως ἐξαμαρτάνοντι· ἐφ' ᾧ γὰρ τις μετενόησεν, αὐθις τοῦτο ποιῶν, οὐ πράσσει κατεργωκῶς, τοῦτο ἐκῶν ἐπιτρέφει. Ὁ μὲν (41) οὖν, ἐξ ἐθνῶν καὶ τῆς προβοήτης ἐκείνης ἐπὶ τὴν πίστιν ὀρμήσας, ἀπὸ ἐτυγεν ἀφέσεως ἀμαρτιῶν· ὁ δὲ καὶ μετὰ ταῦτα ἀμαρτήσας, εἴτα μετανοῶν, κἀν συγγνώμῃς τυγχάνη, αἰδεῖσθαι ὀφείλει, μακρῆτι λουόμενος (42) εἰς ἀφῆσιν ἀμαρτιῶν. Δεῖ γὰρ οὐ τὰ εἰδῶλα μόνον καταλιπεῖν, ἀ πρῶτον ἐξεθεῖαζεν, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔργα τοῦ προτέρου βίου, τὸν οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς, ἐν πνεύματι δὲ ἀναγεννώμενον· ὅπερ εἴη ἂν τὸ μὴ εἰς ταυτὸν ὑπενεχθέντα πλημμέλημα μετανοῆσαι· μελέτη γὰρ ἔμπαλιν ἀμαρτιῶν τὸ πολλάκις μετανοεῖν, καὶ ἐπιτηδεύτης εἰς εὐτρεψίαν ἐξ ἀσκησίας. Δόκησις τοίνυν μετανοίας, οὐ μετάνοια, τὸ πολλάκις αἰτεῖσθαι συγγνώμην, ἐφ' οἷς πλημμελῶμεν πολλάκις· *Δικαιοσύνη δὲ ἀμώμους* (43) *ἐρῆσται μετ' ὁδοῦς, κέκραγεν ἡ Γραφή.* Καὶ πάλιν αὖ, *Ἦ τοῦ ἀκάκου* (44) *δικαιοσύνη κατερθώσει τὴν ἔδην*

D

tur, alteram ante baptismum, alteram post, plures autem minime. Cæterum credibile est, tam Clementem, quam Origenem noluisse pœnitentiam lapsis denegare, sed peccantes a relapsu detertere voluisse his dictis. Sixtus Senen. lib. vi *Bibliothecæ* an. 119. COLLECT.

(42) *Λουόμενος.* Nempe aqua baptismali. Conf. quæ adnotavit Cotelerius in Hermæ lib. ii, man. 4.

(43) *Δικαιοσύνη δὲ ἀμώμους.* Vulg. Bibl. Prov. 11, δικαιοσύνη δὲ ἀμώμου. SYLVAE.

(44) *Ἦ τοῦ ἀκάκου.* Hæc sententiâ pertinet ad Prov. xiii, 6. Eam Romanus codex, et post eum vulgatæ editiones τῶν Ὁ interpretum desiderant. In Alexandrino et Complutensi codd. hoc modo est-

αὐτοῦ. Ναὶ μὴν, καθὼς οἰκτεῖρει πατὴρ υἱούς, ἄ
 ἠκροῦσεν Κέρως τοὺς φοβούμενους αὐτὸν, ὁ
 Δαβὶδ γράφει. Οἱ σπειροῦτες οὖν ἐν δάκρυσιν ἐν
 ἀγαλλιάσει θριοῦσι· τῶν ἐν μετανοίᾳ ἐξομολογου-
 μένων. Μακάριοι γὰρ πάντες οἱ φοβούμενοι τὸν
 Κύριον. Ὁρᾶς τὸν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἐμφορῇ μακα-
 ρισμὸν; Μὴ φοβοῦ, φησὶν, ὅταν (45) πλουτήσῃ
 ἄνθρωπος, καὶ ὅταν πληθυνθῇ ἡ δόξα τοῦ κίου
 αὐτοῦ· οὐκ ἐν τῷ ἀποθήσκειν αὐτὸν λήψεται
 τὰ πάντα, οὐδὲ συγκαταβήσεται αὐτῷ ἡ δόξα
 αὐτοῦ. Ἐγὼ δὲ ἐν τῷ ἔλεει σου (46) εἰσελεύσο-
 μαι εἰς τὸν οἶκόν σου· προσκνηθῶ πρὸς τὰς
 ἁγίας σου ἐν φόβῳ σου. Κύριε, ὀδήγησόν με ἐν τῇ
 δικαιοσύνῃ σου. Ὁρμὴ μὲν οὖν φοβερὰ διανοίας (47)
 ἐπὶ τι ἢ ἀπὸ του· πάθος (48) δὲ πλεονάζουσα ὀρμῆ, ἢ
 ὑπερτεινούσα τὰ κατὰ τὸν λόγον μέτρα, ἢ ὀρμῆ, ἐκ-
 φερομένη, καὶ ἀπειθῆς λόγῳ. Παρὰ φύσιν οὖν κίνη-
 σις ψυχῆς κατὰ τὴν πρὸς τὸν λόγον ἀπειθειαν. πᾶ
 πάθῃ. Ἡ δ' ἀπόστασις, καὶ ἔκστασις, καὶ ἀπειθεια,
 ἐφ' ἡμῖν, ὡσπερ καὶ ἡ ὑπακοὴ ἐφ' ἡμῖν· διὸ καὶ τὰ
 ἐκούσια κρίνεται. Αὐτίκα καθ' ἐν ἕκαστον τῶν παθῶν,
 εἴ τις ἐπεξιοί, ἀλόγους ὀρέξεις εὐροὶ ἂν αὐτὰ.

motus, rationi repugnantes. Defectio autem, et recessus, et inobedientia sunt in nostra potestate, sicut etiam est in nostra potestate obedientia. Quocirca ea in iudicium veniunt, quæ sunt voluntaria. Quod si quis ✕ persequatur singulos affectus, eos a ratione alienos invenerit.

CAPUT XIV.

Quot modis fiat involuntarium.

Τὸ γοῦν ἀκούσιον οὐ κρίνεται. Διττὸν δὲ τοῦτο, τὸ
 μὲν γινόμενον μετ' ἀγνοίας, τὸ δὲ, ἀνάγκῃ· ἐπεὶ
 πῶς ἂν καὶ δικασίας περὶ τῶν κατὰ τοὺς ἀκουσίους
 τρόπους ἀμαρτάνειν λεγομένων; Ἡ γὰρ αὐτὸν τίς
 ἔγνωνσεν, ὡς Κλεομένης (49) καὶ Ἀθάμας, οἱ μα-
 νέπτες, ἢ τὸ πρᾶγμα, ὃ πράσσει, ὡς Αἰσχύλος, τὴ
 μυστήρια ἐπὶ σκηνῆς ἐξεπιπὼν, ἐν Ἀρείῳ πάγῳ κρι-
 θείας, οὕτως ἀφειθῆ, ἐπιβεβῆξας αὐτὸν μὴ μεμνημέ-
 νων (50)· ἢ ὅπερ πράττεται ἀγνοήσας τις, ὡσπερ ὁ τὸν

P. 461 ED. POTTER. a Prov. xi, 5. b Prov. xiii, 6. c Psal. cii, 15. d Psal. cxv, 5. e Psal. cxviii, 1. f Psal. xlviii, 16, 17. g Psal. v, 7, 8.

stat : Δικαιοσύνη φυλάσσει ἀνάγκους ὀδῶν, τοὺς δὲ ἀσε-
 βεῖς φαύλους ποιεῖ ἀμαρτία. Eandem in aliis pleris-
 que codicibus, omiſsa voce ὀδῶν, apparere relert
 Flaminius Nobilius.

(45) Ὅταν. Vulg. Bibl. disjunctive ἢ ὅταν, aut
 cum. STURBURG.

(46) Ἐν τῷ ἔλεει σου. Ἐν τῷ πλῆθει τοῦ
 ἔλεός σου, Psalm.

(47) Ὁρμὴ μὲν οὖν φοβερὰ διανοίας. Locus in-
 signiter corruptus. Scribendum, ὀρμὴ μὲν οὖν φορὰ
 ἐπινοίας, etc. Appetitio est motus animi in aliquid,
 vel ab aliquo. Cicero De offic. lib. ii, c. 5 : Alterum
 cohobere motus animi turbatos, quos Græci πάθῃ
 nominant : appetitionesque, quas illi ὀρμᾶς, obe-
 dientes efficere rationi.

(48) Πάθος. Hanc πάθος definitionem a Stoicis
 dicitur auctor. Laertius lib. vii, seg. 110. Ἔστω
 ἔα αὐτὸ τὸ πάθος, κατὰ Ζήνωνα, ἢ ἄλογος καὶ παρὰ
 φύσιν κίνησις, ἢ ὀρμὴ πλεονάζουσα. Cicero Tuscul.
 quæst. lib. iv : Est igitur Zenonis hæc definitio, ut
 perturbatio sit, quod πάθος ille dicit, aversa a recta
 ratione animi commotio. Conf. Stoicæ Eclog. ethic.
 cap. De affectibus, pag. 175.

(49) Κλεομένης. Κλεομένης legit Hervetus, hæc
 scilicet de Cleonede Astypalæo accipiens. Sed non

tionis. Apparet ergo, sed non est pœnitentia, sæpe
 petere veniam de iis quæ sæpe peccamus. *Justitia
 autem munit vias a reprehensione alienas*, clamat
 Scriptura^a. Et rursus : *Viri innocentis justitia diri-
 get viam suam*^b. Quinetiam, *Sicut pater miseretur
 filiorum suorum, misertus est Dominus timentium
 cum*^c, scribit David. *Qui seminant ergo in lacrymis,
 in exultatione metent*^d, de iis loquens, qui confi-
 tentur in pœnitentia. *Beati enim omnes, qui timent
 Dominum*^e. Vides enim, quæ est in Evangelio, si-
 milem beatitudinem. *Ne timeas*, inquit, *quando
 dives fuerit homo, et quando multiplicata fuerit gloria
 domus ejus. Quoniam cum ipse moritur, non sumet
 omnia, neque descendet cum ea gloria ejus*^f. *Ego
 autem in misericordia tua introibo in domum tuam,
 adorabo ad templum sanctum tuum in timore tuo.
 Domine, deduc me in justitia tua*^g. Atque est qui-
 dem timorem incutiens, mentis ad aliquid, vel ab
 aliquo impulsio : affectio autem, seu perturbatio
 est nimia appetitio, vel quæ excedit mensuras rati-
 onis : vel appetitio quæ effertur, et non paret rati-
 onis. Affectus igitur sunt præternaturales animæ

motus, rationi repugnantes. Defectio autem, et recessus, et inobedientia sunt in nostra potestate, sicut etiam est in nostra potestate obedientia. Quocirca ea in iudicium veniunt, quæ sunt voluntaria. Quod si quis ✕ persequatur singulos affectus, eos a ratione alienos invenerit.

Non venit autem in iudicium id, quod est invo-
 luntarium. Id autem est duplex ; unum quidem,
 quod sit ex ignoratione ; alterum vero quod ex
 necessitate. Nam quomodo judicaveris de iis, qui
 dicentur peccare modis involuntariis? Aut enim
 quis seipsum ignoravit, ut Cleomenes et Athamas,
 qui erant correpti furore ; aut rem, quam facit, ut
 Æschylus, qui in scena effatus mysteria, in Arco-
 pago dicta causa fuit absolutus, cum ostendisset se

opus est ea mutatione, si quidem Cleomenes, Lacedæmoniorum rex, furore correptus, mortem sibi
 inscius intulit. Pausanias in Laconicis, p. 165 edit.
 Hanon. : Κλεομένην δὲ ὕστερον τούτων ἐπέλαβε τέλος
 μανέντα. Ὡς γὰρ ἐλάβετο ξίφους, ἐτίρωσκε αὐτὸς
 αὐτὸν, καὶ διεξῆει τὸ σῶμα ἅπαν κόπτων τε καὶ λυ-
 μαινόμενος. Cleomenes post hæc diem suum obiit, cum
 per furorem accepto gladio ipse se vulneravit, et to-
 tum corpus sædissime confodit laceravitque.

(50) Αὐτὸν μὴ μεμ. II. ms. αὐτὸν μεμ. absque
 negatīvῃ : et mox, ταῖς ἐμφορμέναις λόγχοις, parum
 convenienter. STURBURG. — Campidoctores et exercita-
 tores, qui juventutem gladiis dæpugnare docent,
 pila buxæ aut eburnæ mucrones gladiorum mu-
 niunt, ne lædant. Eæ pilæ tam in Italiis, quam hic
 in Gallia botones vocantur. Græci σφαῖραν dicunt ;
 Clemens τοῦ δόρατος ἀποβαλόντος τὴν σφαῖραν. Poly-
 bio dicitur ἐπισφαῖριον lib. x. Similiter hastarum
 λόγχοις præmuniebant, a quo vocabant ἐσφαίρωμε-
 νος. Ibidem Polybius : Τούς δὲ τοῖς ἐσφαίρωμενός
 γρόχοις ἀκοντίζειν. Livius ad verbum hæc utrens
 dixit : *Præpilatisque missilibus jaculati sunt*. Neque
 adeo male G. Hervetus locum Clementis vertit,
 cum tu potius rem totam penitus ignoraveris. Ver-
 tendum igitur : *Quemadmodum si quis præpilatis*

non esse mysteriis initiatum; aut ignorans id quod agitur, ut qui, dimisso adversario, domesticum occidit pro inimico; aut id quo agitur, ut qui præpilatis exercetur lanceis, et aliquem interfecit, cum pilam lancea **167** amisisset; aut ignorans quemadmodum esset faciendum, ut qui in stadio occidit adversarium; non enim ut occideret, sed ut vinceret, certabatur; aut id, cujus gratia agitur, quemadmodum dedit medicus salubre antidotum, et occidit. Is autem non ea de causa dedit, sed ut eum servaret. Ac puniebat quidem tunc quoque lex eum, qui non sponte interfecit; ut eum, qui non sponte laborabat profluvio seminis: sed non æque atque eum, qui sponte. Quanquam ille quoque punietur tanquam propter voluntarium, si quis affectum traduxerit ad veritatem. Revera enim est puniendus is, qui est verbi genitalis incontinens: quod ipsum quoque est animi affectio aliena a ratione, quæ prope accedit ad futilem loquacitatem: *Fidelis autem eligit res celare spiritus* ^a. Quæ sponte ergo et ex electione suscipiuntur, puniuntur. *Dominus enim scrutatur corda et renes* ^b: et judicatur is, qui *respexit ad concupiscentiam* ^c. Quare etiam dicit, *Ne concupiscas* ^d. Et, *Hic populus*, inquit, *honorat me labiis; cor autem ipsorum procul est a me* ^e. Deus enim respicit ad animum. Nam uxorem quoque Lot, quæ sua sponte solum erat conversa ad mundanum vitium, reliquit insensilem, in similitudinem salinæ petrae conversam, et sic fixam, ne ulterius progredereetur, non stultam et quæ nihili efficeret imaginem, sed quæ condire et confirmare posset eum qui potest perspicere spiritualiter.

CAPUT XV.

De diversis voluntarii et peccatorum exinde sequentium generibus.

✕ Voluntarium autem, seu spontaneum, est, vel ex appetitione, vel ex electione, vel ex animi sententia. Jam vero hæc quodammodo inter se prope sita sunt, peccatum, infortunium, scelus seu injuria. Et est peccatum quidem, verbi gratia, luxuriose et intemperanter vivere. Infortunium autem, amicum tanquam inimicum inscienter occidere. Scelus autem seu injuria est, sepulcrorum effossio, aut sacrilegium. Peccare autem constat ex eo, quod nesciat quis judicare quidnam facere oporteat, aut quod facere non possit: sicut certe in fossam quoque incidit aliquis, vel quod ignoraverit, vel quod transilire non potuerit propter imbecillitatem corporis. Sed in nostra quidem certe est potestas, ut percipiendæ disciplinæ operam demus, et ut pareamus præceptis: quorum si noluerimus esse participes, iræ et voluptati nos ipsos dedentes, peccabimus, vel potius injuria nostram afficiemus animam. Laus enim ille dicit in tragœdia:

462 ED. POTTER, 388 ED. PARIS. ^a Prov. xi, 13. ^b Psal. vii, 9. Jerem. xvii, 10. ^c Matth. v, 28. ^d Exod. xx, 17. ^e Isa. xxix, 13; Matth. xv, 8; Marc. vii, 6.

hastis deludens aliquem interfecerit, pila ex cuspile hastæ delapsa. Villiomarus in Titium lib. v, cap. 11. COLLECT.

(51) *Προῦν κρύπτειν πρ.* Vulgatam lectionem sequitur etiam interpretis versio, *eligit res celare spiritu*: inquit Syburgius, existimans, ut videtur, textum auctoris corruptum. Sed nil mutari debet:

Α ἀντίπαλον ἀφείξ, καὶ ἀποκτείνας οἰκείον ἀντὶ τοῦ πολεμίου· ἢ τὸ ἐν τίνι πράττεται, καθάπερ ὁ ταῖς ἐσφαιρωμέναις λόγχαις γυμναζόμενος καὶ ἀποκτείνας τινὰ, τοῦ δόρατος ἀποβαλόντος τὴν σφαιραν· ἢ τὸ παρὰ τὸ πῶς, ὡς ὁ ἐν σταδίῳ ἀποκτείνας τὸν ἀναγωνιστὴν· οὐ γὰρ θανάτου, ἀλλὰ νίκης χάριν ἠγωνίζετο· ἢ τὸ οὐ ἕνεκα πράττεται, οἷον ὁ ἰατρὸς δέδωκεν ἀντίδοτον ὑγιεινὴν, καὶ ἀπέκτεινεν· ὁ δὲ οὐ τοῦτου χάριν δέδωκεν, ἀλλὰ τοῦ σώσαι. Ἐκράτει μὲν οὖν ὁ νόμος τότε καὶ τὸν ἀκουσίως φονεύσαντα, ὡς τὸν ἀκουσίως γονοβῆτη, ἀλλ' οὐ κατ' ἴσον τῷ ἔκουσίῳ. Καίτοι κάκσιος ὡς ἐπὶ ἔκουσίῳ κολασθήσεται, εἴ τις μεταγάγει τὸ πάθος ἐπὶ τὴν ἀλήθειαν· τῷ δὲ γὰρ κολαστέος ὁ ἀκρατὴς τοῦ γονίμου λόγου· ὁ καὶ αὐτὸ, πάθος ἐστὶ ψυχῆς ἄλογον, ἐγγὺς ἀδολεσχίας ἰόν· *Πιστός δὲ ἤρηται προῦν κρύπτειν πράγματα* (51). Τὰ προαιρετικὰ τοῖνον κρίνεται. Κύριος γὰρ ἐτάξει καρδίας καὶ νεφρούς· καὶ ὁ ἐμβλέψας πρὸς ἐπιθυμίαν κρίνεται. Διὸ, *Μηδὲ ἐπιθυμήσης*, λέγει· καὶ, *Ὁ λαὸς οὗτος τοῖς χεῖλεσὶ με τιμᾷ*, φησὶν· ἢ δὲ *καρδία αὐτῶν πόρρω ἐστὶν ἀπ' ἐμοῦ*. Εἰς αὐτὴν γὰρ ἀφορᾷ τὴν γνώμην ὁ Θεός· ἐπεὶ καὶ τὴν Λύττι γυναῖκα ἐπιστραφεῖσαν μόνον ἔκουσίως ἐπὶ τὴν κακίαν τὴν κοσμικὴν, κατέλιπεν ἀναίσθητον, ὡς λίθον δεῖξας ἀλατίνην, καὶ στήσας, εἰς τὸ μὴ πρὸς ἑαυτὴν ὡρᾶν, οὐ μωρὰν καὶ ἀπρακτὸν εἰκόνα, ἀρτύσαι δὲ καὶ στυφαί τὸν πνευματικῶς δυνάμενον διορᾶν.

Τὸ δ' ἔκουσιον ἢ τὸ κατ' ὄρεξιν ἐστίν, ἢ τὸ κατὰ προαίρεσιν, ἢ τὸ κατὰ διάνοιαν. Αὐτίκα παράκειται πῶς ταῦτα ἀλλήλοις, ἀμάρτημα (52), ἀτύχημα, ἀδίκημα. Καὶ ἐστὶν ἀμάρτημα μὲν, φέρε εἰπεῖν, τὸ τρυφητικῶς καὶ ἀσελγῶς βιοῦν· ἀτύχημα δὲ τὸν φίλον, ὡς πολέμιον, ὑπ' ἀγνοίας βαλεῖν· ἀδίκημα δὲ ἡ συμβουρχία ἢ ἡ ἱεροσουλία. Τὸ δὲ ἀμαρτάνειν ἐκ τοῦ ἀγνοεῖν κρίνεται ὁ τι χρὴ ποιεῖν συνίσταται, ἢ τῷ ἀδυνατεῖν ποιεῖν· ὡς περ ἀμέλει καὶ βέβρω περιπίπτει τις, ἦτοι ἀγνοήσας, ἢ ἀδυνατήσας ὑπερβῆναι δι' ἀσθένειαν σώματος. Ἄλλ' ἐφ' ἡμῖν γε ἢ τε πρὸς τὴν παιδείαν ἡμῶν παράστασις ἢ τε πρὸς τὰς ἐνοχλάς ὑπακοή· ὡν εἰ μὴ μετέχειν βουλευθείημεν, θυμῷ τε καὶ ἐπιθυμίᾳ ἐκδότους σφᾶς αὐτοῦς ἐπιδόντες, ἀμαρτησόμεθα, μᾶλλον δὲ ἀδικήσομεν τὴν ἐκτυτῶν ψυχῆν. Ὁ μὲν γὰρ Λάτιος ἐκεῖνος κατὰ τὴν τραγῶδιαν φησὶν·

respicit enim Clemens Prov. xi, 13: Ἄνθρωπος ἀποκαλύπτει βουλὰς ἐν συνεδρίῳ· πιστός δὲ προῦν κρύπτει πράγματα. Loca Scripturæ, quæ sequuntur, auctor e memoria recitavit.

(52) Ἄμάρτημα. Ἀμαρτήματος, ἀτύχηματος καὶ ἀδικήματος explicatio est etiam apud Aristotelem lib. v, c. 8. SIVEBUC.

Ἀέληθεν (53) οὐδὲν τῶνδὲ μ', ὡρ σὺ ρουθετεῖς· Ἄ
Γνώμη δ' ἔχορτά μ' ἢ φύσις βιάζεται,

ταυτέστι, τὸ ἐκδοτον γεγενῆσθαι τῷ πάθει. Ἡ Μήδεια
ἔ, καὶ αὐτὴ ὁμοίως ἐπὶ τῆς σκηνης βοᾷ·

Καὶ μαρθάρω (54) μὲν οἶα δρῶν μέλλω κακά (55)
Θυμὸς δὲ κρείσσων τῶν ἐμῶν βουλευμάτων.

Ἄλλ' οὐδὲ Αἴας σιωπᾷ, μέλλων δὲ ἐκτὸν ἀποσφάτ-
ταιν, κέκραγεν·

Οὐδὲν (56) οὖν ἦν πῆμα, ἐλευθέρου
Ψυχὴν δάκνον οὕτως ὡς ἀνδρὸς ἀτιμία.
Οὕτως πέπονθα, καὶ με συμφοροῦσα
Βαθεῖα κηλὶς, ἐκ βυθῶν ἀναστρέφει,
Ἀύσσης πικροῖς κέντροισιν ἠρεθισμένον.

Τούτους μὲν οὖν ὁ θυμὸς· μυρίου δὲ ἄλλους ἢ ἐπι-
θυμία τραγωδεῖ, τὴν Φαῖδραν, τὴν Ἀνθίαν, τὴν Β
Ἐριφύλην,

Ἡ χρυσὸν φιλίου ἀνδρὸς ἐδέξατο τιμήματα (57).

Τὸν γὰρ κωμικὸν ἐκείνον Θρασωνίδην ἄλλη σκηνὴ (58),
Παυσιχάρδιόν με, φησὶν, εὐτελὲς καταδεοῦλωκεν.

Ἀτύχημα (59) δὲ νοῦ παραλογός ἐστιν ἀμαρτία· ἢ

✱ P. 463 ED. POTTER; 388-389 ED. PARIS.

(53) Ἀέληθεν. H. legit, Αέληθε μὲν οὐθέν. STURBURG.
— Hi versus exstant inter fragmenta Euripidis, v.
278.

(54) Καὶ μαρθάρω. Medeam Euripidis Latino car-
mine reddidit G. Buchananus :

Videoque quantum perpetrabitur nefas;
Sed pessimorum facinorum genitor furor,
Ratione major me retrorsum distrahit.

Et apud Ovid. *Metamorph.* vii, 19 seqq.:

.... aliudque cupido,
Mens aliud suadet: video meliora, proboque,
Deteriora sequor.

COLLECT. Hi versus ex Euripidis *Medea* sunt, v.
1078.

(55) Οἶα δρῶν μέλλω κακά. Οἶα μέλλω κακά,
Euripid., eamque lectionem in omnibus Euripidis
exemplaribus reperiri, testatur Barnesius. Hierocles
οἶα μέλλω δρῶν κακά habet, editi. Cantabrig. pag. 75.
Clementis lectionem exhibent Simplicius in Epictet.
cap. 4 et 11; Arrianus in Epictet. lib. 1, c. 28 et
alii, quos enumerat Thom. Gatakerus *Advers. Mi-
scellan.*, c. 10.

(56) Οὐδὲν. Plane luxatum est metrum. In *Ajace*
Sophoclis, qui exstat, nihil horum invenio. STUR-
BURG. — Ordo verborum mire est turbatus, et, tan-
quam membra Virbii, immutatæ dictiones sunt,
aut sparsæ. Neque novum aut inusitatum est Cle-
mentis, vocem æquipollentem pro voce substituere.
Quoniam non sit magni admodum negotii 3 ele-
gantissimos versus sanitati suæ restituere. Et pa-
rum abest, quin ita fuerint concipiendi: nam prio-
res duo cum dimidio, maxime luxati sunt, et trans-
positi :

.... Οὐδὲν ὡς ἐλευθέρου
Πῆμ' ἀνδρὸς ἦτορ δάκνον, ὡς ἀτιμία.
Οὕτως πέπονθα· καὶ με συμφοροῦσα δὴ
Βαθεῖα κηλὶς ἐκ βυθῶν ἀναστρέφει,
Ἀύσσης πικροῖς κέντροισιν ἠρεθισμένον.

Verum est, in *Ajace* Sophoclis non exstare quidem.
Sed profecto præter Sophoclem, aut fallor, aut non
exstat quisquam ex antiquitate tota, qui sic scri-
bat. Τὸ σεμνόν, τὸ γοργόν, mores, quos *Ajaci* tribuit,
in paucis versibus mirum in modum redolent cœ-
lesie illud os. Conferantur cum postremis illis βή-
σεις, quas moriturus *Ajax* loquitur, nihil illis est

PATROL. GR. VIII.

*Nihil me eorum, quæ mones, latet quidem,
Natura sed me, cum sciam, rapit tamen :*

Hoc est, se tradidisse in affectuum potestatem.
Medea quoque ipsa similiter clamat in scena :

*Factura quænam sim satis scio mala :
At ira major consilii vires domat.*

Sed nec tacet *Ajax*, sed sibi manus illaturus voci-
feratur :

*Res ergo mentem est nulla, quæ sic liberi
Mordet viri, ac iniqua injusta infamia.
Affectus ipse sic sum ego, quem nunc rapit
Condensa labes, ex profundo commovet,
Stimulis furoris concitum perucribus.*

✱ Atque hos quidem ira, alios vero innumerabiles
cupiditas deducit in tragœdiam, Phædræ, An-
thiam, Eriphylen,

Quæ pro dilecto viro pretiosum acceperat aurum.

Comicum enim Thrasonidem alia scena, *Puellula*,
inquit, vilis me sibi servum fecit. Infortunium au-
tem est peccatum mentis præter rationem; pecca-

similius. Quid, quod critici observant, neminem ex
reliquis tragicis, *Ajace* morientem in scena re-
præsentasse, sed tantum δι' ἐπαγγελίας factum
exposuisse? quod et *Æschylus* fecit in tragœdia
quam *Θρήσσας* inscripsit. Itaque tanquam singula-
re factum hoc Sophoclis notant. Hæc autem videtur
deprompta esse ex βήσει aliqua, quæ mortem
ejus in theatro exhibitam præcessit, et hoc Clemens
innuere videtur. Quoniam minus hoc sit certum,
quam τὸ ἴδιον τῆς ἐρμηνείας, quæ Sophoclem sapit.
Hermisius. Hos versus sic restituit et explicavit H.
Grotius in Excerptis e Tragœd. pag. 460 :

.... Πῆμα δ' οὐδὲν ἐλευθέρου
Ψυχὴν δάκνον ἀνδρὸς, ὡς ἀτιμία·
Οὕτως πέπονθα καὶ με συμφοροῦσ' ἀσὶ
Βαθεῖα κηλὶς ἐκ β. etc....

.... Nihil infamia
Gravius perurit pectus ingenuum viri :
Ea me calamitas terret, et penitus fbris -
Adacta miserum versat ex imo lues,
Stimulisque mentem durus excigit furor.

(57) Ἡ χρ. Hervetus vertit :

Quæ sibi dilecti pretiosum acceperat aurum.

Rectius convertit e Græco pag. 231, cap. 10, lib. 11
Pædagog. hunc versum Ὀδυσσ. Α. Non enim fuit
aurum illud mariti, sed ut docet Eustathius, ἐδω-
ροδοκῆθη κατὰ τοῦ ἀνδρὸς, ἢ χρυσὸν ἔλαβεν ἀντὶ τοῦ
ἀνδρὸς, ὡς οἶον ἀπεμπολήσασα ἐκείνον ὀρμού χρυ-
σοῦ δοθέντος παρὰ Πηλεονείκου ἢ Ἀδράστου. Nam
cum ejus arbitrio permissum esset, ut vir ejus
proflicisceretur ad bellum, aureo illo torque corru-
pta secundum adversarios ejus litem dedit. Cicero
lib. 14 in *Verrem* : *Eriphyllam accepimus in fabulis
ea cupiditate, ut cum vidisset monile, ut opinor, ex
auro et gemmis, pulchritudine ejus incensa salutem
viri proderet.* Athenæus lib. 1 tradit, ideo celebre
fuisse Eriphyllæ aureum monile, quia tum aurum
foret in magna apud Græcos penuria, quin et ar-
genteum poculum illa ætate non sine admiratione,
velut novum et insolens quippiam, visum fuisse. In
vulgata interpretatione Homeri idem error emen-
dandus est, et apud Pausaniam in *Æroticis* ex in-
terpretatione Loescheri. COLLECT.

(58) Ἀλλή σκηπή. Nempe comica.

(59) Ἀτύχημα. Hervetus hujus et reliquarum,
quæ hic explicantur, vocum sensum, non tam ex

tum autem est voluntaria injustitia; injuria autem est vitium voluntarium. Est ergo peccatum quidem meum voluntarium. (Et ideo dicit. *Peccatum vobis non dominabitur. Non enim estis sub lege, sed sub gratia*^a; dicens iis, qui jam crediderant: *Quoniam ejus nos livore sanati sumus*^b.) Infortunium autem est alterius in me actio involuntaria. Injuria autem invenitur solum voluntaria, sive sit mea, sive alterius. Has autem peccatorum differentias significat Psalmographus, beatos dicens, quorum Deus deletit iniquitates, textit autem peccata; et non quidem alia imputavit, alia vero dimisit: scriptum est enim: *Beati, quorum remissæ sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata; beatus, cui non imputaverit Dominus peccatum, nec est in spiritu ejus dolus*^c. Hæc beatitudo facta est super electos a Deo per Jesum Christum Dominum nostrum. *Operit enim charitas multitudinem peccatorum*^d. Delet autem is, qui magis vult pœnitentiam quam mortem peccatoris^e. Non imputantur autem, quæ non procedunt ex libera electione. *Qui enim concupivit, jam, inquit, mæchatus est*^f. Et remittit peccata Logos illuminans: *Et in tempore illo, inquit Dominus, quærent injustitiam Israel, et non erit: et peccata Judæ, et non invenientur*^g. *Quoniam quis sicut ego, et quis stabit contra faciem meam*^h? Vides ✕ unum Deum annuntiarum bonum, qui retribuit pro meritis, et peccata remittit. Videtur autem Joannes quoque in majore epistola, in his peccatorum docere differentias: *Si quis viderit fratrem suum peccantem peccatum non ad mortem, petet, et dabit ei vitam: peccantibus non ad mortem, inquit. Est enim peccatum ad mortem: non de illo dico, ut roget quis. Omnis injustitia est peccatum: et est peccatum non ad mortem*ⁱ. « Sed et David, et ante David Moyses, per hæc trium dogmatum ostendunt cognitionem. *Beatus vir, qui non ambulavit in via impiorum, sic-*

✕ P. 464 ED. POTTER. ^a Rom. vi, 14. ^b Isa. 7, 8. ^d I Pet. iv, 8. ^e Ezech. xxxiii, 11. ^f Matth. i I Joan. v, 16-17.

mente Clementis, quam apparet eum non fuisse assecutum, quam Aristotelis, vel alterius cujuspiam, tradidit. Sunt autem hæc admodum turbata atque confusa. Constat enim, ἀμαρτίαν, Clementis sententia, esse quiddam involuntarium: nam paulo superius dixit, eam provenire ex τῷ ἀγνοεῖν, ἢ ἀδυνατεῖν· ex defectu scientiæ, vel virium: et paulo post affirmat, ἀδικίαν μόνην εὐρίσκεισθαι ἐκούσιον· olam ἀδικίαν ex his esse voluntariam. Unde procul dubio hæc corrupta sunt: ἀμαρτία, ἐκούσιος ἀδικία· et, ἐστιν οὖν ἡ μὲν ἀμαρτία ἐμὸν ἐκούσιον. Proinde, ut huic sententiæ sensus constet, sic eam scribi, distingui, et explicari vellem: Ἀτύχημα δὲ οὖν παράλογός ἐστιν ἀμαρτία· ἡ δὲ ἀμαρτία ἐκούσιος ἀδικία· ἀδικία δὲ ἐκούσιος κακία. Ἔστιν οὖν ἡ μὲν ἀμαρτία ἐμὸν ἀκούσιον· — ἀτυχία δὲ ἐστιν ἄλλου εἰς ἐμὲ πρᾶξις ἀκούσιος· ἡ δὲ ἀδικία μόνην εὐρίσκειται ἐκούσιος, εἴτε ἐμὴ εἴτε ἄλλου. Ἔστι ἰgitur infortunium (ἀτύχημα) peccatum (ἀμαρτία) quod præter opinionem accidit. Peccatum (ἀμαρτία) autem voluntarium est injustitia (ἀδικία). Injustitia (ἀδικία) autem voluntaria, est malitia (κακία). Est igitur peccatum, id quod a meipso fit contra voluntatem; infortunium, quod ab alio in me contra ejus voluntatem committitur; sola

δὲ ἀμαρτία ἐκούσιος ἀδικία· ἀδικία δὲ ἐκούσιος κακία. Ἔστιν οὖν ἡ μὲν ἀμαρτία ἐμὸν ἐκούσιον· (δὴ καὶ φησὶν· Ἀμαρτία γὰρ ὑμῶν οὐ κυριεύσει· οὐ γὰρ ἐστε ὑπὸ νόμον, ἀλλ' ὑπὸ χάριν· τοῖς ἤδη πεπιστευκόσι λέγων· Ὅτι τῷ μῶλωπι αὐτοῦ ἡμεῖς λάθμεν). Ἀτυχία δὲ ἐστιν ἄλλου εἰς ἐμὲ πρᾶξις ἀκούσιος· ἡ δὲ ἀδικία μόνην εὐρίσκειται ἐκούσιος, εἴτε ἐμὴ εἴτε ἄλλου. Ταύτας δ' αἰνίσσεται τῶν ἀμαρτιῶν τὰς διαφορὰς ὁ Ψαλμογράφος, μακαρίους λέγων, ὧν ὁ Θεὸς τὰς μὲν ἀπήλειψεν ἀνομίας, τὰς δὲ ἐπεκάλυψεν ἀμαρτίας· οὐκ ἐλογίσαστό τε τὰς ἄλλας, καὶ ἀφῆκε τὰς λοιπὰς. Γέγραπται γὰρ· Μακάριοι (60), ὧν ἀφῆθησαν αἱ ἀνομίαι, καὶ ὧν ἐπεκαλύφθησαν αἱ ἀμαρτίαι· μακάριοι ἀνήρ ᾧ οὐ μὴ λογίσῃται Κύριος ἀμαρτίαν, οὐδέ ἐστιν ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ ὄδλος· οὗτος ὁ μακαρισμὸς (61) ἐγένετο ἐπὶ τοῖς ἐκλελεγμένοις ἀπὸ τοῦ Θεοῦ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν. Καλύπτει μὲν γὰρ ἀγάπη πλῆθος ἀμαρτιῶν. ἀπαλείφει δὲ ὁ τὴν μετάνοιαν (62) μᾶλλον τοῦ ἀμαρτωλοῦ ἢ τὸν θάνατον αἰρούμενος. Οὐ λογίζονται δὲ, ὅσαι μὴ κατὰ προαίρεσιν συνίστανται· Ὁ γὰρ (63) ἐπιθυμῆσας ἤδη μεμολέχευε, φησὶν. Ἀφῆσιν τε τὰς ἀμαρτίας ὁ φωτίζων λόγος· Καὶ ἐν τῷ καιρῷ ἐκέλευε, φησὶν ὁ Κύριος, ζητήσουσι τὴν ἀδικίαν Ἰσραὴλ, καὶ οὐκ ὑπάρξει (64), καὶ τὴν ἀμαρτίαν Ἰούδα, καὶ οὐ μὴ εὐρεθῶσιν. Ὅτι τίς ὡσπερ ἐγώ; καὶ τίς ἀντιστήσεται κατὰ πρόσωπόν μου; Ὅρᾶς ἕνα Θεὸν καταγεγλυμμένον ἀγαθόν, τὸν κατ' ἀξίαν ἀπονομητικὸν τε καὶ ἀφετικὸν ἀμαρτημάτων. Φαίνεται δὲ καὶ Ἰωάννης ἐν τῇ μετρίῳ ἐπιστολῇ τὰς διαφορὰς τῶν ἀμαρτιῶν ἐκδιδάσκων ἐν τοῦτοις· Ἐάν τις ἴδῃ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ (65) ἀμαρτάνοντα ἀμαρτίαν μὴ πρὸς θάνατον, αἰτήσῃ καὶ δώσει αὐτῷ ζωὴν· τοῖς ἀμαρτάνουσι μὴ πρὸς θάνατον, εἶπεν. Ἔστι γὰρ ἀμαρτία πρὸς θάνατον· οὐ περὶ ἐκείτης λέγω, ἵνα ἐρωτήσῃ τις (66)· πᾶσα ἀδικία ἀμαρτία ἐστὶ· καὶ ἐστιν

autem injustitia est voluntaria sive a me, sive ab alio fit. Vult igitur Clementis, malum id ἀδικίαν dici, quod a quopiam voluntarie perpetratum est; ἀμαρτίαν, quod quis imprudens, aut vi coactus, fecerit; ἀτυχίαν, quod quis ab alio præter voluntatem agente passus fuerit.

(60) Μακάριοι. Hæc exstant Psal. xxxi, 1, 2, et ex eo Rom. iv, 7, 8, excepta postrema sententia, οὐδέ ἐστιν ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ ὄδλος.

(61) Οὗτος ὁ μ. Respicit sententiam, quæ in Epistola ad Romanos statim sequitur: Ὁ μακαρισμὸς οὖν οὗτος ἐπὶ τὴν ποιητομήν, ἢ καὶ ἐπὶ τὴν ἀκροβυστίαν;

(62) Ὁ τὴν μετ. Conf. p. 375 ed. Paris., ubi hunc Ezechielis locum prius citavit.

(63) Ὁ γὰρ. Conf. superius pag. 382 edit. Paris.

(64) Οὐκ ὑπάρξει. Sequitur apud Jeremiam, ὅτι ἴλεως ἔσομαι τοῖς ὑπολειπμένοις. Quæ hic apud Clementem sequuntur, petita sunt ex ejusdem propheta cap. xlii, 19: Ὅτι τίς ὡσπερ ἐγώ; καὶ τίς ἀντιστήσεται μοι; καὶ τίς οὗτος ποιμήν, ὃς στήσεται κατὰ πρόσωπόν μου;

(65) Αὐτοῦ. Αὐτοῦ, Joan.

(66) Τίς. Abest a Joan. Mox, οὐ πρὸς θ. Ibid.

ἀμαρτία μὴ πρὸς θάνατον. ἢ Ἄλλὰ καὶ Δαβὶδ (67), καὶ πρὸ Δαβὶδ ὁ Μωϋσῆς, τῶν τριῶν δογμάτων τὴν γνῶσιν (68) ἐμφαίνουσι διὰ τούτων· Μακάριος ἀνήρ, ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν· καθὼς οἱ ἰχθύες πορεύονται ἐν σκότει εἰς τὰ βάθη· οἱ γὰρ λεπίδα μὴ ἔχοντες, ὧν ἀπαγορεύει Μωϋσῆς ἐφάπτεσθαι, κάτω τῆς θαλάσσης νέμονται (69). Οὐδὲ ἐν ὁδῷ ἀμαρτωλῶν ἔστη (70)· καθὼς οἱ δοκῶντες φοβεῖσθαι τὸν Κύριον ἀμαρτάνουσιν, ὡς ὁ χοῖρος (71)· πεινῶν γὰρ, κραυγάζει· πληρωθεὶς δὲ, τὸν δεσπότην οὐ γνωρίζει (72). Οὐδὲ ἐπὶ καθέδραν λοιμῶν ἐκάθισε, καθὼς τὰ πτηνὰ εἰς ἀρπαγὴν ἔτοιμα (73). Παρήγεσε δὲ Μωϋσῆς (74) οὐ φάγεσθαι χοῖρον, οὐδὲ αἰτὸν, οὐδὲ ὀξύπτερον (75), οὐδὲ κόρακα, οὐδὲ πάντ' ἰχθῦν ὃς οὐκ ἔχει λεπίδα ἐν αὐτῷ. ἢ Ταῦτα μὲν ὁ Βαρνάβας. Ἀχίκοα δ' ἔγωγε σοφοῦ τὰ τοιαῦτα ἀνδρὸς, βουλὴν μὲν ἀσεβῶν, τὰ ἔθνη λέγοντος, ὁδὸν δὲ ἀμαρτωλῶν, τὴν Ἰουδαϊκὴν ὑπόληψιν, καὶ καθέδραν λοιμῶν, τὰς αἰρέσεις ἐκλαμβάνοντος. Ἔτερος δὲ κυριώτερον ἔλεγεν, τὸν μὲν πρῶτον μακαρισμὸν τετάχθαι ἐπὶ τῶν μὴ καταπολυθησάντων τὰς γνῶμας ταῖς πονηραῖς, ταῖς ἀποστατησάσαις τοῦ Θεοῦ, τὸν δευτέρου δὲ ἐπὶ τῶν τῆ εὐρυχωρῶν (76) καὶ πλατεῶν ὁδῶν οὐκ ἐμμενόντων, ἢ τῶν ἐν νόμῳ τραφέντων, ἢ καὶ τῶν ἐθνῶν μετανοησάντων (77). Καθέδρα δὲ λοιμῶν καὶ

A ut pisces vadunt in tenebris ac in profundo. Qui enim squamas non habent, quos prohibet Moyses attingere, pascuntur in profundo 168 maris. Neque in via peccatorum stetit, sicut ii, qui cum Dominum videantur timere, peccant ut porcus. Esuriens enim, clamat : repletus autem, non agnoscit dominum. Neque sedit super cathedram pestilentiae, sicut volucres paratae ad rapinam. Suasit autem Moyses non vesci porco, nec aquila, nec accipitre, neque corvo, neque quovis pisce qui non habet squamas b. Hæc quidem Barnabas. Audivi autem ego virum in his rebus doctum, dicentem consilium impiorum significare gentes ; viam autem peccatorum, Judaicam opinionem ; et pestilentiae cathedram, hæreses interpretantem. Alius autem dicebat magis proprie, intelligendam quidem esse primam beatitudinem de iis, qui non sunt sceleratas secuti sententias, quæ a Deo defecerunt ; secundam autem de iis, qui in lata via non manent, sive nutriti in lege, sive ex gentibus ✕ conversi fuerint. Cathedra autem pestilentiae et theatra fuerint, et tribunalia, ubi inprimis solent homines sequi improbas et exitiales potestates, et operum earum participes fieri. Sed in lege Domini voluntas ejus c. Petrus in Prædicatione legem et Logon appellavit Dominum. Aliter autem

✕ P. 465 ED. POTTER, 590 ED. PARIS. a Psal. i, 4. b Levit. xi ; Deut. xiv. c Psal. i, 2.

(67) Ἄλλὰ καὶ Δαβὶδ. Similia dicit Clemens Prædag. lib. iii, c. 11, p. 254, et infra Strom. v, p. 571, 572 edit. Paris. Sunt autem horum pleraque ex epist. S. Barnabæ cap. x petita, nonnullis a Clemente additis, aliis autem omissis. Barnabæ verba sic se habent : Περὶ τῶν βρωμάτων μὲν οὖν Μωϋσῆς τρία δόγματα ἐν πνεύματι ἐλάλησεν· οἱ δὲ κατ' ἐπιθυμίαν τῆς σαρκὸς ὡς περὶ βρωμάτων προσεδέξαντο. Λαμβάνει δὲ τριῶν δογμάτων γνῶσιν Δαβὶδ, καὶ λέγει ὁμοίως· Μακάριος ἀνήρ, ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλῇ ἀσεβῶν· καθὼς οἱ ἰχθύες πορεύονται ἐν σκότει· εἰς τὰ βάθη. Καὶ ἐπὶ ὁδῷ ἀμαρτωλῶν οὐκ ἔστη· καθὼς οἱ δοκῶντες φοβεῖσθαι τὸν Κύριον ἀμαρτάνουσιν ὡς οἱ χοῖροι. Καὶ ἐπὶ καθέδρα λοιμῶν οὐκ ἐκάθισε· καθὼς τὰ πετεινὰ τὰ καθήμενα εἰς ἀρπαγῆν. Igitur Moyses de escis tria decreta locutus est in spiritu : illi vero, juxta carnis cupiditatem, quasi de escis simpliciter egisset, acceperunt. Horum porro trium decretorum cognitionem sumit David, et ait similiter : « Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum : » sicut pisces vadunt in tenebris ac maris profundo. « Et in via peccatorum non stetit : » sicut ii, qui videntur timere Dominum, et sicut sues peccant. « Et in cathedra pestilentium non sedit : » quemadmodum aves quæ ad rapinam sedent.

(68) Τὴν γνῶσιν. Hoc est, spiritualem sensum, sive Midrasch.

(69) Οἱ γὰρ λεπίδα... νέμονται. Hanc sententiam Clemens ex Barnabæ sumpsit, qui paulo ante verba jam allata, hæc dicit : Οὐ μὴ, φησὶν, ὁμοιωθῆσθαι κολλώμενος ἀνθρώποις τοιοῦτοις, οἵτινες εἰς τέλος εἰσὶν ἀσεβεῖς, καὶ κεκριμένοι τῷ θανάτῳ· ὡς καὶ ταῦτα τὰ ἰχθύδια, μόνᾳ ἐπικατάρατα, ἐν τῷ βυθῷ νήχεται, μὴ κολυμβῶντα, ὡς τὰ λοιπὰ, ἀλλὰ ἐν τῇ γῆ κατὰ τοῦ βυθοῦ κατοικεῖ. Non, inquit, adherabis, nec similis eris hujuismodi hominibus, qui in perpetuum impij sunt et ad mortem sunt adjudicati : quemadmodum isti pisciculi, soli maledicti, in profundo voluntantur, nec ut reliqui pisces natant, sed in terra quæ in profundo maris est, degunt.

(70) Οὐδέ... ἔστη. Καὶ οὐκ ἔστη, Psalm. Bar-

nab. Mox, καὶ ἐπὶ καθέδρα λοιμῶν οὐκ ἐκάθ. Ibidem. Καθέδραν habent Constit. apost. lib. ii, cap. 61.

(71) Ὡς ὁ χοῖρος. Sic Barnabæ vetus interpres, tanquam porcus. Sed in Græco textu hodierno ὡς χοῖροι exstat.

(72) Πεινῶν... οὐ γνωρίζει. Hæc etiam e Barnabæ sumpta abbreviavit Clemens. Ejus verba, paulo ante sententiam modo allatam, sic se habent : Τὸν οὖν χοῖρον πρὸς τοῦτο εἰρηχεν· οὐ μὴ κολληθῆσθαι, φησὶν, ἀνθρώποις τοιοῦτοις, οἵτινες ὁμοιοὶ εἰσι χοῖροις. Ὅταν γὰρ σπαταλώσιν, ἐπιλανθάνονται τοῦ Κυρίου ἐαυτῶν· ὅταν δὲ ὑστερηθῶσι, ἐπιγινώσκουσι τὸν Κύριον. Καὶ χοῖρος ὅταν τραγῆ, οὐκ οἶδε τὸν κύριον· ὅταν δὲ πεινάζῃ, κραυγάζει· καὶ λαβὼν, πάλιν σωπαῖ. Quapropter sic suem ait quasi diceret : Non adhærebis hominibus talibus, qui similes sunt porcis. Nam cum in deliciis vivunt, Domini sui obliviscuntur ; cum autem destituuntur necessariis, Dominum agnoscunt. Et quidem porcus quando comedit, dominum non novit ; quando autem esurit, clamat ; et accepta iterum esca tacet. Uli postrema verba sic distinguere malim : καὶ λαβὼν, πάλιν σωπαῖ· et accepta esca iterum tacet.

(73) Τὰ πτηνὰ εἰς ἀρπ. ἔτοιμα. Τὰ πετεινὰ τὰ καθήμενα εἰς ἀρπαγὴν, inquit S. Barnabas.

(74) Παρήγεσε δὲ Μωϋσῆς. S. Barnabas in principio capituli superius dicti hæc ait : ὅτι δὲ Μωϋσῆς εἰρηχεν· Ὁὐ φάγεσθε χοῖρον, οὐδὲ αἰτὸν, οὐδὲ ὀξύπτερον, οὐδὲ κόρακα, οὐδὲ πάντα ἰχθῦν ὃς οὐκ ἔχει λεπίδα ἐν αὐτῷ, ἢ τρία ἔλαβεν ἐν τῇ συνέσει δόγματα. Cum autem Moyses dixit : « Non manducabis suem, neque aquilam, neque accipitrem, neque corvum, nec ullum piscem qui non habet squamam ; » tria dogmata in intellectu comprehendit.

(75) Ὀξύπτερον. Conf. quæ de hac voce ad Barnabam animotavit Cl. Cotelerins.

(76) Εὐρύχωρος. Respicit Math. vii, 13 : Πλατεῖα ἡ πύλη, καὶ εὐρύχωρος ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς ἀπόλειαν.

(77) Μετανοησάντων. Lege, μὴ μετανοησάντων. Ita etiam interpres Hervetus, non sunt aucti

videtur quoque legislator docere tres modos, quibus accipitur peccatum; eorum quidem, quæ in sermone fiunt, per pisces mutos; est enim revera ubi *silentium est sermone præstantius*; est etiam *silentii honor expers periculi*; eorum autem, quæ sunt in facto, per aves rapaces et carnivoras; porcus cæno et stercore delectatur; et oportet ne *conscientiam quidem habere pollutam* ^a. Merito ergo dicit propheta: *Non sic, inquit, impii, sed tanquam pulvis, quem projicit ventus a facie terræ. Propterea non resurgent impii in iudicio* ^b, qui iam sunt condemnati: quoniam *qui non credit, jam iudicatus est*; *neque peccatores in consilio justorum* ^c, qui iam sunt damnati ad hoc, ut non aniantur iis qui innocenter vixerunt: *Quoniam novit Dominus viam justorum, et via peccatorum peribit* ^d. Rursus Dominus aperte ostendit in nostra esse potestate delicta et peccata, cum modos curationis animi morbis convenientes ostendit, et nos a pastoribus corrigi debere per Ezechielem monet; accusans, opinor, eorum aliquos, quod præcepta non servaverint: *Quod imbecillum fuit, non confirmastis* ^e, et quæ deinceps consequuntur, usque ad illud: *Et non erat qui requireret, nec averteret* ^f. *Magnum est enim gaudium apud Patrem, uno peccatore conversato* ^g, inquit Dominus. Quamobrem magis est laudandus Abraham, qui ambulavit sicut locutus est ei Dominus. Cum hinc hausisset quidam ex Græcorum sapientibus, illud dictum protulit, *Deum sequere. Pii autem, inquit Isaias, ea quæ sunt sapientia, consultarunt* ^h. Consilium autem est quæstio, ✕ quomodo in præsentibus rebus recte transigamus; εὐβουλία autem, id est *bona consultatio*, est prudentia in consiliis. Quid vero? annon Deus quoque post Cain datam veniam, consequenter non multo post introducit Enoch, qui ductus fuerat pœnitentia, significans solere pœnitentiam generare veniam? Consistit autem venia non ex remissione, sed ex medela. Hoc ipsum etiam fit apud Aaron in

✕ P. 466^a ED. POTTER, 390-391 ED. PARIS. ^a I Cor. viii, 7. ^b Psal. i, 4, 5. ^c Joan. iii, 8. ^d Psal. i, 5, 6. ^e Ezech. xxxiv, 4. ^f Ibid. 6. ^g Luc. xv. ^h Isa. xxxii, 8.

pœnitentia, inquit Lowthius. Mihi recepta lectio, cuius sensum in Latina versione explicavimus, mutanda non esse videtur.

(78) Δικαστήρια. Δικαστηρίων loco, τὰ στάδια superior posuit, Pædagog. lib. iii, cap. 11.

(79) Ὁ Πέτρος. Eadem e Petri Prædicatione superior laudavit auctor in fine Strom. i, ubi conf. adnotata.

(80) Ἔστι. Ex Euripidis Oreste hæc esse monuit nos doctissimus vir Fed. Morellus, aliquantulum immutata; sic enim habent: Ἔστι δ' οὐ σιγῆ λόγου κρείσσιν γένοιτ' ἄν, ἔστι δ' οὐ σιγῆς λόγος. Versum proxime sequentem Athenodoro tribuit Stobæus tit. 126. Vide quæ in p. 208 adnotata sunt. COLLECT. — Solet etiam illud ex incerto poeta citari:

Σιγῆ ποτ' ἔστιν ἀρετωτέρα λόγου.

Est, ubi loquela melius est silentium.

(81) Καὶ χρῆ. Tertium peccati genus innuit, quod in animo consistit. Vult enim tribus modis peccari, sermone, opere, cogitatione. Respicit autem I Cor. viii, 7: Καὶ ἡ συνέδησις αὐτῶν, ἀσθενῆς οὖσα, μολύνεται.

τὰ θέατρα καὶ τὰ δικαστήρια (78) εἴη ἄν· ὅπερ καὶ μᾶλλον ἡ ἐξακολουθησὶς ταῖς πονηραῖς καὶ ταῖς λυμαντικαῖς ἐξουσίαις καὶ ἡ κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν κωνωνία. Ἄλλ' ἢ ἐν τῷ νόμῳ Κύριον τὸ θέλημα αὐτοῦ· ὁ Πέτρος (79) ἐν τῷ Κηρύγματι νόμον καὶ Λόγον τὸν Κύριον προσεῖπεν. Δοκεῖ δὲ καὶ ἄλλως τριῶν ἀποδοχῆν ἁμαρτίας τρόπων διδάσκειν ὁ νομοθέτης τῶν μὲν ἐν λόγῳ διὰ τῶν ἰχθύων τῶν ἀναύδων ἔστι (80) γὰρ τῷ ὄντι οὐ σιγῆ λόγου διαφέρει· ἔστι καὶ σιγῆς ἀκίνδυνον γέρας· τῶν δὲ ἐν ἔργῳ διὰ τῶν ἀπακτικῶν καὶ σαρκόδωρον ὀρνέων· χοίρος βορβόρω· ἤθεται καὶ κόκρω· καὶ χρῆ (81) μὴδὲ τὴν συνείδησιν ἔχειν μεμολυσμένην. Εἰκότως οὖν φησὶν ὁ προφήτης· Οὐχ οὕτως, φησὶν, οἱ ἀσεβεῖς (82), ἀλλ' ἢ ὡσεὶ χροῦς, ὃν ἐκρίπτει ὁ ἄνεμος ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς. Διὰ τοῦτο οὐκ ἀναστήσονται ἀσεβεῖς (83) ἐν κρίσει, οἱ ἤδη κατακεκριμένοι· ἐπεὶ ὁ μὴ πιστεύων (84) ἤδη κέκριται· οὐδὲ οἱ ἁμαρτωλοὶ ἐν βουλῇ δικαίων· οἱ ἤδη καταγεγασμένοι, εἰς τὸ μὴ ἐνωθῆναι τοῖς ἀπταίστως (85) βεβιωκόσιν· ὅτι γινώσκει Κύριος ὁδὸν δικαίων, καὶ ὁδὸς ἀσεβῶν ἀπολείται. Πάλιν ὁ Κύριος δείκνυσιν ἀντικρυς ἐφ' ἡμῖν καὶ τὰ παραπτώματα καὶ τὰ πλημμελήματα, τρόπους θεραπείας καταλλήλους τοῖς πάθεσιν ὑποτιθέμενος, πρὸς τῶν ποιμένων ἐπανορθοῦσθαι βουλόμενος ἡμᾶς διὰ Ἰεζεκιήλ· αἰτιώμενος αὐτῶν, ὀίμαι, τινὰς, ὅς' οἷς οὐκ ἐτήρησαν τὰς ἐντολάς· Τὸ ἡσθητὸς οὐκ ἐνισχύσατε, καὶ τὰ ἐξῆς, ἔως, Καὶ οὐκ ἦρ ὁ ἐπιζητῶν, οὐδὲ ἀποστρέφων (86). Μεγάλη (87) γὰρ χαρὰ παρὰ τῷ Πατρὶ ἐνὸς ἁμαρτωλοῦ σωθέντος, ὁ Κύριός φησι. Ταῦτη πλέον ἐπαινετός ὁ Ἀβραάμ, ὅτι ἐπορεύθη καθάπερ ἐλάλησεν αὐτῷ ὁ Κύριος. Ἐντεῦθεν ἀρυσάμενός τις τῶν παρ' Ἑλλήσι σοφῶν, τὸ Ἐπὼ Θεῷ (88), ἀπεφθέγγετο. Οἱ δὲ εὐσεβεῖς, φησὶν Ἠσαίας, συνετὰ ἐβουλεύσατο. Βουλὴ δὲ ἔστι ζήτησις περὶ τοῦ πῶς ἂν ἐν τοῖς παροῦσι πράγμασιν ὀρθῶς διεξάγοιμεν· εὐβουλία δὲ φρόνησις πρὸς τὰ βουλευόμενα. Τί δέ; οὐχὶ καὶ ὁ Θεὸς μετὰ τὴν ἐπὶ τῷ Κάϊν συγγνώμην

^a I Cor. viii, 7. ^b Psal. i, 4, 5. ^c Joan. iii, 8. ^d Psal. i, 5, 6. ^e Ezech. xxxiv, 4. ^f Ibid. 6. ^g Luc. xv. ^h Isa. xxxii, 8.

(82) Οὐχ οὕτως οἱ ἀσεβ. Οὐχ οὕτως οἱ ἀσεβεῖς, οὐχ οὕτως· ἀλλ' ἢ ὡς ὁ χν. Psal. et ipse Clemens Pædag. lib. i, cap. 10.

(83) Ἀσεβεῖς. Οἱ ἀσεβ. Psalm. Mox, οὐδὲ ἁμαρ. D omisso articulo oi, Ibid.

(84) Ὁ μὴ πιστεύων. Respicit Joan. iii, 18: Ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν οὐ κρίνεται· ὁ δὲ μὴ πιστεύων ἤδη κέκριται, ὅτι μὴ πεπίστευκεν εἰς ὄνομα τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ.

(85) Ἀπταίστως. Τοῖς ἤδη καταγεγασμένοις, iam condemnatis, opponit τοὺς ἀπταίστως βεβιωκότας. Hesyehius, Ἀπταίστως, ἀκαταγνώστως.

(86) Ὁ ἐπιζητῶν, οὐδὲ ἀποστρέφων. Vulg. Biblia Ezech. xxxii: Ὁ ἐκζητῶν, οὐδὲ ὁ ἀποστρέφων, rectius. A. SYLBURG.

(87) Μεγάλη. Hæc verba in Scriptura non reperiuntur. Eorum vero sensus exstat Luc. xv, ubi, cum prodigus ad patrem suum reversus, magno cum gaudio exceptus ab eo fuisset, dicit Christus v. 7: Χαρὰ ἔσται ἐν τῷ οὐρανῷ ἐπὶ ἐνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι, et v. 10: Χαρὰ γίνεταί ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ ἐπὶ ἐνὶ ἁμαρτωλῷ μετανοοῦντι.

(88) Ἐπὼ Θεῷ. Solet hoc adagium inter re-

ἀκολουθῶς οὐ πολλῶς ὕστερον τὸν μετανοήσαντα Ἐνώχ (89) εἰσάγει, δηλῶν, ὅτι συγγνώμην μετάνοια πέφυκε γεννᾶν; Ἡ συγγνώμη δὲ οὐ κατὰ ἄφροσιν, ἀλλὰ κατὰ λαῖον συνίσταται. Τὸ δ' αὐτὸ γίνεται καὶ τῆ κατὰ τὸν Ἀαρὼν τοῦ λαοῦ μοσχοποιίᾳ. Ἐντεῦθεν τις τῶν παρ' Ἑλλήσι σοφῶν, Συγγνώμη (90) τιμωρίας κρείσσον (91), ἀπεφθέγγετο ὡσπερ ἀμέλει καὶ τὸ, Ἐγγύα (92), πάρα δ' ἄτα, ἀπὸ τῆς Σολομῶντος φωνῆς λεγούσης, Ἰδὲ, ἐὰν ἐγγυήσῃ σὲν φίλον, παραδώσεις σὴν χεῖρα ἐχθρῷ· παρὶς γὰρ ἀνδρὶ ἰσχυρᾷ (93) τὰ ἴδια χεῖλη, καὶ ἀλλοκεται ῥήμασιν ἰδίου στόματος. Μυστικώτερον δὲ ἦδη τὸ Γνωθὶ σαυτὸν ἐκεῖθεν εἰληπται, Εἶδες (94) τὸν ἀδελφόν σου, εἶδες τὸν Θεόν σου. Ταύτη που Ἀγαπήσεις (95) Κύριον τὸν Θεόν σου ἐξ ὅλης καρδίας, καὶ τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν· ἐν ταύταις λέγει ταῖς ἐντολαῖς ὅλον τὸν νόμον καὶ τοὺς προφήτας κρεμᾶσθαι τε καὶ ἐξηρητῆσθαι. Συνάδει τοῦτοις κάκεινα· Ταῦτα λελάληκα ὑμῖν, Ἴνα ἢ χαρὰ ἢ ἐμὴ πληρωθῆ (96) αὕτη δὲ ἐστὶν ἡ ἐντολὴ ἢ ἐμὴ, Ἴνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους, καθὼς ἠγάπησα ὑμᾶς. Ἐλεῆμων γὰρ καὶ οὐκίρμων ὁ Κύριος, καὶ Χριστὸς (97) Κύριος τοῖς σύμπασι. Σαφέστερον δὲ τὸ, Γνωθὶ σαυτὸν, παρεγγυῶν ὁ Μωϋσῆς, λέγει πολλάκις· Πρόσεχε σεαυτῷ. Ἐλεημοσύνας (98)

A fabricatione vituli. Hinc quidam ex Græcorum sapientibus dixit: *Venia est melior supplicio*; sicut certe illud quoque: *Sponde, noxa præsto est*, ex voce Salomonis dicentis: *Fili, si pro amico tuo fidejusseris, trades manum inimico. Laqueus enim viro validus labia propria, et capitur verbis oris præprij* ^a: Paulo autem jam magis mystice sumptum est illud: *Nosce teipsum*; illinc: *Vidisti fratrem tuum, vidisti Deum tuum*. Hac utique ratione diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et proximum sicut teipsum. In his dicit præceptis totam legem et prophetas pendere ^b. His illa quoque concinunt: *Hæc locutus sum vobis, ut gaudium meum impleretur. Hoc autem est præceptum meum, ut vos invicem diligatis, sicut dilexi vos* ^c. *Est enim misericors et miserator Dominus* ^d, et Dominus est Christus universis. Apertius autem, *Nosce teipsum*, præcipiens Moyses, sæpe dicit: *Attende tibi ipsi* ^e. Eleemosynis ergo et fide expurgantur peccata; timore autem Domini quilibet a malo declinat. *Timor autem Domini est disciplina et sapientia* ^f.

^a Prov. vi, 1, 2. ^b Luc. x, 27; Matth. xxii, 37, 39, 40; Marc. xii, 30. ^c Joan. xv, 11, 12. ^d Psal. cii, 8; cx, 4. ^e Gen. xxiv, 6; Exod. x, 28, xxxiv, 12; Deut. iv, 9. ^f Eccli. i, 27.

ponsa septem sapientum referri. Cicero veterum id sapientum præceptis annumerat, *De fin. lib. iii*: *Quæque sunt vetera præcepta sapientum, qui jubent tempori parere, et sequi Deum, et se noscere, et ne quid nimis*. Plutarchus, lib. *De auditione* pag. 57, ait, ταῦτ' εἶναι τὸ ἐπεσθαι Θεῷ καὶ τὸ πεθεσθαι λόγῳ idem esse Deum sequi, et rationi parere. Idem voluit Zeno, jubens ἀκολουθῶς τῆ φύσει ζῆν, secundum naturam vivere; et tum omnia feliciter cessura esse affirmans, ὅταν πράττηται κατὰ τὴν συμφωνίαν τοῦ παρ' ἐκάστῳ δαίμονος· cum geruntur ex dæmonis, qui apud unumquemque est, consensu; quod refert Laertius in Zenone.

(89) Τὸν μετανοήσαντα Ἐνώχ. Hæc utcumque explicatu difficilia videantur, facilissima erunt, appostitis Philonis Judæi verbis, quæ secutus est Clemens. Ea vero lib. *De vita sapientis*, seu *De Abrahamo*, pag. 352, sic se habent: Δευτέραν δ' ἔχει τάξιν μετὰ τὴν ἐλπίδα ἢ ἐπὶ τοῖς ἀμαρτανόμενοις μετάνοια καὶ βελτίωσις· ὅθεν ἐξῆς ἀναγράφει τὸν ἀπὸ χειρόνος βίον πρὸς τὸν ἀμείνονα μεταβαλόντα, ὃς κλεῖται παρὰ μὲν Ἑβραίοις Ἐνώχ, ὡς δ' ἂν Ἑλλήνες εἴποιεν, κεχαρισμένος· ἐφ' οὗ καὶ ταυτὶ λέλεχται, ὡς ἔδρα εὐηρέστησεν Ἐνώχ τῷ Θεῷ, καὶ οὐχ ὑβρίσχετο, ὅτι μετέθηκεν αὐτὸν ὁ Θεός· ἢ γὰρ μετὰ θεοῖς τροπὴν ἐμφαίνει καὶ μεταβολὴν· πρὸς δὲ τὸ βέλτιον ἢ μεταβολή, διότι προμηθεῖα γίνεται Θεοῦ. *Post spem secundum ordinem tenet pœnitentia peccatorum et correctio; ideo deinceps memorat in melius ex pejore vita mutatum hominem Enoch dictum Hebræis, hoc est gratiosum, de quo sic legitur, quod placuit Enoch Deo, et non est inventus, quoniam transiit in Deum.* Nam translatio versionem et mutationem significat; erat autem hæc mutatio in melius, quandoquidem per Dei providentiam facta sit, etc.

(90) Συγγνώμη. Hoc Pittaci, seu Alcæi dictum memorant Julianus imperator orat. 2, et Stobæus serm. 16, plenissime vero Diogenes Laertius in *Pitaco*, lib. i, seg. 76: Παράφλη δὲ φησὶν ἐν δευτέρῳ τῶν Ἰακωμηνιάτων, ὡς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Τυρράτον καθήμενον ἐπὶ κορυφῆς ἐν Κύμῃ χαλκεύς τις πέλεκεν.

ἐμβάλων ἀνέλοι· τῶν δὲ Κυμαίων πεμφάντων τὸν φονέα τῷ Πιττακῷ, μαθόντα, καὶ ἀπολύσαντα, εἰπεῖν· « Συγγνώμη μετάνοιας κρείσσον. » Ἡράκλειτος δὲ φησιν, Ἀλκαῖον ὑποχείριον λαβόντα καὶ ἀπολύσαντα, « φάναι· Συγγνώμη τιμωρίας κρείσσον. » *Pamphila autem in secundo Commentariorum, Tyrthæum refert, Pittaci filium, cum sederet in ionstrina Cumis, injecta securi ab æraria fuisse necatum; a Cumanis vero vincium homicidam ad Pittacum missum, atque ab eo pœna fuisse absolutum, dicente, cum rem cognovisset, indulgentiam pœnitentiæ esse præferendam.* Heracilius autem asserit Alcæum, captivo suo libero dimisso, dixisse: « Venia supplicio melior. »

(91) Κρείσσον. A. mavult κρείσσαν, potior, sem. gen. SYLBERG. — Consentit Laertius in verbis jam allatis.

(92) Ἐγγύα. Hoc adagium, et id quod mox sequitur, *de se cognoscendo*, superius retulit auctor *Strom.* 1, p. 300 ed. Paris.

(93) Ἀνδρὶ ἰσχυρᾷ. Ἰσχυρὰ ἀνδρὶ, et mox χεῖλεσιν pro ῥήμασιν, Proverb.

(94) Εἶδες. Hæc tanquam e S. Scriptura superius etiam recitavit Clemens, *Strom.* 1, p. 316 edit. Paris., quæ tamen in sacro codice nunc non reperiuntur. Cl. Græbius conjecit. Clementem id respexisse, quod Moysi de se et Aarone dicit Deus, Exod. iv, 16: Καὶ αὐτός σοι προσλάλησει πρὸς τὸν λαόν, καὶ αὐτός ἐσταί σου στόμα· σὺ δὲ αὐτῷ ἔση τὰ πρὸς τὸν Θεόν. Mihi potius videtur hæc sumpsisse ex quodam apocrypho scriptore, vel ex Jacobi ad Esavum, fratrem suum, verbis, Gen. xxxiii, 10: Ἴδον τὸ πρόσωπόν σου, ὡς ἂν τις ἴδῃ πρόσωπον Θεοῦ, καὶ εὐδοκήσῃς με.

(95) Ἀγαπήσεις. Hæc partim e Luca, partim e Marco et Matthæo ab auctore διὰ μνήμης ea recitante sumpta sunt.

(96) Ἡ ἐμὴ πλ. Ἡ ἐμὴ ἐν ὑμῖν μένη, καὶ ἢ χαρὰ ὑμῶν πληρωθῆ· αὕτη ἐστ. Joan.

(97) Χριστός. Vel χριστός. Conf. quæ superius dicta sunt ad *Protrept.* p. 56, et *Strom.* ii, p. 366 edit. Paris.

(98) Ἐλεημοσύνας. Respicere videtur Prov. iii,

ὄν καὶ πίστεσιν ἀποκαθαίρονται ἀμαρτίαι· τῷ δὲ φόβῳ Κυρίου ἐκκλίνει πᾶς ἀπὸ κακοῦ. Φόβος δὲ Κυρίου παιδεία καὶ σοφία.

CAPUT XVI.

Quomodo loca S. Scripturæ exponenda sunt quæ affectus humanos Deo tribuunt.

Hic rursus exoriuntur accusatores, gaudium et tristitiam dicentes esse animi passiones. Gaudium enim definiunt relationem rationi consentaneam; et exsultare, propter ea, quæ sunt bona, lætari; ✠ misericordiam autem, tristitiam propter eum, qui indigne mala patitur; animæ autem mutationes et perturbationes esse ea, quæ sunt ejusmodi. Nos autem, ut videtur, non cessamus Scripturas carnaliter intelligere, et ex nostris animi affectionibus abducti, Dei impatibilis voluntatem nostris motionibus similem existimare. Quod si res ita esse in omnipotenti Deo existimamus, prout nos eas audire et percipere valemus, impie erramus. Non enim Deus, prout in se est, enarrari potuit; sed ut nos audire poteramus, qui carne eramus illigati, ita nobis sunt locuti prophetæ, Domino se salubriter accommodante ac demittente ad hominum imbecillitatem. Quoniam igitur est Dei voluntas, ut servetur is, qui paret præceptis, et suorum peccatorum ducitur pœnitentia; nos autem gaudemus propter nostram salutem; nostram lætitiā, sibi ut propriam attribuit Dominus, qui locutus est **169** per prophetas: quemadmodum humane dicens in Evangelio: « *Esurivi, et dedistis mihi manducare; sitiivi, et dedistis mihi bibere; quod enim uni horum minorum fecistis, mihi fecistis* ». Quemadmodum ergo nutritur, qui non nutritur, propterea quod sit nutritus is, quem velit: ita absque mutatione gavisus est, propterea quod gaudio affectus sit is, qui pœnitentia ductus est, ut volebat. Quoniam autem affatim miseretur Deus, cum sit bonus, et præcepta dans per legem et prophetas, et jam propinquius per Filii adventum, servans et miserans eos, qui misericordiam obtinuerunt; et proprie miseretur major minoris; homo autem non est homine major, quatenus est homo, est autem Deus homine major in omnibus: si ergo qui est major, miseretur minoris, solus Deus nostri miseretur. Homo enim justitiæ regulis paret sua libenter communicans, et ea impertit, quæ a Deo accepit, et propter naturalem benevolentiam, et propter præcepta, quibus paret. Deus autem nullam habet in nos naturalem habitudinem seu relationem, ut volunt hæresium conditores; neque si

A Ἐνταῦθα πάλιν ἐπιφύονται οἱ κατηγοροὶ, χαρὰν καὶ λύπην πάθη ψυχῆς λέγοντες· τὴν μὲν γὰρ χαρὰν εὐλογον ἔπαρσιν ἀποδιδοῦσι, καὶ τὸ ἀγάλλεσθαι χαίρειν ἐπὶ καλοῖς· τὸ δὲ ἔλεος λύπην ἐπὶ ἀναξίως κακοπαθοῦντι· τροπὰς δὲ εἶναι ψυχῆς καὶ πάθη τὰ τοιαῦτα. Ἡμεῖς δὲ, ὡς ἔοικεν, οὐ παυόμεθα τὰ τοιαῦτα σαρκικῶς νοοῦντες τὰς Γραφάς, καὶ ἀπὸ τῶν ἡμετέρων παθῶν ἀναγόμενοι, τὸ βούλημα τοῦ ἀπαθοῦς Θεοῦ ὁμοίως τοῖς ἡμεδαποῖς κινήμασιν ἀπεκδεχόμενοι. Ὡς δ' ἡμεῖς ἀκούσαι δυνατοί, οὕτως ἔχειν ἐπὶ τοῦ παντοκράτορος ὑπολαμβάνοντες, ἀθέως πλανώμεθα. Οὐ γὰρ ὡς ἔχει τὸ Θεῖον, οὕτως οἶόν τε ἦν λέγεσθαι· ἀλλ' ὡς οἶόν τε ἦν ἐπατεῖν ἡμᾶς σαρκὶ πεπεδημένους, οὕτως ἡμῖν ἐλάλησαν οἱ προφῆται, συμπεριφερομένου σωτηρικῶς τῇ τῶν ἀνθρώπων ἀσθενείᾳ τοῦ Κυρίου. Ἐπεὶ τοίνυν βούλημά ἐστι τοῦ Θεοῦ σώζεσθαι τὸν ταῖς ἐντολαῖς πεπιθῆνιον τὸν τε ἐκ τῶν ἀμαρτημάτων μετανοοῦντα, χαίρομεν δὲ ἡμεῖς ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ ἡμῶν· τὸ χαρτὸν ἡμῶν ἐξιδιοποιήσατο ὁ διὰ τῶν προφητῶν λαλήσας Κύριος· καθάπερ ἐν τῷ *Εὐαγγελίῳ* φιλανθρωπῶς λέγων· *Ἐπειράσα, καὶ ἐδώκατέ μοι φαγεῖν· ἐδίψησα, καὶ ἐδώκατέ μοι πιεῖν* (99)· ὁ γὰρ ἐνὶ τούτων (1) τῶν ἐλαχίστων πεποιθήκατε, ἐμοὶ πεποιθήκατε. Ἄσπερ οὖν τρέφεται μὴ τρεφόμενος διὰ τὸ τετράφθαι ὄνπερ βούλεται, οὕτως ἐχάρη μὴ τραπέις, διὰ τὸ ἐν χαρᾷ γεγόνειαι τὸν μετανοηκότα ὡς ἐβούλετο. Ἐπεὶ δὲ πλουσιῶς ἐλεεῖ ἀγαθὸς ὢν ὁ Θεὸς, τὰς τε ἐντολάς διδοὺς, διὰ νόμου καὶ διὰ προφητῶν, καὶ προσεχέστερον ἤδη διὰ τῆς τοῦ Υἱοῦ παρουσίας, σώζων καὶ ἐλεῶν, ὡς εἰρηται, τοὺς ἠλεημένους· κυρίως τε ἐλεεῖ ὁ κρείττων τὸν ἐλάσσον· καὶ κρείττων μὲν ἀνθρώπος ἀνθρώπου οὐκ ἂν εἴη, καθὼ ἀνθρώπος πέφυκεν· κρείττων δὲ ὁ Θεὸς τοῦ ἀνθρώπου κατὰ πάντα· εἰ τοίνυν ὁ κρείττων τὸν ἡσῶν ἐλεεῖ, μόνος ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἐλεήσει· κοινωνικὸς μὲν γὰρ ἀνθρώπος ὑπὸ δικαιοσύνης γίνεταί, καὶ μεταδίδωσιν ὢν ἔλαβε παρὰ τοῦ Θεοῦ, διὰ τε φυσικὴν εὐνοίαν καὶ σχέσιν διὰ τε τὰς ἐντολάς αἷς πειθεταί. Ὁ Θεὸς δὲ οὐδεμίαν ἔχει πρὸς ἡμᾶς φυσικὴν σχέσιν, ὡς οἱ τῶν αἰρέσεων κτίσται θέλουσιν, οὐτ' εἰ ἐκ μὴ ὄντων ποιήη, οὐτ' εἰ ἐξ ὕλης (2) δημιουργήη· ἐπεὶ τὸ μὲν οὐθ' ὄλως ὄν, ἢ δὲ κατὰ πάντα ἕτερα τυγχάνει τοῦ Θεοῦ· εἰ μὴ τις μέρος αὐτοῦ (3) καὶ ὁμοουσίους ἡμᾶς τῷ Θεῷ τολμήσει λέ-

✠ P. 467 ED. POTTER, 391-392 ED. PARIS.

• Math. xxv, 35, 40.

3, 4: Ἐλεημοσύνη καὶ πίστεσις μὴ ἐκλειπέτωσάν σε· ἀφαφαὶ δὲ αὐτὰς ἐπὶ σῶ τραχῆλι, καὶ εὐρήσεις χάριν. 7· Φόβου δὲ τὸν Θεόν, καὶ ἐκκλινε ἀπὸ παντὸς κακοῦ. Ecclesiastici cap. iii, 29: Ἐλεημοσύνη ἐξίλεισεται ἀμαρτίας. Eiusdem cap. i, 27: Σοφία γὰρ καὶ παιδεία φόβος Κυρίου.

(99) Ἐδώκατέ μοι πιεῖν. Ἐποτίσατέ με, Math.

(1) Ὁ γὰρ ἐνὶ τ. Ἐφ' ὅσον ἐποίησατε ἐνὶ τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποίησατε, Math.

(2) Ἐξ ὕλης. Valentiniani, aliique hæretici,

gentiles philosophos secuti, mundum e materia præexistente a Deo creatum existimaverunt. Irenæus lib. ii, cap. 19, p. 141 edit. Oxon.: *Et hoc autem, quod ex subjecta materia dicunt fabricatorem fecisse mundum, et Anaxagoras, et Empedocles, et Plato primi ante hos dixerunt*, Conf. Strom. vii, p. 707 et quæ ibi adnotanda sunt.

(3) Μέρος αὐτοῦ. Origenes *Contra Celsum* lib. v, p. 235: Σαφῶς δὲ τὸν ὅλον κόσμον λέγουσιν εἶναι Θεόν, Στωϊκοὶ μὲν τὸν πρῶτον, οἱ δὲ ἀπὸ Πλάτωνος τὸν δεῦτερον, τινὲς δὲ αὐτῶν τὸν τρίτον *Certe iustum*

γεν· και οὐκ οἶδ' ὅπως ἀνέξεται τις ἐπαύων τούτου Α ex nihilo omnia produxerit, nec si ex præexistente materia fecerit : quandoquidem illud quidem ne omnino quidem est, hæc vero est a Deo diversa in omnibus; nisi quis nos ejus esse partem, et ejusdem cum Deo essentialis ausit dicere. Nescio autem quomodo quis, qui Deum novit, æquo ✕ hoc audire animo possit, si respiciens ad nostram vitam, in quot versemur malis, consideret. Sic enim, quod nefas est dicere Deus peccaret in quibusdam partibus, siquidem partes sunt totius partes, et totum complent. Sin autem non complent, ne partes quidem fuerint. Verum enim verò cum natura Deus sit dives misericordia, nostri propter suam bonitatem curam gerit, qui nec sumus ejus partes, nec filii natura. Et est hoc quidem certe maximum Dei in nos bonitatis indicium, quod eum sic in ipsum nos geramus, et natura simus omnino alieni, nostri tamen curam gerat. Ac naturalis quidem est animantibus in suis fetus affectio, et quæ ex consuetudine oritur amicitia iis, qui sunt ejusdem sententiæ. Est autem in nos copiosa Dei misericordia, qui nihil ad eum attinemus, vel essentialis, inquam, nostra, vel natura, vel propria nostræ essentialis facultate, sed eo tantum quod simus opus ejus voluntatis. Atque adeo cum, qui sua sponte cum exercitatione et doctrina cognitionem accepit veritatis, vocat ad adoptionem, quæ est maximus omnium profectus. *Loquuntur autem virum iniquitates : suorum autem peccatorum ceteris unusquisque astringitur* ^a; nec eorum causa Deo est ascribenda; et revera *beatus est vir, qui omnia veretur propter pietatem* ^b.

CAPUT XVII.

De variis Cognitionis generibus.

Ὁς οὖν ἡ ἐπιστήμη ἐπιστητικὴ ἐστὶν ἕξις, ἀφ' ἧς C τὸ ἐπίστασθαι συμβαίνει· γίνεται δὲ ἡ κατάληψις (9) αὐτῇ (10) ἀμετάπτωτος ὑπὲρ λόγου· οὕτω καὶ ἡ ἀγνοία φαντασία ἐστὶν εἰκονα, μεταπτωτικὴ ὑπὲρ λόγου· τὸ δὲ μεταπίπτον, ὡς καὶ τὸ συνασκούμενον, ἐκ λόγου ἐφ' ἡμῖν. Παράκειται δὲ τῇ ἐπιστήμῃ ἡ τ' ἐμπειρία καὶ ἡ εἰδησις, σύνεσις τε καὶ νόησις, καὶ γνῶσις. Καὶ ἡ μὲν εἰδησις ἐπιστήμη τῶν καθ' ὅλου κατ' εἶδος εἴη ἂν, ἡ δὲ ἐμπειρία ἐπιστήμη περιληπτικὴ· ὥστε καὶ οἷόν ἐστιν ἕκαστον πολυπραγμονεῖν νόησις δὲ ἐπιστήμη νοητοῦ, καὶ σύνεσις ἐπιστήμη συμβλητοῦ, ἡ συμβλησις ἀμετάπτωτος, ἡ συμβλητικὴ δύναμις, ὧν φρόνησις ἐστὶ καὶ ἐπιστήμη, καὶ ἐνός καὶ ἐκάστου, καὶ πάντων τῶν εἰς ἓνα λόγον γνῶσις δὲ ἐπιστήμη τοῦ ὄντος αὐτοῦ, ἡ ἐπιστήμη σύμφωνος τοῖς γινόμενοις· ἀλήθειά τε ἐπιστήμη ἀλη-

ex nihilo omnia produxerit, nec si ex præexistente materia fecerit : quandoquidem illud quidem ne omnino quidem est, hæc vero est a Deo diversa in omnibus; nisi quis nos ejus esse partem, et ejusdem cum Deo essentialis ausit dicere. Nescio autem quomodo quis, qui Deum novit, æquo ✕ hoc audire animo possit, si respiciens ad nostram vitam, in quot versemur malis, consideret. Sic enim, quod nefas est dicere Deus peccaret in quibusdam partibus, siquidem partes sunt totius partes, et totum complent. Sin autem non complent, ne partes quidem fuerint. Verum enim verò cum natura Deus sit dives misericordia, nostri propter suam bonitatem curam gerit, qui nec sumus ejus partes, nec filii natura. Et est hoc quidem certe maximum Dei in nos bonitatis indicium, quod eum sic in ipsum nos geramus, et natura simus omnino alieni, nostri tamen curam gerat. Ac naturalis quidem est animantibus in suis fetus affectio, et quæ ex consuetudine oritur amicitia iis, qui sunt ejusdem sententiæ. Est autem in nos copiosa Dei misericordia, qui nihil ad eum attinemus, vel essentialis, inquam, nostra, vel natura, vel propria nostræ essentialis facultate, sed eo tantum quod simus opus ejus voluntatis. Atque adeo cum,

qui sua sponte cum exercitatione et doctrina cognitionem accepit veritatis, vocat ad adoptionem, quæ est maximus omnium profectus. *Loquuntur autem virum iniquitates : suorum autem peccatorum ceteris unusquisque astringitur* ^a; nec eorum causa Deo est ascribenda; et revera *beatus est vir, qui omnia veretur propter pietatem* ^b.

Quemadmodum ergo scientia est habitus sciendi, a quo scire evenit : fit autem ei comprehensio, quæ dimoveri non potest a ratione : ita etiam ignoratio est conceptio cedens, quæ dimoveri potest a ratione. Quod autem dimovetur, ut id, quod constituitur ac confirmatur, a ratione, est in nostra potestate. Scientiæ autem est adjuncta et experientia, et quæ Græce dicitur εἰδησις, et quæ σύνεσις et intelligentia, et cognitio. Et erit quidem εἰδησις, universorum scientia per species. Experientia autem, scientia comprehensiva, quæ singularia perscrutatur quomodo se habeant. Intelligentia autem est scientia ejus, quod sola mente percipitur. Et σύνεσις est scientia ejus, quod potest in unum conferri, aut compago, quæ dimoveri non potest : aut facultas simul conferendi ea, circa quæ versantur prudentia

✕ P. 468 ED. POTTER, 392-393 ED. PARIS.

^a Prov. v, 22. ^b Prov. xxviii, 14.

mundum Deum esse dicunt; Stoici quidem primum; Platonici vero secundarium; nec desunt, qui tertium inter deos locum et assignent. Didymus apud Eusebium *De præparatione Evangel.* lib. xv : Στωικοί δὲ, ὅλον τὸν κόσμον σὺν τοῖς μέρεσιν αὐτοῦ, προσαγορεύουσι Θεόν. *Stoici autem, totum mundum, cum partibus ejus, Deum appellant.* Seneca *epist.* 97 : *Totum hoc quo continetur, et unum est, et Deus est; et socii ejus, et membra sumus.*

(4) Ἀπηλλοτριωμένων. Respicere videtur *Coloss.* 1, 21.

(5) Τοῖς ἐμογνώμοσι φίλια. Catilina apud Sal-

lustium : *Idem velle ac nolle, ea demum firma amicitia est.*

(6) Πλουσιως. A. mavult πλούσιος. *Stylburg.*

(7) Ἀγορεύουσι. A. Rectius ἀγρεύουσιν, venantur, ex *Proverb.* v, 22. *Stylburg.*

(8) Ὁ Θεός ἀναλτιος. Respicit dictum, de quo conf. quæ adnotata sunt ad *Pædag.* lib. 1, cap. 8, *Strom.* 1, p. 271, edit. Paris.

(9) Κατάληψις. De hac scientiæ definitione conf. quæ superius dicta sunt ad p. 363, edit. Paris.

(10) Αὐτῇ. Scribi possit αὐτῇ, vel αὐτῇ, in nominat. casu.

et scientia, et unius, et singulorum, et omnium, A quæ in unam conferuntur rationem. Cognitio autem est rei prout est scientia; aut scientia iis, quæ fiunt, congrua. Veritas autem, veri scientia. Habitus autem veritatis, est scientia verorum. Scientia autem consistit per rationem, et alia ratione ✕ dimoveri non potest; et hic cognitionem inquirat. Quæ autem non facimus, ea aut non facimus propterea quod non possumus, aut propterea quod nolimus, aut propter utrumque. Non volumus itaque, quoniam nec possumus, nec volumus. Non natamus autem adhuc, verbi gratia, quoniam possumus quidem, sed non volumus. Non sumus autem sicut Dominus, quoniam volumus quidem, sed non possumus. *Nullus est enim discipulus super magistrum: satis est autem, si facti fuerimus sicut magister* a, non essentia (feri enim non potest, ut id quod est adoptione, sit essentia æquale ei, quod est natura), sed quod facti simus sempiterni, et ad contemplationem eorum, quæ sunt, admissi, et illi appellati simus, et patrem ex iis solum, quæ sunt ei conjuncta, videamus. Velle ergo omnia antecedit: rationales enim facultates sunt voluntatis ministræ. *Velis, inquit, et poteris.* Gnostici autem et voluntas, et iudicium, et exercitatio est eadem. Si sunt enim eadem animi propositiones, eadem quoque erunt et dogmata et iudicia, ut et verba, et vita, et mores sint ejus institutio consentanea. *Cor autem rectum exquirat cognitionem, et illas exaudit. Deus docuit me sapientiam, et novi sanctorum cognitionem* b.

CAPUT XVIII.

Legem Mosaicam omnis doctrinæ moralis esse fontem, atque inde Græcos ethica sua hausisse.

Clarum est ergo, omnes quoque alias virtutes, C quæ scriptæ sunt apud Moysen, præbuisse Græcis principium totius loci moralis, fortitudinem, inquam, et temperantiam, et prudentiam, et justitiam, et tolerantiam etiam, et patientiam, et modestiam, et honestatem, et continentiam, et, quæ eas superat, pietatem. Sed de pietate quidem est cuiuslibet manifestum, quod supremam et antiquissimam causam doceat colere et honorare. Eadem quoque lex exhibet justitiam: et docet etiam prudentiam, per abstinentiam a simulacris sensilibus, et ad universorum effectorem et patrem evocationem ✕ P. 469 ED. POTTER, 392-394 ED. PARIS.

(11) *Ἐνταῦθα τὴν γνῶσιν πολυπραγμονεῖ.* D *Suspicio aliquem in libri sui margine adnotasse: Ἐνταῦθα τὴν γνῶσιν πολυπραγμονεῖ. Hic observa, quid sit γνῶσις, de qua scilicet toties a Clemente mentio facta est: idque postea in textum receptum fuisse, πολυπραγμονεῖ imperat, mutato in πολυπραγμονεῖ indicat. modi, ut cum præcedentibus cohereret.*

(12) *Τὸ δέ.* Etiam dativo casu legi potest τῷ δέ. SYLBURG.

(13) *Θέλε . . . καὶ δυνήσῃ.* Ubi hoc dictum? Forte respicit auctor verba Christi ad infirmum, Joan. v. 6: *Θέλει ὑγιῆς γενέσθαι;* vel potius leprosi verba ad Christum, Marc. i, 40: *Ἐάν θέλῃς, δύνασαι με καθαρίσαι.*

(14) *Καρδιά... ἐπατεῖ.* Hanc sententiam in S. Scriptura reperire nondum potui. Ea, quæ sequitur, a plerisque τῶν Ὁ interpretum editionibus abest.

(15) *Τὸ ἀνώτατον καὶ πρ. αἰτίον.* Τὸ ἀνώτατον

θούς· ἡ δὲ ἔξις τῆς ἀληθείας ἐπιστημη ἀληθῶν. Ἡ δὲ ἐπιστημη διὰ τοῦ λόγου συνίσταται, καὶ ἀμετάπτωτος; ἐστὶν ἄλλω λόγῳ ἐνταῦθα τὴν γνῶσιν πολυπραγμονεῖ (11). Ἄ δὲ μὴ ποιοῦμεν, ἦτοι διὰ τὸ μὴ δύνασθαι οὐ ποιοῦμεν, ἢ διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι, ἢ διὰ ἀμφοτέρω. Οὐχ ἰπτάμεθα μὲν οὖν, ἐπειδὴ οὐτε δυνάμεθα οὐτε βουλόμεθα· οὐ νηχόμεθα δὲ, φέρε εἰπεῖν, ἄρτι, ἐπειδὴ δυνάμεθα μὲν, οὐ βουλόμεθα δέ· οὐκ ἐσμὲν δὲ ὡς ὁ Κύριος, ἐπειδὴ βουλόμεθα μὲν, οὐ δυνάμεθα δέ. *Οὐδεὶς γὰρ μαθητὴς ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον· ἀρκυτὸν δὲ, ἐὰν γενώμεθα ὡς ὁ διδάσκαλος, οὐ κατ' οὐσίαν· ἀδύνατον γὰρ ἴσον εἶναι πρὸς τὴν ὑπαρξιν τὸ θέσει τῷ φύσει· τὸ δὲ (12) αἰδίου γεγονέναι, καὶ τὴν τῶν ὄντων θεωρίαν ἐγνωκέναι, καὶ υἱοὺς προσηγορεῦσθαι, καὶ τὸν πατέρα ἀπὸ τῶν οικειῶν καθορᾶν μόνον. Προηγείται τοίνυν πάντων τὸ βούλεσθαι· αἱ γὰρ λογικαὶ δυνάμεις τοῦ βούλεσθαι διάκονοι πεφύκασι· θέλε, φησὶ, καὶ δυνήσῃ (13)· τοῦ γνωστικοῦ δὲ καὶ ἡ βούλησις, καὶ ἡ κρίσις, καὶ ἡ ἀσκησις ἡ αὐτή. Εἰ γὰρ αἱ αὐταὶ προθέσεις, τὰ αὐτὰ καὶ τὰ δόγματα καὶ αἱ κρίσεις, ἴνα δὴ ὡς ἐν αὐτῷ καὶ οἱ λόγοι, καὶ ὁ βίος, καὶ ὁ τρόπος ἀκολουθοῖ τῇ ἐνοστάσει. *Καρδιά δὲ εὐθεῖα ἐκζητεῖ γνώσεις, καὶ ἐκείνων ἐπατεῖ* (14). Ὁ Θεὸς δὲ διδάχέ με σοφίαν, καὶ γνῶσιν ἀρίων ἔγνωκα.*

✕ *Matth. x, 24, 25; Luc. vi, 40. b Prov. xxi, 3.*

Προφανεῖς μὲν οὖν καὶ πᾶσαι ἄλλαι ἀρεταί, αἱ παρὰ τῷ Μωϋσεῖ ἀναγεγραμμέναι, ἀρχὴν Ἑλλήσι παντὸς τοῦ ἠθικοῦ τόπου παρασχόμεναι· ἀνδρείαν λέγω, καὶ σωφροσύνην, καὶ φρόνησιν, καὶ δικαιοσύνην, καρτερίαν τε καὶ ὑπομονήν, καὶ τὴν σεμνότητα, καὶ ἐγκράτειαν, τὴν τε ἐπὶ τούτοις εὐσέθειαν. Ἄλλ' ἡ μὲν εὐσέθεια παντὶ που δήλη τὸ ἀνωτάτω καὶ πρεσβύτατον αἰτίον (15) εἶβειν καὶ τιμᾶν διδάσκουσα (16), καὶ δικαιοσύνην δὲ αὐτὸς ὁ νόμος παρίστησι, παιδεύων τὴν τε φρόνησιν διὰ τῆς τῶν αἰσθητῶν εἰδώλων ἀποχῆς καὶ τῆς πρὸς τὸν ποιητὴν καὶ Πατέρα τῶν ὄλων προσκλήσεως (17)· ἀφ' ἧς

✕ *Matth. x, 24, 25; Luc. vi, 40. b Prov. xxi, 3.*

καὶ πρεσβύτατον αἰτίον Philo in loco mox arripendo. Sed ἀνωτάτω cum articulo pro ἀνώτατος alias dixit Clemens: quemadmodum p. 381: ἡ γὰρ ἀνωτάτω ἀπόδειξις.

(16) *Τιμᾶν διδάσκουσα.* Flor. edit., καὶ διδάσκουσα, ne quid ergo e corruptis vestigiis decedat, legi potest καταδιδάσκουσα. SYLBURG.

(17) *Προσκήσεως.* Aptius προσκλήσεως. SYLBURG. — Vera autem lectio videtur esse προσκλήσεως. Vult enim auctor legem Moysis *Judæos Deo, universalis conditori, in hæreditatem addidisse.* Hoc ita se habere, didicimus e verbis Philonis, quæ imitatus est Clemens. Ea vero exstant in ejus libro *De fortitudine*, p. 741: *Οὗτοι πρὸς Ἑβραίου φιλαεχθρημόνως ἔχοντες, οὐδενὸς ἑτέρου μάλλον ἢ οὗ τοῦ ἀνώτατου καὶ πρεσβύτατου αἰτίου σέβουσι καὶ τιμᾶσι, τῷ ποιητῇ καὶ Πατρὶ τῶν ὄλων προσκεκληρωμένοι. Μάδιαισι ὀδίο Ἑβραῖος hac præcipue causa proscuti, quod summam et antiquissimam causam co-*

δύξης, ὡς πηγῆς (18), πᾶσα σύνεσις αὔξεται. **A** θυσαίαι γὰρ ἀνόμων (19) βδέλυγμα Κυρίῳ· εὐχαί δὲ κατευθυνόντων δεκταί παρ' αὐτῷ· ἐπεὶ ἐκτῆ (20) παρὰ Θεῷ (21) δικαιοσύνη μᾶλλον, ἢ θυσία. Τοιαῦτα καὶ τὰ παρὰ Ἡσαΐα· *Τι μοι πλῆθος τῶν θυσιῶν ὑμῶν; λέγει Κύριος· καὶ πᾶσα ἡ περιχοπή. Λύε πάντα σύνδεσμον ἀδικίας· αὕτη γὰρ θυσία Θεῷ δεκτὴ (22), καρδία συντετριμμένη, καὶ ζητοῦσα τὸν πεπλακῶτα. Ζυγὰ δόλια (23) βδέλυγμα ἐναντι Θεοῦ· στάθμιον δὲ δίκαιον δεκτὸν αὐτῷ. Ἐντεῦθεν, ζυγὸν μὴ ὑπερβαίνειν, Πυθαγόρας (24) παραινεί. Δικαιοσύνη δὲ δόλια εἰρηται ἢ τῶν αἰρέσεων ἐπαγγελία· καὶ, Γλώσσα (25) μὲν ἀδίκων ἐξολοεῖται, στόμα δὲ δικαίων ἀποστάζει σοφίαν. Ἄλλὰ γὰρ τοὺς σοφοὺς καὶ φρονίμους (26) φαύλους καλοῦσιν. Μακρὸν δ' ἂν εἴη περὶ τῶν ἀρετῶν τούτων μαρτυρίας παρατίθεσθαι, ἀπάσης ταύτας ἐξυμνούσης τῆς Γραφῆς· ἐπεὶ δ' οὖν τὴν μὲν ἀνδρείαν ὀρίζονται ἐπιστήμην δεινῶν καὶ οὐ δεινῶν καὶ μεταξὺ, τὴν δὲ σωφροσύνην ἔξιν εἶναι, αἰρέσει καὶ φυγῇ σώζουσαν τὰ τῆς φρονήσεως κρίματα· παρακείται τῇ μὲν ἀνδρείᾳ ἡ ἐὺπομονή, ἢ καρτερίαν καλοῦσιν, ἐπιστήμην (27) ἐμμενετέων καὶ οὐκ ἐμμενετέων· ἡ τε μεγαλοφυχία ἐπιστήμη τῶν συμβαινόντων ὑπερβάρουσα· ἀλλὰ καὶ τῇ σωφροσύνη ἡ εὐλάβεια (28), ἐκκλησις οὖσα σὺν λόγῳ. Φυλακὴ δὲ τῶν ἐντολῶν, τήρησις οὖσα αὐτῶν ἀβλαβῆς, περιποίησις ἐστὶν ἀσφαλείας βίου. Καὶ οὐκ*

✱ P. 470 ED. POTTER, 394-395 ED. PARIS.

A nem. Ex qua quidem sententia, tanquam ex fonte aliquo, augetur omnis intelligentia. *Sacrificia enim iniquorum, sunt* **170** *Domino abominatio: vota eorum autem, qui recta via incedunt, sunt ei accepta*. Deo enim magis ✱ est accepta justitia, quam sacrificium. Talia sunt etiam ea, quæ sunt apud Isaiam: *Quid mihi multitudo sacrificiorum vestrorum?* inquit Dominus ^b; et cætera, quæ sequuntur. *Solve omne vinculum iniquitatis; hoc enim sacrificium est Deo acceptum; cor contritum, et quaerens eum, qui formavit* ^c. *Trutinæ dolosæ abominatio coram Domino; statera autem justa est Domino accepta* ^d. Hinc suadet Pythagoras, *stateram non transilire. Dolosa autem justitia dicta est, professio hæresium. Et lingua quidem injustorum peribit, os autem justorum distillat sapientiam* ^e. Etenim sapientes et prudentes, stultos appellant ^f. Longum autem fuerit de his virtutibus testimonia adducere, cum universa eas celebret Scriptura. Quoniam autem fortitudinem definiunt scientiam eorum, quæ sunt gravia, et non gravia, et eorum quæ sunt intermedia; temperantiam autem, habitum, qui eligendo et vitando servat judicia prudentiæ; adjungitur fortitudini quidem patientia, quam appellant tolerantiam, scientiam scilicet eorum, quæ sunt sustinenda, et quæ non; et celsitudo animi quæ scientia est, qua quis quibuscunquæ casibus superior evasit. Quinetiam temperantiæ adjuncta est cautio, quæ est

^a Prov. xv, 8. ^b Isa. i, 11. ^c Isa. lviii, 6 ^d Prov. xi, 1. ^e Isa. x, 31. ^f Prov. xvi, 21.

lerent et adorarent, et omnium conditori ac patri in hereditatem addicti essent. Nempè secundum illud: Διεμέριζεν ὁ Ὑψιστος ἔθνη. . . καὶ ἐγεννήθη μερίς Κυρίου λαὸς αὐτοῦ Ἰακώβ· σχολόνισμα κληρονομίας αὐτοῦ Ἰσραὴλ. Deuteron. cxxii, 8, 9.

(18) Πηγῆς. H. Ms. αὐγῆς. STILBURG. — Sed πηγῆς Philonis vox est loco citato: Ἡ περὶ τοῦ ἐνός Θεοῦ δόξα, ἀφ' ἧς, οἷα πηγῆς, ἐνωτικῆ καὶ ἀδιαλύτῳ φιλα κέρηται πρὸς ἀλλήλους. De uno Deo sententia, a qua, seu fonte, nascitur indissolubilis amicitia.

(19) Θυσαίαι γὰρ ἀνόμων. Θυσαίαι ἀσεβῶν, Proverb.

(20) Δεκτῆ. Respexisse videtur Matth. ix, 13; xii, 7: Ἐλεος θέλω καὶ οὐ θυσίαν· vel Os. vi, 6: Ἐλεος θέλω ἢ θυσίαν.

(21) Παρὰ Θεῷ. S. Cyrillus Alexand. x in Julianum: Ἡμεῖς νοητῶν καὶ πνευματικῶν ἀποπληροῦντες λατρείαν, προστετάμεθα προσκομίζεσθαι εἰς ὁμήνην εὐωδίας πάντα τρόπον ἐπιεικείας, πίστιν, ἐλπίδα, ἀγάπην, δικαιοσύνην, ἐγκράτειαν, ἀκαταπαύστους δοξολογίας· ἄβλος γὰρ αὕτη θυσία τῷ ἄβλῳ καὶ καθαρῷ πρέπουσα Θεῷ, καὶ νοητῆς εὐχοσμίας ἀναθήματα τῆς ἀληθοῦς εὐχῆς οἱ τρόποι. Hæc ita citantur ab Anastasio in *Quæstionibus de Scripturæ locis*, quas G. Heruetus interpretatus est: *Nos cultum impletis spirituales, et qui cadit sub intelligentiam, jussi sumus offerre in odorem suavitatis omne genus virtutis, fidem, spem, charitatem, justitiam, continentiam, perpetuas glorificationes. Nam hoc materiam expers sacrificium Deum decet, qui est expers materiæ, et purus, et honestatis cadentis sub intelligentiam donaria sunt modi veræ, quæ recte agitur, vitæ. Interpres Cyrilli hic videtur aliter legisse in 5 responsione lib. x, ut cum vertit extrema: Et mentalis fragrantiae oblationes sunt vere honestæ vitæ modi, εὐχοσμίας. COLLECT.*

(22) Αὕτη γὰρ θυσία δ. Clemens supra Pædag.

C lib. iii, cap. 12. p. 261, edit. Paris.: Πῶς οὖν θύσω τῷ Κυρίῳ; Θυσία, φησὶν, τῷ Κυρίῳ πνεῦμα συντετριμμένον. Πῶς οὖν στέψω, ἢ μύρω χριστῷ, ἢ τί θυσιάσω τῷ Κυρίῳ; Ὁσμή, φησὶν, εὐωδίας τῷ Θεῷ, καρδία δοξάζουσα τὸν πεπλακῶτα αὐτῆν. Ubi conf. adnotata.

(23) Ζυγὰ δόλια. Ζυγοὶ δόλιοι, et mox ἐνώπιον pro ἐναντι, Prov.

(24) Πυθαγόρας. Simili modo hoc Pythagoræ symbolum explicavit auctor Strom. v, p. 560, edit. Paris., ubi conf. adnotata.

(25) Γλώσσα. Στόμα δίκαιου ἀποστάζει σοφίαν, γλώσσα δὲ ἀδίκου ἐξολοεῖται. Proverb., inverso sententiarum ordine.

(26) Φρονίμους. Συνετούς, Proverb.

(27) Ἐπιστήμη. Sic ante Clementem Philo τὴν ἀνδρείαν delinivit, *Legis allegor.* lib. i, p. 53: Ἐπιστήμη γὰρ ἐστὶ ὑπομενετέων, καὶ οὐκ ὑπομενετέων καὶ οὐδ' ἑτέρων. *Est enim scientia sustinendorum, et neutrorum.* Item Sextus Empiricus *Adv. mathematicos* lib. viii, pag. 536: *Ei πανάρετόν ἐστι τὸ θεῖον, καὶ ἀνδρείαν ἔχει· εἰ δὲ ἀνδρείαν ἔχει, ἐπιστήμην ἔχει δεινῶν, καὶ οὐ δεινῶν, καὶ τῶν μεταξὺ. Quod si Deus est omni virtute præditus, habet etiam fortitudinem; si eam autem habet, scientiam habet eorum, quæ sunt gravia, et quæ non sunt gravia, et quæ sunt intermedia.* Et ante hos Zenon τὴν καρτερίαν dixit esse ἐπιστήμην, ἢ ἔξιν τῶν ἐμμενετέων, καὶ μὴ, καὶ οὐδ' ἑτέρων· *scientiam, vel habitum eorum, quibus acquiescendum sit, vel non, atque mediorum: ut refert in Zenone* Diogenes Laertius, lib. vii, seg. 95.

(28) Εὐλάβεια. Clemens superius p. 374, edit. Paris.: Εὐλάβειαν καλούντων οἱ φιλόσοφοι τὸν τοῦ νόμου φόβον, εὐλόγον οὖσαν ἐκκλησίαν. *Philosophi εὐλάβειαν appellant legis timorem, cum sit rationi consentanea declinatio.*

declinat. o cum ratione. Custodia autem præceptorum, cum sit innocens eorum observatio, est securitatis vitæ conciliatio. Nec potest esse quis tolerans absque fortitudine, neque continens absque temperantia. Se autem invicem consequuntur virtutes; et apud quem sunt virtutum consequentia, apud eum est etiam salus, quæ est boni status conservatio. Jure ergo si de his virtutibus adhuc tractaverimus, de omnibus consideraverimus: quoniam qui gnostice habet unam virtutem, omnes per mutuam habet consequentiam. Jam continentia est affectio, quæ non transilierit ea, quæ rectæ rationi consentanea videntur. Continens autem est is, qui continet eas appetitiones, quæ sunt præter rectam rationem: vel qui seipsum continet, ne appetitione efflerat præter rectam rationem. Temperantia autem ipsa non est sine fortitudine; quandoquidem ex præceptis oritur prudentia, quæ Deum, qui omnia disposuit, sequitur; et justitia, quæ divinam dispositionem imitatur; per quam cum simus continentes, mundi ad pietatem et actiones exemplo Dei conformes tendimus, Domino, quoad a mortalibus fieri potest, assimilati. Id autem est, justum et sanctum fieri cum prudentia. Deus enim nullius rei indiget, et affectibus non est obnoxius: unde nec est proprie continens. In eum enim nulla unquam cadit affectio aut perturbatio, quam contineat. Nostra autem natura, quæ est obnoxia affectionibus, opus habet continentia, per quam dum exercetur, ut paucis indigeat, conatur habitu ad divinam naturam accedere. Vir enim bonus paucis indiget, ut qui sit in confinio naturæ mortalis et immortalis; agens quidem, et propter corpus, et propter mortalem originem; paucis autem egere doctus, propter susceptam ratione continentiam. Quamnam enim habet rationem, quod lex viro prohibet, ne vestem induat muliebrem? Annon nos vult esse viros, et nec corpore, nec factis, nec mente, nec verbis effeminari? Vult enim eum esse masculum, qui veritati dat operam, in ferendis laboribus et perpressionibus, in vita et moribus, et in sermone et

✕ P. 471 ED. POTTER, 395-396 ED. PARIS.

(29) Σωφροσύνη. Ante Clementem Philo has virtutes, ἀνδρείαν, ἐγκράτειαν, σωφροσύνην, φρόνησιν, δικαιοσύνην et καρτερίαν, conjunctas esse dixit, id præterea subjiciens, quod vir bonus sit ὀλιγοδέης. De vita Moysis, lib. III, p. 680, 681: Ἄλλ' εἰ χρητὰ ἄλληθες εἰπεῖν, ὁ φρονήσεως καὶ σωφροσύνης, ἀνδρείας τε καὶ δικαιοσύνης ἱερῶτατος ὕλατος ἀσκητὰς μετατρέχει, καὶ ὅσοι αὐστηρὸν καὶ σκληροδίαιτον βίον, ἐγκράτειαν καὶ καρτερίαν ζηλοῦσι, σὺν εὐτελείᾳ, δι' ὧν τὸ κυριώτατον τῶν ἐν ἡμῖν ὁ λογισμὸς εἰς ὕψισταν ἄνοσον καὶ εὐεξίαν ἐπιδίδωσι, etc. Imo si verum fatendum est, sacer ille virtutum chorus, prudentiæ, temperantiæ, fortitudinis, justitiæque, ultro sibi quærit, quos exerceat, præsertim eos, qui tetricam duramque vitam sequuntur, conjunctam cum patientia continentiaque, simplicitate quoque, et frugalitate paucis contenta: quibus artibus pars nostri præcipua, scilicet ratio, sanitatem tuetur bonamque habitudinem.

(30) Ὁ γὰρ σπουδαῖος. Hæc didicit Clemens e

A ἔστιν ἀνευ ἀνδρείας καρτερικὸν εἶναι, οὐδὲ μὴν ἀνευ σωφροσύνης ἐγκρατῆ. Ἀντακολουθοῦσι δὲ ἀλλήλαις αἱ ἀρεταὶ· καὶ παρ' ὧ αἱ τῶν ἀρετῶν ἀκολουθίαι, παρὰ τούτῳ καὶ ἡ σωτηρία, τήρησις οὕσα τοῦ εὐ ἔχοντος. Εἰκότως ἐστὶ περὶ τούτων διαλιθόντες τῶν ἀρετῶν, περὶ πασῶν ἀν εἴημεν ἐσκαμμένοι, ὅτι ὁ μίαν ἔχων ἀρετὴν γνωστικῶς πάσας ἔχει διὰ τὴν ἀντακολουθίαν. Αὐτίκα ἡ ἐγκράτεια διαθέσις ἐστὶν ἀνυπέρβατος τῶν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον φανέντων. Ἐγκρατεύεται δὲ ὁ κατέχων τὰς παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον ὁρμάς, ἢ ὁ κατέχων αὐτὸν, ὥστε μὴ ὀρμᾶν παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον. Σωφροσύνη (29) δὲ αὐτὴ οὐκ ἀνευ ἀνδρείας· ἐπειδὴ ἐξ ἐντολῶν γίνεται, ἐπομένη τῷ διατεταγμένῳ Θεῷ, φρόνησίς τε καὶ ἡ μημητική τῆς θείας διαθέσεως δικαιοσύνη· καθ' ἣν ἐγκρατεύομενοι, καθαροὶ πρὸς εὐσέβειαν καὶ τὴν ἐπομένην ἀκολουθίαν τῷ Θεῷ πράξιν στελλόμεθα, ἐφομοιοῦμενοι τῷ Κυρίῳ κατὰ τὸ δυνατόν ἡμῖν, ἐπιτήροις τὴν φύσιν ὑπάρχουσιν. Τοῦτο δὲ ἐστὶ δικαιοκαλὸν μετὰ φρονήσεως γενέσθαι. Ἀνευδέες μὲν γὰρ τὸ θεῖον καὶ ἀπαθείς· ὅθεν οὐδὲ ἐγκρατὲς κυρίως· οὐ γὰρ ὑποπίπτει πάθει ποτὲ, ἵνα καὶ κρατῆσθαι τοῦδ'· ἡ δὲ ἡμετέρα φύσις, ἐμπαθὴς οὕσα, ἐγκρατείας δεῖται, δι' ἧς πρὸς τὸ ὀλιγοδέες συνασκουμένη, συνεγγίξειν πειράται κατὰ διάθεσιν τῇ θεῖᾳ φύσει· ὁ γὰρ σπουδαῖος (30) ὀλιγοδέης, ἀθανάτου καὶ θνητῆς φύσεως μεθόριος· τὸ μὲν ἐνδέες διὰ τε τὸ σῶμα διὰ τε τὴν γένεσιν αὐτὴν ἔχων· ὀλίγων δὲ διὰ τὴν λογικὴν ἐγκράτειαν δεῖσθαι δεδιδαγμένος· ἐπεὶ τίνα λόγον ἔχει τὸ ἀπειπεῖν τὸν Νόμον ἀνδρὶ γυναικὸς ἀμπερόνην (31) ἀναλαμβάνειν; Ἡ οὐκ ἀνδρίζεσθαι ἡμᾶς βούλεται, μήτε κατὰ τὸ σῶμα καὶ τὰ ἔργα, μήτε κατὰ τὴν διάνοιαν καὶ τὸν λόγον ἐκθλυνομένους; ἡρένωσθαι γὰρ τὸν ἀληθείᾳ σχολάζοντα ἐν τε ὑπομοναῖς, ἐν τε καρτερίαις, κὰν τῷ βίῳ, κὰν τῷ τρώπῳ, κὰν τῷ λόγῳ, κὰν τῇ ἀσκήσει, νύκτωρ τε καὶ μεθ' ἡμέραν, καὶ εἴ που μαρτυροῦν δι' αἵματος χωροῦντος ἐπικαταλάβοι χρεῖα, βούλεται. Πάλιν, εἴ τις (32), φησὶ, νεωστὶ δειμάμενος οἰκίαν, οὐκ ἐφθῆ εἰσοικίσασθαι· ἡ ἀμπελῶνα νεόφυτον ἐργασάμενος, μηδέπω τοῦ καρποῦ μετεἴληφεν, ἢ παροῦνον ἐγγρησάμενος, οὐδέπω ἐγγιμεν· τούτους ἀπει-

• Deut. xxii, 5.

Philonis libro De fortitudine, p. 337: Ὁ δὲ σπουδαῖος ὀλιγοδέης, ἀθανάτου καὶ θνητῆς φύσεως μεθόριος· τὸ μὲν ἐπιδέες ἔχων διὰ σῶμα θνητὸν, τὸ δὲ μὴ πολυτελὲς διὰ ψυχὴν ἐφιερμένην ἀθανασίας. Vir autem bonus paucis eget, in naturæ mortalis immortalisque situs confinio: propter corpus quidem mortale egestati obnoxius est, paucis vero contentus propter animam, quæ ad immortalitatem aspirat.

(31) Γυναικὸς ἀμπερῶνη. Philo Judæus, libri jam dicti pag. 738: Τὸσαῦτ' ἐστὶ τίς ἐστὶ τῷ Νόμῳ σπουδῆ καὶ φιλοτιμία περὶ τοῦ γυνάσασθαι καὶ συγκροτῆσαι ψυχὴν πρὸς ἀνδρείαν, ὥστε καὶ περὶ ἐσθμῶν, ὅποια ἔχρην ἀμπεχεσθαι, διετάξασθαι, ἀπειπὼν ἀνὰ κράτος ἀνδρὶ γυναικὸς ἀμπερόνην ἀναλαμβάνειν. Tanta porro contentione lex studet exercere confirmareque animos ad fortitudinem, ut et de vestimentis, qualibus utendum sit, præcipiat, diserte interdicens, ne vir sumat muliebria.

(32) εἴ τις. Hæc propius accedunt ad Philonis Judæi verba, p. 740, quam Moysis, Deut. xx, 5-7.

σθα τῆς στρατείας, ὁ φιλόανθρωπος κτελεῖ Νόμος· A στρατηγικῶς μὲν, ὡς μὴ περισπώμενοι πρὸς τὰς ἐπιθυμίας, ἀπρόθυμοι τῷ πολέμῳ ἐξυπηρετῶμεν· εὐθεροὶ (33) γὰρ τὰς ὁρμὰς οἱ ἀπροφασίστως τοῖς δεινοῖς ἐπαποδύομενοι· φιλόανθρώπως δὲ, ἐπειδὴ τὰ κατὰ τοὺς πολέμους ἀδελφὰ· ἀδικον εἶναι λογισάμενος, τὸν μὲν μὴ θνασθαι τῶν αὐτοῦ πόνων, ἕτερον δὲ τὰ τῶν καμόντων ἀταλαιπύρωσ λαβεῖν. Ἐοικε δὲ ὁ Νόμος καὶ τὴν τῆς ψυχῆς ἐμφαίνειν ἀνδρείαν, δεῖν νομοθετῶν τὸν φυτεῦσαντα καρποῦσθαι, καὶ τὸν οἰκοδομησάμενον οἰκεῖν, καὶ τὸν μνύμενον γαμεῖν· οὐ γὰρ (34) ἀτελεῖς τὰς ἐλπίδας τοῖς ἀσκήσασι κατὰ τὸν λόγον τὸν γνωστικὸν κατασκευάζει· Τελευτήσαντος (35) γὰρ καὶ ζῶντος ἀνδρὸς ἀγαθοῦ οὐκ ἀπόλλυται ἐλπίς. Ἐγὼ, φησὶ, τοὺς ἐμὲ φιλοῦντας ἀγαπῶ, ἡ Σοφία λέγει· οἱ δὲ ἐμὲ ζητοῦντες εὐρήσουσιν εἰρήνην (36), καὶ τὰ ἐξῆς. Τί δέ; οὐχὶ αἱ Μαδιθηναίων γυναῖκες τῷ κάλλει τῷ σφῶν πολεμοῦντας τοὺς Ἑβραίους ἐκ σωφροσύνης δι' ἀκρασίαν εἰς ἀθεήτητα ὑπηγάγοντο; Προσεταυρισάμεναι γὰρ τοὺς (37) ἐκ τῆς σεμνῆς ἀσκήσεως εἰς ἡδονὰς ἑταιρικήσ τῷ κάλλει δολεάσασαι, ἐπὶ τε τὰς τῶν εἰδῶλων θυσίας ἐπὶ τε τὰς ἀλλοδαπὰς ἐξέμνησαν γυναῖκας· γυναικῶν δὲ ἅμα καὶ ἡδονῆς ἠτηθέντες, ἀπέστησαν μὲν τοῦ Θεοῦ, ἀπέστησαν δὲ καὶ τοῦ νόμου· καὶ μικρὸν δεῖν (38) ὁ πᾶς λεῶς ὑποχέριος τοῖς πολεμίοις, γυναικείῳ στρατηγῆματι ἐγγόνει, ἕως αὐτοὺς κινδυνεύοντας ἀνεχαίτισε νοθεύσας φόβος. Αὐτίκα οἱ περιλειφθέντες, φιλοκινδύνως τὸν ὑπὲρ εὐσεβείας ἀγῶνα ἀράμενοι κύριοι κατέστησαν τῶν πολεμίων. Ἀρχὴ (39) οὖν σοφίας θεοσέβεια· σύνεσις δὲ ἀγίων προμήθεια· τὸ δὲ γινῶναι Νόμον, διαβολὰς ἐστὶν ἀραθῆς. Οἱ τόνον ἐμπαθοῦς φόβος περιποητικὸν τὸν Νόμον ὑποκαθόντες, οὔτε ἀγαθοὶ συνίεναι (40), οὔτε ἐνενόησαν τῷ ἔντι τὸν Νόμον· Φόβος (41) γὰρ Κυρίου ζῶην ποιεῖ. Ὁ δὲ πλανώμενος ὀδυνηθήσεται ἐν κρίσει, οἷς οὐκ ἐπισκέπτεται γνώσις. Ἀμέλει μυρτικῶς ὁ Βαρνάβας, Ὁ δὲ Θεός (42) εἰ τοῦ παντὸς κόσμου (43) κυριεύων, φησὶ, δόξα καὶ ὑμῖν σοφίαν καὶ σύνεσιν, ἐπιστήμην, γνώσιν τῶν δικαιομάτων αὐτοῦ, ὑπομονήν. Γίνεσθε οὖν θεοδιδάκτοι, ἐκζητοῦντες τί ζητεῖ ὁ Κύριος ἀπ' ὑμῶν, ἵνα εὐρη-

A exercitatione, noctu et interdiu, et sicubi testimo-
nio, seu martyrio, opus sit, quod procedat per sanguinem. Rursus : Si quis, inquit, domum a se nuper ædificatam nondum habitavit, aut vitem nuper plantatam operatus, fructus nondum fuit particeps, aut sibi desponsæ virginis nondum nupsit : eos vult humana lex esse immunes a militia, prudenter et imperatorie, ne dum avellimur a cupiditatibus, ignavo et dejecto animo demus operam militiæ; sunt enim liberi ab appetitionibus, qui alacri animo quævis gravia pericula adeunt; humane autem, quoniam incertos bellorum casus reputans, iniquum esse duxit, ut hic quidem suis non frueretur laboribus, alter autem citra ullum laborem ea perciperet, quæ alii magno labore comparant. Videtur X autem lex quoque fortitudinem indicare, statuens oportere eum, qui plantavit, fructum percipere; et eum, qui ædificavit, habitare; et eum, qui puellam ambiit, uxorem ducere. Iis enim, qui se secundum gnosticam rationem exercuerunt, spes non reddit irritas: nam boni viri, nec mortui, nec viventis, spes perit. Ego eos, qui me diligunt, amo, inquit Sapientia: qui autem me quærunt, inveniunt pacem^b: et ea, quæ sequuntur. Quid vero? annon mulieres Madianitarum sua pulchritudine bellantes Hebræos a temperantia per incontinentiam deduxerunt ad impietatem? Meretriciis enim illecebris allectos, et a gravi ac honesta exercitatione ad meretricias voluptates forma inescatos, ad sacrificia idolorum, et ad peregrinas mulieres, veluti quodam furore percitos, deduxerunt. A mulieribus autem simul victi et voluptate, a Deo quidem defecerunt et a lege: et propemodum universus populus in hostium manus venit ac periculum adductos coercuit timor admonens. Tum ii, qui reliqui erant, audacter pro pietate ac religione certamen suscipientes, evaserunt hostibus superiores. Sapientiæ ergo principium est religio. Intelligentia autem est rerum sanctarum cura et providentia. Nosse autem legem est bonæ mentis^c. Qui ergo existimarunt 171 legem efficere timorem cum prava perturbatione conjunctum, nec sunt ad in-

✕ P. 472 ED. POTTER · Deut. xx, 5, 6, 7. ^b Prov. xi, 7; viii, 17. ^c Prov. ix, 10.

(33) Ἐλεύθεροι. Philo : Ὅπως ἐλευθέρους καὶ D ἀφέντους ὁρμᾶς ἀπροφασίστως τοῖς δεινοῖς ἐπαποδύονται.

(34) Οὐ γὰρ. Philo : Ὡς οὐ δεῖν ἀτελεῖς τὰς ἐλπίδας κατασκευάζειν τοῖς χρηστὰ τῶν κατὰ τὸν βίον προσδοχάσασιν. Reliqua etiam, quæ ad Judæorum instituta spectant, paucis mutatis, e Philone sumpta sunt.

(35) Τελευτήσαντος. Proverb. x, 7 : Τελευτήσαντος ἀνδρὸς δικαίου, οὐκ ἔλλυται ἐλπίς.

(36) Εὐρήσουσιν εἰρήνην. Hoc legitur Proverb. cap. xvi. Sed Prov. viii, unde petitus hic locus, εὐρήσουσι χάριν. A. Madianitarum mulierum strategema existat Num. xxv, Deut. iv, Psalm. cv, apud Philonem p. 441, 506. Chrysostom. homilia contra novitiani observatores, p. 16. H. SYLBURG.

(37) Τοὺς. Malim αὐτούς, illos.

(38) Μικρὸν δεῖν. Usitatus μικροῦ δεῖν. SYLBURG.

(39) Ἀρχή. Ἀρχὴ σοφίας φόβος Κυρίου, καὶ βουλὴ ἀγῶν σύνεσις· τὸ γὰρ γινῶναι νόμον διαν. Proverb. ix, 10.

(40) Ἀγαθοὶ συν. Subaudiendum εἰσίν. SYLBURG.

(41) Φόβος. Proverb. xix, 25 : Φόβος Κυρίου εἰς ζῶην ἀνδρὶ, ὁ δὲ ἀφοβὸς αὐλισθήσεται ἐν τόποις, οὐ οὐκ ἐπισκοπεῖται γνώσις. Flaminius Nobilius adnotavit, partem posteriorem a nonnullis hoc modo scribi : Πλανώμενος καὶ ἐμπλήσθεις αὐλισθήσεται ἄνευ ἐπισκοπῆς πονηρᾶς.

(42) Ὁ δὲ Θεός. Hæc sub finem epistolæ S. Barnabæ existant.

(43) Τοῦ π. κ. Παντὸς τοῦ κόσμου, Barnab. Mox, δόξα ὑμῖν, omissa καὶ particula. Dein, σοφίαν, ἐπιστήμην, σύνεσιν, γνώσιν τῶν δ. αὐτοῦ, ἐν ὑπομονῇ. Γίνεσθε δὲ θεοδ. Ibid.

telligendum prompti, nec legem revera perceperunt. Timor enim Domini vivificat. Qui autem errat, affigetur in laboribus, quos non considerat cognitio. Mystice profecto Barnabas: Deus, qui universo mundo dominatur, inquit, dei etiam vobis sapientiam et intelligentiam, scientiam, cognitionem, justificationem ejus, patientiam. Efficiamini ergo a Deo docti, exquirentes quid a vobis requirat Dominus, ut inveniat in die judicii horum insidiatores. Dilectionis et pacis filios appellavit ex cognitione. De elargitione autem et communicatione cum multa dici possunt, sufficit hoc dicere, quod lex prohibet fratri fœnerari: fratrem nominans non eum solum, qui ex iisdem natus parentibus, sed etiam qui fuerit ejusdem tribus, ejusdemque sententiæ, et ejusdem Logi particeps; non æquum censens, ut ex pecuniis usuras legamus, sed laxis manibus et animis gratificemur egentibus. Deus enim est hujus doni conditor; ut etiam qui libenter largitur, sufficientes accipit usuras, ea, quæ sunt apud homines pretiosissima, nempe mansuetudinem, benignitatem, magnificentiam, bonam

✠ P. 473 ED. POTTER, 397 ED. PARIS. a Prov.

(44) *Ἰνα εὐρηται ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως τοὺς τοῦτων ἐπιβούλους. Ἀγάπης τέκνα καὶ εἰρήνης γν. πρ.* Sylburgius ait: *Ἰνα εὐρηται ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως τοὺς τοῦτων ἐπιβούλους, ἀγάπης τέκνα . . . vel, ἵνα εὐρηται ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως τοῦτων ἐπιβούλους. Τοὺς τοιοῦτους ἀγάπης τεκ.* Editiones Sylburgiana recentiores εὐρηται pro εὐρηται habent. Cotelarius, quocum consentiunt Grabius et Lowthius, ad Barnabam hæc adnotavit: *«Locus Clementis Alexandrini, in quo ista laudantur, prava interpunctione deformatus jacet. Quippe ediderunt, ἵνα εὐρηται ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως τοὺς τοῦτων ἐπιβούλους. Ἀγάπης τέκνα καὶ εἰρήνης γνωστικῶς προσηγόρευσεν. Ut inveniat in die judicii horum insidiatores. Dilectionis et pacis filios appellavit ex cognitione. Quibus quid insulsius? Tu meo periculo sic distingue: ἵνα εὐρηται ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως. Τοῦξ τοῦτων ἐπιβούλους ἀγάπης τέκνα καὶ εἰρήνης γνωστικῶς προσηγόρευσεν. Hoc est, ut inventialis in die judicii. Ista capessentes, dilectionis et pacis filios ex cognitione appellavit (Barnabas nimirum in fine epistolæ).» Porro Barnabæ verba sic se habent: Ἐκζητούντες τί ζητεῖ Κύριος ἀφ' ὑμῶν, καὶ ποιείτε, ἵνα σωθῆτε ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως. Exquirentes quid a vobis requirat Dominus, et facite, ut salvī sitis in die judicii.*

(45) *Ἀδελφόν.* Respicit Levit. xxv, 35, 36; Dent. xxiii, 19, 20. Porro eorum pleraque fere omnia, quæ hic ad Judæorum leges moresque spectant, et Philone sumpta sunt: cujus præcipuas sententias adnotasse sufficit. Inprimis quæ ad mutuum absque fenere spectant, petita sunt e libro *De charitate*, pag. 701. *Ἀπαγορεύει τοῖνον ἀδελφῶ δανείζειν, ἀδελφόν ὀνομάζων οὐ μόνον τὸν ἐκ τῶν αὐτῶν φύνα γονέων, ἀλλ' ὅς ὁμόφυλος ἦ, τόκους ἐπὶ χρήμασιν οὐ δίκαιον (scribendum ex Clemente δίκαιον) ἐκλέγειν, ὡς ἀπὸ θρεμμάτων ἔγγονα, . . . ἀλλ' ἀνειμέναις χερσὶ καὶ γνώμασι μάλιστα μὲν χαρίζεσθαι τοῖς δεομένοις, λογίζομένους ὅτι καὶ ἡ χάρις τρόπον τινὰ δάνειον . . . οὐθ' οἱ συμβαλόντες (ἐμελλον) ἀδικεῖσθαι ἀ προσῆκε, χρηστότητα, μεγαλόνοια, εὐφημίαν, εὐκλειαν. Vetat igitur fratri fœnerari: fratrem vocans, non solum ex eisdem parentibus natum; sed etiam quemcumque civem, contribulem: iniqum ducens colligere jœnus e pecuniis tanquam seturam e pecoribus; sed apertis manibus mentem præcipue gratis donare oportere indigentibus, reputantes etiam gra-*

ται ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως τοὺς τοῦτων ἐπιβούλους. Ἀγάπης τέκνα καὶ εἰρήνης γνωστικῶς προσηγόρευσεν (44). Περὶ τε τῆς μεταδόσεως καὶ κοινωνίας, πολλῶν ὄντων, ἀπόχρη μόνον τοῦτο εἰπεῖν, ὅτι νόμος ἀπαγορεύει ἀδελφῶ δανείζειν· ἀδελφόν (45) ὀνομάζων οὐ μόνον τὸν ἐκ τῶν αὐτῶν φύνα γονέων, ἀλλὰ καὶ ὅς ἂν ὁμόφυλος ἦ, ὁμογνώμων τε καὶ τοῦ αὐτοῦ Λόγου κεκοινωνηκῶς· οὐ δίκαιον ἐκλέγειν τόκους ἐπὶ χρήμασιν, ἀλλὰ ἀνειμέναις χερσὶ καὶ γνώμασι χαρίζεσθαι τοῖς δεομένοις· Θεὸς γὰρ ὁ πιστὸς τοιαύτῃς χάριτος, ἦδη δὲ ὁ μεταδοτικὸς, καὶ τόκους ἀξιολόγους λαμβάνει, τὰ τιμιώτατα τῶν ἐν ἀνθρώποις, ἡμερότητα, χρηστότητα, μεγαλόνοια, εὐφημίαν, εὐκλειαν. Ἄρ' οὐ δοκεῖ σοι φιλανθρωπίας εἶναι τὸ παράγγελμα τοῦτο; ὡσπερ κάκεινο· Μισθόν (46) πένητος αὐθήμερον ἀποδίδοναι, ἀνυπερθέτως δεῖν δίδασκε ἐκτείνειν τὸν ἐπὶ ταῖς ὑπηρεσίαις μισθόν· παρλύεται γὰρ, οἶμαι, ἡ προθυμία τοῦ πένητος ἀπορροσαντος πρὸς τοῦτόν. Ἔτι φησὶ (47)· Δανειστὴς μὴ ἐπιστῆ χρεώστου οἰκία, ἐνέχυρον μετὰ βίας ληψόμενος· ἀλλ' ὁ μὲν ἔξω προφέρειν κελευέτω, ὁ δὲ, ἔχων, μὴ ἀναδύεσθω. Ἐν τε τῷ ἀμήτῳ (48) τὰ ἀποπίπτοντα

xix, 23.

tiam esse jeneris genus. Nec creditoribus quidquam decedet de rebus pretiosissimis, bonitate, magnificentia, bona exustimatione ac laude. Dein alia sequuntur, in quibus mentio fit Θεοῦ τῶν συμπάντων γεννητοῦ, quæ iis, quæ de Deo subjicit Clemens, occasionem præbuisse videntur.

(46) *Μισθόν.* Levit. xix, 13, Deut. xxiv, 14, 15. Philo post verba jam apposita, statim hæc addit, p. 702: *Ἔτι τῶν εἰς φιλανθρωπίαν τεινόντων παράγγελμα κάκεινο διατέτακται, μισθόν πένητος αὐθήμερον ἀποδίδοναι· οὐ μόνον ὅτι . . . δίκαιον ἦν, τὸν ἐπὶ τῇ ὑπηρεσίᾳ μισθὸν ἀνυπερθέτως ἀπολαβεῖν, ἀλλ' ὅτι . . . ἐπὶ τῷ μισθῷ τέθειται τὴν ἐλπίδα, ὅν εἰ μὲν εὐθύς κομισαίτο, γηθεῖ, χαίρων τε νῦν, καὶ πρὸς τὴν ἐπίουσαν προθυμία ἐργαζόμενος· εἰ δὲ μὴ κομισαίτο, ἀναπίπτωκεν. Illud quoque præceptum ad charitatis officia referatur: Mercedem eodem die reddi pauperi: non solum ob id, quia æquum est, post exhibitam operam repræsentari pecuniam sine dilatione; sed etiam quia spem omnem in mercede collocat; quam si mox referat, et in præsens gaudet, et in crastinum redit ad opus alacrior; quod si non referat, concidit.*

(47) *Ἔτι φησὶ· Δαν.* Deut. xxiv, 10, 11. Philo in loco jam dicto: *Ἔτι φησὶ, Δανειστῆς μὴ εἰσὶν χρεωστῶν οἰκίας, ἐνέχυρον καὶ χρυσὸν μετὰ βίας ληψόμενος, ἀλλ' ἐν προθύροις ἔξω προστάως ἀναμενέτω, κελύων ἡσυχῇ προφέρειν· ὁ δ' ἔχων, μὴ ἀναδύεσθω. Præterea vetat ne creditor intret debitorum domus, ut pignus et aurum inde capiat; sed jubet eum ante januam exspectare, dum ultro proferantur; debitores autem vult non tergiversari.*

(48) *Ἐν τε τῷ ἀμήτῳ.* Levit. xix, 9, xxiii, 22; Deut. xxiv, 19. Philo, non multo post verba jam dicta, hæc insuper addit, pag. 703: *Κελεύει γὰρ ἐν μὲν ἀμήτῳ, μήτε τὰ ἀποπίπτοντα τῶν πραγμάτων (scribendum ex Clemente δραγμάτων) ἀναρῆσθαι, μήτε πάντα τὸν σπόρον κείραι, ἀλλ' ὑπολιπέσθαι τὸ του κλήρου μέρος ἀτμήτον· ἅμα μὲν τοὺς εὐπόρους, μεγαλόφρονας καὶ κοινωνικούς κατασκευάζων, ἐκ τοῦ τι παριέναι (προίνας Clemens) τῶν ἰδίων, . . . ἅμα δὲ καὶ τοὺς πένητας εὐθυμότερους ἀπαργαζόμενος. Vetat enim colligi spicas prolapsas e manipulis, vetat et totam segetem demeti, ut agelli pars a falce reliquatur intacta: simul divitibus consulens, ut assuescant sua communicare liberaliter, et etiam pauperibus afferens solatium.*

τῶν δραγμάτων ἀναρῆσθαι κωλύει τοὺς κτήτορας καθάπερ κἀν τῷ θερισμῷ ὑπολείπεσθαι τι παρανεῖ δεικνυμένου· διὰ τοῦτου εὖ μάλα τοὺς μὲν κτήτορας εἰς κοινωνίαν καὶ μεγαλοφροσύνην συνασκῶν ἐκ τοῦ προΐεναι τι τῶν ἰδίων τοῖς δεομένοις, τοῖς πένησι δὲ ἀφορμὴν πορίζων τροφῶν. Ὅρθως ὅπως ἡ νομοθεσία τὴν τοῦ Θεοῦ δικαιοσύνην ἅμα καὶ ἀγαθότητα καταγγέλλει, τοῦ πᾶσιν ἀφθόμως χορηγούντος τὰς τροφάς. Ἐν τε αὐτῇ τρυγῇ (49) τὸ ἐπιέναι πάλιν τὰ καταλειφθέντα δρεπομένους, καὶ τὸ τὰς ἀποπιπτούσας βώγας συλλέγειν κεκώλυκεν· τὰ δ' αὐτὰ καὶ τοῖς ἐλαίαις συλλέγουσι διατάσσεται. Ναὶ μὴν καὶ αἱ δεκάται (50) τῶν τε καρπῶν καὶ τῶν θρεμμάτων, εὐσεβεῖν τε εἰς τὸ θεῖον καὶ μὴ πάντα εἶναι φιλοκερδεῖς, μεταδιδόναι δὲ φιλάνθρωπίας καὶ τοῖς πλησίον, ἐδίδασκεν (51). Ἐκ τούτων γὰρ, οἶμαι, τῶν ἀπαρχῶν καὶ οἱ ἱερεῖς διετρέφοντο· ἦδη οὖν συνίμεν, εἰς εὐσέβειαν, καὶ εἰς κοινωνίαν, καὶ εἰς δικαιοσύνην, καὶ εἰς φιλάνθρωπιαν παιδευομένους ἡμᾶς πρὸς τοῦ νόμου. Ἡ γὰρ οὐχὶ διὰ μὲν τοῦ ἐβδόμου ἔτους (52) ἀρχὴν ἀνίσταται τὴν χώραν προστάττει, τοὺς πένητας δὲ ἀδεῶς τοῖς κατὰ θεὸν φρεῖσι (53) καρποὺς χρῆσθαι ἐκέλευεν, τῆς φύσεως τοῖς βουλομένοις γεωργούσης; Πῶς οὖν οὐ (54) χρηστὸς ὁ νόμος καὶ δικαιοσύνης διδάσκαλος; Πάλιν τε αὖ τῷ πεντηκοστῷ ἔτει (55) τὰ αὐτὰ ἐπιτελεῖν κελεύει, ἃ καὶ τῷ ἐβδόμῳ, προσαποδιδούς ἐκάστω τὸ ἴσιον, εἰ τις ἐν τῷ μεταξὺ διὰ τινα περιστάσιν ἀφῆρησεν χωρίον, τὴν τε ἐπιθυμίαν τῶν κτᾶσθαι ποθούτων περιοριζῶν χρόνον μεμετρημένην καρπούσεως, τοὺς τε πένις μακρὰ ὑποσπυγίας δίχως μὴ διὰ βίτου κολαζομένους ἐλῶν (56). Ἐλεημοσύναι (57) δὲ καὶ πῖ-

A existimationem, laudemque. Annon hoc tibi videtur esse præceptum humanitatis? sicut illud: Mercedem pauperis ipso die reddere, docet oportere sine mora exsolvere mercedem ministris. Remittitur enim, ut opinor, ad id, quod in postremum sequitur, faciendum pauperis alacritas, si desit alimentum. Præterea: Fenerator, inquit, ne ingreditur domum: debitoris, vi pignus accepturus: sed ille quidem jubeat extra proferre: is vero, si habeat, ne recuset. Et in messe ea, quæ a manipulis excidunt, tollere prohibet possessores, sicut etiam in metendo jubet aliquid insectum relinquere; per hoc possessores valde exercens ad communicationem et magnificentiam, ex eo quod ex propriis aliquid mittant egentibus, pauperibus autem præbens materiam sibi querendi victus. Vides quomodo lex simul annuntiat Dei justitiam et bonitatem, qui omnibus alimenta abunde suppeditat; et in ipsis vindemiis regredi ut carpant ea, quæ sunt relicta; et uvas, quæ excidunt, colligere prohibet. Eadem etiam præcipit iis, qui colligunt oleas. Jam vero decimæ quoque fructuum et pecorum, docebant et pios esse in Deum, et non esse lucro penitus deditos, ✕ sed proximos humanitatis efficere participes. Ex his enim, ut puto, et primitiis alebantur sacerdotes. Jam ergo intelligimus nos per legem erudiri ad pietatem et communicationem, et ad justitiam et humanitatem. Annon enim septimo quoque anno jubet agrum relinquere otiosum; pauperes autem iis, qui divinitus producti fuerint, fructibus secure frui præcepit, agrum colente natura

✕ P. 474 ED. POTTER, 397-398 ED. PARIS.

(49) Ἐν τε αὐτῇ τρυγῇ. Levit. xix, 10; Deut. xxiv, 20, 21. Philo loco jam dicto: Ἐν δὲ τῷ καιρῷ τῆς σπύρας, πάλιν δρεπομένοις τοῖς κληρούχοις προστάττει, μὴτε βόγας ἀποπιπτούσας συλλέγειν, μὴτε ἀνατρυγᾶν ἀμπελώνας. Τὰ δ' αὐτὰ καὶ τοῖς ἐλαιολογοῖσι διατάσσεται. Similiter vindemiæ tempore præcipit, ne colligantur acini, neve fiat racematio. Idem mandat et olivatoribus.

(50) Αἱ δεκάται. Levit. xxii, 30, 32; Numer. xviii, 21, 24. Philo, p. 704: Κελεύουσιν οἱ νόμοι δεκάτας μὲν ἀπὸ τοῦ σίτου, οἴνου, καὶ θρεμμάτων ἡμέρων, καὶ ἐρίων ἀπάρχεσθαι τοῖς ἱερωμένοις. . . ὅπως ἐρεθίζομενοι τῇ μὲν τιμῇ τοῦ Θεοῦ, τῇ δὲ μὴ πάντα κερδαίνουσιν, εὐσεβεῖα καὶ φιλάνθρωπία, ταῖς ἀρετῶν ἡγεμονίαι, κοσμῶνται. Eadem leges jubent decimas frumentii, vini, olei, pecorum, lanarum decidi sacerdotibus: ut invitati ad religionem moderandumque lucri studium, pietate charitateque ornentur, duabus virtutibus præcipuis.

(51) Ἐδίδασκεν. Scribendum in plurali numero ἐδίδασκον.

(52) Ἐβδόμου ἔτους. Exod. xxiii, 10, 11; Levit. xxv, 2-7. Philo, loco jam dicto: Τὰ δὲ περὶ ἐβδόμου ἔτους νομοθετηθέντα, καθ' ὃ δεῖ τὴν χώραν ἀνίστασθαι ἀργὴν πᾶσαν ἀφισμένην, τοὺς δὲ πένητας ἀδεῶς πλὴς τῶν πλουσίων χωρίοις δρεφομένους αὐτοματιθεῖντα καρπὸν δώρημα φύσεως, ἀρ' οὐχὶ χρηστὰ καὶ φιλάνθρωπα; Quod lex de anno septimo, quo cessat agricultura, et pauperibus licet et divitum agris fructus sponte patios, cum naturæ donum, secure tollere, annon bonitatis humanitatisque plenum est?

(53) Τοῖς κατὰ θεὸν φρεῖσι. Hoc est sine cultu et cura hominum germinantibus. Sic enim Philo hanc phrasim explicavit, loco jam dicto: Μὴ συνφ-

αφαιμένης γεωργίας ἄρτοι καὶ πλήρεις αἱ χάριτες: ἐκ Θεοῦ μόνον γίνονται. Nulla terram attingente cultura, integra gratia Deo debeatur.

(54) Οὐ. Negativum οὐ, in Flor. edit. omissum agnoscit etiam Hervetii versio: Quomodo ergo non bona est lex? inquit Sylburgius. Recte: nam hæc verba Clementis: Πῶς οὐ οὐ χρηστὸς ὁ νόμος; respondet illis quæ et Philone jam citata sunt, τὰ ἐξ . . . νομοθετηθέντα. . . ὅρ' οὐχὶ χρηστὰ καὶ φιλάνθρωπα;

(55) Πεντηκοστῷ ἔτει. Levit. xxv, 8, 9 seq. Philo, loco jam dicto de quinquagesimo anno agens, hæc dicit: Ἐπιτελεῖται μὲν γὰρ ἃ καὶ τῷ ἐβδόμῳ, προσέληψε δὲ τινα μεζύονα λήψιν τῶν ἰδίων κτημάτων, ἃ διὰ καιροῦς ἀβουλήτους παρεχώρησαν ἑτέροις: οὗτε γὰρ τὴν κτῆσιν ἔχειν τῶν ἀλλοτρῶν ἐφίησι, τὰς εἰς πλεονεξίαν ἐπιφράττων ὁδοῦς, ἕνεκα τοῦ στείλαι τὴν ἐπιβουλον καὶ πάντων αἰτίαν ἐπιθυμίαν, οὕτε τοὺς κληρούχους εἰς ἀπαν ᾤθη χρῆναι τῶν οὐκείων ἀποστερεῖσθαι, πένις διδόντας δίχως, ἢ κολάζεσθαι μὲν οὐ θέμις, ἐλεεῖσθαι δ' ἀναγκαῖον. Finit enim tunc eadem, quæ anno septimo, et accedunt alia majora, scilicet in pristinas possessiones restituito, ex quibus aliquis propter temporum difficultates exciderat. Non permittit enim possessionem alienorum bonorum, occultans aditum avaritiæ, ut cohæbeat insidiatricem fontemque omnium malorum concupiscentiam: nec censet æquum, ut coloni suis agris priventur in perpetuum, et paupertatis pœnas dent, miserandi potius, quam puniendi.

(56) Ἐλῶν. Scribendum ἐλεῶν, misertus, siquidem Philonem sequi libeat.

(57) Ἐλεημοσύναι. Proverb. xx, 28. Eleemosyna et veritas, custodia regi. Latina Vulg.: Misericordia et veritas

volentibus? Quomodo ergo non est bona lex, et magistra justitiæ? Et rursus quinquagesimo anno jubet eadem facere, quæ septimo: præterea reddens unicuique proprium, si cui casu aliquo ablatum esset fundus: et eorum cupiditatem, qui possidere desiderant, dimenso utendi ac fruendi tempore circumscribens; et eos qui propter longam paupertatem pœnas dederunt, nolens perpetuo puniri. *Eleemosynæ autem et fides, custodiæ regiæ. Benedictio autem in caput ejus, qui elargitur*: etc. *Qui miseretur mendicorum, beabitur* *; quoniam charitatem ostendit in sibi similem, propter eam, quam habet, charitatem, in Opificem humani generis. Habent autem ea, quæ prius dicta sunt, alias quoque magis naturales expositiones, de quiete, et receptione hæreditatis; quæ non opus est in præsens dicere. Multis autem modis intelligitur charitas, per mansuetudinem, per benignitatem, per tolerantiam, per invidiæ et æmulationis vacuitatem, per odii remotionem, per injuriæ oblivionem. Est ejusmodi in omnibus, ut dividi et discerni non possit, sua lubenter communicans. *Kursus*: Si videris, inquit, ✕ jumentum necessariorum aut amicorum, aut eorum, quos cognoscis, hominum, errans in solitudine, abduc ipsum et redde: et si procul abfuerit dominus, postquam servaveris cum tuis donec redierit, redde. Naturalem docet communio-nem, nempe ut inventum existimemus depositum, et ne simus memores injuriæ ab inimico acceptæ.

✕ P. 475 ED. POTTER, 598-399 ED. PARIS. * Prov. xx, 28; xi, 26; xiv, 21.

custodiunt regem, et roboratur clementia thronus ejus. Aquila pariter vertit ἔλεος καὶ ἀλήθεια, ac sæpe convenit cum Latina Vulgata hic interpres: sed Hebræis eadem vox et veritatem, et fidem significat, ut Græcis, misericordiam et eleemosynam; Prov. iii, v. 3: Ἐλεημοσύνη καὶ πίστις μὴ ἐκλεί-πέτωσαν σοι. Latina: *Misericordia et veritas te non deserant*: et c. xvi, v. 22: Ἐλεημοσύνη καὶ πίστις παρὰ τέχτοσιν ἀγαθοῖς, *Eleemosynæ et fides apud fabricatores bonos. Quem locum hic indicari putavit Hervetus. Latina: Misericordia et veritas præparant bona. Utrobique eadem reperiuntur voces Hebrææ. COLLECT.*

(58) *Εὐλογία.* Prov. xi, 26: Ὁ συνέχων σίτον, ὑπολείπειτο αὐτὸν τοῖς ἔθνεσιν· εὐλογία δὲ εἰς κεφαλὴν τοῦ μεταδιδόντος. Prov. xiv, 21: Ὁ ἀτιμάζων πένη-τας ἀμαρτάνει· ἔλεων δὲ πτωχοῦς, μακαριστός.

(59) *Εἰς τὸ ὅμοιον.* A. εἰς τὸν ὅμοιον, masc. gen. SYLBURG.

(60) Ἀμέριστος. Amorem vocat *individuum, indiscretum*, quod per eum plures quodammodo unus idemque fiant; secundum illud, *Amicus alter ego.* Hoc sensu intelligendum esse Clementem patebit, appositis Philonis verbis et libri superius dicti pag. 705: Κελεύει δὴ τοῖς ἀπὸ τοῦ ἔθνους ἀγαπᾶν τοὺς ἐπήλυδας, μὴ μόνον ὡς φίλους καὶ συγγενεῖς, ἀλλὰ καὶ ὡς ἑαυτοῦς, κατὰ γε σῶμα καὶ ψυχὴν, ὡς οἶόν τε κοινοπραγοῦντας· κατὰ δὲ τὴν διάνοιαν, τὰ αὐτὰ λυπομένους τε καὶ χαίροντας, ὡς ἐν διαίρετοῖς μέρεσιν ἐν ζῶον εἶναι· δοκεῖν ἀρμοζομένης καὶ συμφυεῖς ἀπεργαζομένης αὐτὸ κοινωνίας. *Jubet etiam ut gentiles sui amarent advenas, non solum ut amicos et cognatos, sed tanquam seipsos, et unius fortunæ participes, tum animo, tum corpore, unaque sincere iisdem rebus dolentes ac gaudentes, tanquam ejusdem animalis diversæ partes, conciliante cunctos quodammodo in congenitam naturam benevolentia.*

Α σεις φυλακαὶ βασιλικαὶ· εὐλογία (58) δὲ εἰς κεφαλήν τοῦ μεταδιδόντος· καὶ, Ὁ ἐλεῶν πτωχοῖς μακαρισθήσεται· ὅτι τὴν ἀγάπην ἐνδείκνυται εἰς τὸ ὅμοιον (59) διὰ τὴν ἀγάπην τὴν πρὸς τὸν δημιουργὸν τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους. Ἔχει μὲν οὖν καὶ ἄλλας ἐκδόσεις τὰ προσηρημένα, φυσικωτέρας, περὶ τὴν ἀναπαύσεως καὶ τῆς ἀπολήψεως τῆς κληρονομίας· ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ παρόντι λέλεκται. Ἀγάπη δὲ πολυλαχῶς νοεῖται, διὰ πραότητος, διὰ χρηστότητας, δι' ὑπομονῆς, δι' ἀφθονίας καὶ ἀστυγίας, δι' ἀμυσίας, δι' ἀμνησικακίας· ἀμέριστός (60) ἐστὶν ἐν πᾶσιν, ἀδιάκριτος, κοινωνικῆ. Πάλιν· Ἐὰν ἴδῃς (61), φησὶ, τῶν οἰκείων (62) ἢ φίλων, ἢ καθόλου ὧν γνωρίζεις (63) ἀνθρώπων, ἐν ἐρημίᾳ πλανώμενον ὑπαζύγιον, ἀπαγαγὼν ἀπόδος· κἄν οὖν τύχη (64) μακρὰν ἀφραστῶς ὁ δεσπότης, μετὰ τῶν σαυτοῦ (65) διαφυλάξας, ἄχρις ἂν κομισθῆται, ἀπόδος. Φυσικὴν κοινωνίαν διδάσκει τὸ εὐρημα παρακαταθήκην λογιζέσθαι, μηδὲ μνησικακεῖν τῷ ἐχθρῷ (66). *Πρόσταγμα Κυρίου πηγὴ ζωῆς ὡς ἀληθῶς, ποιεῖ* (67) *ἐκκλίνειν ἐκ παρίδος θανάτου.* Τί δέ; οὐχὶ τοὺς ἐπήλυδας (68) ἀγαπᾶν κελεύει, οὐ μόνον ὡς φίλους καὶ συγγενεῖς, ἀλλ' ὡς ἑαυτοῦς, κατὰ τε σῶμα καὶ ψυχὴν; Ναί μὴν τὰ ἔθνη τετίμηκεν, καὶ τοῖς γε κακῶς πεπονηκόσιν οὐ μισοπονηρεῖ (69). Ἀντικρυς γοῦν φησιν· *Οὐ βδελύξῃ Αἰγύπτιον, ὅτι πάροικος ἐγένου κατ' Αἴγυπτον* (70), ἢ τοὶ τὸν ἐθνικόν, ἢ καὶ πάντα τὸν κοσμικόν (71), *Αἰγύπτιον* προσεπιπῶν. Τούς τε

(61) *Ἐὰν ἴδῃς.* Horum præceptorum sensus exstat Exod. xxiii, 4; Deut. xxii, 1, 2, 3; verba, paucis mutatis, e Philone sumpta sunt.

(62) *Τῶν οἰκ.* Τινὸς τῶν οἰκείων, Philo.

(63) *Ἡ καθόλου ὧν γνωρίζεις.* Ἡ συνῶλος ὧν οἶδας, Philo.

(64) *Κἄν οὖν τύχη.* Καὶ ἐὰν ἄρα τύχη, Philo.

(65) *Μετὰ τῶν σ.* Philo: Μετὰ τῶν τῶν διαφυλάξον, ἄχρις ἂν ἐπανεβθῶν κομισθῆται παρακαταθήκην, ἣν οὐκ ἔδωκεν, ἀλλ' ἦν αὐτὸς ἐξευρών, ἐκ φυσικῆς κοινωνίας ἀποβίδους. *Asserens cum tuis, donec ille veniens, depositum recipiat, quod ille non donavit, sed quod invenit ultro reddis propter naturalem jus societatis.*

(66) *Τῷ ἐχθρῷ.* Nempe Exod. xxiii, mentio τῷ ἐχθροῦ facta est· Ἐὰν δὲ συναντήσῃς τῷ βῆλ τοῦ ἐχθροῦ σου, etc.

(67) *Ποιεῖ.* Ποιεῖ δέ, Proverb.

(68) *Τοὺς ἐπήλυδας.* Conf. Exod. xxii, 21, xxiii, 9; Levit. xix, 10, 33, 34; Numer. xv, 12, 13, ut etiam verba Philonis paulo superius posita.

(69) *Μισοπονηρεῖ.* Aptius, opinor, *μνησιπονηρεῖ*, id est *μνησικακεῖ*, illati mali memoriam servat: inquit Syllburgius. Recte: nam hæc Philonis verba imitatus est Clemens: Οἶεται δεῖν καὶ τοῖς κακῶς πεπονηκόσι μὴ μνησικακεῖν... Ἀντικρυς οὖν φησιν, *Οὐ βδελύξῃ τὸν Αἰγύπτιον. Vult etiam injuriarum memoriam aboleri. Proinde diserte ait: «Ægyptium odio non prosequeris.»*

(70) *Κατ' Αἴγυπτον.* Interpretamentum Clementis: ἐν τῇ γῆ αὐτοῦ, Deuteron.

(71) *Πάντα τὸν κοσμ.* Superius pag. 380 edit. Paris. dixit *Ægyptum* esse σύμβολον τοῦ κόσμου, *signum mundi*: unde dubitat, utrum *Ægyptii* nomine notetur, qui e terra *Ægypti* fuit, vel alius quisquam in toto mundo.

πολεμίους (72), κἄν ἦδη τοῖς τέλγεσιν ἐφροσῶντες ἄ
 ὦσιν, ἔλεῖν τὴν πόλιν περιόμενοι, μὴπω νομίζεσθαι
 πολεμίους, ἀχρις ἂν αὐτοὺς ἐπικηρυκευσάμενοι προσ-
 καλέσωνται πρὸς εἰρήνην. Ναὶ μὴν (75) καὶ τῇ
 αἰχμαλώτῳ οὐ πρὸς ὕβριν ὀμιλεῖν κελεύει· ἀλλὰ τὰς
 ἡμέρας ἐπιτρέψας, φησὶ, πενήθησας, ὡς βούλεται,
 μεταμφιάσας ὕστερον, ὡς γαμετῆ νόμῳ συνέρχου·
 οὔτε γὰρ ἐφ' ὕβρει· τὰς συνοουσίας, οὐδὲ μὴν διὰ μι-
 σθαρινίαν, ὡς ἐταίρας, ἀλλ' ἢ διὰ μόνην τῶν τέκνων
 γένεσιν (74), γίνεσθαι τὰς ὀμιλίας ἀξιοί. Ὅρᾶς φι-
 λανθρωπίαν μετ' ἐγκρατείας; τῷ ἐρῶντι, κυρίῳ τῆς
 αἰχμαλώτου γεγονότι, οὐκ ἐπιτρέπεται χαρίζεσθαι τῇ
 ἡδονῇ· ἀνακόπτει δὲ τὴν ἐπιθυμίαν διαστήματι με-
 μετρημένῳ, καὶ προσέτι ἀποκρίσει τῆς αἰχμαλώτου
 καὶ τὰς τρίχας, ἵνα τὸν ἐφύβριστον ὀσωπήσῃ ἔρωτα·
 εἰ γὰρ λογισμὸς ἀναπειθῆι γῆμαι, καὶ γενομένης
 αἰσχρᾶς ἀνδέξεται. Ἐπειτα ἐάν τις, τῆς ἐπιθυμίας
 κατακόρος γενόμενος, μηκέτι κοινωνεῖν τῇ αἰχμα-
 λώτῳ καταξίωσῃ, μηδὲ πιπράσκειν ταύτην ἐξεῖναι
 διατάττεται, ἀλλὰ μηδὲ ἐτι θεράπειαν ἔχειν, ἔλευθέ-
 ραν δὲ εἶναι, καὶ τῆς οἰκείας ἀπαλλάττεσθαι βούλεται,
 ὡς μὴ, γυναικὸς ἐτέρας ἐπεισελευθούσης, πάθῃ τι τῶν
 κατὰ ζῆλοτυπίαν ἀνήκεστον (75). Τί δέ; καὶ (76)
 ἐχθρῶν ὑποζύγια ἀχθοφοροῦντα συνεπικουφίζειν καὶ
 συνεγεῖραιν προστάσσει, πῶρρωθεν διδάσκων ἡμᾶς ὁ
 Κύριος ἐπιχειρεκακίαν μὴ ἀσπάζεσθαι, μηδὲ ἐφῆ-
 δεσθαι τοῖς ἐχθροῖς· ἵνα, τούτοις ἐγγυμνασαμένους,
 ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν προσεύχεσθαι διδάξῃ. Οὔτε γὰρ
 φθονεῖν (77) καὶ ἐπὶ τῷ πελάσ ἀγαθοῖς λυπεῖ-
 σθαι προσῆκεν, οὐδὲ μὴν ἐπὶ τοῖς τοῦ πλησίον κακοῖς
 ἡδονὴν καρποῦσθαι. Κἄν πλανώμενον (78) μέντοι, φη-
 σὶν, ἐχθροῦ τινος ὑποζύγιον εὐρησῇ, τὰ τῆς διαφορᾶς
 διαλιπῶν ὑπεκκαύματα, ἀπαγαγὼν ἀπόδος· τῇ γὰρ
 ἀμνηστία (79) ἔπεται ἡ καλοκάγαθία· καὶ ταύτῃ ἡ τῆς

Præceptum Domini, quod est revera fons vitæ, sa-
cii declinare a luqueo mortis a. Quid vero? annon
 jubet diligere advenas, non solum ut amicos et co-
 gnatos, sed etiam ut nos ipsos, et animo, et cor-
 pore? Jam vero gentes quoque honoravit, et nec in
 eos, qui male fecerunt, infenso est animo. Aperte
 itaque dicit: *Non abominaberis Ægyptium, quo-*
niam fuisti advena in terra Ægypti b: vel homi-
 nem istius gentis, vel etiam e quavis alia mundi
 regione vocans Ægyptium: et hostes, etiamsi
 muris immineant, conantes urbem capere, nondum
 hostes vult existimari, priusquam missis ad eos
 legatis ad pacem provocaverint. Quinetiam ne cum
 captiva quidem vult contumeliosam esse consuetu-
 dinem. Sed cum ei, inquit, permiseris triginta die-
 bus ut vult lugere, cum ejus postea vestes muta-
 veris, tanquam cum uxore legitime cum ea congre-
 dere. Non enim solius libidinis causa, sed propter
 solam liberorum procreationem vult esse consue-
 tudinem. Vides una cum continentia humanitatem?
 domino 172 amanti captivam non permittit
 explere voluptatem, sed præstituto spatio resecat
 cupiditatem: et præterea tondet etiam captivæ pi-
 los, ut probrosum retundat amorem. Si enim ei
 suadet ratio ut uxorem ducat, eam retinebit,
 etiam si turpis evaserit. Deinde si quis expleta
 cupiditate, noluerit amplius cum captiva habere
 consuetudinem, neque eam ei licere vendere con-
 stituit, sed neque amplius habere ancillam, verum
 vult esse liberam, et liberari a servitute, ne si alia
 fuerit ingressa mulier, ei grave aliquid et intolerabi-
 le accidat ex zelotypia. ✕ Quid vero? inimicorum
 quoque jumenta onere pressa allevare et erige-
 gere præcipiens, eminus nos docet Dominus, non

✕ P. 476 ED. POTTER. a Prov. xiv, 27. b Deut. xxiii, 7.

(72) *Τοὺς τε πολεμίους.* Deut. xx, 40. Philo
 pag. 706: Χρηστὰ δ' ἕτερα καὶ μετὰ ἡμερότητα
 ὑπὲρ τῶν πολεμίων ἀξιοί γὰρ αὐτοὺς, κἄν ἐπὶ θύ-
 ραις ὦσιν, ἦδη τοῖς τέλγεσιν ἐφροσῶντες ἐν πανο-
 κλαιῖς, καὶ ταῖς πόλεσιν ἐφιστάμενοι, μὴπω νομίζε-
 σθαι πολεμίους, ἀχρις ἂν αὐτοὺς, ἐπικηρυκευσάμε-
 νοι, προκαλέσωνται πρὸς εἰρήνην. *Ac ne belli quidem*
jus ab humanitate alienum est. Vult enim, etiamsi
armati portis immineant ac mœnibus, nondum ta-
men pro hostibus habere, nisi per caduceatorem ad
pacem invitati, conditiones aspernati fuerint.

(73) *Ναὶ μὴν.* Hæc præcepta quoad sensum ex-
 stant Deuter. xxi, 10 et seq. Porro totum hunc lo-
 cum, in quo de mulieribus captivis agit auctor,
 plenius explicatum videre licet apud Philonem,
 pag. 706, 707. Conf. Strom. iii, pag. 495 edit. Syl-
 burg., pag. 456 edit. Paris.

(74) *Διὰ μόνην τέκνων γ.* Similia superius dixit
Pædagog. lib. ii, cap. 10, pag. 187, 191, 192, et
 infra Strom. iii, pag. 456 edit. Paris.

(75) *Ἀνήκεστον.* Si cui ἀνήκεστον magis arrise-
 rit, is Philonem sequi poterit, cujus hæc sunt ver-
 ba: Μὴ γυναικὸς ἐτέρας ἐπεισελευθούσης, ἐξ ἐριδος,
 οἷα φιλεῖ κατὰ ζῆλοτυπίαν, πάθῃ τι τῶν ἀνήκεστον.
Ne forte superinducta muliere alia, contentione, ut
feri solet, per zelotypiam exorta, prior fastidita gru-
vius aliquid patiat.

(76) *Τί δέ καί.* Legi potest etiam ἐτι δὲ καί.....
 subd. data interrogationis nota. STLBURG. — Philo
 pag. 707: Ἐτερα δ' ἐφ' ἐτέροις ἐπαντῶν ὡσὶ φιλη-

κόους ἡμερότητα προστάττει κἄν ἐχθρῶν ὑποζύγια,
 ἀχθοφοροῦντα, τῷ βάρει πιεσθέντα προσπέσῃ, μὴ
 παρελθεῖν, ἀλλὰ συνεπικουφίσει καὶ συνεγεῖραι·
 πῶρρωθεν ἀναδιδάσκων τὸ μὴ τοῖς ἀβουλήτοις ἐφῆ-
 δεσθαι, βαρῦμηνι πάθος τὴν χαιρεκακίαν εἰδώς. *Ad-*
duntur et alia præcepta humanitatis, et cumulatim
ingeruntur auditoribus: etiamsi inimici jumentum
concidit sub onere, noli præterire, sed sublevantem
erigentemque adjuva; nimirum in minimis quoque
docet, non gaudendum alienis adversitatibus, sciens
molestum esse affectum exsultationem in alienis mi-
seriis. Conf. Exod. xxiii, 4, 5; Deuteron. xxii, 4.

(77) *Φθονεῖν.* Φθόνον et χαιρεκακίαν pariter di-
 stinguunt etiam Philo, loco jam dicto: Ὁ μὲν ἐπὶ
 τοῖς τοῦ πέλας ἀγαθοῖς λύπη, ἡ δὲ χαρὰν τοῖς τοῦ
 πλησίον κακοῖς κατεργάζεται. *Invidia proximi felici-*
tate offenditur, altera vero lætatur ejus calamitati-
bus.

(78) *Κἄρ πλαν:* Eadem dicit etiam Philo, nisi
 quod pro ὑποζύγιον εὐρησῇ ille habeat ἰθὺς ὑποζύ-
 γιον· εἰ μοχ καταλιπῶν ὑπεκκαύματα τοῖς βαρυτέ-
 ροις ἦθεσι.

(79) *Τῇ γὰρ ἀμν.* Hæc paulo clarius exposuit
 Philo: Οὐ γὰρ ἐκείνον μάλλον ὀνήσεις ἢ σαυτόν·
 ἐπειδὴ τῷ μὲν ἄλογον ζῶον, καὶ οὐδενὸς ἰσως ἄξιον
 περιγίνεται, σοὶ δὲ τὸ μέγιστον καὶ τιμιώτατον τῶν
 ἐν τῇ φύσει, καλοκάγαθία. Διέξεισι δὲ καὶ τῆς τὸ
 ἀναγκαῖον, ὡσπερ σικὰ σώματος, καὶ τῆς ἐχθρᾶς
 διάλυσις. *Id enim non magis illi, quam tibi, prode-*
rit. Lucrabitur ille brutum fortasse non magis præ-

case exultandum in aliorum malis, neque in miseris inimicorum lætandum, ut in his exercitatos pro inimicis quoque doceat orare. Neque enim invidere, et propter proximi bona dolore affici convenit, neque propter mala proximi, gaudii usuram percipere. Quod si alicujus, inquit, inimici errans jumentum inveneris, contentionis interno relicto incendio, ipsum abduc et redde. Injuriam enim oblivionem consequitur vera vitæ probitas : et eam, inimicitiarum dissolutio. Hinc apparamur ad concordiam, ea vero nos veluti manu deducit ad beatitudinem. Et si aliquem ex consuetudine inimicum existimaveris, eum autem vel a cupiditate, vel ira citra rationem decipi deprehenderis, converte ad vitæ probitatem. Jamne videtur humana lex et benigna, quæ est *pædagogus ad Christum* ^a et Deus idem bonus cum justitia, ab initio usque ad finem unoquoque genere apte usus ad salutem? *Miseremini*, inquit Dominus, ut misericordiam consequamini; remittite, ut remittatur vobis; ut facitis, ita flet vobis; ut datis, ita dabitur vobis; ut judicatis, ita judicabimini; ut benigni estis, ita vobiscum agatur benigne; *qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis* ^b. Præterea eis, qui propter victum serviunt, infamiam omnino irrogari prohibet : et iis, qui propter debita redacti sunt in servitutem, septimo anno dat plenas inducias. Quinetiam prohibet supplices dare ad supplicium. Est ergo verissimum illud eloquium : *Sicut probatur*

^a Galat. iii, 24. ^b Matth. vii, 2.

tui : tu honestatur, qua nil in rerum natura pretiosius. Hanc necessario sequetur, sicut umbræ corpus, finis simultatis. Dein, paucis interjectis, dicit præcipue contendisse Moysen, ut stabiliret ὁμόνοιαν, κοινωνίαν, ὁμοφροσύνην, κρᾶσιν ἐθῶν, ἐξ ὧν . . . τὸ σύμπαν ἀνθρώπων γένος εἰς τὴν ἀνωτάτω προέλθοιεν εὐδαιμονίαν : *concordiam, societatem, unanimi- tatem, morumque consensum, unde universo humano generi contigerit summa felicitas.*

(80) Ἐλεῖτε. Hæc præcepta, quoad sensum, occurrunt Matth. v, vi, vii; Luc. vi.

(81) Ἐτι. A Christi præceptis ad Mosis leges revertitur : quæ exstant Levit. xxv, 39, 40 seq.; Exod. xxi, 2, 5 seq.; Deut. xv, 12, 13 seq. Eadem apud Philonem occurrunt pag. 707, 708.

(82) Τὸς τροφῇ δουλεύοντας. Sic vocat ingenuos homines, qui indigentia coacti, operam suam aliis locabant : quos, ut ait Philo, jussit legislator, μηδὲν ἀνάξιον ὑπομένειν τῆς εὐγενοῦς ἐλευθερίας, *nil hominibus liberis indignum pati* : quod Clemens ἀτιμάζεσθαι, *ignominiam pati*, dicit.

(83) Ἐχειρίαν τῆς εἰς πᾶν. Cum τῆς εἰς πᾶν subaudiendum δουλείας, ut sit, *perpetuæ servitutis*, inquit Sylburg. Verum scribendum potius *εχειρίαν τὴν εἰς πᾶν*, vel *εχειρίαν εἰς πᾶν*, omisso articulo. Philo : Διδούς *εχειρίαν εἰς ἅπαν ἐνιαυτῷ ἐβδόμῳ. Dans plenas inducias anno septimo.*

(84) Ἀλλὰ καὶ Ιx. Hoc latius exposuit Philo, loco superius dicto.

(85) Ὅσπερ. Prov. xvii, v. 3 : Ὅσπερ δοκιμάζεται ἐν καμίνῳ ἀργυρος καὶ χρυσός, οὕτως ἐκλεχταὶ καρδίαι παρὰ Κυρίου. *Sicut probatur in camino argentum et aurum, sic electa corda apud Dominum.* Latina ad verbum ex Hebræo : *Sicut igne probatur argentum et aurum camino, ita probat corda Domini.* Aquila, Symmachus, et Theodotio, καὶ δοκιμάζων καρδίας Κύριος. In editione Romana hæc

ἄχθρας διάλυσις. Ἐντεῦθεν εἰς ὁμόνοιαν καταριζόμεθα ἢ δὲ εἰς εὐδαιμονίαν χειραγωγεί. Κἂν τὸν ἐξ ἔθους ἐχθρὸν ὑπολάβῃς, παραλογιζόμενον δὲ τοῦτον ἀλόγως ἦτοι ἐπιθυμία ἢ καὶ θυμῷ καταλάβῃς, ἐπιστρέψον αὐτὸν εἰς καλοκτάθειαν. Ἄρα ἤδη καταφαίνεται φιλάνθρωπος καὶ χρηστὸς ὁ νόμος ὁ εἰς Χριστὸν παιδαγωγῶν; Θεὸς τε ὁ αὐτὸς ἀγαθὸς μετὰ δικαιοσύνης, ἀπ' ἀρχῆς εἰς τέλος ἐκάστω γένει προσφῶς εἰς σωτηρίαν κεχηρημένος; « Ἐλεῖτε (80), φησὶν ὁ Κύριος, ἵνα ἐλεθῆτε ἄφριτες, ἵνα ἀφῆθ ὑμῖν ὡς ποιεῖτε, οὕτω ποιηθήσεται ὑμῖν ὡς δίδοτε, οὕτω δοθήσεται ὑμῖν ὡς κρίνετε, οὕτω κριθήσεσθε ὡς χρηστεύσεσθε, οὕτω χρηστευθήσεται ὑμῖν ὡς μέτρῳ μετρεῖτε, ἀντιμετρηθήσεται ὑμῖν. » Ἐτι (81) τοὺς τροφῇ δουλεύοντας (82) ἀτιμάζεσθαι κωλύει τοῖς τε ἐκ δανείων καταδουλωθεῖσιν, ἐχειρίαν τῆς εἰς πᾶν (83) δίδωσιν ἐνιαυτῷ ἐβδόμῳ. Ἀλλὰ καὶ ἰκέτας (84) ἐκδιδόναι εἰς κόλασιν κωλύει. Παντὸς οὖν μᾶλλον ἀληθὲς τὸ λόγιον ἐκεῖνο : Ὅσπερ (85) δοκιμάζεται χρυσὸς καὶ ἀργυρος εἰς κάμινον, οὕτως ἐκλέγεται καρδίας ἀνθρώπων Κύριος. Καὶ, Ὁ μὲν ἐλεήμων (86) ἀνὴρ μακροθυμεῖ ἔν παντι τε μεριμνῶντι ἐνεστι σοφία ἐμπειρεῖται γὰρ μέριμνα ἀνδρὶ νοσήμονι φροντιστῆς τε ὢν, ζῶν ζητήσῃ καὶ ὁ ζῶν τὸν Θεὸν εὐρήσῃ γνῶσιν μετὰ δικαιοσύνης. Οἱ δὲ ὀρθῶς ζητήσαντες αὐτὸν εἰρήνην εὖρον. Ἐμὲ δὲ δοκεῖ καὶ Πυθαγόρας (87) τὸ ἡμερον τὸ περὶ τὰ ἄλογα ζῶα παρὰ τοῦ νόμου ἐληφέναι. Αὐτίκα (88) τῶν γεννωμένων κατὰ τε τὰς ποίμνας κατὰ τε τὰ

adnotantur : Scholion, ἐκλέγεται καρδίας Κύριος, quomodo legit Clemens. Bene sit animæ doctissimi viri G. Herveti, qui si viveret, nobis gratias ageret. COLLECT.

(86) Ὁ μὲν ἐλ. Hæc e variis Scripturæ locis concinnavit auctor : ut Proverb. xix, 11 : Ἐλεήμων ἀνὴρ μακροθυμεῖ. Prov. xiv, 23 : Ἐν παντι μεριμνῶντι ἐνεστι περισσόν. Prov. xvii, 12 : Ἐμπειρεῖται μέριμνα ἀνδρὶ νοσήμονι.

(87) Πυθαγόρας. Dicitur Pythagoras animalia neque in cibum, neque in sacrificia, cædere voluisse. Jamblichus in *Vita Pythag.* i, 24 : Καὶ αὐτὸς οὕτως ἐζησεν, ἀπεχόμενος τῆς ἀπὸ τῶν ζῶων τροφῆς, καὶ τοὺς ἀναίμακτους βωμοὺς προσκυνῶν. *Et ipse sic vixit, abstinens ab animalium carne, et altaria nullo sanguine polluta colens.* Conf. Clemens Strom. vii, et Laertius in Pythagora. Sunt tamen, qui dicant, eum *reliqua animalia in cibum permisisse, μόνων δὲ ἀπέχεσθαι ἀροτῆρος βοδὸς καὶ κροῦ σολῖς vero bove aratore et ariete abstinnisse*, ut refert Laertius lib. viii, seg. 20.

(88) Ἀτίκα. Locus corruptus. Ostendit Pythagoram, hoc quoque ex lege hausisse, quod voluerit recens natis parci animalibus. Auctor, ut magis cum lege, et inprimis loco, quem adducit infra, accommodet Pythagoræ scitum, ait eum eandem habuisse causam, quam lex habuit, fecisse enim id partim matrum, partim ipsius fetus causa. At Pythagoras simpliciter nulla diis mactabat animalia. Et, ut docet Jamblichus, idem hoc velabat illis, qui vacabant contemplationi, cum reliquis permitteret, quos ἀκουστάς dicebat. Quare? quia qui perpetuo contemplantur, proxime ad Deum accedunt : contemplationi autem ἡ κρεωφαγία officit, διὰ τὸ παχὺ τῆς ἀναδόσεως. Scribe autem locum hoc modo : Αὐτίκα τῶν γεννωμένων κατὰ τε τὰς ποίμνας κατὰ τε τὰ αἰψόλια καὶ βουκόλια, τῆς παραχρήμα ἀπολαύ-

αιπόλια και βουκόλια, τῆς παραχρῆμα ἀπολαύσεως, μὲδ ἐπὶ προσφάσει θυσιῶν, διηγῶρευσεν, ἐκ γονέων τε ἔνεκα, καὶ μητέρων, εἰς ἡμερότητα τὸν ἀνθρώπων κάτωθεν ἀπὸ τῶν ἀλόγων ζώων ἀνατρέφων. Χάρισαι (89) γοῦν, φησι, τῇ μητρὶ τὸ ἔχγονον, κἀν ἐπὶ τὰς πρώτας ἡμέρας· εἰ γὰρ μὴδὲν (90) ἀνατιώσεται, γάλα τε ἐπομβρεῖται ταῖς τετοκυλαῖς εἰς διατροφὴν τῶν ἐχγόνων, ἀποσπῶν (91) τῆς τοῦ γάλακτος ὀσμωμίας τὸ τεχθὲν, ἀτιμάζει τὴν φύσιν. Δυσωπήθωσαν (92) οὖν Ἕλληνες, καὶ εἰ τις ἑτερός ἐστι τοῦ νόμου κατατρέχων· εἰ δὲ μὲν καὶ ἐπ' ἀλόγων ζώων χρηστεύεται, οἱ δὲ καὶ τὰ τῶν ἀνθρώπων ἐπιθέσσειν ἔχγονα (93), καίτοι μακρόθεν καὶ προφητικῶς ἀνακρίπτοντος αὐτῶν τὴν ἀγριότητα τοῦ νόμου διὰ τῆς προειρημένης ἐντολῆς· εἰ γὰρ τῶν ἀλόγων τὰ ἔχγονα διαζεύγνυσθαι τῆς τεκούσης πρὸς τῆς γαλακτουχίας ἀπαγορεύει, πολὺ πλέον ἐπ' ἀνθρώπων τὴν ὠμὴν καὶ ἀτιθάσσευτον προθεραπεύει γνώμην, ἴν' εἰ καὶ τῆς ζύσεως, μαθῆσεως γοῦν μὴ καταφρονῶσιν. Ἐρίφων μὲν γὰρ καὶ ἀρῶν ἐμφορεῖσθαι ἐπιτέτραπται· καὶ τις ἴσως ἀπολογία τῷ διαζεύξαντι τῆς τεκούσης τὸ ἔχγονον· ἢ δὲ τοῦ παιδίου ἔκθεσις τίνα τὴν αἰτίαν ἔχει; Ἐχρῆν γὰρ μὴδὲ τὴν ἀρχὴν γῆμαι τῷ μὴδὲ παιδοποιεῖσθαι γλιχομένῳ, ἢ δι' ἡδονῆς ἀκρασίαν, παιδοκτόνων γερονέαι. Πάλιν αὖ ὁ χρηστός νόμος ἀπαγορεύει ἡμέρα (94) τῇ αὐτῇ συγκαταθῆναι ἔχγονον καὶ μητέρα. Ἐντεῦθεν καὶ Ῥωμαῖοι (95), εἰ καὶ τῆς ἔγκυος καταδικασθεῖν τὴν ἐπὶ θανάτῳ, οὐ πρότερον ἔωσιν ὑπόσχεῖν τὴν τιμωρίαν πρὶν ἢ ἔκτεκεῖν. Ἄντικρυς γοῦν καὶ δσα τῶν ζώων (96) κυοφορεῖ, ὁ νόμος οὐκ ἐπιτρέπει, ἄχρις ἂν ἀποτέκη, σφαγιάζεσθαι, μακρόθεν ἐπισχῶν τὴν εὐχέριαν τῶν εἰς ἀνθρώπων ἀδικούντων. Οὕτως ἄχρι (97) καὶ τῶν

✠ P. 477 ED. POTTER, 400 ED. PARIS.

A aurum et argentum in fornace, ita Dominus eligit ✠ corda hominum. Et : Vir quidem misericors est longanimis; et in quolibet qui est sollicitus, inest sapientia. In virum enim intelligentem cadit sollicitudo; et qui est sollicitus ac curam gerit, vitam quæret; et qui Deum quærit, inveniet cognitionem cum justitia. Qui eum autem recte quæsierunt, pacem invenerunt^a. Mihi autem videtur etiam Pythagoras suam in animantes rationis expertes mansuetudinem a lege accepisse. Ecce enim iis, quæ in ovium et caprarum gregibus boumq; armentis nascuntur, protinus uti interdixit, ne prætenu quidem sacrificiorum, patrum et matrum gratia, hominem ad mansuetudinem vel ex infimis a brutis animantibus educens. Concede, inquit, matri fetum, vel septem primis diebus. Si enim nihil sit sine causa, et enixis animantibus lac redundat ad fetus nutriendos : qui a dispensatione lactis fetum avellit, naturam afficit contumelia. Erubescant ergo Græci, et si quis est alius, legem insectari; cum ea quidem vel in bestias benigna sit, illi autem etiam hominum fetus exponunt, quanquam longe ante et propheticæ eorum feritatem lex per hoc præceptum excinderet. Si enim fetus bestiarum a matre separari prolibet ante lactis effusionem : multo magis in hominibus crudeli et immani menti præparat remedium, ut etsi naturam, disciplinam certe non negligent. Hædis enim et agnis eis impleri permissum est; et aliqua quidem fortasse fuerit excusatio ei, qui fetum a matre separat; infantis autem expositionis quænam causa fuerit? Ab initio enim oportebat ne uxorem quidem ducere ei, qui non cupiebat procreare libe-

^a Prov. xix, 11; xiv, 23; xvii, 12.

σεως, μὴδὲ ἐπὶ προσφάσει θυσιῶν συγχωρήσας, διηγῶρευσεν, ἔχγόνων τε ἔνεκα καὶ μητέρων· εἰς ἡμερότητα τὸν ἀνθρώπων κάτωθεν ἀπὸ τῶν ἀλόγων ζώων ἀνατρέφων. Heinsius. — C. Rittershusio legendum videtur ὅς αὐτίκα, vel αὐτίκα γὰρ· et postea cum Heinsio, ἔχγόνων uno vocabulo, pro ἐκ γονέων. « Hoc enim, inquit, vult Clemens, tam ipsorum fetuum, quæ ipsi sunt ἔχγονα, quam matrum, rationem habitam fuisse a legislatore. » Hæc ille in not. ad Porphyrium *De vita Pythagoræ*. Et quidem ἔχγόνων, seu, quod idem est, ἔγγονων, veram esse lectionem, e Philone constat, cuius verba sunt hæc, pag. 708, 709 : Κελεύει γὰρ ἔν τῃς ἡμέραις ἀγέλαις, κατὰ τε ποίμνας, καὶ αἰπόλια, καὶ βουκόλια, τῆς παραχρῆμα τῶν γεννωμένων ἀπολαύσεως ἀπέχεσθαι, μὴ τε πρὸς ἔδωδὴν μὴ τε προσφάσει θυσιῶν λαμβάνοντα. Ὁμῆς γὰρ ὑπέλαβεν εἶναι ψυχῆς ἐφεδρῶσιν ἀποκλιπόμενοις, ἀνυπέροστον διαζεύξιν ἔγγόνων τε αὐτῶν καὶ μητέρων, etc. *Jubet enim abstinere ab omnibus recens natis tam in armentis quam in gregibus, retinens ea vel mensæ inferri, vel altari. Nimirum crudele existimavit facinus, insidiari parturientibus, et protinus a matribus fetus rapere.* E quo loco post θυσιῶν apud Clementem inseri possit λαμβάνοντας· quænamvis nec Heinsianum συγχωρήσας, incommodum sit. Porro de præceptis quæ ad animalia spectant, conf. Levit. xii, 27, 28; Exod. xii, 50; xiii, 19; xxxii, 26; Deuter. xiv, 21; xii, 6, 7.

(89) Χάρισαι. Philo, paucis interjectis, hoc modo pergit : Χάρισαι, φησι, τῇ μητρὶ τὸ ἔγγονον, εἰ καὶ μὴ τῶν συμπάντα χρόνον, ἐπὶ τὰς γοῦν πρώτας ἡμέρας, γαλακτοτροφῆσαι. Sine, inquit, ut mater

fetum suum lacte alat, si non diutius, saltem septem dies. Dein alia addit iis, quæ de lacte infert Clemens, non dissimilia.

(90) *Εἰ γὰρ μ.* Apud Plutarchum quoque p. 272 similiter legitur, εἰ γὰρ οὐδὲν ἀνατιώσεται πέφυκε γενέσθαι· itemque apud Basil. p. 22. II. SYLBURG.

(91) Ἀποσπῶν. Malim cum articulo, ὁ ἀποσπῶν. Id.

(92) Δυσωπήθωσαν. Malim δυσωπεῖσθωσαν, præc. temp. Id. — Similem apostrophum apud Philonem, loco superior dicto, videre licet.

(93) Ἐπιθέσσειν ἔχγονα. Quam fuerit hoc apud Græcos more receptum, videre licet in *Archæologia nostræ Græcæ* lib. iv, cap. 14.

(94) Ἡμέρα. Philo pag. 711 : Προσδιατάξμενο; μὴ θύειν τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ μητέρα καὶ ἔγγονον. Adjecto hoc præcepto, ne quis eodem die matrem cum suo fetu mactaret.

(95) Ῥωμαῖοι. Vide Quintiliani *Declamat.* SYLBURG. — Philo generalius, ἐνιο; τῶν νομοθετῶν, quidam legislatores. Is porro hæc argumenta copiose tractavit libri superioris dicti pag. 709, 710, 711.

(96) Ὅσα τῶν ζώων. Philonis verba sunt etiam hæc, p. 710 : Ὅσα τῶν ζώων κυοφορεῖ, μὴ ἐπιτρέπων, ἄχρις ἂν ἀποτέκη, σφαγιάζεσθαι, ... ὑπὲρ τοῦ μακρόθεν ἐπισχεῖν τὴν εὐχέριαν τῶν εἰωθῶτων πάντῃ φύρειν. *Gravida fetu animalia non permittens mactari, nisi partu levato; e longinquo eorum temeritatem compescens, qui omnia confundunt.*

(97) Οὕτως ἄχρι. Philo pag. 710, 711 : Ἄχρι καὶ τῶν ἀλόγων ζώων τὸ ἐπιεικὲς ἐπιτελεῖται, ἴν' ἐν τοῖς νόμοις πῆτιν ἀπκήσαντες, πολλῇ τινι περιουσίᾳ χρω-

ros, potius quam per voluptatis intemperantiam, nisi fieri homicidam. ✕ Rursus autem benigna Lex prohibet eodem die fetum et matrem sacrificare. Hinc etiam Romani, si qua mulier pręgnans fuerit damnata capitis, non prius permittunt, ut supplicium subeat, quam pepererit. Aperte itaque quęcunque uterum gerunt animalia, Lex non prius mactari permittit, quam pepererint, eminus cohibens hominum ad injuriam in homines faciendam propensionem. Ita vel usque ad bruta animantia extendit benignitatem: ut cum eam in ea quę sunt diversi generis, exercuerimus, longe majori humanitate utamur in ea quę sunt ejusdem generis. Qui autem in quorumdam animantium ventres ante partum calces impingunt, ut contemperata lacte carne vescantur, matricem, quę est creata ad generationem, faciunt sepulcrum fetus, qui gestatur in utero: cum Lex aperte jubeat: *Sed neque coques agnum in lacte matris suę*. Non fiat enim, inquit, id, quod est viventis nutrimentum, interempti animalis condimentum: neque quod est vitę causa, opem ferat ad consumptionem corporis. Eadem autem Lex edicit, *ne obturetur os bovi trituranti*. Oportet enim operarium dignum censere nutrimento^b. **173** Et prohibet simul in aratro conjungere bovem et asinum: fortasse quidem

αλόγων ζώων τὸ ἐπιεικέες ἀπέτειναν· ἵνα, ἐν τοῖς ἀνομογενέσιν ἀσκήσαντες πολλή τινη περιουσία φιλο-
 θρωπίας ἐν τοῖς ὁμογενέσι· χρῆσώμεθα. Οἱ δὲ καὶ
 περιλακτίζοντες (98) τὰς γαστέρας πρὸς τῆς ἀποτέξεως
 ζώων τινῶν, ἵνα δὴ γάλακτι ἀνακεκραμένην σάρκα
 θοινάζωνται, τάφον τῶν κυοφορουμένων τὴν εἰς γί-
 νεσιν κτισθεῖσαν μήτραν πεποιτήκασι, διαρρήδην τοῦ
 νομοθέτου κελεύοντος· Ἄλλ' οὐδὲ ἐψήσεις (99) ἄρνα
 ἐν γάλακτι μητρὸς αὐτοῦ· μὴ γὰρ γινέσθω ἡ τοῦ
 ζώοντος τροφή ἡδυσμα τοῦ ἀναρθεθέντος ζώου, φησὶν,
 ἡ σάρξ (1)· μηδὲ τὸ τῆς ζωῆς αἴτιον συνεργὸν τῆ
 τοῦ σώματος καταναλώσει· γινέσθω. Ὁ δὲ αὐτὸς (2)
 νόμος διαγορεύει, *βοῦν ἀλοῶντα μὴ φεμῶν*· δεῖ
 γὰρ (3) *καὶ τὸν ἐργάτην τροφῆς ἀξιοῦσθαι*· ἀπα-
 γορεύει τε ἐν ταῦτῳ καταζευγύναι πρὸς ἄροτρον
 γῆς (4) *βοῦν καὶ ὄνον* (5)· τάχα μὲν καὶ τοῦ περὶ τὰ
 ζῶα ἀνοικείου στοχασάμενος, δηλῶν δ' ἅμα, μηδένα τῶν
 ἐτροσθεῶν ἀδικεῖν καὶ ὑπὸ ζυγῶν ἄγειν, οὐδὲν ἔχοντα
 αἰτιάσασθαι ἢ διὰ τὸ ἀλλογενές, ὅπερ ἐστὶν ἀνάιτιον,
 μήτε κακία, μήτε (6) ἀπὸ κακίας ὀρμώμενον. Ἐμὸν
 δὲ δοκεῖ καὶ μνησῖν ἡ ἀλληγορία, μὴ δεῖν ἐπίσης
 καθαρῶ καὶ ἀκαθάρτῳ, πιστῶ τε καὶ ἀπίστῳ τῆς
 τοῦ Λόγου μεταδιδόνα γεωργίας· διότι τὸ μὲν ἐστὶ
 καθαρὸν, ὁ βούς, ὄνος δὲ τῶν ἀκαθάρτων λειλόγισται.
 Δαψιλευόμενος δὲ τῆ φιλοανθρωπείᾳ ὁ χρηστὸς Λόγος,

✕ H. 478 ED. POTTER, 400-401 ED. PARIS. • Deut. xiv, 21. ^b Deut. xxv, 4; I Tim. v, 18.

μεθα φιλοανθρωπίας, τοῦ μὲν λυπεῖν καὶ ἀντιλυπεῖν
 ἀλλήλους ἀπεχόμενοι. *Æquitatem ad bruta etiam
 extendit, ut in omnibus legibus exercitati, tanto magis
 mutuam humanitatem colamus, nec inferendo,
 nec referendo injuriam.* Quo loco, pro ἐν τοῖς νο-
 μοῖς πᾶσιν ἀσξ., e quibus verbis commodus sensus
 elici haud potest, scribendum ex Clemente nostro
 ἐν τοῖς ἀνομογενέσιν ἀσκήσαντες, ut exercendo in ea,
 quę diversi generis sunt, humanitatem, eandem
 erga nos invicem multo magis colere discamus.

(98) Οἱ δὲ καὶ περιλακτ. Plutarchus in *De esu
 carnium*: Οἱ μὲν εἰς σφαγῆν ὄντων ὠθοῦντες ὀφελούς
 διαπύρους, ἵνα, ἢ τῆ βαφῆ τοῦ σιδήρου περισθεννύ-
 μενον τὸ αἷμα καὶ διαχεόμενον, τὴν σάρκα θρύψῃ
 καὶ μαλάξῃ· οἱ δὲ, οὐθασί συνῶν ἐπιτόκων ἐναλλόμε-
 νοι καὶ λακτίζοντες, ἵνα αἷμα καὶ γάλα καὶ λυθρον,
 ἐμβρότων ὁμοῦ συμφραρέντων, ἐν ὄδῳ ἀναδεύσαν-
 τες, ὡς Ζεὺς καθάρσει, φάγῃσι τοῦ ζώου τὸ μάλιστα
 φλεγμαῖον. *Alii veribus ignitis porcos jugulant, ut
 ferri tinctura sanguis exstinctus atque diffusus, car-
 nem molliat, delicatamque reddat. Alii uberibus
 suum fetarum, instante jam partu, insiliunt, eaque
 calcant, ut sanguinem et lac et tabum fetus simul
 intersecti inter matris dolores eximentes, prohi-
 cularis Jupiter! maxime inflammata animalis pur-
 tem vorent.* COLLECT.

(99) Ἄλλ' οὐδὲ ἐψ. Philo post verba jam dicta,
 hæc insuper addit: Φάσκων, « Οὐχ ἐψήσεις ἄρνα ἐν
 γάλακτι μητρὸς » πάνυ γὰρ ὑπέλαβεν εἶναι δεῖνόν,
 τὴν τροφήν ζῶντος ἡδυσμα γενέσθαι καὶ παράρτυσιν
 ἀναρθεθέντος· κα ... τὴν τῶν ἀνθρώπων ἀκρασίαν τοσο-
 ὄτου ἐπιβῆναι, ὡς τῷ τῆς ζωῆς αἰτίῳ καταχρησα-
 σθαι καὶ πρὸς τὴν τοῦ ὑπολοιποῦ σώματος ἀνάωσιν.
*Dicens: « Non coques agnum in lacte materno; »
 judicavit enim valde iniquum, id, quod viventi ani-
 maliis cibis fuerat, in condimentum occisi vertere; et
 hominum intemperantiam eo progredi, ut vitali ali-
 mento abutatur ad absumendas corporis reliquias.*

(1) Ἡ σάρξ. Supervacuum est. SYLBERG. — Nec
 a Philone agnoscitur.

(2) Ὁ δὲ αὐτ. Philo: Ἄγαμαι δὲ κἀκεῖνον τὸν

νόμον, ὃς ... διαγορεύει, « βοῦν ἀλοῶντα μὴ φεμῶν. »
*Illa quoque lex laudabilis, quæ vetat, « bovi tritu-
 ranti os obturari. »*

(3) Δεῖ γὰρ. Hanc rationem præcedenti legis præ-
 cepto connectit Apostolus, I Tim. v, 18. Est autem
 ipsius Christi offatium: Ἄξιός γὰρ ἐργάτης τοῦ μι-
 σθοῦ αὐτοῦ ἐστὶ, Luc. x, 7; Matth. x, 10.

(4) Καταζευγύναι πρὸς ἄροτρον γῆς. Γῆς πε-
 ριουσι, ut paulo ante ἡ σάρξ. Unde id in Latina
 versione recte omisit interpres. Nisi potius scri-
 bendum sit ἄροτρον γῆς, arationem terrę: v. l. ἄρο-
 τραν γῆς. Nam Philo, loco jam citato, ζευγύνα: πρὸς
 ἄροτρα dixit.

(5) Βοῦν καὶ ὄνον. Μόσχον καὶ ἔνον, Denter.
 xxii, 10. Sed Clemens Philonem sequitur, cujus
 verba sunt hæc, pag. 712: Ἀπαγορεύει γὰρ ἐν
 ταῦτῳ ζευγύναι πρὸς ἄροτραν βοῦν καὶ ὄνον, οὐ
 μόνον τοῦ περὶ τὰ ζῶα ἀνοικείου στοχασάμενος, διότι
 τὸ μὲν ἐστὶ καθαρὸν, ὄνος δὲ τῶν οὐ καθαρῶν, ...
 ἀλλ' ὁμοῦ οὕτε τῆς τῶν ἀκαθάρτων ἀσφαλείας ὠμώ-
 γωρησεν, οὕτε τοῖς καθαροῖς ἐψήκεν ἰσχυρῶς πρὸς
 δίκης χρῆσθαι, μονοουκ ἀντικρὺς βοῶν καὶ κεκραγῶς τοῖς
 ὡσα ἔχουσιν ἐν ψυχῇ, μηδένα τῶν ἐτροσθεῶν ἀδι-
 κεῖν, οὐδενὸς ἔχοντα αἰτιάσασθαι, ὅτι μὴ τὸ ἀλλο-
 γενές, ὅπερ ἐστὶν ἀνάιτιον· ὅσα γὰρ μήτε κακία μήτε
 ἀπὸ κακίῳ, ἔξω παντὸς ἐγκλήματος ἴσταται. *Vetat
 enim ibidem, ne arandi causa sub idem jugum mit-
 tantur bos et asinus; non solum quoniam genere plu-
 rimum differunt; bos enim purus, asinus impurus
 est: attamen impurorum etiam securitati
 prospicitur, purorum robori non plus, quam æquum
 est, permittitur, lege tantum non exclamante habenti-
 bus aures animæ, nemini alienigenę injuriam in-
 ferre, in quo nil præterea sit culpabile, quam quod
 eterno genere sit, quod imputari in culpam non de-
 bet. Quidquid enim nec vitium est, nec a vitio profici-
 scitur, culpa vacat.*

(6) Μήτε κακία, μ. Sic edidimus, Philonem se-
 cuti. Prius scriptum fuit, κακία, in dativo casu.
 Unde locum hunc sic vertit interpres, *nec fit vitio,
 nec ex vitio proficiuntur.*

μηδὲ ὅσα τῆς ἡμέρου ὕλης (7) ἐστὶ, δενδροτομεῖν ταῦτα προσήκον εἶναι διδάσκει, μηδὲ μὴν κείρειν ἐπὶ λύμη στάχυν πρὸ τοῦ θερισμοῦ· ἀλλὰ μὴδὲ συνόλωσ καρπὸν ἡμερον διαφθεῖρειν, μήτε τὸν γῆς (8) μήτε τὸν τῆς ψυχῆς· οὐδὲ γάρ (9) τὴν τῶν πολεμίων χώραν τέμνειν ἐξ. Ναὶ μὴν καὶ γεωργικοὶ παρὰ τοῦ νόμου καὶ ταῦτα ὠφέληνται· κελεύει γάρ (10) τὰ νεόφυτα τῶν δένδρων ἐπὶ τριετίαν ἐξῆς τιθηνεῖσθαι, τὰς τε περιττὰς ἐπιφύσεις ἀποτέμοντας, ὑπὲρ τοῦ μὴ βαρυνόμενα πιέζεσθαι, καὶ ὑπὲρ τοῦ μὴ κατακερματιζομένης τῆς τροφῆς δι' ἔνδειαν ἐξασθενεῖν, ἀροῦν (11) τε καὶ περισκάπτειν, ὡς μηδὲν παραβλαστάνον κωλύειν αὐξήσιν. Τὸν τε καρπὸν οὐκ ἐξ ὀρέπεσθαι ἀτελῆ ἐξ ἀτελῶν, ἀλλὰ μετὰ τριετίαν (12) ἔπει τετάρτῳ, καθιερώσαντα (13) τὴν ἀπαρχὴν τῷ Θεῷ, μετὰ τὸ τελειωθῆναι τὸ δένδρον. Εἴη δ' ἂν οὗτος ὁ τῆς γεωργίας τύπος διδασκαλίας τρόπος· διδάσκων δεῖν τὰς παραφύσεις τῶν ἀμαρτιῶν ἐπικόπτειν, καὶ τὰς συναθαλλούσας τῷ γονίμῳ καρπῷ ματαίας τῆς ἐννοίας πύας, ἐστ' ἂν τελειωθῆ καὶ βέβαιον γένηται τὸ ἔργον τῆς πίστεως. Τῷ τε γάρ τετάρτῳ ἔπει, ἐπεὶ καὶ χρόνον χρεια τῷ κατ' ἐχουμένῳ βεβαίως, ἡ τετράς τῶν ἀρετῶν καθιεροῦται τῷ Θεῷ, τῆς τρίτης ἵδῃ μόνης συναποτύσης, ἐπὶ τὴν τοῦ Κυρίου τετάρτην ὑπόστασιν (14). Θυσία (15) δὲ αἰνέσεως ὑπὲρ ὀλοκαυτώματα. Οὗτος γάρ σοι, φησί, δίδωσιν ἰσχὺν ποιῆσαι

✠ P. 479 ED. POTTER, 401-402 ED. PARIS.

(7) Ἡμέρου ὕλης. Deut. xx, 19, 20, ξύλον καρπώρωτον. Sed Clemens Philonem secutus est. Eius verba sunt hæc : Ἐπιδαφιλουμένος δὲ τὸ ἐπιεικὲς ... ἀπέρισκε τοίνυν ἀντικρυς μήτε δενδροτομεῖν ὅσα τῆς ἡμέρου ὕλης, μήτε κείρειν ἐπὶ λύμη σταχυοφυροῦσαν πρὸ καιροῦ πεδιάδα, μήτε συνόλωσ καρπὸν διαφθεῖρειν. Adeo autem abundat æquitas legislatoris, ut diserte caveat, ne quis cadat frugiferus arboris, neve segetes in detrimentum colonorum ante tempus demelat, neve ullum fructum corrumpat.

(8) Τὸν γῆς. Malim cum articulo, τὸν τῆς γῆς, ut piox τὸν τῆς ψυχῆς. SYLBERG. — Porro τὸν τῆς ψυχῆς fructum, appellat animalium fetus, quibus parcere jussit Moyses Deut. xx, 14.

(9) Οὐδὲ γάρ. Philo hæc adjicit : Καὶ προσυπεβάλλων, οὐδὲ τῶν πολεμίων χώραν τέμνειν ἐξ. Imo, quod amplius est, ne hostium quidem arbusta cædere sinit.

(10) Κελεύει γάρ. Philo, libri superior dicti pag. 713 : Κελεύει γάρ τὰ νέα φυτὰ τῶν δένδρων ἐπὶ τριετίαν ἐξῆς τιθηνεῖσθαι, τὰς τε περιττὰς ἐπιφύσεις ἀποτέμοντας, ὑπὲρ τοῦ μὴ βαρυνόμενα πιέζεσθαι, καὶ ὑπὲρ τοῦ μὴ κατακερματιζομένης τῆς τροφῆς δι' ἔνδειαν ἐξασθενεῖν, γυροῦν τε καὶ περισκάπτειν, ἵνα μηδὲν τῶν ἐπὶ ζημῇ παραβλαστάνῃ. Τὸν τε καρπὸν οὐκ ἐξ ὀρέπεσθαι κατὰ μετουσίαν ἀπολαύσεως, οὐ μόνον ἔπειδ' ἀτελῆ ἐξ ἀτελῶν ἔμελλεν ἐσοθαι, etc. *Jubet enim novellas plantas nutricari per triennium, resectis superfluis stolonibus, ne graventur onere, neve assumpto alimento in minutis ramulos languescant stirpes ipsæ : easdemque ablaqueari, ne quid in proximo succrescens, earum augmenta impediat. Fructum quoque harum non sinit decerpi pro cujusque arbitrio, non solum quia imperfectus ex imperfectis nascitur, etc.*

(11) Ἀροῦν. Ἀροῦν φυτὰ, arare plantas, dici non solet. Scribendum igitur, Philone auctore in verbis jam citatis, γυροῦν, ablaqueare. Sic Aratus *Phænomen.* v. 9 :

Καὶ φυτὰ γυρῶσαι, καὶ σπέρματα πάντα βαλέσθαι. Et plantas ablaqueare, et omnia semina injicere.

Ubi vetus scholiastes, quid sit γυρῶσαι, hoc modo

A etiam eo colligans, quod nulla sit inter eos animantes convenientia : simul autem significans, non oportere quemquam ex diversa gente injuria afficere, neque jugo subjungere, si nullius alterius rei eum possimus insimulare, quam quod sit diversi generis : quod quidem ✠ culpa caret, cum nec sit vitium, nec ex vitio profisciscatur. Mihi autem videtur quoque significare allegoria, Logi culturam non esse ex æquo communicandam mundo et immundo, fideli et infideli : quoniam bos quidem est mundus, in immundis autem reputatus est asinus. Redundanti autem quadam humanitate bonus Logos utens, nec quæ sunt frugiferæ mitisque materiæ arbores docet esse excindendas, neque segetem ante messem sola perniciæ causa tondendam : sed neque fructum mitem omnino interimendum, B neque terræ, neque animæ : neque enim agros hostium permittit excindere. Jam vero qui sunt etiam studiosi agriculturæ, in his quoque possunt utilitatem a lege accipere : jubet enim arbores nuper plantatas, tribus annis ordine sequentibus fovere et alere, et superfluas, quæ adnascuntur, excindendo propagines, ne nimis gravatæ opprimantur, et ne alimento minutatim diviso imbecillæ fiant propter inopiam, arareque et circumfodere, ut nihil prope germinans ac pullulans prohibeat

explicat : Γυρῶσαι, φυτεῦσαι ἢ βόθρον ὀρύξαι, ἐν ᾧ τὰ φυτὰ κατατίθεται ἢ καλῶς περισκάψαι, ἡγοῦν τὰ φυτὰ περιλαβεῖν κύκλῳ τῇ γῇ περὶ τὴν ἐπιφάνειαν, πρὸς τὸ μὴ ψύχεσθαι, ἢ γάρ θερμασία συμβάλλεται αὐτοῖς ἢ γυρῶσαι, τούτεστι κύκλῳ τῶν φυτῶν γῆν σωρεῦσαι.

(12) Μετὰ τριετίαν. Philo in princip. pag. 714 : Μετὰ δὲ τριετίαν δύναται τελειογονεῖν ἔπει τετάρτῳ κατὰ τέλειον ἀριθμὸν τετράδι δὲ κελεύει ὀρέπεσθαι τὸν καρπὸν οὐ πρὸς ἀπόλουσιν, ἀλλ' ὅλον αὐτὸν καθιεροῦν ἀπαρχὴν τῷ Θεῷ. At post triennium potest perfectos fructus gignere anno quarto juxta perfectum numerum. Tum vero jubet decerpere fructum, sed non ut in privatos usus vertatur, verum ut Deo primitiarum nomine sacretur.

(13) Καθιερώσαντα. Malim καθιερώσοντα, futuro temp. Id enim verba Philonis jam posita indicant.

(14) Τὴν τοῦ Κυρίου τετάρτην ὑπόστασιν. Sic vocare videtur humanam Christi naturam, quæ cum tribus divinis personis numerata, quaternionem quodammodo efficit.

(15) Θυσία. Quærit hoc loco G. Hervetus, quomodo hæc cum iis, quæ præcedunt, connectenda sint. Nec immerito, cum sermo abruptior sit. Quod vero suspicatur, quædam e Clemens codicibus excidisse, quæ ad sensum complendum necessaria sunt, id ei concedere haud opus est. Etenim Clemens, ut ornatu sermonis, sic etiam ordinis, et connexionis paulo negligentior esse solet. Cæterum Philo, cujus vestigia premit Clemens, cum enumerasset instituta, quibus putavit Judæos ad mansuetudinem exercitatos, a superbia autem et arrogantia, gravissimis vitiis, liberatos fuisse : principio p. 715 addit, legislatorem, quo magis superbiam compeceret, jussisse ut beneficiorum Dei memores essent : eo fine, ut infirmitatem pristinam in animo servarent, et inde Deo magis grati redderentur : quod θυσίαν αἰνέσεως appellat Clemens. Nam gratus animus, inquit Philo, alienus est ab arrogantia, sicut e contrario ingratus est affinis superbiæ. Tum recitat ea Deut. viii, 18, verba, quæ hoc loco assert etiam

incrementum, et fructum non sinit imperfectum colligi ex imperfectis, sed post triennium, quarto anno, primitiis Deo prius consecratis, postquam arbor perfecta fuerit. Quæ agriculturæ figura utitur ad docendum, quod oporteat excindere peccatorum propagines, et, quæ una cum genitili fructu pullulant, inanes herbas cogitationis, donec perficiatur, et firmum fiat germen fidei. Quarto enim anno, quoniam tempore quoque opus est ei, qui stabiliter per catechesin instituitur, quaternio virtutum Deo consecratur, cum tertia jam sola conjungatur laudis super holocausta. ✠ *Hic enim, inquit, dat tibi vires ad faciendam virtutem* ^a. Sin autem res tibi illuminatæ fuerint, cum vires ceperis et acquisieris, fac in cognitione virtutem. Per hæc enim ostendit ei bona et dona a Deo suppediunt, et oportere nos, cum ministri facti simus divinæ gratiæ, seminare Dei beneficia, et eos, qui appropinquant, bonos et honestos reddere: ut quam maxime quidem temperans, continentes; qui est autem fortis, generosos; et sapiens intelligentes, et justus justos efficiat.

CAPUT XIX.

De vero Gnostico, quod sit Dei imitator, præcipue in beneficentia.

Hic est, qui ad imaginem et similitudinem Dei est **B** gnosticus, qui Deum imitatur quoad ejus fieri potest, nihil prætermittens eorum, quæ faciunt ad conciliandum, quatenus fieri potest, similitudinem, continens, sustinens, juste vivens, imperans animi perturbationibus, ea, quæ habet, impertiens, pro viribus benefaciens, et verbo, et opere. Hic est, inquit, *maximus in regno, qui fecerit et docuerit* ^b, Deum imitans, consimiliter beneficia conferendo. Sunt enim communiter utilia Dei dona. *Quicumque autem superbia aliquid agere aggressus fuerit, Deum, inquit, irritat* ^c. Est enim arrogantia animæ vi-
✠ P. 480 ED. POTTER, 402 ED. PARIS.

Clemens: Οὗτος γάρ σοι, φησί, δίδωσιν ἰσχύιν ποιῆσαι **C** δύναμιν. *Hic enim, inquit, tibi præstat robur ad faciendam virtutem.* Clemens autem noster, iis, quæ apud Philonem interjacent, omisissis, aliisque, pro more suo, insertis, connexionem sententiarum posthabita, pergit virtutes, gratitudinem, modestiam, et his consimiles, ex legis institutis præceptisque uobis proponere.

(16) *Ἐὰν ὡς θεὸς μ.* Philo paulo pag. 715: Εὐρωστεῖ σοι τὰ πράγματα; λαβὼν καὶ κτησάμενος σώματος ἰσχύιν, ἣν ἰσως οὐ προσεδόκησας, ποιεῖ δύναμιν. *Bene se habent tua negotia? accepto igitur corporis robore, quod fortasse non exspectaveras, exerce potentiam.* Est igitur φωτισθῆναι apud Clementem idem, quod Philo εὐρωστεῖν dicit.

(17) *Ἴνα ὡς θεὸς μ.* Philo paulo post: Χρὴ δὲ καὶ τὸν φρόνιμον καὶ ἀγγίλουν ὡς ἐνὶ μάλιστα τοιούτους καὶ τοὺς πλησιάζοντας κατασκευάζειν, καὶ τὸν σώφρονα ἐγκρατεῖς, καὶ γενναίους τὸν ἀνδρείον, καὶ τὸν δίκαιον δίκαιους, καὶ συνόλους ἀγαθοὺς τὸν ἀγαθόν. *Atqui decet, ut vir prudens et solers familiares reddat tibi similes, fortis item fortes, et justus justos, et in universum bonus bonos.*

(18) *Κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν.* Conf. finem *Protreplici*. Philo, loco jam dicto, hæc adjicit: Ἄλλως τε καὶ μᾶθημα ἀναδιδάσκει τῇ λογικῇ φύσει πρεπωδέστατον, μμεῖσθαι θεὸν καθόσον οἶόν τε, μηδὲν παραλιπὼν τῶν εἰς τὴν ἐνδεχομένην ὁμοίωσιν. *Alioquin etiam hic tradit præceptum rationali nature convenientissimum, ut Deum pro viribus imitetur, nihil omittens eorum quæ ad ejus similitudinem, quatenus fieri potest, conciliandum conducunt.*

(19) *Οὗτος μ.* Respicit Matth. v, 19: Ὅς δ' ἂν ποιῆσῃ καὶ διδάξῃ, οὗτος μέγιστος κληθήσεται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν.

(20) *Μιμούμενος.* Philo ibidem: Ἴνα μιμήσῃ

A δύναμιν. Ἐὰν δὲ φωτισθῇ (16) σοι τὰ πράγματα, λαβὼν καὶ κτησάμενος ἰσχύιν, ἐν γνώσει ποιεῖ δύναμιν. Ἐμφαίνει γὰρ διὰ τούτων τὰ τε ἀγαθὰ τὰς τε δωρεὰς παρὰ τοῦ θεοῦ χορηγεῖσθαι, καὶ δεῖν ἡμᾶς, διακόνους γενομένους τῆς θείας χάριτος, σπείρειν τὰ τοῦ θεοῦ εὐποίας, καὶ τοὺς πλησιάζοντας κατασκευάζειν καλοὺς τε καὶ ἀγαθοὺς. Ἴνα ὡς ἐνὶ μάλιστα (17) ὁ μὲν σώφρων τοὺς ἐγκρατεῖς, ὁ δὲ ἀνδρεῖος τοὺς γενναίους, συνετούς τε ὁ φρόνιμος, καὶ δίκαιος τοὺς δικαίους ἐκτελέῃ.

cum quarta Domini hypostasi. Sacrificium autem laudis super holocausta. Sin autem res tibi illuminatæ fuerint, cum vires ceperis et acquisieris, fac in cognitione virtutem. Per hæc enim ostendit ei bona et dona a Deo suppediunt, et oportere nos, cum ministri facti simus divinæ gratiæ, seminare Dei beneficia, et eos, qui appropinquant, bonos et honestos reddere: ut quam maxime quidem temperans, continentes; qui est autem fortis, generosos; et sapiens intelligentes, et justus justos efficiat.

Οὗτός ἐστιν ὁ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν (18) ὁ γνωστικὸς, ὁ μιμούμενος τὸν θεὸν καθόσον οἶόν τε, μηδὲν παραλιπὼν τῶν εἰς τὴν ἐνδεχομένην ὁμοίωσιν ἐγκρατευόμενος, ὁπομείων, δίκαιος βίου, βασιλεύων τῶν παθῶν, μεταδίδους ὧν ἔχει ὡς οἶός τε ἐστὶν εὐεργετῶν καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ. *Οὗτος μέγιστος* (19), *φησὶν, ἐν τῇ βασιλείᾳ, ὃς ἂν ποιῇ καὶ διδάσῃ, μιμούμενος* (20) *τὸν θεὸν τῷ παραπλήσια χαρίζεσθαι· κοινωφελεῖς γὰρ αἱ τοῦ θεοῦ δωρεαί.* Ὅς δ' ἂν ἐγγειρῇ (21) *τι πράσσειν μεθ' ὑπερηφανίας, τὸν θεὸν παροξύνει*, φησὶν· ἀλαζονεία γὰρ ψυχῆς ἐστὶ κακία· ἀφ' ἧς καὶ τῶν ἄλλων κακιῶν μετανοεῖ (22)
^a Deut. viii, 18. ^b Matth. v, 19. ^c Num. xv, 30.

θεὸν τῷ παραπλήσια χαρίζεσθαι· κοινωφελεῖς γὰρ αἱ τοῦ πρώτου ἡγεμόνος δωρεαί. *Ut Deum per similem beneficiorum largitionem imiteris; publicam enim utilitatem afferunt largitiones summi principis.*

(21) Ὅς δ' ἂν ἐγγ. Philo, sub finem pag. 715: Ὅς ἂν ἐγγειρῇ τι πράττειν μεθ' ὑπερηφανίας, τὸν θεὸν παροξύνει· διὰ τὴν; ὅτι πρῶτον μὲν ἀλαζονεία ψυχῆς ἐστὶ κακία. *Ait enim: « Quicumque aliquid aggreditur agere cum superbia, Deum irritat. »* Κατ' ἴα? *Primum quoniam arrogantia est vitium animi; etc. Ubi respicit Num. xv, 30: Καὶ ψυχῆ, ἥτις ποιῆσει ἐν χειρὶ ὑπερηφανίας, ἀπὸ τῶν αὐτοχθόνων ἢ ἀπὸ τῶν προσηλύτων, τὸν θεὸν οὗτος παροξύνει.*

(22) *Μετανοεῖν.* Philo pag. 717: Παγκάλους μὲν σοι καὶ τὰς εἰς μετάνοιαν ὑψηλῆς ποιεῖται, αἷς διδασκόμεθα μεθαρμοῦσθαι τὸν βίον ἐξ ἀναρμοστίας· εἰς τὴν ἀμείνω μεταβολῆν. Φησὶ γὰρ, ὅτι τοῦτο τὸ πρᾶγμα οὐχ ὑπέροχόν ἐστιν, οὕτε μακρὰν ἀρεστὸς . . . ἀλλ' ἐστὶν ἐγγυτάτω, τρισὶ μέρει τῶν καθ' ἡμᾶς ἐνδιατιώμενον, στόματι, καὶ καρδίᾳ, καὶ χειρὶ: διὰ συμβόλων, λόγους, καὶ βουλαῖς, καὶ πράξεσι. Λόγου μὲν στόμα σύμβολον, καρδία δὲ βουλευμάτων, πράξεων δὲ χεῖρες. *Itaque pulchre præcipitur, ut discamus vitam componere, et ex perturbatione in meliorem statum reformare. Ait enim id non esse nimis arduum, nec e longinquo petendum, sed in promptu esse, nempe in ore, pectore, et manibus; hoc est in dictis, factis, et consiliis. Nempe verborum symbolum est os, consiliorum pectus, actionum manus.* Quo loco respicit Deuter. xxx, 14: Ἐγγύς σου ἐστὶ τὸ ῥῆμα σφόδρα, ἐν τῷ στόματι σου, καὶ ἐν τῇ καρδίᾳ σου, καὶ ἐν ταῖς χειρὶ σου ποιεῖν αὐτό. Similia superius dixit Clemens, *Protreplici* pag. 68 edit. Paris., ubi conf. aduolala.

κλεύει, ἀρμοζομένοις τὸν βίον ἐξ ἀναρμοστίας πρὸς ἄ-
την ἀμείνω μεταβολὴν διὰ τῶν τριῶν τούτων, στό-
ματος, καρδίας, χειρῶν. Σύμβολον δ' ἂν εἴη ταῦτα,
πράξεις μὲν αἱ χεῖρες, βουλῆς δὲ ἡ καρδία, καὶ λόγου
στόμα. Καλῶς οὖν (25) ἐπὶ τῶν μετανοούντων εἴρηται τὸ
λόγιον ἐκεῖνο· *Τὸν Θεὸν εἰλου σήμερον, εἶναι σου
Θεόν· καὶ Κύριος εἰλετό σε σήμερον, γενέσθαι λαὸν
αὐτοῦ* (24). Τὸν γὰρ σπεύδοντα θεραπεύειν τὸ ἔν (25),
οἰκέτην ὄντα, ἐξοικεῖται ὁ Θεός· κἀν εἰς ἡ τὸν
ἀριθμὸν, ἐπίσης τῷ λαῷ τετίμηται· μέρος γὰρ ὢν
τοῦ λαοῦ, συμπληρωτικὸς αὐτοῦ γίνεται, ἀποκαταστα-
θεὶς ἐξ οὗ ἦν· καλεῖται δὲ καὶ ἐκ μέρους τὸ πᾶν.
Αὕτη δὲ ἡ εὐγένεια (26) ἐν τῷ ἐλέσθαι καὶ συνα-
σχῆσαι τὰ κάλλιστα διαδεικνύται· ἐπεὶ τί τὸν Ἀδὰμ
ἠφάλησεν ἡ τοιαύτη αὐτοῦ εὐγένεια; πατήρ (27) δὲ
αὐτοῦ θνητὸς οὐδεὶς· αὐτὸς γὰρ ἀνθρώπων τῶν ἐν
γενέσει πατήρ. Τὰ μὲν αἰσχρὰ (28) οὕτως προθύμως
εἰλετο, ἐπόμενος τῇ γυναικί, τῶν δὲ ἀληθῶν καὶ κα-
λῶν ἠμέλησεν, ἐφ' οἷς θνητὸν ἀθανάτου βίον, ἀλλ'
οὐκ εἰς τέλος (29), ἀνθυππλάξατο. Νῶε δὲ, ὁ μὴ
οὔτω γενόμενος ὡς ὁ Ἀδὰμ, ἐπισκόπη θεῖα διασώ-
ζεται· φέρων γὰρ αὐτὸν (30) ἀνέθηκε τῷ Θεῷ. Τὸν
τε Ἀβραάμ (31) ἐκ τριῶν παιδοποιησάμενον γυναι-
κῶν οὐ δι' ἡθονῆς ἀπόλαυσιν, δι' ἐλπίδα δὲ, οἶμαι,

A tium : ejus et aliorum vitiorum jubet duci pœni-
tentia, ex inconcinnitate concinnando vitam ad me-
liorem mutationem, per hæc tria, os, cor, manus.
Symbolum autem signumque hæc fuerint, actionis
quidem, manus ; cor autem, consilii ; et os, sermo-
nis. Recte ergo dictum est de pœnitentibus illud
eloquium : *Deum elegisti hodie, ut esset Deus tuus ;
et Dominus elegit te hodie, ut esses ejus populus* . ✕
Eum enim, qui studium adhibet, ut medeatur ei,
qui est famulus, Deus suum facit familiarem : et
si unus fuerit numero, æque ac *populus* est honora-
tus. Cum enim sit pars populi, eum adimplet, in
eum, ex quo erat, restitutus. Vocatur autem ex
parte quoque totum. Ipsa autem nobilitas ostendi-
tur in eo, quod quæ sunt pulcherrima eligat ac
B exerceat. Quid enim Adæ profuit talis ejus nobilitas,
et quod ejus nullus esset pater mortalis : ipse
enim pater hominum, qui sunt generatione propa-
gati? Turpia quidem ille prompto et alacri animo
delegit, uxorem sequens : vera autem et honesta
neglexit. Quo factum est, ut vitam immortalem
mortali commutaret, licet non 4n perpetuum. Noe
autem, qui non sic factus est ut Adam, cura ac
providentia divina conservatur : se enim Deo obla-

✕ P. 481 ED. POTTER, 403 ED. PARIS. • Deut. xxvi, 17, 18.

(23) *Καλῶς οὖν*. Si queratur quomodo hæc
cum præcedentibus connecti possint, respondend-
um, ut paulo superius, Clementem nonnulla Phi-
lonis omisisse, quibus adjectis, apertissime inter se
cohærehunt. Etenim Philo, paulo post verba jam
ex eo citata, sic pergit, pag. 718 : *Εἰ μή τις τῆς
ἀρμονίας ταύτης ἐπιλάβοιτο, γενόμενος ὁμοῦ καὶ
θεοφιλῆς καὶ φιλόθεος. Ὅθεν εὖ καὶ συμφώνως τοῖς
εἰρημίοις ἐχρήσθη τὸ λόγιον ἐκεῖνο· Ἐὶν Κύριον ἀν-
τιπλάξω σήμερον εἶναι σοι εἰς Θεόν, καὶ Κύριος ἀν-
τιπλάξάτω σε σήμερον γενέσθαι λαὸν αὐτοῦ. Nisi
quis hanc harmoniam acceperit, ut amet Deum, et ab
eo vicissim ametur. Proinde pulchre nobis attestatur
istud oraculum : Ἐ Fœdus fecisti hodie cum Domino,
ut sit tibi Deus : et Dominus fœdus fecit hodie tecum,
ut fias ei populus.*

(24) *Γενέσθαι λαὸν αὐτοῦ*. Γενέσθαι σε αὐτοῦ
λαόν, Deuteron.

(25) *Τὸ ἔν*. A. dubitat, an potius legendum τῷ
ὄντι, dativo casu. SYLV.—Verum nec ille, nec Her-
vetius interpres videtur advertisse τὸ ἔν esse ipsum
Deum, qui in Scripturis ὁ ὢν appellari solet. Hæc
itaque prout jam scribuntur, sic explicanda sunt :
*Eum enim, qui verum Deum colit, Deus e servo fa-
miliarem faciet*. Unde, quin τὸ ἔν, vera lectio sit,
amplius dubitari jure non potest. Verum οἰκέτην
mendosum est, pro quo scribendum ἰκέτην, *suppli-
cem* : *Τὸν γὰρ σπεύδοντα θεραπεύειν τὸ ἔν, ἰκέτην
ὄντα, ἐξοικεῖται ὁ Θεός. Eum enim, qui Deum co-
lere festinat, cum supplicem ei, sibi in familiarem
adsciscit Deus*. Cui emendationi fidem facit Philo,
qui paulo post ea, quæ proxime citata sunt, hæc
adjicit, p. 718 : *Παγκάλῃ γε τῆς αἰρέσεως ἡ ἀντί-
δοσις, σπεύδοντος ἀνθρώπου μὲν θεραπεύειν Θεόν,
Θεοῦ δὲ ἀνυπερβέτως ἐξοικεῖσθαι τὸν ἰκέτην, καὶ
προσπαντᾶν τῷ βουλευματι τοῦ γνησίως καὶ ἀνόθως
ἰόντος ἐπὶ τὴν θεραπείαν αὐτοῦ. Ὁ δ' ἀληθῆς θερα-
πευτῆς τε καὶ ἰκέτης, κἀν εἰς ὢν ἀνὴρ ἀριθμῷ,
δυνάμει, καθάπερ αὐτὸς αἰρεῖται, σύμπας ἐστὶν
ὁ λέως, ἰσότημος ὅλω ἔθνει γεγονώς· καὶ πέφυκεν
οὕτως ἔχειν· ὡς ἄρ' ἐν νηὶ μὲν κυβερνήτης, πᾶσι
τοῖς ναύταις ἀντίρροπος, ἐν δὲ στρατοπέδῳ στρατη-
γὸς ἅπασι τοῖς στρατιώταις, κ.τ.λ. Pulchra sane per-*

mutatio, homine properante ad cultum Dei, Deo
quoque sine dilatione supplicem in familiarem ad-
mittente, et occurrente accedenti ad se sincero animo.
C *Talis porro cultor et deprecator, etiamsi unus homo
fuerit, ipsius Dei existimatione non minus honora-
tur, quam totus populus ; id, quod et alias usu
venit. Nam quemadmodum in navi gubernator est
omnibus nautis æquivalens, et in castris imperator
toti exercitui, etc.*

(26) *Αὕτη δὲ ἡ εὐγένεια*. Eorum, quæ mox
sequuntur, non pauca sumpsit Clemens e libro
Philonis *De nobilitate*, p. 905, 906, 907.

(27) *Πατήρ*. Philo p. 906 : *Τοῦ δὲ πατῆρ μὲν
θνητὸς οὐδεὶς, οὐδ' αἰτιος, ἀλλ' ἡ Θεός. Illi vero
nemo parens auctorve vitæ, nisi Deus fuit.*

(28) *Τὰ μὲν αἰσχρὰ*. Philo ibidem : *Τὰ μὲν ψευδῆ,
καὶ αἰσχρὰ, καὶ κακὰ προθύμως εἰλετο, τῶν δὲ
ἀγαθῶν, καὶ καλῶν, καὶ ἀληθῶν ἠλόγησεν, ἐφ' οἷς
θνητὸν ἀντ' ἀθανάτου βίον ἀνθυππλάξατο. Deducens,
vitium et mendacium honestati, bonitati ac veritati
prætulit, atque ideo suo merito pro immortalis mor-
talem vitam accepit.*

(29) *Ἄλλ' οὐκ εἰς τέλος. Sed non in perpetuum*.
D Quod a Clemente adjectum videtur, ne favere vi-
deretur hæreticis, qui tradebant Adamum peccati
sui pœnitentiam nunquam egisse, ac proinde ab
æterna salute excidisse, Τατιανοῦ τινας πρώτως
ταύτην εἰσενέγκαντος τὴν βλασφημίαν, *Tatiano pri-
mum hanc blasphemiam introduceente ; ut refert Ire-
næus lib. i, c. 31, p. 105 ed. Oxon.*

(30) *Αὐτόν*. Seu potius αὐτόν, se. Sic pag. 414
de Patriarchis ait : *Ὅλους αὐτοὺς (vel αὐτούς) φέ-
ροντες ἀνέθηκαν Θεῷ. Se totos Deo dicaverunt*.
Porro Noachi exemplum uberius persequitur Philo
p. 905, 906.

(31) *Ἀβραάμ*. Philo sub finem p. 906 : *Πολύταις
ἦν ὁ πρώτος ἐκ τριῶν παιδοποιησάμενος γυναικῶν
οὐ δι' ἡθονῆς ἀπόλαυσιν, ἀλλὰ δι' ἐλπίδα τοῦ πλῆ-
θῦναι τὸ γένος. Ἄλλ' ἐκ τῶν πολλῶν εἰς μόνος ἀπε-
δείχθη κληρονόμος τῶν πατρῶων ἀγαθῶν· οἱ δ' ἄλλοι
πάντες, γνώμης ἀγίας σφαλόντες, καὶ μηδὲν τοῦ
γεννησαντος ἀπομαζάμενοι, διψκισθήσαν, ἄλλοτριω-
θέντες τῆς αἰοιδίμου εὐγενείας. Primus Judaicæ*

tum dedicavit. Et Abrahæ, qui ex tribus uxoribus A
liberos suscepit, non ut frueretur voluptate, sed
quod speraret, ut puto, in principio genus multi-
plicare, unus solus hæres succedit bonis paternis,
alii autem divulsi sunt a cognatione. Et cum ex eo
nati essent gemini, est hæres junior, qui patri com-
placuit, et ejus vota suscipit: ei autem servit is,
qui erat ætate major. Malo enim homini bonum est
maximum, ut non sit suæ potestatis. Hæc autem
œconomia est et prophetica, et typica. Quod au-
tem sunt omnia sapientis, aperte indicat, dicens:
Quoniam Deus mei misertus est, sunt mihi omnia ✠^a.
Unum enim oportere docet expetere, per quem facta
sunt omnia, et qui iis, qui digni sunt, promissa
tribuit. Enim ergo, qui bonus fuerit, regni hæ-
redem, et concivem, per divinam describit sapien-
tiam, eorum, qui olim fuere justii, qui et in lege,
et ante legem juste vixere, quorum actiones sunt
nobis pro legibus. Et sapientem rursus docens esse
regem, quosdam alienigenas introducit ei dicen-
tes: *Rex a Deo tu es* 174 in nobis ^b; iis, qui ab
eo reguntur, propter admirationem virtutis viro bo-
no suæ sponte parentibus. Plato autem philosophus
finem ponens beatitudinis, dicit eam esse Deo assi-
milationem, quoad fieri potest: sive cum legis de-
creto quodammodo concurrens (magnæ enim natu-
ræ et liberæ a passionibus, nescio quomodo, fe-

του πληθύναι τὸ γένος ἐν ἀρχῇ (32), εἰς μόνος διαδέ-
χεται κληρονομίος τῶν πατρῶν ἀγαθῶν· οἱ δὲ ἄλλοι
διωκίσθησαν τῆς συγγενείας· Ἐκ τε αὐτοῦ (33) διδύ-
μων γενομένων, ὁ νεώτερος κληρονομεῖ, εὐάρεστος τῷ
πατρὶ γενόμενος, καὶ τὰς εὐχὰς λαμβάνει· δουλεύει
δὲ ὁ πρῶτος αὐτῷ· ἀγαθὸν γὰρ μέγιστον τῷ
φάστω, τὸ μὴ αὐτεξούσιον· Ἡ δὲ οἰκονομία αὕτη
καὶ προφητικὴ καὶ τυπικὴ· Ὅτι δὲ τοῦ σοφοῦ
πάντα (34) ἐστὶ, σαφῶς μὲνυει λέγων· Διότι ἡλέη-
σέν με ὁ Θεός, ἔστι μου πάντα· Ἐνδὲ γὰρ δεῖν
ὀρέγεσθαι διδάσκει, δι' οὗ τὰ πάντα γέγονε, καὶ τοῖς
ἀξίοις τὰ ἐπηγγελμένα νέμεται· Κληρονόμον οὖν τὸν
σπουδαῖον γενόμενον τῆς βασιλείας συμπόλιτρον διὰ
τῆς θείας σοφίας ἀναγράφει καὶ τῶν πάλαι δικαίων.
τῶν κατὰ τὸν νόμον καὶ πρὸ νόμου νομίμως βεβη-
κότων, ὧν αἱ πράξεις νόμοι γέγονασιν εἰς ἡμᾶς.
Πάλιν τε αὖ βασιλεῖα (35) τὸν σοφὸν διδάσκει, τοὺς
μὴ ὁμοφύλους ποιεῖ λέγοντας αὐτῷ· Βασιλεῖς (36)
παρὰ Θεοῦ σὺ ἐν ἡμῖν εἶ· Ἐθελουσίω γνῶμη τῶν
ἀρχομένων διὰ ζῆλον ἀρετῆς ὑπακουόντων τῷ σπου-
δαίω· Πλάτων (37) δὲ ὁ φιλόσοφος, εὐδαιμονίας τέλος
τιθέμενος, ὁμοίωσιν Θεῷ φησὶν αὐτὴν εἶναι κατὰ τὸ
δυνατὸν· εἴτε καὶ συνδραμιῶν πως τῷ δόγματι τοῦ
νόμου (αἱ γὰρ μεγάλαι φύσεις (38) καὶ γυμναί πα-
θῶν εὐστοχοῦσι πως περὶ τὴν ἀλθειαν, ὡς φησὶν ὁ
Πυθαγόρειος Φίλων (39), τὰ Μωυσαίως ἐξηγούμενος)
εἴτε καὶ παρὰ τινῶν τότε λογίων ἀναδιδαχθεὶς, ἄτε μα-

✠ P. 432 ED. POTTER, 405-404 ED. PARIS. ^a Genes. xxxiii, 14. ^b Gen. xxxiii, 6.

gentis conditor multos liberos suscepit e tribus mu-
lieribus, non indulgens libidini, sed spe ampliandæ
familie. Unus tamen e multis solus successit in
patrimonium; reliqui omnes, sicut a pietate de-
generarunt, ita separati sunt ab ejus gentilitate, cujus
nullas virtutes expresserant, excideruntque ab illa
nobilitate celebratissima.

(32) Ἐν ἀρχῇ. Scilicet in principio mundi post
diluvium restituit. Quod eo fine additum a Cle-
mente videtur, ne quis hoc ac similibus exemplis
nunc quoque eadem licentia sibi indulget.

(33) Ἐκ τε αὐτοῦ. Nempè Isaaco. Philo in prin-
cipio p. 907: Πάλιν ἐκ τοῦ δοκιμασθέντος κληρονό-
μου δύο διδύμοι γεννῶνται. Rursum ex hoc ipso pro-
bato hærede nati sunt gemelli. Ibidem paulo post,
hæc addit: Ὁ μὲν γὰρ νεώτερος καταπειθῆς γο-
νεύσιν ἀμφοτέροις ἦν, καὶ ὄντως εὐάρεστος.... Τοιγα-
ρὸν τῷ μὲν εὐχὰς τίθενται τὰς ἀνωτάτω, βεβαιούν-
τος αὐτὰς Θεοῦ, καὶ μηδεμίαν ἀξιώσαντος ἀτελεῖ
καταλιπεῖν· τῷ δὲ κατ' ἔλεον χαρίζονται τὴν ὑπὲρ
τάξιν, ἵνα δουλεύῃ τῷ ἀδελφῷ, νομίζοντας, ὅπερ
ἐστίν, ἀγαθὸν εἶναι· τῷ φάστω τὸ μὴ αὐτεξούσιον·
καὶ εἴ γε ὑπέμενε τὴν δουλείαν ἄσμενος, δευτερεύων
ἂν ἤξιούτο, ὡς ἐν ἄλλοις, ἀρετῆς. Nam minor
utriusque parentis benevolentiam demerebat obse-
quius: at ita evenit, ut illi pro eo vota faceret
amplissima, quæ Deus absque ulla exceptione ratu
esse voluit: alterum vero, nempè majorem, miserit,
hoc afficeret beneficio, ut fratri eum subjicerent,
existimantes id ei utile fore, si homo nequam in
sua potestate non relinqueretur: qui si hanc servi-
tutem libenter tulisset, poterat mereri, velut in cer-
taminibus, secunda virtutis præmia.

(34) Ὅτι δὲ τοῦ σοφοῦ πάντα. Similia superius
dixit, hujusce libri pag. 438, 439, ut etiam sub
finem Proteptici, ubi conf. adnotata.

(35) Βασιλεῖα. Conf. iterum Philo, libri superius
dicti p. 908.

(36) Βασιλεῖς. His verbis filii Cheth Abrahamum

alloquuntur, Genes. xxxiii, 14.

(37) Πλάτων. Platonis verba in Theæteto exstant,
p. 129: Ἄλλ' οὐτ' ἀπολέσθαι τὰ κακὰ δυνατὸν, ὡ
θεῶδωρε· ὕπεραντίον γὰρ τι τῷ ἀγαθῷ αἰεὶ εἶναι
ἀνάγκη· οὐτ' ἐν θεοῖς αὐτὰ ἰδρῶσθαι· τὴν δὲ
θνητὴν φύσιν καὶ τὸνδε τὸν τόπον περιπολεῖ ἐξ
ἀνάγκης. Διὸ καὶ πειρᾶσθαι χρὴ ἐνθόνδε ἐκείτῃ
φεύγειν ὅτι τάχιστα· φυγῆ δὲ, ὁμοίωσιν Θεῷ κατὰ
τὸ δυνατὸν· ὁμοίωσις δὲ δίκαιον καὶ ὁσιον μετὰ
φρονήσεως γενέσθαι. At impossibile est, o Theodore,
mala penitus extirpari. Nam bono oppositum ali-
quid esse, semper necesse est. Neque illa tamen
apud deos locum habere possunt; naturam vero
mortalem, regionemque inferiorem necessario cir-
cumeunt. Quare conandum est, ut hinc illuc celerrime
fugiamus; iuga autem est, ut Deo similes pro viribus
efficiamur; Deo autem similes efficit cum prudentia
justitia simul et sanctitas. Nec multo post addit:
Παραδειγματῶν, ὡ φιλῆ, ἐν τῷ ἡντι ἐστῶτων τοῦ
μὲν θεοῦ εὐδαιμονεστάτου, τοῦ δὲ ἀθέου ἀθλιωτά-
του· οὐχ ὁρώντες, ὅτι οὕτως ἔχει, ὑπὲρ ἡλιθιότη-
τος καὶ ἐσχάτης ἀνοίας λαυθάνουσι, τῷ μὲν ὁμοίω-
μενοι διὰ τὰς ἀδίκους πράξεις, τῷ δὲ ἀνομοιούμενοι.
Cum in rerum ordine, o amice, exemplaria duo sint,
divinum quidem, beatissimum; quod vero Dei expers,
miserrimum; non videntes, ita rem se habere, stulti-
tia extremaque dementia occupati, latenter huic
quidem similes ob actiones iniquas reduntur, illi
contra dissimiles. Theodoretus, paulo post prin-
cipium Θεραπευτ. ια', p. 645, de Platone ait: Τὸ γὰρ
ὁμοιωθῆναι τῷ Θεῷ κατὰ τὸ δυνατὸν τέλος ὁρίσατο
τῶν ἀγαθῶν. Bonorum siquidem finem statuit Deo,
quoad possimum, assimilari.

(38) Μεγάλοι φ. Philo lib. 1 De vita Moysis, pag.
685: Πολλὰ γὰρ αἱ μεγάλαι φύσεις κακοποιοῦσι
τῶν εἰς ἐπιστήμην. Magna enim ingenia multas in
scientias novitates introducunt, etc.

(39) Ὁ Πυθαγόρειος Φίλων. Philonem Pythago-
reum hic et superius forte vocavit, quod symboli-

θῆσεως ἀεὶ διψῶν. Φησὶ γὰρ ὁ νόμος· Ὀπίσω (40) Κυρίου τοῦ Θεοῦ ὑμῶν πορεύεσθε, καὶ τὰς ἐντολάς μου φυλάξετε. Τὴν μὲν γὰρ ἐξομοίωσιν ὁ νόμος ἀκολουθίαν ὀνομάζει· ἢ δὲ τοιαύτη ἀκολουθία κατὰ δύναμιν ἐξομοίωσι. *Γίνεσθε*, φησὶν ὁ Κύριος, *ἐλεήμονες καὶ* (41) *οὐκ ἰσχυροί, ὡς ὁ Πατήρ* (42) *ὑμῶν ὁ οὐράνιος οὐκ ἰσχυρῶν ἐστίν.* Ἐντεῦθεν καὶ οἱ Στωϊκοὶ τὸ ἀκολουθῶν τῇ φύσει (43) ζῆν τέλος εἶναι ἐδογματίσαν, τὸν Θεὸν εἰς φύσιν μετανομάσαντες εὐπρεπῶς· ἐπειδὴ ἡ φύσις καὶ εἰς φυτὰ, καὶ εἰς σπαρτὰ, καὶ εἰς δένδρα, καὶ εἰς λίθους διατείνει. Σαρῶς τοίνυν εἰρήται· *Ἄνδρες κακοὶ* (44) *οὐ νοοῦσι νόμον· οἱ δὲ ἀγαπῶντες νόμον προβάλλουσιν ἑαυτοῖς τείχος.* *Σοφία* (45) γὰρ *πανούργων ἐπιγνώσεται τὰς ἐδοῦς αὐτῆς· ἀνοία δὲ ἀφρόνων ἐν πλάνῃ.* Ἐπιτίνα γὰρ ἐπιβλέψω, ἀλλ' ἢ ἐπὶ τὸν πρῶτον (46) καὶ ἡσύχιον καὶ τρέμοντά μου τοὺς λόγους; ἢ προσητεία λέγει. Τριττὰ (47) δὲ εἶδη φιλίας διδασκόμεθα· καὶ τοῦτων τὸ μὲν πρῶτον καὶ ἄριστον τὸ κατ' ἀρετῆν· στερεὰ γὰρ ἢ ἐκ λόγου ἀγάπη· τὸ δὲ δευτέρον καὶ μέσον κατ' ἀμοιβὴν· κοινωνικὸν δὲ τοῦτο καὶ μεταδοτικὸν καὶ βιωφελές· κοινὴ γὰρ ἢ ἐκ χάριτος φιλία· τὸ δὲ ὑστατον καὶ τρίτον, ἡμεῖς μὲν τὸ ἐκ συνηθείας φάμεν, οἱ δὲ τὸ κατ' ἡδονὴν τραπεῖον καὶ μετακλητόν. Καί μοι δοκεῖ παγκάλως Ἰππόδαμος ὁ Πυθαγόρειος γράφειν τὰς φιλίας· Ἄ μὲν (48) *ἐξ ἐπιστάμας θεῶν· ἢ δ' ἐκ παροχῆς ἀνθρώπων, ἢ δὲ ἐξ ἀδοτῆς ζώων.* Οὐκοῦν ἢ μὲν τις ἐστὶ φιλοσόφου φιλία, ἢ δὲ ἀνθρώπου, ἢ δὲ ζώου. Τῷ γὰρ ὄντι εἰκὼν τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπου εὐεργετῶν· ἐν ᾧ καὶ αὐτὸς εὐεργετεῖται· ὡσπερ γὰρ ὁ κυβερνήτης, ἅμα σώζει καὶ σώζεται. Διὰ τοῦτο ὅταν τις αἰτῶν τύχη,

A runtur ad scopum veritatis, ut dicit Philo Pythagoreus, Moysis res gestas describens), sive etiam doctus ab aliquibus, quæ tunc erant, divinis eloquiis, ut qui doctrinæ siti semper teneretur. Dicit enim lex : *Post Dominum Deum vestrum ambulate, et mandata mea servate* ^a. Assimilationem enim lex nominat consecrationem. Talis autem consecratio, quoad fieri potest, assimilat. *Estote*, inquit Dominus, *miseriordes, sicut Pater vester celestis misericors est* ^b. Hinc Stoici quoque, naturæ consequenter vivere, finem esse stauerunt, eleganter Dei nomine transmutato in naturam : quoniam natura et ad plantas, et ad ea quæ seminantur, et ad arbores, et ad lapides extenditur. Aperte ergo dictum est : *Viri mali legem non intelligunt : qui autem legem diligunt, sibi muri propugnaculum munium* ^c. Astutorum enim sapientia agnoscat vias suas : *ignorantia autem sapientum erit in errore* ^d. *Super* ^e *quem enim respiciam, nisi super mitem et mansuetum et trementem verba mea* ^e? ait prophetia. Docemur autem, esse triplex genus amicitia: et eorum primum quidem est, idque optimum ac præstantissimum, id quod virtute conciliatur : valida enim est, quæ ex ratione oritur, dilectio. Secundum autem ac medium, ex remuneratione : est autem hoc genus aptum ad societatem ac communicationem, lubenter impertiens, et vitæ conducibile. Communis enim est, quæ ex gratia oritur, amicitia. Ultimum autem ac tertium, nos quidem dicimus id quod est ex consuetudine : illi vero id, quod propter voluptatem vertitur ac mutatur. Ac mihi quidem pulcherrime Hippodamus Pythagoreus vi-

✕ P. 483 ED. POTTER, 404-405 ED. PARIS. 4, 5. ^d Prov. xiv, 8. ^e Isa. lxxvi, 2.

^a Deut. xiii, 4. ^b Luc. vi, 36. ^c Prov. xxviii, 1.

cum dicendi genus, quo Pythagorei inclauerunt, tantopere secutus sit. Conf. quæ dicta sunt ad Strom. i, p. 505 edit. Paris.

(40) Ὀπίσω. Ὀπίσω Κυρίου τοῦ Θεοῦ ὑμῶν πορεύεσθε, καὶ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ φυλάξατε, Strom. v, p. 594 edit. Paris. Ὀπίσω Κυρίου τοῦ Θεοῦ ὑμῶν πορεύεσθε (πορεύεσθε Vulg. Bibl.) καὶ αὐτὸν φοβηθήσεσθε, καὶ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ φυλάξεσθε, Cod. Alex. Dent. xiii, 4.

(41) Ἐλεήμονες καὶ. Clementis interpretamentum.

(42) Ὡς ὁ Π. Ὡς καὶ ὁ Π. Luc. Ὁ οὐράνιος ἐ Mattheo additum videtur.

(43) Ἀκολουθῶν τῇ φύσει. Conf. quæ superius adnotata sunt in illud adagium, quo jubemur Deum sequi, p. 390, edit. Paris.

(44) Ἄνδρες κακοὶ. Prov. xxviii, 4, 5 : Ὁ ἐγκαταλείπωντες τὸν νόμον ἐγκωμιάζουσιν ἀσέθειαν· οἱ δὲ ἀγαπῶντες τὸν νόμον, περιβάλλουσιν ἑαυτοὺς τείχος. Ἄνδρες κακοὶ οὐ συνήσουσι (al. νοήσουσι) κρίμα. Sed auctor superius eodem modo, quo hic, lucæ sententiam recitavit, Strom. i, p. 353, edit. Paris.

(45) Σοφία. Sic penitus legimus Proverb. xiv, v. 8, excerpto illo τὰς ἐδοῦς αὐτῶν. Aquila et Theodotio ἀφρόνων ἐπίθεσις, Symmachus ἀφρόνων λόγος. Latina Vulg. Sapientia callidi est intelligere viam suam, et imprudentia stultorum errans. Hanc enim potius lectionem postulant et Græca et Hebræa. Chaldaicæ paraphrasis interpretatio : *Sapientia callidi est intelligere viam suam, et stultitia stultorum fraudulenta*. Haque sic potes hæc vertere :

Ignorantia autem insipientum in deceptione ; id est nihil aliud cogitant, quam quomodo imponere aliis possint. Præcedenti sententiæ non absimilis est illa Proverb. xxviii, 5 : Ἄνδρες κακοὶ οὐ νοήσουσι κρίμα· οἱ δὲ ζητούντες τὸν Κύριον συνήσουσιν ἐν παντί, vel, ut alibi, συνήσουσι πάντα. Latina : *Viri mali non cogitant iudicium ; qui autem inquirunt Dominum, animadvertunt omnia*. Cæterum quamvis in malam partem sumatur vox πανούργος, tamen, ut docet Suidas, significat et τὸν πάνυ φρόνιμον καὶ πάντα ἐπιστάμενον. Quo loco et manuscripti ope mendum sustuleris, si legas, καλεῖ δὲ οὕτως ἀπὸ Διομέτων τοῦ δῆμου. COLLECT.

(46) Πρῶτον. Ταπεινὸν, Isa., ubi mox, τοὺς λόγους μου.

(47) Τριττὰ. Similiter Aristoteles *Ethicorum* ad Nicomachum lib. viii, cap. 3, docet, τρία εἶναι εἶδη τῆς φιλίας, tres esse amicitia species. Quarum primam eorum esse ait, οἱ δὲ τὸ χρησιμὸν φιλοῦσιν ἀλλήλους, qui se invicem amant propter utilitatem. Secundam, quæ contrahi solet διὰ τὴν ἡδονὴν, propter voluptatem : qualem plerumque dicit esse τὴν τῶν νέων φιλίαν, juvenum amicitiam. Tertio autem loco ei est τέλει ἢ τῶν ἀγαθῶν φιλία καὶ κατ' ἀρετῆν ὁμοίαν· perfecta, quæ bonorum est et secundum virtutem similitum, amicitia. Isti enim, inquit, benevoli invicem sunt, quatenus boni. Brevius dixeris amicitiam utilem, jucundam ac honestam.

(48) Γράφειν τὰς φιλίας· Ἄ μὲν. Rectius, γράφειν, τὰς φιλίας ἢ μὲν... quod vidit etiam H. Sylburg.

detur describere amicitias : *Una quidem est, inquit, ex scientia deorum ; altera vero, ex hominum suppeditatione ; tertia vero, ex voluptate animalium.* Est ergo una quidem philosophi amicitia, altera vero hominis, tertia autem animalis. Revera enim Dei est imago homo benefaciens : qua in re ipse etiam beneficio afficitur ; nam, sicut gubernator, simul servat et servatur. Et ideo cum quis petens fuerit consecutus, non dicit danti, Recte dedisti, sed, Recte accepisti. Ita accipit quidem, qui dat ; dat autem, qui accipit. *Iusti autem miserentur a ; benigni autem erunt habitatores terræ ; innocentes autem relinquuntur in ea ; qui autem inique se gerunt, exterminabuntur ab ea* ^b. Ac mihi videtur Homerus fidelem prædivinans, dixisse : *Da amico.* Inimico autem ferendum est auxilium, ne maneat inimicus. Auxilio enim vincitur quidem benevolentia, dissolvuntur vero inimicitia. Sed si *adisi quidem promptitudo animi, quatenus habet, est accepta, non quatenus non habet. Non enim ut aliis remissio, vobis autem afflictio, sed ex æqualitate in præsentii tempore* ^c, et quæ sequuntur. *Dispersit, dedit pauperibus : iustitia ejus manet in sæculum sæculi* ^d, ait Scriptura. Quod enim est ad imaginem et similitudinem, sicut etiam prius diximus, non elucet corpore (nefas enim est, mortale assimilari immortalis), sed mente ac ratione : qua et eam, quæ est in benefaciendo, et eam, quæ in imperando, obsignat Dominus similitudinem. Non enim principatus corporum qualitatibus, sed iudicio mentis recte geruntur. Sanctorum enim virorum consiliis & civitates recte administrantur, et recte domus.

CAPUT XX.

Verum Gnosticum tolerantiam et abstinentiam exercere

Porro autem tolerantia ipsa quoque contendit ad divinam similitudinem, ut quæ impatibilitate quodammodo fruatur per patientiam, si quis in memoria teneat ea, quæ narrantur de Anania : quorum unus quoque fuit Daniel propheta, divina fide plenus. Babylonem habitabat Daniel, sicut Lot quidem Sodoma, Chaldaeorum autem terram Abraham, qui paulo post fuit Dei amicus. In antrum feris plenum adduxit Danielem rex Babyllioniorum : ipsum autem eduxit illæsum rex universorum, fidelis Dominus. Hanc possidebit tolerantiam gnosticus, quatenus est ejusmodi. Si tentatur, benedicet, ut generosus Job ; si devoretur a cete, ut Jonas precabitur, et fides eum restituet prædicentem Ninivitis ; et si inclusus fuerit cum leonibus, feras mansuefaciet ; et si in ignem fuerit injectus, rore recreabitur, non igne exuretur. Noctu erit martyr, interdiu martyr, in sermone, in vita, in moribus erit

✕ P. 484 ED. POTTER, 405 ED. PARIS.

^a Prov. xxi, 26.

^b Prov. ii, 21, 22.

^c II Cor. viii,

12, 13. ^d Psal. cxi, 9.

(49) Δίκαιοι. Proverb. xxi, 26 : 'Ο δίκαιος έλεει και οικτιρει απειδως. Proverb. ii, 21, 22 : Χρηστοί έονται οικητορες γης, άκακοι δε υπολειφθησονται εν αυτη. ('Οτι ευθεις κατασκηνωσουςι γην, και οσοι υπολειφθησονται εν αυτη.) 'Οδοι δε ασεβων εκ γης αλουνται : οι δε παρανομοι εξωσθησονται εξ αυτης.

(50) Προμαρτυεόμενος. H. ms., πραγματευόμενος. SYLBURG.

(51) Έπικουρία γ. Inversis casibus, legendum. Έπικουρία γάρ ευνοια μεν συνδεεται, λυεται δε

ου φησι τω διδόντι. Καλωσ έδωκας, αλλά, Καλωσ εληφας. Ουτω λαμβάνει μεν ο διδους, διδωσι δε ο λαμβάνων. Δίκαιοι (49) δε οικτιρεινσι, και ελεουσι· χρηστοι δε εσονται οικητορες γης· άκακοι δε υπολειφθησονται εκ αυτης· οι δε παρανομοιτες εξολοθρευθησονται απ αυτης. Και μοι δοκει τον πιστον προμαρτυεόμενος (50) Όμηρος ειρηκνει, Δος φιλω· εχθρω δε επικουρητεον, ίνα μη μενη εχθρος· επικουρια γάρ (51) ευνοια μεν συνδεεται, λυεται δε εχθρα. 'Αλλ' ει και προθυμια προκειται καθο εν εχη, ευπροσδεκτος, ου καθο ουκ εχει ου γάρ ίνα άλλοις άρεσις, υμιν δε θλιψις, άλλ' εξ ισότητος εν τω νυν κειρω· και τα εξης· Έσκόρπισεν, έδωκεν τοις πένησιν· η δικαιοσύνη αυτου μένει εις τον αιωνα, η Γραφη λέγει. Τδ γάρ κατ' εικόνα (52) και ομοιωσιν, ως και πρόσθεν ειρήκαμεν, ου το κατά σωμα μηνύεται (ου γάρ θέμις θνητων άθανάτω εξομοιουσθαι), άλλ' η κατά νουν και λογισμόν· ψ και την προς το εσεργετειν και την προς το άρχειν ομοιότητα προσηκόντων ο Κύριος ενσφραγίζεται· ου γάρ αι ήγεμονιαι σωμάτων ποιότησιν, αλλά διανοιας χρισει καταρθουνται· βουλαίς γάρ άνδρων οσίωσιν ευ μεν οικουνται πόλεις, ευ ο οικος.

Η γε μην καρτερία και αυτη εις την θεϊαν εξομοιωσιν βιάζεται, δι' υπομονης άπάθειαν (53) καρπούμενη, ει τω έναυλα τα επί των Άνανιαν (54) ιστορούμενα· ών εις και Δανιήλ ο προφήτης ήν, θεϊας πίστεως πεπληρωμένος. Βαβυλώνα ήκει Δανιήλ, καθάπερ ο μεν άωτ τα Σόδομα, την Χαλδαίων δε γην ο Άβραάμ, ο μεν' ολίγον φίλος του θεου. Κατήγαγεν ουν εις δρυγμα θηρίων εμπλεων τον Δανιήλ ο Βαβυλωνίων βασιλευς· άνήγαγε δε αυτόν άβλαβη ο άπάντων βασιλευς, ο πιστός Κύριος. Ταύτην κησεται την υπομονην ο γνωστικός, η γνωστικός· ευλογησει πειραζόμενος, ως ο γενναίος Ίωδ, ως Ίωνας ευξεται καταπινοόμενος υπό κήτους, και η πίστις αυτον άποκαταστήσει· Νινευιταις προφητεύοντα καν μετά λεόντων καθειρχθη, ήμερώσει τα θηρία· καν εις πυρ έμβληθη, δροσισθήσεται, άλλ' ουκ εκπωρωθήσεται· μαρτυρήσει νύκτωρ, μαρτυρήσει μεθ' ήμεραν· εν λόγω, εν βίω, εν τρόπω μαρτυρήσει·

εχθρα. Quod cum interpreti, tum etiam Sylburgio placuit.

(52) Τδ γάρ κατ' εικόνα. Conf. p. 133, 266, 418, 645, ed. Paris.

(53) Άπάθειαν. Stoicorum more loquitur, qui sapientem esse άπαθη dicebant. Conf. quæ superius dicta sunt ad pag. 80 edit. Paris.

(54) Άνανιαν. Similia superius dixit Strom. i, p 329 edit. Paris.

σύνοικος ἐν τῷ Κυρίῳ (55) ἄριστῆς τε καὶ συνέστιος κατὰ τὸ πνεῦμα διαμένει· καθαρὸς μὲν τὴν σάρκα, καθαρὸς δὲ τὴν καρδίαν· ἡγιασμένος τὸν λόγον. Ὁ κόσμος τούτῳ, φησὶν, ἐσταύρωται, καὶ αὐτὸς τῷ κόσμῳ. Οὗτος, τὸν σταυρὸν τοῦ Σωτῆρος περιφέρων, ἔπεται Κυρίῳ μετ' ἰχνίον, ὥστε Θεὸς (56), ἅγιος ἁγίων γινόμενος. Πάσης τοίνυν ἀρετῆς μεμνημένος ὁ θεῖος νόμος, ἀλείφει μάλιστα τὸν ἄνθρωπον ἐπὶ τὴν ἐγκράτειαν, θεμέλιον ἀρετῶν κατατιθέμενος ταύτην· καὶ δὴ προπαιδεύει ἡμᾶς εἰς τὴν περιποίησιν τῆς ἐγκρατείας, ἀπὸ τῆς τῶν ζώων χρήσεως ἀπαγορεύων μεταλαμβάνειν τῶν ὅσα φύσει πίονα, καθάπερ τὸ τῶν σωῶν γένος, εὐσαρκότατον τυγχάνον· τρυφητῶσι γὰρ ἡ τοιαύτη χρῆσις χορηγεῖται. Λέγεται γοῦν, τινὰ τῶν φιλοσοφούντων (57) ἐτυμολογοῦντα τὴν ὕν, θῦν εἶναι φάναι, ὡς εἰς θύσιν καὶ σφαγὴν μόνον (58) ἐπι- τῆδειον· δεδῶσθαι γὰρ τῷδε τῷ ζῳῷ ψυχὴν πρὸς οὐδὲν ἕτερον ἢ ἔνεκα τοῦ τὰς σάρκας σφριγᾶν. Τῶν τε ἰχθύων ὁμοίως ἀπηγόρευσε μεταλαμβάνειν, στέλλων ἡμῶν τὰς ἐπιθυμίας, ἐκείνων οἷς μῆτε πτερύγια μῆτε λεπίδες εἰσὶν· εὐσαρκίᾳ γὰρ καὶ πίότητι τῶν ἄλλων ἰχθύων οὗτοι διαφέρουσιν. Ἐντεῦθεν οἶμαι καὶ τὰς τελετὰς οὐ μόνων τινῶν ζώων ἀπαγορεύειν ἄπτεσθαι, ἀλλ' ἔστιν ἃ καὶ τῶν καταθροισμένων ὑπεξ- ειλετο τῆς χρήσεως μέρη (59), δι' αἰτίας ἃς ἴσασιν οἱ μύσται. Εἰ δὲ γαστρός καὶ τῶν ὑπὸ γαστέρα κρα- τητέον, δῆλον ὡς ἄνωθεν παρελήφραμεν παρὰ τοῦ Κυρίου διὰ τοῦ νόμου τὴν ἐπιθυμίαν ἐκκόπτειν. Γέ- νοιτο δ' ἂν τελείως τοῦτο, εἰ τοῦ ὑπεκκαύματος τῆς ἐπιθυμίας, τῆς ἡδονῆς λέγω, ἀνυποκρίτως κατα- γνοίημεν. Φασι δὲ αὐτῆς εἶναι τὴν ἔνοιαν, εἰνήσιν λείαν (60) καὶ προσηγῆ μετά τινος αἰσθήσεως. Ταύτη θουλεύοντα τὴν Μενέλεων, μετὰ τῆς Ἰλίου ἁΐωσιν, φασι ὀρμήσαντα τὴν Ἑλένην ἀνελεῖν, ὡς κακῶν τοσοῦτων αἰτίαν γενομένην, ὅμως οὐ κατισχύσαι πρᾶ- ξαι, ἠττηθέντα τῷ κάλλει, δι' οὗ ἐπὶ τὴν ἀνάμνησιν τῆς ἡδονῆς ἀφίκετο. Ὅθεν ἐπισκώπτοντες οἱ τραγικοί, ὀνειδιστικῶς ἐπέβόησαν αὐτῷ·

Σὺ (61) δ', ὡς ἐσείδες μαστὸν, ἐκβαλὼν ἔλφος, Φίλημ' ἐδέξω, προδοῦναι ἀικάνλων κύρα.

✽ P. 485 ED. POTTER, 406 ED. PARIS. • Galat. vi, 14.

(55) Σύνοικος ἐν τῷ Κ. Hæc sic scribere et dis- tinguere malim: Σύνοικος ὢν τῷ Κυρίῳ, ἄριστῆς τε καὶ συνέστιος κατὰ τὸ πνεῦμα, διαμένει καθ. Cum Domini sit cohabitator, et confabulator, et convivor quoad spiritum, permanet mundus carne, etc. Illud ἄριστῆς, quod perperam ὁ ἄριστῆς est in Flor. edit., ex Homero sumptum est qui Minoem Cretensem vocavit Διὸς μεγάλου ἄριστῆν, Jovis magni confabulatorem. Συνέστιος κατὰ τὸ πνεῦμα contra- distinguitur ei, qui est συνέστιος κατὰ τὸ σῶμα. Vir enim bonus, licet corpore distans, quoad spiritum cum Christo conjunctus est.

(56) Ὅστε Θεός. Sic superius dixit θεοποιεῖσθαι τὸν ἄνθρωπον, hominem Deum fieri, Protrept. p. 71, ubi conf. adnotata.

(57) Τινὰ τῶν φιλοσοφ. Is Cleanthes est infra pag. 304. STLBURG.—Varro lib. II De rusticis, cap. 4: • Sus Græce dicitur ὕς, olim thusus ab illo verbo, quod dicitur θῦεν, quod est immolare. Ab snullo enim genere pecoris immolandi initium primum

A martyr. Cum Domino cohabitans, eoque familiari- ter utens, in spiritu permanet; mundus quidem carne, mundus autem corde, sanctificatus sermone. Mundus, inquit, ei crucifixus est, et ipse mundo •. Is crucem Servatoris circumferens, Domini sequitur vestigia, tanquam Deus, effectus sanctus sanctorum. Omnis ergo virtutis cum meminerit lex divina, hominem maxime exercet ad continentiam, eam statuens fundamentum virtutum: atque adeo nos præerudit ad continentiam acquirendam, ex usu animantium, iis vesci prohibens, quæ sunt natura pinguis, quemadmodum genus suum, quod carnis habet plurimum. Delicatis enim ac luxuriosis sup- peditatur talis usus. Dicitur itaque quidam philosophus suis afferens etymologiam, qui ὕς dicitur, ὕν, dixisse quasi θῦν, ut qui ad θύσιν, hoc est mactationem, aptus esset solummodo: datam enim esse huic ani- mali ad nihil aliud animam, quam ut carnes luxuriarent. Et similiter nostras cupiditates reprimens, prohibuit illis vesci piscibus, qui nec pinnas habent, nec squamas. 175 Carnium enim bonitate et pinguedine hi aliis piscibus antecellunt. Hinc existimo mysteria quoque non solum prohibere ✕ aliqua tangere animalia, sed etiam nonnullas eorum, quæ sacrificantur, eximere ab usu partes, propter eas, quas mystæ sciunt, causas. Si est itaque venter continendus, et ea, quæ sunt sub ven- tre, clarum est, quod jam olim a Domino accepimus, per legem excindere debere nos cupiditatem. Id autem perfecte fiet, si cupiditatis fomitem, vo- luptatem, inquam, non fecte damnaverimus. Di- cunt ejus hanc esse notionem, ut sit lenis et blan- dus motus cum aliquo sensu. Ei servientem Mene- laum post Trojam captam dicunt, cum impetu ferretur ad occidentam Helenam, quod tot et tantorum fuisset causa malorum, id tamen non potuisse efficere victum pulchritudine, per quam in men- tem venit recordatio pristinae voluptatis. Unde lu- dificantes tragici, cum probro ac dedecore in eum exclamant:

At tu papillam contuens gladium abjicis, Et proditrici figis osculum cani.

D sumptum videtur: cujus vestigia, quod initiis Cereris porci immolantur. • P. Victorinus in Varronem, hunc citat Clementis locum, et Jos. Scaliger legit θῦς ὕς, quod Latine Varro scripsit thusus. Vide libro VII Strom., p. 707, Cleanthis, Philemonis et Æsopi dicta in hanc sententiam. COLLECT.— Porro de præcepto quo Judæi suillæ carnis esu interdi- cebantur, conf. Lactantius lib. IV, cap. 17, p. 367 edit. Oxon.

(58) Μόρον. Μόρην mavult Rittershusius in No- tis ad Porphyrii librum De vita Pythagoræ, p. 8.

(59) Μέση. Scilicet adipem, et quasdam alias par- tes, quas comedere nefas habebatur.

(60) Κίνησιν ἑλαρ. Aristippus definiuit τὴν ἡδο- νὴν λείαν κίνησιν· τὸν πόνον τραχέαν κίνησιν. Vo- luptatem, lenem motum: dolorem, asperum motum. Cicero lib. De finib., c. 65: Omnes jucundum mo- tum, quo sensus hilarentur, Græce ἡδονήν, Latine vo- luptatem appellant.

(61) Σὺ. Euripides in Andromach., v. 627, Peleum

Θεός

Et rursus:

Hæscit ensis ergo pulchritudine?

Ego vero Antistheni assentior qui dicit: *Ego Venerem si acciperem, jaculis confoderem: quia hæc nobis honestas probasque mulieres multas corrumpit.* Cupidinem vero naturæ vitium appellabat, cui *succumbentes miseri, ægritudinem deum vocant.* Per hæc enim ostenditur vinci imperitiores, propter ignorantem voluptatis, quæ non est admittenda, etsi dea dicatur, hoc est, etsi divinitus data sit ad usum liberorum procreationis. Et Xenophon voluptatem aperte vitium dicens, inquit: « O misera, quid vero tu bonum nosti, aut quid honestum consideras? quæ ne eorum quidem, quæ sunt jucunda, appetitum exspectas, sed priusquam esurias quidem, comedis priusquam autem sitias, bibis: et ut jucunde vescaris, obsoniorum conditores exco-gitas: ut autem suaviter bibas, magno sumptu vina comparas, et per æstatem nivis quærendæ causa circumcuras: ut autem \times jucunde dormias, non solum molles lectos, sed etiam, quæ lectis supponantur, fulcra paras. » Unde, ut dicebat Aristo, ad totum tetrachordon, voluptatem, inquam, et dolorem, et metum, et cupiditatem, et multa exercitatione et pugna opus est.

Hi namque ad intima usque penetrant viscera, Fluctusque in animo concitant mortalium.

\times P. 486 ED. POTTER, 406-407 ED. PARIS.

introducitur his verbis Menelaum alloquentem:

*Ἐλῶν δὲ Τροίαν (εἶμι γὰρ κάρταυθά σοι),
Ὀὐκ ἔκτισες γυναῖκα χειρίαν λαβῶν.
Ἄλλ' ὡς ἐσείδες μαστῶν, ἐκβαλὼν ἔλφος,
φίλημι' ἐδέξω, προδότην αἰκάλλων κύνα,
Ἥσσων πεφρυκῶς Κύπριδος, ὧ κάκιστε σύ.*

*Capta autem Troja (nam et huc tua causa veniam)
Non interfecisti uxorem reductam in tuam pote-*

*[statem]:
Sed postquam vidisti ubera, abjecto gladio,
Osculum accepisti, adulans canem proditricem,
Factus inferior Venere, o ignavissime tu.*

(62) Ἄρ'. Non minus aptum ἄρ', igitur, inquit S, lburg. Sed ἄρ' interrogat. retinet Euripides *Orest.* v. 1287.

(63) Ἐκκεκώφηται. Alii scribunt ἐκκεκώφηται, ut etiam ἐκκεκώφωνται et ἐκκεκώφωται.

(64) Ἀντισθένη. Theodoretus *De curat. aff. Græc.*, lib. III: Antisthenes quidem, Socratis familiaris Diogenis præceptor, qui temperantiam dicitur fecisse quam maximi, hæc de Venere olim dixit: *Ego, si Venerem capere mihi liceat, jaculis, nihil moratus, transfigam; quando hæc nobis honestas probasque mulieres una corrumpit. Idem Antisthenes Cupidinem naturæ vitium appellabat, cui vitio miseri homines succumbentes, pessimam ægritudinem deum vocant.* Stobæus, tit. 29, ait, cum dixisse, voluptates esse venandas, quæ labores sequuntur, non quæ præcedunt. COLLECT.

(65) Τὴν Ἀφροδίτην. Ἐγὼ δὲ τὴν Ἀφροδίτην κατα- τοῦ. Theodoret., qui hæc, pro more suo, e Clemente nostro sumpsit, *Θεραπευτ.* γ', p. 519.

(66) Ὡ τλήμη. Verba sunt hæc Virtutis ad Vitium apud Xenophontem lib. II *Memorabil.*, pag. 759 edit. Francofurt.

(67) Τί δὲ σὺ ἄρ'. Xenophon plenius: Τί δὲ σὺ ἀγαθὸν ἔχεις, ἢ τί τὸ ὄσθα, μὴδὲν τούτων ἐνεκα πράττειν ἐθέλωσα; *Quid boni habes, aut quam dele-*

A Καὶ πάλιν·

Ἄρ' (62) εἰς τὸ κάλλος ἐκκεκώφηται (63) ἔλφη;

Ἐγὼ δὲ ἀποδέχομαι τὸν Ἀντισθένη (64), τὴν Ἀφρο- δίτην (65), λέγοντα, κἂν κατατοξεύσαιμι, εἰ λά- βοιμι· ὅτι πολλὰς ἡμῶν κυλάς καὶ ἀγαθὰς γυναῖ- κας διέφθειρεν. Τὸν τε ἔρωτα κακίαν φησὶ φύσει, ἥς ἤτερος ὄντες οἱ κακοδαίμονες, θεὸν τὴν νόσον καλοῦσιν· δείκνυται γὰρ διὰ τούτων ἠτῆσθαι τοῖς ἀμαθετέροις δι' ἀγνοίαν ἡδονῆς, ἣν οὐ χρὴ προστε- σθαι, κἂν θεὸς λέγηται, τούτέστι κἂν θεὸς ἐπὶ τὴν τῆς παιδοποιίας χρεῖαν δεδομένην τυγχάνη. Καὶ ὁ Ξε- νοφῶν ἄντικρυς κακίαν λέγων τὴν ἡδονὴν, φησὶν· « Ὡ τλήμον (66), τί δὲ σὺ ἀγαθὸν (67) οἶσθα, ἢ τί καλὸν σκοπεῖς; ἥτις οὐδὲ τὴν τῶν ἡδέων ἐπιθυμίαν ἀναμένεις (68), πρὶν μὲν πεινήν ἐσθίουσα, πρὶν δὲ διψῆν πίνουσα· καὶ ἵνα μὲν ἡδέως φάγης, ὕλοποιος μηχανομένη, ἵνα δὲ ἡδέως πίνης, οἶνους (69) πολυτε- λεις παρασκευάζῃ· καὶ τοῦ θέρους χιόνα περιθέουσα ζητεῖς· ἵνα δὲ κατακοιμηθῆς (70) ἡδέως, οὐ μόνον τὰς κλίνας (71) μαλακάς, ἀλλὰ καὶ τὰ ὑπόδαθρα τοῖς κλίμαις παρασκευάζῃ. » Ὅθεν, ὡς ἔλεγεν Ἀρίστων, πρὸς ὄλον (72) τὸ τετράχορδον, ἡδονὴν, λύπην, φόβον, ἐπιθυμίαν, πολλῆς δεῖ τῆς ἀσκήσεως καὶ μάχης.

*Οὔτοι γὰρ, οὔτοι, καὶ διὰ σπλάγγων ἔσω
Χωροῦσι, καὶ κυκῶσιν ἀνθρώπων κέαρ.*

C ctationem nosti, cum nihil horum causa facere velis?

(68) Ἀναμένεις. Post hoc verbum addit Xenophon: « Ἄλλὰ πρὶν ἐπιθυμῆσαι, πάντων ἐμπίπασαι. Sed prius, quam appetas, omnibus repletis.

(69) Οἶνους. Melius Xenoph., οἶνους τε.

(70) Κατακοιμηθῆς. Καθυπνώσης, Xenoph.

(71) Οὐ μόνον τὰς κλίνας μαλακάς, ἀλλὰ καὶ τὰς κλίνας, καὶ τὰ ὑπόδαθρα ταῖς κλίμαις παρασκευά- ζεις. Non tantum stragula mollia, sed etiam lectulos, lectulorumque fulcra paras.

(72) Πρὸς ὄλον. II. Grotius in *Excerptis e trag.* p. 457, hæc ad metri leges redacta Agathonis tribuit:

... Πρὸς τὸ τετράχορδον δ' ὄλον,
τὴν ἡδονὴν, ἐπιθυμίαν, λύπην, φόβον,
Ἄσκήσεώς γε καὶ μάχης πολλῆς δεῖσι·
Οὔτοι γὰρ, οὔτοι καὶ διὰ σπλάγγων ἔσω
Χωροῦσι, καὶ κυκῶσιν ἀνθρώπων κέαρ.

... Hos in quadrijuges,
Metum, dolorem, cupiditatem, gaudia,
Meditatione maxima et pugna est opus:
Hi namque sunt, hi, nostra qui sub viscera
Intrant, et imo corde qui fluctus cient.

Dein hæc adnotat: « Ascribitur hæc sententia in Clemente Aristoni. Ego Agathonis ex conjectura ascripsi, quod Aristonem inter tragicos non invenirem. Priores duo versus confusi ibidem exstant. » Sed Gatakerus *Advers.* c. 9, postquam integrum Clementis locum attulisset, hæc dicit: Hæc omnia Agathonis in *Excerptis* ascribit vir clarissimus Hugo Grotius, quod Aristonem inter tragicos nullum inveniret. Itaque ad metri leges reducere conatur. Haud est difficile multa sermone soluto scripta ad iambi etiam puri leges traducere: quod et alibi virum clarissimum fecisse deprehendimus. Cæterum mihi priora illa Aristonis philosophi omnino videntur; novissima tantum disticho comprehensa esse poetæ, et tragici forsitan, sed incerti.

Καὶ γὰρ (73) τῶν σεμνῶν ολομένων εἶναι τοὺς θυ-
 μούς ἢ ἡδονὴ κηλίρους ποιεῖ, κατὰ Πλάτωνα· ὅτι
 ἐκάστη ἡδονὴ (74) τε καὶ λύπη προσπασσαλοῖ τῷ
 σώματι ψυχὴν τοῦ γε μὴ ἀφορίζοντος καὶ ἀποσταυ-
 ροῦντος ἑαυτὸν τῶν παθῶν (75). Ὁ ἀπολέσας τὴν
 ψυχὴν τὴν ἑαυτοῦ, φησὶν ὁ Κύριος, σώσει αὐτὴν·
 ἦτοι βίψοκινδύνως ὑπὲρ τοῦ Σωτῆρος αὐτὴν ἐπιδι-
 δοῦς, ὡς αὐτὸς ὑπὲρ ἡμῶν πεποίηκεν, ἢ ἀπολέσας
 αὐτὴν ἐκ τῆς πρὸς τὸν συνήθη βίον κοινωνίας. Ἐάν
 γὰρ ἀπολύσαι, καὶ ἀποστήσαι, καὶ ἀφορίσαι (τοῦτο
 γὰρ ὁ σταυρὸς σημαίνει) τὴν ψυχὴν ἐθέλησης τῆς
 ἐν τούτῳ τῷ ζῆν τέφρῶς τε καὶ ἡδονῆς, ἔξεις αὐ-
 τὴν ἐν τῇ ἐλπίδι τῇ προσδοκωμένῃ, εὐρημένῃ καὶ
 ἀναπεπαισμένην. Εἴη (76) δ' ἂν τοῦτο μελέτη θανάτου,
 εἰ μόναις ταῖς κατὰ φύσιν μεμετρημέναις ὀρέξεσι,
 μηδὲν ὑπερροζιζούσαις τῶν κατὰ φύσιν, ἐπὶ τὸ μᾶλλον
 ἢ περὶ φύσιν, ἔθθα τὸ ἀμαρτητικὸν φύσαι, ἀρκεί-
 σθαι βουλομένης. Ἐνδύσασθαι οὖν δεῖ τὴν παρο-
 πλιαν τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸ δύνασθαι ἡμᾶς στήναι
 πρὸς τὰς μεθοδεῖας τοῦ διαβόλου· ἐπεὶ τὰ ὅπλα
 τῆς στρατείας ἡμῶν οὐ σαρκικά, ἀλλὰ δυνατὰ
 τῷ Θεῷ πρὸς καθαρεῖν δυνάμει, λογισμοῦς
 κηθαιρῶντες, καὶ πᾶν δῆλωμα ἐπαίρομενον κατὰ
 τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀγχαλωτίζοντες πᾶν
 νόημα εἰς ὑπακοὴν τοῦ Χριστοῦ, ὁ θεὸς φησὶν
 Ἄποστολος. Ἄνδρες δὴ χρεῖα, ὅστις θαυμαστῶς καὶ
 ἀσυγχύτως τοῖς πράγμασι χρῆσεται, ἀφ' ὧν τὰ πάθη
 ἔρμᾶται· οἷον πλοῦτω καὶ πένει, καὶ δόξῃ καὶ ἀδοξίᾳ,
 ὑγείᾳ καὶ νόσῳ, ζωῇ καὶ θανάτῳ, πόνῳ καὶ ἡδονῇ.
 Ἴνα γὰρ ἀδιαφόρως τοῖς διαφόροις χρῆσῶμαι, πολλῶν
 ζῆμιν δεῖ διαφοράς, ἅτε προκεκακωμένοις ἀσθενεῖα
 πολλῇ, καὶ προδιαστροφῇ κακῆς ἀγωγῆς τε καὶ τρω-
 φῆς, μετὰ ἀμαθίας προαπολελευκόσιν. Ὁ μὲν οὖν
 ἀπλοῦς λόγος τῆς καθ' ἡμᾶς φιλοσοφίας τὰ πάθη
 πάντα ἐναπερείσματα τῆς ψυχῆς φησὶν εἶναι, τῆς
 μαλακῆς καὶ εἰκούσης, καὶ οἷον ἐναποσφραγίσματα
 τῶν πνευματικῶν δυνάμεων, πρὸς ἃς ἡ πᾶλη ἡμῖν.
 Ἔργον γὰρ, οἶμαι, ταῖς κακούργοις δυνάμεσιν ἐνεργ-
 γεῖν τι τῆς ἰδίας ἐξέως παρ' ἕκαστα πειρᾶσθαι, εἰς
 τὸ καταγωνίσασθαι καὶ ἐξειδιοποιήσασθαι τοὺς ἀπει-
 παμένους (77) αὐτάς. Ἐπειτα δ' εἰκότως τοὺς μὲν
 καταπαλαίεσθαι, ὅσοι δὲ ἀθλητικώτερον τὸν ἀγῶνα
 μεταχειρίζονται, πάμπαχον ἀγωνισάμεναι, καὶ μέχρι
 τοῦ στεφάνου χωρήσασθαι (78) αἰ προειρημέναι δυνά-

*Forum enim, qui graves existimantur, animos volu-
 ptas facit cereos, ex sententia Platonis: quoniam
 unaquæque voluptas, et unusquisque dolor corpori
 affigit animam ejus, qui non se separat ab affecti-
 bus, eosque cruci affigit. Qui perdidit animam
 suam, inquit Dominus, servabit ipsam: scilicet
 aut eam lubenter pro Domino periculis exponens,
 sicut ille se nostri gratia exposuit: aut eam per-
 dens ex ea, quæ est ei cum hac vita, consuetudine.
 Si enim solvere, abducere, et segregare (id enim
 crux significat) animam volueris ab ea, quæ est in
 hac vita, voluptate et delectatione, habebis eam, in
 ea, quæ exspectatur, spe inventam et conquiescen-
 tem. Hoc enim fuerit meditatio mortis, si solis iis,
 quæ sunt secundum naturam dimensæ, appetiti-
 nibus, et quæ ea quæ sunt secundum naturam, non
 excedunt, declinando ad id, quod exsuperat, vel
 quod est præter naturam, in quo peccandi enasci-
 tur occasio, contenti esse velimus. Oportet ergo nos
 Dei induere armaturam, ad hoc ut possimus resistere
 insidiis diaboli: quoniam arma militiæ nostræ non
 sunt carnalia, sed Deo potentia, ad destructionem
 munitionum, cogitationes destruentes, et omnem alti-
 tudinem se extolentem adversus Dei cognitionem, et
 captivantes omnem intellectum ad obediendum fidei,*
*ait divinus Apostolus. Viro utique opus est, qui ad-
 mirabiliter et inconfuse iis rebus sit usus, a qui-
 bus oriuntur affectus: quemadmodum & divitiis et
 paupertate, gloria et ignominia, sanitate et morbo,
 vita et morte, labore et voluptate. Ut enim indiffe-
 renter utamur differentibus, magna nobis opus est
 differentia, ut qui multa imbecillitate prius male
 affecti simus, et in mala educatione et institutione
 prius versati cum ignoratione. Simplex ergo ratio
 nostræ philosophiæ, dicit omnes affectus esse im-
 pressionem mollis et cedentis animæ, et veluti obsi-
 gnationes potestatum spiritualium, adversus quas
 nobis est colluctatio. Maleficarum enim, ut puto,
 potestatum est opus, proprii habitus aliquid conari
 singulis rebus imprimere, ut nos, qui iis abrenun-
 tiavimus, in certamine superent, et suos efficiant.
 Est ergo jure consequens, ut aliqui quidem in lucta
 prosternantur. Quicunque autem certamen magis
 athletice aggrediuntur, omni contentione decertan-*

✠ P. 487 ED. POTTER, 407-408 ED. PARIS. •
 Cor. i, 4, 5.

Matth. x, 39; Marc. viii, 35. ^b Ephes. vi, 11. ^c II

Qualia multa laudat Clemens, tacito etiam aucto-
 ris nomine. Et Agathonis quidem tragici nomine
 citat Jo. Pricæus noster *Adnotat. ad Jac.* cap. iv,
 v. 1. Quanquam et Aristonis nomine quedam ad-
 ducit iambica Theophilus ad *Autolyc.* lib. iii, sed
 quæ Aristophanis comici suspicetur esse Grotius.
 Verum istud inter conjectanea locum habet.

(73) Καὶ γὰρ. Platonis locus est in *Phædone*, Bas-
 sil. edit. p. 35. SYLBERG.

(74) Ἐκάστη ἡδονὴ. Plato in *Phædone*, p. 65
 edit. Francofurt. qua in hoc opere semper usi su-
 mus, ait: Ἡ τοῦ ὡς ἀληθῶς φιλοσόφου ψυχῆ οὕτως
 ἀπέχεται τῶν ἡδονῶν, καὶ ἐπιθυμιῶν, καὶ λυπῶν,
 καὶ ζῆλων, καθ' ὅσον δύναται. *Veri philosophi animus
 a voluptatibus, cupiditatibus, doloribus, et timoribus,
 pro viribus abstinet.* Dein paulo post hæc addit:
 Ἐκάστη ἡδονὴ καὶ λύπη, ὡσπερ ἦλον ἔχουσα, προσ-

ῆλοι αὐτὴν (ψυχὴν) πρὸς σῶμα, καὶ προσπερὸν·
*Omnis voluptas atque dolor, quasi clavum tenens,
 animam corpori affigit atque connectit.*

(75) Ἀποσταυρῶντος ἑαυτὸν τῶν παθῶν. Le-
 gendum videtur ἀποσταυρῶντος ἑαυτοῦ τὰ πάθη,
 Vid. p. 405. LOWTH. — Sed nil inuito.

(76) Εἴη. Plato in *Phædone*, p. 6, cum dixisset
 animam a corporis communionem ac voluptatibus
 quam maxime abstrahendam esse, hæc adjicit:
 Τοῦτο δὲ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶ ἢ ὀρθῶς φιλοσοφεῖν, καὶ
 τῷ ὄντι τεθνάναι μελετῶσα ραδίως· ἢ οὐ τοῦτ' ἀνεῖη
 μελέτη θανάτου; *Quod quidem nihil aliud est, quam
 recte philosophari, mortem revera facile meditari.
 Annon hoc est meditatio mortis?*

(77) Ἀπειπαμένους. Nempse in voto baptismali.

(78) Ἀγωνισάμεναι . . . χωρήσασθαι. Lege ἀγω-
 νισάμενοι . . . χωρήσαντες. LOWTH. — Sed, retenta

tes, ad coronam usque perveniunt; predictæ autem potestates in multo sudore et cruore tunc deficient, victores admirantes. Eorum enim, quæ moventur, alia quidem ex appetitione moventur et imaginatione, sicut animalia; alia autem per translationem, sicut inanimata; ex inanimis autem plantas quodque quidam dicunt moveri transeundo ad augmentum, si quis eis esse plantas inanimas concesserit. Et habitum quidem lapides; naturam plantæ; appetitionem vero et imaginationem, et ea præterea duo, quæ prius dicta sunt, bruta quoque participant. Rationandi autem potestas, quæ est propria humanæ animæ, non debet similiter impelli atque animantia ratione carentia, sed imaginatione percepta discernere, et non ab eis abduci. Hæ ergo, **176** de quibus diximus, potestates, pulchritudines et glorias, et adulteria et voluptates, et tales ejusmodi inescantes imagines, iis, quæ facile seduci possunt, animabus protendant, quemadmodum qui pecora abigunt, eis frondes porrigunt. Deinde cum eos astu circumvenerint, qui non possunt veram voluptatem a falsa discernere, fluxamque ac caducam injuriæque obnoxiam a sancta pulchritudine, ducunt in servitatem. Unaqueque autem deceptio assidue premens animam, in ea imprimit imaginem: et imprudens insciensque anima affectus circumfert imaginem, quæ ex inescatione et nostra assensione oritur. Basilidis ✕ autem sectatores affectus consueverunt vocare *προσαρτήματα*, id est, appendices: et eas esse quoad essentiam spiritus appensos animæ ratione præditæ, per quamdam conturbationem et confusionem primigeniam: et alias rursus spirituum adulternas et diversi generis naturas iis adnasci, utpote lupi, simiæ, leonis, ursi, quorum proprietates animæ subinde occurrentes, ejus cupiditates animantibus dicunt assimilare. Quarum enim serunt proprietates, earum opera factaque imitantur. Et non solum cum rationis expertium animantium appetitionibus et imaginibus accommodantur, sed etiam plantarum æmulantur motus et pulchritudines, propterea quod plantarum quoque adjunctas habeant

✕ P. 488 ED. POTTER, 408-409 ED. PARIS.

veteri lectione, hoc modo poterint hæc explicari: *Quicumque vero athletice ac fortiter certamen ineunt, hos predicti spiritus omni genere pugnae adorti, et ad ipsam usque coronam, non sine multo sudore ac cruore, persequentes, tandem deficient, et victores admirantur.*

(79) Ἐξέως. Philo Legis allegoriarum lib. III, p. 1091: Ἡ μὲν ἕξις κοινή καὶ τῶν ἀψύχων ἐστὶ λίθων καὶ ξύλων, ἧς μετέχει καὶ τὰ ἐν ἡμῖν εἰκοτά λίθοις ὁστέα· ἡ δὲ φύσις διατείνει καὶ ἐπὶ τὰ φυτὰ· καὶ ἐν ἡμῖν δὲ ἐστὶν εἰκοτά φυτοῖς, δρυχῆς τε καὶ τρίχες. Ἔστι δὲ ἡ φύσις ἕξις ἡδὴ κινουμένη. Ψυχὴ δὲ ἐστὶ φύσις προσεληφύτα φαντασίαν καὶ ὄρμη· αὕτη κοινή καὶ τῶν ἀλόγων ἐστίν. Ἐχει δὲ καὶ ἡμέτερος νοῦς ἀναλογουῦν τι ἀλόγῳ ψυχῇ. Ἡδὲ ἢ διανοητικὴ δύναμις ἰδίᾳ τοῦ νοῦ ἐστὶ, καὶ ἡ λογικὴ. *Habitum quidem communis est et inanimatis, lapidibus et lignis, cujus participant, quæ in nobis similia sunt lapidibus, ossa: natura autem extendit sese ad plantas; et in nobis similia sunt plantis, ungues et capilli. Est vero natura, habitus jam motus. Anima autem est natura,*

αὐτὴ ἐν πολλῷ τῷ λύθῳ, τότε δὲ ἀπαυδῶσαι, θαυμάζουσαι τοὺς νικηφόρους. Τῶν γὰρ κινουμένων ἃ μὲν καθ' ὄρμη καὶ φαντασίαν κινεῖται, ὡς τὰ ζῶα· τὰ δὲ κατὰ μετάθεσιν, ὡς τὰ ἄψυχα. Κινεῖσθαι δὲ καὶ τῶν ἀψύχων τὰ φυτὰ μεταδατικῶς φασὶν εἰς ἀβύρην, εἰ τις αὐτοῖς ἄψυχα εἶναι συγχωρήσει τὰ φυτὰ. Ἐξέως (79) μὲν οὖν οἱ λίθοι, φύσις δὲ τὰ φυτὰ, ὄρμη δὲ καὶ φαντασίας, τῶν τε αὐτῶν δυεῖν τῶν προειρημένων (80), καὶ τὰ ἀλογα μετέχει ζῶα. Ἡ λογικὴ δὲ δύναμις, ἰδίᾳ οὕσα τῆς ἀνθρωπείας ψυχῆς, οὐκ ὡσαύτως τοῖς ἀλόγοις ζῴοις ὄρμη ὀφείλει, ἀλλὰ καὶ διακρίνει τὰς φαντασίας, καὶ μὴ συναποφέρεσθαι αὐταῖς. Αἱ τοίνυν δυνάμεις, περὶ ὧν εἰρήκαμεν, κάλλη, καὶ δόξας, καὶ μοιχείας, καὶ ἡδονάς, καὶ τοιαύτας τινὰς φαντασίας δελεαστικὰς περιτείνουσι ταῖς εὐεπιφόροις ψυχαῖς, καθάπερ οἱ ἀπελαύνοντες τὰ θρέμματα, θαλλοὺς προσιέντες· εἶτα κατασφισσόμενοι τοὺς μὴ διακρίνειν δυνηθέντας τὴν ἀληθὴ ἀπὸ ψεύδους (81) ἡδονὴν, καὶ τὸ ἐπικηρόν τε καὶ ἐφύδριστον ἀπὸ τοῦ ἀγίου κάλλους, ἀγούσιν δουλωσάμενοι. Ἐκάστη δὲ ἀπάτη συνεχῶς ἐναπεριεδομένη τῇ ψυχῇ, τὴν φαντασίαν ἐν αὐτῇ τυποῦται· καὶ δὴ τὴν εἰκόνα ἔλαθεν περιφέρουσα τοῦ πάθους ἢ ψυχῆ τῆς αἰτίας, ἀπὸ τε τοῦ δελεάτος, καὶ τῆς ἡμῶν συγκαταθέσεως γινομένης. Οἱ δ' ἀμφὶ τὸν Βασιλεῖδην προσαρτήματα τὰ πάθη καλεῖν εἰκόθασιν· πνεύματά τινα ταῦτα κατ' οὐσίαν ὑπάρχειν προσηρημένα τῇ λογικῇ ψυχῇ, κατὰ τινα τάραχον καὶ σύγχυτον ἀρχικτῆν· ἄλλως τε αὐ πνευματῶν νόθους καὶ ἔτρογονεῖς φύσεις προσπιφύεσθαι ταῦταις, οἷον λύκου, πιθήκου, λέοντος, τράγου· ὧν τὰ ἰδιώματα περὶ τὴν ψυχὴν φανταζόμενα, τὰς ἐπιθυμίας τῆς ψυχῆς τοῖς ζῴοις ἐμπερῶς ἐφομοιοῦν λέγουσιν. Ὅν γὰρ ἰδιώματα φέρουσι, τούτων τὰ ἔργα μιμοῦνται· καὶ οὐ μόνον ταῖς ὁρμαῖς καὶ φαντασίαις τῶν ἀλόγων ζῴων προσοικιοῦνται, ἀλλὰ καὶ φυτῶν κινήματα καὶ κάλλη ζηλοῦσι, διὰ τὸ καὶ φυτῶν ἰδιώματα προσηρημένα φέρειν. Ἐχει δὲ καὶ ἕξως ἰδιώματα, οἷον ἀδάμαντος σκληρίαν. Ἀλλὰ μὲν πρὸς τὸ δόγμα τοῦτο διαλεξόμεθα ὑστερον, ὅπνῃκα περὶ ψυχῆς διαλαμβάνομεν· νῦν δὲ τοῦτο μόνον παρασημειώτεον, ὡς Δουρελοῦ τινὸς ἵππου (82), κατὰ

quæ assumit imaginationem et impetum; ipsa communis et irrationalium est. Habet autem et mens nostra analogum quid irrationali animæ. Idem latius persequitur lib. Quod Deus sit immut., pag. 299. Conf. etiam ejusdem lib. Quod mundus sit incorruptibilis.

(80) Δυεῖν τῶν πρ. Nempæ ἕξως ἐτὶ φύσις. (81) Τὴν ἀληθὴ ἀπὸ ψεύδους. Concinnius, τὴν ἀληθὴ ἀπὸ τῆς ψεύδους· ut mox, τὸ ἐφύδριστον ἀπὸ τοῦ ἀγίου. STILBURG.

(82) Δουρελοῦ τινὸς ἵππου. *Durei cujusdam equi speciem præfert. Dicit potest de homine multifariis et diversis inter se vitiis obnoxio. Dureo equo ligneo ab Epeo fabricato multos Græcorum proceres fuisse inclusos, notum est. Hen. Junius cent. 3, proverb. 77. Hominem ergo quemvis intelligit qualem describebat Basilides, ὃ κατὰ Βασιλεῖδην ἀνθρώπος: Snidas, Δουρεῖος ὃ ἐξυλινός. Ἴππος τῶν Ἑλλήνων θεῖται, ἐτὶ δουράτεος, ἐτὶ δουρίος. Eriphanus hæresi 21, Simonianorum: Δὴ καὶ τὸν παρ' Ὀμήρῳ Δούριον ἵππον μεμνηχνημένον, ὃν νο-*

τὸν ποιητικὸν μῦθον, εἰκόνα σώζει ὁ κατὰ Βασιλεῖδην ἄνθρωπος, ἐν ἐνὶ σώματι τασούτων πνευμάτων διαφόρων στρατὸν ἐγκεκολλημένον. Αὐτὸς γοῦν ὁ τοῦ Βασιλείδου υἱὸς Ἰσιδώρος (83) ἐν τῷ *Περὶ προσφυσῶν ὑψυχῆς*, συναισθόμενος τοῦ δόγματος, ὅλον ἑαυτοῦ κατηγορῶν, γράφει κατὰ λέξιν· « Ἐάν γάρ τινα πείσμα δῶς, ὅτι μὴ ἔστιν ἡ ψυχὴ μονομερῆς, τῇ δὲ τῶν προσαρτημάτων βία τὰ τῶν χειρῶν γίνεται πάθη, πρόφρασι οὐ τὴν τυχοῦσαν ἐξουσιᾶν οἱ μοχθηροὶ τῶν ἀνθρώπων λέγειν· Ἐδίασθην, ἀπνέχθη, ἄκων ἔδρασα, μὴ βουλόμενος ἐνήργησα· τῆς τῶν κακῶν ἐπιθυμίας αὐτὸς ἠγγράμμενος, καὶ οὐ μαχεσάμενος ταῖς τῶν προσαρτημάτων βίαις. Δεῖ δὲ, τῷ λογιστικῷ κρείττονα γενομένου, τῆς ἐλάττονος ἐν ἡμῖν κτίσεως φανῆναι κρατούντας. » Δύο γὰρ δὴ ψυχὰς ὑποτίθεται καὶ αὐτὸς ἐν ἡμῖν, καθάπερ οἱ Πυθαγόρειοι, περὶ ὧν ὕστερον ἐπισκεψόμεθα. Ἄλλὰ καὶ Οὐαλεντίνος, πρὸς τινὰς ἐπιστέλλων, αὐταῖς λέξεσι γράφει περὶ τῶν προσαρτημάτων· « Ἐἰς δὲ ἔστιν ἀγαθὸς, οὐ παρρησία (84) ἢ διὰ τοῦ Ἰσοῦ φανέρωσις, καὶ δι' αὐτοῦ μόνου δύναται ἂν ἡ καρδία καθαρὰ γενέσθαι, παντὸς πονηροῦ πνεύματος ἐξωθουμένου τῆς καρδίας· πολλὰ γὰρ ἐνοικούντα αὐτῇ πνεύματα οὐκ ἐξ καθαρεύειν· ἕκαστον δὲ αὐτῶν, τὰ ἴδια ἐκτελεῖ ἔργα, πολλαχῶς ἐνυβρίζοντων ἐπιθυμίας οὐ προσηκούσαις. Καὶ μοι δοκεῖ ὁμοίον τι πάσχειν τῷ πανδοχείῳ ἡ καρδία· καὶ γὰρ ἐκεῖνο κατατιτράχαι τε καὶ ὀρύττεται, καὶ πολ- λάκις κόπρου πέμπεται, ἀνθρώπων ἀσελγῶς ἐμμενόντων, καὶ μηδεμίαν πρόνοιαν ποιουμένων τοῦ χωρίου, καθάπερ ἄλλοτρίου καθεστῶτος. Τὸν τρόπον τοῦτον καὶ ἡ καρδία μέχρι μὴ προνοίας τυγχάνει, ἀκάθαρτος οὖσα, πολλῶν οὖσα δαιμόνων οικητήριον (85)· ἐπειδὴν δὲ ἐπισκέψεται αὐτὴν ὁ μόνος ἀγαθὸς Πατήρ, ἡγιασται καὶ φωτὶ διαλάμψει· καὶ οὕτω μακαρίζεται (86) ὁ ἔχων τὴν τοιαύτην καρδίαν, ὅτι

✠ P. 489 ED. POTTER, 409-410 ED. PARIS.

μύζουσιν Ἑλληνας ἐπίτηδες γεγενῆσθαι, ἔλεγε πάλιν ὁ γόης, ὅτι ἀγνοία ἐστὶ τῶν ἔθνων. Cæterum eadem ratione Athenæus lib. ix ex Diphilo dixit: Δούρειον ἐπάγω χῆνα τῷ φουρήματι. *Durum anserem adduco magna inflatum mole; aut: Vobis fero anserem in more Durium; quod scilicet farcimine distentus esset.* Macrobius lib. iii *Saturnal.*, cap. 13, refert Cincium in oratione, qua suavit legem Fanniam de moderandis sumptibus, objecisse suo sæculo, quod porcum Trojanum mensis inferrent, hoc est differum variis animantium generibus. Vide *Proverbia Chl.* iv, cent. 10, 70. COLLECT.

(83) Ἰσιδώρος. Theodoretus *Hæretic. fabul.* lib. i, cap. 4: Ἰσιδώρος, ὁ τοῦ Βασιλείδου υἱὸς, μετὰ τινος ἐπιθήκης τὴν τοῦ πατρὸς μυθολογίαν ἐκράτυνε. *Isidorus, Basilidæ filius, fabulosa patris dicta cum aliquo etiam additamento confirmavit.*

(84) Ἐἰς δὲ ἔστιν ἀγαθὸς· οὐ παρρησία. Clarissimus Grabius in *Spicilegio sæc.* ii in Valentini verba, hæc adnotavit: « Hæc iterum emendatione aliqua egent, et pro illis, οὐ παρρησία ἢ διὰ τοῦ Ἰσοῦ φανέρωσις (ut in omnibus editionibus legitur) ponenda, οὐ παρουσία, etc., cuius præsentiam nobis exhibuit ea, quæ per Filium facta est, manifestatio. Patet ex sequentibus: Ἐπειδὴν δὲ ἐπισκέψεται αὐτὴν ὁ μόνος ἀγαθὸς Πατήρ, etc. Quod autem προσαρτήματα attinet, de quibus Valentinus hæc scripsisse dicitur, ea declaranda sunt ex præcedentibus pag. 498 edit. Paris., Clementis verbis: Οἱ

proprietates: habent autem etiam habitus proprietates, utpote duritiam adamantis. Sed adversus hoc dogma quidem postea disseremus, quando de anima tractabimus. nunc autem hoc solum adnotandum est, quod Durii equi, ut est in poetis fabulis, imaginem servat homo ex sententia Basilidis, ut qui in uno corpore tot diversorum spirituum exercitum habeat inclusum. Ipse itaque filius Basilidis Isidorus, in lib. *De adnata anima*, ejusdem dogmatis particeps, scribit his verbis, veluti seipsum accusans: « Si enim alicui persuaseris non esse animam unius partis, vi autem appendicum fieri deteriorum affectus, non levem prætextum habebunt homines scelerati, dicendi: Coactus sum, abductus sum, coactus feci, non volens operatus sum: cum ipse dux fuerit malorum cupiditatis, et cum appendicum violentia non depugnari. Oportet autem, ope partis rationalis factos superiores, minorem, quæ est in nobis creaturam, superasse apparere. » Is enim duas quoque in nobis ponit animas, sicut Pythagorei, quas postea considerabimus. Quin etiam Valentinus scribens ad aliquos, his verbis utitur de appendicibus: « Est ✠ autem unus bonus, cujus fiducia est ea, quæ fit per Filium manifestatio, et per eum solum potest cor fieri mundum, ejecto ex corde omni maligno spiritu. Multi enim in eo habitantes spiritus, id mundum esse non sinunt. Unusquisque autem eorum propria efficit opera, sæpe non convenientibus insultans cupiditatibus. Ac mihi quidem videtur cor non esse absimile diversorio: illud enim perforatur et effoditur, et stercore sæpe repletur, cum homines se petulanter gerant, et locum nihil omnino curent, ut qui sit alienus. Eodem modo cor quoque: cum, quandiu nulla ejus providentia geritur, sit immundum et multorum dæmonum habita-

ἀμφὶ τὸν Βασιλεῖδην προσαρτήματα τὰ πάθη καλεῖν εἰώθασιν· πνεύματά τινα ταῦτα κατ' οὐσίαν ὑπάρχειν προσαρτημένα τῇ λογικῇ ψυχῇ κατὰ τινὰ τάραχον καὶ σύγχυσιν ἀρχικὴν. Ἄλλας τε αὖ πνευμάτων νόθους καὶ ἐτερογενεῖς φύσεις προσεπιφύεσθαι ταῦταις, ὅλον λύκου, πίθηκου, λέοντος, τράγου· ὧν τὰ ἰδιώματα περὶ τὴν ψυχὴν φανταζόμενα, ἐπιθυμίας τῆς ψυχῆς τοῖς ζώοις ἐμπερῶς ἐξομοιοῦν λέγουσι. *Basilidis autem sectatores perturbationes animæ vocare solent προσαρτήματα* (id est, appendices), *eaque esse quosdam spiritus, secundum essentiam adherentes animæ rationali per quamdam conturbationem et confusionem in principio factam. Et alias rursus adulterinas ac diversi generis spirituum naturas iis adnasci, utpote lupi, simiæ, leonis, ursi: quarum proprietatibus animæ per phantasiam obversantibus, cupiditates animæ animalium plane similes reddunt dicunt.* Ridiculum hanc opinionem brevit in sequentibus perstringit Clemens, et ubi Isidori atque Valentini verba adduxit, orthodoxam sententiam ex Barnabæ epistola declarat, ubi etiam cor infidelium οἷκος δαιμόνων dicitur quidem, sed de vi atque operationibus, non natura vel substantiis dæmonum intelligitur. »

(85) *Δαιμόνων οικητήριον.* Conf. *Recognitiones S. Clementis* sub finem lib. ii, et lib. iv, cap. 15 et seq.

(86) *Μακαρίζεται.* Respicit Matth. v, 8. Μακάριοι οἱ καθαροὶ τῇ καρδίᾳ, ὅτι· αὐτοὶ τὸν Θεὸν ὄψονται.

culum: postquam autem id invisit, qui solus est bonus Pater, sanctificatum est, et luce resplendet: et sic qui tali corde est præditus, beatus, quoniam Deum videbit. » Quænam est ergo causa, quod non ab initio talis animæ cura ac providentia geratur, dicant nobis. Aut enim non est digna, et quodammodo sicut ex pœnitentia accedit ad eam providentia, vel natura, ut ipse vult, servatur? et necesse est eam, cum ab initio ejus cura geratur propter cognationem, immundis spiritibus nullum dare aditum, nisi ei vis afferatur, et imbecilla probetur. Si enim dederit, eam pœnitentia ductam, eligere quæ sunt meliora, invitus dicet id, quod decernit, quæ est apud nos, veritas: nempe ex obediente mutatione, non autem ex natura, esse salutem. Quemadmodum enim exhalationes, cum e terra, tum e paludibus ortæ, in caliginem et nimbos conglobantur: ita etiam carnalium cupiditatum vapores malam animæ inurunt habitudinem, voluptatis species ante animam undique spargentes. Intelligentiæ itaque luci tenebras offundunt, attrahente anima vapores concupiscentiæ, et condensante affectuum globos, ex perpetuo voluptatum usu. Gleba e terra sublata non est aurum, sed coquitur et percolatur, deinde pura evadens, aurum vocatur, quod est terra purificata. *Petite enim, et dabitur vobis*, iis, qui ex seipsis possunt ea, quæ sunt optima, eligere, dicitur. Quomodo autem nos diaboli operationes, et spiritus immundos in peccatoris animam seminare dicamus, non mihi pluribus verbis opus est, si adduxero testem Barnabam apostolicum (erat autem is ex septuaginta, et Pauli adjutor) ✕ his verbis sic dicentem: « Antequam nos Deo crederemus, erat nostrum cordis habitaculum interitui obnoxium et imbecillum, vere templum manu ædificatum: quia erat quidem plenum cultu idolorum **177**, et erat domus dæmonum, quod faceret quæcumque Deo sunt contraria. » Operationes ergo dæmonibus convenientes dicit peccatores efficere: non autem ait ipsos spiritus habitare in anima infidelis. Et ideo subjungit: « Attendite ut templum Domini gloriose ædificetur. Discite vos accepisse remissionem pec-

• Matth. vii, 7. ✕ P. 490 ED. POTTER, 410-411 ED. PARIS.

(87) *Ἦτοι*. Hæc sententia sic scribenda et explicanda videtur: Ἦτοι γὰρ οὐκ ἔστιν ἀξία, καὶ πῶς ὡσπερ ἐκ μετανοίας ἢ πρόνοια πρόσσειν αὐτῇ· ἢ φύσει σωζομένη, ὡς αὐτὸς βούλεται, τυγχάνει: *Aut enim talis anima non est digna, et quodammodo acta veluti pœnitentia accedit ad eam providentia: aut natura, ut ille vult, servatur*. Putavit enim hæreticus ille, sui suorumque animas natura esse ad salutem comparatas. Quod cum superius, tum etiam paulo infra latius explicatum est.

(88) *Χρυσὸς δὲ... βῶλος*. Non inconvenienter legeris: Χρυσὸς δὲ ἀπὸ γῆς οὐκ αἰρεται βῶλος, *auri gleba*. SYLBURG.

(89) *Αἰτίσθε*. Sic *Strom.* 1, p. 346 edit. Paris.

(90) *Τῶν ἐβδομήκοντα*. Conf. quæ adnotavit Cotelierus ad *Recognitionum* S. Clementis lib. 1, cap. 7.

(91) *Ὡδὲ πῶς λέγοντα*. Quæ sequuntur, occurrunt in *Epist.* S. Barnabæ cap. 16.

(92) *Οἰκητήριον*. Κατοικητήριον, Barnab.

ἔφεται τὸν Θεόν. » Τίς οὖν ἡ αἰτία τοῦ μὴ προκει-
σθαι ἐξ ἀρχῆς τὴν τοιαύτην ψυχὴν, εἰπάτωσαν ἡμῖν.
Ἦτοι (87) γὰρ οὐκ ἔστιν ἀξία (καὶ πῶς ὡσπερ ἐκ
μετανοίας ἢ πρόνοια πρόσσειν αὐτῇ;) ἢ φύσει σω-
ζομένη, ὡς αὐτὸς βούλεται, τυγχάνει· καὶ ἀνάγκη
ταύτην, ἐξ ἀρχῆς διὰ συγγένειαν προνοουμένην, μη-
δεμίαν παρεῖδουσιν τοῖς ἀκαθάρτοις παρέχειν πνεύ-
μασιν, ἐκτὸς εἰ μὴ βιασθεῖν, καὶ ἀσθενῆς ἐλεγθεῖν.
Ἐὰν γὰρ δὴ μετανοήσασα αὐτὴν ἐλέσθαι τὰ κρείττω,
τοῦτ' ἐκεῖνος ἄκων ἐρεῖ, ὅπερ ἡ παρ' ἡμῖν ἀλήθεια
δογματίζει, ἐκ μεταβολῆς πειθηνοῦ, ἀλλ' οὐκ ἐκ φύ-
σεως, τὴν σωτηρίαν. Ὡσπερ γὰρ αἱ ἀναθυμιάσεις,
αἷ τε γῆθεν αἷ τε ἀπὸ τελμάτων, εἰς ὁμίχλας συνί-
στανται καὶ νεφελώδεις συστροφάς· οὕτως αἱ τῶν
σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν ἀναδόσεις καχεξίαν προστρίβου-
νται ψυχῇ, κατασκαδανύουσαι τὰ εἰδωλα τῆς ἡθῆς·
ἐπίπροσθεν τῆς ψυχῆς. Ἐπισκοποῦσι γοῦν τῷ φωτὶ
τῷ νοερῷ, ἐπισπωμένης τῆς ψυχῆς τὰς ἐκ τῆς ἐπι-
θυμίας ἀναδόσεις, καὶ καχυνοῦσης τὰς συστροφάς τῶν
παθῶν, ἐνδεδελεχία ἡδονῶν. Χρυσὸς δὲ ἀπὸ γῆς οὐκ
αἰρεται βῶλος (88), ἀλλ' ἀφεψόμενος διυλίζεται·
ἔπειτα καθαρὸς γενόμενος, χρυσὸς ἀκούει, γῆ κεκα-
θαρμένη. *Αἰτίσθε* (89) γὰρ, καὶ δοθήσεται ὑμῖν,
τοῖς ἐξ ἑαυτῶν ἐλέσθαι τὰ κάλλιστα δυναμένοις λέγε-
ται. Ὅπως δ' ἡμεῖς τοῦ διαβόλου τὰς ἐνεργείας καὶ
τὰ πνεύματα τὰ ἀκάθαρτα εἰς τὴν τοῦ ἀμαρτωλοῦ
ψυχὴν ἐπισπεῖρειν φαμέν, οὐ μοι δεῖ πλείονων λόγων,
παρὰ θεμῶν μάρτυν τὸν ἀποστολικὸν Βαρνάβαν (ὃ
δὲ, τῶν ἐβδομήκοντα (90) ἦν, καὶ συνεργὸς τοῦ Παύ-
λου), κατὰ λέξιν ὠδὲ πῶς λέγοντα (91)· « Πρὸ τοῦ
ἡμᾶς πιστεῦσαι τῷ Θεῷ, ἦν ἡμῶν τὸ οἰκητήριον (92)
τῆς καρδίας καὶ ἀσθενῆς, ἀληθῶς (93) οἰκοδομητὸς
ναὸς διὰ χειρὸς· ὅτι ἦν πλήρης μὲν εἰδωλολατρίας,
καὶ ἦν οἶκος δαιμόνων (94), διὰ τὸ ποιεῖν ὅσα ἦν ἐναν-
τία τῷ Θεῷ. » Τὰς ἐνεργείας οὖν τὰς τοῖς δαιμονίοις
καταλλήλους ἐπιτελεῖν φησὶ τοὺς ἀμαρτωλοὺς· οὐχ
δὲ αὐτὰ τὰ πνεύματα ἐν τῇ τοῦ ἀπίστου κατοικεῖν
ψυχῇ λέγει. Διὰ τοῦτο καὶ ἐπιφέρει (95), « Προσέχετε
ἵνα ὁ ναὸς τοῦ Κυρίου ἐνδόξως (96) οἰκοδομηθῇ πᾶς·
μάθετε λαθόντες τὴν ἀφῆσιν τῶν ἀμαρτιῶν· καὶ ἐπι-
πίσαντες ἐπὶ τὸ ὄνομα, γενόμεθα καινοὶ, πάλιν ἐξ
ἀρχῆς κτιζόμενοι. Οὐ γὰρ οἱ δαιμόνες (97) ἡμῶν ἀπε-

D (93) Ἀληθῶς. Barnabas, melius ὡς ἀληθῶς.

(94) Ὅτι ἦν πλ... δαιμόνων. Ex hoc loco corrigenda sunt illa Barnabæ: Ὅτι ἦν πλήρης μὲν εἰδωλολατρίας οἶκος, εἰδωλολατρεῖα ἦν οἶκος δαιμόνων.

(95) Ἐπιφέρει. Nempe, hac sententia interjacente: Οἰκοδομηθήσεται δὲ ἐπὶ τῷ ὀνόματι Κυρίου· ἀδificabitur autem in nomine Domini.

(96) Ἐνδόξως. Ἐνδοξός, Barnab. Porro hæc sententia S. Barnabæ auctoritate hoc modo scribenda et explicanda est: Προσέχετε, ἵνα ὁ ναὸς τοῦ Κυρίου ἐνδόξως (vel ἐνδοξός) οἰκοδομηθῇ. Πῶς; Μάθετε· λαθόντες τὴν ἀφῆσιν τῶν ἀμαρτιῶν, καὶ ἐπίσαντες ἐπὶ τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου, ἐγενόμεθα καινοὶ, πάλιν ἐξ ἀρχῆς κτιζόμενοι. Attendite, ut templum Domini magnifice ædificetur. Quomodo? Discite: Accepta remissione peccatorum. et spe habita in nomen Domini, facti sumus novi, iterum ab integro creati.

(97) Οὐ γὰρ οἱ δ... πρὶν ἢ πιστεῦσαι. Perperam Menardus, in suis ad S. Barnabam notis,

λαύνονται, ἀλλ' αἱ ἀμαρτίαι, φησὶν (98), ἀφίστανται, ὡς ὁμοίως ἐκείνοις ἐπιτελοῦμεν πρὶν ἢ πιστεῦσαι. Εἰκότως οὖν ἀνέθηκε τὰ ἐπιπερόμενα· « Δὶδ ἐν τῷ κατοικητηρίῳ (99) ἡμῶν ἀληθῶς ὁ Θεός· κατοικεῖ ἐν ἡμῖν πως ὁ Λόγος αὐτοῦ τῆς πίστεως, ἡ κλήσις αὐτοῦ τῆς ἐπαγγελίας, ἡ σοφία τῶν δικαιοματίων, αἱ ἐντολαὶ τῆς διδαχῆς. » Οὕδα ἐγὼ αἰρέσει τινὶ ἐντυχῶν· καὶ ὁ ταύτης προῖστάμενος διὰ τῆς χρήσεως ἔφασκε τῆς ἡδονῆς ἡδονὴ μάχεσθαι, αὐτομολῶν πρὸς ἡδονὴν διὰ προσποιητοῦ μάχης ὁ γενναῖος οὗτος γνωστικός· ἔφασκε γὰρ δὴ αὐτὸν καὶ γνωστικὸν εἶναι· ἐπεὶ οὐδὲν μέγα ἔλεγεν τὸ ἀπέχεσθαι ἡδονῆς μὴ πεπειραμένον, ἐν αὐτῇ δὲ γενόμενον, μὴ κρατεῖσθαι· ὅθεν γυμνάζεσθαι δι' αὐτῆς ἐν αὐτῇ. Ἐλάνθανε δὲ ἐκ αὐτῶν κατασοφίζόμενος ὁ ἄθλιος τῇ φιληδονίᾳ τέχνη. Ταύτη δὴλον οὖν τῇ δόξῃ καὶ Ἀριστιππος ὁ Κυρηναῖος προσέβαλε, τοῦ τὴν ἀλήθειαν αὐχρύντος σοφιστοῦ· ὄνειδιζόμενος οὖν ἐπὶ τῷ συνεχῶς ὀμιλεῖν τῇ ἐταίρᾳ τῇ Κορινθίᾳ (1), Ἔχω γάρ, ἔλεγεν, Λαίδα, καὶ οὐκ ἔχομαι ὑπ' αὐτῆς. Τοιοῦτοι δὲ καὶ οἱ φάσκοντες ἑαυτοὺς Νικολάω (2) ἔπεσθαι, ἀπομηνημένωμά τι τάνδρως φέροντες ἐκ παρατροπῆς (3), τὸ δεῖν παραχρῆσθαι τῇ σαρκί (4). Ἄλλ' ὁ μὲν γενναῖος κολούειν δεῖν ἐδήλου τὰς τε ἡδονὰς τὰς τε ἐπιθυμίας, καὶ τῇ ἀσκήσει ταύτῃ καταμαραίνειν τὰς τῆς σαρκὸς ὀρμάς τε καὶ ἐπιθέσεις. Οἱ δὲ, εἰς ἡδονὴν τράγων δίκην ἐκχυθέντες, οἷον ἐφουδρίζοντες τῷ σώματι, καθήδουπθοῦσιν· οὐκ εἰδότες, ὅτι τὸ μὲν βακοῦται, φύσει βευστὸν ὄν, ἡ ψυχὴ δὲ αὐτῶν ἐν βορδῶρῳ κακίας κατορώρυσται, δόγμα ἡδονῆς αὐτῆς, οὐχὶ δὲ ἀνδρὸς ἀποστολικοῦ, μεταδιωκόντων. Τίτι γὰρ οὗτοι Σαρδαναπάλου διαφέρουσιν; οὐ τὸν βίον δηλοῖ τὸ ἐπιγραμμα· ἀγνῶν; nescientes quod illi quidem, cum sit natura fluxum, deteritur; ipsorum autem infossa est anima in caeno vitii, ut qui decretum ipsius voluptatis, non autem viri apostolici, sequantur. Quid hi enim differunt a Sardanapalo? cujus vitam significat epigramma:

Ταῦτ' ἔχω (5) ὄσσ' ἔφαγον, καὶ ἐφουδρίσα, καὶ
 Τέρπην ἔπαθον· τὰ δὲ πολλὰ καὶ δλίγα κείρα,
 [μετ' ἔρωτος
] λέλειπται.

✕ P. 491 ED. POTTER, 411-412 ED. PARIS.

haec ipsius Barnabæ verba esse asseruit, quæ nec in Græco ejus textu, nec in veteri Latina versione exstant; et præterea hæreticos respiciunt, qui post Barnabæ tempora exortæ sunt.

(98) *Φησὶν*. Scilicet in iis, quæ modo citata sunt, ubi nos λαβεῖν ἄφεσιν τῶν ἀμαρτιῶν, peccatorum remissionem accipere, dixit.

(99) *Διδὲ ἐν τῷ κ.* Hæc ipsius Barnabæ auctoritate sic distinguenda et explicanda sunt: Διδὲ ἐν τῷ κατοικητηρίῳ ἡμῶν ἀληθῶς ὁ Θεός· κατοικεῖ ἐν ἡμῖν. Πῶς; Ὁ λόγος αὐτοῦ. Quare in domicilio nostro vere Deus exiit: habitat in nobis. Quomodo? Verbum ejus fidei, voc. Idem Lowthio visum est.

(1) *Τῇ Κορινθίᾳ*. Nempe Laide. Diogenes Laertius in *Aristippo*, lib. II, segm. 75: Ἐχρήτο καὶ Λαίδι τῇ ἐταίρᾳ, καθὰ φησὶ καὶ Σωτῖων ἐν δευτέρᾳ τῶν Διαδοχῶν. Πρὸς οὖν τοῦς μεμφομένους ἔφη· Ἔχω Λαίδα, ἀλλ' οὐκ ἔχομαι. Ἐπεὶ καὶ τὸ κρατεῖν, καὶ μὴ ἰταῖσθαι ἡδονῶν ἀριστον, οὐ τὸ μὴ χρῆσθαι. *Utebatur et Laide meretrice, ut refert Sotion in secundo Successionum libro. Qua ex re cum sugillaretur a plurimis, habere se Laidem respondit, non haberi a Laide. Nam vincere, nec cedere voluptatibus præclarum esse, non earum usum sibi interdicare.* Conf. Lactantius lib. III, c. 15. Theodoretus serm. *De cu-*

atorum, et postquam speravimus in illud nomen, efficiamur novi, creati rursus ab initio. » Non enim dæmones a nobis expelluntur, sed peccata, inquit, remittuntur, quæ similiter atque illi faciebamus, priusquam crederemus. Merito ergo contra opposuit ea, quæ subjunguntur: « Quare in nostro habitaculo vere Deus inhabitat: in nobis est quodammodo Verbum ejus fidei, vocatio ejus promissionis, sapientia justificationum, mandata doctrinæ. » Scio me in quamdam incidisse hæresim: cujus princeps dicebat se per usum voluptatis pugnare cum voluptate, adeoque per simulatam pugnam ad voluptatem transfugit præclarus hic gnosticus. Se enim dicebat esse gnosticum: dicebat enim, nil magnum facere, si quis abstineret a voluptate, qui eam non esset expertus; sed eum, qui in ea versatus, non vinceretur: ideoque per eam dicebat se in ea exerceri. Se ipsum autem miser imprudens decipiebat arte voluptaria. In eadem ergo, ut patet, venit sententiam Aristippus quoque Cyrenæus cum sophista, qui se jactat tenere veritatem. Cui cum probro daretur, quod cum meretrice Corinthia assidue versaretur: *Habeo*, inquebat, *Laidem, sed ab ipsa non habeor*. Tales autem sunt etiam, qui dicunt se sequi Nicolaum, adducentes quoddam ejus viri adagium, sed ✕ ab eis detortum, nempe oportere carne abuti. Sed ille quidem vir præclarus significabat oportere voluptates arcere et cupiditate, et hac exercitatione marcidas flaccidasque reddere carnis appetitiones et insultus. Hi autem instar hircorum effusi in voluptatem, quodammodo corpus contumelia afficientes, in luxu et deliciis vitam fluxum, deteritur; ipsorum autem infossa est anima

Hæc habeo quæ edi, quæque exsaturata libido

Hausit, at illa jacent multa et præclara re-
 [dicta,

rimd. Græc. affect., pag. 671. Cicero epist. ad Pætum, Athenæus lib. XII, Plutarchus in *Erotico*, Hesychius Milesius, etc.

(2) *Νικολάω*. Nicolai et Nicolaitarum historiam uberius pertractat auctor, *Strom.* III, p. 436.

(3) *Ἐκ παρατροπῆς*. Hinc intelligi poterit, cur ψευδωνύμους Νικολαῖτας dixerint auctor *Constitutionum apost.* lib. VI, c. 8, et Ignatius interpolatæ *Epistolæ ad Trallianos* cap. 11, scilicet quia hi hæretici falso se Nicolai discipulos esse jactabant, φάσκοντες ἑαυτοὺς Νικολάω ἔπεσθαι, cum tamen ille sobrie admodum piqueque vixerit. Porro quos defensores, quos etiam accusatores habuit Nicolaus, accurate exposuit Cl. Cotelerius in suis ad *Constit. apost.* locum jam dictum notis.

(4) *Παραχρῆσθαι τῇ σαρκί*. Pejore sensu hanc phrasin adhibet auctor *Constitutionum apost.*, lib. VI, cap. 10: Ἄλλοι δὲ ἀναίδην ἐκπορνεύειν, καὶ παραχρῆσθαι τῇ σαρκί ἐδίδασκον, καὶ διὰ πάσης ἀνοσιουργίας ἰέναι. *Alii sine verecundia scortari, et carne abuti docebant, et per omne nequiter factum voluntari.* Suidas: *Παραχρῆται*, πολὺ, σφοδρῶς συνουσιάζει, ἀκολάστως μίγνυται. Ἐφρηται δὲ καὶ περὶ ἐκάστου

(5) *Ταῦτ' ἔχω*. Sardanapali epitaphium et latius,

Namque et ego cinis ecce, Nini rex maximus A *Και γὰρ ἐγὼ σποδός εἰμι, Νίνου μεγάλης βασι-*
[olim. *λεύσας.*

Non est enim omnino necessaria fruitio voluptatis, sed accessio et consequentia quaedam naturalium necessitatum, famis, sitis, frigoris, matrimonii. Si itaque fieri posset, ut absque ea vel biberetur, vel alimentum susciperetur, vel liberi procrearentur, non posset ostendi alius ejus usus. Neque enim operatio, neque affectio, sed neque aliqua pars nostri est voluptas; sed vicarii ministerii gratia in vitam accessit, quemadmodum dicunt accessisse sales nutrimenti concoquendi causa. Ea autem effrenata, et domus administrationem vi sibi usurpans, primam generat concupiscentiam, quæ est a ratione alienum desiderium, et appetitus ejus, quod ei gratificatur. Ea Epicuro persuasit, ut philosophi finem poneret voluptatem. ✕ Divinam itaque rem is esse statuit, firmum ac stabilem carnis habitum, et certam de bona ejus valetudine spem. Quid enim est aliud luxus, quam intemperata liguritia, et opipara redundantia eorum, qui deliciis ac voluptatibus dediti sunt? Significanter scribit Diogenes in quadam tragedia:

*Effeminatis queis mere ac fetentibus
Cor alligatum est usque et usque luxibus,
Qui nec laboris diligunt tantillum:*

✕ P. 492 ED. POTTER, 412 ED. PARIS.

ἐκάστου πράγματος ἐκ συνουσίας γενομένου. Περὶ Ὀριγένους· Σοὶ δὲ κακομηχανία εἰς αἰσχρότατον ἄνδρα ἐπένοσθη· Αἰθίοπα γὰρ αὐτῷ παρσιχεύσας εἰς παράχρησιν τοῦ σώματος,

et alio versuum ordine legitur apud Athenæum lib. C viii, 167, hoc modo:

*Εὐ εἰδώς ὅτι θρητὸς ἔφυς, τὸν θυμὸν ἄεξε,
Τερπόμενος θαλλῆσι· θανόντι σοι οὐ τις
[θρησις.
Καὶ γὰρ ἐγὼ σποδός εἰμι, Νίνου μεγάλης
[Βασιλεύσας,
Ταῦτ' ἔγω ὄσοσ' ἔφαγον, καὶ ἐφύθρισα, καὶ
[μετ' ἔρωτος
Τέρπην' ἔπαθον· τὰ δὲ πολλὰ καὶ ἄλβια κείνα
[λέλειπται.*

Cujus postremum distichum Crates in saniolem sententiam sic transformavit, apud Plutarch. 298:

*Ταῦτ' ἔχω ὄσοσ' ἔμαθον καὶ ἐφρόντισα καὶ
[μετὰ Μουσῶν
Σέμν' ἐδάην· τὰ δὲ λοιπὰ καὶ ἡδέα πάντα
[λέλειπται.*

Alii tamen non Crateti hoc distichon tribuunt, sed Chryssippo. Meminit ejusdem epitaphii idem Plutarchus 554; Diodorus Sic. 58, et Strabo 77. H. SYL- B BURG. — Hæc conversa sunt a Cicerone lib. v *Tusc. Quæst.* Græca ita legenda hic, ut apud Theodoretum lib. xii τῆς Θεραπευτικῆς, *De Curat. Græc. aff.*: Ἐκείνους δὲ θηριωδῶς βιοτεύοντας καὶ περιόντας θρηνησόμεν, καὶ ἀποθανοῦσιν τὸ Σαρδαναπάλου ἐπιγράμμα προσενέγκωμεν, τότε γὰρ ἐκείνου ἐπιγέγραπτο τάφῳ·

*Τόσοσ' ἔχω ὄσοσ' ἔφαγον, καὶ ἐφύθρισα, καὶ
[μετ' ἔρωτος
Τέρπην' ἔπαθον· τὰ δὲ πολλὰ καὶ ἄλβια πάντα
[λέλειπται·
Καὶ γὰρ ἐγὼ σποδός εἰμι, Νίνου μεγάλης
[Βασιλεύσας.*

Ἄλλὰ γὰρ καὶ τοῦτο ψεῦδος οἱ γεγραφοῦτες ἐπέγραψαν· οὐ γὰρ ἔχει ὁ τελευταῖος ἄπαρ ἔφαγε καὶ ἐπιεν, ἀλλ' εἰς τὴν δυσωδὴν φθορὰν ἐκείνα κενώρηκεν· ἔχει δὲ μόνον τοῦ παρανόμου βίου τὴν δυσωδίαν ἢ διηγεῖσθαι τὴν ψυχὴν ἀλγύνει καὶ ἀνὰ ξυμειδίαν αὐτῆ

Καθόλου γὰρ οὐκ ἀναγκαῖον τὸ τῆς ἡδονῆς πάθος, ἐπακολούθημα δὲ χρεῖαι τισὶ φυσικαῖς, πείνῃ, δίψῃ, βίγῃ, γάμῳ. Εἰ γοῦν ταύτης δίχα πιεῖν οἶόν τε ἦν, ἢ τροφῆς προσιεσθαι, ἢ παιδοποιεῖν, ἐδείχθη ἂν ὄνδεμία ἑτέρα χρεῖα ταύτης. Οὐτε γὰρ ἐνέργεια, οὐτε διάθεσις, οὐδὲ μὴν μέρος τι ἡμέτερον ἡδονῆς· ἀλλ' ὑπουργίας ἕνεκα παρήλθεν εἰς τὸν βίον, ὡσπερ τοὺς ἄλλας φασὶ, τῆς παραπέψεως τῆς τροφῆς χάριν. Ἡ ἔ, ἀφηνιάσασα καὶ τοῦ οἴκου κατακρατήσασα, πρώτῃ ἐπιθυμίαν γεννᾷ, ἔρῃσιν καὶ ὄρεξιν οὖσαν ἀλογοῦ τοῦ κεχαρισμένου αὐτῆ· καὶ τὸν Ἐπίκουρον τέλος εἶναι τοῦ φιλοσόφου ἀνεπίεσε θέσθαι τὴν ἡδονὴν. Θειάζει (6) γοῦν σαρκὸς εὐσταθὲς κατάστημα καὶ τὸ περὶ ταύτης πιστὸν ἔλπισμα (7). Τί γὰρ ἕτερον ἢ τρυφή ἢ φιλήδονος λιχνεία, καὶ πλεονασμὸς περιέργου, πρὸς ἡδονάθειαν ἀνειμῶνος; Ἐμφαντικῶς ὁ Διογένης ἐν τινι τραγῳδίᾳ γράφει·

*Οἱ τῆς ἀνάνδρου καὶ δισκατωμένης (8)
Τρυφῆς ὄψ' ἡδοναῖσιν ἀχθέντες κέαρ,
Πορσίρ ἐθέλοντες (9) οὐδὲ βαῖα . . .*

κάκιστα, καὶ μεμνημένην ὧν παρανόμως εἰργάσατο. *Illos brutorum animantium vitam degentes, vitios quidem luctu commiseremur, defunctorum vero sepulchris epigramma Sardanapali inscribamus. Ita enim illius tumulo inscriptum fuit:*

*Hæc habeo quæ edi, quæque exsaturata libido
Hausii, multa quidem et felicitia cuncta reliqui.
Nam cinis ecce ego sum, magna qui celsa le-
Regna Nini.....* [nebam

*Sed enim egregie mentiti sunt, qui sic inscripserunt; neque enim qui vita defunctus est, habet amplius, quæ comedit olim ac bibit, sed ea omnia in patrem corruptionem abierunt. Habet autem solum iniquitatis suæ fetorem, qui animam scelerum sibi consciam, eaque in memoriæ sinu perpétuo retinentem continuo dolore discruciat. Proferuntur et a Strabone lib. xiv, et ab Athenæo lib. viii *Deipnosoph.*, apud quos tertius versus alios duos præcedit. Ad verbum ita vertuntur: *Habeo quod comedi, quod proterve feci, quod in amoribus voluptatis percepit: multa vero felicitia exoleverunt*: legitur enim apud Athenæum, καὶ ἄλβια πάντα λέλονται· et apud Strabonem, καὶ ἄλβια κείνα λέλειπται, ut hic apud Clementem: in manuscripto libro *Quæstionum Anastasii*, unde Theodoretum locum exscripsimus, πάντα λέλειπται. Aliud elogium in Sardanapali tumulo exaratum invenies, lib. iii Athenæi a Chæriolo versum, apud interpretem Aristophanis *Avium* ex Apollodoro, et Suidam ex Callisthene: Ἔσθιτε καὶ πίνετε καὶ παῖζε, ὡς τὰ γε ἄλλα ἀνθρώπεια οὐκ ὄντα τούτου ἄξια. Sculpta in lapide fuit imago dextræ manus conjunctis digitis, velut ad sonum elidendum in eoque literis Assyriis hæc inscriptum: *Ede, bibe, et lude, reliqua humana nec digitorum crepitu digna sunt.* COLLECT.*

(6) Θειάζει. Clemens infra pag. 479 Metrodoro, Epicuri discipulo, hoc dictum tribuit, ubi conf. adnotata.

(7) Σαρκὸς . . . ἔλπισμα. Ex Cicerone ita veritas lib. ii *De fin.*: *Cum corpus bene constitutum sit, et sit exploratum ita futurum.*

(8) Οἱ τῆς ἀνάνδρου καὶ δισκατωμένης. Cynicum

(9) Πορσίρ ἐθέλοντες. Metro convenientiss, πωρσὴν θέλοντες. SYLB.

καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις, ὅσα αἰσχροῦς μὲν εἶρηται, ἐπα-
 ζίως δὲ τῶν φιληδόνων. Διὸ μοι δοκεῖ θεῖως ὁ νόμος
 ἀναγκαιῶς (10) τὸν φόβον ἐπαρτῶν, ἐν' εὐλαβεῖα καὶ
 προσοχῇ τὴν ἀμεριμνίαν ὀφίλοσφορος κτήσεται τε καὶ
 τρηθήσῃ, ἀδιάπτωτός τε καὶ ἀναμάρτητος ἐν πᾶσι
 διαμένων. Οὐ γὰρ ἄλλως εἰρήνη καὶ ἐλευθερία περι-
 γίγνεται ἢ διὰ τῆς ἀπαύτου καὶ ἀναπαυδῆτου πρὸς
 τὰς τῶν παθῶν ἡμῶν ἀντιμαχῆσεις (11). Οὗτοι γὰρ
 οἱ ἀνταγωνισταὶ παχεῖς καὶ Ὀλυμπικοὶ, σφηκῶν, ὡς
 εἶπεῖν, εἰσὶ δριμύτεροι (12), καὶ μάλιστα ἡ ἔδονή,
 οὐ μόνον μεθ' ἡμέραν, ἀλλὰ καὶ νύκτωρ ἐν αὐτοῖς
 τοῖς ἐνυπνίοις μετὰ γοητείας δελεαστικῶς ἐπιβου-
 λεύουσα καὶ δάκνουσα. Πῶς οὖν ἐτι δίκαιοι κατατρέ-
 χειν τοῦ Νόμου Ἕλληνας, φόβῳ καὶ αὐτοὶ τὴν ἔδον-
 ῆν δουλοῦσθαι διδάσκοντες; Ὁ γοῦν Σωκράτης (13)
 φυλάσσεσθαι κελεύει τὰ ἀναπειθόντα μὴ πεινῶν-
 τας ἐσθλεῖν, καὶ μὴ διψῶντας πίνειν, καὶ τὰ
 βλέμματι καὶ τὰ φιλήματα τῶν καλῶν, ὡς χαλε-
 πώτερον σκυρπῶν καὶ φυλάγγων (14) ἰδὲν ἐπιέναι
 περυσκότα. Καὶ Ἀντισθένης (15) δὲ μαρῆναι μύλ-
 λον ἢ ἡσθηναίαι αἰρεῖται. Ὁ τε Θεόδοτος Κράτης·

Τῶν (16) δὲ, φησι, κράτει, ψυχῆς ἡθεὶ ἀγαλλο-

οῦθ' ὑπὸ χρυσιῶν δουλουμένη οὔθ' ὑπ' ἐρώτων

Τηξιπόθων· οὔθ' ἐτι συνέμποροί εἰσι φιλόδοξοι.

Καὶ τὸ ὅλον ἐπιλέγει·

Ἡδονῇ (17) ἀνδρικοδόδοι ἀδούλωτοι καὶ ἀνα-
 πτωτοὶ (18),
 Ἀθάνατος βουσιλείαν ἐλευθερίαν τ' ἀγαπῶσιν.

Οὗτος ἐν ἄλλοις εὐθυρήρμωνως γράφει· Τῆς εἰς τὰ
 Ἀστροδίσια ἀκατασχέτου ὀρμῆς κατάπλασμα (19)

✱ P. 495 ED. POTTER, 413 ED. PARIS.

cum tragœdias scripsisse, notant veteres. Et quidem
 septem enumerant. In istis autem ipsa spurcitas et
 σαπρωλογία auctorem καὶ τὸ ἀναίδες τοῦ κυνισμοῦ
 ἐννικί. Voluptatem, quam alius contentus fuisse
 κατὰπτωτον dixisse, ipse διεσκατωμένην vocat, ab
 excrementis, sive reliquiis humanis. HEINSIUS.

(10) Θεῖως ὁ νόμος ἀναγκ. Rectius forte ὁ θεῖος
 νόμος ἀναγκ. SYLBURG.

(11) Ἀντιμαχῆσεις. Structuræ lex postulat ἀντι-
 μαχῆσεως, genit. casu. SYLBURG.

(12) Δριμύτεροι. Acriores. Isti enim obesi adver-
 sarii et Olympici vespis, ut ita dicam, acerbiores
 sunt, ac præcipue voluptas. *Vespa acerbior*, prover-
 bium de præferoce et crudeli dicitur: vespæ nam-
 que, insecti exigui, ictus acerbis sunt, et haud temere
 sine febris sunt, testante Plinio; quippe cujus ter
 novenis punctis interire hominem prodidere non-
 nulli. H. Junius cent. 6, proverb. 64; Plin. lib. II,
 cap. 22. Præcipue gustata serpente infestior est
 morsus vesparum, Ælianus, lib. xv, c. 9 *De anima-
 libus*, aut cum in cadavere viperæ aculeum imbue-
 iunt, lib. v, c. 16. COLLECT.

(13) Σωκράτης. Socratis præceptum hoc adnota-
 tur etiam a Plutarcho pag. 76 et 310. H. SYLBURG.
 Item a Theodoro τοῦ Θεραπειῶ. c. 6, pag. 672. Unam
 ejus partem superius retulit Clemens, *Pædag.* lib. I,
 cap. 1, alteram vero, *Pædag.* lib. III, cap. 11.

(14) Φαλάγγων. Pro φαλαγγίων ut etiam Theod.
 SYLBURG. in *Indice Græco*.—Φαλάγγια superius dixit
 Clemens *Pædag.* lib. III, cap. 11, quem locum conf.

(15) Ἀντισθένης. Theodorotus Θεραπειῶ. c. 6. p.

PATROL. GR. VIII.

A et quæ deinceps sequuntur: quæ turpiter quidem
 dicta sunt, sed pro meritis eorum qui sunt dediti
 voluptati. Divinitus itaque mihi videtur lex vo-
 luisse, ut metus impenderet necessario, ut sollici-
 tudinis vacuitate per cautionem et attentionem com-
 parata et conservata, philosophus, a lapsu alienus,
 et peccato non affinis, in omnibus permaneret. Pax
 enim et libertas non aliter accedit, quam per per-
 petuam et indefatigabilem adversus animi nostri
 motus repugnantiam. Sunt enim hi adversarii
 crassi et Olympici, et vespis, ut ita dicam, acri-
 ores: et maxime voluptas, quæ non solum interdium,
 sed etiam noctu in ipsis insomniis, nos cum præ-
 stigiis inescando, insidiatur et mordet. Quomodo
 ergo possunt adhuc Græci jure legem insectari,
 cum ipsi quoque voluptatem doceant servire me-
 tui? Socrates itaque jubet cavere ab illecebribus, quæ
 suadent ut non esurientes comedamus, et bibamus
 non sitientes; et pulchrorum obtutibus et osculis, ut
 quæ soleant scorpiis et araneis gravius venenum im-
 mittere. Antisthenes autem vult potius insanire,
 quam voluptate affici. Et Crates Thebanus ait:

Hæc vincas, rectis exsultans moribus, atque

Te auro haud addicens, cupidis nec amoribus

Servam: nec serratores sunt amplius ulli.

Et tandem infert:

✱ *Mancipat at quem non turps tangitque voluptas,*

C *Regnum immortale, et libertas huic quoque amatur.*

Hic autem alibi expresse scribit, *Rerum venerea-
 rum effrenati desiderii cataplasma esse sumem: sin*

670: Καὶ Ἀντισθένης ὁ Κυνικός, Σωκρατικός γε καὶ
 οὗτος, τοῦ ἡδεσθαι τὸ μαινεσθαι κρείττον εἶρηκεν
 εἶναι. Et Antisthenes Cynicus, qui Socratis quoque
 auditor fuit, potius esse insanire, quam delectari,
 dixit. Diogenes Laertius lib. VI, segm. 3: Ἐλεγέ τε
 συνεχές· Μανστὴν μᾶλλον ἢ ἡσθητὴν. Dicebat autē
 eundem: Insaniam potius quam delecter. Conf.
 Sextus Empiricus *adv. Mathematic.* lib. x.

(16) Τῶν. Primus versus, si pentameter est, re-
 cte habet. Sequenti, rectius χρυσιῶν, penultima
 diphthongo. Tertius, si hexameter est, ita interbo-
 lari potest, οὔθ' εἰ τι συνέμπορον ἐστι φιλόδοξοι. SYL-
 BURG.

(17) Ἡδονῇ. Hos etiam versus e Clemente trans-
 tulit Theodoretus in *Θεραπειῶ*. p. 671.

(18) Ἀναπτωτοί. C. inavult ἀχαμπτοί. SYLBURG.—
 Ἀχαμπτοί, Theodoret. Verumtamen ἀναπτωτοί tole-
 rari possit. Hesychius: Ἀναπτος, ἀκατάλαστος.

(19) Κατάπλασμα. Κατάπασμα, Theodoret., locu
 jam dicto hæc etiam recitans: idque comm. apud
 Sylburgium annotat magis convenire Cratetis ver-
 bis, prout metricè referuntur a Diogene Laertio in
 Cratete, lib. VI, seg. 86:

*Ἐρωτα παύει λιμός· εἰ δὲ μὴ, χρόνος·
 Ἐὰν δὲ μὴ τούτοις δύνῃ χρῆσθαι, βρόχος.*

*Amorem sedat fames; sin minus, tempus;
 Eis vero si uti non vales, laqueus.*

Eosdem versus recitavit Suidas in v. Κράτης. In
 vero *Antholog.* lib. I, cap. 27, et apud Stobæum

minus autem, laqueum. Zenonis autem stoici quænam esset doctrina, testantur comici, etiam dum eam insectantur, hoc modo :

*Sapientiam iste Zeno quam vanam docet,
Quippe esurire qui suos tantum docet,
Panis sit unus, curicaque, et aquam bibas.*

Hi omnes utique non erubescunt aperte confiteri eam, quæ ex cautione accipitur, utilitatem. Quæ est autem vera et non **178** expers rationis sapientia, non solis verbis confidens et decretis, sed tegumentis invulnerabilibus et mysteriis efficacibus, in divinis præceptis meditans, et se exercens, vim divinam per eam, quæ inspirata est, partem a logo seu ratione accipit. Jam vero poetici quoque Jovis depingunt ægidem

Terribilem, Timor immensus quam cingit et ambit.

*Lis quoque inest, et Vis urgens, et frigidus Horror,
Gorgoneumque caput, monstrum olim quod fuit
[ingens,
Terribile, horrendum, ostentum Jovis ægida ha-
[bentis.*

Iis autem, qui id, quod est salutare, recte possunt perspicere, nescio an quid videbitur amabilius honestate ac gravitate legis, et ejus filia cautione ac religione. Verumenimvero quando aliquis nimis intensum, et quod justum tonum excedat, dicatur canere, sicut etiam Dominus in aliquos, ne aliqui ex iis, qui eum æmulantur ac sequuntur, aliquid canant, quod a tono fidiumque concentu discrepet; sic sumo, non ut quod sit per se nimis intensum, et quod justum tonum excedat, sed quod sit ejusmodi iis, qui divinum nolunt jugum tollere. Iis enim, qui sunt remissi et imbecilli, id, quod est moderatum, ✕ videtur nimis intensum, et tonum excedere: et injustis quod est æquum, videtur esse summum jus. Nam qui propterea quod peccati amore tenentur, ad indulgendam veniam faciles sunt, ii veritatem existimant esse molestiam, et se veritatem sævitiam: et eum, qui non simul peccat et una trahitur, immisericordem. Recte ergo eis scribit de Plutone tragœdia :

Venturus ad quem dæmonem tu sis rogas?

✕ P. 494 ED. POTTER, 413-414 ED. PARIS.

sermo. De mulieribus, hoc modo exstant :

*Ἐρωτα παθεὶ λιμὸς· εἰ δὲ μὴ, χρόνος·
Ἐὰν δὲ μηδὲ ταῦτα τὴν φλόγα σθέση,
Θεραπεύει σοὶ τοιοῦτον ἤρτησθω βρόχος.*

(20) *Φιλοσοφία κενὴν*. Κενὴν non inepte forsitan: ut jejuna et macra philosophia intelligatur: unde Timoni quoque secta illa dicitur:

*Πτωχότατοι τ' ἦσαν καὶ κουφότατοι βροτοὶ
[ἀστών.*

C. κενὴν mavult, ut est apud Diog. Laertium p. 248, ubi etiam alio hi versus ordine collocantur. SYLBOURG. — Diogenes Laert. in Vita Zenonis Cittiei hos ait esse Philemonis in comœdia *Philosophi*, sed primo loco tertium ponit:

*Εἰς ἄρτον δύνω ἰσχάς, ἐπιπιεῖν ὕδωρ.
Φιλοσοφία κενὴν,*

et cætera, ut apud Clementem, non Εἰς ἄρτος, et κενὴν. Cum pane caricas vorat, et aquam bibit. *Exercet ignotum philosophiæ genus. Docet esurire, dehinc auditores capit.* COLLECT.

Α εἶναι λιμὸν· εἰ δὲ μὴ, βρόχον. Ζήνωνι δὲ τῷ Στωϊκῷ τὴν διδασκαλίαν μαρτυροῦσι, καὶ τοὶ διακούροντες, οἱ κωμικοὶ, ὧδὲ πως·

*Φιλοσοφία κενὴν (20) γὰρ οὗτος φιλοσοφεῖ
Πειρὴν διδάσκει, καὶ μαθητὰς λαμβάνει·
Εἰς ἄρτος, δύνω ἰσχάς, ἐπιπιεῖν ὕδωρ.*

Πάντες δὲ οὗτοι οὐκ αἰσχύνονται σαφῶς ὁμοιοῦσθαι τὴν ἐκ τῆς εὐλαβείας ὠφέλειαν· ἡ δὲ ἀληθὴς καὶ οὐκ ἄλογος σοφία, οὐ λόγοις ψιλοῖς καὶ θεσπίσμασι πεποιθῆσα, ἀλλὰ σκεπαστηρίοις ἀπρώτοις καὶ μυστηρίοις δραστήοις, ταῖς θείαις ἐντολαῖς συγγυμναστῆ τε καὶ συνασχῆσαι μελετώσα, δύναμιν θείαν κατὰ τὸ ἐμπνεόμενον μέρος αὐτῆς ὑπὸ τοῦ Λόγου λαμβάνει. Ἡδὴ γοῦν καὶ τοῦ ποιητικοῦ Διὸς τὴν αἰγίδα γράφουσι

*Β Δειρὴν (21), ἢν περί μὲν πάντη φόβος ἐστεφάνω-
[ται (22)
Ἐν δ' Ἐρις, ἐν δ' Ἀλκή, ἐν δὲ κρυόεσσα (23)
[ἰακή·
Ἐν δὲ τε Γοργεῖη κεφαλῇ, Δειροῖο πελώρου,
Δειρῆ τε σμερδῶν ἑ, Διὸς τέρας αἰγιόχοιο.*

Τοῖς δὲ τὸ σωτήριον διορᾶν ὀρθῶς δυναμένοις οὐκ οἶδα εἴ τι φίλτερον φανήσεται τῆς τε σεμνότητος τοῦ νόμου καὶ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ εὐλαβείας. Ἀλλὰ γὰρ ὅταν ὑπέρτονον ᾄδειν λέγῃται, ὡσπερ καὶ ὁ Κύριος ἐπὶ τινος, ἵνα ἢ τινος τῶν ζηλούντων αὐτὸν ἔκτονον καὶ ἀπόχορδον ᾄδωσιν, οὕτως ἀκούω οὐχ ὡς ὑπέρτονον, ἀλλὰ τοῖς μὴ βουλομένοις ἀναλαβεῖν τὸν θεῖον ζυγόν, τοῖς ὑπέρτονον· τοῖς γὰρ ἀτόνοις καὶ ἀσθενεῖσιν τὸ μέτριον ὑπέρτονον δοκεῖ, καὶ τοῖς ἀλλοκοῖς ἀκροδίκαιον τὸ ἐπιβάλλον. Ὅσους γὰρ διὰ τὸ φιλικῶς πρὸς ἁμαρτίας ἔχιν ἡ συγγνώμη παρεσιέρεται, οὗτοι τὴν ἀλήθειαν ἀπῆλειαν ὑπολαμβάνουσιν, καὶ τὴν αὐστηρίαν ἀποτομίαν, καὶ ἀνηλεῆ τὸν μὴ συναμαρτάνοντα μηδὲ συγκατασπώμενον. Εὐ γοῦν ἡ τραγωδία ἐπὶ τοῦ Ἀΐδου γράφει·

sunt, ii veritatem existimant esse molestiam, et se et una trahitur, immisericordem. Recte ergo eis

Πρὸς δ' οἶον ἤξειε δαίμονα, ὡς ἔρωτα (24).

(21) *Δειρὴν*. Ex Homeri *Iliad.* E, v. 759.

(22) *Ἐστεφάνωται*. Ἐστεφάνωτο, Homer.

(23) *Ἐν δὲ κρ.* Ἐν δ' ὀκρυόεσσα, Homer. Ubi tamen scholiastes vetus Clementis nostri lectionem tuetur.

(24) *Ὡς ἔρωτα*. Metrum quidem explebitur, si legamus, ὡς σεσηρότα, vel οὐκ ἔρωτά γε. aut οὐκ ἔρωτικόν. Sed earum lectionum nulla quidem mihi satisfacit. SYLBOURG. — Grotius in *Excerpt. e trag.*, p. 147, scripsit, ὡς ἄρτηρότα, quam fixum ac rigidum. Verumtamen suspicor retinendum esse ἔρωτα, et aliquid aliud excidisse, vel a Clemente de industria omissum fuisse. Etenim Sophocles his in versibus dixit Plutonem cæteris quidem omnibus rigidum esse, soli vero Ἐρωτι, Ἀμορί, mitem. Plutarchus in *Amatorio*, p. 761 edit. Paris.: Ἀηλοῖ δὲ τὰ περί τὴν Ἀλκυστιν, καὶ Πρωτεσίλων, καὶ Εὐρύδikh τὴν Ὀρφέως, ὅτι μόνω θεῶν ὁ Ἀΐδης ποιεῖ τὸ προταττόμενον· καίτοι πρὸς γε τοὺς ἄλλους ἅπαντας οὔτε τὸ ἐπιεικῆς οὔτε τὴν χάριν οἶδε, μόνην δὲ στέρεξαι τὴν ἀπλῶς δίκην· αἰδεῖται δὲ τοὺς ἐρώντας, καὶ μόνος τούτοις οὐκ ἔστιν ἀδάμαστος, οὐδ' ἀμεί-

Ὅς οὔτε τοῦπιεικῆς, οὔτε τὴν χάριν ἔδει· μόνον (25) δ' ἔστεργε τὴν ἀπλῶς δίκην.

A Qui haud novit æquum, sed neque ullam gratiam : Sed jus severum respicit, nec amplius.

Καὶ γὰρ εἰ μηδέπω ποιεῖν τὰ μὴ προσταττόμενα (26) ὑπὸ τοῦ νόμου οἷοί τε ἔστε, ἀλλὰ τοι συνορῶντες ὡς ὑπαδείγματα ἡμῖν ἔκκεῖται· κάλλιστα ἐν αὐτῷ, τρέφειν καὶ αὔξειν τὸν ἔρωτα τῆς ἐλευθερίας (27) δυνάμεθα· καὶ τῆδε ὠφελόμεθ' (28) ἂν κατὰ δύναμιν προθυμότερον, τὰ μὲν προκαλούμενοι, τὰ δὲ μιμούμενοι, τὰ δὲ καὶ δυσωπούμενοι. Οὕτε γὰρ οἱ παλαιοὶ δίκαιοι κατὰ νόμον βίωσαντες, ἀπὸ θρυλῶς ἦσαν παιψάτου, οὐδ' ἀπὸ πέτρης· τῷ γούν βουληθῆναι γησίως φιλοσοφεῖν, ὅλους αὐτοὺς (29) φέροντες ἀνέθεσαν τῷ Θεῷ, καὶ εἰς πίστιν ἐλογίσθησαν. Καλῶς ὁ Σίμων ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων (30) ἔλεγεν, ἕνα Ἰουδαῖον παροπώμενον ἐθέλειν (31) ἰδεῖν, ἢ πάσας τὰς περὶ πόνου ἀποδείξεις μαθεῖν. Ἡμῖν δὲ ἀφθονοὶ μαρτύρων πηγαὶ ἐκάστης ἡμέρας, ἐν ὀφθαλμοῖς ἡμῶν θεωρούμεναι, παροπτωμένων, ἀνασκινδαλευομένων (32), τὰς κεφαλὰς ἀποτεμνομένων. Τούτους πάντας ὁ παρὰ τοῦ νόμου φόβος εἰς Χριστὸν παιδαγωγῆσας, συνήσχησε τὸ εὐλαβῆς καὶ δι' αἱμάτων ἐνδείκνυσθαι. Ὁ Θεὸς ἔστη ἐν συναγωγῇ θεῶν· ἐν μέσῳ δὲ θεοὺς διακρινεῖ. Τίνας τούτους; Τοὺς ἡδονῆς κρείττονας, τοὺς τῶν παθῶν διαφέροντας, τοὺς ἔκαστον ὧν πράσσοσιν ἐπισταμένους, τοὺς Γνωστικοὺς, τοὺς τοῦ κόσμου μεζίζονας. Καὶ πάλιν, Ἐγὼ (33) εἶπα, θεοὶ ἐστε καὶ υἱοὶ Ἑσπίστου πάντες, τίσι λέγει ὁ Κύριος; Τοῖς παραιτούμενοις, ὡς οἶόν τε, πᾶν τὸ ἀνθρώπινον. Καὶ ὁ Ἀπόστολος λέγει· Ὑμεῖς γὰρ οὐκ ἐτι ἐστὲ (34) ἐν σαρκί, ἀλλ' ἐν πνεύματι. Καὶ πάλιν λέγει· Ἐν σαρκί δυεῖς (35), οὐ κατὰ σάρκα στρατευόμεθα· σὰρξ γὰρ καὶ αἷμα βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσει οὐ δύναται, οὐδὲ ἡ σφραγὶς τὴν ἀφθαρσίαν κληρονομεῖ. Ἰδοὺ δὲ (36), ὡς ἄνθρωποι ἀποθνήσκετε, διελέγχων ἡμᾶς τὸ Πνεῦμα εἶρηκεν. Χρῆ τοίνυν συνασκεῖν αὐτοὺς εἰς εὐλάβειαν τῶν ὑποπιπτόντων τοῖς πάθεσι, φυγαδεύοντας κατὰ τοὺς δυεῖς φιλοσόφους τὰ πασηγυῶντα τῶν βρωμάτων καὶ τὴν παρὰ τὴν κοίτην ἐκ-

Etsi enim nondum potestis facere quæ a lege imperantur, attamen considerantes esse nobis proposita pulcherrima exemplaria libertatis, amorem libertatis nutrire et augere possumus : et ea ratione promptiori et alacriori animo juvabimur, alia quidem provocantes, alia vero imitantes, et alia reverentes. Neque enim veteres illos, qui ex lege vivebant, Annosa quercus genuit, aut prærupta petra : quoniam igitur sincere volebant philosophari, totos seipsos Deo obtulerunt ac delicatiorum, et in fidei rationem relati sunt. Pulchre de Indis dicebat Zeno, se unum malle Indum videre, qui torreatur, quam omnia pro laboris percussione argumenta disscere. Nobis autem sunt quotidie redundantes martyrum fontes, qui nostris spectantur oculis, qui torrentur, torquentur, et capite truncantur. Eos omnes legis metus, qui veluti pædagogus ad Christum deduxit, exercuit, ut pietatem vel per sanguinem ostenderent. Deus stetit in synagoga deorum, in medio autem deos dijudicat. Quosnam? Eos qui sunt voluptate superiores, qui vincunt affectus, qui sciunt unumquodque eorum quæ faciunt, eos qui sunt gnostici, qui mundo sunt majores. Et rursus, Ego dixi, dii estis et filii Altissimi omnes, quibus nam dicit Dominus? Iis qui, quoad fieri potest, mortalia omnia repudiant. Et dicit Apostolus : Vos autem non amplius estis in carne, sed in spiritu. Et rursus dicit : In carne cum simus, non secundum carnem militamus. Caro enim et sanguis regnum Dei non possunt possidere, neque corruptio possidet incorruptionem. Ecce tanquam homines moriemini, nos redarguens dixit Spiritus. Oportet ergo nos exercere ad ea cavenda, quæ sunt obnoxia vitiiis, fugiendo, ut ii, qui vere sunt philosophi, eos cibos, qui incitant ad libidinem, et dissolutam in cubili remissionem, et delicias, et ita agendo, ut ea quæ in fruendis deliciis accidunt, sint aliis ma-

✠ P. 495 ED. POTTER, 414-415 ED. PARIS. • Psal. LXXXI, 1. ᵇ Ibid. 6. ᶜ Rom. viii, 9. ᵈ I Cor. x, 3. • I Cor. xv, 50. † Psal. LXXXI, 7.

λγος· Alcestidis, Protesilai, et Eurydices Orphei uxoris, historia ostendunt, soli Amori Plutonem esse dicto audientem : quanquam hic adversus alios omnes, ut est apud Sophoclem, neque æquitatem curat, neque gratiam, solumque jure simpliciter stricto militat; tamen amantes reveretur, iisque solis non est implacabilis, nec inimicus.

tinis. SYLBURG. (32) Ἀνασκινδαλευομένων. Rectius ἀνασκινδουλευομένων, inquit in Indice Græco Sylburgius. Clemens infra Strom. iv, p. 504, 505 : Διὰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ διωχθῆσόμεθα, φονευθῆσόμεθα, ἀνασκινδουλευθῆσόμεθα. Propter nomen Domini persecutionem patiemur, occidemur, suspendemur. Idein Strom. vi, pag. 601, ex Platone hæc recitat : Οὕτω δὲ διαχείμενος ὁ δίκαιος μαστιγώθησεται, στρεβλωθήσεται... πάντα κακὰ παθῶν ἀνασκινδουλευθήσεται. Sic affectus autem justus, flagris cædetur, torquebitur, et omnia mala percussus suspendetur. Hesychius, Ἀνασκινδουλεύεσθαι, ἀνασκολοπιεσθῆναι. Sin cognatas ei voces respicias, ἀνασκινδαλεύεσθαι tolerari saltem posse videbitur. Hesychius, Σκινδάλαμος, σκόλοψ· τινὲς δὲ διὰ τοῦ χ σκινδάλομος (leg. σκινδάλαμος)· ἄλλοι σκινδαλμός. (33) Ἐγὼ. Conf. Protreptici IIem. (34) Ὑμεῖς γὰρ οὐκ ἐτι ἐστὲ. Ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ. Rom. (35) Ἐν σαρκί δυεῖς. Ἐν σαρκί γὰρ περιπατοῦντες, I Cor. x, 3. (36) Ἰδοὺ. Ὑμεῖς, Psalm.

(25) Μόνον. Μόνον. (26) Μηδέπω ποιεῖν τὰ μὴ πρ. Lege, μηδέπω μὴ ποιεῖν τὰ πρ. LOWTH. (27) Ἐλευθερίας. Næpæ evangelicæ libertatis. (28) Καὶ τῆδε ὠφ. Quæ sequuntur, hoc modo distingui et explicari potuerint : Καὶ τῆδε ὠφελόμεθ' ἂν, κατὰ δύναμιν προθυμότερον τὰ μὲν προκαλούμενοι, τὰ δὲ μ. Et ea ratione non letem inde utilitatem percipientes, si pro viribus, et quanta possumus alacritate alia quidem provocemus, alia imitemur, alia vero rejiciamus. (29) Ὁλους αὐτ. Sic superior p. 403 edit. Paris. de Noacho dixit : Φέρων γὰρ αὐτὸν ἀνέθηκε τῷ Θεῷ. Nam se Deo oblatum dedicavit. (30) Ἰουδαῖον. Conf. Strom. iv, p. 494 edit. Paris. (31) Ἐθέλειν. Cum ἐθέλειν subaudiendum μάλ- λον· quæ ellipsis usurpatur interdum etiam a La-

gnum præmium, nobis autem non itidem. Est enim
 commun Dei maximum temperantia. *Ipsæ enim dixit :*
Non te dimitto, nec te derelinquo : ut qui te dignum
 judicaverim propter gerinanam electionem. Sic
 ergo nos pie ac caute accedere conantes, excipiet
 benignum ac *suave jugum Domini a fide in fidem,*
 uno auriga, per profectum, unumquemque nostrum
 vehente ad salutem, ut accedat is, quem par est,
 fructus beatitudinis. Fit autem *exercitatio,* ex sen-
 tentia Coi Hippocratjs, *non solum corporis sanitas,*
sed etiam animæ, impigra laborum susceptio, et non
nimia nutrimenti exsaturatio.

Α λυτον ἀνεσιν, καὶ τὴν τρυφήν, καὶ τὰ εἰς τρυφήν
 πάθη ἄλλοις εἶναι ἄθλον βαρού· ἡμῖν δὲ οὐκ ἔτι· ὡ-
 ρον γάρ τοῦ Θεοῦ σωφροσύνη τὸ μέγιστον. Αὐτὴς
 γὰρ εἰρηκεν· Οὐ μὴ σε ἀνῶ, οὐδ' οὐ μὴ σε ἐγκα-
 ταί· πω· ἄξιον κρίνας διὰ τὴν γνησίαν αἴρσαι. Οἵ-
 τω τοίνυν ἡμᾶς εὐλαβῶς προσιέναι πειρωμένους ἐκ-
 δέξεται (37) ὁ χρηστός τοῦ Κυρίου ζυγός· ἐκ πίστεως
 εἰς πίστιν, ἐνὸς ἡνιόχου κατὰ προκοπὴν ἐλαύνοντος
 Ἐκαστον ἡμῶν εἰς σωτηρίαν, ὅπως ὁ προσίτων τῆς
 εὐδαιμονίας περιγένηται καρπός. Γίνεται δὲ ἡ ἀσκη-
 σις κατὰ τὴν Κῶρον Ἴπποκράτην, οὐ μόνον τοῦ σώ-
 ματος, ἀλλὰ καὶ τῆς ψυχῆς ὑγίεια (38), ἀσκή-
 σις πόνων, ἀσκήρη τρυφῆς.

CAPUT XXI.

Recenset varias philosophorum de summo bono sententias.

Epicurus autem, in non esuriendo, nec sitiendo, B
 nec frigendo, ponens beatitudinem, vocem illam
 Deo parem exclamavit, impie dicens, se in his vel
 cum Jove patre esse pugnaturum : tanquam porco-
 rum stercorebus vescentium, et non ratione prædi-
 torum ac philosophorum, beatam decernens victo-
 riam. Ex iis enim, qui voluptati parent, constat
 esse Cyrenaicos et Epicurum : eos enim aperte dic-
 cere, finem esse jucunde vivere : perfectum autem
 bonum solum esse voluptatem. Epicurus autem dol-
 oris quoque amotionem dicit esse voluptatem : eli-
 gendum autem et expetendum esse dicit id, quod
 maximum a seipso trahit ad seipsum, quod videlicet
 est omnino in motu. Dinomachus autem et Calli-
 pho dixerunt esse finem, quidquid in se est facere
 consequendæ et fruendæ voluptatis gratia. Et Hie-
 ronymus peripateticus, finem quidem esse vivere
 sine molestia ✕ ac perturbatione : extremum au-
 tem bonum, esse felicitatem. Nec aliter Diodorus,
 qui fuit ex eadem secta, finem esse pronuntiat, citra
 illam molestiam et honeste vivere. Atque Epicurus

Ἐπίκουρος (39) δὲ, ἐν τῷ μὴ πεινῆν, μὴ δὲ διψῆν,
 μὴ τε βίγουν, τὴν εὐδαιμονίαν τιθέμενος, τὴν ἰσθμὸν
 ἐπεφώνησε φωνῆν, ἀσεβῶς εἰπόν, ἐν τούτοις κἀν Διὶ
 πατρὶ μαχεσθαι· ὡσπερ ὧν σκατοφάγων, καὶ οὐχὶ
 τῶν λογικῶν καὶ φιλοσόφων, τὴν μακαρίαν νίκην
 δογματίζων· τῶν γὰρ ἀπὸ τῆς ἡδονῆς ἀρχομένων
 τοὺς τε Κυρηναίους εἶναι, καὶ τὸν Ἐπίκουρον τῶν-
 τους γὰρ τέλος εἶναι λέγειν διαβρόχην τὸ ἡδέως ζῆν
 τέλειον δὲ ἀγαθὸν μόνον τὴν ἡδονὴν. Ὁ δὲ Ἐπίκου-
 ρος καὶ τὴν τῆς ἀληθόνοσ ὑπεξείρασειν (40) ἡδονὴν
 εἶναι λέγει· αἰρετὸν δὲ εἶναι φησὶν (41), ὃ πρῶτον ἐξ
 ἑαυτοῦ ἐφ' ἑαυτὸ ἐπισπάται, πάντως δηλονότι ἐν κιν-
 ῆσει ὑπάρχων (42). Δεινόμαχος δὲ καὶ Καλλιφῶν τί-
 λος εἶναι ἔφασαν πᾶν τὸ καθ' αὐτὸν ποιεῖν ἕνεκα τοῦ
 ἐπιτυγχάνειν ἡδονῆς, καὶ τυγχάνειν· ὃ τε Ἰερώνυμος
 ὁ περιπατητικός, τέλος μὲν εἶναι τὸ ἀσκήτως ζῆν,
 τελικὸν δὲ ἀγαθὸν μόνον τὴν εὐδαιμονίαν. Καὶ Διό-
 δωρος ὁμοίως, ἀπὸ τῆς αὐτῆς αἰρέσεως γενόμενος,
 τέλος ἀποφαίνεται τὸ ἀσκήτως καὶ καλῶς ζῆν. Ἐπί-
 κουρος μὲν οὖν καὶ οἱ Κυρηναῖκοι τὸ πρῶτον οἰ-
 κεῖον (43) φασὶν ἡδονὴν εἶναι· ἕνεκα γὰρ ἡδονῆς πρῶ-

• Hebr. xiii, 5. ✕ 496 ED. POTTER, 415-416 ED. PARIS.

(37) *Ἐκδέξεται.* Hæc sic distingui et explicari
 poterunt : Ἐκδέξεται ὁ χρηστός τοῦ Κυρίου ζυγός,
 ἐκ πίστεως εἰς πίστιν ἐνὸς ἡνιόχου κατὰ προκοπὴν
 ἐλαύν. *Excipiet nos suave jugum Domini, eodem au-
 riga singulos nostrum a fide in fidem agente ad salu-
 tem, ut debitum felicitatis præmium adipiscamur.*
 Ubi respicit Christi dictum, Matth. xi, 30 : Ὁ γὰρ
 ζυγός μου χρηστός. Item Rom. i, 17 : Δικαιοσύνη γὰρ
 Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται ἐκ πίστεως εἰς πίστιν.

(38) Ὑγίεια. Malim ὑγίειαν, ut sensus sit, *labo-
 rem et temperantiam esse ἀσκήσιν ὑγίειαν, exercita-
 tionem sanitatis.*

(39) Ἐπίκουρος. Theodoretus *Θεραπ.* ια', p.
 647 : Ἐπίκουρος δὲ τὸ μὴ τε πεινῆν, μὴ τε διψῆν, εὐ-
 δαιμονίαν ὠρίσαστο· καὶ τούτων τὸν ἀπολαύοντα ἔλεγε
 καὶ Διὶ πατρὶ μάχεσθαι· οὕτως αὐτὸν τὸ φιλήδονον
 ἐπαίδουρβόησεν εἰς ἀσέβειαν. *At Epicurus felicitatem
 hominis eam definiuit, ut nec famem, nec sitim pa-
 tiatur : et eum, qui his frueretur, dicebat cum Jove
 patre pugnare posse.*

(40) Τῆς ἀληθόνοσ ὑπεξείρασειν. Clemens in-
 fra Strom. vi, p. 628 : Ὁ Ἐπίκουρος λέγει· Δι-
 καιοσύνης καρπός μέγιστος ἀταραξία. *Dicit Epicu-
 rus : Justitiæ fructus maximus est perturbationis
 vacuitas.*

(41) Φησὶν. Menagius in Diogenis Laertii lib.
 x, segm. 136, ait : « Legendum videtur φασὶν non

enim Epicurus voluptatem, quæ in motu est, am-
 plectebatur, sed Cyrenaici, ut hoc Laertii loco di-
 sertissimis verbis habetur. Adde ipsummet Cleme-
 tem in iis, quæ paulo post sequuntur. Et falsus
 est omnino Athenæus, qui hanc opinionem Epicuro,
 similiter ac Aristippo, tribuit, lib. xii, cap. 12. Nihilominus fieri potuit, ut Clemens existimaret
 Epicurum duo honorum genera secutum fuisse, al-
 terum scilicet ἀταραξίαν, alterum ἐν κινήσει. Sic
 enim Laertius lib. x, segm. 136, Epicuri dogmata
 describens : Ἡ μὲν γὰρ ἀταραξία καὶ ἀπονία κατα-
 στηματικά εἰσὶν ἡδοναί, ἡ δὲ χαρὰ καὶ εὐφροσύνη,
 κατὰ κίνησιν ἐνεργεῖα βλέπονται. *Namque perturba-
 tionis dolorisque vacatio constituitur sunt voluptates :*
*gaudium vero et lætitia secundum motum in æta-
 cernuntur.* Unde Athenæus, loco jam dicto : Οὐ μόν-
 ον δὲ Ἀριστιππος καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ τὴν κατὰ κινή-
 σιν ἡδονὴν ἠσπάζοντο, ἀλλὰ καὶ Ἐπίκουρος καὶ οἱ
 ἀπ' αὐτοῦ. In hoc autem differunt Epicurei ab
 Aristippo et Cyrenaicis, quod hi μόνην ἐν τῇ κινή-
 σει voluptatem esse putarent.

(42) Ὑπάρχων. Vel potius ὑπάρχων· quod inter-
 pres Latine vertit.

(43) Πρῶτον οἰκεῖον. Laertius, Epicuri dogmata
 describens, lib. x, segm. 129, ait : Πᾶσα οὖν ἡδονή,
 διὰ τὸ φύσιν οἰκεῖαν ἔχειν, ἀγαθόν. *Omnis igitur vo-
 luptas, eo quod naturam familiarem habeat, bonum*

ελευθερία, φασίν, ἡ ἀρετὴ ἡδονὴν ἐνεποιεῖται. Κατὰ
 δὲ τοὺς περὶ Καλλιφώντα, ἐνεκα μὲν τῆς ἡδονῆς παρ-
 εισηλθεν ἡ ἀρετὴ, χρόνῳ δὲ ὑστερον, τὸ περὶ αὐτῆν
 κἄλλος κατιδοῦσα, ἰσότημον ἑαυτῆν τῇ ἀρχῇ, τού-
 τῃ τῇ ἡδονῇ, παρέσχεν· οἱ δὲ περὶ τὸν Ἀριστοτέλη
 εἰς ἀποδιδοῦσιν εἶναι τὸ ζῆν κατ' ἀρετῆν οὔτε δὲ
 τὴν εὐδαιμονίαν οὔτε τὸ τέλος παντὶ τῷ τῆν ἀρετῆν
 ἔχοντι παρεῖναι· βρασιζόμενον γὰρ, καὶ τύχαις
 ἀβουλήτοις περιπίπτοντα τὸν σοφόν, καὶ διὰ ταῦτα
 ἐκ τοῦ ζῆν ἀσμένως ἐθέλοντα διαφεύγειν, μὴ εἶναι
 μῆτε μακάριον μῆτε εὐδαιμόνα· δεῖ γὰρ καὶ χρόνου
 πῶς τῇ ἀρετῇ· οὐ γὰρ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ περιγίνεται, ἢ
 καὶ ἐν τελείῳ (44) συνίσταται· ἐπεὶ μὴ ἔστιν, ὡς φα-
 σι, καὶ εὐδαιμονία ποτέ· τέλος δ' ἂν εἴη χρόνος ὁ
 ἀνθρώπινος βίος· συμπληροῦσθαι τοίνυν τὴν εὐδαιμο-
 νίαν ἐκ τῆς τριγενείας τῶν ἀγαθῶν (45). Οὐτ' οὖν ὁ
 πένης, οὐδ' ὁ ἄδοξος, ἀλλ' οὐδ' ὁ ἐπιπόσοτος, ἀλλ' οὐδ'
 ἐν οὐκείῳ ἢ τις κατ' αὐτοῦς. Πάλιν δ' αὖ Ζή-
 νων (46) μὲν ὁ Στωϊκὸς τέλος ἡγεῖται τὸ κατ' ἀρετῆν

quidem et Cyrenaici id, quod est primum naturæ
 proprium et conveniens, dicunt esse voluptatem.
 Voluptatis enim causa accedens, inquirunt, virtus
 peperit voluptatem. Ex Calliphontis autem senten-
 tia, 179 voluptatis quidem causa accessit virtus,
 procedente autem tempore cum suam vidisset pul-
 chritudinem, efficit, ut principio, hoc est, volu-
 ptati, esset honore æqualis. Aristotelei autem si-
 nem esse tradunt, vivere ex virtute : sed nec felici-
 tatem nec finem adesse cuilibet, qui habeat virtu-
 tem : sapientem enim, qui vexatur, et in varios
 casus præter voluntatem incidit, et idcirco luben-
 ter e vita effugere, nec esse beatum nec felicem.
 Virtuti autem tempore quoque aliquo opus est :
 non enim accedit uno die : ut quæ etiam in perfe-
 cto constet ; quandoquidem non est unquam, ut
 aiunt, puer beatus : perfectum autem tempus fue-
 rit vita hominis : compleri itaque beatitudinem ex
 triplici genere bonorum. Neque ergo pauper, nec

en. II, quod Clemens primum oikειον, itidem ille
 dicit ἀγαθὸν πρῶτον καὶ συγγενικόν· item paulo
 post, πρῶτον ἀγαθὸν καὶ σύμφυτον.

(44) Ἐν τελείῳ. Eodem modo Aristotelis de
 summo bono dogma explicavit Diogenes Laertius,
 lib. v, segm. 30 : Τέλος δὲ ἐν ἐξέθετο, χρῆσιν ἀρετῆς
 ἐν βίῳ τελείῳ. Ἐφη δὲ καὶ τὴν εὐδαιμονίαν συμπλή-
 ρωμα ἐκ τριῶν ἀγαθῶν εἶναι, τῶν περὶ ψυχῆν, ἃ ὄη
 καὶ πρῶτα τῇ δυνάμει καλεῖ· ἐκ δευτέρων δὲ, τῶν
 περὶ σῶμα, ὑγιείας, καὶ ἰσχύος, καὶ κάλλους, καὶ
 τῶν παραπλησιῶν τῶν δὲ ἐκτός, πλοῦτος, καὶ εὐγε-
 νείας, καὶ δόξης, καὶ τῶν ὁμοίων. Τῆν δὲ ἀρετῆν μὴ
 εἶναι αὐτάρκη πρὸς εὐδαιμονίαν, προσδεῖσθαι γὰρ
 τῶν τε περὶ τὸ σῶμα καὶ τῶν ἐκτός ἀγαθῶν ὡς κα-
 κοδαμονήσαντος τοῦ σοφοῦ, κἂν ἐν πόνῳ ἦ, καὶ ἐν
 πείρᾳ, καὶ τοῖς ὁμοίοις. Finem autem usum exposuit,
 virtutis usum in vita perfecta. Felicitatem aut, ple-
 nitudinem ex tribus bonis maxime constantem. Ex
 primis quidem, iis nimirum, quæ in animo sunt,
 quæ et virtutibus prima appellat ; ex secundis, iis, quæ
 ad corpus attinent, ut sunt bona valetudo, fortitudo,
 pulchritudo. cæteraque his similia : atque ex tertiis,
 iis, quæ extrinsecus veniunt, divitiis, et nobilitate,
 et claritudine, atque his similibus. Virtutem ad bea-
 tum vitam non sufficere dixit : bonis enim corporis,
 atque exterioribus nos indigere : miserum atque infe-
 licem fore sapientem, sive doloribus afficiatur, sive
 inopia et cæteris huiusmodi incommodis prematur.
 Conf. Aristotelis Ethic. ad Nicomach. lib. 1. Hinc
 Tatianus Orat. ad Græc. cap. 4 ait : Παρ' οἷς δὲ
 οὐκ ἔστι κάλλος, οὐ πλοῦτος, οὐ βῶμη σώματος, οὐκ
 εὐγένεια, παρὰ τούτοις οὐκ ἔστι, κατὰ τὸν Ἀριστοτέ-
 λην, τὸ εὐδαιμόν. Illi, quibus aut pulchritudo, aut
 divitiæ, aut corporis robur, aut nobilitas deest, felici-
 tati, secundum Aristotelis sententiam, esse non possunt.

(45) Τριγενείας τῶν ἀγαθῶν. Huc spectant, quæ
 de Aristotele scripsit Theodorctus Θεραπειν. ια'.
 παρ. 647 : Συμπληροῦσθαι τὴν εὐδαιμονίαν ἐκ τρι-
 γενείας ἔφη, ἐκ τῶν κατὰ ψυχῆν, ἐκ τῶν κατὰ σῶμα,
 ἐκ τῶν ἐκτός. Ex triplici bonorum genere, id est,
 animæ, corporis et externis bonis, compleri felicitatem
 asseruit, et seq. Conf. Strom. iv, p. 485 ed.
 Paris., et quæ ibi adnotanda sunt.

(46) Ζήνων. Zenonis et Stoicorum de summo
 bono sententias paulo aliter describit Diogenes
 Laertius in Zenone, lib. vii, segm. 87, 88, 89 : Διό-
 τερ πρῶτος Ζήνων ἐν τῷ Περὶ ἀρθρώπου φύσεως
 τέλος εἶπε τὸ ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν, ὅπερ
 ἐστὶ κατ' ἀρετῆν ζῆν. Quocirca Zeno primus, in li-
 bro De natura hominis, finem ait consentaneæ secu-
 ndum naturam vivere : id autem esse, secundum virtu-
 tem vivere. Paulo post hæc addit : Ὁ μὲν οὖν Διο-

γένης τέλος φησὶ βητικῶς τὸ εὐλογιστεῖν ἐν τῇ τῶν
 κατὰ φύσιν ἐκλογῇ· Ἀργεῖδμος δὲ τὸ πάντα τὰ κα-
 θήκοντα ἐπιτελοῦντα ζῆν. Φύσιν δὲ Χρῦσιππος ἐξα-
 κοῦει, ἢ ἀκολουθῶς δεῖ ζῆν, τὴν τε κοινήν, καὶ ἰδίως
 τὴν ἀνθρωπίνην· ὁ δὲ Κλεάνθης τὴν κοινήν μόνην ἐκ-
 δεχεται φύσιν. Diogenes igitur finem disertè dicit
 esse, rationi rite obtemperare in eis eligendis, quæ
 secundum naturam sunt : Archedemus autem, omnia
 officia perficientem vivere. Naturam autem Chrysi-
 ppi quidem eam, cui consentaneæ oportet vivere, et
 communem intelligit, et specialiter humanam ; at
 vero Cleanthes communem tantummodo naturam re-
 cipit. Ad quem locum hæc adnotavit Ægid. Menag-
 ius, quæ huc transferri merentur : (Laertianis
 non absimilia leges apud Stobæum in Stoicis : Τὸ
 τέλος μὲν Ζήνων οὕτως ἀπέθηκε, τὸ ὁμολογουμένως
 ζῆν· τοῦτο δ' ἔστι κατ' ἕνα λόγον καὶ σύμφωνον ζῆν,
 ὡς τῶν ἀλόγων ζῶων κακοδαμονούντων· εἰ δὲ μετὰ
 τούτων προσδιαρθροῦντες οὕτως ἐξέφερον, Ὅμολο-
 γουμένως τῇ φύσει ζῆν, ὑπολαβόντες ἕλαττον εἶναι
 κατηγορημα τὸ ὑπὸ Ζήνωνος βητικόν. Κλεάνθης γὰρ
 πρῶτος διαδεξάμενος αὐτοῦ τὴν αἴρεσιν, προσέθηκε,
 τῇ φύσει ὅπερ ὁ Χρῦσιππος σαφέστερον βουλομέ-
 νος ποιῆσαι, ἐξηγήσατο τὸν τρόπον τούτων, Ζῆν κατ'
 ἐμπειρίαν τῶν φύσει συμβαινόντων· Διογένης δὲ, εὐ-
 λογιστίαν ἐν τῇ τῶν κατὰ φύσιν ἐκλογῇ καὶ ἀπεκλο-
 γῇ· Ἀργεῖδμος δὲ, πάντα καθήκοντα ἐπιτελοῦντα
 ζῆν. Eadem, sed paulo aliter, habes apud Clemen-
 tem Στωματίων II : Ζήνων Στωϊκὸς τὴν τῶν ὄλων
 ἀλθθίαν καὶ τάξιν. In verbis Clementis dissensum
 aliquem a Stobæanis et Laertianis observare est :
 præcipue verb, quod hanc ὁμολογίας interpretatio-
 nem, εὐλογιστίαν ἐν τῇ τῶν κατὰ φύσιν ἐκλογῇ καὶ
 ἀπεκλογῇ, Cleanthii ascribit : quam tamen Dioge-
 nis Babylonii faciunt Laertius et Stobæus. Putab-
 at Justinus Lipsius non scripsisse hæc Clementem,
 doctum hominem et accuratum, sed exscriptorem
 ea depravasse : sequitur quippe apud Clementem,
 ὁ τε Ἀντίπατρος, ὁ τούτου γνώριμος· constat autem
 Antipatrum, non Cleanthem, sed Diogenem Baby-
 lonium audivisse. Adde, Clementem a magistro suo
 Pantano, germanissimo Stoico, stoica disciplina
 aptissime imbutum fuisse. Sed dissentit quoque a
 Laertio Stobæus, ut Casaubono belle observatum :
 quod ille Zenonem ait primum τέλος definiisse, τὸ
 ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν· hic vero, tantum τὸ
 ὁμολογουμένως ζῆν· cui definitioni vocem φύσει ad-
 diderit Cleanthes. Cæterum proxime memoratos
 locos Stobæi et Clementis, atque hunc Laertii per-
 spicue juxta et erudite declaratos, vide apud cum-
 dem Lipsium lib. II Manductianis ad Stoicam phi-
 losophiam, dissert. 14, 15, 16, 17 et 18

inglorius, sed nec valetudinarius, sed nec si quis A fuerit servus, est beatus ex eorum sententia. Rursus autem Zeno quidem stoicus finem esse putat ex virtute vivere; Cleanthes autem, naturæ convenienter vivere, ✕ obtemperando rationi: quod in iis, quæ sunt secundum naturam, eligendis situm esse statuit. Et Antipater ejus familiaris in iis quidem, quæ sunt secundum naturam, assidue et absque ulla prolapsione deligendis, iis autem, quæ sunt præter naturam, rejiciendis, positum esse existimat. Et rursus Archedemus sic finem esse exponebat, in iis, quæ sunt secundum naturam maxima et præcipua, deligendis, non posse transilire. Præter hos autem Panætius, convenienter vivere occasionibus, quæ datæ sunt nobis a natura, finem statuit. Postremo autem Posidonius, vivere contemplando universorum veritatem et ordinem, et se, quoad ejus fieri potest, ita instituit, ut nulla in re ducatur a parte animæ, quæ caret ratione. Quidam autem ex recentioribus stoicis finem esse tradiderunt, vivere consequenter constitutioni hominis. Quid tibi Aristonem recenseam? is finem dicebat esse indifferentiam: indifferens autem plane relinquit indifferens: aut ea, quæ ab Herillo dicuntur, in medium adducam? Ex scientia vivere, ponit Herillus finem. Ex Academia enim recentiores volunt nonnulli finem tradere, firmam ac stabilem a phantasiis abstinentiam. Quinetiam Lycus peripateticus veram animæ lætitiā dicebat esse finem, quemadmodum Leucimus eam, quæ ex honestis proficiscitur. Critolaus autem, qui ipse quoque fuit Peripateticus, dicebat esse perfectionem vitæ recte fluentis secundum naturam, eam, quæ completur ex tribus generibus, a majoribus per manus traditam significans perfectionem. Ne-

✕ P. 497 ED. POTTER.

(47) *Ἐν τῷ εὐλογοιστεῖν*. An legendum, ἢ τὸ εὐλογοῦσθαι? inquit Menagius. Mox συγκατασκευάζοντα αὐτὴν, edit. Flor. SYLBERG.

(48) *Ἀριστώνα*. Diogenes Laertius, lib. vii, seg. 160: Ἄριστων ὁ Χίος ὁ Φάλανθος, ἐπικαλούμενος Σειρήν, τέλος ἐξησεν εἶναι τὸ ἀδιαφόρως ζῆν πρὸς τὰ μεταξὺ ἀρετῆς καὶ κακίας, μηδὲ ἠγνισθῆναι ἐν αὐτοῖς παραλλαγὴν ἀπολείποντα, ἀλλ' ἐπίσης ἐπὶ πάντων ἔχοντα: εἶναι γὰρ ὅμοιον τῷ ἀγαθῷ ὑποκριτῇ τὸν σοφόν· ὃς ἂν τε θεορίτου, ἂν τε ἁγαμέμνονος πρόσωπον ἀναλάβῃ, ἐκάτερον ὑποκρίνει προσχόντως. *Aristo Chius Phalanthusque, cognomento Siren, finem esse dixit, ad ea, quæ sunt inter virtutem et vitium, indifferenter se habentem vivere, nullam omnino varietatem relinquendo, sed se eodem plane modo in omnibus habendo: esse enim sapientem bono histriioni similem, qui, sive Thersitæ, sive Agamemnonis personam sumat, utramque decentissimo gestu imitatur*. Cicero, *De finibus bonorum et malorum* lib. iv: *Atque ut Aristonis esset explosa sententia, dicens nihil differre aliud ab alio, nec esse res ullas præter virtutes et vitia, inter quas quidquam omnino interesset*.

(49) *Ἡράκλειον*. Diogenes Laertius, lib. vii, seg. 165: Ἡράκλειος δὲ ὁ Καρχηδόνιος τέλος εἶπε τὴν ἐπιστήμην, ὅπερ ἐστὶ ζῆν αἰεὶ πάντα ἀναφέροντα πρὸς τὸ μετ' ἐπιστήμης ζῆν, καὶ μὴ τῇ ἀνοσίᾳ διαθεβήμενον. *Herillus Carthaginiensis finem scientiam dixit, quod est vivere semper referendo cuncta ad vivendum*

ζῆν, Κλεάνθης δὲ τὸ ὁμολογουμένως τῇ φύσει ζῆν ἐν τῷ εὐλογοῦσθαι (47)· ὃ ἐν τῇ τῶν φύσιν ἐκλογῇ κείσθαι διαλαμβάνει· ὃ τε Ἀντίπατρος, ἰστούτου γνώριμος, τὸ τέλος κείσθαι ἐν τῷ διηγεῖσθαι καὶ ἀπαρᾶτως ἐκλέγεσθαι μὲν τὰ κατὰ φύσιν, ἀπεκλέγεσθαι δὲ τὰ παρὰ φύσιν ὑπολαμβάνει. Ἀρχιμήδης τε αὐ οὕτως ἐξηγεῖτο εἶναι τὸ τέλος, ἐκλεγόμενος τὰ κατὰ φύσιν μέγιστα καὶ κυριώτατα, οὐχ οἷον τε ἔντα ὑπερβαίνειν. Πρὸς τοῦτοις ἐστὶ Πανάτιος τὸ ζῆν κατὰ τὰς δεδομένας ἡμῖν ἐκ φύσεως ἀφορμὰς τέλος ἀπεφήνατο. Ἐπὶ πᾶσι τε ὁ Ποσειδώνιος τὸ ζῆν, θεωροῦντα τὴν τῶν ὄλων ἀίψθειαν καὶ τάξιν, καὶ συγκατασκευάζοντα αὐτὸν κατὰ τὸ ἐνατὸν, κατὰ μὴδὲν ἀγόμενον ὑπὸ τοῦ ἀλόγου μέρους τῆς ψυχῆς. Τινὲς δὲ τῶν νεωτέρων Στωϊκῶν οὕτως ἀπέδωσαν τέλος εἶναι, τὸ ζῆν ἀκολουθεῖν τῇ τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῇ. Τί δὲ σὺ Ἀρίστων (48) καταλέγοιμι; τέλος, οὗτος εἶναι τὴν ἀδιαφορίαν ἐφη· τὸ δὲ ἀδιαφορὸν ἀπλῶς ἀδιαφορὸν ἀπολείπει· ἢ τὰ Ἡράκλειου (49) εἰς μέσον παράγοιμι; τὸ κατ' ἐπιστήμην ζῆν τέλος εἶναι τίθεισιν Ἡράκλειος. Τοῦς γὰρ ἐκ τῆς Ἀκαδημίας νεωτέρους ἀξιοῦσι τινες τέλος ἀποδοῦναι τὴν ἀσφαλῆ πρὸς τὰς φαντασίας ἀποχῆν. Καὶ μὴν Λύκος ὁ περιπατητικὸς τὴν ἀληθινὴν χάριν τῆς ψυχῆς τέλος ἔλεγε εἶναι, ὡς Λευκιμος (50) τὴν ἐπὶ τοῖς καλοῖς. Κριτόλαος δὲ, ὁ καὶ αὐτὸς περιπατητικὸς, τελειότητα ἔλεγε κατὰ φύσιν εὐροῦντος βίου. τὴν ἐκ τῶν τριῶν γενῶν συμπληρουμένην προγονικὴν τελειότητα μὴνῶν. Ὀυκὼν ἐπὶ τούτοις ἀρχομένους καταπαυστέον, φιλοτιμητέον δὲ, ὡς ἐνὶ μάλιστα, καὶ τὰ πρὸς τῶν φυσικῶν δογματιζόμενα περὶ τοῦ προκειμένου παραθέσθαι. Ἀναξαγόραν (51) μὲν γὰρ τὸν Κλαζομένιον τὴν θεωρίαν φάναι τοῦ βίου τέλος εἶναι, καὶ τὴν ἀπὸ ταύτης ἐλευθερίαν, λέγουσιν· Ἡράκλειον (52) τε τὸν Ἐφέσιον τὴν εὐαρέστησιν. Πυθαγό-

cum scientia, ne propter ignorantiam circumveniamur. Cicero lib. v *De finibus: Hoc uno captus Herillus, scientiam summum bonum esse defendit, nec rem ullam aliam per se expetendam*.

(50) *Λευκιμος*. Forte Λευκιππος, ut supra p. 150. Ego quidem nec Λευκιμον hic novi, nec Λευκιππον quamquam Diogenes Laertius physica tantum dogmata Leucippo tribuit. SYLBERG.

(51) *Ἀναξαγόραν*. Theodoretus in principio *θεραπευτ. ια'*, pag. 165: Ἀναξαγόρας δὲ ὁ Κλαζομένιος, τὴν θεωρίαν τοῦ βίου, καὶ τὴν ἀπὸ ταύτης ἐλευθερίαν. *Anaxagoras vero Clazomenius, in vite speculatione, animique libertate, quæ ex illa proficiscitur*. E quibus verbis vel excidit τέλος, vel Theodoretus Clementem perperam intellexit: secundum quem non dixit Anaxagoras θεωρίαν βίου esse τέλος, sed θεωρίαν esse τέλος βίου. Similiter in *Anaxagora Laertius*, lib. ii, segm. 40: Ἐρωτηθεὶς ποῦ εἰς τί γεγέννηται; Εἰς θεωρίαν, ἔφη, ἤλου καὶ ἀλήθης καὶ οὐρανοῦ. *Rogatus, cuius rei causa natus esset? Contemplandi, inquit, solis, et lunæ, et cæli*. Jamblichus in *Protreptico* addit, ὡς τῶν ἄλλων γε πάντων οὐδενὸς ἀξίων ὄντων: quasi cætera omnia nullius essent nomeni.

(52) *Ἡράκλειον*. Rursum ex Clemente Theodoretus, loco jam dicto: Διμύχριστος δὲ ὁ Ἀδελφίτης ἀνεὶ τῆς ἡδονῆς τὴν εὐθυμίαν θέθειεν ὀνομάτων, οὐ δογμάτων. ἐναλλαγὴν ποιησάμενος, καὶ Ἡράκλειτος δὲ ὁ Ἐφέσιος τὴν μὲν προστηρεῖν

ραν δὲ ὁ Ποντικὸς Ἡρακλείδης ἱστορεῖ τὴν ἐπιστή-
μην τῆς τελειότητος τῶν ἀρετῶν τῆς ψυχῆς (53) εὐ-
δαιμονίαν εἶναι παραδεδομένα· ἀλλὰ καὶ οἱ Ἄβδη-
ρίται τέλος ὑπάρχειν διδάσκουσι· Δημόκριτος (54)
μὲν, ἐν τῷ *Περὶ τέλους*, τὴν εὐθυμίαν, ἣν καὶ εὐε-
στὴν προσηγόρευεν· καὶ πολλάκις ἐπιλέγει· *Τέρ-
ψις* (55) γὰρ καὶ ἀτερπὴν οὖρος τῶν περιηχημαό-
των· Ἐκκατῆς δὲ αὐτάρχειαν· καὶ δὴ Ἀπολλόδοτος
ὁ Κυζικηνὸς τὴν ψυχαγωγίαν· καθάπερ *Ναυσιφά-
νης* (56) τὴν κατάπληξιν (57)· ταύτην γὰρ ἔφη ὑπὸ
δημοκρίτου ἀθαμβίην λέγεσθαι· Ἐτεῖ πρὸς τοῦτοις
Διότιμος τὴν παντέλειαν τῶν ἀγαθῶν, ἣν εὐεστῶ
προσαγορεύεσθαι, τέλος ἀπέφηνεν· Πάλιν Ἀντισθέ-
νης μὲν, τὴν ἀτυφίαν· οἱ δὲ Ἀννικέριοι (58) καλού-
μενοι, ἐκ τῆς Κυρηναϊκῆς διαδοχῆς, τοῦ μὲν ὄλου
βίου τέλος οὐδὲν ὠρισμένον ἔταξαν· ἐκάστης δὲ πρά-
ξεως ἴδιον ὑπάρχειν τέλος τὴν ἐκ τῆς πράξεως περι-
γινομένην ἥδονην· Οὗτοι οἱ Κυρηναῖκοι τὸν ὄρον τῆς
ἥδονῆς Ἐπικούρου, τουτέστι τὴν τοῦ ἀλγούντος ὑπέξ-
αίρεσιν, ἀθετοῦσιν (59), νεκροῦ κατάστασιν ἀποκα-
λοῦντες· χαίρειν γὰρ ἡμᾶς μὴ μόνον ἐπὶ ἥδοναίς,
ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ὁμιλίαις καὶ ἐπὶ φιλοτιμίαις· Ὁ δὲ Ἐπί-
κουρος πᾶσαν χρεὴν τῆς ψυχῆς οἶεται ἐπὶ πρωτοπα-
ουστῇ τῇ σαρκὶ γενέσθαι· Ὁ τε Μητροδωρος (60) ἐν

✕ H. 498 ED. POTTER, 417 ED. PARIS.

μετέβαλε, τὴν δὲ διάνοιαν οὐ καταλέλοιπεν· ἀντὶ γὰρ
τῆς ἥδονῆς εὐαρέστησιν τεθεῖκεν. *Democritus autem
Abderites pro voluptate tranquillitatem animi posuit,
non sententiam, sed nominum duntaxat facta muta-
tione. Heraclitus item Ephesius nomen quidem muta-
vit, sed sensum servavit; nam pro voluptate bene-
placitum dixit.*

(53) *Τῶν ἀρετῶν τῆς ψυχῆς. Virtutum animæ.*
Sciendum τῶν ἀριθμῶν τῆς ψυχῆς, *numerorum
animæ.* Quod cum imperitus exscriptor non intel-
ligeret, mutasse videtur in ἀρετῶν τῆς ψυχῆς. At
Pythagoras beatitudinem dixit esse scientiam perfe-
ctionis, non virtutum, sed numerorum animæ. Tes-
tis est, loco superius dicto, Theodoretus : Ὁ δὲ
πολυθρόλλητος Πυθαγόρας τὴν τελειότητα τῶν ἀρι-
θμῶν ἐπιστήμην ἔσχατον ὑπελάμβανε ἀγαθόν. *Cele-
berrimus autem Pythagoras ultimum bonum in per-
fectissima numerorum scientia opinatus est esse.*
Satis notum est, Pythagoram ἀρχὰς τοὺς ἀριθμούς,
rerum omnium principia numeros, statuisse. Spe-
cialium animas nostras numero quaternario consi-
stere putavit. Plutarchus, *De placitis philosophorum*
lib. 1, pag. 876 edit. Paris. : Καὶ ἡ ἡμετέρα ψυχή,
φησὶ, ἐκ τετραδὸς σύγκειται· εἶναι γὰρ οὖν, ἐπιστή-
μην, ὄψαν, αἰσθησιν, ἐξ ὧν πᾶσα τέχνη, καὶ πᾶσα
ἐπιστήμη, καὶ αὐτοὶ λογικοὶ ἔσμεν. *Et animam no-
stram Pythagoras ait quaternione constare : esse
enim hæc quatuor, mentem, scientiam, opinionem,
sensus; unde omnes artes scientiæque projectæ sint,
ipsique ratione præditi propterea simus.*

(54) *Δημόκριτος.* Diogenes Laertius lib. ix, segm.
45 : Τέλος δὲ εἶναι τὴν εὐθυμίαν, οὐ τὴν αὐτὴν οὐ-
σαν τῇ ἥδονῃ, ὡς ἐνιοι παρακούσαντες ἐξεδέξαντο,
ἀλλὰ καθ' ἣν γαληνῶς καὶ εὐσταθῶς ἡ ψυχή διαγάει,
ὑπὸ μηδενὸς ταραττομένη φόβου, ἢ δεισιδαιμονίας,
ἢ ἄλλου τινὸς πάθους. Καλεῖ δὲ αὐτὴν καὶ εὐεστῶ,
καὶ ἄλλοις πολλοῖς ὀνόμασι. *Finem vero dixit Demo-
critus esse rectum quietumque animi statum, qui
non, ut quidam oblique interpretantur, idem sit,
quod voluptas; verum secundum quem animus magna
tranquillitate constantique beatus est, dum nullo
metu, nulla superstitione, aut alia quavis perturba-
tione agitur. Eamdem vero et εὐεστῶ, seu rectum
statum, appellat, multisque nominibus aliis.* Cicero

A que vero nobis his contentis quiescendum est, sed
quam maxime contendendum est, ut ea quoque,
quæ a physicis de re proposita decernuntur, abdu-
camus. Anaxagoram enim Clazomenium aiunt
dixisse, contemplationem esse vitæ finem, et eam,
quæ ex ea procedit, libertatem. Heraclitum autem
Ephesium, εὐαρέστησιν, seu placidum mentis sta-
tum. Pythagoram autem refert Heraclides ✕ Pon-
ticus, scientiam perfectionis virtutum animæ, tradi-
didisse esse beatitudinem. Quinetiam Abderitani
docent esse finem : Democritus quidem in libro *De
fine*, animi tranquillitatem, quam etiam appellavit
εὐεστῶ : et sæpe exclamat : *Delectatio et ejus priva-
tio sunt eorum terminus, qui ad summum vigorem
pervenerunt* ; Hecateus autem sufficientiam. Quino-
tiam Apollodotus Cyzicenus animi delectationem,
quemadmodum Nausiphanes admirationem. Eam
enim dicit a Democrito vocari ἀθαμβίην. Præter
hos autem Diotimus, absolutam omnium honorum
perfectionem, quam dicit appellari εὐεστῶ, finem
pronuntiavit. Rursus Antisthenes quidem, fastus
vacuitatem. Qui autem vocantur Anniceri ex sue-
cessionem Cyrenaica, nullum totius vitæ finem desi-
nitum statuerunt : uniuscujusque autem actionis

*De finibus lib. v de Democrito ait : Agros deseruit
incultus, quid querens aliud, nisi beatam vitam?
quam etiamsi in rerum cognitione ponebat, tamen
ex illa investigatione naturæ consequi volebat, ut
esset bono animo : id enim ille summum bonum.*
εὐθυμίαν, et sæpe ἀταραξίαν appellat, id est animum
terrore liberum.

(55) *Τέρψις.* Stobæus, serm. *De prudentia*, hæc
Democriti sententiam hoc modo effert : Ὅρος συμ-
φορέων καὶ ἀτυμορέων τέρψις καὶ ἀτερπύλη. *Utilium
ac inutilium termini sunt jucundum ac injucundum.*

(56) *Ναυσιφάνης.* Hic Democritum sectatus est,
et, secundum nonnullos, Epicuri magister fuit.
Laertius in *Pyrrhone* : *Ναυσιφάνης, Τήσιος, οὗ κατὰ
τινας ἀκούσαι Ἐπικούρου. Nausiphanes, Teius, quem
quidam dicunt Epicuri fuisse magistrum.* Cicero *De
natura deorum lib. 1* : *In Nausiphane Democriteo
tenetur.* Sextus Empiricus in principio operis adv.
mathemat. : Πύρρωνο; ἀκουστήν, *Pyrrhonis audito-
rem, vocat.*

(57) *Κατάπληξις.* Scribe ἀκατάπληξις; nam ea
respondet τῇ ἀθαμβίῃ, quam Democrito tribuit : et
inepte interpres. Heinsius. — Similiter Æg. Men-
gius Observat. in Diogenes Laertii lib. ix, segm. 45,
postquam hunc Clementis locum attulisset, hæc ad-
dit : « Ubi legendum omnino ἀκατάπληξις. Strabo
lib. 1 : Προσθήεσσι δὲ καὶ τὰς ἐκ τῶν μεταστάσεων
μεταβολὰς, ἐπιπλέον τὴν ἀθουμαστίαν ἡμῖν κατα-
σκευάζειν ἐθέλοντες, ἣν ὕμνεϊ Δημόκριτος καὶ ἄλλοι
φιλόσοφοι πάντες. »

(58) *Ἀννικέριοι.* Horum sectæ princeps fuit
Anniceris Cyrenæus, de quo Strabo lib. xv, ubi de
Cyrenæis agit, hæc dicit : Καὶ Ἀννικέρις, ὁ δοκῶν
ἐπανορθῶσαι τὴν Κυρηναϊκὴν αἴρσιν, καὶ παραγα-
γεῖν ἀντ' αὐτῆς τὴν Ἀννικέριον. *Et Anniceris, qui
videtur emendasse Cyrenaicam sectam, ejusque loco
Annicerem protulisse.*

(59) *Ἀθετοῦσιν.* Conf. superius pag. 415 edit.
Paris.

(60) *Μητροδωρος.* Cicero lib. 11 Tusculan. : *Me-
trodorus quidem eam perfecte putat beatum, cui cor-
pus bene constitutum sit, et exploratum ita semper
fore. Idem in De officiis : Nam si non modo utilitas,
sed vita omnis beata, corporis firma constitutio.*

proprium esse finem, nempe eam, quæ ex actione A
efficitur, voluptatem. Hi Cyrenaici Epicuri voluptatis definitionem, hoc est, doloris ablationem, rejiciunt, eam constitutionem mortui appellantes: nou solum enim nos gaudio affici propter voluptates, sed etiam propter consuetudines et honores. Epicurus autem existimat, omnem animæ lætitiā ex præcedenti carnis affectione oriri. Metrodorus autem in opere, quod inscribitur, *Majorem esse causam ad felicitatem eam quæ est ex nobis, ea quæ ex rebus oritur: Animæ, inquit, bonum quid est aliud, quam stabilis ac bonæ carnis constitutio, ei spes fide digna, quod ea sic futura sit?*

CAPUT XXII.

Plato summum bonum in assimilatione cum Deo consistere ait, quocum concordant sacri scriptores.

✱ At vero Plato philosophus finem dicit esse duplicem: unum quidem, id quod est participabile et primum in ipsis formis, quod quidem nominat bonum; alterum autem id, quod est illius particeps, ejusque accipit similitudinem, quod quidem est in hominibus, qui virtutem et veram philosophiam sibi vindicant. Quare Cleanthes quoque in secundo *De voluptate*, dicit Socratem ubique docere, eundem esse virum justum et beatum, eumque execrari qui primus divisit justum ab utili, ut qui rem fecerit impiam. Revera enim sunt impii, qui utile a justo, quod est secundum legem, separant. Ipse autem Plato dicit beatitudinem, quæ est eudæmonia, esse, *bene habere dæmonem*; dici autem dæmonem, principalem animæ nostræ partem; beatitudinem autem esse perfectissimum bonum et plenissimum. Aliquando autem eam vocat vitam sibi consentientem et convenientem, et nonnunquam id, quod est ex virtute perfectissimum. Id autem ponit in scientia boni, et in ea, quæ est cum Deo, similitudine, similitudinem pronuntians in eo consistere, ut quis sit justus et sanctus cum prudentia. Annon sic quidem 180 ex nostris illud, *ad imaginem* quidem, statim in ortu accepisse hominem; *ad similitudinem* autem, per perfectionem postea esse accepturum, intelligunt? Jam vero docens Plato hanc similitudinem viro

Ναί μήν Πλάτων ὁ φιλόσοφος διττὸν εἶναι τὸ τέλος φησίν, τὸ μὲν μεθεκτόν τε καὶ πρῶτον ἐν αὐτοῖς ὑπάρχον τοῖς εἰδεσιν, ὃ δὴ καὶ τὰγαθὸν προσνομιάζει· τὸ δὲ μετέχον ἐκείνου, καὶ τὴν ἀπ' αὐτοῦ δεχόμενον ὁμοίότητα, ὃ περὶ ἀνθρώπους γίνεται, τοῖς μεταποιουμένους ἀρετῆς τε καὶ τῆς ἀληθοῦς φιλοσοφίας. Διὸ καὶ Κλεάνθης ἐν τῷ δευτέρῳ *Περὶ ἡδονῆς* τὸν Σωκράτην φησὶ παρ' ἑκάστα διδάσκειν, ὡς ὁ αὐτὸς δίκαιός τε καὶ εὐδαίμων ἀνὴρ· καὶ τῷ πρώτῳ διελόντι τὸ δίκαιον ἀπὸ τοῦ συμφέροντος καταρῶσθαι, ὡς ἀσεβές τι πρᾶγμα δεδρακότι· ἀσεβεί; γὰρ τῷ ὄντι οἱ τοῦ συμφέροντος ἀπὸ τοῦ δικαίου τοῦ κατὰ νόμον χωρῖζοντες. Αὐτὸς δὲ ὁ Πλάτων τὴν εὐδαίμονιαν τὸ εὖ τὸν δαίμονα ἔχειν (62), δαίμονα δὲ λέγεσθαι τὸ τῆς ψυχῆς ἡμῶν ἡγεμονικόν· τὴν δὲ εὐδαίμονιαν τὸ τελειότατον ἀγαθὸν καὶ πληρέστατον λέγει. Ὅτι δὲ βίον ὁμολογούμενον καὶ συμφωνῶν αὐτὴν ἀποκαλεῖ· καὶ ἔσθ' ὅτε τὸ κατ' ἀρετὴν τελειότατον· τοῦτο δὲ ἐν ἐπιστήμῃ τοῦ ἀγαθοῦ τίθεται, καὶ ἐν ἐξομοίωσει (63) τῇ πρὸς τὸν Θεόν· ὁμοίωσιν ἀποφαινόμενος δίκαιον καὶ ὅσιον μετὰ φρονήσεως εἶναι. Ἡ γὰρ οὐχ οὕτως τινὲς τῶν ἡμετέρων τὸ μὲν κατ' εἰκόνα (64) εὐθὺς κατὰ τὴν γένεσιν ἐληφάναι τὸν ἀνθρώπον, τὸ καθ' ὁμοίωσιν δὲ ὑπερον κατὰ τὴν τελειώσιν μέλλειν ἀπολαμβάνειν ἐκδέχοντα· Αὐτίκα ὁ Πλάτων (65), τὴν ὁμοίωσιν ταύτην μετὰ ταπεινωροσύνης ἔσσεσθαι· τῷ ἐναρέτῃ διδάσκων

✱ P. 499 ED. POTTER, 417-418 ED. PARIS.

ejusque constitutionis spe explorata, ut a Metrodoro scriptum est, continetur. Plutarchus *De vita secundum Epicurum*: Τὸ γὰρ εὐσταθὲς σαρκὸς κατάστημα καὶ τὸ περὶ ταύτης πιστὸν ἔλλισμα τὴν ἀπροσάτην χάραν ἔχει καὶ θεβαιοτάτην. Gellius lib. ix, cap. 5; Th. Canterus lib. ii, cap. 6. COLLECT.

(61) Ἀγαθόν. Sic superius, Metrodori magister, Epicurus pag. 412 edit. Paris., dicit τέλος εἶναι τοῦ φιλοσόφου ἡδονήν. Θειάζει γοῦν σαρκὸς εὐσταθὲς κατάστημα καὶ τὸ περὶ ταύτης πιστὸν ἔλλισμα.

(62) Τὸ εὖ τὸν δ. Similia dixerunt etiam Stoici. Laertius in Zenone, lib. vii, segm. 88: Εἶναι δὲ αὐτὸ τοῦτο τὴν τοῦ εὐδαίμονος ἀρετὴν, καὶ εὐροίαν βίου, ὅταν πάντα πράττηται κατὰ τὴν συμφωνίαν τοῦ παρ' ἑκάστῳ δαίμονος. *Esse autem hoc ipsi felicitis hominis virtutem, et felicem vitæ decursum, cum omnia geruntur ex consensu dæmonis qui apud unumquemque est.* Eum Antoninus, lib. iii extremo, vocat τὸν ἔνδον ἐν τῷ στήθει ἰδρυμένον δαίμονα. *Dæmonem intus in pectore situm.* Apuleius etiam in *Apologia Socratis* hæc dicit: *Bona cupido bonus Deus est*: et mox addit εὐδαίμονας dici, quorum

dæmon bonus, id est animus virtute perfectus, est. Item Platonis discipulus Xenocrates apud Aristotelem *Topic.* lib. ii, c. 6: Ὁμοίως δὲ καὶ εὐδαίμονα, οὗ ἂν ὁ δαίμων ἢ σπουδαῖος· καθάπερ ὁ Σωκράτης φησὶν εὐδαίμονα εἶναι τὸν τὴν ψυχὴν ἔχοντα σπουδαίαν· ταύτην γὰρ ἑκάστῳ εἶναι δαίμονα. *Similiter εὐδαίμονα eum, cuius dæmon est bonus: quemadmodum Xenocrates ait εὐδαίμονα esse, cuius animus sit bonus; hunc enim cuique esse dæmonem.*

(63) Ἐρ ἐξομοίωσει. Conf. supra pag. 403, 401, 405, edit. Paris.

(64) Κατ' εἰκόνα. Conf. *Pædag.* lib. i, cap. 12 principio.

(65) Πλάτων. Platonis locus iste citatus supra *Protrept.*, pag. 20. Exstat autem lib. iv *De leg.*, pag. 715; exstat et apud Aristot. *De mundo*, cap. 7; apud Plutarch. pag. 656, et Justin. mart. pag. 25 H. Legitur autem in vulg. edit., ἀρχὴν τε καὶ τέλος τὴν καὶ μέσαν τῶν ὄντων ἀπάντων. *Sylburg.*—Conf. etiam Origenes *Adv. Celsum* lib. vi, p. 285. Exstant hæc in Platonis edit. Francof. p. 851.

ἐκεῖνο που ἐρμηνεύει· Πᾶς ὁ ταπεινῶν ἐαυτὸν ἰσχυροποιεῖται. λέγει οὖν ἐν τοῖς Νόμοις· Ὁ μὲν δὲ θεὸς, ὡσπερ καὶ ὁ παλαιὸς λόγος, ἀρχὴν τε καὶ μέσσην καὶ τελευταίην τῶν πάντων ἔχων, εὐθείαν περαινέει κατὰ φύσιν περιπορευόμενος· τῷ δὲ αἰεὶ (66) ξυρέπεται δίχην, τῶν ἀπολειπομένων τοῦ θείου νόμου τιμῶν. Ὁρᾷς ὅπως καὶ αὐτὸς εὐλάθειαν προσάγει τῷ θεῷ νόμῳ. Ἐπιφέρει γοῦν· Ἦς ὁ μὲν εὐδαιμονήσῃ μελλῶν ἐχόμενος, ξυρέπεται ταπεινός καὶ κεκοσμημένος. Ἔϊτα τοῖσι τὰ ἀκόλουθα συνάξας, καὶ τῷ φόβῳ νοουμένης, ἐπιφέρει· Τίς οὖν (67) δὴ πρῶξις φιλίᾳ καὶ ἀκόλουθος Θεῷ; μὴ καὶ ἐναλλογῶν ἔχουσα ἀρχαίον· ὅτι τῷ μὲν ὁμοίῳ τὸ ὅμοιον, ἐπιμετρίῳ, φιλίῳ ἂν εἴη· τὰ δὲ ἀμετρία οὐτε ἀλλήλοισι οὕτε τοῖς ἐμμέτροις (68). Τὸν οὖν τῷ Θεῷ (69) προσφιλεῖ γνησιόμοιος, εἰς δύναμιν ὅτι μάλιστα καὶ αὐτὸν τοιοῦτον ἀναγκαῖον γίνεσθαι. Καὶ κατὰ τοῦτον δὴ τὸν λόγον ὁ μὲν σώφρων ἡμῶν Θεῷ φίλος· ὁμοίος γάρ· ὁ τε (70) μὴ σώφρων ἀνέμοιος τε καὶ διάφορος. Τοῦτο ἀρχαῖον εἶναι φήσας τὸ εἶγμα, τὴν ἐκ τοῦ Νόμου εἶς αὐτὸν ἤκουσαν διδασκαλίαν ἠνέχετο. Κάν τῷ Θεῷ φιλίῳ τὰ κατὰ ἀμφὸς τὴν θνητὴν φύσιν καὶ τόνδε τὸν τόπον περιπολεῖν ἐξ ἀνάγκης δοῦς, ἐπιφέρει· Διὸ (71) καὶ πειρᾶσθαι γρη῏ ἐνθένδε ἐκέισε φεῦγειν ὅτι τάχιστα. Φυγὴ δὲ ὁμοίωσι Θεῷ κατὰ τὸ δυνατόν· ὁμοίωσι δὲ δίκαιοι καὶ δισιοὶ μετὰ φρονήσεως γηέσθαι. Σπένσιππος τε, ὁ Πλάτωνος ἀδελφιδούς (72), τὴν εὐδαιμονίαν φησὶν εἶναι τελείαν ἐν τοῖς κατὰ φύσιν ἔχουσιν· ἢ ἐξὶν ἀγαθῶν· ἢς δὴ καταστάσεως ἀπαντας μὲν ἀνθρώπους ὁρεξὶν ἔχειν, στοχάζεσθαι δὲ τοῦς ἀγαθοῦς τῆς ἀσχηλίας· εἶεν δ' ἂν αἱ ἀρεταὶ τῆς εὐδαιμονίας ἀπεργαστικάι. Ξενοκράτης τε ὁ Χαλκηδόνιος (73) τὴν εὐδαιμονίαν ἀποδίδωσι κτήσιν τῆς οἰκείας ἀρετῆς καὶ τῆς ὑπηρετικῆς αὐτῆς δυνάμεως. Ἔϊτα ὡς μὲν ἐν ᾧ γίνεται, φαίνεται λέγων τὴν ψυχὴν· ὡς δ' ὑφ' ὧν, τὰς ἀρετάς· ὡς δ' ἐξ ὧν, ὡς μερῶν, τὰς καλὰς πράξεις, καὶ τὰς σπουδαίας ἐξέεις τὰ καὶ διαθέσεις, καὶ κινήσεις, καὶ σχέσεις· ὡς τούτων οὐκ εἶεν τὰ σωματικὰ καὶ τὰ ἐκτός. Ὁ γὰρ Ξενοκράτους γνώριμος Πολέμων φαίνεται τὴν εὐδαιμονίαν αὐτάρκειαν εἶναι βουλούμενος ἀγαθῶν πάντων, ἢ τῶν πλείστων καὶ μεγίστων. Δογματίζει γοῦν χωρὶς μὲν ἀρετῆς μηδέποτε ἂν εὐδαιμονίαν ὑπάρχειν, δίχα δὲ καὶ τῶν σωματικῶν καὶ τῶν ἐκτός τὴν ἀρετὴν αὐτάρκη πρὸς εὐδαιμονίαν εἶναι. Καὶ τὰ μὲν ὧδε ἔχεται· αἱ δὲ ἀντιρήσεις αἱ πρὸς τὰς εἰρημένους ὄξιας κατὰ καιρὸν τεθήσονται· ἡμῖν δὲ αὐτοῖς εἰς τέλος ἀτελεύτητον ἀφικέσθαι πρόκειται, πειθόμενοις ταῖς ἐντολαῖς, τούτεστι τῷ Θεῷ, καὶ κατ' αὐτάς

A bono futuram esse cum humilitate, illud utique interpretatur : *Omnis qui seipsum humiliat, exaltabitur* *. Dicit itaque in *Legibus* : *Deus quidem certe, ut vetus est oratio, continens principium et medium et finem universorum, recta pergit secundum naturam circumiens. Eum autem semper consequitur iustitia, ultrix eorum, qui a lege divina desciverint.* Vides, quomodo ipse quoque legi divinæ adjungit cautionem, seu timorem. Subjungit itaque : *Cui qui beatus quidem est futurus, adhærens, sequitur humilis et compositus.* Deinde cum his ea, quæ sunt consequentia, conjunxisset, et timore adhibito admonuisset, subjungit : *Quænam est ergo actio, quæ a Deo amata, et eum consequitur? Una certe, rationem unam antiquam habens et præcipuam, quod simili, quod quidem est moderatum, simile fuerit amicis; quæ sunt autem immoderata, neque sibi invicem, neque moderatis & amica sunt. Qui igitur Deo talis amicus fore studet, necesse est, ut quam maxime pro viribus efficiatur talis. Hac itaque ratione quisquis est temperans, est Deo amicus; est enim similis; intemperatus autem, dissimilis et diversus. Hoc autem vetus decretum esse dicens, eam, quæ a lege ad ipsum pervenit, doctrinam tacite significavit. Et in *Theæteto*; cum mala circa mortalem naturam et hunc locum necessario vagari concessisset, subjungit : *Quare oportet tentare hinc illuc fugere quam celerrime. Fuga autem est, Deo, quoad fieri potest, assimilatio; assimilatio autem, iustum et sanctum fieri cum prudentia.* Et Spensippus, Platonis ex sorore filius, dicit beatitudinem esse perfectum habitum in iis, qui se habent secundum naturam : aut habitum bonorum : quam constitutionem omnes quidem homines appetere; solos autem bonos consequi molestiæ vacuitatem : et quod virtutes felicitatem efficiant. Xenocrates vero Chalcedonensis definit beatitudinem, convenientis virtutis possessionem, et ejus, quæ ei inservit, facultatis; deinde, ut in quo quidem sit, apparet dicere animam; ut autem a quibus, virtutes; ut ex quibus tanquam partibus, bonas actiones, et honestos habitus, et affectiones, et motus, et habitudines; utpote quod non sine his sint ea, quæ sunt corporis et externa. Xenocratis enim discipulus Polemo, videtur velle beatitudinem esse sufficientiam omnium bonorum, vel plurimorum et maximorum. Decernit itaque, sine virtute quidem non futuram unquam beatitudinem; absque bonis autem corporis et externis, virtutem esse sufficientem ad beatitudinem. Et hæc quidem sic habeant. Quæ au*

* P. 500 ED. POTTER, 418-419 ED. PARIS. * Luc. xiv, 11.

(66) Τῷ δὲ αἰεὶ. Plato, τῷ δ' αἰεὶ.

(67) Τίς οὖν. Hæc exstant in libro Platonis jam dicto, p. 852.

(68) Ἐμμέτροις. Adjicit Plato : Ὁ δὲ θεὸς ἡμῖν ἀπάντων χρημάτων μέτρον ἂν εἴη μέγιστα, καὶ πολὺ μᾶλλον ἢ που τις, ὡς φασιν, ἀνθρώπος. *Deus profecto nobis rerum omnium maxime sit mensura, multoque magis, quam quivis, ut ferunt, homo.*

(69) Τῷ Θεῷ. Plato, τῷ τοιοῦτῳ.

(70) Ὁ τε. Plato, ὁ δέ. Ibidem mox, διάφορός τε καὶ ἕδικος.

(71) Διὸ. Hæc exstant *Theæteti* p. 129. Superius ea recitavimus ad Clementis p. 405 edit. Paris.

(72) Ἀδελφιδούς. Nempe υἱὸς τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ Ποτώνης, filius Potones sororis Platonis, ut refert Suidas, et Laertius in principio lib. iv.

(73) Χαλκηδόνιος. Conf. quæ superius adnotata sunt ad *Protrept.* p. 44 edit. Paris.

tem sunt ad refellendas eas, quæ jam dictæ sunt, sententias necessaria, dicentur suo tempore. Nobis autem est propositum pervenire ad finem minime finiendum, mandata, hoc est Deum, sequentibus, et secundum ea, sine reprehensione et scienter, per divinæ voluntatis cognitionem viventibus. Rectæ autem rationi seu Logo, quoad fieri potest, assimilatio, et finis, et in finalem seu perfectam adoptionem per Filium nos restituit, Patremque semper glorificat per magnum pontificem, qui nos fratres et cohæredes dignatus est appellare. Et Apostolus quidem breviter finem describens in Epistola ad Romanos, dicit: *Nunc vero liberati a peccatis, Deo autem servientes, habetis fructum vestrum in sanctificatione*; finem autem, vitam æternam. Cum autem spem novisset ꝥ duplicem, unam quidem, quæ exspectatur, alteram vero, quæ minis intenditur, finem adhuc esse docet spei restitutionem. *Patientia enim, inquit, probationem; probatio vero spem: spes autem non confundit, quoniam charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis*. Propter quæm charitatem est etiam in spem restitutio, quam requiem dicit alibi nobis esse repositam. Similia etiam invenias apud Ezechielem, quæ sic habent: *Anima peccans ipsa morietur. Et vir, qui fuerit justus, et fecerit iudicium, et justitiam, supra montes non comedit, et suos oculos non sustulit ad idola domus Israel, et uxorem proximi sui non polluit, et ad uxorem in tempore immunditiei suæ non accessit* (non vult enim semen hominis probro ac vituperio affici), *et virum, inquit, non male afficiet, pignus debitoris reddet, raptum non rapiet, panem suum dabit esurienti, et amplius non accipiet, ab iniquitate avertet manum suam, verum faciet iudicium inter virum et proximum, in justificationibus meis ambulabit, et justificationes meas custodiet, ad faciendam veritatem: est justus, vita vivet, dicit Adonai Dominus*. Et Isaias, eum quidem, qui credidit, ad vitæ honestatem; eum autem, qui est gnosticus, ad considerationem adhortans, ostendens non esse eandem hominis et Dei virtutem, sic inquit: *Quærite Dominum, et in inveniendo ipsum invocate. Quando autem vobis appropinquaverit, relin-*

ꝥ P. 501 ED. POTTER, 419-420, ED. PARIS. 5, 6, 7, 8, 9.

(74) Ἀδελφούς καὶ συγχληρ. Respicere videtur Hebr. II, 11: Οὐκ ἐπαισχύνεται ἀδελφούς αὐτούς καλεῖν. et Rom. VIII, 17, ubi fideles vocati sunt συγχληρονόμοι Χριστοῦ.

(75) Ἀπειλημμένην. Interpres, quæ minis intenditur: perinde ac si ab ἀπειλεῖν profecta esset hæc vox. Vertendum fuerat, quæ jam recepta est, vel cuius jam compotes sumus facti: nam ab ἀπολαμβάνω ducta est. Vult auctor, Apostolum duplicem nostram spem descripsisse: priorem, cuius in hac vita participes sumus, nempe sanctificationem: alteram, quam exspectamus, nempe vitam æternam.

(76) Ἀνάπαυσιν. Respicit forte Heb. IV, 8, 9, 11: Εἰ γὰρ αὐτοὺς Ἰησοῦς κατέπαυσεν, οὐκ ἂν περὶ ἑλλῆς ἐλάλει μετὰ ταῦτα ἡμέρας. Ἄρα ἀπολείπεται

βιώσασιν ἀνεπιλήπτως καὶ ἐπιστημόνως, διὰ τῆς τοῦ θεοῦ θελήματος γνώσεως. ἢ τε πρὸς τὸν ὀρόν λόγον ὡς οἶόν τε ἐξομοίωσις τέλος ἐστὶ, καὶ εἰς τὴν τελείαν υἰοθεσίαν διὰ τοῦ Υἱοῦ ἀποκατάστασις, δοξάζουσα αἰετὸν Πατέρα διὰ τοῦ μεγάλου ἀρχιερέως, τοῦ ἀδελφοῦ καὶ συγχληρονόμου (74) καταξιώσαντος ἡμᾶς εἰπεῖν. Καὶ ὁ μὲν Ἀπόστολος, συντόμως τὸ τέλος ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῇ διαγράφων, λέγει· *Νυνὶ δὲ, ἐλευθερωθέντες ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, δουλωθέντες δὲ τῷ Θεῷ, ἔχετε τὸν καρπὸν ὁμῶν εἰς ἁγιασμόν· τὸ δὲ τέλος ζωῆν αἰώνιον*. Διττὴν δὲ εἰδὼς τὴν ἐλπίδα, τὴν μὲν προσδοκωμένην, τὴν δὲ ἀπειλημμένην (75), ἤδη τέλος διδάσκει τὴν τῆς ἐλπίδος ἀποκατάστασιν· Ἡ γὰρ ὑπόμοσις, φησὶ, δοκιμὴ· ἢ δὲ δοκιμὴ, ἐλπίδα· ἢ δὲ ἐλπὶς οὐ καταισχύνει· ὅτι ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ ἐκκέχεται ἐν ταῖς καρδίαις ἡμῶν διὰ Πνεύματος ἁγίου τοῦ δοθέντος ἡμῖν. Δι' ἣν ἀγάπην καὶ εἰς τὴν ἐλπίδα ἀποκατάστασις, ἣν ἀνάπαυσιν (76) ἀλλαγῶ λέγει ἀποκείσθαι ἡμῖν. Τὰ ὅμοια καὶ παρὰ τοῦ Ἱεζεκιήλ εὔροισ ἂν, οὕτως ἔχοντα· Ἡ ψυχὴ (77) ἁμαρτάνουσα, αὐτὴ ἀπολαμβάνεται· καὶ ἀνήρ, ὃς ἂν γένηται δίκαιος, καὶ ποιῆσιν κρῖμα καὶ δικαιοσύνην, ἐπὶ τὰ ἔρη οὐκ ἐφαγεν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ οὐκ ἤρεν ἐπὶ τὰ εἰδωλα οἴκου Ἰσραὴλ, καὶ τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον οὐκ ἐμίλησεν, καὶ πρὸς γυναῖκα ἐν καιρῷ ἀκαθαρσίας αὐτῆς οὐ προσῆλθεν (οὐ γὰρ ἐφύβριστον τὴν ἀνθρώπου σπορὴν εἶναι βούλεται), καὶ ἄνδρα, φησὶ, μὴ κακώσῃ· ἐνεχύρασμα ὀφειλοῦτος ἀποδώσει· ἄρπυγμα σὲ μὴ ἄρπάσῃ· τὸν ἄρτον αὐτοῦ πεινώντι δώσει (78)· καὶ πλεονασμὸν οὐ λήψεται· ἐξ ἀδικίας ἀκοτρήσει τὴν χεῖρα αὐτοῦ· κρῖμα ἀληθινὸν ποιήσει ἀνὰ μέσον ἀνδρῶν καὶ τοῦ πλησίον· ἐν τοῖς δικαιοῦμασι μου περυσταί, καὶ τὰ δικαιώματά μου ἐξύλαξε, τοῦ ποιῆσαι ἀλήθειαν· δίκαιός ἐστι, ζωῆ ζήσεται, λέγει Ἄδωναι Κύριος. Ὅτι Ἡσάτας τὸν μὲν πιστεύσαντα εἰς σεμνότητα βίου, τὸν γνωστικὸν δὲ εἰς ἐπίστασιν (79) παρακαλῶν, μὴ τὴν αὐτὴν εἶναι ἀρετὴν (80) ἀνθρώπου καὶ Θεοῦ παριστάς, ὧδὲ φησὶ· *Ζητήσατε τὸν Κύριον, καὶ ἐν τῷ εὐρίσκειν αὐτὸν ἐπικαλέσασθε. Ἡρίκα ὃ ἂν ἐγγίξῃ ὑμῖν, ἀπολείπετω ὁ ἀσεβὴς τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ· καὶ ἀνήρ ἄνομος τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ*

• Rom. VI, 22.

• Rom. V, 4, 5.

• Ezech. XVIII, 4.

D σαββατισμὸς τῷ λαῷ τοῦ Θεοῦ. Σπουδάσωμεν οὖν εἰσελθεῖν εἰς ἐκείνην τὴν κατάπαυσιν.

(77) Ἡ ψυχὴ. Hæc superior occurrit Pædag. lib. I, sub. finem c. 10, e quo loco cum hoc collato patebit, Clementem διὰ μνήμης has Scripturas recitasse.

(78) Δώσει. Sequitur apud Ezechielem, καὶ γυνὴν περιβαλεῖ, καὶ τὸ ἄργύριον αὐτοῦ ἐπὶ τόκῳ οὐ δώσει· quod libroriorum negligentia propter δώσει repetitum excidisse videtur.

(79) Ἐπίστασιν. Scribi etiam possit ἐπίστασιν.

(80) Τὴν αὐτὴν ἀρ. Hoc addit propter Stoicos, qui eandem esse Dei ac hominum virtutem dicebant: quos Clemens infra refellit, Strom. VII, p. 755.

καὶ ἐπιστραφήτω πρὸς Κύριον, καὶ ἐλεηθή-
σεται, ἕως, Καὶ τὰ διανοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς
διανοίας μου. Ἡμεῖς τοίνυν κατὰ τὸν γενναῖον
Ἀπόστολον, ἐκ πίστεως ἐλλπίδα δικαιοσύνης ἀπεκ-
τέλομαθα· ἐν γὰρ Χριστῷ (81) οὐτε περιτομή τι
ἰσχύει, οὐτε ἀκροβυστία, ἀλλὰ πίστις δι' ἀγάπης
ἐνεργουμένη. Ἐπιθυμοῦμεν δὲ ἕκαστον ὑμῶν
τὴν αὐτὴν ἐνδεικνυσθαι σπουδὴν πρὸς τὴν
πληροφορίαν τῆς ἐλλπίδος, ἕως, Κατὰ τὴν τάξιν
Μελχισεδέκ ἀρχιερέως γενόμενος εἰς τὸν αἰῶνα.
Τὰ ὅμοια τῷ Παύλῳ ἡ πανάρετος Σοφία (82), λέγει·
Ὁ δὲ ἐμοῦ (83) ἀκούων, κατασκηνώσει ἐπὶ ἐλλπίδι
πεποιθώς (84)· ἡ γὰρ τῆς ἐλλπίδος ἀποκατάστασις
ἐμωνώμως ἐλλπίς εἴρηται· διὰ τοῦ κατασκηνώσει
τῇ λέξει (85) παγκάλως προσέθηκε τὸ πεποιθώς,
δεικνύς τὸν τοιοῦτον ἀναπεπαύσθαι, ἀπολαμβάντα ἦν
ἔλπιζεν ἐλλπίδα· διὸ καὶ ἐπιφέρει, Καὶ ἡσυχάσει
ἀπόθεως ἀπὸ παντὸς κακοῦ. Ἀντικρὺς δὲ ὁ Ἀπό-
στολος ἐν τῇ προτέρῃ τῶν πρὸς Κορινθίους διαβρόχην
φρσι· Μιμηταὶ μου γίνεσθε, καθὼς κατὰ Χριστοῦ·
ἵνα γένηται ἐκεῖνο· Εἰ ὑμεῖς (86) ἐμοῦ, ἐγὼ δὲ
Χριστοῦ· ὑμεῖς οὖν μιμηταὶ Χριστοῦ γίνεσθε, Χρι-
στὸς δὲ Θεοῦ. Τὴν ἐξομολοσίαν (87) τοίνυν τῷ Θεῷ,
εἰς ὅσον οὖν τε ἦν δικαιοῦ καὶ ἔστω μετὰ φρο-
νήσεως γενέσθαι, σκοποῦν τῆς πίστεως ὑποπίπτει-
ται· τέλος δὲ τὴν ἐπὶ τῇ πίστει τῆς ἐπαγγελίας
ἀποκατάστασιν. Ἐκ τούτων οὖν αἱ πηγαὶ τῶν περὶ
τέλους δογματισάντων, ἃς προειρήκαμεν, βλύζουσιν. Ἀλλὰ τούτων μὲν ἄλλοι.

CAPUT XXIII.

De matrimonii commodis et præceptis in ejus usu observandis; quæ plenius tractat libro sequenti.

Ἐπεὶ δὲ ἡδονὴ καὶ ἐπιθυμία ὑποπίπτειν γάμῳ
δοκεῖ, καὶ περὶ τούτου διαληπτέον. Γάμος μὲν οὖν
ἐστὶ σύνοδος ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς ἡ πρώτη (88) κατὰ
νόμον ἐπὶ γνησίων τέκνων πορᾶ. Ὁ γοῦν κωμικὸς
Μένανδρος·

.... Παιδῶν, φρσι, σπόρυ τῶν γνησίων
Δίδωμι σοὶ γὰρ τὴν ἐμῆν θυγατέρα.

Ζητοῦμεν δὲ, εἰ γαμητέον· ὅπερ τῶν κατὰ πρὸς
τί (89) πως ἔχειν ὀνομασμένων ἐστίν. Τινὶ γὰρ

⌘ P. 502 ED. POTTER, 420-421 ED. PARIS. ^a Isa. LV, 6, 7, 9. ^b Gal. v, 5, 6. ^c Heb. vi, 41, 20.
^d Prov. i, 33. ^e I Cor. xi, 1.

(81) Χριστῷ. Χριστῷ Ἰησοῦ, Galat.

(82) Ἡ πανάρετος Σοφία. Sic Clemens Romanus
sub finem prioris Epistolæ: Οὕτως γὰρ λέγει ἡ
πανάρετος Σοφία. Ita siquidem dicit Sapiencia
omnem virtutem complectens. Post quem, librum
Proverbiorum, πανάρετον Σοφίαν appellarunt, non
solum Clemens Alexandrinus, sed etiam Hagesip-
pus, Irenæus, καὶ ὁ πᾶς τῶν ἀρχαίων χορὸς, et totius
antiquorum chorus, apud Eusebium Hist. eccles.
lib. iv, cap. 18. Conf. quæ ad Clementem Romanum
adnotavit Cotelerius.

(83) Ὁ δ' ἐμ. Vide, quæ superius in pag. 342
edit. Paris. adnotata sunt. COLLECT.

(84) Πεποιθώς. Abest a Prov. i, 33, ubi tamen
adnotat Flaminius Nobilius, in scholio quodam hæc
exstare, ἀναπαύσθαι ἐν εἰρήνῃ πεποιθώς.

(85) Διὰ τοῦ κατασκηνώσει τῇ λέξει. Clarius
divise, δι' ἃ, quapropter: inquit Sylburg. Rectius
legetur, ἐπὶ τῇ τοῦ κατασκηνώσει λέξει. Lowth.

(86) Ὑμεῖς. Illa etiam Pauli verba respicere
videtur Clemens, quæ occurrunt I Cor. iii, 22, 25:

A quæ impius vias suas, et convertatur ad Dominum,
et misericordiam consequetur, usque ad: Cogitata
vestra a cogitatione mea^a. Nos ergo, ex præclari
Apostoli sententia, ex fide spem justitiæ expecta-
mus: in Christo enim neque **181** circumcisio ali-
quid valet, neque præputium, sed fides, quæ per di-
lectionem operatur^b. Cupimus autem unumquemque
vestrum eandem ostendere sollicitudinem ad exple-
tionem spei, usque ad illud: Secundum ordinem
Melchisedec factus pontifex in æternum^c. Paulo
quoque similia dicit Sapiencia omni virtute plena:
Qui autem me audit, habitabit in spe confidens^d.
Spei enim restitutio, spes dicta est æquivoce: pro-
pterea huic dictioni, ✕ habitabit, pulcherrime
adjecit, confidens: ostendens eum, qui est hujus-
modi, requiescere, recepta ea spe, quam sperabat.
Quare etiam subjungit: Et quiescat secure ab omni
malo. Aperte autem dicit Apostolus in priori ad
Corinthios: Imitatores mei estote, sicut et ego
Christi^e: ut illud efficiatur: Si vos mei, ego au-
tem Christi; vos ergo estis Christi imitatores,
Christus vero Dei. Deo ergo assimilari, ut, quoad
fieri potest, fiat quis justus et sanctus cum prudentia,
statuit esse scopum fidei; finem autem, eam, quæ
sit per fidem, promissi restitutionem. Ex his ergo
fontes eorum, qui de fine decreverunt, quos prius
diximus, scaturiunt. Sed de his quidem satis est.

CAPUT XXIII.

De matrimonii commodis et præceptis in ejus usu observandis; quæ plenius tractat libro sequenti.

C Quoniam autem voluptas et cupiditas videntur
cadere in matrimonium, de hoc quoque tractandum
est. Est ergo matrimonium prima legitima viri et
mulieris conjunctio ad legitimorum liberorum pro-
creationem. Menander itaque comicus ait:

Ad seminandos legitimos liberos
Tibi meam trado filiam.

Quærimus autem, an sit uxor ducenda: quod qui-
dem est ex iis, quæ secundum ad aliquid quodam-

Πάντα ὑμῶν ἐστίν· ὑμεῖς δὲ Χριστοῦ· Χριστὸς δὲ
Θεοῦ.

(87) Ἐξομολοσίαν. Cum apostoli doctrina con-
fert, quæ paulo superius e Platone recitavit.

(88) Ἡ πρώτη. Videtur Clemens σύνοδον πρῶ-
την, primam conjunctionem, nuptias appellans, eas
distingui a concubinato, γάμος ἐπιεσάκτος. Nec
enim secundas nuptias post mortem alterius e con-
jugibus contractas damnavit, ut e Strom. iii satis
patet. Sic Hermas lib. ii, sub finem mandat. iv:
Si vir, vel mulier alicujus decesserit, et nupsit
aliquis illorum, numquid peccat? Qui nubit, non
peccat, inquit: sed si per se manserit, magnum sibi
conquirat honorem apud Dominum. Ubi quid de se-
cundis nuptiis senserint antiqui Patres, multis
testimoniis edocuit Cotelerius. Qui tamen existi-
masse videtur, Clementem ea causa σύνοδον πρῶτην
vocasse τὸν γάμον, quod μονογάμιαν solam pro-
baret.

(89) Κατὰ πρὸς τι. Lowthius mavult κατὰ ἡ
πρὸς τι.

modo se habere dicuntur. Est enim alicui ducenda uxor, hoc est aliquo modo se habenti, et aliqua uxor ducenda, et quæ aliquo modo se habeat. Neque enim est uxor ducenda cuilibet, neque semper; sed tempus quoque est, in quo convenit; et persona, cui convenit; et ætas, usque ad quam. Neque ergo est cuilibet uxor quælibet ducenda, neque semper, sed neque omni modo ac temere: sed ei, qui aliquo modo se habet, et qualem, et quando oportet, et liberorum gratia, et ea, quæ est in omnibus similis, et non vi aut necessitate virum æmantem diligit. Unde Abraham, uxorem suam sororem esse defendens, ait: *Mihi soror est ex patre, sed non ex matre, fuit autem mihi quoque in uxorem* *; docens eas, quæ ex eadem matre natæ sunt, non esse ducendas uxores. Jam vero paucis persequamur historiam. Plato ergo matrimonium collocat ✕ in bonis externis, astruens scilicet nostri generis immortalitatem, et quamdam perpetuitatem, qua posteritas posteritati lampadem quasi vicissim in manus tradit. Democritus autem repudiat matrimonium et procreationem liberorum, propter multas, quæ ex ipsis oriuntur, molestias, et quod abstrahant ab iis quæ sunt magis necessaria. Ei autem Epicurus quoque assentitur, et qui-eunque in voluptate, molestiæque et doloris vacuitate bonum collocant. Præterea ex Stoicorum quidem sententia est indifferens, et matrimonium et

γαμητέον, ὅπερ καὶ πῶς ἔχοντι, καὶ τίνα, καὶ πῶς ἔχουσαν· οὔτε γὰρ παντὶ γαμητέον, οὔτε πάντοτε, ἀλλὰ καὶ χρόνος ἐστίν, ἐν ᾧ καθήκει, καὶ πρόσωπον, ᾧ προσήκει, καὶ ἡλικία, μέχρι τίνος. Οὔτε οὖν παντὶ γαμητέον πᾶσαν οὔτε πάντοτε, ἀλλ' οὐδὲ παντελῶς καὶ ἀναίδην (90)· ἀλλὰ τὸ πῶς ἔχοντι (91), καὶ ὁποῖαν, καὶ ὅποτε δεῖ, καὶ χάριν παιδῶν, καὶ τὴν κατὰ πάντα ὁμοίαν, καὶ μὴ βία ἢ ἀνάγκη στέργουσαν τὸν ἀγαπῶντα ἄνδρα. "Οὐεν ὁ Ἀβραάμ φησίν, ἐπὶ τῆς γυναικὸς σκηπτόμενος ὡς ἀδελφῆς· Ἀδελφὴ μοι ἐστὶν ἐκ πατρὸς, ἀλλ' οὐκ ἐκ μητρὸς· ἐγένετο δέ μοι (92) καὶ (93) εἰς γυναῖκα· τὰς ὁμομητρίους μὴ δεῖν ἀγεσθαι πρὸς γάμον διδάσκων. Ἐπίλωμεν δὲ ἐν βραχεῖ τὴν ἱστορίαν. Πλάτων (94) μὲν οὖν ἐν τοῖς ἐκτὸς ἀγαθοῖς τάττει τὸν γάμον, ἐπισκευάσας τὴν ἀθανασίαν τοῦ γένους ἡμῶν, καὶ οἶονεῖ διαμονὴν τίνα πατρὶ παιδῶν μεταλαμπαδευομένην· Δημόκριτος δὲ γάμον καὶ παιδοποιίαν παραιτεῖται διὰ τὰς πολλὰς ἐξ αὐτῶν ἀηδίας τε καὶ ἀφορκὰς ἀπὸ τῶν ἀναγκαιστέρων. Συγκατατίθεται δὲ αὐτῷ καὶ Ἐπιχοῦρος (95), καὶ ὅσοι ἐν ἡδονῇ καὶ ἀοχλησίᾳ, ἐτι δὲ καὶ ἀλυπίᾳ, τάχαθὸν τίθενται. Ἐτι κατὰ μὲν τοὺς ἀπὸ τῆς Στοᾶς ἀδιάφορον (96) ὁ τε γάμος ἢ τε παιδοτροφία· κατὰ δὲ τοὺς ἐκ τοῦ Περιπάτου ἀγαθόν. Συλλήθδην οὗτοι, μέχρι γλώττης ἀγαγόντες τὰ δόγματα, ἡδοναῖς ἐδουλώθησαν· οἱ μὲν παλλαχίστιν, οἱ δὲ ἐταίραις, μειρακίοις τε οἱ πλείστοι κεχηρημένοι. Ἡ σοφὴ δὲ ἐκείνη τετρακτύς ἐν τῷ

✕ P. 503 ED. POTTER, 421-422 ED. PARIS. • Genes. xx, 12.

(90) Ἀναίδην. Et hic et infra aliquoties scribi possit ἀνέδην. Conf. Index Græcus.

(91) Τὸ πῶς ἔχοντι. Congruentius dativo casu, ἄπ πῶς ἔχοντι· ut paulo superius, τίνα. SYLBERG.

(92) Δέ μοι. Δέ μου. Genes.

(93) Καὶ. Abest. a Genes.

(94) Πλάτων. Respicit Platonis *De legibus* lib. vi, p. 869 extrema: Περὶ γάμων δὴ ταῦτ' ἔστω παραμύθια λεγόμενα, καὶ δὴ καὶ τὰ ἐμπροσθεν τούτων ῥηθέντα, ὡς χρὴ τῆς ἀειγενούς φύσεως ἀντέγχεσθαι τῶν παιδῶν παιδῶν καταλείποντα ἀεὶ τῷ Θεῷ ὑπηρετίας ἀνθ' αὐτοῦ παραδέδοναι. *Ad nuptias igitur ut decet celebrandas ei hæc exhortantur, et illa, quæ in superioribus diximus, asserentes oportere filiorum filios relinquendo, nostros videlicet in divino ministerio successores, naturam assequi sempiternam. Nec multo post hæc addit, p. 874, de connubio junctis agens: Ἐν δὴ χάριν μητρὶ καὶ πατρὶ καὶ τοῖς γυναικὸς οἰκειοῖς παρέντας χρὴ τὰς αὐτῶν οἰκίσεις, οἷον εἰς ἀποικίαν ἀφικνουμένους αὐτοὺς, ἐπισκοποῦντας τε ἅμα καὶ ἐπισκοποῦμένους οἰκεῖν, γενεὴν τὰς τε καὶ ἐκτρέφοντας παιδῶν, καθάπερ λαμπάδα τὴν βίον παραδίδοντας ἄλλοις ἐξ ἄλλων. Quapropter parentibus utrisque, affinibusque relictiis, seorsim quasi ad coloniam proficiscantur, ac vicissim seorsos observantes habitent, liberos generando, et educando: et vitam, quam ab aliis acceperunt, a se, quasi lampada, aliis tradant. Item *De legibus* l. iv, p. 835, jubet uxorem ducere, διανοηθέντα, ὡς ἐστὶν ἢ τὸ ἀνθρώπινον γένος φύσει τιμὴ μετεληφεν ἀθανασίας, cogitantem, quod sic natura quadam humanum genus quodammodo immortalitatem consequitur. Dein paulo post hæc adjicit: Γένος οὖν ἀνθρώπων ἐστὶ τι ἐμφυῆς τοῦ παντὸς χρόνου, ὃ διὰ τέλους αὐτῷ ἐξυπέταται καὶ συνέψεται τούτῳ τὸ ἀθάνατον ἢ τῷ παιδῶν κατὰ τὸν καταλιπόμενον, ταυτὸν καὶ ἐν ᾧ ἀεὶ γενέσει, τῆς ἀθανασίας μετεληφέναι. Genus itaque*

hominum immortale hoc modo in sempiternum perdurat, quod filiorum filios relinquendo unum et idem semper per generationem immortalitatem adipiscatur. Porro Theodoretus hunc Clementis locum transiit in *Θεραπειῶν*. i6, p. 675: Καὶ ἀποδεχόμεθα τὸν Πλάτωνα, τοῖς ἀγαθοῖς τὸν γάμον ξυντάξαντα, καὶ ἀθανασίας ἐπένοιαν, καὶ διαμονὴν τοῦ γένους καλέσαντα· Δημόκριτῳ δὲ καὶ Ἐπιχοῦρῳ λίαν μεμφόμεθα, παραιτεῖσθαι καὶ τὸν γάμον καὶ τὴν παιδογονίαν κελεύουσι· τὴν μὲν γὰρ τοὶ ἡδονῆν ὀρισάμενοι τέλος, τὰς φροντίδας ἔχοντα, καὶ τινὰς ἀηδίας, παντελῶς ἀπεκηρύξαν. Οἱ δὲ τῆς ποικίλης μέσῃ τινὲς ἔδδον ἔδδουσαν· τοῖς γὰρ ἀδιαφόροις τὸν γάμον καὶ τὴν παιδογονίαν ξυνέτευξαν. Platonemque admittimus nuptias inter bona collocantem, immortalitatisque parandæ inventum, et stabilitatem generis appellantem; Democritum vero et Epicurum vehementer damnamus, qui nuptias et liberorum procreationem vitari jubent. Qui enim humanam felicitatem voluptate metiebantur, quidquid curarum aliquid vel fastidii afferre poterat, omnino repudiarunt. At Stoici media quædam via incesserunt: conjugia enim et liberorum susceptionem inter indifferentia recensuerunt.

(95) Ἐπιχοῦρος. Diogenes Laertius in *Epicuro*, lib. x, seg. 119: Καὶ μὴδὲ γαμήσειν, μὴδὲ τεκνοτροφῆσειν. Et nec uxorem ducere, nec liberos nutrire sustinuit. Ubi conf. quæ annotavit cl. Menagius.

(96) Ἀδιάφορον. A. Gellius lib. ii, cap. 7: Quæ vero in medio sunt, et a Græcis tum ἀδιάφορα, tum μέσα appellantur, ut in militiam ire, rus colere, honores capessere, causas defendere, uxorem ducere. . . . quoniam hæc, et his similia per sese ipsa neque honesta sunt, neque turpia, sed proinde ut a nobis aguntur, ita ipsis actionibus aut probandas fiunt, aut reprehendenda. Conf. paulo superius, p. 916 editi. Paris. et Origenes *Adr. Celsum*, l. b. iv, p. 194.

κῆπευ μετὰ τῆς ἐταίρας (97) ἔργοις ἐκύδαινον τὴν ἠδονήν. Οὐκ ἂν οὖν ἐκφυγίεν τὴν βουζύγιον ἀράν, ἔσοι μὴ δοκιμάζοντες σφίσι συμφέρειν τινὰ, ἐτέροις αὐτὰ παρακλεῖνται ποιεῖν· ἢ αὖ τοῦμπάλιν. Τοῦτο βραχέως ἡ Γραφή δεδήλωκεν, εἰρηκυῖα· Ὁ μισεῖς (98), ἄλλω οὐ ποιήσεις. Πλὴν οἱ γάμον δοκιμάζοντες, ἢ φύσις ἡμᾶς ἐποίησεν, φασὶν, εὐθέτους πρὸς γάμον, ὡς δῆλον ἐκ τῆς σωματῶν κατασκευῆς, τῶν τε ἀρβένων καὶ τῶν θηλειῶν· καὶ τὸ *Ἀυξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε* συνεχῶς ἐπιθεοῦνται. Εἰ δὲ καὶ ταῦθ' οὕτως ἔχει, ἀλλ' αἰσχρὸν γε αὐτοῖς δοκεῖ τὸ καὶ τῶν ἀλόγων ζώων τὸν ὑπὸ Θεοῦ δημιουργηθέντα ἄνθρωπον ἀκρατέστερον εἶναι, ἢ τὴν ἐπιμιξίαν οὐ ποιεῖται πρὸς πολλὰ καὶ ἀναίδην (99), ἀλλὰ πρὸς ἓν καὶ ὁμόφυλον· οἶαι αἱ πελειάδες, καὶ αἱ φάσσαι, καὶ τὸ τρυγόνων γένος, καὶ ὅσα τοῦτοις παραπλήσια. Ἔτι φασὶν, « Ὁ ἄτεκνος τῆς κατὰ φύσιν τελειότητος ἀπολείπεται, ἅτε μὴ ἀντικαταστήσας τῇ χώρῃ τὸν οἰκεῖον διάδοχον· τέλειος γὰρ ὁ πεποιηκὼς ἐξ αὐτοῦ τὸν ὅμιον· μᾶλλον δὲ, ἐπειδὴν χάριτον τὸ αὐτὸ πεποιηκὸς ἐπιθῆ, τουτέστιν, ὅταν εἰς τὴν αὐτὴν καταστήσῃ φύσιν τὸ τεκνωθῆν τῷ τεκνώσαντι. » Γαμητέον οὖν πάντως καὶ τῆς πατριδος ἕνεκα, καὶ τῆς τῶν παίδων διαδοχῆς, καὶ τῆς τοῦ κόσμου, τὸ ὅσον ἐφ' ἡμῖν, συντελειώσεως· ἐπεὶ καὶ γάμον τινὰ οἰκτεῖρουσιν οἱ ποιηταὶ ἡμιτελῆ (1) καὶ ἄπαιδα· μακρρίζουσι δὲ τὸν ἀμφιβαλῆ. Αἱ δὲ σωματικαὶ νόσοι μάλιστα τὴν γάμον ἀναγκαῖον δεικνύουσι· ἢ γὰρ τῆς γυναικὸς κηδεμονία, καὶ τῆς παραμονῆς ἢ ἐκτένεια, πᾶς ἐκ τῶν ἄλλων οἰκειῶν καὶ φίλων ἔοικεν ὑπερτίθεσθαι προσκαρτερέσεις, ὅση τῇ συμπαθείᾳ διαφέρειν καὶ προσεδρεύειν μάλιστα πάντων προαιρεῖται· καὶ τῷ ὄντι κατὰ τὴν Γραφὴν ἀναγκαῖα βοηθός (2). Ὁ γοῦν κωμικὸς Μένανδρος, καταδραμῶν τοῦ γάμου, ἀλλὰ καὶ τὰ γρήσιμα ἀντιτιθεῖς, ἀποκρίνεται τῷ εἰπόντι·
monium. Uxoris enim cura et assidua ejus perseverantia videtur aliorum necessarium et amicorum tantum superare tolerantiam, quanto ea mutua doloris consensione et misericordia antecellit, et vult omnia maxime lubenter adesse et praesentia sua succurrere. Et revera ex Scripturae sententia est necessaria *adjutrix* *. Menander itaque comicus, cum matrimonium esset insectatus. alia etiam utilia opponens, respondet ei, qui dixerat :

.... πρὸς τὸ πρῶτον ἔγω κακῶς·

Ἐπαριστερῶς γὰρ αὐτὸ λαμβάνεις....

✕ P. 504 ED. POTTER. * Tob. iv, 16. ὦ Genes. i, 28. * Genes. ii, 18.

(97) *Τῆς ἐταίρας*. Præcipue Leontium innuere videtur, quæ Epicuro et Epicureis in horto sese prostituit. Athenæus lib. xiii, cap. 6 : Οὗτος οὖν Ἐπικούρου οὐ Λεόντιον εἶχεν ἐρωμένην, τὴν ἐπὶ ἐταίρειᾳ διαδόχον γενομένην; ἢ δὲ οὐχ ὅτε φιλοσοφεῖν ἤρξαστο, ἐπαύσατο ἐταιρούσα, πᾶσι τε τοῖς Ἐπικούρειοις συνῆν ἐν τοῖς κήποις· Ἐπικούρω δὲ καὶ ἀναφανδόν, ὅστ' ἐκείνον, πολλὴν φροντίδα ποιούμενον αὐτῆς, τοῦτ' ἐμφανίζειν διὰ τῶν πρὸς Ἐρμαχὸν ἐπιστολῶν. *Hujus Epicuri annon famosa meretrix Leontium amica fuit? Illa autem philosophiæ operam navare cum cepisset, non ideo scortari destitit, sed Epicureis omnibus in hortis se prostituit, et palam quidem Epicuro, adeo ut de illa multum fuerit sollicitus Epicurus: quod suis ad Hermachum litteris declaravit.* Conf. Diogenes Laertius lib. x, seg. 4 et seq.

(98) Ὁ μισεῖς. Tob. iv, 16 : Καὶ ὁ μισεῖς, μηδὲν ποιήσεις. *Constitutionum apostol.* lib. i, cap. 1 : Ὁ σὺ μισεῖς ὅψ' ἐτέρω σοὶ γενέσθαι, σὺ ἄλλω εὐ ποιή-

liberorum susceptio; ex peripateticorum vero, bonum. Ut semel autem dicam, illi lingua tenus sua deducentes dogmata, voluptatibus servierunt, alii quidem pellicibus, alii vero meretricibus. plurimi autem utentes adolescentulis. Sapiens autem illa quaternio, in horto cum meretric, factis voluptatem colebat. Non ergo eam gravissimam effugerint exsecrationem, qui cum sibi aliqua non conferre judicent, alios ea hortentur facere, vel contra. Hoc breviter Scriptura significavit, dicens : *Quod odio habes, alii ne feceris* *. Cæterum qui matrimonium approbant, Nos, inquit, fecit natura aptos ad matrimonium, ut liquet ex compositione corporum masculorum et feminarum : et frequenter illud acclamant : *Crescite et multiplicamini* ὦ. Etsi autem hæc quoque ita se habeant, ipsis tamen turpe videtur, quod homo, quem Deus est architectatus, sit animantibus brutis intemperantior, quæ cum multis et temere non congregiuntur, sed cum uno, et quod sit ejusdem generis : cujusmodi sunt columbæ et palumbes, et genus turture, et quæ sunt his similia. « Præterea, inquit, qui caret liberis, est ea perfectione defectus, quæ est secundum naturam, ut qui suum successorem in suum locum non substituerit. ✕ Perfectus enim est, qui ex seipso fecit similem : vel potius quando illum idem fecisse viderit, hoc est, quando in eandem pervenerit naturam filius, cujus est, qui eum genuit. » Est ergo omnino uxor ducenda, et patriæ causa, et liberorum successionis, et mundi, quantum est in nobis, perfectionis. Nam istius etiam matrimonii miserentur poetæ, quod est *semiperfectum* et caret liberis; beatum autem prædicant id, quod floret et *germinat undequaque*. Morbi autem corporis maxime indicant necessarium esse matrimonium. Uxoris enim cura et assidua ejus perseverantia videtur aliorum necessarium et amicorum tantum superare tolerantiam, quanto ea mutua doloris consensione et misericordia antecellit, et vult omnia maxime lubenter adesse et præsentia sua succurrere. Et revera ex Scripturae sententia est necessaria *adjutrix* *. Menander itaque comicus, cum matrimonium esset insectatus. alia etiam utilia opponens, respondet ei, qui dixerat :

Affectus in rem sum male :

Num tu sinistre, nec bene, hanc quidem capis.

Ubi conf. quæ adnotavit Cotelerius. Conf. etiam *Const. apost.* lib. iii, cap. 15; lib. vii, cap. 2; *Recognitionum* S. Clementis lib. viii, cap. 56.

(99) *Ἀναίδην*. Ἀνείδην hic et aliquoties infra scribendum monuit Heinsius.

(1) *Ἡμιτελῆ*. Homerus de Protesilao ait, *Iliad.* B', v. 700 :

Τοῦδε καὶ ἀμφιδροφῆς ἄλογος Φυλάκη ἐλέλειπτο, καὶ δόμος ἡμιτελής· τὸν δ' ἔκταρε Δάρδανος ἀνὴρ.

Hujus ambus lacerata genas uxor in Phylace relicta

[erat.]

Et domus semiperfecta : hunc etenim interfecerat

[Dardanus vir.]

Ubi scholiastes vetus ait : Ἡμιτελής, ἦτοι ἄτεκνος.

Dein,

(2) *Βοηθός*. Deus uxorem appellat βοηθὸν κατ' αὐτόν, Genes. ii, 18. Mox, ἄλλα καὶ τὰ χρ. legit interpretes.

Deinde subjungit :

*Gravia fuerunt et molesta quæ tibi,
Vides in ipso, sed bona haud contra vides;*

182 et quæ deinceps sequuntur. Fert autem opem quoque matrimonium iis, qui ætate processerunt, ut quod exhibeat uxorem curam gerentem, et alai, qui ex ea suscepti sunt, liberos, ut in senectute parentes suos nutriant :

*Nam liberi sunt fama defuncto viro,
Et ex profundo retia, ut suber, trahunt,*

filæ servantes lino ex tragici Sophoclis sententia. Non permittunt autem legislatores maximos magistratus gerere iis, qui uxorem non duxerint. Jam vero Laconum ✕ legislator, non solum pœnam imposuit ei qui uxorem non duxisset, sed etiam ei qui unam tantum, et ei qui duxisset serius, et ei qui solus viveret. Præclarus autem Plato jubet uxoris quoque alimentum publico pendere ærario eum, qui uxorem non duxisset, et sumptus convenientes dare magistratibus. Si enim, ductis uxoribus, li-

✕ P. 505 ED. POTTER, 423 ED. PARIS.

Dein, cum hujus vocis alios sensus attulisset, hæc adjicit : Βέλτιον δὲ εἰρήσθαι ἡμιτελῆ διὰ τὸ μὴ γεγεννηκότα παῖδας πλεῦσαι. Homero ἀμφιθαλῆς est, cui uterque parens vivit. *Iliad.* X, v. 496 :

Τὸν δὲ καὶ ἀμφιθαλῆς ἐκ δαιτύος ἐστρυφέλιε.

Hunc et aliquis utroque parente vivo florens e consilio exiurbat.

Ubi scholiastes vetus ait : Ἀμφιθαλῆς, κατὰ ἀμφοτέρους τοὺς γονεῖς θάλλων· ὃ ἐστίν, ἔχων τοὺς γονεῖς ἀμφοτέρους. Consentiant Eustathius, Hesychius, Suidas, *Etymologici magni* auctor.

(3) *Τὰ δυσχερῆ*. In libello sententiarum comicarum hoc ita disticho exprimitur ab H. Stephano :

*Tu nuptiarum tædia et molestias
Scis intueri, non tueris commoda.* COLLECT.

(4) *Παῖδες*. Versus illi sic disponentur melius :

*Παῖδες δὲ γ' ἀνδρὶ ἐπ' αἶαν ὄντι κληδόνες
Γεγάσι, φέλλοι δ' ὡς ἄρουσι δίκτυον,
Τὸν ἐκ βυθοῦ κλωστήρα σώζοντες λίψω.*

Sed notandum legi eos, ut H. observavit, non apud Sophoclem, sed apud Æschylum in *Choephoris*, p. 247, hoc modo :

*Παῖδες γὰρ ἀνδρὶ κληδόνες σωτήριοι
Θαρόντι· φέλλοι δ' ὡς ἄρουσι δίκτυον,
Τὸν ἐκ βυθοῦ κλωστήρα σώζοντες λίψω.*

SYLBURG. — Quos versus sic vertit Grotius in *Excerpt. e Trag.* p. 34 :

*Nomen superstes mortuis sunt liberi,
Velutque suber, rete quo defenditur,
Submersa plane filæ ne in fundum ruant.*

Hi porro in Æschyli *Choephoris* occurrunt v. 503. Quo loco Stanleius nostras hoc modo eos correxit :

*Παῖδες γὰρ ἀνδρὶ καθυρόντι κληδόνες
Γεγάσι· φέλλοι δ' ὡς ἄρουσι δίκτυον,
Τὸν ἐκ βυθοῦ κλωστήρα σώζοντες λίψω.*

« Nec, inquit, est necesse, ut Clementem memoria lapsam suspicemur pro Æschylo Sophoclem substituisse. Notum est enim, Clemente ipso indicante, tragicos a se invicem multa suffuratos, vocibus leviuscule, imo quandoque nihil, immutatis, notioni-

A Εἴτ' ἐπιφέρει·

*Τὰ δυσχερῆ (3) τε καὶ τὰ λυπήσαντά σε
Ὅρας ἐν αὐτῷ· τὰ δ' ἀγάδ' οὐκ ἐπιτέλειες·*

καὶ τὰ ἐξῆς. Βοηθεὶ δὲ ὁ γάμος καὶ ἐπὶ τῶν προθεσκησάντων τῷ χρόνῳ, παριστάς τὴν γαμετὴν ἐπιμλουμένην, καὶ τοὺς ἐκ ταύτης παῖδας γυροβοσκούς ἐκτρέφων. Παῖδες (4) δὲ ἀνδρὶ,

*Κατ' αἶαν ὄντι κληδόνες γεγάσι·
Φέλλοι δ' ὡς ἄρουσι δίκτυον τὸν ἐκ βυθοῦ,*

καὶ κλωστήρα σώζοντες λίψω, κατὰ τὸν τραγικὸν Σοφοκλέα. Οἱ τε νομοῦται οὐκ ἐπιτρέπουν τὰς μεγάλας ἀρχὰς τοῖς μὴ γαμήσασι μετεῖναι. Αὐτίκα ὁ τῶν Λακωνίων (5) νομοθέτης οὐκ ἀγαμίῳ μόνον ἐπιτίμιον ἐστῆσεν, ἀλλὰ μονογαμίῳ (6), καὶ ὄψιγαμίῳ, καὶ μονοδιατησίας. Ὁ δὲ γενναῖος Πλάτων (7), καὶ τροφήν γυναικὸς ἀποστίνειν εἰς τὸ δημόσιον κελεύει τὸν μὴ γήμαντα, καὶ τὰς καθηκούσας διαπάνας ἀποδιδόναι τοῖς ἀρχουσιν· εἰ γὰρ μὴ γήμαντες οὐ παιδοποιήσονται, τὸ ὅσον ἐφ' ἑαυτοῖς, ἀνδρῶν σπάνιν

bus vero et imaginibus eisdem prorsus conservatis. » Eadem dicit Gatakerus etiam nostras in *Cinno* pag. 391.

(5) *Λακωνίων νομ.* De Laconica lege meminit et Plutarchus *Lycurgo* pag. 15. H. SYLBURG. — Joannes Meursius *Miscellan. Lacon.* lib. II, cap. 3, hæc sic vertit et exp. : « *Laconum legislator, non tantaxat cælibatus pœnam statuit, sed et unici matrimonii, item seri, tum et vitæ solitarie.* Ubi monodiatησίας, *vitam solitariam*, non aliam dicit, quam viduitatem post exactum matrimonium. » Pollux lib. III, cap. 3, sect. 5 : Ἦσαν δὲ ἀγαμίας δίκαι πολλαχοῦ, καὶ ὄψιγαμίῳ, καὶ καχογαμίῳ ἐν Λακωνδαίμονι. *Erant vero cælibatus actiones multis locis : etiam seri matrimonii, atque mali, Lacedæmone.* Plura hæc de re videsis apud Meursium loco jam dicto, et Nic. Cragium *De republ. Lacedæm.* lib. III, cap. 1 et seq.

(6) *Μονογαμίῳ*. Nic. Cragius *De republ. Lacedæm.* lib. III, principio cap. 10, hæc dicit : « Quod Spartanis non licuerit nisi unam habere uxorem, ex iis liquet, quæ sunt apud Herodot. lib. V. Nam cum retulisset historicus, quo pacto Anaxandrides priori uxori alteram superinduxisset, ait tandem, hoc Spartanum non fuisse. Verba ejus hæc sunt : Μετὰ δὲ, γυναικῶς ἔχων δύο, διζῆς ἰστίας οἴκῃς, ποικίλων οὐδαμᾶ Σπαρτιατικά. Quod itaque apud Clementem est, fuisse apud Spartanos ἐπιτίμιον μονογαμίῳ, ejus loco existimo legendum καχογαμίῳ, ne magno D auctori theologo adversari videatur. Sicut et hæc tria conjunguntur apud Pollucem, ἀγαμίῳ, καχογαμίῳ, et ὄψιγαμίῳ. Idque eo magis, quia apud Clementem additur etiam ἐπιτίμιον fuisse μονοδιατησίας, qua vitata vita solitaria. Nisi forte illud velimus intelligere, pœnam constitutam ei qui, mortua priore uxore, alteram non duxisset. Sed prior sententia probabilior.

(7) *Πλάτων*. Plato, *De legibus* lib. VI, p. 870 : Ἄν δ' ἄρα τις μὴ πειθήνῃ ἐκῶν, ἀλλότριον δὲ αὐτῶν καὶ ἀκοινώνητον ἐν τῇ πόλει ἔχη, καὶ ἀγάμος ὢν γένηται πεντεκαταετρακοντούτης, ζῆμιούσθω κατ' ἐνιαυτὸν ἑκατόν· ὁ μέγιστον μὲν τίμημα κεκτιμένος ἑκατὸν δραχμαῖς· ὁ δὲ δεύτερον ἐβδομήκοντα· τρίτον δὲ ἐξήκοντα· ὁ δὲ τέταρτον τριάκοντα. Τοῦτο δ' ἔστω τῆς ἥρας ἱέρων. Ὁ δὲ μὴ ἐκτίμων κατ' ἐνιαυτὸν δεκαπλάσιον ὀφείλετω. Πραττέσθω δὲ ὁ ταμίης τῆς θεοῦ· μὴ ἐκπράξας δὲ, αὐτὸς ὀφείλετω. Si quis autem sponte non pareat, et alienus ab hoc consortio

ποιήσουσιν, καὶ καταλύσουσι τὰς τὲ πόλεις, καὶ τὸν ἄβερὸς τὸν ἐκ τούτων· τὸ δὲ τοιοῦτον ἀσεβὲς, θείαν γένεσιν καταλύόντων· ἦσαν δὲ ἄνανδρον καὶ ἀσθεβίωσιν (8), τὴν μετὰ γυναικὸς καὶ τέκνων φεύγειν συμβῆσιν· οὗ γὰρ ἡ ἀποβολὴ κακὸν ἐστὶν, τούτου πάντως ἡ κτῆσις ἀγαθόν· ἔχει δ' οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν λοιπῶν. Ἀλλὰ μὴν ἡ τῶν τέκνων ἀποβολὴ τῶν ἀνωτάτω κακὸν ἐστὶν, φασίν· ἡ οὖν τῶν τέκνων κτῆσις ἀγαθόν· εἰ δὲ τοῦτο, καὶ ὁ γάμος.

Ἄνευ δὲ πατρὸς, φησὶ, τέκνον οὐκ εἶη ποτ' ἄν·
Ἄνευ δὲ μητρὸς οὐδὲ συλλαβὴ τέκνου·
Πατέρα δὲ γάμος (9) ποιεῖ, ὡς μητέρα ἀνήρ.

Aberos non susceperint, quatenus in iis quidem situm est, hominum raritatem invehent, et civitates dissolvent, et, qui ex eis constat, mupidum. Hi autem impie agunt, ut qui divinitus institutam generationem destruant. Quinetiam ignavi est et imbecilli animi, fugere conjunctionem vitæ et consuetudinem cum uxore et liberis. Cujus enim est amissio malum, ejus omnino possessio bonum est; ita autem se habet etiam in reliquis. Atqui liberorum amissio, inquit, est ex supremis malis; liberorum ergo possessio, bonum est; quod si ita est, etiam matrimonium.

Namque absque patre liberos nemo tulit;
Nec absque matre filii conceptio;
Patrem autem nuptiæ efficiunt, ut vir matrem.

Εὐχὴν οὖν μεγίστην καὶ Ὁμηρὸς τίθεται, ἄνδρα τε καὶ οἶκον, ἀλλ' οὐκ ἀπλῶς, μετὰ ὁμοφροσύνης (10) δὲ τῆς ἐσθλῆς. Ὁ μὲν γὰρ τῶν ἄλλων γάμος ἐφ' ἡδονῆς ἀπονοεῖ, ὁ δὲ τῶν φιλοσοφούντων ἐπὶ τὴν κατὰ λόγον ὁμόνοιαν ἀγει, ὁ μὲν τὸ εἶδος (11), ἀλλὰ τὸ ἦθος ἐπιτρέπων ταῖς γυναιξὶ κοσμεῖσθαι, μηδ' ὡς ἐρωμέναις χρῆσθαι ταῖς γαμεταῖς προστάτων τοῖς ἀνδράσι, σκοπὸν πεποιημένοις τὴν τῶν σωμάτων ὕβριν· ἀλλ' εἰς βοήθειαν παντὸς τοῦ βίου καὶ τὴν ἀρίστην σωφροσύνην περιποιεῖσθαι τὸν γάμον. Πυρῶν γὰρ, οἶμαι, καὶ κριθῶν τε αὐτὰ κατὰ τοὺς οἰκελοὺς καιροὺς καταβαλλομένων σπερμάτων, τιμιώτερός ἐστιν ὁ σπειρόμενος ἄνθρωπος, ᾧ πάντα φύεται· κακείνῃ γὰρ καὶ νήφοντες καταβάλλουσι τὰ σπέρματα οἱ γεωργοί. Πᾶν οὖν, εἴ τι βυπάρδον καὶ μεμολυσμένον ἐπιτῆδεσμα, ἀφαγνιστέον τοῦ γάμου, ὡς μὴ ὀνειδισθεῖμεν τὴν τῶν ἀλόγων ζώων σύνοδον, τῆς ἀθροιστικῆς συζυγίας συνάγουσαν τῆς φύσεως ἄλλων, κατὰ τὸν ὁμολογούμενον ἰσορροφόν. Τὰ γούν ἐνιαυτῶν, ᾧ κελεύεται καιρῶ, εὐθέως ἀπαλλάττεται, καταλιπόντα τὴν δημιουργίαν τῇ διοικήσει (12). Τεῖς τραγωδοποιεῖς (13) δὲ ἡ Πολυξένη, καίτοι ἀποσφαττομένη ἀναγέγραπται, ἀλλὰ καὶ θνήσκουσα

Maximum itaque votum statuit Homerus, virum et familiam, sed non absolute, verum cum bona consensione. Nam aliorum quidem matrimonium in voluptate consentit et delectatione; eorum autem, qui philosophantur, matrimonium deducit ad eum, qui est secundum Logon seu rationem, consensum; qui non formam, sed mores permittit ornare mulieribus; præcipitque maritis, ne utantur uxoribus tanquam amicis, unum sibi proponentes scopum, ut corpori probum afferant, sed ad totius vitæ auxilium, et optimam temperantiam, matrimonium usurpent. Frumenti enim et hordei, ut arbitror, seminibus, quæ convenientibus temporibus terræ committuntur, præstantior est qui matrimonio seminatur, homo, in cuius usum omnia a natura producuntur. Atque illa quidem semina agricolæ sobrii deponunt. Si quod sit ergo scordium et spurcum studium, id est a matrimonio expurgandum, ne nobis probro dari possit, quod brutorum animantium congressus magis naturæ conveniat, quam humana conjunctio, in ipso calore Veneris. Nonnulla certe eorum, quo tempore jubentur, statim abstinent, relinquuntia opificium Providentiæ.

✠ P. 506 ed. POTTER, 424 ED. PARIS.

vivat in civitate, et sine comubiō quinque et triginta egerit annos, singulis annis, si de maximo censu est, drachmis centum mulctetur; si de secundo, septuaginta; si de tertio, sexaginta; si de quarto, triginta. Quæ quidem pecunia deæ Junoni consecranda est. Si quis autem singulis annis non persolverit, decuplum debeat. Cujus pecuniæ exactor sit deæ ipsius quaestor; ac nisi exegerit, ipse debeat. Ejusdem operis lib. iv, p. 855: Μὴ πειθόμενος δ' αὐτῶν, μηδὲ γαμῶν, εἴη τριάκοντα γεγονώς καὶ πέντε, ζημιούσθω μὲν κατ' ἐνιαυτὸν τόσῳ καὶ τόσῳ. Qui non paruerit, et quinque ac triginta annos natus uxorem non duxerit, tantum in annos singulos mulctetur pecunia, etc.

(8) Ἄνανδρον καὶ ἀσθ. H. ms., καὶ ἄνανδρον καὶ ἀσθ. SYLBERG.

(9) Πατέρα δὲ γ. Metrum talem potius lectionem postulat:

Πατέρα δὲ ποιεῖ τέκνα, μητέρ' ὡς ἀνήρ.

SYLBERG. Hic senarius mutilus est. Libet sic finire:

Πατέρα δὲ γάμος ἐμποιεῖ, ὡς μητέρα ἀνήρ.

Ut sit apostrophe comica ad alium, nisi quid docti contra. Fed. Morellus P. R. COLLECT. — Conf. Gattakeri Advers. cap. 10.

(10) Μετὰ ὁμοφροσ. Si hemistichium velis, legendum erit, μετ' ὁμοφροσύνης δὲ τὴν ἐσθλῆς· cui affinis locus infra ex eodem fonte, p. 214. SYLBERG. Vide quæ adnotata sunt in p. 309. Cui simile illud Euripidis Medææ:

Ἦπερ μεγίστη γίνεταί σωτηρία,
Ὅταν γυνὴ πρὸς ἄνδρα μὴ διχοστατῇ.

Felicitatem quam supremam existimo,
Concors marito mulier ubi degit suo.
COLLECT.

(11) Μὴ τὸ εἶδος. Respicit I Tim. ii, 9, vel II Pet. ii, 3.

(12) Τῇ διοικήσει. Vox ista apud Clementem significat naturæ aut Providentiæ dispositionem aut administrationem. Vid. p. 454, 452. LOWTH.

(13) Τοῖς τραγῳδοῖς. Conf. Euripid. Hecuba, et Philo p. 604. H. SYLBERG.

A tragicis autem scriptum est, Polyxenam, etsi in-
terficeretur, moriendo tamen magnam adhibuisse
diligentiam, ut honeste caderet.

Illā regens, mares quæ haud licuit cernere.

Fuit autem illi quoque calamitas matrimonium.
Succumbere itaque et cedere vitii et animi per-
turbationibus, est extrema servitus: sicut ea certe
vincere, sola est libertas. Divina itaque Scriptura
eos, qui præcepta transilierunt, dicit esse *venundatos alienigenis*, hoc est, peccatis, quæ a natura sunt
aliena, donec conversi agant pœnitentiam. Conser-
vandum est ergo matrimonium, tanquam sacra
aliqua statua, mundum ab iis, quæ polluunt: et a
somnia quidem expurgamur cum Domino, eamus
autem dormitum cum gratiarum actione, et oremus,

Cum somno indulges, lux et cum fulserit alma,

tota nostra vita Dominum testantes; pietatem qui-
dem ac religionem anima possidentes, temperan-
tiam autem etiam usque ad corpus deducentes.
Deo enim revera gratum est, a lingua ad opera
traducere moderationem. Ad impudentiam autem
via est turpis sermo: et utriusque finis est turpium
rerum perpetratio. Quod autem consultit Scriptura
uxorem ducere, et nec a conjugio unquam permi-
tit discedere, legem aperte constituit: *Non dimittes
uxorem, præterquam propter fornicationem*^a. Adul-
terium autem existimat conjungi matrimonio, dum
vivit alter ex separatis. Suspicionem autem et crimi-
nationem liberam reddit uxorem, ut non ornatur ac
coniat plus, quam sit decorum, sed assidue atten-
dat precibus et orationibus; utque e domo sæpe non
exeat, a sui autem aspectu, quoad fieri potest, exclu-
dat eos, qui ad eam non attinent, ducatque domus
custodiam intempestivis nugis conducibiliorem. *Qui
autem dimissam accipit uxorem, mæchatur*, inquit:
✕ *si quis enim dimiserit uxorem, mæchatur ipsam*^b,
hoc est, cogit eam mæchari. Non solum autem qui
dimisit, est ejus causa, sed etiam qui eam suscepit,
præbens mulieri peccandi occasionem; si enim non
suscipiat, revertetur ad virum. Quid vero lex? Ut
reprimat ad vitia propensionem, jubet de medio
tolli eam, quæ adulterata, et adulterii fuerit con-
victa; sin autem fuerit e familia sacerdotis, jubet
eam igni tradi^d. Obruitur autem adulter quoque
lapidibus, sed non in eodem loco, ne mors quidem
sit eis communis. Nequaquam igitur lex cum Evan-
gelio pugnat, sed ei consentit. Quidni enim, cum
utrumque unus suppeditavit Dominus? Quæ enim
est fornicata, vivit quidem peccato, sed inortua est

ἄμως πολλὴν πρόνοιαν πεποιῆσθαι τοῦ εὐσχημό-
τως πεσεῖν,

Κρύπτουσ' (14), ἢ κρύπτειν ἔμματ' ἀρρέτων
ἐχρήν.

Ἦν δὲ κάκεινη γάμος ἢ συμφορὰ. Τὸ ὑποπεσεῖν οὖν
καὶ παραχωρῆσαι τοῖς πάθειν ἐσχάτη δουλεία ὡσπερ
ἀμέλει τὸ κρατεῖν τούτων ἐλευθερία μόνη. Ἡ τοῖν
θεῖα Γραφή τοὺς παραβάτας τὰς ἐντολὰς πεπράσθαι
λέγει τοῖς ἀλλογενέσι, τουτέστιν ἀμαρτίας ἀνοικείας
τῇ φύσει, ἀχρὶς ἂν ἐπιστρέψαντες μετανοήσωσι. Κα-
θαρὸν οὖν τὸν γάμον, ὡσπερ τι ἱερὸν ἀγαλμα, τῶν
μεινόντων φυλακτέον· ἀνεγειρομένοις μὲν ἐκ τῶν
ὑπνῶν μετὰ Κυρίου, ἀπιοῦσι δὲ εἰς ὑπνον μετ' ἐ-
χαριστίας, καὶ εὐχομένοις,

Ἦμὲν δὲ εὐνάξῃ, καὶ δὲ ἂν φάος ἱερὸν ἔλθῃ,
μαρτυροῦμένοις τὸν Κύριον παρ' ὄλον ἡμῶν τὸν
βίον· τὸ μὲν θεοσευθεῖν τῇ ψυχῇ κεκτημένοις, τὸ σῶ-
φρον δὲ μέχρι καὶ τοῦ σώματος ἀγούσιν. Θεοφιλεῖς
γὰρ τῷ ὄντι ἀπὸ τῆς γλώττης ἐπὶ τὰ ἔργα τὴ κί-
σμιον διαχειραγωγεῖν· ὁδὸς δὲ ἐφ' ἀναισχυντίαν ἢ αἰ-
σχρολογία· καὶ τέλος ἀμφοῖν ἢ αἰσχρολογία (15).
Ἵτι δὲ γαμεῖν ἢ Γραφῇ συμβουλεύει οὐδὲ ἀφίστα-
σθαι ποτε τῆς συζυγίας ἐπιτρέπει, ἀντικρυς νομοθε-
τεῖ· Ὅτι ἀπολύσεις γυναῖκα, πλὴν εἰ μὴ ἐπὶ λόγῳ
πορνείας· μοιχεῖαν δὲ ἡγέται τὸ ἐπιτήμια ζῶντος
θατέρου τῶν κεχωρισμένων. Ἀνυπόπτον δὲ εἰς δια-
βολὴν δεικνυσι γυναῖκα (16) τὸ μὴ καλλωπίζεσθαι,
μηδὲ μὴν κοσμεῖσθαι πέρα τοῦ πρέποντος, εὐχαῖς (17)
καὶ δεήσεσι προσανέχουσιν ἐκτενῶς· τὰς μὲν ἐξ-
ιδους τῆς οἰκίας φυλαττομένην τὰς πολλὰς, ἀπο-
κλείουσιν δ' ὡς οἶόν θ' ἑαυτὴν τῆς πρὸς τοὺς οὐ
προσέχοντας προσόψεως, προὔργιατερον τιθεμένην
τῆς ἀκαίρου φλυαρίας τὴν οἰκουρίαν. Ὁ δὲ ἀπο-
λελυμένην λαμβάνων γυναῖκα μοιχεῖται, φησὶν·
ἐὰν γὰρ τις ἀπολύσῃ γυναῖκα, μοιχεῖται αὐτὴν,
τουτέστιν, ἀναγκάσει μοιχευθῆναι. Οὐ μόνον δὲ ὁ
ἀπολύσας αἴτιος, γίνεται τούτου, ἀλλὰ καὶ ὁ παρα-
δεξάμενος αὐτὴν, ἀφορμὴν παρέχων τοῦ ἀμαρτήσαι
τῇ γυναικί· εἰ γὰρ μὴ δέχοιτο, ἀνακάμψει πρὸς τὸν
ἄνδρα. Τί οὖν ὁ νόμος; Πρὸς ἀνασταλὴν τῆς ἐπει-
φορίας τῶν παθῶν ἀναιρεῖσθαι προστάττει τὴν μοι-
χευθεῖσαν, καὶ ἐπὶ τούτῳ ἐλεγχθεῖσαν· ἐὰν δὲ ἰέρεται
ἢ, πυρὶ παραδίδεσθαι προστάττει. Λιθοβολεῖται δὲ
καὶ ὁ μοιχός· ἀλλ' οὐκ ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ, ἵνα μηδὲ
ὁ θάνατος αὐτοῖς κοινὸν ἦ. Οὐ δὲ μάχεται τῷ Εὐαγ-
γελίῳ ὁ νόμος· συνάδει δὲ αὐτῷ. Πῶς γὰρ οὐχί, ἐνὶ
ὄντος ἀμφοῖν χορηγοῦ τοῦ Κυρίου; Ἡ γὰρ τὴν κερ-
νεύσασα ζῆ μὲν τῇ ἀμαρτίᾳ, ἀπέθανε δὲ ταῖς ἐν-
ο-

✕ P. 507 ED. POTTER 424-425 ED. PARIS. ^a Matth. v, 32, xix, 9; Marc, x, 11, 12; Luc. xvi, 18.
^b Ibid. ^c Levit. xx, 10; Deut. xxii, 22. ^d Levit. xxix, 9.

(14) Κρύπτουσ'. Euripides *Hecub.* v. 569-570:
*Πολλὴν πρόνοιαν εἶχεν εὐσχημῶς πεσεῖν,
Κρύπτουσ' ἢ κρύπτειν ἔμματ' ἀρρέτων χρεῶν.
Μαγνὰν sollicitudinem habuit, decenter ut caderet,
Et occultaret, quæ occultare oculos virorum con-
venit.*

(15) Αἰσχρολογία. Sensus requirit αἰσχροπερσία,

vel contracte αἰσχροουργία· quod vidit etiam interpres. SYLBURG.

(16) Γυναῖκα. Respicere videtur I Tim. ii, 9, 10.

(17) Εὐχαῖς. Respicere videtur I Tim. v, 5:
Προσμένει ταῖς δεήσεσι καὶ ταῖς προσευχαῖς νυκθὶ
καὶ ἡμέρας.

λαῖς ἢ δὲ μετανοήσαστα, ὅσον ἀναγεννηθεῖσα κατὰ τὴν Ἀ
ἐπιστροφὴν τοῦ βίου, παλιγγενεσίαν ἔχει ζωῆς· τε-
θνηκυίας μὲν τῆς πόρνης τῆς παλαιᾶς, εἰς βίον δὲ
παρελθούσης αὐθις τῆς κατὰ τὴν μετάνοιαν γεννη-
θείσης. Μαρτυρεῖ τοῖς εἰρημένοις διὰ Ἰεζεκιήλ τὸ
Πνεῦμα, λέγον· Ὁδὸν βούλομαι τὸν θάνατον τοῦ
ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὸ ἐπιστρέψαι (18). Αὐτίκα λιθό-
λευστοὶ γίνονται, ὡς ἂν διὰ σκληροκαρδίαν ἀποθα-
νόντες τῷ νόμῳ, ᾧ μὴ ἐπέσθησαν· τῇ δὲ ἱερεῖα ἐπι-
τείνεται τὰ τῆς κολάσεως, ὅτι ᾧ πλεῖον ἐδόθη, οὐ-
τος καὶ πλεῖον (19) ἀπαιτηθήσεται. Περιγεγράφθω
καὶ ὁ δεύτερος ἡμῖν ἐνθάδε Στρωματεὺς, διὰ τὸ μᾶλός
τε καὶ πλήθος κεφαλαίων (20).

• Ezech. xxxiii, 11. ὁ Luc. xii, 48.

(18) Τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὸ ἐπ. Τοῦ ἀσεβοῦς, ὡς
ἀποστρέψ. Ezech.

(19) Πλεῖον. Respicit Luc. xii, 48 : Παντὶ δὲ, ᾧ
ἐδόθη πολὺ, πολὺ ζητηθήσεται παρ' αὐτοῦ.

mandatis : quæ autem ducta est pœnitentia, ut qui
sit iterum generata per vitæ conversionem, habet
vitæ regenerationem ; mortua quidem vetere forni-
catrice, in vitam autem rursus ingressa ea, quæ
genita 183 est per pœnitentiam. Iis, quæ dicta
sunt, fert Spiritus testimonium, dicens per Eze-
chielem : *Nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur*
a. Jam vero obruuntur lapidibus, ut qui propter
duritiam cordis sint legi mortui, cui non paruerunt.
Sacerdotis autem uxori augetur supplicium, quia
cui plus datum est, plus ab eo exigetur b. Termine-
tur hic quoque secunda *Stromatum*, seu *Miscella-
neorum*, disputatio, propter prolixitatem capitum
et multitudinem.

(20) *Κεφαλαίων*. Capitum quidem mentio hic ;
sed ea non distincta sunt ut in *Pædagogo*, propter
varias scilicet materiæ interruptiones. SYLBERG.

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ ΣΤΡΩΜΑΤΕΩΝ

ΤΩΝ ΕΙΣ ΟΚΤΩ ΛΟΓΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

CLEMENTIS ALEXANDRINI STROMATUM LIBER TERTIUS.

CAPUT PRIMUM.

Basilidis sententiam de continentia et nuptiis refutat.

Οἱ μὲν οὖν ἀμφὶ τὸν Οὐαλεντίνον, ἀνωθεν ἐκ
τῶν θεῶν προβολῶν (21) τὰς συζυγίας (22) καταγα-
γόντες, εὐαρεστοῦνται γάμῳ· οἱ δὲ ἀπὸ Βασιλίδ-

✠ P. 508 ED. PÖTTER, 426 ED. PARIS.

(21) *Προβολῶν*. Περιβόλων, vulg. edit.; *προβό-
λων*, Victor. Sylbhr̄g, quod Lowthio placuit. Sed
vera lectio est *προβολῶν*, a *προβολή* qua voce usi
sunt Valentiniani ad significandam *Æonum* e suis
causis « emissionem. » Clemens infra, *Strom.* v,
p. 609 edit. Paris. : *Δέδωκε δὲ ἀφορμὰς τοῖς τὰς προ-
βολῶν εἰσάγουσι, τάχα καὶ σύζυγον νοῆσαι τοῦ Θεοῦ.*
« Occasionem dedit iis, qui emissiones introducunt,
ipsius forte Dei conjugem etiam comminisci. » Epi-

PATROL. GR. VIII.

✠ Ac Valentiniani quidem, qui desuper ex divinis
emissionibus deduxere conjugationes, acceptum
habent matrimonium : Basilidis autem sectatores,

phanus lib. i, hæres. 32, p. 213, de his rebus
agens, ait : *Μονὰς τε καὶ τὸ Ἐν προήξαντο τὰς λοι-
πὰς προβολὰς τῶν Αἰώνων.* « Monas et Unum emi-
serunt reliquas emissiones *Æonum*. »

(22) *Συζυγίας*. « Conjugia » quædam in suo Ple-
romate commenti sunt Valentiniani, ex quibus nati
sunt *Æones*. Irenæus lib. i, cap. 12, p. 31 edit.
Oxon. : *Διὰ καὶ ἐκ παντὸς τρόπου δεῖν αὐτοὺς δεῖν τὸ
τῆς συζυγίας μελετᾶν μυστήριον· καὶ τοῦτο πέλωσα.*

35

« Cum interrogassent, inquit, apostoli, num sit melius uxorem non ducere, dicunt respondisse Dominum : ✕ « Non omnes capiunt verbum hoc. Sunt enim eunuchi alii a nativitate, alii vero a necessitate ». Hoc dictum autem sic interpretantur : « Quidam ex quo nati sunt, naturaliter feminam aversantur, qui quidem hoc naturali utentes temperamento, recte faciunt, si uxorem non ducant. Hi, inquit, eunuchi sunt ex nativitate. Qui autem sunt a necessitate, ii sunt theatrici exercitatores, qui, gloriæ studio retracti, se continent. Quinetiam qui casu aliquo excisi sunt, eunuchi facti sunt per necessitatem. Qui itaque eunuchi fiunt per necessitatem, non fiunt eunuchi secundum logon, seu rationem. Qui autem regni sempiterni gratia seipsos castrarunt, id ad declinandam, inquit, conjugii molestias fecerunt, quod procurandæ rei familiaris onus ac sollicitudinem timerent. Et illud : « Melius est nubere quam uri ^b, » dicentem Apostolum aiunt velle : Ne animam tuam in ignem injicias, noctu et interdiu resistens, et timens ne a continentia excidas. Nam cum in resistendo occupata fuerit anima,

✕ P. 509 ED. POTTER, 426-427 ED. PARIS. • Matth. xix, 11, 12. ^b I Cor. vii, 9.

τοὺς ἀνοήτους, αὐταῖς λέξει λέγοντες οὕτως : Ὁς ἂν ἐν κόσμῳ γενόμενος, γυναῖκα οὐκ ἐφίλησεν, ὥστε αὐτὴν κρατηθῆναι, οὐκ ἔστιν ἐξ ἀληθείας, καὶ οὐ χωρήσει εἰς ἀλήθειαν. « Quapropter ex omni modo orrortere eos semper syzygiæ meditari mysterium ; et hoc sudent insensibilibus, in sermonibus dicentes sic : Quicumque in sæculo est, et uxorem non amat, ut ei conjungatur, non est in veritate, et non transiet in veritatem. »

(23) Βασιλεῖδου. Sic scribendum, vel Βασιλεῖδους, ut supra Ποσειδώνιος, et paulo infra Βασιλειδιανῶν, et Ἀλεξανδρείας, etc., pro Βασιλίδου, Ποσιδιανίου, Βασιλιδιανῶν, Ἀλεξανδρίας.

(24) Οὐ πάντες. Similia iis quæ dicit Christus Matth. xix, 11, 12. Porro hæc, paucis mutatis, occurrunt in Epiphani lib. 1, hæres. 32.

(25) Εὐνούχοι, οἱ μὲν ἐκ γενετῆς, οἱ δὲ ἐξ ἀνάγκης. Duo eunuchorum genera memorat, quorum alii ex nativitate, alii casu aliquo contra voluntatem facti sunt eunuchi ; tertium genus memorat Matthæus, loco jam dicto, eorum οἷτινες εὐνούχησαν ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν « qui seipsos castraverunt propter regnum caelorum. » Et paulo infra Clemens, id Christi effatum ex sententia Basilidianorum explicans, hoc tertium genus in memorat, οἱ ἕνεκα τῆς αἰωνίου βασιλείας εὐνουχίσαντες ἑαυτοὺς : « qui sempiterni regni gratia se castrarunt. » Denique, Epiphanius etiam, hæc enarrans, eos tertio loco refert, qui se castrarunt ἔκουσίως κατὰ τὴν βασιλείαν οὐρανῶν, « sponte propter regnum caelorum. » Ex quibus probabile fit, hujusmodi periochen, οἱ δὲ ἕνεκα τῆς αἰωνίου βασιλείας, « alii autem propter sempiternum regnum, » ex codicibus Clementis casu aliquo excidisse.

(26) Θεατρικοὶ ἀσκηταί. Veneris usus ut vires, sic etiam vocem corrumpere putabatur. Conf. Juvenalis sat. 11, v. 156. Hinc athletæ et cantores ea abstinebant. Quemadmodum Amœbeus citharædus dicitur γυναῖκα ὠρασιότατην ἔχων, μὴ ὀμιλεῖν αὐτῇ « cum venustissimam uxorem haberet, non coivisse cum ea, » ut referunt Elianus Variæ historiæ lib. III, cap. 30, et Clemens noster infra pag. 447 editi. Paris. Hinc Diogenis dictum, quod memorat Stobæus serm. 5 : Δεινὸν ἔλεγεν ὁ Διογένης, εἰ οἱ μὲν ἀθλῆται καὶ οἱ κιθαριστοὶ γαστρὸς καὶ ἡδονῶν κρα-

του (25), « Πυθομένων, φασί, τῶν ἀποστόλων μηποτε ἀμεινόν ἐστι τὸ μὴ γαμεῖν, ἀποκρίνασθαι λέγουσι τὸν Κύριον· Οὐ πάντες (24) χωροῦσι τὸν λόγον τοῦτον· εἰσὶ γὰρ εὐνούχοι, οἱ μὲν ἐκ γενετῆς, οἱ δὲ ἐξ ἀνάγκης (25). » Ἐξηγουῦνται δὲ τὸ ρητὸν ὧδε πως : « Φυσικῆν τινες ἔχουσι πρὸς γυναῖκα ἀποστροφὴν ἐκ γενετῆς, οἷτινες, τῇ φυσικῇ ταύτῃ συγκράσει χρώμενοι, καλῶς ποιοῦσι μὴ γαμοῦντες. Οὗτοι, φασί, εἰσὶν οἱ ἐκ γενετῆς εὐνούχοι. Οἱ δὲ ἐξ ἀνάγκης, ἐκείνοι οἱ θεατρικοὶ ἀσκηταί (26), οἷτινες διὰ τὴν ἀνθολογίαν τῆς εὐδοξίας κρατοῦσιν ἑαυτῶν· οἱ δὲ ἐκτετμημένοι κατὰ συμφορὰν (27) εὐνούχοι γεγόνασι κατὰ ἀνάγκην. Οἱ τοίνυν κατὰ ἀνάγκην οὐ κατὰ λόγον εὐνούχοι γίνονται· οἱ δὲ ἕνεκα τῆς αἰωνίου βασιλείας εὐνουχίσαντες ἑαυτοὺς, διὰ τὰ ἐκ τοῦ γαμοῦ, φασί, συμβαίνοντα, τὸν ἐπιλογισμὸν (28) τοῦτον λαμβάνουσιν, τὴν περὶ τὸν πορισμὸν τῶν ἐπιτηδίων ἀσχολίαν δεδιότες. Καὶ τὸ, « Ἀμεινον (29) γαμῆσαι ἢ πυροῦσθαι, » μὴ εἰς πῦρ ἐμβάλῃς τὴν ψυχὴν σου, λέγειν τὸν Ἀπόστολον, νυκτὸς καὶ ἡμέρας (30) ἀντέχων, καὶ φοβούμενος μὴ τῆς ἐγκρατείας ἀποπέσῃ· πρὸς γὰρ τὸ ἀντέχειν γενομένην ψυχὴν, μερίζεται τῆς ἐλπίδος. »

τοῦσιν, οἱ μὲν τῆς φωνῆς χάριν, οἱ δὲ τοῦ σώματος, σφροσύνης δὲ ἕνεκα οὐδὲς τούτων καταφρονήσαι. « Indignum esse aiebat Diogenes, athletas ventri et voluptatibus temperare ; hos vocis, illos corporis, gratia ; propter temperantiam vero neminem ista contemnere. »

(27) Οἱ δὲ ἐκτετμημένοι κατὰ συμφορὰν. « Qui autem excisi sunt casu aliquo sinistro, eunuchi facti sunt ex necessitate. » Hæc omnia ex Clemente transtulit Epiphanius in librum suum 1, hæresi 32, pag. 96 Basil. edit., ubi hoc deest membrum. Illud quoque quod sequitur : « Propter ea quæ ex matrimonio eveniunt, » et alia usque ad finem periodi, manca sunt apud Epiphanius, qui ex hoc loco restituendus est. Item illud, « apprehende ergo, » Græce est, ἀντέχου τοίνυν μαχίμης γυναικὸς, rectius quam apud Epiphanius, ἀνέχου μαχίμης, « sustine pugnacem uxorem. » Nec melius, opinor, vertit Cornarius : « Cum autem, inquit, gratiarum actio et benignitas Dei in petitionem tuam incidit ; » quam Hervetus : « Quando tua eucharistia incidit in petitionem. » Græce utrobique erat : Ὅταν δὲ, φῆσιν, ἡ εὐχαριστία σου εἰς ἀκτῆσιν ὑποπέσῃ. Sequitur apud Clem. : Καὶ στής τὸ λοιπὸν οὐ κατορθώσαι, ἀλλὰ μὴ σφαλῆναι, γάμησον, ubi corrigit Hervetus καὶ τῆς vertitque, et « de cætero petas non recte et perfecte agere, sed non labi, duc uxorem. » Apud Epiphanius : Καὶ στής τὸ λοιπὸν, οὐ κατορθώσας μὴ σφαλῆναι, γάμησον. « Et steteris de cætero non peragens cum viriute, ut ne offendaris, nuptias contrahes. » Forte ita vertere potes : « Et steteris in posterum, non ut recte agas, sed non offendas, uxorem duc. » COLLECT.

(28) Τὸν ἐπιλογ. Deficit hoc loco Epiphanius, qui hanc sententiam hoc modo exhibet : τὸν ἐπιλογισμὸν τῶν ἐπιτηδίων ἀσχολίαν δεδιότες· his nempe verbis propter voces ὀμοιοτατελεύτους, ut per librariorum negligentiam sæpe alias fit, omissis, τοῦτον λαμβάνουσιν τὴν περὶ τὸν πορισμὸν. Proinde hæc ei ex Clemente restituenda sunt.

(29) Ἀμεινον. Βέλτιον, Epiph. Utrumque interpretamentum est τὸν κρείσσον, quod exstat I Cor. vii, 9.

(30) Νυκτὸς καὶ ἡμ. Ἡμέρας καὶ νυκτὸς, inverso ordine, Epiphanius, ubi mox γενομένη πρό γενομένη.

« Ἀντέχου (31) τοίνυν, » φησὶ κατὰ λέξιν ὁ Ἰσιδωρος ἐν τοῖς « Ἠθικοῖς, » μαχίμης γυναικός, ἵνα μὴ ἀποσπασθῆς τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, τὸ τε πῦρ ἀποσπερματίσας, εὐσυνειδήτως (32) προσεύχη (33). Ὅταν δὲ ἡ εὐχαριστία σου, φησιν, εἰς αἰτησιν ὑποπέσῃ (34), καὶ στῆς τὸ λοιπὸν οὐ κατορθῶσαι, ἀλλὰ μὴ σφαλῆναι, γάμησον. Ἀλλὰ νέος τίς ἐστιν, ἢ πένης, ἢ κατωφερῆς, καὶ οὐ θέλει γῆμαι κατὰ τὸν λόγον· οὗτος τοῦ ἀδελφοῦ μὴ χωρίζεσθω· λεγέτω, ὅτι Εἰσελήλυθα ἐγὼ εἰς τὰ ἅγια· οὐδὲν δύναμαι παθεῖν. Ἐὰν δὲ ὑπόνοιαν ἔχη, εἰπάτω· Ἀδελφε, ἐπίθεος μοι τὴν (35) χεῖρα, ἵνα μὴ ἀμαρτήσω· καὶ λήψεται βοήθειαν, καὶ νοστήν καὶ αἰσθητήν· θελησάτω (36) μόνον ἀπαρτῆσαι (37) τὸ καλὸν, καὶ ἐπιτεύξεται. Ἐνίοτε δὲ τῷ μὲν στόματι λέγομεν, οὐ θέλομεν ἀμαρτῆσαι· ἡ δὲ διάνοια ἔγκει-

✕ P. 510 ED. POTTER.

(31) Ἀντέχου. Ἀνέχου, « sustine, » habet Epiphanius. Porro in Isidori verba hæc adnotavit cl. Grabius *Spicilegii* sæc. II, pag. 66, 67: « Ista emendatione et explicacione egeat, qua allata, patebit hæc verba bonum habere sensum. Ac priora quidem, Ἀντέχου (sive, ut apud Epiphanium legimus ἀνέχου) μαχίμης γυναικός, pessime vertit, imo pervertit, Hervetus, Clementis interpres: « Apprehende ergo robustam mulierem; » pro quo reponere: « Patienter sustine contentiosam mulierem; » sicut et Petavius apud Epiphanium: « Patienter igitur tibi contumacis uxoris mores sustinendi sunt, ne gratiam Dei amittas. » Unde sequitur: « Cumque una cum semine libidinis flammam eiecero » (per legitimum matrimonii usum, tanquam fornicacionis remedium), « tum te, optima fretus conscientia, ad orandum converte. » Quid vero sibi volunt hæc: « Quando autem tua gratiarum actio in petitionem incidit, » sive « delapsa fuerit? » Videtur Isidorus respexisse duplicem Christianorum statum, perfectorum et infirmorum: ex quibus illi, in bono fundati ac immobiles, non tam preces, quam gratias, Deo fundunt pro concessio justitiæ habitu; hi vero, minus stabiles, a periculo lapsus sibi metuunt, ac idcirco precibus magis indigent, quibus auxilium diviniæ gratiæ postulent. Idem igitur est, ac si dixerat: « Quando autem in istam delapsus fueris conditionem, ut orem potius, quam gratias agas, » etc. Quem sensum aperte confirmant immediate sequentia, apud Clementem corrupta, ac proinde ex Epiphaniō corrigenda hoc modo: Καὶ στῆς τὸ λοιπὸν οὐ κατορθῶσας τὸ μὴ σφαλῆναι, γάμησον. « Et steteris, non tamen quoad reliquum vitæ tempus a periculo lapsus immunis sis, duc uxorem. » Vel, ut Petavius vertit apud Epiphanium: « Neque id tamen obtinueris, ut labi prorsus ac titubare desinas, ad nuptias confugito. » Quod consilium sane bonum est, simile illi apostolico, I Cor. VII, 9: « Quod si non se continent, nubant; melius est enim nubere, quam uri. » Pergit vero Isidorus docens, quid sit faciendum, ubi aliquis uxorem ducere nequeat, vel quod adhuc sit nimium juvenis vel pauper, vel κατωφερῆς sive καταφερῆς (utroque enim modo scribitur) id est, ἀσθενής, « infirmus, » ut Epiphanius explicacionis gratia addit, quanquam alibi « pronum ad Venerem » significet: si igitur ob has circumstantias conjugium inire nolit κατὰ τὸν λόγον, id est, « ut verbum Dei suadet, » vel etiam « ut ratio exigit, » ne scilicet in isto statu uxorem ducat, tum, inquit Isidorus, « iste homo propterea a c. adventu fratrum ne segregetur. Dicat vero: Ingressus in sancta, nil patiar; » id est, si ecclesiam, ubi fratres ad sacra conveniunt, frequentaverō, nil patiar mali. « Si vero habeat suspicionem, » de seipso scilicet, ne in peccatum incidat; « dicat: Frater, impone mihi manum, ut non peccem; »

A a spe est divisa. » — Apprehende ergo, » inquit his verbis Isidorus in *Moralibus*, ✕ robustam mulierem, ne a Dei gratia avellaris; et cum ignem in semine excreveris, cum bona ores conscientia. Quando autem, inquit, tua gratiarum actio delapsa fuerit in petitionem, et deinceps steteris, ut tamen labi ac titubare non desinas, duc uxorem. Sin est aliquis juvenis, vel pauper, vel infirmus, et non ei libet logo, seu rationi, convenienter uxorem ducere, is a fratre ne discedat; dicat: Ingressus sum in sancta, nihil possum pati. Quod si eum suspicio aliqua subeat, dicat: Frater, impone mihi manum, ne peccem; et festim tum in mente, tum in corpore opem experietur. Velit modo quod bonum est perficere, et assequetur. Nonnunquam autem

B intelligens per « fratrem, » sive quemcumque fidelium, sive potius sacerdotem, cui proprie oratio cum manus impositione competit. Cætera sunt facillima intellectu: unde ad alia pergo, ubi tribus verbis monuero, quoad ultima Isidori verba editionem Epiphaniij ex Clemente corrigendam. et pro φυσικὸν δὲ τὸ τῶν ἀφροδισίων. Ἀναγκαῶς δὲ ταύτας παρεθέμην τὰς φωνάς, etc., legendum esse, φυσικὸν δὲ τὸ τῶν ἀφροδισίων, οὐκ ἀναγκαῖον δὲ. Ταύτας παρεθέμην φωνάς, etc. Nam ita apud Clementem recte sunt distincta. »

(32) Εὐσυνειδήτως. Nonnulli hanc vocem ad præcedens ἀποσπερματίσας referunt.

(33) Προσεύχη. Scribendum προσεύχου, imperat. modo, quod habet Epiphanius.

(34) Ὑποπέσῃ. Ὑποπέσοι, Epiphanius.

(35) Τὴν. Abest ab Epiphani., ubi mox, in inverso ordine, καὶ αἰσθητήν καὶ νοστήν.

(36) Θελησάτω. Epiphanius, μόνον ἀπαρτῆσαι. « Velit solum perficere bonum, et assequetur. » Ibidem legitur λέγομεν οὐ θέλομεν, rectius hic, λέγομεν· corrige itaque in interprete: « Aliquando ore quidem dicimus, nolimus peccare. » Deinde ibidem corrige ex Clemente: Φυσικὸν δὲ τὸ τῶν ἀφροδισίων, οὐκ ἀναγκαῖον δὲ. Ταύτας παρεθέμην, etc. « Naturale autem est veneris rebus uti, necessarium vero minime. Has apposui voces, » etc. Paulo post emenda illa Epiphaniij, πάντων γε σωθησομένων φυσικῶν, sic ut habet Clemens, πάντως γε σωθησομένων φύσει· et lege in interpretatione: « Docuerunt propter perfectionem, cum omnino natura salvi futuri sint, et si peccent propter naturaliter insitam electionem, cum alioqui neque eadem ipsis facere permittant h. d. p. » Valentiniani se natura salvos fieri dicebant. Tertullianus in lib. adversus eosdem, c. 29: « Quæ nunc quoque si plenam atque perfectam notitiam apprehenderint istarum næmarum, naturalitate jam spiritalis conditionis germenata (vel potius « germanitate ») certam obtinebunt, imo omnino debitant. » Irenæus lib. I, c. 4: « Quapropter et nobis quidem necessariam esse bonam conversationem respondent; aliter enim impossibile esse salvari. Semetipsos autem non per operationem, sed eo quod sunt naturaliter spirituales, omnino salvari dicunt. Quemadmodum enim aurum in cæno positum non amittit decorem suum, sed suam naturam custodit, cum cænum nihil nocere auro possit; sic et semetipsos dicunt, licet in quibuscunque materialibus operibus sint, nihil semetipsos noceri, neque amittere spiritalem substantiam. » Vide lib. II, 390, 20. COLLECT.

(37) Ἀπαρτῆσαι. Hervetus legit ἀπαρτῆσαι, « potere. » Sed verior lectio videtur, ἀπαρτῆσαι, « perficere, absolvere: » quam præbet Epiphanius. Eadem Sylburgio placuit.

ore tenus dicimus : Nolumus peccare ; animus autem noster propendet in peccatum. Qui est ejusmodi, propter metum, quod vult, non facit, ne ei constituatur supplicium. At hominum generi quædam necessaria sunt ac naturalia duntaxat. Quod indumentis ageat, necessarium simul est et naturale : est autem venerea voluptas naturalis, sed non necessaria.) Illas voces adduxi ad reprehendum Basilidianos, qui non recte vivunt, ut qui vel peccandi potestatem habeant propter perfectionem, vel omnino quidem natura salvi futuri sint, etsi nunc peccent, quod naturæ dignitate sunt electi. Neque vero primi dogmatum architecti eorumdem perpetratorum potestatem illis faciunt. Ne ergo Christi nomen suscipientes, et iis, qui sunt in gentibus intemperantissimi, incontinentius viventes, nomini ✕ maledictum inurant. « Qui enim sunt ejusmodi, pseudapostoli, operarii dolosi, » usque ad illud : « Quorum finis erit secundum opera eorum ». Est ergo continentia, corporis despicientia secundum confessionem in Deum ; non solum enim in rebus venereis, sed etiam in aliis, quæ anima perperam concupiscit, non contenta necessariis, versatur continentia. Est autem et in lingua, et in acquirendo, et in utendo, et in concupiscendo continentia. Non docet autem ea solummodo esse temperantes, siquidem præbet nobis temperantiam, ut quæ sit divina potestas et gratia. Dicendum est ergo, quidnam nostris videatur de eo, quod est propositum. Nos quidem castitatem, et eos, quibus hoc a Deo datum est, beatos dicimus : monogamiam autem, et quæ consistit in uno solum matrimonio, honestatem admiramur ; dicentes tamen oportere aliorum misereri, et « alterum alterius onera portare ^b, » ne « quis, cum » recte « stare videatur », ipse quoque « cadat. » De secundis autem nuptiis : « Si uraris, » inquit Apostolus, « jungere matrimonio ^d. »

Α ται ἐπὶ (38) τὸ ἀμαρτάνειν. Ὁ τοιοῦτος διὰ φόβου οὐ ποιεῖ ὃ θέλει, ἵνα μὴ ἡ κόλασις αὐτῷ ἔλλογισθῆ. Ἡ δὲ ἀνθρωπότης ἔχει τινὰ ἀναγκαῖα καὶ φυσικὰ μόνα· ἔχει τὸ περιβάλλεσθαι ἀναγκαῖον (39) καὶ φυσικόν· φυσικὸν δὲ τὸ τῶν ἀφροδισίων, οὐκ ἀναγκαῖον δέ.) Ταύτας παρεθέμην τὰς φωνὰς εἰς ἐλεγχον τῶν μὴ βιούτων ὀρθῶς Βασιλειδιανῶν (40), ὡς ἦτοι ἐγένων ἐξουσίαν καὶ τοῦ ἀμαρτεῖν (41) διὰ τὴν τελειότητα, ἢ πάντως (42) γε σωθησομένων (43) φύσει (44), καὶ νῦν ἀμάρτωσι, διὰ τὴν ἔμφυτον ἐκλογὴν ἐπὶ μηδὲ ταῦτα αὐτοῖς πράττειν συγχωροῦσιν οἱ πρόπατορες τῶν δογμάτων (45). Μὴ τοίνυν ὑπόδοι μνοι τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῶν ἐν ἐθνεσιν ἀκρατεστάτων ἀκολαστότερον βιούντες, βλασφημίαν τῷ ὀνόματι προσηρδέσθων· « Οἱ γὰρ τοιοῦτοι ψευδὲς ἀπόστολοι, ἐργάται δόλιοι, » ἔως, « Ὡν τὸ τέλος ἔσται κατὰ τὰ ἔργα αὐτῶν. » Ἐγκράτεια τοίνυν σώματος ὑπεροψία, κατὰ τὴν πρὸς θεὸν ἀμολογίαν· οὐ μόνον γὰρ περὶ τὰ ἀφροδίσια, ἀλλὰ καὶ περὶ τὰ ἄλλα, ἢ ἐπιθυμεῖ ἢ ψυχὴ κακῶς, οὐκ ἀρκουμένη τοῖς ἀναγκαῖοις, ἢ ἐγκράτεια ἀναστρέφεται. Ἔστι δὲ καὶ περὶ τὴν γλῶσσαν, καὶ περὶ τὴν κτῆσιν, καὶ περὶ τὴν χρήσιν, καὶ περὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἐγκράτεια. Ὁ δὲ δίδασκε δ' αὐτῆ σωφρονεῖν μόνον, ἢ γε παρέχει σωφροσύνην ἡμῖν, δύναμις οὐσα καὶ θεῖα χάρις. Τίνα οὖν τοῖς ἡμετέροις δοκεῖ περὶ τοῦ προκειμένου, λεκτίον Ἡμεῖς εὐνουχίαν μὲν, καὶ οἷς τοῦτο δεδιόρηται ὑπὸ θεοῦ, μακαρίζομεν· μονογαμίαν δὲ καὶ τὴν περὶ τὸν ἕνα γάμον σεμνότητα θαυμάζομεν· συμπάσχιν ἢ δεῖν λέγοντες, καὶ ἀλλήλων (46) τὰ βάρη βαπτάζειν· μὴ ποτέ τις δοκῶν καλῶς ἐστάναι, καὶ αὐτὸς πέση. Περὶ δὲ τοῦ δευτέρου γάμου, « Εἰ πυροῖ, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, γάμησον. »

CAPUT II.

Carpocratis et Epiphaniis sententiam de seminarum communitate refutat.

Qui autem a Carpocrate descendunt et Epiphane, censent oportere uxores esse communes ; a quibus contra nomen Christi maximum emanavit

✕ P. 511 ED. POTTER, 428 ED. PARIS. ^a II Cor. xi, 13, 15. ^b Galat. vi, 2. ^c I Cor. x, 12. ^d I Cor. vii, 9.

(38) Ἐπὶ. Εἰς, Epiphani.

(39) Ἀναγκαῖον. Τὸ ἀναγκ., Epiphani.

(40) Βασιλειδιανῶν. Sic scripsi cum Epiphanio pro vulg. Βασιλειδιανῶν. Hoc loco hæc addit Epiphanius : Καὶ Καρποκρατιανῶν καὶ τῶν ἀπὸ Οὐαλεντινίου, καὶ τοῦ Ἐπιφάνου, καλουμένου· ἢ δὲ συνήθηθ Σκοινοῦδος ὁ προσηρδέσθων· ἐξ ἀλλήλων γὰρ ἕκαστος, ἦτοι οὗτος ἐκείνῳ μεταδοῦς, ἢ ἐκείνος τούτῳ, τὰ θεῖα ἀπεμπολήσαντες, καὶ εἰς τι πρὸς ἀλλήλους διαφερόμενοι, ὁμῶς ἐν μιᾷ αἰρέσει ἑαυτοὺς κατέθεντο, ὥστε καὶ ἔχειν ἐξουσίαν ἐδογματίσαν. « Εἰ Καρποκρατιανός, et Valentinus, Epiphaniisque discipulos ; ad quem Secundus prius a nobis commemoratus adjungitur. Etenim illi a se invicem propagati ; sive iste alteri, sive alter isti, tanquam malas merces, ita pestiferam doctrinam communicaverunt. Ac licet aliqua in re dissideant, in eadem tamen hæseri secta, ut vel peccare sibi propter perfectionem licere dicent. »

(41) Τοῦ ἀμαρτεῖν. Τὸ ἀμαρτάνειν, Epiphani. per-

Οἱ δὲ ἀπὸ Καρποκράτους καὶ Ἐπιφάνου ἀναγόμενοι κοινὰς εἶναι τὰς γυναῖκας ἀξιοῦσιν· ἐξ ὧν ἡ μεγίστη κατὰ τοῦ ὀνόματος (47) ἐρῆρη βλασφημία.

D peram, nisi eis aut similis particula addatur.

(42) Ἡ πάντως. Epiphani., ἢ πάντων.

(43) Σωθησομένων. De Valentinianis hæc refert Irenæus lib. i, cap. 10, p. 30 : Τὸ πνευματικὸν θέλουσιν οἱ αὐτοὶ εἶναι ἀδύνατον φθορὰν καταδέξασθαι, καὶν ὅποιας συγκαταλέγονται πράξεις. « Idem spiritale existimant non posse corruptibilem percipere, licet in qualibuscunque fuerint factis. »

(44) Φύσει. Melius videtur, quam φυσικῶν, quod habet Epiphanius. Ubi mox, τὰ αὐτὰ pro ταῦτα.

(45) Δογματῶν. Hactenus Clementem secutus est Epiphanius.

(46) Ἀλλήλων. Respicit Gal. vi, 2 : Ἀλλήλων τὰ βάρη βαπτάζετε. I Cor. x, 12 : Ὡστε ὁ δοκῶν ἐὺ ἀναβλεπέτω μὴ πέση. I Cor. vii, 9 : Εἰ οὐκ ἐγκρατεῖσθε, γαμησάσεσθε· χρῆσιν γὰρ ἔστι γαμῆσαι ἢ πυροῦσθαι.

(47) Κατὰ τοῦ ὀνόματος. Nomen Christianum intelligit. Similia refert Eusebius, de Carpocrati

Ἐπιφάνης (48) οὗτος, οὗ καὶ τὰ συγγράμματα κομίζονται, υἱὸς ἦν Καρποκράτους, καὶ μητρὸς Ἀλεξανδρείας τοῦνομα (49)· τῷ μὲν πατρὸς Ἀλεξανδρεὺς (50), ἀπὸ δὲ μητρὸς Κεφαλληνεύς. Ἐζησε δὲ τὰ πάντα ἔτη ἑπτακαίδεκα, καὶ θεὸς ἐν Σάμῃ τῆς Κεφαλληνίας τετίμηται· ἐνθα αὐτῷ ἱερὸν βωτῶν λίθων, βωμοί, τεμένη, μουσεῖον ἐκοδόμηθη τε καὶ καθιέρωται· καὶ συνιόντες εἰς τὸ ἱερὸν οἱ Κεφαλλῆνες (51) κατὰ νομηνίαν, γενέθλιον ἀποθέωσιν θύουσιν Ἐπιφάνει· σπένδουσί τε καὶ εὐχαλοῦνται, καὶ ὕμνοι λέγονται (52). Ἐπαιδεύθη μὲν οὖν παρὰ τῷ πατρὶ τὴν τε ἐγκύκλιον παιδείαν καὶ τὰ Πλάτωνος (53)· καθηγῆσατο δὲ τῆς μοναδικῆς γνώσεως (54)· ἀφ' οὗ καὶ ἡ τῶν Καρποκρατιανῶν αἵρεσις. Λέγει τοίνυν οὗτος· ἐν τῷ Περὶ δικαιοσύνης· ἡ τῶν δικαιοσύνην τοῦ Θεοῦ κοινωνῶν τινὰ εἶναι μετ' ἰσότητος. Ἰσοῦ γέ τοι πανταχόθεν ἑκταθεὶς οὐρανός, κύκλω τὴν γῆν περιέγει πᾶσαν· καὶ πάντας ἡ νύξ ἐπίσης ἐπιδείκνυται τοὺς ἀστέρας· τὸν τε τῆς ἡμέρας αἴτιον καὶ πατέρα τοῦ φωτός ἥλιον ὁ θεὸς ἐξέχεεν ἄνωθεν ἴσον εἰς γῆς ἅπασιν τοῖς βλέπειν δυναμένοις· (οἱ δὲ κοινῇ πάντες βλέπουσιν)· ἐπεὶ μὴ διακρίνει πλοῦσιον, ἢ πένητα, ἢ δῆμου ἀρχοντα, ἀφρονάς τε καὶ τοὺς

✠ P. 512 ED. POTTER, 428-429 ED. PARIS.

recta agens, *Historiæ eccles.* lib. iv, cap. 7: Τοῖς δὲ ἀπίστοις ἔθνεσι πολλὴν παρέχειν κατὰ τοῦ θεοῦ λόγου δυσφημίας περιουσίαν, τῆς ἐξ αὐτῶν φήμης εἰς τὴν τοῦ παντὸς Χριστιανῶν ἔθνεος διαβολὴν καταχομένης. Ταύτη δ' οὖν ἐπιπλεῖστον συνέβαινε τὴν περὶ ἡμῶν παρὰ τοῖς τό τε ἀπίστοις ὑπόνοιαν εὐσεβῆ καὶ ἀτοπωτάτην διαδόδοθαι· ὡς δὲ ἀθεμίτοις πρὸς μητέρας καὶ ἀδελφάς· μίξουσιν ἀνοσταίς τε τροφαῖς χρωμένων. «Deinde gentibus a fide nostra alienis amplam obtrectandi et calumniandi Evangelii materiam subministravit: dum ab illis primum orta infamia ad totius Christiani nominis opprobrium diffunderetur. Atque hinc factum est, ut absueta quedam et impia de nobis opinio apud infideles tunc temporis spargeretur, quasi nefario concubitu cum sororibus et matribus misceri, et exsecrandis dapibus vesci soleremus.» De iisdem hæc conqueritur Irenæus lib. i, cap. 54, p. 100: «Qui et ipsi ad detractionem divini nominis, quemadmodum et gentes, a Satana premissi sunt, uti secundum alium et alium modum, quæ sunt illorum, audientes homines, et putantes omnes nos tales esse, avertant aures suos a præconio veritatis. Conf. Justinus M. *Dialogo cum Tryphone*; Athenagoras *Legationis* pag. 45 edit. Oxon.; Minucius Felix *Octavio*; Tertullianus *Apolog.* et *Ad uxor.* lib. ii, cap. 4; Origenes *Adv. Celsum*; Epiphanius *Adv. hæres.* lib. i; item Clemens mox p. 450 edit. Paris.

(48) Ἐπιφάνης. Hæc paulum mutata Epiphanius transtulit in suum *Adv. hæres.* lib. i, hæres. 52, p. 210.

(49) Τοῦνομα. Epiphanius, οὕτω καλουμένης, quod interpretamentum est. Uterque voluit Carpocratis matrem, non patria, sed nomine, Ἀλεξανδρείαν fuisse.

(50) Πρὸς πατρός Ἀλεξανδρεὺς. Theodoretus in lib. *De hæresibus* Carpocratem, Epiphanius patrem, Alexandrinum fuisse testatur. Quamobrem corrigendus est Epiphanius locus, hæresi 52: Ἀπὸ Κεφαλληνίας μὲν τὸ πρὸς πατρός γένος ὢν, «e Cephallenia genus habens:» nisi forte memoria lapsus est Epiphanius, dum hunc Clementis locum exscripsit. Paulo post etiam scripsit ἐν Σάμῃ γὰρ, cum sit apud Clementem ἐν Σάμῃ. Verum ex quatuor urbibus insule illius unam tradit Strabo lib.

A probum. Hic autem Epiphanes, cuius etiam scripta feruntur, filius erat Carpocratis, et matris Alexandriæ nomine, ex patre quidem Alexandrinus, ex matre vero Cephalleneus. Vixit autem solum septemdecim annis, et Samæ, quæ est 184 urbs Cephallenæ, ut deus est honore affectus. Quo in loco templum ex ingentibus lapidibus, altaria, delubra, museum, ædificatum est et consecratum; et cum est nova luna, convenientes Cephallenei, diem natalem, quo in deos relatus est Epiphanes, sacrificant, libantque, et convivantur, et hymnos canunt. A patre autem didicit et orbem disciplinarum, et Platonis ✠ philosophiam. Fuit autem princeps monadicæ cognitionis. A quo etiam proflixit hæresis eorum, qui nunc sunt, Carpocratianorum. B Is ergo dicit in libro *De justitia*, «Justitiam Dei esse quamdam cum æqualitate communionem. Æquale quidem certe cœlum undequaque extensum totam terram cingit. Et nox ex æquo stellas omnes ostendit; et diei auctorem et lucis patrem, solem, Deus ex alto æqualem effudit omnibus, qui possunt videre (illi autem omnes communiter respiciunt), quoniam non discernit divitem vel paupe-

x, dici et Σάμην et Σάμον, communi illi cum insula nomine. COLLECT.

(51) Οἱ Κεφαλλῆνες. Si quis interroget, cur Epiphanes in patria materna, Same Cephallenia, potius quam Alexandriæ, quæ paterna ei urbs fuit, coleretur, respondit Cl. Dodwellus dissert. 4 in Irenæum, sect. 29. inde contigisse, «quod illum delegisset scholæ sedem, et quod ibi proinde haberet præcipuam discipulorum multitudinem.»

(52) Ἵμνοι λέγονται. Concinnius, ὕμνοις λέγουσι. SYLBERG.

(53) Τὰ Πλάτωνος. Epiphanius libri jam dicti pag. 211: Δι' ὑπερβολὴν δὲ τῆς ἐκαίνοιο παιδείας, ἐγκυκλίου τε καὶ Πλατωνικῆς, ἢ πᾶσα τοῖς προειρημένοις κατὰ τε αἵρεσιν καὶ κατὰ τὴν ἑτέραν πλάνην, λέγω τὴν εἰς εἰδωλομανίαν, τοὺς ἐπιχωρίους τρέψαται, γέγονεν ἀπ' αὐτοῦ ἀπάτη. «Habuit vero ad infelices eos decipiendos, ac non modo ad eam sectam, sed et ad aliud genus erroris, hoc est, simulacrorum superstitionem, traducendos magnam illecebram exquisita quedam hominis eruditio, et cum in omni humanitatis genere, tum in Platonicis dogmatibus apprime versata.» Et hactenus Clementem secutus est ille. Theodoretus *Hæret. fabul.* lib. i, cap. 5, p. 197: Καὶ Ἐπιφάνης δὲ, τοῦτου παῖς, Πλατωνικῆς ἡγμένους παιδείας, τὴν τοῦτου μυθολογίαν ἐπλάτυεν. «Epiphanes vero, Carpocratis filius, in Platonica institutus disciplina, illius fabulas amplificavit.»

(54) Μοναδικῆς γνώσεως. Quid sit μοναδικῆς γνώσεως, disci poterit ex Irenæo lib. i, cap. 2, p. 51: Ἔστι τις πρὸ πάντων Προαρχῆ, Προανενώτος, Ἀδρητὸς τε, καὶ Ἀνονόμαστος, ἦν ἐγὼ Μονάδα ἀριθμῶ. «Est quidem ante omnes Proarche, Proanenoetos, et Inenaribilis, et Inominabilis, quam ego Monotelem voco.» Ab hac et Henotele emissum dicit omnium principium, quod ὁ λόγος μονάδα καλεῖ, «sermo monadem vocat.» Ab hac igitur «monade» est μοναδικῆς γνώσεως, cuius princeps fuit Epiphanes, eam petens et scholis Platonis, cuius in theologia frequens est μονάδος et μονότητος mentio. Quinetiam ante Platonem Pythagoras ἀρχὴν ἀπάντων μονάδα, «principium rerum omnium monadem,» statuit, ut refert Diogenes Laertius lib. viii, segm. 25. Conf. Clemens infra *Strom.* iv, p.

reni vel populi principem, insipientes et sapientes, feminas et masculos, liberos, servos. Sed neque secus facit in brutis. Cum autem omnibus animantibus æque ipsum communem effuderit, bonis et malis justitiam suam confirmat, cum nemo possit plus habere, neque auferre a proximo, ut ipse illius lucem habeat duplicatam. Sol facit omnibus animantibus communia exoriri nutrimenta, communi justitia ex æquo data omnibus: et ad ea, quæ sunt hujusmodi, similiter se habet genus boum, ut boves; et suum, ut sues; et ovium, ut oves; et reliqua omnia. Justitia enim in iis appareret esse communitas. Deinde per communitatem omnia similiter secundum sua genera seniantur, et commune nutrimentum editur humi pascentibus jumentis omnibus, et omnibus ex æquo; ut quod nulla lege circumscriptum sit, sed ejus, qui donat, jubentis suppeditatione, convenienter justeque adsit omnibus. Sed neque generationi posita est lex, esset enim jamdiu abolita: ex æquo autem seminant et generant, habentia innatam a justitia communionem: ex æquo communiter omnibus oculum ad videndum, creator et pater omnium, sua justitia legem ferens, præbuit, non discernens feminam a masculo, non id quod est rationis particeps, ab experte rationis, et, ut semel dicam, nullum a nullo; sed æqualitate et communitate visum similiter dividens, uno jussu omnibus est largitus. Leges autem, inquit, hominum, cum ignoracionem castigare non possent, contra ✕ leges facere docuerunt: legum enim proprietates dissecuit divinæ legis communionem et arrodit; non intelligens dictum Apostoli dicentis: « Per legem peccatum cognovi. » Et meum et tuum dicit subsisse per leges, ut quæ non amplius communiter fruantur (sunt enim communia), neque terra, neque possessionibus, sed neque matrimonio. Fecit enim vites communiter omnibus, quæ neque passerem, neque furem abnegant; et frumentum similiter, et alios fructus. Violata autem communio et æqualitas, genuit furem pecorum et fructuum. Cum ergo Deus communiter omnia fecisset homini, et feminam cum masculo communiter conjunxisset, et omnia similiter animantia conglutinasset, pronuntiavit justitiam, communitatem

✕ P. 513 ED. POTTER, 429-430 ED. PARIS.

555; Theodoretus *Θεραπ.* β'; Hermias in *Irrisione philosoph. gentil.*, Plutarchus *De placitis philosoph.*, lib. 1, etc.

(55) Ἀνατέλλειν. Rectius ἀνατέλλει, indic. modo: ea phrasi, qua psalmo ciii: Ὁ ἐξανατέλλων χόρτον τοῖς κτήνεσι. SYLBURG.—Eadem lectio Græbio etiam placuit, *Spicileg.*, sect. 41, p. 61.

(56) Ἀπᾶσι δικαιοσύνη παρούσα. Forte rectius ἅπασι παρούσα, expuncto δικαιοσύνη, ut hoc quoque membrum referatur ad superiore nominativum τροφή. SYLBURG.—Verum non opus est ut ea vox expungatur, modo scribatur in dativo casu δικαιοσύνη, hoc sensu: « Sed ejus, qui id donat, jubentis suppeditatione convenienter omnibus » ex justitia « adsit. » Sic paulo post, δικαιοσύνη νομοθετήσας.

(57) Ἐπίσης. Periodi notam, quæ in prioribus

φρονούντας, θηλείας, ἄρσενας, ἐλευθέρους, δοῦλους. Ἄλλ' οὐδὲ τῶν ἀλόγων παρὰ τοῦτο ποιεῖται τι· πᾶσι δὲ ἐπίσης τοῖς ζώοις κοινὸν αὐτὸν ἐχέας ἄνωθεν, ἀγαθοῖς τε καὶ φαύλοις, δικαιοσύνην ἐμπεδοῖ, μηδὲν δυναμένου πλεῖον ἔχειν, μηδὲ ἀφαιρεῖσθαι τὸν πλησίον, ἵν' αὐτὸς τὸ κάκεινου φῶς διπλασιάσας ἔχη. Ἥλιος κοινὰς τροφὰς ζώοις ἅπασιν ἀνατέλλειν (55)· δικαιοσύνης τε τῆς κοινῆς ἅπασιν ἐπίσης δοθείσης· καὶ εἰς τὰ τοιαῦτα βῶν γένος ὁμοίως γίνεται ὡς αἱ βόες, καὶ σῶν ὡς οἱ σῦες, καὶ προβάτων ὡς τὰ πρόβατα, καὶ τὰ λοιπὰ πάντα· δικαιοσύνη γὰρ ἐν αὐτοῖς ἀναφαίνεται ἡ κοινότης. Ἐπειτα κατὰ κοινότητα πάντα ὁμοίως κατὰ γένος σπεύρεται· τροφή τε κοινὴ χαμαὶ νεμομένοις ἀνείτται, πᾶσι τοῖς κτήνεσι, καὶ πᾶσιν ἐπίσης, οὐδενὶ νόμῳ κρατουμένη, τῇ δὲ παρὰ τοῦ διδόντος κελεύσαντος χορηγία συμφώνως ἅπασι δικαιοσύνη παρούσα (56). Ἄλλ' οὐδὲ τὰ τῆς γενέσεως νόμον ἔχει γεγραμμένον· μετεγγραφή γὰρ ἂν· σπείρουσι δὲ καὶ γεννώσιν ἐπίσης, κοινωνίαν ὁπὸ δικαιοσύνης ἐμφυτὴν ἔχοντες· κοινῇ πᾶσιν ἐπίσης (57) ὀφθαλμὸν εἰς τὸ βλέπειν ὁ ποιητὴς τε καὶ πατήρ πάντων δικαιοσύνη νομοθετήσας τῇ παρ' αὐτοῦ παρέσχεν, οὐ διακρίνας θηλείαν ἄρσενος, ὡς λογικὸν ἀλόγου, καὶ καθάπαξ οὐδενὸς οὐδέν· ἰσότητι δὲ καὶ κοινότητι μερίσας τὸ βλέπειν ὁμοίως ἐπὶ κελεύματι πᾶσι κεχάρισται. Οἱ νόμοι δὲ, φησὶν, ἀνθρώπων ἀμαθίαν κολάζειν μὴ δυνάμενοι παρανομεῖν ἐδίδαξαν· ἡ γὰρ ἰδιότης τῶν νόμων, τὴν κοινωνίαν τοῦ θεοῦ νόμου κατέτεμεν καὶ παρατρῶγει· μὴ συνιεις τὸ τοῦ Ἀποστόλου ῥητὸν, λέγοντος ἐπὶ τοῦ Νόμου τὴν ἀμαρτίαν ἔγνων (58)· « τὸ τ' ἐμὸν καὶ τὸ σὸν φησὶ διὰ τῶν νόμων παρεισέλθειν· μηκέτι (59) εἰς κοινότητα (κοινὰ τε γάρ·) καρπούμενων, μήτε γῆν, μήτε κτήματα, ἀλλὰ μηδὲ γάμον· κοινῇ γὰρ ἅπασιν ἐποίησε τὰς ἀμπέλους, αἱ μὴ στρουθὸν, μήτε κλέπτῃν ἀπαρνοῦνται· καὶ τὸν σῖτον οὕτως, καὶ τοῖς ἄλλοις καρπούς. Ἡ δὲ κοινωνία παρανομηθεῖσα (60) καὶ τὰ τῆς ἰσότητος ἐγέννησε θρεμμάτων καὶ καρπῶν κλέπτῃν. Κοινῇ τοίνυν ὁ Θεὸς ἅπαντα ἀνθρώπων ποιήσας, καὶ τὸ θῆλυ τῷ ἄρσενι κοινῇ συναγαγὼν, καὶ πᾶν ὁμοίως τὰ ζῶα κολήσας, τὴν δικαιοσύνην ἀνεφηνεν, κοινωνίαν μετ' ἰσότητος. Οἱ δὲ γεγονότες οὕτω, τὴν συνάγουσαν κοινωνίαν, τὴν γένεσιν αὐτῶν ἀπᾶρνήθησαν· καὶ φησὶν, εἰ μίαν ἀγόμενος (61) ἔχεται,

D editionibus post has voces occurrit, tollere visum est.

(58) Μὴ συνιεις... ἔγνω. Hæc Clementis verba sunt. Respicit autem Rom. iii, 20: Διὰ γὰρ νόμον ἐπίγνωσις ἀμαρτίας· vel Rom. vii, 7: Τὴν ἀμαρτίαν οὐκ ἔγνων εἰ μὴ διὰ νόμου.

(59) Μηκέτι. Priores editiones perpetram hæc distingunt: μηκέτι εἰς κοινότητα· κοινὰ τε γὰρ καρπούμενων, μήτε. Est enim parentheticum illud, κοινὰ τε γάρ.

(60) Παρανομηθεῖσα. Hoc est, « legibus eversa. » Vult enim « leges » naturalem rerum omnium communionem injuste magnoque adeo hominum damno sustulisse. Sic paulo superius: Οἱ νόμοι... παρανομεῖν ἐδίδαξαν.

(61) Εἰ μίαν ἀγόμενος. Melius fortasse, ὁ μίαν ἀγόμενος. SYLBURG.— Vel hæc sic scribi et explicari

δυναμένων κοινωνεῖν ἀπάντων, ὡς περ ἀπέφηνε τὰ A
 λιπα τῶν ζώων. » Ταῦτα εἰπὼν κατὰ λέξιν, πάλιν
 ὁμοίως αὐταῖς ταῖς λέξεσιν ἐπιφέρει. « Τὴν γὰρ
 ἐπιθυμίαν εὐτονον καὶ σφοδροτέραν ἐνεποίησε τοῖς
 ἄβρασι εἰς τὴν τῶν γενῶν παραμονήν. ἦν οὔτε νό-
 μος, οὔτε ἔθος, οὔτε ἄλλο τι τῶν ὄντων ἀφανίσαι δύ-
 ναται. Θεοῦ γὰρ ἐστὶ δόγμα. » Καὶ πῶς ἐτι οὗτος
 ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς ἐξετασθεῖς λόγῳ, ἀντικρυς καὶ τὸν
 νόμον καὶ τὸ Εὐαγγέλιον διὰ τούτων καθαιρῶν; Ὁ
 μὲν γὰρ φησιν. « Οὐ μοιχεύσεις. » τὸ δὲ, Πᾶς (62) ὁ
 προσβλέπων κατ' ἐπιθυμίαν, ἤδη ἐμοίχευεν, » λέγει.
 τὸ γὰρ « Οὐκ ἐπιθυμήσεις, » πρὸς τὸ νόμου λεγόμε-
 νον, τὸν ἕνα δείκνυσι θεὸν, διὰ νόμου καὶ προφη-
 τῶν καὶ Εὐαγγελίου κηρυσσόμενον. λέγει γὰρ, « Οὐκ
 ἐπιθυμήσεις τῆς τοῦ πλησίον. » ὁ πλησίον δὲ οὐχ ὁ
 Ἰουδαῖος τῷ Ἰουδαίῳ· ἀδελφὸς γὰρ καὶ ταυτότης B
 τοῦ Πνεύματος (63). λείπεται δὲ πλησίον τὸν ἄλλο-
 θνή λέγειν. πῶς γὰρ οὐ πλησίον, ὁ οἶδς τε κοινο-
 νῆσαι τοῦ Πνεύματος; Οὐ γὰρ μόνων Ἑβραίων,
 ἀλλὰ καὶ ἐθνῶν πατὴρ Ἀβραάμ (64). Εἰ δὲ ἡ μοιχευ-
 θεῖσα, καὶ ὁ εἰς αὐτὴν πορνείας θανάτῳ κολάζεται.
 ἄλλο δὲ τὴν ἐντολὴν τὴν λέγουσαν, « Οὐκ ἐπι-
 θυμήσεις τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον, » περὶ τῶν ἐθνῶν
 διαγορεύει. ἵνα τις, κατὰ νόμον καὶ τῆς τοῦ πλη-
 σίον καὶ τῆς ἀδελφῆς ἀποσχόμενος, ἀντικρυς ἀκούσῃ
 παρὰ τοῦ Κυρίου. « Ἐγὼ δὲ λέγω, Οὐκ ἐπιθυμή-
 σεῖς. » Ἡ δὲ τοῦ « Ἐγὼ » μορίου προσθήκη προ-
 σχευέστεραν δείκνυσι τῆς ἐντολῆς τῆμ. ἐνέργειαν. Καὶ
 ὅτι θεομαχεῖ ὁ τε Καρποκράτης ὁ τ' Ἐπιφάνης ἐν
 αὐτῷ τῷ πολυθρῶλλῳ βιβλίῳ τῷ « Περὶ δικαιοσύ-
 νης » λέγων (65), ὡδὲ πως ἐπιφέρει κατὰ λέξιν. C
 « Ἐθεν, ὡς γελοῖον εἰρηκότος τοῦ νομοθέτου, ῥῆμα
 τοῦτο ἀκουστέον, « Οὐκ ἐπιθυμήσεις, » πρὸς τὸ
 γελοιότερον εἰπεῖν, « Τῶν τοῦ πλησίον. » αὐτὸς γὰρ
 ὁ τὴν ἐπιθυμίαν δοῦς, ὡς συνέχουσαν τὰ τῆς γενέ-
 σεως, ταύτην ἀφαίρεισθαι κελεύει, μηδενὸς αὐτὴν
 ἀφελῶν ζῶου. τὸ δὲ « Τῆς » τοῦ πλησίον (66) « γυ-
 ναικὸς » ἰδιότητα τὴν κοινωνίαν ἀναγκάζων, ἐτι
 γελοιότερον εἶπεν. « Καὶ ταῦτα μὲν οἱ γυναῖκοι Καρ-
 ποκρατιανοὶ δογματίζουσι. τούτους (67) φασὶ, καὶ

neim cum æqualitate. Qui autem sic nati sunt,
 communionem, quæ eorum conciliat generationem,
 abnegaverunt. Et dicit, si unam ducens habeat,
 cum omnium possint esse participes, sicut reliqua
 fecit animantia. » Hæc cum his verbis dixisset,
 subjungit rursus his verbis : « Intensam enim et
 vehementiorem ingeneravit masculis cupiditatem
 ad generum perpetuitatem, quam nec lex, nec mos,
 nec aliquid aliud potest abolere : est enim Dei de-
 cretum. » Et quomodo amplius hic in nostra exami-
 netur oratione, cum legem et Evangelium per
 hæc aperte destruat? Illa enim dicit : « Non mæ-
 chaberis ». Hoc autem dicit : « Quicumque respicit
 ad concupiscentiam, jam mæchatus est^b. Illud
 enim : « Non concupisces^c, » quod a lege dicitur,
 ostendit unum esse Deum, qui prædicatur per le-
 gem et prophetas et Evangelium. Dicit enim : « Non
 concupisces uxorem proximi tui. » Proximus autem
 non est Judæus Judæo : frater enim est et eundem
 habet Spiritum; restat ergo, ut propinquum dicat
 eum qui est alterius gentis. Quomodo autem non
 propinquus, qui aptus est esse Spiritus particeps?
 Non solum enim Hebræorum, sed etiam gentium
 pater est Abraham. Si autem quæ est adulterata,
 et qui in eam fornicatus est, capite punitur^d: cla-
 rum est utique præceptum est, quod dicit : « Non
 concupisces uxorem propinqui tui, » loqui de gen-
 tibus : ut cum quis secundum legem et ab uxore
 proximi et a sorore abstinerit, aperte audiat a
 Domino : « Ego autem dico, non concupisces. »
 Additio autem ✕ hujus particulæ, « ego, » majo-
 rem præcepti vim ostendit. Quod autem cum Deo
 bellum gerat Carpocrates, et Epiphanes etiam in
 eo, qui vulgo jactatur, libro *De justitia*, patet ex eo
 quod subjungit his verbis : « Hinc ut qui ridicu-
 lum dixerit, legislatoris hoc verbum audiendum
 est : « Non concupisces : » usque ad id, quod magis
 ridicule dicit : « Res proximi tui. » Ipse enim, qui
 dedit cupiditatem, ut quæ contineret generationem,
 jubet eam auferre, cum a nullo eam auferat ani-

✕ P. 514 ED. POTTER. ^a Exod. xx, 13. ^b Matth. v, 28. ^c Exod. xx, 17. ^d Deut. xxii, 22.

poterunt : ἀπρηνήθησαν, καὶ, φησιν, εἰ μίαν ἀγ-
 ἔχη δ. « abnegaverunt, etiamsi, inquit, unam qui
 ducit habeat, cum omnes participes esse possint, ut
 reliqua animalia declarant. » Putavit enim hære-
 ticus ille niatrimonium naturali κοινωνία repugnare.
 Vel forte aliquid excidit.

(62) Πᾶς. Matth. v, 28. Ἐγὼ δὲ λέγω ὑμῖν,
 ὅτι πᾶς ὁ βλέπων γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐ-
 τῆς ἤδη ἐμοίχευεν αὐτήν.

(63) Ταυτότης τοῦ πρ. Vid. supra p. 597 edit.
 Paris. LOWTH.

(64) Ἐθνῶν πατὴρ Ἀβραάμ. Nempe secundum
 Iud. Gal. iii, 7 : Γινώσκετε ἅρα, ὅτι οἱ ἐκ πίστεως,
 οὗτοι εἰσιν υἱοὶ Ἀβραάμ, et seq.

(65) Τῷ Περὶ δικ. λέγων. Melius fortasse, τῷ
 « Περὶ δικαιοσύνης λέγω » eo, inquam, qui De justitia
 inscriptus est. » SYLV.

(66) Τὸ δὲ, Τῆς τοῦ π. Hæc sententia sic scri-
 benda et explicanda videtur : Τὸ δὲ, Τῆς τοῦ πλη-
 σίου, γυναικὸς, εἰς ἰδιότητα τὴν κοινωνίαν ἀναγκά-
 ζων, ἐτι γελοιότερον εἶπεν. « Hæc autem verba,
 uxorem proximi tui, quibus communionem ad pro-

prietatem redigit, adhuc magis ridicule dixit. »

(67) Τούτους. Philastrius Brixienensis lib. *De hæ-
 resibus* : « Floriani, sive Carpocratiani, dicuntur
 negantes iudicium et resurrectionem, Christum de
 Virgine natum non credentes, omnemque resur-
 rectionem in filiorum procreatione nefandi cœtus
 existimantes consistere, ut in ecclesia sua post oc-
 casum solis lucernis extinctis misceri cum mulier-
 culis non dubitaverint, legis præceptum implere
 putantes : *Nascimini et multiplicamini*, Judaismo
 potius et paganitati parere nefandæ, quam Chri-
 stianæ veritati acquiescere properantes. » Theodo-
 retus lib. i *De fabul. hæretic.*, non ipsi Carpocratii,
 sed ejus discipulo attribuit : Οὗτος προφανῶς λαγνεύ-
 εῖν τοῖς Καρποκράτους προστέθηκε δόγμασι. Κοινὰς
 γὰρ εἶναι τὰς γυναῖκας ἐνομοθέτησεν. Οὐ δὲ χάριν
 οὐκ ἐν τοῖς κοινοῖς δειπνοῖς μόνον τὸ λυχνιαῖον
 ἐκποδὸν ποιοῦμενοι, ἥπερ ἂν ἕκαστος ἐπέτυχε συνε-
 μίγνυτο. « Is aperte et palam scortari adjecit de-
 cretus Carpocratis. Mulieres enim esse communes
 constituit. Quamobrem non solum in conviviis pub-
 licis, candelæ lumine paulo longius remoto, in

mali. Illud autem : « Uxorem proximi tui, » quo communionem cogit ad proprietatem, dixit adhuc magis ridicule. » 185 Et hæc quidem dogmata constituunt egregii Carpocratiani. Hos dicunt et aliosque alios simillimum malorum æmulatores, ad cœnas convenientes (neque enim dixerim « agapen » eorum congressionem) viros simul et mulieres, postquam cibis venerem excitantibus se expleverint, lumine amoto, quod eorum fornicatoriam hanc justitiam pudore afficiebat, aversa lucerna, coire quomodo velint, et cum quibus velint : meditato autem in ejusmodi « agape » communionem, Interdum jam, a quibus velint mulieribus exigere Carpocratæ (divinæ enim nefas est dicere) legis obedientiam. Has leges, ut sentio, ferre oportuit Carpocratem canum et suum et hircorum libidinibus. Mihi autem videtur, Platonem quoque male intellexisse, in *Republica* dicentem, oportere esse communes omnium uxores : ut qui diceret eas quæ quidem, quæ nondum nupserant, esse communes eorum, qui essent petituri, quemadmodum

✱ P. 515 ED. POTTER, 431 ED. PARIS.

quæcumque inciderat, cum ea unusquisque coibat. » Sic interpres : at illud de lumine sic vertendum est, « candelæ lumine e medio sublato : » Clemens enim, unde id sumpsit Theodoretus, ait, φως ἐκποδῶν ποιησαμένους τῆ τοῦ λύχνου περιτροπῆ, « cum lumen eversione lucernæ sustulerint. » Id obiectum olim ab ethnicis fuit Christianis. Unde illa Tertulliani in *Apologetico*, cap. 7 : « Dicimur scelerratissimi de sacramento infanticidii, et pabulo erudæ, et post convivium incesto, quod eversores luminum canes, lenones scilicet, tenebrarum et libidinum impiarum inverecundiam procurant. » Item 9 : « Præterea candelabra, et lucernæ et canes aliqui, et offula, quæ illos ad eversionem luminum extendant. » Minucius Felix, *Octavio* : « Ad epulas solemini die coeunt, cum omnibus liberis, sororibus, matribus, sexus omnis homines et omnis ætatis. Illic post multas epulas, ubi convivium caluit, et incestæ libidinis fervor exarsit, canis, qui candelabro nexus est, jactu offulæ ultra spatium lineæ, qua vinculus est, ad impetum et saltum provocatur. Sic everso et extincto conscio lumine, impudentibus tenebris nexu infandæ cupiditatis involvunt. » COLLECT. — Tertullianus *De anima*, c. 35 : « Carpocrates pariter magus, pariter fornicarius. » Conf. Augustinus *De hæres.*, cap. 7.

(68) Κακῶν. Convenientius κακῶν, « vitiorum, Improbitorum. » SYLBERG.

(69) Κυπρίση. Rectius fortasse κυπρίσαι, quæ tamen lectio ad sequens magis quam ad præcedens membrum pertinet. SYLBERG. — Non possum negare, quin aliquantulum me exercuerit hic locus. Nam doctissimum Sylberg, ne assequor quidem, Carpocrates, quem in libro *De anima* fornicarium Tertullianus vocat, in abominandum, inquit auctor, usum, καὶ ἀθεμιτουργίαν illam suam, falso nomine dictam instituerat ἀγάπην, si sic appellandus sit turpissimus et in turpissimum fœdissimumque finem institutus conventus. In eo quippe, qui convenerant, corpus saginabant, non alia de causa, quam ut vim libidinis intenderent, quam postea promiscue, extincto lumine, explebant. Cibos et potum excitare libidinem, nemo nescit. Unde eleganter noster libro *Pædagogici* secundo cap. 1, ἐδέσματα πασχητώνα vocat, quæ aut nimia sunt, aut nimis delicata : « Menander comicus, βηντιώνα βρώματα. Plane eodem modo hic vocavit fœdum illum Carpocratiarum luxum et saturitatem, καπνώσαν

τινας ἄλλους ζηλωτὰς τῶν ὁμοίων κακῶν (68), εἰς τὰ δεῖπνα ἀθροισζομένους. (οὐ γὰρ « ἀγάπην » εἰποιμ' ἂν ἔγωγε τὴν συνέλευσιν αὐτῶν.) ἄνδρας ὁμοῦ καὶ γυναῖκας, μετὰ δὴ τὸ κορεσθῆναι ἐν πλησμονῇ τῆ κυπρίση (69) φασί, τὸ καταειχύνον αὐτῶν τὴν πορνικὴν ταύτην δικαιοσύνην, ἐκποδῶν ποιησαμένους φῶς τῆ τοῦ λύχνου περιτροπῆ. μίγνυσθαι, ἕπως ἐθέλοιεν, αἷς βούλοιντο· μελετήσαντας δὲ ἐν ταύτῃ « ἀγάπῃ » τὴν κοινωνίαν, μεθ' ἡμέραν ἦδη παρ' ὧν ἂν ἐθελήσωσι γυναϊκῶν ἀπαιτεῖν τὴν τοῦ Καρποκρατείου (οὐ γὰρ θέμις εἰπεῖν θεοῦ) νόμου ὑπακοήν. Τοιαῦτα δὲ, οἶμαι, ταῖς κυνῶν καὶ σῦνδων καὶ τράγων λαγνείαις νομοθετεῖν τὸν Καρποκράτην ἔδει. Δοκεῖ δὲ μοι καὶ τοῦ Πλάτωνος παρακηκοέναι ἐν τῇ « Πολιτεῖα » φαμένου, κοινὰς (70) εἶναι τὰς γυναῖκας πάντων· κοινὰς μὲν, τὰς πρὸ τοῦ γάμου, τῶν αἰτεῖσθαι μελλόντων, καθάπερ καὶ τὸ θέατρον κοινὸν τῶν θεωμένων, φάσκοντος· τοῦ προκαταλαβόντος δὲ ἐκάστου ἐκάστου εἶναι, καὶ οὐκ ἔτι κοινήν τὴν γεγαμημένην. Ξάνθος δὲ ἐν τοῖς ἐπιγραφομένοις « Μαγικοῖς, Μίγνυνται δὲ, » τῆσιν, « οἱ μάγοι μητρᾶσι καὶ θυγατρᾶσι (71)· καὶ

πλησμονῆ, » subantem « satietatem, » quæ ad venerem libidinemque impellit. Præclare Euripides : Ἐν πλησμονοῦντι Κύπρις, ἐν πειρῶντι δ' οὐ.

Scribe totum locum hoc modo : Οὐ γὰρ ἀγάπην εἰποιμ' ἂν ἔγωγε τὴν συνέλευσιν αὐτῶν· ἄνδρας ὁμοῦ καὶ γυναῖκας, μετὰ δὴ τὸ κορεσθῆναι ἐν πλησμονῇ τῆ καπρίση φασί, τὸ καταειχύνον αὐτῶν τὴν πορνικὴν ταύτην δικαιοσύνην, etc. HEINSIUS.

(70) Κοινὰς. In lib. v *De repub.*, p. 635, Platone sancientum esse putat, τὰς γυναῖκας τῶν ἀνδρῶν πάντων πάσας εἶναι κοινὰς, ἰδίᾳ δὲ μηδενὶ μηδεμίαν συνοικεῖν· καὶ τοὺς παῖδας αὐτῶν κοινούς, καὶ μήτε γονεὰ ἔχοντον εἰδέναι τὸν αὐτοῦ, μήτε παῖδα γονεά· « ut mulierum virorum omnium omnes sint communes, nullaque privatim habitet cum aliquo : ac rursus ut sint liberi patres communes, neque pater filium suum, neque filius patrem agnoscat. » Diogenes Laertius in *Zenone*, lib. vii, segm. 131, Stoicorum dogmata describens, hæc dicit : Ἀρέσκει δὲ αὐτοῖς καὶ κοινὰς εἶναι τὰς γυναῖκας δεῖν παρὰ τοῖς σοφοῖς, ὥστε τὸν ἐντυχόντα τῆ ἐντυχούσῃ χρῆσθαι, καθά φησι Ζήνων ἐν τῇ « Πολιτεῖα, » καὶ Χρυσίππος ἐν τῇ « Περὶ πολιτείας, » ἀλλὰ τε καὶ Διογένης ὁ Κυνικός, καὶ Πλάτων. « Placet item illis, uxores quasque communes esse oportere apud sapientes, ut quilibet cum ea congregiatur, quæ sibi occurrit : ut ait Zeno in *Republica*, Chrysippus item in libro *de Republica*, Diogenes item Cynico et Platone hujus rei auctoribus. » Falsus Clemens *Recognit.* lib. x, cap. 5 : « Communis enim usus omnium quæ sunt in hoc mundo, omnibus esse hominibus debuit : sed per iniquitatem alius hoc suum dicit esse, alius illud : et sic inter mortales divisio facta est. Denique, Græcorum quidam sapientissimus hæc ita sciens esse, ait : « Communia debere esse amicorum omnia ; » in omnibus autem sunt sine dubio et conjuges, etc. » Ubi Cl. Cotelerius hæc adnotavit : « Græcorum quidam sapientissimus : Socrates apud Platonem in opere *De republica*. Quos ideo arguunt plurimi, defendere vero conantur alii : ut discere est ex lectione Clementis Alexandrini. *Strom.* iii ; Ariani in *Epictet.* lib. ii, c. 4 ; Luciani in *Fugitivis* ; Eusebii *Præparat. evang.* lib. xiii, cap. 19 ; Theodoretii sermone *De legibus*, ac Nicetæ Choniatae lib. iv *Theauri*, cap. 1. »

(71) Μητρᾶσι καὶ θυγ. Conf. quæ superius dixit auctor *Pædag.* lib. i, cap. 7, et quæ ibi adnotata

ἀδελφαῖς μίγνυσθαι θεμιτὸν εἶναι, κοινὰς τε εἶναι τὰς γυναῖκας, οὐ βία καὶ λάθρα, ἀλλὰ συναινούτων ἀμφοτέρων, ὅταν θέλῃ γῆμαι ὁ ἕτερος τὴν τοῦ ἐτέρου. » Ἐπὶ τούτων οἶμαι καὶ τῶν ὁμοίων αἰρέσεων προφητικῶς Ἰουδαν ἐν τῇ ἐπιστολῇ εἰρηχέναι. « Ὁμοίως μέντοι καὶ ὅσοι ἐνυπνιαζόμενοι. » (ὁ γὰρ ὕπαρ, τῇ ἀληθείᾳ ἐπιβάλλουσιν (72)·) ἕως, « Καὶ τὸ σῶμα αὐτῶν λαλεῖ ὑπέρογκα. »

ducere uxorem alterius. » De his et similibus hæresibus existimo Judam propheticè dixisse in epistola : « Similiter quidem hi quoque somniantes » (non enim vigilantes ad veritatem se applicant), usque ad illud : « Et os eorum loquitur superba. »

CAPUT III.

Quatenus Plato aliique e veteribus præverint Marcionitis aliisque hæreticis, qui a nuptiis ideo abstinent quia creaturam malam existimant et nasci homines in pœnani opinantur.

Ἦδη δὲ εἰ αὐτὸς τε ὁ Πλάτων καὶ οἱ Πυθαγό- B
ρειοὶ (73), καθάπερ οὖν ὕστερον καὶ οἱ ἀπὸ Μαρκί-
ωνος, κακὴν τὴν γένεσιν ὑπελήφισσαν, πολλοῦ γε ἔδει
κοινὰς αὐτὸν ὑποτίθεσθαι τὰς γυναῖκας. Ἄλλ' οἱ μὲν
ἀπὸ Μαρκίωνος φύσιν κακὴν ἐκ τε ὕλης κακῆς καὶ
ἐκ δικαίου γενομένην Δημιουργοῦ (74)· ᾧ δὲ λόγῳ μὴ
βουλόμενοι τὸν κόσμον τὸν ὑπὸ τοῦ Δημιουργοῦ γενό-
μενον συμπληροῦν, ἀπέχεσθαι γάμου (75) βούλονται,
ἀντιτασσόμενοι τῷ ποιητῇ τῷ σφῶν, καὶ σπεύδοντες
πρὸς τὸν κεκλητότα ἀγαθόν, ἀλλ' οὐ τὸν, ὡς φασί,
Θεὸν ἐν ἄλλῳ τρόπῳ· ὅθεν οὐδὲν ἴδιον καταλιπεῖν ἐν-
ταῦθα βουλόμενοι, οὐ τῇ προαιρέσει γίνονται ἐγκρα-
τεῖς, τῇ δὲ πρὸς τὸν πεποιητότα ἐχθρᾷ, μὴ βουλόμε-
• Jud. 8-17.

sunt. Tertullianus in *Apologia* : « Persas cum suis matribus misceri Ctesias refert. » Eadem dicit *Ad nation.* lib. 1, cap. 16. *Clementis Recog.* lib. ix, cap. xlv : « Mos apud Persas, matres accipere in conjugium, et sorores, et filias. » Origenes *Contra Celsum* lib. v, pag. 248 : « Οἱ Περσῶν μὴ κολῶντες γαμεῖσθαι τοῖς πατρὶ τὰς μητέρας, μηδὲ ὑπὸ τῶν πατέρων τὰς ἐαυτῶν θυγατέρας. » Leges Persarum non arcentes nec matres a filiorum, nec patres a filiarum connubio. » Minucius *Octavio* : « Jus est apud Persas misceri cum matribus. » Conf. Tatianus *Orat. contra Græcos*, Q. Curtius lib. iv; Chrysostomus *De virgin.*; Julianus apud Cyrill. lib. iv, alii-que plurimi.

(72) Ὁ γὰρ ὕπαρ, τῇ ἀληθείᾳ ἐπιβάλλουσιν. Hæc verba Clementis sunt, non Judæ apostoli : et transit Clemens ab apostoli versu 8 usque ad 17. SYLBERG. — Apud S. Judam v. 8 : Ὁμοίως μέντοι καὶ ὅσοι ἐνυπνιαζόμενοι σάρκα μὲν μαίνουσαι. Latina Vulg. : « Similiter et hi carnem quidem maculant. » Vox tamen ἐνυπνιαζόμενοι, « somniantes, » legitima est : sic enim citat hunc locum Epiphanius contra Gnosticos, hære-ii 26 : Οὐκ εἶπε δὲ ὁ μακάριος Ἰούδας περὶ ἐνυπνιαζομένου ἐν σώματι. Εὐθύς γὰρ ἐπιφέρεται καὶ δεικνύει, ὅτι περὶ τῶν ἐνυπνιαζομένων λέγει, τῶν λαλούντων ὡς δι' ὀνειράτων τὰ αὐτῶν ῥήματα, καὶ οὐκ ἀνανήψει γρηγορήσεως λογισμῶν. « Non dixit autem beatus Judas de his qui somniant in corporibus ; statim enim infert, ac ostendit, quod de somniantibus dicit, qui loquuntur velut per somnia verba sua, et non per sobrietatem vigilantis rationis. » Hervetus correxisse videtur οὐ γὰρ ὕπαρ, et fortasse vertere debuit, « neque enim vigilantes ad veritatem se applicant, » usque ad illud : « Et os eorum loquatur superba, » v. 16 ; sic enim legitur in pleui-que Vulgate Latina editionibus. Vide *Œcumenium* et *Theophylactum*. COLLECT.

(73) Πυθαγόρειοι. Pythagoras, teste Lærtio lib. viii, seg. 9, ἐρωτηθείς, πότε δεῖ πλησιάζειν, Ὅτε

theatrum quoque est commune spectatorum ; esse autem unamquamque uniuscuiusque qui præoccupasset, et non amplius communem esse eam quæ nupsisset. Xanthus autem in iis, quæ scribuntur *Magica* : « Coeunt autem, » inquit, « magi cum matribus et filiabus : et fas esse aiunt coire cum sororibus, et communes esse uxores, non vi et clam, sed utrisque consentientibus, cum velit alter

Jam vero si et ipse Plato et Pythagorei, sicut etiam postea Marcionitæ, malam existimantur esse generationem, longe abfuit, ut communes ipse poneret uxores. Sed Marcionitæ quidem dicunt malam esse naturam, ex mala materia, et a justo factam opifice ac Creatore. Qua quidem ratione nolentes implere mundum, qui factus est a Creatore, volunt abstinere a nuptiis, resistentes suo Creatori, et contententes ad bonum, qui vocavit : sed non ad eum, qui, ut dicunt, Deus est diversis moribus prælitus. Unde cum nihil hic velint relinquere proprium, non sunt ex destinato animi proposito continentes, sed propter odium conceptum adversum eum, qui crea-

βούλει γενέσθαι σαυτοῦ ἀσθενέστερος, εἶπεν, « interrogatus, quando esset concubendum, Tunc, inquit, cum teipso fieri infirmior vis. » Nec unquam est deprehensus οὕτε διαχωρῶν, οὕτε ἀφροδιτάζων, οὕτε μεθύσεις : « vel exonerans alvum, vel Veneri operam dans, vel ebrius ; » ut idem auctor refert, libri jam dicti seg. 19. Stobæus serm. 15 hæc de eo memorat : Πυθαγόρας παρηγγύα, μὴ πικρὰ τὸν ἀνθρώπον ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου· μὴ δεῖν συνεχῶς ἀφροδιτάζειν αἰνιττόμενος. « Pythagoras admonet : No sæpe hominem ab homine : hoc ænigmate frequenti venereorum usu interdicens. » Quæ vero hac de re Platonis sententia fuerit, ex verbis ejus quæ paulo infra adducet Clemens, patebit.

(74) Δικαίον γ. Δημιουργοῦ. Legendum procul dubio, κακῶ γ. Δημιουργοῦ. Lowth. — Sed nil mutandum : nam Marcion Deum ἀγαθόν, bonum ac facilem, opposuit Deo δικαίῳ, justo, rigido ac immiti, quem mundi creatorem esse docuit. Theodoretus *D. Hæret. fab.* lib. 1, c. 24, p. 210, refert eum duos deos statuisse, quorum τὸν μὲν ἐκάλεσεν ἀγαθόν τε καὶ ἀγνωστον, ὃν καὶ πατέρα προσηγόρευσε τοῦ Κυρίου· τὸν δὲ δημιουργόν τε καὶ δικαίον, ὃν καὶ ποιητὸν ὠνόμαζε : « alterum quidem bonum et incognitum dixit, quem et Domini patrem appellavit : alterum creatorem et justum, quem et malum appellavit. Dein de eodem addit : Καὶ πρὸς τοῖς τὴν ὕλην κακὴν τε ὄψαν, καὶ ὑπ' ἄλλῳ κακῶ τέλοισιν· τὴν δὲ Δημιουργὴν. . . τὴν ὕλην λαβεῖν τε, καὶ ἐκ ταύτης δημιουργῆσαι τὰ σύμπαντα. » Et præter hæc materiam statuit, quæ mala sit, et alii malo subsit : Creatorem autem materiam accepisse, ex eaque omnia creasse.

(75) Ἀπέχεσθαι γάμου. Irenæus lib. 1, cap. 54, pag. 406 de Tatiano ait : Τὸν γάμον τε φθορὰν καὶ πορνείαν, παραπλησίως Μαρκίωνος καὶ Σατορνίνου, ἀναγορεύσας. « Nuptias autem corruptelas et fornicationes, similiter ut Marcion et Saturninus, appel-
lat

vit, nolentes iis uti, quæ ab ipso sunt creata. Sed hi quidem, qui propter impium, quod cum Deo gerunt, bellum, emoti sunt ab iis cogitationibus, quæ sunt secundum naturam, Dei longanimitatem contemnentibus et benignitatem, etsi nolunt uxorem ducere, cibis tamen utuntur creatis, et aerem respirant Creatoris, ut qui et ejus sint opera, et in iis, quæ sunt ejus, permaneant, et inauditam ac novam quamdam, ut aiunt, annuntiatam audiunt cognitionem, etiamsi hoc quoque nomine mundi Domino deberent agere gratias, quod hic acceperint Evangelium. Sed adversus eos quidem, cum de principiis tractabimus, accuratissime disseremus. Philosophi autem, quorum mentionem fecimus, a quibus cum malam esse generationem impie didicissent Marcionite, tanquam suo dogmate gloriantur, non eam volunt esse natura malam, sed anima, quæ veritatem divulgavit. Animam enim, quam esse divinam fatentur, in hunc mundum deducunt, tanquam in locum supplicii. Oportet autem animas in corpus immissas expiari ex eorum sententia. Non convenit autem amplius hoc dogma Marcionistis, sed iis, qui censent in corpora intrudi, et iis alligari, et quasi ex vase in vas aliud transfundi animas. Adversus quos fuerit aliud dicendi tempus, quando de anima tractabimus. Videtur itaque Heraclitus maledictis insequi generationem: « Quoniam autem, » inquit, « nati volunt vivere, et mortes habere, vel potius quiescere; filius quoque relinquit, ut mortes fiant. » Clarum est autem cum eo con-

Deservi et luzi, insolitum cernens miser orbem.

✠ P. 516 ED. POTTER, 451-452 ED. PARIS.

(76) *Τῆς μακροθυμίας.* Respicit Rom. II, 4: Ἡ τοῦ πλοῦτου τῆς χρηστότητος αὐτοῦ, καὶ τῆς ἀνοχῆς, καὶ τῆς μακροθυμίας καταφρονεῖς;

(77) *Τροφαῖς χρωταί.* De seneca quodam Marcionita hæc refert Theodoretus, libri superius memorati p. 214: Οἶδα δὲ τούτων ἓνα τινὰ πρεσβύτερον ἐνεργητικώτην, ὅς, ζῶσιν ἀνιστάμενος, τῷ τοῦ δόγματος περιπτώματι τὸ οἰκεῖον ἀπέπιπε πρόσωπον, καὶ τὴν αἰτίαν ἐρωτηθεὶς, ἔφησεν, ὡς οὐ βούλεται δεῖσθαι τοῦ Δημιουργοῦ, καὶ ὕδωρ ἐκ τῶν ἐκείνου ποιημάτων λαθεῖν. Τῶν δὲ παρόντων εἰρηκότων, Πίσις οὖν ἐσθίεις, καὶ πίνεις, καὶ περιβάλλῃ, καὶ καθεύδεις, καὶ τὰ νομιζόμενα ἐπιτελεῖς μυστήρια; ὑπολαβὼν, ἐξ ἀνάγκης εἶπε τοῦτο ποιεῖν, διὰ τὸ ἐτέρως μῆτε ζῆν δύνασθαι, μῆτε τελεῖν τὰ μυστήρια. « Novi autem ex his (Marcionitis) senem quemdam nonagenarium, qui mane cum surgeret, sputi excremento faciem suam lavabat; causamque rogatus, respondit, se nolle opus habere Creatore, nec aquam quæ ex illius operibus est, usurpare. Cum autem dicerent, qui aderant: Quomodo ergo comedis et bibis, et vestiris, et dormis, et solita mysteria peragis? respondens necessitate adactum id se facere dixit, quod nec vivere aliter possit, nec mysteria celebrare.

(78) *Κολαστήριον.* De illo, quod mundus hic sit animarum κολαστήριον, agit etiam Athenæus lib. IV, p. 79. De Marcionis autem hæresi prolixè, ut et de aliis, Epiphanius Panario. H. De animarum e corporibus in corpora transfusione Pythagorica meminit etiam Seneca, epist. 108. SYLBCRG.

(79) *Ἐρωματοῦσθαι.* Conf. Strom. IV, pag. 507, Strom. VI, p. 617. edit. Paris.

(80) *Μεταγγίζεσθαι.* Sic transfundi animas Se-

νοι χρῆσθαι τοῖς ὑπ' αὐτοῦ κτισθεῖσιν. Ἄλλ' οὗτοι γὰρ ἀσεβεῖ θεομαχία τῶν κατὰ φύσιν ἐκστάντες λογισμῶν, τῆς μακροθυμίας (76) καὶ χρηστότητος τοῦ Θεοῦ καταφρονούντες, εἰ καὶ μὴ γαμεῖν ἐθέλουσι, ἀλλὰ τροφαῖς χρωταί (77) ταῖς κτισταῖς, καὶ τὴν ἀέρα τοῦ Δημιουργοῦ ἀναπνεύουσιν, αὐτοῦ τε ὄντες ἔργα καὶ ἐν τοῖς αὐτοῦ καταμένοντες, τὴν τε ζήτην, ὡς φασί, γινώσκιν εὐαγγελίζονται, κἀν κατὰ τοῦτο χάριν ἐγνωκέναι τῷ Κυρίῳ τοῦ κόσμου ὀφείλοντες, καθὲνταῦθα εὐηγγελίσθησαν. Ἄλλὰ πρὸς μὲν τούτους, ὁπότεν τὸν περὶ ἀρχῶν διαλαμβάνωμεν λόγον, ἀκριβέστατα διαλεξόμεθα· οἱ φιλόσοφοι δὲ ὡν ἐμνήσθημεν, παρ' ὧν τὴν γένεσιν κακὴν εἶναι ἀσεβῶς ἐκμαθόντες οἱ ἀπὸ Μαρκίωνος, καθάπερ ἰδίῳ δόγματι φρουρόνται, οὐ φύσει κακὴν βούλονται ταύτην εἶναι, ἀλλὰ τῇ ψυχῇ τῇ τὸ ἀληθὲς διαδόσῃ· κατάγουσι γὰρ ἐνταῦθα τὴν ψυχὴν, θεῖαν οὖσαν, καθάπερ εἰς κολαστήριον (78) τὸν κόσμον· ἀποκαθαίρεσθαι δὲ ταῖς ἐνσωματούμεναις ψυχαῖς προσήκει κατ' αὐτούς. Κἀστὶν τὸ δόγμα τοῦτο οὐ τοῖς ἀπὸ Μαρκίωνος ἐστὶ, τοῖς δὲ ἐνσωματοῦσθαι (79) καὶ μετενδεῖσθαι καὶ μεταγγίζεσθαι (80) τὰς ψυχὰς ἀξιοῦσιν οἰκεῖον πρὸς οὓς ἄλλος ἀνεῖη καιρὸς λέγειν, ὅπνῃκα ἂν περὶ ψυχῆς διαλαμβάνωμεν. Ἡράκλειτος γοῦν κακίζων φαίνεται τὴν γένεσιν· « Ἐπειδὴν, φησὶ, γενόμενοι (81) ζῶειν ἐθέλουσι, μόρους τ' ἔχειν, μᾶλλον δὲ ἀναπαύεσθαι· καὶ παῖδας καταλείπουσι, μόρους γενέσθαι. » Δῆλος δὲ αὐτῶν συμπερόμενος καὶ Ἐμπεδοκλῆς, λέγων·

ut mortes fiant. » Clarum est autem cum eo con-

C *Κλυθῶσά τε καὶ κόκυσσα, ἰδῶν ἀσννήθεα χώρον.*

neca quoque dicit epist. 108, quasi e vase in vas, sic in corpus e corpore. Ejus μεταγγισμού mentio etiam apud Epiphanius in Simone Mago. SYLB. in *Indice Græco*.—Μεταμψύχωσιν illam Pythagoricam μεταγγισμόν vocat Epiphanius pag. 5, παρὰ τὸ μεταγγίζεσθαι· ita enim legendum apud Clementem Alexandr. in *Strom.*, non μεταγγίζεσθαι, quod interpretem fugit. Hæc adnotarat D. Hoeschelius in Gregorium Nazianzenum. D. Augustinus lib. LVIII, Metangismonitas etiam quosdam hereticos appellatos esse monet, quod Filium in Patre, ut vas in vase esse dicerent. De quibus loquens corrigendus est Philastrius libro *De hæresibus*, ubi legis μετανύκταν pro μεταγγισμόν, post eum locum, ubi in

D Theodotum agit. Cæterum Tertullianus dogma de animabus in hunc mundum, tanquam in locum supplicii, deductis sic exagitat lib. *De anim.*, cap. 55: « Etiam cum iudicii nomine vindicatur hoc dogma, quod animæ humanæ pro vita et meritis genera animalium sortiantur, jugulandæ quæque in occisoris et subigendæ quæque in famulatois, et fatigandæ in operariis; si demulantur, non ipsæ dispinguntur, quæ merebuntur. » In eum locum Pamelus scribit alludere eum ad Platonem, qui in *Phædone*, et alibi non semel, ob merita bonâ vel mala affirmat detruendi animas in corpora sæda aut proba, quem admodum etiam Clemens Alexand. lib. III *Strom.* B. Hieronym. epist. ad Avitum similem Origenis opinionem ex Platone desumptam dicit, quam latissime impugnat B. Cyrillus Alexand. lib. I, in illud Joannis: « Illuminat omnes homines. » COLLECT.

(81) *Γενόμενοι.* Hæc sic distingui poterint: γινόμενοι ζῶειν, ἐθέλουσι μόρους τ' ἔχειν, μᾶλλον δὲ ἀν.: « nati ut vivant, malunt tamen mortem, aut

Καὶ ἔτι·

Ἐκ μὲν γὰρ ζωῶν ἐτίθει νεκρὰ, εἶδε' (82) ἀμείβων.

Καὶ πάλιν·

Ὡ πόποι! ἢ δειλὸν (83) θνητῶν γένος· ὦ δυσάν-
ολέον·
 Ὀϊων ἐξ ἐρίδων ἐκ τε στοναχῶν ἐγένεσθε;

Λέγει δὲ καὶ ἡ Σίβυλλα·

Ἄνθρωποι θνητοὶ καὶ σάρκινοι, οὐδὲν ἐόντες·

Ὁμοίως τῷ γράφοντι ποιητῇ (84)·

Ὀὐδὲν ἀκιδνότερον γαῖα τρέφει ἀνθρώποιο.

Ναὶ μὴν καὶ Θεόγνις τὴν γένεσιν δείκνυσι κακὴν, ὡδὲ
 πως λέγων·

Πάντων (85) μὲν μὴ φῦναι ἐπιχθονίωσιν ἀρι-
στον, B

Μηδ' ἐσορᾶν (86) αὐγὰς ὀξέος ἡέλου·

Φύντα δ', ὅπως ὠκιστα πύλας ἀίδαο περῆσαι (87)·

Ἀκόλουθα δ' αὐτοῖς καὶ ὁ τῆς τραγῳδίας ποιητῆς
 Εὐριπίδης γράφει·

Ἔδει (88) γὰρ ἡμᾶς, σύλλογον ποιουμένους,
 Τὸν φύντα (89) θρηγνῆν, εἰς ὅσ' ἔρχεται κακά·
 Τὸν δ' αὖ θανόντα καὶ πόνων πεπαιυμένον,
 Χαίρορτας, εὐφημοῦντας ἐκπέμπειν δόμων.

Καὶ αὖθις τὰ ὅμοια οὕτως ἐρεῖ (90)·

Τίς δ' οἶδεν (91), εἰ τὸ ζῆν μὲν ἐστὶ καθαρῆν,
 Τὸ καθαρῆν δὲ τὸ ζῆν (92);

✕ P. 517 ED. POTTER.

potius requiem a malis, habere.)

(82) *Εἶδε'*. Cum formam tantum mutari dicit Empedocles, intelligit tamen γενεσιν ἐκ τῆς ἀλλοιώσεως, non ἐκ τῆς μεταβολῆς, fieri, inquit Jos. Scaliger. C
 SYLBERG. ἡδὲ habet edit. Florent.

(83) *Ἡ δειλὸν*. Rectius forte ἂν δειλόν: itemque μοχ, ὡ δυσάνολθον. Si quis tamen ὦ malit in utroque membro, per me licet. SYLBERG.

(84) *Ποιητῇ*. Poetae versus est *Odys.* Σ. SYLB.

(85) *Πάντων*. Hi versus exstant inter gnomas Theognidis, vers. 425, item apud Stobæum, serm. 119. Eisdem, ut etiam ea quæ ex Euripide et Herodoto mox sequuntur, Theodoretus transtulit in *Θεοραπειν.* ε', p. 544. Porro ἀρχὴν pro πάντων habet Stobæus.

(86) *Ἐσορᾶν*. Ἐσιδεῖν Theog., Stob.

(87) *Περῆσαι*. Sylburgius, quem reliqui editores secuti sunt, hunc pentametrum e Theognide adjecit:

Καὶ κῆσθαι πολλὴν γῆν ἐπαμησάμενον.

Tellure et multa condita membra tegi.

Quem cum nec auctoris sententia exigeret, nec Florentina editio, nec Theodoretus, qui Clementem secutus est, agnosceret, non expunximus.

(88) *Ἔδει*. Hæc tanquam e Sophoclis, seu Euripidis *Themistocle*, seu *Cresphonte* recitavit etiam, præter Theodoretum, Stobæus serm. 119. Porro ἐχρῆν γὰρ Theodoret., ἐχρῆν μὲν Stobæus exhibet pro ἔδει γὰρ. Conf. quæ conguessit Th. Gatakerus *Advers. miscel.*, cap. 10.

(89) *Φύντα*. Ζώντα, Stobæus.

(90) *Οὕτως ἐρεῖ*. H. ms. οὕτος ἐρεῖ, hic dicit. SYLBERG.

(91) *Τίς δ' οἶδεν*. Vide hæc eadem apud Theodoretum elegantius conversa lib. v *De curat.* Græc. ἐχρῆν γὰρ ἡμᾶς. Et apud Ciceronem lib. i *Tuscul. quæst.*, sub finem ex *Cresphonte*. Citantur a Stobæo quoque lib. cxix. De laude mortis ex Euripidis *Themistocle*, sed a manuscripto abest nomen dramatis. Hæc porro, *Quis novit*, apud eundem manuscriptum

A Et amplius:

Mortua nam ex vivis fecit, species commutans.

Et rursus:

Hei mihi! quam infelix hominum genus atque misellum!

✕ *Litibus ex quantis prognati et planctibus estis?*

Dicit autem Sibylla quoque:

Mortales homines, caro qui tantum, et nihil estis;

Similiter atque poeta, qui scribit:

Haud homine infelix tellus mage quidquam alii atma.

Quin etiam Theognis malam ostendit esse generationem, dicens hoc modo:

Optima non nasci res est mortalibus ægris,

*Nec nitidi solis luce micante frui,
 Extemplo aut natum portas invadere Ditis.*

His autem consequentia scribit quoque Euripides, poeta tragicus:

*Nam nos decebat convenire publice, et
 Deferre natum, quod tot ingreditur mala:
 Ast mortuum, cuique jam quies data est,
 Efferre lætis gratulationibus.*

Et rursus similia sic dicit:

*Quis novit, an vivere quidem siet mori,
 Siet mori autem vivere?*

Stobæum proferuntur e tragœdia *Phryxo*, ubi prius carmen sic habet:

*Τίς δ' οἶδεν, εἰ ζῆν τοῦθ' ὁ κέκληται θανεῖν,
 Τὸ ζῆν δὲ θηήσκειν ἐστὶ; πλὴν ὁμως βροτῶν, etc.* Apud Diogenem vero Laertium in *Vita Pyrrhonis* prius illud ita legitur, ut apud Clementem:

*Τίς δ' οἶδεν, εἰ τὸ ζῆν μὲν ἐστὶ καθαρῆν,
 Τὸ καθαρῆν δὲ ζῆν νομιζέται βροτοῖς;*

*Quis novit autem, an vivere hoc sit emori,
 An emori hoc sit quod vocamus vivere?*

Pindari locus, qui sequitur, numero 30 reperitur inter ejus fragmenta, non in aliis operibus. COLLECT. — Hæc ex Euripidis *Polyido* sumpta esse testatur scholiastes ad ejus *Hippolyti*, vers. 192. Ἄλλ' οὐ τοῦ ζῆν. Ἐκ τοῦ ὀδυνηροῦ βίου στοιχάζεται βελτίονα εἶναι τὰ ἐν ἄδου τῶν ἐν γῆ, ὡς καὶ αὐτὸς ἐν *Πολυιδῷ*. Τίς δ' οἶδεν, εἰ τὸ ζῆν μὲν ἐστὶ καθαρῆν, τὸ καθαρῆν δὲ ζῆν; Eadem recitavit etiam Plato in *Gorgia*, Diogenes Laertius in *Pyrrhone*, Sextus Empiricus *Pyrrhon. hypotypos.*, lib. iii, cap. 24; Origenes *contra Celsum* lib. vii. Hinc Iusus Aristophanis in *Ranis*:

*Τίς οἶδεν, εἰ τὸ ζῆν μὲν ἐστὶ καθαρῆν,
 Τὸ πρεῖν δὲ δειπνεῖν, καὶ τὸ καθεῦδεν κώδιον;*

Ubi conf. scholiastes Græcus. Lactantius lib. iii, cap. 19: « Hinc nata est inepta illa sententia, Hanc esse mortem, quam nos vitam putemus; illam vitam, quam nos pro morte timeamus: ita primum bonum esse non nasci; secundum citius mori. Quæ, ut majoris sit auctoritatis, Sileno attribuitur. Cicero sic in *Consolatione*: Non nasci, inquit, longe optimum, nec in hos scòpulos incidere vitæ: proximum autem, si natus sis, quamprimum tanquam ex incendio effugere fortunæ. » Conf. Plutarchus in *Παραμυθητικῷ πρὸς Ἀπολλώνιον*. Similia sunt, quæ Stobæus, loco superius dicto, ex incerta Euripidis tragœdia,

(92) *Τὸ καθαρῆν δὲ τὸ ζῆν*. Scribendum ex Origene et Euripidis scholiaste, aliisque: *Τὸ καθαρῆν δὲ ζῆν*, omisso posteriori articulo.

I'em quod hi, videtur Herodotus quoque inducere dicentem Solonem : « Ο Cræse, quisvis homo nihil est aliud quam calamitas. » Jam vero ejus de Cleobide et Bitone fabula plane nihil aliud vult, quam vituperare generationem, laudare autem mortem.

186 *Et qualis folii, est hominum generatio talis,* ait Homerus. Plato autem in *Cratylō*, Orpheo tribuit eum sermonem, quo anima puniri in corpore dicitur : « N'μπε corpus hoc animæ σῆμα, » *monumentum*, « quidam esse tradunt : quasi ipsa præsentī in tempore sit sepulta; atque etiam quia anima per corpus σημάζει, » *significat*, « quæcumque signifi are potest : ideo σῆμα jure vocari. Videatur mihi præterea Orpheus nomen hoc ob id potissimum imposuisse, quod anima in corpore hoc delictorum luat pœnas. » Operæ pretium est autem meminisse etiam eorum, quæ dicit Philolaus. Sic enim dicit hic Pythagoreus : « Testantur autem veteres quoque th ologi et vates, ad luenda supplicia animam conjunctam esse corpori, et in eo tanquam in *monumento* esse sepultam. » Quin etiam Pindarus de iis, quæ sunt in Eleusine, mysteriis loquens, infert : « Beatus, qui cum illa sub terra viderit communia, novit quidem vitæ finem, novit autem datum Jovis imperium. » Et Plato similiter in *Phædone* non ve-

tragedia, alii ex ejusdem *Phryxo* recitant :
Τίς δ' εἶδεν, εἰ ζῆν τοῦθ', δ κέκληται θανεῖν,
Τὸ ζῆν δὲ οὐρήσκειν ἐστὶ;
Quis novit, an vivere sit, quod nos vocamus mori,
Mors autem vita?

Ubi prior versus hoc modo distingui et explicari debuit :
Τίς ὀδεν, εἰ ζῆν τοῦθ', δ κέκληται, θανεῖν;
Quis novit, an illud vivere, quod sic a nobis dicitur, mori sit?

(93) Πᾶς ἀνθ. Πᾶς ἐστὶ ἀνθρωπος συμφορῆ, inquit Solon apud Herodot. lib. 1, cap. 32. Συμφορῆ, Theodoret. loco superius dicto.

(94) Κλεόβιδος καὶ Βίτωνος. Hanc historiam enarrat Herodotus lib. 1, cap. 34, et Plutarchus *Consulat. ad Apollon.*, p. 409 edit. Paris., itemque Nicotæus sem. 1:9, pag. 605 : Κλέβιδος καὶ Βίτων, Κυδίππης, τῆς μητρὸς αὐτῶν, δεξαμένης (sc. ih. εὐξαρμένης) τῇ Ἥρᾳ δοῦναι τοῖς παισὶν ὅπερ ἂν εἴη κάλλιστον, ὅτι ἑαυτοῦς ὑποζύξαντες, τὴν μητέρα εἰς τὸ ἔρπον ἀνήγαγον, τὸν βίον παραχρῆμα κατέστρεψαν. « Cleobis et Biton, cum ipsorum mater Cydippe Junonem rogasset, ut optimam rem filius donaret, eo quod jugum ipsimet subeuntis matrem ad templum perduxissent, vitam statim finiverunt. » Dein in eorumdem laudem epigramma quoddam recitat.

(95) *Ὀῆ περ.* Homeri locus est *Iliad.* Σ, in cuius loci citatione Apollonii Rhodii scholiastes habet, *Ὀῆ γάρ.* A. SYLBERG. — Exstat autem Homeri versus in *Il. Z.*, v. 446.

(96) *Καὶ γάρ.* Hæc occurrunt in *Cratylō* Platonis, p. 275.

(97) *Διδότι τοῦτο.* Rectius Plato, *διδότι αὐ τούτω.* Ideo Lowthio visum est.

(98) *Σημάζει.* Melius Plato, σημήνη. Mox, δοκοῦσι μέντοι μοι μάλιστα dein, δίχην διδοῦσης τῆς ψυχῆς, quod plenus est. Ibid.

(99) *Σῆμα.* Ad istam σώματος etymologiam alludunt etiam hæc Philonis pag. 41 : Ἡ ψυχὴ ὡς ἂν ἐν

Α Τρυτόν δὴ τούτους φαίνεται καὶ Ἡρόδοτος ποιῶν λέγοντα τὸν Σόλωνα· « Ὁ Κροῖσε, πᾶς ἀνθρωπός (93) ἐστὶ συμφορῆ » καὶ ὁ μῦθος δὲ αὐτῷ σαφῶς ὁ περὶ τοῦ Κλεόβιδος καὶ Βίτωνος (94) οὐκ ἄλλο τι βούλεται ἄλλ' ἢ φέγειν μὲν τὴν γένεσιν, τὸν θάνατον δὲ ἐπιανεῖν.

Ὀῆ περ φύλλων γερεῆ, τοιήδε καὶ ἀνδρῶν (95), Ὅμηρος λέγει. Πλάτων δὲ ἐν ἐ Κρατύλῳ Ὀρρεῖ τὸν λόγον ἀνατίθησι, τὸν περὶ τοῦ κολάζεσθαι τὴν ψυχὴν ἐν τῷ σώματι· λέγει δὲ ὧδε· « Καὶ γὰρ (96) σῆμα τινες φασὶν αὐτὸ εἶναι τῆς ψυχῆς, ὡς τεθαμμένης ἐν τῷ νῦν παρόντι· καὶ δότι τοῦτο (97) σημάζει, ἂ ἂν σημάζει (98) ἢ ψυχῆ· καὶ ταύτῃ σῆμα (99) ἐρῆθῆς καλεῖσθαι. Δοκοῦσι μέντοι μάλιστα θέσθαι οἱ ἀμφὶ Ὀρρέα τοῦτο τὸ θνομα, ὡς δίχην διδοῦσης, ὣν δὴ

Β ἔνεκα δίδωσι. » Ἄξιον δὲ καὶ τῆς Φιλολάου λέξεως μνημονεῦσαι· λέγει γὰρ ὁ Πυθαγόρειος ὧδε· « Μαρτυρόνται δὲ καὶ οἱ παλαιοὶ θεολόγοι τε καὶ μάντις, ὡς διὰ τινος τιμωρίας ἂ ψυχῆ (1) τῷ σώματι συνέξευκται, καὶ καθάπερ ἐν σώματι τούτῳ τέθαιπται. » Ἄλλὰ καὶ Πίνδαρος, περὶ τῶν ἐν Ἐλευσίνι μυστηρίων λέγων, ἐπιφέρει· « Ὀλβιος (2), ὅστις ἰδὼν ἐκεῖνα, κοινὰ εἰς ὑπὸ χθόνα (3) οἶδεν μὲν βίου τελευτῆν, οἶδεν δὲ Διὸς δοτὸν ἀρχάν (4). » Πλάτων τε ἀκολούθως ἐν ἐ Φαίδωνι οὐκ ὀκνεῖ γράφειν ὧδε πως· « Καὶ οἱ τὰς τελετὰς (5) δὲ ἡμῖν οὗτοι καταστήσαντες οὐκ

σηματι τῷ σώματι ἐντετυμβευμένη. Π. SYLBERG. — Theodoretus e Clemente hæc transtulit in *Θεραπευτ.* ε'. pag. 544 : Τῷ τοι ὁ Πλάτων ἐν τῷ Κρατύλῳ τὸ σῶμα σῆμα κέκληκεν, ὡς ἐν τούτῳ τῆς ψυχῆς εἰσὶν τεθαμμένης. « Ideoque Plato in *Cratylō* (σῶμα) corpus (σῆμα) sepulcrum vocavit; quasi anima in corpore sepulta sit. » Dein hæc addit : Συμφορα δὲ τούτων καὶ Φιλόλαος ὁ Πυθαγόρειος ἔφη· λέγει δὲ ὧδε. « His v. to concordia Philolaus etiam Pythagoreus dixit his verbis, etc »

(1) Ἄ ψυχῆ. Ἡ ψυχῆ, Theodoret. et postea σηματι pro σώματι, Dorica dialecto in communem versa
 (2) Ὀλβιος. Hæc Pindari, et quæ iis e Platone subjuncta sunt, ad Eleusinia mysteria spectant; quibus in iati magnam felicitatem post mortem consecuturi esse celebantur. Quo pertinet Sapphacis versus, quos recitat Plutarchus lib. *De audiendis poetis*, pag. 21 edit. Paris.
 ... Ὀς τρισόλβιοι
 Κεῖνοι βροτῶν, εἰ ταῦτα δερχθέντες τέλη,
 Μῆλω εἰς Ἄδου τοῖσδε γὰρ μόνοις ἐκεῖ
 Ζῆν ἐστὶ, τοῖς δ' ἄλλοισι πάντ' ἐκεῖ καυῆ.

... Ter beati et amplius
 Homines, quibus videre sacra hæc contigit,
 Priusquam ad Orcum venerint, solis ubi
 His vivere datur, cæteris mala omnia.

(3) Κοινὰ εἰς ὑπὸ χθόνα. Forte rectius κοινὰ εἰς ὑπὸ χθόνα, « communi via, seu communi morte, » sub terram it., » i. e. communi fato dicitur. SYLBERG. — Non satisfacit eruditissimus Sylburgius emendando Pindari loco, qui est περὶ τῶν ἐν Ἐλευσίνι μεμηνημένων, quem sic scribit. Ὀλβιος, ὅστις, ἰδὼν ἐκεῖνα, κοινὰ εἰς ὑπὸ χθόνα. HEINSIUS.

(4) Διὸς δοτὸν ἀρχάν. Forte rectius compos. διδόδοτον ἀρχάν, ut infra, p. 224. SYLBERG.

(5) Καὶ οἱ τὰς τελετῶν. Non pigebit integrum Platonis locum descripsisse ex *Phædone*, p. 52 : Καὶ κινδυνεύουσι καὶ οἱ τὰς τελετῶν ἡμῖν οὗτοι καταστήσαντες οὐ φαῦλοί τινες εἶναι, ἀλλὰ τῷ ὄντι παλαίαι αἰ-

ἄλλοι, ἢ ἕως, ἢ Μετὰ θεῶν τε οἰκῆσει. ἢ Τί δὲ ὅταν ἄ
 λέγη, ἢ Ἔως (6) ἂν τὸ σῶμα ἔχωμεν, καὶ συμπε-
 φουρμένη (7) ἡμῶν ἢ ψυχὴ ἢ μετὰ τοιοῦτου κακοῦ,
 οὐ μήποτε κτησώμεθα ἐκείνο ἰκανῶς, οὐ ἐπιθυμοῦ-
 μεν; ἢ οὐχὶ αἰτίαν τῶν μεγίστων κακῶν τὴν γένεσιν
 αἰνίσσεται; Κάν τῷ ἢ Φαίδωνι (8) ἢ ἐπιμαρτυρεῖ·
 ἢ Κινδυνεύουσι γὰρ, ὅσοι τυγχάνουσιν ὀρθῶς ἀπτό-
 μενοι φιλοσοφίας, λεληθῆναι τοὺς ἄλλους, ὅτι οὐδὲν
 ἄλλο αὐτοὶ ἐπιτηδεύουσιν ἢ ἀποθνήσκειν τε καὶ τε-
 θνάναι. ἢ Καὶ πάλιν, ἢ Οὐκοῦν (9) καὶ ἐνταῦθα ἢ τοῦ
 φιλοσόφου ψυχὴ μάλιστα ἀτιμάζει τὸ σῶμα, καὶ φεύ-
 γει ἀπ' αὐτοῦ· ζητεῖ δὲ αὐτὴ καθ' αὐτὴν γίνεσθαι (10). ἢ
 Καὶ μήτι συνάδει τῷ θεῷ Ἄποστόλῳ, λέγοντι· ἢ Τα-
 λαίπυρος ἐγὼ ἄνθρωπος· τίς με ῥύσεται ἐκ τοῦ σώ-
 ματος τοῦ θανάτου τούτου; ἢ εἰ μὴ τὴν ὁμοφροσύνην
 τῶν εἰς κακίαν ὑποσεσυρμένων ἢ σῶμα θανάτου ἢ
 τροπικῶς λέγει. Τὴν τε συνουσίαν, γενέσεως οὖσαν
 ἀρχὴν, καὶ πρὸ τοῦ Μαρκίανος ἀποστρεφόμενος φαί-
 νεται ἐν τῷ πρώτῳ τῆς ἢ Πολιτείας, ἢ ὁ Πλάτων·
 ἢ ἐπαινῶν γὰρ τὸ γῆρας (11), ἐπιφέρει, ἢ Ὅτι εὖ
 ἴσθι (12) ὅτι ἔμοιγε ὅσον αἱ ἄλλαι αἱ κατὰ τὸ σῶμα
 φθοναὶ ἀπομαραίνονται, τοσοῦτον αὖθρονται αἱ περὶ
 τοὺς λόγους ἐπιθυμίαι τε καὶ ἡδοναί· ἢ τῆς τε τῶν
 ἀφροδισίων χρήσεως ἐπιμνησθεῖς, ἢ Εὐφῆμει (15),
 ἄνθρωπε· ἀσμενέστατα μέντοι αὐτὸ ἀπέφυγον, ὡς περ
 λυττῶντά τινα καὶ ἄγριον δεσπότην ἀποφυγῶν. ἢ Πά-
 λιν δ' ἐν τῷ ἢ Φαίδωνι, ἢ τὴν γένεσιν κακῶν, γρά-
 ζει· ἢ Ὁ μὲν οὖν ἐν (14) ἀπορρήτοις λεγόμενος περὶ
 αὐτῶν λόγος, ὡς ἐν τινι φρουρᾷ ἔσμεν οἱ ἄνθρωποι. ἢ
 Καὶ αὖθις, ἢ Οἱ δὲ (15) δὴ, ἂν δόξωσι διαφερόντως
 πρὸς τὸ ὅσιος βίωσαι, οὐτοὶ εἴσιν, οἱ τῶνδε μὲν τῶν
 τόπων ἐν τῇ γῆ (16) ἐλευθεροῦμενοί τε καὶ ἀπαλλατ-
 τόμενοι, ὡς περ δεσμοτηριῶν, ἄνω δὲ εἰς τὴν καθα-
 ρὰν οἰκῆσιν ἀφικνούμενοι. ἢ Ἄλλ' ὅμως οὕτως ἔχων,
 αἰσθεται (17) τῆς διοικήσεως καλῶς ἐχούσης, καὶ φη-

✕ P. 519 ED. POTTER, 453-454 ED. PARIS.

νί· τεσθαι, ὅτι ὁς ἂν ἀμόητος καὶ ἀτέλεστος εἰς ἄδου
 ἀφίκηται, ἐν βορβόρῳ κείσεται· ὁ δὲ κεκαθαρμένος
 καὶ τετελεσμένος ἔχεισε ἀφικόμενος μετὰ θεῶν οἰκῆ-
 σει. ἢ Quamobrem hi, qui nobis mysteria consti-
 tuerunt, minime contemnendi videntur, sed revera
 jamdudum occulte nos admonuere, quod quicum-
 que non expiatus, neque initiatus migrabit ad infer-
 os, is jacebit in luto: quicumque vero purgatus
 atque initiatus illuc accesserit, cum diis habitabit. ἢ
 Dein addit, purgatus, sua sententia, non esse alios,
 quam qui recte sunt philosophati. ἢ quos quidem
 superius dixerat, perpetuo ἢ meditari discessum a
 corpore. ἢ Hinc autem apparet, quod apud Cle-
 mentem pro οὐκ ἄλλο τι substituendum sit οὐ φαύ-
 λοι τινες, ἢ non contemnendi homines. ἢ

(6) Ἔως. Hæc etiam sumpta sunt ex Platonis
Phædone, p. 50.

(7) Συμπεφουρμένη. Συμπεφουρμένη ἢ ἡμῶν ἢ ψυχὴ μετὰ
 τοῦ τοιοῦτου κακοῦ, οὐ μήποτε κτησώμεθα ἐκείνο
 ἰκανῶς, οὐ ἐπ. Plat.

(8) Κάν τῷ Φαίδωνι. A. mavult καὶ τῷ αὐτῷ
 Φαίδωνι, quia jam aliquoties ex hoc dialogo citata
 testimonia. SYLBERG. — Occurrit autem hic locus
 in *Phædonis* p. 48.

(9) Οὐκοῦν. Ex ejusdem libri p. 49.

(10) Γίνεσθαι. Γίνεσθαι, Plato.

(11) Τὸ γῆρας. Locum de laude senectutis, et
 Sophoclis apophthegma eleganter exponit Cicero in
Catone majoris, qui est *De senectute*. SYLBERG.

(12) Ὅτι εὖ ἴσθι. Ὡς εὖ ἴσθ. Plato *De republica*

retur hoc modo scribere: ἢ Porro autem hi, qui nec-
 his hæc constituerunt mysteria, non aliquid aliud, ἢ
 usque ad: ἢ Et cum diis habitatione. ἢ Quid vero,
 cum dicit: ἢ Quamdiu corpus habuerimus, et anima
 nostra cum ejusmodi malo admista fuerit, illud,
 quod desideramus, nunquam satis assequemur? ἢ
 annon significat generationem esse causam maxi-
 morum malorum? Jam vero in *Phædone* quoque
 testatur: ἢ Evenit enim, ut qui recte phil. sophan-
 tur, non animadvertantur ab aliis in nullam rem
 aliam summi studium conferre, quam ut emorian-
 tur, et sint mortui. ἢ Et rursus: ἢ Ergo hic quoque
 philosophi anima corpus maxime vilipendit, et ab
 eo fugit, ipsa autem secum seorsum esse quæ-
 rit. ἢ Nunquid autem consentit cum divino ✕
 Apostolo, qui dicit: ἢ Infelix ego homo, quis
 me liberabit a corpore mortis hujus *? ἢ nisi forte
 eorum consensionem, qui trahuntur in vitium,
 ἢ corpus mortis ἢ dicit tropice. Atque coitum quo-
 que, qui est principium generationis, vel ante
 Marcionem videtur Plato aversari in primo *De re-
 publica*: ubi cum laudasset senectutem, subjungit:
 ἢ Velim scias, quod quo magis me deficientiæ, ἢ
 nempe corporis, ἢ voluptates, eo magis confabu-
 landi cupiditas, et voluptas, quam ex ea re capio,
 augetur. ἢ Et cum rei veneræ injecta esset men-
 tio: ἢ Bona verba quæso, ἢ inquit: ἢ ego vero lu-
 benter isthinc, tanquam ab insano aliquo et agresti
 domino, effugi. ἢ Rursus in *Phædone*, vituperans
 generationem, dicit: ἢ Quæ ergo de his in arcanis
 dicitur, hæc est oratio, quod nos homines sumus
 in custodia aliqua. ἢ Et rursus: ἢ Qui autem pie
 præ cæteris vixisse inveniuntur, hi sunt, qui ex his
 terrenis locis, tanquam e carcere, soluti atque li-
 berati, ad puram in altioribus locis habitationem
 * Rom. vii, 24.

lib. i, pag. 572.

(15) Εὐφῆμει. Integrum Platonis locum attulisse
 haud pigebit: is autem paulo post principium lib. i
De republica, pag. 572, 573, sic se habet: Καὶ δὴ
 καὶ Σοφοκλεῖ ποτε τῷ ποιητῇ παρεγενόμην ἐρωτω-
 μένη ὑπὸ τινος· Πῶς, ἔφη, ὦ Σοφοκλεῖς, ἔχεις πρὸς
 τὰ φροδισία; ἔτι οὐδὲ τ' εἰ γυναῖκα συγγίνεσθαι; καὶ
 ὁς, Εὐφῆμει, ἔφη, ὦ ἄνθρωπε. Ἄσμενέστατα μέντοι
 αὐτὸ ἀπέφυγον, ὡς περ λυττῶντά τινα καὶ ἄγριον δε-
 σπότην ἀποφυγῶν. ἢ Et cum Sophocle poeta non-
 nunquam adfui, ex quo cum quidam quaereret,
 uterturne rebus veneres, Dii meliora, inquit, lu-
 benter isthinc, tanquam a domino agresti et furios,
 profugi. ἢ Conf. superius *Pædag.* lib. ii, cap. 10,
 et *Stobæum* in principio serm. 6, qui est *De intem-
 perantia*.

(14) Ὁ μὲν οὖν. Ex *Phædone*, pag. 47: Ὁ μὲν
 οὖν ἐν ἀπορρήτοις λεγόμενος περὶ αὐτῶν λόγος, ὡς
 ἐν τινι φρουρᾷ ἔσμεν οἱ ἄνθρωποι, καὶ οὐ δεῖ δὴ
 ἔαυτον ἐκ ταύτης λύειν, οὐδὲ ἀποδιδράσκειν, μέγας
 τίς τις μοι φαίνεται, καὶ οὐ βέβαιος διδῆναι. ἢ Prose to
 sermo ille, qui de hisce rebus arcanis habetur, uod
 nos homines sumus in quam custodia, neque
 decet quemquam ex hac seipsum solvere, neque
 aufugere, magnus quidem mihi videtur, neque cog-
 nitu facilis.

(15) Οἱ δὲ. E *Phædone*, pag. 84.

(16) Τῶν τόπων ἐν τῇ γῆ. Τῶν τόπων τῶν ἐν τῇ
 γῆ, Plato.

(17) Αἰσθεται. Haud scio, an verius ἴσθηται,

transcendent. » Sed tamen quamvis ita se habeat, A recte a Deo mundum administrari existimat; unde dicit: « Non oportet autem seipsum solvere, nec effugere. » Et ut paucis dicam, non dedit Marcioni occasionem, ut malam existimaret materiam, cum ipse pie de mundo hæc dixerit: « Ab eo enim, qui ipsum construxit, habet omnia bona: a priori autem deformitate incommoda et injusta, omnia, quæ intra cælum nascuntur, mundus ipse sustinet, et animantibus inserit. » Adhuc autem subjungit manifestius: « Cujus quidem defectus est corporea temperatura, priscae naturæ comes; nam quiddam valde deforme erat, et ordinis expers, priusquam præsentī ornatu decoraretur. » Nihilominus autem in *Legibus* quoque deflet humanum genus, sic dicens: « Dii autem hominum genus laboribus naturæ pressum miserati, remissiones ipsis statuerunt laborum, solemnium videlicet festorum vicissitudines. » Et in *Epinomide* persequitur etiam causas, cur sint hominum miserti, et sic dicit: « Ab initio ipsum esse genitum, est ✕ grave cui libet animanti: primum quidem, quod eorum constitutionis sint participes, quæ in utero gestantur; deinde ipsum nasci, et præterea nutriri et erudiri, per innumerabiles labores universa fiunt, ut omnes dicimus. » Quid vero? annon Heraclitus generationem quoque dicit esse mortem? Pythagoras autem similiter atque Socrates in *Gorgia*, cum dicit: « Mors est, quæcunque experrecti videmus: quæcunque autem dormientes, somnus. » Sed de his quidem satis. Quando autem tractabimus de principijs, tunc et has repugnantias, quas et innuunt philosophi, et suis dogmatibus decernunt Marcionistæ, considerabimus. Cæterum satis dilu-

✕ P. 520 ED. POTTER, 434-435 ED. PARIS.

temp. præterito. SYLBURG.

(18) Οὐ δεῖ. E loco *Phædonis* superius dicto, pag. 47.

(19) Παρά. E *Platonis Politico*, pag. 538. Ea recitat etiam Theodoretus *Θεραπευτ. δ*, pag. 335.

(20) Συνθέντος. H. ms., συναλλόντος. SYLBURG. — Συνθέντος, Theod.

(21) Κέκτηται. H. ms., χέκτηται, sing. numero. SYLBURG. — κέκτηται habent etiam Plato et Theodoretus; cæque vera lectio est.

(22) Ἐπιφέρει. « Subjungit. » Perperam, nam quæ hic sequuntur, apud Platonem præcedunt; D quamvis apud Theodoretum eadem posteriorem locum obtineant: quo indicio, ut aliis etiam plurimis, e Clemente auctorum testimonia sumpsisse arguitur.

(23) Τοῦτων δὲ αὐτῶν. H. ms., τοῦτων δὲ αὐτῶν. SYLBURG. — Eandem lectionem Theodoretus etiam exhibet.

(24) Τῆς συγκράσεως. A Theodoretō abest, ut mox potè.

(25) Σύντροφον. *Σύντροφον*, Plato, Theodoret.

(26) Θεοί. Hæc occurrunt paulo a principio lib. II *De legibus*.

(27) Ὡς ἐξ ἀρχῆς. Integram sententiã ex *Epinomidis* platonice principio attulisse, haud abs re fuerit: λέγω δ' οὐδὲν σοφόν, ἀλλ' ὅπερ ἅπαντες Ἑλληνές τε καὶ βάρβαροι γιγνώσκουμέν τινα τρόπον, ὡς ἐξ ἀρχῆς τὸ γενέσθαι χαλεπὸν ἅπαντι ζῶν, πρῶτον μὲν τὸ μετασχεῖν τῆς τῶν κρουμένων ἕξεως, ἔπειτ'

σίν· « Οὐ δεῖ (18) δὴ εαυτὸν ἐκ ταύτης λύειν, οὐδὲ ἀποδιδράσκειν· » καὶ, συνελόντι εἰπεῖν, κακὴν λογίζεσθαι τὴν ὕλην, ἀφορμὴν οὐ παρέσχεν τῷ Μαρκίῳ, εὐσεβῶς αὐτὸς εἰπὼν περὶ τοῦ κόσμου τάδε· « Παρά (19) μὲν γὰρ τοῦ συνθέντος (20) πάντα τὰ κατὰ κέκτηται (21)· παρὰ δὲ τῆς ἐμπροσθεν ἕξεως, ὅσα χαλεπὰ καὶ ἄδικα ἐν οὐρανῷ γίνεται, ταῦτα ἐξ ἐκείνης αὐτῆς τε ἔχει καὶ τοῖς ζῴοις ἐναπεργάζεται. » Ἐτι δὲ σαφέστερον ἐπιφέρει (22)· « Τοῦτων δὲ αὐτῶν (23) τὸ σωματοειδὲς τῆς συγκράσεως (24) αἴτιον, τὸ τῆς πάλαι ποτὲ φύσεως σύντροφον (25), ὅτι πολλῆς ἦν μετέχον ἀταξίας πρὶν εἰς τὸν νῦν κόσμον ἀφικέσθαι. » Οὐδὲν δὲ ἤττον κἀν τοῖς « Νόμοις » δδύρεται τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος, λέγων ὡδε· « Θεοί (26) δὲ οἰκτεῖραντες τὸ τῶν ἀνθρώπων ἐπίπονον πεφυκὸς γένος, ἀναπαύλας τε αὐτοῖς τῶν πόνων ἐτάξαντο τὰς τῶν ἑορτῶν ἀμοιβάς. » Ἐν τε τῇ « Ἐπινομίδι » καὶ τὰς αἰτίας τοῦ οἴκτου διεῖσι, καὶ τάδε λέγει· « Ὡς ἐξ ἀρχῆς (27) τὸ γενέσθαι χαλεπὸν ἅπαντι ζῶν, πρῶτον μὲν τὸ μετασχεῖν τῆς τῶν κρουμένων ἕξεως, ἔπειτ' αὐτὸ γίνεσθαι, καὶ ἔτι τρέφεσθαι, καὶ παιδεύεσθαι, διὰ πόνων μυρίων γίνεται ζῦμπαντα, ὡς φημεν ἅπαντες. » Τί δέ; οὐχὶ καὶ Ἡράκλειτος (28) θάνατον τὴν γένεσιν καλεῖ; Πυθαγόρας δὲ καὶ τῷ ἐν *Γοργίᾳ* Σωκράτει ἐμπερῶς, ἐν οἷς φησι· « Θάνατός ἐστιν, ὅκσσα ἐγεθθέντες ὀρέομεν· ὅκσσα δὲ εὐδοντες, ὕπνος. » Ἀλλὰ τούτων μὲν ἄλλοι· ἐπειδὴν δὲ περὶ τῶν ἀρχῶν διαλαμβάνωμεν, τότε καὶ τὰς ἐναντιότητας ταύτας, ἅς οἱ τε φιλόσοφοι ἀνίσσονται, οἷ τε περὶ Μαρκίῳνα δογματίζουσι, ἐπισκεψόμεθα (29). Πλὴν οὐκ ἀσάφως δεδειχται ἡμῖν νομίζω τὰς ἀφορμὰς τῶν ἕξων δογμάτων τῶν Μαρκίῳνα κατὰ Πλάτωνος ἀχρηρίστως, τε καὶ ἀμαθῶς εἰληφέναι. Ὁ δὲ περὶ ἐγκρατείας ἡμῖν προβαίνετω λόγος. Ἐφάσκομεν δὲ τὴν δυσ-

αὐτὸ γίνεσθαι, καὶ ἔτι τὸ τρέφεσθαι, καὶ παιδεύεσθαι, καὶ διὰ πόνων μυρίων ταῦτα γίνεσθαι ζῦμπαντα, ὡς φημεν ἅπαντες. « Nec inauditum aliquid novumque adduco, sed quod barbari omnes et Græci inodo quodam cognoscimus. Nemo enim ignorat, quanta sit in prima generatione animalium difficultas, in conceptione et utero primum, deinde in nativitate et partu, postea in nutritione et educatione. Nam per mille labores fieri hæc, nemo nostrum ignorat. »

(28) Ἡράκλειτος. Ἡράκλειτος θάνατον τὴν γένεσιν καλεῖ, Πυθαγόρῃ τε καὶ τῷ ἐν *Γοργίᾳ* Σωκράτει ἐμπερῶς, ἐν οἷς φησὶ, θάνατός ἐστι· sic enim corrigendum est: « Quid vero? non Heraclitus quoque generationem (aut nativitatem) dicit esse mortem, consentiens iis quæ Pythagoras et Socrates in *Gorgia* dixerunt? Aut enim: Mors sunt quæcunque experrecti videmus; quæ vero dormientes, somnus. » At Socratis dictum forte an illud innuat, quod est p. 493 edit. Stephani. Nam allata Eupipidis sententia, quam et Clemens præmisit: Τίς δ' οἶδεν, addit, καὶ ἡμεῖς τῷ ὄντι ἰσως τέθναμεν, ὅπερ ἤδη τοῦ ἔργου καὶ ἡκουσα τῶν σοφῶν, ὡς νῦν ἡμεῖς τέθναμεν, καὶ τὸ μὲν σῶμά ἐστιν ἡμῶν σῆμα. « Et nos revera morimur (vel potius mortui sumus), illud enim a quodam ex sapientibus audivi, nos nunc mortuos esse, et nostrum (σῶμα) corpus esse (σῆμα) sepulcrum. » COLLECT.

(29) Ἐπισκεψόμεθα. Convenientius διατρεψόμεθα, indic. modo. SYLBURG.

χρηστίαν ὑφορωμένους Ἑλληνας, πολλὰ εἰς τὴν γέ-
 νων τῶν παίδων ἀποφθέγγασθαι· ἀθέως δὲ ἐκδεξα-
 μένους ταῦτα τοὺς περὶ Μαρκίωνα, ἀχαριστεῖν τῷ
 δημιουργῷ. Λέγει γὰρ ἡ τραγωδία (30):

Græcos adversus liberorum generationem multa
 dixisse, incommoda, quæ comitari eam solent,
 respicientes: quæ cum impie exceperissent Marcionitæ,
 impie fuisse ingratos in Creatorem. Dicit enim
 tragœdia:

Τὸ (31) μὴ γενέσθαι κρεῖττον, ἢ φῦναι βροτούς.
 Ἐπειτα (32) παῖδας σὺν πικραῖς ἀληθείαι
 Τίκω τεκούσα δ', ἦν (33) μὲν ἀφρονας τέκω,
 Στένω ματαίως, εἰσορώσα μὲν κακούς,
 Χρηστούς δ' ἀπολύουσα (34) ἦν δὲ καὶ σεσωσμέ-
 [ρους (35),

Τήκω τάλαιναν καρδίαν ὀρθώδισα.
 Τί τοῦτο (36) δὴ τὸ χρηστόν; οὐκ ἀρκεῖ μίαν
 Ψυχὴν (37) ἀπολύειν, κάπειτ' οὐδ' ἔχειν (38) πό-
 [ρους;

Καὶ ἔθ' ὁμοίως·

Ἔμολ' γένοιτο (39) καὶ πάλοι δοκεῖν,
 Παῖδας φυτεύειν οὐ πλεῖτ' ἀνθρώπους ἐχρήν,
 Πόνους ὀρώνας εἰς ὄσους φυτεύομεν.

Ἐν δὲ τοῖς αὐθις λεγομένοις καὶ τὴν αἰτίαν τῶν κα-
 κῶν ἐναργῶς ἐπὶ τὰς ἀρχὰς ἐπαναγεῖ λέγων ὧδε·

Ὡ δυστυχεῖν φύς, καὶ κακῶς πεπραχέναι
 Ἀνθρώπος ἐγένου καὶ τὸ δυστυχές βίον
 Ἐκείθεν ἔλαβες, ὄθεν (40) ἅπανιν ἤρξατο
 Τρέφειν δ' εἰ αἰθῆρ, ἐνδιδούς θρητοῖς προάς.
 Μὴ οὖν τὰ (41) θρητὰ, θρητός ὦν, ἀγνωμόνει.

Πάλιν δ' οὖν τὰ ὅμοια τοῦτοις ὧδε ἀποδίδωσι·

Θρητῶν (42) δ' ὀλιβιος οὐδεις, οὐδ' εὐδαίμων·
 Οὐπω γὰρ ἔφην τις ἄλυπος.

Καὶ εἰτ' αὐθις·

Φεῦ, φεῦ (43), βροτείων (44) πημάτων ὄσαι
 Ὅσαι τε μορφαί! τέρμα δ' οὐκ εἶποι τις ἄν.
 [τύχαι,

Καὶ ἔθ' ὁμοίως·

.... τῶν γὰρ (45) ἐν βροτοῖς
 Οὐκ ἔστιν οὐδεις διὰ τέλους εὐδαιμονῶν (46).

✱ P. 524 ED. POTTER.

(30) *Τραγωδία*. Plerique ex his versibus in Eu-
 ripidis tragœdiis exstant.

(31) *Τό*. Exstat inter fragmenta incertarum Euri-
 pidis tragœdiarum, v. 331.

(32) *Ἐπειτα*. Hæc ibidem exstant v. 334, ut etiam
 in Grotii *Excerptis e trag. et com.*, p. 427.

(33) *Ἦν*. Al. ἄν.

(34) *Ἀπολύουσα*. Ἀπολέουσα substituit Grotius:
 ἀπολέουσα habet Euripides.

(35) *Ἦν δὲ καὶ σεσωσμένους*. Et δὲ σεσωσμένοι,
 Grot.

(36) *Τοῦτο*. Ταυτί melius Euripid. Grotius.

(37) *Ψυχὴν*. Hunc versum sic correxit Grotius,
 quomodo etiam inter opera Euripidis exstat:

Ψυχὴν πολεύειν, κάπλι τῆδ' ἔχειν πόρους.

Curare vitam, proque ea pati ærumnas.

Ait enim, satis esse, pro uno homine, hoc est se-
 metipso, esse sollicitum. Sic etiam alibi vitam cœ-
 libem et improlem laudans, ait:

Μία γὰρ ψυχὴ ἥς ὑπερ ἀλγείν
 Μέτριον ἄχος.

(38) *Οὐδ' ἔχειν*. Flor. edit. ἡδ' ἔχειν, parum apte.
 SYLBURG.

(39) *Γένοιτο*. Paulo aptius ἐγένετο. SYLBURG. —
 Hunc versum Grotius sic correxit:

Ἄλλ' ὡς ἐμοίγε νῦν τε καὶ πάλοι δοκεῖ.

A cide ostensas esse existimo, externorum alieno-
 rumque dogmatum occasiones Marcionem ingrato
 et indocte accepisse a Platone. Nobis autem pro-
 cedat sermo de continentia. Dicebamus autem

*Non nascier præstat homines, quam nascier.
 Dein filios acerbis cum doloribus
 Enitor, ast enixa, si stolidi sient,
 Afflictor, intuendo quod servo malos,
 Bonosque perdo. Si bonos servo, tamen*

*Mihi misellum cor timore liquitur.
 Quid hic boni ergo est? unicam annon sufficit
 Effundere animam, nisi crucieris amplius?*

Et adhuc similiter:

B 187... *Vetus stat mihi persuasio,
 Plantare filios nunquam hominem oportuit,
 Dum cernit ad quot gignimus natos mala.*

In his autem, quæ deinceps sequuntur, malorum
 quoque causam evidenter reducit ad principia, sic
 dicens:

✱ *O! miser natus, malisque obnoxius!
 Editus, homo, es, vitæ tuæque miseriam
 Hinc inchoasti: cæpit æther omnibus
 Spiramen unde alens trudere mortalibus;
 Mortalis ægre ne feras mortalia.*

Rursus autem his similia tradit:

*Mortalium omnium beatus non fuit
 Quisquam, molestia et nemo carens fuit.*

Et deinde rursus:

C *Heu! quanta, quotque hominibus eveniunt mæra,
 Quam varia, quorum terminus nullus datur!*

Et adhuc similiter:

Nemo beatus semper est mortalium.

Mea illa pridem est, et manet sententia.

(40) *Ὅθεν*. Hæc sic correxit Grotius:

*Ὅθεν ἅπαντας ἤρξατο
 Τρέφειν ὄδ' αἰθῆρ, ἐνδιδούς θρητοῖς προάς.*

.... Unde nos cunctos alit
 Æther, qui inhalat spiritum viventibus.

(41) *Μὴ οὖν τὰ*. Μὴ τοι τὰ, Grot.; μὴ τοίνυν
 D alii.

(42) *Θρητῶν*. Hi versus ex Euripidis *Iphigenia
 Aulidensi*, v. 161, hoc modo scribendi sunt:

*Θρητῶν δ' ὀλιβιος εἰς τέλος οὐδεις,
 Οὐδ' εὐδαίμων·
 Οὐπω γὰρ ἔφην τις ἄλυπος.*

*Nemo mortalium est ad finem usque beatus,
 Neque felix;
 Nullus enim adhuc natus est omnis doloris ex-
 [pers.*

(43) *Φεῦ, φεῦ*. Hi versus inter *Antiope* Euripideæ
 fragmenta exstant, v. 98. Exstant etiam apud Sto-
 bæum, serm. 96, qui est *De vita brevi*, p. 531.

(44) *Βροτείων*. Βρότεια, Eurip., Stob., ubi mox,
 ὄσαι τε μορφαί.

(45) *Τῶν γὰρ*. Ex Euripidis *Supplicibus*, v. 269.

(46) *Οὐδεις διὰ τέλους εὐδαιμονῶν*. Οὐδὲν δ. τ.
 εὐδαιμονοῦν, Eurip. Simile est, quod ex Euripidis

Haec itaque ratione dicant etiam Pythagoreos abstinere a rebus venereis. Mihi autem contra videntur uxores quidem ducere, ut liberos suscipiant, velle autem a venerea voluptate se continere post susceptos liberos. Proinde mystice uti fabis prohibent, non quod sit legumen flatum excitans, et concoctu difficile, et somnia efficiat turbulenta; neque quod hominis capiti sit similis, ut vult ille versiculus.

Idem est namque fabam atque caput corrodere
[patris;

sed potius quod fabæ, si comedantur, steriles efficiant mulieres. Theophrastus quidem certe in quinto libro *De causis plantarum*, ✕ fabarum siliquas, si ponantur ad radices arborum quæ nuper sunt plantatæ, refert plantas exsiccare. Quinetiam gallinæ domesticæ, quæ eas assidue comedunt, efficiuntur steriles.

✕ P. 522 ED. POTTER, 456 ED. PARIS.

Auge recitat Stobæus serm. 95.... κούδεὶς διὰ τέλους εὐδοσιμονεῖ.

(47) *Κυάμοις χρῆσθαι*. A fabis cur abstinuerint Pythagorei, causam eandem affert Diogenes Laert. pag. 517, aliam Plutarchus *De liber. educ.*, p. 7, et in *Problem. Romanis*, quæst. 95. H. SYLVEURC. — Gregorius Gyraldus in libello *De Pythagoræ symbolis* tradit ex Jamblichio et Olympiodoro. Timicham Pythagoricam, cum eam Dionysius cogeret mysterium revelare cur a fabis abstinendum monuerit Pythagoras, mordicus sibi præcisa lingua eam in faciem tyranni exspuisse. Heron. lib. II *Rei rusticæ*, causam affert, quod in earum flore auspiciam quoddam lugubre inveniatur. Circumferuntur et Orphei versus :

O miseri, a fabulo, miseri, subducite dextras,
Esse fabas simile ac caput absumpsisse parentum.

Gellius tamen in *Noctibus Atticis* hunc priorem Empedoclis, non Orphei nomine, citat. « Videtur, » inquit lib. IV, c. 41 « de κυάμῳ esitato causam erroris fuisse, quia in Empedoclis carmine opinati sunt κυάμον, legumentum, vulgo dici; sed qui diligentius scitiusque carmina Empedoclis arbitrati sunt, κυάμοις hoc loco testiculos significare dicunt, eosque more Pythagoræ aperte atque symbolice κυάμους appellatos, quod sint αἰτίου τοῦ κυεῖν idcirco in Empedoclis versu non a fabulo edendo, sed a rei veneræ proluvio voluisse homines deducere. » Gr. Naz. ideo fabas Orplicas, I *De Theol.* COLLECT. — Conf. etiam Cicero lib. I *De divinat.*; Plinius *Nat. histor.* lib. XVIII, cap. 12; *Geoponicorum* auctor lib. II, cap. 35; Suidas in *Pythagora*, etc.

(48) *Ἴσος*. Eodem plane modo hunc versum exhibet Athenæus lib. II. Idem vero in *Geoponic.* lib. II, cap. 55, Orpheo, una cum altero simili, ascriptus, paulo aliter se habet : Φέρεται δὲ καὶ Ὀρφείως τοιαύτη ἐπη·

Δειλοὶ, πᾶρδειλοι, κυάμων ἄπο χειρᾶς ἔχουσθε·
Καί·

Ἴσος τοὶ κυάμους τε φαγεῖν, κεφαλὰς τε το-
[κίμων.

Circumferuntur etiam Orphei versus hujusmodi :

O miseri, ter miseri, a fabis abstinete manus.

Et :

Par facinus fabis vesci atque capitibus parentum.

(49) *Φυσικῶν αἰτίων*. Φυσικῶν αἰτίων libros Theophrasto ascribit etiam Diogenes Laertius pag.

A Ταύτη οὖν φασὶ καὶ τοὺς Πυθαγορείους ἀπέχεσθαι ἀφροδισίων. Ἔμοι δὲ ἔμπαλιν δοκοῦσι γαμεῖν μὲν παιδοποιίας ἕνεκα, τῆς δὲ ἐξ ἀφροδισίων ἡδονῆς ἐθέλειν κρατεῖν μετὰ τὴν παιδοποιίαν. Ταύτη μυστικῶς ἀπαγορεύουσι κυάμοις χρῆσθαι (47), οὐχ ὅτι πνευματοποιῶν, δύσπεπτον, καὶ τοὺς ὄνειρους τεταραγμένους ποιεῖ τὸ ὄσπριον· οὐδὲ μὴν ὅτι ἀνθρώποι κεφαλῇ ἀπέχασται κύαμος, κατὰ τὸ ἐπιπλῶν ἐκεῖνο·

Ἴσος (48) *τοὶ κυάμους τρώγειν κεφαλὰς τε το-*
[κίμων

πᾶλλον δὲ ὅτι κύαμοι ἐσθιόμενοι ἀτόκους ἐργάζονται τὰς γυναῖκας. Θεόφραστος γοῦν ἐν τῷ πέμπτῳ τῶν « Φυσικῶν αἰτίων » (49) τὰ κελύφη (50) τῶν κυάμων, περὶ τὰς βίβλας τῶν νεοφύτων δένδρων περιτιθέμενα, B ξηραίνειν τὰ φύόμενα ἱστορεῖ· καὶ αἱ κατοικίδια: ἐδρνηθες, συνεχῶς ταῦτα σιτούμεναι, ἀτοκοὶ γίνονται.

181; sed scribendum potius Φυσικῶν, ut apud Athenæum lib. XII, p. 38, 44, et infra φυτικῆ δύναμις p. 328. Vulgo inscribuntur ii libri *Περὶ γυναικῶν αἰτίων*, *De plantarum causis*, inquit Sylburg. Mercurialis lib. IV *Var. lect.*, cap. 5 : « Quod Theophrastus, in v *De causis plantarum*, cap. 21, scribit fabarum putamina, radicibus aut germinibus plantarum novellarum apposita, earum vitam penitus tollere, etiam a Clem. Alex. *Strom.* III, et ab Apollonio in *Mirabilibus historiis*, hist. 45, citatum et quinto *De causis naturalibus* (quasi sic liber ille inscriberetur antiquitus) invento : qui cum adductis domesticis gallinis iisdem putaminibus jugiter vescentes sterilesce, neque id a Theophrasto traditum sit, ejusmodi sententia non exiguum mihi suspitionem parit; quemadmodum item non admodum pro Pythagoreo idcirco fabarum esum retasse, quod comestæ mulieres infecundas reddant : quoniam, ut meminit Galenus, fabæ, si belle nutriunt, et flatulentæ sunt, potius fecunditatem quam sterilitatem inducere debent. » COLLECT. — In Diogenis Laertii *Theophrasto Casaubonus* pro Φυσικῶν ἱστοριῶν et Φυσικῶν αἰτίων, substituit Φυτικῶν ἱστοριῶν, et Φυτικῶν αἰτίων. Sic Varro *De re rust.* lib. I, cap. 5 : « Equidem innumerabiles mihi videntur, inquit Agrius, cum lego libros Theophrasti complures, qui inscribuntur « Φυτῶν ἱστορίας, » et alteri « Φυτικῶν αἰτίων. » Athenæus lib. II, cap. 14 : Θεόφραστος δὲ ἱστορεῖ ἐν *Αἰτίοις γυναικίαις*, etc.; Aristophanis Scholiastes *Ad Equites* : Τὰς δὲ θαλασσίας καὶ Ἀριστοτέλης ἀκαλιφᾶς ἐν τῷ *Περὶ ἕωρος*, καὶ Θεόφραστος ἐν ἐβδόμῳ « Φυτικῶν. »

D (50) *Τὰ κελύφη*. Hæc sumpta sunt e Theophrasti *De causis plantarum* lib. V, cap. 21 : Φέρεται γὰρ τὰ τῶν κυάμων κελύφη, περιβαλλόμενα ταῖς βίβλας καὶ ταῖς βλαστοῖς, οὐ πάντα, ἀλλὰ τὰ ἔστι ἀναφυόμενα· ταῦτα γὰρ ἀσθενέστερα. « Enimvero fabarum putamina, radicibus aut germinibus apposita, vitam penitus tollunt : non tamen omnibus, sed iis, quæ nuper provenerunt, utpote imbecillioribus. » Apollonius Dyscolus *Historia commentitia* cap. 46, eadem refert, quæ Clemens : Θεόφραστος ἐν τῷ πέμπτῳ τῶν « Φυσικῶν (seu potius Φυτικῶν) αἰτίων » φησὶν τὰ κελύφη τῶν κυάμων, περὶ τὰς βίβλας τῶν δένδρων περιτιθέμενα, ξηραίνειν τὰ φύόμενα· καὶ αἱ κατοικίδια: ἐδρνηθες, συνεχῶς ταῦτα ἐσθίουσαι, ἀτοκοὶ γίνονται· ὅθεν καὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν, τάχα δὲ καὶ δι' ἄλλας, οἱ Πυθαγόρειοι ἀπαγορεύουσι τῶν κυάμων χρῆσθαι· καὶ γὰρ πνευματοποιῶν, καὶ δύσπεπτον, καὶ τοὺς ὄνειρους τεταραγμένους τῶν ἐμπυσί. « Theophrastus, libro *Naturalium causarum* (seu potius *Plantarum*) quinto, putamina

CAPUT IV.

Quibus prætextibus ulantur hæretici ad omnis generis licentiam et libidinem exercendam.

Τῶν δὲ ἀφ' αἰρέσεως ἀγομένων Μαρκίωνος μὲν τοῦ Α Ποντικῆ ἐπεμνήσθημεν, δι' ἀντίταξιν τὴν πρὸς τὸν ἡμιουργὸν τὴν χρῆσιν τῶν κοσμικῶν παραιτουμένου. Γίνεται δὲ αὐτῷ τῆς ἐγκρατείας αἴτιος, εἰ γε τοῦτο ἐγκράτειαν βῆτεον, αὐτὸς ὁ Δημιουργὸς, πρὸς δὲ ὁ Θεομάχος οὗτος γίγας ἀνθιστάται οἰδμενος, ἄκων ἐστὶν ἐγκρατῆς, κατατρέχων καὶ τῆς κτίσεως καὶ τοῦ πλάσματος. Κἂν συγχρήσωνται τῇ τοῦ Κυρίου φωνῇ, λέγοντος τῷ Φιλίππῳ (51), « Ἄφες τοὺς νεκροὺς θάψαι τοὺς ἑαυτῶν νεκροὺς· σὺ δὲ ἀκολούθει μοι (52)· » ἀλλ' ἔχεινο σκοπεῖτωσαν, ὡς τὴν ὁμοίαν τῆς σαρκὸς πλάσιν καὶ Φιλίππος φέρει, νεκρὸν οὐκ ἔχων μεμιασμένον. Πῶς οὖν σαρκίον ἔχων, νεκρὸν οὐκ εἶχεν; « Ὅτι ἐξάνεστη τοῦ μνήματος, τοῦ Κυρίου τὰ πάθη νεκρῶσαντος, ζήσαντος (53) δὲ Χριστῷ. Ἐπεμνήσθημεν δὲ καὶ τῆς κατὰ Καρποκράτην ἀθέσμου γυναικῶν κοινωνίας· περὶ τε Νικολάου ῥήσεως διαλεχθέντες (54), ἐκείνο παρελίπομεν· Ὁραίαν, φασὶ (55). γυναικα ἔχων οὗτος, μετὰ τὴν ἀνάληψιν τὴν τοῦ Σωτῆρος, πρὸς τὸν ἀποστόλων ὀνειδισθεὶς ζηλοτυπίαν, εἰς μέσον ἀγαγὼν τὴν γυναῖκα (56), γῆμαι τῷ βουλομένῳ ἐπέτρεψεν (57)· ἀκόλουθον γὰρ εἶναι φασὶ τὴν πράξιν ταύτην ἐκεῖνη τῇ φωνῇ, τῇ, ὅτι « παραχρήσασθαι τῇ σαρκὶ δεῖ (58). » Καὶ δὴ κατακολούθησαντες τῷ γενομένῳ τῷ τε εἰρημένῳ

✠ P. 523 ED. POTTER, 456-437 ED. PARIS.

fabarum dicit, radicibus arborum apposita, fructus siccare. Sed et gallinas domesticas, si crebro ea edant, steriles fieri. Hanc ob causam, et fortassis etiam alias, Pythagorei fabæ usu interdixerunt. Flatus enim gignit, concoctu difficilis est, et turbulenta insomnia creat. » Item *Geoponicorum* auctor lib. II, cap. 35 : « Φασὶ δὲ καὶ τοὺς κατοικιδίους ὄρνεις, συνεχῶς αὐτοὺς (κυάμους) ἐσθίουσας, ἀπόλους γίνεσθαι. » Aitunt et domesticas gallinas ex assiduo fabarum usu steriles fieri. » Tum memorat, quod κυάμους ὁ Πυθαγόρας φησὶ μὴ χρῆναι ἐσθίειν· « Pythagoras fabas comedere interdixerit. »

(51) *Φιλίππῳ*. Hujus nomen reticent evangelistæ. (52) *Σὺ δὲ ἀκολούθει μοι*. Hæc sententia penitus a Matthæo abest; apud Lucam vero ejus loco existat : « Σὺ δὲ ἀπελθὼν διάγγελλε τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. Sed commate præcedente dixerat Christus ἀκολούθει μοι, quod forte Clemens, e memoria Scripturas recitans, huc transtulit. »

(53) *Ζήσαντος*. Seu potius ζωοποιήσαντος, « vivificante. » Alioqui scribendum esset ἔζησε, « vixit. » Respicere autem videtur Rom. VI, 11 : *λογίζεσθε ἑαυτοὺς νεκροὺς μὲν εἶναι τῇ ἀμαρτίᾳ, ζῶντας δὲ τῷ Θεῷ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν*. Coloss. III, 5 : *Νεκρώσατε οὖν τὰ μέλη ὑμῶν τὰ ἐπὶ γῆς, πορνείαν, etc., vel alium his similem S. Scripturæ locum.*

(54) *Διαλεχθέντες*. Nempe *Strom.* II, p. 441 edit. Paris. Porro ea, quæ hic de Nicolao memorat Clemens, κατὰ λέξιν recitat Eusebius *Eccles. histor.* lib. III, cap. 29 : « Ὅ γε μὲν Ἀλεξανδρείου Κλήμης ἐν τρίτῳ Στρωματεῖ ταῦτα περὶ αὐτοῦ κατὰ λέξιν ἱστορεῖ. « De hoc autem, inquit, » Nicolai « Clemens Alexandrinus in tertio Stromate narrat ad verbum, etc. » Eorundem sensum Theodoretus in suum *Hæret. fabul.* lib. III, c. 1, p. 226, 227, transtulit. »

(55) *Φασὶ*. Hoc ex Eusebio substitui pro vulgato φησὶ.

Ex iis autem, qui ab hæresi ducuntur, Marcionis quidem Pontici fecimus mentionem, qui propter certamen, quod adversus Creatorem suscepit, mundanarum rerum usum recusat. Ei autem continentia causa est, si modo est ea dicenda continentia, ipse Creator, cui se adversari existimans gigas iste cum Deo pugnans, est invitus continens, dum in creationem et Dei opus invehitur. Quod si usurpent vocem Domini, qui dicit Philippo : « Sine mortuos sepelire mortuos suos, tu autem sequere me : » at illud considerent, quod similem carnis formationem fert quoque Philippus, non habens cadaver pollutum. Quomodo ergo cum carnem haberet, non habuit cadaver? Quoniam surrexit ex monumento, Domino ejus vitia morte afficiente, vixit autem Christo. Meminimus autem nefariae quoque ex Carpocratæ sententia mulierum communionis. Cum autem de dicto Nicolai loqueremur, illud prætermisimus : Cum formosam, aiunt, haberet uxorem, et post Servatoris assumptionem ei fuisset ab apostolis exprobrata zelotypia, in medium adducta muliere, permisit cui vellet eam nubere. Aiunt enim hanc actionem illi voci consentaneam, ✠ quæ dicit, quod « carne abuti oporteat. » Proinde ejus factum et dictum absolute et inconsiderate

✠ Matth. VIII, 22; Luc. IX, 60.

(56) *Τῇ γυναίκα*. Abest ab Euseb.

(57) *Γῆμαι τῷ βουλομένῳ ἐπέτρεψεν*. Rufinus vertit, « si quis vellet eam habere, permisit. » Christophorus, « cuique cupienti ducendam permisit. » Theodoretus lib. III *Hæret. fabul.*, καὶ ἐπιτρέψαι· κοινωῆσαι αὐτῇ τὸν βουλούμενον, « et permisisse ut qui vellet cum ea haberet consuetudinem. » D. Augustinus, hæc. 5, « ut qui vellet, ea uteretur. » Epiphanius autem hæc. 25 ait eum ideo fuisse traductum, quod ἀπὸ τοῦ γυαλοῦ ἐγκρατευσάμενος ὡς κατὰ μίμησιν ὧν ἑώρα Θεῷ προσανεχόντων, μέχρι τινὸς ἐκαρτέρει, οὐ μὴν εἰς τέλος ἤνεγκε κρατεῖν τῆς αὐτοῦ ἀκρασίας. « Cum ab uxore se continuisset ad imitationem eorum quos Deo addictos videbat, aliquo tenus tolerabat; non tamen in finem suæ intemperantiæ dominari potuit, sed volens velut canis ad vomitum reverti, prætextus quosdam non ita bonos venabatur ad petulantia defensionem. COLLECT. »

(58) *Ἀκόλουθον γὰρ εἶναι φασὶ τὴν πράξιν ταύτην ἐκεῖνη τῇ φωνῇ, τῇ, ὅτι παραχρήσασθαι τῇ σαρκὶ δεῖ*. Atque ita quoque habet Eusebius, nisi quod legit *παραχρᾶσθαι*. Rufinus : « Ex qua occasione isti consequens putaverunt, ut secundum hoc factum vel dictum Nicolai unusquisque carne sua, in quod delectaret, abuteretur. » Christophorus : « Atque illi dicto, carne nempe abuti oportere, hæretici hoc ipsorum factum congruere asseverant. » Atque ita relinquunt dubium interpretes, cujusnam sit dictum illud : « Carne abuti oportere, » Nicolai, an hæreticorum; et quodnam factum intelligant, Nicolai uxorem publicantis, an Nicolaitarum, qui communes habebant uxores. Illius tamen utrumque intelligere se videtur innuere, cum ait hæreticos ejus factum et dictum temere et inconsiderate sequi. Et quod est apud Nicephori interpretem lib. III, c. 15, quicumque vellet ducere eam jussit, eique factum congruens adjecit dictum, « abutendum esse carne, » inquitens. COLLECT.

sequentes, qui ejus hæresim persequuntur, impudenter effuseque fornicantur. Ego autem audio Nicolai quidem nulla unquam alia, quam ea, quæ ei nupserat, uxore usum esse; et ex illius liberis, filias quidem consensisse virgines, filium autem permansisse incorruptum. Quæ cum ita se habeant, vitæ erat depulsio atque expurgatio, in medium apostolorum circumactio uxoris, cujus dicebatur laborare zelotypia: et continentia a voluptatibus, quæ magno studio parari solent, docebat illud, « abuti carne, » hoc est, exercere carnem. Neque enim, ut existimo, volebant, convenienter Domini præcepto, « duobus dominis servire », voluptati et Deo. Dicunt itaque Matthiam quoque sic docuisse: « Cum carne quidem pugnare, et ea uti, nihil ei impudicam largiendo ad voluptatem; augere autem animam per fidem et cognitionem. » Sunt autem, qui etiam publicam venerem pronuntiant mysticam communionem; et sic ipsum nomen contumelia afficiunt. Sicut enim operari eum dicimus, tum qui malum aliquod facit, tum etiam qui bonum, idem nomen utrique tribuentes; haud aliter « communio » usurpari solet; nam bona quidem est in communicatione tum pecuniæ, tum nutrimenti et vestitus: illi autem quamlibet veneram

• Matth. vi, 24; Luc. xvi, 13.

(59) Ἐκπορνεύουσιν ἀναίθην. Eusebius, ἀναίθην ἐκπορνεύουσιν, inverso ordine.

(60) τῶν τ' ἐκ. Τῶν τε ἐκείνου τέκνων τὰς μὲν δὲ γλ. Eus. elegantius.

(61) Ἄφθορον. Theodoretus ἤθεον explicat. Est autem ἤθεος, secundum Hesychium, ἀγαμος, « cælebs. »

(62) Εἰς μέσον τῶν ἀπ. Ἡ εἰς μέσον τῶν ἀποστόλων τῆς ζηλοτυπούμενης ἐκ. Euseb.

(63) Παραρῆσθαι. Illa verba, « hoc est exercere carnem, » adjecit Hervetus: nam Græce tantum est, ἡ ἐγκράτεια τῶν περισπουδάστων ἡδονῶν τὸ παραρῆσθαι τῇ σαρκὶ ἐδίδασκεν. Rufinus: « Quo per hoc continentem se ostendet ejus rei, quam nimio putabat expetere, contemendam magis quam expetendam carnis edocens voluptatem » Christophors.: « Quinetiam ejus continentia in voluptatum depulsione, ad quas conquirendas plerique nimio studio incitabantur, perspicue docebat, carne abuti oportere, quo ejus réfrénatur libido. Non enim, credo, secundum Domini mandatum duobus dominis inservire voluit. » Atque hanc interpretationem substituere potes in locum illorum Herveti, « et continentia a voluptatibus, » usque ad, « Dieunt itaque. » Nam quod apud Clementem est, οὐ γὰρ, οἶμαι, ἐβούλοντο, corrigendum est ex Eusebio ἐβούλετο. Porro quod dixit Clemens, filium Nicolai « permansisse incorruptum, » ἀφθορον διαμείναι, Nicéphorus ἐν ἀφθορίᾳ dicit; et ejus interpres, « in incorrupto cælibatu permansisse. » Theodoretus Nicolai ait, τὰ τέκνα τῆν ὑπὲρ φύσιν ἀγγελίαν ἐκπαιδεύσαι, καὶ τὸν μὲν οὐδὲν ἡθέον διαμείναι, « liberos suos supernaturalem castitatem docuisse, et filium quidem cælibem permansisse. » Rufinus quoque: « Filius autem castitatem incorrupti corporis custodivit, » melius quam Christoph.: « Filium vitam puram et nulla tabis contagione aspersam traduxisse. » Potest enim et labe carere torus immaculatus conjugii. Clemens ergo Nicolai ait suam uxorem vulgantem, id fecisse οὐ νόμοθετοῦντα, ut ait Theodoretus, « non jubentem, » sed ut accusatores redargueret; hæreticos autem immerito, ut ait Augustinus, factum ejus in sectam turpissimam vertisse, quia placet usus indifferens

A ἀπλῶς καὶ ἀδασανίστως, ἐκπορνεύουσιν ἀναίθην (59) οἱ τὴν αἵρεσιν αὐτοῦ μετιόντες. Πυνθάνομαι δ' ἐγωγε τὸν Νικόλαον μηδεμίᾳ ἑτέρᾳ παρ' ἡν ἐγήμεν, κεχρησθαι γυναικί· τῶν τ' ἐκείνου (60) τέκνων θηλείας μὲν καταγρηᾶσαι παρθένους, ἀφθορον (61) ἐκ διαμείναι τὸν οὐδὲν. Ὅταν οὕτως ἐχόντων, ἀποδοῖ πάθους ἦν, εἰς μέσον τῶν ἀποστόλων (62) ἡ τῆς ζηλοτυπούμενης ἐκκύκλησις γυναικός· καὶ ἡ ἐγκράτεια τῶν περισπουδάστων ἡδονῶν, τὸ « παραρῆσθαι (63) τῇ σαρκὶ » ἐδίδασκεν. Οὐ γὰρ, οἶμαι, ἐβούλοντο (64), κατὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἐντολήν, δυσὶ κυρίοις δουλεύειν, » ἡδονῆ καὶ Θεῷ (65). Ἀγούσι γοῦν καὶ τὸν Ματθίαν οὕτω διδάξει. « Σαρὶ μὲν μάχεσθαι καὶ παραρῆσθαι (66), μὴθὲν αὐτῇ πρὸς ἡδονῆν ἀκόλαστον (67) ἐνδιδόντα· ψυχὴν δὲ

B αὖξιν διὰ πίστεως καὶ γνώσεως (68). Εἰσὶν δ' οἱ (69) τὴν πάνδημον Ἀφροδίτην κοινωνίαν μυστικῆν ἀναγορεύουσιν, ἐνουβρίζοντες καὶ τῷ ὀνόματι (70) λέγεται γὰρ καὶ τὸ ποιεῖν τι κακὸν ἐργάζεσθαι, ὡσπερ ἂν καὶ τὸ ἀγαθὸν τι, ὁμωνύμως ἐργάζεσθαι· ὁμοίως δὲ καὶ « ἡ κοινωνία »· ἀγαθὸν δὲ καὶ ἐν μεταδόσει ἀργύριον (71), καὶ τροφῆς, καὶ στολῆς· οἱ δὲ καὶ τὴν ὀποιανηποῦν ἀφροδισίων συμπλοκῆν κοινωνίαν ἀσεβῶς κεκλήκασιν. Φασὶ γοῦν τινα αὐτῶν, ἡμετέρα παρθένῳ, ὥραια τὴν ὄψιν, προσέ-

feminarum, nam ei sceleri et vita et dicta ejus adversabantur. COLLECT. — Παραρῆσθαι iterum Euseb.

(64) Ὁ ἐβούλετο. Euseb. rectius ἐβούλετο, sing. numero: de Nicolao enim loquitur.

(65) Θεῷ. Κυρίῳ Euseb.

(66) Παραρῆσθαι. Παραρῆσθαι iterum Euseb. Dein, μηδὲν προ μηθέν.

(67) Ἀκόλαστον. Abest ab Euseb.

(68) Γνώσεως. Hactenus Clementis verba recitavit Euseb.

(69) Εἰσὶν δ' οἱ. Hoc sectatoribus Prodicti tribuit Theodoretus lib. i. De hæretic. fab., ubi et hæc Clementis verba citat, itemque illa p. 457: « Omnium hominum infelicissimi, » etc. COLLECT. — Theodoretus Hæret. fab. lib. i, cap. 6, p. 197. Prodicti, Adamitarum sectæ auctoris, erroribus enumeratis, hæc adjicit: Καὶ τούτου δὴ μάρτυρα τὸν Στρωματέα παρέξομαι Κλήμηντα, ἱερὸν ἄνδρα, καὶ τολευπερίᾳ ἅπαντας ἀπολιπόντα. Λέγει δ' οὕτως ἐν τῷ ἐπίτῳ τῶν Στρωματέων. « Cujus rei testem Stromateum Clementem producam, virum sanctum, et qui abundantia doctrinæ omnibus antecelluit. Sic autem loquitur in tertio Stromatum. » Tum sequuntur Clementis verba usque ad ὀνόματι. Porro εἰσὶ δὲ προ εἰσὶν δ' habet Theodor. Dein ὀνόμαζουσι pro ἀναγορεύουσι.

(70) Ἐνουβρίζοντες καὶ τῷ ὀνόματι. Hæc vetus Clementis interpres omisit; Theodoreti autem interpres sic vertit: « Vel ipso nomine contumeliosi. » Sensus est, quem Latine expressimus. Ὄνομα autem respicit nomen Christianum, cui contumeliæ notam ab impuris istis hæreticis iniuri putavit auctor: quemadmodum paulo superius, p. 428, edit. Paris. de similibus dicit: Ἐξ ὧν ἡ μεγίστη κατὰ τοῦ ὀνόματος ἐρρύθη βλασφημία. « A quibus in » Christianum « nomen manavit maximum dedecus. » Vel potius respicit κοινωνίαν, quam vocem, cum ea mysticam Christi ejusque membrorum « conjunctionem » significaret, ad turpes et nefarios « concubitus » applicabant hæretici. Cui sensui favent quæ sequuntur.

(71) Ἀργύριον. Scribendum esse ἀργύριον, vidit interpres.

θόντα φάναι· Γέγραπται, « Παντὶ τῷ αἰτοῦντι σε δι-
 δου· » τὴν δὲ σεμνῶς πᾶν ἀποκρίνασθαι, μὴ συν-
 εἶσαν τὴν τάνθρωπῳ ἀσελγείαν· Ἄλλὰ περὶ γάμου
 τῆ μητρὶ διαλέγου. Ὁ τῆς ἀθεότητος! καὶ τῶν τοῦ
 Κυρίου φωνῶν διαψεύδονται οἱ τῆς ἀσελγείας κοι-
 νῶνοι, οἱ τῆς λαγνείας ἀσελφοί, θνεῖδος οὐ φιλοσο-
 φίας μόνον, ἀλλὰ καὶ παντὸς τοῦ βίου· οἱ παραχα-
 ράσσοντες τὴν ἀλήθειαν, μᾶλλον δὲ κατασκάπτον-
 τες, ὡς οἶόν τε αὐτοῖς· οἱ γὰρ τρισάθλιτοι (72) τὴν τε
 σαρκίην κατὰ τὴν συνοσιαστικὴν κοινωνίαν (73)
 ἱεροφαντοῦσι, καὶ ταύτην οἰονταὶ εἰς τὴν βασιλείαν
 αὐτοῦ ἀνάγειν τοῦ Θεοῦ (74). Εἰς τὰ χαμαιτυ-
 πεῖα μὲν οὖν ἡ τοιαύτη εἰσάγει κοινωνία· καὶ δὴ συμ-
 μέτοχοι εἶεν αὐτοῖς οἱ σύες καὶ οἱ τράγοι· εἶεν δ' ἂν
 ἐν ταῖς μείζοσι παρ' αὐτοῖς ἔλλισιν αἱ προεστῶσαι
 τοῦ τέγους πόρνας, ἀναίθην εἰσδεχόμεναι (75) τοὺς
 βουλομένους ἅπαντας· « Ὑμεῖς δὲ οὐχ οὕτως ἐμάθετε
 τὸν Χριστὸν, εἰ γὰρ αὐτὸν ἠκούσατε, καὶ ἐν αὐτῷ
 ἐδιδάχθητε, καθὼς ἐστὶν ἀλήθεια ἐν Χριστῷ Ἰη-
 σοῦ (76), ἀποθέσθαι ὑμᾶς τὰ (77) κατὰ τὴν προτέραν
 ἀνιστροφὴν, τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, τὸν φθειρόμε-
 νον κατὰ τὰς ἐπιθυμίας τῆς ἀπάτης· ἀνανεοῦσθαι δὲ
 τῷ πνεύματι τοῦ νοῦς ὁμῶν, καὶ ἐνδύσασθαι τὸν
 καινὸν ἄνθρωπον, τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα ἐν δι-
 καιοσύνῃ καὶ ὁσιότητι τῆς ἀληθείας, » κατὰ τὴν ἐξο-
 μοίωσιν τοῦ Θεοῦ (78). « Γίνεσθε οὖν μιμηταὶ τοῦ
 Θεοῦ, ὡς τέκνα ἀγαπητὰ, καὶ περιπατεῖτε ἐν ἀγά-
 πῃ, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν ὑμᾶς (79), καὶ
 παρῆδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν προσφορὰν καὶ θυσίαν
 τῷ Θεῷ εἰς ὁσμὴν εὐωδίας. Ἠρανεῖα δὲ, καὶ πᾶσα
 ἀκαθαρσία, ἢ πλεονεξία, μηδὲ ὀνομαζέσθω ἐν ὑμῖν,
 καθὼς πρέπει ἁγίοις, καὶ αἰσχροῦτος, καὶ μωρολο-
 γία· » καὶ γὰρ ἀπὸ τῆς φωνῆς ἀγνεύειν μελετᾶν
 διδάσκων ὁ Ἀπόστολος, γράφει· Τοῦτο γὰρ ἴστε γι-
 νώσκοντες (80), ὅτι πᾶς πόρνος, » καὶ τὰ ἐξῆς, ἕως,
 « Μᾶλλον δὲ καὶ ἐλέγχετε. » Ἐρρύθη δὲ αὐτοῖς τὸ
 δόγμα ἐκ τινος ἀποκρύφου· καὶ δὴ παραθήσονται τὴν
 λέξιν τὴν τῆς τούτων ἀσελγείας μητέρα· καὶ εἶτε
 αὐτοὶ τῆς βίβλου συγγραφεῖς, ὄρα τὴν ἀπόνοιαν, εἰ
 καὶ Θεοῦ διαψεύδονται δι' ἀκρασίαν· εἶτε ἄλλοις (81)
 περιτυχόντες, τὸ καλὸν τοῦτο ἐνόησαν δόγμα (82),
 διεστραμμένως ἀκηκοῦτες. Ἔχει δὲ (83) οὕτω τὰ
 τῆς λέξεως· « Ἐν ἦν τὰ πάντα· ἐπεὶ δὲ ἔδοξεν αὐ-
 τοῦ τῆ ἐνόητι μὴ εἶναι μόνῃ, ἐξῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ

A conjunctionem impie vocaverunt « communionem. »
 Dicunt itaque ex iis quemdam, cum ad nostram vir-
 ginem vultu formosam accessisset, dixisse : Scrip-
 tum est : « Da omni te petenti » : illam autem
 honeste admodum respondisse, ut quæ non intel-
 ligeret hominis petulantiam : At tu matrem ❖ con-
 veni de matrimonio. O impietatem ! etiam voces
 Domini ementiuntur isti intemperantiæ communi-
 catores, fratresque libidinis, non solum probrium
 philosophiæ, sed etiam totius vitæ ; qui veritatem,
 quantum in eis situm est, adulterant ac corrup-
 punt, vel potius defodiunt ; homines infelicissimi
 carnalem concubitus communionem consecrant, et
 hanc ipsos putant ad regnum Dei perducere. Ad
 lupanaria ergo deducit hæc communio, et cum eis
 communicaverint sues et hirci, maximaque apud
 B illos in spe fuerint meretrices, quæ in prostibulis
 præsto sunt, et volentes omnes admittunt. « Vos
 autem non sic Christum didicistis, siquidem ipsam
 audiistis, et in eo docti estis, quemadmodum est
 veritas 188 in Christo Jesu, ut deponatis quæ
 sunt secundum veterem conversationem, veterem
 hominem, qui corrumpitur secundum desideria
 deceptionis. Renovamini autem spiritu mentis ve-
 stræ, et induatis novum hominem, qui creatus est
 secundum Deum in justitia et sanctitate veritatis b, »
 ad Dei similitudinem. « Efficiamini ergo Dei imitato-
 res, ut filii dilecti, et ambulate in dilectione, sicut
 Christus quoque dilexit nos, et tradidit seipsum pro
 nobis oblationem et hostiam Deo in odorem suavitatis.
 C Fornicatio autem, et omnis immunditia, vel
 avaritia, ne nominetur quidem in vobis, sicut decet
 sanctos, et turpitudō, et stultiloquium c. » Etenim
 docens Apostolus meditari vel ipsa voce esse castos,
 scribit : « Hoc enim scitote, quod omnis fornicator, »
 et cætera, usque ad illud : « Magis autem arguite d. »
 Effluxit autem eis dogma ex quodam apocrypho
 libro. Atque adeo afferam dictionem, quæ water
 eorum intemperantiæ et origo est : et sive ipsi
 hujus libri scriptores se fateantur, en eorum vobis
 diam, licet Deo eum falso ascribant libidinis in-
 temperantia ducti : sive ab aliis, eos perverse au-
 dientes, hoc præclarum dogma acceperint, sic
 porro se habent ejus verba : « Unum erant omnia :

* P. 524 ED. POTTER, 437-438 ED. PARIS.
 c Ephes. v, 1-4. d Ibid. 5-11.

* Matth. v, 42 ; Luc. vi, 30. b Ephes. iv, 20-24.

(72) Οἱ γὰρ τρισάθ. Hanc pericopen, usque ad
 hæc verba βουλομένους ἅπαντας, recitavit Theodo-
 retus *Hærei. fabul.* lib. 1, cap. 6. Porro οἱ γὰρ pro
 οἱ γὰρ habet ille.

(73) Τὴν τε σαρκίην κατὰ τὴν συνοσιαστι-
 κὴν κ. Haud scio an verius, τὴν τε σαρκίην καὶ
 τὴν συνοσιαστικὴν κ. SYLBURG. — Recte : sic enim
 hunc locum exhibet Theodoretus, τὴν σαρκίην καὶ
 τὴν συνοσ. κ.

(74) Τοῦ Θεοῦ. Τοῦ Χριστοῦ Theodoret.

(75) Εἰσδεχόμεναι. Ἐκδεχόμεναι, Theodoret.

(76) Χριστῷ Ἰησοῦ. Τῷ Ἰησοῦ, Ephes.

(77) Τὰ. Abest a vulg., Ephes.

(78) Κατὰ τὴν ἐξομοίωσιν τοῦ Θεοῦ. Commu-
 nio illud abest a vulg. Bibl. Ephes., inquit Syl-
 burg. Est autem a Clemente additum, ut Apostoli

D verba accommodaret ad ea quæ de divina similitu-
 dine paulo superius dixerat.

(79) Ὑμᾶς. Ἡμᾶς, Ephes.

(80) Ἴστε γινώσκ. Ἐστὲ γινώσκ. Ephes.

(81) Ἄλλοις. Forte convenientius ἄλλως, adverb.

SYLBURG.

(82) Τοῦτο ἐνόησαν δόγμα. Scribi possit ἐνόη-
 σαν, « excogitarunt. » Quamvis voce etiam ad
 animam transferri solet. Hinc Chrysostomus in
 I Cor. xv : Ἄξιον δὲ ἀκούσαι, τί ἐνταῦθα λέγουσιν
 οἱ τὰ Μανιχαίων νοσοῦντες. « Operæ pretium fuerit
 audire, quid dicant, qui Manichæorum hæresi la-
 horant. »

(83) Δέ. Vel δὲ, ut paulo superius, καὶ δὴ παρα-
 θέσονται.

postquam autem ejus unitati visum est non esse solam, exiit ab eo inspiratio, et cum ea iniiit communionem, et fecit dilectum. Exhinc autem egressa est ab ipso inspiratio, cum qua cum communionem iniisset, fecit potestates, quæ nec possunt videri nec audiri, usque ad illud, « namquamque in nomine proprio. » Si enim hi quoque, sicut Valentiniani, spiritales posuissent ✕ communionem, suscepisset forte aliquis eorum opinionem: carnalis autem libidinis communionem ad sanctam inducere prophetiam, est ejus qui desperat salutem. Talia etiam statuunt Prodicum quoque assecclæ, qui seipsos falso nomine vocant Gnosticos: seipsos quidem dicentes esse natura filios primi Dei; ea vero nobilitate et libertate abutentes, vivunt ut volunt; volunt autem libidinosè; se nulla re teneri arbitrati, ut « domini sabbati, » et qui sint quovis genere superiores, filii regales. Regi autem, inquit, lex scripta non est. Primum quidem, quod non faciant omnia quæ volunt: multa enim eos prohibebunt, etsi cupiant et conentur. Quinetiam quæ faciunt, non faciunt ut reges, sed ut mastigia: clanculum enim committunt adulteria, timentes ne deprehendantur, et vitantes ne condemnentur, et metuentes ne supplicio afficiantur. Quomodo etiam res est libera, intemperantia et turpis sermo? « Omnis enim, qui peccat, est servus, » inquit Apostolus ^a. Sed quomodo vitam ex Deo instituit, qui seipsum præbuit dedititium cuius concupiscentiæ? cum dixerit Dominus: « Ego autem dico: Ne concupiscas ^b. » Vultne autem aliquis sua sponte peccare, et decernere adulteria esse committenda, voluptatibusque et deliciis se explendum, et aliorum violanda matrimonia, cum aliorum etiam, qui inviti peccant, misereamur? Quod si in externum mundum venerint, qui in alieno non fuerint fideles, verum non habebunt. Afficit autem hospes aliquis cives contumelia, et eis injuriam facit; et non potius ut peregrinus, utens necessariis, vivit, cives non offendens? Quomodo autem, cum eadem faciant, ac ii, quos gentes odio habent, quod legibus obtemperare nolint, nempe iniqui, et incontinentes, et avari, et adulteri, dicunt se solos Deum nosse? Oporteret enim eos, cum in alienis adsunt, recte vivere, ut revera regiam

ἐπίπνοια, καὶ ἐκοινωνήσεν αὐτῇ, καὶ ἐποίησε τὸν ἀγαπητόν. Ἐκ δὲ τούτου ἐξῆλθεν ἀπ' αὐτοῦ ἐπίπνοια, ἣ κοινωνήσας ἐποίησε δυνάμεις, μήτε ὀραθῆναι, μήτε ἀκουσθῆναι δυναμένας, ὡς, « ἐπ' ὄνματος ἰδίου ἐκάστην. » Εἰ γὰρ καὶ οὗτοι, καθάπερ οἱ ἀπὸ Οὐαλεντινίου, πνευματικὰς ἐτίθεντο κοινωνίας, ἴσως τις αὐτῶν τῆν ὑπόληψιν ἐπεδέξατο· σαρκικῆς δὲ ὕβρεως κοινωνίαν εἰς προφητεῖαν ἀγίαν ἀνάγειν ἀπεγνωστός ἐστὶ τῆν σωτηρίαν. Τοιαῦτα (84) καὶ οἱ ἀπὸ Προδικίου, ψευδυνύμως Γνωστικῶς (85) σφᾶς αὐτοὺς ἀναγορεύοντες, δογματίζουσιν· υἱοὺς μὲν φύσει τοῦ πρώτου Θεοῦ λέγοντες αὐτοὺς, καταχρῶμενοι δὲ τῇ εὐγενείᾳ καὶ τῇ ἐλευθερίᾳ, ζῶσιν ὡς βούλονται· βούλονται δὲ φιληθδύνως· κρατηθῆναι ὑπ' οὐδενὸς νενομικότες, ὡς ἂν « κύριοι τοῦ σαββάτου (86), καὶ ὑπεράνω παντὸς γένους πεφυκότες, βασιλῆιοι παῖδες· βασιλεῖ δὲ, φασὶ, νόμος ἔγραφος. Πρώτων (87) μὲν, ὅτι οὐ ποιοῦσιν ἃ βούλονται πάντα· πολλὰ γὰρ αὐτοὺς κωλύσει καὶ ἐπιθυμοῦντας καὶ πειρωμένους· καὶ ἃ ποιῶσι δὲ, οὐχ ὡς βασιλεῖς, ἀλλ' ὡς μαστιγῆαι ποιοῦσι· λάθρα γὰρ μοιχεύουσιν, τὸ ἀλώϊνα δεδίστες, καὶ τὸ καταγνωσθῆναι ἐκκλίνοντες, καὶ φοβούμενοι κολασθῆναι (88). Πῶς δὲ ἐλευθερον ἡ ἀκρασία καὶ ἡ αἰσχρολογία; « Πᾶς (89) γὰρ, « φησὶν (90), « ὁ ἁμαρτάνων δούλος ἐστίν, » ὁ Ἀπόστολος λέγει. Ἀλλὰ πῶς κατὰ Θεὸν πολιτεύεται ὁ πάση ἐπιθυμίᾳ ἐνόστον ἑαυτὸν παρασχών, τοῦ Κυρίου φήσαντος, « Ἐγὼ δὲ λέγω, Μὴ ἐπιθυμήσης; » Ἐκὼν δὲ τις ἁμαρτάνει βούλεται, καὶ δόγμα τίθησι τὸ μοιχεύειν, καὶ καθῆν δυπαθεῖν, καὶ λυμαίνεσθαι τοὺς ἄλλων γάμους, ὅπου γε καὶ τοὺς ἄλλους ἄκοντας ἁμαρτάνοντας ἐλευθόμεν; Κἂν εἰς ξένον τὸν κόσμον ἀφιγμένοι ὦσι, πιστοὶ (91) ἐν τῷ ἄλλοτρίῳ μὴ γενόμενοι, τὸ ἀληθὲς οὐχ ἐξοῦσιν. Ὑβρίζει δὲ τις ξένος πολίτας, καὶ τούτους ἀδικεῖ· οὐχὶ δὲ ὡς παρεπίδημος (92), τοῖς ἀναγκαίοις χρώμενος, ἀπρόσκοπος τοῖς πολίταις διαβιοῖ; Πῶς δὲ καὶ τοῖς ὑπὸ τῶν ἔθνων μεμισημένους, διὰ τὸ μὴ πράσσειν τὰ ὑπὸ τῶν νόμων διηγορευμένα, τουτέστι τοῖς ἀδίκους, καὶ ἀκρατέσι, καὶ πλεονέκταις, καὶ μοιχοῖς τὰ αὐτὰ πράσσοντες, Θεὸν ἐγνωσκῆναι μόνον λέγουσιν; Ἐχρῆν γὰρ αὐτοὺς, καὶ ἐν τοῖς ἄλλοτρίοις παρόντας, καλῶς βιοῦν, ἵνα δὴ τῷ ἔντι τῷ βασιλικῶν ἐνδείξωνται. Ἦδη δὲ καὶ τοῖς ἀνθρωπίνους νομοθέταις καὶ τῷ θείῳ νόμῳ ἀπεχθάνονται, παρανόμως βιοῦν ἐπανηρημένοι. Ὁ γοῦν « ἐκκεντῆ-

✕ P. 525 POTTER, 438-439 ED. PARIS. ^a Rom. vi, 16. ^b Matth. v, 28.

(84) Τοιαῦτα. . . δογματίζουσιν. Hoc commentum Theodoretus in suum *Hæret. Fabul.* lib. 1, cap. 1, p. 197 transtulit.

(85) Ψευδυνύμως Γνωστικῶς. Sic Strom. vii, pag. 722: Τῶν ψευδυνύμων τούτων ἀνόσιος γνῶσις. Hinc Irenæus libros suos vocavit Ἐλεγχον καὶ ἀνατροπὴν τῆς ψευδυνύμου γνῶσεως.

(86) Κύριοι τοῦ σαββάτου. Hic, et infra p. 442, respicit Matth. xii, 8: Κύριος γὰρ ἐστὶ καὶ τοῦ σαββάτου ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου.

(87) Πρώτων. Ante hanc vocem aliquid hujusmodi dæssæ videtur: Ψεύδονται δὲ ἐν τούτοις. (In his autem falluntur.)

(88) Κολασθῆναι. Fortasse rectius τὸ κολασθῆναι, cum articulo, ut in præcedentibus duobus membris. SYLBERG.

(89) Πᾶς. Non tam verba Apostoli, ut neque paulo post Christi, quam eorum sensum profert.

(90) Φησὶν. Supervacua est hæc vox, ut quandoque alias.

(91) Πιστοί. Respicit Luc. xvi, 11, 12: Εἰ οὖν ἐν τῷ ἀδίκῳ μωμῶν πιστοὶ οὐκ ἐγένεσθε, τὸ ἀληθινὸν τίς ὑμῖν πιστεύσει; Καὶ εἰ ἐν τῷ ἄλλοτρίῳ πιστοὶ οὐκ ἐγένεσθε, τὸ ὑμέτερον τίς ὑμῖν δώσει;

(92) Ὡς παρεπίδημος. Respicere videtur I Pet. ii, 11, 12.

σας (95) ὁ τὸν πόρνον εὐλαβούμενος (94) πρὸς τοῦ Θεοῦ δείκνυται ἐν τοῖς Ἐριθμοῖς. Καὶ ἐὰν εἴπωμεν, ὁ φησὶν ὁ Ἰωάννης ἐν τῇ ἐπιστολῇ, « ὅτι κοινωνίαν ἔχομεν μετ' αὐτοῦ, ὁ τούτεστι μετὰ τοῦ Θεοῦ, ὁ καὶ ἐν τῷ σκότει περιπατῶμεν, ψευδόμεθα, καὶ οὐ ποιοῦμεν τὴν ἀλήθειαν· ἐὰν δὲ ἐν τῷ φωτὶ περιπατῶμεν, ὡς αὐτὸς ἐν τῷ φωτὶ (95), κοινωνίαν ἔχομεν μετ' αὐτοῦ, καὶ τὸ αἷμα Ἰησοῦ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ καθαρίζει ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας. » Πόθεν οὖν κρείττους εἰσι τῶν κοσμικῶν οἰ τιαυτὰ πράσσοντες, καὶ τοῖς χειρίστοις τῶν κοσμικῶν ὅμοιοι; ὅμοιοι γὰρ οἶμαι, τὰς φύσεις οἱ καὶ τὰς πράξεις ὅμοιοι. Ὡν δὲ ὑπερφέρειν κατὰ τὴν εὐγένειαν ἀξιοῦσι, τούτων καὶ τοῖς ἡθεσιν ὑπερέχειν ὀφείλουσιν, ὅπως τὸν εἰς τὴν φυλακὴν (96) συγκλεισμένον διαφύγωσιν. Ὅντως γὰρ, ὡς ὁ Κύριος ἔφη, « Ἐὰν μὴ περισσεύσῃ ἡ δικαιοσύνη ὑμῶν πλείω (97) τῶν γραμματέων καὶ Φαρισαίων, οὐκ εἰσελεύσεσθε εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ. » Περὶ δὲ τῆς τῶν βρωμάτων ἐγκρατείας δείκνυται ἐν τῷ Δαυιδ ὁ συνελόντι δ' εἰπεῖν, περὶ ὑπακοῆς ὁ Δαβὶδ ψάλλον λέγει· « Ἐν τίνι κατορθώσει νεώτερος τὴν ὁδὸν αὐτοῦ; » Καὶ παραχρῆμα ἀκούει· « Ἐν τῷ φυλάσσεσθαι (98) τὸν λόγον σου ἐν ὅλῃ καρδίᾳ· » ὁ τε Ἰερεμίας φησὶ· « Τάδε λέγει Κύριος· Κατὰ τὰς ὁδοὺς τῶν ἐθνῶν μὴ πορεύσῃσθε (99). Ἐντεῦθεν ἄλλοι τινὲς κινήθεντες, μικροὶ καὶ οὐπίδανοι, τὸν ἀνθρώπων ὑπὸ διαφόρων δυνάμεων πλασθῆναι λέγουσι, καὶ τὰ μὲν μέχρις ὀμφαλοῦ θεοδοεστέρως τέχνης εἶναι, τὰ ἐνεργεθε δὲ αὐτοῦς, ὅτι καὶ τὰ ἀνοτήρω μέρη τῆς τροφῆς ὀριγνᾶται καὶ λαγνεύει τισίν· ἐναντιοῦνται δὲ καὶ τῷ Χριστῷ, πρὸς τοὺς Φαρισαίους εἰρηκότι (1), τὸν αὐτὸν Θεὸν καὶ « τὸν ἐκτὸς » ἡμῶν καὶ « τὸν ἔσω » ἀνθρώπων πεποιτημένοι. Ἄλλὰ καὶ ἡ ὄρεξις οὐ τοῦ σώματος ἐστὶ, κἂν διὰ τὸ σῶμα γίνηται. Ἄλλοι τινὲς, οὗς καὶ Ἀντιτάκτας (2) καλοῦμεν, λέγουσιν, ὅτι ὁ μὲν Θεὸς ὁ τῶν ὄλων πατὴρ ἡμῶν ἐστὶ φύσει, καὶ πάνθ', ὅσα πεποίηκεν,

✠ P. 526 ED. POTTER. * Num. xiv, 8; I Joan. I, 6, 7. † Matth. v, 20. ‡ Dan. i. § Psal. cxviii, 9. ¶ Jerem. x, 2. †† Luc. xi, 40.

(93) Ἐκκερτίσας. Respicit Numer. xiv, 8, quo Iosep Phineas dicitur Zimri et Coshi scortantes confodisse: Καὶ ἀπεκέντησεν ἀμφοτέρους, τὸν τε ἀνθρώπων τὸν Ἰσραηλιτὴν καὶ τὴν γυκαίκα διὰ τῆς μητρῶς αὐτῆς.

(94) Εὐλαβούμενος. Videtur legendum εὐλογούμενος. LOWTH.

(95) Αὐτὸς ἐν τ. Αὐτὸς ἐστὶν ἐν τ. Joan., ubi mox μετ' ἄλλῃων pro μετ' αὐτοῦ dicitur, αἷμα Ἰησοῦ Χριστοῦ· et rursus, ἀπὸ πάσης τῆς ἁμαρτίας.

(96) Φυλακὴν. Τὰ ἐν φυλακῇ πνεύματα, ὁ spiritus in carcere, ὁ dixit Apostolus, I Pet. iii, 19. Φυλακῆς etiam metaphora aliquoties usus est Christus de sceleratorum pœnis agens.

(97) Πλείω. Πλείων, Matth., ubi mox, οὐ μὴ εἰσέλθητε εἰς τ. β. τῶν οὐρανῶν.

(98) Ἐν τῷ φ. Psalm. cxviii: Ἐν τῷ φυλάξασθαι τοὺς λόγους σου· et sequens commation, ἐν ὅλῃ καρδίᾳ, conjungit cum sequenti membro A. Sylburg.

(99) Πορεύσῃσθε. Manthάνετε. Jerem.

(1) Εἰρηκότι. Respicere videtur Luc. xi, 40: Οὐχ ὁ ποιήσας τὸ ἔξωθεν καὶ τὸ ἐσωθεν ἐποίησεν;

(2) Ἀντιτάκτας. Hæc, paucis mutatis, Theodoretus in Hæret. fabul. lib. i, cap. 16, transtulit:

A indolem ostenderent. Jam vero et humanos legislatores, et divinam legem habent sibi infensam, cum inique et præter leges vivere instituerint. Is certe, qui scortatorem « confodit, » a Deo pius esse ostenditur in Numeris. « Et si dixerimus, » inquit Joannes in epistola, « quod societatem habemus cum eo, « nempe Deo, « et in tenebris ✕ ambulamus, mentimur, et veritatem non facimus. Si autem in luce ambulamus, sicut et ipse est in luce, societatem habemus cum ipso, et sanguis Jesu filii ejus emundat nos a peccato ». Quomodo ergo sunt hi hujus mundi hominibus meliores, qui hæc faciunt, et vel pessimis hujus mundi sunt similes? sunt enim, ut arbitror, similes natura, qui sunt factis similes. Quibus autem se esse censent nobilitate superiores, eos debent etiam superare moribus, ut vitent ne includantur in carcere. Revertens enim, ut dixit Dominus: « Nisi abundaverit justitia vestra plus quam scribarum et Phariseorum, non intrabitis in regnum Dei ». De abstinentia autem a cibis ostenditur a Daniele. Ut semel autem dicam, de obedientia dicit psallens David: « In quo diriget junior viam suam? » Et statim audit: « In custodiendo sermones tuos in toto corde. » Et dicit Jeremias: « Hæc autem dicit Dominus: Per vias gentium ne ambulaveritis ». Hinc moti aliqui alii, pusilli et nullius pretii, dicunt formatum fuisse hominem a diversis potestatibus: et quæ sunt quidem usque ad unibilicum esse artis diviniore; quæ autem subter, minoris; quæ de causa coitum quoque appetere. Non animadvertunt autem, quod superiores quoque partes nutrimentum appetunt, et quibusdam libidinantur. Adversantur autem Christo quoque, qui dixit Pharisæis, eundem Deum et « internum » nostrum 189 et « externum » fecisse hominem. Quinetiam appetitio non est corporis, etsi fiat per corpus. Quidam alii, quos etiam vocamus Antitactas,

Ἦσαν δὲ καὶ ἄλλοι τινὲς, οὗς Ἀντιτάκτας ἐκάλουον οἱ ἀσεβεῖς, οἱ τὸν μέγαν ἀγνωστον Θεόν, ὡς αὐτοὶ λέγουσι, πατέρα οἰκεῖον ὀνόμαζον· τούτων δὲ ἀγαθὸν εἶναι, καὶ Θεὸν ποιητὴν· Ἐνα δὲ τινὰ τῶν ὑπ' αὐτοῦ γεγονότων ἐπισπείρει ζιζάνια· ὅς καὶ πάντας ἡμᾶς, ὡς αὐτοὶ λέγουσι, κακοῖς περιέβαλεν, ἀντιταξάμενος ἡμῶν τῷ ἀγαθωτάτῳ πατρὶ, οὐ δὴ χάριν, καὶ ἡμεῖς ἀντιτασσόμεθα αὐτῷ, εἰς ἐκδίκησιν τοῦ πατρὸς ἀνοήστοι καὶ ἄνομοι αὐτοῦ. Καὶ ἐπειδὴ αὐτὸς οὕτως εἶπεν, Οὐ μοιχεύσεις, ἡμεῖς, φησὶ, μοιχεύσωμεν ἐπὶ καταλύσει τῆς ἐντολῆς αὐτοῦ. Τούτους εἰκότως ἂν τις ἐφευρετὰς ὀνομάσοι κακῶν, οἱ ταῖς ἀσελγείαις τὰς βλασφημίας συνάπτουσιν. Ἐφuerunt et alii quidam, quos Antitactas impii vocabant, qui magnum ignotum Deum, ut ipsi dicunt, patrem suum appellabant. Hunc vero esse bonum, et Deum creatorem: unum autem quempiam ex iis, qui ex eo geniti erant, seminasse zizania; qui in nos omnes, ut ipsi dicunt, mala injecit, ut qui optimo patri nostro restiterit. Quo fit, ut nos quoque illi resistamus, ad ultionem patris nostri legibus ejus adversantes. Et quoniam ipse dixit: Non mæchaberis, nos, inquit, mæchemur, ut ejus præceptum infringamus. Hos malorum jure quispiam dixerit inventores, qui libidinibus suis blasphemias adjungunt.

hoc est « adversarios » et repugnantes, dicunt quod Deus quidem universorum noster est natura pater, et omnia quæcunque fecit, bona sunt; unus autem quispiam ex iis, qui ab ipso facti sunt, seminatis zizaniis, malorum naturam generavit: quibus etiam nos omnes implicavit, ut nos efficieret Patri adversarios. Quare nos etiam ipsi huic adversamur ad Patrem ulciscendum, contra secundi voluntatem facientes. Quoniam ergo hic dixit: « Non mœchaberis: » nos, inquit, mœchamur, ✕ ut ejus mandatum dissolvamus. Quibus responderimus quoque, quod pseudopphetas, et eos qui veritatem simulant, ex operibus cognosci accepimus: si male audiunt autem vestra opera, quomodo adhuc dicetis vos veritatem tenere? Aut enim nullum est malum, et non est utique dignus reprehensione is, quem vos insimulatis, ut qui Deo sit adversatus, neque fuit alicujus mali effector; una enim cum malo arbor quoque interimitur: aut si est malum ac consistit, dicant nobis, quid dicunt esse ea, quæ data sunt, præcepta, de justitia, de continentia, de tolerantia, de patientia, et iis, quæ sunt hujusmodi, bona an mala? et si fuerit quidem malum, præceptum, quod plurima prohibet facere turpia, adversus seipsum legem ferret vitium, ut seipsum dissolvat, quod quidem non potest fieri; sin autem bonum, cum bonis adversentur præceptis, bono adversari, et mala facere confitentur. Jam vero ipse quoque Servator, cui soli censent esse parendum, odio habere, et maledictis insequi prohibuit: et, « Cum adversario, » inquit, « vadens, ejus amicus conare discedere. » Aut ergo Christi quoque negabunt suasionem, adversantes adversario: aut, si sint amici, contra eum certamen suscipere nolunt. Quid vero? an nescitis, viri egregii (loquor enim tanquam præsentibus), quod cum præceptis, quæ se recte habent, pugnantibus, propriæ saluti resistitis? Non enim ea, quæ sunt utiliter edicta, sed vos ipsos evertitis. Et Dominus: « Luceant » quidem, inquit, « bona vestra opera b: » vos autem libidines et intemperantias vestras manifestas redditis. Et alioqui si vultis legislatoris præcepta dissolvere, quamam de causa, illud quidem: « Non mœchaberis; » et hoc: « Si-

A ἀγαθὰ ἐστίν· εἰς δὲ τις τῶν ὑπ' αὐτοῦ γενομένων ἐπέσπειρεν τὰ ζιζάνια, τὴν τῶν κακῶν φύσιν γεννήσας· οἷς (3) καὶ δὴ (4) πάντας ἡμᾶς περιέβαλεν, ἀντιτάξας ἡμᾶς (5) τῷ Πατρὶ. Αὐτὸ δὴ καὶ αὐτοὶ ἀντιτασσόμεθα τούτῳ εἰς ἐκδικίαν τοῦ Πατρὸς (6), ἀντιπράσσοντες τῷ βουλήματι τοῦ δευτέρου. Ἐπεὶ οὖν οὗτος « Οὐ μοιχεύσεις » εἶρηκεν, ἡμεῖς, φασι (7), μοιχεύομεν ἐπὶ καταλύσει τῆς ἐντολῆς αὐτοῦ. Φαίημεν δ' ἂν καὶ πρὸς τούτους, ὅτι τοὺς ψευδοπροφήτας καὶ τοὺς ὅσοι τὴν ἀλήθειαν ὑποκρίνονται, ἐξ ἔργων γινώσκουσι παρελήφμεν (8). Εἰ διαβάλλεται ἅ ὑμῶν ἔργα, πῶς ἐτι (9) τῆς ἀληθείας ἀντέχεσθαι ὑμᾶς ἐρεῖτε; Ἦ γὰρ οὐδὲν ἐστι κακὸν, καὶ οὐκ ἐτι μέμψους ἄξιος, ὃν αἰτίασθε ὡς ἀντιτεταγμένον τῷ Θεῷ, οὐδὲ κακοῦ τινος γέγονε ποιητικὸς· συνανα-
B ρεῖται γὰρ τῷ κακῷ καὶ τὸ δένδρον (10)· ἢ εἰ ἐστὶ τὸ πονηρὸν ἐνυπάρξει (11), εἰπάτωσαν ἡμῖν, τί λέγουσιν εἶναι τὰς δοθείσας ἐντολὰς περὶ δικαιοσύνης, περὶ ἐγκρατείας, περὶ ὑπομονῆς, περὶ ἀνεξικακίας καὶ τῶν τούτοις ὁμοίων, φαύλας ἢ ἀστείας; καὶ εἰ μὲν φαύλη εἴη, τὰ πλεῖστα ἀπαγορευόμενα ποιεῖν τῶν αἰσχυρῶν ἢ ἐντολῆ, καθ' ἑαυτῆς νομοθετήσῃ ἢ κακία ἐπὶ καταλύσει τῇ ἰδίᾳ, ὅπερ ἀδύνατον· εἰ δὲ ἀγαθὴ, ἀντιτασσόμενοι ταῖς ἀγαθαῖς ἐντολαῖς ἀγαθῶ ἀντιτάσσεσθαι, καὶ τὰ κακὰ πράσσειν ὁμολογοῦσιν. Ἦδὴ δὲ καὶ ὁ Σωτὴρ αὐτὸς, ᾧ πεθεσθαι ἀξιοῦντι μόνῳ, τὸ μισεῖν (12) καὶ τὸ λοιδορεῖν κεκώλυκεν· καὶ, « Μετὰ τοῦ ἀντιδίκου βαδίζων, φίλος αὐτοῦ περιβῆθι· ἀπαλλαγῆναι, » φησίν. Ἦ τοίνυν καὶ τὴν Χριστοῦ παραίνεσιν ἀνήσχηται, ἀντιτασσόμενοι τῷ ἀντιτεταγμένῳ· ἢ φίλοι γινόμενοι, τούτῳ οὐκ ἀντιδικήσουσιν. Τί δαί; οὐκ ἴστε, ὧ γεννάδει, (ὡς πρὸς παρόντας γὰρ εἰπομ' ἂν·) ὅτι ταῖς καλῶς ἐχοῦσαις ἐντολαῖς μαχόμενοι, τῇ ἰδίᾳ ἀνθίστασθε σωτηρίᾳ; Οὐ γὰρ τὰ διαγορευθέντα χρησίμως, ἀλλ' ἑαυτοὺς καταστρέφετε. Καὶ ὁ μὲν Κύριος, τὰ ἀγαθὰ (15) ὑμῶν ἔργα λαμβάνω, » εἶπη, ὑμεῖς δὲ τὰς ἀσελγείας ὑμῶν ἐκφανεῖς ποιεῖτε. Ἄλλως τε εἰ τὰς ἐντολὰς καταλύειν τοῦ νομοθέτου θέλετε, τί δήποτε τὸ μὲν « Οὐ μοιχεύσεις, » καὶ « Οὐ παιδοφθορήσεις (14), » καὶ ὅσα εἰς ἐγκράτειαν συμβάλλεται, καταλύειν ἐπιχειρεῖτε δι' ἀκρασίαν τὴν σφῶν· οὐ καταλύετε δὲ χειμῶνα πῶν ὑπ' αὐτοῦ γενομένων, ἵνα ἕτερος ποιήσῃτε μεσοῦντος ἐτι τοῦ χειμῶνος· οὐδὲ γῆν πλωτὴν, βατὴν δὲ θάλασσαν (15)

D

✕ P. 527 ED. POTTER, 440 ED. PARIS. a Matth. v, 25: Luc. xii, 58. b Matth. v, 16.

(3) Οἷς. Ὁς legisse videtur Theodoretus.

(4) Δὴ. Supervacua est. SYLVURC. — Scribi possit, οἷς δὴ καὶ πάντ.

(5) Ἀντιτάξας ἡμᾶς. Ἀντιτάξάμενος ἡμῶν. Theodoret.

(6) Εἰς ἐκδικίαν τοῦ Πατρὸς. Hoc commation Theodoretii interpres.

(7) Φαίημεν. Φησί. Theodoret. ad sequentia, Clementis ad præcedentia refert.

(8) Παρελήφμεν. Nempe a Christo dicente: Ἀπὸ τῶν καρπῶν αὐτῶν ἐπιγνώσασθε αὐτούς, Matth. vii, 16.

(9) Πῶς ἐτι. Δὴ, vel synonyma οὖν, inserta, legendum videtur, πῶς οὖν ἐτι... SYLVURC.

(10) Συναναίρεται γὰρ τῷ κακῷ καὶ τὸ δένδρον. «Malo enim sublato, tollitur arbor,» e quo id nascitur: ac proinde si nullum sit malum, sequitur

nullum esse principium Deo bono adversarium. Respexisse autem videtur Matth. vii, 17, 18.

(11) Τὸ πονηρὸν ἐνυπάρξει. Vel divise ἐν ὑπάρξει, « in essentia. » Putabant enim hæretici, principium illud, quod Deo repugnaret, esse « essentia malum. »

(12) Τὸ μισεῖν. Respicit Matth. v, 43, 44, vel Luc. vi, 27, 28; dein Matth. v, 25, vel Luc. xii, 58.

(13) Τὰ ἀγαθὰ. Matth. v, 16: Οὕτω λαμβάνω τὸ φῶς ὑμῶν ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὥπως εἰδῶσιν ὑμῶν τὰ καλὰ ἔργα.

(14) Οὐ παιδοφθορήσεις. Conf. quæ superius dicta sunt ad Protrept. p. 67 edit. Paris.

(15) Βατὴν δὲ θάλασσαν. Poetice dictum. Lycophron Cassandrea vers. 1414:

..... Τῷ θάλασσα μὲν βατὴ
Πεῖρῳ ποτ' ἔσται, γῆ δὲ γανσθλωθήσεται.

ἐργάζεσθε, καθάπερ οἱ τὰς ἱστορίας συνταξάμενοι (16), τὸν βάρβαρον ἐβελήσαι Ξέρξην; Τί δ' οὐχὶ πάσαις ταῖς ἐντολαῖς ἀντιτάσσεσθε; Εἰπόντος γάρ, « Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε, » ὑμᾶς τοὺς ἀντιταγμένους ἐχρῆν μηδὲν συνουσίᾳ χρῆσθαι. Καὶ εἰπόντος, « Ἐδωκα ὑμῖν πάντα εἰς τροφάς, καὶ ἀπολαύσεις, ὑμᾶς ἐχρῆν μηδενὸς ἀπολαύειν. Ἄλλὰ καὶ, « Ὀφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, » λέγοντος, ὑμᾶς ἐχρῆν μὴ ἀποδιδόναι ἀντίταξιν ἀντιτάξει· καὶ τὸν κλέπτην κελεύσαντος « τετραπλοῦν » ἀποδιδόναι, ὑμᾶς ἐχρῆν καὶ προσδοῦναι τῷ κλέπτῃ ὁμοίως τε αὐτῷ καὶ τῇ, « Ἀγαπήσεις τὸν Κύριον, » ἐντολῇ ἀντιτασσομένους, ἔδει οὐτε τὸν ὄλων Θεὸν ἀγαπήσαι. Καὶ πάλιν, εἰπόντος, « Οὐ ποιήσεις γλυπτὸν, οὐδὲ χωνευτὸν, ὑμᾶς ἀκόλουθον ἦν καὶ τὰ γλυπτὰ προσκυνεῖν. Πῶς οὖν οὐκ ἀσεβείτε, ἀντιτασσομένοι μὲν, ὡς φατε, τῷ Δημιουργῷ, τὰ δὲ ὅμοια ταῖς πόρναις καὶ τοῖς μοιχοῖς ἐξηλωκότες; Πῶς δὲ οὐκ αἰσθάνεσθε μείζονα ποιούντες, ὃν ὡς ἀσθενῆ νομίζετε; Εἰπερ, ὃ βούλεται, τοῦτο γίνεται, ἀλλ' οὐχὶ ἐκείνου, ὅπερ ἠθέλησεν ὁ ἀγαθός. Ἐμπαῖνον γὰρ ἀσθενῆς δεικνύται πως ὑμῶν αὐτῶν (17) ὁ ὑμέτερος, ὡς φατε, πατήρ. Ἀναλέγονται δὲ καὶ οὗτοι ἐκ τινῶν προφητικῶν περικοπῶν λέξεις ἀπανθισάμενοι, καὶ συγκατῦσαντες κακῶς, κατ' ἀλληγορίαν εἰρημένας, ἐξ εὐθείας λαθόντες. Γεγράφθαι γὰρ φησιν· « Ἀντέστησαν Θεῷ, καὶ ἐσώθησαν. » Οἱ δὲ καὶ « Τῷ ἀναιδεῖ Θεῷ » προσειθέασιν· δέχονται δὲ ὡς βούλην παρηγγελμένην τὸ λόγιον τοῦτο, καὶ σωτηρίαν σφίσι λογίζονται, τὸ ἀνθίστασθαι τῷ Δημιουργῷ. « Τῷ » μὲν οὖν « ἀναιδεῖ Θεῷ » οὐ γέγραπται· Εἰ δὲ καὶ οὕτως ἔχοι, τὸν κεκλημένον διάβολον, ᾧ ἀνόητοι, ἐξακούσατε ἀναιδῆ, ἢ ὡς διτθάλοντα (18) τὸν ἀνθρώπον, ἢ ὡς κατήγορον τῶν ἀμαρτανόντων, ἢ ὡς ἀποστάτην. Ὁ γοῦν λαός, ἐφ' οὗ εἰρηται ἡ περικοπή, παιδεύομενοι ἐφ' οἷς; ἡμαρτον βαρέως φέροντες, καὶ στένοντες, διεγύγυζον τὴν εἰρημένην λέξιν· ὅτι τὰ μὲν ἄλλα ἔθνη παρανομοῦντα οὐ κολάζεται, αὐτοὶ δὲ μόνοι παρ' ἕκαστα κολοῦνται· ὡς καὶ Ἱερεμίᾳ εἰρηκέναι· « Διὰ τί (19) ἕδος ἀσεβῶν εὐδοῦται; » ὅμοιον τοῦτω τὸ παρὰ τῷ Μαλαχίᾳ τὸ προειρημένον. « Ἀντέστησαν Θεῷ, καὶ ἐσώθησαν » χρηματιζόμενοι γὰρ οἱ προφῆται, οὐ μόνον τινὰ ἀκούειν λέγουσι παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ διαγγέλλοντες δεικνύνται κατὰ ἀνυποφορὰν τὰ πρὸς τοῦ λαοῦ θρυλλούμενα, ὡς ἐπιζητήματά τινα ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων ἀναφέροντες· ἐξ ὧν καὶ τὸ προκείμενον τυγχάνει ῥητόν. Καὶ μὴ τι πρὸς τοῦτους ὁ Ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους.

A prum puero non inferes, » et quæcunque ad continentiam conferunt, dissolvere conamini, propter vestram intemperantiam : non dissolvitis autem, quæ ab ipso fit, hiemem, ut media adhuc hieme ætatem faciatis ; neque terram navigabilem, mare autem pedibus pervium, facitis, ut qui historias composuerunt, barbarum Xerxem dicunt voluisse facere? Cur vero non omnibus præceptis repugnatis? Nam cum ille dicat ; « Crescite et multiplicamini », oporteret vos, qui adversamini, nullo modo uti coitu. Et cum dixit : « Dedi vobis omnia ad vescendum » et fruendum, vos nullo frui oportuit. Quinetiam eo dicente : « Oculum pro oculo », oportuit vos decertationem contraria non rependere decertatione. Et cum furem jusserit reddere « quadruplum », oportuit vos furi aliquid etiam addere. Rursus vero similiter, cum præcepto : « Diliges Deum tuum ex toto corde tuo », repugnatis, oportuit nec universorum quidem Deum diligere. Et rursus, cum dixerit : « Non facies sculptilia adoraretis. Quomodo ergo non impie facitis, qui Creatori quidem, ut dicitis, resistitis ; quæ sunt autem meretricibus et adulteris similia, sectamini? Quomodo autem non sentitis vos eum majorem facere, quem pro imbecillo habetis ; si quidem id fit, quod hic vult ; non autem illud, quod voluit bonus? contra enim ostenditur quodam modo a vobis ipsis, imbecillum esse, quem vestrum patrem dicitis. Recensent etiam ex quibusdam locis prophetis decerptas dictiones, et male consarcinatas, quæ allegorice dicta sunt tanquam recto ductu et citra figuram dicta sumentes. Dicunt enim scriptum esse : « Deo restiterunt, et salvi facti sunt » : illi autem « Deo impudenti » addunt ; et hoc eloquium tanquam consilium præceptum accipiunt : et hoc ad salutem conferre existimant, quod Creatori resistent. At « impudenti » quidem « Deo, » non est scriptum. Si autem sic quoque habeat, eum, qui vocatus est diabolus, intelligite impudentem : vel quod hominem calumniis impetat, vel quod accuset peccatores, vel quod sit apostata. Populus ergo, de quo hoc dictum est, cum castigaretur propter sua peccata, ægre ferentes et gementes, his verbis, quæ dicta sunt, murmurabant, quod aliæ quidem gentes cum iniique se gerant non puniantur, ipsi autem in singulis vexentur ; adeo ut Jeremias quoque dixerit : « Cur via impiorum

✕ P. 528 ED. POTTER, 441-442 ED. PARIS. • Gen. 1, 28; 1x, 1. ^b Genes. 1, 29; 1x, 2, 3. • Exod. xxi, 24. ^d Ibid. xii, 1. • Deut. vi, 5. ^f Deut. xxvii, 15. ^g Malach. iii, 15.

..... Cui mare quidem pervium
Pediti erit, terra autem navigabitur.

Ubi scholiastes hæc adnotat : Ὁ Ξέρξης τὸν μὲν Ἑλλησποντον ἔκωσεν, ἦτοι βαθρὴν γῆν ἐποίησεν, τὸν δὲ Ἀθῶν ὄρος κόψας, ἐποίησε θάλασσαν, ὡς ὁ Ἡρόδοτος ἱστορεῖ. Conf. quæ ibi adnotat Meursius.

(16) *Οἱ τὰς ἱστορίας συνταξ.* Herodotus *Polyhistoria* p. 249, 251 ; Thucydides lib. iv, p. 156 ; Arrianus lib. v, p. 103, et alii. H. SYLBURG.

(17) *Δεικνύται πως ὑμῶν αὐτῶν.* Forte δεικνύται πρὸς ὑμῶν αὐτῶν, ostenditur a vobis ipsis.

πρὸς autem in hac significatione passim ab hoc nostro usurpari, docet *Index* Sylburg.

(18) *Ὡς διαβάλλοντα.* Justinus M. *Cohort. ad Græc.* p. 108 edit. Oxon. : Ὁν διάβολον αἱ θείαι Γραφαὶ καλοῦσιν, ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτοῦ πρὸς τὸν ἀνθρώπον διαβολῆς ταύτης τῆς προσηγορίας τυχόντα. « Quem diabolum divinæ Scripturæ vocant, a prima sua adversus hominem calumnia et criminatione nomine sumpto. »

(19) *Διὰ τί.* T: εἶτι, Jerem.

prosperatur *? » quod simile est ei, quod prius allatum est ex Malachia : « Deo restiterunt, et salvi facti sunt. » Nam prophetæ divinitus inspirati, non solum quæ a Deo audierint, se loqui profitentur; sed et ipsi etiam solent ea, quæ vulgo jactantur a populo, exceptionis modo, edicere, et tanquam quæstiones ab hominibus motas referre : cujusmodi est illud dictum, cujus mentio jam facta est. Nunquid autem ad hos verba sua dirigens, scribit Apostolus in Epistola ad Romanos : « Et non sicut blasphemamur, et sicut dicunt aliqui nos ✕ dicere : Faciamus mala, ut eveniant bona, quorum justa est damnatio ^b? » Ii sunt, qui inter legendum tono vocis pervertunt Scripturas ad proprias voluptates, et quorundam **190** accentuum et punctorum transpositione, quæ prudenter et utiliter præcepta sunt, ad suas trahunt delicias. « Qui irritatis Deum sermonibus vestris, » inquit Malachias, « et dicitis, in quonam eum irritavimus? Dum vos dicitis : Quicumque facit malum, bonus est coram Domino, et ipse in eis complacuit; et ubi est Deus justitiæ? »

CAPUT V.

Duo genera hæreticorum notat: prius illorum qui omnia omnibus licere pronuntiant, quos refutat.

Ne ergo hunc locum ungue amplius fodicantes, plurium absurdarum hæresium meminerimus; nec rursus dum in singulis adversus unamquamque dicere necesse habemus, propterea pudore afficiamur, et nimis prolixos hos faciamus commentarios, age in duo dividentes omnes hæreses, eis respondeamus. Aut enim docent indiscrete vivere : aut modum excedentes, per impietatem et odium profitentur continentiam. Prius autem tractandum est de prima parte. Quod si quodlibet vitæ genus licet eligere, tum eam scilicet etiam licet, quæ est continens : et si electus tute poterit quodlibet vitæ genus sectari, manifestum est eam, quæ temperanter et secundum virtutem agitur, longe tutissimam esse. Nam cum « domino sabbati, » etiamsi intemperanter vivat, nulla ratio reddenda sit, multo magis qui vitam moderate et temperate instituit, nulli erit rationi reddendæ obnoxius. « Omnia enim licent, sed non omnia expediunt ^d, » ait Apostolus. Quod si omnia licent, videlicet moderatum quoque esse et temperantem. Quemadmodum ergo is est laudandus, qui libertate sua usus est ad vivendum ex virtute : ita multo magis qui dedit nobis liberam nostri potestatem, et concessit vivere ut vellemus, est venerandus et adorandus, quod non permiserit, ut nostra electio et vitatio cuiquam necessario serviret. Si est autem uterque æque securus, et qui incontinentiam, et qui continentiam elegerit, non est tamen ex æquo honestum et decorum. Qui enim impedit in voluptates, gratificatur corpori : temperans autem animam corporis dominam liberat a perturbationibus. Et si dicant nos « vocatos fuisse in libertatem, solummodo ne præbeamus li-

A ἐπιστολῇ ἀποτεινόμενος γράφει· « Καὶ ἡ καθὼς βλασφημούμεθα, καὶ καθὼς φασὶ τινες ἡμᾶς λέγειν, ὅτι, Ποιήσωμεν τὰ κακὰ, ἵνα ἔλθῃ τὰ ἀγαθὰ, ὡς τὸ κρίμα ἐνδικὸν ἐστίν; Οὗτοί εἰσιν οἱ κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν φωνῆς τόνῃ διαστρέφοντες τὰς Γραφὰς πρὸς τὰς ἰδίας ἡδονάς, καὶ τινῶν προσωπιδίων καὶ στιγμῶν μεταθέσει τὰ παραγγελλέντα σωφρόνως τε καὶ συμφερόντως βιαζόμενοι πρὸς ἡδουπαθείας τὰς ἑαυτῶν· « Οἱ παροξύνοντες (20) τὸν Θεὸν τοῖς λόγοις ὑμῶν, ὁ Μαλαχίας φησὶ, καὶ εἶπατε· Ἐν τίνι παροξύνωμεν αὐτόν; Ἐν τῷ λέγειν ὑμᾶς· Πᾶς ὁ ποιῶν πονηρὸν ἀγαθὸς ἐνώπιον Κυρίου, καὶ ἐν αὐτοῖς ἠυδόκησεν· καὶ ποῦ ἐστὶν ὁ Θεὸς τῆς δικαιοσύνης; »

B Ἴν' οὖν (21) μὴ, ἐπιπλεῖον ὀνουχίζοντες (22) τὸν τόπον, πλείονων ἀτόπων αἰρέσεων ἐπιμεμνημένα, μὴδ' αὖ καθ' ἑκάστην αὐτῶν λέγειν πρὸς ἑκάστην ἀναγκαζόμενοι, ἀσυχνωμέθα τε ἐπ' αὐτοῖς. καὶ ἐπὶ μῆξιστον τὰ ὑπομνήματα προάγωμεν· φέρε, εἰς δύο διελόντες πράγματα ἀπάσας τὰς αἰρέσεις, ἀποκρινόμεθα αὐτοῖς· ἢ γὰρ τοὶ ἀδιαφόρως εἶν διδάσκουσιν, ἢ, τὸ ὑπέρτονον ἄγρῳσαι, ἐγκράτειαν διὰ δυσσεθείας καὶ φιλαπεχθημοσύνης καταγγέλλουσι. Πρῶτερον δὲ περὶ τοῦ προτέρου διαληπτέον τμήματος· εἰ πάντα ἐξεστὶν ἐλέσθαι βίον, ὅλον ὅτι (23) καὶ τὸν μετ' ἐγκρατείας· καὶ εἰ πᾶς βίος ἀκίνδυνος ἐκλεκτῶ, ὅλον ὅτι μετὰ ἀρετῆς καὶ σωφροσύνης πολὺ μᾶλλον ἀκίνδυνος· δοθείσης γὰρ ἐξουσίας ἐπὶ κυρίῳ τοῦ σαββάτου, ὡς εἶπερ ἀκολάστως βιώσει, ἀνεύθυνον εἶναι, πολλῶ μᾶλλον ὁ κοσμίως πολιτευσάμενος οὐχ ὑπεύθυνος ἔσται. « Πάντα μὲν γὰρ ἐξεστὶν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει, » φησὶν ὁ Ἀπόστολος. Εἰδὲ καὶ πάντα ἔξεστι, ὅλον ὅτι καὶ τὸ σωφρονεῖν. Ὅσπερ οὖν ὁ τῆ ἐξουσία εἰς τὸ κατ' ἀρετὴν βιώσει συγχρησάμενος ἐπαινετὸς, οὕτω πολὺ μᾶλλον ὁ τὴν ἐξουσίαν ἡμῖν δεδωκὼς ἐλευθέραν καὶ κυρίαν, καὶ συγχωρήσας ἡμῖν βιοῦν ὡς βουλόμεθα, σεμνὸς καὶ προσκυνητὸς, μὴ ἔσας δουλεύειν ἡμῶν κατὰ ἀνάγκην τὰς αἰρέσεις καὶ τὰς φυγὰς. Εἰ δὲ τὸ ἀδεὲς ἐκάρτος ἔχει, ὃ τε ἀκρασίαν ὃ τε ἐγκράτειαν ἐλόμενος, ἀλλὰ τὸ σεμνόν, οὐχ ὁμοῖον. Ὁ μὲν γὰρ εἰς ἡδονὰς ἐξοκειλίας σώματι χαρίζεται, ὁ δὲ σώφρων τὴν κυρίαν τοῦ σώματος ψυχὴν ἐλευθεροῖ τῶν παθῶν. Κἂν ἐπ' ἐλευθερίᾳ κεκλησθαι λέγωσιν ἡμᾶς, μόνον μὴ τὴν ἐλευθερίαν εἰς ἀφορμὴν τῆ σαρκὸς παρέχωμεν, κατὰ τὴν Ἀπόστολον· εἰ δὲ ἐπιθυμία χαριστέον, καὶ τὸν ἐπιειδίστον βίον ἀδιαφόρον ἡγητέον, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν,

✕ P. 529 ED. POTTER, 443 ED. PARIS. * Jerem. vi, 13; x, 23.

(20) Παροξύνοντες. Παροξύναντες Malach., ubi παρ., ἐν τοῖς λογ.· dein, καλὸν ἐνώπιον Κυρίου, καὶ ἐν αὐτοῖς αὐτὸς εὐδόκησε.

(21) Ἴν' οὖν. . ἐπιμεμνημένα. Usitatius, ἐν' οὖν... ἐπιμεμνώμεθα. SYLBURG.

(22) Ὀνουχίζοντες. Id est ἀκριβολογούντες. Hesychnius. Ὀνουχίε, ἐπιμελῶς ἐξετάσει. Hinc proverbium Ἐξ ὀνουχός, Latine « Ad unguem. »

(23) Ἄηλον ὅτι. Flor. edit. conjuncte δηλονότι. SYLBURG.

ἔτοι πάντα ταῖς ἐπιθυμίαις πειστέον καὶ εἰ τοῦτο, τὰ ἀσελγέστατα καὶ ἀνοσιώτατα πρακτέον ἅπαντα, ἐπομένους τοῖς ἀναπειθουσιν ἡμᾶς· ἢ τῶν ἐπιθυμιῶν τινὰς ἐκκλινοῦμεν, καὶ οὐκ ἔτι ἀδιαφόρως βιωτέον. οὐδὲ ἀναίδην δουλευτέον τοῖς ἀτιμοτάτοις μέρεσιν ἡμῶν, γαστρὶ καὶ αἰδοίοις, δι' ἐπιθυμίαν κολακευόντων τὸν ἡμέτερον νεκρὸν (24). Τρέφεται γὰρ καὶ ζωοποιεῖται διακονουμένη εἰς ἀπόλαυσιν ἐπιθυμία, καθάπερ ἔμπανιν κολουμένη μαραινεται. Πῶς δὲ ἔστι δυνατόν, ἡττηθέντα τῶν τοῦ σώματος ἡδονῶν, ἔφομοιοῦσθαι τῷ Κυρίῳ, ἢ γνῶσιν ἔχειν Θεοῦ; Πάσης γὰρ ἡδονῆς ἐπιθυμία κατάρχει· ἐπιθυμία δὲ λύπη τις καὶ φροντίς, δι' ἔνδειαν ὀρεγομένη τινός. Ὡστ' οὐκ ἄλλο τί μοι δοκοῦσιν οἱ τοῦτον ἐπανηρημένοι τὸν τρόπον, ἀλλ' ἢ τὸ λεγόμενον δὴ τοῦτο, **B** tur, flaccescit. Quomodo autem fieri potest, ut qui victus est a voluptatibus corporis, Domino assimiletur, aut Dei habeat cognitionem? Omnis enim voluptatis principium est cupiditas: cupiditas autem est molestia et sollicitudo, quæ propter egestatem aliquid appetit. Quare nihil aliud mihi videntur, qui hanc vitæ rationem suscipiunt, quam quod dicitur,

. Πρὸς τ' αἰσχεσιν ἄλγεα πάσχειν·

ἐπίσπαστον ἑαυτοῖς αἰρούμενοι κακὸν (25), ἄν καὶ ἐς ὕστερον. Εἰ μὲν οὖν πάντα ἐξῆν, καὶ μηδὲν ἦν ὄεος ἀποτυχεῖν τῆς ἐλπίδος διὰ πράξεις πονηράς, ἴσως ἦν ἂν τις αὐτοῖς πρόφασιν τοῦ βιοῦν κακῶς τε καὶ ἔλεεινῶς· ἐπεὶ δὲ βίος τις ἡμῖν μακάριος δι' ἐντολῶν ἐπιδέδεικται, ᾧ χρὴ πάντας ἐπομένους, μὴ παρακούοντας τῶν εἰρημένων τινός, μηδὲ ὀλιγωροῦντας τῶν προστηκόντων, κἂν ἐλάχιστον ἦ, ἐπεσθαι ἢ ἂν ὁ λόγος ἡγήται· εἰ σφαλεῖσθαι αὐτοῦ, ἀθανάτῳ κακῶ (26) περιπεσεῖν ἀνάγκη· κατακολουθήσασιν δὲ τῇ θεῖᾳ Γραφῇ, δι' ἣς ὀδεύουσιν οἱ πεπιστευκότατες, ἔφομοιοῦσθαι κατὰ δύναμιν τῷ Κυρίῳ, οὐκ ἀδιαφόρως βιωτέον, ἀλλὰ καθαρευτέον εἰς δύναμιν τῶν ἡδονῶν καὶ τῶν ἐπιθυμιῶν, ἐπιμελητέον τε τῆς ψυχῆς, ἢ πρὸς μόνῳ τῷ Θεῷ διατελεστέον. Καθαρὸς γὰρ ὢν καὶ πάσης κακίας ἀπηλλαγμένος οὖς, δεκτικὸς πως ὑπάρχει τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, ἀνισταμένης ἐν αὐτῷ τῆς θείας εἰκότος· « Καὶ πᾶς ὁ ἔχων τὴν ἐλπίδα ταύτην ἐπὶ τῷ Κυρίῳ (27), ἀγνίσει, φησὶν, ἑαυτὸν (28), καθὼς ἐκεῖνος ἀγνός ἐστιν. » Θεοῦ δὲ γνῶσιν λαβεῖν τοῖς ἔτι ὑπὸ τῶν παθῶν ἀγομένοις ἀδύνατον· οὐκοῦν οὐδὲ τῆς ἐλπίδος τυχεῖν, μηδεμίαν τοῦ Θεοῦ γνῶσιν πεποιημένοι· καὶ τοῦ μὲν ἀποτυγχάνοντος τοῦδε τοῦ τέλους ἢ τοῦ Θεοῦ ἄγνοια κατηγορεῖν ἔοικε· τὸ δὲ ἀγνοεῖν τὸν Θεὸν ἢ τοῦ βίου πολιτεία παρίστησιν. Παντάσας γὰρ ἀδύνατον ἕμα τε καὶ ἐπιστήμονα εἶναι, καὶ τὴν τοῦ σώματος

A bertatem, in occasionem carni a, » ex sententia Apostoli. Si autem cupiditati est obsequendum, et quæ probrosa est et turpis vita tanquam indifferens est eligenda, ut ipsi dicunt; aut cupiditatibus est omnino parendum, et si hoc ita est, faciendæ sunt quævis x impudicissima et maxime nefaria, eos sequendo, qui nobis persuadent: aut sunt aliquæ declinandæ cupiditates, et non est amplius vivendum indifferenter, neque est impudenter vivendum vilissimis et abjectissimis nostris partibus, ventri et pudendis, dum cupiditate ducti nostro blandimur cadaveri. Nutritur enim et vivificatur cupiditas, dum ei voluptates ministrantur: quemadmodum rursus si impediatur et interturbetur, flaccescit. Quomodo autem fieri potest, ut qui victus est a voluptatibus corporis, Domino assimiletur, aut Dei habeat cognitionem? Omnis enim voluptatis principium est cupiditas: cupiditas autem est molestia et sollicitudo, quæ propter egestatem aliquid appetit. Quare nihil aliud mihi videntur, qui hanc vitæ rationem suscipiunt, quam quod dicitur,

B tur, flaccescit. Quomodo autem fieri potest, ut qui victus est a voluptatibus corporis, Domino assimiletur, aut Dei habeat cognitionem? Omnis enim voluptatis principium est cupiditas: cupiditas autem est molestia et sollicitudo, quæ propter egestatem aliquid appetit. Quare nihil aliud mihi videntur, qui hanc vitæ rationem suscipiunt, quam quod dicitur,

Ultra ignominiam sentire dolores;

ut qui malum a se accersitum, nunc et in posterum eligant. Si ergo « omnia licerent, » nec timendum esset ne a spe excideremus propter malas actiones, esset fortasse eis aliquis prætextus, cur male viverent et miserabiliter. Quoniam autem vita beata nobis ostensa est per præcepta, quam oportet omnes sequentes, nec aliquid eorum, quæ dicta sunt, perperam intelligentes, nec eorum, quæ convenit, aliquid, etsi sit vel minimum, contententes, sequi quo logos dueit; quia, si ab eo aberraverimus, in malum immortale incidamus necesse est; si divinam autem Scripturam secuti fuerimus, per quam ingrediuntur, qui crediderunt, ut Domino, quoad fieri potest, assimilentur, non est vivendum indifferenter, sed pro viribus mundos esse oportet a voluptatibus et cupiditatibus, curaque est gerenda animæ, qua apud solum Deum perseverandum est. Mens enim, quæ est munda et ab omni vitio libera, est quodammodo apta ad potestatem Dei suscipiendam, cum divina in ea assurgat imago: « Et quicumque habet hanc spem in Domino, seipsum, » inquit, « mundum castumque facit, quatenus ille est castus b. Ut ii autem accipiant Dei cognitionem, qui adhuc ducuntur ab affectibus, minime potest fieri: ergo nec ut finem assequantur, cum nullam habeant Dei cognitionem. Et eum quidem, qui hunc finem non assequitur, accusare videtur Dei ignoratio; ut Deus autem ignoretur, effi-

* P. 530 ED. POTTER, 444 ED. PARIS. a Galat. v, 13. b Joan. iii, 3.
 (24) *Νεκρὸν*. Sic humanum corpus appellat, ut superius p. 436 editi. Paris.
 (25) *Ἐπίσπαστον* κακόν. Phrasis poetica. Homerus *Odys.* Σ, vers. 72:

(26) *Ἀθανάτῳ κακῶ*. Phrasis Homericæ, ex *Odyss.* M, vers. 18, ubi de Charybdi hæc dicit poeta:

Ἢ τάχα Ἴρος ἄϊρος ἐπίσπαστον κακὸν ἔξει.
Certe cito Irus infelix accersitum a se malum [habebit.
 Hesychius: *Ἐπίσπαστον*, αὐθαίρετόν, ὅπερ ἑαυτῷ τὴν ἐπίσπασται κακόν. Metaphoram aivni ductam ἀπὸ τῶν ὀρνίθων δελεαζομένων, καὶ ἑαυτοῖς τὸν ὄλεθρον ἐπισπωμένων.

Ἢ δὲ τοι οὐ θνητῆ, ἀλλ' ἀθάνατον κακόν ἐστι.
Ille sane non mortalis, sed immortale malum est.
 (27) *Ἐπὶ τῷ Κυρίῳ*. Ἐπ' αὐτῷ. Joann.
 (28) *Ἀγνίσει*.... ἑαυτόν. Didymus in Comment.: « Dum ergo speret unusquisque similem se fore Deo, » castificet semetipsum, « sicuti est castus ille. » COLLECT.

cit ✕ vitæ institutio. Omnino enim fieri non potest, ut quis simul sit et scientia præditus, et blandiri corpori non erubescat. Neque enim potest unquam convenire, quod voluptas sit bonum, cum eo, quod bonum sit solum pulchrum et honestum: vel etiam cum eo, quod solus sit pulcher Dominus, et solus bonus Deus, et solus amabilis. « In Christo autem circumcisi estis, circumcissione non manu facta, in exspoliatioe corporis carnis, in circumcissione Christi ». Si ergo cum Christo consurrexistis, quæ sursum sunt quærite, quæ sursum sunt sapite, non quæ sunt super terram. Mortui enim estis, et vita vestra absconsa est cum Christo in Deo; » non autem ea, quam exercent, fornicatio. « Mortificate ergo membra, quæ sunt super terram, fornicationem, immunditiam, passionem, desiderium, propter quæ venit ira Dei. Deponant ergo ipsi quoque iram, indignationem, vitium, maledictum, turpem sermonem ex ore suo, exuentes veterem hominem cum concupiscentiis, et induentes novum, qui renovatur in agnitionem, ad imaginem ejus, qui **191** creavit ipsum ^b. » Vitæ enim institutio aperte eos arguit, qui mandata novere: qualis enim sermo, talis est vita. Arbor autem cognoscitur ex fructibus, non ex floribus et foliis ac ramis. Cognition ergo est ex fructu et vitæ institutione, non ex sermone et flore. Non enim nudum sermonem dicimus esse cognitionem, sed quamdam divinam scientiam, et lucem illam, quæ innata animæ ex præceptorum obedientia, omnia, quæ per generationem oriuntur, manifesta facit, et hominem instruit, ut seipsum cognoscat, et qua ratione compos fieri possit, edocet. Quod enim oculus est in corpore, hoc est in mente cognitio. Neque dicant libertatem, qua quis voluptati servit, sicut ille, qui bilem dicunt dulcem. Nos enim didicimus libertatem, qua Dominus noster nos liberat a voluptatibus, et a cupiditatibus, et aliis perturbationibus solvens. « Qui dicit: Novi Dominum, et mandata ejus non servat, mendax est, et in eo veritas non est ^c, » ait Joannes.

A **κολακελαν** ἐπαισχύνεσθαι (29)· οὐδὲ γὰρ συνδέειν ποτὲ δύναται τὸ ἀγαθὸν εἶναι τῇ ἡδονῇ, ἢ μόνον εἶναι τὸ καλὸν ἀγαθὸν (30) ἢ καὶ μόνον καλὸν τὸν ἑὸν ἄριον, καὶ μόνον ἀγαθὸν τὸν Θεὸν, καὶ μόνον ἔραστὸν· « Ἐν Χριστῷ δὲ περιετμήθητε περιτομῇ χειροποιήτῳ, ἐν τῇ ἀπεκδύσει τοῦ σώματος τῆς σαρκὸς (31), ἐν τῇ περιτομῇ τοῦ Χριστοῦ. Εἰ οὖν συνηγέρθητε τῷ Χριστῷ, τὰ ἄνω ζητεῖτε (32), τὰ ἄνω φρονεῖτε, μὴ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς· ἀπεθάνετε γάρ, καὶ ἡ ζωὴ ὑμῶν κέκρυπται σὺν τῷ Χριστῷ ἐν τῷ Θεῷ· οὐχὶ δὲ πορνεία, ἣν ἀσχοῦσιν. « Νεκρώσατε οὖν τὰ μέλη (33) τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, πορνείαν, ἀκαθαρσίαν, πάθος, ἐπιθυμίαν, δι' ἃ ἔρχεται ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ. Ἀποθέσθωσαν οὖν καὶ αὐτοὶ (34) ὀργὴν, θυμὸν, κακίαν, βλασφημίαν, αἰσχρολογίαν ἔκ τοῦ στόματος αὐτῶν, ἀπεκδυσάμενοι τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον σὺν ταῖς ἐπιθυμίαις, καὶ ἐνδυσάμενοι τὸν νέον τὸν ἀνακαινώμενον εἰς ἐπίγνωσιν κατ' εἰκόνα τοῦ κτισάντος αὐτόν. » Τὰ γὰρ τῆς πολιτείας ἐλέγχει σαφῶς πῶς ἐγνωκότας τὰς ἐντολάς· ἐπεὶ οἷος ὁ λόγος, τοῖος ὁ βίος (35)· ἀπὸ δὲ τῶν καρπῶν τὸ δένδρον (36), οὐκ ἀπὸ τῶν ἀνθῶν καὶ πετάλων, γνωρίζεται. Ἡ γνώσις οὖν ἐκ τοῦ καρποῦ καὶ τῆς πολιτείας, οὐκ ἐκ τοῦ λόγου καὶ τοῦ ἄνθους· οὐ γὰρ λόγον ψιλὸν εἶναι τὴν γνώσιν φαμεν, ἀλλὰ τινα ἐπιστημὴν θεῖαν· καὶ οὗτως ἐκεῖνο τὸ ἐν τῇ ψυχῇ ἐγγεγόμενον ἐκ τῆς κατὰ τὰς ἐντολάς ὑπακοῆς, τὸ πάντα κατὰδῆλα ποιοῦν, τὰ ἐν γενέσει, αὐτόν τε τὸν ἄνθρωπον, ἑαυτὸν τε γινώσκειν παρασκευάζον, καὶ τοῦ Θεοῦ ἐπήβολον καθίστασθαι διδάσκον· ὡς γὰρ (37) ὀφθαλμοὺς ἐν σώματι, τοῦτο ἐν τῷ νῷ ἡ γνώσις. Μηδὲ λεγόντων ἐλευθερίαν τὴν ὑπὸ ἡδονῆς δουλείαν, καθάπερ οἱ τὴν χοιρῆν γλυκεῖαν· ἡμεῖς γὰρ ἐλευθερίαν μεμαθήκαμεν, ἣν ὁ Κύριος ἡμᾶς· ἐλευθεροὶ μόνος, ἀπολύων τῶν ἡδονῶν τε καὶ τῶν ἐπιθυμιῶν, καὶ τῶν ἄλλοιων παθῶν. « Ὁ λέγων· Ἐγνώκα τὸν Κύριον (38), καὶ τὰς ἐντολάς αὐτοῦ μὴ τηρῶν, ψεύστης ἐστίν, καὶ ἐν τούτῳ ἡ ἀλήθεια οὐκ ἐστίν, » Ἰωάννης λέγει.

CAPUT VI.

Secundum genus hæreticorum aggreditur, illorum scilicet qui ex impia de Deo omnium conditore sententiam continentiam exercent.

Adversus autem alterum genus hæreticorum, qui **D** speciose per continentiam impie se gerunt, tum in

✕ P. 531 ED. POTTER, • Col. II, 44. ^b Ibid. III, 4, 10. ^c I Joan. II, 4.

(29) Ἐπαισχύνεσθαι. Scribendum οὐκ ἐπαισχύνεσθαι: quod viderunt etiam interpretes et Lowthius.

(30) Ἡ μόνον εἶναι τὸ καλὸν ἀγαθόν. Flor. edit. ἢ μόνον, « quæ solum » relative: sed ἢ legendum esse, probat etiam Herveti versio. SYLBURG.—Legendum καὶ μόνον εἶναι τὸ καλὸν ἀγαθόν. LOWTH.

(31) Τῆς σαρκός. Τῶν ἀμαρτιῶν τῆς σαρκός, vulg. Bibl. Coloss.

(32) Ζητεῖτε. Οὗ ὁ Χριστός ἐστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ καθήμενος addunt vulg. Bibl.

(33) Μέλη. Μέλη ὑμῶν Coloss. ubi mox, Ἐπιθυμίαν κακὴν, καὶ τὴν πλεονεξίαν, ἧτις ἐστὶν ἐν εἰδωλολατρείᾳ.

(34) Ἀποθέσθωσαν οὖν καὶ αὐτοί. Nunquam δὲ καὶ ἀπόθεσθε καὶ ὑμεῖς τὰ πάντα, Coloss., ubi mox, στόματος αὐτῶν, μὴ ψεύδεσθαι ἀλλήλοις, ἀπεκδύστωσαν ἄνθρωπον σὺν ταῖς πράξεσιν αὐτοῦ, καὶ ἐνδύστωσαν.

(35) Οἷος ὁ λόγος, τοῖος ὁ βίος. Seneca ad Lucillum Epist. 114: « Apud Græcos in proverbium cessit: Talis hominibus fuit oratio, qualis vita. » Erasmus Chil. I, cent. 6, prov. 50, ex Aristide Græcum affert: Οἷος ὁ τρόπος, τοιοῦτον εἶναι καὶ τὸν λόγον, sed melius expressum habes e Clemente COLLECT.—Conf. quæ sub finem *Protreptici* adnotata sunt.

(36) Δένδρον. Respicit Christi effatum: Ἐκ τοῦ καρποῦ τὸ δένδρον γινώσκεται. Matth. XII, 33.

(37) Ὡς γὰρ. Forte rectius ὁ γὰρ, vel ὅτι γὰρ. « quod enim. » SYLBURG.

(38) Τὸν Κύριον. Αὐτόν, Joann.

(39) Εὐφρόμησος. Sic infra pag. 452 edit. Paris.: Οἱ δὲ ἀντιπασσόμενοι τῇ κτίσει τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς εὐφρομῆς ἐγκρατείας.

κράτορα μόνον θεόν, καὶ διδάσκουσι μὴ δεῖν παραδέχασθαι γάμον καὶ παιδοποιίαν μηδὲ ἀντείστασθαι τῷ κόσμῳ δυστυχῆσαντας ἑτέρους, μηδὲ ἐπιχορηγεῖν τῷ θανάτῳ τροφῆν, ἐκεῖνα λεκτέον· πρῶτον μὲν τὸ τοῦ ἀποστόλου Ἰωάννου· « Καὶ νῦν ἀντίχριστοι πολλοὶ γεγόνασιν· ὅθεν ἐγνώκαμεν (40), ὅτι ἐσχάτῃ ὥρᾳ ἐστίν. Ἐξ ἡμῶν ἐξῆλθον, ἀλλ' οὐκ ἦσαν ἐξ ἡμῶν· εἰ γὰρ ἦσαν ἐξ ἡμῶν, μεμενήκεισαν ἂν μεθ' ἡμῶν. » Ἐπειτα καὶ διαστρεπτέον αὐτοὺς, τὰ ὑπ' αὐτῶν φερόμενα διαλύοντας, ὡδὲ παύς· « Τῇ Σαλώμῃ ὁ Κύριος πυνθανομένη, μέχρι πότε θάνατος ἰσχύσει, οὐχ ὡς (41) κακοῦ τοῦ βίου ὄντος καὶ τῆς κτίσεως πονηρᾶς, « Μέχρις ἂν, εἶπεν, ὑμεῖς αἱ γυναῖκες τίκτετε »· ἀλλ' ὡς τὴν ἀκολουθίαν τὴν φυσικὴν διδάσκων· γενέσει γὰρ πάντως ἔπεται καὶ φθορά. Τρυφῆς μὲν οὖν καὶ πάσης ἀνοσμίας ἡμᾶς ὁ νόμος ἐξάγειν προφήτεια. Καὶ τοῦτο ἐστὶν αὐτοῦ τέλος, ἐκ τῆς ἀδικίας ἡμᾶς εἰς δικαιοσύνην ὑπάγειν, γάμους τε αἰρουμένους σώφρονας, καὶ παιδοποιίας, καὶ πολιτείας. Ὁ δὲ Κύριος οὐ καταλύει (42) τὸν νόμον ἀφαινεῖται, ἀλλὰ πληρῶσαι· πληρῶσαι δὲ οὐχ ὡς ἐνδεῖ (43), ἀλλὰ τῷ τὰς κατὰ νόμον προφητείας ἐπιτελεῖς γενέσθαι κατὰ τὴν αὐτοῦ παρουσίαν· ἐπεὶ τὰ τῆς ὀρθῆς πολιτείας καὶ τοῖς δικαίως βεβιωκόσι πρὸ τοῦ νόμου διὰ τοῦ λόγου ἐκηρύσσεται. Οἱ τοίνυν πολλοὶ, τὴν ἐγκράτειαν οὐκ εἰδότες, σώματι πολιτεύονται, ἀλλ' οὐ πνεύματι. Γῆ δὲ καὶ σποδὸς τὸ σῶμα ἄνευ πνεύματος, αὐτίκα μοιχείαν (44) ἐξ ἐνθυμήσεως κρίνει ὁ Κύριος. Τί γάρ; οὐκ ἔστι καὶ γάμοι ἐγκρατῶς χρῆσθαι, καὶ μὴ πειρᾶσθαι διαλύειν δὲ « συνέζευξεν. (45) ὁ θεός; » Τοιαῦτα γὰρ διδάσκουσιν οἱ τῆς συζυγίας μεριστᾶι, δι' οὓς καὶ τὸ ὄνομα βλασφημεῖται (46). Μιὰρὰν δὲ εἶναι τὴν συνουσίαν λέγοντες οὗτοι, οἱ τὴν σύστασιν καὶ αὐτοὶ (47) ἐκ συνουσίας εἰληφότες, πῶς οὐκ ἂν εἴεν μιᾶροί; Τῶν δὲ ἀγιασθέντων ἄγιον, οἶμαι, καὶ τὸ σπέρμα. Ἥγιασθαι μὲν οὖν ἡμῖν ὀφείλει οὐ μόνον τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ καὶ ὁ τρόπος, καὶ ὁ βίος, καὶ τὸ σῶμα. Ἐπεὶ τίνας λόγῳ ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἠγάσθαι λέγει « τὴν γυναῖκα ὑπὸ τοῦ ἀνδρός, ἣ τὸν ἄνδρα ὑπὸ τῆς γυναικός; » Τί δὲ ἐστὶν ὅπερ ὁ Κύριος εἶπε πρὸς τοὺς περὶ τοῦ ἀποστασίου πυνθανομένους, « Εἰ ἔξεστιν (48) ἀπολύσαι γυναῖκα, Μωϋσέως ἐπιτρέψαντος; » « Πρὸς τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν, φησὶν, ὁ Μωϋσῆς ταῦτα ἐγραψεν· ὑμεῖς δὲ οὐκ ἀνέγνωτε, ὅτι τῷ πρωτοπλάστῳ ὁ θεὸς

creaturam, tum in sanctum Orificem, qui est solus Deus omnipotens; et dicunt non esse admittendum matrimonium et liberorum procreationem, nec ✕ in mundum esse inducendos alios infelices futuros, nec suppeditandum morti nutrimentum, hæc sunt opponenda: primum quidem illud Joannis: « Et nunc antichristi multi facti sunt, unde scimus quod novissima hora est. Ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis. Nam si fuissent ex nobis, permansissent utique nobiscum. » Deinde sunt etiam evertendi, et dissolvenda, quæ ab eis afferuntur, hoc modo: « Salomæ interroganti, quousque vigebit mors, » non quasi vita esset mala, et mala creatura, « Dominus, Quoadusque, inquit, vos mulieres paritis, » sed quasi naturalem docens consequentiam: ortum enim omnino sequitur interitus. Vult ergo lex quidem nos a deliciis omnique probræ et dedecore educere. Et hic est ejus finis, ut nos ab injustitia ad justitiam deducamur, honesta eligendo matrimonia, et liberorum procreationem, bonamque vitæ institutionem. Dominus autem « non venit ad solvendam legem, sed ad implendam b: » ad implendam autem, non ut cui aliquid deesset, sed quod legis prophetiæ per ejus adventum completæ fuerint. Nam recta vitæ institutio, iis etiam, qui juste vixerunt ante legem, per logon prædicabatur. Vulgus ergo hominum, quod non novit continentiam, corpore vitam degit, sed non spiritu: siue spiritu autem corpus nihil aliud est quam terra et cinis. Jam adulterium judicat Dominus ex cogitatione. Quid enim? annon licet etiam continenter uti matrimonio, et non conari dissolvere, quod « conjunxit Deus c? » Talia enim docent conjugii divisores, propter quod nomen probris ac maledictis appetitur inter gentes. Sceleratum autem dicentes isti esse coitum, qui ipsi quoque suam essentiam ex coitu acciperent, quomodo non fuerint scelerati? Eorum autem, qui sunt sanctificati, sanctum quoque, ut putō, semen est. Ac nobis quidem debet esse sanctificatus, non solum spiritus, sed et mores, et vita, et corpus. Nam quam ratione dicit Paulus apostolus esse « sanctificatam mulierem a viro, » aut « virum a muliere d? » Quid est autem, quod Dominus quoque dixit iis, qui interrogabant de divortio: « An liceat uxorem dimittere, cum Moyses id permisit? » « Ad

✕ P. 532 ED. POTTER, 445 ED. PARIS. • I Joan. II, 18, 19. b Matth. V, 17. c Ibid. XIX, 6. Marc. X, 9. d I Cor. VII, 14.

(40) *Ἐγνώκαμεν*. Γινώσκομεν, Joann.

(41) *Οὐχ ὡς*. Simplicior ordo est, εἶπεν· Μέχρις ἂν ὑμεῖς αἱ γυναῖκες τίκτετε· οὐχ ὡς κακοῦ τοῦ βίου ὄντος καὶ τῆς κτίσεως πονηρᾶς, ἀλλ' ὡς... SYLVBURG. — Porro hoc Christi ad Salomen dictum iterum occurrit in *Excerpt. e Theodot.* pag. 799, item libri hujusce pag. 452 edit. Paris., ubi ex Evangelio secundum Ægyptios sumptum, memorat auctor.

(42) *Καταλύειν*. Matth. V, 17: Μὴ νομίσητε ὅτι ἦλθον καταλύσαι τὸν νόμον ἢ τοὺς προφῆτας· οὐκ ἦλθον καταλύσαι, ἀλλὰ πληρῶσαι.

(43) *Ἐνδεῖ*. Congruentius ἐνδεῆ, vel ἐνδεᾶ. SYLVBURG.

(44) *Μοιχείαν*. Respicit Matth. V, 18. Πᾶς ὁ βλέπων γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς ἤδη ἐμοίχευ-

σεν αὐτὴν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ.

(45) *Ὁ συνέζευξεν*. Matth. XIX, VI; Marc. X, 9: Ὁ οὖν ὁ θεὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωριζέτω.

(46) *Τὸ ὄνομα βλασφημεῖται*. Nomen Christianum vult, ut superius p. 428, edit. Paris. Simile est illud apostoli Jac. II, 7: Οὐκ αὐτοὶ βλασφημοῦσι τὸ καλὸν ὄνομα τὸ ἐπικληθὲν ἐφ' ὑμᾶς· et Rom. II, 24: Τὸ γὰρ ὄνομα τοῦ θεοῦ δι' ὑμᾶς βλασφημεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσιν.

(47) *Καὶ αὐτοὶ*. Eodem argumento Marcionitas matrimonium prohibentes oppugnat Tertullianus sub finem lib. *Contra Marcion.*: « Utique enim et Marcion ex nuptiis natus est. »

(48) *Εἰ ἔξεστιν*. Hæc, verbis paulum mutatis, exstant Matth. XIX, 3 et seq.; Marc. X, 2 et seq.

Juritiam cordis vestri, inquit, Moyses hæc scripsit. Vos autem non legistis, quod protoplasto Deus ✕ dixit : « Eritis duo in carne una? Quare qui dimittit uxorem, præterquam fornicationis causa, facit eam mœcham^a. Sed post resurrectionem, inquit, nec uxorem ducunt, nec nubunt^b. Etenim de ventre et cibis dictum est : « Escæ ventri, et venter escis; Deus autem et illum et has destruet^c; » hos impetens, qui instar caprorum et hircorum sibi vivendum esse censent, ne secure ac sine terrore comessent et coirent. Si resurrectionem itaque receperint, ut ipsi dicunt, et ideo matrimonium infirmant et abrogant; nec comedant, nec hibant : « destrui » enim « ventrem et cibos, » dicit Apostolus in resurrectione. Quomodo ergo esuriunt, et sitiunt, et carnis patiuntur affectiones, et alia, quæ non patietur, qui per Christum accepit perfectam, quæ speratur, resurrectionem? Quin etiam ii, qui colunt idola, a cibis et venere abstinent. « Non est » autem, inquit, « regnum Dei cibus et potus^d. » Certe magis quoque curæ est, qui angelos colunt et dæmones, simul a vino et animatis et rebus abstinere veneris. Quemadmodum autem humilitas est mansuetudo, non autem afflictio corporis : ita etiam continentia est animæ virtus, quæ non est in manifesto, sed in occulto. Sunt autem etiam, qui matrimonium aperte dicunt fornicationem, et decernunt id traditum esse a diabolo. Dicunt autem gloriosi isti iactatores se imitari Dominum, qui neque uxorem duxit, neque in mundo aliquid possedit; se magis quam alii Evangelium intellexisse gloriantes. Eis autem dicit Scriptura : « Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam^e. » Deinde nesciunt causam cur Dominus uxorem non duxerit. Primum quidem, propriam **192** sponsam habuit Ecclesiam : deinde vero, nec homo erat communis, ut opus haberet etiam ad jutore aliquo secundum carnem; neque erat ei necesse procreare filios, qui manet in æternum, et natus est solus Dei Filius. Hic ipse autem Dominus dicit : « Quod Deus conjunxit, homo non separet^f. » Et rursus : « Sicut autem erat in diebus Noe, erant nubentes, et in nuptiis dantes, ædificantes, et plantantes; et sicut erat in diebus Lot, ita erit adventus Filii hominis^g. » Et quod hoc non dicit ad gentes, ostendit, cum subjun-

✕ P. 553 ED. PÖTTER, 446 ED. PARIS. • Matth. xix, 3; Marc. x, 2.^b Matth. xxii, 30; Marc. xii, 25; Luc. xx, 35. • I Cor. vi 13. ^d Rom. xiv, 17. • Jac. iv, 6; I Pet. v, 5. ^f Matth. xix, 6; Marc. x, 9. • Matth. xxiv, 37; Luc. xvii, 28.

(49) Ἀλλὰ. Hæc, verbis rursus paulum variatis, occurrunt Matth. xii, 30; Marc. xii, 23; Luc. xx, 35.

(50) Φησίν. Si quis pluraliter malit φασί, per me licet. SYLBURG

(51) Τὴν ἀνάστασιν ἀπ. Hi hæretici affirmabant id, quod ante eos, S. Paulo in vivis agente, alii dixerant, τὴν ἀνάστασιν ἤδη γεγονέναι, « resurrectionem esse jam factam : » II Tim. ii, 18. Sic etiam Menander docuit « resurrectionem per id, quod est in eum, baptisma accipere ejus discipulos, et ultra non posse mori, sed perseverare non senescentes et immortales : » ut referunt Irenæus lib. i, cap. 21, et Tertullianus lib. De anima, cap. 50. Memorat etiam Tertullianus lib. De resurrectione

A εἶπεν. « Ἔσεσθε οἱ δύο εἰς σάρκα μίαν; Ὅστε ὁ ἀπλῶν τὴν γυναῖκα χωρὶς λόγου πορνεῖας ποιεῖ αὐτὴν μοιχευθῆναι. Ἀλλὰ (49) μετὰ τὴν ἀνάστασιν, φησὶν (50), οὕτε γαμοῦσιν, οὕτε γαμίζονται. » Καὶ γὰρ περὶ τῆς κοιλίας καὶ τῶν βρωμάτων εἴρηται : « Τὰ βρώματα τῆ κοιλίας, καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασι· ὁ δὲ Θεὸς καὶ ταύτην καὶ ταῦτα καταργήσει. » τούτους ἐπιβραβίζων τοὺς δίκην κάρων καὶ τράγων ζῆν οἰομένους, ἵνα μὴ ἀδεῶς ἐσθίειεν, καὶ οὐγεύειεν. Εἰ γοῦν τὴν ἀνάστασιν ἀπειλήφασιν (51), ὡς αὐτοὶ λέγουσι, καὶ διὰ τοῦτο ἀθετοῦσι τὸν γάμον· μηδὲ ἐσθίεωσαν, μηδὲ πινέτωσαν· καταργεῖσθαι ἢ γὰρ ἐστὶ « τὴν κοιλίαν καὶ τὰ βρώματα » ὁ Ἀπόστολος ἐν τῇ ἀναστάσει. Πῶς οὖν καὶ πεινώσει, καὶ διψώσει, καὶ τὴν σάρκα πάσχουσι, καὶ τὰ ἄλλα, ὅσα ὁ διὰ Χριστοῦ τελεῖαν τὴν προσδοκωμένην ἀνάστασιν λαθῶν οὐ πείνεται; Ἀλλ' οἱ καὶ τὰ εἰδωλα σεβόμενοι βρωμάτων τε ἅμα καὶ ἀφροδισίων ἀπέχονται. Οὐκ ἐστὶ δὲ ἡ βασιλεία Θεοῦ βρωσὶς καὶ πόσις, φησὶν. Ἀμέλει δὲ φροντίδος ἐστὶ καὶ τοῖς μάγοις, οἶνον τε ὁμοῦ καὶ ἐμψύχων καὶ ἀφροδισίων ἀπέχεσθαι, λατρεύουσιν ἀγγέλοις καὶ δαίμοσιν. Ὡς δὲ ἡ ταπεινοφροσύνη (52) πραότης ἐστίν, οὐχὶ δὲ κακοχολία σώματος· οὕτω καὶ ἡ ἐγκράτεια ψυχῆς ἀρετὴ, ἡ οὐκ ἐν φανερῷ, ἀλλ' ἐν ἀποκρύφῳ. Εἰσὶν ἃ οἱ πορνεῖαν ἀντικρὺς τὸν γάμον λέγουσι καὶ ὑπὸ τοῦ διαβόλου ταύτην παραδίδεσθαι δογματίζουσι· μισεῖσθαι δ' αὐτοὺς οἱ μεγαλοῦχοί φασὶ τὸν Κύριον, μήτε γήμαντα, μήτε τι ἐν τῷ κόσμῳ κτησάμενον· μᾶλλον παρὰ τοὺς ἄλλους νενορκημένοι τὸ Εὐαγγέλιον καυχόμενοι. Λέγει δὲ αὐτοῖς ἡ Γραφή :

« Ὑπερφανὰς ὁ Θεὸς ἀντιτάσσεται, ταπεινοὶς δὲ δίδωσι χάριν. » Εἴτ' οὐκ ἴσασι τὴν αἰτίαν τοῦ μὴ γῆμαι τὸν Κύριον· πρῶτον μὲν γὰρ, τὴν ἰδίαν νόμφην εἶχεν, τὴν Ἐκκλησίαν· ἔπειτα δὲ οὐδὲ ἄνθρωπος ἦν κοινὸς, ἵνα καὶ βοηθοῦ τινος κατὰ σάρκα δεηθῆ· οὐδὲ τεκνοποιήσασθαι ἦν αὐτῷ ἀναγκαῖον ἀδίδως μένοντι, καὶ μόνῳ Υἱῷ Θεοῦ γεγονότι. Αὐτὰς δὲ οὕτως ὁ Κύριος λέγει : « Ὁ Θεὸς συνέζευξεν, ἄνθρωπος μὴ χωρίζεται. » Καὶ πάλιν : « Ὡσπερ (53) δὲ ἦν ἐν ταῖς ἡμέραις Νῶε, ἦσαν γαμοῦντες, γαμίζοντες, οἰκοδομοῦντες, φυτεῦντες, καὶ ὡς ἦν ἐν ταῖς ἡμέραις Λῶτ, οὕτως ἐστὶ ἡ παρουσία τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου. » Καὶ ὅτι οὐ πῶς τὰ ἔθνη λέγει, ἐπιφέρει : « Ἄρα ἐλθὼν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου (54), εὐρήσει τὴν πίστιν ἐπὶ τῆς γῆς; »

D Καὶ πάλιν· Οὐαὶ δὲ ταῖς ἐν γαστρὶ ἐχούσαις καὶ

carnis, cap. 19, alios fuisse hæreticos, qui dicebant « resurrectionem eam vindicandam, qua quis adita veritate redanimatus et revivificatus Deo, ignorantia morte discussa, velut de sepulcro veteris hominis eruperit : . . . exinde resurrectionem fide consecutos cum Domino esse, cum eum in baptismo induerint. »

(52) Ταπεινοφροσύνη. Respiciere videtur Coloss. ii, 23 : « Τινὰ ἐστὶ λόγον μὲν ἔχοντα σοφίας ἐν ἐθολοθησείᾳ, καὶ ταπεινοφροσύνη, καὶ ἀπειδίᾳ τοῦ σώματος. »

(53) Ὡσπερ. Horum sensus occurrit Luc. xvii, 28; Matth. xxii, 37.

(54) Ἄρα ἐλθὼν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθ. Ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου τὸν ἐλθὼν ἄρα, Luc.

ταῖς θηλαζούσαις ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις. » Καίτοι καὶ ταῦτα ἀλληγορεῖται. Διὰ τοῦτο οὐδὲ τοὺς καιροὺς ὥρισεν (55), « οὐδὲ ὁ Πατήρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ, » ἕνα διαμένη κατὰ τὰς γενεὰς ὁ κόσμος. Τὸ δὲ, « Οὐ πάντες χωροῦσι τὸν λόγον τοῦτον (56)· εἰσι γὰρ εὐνοῦχοι, οἵτινες ἐγεννήθησαν οὕτως· καὶ εἰσι εὐνοῦχοι, οἵτινες εὐνοουχίσθησαν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων· καὶ εἰσι εὐνοῦχοι, οἵτινες εὐνοούχισαν ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Ὁ δυνάμενος χωρεῖν χωρεῖτω· » οὐκ ἴσασι, ὅτι μετὰ τὴν τοῦ ἀποστατοῦ βίτην, πυθομένω τινῶν, ὅτι, « ἐὰν οὕτως ᾖ (57) ἡ αἰτία τῆς γυναικὸς, οὐ συμφέρει τῷ ἀνθρώπῳ γαμῆσαι· » τότε ὁ Κύριος ἐφη· « Οὐ πάντες χωροῦσι τὸν λόγον τοῦτον, ἀλλ' οἷς δέδοται. » Τοῦτο γὰρ οἱ πυθνομένοι μαθεῖν ἐβουλήθησαν, εἰ συγχωρεῖ, καταγνωθείσης ἐπὶ πορνείᾳ γυναικὸς καὶ ἐκδηθείσης, ἑτέραν γῆμαι. Φασὶ δὲ καὶ ἀθλητὰς (58) οὐκ ὀλίγους ἀφροδισίων ἀπέχεσθαι, δι' ἀσκήσιν σωματικῆν ἐγκρατευσμένους· καθάπερ τὸν Κροτωνιάτην Ἄστυλον, καὶ Κρίσωνα (59) τὸν Ἱμεραῖον· καὶ Ἀμοιβεύς (60) δὲ ὁ κιθαρωδὸς, νεόγαμος ὢν, ἀπέσχετο τῆς νύμφης· ὅτε Κυρηναῖος Ἀριστοτέλης (61), Λαίδα ἐρώσαν ὑπεώρα (62) μόνος· ὁμωμοκῶς οὖν τῇ ἑταίρᾳ, ἥ μὴν ἀπάξειν αὐτὴν εἰς πατρίδα, εἰ συμπράξειεν αὐτῷ τινα πρὸς τοὺς ἀνταγωνιστὰς, ἐπειδὴν διεπράξατο, χαριέντως ἐκτελῶν τὸν ὄρκον, γραψάμενος αὐτῆς ὡς ὅτι μάλιστα ὁμοιοτάτην εἰκόνα, ἀνέστησεν εἰς Κυρήνην, ὡς ἱστορεῖ Ἰστρος ἐν τῷ *Περὶ ἰδιότητος ἀθλῶν*. Ὄστ' οὐδ' ἡ εὐνουχία ἐνάρετον (63), εἰ μὴ δι' ἀγάπην γίνοντο τὴν πρὸς τὸν Θεόν. Αὐτίκα περὶ τῶν βδελυσομένων τὸν γάμον Παῦλος ὁ μακάριος λέγει· « Ἐν ὑστέροις καιροῖς ἀποστήσονται τινες τῆς πίστεως, προσέχοντες πνεύματι πλάνοις (64) καὶ διδασκαλίαις δαιμονίων, κωλύοντων γαμεῖν, ἀπέχεσθαι βρωμάτων. » Καὶ πάλιν λέγει· « Μηθεὶς (65) ὑμᾶς καταθραβενέτω ἐν ἐθελοθηρσκειᾷ ταπεινοφροσύνης, καὶ ἀφειδίᾳ σώματος. » Ὅδὲ αὐτὸς κάκεινα γράφει· « Δέδεσαι γυναίκε· μὴ ζῆται λύσιν. Λέλυσαι ἀπὸ γυναικὸς· μὴ ζῆται γυναίκα. » Καὶ πάλιν· « Ἐκαστος

✕ P. 534 ED. POTTER, 447 ED. PARIS. ^a Luc. xviii, 8. ^b Matth. xxiv, 19; Marc. xiii, 17; Luc. xxi, 23. ^c Act. i, 7. ^d Matth. xix, 14, 12. ^e Ibid. 10, 11. ^f 1 Tim. iv, 1, 3.

(55) Ὀρισεν. Nempē Chřistus, qui hæc loquitur Act. i, 7.

(56) Τὸν λόγον τοῦτον. Τοῦτον τὸν λόγον, ἀλλ' οἷς δέδοται, Matth., ubi mox, οἵτινες ἐκ κοιλίας, μητρὸς ἐγεννήθησαν οὕτως.

(57) Ἐὰν οὕτως ᾖ. Et οὕτως ἐστίν, Matth.

(58) Ἀθλητὰς. Eustathius in *Iliad.* Ω, p. 1472: Oἱ ἀθληταὶ τὸν τοῦ ἀθλείν πάντα καιρὸν οὐκ ἀφίεντο πησιάζειν γυναίκε. « Athletæ per omne tempus certandi non admittēbant ad coeundum cum feminis. » Horatius *De arte poet.* v. 412:

Qui studet optatam cursu contingere metam,
Multā tulit fecitque puer, sudavit et alsit,
Abstinnit venere et vino

Conf. quæ adnotata sunt ad principium hujusce *Stromatum* libri.

(59) Κρίσωνα. Plato Crisonis meminit in *Protagora* p. 334: Ὡσπερ ἂν θεοῖό μου Κρίσωνι τῷ Ἱμεραίῳ δρομεῖ ἀκμάζοντι ἐπέσθαι. Et lib. viii *De legib.*, p. 840, inter athletas abstinētes se a rebus venereis enumerat Κρίσωνα, καὶ Ἄστυλον, καὶ Διόπομπον. Pausanias *Heliac.* B. Ἄστυλος δὲ Κροτωνιάτης Πυθαγόρου μὲν ἐστίν ἔργον, τρεῖς δὲ ἐφεξῆς

git: « Num cum venerit Filius hominis, inveniet fidem in terra? » Et rursus: « Væ prægnantibus et ✕ lactantibus in illis diebus b. » Quamquam hæc quoque dicuntur allegorice. Propterea nec « tempora » præfinit, « quæ Pater posuit in sua potestate c, » ut permaneret mundus per generationes. Illud autem: « Non omnes capiunt verbum hoc: sunt enim eunuchi, qui sic nati sunt; et sunt eunuchi, qui castrati sunt ab hominibus; et sunt eunuchi, qui seipso castrarunt propter regnum cælorum. Qui potest capere, capiat d; » nesciunt quod, postquam de divortio esset locutus, cum quidam rogassent: « Si sic sit causa uxoris, non expedit homini uxorem ducere; » tunc dixit Dominus: « Non omnes capiunt verbum hoc, sed quibus datum est e. » Hoc enim qui rogabant, volebant ex eo scire, an uxore damnata et ejecta propter fornicationem, concedat aliam ducere. Aiunt autem athletas quoque non paucos abstinere a venere, propter exercitationem corporis continentes: quemadmodum Crotoniatem Astylum, et Crisonem Himeræum. Quinetiam Amæbeus citharædus, cum recenter matrimonio junctus esset, a sponsa abstinuit: et Cyrenæus Aristoteles amantem Laidem solus despexit. Cum meretrici itaque jurasset, se cam esse in patriam abducturum, si ei adversus decertantes adversarios in aliquibus opem tulisset, postquam id perfecisset, lepide a se dictum jusjurandum exsequens, cum curasset imaginem «jus quam simillimam depingi, eam Cyrenæ statuit, ut scribit Ister in libro *De proprietate certaminum*. Quare nec castitas est bonum, nisi fiat propter dilectionem Dei. Jam de iis, qui matrimonium abhorrent, dicit beatus Paulus: « In novissimis diebus deficient quidam a fide, attendentes spiritibus erroris, et doctrinis dæmoniorum, prohibentium nubere, abstinere a cibis f. » Et rursus dicit: « Nemo vos seducat in voluntaria humilitatis religione, et parcimonia cor-

Ὀλυμπιάδος σταδίου καὶ διαύλου νίκας ἔχει. Atheneus lib. xiv Amæbei citharædi meminit, qui, quoties cantaturus exiret, talentum in singulos dies accipiebat. Cæterum de loco illo caprorum et hircorum, vide quæ in *Pædagogō* notata sunt. COLLECT.

D (60) Ἀμοιβεύς. Ælianus *Var. hist.* lib. iii, cap. 30: Ἀμοιβεύς ὁ κιθαρωδὸς σωφρονέστατος ἐλέγετο, καὶ γυναίκα ὠραιοτάτην ἔχων μὴ ὀμιλεῖν αὐτῇ. « Amæbeus citharædus maxima continentiâ præditus dicitur fuisse, cumque venustissimam uxorem haberet, non coivisse cum ea. »

(61) Ἀριστοτέλης. Eadem de Eubata Cyrenæo refert Ælianus *Var. hist.* lib. x, cap. 2.

(62) Ὑπεώρα. Rectius H. ms. ὑπερῶρα, « despiciēbat. » SYLBURG.

(63) Οὐδ' ἡ εὐν. Conf. *Strom.* iv, p. 533 edit. Paris.

(64) Πνεύμασι πλάνοις. H. ms., πνεύμασι πλάνης, « spiritibus erroris. » SYLBURG.

(65) Μηθεὶς. Hæc conflat auctor ex *Coloss.* ii, 18: Μηθεὶς ἡμᾶς καταθραβενέτω θέλων ἐν ταπεινοφροσύνῃ καὶ ἠρησκειᾷ τῶν ἀγγέλων· et v. 23: Ἄτινὸς ἐστι λόγον μὲν ἔχοντα σοφίας ἐν ἐθελοθηρσκειᾷ, καὶ ταπεινοφροσύνῃ, καὶ ἀφειδίᾳ σώματος.

poris a. » Idem autem illa quoque scribit : « Alligatus es uxori? ne quaeras solutionem. Solutus es ab uxore? ne quaeras uxorem b. » Et rursus : « Unusquisque autem suam uxorem habeat, ne tentet vos Satanas c. » Quid vero? ✕ non etiam iusti veteres creaturam cum gratiarum actione participabant? Aliqui autem etiam liberos susceperunt, continenter versati in matrimonio. Et Eliæ quidem corvi alimentum afferebant, panes et carnes. Quinetiam Samuel propheta armum, quem ex iis, quæ comedisset, reliquerat, allatum, dedit edendum Sauli. Hi autem, qui se eos dicunt vitæ institutis excellere, cum illorum actionibus ne poterunt quidem conferri. « Qui » itaque « non comedit, comedentem ne spernat. Qui autem comedit, eum qui non comedit non iudicet : Deus enim ipsum accepit d. » Quin etiam Dominus de seipso dicens : Venit, » inquit, « Joannes, nec comedens, nec bibens, et dicitur : Dæmonium habet; venit Filius hominis comedens et bibens, et dicunt : Ecce homo vorax et vini potior, amicus publicanorum, et peccator e. » An etiam

✕ P. 535 ED. POTTER, 448 ED. PARIS. a Col. 11, 18, 25. b 1 Cor. vii, 27. c Ibid. 2, 5. d Rom. xiv, 5. e Matth. xi, 19.

(66) Ἐκαστος. Hæc composita sunt ex 1 Cor. vii, 2 : Διὰ δὲ τὰς πορνείας ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἔχεται· et v. 5 : Καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέρχησθε, ἵνα μὴ πειράξῃ ὑμᾶς ὁ Σατανᾶς διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν.

(67) Οἱ δὲ καὶ ἐπαιδοποιήσαντο. Conf. Strom. vi, p. 664, et quæ ibi adnotanda sunt.

(68) Ἄλλα. 1 Reg. xvii, 6 : Καὶ οἱ κόρακες ἔφερον αὐτῷ ἄρτους τὸ πρῶτον, καὶ κρέατα τὸ δεύτερον.

(69) Σαμουήλ. 1 Sam. ix, 24 : Καὶ ἤφησεν ὁ μάγειρος τὴν κωλιάν, καὶ παρέθηκεν αὐτῇ ἐνώπιον Σαουλ· καὶ εἶπε Σαμουήλ τῷ Σαουλ· Ἰδοὺ ὑπέλειμμα, παράθεο αὐτὸ ἐνώπιόν σου, καὶ φάγε.

(70) Ὁ μὴ ἐσθ. Ὁ ἐσθίων τὸν μὴ ἐσθίοντα μὴ ἐξουθενεῖτω· καὶ ὁ μὴ ἐσθίων τὸν ἐσθίοντα μὴ κρινέτω, Rom. 14, 3.

(71) Φαγός. Φάγος, Matth., ubi mox, τελωνῶν φίλος καὶ ἁμαρτωλῶν.

(72) Ἡ καὶ τ. Hæc usque ad . . . τῆς ὑπηρεσίας εὐσταλές, recitavit Eusebius *Ecclesiasticæ historiæ* lib. iii, cap. 30, ut etiam Nicephorus *Eccles. hist.* lib. ii, cap. 44.

(73) Τοὺς ἀποστόλους. Idem accidit Herveto in hunc locum scribenti, quod Eusebio lib. iii *Historiæ*, cap. 25, qui citat locum Act. xxi de Philippo diacono, cui erant quatuor filię, nec distinguit ab apostolo diaconum. Nam et hunc Clementis locum inseruit libro suo Eusebius cap. 24, sed interpres novissimus Christophorus in cap. 25, vertit : « Philippum dico unum e septem diaconis, qui Hierapoli extremum vitæ diem obiit. » Cum sit Græce : Φίλιππον τῶν δώδεκα ἀποστόλων, δεσχεοῖμται ἐν Ἱεραπόλει. Quod enim ait Sufrius Petrus, eum legisse εἰς τῶν ἐπτὰ διακόνων, vel ἕνα, ex conjectura, non ex manuscripto, videtur esse : nam et Rufinus cap. 31 vertit : « Dico autem de Philippo, qui fuit unus ex apostolis, qui dormivit apud Hierapolim. » In *Catalogo D.* Hieronymi est : « Philippus apostolus in Phrygia prædicat Evangelium Domini Jesu. Sepe litur Hierapoli, cum filiabus honorifice. » At monet M. Victorius hæc adjecta esse a Græcis, sed in voce Polycrat. genuinum est Hieronymi, quod citat ex ejus epistola adversus Victorem synodica, unde etiam illa sunt Eusebii, vertitque : « Philippum loquor de duodecim apostolis, qui dormivit Hierapoli, et duas filias ejus, quæ virgines senuerunt : et aliam ejus filiam, quæ Spiritu sancto plena in Epheso oc-

(66) δὲ τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἔχεται, ἵνα μὴ πειράξῃ ὑμᾶς ὁ Σατανᾶς. » Τί δὲ; οὐχὶ καὶ οἱ παλαιοὶ δίκαιοι εὐχαρίστως τῆς κτίσεως μετελάμβανον; Οἱ δὲ καὶ ἐπαιδοποιήσαντο (67), γήμαντες ἐγκρατῶς. Καὶ τῶ μὲν Ἥλιᾳ (68) οἱ κόρακες ἔφερον τροφήν, ἄρτους καὶ κρέατα· καὶ Σαμουήλ (69) δὲ ὁ προφήτης, ὃν καταλείπει κωλιὸν ἐξ ὧν ἦσθαι, φέρων ἔδωκε τῷ Σαουλ φαγεῖν. Οἱ δὲ καὶ τοῦτους ὑπερφέρειν λέγοντες πώτερά καὶ βίω οὐδὲ συγχερῆθαι ταῖς ἐκείνων πράξεσι δυνήσονται. « Ὁ μὴ ἐσθίων (70) » τίνων « τὸν μὴ ἐσθίοντα μὴ ἐξουθενεῖτω· ὁ δὲ ἐσθίων τὸν μὴ ἐσθίοντα μὴ κρινέτω· ὁ Θεὸς γὰρ αὐτὸν προσελάβετο. » Ἄλλι καὶ ὁ Κύριος περὶ ἑαυτοῦ λέγων, « Ἦλθεν, φησὶν, Ἰωάννης, μήτε ἐσθίων, μήτε πίνων· καὶ λέγουσι, Δαιμόνιον ἔχει· ἦλθεν ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐσθίων καὶ πίνων, καὶ λέγουσιν· Ἰδοὺ ἄνθρωπος φαγός (71) καὶ οἰνοπότης, φίλος τελωνῶν, καὶ ἁμαρτωλῶν. » Π καὶ (72) τοὺς ἀποστόλους (73) ἀποδοκιμάζουσι (74); Πέτρος μὲν γὰρ καὶ Φίλιππος ἐπαιδοποιήσαντο· Φίλιππος δὲ καὶ τὰς θυγατέρας ἀνδράσιν ἐξέδωκεν. Καὶ ὁ γὰρ Παῦλος οὐκ ὀκνεῖ ἐν τινὶ ἐπιστολῇ (75) τῆναυτῶ

11, 18, 25. b 1 Cor. vii, 27. c Ibid. 2, 5. d Rom.

cubuit. » Postremum istud Eusebius effert : Καὶ ἑτέρα αὐτοῦ θυγάτηρ ἐν ἀγίῳ Πνεύματι πολιτευσάμενη, ἦ ἐν Ἐφέσῳ ἀναπαύεται. Rufinus : « Sed et duæ ejus filię inibi virgines consenuerunt, et alia ejus filia Spiritu sancto repleta permansit apud Erbesum ; » rectius quam Christophorus, qui vertit, « quarum altera vitam Spiritus sancti, » etc., tres enim apparere fuisse. Vide et Nicephorum lib. ii, cap. 44, qui, errorem Eusebii animadvertens, ait per interpretem, « alterius Philippi, non apostoli. » COLLECT. — Nonnulli voluit a Clemente apostolum pro diacono positum fuisse : quemadmodum, ut aiunt, apostoli nomen viris apostolicis tribuerunt alii ex antiquis Patribus, ac speciatim Polycrates et Papias. Conf. Eusebii *Ecclesiasticæ historiæ* lib. iii, cap. 30 et 31, et ibi Valesii notæ. Philippum diaconum συναπόστολον appellant apostoli in *Constitut. apost.* lib. vi, cap. 7, ubi conf. quæ hac de re adnotavit Cotelerius.

(74) Ἀποδοκιμάζουσι. Ἀποδοκιμάσουσι, fut. tempore, Euseb., Niceph.

(75) Ἐν τινὶ ἐπιστολῇ. Ad Philipp. c. iv. De conjugio autem ejus vise et Ignatii epist. 6, et Euseb. *Hist. eccles.* lib. iii, cap. 24. H. SYLBERG. — Respiciet Clemens Philipp. iv, 3 : Καὶ ἐρωτῶ σε, σύζητη γνήσιε, συλλαμβάνου αὐταῖς, αἵτινες ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ συνήθλησάν μοι. Quibus in verbis, licet γνήσιε masculini generis sit, tamen cum Græci, ac præcipue Athenienses, diversa genera sæpe miscuerint, ut cum κλυτὸς Ἰπποδάμεια, etc., dixit Homerus; et cum apostoli et alii veteris Ecclesiæ pastores in curandis, et ad fidem convertendis feminis feminarum ope plerumque usi sint, de quo more consuli poterit *Constitut. apostol.* lib. iii, cap. 15, putabant nonnulli Paulum hoc loco conjugem suam hortari, ut ei operi diligenter incurreret. Ignatius interpretat. *Epist. ad Philadelph.*, cap. 3, Paulum matrimonio junctum fuisse affirmat : Πέτρον, καὶ Παῦλον, καὶ τῶν ἄλλων ἀποστόλων, τῶν γάρμοις προσομιλήσαντων. « Petri, et Pauli, et aliorum apostolorum, qui in nuptiis versati sunt. » Ubi conferri poterunt, quæ adnotavit Cotelerius. Adjici merentur, quæ adnotavit Beveregius nostras ad apostol. can. 5 : « Ex hisce, inquit, verbis nihil certius, nihil apertius esse potest, quam temporibus quibus conditi sunt hi canones, episcopos, presbyteros, et diacones conjugatos esse. Nec mirum, cum Petrum et reli-

προσαγορεύειν (76) σύζυγον, ἣν οὐ περιεκόμιζε διὰ τὸ τῆς ὑπηρεσίας εὐσταλές (77). Λέγει οὖν ἐν τινὶ ἐπιστολῇ· « Οὐχ ἔχομεν ἐξουσίαν ἀδελφῶν γυναῖκα περιάγειν, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι; » Οὗτοι μὲν, οἰκείως τῇ διακονίᾳ ἀπερισπάζω τῷ κηρύγματι προσανέχοντες (78), οὐχ ὡς γαμετάς, ἀλλ' ὡς ἀδελφὰς (79) περιήγον τὰς γυναῖκας, συνδιακόνους ἐσομένας πρὸς τὰς οἰκουροὺς γυναῖκας, δι' ὧν καὶ εἰς τὴν γυναικωνίτιν ἀδιαβλήτως (80) παρεισδύετο ἡ τοῦ Κυρίου διδασκαλία. Ἴσμεν γάρ, καὶ ὅσα περὶ διακόνων γυναικῶν ἐν τῇ ἐτέρᾳ πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολῇ ὁ γενναῖος διατάσσεται Παῦλος. Ἀλλὰ μὴν ὁ αὐτὸς οὗτος κέκραγεν, ὡς « οὐκ ἔστιν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ βρωσῖς καὶ πόσις· οὐδὲ μὴν ἀποχὴ οἴνου καὶ κρεῶν· ἀλλὰ δικαιοσύνη, καὶ εἰρήνη, καὶ χαρὰ ἐν Πνεύματι ἁγίῳ. » Τίς αὐτῶν, μηλωτὴν καὶ ζώνην δερματίνην ἔχων, περιέρχεται ὡς Ἥλιος (81); Τίς δὲ σάκκον περιδέλλεται, γυμνὸς τὰ ἄλλα, καὶ ἀνυπόδετος, ὡς Ἡσαίας; ἢ περίζωμα μόνον λινῶν; ὡς Ἰερემίας; Ἰωάννου δὲ τὴν ἐνστασιν τὴν γυναικίαν τοῦ βίου τίς μιμήσεται; Ἀλλὰ καὶ οὗτω βιούντες, τῷ χαριστικῶν τῶν κτίσαντι οἱ μακάριοι προφήται. Ἡ δὲ Καρποκράτους δικαιοσύνη, καὶ τῶν ἐπίσης αὐτῷ τὴν ἀκόλαστον μετιόντων κοινωσίαν, ὡδὲ πως καταλύεται· ἅμα γὰρ τῷ φάναι, « Τῷ αἰτοῦντι (82) σε δός· » ἐπιφέρει· « Καὶ τὸν θέλοντα δανείσασθαι μὴ ἀποστραφῆς· » ταύτην διδάσκων τὴν κοινωσίαν, οὐχὶ δὲ τὴν λάγνον. Πῶς δὲ ὁ αἰτῶν, καὶ λαμβάνων, καὶ δανειζόμενος, ἀπὸ μηδενὸς ὑπάρχοντος τοῦ ἔχοντος, καὶ διδόντος, καὶ δανείζοντος; Τί δ'; ὅταν ὁ Κύριος φῆ, « Ἐπέλωσα, καὶ ἐχορτάσατέ με (83)· ἐδίψησα, καὶ ἐποτί-

A reprobant apostolos? Petrus enim et Philippus filios procrearunt: Philippus autem filias quoque suas viris locavit. Et Paulus quidem certe non veretur in quadam epistola suam appellare « conjugem, » quam non circumferebat, quod non magno ei esset opus ministerio. Dicit itaque in quadam epistola: « Non habemus potestatem sororem uxorem circumducendi, sicut et reliqui apostoli? Sed hi quidem, ut erat consentaneum, ✕ ministerio, quod divelli non poterat, prædicationi scilicet, attendentes, non ut uxores, sed ut sorores circumducebant mulieres, quæ una ministraturæ essent apud mulieres quæ domos custodiebant: per quas etiam in gynæceum, absque ulla reprehensione malave suspicione, ingredi posset doctrina Domini. Scimus enim quæcunque de feminis diaconis in altera ad Timotheum præstantissimus docet Paulus. Atqui hic ipse exclamavit: « Non est regnum Dei esca et potus: » neque vero abstinentia a vino et carnibus; sed justitia, et pax, et gaudium in Spiritu sancto b. Quis eorum, ovilla pelle indutus, zona pellica accinctus, circuit ut Elias? Quis cilicium induit, cætera nudus, et discalceatus, ut Isaias? vel subligaculum tantum habet lineum, ut Jeremias? Joannis autem vitæ institutum gnosticum quis imitabitur? Sed sic quoque viventes, gratias Creatori agebant beati prophætæ. Carpocratis autem justitia, et eorum, qui æque atque ipse impudicam prosequuntur communionem, hoc modo dissolvitur; simul enim ac dixerit: « Te petenti des; » subjungit: « Et eum, qui velit mutuo accipere, ne averseris c; » hanc de-

✕ P. 536 ED. POTTER, 448-449 ED. PARIS. a I Cor. ix, 5. b Rom. xiv, 17. c Matth. v, 42.

quos apostolos uxores habuisse affirmat Basilus, *De abdicat. ser.*, statim ab initio. Et ipse quoque Ignatius: « Ὡς Πέτρον, καὶ Παῦλον, καὶ τῶν ἄλλων ἀποστόλων, τῶν γάμοις προσομιλησάντων. Ignat. *Epist. ad Philadelph.*, p. 98 edit. Usser. Hunc, fateor, Ignatii locum corruptum esse, ac nomen Pauli ab hæreticis intersertum esse, e mss. nescio quibus acriter contendunt pontificii; sed incassum, ut probat Jac. Armachanus in *Prolegomenis ad Ignatium*, cap. 17. Ambrosius autem Paulum, cum Joanne, eosque solos, excipit: « Omnes, » inquit, « apostoli, exceptis Joanne et Paulo, uxores habuerunt: » Ambros. in II Cor. xi, 2. At Clemens Alexandrinus Paulum etiam uxorem habuisse scribit *Strom.* iii, p. 488 edit. Paris., ubi et Philippum addit. De Philippo idem asserit et D. Chrysostomus *Eis τὸν Ὀζίαν λόγ.* δ', tom. V, p. 147 ed. Savil. et ante eum Polycrates Ephesinorum episcopus in epistola ad Victorem Romanum, apud Euseb. *Hist. eccles.* lib. iii, c. 31. At Philippum illum, qui quatuor habuisse filias dicitur Act. xxi, 9, non apostolum, sed diaconum fuisse, probat Isidorus Pelusiota lib. i, epist. 147. » (76) Προσαγορεύειν. Προσαγορεύσαι, Euseb., Nicæph.

(77) Τὸ τῆς ὑπηρεσίας εὐσταλές. Hoc ipse Clemens explicat infra, *Strom.* iv, p. 513 edit. Paris.

(78) Ἀπερισπάζω τῷ κ. π. Quid sit, ἀπερισπάζον κήρυγμα, haud facile explicari potest. Scribendum ἀπερισπάζω τῷ κηρύγματι προσανέχοντες, « prædicationi » sine ulla distractione « attendentes. » Sic D. Paulus I Cor. vii, 35: « Ἀλλὰ πρὸς τὴν εὐσημίαν καὶ εὐπρόσδερον τῷ Κυρίῳ ἀπερισπάζω. » Sed ut decenter et apte adhærescatis Do-

mino » sine ulla distractione.

(79) Οὐχ ὡς γαμετάς, ἀλλ' ὡς ἀδελφὰς. Clemens infra, *Strom.* vi, pag. 664: « Ἀδελφὴ δὲ τοῦτω ἡ γυνὴ μετὰ τὴν παιδοποιίαν, ὡς καὶ ὁμοπατρία κρινεται, τότε μόνον τοῦ ἀνδρὸς ἀναμιμνησκομένη, ὅπηνιχα ἂν τοῖς τέκνοις προσβλέπῃ. » Uxor autem ei sit soror post liberorum susceptionem, et eodem loco habetur, ac si esset eodem patre nata, tunc solum viri recordans, quando filios aspexerit, etc. Ubi conf. adnotata.

(80) Ἀδιαβλήτως. *Constitut. apostol.* lib. iii, cap. 15: Προχέρισαι δὲ διάκονον πιστὴν καὶ ἄγταν εἰς τὰς τῶν γυναικῶν ὑπηρεσίας. Ἔστι γὰρ ὁπότεν ἐν τισὶν οἰκίαις ἀνδρα διάκονον γυναῖξιν οὐ δύνασαι πέμπειν διὰ τοὺς ἀπίστους· ἀποστελεῖς οὖν γυναῖκα διάκονον διὰ τὰς τῶν φαύλων διαβολὰς. « Elige autem diaconissam fidelem et sanctam, ad mulierum ministeria. Fit enim nonnunquam, ut in quibusdam domibus virum diaconum ad mulieres non possis mittere propter infideles: destinabis igitur mulierem diaconissam ob improborum cogitationes.

(81) Ἥλιος. Conf. I Reg. xix, 13, 19; II Reg. 1, 8; ibid., 13, 14.

(82) Τῷ αἰτοῦντι. Apud D. Lucam ita legitur cap. 6, ut ait G. Hervetus, sed Matthæi cap. v, v. 42, sic reperies, ut Clemens habet: Καὶ τὸν θέλοντα ἀπὸ σοῦ δανείσασθαι μὴ ἀποστραφῆς. « Qui autem petit a te, da ei, et volenti mutuo a te ne avertaris. » Vel, ut D. Augustinus legit: « Et qui voluerit accipere mutuo a te, ne aversatus fueris. » COLLECT.

(83) Ἐχορτάσατέ με. Ἐδώκατέ μοι φαγεῖν, *Math.*, ubi mox, ἐν τούτων τῶν ἀδελφῶν μου τῶν ἐλαχίστων.

ceus communionem, non autem illam incestam et impudicam. Quomodo autem fuerit is qui petit et accipit, et is qui mutuatur, si nullus sit qui habeat et det mutuo? Quid vero? **193** quando dicit Dominus: « Esurivi, et me pavistis; sitiis, et potum mihi dedistis; hospes eram, et me collegistis; nudus, et me vestiistis^a; » deinde subjungit: « Quatenus fecistis uni horum minimorum, mihi fecistis^b. » Nunquid easdem quoque tulit leges in Veteri Testamento? « Qui dat mendico, sceneratur Deo^c. » Et: « Ne abstinueris a benefaciendo egeno^d, » inquit. Et rursus: « Eleemosynæ et fides ne te deficiant^e, » inquit. « Paupertas^f autem virum humiliat, ditant autem manus virorum^g. » Subjungit autem: « Qui pecuniam suam non dedit ad usuram, fit acceptus. » Et: « Pretium redemptionis ✕ anima, propriæ judicantur divitiæ^h. » Annon aperte indicat, quod sicut mundus componitur ex contrariis, nempe ex calido et frigido, humido et sicco, ita etiam ex iis qui dant, et ex iis qui accipiunt? Et rursus cum dixit: « Si vis perfectus esse, vende quæ habes, et da pauperibus, » refellit eum qui gloriabatur quod « omnia a juventute præcepta servaverat; » non enim impleverat illud: « Diliges proximum tuum sicut teipsum^b: » tunc autem cum a Domino perficeretur, docebatur communicare et impertiri per charitatem. Honestè ergo non prohibuit esse divitem, sed esse divitem injuste et inexplèbiliter. « Possessio (enim), quæ cum iniquitate acceleratur, minor redditurⁱ. » Sunt (enim), qui seminantes multiplicant, et qui colligentes minus habent^j. » De quibus scriptum est: « Dispersit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in sæculum sæculi^k. » Qui enim « seminat et plura colligit, » is est, qui per terrenam et temporalem communicationem ac distributionem, cælestiã acquirit et æterna. Est autem alius, qui nemini impertit, et incassum « thesauros in terra colligit, ubi ærugo et tineæ destruant^l. » De quo scriptum est: « Qui colligit mercedes, colligit in sacco perforatum^m. » Hujus « agrum » Dominus in Evangelio dicit « fuisse fertilemⁿ; » deinde cum vellet fructus reponere, et esset « majora horrea ædificaturus, » sibi dixisse per prosopopœiam: « Habes bona multa reposita tibi in multis annos, ede, bibe, lætare: Stulte ergo, inquit, hac nocte animam tuam a te reoetunt; quæ ergo parasti, cujus erunt^a? »

✕ P. 537 ED. POTTER, 449-450 ED. PARIS. ^a Matth. xxv, 35, 36. ^b Ibid. 40. ^c Prov. xix, 17. ^d Prov. iii, 27. ^e Ibid. 3. ^f Prov. x, 4. ^g Prov. xiii, 8. ^h Matth. xix, 16; Marc. x, 17; Luc. xviii, 18. ⁱ Prov. xiii, 11. ^j Prov. xi, 23. ^k Psal. cxi, 9. ^l Matth. vi, 19. ^m Agg. i, 6. ⁿ Luc. xii, 16-20.

(84) *Ὁ διδ.* Prov. xix, 17: Δανείζει Θεῷ ὀφειῶν πτωχόν.

(85) *Ἐνδεῖ.* Ἐνδεῖ, Proverb. Sic superius ἐνδεῖ mutatum in ἐνδεῖ, p. 445 edit. Paris.

(86) *Ἄνδρων.* Ἄνδρων, Proverb.

(87) *Ἐπιφέρει.* Quis hæc « subjungit? » Certe non Salomon loco proverbiorum, quem antea respexit: nam in eo hæc non reperiuntur. Forte respicit Psal. xv, quo cum v. 4 interrogatum fuisset: « Quis habitabit in monte Domini? » Aliquis ἐπιφέρει, « respondet, » v. 5, eum ibi habitaturum esse, qui τὸ ἀργύριον αὐτοῦ οὐκ ἔδωκεν ἐπὶ τόκῳ. Similia occurrunt Ezech. xviii, 8.

(88) *Ἥ δ' ἄν.* Pro ἡ δ' ἄν non incommode reposueris ἰδοὺ ἀνὴρ. Fr. Junius minori mutatione

σαστέ με· ξένος ἤμην, καὶ συνηγάγετέ με· γυμνός, καὶ περιεβάλετέ με· » εἶτα ἐπιφέρει: « Ἐφ' ὅσον ἐποίησατε ἐνὶ τούτων τῶν ἐλαχίστων, ἐμοὶ ἐποίησατε. » Οὐχὶ δὲ τὰ αὐτὰ καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ νομοθετεῖ; « Ὁ διδοὺς (84) πτωχῷ δανείζει Θεῷ^a; » καὶ, « Μὴ ἀπόσχη εὐ ποιεῖν ἐνδεῖ (85), » φησὶν. Καὶ πάλιν· « Ἐλεημοσύνη καὶ πίστις μὴ ἐκλιπείτωσάν σε, » εἶπεν. « Πενία^b δὲ ἄνδρα ταπεινὰ χεῖρες δὲ ἀνδρῶν (86), πλουτίζουσιν. » Ἐπιφέρει (87) δὲ· « Ἥ δ' ἄν (88), ὅς οὐκ ἔδωκεν ἐπὶ τόκῳ τὸ ἀργύριον αὐτοῦ, ἀποδακτὸς γίνεται. » καὶ, « Λύτρον (89) ψυχῆς ἀνδρός, ὁ ἴδιος πλοῦτος κρινεται. » Οὐχὶ διασαφεῖ ἑντικρυς, ὡς οὐν ἐξ ἐναντίων ὁ κόσμος σύγκριται, ὡσπερ ἐκ θερμοῦ καὶ ψυχροῦ (90), ξηροῦ τε καὶ ὑγροῦ, οὕτω κακῶν διδόντων, κακῶν λαμβανόντων; Πά-

λιν τε αὐτὸν ὅταν εἴπη, « Εἰ θέλεις τέλειος γενέσθαι, πωλήσας τὰ ὑπάρχοντα, ὅς πτωχός, » ἐλέγχει τὸν καυχόμενον ἐπὶ τῷ πάσας τὰς ἐντολάς ἐκ νεότητος τετηρημέναι· οὐ γὰρ πεπληρώκει τό, « Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς ἑαυτόν· » τότε δὲ, ὑπὸ τοῦ Κυρίου συντελειούμενος, ἐδιδάσκετο δι' ἀγάπην μεταδιδόναι. Καλῶς οὖν πλουτεῖν οὐ κεκώλυκεν, ἀλλὰ γὰρ τὸ ἀδίκως καὶ ἀπλήστως πλουτεῖν· « Κτήσις γὰρ ἐπισευδομένη (91) μετὰ ἀνομίας ἐλάττων γίνεται. Εἰσὶ (92) γὰρ οἱ σπεῖροντες πλείονα ποιοῦσι, καὶ οἱ συνάγοντες ἐλαττοῦνται· » περιῶν γέγραπται: Ἐσκόρπισεν, ἔδωκεν τοὺς πένησιν· ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα· ὁ μὲν γὰρ σπεῖρων καὶ πλείονα συνάγων οὕτως ἐστὶν ὁ διὰ τῆς ἐπιγείου καὶ προσκαίρου μεταδόσεως τὰ οὐράνια κτῶμενος καὶ τὰ αἰώνια· ἕτερος δὲ ὁ μηδὲν μεταδίδους, « κενῶς καὶ θησαυρίζων ἐπὶ τῆς γῆς, ὅπου σῆς καὶ βρώτης ἀφανίζει· » περὶ οὗ γέγραπται « Συνάγων τοὺς μεσθούς, συνήγαγεν εἰς δεσμὸν τετρατημένον. » Τούτου « τὴν χώραν (95) εὐφορησαι » λέγει ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ὁ Κύριος· ἔπειτα τοὺς καρποὺς ἀποθέσθαι βουληθέντα, οἰκοδομησόμενον ἀποθήκας μερίζοντας, κατὰ τὴν προσωποποιίαν εἰπεῖν πρὸς ἑαυτόν. « Ἐχεις ἀγαθὰ πολλὰ ἀποκεκρυμένα σοι εἰς ἔτη πολλά· φάγε, πίε, εὐφραίνου. Ἄφρον οὖν, ἔφη· ταύτην γὰρ τῇ νυκτὶ τὴν ψυχὴν σου ἀπαιτοῦσιν ἀπὸ σοῦ· & οὐκ ἠτοίμασας, τί νὶ γένηται; »

legit, ἐπιφέρει δὲ δδ' αὐτὸν. Interpres commation id præteritit. SYLVAE.

(89) *Λύτρον.* Proverb. xiii, 8: Λύτρον ἀνδρός ψυχῆς ὁ ἴδιος πλοῦτος, πτωχός δὲ οὐκ ὑψίστατα: ἀπειλήν.

(90) *Ψυχροῦ.* Hoc in Flor. edit. omissum postulat antithesis. SYLVAE.

(91) *Κτήσις.* . . ἐπισευδομένη. Ὑπαρξίς ἐπισπουδαζομένη, Proverb. κτήσις ἐπισπουδαζομένη, Clemens *Pædag.* lib. iii, cap. ult.

(92) *Εἰσὶ.* Εἰσὶν οἱ τὰ ἴδια σπεῖροντες, πλείονα ποιοῦσιν· εἰσὶ δὲ καὶ οἱ συνάγοντες ἐλαττοῦνται, Proverb.

(93) *Χώραν.* Lucæ sensum, verbis paulatim mutatis exhibet auctor.

CAPUT VII.

Qua in re Christianorum continentia eam quam sibi vindicant philosophi antecelhat.

Ἡ μὲν οὖν ἀνθρωπίνη ἐγκράτεια, ἡ κατὰ τοὺς φιλοσόφους, λέγω τοὺς Ἑλλήνων, τὸ διαμάχεσθαι τῇ ἐπιθυμίᾳ, καὶ μὴ ἐξυπηρετεῖν αὐτῇ εἰς τὰ ἔργα, ἐπαγγέλλεται· ἡ καθ' ἡμᾶς δὲ, τὸ μὴ ἐπιθυμεῖν, οὐχ ἵνα τις ἐπιθυμῶν καρτερῇ, ἀλλ' ὅπως καὶ τοῦ ἐπιθυμεῖν ἐγκρατεύεται. Λαβεῖν δὲ ἄλλως οὐκ ἔστι τὴν ἐγκράτειαν ταύτην ἢ χάριτι τοῦ Θεοῦ. Διὰ τοῦτο εἶπεν· « Αἰτεῖτε, καὶ δοθήσεται ὑμῖν. » Ταύτην ἔλαβε τὴν χάριν καὶ ὁ Μωϋσῆς, τὸ ἐνδεὲς σῶμα περιειμμενος, ἵνα τεσσαράκοντα ἡμέρας μῆτε πεινάσῃ, μῆτε διψήσῃ. Ὡς δὲ ὑγιαίνειν ἀμεινον τοῦ νοσοῦντα περὶ ὑγιείας διαλέγεσθαι, οὕτω τὸ εἶναι φῶς τοῦ περὶ φωτὸς λαλεῖν, καὶ ἡ κατὰ ἀλήθειαν ἐγκράτεια τῆς ὑπὸ τῶν φιλοσόφων διδασκόμενης. Οὐ γὰρ ὅπου φῶς, ἐκεῖ σκότος· ἐνθα δὲ ἔστιν ἐπιθυμία ἐγκαθεζομένη, μόνη τυγχάνουσα, κἂν τῇ ἐνεργείᾳ ἡσυχάζῃ τῇ διὰ τοῦ σώματος, τῇ μνήμῃ συνοσιάζει πρὸς τὸ μὴ παρόν. Καθόλου δὲ ἡμῖν προείτω (94) ὁ λόγος περὶ τῆς γάμου, περὶ τῆς τροφῆς, καὶ τῶν ἄλλων, μὴδὲν κατ' ἐπιθυμίαν ποιεῖν, θέλειν δὲ μόνᾳ ἐκεῖνα τὰ ἀναγκαῖα. Οὐ γὰρ ἔσμεν ἐπιθυμίας (95) τέκνα, ἀλλὰ θελήματος· καὶ τὸν ἐπὶ παιδοποιεῖν γήμαντα ἐγκράτειαν ἀσκεῖν χρῆ, ὡς μὴδὲ ἐπιθυμεῖν τῆς γυναικὸς τῆς ἑαυτοῦ, ἣν ἀγαπᾷ ὀφείλει, σεμνῶ καὶ σώφρονι παιδοποιούμενος θελήματι. Οὐ γὰρ « τῆς σαρκὸς πρόνοιαν ποιεῖσθαι εἰς ἐπιθυμίας » ἐμάθομεν· « εὐσχημόνως δὲ ὡς ἐν ἡμέρᾳ, » τῷ Χριστῷ, καὶ τῇ Κυριακῇ τῇ φωτεινῇ ἀγωγῇ, « περιπατοῦντες, μὴ κώμοις καὶ μέθαις, μὴ κοίταις καὶ ἀσελείαις, μὴ ἔρισι καὶ ζήλοις. » Ἀλλὰ γὰρ οὐ μόνον περὶ τὴν εἶδος τὴν ἐγκράτειαν συνορᾶν προσήκει, τουτέστι τὰ ἀφροδίσια, ἀλλὰ γὰρ καὶ περὶ τὰ ἄλλα, ὅσα σπαταλώσα ἐπιθυμεῖ ἡ ψυχὴ τῶν, οὐκ ἀρκουμένη τοῖς ἀναγκαίοις, περιεργαζομένη δὲ τὴν χλιδὴν. Ἐγκράτειά ἐστιν ἀργυρίου καταφρονεῖν· τρυφῆς, κτήσεως, θέας καταμεγαλοφρονεῖν· στόματος κρατεῖν, κυριεύειν λογισμῶ τῶν πονηρῶν. Ἡδὴ καὶ ἄγγελοι (96) τινες, ἀκρατεῖς γενόμενοι, ἐπιθυμίᾳ ἄλόντες, οὐρανὸνθεν δεῦρο καταπατήκασιν. Οὐαλεντίνος δὲ ἐν τῇ πρὸς Ἀγαθόποδα (97) ἐπιστολῇ, « Πάντα, φησὶν, ὑπομείνας, ἐγκρατῆς ἦν, θεότητα Ἰησοῦς εἰργάζετο ἡσθίε καὶ ἔπινεν ἰδίως, οὐκ ἀποδιδούς τὰ βρώματα. Τοσαύτη ἦν αὐτῷ ἐγκρατείας δύναμις, ὥστε καὶ μὴ φθαρῆναι τὴν τροφὴν ἐν αὐ-

Humana ergo continentia, ea, inquam, quæ est ex sententia philosophorum Græcorum, profitetur pugnare cum cupiditate, et in factis ei non inseruire; quæ est autem ex nostra sententia continentia, non concupiscere; non ut quis concupiscens se fortiter gerat, sed ut etiam a concupiscendo se contineat. Non potest autem ea aliter comparari continentia, nisi gratia Dei. Et ideo dixit: « Petite, et dabitur vobis ». Hanc gratiam Moyses quoque accepit, qui indigo corpore erat indutus, ut quadraginta diebus neque esuriret, neque sitiret. Quam admodum autem melius est sanum esse, quam ægotantem disserere de sanitate: ita lucem esse, quam loqui de luce; et quæ est ex veritate continentia, ea quæ docetur a philosophis. Non enim ubi est lux, illic tenebræ; ubi autem sola insidet cupiditas, etiamsi quiescat a corporea operatione, at memoria cum eo, quod non est præsens, congregitur. Generatim autem nobis procedat oratio de matrimonio, nutrimento, et aliis, ut nihil faciamus ex cupiditate, velimus autem ea sola, quæ sunt necessaria. Non sumus enim filii cupiditatis, sed voluntatis; et eum, qui uxorem duxit propter liberorum procreationem, exercere oportet continentiam, ut ne suam quidem concupiscat uxorem, quam debet diligere, honesta et moderata voluntate operam dans liberis. Non enim « carnis curam gerere ad concupiscentias » didicimus; « honeste autem tanquam in die, » Christo, et Dominica lucida vitæ institutione, « ambulantes, non in comessationibus et ebrietatibus, non in cubilibus et impudicitibus, non in litibus et contentionibus ». Verumenimvero non oportet considerare continentiam in uno solum genere, nempe in rebus venereis, sed etiam in quibuscunque aliis, quæ luxuriosa concupiscit anima, non contenta necessariis, sed sollicita de deliciis. Continentia est pecuniam despiciere; voluptatem, possessionem, spectaculum magno et excelsio animo contemnere; os continere, ratione quæ sunt mala vincere. Jam vero angeli quoque quidam, cum fuissent incontinentes, victi cupiditate, huc e cælo deciderunt. Valentinus autem in Epistola ad Agathopodem: « Cum omnia,

✠ P. 558 ED. POTTER, 450-451 ED. PARIS. a Matth. vii, 7. b Rom. xiii, 12; 15, 14.

(94) Προείτω. In προείτω vestigia sunt duplicis scripturæ, προέτω et προίτω. SYLBURG.

(95) Οὐ γὰρ ἔσμεν ἐπ. Respicit forte Joan. i, 13: Ὅτι οὐκ ἐξ αἱμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκὸς, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρὸς, ἀλλ' ἐκ Θεοῦ ἐγενήθησαν.

(96) Ἄγγελοι. Opinio ista veterum quorundam de angelis, hausta est ex illo Genes. vi: Ἰδόντες δὲ οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων, et quæ sequuntur: sed decepit illos Hebraisus: qua de re et Munsterus in eum locum, et Notationes nostræ in homilias S. Patrum pag. 560. H. SYLBURG.

PATROL. GR. VIII.

burg. — Conf. quæ adnotavimus ad finem *Pædag.*, lib. iii, cap. 2.

(97) Ἀγαθόποδα. Cl. Græbius *Spicileg.* sæc. ii, p. 53, ad hunc Clementis locum hæc adnotavit: « Agathopus, ad quem Valentinus litteras dedit, idem forte fuit cum illo qui S. Ignatium Romanum ad martyrium abductum comitatus est. » Iidem existimavit Cl. Pearsonus Adnot. in hæc verba Ignatianæ epistolæ ad Smyrnæos cap. 10: Φύλων καὶ Πέτων Ἀγαθόπου, οἱ ἐπηκολούθησάν μοι. « Philonem et Reum Agathopoda, qui me secuti sunt. »

37

Inquit, sustinisset, erat continens, divinitatem sibi comparavit Jesus; edebat et bibebat peculiari modo, non reddens cibos; tanta ei inerat vis continentiae, ut etiam nutrimentum in eo non interierit, quoniam ipse non habuit interitum. Nos ergo propter dilectionem in Dominum, et propter ipsum honestum, amplectimur continentiam, templum Spiritus sanctificantes. Honestum enim est, « propter regnum caelorum seipsum castrare » ab omni cupiditate, et « emundare conscientiam a mortuis operibus, ad serviendum Deo viventi ». Qui autem propter odium adversus carnem susceptum a conjugali conjunctione, et eorum qui conveniunt ciborum participatione, liberari desiderant, indocti sunt et impii, et absque ratione continentes, sicut aliae gentes plurimae. Brachmanes quidem certe, neque animatum comedunt, neque vinum bibunt; sed aliqui quidem ex iis quotidie sicut nos 194 cibum capiunt; nonnulli autem ex iis tertio quoque die, ut ait Alexander Polyhistor in Indiciis; mortem autem contemunt, et vivere nihili faciunt; credunt enim esse regenerationem; aliqui autem colunt Herculem et Panem. Qui autem ex Indis vocantur Σεμνοί, hoc est, venerandi, nudi totam vitam transigunt: ii veritatem exercent, et futura praedicunt, et colunt quamdam pyramidem, sub qua existimant alicujus dei ossa reposita. Neque vero Gymnosophistae, nec qui dicuntur Σεμνοί, utuntur mulieribus, hoc enim praeter naturam et iniquum esse existimant; qua de causa seipsum castos conservant. Virgines autem sunt etiam mulieres, quae dicuntur Σεμναί, hoc est, venerandae. Videntur autem observare caelestia, et per eorum significationem quaedam futura praedicere.

Α τῷ· ἐπεὶ τὸ φθείρεσθαι αὐτὸς οὐκ εἶχεν. Ἡμεῖς μὲν οὖν δι' ἀγάπην τὴν πρὸς τὸν Κύριον καὶ ἐπὶ αὐτὸ τὸ καλὴν ἐγκράτειαν ἀσπαζόμεθα, τὸν νεὸν τοῦ Πνεύματος (98) ἀγιάζοντες· καλὸν γὰρ ἐστὶν διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν εὐνουχίζειν (99) ἑαυτὸν· πάσης ἐπιθυμίας, « καὶ καθαρῶς τὴν συνείδησιν ἀπὸ νεκρῶν ἔργων εἰς τὸ λατρεύειν Θεῷ ζῶντι. » Οἱ δὲ διὰ τὸ μῖσος τὸ πρὸς τὴν σάρκα τῆς κατὰ γάμον συναλλαγῆς καὶ τῆς τῶν καθηκόντων βρωμάτων μεταλήψεως ἀχαρίστως ἀπαλλάττεσθαι ποθοῦντες ἀμαθείς τε καὶ ἄθεοι, ἀλόγως ἐγκρατεύομενοι, καθάπερ τὰ πλείστα τῶν ἄλλων ἔθνων. Βραχμᾶναι (1) γοῦν οὕτως ἐμφυχον ἐσθίουσιν, οὕτως οἶνον πίνουσιν· ἀλλ' οἱ μὲν αὐτῶν καθ' ἑκάστην ἡμέραν, ὡς ἡμεῖς, τὴν τροφήν προσίενται, ἔνοι δ' αὐτῶν διὰ τριῶν ἡμερῶν, ὡς φησὶν Ἀλέξανδρος ὁ Πολύστρω ἐν τοῖς Ἰνδικαῖοις καταφρονοῦσι δὲ θανάτου, καὶ παρ' οὐδὲν ἡγούνηται τὸ ζῆν· περὶ θανάτου γὰρ εἶναι παλιγγενεσίαν δὲ (2) σέβουσιν Ἡρακλέα καὶ Πάνα. Οἱ καλούμενοι δὲ Σεμνοὶ τῶν Ἰνδῶν γυμνοὶ διαίτωνται τὸν πάντα βίον· οὗτοι τὴν ἀλήθειαν ἀσκοῦσι, καὶ περὶ τῶν μελλόντων προμνησίουσι, καὶ σέβουσι τινα πυραμίδα, ὅφ' ἦν ὅσπερ τινὸς θεοῦ νομίζουσιν ἀποκεῖσθαι. Οὕτως δὲ οἱ Γυμνοσοφισταὶ οὐδ' οἱ λεγόμενοι Σεμνοὶ γυναῖξιν χρῶνται· παρὰ φύσιν γὰρ τοῦτο καὶ παράνομον δοκοῦσι· δι' ἣν αἰτίαν σφᾶς αὐτοὺς ἀγνοῦσιν τῆρουσι· παρβενέουσι δὲ καὶ Σεμναί. Δοκοῦσι δὲ παρατηρεῖν τὰ οὐράνια, καὶ διὰ τῆς τούτων σημειώσεως τῶν μελλόντων προμαντεύεσθαι τινα.

causa seipsum castos conservant. Virgines autem sunt etiam mulieres, quae dicuntur Σεμναί, hoc est, venerandae. Videntur autem observare caelestia,

CAPUT VIII.

Loca S. Scripturae ab haereticis in vituperium matrimonii adducta explicat; et primo verba Apostoli Rom. vi, 14, ab haereticorum perversa interpretatione vindicat.

Quoniam autem qui introducunt indifferentiam, paucas quasdam Scripturas detorquentes, titillanti suae voluptati eas suffragari existimant; tum praecipue illam quoque: « Peccatum enim vestri non dominabitur; non estis enim sub lege, sed sub gratia »; et aliquas alias hujusmodi, quarum post haec non est rationi consentaneum ut faciam mentionem (non enim navem iustruo piraticam), age paucis eorum argumentum perfringamus. Ipse enim egregius Apostolus in verbis, quae praedictae dictioni subjungit, intentat criminis afferet solutionem: « Quid ergo? peccabimus, quia non sumus sub lege, sed sub gratia? Absit ». Adeo divine et propheticæ e vestigio dissolvit artem voluptatis sophi-

Ἐπεὶ δὲ οἱ τὴν ἀδιαφορίαν εἰσάγοντες, βιαζόμενοι τινὰς ὀλίγας Γραφὰς, συνηγορεῖν αὐτῶν τῇ ἡδονῇ θεῶν οἴονται· ἀτὰρ δὴ κάκεῖνην· « Ἀμαρτία γὰρ (3) ὑμῶν οὐ κυριεύσει· οὐ γὰρ ἐστε ὑπὸ νόμον, ἀλλ' ὑπὸ χάριν »· καὶ τινὰς ἄλλας τοιαύτας, ὧν ἐπὶ τοσούτοις μεμνησθαι οὐκ εὐλόγον· (οὐ γὰρ ἐπισκευάζουσαν πειρατικὴν)· φέρε δὲ διὰ βραχέων διακόσωμεν αὐτῶν τὴν ἐγχείρησιν· αὐτὸς γὰρ ὁ γενναῖος Ἀπόστολος τῇ προειρημένῃ λέξει ἐπιφέρειν ἀπολύσεται τὸ ἔγκλημα· « Τί οὖν; ἀμαρτήσωμεν (4), ὅτι οὐκ ἐσμὲν ὑπὸ νόμον, ἀλλ' ὑπὸ χάριν; Μὴ γένοιτο. » Οὕτως ἐνθέως καὶ προσητικῶς καταλύει παραχρήμα τὴν σοφιστικὴν τῆς ἡδονῆς τέχνην. Οὐ συνίεσιν οὖν, ὡς ἔστιν, ὅτι· « Τοὺς πάντας ἡμᾶς φανερωθῆναι δεῖ ἐμπροσθεν

^a Math. xix, 12. ^b Hebr. ix, 14. ^c P. 539 ^d Ibid., 15.

(98) Τὸν νεὸν τοῦ Πνεύματος. Conf. 1 Cor. iii, 16, 17.

(99) Εὐνουχίζειν. Respicit Math. xix, 12: Εἰσὶν εὐνοῦχοι, εἴτινες εὐνοῦχισαν ἑαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.

(1) Βραχμᾶναι. De philosophis Indiciis conf. Strabo, Geogr. lib. xv; Eusebius, Præpar. evangel., lib. vi, c. 10; Recognition. Clementis lib. ix, cap.

20; Clemens noster, Strom. i, pag. 305, edit. Paris., etc.

(2) Ἄ δέ. Aptius legemus οἱ δέ, vel οἷδε, ut mox οὔτοι. SYLBURG.

(3) Γὰρ. Δέ, Rom.

(4) Ἀμαρτήσωμεν. Convenientius ἀμαρτήσωμεν, indic. modo, ut Vulg. Bib. Rom. vi. Eadem Biblia II Cor. v, τὰ διὰ τοῦ σώματος. SYLBURG.

τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, ἵνα κομισθῆται ἕκαστος διὰ τοῦ σώματος πρὸς ἃ ἐπραξεν εἴτε ἀγαθὸν εἴτε κακόν· ἢ ἵνα ἃ διὰ τοῦ σώματος ἐπραξέ τις, ἀπολάβῃ. « Ὡστε εἰ τις ἐν Χριστῷ, καινὴ κτίσις, οὐκ ἔτι ἁμαρτητική. « Τὰ ἀρχαῖα παρῆλθεν, » ἀπελουσάμεθα τὸν βίον τὸν παλαιόν· « Ἰδοὺ (5) γὰρ γέγονε καινὰ, » ἀγγελία ἐκ πορνείας, καὶ ἐγκράτεια ἐξ ἀκρασίας, δικαιοσύνη ἐξ ἀδικίας. « Τίς γὰρ μετοχὴ δικαιοσύνης καὶ ἀνομία; ἢ τίς (6) κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος; τίς δὲ συμφώνησις Χριστοῦ πρὸς Βελίαν; τίς μερὶς (7) πιστῶ μετ' ἀπίστου; τίς δὲ συγκατάθεσις ναῶ Θεοῦ μετ' εἰδώλων; Ταύτας οὖν ἔχοντες τὰς ἐπαγγελίας, καθαρῶμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, ἐπιτελοῦντες ἁγιωσύνην ἐν φόβῳ Θεοῦ. »

sticam. Non intelligunt ergo, ut videtur, quod « omnes nos oportet manifestari ante tribunal Christi, ut referat unusquisque per corpus ea quæ fecit, sive bonum, sive malum » : ut quæ per corpus fecit aliquis, recipiat. « Quare si quis est in Christo, nova creatura est, » nec amplius peccatis dedita : « Vetera præterierunt, » vitam antiquam exuimus. « Ecce enim nova facta sunt ^b, » castitas ex fornicatione, et continentia ex incontinentia, justitia ex injustitia. « Quæ est enim participatio justitiæ et injustitiæ? aut quæ luci cum tenebris societas? quæ est autem conventio Christo cum Belial? quæ pars est fideli cum infideli? quæ est autem consensio templo Dei cum idolis ^c? Has ergo habentes promissiones, mundemus nos ipsos ab omni inquinamento carnis et spiritus, perficientes sanctitatem in ^B

CAPUT IX.

Dictum Christi ad Salomen exponit, quod tanquam in vituperium nuptiarum prolatum hæretici allegabant.

Οἱ δὲ ἀντιπασσόμενοι τῇ κτίσει τοῦ Θεοῦ διὰ τῆς εὐφήμευ ἐγκρατείας κάκεινα λέγουσι τὰ πρὸς Σαλώμην εἰρημένα, ὧν πρότερον (8) ἐμνήσθημεν φέρεται δὲ, οἶμαι, ἐν τῷ κατ' Αἰγυπτίους Εὐαγγελίῳ. Φασὶ γὰρ, ὅτι αὐτὸς εἶπεν ὁ Σωτὴρ· « Ἦλθον καταλύσαι τὰ ἔργα τῆς θηλείας· » θηλείας μὲν τῆς ἐπιθυμίας, ἔργα δὲ γέννησιν καὶ φθοράν. Τί οὖν ἂν εἴποιεν; Κατελύθη ἡ διοίκησις αὐτῆ; Οὐκ ἂν φησάτιεν· μένει γὰρ ἐπὶ τῆς αὐτῆς οἰκονομίας ὁ κόσμος. Ἄλλ' οὐκ ἐψεύσατο ὁ Κύριος· τῷ ὄντι γὰρ τὰ τῆς ἐπιθυμίας κατέλυσεν ἔργα, φιλαργυρίαν, φιλονεικίαν, φιλοδοξίαν, γυναικομανίαν, παιδεραστίαν, ὀψοφαγίαν, ἀσωτίαν, καὶ ἄ τούτοις ὅμοια. Τούτων δὲ ἡ γένεσις φθορὰ τῆς ψυχῆς, εἰ γε « νεκροὶ (9) τοῖς παραπτώμασι » γινόμεθα· καὶ αὕτη ἡ θήλεια ἀκρασία ἦν. Γένεσις δὲ καὶ φθορὰν τὴν ἐν κτίσει προηγουμένως γίνεσθαι ἀνάγκη μέχρι παντελοῦς διακρίσεως καὶ ἀποκαταστάσεως ἐκλογῆς, δι' ἣν καὶ αἱ τῷ κόσμῳ συμπεφυρμέναι οὐσίαι τῇ οικειότητι προσνέμονται. Ὅθεν εἰκότως, περὶ συντελείας μηνύσαντος τοῦ Λόγου, ἡ Σαλώμη φησὶ· « Μέχρι τίνος οἱ ἄνθρωποι ἀποθανοῦνται; » ἄνθρωπον δὲ καλεῖ ἡ Γραφή (10) διχῶς, τὸν τε φαινόμενον καὶ τὴν ψυχὴν· πάλιν τε αὐτὸν τὸν σωζόμενον καὶ τὸν μὴ. Καὶ θάνατος ψυχῆς ἡ ἁμαρτία λέγεται. Διὸ καὶ παρατηρημένως ἀποκρίνεται ὁ Κύριος· « Μέχρις (11) ἂν τίκτωσιν αἱ γυναῖκες, » τούτεστι:

Qui autem Dei creaturæ resistunt per speciosam illam continentiam, illa quoque dicunt, quæ ad Salomen dicta sunt, quorum prius meminimus: habentur autem, ut existimo, in Evangelio secundum Ægyptios. Aiunt enim ipsum dixisse Servatorem: « Veni ad dissolvendum opera femine; » femine quidem, cupiditatis; opera autem generationem et interitum. Quid ergo dixerint? Desiit hæc administratio? Non dixerint: manet enim mundus in eadem œconomia. Sed non falsum dixit Dominus; revera enim opera dissolvit cupiditatis, avaritiam, contentionem, gloriæ cupiditatem, mulierum insanum amorem, prædicatum, ingluviem, luxum et profusionem, et quæ sunt his similia. Horum autem ortus, est animæ interitus: siquidem « delictis mortui » efficimur ^e. Ea vero femina est intemperantia. Ortum autem et interitum creaturarum propter ipsorum naturas fieri necesse est, usque ad perfectam distinctionem et restitutionem electionis, per quam, quæ etiam sunt mundo permixtæ et confusæ substantiæ, proprietati suæ restituntur. Unde merito cum de consummatione Logos locutus fuerat, ait Salome: « Quousque morientur homines? » Hominem autem vocat Scriptura dupliciter: et eum, qui apparet, et animam; et eum rursus, qui servatur, et eum qui non.

^a II Cor. v, 40. ^b Ibid., 16, 17. ^c II Cor. vi, 14, 15, 16. ^d II Cor. vii, 1. ^e P. 540 ED. POTTER, 452, 455 ED. PARIS. ^e Ephes. ii, 5.

(5) Ἰδοὺ. Ἰδοὺ γέγονε καινὰ τὰ πάντα. II Cor. v. (6) Ἦ τις. Τίς δέ. II Cor. vi. (7) Βελίαν; τίς μ. Βελίαν; ἢ τίς μ. II Cor. vi, ubi innox τὰς ἐπαγγελίας, ἀγαπητοί, καθ. (8) Πρότερον. Nemp p. 445 edit. Paris., ubi conf. adnotata. (9) Νεκροί. Respicit Ephes. ii, 5: Καὶ ὄντας ἡμᾶς νεκροὺς τοῖς παραπτώμασι συνεζωποίησεν τῷ Χριστῷ. (10) Γραφή. II Cor. iv. Ad dictum de morte pertinet istud Pauli I Tim. v: Ἡ δὲ σπαταλώσα ζῷσα τῶν ἡμετέων· et hæc Philonis pag. 41: Φύσει μὲν οὐκ ἔστι θάνατος, καθ' ὃν χωρίζεται ψυχὴ ἀπὸ σώματος· ὁ δὲ ἐπὶ τιμωρίᾳ συνίσταται, ὅταν ἡ ψυχὴ τὸν ἀρε-

τῆς βίον θνήσκη, τὸν δὲ κακίας ζῆ μόνον. Εὐ δὲ καὶ ὁ Ἡράκλειτος, κατὰ τοῦτο Μωϋσέως ἀκολουθήσας τῷ δόγματι, φησὶ· Ζῶμεν τὸν ἐκείνων θάνατον, τεθνήκαμεν δὲ τὸν ἐκείνων βίον. SYLBURG. (11) Μέχρις. Infra in Excerpt. ex Theodot., pag. 799, edit. Paris.: Ὅταν ὁ Σωτὴρ πρὸς Σαλώμην λέγῃ, « Μέχρι τότε εἶναι θάνατον, ἀχρις ἂν αἱ γυναῖκες τίκτωσιν, » οὐ τὴν γένεσιν κακίῶν ἔλεγεν, ἀναγκαίαν οὔσαν διὰ τὴν σωτηρίαν τῶν πιστευόντων· « Quando Servator Salomæ dixit: *Et usque fore mortem, quousque mulieres parerent*, non locutus est ista in vituperium generationis, quæ utique necessaria est propter salutem fidelium. »

Mors autem animæ dicitur peccatum. Quare caute et considerate respondet Dominus : « Quoadusque pepererint mulieres, » hoc est, quandiu operabuntur cupiditates. « Et ideo quemadmodum per unum hominem peccatum ingressum est in mundum, per peccatum quoque mors ad omnes homines pervasit, quatenus omnes peccaverunt; et regnavit mors ab Adam usque ad Moysen ^a, » inquit Apostolus : naturali autem divinæ œconomiz necessitate mors sequitur generationem : et corporis et animæ conjunctionem consequitur eorum dissolutio. Si est autem propter doctrinam et agnitionem generatio, restitutionis causa erit dissolutio. Quomodo autem existimatur mulier causa mortis, propterea quod pariat : ita etiam dicitur dux vitæ propter eandem causam. Proinde quæ prior inchoavit transgressionem, *Vita* est appellata ^b, propter causam successionis : et eorum, qui generantur, et qui peccant, tam justorum quam injustorum, mater est, unoquoque nostrum seipsum justificante, vel contra inobedientem constituyente. Unde non ego quidem arbitror Apostolum abhorreere vitam, quæ est ✕ in carne, cum dicit : « Sed in omni fiducia, ut semper, nunc quoque Christus magnificabitur in corpore meo, sive per vitam, sive per mortem. Mihi enim vivere Christus et mori lucrum. Si autem vivere in carne, et hoc quoque mihi fructus operis, quid eligam nescio, et coarctor ex duobus, cupiens resolveri, et esse cum Christo : multo enim melius : manere autem in carne, est magis necessarium propter vos ^c. » Per hæc enim, ut puto, aperte ostendit, exitus quidem e corpore perfectionem, esse in Dei dilectionem : ejus autem præsentiam in carne, ex grato animo profectam tolerantiam, propter eos, qui salute indigent. Quid vero? non etiam ea, quæ deinceps sequuntur, ex iis, quæ dicta sunt ad Salomen, **195** subjungunt ii, qui quidvis potius quam quæ est ex veritate, evangelicam regulam sunt secuti? Cum ea enim dixisset : « Recte ergo feci, quæ non pepererunt : » scilicet, quod generatio non esset ut oportet assumpta; excipit Dominus, dicens : « Omni herba vescere, ea autem, quæ habet amaritudinem, ne vescaris. » Per hæc enim significat, esse in nostra potestate, et non esse necessarium ex prohibitione præcepti, vel con-

^a Rom. v, 12-14. ^b Gen. iii, 20. ✕ P. 541 ED.

(12) *Θάνατος*. Bibl. addunt, καὶ οὕτως εἰς πάντας ἀνθρώπους ὁ θάνατος· quod commation per librarium negligentiam propter θάνατος repetitum excidisse videtur.

(13) *Καί*. Ἄλλ' Rom.

(14) *Δέ*. Malim δὴ.

(15) *Παράδεισος*. Respicere videtur I Tim. ii, 14 : Καὶ Ἀδὰμ οὐκ ἠπατήθη· ἡ δὲ γυνή, ἀπατηθεῖσα, ἐν παραβάσει γέγονε.

(16) *Ζωή*. De Evæ appellatione in eandem sententiam infra quoque meminit auctor p. 197, 201, et Philo p. 136. H. SYLB.—Genes. iii, 20 : Καὶ ἐκάλεσεν Ἀδὰμ τὸ ὄνομα τῆς γυναῖκος αὐτοῦ Ζωή, ὅτι μήτηρ πάντων τῶν ζώντων.

(17) *Ἀμαρτανόντων*. Videtur legendum ἀποθα-

μέχρις ἂν αἱ ἐπιθυμίαι ἐνεργῶσι. « Διὰ τοῦτο ὡσπερ δι' ἐνὸς ἀνθρώπου ἡ ἁμαρτία εἰς τὸν κόσμον εἰσῆλθε, καὶ διὰ τῆς ἁμαρτίας ὁ θάνατος (12) εἰς πάντας ἀνθρώπους διῆλθεν, ἐφ' ᾧ πάντες ἡμαρτον· καὶ (13) ἐβασίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδὰμ μέχρι Μωϋσέως, » φησὶν ὁ Ἀπόστολος· φυσικῆ δὲ ἀνάγκῃ θείας οἰκονομίας γενέσει θάνατος ἔπεται· καὶ συνόδῳ ψυχῆς καὶ σώματος ἡ τούτων διάλυσις ἀκολουθεῖ. Εἰ δὲ ἔνεκεν μαθήσεως καὶ ἐπιγνώσεως ἡ γένεσις, ἀποκαταστάσεως δὲ (14) ἡ διάλυσις· ὡς δὲ αἰτία θανάτου διὰ τὸ τίχτειν ἡ γυνὴ νομίζεται, οὕτω καὶ ζωὴς διὰ τὴν αὐτὴν αἰτίαν λεχθήσεται ἡγεμῶν. Αὐτίκα ἡ προκατάρξασα τῆς παραβάσεως (15) « ζωὴ » (16) προσηγορεύθη διὰ τὴν τῆς διαδοχῆς αἰτίαν, τῶν τε γεννωμένων τῶν τε ἁμαρτανόντων (17) γίνεται, ὁμοίως δικαίων ^B ὡς καὶ ἀδίκων, μήτηρ, ἐκάστου ἡμῶν ἑαυτὸν δικαιοῦντος, ἢ ἔμπαιιν ἀπειθῆ κατασκευάζοντος. Ὅθεν οὐχ ἡγοῦμαι ἔγωγε μυσάττεσθαι τὴν ἐν σαρκὶ ζωὴν τὸν Ἀπόστολον, ὀπηνίκα ἂν φη· « Ἀλλ' ἐν πάσῃ παρῆρησία, πᾶσι πάντοτε, καὶ νῦν μεγαλυνοῦνται Χριστὸς ἐν τῷ σώματι μου εἶτε διὰ ζωῆς εἶτε διὰ θανάτου· ἐμοὶ γὰρ τὸ ζῆν Χριστὸς, καὶ τὸ ἀποθανεῖν κέρδος. Εἰ δὲ τὸ ζῆν ἐν σαρκὶ, καὶ (18) τοῦτο μοι κερπὸς ἔργου· τί αἰρήσομαι, οὐ γνωρίζω· συνέχομαι τε ἐκ τῶν δύο, τὴν ἐπιθυμίαν ἔχων εἰς τὸ ἀναλῦσαι, καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι· πολλῶ γὰρ κρείττον· τὸ δὲ ἐπιμένειν τῇ σαρκὶ ἀναγκαϊότερον δι' ὑμᾶς· » ἐνεδείξατο γὰρ, οἶμαι, διὰ τούτων σαφῶς τῆς μὲν ἐξόδου τοῦ σώματος τὴν πρὸς Θεὸν ἀγάπην τελείωσιν εἶναι, τῆς δὲ ἐν σαρκὶ παρουσίας τὴν εὐχάριστον διὰ τοὺς σωθῆναι δεομένους ὑπομονήν. ^C Τί δέ; οὐχὶ καὶ τὰ ἐξῆς τῶν πρὸς Σαλώμην εἰρημένων ἐπιπέρουσιν οἱ πάντα μᾶλλον ἢ τῶ κατὰ τὴν ἀλήθειαν εὐαγγελικῶ στοιχησαντες κανόνι; Φαιμένης γὰρ αὐτῆς· « Καλῶς οὖν ἐποίησα μὴ τεκοῦσα· » ὡς οὐ δεόντως τῆς γενέσεως παραλαμβανομένης, ἀμείβεται λέγων ὁ Κύριος· « Πίσαν φάγε βοτάνην· τὴν δὲ πικρίαν ἔχουσαν μὴ φάγῃς· » σημαίνει γὰρ καὶ διὰ τούτων, ἐφ' ἡμῖν εἶναι, καὶ οὐκ ἐξ ἀναγκῆς, κατὰ κώλυσιν ἐντολῆς, ἦτοι τὴν ἐγκράτειαν ἢ καὶ τὸν γάμον· καὶ ὅτι ὁ γάμος συνεργάζεται τι τῇ κτίσει, προσδιασφῶν. Μὴ ποτ' οὖν ἀμαρτημά τις ἡγεῖσθω τὸν γάμον τὸν κατὰ Λόγον, εἰ μὴ πικράν (19) ὑπολαμβάνει παιδοτροφίαν· πολλοῖς γὰρ ἔμπαιιν ἀτεχνία λυπηρότατον· μήτ' ἂν (20) πικρὰ ἢ παιδοποιία φαίνεται τι, μεταπερισπῶσα τῶν θείων

νότων. LOWTH.

(18) *Καί*. Abest a Philipp., ubi mox. καὶ τί αἶψ. Dein, συνέχομαι γὰρ ἐκ τ. Rursum, πολλῶ γὰρ μᾶλλον κρεῖτ. tandem, ἐπιμένειν ἐν τῇ σ.

(19) *Πικράν*. Eadem voce usns est hac in re Menander apud Stobæum serm. 74 :

... Ἡ δὲ ζῆν μόνον,
Ἡ πατέρα παιδῶν ἀποθανεῖν γεννωμένων
Οὕτω τὸ μετὰ ταῦτ' ἐστὶ τοῦ βίου πικρόν.

... Aut calibi
Vivendum, aut sobole enata moriendum patri :
Adeo est acerbum, quidquid est vitæ super.

(20) *Μήτ' ἂν*. Pro μήτ' ἂν non minus apte legitur μήτ' ἂν. SYLBURG.

διὰ τὰς χρειώδεις ἀσχολίας. Μὴ φέρων δ' οὗτος εὐκό-
 λως τὸν μονήρη βίον, ἐπιθυμῆι τοῦ γάμου· ἐπεὶ τὸ
 εὐάρεστον μετὰ σωφροσύνης ἀδελφείας, καὶ κύριος
 ἕκαστος ἡμῶν τυγχάνει τῆς περὶ τέκνων γονθῆς αἰρέ-
 σεως. Συνορῶ δ' ὅπως τῇ προφάσει τοῦ γάμου οἱ μὲν
 ἀπισχημένοι (21) τοῦτου μὴ κατὰ τὴν ἀγίαν γνῶσιν
 εἰς μισανθρωπίαν ὑπερβύησαν, καὶ τὸ τῆς ἀγάπης
 οἴχεται παρ' αὐτοῖς· οἱ δὲ, ἐνσχεθέντες καὶ ἡδυπαθή-
 σαντες τῇ τοῦ νόμου συμπεριφορᾷ (22), ὡς φησιν ὁ
 Προφήτης, παρωμοιώθησαν τοῖς κτήνεσιν.

Quandoquidem res grata, qua quis temperanter fruitur, et innocia : et unusquisque nostrum
 eatenus sui dominus est, ut eligat, an velit liberos procreare. Intelligo autem, quod aliqui quidem,
 qui prætextu matrimonii difficultatum ab eo abstinerunt, non convenienter sanctæ cognitioni ad
 inhumanitatem et odium hominum deflexerunt, et perit apud ipsos charitas; alii autem matrimonio
 ligati, et luxui ac voluptatibus dediti, lege quodammodo eos comitante, fuerunt, ut ait Propheta,
 « assimilati iumentis ».

CAPUT X.

Verba Christi Matth. xviii, 20, mystice exponit.

Τίνας δὲ « οἱ δύο καὶ τρεῖς ὑπάρχουσιν, ἐν ὀνόματι Β
 Χριστοῦ συναγόμενοι, » παρ' οἷς « μέσος ἐστὶν ὁ
 Κύριος; » ἢ οὐχὶ ἄνδρα καὶ γυναῖκα καὶ τέκνον τοὺς
 τρεῖς λέγει; ὅτι ἄνδρὶ γυνὴ διὰ Θεοῦ ἀρμόζεται.
 Ἄλλὰ κἄν εὐζωνός τις εἶναι θέλη, οὐχ αἰρούμενος
 τὴν παιδοποιίαν διὰ τὴν ἐν παιδοποιίᾳ ἀσχολίαν,
 Μενέτω, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, ἀγαμος (23), « ὡς
 καγῶ. » Βούλεσθαι γὰρ λέγειν τὸν Κύριον ἐξηγου-
 νται, μετὰ μὲν τῶν πλειόνων, τὸν Δημιουργὸν εἶναι
 τὸν γενεσιουργὸν Θεὸν, μετὰ δὲ τοῦ ἐνδὸς, τοῦ ἐκλε-
 κτοῦ, τὸν Σωτῆρα, ἄλλου δηλονότι Θεοῦ τοῦ ἀγαθοῦ
 Υἱὸν πεφυκότα. Τὸ δ' οὐχ οὕτως ἔχει· ἀλλ' ἐστὶ μὲν
 καὶ μετὰ τῶν σωφρόνως γημάντων καὶ τεκνοποι-
 σάντων ὁ Θεὸς δι' Υἱοῦ· ἐστὶ δὲ καὶ μετὰ τοῦ ἐγκρα-
 τευσαμένου λογικῶς ὁ αὐτὸς ὡσαύτως Θεός. Εἶεν δ' ἄν
 καὶ ἄλλως οἱ μὲν τρεῖς θυμός (24) τε καὶ ἐπιθυμία καὶ
 λογισμός, σὰρξ (25) δὲ καὶ ψυχὴ καὶ πνεῦμα κατ'
 ἄλλον λόγον· τάχα δὲ καὶ τὴν κλησιν τὴν τε ἐκλογὴν δευ-
 τέραν, καὶ τρίτον τὸ εἰς τὴν πρώτην τιμὴν κατατασ-
 σόμενον γένος, αἰνίσσεται ἢ προειρημένη τριάς·
 μεθ' ὧν ἡ πανεπίσκοπος τοῦ Θεοῦ δύναμις ἀμερῶς
 μεριστή. Ὁ τοίνυν ταῖς κατὰ φύσιν ἐνεργείαις τῆς
 ψυχῆς ἐν δέοντι χρώμενος ἐπιθυμῆι μὲν τῶν κατ'
 ἀλλήλων (26), μισεῖ δὲ τὰ βλάπτοντα, καθὼς αἱ ἐν-
 τολαὶ (27) προστάττουσιν· « Ἐνευλογήσεις » γὰρ,

Quinam sunt autem illi « duo et tres, qui con-
 gregantur in nomine Domini, in » quorum « me-
 dio » est Dominus? » annon virum et mulierem et
 filium tres dicit, quoniam mulier cum viro per
 Deum conjungitur? Quod si accinctus quis esse
 velit et expeditus, non volens procreare liberos,
 propter eam, quæ est in procreandis liberis, muel-
 lestiam et occupationem, « maneat, » inquit Apo-
 stolus, absque uxore « ut ego ». Quidam vero
 effatum Domini exponunt, ac si dixisset, cum plu-
 ribus quidem esse Creatorem ac præsidem genera-
 tionis Deum; cum uno autem, nempe electo, Ser-
 vatorem, qui alterius, boni scilicet, Dei Filius sit.
 Hoc autem non ita habet: sed est quidem etiam
 cum iis, qui honeste ac moderate in matrimonio
 versati sunt, et liberos susceperunt, Deus per
 Filium: est autem etiam cum eo, qui secundum
 logon, seu rationem, fuit continens, idem Deus.
 Fuerint autem aliter quoque tres quidem, ira, cupi-
 ditas, et ratio: caro autem et anima et spiritus,
 alia ratione. Forte autem et vocationem et electio-
 nem secundam, et tertium genus, quod in primo
 honore collocatur, innuit trias prius dicta: cum
 quibus est, quæ omnia considerat, Dei potestas,
 absque divisione cadens in divisionem. Qui ergo

« Psal. xlviij, 21. » P. 542 ED. POTTER, 454, 455 ED. PARIS. » Matth. xviii, 20. » I Cor. vii, 7.

(21) Ἀπισχημένοι. Usitatius ἀπεσχημένοι, ut
 cum alibi. tum pag. 196, 238. SYLBERG.

(22) Τοῦ νόμου συμπεριφορᾷ. Intelligit, ut opi-
 nor, indulgentiam plurium uxorum Patribus con-
 cessam, v. pag. 461. LOWTH. — Vel id intelligit,
 quod in Latina versione expressimus, nonnullos
 scilicet, prætextu matrimonii, ac proinde lege, ut
 sibi persuaderent, permitteute, carni nimium indul-
 gere: cum e contra, ut postea dicit: Σωφρόνως ἐβού-
 λετο ταῖς γαμεταῖς χρῆσθαι τοὺς ἄνδρας, καὶ ἐπὶ
 μόνῃ παιδοποιίᾳ· « Lex viros moderate et propter
 solum liberorum procreationem uxoriibus uti vo-
 luit: p. 456 edit. Paris. Conf. Pædag. lib. II, c. 10.

(23) Ἀγαμος. Hæc vox non solum eum significat
 qui nunquam uxorem duxit, sed etiam eum qui,
 uxore mortua, aliam non duxit: ut apud Latinos,
 castubs. I Cor. vii, 10, 11. Παραγγέλλω γυναῖκα
 ἀπὸ ἀνδρὸς μὴ χωρισθῆναι: ἐὰν δὲ καὶ χωρισθῆ, με-

νέτω ἀγαμος, ἢ τῷ ἀνδρὶ καταλλαγήτω.

(24) Θυμός. Respicit Platonicam animæ divisio-
 nem in partem concupiscibilem, irascibilem, et ra-
 tionalem: de qua superior ad principium Pædag.
 lib. III, dictum est.

(25) Σὰρξ. Alia humanæ naturæ divisio. Sic Cle-
 mentis discipulus Origenes Philocal. p. 8: « Ὁ ἄν-
 θρωπος συνέστηκεν ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς καὶ πνεύ-
 ματος » Homo ex corpore, anima et spiritu con-
 stat. » Irenæus lib. v, initio c. 9: « Perfectus homo
 constat carne, animo et spiritu. » Ante hos D. Paulus
 I Thess. v, 23. dixit: Αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς τῆς εἰρή-
 νης ἀγιάσαι ὑμᾶς ὀλοτελεῖς! καὶ ὀλόκληρον ὑμῶν τὸ
 πνεῦμα καὶ ἡ ψυχὴ καὶ τὸ σῶμα ἀρέμψουν ἐν τῇ
 παρουσίᾳ τοῦ Κυρίου τρηθηεῖ!

(26) Κατ' ἀλλήλων. Rectius conjuncte καταλλή-
 λων, « convenientium. » SYLBERG.

(27) Αἱ ἐντολαί. Hæc in S. Scriptura frustra quæ-

animum naturalibus, ita ut oportet, utitur operationibus, desiderat quidem ea, quæ sunt convenientia, odio autem habet ea, quæ lædunt, sicut jubent mandata : « Benedices » enim, inquit, « benedicienti, et maledices maledicenti. » Quando autem his, ira scilicet et cupiditate, superior factus, et creaturæ amore vere affectus propter eum, qui est Deus et effector omnium, gnostice vitam instituerit, et Salvatori similis evadens, facilem temperantiæ habitum acquisiverit, et cognitionem, fidem, ac dilectionem conjunxerit, simplici hac in parte iudicio utens, et vere spiritalis factus, nec earum, quæ ex ira et cupiditate procedunt, cogitationum omnino capax, ad Domini imaginem ab ipso artifice efficitur homo perfectus, is sane dignus iam est, qui frater a Domino nominetur, is simul est amicus et filius. Sic ergo « duo et tres » in eodem « congregantur, » nempe in homine gnostico. Poterit etiam multorum quoque concordia ex tribus æstimata, cum quibus est Dominus, significare unam Ecclesiam, unum hominem, genus unum. Annon cum uno quidem Judæo ✕ erat Dominus, cum legem tulit : at propheta, et Jeremiam mittens Babylonem, quinetiam eos qui erant ex gentibus vocans per prophetiam, congregavit duos populos : tertius autem est unus, qui ex duobus « creatur in novum hominem, quo inambulat et inhabitat » in ipsa Ecclesia? Et lex simul et prophetæ, una cum Evangelio, in nomine Christi congregantur in unam cognitionem. Qui ergo propter odium uxorem non ducunt, vel propter concupiscentiam carne indifferenter abutuntur, non sunt in numero illorum qui servantur, cum quibus est Dominus.

CAPUT XI.

Legis et Christi mandatum ac non concupiscendo exponit.

His sic ostensis, age Scripturas, quæ adversantur sophistis hæreticis, jam adducamus, et regulam continentiam secundum logon seu rationem observandam declarem. Qui vero intelligit, quæ Scripturæ cuique hæresi contraria sit, eam tempestive adhibendo refutabit eos, qui dogmata mandatis contraria fingunt. Atque ut ab alto rem repetamus, lex quidem, sicut prius diximus, illud, « Non concupisceas uxorem proximi tui^a, » prius D exclamavit ante conjunctam Domini in Novo Testamento vocem, quæ dicit ex sua ipsius persona : « Audivistis legem præcipientem : Non mœchaberis. Ego autem dico : Non concupisces^b. » Quod enim vellet lex viros uti moderate uxoribus, et

Α φησί, « τὸν εὐλογοῦντα, καὶ καταρῶση τὸν καταρῶμενον. » Ὅταν δὲ, καὶ τούτων ὑπερναδῶς, τοῦ θυμοῦ καὶ τῆς ἐπιθυμίας, ἔργω ἀγαπήσῃ τὴν κτίσιν διὰ τὸν ἀπάντων Θεὸν τε καὶ ποιητὴν, γνωστικῶς βιώσεται, ἔξιν ἐγκρατείας ἀπὸνον περιπεποιημένως κατὰ τὴν πρὸς τὸν Σωτῆρα ἐξομῶσιν, ἐνώσας τὴν γνῶσιν, πίστιν, ἀγάπην, εἰς ὧν ἐνθῆνδε τὴν κρίσιν, καὶ πνευματικῆς δυνάως, ἀπαράδεκτος τῶν κατὰ τὸν θυμὸν καὶ τὴν ἐπιθυμίαν διαλογισμῶν πάντη πάτωσ, ὁ κατ' εἰκόνα ἐκτελούμενος τοῦ Κυρίου πρὸς αὐτοῦ τοῦ τεχνίτου ἄνθρωπος τέλειος, ἄξιος ἤδη τοῦ ἀδελφῶς (28) πρὸς τοῦ Κυρίου ὀνομάζεσθαι φίλος ἅμα οὗτος καὶ υἱὸς ἐστίν. Οὕτως « οἱ δύο καὶ οἱ τρεῖς » ἐπὶ τὸ αὐτὸ « συνάγονται, » τὸν γνωστικὸν ἄνθρωπον. Εἴη δ' ἂν καὶ ἡ ὁμόνοια τῶν πολλῶν ἀπὸ τῶν τριῶν ἀριθμουμένη, μεθ' ὧν ὁ Κύριος, ἡ μία Ἐκκλησία, ὁ εἰς ἄνθρωπος, τὸ γένος τὸ ἔν. Ἡ μῆτις μετὰ μὲν τοῦ ἐνὸς τοῦ Ἰουδαίου ὁ Κύριος νομοθετῶν ἦν· προφητεύων δὲ ἤδη, καὶ τὸν Ἰερεμίαν ἀποστέλλων εἰς Βαβυλῶνα, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐξ ἐθνῶν διὰ τῆς προφητείας καλῶν, συνήγαυ λαοὺς τοὺς δύο· τρίτος δὲ ἦν ἐκ τῶν δυῶν (29) « κτιζόμενος » εἰς « εἰς καινὸν ἄνθρωπον, ὃ δὴ ἐμπεριπατεῖ τε καὶ κατοικεῖ » ἐν αὐτῇ τῇ Ἐκκλησίᾳ· Νόμος τε ὁμοῦ καὶ προφήται σὺν καὶ τῷ Εὐαγγελίῳ ἐν ὀνόματι Χριστοῦ εἰς μίαν συνάγονται γνῶσιν. Οὐκοῦν οἱ διὰ μίσους μὴ γαμοῦντες, ἢ δι' ἐπιθυμίαν ἀδελφῶς τῇ σαρκὶ καταχρόμενοι, οὐκ ἐν ἀριθμῷ τῶν σωζομένων ἐκείνων, μεθ' ὧν ὁ Κύριος.

Τούτων ὡδε ἐπιβεβαιωμένων, φέρε, ὅποσαι τοῦτοις τοῖς κατὰ τὰς αἰρέσεις σοφισταῖς ἐναντιοῦνται Γραφαί, ἤδη παραθώμεθα τὸν κανόνα τῆς κατὰ λόγον τηρουμένης ἐγκρατείας μηνύοντες. Ἐκάστη δὲ τῶν αἰρέσεων τὴν οἰκείως ἐνισταμένην Γραφὴν ὁ συνίων ἐπιλεγόμενος κατὰ καιρὸν, χρήσεται πρὸς κατάλυσιν τῶν παρὰ τὰς ἐντολὰς δογματιζόντων. Ἄνωθεν μὲν ὧν ὁ νόμος, ὡσπερ προειρήκαμεν, τὸ, « Οὐκ ἐπιθυμήσεις τῆς τοῦ πλησίον, » τῆς τοῦ Κυρίου προσεχούς κατὰ τὴν Νέαν Διαθήκην φωνῆς, προσαναπεφώνηκε (30), τῆς αὐτῆς αὐτοπροσώπως λεγούσης· « Ἠκούσατε τοῦ νόμου παραγγέλλοντος (31)· Οὐ μοιχεύσεις· ἐγὼ δὲ λέγω· Οὐκ ἐπιθυμήσεις. » Ὅτι γὰρ σωφρόνως ἐβούλετο ταῖς γαμεταῖς χρῆσθαι

✕ P. 543. ED. POTTER, 455, 456 ED. PARIS. ^a Exod. xx, 17. ^b Matth. v, 27, 28.

rentur. Respicit forte Gen. xii, 3, ubi Deus ait : Εὐλογῶ τοὺς εὐλογοῦντάς σε, καὶ τοὺς καταρῶμενους σε καταρῶσμαι· vel Gen. xxvii, 29, ubi Isaacus Jacobo sic benedicit : Ὁ καταρῶμενός σε ἐπικατάρατος· ὁ δ' εὐλογῶν σε ἡλλογημένος. Nisi potius hæc ex apocrypho libro petita fuerint.

(28) Ἀδελφός. Respicit Hebr. ii, 11, ubi Dominus dicitur, οὐκ ἐπαίσχυνεσθαι ἀδελφούς αὐτοῦς καλῶν.

(29) Τῶν δυῶν. Respicit Ephes. ii, 10 : Ἴνα τοὺς ὅσοι κτίσῃ ἐν αὐτῷ εἰς ἕνα καινὸν ἄνθρωπον, ποιῶν

εἰρήνην, ἀποκατάλαξῃ τοὺς ἀμφοτέρους ἐν ἐνὶ σώματι. Dein II Cor. vi, 16 : Ὑμεῖς γὰρ ναὸς Θεοῦ ἐστε ζῶντος, καθὼς εἶπεν ὁ Θεός, ὅτι Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω.

(30) Προσαναπεφώνηκε. Forte aptius προαναπεφώνηκε, « prius exclamavit. » SYLBERG.

(31) Τοῦ νόμου παραγγέλλοντος. Interpretamentum Clementis, qui, verbis paulinum mutatis, S. Scripturæ sensum exhibet. Ἠκούσατε, ὅτι ἐβρέθη ἀρχαίως, dicit Christus apud Matthæum.

τοὺς ἀνδρας ὁ νόμος καὶ ἐπὶ μὴν (52) παιδοποιεῖα, A ὁ δὲ ἄλλος ἐκ τοῦ κωλύειν μὲν τῇ « αἰχμαλώτῳ » (53) παραχρῆμα ἐπιμίγνυσθαι τὸν ἄγαμον· ἐπιθυμήσαντος δὲ ἄπαξ, τριάκοντα πενήθιν ἐπιτρέπειν ἡμέρας, κειραμένη καὶ τὰς τρίχας· εἰ δὲ μὴδ' οὕτως μαραίνειτο ἢ ἐπιθυμία, τότε παιδοποιεῖσθαι, δεδοκιμασμένης τῆς ὁρμῆς τῆς κυριευούσης κατὰ τὴν προθεσίαν τοῦ χρόνου, εἰς ὄρεξιν εὐλογον. Ὅθεν οὐ δεΐξειας ἐγκύμονι πᾶσι δάσαντα τῶν πρεσβυτέρων κινὰ κατὰ τὴν Γραφήν· ἀλλ' ὕστερον μετὰ τὴν κυφορίαν μετὰ τὴν τοῦ τεχθέντος γαλακτοῦχταν εὐροισ ἀν πάλιν πρὸς τῶν ἀνδρῶν γινωσκομένης τὰς γυναῖκας. Αὐτίκα τοῦτον εὐρήσεις τὸν σκοπὸν καὶ τὸν τοῦ Μωϋσέως πατέρα φυλάσσοντα, τριετίαν διαλιπόντα μετὰ τὴν τοῦ Ἀαρῶν ἀποκύτην, γεννήσαντα τὸν Μωϋσέα. Ἡ τε αὖ Λευιτικὴ φυλὴ, τοῦτον φυλάσσουσα τὸν τῆς φύσεως νόμον ἐκ Θεοῦ, ἐλάττων τὸν ἀριθμὸν παρὰ τὰς ἄλλας εἰς τὴν προκατηγγελεμένην εἰσήλθε γῆν· οὐ γὰρ βραδίως αὐξάνει γένος εἰς πολυπληθίαν, σπειράντων μὲν τῶν ἀνδρῶν τῶν κατὰ τοὺς νόμους γάμον ἀναδεδεγμένων, ἀναμενόντων δὲ οὐ τὴν κυφορίαν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν γαλακτοῦχταν. Ὅθεν εἰκότως καὶ ὁ Μωϋσῆς, κατ' ὄλιγον εἰς ἐγκράτειαν προδιδάζων τοὺς Ἰουδαίους, τριῶν ἡμερῶν κατὰ τὸ ἐξῆς ἀπεσχημένους ἀφορδισίου ἡδονῆς, προσέταξεν ἐπακοῦειν τῶν θεῶν λόγων. « Ἡμεῖς οὖν ναοὶ τοῦ Θεοῦ ἐσμεν, καθὼς εἶπεν ὁ προφήτης (54), ὅτι Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς καὶ ἐμπεριπατήσω καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεός, καὶ αὐτοὶ ἔσονται μοι λαός· » ἐὰν κατὰ τὰς ἐντολάς πολιτευώμεθα, εἴτε ὁ καθ' ἕκαστον ἡμῶν, εἴτε καὶ ἀθρόα ἢ Ἐκκλησία. « Διὸ ἐξέλθετε ἐκ μέσου αὐτῶν καὶ ἀφορισθητε, λέγει Κύριος· καὶ ἀκαθάρτου μὴ ἔπιτεσθε· καγὼ εἰσδέξομαι ὑμᾶς, καὶ ἔσομαι ὑμῖν εἰς πατέρα, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθέ μοι εἰς υἱοὺς καὶ θυγατέρας, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. » Οὐ τῶν γεγαμηκότων, ὡς φασιν, ἀλλὰ τῶν ἐθνῶν τῶν ἐν πορνείᾳ βυώντων ἔτι, πρὸς δὲ καὶ τῶν προειρημένων αἰρέσεων ἀφορισθῆναι, ὡς ἀκαθάρτων καὶ ἀθέων. κελύει προφητικῶς ἡμᾶς. Ὅθεν καὶ ὁ Παῦλος πρὸς τοὺς ὁμοίους ἀποτινόμενος τοῖς εἰρημένοις, « Ταῦτας οὖν ἔχετε (55) τὰς ἐπαγγελίας, φησιν, ἀγαπητοί· καθαρίσωμεν ἑαυτῶν τὰς καρδίας ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, ἐπιτελοῦντες ἀγιωσύνην ἐν φόβῳ Θεοῦ. Ζηλῶ γὰρ ὑμᾶς Θεοῦ ζήλω· ἡρμωσάμεν γὰρ ὑμᾶς ἐνὶ ἀνδρὶ, παρθένον ἀγνήν παραστήσαι (56) τῷ Χριστῷ. » Ἐκκλησία δὲ ἄλλον οὐ γαμεί, τὸν νυμφίον κεκτημένη· ἀλλ' ὁ καθ' ἕκαστον ἡμῶν, ἦν ἂν βούληται κατὰ τὸν νόμον γαμείν, τὸν πρῶτον λέγω γάμον (57), ἔχει τὴν ἐξουσίαν. « Φοβοῦμαι δὲ μήπως, ὡς ὁ δόφις ἐξηπάτησεν Εὐαν (58) ἐν τῇ πανουργίᾳ,

• Deut. xxi, 11, 12, 13. ✕ P. 544 ED. POTTER, 456-457 ED. PARIS. ^b Exod. xix, 20. ^c II Cor. vi, 16, 17, 18. ^d II Cor. vii, 1. ^e II Cor. xi, 2.

(52) Ἐπὶ μόνῃ π. Conf. Pædag., lib. II, c. 10, p. 192 edit. Paris.

(53) Αἰχμαλώτῳ. Conf. Strom. II, pag. 599 edit. Paris.

(54) Ἡμεῖς ... προφήτης. Ὑμεῖς γὰρ ναὸς Θεοῦ ἔστε ζῶντος, καθὼς εἶπεν ὁ Θεός, II Cor. vi, ubi mox, ἔσονται μοι λ.

(55) Ἐχετε. Ἐχόντες II Cor. vii, ubi mox, καθα-

A propter solam liberorum susceptionem, ex eo clarum est, quod prohibet quidem eum, qui non habet uxorem, statim cum « captiva » habere consuetudinem. Quod si semel desideraverit, ei, cum tonsa fuerit capillos, permittit ut lugeat triginta diebus. Si autem ne sic quidem emarcescat cupiditas, tunc liberis operam dare, cum quæ dominatur impulsio, probata sit præfinito tempore consentanea rationi appetitio. Unde nullum ex veteribus ex Scriptura ostenderit, qui cum prægnante rem habuerit: sed postquam gestavit uterum, et postquam editum fetum a lacte depulit, rursus a viris cognitatas fuisse uxores. Jam hunc

196 scopum et institutum invenies servantem Moysis patrem, cum triennium post Aaronem editum intermisisset, genuisse Moysem. Et rursus Levitica tribus, servans hanc naturæ legem a Deo traditam, aliis numero minor ingressa est in terram promissam. Non enim facile multiplicatur genus, cum viri quidem seminant, legitimo juncti matrimonio; exspectant autem non solum uteri gestationem, sed etiam a lacte depulsionem. Unde merito Moyses quoque Judæos paulatim provehens ad continentiam, cum ✕ « tribus diebus » deinceps consequentibus a venerea voluptate abstinent, jussit audire verba Dei. « Nos ergo Dei templum sumus, sicut dixit propheta: Inhabitabo in eis, et inambulabo, et ero eorum Deus, et ipsi erunt mens populus, » si ex præceptis vitam instituamus, sive singuli nostrum, sive tota simul Ecclesia. « Quare egredimini e medio ipsorum, et separamini, dicit Dominus, et immundum ne tangatis; et ego vos suscipiam, et ero vobis in patrem, et vos eritis mihi in filios et filias, dicit Dominus omnipotens. » Non ab iis, qui uxores duxerunt, ut aiunt, sed a gentibus, quæ adhuc vivebant in fornicatione, præterea autem a prius quoque dictis hæresibus, ut immundis et impiis, propheticè nos jubet separari. Unde etiam Paulus quoque verba dirigens ad eos, qui erant iis, qui dicti sunt, similes: « Has ergo promissiones habete, inquit, dilecti: mundemus corda nostra ab omni inquinamento carnis et spiritus, perficientes sanctitatem in timore Dei. Zelo enim vos zelo Dei; despondi enim vos uni viro, virginem castam exhibere Christo. » Et Ecclesia quidem alii non jungitur matrimonio, cum sponsus habeat: sed unusquisque nostrum habet potestatem ducendi, quamcumque velit, legitimam uxorem, in primis, inquam, nuptiis. « Vereor autem, ne, sicut serpens seduxit

ρίσωμεν ἑαυτοὺς ἀπ.

(56) Παρθένον ἀγνήν παραστήσαι. Subaudiendum ὡστε. SYLBURG.

(57) Τὸν πρῶτον λ. γάμον. Conf. p. 428 et 461. LOWTH.

(58) Ἐξηπάτ. Εὐ. Εὐαν ἐξηπάτησεν ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτοῦ, οὕτω φαρῆ, II Cor. xi.

Evam in astutia, corrumpantur sensus vestri a simplicitate, quæ in Christo est a, > pie admodum et doctoris instar dixit Apostolus. Quocirca admirabilis quoque Petrus : « Charissimi, inquit, obsecro vos tanquam advenas et peregrinos, abstinete vos a carnalibus desideriis, quæ militant adversus animam, conversationem vestram inter gentes habentes bonam : quoniam sic est voluntas Dei, ut bene facientes obmutescere faciatis imprudentium hominum ignorantiam; quasi liberi, et non quasi velamen habentes malitiæ libertatem, sed ut servi Dei b. » Similiter etiam scribit Paulus in Epistola ad Romanos : « Qui mortui sumus peccato, quomodo adhuc vivimus in ipso? Quoniam vetus homo noster simul est crucifixus, ut destruat corpus peccati c, » usque ad illud : « Neque exhibete membra vestra, arma iniustitiæ peccato d. » Atque adeo cum in hunc locum devenerim, videor mihi non esse prætermisurus, quin notem, quod eundem Deum per legem et prophetas et Evangelium prædicet Apostolus. Illud enim : « Non concupisces, » quod scriptum est in Evangelio, legi attribuit in Epistola ad Romanos, sciens esse unum eum, qui prædicavit per legem et prophetas, Patrem, et qui per ipsum est annuntiat. Dicit enim : « Quid dicemus? Lex estne peccatum? Absit. Sed peccatum non cognovi, nisi per legem. Concupiscentiam enim non cognovissem, nisi lex diceret : Non concupisces e. » Quod si ii, qui sunt diversæ sententiæ, repugnantes, existiment Paulum verba sua dirigentem adversus Creatorem, dixisse ea, quæ deinceps sequuntur : « Novi enim, quod non habitat in me, hoc est, in carne mea, bonum f ; » legant ea, quæ prius dicta sunt ; et ea, quæ consequuntur. Prius enim dixit : « Sed inhabitans in me peccatum ; » propter quod consentaneum erat dicere illud : « Non habitat in carne mea bonum g. » Consequenter subjunxit : « Si autem quod nolo, hoc ego facio, non utique ego id operor, sed quod inhabitat in me peccatum : » quod « repugnans, » inquit, « legi » Dei et « mentis meæ, captivat me in lege peccati, quæ est in membris meis. Miser ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius h ? » Et rursus (nunquam enim quovis modo juvando defatigatur) non veretur D veluti concludere : « Lex enim spiritus liberavit me a lege peccati et mortis : » quoniam « per Filium Deus condemnavit peccatum in carne, ut justificatio legis impleatur in nobis, qui non secundum

A φαρῆ τὰ νοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς ἀπλότητος τῆς εἰς τὸν Χριστόν. » σφόδρα εὐλαδῶς καὶ διδασκαλικῶς εἶρηκεν ὁ Ἀπόστολος. Διὸ καὶ ὁ θαυμάσιος Πέτρος φησὶν· « Ἀγαπητοὶ, παρακαλῶ ὡς παροίκους καὶ παρεπιδήμους, ἀπέχεσθαι τῶν σαρκικῶν ἐπιθυμιῶν, αἵτινες στρατεύονται κατὰ τῆς ψυχῆς, τὴν ἀναστροφῆν ὑμῶν καλῆν ἔχοντες (39) ἐν τοῖς ἔθνεσιν· ὅτι οὕτως ἐστὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ἀγαθοποιούντας, φιμοῦν τῶν ἀφρόνων ἀνθρώπων ἐργασίαν (40)· ὡς ἐλευθεροί, καὶ μὴ ὡς ἐπικάλυμμα ἔχοντες τῆς κακίας τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλ' ὡς δοῦλοι Θεοῦ. » Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῇ γράφει· « Οἵτινες ἀπέθανον τῇ ἁμαρτίᾳ, πῶς ἐτι ζήσομεν ἐν αὐτῇ ; Ὅτι ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἀνθρώπου συνεσταυρώθη, ἵνα καταργηθῇ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, » ἕως, « Μὴδὲ παριστάνετε τὰ μέλη ὑμῶν ὄπλα ἀδικίας τῇ ἁμαρτίᾳ. » Καὶ δὴ ἐνταῦθα γενόμενος, δοκῶ μοι μὴ παραλείψειν ἀνεπιστημείωτον, ὅτι τὸν αὐτὸν Θεὸν διὰ νόμου καὶ προφητῶν καὶ Εὐαγγελίου ὁ Ἀπόστολος κηρύσσει· τὸ γὰρ, « Οὐκ ἐπιθυμήσεις, » ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ γεγραμμένον, τῷ νόμῳ περιτίθησιν ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῇ, ἕνα εἰδῶς τὸν διὰ νόμου καὶ προφητῶν κηρύξαντα, καὶ τὸν δι' αὐτοῦ εὐαγγελισθέντα Πατέρα. Φησὶ γάρ· « Τί ἐροῦμεν (41) ; Ὁ νόμος ἁμαρτία (42) ; Μὴ γένοιτο. Ἀλλὰ τὴν ἁμαρτίαν οὐκ ἔγνων εἰ μὴ διὰ νόμου· τὴν τε γὰρ ἐπιθυμίαν οὐκ ᾔδειν, εἰ μὴ ὁ νόμος ἔλεγεν· Οὐκ ἐπιθυμήσεις. » Κἂν οἱ ἀντιτασσόμενοι τῶν ἑτεροδόξων, προσαποτεινόμενον τὸν Παῦλον τῷ Κτίστῃ, εἰρηκῆναι ὑπολάβωσι τὰ ἑξῆς· « Οἶδα γάρ, ὅτι οὐκ οἰκεῖ ἐν ἐμοί, τουτέστιν ἐν τῇ σαρκὶ μου, ἀγαθόν· ἀλλ' ἀναγκασκόντων τὰ προειρημένα, καὶ τὰ ἐπιφερόμενα· προεῖπε γάρ, « Ἀλλ' ἡ οἰκῶσα ἐν ἐμοὶ ἁμαρτία· » δι' ἣν ἀκόλουθον ἦν εἰπεῖν, « Ὅτι οὐκ οἰκεῖ ἐν τῇ σαρκὶ μου ἀγαθόν. » Ἐπομένως ἐπήγαγεν· « Εἰ δὲ δὸ οὐ θέλω, τοῦτο ἐγὼ (43) ποιῶ, οὐκ ἐτι ἐγὼ κατεργάζομαι αὐτὸ, ἀλλ' ἡ οἰκῶσα ἐν ἐμοὶ ἁμαρτία· » ἦτις, « ἀντιστρατευομένη (44) τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ νοῦς μου, » φησὶν, « αἰχμαλωτίζετ με ἐν τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας, τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσιν μου. Ταλαίπωρος ἐγὼ ἀνθρώπος· τίς με βύσεται ἐκ τοῦ σώματος τοῦ θανάτου τούτου ; » πάλιν τε αὐτὸν (κάμνει γὰρ οὐδ' ὅπως τις οὖν (45) ὤφελών·) οὐκ ὀκνεῖ ἐπιλέγειν· « Ὁ γὰρ νόμος τοῦ πνεύματος (46) ἠλευθέρωσέ με ἀπὸ τοῦ νόμου τῆς ἁμαρτίας καὶ τοῦ θανάτου· » ἐπεὶ « διὰ τοῦ Υἱοῦ ὁ Θεὸς κατέκρινε τὴν ἁμαρτίαν ἐν τῇ σαρκί, ἵνα τὸ δικαίωμα τοῦ νόμου πληρωθῇ ἐν ἡμῖν, τοῖς μὴ κατὰ σάρκα περιπατοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ πνεῦμα. » Πρὸς τοῦτοις ἐτι ἐπισαφηνίζων τὰ

a II Cor. xi, 3. b I Petr. ii, 11, 12, 15, 16. c Rom. 458 ED. PARIS. e Rom. vii, 7. f Ibid. 48. g Ibid. 17. h Ibid. 20, 23, 24.

vi, 2, 6. d Ibid. 13. xP. 545 ED. POTTER, 457, Rom. vii. STLBURG.

(39) Κατῆρ ἔχ. Ἐν τοῖς ἔθνεσιν ἔχοντες καλῆν, I Petr. ii.
 (40) Ἐργασίαν. Ἀγνωσίαν I Petr. ii. Si Clementis lectionem sequamur, « sensus » Apostoli « erit, » inquit Estius, « Ut dum benefacitis, adversariæ linguæ non habeant quod dicant, et in quo occurrunt. »
 (41) Τί ἐρ. Τί οὖν ἐρ. Rom. vii.
 (42) Ὁ νόμος ἁμαρτία. Rectius, ὁ νόμος ἁμαρτίας, utrobique nominat. casu, ut in Vulg. Bib.

(43) Τοῦτο ἐγὼ. Ἐγὼ τοῦτο, Rom.
 (44) Ἥτις, ἀντιστρ. Βλέπω δὲ ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσιν μου ἀντιστρατευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοῦς μου, καὶ αἰχμαλωτίζόντά με τῷ νόμῳ. Rom. vii.
 (45) Οὐδ' ὅπως τις οὖν. Si legamus, οὐδ' ὅπως τι οὖν, restringemus ad Paulum, aliqui generaliter dictum extendetur ad quemcunque. STLBURG.
 (46) Πνεύματος. Πνεύματος τῆς ζωῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, Rom.

προειρημένα, ἐπιβοᾷ· « Τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν δι' ἁμαρ-
 τίαν· » δηλῶν, ὡς ὅτι μὴ νεῶς, τάφος δ' ἐστὶν ἐπι-
 τῆς ψυχῆς (47)· ὀπνηίκα γὰρ ἀγιασθῆ τῷ Θεῷ, « Τὸ
 Πνεῦμα (48), » ἐποίησι, « τοῦ ἐγειραντος ἐκ νεκρῶν
 Ἰησοῦν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν· » δς ζωοποιήσει καὶ τὰ θνητὰ
 σώματα ὑμῶν διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ Πνεύματος
 ἐν ὑμῖν. » Ἀδύθις οὖν, τοῖς φιληδόνους ἐπιπλήττων,
 ἐκεῖνα προστίθει· « Τὸ γὰρ φρόνημα τῆς σαρκὸς,
 θάνατος. Ὅτι οἱ κατὰ σάρκα ζῶντες τὰ τῆς σαρκὸς
 φρονοῦσιν· καὶ τὸ φρόνημα τῆς σαρκὸς ἐχθρα εἰς
 Θεόν· τῷ γὰρ νόμῳ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑποτάσσεται. Οἱ
 δὲ ἐν σαρκὶ ὄντες » οὐχ, ὡς τινες δογματίζουσι,
 « Θεῷ ἀρέσαι οὐ δύναται, » ἀλλ' ὡς προειρήκαμεν.
 Εἶτα πρὸς ἀντιδιαστολήν τούτων τῆ Ἑκκλησίᾳ φησὶν·
 « Ὑμεῖς δὲ οὐκ ἐστε ἐν σαρκὶ, ἀλλ' ἐν πνεύματι, εἴπερ
 πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. Εἰ δέ τις πνεῦμα Χριστοῦ
 οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν
 ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν δι' ἁμαρτίαν, τὸ δὲ πνεῦμα
 ζωῆ διὰ δικαιοσύνην. Ἄρα οὖν, ἀδελφοί, ὀφειλέται
 ἐσμεν οὐ τῆ σαρκὶ τοῦ κατὰ σάρκα ζῆν· εἰ γὰρ κατὰ
 σάρκα ζῆτε, μέλλετε ἀποθνήσκειν· εἰ δὲ πνεύματι
 τὰς πράξεις τοῦ σώματος θανατοῦτε, ζήσετε. Ὅσοι
 γὰρ πνεύματι Θεοῦ ἄγονται, οὗτοί εἰσιν υἱοὶ Θεοῦ. »
 Καὶ πρὸς τὴν εὐγένειαν καὶ πρὸς τὴν ἐλευθερίαν τὴν
 καταπτύτως ὑπὸ τῶν ἑτεροδόξων εἰσαγομένην,
 ἐπ' ἀσελείᾳ καυχώμενων, ἐπιφέρει λέγων· « Οὐ γὰρ
 ἐλάβετε πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον, ἀλλ' ἐλά-
 βετε πνεῦμα υἱοθεσίας, ἐν ᾧ κράζομεν, Ἄββα ὁ
 Πατήρ· » τοῦτέστιν, εἰς τοῦτο ἐλάβομεν, ἵνα γινώ-
 σκαμεν τοῦτον, ᾧ προσευχόμεθα, τὸν τῷ ὄντι πα-
 τέρα, τὸν τῶν ὄντων μόνον Πατέρα, τὸν εἰς σωτηρίαν
 παιδεύοντα ὡς πατέρα, καὶ τὸν φόβον ἀπειλεῖ (49).
 est, ad hoc accepimus, ut cognoscamus eum, quem oramus, qui est vere Pater, qui rerum omnium
 solus est Pater, qui ad salutem erudit et castigat ut pater, et timorem minatur.

CAPUT XII.

Verba Apostoli I Cor. vii, 5, 39, 40, aliaque

Ἡ δὲ ἐκ συμφώνου (50) πρὸς καιρὸν σχολάζουσα
 τῆ προσευχῆ συζυγία ἐγκρατείας ἐστὶ διδασκαλία·
 προσέθηκε γὰρ τὸ μὲν « ἐκ συμφώνου, » ἵνα μὴ τις
 διαλύτῃ τὸν γάμον, « πρὸς καιρὸν δὲ, » ὡς μὴ, κατὰ
 ἀνάγκην ἐπιτηθεῶν τὴν ἐγκρατείαν ὁ γήμας, ὀλι-
 σθήσῃ ποτὲ εἰς ἁμαρτίαν, φειδοί μὲν τῆς ἑαυτοῦ
 συζυγίας, ἐπιθυμία δὲ ἄλλοτριᾶ περιπεσῶν. Ἡ λόγῳ
 καὶ τὸν ἀσχημονεῖν (51) ἑαυτὸν ἐπὶ τῆ παρθενοτρο-
 φία ὑπολαμβάνοντα καλῶς εἰς γάμον ἐκδώσειν τὴν
 θυγατέρα ἔλεγεν. Ἡ πρόθεσις τε ἐκάστου, τοῦ τε
 ἑαυτὸν εὐνουχίσαντος τοῦ τε αἰ γάμῳ διὰ παιδο-
 ποιίαν συζεύξαντος, ἀνένδοτος πρὸς τὸ ἥττον διαμέ-

A carnem ambulamus, sed secundum spiritum a. »
 Præter hæc adhuc declarans ea, quæ prius dicta
 sunt, exclamat : « Corpus quidem mortuum propter
 peccatum : » significans id non esse templum,
 sed sepulcrum animæ. Quando enim sanctificatum
 fuerit Deo, « Spiritus ejus, » infert, « qui suscita-
 vit Jesum a mortuis, habitat in vobis : qui vivifica-
 bit etiam mortalia vestra corpora, per ejus Spi-
 ritum, qui habitat in vobis b. » Rursus itaque volu-
 ptarios increpans, illa adjicit : « Prudentia enim
 carnis, mors ; quoniam qui ex carne vivunt, ea,
 quæ sunt carnis, cogitant ; et prudentia carnis est
 cum Deo gerere inimicitias ; legi enim Dei non sub-
 jecit. Qui autem sunt in carne, » non ut quidam
 decernunt, « Deo placere non possunt, » sed ut
 prius diximus. Deinde ut eos distinguat, dicit
 Ecclesiæ : « Vos autem non estis **197** in carne,
 sed in spiritu, si quidem spiritus Dei habitat in vo-
 bis. Si quis autem spiritum Christi non habet, is
 non est ejus. Si autem Christus in vobis, corpus
 quidem est mortuum per peccatum, spiritus autem
 vivus per justitiam. Debitores itaque sumus, fra-
 tres, non carni, ut secundum carnem vivamus. Si
 enim secundum carnem vivitis, estis morituri : si
 vero spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis.
 Quicumque enim spiritu Dei aguntur, ✕ ii sunt filii
 Dei. » Et adversus nobilitatem et adversus libertatem,
 quæ exsecrabiliter ab iis, qui sunt diversæ sententiæ,
 introducitur, qui de libidine gloriantur, subjungit di-
 cens : « Non enim accepistis spiritum servitutis rur-
 sus in timorem, sed accepistis spiritum adoptionis
 filiorum, in quo clamamus, Abba Pater c ; » hoc
 est, ad hoc accepimus, ut cognoscamus eum, quem oramus,
 qui est vere Pater, qui rerum omnium
 solus est Pater, qui ad salutem erudit et castigat ut pater, et timorem minatur.

S. Scripturæ loca eodem spectantia explicat.

Quod autem « ex consensu ad tempus orationi
 vacat » conjugium, doctrina est continentiæ. Adje-
 cit enim illud quidem, « ex consensu, » ne quis
 dissolveret matrimonium ; « ad tempus autem d, »
 ne, dum ex necessitate exercet continentiam is, qui
 uxorem duxerit, labatur in peccatum, et dum suo
 conjugio parcat, alienum concupiscat. Qua ratione
 eum, qui se indecore gerere existimat, quod virgini-
 nem alat, recte eam dicit esse nuptum daturum.
 Verum unusquisque, tam is qui castitatem dele-
 git, quam is qui propter liberorum procreationem
 seipsum conjunxit matrimonio, in suo proposito

a Rom. viii, 2, 3, 4. b Ibid., 10, 11. c Ibid. 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 15. ✕ P. 546 ED. POTTER, 458, 459 ED. PARIS. d I Cor. vii, 5.

(47) Τάφος ... τῆς ψυχῆς. Plato in Cratylō pag. 275 : Καὶ γὰρ σῆμά τινός φασιν αὐτὸ (σῶμα) εἶναι τῆς ψυχῆς, ὡς τεθαμμένης ἐν τῷ νῦν παρόντι· « Corpus enim hoc animæ sepulcrum quidam esse tradunt : quasi ipsa præsentī in tempore sit sepulta. »

(48) Τὸ Πνεῦμα. Quæ sequuntur, imperfecte et tanquam διὰ μνήμης recitat auctor ex Rom. viii, 5, 6, 7, 8.

(49) Ἐὰν τὸν φόβον ἀπειλεῖ. Exponi potest, « idemque timorem abigit : » ut non ad Patrem spectet, quemadmodum existimavit interpres, sed ad spiritum adoptionis, quem opponit spiritui servitutis ac timoris.

(50) Ἐκ συμφώνου. Respicit I Cor. vii, 5 : Μὴ ἀποστερεῖτε ἀλλήλους, εἰ μὴ τι ἂν ἐκ συμφώνου πρὸς καιρὸν, ἵνα σχολάζητε τῆ νηστεία καὶ τῆ προσευχῇ.
 (51) Ἀσχημονεῖν. Respicit I Cor. vii, 36.

firmiter debet perseverare, nec in deterius deflectere. Si enim vitæ suæ institutum augere ac intendere poterit, majorem sibi apud Deum acquirat dignitatem, propter puram et ex ratione profectam continentiam. Si autem eam, quam elegit, regulam superaverit, in majorem deinde ad spem gloriam recidet. Habet enim sicut castitas, ita etiam matrimonium propria munera et ministeria, quæ ad Dominum pertinent, filiorum, inquam, curam gerere et uxoris. Quod enim honeste causatur is, qui est in matrimonio perfectus, est conjugii necessitudo, ut qui omnium curam ac providentiam in domo communi ostenderit. Ac proinde, « episcopus, » inquit, oportet constitui, qui ex domo propria toti quoque Ecclesiæ præesse sint meditati. « Unusquisque » ergo, « in quo vocatus est » opere ministerium peragat, ut liber in Christo fiat, et debitam ministerio suo mercedem accipiat. Et rursus de lege disserens, utens allegoria: « Nam quæ sub viro est mulier, » inquit, « viventi viro alligata est lege ^b, » et quæ sequuntur. Et rursus: « Mulier est alligata, quandiu vivit ✕ vir ejus; sin autem mortuus fuerit, libera est ut nubat, modo in Domino. Beata est autem si sic permanserit, mea quidem sententia ^c. » Sed in priore quidem particula, « mortificati estis, » inquit, « legi, » non matrimonio, « ut efficiamini vos alteri, qui excitatus est ex mortuis ^d, » sponsa et Ecclesia; quam castam esse oportet, et ab iis quæ sunt intus, cogitationibus, quæ sunt contrariæ veritati; et ab iis, qui tentant extrinsecus, hoc est ab iis, qui sectantur hæreses, et persuadent vobis fornicari ab uno viro, nempe omnipotenti Deo: « Ne sicut

^a I Cor. vii, 24. ^b Rom. vii, 2. ✕ P. 547 ED. POTTER, 459, 460 ED. PARIS. ^c I Cor. vii, 39, 40. ^d Rom. vii, 4.

(52) *El δὲ ὑπερβ.* Quid sibi voluit interpres hæc vertens, haud facile intelligi potest. Mihi videtur post τὴν ἐλπίδα aliquid hujusmodi excidisse, « ne despondeat animum; » ut sensus sit: « Quod si eam transgressus regulam, qua constituerat ad gloriam grassari, a tanta spe exciderit, » ne tamen animum despondeat: « nam quemadmodum castitati, sic etiam matrimonio sua sunt munera ac ministeria Domino pergrata, liberorum scilicet et uxoris cura. Nam ei, qui in matrimonio perfecte vivit, ipsa necessitudo conjugii videtur esse occasio ministrandi, dum omnium, quæ ad communem familiam pertinent, curam gerere se ostendit. — Doctissimus Oxoniensis editor existimat post τὴν ἐλπίδα aliquid hujusmodi excidisse, « ne tamen animum despondeat, » ita ut is, qui post susceptum continentię propositum cadit redeundo ad id quod reliquerat, is lapsus suum hac ratione consolari possit, quod ut castitas, ita etiam matrimonium suas habeat virtutes. Sed quod hic dicitur de matrimonii virtutibus, non eo spectat, ut illius usum repetere liceat his qui perfectiorem statum amplexi sunt. Nam lapsus vocat hanc agendi rationem S. Clemens, atque, ut perstantibus in suscepta continentia uberiorem mercedem promittit, ita cadentibus gravissimas minas intentat. Quare vulnus hujus loci sanabitur, si legamus, πῶς τὴν ἐλπίδα ἔχοι; illud ἔχοι facile excidere potuit ob similem vocem ἔχει, quæ proxime sequitur. Sic ergo totum hunc locum interpreto: « Quod si vitam ad perfectius intendere potuerit, majus meritum apud Deum sibi ipse comparabit ob servatam pure et ra-

νεῖν ὀφείλει. El μὲν γὰρ ἐπιτεῖναι οἷός τε ἔσται τὸν βίον, μείζονα ἀξίαν ἐν Θεῷ αὐτὸς ἑαυτῷ περιποιήσεται, καθαρὸς ἅμα καὶ λελογισμένως ἐγκρατευσάμενος· εἰ δὲ ὑπερβᾶς (52) ἄνελετο κανόνα εἰς μείζονα δόξαν, ἔπειτα ἀποπέσῃ πρὸς τὴν ἐλπίδα· ἔχει γὰρ ὡσπερ ἡ εὐνουχία, οὕτω καὶ ὁ γάμος ἰδίας λειτουργίας καὶ διακονίας, τῷ Κυρίῳ διαφερούσας, τέκνων λέγω κήδεσθαι καὶ γυναικός· πρόφασις γὰρ, ὡς ἔοικεν, τῷ κατὰ γάμον τελείῳ ἢ τῆς συζυγίας οἰκειότης γίνεται, τὴν πρόνοιαν πάντων ἀναδειγμένῳ (53) κατὰ τὸν οἶκον τὸν κοινόν· αὐτίκα φησὶν· Ἐπισκόπους (54) δεῖ καθίστασθαι τοὺς ἐκ τοῦ ἰδίου οἴκου καὶ τῆς Ἐκκλησίας ἀπάσης προσηλασθαι μελετήσαντας. « Ἐκαστος (55) οὖν ἐν ᾧ ἐκλήθη » ἔργῳ τὴν διακονίαν ἐκτελεῖτω, ἵνα ἐλεύθερος ἐν Χριστῷ γένηται, τὸν οἰκεῖον τῆς διακονίας ἀπολαμβάνων μισθόν. Πάλιν τε αὖ, περὶ τοῦ νόμου διαλεγόμενος, ἀλληγορίᾳ χρώμενος· « Ἡ γὰρ ὑπανδρος γυνή, » φησὶ, « τῷ ζῶντι ἀνδρὶ δέδεται νόμος, » καὶ τὰ ἐξ ἑ· αὐθις τε· « Ἡ γυνὴ δέδεται ἐφ' ὅσον ζῆ χρόνον (56) ὁ ἀνὴρ αὐτῆς· ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ, ἐλεύθερα ἐστὶν γαμῆθῆναι, μόνον ἐν Κυρίῳ. Μακαρία δὲ ἐστὶν, ἐὰν οὕτως (57) μένῃ, κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην. » Ἄλλ' ἐπιμὲν τῆς προτέρας περιχοπῆς, « Ἐθανάτωθητε, » φησὶ, « τῷ νόμῳ, » οὐ τῷ γάμῳ, « εἰς τὸ γενέσθαι ὑμᾶς ἐτέρῳ, τῷ ἐκ νεκρῶν ἐγεργέντι, » νόμῳ καὶ Ἐκκλησίᾳ· ἦν ἀγνήν εἶναι δεῖ τῶν τε ἔνδον ἐννοιῶν τῶν ἐναντίων τῇ ἀληθείᾳ, τῶν τε ἐξωθεν πειραζόντων, τοῦτέστι τῶν τὰς αἰρέσεις μετιόντων καὶ πορνεύειν ἀπὸ τοῦ ἐνὸς ἀνδρὸς ἀναπειθόντων, τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ· « Ἴνα μὴ (58), ὡς ὁ ὄφις ἐξηπάτησεν Εὐάν, » τὴν λεγομένην « ζῶην (59), » καὶ ἡμεῖς ὑπὸ τῆς κατὰ τὰς αἰρέσεις λίχνου πανουργίας παραβῶ-

tionis consentaneæ continentiam. Sed si postquam transcendit, majoris gloriæ causa, electum vitæ genus, ceciderit, quomodo spem habebit? Habet enim, ut castitas, ita et matrimonium proprias perfunctiones et ministeria, quæ Domino probantur. » Spem aufert cadentibus, quandiu scilicet ad promissam continentiam non redibunt; quod autem addit de laudabilibus matrimonii perfunctionibus, eo manifeste spectat, ut qui hunc statum elegerunt, non temere ad perfectiorem transcurrant. Hæc D. Maranus in notis ad Athenagoræ Legationis num. 35. Vide Patr. Græcæ t. VI, col. 965. Edit.

(53) *Ἀναδειγμένῳ.* Vel forte ἀναδειγμένῳ, ab ἀναδέχομαι. Sic infra p. 552, pro οὐκ ἦσαν ἀποδειγμέναι γυναῖκες x., scribendum οὐκ ἦσαν ἀποδειγμέναί γ. x.

(54) *Ἐπισκόπους.* Respicit I Tim. iii, 4, 5. Similia dicit infra, pag. 472.

(55) *Ἐκαστος.* Respicit I Cor. vii, 24: Ἐκαστος ἐν ᾧ ἐκλήθη, ἀδελφοί, ἐν τούτῳ μενέτω παρὰ τῷ Θεῷ· et v. 22: Ὁ γὰρ ἐν Κυρίῳ κληθεὶς δούλος ἀπελευθερος Κυρίου ἐστίν.

(56) *Ἡ γυνὴ δέδεται ἐφ' ὅσον χρόνον ζῆ.* I Cor. vii, ubi notat: Ἐὰν δὲ κοιμηθῇ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ἐλεύθερα ἐστὶν ᾧ θέλει γαμῆθῆναι.

(57) *Μακαρία... οὕτως.* Μακαριωτέρα... οὕτω, ibid.

(58) *Ἴνα μὴ.* Respicit II Cor. xi, 3: Φοβοῦμαι δὲ μήπως, ὡς ὁ ὄφις Εὐάν ἐξηπάτησεν ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτοῦ, οὕτως φθαρή τὰ νοήματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς ἀπλότητος τῆς εἰς τὸν Χριστόν.

(59) *Ζῶην.* Conf. superius pag. 453 edit. Paris.

εν τὰς ἐντολάς. Ἡ δευτέρα δὲ περικοπή μονογαμίαν ἴσθησιν· οὐ γὰρ, ὡς τινες ἐξηγήσαντο, δέσιν γυναικὸς πρὸς ἄνδρα τὴν σαρκὸς πρὸς τὴν φθορὰν ἐπιποκὴν μὴνύσθαι ὑποσηπτικόν· τῶν γὰρ ἀντιπρὸς διαβόλῳ προσπατόντων τὴν τοῦ γάμου εὐρεσιν ἀθέων ἀνθρώπων ἐπίνοιαν κατηγορεῖ καὶ (60) κινδυνεύει βλασφημεῖσθαι ὁ νομοθέτης. Τατιανὸν οἶμαι τὸν Σύρον τὰ τοιαῦτα τολμᾶν δογματίζειν. Γράφει γοῦν κατὰ λέξιν ἐν τῷ *Περὶ τοῦ κατὰ τὸν Σωτῆρα καταρτισμοῦ*. Συμφωνίαν (61) μὲν οὖν ἀρμόζει προσευχῇ· κοινωνία δὲ φθορᾶς λύει τὴν ἔντευξιν (62). Πάνυ γοῦν δυσωπητικῶς διὰ τῆς συγχωρήσεως εἰργεῖ· πάλιν γὰρ (ἐπὶ ταῦτ) συγχωρήσας ἡ γενέσθαι διὰ τὸν σατανᾶν καὶ τὴν ἀκρασίαν, τὸν πεισθησόμενον «δυσὶ κυρίαις μέλλειν δουλεῦν» ἀπεφώνησε διὰ μὲν συμφωνίας Θεῷ, διὰ δὲ τῆς ἀσυμφωνίας ἀκρασίᾳ καὶ πορνείᾳ καὶ διαβόλῳ. Ταῦτα δὲ φησι, τὸν Ἀπόστολον ἐξηγούμενος. Σοφίζεται δὲ τὴν ἀλήθειαν, δι' ἀληθοῦς ψεύδος κατασκευάζων· ἀκρασίαν μὲν γὰρ καὶ πορνείαν διαβολικὰ εἶναι πάθη καὶ ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν· γάμου δὲ τοῦ σώφρονος μεσιτεύει συμφωνία, ἐπὶ τε τὴν εὐχρητέραν ἀγούσα, ἐπὶ τε τὴν παιδοποιῶν μετὰ σεμνότητος νυμφεύουσα. Γνώσις γοῦν καὶ ὁ τῆς παιδοποιίας καιρὸς πρὸς τῆς Γραφῆς εἰρηται, ἐπειδὴν φη· «Ἐγὼν δὲ Ἀδάμ Εὐαν τὴν γυναῖκα αὐτοῦ· καὶ συλλαβοῦσα ἔτεκεν υἱόν· καὶ ἐπωνόμασε τὸ ὄνομα αὐτοῦ Σήθ· Ἐξανέστησε (63) γὰρ μοι ὁ Θεὸς σπέρμα ἑτερονάντι· Ἀβελ.» Ὁρᾶς, εἰς τίνα βλασφημοῦσιν οἱ μυστατόμενοι τὴν σώφρονα σπορᾶν, καὶ τῷ διαβόλῳ προσάπτεσθαι (64) γένεσιν· οὐ γὰρ Θεὸν ἀπλῶς προσεῖπεν ὁ τῆ τοῦ ἄρθρου προτάσει τὸν παντοκράτορα δηλώσας. Ἡ δὲ ἐπιφορὰ τοῦ Ἀποστόλου· «Καὶ πάλιν (65) ἐπὶ τὸ αὐτὸ γίνεσθε» διὰ τὸν Σατανᾶν, ἐκεῖνο προανακόπτει, μὴ εἰς ἐπιθυμίας ἐτέρας ἐκτραπῆναι ποτε· οὐ γὰρ ἀποκρούεται τέλος, τὰς τῆς φύσεως ὀρέξεις δυσωπούσα, ἢ πρόσκαιρος συμφωνία· δι' ἣν εἰσάγει πάλιν τὴν συζυγίαν τοῦ γάμου οὐκ εἰς ἀκρασίαν καὶ πορνείαν καὶ τὸ τοῦ διαβόλου ἔργον, ἀλλ' ὅπως μὴ ὑποπέσῃ ἀκρασίᾳ καὶ πορνείᾳ καὶ διαβόλῳ. Χωρίζει (66) δὲ καὶ τὸν παλαιὸν ἄνδρα καὶ τὸν καινὸν ὁ

^a II Cor. xi, 3. ^b I Cor. vii, 5. ^c Matth. vi, 24. ^d Gen. iv, 25. ^e I Cor. vii, 5.

(60) *Kal. Melius legeretur φ, vel θεν. Lowth.*
 (61) *Συμφωνία.* Hæc dixit Tatianus explicans I Cor. vii, 5 : Μὴ ἀποστερεῖτε ἀλλήλους, εἰ μὴ τι ἂν ἐκ συμφώνου πρὸς καιρὸν, ἵνα σχολάζητε τῇ νηστείᾳ καὶ τῇ προσευχῇ· καὶ πάλιν ἐπὶ τὸ αὐτὸ συνέρχεσθε, ἵνα μὴ πειράξῃ ὑμᾶς ὁ Σατανᾶς διὰ τὴν ἀκρασίαν ὑμῶν. Porro Tatiani verba hunc sensum præbere videntur : Consensum igitur Apostolus orationi aptum pronuntiat : communio autem corruptelæ intercessionem impedit. Unde per ipsam concessionem severe ab ea arceat. Dum enim permittit « propter Satanam et intemperantiam » rursus convenire, declarat eum, qui obsequitur, « duobus servire dominis » : per consensum quidem (eum scilicet, quo consentiunt conjuges a se abstinere, ut orationi vacent) Deo : perviolationem consensus (eam nempe, qua dirempto consensu ad concubitum revertuntur) intemperantiæ, et fornicationi, et diabolo, »
 (62) *Κοινωνία δὲ φθορᾶς λύει τὴν ἔντ.* Perperam interpres : « Communio autem seu conjunctio, interitus solvit interpellationem. » Quid enim est « inter-

serpens deceptit Evam », quæ « vita » dicitur, nos quoque inducti callidis hæresium illecebris, transgrediamur mandata. Secunda autem particula statuit monogamiam : non enim, ut quidam existimarunt, mulieris cum viro alligationem, carnis cum interitu connexionem, significari putandum est ; impiorum enim hominum, qui matrimonii inventionem diabolo aperte tribuunt, opinionem reprehendit, unde in periculum venit legislator ne incessatur maledictis. Tatianum arbitror Syrum talia audere dogmata tradere. His verbis quidem certe scribit in libro *De perfectione secundum Seruatorem* : « Consensum quidem conjungit orationi : communio autem seu conjunctio, interitus solvit interpellationem. Admodum certe circumspicere arceat per concessionem. Nam cum rursus permisit « simul convenire propter Satanam et intemperantiam », pronuntiavit eum, qui est obtemperaturus, « servitutum duobus dominis » : » per consensum quidem, Deo ; per dissensionem autem, intemperantiæ et fornicationi et diabolo. » Hæc autem dicit, Apostolum exponens. Sophistice autem eludit veritatem, per verum falsum confirmans : intemperantiam enim et fornicationem, diabolica vitia et affectiones nos quoque conlitemur ; intercedit autem moderati matrimonii consensio, quæ tum ad precreationem continenter deducit, tum ad procreandos liberos cum honestate conciliat. « Cognitio » quidem certe a Scriptura dictum est tempus liberorum procreationis, cum dixit : « Cognovit autem Adam Evam uxorem suam ; » et concepit, et peperit filium, et nominavit nomen ejus Seth : Suscitavit enim mihi Deus aliud semen pro Abel. » Vides, quemnam maledictis incessant, qui honestam ac moderatam incessunt seminationem, et diabolo attribuunt generationem. Non enim simpliciter Deum dixit, qui articuli præmissione, nempe ὁ Θεός dicens, significavit eum, qui est omnipotens. Quod ab Apostolo autem subjungitur : « Et rursus simul convenite propter Satanam », in eum linem dicitur, ut occasionem tollat ad alias declinandi cupiditates. Non

✕ P. 548 ED. POTTER, 460, 461 ED. PARIS.

itus interpellatio ? » Sic igitur distinguendum : Κοινωνία δὲ φθορᾶς λύει τὴν ἔντευξιν. « Communio autem corruptelæ, » hoc est carnalis concubitus, « intercessionem » ac orationem « solvit » ac impedit. Nam Tatianus concubium vocavit φθορᾶν. Epiphanius de eo hæc dicit, hæres. 46 : Τὸν δὲ γάμον πορνείαν καὶ φθορὰν ἡγεῖται, φάσκων μὴδὲν διαλλάττειν πορνείας τὸν γάμον, ἀλλ' αὐτὸ εἶναι· « Nuptias adulterium esse merum et corruptelam existimat, nec ab illo discrepare penitus, sed idem esse. » Unde Clemens paulo ante : Οὐ γὰρ, ὡς τινες ἐξηγήσαντο, δέσιν γυναικὸς πρὸς ἄνδρα τῆς σαρκὸς πρὸς τὴν φθορὰν ἐπιποκὴν μὴνύσθαι ὑποσηπτικόν· « Non enim, ut quidam explicarunt, per mulieris ad virum alligationem, carnis cum corruptela conjunctionem significari putandum est. » Sic enim hæc verbi debuerunt.
 (63) *Σήθ· Ἐξ. Σήθ, λέγουσα· Ἐξ. Genes.*
 (64) *Προσάπτεσθαι.* Rectius προσπατόμενοι.
 (65) *Καὶ πάλ.* Imperfecte recitat Pauli verba paulo superius allata.
 (66) *Χωρίζει.* Quæ sequuntur, hoc modo distin-

Article

enim penitus repellit naturæ appetitiones, qui sit A ad tempus, consensus : per quem rursus inducit Apostolus 198 conjugationem matrimonii, non ad intemperantiam et fornicationem et opus diaboli, sed ne subjugetur intemperantiæ, fornicationi, et diabolo. Distinguit autem veterem quoque hominem et novum Tatianus, sed non ut dicimus, « Veterem » quidem « virum, » legem ; « novum » autem, Evangelium. Assentimur ei nos quoque, sed non eo modo, quo vult ille, dissolvens legem ut alterius Dei : sed idem vir et Dominus, dum vetera renovat, non amplius concedit polygamiam (nam hanc quidem expetebat Deus, quando oportebat homines augeri et multiplicari), sed monogamiam introducitur propter liberorum procreationem et domus curam, ad quam data est mulier adjutrix : et si Apo- B stolus propter intemperantiam et ustionem, veniam secundi concedit matrimonii : nam hic quoque non peccat quidem ex Testamento (non est enim a lege prohibitus), non implet autem summam illam vitæ perfectionem, quæ agitur ex Evangelio. Gloriam autem sibi acquirit cœlestem, qui apud se manserit, eam, quæ est morte dissoluta, impollutam servans conjunctionem, et grato ac lubente animo paret œconomiae, per quam effectum est, ut divelli non possit a Domini ministerio. Sed nec eum, qui ex conjugali surgit cubili, similiter ut olim, tingi nunc quoque jubet divina per Dominum providentia : non enim necessario a liberorum abducit procrea- C tione, qui credentes per unum baptismum ad consuetudinem omni ex parte perfectam abluit, Dominus, qui etiam multa Moysis baptismata per unum comprehendit baptismum. Proinde lex, ut per carnalem generationem nostram prædiceret regenerationem, genitali seminis facultati baptismum olim adhibuit, non vero quod ab hominis generatione abhorreret. Quod enim apparet homo generatus, hoc valet seminis dejectio. Non sunt ergo multi coitus genitales, sed matricis susceptio fateatur generationem, cum in naturæ officina semen formatur in fetum. Quomodo autem vetus quidem est solum matrimonium et legis inventum, alie-

✱ P. 549 ED. POTTER, 461, 462 ED. PARIS.

gui et explicari potuerint : Χωρίζει δὲ...φαμεν· παλαιὸν μὲν ἄνδρα τὸν νόμον, καινὸν δὲ τὸ Εὐαγγέλιον συμφωνοῦμεν αὐτῷ καὶ αὐτοὶ λ. « Distinguit etiam « veterem hominem » a « novo » Tatianus : sed non eodem, quo nos, sensu. Nos enim in hoc ei assentimur, quod « veterem » quidem « hominem » legem ; « novum » autem, Evangelium dicimus, licet non perinde ac ille vult, qui legem tanquam ab alio Deo latam penitus abrogat. »

(67) *Παλαιὰ καιν.* Nam, ut ait Apostolus, εἴ τις ἐν Χριστῷ, καινὴ κτίσις· τὰ ἀρχαία παρῆλθεν, ἰδοὺ γέγονε καινὰ τὰ πάντα, II Cor. v, 17.

(68) *Τότε γὰρ ἀπ.* Similia dicit Theodoretus *Hæret. sub. lib. v, cap. 25, p. 307* : Διὰ γὰρ δι τούτου καὶ πλείους ἔχειν γυναίκας τοὺς παλαιούς οὐκ ἐκίλευσαν, ἵνα αὐξήθῃ τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος. Ταύτης ἕνεκα τῆς αἰτίας καὶ οἱ θεοφιλεῖς ἄνδρες καὶ δύοι, καὶ τρισὶ, καὶ πλείοσι συνῆπτοντο γυναίξιν, πλείονων γενέσθαι πατέρας παίδων ἐπιθυμοῦντες·

Τατιανὸς, ἀλλ' οὐχ ὡς ἡμεῖς φαμεν· « παλαιὸν » μὲν (ἄνδρα) τὸν νόμον, (καινὸν) δὲ τὸ Εὐαγγέλιον, συμφωνοῦμεν αὐτῷ καὶ αὐτοὶ λέγοντες, πλὴν οὐχ ἡ βούλεται ἐκεῖνος, καταλύων τὸν νόμον ὡς ἄλλου Θεοῦ· ἀλλ' ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος καὶ Κύριος, παλαιὰ καινίζων (67), οὐ πολυγαμίαν ἐπι συγχωρεῖ· (τότε γὰρ ἀπῆρται (68) ὁ Θεὸς, ὅτε αὐξάνεσθαι καὶ πληθύνειν ἐχρήτην) μονογαμίαν δὲ εἰσάγει διὰ παιδοποιίαν καὶ τὴν τοῦ οἴκου κηδεμονίαν, εἰς ἣν βοτρίδος ἐδόθη, ἡ γυνή· καὶ εἴ τινα (69) ὁ Ἀπόστολος δι' ἀκρασίαν καὶ πύρωσιν κατὰ συγγνώμην δευτέρου μεταδίδωσι γάμου· ἐπεὶ καὶ οὗτος οὐχ ἁμαρτάνει μὲν κατὰ Διαθήκην (οὐ γὰρ κεκώλυται πρὸς τοῦ νόμου), οὐ πλεῖραι δὲ τῆς κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον πολιτείας τὴν κατ' ἐπίτασιν τελειότητα· δόξαν δὲ αὐτῷ οὐράνιον περιποιεῖ, μείνας ἐφ' ἑαυτοῦ, καὶ τὴν διαλυθεῖσαν θανάτῳ συζυγίαν ἀχραντον φυλάσσωσιν, καὶ τῇ οἰκονομίᾳ περὶθόμενος εὐαρέστως, καθ' ἣν ἀπερίσπαστος (70) τῆς τοῦ Κυρίου γέγονε λειτουργίας. Οὐδὲ μὴν τὸν ἀπὸ τῆς κατὰ συζυγίαν κοίτης (71), ὁμοίως ὡς πάλαι, βαπτίζεσθαι καὶ νῦν προστάσσει ἡ θεία διὰ Κυρίου πρόνοια· οὐ γὰρ ἐπάναγκες παιδοποιίας ἀφίστησι τοὺς πιστεύοντας, δι' ἑνὸς βαπτίσματος εἰς τὸ παντελὲς τῆς ὁμιλίας ἀπολούσας ὁ Κύριος, εἰ καὶ τὰ πολλὰ Μωυσέως δι' ἑνὸς περιλαβὼν βαπτίσματος. Ἄνωθεν οὖν ὁ νόμος τὴν ἀναγέννησιν ἡμῶν προφηρεύων, διὰ σαρκικῆς γενέσεως, ἐπὶ τῇ γεννητικῇ τοῦ σπέρματος προσέφερε τὸ βάπτισμα, οὐ βέλυσσόμενος ἀνθρώπου γένεσιν· ὁ γὰρ φαίνεται γεννηθεὶς ἄνθρωπος, τοῦτο δύναται C ἡ τοῦ σπέρματος καταβολή. Οὐκοῦν αἱ πολλαὶ συνουσίαι γόνιμοι, ἀλλ' ἡ τῆς μήτρας παραδοχὴ τὴν γένεσιν ὁμολογεῖ, ἐν τῷ τῆς φύσεως ἐργαστηρίῳ διαπλαττομένου τοῦ σπέρματος εἰς ἐμβρυον. Πῶς δὲ ὁ μὲν γάμος παλαιὸς μόνον καὶ νόμου εὔρημα, ἀλλήλιος δὲ ὁ κατὰ τὸν Κύριον γάμος, τοῦ αὐτοῦ Θεοῦ πρὸς ἡμῶν τηρουμένου ; Ὁὐ· γὰρ « ἂν δὲ συνέξενευσεν ὁ Θεὸς, διαλύσειε ποτε ἄνθρωπος » εὐλόγως· πολὺ δὲ πλέον ἄπερ ὁ Πατὴρ προσέταξε, τηρήσῃ (72) ταῦτα καὶ ὁ Υἱός. Εἰ δὲ ὁ αὐτὸς νομοθέτης ἅμα καὶ εὐαγγελιστής, οὐ μάχεται ποτε ἑαυτῷ. Ζῆ γὰρ ὁ νόμος, πνευματικὸς (73) ὢν καὶ γνωστικῶς νοούμενος·

« Propterea enim non vetuit veteres plures habere uxores, ut genus humanum augetur : eaque de causa etiam viri religiosi, cum plurium liberorum patres esse cuperent, duabus, et tribus, et pluribus uxoribus jungebantur. »

(69) *Καὶ εἴ τινα.* Oratio elliptica. Subintelligendum, καὶ τούτο συγχωρεῖ, « hoc etiam concedit, » scilicet Dominus : vel aliquid huiusmodi.

(70) Ἀπερίσπαστος. Respicit I Cor. vii, 35 : Πρὸς τὸ εὐσημον καὶ εὐπρόσεδρον τῷ Κυρίῳ ἀπερίσπαστως.

(71) *Συζυγίαν κοίτης.* Levit. xv, 18.

(72) *Τηρήσῃ.* Τηρήσῃ ferri potest, si quis tamen indicative τηρήσει malit, per me licet. SYLBERG.

(73) *Πνευματικὸς.* « Spiritualis, » hoc est, ex interpretatione Clementis, γνωστικῶς νοούμενος. « gnostice » et secundum mysticum sensum. « intellectus. » Respicit autem Rom. vii, 14 : Ὁβδόμενος γὰρ ὅτι ὁ νόμος πνευματικὸς ἐστίν.

ἡμεῖς δ' ἐθανατώθημεν τῷ νόμῳ διὰ τοῦ σώματος τοῦ A
 Χριστοῦ εἰς τὸ γενέσθαι ἡμᾶς ἐτέρῳ, τῷ ἐκ νεκρῶν
 ἔγερθέντι, τῷ ὑπὸ τοῦ νόμου προφητευθέντι,
 « ἵνα καρποφορήσωμεν τῷ Θεῷ. (Διὸ) ὁ μὲν νόμος
 ἅγιος, καὶ ἡ ἐντολὴ ἀγία, καὶ δικαία, καὶ ἀγα-
 θή. » Ἐθανατώθημεν οὖν τῷ νόμῳ, τουτέστι τῇ
 ὑπὸ τοῦ νόμου δηλουμένη ἁμαρτία· ἦν δείκνυ-
 σιν (74), οὐ γεννᾷ ὁ νόμος, διὰ τῆς προστάξεως (75)
 τῶν ποιητέων, καὶ ἀπαγορεύσεως τῶν οὐ ποιητέων,
 ἐλέγχων τὴν ὑποκειμένην ἁμαρτίαν, « ἵνα φανῇ ἁμαρ-
 τία. » Εἰ δὲ ἁμαρτία γάμος ὁ κατὰ νόμον, οὐκ οἶδα
 πῶς τις ἐρεῖ Θεὸν ἐγνονικεῖναι, λέγων τὸ πρόσταγμα τοῦ
 Θεοῦ ἁμαρτίαν εἶναι· ἀγίου δὲ ὄντος τοῦ νόμου,
 ἁγίου ὁ γάμος. Τὸ μυστήριον (76) τοίνυν τοῦτο εἰς τὸν
 Χριστὸν καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ἄγει ὁ Ἀπόστολος· καθά-
 περ « τὸ γεννιόμενον (77) ἐκ τῆς σαρκὸς σάρξ ἐστίν,
 οὕτω τὸ ἐκ πνεύματος πνεῦμα, οὐ μόνον (78) κατὰ
 τὴν ἀποκρίσιν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν μάθησιν. Αὐτίκα
 « ἅγια τὰ τέκνα » αἱ εὐαρεστήσεις τῷ Θεῷ τῶν Κυ-
 ριακῶν λόγων, νυμφουσάντων τὴν ψυχῆν. Πορνεία
 γοῦν καὶ γάμος κεχώρισται· ἐπεὶ μακρὰν ἀφέστηκε
 τοῦ Θεοῦ ὁ διάβολος. « Καὶ ὑμεῖς οὖν ἐθανατώθητε
 τῷ νόμῳ, διὰ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, εἰς τὸ γε-
 νέσθαι ὑμᾶς ἐτέρῳ, τῷ ἐκ νεκρῶν ἔγερθέντι. » Συν-
 εξακούεται γὰρ προσεχῶς, ὑπάρχουσιν γενομένους·
 ἐπεὶ καὶ κατὰ τὴν ἀλήθειαν τοῦ νόμου (79) τῷ
 αὐτῷ Κυρίῳ ὑπακούομεν, πῶρρωθεν (80) παρακα-
 λουμένῳ. Καὶ μήτι ἐπὶ τῶν τοιούτων εἰκότως « τὸ
 Πνεῦμα ἀντικρυς (81) λέγει, ὅτι ἐν ὑστέροις καιρῶς
 ἀποστήθονται τινες τῆς πίστεως, προτέροντες πνεύ-
 μασι πλάνης, καὶ διδασκαλίαις δαιμονίων ἐν ὑποκρι-
 σει ψευδολόγων, κεκαυτηριασμένων τὴν συνείδησιν,
 καὶ κωλύοντων γαμεῖν, ἀπέχεσθαι βρωμάτων, ἃ ὁ
 Θεὸς ἔκτισεν εἰς μετάληψιν μετ' εὐχαριστίας τοῖς
 πιστοῖς, καὶ ἐπεγνωκῶς τὴν ἀλήθειαν, ὅτι πᾶν κτίσμα
 Θεοῦ καλόν, καὶ οὐδὲν ἀπόβλητον μετ' εὐχαριστίας
 λαμβανόμενον· ἀγιάζεται γὰρ διὰ λόγου Θεοῦ καὶ
 ἐντελεύσει. » Ἐπάναγκες μὲν οὖν οὐ κωλυτέον γα-
 μεῖν, οὐδὲ μὴν κρεωφαγεῖν, ἢ οἰνοποτεῖν· γέγραπται
 γάρ· « Καλὸν τὸ μὴ φαγεῖν κρέα, μηδὲ πίνειν οἶνον,
 ἐὰν διὰ προσκόμματος ἐσθίῃ. » καὶ· « Καλὸν μένειν,
 ὡς κἀγώ· ἀλλ' ὅτε χρώμενος μετ' εὐχαριστίας,
 ὅτε αὐτὸ μὴ χρώμενος, καὶ αὐτὸς μετ' εὐχαριστίας,

^a Matth. xix, 6. ^b Rom. vii, 4. ^c Ibid. 12.
 * P. 550 ED. POTTER. 462-463 ED. PARIS.

(74) Ἦν δείκνυσιν. Conf. Rom. vii, 7, 13.

(75) Προστάξεως. Superius legem describit, λό-
 γον ὀρθῶν, προστακτικὸν μὲν ὡν ποιητέον, ἀπαγο-
 ρευτικὸν δὲ ὡν οὐ ποιητέον· « rectam rationem,
 quæ præcipit ea quæ fieri oportet, et prohibet
 quæ fieri non oportet. » Strom. I, pag. 350, edit.
 Paris.

(76) Τὸ μυστήριον. Respicit Ephes. v, 32.

(77) Τὸ γεννιόμενον. Respicit Christi verba, Joan.
 iii, 6.

(78) Οὐ μόνον. Sensus est, id, quod jam dixit
 auctor, intelligendum esse, « non solum de liberis
 qui ex partu, sed etiam de iis qui ex doctrina na-
 scuntur. Proinde « sanctos » liberos esse opera Deo
 grata, quæ proveniunt ex anima, quam Domini
 sermones desponderunt. » Respicit autem I Cor. vii,
 14, quo loco affirmat Apostolus, sanctorum ἅγια
 εἶναι τέκνα, « sanctos esse liberos : » quod Clemens

num autem est, quod est ex Domino, matrimo-
 nium, cum idem Deus servetur a nobis ? « Non »
 enim « quod Deus conjunxit, homo » jure « dissol-
 verit » ; « multo autem magis quæ jussit Pater, ser-
 vabit quoque Filius. Si autem idem simul est et
 legislator et evangelista, nunquam ipse secum pu-
 gnat. Vivit enim lex, cum sit spiritualis, et gno-
 stice intelligatur : nos autem « mortui » sumus « legi
 per corpus Christi, ut gigneremur alteri, qui re-
 surrexit ex mortuis, » qui prædictus fuit a lege, « ut
 Deo fructificaremur. » Quare « lex quidem est
 sancta, et mandatum sanctum, et justum, et bo-
 num. » Mortui ergo sumus legi, hoc est, peccato,
 quod a lege significatur, quod ostendit, non autem
 generat lex, per jussionem eorum quæ sunt facien-
 da, et prohibitionem eorum quæ non facienda ;
 reprehendens subjectum peccatum, « ut appareat
 peccatum. » Si autem peccatum est matrimonium,
 quod secundum legem iuritur, nescio quomodo quis
 dicit se Deum nosse, dicens Dei jussum esse pec-
 catum. Quod si « lex sancta » est, sanctum est ma-
 trimonium. Mysterium ergo hoc ad Christum et
 Ecclesiam ducit Apostolus : quemadmodum « quod
 ex carne generatur, caro est ; ita quod ex spiritu,
 spiritus, » non solum in pariendo, sed etiam in
 discendo. Jam « sancti sunt filii », Deo gratæ
 oblectationes verborum Dominicorum, quæ des-
 ponderunt animam. Sunt ergo separata fornicatio
 et matrimonium, quoniam a Deo longe abest dia-
 bolus. « Et vos ergo mortui estis legi per corpus
 Christi, ut vos gigneremini alteri, qui surrexit a
 mortuis. » Simul autem proxime exauditur, si fue-
 ritis obedientes : quandoquidem etiam ex veritate
 legis eidem Domino obedimus, qui præcipit emi-
 nus. ✕ Nunquid autem de ejusmodi hominibus
 merito aperte « dicit Spiritus, quod in posteriori-
 bus temporibus deficient quidam a fide, attenden-
 tes spiritibus erroris, et doctrinis dæmoniorum,
 in hypocrisi falsiloquorum, cauteriatam habentium
 conscientiam, et prohibentium nubere, absti-
 nere a cibis, quos Deus creavit ad participationem
 cum gratiarum actione fidelibus, et qui agnove-
 runt veritatem, quod omnis creatura Dei bona

^d Joan. iii, 6, ^e I Cor. vii, 14. ^f Rom. vii, 4.

D ad animam per Evangelii doctrinam Deo desponsa-
 tam applicans, dicit ejus « liberos ; » nempe opera,
 esse « sancta. » Proinde quæ sequuntur, hoc modo
 distinguenda sunt : Αὐτίκα ἅγια τὰ τέκνα, αἱ
 εὐαρεστήσεις τῷ Θεῷ, τῶν Κυριακῶν λόγων νυμφου-
 σάντων τὴν ψυχῆν.

(79) Κατὰ τὴν ἀλήθειαν τοῦ νόμου. Sic D. Pau-
 lus Gal. ii, 14. Οὐκ ὀρθοποδοῦσιν πρὸς τὴν ἀλήθειαν
 τοῦ Εὐαγγελίου.

(80) Πῶρρωθεν. « Eminus, » nempe in lege :
 quemadmodum ἐγγύς, « prope, » esse dicuntur, quæ
 sunt in Evangelio ; relatione scilicet ad Christianos
 facta.

(81) Ἀντικρυς. Πρῶτως. I Tim. iv, ubi μοι, κε-
 καυτηριασμένων τὴν ἰδίαν συνείδησιν, κωλύοντων
 γαμ. In iis quæ sequuntur, ex epistolis ad Roma-
 nos et Corinthios, non tam verba Apostoli, quam
 sententiam exhibet.

est, et nihil est rejiciendum quod sumitur cum gratiarum actione. Sanctificatur enim per verbum Dei et orationem * ? » Omnino igitur non est prohibendum jungi matrimonio, neque carnibus vesci, aut vinum bibere. Scriptum est enim : « Bonum est carnem non comedere, nec vinum bibere, si quis comedat per offendiculum b. » Et : « Bonum est manere sicut ego c. » Sed et qui utitur, « cum gratiarum actione d, » et qui rursus non utitur, ipse quoque « cum gratiarum actione, » et cum moderata ac temperanti vivat perceptione, logo seu rationi convenienter. Et, ut in summa dicam, omnes Apostoli epistolæ, quæ moderationem docent et continentiam, cum et de matrimonio, et de liberorum procreatione, et de domus administratione innumerabilia præcepta contineant, nusquam honestum moderatumque matrimonium prohibuerunt aut abrogarunt : sed legis cum Evangelio servantes convenientiam, utrumque admittunt : et eum, qui Deo agendo gratias, moderate utitur matrimonio ; et eum, qui, ut vult Dominus, vivit in castitate, quemadmodum « vocatus est unusquisque » inoffense et perfecte eligens. « Et erat terra Jacob laudata supra omnem terram e, » inquit propheta, ipse vas spiritus gloria afficiens. Insectatur autem aliquis generationem, in eam 199 dicens interitum cadere, eamque perire : et detorquet aliquis ad filiorum procreationem illud dictum Servatoris : « Non oportere in terra thesauros recondere, ubi tinea et ærugo demolitur f ; » nec erubescit his addere ea, quæ dicit propheta : « Omnes vos sicut vestimentum veterascetis, et tinea vos exedet g. » Sed neque nos contradicimus Scripturæ, neque in nostra corpora cadere interitum, eaque esse fluxa, negamus. Fortasse autem iis, quos ibi alloquitur propheta, ut peccatoribus, prædicit interitum. Servator autem de liberorum procreatione nil dixit, sed ad impertiendum ac communicandum eos hortatur, qui solum opibus abundare, egentibus ✠ autem volebant opem ferre. Quamobrem dicit : « Operamini non cibum, qui perit ; sed eum, qui manet in vitam æternam h. » Similiter autem afferunt etiam illud dictum de resurrectione mortuorum : « Filii illius sæculi nec nubunt, nec nubuntur i. » Sed hanc interrogationem et eos qui inter-

* I Tim. iv, 1, 2, 5, 4, 5. b Rom. xiv, 21. c I Cor. vii, 8. d Rom. xiv, 19. e Sophon. iii, 19. f Matth. vi, 19. g Isa. l, 9. ✠ P. 554 27. i Luc. xx, 35.

(82) Καὶ ἦν. An ad Ezech. xx, 6, alludit? Lowth. — Monuit cl. Græbius hæc sumpta esse ex epistola D. Barnabæ, cap. 11 : Πάλιν ἕτερος προφήτης λέγει : « Καὶ ἦν ἡ γῆ τοῦ Ἰακώβ ἐπαινουμένη παρὰ πᾶσαν τὴν γῆν. » Τοῦτο λέγει, τὸ σκεῦος τοῦ πνεύματος αὐτοῦ, ὃ δοξάζει : « Rursum alius propheta dicit : « Et « erat terra Jacob laudata per omnem terram. » Hoc dicit, vas spiritus illius, quod magnificat. » Ubi hæc adnotat Menardus : « Locus sumptus videtur ex capite tertio Sophoniæ : Καὶ θήσομαι αὐτοὺς εἰς καύχημα, καὶ ὄνομαστοὺς καὶ πᾶση τῇ γῇ. Et paulo post : Διότι δώσω ὑμᾶς ὄνομαστοὺς καὶ εἰς καύχημα πᾶσι τοῖς λαοῖς τῆς γῆς. »

(83) Πνεύματος αὐτοῦ δ. Rursum monuit cl. Græbius scribendum esse ex Barnabæ, Πνεύματος

μετὰ τε ἐγκρατοῦς ἀπολαύσεως, βιωτῶν κατὰ λόγον. Καὶ καθόλου πᾶσαι αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Ἀποστόλου, σωφροσύνην καὶ ἐγκράτειαν διδάσκουσαι, περὶ τε γάμων, περὶ τε παιδοποιίας, περὶ τε οἴκου διοικήσεως, μυρίας ὄσας ἐντολάς περιέχουσαι, οὐδαμῶς γάμον ἠθέτησαν τὸν σώφρονα· ἀλλὰ τὴν ἀκολουθίαν σώζουσαι τοῦ νόμου πρὸς τὸ Εὐαγγέλιον, ἀποδέχονται ἑκάτερον, τὸν τε εὐχαριστώσας τῷ Θεῷ γάμῳ κεχρημένον σωφρόνως, τὸν τε εὐνουχίᾳ, ὡς ὁ Κύριος βούλεται, συμβιούντα, καθὼς « ἐλάτῃ ἕκαστος » ἐλθόμενος ἀπταιστώσας καὶ τελείως. « Καὶ ἦν (82) ἡ γῆ τοῦ Ἰακώβ ἐπαινουμένη παρὰ πᾶσαν τὴν γῆν, » φησὶν ὁ προφήτης, τὸ σκεῦος τοῦ πνεύματος αὐτοῦ δοξάζων (83). Κατατρέχει δέ τις γενέσεως, φθαρτὴν καὶ ἀπολλυμένην λέγων : καὶ βιάζεται τις, ἐπὶ τεκνοποιίας λέγων εἰρηκέναι τὸν Σωτῆρα : « Ἐπὶ γῆς μὴ θησαυρίζειν, ὅπου σῆς καὶ βρῶσις ἀφανίζει : » καὶ τὰ τοῦ προφήτου προσπαρτιθέσθαι τοῖς οὐκ αἰσχύνεται : « Πάντες ὑμεῖς ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσεσθε, καὶ σῆς βρώσεται (84) ὑμᾶς. » Ἄλλ' οὐδὲ ἡμεῖς ἀντιλέγομεν τῇ Γραφῇ, ὅτι φθαρτὰ ἡμῖν τὰ σώματα, καὶ φύσει βρωσά. Τάχα δ' ἂν, καὶ οἷς διαλέγετο, ὡς ἁμαρτωλοῖς, προφητεύει φθορὰν. Ὁ Σωτὴρ δὲ πῶς περὶ τεκνοποιίας εἰρηκεν, ἀλλ' εἰς μετὰδοσιν κοινωνίας προτρέπων τοὺς κτᾶσθαι μόνον τὴν τοῦ πλοῦτου περιουσίαν, ἐπικουρεῖν δὲ τοῖς δεομένοις μὴ βουλομένους. Διὸ φησὶν : « Ἐργάζεσθε μὴ τὴν ἀπολλυμένην (85) βρῶσιν, ἀλλὰ τὴν μένουσαν εἰς ζωὴν αἰώνιον. » Ὁμοίως δὲ κακίῳ νομίζουσι, τὸ βῆτον (86), « Οἱ υἱοὶ (87) τοῦ αἰῶνος ἐκείνου, » τὸ περὶ νεκρῶν ἀναστάσεως, « οὔτε γαμοῦσιν, οὔτε γαμίζονται (88). » Ἄλλὰ τὸ ἐριώτερον τοῦτο καὶ τοὺς πυθανομένους αὐτοὺς ἐκ ἀναπεμπάσθηται τις, οὐκ ἀποδοκιμάζοντα τὸν γάμον εὐρήσει τὸν Κύριον, θεραπεύοντα δὲ τὴν κατὰ τὴν ἀνάστασιν τῆς σαρκικῆς ἐπιθυμίας προσδοκίαν. Τὸ δὲ, « Οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου, » οὐ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν αἰῶνος τινὸς αἰῶνος υἱῶν εἰρηκεν, ἀλλ' ἐπίσης τῷ : Οἱ ἐν τούτῳ γενόμενοι τῷ αἰῶνι, διὰ τὴν γένεσιν υἱοὶ ὄντες, γενῶσιν καὶ γενῶνται : ἐπὶ μὴ ἄνευ γενέσεώς τις τόνδε τὸν βίον παρελεύσεται : ἀλλ' ἦδε ἡ γένεσις, τὴν ὁμοίαν ἐπιδεχομένη φθορὰν, οὐκ ἐτι ἀναμένει τὸν ἀπαξ τεῦδε τοῦ βίου κευχωρισμένον : « Εἰς μὲν οὖν ὁ Πατὴρ ἡμῶν, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς : » ἀλλὰ καὶ ἀπάντων Πατέρων κατὰ

δημιουργίαν αὐτοῦ. « Μὴ καλέσητε (89) οὖν ὑμῖν

ED. POTTER, 463, 464 ED. PARIS. h Joan. vi, 11.

αὐτοῦ δ.
(84) Βρώσεται. Καταγράφεται, Isa.
(85) Τὴν ἀπ. Τὴν βρῶσιν τὴν ἀπολλυμένην, ἀλλὰ τὴν βρῶσιν τὴν μένουσαν εἰς ζ. Joan.
(86) Τὸ βῆτον. Simplicior ordo est : Τὸ βῆτον τὸ περὶ νεκρῶν ἀναστάσεως : Οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος ἐκείνου οὔτε γαμ. SYLBERG.
(87) Οἱ υἱοὶ. Οἱ δὲ καταφωθέντες, Luc. xx, 35. Sed in sententia præced. dixerat : Οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου : unde Clemens, e memoria scilicet Scripturam recitans, hanc lectionem hausisse videtur.
(88) Γαμίζονται. Ἐγαμίζονται, Luc.
(89) Μὴ καλ. Καὶ πατέρα μὴ καλέσητε ὁμῶν ἐπὶ τῆς γῆς, Matth.

ἐπὶ τῆς γῆς πατέρα, » φησὶν · ὁὖν · Μὴ αἴτιον ἠγήθησθε τὸν σπειραντα ὑμᾶς τὴν κατὰ σάρκα σπορὴν τῆς οὐσίας ὑμῶν, ἀλλὰ συναίτιον γενέσεως, μᾶλλον δὲ διάκονον γενέσεως. Οὕτως οὖν ἐπιστραφέντας ἡμᾶς αὐθις ὡς τὰ παιδία (90) γενέσθαι βούλεται, τὸν ὄντως Πατέρα ἐπιγόνοντας, δι' ὕδατος ἀναγεννηθέντας, ἀλλῆς ταύτης οὐσης ἐν τῇ κτίσει σπορᾶς. Ναὶ φησὶν · « Ὁ ἀγαμος (91) μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου · ὁ δὲ γαμήσας, πῶς ἀρέσει τῇ γυναίκι. » Γί δέ; οὐκ ἔξιστι καὶ τῇ γυναίκι κατὰ Θεὸν ἀρέσκοντας, εὐχαριστεῖν τῷ Θεῷ; οὐχὶ δὲ ἐφείται καὶ τῷ γεγαμηκότῳ, σὺν καὶ τῇ συζυγίᾳ, μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου; Ἄλλὰ καθάπερ « Ἡ ἀγαμος (92) μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, ἵνα ἡ ἅγια καὶ τῷ σώματι καὶ τῷ πνεύματι · οὕτω καὶ ἡ γεγαμημένη τὰ τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὰ τοῦ Κυρίου μεριμνᾷ ἐν Κυρίῳ, ἵνα ἡ ἅγια καὶ τῷ σώματι καὶ τῷ πνεύματι · ἄμφω γὰρ ἄγιοι ἐν Κυρίῳ, ἡ μὲν ὡς γυνή, ἡ δὲ ὡς παρθένος. Πρὸς ἐντροπήν δὲ καὶ ἀνακοπήν τῶν εὐεπιφόρων εἰς τὸν δευτέρον γάμον ἀρμοδίως ὁ Ἀπόστολος ὑπέρτονον φθέγγεται, καὶ αὐτίκα φησὶ· « Πᾶν ἀμάρτημα ἐκτὸς τοῦ σώματός ἐστιν · ὁ δὲ πορνεύων εἰς τὸ ἴδιον σῶμα ἀμαρτάνει. » Εἰ δὲ πορνεῖαν τὸν γάμον τολμᾷ τις λέγειν, πάλιν ἐπὶ τὸν νόμον καὶ τὸν Κύριον ἀνατρέχων, βλασφημεῖ· ὡς γὰρ ἡ πλεονεξία πορνεῖα λέγεται, τῇ αὐταρχείᾳ ἐναντιομένη, καὶ ὡς εἰδωλολατρεία ἐκ τοῦ ἐνὸς εἰς τοὺς πολλοὺς ἐπινέμησις ἐστὶ Θεοῦ· οὕτως ἡ πορνεῖα ἐκ τοῦ ἐνὸς γάμου εἰς τοὺς πολλοὺς ἐστὶν ἐκπτώσις· τριχῶς γὰρ, ὡς εἰρήκαμεν, ἡ τε πορνεῖα ἡ τε μοιχεία παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ λαμβάνεται. Ἐπὶ τούτων ὁ προφήτης φησὶ· « Ταῖς ἀμαρτίαις ὑμῶν ἐπράθητε. » Καὶ πάλιν· « Κατεμιάνθης ἐν γῇ ἄλλοτρίᾳ· » τὴν τε κοινωμίαν ματρὸν ἠγούμενος, τὴν ἄλλοτρίῳ σώματι συμπλακεῖσαν, καὶ μὴ τῷ κατὰ συζυγίαν εἰς παιδοποιεῖαν δεδομένῳ. Ὅθεν καὶ ὁ Ἀπόστολος, « Βούλομαι οὖν, » φησὶ, « νεωτέρας γαμεῖν, τεκνογονεῖν, οἰκοδοπετεῖν, μηδεμίαν ἀφορμὴν διδόναι τῷ ἀντικειμένῳ λοιδορίας χάριν. » Ἦδη γὰρ ἔξετραπήσαν ὅπισω τοῦ Σατανᾶ. » Ναὶ μὴν. (93) καὶ ἐξ τῶν μῖζς γυναικὸς ἀνδρα (94) πάνυ ἀποδέχεται, κἂν πρεσβύτερος ἦ, κἂν διάκονος, κἂν λαϊκὸς, ἀνεπιλήπτως γάμψω χρωμένος· « Σωθήσεται δὲ διὰ τῆς τεκνογονίας. » Πάλιν τε αὖ ὁ Σωτήρ (95) τοὺς Ἰουδαίους, « γενεᾶν » εἰπὼν

A rogant, si quis consideraverit, inveniet Dominum non reprobare matrimonium, sed remedium afferre expectationi carnalis cupiditatis in resurrectione. Illud autem, « filiis hujus sæculi », non dixit ad distinctionem alicujus alius sæculi, sed perinde ac si diceret : Qui in hoc nati sunt sæculo, cum per generationem sint filii, et gignunt et gignuntur ; quoniam non absque generatione hanc quis vitam prætergreditur : sed hæc generatio, quæ similem suscipit interitum, non amplius competit ei qui ab hac vita est separatus. « Unus est ergo Pater noster, qui est in cælis » : sed is ipse quoque Pater est omnium per creationem. « Ne vocaveritis ergo, inquit, vobis patrem super terram » : Quasi diceret : Ne existimetis eum, qui carnali vos sevit satu, auctorem et causam vestræ essentialis, sed adjuvantem causam generationis, vel ministrum potius. Sic ergo nos rursus conversos vult effici ut pueros, eum, qui vere Pater est, agnoscentes, regeneratos per aquam, cum hæc sit alia satio in creatione. At, inquit, « Qui est cælebs, curat quæ sunt Domini ; qui autem duxit uxorem, quomodo placebit uxori. » Quid vero ? annon licet etiam eis, qui secundum Deum placent uxori, Deo gratias agere ? Annon permittitur etiam ei, qui uxorem duxit, una cum conjugio etiam esse sollicitum de iis quæ sunt Domini ? Sed quemadmodum « quæ non nupsit, sollicita est de iis, quæ sunt Domini, ut sit sancta corpore et spiritu » : ita etiam quæ nupsit, et de iis, quæ sunt mariti, et de iis, quæ sunt Domini, est in Domino sollicita, ut sit sancta et corpore et spiritu. Ambæ enim sunt sanctæ in Domino : hæc quidem ut uxor, illa vero ut virgo. Ad eos autem pudore afficiendos et reprimendos, qui sunt proclives ad secundas nuptias, apte Apostolus alto quodam tono eloquitur ; inquit enim : « Ecce, omne peccatum est extra corpus ; qui autem fornicatur, in proprium corpus peccat » : Si quis autem matrimonium audet dicere fornicationem, rursus, legem et Dominum insectans, maledictis impetit. Quemadmodum enim avaritia ✕ et plura habendi cupiditas dicitur fornicatio, ut quæ adversetur sufficientiæ : et ut idololatria est ab uno in multos Dei distributio, ita fornicatio est ab uno matrimonio

^a Luc. xx, 34. ^b Matth. xxiii, 9. ^c Ibid. ^d I Cor. vii, 32, 33, 34. ^e I Cor. vi, 18. ✕ P. 552 ED. POTTER, 464, 465 ED. PARIS.

(90) Ὁς τὰ παιδία. Respicit Christi dictum, Matth. xviii, 3 : Ἐάν μὴ στραφῆτε, καὶ γένησθε ὡς τὰ παιδία, οὐ μὴ εἰσελεύθητε εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.

(91) Ὁ ἀγαμος. Ὁ ἀγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, πῶς ἀρέσει τῷ Κυρίῳ· ὁ δὲ γαμήσας μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει τῇ γυναίκι. I Cor. vii, 32, 33.

(92) Ἡ ἀγαμος. Ἡ ἀγαμος μεριμνᾷ τὰ τοῦ Κυρίου, ἵνα ἡ ἅγια καὶ σώματι καὶ πνεύματι· ἡ δὲ γαμήσασα μεριμνᾷ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει τῷ ἀνδρὶ. I Cor. vii, 34.

(93) Ναὶ μὴν. Conf. I Tim. ii, 2, 12.

(94) Μῖζς γ. ἀν. Clemens infra, paulo ante libri hujusce finem : Τί δὲ λέγουσι πρὸς ταῦτα οἱ τοῦ νόμου κατατρέχοντες, καὶ τοῦ γάμου ὡς κατὰ νόμον

συγκεχωρημένου, μονοουχὶ δὲ καὶ κατὰ τὴν Διαθήκην τὴν Καινὴν; Τί πρὸς ταύτας εἰπεῖν ἔχουσι τὰς νομοθεσίας οἱ τὴν σπορὴν καὶ τὴν γένεσιν μυστατόμενοι· ἐπεὶ καὶ τὸν ἐπίσκοπον τοῦ οἴκου καλῶς προστάμενον, νομοθετεῖ τῆς Ἐκκλησίας ἀφηγεῖσθαι· οἶκον δὲ Κυριακὸν μῖζς γυναικὸς συνίστησι συζυγία; « Quid autem ad hæc dicunt, qui in legem invehuntur, et in matrimonium, ut quod sit a lege tantum concessum, non autem in Novo Testamento? Quid ad has leges dicunt, qui sationem abhorrent et generationem; cum episcopum quoque, « qui domui recte præsit, » Ecclesiam ducem constituat; domum autem Dominicam unius mulieris constituat conjugium? »

(95) Σωτήρ. Conf. Matth. xii, 39; xv, 2, 9; Marc. vii, 5, 7.

ad plura prolapsio. Tribus eadem modis, ut diximus, fornicatio et adulterium sumitur apud Apostolum. De his dicit propheta : « Peccatis vestris venundati estis. » Et rursus : « Pollutus es in terra aliena » : conjunctionem sceleratam existimans, quæ cum alieno corpore facta est, et non cum eo, quod datur in conjugio, ad liberorum procreationem. Unde etiam Apostolus : « Volo, inquit, juniores nubere, filios procreare, domui præesse, nullam dare occasionem adversario maledicti gratia. Jam enim quædam diverterunt post Satanam ^b. » Quin et unus quodam uxoris virum utique admittit; seu sit presbyter, seu diaconus, seu laicus, utens matrimonio citra reprehensionem : « Servabitur autem per filiorum procreationem ^c. » Et rursus Servator dicens Judæos « generationem pravam et adulteram, » docet eos legem non cognovisse, ut lex vult : « sed seniorum traditionem, et hominum præcepta sequentes, » adulterare legem, perinde ac si non esset data vir et dominus eorum virginitatis. Fortasse autem eos quoque innuit esse alienis mancipatos cupiditatibus, propter quas assidue quoque servientes peccatis, vendebantur alienigenis. Nam apud Judæos non erant admixtæ communes mulieres : verum prohibitum erat adulterium. Qui autem dicit : « Uxorem duxi, non possum venire ^d » ad divinam cœnam, est quidem exemplum ad eos arguendos, qui propter voluptates abscedunt a divino mandato : alioqui nec qui justii fuere ante adventum, nec qui post adventum uxores duxerunt, servantur, etiamsi sint apostoli. Quod si illud attulerint, quod propheta quoque dicit : « Inveteravi inter omnes inimicos meos ^e, » per inimicos peccata intelligant. Unum quoddam autem est peccatum, non matrimonium, sed fornicatio : alioqui generationem quoque dicant peccatum, et creatorem generationis.

CAPUT XIII.

Julii Cassiani hæretici verbis respondet; item loco quem ex evangelio apocrypho idem adduxerat.

Talibus argumentis utitur quoque Julius Cassianus, qui fuit princeps sectæ Docetarum. In opere certe *De continentia*, vel *De castitate*, his verbis dicit : « Nec dicat aliquis, quod quoniam talia habemus membra, ut aliter figurata sit femina, aliter vero masculus : illa quidem ad suscipiendum, hic vero ad seminandum, **200** ✕ concessam esse a Deo consuetudinem. Si enim a Deo, ad quem tendimus, esset hæc constitutio, non beatos dixisset esse eunuchos; neque propheta dixisset, eos « non esse arborem infrugiferam ^f; » transferens ab arbore ad hominem, qui sua sponte et ex instituto se castrat tali cogitatione. » Et pro impia opinione adhuc decertans, subjungit : « Quomodo autem non jure quis reprehenderit Servatorem, si nos transformavit, et ab errore liberavit, et a conjunctione membrorum, et additamentorum, et pudendorum? » in hoc eadem decernens cum Tatiano : hic autem prodiit ex schola Valentini. Propterea dicit Cassianus : « Cum

^a Isa. l, 4. ^b I Tim. v, 14, 15. ^c I Tim. ii, ED. POTTER, 465, 466 ED. PARIS. ^f Isa. lvi, 3.

(96) Ἀποδεδειγμένα. Vel potius ἀποδεδεγμένα, ab ἀποδέχομαι; ut superius, pag. 546.

(97) Συγκεχωρηθῆσαι. Flor. edit., συγκεχωρηθῆσαι, errore satis evidenti. ΣΥΛΒΟΥΡ.

(98) Ἀκαρπον. Ξηρόν, Isa.

(99) Ἐαυτὸν τῆς τοιαύτης ἐννοίας εὐνοχίζοντι-

« πονηρὰν καὶ μοιχαλίδα, » διδάσκει μὴ ἐγνωκότας νόμον, ὡς ὁ νόμος βούλεται. « παραδόσει δὲ τῆ τῶν πρεσβυτέρων, καὶ ἐντάλμασιν ἀνθρώπων » κατηγολουθηκότας, μοιχεύειν τὸν νόμον, οὐχ ὡς ἄνδρα καὶ κύριον τῆς παρθενίας αὐτῶν δεδομένον. Τάχα δὲ καὶ ἐπιθυμίαις δεδουλωμένους ἀλλοκοτοῖς οἶδεν αὐτοὺς, δι' ἃς καὶ συνεχῶς δουλούμενοι ταῖς ἁμαρτίαις, ἐπιπράσκοντο τοῖς ἀλλοφύλοις. ἔπει παρὰ γε τοῖς Ἰουδαίοις οὐκ ἦσαν ἀποδεδειγμένα (96) γυναῖκες κοινὰ, ἀλλὰ καὶ ἡ μοιχεία ἀπηγόρευτο. Ὁ δὲ εἰπῶν. « Γυναῖκα ἐγγίμα, καὶ οὐ δύναμαι ἐλθεῖν εἰς τὸ δεῖπνον τὸ θεῖον, ὑπόδειγμα ἦν εἰς ἐλεγχον τῶν διὰ ἡδονὰς ἀφίσταμένων τῆς θείας ἐντολῆς. ἔπει τούτῳ τῷ λόγῳ οὐθ' οἱ πρὸ τῆς παρουσίας δίκαιοι οὐθ' οἱ μετὰ τὴν παρουσίαν γεγαμηκότες, κἰν ἀπόστολοι ^B ὡσι, σωθήσονται. Κἂν ἐκεῖνο προκομίωσιν ἀΐθις, ὡς καὶ ὁ προφήτης φησὶν. « Ἐπαλαιώθη ἐν πᾶσι τοῖς ἐχθροῖς μου » ἐχθροὺς τὰς ἁμαρτίας ἠκούεωσαν. Μία δὲ τις ἁμαρτία, οὐχ ὁ γάμος, ἀλλ' ἡ πορνεία. ἔπει καὶ τὴν γένεσιν εἰπάτωσαν ἁμαρτίαν, καὶ τὸν τῆς γενέσεως κτίστην.

servientes peccatis, vendebantur alienigenis. Nam apud Judæos non erant admixtæ communes mulieres : verum prohibitum erat adulterium. Qui autem dicit : « Uxorem duxi, non possum venire ^d » ad divinam cœnam, est quidem exemplum ad eos arguendos, qui propter voluptates abscedunt a divino mandato : alioqui nec qui justii fuere ante adventum, nec qui post adventum uxores duxerunt, servantur, etiamsi sint apostoli. Quod si illud attulerint, quod propheta quoque dicit : « Inveteravi inter omnes inimicos meos ^e, » per inimicos peccata intelligant. Unum quoddam autem est peccatum, non matrimonium, sed fornicatio : alioqui generationem quoque dicant peccatum, et creatorem generationis.

Τοιοῦτοις ἐπιχειρεῖ καὶ ὁ τῆς δοκίσεως ἐξέρχων Ἰούλιος Κασσιανός. ἐν γοῦν τῷ *Περὶ ἐγκρατείας*, ἢ *Περὶ εὐνουχίας*, κατὰ λέξιν φησὶν. « Καὶ μηδεὶς λεγέτω, ὅτι ἐπειδὴν τοιαῦτα μέμρα ἔσχουμεν, ὡς τὴν μὲν θῆλειαν οὕτως σχηματῖσθαι, τὴν δὲ ἄρβρα οὕτως, τὴν μὲν πρὸς τὸ δέχεσθαι, τὴν δὲ πρὸς τὸ ἐνοσπεῖρειν, συγκεχωρηθῆσαι (97) τὸ τῆς ὀμιλίας παρὰ Θεοῦ. Εἰ γὰρ ἦν παρὰ Θεοῦ, εἰς ὃν σπειδόμεν, ἡ τοιαύτη διασκευὴ, οὐκ ἂν ἐμακάρισεν τοὺς εὐνούχους. οὐδ' ἂν ὁ προφήτης εἰρήκει, « μὴ εἶναι ξύλον ἀκαρπον (98) » αὐτοῦ. μεταλαβὼν ἀπὸ τοῦ δένδρου ἐπὶ τὸν κατὰ προαίρεσιν ἄνθρωπον, ἑαυτὸν τῆς τοιαύτης ἐννοίας εὐνοχίζοντα (99). » Καὶ ἐτι ἐπαγωνιζόμενος τῇ ἀθέῳ δόξῃ, ἐπιφέρει. « Πῶς δὲ οὐκ ἂν καὶ εὐλόγως τις αἰτιῶτο τὸν Σωτῆρα, εἰ μετέπλασεν ἡμᾶς, καὶ τῆς πλάνης ἀπῆλλαξε, καὶ τῆς κοινωνίας τῶν μορίων καὶ προσθεμάτων καὶ αἰδοίων; » τὰ παραπλήσια τῷ *Τατιανῷ* κατὰ τοῦτο δογματίζων. ὁ δ' ἐκ τῆς Οὐαλεντινίου ἐξεφοίτησε σχολῆς. Διὰ τοῦτό τοι ὁ Κασσιανός φησι. « Πυρθανομένης (1) τῆς Σαλώμης, πότε γνωσθήσε-

^a Luc. xiv, 20. ^e Psal. vi, 8. ✕ P. 555

ζορτα. Vide similem phrasin p. 451 edit. Paris. εὐνοχίζοντα ἑαυτὸν πάσης ἐπιθυμίας. LOWTH.

(1) Πυρθανομένης. Clemens Romanus sub finem posterioris ad Corinthios Epistolæ : Ἐπαρωτηθεὶς γὰρ αὐτὸς ὁ Κύριος ὑπὸ τινος, πότε ἤξει αὐτοῦ ἡ βασιλεία, εἶπεν. Ὅταν ἔσται τὰ δύο ἐν, καὶ τὸ εἶ-

ται τὰ περι ὧν ἤρετο. Ἐφη ὁ Κύριος· Ὅταν τὸ τῆς A
 αἰσχύνης ἐνδομα πατήσῃτε, καὶ θῶν γένηται τὰ δύο
 εν, καὶ τὸ ἄρρεν μετὰ τῆς θηλείας, οὕτε ἄρρεν οὕτε
 θῆλυ. » Πρῶτον μὲν οὖν ἐν τοῖς παραδιδόμενοις
 ἡμῖν τέτταρσιν Εὐαγγελίοις οὐκ ἔχομεν τὸ ῥητόν,
 ἀλλ' ἐν τῷ κατ' Αἰγυπτίους· Ἐπειτα δὲ ἀγνοεῖν μοι
 δοκεῖ, ὅτι θυμὸν μὲν ἄρρενα ὀρμήν, θήλειαν δὲ τὴν
 ἐπιθυμίαν αἰνίττεται οἷς ἐνεργήσασι, μετάνοια ἔπε-
 ται καὶ αἰσχύνῃ. Ὅταν οὖν, μήτε τις θυμῷ μήτ'
 ἐπιθυμίᾳ χαρισάμενος, ἀ δὴ καὶ ἐξ ἔθους καὶ τρο-
 φῆς κακῆς αὐξήσαντα ἐπισκιάζει καὶ ἐγκαλύπτει τὸν
 λογισμὸν, ἀλλ' ἀποδυσάμενος τὴν ἐκ τούτων ἀχλὺν,
 ἐκ μετανοίας καταισχυθελς, πνεῦμα καὶ ψυχὴν ἐνώσει
 κατὰ τὴν τοῦ Λόγου ὑπακοήν· τότε, ὡς ὁ Παῦλος
 φησιν, « Οὐκ (2) ἔνι ἐν ἡμῖν οὐκ ἄρρεν, οὐ θῆλυ. »
 Ἀποστᾶσα γὰρ τοῦδε τοῦ σχήματος, ᾧ διακρίνεται B
 τὸ ἄρρεν καὶ τὸ θῆλυ, ψυχὴ (3) μετατίθεται εἰς ἔνω-
 σιν, οὐθ' ἕτερον οὔσα. Ἡγεῖται δὲ ὁ γενναῖος οὗτος
 Πλατωνικώτερον (4), θείαν οὔσαν τὴν ψυχὴν ἄνωθεν,
 ἐπιθυμίᾳ θηλυθεῖσαν δεῦρο ἤκειν εἰς γένεσιν καὶ
 φθοράν.

nice, animam, cum sit ab initio divina, cupiditate
 inter-

A Interrogaret Salome, quando cognoscentur ea, de
 quibus interrogabat, ait Dominus : Quando pudoris
 indumentum conculcaveritis, et quando duo facta
 fuerint unum, et masculum cum femina, nec mas-
 culum nec femineum. » Primum quidem, in nobis
 traditis quatuor Evangeliiis non habemus hoc di-
 ctum, sed in eo, quod est secundum Ægyptios.
 Deinde mihi videtur ignorare, iram quidem, mas-
 culam appetitionem ; feminam vero, significare cu-
 piditatem : quorum operationem pœnitentia et pu-
 dor consequuntur. Cum quis ergo neque iræ neque
 cupiditati obsequens, quæ quidem et consuetudine
 et mala educatione auctæ, obumbrant et contegunt
 rationem, sed quæ ex iis proficiscitur exuens calig-
 inem, et pudore affectus ex pœnitentia, spiritum
 et animam auerit in obedientia Logi seu rationis ;
 tunc, ut ait Paulus, « non inest in nobis nec mas-
 culus, nec femina. » Recedens enim anima ab ea
 figura, qua discernitur masculus et femina, tradu-
 citur ad unionem, cum ea neutrum sit. Existimat
 autem hic vir præclarus plus, quam par sit, Platv-
 effeminatam, huc venire ad generationem et inter-

CAPUT XIV.

II Cor. xi, 3, et Eph. iv, 24, exponit.

Αὐτίκα βιάζεται τὸν Παῦλον ἐκ τῆς ἀπάτης τῆν
 γένεσιν συνιστάναι (5) λέγειν διὰ τούτων· « Φοβοῦμαι
 δὲ μὴ, ὡς ὁ θεός (6) Εὐαν ἐξηπάτησεν, φθαρῆ τὰ νοή-
 ματα ὑμῶν ἀπὸ τῆς ἀπλότητος τῆς εἰς τὸν Χριστόν. » C
 Ἀλλὰ καὶ ὁ Κύριος ἐπὶ τὰ « πεπλανημένα » ὁμο-
 λογουμένως εἴληθε· πεπλανημένα δὲ οὐκ ἄνωθεν εἰς
 τὴν δεῦρο γένεσιν, κτίστης γὰρ ἡ γένεσις (7) καὶ
 κτίσις τοῦ Παντοκράτορος, ὅς οὐκ ἂν ποτε ἐξ ἀμει-
 νότων εἰς τὰ χεῖρω κατὰγοι ψυχὴν· ἀλλ' εἰς τοὺς πε-
 πλανημένους τὰ νοήματα, εἰς ἡμᾶς, ὁ Σωτὴρ ἀφί-
 κετο· ἀ δὴ ἐκ τῆς κατὰ τὰς ἐντολάς παρακοῆς ἐφθά-
 ρη, φιληθονούντων ἡμῶν· τάχα που προλαβόν-
 τος (8) ἡμῶν τὸν καιρὸν τοῦ πρωτοπλάστου, καὶ πρὸ

Jam vero vel invitum cogit Paulum generationem
 ex deceptione deducere, cum dicit : « Vereor au-
 tem, ne sicut serpens Evam deceptit, corrupti siri
 sensus vestri a simplicitate, quæ est in Christo ». »
 Sed certum est, Dominum quoque « venisse » ad
 ea, « quæ aberraverant. » Aberraverunt autem, non
 ab alto repetita origine in eam, quæ hic est, gene-
 rationem (est enim generatio creatura Omnipotentis,
 qui nunquam ex melioribus ad deteriora de-
 duxerit animam) ; sed ad eos, qui sensibus seu cogi-
 tationibus aberraverant, ad nos, inquam, vanit
 Servator ; qui quidem ex nostra in præceptis ino-
 bedientia corrupti sunt, dum nimis avide volupta-

✠ P. 534 ED. POTTER, 466-467 ED. PARIS.

ὡς τὸ ἔσω, καὶ τὸ ἄρρεν μετὰ τῆς θηλείας οὕτε ἄρ-
 σεν οὕτε θῆλυ· « Interrogatus enim a quodam ipse
 Dominus, quando venturum esset regnum ejus,
 dixit : Cum duo erunt unum, et quod foris ut quod
 intus, et inasculum cum femina, neque mas, neque
 femina. » Ubi Cotelerius hæc adnotat : « Similia
 Ægyptiaci Evangelii citantur ac exponuntur in
 Alexandrino presbytero pag. 445, 452, 453 et
 p. 799, col. 4. Vide Oracula Sibyllina lib. II, v. 70,
 71. » Grabius Spicilegii sæc. I, p. 264, ad hunc lo-
 cum Evangelii secundum Ægyptios hæc adnotat :
 « Videtur Christus, dum dixit, « regnum suum tunc
 fore, cum mas fuerit cum femina, neque mas, ne-
 que femina, » id insinuasse, quod in canonico
 Evangelio Lucæ cap. xx, 35, claris verbis ab ipso
 expressum legimus : Illi, qui digni habebuntur
 sæculo illo, et resurrectione ex mortuis, neque nu-
 bent, neque ducent uxores. Abstinentiam scilicet
 a conjugali concubitu, sive virginitatem, dicto isto
 proprie intendit Servator, » etc., quæ apud aucto-
 rem videri poterunt.

(2) Οὐκ. Galat. III, 28 : Οὐκ ἔνι ἄρρεν καὶ θῆλυ·
 πάντες γὰρ ὑμεῖς εἰς ἓστε ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ.

(3) Ψυχὴ. Clemens infra, Strom. IV, p. 506, 507,

PATROL. GR. VIII.

• II Cor. xi, 3. b Matth. XVIII, 11, 12.

edit. Paris. : Ἀλλὰ τῷ Βασιλεῖδι ἡ ὑπόθεσις προα-
 μαρτήσασάν φησι τὴν ψυχὴν ἐν ἑτέρῳ βίῳ, τὴν κό-
 λασιν ὑπομένειν ἐνταῦθα· « Sed Basilidæ dogma
 dicti animam, quæ prius peccaverat in alia vita,
 hic supplicium pati. »

D (4) Πλατωνικώτερον. Theodoretus Θεραπειν. ε',
 p. 544 : Πυθαγόρας δὲ καὶ Πλάτων δὴμὸν τινα ψυ-
 χῶν ἀσωμάτων εἰσάγουσι, καὶ τὰς ἀμαρτὰδι τιτὲ
 περιπεσούσας, τιμωρίας χάριν εἰς σώματα καταπέμ-
 πᾶσθαι λέγουσι· « Pythagoras autem ac Plato popu-
 lum quendam animarum corpore carentium intro-
 ducunt, easque, postquam in peccatum aliquod
 inciderint, supplicii causa dicunt in corpora desti-
 nari. »

(5) Συνιστάναι. Rectius præteritum perf. συνε-
 στάναι, « consistere. » STURBURG.

(6) Μὴ, ὡς ὁ θεός. Μήπως, ὡς ὁ θεός Εὐαν ἐξηπά-
 τησεν ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτοῦ, οὕτω φθ. II Cor.
 xi, 3.

(7) Κτίστης γὰρ ἡ γ. H. κτίστη γὰρ ἡ γένεσις, ut
 infra p. 212, κτιστὸς γὰρ ὁ κόσμος, κτίστη καὶ ἡ
 εὐνοχηία. STURBURG.

(8) Προλαβόντος. Vid. principium p. 470 edit.
 Paris. Lowth.

tem persequeremur; cum utique protoplastus noster tempus prævenisset, et ante debitum tempus matrimonii gratiam appetiisset et aberrasset: quoniam « quicumque aspicit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam ^a, » ut qui voluntatis tempus non exspectaverit. Is ipse ergo erat Dominus, qui tunc quoque damnabat cupiditatem, quæ prævenit matrimonium. Cum ergo dicit Apostolus: « Induite novum hominem, qui secundum Deum creatur ^b, » nobis dicit, qui ab Omnipotentis voluntate effliti sumus, sicut sumus effliti. « Veterem » autem dixit, non respiciens ad generationem et regenerationem, sed ad vitam inobedientiæ et obedientiæ. « Pelliceas » autem « tunicas ^c » existimat Cassianus esse corpora: in quo postea et eum, et qui idem cum eo sentiunt, aberrasse ostendemus, cum de ortu hominis, iis consequenter, quæ prius dicenda sunt, aggrediemur expositionem. « Quoniam, inquit, qui a terrenis reguntur, et generant, et generantur: *Nostra autem conversatio est in cælo, ex quo etiam Salvatorem exspectamus* ^d. » Recte ergo nos hæc quoque dicta esse scimus, quoniam ut hospites et advenæ peregrinantes debemus vitam instituere; qui uxorem habent, ut non habentes; qui possident, ut non possidentes; qui liberos procreant, ut mortales gigantes, ut relicтури possessiones, ut etiam sine uxore victuri, si opus sit; non cum immodico actione, et animo excelso.

ἄωρας τῆς τοῦ γάμου χάριτος ὀρεχθέντος καὶ διαμαρτόντος· ὅτι « Πᾶς ὁ βλέπων γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι (9) ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτήν, » οὐκ ἀναμείνας τὸν καιρὸν θελήματος. Ὁ αὐτὸς οὖν ἦν ὁ Κύριος, καὶ τότε κρίνων τὴν προλαβοῦσαν τὸν γάμον (10) ἐπιθυμίαν. Ὅταν οὖν ὁ Ἀπόστολος εἶπη· « Ἐνδύσασθε τὸν καινὸν ἄνθρωπον, τὸν κατὰ θεὸν κτισθόμενον (11), » ἡμῖν λέγει, τοῖς πεπλασμένοις ὑπὸ τῆς τοῦ Παντοκράτορος βουλήσεως ὡς πεπλασμεθα. « Παλαιὸν » δὲ, οὐ πρὸς γένεσιν καὶ ἀναγέννησιν φησιν, ἀλλὰ πρὸς τὸν βίον τὸν τε ἐν παρακοῇ, τὸν τε ἐν ὑπακοῇ. « Χιτώνας (12) » δὲ « δερματίνους » ἡγείται ὁ Κασσιανὸς (13) τὰ σώματα, περὶ ὧν ὑστερον καὶ τοῦτον καὶ τοὺς ὁμοίους αὐτῷ δογματίζοντας, πεπλανημένους ἀποδείξομεν, ὅταν περὶ τῆς ἀνθρώπου γενέσεως τὴν ἐξηγησιν ἐπομένως τοῖς προλεχθῆναι δεομένοις, μεταχειρίζομεθα (14). « Ἐπεὶ, φησιν, οἱ ὑπὸ τῶν γηϊνῶν βασιλευμένοι καὶ γεννῶσι, καὶ γεννῶνται. Ἡμῶν δὲ τὸ πολιτεῦμα ἐν οὐρανῷ (15), ἐξ οὗ καὶ Σωτῆρα ἀπεκδεχόμεθα. » Καλῶς οὖν εἰρησθαὶ καὶ ταῦτα ἴσμεν ἡμεῖς· ἐπεὶ ὡς ξένοι καὶ παρεπίδημοῦντες (16) πολιτεῦσθαὶ ὀφειλομεν· οἱ γαμοῦντες (17) ὡς μὴ γαμοῦντες· οἱ κτώμενοι, ὡς μὴ κτώμενοι· οἱ παιδοποιῶντες, ὡς θνητοὺς γεννῶντες, ὡς καταλείψοντες τὰ κτήματα, ὡς καὶ ἄνευ γυναικὸς βιωσόμενοι, ἐξ δέη· οὐ προσπαθῶς τῇ κτήσει χρώμενοι, μετ' εὐχαριστίας δ' ἀπάσης (18), καὶ μεγαλοφρονοῦντες. affectu possessione utentes, sed cum gratiarum

CAPUT XV.

I Cor. vii, 1; Luc. xiv, 26; Isa. lvi, 2, 3, explicat.

Et rursus cum dicit: « Bonum est homini uxorem non tangere, sed propter fornicationes unusquisque suam uxorem habeat ^e; » id veluti exponens, rursus dicit: « Ne vos tentet Satan ^f. » Non enim iis, qui continenter utuntur matrimonio propter solam liberorum procreationem, dicit, « propter intemperantiam; » sed iis, qui finem liberorum procreationis cupiunt transilire: ne, cum nimium annuerit noster adversarius, excitet appetitionem ad alienas voluptates. Fortasse autem quoniam iis, qui juste vivunt, resistit propter æmulationem, et adversus eos contendit, volens eos ad suos ordines traducere, per laborio-

ἄθλις τε, ὅταν φῆ· « Καλὸν ἀνθρώπῳ γυναικὸς μὴ ἄπτεσθαι· διὰ δὲ τὰς πορνείας ἕκαστος τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἔχτω· » οἷον ἐπεξηγούμενος, πάλιν λέγει· « Ἴνα μὴ πειράξῃ ὑμᾶς ὁ Σατανᾶς. » Οὐ γὰρ τοῖς ἐγκρατέως χρωμένοις τῷ γάμῳ ἐπὶ παιδοποιίᾳ μόνῃ, « διὰ τὴν ἀκρασίαν, » φησιν, ἀλλὰ τοῖς καὶ πέρα παιδοποιίας προβαίνειν ἐπιθυμοῦσιν· ὡς μὴ πολλὸ ἐπινεύσας ὁ δι' ἐναντίας, ἐκκυμήνη τὴν θρεξιν εἰς ἄλλοτρίας ἡδονάς. Τάχα δὲ ἐπὶ (19) τοῖς δικαίως βιοῦσιν ἀνθίσταται διὰ ζῆλον καὶ ἀντιφιλονεικεῖ, ὑπέγεσθαι τοὺτους τῷ ἑαυτοῦ τᾶγματι βουλόμενος, ἀφορμὰς δι' ἐγκρατείας ἐπιπόνου παρέχειν τοῖς βούλε-

* P. 555 ED. POTTER, 467-468 ED. PARIS.
^d Philip. iiii, 20. ^e I Cor. vii, 1, 2. ^f Ibid. 5.

* Matth. v, 28. ^b Ephes. iv, 24. ^c Gen. iii, 21.

(9) Ἐπιθυμῆσαι. Ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, Matth.
 (10) Τὸν γάμον. Etiam genitivo casu legi potest τὸν γάμου. SYLB.

(11) Κτισθόμενος. A. mavult κτισθέντα, tempore præterito. SYLB. Ephes. iv, 24: Καὶ ἐνδύσασθαι τὸν καινὸν ἄνθρωπον, τὸν κατὰ θεὸν κτισθέντα.

(12) Χιτώνας. Eos scilicet, quos ἐποίησε Κύριος ὁ θεὸς τῷ Ἀδὰμ καὶ τῇ γυναικὶ αὐτοῦ, Gen. iii, 21.

(13) Κασσιανός. Hunc locum respexit Procopius in cap. iii Genesios, p. 76, versionis Latinæ, ubi quidem citatur « Clemens in primo sermone; » sed Græcus textus ms. habet, Κλήμης ἐν τρίτῳ Σερμωναί. GRABIUS.

(14) Μεταχειρίζομεθα. Congruentius μεταχειρισώμεθα. SYLBURG.

(15) Οὐρανῷ. Οὐρανός, Philip. ii, 20.

D (16) Ξένοι καὶ παρεπίδημοι. Respicit Hebr. xi, 13: Ὑμολογήσαντες ὅτι ξένοι καὶ παρεπίδημοι εἰσιν ἐπὶ τῆς γῆς. Conf. I Petr. ii, 11.

(17) Οἱ γαμοῦντες. Respicere videtur I Cor. vii, 29, 30, 31.

(18) Τῇ κτήσει χρώμενοι, μετ' εὐχαριστίας δ' ἀπ. Pro τῇ κτήσει χρ. scribi possit τῇ κτήσει χρώμενοι, « creatura utentes. » Nam respicere videtur I Timoth. iv, 3, 4: Ἄ ὁ θεὸς ἔκτισεν εἰς μετάληψιν μετὰ εὐχαριστίας, ... ὅτι πᾶν κτίσμα θεοῦ καλόν, ... μετὰ εὐχαριστίας λαμβανόμενον. Sic Clemens superius p. 555: Οὐχὶ καὶ οἱ παλαιοὶ δίκαιοι εὐχαρίστως τῆς κτίσεως μετελάμβανον; « Nonne iusti etiam veteres creaturam cum gratiarum actione participabant? »

(19) Ἐπί. Interpres legit ἐπί, « quoniam. »

ται. Εικότως οὖν φησι· «Κρεῖττον γαμῆν (20) ἢ πυροῦσθαι, » ὅπως «ὁ ἀνὴρ ἀποδιδῷ τῇ γυναίκῃ τὴν ὀφειλὴν, καὶ ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρὶ, καὶ μὴ ἀποστερῶσιν ἀλλήλους » τῆς διὰ τῆς θείας (21) εἰς γένεσιν δοθείσης βοήθειας. «Ὅς δ' αὖ μὴ μισήσῃ, » φασί, «πατέρα, ἢ μητέρα, ἢ γυναίκα, ἢ τέκνα, ἐμὸς εἶναι μαθητῆς οὐ δύναται. » Οὐ τὸ γένος μισεῖν παρακελεύεται· «Τίμα » γάρ, φησὶ, «πατέρα καὶ μητέρα (22), ἵνα εὐ σοι γένηται· » ἀλλὰ, μὴ ἀπάγῃ, φησὶν, ἀλόγοις ὁρμαῖς, μηδὲ μὴν τοῖς πολιτικοῖς ἔθεισι συνάπτου· οἶκος (23) μὲν γάρ ἐκ γένους συνίσταται, πόλεις δὲ ἐξ οἰκῶν· καθὼς καὶ ὁ Παῦλος τοὺς περὶ γάμον ἀσχολουμένους «κόσμῳ ἀρέσκειν» (24) ἔφη. Πάλιν ὁ Κύριός φησιν· «Ὁ γήμας μὴ ἐκβαλλέτω· καὶ ὁ μὴ γαμήσας γαμήτω (25)· » ὁ κατὰ πρόθεσιν εὐνουχίας ὁμολογήσας μὴ γῆμαι, ἀγάμος διαμενέτω. Ἀμφοτέροις γοῦν ὁ αὐτὸς Κύριος διὰ τοῦ προφήτου Ἠσαίου τὰς καταλλήλους δίδωσιν ἐπαγγελίας, ὡδὲ πως λέγων· «Μὴ λεγέτω ὁ εὐνοῦχος, ὅτι ξύλον εἰμι (26) ξηρὸν· τὰδε λέγει ὁ Κύριος τοῖς εὐνοῦχοις· Ἐάν φυλάξῃτε τὰ σάββατά μου, καὶ ποιήσῃτε πάντα ὅσα ἐντέλλομαι, δώσω ὑμῖν τόπον κρείττονα υἰῶν καὶ θυγατέρων· » οὐ γάρ μόνον ἡ εὐνουχία δικαιοῦ, οὐδὲ μὴν τὸ τοῦ εὐνούχου σάββατον, ἐὰν μὴ ποιήσῃ τὰς ἐντολάς. Τοῖς γαμήσασιν δὲ ἐπιφέρει, καὶ φησιν· «Οἱ ἐκλεκτοὶ (27) μου οὐ πονέσουσιν εἰς κενόν, οὐδὲ τεκνοποιήσουσιν εἰς κατάραν, ὅτι σπέρμα εὐλογημένον ἔστιν ὑπὸ Κυρίου (28). » Τῷ γάρ κατὰ Λόγον τεκνοποιησαμένῳ καὶ ἀναθρεψαμένῳ, καὶ παιδεύσαντι ἐν Κυρίῳ, καθάπερ καὶ τῷ διὰ τῆς ἀληθοῦς κατηχήσεως γεννησαντι, κεῖται τις μισθός, ὡσπερ καὶ τῷ ἐκλεκτῷ σπέρματι. Ἄλλοι δὲ κατάραν » τὴν παιδοποιίαν ἐκδέχονται, καὶ οὐ συνιεῖσι κατ' αὐτῶν ἐκείνων λέγουσαν τὴν Γραφήν. Οἱ γάρ τῷ ὄντι τοῦ Κυρίου ἐκλεκτοὶ οὐ δογματίζουσιν, οὐδὲ τεκνοποιοῦσι τὰ εἰς

✠ P. 556 ED. POTTER. * I Cor. vii, 9. b Ibid. 5, 5. c Luc. xiv, 26. d Exod. xx, 12. e I Cor. vii, 33. f Ibid. 10, 11. g Isa. lvi, 34, 5. h Isa. lxx, 25.

(20) *Κρεῖττον γαμῆν*. Κρεῖσσον γάρ ἐστι γαμῆσαι, I Cor. vii, 9. In iis, quæ sequuntur, sensum I Cor. vii, 3, 5, et Luc. xiv, 26, verbis paulum mutatis, exhibet.

(21) *Τῆς διὰ τῆς θείας*. Post διὰ τῆς θείας desideratur οἰκονομία, vel simile quid; aut legendum διὰ τοῦ Θεοῦ, seu διὰ τοῦ Θεοῦ. SYLBERG. — Vel scribendum τῆσδε τῆς θείας, mutato διὰ in δε.

(22) *Πατέρα καὶ μητέρα*. Τὸν πατέρα σου καὶ τὴν μητέρα σου, Exod.

(23) *Οἶκος*. His verbis probare vult, civitatem intelligi a Christo per «patrem» et reliquos propinquos; ac proinde eum præcipientem «odio habere patrem», etc., jussisse ne civilibus consuetudinibus conformes essemus.

(24) *Κόσμῳ ἀρέσκειν*. Respicit I Cor. vii, 33: «Θ δε γαμήσας μερμυῖ τὰ τοῦ κόσμου, πῶς ἀρέσει τῇ γυναίκῃ.

(25) *Ὁ γήμας γαμήτω*. Harum sententiarum prior sumi potuit cum ex Evangeliiis, tum ex I Cor. vii, 10, 11. Sed ubi hæc verba: Καὶ ὁ μὴ γαμήσας μὴ γαμήτω, dicit Dominus? Respicit forte Clemens I Cor. vii, 8: Ἀέγω δὲ τοῖς ἀγάμοις καὶ ταῖς χήραις, καλὴν αὐτοῖς ἔστιν ἐὰν μείνωσιν ὡσπερ καγῶ, vel potius Matth. xix, 12, quia «Domini verba» se recitare dicit.

(26) *Εἰμι*. Ἐγὼ εἰμι ξηρὸν· τὰδε λέγει Κύριος τοῖς εὐνοῦχοις· Ὅσοι ἀν φυλάξωνται τὰ σάββατά μου, καὶ ἐκλέξωνται ἃ ἐγὼ θέλω, καὶ ἀντέχωνται τῆς διαθή-

A sam continentiam eis vult præbere occasionem. Merito ergo dicit: «Melius est matrimonio jungi quam uri», ut «vir reddat debitum uxori, et uxor viro, et ne frustrentur invicem» hoc divino ad generationem dato auxilio. «Qui autem, inquit, non oderit patrem, vel matrem, vel uxorem, vel filios, non potest meus esse discipulus». Non jubet odisse proprium genus: «Honora» enim, inquit, «patrem et matrem, ut tibi bene sit»: sed ne abducaris, inquit, per appetitiones a ratione alienas, sed neque civilibus moribus conformis fias. Domus enim constat ex genere, civitates autem ex domibus; quemadmodum Paulus quoque eos, qui occupantur in matrimonio, a mundo dixit placere. Rursus dicit Dominus: «Qui uxorem duxit, ne expellat; et qui non duxit, ne ducat»; qui ex proposito castitatis professus est uxorem non ducere 201 maneat cælebs. Utrisque ergo idem Dominus per prophetam Isaiam convenientes dat promissiones sic dicens: «Nedicat eunuchus: Sum lignum aridum;» hæc enim dicit Dominus eunuchis: Si custodieritis sabbata mea, et feceritis quæcunque præcipio, dabo vobis locum meliorem filiis et filiabus. Non sola enim justificat castitas, sed nec sabbatum eunuchi, nisi fecerit mandata. Infert autem iis, qui uxorem duxerunt, et dicit: «Electi mei non laborabunt in vanum, neque procreabunt filios in execrationem, quia semen est benedictum a Domino». Ei enim, qui secundum Logon filios procreavit et educavit, et erudit in Domino, sicut etiam ei, qui genuit per veram catechesim et institutionem, merces quædam est proposita, sicut etiam electo semini. Alii autem «execrationem» accipiunt esse ipsam liberorum procreationem, et non intelligunt adversus illos ipsos ea dicere Scripturam. Qui enim sunt revera electi

κῆς μου, δώσω αὐτοῖς ἐν τῷ οἴκῳ μου, καὶ ἐν τῷ τελεχεῖ μου τόπον ὀνομαστῶν, κρείττω υἰῶν καὶ θυγατέρων. Isa. lvi, 3, 4, 5.

(27) *Οἱ ἐκλεκτοὶ*. Οἱ ἐκλεκτοὶ μου οὐ κοπιήσουσιν εἰς κενόν, οὐδὲ τεκνοποιήσουσιν εἰς κατάραν. Isa. lxx, 23: «Electi mei non laborabunt frustra, neque generabunt in conturbationem.» Apud D. Hieronymum: «Electi mei non laborabunt in vanum, neque filios generabunt in maledictionem.» Sed tollenda videtur distinctio illa, post «electi mei,» ut conveniat cum Græco LXX. Porro quod in commentario duplicem lectionem videtur agnoscere, dum exponit in præcedenti versu, «Opera populi Dei veterascent;» et: «Veterascerē faciunt;» et: «Opera populi Dei non veterascent,» hoc tueri videtur, quod legitur apud Procopium: Τὰ ἔργα, φησὶ, τῶν πόνων αὐτῶν οὐ παλαιώσουσιν, τοῦτ' ἐστὶν ἀμετάβλητον ἔξουσι τὴν τῶν πρακτικῶν ὁδόν· quod ex Cyrillo videtur esse, cujus interpres habet: «Cursum in rebus gerendis habebunt certum et immutabilem.» Idem etiam vertit: «Neque filios generabunt ad detestationem;» quod quidam, εἰς ἀνωπαρξίαν, h. e. «ut esse desistant,» et finem substantiæ suæ habcant. Sed hæc de spiritali generatione interpretatur H. Pintus; «de naturali etiam accipi posse putat, scribens in Isaiam, cujus expositionem hic Clementis locus confirmat.» COLLECT.

(28) *Ἐστὶν ὑπὸ Κυρίου*. Ἐγὼ θεοῦ ἐστίν, Isa.

Domini, non dogmata decernunt, nec filios progignunt, qui sunt ad execrationem, ut hæreses. Eunuchus ergo, non qui per vim excisas habet partes, sed nec qui cælebs est, dictus est, sed qui non gignit veritatem. Lignum hic prius erat aridum; si autem Logo obedierit, et sabbata custodierit per abstinentiam a peccatis, et fecerit mandata, erit honorabilior iis, qui absque recta vitæ institutione solo sermone erudiuntur. « Filioli, modicum adhuc sum vobiscum ^a, » inquit Magister. Quare Paulus quoque scribens ad Galatas, dicit: « Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur in vobis Christus ^b. » Rursus ad Corinthios scribens: « Si enim decies mille pædagogos, » inquit, « habeatis in Christo, sed non multos patres. In Christo enim per Evangelium ego vos genui ^c. » Propterea « non ingrediatur eunuchus in Ecclesiam Dei ^d, » qui est sterilis, et non fert fructum, nec vitæ institutione, nec sermone. Sed « qui se » quidem « castrarunt » ab omni peccato « propter regnum cælorum ^e, » ii sunt beati, qui a mundo jejulant.

CAPUT XVI.

Jerem. xx, 14; Job. xiv, 3; Psal. l, 5; I Cor. ix, 27, exponit.

« Execranda » autem « dies in qua natus sum, et ut non sit optanda ^f, » inquit Jeremias: non absolute execrandam dicens generationem, sed populi peccata ægre ferens et inobedientiam. Subjungit itaque: « Cur enim natus sum ut viderem labores et dolores, et in perpetuo probro fuerunt dies mei ^g? » Quin etiam omnes, qui prædicabant veritatem, propter eorum, qui audiebant, inobedientiam, quærebantur ad pœnam, et veniebant in periculum. « Cur enim non fuit uterus matris meæ sepulcrum, ne viderem afflictionem Jacob et laborem generis Israel ^h? » ait Esdras propheta. « Nullus est a sorde mundus, » ait Job, « nec si sit quidem una dies vita ejus ⁱ. » Dicant ergo nobis, ubi fornicatus est

^a Joan. xiii, 33. ^b Galat. iv, 19. ^c I Cor. iv, 15. ^d Deut. xxiii, 1. ^e Matth. xix, 12. ^f Jer. xx, 14. ^g Ibid. 18. ^h IV Esdr. v, 35. ⁱ Job xiv, 4, 5.

(29) *Τεκνία*. A. mavult, simpliciori ordine, *τεκνία*, ἔτι μικρὸν μεθ' ὁμῶν εἰμι, φησὶν ὁ διδάσκαλος· ex Joan. xiii. SYLBURG.

(30) *Χριστῷ*. Χριστῷ Ἰησοῦ, I Cor. iv, 15.

(31) *Εὐνοῦχος*. Θλαβίας, οὐδὲ ἀποκεκομμένος, Deut.

(32) *Ἐπικατάρτος ... ἐπεικτέα*. Ἐπικατάρτος ἡ ἡμέρα ἐν ἣ ἐτέχθη ἐν αὐτῇ ἡ ἡμέρα ἐν ἣ ἐτεχέν με ἡ μήτηρ μου, μὴ ἔστω ἐπεικτέα. Jerem. xx, 14.

(33) *Διὰ τί γὰρ ἐγεννήθη*. Ἰνατί τοῦτο ἐξηλήθον ἐκ μήτρας; Ibid. 18.

(34) *Διὰ τί γὰρ οὐκ ἔρ*. Quoniam attulit paulo ante verba Jeremias ex cap. xx, v. 14 et 18, existimavit Hervetus hic citari ejusdem capituli septimum decimum: « Qui non me interfecit a vultu, ut fieret mihi mater mea sepulcrum; » ideoque nomen Esdræ cum Jeremia commutavit: at eadem verba reperiuntur lib. iv Esdr. cap. v, v. 35, in Latina editione, nam Græca non exstat. Sic ergo verte: « Quare non fiebat matrix matris meæ sepulcrum, ut non viderem laborem Jacob, et defatigationem generis Israel? » inquit Esdras propheta. Nullus est, etc. COLLECT.

(35) *Οὐδέεις*. Ambrosius in I Lucæ: « Nemo mundus a sorde, nec si unius diei vitæ sit in terra, numerosi menses ejus ab ipso? » D. Augustinus in

κατάραν, ὡσπερ αἱ αἰρέσεις. Εὐνοῦχος τοῖνον, οὐχ ὁ κατηναγκασμένος τὰ μόρια, οὐδὲ μὴν ὁ ἀγαμος, εἴρηται, ἀλλ' ὁ ἀγονος ἀληθείας. Εὐλὸν οὗτος ἤρην ἦν πρότερον ὑπακούσας δὲ τῷ λόγῳ, καὶ φυλάξας τὰ σάββατα κατὰ ἀποχὴν ἀμαρτημάτων, καὶ ποιήσας τὰς ἐντολάς, ἐντιμότερος ἔσται τῶν ἀνευ πολιτείας ὀρθῆς λόγῳ μόνῳ παιδευομένων. « Τεκνία (29), » φησὶν, « ὀλίγον ἔτι μεθ' ὁμῶν εἰμι, » ὁ διδάσκαλος. Διδ καὶ Παῦλος, Γαλάταις ἐπιστελλῶν, φησὶ· « Τεκνία μου, οὐς πάλιν ὠδίνω, ἄχρις οὗ μορφωθῆ Χριστὸς ἐν ὑμῖν. » Πάλιν τε αὖ Κορινθίοις γράφων, « Ἐάν γὰρ μυρίους παιδαγωγούς ἔχητε ἐν Χριστῷ, » λέγει, « ἀλλ' οὐ πολλοὺς πατέρας· ἐν γὰρ Χριστῷ (30) διὰ τοῦ Εὐαγγελίου ἐγὼ ὑμᾶς ἐγέννησα. » Διὰ τοῦτο « οὐκ εἰσελεύσεται εὐνοῦχος (31) εἰς Ἐκκλησίαν Θεοῦ, » ὁ ἀγονος καὶ ἀκαρπος καὶ πολιτεία καὶ λόγῳ· ἀλλ' « οἱ » μὲν « εὐνοῦχισαντες ἑαυτοὺς » ἀπὸ πάσης ἀμαρτίας « διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν, » μακάριοι οὗτοί εἰσιν, οἱ τοῦ κόσμου ὑστεύοντες.

« Ἐπικατάρτος δὲ ἡ ἡμέρα ἐν ἣ ἐτέχθη· καὶ μὴ ἔστω ἐπεικτέα (32), » ὁ Ἰερემίας φησὶν· οὐ τὴν γένεσιν ἀπλῶς ἐπικατάρτον λέγων, ἀλλ' ἀποδυσπετῶν ἐπὶ τοῖς ἀμαρτήμασι· τοῦ λαοῦ καὶ τῇ ἀπειθείᾳ· ἐπιφέρει γοῦν· « Διὰ τί γὰρ ἐγεννήθη (33), τοῦ βλέπειν κόπους καὶ πόνους, καὶ διετέλεσαν ἐν ἀσχύρῃ αἱ ἡμέραι μου; » Αὐτίκα πάντες οἱ κηρύσσοντες τὴν ἀλήθειαν, διὰ τὴν ἀπειθειαν τῶν ἀκούοντων, ἐδιώκοντο τε καὶ ἐκινδύνευον. « Διὰ τί γὰρ οὐκ ἐγένετο (34) ἡ μήτρα τῆς μητρός μου τάφος, ἵνα μὴ ἴδω τὸν μόχθον τοῦ Ἰακώβ, καὶ τὸν κόπον τοῦ γένους Ἰσραήλ; » Ἐσδρας ὁ προφήτης λέγει. « Οὐδέεις (35) καθαρὸς ἀπὸ ρύπου, » Ἰῶβ φησὶν, « οὐδ' εἰ μία ἡμέρα ἡ ζωὴ αὐτοῦ. » Λεγέτωσαν ἡμῖν, ποῦ ἐπόρευεσεν τὸ

^a Deut. xxiii, 1. ^b Matth. xix, 12. ^c Jer. xx, 14. ^d Ibid. 18.

Psal. l: « Dicit et alio loco Propheta: Nemo mundus in conspectu tuo, nec infans, ejus est unius diei vita super terram. » S. Bernardus serm. 70 in Canticum: « Nec infans certe unius diei sine sorde est super terram. » Vide lib. iv Strom. Quidam in margine annotant caput xv Job, alii xxv. Sed absunt a Latina vulgata: hæc apud LXX reperiuntur cap. xiv Job, v. 2: Τίς γὰρ καθαρὸς ἔσται ἀπὸ ρύπου; Ἄλλ' οὐδέεις, ἐάν καὶ μία ἡμέρα ὁ βίος αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. « Quis enim mundus erit a sorde? Sed nullus, si et unus dies vita ejus in terra. » Latina vulg.: « Quis potest facere mundum de immundo conceptum semine? nonne tu, qui solus es? » Ex Hebræo ad verbum: « Quis dabit mundum ex immundo? ne unus quidem. » Olympiodorus in Expositione a Niceta contexta, qua usi sumus manuscripta, sic explanat hunc locum: Αὐτὴ ἡ ἀνθρωπίνη γέννησις οὐκ ἀνευ ρύπου καὶ ἀμαρτίας τυγχάνει, ὅθεν καὶ βαπτίζεται τὰ βρέφη τὸν διὰ τῆς παραβάσεως τοῦ Ἀδάμ ρύπον ἀποπλυνόμενα. Τοῦτο δὲ λέγει διὰ τὸ ἡθευνηκέναι τὴν φύσιν ἐκ τῆς ἐν Ἀδὰμ παραβάσεως καὶ εὐλόισθον γεγονέναι εἰς ἀμαρτίαν, καὶ μέντοι καὶ διὰ τὴν ἐκ φιληδονίας γέννησιν, οὐ μὴν ὡς συνουσιωμένης ἡμῖν τῆς ἀμαρτίας· μὴ γένοιτο! COLLECT. — Clemens Romanus Epistolæ prioris ad Corinthios cap. 17: Ἰῶβ ἦν δίκαιος καὶ ἀμπετος, ἀληθινός,

γεννηθὲν παιδίον; ἢ πῶς ὑπὸ τὴν τοῦ Ἀδάμ ὑπαπέπτωκεν (36) ἄρὰν τὸ μῆθεν ἐνεργήσαν (37); Ἀπολείπεται δὲ αὐτοῖς, ὡς ἔοικεν, ἀκολούθως λέγειν τὴν γένεσιν εἶναι κακὴν, οὐ τὴν τοῦ σώματος μόνην, ἀλλὰ καὶ τὴν τῆς ψυχῆς, δι' ἣν καὶ τὸ σῶμα. Καὶ ὅταν ὁ Δαβὶδ (38) εἴπῃ, « Ἐν ἁμαρτίαις (39) συνελήφθην, καὶ ἐν ἀνομίαις ἐκίσθησέ με ἡ μήτηρ μου » λέγει μὲν προφητικῶς μητέρα τὴν Ἐβάν (40), ἀλλὰ « ζώντων Ἐβα μήτηρ » ἐγένετο καὶ εἰ « ἐν ἁμαρτίαις συνελήφθῃ, » ἀλλ' οὐκ αὐτὸς ἐν ἁμαρτίᾳ, οὐδὲ μὴν ἁμαρτία αὐτός. Εἰ δὲ καὶ πᾶς ὁ ἐπιστρέφρων ἐξ ἁμαρτίας ἐπὶ τὴν πίστιν ἀπὸ τῆς συνθηλαίας τῆς ἁμαρτωλοῦ ὡς ὄν μητρὸς ἐπὶ τὴν ζωὴν (41) ἐπιστρέφει, μαρτυρήσει μοι εἰς τῶν δώδεκα προφητῶν φήσας, **B** **¶** P. 557 ED. POTTER, 469 ED. PARIS. • Psal. L, 7.

θεοσεβῆς, ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς κακοῦ· ἀλλ' αὐτὸς ἑαυτοῦ κατηγορῶν, λέγει· Οὐδεὶς καθαρὸς ἀπὸ ῥύπου, οὐδὲ εἰ μίᾳς ἡμέρας ἡ ζωὴ αὐτοῦ· « Jobus erat justus et sine crimine, verax, colens Deum, abstinens ab omni malo : sed ille seipsum accusans dicit : Nemo mundus a sordē, etsi unius diei sit vita ejus. » Ubi conf. quæ adnotavit Cotelerius : ut etiam Clemens noster hæc Clementis Romani verba recitans infra, *Strom.* iv, p. 516 edit. Paris.

(36) *Τὴν τοῦ Ἀδάμ ὑπ.* Origenes tractat. 9 in *Matth.* : « *Et forsitan quidem secundum hanc natiuitatem : Nemo est mundus a sordē, etsi unius diei sit vita ejus,* propter natiuitatis nostræ carnalis mysterium : secundum quod ait David ex persona omnium nascentium ex carne et sanguine : *Quoniam in iniquitatibus conceptus sum et in delictis concepit me mater mea.* Idem *Homil.* 14 in *Luc.* : « *Parvuli baptizantur in remissionem peccatorum. Quorum peccatorum? vel quo tempore peccaverunt? aut quomodo potest ulla lavacri in parvulis ratio subsistere, nisi juxta illum sensum, de quo paulo ante diximus, « Nullus mundus a sordē, nec si unius diei quidem « fuerit vita ejus super terram? » Et quia per baptismi sacramentum, natiuitatis sordes deponuntur, propterea baptizantur et parvuli. » Idem *homil.* 8 in *Levit.* : « *Sed et ille ipse qui nascitur, sive virilis, sive femineī sexus sit, pronuntiat de eo Scriptura, quia « non sit mundus a sordē, etiamsi unius diei sit vita « ejus. » Et ut scias esse in hoc grande nescio quid, et tale, quod nulli sanctorum ex sententia venerit, nemo ex omnibus sanctis invenitur diem festum, vel convivium egisse in die natalis sui; nemo invenitur habuisse lætitiā in die natalis filii, vel filię suæ. » Et paulo post : « *Quod si placet audire, quid etiam alii sancti de ista natiuitate senserint, audi Davidem dicentem : « In iniquitatibus, « inquit, » conceptus « sum, et in peccatis peperit me mater mea : » ostendens, quod quæcunque anima in carne nascitur, iniquitatis et peccati sordē polluitur; et propterea dictum est illud, quod jam superius memoravimus : « Quia nemo mundus a sordē, nec si unius diei sit « vita ejus. » Conf. ejusdem *homil.* 11 in *Levit.* et reliqua, quæ adnotavit G. Spencerus ad hæc Origenis verba, lib. iv *Contra Celsum* p. 191 : Καθ' Ἑλλάδα (ἡ Ἐβραϊκὴ) φωνὴν ὁ Ἀδάμ ἀνθρωπῶς ἐστὶ· καὶ ἐν τοῖς δοκοῦσι περὶ τοῦ Ἀδάμ εἶναι φυσιολογεῖ ὁ Μωϋσῆς τὰ περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου φύσεως. Καὶ γὰρ ἐν τῷ Ἀδάμ, ὡς φησὶν ὁ λόγος, πάντες ἀποθνήσκουσι, καὶ κατεδικάζθησαν ἐν τῷ ὁμοιώματι τῆς παραβάσεως Ἀδάμ· οὐχ οὕτως ὡς περὶ ἐνός τινος, ὡς περὶ ὄλου τοῦ γένους ταῦτα φάσκοντος τοῦ θεοῦ λόγου· καὶ γὰρ ἐν τῇ τῶν λεγομένων ὡς περὶ ἐνός ἀκολουθία ἡ ἀρὰ τοῦ Ἀδάμ κοινὴ πάντων ἐστὶ· καὶ τὰ κατὰ τῆς γυναικὸς, οὐκ ἐστὶ καθ' ἧς οὐ λέγεται. « Adam Hebræo vocabulo significat hominem; et in his, quæ de hoc Moyse prodidit, descripsit naturam hominis. Nam, ut ait Scriptura, « In Adamo omnes moriuntur, et damnati***

A **¶** infans natus? vel quomodo sub Adæ cecidit exsecrationem, qui nihil est operatus? Restat ergo eis, ut videtur, consequenter, ut dicant malam esse generationem, non solum corporis, sed etiam animæ, per quam existit corpus. Et quando dixit David : « In peccatis conceptus sum, et in iniquitatibus concepit me mater mea : » dicit propheticè quidem matrem Evam; sed Eva quidem fuit « mater viventium; » et si is « in peccatis fuit conceptus, » at non ipse in peccato, neque vero ipse peccatum. Utrum vero quicumque etiam a peccato ad fidem convertitur, a peccandi consuetudine tanquam a « matre » converti dicatur ad « vitam, » feret mihi testimonium **B** **¶** unus ex duodecim prophetis, qui dixit : « Si dedero

« sunt in similitudine prævaricationis Adami. » Nec tam de uno quopiam, quam de toto humano genere Scriptura divina loquitur : nam maledictio, quæ Adamo inflicta dicitur, communis est omnium; sicut quæ mulieri, ad nullam non pertinet. » Conf. testimonia Patrum, quæ collegit Ger. Vossius *Historiæ Pelag.* lib. ii, par. 7, thes. 7.

(37) *Ἐνεργήσαν.* Flor. edit. ἐνεργηθείσαν, errore manifesto. **SILBURG.**

(38) *Ὅταν ὁ Δαβὶδ.* S. Chrysostomus in *Psal.* i. : Τοῦτο εἰπεῖν βούλεται, ὅτι τῶν ἡμετέρων προγόνων κρατήσασα ἡ ἁμαρτία, ὀδὸν τινα καὶ τρίβον διὰ τοῦ γένους εἰργάσατο. Διδασκόμεθα δὲ διὰ τούτων πάντων, οὐχ ὅτι φυσικὴ τῆς ἁμαρτίας ἡ ἐνέργεια (μὴ γὰρ ἂν ἦμεν ἐλεύθεροι τιμωρίας), ἀλλ' ὅτι ῥέπει ἡ φύσις πρὸς τὸ πταίνειν, ὑπὸ τῶν παθημάτων ἐνοχλουμένη· νικᾷ δὲ ὁμῶς ἡ γνῶμη, ποιοῖς συνέργεις κεχηρμένη. Οὐ τὸλμν, ὡς τινες ἀνοήτως ὑπέλαβον, τοῦ γάμου κατηγορεῖ, οὕτω νενοχηκότες τὸ Ἐν ἀνομίαις συνελήφθην, ἀλλὰ τὴν ἀνομίαν ὑπὸ τῶν προγόνων τολμηθείσαν παρανομίαν εἰς μέσον προφέρει, κάκηντην λέγει γεγενῆσθαι τῶν βουμάτων τούτων πηγὴν. Quem locum ideo ascripsimus, quod videatur innuere hæreticos, qui matrimonium rejiciebant, illo freti loco, et quod a Joanne Fabro Viennensi episcopo in suspicionem sit adductus S. Chrysostomus, quod hunc versiculum de industria intactum reliquerit, ne in sermonem incideret peccati originalis, ut monet Sixtus Senen. adnotat. 178, lib. v *Bibliothecæ* suæ. Idem docet lib. vi, Adnotat. 236, peccatum agnovisse originis Chrysostomum, quamvis hęc loco, quem exscripsit Theodoretus, videatur innuere transiisse ad posteros solum pœnam corporeæ corruptionis, quam consecutæ sunt cupiditates et perturbationes : neque enim necesse fuit Chrysostomo semper de peccato originali verba facere, quotiescunque eorum meminerat, quibus ob peccata primorum parentum obnoxii facti sumus. Idem de Clemente dici potest, præsertim cum adversus hæreticos disputaret, qui creationem admistum habere malum dicebant. **COLLECT.**

(39) *Ἐν ἀνομίαις.* Ἐν ἀνομίαις συνελήφθην, καὶ ἐν ἁμαρτίαις ἐκίσ. **PSALM.**

(40) *Μητέρα τὴν Ἐβάν.* Tertullianus principio lib. i *De cultu seminarum* : « *Ut non magis in sordibus ageret, et squalorem potius affectaret, ipsam se circumferens Evam lugentem et pœnitentem, quo plenus id, quod de Eva trahit (ignominiam dico primi delicti, et invidiam perditionis humanæ) omnis satisfactionis habitu expiaret : « In doloribus et anxietatibus paries, mulier, et ad virum conversio tua, et ille dominabitur tui : » et Evam te esse nescis? Vivit sententia Dei super sexum istum in hoc sæculo, vivat et reatus necesse est. Tu es diaboli janua, tu es arboris illius resignatrix, etc. »*

(41) *Ζωήν.* Ludit in voce ζωῆς, quæ Evæ nonica est.

primogenita pro impietate fructum ventris mei, pro peccatis animæ meæ. » Non accusat eum, qui dixit: « Crescite et multiplicamini b: » sed primos post generationem motus, quorum tempore Deum non cognoscimus, dicit « impietates. » Si quæ autem ea ratione dicit malam generationem, idem eam dicat bonam, quatenus in ipso veritatem cognoscimus. « Abluamini juste, et ne peccetis. Ignorantem enim Dei quidam habent c, » videlicet qui peccant. « Quoniam nobis est colluctatio non adversus carnem x et sanguinem, sed adversus spiritualia d. » Potentes autem sunt ad tentandum « principes tenebrarum hujus mundi, » et ideo datur venia. Et ideo Paulus quoque: « Corpus meum, » inquit, « castigo, et in servitutem redigo; quoniam qui certat, omnia continet, » hoc est, in omnibus continet, non ab omnibus abstinens, sed continenter utens iis, quæ utenda judicavit; « illi quidem ut corruptibilem coronam accipiant; nos

A « Ειδῶ (42) πρωτότοκα (43) ἵπὲρ ἀσεβείας καρπὸν κοιλίας μου, ὑπὲρ ἀμαρτίας ψυχῆς μου· οὐ διαβάλλει τὸν εἰπόντα· Ἐύξανεσθε καὶ πληθύνεσθε· ἀλλὰ τὰς πρώτας ἐκ γενέσεως ὀρμάς, καθ' ἃς Θεὸς οὐκ ἐκείνην γένεσιν, ἀσεβείας λέγει. Εἰ δέ τις κατὰ τοῦτο λέγει κακὴν γένεσιν, καὶ κατ' ἐκεῖνο εἰπάτω ἀγαθὴν, καθὼς ἐν αὐτῷ τὴν ἀλήθειαν γινώσκωμεν· Ἐκνήψατε(44) δικαίως, καὶ μὴ ἀμαρτάνετε· ἀγνωστὴν γὰρ Θεοῦ τινες ἔχουσι, » δηλαδὴ οἱ ἀμαρτάνοντες· « Ἐπειδὴ ἡ πάλη (45) ἡμῖν οὐ πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰ πνευματικά. » Δυνατοὶ δὲ ἐκπειράσαι « οἱ κοσμοκράτορες τοῦ σκότους· » διὰ τοῦτο αἱ συγγνώμαι (46). Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος· « Αὐτό μου τὸ σῶμα ὑποπιέζω (47) καὶ δουλαγωγῶ, » φησὶν· « ὅτι πᾶς (48) ὁ ἀγωνιζόμενος πάντα ἐγκρατεύεται· » B ἀντὶ τοῦ, εἰς πάντα ἐγκρατεύεται· οὐ πάντων ἀπεργόμενος, ἀλλ' οἷς ἐκρίνει ἐγκρατεῶς χρώμενος· « ἐκεῖνοι μὲν, ἵνα φθαρτὸν στέφανον λάθωσιν· ἡμεῖς δὲ, ἵνα ἀφθαρτον, » νικῶντες ἐν τῇ πάλῃ, οὐχὶ δὲ ἀκο-

✠ P. 558 ED. POTTER. a Mich. vi, 7. b Gen. 1, 28. c I Cor. xv, 34. d Ephes. vi, 12.

(42) Ειδῶ. Scribendum divise ex Mich. vi, 7, εἰ δῶ « si dederō. » Mox ibidem, πρωτότοκά μου.

(43) Πρωτότοκα. Mich. vi, 7: « Nunquid dabo primogenitum meum pro scelere meo, et fructum ventris mei pro peccato animæ meæ? » Aliter interpretatur ibi hic locus et apud LXX atque hic, et priore loco ponitur in edit. Antwerp. ὑπὲρ ἀμαρτίας μου, posteriore ὑπὲρ ἀσεβείας· at hic contra, et apud Theodoretum, qui hoc ita exponit: « Non infantes primigenii ad sacrificium Deo allati me de peccatorum multitudine absolvere possunt. COLLECT. »

(44) Ἐκνήψατε. Melius ἐκνήψατε, « evigilate, » I Cor. xv, 34.

(45) Ἐπειδὴ ἡ πάλη. In sequentibus auctor Scripturæ sensum, verbis paulum mutatis, exhibet.

(46) Δυνατοὶ... συγγνώμαι. « Principes autem tenebrarum hujus mundi valde potentes sunt ad inferendas tentationes, ideoque conceditur venia, » sive indulgentia, sc. ab Apostolo I Cor. vii, 6. LOWTH.

(47) ὑποπιέζω. Vulg. Bibl. I Cor. ix, ὑποπιάζω, nempe παρὰ τὰ ὑπόπια, sed ὑποπιέζω legitur etiam apud Basil. p. 82, et Greg. Naz. p. 196. Apud eundem Greg. p. 131 legitur etiam καλὸν ὑποπιασμὸς σώματος, a πιάζω, quod est « corripio et premo. » H. SYLVA. — In Novo Testam. I Cor. ix legitimus: 'Ἄλλ' ὑποπιάζω μου τὸ σῶμα, καὶ δουλαγωγῶ. Et additur tertia varia lectio ὑποπιάζω. Chrysostomus secundam sequitur: Διὸ, φησὶν, ὑποπιάζω καὶ δουλαγωγῶ· οὐκ εἶπεν ἀναίρῳ· οὐδὲ γὰρ ἐχθρῶ ἢ σάρξ· ἀλλ' ὑποπιάζω καὶ δουλαγωγῶ, ὁ δεσπότης ἐστὶν οὐ πολεμίτου, διδασκάλου οὐκ ἐχθροῦ, παιδοτρέφου οὐκ ἐναντίου.

Glossarium: ὑποπιῶν, « suggesta. » ὑποπιασμὸς, « suggestillatio. » At Latino-Græc. « Sugillatio, » ὑποπιασμὸς. « Sugillatus, » ὑποπιασθεὶς. Suidas: ὑπὸ τοὺς ὤπας τῶν πληγῶν ἔχνη, « partes circa oculos percussionionibus contusæ et lividæ. » Idem: ὑπόπια, ἀφ' ἐλασθηποτοῦν πληγῆς τραύματα. Aristophanes Vespis: Μὴ λάθῃς ὑπόπια. S. Irenæus lib. iv, cap. 27: « Sic pugno, non quasi aereim cædens, sed lividum facio corpus meum, et in servitutem redigo. » Sanctus Paulinus epist. ad Augustinum, quæ inter eas Augustini 58: « Qui carnem jejuniis domat, sicut Apostolus dicit: Lividum facio corpus meum, et in servitutem redigo. » Apud Suidam: ὑποπιάζω, τοῦτ' ἐστὶ πρὸς ἀσκησιν αὐτὸ μετ' ἐπιστήμης καὶ φρονήσεως γυμνάζω, καὶ πρὸς τὴν τῶν κρειττόνων συνέργειαν, οὐ πρὸς ἀσέλγειαν προνοοῦμαι. Sic enim lego in manusc. non ὑπονοοῦμαι, ut in Aldi edit. sic paulo post, πρόνοιαν μὴ ποιεῖσθαι. Rursus paulo post adji-

ciendum est illis verbis, τοῦ ὁ μικροῦ, ὑποπιασμέναι. Idem etiam in voce ἀσχος ex manuscripto ita legendus: ὑποπιέζω τὸ σῶμα. Ait enim, τῇ ἀσκητικῇ ἀγωγῇ ταπεινοῦται καὶ πιέζεται ἡ τοῦ σώματος φύσις. In epistolis S. Antonii, quæ sunt in Bibl. S. Patrum, Serasius interpres, dum vertit, « Obculco corpus meum, » legisse videtur ὑποπιέζω. At Theophylactus in hunc locum ait: « ὑποπιάζω, i. e. pugno. » ὑπόπια enim dicuntur vulnera, quæ sub oculis infliguntur, dum pugnis contenditur. Nonnulli verbum ὑποπιάζω magis proprie dictum putant pro eo, quod est, famitrado corpus meum, inediaque ipsum affligo: verum ea interpretatio nullius est momenti, oporteret enim esse ὑποπιέζω. Itaque videtur Theophylactus ὑποπιέζω non admittere, neque velle ὑποπιάζειν affligere significare. Cyprianus vertit, « affligo corpus meum, » et Vulgata cum Ambrosio et Augustino, « castigo; » et Hesychius ait: ὑποπιάζωμεν, ταπεινοῦμεν, μαραινόμεν. Et videretur legendum ὑποπιέζωμεν, cum sit inter ea, quæ per o scribuntur in 2 syllaba, sed et sequitur: ὑποπιασμὸς καὶ ταπεινώσις ἐστὶ σώματος. Tertia lectio, ὑποπιάζω, ab eadem mente, quæ ὑποπιέζω. Nam πιάζω Dorice dici πιέζω, auctor Eustath. in *Odys.* H, ut πράξω pro τρέξω. Hesych., πιάσαι, πιάσαι, δαμασθεῖς. COLLECT.

(48) Ὅτι πᾶς. Tertull. ad *Martyres*, cap. 3, eleganter hoc exponit: « Itaque epistates vester, Christus Jesus, qui vos Spiritu unxit, et ad hoc scamma produxit, voluit vos ante diem agonis ad duriores tractationem a liberiore conditione seponere, ut vires corroborarentur in vobis. Nempe enim et athleteæ segregantur ad strictiorem disciplinam, ut robori edificando vacent; continentur a luxuria, a cibis lætioribus, a potu jucundiore; coguntur, cruciantur, fatigantur: quanto plus in exercitationibus laboraverint, tanto plus de victoria sperant. » Sanctus Chrysostomus in hunc locum: Τί ἐστὶ Πάντα; οὐχὶ τοῦδε μὲν ἀπέχεται, ἐν ἐτέρῳ δὲ διαμαρτάνει, ἀλλὰ καὶ γαστήριμαργίας καὶ λαγνείας καὶ μέθης, καὶ πάντων ἀπλῶς κρατεῖ τῶν παθῶν. Τοῦτο γὰρ, φησὶ, καὶ ἐπὶ τῶν ἐξωθεν ἀγώνων γίνεται· οὐδὲ γὰρ μεθύειν ἐξέσται τοῖς ἀγωνιζομένοις μετὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀγωνίας, οὐδὲ πορνεύειν, ἵνα μὴ τὴν δύναμιν ἐκλώσωσιν. Illud autem Pauli πάντα ἐγκρατεύεται, sic vertit cum Irenæo interprete lib. iv, cap. 2, Cyprianus *De exhortatione martyrum*, cap. 8, et epist. ad *martyres de Mappalico*: « Omnis qui agonizat, in omnibus continens est; » ut hic Clemens ait, εἰ;

νητι (49) στεφανούμενοι. Ἡ δὲ τινες (50) καὶ τῆς A παρθένου τὴν χήραν εἰς ἐγκράτειαν προτείνουσι, κα-
ταμεγαλοφρονήσασαν ἢς πεπειραται ἡδονῆς.

A autem ut incorruptibilem a, in lucta vincentes, non autem sine pulvere coronam accipientes. Jam nonnulli quoque præferunt viduam virgini, ut quæ, quam experta est, voluptatem magno animo contempserit.

CAPUT XVII.

Qui nuptias et generationem malas asserunt, ii et Dei creationem et ipsam Evangelii dispensationem vituperant.

Εἰ δὲ ἡ γένεσις κακὴν, ἐν κακῷ λεγόντων οἱ βλά-
σφημοὶ τὸν γενέσεως μετεληφῶτα Κύριον, ἐν κακῷ
τῆν γενήσασαν Παρθένον. Οἱμοὶ τῶν κακῶν! βλα-
σφημοῦσι τὸ βούλημα τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ μυστήριον
τῆς κτίσεως, τὴν γένεσιν διαβάλλοντες. Διὰ ταῦτα ἡ
«δόκησις» Κασσιανῷ (51) διὰ ταῦτα καὶ Μαρκίωνι,
καὶ μὴν καὶ Οὐαλεντίνῳ τὸ σῶμα τὸ ψυχικόν· ὅτι,
φασίν, ὁ ἄνθρωπος ἐ παρωμοίωθη τοῖς κτήνεσιν, ἢ
εἰς συνδυασμὸν ἀφικνούμενος. Ἄλλ' ὅταν ἐπιβαί-
νεν ἄλλοτριᾷ κοίτῃ, ὀργήσας ὡς ἀληθῶς, θελή-
σῃ, τότε τῷ ὄντι ὁ τοιοῦτος ἐκθηριούται· «Ἴπποι
θηλυμανεῖς ἐγενήθησαν, ἕκαστος ἐπὶ τὴν γυναῖκα
τοῦ πλησίον (52) ἐχρεμέτιζον.» Κἂν ἀπὸ τῶν ἀλό-
γων ζώων τὴν ἐπιτήδευσιν τῆς συμβουλίας ὁ ὕψις
εἰληφῶς, καὶ παραπέσας τῇ κοινωνίᾳ τῆς Ἐβάς
συγκαταθέσθαι τὸν Ἀδάμ, λέγῃ, ὡς ἂν μὴ φύσει
ταύτῃ κεχρημένον τῶν πρωτοπλάστων, ὡς ἀξιούσι
τινες· ἡ κτίσις πάλιν βλασφημεῖται, ἀσθενεστέρους
τοὺς ἀνθρώπους τῆς τῶν ἀλόγων φύσεως πεποιτη-
κυῖα, οἷς κατηκολούθησαν οἱ πρωτόπλαστοι τοῦ
Θεοῦ. Εἰ δὲ ἡ μὲν φύσις ἦγεν αὐτοὺς, ὡς καὶ τὰ
ἄλογα, πρὸς παιδοποιίαν, ἐκινήθησαν δὲ ὁσῆτον ἢ
προσῆκον ἦν, ἔτι νέοι πεφυκότες, ἀπάτῃ παραχθέν-
τες· δικαία μὲν ἡ κρίσις τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοὺς οὐκ ἀνα-
μείναντας τὸ βούλημα· ἀγία δὲ ἡ γένεσις, δι' ἣν ὁ
κόσμος συνέστηκεν, δι' ἣν αἱ οὐραὶ, δι' ἣν αἱ φύ-
σεις, δι' ἣν ἄγγελοι, δι' ἣν δυνάμεις, δι' ἣν ψυχαί,
δι' ἣν ἐντολαί, δι' ἣν νόμοι, δι' ἣν τὸ Εὐαγγέλιον,
δι' ἣν ἡ γνώσις τοῦ Θεοῦ. «Καὶ πᾶσα σὰρξ ἡρότος,
καὶ πᾶσα δόξα ἀνθρώπου ὡς ἄνθος ἡρότου· καὶ ὁ
μὲν (53) ἡρότος ζηραίνεται, τὸ δὲ ἄνθος καταπίπτει·

Sin autem malum est generatio, in malo blasphemi dicant fuisse Dominum qui fuit particeps generatio-
nis, in malo Virginem quæ genuit. Hei mihi! quot et
quanta mala! Dei voluntatem maledictis inces-
sunt, et mysterium creationis, dum invehuntur
in generationem. Et hinc «Docesin» fingit Cassianus;
hinc etiam Marcioni, et Valentino quoque est corpus
animale; quoniam homo, inquit, operam dans
veneri, «assimilatus est iumentis b.» Atqui profecto,
cum libidine vere insaniens, aliena inire voluerit,
✕ tunc revera, qui talis est, efferatur: «Equi
in feminas furentes facti sunt, unusquisque hini-
niebat ad uxorem proximi sui c.» Quod si dicat
serpentem, a brutis animantibus accepta consilii
sui ratione, Adamo persuasisse 202 ut cum Eva
coire consentiret, tanquam alioqui, ut quidam exi-
stimant, protoplasti hac natura usuri non fuissent:
rursus vituperatur creatio, ut quæ rationis exper-
tium animantium natura homines fecerit imbecil-
liores, quorum exempla consecuti sunt, qui a Deo
primi formati fuere. Sin autem natura quidem eos
sicut bruta deduxit ad aliorum procreationem; moti
autem sunt citius quam oportuit, fraude in-
ducti, cum adhuc essent juvenes; justum quidem
est Dei iudicium in eos qui non exspectarunt ejus
voluntatem: sancta est autem generatio, per quam
mundus consistit, per quam essentia, per quam natu-
ræ, per quam angeli, per quam potestates, per
quam animæ, per quam præcepta, per quam lex,
per quam Evangelium, per quam Dei cognitio. «Et
omnis caro fenum, et omnis gloria ejus quasi flos

✕ P. 559 ED. POTTER, 470 ED. PARIS. • I Cor. ix, 27, 28. b Psal. xlviii, 13 21. • Jerem. v, 8.

πάντα ἐγκρατεύεται, οὐ πάντων ἀπεχόμενος. Neque
tamen rejicienda est vulgata versio, «ab omnibus
se abstinet;» quam vides Chrysostomum exprimere;
et advertendum est, hæreticos, quibuscum disputat
Clemens, abstinere a cibis, quos Deus creavit; ipsum
autem velle, ut non penitus abstinemus, sed con-
tinenter utamur, id est, cum moderatione utamur,
cum opus erit; et abstinemus, cum opus non erit.
COLLECT.

(49) Ἀκορητι. Scribendum potius ἀκοντι, a κό-
νις.

(50) Ἡ δὲ τινες. Flor. edit., ἡδὲ τινές, «jam qui-
dam, minus apte. SYLBURG.—Vult auctor nonnullos
viduam virgini præferre, eo quod difficilior sit a
voluptatibus temperare, quas experti fuimus, quam
ab illis, quas nunquam sensimus. Clemens infra,
Strom. vii, pag. 744 edit. Paris.: Μέγιστον γὰρ ἐν
πεῖρα γενόμενον, εἶτα ἀποσχέσθαι· τί γὰρ μέγα, εἰ ἂν
μὴ οὐδὲν τις, ἐγκρατεύοιτο; «Est enim res maxima
cum quis voluptatem expertus fuerit, deinceps ab-
stinere. Quid enim magnum, si quis se contineat
ab iis quæ non novit?» Paulo ante, p. 742: Ὁ γὰρ
ἐπιθυμήσας, καὶ κατασχὼν ἑαυτοῦ, καθάπερ ἡ χήρα

διὰ σωφροσύνης αὐθις παρθένος· «Qui enim concu-
pivit et postea se continuit, instar est viduæ, quæ
per temperantiam rursus virgo sit.» Tertullianus
sub finem lib. i Ad uxorem: «Non tantum virgini-
bus datum opinor. Licet in illis integritas solida, et
tota sanctitas de proximo visura sit faciem Dei, ta-
men vidua habet aliquid operosius; quia facile est
non appetere quod nescias, et aversari quod desi-
deraveris nunquam. Gloriosior continentia, quæ
jus suum sentit, quæ quod viderit novit. Poterit
virgo felicius haberi; at vidua laboriosior; illa quod
bonum semper habuit, ista quod bonum sibi inven-
nit.» Cyprianus De bono patientiæ: «Tuetur in vir-
ginibus beatam integritatem, in viduis laboriosam
castitatem.» Hieronymus epist. ad Gerontiam: «Vir-
ginitas in eo facilius est, quod carnis incentiva non
novit; et viduitas in eo sollicitior, quod præteritas
animò recolit voluptates.»

(51) Κασσιανῷ. Ille superius dicitur τῆς Δοκῆ-
σεως ἄρχων, «sectæ Docetarum princeps,» pag. 465
edit. Paris.

(52) Πλησίον. Πλησίον αὐτοῦ, Jerem.

(53) Καὶ ὁ μ. Isa. xl: Ἐξηράνηθη ὁ ἡρότος, καὶ

feni; et fenum quidem exsiccat, flos autem decedit, sed verbum Domini manet ^a, » quod unxit animam et unxit spiritui. Quomodo autem, quæ est in Ecclesia nostra, œconomia ad finem reduci potuisset absque corpore, cum etiam ipse, qui est caput Ecclesiæ, in carne quidem informis et specie carens vitam transiit, ut doceret nos respicere ad naturam divinæ causæ informem et incorpoream? « Arbor enim vitæ, » inquit propheta, « est in bono desiderio ^b, » docens bona et munda desideria, quæ sunt in Domino vivente. Jam vero volunt viri cum uxore in matrimonio consuetudinem, quæ dicta est « cognitio, » esse peccatum: eam quippe indicari ex esu « ligni boni et mali ^c, » per significationem hujus vocabuli « cognovit ^d, » quæ mandati transgressionem notat. Si autem hoc ita est, veritatis quoque cognitio, est esus ligni vitæ. Potest ergo honestum ac moderatum matrimonium illius quoque ligni esse particeps. Nobis autem prius dictum est, quod licet bene et male uti matrimonio; et hoc est lignum « cognitionis, » si non transgrediamur leges matrimonii. Quid vero? annon Servator noster, sicut animam, ita etiam corpus curavit ab affectionibus? Neque vero si esset caro inimica animæ, inimicam per sanitatis restitutionem adversus ipsam muniisset. « Hoc autem dico, fratres, quod caro et sanguis regnum Dei non possunt possidere, neque corruptio possidet incorruptionem ^e. » Peccatum enim, cum sit « corruptio, » non potest habere societatem cum « incorruptione, » quæ est justitia. « Adeo stulti, » inquit, « estis? cum spiritu cœperitis, nunc carne consummimini ^f? »

Α ἀλλὰ τὸ ῥῆμα τοῦ Κυρίου μένει, » τὸ χρίσαν τὴν ψυχὴν καὶ ἐνώσαν τῷ πνεύματι. Πῶς δ' ἄνευ τοῦ σώματος ἢ κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν καθ' ἡμᾶς οἰκονομία τέλος ἐλάμβανεν, ὅπου γε καὶ αὐτὸς ἡ κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας ἐν σαρκὶ μὲν ἀηδῆς (54) διεκλύθη καὶ ἀμορφος, εἰς τὸ ἀειδὲς καὶ ἀσώματον τῆς θείας αἰτίας ἀποβλέπειν ἡμᾶς διδάσκων; « Δένδρον γὰρ ζωῆς, » φησὶν ὁ προφήτης (55), « ἐν ἐπιθυμίᾳ ἀγαθῇ γίνεται, » διδάσκων ἐπιθυμίας ἀστελούς καὶ καθαρὰς τὰς ἐν τῷ ζῶντι Κυρίῳ. Ἦδη δὲ ἐθέλουσι τὴν ἀνδρὸς κατὰ γάμον πρὸς γυναῖκα ὁμιλίαν, « γνῶσιν » εἰρημένην, ἀμαρτίαν εἶναι· ταύτην γὰρ ὑπὸ τῆς βρώσεως μὴνύσθαι « τοῦ ξύλου τοῦ καλοῦ καὶ πονηροῦ, » διὰ τῆς τοῦ « ἔγνω » σημασίας παράθεσιν ἐντολῆς διδάσκουσιν. Εἰ δὲ τοῦτο, καὶ ἡ τῆς ἀληθείας γνῶσις βρώσις ἐστὶ τοῦ ξύλου τῆς ζωῆς. Ἔστιν οὖν κἀκεῖνου τοῦ ξύλου μεταλαβεῖν τὸν σῶφρον γάμον. Προεῖρηται δὲ ἡμῖν ὡς καὶ καλῶς καὶ κακῶς ἐστὶ χρῆσασθαι τῷ γάμῳ· καὶ τοῦτ' ἐστὶ τὸ ξύλον « τῆς γνώσεως, » ἐὰν μὴ παρανομῶμεν τὸν γάμον. Τί δέ; οὐχὶ ὁ Σωτὴρ, ὡσπερ τὴν ψυχὴν, οὕτω δὲ καὶ τὸ σῶμα ἴατο τῶν παθῶν; Οὐκ ἂν δὲ, εἰ ἐχθρὰ ἢ σὰρξ ἦν τῆς ψυχῆς, ἐπατελεῖζεν αὐτῇ τὴν ἐχθρὰν δι' ὑγιείας ἐπισκιάζων (56). « Τοῦτο δὲ φημι, ἀδελφοί, ὅτι σὰρξ καὶ αἷμα βασιλείαν Θεοῦ κληρονομήσαι οὐ δύναται (57)· οὐδὲ ἡ φθορὰ τὴν ἀφθαρσίαν κληρονομεῖ· ἡ γὰρ ἀμαρτία, « φθορὰ» οὖσα, οὐ δύναται κοινωνίαν ἔχειν μετὰ τῆς « ἀφθαρσίας, » ἥτις ἐστὶ δικαιοσύνη. « Οὕτως ἀνόητοι, » φησὶν, « ἐστέ; » ἐναρξάμενοι πνεύματι, νῦν σαρκὶ ἐπιτελεῖτε (58); »

CAPUT XVIII.

Quas extremas opiniones esse vitandas: primam illorum qui Creatoris odio a nuptiis abstinere; alteram illorum qui hinc occasionem arripiunt nefarius libidinibus indulgendis.

Justitiam ergo et salutis harmoniam, quæ est veneranda firmaque, alii quidem, ut ostendimus, nimium intenderunt, blaspheme ac maledice cum quavis impietate suscipientes continentiam; cum pie liceret castitatem, quæ secundum sanam regulam instituitur, eligere; gratias quidem agendo propter datam ipsis gratiam, non habendo autem odio creaturam, neque eos aspernando, qui juncti sunt matrimonio; est enim creatus mundus, creata est

τὴν δικαιοσύνην τοίνυν καὶ τὴν ἁρμονίαν τοῦ σωτηρίου, σεμνὴν οὔσαν καὶ βεβαίαν, οἱ μὲν ἐπέτειναν, ὡς ἐπεδείξαμεν (59), βλασφημῶς ἐκδεχόμενοι μετὰ πάσης ἀθεότητος τὴν ἐγκράτειαν· ἐξὸν ἐλέσθαι τὴν εὐνουχίαν κατὰ τὸν ὑγιῆ κανόνα μετ' εὐσεβείας· εὐχαριστοῦντα (60) μὲν ἐπὶ τῇ δοθείσῃ χάριτι, οὐ μισοῦντα δὲ τὴν κτίσιν, οὐδὲ ἐξουθενοῦντα τοὺς γεγαμηκότας· κτιστὸς γὰρ ὁ κόσμος, κτιστὴ καὶ ἡ εὐνουχία· ἀμφω δὲ εὐχαριστοῦντων ἐν οἷς ἐτάχθη-

✕ P. 560 ED. POTTER, 471 ED. PARIS. ^a Isa. xl, 6, 7, 8. ^b Prov. xiii, 12. ^c Gen. iii, 5. ^d Gen. iv, 1. ^e I Cor. xv, 50, 1. ^f Galat. iii, 5.

τὸ ἀνόητος ἐξέπεσε, τὸ δὲ ῥῆμα τοῦ Θεοῦ ἡμῶν μένει εἰς τὸν αἰῶνα.

(54) Ἀηδῆς. Haud scio, an verius ἀειδῆς, ut mox sequitur, τὸ ἀειδές. SYLBERG. — Recte, nam respicit auctor Isa. liii, 3: Τὸ εἶδος αὐτοῦ ἄτιμον καὶ ἐκλείπον παρὰ τοὺς υἰοὺς τῶν ἀνθρώπων. Quæ verba de Christo explicat, cum aliis Patribus, Clemens etiam noster *Pædag.* lib. iii, sub finem cap. 1, *S. rom.* ii, p. 368 edit. Paris.

(55) Προφήτης. Salomonem designat, cujus verba sunt Prov. xiii, 12. Eundem prophetam vocat pag. 471 et p. 674 edit. Paris. LOWTJ.

(56) Ἐπισκιάζων. Scribendum ἐπισκευάζων,

D quod Herveus etiam in versionis suæ margine adnotavit. Sensus est: « Christum noluisse carnem, restituta ei sanitati, validior fecisse, si ea animæ hostis esset. »

(57) Δύναται. Δύνανται, I Cor. xv, 50, quod A. mavult. SYLBERG.

(58) Ἐπιτελεῖτε. Vulg. Bibl. Gal. iii, ἐπιτελεῖσθε, forma deponenti. SYLBERG.

(59) Ὡς ἐπεδείξαμεν. Respicit hujusce libri p. 442 edit. Paris.

(60) Εὐχαριστοῦντα. Respicit illud Apostoli: Πάν κτίσμα καλὸν. . . μετ' εὐχαριστίας λαμβανόμενον.

σαν, εἰ γινώσκουσι καὶ ἐφ' οἷς ἐτάχθησαν. Οἱ δὲ, ἀφηνιάσαντες, ἐξῆρσαν, « ἵπποι θηλυμανεῖς » τῷ ὄντι « γενόμενοι, καὶ ἐπὶ τὰς τῶν πλησίον χρεμετίζοντες » αὐτοῖς τε ἀκατασχέτως ἐχόμενοι, καὶ τοὺς πλησίον ἀναπειθόντες φιληθονεῖν· ἀθλίως ἐπαίοντες ἐκείνων τῶν Γραφῶν· « Τὸν σὸν κληρον βάλε ἐν ἡμῖν· κοινὸν δὲ βαλάντιον κτησώμεθα πάντες, καὶ μαρσίππιον ἐν γεννηθῆτω ἡμῖν. » Διὰ τοῦτους ὁ αὐτὸς προφήτης, συμβουλευόμενος ἡμῖν, λέγει· « Μὴ πορευθῆς ἐν ὁδῷ μετ' αὐτῶν· ἔκκλινον (61) τὸν πόδα σου ἐκ τῶν τριβῶν αὐτῶν. Οὐ γὰρ ἀδίκως ἐκτείνεται δίκτυα πτερωτοῖς· αὐτοὶ γὰρ αἱμάτων μετέχοντες, θησαυρίζουσιν ἑαυτοῖς κακὰ· » τουτέστι, τῆς ἀκαθαρσίας ἀντιποιούμενοι, καὶ τοὺς πλησίον τὰ ὅμοια ἐκδιδάσκοντες, « πολεμισταί, πλήκται ταῖς οὐραῖς αὐτῶν, » κατὰ τὸν προφήτην (62), ἃς κέρκους Ἕλληνες καλοῦσιν. Ἐπὶ δ' ἂν, οὐς αἰνίσσεται ἡ προφητεία, καταφερεῖς, ἀκρατεῖς, οἱ ταῖς οὐραῖς αὐτῶν πολεμισταί, σκότους καὶ ὀργῆς τέκνα· » μαιφρόνοι, αὐτῶν (63) τε αὐθένται, καὶ τῶν πλησίον ἀνδροφόνοι. « Ἐκκαθάρατε τὴν παλαιὰν ζύμην, ἵνα ἦτε νέον φύραμα, » ὁ Ἀπόστολος ἡμῖν ἐμβόσῃ. Καὶ πάλιν, ἀσχάλλων ἐπὶ τοιοῦτοις τισί, διατάττεται, « Μὴ συναναμίγνυσθαι, εἰάν τις ἀδελφὸς ὀνομαζόμενος ἢ πόρνος (64), ἢ πλεονέκτης, ἢ εἰδωλόατρης, ἢ λοιδορός, ἢ μέθυσος, ἢ ἀρπαξ, τῷ τοιοῦτῳ μηδὲ συνεσθίειν. Ἐγὼ γὰρ διὰ νόμου νόμῳ ἀπέθανον, » λέγει· « ἵνα Θεῷ ζῆσω. Χριστῷ συνεσταύρωμαι, ζῶ δὲ οὐκ ἔτι ἐγὼ, » ὡς ἔζων κατὰ τὰς ἐπιθυμίας· « ζῆ δὲ ἐν ἐμοὶ Χριστὸς » διὰ τῆς τῶν ἐντολῶν ὑπακοῆς ἀγνῶς καὶ μακαρίως. « Ὄστε τότε μὲν ἔζων ἐν σαρκὶ σαρκικῶς· » ὁ δὲ νῦν ζῶ ἐν σαρκί, ἐν πίστει ζῶ τῇ τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ. — « Εἰς ὁδὸν ἐθνῶν μὴ ἀπέλθητε, καὶ εἰς πόλιν Σαμαρειτῶν μὴ εἰσέλθητε· » τῆς ἐναντίας πολιτείας ἀποτερπῶν ἡμᾶς, ὁ Κύριος λέγει· ἐπεὶ « ἡ καταστροφή ἀνδρῶν παρανόμων κακῆ· καὶ αὗται εἰσὶν αἱ ὁδοὶ (65) πάντων τῶν συντελούντων τὰ ἄνομα. — « Οὐαὶ (66) τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ, » φησὶν ὁ Κύριος· « καλὸν ἦν αὐτῷ εἰ μὴ ἐγεννήθη, ἢ ἕνα τῶν ἐκλεκτῶν μου σκανδαλίσει· κρεῖττον ἦν αὐτῷ περιτεθῆναι μύλον, καὶ καταποντισθῆναι εἰς θάλασσαν, ἢ ἕνα τῶν ἐκλεκτῶν μου διαστρέψαι (67). » « Τὸ γὰρ ὄνομα τοῦ Θεοῦ βλασφημεῖται δι' αὐτούς (68). »

✱ P. 561 ED. POTTER, 472 ED. PARIS. Apoc. ix, 10. ° Ephes. ii, 3. † I Cor. v, 7.

etiam castitas; ambo autem agant gratias in iis, in quibus sunt collocati, si modo ea quoque norunt, in quibus sunt collocati. Alii autem effrenati se petulanter et insolenter gesserunt, revera effecti equi in feminas insanientes, et ad proximorum suorum uxores hinnientes a; » ut qui et ipsi contineri non possint, et proximis suis persuadeant ut dent operam voluptati; infeliciter illas audientes Scripturas: « Quæ tibi obligit, partem pone nobiscum, crumenam autem unam possideamus communem, et unum fiat nobis marsupium b. » Propter eos idem propheta dicit, nobis consulens: « Ne ambulaveris in via cum ipsis, declina pedem tuum a semitis eorum. Non enim injuste tenduntur retia pennatis. Ipsi enim, cum sint sanguinum participes, thesauros malorum sibi recondunt c; » hoc est, sibi affectantes immunditiam, et proximos similia docentes, bellatores, percussores caudis suis d, ut ait propheta, quas quidem Græci κέρκους appellant. Fuerint autem ii, quos significat prophetia, libidinosi, intemperantes, qui sunt caudis suis pugnaces, tenebrarum e iræque filii e, » cæde polluti, manus sibi afferentes, et homicidæ propinquorum. « Expurgate ergo vetus fermentum, ut sitis nova conspersio f, » nobis exclamat Apostolus. Et rursus, propter quosdam ejusmodi homines indignans, præcipit, « Ne conversari quidem, si quis frater nominetur vel fornicator, vel avarus, vel idololatra, vel maledicus, vel ebriosus, vel raptor; cum eo, qui est talis, ne una quidem comedere. Ego enim per legem legi mortuus sum, » inquit; « ut Deo vivam, cum Christo sum crucifixus; vivo autem non amplius ego, » ut vivebam per cupiditates; « vivit autem in me Christus, » caste ✕ et beate per obedientiam præceptorum. Quare tunc quidem in carne vivebam carnaliter: « quod autem nunc vivo in carne, in fide vivo Filii Dei g. — « In viam gentium ne abieritis, et ne ingrediamini in urbem Samaritanorum h, » a contraria vitæ institutione nos dehortans dicit Dominus; quoniam « Iniquorum virorum mala est conversatio; et hæc sunt vitæ omnium, qui ea, quæ sunt iniqua, eff-

a Jerem. v, 8. b Prov. i, 14. c Ibid. 15, 16, 17. d Galat. ii, 19, 20. e Matth. x, 5.

(61) Ἐκκλινον. Ἐκκλινον δέ, Proverb., ubi mox, αὐτοὶ γὰρ οἱ φόνου μετέχοντες θησ.

(62) Προφήτην. Apocalypseos auctorem designat; alludit siquidem ad Apoc. ix, 10. Lowth.

(63) Αὐτῶν. Sic scribendum pro Vulg. αὐτῶν.

(64) Ὅνομ. ἢ π. Ὅνομ. ἢ π. I Cor. vii.

(65) Καὶ αὗται εἰσὶν αἱ ὁδοί. Αὗται αἱ ὁδοί εἰσι, Proverb.

(66) Οὐαί. Christi de Juda proditore verba applicat ad eos omnes, qui electis scandala objiciunt. Porro hæc sumpsisse videtur e Clementis Romani priore ad Corinthios Epistola, cap. xlii: Εἶπε γὰρ Οὐαὶ τῷ ἀνθρώπῳ ἐκείνῳ· καλὸν ἦν αὐτῷ εἰ οὐκ ἐγεννήθη, ἢ ἕνα τῶν ἐκλεκτῶν μου σκανδαλίσει· κρεῖττον ἦν αὐτῷ περιτεθῆναι μύλον, καὶ καταποντισθῆναι εἰς τὴν θάλασσαν, ἢ ἕνα τῶν μικρῶν μου σκανδαλίσει· « Dixit enim: Væ homini illi: bonum erat ei si natus non fuisset, quam ut unum ex electis meis scandalizaret; melius erat, ut ei mola circumponeretur, et in mare demergeretur, quam

ut unum de pusillis meis scandalizaret. » Ubi hæc annotat Cotelerius: « Quod antiquis non insolens fuit, multa testimonia in unum conjungit: nempe Matth. xxvi, 24; Luc. xvii, 2; Matth. xviii, 6, et Marc. ix, 42. Ac in Marco, aut in Luca, aut in utroque reperisse videtur περιτεθῆναι pro hodierno περιχεῖται: sicque in Luca exhibet codex Evangeliorum ms. qui est Bibliothecæ Regiæ 2247. Vulgata, « imponatur. » Verbo etiam περιτεθῆναι utitur Theophylactus eum evangelistam enarrans, necnon Origenes ad Matthæi cap. xviii. Et vero eadem divinorum Eloquiorum compages struitur a Clemente Alexandrino ad finem centonis 3, ubi cognominis sui Romani verba mutuatur; etc. »

(67) Ἐνα τῶν ἐκλεκτῶν μου διαστρέψαι. Clementis Rom., ἕνα τῶν μικρῶν μου σκανδαλίσει. Dein addit, τὸ σχίσμα ὁμῶν πολλοὺς διέστρεψεν, « schisma vestrum multos pervertit. » Unde Alexandrinus noster διαστρέψαι sumpsisse videtur.

(68) Αὐτούς. Ὑμᾶς, Rom. ii, 24.

ciunt a. — «Væ homini illi, » inquit Dominus; «*Domum esset ei, si non natus esset, quam ut unum ex electis meis scandalizaret* b. Melius esset, ut ei mola circumponeretur, et in mari demergeretur, quam ut unum ex meis perverteret c. Nomen enim Dei blasphematur propter ipsos d. » Unde præclare Apostolus : «*Scripsi, » inquit, «vobis in epistola, non conversari cum fornicatoribus e, » usque ad illud : «*Corpus autem non fornicationi, sed Domino, et Dominus corpori f. » Et quod matrimonium non dicat 203 fornicationem, ostendit eo, quod subiungit : «*An nescitis, quod qui adhæret meretrici, unum est corpus g?* » An meretrici quis dicet virginem, priusquam nubat ? «*Et ne fraudetis, » inquit, «vos invicem, nisi ex consensu ad tempus h:* » per dictionem, «*fraudetis, » ostendens matrimonii debitum esse liberorum procreationem : quod quidem in iis, quæ præcedunt, ostendit, dicens : «*Mulieri vir debitum reddat; similiter autem mulier quoque viro i;* » post quam exsolutionem, in domo custodienda, et in ea quæ est in Christo fide, adiutrix est. Et adhuc apertius, dicens : «*Iis, qui sunt juncti matrimonio, præcipio, inquit, non ego, sed Dominus, uxorem a viro non separari; sin autem separata fuerit, maneat innupta, vel viro reconcilietur; et virum uxorem non dimittere. Reliquis autem dico ego, non Dominus: Si quis frater k, » usque ad illud : «*Nunc autem sancta est l.* » Quid autem ad hæc dicunt, qui in legem invehuntur, et in matrimonium, quasi sit solum a lege concessum, non autem etiam in Novo Testamento? Quid ad has leges latas possunt dicere, qui sationem abhorrent et generationem? cum «*episcopum* » quoque, «*qui domui recte præsit m, » Ecclesiæ ducein constituat; ✕ domum autem Dominicam «*unius mulieris* » constituat conjugium. «*Omnia* » ergo dicit esse «*munda mundis; pollutis autem et infidelibus nihil est mundum, sed polluta est eorum et mens, et conscientia n.* » De ea autem voluptate, quæ est præter regulam : «*Neerretis, » inquit; «nec fornicatores, nec idololatræ, nec adulteri, nec molles, nec masculorum concubitores, neque avari, neque sures, neque ebriosi, neque maledici, nec raptores, regnum Dei possidebunt; et nos quidem abluti sumus o, » qui in his eramus; qui autem in hanc tingunt intemperantiam, ex temperantia in fornica-******

A Ὅθεν γενναίως ὁ Ἀπόστολος, «*Ἐγραψα ὑμῖν, » φησὶν, «ἐν τῇ ἐπιστολῇ, μὴ συναναμίγνυσθαι πόρνοις, » ἕως «*Τὸ δὲ σῶμα, οὐ τῇ πορνείᾳ, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ, καὶ ὁ Κύριος τῷ σώματι. » Καὶ ὅτι οὐ τὸν γάμον πορνεῖαν λέγει, ἐπιφέρει : «*Ἦ οὐκ οἴδατε, ὅτι ὁ κολλώμενος τῇ πόρνῃ ἐν σῶμά ἐστιν ; » Ἦ πόρνην τις ἐρεῖ τὴν παρθένον, πρὶν ἢ γῆμαι ; «*Καὶ μὴ ἀποστρεφεῖτε, » φησὶν, «ἀλλήλους, εἰ μὴ ἐκ (69) συμφώνου πρὸς καιρόν. » διὰ τῆς «*ἀποστρεφεῖτε » λέξεως τὸ ὀφειλημα τοῦ γάμου τὴν παιδοποιίαν ἐμφαίνων· ὅπερ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐδήλωσεν, εἰπών· «*Τῇ γυναίκι ὁ ἀνὴρ τὴν ὀφειλήν (70) ἀποδίδωται· ὁμοίως δὲ καὶ ἡ γυνὴ τῷ ἀνδρί· » μεθ' ἧν ἔκτισιν κατὰ τὴν οἰκουρίαν καὶ τὴν ἐν Χριστῷ πίστιν βοηθός. Καὶ ἐτι σαφέστερον εἰπών· «*Τοῖς γεγαμηκόσι παραγγέλλω, οὐκ ἐγὼ, ἀλλ' ὁ Κύριος, γυναῖκα ἀπὸ ἀνδρὸς μὴ χωρισθῆναι· ἐὰν δὲ καὶ χωρισθῇ, μενέτω ἄγαμος, ἢ τῷ ἀνδρὶ καταλλαγῆτω· καὶ ἄνδρα γυναῖκα μὴ ἀφίεναι. Τοῖς δὲ λοιποῖς λέγω ἐγὼ (71), οὐχ ὁ Κύριος· Εἰ τις ἀδελφός, » ἕως· «*νῦν δὲ ἅγια (72) ἐστί. » Τί δὲ λέγουσι πρὸς ταῦτα οἱ τοῦ νόμου κατατρέχοντες καὶ τοῦ γάμου, ὡς κατὰ νόμον συγκεχωρημένου, μονουοχι δὲ καὶ (73) κατὰ τὴν Διαθήκην τὴν Καινὴν; Τί πρὸς ταύτας εἰπεῖν ἔχουσι τὰς νομοθεσίας οἱ τὴν σποράν καὶ τὴν γένεσιν μωσατεύοντες; Ἐπεὶ καὶ τὸν ἐπίσκοπον (74) τοῦ οἴκου καλῶς προισταμένον· νομοθετεῖ τῆς Ἐκκλησίας ἀφηγεῖσθαι· οἶκον δὲ Κυριακὸν (75) μιᾶς γυναϊκὸς συνίστησι συζυγία. «*Πάντα οὖν καθαρὰ τοῖς καθαρῶς » λέγει· «*τοῖς δὲ μεμιασμένοις καὶ ἀπίστοις οὐδὲν καθαρὸν, ἀλλὰ μεμύανται αὐτῶν καὶ ὁ νοῦς καὶ ἡ συνείδησις. » Ἐπὶ δὲ τῆς παρὰ τὸν κανόνα ἡδονῆς· «*Μὴ πλανᾶσθε, » φησὶν· «οὔτε πόρνοι, οὔτε εἰδωλολάτραι, οὔτε μοιχοί, οὔτε μαλακοί, οὔτε ἀρσενοκοῖται, οὔτε πλεονέκται, οὔτε κλέπται, οὐ μέθυσοι (76), οὐ λοῖδοροι, οὐχ ἄρπαγες βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσιν· καὶ ἡμεῖς μὲν ἀπελουσάμεθα, » οἱ ἐν τούτοις γενόμενοι· οἱ δὲ εἰς ταύτην ἀπολούντες τὴν ἀσέλγειαν ἐκ σωφροσύνης εἰς πορνείαν βαπτίζουσι, ταῖς ἡδοναῖς καὶ τοῖς πάθεσι χαρίζεσθαι δογματίζοντες, ἀκατεῖς ἐκ σωφρόνων εἶναι διδάσκοντες, καὶ τὴν ἐλπίδα τὴν σφῶν ταῖς τῶν μορίων ἀναισχυνταῖς προσανέχοντες· ἀποκηρύκτους εἶναι τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' οὐκ ἐγγράφους, τοὺς φοιτητὰς παρασκευάζοντες· ψευδωνύμου γνώσεως προσηγορίᾳ, τὴν εἰς τὸ ἐξώτερον σκότος ὀδοποιρίαν ἐπανηρημένοι. «*Τὸ λοιπόν, ἀδελφοί, ὅσα ἀληθῆ (77), ὅσα σεμνὰ, ὅσα δίκαια,************

✕ P. 562 ED. POTTER, 475 ED. PARIS. a Prov. 1, 18, 19. b Matth. xxvi, 24. c Matth. xviii, 6, seqq. d Rom. ii, 24. e I Cor. v, 11. f I Cor. vi, 15. g Ibid. 16. h I Cor. vii, 5. i Ibid. 3. k Ibid. 10, 11, 12. l Ibid. 14. m I Tim. iii, 2, 4; Tit. i, 6. n Tit. i, 15. o I Cor. vi, 9, 10, 11.

(69) *Εἰ μὴ ἐκ.* Εἰ μὴ τι ἂν ἐκ, I Cor. vii.
 (70) *Ὁφειλήν.* Ὁφειλομένην εὐνοίαν, Ibid.
 (71) *Λέγω ἐγὼ.* Ἐγὼ λέγω, Ibid.
 (72) *Ἄγια.* Scribendum ἅγια in plur. numero, ex I Cor. vii, 14, ubi ad præcedens τέκνα refertur.
 (73) *Ὡς κατὰ νόμον συγκεχωρημένου, μονουοχι δὲ κ.* Scribendum, ὡς κατὰ νόμον συγκεχωρημένου μόνον, οὐχὶ δὲ καὶ κατὰ τὴν Διαθήκην τὴν καινὴν; Quod Latine versum est.
 (74) *Ἐπίσκοπ.* Cf. sup. p. 459 et 464 edit. Paris.
 (75) *Οἶκον . . . Κυριακόν.* Sic templa, seu ecclesiæ, Christianorum appellari solebant: verumtamen, ut Balsamonis verbis ad can. 74 concilii in

Trullo habitati utar: Πᾶς τόπος Κυρίῳ ἀνατεθειμένος Κυριακός λέγεται, κἂν μὴ ἐκκλησία ἐστίν· «*Omnis locus Domino consecratus Dominicus dicitur, etiamsi non sit ecclesia:* » ac proinde domus cuiusvis Christiani, præcipue verò clerici, atque imprimis episcopi, οἶκος Κυριακός, «*domus Dominica,* » merito vocabitur.
 (76) *Ὅτε κ.λ. . . μέθυσοι.* Οὔτε κλέπται, οὔτε πλεονέκται, οὔτε μέθυσοι, I Cor. vi, ubi mox, . . . οὐ κληρονομήσουσιν· καὶ ταῦτά τινες ἤτε· ἀλλὰ ἀπολούσασθε, etc.
 (77) *Ὅσα ἀλ.* Ὅσα ἐστὶν ἀλ. Philip. iv, ubi mox, & καὶ ἐμάθετε, καὶ παρελάβετε καὶ ἤκ. καὶ εἰδετε

ἕσα ἀγνά, ὅσα προσφιλή, ὅσα εὐφημα· εἰ τις ἀρετή, καὶ εἰ τις ἔπαινος, ταῦτα λογίσεσθε, ὅσα καὶ ἐμάθετε· ἃ καὶ παρελάβετε καὶ ἤκούσατε καὶ ἴδετε ἐν ἡμῶν, ταῦτα πράσσετε· καὶ ὁ Θεὸς τῆς εἰρήνης ἔσται μεθ' ὑμῶν. » Καὶ ὁ Πέτρος ἐν τῇ Ἐπιστολῇ τὰ ὅμοια λέγει· « Ὡστε τὴν πίστιν ὑμῶν καὶ ἐλπίδα εἶναι εἰς Θεόν· τὰς ψυχὰς ὑμῶν ἡγνικότες ἐν τῇ ὑπακοῇ τῆς ἀληθείας· ὡς τέκνα ὑπακοῆς, μὴ συσχηματιζόμενοι ταῖς πρότερον ἐν τῇ ἀγνοίᾳ ὑμῶν ἐπιθυμίαις· ἀλλὰ κατὰ τὸν καλέσαντα ὑμᾶς ἅγιον καὶ αὐτοῦ ἁγίου ἐν πάσῃ ἀναστροφῇ γενήθητε· διότι γέγραπται· Ἅγιοι ἔσεσθε (78), δίδτε ἐγὼ ἅγιος. » Ἀλλὰ γὰρ πέρα τοῦ δέοντος ἢ πρὸς τοὺς ψευδωνύμους τῆς γνώσεως ὑποκριτὰς ἀναγκαῖα λεγομένη ἀντιλογία εἰς μακρὸν ἀπήγαγεν ἡμᾶς, καὶ ἐξέτεινε τὸν λόγον· ὅθεν καὶ ὁ τρίτος ἡμῖν τῶν κατὰ τὴν ἀληθῆ φιλοσοφίαν ἂν γνωστικῶν ὑπομνημάτων Στρωματεῦς τοῦτο ἔχει τὸ πέρασ.

tionem baptizant, voluptatibus et affectibus esse indulgendum decernentes, incontinentes ex moderatis fieri docentes, et in spe sua membrorum suorum impudentiæ affixi; ut a regno Dei abdicentur, non autem ut inscribantur, qui ad eos ventitant, efficientes; sub falso nominatæ cognitionis titulo, eam, quæ ad exteriores ducit tenebras, viam ingredientiens. « Quod reliquum est, fratres, quæcunque vera, quæcunque honesta, quæcunque justa, quæcunque casta, quæcunque amabilia, quæcunque bonæ famæ; si qua virtus, et si qua laus, ea considerate; quæ et didicistis; quæ etiam accepistis et audiistis et vidistis in me, ea facite; et Deus pacis erit vobiscum * . » Et Petrus similia dicit in Epistola: « Ut fides vestra et spes sit in Deum, cum animas vestras castas effeceritis in obedientia veritatis ὁ; quasi filii obedientiæ, non configurati prioribus desideriis, quæ fuerunt in ignorantia; sed secundum eum, qui vo-

cavit vos, sanctum, et ipsi sancti sitis in omni conversatione. Quoniam scriptum est: « Sancti eritis, quoniam ego sanctus sum ὁ. » Verumtamen quæ adversus eos, qui cognitionem falso nomine simulant, necessario suscepta est a nobis disputatio, nos longius, quam par sit, abduxit, et orationem effecit prolixiorum. Unde tertius quoque liber Stromateus eorum, quæ sunt de vera philosophia, commentariorum, hunc finem habeat.

* Phil. iv, 8, 9. ὁ I Petr. i, 21, 22. ὁ Ibid. 14, 15, 16.

(78) Ἅγιοι ἔσ. I Petr. i, 16: Ἅγιοι γένεσθε, ὅτι ἐγὼ ἅγιός εἰμι.

ΚΛΗΜΕΝΤΟΣ

ΤΟΥ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΩΣ

ΣΤΡΩΜΑΤΕΩΝ

ΤΩΝ ΕΙΣ ΟΚΤΩ ΛΟΓΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ.

CLEMENTIS ALEXANDRINI

STROMATUM

LIBER QUARTUS.

CAPUT PRIMUM.

Ordo dicendorum.

Ἀκόλουθον δ' ἂν, οἶμαι, περὶ τοῦ μαρτυρίου διαλαβεῖν, καὶ τίς ὁ τέλειος· οἷς ἐμπεριληφθήσεται κατὰ τὴν ἀπαίτησιν τῶν λεγθησομένων τὰ παρεπόμενα, καὶ ὡς ὁμοίως τε φιλοσοφητέον δούλω τε καὶ ἐλευθέρῳ, καὶ ἀνὴρ ἢ γυνὴ τὸ γένος τυγχάνη· τὰ τε ἐξῆς, περὶ

Consequens autem deinceps esse existimo, ut de martyrio tractemus, et quisnam sit perfectus. Una autem cum his comprehendentur quæcunque natura dicendorum exigit; ut etiam quod æque sit philosophandum et seruo et libero, sive sit vir sexu sivo

lemina. Et cum quæ deinceps sequuntur, et de fide et de inquisitione, absolverimus, genus symbolicum adducemus; ut cum orationem, quæ ad mores pertinet, cursim concluderimus, summam ostendamus, quanta utilitas allata sit Græcis a barbara philosophia. Quam quidem postquam oculis subjecero, et adversus Græcos et adversus Judæos tradetur compendiosa Scripturarum expositio, et quæcunque in libris præcedentibus, quæ quidem in præcæmii ingressu uno commentario statuissemus absolvere, sed propter rerum multitudinem, cui necessario serviendum fuit, non licuit comprehendere. Post hæc a nobis, quoad fieri potest, rerum propositarum impleta declaratione, quæ de naturalibus principiis et a Græcis et ab aliis barbaris, prout ad nos pervenerunt opiniones, tradita sunt, oportet recensere; et adversus præcipua eorum, quæ sunt excogitata a philosophis, argumentari. Quibus fuerit consequens, ut postquam theologiam cursim percurrerimus, ea, quæ de prophetia tradita sunt, tractemus; ut cum etiam Scripturas, quibus credidimus, validas ac ratas esse omnipotentis auctoritate ostenderimus, serie possimus per ipsas progredi, et hinc omnibus hæresibus unum Deum ostendere, et Dominum **204** omnipotentem, qui per legem et prophetas et beatum etiam Evangelium fuit sincere prædicatus. Multa autem sequuntur nobis dicenda adversus eos, qui sunt diversæ opinionis, conantibus ea in scriptis dissonare, quæ ab ipsis afferuntur, et vel invitis persuadere, per ipsas convincendo Scripturas. Perfecto itaque nobis universo proposito, cum jam commentarios, quales voluerit Spiritus, ad usum instantem ministraverimus (quædam enim ante veritatem omnino præfari necesse est), tunc vere gnosticam naturæ aggrediemur contemplationem, parvis ante magna initiati mysteria, ut vere divinæ sacrorum interpretationi nihil sit impedimento, prius expurgatis atque informatis iis, quæ oportet ante sciri et tradi. Ac naturæ quidem secundum veritatis regulam disciplina, seu inspectio potius, quæ per gnosticam traditionem acquiritur, facto ab ortu mundi initio, inde ad rerum divinarum contemplationem ascendit. Unde eorum, quæ tradentur, principium a creatione, quæ a prophetis descripta est, ducemus, intermiscentes nonnunquam quæ ab iis, qui diversa sentiunt, dicuntur, et, quoad a nobis fieri poterit, dissolventes. Sed hæc quidem mox scribentur, si Deus velit, et quemadmodum ille inspiraverit: nunc autem aggrediendum est id, quod fuit propositum, et absolvenda ea, quæ ad mores pertinet, oratio.

✠ P. 563-564 ED. POTTER, 474-475 ED. PARIS.

(79) *Περὶ τῆς πίστεως*. Conf. p. 497, 500, 521 et 525, 527, edit. Paris. GRABIUS.

(80) *Τὸ συμβολικὸν εἶδος*. Lib. v. GRAB.

(81) *Προθεμέρους*. Accus. προθεμένους (sc. ἡμᾶς) regitur a verbo infinit. περιλαβεῖν. Ubi etiam nota, medium et extremum ejusque Στρωματέως non semper propositioni, seu præcæmio responderent. SYLB.

(82) *Τὰ περὶ προφητείας π. δ.* An hinc Ἐκλογαὶ ἐκ τῶν προφητικῶν; GRABIUS.

τε πίστεως (79) καὶ περὶ τοῦ ζητεῖν, προσαποπληρώσαντες, τὸ συμβολικὸν εἶδος (80) παραθησόμεθα· ἵν', ὡς ἐν ἐπιδρομῇ τὸν ἠθικὸν συμπερανάμενοι λόγον, κεφαλαϊωδῶς παραστήσωμεν τὴν εἰς Ἑλληνας ἐκ τῆς βαρβάρου φιλοσοφίας διαδοθεῖσαν ὠφέλειαν. Μεθ' ἣν ὑποτύπωσιν ἢ τε πρὸς τοὺς Ἑλληνας καὶ ἢ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους κατ' ἐπιτομήν τῶν Γραφῶν ἕκθεσις παραδοθήσεται, καὶ ὅσα ἐν τοῖς πρὸ τούτου Στρωματέωσι κατὰ τὴν τοῦ προοιμίου εἰσβολὴν ἐν ἐνὶ προθεμένους (81) τελειώσῃ ὑπομνήματι, τῷ πλήθει τῶν πραγμάτων ἀναγκαίως δουλεύσασι, περιλαβεῖν οὐκ ἐξεγένετο. Ἐπὶ τούτοις ὕστερον, πληρωθείσης ὡς ἐν μάλιστα τῆς κατὰ τὰ προκείμενα ἡμῖν ὑποτύψεως, τὰ περὶ ἀρχῶν φυσιολογηθέντα τοῖς τε Ἑλλησι τοῖς τε ἄλλοις βαρβάροις, ὅσον ἦσαν εἰς ἡμᾶς αἱ δόξαι, ἐξιστορητέον, καὶ πρὸς τὰ κυριώτατα τῶν τοῖς φιλοσόφοις ἐπινοησόμενων ἐγχειρητέον. Οἷς ἐπόμηνον ἀν εἶη, μετὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῆς θεολογίας, τὰ περὶ προφητείας παραδεδομένα διαλαβεῖν (82)· ὡς καὶ τὰς Γραφὰς, αἷς πεπιστεύκαμεν, κυρίας οὐσας ἐξ αὐθεντίας παντοκρατορικῆς ἐπιδείξαντας, προῖέναι δι' αὐτῶν εἰρημῶ δύνασθαι, καὶ ἀπάσαις ἐντεῦθεν ταῖς αἰρέσεσιν, ἕνα δεῖκνύναι θεόν, καὶ Κύριον παντοκράτορα, τὸν διὰ νόμου καὶ προφητῶν, πρὸς δὲ καὶ τοῦ μακαρίου Εὐαγγελίου γνησίως κεκηρυγμένον. Πολλοὶ δὲ ἡμᾶς αἱ πρὸς τοὺς ἑτεροδόξους ἀντιρρήσεις ἐκδέχονται, περὶ τῶν αὐτῶν προκομιζόμενα ἐγγράφως διαλύεσθαι, πείθειν τε αὐτοὺς καὶ ἀκοντας, δι' αὐτῶν ἐλέγχοντας τῶν Γραφῶν. Τελειωθείσης τούτων τῆς προθέσεως ἡμῖν ἀπάσης, ἐν οἷς ἐὰν θελήσῃ τὸ Πνεῦμα ὑπομνήμασι πρὸς τὴν κατεπεύγουσαν ἐκπληροῦμενοι χρεῖαν (πολλὴ γὰρ ἡ τῶν προλεγόμενων ὀφείλεισθαι τῆς ἀληθείας (83) ἀνάγκη), τότε δὴ τὴν τῷ δυνεῖ γνωστικὴν φυσιολογίαν μέτεμεν (84), τὰ μικρὰ πρὸ τῶν μεγάλων (85) μνηθέντες μυστηρίων, ὡς μηδὲν ἐμποδῶν τῇ θεῷ δυνεῖς ἱεροφαντεῖν γίνεσθαι, προκεκαθαρμένων καὶ προδιατετυπωμένων τῶν προϊστορηθέντων καὶ προπαραδοθέντων δυνεῖων. Ἡ γοῦν κατὰ τὸν τῆς ἀληθείας κανόνα γνωστικῆς παραδόσεως φυσιολογία, μᾶλλον δὲ ἐποπτεία, ἐκ τῆς περὶ κοσμογονίας ἡρηται λόγου, ἐνθένδε ἀναβαίνουσα ἐπὶ τὸ θεολογικὸν εἶδος. Ὅθεν εἰκότως τὴν ἀρχὴν τῆς παραδόσεως, ἀπὸ τῆς προφητευσθείσης ποιησόμεθα γενέσεως, ἐν μέρει καὶ τὰ τῶν ἑτεροδόξων παρατιθέμενοι, καὶ ὡς οἶόν τε ἡμῖν διαλύεσθαι πειρώμενοι. Ἀλλὰ γὰρ τὸ μὲν γεγράφεται, ἦν θεός τε ἐθέλη, καὶ ὅπως ἀν ἐμπνέῃ· νοῦν δὲ ἐπὶ τὸ προκείμενον μετετέον, καὶ τὸν ἠθικὸν ἀποπληρωθέν λόγον.

, quod fuit propositum, et absolvenda ea, quæ ad

(83) *Τῶν προλεγόμενων ὀφείλεισθαι τῆς ἀλ. Procul dubio legendum, τῶν προλέγεσθαι ὀφειλομένων τῆς ἀληθείας, e eorum, quæ ante veritatem dici debent, ut interpres quoque vertit: e quædam enim ante veritatem omnino præfari necesse est.* SYLBURG.

(84) *Μέτεμεν*. Conf. *Index Græcus*.

(85) *Τὰ μικρὰ πρὸ τῶν μ.* Conf. *Strom. i, pag. 277, et Strom. vi, p. 582, edit. Paris. et adnotata.*

CAPUT II.

Cur libri isti Stromateis dicantur.

Ἔστω δὲ ὑμῖν (86) τὰ Ὑπομνήματα, ὡς πολλὰ ἄκως εἴπομεν, διὰ τοὺς ἀναίδην ἀπίεως ἐντυγχάνον-
τας, ποικίλα, ὡς αὐτὸ που τοῦνομά φησι, « διεστρω-
μένα, » ἀπ' ἄλλου εἰς ἄλλο συνεχῆς μετιόντα, ἕτερον
μὲν τι κατὰ τὸν εἰρμὸν τῶν λόγων μὲνύοντα, ἐν-
δεικνύμενα δὲ ἄλλοιτι. « Χρυσὸν γὰρ οἱ διζήμενοι, »
φησὶν Ἡράκλειτος, « γῆν πολλὴν ὀρύσσουσι, καὶ
εὐρίσκουσιν ὀλίγον. » οἱ δὲ τοῦ χρυσοῦ ὄντως γέ-
νους τὸ συγγενὲς μεταλλεύοντες εὐρήσουσι τὸ πολὺ
ἐν ὀλίγῳ· εὐρήσει γὰρ τὸν συνήσοντα ἓνα ἢ γραφῆ
(87). Συλλαμβάνουσι μὲν οὖν πρὸς τε ἀνάμνησιν,
πρὸς τε ἔμφασιν ἀληθείας τῷ οἴῳ τε ζητεῖν μετὰ
λόγου οἱ τῶν ὑπομνημάτων Στρωματεῖς. Δεῖ δὲ καὶ
ὑμᾶς τοῦτοις προσεκπονεῖν καὶ προσφευρίσκειν
ἕτερα· ἐπεὶ καὶ τοῖς ὁδοῦ ἀπιούσιν, ἣν οὐκ ἴσασι,
ἀρκεῖ τὴν φέρουσαν ὑποσημῆναι μόνον· βαδιστέον
δὲ τὸ μετὰ τοῦτο ἤδη, καὶ τὴν λοιπὴν ἑαυτοῖς ἐξευ-
ρητέον. Ὡσπερ, φασὶ, καὶ δούλω τινι χρωμένῳ ποτὲ,
τί ἂν ποιῶν τὸν δεσπότην ἀρέσαιοτο, ἀνεπτειν τὴν
Πυθίαν· « Εὐρήσεις, ἐὰν ζητήσης. » Χαλεπὸν οὖν
τῷ ὄντι, ὡς ἔοικεν, λαμβάνον καλὸν ἐξευρεῖν· ἐπεὶ
« τῆς ἀρετῆς (88) ἰδρῶς πρόκειται. »

... Μακρὸς δὲ καὶ ὄρθιος ὁμοῦ ἐς αὐτήν,
καὶ τρηχὺς τὸ πρῶτον· ἐπήν δ' εἰς ἄκρον ἴκη-
ται,
'Ρηϊδίη δὲ ἔπειτα πέλει, χαλεπή περ ἐοῦσα. »

« Στενὴ (89) » γὰρ τῷ ὄντι καὶ « τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς »
Κυρίου· καὶ « βιαστών (90) » ἐστὶν ἡ βασιλεία τοῦ
θεοῦ. » Ὅθεν· « Ζήτει, φησὶ, καὶ εὐρήσεις, » τῆς
βασιλικῆς ὄντως ἐχόμενος ὁδοῦ, καὶ μὴ παρεκτρέχων.
Εἰκότως οὖν πολὺ τὸ γόνιμον ἐν ὀλίγῳ σπερμάτων
ἐμπεριεχομένον τῆδε τῆ πραγματεία δογμάτων,
ὡσπερ (91) « τὸ παμβότανον τοῦ ἄγρου, » φησὶν ἡ
Γραφή. Ἡ καὶ τὴν ἐπιγραφὴν κυρίαν ἔχουσιν οἱ
τῶν ὑπομνημάτων Στρωματεῖς, ἀτεχνῶς κατὰ τὴν
παλαιὰν ἐκείνην ἀπηνηθισμένην προσφορὰν, περὶ τῆς
ὁ Σοφοκλῆς γράφει·

Ἦν μὲν γὰρ οἶδός μαλλοῦ, ἦν δὲ κάμπειλῳ

✕ P. 365 ED. POTTER, 476 ED. PARIS. • Matth. vii, 14; xi, 12; vii, 7. ^b Job. v, 25.

(86) Ἔστω δὲ ὑμῖν. Aptius, ut puto, ἔστω δ' ἡμῖν, « erunt autem nobis; » inquit Sylburg. Idem Herveto etiam visum est.

(87) Ἔνα ἢ γραφῆ. Dicit, hoc suum scriptum saltem unum aliquem inventurum esse, qui id intellecturus sit. Fatetur enim se paucorum solummodo gratia scribere, atque adeo per operis sui formam ac rationem argere τοὺς ἀπίεως ἐντυγχάνοντας. Simile est, quod dissimilem ob causam dicit Persius, principio sat. 1 :

M. Quis leget hæc? P. Mi n' tu istud ais? M. Nemo hercule. P. Nemo?

M. Vel duo, vel nemo.

(88) Τῆς ἀρετῆς. Ex Hesiodi Ἔργ. α', v. 287 : Τῆς δ' ἀρετῆς ἰδρῶτα θεοὶ προπάρουθεν ἔθηκαν. Ante virtutem vero sudorem dii posuerunt. Ibidem mox ἐπ' αὐτ. pro εἰς αὐτ. exstat : et ἴκηαι, « perveneris, » pro ἴκηται. Hinc Cebet in Tab. via

Sint ✕ autem nostri, ut sæpe diximus, commentarii, propter eos, qui temere ac imperite ad eos legendos sunt accessuri, varia et diversi generis materia, ut ipsum nomen indicat, contexti, ab uno ad aliud subinde transeunt, et per sermoneis quidem seriem aliud profectentes, aliud vero exhibentes. « Qui enim aurum (inquit Heraclitus) quæruunt, multum terræ fodiunt, et parum inveniunt; » qui autem, cum sint vere aurei generis, quod cognatum est, scrutantur, multum in paucis inveniunt; inveniunt enim scripturam unam, qui sit eam intellecturus. Juvant ergo et ad revocandum in memoriam, et ad veritatem aperte declarandam, eum, qui valet quærere cum ratione, Stromata commentariorum. Oportet autem vos quoque allaborare, et his alia adinvenire, quoniam iis, qui via ignota proficiscuntur, sufficit rectam solummodo indicasse; postea autem est ingrediendum et reliquum viæ illis inveniendum. Quemadmodum dicunt, servo aliquando sciscitanti, quidnam agendo placiturus esset domino, respondisse Pythiam : « Invenies, si quæsieris. » Et est quidem revera, ut videtur, difficile, pulchrum latens invenire, quoniam « sudor ante virtutem est positus :

Via longa est atque acclivis ad ipsam ;
Ardua namque prius : sed cum ad fastigia ventum,

Fit facilis, quæ difficilis valde ante clueret. »

Est enim revera « arcta (et) angusta via (Domini, et) regnum Dei (est) violentorum. » Unde : « Quære (inquit) et invenies », si teneas viam vere regiam, et non alio deflectas. Est ergo in exiguo quidem spatio multa genitilis copia seminum eorum dogmatum, quæ comprehenduntur in hoc opere, quod simile est « agro omnibus herbis pleno », ut ait Scriptura. Unde etiam propriam habent inscriptionem Stromata commentariorum, similem plane illi veteri undique decerpæ oblationi, de qua scribit Sophocles :

Ovisque vellus, vitiumque illic erat.

D ad virtutem primo est δυσάνοδος, τραχέα, πετρῶδης· « accessu difficilis, aspera, saxosa, » etc., dein vero, superato fastigio, ὁδὸς ἐστὶ καλὴ τε καὶ ὁμαλὴ, καὶ εὐπόρευτος, καὶ καθαρὰ παντὸς κακοῦ· « via est pulchra, et plana, et facilis, et omni malo libera. »

(89) Στενὴ. Diversa Scripturæ loca in unum conjungit. Sunt enim hæc sumpta ex Matth. vii, 14 : Στενὴ ἡ πύλη καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν. Matth. xi, 12 : Ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν βιάζεται, καὶ βιασται ἀρπάξουσιν αὐτήν. Matth. vii, 7 : Ζητεῖτε, καὶ εὐρήσετε.

(90) Βιαστών. Conf. Strom. v, pag. 553 ; Strom. vi, pag. 689 edit. Paris., lib. Τίς ὁ σωζόμενος πλ. p. 57 edit. Oxon.

(91) Ὡσπερ. Job. v, 25 : Γνώση δὲ ὅτι πολὺ τὸ σπέρμα σου, τὰ δὲ τέκνα σου ἔσται ὡσπερ τὸ παμβότανον τοῦ ἄγρου.

*Libamen, uvaque optime recondita;
Fratque fructus; ei quidem haud modi unius,
* Et pingue olivum, defuit nec flavæ apis
Molimen, olim quod sibi ex cera struit.*

Proinde Stromata nostra, ut inquit agricola Timoclis comici, « ficus, oleum, caricas, mel proferunt, tanquam ex agro feracissimo: » propter quam feracitatem subjungit:

*Tu quidem iredionem, non agrum cultum refers;
consuerant enim acclamare Athenienses:*

*Fert ficus pingues, et panes iredione,
Mella quoque in catino, atque oleum quo te un-
gere possis.*

Sæpe ergo oportet tanquam ex varie contextis capillis, multa eaque confusa semina discutiendo ac sursum jaciendo, triticum legere.

A *Σπονδή τε, καὶ ῥάξ εὖ τεθησαυρισμένη (92)·
Ἐγὴν δὲ συμμηγῆς ὀλαις παγκαρπία,
Ἄλιος τ' ἑλαίου, καὶ τὸ ποιικιλώτατον
Σανθῆς (93) μελλισσῆς κηρόπλαστον ὄργανον.*

Αὐτίκα οἱ Στρωματεῖς ἡμῶν, κατὰ τὸν γεωργὸν Τιμοκλέους τοῦ κωμικοῦ, « σῦκα, ἔλαιον, ἰσχάδας, μέλι προσοδεύουσι, καθάπερ ἐκ παμφόρου χωρίου· » & ἦν εὐκαρπῖαν ἐπιφέρει·

*Σὺ μὲν εἰρεσιώνην (94), οὐ γεωργίαν λέγεις·
ἐπιφωνεῖν γὰρ εἰώθεσαν Ἀθηναῖοι·*

*Εἰρεσιώη σῦκα φέρει καὶ πλονας ἔρτους,
Καὶ μέλι ἐν κοτύλῃ, καὶ ἔλαιον ἀναψήσασ-
[θαι (95)].*

Χρῆ τοῖνον πολλάκις, ὡς ἐν τοῖς πλοκάνοις (96), διασειοντας, καὶ ἀναρρίπτοῦντας τὴν πολυμυγίαν B σπερμάτων (97), τὸν πυρὸν ἐκλέγειν.

CAPUT III.

In quo vera hominis præstantia consistit.

Plerique autem perinde affecti sunt ac hiemes, instabiles scilicet ac temerarii. « Multa incredulitas fecit bona, fides mala; » et Epicharmus: « Memento esse incredulus, » inquit, « sunt hi mentis nervi. » Jam non credere quidem veritati, affert mortem; sicut credere, vitam. Contra autem, mendacio credere, non credere autem veritati, trahit in exitium. Eadem est ratio de continentia et incunctantia: se continere quidem a boni operatione, malitiæ est opus; ab injustitia autem abstinere est principium salutis. Ac mihi quidem videtur Sabbathum per abstinentiam a malis significare continentiam. Et quidam est, in quo differt homo a bestiis, et rursus quo Dei angeli

Οἱ πολλοὶ δὲ τῇ τῶν χειμῶνων καταστάσει ὁμοίαν ἔχουσι τὴν διάθεσιν, ἀνέδραστὸν τε καὶ ἀλόγιστον· « Πολλὰ (98) ἀπιστία δέδρακεν ἀγαθὰ, πίστις κακὰ· » ὁ τε Ἐπιχάρμος, « Μέμνασο ἀπιστεῖν, » φησὶν· « Ἄρ-
ορα ταῦτα τῶν φρενῶν. » Αὐτίκα τὸ μὲν ἀπιστεῖν τῇ ἀληθείᾳ θάνατον φέρει, ὡς τὸ πιστεύειν, ζωῆν· ἔμπαλιν δὲ, τὸ πιστεύειν τῷ ψεύδει, ἀπιστεῖν δὲ τῇ ἀληθείᾳ, εἰς ἀπώλειαν ὑποσύρει. Ὁ αὐτὸς λόγος ἐπὶ τε ἐγκρατείας καὶ ἀκρασίας· ἐγκρατεῦσθαι (99) μὲν γὰρ ἀγαθοεργίας, κακίας ἔργον· ἀπέχεσθαι δὲ ἀδικίας, σωτηρίας ἀρχή. Ἡ μοι δοκεῖ τὸ Σάββατον εἰ C ἀποδοχῆς (1) κακῶν ἐγκράτειαν ἀνίσσεσθαι. Καὶ τί ποτ' ἐστὶν, ᾧ διαφέρει θηρίων ἄνθρωπος, τούτου τε αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ἄγγελοι σοφώτεροι; « Ἠλάττωσας αὐτὸν, »

* P. 566 ED. POTIER, 477 ED. PARIS.

(92) *Ἐῶ τεθ.* Is. Casaubonus mavult ἐντεθησαυρισμένη, Not. in Strahonis Geogr. lib. 1, p. 12.

(93) *Σανθῆς.* Alibi ξουθῆς. SYLBURG.

(94) *Εἰρεσιώνην.* Plutarchus in *Theseo* hæc eadem citat, et tertium versum addit. Suidas: Εἰρεσιώνη, θαλλὸς ἑλαίας ἐστεμμένος ἐρίοις, καὶ προσκρεμαμένους ἔχων παντοδαπούς τῶν τῆς γῆς καρπῶν. Ramum hunc olivæ lana obvolutum et omni genere fructuum terræ onustum ferebat puer, et ante fores templi Apollinis ponebat in Pyanepsiis; pueri reliqui accinebant hos versus ad fœmem arcedam. Herodotus in *Vita Homeri* εἰρεσιώνη dictum etiam carmen quoddam docet, ἀσίδων τὰ ἔπεα, & καλεῖται εἰρεσιώνη. COLLECT. — De Eire-sione conf. Petri Castellani lib. *De festis Græcor.* v^o Εἰρεσιώνη, et Jos. Meursii *Græcia scripta*, v^o Πυανέψια.

(95) *Ἀναψήσασθαι.* Id agnoscit etiam H. ms. et quodam in loco Aristophanis scholiastes: alibi tamen idem scholiastes pro eo habet ὑποψήσασθαι, Suidas ἀποψήσασθαι, Varini *Lexicon* ἐπιψήσασθαι· quod haud scio in mendose scriptum sit pro ἐπιψήσασθαι. Ex his priora duo veriora sunt; postremum ἐπιψήσασθαι, exegema est. SYLBURG.

(96) *Πλοκάνοις.* A. et H. πλοκάμοις: ut crinium, seu tricarum discussio intelligatur. Sed malit fortasse aliquis πελάνοις, aut ποπάνοις: quorum illud fuisse dicitur πέμμα πλακουντώδες ἐκ παιπάλης· hoc, πλακούντιον πλατὺ καὶ λεπτὸν καὶ περιφερές: ut sensus sit, « in conficiendo eo placentarum genere. » Πλάνος et γοῆς oblatio intra memoratur p. 248. SYLBURG. — Πλοκάμοις in editionem Heinsii,

et reliquas ea posteriores irrepsit, eo sensu, qui in Latina versione exprimitur, hoc est nullo. Vera lectio est πλοκάνοις: est enim πλόκων Suidæ et Favorino, τὸ πλέγμα ᾧ ὁ σῖτος καθαίρεται: scilicet, vas ex viminibus contextum, quo « triticum » διασειοντες καὶ ἀναρρίπτοῦντας, ut Clementis verbis utar, « a cæteris seminibus » separari ac « secerni » solet.

(97) *Σπερμάτων.* H. cum articulo τῶν σπερμάτων· recte. SYLBURG.

(98) *Πολλὰ.* Legendum videtur,
.... πᾶσι ἀπιστία

Δέδρακεν ἀγαθὰ, πολλὰ δ' αὐτὸς πίστις κακὰ.

D Epicharmi versus, qui sequitur, alibi sic legitur:

Μέμνασο ἀπιστεῖν· τάρβρα ταῦτα τῶν φρενῶν.
SYLBURG. — Apud Stobæum serm. 3, cui tit. *De prudentia*, Epicharmi dictum hoc modo exstat:
Νῆψε, καὶ μέμνησο ἀπιστεῖν· νεύρα ταῦτα τῶν φρενῶν.

*Vigila, neu quid temere credas: nervi hi sunt pru-
[dentia].*

Ibidem Dio, hanc sententiam recitans, vāpe pro νῆψε scribit, ut Clemens μέμνασο pro μέμνησο.

(99) *Ἐγκρατεῦσθαι.* Forte, trajectis genitivis, malet quis, ἐγκρατεῦσθαι μὲν γὰρ κακίας ἀγαθοεργίας ἔργον· aut diffusius etiam, ἐγκρατεῦσθαι μὲν γὰρ ἀγαθοεργίας, ἀκρατεῦσθαι δὲ κακίας ἔργον. Sed mutatione haud opus est: sensus enim est: « Nam continere se a boni operatione, malitiæ opus est: et contra, abstinere ab injuria, salutis est initium. » SYLBURG.

(1) *Ἀποδοχῆς.* Rectius ἀποχῆς. Id.

φησὶ, «βραχὺ τι παρ' ἀγγέλους·» οὐ γὰρ ἐπὶ τοῦ Κυρίου ἐκδέχονται τὴν γραφὴν, καίτοι κάκεινος σάρκα ἔφερεν, ἐπὶ δὲ τοῦ τελείου καὶ γνωστικοῦ, τῷ χρόνῳ καὶ τῷ ἐνδύματι (2) ἐλαττουμένον παρὰ τοὺς ἀγγέλους. Οὐκ οὖν ἄλλο (3) τι σοφίαν παρὰ τὴν ἐπιστήμην λέγω· ἐπεὶ μὴ διαφέρει ζωὴ ζωῆς· κοινὸν γὰρ τῇ φύσει τῇ θνητῇ, τουτέστι τῷ ἀνθρώπῳ, πρὸς τὸ ἀθανασίας κατηξιωμένον, τὸ ζῆν, ἔξιν (4) θεωρίας τε καὶ ἐγκρατείας, θατέρου διαφέροντος· ἥ μοι δοκεῖ καὶ Πυθαγόρας σοφὸν μὲν εἶναι τὸν Θεὸν λέγων μόνον (ἐπεὶ (5) καὶ ὁ Ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Ῥωμαίους Ἐπιστολῇ γράφει· «Εἰς ὑπακοὴν πίστεως εἰς πάντα τὰ ἔθνη γνωρισθέντες (6) μόνῳ σοφῷ Θεῷ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ,» ἐαυτὸν δὲ, διὰ φιλίαν τὴν πρὸς τὸν Θεὸν, φιλόσοφον. «Διαλέγετο γοῦν Μωῦσεϊ,» φησὶν (7), «ὁ Θεὸς ὡς φίλος φίλῳ.» Τὸ μὲν οὖν ἀληθὲς τῷ Θεῷ σαφὲς αὐτίκα τὴν ἀλήθειαν γεννᾷ· ὁ γνωστικὸς δὲ ἀληθείας ἐρᾷ. «Ἰθι,» φησὶ, «πρὸς τὸν μύρμηκα, ὃ ὀκνηρὸν, καὶ μελίττης γενοῦ μαθητῆς (8),» ὁ Σολομῶν λέγει· εἰ γὰρ ἐκάστου τῆς οἰκείας φύσεως ἔργον ἐν, καὶ βόδος ὁμοίως, καὶ ἵππου, καὶ κυνός, τί ἀνφῆσαιμεν τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἔργον τὸ οἰκείον; «Ἔοικεν δ', οἶμαι, κενταύρῳ, Θετταλικῷ (9) πλάσματι, ἐκ λογικοῦ καὶ ἀλόγου συγχείμενος, ψυχῆς καὶ σώματος. Ἀλλὰ τὸ μὲν σῶμα γῆν τε ἐργάζεται, καὶ σπεύδει εἰς γῆν· τέταται δὲ ἡ ψυχὴ πρὸς τὸν Θεόν· ἡ γὰρ διὰ φιλοσοφίας τῆς ἀληθοῦς παιδευομένη, πρὸς τοὺς ἄνω σπεύδει συγγενεῖς, ἀποστραφεῖσα τῶν τοῦ σώματος ἐπιθυμιῶν, πρὸς τε ταύταις πόνου τε καὶ φόβου· καίτοι πρὸς ἀγαθοῦ καὶ τὴν ὑπομονὴν καὶ τὸν

A sunt homine sapientiores? «Minuisti eum (inquit) paulo minus ab angelis». De Domino enim non accipiunt hanc scripturam, quam ille quoque carnem ferebat; sed de quovis homine perfecto et gnostico, qui et tempore et indumento minor factus est angelis. Sapientiam ergo nihil aliud dico quam scientiam, quoniam vita non differt a vita. Naturæ enim mortali, hoc est, homini, cum eo, quod dignum habitum est immortalitate, commune est vivere, secundum habitum contemplationis et continentiæ, cum sit alterum præstantius. Quo respectu mihi quidem certe videtur Pythagoras solum Deum sapientem esse dicere (nam Apostolus quoque scribit in Epistola ad Romanos: «Ad 205 obedientiam fidei in cunctis gentibus, cogniti soli sapienti Deo per Jesum Christum»), propter eam autem, quæ illi cum Deo intercedebat, amicitiam, vocabat se philosophum. «Loquebatur» itaque «Deus cum Moysæ,» inquit, «ut amicus cum amico.» Itaque verum, quod Deo est manifestum, generat veritatem; gnosticus autem amat veritatem. «Vade,» inquit, «ad fornicam, o piger, et apud eam efficere discipulus,» ait Salomō. Si enim uniuscujusque propriæ naturæ unum est munus, et bovis similiter, et equi, et canis, quod am dicimus esse proprium munus hominis? Videtur equidem, ut opinor, esse similis centauro, figmento Thessalico, compositus ex parte rationis particeps et experte rationis, anima et corpore. Sed corpus quidem et circa terram operando

✠ P. 567 ED. POTTER, 477-478 ED. PARIS. a Psal. viii. 6. b Rom. xvi, 26, 27. c Exod. xxxiii, 11. d Prov. vi, 6, 8.

(2) Τῷ χρόνῳ καὶ τῷ ἐνδύματι. Scilicet χρόνῳ, «tempore,» quia mortalis et post angelos creatus; ἐνδύματι, quia carne vestitus. Nam ἐνδύμα corpus vocat. Simili sensu voce ἐνδύσασθαι utitur Apostolus II Cor. v, 2, 3: «Ἐν τούτῳ στενάζομεν, τὸ οἰκητήριον ἡμῶν τὸ ἐξ οὐρανοῦ ἐπενδύσασθαι ἐπιποθούντες· εἰ γὰρ καὶ ἐνδύσασθαι, οὐ γυμνοὶ εὐρεθισμέθα.»

(3) Οὐκ οὖν ἄλλο. Quomodo dicit, sapientiam non differre a scientia, cum scientiam creaturis, sapientiam soli Deo tribuat, explicari haud potest; ut nec ea, quæ sequuntur, si Herveti versionem sequamur. Proinde scribendum οὐκ οὖν, igitur, pro negativ. οὐκ οὖν: et quæ sequuntur, hoc modo intelligenda sunt: «Proinde dicendum est, sapientiam a scientia differre: quippe vita non differt a vita; id enim est naturæ mortali, nempe homini, commune cum eo, qui immortalitate dignatus est, ut uterque vivat: cum interea habitu contemplationis et temperantiæ alter alteri præstet. Qua etiam ratione solum Deum sapientem mihi videtur dixisse Pythagoras, etc.»

(4) Ἐξίν. Cum ἔξιν subaudienda videtur præpositio κατὰ, vel participium ἔχοντα, aut simile quid. SYLBERG.

(5) Ἐπεὶ ... Ἰησοῦ Χριστοῦ. Sensus est, «Pythagoram solum Deum vocasse sapientem (quemadmodum etiam Apostolus), se autem propter illam, quæ sibi cum Deo intercedebat, amicitiam, philosophum, seu «amatorem sapientiæ,» hoc est Dei, Quintilianus Institut. Orat. lib. xii, cap. 1: «Nam et Pythagoras, non sapientem se, ut qui ante eum fuerunt, sed studiosum sapientiæ vocari voluit.» Clementis nostri sententiæ adhuc propria sunt, quæ refert Diogenes Laertius, p. cœmii ad Vitas

philosophorum, seq. 12: «Φιλοσοφίαν» δὲ πρῶτος ὠνόμασε Πυθαγόρας, καὶ ἐαυτὸν «φιλόσοφον,» ἐν Σικυωνί διαλεγόμενος Λέοντι τῷ Σικυωνίῳ τυράννῳ, ἢ Φλιασίῳ, καθὰ φησὶν Ἡρακλείδης ὁ Ποντικὸς ἐν τῇ Περὶ τῆς ἀπνοῦ· Μηδὲνα γὰρ εἶναι σοφὸν ἀνθρώπον, ἀλλ' ἢ Θεόν. Θάττον δὲ ἐκαλεῖτο σοφία, ἢ νῦν «φιλοσοφία,» καὶ «σοφός» ὁ ταύτην ἐπαγγελλόμενος, ὅς εἰη ἀν κατὰ ἀκρότητα ψυχῆς ἀπικριδωμένος· «φιλόσοφος» δὲ ὁ σοφίαν ἀσπάζόμενος. «Cæterum «philosophiam» primus Pythagoras appellavit, sequē «philosophum,» cum Sicyone sermonem haberet cum Leonte Sicyoniorum tyranno, sive Phliasiorem, ut ait Heraclides Ponticus in libro quem inscripsit De femina [septem diebus] exanimi: Nullum enim hominum, sed solum Deum esse sapientem. Antea enim «sapientia» dicta, quæ nunc «philosophia;» et qui hanc profitebatur, «sapiens,» quicumque ad summam animi perspicacitatem pervenisset: «philosophus» autem qui sapientiam amplecteretur.»

(6) Γνωρισθέντες. Quædam Biblia post hanc vocem interpungunt. A. SYLBERG.

(7) Φησὶν. Nempe S. Scriptura, e qua exemplum profert hominis qui cum Deo, ut de se referre solebat Pythagoras, familiariter et amicorum more congressus est. Sic enim dicitur Exod. xxxiii, 11: Καὶ ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωῦσῃν, ἐνώπιος ἐνωπίω, ὡς εἰτις λαλῆσαι πρὸς τὸν ἑαυτοῦ φίλον. Conf. Num. xii, 8: Deut. xxxiv, 10.

(8) Καὶ μελίττης γενοῦ μαθητῆς. Prov. vi, 8: Ἥ πορεύθητι πρὸς τὴν μέλισσαν, καὶ μάθε ὡς ἐργάτις ἐστὶ, etc.

(9) Θετταλικῷ π. Centauri Thessaliam i. coluissæ feruntur.

est fidelis per dilectionem; Domino autem, quod ipsius doctrinae divina persuadendi vis insit, a qua ne metu quidem mortis deficiet: quin etiam facto confirmat veritatem praedicationis, potentem cum esse ostendens, ad quem contendit. Mireris autem ejus dilectionem, quam docet evidenter, dum cognato quidem generi grato animo unitur, et etiam pretioso sanguine ipsos infideles pudore afficit. Is ergo metu propter praecceptum declinat Christum negare, ut metui fiat testis. Sed neque propter spem donorum paratorum fidem vendit: sed propter suam in Dominum dilectionem, lubentissime hac vita exsolvetur; habens etiam gratiam, cum ei, qui causam praebuit hinc exeundi, tum ei, qui ipsi molitus est insidias; quod ab his honestam accepit. **206** occasionem, quam ipse non praebuit, seipsum ostendendi quisnam sit; illi quidem per tolerantiam, Domino vero per charitatem: ✠ per quam etiam antequam nasceretur manifestus erat Domino, qui tunc ejus propositum novit, qui martyrium passurus foret. Bono itaque animo venit ad amicum Dominum, pro quo et corpus, atque etiam, ut iudices sperabant, animam tradidit, et a Servatore nostro, « o frater dilecte, » ut dicam praeterea, propter vitae similitudinem compellatur. Nos autem « consummationem » vocamus martyrium, non quod vitae « finem » homo acceperit, ut reliqui loquuntur, sed quod « perfectum ac consummatum » opus ostenderit charitatis. Quinetiam Graeci quoque veteres laudant finem eorum, qui mortui sunt in bello, non quidem mortem suadentes violentam, sed quod qui in bello vitam finit, mortem non timens recessit; amputatus corpore, cum nec prius animo laborasset, nec emollitus esset, ut solet in morbis accidere hominibus; recedunt enim effeminati et vivere cupientes, et ideo neque puram emittunt animam, sed quae cupiditates, veluti notas plumbas, secum effert, nisi fuerint eorum aliqui virtute praestantes. Eorum autem, qui moriuntur in bello, nonnulli cum cupiditatibus e vita exeunt, quod perinde est ac si morbo contabuerant. Si autem Deo confiteri sit martyrium, quaecunque anima pure cum agnitione Dei vitam instituit et praecceptis paruit, ea quidem vita et sermone est martyr, quomocumque liberetur a corpore; fidem scilicet, tanquam sanguinem, per totam vitam et etiam in exitu, profundens. Jam dicit Dominus in Evangelio: « Qui reliquerit patrem, vel matrem,

✠ P. 570 ED. POTTER, 480 ED. PARIS.

(27) Οὗτος οὖν φόβῳ τὸ ἀρ. Scribi possit, οὗτος οὖν τὸ φόβῳ ἀρ. « Ille igitur propter praecceptum Christum ob metum negare declinat, » etc.

(28) Ποιητικῶς τε. Apertius ποιητικῶς γε, aut τε supervacua est. SYLBERG. — Ποιητικῶς τε, Heinsii et eo posteriores edidit. exhibent. Porro hanc compellationem superiorum Homericam vocavit.

(29) Ἐπαινοῦσιν. Quantopere laudati fuerint, qui in bello occubissent, declarat insignis illa Periclis oratio apud Thucyd. lib. II, et Platonis sententia in Menexeno. R. SYLBERG.

(30) Ὅσπερ μολυβδίδας. Platonem imitatur.

πιστόν· τῷ δ' αὖ Κυρίῳ τὴν ἐνθεον πρὸς τὴν διδασκαλίαν πειθῶ, ἧς οὐκ ἀποστήσεται θανάτου φόβῳ· ναὶ μὴν καὶ τοῦ κηρύγματος τὴν ἀλήθειαν συμβεβαιοῖ ἔργῳ, δυνατὸν εἶναι δεικνύς τὸν πρὸς ὃν σπεύδει Θεόν. Θαυμάσαις ἂν τὴν ἀγάπην αὐτοῦ, ἣν ἐναργῶς διδάσκει· εὐχαριστωσὺ ἐνούμενος πρὸς τὸ συγγενές, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῷ τιμίῳ αἵματι τοὺς ἀπίστους δυσωπῶν. Οὗτος οὖν φόβῳ τὸ ἀρνεῖσθαι (27) Χριστὸν διὰ τὴν ἐντολὴν ἐκκλίνει, ἵνα δὴ φόβῳ μάρτυς γένηται· οὐ μὴν οὐδὲ ἐλπιδί· δωρεῶν ἡτοιμασμένων παπράσκων τὴν πίστιν, ἀγάπῃ δὲ πρὸς τὸν Κύριον ἀσμενέστατα τοῦδε τοῦ βίου ἀπολυθήσεται· χάριν ἰσως καὶ τῷ τὴν αἰτίαν παρασχόμενῳ τῆς ἐνθένδε ἐξόδου, καὶ τῷ τὴν ἐπιβουλήν τεχνασαμένῳ ἐγνωκῶς, πρόσφασιν εὐλογον λαδῶν, ἣν οὐκ αὐτὸς παρέσχεν, ἑαυτὸν ἐπιδείξει ὅς ἐστι, τῷ μὲν δι' ὑπομονῆς, δι' ἀγάπης δὲ Κυρίῳ, δι' ἧς ἀνεδείκνυτο τῷ Κυρίῳ καὶ πρὸ τῆς γενέσεως τὴν προαίρεσιν τοῦ μαρτυρήσαντος εἰδέει. Εὐθαρσῆσας τοίνυν πρὸς φίλον τὸν Κύριον, ὑπὲρ οὗ καὶ τὸ σῶμα ἐκὼν ἐπιδέδωκεν, πρὸς δὲ καὶ τὴν ψυχὴν, ὡς οἱ δικασταὶ προσεδόκησαν, ἔρχεται, « φιλεκασίγητε » ποιητικῶς γε (28) ἀκούσας πρὸς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, διὰ τὴν τοῦ βίου ὁμοιότητα. Αὐτίκα « τελειωσιν » τὸ μαρτύριον καλοῦμεν, οὐχ ὅτι « τέλος » τοῦ βίου ὁ ἀνθρώπος ἔλαβεν, ὡς οἱ λοιποὶ, ἀλλ' ὅτι « τέλειον » ἔργον ἀγάπης ἐνεδείξατο· καὶ οἱ παλαιοὶ δὲ τῶν παρ' Ἑλλήσι, τῶν ἐν πολέμῳ ἐπιθανόντων τὴν τελευταίην ἐπαινοῦσιν (29), οὐ τὸ βιαίως ἀποθνήσκειν συμβουλεύοντες, ἀλλ' ὅτι ὁ κατὰ πόλεμον τελευτῶν ἀδέης τοῦ θανεῖν ἀπὸ πηλακται, ἀποτμηθεὶς τοῦ σώματος, καὶ οὐ προκαμῶν τῇ ψυχῇ, οὐδὲ καταμαλακισθεὶς, οἷα περὶ τὰς νόσους πάσχουσιν οἱ ἄνθρωποι· ἀπαλλάττονται γὰρ θηλυκευόμενοι καὶ ἱμερόμενοι τοῦ ζῆν· διὰ ταῦτα οὐδὲ καθαρὰν ἀπολύουσιν τὴν ψυχὴν, ἀλλ' ὥσπερ μολυβδίδας (30) τὰς ἐπιθυμίας μεθ' ἑαυτῆς φερομένην, εἰ μὴ τινες τούτων ἐλλόγιμοι κατ' ἀρετὴν γεγόνασιν. Εἰσὶ δὲ καὶ οἱ ἐν πολέμῳ μετ' ἐπιθυμῶν ἀποθνήσκουσιν, οὐδὲν οὕτως διαφέροντες, εἰ καὶ νόσῳ κατεμαραίνοντο. Εἰ τοίνυν ἡ πρὸς Θεὸν ὁμολογία μαρτυρία ἐστὶ, πᾶσα ἡ καθαρῶς πολιτευσασμένη ψυχὴ μετ' ἐπιγνώσεως τοῦ Θεοῦ, ἡ ταῖς ἐντολαῖς ἐπακηκούσα, μάρτυς ἐστὶ καὶ βίῳ καὶ λόγῳ, ὅπως ποτὲ τοῦ σώματος ἀπαλλάττηται· οἶον αἷμα τὴν πίστιν ἀνά τὸν βίον ἅπαντα, πρὸς δὲ καὶ τὴν ἐξοδὸν προσχέουσα. Αὐτίκα ὁ Κύριος ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ φησὶν· « Ὅς ἂν καταλείψῃ πατέρα, ἢ μητέρα, ἢ ἀδελφούς, » καὶ τὰ ἑξῆς, « ἐνεκεν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τοῦ ὀνόματός μου, » μακάριος οὗτος· ὅ

Nam ille haud longe ab init. lib. VII *De republ.*, p. 695, ait: Τούτο μέντοι τὸ τῆς τοιαύτης φύσεως, εἰ ἐκ παιδὸς εὐθύς κοπιόμενον, περιεκόπη τὰ τῆς γενέσεως ἑυγενῆ, ὥσπερ μολυβδίδας, αἱ δὴ, ἐδωδαῖς τε καὶ τῶν τοιούτων ἡδοναῖς τε καὶ λιχνελαῖς προσφουεῖς γιγνόμεναι, περὶ τὰ κάτω στρέφουσι τὴν τῆς ψυχῆς βίην. « Si ab hoc ingenio statim a pueritia ampuentur, quae sunt generationis affinia, » *cen plumbas pondera*, « quae comestitionibus, et huiusmodi voluptatibus, et libidinibus, atque deliciis inhaerentia, mentis aciem ad inferiora detorquent, » etc.

τὴν ἀπλὴν ἐμφαίνων μαρτυρίαν, ἀλλὰ τὴν γνωστὴν, ὡς κατὰ τὴν κανόνα τοῦ Εὐαγγελίου πολιτευσάμενον, διὰ τῆς πρὸς τὸν Κύριον ἀγάπης (γνώσιν γὰρ σημαίνει ἢ τοῦ ὀνόματος εἰδῆσις, καὶ ἢ τοῦ « Εὐαγγελίου » νόησις, ἀλλ' οὐ φιλὴν τὴν προσσηγορίαν)· ἀπολιπεῖν μὲν γένος τὸ κοσμικόν, ἀπολιπεῖν δὲ οὐσίαν καὶ κτῆσιν πᾶσαν, διὰ τὸ ἀπροσπαθῶς βιοῦν. « Μήτηρ » γοῦν ἡ πατρίς καὶ τροφὸς ἀλληγορεῖται, « πατέρες » δὲ οἱ νόμοι (31) οἱ πολιτικοί· ἃ δὴ ὑπεροπτεῖον εὐχαρίστως τῷ μεγαλόφρονι δικαίῳ, ἔνεκεν τοῦ φίλον γενέσθαι τῷ Θεῷ, καὶ τυχεῖν τῶν δεξιῶν μερῶν τοῦ ἀγιάσματος (32), καθάπερ καὶ οἱ ἀπόστολοι πεποικῆσιν. Εἶτα Ἡράκλειτος (33) μὲν φησιν· « Ἀρηϊφάτους θεοὶ τιμῶσι καὶ ἄνθρωποι· » καὶ Πλάτων (34) ἐν τῷ πέμπτῳ τῆς « Πολιτείας » γράφει· « Τῶν δὲ δὴ ἀποθανόντων ἐπὶ στρατείας, ὅς ἂν εὐδοκίμησας τελευτήσῃ, ἄρ' οὐ πρῶτον μὲν φήσομεν τοῦ χρυσοῦ γένους εἶναι; Πάντων γε μάλιστα. » Τὸ δὲ χρυσοῦν γένος πρὸς θεῶν ἔστι, τῶν κατ' οὐρανὸν καὶ τὴν ἀπλανῆ σφαῖραν, οἱ μάλιστα τὴν ἡγεμονίαν ἔχουσι τῆς κατ' ἀνθρώπους προνοίας. Τινὲς δὲ τῶν αἰρετικῶν, τοῦ Κυρίου παρακηχότες, ἀσεβῶς ἅμα καὶ δειλῶς φιλοζωοῦσι, μαρτυρίαν λέγοντες ἀληθῆ εἶναι τὴν τοῦ ὄντως ὄντος γνώσιν Θεοῦ (35) (ὅπερ καὶ ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν), φονέα δὲ εἶναι αὐτὸν ἑαυτοῦ, καὶ αὐθέντην, τὸν διὰ θανάτου ὁμολογήσαντα· καὶ ἄλλα τοιαῦτα δειλίας σοφίσματα εἰς μέσον κομίζουσι. Πρὸς οὓς εἰρήσεται, ὅπταν καιρὸς ἀπαιτῆ· διαφέρονται γὰρ ἡμῖν περὶ ἀρχάς. Λέγομεν δὲ καὶ ἡμεῖς τοὺς ἐπιπηδήσαντας τῷ θανάτῳ (εἰσὶ γὰρ τινες οὐχ ἡμέτεροι, μόνου τοῦ ὀνόματος κοινωνοί, οἱ δὲ αὐτοὺς παραδιδόντες σπεύδουσι, τῇ πρὸς τὸν Δημιουργὸν ἀπεχθεῖα οἱ θεοὶ θανατώντες), τοούτους ἐξάγειν ἑαυτοὺς ἀμαρτύρως (36) λέγομεν, κἂν δημοσίᾳ κολάζωνται. Οὐ γὰρ τὸν χαρακτήρα σώζουσι τοῦ μαρτυρίου τοῦ πι-

vel fratres, » et quæ deinceps sequuntur, « propter Evangelium et nomen in eum », is est beatus : non quodvis significans martyrium, sed gnosticum, ejus nempe hominis, qui cum ex regula Evangelii vitam egerit, propter dilectionem Domini (« nominis » enim ratio et « Evangelii, » quorum hic mentio facta est, haud nudam appellationem, sed gnosticam vivendi rationem significat), cum hujus mundi cognatos, tum etiam substantiam ac possessiones relinquit, propterea quod vivat citra nimiam ad ea affectionem. Proinde « mater » quidem allegorice innuit patriam et altricem terram; « patres » autem, leges civiles; quæ quidem vir justus, qui est magni excelsique animi, lubentissime contemnere debet, ut Deo fiat amicus, et consequatur dexteram sanctuarii, ✕ sicut etiam fecerunt apostoli. Deinde dicit quidem Heraclitus : « Marte cæsos dii honorant et homines. » Et scribit Plato in quinto *De republica* : « Eum autem, qui in bello mortuus fuerit, postquam præclare se gesserit, annon primum quidem dicemus eum esse aurei generis? Omnium maxime. » Aureum autem genus cum illis diis versatur, qui sunt in cælo et in sphaera inerrante, qui maxime principatum obtinent humanæ providentiæ. Quidam autem ex hæreticis, cum male Dominum intellexerint, impie simul et timide vitæ tenentur cupiditate, dicentes, verum esse martyrium, veri Dei cognitionem (quod quidem nos quoque fatemur), eum autem esse sui occisorem et sibi mortem consciscere, qui per mortem fuerit Deum confessus; et alia ejusmodi sophismata, quæ sua suggestit timiditas, in medium afferunt. Adversus quos dicitur, cum tempus postulerit; dissident enim a nobis de principiis. Dicimus autem nos quoque, eos, qui de industria mortem quaerunt (sunt

✕ P. 571, ED. POTTER, 481 ED. PARIS. * Matth. xix, 29; Marc. x, 29, 30.

(31) *Οἱ νόμοι*. H. ms. οἰκονόμοι. SYLBERG.

(32) *Δεξιῶν μερῶν τοῦ ἀρ.* Respicit Matth. xx, 21, ubi Zebedæi uxor Christum rogat, ut filii sui sedent, εἰς ἐκ δεξιῶν, καὶ εἰς ἐξ εὐωνύμων, « unus ad dextram, alter ad sinistram » throni ejus. Proinde τυχεῖν τῶν δεξιῶν μερῶν τοῦ ἀγιάσματος, erit primum gloriæ gradum in cælesti regno consequi. Clemens paulo infra, pag. 485 : Οἱ τοιοῦτοι ἐκ δεξιῶν ἴστανται τοῦ ἀγιάσματος..., οἱ δὲ ἐξ εὐωνύμων ἰσπάμενοι. « Qui tales sunt, a dextra parte sanctuarii stant, hi vero » inferiores « a sinistra. » Quem locum videtis.

(33) *Ἡράκλειτος*. Theodoretus lib. viii *De curat. ægrit. Græc.* : « Heraclitus profecto etiam eos, qui in bello occisi essent, nullo non dignos honore existimavit. Quos enim Gradivus occidit, honore et dii et homines prosequuntur. Ἀρηϊφάτους γὰρ, φησὶν, οἱ θεοὶ τιμῶσι καὶ ἄνθρωποι. » Suidas : Ἀρηϊφάτος, ὁ ἐν πολέμῳ ἀνηρημένος· et : Ἀρήφης, ὁ πολεμικός, καὶ ἀρηίτους τὴν τοῦ πολέμου εἶναι ἔλεγον νεότητα ἐπιλεκτον, καὶ ἀρηίτους ὄπλοις πεφοράχθαι. Ita manuscriptus. Platonis locum leges tomo II, pag. 468, edit. H. Steph. : « Eum vero, qui re præclare gesta in bello occubuerit, nonne dicemus primum quidem ad genus aureum pertinere? Vocem πρῶτον omisit interpres. Idem Plato initio *Menezeni* 234 : Καὶ μὴν πολλαχοῦ κινδυνεύει καλὸν εἶναι τὸ ἐν πολέμῳ ἀποθνήσκειν· καὶ γὰρ ταφῆς καὶ μεγαλοπρεποῦς τυγχάνει. « Atqui

apud plurimos homines præclarum videtur in bello mori : etenim qui hoc leti genere occumbit, præclarum magnificentumque funus consequitur.

Virgilius, IV *Georg.* v. 216, 217 :

... *Et corpora bello
Objectant, pulchramque petunt per vulnera mortem.*
Æneid. II, 417 :

... *Pulchrumque mori succurrit in armis.*
COLLECT.

(34) *Πλάτων*. Platonis verba occurrunt lib. v *De republica*, pag. 662.

(35) *Γνώσιν Θεοῦ*. Irenæus lib. iv, cap. 64, ait : « Neque quidem necessarium esse dicentibus tale martyrium; esse enim martyrium verum, sententiam eorum. » Idem lib. III, cap. 20 : « Ad tantam temeritatem progressi sunt quidam, ut etiam martyres spernant, et vituperent eos, qui propter Domini confessionem occidunt. »

(36) *Ἀμαρτύρως*. Gatakerus nostras in *Notis ad Marci Antonini* lib. II, pag. 85, de hac Clementis voce hæc adnotat : Τὸ ἀμαρτύρως non est cum λέγομεν, uti Syburgius putavit, sed cum ἐξάγειν ἑαυτοῦς conjungendum : « Dicimus eos ita sibi mortem accersere, ut martyres tamen non sint, nec martyrium obire dici debeant : Οὐ γὰρ, inquit, τὸν χαρακτήρα σώζουσι τοῦ μαρτυρίου τοῦ πᾶστού. »

enim quidam, eatonus solum nostri, quod ejusdem nominis participes sint, qui quidem seipsum magno studio contendunt tradere, et propter odios in Creatorem miseri mortem cupiunt) eos, inquam, dicimus seipsum e vita exigere absque ullo martyrio, et si publice puniantur. Fidelis enim martyrii non servant characterem, quandoquidem verum Deum non cognovere; vanæ autem morti seipsum tradunt, sicut se temere in ignem conjiciunt Indorum Gymnosophistæ. Quoniam autem isti, qui falsum sibi nomen sumpserunt, in corpus invehuntur, discant quod bona corporis compages et recta compositio animi confert ad ingenii solertiam. Quare in tertio *De republica* Plato, quem maxime citant testem vituperatæ generationis, dixit oportere curam gerere corporis propter harmoniam animæ, » per quod et vivendum et recte vivendum est ei, qui annuntiat præconium veritatis. Per vitam enim et sanitatem ingredientibus, ediscimus cognitionem. Cui vero omnino non licet in altum progredi, nisi in providendis necessariis versetur, eorum ope quæcunque tendunt ad cognitionem facere necesse habet, nonne ei bene vivere est eligendum? Vivendo enim, ut bene vivatur, sit; et ad immortalitatis habitum transmittitur, qui per corpus ad bene vivendum se exercuit.

CAPUT V.

De doloris, paupertatis aliorumque externorum contemptu.

Admiratione quoque digni sunt Stoici, qui dicunt, animam nihil affici a corpore, neque ad vitium a morbo, neque ad virtutem a sanitate; sed utraque hæc dicunt esse indifferentia. Jam vero Job quoque propter insignem continentiam et fidem eximiam, pauper quidem ex divite, ex illustri abjectus, ex pulchro deformis, ex sano morbidus factus, nobis est præclarum exemplar propositus, dum pudore afficit eum, qui tentaverat; benedicit ei, qui formaverat; secunda ita fert, ut prima; probe docens, virum gnosticum casibus omnibus recte posse uti. Ac quod ea quidem, 207 quæ a veteribus præ-

✠ P. 572 ED. POTTER, 482 ED. PARIS. • Job 1.

(37) *Ψευδώνυμοι*. Scilicet οἱ ψευδωνύμως γνωστικοί, « falso appellati Gnostici; » ut alibi dicit.

(38) *Ἀρμονίας*. De harmonia, seu conformitate animæ et corporis, in libro a Clemente memorato hæc etiam dicit Plato, p. 825: Δεῖν γέ φαμεν τοὺς φύλακας ἀμφοτέρα ἔχειν τούτω τῷ φύσει. Δεῖ γάρ. Οὐκοῦν ἡρμόσθαι δεῖ αὐτὰς πρὸς ἀλλήλας. Πῶς δ' οὐ; Καὶ τοῦ μὲν ἡρμωσμένου σώφρων τε καὶ ἀνδρεία ἡ ψυχὴ. Πάνυ γε. Τοῦ δὲ ἀναρμόστου δειλὴ καὶ ἀγροικὸς. Καὶ μάλα. « Dicebamus oportere ipsos custodes utrasque naturas habere. Oportet sane. Proinde eas congruere inter se et concinere oportet. Quidni? Ejusque animus, in quo hæc consonant temperans est et fortis. Omnino. Ejus autem animus, in quo dissonant, timidus et agrestis. Et maxime quidem. » Cætera apud auctorem legi possunt.

(39) *Ἀδιάφορα*. Laetius in *Zenone*, lib. vii, seg. 104, refert Stoicos bona corporis et fortunæ retulisse inter τὰ ἀδιάφορα, « indifferentia, » τὰ μὴτε πρὸς εὐδαιμονίαν μὴτε πρὸς κακοδαιμονίαν συνεργούντα ὡς ἔχει πλοῦτος, ὕψεια, ἰσχύς, δόξα, καὶ τὰ ὅμοια. « que neque ad felicitatem, neque ad infelicitatem conferunt; ut sunt divitiæ, sanitas, vires, gloria, et cætera id genus. » Tacitus *Hist.* lib. iv, de Helvidio Prisco, Stoico: « Doctores, ait, sapientiæ secutus, qui sola bona, quæ honesta; mala tantum, quæ turpia; potentiam, nobilita-

στοῦ, τὸν δυνως θεὸν μὴ γνωρίσαντες. θανάτῳ δὲ ἑαυτοὺς ἀποδίδουσι κενῶ, καθάπερ καὶ οἱ τῶν Ἰνδῶν Γυμνοσοφισταὶ ματαίῳ πυρὶ. Ἐπεὶ δ' οἱ ψευδώνυμοι (37) οὗτοι τὸ σῶμα διαβάλλουσι, μαθέτωσαν, ὅτι καὶ ἡ τοῦ σώματος εὐαρμωστία συμβάλλεται τῇ διανοίᾳ πρὸς τὴν εὐφύϊαν. Δεῖ δ' ἐν τῷ τρίτῳ τῆς Πολιτείας ὁ Πλάτων εἶπεν, ὅτι μάλιστα ἐπιθεοῦνται μάρτυρα τὴν γένεσιν κακίζοντα, « ἐπιμελεῖσθαι σώματος » δεῖν « ψυχῆς ἕνεκα ἁρμονίας (38), » δι' οὐ βιοῦν τε ἔστι, καὶ ὀρθῶς βιοῦν, καταγγέλλοντα τῆς ἀληθείας τὸ κήρυγμα. διὰ γὰρ τοῦ ζῆν καὶ τῆς ὑγιείας ὀδύοντες, ἐκμαθάνομεν τὴν γνῶσιν. Ἡ δὲ οὐδὲ τὸ τυχεῖν προσελθεῖν ἔστιν εἰς ὕψος ἀνευ τοῦ ἐν τοῖς ἀναγκαίοις εἶναι, καὶ δι' αὐτῶν πάντα ποιεῖν τὰ πρὸς τὴν γνῶσιν συντείνοντα, τὸ εὖ ζῆν τούτῳ πῶς οὐχ αἰρετέον; ἐν βιοῦν τῷ ζῆν, τὸ εὖ ζῆν κατορθοῦται. καὶ εἰς ξὺν ἀδιόκλητος παραπέμπεται ὁ διὰ σώματος μελετήσας εὐζῶϊαν.

progređi, nisi in providendis necessariis versetur, eorum ope quæcunque tendunt ad cognitionem facere necesse habet, nonne ei bene vivere est eligendum? Vivendo enim, ut bene vivatur, sit; et ad immortalitatis habitum transmittitur, qui per corpus ad bene vivendum se exercuit.

Θαυμάζειν δὲ ἄξιον καὶ τῶν Στωϊκῶν, οἵτινες φασι, μὴδὲν τὴν ψυχὴν ὑπὸ τοῦ σώματος διατρεσθαι, μήτε πρὸς κακίαν ὑπὸ τῆς φρόσου μήτε πρὸς ἀρετὴν ὑπὸ τῆς ὑγιείας, ἀλλ' ἀμφοτέρα ταῦτα λέγουσιν ἀδιάφορα (39) εἶναι. Καίτοι καὶ Ἰὼβ, ἐγκρατείας ὑπερβολῆ καὶ πίστεως ὑπεροχῆ πένης μὲν ἐκ πλουσίου, ἔτιμος δὲ ἐξ ἐνδόξου, αἰσχροὺς δὲ ἐκ καλοῦ, καὶ νοσερὸς ἐξ ὑγιεινοῦ γενόμενος, ἡμῖν τέ ἐστι παράδειγμα ἀγαθὸν ἀναγεγραμμένον, δυσωπῶν τὸν πειράσαντα, εὐλογῶν τὸν πλάσαντα. φέρων οὕτω τὰ δευτέρα, ὡς καὶ τὰ πρότερα. διδάσκων εὖ μάλα τοῖς περιστατικοῖς ἅπασιν οἶδν τε εἶναι καλῶς χρῆσθαι τὸν γνωστικόν (40).

tem, cæteraque extra animum, neque bonis neque malis annumerari. »

(40) *Διδάσκων... γνωστικόν*. « Probe docens gnosticum casibus omnibus adversis uti recte posse. » Περιστασις, necessitas hominem undique urgens, et casus incommodus. II Macab. vi.: Χαλεπὴ ἦν ἡ ἐπίστασις τῆς κακίας, « incursio malorum; » αἱ περιστασις, « calamitas, » et τὰ περιστατικά, ut apud Basilium, quod citat Budæus in *Comment.* ex homil. in princip. Proverb.: Οὕτε γὰρ τὰ δεξιὰ καὶ περισπούδαστα τοῖς πολλοῖς τὸ ἐστῶς καὶ μόνιμον ἔχει, οὕτε τὰ περιστατικά τῶν πραγμάτων καὶ κατηφῆ παγίως ἤδραστα. « Neque enim secunda omnia, et quibus plerique delectantur, perpetuitatem, firmitatemque habent; sicut nec tristitia semper durat. » Sic veste pag. 500, 40: « Vel circumstantia. » S. Chrysostomus eleganter, id est, moris suo, apud Nicetam Heracliensem in *Expositione* ad illa verba: « Si bona suscepimus: « Ὁ μακάριος οὗτος πανταχῶθεν βαλλόμενος, ἀσφαλέστερον ἵστατο, καὶ μύρια βέλη δεχόμενος, οὐκ ἐνεδίδου: ἀλλ' ἐκένωσε μὲν τοῦ διαβόλου τὴν βελούθηκην, αὐτὸς δὲ οὐ κατέπεσεν, οὐδὲ ὑπερχυλίσθη, ἀλλ' ὡς περ ἄριστος κυβερνήτης, οὕτε μακρομένης τῆς θαλάττης; καὶ τῶν κυμάτων διεγεγρῆμενος κατεποντίζετο, οὕτε γαλήνης οὐσίας βιβνμότερος ἐγίνετο, ἀλλ' ἐν ἑκατέρῳ τῇ τῶν καιρῶν διαφορᾷ ἴσθη τὴν ἑαυτοῦ τέχνην διετήρησε, καὶ οὕτε

Καὶ ὅτι γε εἰκόνας τὰ παλαιὰ κατορθώματα εἰς τὰ ἡμεδαπὰ ἐπανορθώματα ἔκκλινται, ἐμφαίνων ὁ Ἀπόστολος, « Ὅστε τοὺς δεσμούς μου, » φησί, « φανεροῦς ἐν Χριστῷ γενέσθαι ἐν ὄλῳ τῶ πραιτωρίῳ καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσι, καὶ τοὺς πλείονας τῶν ἀδελφῶν ἐν Κυρίῳ πεποιθότας, τοῖς δεσμοῖς μου περισσοτέρως τολμᾶν ἀφόβως τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ (41) λαλεῖν. » ἐπεὶ καὶ τὰ μαρτύρια ἐπιστροφῆς ἐστὶ παραδείγματα, ἐν βόξῳ ἠγιασμένα. « Ὅσα γὰρ ἡ Γραφή λέγει, εἰς τὴν (12) ἡμετέραν διδασκαλίαν ἐγράφη, ἵνα διὰ τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς παρακλήσεως τῶν Γραφῶν τὴν ἐλπὶδα ἔχωμεν τῆς παρακλήσεως. » Ἔοικε δέ πως, παρούσης ἀλγηδόνος, ἡ ψυχὴ νεύει ἀπ' αὐτῆς, καὶ τίμιον ἠγεῖσθαι τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς παρουσίας ὀδύνης. Ἀμέλει κατ' ἐκεῖνο καιροῦ, καὶ μαθημάτων βῆθυμει, ὀπηνίκα καὶ αἱ ἄλλαι ἀπημέληται ἀρεταί. Καὶ οὐδὲν B
 πῶς τὴν ἀρετὴν αὐτὴν πάσχειν φαμέν· οὐδὲ γὰρ νοσεῖ ἡ ἀρετὴ· ὁ δὲ ἀφοῖν μετεσχικῶς, ἀρετῆς καὶ νόσου, ὑπὸ τοῦ κατεπείγοντος θλίβεται· κἂν μὴ καταμεγαλοφρονῶν τύχη ὁ μηδὲπα τὴν ἔξιν τῆς ἐγκρατείας περιποιησάμενος, ἐξίσταται, ἴσον τε εὐρίσκειται τῷ φεύγειν τὸ μὴ οὐ ὑπομείναι. Ὁ δὲ αὐτὸς λόγος καὶ περὶ πενίας· ἐπεὶ καὶ αὐτὴ τῶν ἀναγκαίων, τῆς θεωρίας, λέγω, καὶ τῆς καθαρᾶς ἀναμαρτησίας, ἀπασχολεῖν βιάζεται τὴν ψυχὴν, περὶ τοὺς πορισμοὺς διατρίβειν ἀναγκάζουσα, τὸν μὴ ὄλον ἑαυτὸν δι' ἀγάπης ἀναθεϊκότα τῷ Θεῷ· ὡς περὶ ἔμπαλιν ἡ τε ὑγίεια καὶ ἡ τῶν ἐπιτηδίων ἀφθονία ἐλευθέραν καὶ ἀνεμπόδιστον φυλάσσει τὴν ψυχὴν, καὶ εὖ χρῆσθαι (43) τοῖς παροῦσι· γινώσκουσαν· « Θλίψιν (44) γὰρ, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, τῇ σαρκὶ ἔξουσιν οἱ τοιοῦτοι. Ἐγὼ δὲ ὑμῶν φείδομαι· θέλω γὰρ ὑμᾶς ἀμερίμους εἶναι πρὸς τὸ εὐσχημον καὶ εὐπάρεδρον τῷ Κυρίῳ ἀπερίσπαστος. » Τοῦτων οὖν ἀνεκτέως οὐ δι' αὐτὰ, ἀλλὰ διὰ τὸ σῶμα· ἡ δὲ τοῦ σώματος ἐπιμέλεια διὰ τὴν ψυχὴν γίνεται, ἐφ' ἣν ἡ ἀναφορά. Ἐν ταύτῃ γὰρ μαθεῖν ἀνάγκη τὸν γνωστικῶς πολιτευόμενον τὰ προσήκοντα· ἐπεὶ τὸ γε μὴ εἶναι τὴν ἡδονὴν ἀγαθὸν ὠμολόγηται, ἐκ τοῦ κακῆς εἶναι τινὰς ἡδονᾶς· τούτῳ τῷ λόγῳ ἀναφαίνεται τὸ ἀγαθὸν κακὸν, καὶ τὸ κακὸν ἀγαθόν. Ἐπειτα δὲ, εἰ τινὰς μὲν αἰρούμεθα τῶν ἡδονῶν, τινὰς δὲ φεύγομεν, οὐ πᾶσα ἡδονὴ ἀγαθόν. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἀλγηδόνων ὁ αὐτὸς λόγος, ὡν τὰς μὲν ὑπομένομεν, τὰς δὲ φεύγομεν. Ἡ δὲ αἴρεσις καὶ φυγὴ κατ' ἐπιστήμην γίνεται· ὥστε τὴν ἐπιστήμην εἶναι D
 τὸ ἀγαθόν, οὐ τὴν ἡδονὴν, δι' ἣν ἔστιν ὄρε καὶ τὴν ποιᾶν ἡδονὴν αἰρησόμεθα. Αὐτίκα ὁ μάρτυς ἡδονὴν τὴν δι' ἐλπίδος διὰ τῆς παρουσίας ἀλγηδόνος αἰρεῖται.

✕ P. 573 ED. POTTEI, 485 ED. PARIS. • Philip. i, 13, 14. ὁ Rom. xv, 4. • I Cor. vii, 28, 32, 35.

πλοῦτος αὐτὸν ἐφύσησεν, οὕτε πενία ἐταπεινώσεν. « Beatus hic, licet in eum undique mitterentur sagitte, tutior ac firmitior nihilominus consistebat; cumque jacula innumerabilia exceperisset, nihil de animi virtute remisit. Imo vero diaboli pharetram exhausit, ipse vero nec concecit, nec animo fractus est, sed tanquam gubernator optimus, neque furenti mari, seque offerentibus fluctibus obruebatur; neque in tranquillitate atque malacia erat desidiosior: parem potius artem ad temporis utriusque discrimen afferebat. COLLECT.

(41) Τοῦ Θεοῦ. Abest a Philip. i.

clare sunt gesta, ad nostram emendationem, quædam quasi imagines, proposita sunt, his verbis ostendit Apostolus: « Ut mea vincula fuerint in Christo manifesta in omni prætorio et reliquis omnibus, et plures fratres in Domino, confisi meis vinculis, auderent abundantius absque metu loqui verbum Dei: » quandoquidem martyria quoque sunt exemplaria conversionis, gloriose sanctificata. « Quæcunque enim, ait Scriptura, ad nostram doctrinam scripta sunt ut patientiam et consolationem Scripturarum, spem habeamus consolationis b. » Videtur autem si adsit dolor, anima quodammodo ab ipso declinare et magnificare a præsentī liberationem molestia. Illo certe tempore quiescit etiam a disciplinis, quando aliæ quoque virtutes negliguntur. Non autem utique dicimus ipsam pati virtutem: nam nec ægrotat virtus. Sed tamen qui est utriusque particeps, et virtutis et morbi, urgenti dolore premitur; et si non fuerit magni et excelsi animi, qui nondum continentie habitum ✕ acquisivit, loco pellitur; et instar fugæ invenitur non tolerasse. Eadem est autem etiam ratio de paupertate. Nam ipsa quoque a necessariis, contemplatione, inquam, et pura peccati amotione, cessare cogit animam, ut quæ in victu quærendo versari eum cogat, qui non se totum Deo per dilectionem dedicaverit; sicut rursus sanitas et rerum necessariorum copia liberam custodit animam, ut quæ nullum habeat impedimentum, et sciat recte uti rebus præsentibus. « Tribulationem » enim « carnis habebunt, » inquit Apostolus, « qui sunt huiusmodi. Ego autem vobis parco; volo enim vos esse non sollicitos, ut decore et honeste Domino indivulse assideatis c. » Hæc sunt ergo amplectenda, non propter se, sed propter corpus: habetur autem cura corporis propter animam, ad quam sit relatio. Hac enim causa necesse est eum, qui vitam gnostice instituit, discere quid sit conveniens: nam bonum quidem non esse voluptatem, patet ex eo, quod malæ sint quædam voluptates; alioquin hac ratione videretur bonum esse malum, et malum bonum. Præterea autem si aliquas quidem expetimus voluptates, aliquas vero fugimus, tum non est quævis voluptas bonum. Similiter autem eadem quoque est ratio in doloribus, quorum alios quidem toleramus, alios vero fugimus. Fit autem electio et fuga ex scientia; ac proinde bonum est, non voluptas, sed scientia, propter quam voluptates quasdam nonnunquam eligimus. Jam

(42) Ὅσα γὰρ ἡ Γραφή λέγει, εἰς τ. Forsan auctor scripsit: Ὅσα γὰρ ἐγράφη, λέγει, εἰς τ. Vulg. Biblia Rom. xv, προσγράφη habent in utroque membro. Vox τῆς παρακλήσεως post ἔχωμεν abest ab iisdem Bihl. SYLVAC.

(43) Καὶ εὖ χρ. Pro καὶ malim τὴν, ut sensus sit, « Eam animam, quæ præsentibus uti norit, liberam et impedimentis immunem per sanitatem et rerum necessariorum copiam præstari. »

(44) Θλίψιν. In unum conjungit I Cor. vii, 28, 32, 35, ubi θέλω δὲ pro θέλω γάρ, et mox εὐπρόσεδρον pro εὐπάρεδρον existit.

martyr eam, quæ spe capitur, voluptatem eligit per præsentem dolorem. Si autem in siti quidem dolor consideretur, in potu autem voluptas; dolor, qui præcessit, erit efficiens voluptatis; boni autem malum non erit efficiens; neutrum ergo est malum. Ac Simonides quidem, sicut ✕ etiam Aristoteles, scribit: « Homini quidem esse optimum, sanum esse; secundum autem, natura valentem et pulchrum; tertium autem, absque dolo et fraude esse divitem. » Et Theognis Megarensis:

Pauperiem ut fugias, piscosi et in æquora ponti,

Cyrne, et te aëriis dejicito ex scopulis.

Contra autem Antiphanes comicus: « Plutus, inquit, cum plus aliis videntes acceperit aliquos, cæcos facit. » Jam a poetis prædicatur ab ortu esse cæcus:

Natum illi genuit, qui solem non videt unquam.

✕ P. 574 ED. POTTER.

(45) Σιμωνίδης. Aristoteles lib. 1 *Ethic.* ad Nicom. disticho illo epigrammatis Deliaci hæc distincta fuisse docet:

*Κάλλιστον τὸ δικαιοτάτον, ἄριστον δ' ὑγιαίνειν,
Ἐδίστιον δὲ τυχεῖν οὐ τις ἕκαστος ἔρῃ.*

*Justitia est pulcherrima res, suavissima rebus
Gaudere optatis, optima si valeas.*

Quæ a Theognide usurpata sunt, immutato tantum altero sic:

Πρῶγμα δὲ τερανότατον οὐ τις ἔρῃ τὸ τυχεῖν.

Illud vero secundum Græce ita Clemens, δευτέρον εὐφῶν καλὸν γενέσθαι. At apud Stobæum tit. 101, *De felicitate*, Platonem in *Gorgia*, et Athenæum lib. xv in *Canteri Novis lectionibus*. legitur: δευτέρον δὲ φῶν καλὸν γενέσθαι. « Secundum pulchrum in-dole esse, » vel « honesta specie esse. » Sic et Plato lib. 1 *De legib.* 631: « Ἠγεῖται μὲν ὑγίεια, κάλλος δὲ δεύτερον, τὸ δὲ τρίτον ἰσχύς, τέταρτον δὲ πλοῦτος οὐ τυφλός, ἀλλ' ὄξυ βλέπων. » Primum locum obtinet bona valetudo, secundum forma, tertium robur corporis, quartum opes haud cæcæ, sed acutum cernentes. » Vide in *Proverbiis*, « Primum recte valere. » COLLECT. Cum impressis consentit etiam H. ms., sed Athenæi epitome ms. rectius, δευτέρον δὲ φῶν καλόν. Sic apud Platonem lib. 11 *De legib.* p. 661 (p. 792 edit. Francof.): λέγεται γὰρ, ὡς ἀριστον μὲν ὑγιαίνειν, δεύτερον δὲ κάλλος, τρίτον δὲ ἰσχύς, τέταρτον δὲ πλοῦτος. STLBURG.—Stobæus hoc dicitum Sclerix tribuit, serm. 101, ubi hoc modo id recitat:

*Ἦγιαίνει μὲν ἀριστον ἀνδρὶ θνατῷ·
Δεύτερον δὲ φῶν καλὸν γενέσθαι·
Τρίτον δὲ πλοῦτεῖν ἀδόλω· εἶτα
Τέταρτον, ἢ εἴη μετὰ τῶν φίλων.*

*Optima quidem est sanitas viro mortali,
Deinde bona forma nasci,
Tertio divitiis sine dolo partæ;
Postremo inter amicos pubescere.*

Athenæus idem effatum, tanquam scolion inter poetula decantari solitum, recitat, lib. xv, c. 15, quo loco etiam memorat Anaxandriden comicum his verbis id derisisse:

*Ὁ τὸ σκόλιον εὐρῶν ἐκεῖνος, ὅστις ἦν,
Τὸ μὲν ὑγιαίνειν πρῶτον ὡς ἀριστον ἦν,
Ἀνόμαστον ὀρθῶς· δεύτερον δὲ εἶναι καλόν,
Τρίτον δὲ πλοῦτεῖν. Τοῦθ', ἔρῃς, ἐμαίρετο·
Μετὰ τὴν ὑγίειαν γὰρ τὸ πλοῦτεῖν διαφέρει,
Καλὸς δὲ πειρῶν ἐστὶν ἀσχερὲν θηρίον.*

A Et δὲ κατὰ μὲν δίψαν ἢ ἀλγηδὼν νοεῖται, κατὰ τὴν πόσιν δὲ ἡδονή, ποιητικὴ τῆς ἡδονῆς ἢ ἀλγηδὼν ἢ προὔπαρξασα γίνεται ἀγαθοῦ δὲ ποιητικὸν τὸ κακὸν οὐκ ἂν γένοιτο οὐβέτερον οὐν κακόν. Ὁ μὲν οὖν Σιμωνίδης (45), καθάπερ καὶ Ἀριστοτέλης (46). « Ἦγιαίνειν μὲν ἀριστον ἀνδρὶ, » γράφει, « δεύτερον δ', εὐφῶν καλὸν γενέσθαι· τρίτον δὲ, πλοῦτεῖν ἀδόλω. Καὶ ὁ Μεγαρεύς Θεόγνις·

Χρὴ πενήτην (47) φεύγοντα, καὶ εἰς βαθυκίττα (48)

Ῥιπτεῖν, καὶ πετρῶν (49), Κύρρε, κατ' ἡλιβάτωρ.

Ἐμπαλιν δὲ Ἀντιφάνης (50) ὁ κωμικός· « Ὁ Πλοῦτος, » φησὶ, « πλεόν θατέρου βλέποντας παραλαβὼν, τυφλὸς ποιεῖ. » Αὐτίκα πρὸς τῶν ποιητῶν τυφλὸς ἐκ γενετῆς κηρύττεται·

Καὶ οἱ γένοιτο κοῦρον, δὲ οὐκ ἠλέκτορα εἶδεν.

*Auctor hujus scolii, quicumque ille sit,
Bonam valetudinem omnium rerum esse præstantis-*
simam,
Recte quidem judicavit; secundo vero loco, nasci
formosum;

*Ac tertio, divitem. Hic, vides, insanit:
Post bonam valetudinem præcipua sunt opes,
Pulcher si inops esurit, fœda bestia est.*

Theodoretus hæc a Clemente, pro more suo, sumpsisse videtur, serm. 11, cui tit. *De fine et iudicio*, p. 63, 64: Μᾶλλον δὲ οὗτος, ὡς εἰκοιεν, ἠκολούθησε Σιμωνίδῃ τῷ ποιητῇ· ἐκεῖνος γὰρ ἔφη· Ἦγιαίνει μὲν ἀριστον ἀνδρὶ· δεύτερον δὲ, φῶν καλὸν γενέσθαι· τρίτον δὲ, πλοῦτεῖν ἀδόλω. Καὶ ὁ Θεόγνις δὲ τὴν πενήτην φεύγειν παρεγγυᾷ, καὶ φησὶ·

*Χρὴ πενήτην φεύγοντα καὶ εἰς μεγακίττα πόρτον
Ῥιπτεῖν, καὶ πετρῶν, Κύρρε, κατ' ἡλιβάτωρ.*

Unde vix dubitari potest, quin apud Clementem, δευτέρον δὲ, φῶν καλὸν γενέσθαι, scribendum sit pro δευτέρον δ', εὐφῶν καλὸν γενέσθαι.

(46) Καθάπερ καὶ Ἀριστοτέλης. Hic scilicet ad complendam felicitatem, non solum animi, sed etiam corporis ac fortunæ bona exigit. Hinc Theodoretus paulo ante verba modo allata hæc dicit: Ἀριστοτέλης.... συμπληροῦσθαι τὴν εὐδαιμονίαν ἐκ τριγενεῖας ἔφη, ἐκ τῶν κατὰ ψυχῆν, ἐκ τῶν κατὰ σῶμα, ἐκ τῶν ἐκτός· χρεῖνα γὰρ τὸν εὐδαίμονα ἔλεγε, μὴ μόνον ἀρετῇ κοσμεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ ῥώμην ἔχειν, καὶ ὥρα λάμπειν, καὶ πλοῦτῳ περιβρῆσθαι· τὸν δὲ τινὸς τούτων ἑσπερημένον, ἥκιστα καλεῖσθαι εὐδαίμονα. « Aristoteles ex triplici bonorum genere,

D scilicet animæ, corporis, et externis bonis, plenam felicitatem fieri affirmavit. Aiebat enim, qui vero felix habendus sit, eum non modo virtute excultum esse oportere, sed et robusta præditum valetudine, et forma insignem, et divitiis affluentem; qui autem horum careat aliquo, felicem appellandum non esse. » Conf. sup. *Strom.* 11, pag. 416 edit. Par. (47) Χρὴ πενήτην. Ἦν δὲ χρὴ. Theogn. *Gnom.* v. 175, ubi præcessit *paupertatis* mentio.

(48) Βαθυκίττα. Theognidis edit. vulg. μεγακίττα; Mut. pag. 644, μεγακίττα, at p. 463, βαθυκίττα. H. STLB. — Βαθυκίττα Theodoret.

(49) Ῥιπτεῖν, καὶ πετρῶν. Ῥίπτειν, καὶ πετρῶν Theogn., Theodoret.

(50) Ἀντιφάνης. Antiphanis locus apud Stobæum, tit. 91, plenius sic legitur:

*Ὁ Πλοῦτος ἡμᾶς, καθάπερ λατρός κακός,
Τυφλὸς, βλέποντας παραλαβὼν, πάντα ποιεῖ.*
STLBURG.

φρῆσιν ὁ Χαλκιδεὺς Εὐφορίων·

Κακὸν οὖν ἦν τὸ παιδεύμ' εἰς εὐανδρίαν
Ὁ πλοῦτος ἀνθρώποισι, αἱ τ' ἄγαν τρυφαί,

ἐν τῷ Ἀλεξάνδρῳ ὁ Εὐριπίδης πεποίηκεν. Εἰρηται
γε, « Ἡ πείνια (51) σοφίαν ἄγει, διὰ τὸ συγγενές (52).
Ἄ φιλοχρηματία (53) δὲ οὐ Σπάρταν μόνον, ἀλλὰ
πᾶσαν πόλιν ἔλοι ἔν. » — Ὀσκούον (54) μόνον τοῦτο
νόμισμα, λευκὸς ἄργυρος ἢ χρυσός, ἔστιν, ἀλλὰ καὶ
ἡ ἀρετὴ βροτοῖς, ὡς φρῆσιν ὁ Σοφοκλῆς.

A ait Euphorion Chalcidensis

Nil pejus opibus fortitudinem docet
Homines misellos, nimisquæ luxuries comes,

dixit in *Alexandro* Euripides. Dictum certe est :
« Paupertati obtigit sapientia propter cognationem ;
amor autem pecuniæ non solum *Spartam*, sed etiam
quamvis urbem ceperit. » — « Non est ergo hic so-
lum nummus, album argentum vel aurum, sed
etiam virtus mortalibus, » ut ait Sophocles.

CAPUT VI.

Aliquot beatitudinum capita exponit.

Ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ὁ ἅγιος καὶ ἐπὶ τῶν πνευματικῶν,
καὶ ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν, τὴν πείνιαν, καὶ τὸν πλοῦτον,
καὶ τὰ τούτοις ὅμοια, ἔταξεν· εἰπὼν γάρ, « Μακάριοι
οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκεν δικαιοσύνης, » σαφῶς ἡμᾶς
διδάσκει ἐν πάσῃ περιστάσει τὸν μάρτυρα ζητεῖν ὅς,
ἐὰν πτωχὸς ἢ διὰ δικαιοσύνην, « μαρτυρεῖ (55) »
δικαιοσύνην ἀγαθὸν εἶναι, ἣν ἠγάπησεν· « κἂν πεινῇ,
κἂν διψῇ διὰ δικαιοσύνην, » μαρτυρεῖ δικαιοσύνην τὸ
ἄριστον τυγχάνειν. Ὅμοίως δὲ καὶ ὁ κλαίων καὶ ὁ
πενθῶν διὰ δικαιοσύνην μαρτυρεῖ τῷ βελτίστῳ νόμῳ
εἶναι καλῶ. Ὡς οὖν « τοὺς δεδιωγμένους, » οὕτω δὲ
καὶ « τοὺς πεινῶντας καὶ τοὺς διψῶντας διὰ δικαιο-
σύνην, » μακαρίους λέγει, ὁ τὸν γνήσιον ἀποδεχό-
μενος πόθον (56), ὃν οὐδὲ λιμὸς διακόψαι ἴσχυσεν.
Κἂν « τὴν δικαιοσύνην αὐτὴν πεινῶσι, μακάριοι.
μακάριοι » δὲ καὶ « οἱ πτωχοὶ » εἴτε « πνεύματι »
εἴτε περιουσίᾳ, διὰ δικαιοσύνην δηλονότι. Μὴ τι οὖν

✠ Servator autem noster ille sanctus, tum ad
B spiritualia, tum ad sensilia applicavit paupertatem,
et divitias, et quæ sunt his similia. Cum enim dixit:
« Beati, qui persecutionem patiuntur propter justi-
tiam », aperte nos docet, in omni casu querere
martyrem ; qui, si fuerit pauper propter justitiam,
« testatur » esse bonum, quam dilexit, justitiam ; et
si « esuriat et sitiatur propter justitiam, » justitiam
testatur esse optimum. Similiter autem qui flet quo-
que et luget propter justitiam, testatur optimam
legem esse pulchram et honestam. Quemadmodum
ergo eos, « qui persecutionem patiuntur, » ita etiam
« qui esuriunt et sitiunt propter justitiam, » beatos
dicit, sincerum approbans desiderium, quod ne
fames quidem potuit perfringere. Et si « ipsam siti-
ant justitiam, beati ». Beati sunt » autem « pau-
C peres » quoque, sive « spiritu », sive facultatibus,

✠ P. 575 ED. POTTER, 484 ED. PARIS. * Matth. v, 10. ὅ Ibid. 6. ὅ Ibid. 3.

Refertur a Stobæo tit. 91 :

Ὁ δὲ Πλοῦτος ἡμῶν, καθάπερ ἰατρὸς κακός,
Τρυφῶν, βλέποντας παραλυτῶν, πάντας ποιῷ.
Verum divitiæ nos, cum malus medicus,
Videntes assumptos omnes excæcanti.

Euripidis porro sententia ibidem recitatur, ubi pro
κακὸν τὸ παιδεύμ' εἰς εὐανδρίαν, legitur, κακὸν τι
βούλευμ' ἔρ' εἰς εὐανδρίαν. « Malum sane consilium
ad fortitudinem sunt divitiæ hominibus. » In manu-
scripto citatur hoc distichum ex *Alexandro* Euripi-
dis, non, ut habet impressus, ex *Alexandra*. In
Græco Clementis erat, ἐν τῷ Ἀλεξάνδρῳ Εὐριπίδης,
in *Alexandro* Euripides ; itemque superius illud ex
Antiphane manuscriptum, non, ut impressus, ex Ari-
stophane ; cum quo non convenit, quod de Pluto a
nativitate cæco tradit Euphorion, nam a Jove excæ-
catum fingit. COLLECT. — Hoc dictum Antiphanis
H. Grotius sic exhibet, *Excerpt. e trag. et com.*,
p. 633 :

.... Ὁ Πλοῦτος πλεόν
Θατέρων βλέποντας παραλυτῶν, τρυφῶν ποιῷ.
(51) Ἡ περιία. Cum dicto de paupertate consonat
hoc Theocriti :

Ἄ περιία, Διόφαντε, μόνα τὰς τέχνυς ἔχειρει.
SYLBURG. Proverbium est, quod Zenodotus citat ex
Euripide, alii tribuunt Aristoni : « Ignava est opu-
lencia : verum inopia est artium repertrix, ingnii-
que venter, » ait Persius. Vide chil. 1, cent. 5, 22,
et chil. 2, cent. 7. Illud alterum natum ex oraculo
reddito Cleomeni et Theopompo, Spartæ regibus,
tum demum vincendos esse Lacedæmonios, cum
aurum et argentum in pretio cœperint habere.
Sophoclis gnomen exscriptum in lib. 1 *De virtute*
Stobæus ex ejus *Œdipode*. COLLECT.

(52) Διὰ τὸ συγγενές. An potius διὰ τὸ δυστυχές,
« propter infortunium ? » Id enim exstat inter fra-
gmenta *Polyidi* Euripidis, et apud Stobæum

sermone 93 :

Πλοῦτεῖς· τὰ δ' ἄλλα μὴ δοκίς ἐνυῖνται·
Ἐν τῷ γὰρ ἔλθῳ φαυλότης ἐνεστὶ τις.
Περὶ δὲ σοφῶν ἔλαχε διὰ τὸ δυστυχές.

Es dives : at scis præter hoc unum nihil ;
Id adesse vitium quippe divitiis solet ;
Magis malo coacta paupertas sapit.

(53) Ἄ φιλοχρηματία. Oraculum de Sparta, mu-
tato verbo, legitur apud Plutarchum pag. 142 : Ἄ
φιλοχρηματία Σπάρταν ὀλεῖ, « Spartam perdet : »
cum hic sit ἔλεῖ, « capiet, » inquit Sylburg. Hoc
oraculum Theopompo et Alcameni, Spartæ regibus,
redditum fuisse refert Plutarchus sub finem *Institu-
torum Laconic*. Eiusdem meminerunt etiam Pau-
saniæ in *Bæoticis* pag. 591, 592, edit. Hanov. et
Ælianus *Var. hist. lib. xiv, cap. 29*, ubi Lysandrum
Spartanos hoc oraculum, ut etiam præceptum, quod
D Lycurgus auri argentique usum prohibuit, contem-
nere docuisse memorant. Conf. Plutarchus in Ly-
sandro. Oraculum hoc modo plenius scribitur :

Ἄ φιλοχρηματία Σπάρταν ὀλεῖ, ἄλλο δὲ οὐδέν.
Divitiarum amor Spartam perdet, aliud vero nihil.
(54) Ὀσκούον. In Sophoclis loco si τοῦτο exprun-
gatur, metrum constabit rectius,

Ὀσκούον μόνον νόμισμα λευκὸς ἄργυρος,
Ἡ χρυσός ἐστιν, ἀλλὰ κ' ἀρετὴ βροτοῖς.

SYLBURG. — Verum hos versus e Sophoclis *Œdipo* ad
hoc modo recitat Stobæus serm. 1 :

Ὁς τοι νόμισμα λευκὸς ἄργυρος μόνον
Καὶ χρυσός ἐστιν· ἀλλὰ κ' ἀρετὴ βροτοῖς
Νόμισμα κεῖται πᾶσιν, ἢ χρῆσθαι χρεῶν·

(55) Μαρτυρεῖ. Alludit ad τὸν μάρτυρα.
(56) Ὁ τὸν γνήσιον ἀποδεχόμενος πόθον.
Congruentius, τὸς τὸν γνήσιον ἀποδεχομένουσ

versatur, et tendit ad terram; anima autem ad Deum extollitur; quæ quidem per veram erudita philosophiam, contendit ad suos, qui supra sunt, cognatos, liberata corporis cupiditatibus, et præterea labore et metu; quanquam ad bonum pertinere et tolerantiam et metum ostendimus. Si enim « per legem est agnitio peccati ^a, » ut dicunt qui legem insectantur, et « usque ad legem peccatum fuit in mundo ^b: » sed « sine lege mortuum est peccatum ^c, » nos eis contra occinamus. Si enim timoris causam peccatum abstuleris, abstulisti etiam timorem; multo autem magis supplicium, cum id affuerit, a quo oriri solet concupiscentia. « Justo enim, » Scriptura ✕ inquit, « lex non est posita ^d. » Pulchre ergo Heraclitus: « Justitiæ, inquit, nomen non novissent, si hæc non essent. » Socrates autem dicit: « Legem non fuisse factam propter bonos. » Sed neque hoc cognoverunt accusatores, quod dicit Apostolus, quod « Qui propinquum suum diligit, malum non operatur. » Illud enim: « Non occides, non mœchaberis, non furtum facies; et si quod sit aliud præceptum, in hoc solo sermone in unam veluti summam redigitur. Diliges proximum tuum sicut teipsum ^e. » Hac utique ratione, « Diliges, inquit, Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et diliges proximum tuum sicut teipsum. » Quod si qui « proximum diligit, malum non agit: et omne præceptum in hoc veluti in compendium redigitur, » nempe « in diligendo proximum ^f, » præcepta, quæ metum injiciunt, dilectionem pariunt, non odium: vitium ergo non est lex, eo quod timorem procreet. « Quare lex est sancta, » et revera « spiritualis ^g, » ex sententia Apostoli. Oportet autem, ut est consentaneum, « cum et corporis naturam, et animæ essentiam diligenter inquiserimus, utriusque finem deprehendere, nec mortem malum esse putare. » Quando enim servi eratis peccati, » inquit Apostolus, « liberi fuistis justitiæ. Quem ergo fructum tunc habuistis ex iis, propter quæ nunc erubescitis? finis enim illorum est mors. Nunc autem liberati a peccato, Deo autem servi effecti, habetis fructum vestrum in sanctificationem; finem autem, vitam æternam. Stipendium enim peccati mors est; gratia autem Dei, vita æterna in Christo Jesu Domino nostro ^h. » Res itaque eo videtur esse deducta, ut ostensum sit mortem quidem esse eam animæ cum corpore conjunctionem, quæ est dedita peccato; vitam autem a peccato separationem. Multi autem nos impediunt valli et fossæ cupiditatis, iræque et excandescentiæ

✕ P. 568 ED. POTTER, 478-479 ED. PARIS. ^a Rom. iii, 20. ^b Rom. v, 13. ^c Rom. vii, 6. ^d I Tim. i, 9. ^e Rom. xiii, 8, 10, 9. ^f Luc. x, 27. Matth. xxii, 37, 39. ^g Rom. vii, 12, 14. ^h Rom. vi, 20, 21, 22, 23.

(10) Ἀντάδομεν. A. mavult ἀντάδομεν. SYLBURG.

(11) Πολλὸν δὲ ἐστὶ. Subaudiendum μάλλον, aut legendum πρὸς δ' ἐστὶ. SYLB.

(12) ἤδειςαν, H. ἔδεισαν. metuerent. SYLB.

(13) Ὁ ἀγαπ. Rom. xiii, 8: Ὁ γὰρ ἀγαπῶν τὸν ἕτερον, νόμον πεπλήρωκε. V. 10. Ἡ ἀγάπη τῷ πλησίον κακὸν οὐκ ἐργάζεται. V. 9. Οὐ μοιχεύσεις, οὐ φονεύσεις, οὐ κλέψεις, οὐ ψευδομαρτυρήσεις, οὐκ ἐπιθυμήσεις, καὶ ἐφ' ἑτέρα ἐντολῇ, ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ ἀνακεφαλαιούται, ἐν τῷ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου

ὡς ἐαυτόν. Εἰ γὰρ « διὰ νόμου ἐπίγνωσις ἁμαρτίας, » ὡς οἱ κατατρέχοντες τοῦ νόμου φασί, καὶ « ἄχρι νόμου ἁμαρτία ἦν ἐν κόσμῳ· » ἀλλὰ « χωρὶς νόμου ἁμαρτία νεκρά, » ἀντάδομεν (10) αὐτοῖς· ὅταν γὰρ ἀφέλης τὸ αἷτιον τοῦ φόβου τὴν ἁμαρτίαν, ἀφείλες τὸν φόβον· πολλὸν δὲ ἐστὶ (11) κολάσιν, ὅταν ἀπῆ τὸ πεφυκὸς ἐπιθυμῆν. « Δικαίῳ γὰρ οὐ κεῖται νόμος, » ἡ Γραφή φησιν. Καλῶς οὖν Ἡράκλειτος, « Δίχης ὄνομα, φησιν, οὐκ ἂν ἦδυσαν (12). εἰ ταῦτα μὴ ἦν· Σωκράτης δὲ, « νόμον ἔνεκα ἀγαθῶν οὐκ ἂν γενέσθαι. » Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτο ἐγνώσαν αἱ κατήγοροι, ὡς ὁ Ἀπόστολος φησιν, ὅτι, « Ὁ ἀγαπῶν (13) τὸν πλησίον, κακὸν οὐκ ἐργάζεται· τὸ γὰρ, « Οὐ φονεύσεις, οὐ μοιχεύσεις, οὐ κλέψεις, καὶ ἐφ' ἑτέρας ἐντολῇ, ἐν τούτῳ μόνῳ ἀνακεφαλαιούται τῷ λόγῳ, τῷ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. » Ταύτῃ που, « Ἀγαπήσεις Κύριον τὸν Θεόν σου, φησιν, ἐξ ὅλης καρδίας (14) σου· καὶ ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτόν. » Εἰ δὲ « ὁ τὸν πλησίον ἀγαπῶν κακὸν οὐκ ἐργάζεται, » καὶ « πᾶσα ἐντολὴ ἐν τούτῳ ἀνακεφαλαιούται, τῷ, ἀγαπᾶν τὸν πλησίον, » αἱ τὸν φόβον ἐπαρτώσαι ἐντολαὶ ἀγάπῃν, οὐ μίσος κατασκευάζουσι· οὐκ οὐκ πάθος τοῦ (15) φόβου γεννητικὸς ὁ νόμος. « Ὡστε ὁ νόμος ἅγιος » καὶ τῷ ὄντι « πνευματικὸς ἐστὶ, » κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Δεῖ δὲ ὡς ἔοικε, τὴν γε τοῦ σώματος φύσιν, καὶ τῆς ψυχῆς οὐσίαν πολυπραγμονήσαντας, τὸ ἐκατέρου τέλος καταλαβέσθαι, καὶ μὴ τὸν θάνατον ἠγεῖσθαι κακόν. « Ὡτε γὰρ δούλοι ἦτε τῆς ἁμαρτίας, » φησιν ὁ Ἀπόστολος, « ἐλεύθεροι ἦτε τῇ δικαιοσύνῃ. Τίνα οὖν καρπὸν εἴχετε τότε, ἐφ' οἷς νῦν ἐπαισχύνεσθε; τὸ γὰρ τέλος ἐκεῖνον θάνατος· νῦν (16) δὲ, ἐλευθερωθέντες ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας, δουλωθέντες δὲ τῷ Θεῷ, ἔχετε τὸν καρπὸν ὑμῶν εἰς ἁγιασμόν, τὸ δὲ τέλος ζωὴν αἰώνιον· τὰ γὰρ ὀφώνια τῆς ἁμαρτίας, θάνατος· τὸ δὲ χάρισμα τοῦ Θεοῦ, ζωὴ αἰώνιος ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν. » Κινδυνεύει τοίνυν δεδειχθαι θάνατος μὲν εἶναι ἡ ἐν σώματι κοινωνία τῆς ψυχῆς, ἁμαρτητικῆς οὐσίας, ζωὴ δὲ ὁ χωρισμὸς τῆς ἁμαρτίας. Πολλοὶ δὲ οἱ ἐν ποσὶ χάρακες καὶ τάφροι τῆς ἐπιθυμίας, τὰ τε ὀργῆς καὶ θυμοῦ βάραθρα, ἃ διαπηδᾶν ἀνάγκη, καὶ πᾶσαν ἀποφεύγειν τὴν τῶν ἐπιθυμῶν ἀνασκευὴν, τὸν μηκέτι « δι' ἐσώπτρου (17) »

D τὴν γνώσιν τοῦ Θεοῦ κατοφόμενον·

ὡς ἐαυτόν.

(14) Ὅλης καρ. Ὅλης τῆς καρ. Evangel.

(15) Πάθος. Hoc supervacuum est, nisi aut æθους τοῦ φόβου γεννητικὸς legamus, aut πάθος τοῦ φόβου γεννητικόν. SYLB.

(16) Νῦν. Nūn, Rom.

(17) Δι' ἐσώπτρου. Respiciat I Cor. xiii, 12: Βλέπόμεν γὰρ ἄρτι δι' ἐσώπτρου ἐν αἰνίγματι, τότε δὲ πρόσωπον πρὸς πρόσωπον.

voragine, quas transilire necesse, et omnem insidiarum effugere molitionem, eum, qui non amplius
 « per speculum » Dei cognitionem percipere volet :

Ἕμισον (18) γάρ τ' ἀρετῆς ἀποαιρῶνται εὐρύοπα Α
 Ἀνέρος, εὖτ' ἄρ' μιν κατὰ δούλιον ἤμαρ ἔλθοι.
 [Ζεὺς]

« Δούλους (19) » δὲ τοὺς ὑπὸ ἀμαρτίαν » καὶ « ταῖς
 ἀμαρτίαις πεπραμένους, » τοὺς φιληθόνους καὶ
 φιλοσωμάτων, οἷδεν ἡ Γραφή· καὶ θηρία μάλ-
 λον ἢ ἀνθρώπους, τοὺς « παρομοιωθέντας τοῖς
 κτήνεσι (20), θηλυμανεῖς Ἰππους, ἐπὶ τὰς τῶν πλη-
 σίων χρεμετίζοντας. — Ὁνος ὄβριστος ὁ ἀκόλαστος·
 « λύκος ἄγριος, » ὁ πλεονεκτικός (21), καὶ « ὄφις »
 ὁ ἀπατεῶν. Ὁ τοῖνον τοῦ σώματος ἀπὸ τῆς ψυχῆς
 χωριστὸς, ὁ παρ' ὄλον τὸν βίον μελετώμενος, τῷ φι-
 λосоφῷ προθυμίαν (22) κατασκευάζει γνωστικῆν,
 εὐκόλως δύνασθαι φέρειν τὸν τῆς φύσεως θάνατον,
 διάλυσιν ὄντα τῶν πρὸς τὸ σῶμα τῆς ψυχῆς δεσμῶν.
 « Ἔμοι γὰρ κόσμος ἐσταύρωται, κἀγὼ τῷ κόσμῳ, » Β
 λέγει· βιωὶ δὲ ἤδη, ἐν σαρκὶ ὄν, ὡς « ἐν οὐρανῷ πο-
 λιτευόμενος. »

CAPUT IV.

Martyrii laudes.

Ἔθεν εἰκότως καλούμενος ὁ γνωστικὸς ὑπακοῦει
 βραδύως, καὶ τῷ τὸ σωματίον (23) αἰτοῦντι φέρων
 προσβῶσι, καὶ τὰ πάθη προαποδύμενος τοῦ σαρ-
 κίου ταῦτα, οὐχ ὑβρίζων τὸν πειράζοντα, παιδεύων
 δὲ, οἶμαι, καὶ ἐλέγγων,

Ἐξ οἷης τιμῆς, καὶ οἴου μήκεος δλοῦ,

ὡς φησὶν Ἐμπεδοκλῆς, ὧδε λιπὼν (24) μετὰ θνη-
 τῶν ἀναστρέφεται. Οὗτος ὡς ἀληθῶς μαρτυρεῖ (25), C
 αὐτῷ (26) μὲν τὸ εἶναι πιστῷ γνησίῳ πρὸς τὸν Θεόν,
 τῷ πειράζοντι δὲ μάτην ἐξηλωκέναι τὸν δι' ἀγάπης

✠ P. 569 ED. POTTER. ^a I Cor. xiii, 12. ^b Rom. vi, 17, 20; iii, 9; vii, 14. ^c Psal. xlviii, 13, 21;
 Jerem. v, 8, etc. ^d Galat. vi, 14. ^e Philip. ii, 20.

(18) Ἕμισον. Homer. Odys. P, vers. 522.

(19) Δούλους. Diversa S. Scripturæ loca, pro more
 suo, in unum conjungit; nam D. Paulus peccatores
 appellat δούλους ἀμαρτίας, Rom. vi, 17, 20, et esse
 dicit ὑπὸ ἀμαρτίαν, Rom. iii, 9; denique se vocat
 σαρκικόν, πεπραμένον ὑπὸ τῆν ἀμαρτίαν, Rom. vii, 14.

(20) Τοῖς κτήνεσι. Alia S. Scripturæ loca in unum
 conferre pergit: nempe Psal. xlviii, 12, 20: Ἀνθρω-
 πος, ἐν τιμῇ ὄν, οὐ συνῆκε, παρασυμβλήθη τοῖς κτή-
 νεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὠμοιώθη αὐτοῖς. Jerem. v, 8:
 Ἰπποὶ θηλυμανεῖς ἐγενήθησαν· ἕκαστος ἐπὶ τὴν
 γυναῖκα τοῦ πλησίον αὐτοῦ ἐχρεμετίζον. Job xi, 12
 ubi ὄνος ἐρημίτη: Job xxiv, 5, ubi ὄνοις ἐν ἀγρῷ
 assimilantur stulti et improbi homines. Gen. xlix, 27,
 ubi Benjamin dicitur λύκος ἄρπαξ· vel potius
 Ezech. xii, 27, ubi de Judæ principibus hæc dicit
 propheta: Οἱ ἄρχοντες αὐτῆς ἐν μέσῳ αὐτῆς ὡς λύ-
 κοι ἀρπάζοντες ἀρπάγματα, τοῦ ἐκχεαί αιμα, ὅπως
 πλεονεξίη πλεονεξιώσι. Gen. xlix, 17, ubi Dan dicitur
 ὄφις ἐφ' ὄδοῦ, ἐγκαθήμενος ἐπὶ τριβῶν, vel alia
 loca, in quibus diabolus ὄφις vocatur.

(21) Ὁ πλεονεκτικός. Eundem superius ἀρπα-
 κτικόν vocavit; nempe, qui propter «plura habendi»
 cupiditatem aliena «rapit;» non procul a princi-
 pio Protreptici: Μόνος γοῦν τῶν πῶποτε τὰ ἀργα-
 λεύτατα θηρία, τοὺς ἀνθρώπους, ἐπιθάσσειεν· πτηνά
 μὲν τοὺς κούφους αὐτῶν, ἐρπαστὰ δὲ τοὺς ἀπατεῶνας·
 καὶ λέοντας μὲν τοὺς θυμικούς, σῦας δὲ τοὺς ἡδονι-
 κούς, λύκους δὲ τοὺς ἀρπακτικούς.

PATROL. GR. VIII.

Altitonans viro virtutis Jupiter aufert
 Dimidium, quem alii misere servire necesse
 [est.]

« Servos » autem eos, qui sunt « sub peccato, »
 et qui « peccatis sunt venundati b, » qui voluptati
 et libidini sunt dediti, et tenentur amore cor-
 poris, vocare solet Scriptura; et bestias potius
 quam homines, eos, qui sunt « assimilati
 ✠ jumentis, equos in feminas insanientes, ad
 proximorum uxores hinnientes c. » Est « asinus
 libidinosus, » is, qui est impudicus: « agrestis lu-
 pus, » avarus: et « serpens, » is, qui est impostor.
 Corporis ergo ab anima separatio, quam toto vitæ
 tempore meditatur philosophus, gnosticam quam-
 dam parit animi alacritatem, ut possit facile ferre
 mortem naturæ, quæ est solutio vinculorum animæ
 a corpore. « Mihi enim crucifixus est mundus,
 et ego mundo d, » inquit: vivo autem jam, cum
 sim in carne, ut si « in cælo versarer e. »

Unde merito, qui gnosticus vocatur, facile ob-
 temperat, et ei, qui corporeum quid petit, donat
 offerens; et hujus caruncule affectus prius exuens,
 tentatorem non afficit quidem contumelia, sed, ut
 opinor, castigat et arguit,

Ex quantis opibus, quam magno et lapsus honore,
 ut ait Empedocles, hic deinceps versetur cum mor-
 talibus. Is certe fert testimonium sibi quidem,
 quod sit in Deum sincere fidelis: tentatori autem,
 quod frustra sit æmulatione percitus in eum, qui

(22) Μελετώμενος, τῷ φιλοσόφῳ πρ. Malim sic
 distinguere, μελετώμενος τῷ φιλοσόφῳ, προθ., quod
 Latina versio exprimit. Respicere videtur Socratis
 Platonici verba, Phædon. p. 48: Κινδυνεύουσιν, ὅσοι
 τυγχάνουσιν ὀρθῶς ἀπτόμενοι φιλοσοφίας, λεληθέναι
 τοὺς ἄλλους, ὅτι οὐδὲν ἄλλο αὐτοῖς ἐπιτηδεύουσιν,
 ἢ ἀποθνήσκειν τε καὶ τεθνάναι. « Quicunque philo-
 sophiam recte tractant, videntur latuisse cæteros
 homines, quod nihil aliud ipsi commentarentur,
 quam mori et esse mortuos. » Dein: Τῷ ὄντι ἄρα,
 ἔφη, ὦ Σιμμία, οἱ ὀρθῶς φιλοσοφοῦντες ἀποθνήσκειν
 μελετώσι, καὶ τεθνάναι ἥκιστα αὐτοῖς ἀνθρώπων φο-
 βερῶν. « Revera, inquit, o Simmia, qui recte philo-
 sophantur, mori meditantur, et mors eis inter cæ-
 teros homines minime terribilis est.

(23) Τὸ σωματίον. « Corporeum quid » vertit
 interpres, ac si legisset σωματικόν τι. Sensus est,
 « virum gnosticum paratum esse ad obtemperan-
 dum, » et corpus « suum cedendum, cum id ab eo
 postulatur. »

(24) ὧδε λιπὼν. Videtur legendum τοῖαδε λιπὼν.
 Lowth. — Vel, ὧδε λοιπὼν, quod Latina versio ex-
 plicat.

(25) Μαρτυρεῖ. Alludit ad nomen Christianorum
 martyrum, qui per mortem suam testimonia, quæ
 mox enumerat auctor, sibi, diabolo, Christo ac Deo
 præbent.

(26) Αὐτῷ (Sibi.) Quod edidimus pro αὐτῷ,
 « illi. »

est fidelis per dilectionem; Domino autem, quod ipsius doctrinae divina persuadendi vis insit, a qua ne metu quidem mortis deficiat: quin etiam facto confirmat veritatem praedicationis, potentem eum esse ostendens, ad quem contendit. Mireris autem ejus dilectionem, quam docet evidenter, dum cognato quidem generi grato animo unitur; et etiam pretioso sanguine ipsos infideles pudore afficit. Is ergo metu propter praecceptum declinat Christum negare, ut metui fiat testis. Sed neque propter spem donorum paratorum fidem vendit: sed propter suam in Dominum dilectionem, lubentissime hac vita exsolvetur; habens etiam gratiam, cum ei, qui causam praebuit hinc exeundi, tum ei, qui ipsi molitus est insidias; quod ab his honestam accepit. **206** occasionem, quam ipse non praebuit, seipsum ostendendi quisnam sit; illi quidem per tolerantiam, Domino vero per charitatem: ✠ per quam etiam antequam nasceretur manifestus erat Domino, qui tunc ejus propositum novit, qui martyrium passurus foret. Bono itaque animo venit ad amicum Dominum, pro quo et corpus, atque etiam, ut judices sperabant, animam tradidit, et a Servatore nostro, « o frater dilecte, » ut dicam poëticae, propter vitae similitudinem compellatur. Nos autem « consumptionem » vocamus martyrium, non quod vitae « finem » homo acceperit, ut reliqui loquuntur, sed quod « perfectum ac consummatum » opus ostenderit charitatis. Quinetiam Graeci quoque veteres laudant finem eorum, qui mortui sunt in bello, non quidem mortem suadentes violentam, sed quod qui in bello vitam finit, mortem non timens recessit; amputatus corpore, cum nec prius animo laborasset, nec emollitus esset, ut solet in morbis accidere hominibus; recedunt enim effeminati et vivere cupientes; et ideo neque puram emittunt animam, sed quae cupiditates, veluti notas plumbeas, secum effert, nisi fuerint eorum aliqui virtute praestantes. Eorum autem, qui moriuntur in bello, nonnulli cum cupiditatibus e vita exeunt, quod perinde est ac si morbo contabuerant. Si autem Deo confiteri sit martyrium, quaecunque anima pure cum agnitione Dei vitam instituit et praecceptis paruit, ea quidem vita et sermone est martyr, quomocunque liberetur a corpore; fidem scilicet, tanquam sanguinem, per totam vitam et etiam in exitu, profundens. Jam dicit Dominus in Evangelio: « Qui reliquerit patrem, vel matrem,

✠ P. 570 ED. POTTER, 480 ED. PARIS.

(27) Οὗτος οὖν φόβω τὸ ἀρ. Scribi possit, οὗτος οὖν τὸ φόβω ἀρ. « Ille igitur propter praecceptum Christum ob metum negare declinat, » etc.

(28) Ποιητικῶς τς. Aptius ποιητικῶς γε, aut τέ supervacua est. SYLBERG. — Ποιητικῶς τι, Heinsii et eo posteriores edunt. exhibent. Porro hanc compellationem superiorum Homericam vocavit.

(29) Ἐπαινοῦσιν. Quantopere laudati fuerint, qui in bello occubuissent, declarat insignis illa Periclis oratio apud Thucyd. lib. II, et Platonis sententia in Menexeno. R. SYLBERG.

(30) Ὅσπερ μολυβδίδας. Platonem imitatur.

A πιστόν· τῷ δ' αὖ Κυρίῳ τὴν ἔνθεον πρὸς τὴν διδασκαλίαν πειθῶ, ἧς οὐκ ἀποστήσεται θανάτου φόβω· ναί μὴν καὶ τοῦ κηρύγματος τὴν ἀλήθειαν συμβεβαίωτοί ἐργῶ, δυνατὸν εἶναι δεικνύς τὸν πρὸς δὴν σπεύδει Θεόν. Θαυμάσαις ἂν τὴν ἀγάπην αὐτοῦ, ἣν ἐναργῶς διδάσκει εὐχαρίστως ἐνούμενος πρὸς τὸ συγγενές, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῷ τιμίῳ αἵματι τοὺς ἀπίστους δυσωπῶν. Οὗτος οὖν φόβω τὸ ἀρνεῖσθαι (27) Χριστὸν διὰ τὴν ἐντολὴν ἐκκλίνει, ἵνα δὴ φόβω μάρτυς γένηται· οὐ μὴν οὐδὲ ἐλπιδί δωρεῶν ἡτοίμασμένων παπράσκων τὴν πίστιν, ἀγάπῃ δὲ πρὸς τὸν Κύριον ἀσμενέστατα τοῦδε τοῦ βίου ἀπολυθήσεται· χάριν ἰσως καὶ τῷ τὴν αἰτίαν παρασχομένῳ τῆς ἐνθὲνδε ἐξόδου, καὶ τῷ τὴν ἐπιβουλὴν τεχνασαμένῳ· ἐγκωκῶς, πρόσφασιν εὐλογον λαβῶν, ἣν οὐκ αὐτὸς παρέσχεν, ἑαυτὸν B ἐπιδειξάι ὅς ἐστι, τῷ μὲν δι' ὑπομονῆς, δι' ἀγάπης δὲ Κυρίῳ, δι' ἧς ἀνεδείκνυτο τῷ Κυρίῳ καὶ πρὸ τῆς γενέσεως τὴν προαίρεσιν τοῦ μαρτυρήσαντος εἰδέει. Εὐθαρσῆσας τοίνυν πρὸς φίλον τὸν Κύριον, ὑπὲρ οὗ καὶ τὸ σῶμα ἐκὼν ἐπιδεδῶκεν, πρὸς δὲ καὶ τὴν ψυχὴν, ὡς οἱ δικασταὶ προσεδόκησαν, ἐρχεται, « φιλικασίγητε » ποιητικῶς γε (28) ἀκούσας πρὸς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, διὰ τὴν τοῦ βίου ὁμοιότητα. Αὐτίκα « τελειῶσιν » τὸ μαρτύριον καλοῦμεν, οὐχ ὅτι « τέλος » τοῦ βίου ὁ ἄνθρωπος ἔλαβεν, ὡς οἱ λοιποὶ, ἀλλ' ὅτι « τέλειον » ἔργον ἀγάπης ἐνεδείξατο· καὶ οἱ παλαιοὶ δὲ τῶν παρ' Ἑλλήσι, τῶν ἐν πολέμῳ ἐπιθανόντων τὴν τελευταίην ἐπαινοῦσιν (29), οὐ τὸ βιαίως ἀποθνήσκουσιν συμβουλεύοντες, ἀλλ' ὅτι ὁ κατὰ πόλεμον τελευταίων ἀδεῆς τοῦ θανεῖν ἀπήλλακται, ἀποτμηθεὶς τοῦ σώματος, καὶ οὐ προκαμῶν τῇ ψυχῇ, οὐδὲ καταμακκισθεὶς, οἷα περὶ τὰς νόσους πάσχουσιν οἱ ἄνθρωποι· ἀπαλλάττονται γὰρ θηλυκευόμενοι καὶ ἱμερόμενοι τοῦ ζῆν· διὰ ταῦτα οὐδὲ καθαρὰν ἀπολύουσιν τὴν ψυχὴν, ἀλλ' ὥσπερ μολυβδίδας (30) τὰς ἐπιθυμίας μεθ' ἑαυτῆς φερομένην, εἰ μὴ τινες τούτων ἀλλόλογοι κατ' ἀρετὴν γεγόνασιν. Εἰσὶ δὲ καὶ οἱ ἐν πολέμῳ μετ' ἐπιθυμιῶν ἀποθνήσκουσιν, οὐδὲν οὕτως διαφέροντες, εἰ καὶ νόσῳ κατεμαραινόντο. Εἰ τοίνυν ἡ πρὸς Θεὸν ὁμολογία μαρτυρία ἐστὶ, πᾶσα ἡ καθαρώς πολιτευσαμένη ψυχὴ μετ' ἐπιγνώσεως τοῦ Θεοῦ, ἡ ταῖς ἐντολαῖς ἐπακηκουῖα, μάρτυς ἐστὶ καὶ βίῳ καὶ λόγῳ, ὅπως ποτὲ τοῦ σώματος ἀπαλλάττηται· οἷον αἷμα τὴν πίστιν ἀνά τὸν βίον ἅπαντα, πρὸς δὲ καὶ τὴν ἐξόδον προσχέουσα. Αὐτίκα ὁ Κύριος ἐν τῷ D Εὐαγγελίῳ φησὶν· « Ὅς ἂν καταλείψῃ πατέρα, ἢ μητέρα, ἢ ἀδελφούς, » καὶ τὰ ἑξῆς, « ἔνεκεν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τοῦ ὀνόματός μου, » μακάριος οὗτος· ὃ

Nam ille haud longe ab init. lib. VII *De republ.*, p. 695, ait: Τοῦτο μέντοι τὸ τῆς τοιαύτης φύσεως, εἰ ἐκ παιδὸς εὐθὺς κοπτόμενον, περιεκόπη τὰ τῆς γενέσεως συγγενῆ, ὥσπερ μολυβδίδας, αἱ δὴ, ἐδωκαῖς τε καὶ τῶν τοιούτων ἡδοναῖς τε καὶ λεχναῖς προσφύει γιγνώμεναι, περὶ τὰ κάτω στρέφουσι τὴν τῆς ψυχῆς ὄψιν. « Si ab hoc ingenio statim a pueritia amputentur, quae sunt generationis affinia, » *cen plumbea pondera*, « quae sunt comestionibus, et hujusmodi voluptatibus, et libidinibus, atque deliciis inhaerentia, mentis aciem ad inferiora detorquent, » etc.

τὴν ἀπλὴν ἐμφαίνων μαρτυρίαν, ἀλλὰ τὴν γνωστὴν, ὡς κατὰ τὴν κανόνα τοῦ Εὐαγγελίου πολιτευσάμενον, διὰ τῆς πρὸς τὸν Κύριον ἀγάπης (γνώσιν γὰρ σημαίνει ἢ τοῦ ὀνόματος εἰδησις, καὶ ἡ τοῦ « Εὐαγγελίου » νόσις, ἀλλ' οὐ φιλήν τὴν προσηγορίαν)· ἀπολιπεῖν μὲν γένος τὸ κοσμικόν, ἀπολιπεῖν δὲ οὐσίαν καὶ κτήσιν πᾶσαν, διὰ τὸ ἀπροσπαθῶς βιοῦν. « Μήτηρ » γοῦν ἡ πατρὶς καὶ τροφὸς ἀλληγορεῖται, « πατέρες » δὲ οἱ νόμοι (31) οἱ πολιτικοί· ἃ δὲ ὑπεροπτεῖον εὐχαριστως τῷ μεγαλόφρονι δικαίῳ, ἔνεκεν τοῦ φίλον γενέσθαι τῷ Θεῷ, καὶ τυχεῖν τῶν δεξιῶν μερῶν τοῦ ἁγιάσματος (32), καθάπερ καὶ οἱ ἀπόστολοι πεποικίχασιν. Εἶτα Ἡράκλειτος (33) μὲν φησὶν· « Ἀρηιφάτους θεοὶ τιμῶσι καὶ ἄνθρωποι· » καὶ Πλάτων (34) ἐν τῷ πέμπτῳ τῆς « Πολιτείας » γράφει· « Τῶν δὲ δὴ ἀποθανόντων ἐπὶ στραταίας, ὅς ἂν εὐδοκιμήσας τελευτήσῃ, ἄρ' οὐ πρῶτον μὲν φησόμενον τοῦ χρυσοῦ γένους εἶναι; Πάντων γε μάλιστα. » Τὸ δὲ χρυσοῦν γένος πρὸς θεῶν ἔστι, τῶν κατ' οὐρανὸν καὶ τὴν ἀπλανῆ σφαῖραν, οἱ μάλιστα τὴν ἡγεμονίαν ἔχουσι τῆς κατ' ἀνθρώπους προνοίας. Τινὲς δὲ τῶν αἰρετικῶν, τοῦ Κυρίου παρακηκότες, ἀσεβῶς ἅμα καὶ δειλῶς φιλοζωοῦσι, μαρτυρίαν λέγοντες ἀληθῆ εἶναι τὴν τοῦ ὄντως ὄντος γνώσιν Θεοῦ (35) (ὅπερ καὶ ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν), φονέα δὲ εἶναι αὐτὸν ἑαυτοῦ, καὶ αὐθέντην, τὸν διὰ θανάτου ὁμολογήσαντα· καὶ ἄλλα τοιαῦτα δειλίαις σοφίσματα εἰς μέσον κομίζουσι. Πρὸς οὓς εἰρήσεται, ὅποταν καιρὸς ἀπαίτη· διαφέρονται γὰρ ἡμῖν περὶ ἀρχάς. Λέγομεν δὲ καὶ ἡμεῖς τοὺς ἐπιπηδήσαντας τῷ θανάτῳ (εἰσὶ γὰρ τινες οὐχ ἡμέτεροι, μόνου τοῦ ὀνόματος κοινωνοί, οἱ δὲ αὐτοὺς παραδιδόντες σπεύδουσι, τῇ πρὸς τὸν Δημιουργὸν ἀπεχθεῖς οἱ θλιτοὶ θανατῶντες), τούτους ἐξάγειν ἑαυτοὺς ἀμαρτύρωσ (36) λέγομεν, κἂν δημοσίᾳ κολάζωνται. Οὐ γὰρ τὸν χαρακτήρα σώζουσι τοῦ μαρτυρίου τοῦ π-

vel fratres, » et quæ deinceps sequuntur, « propter Evangelium et nomen in eum », is est beatus : non quodvis significans martyrium, sed gnosticum, ejus nempe hominis, qui cum ex regula Evangelii vitam egerit, propter dilectionem Domini (« nominis » enim ratio et « Evangelii, » quorum hic mentio facta est, haud nudam appellationem, sed gnosticam vivendi rationem significat), cum hujus mundi cognatos, tum etiam substantiam ac possessiones relinquit, propterea quod vivat citra nimiam ad ea affectionem. Proinde (« mater » quidem allegorice innuit patriam et altricem terram; « patres » autem, leges civiles; quæ quidem vir justus, qui est magni excelsique animi, lubentissime contemnere debet, ut Deo fiat amicus, et consequatur dexteræ partes sanctuarii, ✕ sicut etiam fecerunt apostoli. Deinde dicit quidem Heraclitus : « Marte casos dii honorant et homines. » Et scribit Plato in quinto *De republica* : « Eum autem, qui in bello mortuus fuerit, postquam præclare se gesserit, an non primum quidem dicemus eum esse aurei generis? Omnium maxime. » Aureum autem genus cum illis diis versatur, qui sunt in cælo et in sphaera inerrante, qui maxime principatum obtinent humanæ providentiæ. Quidam autem ex hæreticis, cum male Dominum intellexerint, impie simul et timide vitæ tenentur cupiditate, dicentes, verum esse martyrium, veri Dei cognitionem (quod quidem nos quoque fatemur), eum autem esse sui occisorem et sibi mortem consciscere, qui per mortem fuerit Deum confessus; et alia ejusmodi sophismata, quæ sua suggestit timiditas, iu medium afferunt. Adversus quos dicetur, cum tempus postulaverit; dissident enim a nobis de principiis. Dicimus autem nos quoque, eos, qui de industria mortem quæerunt (sunt

✕ P. 571, ED. POTTER, 481 ED. PARIS. • Matth. xix, 29; Marc. x, 29, 30.

(31) Οἱ νόμοι. H. ms. οἰκονόμοι. SYLBURG.

(32) Δεξιῶν μερῶν τοῦ ἀγ. Respicit Matth. xx, 21, ubi Zebedæi uxor Christum rogat, ut filii sui sedent, eis ἕκ δεξιῶν, καὶ eis ἕξ εὐωνύμων, « unus ad dextram, alter ad sinistram » throni ejus. Proinde τυχεῖν τῶν δεξιῶν μερῶν τοῦ ἁγιάσματος, erit primum gloriæ gradum in cælesti regno consequi. Clemens paulo infra, pag. 485 : Οἱ τοιοῦτοι ἐκ δεξιῶν ἴστανται τοῦ ἁγιάσματος... οἱ δὲ ἐξ εὐωνύμων ἴστανται. « Qui tales sunt, a dextra parte sanctuarii stant, hi vero » inferiores « a sinistra. » Quem locum videsis.

(33) Ἡράκλειτος. Theodoretus lib. viii *De curat. ægrit. Græc.* : « Heraclitus profecto etiam eos, qui in bello occisi essent, nullo non dignos honore existimavit. Quos enim Gradivus occidit, honore et dii et homines prosequuntur. Ἀρηιφάτους γὰρ, φησὶν, οἱ θεοὶ τιμῶσι καὶ ἄνθρωποι. » Suidas : Ἀρηιφάτος, ὁ ἐν πολέμῳ ἀνηρημένος· et : Ἀρηίος, ὁ πολεμικός, καὶ ἀρηίους τὴν τοῦ πολέμου εἶναι ἔλεγον νεότητα ἐπιλεκτον, καὶ ἀρηίους ὄπλοις πεφράσθαι. Ita manuscriptus. Platonis locum veres, to II, pag. 468, edit. H. Steph. : « Eum vero, qui re præclare gesta in bello occubuerit, nonne dicemus primum quidem ad genus aureum pertinere? Vocem πρῶτον omisit interpres. Idem Plato initio *Menæxeni* 234 : Καὶ μὴν πολλοῦ κινδυνεύει καλὸν εἶναι τὸ ἐν πολέμῳ ἀποθνήσκειν· καὶ γὰρ ταφῆς καὶ μεγαλοπρεποῦς τυγχάνει. « Atqui

apud plurimos homines præclarum videtur in bello mori : etenim qui hoc leti genere occumbit, præclarum magnificentique funus consequitur.

Virgilius, IV *Georg.* v. 216, 217 :

... Et corpora bello
Objectant, pulchramque petunt per vulnera mortem.
Æneid. II, 417 :

... Pulchrumque mori succurrit in armis.
COLLECT.

(34) Πλάτων. Platonis verba occurrunt lib. v *De republica*, pag. 662.

(35) Γνώσιν Θεοῦ. Irenæus lib. iv, cap. 64, ait : « Neque quidem necessarium esse dicentibus tale martyrium; esse enim martyrium verum, sententiam eorum. » Idem lib. iii, cap. 20 : « Ad tantam temeritatem progressi sunt quidam, ut etiam martyres spernant, et vituperent eos, qui propter Domini confessionem occidunt. »

(36) Ἀμαρτύρωσ. Gatakerns nostras in Notis ad Marci Antonini lib. ii, pag. 83, de hac Clementis voce hæc adnotat : Τὸ ἀμαρτύρωσ non est cum λέγομεν, uti Sylburgius putavit, sed cum ἐξάγειν ἑαυτοὺς conjungendum : « Dicimus eos ita sibi mortem accersere, ut martyres tamen non sint, nec martyrium obire dici debeant : Οὐ γὰρ, inquit, τὸν χαρακτήρα σώζουσι τοῦ μαρτυρίου τοῦ π-
στοῦ. »

animi quidam, eatonus solum nostri, quod ejusdem nominis participes sint, qui quidem seipso magno studio contendunt tradere, et propter odium in Creatorem miseri mortem cupiunt) eos, inquam, dicimus seipso e vita exigere absque ullo martyrio, et si publice puniantur. Fidelis enim martyrii non servant characterem, quandoquidem verum Deum non cognovere; vanæ autem morti seipso tradunt, sicut se temere in ignem conjiciunt Indorum Gymnosophistæ. Quoniam autem isti, qui falsum sibi nomen sumpserunt, in corpus involuntur, discant quod bona corporis compages et recta compositio animo confert ad ingenii solertiam. Quare in tertio *De republica* Plato, quem maxime citant testem vituperatæ generationis, dixit oportere curam gerere corporis propter harmoniam animæ, » per quod et vivendum et recte vivendum est ei, qui annuntiat præconium veritatis. Per vitam enim et sanitatem ingredientibus, ediscimus cognitionem. Cui vero omnino non licet in altum progredi, nisi in providendis necessariis versetur, eorum ope quæcunque tendunt ad cognitionem facere necesse habet, nonne ei bene vivere est eligendum? Vivendo enim, ut bene vivatur, fit; et ad immortalitatis habitum transmittitur, qui per corpus ad bene vivendum se exercuit.

CAPUT V.

De doloris, paupertatis aliorumque externorum contemptu.

Admiracione quoque digni sunt Stoici, qui dicunt, animam nihil affici a corpore, neque ad vitium a morbo, neque ad virtutem a sanitate; sed utraque hæc dicunt esse indifferentia. Jam vero Job quoque propter insignem continentiam et fidem eximiam, pauper quidem ex divite, ex illustri abjectus, ex pulchro deformis, ex sano morbidus factus, nobis est præclarum exemplar propositus, dum pudore afficit eum, qui tentaverat; benedicit ei, qui formaverat; secunda ita fert, ut prima; probe docens, virum gnosticum casibus omnibus recte posse uti. Ac quod ea quidem, 207 quæ a veteribus præ-

✠ P. 572 ED. POTTER, 482 ED. PARIS. • Job 1.

(37) *Ψευδώνυμοι*. Scilicet οι ψευδώνυμους γνωστικοί, « falso appellati Gnostici; » ut alibi dicit. (38) *Ἀρμονίας*. De harmonia, seu conformitate animæ et corporis, in libro a Clemente memorato hæc etiam dicit Plato, p. 625: Δεῖν γέ φαμεν τοὺς φύλακας ἀμφοτέρα ἔχειν τούτῳ τῷ φύσει. Δεῖ γάρ. Οὐκοῦν ἠρμόσθαι δεῖ αὐτὰς πρὸς ἀλλήλας. Πῶς δ' οὐ; Καὶ τοῦ μὲν ἠρμωμένου σφῶρων τε καὶ ἀνδρεία ἡ ψυχῆ. Πάνυ γε. Τοῦ δὲ ἀναρμόστου δειλῆ καὶ ἀγροικος. Καὶ μάλα. « Dicebamus oportere ipsos custodes utraque naturas habere. Oportet sane. Proinde eas congruere inter se et concinere oportet. Quidni? Ejusque animus, in quo hæc consonant temperans est et fortis. Omnino. Ejus autem animus, in quo dissonant, timidus et agrestis. Et maxime quidem. » Cætera apud auctorem legi possunt. (39) *Ἀδιάφορα*. Laertius in *Zenone*, lib. vii, seg. 104, refert Stoicos bona corporis et fortunæ retulisse inter τὰ ἀδιάφορα, « indifferentia, » τὰ μὴτε πρὸς εὐδαιμονίαν μὴτε πρὸς κακοδαιμονίαν συνεργούοντα ὡς ἔχει πλοῦτος, ὑγίεια, ἰσχύς, δόξα, καὶ τὰ ὅμοια • « quæ neque ad felicitatem, neque ad infelicitatem conferunt; ut sunt divitiæ, sanitas, vires, gloria, et cætera id genus. » Tacitus *Hist.* lib. iv, de Helvidio Prisco, Stoico: « Doctores, ait, sapientiæ secutus, qui sola bona, quæ honesta; mala tantum, quæ turpia; potentiam, nobilitatem,

αὐτοῦ, τὸν δυνως θεὸν μὴ γνωρίσαντες • θανάτῳ δὲ ἑαυτοὺς ἀποδιδόασιν κενῶ, καθάπερ καὶ οἱ τῶν Ἰνδῶν Γυμνοσοφισταὶ ματαίῳ πυρὶ. Ἐπεὶ δ' οἱ ψευδώνυμοι (37) οὗτοι τὸ σῶμα διαβάλλουσι, μαθέτωσαν, ὅτι καὶ ἡ τοῦ σώματος εὐαρμωσία συμβάλλεται τῇ διαβολῇ πρὸς τὴν εὐφύιαν. Δι' ὃ ἐν τῷ τρίτῳ τῆς « Πολιτείας » ὁ Πλάτων εἶπεν, ὅν μάλιστα ἐπιθεοῦνται μάρτυρα τὴν γένεσιν κακίζοντα, « ἐπιμεισθῆσαι σώματος » δεῖν « ψυχῆς ἕνεκα ἀρμονίας (38), » δι' οὐ βιοῦν τε ἔστι, καὶ ὀρθῶς βιοῦν, καταγγέλλοντα τῆς ἀληθείας τὸ κήρυγμα • διὰ γὰρ τοῦ ζῆν καὶ τῆς υγιείας ὀδεύοντες, ἐκμανθάνομεν τὴν γνῶσιν. Ἡ δὲ οὐδὲ τὸ τυχεῖν προσελθεῖν ἔστιν εἰς ὑψος ἀνευ τοῦ ἐν τοῖς ἀναγκαίοις εἶναι, καὶ δι' αὐτῶν πάντα ποιεῖν τὰ πρὸς τὴν γνῶσιν συντείνοντα, τὸ εὖ ζῆν τούτῳ πῶς οὐχ αἰρετέον; ἐν γοῦν τῷ ζῆν, τὸ εὖ ζῆν κατορθοῦται • καὶ εἰς ἕξιν ἀδιότρητος παραπέμπεται ὁ διὰ σώματος μελετήσας ἐυζῶταν.

Θαυμάζειν δὲ ἀξίον καὶ τῶν Στωικῶν, οἵτινες φασι, μὴδὲν τὴν ψυχὴν ὑπὸ τοῦ σώματος διατίθεσθαι, μὴτε πρὸς κακίαν ὑπὸ τῆς ἡσυχίας μὴτε πρὸς ἀρετὴν ὑπὸ τῆς υγιείας, ἀλλ' ἀμφοτέρα ταῦτα λέγουσιν ἀδιάφορα (39) εἶναι. Καίτοι καὶ Ἰῶβ, ἐγκρατείας ὑπερβολῆ καὶ πίστεως ὑπεροχῆ πένθιμος ἐκ πλουσίου, ἔτιμος δὲ ἐξ ἐνδόξου, ἀισχυρὸς δὲ ἐκ καλοῦ, καὶ νοσερὸς ἐξ υγιεινοῦ γενόμενος, ἡμῖν τέ ἐστι παράδειγμα ἀγαθῶν ἀναγεγραμμένος, δυσωπῶν τὸν πειράσαντα, εὐλόγων τὸν πλάσαντα • φέρων οὕτω τὰ δεύτερα, ὡς καὶ τὰ πρότερα • διδάσκων εὖ μάλα τοῖς περιστατικοῖς ἀπάσιν οἷόν τε εἶναι καλῶς χρῆσθαι τὸν γνωστικόν (40).

tem, cæteraque extra animum, neque bonis neque malis annumerant. »

(40) *Διδάσκων... γνωστικόν*. « Probe docens gnosticum casibus omnibus adversis uti recte posse. » Περιστασις, necessitas hominem undique urgens, et casus incommodus. II Macab. vi.: Χαλεπὴ ἦν ἡ ἐπίστασις τῆς κακίας, « incurio malorum; » αἱ περιστασις, « calamitas, » et τὰ περιστατικά, ut apud Basilium, quod citat Budæus in *Comment.* ex homil. in princip. Proverb.: Οὔτε γὰρ τὰ δεξιὰ καὶ περισπούδαστα τοῖς πολλοῖς τὸ ἐστῶς καὶ μόνιμον ἔχει, οὔτε τὰ περιστατικά τῶν πραγμάτων καὶ κατηφῆ παγίως ἤδρασταί. « Neque enim secunda omnia, ei quibus plerique delectantur, perpetuitatem, firmitatemque habent; sicut nec tristitia semper durant. » Sic verte pag. 500, 40: « Vel circumstantia. » S. Chrysostomus eleganter, id est, moris suo, apud Nicetianum Heracleensem in *Expositione* ad illa verba: « Si bona suscepimus: « Ὁ μακάριος οὗτος πανταχόθεν βαλλόμενος, ἀσφαλέστερον ἵστατο, καὶ μύρια βέλτῃ δεχόμενος, οὐκ ἐνεδίδου • ἀλλ' ἐκένωσε μὲν τοῦ διαθόλου τὴν βελούθηκην, αὐτὸς δὲ οὐ κατέπεσεν, οὐδὲ ὑπερκυλισθῆναι, ἀλλ' ὡσπερ ἄριστος κυβερνήτης, οὕτως μαινομένης τῆς θαλάττης; καὶ τῶν κυμάτων διεγειρόμενος κατεποντίζετο, οὔτε γαλήνης οὐσίας βιβυμότερος ἐγένετο, ἀλλ' ἐν ἑκατέρῃ τῇ τῶν καιρῶν διαφραγῆ ἴσθη τὴν ἑαυτοῦ τέχνην διετήρησε, καὶ οὔτε

Καὶ ὅτι γε εἰκόνες τὰ παλαιὰ κατορθώματα εἰς τὰ ἡμεδαπὰ ἐπανορθώματα ἐκκείνται, ἐμφαίνων ὁ Ἀπόστολος, « Ὡστε τοὺς δεσμούς μου, » φησὶ, « φανεροῦς ἐν Χριστῷ γενέσθαι ἐν ὄλῳ τῷ πραιτωρίῳ καὶ τοῖς λοιποῖς πᾶσι, καὶ τοὺς πλείονας τῶν ἀδελφῶν ἐν Κυρίῳ πεποιθότας, τοῖς δεσμοῖς μου περισσοτέρως τολμᾶν ἀφόδως τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ (41) λαλεῖν. » ἐπεὶ καὶ τὰ μαρτύρια ἐπιστροφῆς ἐστὶ παραδείγματα, ἐνδύως ἠγιασμένα. « Ὅσα γὰρ ἡ Γραφὴ λέγει, εἰς τὴν (42) ἡμετέραν διδασκαλίαν ἐγράφη, ἵνα διὰ τῆς ὑπομονῆς καὶ τῆς παρακλήσεως τῶν Γραφῶν τὴν ἐλπίδα ἔχωμεν τῆς παρακλήσεως. » Ἔοικε δὲ πως, παρούσης ἀληθῆνους, ἡ ψυχὴ νεύει ἀπ' αὐτῆς, καὶ τιμὸν ἠγίσθαι τὴν ἀπαλλαγὴν τῆς παρουσίας οὐδύνης. Ἀμέλει κατ' ἐκεῖνο καιροῦ, καὶ μαθημάτων βιβθυμεῖ, ὀπηνίκα καὶ αἱ ἄλλαι ἀπημέλῃνται ἀρεταί. Καὶ οὐδὲν B
 πού τὴν ἀρετὴν αὐτὴν πάσχειν φαμέν· οὐδὲ γὰρ νοσεῖ ἡ ἀρετὴ ἡ δὲ ἀμφοῖν μετεσχηκῶς, ἀρετῆς καὶ νόσου, ὑπὸ τοῦ κατεπείγοντος θλίβεται· κἂν μὴ καταμεγαλοφρονῶν τύχη ὁ μηδέπω τὴν ἐξὶν τῆς ἔγκρατειας περιποιήσάμενος, ἐξίσταται, ἴσον τε εὐρίσκειται τῷ φεύγειν τὸ μὴ οὐ ὑπομεῖναι. Ὁ δὲ αὐτὸς λόγος καὶ περὶ πενίας· ἐπεὶ καὶ αὐτὴ τῶν ἀναγκαίων, τῆς θεωρίας, λέγω, καὶ τῆς καθαρᾶς ἀναμαρτησίας, ἀπασχολεῖν βιάζεται τὴν ψυχὴν, περὶ τοὺς πορισμοὺς διατρίβειν ἀναγκάζουσα, τὸν μὴ ὄλον ἑαυτὸν δι' ἀγάπης ἀναθεοικτότα τῷ Θεῷ ὡσπερ ἐμπαλιν ἢ τε ὑγίεια καὶ ἡ τῶν ἐπιτηδεῖων ἀφθονία ἐλευθέραν καὶ ἀνεμπόδιστον φυλάσσει τὴν ψυχὴν, καὶ εὖ χρῆσθαι (43) τοῖς παροῦσι· γινώσκουσιν· « Θλίψιν (44) γὰρ, φησὶν ὁ Ἀπόστολος, τῇ σαρκὶ ἐξοῦσιν οἱ τοιοῦτοι. Ἐγὼ δὲ ὡμῶν φειδομαι· θέλω γὰρ ὑμᾶς ἀμερίμους εἶναι πρὸς τὸ εὐσχημον καὶ εὐπάρεδρον τῷ Κυρίῳ ἀπερισπάστως. » Τοῦτων οὖν ἀνθεκτέον οὐ δι' αὐτὰ, ἀλλὰ διὰ τὸ σῶμα· ἡ δὲ τοῦ σώματος ἐπιμέλεια διὰ τὴν ψυχὴν γίνεται, ἐφ' ἣν ἡ ἀναφορά. Ἐν ταύτῃ γὰρ μαθεῖν ἀνάγκη τὸν γνωστικῶς πολιτευόμενον τὰ προσήκοντα· ἐπεὶ τὸ γε μὴ εἶναι τὴν ἡδονὴν ἀγαθὸν ὠμολόγηται, ἐκ τοῦ κακῶς εἶναι τινὰς ἡδονᾶς· τοῦτω τῷ λόγῳ ἀναφαίνεται τὸ ἀγαθὸν κακὸν, καὶ τὸ κακὸν ἀγαθόν. Ἐπειτα δὲ, εἰ τινὰς μὲν αἰρούμεθα τῶν ἡδονῶν, τινὰς δὲ φεύγομεν, οὐ πᾶσα ἡδονὴ ἀγαθόν. Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἀληθῶν ὁ αὐτὸς λόγος, ὧν τὰς μὲν ὑπομένομεν, τὰς δὲ φεύγομεν. Ἡ δὲ αἴρεσις καὶ φυγὴ κατ' ἐπιστήμην γίνεται· ὡστε τὴν ἐπιστήμην εἶναι τὸ ἀγαθόν, οὐ τὴν ἡδονὴν, δι' ἣν ἔστιν ὅτε καὶ τὴν ποῖαν ἡδονὴν αἰρησόμεθα. Αὐτίκα ὁ μάρτυς ἡδονὴν τὴν δι' ἐλπίδος διὰ τῆς παρουσίας ἀληθῆνους αἰρεῖται.

✠ P. 573 ED. POTTEI, 485 ED. PARIS. • Philip. i, 13, 14. b Rom. xv, 4. c I Cor. vii, 28, 32, 35.

πλοῦτος αὐτὸν ἐφύσησεν, οὕτε πενία ἐταπαίνωσεν. « Beatus hic, licet in eum undique mitterentur sagitte, tutior ac firmior nihilominus consistebat; cumque jarula innumerabilia excepisset, nihil de animi virtute remisit. Imo vero diaboli pharetram exhaussit, ipse vero nec concedit, nec animo fractus est, sed tanquam gubernator optimus, neque furente mari, seseque offerentibus fluctibus obruebatur; neque in tranquillitate atque malacia erat desidiosior: parem potius artem ad temporis utriusque discrimen asserbat. COLLECT.

(41) Τοῦ Θεοῦ. Abest a Philip. i.

A clare sunt gesta, ad nostram emendationem, quædam quasi imagines, proposita sunt, his verbis ostendit Apostolus: « Ut mea vincula fuerint iu Christo manifesta in omni prætorio et reliquis omnibus, et plures fratres in Domino, confisi meis vinculis, auferent abundantius absque metu loqui verbum Dei: » quandoquidem martyria quoque sunt exemplaria conversionis, gloriose sanctificata. « Quæcunque enim, ait Scriptura, ad nostram doctrinam scripta sunt ut patientiam et consolationem Scripturarum, spem habeamus consolationis b. » Videtur autem si adsit dolor, anima quodammodo ab ipso declinare et magnificare a præsentī liberationem molestia. Illo certe tempore quiescit etiam a disciplinis, quando alia quoque virtutes negliguntur. Non autem utique dicimus ipsam pati virtutem: nam nec ægrotat virtus. Sed tamen qui est utriusque particeps, et virtutis et morbi, urgenti dolore premitur; et si non fuerit magni et excelsi animi, qui nondum continentia habitum ✠ acquisivit, loco pellitur; et instar fugæ invenitur non tolerasse. Eadem est autem etiam ratio de paupertate. Nam ipsa quoque a necessariis, contemplatione, inquam, et pura peccati amotione, cessare cogit animam, ut quæ in victu quærendo versari eum cogat, qui non se totum Deo per dilectionem dedicaverit; sicut rursus sanitas et rerum necessariorum copia liberam custodit animam, ut quæ nullum habeat impedimentum, et sciat recte uti rebus præsentibus. « Tribulationem » enim « carnis habebunt, » inquit Apostolus, « qui sunt huiusmodi. Ego autem vobis parco; volo enim vos esse non sollicitos, ut decore et honeste Domino indivulse assideatis c. » Hæc sunt ergo amplectenda, non propter se, sed propter corpus: habetur autem cura corporis propter animam, ad quam fit relatio. Hac enim causa necesse est eum, qui vitam gnostice iustituit, discere quid sit conveniens: nam bonum quidem non esse voluptatem, patet ex eo, quod malæ sint quædam voluptates; alioquin hac ratione videretur bonum esse malum, et malum bonum. Præterea autem si aliquas quidem expetimus voluptates, aliquas vero fugimus, tum non est quævis voluptas bonum. Similiter autem eadem quoque est ratio in doloribus, quorum aliis quidem toleramus, alios vero fugimus. Fit autem electio et fuga ex scientia; ac proinde bonum est, non voluptas, sed scientia, propter quam voluptates quasdam nonnunquam eligimus. Jam

(42) Ὅσα γὰρ ἡ Γραφὴ λέγει, εἰς τ. Forsan auctor scripsit: Ὅσα γὰρ ἐγράφη, λέγει, εἰς τ. Vulg. Biblia Rom. xv, προσγράφη habent in utroque membro. Vox τῆς παρακλήσεως post ἔχωμεν abest ab iisdem Bihl. SVLBURG.

(43) Καὶ εὖ χρ. Pro καὶ malim τὴν, ut sensus sit, « Eam animam, quæ præsentibus uti norit, liberam et impedimentis immunem per sanitatem et rerum necessariorum copiam præstari. »

(44) Θλίψιν. In unum conjungit I Cor. vii, 28, 22, 35, ubi θέλω δὲ προ θέλω γάρ, et mox εὐπρόσεδρον pro εὐπάρεδρον existit.

martyr eam, quæ spe capitur, voluptatem eligit per præsentem dolorem. Si autem in siti quidem dolor consideretur, in potu autem voluptas; dolor, qui præcessit, erit efficiens voluptatis; boni autem malum non erit efficiens; neutrum ergo est malum. Ac Simonides quidem, sicut ✕ etiam Aristoteles, scribit: « Homini quidem esse optimum, sanum esse; secundum autem, natura valentem et pulchrum; tertium autem, absque dolo et fraude esse divitem. » Et Theognis Megarensis:

Pauperiem ut fugias, piscosi et in æquora ponti,

Cyrne, et te acriis dejicito ex scopulis.

Contra autem Antiphanes comicus: « Plutus, iuquit, « cum plus aliis videntes acceperit aliquos, cæcos facit. » Jam a poetis prædicatur ab ortu esse cæcus:

Natum illi genuit, qui solem non videt unquam,

✕ P. 574 ED. POTTER.

(45) *Σιμωνίδης*. Aristoteles lib. 1 *Ethic.* ad Nicom. disticho illo epigrammatis Deliaci hæc distincta fuisse docet:

*Κάλλιστον τὸ δικαιοῦτατον, ἁψοτον δ' ὑγιαίνειν,
Ἠδιστον δὲ τυχεῖν οὐ τις ἕκαστος ἔρα.*

*Iustitia est pulcherrima res, suavissima rebus
Gaudere optatis, optima si valeas.*

Quæ a Theognide usurpata sunt, immutato tantum altero sic:

Πρῶγμα δὲ τεραπτότατον οὐ τις ἔρα τὸ τυχεῖν.

Illud vero secundum Græce ita Clemens, Δεύτερον εὐφρα καλὸν γενέσθαι. At apud Stobæum tit. 101, *De felicitate*, Platonem in *Gorgia*, et Athenæum lib. xv in *Canteri Novis lectionib.* legitur: Δεύτερον δὲ φρὰν καλὸν γενέσθαι. « Secundum pulchrum in-dole esse, » vel « honesta specie esse. » Sic et Plato lib. 1 *De legib.* 631: Ἠγείται μὲν ὑγίεια, κάλλος δὲ δεύτερον, τὸ δὲ τρίτον ἰσχύς, τέταρτον δὲ πλοῦτος οὐ τυφλός, ἀλλ' ὁξὺ βλέπων. « Primum locum obtinet bona valetudo, secundum forma, tertium robor corporis, quartum opes haud cæcæ, sed acutum cernentes. » Vide in Proverbiis, « Primum recte valere. » COLLECT. Cum impressis consentit etiam H. ms., sed Athenæi epitome ms. rectius, Δεύτερον δὲ φρὰν καλὸν. Sic apud Platonem lib. 11 *De legib.* p. 661 (p. 792 edit. Francof.): Λέγεται γὰρ, ὡς ἀριστον μὲν ὑγιαίνειν, δεύτερον δὲ κάλλος, τρίτον δὲ ἰσχύς, τέταρτον δὲ πλοῦτος. SYLBURG.—Stobæus hoc dictum Scleria tribuit, serm. 101, ubi hoc modo id recitat:

*Ἵγιαίνειν μὲν ἀριστον ἀνδρὶ θνατῶ·
Δεύτερον δὲ φρὰν καλὸν γενέσθαι·
Τρίτον δὲ πλουτεῖν ἀδόλως· εἶτα
Τέταρτον, ἠθὴν μετὰ τῶν φίλων.*

*Optima quidem est sanitas viro mortali,
Deinde bona forma nasci,
Tertio divitiæ sine dolo partæ,
Postremo inter amicos pubescere.*

Athenæus idem effatum, tanquam scolion inter pocula decantari solitum, recitat, lib. xv, c. 15, quo loco etiam memorat Anaxandriden comicum his verbis id derisisse:

*Ὁ τὸ σκόλιον εὐρὼν ἐκεῖνος, ὅστις ἦν,
Τὸ μὲν ὑγιαίνειν πρῶτον ὡς ἀριστον ἦν,
Ἀνάσσειν ὀρθῶς· δεύτερον δὲ εἶναι καλὸν,
Τρίτον δὲ πλουτεῖν. Τοῦθ' ἔρας, ἐμαίνετο·
Μετὰ τὴν ὑγίειαν γὰρ τὸ πλουτεῖν διαφέρει,
Καλὸς δὲ πεινῶν ἐστὶν ἀισχρὸν θηλίον.*

Α Εἰ δὲ κατὰ μὲν δίψαν ἢ ἀλγῆδων νοεῖται, κατὰ τὴν πόσιν δὲ ἡδονή, ποιητικὴ τῆς ἡδονῆς ἢ ἀλγῆδων ἢ προὔπαρξασα γίνεται· ἀγαθὸν δὲ ποιητικὸν τὸ κακὸν οὐκ ἂν γένοιτο· οὐθέτερον οὖν κακὸν. Ὁ μὲν οὖν Σιμωνίδης (45), καθάπερ καὶ Ἀριστοτέλης (46). « Ὑγιαίνειν μὲν ἀριστον ἀνδρὶ, ἢ γράφει, « δεύτερον δ', εὐφρα καλὸν γενέσθαι· τρίτον δὲ, πλουτεῖν ἀδόλως. Καὶ ὁ Μεγαρεὺς Θεόγνης·

Χρὴ πενήτην (47) φεύγοντα, καὶ εἰς βαθυκῆτα (48)

Ῥιπτεῖν, καὶ πετρεῶν (49), Κύρνε, κατ' ἠλιβάτωρ.

Ἐμπαιβὸν δὲ Ἀντιφάνης (50) ὁ κωμικός· « Ὁ Πλοῦτος, » φησὶ, « πλεόν βατέρου βλέποντας παραλαβὼν, B τυφλὸς ποιεῖ. » Αὐτίκα πρὸς τῶν ποιητῶν τυφλὸς ἐκ γενετῆς κηρύττεται·

Καὶ οἱ γέλατο κούρον, ὅς οὐκ ἠλέκτορα εἶδεν.

*Auctor hujus scolii, quicumque ille sit,
Bonam valetudinem omnium rerum esse præstantis-*

Recte quidem judicavit; secundo vero loco, nasci

*Ac tertio, divitem. Hic, vides, insanit:
Post bonam valetudinem præcipue sunt opes,
Pulcher si inops esurit, sæda bestia est.*

Theodoretus hæc a Clemente, pro more suo, sumpsisse videtur, serm. 11, cui tit. *De fine et iudicio*, p. 63, 64: Μᾶλλον δὲ οὗτος, ὡς εἶπεν, ἠκολούθησε Σιμωνίδῃ τῷ ποιητῇ· ἐκεῖνος γὰρ ἔφη· Ὑγιαίνειν μὲν ἀριστον ἀνδρὶ· δεύτερον δὲ, φρὰν καλὸν γενέσθαι· τρίτον δὲ, πλουτεῖν ἀδόλως. Καὶ ὁ Θεόγνης δὲ τὴν πενίαν φεύγοντα παρεγγυᾷ, καὶ φησὶ·

*Χρὴ πενήτην φεύγοντα καὶ εἰς μεγακῆτα πότον
Ῥιπτεῖν, καὶ πετρεῶν, Κύρνε, κατ' ἠλιβάτωρ.*

Unde vix dubitari potest, quin apud Clementem, δεύτερον δὲ, φρὰν καλὸν γενέσθαι, scribendum sit pro δεύτερον δ', εὐφρα καλὸν γενέσθαι.

(46) *Καθάπερ καὶ Ἀριστοτέλης*. Hic scilicet ad complendam felicitatem, non solum animi, sed etiam corporis ac fortunæ bona exigit. Hinc Theodoretus paulo ante verba modo allata hæc dicit:

Ἀριστοτέλης... ἐμπληροῦσθαι τὴν εὐδαιμονίαν ἐκ τριγενεῶς ἔφη, ἐκ τῶν κατὰ ψυχήν, ἐκ τῶν κατὰ σῶμα, ἐκ τῶν ἐκτός· χρῆται γὰρ τὸν εὐδαίμονα ἔλεγε, μὴ μόνον ἀρετῇ κοσμεῖσθαι, ἀλλὰ καὶ ῥύμην εἶναι, καὶ ὥρα λάμπειν, καὶ πλοῦτῳ περιβρεῖσθαι· τὸν δὲ τινὸς τούτων ἐστερημένον, ἥμισυ καλεῖσθαι εὐδαίμονα. « Aristoteles ex triplici honorum genere,

D scilicet animæ, corporis, et externis bonis, plenam felicitatem fieri affirmavit. Aiebat enim, qui vere felix habendus sit, eum non modo virtute excoltum esse oportere, sed et robusta prædium valetudine, et forma insignem, et divitiis affluentem; qui autem horum careat aliquo, felicem appellandum non esse. » Conf. sup. *Strom.* 11, pag. 416 edit. Par. (47) *Χρὴ πενήτην*. Ἦν δὲ χρῆ, Theogn. *Gnom.* v. 175, ubi præcessit *pauperialis* mentio.

(48) *Βαθυκῆτα*. Theognidis edit. vulg. *μεγακῆτα*; Plut. pag. 644, *μεγακῆτα*, at p. 663, *βαθυκῆτα*. H. SYLB. — *Βαθυκῆτα* Theodoret.

(49) *Ῥιπτεῖν, καὶ πετρεῶν*. Ῥιπτεῖν, καὶ πετρεῶν Theogn., Theodoret.

(50) *Ἀντιφάνης*. Antiphanis locus apud Stobæum, tit. 91, plenius sic legitur:

*Ὁ Πλοῦτος ἡμᾶς, καθάπερ ἱατρὸς κακός,
Τυφλοὺς, βλέποντας παραλαβὼν, πάντας ποιεῖ.*
SYLBURG.

φῆσιν ὁ Χαλκιδεὺς Εὐφορίων·

*Κακὸν οὖν ἦν τὸ παιδεύμ' εἰς εὐανδρίαν
Ὁ πλοῦτος ἀνθρώποισιν, αἷ τ' ἄγαν τρυφαί,*

ἐν τῷ Ἀλεξάνδρῳ ὁ Εὐριπίδης πεποίηκεν. Εἴρηται γε, « Ἡ πενία (51) σοφίαν λάχε, διὰ τὸ συγγενές (52). Ἄ φιλοχρηματία (53) δὲ οὐ Σπάρταν μόνον, ἀλλὰ πᾶσαν πόλιν ἔλοι ἄν. » — « Οὐκουν (54) μόνον τοῦτο νόμισμα, λευκὸς ἄργυρος ἢ χρυσός, ἔστιν, ἀλλὰ καὶ ἡ ἀρετὴ βροτοῖς, » ὡς φῆσιν ὁ Σοφοκλῆς.

A ait Euphorion Chalcidensis

*Nil pejus opibus fortitudinem docet
Homines misellos, nimisque luxuries comes,*

dixit in *Alexandro* Euripides. Dictum certe est : « Paupertati obtigit sapientia propter cognationem ; amor autem pecuniae non solum *Spartam*, sed etiam *quamvis urbem* ceperit. » — « Non est ergo hic solum nummus, album argentum vel aurum, sed etiam virtus mortalibus, » ut ait Sophocles.

CAPUT VI.

Aliquot beatitudinum capita exponit.

Ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ὁ ἅγιος καὶ ἐπὶ τῶν πνευματικῶν, καὶ ἐπὶ τῶν αἰσθητῶν, τὴν πενίαν, καὶ τὸν πλοῦτον, καὶ τὰ τούτους ὁμοία, ἔταξεν· εἰπὼν γάρ, « Μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκεν δικαιοσύνης, » σαφῶς ἡμᾶς διδάσκει· ἐν πάσῃ περιστάσει τὸν μάρτυρα ζητεῖν· δεῖ, ἔάν πτωχὸς ἦ διὰ δικαιοσύνην, « μαρτυρεῖ (55) » δικαιοσύνην ἀγαθὸν εἶναι, ἣν ἠγάπησεν· « κἂν πεινῇ, κἂν διψῇ διὰ δικαιοσύνην, » μαρτυρεῖ δικαιοσύνην τὸ ἄριστον τυγχάνειν. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ κλαίων καὶ ὁ πενθῶν διὰ δικαιοσύνην μαρτυρεῖ τῷ βελτίστῳ νόμῳ εἶναι καλῶ. Ὡς οὖν « τοὺς δεδιωγμένους, » οὕτω δὲ καὶ « τοὺς πεινῶντας καὶ τοὺς διψῶντας διὰ δικαιοσύνην, » μακαρίους λέγει, ὁ τὸν γνήσιον ἀποδεχόμενος πόθον (56), ὃν οὐδὲ λιμὸς διακόψαι ἴσχυσεν. Κἂν « τὴν δικαιοσύνην αὐτὴν πεινώσι, μακάριοι. μακάριοι » δὲ καὶ « οἱ πτωχοὶ » εἴτε « πνεύματι » εἴτε περιουσίᾳ, διὰ δικαιοσύνην δηλονότι. Μῆ τι οὖν

✕ Servator autem noster ille sanctus, tum ad B spiritualia, tum ad sensilia applicavit paupertatem, et divitias, et quæ sunt his similia. Cum enim dixit : « Beati, qui persecutionem patiuntur propter justitiam », aperte nos docet, in omni casu quærere martyrem ; qui, si fuerit pauper propter justitiam, « testatur » esse bonum, quam dilexit, justitiam ; et si « esuriat et sitiit propter justitiam, » justitiam testatur esse optimum. Similiter autem qui flet quoque et luget propter justitiam : testatur optimam legem esse pulchram et honestam. Quemadmodum ergo eos, « qui persecutionem patiuntur, » ita etiam « qui esuriant et sitiunt propter justitiam, » beatos dicit, sincerum approbans desiderium, quod ne fames quidem potuit perfringere. Et si « ipsam sitiunt justitiam, beati ». Beati sunt » autem « pauperes » quoque, sive « spiritu », sive facultatibus,

✕ P. 575 ED. POTTER, 484 ED. PARIS. « Matth. v, 10. » Ibid. 6. « Ibid. 3.

Refertur a Stobæo tit. 91 :

*Ὁ δὲ Πλοῦτος ἡμῶς, καθάπερ ἱατρός κακῶς,
Τυφλοὺς, βλέποντας παραλαβὼν, πάντας ποιῶ.
Verum divitiæ nos, seu malus medicus,
Videntes assumptos omnes excæcant.*

Euripidis porro sententia ibidem recitatur, ubi pro κακὸν τὸ παιδεύμ' εἰς εὐανδρίαν, legitur, κακὸν τι βούλευμ' ἄρ' εἰς εὐανδρίαν. « Malum sane consilium ad fortitudinem sunt divitiæ hominibus. » In manuscripto citatur hoc distichum ex *Alexandro* Euripidis, non, ut habet impressus, ex *Alexandra*. In Græco Clementis erat, ἐν τῷ Ἀλεξάνδρῳ Εὐριπίδης, in *Alexandro Euripides* ; itaque superius illud ex Antiphane manuscriptus, non, ut impressus, ex Aristophane ; cum quo non convenit, quod de Pluto a nativitate cæco tradit Euphorion, nam a Jove excæcatum fingit. COLLECT. — Hoc dictum Antiphanis H. Grotius sic exhibet, *Excerpt. e trag. et com.*, p. 633 :

.... Ὁ Πλοῦτος πλέον

θατέρων βλέποντας παραλαβὼν, τυφλοὺς ποιῶ.

(51) Ἡ πενία. Cum dicto de paupertate consonat hoc Theocriti :

Ἄ πενία, Δίωφρατε, μόνα τὰς τέχναις ἐπέλπει.
SYLBURG. Proverbium est, quod Zenodotus citat ex Euripide, alii tribuunt Aristoni : « Ignava est opulentia : verum inopia est artium reperitrix, ingenii-que venter, » ait Persius. Vide chil. 1, cent. 5, 22, et chil. 2, cent. 7. Illud alterum natum ex oraculo reddito Cleomeni et Theopompo, Sparta regibus, tum demum vincendos esse Lacedæmonios, cum aurum et argentum in pretio cœperunt habere. Sophoclis gnomen exscripsit in lib. 1 *De virtute* Stobæus ex ejus *Oedipode*. COLLECT.

(52) Διὰ τὸ συγγενές. An potius διὰ τὸ δυστυχές, « propter infortunium? » Id enim exstat inter fragmenta *Polyidi* Euripidis, et apud Stobæum

sermone 95 :

*Πλουτεῖς· τὰ δ' ἄλλα μὴ δοκεῖς ἐνυθίαι·
Ἐν τῷ γὰρ ἄλθω φανύσθης ἕνεστι τις.
Πενία δὲ σοφίαν ἔλαχε διὰ τὸ δυστυχές.*

*Es dives : at scis præter hoc unum nihil ;
Id adesse vitium quippe divitiis solet ;
Magis malo coacta paupertas sapit.*

(53) Ἄ φιλοχρηματία. Oraculum de Sparta, mutato verbo, legitur apud Plutarchum pag. 142 : « Ἄ φιλοχρηματία Σπάρταν ὀλεῖ, « Spartam perdet : » cum hic sit ἔλεῖ, « capiet, » inquit Sylburg. Hoc oraculum Theopompo et Alcameni, Sparta regibus, redditum fuisse refert Plutarchus sub finem *Institutorum Laconic*. Ejusdem meminerunt etiam Pausanias in *Beoticis* pag. 591, 592, edit. Hanov. et *Ælianus Var. hist.* lib. xiv, cap. 29, ubi Lysandrum Spartanos hoc oraculum, ut etiam præceptum, quod D Lycurgus auri argentique usum prohibuit, contemnere docuisse memorant. Conf. Plutarchus in *Lysandro*. Oraculum hoc modo plenius scribitur :

*Ἄ φιλοχρηματία Σπάρταν ὀλεῖ, ἄλλο δὲ οὐδέν.
Divitiarum amor Spartam perdet, aliud vero nihil.*

(54) Οὐκουν. In Sophoclis loco si τοῦτο expungatur, metrum constabit rectius,

*Οὐκουν μόνον νόμισμα λευκὸς ἄργυρος,
Ἡ χρυσός ἐστιν, ἀλλὰ κ' ἀρετὴ βροτοῖς.*

SYLBURG. — Verum hos versus e Sophoclis *Oedipode* hoc modo recitat Stobæus serm. 1 :

*Ὁ τὸι νόμισμα λευκὸς ἄργυρος μόνον
Καὶ χρυσός ἐστιν· ἀλλὰ κ' ἀρετὴ βροτοῖς
Νόμισμα κείται πάσιν, ἢ χρῆσθαι χρεῶν·*

(55) Μαρτυρεῖ. Alludit ad τὸν μάρτυρα.

(56) Ὁ τὸν γνήσιον ἀποδεχόμενος πόθον. Congruentius, τοὺς τὸν γνήσιον ἀποδεχομένους

propter justitiam videlicet. Non ergo absolute pauperes, sed eos, qui propter justitiam voluerint fieri pauperes, eos beatos esse dicit; qui scilicet hujus mundi honores contempserunt, ut bonum acquirerent; periude ac eos quoque qui honesti moribus et corpore fuere per castitatem, clarosque et illustres, qui propter justitiam proveci sunt ad filiorum adoptionem, et ideo « acceperunt potestatem ut filii Dei fierent, et super serpentes et scorpios ambularent et in dæmones et in adversarii copias dominatum obtinerent a. » Et, ut in summa dicam, Dominica exercitatio grate ac libenter animam abducit a corpore, si quidem ipsa quoque seipsam transferendo avellit. « Qui enim amat animam suam, perdet 208 illam: et qui perdidit, inveniet ipsam b; » si modo nostram fragilitatem applicemus ad Dei incorruptionem. Dei autem voluntas est, ut Deum agnoscamus, qua ratione ejus incorruptionis participes erimus. Qui ergo per poenitentiae rationem peccatricem agnoscit « animam, perdet » ipsam a peccato, a quo est avulsa; « perditam » autem « inveniet » per obedientiam, ut quæ sibi quidem revixerit, mortua autem sit peccato. Hoc est ergo invenire animam, « nosse seipsum. » Eam autem, quæ fit ad divina, conversionem, Stoici quidem dicunt fieri per quamdam mutationem, dum anima mutatur ad sapientiam; Plato autem; « animæ ad meliora circumactionem, et conversionem ex nocturno quodam die. » ❖ Jam etiam viro bono permittunt philosophi, ut liceat animam justa causa educere, si quis ab agendo adeo fuerit reuotus, ut nulla ei spes amplius reliqua sit actionis. Judex autem, qui per vim urget, ut dilectum neget, videtur detegere, quisnam Deo amicus sit, et quis non. Hic autem ne comparatio quidem relinquitur, quid quisnam magis elegerit, minasne hominum, an Dei dilectionem. Et abstinentia a malis actionibus invenitur quodammodo diminutio et extinctio malorum, dum eorum tollitur operatio per cessationem ab agendo. Et hoc est, « Vende quæ habes, et da pauperibus; et veni, et sequere me c; » hoc est, sequere ea quæ dicuntur a Domino. Et per

❖ P. 576 ED. POTTER, 485 ED. PARIS. a Joan. i, 12; Luc. x, 19. b Joan. xii, 25; Matth. x, 39. c Matth. xix, 21.

πέθον. SYLBERG. — Sed recepta lectio verior est, cujus sensum Latine expressimus.

(57) Διὰ τοῦτο εἰλησ. Respicit Joan. i, 12: Ὅσοι δὲ ἔλαβον αὐτὸν, ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι, τοῖς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ. et Luc. x, 18, 19: Εἶπε δὲ αὐτοῖς Ἐθεώρουσιν τὸν Σατανᾶν, ὡς ἀστραπὴν, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πεσόντα. Ἴδου δίδωμι ὑμῖν τὴν ἐξουσίαν τοῦ πατεῖν ἐπάνω ὄφρων καὶ σκορπίων, καὶ ἐπὶ πᾶσαν τὴν δύναμιν τοῦ ἐχθροῦ· καὶ οὐδὲν ὑμᾶς οὐ μὴ ἀδικήσει.

(58) Ἐρῶν. Φιλῶν Joan. xii, 25, hoc Christi dictum recitans: sed malim εἶρῶν, quod extat Matth. x, 39: Unde sequitur; cum in Evangeliiis, tum etiam hic apud Clementem: Ὁ ἀπολέσας εὐρήσει αὐτήν.

(59) Ἀναζητήσασαν. Respicit Rom. vi, 4, 5, vel similem Apostoli locum.

(60) Πλάτων. Locus est ex vii De republica, p. 528.

Ἄ οὐχ ἀπλῶς τοὺς πένητας, ἀλλὰ τοὺς ἐθελήσαντας διὰ δικαιοσύνην πτωχοῦς γενέσθαι, τοὺτους μακαρίζει, τοὺς καταμεγαλοφρονησαντας τῶν ἐνταῦθα τιμῶν εἰς περιποίησιν τάγαθῶ· ὁμοίως δὲ καὶ τοὺς καλοὺς τὸ ἦθος καὶ τὸ σῶμα δι' ἀγνείαν γενομένους, τοὺς τε εὐγενεῖς καὶ ἐνδόξους, τοὺς διὰ δικαιοσύνην εἰς υἰοθεσίαν ἐληλακότας, καὶ διὰ τοῦτο « εἰληφότας (57) ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι, καὶ ἐπάνω ὄφρων καὶ σκορπίων περιπατεῖν, » κυριεύειν τε καὶ δαιμόνων καὶ τῆς « τοῦ Ἀντικειμένου στρατιᾶς. » Καὶ ὅλων ἡ Κυριακῆ ἄσκησις ἀπάγει τὴν ψυχὴν τοῦ σώματος εὐχαρίστως, εἶγε καὶ αὐτὴ αὐτὴν κατὰ μετᾶσθιν ἀποσπᾷ. « Ὁ γὰρ ἐρῶν (58) τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπολέσει αὐτήν· καὶ ὁ ἀπολέσας εὐρήσει αὐτήν » ἢ μόνον τὸ ἐπίκηρον ἡμῶν ἐπιβάλλωμεν τῇ τοῦ Θεοῦ ἀφθαρσίᾳ. Θέλημα δὲ τοῦ Θεοῦ, ἐπίγνωσις τοῦ Θεοῦ, ἦτις ἐστὶ κοινωνία ἀφθαρσίας. Ὁ τοίνυν ἐπιγινώσκων κατὰ τὸν τῆς μετανοίας λόγον ἀμαρτωλῶν « τὴν ψυχὴν, ἀπολέσει » αὐτὴν τῆς ἀμαρτίας, ἥς ἀπέσπασται· « ἀπολέσας » δὲ, « εὐρήσει » κατὰ τὴν ὑπακοήν, τὴν ἀναζητήσασαν (59) μὲν τῇ πίστει, ἀποθανοῦσαν δὲ τῇ ἀμαρτίᾳ. Τοῦτ' οὖν ἐστὶ τὸ εὐρεῖν τὴν ψυχὴν, τὸ « γνῶναι ἑαυτὸν. » Τὴν δὲ μεταστροφὴν τὴν ἐπὶ τὰ θεῖα οἱ μὲν Στωικοὶ ἐκ μεταβολῆς φασὶ γενέσθαι, μεταβαλοῦσης τῆς ψυχῆς εἰς σοφίαν· Πλάτων (60) δὲ, « τῆς ψυχῆς ἐπὶ τὰ ἀμείνω περιαγωγὴν λαβούσης, καὶ μεταστροφὴν ἐκ νυκτερινῆς τινος ἡμέρας. » Αὐτίκα εὐλογον ἐξαγωγὴν τῷ σπουδαίῳ συγχαροῦσι καὶ οἱ φιλόσοφοι, εἰ τις τοῦ πράσσειν αὐτὸν οὕτως τηρήσειεν αὐτὸν, ὡς μηκέτι (61) ἀπολείπεισθαι αὐτῷ μηδὲ ἐλπίδα τῆς πράξεως. Ὁ δὲ ἐκδιασάμενος δικαστὴς ἀρνεῖσθαι τὸν ἠγαπημένον διελέγχειν μοι δοκεῖ τὸν φίλον τῷ Θεῷ, καὶ τὸν μὴ. Ἐνταῦθα οὐδὲ σύγκρισις ἐστὶ ἀπολείπεται, τί ἂν τις καὶ μᾶλλον εἰλοιο, ἀπειλήν ἀνθρωπίνην, ἢ τὴν ἀγάπην τοῦ Θεοῦ· καὶ πως ἢ τῶν κακῶν πράξεων ἀποχὴ μειώσις τε καὶ σθέσις τῶν κακῶν εὐρήσκειται, καθαιρουμένης τῆς ἐνεργείας αὐτῶν διὰ τῆς ἀπραξίας· καὶ τοῦτ' ἐστὶ, « Πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δός πτωχοῖς· καὶ δεῦρο ἀκολουθεῖ μοι· » τοῦτέστιν, τοῖς ὑπὸ τοῦ Κυρίου λεγομένοις ἔπου. Ὑπάρχοντα δὲ φασὶ τινες αὐτὸν εἰρηκέναι τὰ ἐν τῇ ψυχῇ ἀλλότρια (62)· καὶ πῶς τοῖς πτωχοῖς ταῦτα διανέμεται, οὐκ ἔχουσιν εἰπεῖν· ἀλλ'

Vide lib. v Strom. COLLECT.—Platonis sententia sic se habet in lib. vii De republ., p. 696, edit. Francofurt. : Τοῦτο δὲ, ὡς εἶπες, οὐκ ὀστράκου ἂν εἴη περιστροφή, ἀλλὰ ψυχῆς περιαγωγὴ, ἐκ νυκτερινῆς τινος ἡμέρας εἰς ἀληθινήν τὸν οὐτος; ἰούσης ἐπάνωθεν, ἢν δὴ φιλοσοφίαν ἀληθὴν φήσομεν εἶναι. « Hæc, ut videtur, non erit testæ revolutio, sed animæ circumductio, a nocturno quodam die ad ejus, quod vere est, contemplationem. Quem quidem ascensum veram philosophiam esse dicemus. »

(61) Εἰ τις τοῦ πράσσειν αὐτὸν οὕτως τηρήσειεν αὐτὸν, ὡς μ. Rectius A. pro οὕτως τηρήσειεν, legit οὕτω στερήσειεν, « ita privavit, sic orbarit, » inquit Sylburg. Scribe, εἰ τις τοῦ πράσσειν οὕτως τηρήσειεν αὐτὸν, ὡς μ., etc., ut deleatur τὸ αὐτῶν. HEINSIUS.

(62) Τὰ ἐν τῇ ψυχῇ ἀλλότρια. Flor., τὰ ἐν τῇ ψυχῇ ἀλλότρια, περιπερᾶμι. SYLBERG.

ὁ Θεὸς γὰρ πάντα πᾶσι μερίζει κατ' ἀξίαν, δικαίας αὐτοῦ οἰκονομίας. Καταφρονήσας οὖν, φησί, τῶν ὑπαρχόντων, ἃ ὁ Θεὸς μερίζει διὰ τῆς σῆς μεγαλειότητος, ἔπου τοῖς ὑπ' ἐμοῦ λεγομένοις, σπεύδων πρὸς τὴν τοῦ πνεύματος ἄνοδον (65), οὐκ ἀπογῆ κακῶν μόνον δικαιοθεῖς, πρὸς δὲ καὶ τῇ Κυριακῇ τελειωθείς εὐποιᾶ (64). Αὐτίκα τὸν καυχώμενον τελείως τὰ ἐκ τοῦ νόμου προστάγματα πεπληρωκέναι διήλεγχε, μὴ τὸν πλησίον ἀγαπήσαντα· εὐεργεσίαν (65) δὲ ἀγάπη ἐπαγγέλλεται, ἡ κυριεύουσα τοῦ Σαββάτου κατ' ἐκνάδασιν γνωστικῆν. Δεῖν δ' (66), οἶμαι, μήτε διὰ φόβον κολάσεως, μήτε διὰ τινὰ ἐπαγγελίαν δόσεως (67), δι' αὐτὸ δὲ τὸ ἀγαθὸν, προσεληλυθέναι· τῷ σωτηρίῳ λόγῳ. Οἱ τοιοῦτοι ἐκ δεξιῶν ἴστανται (68) τοῦ ἁγιάσματος· οἱ δὲ διὰ τῆς τῶν φθαρτῶν δόσεως οὐκ ἀντικαταλλάσσειναι τὰ τῆς ἀφθαρσίας, ἐν τῇ « τῶν δυσὶν ἀδελφῶν » παραβολῇ « μίσθιοι » κέκληνται. Καὶ μήτι γε ἐνταῦθα τὸ « καθ' ὁμοίωσιν καὶ εἰκόνα » ἀνακλύπτει; Ἰν' οἱ μὲν κατὰ τὴν πρὸς τὸν Σωτῆρα ὁμοίωσιν (69) συμπολιτευώμενοι, οἱ δὲ ἐξ εὐωνύμων ἰστάμενοι κατὰ τὴν τοῦτον εἰκόνα. Τρία (70) τὸν ἔστιν ἀπὸ τῆς ἀληθείας, μῖς βίξης ἀμφοῖν ὑποκειμένης, αἰρέσεως δὲ οὐκ ἴσης, μᾶλλον δὲ τῆς κατὰ τὴν αἴρεσιν διαφορᾶς οὐκ ἴσης. Διαφέρει δ', οἶμαι, τὸ κατὰ μίμησιν ἐλέσθαι τοῦ κατὰ γνώσιν ἐλομένου, ὡς τὸ πεπρωμένον καὶ τὸ πεφωτισμένον. Φῶς οὖν τῆς κατὰ τὴν Γραφὴν ὁμοιότητος ὁ Ἰσραὴλ· ὁ δὲ ἄλλος εἰκῶν. Τί δὲ βούλεται ἡ « τοῦ Λαζάρου » παραβολὴ τῷ Κυρίῳ, πλουσίου καὶ πένητος εἰκόνα δεικνύουσα; Τί δὲ, « Οὐδεὶς δύναται δυσὶ δουλεύειν κυρίως, Θεῷ καὶ μαμωνᾷ; » τὴν φιλαργυρίαν οὕτως ὀνομάσαντος τοῦ Κυρίου. Αὐτίκα εἰς τὴν κλῆσιν τοῦ δεῖπνου οἱ φιλοκλήθιμονες κληθέντες οὐκ ἀπαντῶσιν· οὐ διὰ τὸ κεκληθῆναι (71), ἀλλὰ διὰ τὸ προσπαθῆς κερτῆσθαι. « Αἱ ἀλώπεκες δρα φωλεοὺς ἔχουσι »· τοὺς ἀμφὶ τὸν μεταλλευόμενον καὶ γεωρυχούμενον διατρύβοντας πλοῦτον κακοήθεις ἀνθρώπους καὶ γηγενεῖς, ἀλώπεκας προσεῖπεν. Ὡσαύτως καὶ ἐπὶ τοῦ Ἡρώδου· « Ὑπάγετε (72), εἴπατε τῇ ἀλώπεκι τύττη· Ἰδοὺ ἐκβάλλω δαιμόνια, καὶ ἰάσεις ἀποτελῶ σήμερον καὶ αὔριον, καὶ τῇ τρίτῃ τελειοῦμαι. » — « Πεταῖνὰ γὰρ οὐρανοῦ, » τοὺς

✠ P. 577 ED. POTTER, 486 ED. PARIS. ^a Luc. xv, 11. ^b Gen. i, 26. ^c Luc. xvi, 19. ^d Matth. vi, 24; Luc. xvi, 13. ^e Matth. xxii, 2; Luc. xiv, 16. ^f Matth. vii, 20; Luc. ix, 58.

(65) *Τὴν τοῦ πνεύματος ἄνοδον.* Conf. Plato, loco superius dicto.

(64) *Τῇ Κυριακῇ . . . εὐποιᾶ.* Intelligit « beneficentiam, » quæ ad exemplum Domini fit, ὅς διήλεγχεν εὐεργετῶν, Act. x, 38.

(65) *Εὐεργεσίαν.* Respicere videtur Matth. xii, 12, quo loco, postquam Christus manum aridam die Sabbati sanasset, dicit: « Ὅστε ἔξεστι τοῖς σάβασαι καλῶς ποιεῖν. Conf. Marc. vii, 1; Luc. vi, 6.

(66) *Δεῖν δ'.* Perfectiores statuit eos, ac proinde majori præmio dignos, qui propter solum boni amorem, quam qui metu pœnæ, vel spe præmii, bene agunt. Sic infra p. 529 edit. Paris.: *Κρίναντος δὲ, ὅτι καλὸν τὸ ἀγαθὸν ποιεῖν, ἐκτενούς ἡ ἐνέργεια φερομένη ἐν πάσῃ πράξει ἀγαθύνεται . . . μήτε δὲ δόξαν ἔτι. . . μήτε διὰ μισθὸν, εἴτε παρὰ ἀνθρώπων, εἴτε ἐκ Θεοῦ, κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν τοῦ Κυρίου τὸν βίον ἐκτελοῖ.*

(67) *Διὰ τινὰ ἐπαγγελίαν δόσεως.* Forte rectius διὰ τινος ἐπαγ. δ., « propter dationis alicujus promissionem, » ut innox. STILBURG.

vocem ὑπάρχοντα, nonnulli dicunt intelligi ea, quæ sunt aliena in anima; sed quomodo ea distribuuntur pauperibus, minime possunt dicere. Sed enim Deus omnia omnibus distribuit pro meritis, cum justa sit ejus dispensatio. Facultatibus ergo, inquit, contemptis, quas Deus distribuit per tuam magnificentiam, sequere ea, quæ a me dicuntur, contende ad ascensum spiritus; non solum justificatus per abstinentiam a malis, sed etiam Dominica consummatus beneficentia. Jam vero eum, qui gloriabatur se legis præcepta perfecte adimplere, refellit, quod non dilexisset proximum. Beneficentiam autem proficitur charitas, quæ dominatur Sabbato per gnosticam superioritatem. Existimo autem oportere, neque propter metum supplicii, neque propter aliquam doni promissionem, sed propter ipsum bonum accedere ad verbum salutare. Qui autem tales sunt, stant a dextris sanctuarii; qui autem pro donatione eorum, in quæ cadit corruptio et interitus, existimant se vicissim acceptos incorruptionem, in « duorum fratrum » parabola vocati sunt « mercenarii ». Et nunquid hic quoque illud, « ad similitudinem et imaginem » elucet? ut illi quidem secundum Servatoris similitudinem vitam instituant; qui autem stant a sinistris, ad imaginem horum. Tria ergo sunt a veritate cum ambobus sit una subjecta radix, ✠ eorum vero electio, vel potius differentia secundum electionis varietatem non sit æqualis. Differt autem, ut existimo, qui eligit ex imitatione ab eo qui eligit ex cognitione, ut id, quod est ignitum, ab eo quod illuminatum. Lumen ergo similitudinis secundum Scripturam est Israel; alius autem, imago. Quid autem intelligit Dominus per « Lazari » parabola, quæ exhibet imaginem divitis et pauperis? Quid vero, « Nemo potest duobus dominis servire, Deo et mammonæ? » pecuniæ scilicet amorem sic vocat Dominus. Jam qui suarum possessionum amore tenebantur, ad cœnam vocati non veniunt; non quod vocarentur, sed quod possiderent cum affectione. « Vulpes » itaque « foveas habent »; eos, qui in effodiendis et infodiendis versantur divitiis, homines pravos et plane terræ filios, « vul-

(68) *Ἐκ δεξιῶν ἴσται.* Hoc est, priorem locum obtinent; ut posteriorem, qui stant a sinistra. Conf. superius p. 570, et ibi adnotata.

(69) *Ὁμοίωσιν.* Perfectissimos esse vult, qui vitam suam secundum Christi ὁμοίωσιν instituant; minus perfectos, qui illos perfectiores imitantur et secundum eorum εἰκόνα vivunt. Aliis locis dicit Christum esse Θεοῦ εἰκόνα, hominem εἰκόνα Christi, ac proinde εἰκόνα εἰκόνας, « imaginem imaginis. » Conf. *Protrept.* pag. 62, *Strom.* v, p. 594, edit. Paris. Quandoque etiam Dei εἰκόνα et ὁμοίωσιν distinguit, ut imperfectius a perfectiore; qua de re conf. *Pædag.* lib. i, cap. 12.

(70) *Τρία.* Δύο legendum pro τρία, arguit sequens vocabulum ἀμφοῖν. SYLBURG.

(71) *Οὐ διὰ τὸ κεκληθῆναι.* Scribendum, οὐ διὰ τὸ μὴ κεκληθῆναι, « non quod non sint vocati. » Vel potius, οὐ διὰ τὸ κεκτῆσθαι, « non quod possiderent, sed quod possessionibus suis nimium addicti essent. »

(72) *Ὑπάγετε.* Πορευθέντες, Luc., ubi mox ἐκτελῶ pro ἀποτελῶ.

pes » appellavit. Similiter etiam de Herode : « Abite, A dieite huic vulpi: Ecce dæmonia ejicio, et ægros curo hodie et cras, et tertio consumunor a. » Volucres » enim « cœli b, » eos, qui « cœlo » a reliquis avibus sunt distincti, ac vere puri, et ad cœlestis Logi seu verbi cognitionem evolare parati, vocavit. Neque solum divitiæ, gloria et matrimonium, sed etiam paupertas, ei, qui ipsam ferre nequit, innumerabiles affert sollicitudines. Atque has quidem curas significavit in parabola seminis quadripartiti, ubi dicit « semen Logi, » seu verbi, quod « cecidit in spinas » et sepes fuisse ab eis « suffocatum, » et fructum nequivisse producere c. Discere ergo necesse est, quomodo unoquoque eorum, quæ accident, utendum sit, ut per vitam bene ac gnostice actam ad habitum vitæ æternæ exerceamur. « Vidi » enim, inquit, « impium superexaltatum et elatum sicut cedros Libani: et transiit, » inquit Scriptura, « et ecce non erat; et quæsi vi ipsum, et non est inventus locus ejus. Custodi innocentiam, et vide rectitudinem, quoniam sunt reliquæ homini pacifico d. » Talis autem fuerit, qui non simulate credit ex toto corde, et toto est animo tranquillus. « Alter enim populus labiis honorat, cor vero ejus longe ✕ abest a Domino e. Ore suo benedicunt, corde vero suo execrantur f. Dilixerunt eum in ore suo, et lingua sua mentiti sunt ei; cor autem eorum non erat rectum cum ipso, neque fideles fuerunt in testamento suo g. » Et ideo « muta fiant labia dolosa h, et perdat Dominus labia dolosa omnia, linguam magniloquam, eos qui dixerunt: Linguam nostram magnificabimus, labia nostra a nobis sunt; quis est noster Dominus? 209 Ab afflictione inopum et ejulatu pauperum nunc exurgam, dicit Dominus,

✕ P. 578 ED. POTTER, 487 ED. PARIS. a Luc. xiii, 32. b Matth. viii, 20, Luc. ix, 58. c Matth. xiii, 4; Luc. viii, 5. d Psalm. xxxvii, 35, 36, 37. e Isa. xxi, 13. f Psalm. lxi, 5. g Psalm. lvi, 36, 37. h Psalm. xxx, 19.

(73) *Eldor*. Monuit post Junium Cl. Grabijs, hæc, paucis mutatis, sumpta esse ex Clementis Romani *Epist. i ad Cor.*, cap. 14, 15 et 16, ubi ejus verba sic se habent: Καὶ πάλιν λέγει· Εἶδον ἀσεβῆ ὑπερφουόμενον, καὶ αἰρόμενον ὡς τὰς κέδρους τοῦ λιθάου· καὶ παρήλθον, καὶ ἰδοὺ οὐκ ἦν· καὶ ἐξεζήτησα τὸν τόπον, καὶ οὐκ εὔρον. Φύλασσε ἀκακίαν, καὶ ἴδε εὐθύτητα, ὅτι ἐστὶν ἐγκατάλειμμα ἀνθρώπων εἰρηνικῶν. Τοῖνον κολληθῶμεν τοῖς μετ' εὐσεβείας εἰρηνεύουσιν, καὶ μὴ τοῖς μετ' ὑποκρίσεως βουλομένοις εἰρήνην. Λέγει γάρ ποῦ· Οὗτος ὁ λαὸς τοῖς χεῖλεσι με τιμᾷ, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρρω ἀπεστὶν ἀπ' ἐμοῦ. Καὶ πάλιν· Τῷ στόματι αὐτῶν ἠύλογον, τῇ δὲ καρδίᾳ αὐτῶν κατηρώντο. Καὶ πάλιν λέγει· Ἠγάπησαν αὐτὸν τῷ στόματι αὐτῶν, καὶ τῇ γλώσσει αὐτῶν ἐψεύσαντο αὐτὸν, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν οὐκ εὐθεῖα μετ' αὐτοῦ, οὐδὲ ἐπιστῶθησαν ἐν τῇ διαθήκῃ αὐτοῦ· ἀλλὰ (scr. ex Clemente Alex. *Θλαλα*) γεννηθῆτω τὰ χεῖλη τὰ δόλια, γλώσσαν μεγαλορρήμονα· τοὺς εἰπόντας, Τὴν γλώσσαν ἡμῶν μεγαλυνῶμεν, τὰ χεῖλη ἡμῶν παρ' ἡμῖν ἐστὶν· τίς ἡμῶν Κύριός ἐστιν; Ἀπὸ τῆς ταλαιπωρίας τῶν πτωχῶν καὶ ἀπὸ τοῦ στεναγμοῦ τῶν πενήτων νῦν ἀναστήσομαι, λέγει Κύριος, θήσομαι ἐν σωτηρίᾳ, παρῆρησίασομαι ἐν αὐτῷ. Ταπεινοφρονούντων γὰρ ἐστὶν ὁ Χριστὸς, οὐκ ἐπαιρομένω ἐπὶ τὸ ποίμνιον αὐτοῦ.

(74) Ὁ ἕτερος. Respicit Isa. xxi, 13: Καὶ εἶπε Κύριος, Ἐγγίξει μοι λαὸς οὗτος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, καὶ ἐν τοῖς χεῖλεσι αὐτῶν τιμῶσι με, ἡ δὲ καρδία

οὐρανῷ τῶν ἄλλων ὀρνέων διακεκριμένους, καθάρους τῷ ὄντι, τοὺς εἰς τὴν τοῦ οὐρανοῦ Λόγου γῶσιν πετητικούς, προσεῖπεν· οὐ γὰρ δὴ μόνον πλοῦτου καὶ δόξης καὶ γάμου, ἀλλὰ καὶ πενίας, τῷ μὴ φέροντι μυρία φροντίδες. Καὶ μὴν ταύτας ἐν τῇ παραβολῇ τοῦ τετραμεροῦς σπόρου ἠνέξατο τὰς μερίδας, « τὸ σπέρμα τοῦ Λόγου » φήσας « τὸ εἰς ἀκάνθας, καὶ φρογμούς πεσόν, « συμπιγῆναι » ὑπ' αὐτῶν, καὶ μὴ καρποφορῆσαι δυνηθῆναι. Μαθεῖν οὖν ἀνάγκη ὅπως ἐκάστῳ τῶν προσπιπτόντων χρηστέον, ὡς δ' εὐζωίας γνωστικῆς εἰς ἕξιν αἰδίου συνασκηθῆναι ζωῆς. « Εἶδον (73) » γὰρ, φησί, « τὸν ἀσεβῆ ὑπερφουόμενον καὶ ἐπαιρόμενον ὡς τὰς κέδρους τοῦ λιθάου· καὶ παρήλθον, » λέγει ἡ Γραφή, « καὶ ἰδοὺ οὐκ ἦν· καὶ ἐζήτησα αὐτὸν, καὶ οὐκ εὗρέθη ὁ τόπος αὐτοῦ. Φύλασσε ἀκακίαν, καὶ ἴδε εὐθύτητα· ὅτι ἐστὶν ἐγκατάλειμμα ἀνθρώπων εἰρηνικῶν. » Οὗτος δ' ἂν εἴη ὁ ἀνοποκρίτως ἐξ ὄλης καρδίας πιστεύων, καὶ πάσῃ τῇ ψυχῇ γαληνῶν· « Ὁ γὰρ λαὸς ὁ ἕτερος (74) τοῖς χεῖλεσι τιμᾷ· ἡ δὲ καρδία αὐτοῦ πόρρω ἀπεστὶν ἀπὸ Κυρίου. Τῷ στόματι αὐτῶν εὐλογοῦσι, τῇ δὲ καρδίᾳ αὐτῶν κατηρώνται (75). Ἠγάπησαν αὐτὸν ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, καὶ τῇ γλώσσει αὐτῶν ἐψεύσαντο αὐτόν (76)· ἡ δὲ καρδία αὐτῶν οὐκ εὐθεῖα μετ' αὐτοῦ, οὐδὲ ἐπιστῶθησαν ἐν τῇ διαθήκῃ αὐτοῦ. » Διὰ τοῦτο « ἔθλαλα γεννηθῆτω πάντα (77) τὰ χεῖλη τὰ δόλια· καὶ γλώσσαν μεγαλορῆμονα (78), τοὺς εἰπόντας· Τὴν γλώσσαν ἡμῶν μεγαλυνῶμεν, τὰ χεῖλη ἡμῶν παρ' ἡμῖν ἐστὶν· τίς ἡμῶν Κύριός ἐστιν; Ἀπὸ ταλαιπωρίας (79) τῶν πτωχῶν, καὶ τοῦ στεναγμοῦ τῶν πενήτων νῦν ἀναστήσομαι, λέγει Κύριος· θήσομαι ἐν σωτηρίῳ, παρῆρησίασομαι ἐν αὐτῷ. » Ταπεινοφρονούντων γὰρ ἐστὶν ὁ Χριστὸς, οὐκ ἐπαιρομένω ἐπὶ τὸ ποίμνιον αὐτοῦ. « Μὴ θησαυρίζετε » τῶν

αὐτῶν πόρρω ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ. Illud ὁ ἕτερος a Clemente additum est, quo significaret hunc populum diversis moribus et ingenio esse ab illo pacifico, de quo modo locutus est. Dein adjicit Psal. lxi, 4; lvi, 36, 37; xxxi, 18; xii, 3, 4, 5, diversa Scripturæ loca, pro more suo, in unum conjungens.

(75) Τῷ στόματι... κατηρώνται. Psalm. lxi, 4: Τῷ στόματι αὐτῶν εὐλόγουν, καὶ τῇ καρδίᾳ αὐτῶν κατηρώντο.

(76) Αὐτόν. Αὐτῷ, Psal. lvi, 36.

(77) Πάντα. Abest a Psal. xxxi, 8, et Clemente Romano.

(78) Τὰ χεῖλη τὰ δόλια καὶ γλ. μ. Hæc in Psal. xii integra sic exstant: Τὰ χεῖλη τὰ δόλια, καὶ ἐξωθρεύσαι Κύριος πάντα τὰ χεῖλη τὰ δόλια καὶ γλώσσαν μεγαλ. Unde manifestum est hæc verba, καὶ ἐξωθρεύσαι Κύριος πάντα τὰ χεῖλη τὰ δόλια, quæ ad contentiam complendam desunt, propter easdem voces repetitas, ut sæpe alias contigit, excidisse. Verum nolimus ea cum Sylburgio in textum auctoris recipere, quia probabile est eum, Clementem Romanum, cujus textu prius exciderant, secutum, ea omisisse.

(79) Ἀπὸ ταλ. Ἀπὸ τῆς ταλ. Psal. xii, ubi μοι καὶ ἀπὸ τοῦ στεναγ.

« ὁμῖν θησαυρούς ἐπὶ τῆς γῆς, ὅπου σῆς καὶ βρώσις ἀφανίζεται, καὶ κλέπται (80) διορύσσουσι καὶ κλέπτουσι, » τάχα μὲν τοὺς φιλοκτήμονας ὀνειδίξων, λέγει ὁ Κύριος· τάχα δὲ καὶ τοὺς ἀπλῶς μεριμνητάς τε καὶ φροντιστάς· ἥδη δὲ καὶ τοὺς φιλοσωμάτους. Ἐρωτες γάρ, καὶ νόσοι, καὶ οἱ φαῦλοι διαλογισμοί, « διορύσσουσι » τὸν λογισμὸν καὶ τὸν ὄλον ἀνθρωπίνον· « ὁ » δὲ τῷ ὄντι « θησαυρός » ἡμῶν, ἔνθα ἡ συγγένεια τοῦ νοῦ (81)· ἐπεὶ τὸ κοινωνικὸν τῆς δικαιοσύνης παραδίδωσιν, ἐμφαίνων δὲ ἐν ἀποδιδόναι τῇ συνηθείᾳ τῆς παλαιᾶς ἀναστροφῆς (82) τὰ ὑπ' αὐτῆς ἡμῖν περιεκτεθέντα, καὶ ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀνατρέχειν, ἔλεον αἰτουμένους. Οὗτός ἐστι τῷ ὄντι « βαλάντιον (83) μὴ παλαιούμενον, » ἐφόδιον ζωῆς αἰδίου, « θησαυρός ἀνέκλειπτος ἐν οὐρανῷ, » ὅτι « Ἐλεῶν (84) ἐλεήσω, ὃν ἂν ἐλεῶ, » φησὶ Κύριος. Λέγουσι δὲ ταῦτα καὶ τοῖς θέλουσι διὰ τὴν δικαιοσύνην πτωχεύσαι· ἀκηκόασι γὰρ διὰ τῆς ἐντολῆς, ὅτι « πλατεῖα (85) καὶ εὐρύχωρος ὁδὸς ἀπάγει εἰς τὴν ἀπόλειαν, καὶ πολλοὶ οἱ διερχόμενοι δι' αὐτῆς. » Οὐ περὶ ἄλλου τινός, ἀλλὰ περὶ ἀσωτίας καὶ φιλογυνίας, φιλοδοξίας, φιλαρχίας, καὶ τῶν ὁμοίων διαλέγεται παθῶν· « Ἄφρον » γάρ, ὅπως ἐφη, « ὅτι τῇ νυκτὶ ταύτῃ (86) ἀπαιτοῦσὶ σου τὴν ψυχὴν· ἃ δὲ ἠτοίμασας αὐτῇ, τίνε γένηται; » Καὶ τὰ μὲν τῆς ἐντολῆς ὡς ἐχει κατὰ λέξιν· « Φυλάσσεσθε (87) » τοῖνον « ἀπὸ πάσης πλεονεξίας· ὅτι οὐκ ἐν τῷ περισσεύειν (88) τινὰ τὰ ὑπάρχοντα ἐστὶν ἡ ζωὴ αὐτοῦ. Τί γὰρ ὠφελεῖται ἀνθρώπος, ἐὰν τὸν κόσμον ὅλον κερδήσῃ, » τὴν δὲ « ψυχὴν αὐτοῦ ζημιωθῇ; ἢ τί δώσει ἀνθρώπος ἀντὶ ἀλλαγῆς τῆς ψυχῆς αὐτοῦ; Διὰ τοῦτο λέγω· Μὴ μεριμνᾶτε τῇ ψυχῇ ὑμῶν, τί φάγητε· μηδὲ τὸ σῶμα τί περιβάλητε (89)· ἡ γὰρ ψυχὴ πλείων ἐστὶ τῆς τροφῆς, καὶ τὸ σῶμα τοῦ ἐνδύματος. » Καὶ πάλιν· « Οἶδεν γὰρ ὁ Πατὴρ ὑμῶν (90), ὅτι χρῆζετε τούτων ὅπάντων. » Ζητεῖτε δὲ « πρῶτον τὴν βασιλείαν (91) τῶν οὐρανῶν καὶ τὴν δικαιοσύνην· » ταῦτα γὰρ « μεγάλα (92)· » τὰ δὲ « μικρά, » καὶ περὶ τὸν βίον, ταῦτα « προστεθήσεται ὑμῖν. » Ἄρ' οὐκ ἀντικρυς τὸν παλαιὸν μεθέπειν ἡμᾶς παρακλεῖσεται βίον, ἔργω τε καὶ λόγῳ χρῆζειν τὴν ἀλήθειαν προτρέ-

ponam in salutari, libere agam cum ipso a. » Est enim Christus eorum qui humiliter se gerunt, non eorum qui eriguntur in gregem ejus. « Ne thesaurizate ergo vobis thesauros in terra, ubi tinea et ærugo demolitur, et fures effodiunt et suffurantur b, » fortasse quidem eos insectans qui tenentur amore possessionum, dicit Dominus; fortasse autem eos in universum, qui sollicitudini et curis se dedunt; quin etiam eos qui corporis nimium studiosi sunt. Amores enim, et morbi, et malæ cogitationes, rationem et totum hominem « perfodiunt. » Est autem verus noster « thesaurus, » ubi est mentis cognatio; proinde communicativam vim tradit justitiæ, dum indicat oportere reddere consuetudini veteris conversationis ea, quæ ab ipsa sunt nobis acquisita, et ad Deum recurrere, petentes misericordiam. Is est revera « crumena, quæ non veterascit, » viaticum vitæ æternæ, « thesaurus in cælo non deficiens c, » quoniam « misereor me misererebor d, » ait Dominus. Dicunt autem hæc iis quoque, qui volunt esse pauperes propter justitiam: audierunt enim per mandatum, « latam et spatiosam esse viam, quæ ducit ad interitum; et multos, qui per eam transeunt e. » De nullo alio loquitur, quam de luxu et amore mulierum, cupiditate gloriæ et imperii, et similibus animi affectibus. « Stulte » enim, inquit, « hac nocte animam tuam repetunt: quæ autem ei parasti, cujus erunt f? » Et mandatum quidem his verbis traditum est: « Cavete ergo ab omni avaritia, et plura habendi cupiditate: quoniam non in eo, quod alicui abundant facultates, vita ejus g. Quid enim prodest homini, si totum mundum lucretur, animæ h autem suæ detrimentum faciat? aut quod dabit homo pretium pro anima sua h? Et ideo dico: Ne solliciti sitis animæ vestræ, quid comedatis; neque corpori, quid induamini. Anima enim est plus quam cibus, et corpus quam indumentum i. » Et rursus: « Scit enim Pater vester, quod his omnibus opus habetis. Quærite autem primum regnum cælorum et justitiam; » ea enim « magna »

✕ P. 579 ED. POTTER, 488 ED. PARIS. a Psalm. xii, 3, 4, 5. b Matth. vi, 19. c Luc. xii, 33. d Rom iv, 15; Exod. xxxiii, 19. e Matth. vii, 13. f Luc. xii, 20. g Ibid. 15. h Matth. xvi, 26. i Matth. vi, 31; Luc. xii, 22, 25.

(80) Καὶ κλέπ. Καὶ ὅπου κλέπ. Matth. vi.

(81) Ἐνθα ἡ συγγένεια τοῦ νοῦ. Nempe in cælo, ubi Deus et alii spiritus animabus nostris syngeneis habitant.

(82) Ἀναστροφῆς. Respicere videtur Ephes. iv, 22: Ἀποθεῖσθαι ὑμᾶς κατὰ τὴν προτέραν ἀναστροφὴν τὸν παλαιὸν ἀνθρώπον.

(83) Βαλάντιον. Respicit Luc. xii, 33. Ποιήσατε ἑαυτοῖς βαλάντια μὴ παλαιούμενα, θησαυρὸν ἀνέκλειπτον ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

(84) Ἐλεῶν. Ahest ab Exod. et Rom.

(85) Πλατεῖα. E memoria recitat Matth. xii, 13: Πλατεῖα ἡ πύλη, καὶ εὐρύχωρος ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς ἀπόλειαν, καὶ πολλοὶ εἰσὶν οἱ εἰσερχόμενοι δι' αὐτῆς.

(86) Τῇ ν. τ. Luc. xii, 20: Ταύτῃ τῇ νυκτὶ τὴν ψυχὴν σου ἀπαιτοῦσιν ἀπὸ σοῦ· ἃ δὲ ἠτοίμασας, τίνε ἔσται;

(87) Φυλάσσεσθε. Luc. xii, 15: Φυλάσσεσθε ἀπὸ τῆς πλεον. Porro in unum conjungit Luc. xii, 15; Matth.

D xvi, 26; vi, 21; Luc. xii, 22, 25, 30, 31; Matth. vi, 32, 33.

(88) Οὐκ ἐν τῷ περισσεύειν τινὲ ἡ ζωὴ αὐτοῦ ἐστὶν ἐκ τῶν ὑπαρχόντων αὐτοῦ. Mox interpretes legit διὰ τοῦτο λέγει.

(89) Μηδὲ τὸ σῶμα τ. π. Seu potius in dativo casu, τῷ σώματι, τί π. ut τῇ ψυχῇ ὑμῶν, τί φ. Sic apud Lucam, τῷ σώματι, τί ἐνδύσθησθε. Ibidem mox, ἡ ψυχὴ πλείων ἐστὶ τ.

(90) Ὁ Πατὴρ ὑμῶν οὐράνιος, Matthæus, quem Clemens in hac et sequenti sententia, ut in ea, quæ præcessit, Lucam secutus videtur.

(91) Τῆν β. Τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν δικαιοσύνην αὐτοῦ, Matth., ubi mox, ταῦτα πάντα προστεθ.

(92) Ταῦτα γὰρ μετ. Respicit Christi dictum, quod superius recitavit Strom. i, pag. 546: Αἰτεῖσθε τὰ μεγάλα, καὶ τὰ μικρὰ ὑμῖν προστεθήσεται: « Petite magna, et parva vobis adjicientur. »

sunt; « parva » autem, et quæ ad victum pertinent, ea « adjicientur vobis ». Annon aperte nos jubet persequi vitam gnosticam, et verbo et facto hortatur quærere veritatem? Divitem ergo non ex donatione, sed ex proposito æstimat Christus, qui animam instituit. Proinde Zachæum, aut, secundum alios, Matthiam, publicanorum principem, cum audisset Dominum dignatum fuisse secum commorari, dixisse ferunt: « Domine, dimidium bonorum meorum do eleemosynam, et si alicujus aliquid habui per calumniam, reddo quadruplum. » Unde etiam respondit Servator: « Filius hominis cum venisset hodie, invenit quod perierat ». Et rursus, cum vidisset « in gazophylacium » jecisse quidem « divitem » convenienter suis facultatibus, « viduam » autem duos nummos, dixit « viduam jecisse plus quam omnes: » ille enim « ex abundantia, » hæc vero « ex egestate » contulit. Quoniam autem omnia reduxit ad animæ institutionem, « Beati, » inquit, « mites, quoniam ipsi possidebunt terram ». Mites autem sunt, qui infidam, quæ est in anima, pugnam sedaverunt iræ et cupiditatis, ac cæterarum specierum, quæ his subjectæ sunt. Mites autem laudat eos, qui tales sunt sponte et ex animi instituto; non autem eos, qui ex necessitate. « Sunt » enim apud Dominum « complures » mercedes et « mansiones » pro ratione vitæ hominum. « Qui enim, » inquit, « prophetam in nomine prophetæ suscepit, mercedem prophetæ accipiet; et qui justum in nomine justii, mercedem justii accipiet; et qui suscepit unum ex parvis his discipulis, non amittet mercedem ». Et rursus, virtutis pro meritis differentias, et præclaras remunerationes, per horas numero non æquales; præterea autem et unicuique operariorum æqualiter ꝥ redditæ mercedis, hoc est salutis, quam significat « denarius, » æquum jus significavit per eos, qui operati sunt horis inæqualibus. Opera-

πει; Πλούσιον τολύνου οὐ τὴν δόσιν, ἀλλὰ τὴν προαίρεσιν λογίζεται ὁ παιδεύων τὴν ψυχὴν Χριστός. Ζαχαῖον τολύνου, οἱ δὲ Μαθθίαν φασίν, ἀρχιτελώνην, ἀκηκόστα τοῦ Κυρίου καταξιώσαντος πρὸς αὐτὸν γενέσθαι, « Ἰδοὺ τὰ ἡμίση τῶν ὑπαρχόντων μου δίδωμι ἐλεημοσύνην, » φάσιν, « Κύριε (93)· καὶ ἐφ' οὗ τινός τι ἐσυκοφάντησα. τετραπλοῦν ἀποδίδωμι. » ἐφ' οὗ καὶ ὁ Σωτὴρ εἶπεν· « Ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου (94) ἐλθὼν σήμερον, τὸ ἀπολωλὸς εὗρεν. » Πάλιν τε αὖ θεασάμενος εἰς τὸ γαζοφυλάκιον « τὸν » μὲν « πλούσιον » (95) ἀναλόγως τῇ κτήσει βεβληκότα. « τὴν » δὲ « χήραν » χαλκοῦς δύο, « πλείον » ἔφη « τὴν χήραν βεβληκέναι πάντων. » ὁ μὲν γὰρ « ἀπὸ τοῦ περισεύματος, » ἡ δὲ « ἐκ τῆς ὑστερήσεως » συνεπένευγεν. « Ὅτι δὲ πάντα ἐπὶ τὴν παιδεύσιν τῆς ψυχῆς ἀνήγαγεν, » Μακάριοι, » φησὶν, « οἱ πράξεις· ὅτι αὐτοὶ κληρονομήσουσι τὴν γῆν. » Πραεῖς δὲ εἰσιν οἱ τῆς ἀπιστοῦ μάχην τὴν ἐν τῇ ψυχῇ καταπεπαυκότες, θεοῦ καὶ ἐπιθυμίας, καὶ τῶν τούτους ὑποβεβλημένων εἰδῶν. Πραεῖς δὲ τοὺς κατὰ προαίρεσιν, οὐ κατ' ἀνάγκην ἐπαινεῖ. « Εἰσὶ » (96) γὰρ παρὰ Κυρίῳ καὶ μισθοὶ καὶ « μοναὶ πλείονες, » κατὰ ἀναλογίαν βίων. « Ὅς γὰρ ἂν δέξεται (97), » φησὶ, « προφήτην εἰς ὄνομα προφήτου, μισθὸν προφήτου λήψεται· καὶ ὅς ἂν δέξεται δίκαιον εἰς ὄνομα δικαίου, μισθὸν δικαίου λήψεται· καὶ ὅς ἂν δέξεται ἓνα τῶν μαθητῶν (98) τούτων τῶν μικρῶν, μισθὸν οὐκ ἀπολέσει. » Πάλιν τε αὖ, τὰς κατ' ἀξίαν διαφορὰς τῆς ἀρετῆς, εὐγενεῖς ἀμοιβὰς διὰ τῶν ὠρῶν τῶν οὐχ ὁμοίων τὸν ἀριθμὸν· πρὸς δὲ, καὶ (99) τοῦ ἐκάστῳ τῶν ἐργατῶν ἀποδοθέντος Ἰσοῦ μισθοῦ, τουτέστι τῆς σωτηρίας, ἣν « τὸ δηνάριον » αἰνίσσεται, τὸ ἐπίσης δίκαιον μεμῆνηκα διὰ τῶν κατὰ τὰς ἀκαταλλήλους ὥρας ἐργασαμένων. Ἐργάζονται μὲν οὖν κατὰ τὰς μονὰς τὰς ἀναλόγους, ὧν κατηξιώθησαν γερῶν, συνεργοὺς τῆς ἀρρήτου οἰκονομίας καὶ λειτουργίας. « Οἱ δὲ δὴ (1) ἂν δέξωσι διαφερόντως πρὸς τῷ ὄσιως (2) βιώναι προσκεκλησθαι (3), » φησὶν ὁ Πλάτων, « οὗτοί εἰσιν οἱ τῶνδὲ μὲν τῶν (4) ἐν τῇ γῇ ἐλευθερούμενοί τε καὶ ἀπαλλ-

ꝥ P. 580 ED. POTTER, 489 ED. PARIS. ^a Matth. vi, 52; 33; Luc. xii, 30, 31. ^b Luc. xix, 8, 9, 10. ^c Luc. xxi, 1; Marc. xii, 41. ^d Matth. v, 5. ^e Joan. xiv, 2. ^f Matth. x, 41, 42. ^g Matth. xx, 1, et seq.

(93) Δίδωμι ἐλ. . . Κύριε. Κύριε, δίδωμι τοῖς πτωχοῖς, Luc., dein, ἀποδίδωμί τε τετραπλοῦν, ibidem.

(94) Ὁ υἱὸς τοῦ ἀν. Luc. xix, 9, 10; Σήμερον σωτηρία τῷ οἴκῳ τούτῳ ἐγένετο, καθότι καὶ αὐτὸς υἱὸς Ἀβραάμ ἐστίν· ἦλθε γὰρ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ζητῆσαι καὶ σῶσαι τὸ ἀπολωλός.

(95) Τὴν μὲν πλούσιον. A. ex Luc. xxi, mavult τοὺς μὲν πλούσιους. . . βεβληκότας· et mox, οἱ μὲν γὰρ ἀπὸ τοῦ περισεύματος. Pro χαλκοῦς δύο Vulg. Bibl. habent δύο λεπτά, et mox, ἐκ τοῦ ὑστερήματος pro ἓ τῆς ὑστερήσεως. SYLBERG.

(96) Εἰσὶ. Respicit Joan. xiv: Ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ Πατρὸς μου μοναὶ πολλαὶ εἰσιν.

(97) Ὅς γὰρ ἂν δέξεται. Ὁ δεχόμενος, et rursus paulo post, Matth.

(98) Καὶ ὅς ἂν δέξεται ἓνα τῶν μ. A. ex Matth. x, legendum suspicatur, καὶ ὅς ἂν ποτίσῃ ἓνα τῶν μ. SYLBERG. — Porro hæc sententia hoc modo exstat apud Mathæum: Καὶ ὅς ἂν ποτίσῃ ἓνα τῶν μικρῶν τούτων ποτήριον ψυχροῦ μόνον εἰς ὄνομα μαθητοῦ, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, οὐ μὴ ἀπολέσει τὸν μισθὸν αὐτοῦ.

(99) Πρὸς δὲ κ. Locus non uno modo corruptus. Scribe primo: Πρὸς δὲ καὶ, διὰ τοῦ ἐκάστῳ τῶν ἐργατῶν ἀποδοθέντος Ἰσοῦ μισθοῦ, etc. In sequentibus (nam manifeste mutilus est locus): Τουτέστι: τῆς σωτηρίας, ἣν τὸ δηνάριον αἰνίσσεται, τὸ ἐπίσης δίκαιον μεμῆνηκα· τὴν δὲ διαφορὰν τῶν καλουμένων, διὰ τῶν κατὰ τὰς ἀκαταλλήλους ὥρας ἐργασαμένων. Et deinde: Ἐργάζονται μὲν οὖν κατὰ τὰς μονὰς τὰς ἀναλόγους, ὧν κατηξιώθησαν γερῶν, συνεργοὶ τῆς ἀρρήτου οἰκονομίας καὶ λειτουργίας. HEINSIUS.

(1) Οἱ δὲ δὴ. Hæc occurrit apud Platonem paulo ante finem Phædonis, p. 84, ut etiam apud Theodoretum Serm. 8, cui titulus *De mari-gribus*.

(2) Πρὸς τῷ ὄσι. Rectius πρὸς τὸ ὄσι. H. ms. et vulg. ed. Platonis, inquit Syllburg. Eadem lectio nem præbet etiam Theodorctus.

(3) Προκεκλησθαι. Προκεκρίσθαι, Theodor., verumtrini agnoscit Plato.

(4) Τῶνδὲ μὲν τ. Τῶνδὲ μὲν τῶν τόπων ἐν τῇ γῇ ἐλευθερούμενοί τε καὶ ἀπ. Plat. τῶνδὲ μὲν τῶν ἐν γῇ ἀπαλλὰτ. reliquis omissis, Theodorct.

λαττόμενοι, ὡσπερ δεσμοτηρίων (5), ἄνω δὲ εἰς κα-
 θαρὰν ἀκῆσιν ἀφικνούμενοι. » Διὰ σαφεστέρων τε
 αὐτὸ αὐτὸ ὡδὲ πως λέγει. « Τούτων (6) δὲ αὐτῶν
 οἱ ἐν φιλοσοφίᾳ (7) ἰκανῶς καθηράμενοι ἄνευ τε σω-
 μάτων ζῶσι τὸ παράπαν εἰς τὸν ἅπαντα χρόνον. »
 καίτοι σχήματά τινα περιτίθησι, ταῖς μὲν ἀέρινα αὐ-
 τῶν, ταῖς δὲ καὶ πύρινα. « Ἐτι ἐπιφέρει. « Καὶ
 εἰς (8) οἰκῆσεις ἔτι τούτων καλλίους ἀφικνούνται, ἃς
 οὐδὲ ῥάδιον δηλώσαι, οὐδὲ (9) ὁ χρόνος ἰκανὸς ἐν τῷ
 παρόντι. » Ὅθεν εἰκότως « Μακάριοι οἱ πενθοῦντες. »
 ἔτι αὐτοὶ παρακληθῆσονται (10). » οἱ γὰρ μετανοή-
 σαντες ἐφ' οἷς κακῶς προθεβώκασιν, εἰς ἐτὴν κλη-
 σιν » παρέσονται. τοῦτο γὰρ ἔστι τὸ παρακληθῆ-
 ναι. » Τοῦ μετανοοῦντος δὲ τρόποι δύο· ὁ μὲν κοινό-
 τερος φρόνης ἐπὶ τοῖςπραχθεῖσιν, ὁ δὲ ἰδιαιτέρος ἢ
 δυσωπία ἢ πρὸς ἑαυτὴν τῆς ψυχῆς ἐκ συνειδήσεως.
 Ἐτ' οὖν ἐνταῦθα, εἶτε καὶ ἀλλαγῆ, (ἐπεὶ μηδεὶς τό-
 πος ἀργὸς εὐποιίας Θεοῦ) πάλιν φησὶν. « Μακάριοι
 οἱ ἐλεήμονες· ὅτι αὐτοὶ ἐλεθῆσονται (11). » Ὁ δὲ
 ἔλεος οὐχ, ἢ τινες τῶν φιλοσόφων (12) ὑπελήφασιν,
 λύπη ἐπ' ἀλλοτριᾶς συμφοραῖς· μάλλον δὲ ἀστεῖόν
 τί (13) ἔστι, ὡς οἱ προφήται λέγουσιν. « Ἐλεον
 γὰρ, φησὶ, « θέλω, καὶ οὐ θυσίαν (14). » Ἐλεήμο-
 νας δ' εἶναι βούλεται οὐ μόνον τοὺς ἔλεον ποιούν-
 τας, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐθέλοντας ἐλεεῖν, κἂν μὴ δύ-
 νωνται· οἷς κατὰ προαίρεσιν τὸ ἐνεργεῖν πάρεσ-
 τιν· ἐνίοτε γὰρ βουλόμεθα δι' ἀργυρίου δόσεως,
 ἢ διὰ σωματικῆς σπουδῆς ἔλεον ποιῆσαι, ὡς
 δεομένῳ ἐπαρκέσαι, ἢ νοσοῦντι ὑποურγῆσαι, ἢ
 ἐν περιστάσει γενομένῳ παραστῆναι· καὶ οὐχ οἷοί τε
 ἔσμεν, ἦτοι διὰ πέναν, ἢ νόσον, ἢ γῆρας (φυσικῆ
 γὰρ νόσος καὶ τοῦτο) ἐξυπηρετῆσαι τῇ προαιρέσει,
 ἐφ' ὧν ὀρμώμεθα, μὴ δυνήθentes ἐπὶ τέλος ἀγαγεῖν
 τὸ βεβουλημέθα. Τῆς αὐτῆς τιμῆς μετέχουσι τοῖς δυ-
 νηθεῖσιν οἱ βεβουλημένοι, ὧν ἡ προαίρεσις ἴση, κἂν
 πλεονεκτώσιν ἕτεροι τῇ περιουσίᾳ. Ἐπεὶ δὲ τῶν
 ἀπαγόντων εἰς τὴν τελειωσιν τῆς σωτηρίας ὁδοὶ ἐδ-
 ῖρισκονται δύο, ἔργα καὶ γνώσεις, μακαρίους εἶπεν
 τοὺς καθαροὺς τὴν καρδίαν (15), ὅτι αὐτοὶ τὸν
 Θεὸν ὄψονται. » Κἂν τῷ ὄντι τὸ ἀληθὲς σκοπῶμεν,
 ἢ γνώσεις τοῦ ἡγεμονικοῦ τῆς ψυχῆς καθαροὶ ἔστι,

⌘ P. 581 ED. POTTER, 489-490 ED. PARIS. ^a Matth. v, 4, 7. ^b Os. vi, 6; Matth. ix, 13; xi, 7.

(5) *Δεσμοτηρίων*. Δεσμοτηρίου, Theodoret. Mox, εἰς τὴν καθαρ. Plato.

(6) *Τούτων*. Hæc ea, quæ jam laudata sunt, ^D sequuntur.

(7) *Ἐν φ*. Ἐν a Platone abest: apud quem ἰκα-
 νόν pro ἰκανῶς, et εἰς τὸν ἔπειτα χρόνον pro εἰς τὸν
 ἅπαντα χρόνον exstat.

(8) *Καὶ εἰς*. Hæc etiam loco superius dicto, tam
 apud Theodoretum quam apud Platonem occurrunt.

(9) *Οὐδὲ β. δ. οὐδέ*. Οὐτε β. δ. οὔτε, Theodoret.

(10) *Παρακληθῆσονται*. Hoc est, ex sententia
 Clementis, « advocabuntur. »

(11) *Ἐτ' οὖν* . . . *ἐλεθῆσονται*. Hæc nobis sic
 distinguere et explicare visum est, prout jam se
 habent: quæ priores editiones hæc modo Græce ac
 Latine exhibuerunt: Ἐτ' οὖν ἐνταῦθα, εἶτε καὶ ἀλ-
 λαγῆ, ἐπεὶ μηδεὶς τόπος ἀργὸς εὐποιίας Θεοῦ· πάλιν
 φησὶν· Μακάριοι οἱ ἐλ. « Sive ergo hic, sive alibi
 quoniam nullus locus vacat Dei misericordia. Rur-
 sus dicit: « Beati misericordes, quoniam ipsi mi-
 sericordiam consequentur. »

(12) *Τινὲς τῶν φιλοσόφων*. Stoicos intelligit, qui

huntur ergo convenienter mansionibus, quæ pro-
 portione respondent iis, quibus dignati sunt, præ-
 miis, ineffabilis œconomix et muneris adjutores.
 « Qui autem, » inquit Plato, « visi fuerint evocati
 ad hoc, ut sancte præ cæteris vivant, ii sunt, qui
 ex his terrenis locis, tanquam e carceribus, liberati
 et soluti, sursum ad puram proficiscuntur habita-
 tionem. » Et rursus apertius idem dicit: « Ex his
 autem, quicunque per philosophiam satis sunt pur-
 gati, sine corporibus omnino vivunt in universon
 tempus. » Quamquam figuras quasdam adjici-
 cit, aliis quidem ex ipsis, aereas, aliis vero etiam
 igneas. Subjungit præterea: « Et proficiscuntur in
 habitationes his etiam pulchriores, quarum pul-
 chritudo neque facilis dictu est, neque præsens
 B tempus ad dicendum sufficeret. » Unde merito
 dicit: « Beati qui lugent, quoniam ipsi advocatio-
 nem accipient. » Qui enim male actæ vitæ ducti
 sunt penitentia, aderunt ad « vocationem; » hoc
 enim sibi vult παρακληθῆναι. Penitentium autem
 duo sunt ordines: quorum alter, qui multo fre-
 quentior est, timore pœnæ factis suis debitæ duci
 tur; alter vero, qui magis est singularis, ex consen-
 scientia factorum afficitur interna animæ verecun-
 dia. Sive igitur hoc modo, sive illo pœniteat
 (quandoquidem nullus locus Dei misericordia va-
 cuus est), rursus dicit: « Beati misericordes, quo-
 niam ipsi misericordiam consequentur. » Miseri-
 cordia autem non est, ut existimarunt quidam phi-
 losophi, dolor propter alienas calamitates, **210**
^C sed est potius bonum quid, ut dicunt prophetae:
 « Misericordiam, » inquit, « volo, et non sacrifici-
 um. » Misericordes autem vocat, non solum
 eos qui faciunt opera misericordiæ, sed etiam qui
 misereri volunt, etsi non possint; quibus scilicet
 adest operandi propositum. Nonnunquam enim
 volumus, vel dando pecuniam, vel corpoream ad-
 hibendo operam, facere misericordiam, utpote
 egenti opem ferre, vel ægrotanti inservire, vel
 ✕ ei adesse, qui est in aliqua calamitate, nec
 possumus, vel propter paupertatem, vel morbum,

dicebant, λύπην εἶναι συστολήν λόγον, ἢ dolorem
 esse irrationabilem animi contractionem: » (jus
 autem speciem primariam ἔλεον, « misericordiam, »
 εἶναι λύπην ὡς ἐπὶ ἀναξίως κακοπαθοῦντι, « dolorem
 tanquam super eo, qui indigne miser sit: » ut re-
 fert in Zenone Laertius, lib. vii, seg. 3. Cicero
Tuseul. quæst. lib. iv: « Misericordia est ægritudo
 ex miseria alterius injuria laborantis. » Proinde
 misericordiam, ut reliquos etiam affectus omnes,
 sapienti viro indignam judicabant; ut refert Laer-
 tius ejusdem libri seg. 123. Hinc illud Ciceronis in
 oratione « pro L. Murena, » inter cæteras, quas ibi
 memorat, Zenonis sententias: « Neminem miseri-
 cordem esse, nisi stultum. »

(13) *Ἀστεῖόν τι*. Interpres mavult θεῶν τι, « divi-
 num quid. » Sed ἀστεῖον pro « eleganti » et « hm-
 mano » retineri, nihil vetat. STURBURG.

(14) *Ἐλεον . . . θέλω, καὶ οὐ θ*. Ἐλεος θέλω
 ἢ θυσ. Os. vi, 6. Verum Clemens, quamvis prophæ-
 tam laudet, sequitur potius Matth. ix, 13; xi, 7.
 (15) *Τὴν καρδίαν*. Τῇ καρδίᾳ, Matth.

vel senectutem (nam ea quoque morbus est naturalis) exsequi institutum: ea scilicet, quæ cupimus, et ad quæ interno animi motu ferimur, non valentes efficere. Eundem autem honorem consequentur ii, qui voluerunt, cum iis, qui potuerunt, quorum est voluntas æqualis, etsi alii superent facultatibus. Quoniam autem eorum, quæ ad salutis ducunt perfectionem, duæ viæ inveniuntur, opera et cognitio, « beatos » dixit eos, qui sunt « mundi corde, quoniam ipsi Deum videbunt ». Et si revera verum consideremus, cognitio est principalis animæ partis purgatio, et est bona operatio. Ac bona quidem sunt, alia quidem ipsa per se; alia autem, per alterius boni participationem; sicut bonas dicimus actiones. Absque rebus autem intermediis, quæ quidem obtinent locum materiæ, neque bonæ, neque malæ constant actiones; verbi gratia, vita et sanitate, et aliis, quæ vel sunt necessaria, vel circumstantialia. Eos igitur, qui ad Dei agnitionem accedunt, vult esse mundos quoad corporis appetitus et sanctas cogitationes, adeo ut animæ facultati principali nihil adulterinum adhæreat, quod ejus vim obtundat. Cum igitur is, qui sanctæ hujus qualitatis gnostice particeps est, contemplationi deditus, cum Deo puram habuerit consuetudinem, ita proxime accedit ad habitum impatibilis identitatis, ut non habeat amplius scientiam, et possideat cognitionem, sed sit ipsa scientia et cognitio. « Beati » ergo « pacifici »; qui scilicet legem sententiæ mentis nostræ repugnantem, iræ minas, et cupiditatis escas, et alias affectiones, quæ rationem oppugnant, mansuetas quietasque reddiderunt; qui cum scientia honorum operum et vera ratione præditi vixerint, restituentur in amicrorem et gratiorem filiorum adoptionem. Erit autem perfecta « pacificatio, » quæ in quocunque casu « pa-

• Matth. v, 8. b Ibid. 9.

(16) Ἀπαθοῦς. Stoicorum more, sæpe dicit virum perfectum esse ἀπαθῆ. Conf. quæ superius adnotata sunt ad Pædag. lib. 1, principio cap. 2.

(17) Ἀντιστρατηγούοντα. Respicit Rom. vii, 25. Βλέπω δὲ ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσι μου ἀντιστρατεύμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοῦ μου, καὶ αἰχμαλωτίζοντά με τῷ νόμῳ τῆς ἁμαρτίας τῷ ὄντι ἐν τοῖς μέλεσι μου.

(18) Τιθασσεύσαντες καὶ ἐξημερώσαντες. Illud ἐξημερώσαντες, corruptum est. Scribendum, duabus litteris transpositis, ἐξημερώσαντες. Nam ἐξημερώσαι idem est, quod τιθασσεῦσαι. Suidas: Τιθασσον, ἡμερον· καὶ Ἀτιθασσον, τὸν ἀγριον, καὶ μὴ ἡμερον. Hesychius: Τιθασσεῦσαι, ἡμεροῖ, πρᾶναι. Idem: Ἐξημερώσαι, ἡμεροποιῆσαι.

(19) Ὅτι . . . κληθήσονται. Matth. v, 10: Μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκεν δικαιοσύνης. Sed Clemens hanc pericopen sumpsit ex com. 9: Μακάριοι οἱ εἰρηνοποιοί, ὅτι αὐτοὶ υἱοὶ Θεοῦ κληθήσονται.

(20) Τῶν μετατιθέντων τὰ Εὐαγγέλια. Cl. Millius in Prolegomenis ad Novum Testamentum, p. 33, hanc phrasin hoc modo explicavit: « Cæterum inter codices Ecclesiarum et privatorum hominum, hoc fere interfuit, quod isti prout e librorum manibus exierant, emaculati notisque marginalibus liberi fere, integri in Ecclesiarum tabularis remanserint; hi vero ab ipsis, in quorum gratiam fuerant conscripti, statim fere inter lineas, aut ad marginem, glossis scholisque fuerint conspersi; maximopere

καὶ ἐνέργειά ἐστιν ἀγαθῆ. Ἀγαθὰ γοῦν τὰ μὲν αὐτὰ καθ' ἑαυτὰ, τὰ δὲ μετέχοντα τῶν ἀγαθῶν, ὡς τὰ καλὰς πράξεις φαμέν. Ἄνευ δὲ τῶν μεταξὺ, ἢ ἢ ὕλης ἐπέχει τάξιν, οὐθ' αἱ ἀγαθὰ οὐθ' αἱ κακὰ συνίστανται πράξεις· ὅσον ζωῆς λέγω, καὶ ὑγείας, τῶν τε ἄλλων τῶν ἀναγκαίων ἢ περιστατικῶν. Καθαροὺς οὖν κατὰ τὰς σωματικὰς ἐπιθυμίας καὶ τοῖς ἀγίους διαλογισμοῦς τοὺς εἰς ἐπίγνωσιν τοῦ Θεοῦ ἀφικνουμένους εἶναι βούλεται, ὅταν μὴδὲν ἔχη νόθον ἐπιπροσθοῦν τῇ δυνάμει ἑαυτοῦ τὸ ἡγεμονικόν. Ὅταν τοίνυν ἐνδιατριψῇ τῇ θεωρίᾳ, τῷ θείῳ καθαρῶς ὁμιλῶν, ὁ γνωστικῶς μετέχων τῆς ἀγίας ποιότητος, προσεχέστερον ἐν ἔξει γίνεται ταυτότητος ἀπαθοῦς (16), ὡς μηκέτι ἐπιστήμην ἔχειν, καὶ γῶσιν κεκτησθαι, ἐπιστήμην δὲ εἶναι καὶ γῶσιν. Μακάριοι τοίνυν οἱ εἰρηνοποιοί· τὸν ἀντιστρατηγούοντα (17) νόμον τῷ φρονήματι τοῦ νοῦ ἡμῶν, τοῦ ἡμῶν τὰς ἀπειλὰς, καὶ τῆς ἐπιθυμίας τὰ δελέατα, τὰ τε ἄλλα πάθη, ὅσα πολεμεῖ τὸν λογισμὸν, τιθασσεύσαντες καὶ ἐξημερώσαντες (18): οἱ μετ' ἐπιστήμης ἔργων τε ἀγαθῶν καὶ λόγου ἀληθοῦς καταβώσαντες εἰς υἰοθεσίαν ἀποκατασταθήσονται τὴν προφιλετέραν. Εἴη δ' ἂν ἡ τελεία εἰρηνοποίησις, ἡ ἐπὶ παντὶ τῷ συμβαίνοντι ἄτρεπτον φυλάσσουσα « τὸ εἰρηκόν, » ἀγίαν τε καὶ καλὴν τὴν διοίκησιν λέγουσα, ἐν ἐπιστήμῃ θείῳ καὶ ἀνθρωπίνῳ πραγμάτων καθεστῶσα, δι' ἧς τὰς ἐν τῷ κόσμῳ ἐναντιότητας ἁρμονίαν κτισσεως καλλίστην λογίζεται. « Εἰρηνοποιοῦσι » δὲ καὶ τοὺς ἐνταῦθα πολεμουμένους τοῖς τῆς ἁμαρτίας στρατηγήμασι, μεταδιδάσκοντες ἐπὶ τὴν πίστιν καὶ τὴν εἰρήνην μετιέναι. Κεφάλαιον δ', οἶμαι, πάσι· ἀρετῆς Κύριος παιδεύων ἡμᾶς, τὸ δεῖν γνωστικῶς εἶναι ἀγάπην τὴν πρὸς τὸν Θεὸν θανάτου καταφρονεῖν: « Μακάριοι, » φησὶ, « οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκεν δικαιοσύνης: ὅτι αὐτοὶ υἱοὶ Θεοῦ κληθήσονται (19) » ἢ, ὡς τινες τῶν μετατιθέντων τὰ Εὐαγγέλια (20).

in id incumbentibus S. litterarum studiosis, ut verbum sacrum, quem apud se habebant, explicationem suisque usibus magis in dies ac magis idoneum redderent. Hinc apud Clementem Alexandrinum, qui sub finem sæculi secundi floruit, mentio fit τῶν τὰ Εὐαγγέλια μετατιθέντων, seu Scholiastarum, qui jam ab initio, libris istis, ad oram, aut spatio interlineari, explicatiunculas suas illeverant. Harum unam ille et alteram adducit, Strom. iv, p. 490, Matth. v, 10, e regione verborum, ὅτι αὐτῶν ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, apposuerat adnotator quæriam, ὅτι αὐτοὶ ἐσονται τέλειοι· alius, ὅτι ἔξουσι τὸ πον, ὅπου οὐ διωχθήσονται. » Voce μετατιθέναι iuxta etiam utilis Clemens, Strom. vii, pag. 738, ubi de hæreticis S. Scripturæ sensum pervertentibus hæc dicit: Σχεδὸν γὰρ ἐν πᾶσιν, οἷς προσφέρονται, ἡρώς, εὐροὶ ἐν αὐτοῖς ὡς τοῖς ὀνόμασι μόνοις προσσέχονται, τὰ σημερινά ἐπιπλάττοντες· οὐθ' ὡς λέγονται γινώσκοντες, οὐθ' ὡς ἔχειν πεφύκασιν χρώμενοι εἰς ἡχομιζοῦσιν ἐκλογαίς· ἡ ἀλήθεια δὲ οὐκ ἐν τῷ μετατιθέναι τὰ σημερινά ευρίσκειται· οὕτω μὲν γὰρ ἀνατρέψουσι πᾶσαν ἀληθῆ διδασκαλίαν. « Nam in omnibus fere, quæ adducunt, locis ipsos sola interui videbis nomina, ut qui mutant significata, neque quemadmodum dicuntur cognoscant, neque iis, quas afferunt, allegationibus ita, ut earum rerum natura postulat, utantur. Veritas autem non invenitur in translatione significationum: sic enim omnem veram doctrinam everterent; etc. »

« Μακάριοι, » φησιν, « οἱ δεδιωγμένοι ὑπὸ τῆς δικαιοσύνης (21)· ὅτι αὐτοὶ ἔσονται τέλειοι· » καὶ, « Μακάριοι οἱ δεδιωγμένοι ἕνεκα ἐμοῦ· ὅτι ἐξουσία τόπον, ὅπου οὐ διωχθήσονται· » καὶ, « Μακάριοι ἔστε ὅταν οἱ ἄνθρωποι μισήσωσιν (22) ὑμᾶς, ὅταν ἀφορίσωσιν, ὅταν ἐκβάλωσι τὸ ὄνομα ὑμῶν ὡς πονηρὸν, ἕνεκα τοῦ Υἱοῦ ἀνθρώπου· » ἐὰν μὴ βδελυσσώμεθα δηλονότι τοὺς διώκοντας, καὶ ὑπομένωμεν τὰς παρ' αὐτῶν τιμωρίας, μὴ μισοῦντες αὐτοὺς βράδιον ἢ προσεδόχησαμεν πεπειρασθαι διανοοῦμενοι· ἀλλὰ κάκεινο γινώσκοντες, πρόφασιν εἶναι μαρτυρίου τῶν ὄντινόν περασμῶν.

« Beati, » inquit, « quos persequitur justitia, quoniam ipsi erunt perfecti; » et: « Beati qui persecutionem patiuntur propter me, quoniam locum habebunt, ad quem non perveniet persecutio; » et: « Beati estis, quando vos homines opio habuerint, quando exterminaverint, quando nomen vestrum ut sceleratum expunxerint, propter Filium hominis^b; » si eos videlicet, qui nos persequuntur, non abominemur, et sustineamus, quæ ab eis infliguntur, supplicia; neque eos odio habeamus, cogitantes nos esse tentatos tardius quam expectavimus; sed illud potius reputantes, quod martyrii occasio sit quævis tentatio.

CAPUT VII.

Beatos esse qui Dei causa sanguinem profundunt.

Εἶτα ὁ μὲν ψευδόμενος, καὶ ἑαυτὸν ἄπιστον B δειξας, καὶ μεταστὰς εἰς τὴν τοῦ διαβόλου στρατείαν, ἐν τίνι, οἰόμεθα, ἐστὶ κακῷ; ψεύδεται τοίνυν τὸν Κύριον, μᾶλλον δὲ τὴν ἑαυτοῦ διέψευσαι ἐλπίδα, ὅς οὐ πιστεύει τῷ Θεῷ· οὐ πιστεύει δὲ ὁ μὴ ποτῶν ἂ ἐνετελεῖται. Τί δέ; οὐχ ἑαυτὸν ἀρνεῖται, ὁ ἀρνούμενος τὸν Κύριον; Οὐ γὰρ ἀφαιρεῖται τῆς κυρίας τὸν δεσπότην, ὃ γε καὶ στερίσκων αὐτὸν τῆς πρὸς θεοῦ οικειότητος. Ὁ τοίνυν ἀρνούμενος τὸν Σωτῆρα, ἀρνεῖται τὴν ζωὴν· ὅτι « ζωὴ ἦν τὸ φῶς. » Ὀλιγοπίστους τούτους οὐ λέγει, ἀλλ' ἀπίστους καὶ ὑποκριτάς· τὸ μὲν ὄνομα ὑπογεγραμμένους (23), τὸ δὲ εἶναι πιστοὺς ἀρνούμενους. Πιστὸς δὲ εἴρηται, καὶ δούλος, καὶ φίλος. Ὅστε εἰ τις ἑαυτὸν ἀγαπᾷ, ἀγαπᾷ τὸν Κύριον, καὶ ὁμολογεῖ τὴν σωτηρίαν (24), ἵνα σώσῃ τὴν ψυχὴν. Καὶ τοι κἀν ὑπεραποθάνης (25) τοῦ πλησίον δι' ἀγάπην, πλησίον δὲ ἡμῶν τὸν Σωτῆρα ὑπολάβῃς (« Θεὸς γὰρ ἐγγίζων (26), » ὁ σώζων, πρὸς τὸ σωζόμενον ἐλέχθη), θάνατον ἐλόμενος διὰ ζωὴν, καὶ σεαυτοῦ μᾶλλον ἢ ἐκεῖνον ἕνεκεν παθῶν. Καὶ μήτι διὰ τοῦτο ἀδελφὸς εἴρηται; ὁ δι' ἀγάπην τὴν πρὸς τὸν Θεὸν παθῶν, διὰ τὴν ἰδίαν ἐπαθε σωτηρίαν· ὃ τε αὐτὸς διὰ τὴν ἰδίαν ἀποθνήσκων σωτηρίαν, διὰ τὴν ἀγάπην ὑπομένει

✠ P. 582 ED. POTTER, 490-491 ED. PARIS. ^a Matth. v, 10. ^b Luc. vi, 22. ^c Joan. i, 4. ^d Matth. vi, 30. ✠ P. 583 ED. POTTER, 491-492 ED. PARIS.

(21) Μακάριοι. φησιν, οἱ δεδιωγμένοι ὑπὸ τῆς δικαιοσύνης. Hæc potes vertere, « Beati, inquit, qui persecutionem patiuntur præ justitia, vel propter justitiam: nam ὑπὸ, cum gignendi casu, sic apud Platonem et Plutarchum interpretamur vulgata lexis, neque videntur, qui transferebant Evangelia, contrarium asseruisse. COLLECT.

(22) Οἱ ἄνθρωποι μ. Luc.: Μισήσωσιν ὑμᾶς οἱ ἄνθρωποι, καὶ ὅταν ἀφορίσωσιν, καὶ ἐκθ. Et mox, Τοῦ Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου.

(23) Τὸ μὲν ὄνομα ὑπογεγραμμένους. Scribe ἄπυγεγραμμένους. HEINSIUS. — Vel ὑποκεκριμένους, quia præcessit τῶν ὑποκριτῶν mentio.

A cificum » illud servat immutabile, sanctamque et honestam vocans Providentiam res administrantem, posita in rerum divinarum et humanarum scientia, per quam eas, quæ sunt in mundo, repugnantias, creationis pulcherrimam existimat harmoniam ac concordiam. « Pacificant » etiam, qui monitis suis ad fidem pacemque transferunt eos, quos peccati stratagemata hic oppugnaverant. Totius autem virtutis summa est, ut existimo, Dominus, docens oportere nos propter charitatem in Deum gnostice mortem contemnere. « Beati, » inquit, » ✠ qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipsi filii Dei vocabuntur^a: » vel, ut nonnulli ex iis, qui Evangelia transponunt: « Beati, » inquit, « quos persequitur justitia, quoniam ipsi erunt perfecti; » et: « Beati qui persecutionem patiuntur propter me, quoniam locum habebunt, ad quem non perveniet persecutio; » et: « Beati estis, quando vos homines opio habuerint, quando exterminaverint, quando nomen vestrum ut sceleratum expunxerint, propter Filium hominis^b; » si eos videlicet, qui nos persequuntur, non abominemur, et sustineamus, quæ ab eis infliguntur, supplicia; neque eos odio habeamus, cogitantes nos esse tentatos tardius quam expectavimus; sed illud potius reputantes, quod martyrii occasio sit quævis tentatio.

Deinde, qui mentitus quidem est, et seipsum ostendit infidelem, et ad diaboli transfugit exercitium, in quanto eum malo versari credimus? Mentitur itaque Domino, vel potius spei suæ mentitur, eaque frustratur, qui Deo non credit. Non credit autem, qui non facit ea, quæ mandaverat. Quid vero? annon seipsum negat, qui negat Dominum? Domino enim non aufert dominium, qui se ea, quæ cum illo intercedit, privat necessitudine. Qui negat ergo Servatorem, negat vitam; quoniam « lux erat vita^c. » Eos quidem non dicit esse « modicæ fidei^d, » sed infideles et hypocritas: qui nominis quidem suscipiunt inscriptionem, fideles autem sese abnegant. Fidelis autem dicitur, tum servus, tum amicus. Quare si quis seipsum diligit, diligit Dominum, et conflietur salutem, ut suam servet animam. Atqui si vel pro proximo moriaris propter charitatem, existimes Servatorem nostrum esse propinquum (« Deus » enim « appropinquans » dictus est is qui servat, ejus respectu qui servatur), mortem eligens propter vitam, et propter teipsum ✠ potius, quam propter illum patiens. Et nunquid propterea dictus est frater? qui patitur pro-

(24) Ὁμολογεῖ τὴν σωτηρίαν. Scribe ὁμολογεῖ εἰς τὴν σωτηρίαν, « constitetur ad salutem. » Respicit enim Rom. x, 10: Καρδία γὰρ πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην, στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν.

(25) Ὑπεραποθάνης. Nam ὑπὲρ τοῦ ἀγαθοῦ τάχα τις καὶ τολμᾷ ἀποθανεῖν, ut ait Apostolus, Rom. v, 7.

(26) Θεὸς γὰρ ἐγγίζων. Respicit Deut. iv, 7: Ὅτι ποῖον ἔθνος μέγα, ὃ ἐστὶν αὐτῷ Θεὸς ἐγγίζων αὐτοῖς, ὡς Κύριος ὁ Θεὸς ἡμῶν ἐν πάσιν, οἷς ἐὰν αὐτὸν ἐπικαλεσώμεθα: vel Jerem. xxiii, 23: Θεὸς ἐγγίζων ἐγὼ εἰμι, λέγει Κύριος, καὶ οὐχὶ Θεὸς πῶρρωθεν.

pter suam in Deum dilectionem, patitur propter propriam salutem; et rursus, qui moritur propter propriam salutem, sustinet mortem propter dilectionem Domini. Etenim ipse, cum esset « vita, » id, propter quod passus est, pati voluit, ut ejus passione viveremus. « Quid mihi dicitis, inquit, Domine, Domine, et non facitis quæ dico? » Qui enim « labiis diligit populus, cor autem longe habet a Domino b, » alius est, et alii obsequitur, cui se sua sponte vendidit. Quicunque autem Servatoris mandata exsequuntur, in unaquaque actione sunt martyres, seu « testes, » facientes quidem quod vult, et perinde nominantes Dominum, et re ipsa « testantes, » cui credunt esse eum, qui « carnem suam cum concupiscentiis et passionibus 211 suis cruci affixerunt. Si spiritu vivimus, inquit, spiritu ambulemus c. Qui seminat in suam carnem, ex carne metet corruptionem: qui autem seminat in spiritum, ex spiritu metet vitam æternam d. » Miseris autem hominibus, quod præbatur per sanguinem Domino martyrium, videtur esse mors violentissima, nescientibus hanc mortis januam esse veræ vitæ principium; et nec honores post mortem eorum, qui sancte vixerunt, nec supplicia eorum, qui injuste et libidinose se gesserunt, volunt intelligere, non ex nostris solum dico Scripturis (nam omnia fere mandata hæc indicant), sed nec suorum sermonibus volunt aures præbere. Scribit enim Theano Pythagorica: « Esset enim revera malis vita epulum, qui postquam omnia commiserunt

A τοῦ Κυρίου. Καὶ γὰρ αὐτὸς « ζωὴ » ὢν, δι' οὗ ἔπαθεν, παθεῖν ἠθέλησεν, ἵνα τῷ πάθει ζήσωμεν αὐτοῦ. « Τί με λέγετε (27) Κυριε, Κύριε, » φησὶ, « καὶ οὐ ποιεῖτε ἃ λέγω; » Ὁ μὲν γὰρ « τοῖς χεῖλεσιν (28) ἀγαπῶν λαὸς, τὴν δὲ καρδίαν μακρὰν ἔχων ἀπὸ τοῦ Κυρίου, » ἄλλος ἐστίν, ἄλλω πεπεισμένος· καὶ τοῦτω ἔκων ἑαυτὸν πέπρακεν· ὅσοι δὲ τὰς ἐντολάς τοῦ Σωτῆρος ἐπιτελοῦσιν, καθ' ἑκάστην πρᾶξιν « μαρτυροῦσι, » ποιῶντες μὲν ὃ θέλει, ἀκολουθῶντες δὲ ὀνομάζοντες τὸν Κύριον, καὶ δι' ἔργου « μαρτυροῦντες » ᾧ πέθονται εἶναι, οἱ « τὴν (29) σάρκα σὺν ταῖς ἐπιθυμίαις καὶ τοῖς παθῆμασι σταυρώσαντες. » Εἰ ζῶμεν πνεύματι, πνεύματι καὶ στοιχῶμεν, » λέγει. « Ὁ σπείρων εἰς τὴν σάρκα ἑαυτοῦ ἐκ τῆς σαρκὸς θερίσει φθοράν· ὁ δὲ σπείρων εἰς τὸ πνεῦμα ἐκ τοῦ πνεύματος θερίσει ζῶν αἰώνιον. » Τοῖς δὲ ἀθλίους τῶν ἀνθρώπων θάνατος εἶναι ὁ βιαϊώτατος, ἡ δὲ αἵματις μαρτυρία τοῦ Κυρίου δοκῶσι, οὐκ εἶδῶσι, τῆς ὄντως ὕψους ζωῆς ἀρχὴν εἶναι τὴν τοιαύτην τοῦ θανάτου πύλιν· καὶ οὕτε τὰς τιμὰς τὰς μετὰ θάνατον τῶν ὀσιῶν βεβιωκότων, οὕτε τὰς κολάσεις τῶν ἀδίκως καὶ ἀσελγῶς πεπολιτευμένων συνεῖναι βούλονται, οὐκ ἐκ τῶν ἡμετέρων μόνον λέγω Γραφῶν (σχεδὸν γὰρ πᾶσαι αἱ ἐντολαὶ ταῦτα μνηύουσιν), ἀλλ' οὐδὲ τῶν ἡσέλων ἐθέλουσιν ὑπακοῦσαι λόγων. Θεανὸν γὰρ ἡ Πυθαγορικὴ γράφει· « Ἦν γὰρ τῷ ὄντι τοῖς κακοῖς εὐωχία ὁ βίος, πονηρῶσαμένοις, ἔπειτα τελευτῶσιν, εἰ μὴ ἦν ἄθνατος ἡ ψυχὴ, ἔρμαιον ὁ θάνατος (30). » Καὶ Πλάτων (31) ἐν Φαίδωνι· « Εἰ μὲν γὰρ ἦν ὁ θάνατος τοῦ παντὸς ἀπαλλαγὴ, » καὶ τὰ ἐξῆς. Οὐκ ἐστὶν οὖν κατὰ τὸν Αἰσχύλου Τηλέφορον (32) νοεῖν « ἀπλήν-

* Luc. vi, 46. b Isa. xxix, 13. c Galat. v, 24, 25.

d Galat. vi, 8.

(27) *Τί με λέγετε.* Τί δὲ με καλεῖτε, Luc.

(28) *Τοῖς χεῖλεσιν.* Respicit Isa. xxix, 13: Καὶ εἶπε Κύριος, Ἐγγίξει μοι ὁ λαὸς οὗτος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, καὶ ἐν τοῖς χεῖλεσιν αὐτῶν τιμῶσί με, ἡ δὲ καρδία αὐτῶν πόρθρον ἀπέχει ἀπ' ἐμοῦ.

(29) *Δι' ἔργου μαρτυροῦντες ᾧ πέθονται εἶναι, οἱ τ.* Forte melius, δι' ἔργου μαρτυροῦντες ὃ πέθονται εἶναι, « reipsa testificantes quod esse persuasum habent. » Interpres Hervetus minus apte, « reipsa testantes ei cui credunt esse carnem. »

SILB. Sed nos hoc aliter Latine expressimus.

(30) *Ἐρμαιον ὁ θάνατος.* Hæc verba hoc quidem loco supervacanea sunt: Theanus enim sententia absque iis perfecta est. Mihi videntur ad sequentem Platonis sententiam referri debere: quam cum imperfecte recitasset auctor, aliquis his verbis in libri sui margine scriptis eam complevit, quæ deinceps alieno loco in textum recepta sunt. Porro Platonis verba in *Phædonæ* sic se habent, pag. 80: Εἰ μὲν γὰρ ἦν ὁ θάνατος τοῦ παντὸς ἀπαλλαγὴ, ἔρμαιον ἂν ἦν τοῖς κακοῖς ἀποθανοῦσι, τοῦ τε σώματος ἅμα ἀπηλλάχθαι καὶ τῆς αὐτῶν κακίας μετὰ τῆς ψυχῆς. « Si enim mors totius dissolutio esset, nimirum improbi lucrarentur, cum et a corpore et a pravitare sua cum anima liberarentur. » Jam ex his facile constat hanc sententiam, ἔρμαιον ὁ θάνατος, ex Platone additam fuisse. Justinus M. eadem Platonis verba in animo habuisse videtur, hæc scribens, *Dialogi cum Tryph.* p. 223 edit. Paris: Ἀλλὰ μὴν οὐδὲ ἀποθνήσκων φησὶ τὰς ψυχὰς ἐγὼ ἔρμαιον γὰρ ἦν ὡς ἀληθῶς τοῖς κακοῖς. « Sed nec ego animas mori dico: hoc enim improbis in lucrum cederet. » Et hæc in *Apolog.* 1, p. 33, edit. Oxon.: Ὅπερ, εἰ εἰς ἀνασθησίαν ἔχωρεῖ, ἔρμαιον ἂν ἦν τοῖς ἀδίκους πᾶσιν. « Id (mors) si in statum sensus omnis vacuum abiret, injustis omnibus lucrum esset. »

(31) *Πλάτων.* Ut Theano dixit: Εἰ μὴ ἦν ἄθνατος ἡ ψυχὴ, ἔρμαιον ὁ θάνατος: sic Plato: Εἰ μὲν γὰρ ἦν ὁ θάνατος τοῦ παντὸς ἀπαλλαγὴ, ἔρμαιον ἦν τοῖς κακοῖς ἀποθανοῦσι τοῦ τε σώματος ἅμα ἀπηλλάχθαι, καὶ τῆς αὐτῶν κακίας μετὰ τῆς ψυχῆς. « Nam si mors esset universi separatio et dissolutio, pro lucro emolumentoque improbis hominibus disputandum esset, cum mortui essent, ut una quidem cum corpore et cum ipsa quoque anima sua, etiam improbitate liberarentur. » In loco Aristophanis, qui sequitur, quod transfert Hervetus, « folia instar umbræ reddentia, » Græce est, σκισσιδέα φύλλα, « turbæ umbratiles, » vel « natio umbræ similis. » Porro dictum Epicarmi sic effert Clemens, ut et Theodoretus lib. 1 *De curat. Græc.* « Fortasse autem cujusmodi vos estis hominibus Epicarmus ille comicus iambicum illud coaptavit:

Φύσις ἀνθρώπων ἀσκολοὶ περυσνημένοι.

Homines ventosus utribus perquam similes.

Verbum verbo reddes: « Natura hominum utres inflati. » Tale et illud Timonis Phliasii, lib. 11 apud eundem:

Ἄνθρωποι κενεῆς οἰήσιος ἔμπλοιοὶ ἀσκολοί.

O utres, animi sensus quos implet inanitas.

COLLECT.

(32) *Τὸν Αἰσχύλου Τηλέφορον.* Hæc etiam Clemens e Platone sumpsit, qui loco *Phædonis* jam dicto hæc dicit: Ἐστὶ δὲ ἄρα ἡ πορεία, οὐκ ὡς ὁ Αἰσχύλου Τηλέφορος λέγει· ἐκεῖνος μὲν γὰρ ἀπλήν οἶμον φησὶν εἰς ἄδου φέρεται· ἡ δὲ οὕτε ἀπλή, οὕτε μία μοι φαίνεται εἶναι. « Est autem iter non tale, quale ait Telephus apud Æschylum. Ille siquidem « simplicem » ait « viam ad inferos ferre. » Ego vero neque simplicem, neque unam esse puto. Eandem sententiam recitavit etiam Dionysius Halicarnassensis, *Artis rhetoriæ*

οἶμον εἰς ἄδου φέρειν· ὁδοὶ δὲ πολλαί, καὶ ἀπά- A
 γουσαι ἁμαρτιαί. Πολυπλανεῖς τούτους, ὡς ἔοικε,
 τοὺς ἀπίστους διακωμωδῶν Ἀριστοφάνης· « Ἄγετε, »
 φησὶν, « ἄνδρες (33) ἁμαυρόβιοι, φύλλων γενεᾶ προσ-
 ὄμοιοι, ὀλιγοδρανεές, πλάσματα κηροῦ, σκιοειδέα
 φύλ', ἀμενηνοί, ἀπτήνες, ἐφημέριοι. » Καὶ ὁ Ἐπί-
 χαρμος (34)· « Αὐτὰ φύσις ἀνθρώπων, ἀσκολ πεφυστη-
 μένοι. » Ἡμῖν δὲ ὁ Σωτὴρ εἶρηκεν· « Τὸ πνεῦμα (35),
 πρόθυμον· ἢ δὲ σὰρξ, ἀσθενής· » διότι « τὸ φρόνημα
 τῆς σαρκὸς ἔχθρα εἰς Θεόν, » ὁ Ἀπόστολος ἐξηγεῖται·
 « τῷ γὰρ νόμῳ τοῦ Θεοῦ οὐχ ὑποτάσσεται· οὐδὲ γὰρ
 δύναται· οἱ δὲ ἐν σαρκὶ ὄντες Θεῷ ἀρέσαι οὐ δύναν-
 ται. » Καὶ ἐπεκδιηγούμενος, ἐπιφέρει, « ἵνα μὴ, ὡς
 Μαρκίων, ἀχαριστως ἐκδέξηται τις τὴν δημιουργίαν
 κακῆν. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν
 δι' ἁμαρτίαν, τὸ δὲ πνεῦμα ζωὴ διὰ δικαιοσύνην. » B
 Πάλιν τε αὖ· « Εἰ γὰρ κατὰ σάρκα ζῆτε, μέλλετε
 ἀποθνήσκειν· λογίζομαι γὰρ, ὅτι οὐκ ἔξιτα τὰ πάθη-
 ματα τοῦ νῦν καιροῦ, πρὸς τὴν μέλλουσαν δόξαν ἀπο-
 καλυφθῆναι εἰς ἡμᾶς· εἴπερ συμπάσχομεν, ἵνα καὶ
 συνδοξασθῶμεν, ὡς συγκληρονόμοι Χριστοῦ (36). Οἴ-
 θαμεν δὲ, ὅτι τοῖς ἀγαπῶσι τὸν Θεὸν πάντα συνεργεῖ
 εἰς τὸ ἀγαθόν (37), τοῖς κατὰ πρόθεσιν κλητοῖς οὖσι·
 ὅτι οὖς προέγνω, καὶ προώριεν συμμέρφους τῆς εἰ-
 κόνος τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν πρωτότοκον
 ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς· οὖς δὲ προώριεν, τούτους καὶ
 ἐκάλεσεν· οὖς δὲ ἐκάλεσεν, τούτους καὶ ἐδικαίωσεν·
 οὖς δὲ ἐδικαίωσε, τούτους καὶ ἐδόξασεν. Ὁρᾶς δι' ἀγά-
 πην διδασκομένην μαρτυρίαν. Κἂν δι' ἀμοιβὴν ἀγα-
 θῶν ἐθελήσης μαρτυρῆσαι, ἀκούσῃ πάλιν· « Τῇ γὰρ
 ἐλπίδι ἐσώθημεν, ἐλπίς δὲ βλεπομένη οὐκ ἐστὶν ἐλπίς·
 ὃ γὰρ βλέπει τις, τί καὶ ἐλπίζει; » Εἰ δὲ ὁ οὐ βλέπο-
 μεν, ἐλπίζομεν, δι' ὑπομονῆς ἀπεκδεχόμεθα. « Ἄλλ' εἰ
 καὶ πάσχομεν (38) διὰ δικαιοσύνην, μακάριοι, » φησὶν ὁ
 Πέτρος. « Τὸν δὲ φόβον αὐτῶν μὴ φοβηθῆτε, μηδὲ ταρ-
 α

scelera, deinde moriuntur, si non esset anima im-
 mortalis, mors esset lucrum. » Et Plato in *Phæ-
 done* : « Si esset enim mors totalis dissolutio, » et
 quæ deinceps sequuntur. Non est ergo cogitandum
 ex sententia Telephi apud Æschylum, « simplicem
 viam ferre ad inferos; » sunt enim viæ multæ, et
 multa, ✕ quæ abducunt, peccata. Errabundos hos,
 ut est verisimile, infideles comice ludificans Aristopha-
 nianes : « Agite, inquit, obscuræ vitæ homines, ge-
 nerationi foliorum similes, imbecilli, ceræ figmenta,
 genus instar umbræ, evanidi, involucres, unius tan-
 tum diei vitam habentes. » Et Epicharmus : « Ἦæc,
 inquit, hominum vita, utres inflati. » Nobis autem
 dixit Servator : « Spiritus promptus, caro infirma a; »
 quoniam « prudentia carnis est Deo inimica, » ut
 exponit Apostolus; « legi enim Dei non subjicitur,
 neque enim potest. Qui autem in carne sunt, Deo
 placere non possunt. » Et id amplius explicans,
 subjungit, ne quis ingrato animo, ut Marcion, in-
 ferat malam esse creaturam : « Si autem Christus
 est in vobis, corpus quidem mortuum est propter
 peccatum, spiritus autem vivit propter justitiam. »
 Et rursus : « Si » enim « secundum carnem vivi-
 tis, estis morituri. Considero, enim quod non sunt
 condignæ passionēs hujus mundi ad gloriam, quæ
 revelanda est in nobis; siquidem compatimur, ut
 conglorificemur, ut cohæredes Christi. Scimus au-
 tem, quod diligentibus Deum omnia cooperantur in
 bonum iis, qui vocati sunt secundum propositum.
 Quoniam quos præscivit, eos et prædestinavit con-
 formes imagini Filii ejus, ut sit ipse primogenitus
 in multis fratribus. Quos autem prædestinavit, eos
 et vocavit. Quos autem vocavit, eos et justificavit.
 Quos autem justificavit, eos et glorificavit b. » Vi-
 des per dilectionem doceri martyrium. Quod si ve-

✕ P. 584 ED. POTTER, 492, 493 ED. PARIS. 48, 28, 29, 30.

a Matth. xxvi, 41. b Rom. viii, 7, 8, 10, 13, 17,

cap. 6, pag. 40 edit. Sylburg., p. 73 edit. Oxon. :
 Ἐπὶ δὲ τοῖς καθ' ἕκαστον καὶ ἀπὸ τῶν ἡλικιῶν πολ-
 λὰς ἀφορμὰς παρέξει ὁ λόγος εἰς παραμυθίαν· εἰ
 μὲν τις ἀφων τελευτήσῃε καὶ ἀλύπως, ὅτι μακάριως
 αὐτῷ ἢ τελευτῇ συνηνέχθη.... κἂν ἢ ἐν ἀποδημίᾳ,
 ὅτι οὐδὲν διενήνοχε· μία γὰρ καὶ ἡ αὐτὴ οἶμος, κατὰ
 τὸν Αἰσχύλον, εἰς ἄδου φέρουσα. « In oratione vero
 privata, ex ætate amplam consolationis materiam
 habebimus : si repente extinctus et sine dolore,
 quod felicem exitum consecutus.... si in peregrina-
 tione, quod nihil refert, cum e una » et eadem
 « via, » ut ait Æschylus, « ad inferos ducat. »
 (33) Ἄγετε, φησὶν, ἄνδ. Sic Flor. Ἄγετε, φύ-
 σιν, ἀνδ. inavult Sylburgius, quod et Aristophanis
 editione vulgata, et ipso metri numero confirmari
 dicit. Porro hi versus in Aristophanis Avibus hoc
 modo exstant, p. 575 edit. Aurel. Allobrog. :
 Ἄγε δὴ φύσιν, ἄνδρες ἁμαυρόβιοι, φύλλων γενεᾶ
 ὀλιγοδρανεές, πλάσματι πηλοῦ, σκιοειδέα φύλ'·
 ἀπτήνες, ἐφημέριοι, ταλαὶ βροτοί, ἀνέρες εἰκε-
 λόνειροι.
 Age jam natura viri languide viventes, foliorum
 Parum valentes, formationes luti, umbris similes tri-
 bus invalidæ.

Implumes, unius diei vitam habentes, miseri mortales, viri somniis similes.
 (34) Ὁ Ἐπίχαρμος. Theodoretus *Θεραπευτ. α'*,
 p. 477, de iis qui nil credunt, nisi quod sensibus
 percipi possit, ait : Καὶ ἴσως τοῖς οὕτω διακειμένοις
 ἀνθρώποις Ἐπίχαρμος ὁ κωμικός τὸν ἱαμβὸν ἐκεί-
 νον προσήρμοσε·
 Φύσις ἀνθρώπων, ἀσκολ πεφυστημένοι.
 Fortasse autem hujusmodi hominibus Epicharmus
 comice iambicum illud aptavit :
Hominum natura, utres inflati.
 Grotius hoc modo cum scribit in *Excerpt. e trag. et
 com.* p. 479 :
 Αὐτὰ ἀνθρώπων φύσις· ἀσκολ γε εἰςὶ πεφυστη-
 μένοι.
*Hæc hominum natura est : utres sunt iurgentes
 [flatiibus.*
 (35) Τὸ π. Concinnius τὸ μὲν πν. SYLBURG.
 (36) Εἴπερ συμ... Χριστοῦ. Rom. viii, 17 : Κλη-
 ρονόμοι μὲν Θεοῦ, συγκληρονόμοι δὲ Χριστοῦ· εἴπερ
 συμπάσχομεν, ἵνα καὶ συνδοξασθῶμεν.
 (37) Εἰς τὸ ἀγαθόν. Εἰς ἀγαθόν absque articulo,
 Rom., ubi mox, καὶ οὖς ἐκάλ. pro οὖς δὲ ἐκάλ.
 (38) Πάσχομεν. Πάσχοιτε, Petr.

lis martyr esse propter bonorum remunerationem, rursus audies : « Spe enim salvi facti sumus. Spes autem, quæ videtur, non est spes. Quod enim videt quis, quid speret? Si autem, quod non videmus, speramus, per patientiam expectamus ^a. Sed etsi patimur propter justitiam, « inquit Petrus, » beati. Timorem autem eorum ne timueritis, neque conturbemini; Dominum autem Christum sanctificate in cordibus vestris. Parati autem semper ad satisfactionem omni poscenti vos rationem de ea, quæ in vobis est, spe; sed ✕ cum modestia et timore, conscientiam habentes bonam; ut in quo detrahunt vobis, confundantur, qui calumniantur vestram bonam in Christo conversationem. Melius est enim beneficientes, si voluntas Dei velit, pati, quam malefacientes ^b. » Et si quis cavillandi animo interroget : Et quomodo fieri potest ut caro imbecilla resistat potestatibus et spiritibus dominationum? Illud sciat, quod Deo omnipotenti et Domino freti in eoque habentes fiduciam, adversamur principatibus tenebrarum et morti. « Adhuc te loquente, « inquit, » dicit : Ecce adsum ^c. » En adiutorem invictum, qui nos defendit. « Ne vobis nova et aliena, » inquit Petrus, « videatur, quæ ad tentationem vobis fit, per ignem probatio; sed quatenus communicatis Christi passionibus, gaudete, ut etiam in revelatione ejus gloriæ gaudeatis, exultantes, si in nomine Christi probris afficiamini; beati, quod gloriæ et Dei spiritus super vos requiescit tota die : reputati sumus ut oves occisionis. Sed in his omnibus superamus propter eum, qui nos dilexit ^d. »

*Ex mente sed mea quæ vis resciscere,
Non audies, nec si cremes, serras graves
Nec capite summo si ad pedes imos liges,
Nec si trecentis vincias me vinculis;*

ut dicit in tragœdia femina se gerens viriliter. Et Antigone, Creontis edictum despiciens, dicit audacter :

Non hæc deorum quippe rex edixerat.

Sed Deus nobis edicit, eique est parendum : « Corde enim creditur ad justitiam, ore autem fit confessio

✕ P. 585 ED. POTTER. ^a Rom. viii, 24, 25. ^b I Petr. i, 14, 15, 16, 17. ^c Isa. lvi, 9. ^d I Petr. iv, 12, 13, 14. ^e Rom. viii, 36, 37.

(39) Χριστόν. Θεόν, Petr.

(40) Ἀλλὰ. Abest a Petro : apud quem mox, ἐν ᾧ καταλαλῶσιν ὑμῶν ὡς κακοποιῶν, καταισχυθῶσιν οἱ ἐπιπράζοντες ὑμῶν τὴν ἀγαθὴν ἐν Χριστῷ ἀναστροφήν.

(41) Θέλημα. Θέλει, Petr.

(42) Δυνάμεις. Respicit Ephes. vi, 12 : Ὅτι οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχάς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου; πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις.

(43) Τῷ παντοκράτορι καὶ τῷ Κυρίῳ. Patrem peculiariter παντοκράτορα dicit. Alibi tamen Christum etiam παντοκράτορα vocat : ut *Pædag.* lib. iii, cap. 7, p. 236 edit. Paris. Ἀνευδέης γὰρ ὁ τὸν παντοκράτορα Θεὸν Λόγον ἔχων. « Nullius indiget qui omnipotentem Deum Logon habet. » Verum hac de re alias plura diximus.

(44) Σοῦ λαλ. λαλοῦντος σοῦ, Isa.

(45) Χαρήτε ἀγαλλ. Χαρήτε ἀγαλλώμενοι : εἰ ὄντι δίζεσθε ἐν ὀνόματι Χριστοῦ, μακάρ. Petr.

Α χθῆτε· Κύριον δὲ τὸν Χριστόν (39) ἀγιάσατε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν. Ἐτοιμοὶ δὲ αἰεὶ πρὸς ἀπολογίαν παντὶ τῷ αἰτοῦντι ὑμᾶς λόγον περὶ τῆς ἐν ὑμῖν ἐλπίδος· ἀλλὰ (40) μετὰ πραότητος καὶ φόβου, συνειδησὶν ἔχοντες ἀγαθὴν· ἵνα ἐν ᾧ καταλαλεῖσθε, καταισχυθῶσιν οἱ ἐπιπράζοντες τὴν καλὴν ἀναστροφήν ὑμῶν ἐν Χριστῷ. Κρεῖττον γὰρ ἀγαθοποιῶντας, εἰ θέλημα (41) τοῦ Θεοῦ, πάσχειν, ἢ κακοποιῶντας. » Κάν τις ἐρεσχηλῶν λέγῃ· Καὶ πῶς οἶόν τέ ἐστι τὴν σάρκα τὴν ἀσθενῆ πρὸς τὰς δυνάμεις (42), καὶ τὰ πνεύματα τῶν ἐξουσιῶν ἀνθίστασθαι; ἀλλ' ἐκείνο γνωρίζετω, ὅτι, τῷ Παντοκράτορι καὶ τῷ Κυρίῳ (43) θαρρόντες, ἀντιπολιτευόμεθα ταῖς ἀρχαῖς τοῦ σκότους, καὶ τῷ θανάτῳ. « Ἐτι σου λαλοῦντος (44), « φησὶν, ἰερεῖ· Ἰδοὺ πάρεμι. » Ὅρα τὸν ἀήτητον βοθητὸν, τὸν ὑπερασπίζοντα ἡμῶν. Μὴ ξενίζεσθε τοίνυν, ὁ Πέτρος λέγει, τῇ ἐν ὑμῖν πυρῶσει, πρὸς πειρασμὸν ὑμῖν γινομένην, ὡς ξένου ὑμῖν συμβαινόντος· ἀλλὰ καθὼς κοινωνεῖτε τοῖς τοῦ Χριστοῦ παθήμασι, χαίρετε, ἵνα καὶ ἐν τῇ ἀποκαλύψει τῆς δόξης αὐτοῦ χαρήτε ἀγαλλώμενοι (45), εἰ ὄντι δίζεσθε ἐν ὀνόματι Χριστοῦ· μακάριοι, ὅτι τὸ τῆς δόξης καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ πνεῦμα ἐφ' ὑμᾶς ἀναπαύεται. Καθάπερ (46) γέγραπται, Ὅτι ἔνεκεν σοῦ θανατούμεθα ὅλην τὴν ἡμέραν, ἐλογισθημεν ὡς πρόβατα σφαγῆς. Ἀλλ' ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνωκῶμεν διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς.

^d. Sicut scriptum est : Propter te mortificamur tota die : reputati sumus ut oves occisionis, qui nos dilexit

C Ἄ δ' ἐκπύθεσθαι (47) τῆς ἐμῆς χηρῆς φρενός, οὗτ' ἂν καταίθων, οὗτε κρατὸς ἐξ ἄκρου Δεινούς καθέλις πρὸνος εἰς ἄκρους πόδας, Πύθοι' ἂν, οὐδ' εἰ δεσμὰ πάντα προβάλοις (48)·

ἀφόβως ἀνδριζομένη παρὰ τῇ τραγῳδίᾳ λέγει γυνὴ. Ἡ τε Ἀντιγόνη τοῦ Κρεοντείου καταφρονουσα κτηρύματος, θαρσοῦσά φησιν·

Οὐ γὰρ τί μοι Ζεὺς ἦν ὁ κηρύσσων (49) τάδε· Θεὸς δὲ ἡμῖν κηρύσσει, καὶ πιστέον αὐτῷ· « Καρδίᾳ γὰρ πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην· στόματι δὲ ἁμαλο-

(46) Καθάπερ. Καθώς, Rom., ubi mox ἕνεκα pro ἔνεκεν.

(47) Ἐκπύθεσθαι. Malim ἐκπυθέσθαι temp. arist. SYLVBURG. Id etiam Grotio placuit in *Excerptis* et tragœdiis incert. p. 461, quo loco hæc sic Latine vertit :

*Quæ exciscitari de meo vis pectore,
Non si cremes me, aut dente si ferri aspero
Seces ad imos vertice a summo pedes,
Non cuncta vincula si aggeras, intelliges.*

His similia sunt illa Senecæ, epist. 88 : « Fides sanctissimum humani pectoris bonum est; nulla necessitate ad fallendum cogitur, nullo corrumpitur præmio : Ure, inquit, cæde, occide, non pro : am : sed quo magis secreta quæret dolor, hoc altius condam. »

(48) Προβάλοις. Scribendum cum Grotio, προσβάλοις.

(49) Κηρύσσων. Κηρύξας, Sophocles *Antig.* v. 460.

γείται εἰς σωτηρίαν. λέγει γοῦν (50) ἡ Γραφή· Πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ οὐ κατασχυνοθήσεται. » Εἰκότως οὖν Σιμωνίδης γράφει· « Ἐστὶ τις λόγος, τὰν ἀρετῶν νέειν (51) δυσσεβάτοις ἐπὶ πέτραις· νῦν δὲ μιν θεῶν χῶρον ἀγνὸν ἀμφέπειν· οὐδὲ πάντων βλεφάροις θνατῶν ἐσοπτὸς, ᾧ μὴ δακέθυμος (52) ἰδρῶς ἔνδοθεν μόλη, ἔκητ' ἐς ἄκρον ἀνδρείας. » Καὶ ὁ Πίνδαρος· « Νέων δὲ μέριμναι, σὺν πόνοις ἐλισσόμεναι, δόξαν εὐρίσχυοι· λάμπει δὲ χρόνῳ ἔργα μετ' αἰθέρα λαμπευθέντα. » Ταύτης τῆς ἐννοίας καὶ Αἰσχύλος ἐπιλαδόμενος, φησὶ·

..... Τῷ ποροῦντι δ' ἐκ θεῶν
Ὀφείλεται τέκνωμα τοῦ πόνου κλέος.

« Μόροι γὰρ μέζονες μέζονας μοίρας (53) λαγχάνουσι, » καθ' Ἡράκλειτον.

Τίς (54) δ' ἐστὶ δοῦλος, τοῦ θανεῖν ἀφροντίς ὢν ;

« Οὐ γὰρ ἔδωκεν ἡμῖν ὁ Θεὸς πνεῦμα δουλείας πάλιν (55) εἰς φόβον, ἀλλὰ δυνάμει, καὶ ἀγάπης, καὶ σωφρονισμοῦ· μὴ οὖν ἐπαισχυνοῦν τὸ μαρτύριον τοῦ Κυρίου ἡμῶν, μηδὲ ἐμὲ τὸν δέσμιον αὐτοῦ· τῷ Τιμοθέῳ γράφει. Εἴη δ' ἂν ὁ τοιοῦτος, « ὁ κολλώμενος (56) τῷ ἀγαθῷ, » κατὰ τὸν Ἀπόστολον, ἀποστύγων τὸ πονηρὸν, ἀγάπην ἔχων ἀνυπόκριτον· ὁ γὰρ ἀγαπῶν τὸν ἕτερον, νόμον πεπλήρωκεν. » Εἰ δὲ ὁ Θεὸς τῆς ἐλπίδος οὕτως ἐστίν, ᾧ μαρτυροῦμεν, ὡσπερ οὖν ἐστὶ, τὴν ἐλπίδα ἡμῶν ὁμολογοῦμεν, εἰς τὴν ἐλπίδα σπεύδοντες. Οἱ δὲ μέγιστοι (57) τῆς ἀγαθωσύνης, πεπληρωμένοι, φησὶ, πάσης τῆς γνώσεως. » Ἰνδῶν (58) οἱ φιλόσοφοι

✕ P. 586 ED. POTTER, 494 ED. PARIS. * Rom. xii, 9. ^d Rom. xiii, 8. ^e Rom. xv, 13, 14.

(50) Γοῦν. Γάρ, Rom.

(51) Νέειν. Rectius cum Stephani editione νέειν scribemus. Mox, ἔσοπος idem Stephanus mavult. SYLB. Quæ sequuntur e Pindaro et Æschylo citata, inter eorum fragmenta exstant.

(52) Ἡ μὴ δ. Inter fragmenta Simonidis cum Pindaro edita sic legitur ex hoc libro excerptus hic locus : Ἡ μὴ δακέθυμος ἰδρῶς ἔνδοθεν μόλη, ἔκητ' ἐς ἄκρον. « Cui non sudor animum mordens deintus venerit, non pervenire possit ad summitatem fortitudinis. » Pindari quoque versus reperies in iisdem fragmentis 372 edit. 2. Heracliti demum sententiam offert etiam Theodoretus lib. viii *Curat. Græc.*, sed corrupte : « Heraclitus profecto etiam eos qui occisi in bello essent, nullō non dignos honore existimavit : Μόροι γὰρ μέζονες λαγχάνουσιν. Soli majores sortem habent. Hanc vero ejus orationem haud equidem admitto. Quamplurimi enim, qui scelestam vitam peregerunt, violentam mortem perpassi sunt. » Legendum est : Μόροι γὰρ μέζονες μέζονας μοίρας. « Majora funera majores sortes obtinent. » COLLECT.

(53) Μέζονας μοίρας. Concinnius μέζονας καὶ μοίρας. SYLBURG.

(54) Τίς. Hic iambus Euripidi ascribitur a Plutarcho, p. 22. H. SYLBURG. — Eum laudat Plutarchus *De consolat.* ad Apollon. et Philo Judæus in lib. *Quod omnis probus sit liber*, pag. 868. Exstat etiam inter Euripidis fragmenta v. 348.

(55) Πνεῦμα δουλείας τ. In unum conjungit II Tim. i, 7 : Οὐ γὰρ ἔδωκεν ἡμῖν ὁ Θεὸς πνεῦμα δειλίας, ἀλλὰ δυνάμει καὶ ἀγ. et Rom. viii, 15 : Οὐ γὰρ ἐλάβετε πνεῦμα δουλείας πάλιν εἰς φόβον.

(56) Ὁ κολλώμενος. Rom. xii, 9 : Ἡ ἀγάπη ἀνυπόκριτος· ἀποστύγουντες τὸ πονηρὸν, κολλώμενοι τῷ ἀγαθῷ.

ad salutem. Dicit itaque Scriptura : « Omnis qui credit in eum, pudore non afficietur ». Merito ergo scribit Simonides : « Fertur virtus habitare in rupibus aditu difficilibus, nunc autem eam celerem castum locum obire. Nec vero aspiari potest omnium mortalium oculis ; cui non sudor mordens animum ab intra veniat, non processerit ad summitatem fortitudinis. » Et Pindarus : « Juvenum autem curæ, quæ versantur cum laboribus, gloriam inveniunt : tempore autem resplendent facta in æthere illustrata. Hunc sensum secutus, Æschylus dicit :

Qui subit laboribus,

212 Laboris huic propago crescit gloria.

« Majori enim fato majores partes obtingunt, » B ex sententia Heracliti.

Quis servus est, qui non timet mortem, precor ?

« Non enim dedit nobis Deus spiritum servitutis rursus in timorem, sed virtutis et dilectionis et sobrietatis : ne ergo testimonium Domini nostri erubescas, nec te pudeat mei, qui sum ejus vincus » : scribit ad Timotheum. Erit autem hujusmodi, « qui bono adhæret, » ex sententia Apostoli, « odio habens malum, habens charitatem non fictam ». Qui enim alterum diligit, legem implevit d. « Si est autem Deus spei is, cujus martyres sumus, sicut est, spem nostram confitemur, ad spem contendentes, et, quod est bonitatis » maximum, « impleti, » inquit, « omni cognitione ». Indorum philosophi di-

x, 10, 41. ^b II Tim. i, 7, 8 ; Rom. viii, 15. ^c Rom.

C (57) Οἱ δὲ μέγιστοι. Interpres legit δὲ μέγιστον. Sic enim vertit : « Et quod est bonitatis maximum, impleti, inquit, omni cognitione. » SYLBURG. — Ὁ δὲ μέγιστον in textum recepit Heinsius, idque retinuerunt editiones post eum omnes, non animadvertentes scilicet Clementem respexisse Rom. xv, 13, 14 : Ὁ δὲ Θεὸς τῆς ἐλπίδος πληρῶσαι ὑμᾶς πάσης χαρᾶς καὶ εἰρήνης ἐν τῷ πιστεύειν, εἰς τὸ περισσεύειν ὑμᾶς ἐν τῇ ἐλπίδι, ἐν δυνάμει Πνεύματος ἁγίου. Πέπεισμαι δὲ, ἀδελφοί μου, καὶ αὐτὸς ἐγὼ περὶ ὑμῶν, ὅτι καὶ αὐτοὶ μεστοὶ ἐστε ἀγαθωσύνης, πεπληρωμένοι πάσης γνώσεως, δυνάμει καὶ ἄλλους νοουθετεῖν. E quo loco reponendum μεστοὶ pro μέγιστοι, vel δὲ μέγιστον, μεστοὶ τῆς ἀγαθωσύνης, πλ. Nam hujusce sententiæ sensus hic esse videtur : « Quod si spei Deus sit ille, cui martyres nos consecramus, ut profecto est, spem nostram palam confidentes, ad spem contendamus, » pleni, quod maximum est, « bonitate, impleti omni cognitione. »

(58) Ἰνδῶν. His, quæ sequuntur, similia scribit Alexandro Calanus Indus apud Philonem Judæum lib. *Quod omnis probus sit liber*, p. 879 : Κάλανος Ἀλεξάνδρω. Φίλοι· πείθουσι χεῖρας καὶ ἀνάγκην προσφέρειν Ἰνδῶν φιλοσόφους, οὐδ' ἐν ὕπνῳ ἐωρακότες ἡμέτερα ἔργα. Σώματα γὰρ μετῴσεις ἐκ τόπου εἰς τόπον, ψυχὰς δὲ οὐ δύνασαι (supple ἀναγκάζειν) ποιεῖν ἄ καὶ μὴ βούλονται, ἢ μάλλον πλίνθους καὶ ξύλα φωνῆν ἀφεῖναι· πῦρ μεγίστου τοῖς ζῶσι σώμασι πόνους καὶ φθορὰν ἐργάζεται, τούτου ὑπεράνω ἡμεῖς γινόμεθα, ζῶντες καίωμα. « Calanus Alexandro. Amici tibi suadent, ut Indorum philosophis manus et vim infuras, ne per sonitum scilicet res nostras conspiciat. Corpora de loco in locum transferes, animos quidquam facere invites nihilo magis coges, quam lateres et ligna vocem emittere. Ignis corporibus visis maximos dolorem excitat non sine pernicie :

cunt Alexandro Macedonum : « Traduces quidem corpora de loco, animas autem nostras non coges facere quæ nolumus. Ignis est hominibus maximus cruciatus, eum nos contemnimus. » Hinc Heraclitus « unam gloriam omnibus præposuit : » profitetur autem « se vulgo cedere, ut se expleant, tanquam pecora. »

*Multi labores gratia sunt corporis :
Hoc tecta propter et damnos invenimus,
Effodere argentum, seminare autem solum :
Aliaque, quæ nos nomen imponimus.*

Vulgo ergo inanis hic labor videtur expetendus : nobis autem dicit Apostolus : « Hoc autem scimus, quod verus noster homo simul est crucifixus, ut aboleatur corpus peccati, ✕ ut non amplius serviamus peccato a. » Annon illa quoque aperte subjungit Apostolus, quanto opprobrio fides apud populum haberetur ostendens ? « Puto enim, quod Deus nos apostolos novissimos ostendit tanquam morti destinatos ; quia spectaculum facti sumus mundo, et angelis, et hominibus. Usque in hanc horam et esurimus, et siti-mus, et nudi sumus, et colaphis cædimur, et instabiles sumus, et laboramus, operantes manibus nostris : maledicimur, et benedicimus ; persecutionem patimur, et sustinemus ; tanquam purgamenta hujus mundi facti sumus b. » Talia sunt ea etiam, quæ dicit Plato in *Republica* : « Etiam si torqueatur justus, etiam si effodiatur utroque oculo, eum saturnum esse beatum. » Gnosticus ergo nunquam finem habebit positum in anima, sed in eo, ut sit semper felix et beatus, et regius Dei amicus : et licet quis ei inurat ignominiam, eumque et exsilio, et publicatione facultatum, et postremo morte afficiat, nunquam avelleretur a libertate, et præcipua in Deum charitate : « Omnia sustinet, et omnia suffert charitas c, » quod ei sit persuasum divinam providentiam omnia recte administrare. « Rogo vos, » inquit, « imitatores mei estote d. » Primum ergo gradus corporis est doctrina cum timore, per

P. 587 ED. POTTER, 495 ED. PARIS. a Rom. vi, 6. b I Cor. iv, 9, 11, 12, 13. c I Cor. xiii, 7. d I Cor. iv, 16.

hunc tamen nos contemnimus, vivique comburimur, etc. » Conf. superior *Strom.* iii, pag. 414 edit. Paris.

(59) *Παραχωρεῖν*. Forte παραχωρεῖν ὡμολογεῖ κεκορησθαι οὕτως ὡσπερ κτήνησι, « ad satietatem ita impleri, ut jumentis id permittitur. *ΣΥΓΓ.* — Παραχωρεῖν ὁμολογεῖ κεκορησθαι ὡσπερ κτήνησι, editio Hemsiana, et post eam reliquæ, eo sensu, quem Latina versio explicat.

(60) *Τοῦτο δὲ γινώσκωμεν, ὅτι. Τοῦτο γινώσκοντες, ὅτι ὁ παλαιὸς ἡμῶν ἄνθρωπος συνεσταυρώθη, ἴν. Rom. vi.*

(61) *Ὁ Θεός. Ὅτι ὁ Θεός, I Cor. iv.*

(62) *Δυσφημούμενοι. Βλασφημούμενοι. Ibid.*

(63) *Κἄν στρεβλ. Platonis verba a quodam adversus justitiam orante proferuntur, lib. ii De Republica, pag. 594 : Δεκτέον οὖν. Καὶ δὴ κἄν ἀγροποτέρως λέγεται, μὴ ἐμὲ ἰδοὺ λέγειν, ὡ Σώκρατες, ἀλλὰ τοὺς ἐπαινοῦντας πρὸ δικαιοσύνης ἀδικίαν. Ἐρῶσαι δὲ τάδε. Ὅτι οὕτω διακείμενος ὁ δίκαιος μαστιγώσεται, στρεβλώσεται, δεδήσεται, ἐκκαυθήσεται τῷ ὀφθαλμῷ, τελευτῶν, πάντα κακὰ παθὼν, ἀνασκιन्दυλευθήσεται· καὶ γινώσεται, ὅτι οὐκ εἶναι δίκαιον, ἀλλὰ δοκεῖν δεῖ ἐθέλειν. « Dicendum igitur, quod si asperius aliquid dicatur, ne existima me, o Socrates, hæc dicere, sed eos, qui præ justitia injusti-*

A Ἀλεξάνδρῳ λέγουσι τῷ Μακεδόνι· « Σώματα μὲν μετάξεις ἐκ τόπου εἰς τόπον, ψυχὰς δ' ἡμετέρας οὐκ ἀναγκάσεις ποιεῖν ἢ μὴ βουλόμεθα. Πῦρ ἀνθρώποις μέγιστον κολαστήριον· τοῦτο ἡμεῖς καταφρονούμεν. » Κάντεσθεν Ἡράκλειτος ἐν ἀντι πάντων κλέος ἤρετο· τοῖς δὲ πολλοῖς παραχωρεῖν (59) ὁμολογεῖ κεκορησθαι οὐχ ὡσπερ κτήνησι.

*Τοῦ σώματος γὰρ οὐνεχ' οἱ πολλοὶ πόνοι
Τοῦδ' εἶνεκ' οἶκον στεγανὸν ἐξευρήκαμεν,
Δευκὸν τ' ὄρυττειν ἄργυρον, σπείρειν τε γῆν.
Τὰ τ' ἀλλ', ὅσ' ἡμεῖς ὀνόμασι γινώσκωμεν.*

Τοῖς μὲν οὖν πολλοῖς ἡ ματαιοπονία αὐτῆ αἰρετῆ· ἡμῖν δὲ ὁ Ἀπόστολος φησι· « Τοῦτο δὲ γινώσκωμεν, ὅτι (60) ὁ παλαιὸς ἄνθρωπος ἡμῶν συνεσταυρῶνται, ἵνα καταργηθῇ τὸ σῶμα τῆς ἁμαρτίας, τοῦ μηκέτι δουλεύειν ἡμᾶς τῇ ἁμαρτίᾳ. « Ἄρ' οὐκ ἐμφανῶς κάκεῖνα ἐπιφῆρει ὁ Ἀπόστολος, δεικνύς τὸν καταισχυμῶν τῆς πίστεως παρὰ τοῖς πολλοῖς ; « Δοκῶ γὰρ, ὁ Θεός (61) ἡμᾶς τοὺς ἀποστόλους ἐσχάτους ἀπέδειξεν ὡς ἐπιθανατίους· ὅτι θεάτρον ἐγενήθημεν τῷ κόσμῳ, καὶ ἀγγέλοις καὶ ἀνθρώποις. Ἄχρι τῆς ἄρτι ὥρας καὶ πεινώμεν, καὶ διψῶμεν, καὶ γυμνητεύομεν, καὶ κολαφιζόμεθα, καὶ ἀστατοῦμεν, καὶ κοπιῶμεν, ἐργαζόμενοι ταῖς ἰδίαις χερσίν· λοιδορούμενοι, εὐλογοῦμεν· διωκόμενοι, ἀνεγόμεθα· δυσφημούμενοι (62), παρακαλούμεν· ὡς περικαθάρματα τοῦ κόσμου ἐγενήθημεν. » Τοιαῦτα καὶ τὰ τοῦ Πλάτωνος ἐν *Πολιτείᾳ*· « Κἄν στρεβλώται (63) ὁ δίκαιος, κἄν ἐξορῶνται τῷ ὀφθαλμῷ, ὅτι (64) εὐδαίμων ἔσται. » Οὐκ οὖν ἐπὶ τῇ ψυχῇ (65) τὸ τέλος ἔξει ποτὲ ὁ γνωστικὸς κείμενος, ἀλλ' ἐπ' αὐτῷ τῷ εὐδαιμονεῖν αἰεὶ καὶ τῷ μακαρίῳ εἶναι, βασιλικῶ τε φίλῳ τοῦ Θεοῦ· κἄν ἀτεμῆ τις περιβάλλῃ τοῦτον, φυγῇ τε, καὶ δημεύσει, καὶ ἐπὶ πᾶσι θανάτῳ, οὐκ ἀποσπασθήσεται ποτὲ τῆς ἐλευθερίας καὶ κυριωτάτης πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπης, « ἢ πάντα στέγει, καὶ πάντα ὑπομένει· » καλῶς πάντα τὴν θείαν διοικεῖν πρόνοιαν πέπεισται ἢ ἀγάπῃ. « Παρακαλῶ οὖν ὑμᾶς· μιμηταί μου γίνεσθε, » φησίν. Ὁ μὲν οὖν πρῶτος βαθμὸς τοῦ σώματος (66)

tiam laudant. Dicent enim, quod ita affectus justus cædetur, torquebitur, et vincula patietur : eruentur ei oculi, atque demum omnia mala perpessus suspendetur : atque cognoscat non esse, sed videri justum concupiscendum esse. » Theodorētus *Θεραπειντ.* ζ', pag. 602 : Καὶ ὁ Πλάτων ἐν τῇ *Πολιτείᾳ* ἐξενέγραψεν. Οὕτω γὰρ, φησὶ, διακείμενος ὁ δίκαιος, αἰκισθήσεται, στρεβλωθήσεται, δεθήσεται, ἐκκοπήσεται τῷ ὀφθαλμῷ· τελευταῖον, πάντα τὰ κακὰ παθὼν, ἀνασκιन्दυλευθήσεται· οὐκ οὖν τρισάβλοι μὲν οἱ ταῦτα ποιοῦντες, τρισόβλοι δὲ οἱ πάσχοντες. Quæ rursus recitat Clemens Strom. v, p. 601.

(64) Ὅτι. Hæc vox pleonastica est, nec Platonis, sed Clementis. H. STURBURG.

(65) *Τῇ ψυχῇ. « Vita. »* Vult enim auctor viri gnostici finem non esse « vitæ » diuturnitatem, sed æternam felicitatem. Sic apud Latinos « anima » pro « vita » ponitur. Terentius in *Adelph.* : « animam ipsam extinguerem. »

(66) *Τοῦ σώματος. Harum vocum loco, Her-velo placuisse videtur τῆς γνώσεως, « cognitio-nis. »* Scribi etiam possit τῆς σωτηρίας, « salutis. » Illud σώματος procul dubio mendosum est : sed quid scripserit auctor, difficile est augurari.

ἄ μετὰ φόβου διδασκαλία, δι' ἣν ἀπεχόμεθα τῆς ἀδικίας· δεύτερος δὲ ἡ ἐλπίς, δι' ἣν ἐπιέμεθα τῶν βελτίστων· τελειοὶ δὲ ἡ ἀγάπη, ὡς προσήκον ἔστι, γνωστικῶς ἤδη παιδεύουσα. Ἕλληνας γάρ, οὐκ οἶδ' ἔπω, ἀνάγκη δεδιωκότες ἀλόγως τὰ συμβαίνοντα, ἄκοντες πεῖθεσθαι ὁμολογοῦσιν. Ὁ γοῦν Εὐριπίδης (67) λέγει·

Ἄ γ' οὖν παραινῶ, ταῦτά μου δέξαι, γύναι·
Ἔφω μὲν οὐδέεις ὅστις οὐ ποιεῖ βροτῶν (68)·
Θάπτει τε τέκνα (69), καὶ ἕτερα σπείρει γέα,
Αὐτὸς τε θνήσκει (70)· καὶ τὰδ' ἀχθονται
βροτοί.

Εἴτα ἐπιφέρει·

..... Ταῦτα δεῖ
Στέργειν (71), ἄπερ δεῖ κατὰ φύσιν· δεῖ δ' ἐκ-
περᾶν
Οὐ δεινὸν οὐδὲν (72) τῶν ἀναγκαίων βροτοῖς.

Πρόκειται δὲ τοῖς εἰς τελείωσιν σπεύδουσιν ἡ γνῶσις ἡ λογικὴ, ἥς θεμέλιος ἡ ἀγία τριάς, « πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη » μεζῶν τε τούτων (73) ἡ ἀγάπη. « Ἀμέλει « Πάντα ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα συμφέρει· πάντα ἔξεστιν, ἀλλ' οὐ πάντα οικοδομεῖ, » φησὶν ὁ Ἀπόστολος· καί· « Μηδεὶς τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖτω μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ τοῦ (74) ἐτέρου, » ὡς ποιεῖν ὁμοῦ καὶ διδάσκειν δύνασθαι, οικοδομοῦντα καὶ ἐποικοδομοῦντα. Ὅτι μὲν γάρ « τοῦ Κυρίου ἡ γῆ καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς, » ὠμολόγηται· ἀλλ' ἡ συνείδησις τοῦ ἀσθενοῦτος ὑποφέρεται. « Συνείδησιν δὲ λέγω οὐχὶ τὴν ἑαυτοῦ, ἀλλὰ τὴν τοῦ ἐτέρου· ἵνα τί γάρ ἡ ἐλευθερία μου κρίνεται ὑπὸ ἄλλης συνειδήσεως; Εἰ ἐγὼ (75) χάριτι μετέχω, τί βλασφημοῦμαι ὑπὲρ οὐ ἐγὼ εὐχαριστῶ; Εἴτε οὖν ἐσθίετε, εἴτε πίνετε, εἴτε τι ποιεῖτε, πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε. Ἐν σαρκὶ γάρ περιπατοῦντες, οὐ κατὰ σάρκα στρατεύομεθα· τὰ γὰρ ὅπλα

P. 588 ED. POTTER, 496 ED. PARIS. a I Cor. xiii, 13. b I Cor. x, 23, 24. c Ibid. 26, 28, 29, 50, 51.

(67) Εὐριπίδης. Amphiarai verba, quibus in Euripidis *Hypsipyle* matrem Archemori de prematura filii morte consolabatur, partim exstant apud Plutarchum, lib. *De consolatione ad Apollonium*, p. 110, 111, partim apud Stobæum serm. 106, pag. 569, partim etiam hic apud Clementem, in omnibus vero mutilata et corrupta. Ea simul congegit et emendavit Grotius *Forleijii* pag. 419, e quo relata sunt inter fragmenta *Hypsipyales* Euripideæ edit. *Cantabrig.*, p. 498.

Ἄ γ' οὖν παραινῶ, ταῦτά μου δέξαι, γύναι·
Ἔφω μὲν οὐδέεις, ὅστις οὐκ ἀεὶ ποιεῖ,
Θάπτει τε τέκνα, χῦτερ' αὐ κτᾶσθαι πάλιν,
Αὐτὸς τε θνήσκει. Κάτα δ' ἀχθονται βροτοί
Εἰς γῆν φέροντες γῆν· ἀναγκαίως δ' ἔχει
βλῶν θερίζειν ὥστε κάρπιμον στάχυν,
Καὶ τὸν μὲν εἶναι, τὸν δὲ μὴ. Τί ταῦτα δεῖ
Στέργειν, ἄπερ δεῖ κατὰ φύσιν διεκπερᾶν;
Οὐ δεινὸν οὐδὲν τῶν ἀναγκαίων βροτοῖς.

Adverte quod te, mulier, admonitum volo :
Cunctis hominibus hæret assiduus labor,
Sepelire prolem, quærere iterum liberos,
Tandem interire. Graviter has tolerat vices
Mortalium gens : attamen satum jubet,
Ut plena segetis arva, sic vitam meli ;
Ut hic sit, ille non sit. Hæc quorsum attinet
Lugere, quæ natura nos cogit pati ?
Quidquid necesse est ferre, nec habendum grave est.
Eadem a Chrysippo recitari solita, memorat Cicero
Tuscul. quæst. lib. iii, quo loco eorum maximam

A quam abstinemus ab injuria ; secundus autem est spes, per quam desideramus quæ sunt optima ; perficit autem, ut est consentaneum, charitas, quæ jam gnostice docet. Gentiles enim, nescio quomodo, cum necessitati rationis experti ea, quæ eveniunt, tribuerint, inviti se parere consentunt. Dicit certe Euripides :

✕ Quæ dico, mulier, mente percipias volo :
Qui non laboret, nullus est mortalium :
Sepelire natos, seminare hinc alteros,
Mox ipsum obire, luctus hic mortalium est.

Deinde subjungit :

Oportet hæc, natura quæ vult, perpeti :

B Quidquid necesse est, non grave est mortalibus.

lis autem qui tendunt ad perfectionem, est proposita cognitio rationalis, cujus fundamentum est illa sancta trias : « fides, spes, charitas ; major autem horum charitas ». Omnia » quidem certe « licent, sed non omnia expediunt ; omnia licent, sed non omnia ædificant, » inquit Apostolus ; et : « Nemo quærat, quod est suum solummodo, sed etiam quod alterius », ut possit simul et facere et docere, ædificans et superædificans. Quod enim « Domini sit terra, et plenitudo ejus, » certum est et extra controversiam ; sed infirmi sustinetur conscientia. « Conscientiam autem dico, non suam, sed alterius. Cur enim libertas mea judicatur ab alia conscientia ? Si ego gratia participo, cur vituperor propter id propter quod gratias ago ? Sive ergo comeditis, sive bibitis, sive aliquid facitis, omnia ad gloriam Dei facite ». In carne enim ambulantes,

xiii, 13. b I Cor. x, 23, 24. c Ibid. 26, 28, 29, 50, 51.

partem sic Latine vertit :

*Mortalis nemo est, quem non attingit dolor,
Morbusque. Multi sunt humani liberi.
Rursum creandi : morsque est finita omnibus :
Quæ generi humano angorem nequidquam afferunt.
Reddenda est terra terræ : tum vita omnibus
Metenda, ut fruges : sic jubet necessitas.*

(68) Ὅστις οὐ ποιεῖ βροτῶν. Consentit Plutarchus : sed ὅστις οὐκ ἀεὶ ποιεῖ apud Stobæum exstat.

(69) Θάπτει τε τ. Plutarchus, Θάπτει τε τέκνα, χ' ἄτερ' αὐ κτᾶται γέα. Stobæus, Θάπτειν τε τέκνα, χ' ἄτερα κτᾶσθαι πάλιν. Unde χ' ἄτερα apud Clementem pro καὶ ἕτερα scribendum.

(70) Αὐτὸς τε θ. Hunc versum Plutarchus eodem modo, quo Clemens, exhibet : apud Stobæum sic exstat :

Αὐτοὺς δὲ θνήσκειν, κατὰ δ' ἀχθονται βροτοί.

(71) Στέργειν. Legi potest etiam στέργειν, ut apud Isocratem, στέργειν τὰ παρόντα. SYLBURG. — Distingue post ἐκπερᾶν, et deinde scribe, οὐ δεινὸν οὐδ. HEINSIUS. — Sed rectius Grotius hæc e Plutarcho et Stobæo sic restituit, ut est superius dictum.

(72) Οὐ δεινὸν οὐδὲν. Δεινὸν γὰρ, οὐδὲν, Plutarch.

(73) Μεζῶν τε τούτ. Rectius μεζῶν δὲ τούτ. ut I Cor. xiii. SYLBURG.

(74) Τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖτω μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ τ. Sic Clemens explicat Apostoli verba, τὸ ἑαυτοῦ ζητεῖτω, ἀλλὰ τὸ τ.

(75) Εἰ ἐγ. Εἰ δὲ ἐγ. I Cor. x.

non secundum carnem militamus. Arma enim militiæ nostræ non sunt carnalia, sed potentia Deo ad destructionem munimentorum, cogitationes destruentes, et omnem altitudinem se extollentem adversus cognitionem Domini a. » His armis munitus gnosticus : O Domine, inquit, da occasionem, et accipe ostensionem ; accedat hoc grave et formidabile ; pericula ego despicio propter meam in te dilectionem :

*Nam sola virtus, rebus in mortalibus,
Numquam laboris præmium accipit foris ;
Ut quæ laboris ipsa præmium est sui.*

« Induite ergo, sicut electi Dei, sancti et dilecti, viscera misericordiarum, benignitatem, humilitatem, mansuetudinem, lenitatem ; super omnia autem hæc, charitatem, quæ est vinculum perfectionis ; et pax Christi regnet in cordibus vestris, in qua etiam vocati estis in uno **213** corpore ; et grati estote ^b, » qui adhuc estis in corpore, sicut veteres justii, percipientes animæ tranquillitatem et immunitatem a passionibus.

Α τῆς στρατείας ἡμῶν οὐ σαρκικά, ἀλλὰ δυνατὰ τῷ Θεῷ πρὸς καθαίρειν ὀχυρωμάτων· λογισμοὺς καθαιρούντες, καὶ πᾶν ὑψώμα ἐπαίρόμενον κατὰ τῆς γνώσεως τοῦ Κυρίου (76). » Τούτοις ὁ γνωστικὸς τοῖς ὄπλοις κορυσσόμενος· Ὡ Κύριε, φησὶ, ὁδὸς περίστασιν, καὶ λάβε ἐπίδειξιν· ἴτω τὸ δεινὸν τοῦτο· κινδύων ὑπερφρονῶ διὰ τὴν πρὸς σὲ ἀγάπην·

*"Οὐ" οὐνεκ ἄρετῆ τῶν ἐν ἀνθρώποις μόνη,
Οὐκ ἐκ θυράων (77) ἀπὸ λείψανον λαμβάνει·
Αὐτὴ δ' ἑαυτὴν ἄλλα τῶν πόρων ἔχει.*

« Ἐνδύσασθε οὖν, ὡς ἐκλεκτοὶ τοῦ Θεοῦ, ἅγιοι καὶ ἡγαπημένοι, σπλάγχνα οἰκτιρῶν, χρηστότητα, ταπεινοφροσύνην, πραότητα, μακροθυμίαν· ἐπὶ πάντι δὲ τούτοις, τὴν ἀγάπην· ὁ ἔστι (78) σύνδεσμος τῆς τελειότητος· καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ Χριστοῦ βραβεύεται ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, εἰς ἣν καὶ ἐκλήθητε ἐν ἐν σώματι· καὶ εὐχάριστοι γίνεσθε, » οἱ ἐν σώματι ἔτι ὄντες, καθάπερ οἱ παλαιοὶ δίκαιοι, ἀπάθειαν ψυχῆς καὶ ἀταραξίαν καρπούμενοι.

CAPUT VIII.

In ecclesia feminas non minus quam viros, et servos pariter cum liberis, martyrii esse candidatos.

✠ Nam non solum Æsopii, et Macedones, et Lacones, dum torquentur, fortiter tolerant, ut ait Eratosthenes in libro *De bonis et malis* ; sed Zeno quoque Eleates, dum cogeretur arcanum quoddam enuntiare, restitit tormentis, nihil confitens ; qui

✠ P. 389 ED. POTTER, 497 ED. PARIS. a II Cor. x, 3, 4, 5. b Coloss. iii, 12, 14, 15.

(76) *Κυριον*. Θεοῦ, II Cor. x.
(77) *Ἐκ θυράων*. Flor., ἐκ θυρεῶν, « e scutis : » repugnante sententia pariter et metro. Congruit autem cum ista Sophoclis gnome, hæc Senecæ, initio lib. *De clementia* : « Recte factorum verus fructus sit, fecisse ; nec ullum virtutum pretium dignum illis, extra ipsas sit. » SYLBERG.

(78) *Ὁ ἔστι*. Ἦτις ἔστι, Coloss., ubi mox, ἡ εἰρήνη τοῦ Χριστοῦ βρ.

(79) *Αἰσώπιοι*. Malet forte aliquis *Αἰσάπιοι*, vel *Ἀσώπιοι* : ut *Æsopi*, vel *Asopi* fl. accolæ intelligantur. Sed *Αἰσώπιοι* rectius cum Fr. Junio intelliguntur, qui *Æsopi* tolerantiam imitantur, vel veteris illius, vel recentioris, de quo Macrobius, lib. 1, c. 41 : « *Æsopus*, libertus Demosthenis, conscius adulterii, quod cum Julia patronis admiserat, tortus diutissime, perseveravit non prodere patronum, donec aliis coarguentibus consciis, Demosthenes ipse fateretur. » SYLBERG.

(80) *Μακεδόνας*. E multis Macedonicæ patientiæ exemplis haud abs re fuerit unum attulisse, quod memorat Valerius Maximus lib. iii, cap. 3 : « Vetusso Macedoniæ more, regi Alexandro nobilissimi pueri præsto erant sacrificanti. E quibus unus, thuribulo arrepto, ante ipsum astitit, in cuius brachio carbo ardens delapsus est ; quo etsi ita urebatur, ut adusti corporis ejus odor ad circumstantium nares perveniret, tamen et dolorem silentio pressit, et brachium immobile tenuit, ne sacrificium Alexandri, aut concusso thuribulo impediret, aut edito gemitu regias aures aspergeret. Rex quoque patientiæ pueri magis delectatus, hoc certius perseverantiæ experimentum sumere voluit : consueto enim sacrificavit diutius, nec hac re eum a proposito æpulit. Si huic miraculo Darius inseruisset oculos, scissæt ejus stirpis milites vinci non posse, cuius infirmam ætatem tanto robere prædictam animadvertisset. »

« Ἐπεὶ οὐ μόνον Αἰσώπιοι (79), καὶ Μακεδόνες (80) καὶ Λάκωνες (81) στρεβλούμενοι ἐκαρτέρουν, ὡς φησιν Ἐρατοσθένης (82) ἐν τοῖς « Περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν » ἀλλὰ καὶ Ζήνων (83) ὁ Ἐλεάτης, ἀναγκαζόμενος κατεπιεῖν τι τῶν ἀπορρήτων (84), ἀντέσχε

(81) *Λάκωνες*. Lacedæmoniorum pueri ad aram Dianæ Orithiæ flagris cæsi, μέγχι θανάτου πολλάκις διακαρτεροῦσιν ἵλαροι καὶ γαῦροι, « sæpe ad mortem usque hilares et gestientes perseverabant ; » ut refert Plutarchus in *Institutiis Laconicis*. Eorum tolerantia exempla satis ubique nota sunt. Conf. Nic. Cragius, *De repub. Lacedæmon.* lib. iii, inst. 8.

(82) *Ἐρατοσθένης*. Theodoretus serm. 8, p. 604. Eratosthenis testimonium ad ea, quæ sequuntur, refert : Οὐδὲ Ζήνων ὁ Ἐλεάτης, δὲ ἀναγκαζόμενος κατεπιεῖν τι τῶν ἀπορρήτων, ἀντέσχε πρὸς τὰς βασάνους, οὐδὲν ἐξομολογούμενος· ὡς δὲ φησιν Ἐρατοσθένης ἐν τῷ *Περὶ ἀγαθῶν καὶ κακῶν*, δεισας οὗτος μὴ τῇ τῶν καθῶν ὑπερβολῇ βιασθεῖς ἐξέλπη τι τῶν συγκειμένων, καὶ τοὺς στασιώτας μινύσῃ, τὴν γλῶσσαν τοῖς ὁδοῦσι τεμῶν, προσέπτυσεν τῷ τυράννῳ. Ταῦτ' δὲ τοῦτο καὶ Θεόδοτος φασὶ ποιῆσαι τὸν Πυθαγόρσιον, καὶ Παῦλον τὸν Λακίδου γινώριμον, ὡς Περγαμηνὸς Τιμόθεος ἐν τῷ *Περὶ τῆς τῶν φιλοσόφων ἀνδρείας* συνέγραψε· ἑνμαρτυρεῖ δὲ τοῦτω καὶ Ἀχαιῶς ἐν τοῖς *Ἠθικοῖς*. « Nec Zeno Eleates, qui cum arcana quædam prodere cogeretur, constantissime tormentis omnibus restitit, nihilque est effusus : atque, ut Eratosthenes in libro *De bonis malisque* scripsit, timens ne excessu tormentorum victus efferret aliquid ex iis de quibus condixerant, consciosque conjurationis proberet, linguam dentibus abscissam in tyranni faciem conspuit. Quod ipsum et Theodotum Pythagoreum fecisse aiunt, et Paulum Lacydæ discipulum, ut testis est Timotheus Pergamenus in libro *De philosophorum fortitudine* : idemque Achaicus in *Ethicis* affirmat. »

(83) *Ζήνων*. Zenonis exemplum memorat Philo Judæus lib. *Quod omnis probus sit liber*, pag. 881 ; Diogenes Laertius lib. ix, segm. 27, alique plurimi.

(84) *Τι τῶν ἀπορρήτων*. Quid illud ἀπορρήτου fuerit, indicat Cicero *Tusculan. quest.* l. ii. « Zeno

πρὸς τὰς βασάνους, οὐδὲν ἐξημολογούμενος· ὃς γε καὶ Ἀ
τελευτῶν, τὴν γλῶσσαν ἐκτρώγων, προσέπτωσε τῷ
τυράνῳ ὃν οἱ μὲν Νέαρχον (85). οἱ δὲ Δήμυλον
προσαγορεύουσιν. Ὅμοιως δὲ καὶ Θεόδωτος (86) ὁ
Πυθαγόρειος ἐποίησε, καὶ Παῦλος ὁ Λακίδου γινώρι-
μος, ὡς φησι Τιμόθεος ὁ Περγαμῆνης ἐν τῷ « Περὶ
τῆς τῶν φιλοσόφων ἀνδρείας, » καὶ Ἀχαϊκὸς ἐν τοῖς
« Ἠθικοῖς. » Ἀλλὰ καὶ Πρόστουμος (87) ὁ Ῥωμαῖος.
ληφθεὶς ὑπὸ Πευκετίωνος, οὐχ ἔπως τι τῶν κεκρυμ-
μένων οὐκ ἐδήλωσεν, ἀλλὰ καὶ τὴν χεῖρα ἐπὶ τοῦ
πυρὸς θεῖς, καθάπερ εἰς χαλκὸν κατέθηκεν, ἀτρέπτω
πάνυ τῷ παραστήματι. Τὰ γὰρ Ἀναξάρχου (88) σιω-
πῶ, « Πτίσσε, « ἐκθούοντος, » τὸν Ἀναξάρχου θύλακον·
Ἀναξάρχον γὰρ οὐ πτίσσεις· » ὀπηνίκα πρὸς τοῦ τυ-
ράννου ὑπέροις σιδηροῖς ἐπίσσετο. Οὐτ' οὖν ἡ τῆς
εὐδαιμονίας ἐλπίς, οὐδ' ἡ πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπη, δυσ-
ανασχετεῖ πρὸς τὰ ὑποπίπτοντα, μένει δὲ ἐλευθέρα·
κἂν θηρίοις (89) τοῖς ἀγρωτάτοις, κἂν τῷ παμ-
φάγῳ ὑποπέση πυρὶ, κἂν κατακτείνηται βασάνοις
τυραννικαῖς, ταῖς θείαις ἀπαρτωμένη φιλίαις (90),
ἀδοῦλωτος ἄνω περιπολεῖ, τὸ σῶμα παραδοῦσα τοῖς
τούτου μόνου ἔχεισαι δυναμένοις. Λέγεται δὲ ἔθνος
βάρβαρον (91), οὐκ ἀγευστον φιλοσοφίας (92)· πρε-
σβύτην (93) αἰροῦνται (94) πρὸς Ζάμολξιν ἕρῳα κατ'
ἔτος. Ὁ δὲ Ζάμολξίς ἦν τῶν Πυθαγόρου γνωρί-
μων (95). Ἀποσφάττεται οὖν ὁ δοκιμώτατος κριθεὶς,
ἀνωμένων τῶν φιλοσοφῶντων (96) μὲν, οὐχ αἰρεθέν-
των δὲ, ὡς ἀποδοκιμασμένων εὐδαιμόνος ὑπηρε-

✠ P. 590 ED. POTTER.

proponatur Eleates, qui perpressus est omnia potius,
quam conscius delendæ tyrannidis indicaret. »

(85) Νέαρχον. Diogenes Laert. in ejus Vita : « Is,
cum Nearchum tyrannum, seu, ut alii volunt, Diome-
diontem, deicere ac profligare voluisset, com-
prehensus est. » Theodoretus lib. viii : *De curat.*
postquam exemplum Zenonis attulit, hæc subjicit :
« Quod ipsum et Theodotum Pythagoricum fecisse
ajunt, Paulumque præterea Lacydæ familiarem, ut
testis est Pergamenus Timotheus in lib. *De philo-
sophorum fortitudine*, itemque Achaicus in *Ethicis*
libris affirmat. » In iis, quæ de Zamolxide subjicit,
est in Græco, πρεσβύτην αἰρεῖσθαι, « senem eli-
gere. » Hervetus correxit, πρεσβία. COLLECT. —
Tertullianus sub finem *Apologeticæ*, a Dionysio cæ-
sum Zenonem refert; a Demylo Plutarchus *De*
Stoicis contrad. et rursus *Adv. Coloten*; a Nearcho,
Diodorus Siculus in *Excerptis*, a Valesio editis,
Philostratus *De vita Apollon.* lib. vii, et Valerius
Maximus lib. iii, cap. 3.

(86) Θεόδωτος. Similia de Theodoto refert Vale-
rius Maximus, loco jam dicto.

(87) Πρόστουμος. De manu in ignem immissa
quod narratur, potius est Mucii Scævola, quam
Posthumii, ut ex Livio, Seneca, Plutarcho et aliis
manifestum est. De Zenone Eleate meminit, præter
Diogenem Laertium, etiam Plutarchus pag. 355, et
Philo p. 604. De Anaxarcho idem Laertius pag. 364;
Philo p. 604, Plutarchus p. 376, ubi etiam tyranni
nomen exprimitur, Nicocreon. H. SYLBURG. — Sed
Lucas Holstenius ad Stephanum Byzant. p. 352 hæc
adnotat : « Posthumus, Romanus dux, captus dicitur
ὑπὸ Πευκετίωνος, pro ὑπὸ Πευκετίων. Regio ipsa
Peucetia dicitur. Πευκετίου, ἔθνος περὶ τὸ Ἴόνιον
πέλαγος, inquit Stephanus. »

(88) Ἀναξάρχου. De Anaxarcho, præter auctores
a Tertullio memoratos, conf. etiam Ovidius *In Ibin*,
Tertullianus sub finem *Apologeticæ*; Origenes *Contra*
Celsum lib. vii, pag. 367, 368; Gregorius Nazianz.

etiam inter moriendum linguam erosam exseruit in
tyrannum, quem alii quidem Nearchum, alii vero
Demylum appellant. Similiter autem fecit etiam
Theodotus Pythagoreus, et Paulus Lacydis discipu-
lus, ut dicit Timotheus Pergamenus in libro *De for-
titudine philosophorum*, et Achaicus in *Moralibus*.
Quinetiam Posthumus Romanus captus a Peuce-
tione, non modo nihil ex iis, quæ erant occulta,
aperuit, sed cum etiam manum in ignem, tanquam
in æs, immisisset, constitit vultu firmo et plane
immutabili. Taceo Anaxarchum exclamantem :
« Tunde Anaxarchi capsam, Anaxarchum enim
non tundis; » cum pistillis ferreis tunderetur a ty-
ranno. Neque ergo spes felicitatis, neque in Deum
charitas, ægre fert ea, quæ accidunt, manet autem
libera; et licet in bestias incidat immanissimas,
licet in ignem voracissimum, licet tyrannicis con-
ficiatur tormentis, a divina pendens amicitia, mi-
nime redacta in servitutem, superas obit regiones,
corpore iis tradito, qui id solum ✠ possunt tenere.
Dicitur autem gens barbara non aliena a gustu
philosophiæ, quotannis eligere legatum ad Zamol-
xin heroem : erat autem Zamolxis unus ex fami-
liaribus Pythagoræ. Maclatur ergo is, qui fuerit
judicatus probatissimus : iis, qui sunt philosophati
quidem, sed non electi, mœrentibus, ut qui sint
repulsi a beato ministerio. Plena est ergo tota Ec-
clesia iis, qui per omnem vitam sunt meditati mor-

C epist. 58; Dio Chrysostomus orat. 57; denique, ut
alios taceam, Theodoretus, loco superius dicto, quo
sere ipsa Clementis verba recitat : Οὐδέ γε Ἀνάξ-
αρχος ἐκεῖνος, ὃς, ὑπέροις πτισσόμενος σιδηροῦ,
ἔλεγεν, ὡς φασὶ Πτίσσε, πτίσσε τὸν Ἀναξάρχου
θύλακον· Ἀναξάρχον γὰρ οὐ πτίσσεις.

(89) Κἂν θηρίοις. Flor. conjuncte κανθηρίοις, er-
rore manifesto. SYLBURG.

(90) Ταῖς θείαις ἀπαρτωμένη φιλίαις Rectius
forte τῆς θεῖας ἀπαρτωμένη φιλίας. SYLBURG.

(91) Ἔθνος βάρβαρον. Gelas intelligit, quos Za-
molxin præcipue coluisse, referunt Herodotus in
Melpomene, Laertius initio *Pythagoræ*, Porphyrius
in *Vita Pythagoræ* extrema, Jamblichus in *Vita*
Pythagoræ, c. 30, Suidas, *Etymologici* auctor, etc.

(92) Οὐκ ἀγευστον φιλοσοφίας. Scribit Herodo-
tus, loco jam dicto, Gelas Thracum omnium fortis-
simos et justissimos esse. Etenim, ut refert in loco
etiam dicto Jamblichus, Ζάμολξίς, παραγενόμενος
πρὸς τοὺς Γέτας, τοὺς τε νόμους αὐτοῖς ἔθηκε . . .
καὶ πρὸς τὴν ἀνδρείαν τοὺς πολιτας παρεκάλεσε, τὴν
ψυχὴν ἀθάνατον εἶναι πείσαι (scr. πείσας). « Zamol-
xis ad Gelas profectus, illis leges dedit, et ad for-
titudinem cives est hortatus, animam immortalem
esse persuadendo. » Unde μέγιστος τῶν θεῶν ἔστι
παρ' αὐτοῖς, « deorum apud illos habitus est maxi-
mus : » ut ibi sequitur.

(93) Πρεσβύτην. Recte forte πρεσβευτήν, legatum.
SYLBURG.

(94) Αἰροῦνται. L. αἰροῦν. LOWTH. — Sed recepta
lectio ferri etiam potest.

(95) Τῶν Πυθαγόρου γνωρίμων. Sic plerique
tradunt. Origenes etiam Pythagoræ servum fuisse
memorat in lib. iii *Contra Celsum*, pag. 144. Alii
Zamolxin Pythagora antiquiorem fuisse asserunt :
quod ex Herodoto, Suida et *Etymologici* auctore
modo laudatis apparet.

(96) Φιλοσοφῶντων. Rectius forte φιλοσοφῶ-
ντων. SYLBURG.

tem, quæ excitat ad Christum, sicut virorum, ita etiam mulierum temperantium. Licet ei, qui ex more nostro vitam instituit, etiam absque litteris philosophari, seu sit barbarus, seu Græcus, seu servus, seu senex, seu puellus, seu mulier. Est enim temperantia communis omnium hominum, qui eam delegerint. Est autem apud nos extra controversiam, eamdem naturam in unoquoque genere, eamdem etiam habere virtutem. Non aliam ergo habere naturam mulier, quod attinet ad humanitatem, aliam vero videtur vir habere, sed eamdem : quare etiam virtutem. Quod si viri utique virtus est temperantia, et justitia, et quæcunque has consequi existimantur, tum soli viro convenit esse virtute præditum; mulieri vero, esse intemperantem et injustam. Atqui turpe est hoc vel dicere : temperantiæ ergo et justitiæ, et cæteris virtutibus similiter quidem virum et mulierem, liberum et servum, operam oportet dare; quandoquidem ejusdem virtutis capaces sunt, cum ejusdem naturæ sint. Atqui, quod sit quidem eadem natura feminae quæ viri, quatenus est femina, non dicimus; omnino enim convenit utrique eorum ut aliena inter eos differentia sit per quam unum quidem eorum femineum, alterum vero masculinum dicatur. Uterum ergo gestare et parere, feminæ adesse dicimus, quatenus est femina, non quatenus est homo. Si autem viri et feminae nulla esset differentia, uterque eorum eadem ageret et pateretur. Quatenus ergo est eadem eo quod habeat eamdem animam, veniet ad eamdem virtutem; quatenus autem diversa per proprietatem corporis, ad utero gestandos fetus, et servandam domum. « Volo » enim, inquit Apostolus, « vos scire, quod cujusvis viri caput est Christus, caput autem mulieris vir. Non est enim vir ex muliere, sed mulier ex viro. Sed neque mulier est separata a viro, neque vir separatus a muliere in Domino ». Sicut enim virum esse temperantem et vincere voluptates oportere dicimus, ita etiam censemus mulierem esse oportere temperantem, et in pugna adversus voluptates exercitiam. « Dico autem, spiritu ambulate, et desiderium carnis non feceritis, » præceptum consulit apostolicum : « Caro enim concupiscit adversus spiritum, spiritus autem adversus carnem. Hæc ergo opponuntur, » non ut malum bono, sed ut quæ pugnant utiliter. Subjungit itaque : « Ut non quæ volueritis, ea faciatis. Manifesta autem sunt opera carnis, quæ sunt for-

σίας. Μεσθὴ μὲν οὖν πᾶσα ἡ Ἐκκλησία τῶν μελετησάντων τὸν ζῶπιρον θάνατον εἰς Χριστὸν παρ' ὅλον τὸν βίον, καθάπερ ἀνδρῶν, οὕτω δὲ καὶ γυναικῶν σωφρόνων (97). Ἐξέστι γὰρ τῷ καθ' ἡμᾶς πολιτευομένῳ καὶ ἀνευ γραμμάτων φιλοσοφεῖν, καὶ βάρβαρος (98) ἢ, καὶ Ἕλληνας, καὶ δοῦλος, καὶ γέρον, καὶ παιδίον, καὶ γυνή· κοινή γὰρ ἀπάντων τῶν ἀνθρώπων, τῶν γε ἐλομένων, ἡ σωφροσύνη. Ὁμολόγηται δ' ἡμῖν τὴν αὐτὴν φύσιν κατὰ γένος ἕκαστον, τὴν αὐτὴν καὶ ἰσχυρὴν ἀρετὴν. Οὐκ ἄλλην τοίνυν πρὸς τὴν ἀνθρωπότητα φύσιν ἔχει (99) ἡ γυνή, ἄλλην δὲ ὁ ἀνὴρ φαίνεται, ἀλλ' ἡ τὴν αὐτὴν ὥστε καὶ τὴν ἀρετὴν. Εἰ δὲ ἀνδρὸς ἀρετὴ σωφροσύνη δῆπουθεν, καὶ δικαιοσύνη, καὶ ὅσα ταύταις ἀκόλουθοι νομίζονται, ἀνδρὶ μόνῳ ἐναρέτῳ εἶναι προσήκει, γυναικὶ δὲ ἀκολάστῳ καὶ ἀδίκῳ. Ἀλλὰ ἀπρεπὲς τοῦτο καὶ λέγειν· σωφροσύνης οὖν ἐπιμελητέον καὶ δικαιοσύνης, καὶ τῆς ἄλλης ἀρετῆς ἀπάσης, ὁμοίως δὲ γυναικὶ, ὁμοίως δὲ ἀνδρὶ, ἐλευθέρῳ τε καὶ δούλῳ· ἐπειδὴ μίαν, καὶ τὴν αὐτὴν ἀρετὴν εἶναι τῆς αὐτῆς φύσεως συμβέβηκεν. Τὸ μὲν τοίνυν τὴν αὐτὴν εἶναι φύσιν τοῦ θήλεος πρὸς τὸ ἀρρεν, καθὸ θῆλυ ἐστίν, οὐ φαμέν· πάντως γὰρ τίνα καὶ διαφορὰν ὑπάρχειν προσήκειν ἑκατέρῳ τούτων, δι' ἣν τὸ μὲν θῆλυ αὐτῶν, τὸ δὲ ἀρρεν γέγονεν· τὸ γοῦν κυοφορεῖν καὶ τὸ τίκτειν τῇ γυναικὶ προσεῖναι φαίμεν, καθὸ θῆλεια τυγχάνει, οὐ καθὸ ἀνθρωπος. Εἰ δὲ μηδὲν ἦν τὸ διαφέρον ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς, τὰ αὐτὰ ἂν ἑκάτερον αὐτῶν (1) εἶδρα τε καὶ ἔπασθεν. Ἡ μὲν τοίνυν ταυτὸν ἐστὶ καθὸ ψυχῆ, ταύτη ἐπὶ τὴν αὐτὴν ἀφίξεται ἀρετὴν· ἢ δὲ διάφορον, κατὰ τὴν τοῦ σώματος ιδιότητα, ἐπὶ τὰς κησεις, καὶ τὴν οἰκουρίαν. « Θέλω » γὰρ (2) « ὁμᾶς, » φησὶν ὁ Ἀπόστολος, « εἰδέναί ὅτι παντὸς ἀνδρὸς ἡ κεφαλή ὁ Χριστός· κεφαλή δὲ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ· οὗ γὰρ ἐστὶν ἐκ γυναικὸς ἀνὴρ, ἀλλὰ γυνὴ ἐξ ἀνδρός. Πλὴν οὕτε γυνὴ χωρὶς ἀνδρός, οὕτε ἀνὴρ χωρὶς γυναικὸς ἐν Κυρίῳ. » Ὡς γὰρ σώφρονα τὸν ἀνδρα, καὶ τῶν ἡδονῶν κρείττονα δεῖν εἶναι φαμέν, οὕτω καὶ τὴν γυναῖκα σώφρονά τε ὁμοίως ἀξιῶσαιμεν εἶναι, καὶ πρὸς τὰς ἡδονὰς διαμάχεσθαι μεμελετηκυῖαν. « Λέγω δὲ, πνεύματι περιπατεῖτε, καὶ ἐπιθυμίαν σαρκὸς οὐ μὴ τελέσητε, » ἡ Ἀποστολικὴ συμβουλεύει ἐντολή· « Ἡ γὰρ σὰρξ ἐπιθυμεῖ κατὰ τοῦ πνεύματος, τὸ δὲ πνεῦμα κατὰ τῆς σαρκὸς. Ταῦτα οὖν ἀντίκειται, » οὐχ ὡς κακὸν ἀγαθῷ, ἀλλ' ὡς συμφερόντως μάχόμενα. Ἐπιφέρει γοῦν· « Ἴνα μὴ ἂν θέλητε, ταῦτα ποιῆτε. Φανερά δὲ ἐστὶ τὰ ἔργα τῆς σαρκὸς, ἅτινά ἐστι, πορνεία (3), ἀκαθαρσία, ἀσέλγεια, εἰδω-

✠ P. 591 ED. POTTER, 498 ED. PARIS. • I Cor. xi, 3, 8, 11.

(97) *Γυναικῶν σοφ.* Tertullianus lib. *Ad martyres*, cap. 4 : « Sed spiritus contraponat sibi et carni, acerba licet ista, a multis tamen æquo animo excepta, imo et ultro appetita, famæ et gloriæ causa; nec a viris tantum, sed etiam a feminis, ut vos quoque, benedictæ, sexui vestro respondeatis, » etc. Conf. *Pædag.* lib. 1, c. 4.

(98) *Κἄν βάρβαρος.* Galat. iii, 28 : Οὐκ ἐνὶ Ἰουδαίῳ, οὐδὲ Ἕλληνας οὐκ ἐνὶ δούλῳ, οὐδὲ ἐλεύθερο· οὐκ ἐνὶ ἄρσεν, καὶ θῆλυ. Conf. Rom. x, 12; I Cor. xii, 13.

(99) Ἐχει. Rectius forte ἔχειν infin. modo, ut re-

gatur a verbo φαίνεται. SYLBURG.

(1) Ἐκάτερον αὐτῶν. Forte rectius ἑκάτερος αὐτῶν. SYLBURG.

(2) Γὰρ. Δὲ I Cor. xi, ubi mox, ἀνδρὸς ἡ κεφ. Χριστός ἐστι· dein, οὗ γὰρ ἀνὴρ ἐκ γυναικὸς· paulo post, πλὴν οὕτε ἀνὴρ χωρὶς γυναικὸς, οὕτε γυνὴ χωρὶς ἀνδρός.

(3) Ἀτινά ἐστι, π. Ἄτινά ἐστι, μοιχεία, π., Galat., ubi mox, φαρμακεία pro φαρμακείαι· dein, φθόνοι, φόνου, μεθ. paulo post, ἀγαθωσύνη, πίστις, πραότης, ἐγκράτεια. Mox, παραθεῖναι· forte leg. pro παραταθῆναι.

λολατρεία, φαρμακείαι, ἔχθραι, ἔρεις, ζῆλοι, θυμοί, ἐριθείαι, διχοστασίαι, αἰρέσεις, φθόνοι, μέθαι, κῶμοι, καὶ τὰ ἄλλα τούτοις· ἃ προλέγω ὑμῖν, καθὼς καὶ προείπον, ὅτι οἱ τὰ τοιαῦτα πράσσοντες, βασιλείαν Θεοῦ οὐ κληρονομήσουσι. Ὁ δὲ καρπὸς τοῦ πνεύματος ἐστὶν ἀγάπη, χαρὰ, εἰρήνη, μακροθυμία, χρηστότης, ἐγκράτεια, ἀγαθωσύνη, πίστις, πραότης. » « Σάρκα, » οἶμαι, τοὺς ἁμαρτωλοὺς, ὡς « πνεῦμα » τοὺς δικαίους εἴρηκεν. Ναὶ μὴν τὸ τῆς ἀνδρείας πρὸς τὸ εὐθαρσὲς καὶ ὑπομονητικὸν παραληπτέον, ὡς τῶ « τύπτοντι τὴν σιαγόνα παραταθῆναι τὴν ἐτέραν, καὶ τῶ τὸ ἱμάτιον ἀφροντι καὶ τοῦ χιτῶνος παραχωρεῖν, » θυμοῦ κρατοῦντας ἐβρωμένως. Οὐ γάρ τινες Ἀμαζόνες τὰ πολεμικὰ ἀνδρείας ἀσκοῦμεν τὰς γυναῖκας· ὅπου γε καὶ τοὺς ἀνδρας εἰρηγικούς εἶναι βουλίμεθα. Ἀκούω δ' ἔγωγε καὶ Σαυρομάτιδας (4) γυναῖκας πολέμῳ χρωμένας ἀνδρῶν οὐκ ἔλαττον· καὶ Σακίδας ἄλλας, αἱ τοξεύουσιν εἰς τοῦπισω, φεύγειν προσποιούμεναι, τοῖς ἀνδράσιν ἐπίσης. Οἶδα (5) καὶ τὰς πλησίον τῆς Ἰθρηρίας (6) γυναῖκας ἔργῳ καὶ πόνῳ χρωμένας ἀνδρικῶ· κἄν πρὸς τὸ ἀποκτείνειν (7) γένωνται, οὐδὲν ἀνείσας τῶν πρακτέων·

A nicio, immunditia, impudicitia, idolorum cultus, veneficia, inimicitiae, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissensiones, sectæ, invidiæ, ebrietates, commessiones, et his similia, quæ prædico vobis, sicut et prædixi, quod qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt. Fructus autem spiritus est charitas, gaudium, pax, patientia, benignitas, continentia, bonitas, fides, mansuetudo. » Carnem, » ut existimo, peccatores, sicut « spiritum » justos dixit. Jam vero assumenda est fortitudo ad ingenerandam nobis fiduciam et tolerantiam, ut ei, qui « pulsat maxillam, porrigamus alteram; et ei, qui aufert pallium, cedamus etiam tunicam, » iram coercentes fortiter. Non enim tanquam Amazones aliquas ad bellicam virtutem exercemus feminas, cum etiam viros velimus esse pacificos. Audio autem mulieres quoque Sauromatidas non minus belligerare, quam viros; et alias Sacidas, quæ a tergo sagittant, simulantes fugere, æque atque viri. Scio etiam feminas Iberiæ propinquas, et factis et 214 ✕ laboribus virilibus utentes, etiamsi uterum gestent et jam parturiant, nihil

✕ P. 592 ED. POTTER, 499 ED. PARIS. a Galat. v, 16, 17, 19, 20, 21, 22. b Luc. vi, 29.

(4) Σαυρομάτιδας. Sauromatæ, vel Sarmatæ, ac Sacæ, Scythiæ gentes erant; inter quas fere omnes more receptum fuit, ut feminæ, perinde ac viri, arma ceptarent et bella gererent. Nicolaus Damascenus apud Stobæum serm. 5, cui tit. *De temperantia*, de Scythiis Γαλακτοφάγας, quos nonnulli Sarmatis annumerant, ait: Μάχιμοι δ' οὐχ ἦσαν αὐτῶν αἱ γυναῖκες ἢ οἱ ἄνδρες· καὶ συμπολεμοῦσιν αὐτοῖς, ὅταν δεῖ. « Pugnares vero non minus ipsorum mulieres, quam viri sunt: et si opus sit, in bello se gerunt socias. » Idem apud Stobæum, serm. 42, *De leg. et consuet.*, refert, Σαυρομάτας παρθένον οὐ πρότερον συνοικίειν πρὸς γάμον, πρὶν ἂν πολέμιον ἄνδρα κτείνῃ. « Sauromatas non prius virginem tradere ad nuptias, quam hostem occiderit. » Quod tradit etiam Herodotus lib. iv, cap. 117. De Sacarum virginibus memorat Aelianus *Var. hist.* lib. xii, cap. 38, quod si quis eorum aliquam in uxorem ducere cupit, μονομαχεῖ τῇ παιδί, καὶ κρατήσασα μὲν, αἰχμάλωτον ἀγάγεται, καὶ κρατεῖ αὐτοῦ, καὶ ἄρχει· ἐάν δὲ κρατηθῇ, ἄρχεται· « pugnam cum puella suscipit, et si illa superior evadat, captivum abducit, eique dominatur, et imperat: sin inferior, regitur ab illo. »

(5) Οἶδα. P. Victorius hunc Clementis locum citat, illustrans illum Varronis *De re rustica*: « Nam in Illyrico hoc amplius prægnantem sæpe, cum venit pariendi tempus, non longe ab opere discedere, ibique enixam puerum referre, quem non peperit, sed invenisse putes. » Paulo post citantur Euripidis sententiæ duæ, quarum altera legitur apud Stobæum lib. lxxii in *Vituper. mulierum* ex Euripidis *Œdipode*, κἄν ὁ κάκιστος γῆμη τὴν εὐδοκίμοσαν, non, ut habet Clementis editio Florentina, κἄν ὁ κράτιστος γῆμη. Scribe ergo: « Etsi pessimus vir ducat optimæ existimationis mulierem; » altera vero lib. lxxvii, ex eodem poemate, sed extrema quoque leguntur aliter, ἀνοῖξ τὸν ξυνόνη ὑπερφορεῖ, non ὑπερφέρει. « Per recordiam contemnit virum: » non autem: « Eum, qui una versatur, superat amentia. » Versus, qui consequuntur, verba sunt Ulyssis Nausicaam alloquentis, *Odys. Z'*, vers. 132. Quod vero dixit, « pudicam esse viri servam, convenit cum eo, quod dicebat S. Monica, ut scribit D. Augustinus lib. ix *Confess.* cap. 9:

« Matronas per jocos admonens, ex quo illas tabulas, quæ matrimoniales vocantur, recitari audissent, tanquam instrumenta, quibus ancillæ factæ essent, deputare debuisse, proinde memores conditionis superbire adversus dominos non oportere. COLLECT.

(6) Τῆς Ἰθρηρίας. Siraho *Geograph.* lib. iii: Κοινὰ δὲ ταῦτα πρὸς τὰ Κελτικὰ ἔθνη, καὶ τὰ Θράκεια, καὶ Σκυθικὰ· κοινὰ δὲ καὶ πρὸς ἀνδρείαν, τὴν τε τῶν ἀνδρῶν καὶ τὴν τῶν γυναικῶν· γεωργοῦσι γὰρ αὐται, τεκοῦσαι διακονοῦσι τῆς ἀνδρείας, ἐκείνους ἀνθ' ἑαυτῶν κατακλίναςαι· ἐν τε τοῖς ἔργοις πολλάκις αὐται καὶ λούσουσι, καὶ σπαργανοῦσιν, ἀποκλίναςαι πρὸς τι ρεῖθρον. Ἐν δὲ τῇ Λιγυστικῇ φησὶν ὁ Ποσειδώνιος διηγῆσασθαι τὸν ξένον ἑαυτῷ Χαρμολεων, Μασσαλιωτῆν ἄνδρα, ὅτι μισθώσασατο ἄνδρας ἑμοῦ καὶ γυναῖκας ἐπὶ σκαφητῶν· ὀδύνας δὲ μὲν τῶν γυναικῶν ἀπέλθοι ἀπὸ τοῦ ἔγρου πλησίον, τεκοῦσα δ' ἐπανέλθοι ἐπὶ τὸ ἔργον αὐτίκα, ὅπως μὴ ἀπολέσειε τὸν μισθόν· καυτὸς ἐπιπόνως ἰδὼν ἐργαζομένην, οὐκ εἰδὼς τὴν αἰτίαν πρότερον, ὄψε μάθοι, καὶ ἀφήσει, δοὺς τὸν μισθόν. Ἡ δ' ἐκκομίσασα τὸν παῖδα πρὸς τι κρήνιον, λούσασα, καὶ σπαργανώσασα οἷς εἶχε, διασώσειεν οἰκασθε. « Hæc illis (Hispanis) communia sunt cum Celtis, Thracibus et Scythis; sicut et fortitudo, non virorum modo, sed etiam mulierum. Mulieres enim agros colunt, et cum pepererunt, suo loco viros decumbere jubent, iisque ministrant: interque operandum ipsæ sæpenumero infantes lavant et involvunt, ad alveum cupispiam amnis acclinantes. Posidonius scriptum reliquit, sibi in Liguria hospitem suum Charmolanum Massiliensem narrasse, fuisse a se ad fossionem quamdam conductos viros et mulieres; inter has quamdam doloribus partus correptam, non longe ab opere digressam, edito fetu ad opus rediisse, ne mercedem amitteret; quam ipse cum videret ægre opus facere, primoque causam ignoraret, tandem, re cognita, mercede data dimiserit; mulierem ad fonticulum quemdam extulisse infantem, lotumque et quibus habebat panis involutum, incolumem domum pertulisse. » Similia refert Diodorus Sic. lib. iv.

(7) Πρὸς τὸ ἀπ. H. πρὸς τῷ ἀποκτείνει, dativa casu. SYLBURG.

de iis, quæ sunt agenda, remittere; sed sæpe in ipsa laborum contentione, mulier, quæ peperit, infantem sublatur domum portat. Quinetiam mulieres, non minus quam masculi, et domum custodiunt, et venantur, et greges pascunt :

Acriter et cervi vestigia Cressa secuta est.

Est ergo philosophandum mulieribus similiter ac viris, etiamsi præstantiores masculi primas in omnibus partes ferant, nisi evaserint molles et effeminati. Universo ergo hominum generi necessaria est disciplina et virtus, si quidem tendant ad felicitatem. Quidni enim temere scribit Euripides nunc hoc, nunc illud? Aliquando quidem : « Est quævis viro conjux deterior, etiamsi optimus ducat probatissimam. » Aliquando autem : « Quævis pudica mulier est viri serva : quæ autem non est pudica, eum, qui una versatur, superat amentia.

...Nam nil melius, nil est præstantius usquam, Concordes quam cum in tecto versantur eodem Vir simul et mulier...

Caput ergo est id, quod principatum obtinet : si est autem « Dominus viri caput, mulieris autem vir, » vir est dominus uxoris, ut qui sit « imago et gloria Dei ». Quocirca dicit etiam in epistola ad Ephesios, « Subjecti invicem in timore Dei. Mulieres suis viris subjectæ sint, sicut Domino; quoniam vir est caput mulieris, ut etiam Christus caput Ecclesiæ; ipse salvator corporis : sed sicut Ecclesia subjecta est Christo, ita etiam mulieres propriis viris in omnibus. Viri, diligite uxores vestras, sicut Christus dilexit Ecclesiam. ✕ Ita etiam viri debent diligere suas uxores, ut sua corpora. Qui suam uxorem diligit, seipsum diligit. Nemo enim carnem suam unquam odio habuit b. » Jam vero in Epistola quoque ad Colossenses inquit : « Mulieres, subditæ estote viris, sicut oportet, in Domino. Viri, diligite uxores, et nolite

✕ P. 593 ED. POTTER, 500 ED. PARIS. • I Cor.

(8) *Τὰς πολυμυς.* Conf. *Archæologiæ nostræ Græcæ* lib. iv, cap. 13.

(9) *Κατ' Ἰχθυον.* Malet fortasse aliquis μετ' Ἰχθυον, ut alibi quoque usurpari commonstrabit *Index. SYLBURG.*

(10) *Πᾶσα γὰρ ἀν.* Hoc dictum recitat Stobæus, serm. 71, *De vituper. mulierum*, ex *Œdipode* Euripidis, cujus in fragmentis exstat v. 33. Verum in utroque loco desunt prima verba, πᾶσα γὰρ ἀνδρός, quæ proinde ex Clemente supplenda sunt. Dein pro Clementino κακίων, apud illum κάκιον neutrum exstat. Postremo, pro κράτιστος, quod sententiam plane pervertit, Stobæus melius κάκιστος exhibet. Totâ igitur sententia hoc modo scribenda et explicanda videtur :

..... Πᾶσα γὰρ ἀνδρός
Κακίων ἄλοχος, κἄν ὁ κάκιστος
Γήμη τὴν εὐδοκίμουσαν.

..... Nam quævis viro
Minor est uxor, vili quamvis
Clarissima nupta marito.

(11) *Πᾶσα γὰρ δ.* Metri lex talem quampiam requirit lectionem :

Δούλη γὰρ ἐστὶν ἀνδρός ἢ σώφρων γυνή·
Ἄφρων δ' ἀνοία τὸν ξυνόνοθ' ὑπερφέρει.

ἀλλ' ἐν αὐτῇ πολλάκις τῇ ἀμίλλῃ τῶν πόων, ἢ γυνὴ ἀποκυήσασα, τὸ βρέφος ἀνελομένη, οἴκαδε φέρει. Ἦδη γοῦν αἱ γυναῖκες οὐδὲν ἔλαττον τῶν ἀρρένων καὶ οἰκουροῦσι, καὶ θηρεύουσι, καὶ τὰς ποιμνας (8) φυλάττουσι.

Κρηῖσσα κύνων ἐλάφοιο κατ' Ἰχθυον (9) *Ἐδραμε γοργως.*

Φιλοσοφητέον οὖν καὶ ταῖς γυναῖξιν ἐμπερῶς τοῖς ἀνδράσι, κἄν βελτίους οἱ ἀρρένες τὰ πρῶτα ἐν πᾶσι φερόμενοι τυγχάνωσιν, ἐκτός εἰ μὴ καταμαλακισθεῖεν. Ἀναγκαῖον οὖν σύμπαντι τῷ τῶν ἀνθρώπων γένει παιδεία τε καὶ ἀρετὴ, εἴ γε ἐπὶ τὴν εὐδαιμονίαν σπεύδοιεν. Καὶ πῶς οὐ μάτην Εὐριπίδης ποικίλως γράφει; ποτὲ μὲν, « Πᾶσα γὰρ ἀνδρός (10) κακίων ἄλοχος, κἄν ὁ κράτιστος γήμη τὴν εὐδοκίμουσαν. » Ποτὲ δ' « Πᾶσα γὰρ δούλη (11) ἐστὶν ἀνδρός ἢ σώφρων γυνή· ἢ δὲ μὴ σώφρων ἀνοία τὸν ξυνόνοτα ὑπερφέρει.

... Οὐ μὲν γὰρ κρηῖσσον (12) καὶ ἀρειον, ἢ δὲ ὁμοφρονέουτε νοήμασιν οἰκον ἐχρησθ' Ἀτῆρ ἠδὲ γυνή. . . .

Κεφαλὴ τοίνυν τὸ ἡγεμονικόν. Εἰ ἐδὲ Κύριος (13) κεφαλὴ τοῦ ἀνδρός, κεφαλὴ δὲ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ· κύριος ὁ ἀνὴρ τῆς γυναικὸς, εἰκῶν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχων. Διὸ καὶ ἐν τῇ πρὸς Ἐφεσίους γράφει· « Ὑπατασσόμενοι ἀλλήλοις ἐν φόβῳ Θεοῦ· αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν ὡς (14) τῷ Κυρίῳ· ὅτι ὁ ἀνὴρ ἐστὶ κεφαλὴ τῆς γυναικὸς, ὡς καὶ ὁ Χριστὸς κεφαλὴ τῆς Ἐκκλησίας· αὐτὸς ὁ σωτὴρ τοῦ σώματος· ἀλλ' ὡς ἡ Ἐκκλησία ὑποτάσσεται τῷ Χριστῷ, οὕτως καὶ αἱ γυναῖκες τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν ἐν παντί. Οἱ ἄνδρες, ἀγαπάτε τὰς γυναῖκας (15), καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἠγάπησεν τὴν Ἐκκλησίαν· οὕτω καὶ οἱ ἄνδρες ὀφείλουσιν ἀγαπᾶν τὰς ἑαυτῶν γυναῖκας, ὡς τὰ ἑαυτῶν σώματα· ὁ ἀγαπῶν τὴν ἑαυτοῦ γυναῖκα ἑαυτὸν ἀγαπᾷ· οὐδεὶς γὰρ ποτε τὴν ἑαυτοῦ σάρκα ἐμίσησεν. » Κἄν τῇ πρὸς Κολοσσαεῖς;

xī, 3, 7. ᵇ Ephes. v, 21, 22, 25, 24, 25, 26, 27, 28, 29.

SYLBURG.— Sed veram horum versuum structuram indicat Stobæus serm. 65 et 67, ubi eos ex Euripidis *Œdipode* recitat, cujus etiam in fragmentis hoc modo exstant, v. 29 :

Πᾶσα γὰρ δούλη πέφυκεν ἀνδρός ἢ σώφρων [γυνή;
ἢ δὲ μὴ σώφρων ἀνοία τὸν ξυνόνοθ' ὑπερ [φρονεῖ.

Casta se matrona totam mancipat servam viro: Quæ mala est, spernit feroce conjugem recordia.

Hinc apud Clementem pro ὑπερφέρει substituendum ὑπερφρονεῖ.

(12) *Οὐ μὲν γὰρ κρ.* Οὐ μὲν γὰρ τοῦ γε κρ. Homer. *Odys.* Z, v. 182.

(13) *Κύριος.* Respicit I Cor. xī, 3 : Θέλω δὲ ὑμᾶς εἰδέναι, ὅτι παντὸς ἀνδρός ἢ κεφαλὴ ὁ Χριστὸς ἐστὶ κεφαλὴ δὲ γυναικὸς ὁ ἀνὴρ· εἰ v. 7 : Ἀνὴρ μὲν γὰρ οὐκ ὀφείλει καλύπτεσθαι τὴν κεφαλὴν, εἰκῶν καὶ δόξα Θεοῦ ὑπάρχων.

(14) *Ἀνδράσιν,* ὡς. Ἀνδράσιν ὑποτάσσεσθαι ὡς, Ephes., ubi μοκ, καὶ αὐτὸς ἐστὶ σωτὴρ τ. σ. ἀλλ' ὡσπερ ἡ Ἐκ.... οὕτω καὶ αἱ γ.

(15) *Γυναῖκας.* Γυναῖκας ἑαυτῶν, Ephes., ubi μοκ, οὕτως ὀφείλουσιν οἱ ἄνδρες τὰς β. γ.

« Αἱ γυναῖκες, φοβῆτε, ὑποτάσσεσθε τοῖς ἀνδράσιν, ὡς ἀνήκει (16) ἐν Κυρίῳ. Οἱ ἄνδρες, ἀγαπάτε τὰς γυναῖκας, καὶ μὴ πικραίνεσθε πρὸς αὐτάς. Τὰ τέκνα, ὑπακούετε τοῖς γονεῦσι κατὰ πάντα· τοῦτο γὰρ εὐάρεστον τῷ Κυρίῳ. Οἱ πατέρες, μὴ ἐρεθίζετε τὰ τέκνα ὑμῶν, ἵνα μὴ ἀθυμῶσιν. Οἱ δούλοι, ὑπακούετε κατὰ πάντα τοῖς κατὰ σάρκα κυρίοις, μὴ ἐν ὀφθαλμοδουλείαις ὡς ἀνθρωπάρεσκοι, ἀλλ' ἐν ἀπλότῃ καρδίᾳ, φοβούμενοι τὸν Κύριον· καὶ πᾶν ὃ ἐὰν ποιῆτε (17), ἐκ ψυχῆς ἐργάζεσθε, ὡς τῷ Κυρίῳ δουλεύοντες, καὶ οὐκ ἀνθρώποις, εἰδότες ὅτι ἀπὸ Κυρίου ἀπολήψεσθε τὴν ἀνταπόδοσιν τῆς κληρονομίας· τῷ γὰρ Κυρίῳ Χριστῷ δουλεύετε· ὁ γὰρ ἀδικὸς κομίζεται ὃ ἠδίκησεν· καὶ οὐκ ἔστι προσωποληψία. Οἱ κύριοι, τὸ δίκαιον καὶ τὴν ἰσότητα τοῖς δούλοις παρέχετε, εἰδότες ὅτι καὶ ὑμεῖς ἔχετε κύριον ἐν οὐρανῷ, ὅπου οὐκ ἐν Ἑλλήνι καὶ Ἰουδαίῳ, περιτομῇ καὶ ἀκροβυστία, βάρβαρος, Σκύθης (18), δούλος, ἐλεύθερος, ἀλλὰ πάντα καὶ ἐν πᾶσι Χριστός. » Εἰκὼν δὲ τῆς οὐρανόθεν (19) Ἐκκλησίας ἡ ἐπίγειος· ὅπερ (20) εὐχόμεθα καὶ ἐπὶ γῆς γενέσθαι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὡς ἐν οὐρανῷ. Ἐνδυσάμενοι (21) σπλάγχνα οἰκτιρμοῦ, χρηστότητα, ταπεινοφροσύνην, πραότητα, μακροθυμίαν· ἀνεχόμενοι ἀλλήλων, καὶ χαριζόμενοι ἑαυτοῖς, ἐὰν τις πρὸς τινὰ ἔχη μομφήν· καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἔχαρισατο ἡμῖν, οὕτως καὶ ἡμεῖς (22). Ἐπὶ πᾶσι δὲ τοῦτοις ἡ ἀγάπη, ὅ ἐστι σύνδεσμος τῆς τελειότητος· καὶ ἡ εἰρήνη τοῦ Χριστοῦ βραβεύετω ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, εἰς ἣν καὶ ἐκλήθητε ἐν ἐνὶ σώματι· καὶ εὐχάριστοι γίνεσθε. » Οὐδὲν γὰρ κωλύει πολ-
λάκις τὴν αὐτὴν παρατίθεσθαι Γραφὴν εἰς ἐντροπὴν Μαρκίωνος, ἣν πως μεταβάλλεται πεισθεῖς· εὐχάριστον δεῖν μαθῶν τὸν πιστὸν εἶναι τῷ δημιουργῷ Θεῷ, τῷ καλέσαντι ἡμᾶς, καὶ εὐαγγελισαμένῳ ἐν σώματι. Σαφῆς ἡμῖν ἐκ τούτων ἡ ἐκ πίστεως ἐνόησις· καὶ τίς ὁ τέλειος, δέδεικται· ὥστε καὶ ἀκότων τινῶν καὶ τὰ πλείστα ἐνισταμένων, κἂν κολάσεις ἐπαρτῶνται πρὸς τοῦ ἀνδρός, ἢ πρὸς τοῦ δεσπότου, φιλοσοφῆσαι ὅ τε οἰκέτης ἢ τε γυνή. Ναὶ μὴν καὶ ἐλεύθερος, κἂν τυράννου (23) θάνατος ἀπειλήται τούτου, κἂν ἐπὶ δικαστήρια ἀγῆται, καὶ εἰς κινδύνους ἐσχατοῦς περιέλκηται, περὶ τε τῆς κτήσεως ἀπάσης κινδυνεύσῃ, οὐκ ἀφέξεται τῆς θεοσεβείας οὐδ' ὀπωσιεῖ· οὐδὲ ἀπαυδῆσαι ποτὲ, ἢ μὲν γυνὴ φαύλῃ συνοικοῦσα ἀνδρὶ, ὁ δὲ υἱὸς, ἐὰν φαῦλον ἔχη πατέρα, ἢ πονηρὸν δεσπότην ὁ οἰκέτης, τῆς ἀρετῆς ἐχόμενοι γενναίως· ἀλλ' ὡς ἀνδρὶ ἀποθνήσκειν καλὸν ὑπὲρ τε ἀρετῆς, ὑπὲρ

A esse amari in illas. Filii, obedite parentibus per omnia; hoc enim beneplacitum est Domino. Patres, nolite ad indignationem provocare filios vestros, ut non pusillo animo fiant. Servi, obedite per omnia dominis carnalibus, non ad oculum servientes, tanquam hominibus placentes, sed in simplicitate cordis, timentes Dominum. Et quodcumque facitis, ex animo operamini, sicut Domino servientes, et non hominibus, scientes quod a Domino accipietis retributionem hereditatis; domino enim Christo servitis. Qui enim injuriam facit, recipiet id, quod inique gessit; et non est personarum acceptio apud Deum. Domini, quod justum est et æquum, servis præstate, scientes quod et vos dominum habetis in cælo; ubi non est Græcus nec Judæus, circumcisio et præputium, nec barbarus, nec Scythia, nec servus, nec liber, sed omnia et in omnibus Christus. » Cœlestis autem Ecclesiæ imago est terrestri. Quocirca precamur etiam in terra fieri voluntatem Dei sicut in cælo: Induentes viscera miserationis, benignitatem, humilitatem, mansuetudinem, lenitatem, sustinentes nos invicem, et condonantes nobis invicem, si quis adversus aliquem habeat de quo queratur; sicut Christus condonavit nobis, ita et nos. Super hæc autem omnia charitas, quod est vinculum perfectionis; et pax Christi regnet in cordibus vestris, ad quam etiam vocati estis in uno corpore; et grati estote. » Nihil enim velat quominus sæpe eadem adducatur Scriptura, si qua ratione Marcion pudefactus, mutata sententia, tandem agnoscat oportere fidelem esse gratum in Deum opificem, qui nos vocavit et nobis Evangelium annuntiavit in corpore. Ex his ergo nobis est aperta, quæ est ex fide, unitas; et ostensum est, quis sit perfectus. Quare vel invitis aliquibus et pro virili resistantibus, etiamsi a marito vel a domino impendeant supplicia, philosophabitur servus et mulier. Quinetiam liber quoque, etiamsi tyrannus ei mortem minitetur, etiamsi ducatur ad judicia et trahatur ad ultima supplicia, et de facultatibus ac fortunis suis omnibus veniat in periculum, nullo modo ✕ abstinere a vero Dei cultu. Neque unquam deficiet, mulier quidem, quæ cum malo marito habitat, aut filius, si malum habeat patrem, vel improbum dominum servus, forti ac generoso animo virtutem persequentes. Sed ut viro pulchrum et honestum, et pro virtute, et pro

✕ P. 594 ED. POTTER, 501 ED. PARIS. * Coloss. III, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25; IV, 1. ^b Coloss. III, 41. ^c Matth. VI, 10; Luc. XI, 2. ^d Coloss. III, 12, 13, 14, 15.

(16) Τοῖς ἀνδράσιν ὡς ἀνήκει. Τοῖς ἰδίοις ἀνδράσιν, ὡς ἀνήκειν. Coloss., ubi mox, τοῦτο γὰρ ἐστὶν εὐάρεστον.

(17) Τὸν Κύριον· καὶ πᾶν ὃ ἐὰν π., Coloss., ubi mox participium δουλεύοντες desideratur: dein, ὃ δὲ ἀδικῶν κομίζεται ὃ ἠδ. et rursum, δούλοις παρέχετε· mox, Κύριον ἐν οὐρανῷ.

(18) Βάρβαρος Σκ. Βάρβαρος καὶ Σκύθης, δούλος καὶ ἐλεύθ. Coloss., ubi mox ἀλλὰ τὰ πάντα.

(19) Εἰκὼν δὲ τῆς οὐρ. Sic Hebr. IX, 25: Τὰ ὑπεράγιστα τῶν ἐν τοῖς οὐρανοῖς.

(20) Ὅπερ. Rectius forte διόπερ, « quapropter: » inquit Sylb. Scribe, διόπερ εὐχόμεθα καὶ ἐπὶ γῆς γενέσθαι τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ, ὡς ἐν οὐρανοῖς. ΗΚΙΣΙΣ.

(21) Ἐνδυσάμενοι. Post aliquot interjecta, redit ad Coloss. III, 12: Ἐνδύσασθε οὖν, ὡς ἐκλεκτοὶ τοῦ Θεοῦ ἅγιοι καὶ ἁγαπημένοι, σπλάγχνα οἰκτιρῶν, χα-

(22) Ἡμῖν, οὕτως καὶ ἡμεῖς. Ὑμῖν, οὕτως καὶ ὑμεῖς, Coloss., ubi mox, τὴν ἀγάπην, ἣτις ἐστὶ σύνδ. dein, εἰρήνην τοῦ Θεοῦ βασιλεύετω.

(23) Τυράννου. Cum præpositione legendum ἐκ τυράννου, seu πρὸς τυράννου. SYLVBURG.

libertate, et pro seipso mori, ita etiam mulieri. Non est enim hoc proprium masculorum naturæ, sed honorum. Et senex ergo et juvenis, et mulier et servus, mandatis obediens fideliter vivet, et, si opus fuerit, morietur; quod quidem fuerit per mortem vivificari. Scimus quidem certe et pueros et mulieres et servos sæpe, invitis parentibus et maritis et dominiis, evasisse optimos. Non minus ergo prompto et alacri animo eos esse oportet, qui pie vitam sunt acturi, cum visi fuerint aliqui eos arcere; sed multo magis convenit contendere et egregie decertare, ne victi excidant ab optimis et maxime necessariis consiliis. Neque enim existimo ullam admittere comparisonem, utrum sit melius ascribi in consortium Omnipotentis, an dæmonum tenebras eligere. Nam quæ a nobis aliorum gratia fiunt, ea semper facimus, habito ad illos respectu, quorum gratia suscepta sunt, eam nobis normam proponentes, ut illis gratificemur. Quæ autem propter nos ipsos potius quam propter alios aguntur, æquali studio a nobis agi debent, sive videantur **215** aliquibus placere, sive non videantur. Quod si nonnulla ex iis, quæ sunt indifferentia, tantum honorem sunt assecuta, ut etiam aliquibus invitis videantur esse expetenda ac eligenda; multo magis existimandum est esse pro virtute decertandum, nihil aliud respicientes quam id, quod recte honesteque geri potest, sive id aliquibus aliis videatur, sive non. Pulchre ergo Epicurus quoque dicit, scribens ad Menœceum: « Nec si sit aliquis juvenis, differat philosophari; neque si sit senex, defatigetur philosophando; nam nec est aliquis immaturus, neque nimis provecæ et exhaustæ ætatis, ad adipiscendam animi sanitatem. Qui autem dicit nondum esse vel præterisse tempus philosophandi, similis est ei qui dicit ad beatitudinem vel nondum adesse tempus, vel tempus præterisse. Quare et juniore philosophandum ✕ est, et seni: huic quidem, ut senescens juvenescat bonis, per gratiam eorum quæ facta fuerint; illi autem, ut sit simul juvenis et senex, per futurorum metus vacuitatem. »

A τε ελευθερίας, ὑπὲρ τε ἑαυτοῦ, ὡς αὐτῶς (24) καὶ γυναίκε· οὐ γὰρ τῆς τῶν ἀρρένων φύσεως τοῦτο ἴδιον, ἀλλὰ τῆς τῶν ἀγαθῶν. Πιστῶς οὖν καὶ ὁ πρεβύτης, καὶ ὁ νέος, καὶ ὁ οἰκέτης, ὑπακούων ταῖς ἐντολαῖς, βιώσεται τε καὶ, ἐὰν δεῖ, τεθνήσκει· ὅπερ ἂν εἴη διὰ θανάτου ζωοποιηθῆναι. Ἴσμεν γοῦν καὶ παῖδας, καὶ γυναίκας, καὶ οἰκέτας πολλὰκις, ἀκότων πατέρων, καὶ δεσποτῶν, καὶ ἀνδρῶν, βελτίστους γεγονέναι. Οὐκ οὖν ἔλαττον προθυμείσθαι χρεὶ τοὺς μιλῶντας θεοσεβῶς ζῆσειν, ἐπειδὴν εἶργειν αὐτοὺς τις δοκῶσιν· ἀλλὰ πολὺ πλέον οἶμαι προσήκειν σπουδῆν τε καὶ ἀγωνίζεσθαι διαφερόντως, ὅπως ἂν, μὴ ἡτηθέντες, ἀποπέσωσι (25) τῶν ἀρίστων καὶ ἀναγκασιότατων βουλευμάτων. Οὐ γὰρ οἶμαι σύγκρισιν ἐπιδέχεσθαι, πότερον ἄμεινον, θιασώτην γενέσθαι τοῦ Παντοκράτορος, ἢ τὸ τῶν δαιμόνων ἐλέσθαι σκότος. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλων ἕνεκα πραττόμενα ἡμῖν ἐκείσοτε πράξαιμεν ἂν, εἰς ἐκείνους ἀποβλέπειν πειρώμενοι, ὧν ἕνεκα γίνεσθαι δοκεῖ, μέτρον ἡγούμενοι τοῦτο τὸ ἐν ἐκείνοις κεχαρισμένον· ἃ δὲ αὐτῶν (26) μᾶλλον ἢ τινῶν ἐτέρων, ταῦτα ἂν ἡμῖν γίγνοιτο μετὰ τῆς ἰσῆς σπουδῆς, ἐὰν τε ἀρέσκειν τισὶ δοκῆ, ἐὰν τε καὶ μὴ. Εἰ δὲ τῶν ἀδιαφόρων ἕνια τοιαύτην εἴληγε τιμῆν, ὥστε καὶ ἀκότων τινῶν αἰρετὰ εἶναι δοκεῖν, πολὺ δὲ πλέον τὴν ἀρετὴν περιμάχτητον νομιστέον· μὴ εἰς ἄλλο τι ἀφορῶντας, ἀλλὰ εἰς αὐτὸ τὸ καλῶς πραθῆναι δυνάμενον, ἐὰν τε ἐτέροις δοκῆ τισιν, ἐὰν τε καὶ μὴ. Καλῶς οὖν καὶ Ἐπίκουρος Μενοικεῖ (27) γράφων· « Μῆτε νέος (28) τις ὧν μελλέτω φιλοσοφεῖν, μῆτε γέρον ὑπάρχων κοπιάτω φιλοσοφῶν· οὔτε γὰρ ἄνωρος οὐδέεις ἔστιν, οὔτε πάρωρος πρὸς τὸ κατὰ ψυχὴν ὑγιαίνειν (29). Ὁ δὲ λέγων, μήπω (30) τοῦ φιλοσοφεῖν ὑπάρχειν ὦραν, ἢ παρεληλυθέναι τὴν ὦραν, ὁμοίως ἔστι τῷ λέγοντι, πρὸς εὐδαιμονίαν ἢ μήπω παρῆναι (31) τὴν ὦραν, ἢ μηκέτ' εἶναι τὴν ὦραν (32). Ὡστε φιλοσοφετέον καὶ νεωτέρῳ καὶ γέροντι (33) τῷ μὲν, ὅπως γηράσκων νεάζῃ τοῖς ἀγαθοῖς διὰ τὴν χάριν τῶν γεγονότων, τῷ δὲ, ὅπως νέος ἅμα καὶ παλαιός ἢ διὰ τὴν ἀροδίαν τῶν μελλόντων. »

CAPUT IX.

Quæ Christus de martyrii beneficiis dixit, colligit in unum atque illustrat.

De martyrio aperte dixit Dominus (ea autem **D** simul conjungemus, quæ diversis in locis scripta ✕ P. 595 ED. POTTER, 502 ED. PARIS.

(24) Ὡς αὐτῶς. Vel conjuncte ὡσαύτως.

(25) Ἀποπέσωσι. Duplex est lectio, ἀποπέσωσι et ἀποπταλώσι. SYLBERG.

(26) Αὐτῶν. Vel αὐτῶν asper.

(27) Ἐπίκουρος Μεν. Exstat hæc epistola in Epicuro Diogenis Laertii lib. x, segm. 122 et seq.

(28) Μῆτε νέος. Hæc forte respicit Horatius, Epicuri scilicet discipulus, epist. 1, v. 23:

*Sic mihi tarda fluunt, ingrutaque tempora, quæ spem
Consiliumque morantur agendi gnæviter id, quod
Æque pauperibus prodest, locupletibus æque:
Æque neglectum pueris, senibusque nocebit.*

(29) Ὑγιαίνειν. Ὑγιαίνων. Laert. Utraque lectio proba est, inquit in *Not.* ad Laert. Menagius. Lego ὑγιαίνειν, quia videtur utriusque melius; inquit in

D Περὶ δὲ τοῦ μαρτυρίου διαρρήδην ὁ Κύριος εἶρηκεν (καὶ τὰ διαφόρως γεγραμμένα συντάξομεν)

Vita Epicuri Gassendus.

(30) Μήπω. Laertius ἢ μήπω scribit. Quinetium Gassendo apud Clementem desiderari videtur particula ἢ ob consequens membrum, ubi occurrit ἢ μήπω, ἢ μηκέτι.

(31) Μήπω παρῆναι. Μὴ παρῆναι Laert. Clementis lectio Menagio magis placet, itemque Gassendo, eo quod μήπω, ut ait, opponatur voci μηκέτι.

(32) Μῆκετ' εἶναι τὴν ὦραν. Μηκέτι εἶναι. Laert., sed τὴν ὦραν non agnoscit: quod tamen Gassendo non incongrue repeti videtur, quatenus repetita quoque in superiore contraque posito membro fuit.

(33) Καὶ νεωτέρῳ, καὶ γέροντι. Καὶ γέροντι καὶ νέῳ, Laert. Porro Menagio placet lectio Laertiana,

« Λέγω δὲ ὑμῖν· Πᾶς ὃς ἐάν (34) ὁμολογήσῃ ἐν ἅμοις ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ὁμολογήσει ἐν αὐτῷ ἔμπροσθεν τῶν ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ. Τὸν δὲ ἀρνησάμενον με ἐνώπιον τῶν ἀνθρώπων, ἀπαρνήσομαι αὐτὸν ἔμπροσθεν τῶν ἀγγέλων (35). Ὅς γὰρ ἂν ἐπαισχυνθῇ με, ἢ τοὺς (36) ἐμοὺς λόγους ἐν τῇ γενεᾷ ταύτῃ τῇ μοιχαλδίᾳ· καὶ ἀμαρτωλῶ, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐπαισχυνθήσεται αὐτὸν, ὅταν ἔλθῃ ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ, μετὰ τῶν ἀγγέλων αὐτοῦ. Πᾶς οὖν ὅστις ἐάν ὁμολογήσῃ (37) ἐν ἔμοις ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὁμολογήσω καὶ ἐν αὐτῷ ἔμπροσθεν τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς. Ὅταν δὲ φέρωσιν ὑμᾶς εἰς τὰς (38) συναγωγὰς, καὶ τὰς ἀρχὰς, καὶ τὰς ἐξουσίας, μὴ προμεριμνᾶτε πῶς ἀπολογηθῆτε, ἢ τί εἰπῆτε· τὸ γὰρ ἄγιον Πνεῦμα διδάξει ὑμᾶς ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ, τί δεῖ εἰπεῖν. » Τοῦτον ἐξηγούμενος τὸν τόπον Ἡρακλέων (39), ὁ τῆς Οὐαλεντίνου σχολῆς δοκιμώτατος, κατὰ λέξιν φησὶν, « ὁμολογίαν εἶναι τὴν μὲν ἐν τῇ πίστει καὶ πολιτείᾳ, τὴν δὲ ἐν φωνῇ. Ἡ μὲν οὖν ἐν φωνῇ ὁμολογία καὶ ἐπὶ τῶν ἐξουσιῶν γίνεται. ἢν μόνον, φησὶν, ὁμολογίαν ἡγούνται εἶναι οἱ πολλοί· οὐχ ὁγῶς· δύνανται δὲ ταύτην τὴν ὁμολογίαν καὶ οἱ ὑποκριταὶ ὁμολογεῖν. Ἄλλ' οὐδ' εὐρεθήσεται οὗτος ὁ λόγος καθολικῶς εἰρημένος· οὐ γὰρ πάντες οἱ σωζόμενοι ὁμολόγησαν τὴν διὰ τῆς φωνῆς ὁμολογίαν, καὶ ἐξῆλθον. Ἐξ ὧν Ματθαῖος, Φίλιππος, Θωμᾶς, Λευὶς (40), καὶ ἄλλοι πολλοί. Καὶ ἔστιν ἡ διὰ τῆς φωνῆς ὁμολογία οὐ καθολικὴ, ἀλλὰ μερικὴ. Καθολικὴ δὲ, ἢν νῦν λέγει, τὴν ἐν ἔργοις καὶ πράξεσι καταλλήλους τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως. Ἔπεται δὲ ταύτῃ τῇ ὁμολογίᾳ καὶ ἡ μερικὴ, ἡ ἐπὶ τῶν ἐξουσιῶν, ἐάν δέη, καὶ ὁ λόγος αἴρη (41) ὁμολογήσει γὰρ οὗτος καὶ τῇ φωνῇ ὁρθῶς, προομολογήσας πρότερον τῇ διαθέσει. Καὶ καλῶς ἐπὶ μὲν τῶν ὁμολογούντων, « ἐν ἔμοις, » εἶπεν· ἐπὶ δὲ τῶν ἀρνούμενων τὸ « ἐμὲ » προσέθηκεν. Οὗτοι γὰρ, κἂν τῇ φωνῇ ὁμολογήσωσιν αὐτὸν, ἀρνοῦνται αὐτὸν, τῇ πράξει μὴ ὁμολογούντες· μόνοι δ' ἐν αὐτῷ ὁμολογοῦσιν οἱ ἐν τῇ κατ' αὐτὸν ὁμολογίᾳ καὶ πράξει βιοῦντες, ἐν οἷς καὶ αὐτὸς ὁμολογεῖ, ἐνεληγμένος αὐτοὺς (42), καὶ ἐγόμενος ὑπὸ τούτων. Διόπερ

✠ P. 596 ED. POTTER, 502, 503 ED. PARIS.

^a Luc. xii, 11, 12.

A sunt): « Dico autem vobis: Quicumque in me confessus fuerit coram hominibus, Filius etiam hominis confitebitur in eo coram angelis Dei. Qui autem me negaverit coram hominibus, negabo ipsum coram angelis ». Quem enim mei, vel meorum verborum puduerit in hac generatione adultera et peccatrice, Filium quoque hominis ejus pudebit, quando venerit in gloriam Patris sui cum angelis suis ^b. Quicumque ergo in me confessus fuerit coram hominibus, ego quoque in eo confitebor coram Patre meo, qui est in caelis ^c. Cum autem induxerint vos in synagogas et ad magistratus et potestates, ne prius solliciti sitis quomodo respondeatis, aut quid loquamini: Spiritus enim sanctus docebit vos in ipsa hora quid loquamini ^d. » Hunc locum exponens Heracleon, cujus in schola Valentini fuit maxima existimatio, his verbis dicit: « Confessionem quidem unam esse fidei et vitae institutione, alteram vero voce. Atque quæ sit quidem voce confessio, sit etiam apud potestates, quam solam, inquit, plerique non recte confessionem esse existimant. Possunt autem hac confessione uti etiam hypocritæ. Sed nec hæc res universe prolata, ita se habere deprehenditur. Non enim omnes qui salvi fiunt, ea confessione, quæ voce fit, uti sunt, et excessere. Ex quibus est Matthæus, Philippus, Thomas, Levis, et alii multi. Accedit quod ea, quæ voce fit, confessio non universa complectatur, sed ad partem solum spectet. Universalis autem est, quam nunc dicit, quæ sit factis et operibus ei, quæ est in ipsum, fidei congruentibus. Hanc autem confessionem sequitur etiam particularis, quæ sit apud potestates, si opus fuerit, et ratio imputerit. Nam is voce quoque recte confitebitur, cum affectione prius recte fuerit confessus. Pulchre autem de iis qui ✠ confitentur quidem', « in me, » dixit: de iis autem qui negant, « me » simpliciter apposuit. Nam ii, etsi ipsum voce confessi fuerint, ipsum negant, actione minime confitentes. Ii autem soli in ipso confitentur, qui in ea, quæ est in ipsum, confessione et actione vivunt, in quibus ipse constituitur: Luc. xii, 8. ^b Marc. viii, 38. ^c Matth. x, 32.

ut etiam Gassendo; cum neque pro γέροντι legitur γερατέρω, neque initio epistolæ cui hoc membrum respondet, legitur νεώτερος, sed νεός.

(34) Ἐὰν Luc., ἄν.

(35) Τὸν δὲ ἀρνησάμενον ... ἀπαρνήσομαι αὐτὸν ἔμπροσθεν τῶν ἀγγέλων. Ὁ δὲ ἀρνησάμενος... ἀπαρνήθησεται ἐνώπιον τῶν ἀγγέλων τοῦ Θεοῦ· Luc.

(36) Ἡ τοῦς. Marc., καὶ τοὺς. Mox ibidem, μετὰ τῶν ἀγγέλων τῶν ἁγίων.

(37) Πᾶς οὖν ὅστις ἐὰν ὁμολογήσῃ. Πᾶς οὖν ὅστις ὁμολογήσει, Matth.

(38) Ὅταν δὲ φέρωσιν ὑμᾶς εἰς τ. Ὅταν δὲ προσφέρωσιν ὑμᾶς ἐπὶ τ. Luc., ubi mox, μεριμνᾶτε, πῶς ἢ τί ἀπολογισέσθε· sed προμεριμνᾶτε habet Marc. xiii, 11. Paulo post, & δεῖ εἰπεῖν, Luc.

(39) Ἡρακλέων. Ejus meminit etiam Tertullianus lib. *Adversus Valentinos*, cap. 4: Origenes *Comment. in Joan.* p. 60, dicit Heracleonem Οὐαλεντίνου λεγόμενον εἶναι γνώριμον, « Valentini discipulum habitum fuisse. Conf. Cl. Grabius *Spicilegii* sæc. ii, p. 80.

(40) Ματθαῖος ... Λευὶς. Aliis iidem sunt Matthæus et Levis publicanus. Unde *Constitut. apost.* lib. viii, cap. 22: Ἐγὼ Ματθαῖος, ὁ καὶ Λευὶς, ὁ ποτὲ τελώνης, διατάσσομαι. « Ego Matthæus, qui et Levis, olim publicanus, constituo. » Conf. quæ ibi adnotat Cl. Cotelerius, qui ab Heracleone non vult intelligi Levi publicanum Marc. ii, 14, Luc. v, 27, memoratum, sed Levi Lebbæum.

(41) Ὁ λόγος αἴρη. Legendum videtur ὁ λόγος αἴρη, « ratio postulat: » inquit Sylburg. Sed Cl. Grabius *Spicileg.* sæc. ii, pag. 84 ait: « Αἴρη legendum frustra monet Sylburgius in margine et notis. Ego, spiritum et accentum solum mutans, αἴρη reponerem. Usitata enim est phrasus, ὁ λόγος αἴρη. Velut apud Plutarchum in *Consolatione* ad Apollonium: Ὅπη λόγος αἴρη βέλτιστ' ἔχειν. « Prout ratio diclaverit, optime se habere. » Et apud Herodotum *Euterpe*, sive lib. ii: Καὶ δὴ καὶ ὁ λόγος οὕτως αἴρεται. « Et sane ipsa ratio ita exigit. »

(42) Αὐτοῦς. Lege αὐτοῖς, GRAB.

utpote qui in illis habitat, et ab illis tenetur. Quocirca « nunquam potest seipsum negare ». » Eum autem negant, qui non sunt in ipso. Non enim dixit: « Qui negaverit in me, » sed « me. » Nullus enim unquam, qui est in ipso, ipsum negat. Illud autem « coram hominibus, » et iis qui salvi fiunt, et etiam gentilibus similiter, apud alios quidem vitæ institutione, apud alios vero etiam voce. Quamobrem nunquam possunt ipsi negare: eum autem negant, qui non sunt in ipso. » Hæc quidem Heracleon; et in aliis quidem videtur nobiscum sentire in hac pericope; illud autem non advertit, quod etsi non actione aliqua et vita « confessi sunt Christum coram hominibus, » eo tamen, quod voce confiteantur in iudiciis, et usque ad mortem cruciati non negent, ex animi proposito credidisse cernuntur. Propositum autem quod confitetur, præcipue si ne morte quidem mutetur, omnia simul vitia, quæ gignebantur per cupiditatem corporis, omnino rescindit. Est enim, ut ita dicam, in fine vitæ tota simul per actionem pœnitentia, et vera in Christum confessio, voce testificante. Si autem « Spiritus Patris » in nobis testificatur, quomodo sumus adhuc hypocritæ, quos dixit sola voce testari? Dabitur autem aliquibus, si expediat, religionis causam dicere, ut et per martyrrium seu testimonium et confessionem omnes juventur, dum confirmantur quidem, qui sunt in Ecclesia; admirantur autem, et ad fidem deducuntur, qui ex gentilibus salutem curiose quæsierint; reliqui autem stupore afficiuntur. Quamobrem oportet omnino confiteri; id enim situm est in nostra potestate: causam vero religionis dicere, non omnino semper; non est enim hoc quoque situm in nostra potestate. « Qui autem sustinuerit in finem, is salvus erit ». » Nam quis ex iis, qui sapiunt, non elegerit in Deo regnare, aut etiam servire? « Deum ergo confitentur » quidam « nosse, » ut dicit Apostolus, « factis autem negant: cum sint abominandi, increduli, et ad omne opus **216** bonum reprobi ». » Illi autem, licet nil aliud quam confessi fuerint, unum saltem in fine vitæ bonum effecerint. Videtur ergo martyrrium esse expurgatio peccatorum cum gloria. Jam vero dicit Pastor: « Effugietis operationem feræ agrestis, si cor vestrum fuerit mundum et ab omni reprehensione alienum. » Quint etiam ipse Dominus: « Expetivit, inquit, vos Sathanas ut cribraret; ego autem rogavi ». » Solus ergo Dominus propter eorum, qui ei insidiabantur, hominum, et infidelium expurgationem, « bibit calicem ». » Quem imitantes apostoli, ut qui revera es-

« ἀρνήσασθαι ἑαυτὸν οὐδέποτε δύναται. » Ἀρνούνται δὲ αὐτὸν οἱ μὴ ὄντες ἐν αὐτῷ· οὐ γὰρ εἶπεν· « Ὅς ἀρνήσῃται ἐν ἔμοι, » ἀλλ', « ἐμέ. » Οὐδεὶς γὰρ ποτε, ὦν ἐν αὐτῷ, ἀρνεῖται αὐτόν. Τὸ δὲ ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, » καὶ τῶν σωζομένων, καὶ τῶν ἐθνικῶν δὲ ὁμοίως, παρ' οἷς μὲν καὶ τῇ πολιτείᾳ, παρ' οἷς δὲ καὶ τῇ φωνῇ· διόπερ ἀρνήσασθαι αὐτὸν οὐδέποτε δύναται· ἀρνούνται δὲ αὐτόν οἱ μὴ ὄντες ἐν αὐτῷ. » Ταῦτα μὲν ὁ Ἡρακλέων· καὶ τὰ μὲν ἄλλα φαίνεται ὁμοδοξεῖν ἡμῖν κατὰ τὴν περικοπὴν ταύτην· ἐκεῖνο δὲ οὐκ ἐπέστησεν, ὅτι εἰ καὶ μὴ πράξει τινας καὶ τῷ βίῳ « ὠμολόγησαν τὸν Χριστὸν ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, » τὸ μέντοι (43) κατὰ φωνὴν ὁμολογεῖν ἐν δικαστηρίοις, καὶ μέχρι θανάτου βασανιζομένων μὴ ἀρνεῖσθαι, ἀπὸ διαθέσεως πιστευθέναι φαίνονται. Διάθεσις δὲ ὁμολογουμένη, καὶ μάλιστα ἡ μὴδὲ θανάτῳ τρεπομένη, ὅφ' ἕνα (44) πάντων τῶν παθῶν, ἃ δὴ διὰ τῆς σωματικῆς ἐπιθυμίας ἐγεννᾶτο, ἀποκοπὴν ποιεῖται· ἔστι γὰρ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἐπὶ τέλει τοῦ βίου ἀθρόα κατὰ τὴν πράξιν μετάνοια, καὶ ἀληθὴς εἰς Χριστὸν ὁμολογία, ἐπιμαρτυρούσης τῆς φωνῆς. Εἰ δὲ τὸ « Πνεῦμα τοῦ Πατρὸς » ἐν ἡμῖν μαρτυρεῖ, πῶς ἐτι ὑποκριταί, οὓς φωνῇ μόνῃ μαρτυρεῖν εἴρηκεν (45); Δοθήσεται δὲ τισιν, ἐὰν συμφέρῃ, ἀπολογήσασθαι, ἵνα διὰ τε τῆς μαρτυρίας διὰ τε τῆς ὁμολογίας ὠφελῶνται οἱ πάντες, ἰσχυροποιούμενοι μὲν οἱ κατ' Ἐκκλησίαν, θαυμάζοντες δὲ καὶ εἰς πίστιν ὑπαγόμενοι οἱ ἐξ ἐθνῶν τὴν σωτηρίαν πολυπραγμονήσαντες· οἱ λοιποὶ δὲ, ὅφ' ἐκπλήξως κατεχόμενοι. Ὡστε τὸ ὁμολογεῖν ἐκ παντὸς δεῖ· ἐφ' ἡμῖν γὰρ· ἀπολογεῖσθαι δὲ οὐκ ἐκ παντὸς· οὐ γὰρ καὶ τοῦτο ἐφ' ἡμῖν. « Ὁ δὲ ὑπομείνας εἰς τέλος οὗτος σωθήσεται. » ἐπεὶ τίς οὐκ ἂν τῶν εὐ φρονούντων βασιλεύειν ἐν Θεῷ, ἀλλ' οὐ δουλεύειν εἰκοτο; « Θεὸν οὖν ὁμολογοῦσι » τινες « εἰδέναι, » κατὰ τὸν Ἀπόστολον, « τοῖς δὲ ἔργοις ἀρνούνται· βδελυκτοὶ ὄντες καὶ ἀπειθεῖς, καὶ πρὸς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν ἀδόκιμοι. » Οἱ δὲ, κὰν τοῦτο μόνον ὁμολογήσωσιν, ἐν τι κατεπράξαντο ἐπὶ τέλει ἔργον ἀγαθόν. Ἔοικεν οὖν τὸ μαρτύριον ἀποκάθαρσις εἶναι ἀμαρτιῶν μετὰ δόξης. Αὐτίκα ὁ Ποιμὴν (46) φησὶν· Ἐκφεύξεσθε τὴν ἐνέργειαν τοῦ ἀγρίου θηρίου, ἐὰν ἡ καρδίᾳ ὑμῶν γένηται καθαρὰ καὶ ἄμωμος. » Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος· « Ἐξήτησατο (47) ὁ μᾶς ὁ Σατανᾶς, » λέγει, « σινιάσαι· ἐγὼ δὲ παρητησάμην. » Μόνος τοίνυν ὁ Κύριος διὰ τὴν τῶν ἐπιδουλεύοντων αὐτῷ ἀνθρώπων καὶ τὴν τῶν ἀπίστων ἀποκάθαρσιν, « ἐπιε τὸ ποτήριον » ὅν μιμούμενοι οἱ ἀπόστολοι, ὡς ἂν τῷ ὄντι γνωστικοὶ καὶ τέλειοι, ὑπὲρ τῶν Ἐκκλησιῶν, ἃς ἔπηξαν, ἔπαθον. Οὕτως οὖν καὶ οἱ κατ' ἕνα τὸ

✕ P. 597 ED. POTTER, 503, 504 ED. PARIS. d Luc. xxii, 31, 32. ° Matth. xx, 22.

(43) Τὸ μέντοι. Vel potius τῷ μέντοι.

(44) Ἐφ' ἕνα. Subaudiendum χρόνον, aut simile quid. SYLBERG.

(45) Εἴρηκεν. Nempe Heracleon in verbis jam allatis.

(46) Ὁ Ποιμὴν. Hermæ Pastorem intelligit, lib. 1, vis. 4: « Si ergo præparaveritis vos, poteritis effu-

• II Tim. ii, 15. d Matth. xxii, 13. e Tit. i, 16.

gere illam (sc. bestiam), si cor vestrum fuerit purum ac sine macula, et reliquos dies vestros servicitibus Deo sine querela. »

(47) Ἐξήτησατο. Luc. xxii, 31, 32: Εἶπε δὲ ὁ Κύριος· Σίμων, Σίμων, ἰδοὺ, ὁ Σατανᾶς ἐξήτησατο ὁ μᾶς, τοῦ σινιάσαι ὡς σῖτον· ἐγὼ δὲ ἐδεθήην περὶ σοῦ, ἵνα μὴ ἐκλείπῃ ἡ πίστις σου.

ἀποστολικὸν πορευόμενοι γνωστικοὶ ἀναμάρτητοί γε εἶναι ὀφείλουσι, καὶ δι' ἀγάπην τὴν πρὸς τὸν Κύριον ἀγαπῆν καὶ τὸν πλησίον· ἔν', εἰ καλοῖη περιστάσις, ὑπὲρ Ἐκκλησίας, ἀσκανδάλιστοι τὰς θλίψεις ὑπομένοντες, « τὸ ποτήριον πίωσιν. » Ὅσοι δὲ ἔργῳ μὲν παρὰ τὸν βίον, λόγῳ δὲ ἐν δικαστηρίῳ μαρτυροῦσι, καὶ ἐλπίδα ἐκδεχόμενοι, καὶ φόβον ὑφορώμενοι, βελτίους οὗτοι τῶν στόματι μόνον ὁμολογούντων τὴν σωτηρίαν. Ἄλλ' εἰ καὶ ὑπερβαίη τις ἐπὶ τὴν ἀγάπην, τῷ ὄντι μακάριος οὗτος καὶ γνήσιος μάρτυς, τελειῶς ὁμολογήσας, καὶ ταῖς ἐντολαῖς, καὶ τῷ Θεῷ, διὰ τοῦ Κυρίου· ὃν ἀγαπήσας, ἀδελφὸν ἐγνώρισεν, ὅλον ἑαυτὸν ἐπιδοῦς διὰ τὸν Θεόν, οἷον παρακαταθήκην εὐγνωμόνως καὶ ἀγαπητικῶς ἀποδιδούς τὸν ἀπαιτούμενον ἀνθρώπων.

A sent gnostici et perfecti, pro ecclesiis quas fundarunt passi sunt. Sic ergo gnostici, qui vestigiis insistent apostolicis, debent ita se gerere ut in eos non cadat peccatum, et propter dilectionem in Dominum diligant etiam proximum : ut si casus aliquis evocet. pro Ecclesia, citra offensionem patientes afflictiones, « libant calicem. » Quicumque autem factis quidem in vita, verbis autem in iudicio ferunt testimonium, sive spem expectent, sive timorem reformident, ii sunt meliores iis qui ore solum constentur salutem. Quod si quis etiam transierit ad charitatem, is revera est beatus et germanus martyr, ut qui sit perfecte confessus, et præceptis, et Deo, per Dominum : quem diligendo, significavit esse fratrem, cum totum seipsum tradiderit propter Deum, B tanquam aliquod depositum, grate et amanter reddens hominem, cum exigitur.

CAPUT X.

Graviter reprehendit illos qui se iudicibus offerebant.

Ἐπὲν δ' Ἐμπαλιν εἶπεν· « Ὅταν διώκωσιν ὑμᾶς ἐν τῇ πόλει ταύτῃ, φεύγετε εἰς τὴν ἄλλην. » οὐχ ὡς κακὸν τὸ διώκεσθαι παραινεί φεύγειν, οὐδ' ὡς θάνατον φοβουμένους, διὰ φυγῆς ἐκκλίνειν προστάττει τοῦτον, βούλεται δὲ ἡμᾶς μὴ ἐν αἰτίους μηδὲ συναιτίους κακοῦ τινος γίνεσθαι, σφίσι τε αὐτοῖς, πρὸς δὲ καὶ τῷ διώκοντι καὶ τῷ ἀναιροῦντι· τρόπον γάρ τινα προσαγγέλλει (48) ἐστὺν περιστάσθαι ὁ δὲ παρακούων, τολμηρὸς καὶ ριψοκίνδυνος. Εἰ δὲ ὁ ἀναιρῶν « ἀνθρώπων (49) Θεοῦ » εἰς Θεὸν ἀμαρτάνει, καὶ τοῦ ἀπειτινύντος αὐτὸν ἔνοχος καθίσταται ὁ ἑαυτὸν προσάγων (50) τῷ δικαστηρίῳ· οὗτος δ' ἂν εἴη ὁ μὴ περιστελλόμενος (51) τὸν διωγμὸν, ἀλώσιμον διὰ θράσος παρέχων ἑαυτόν· οὗτός ἐστι, τὸ ὅσον ἐφ' ἑαυτῷ, ὁ συνεργὸς γινόμενος τῇ τοῦ διώκοντος πονηρίᾳ. Εἰ δὲ C καὶ προσερεθίζοι, τέλειον αἴτιος, ἐκκαλούμενος τὸ θηρίον. Ὡς δ' αὐτως, καὶ αἰτίαν μάχης παράσχη τινὰ,

Cum autem rursus dixerit, « Quando vos persecuti fuerint in hac civitate, fugite in aliam » ; « non suadet fugere, tanquam malum sit pati persecutionem ; nec ut mortem extimescentes, jubet nos eam fuga declinare ; vult autem nos nulli esse auctores neque adjuutores mali, nec nobis ipsis, nec ei qui persequitur, nec ei qui interimit. Denuntiat enim quodammodo ut sibi met caveamus. Qui autem non obedit est temerarius, et inconsulte se in pericula conjicit. Si autem qui « hominem Dei » interimit, in Deum peccat, is quoque ejus cadis reus tenetur, qui se offert iudicio. Talis autem erit, qui non vitat persecutionem, capiendum se præbens per audaciam. Is est qui, ✠ quantum in se est, adjuvat improbitatem ejus qui persequitur. Quod si etiam irritet, plane causa est, ut qui provocet feram. Similiter etiam si præbeat aliquam pu-

✠ P. 598 ED. POTTER, 504, 505 ED. PARIS. * Matth. x, 23.

(48) Προσαγγέλλει. Malet forte aliquis προαγγέλλει, « prænuntiat. » Sed προσαγγέλλει accipi potest pro « defert : » quod mox dicit προσάγει· ἑαυτὸν δικαστηρίῳ. STILBURG.

(49) Ἄνθρωπον Θεοῦ. Phrasis e D. Paulo sumpta, qui I Tim. vi, 11, ait : Σὺ δὲ, ὦ ἄνθρωπε τοῦ Θεοῦ· et II Tim. iii, 17 : Ἴνα ἄριστος ἦ ὁ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος. Utroque loco episcopum, qui nimirum, Deo D jubente, in his, quæ Dei sunt, populo præest, « hominem Dei » vocat. In Veteri Testamento, « homines Dei, » aut « viri Dei » appellantur prophete, velut Deo familiares ; ut « Moyses, Samuel, David, Elias, atque alii. » Clemens latiori sensu hac phrasi usus est pro quovis homine, qui Deo se addixit, seu quovis fideli Christiano.

(50) Ὁ ἑαυτὸν προσάγων. Eusebius *Ecclesiastica historia* lib. iv, cap. 15 : Καὶ δὴ πλείστης ἐπὶ ταῖς βολαῖς γενομένης παραχῆς, Φρύγα τινὰ τὸ γένος Κόιντον τοῦνομα, νεωστὶ ἐκ τῆς Φρυγίας ἐπιστάνατα, ἰδόντα τοὺς θήρας καὶ τὰς ἐπὶ τούτοις ἀπειλάς, καταπίττει τὴν ψυχὴν μαλακισθέντα, καὶ τέλος τῆς σωτηρίας ἐνδύουσι. Ἐδῆλου δὲ τούτου ὁ τῆς προσηρημένης γραφῆς λόγος, προπετέστερον, ἀλλ' οὐ κατ' ἐλλάθειαν ἐπιτηδῆσαι τῷ δικαστηρίῳ σὺν ἑτέροις· ἀλίντα δ' οὖν ὁμοῦ, καταφανὲς ὑπόδειγμα τοῖς πᾶσι παρασχεῖν, ὅτι μὴ δέοι τοῖς τοιοῦτοις ριψοκινδύνως

καὶ ἀνευλαδῶς κατατολμᾶν. « Secuto dehinc post hujusmodi (in Christianos et præsertim Polycarpum) acclamaciones gravissimo motu, Quintus quidam natione Phryx, qui nuper ex Phrygia advenerat, cum feras, et quæ præterea intentabantur tormenta vidisset, fracto animo expavit, tandemque vitæ retinendæ studio cessit. Hic porro Quintus, ut in eadem epistola docetur, temeritate quadam ac levitate ductus, non cum pio ac religioso meui, una cum aliquot aliis ad tribunal prosulerat : sed continuo captus, illustre documentum omnibus præbuit, ne præcipiti audacia sine ullo infirmitatis respectu hujusmodi periculis sese objicerent. » Conf. Smyrnenensis ecclesiae epistola de martyrio Polycarpi cap. 4, e quo loco Eusebius hæc didicit.

(51) Περιστελλόμενος. Eodem sensu hanc vocem adhibet infra, *Sirom*, vii, p. 738 edit. Paris. : Ὁ δὲ τῷ ὄντι ἀνδρείος, προφανῆ τὸν κίνδυνον διὰ τὸν τῶν πολλῶν ζῆλον ἔχων, εὐθαρσῶς πᾶν τὸ προσιδὸν ἀναδέχεται· ταύτη τῶν ἄλλων λεγομένων μαρτύρων χωρισόμενος, ἢ οἱ μὲν, ἀφορμὰς παρέχοντες σφίσι αὐτοῖς, ἐπιβρίπτουντες αὐτοῖς (scr. αὐτοῖς) τοῖς κινδύνους οὐκ οἶδ' ὅπως· εὐστομεῖν γὰρ δίκαιον· οἱ δὲ περιστελλόμενοι κατὰ λόγον τὸν ὀρθόν, ἔπειτα τῷ ὄντι καλέσαντος τοῦ Θεοῦ προθύμως ἑαυτοὺς ἐπιδιδόντες, etc.

gnæ causam, vel damni, vel iudicii, vel inimicitiarum, is occasionem peperit persecutionis. Et ideo jussi sumus nihil retinere ex iis quæ ad hanc vitam pertinent : sed ei, qui tollit pallium, præterea etiam dare tunicam * ; » non solum ut permaneamus in nullo affectu immunes, sed ne ea vendicantes, eos, qui in iudicio contendunt, in nos red-damus efferatos, et per nos eos commoveamus, ut nomen Christiani maledictis appetant.

CAPUT XI.

Respondet objectioni : Si Deus vestri curam gerat, cur patimini ?

At inquit : Si Deus vestri curam gerit, cur patimini persecutionem et morte afficimini ? an ipse vos eis tradit ? Nos autem non sic existimamus, velle Dominum ut in calamitates incidamus, sed propheticæ prædixisse ea quæ essent eventura : fore scilicet, ut propter nomen ejus pateremur persecutionem, ut occideremur, et ut suspenderemur. Quamobrem noluit nos pati persecutionem, sed ea, quæ passuri sumus, prius significavit per eam, quod sint eventura, prædictionem, nos exercens ad tolerantiam, cui promisit hæreditatem. Quamquam non soli, sed cum multis supplicio afficimur. At illi, inquit, cum sint mælefici, jure luunt pœnas ; ergo vel inviti nobis justitiam suo testimonio tribuunt, qui injuste propter justitiam punimur. Sed neque injustitia iudicis attingit Dei providentiam ; oportet enim iudicem in sua potestate habere suam sententiam, nec, veluti organa inanima, nervis quodammodo trahi, et ab externa solum causa vim agendi capere. Unde et ille, perinde ac nos, in quæstionem venit de suo iudicio, deque electione rerum eligibilium et patientia. Quamvis autem non faciamus injuriam, tanquam tamen injuriam facientes, nos intuetur iudex. Neque enim nostra novit, neque vult scire ; sed quodam inani præoccupatus abripitur præiudicio ; unde etiam ipse iudicio fit obnoxius. Nos ergo persequuntur, non quod injustos esse deprehenderint, sed quod nos vitæ humanæ injuriam facere existiment, eo quod simus Christiani, et cum ipsi sic vitam instituimus, tum alios hortamur ut vitam degant similem. Cur autem, inquit, cum vos persequuntur, nihil vobis affertur auxilii ? ❖ Quid enim, quod ad nos quidem attinet, nobis fit injuriæ, cum morte soluti tendimus ad Dominum ; nec aliter vitæ mutatione afficimur, quam qui

A ἡ ζημίας, ἡ δίχης, ἡ ἔχθρας, ἀφορμὴν ἐγέννησε διωγμοῦ. Διὰ τοῦτ' οὖν μηδενὸς ἀντέχεσθαι τῶν ἐν τῷ βίῳ προστέτακται ἡμῖν, ἀλλὰ καὶ τῷ αἵροντι (52) τὸ ἱμάτιον καὶ τὸν χιτῶνα προσοιδόναι· » οὐχ ἵνα ἀπροσπαθεῖς διαμένωμεν μόνον, ἀλλ' ὡς μὴ, ἀντιποιούμενοι, τοὺς ἐπιδικαζομένους ἐφ' ἑαυτοὺς ἀγριάζωμεν, καὶ δι' ἡμῶν ἐπὶ τὴν τοῦ ὀνόματος διακινῶμεν βλασφημίαν.

Ναὶ φασίν· Εἰ κήδεται (53) ὁ μὲν ὁ Θεὸς, τί δήποτε διώκεσθε καὶ φονεύεσθε ; ἢ αὐτὸς ὑμᾶς εἰς τοῦτο ἐκδίδωσιν ; Ἡμεῖς δὲ οὐχ οὕτως ὑπολαμβάνομεν τοῖς περιστατικοῖς περιπίπτειν ἡμᾶς τὸν Κύριον βουληθῆναι, ἀλλὰ προφητικῶς τὰ συμβήσεσθαι μέλλοντα προειρηκέναι, ὡς διὰ τὸ ὄνομα αὐτοῦ διωχθόμεθα, φονευθόμεθα, ἀνασκινδουλευθόμεθα (54)· ὥστ' οὐ διώκεσθαι ἠθέλησεν ἡμᾶς, ἀλλ' ἂ πεισόμεθα προεμήνυσεν διὰ τῆς τοῦ συμβήσεσθαι προαγορεύσεως, εἰς καρτερίαν γυμνασίας (55), ἢ τὴν κληρονομίαν ἐπηγγέλλατο· καίτοι οὐ μόνον, ἀλλὰ μετὰ πολλῶν κολαζόμεθα. Ἄλλ' ἐκεῖνοι, φασι, κακοῦργοι τυγχάνοντες, δικαίως ὑπέσχουσι τὴν τιμωρίαν. Ἄκοντες οὖν μαρτυροῦσιν ἡμῖν τὴν δικαιοσύνην τοῖς διὰ δικαιοσύνην ἀδίκως κολαζομένοις. Ἄλλ' οὐδὲ τὸ ἀδικον τοῦ δικαστοῦ τῆς προνοίας ἀπτεται· δεῖ γὰρ κύριον εἶναι τὸν κριτὴν τῆς ἑαυτοῦ γνώμης· μὴ νευροσπαστούμενον ἀψύχων δίχην ὀργάνων, ἀφορμὰς ἴσως μόνον παρὰ τῆς ἑξουθεν αἰτίας λαμβάνοντα. Δοκιμάζεται γοῦν ἐν ᾧ κρίνει, καθάπερ καὶ ἡμεῖς, κατὰ τὴν τῶν αἰρετῶν ἐκλογὴν, κατὰ τὴν τὴν ὑπομονήν. Κἂν μὴ ἀδικῶμεν, ἀλλ' ὡς ἀδικοῦσιν ἡμῖν ὁ δικαστὴς ἀφορᾷ (56)· οὐ γὰρ οἶδε τὰ καθ' ἡμᾶς, οὐδὲ θέλει μαθεῖν (57)· προλήψει δὲ συναπάγεται κενῆ· διὸ καὶ κρίνεται. Διώκουσι τοίνυν ἡμᾶς, οὐκ ἀδίκους εἶναι καταλαβόντες, ἀλλ' αὐτῷ μόνῳ τῷ Χριστιανῶς εἶναι τὸν βίον ἀδικεῖν ὑπολαμβάνοντες, αὐτοὺς τε οὕτω πολιτευομένους, καὶ τοὺς ἄλλους τὸν ὅμοιον αἰρεῖσθαι βίον προτρεπομένους. Διὰ τί δὲ οὐ βοηθεῖσθε διωκόμενοι ; φασι. Τί γὰρ καὶ ἀδικούμεθα ὡς πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς, θανάτῳ ἀπολυόμενοι πρὸς τὸν Κύριον, καὶ καθάπερ ἡλικίας μεταβολὴν, οὕτω δὲ καὶ βίου ἐναλλαγὴν ὑπομένοντες ; Εἰ δὲ εὐ φρονοῦμεν, χάριν εἰσόμεθα (58) τοῖς τὴν ἀφορμὴν τῆς ταχέως ἀποδημίας παρεσχημένοις, εἰ δι' ἀγάπην μαρτυροῦμεν· εἰ δὲ μὴ, φαῦλοί τινες ἄνδρες εἶναι τοῖς πολλοῖς ἐδοκοῦμεν ἡμεῖς. Εἰ

❖ P. 599 ED. POTTER. * Luc. vi, 29.

(52) *Τῷ αἵροντι*. Lucam secutus videtur, cap. vi, nam ex Matthæo legendum foret, ordine inverso, αἵροντι τὸν χιτῶνα καὶ τὸ ἱμάτιον προσοιδόναι. SYLBURG.

(53) *Εἰ κήδεται*. Conf. cum hoc loco libellum Senecæ *De Providentia*, seu, *Cur bonis accidant mala, cum sit Providentia*. Id.

(54) *Ἀνασκινδουλευθόμεθα*. Hac voce superius usus est Strom. II, pag. 414, et infra pag. 601 edit. Paris. Est autem e Platone sumpta ; lib. II *De repub.*, p. 594, cujus verba superius a nobis allata sunt ad p. 495 edit. Paris.

(55) *Γυμνασίας*. Legi potest etiam γυμνάσιον· et

mox, ἢ, « cui, » pro ἢ, « quæ. » SYLBURG.

(56) *Ἡμῖν ὁ δικαστὴς ἀφορᾷ*. Legi potest ἐφορᾷ, « inspicit, intuetur ; » inquit Sylburg. Verum ἐφορᾷ accusativum regit, ac proinde si vera esset lectio, scriptum fuisset ἡμᾶς ὁ δικαστὴς ἐφορᾷ. Malim igitur, una littera addita, ἐφορμᾷ, ut sensus sit ; « in nos iudex impetum facit. »

(57) *Οὐδὲ θέλει μ.* Hoc argumentum copiose persequitur Tertullianus in principio *Apologetici*.

(58) *Χάριν εἰσόμεθα*. Legi potest χάριν ἀν εἰσόμεθα, vel in præcedenti membro φρονούμεν, iadic. modo. SYLBURG.

ἦδεν (59) δὲ καὶ αὐτοὶ τὴν ἀλθειαν, πάντες μὲν **A** ex una ætate ad aliam transeunt? Si autem sapiamus, iis gratias habebimus, qui nobis præbuerint occasionem celeris migrationis, si propter dilectionem martyres sumus. Si non, mali homines nos multis esse visi essemus. Si ipsi autem quoque novissent veritatem, omnes quidem in viam insiliissent, non fuisset autem electio. Sed enim nostra fides, cum sit « lux mundi », arguit infidelitatem. « Nam me Anytus quidem et Melitus interficient, nullo autem modo me lædent. Neque enim fas esse existimo ut id, quod est melius, lædatur ab eo quod est deterius. » Ideo unusquisque ex nobis secure dicit et confidenter: « Dominus mihi adiutor, non timebo quid faciat mihi homo **b**. Justorum enim animæ in manu Dei sunt, et non tanget eas tormentum **c**. »

CAPUT XII.

Basilidis sententiã, martyrium genus supplicii existimantis, refutat.

Βασιλειδῆς δὲ ἐν τῷ εἰκοστῷ τρίτῳ τῶν « Ἐξηγη- **B** τικῶν » περὶ τῶν κατὰ τὸ μαρτύριον κολαζομένων, αὐταῖ; λέξει τάδε φησί: « Φημὶ γάρ (63) τὸ, ὅπως:
 a Matth. v, 14. **b** Psal. cxvii, 6. **c** Sap. iii, 1.

(59) *El δὲ μὴ, . . . ἡμεῖς. Ei ἦδ.* Sublata distinctionis nota post *μη* et *ἡμεῖς*, hæc sic explicari poterunt: « Quod si nos non essemus a vulgo hominum pro improbis habiti, sed ipsi quoque veritatem agnoscerent, universi quidem in viam « Christianæ religionis » insiliissent, et jam nulla foret electio. Atqui nostra fides est ad hoc comparata, cum sit lux mundi, ut infidelitatem argueret. »

(60) *Τῇ δὲ δὴ.* Christianorum institutum Lucas in *Actis apostolorum* aliquoties τὴν ὁδὸν vocavit. Sic *Act. ix, 2*: « Ὅπως ἐάν τινας εὐρή τῆς ὁδοῦ ὄντας ἀνδρας τε καὶ γυναῖκας, δεδεμένους ἀγάγῃ εἰς Ἱερουσαλήμ. *xix, 9*: Κακολογούντες τὴν ὁδὸν ἐνώπιον τοῦ πλάθους. *Ibid., 23*: Ἐγένετο . . . ταραχος οὐκ ὀλίγη περὶ τῆς ὁδοῦ. *xviii, 22*: Ἀκριβέστερον εἰδὼς τὰ περὶ τῆς ὁδοῦ. Alibi id vocat τὴν ὁδὸν τοῦ Κυρίου, *Act. xviii, 25*; Τὴν τοῦ Θεοῦ ὁδὸν, *Ibid., 26*; Ταύτην τὴν ὁδὸν, *Act. xxii, 4*.

(61) *Ἐμὲ μὲν γάρ.* Post hæc verba H. ms. interserit φησὶ Σωκράτης. SYLBERG — Hæc ex Platone in *Apologia Socratis* laudantur, et a Theodoro lib. viii *De curat. Græc.* Ea sic habent tom. I, pag. 50: « Ἐμὲ μὲν γάρ οὐδὲν βλάψαι, οὐτὲ Μελίτος, οὐτὲ Ἄνυτῆς οὐδὲ γὰρ ἂν δύνασθαι οὐ γὰρ οἶμαι θεμιτὸν εἶναι ἀμείνων ἀνδρὶ ὑπὸ χειρὸς βλάπτεσθαι: ἀποκτείνει μὲν ἂν ἰσως, ἢ ἐξέλπειν. » Nihil enim mihi nocuerit, aut Melitus, aut Anytus; non enim possent. Quod quidem nefas esse arbitror, virum meliorem a deteriore violari. Interfecerit me fortasse, aut expulerit. » Tertullianus, *De anima* lib. 1: « Nihil mirandum, si et in carcere lemmiscatas Anyti et Meliti palmas gestiens infringere, ipsa morte coram, immortalitatem vindicat animæ, necessaria præsumptione ad iniuriæ frustrationem. COLLECT. — Justinus M. *Apol. i, p. 4*: « Ὑμεῖς δ' ἀποκτείναι μὲν δύνασθε, βλάψαι δ' οὐ. » Vos autem occidere quidem potestis, nocere vero minime. » GRAB.

(62) *Ὁὐ φ.* Καὶ οὐ φ., *Psal.*

(63) *Φημὶ γάρ.* Cl. Grabius *Spicilegii* sæc. II, pag. 41 et seq. ad Basilidæ verba hæc adnotat: « Ita hæc in editionibus Parisiensibus excusa existant, Græco textu passim male diviso, et pejus Latine translato. Primo quidem φησι hic non est disjunctivum, sed διασπρητικόν, ideoque pro « sive » in Latina versione pone « videlicet, » ne frustra aliud disjunctivum membrum expectes. Ast hoc leve est: magis autem observa, pro ἄλλα ἐξ ἄλλων legi debere ἄλλα ἐξ ἄλλων » indeque loco illorum, « cum revera alia ex aliis crimina intendentur, » hæc, « sed alia prorsus de causa in jus vocati. »

Basilides autem in vicesimo tertio *Exegeticorum*, de iis qui in martyrio puniuntur, ipsis verbis hæc dicit: « Dico enim, quicumque incidunt in eas, quæ

Neque expressa est in versione vox κατὰδικοί, qua significantur « damnati in iudicio, » oppositi iis qui tantum sunt λοιδορούμενοι, « probris affecti: » male neglectum quoque verbum περὶφροῦτες, indeque simpliciter positum, « quod sint Christiani; » cum verti debuerit, « quod sint Christiani natura tales. » Hæc enim erat Basilidis hypothesis, de qua Irenæus quidem nihil dixit, sed Clemens aliis pluribus locis testatur. Ita sub finem hujus lib. IV *Stromat.*, pag. 540, Basilides ἐκλογίην, id est Christianos « electos, » dicit ὑπερκόσμιον φύσει ὄντων, « natura esse supramundana. » Et sub initium lib. V *Stromat.*, p. 545: Φύσει τις τὸν Θεὸν ἐπίσταται, ὡς Βασιλειδῆς οἰεῖται. « Natura aliquis Deum scit, ut Basilides opinatur. » Ac mox: Φύσιν καὶ ὑπόστασιν. . . οὐχὶ δὲ ψυχῆς αὐτέξουσίου λογικῆν συγκατάθεσιν λέγει τὴν πίστιν. « Naturam et substantiam, . . . non autem animæ libero arbitrio utentis rationalem « assensionem dicit fidem. » De sectatoribus quoque Basilidis idem refert lib. II *Strom.*, p. 363, et lib. III, p. 427. Sed adhuc aliud ad fragmenti recitatio emendationem addo: nimirum pro ἐνεργῶς μὲν οὐχ ἁμαρτηκὸς οὐδὲν ἐν ἑαυτῷ, τῷ δὲ τὸ ἁμαρτησάει ἔχον: « qui actu quidem in se nihil peccavit, « sed quod habeat id, quod peccavit, » lege, ἐνεργῶς μὲν οὐχ ἁμαρτηκὸς οὐδὲν, ἐν ἑαυτῷ δὲ τὸ ἁμαρτησάει ἔχον: « qui actu quidem nihil quidemquam peccavit, « in se vero peccatum (id est, peccandi facultatem) « habet: » nam et paulo post in apodosis, quæ huic protasi respondet, eodem modo ait: ἔχων μὲν ἐν ἑαυτῷ τὸ ἁμαρτητικόν, etc., « in se quidem habens « peccandi facultatem. »

Cæterum recitata hactenus verba certe referenda sunt inter illos quos Origenes tract. 28 in *Matthæum* leviter perstringit: « Basilidis sermones « detrahentes iis, qui usque ad mortem certant pro « veritate, ut constentur coram hominibus Jesum. » Docet enim iis, omne martyrium esse pœnam peccatorum ante commissorum, si non actu, saltem voluntate. Quod merito, tanquam absurdum, refutat Clemens p. 507, inter alia scribens: Et δὲ τὸ μαρτύριον ἀναπόδοσι; διὰ κολάσεως, καὶ ἡ πίστις, καὶ ἡ διδασκαλία, δι' ἧς τὸ μαρτύριον. Συνεργοὶ ἄρα αὐταὶ κολάσεως, ἧς τὸς ἂν ἄλλη μείζων ἀπέμψασιν γένοιντο; « Si autem martyrium esse retributio per « supplicium, et fides pariter, ac doctrina, propter « quas martyrium subitur, erit talis. Sunt ergo hæ « quoque adjunctrices supplicii, quæ quidam aliud « possit esse absurdius? Vide plura ibidem. Per peccata autem ante commissæ et martyrio punienda

217 dicuntur, afflictiones, sive cum imprudentes peccaverint in aliis lapsi, ad hoc bonum ✱ deducuntur, benignitate ejus, qui adducit, cum revera alia ex aliis crimina intententur, ne patiantur ob ea, quæ niala esse certum est, neque maledictis appetiti, ut adulter, vel occisor; sed accusati, quod sint Christiani; quod quidem eos consolabitur, ut ne videantur quidem pati. Et si quis, qui omnino non peccaverit, accesserit ad patiendum, quod quidem est rarum, tamen ne is quidem aliquid patietur ex paratis a potestate insidiis, sed patietur ut pateretur infans, qui videbatur nihil peccasse. Deinde paulo inferius subjungit: «Sicut ergo infans, qui prius non peccavit, aut actu quidem in se nihil peccavit, sed quod habeat id quod peccavit, postquam conjectus fuerit ad patiendum, afficitur beneficio, ut qui lucretur multa difficilia: ita etiam, si perfectus quoque, qui actu nihil peccaverit, patietur, et passus fuerit, passus est similiter atque infans; in se quidem habens peccandi voluntatem, et tamen, non accepta occasione ad peccandum, non peccavit: quare non est ipsi imputandum quod non peccaverit. Quemadmodum enim qui vult adulterium admittere est adulter, etiamsi non consequatur effectus; et qui vult cædem facere est homicida, etiamsi non possit occidere: ita etiam eum, quem dico non peccasse, si videro patientem, etiamsi nihil mali fecerit, malum dicam, eo quod velit peccare. Quidvis enim dicam potius, quam malum id, quod providet. Deinde inferius, aperte quoque de Domino dicit, tanquam de homine: «Si autem his omnibus prætermissis accesseris ad hoc, ut me exempla adducendo redarguas, verbi causa: Hic ergo peccavit; hic enim est passus: si permittas quidem, dicam: Non peccavit quidem, sed erat similis infanti qui patiebatur. Sed si vehementius urgeas, dicam, quemcunque hominem nominaveris, esse hominem, justum autem Deum. «Nullus enim est mundus,» ut dixit quispiam, «a sorde a. » Sed Basilidis hypothesis dicit animam, quæ prius peccaverat in alia vita, hic pati supplicium; electam

✱ P. 600 ED. POTTER, 506 ED. PARIS. • Job

intellexit Basilides delicta, non in eodem solum, sed et alio corpore perpetrata: siquidem μετεμψύχωςιν defendit, ut ibidem animadvertit Clemens his verbis: Ἀλλὰ τῷ Βασιλειδῇ ἡ ὑπόθεσις προμαρτήσασάν φησι τὴν ψυχὴν ἐν ἐτέρῳ βίῳ, τὴν κόλασιν ὑπομένειν ἐνταῦθα. «Sed Basilidi hypothesis dicit, animam, quæ prius peccaverat in alia vita, hic pati supplicium.» Jam ad prius citata verba revertor, e quibus Clemens colligit, quod Basilides «Christum Dominum ausus fuerit dicere hominem peccato obnoxium,» uti p. 507 notavit. Jam ea quidem hoc haud clare eloquuntur, imo ne quidem disertam Servatoris mentionem faciunt; verum ex integro forte contextu Clementi patuit, per ἄνθρωπον, ὄντιν' ἂν ὀνομάσῃς, ἰὸςιν Christum Dominum a Basilide esse indigitatum.

(64) Ἐνεργῶς μὲν οὐχ ἡμαρτηκός οὐδὲν ἐν αὐτῷ, τῷ δὲ τὸ ἡμαρτήσαι ἔχον. Corruptus est hic locus, nec penitus mihi placet Cl. Grabii conjectura. Malim, ενεργῶς μὲν οὐχ ἡμαρτηκός οὐδὲν, ἐν αὐτῷ δὲ τὸ ἡμαρτήσαι ἔχον. «quod actu quidem non

ὑποπίπτουσι ταῖς λεγομέναις θλίψεσιν, ἦτο: ἡμαρτηκότες ἐν ἄλλοις λανθάνοντες πταισµασιν, εἰς τοῦτο ἄγονται τὸ ἀγαθὸν χρηστότητι τοῦ περιάγοντος, ἀλλὰ ἐξ ἄλλων ὄντως ἐγκαλούμενοι, ἵνα μὴ ὡς κατάδικοι ἐπὶ κακοῖς ὁμολογουμένοις πάθωσι, μηδὲ λοιδορούμενοι ὡς ὁ μοιχός, ἢ ὁ φονεὺς, ἀλλ' ὅτι Χριστιανοὶ πεφυκότες. ὅπερ αὐτοὺς παρηγορήσει μηδὲ πάσχειν δοκεῖν. Κἀν μὴ ἡμαρτηκός δ' ὄλωσ τὶς ἐπὶ τὸ παθεῖν γένηται, σπάνιον μὲν, ἀλλ' οὐδὲ οὗτος κατ' ἐπιβουλήν δυναμειὸς τι πείσεται, ἀλλὰ πείσεται ὡς ἐπαγε καὶ τὸ νῆπιον τὸ δοκοῦν οὐχ ἡμαρτηκέναι. » Εἰθ' ὑποβάς, πάλιν ἐπιφέρει: «Ὡς οὖν τὸ νῆπιον οὐ προμαρτηκός, ἢ ενεργῶς μὲν οὐχ ἡμαρτηκός οὐδὲν ἐν αὐτῷ, τῷ δὲ τὸ ἡμαρτήσαι ἔχον (64), ἐπὶν ὑποβλήθῃ τῷ παθεῖν, εὐεργετεῖται τε, πολλὰ κερδαίνον δύσκολα. » ὁπῶσθι δὴ, κἀν τέλειος μηδὲν ἡμαρτηκός ἐργῷ τύχῃ, πάσχη δὲ καὶ πάθῃ, ταῦτ' ἔπαθεν ἐμπερὸς τῷ νηπίῳ ἔχων μὲν ἐν αὐτῷ τὸ ἡμαρτηκόν, ἀφορμὴν δὲ πρὸς τὸ ἡμαρτηκέναι: μὴ λαβὼν, οὐχ ἡμάρτανεν. Ὡς οὐκ αὐτῷ τὸ μὴ ἡμαρτήσαι λογιζτέον. Ὡς γὰρ ὁ μοιχεύσαι θέλων μοιχός ἐστί, κἀν τοῦ μοιχεύσαι μὴ ἐπιτύχη· καὶ ὁ ποιήσαι φόνον θέλων ἄνδροφόνος ἐστί, κἀν μὴ δύνῃται φονεῦσαι· οὕτωσθι δὲ καὶ τὸν ἀναμαρτητον, ὃν λέγω, ἐὰν ἴδω πάσχοντα, κἀν μηδὲν ἢ κακὸν πεπραχὼς, κακὸν ἐρῶ τὸ θέλειν (65) ἡμαρτάνειν. Πάντ' ἐρῶ γὰρ μᾶλλον, ἢ κακὸν τὸ προνοοῦν ἐρῶ. » Εἰθ' ὑποβάς, καὶ περὶ τοῦ Κυρίου ἀντικρυς, ὡς περὶ ἀνθρώπου, λέγει: «Ἐὰν μέντοι παραλιπὼν τούτους ἅπαντας τοὺς λόγους, ἑλθῃς ἐπὶ τὸ δισσασεῖν με, διὰ προσώπων τινῶν, εἰ τύχοι, λέγων, Ὁ δαίνα οὖν ἡμαρτεν ἔπαθεν γὰρ ὁ δαίνα· ἐὰν μὲν ἐπιτρέψῃς, ἐρῶ οὐχ ἡμαρτεν μὲν, ὁμοίος δὲ ἦν τῷ πάσχοντι νηπίῳ· εἰ μὲντοι σφοδρότερον ἐκιδιάσαι τὸν λόγον, ἐρῶ, Ἀνθρωπον, ὄντιν' ἂν ὀνομάσῃς, ἄνθρωπον εἶναι, δίκαιον δὲ τὸν Θεόν· ὁ Καθαρός γὰρ οὐδεις, ὡς περ εἶπέ τις (66), ἐ ἀπὸ βύπτου. » Ἀλλὰ τῷ Βασιλειδῇ ἡ ὑπόθεσις προμαρτησασάν φησι τὴν ψυχὴν ἐν ἐτέρῳ βίῳ, τὴν κόλασιν ὑπομένειν ἐνταῦθα, τὴν μὲν ἐκλεκτὴν ἐπιτίμως διὰ μαρτυρίου, τὴν ἄλλην δὲ καθαιρομένην οἰκεία κολάσει. Καὶ πῶς τοῦτο ἀληθές, ἐφ' ἡμῖν κειμένου τοῦ ὁμολογήσαι καὶ κολασθῆναι, ἢ μή;

xiv, 4.

peccavit, sed in se id, quod peccavit, habet: scilicet animam. Nam ex Basilidæ sententia, animæ quæ prius in alia vita peccassent, hic poenas sustinent. Unde Clemens paulo post ait: Ἀλλὰ τῷ Βασιλειδῇ ἡ ὑπόθεσις προμαρτησασάν φησι τὴν ψυχὴν ἐν ἐτέρῳ βίῳ, τὴν κόλασιν ὑπομένειν ἐνταῦθα. «Sed secundum Basilidæ hypothesis, anima quæ prius in altera vita peccaverat, hic supplicium patitur.» Similiter superius de Julio Cassiano Valentino dixit, Strom. iii, pag. 555: Ἡγεῖται δὲ ὁ γενναῖος οὗτος Πλατωνικώτερον, θέλων οὖσαν τὴν ψυχὴν ἄνωθεν, ἐπιθυμῶν ἠθλυνοθεῖσαν δεῦρο ἔχειν εἰς γένεσιν καὶ φθοράν. «Existimat autem hic vir preclarus plus, quam par sit, Platonicè, animam, cum principio divina esset, cupiditate effeminatam, huc ad generationem et interitum venire.»

(65) Τὸ θέλειν. Rectius dativo casu, τῷ θέλειν, «volendo,» i. e. si velit. SYLBURG.

(66) Ἐπέ τις. Job, c. xiv. H. SYLBURG. — Vide quæ adnotata sunt in lib. II. COLLECT.

λύεται γὰρ ἐπὶ τοῦ ἀρνησομένου ἢ κατὰ τὸν Βασι-
 λείδην πρόνοια. Ἐρῶ (67) τοίνυν αὐτὸν ἐπὶ τοῦ κρα-
 τηθέντος ὁμολογητοῦ, πότερον μαρτυρήσει καὶ κολα-
 σθήσεται κατὰ τὴν πρόνοιαν, ἢ οὐ; Ἄρνούμενος γὰρ,
 οὐ κολασθήσεται· εἰ δὲ καὶ τῆς ἀποδάσεως καὶ τοῦ
 μὴ δεῖν κολασθῆναι τοῦτον φήσει τὴν ἀπώλειαν τῶν
 ἀρνησομένων ἐκ προνοίας, ἄκων προσμαρτυρήσει (68).
 Πῶς δὲ ἔτι μισθὸς ὁ ἐνδοξότατος ἐν οὐρανῷ ἀπόκειται
 τῶν μαρτυρήσαντι διὰ τὸ μαρτυρῆσαι; Εἰ δὲ τὸν
 ἀμαρτητικὸν οὐκ εἶασεν ἡ πρόνοια ἐπὶ τὸ ἀμαρτεῖν
 ἐλθεῖν, ἄδικος γίνεται κατ' ἀμφω· καὶ τὸν διὰ δι-
 καισύνην εἰς κόλασιν ἐλκόμενον μὴ βουμένη, καὶ
 τὸν ἀδικεῖν ἐβελήσαντα βουαμένη· τοῦ μὲν ποιήσαντος
 δι' ὧν ἐβουλήθη, τῆς δὲ κωλύσεως τὸ ἔργον, καὶ μὴ
 δικαίως περιέποντος (69) τὸν ἀμαρτητικόν. Πῶς δὲ
 οὐκ ἄθεος, θειάζων μὲν τὸν διάβολον, ἄνθρωπον δὲ
 ἀμαρτητικὸν τολμήσας εἰπεῖν τὸν Κύριον; Πειράζων
 γὰρ ἡμᾶς ὁ διάβολος, εἰδὼς μὲν ὃ ἐσμεν, οὐκ εἰδὼς
 δὲ εἰ ὑπομενούμεν, ἀλλὰ ἀποσεῖσαι τῆς πίστεως ἡμᾶς
 βουλόμενος, καὶ ὑπάγεσθαι ἑαυτῷ πειράζει· ὅπερ
 καὶ μόνον ἐπιτέτραπται αὐτῷ, διὰ τε τὸ ἡμᾶς ἐξ
 ἑαυτῶν σώζεσθαι δεῖν, ἀφορμὰς παρὰ τῆς ἐντολῆς
 εἰληφότας, διὰ τε τὸν κατασχυμῶν τοῦ πειράσαντος
 καὶ ἀποτυχόντος, διὰ τε τὴν ἰσχυροποίησιν τῶν κατὰ
 τὴν Ἐκκλησίαν, διὰ τε τὴν συνειδήσιν τῶν θαυμα-
 σάντων τὴν ὑπομονήν. Εἰ δὲ τὸ μαρτύριον ἀνταπό-
 δοσις διὰ κολάσεως, καὶ ἡ πίστις καὶ ἡ διδασκαλία,
 δι' ἧς τὸ μαρτύριον· συνεργοὶ ἄρα αὐταὶ κολάσεως,
 ἧς τίς ἂν ἄλλη μεζῶν ἀπέμφασις γένοιτο; Ἀλλὰ
 πρὸς μὲν τὰ δόγματα ἐκεῖνα, εἰ μετενσιματουῦται ἡ
 ψυχὴ, καὶ περὶ τοῦ διαδόλου κατὰ τοὺς οικείους
 λεχθήσεται καιρούς· νυνὶ δὲ τοῖς εἰρημένοις καὶ
 ταῦτα προσθώμεν· Πῶς ἔτι (70) ἡ πίστις, κατὰ ἀν-
 ταπόδοσιν τῶν προημαρτημένων τοῦ μαρτυρίου γινο-
 μένου; Πῶς δὲ ἡ ἀγάπη ἡ πρὸς τὸν Θεόν, διὰ τὴν
 ἀλήθειαν διωκομένη καὶ ὑπομένουσα; Πῶς δὲ ἑπαίνο
 ὁμολογήσαντος, ἢ φόβος ἀρνησομένου; Εἰς τί δὲ ἔτι
 χρησίμη ἡ πολιτεία ἡ ὀρθή, τὸ νεκρῶσαι τὰς ἐπιθυ-
 μίας, καὶ μηδὲν τῶν κτισμάτων μισεῖν; Εἰ δὲ, ὡς
 αὐτὸς φησιν ὁ Βασιλεὶδης, ἐν μέρος ἐκ τοῦ λεγομέ-
 νου θελήματος τοῦ Θεοῦ ὑπειλήφαμεν, « τὸ ἡγαπη-
 κέναι ἅπαντα, » ὅτι λόγον ἀποσώζουσι πρὸς τὸ πᾶν
 ἅπαντα· ἕτερον δὲ, « τὸ μηδενὸς ἐπιθυμεῖν » καὶ
 τρίτον, « εἰσεῖν μηδὲ ἐν, » θελήματι τοῦ Θεοῦ καὶ
 κολάσεις ἔσονται· ὅπερ ἀσεβὲς ἔνοσεν. Οὔτε γὰρ ὁ
 Κύριος θελήματι ἔπαθε τοῦ Πατρὸς, οὐθ' οἱ διωκό-
 μενοι βουλήσει τοῦ Θεοῦ διώκονται· ἐπεὶ θυεῖν θάτε-
 ρον, ἢ καλὸν τι ἔσται διωγμὸς διὰ τὴν βούλησιν τοῦ
 Θεοῦ, ἢ ἀθῶσι οἱ διατιθέντες καὶ θλιβόντες. Ἀλλὰ
 μὴν οὐδὲν ἔνευ θελήματος τοῦ Κυρίου τῶν ὄλων. Λεί-
 πεται δὲ συντόμως φάναι τὰ τοιαῦτα συμβαίνειν μὴ
 κωλύσαντος (71) τοῦ Θεοῦ· τοῦτο γὰρ μόνον σώζει
 καὶ τὴν πρόνοιαν καὶ τὴν ἀγαθότητα τοῦ Θεοῦ. Οὐ δὲ

quidem, ut pœniatur honorifice per martyrrium;
 aliam autem, ut debito purgetur supplicio. Quo-
 modo autem hoc verum est, cum in nostra pote-
 state situm sit consteri et puniri, aut non? ✕ Nam
 si quis negaverit, quoad eum perit ea, quæ est ex
 Basilidis sententia, providentia. Rogabo ergo eum
 de confessore in custodia manente, utrum marty-
 rium patietur, et punietur ex providentia, an non?
 Nam si neget, non punietur; sin autem et exitus,
 et quod non oporteat eum puniri, dicet esse inter-
 itum eorum, qui sunt negaturi, ex providentia, in-
 vitus martyrrium patietur. Quomodo autem adhuc
 in celis reponetur gloriosissima merces ei, qui
 martyrrium passus fuerit, propterea quod fuerit
 martyr? Sin autem eum, qui peccare voluit, non
 sivit providentia venire ad peccandum, in utroque
 est injusta; et quod eum non liberet, qui propter
 justitiam trahitur ad supplicium; et quod eum, qui
 volebat injuriam facere, liberaverit; cum ille qui-
 dem fecerit, propterea quod voluit; hæc vero opus
 prohibuerit, et non jure ei faveat, qui peccare vole-
 bat. Quomodo autem non est vere impius et a Deo
 alienus, qui diabolum quidem in deos referat; ho-
 minem autem peccato obnoxium ausus est dicere
 Dominum? Nos enim tentat diabolus, sciens qui-
 dem quales sumus, nesciens autem utrum perseve-
 raturi simus: verum nos a fide excutere cupit, et in
 suam potestatem redigere tentat. Quod quidem so-
 lum est ei permissum, partim quod nos ex nobis
 ipsis salvos esse oporteat, occasiones ex præceptis
 accipientes: partim ut tentator, spe sua frustratus,
 pudore suffundatur; et partim propter eorum cou-
 firmationem, qui sunt in Ecclesia; et denique pro-
 pter eorum conscientiam, qui martyrum constan-
 tiam admirati sunt. Si autem martyrrium est retri-
 butio per supplicium, et fides quoque et doctrina,
 per quas est martyrrium. Sunt ergo hæc quoque adju-
 trices supplicii, quo quidnam aliud possit esse
 absurdus? sed ad illa quidem dogmata, an a cor-
 poribus in corpora migret anima, et de diabolo,
 dicitur suo tempore. Nunc autem iis, quæ dicta
 sunt, hæc quoque adjiciamus: Ubi est adhuc fides,
 si pro luendis pœnis eorum, quæ prius peccata sunt,
 subeat martyrrium? Ubi est autem charitas in
 Deum, quæ propter veritatem persecutionem patitur
 et sustinet? Ubi est autem laus ejus qui confessus
 est, aut vituperatio ejus qui abnegavit? Ad quid
 autem est adhuc utilis recta vitæ institutio, morte
 afficere cupiditates, et nullam odisse creaturam? Si
 autem, ut ipse dicit Basilides, unam partem ex Dei,
 quæ dicitur, voluntate existimamus « omnia dili-
 gere, » quod omnia rationem ac proportionem con-
 servent ad universum; alteram autem, ✕ « nihil

✕ P. 601 ED. POTTER, 507 ED. PARIS. ✕ P. 602 ED. POTTER, 508 ED. PARIS.

(67) Ἐρῶ. Hoc ferri potest, ut paulo supra. Si
 quis tamen eructat malit, per me licet. SYLBERG.

(68) Εἰ δὲ καὶ . . . προσμαρτυρήσει. Ad hanc
 sententiam complendam aliquid desiderari videtur.

(69) Περιέποντος. Περιεπούσης, ut κωλύσεως,
 ad προνοίας melius referri posset.

(70) Ἐτι. Ἐτι ea vi ac potestate usurpatum,
 qua mox, εἰς τί δὲ ἔτι χρησίμη ἡ πολιτεία ἡ ὀρθ.
 SYLBERG.

(71) Μὴ κωλύσαντος. Conf. quæ superius dixit
 auctor Strom. I, p. 367, 368

concupiscere; » et tertiam, « nihil odisse; » voluntate Dei erunt etiam supplicia: quod quidem impium est cogitare. Neque enim Dominus passus est voluntate Patris, nec qui patiuntur persecutionem, eam Dei voluntate patiuntur. Nam ex duobus alterum: aut bonum quid erit persecutio, propter Dei voluntatem, aut erunt insontes qui decernunt et affligunt. Sed tamen nihil fit sine voluntate Domini universorum. Restat itaque, ut breviter dicamus, ea, quæ sunt huiusmodi, evenire, Deo non prohibente. Hoc enim solum servat et providentiam et bonitatem Dei. Non est ergo existimandum, eum operando efficere afflictiones (absit enim, ut hoc vel cogitemus), sed non prohibere eos, qui eas efficiunt, persuasum habere convenit, quodque adversariorum facinoribus utatur ad bonum ex iis eliciendum: « Destruam, inquit, murum, et erit in conculcationem a: » **218** solet enim hac arte nos erudire providentia: in aliis quidem propter sua uniuscujusque peccata; in Domino autem et apostolis propter nostra. Jam vero divinus Apostolus: « Hæc enim est, inquit, Dei voluntas, sanctificatio vestra, ut vos abstineatis a fornicatione, et sciat unusquisque vestrum vas suum possidere in sanctificatione et honore, non in affectione cupiditatis, sicut gentes, quæ non norunt Dominum; et non. exsuperet, et per avaritiam circumscribat in negotio fratrem suum, quoniam vindex est Dominus horum omnium; sicut etiam vobis prædiximus et testificati sumus. Non enim vocavit nos Deus propter immunditiam, sed in sanctificatione. Itaque qui spernit, non hominem spernit, sed Deum, qui dedit vobis Spiritum suum sanctum b. » Propter hanc ergo sanctificationem nostram non prohibitus fuit pati Dominus. Si quis autem ex eis respondens, dicat puniri quidem martyrem propter peccata quæ sunt admissa ante hanc in corpus migrationem; fructum autem posthac esse percepturum vite, quæ hic acta fuerit: sic enim constitulam esse administrationem: eum rogabimus an retributio fiat ex providentia. Nam si quidem non fuerit ex divina administratione, perit consilium et dispensatio expiationis, et eis sua excidit hypothesis. Si autem a providentia sunt expiationes, sunt punitiones quoque ex providentia. Providentia autem, etsi a principe, ut ita dicam, moveri incipit, immista tamen est et insita in substantiis, una cum ipsarum generatione, per Deum universorum. Quæ cum ita habeant, necesse est ut ipsi fateantur, vel non esse injustam punitionem; et tum recte justequè se gerunt, qui condemnant et persequuntur martyres; aut ex Dei voluntate exerceri persecutiones. Non utique ergo labor et metus rebus accedit, ut ipsi dicunt, tanquam rubigo ferro, sed ex propria voluntate accedit ad animam. Sed de his quidem multa reservantur dicenda, quæ posthac suo tempore tractabuntur.

CAPUT XIII.

Valentini nœnias de mortis abolitione redarguit.

Valentinus autem in quadam homilia scribit his

✕ P. 603 ED. POTTER, 509 ED. PARIS. a Isa. v. 5. b I Thess. iv, 3, 4, 5, 6, 7, 8.

(72) *Τοίχον*. Isa. v, τοίχον αὐτοῦ. A. SYLBURG.
 (73) *Τῆς τοιαύτης αὐτῆς οὐσίας πρ.* Forte τῆς τοιαύτης αὐτῆς οὐσίας προνοίας; « cum talis ea providentia sit ars institutoria. » SYLBURG.
 (74) *Τὸ*. Abest e Thess. iv.

A ἐνεργεῖν τοίνυν αὐτὸν τὰς θλίψεις ολεσθαι χρῆ· (μη γὰρ εἴη τοῦτο ἐννοεῖν!) ἀλλὰ μὴ κωλύειν τοὺς ἐνεργούντας, πεπεισθαι προσήκων, καταχρησθαι τε εἰς καλὸν τοῖς τῶν ἐναντιῶν τολμήμασιν· « Καθελὼ γούνησι, τὸν τοίχον (72), καὶ ἔσται εἰς καταπάτημα· » παιδευτικῆς τέχνης τῆς τοιαύτης οὐσίας προνοίας (73)· ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων διὰ τὰς οἰκείας ἐκάστου ἀμαρτίας, ἐπὶ δὲ τοῦ Κυρίου καὶ τῶν ἀποστόλων διὰ τὰς ἡμῶν. Αὐτίκα ὁ θεῖος Ἀπόστολος· « Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ (74) θέλημα τοῦ Θεοῦ, » φησὶν, « ὁ ἁγιασμὸς ὑμῶν, ἀπέχεσθαι ὑμᾶς ἀπὸ τῆς πορνείας, εἰδέναι ἕκαστον ὑμῶν τὸ ἑαυτοῦ σκεῦος κτῆσθαι ἐν ἁγιασμῷ καὶ τιμῇ, μὴ ἐν πάθει ἐπιθυμίας, καθάπερ καὶ τὰ ἔθνη, τὰ μὴ εἰδότα τὸν Κύριον (75)· τὸ μὴ ὑπερβαίνειν καὶ πλεονεκτεῖν ἐν τῷ πράγματι τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, διότι ἐκδικῶς ὁ Κύριος περὶ πάντων τούτων· καθὼς καὶ προσέπομεν ὑμῖν, καὶ διαμαρτυράμεθα. Οὐ γὰρ ἐκάλεσεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς ἐπιλαθαρσία, ἀλλ' ἐν ἁγιασμῷ. Τοιγαροῦν ὁ ἀθετῶν οὐκ ἀνθρώπων ἀθετεῖ, ἀλλὰ τὸν Θεὸν, τὸν καὶ δόντα τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ τὸ ἅγιον εἰς ὑμᾶς (76). » Διὰ τοῦτο οὖν τὸν ἁγιασμὸν (77) ἡμῶν οὐκ ἐκωλύθη παθεῖν ὁ Κύριος. Εἰ τοίνυν, ἀπολογούμενός τις αὐτῶν, λέγει κολάζεσθαι μὲν τὸν μάρτυρα διὰ τὰς πρὸ τῆςδε τῆς ἐνσωματώσεως ἀμαρτίας, τὸν καρπὸν δὲ τῆς κατὰ τόνδε τὸν βίον πολιτείας αὐθιγῆς ἀποληψέσθαι· οὕτω γὰρ διατετάχθαι τὴν διοικησιν· πευσόμεθα αὐτοῦ, εἰ ἐκ προνοίας γίνεται ἡ ἀνταπόδοσις. Εἰ μὲν γὰρ μὴ εἴη τῆς θείας διοικήσεως, οἴχεται ἡ οἰκονομία τῶν καθαρῶν, καὶ πέπτωκεν ἡ ὑπόθεσις αὐτοῖς· εἰ δὲ ἐκ προνοίας τὰ καθάρσια, ἐκ προνοίας καὶ αἱ κολάσεις. Ἡ πρόνοια δὲ, εἰ καὶ ἀπὸ τοῦ ἀρχοντος, ὡς φάναι, κινεῖσθαι ἀρχεται, ἀλλ' ἐγκατεσπάρη ταῖς οὐσίαις σὺν καὶ τῇ τῶν οὐσιῶν γενέσει πρὸς τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ. Ὡς οὕτως ἐχόντων, ἀνάγκη ὁμολογεῖν αὐτοὺς ἢ τὴν κόλασιν μὴ εἶναι ἀδικον, καὶ δικαιοπραγοῦσιν οἱ καταδικάζοντες καὶ διώκοντες τοὺς μάρτυρας· ἢ ἐκ θελήματος ἐνεργεῖσθαι τοῦ Θεοῦ καὶ τοὺς διωγμούς. Οὐκ ἔτι οὖν ὁ πόνος καὶ ὁ φόβος, ὡς αὐτοὶ λέγουσιν, ἐπισυμβαίνει τοῖς πράγμασιν ὡς ὁ ἰδὲ τῷ σὸδῶν, ἀλλ' ἐκ βουλήσεως ἰδίας προσέρχεται τῇ ψυχῇ. Καὶ περὶ μὲν τούτων πολὺς ὁ λόγος, ὅσον ἐν ὑστέρω σκοπεῖν ἀποκρίσεται κατὰ καιρὸν διαλαμβάνουσι.

quoque ex providentia. Providentia autem, etsi a principe, ut ita dicam, moveri incipit, immista tamen est et insita in substantiis, una cum ipsarum generatione, per Deum universorum. Quæ cum ita habeant, necesse est ut ipsi fateantur, vel non esse injustam punitionem; et tum recte justequè se gerunt, qui condemnant et persequuntur martyres; aut ex Dei voluntate exerceri persecutiones. Non utique ergo labor et metus rebus accedit, ut ipsi dicunt, tanquam rubigo ferro, sed ex propria voluntate accedit ad animam. Sed de his quidem multa reservantur dicenda, quæ posthac suo tempore tractabuntur.

Ὁὐαλεντίνος δὲ ἐν τινὶ ὁμιλίᾳ κατὰ λέξιν γράφει·

a Isa. v. 5. b I Thess. iv, 3, 4, 5, 6, 7, 8.

(75) *Κύριον*. Θεόν, Thess. iv.

(76) *Εἰς ὑμᾶς*. Εἰς ἡμᾶς, ibid.

(77) *Διὰ τοῦτο οὖν τὸν ἀγ.* A. διὰ τούτων οὖν τὸν ἀγ. SYLBURG.

« Ἀπ' ἀρχῆς ἀθάνατοι ἐστε, καὶ τέχνα ζωῆς αἰωνίας· καὶ τὸν θάνατον ἠθέλετε μερίσασθαι εἰς ἑαυτοὺς, ἵνα διαπανήσητε αὐτὸν καὶ ἀναλώσητε, καὶ ἀποθάνῃ ὁ θάνατος ἐν ὑμῖν, καὶ δι' ὑμῶν. Ὅταν γὰρ μὲν κόσμον λύητε, ὑμεῖς δὲ μὴ καταλύθητε, κυριεύετε τῆς κτίσεως καὶ τῆς φθορᾶς ἀπάσης. » Φύσει γὰρ σωζόμενον γένος ὑποτίθεται καὶ αὐτὸς ἐμφερῶς τῷ Βασιλεῖδι· ἀνοίθει δὲ ἡμῖν δεῦρο τοῦτο δὴ τὸ διάφορον γένος, ἐπὶ τὴν τοῦ θανάτου καθάρσιν ἔχειν· θανάτου δὲ γένεσιν ἔργον εἶναι τοῦ κτίσαντος τὸν κόσμον. Αὐτὸ καὶ τὴν Γραφὴν ἐκείνην οὕτως ἐκδέχεται· « Οὐδεὶς ὄψεται (78) τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ, καὶ ζήσεται· » ὡς θανάτου αἰτίου. Περὶ τοῦτου τοῦ Θεοῦ ἐκεῖνα αἰνίττεται, γράφων αὐταῖς λέξουσιν· « Ὅπόσον ἐλάττων ἢ εἰκὼν τοῦ ζῶντος προσώπου, τοσοῦτον ἦσαν ὁ κόσμος τοῦ ζῶντος Αἰῶνος. Τίς οὖν αἰτία τῆς εἰκόνος; Μεγαλωσύνη τοῦ προσώπου, παρεστῆμένου τῷ ζωγράφῳ τὸν τύπον, ἵνα τιμηθῇ δι' ἐνόματος αὐτοῦ· οὐ γὰρ αὐθεντικῶς εὐρέθη (79) μορφή, ἀλλὰ τὸ ὄνομα ἐπλήρωσαν (80) τὸ ὑστερήσαν ἐν πλάσει. Συνεργεῖ δὲ καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ ἀόρατον εἰς πίστιν τοῦ πεπλασμένου· » τὸν μὲν γὰρ δημιουργὸν ὡς Θεὸν καὶ Πατέρα κληθέντα, « εἰκόνα τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ, » καὶ « Προφῆτην » προσεῖπεν· « ζωγράφον » δὲ τὴν Σοφίαν, ἧς τὸ πλάσμα ἢ εἰκὼν, εἰς ὄψαν τοῦ ἀοράτου· ἐπεὶ ὅσα ἐκ συζυγίας προέρχεται, πληρωματὰ ἐστίν· ὅσα δὲ ἀπὸ ἐνός, εἰκόνας. Ἐπεὶ δὲ τὸ φαινόμενον αὐτοῦ οὐκ ἔστιν, ἢ ἐκ μεσότητος ψυχῆ ἔρχεται, τὸ διαφέρον (81) καὶ τοῦτ' ἐστὶ τὸ ἐμφύσημα τοῦ διαφέροντος πνεύματος, καὶ καθ' ὅλου δ' ἐμπνείται τῇ ψυχῇ τῇ εἰκόνι τοῦ πνεύματος· καὶ καθόλου τὰ ἐπὶ τοῦ δημιουργοῦ λεγόμενα τοῦ κατ' εἰκόνα γενομένου, ταῦτ' ἐν εἰκόνας αἰσθητῆς μοίρᾳ ἐν τῇ γενέσει (82) περὶ ἀνθρωπογονίαν προπεφητεῦσθαι λέγουσι· καὶ δὴ μετάγουσι τὴν ὁμοιότητα καὶ ἐφ' ἑαυτοὺς, ἀγνωστον τῷ δημιουργῷ τὴν τοῦ διαφέροντος ἐπένοθεσιν πνεύματος γεγενῆσθαι παραδιδόντες. Ὅταν μὲν οὖν περὶ τοῦ ἑνα εἶναι τὸν Θεόν, τὸν διὰ νόμου καὶ προφητῶν καὶ Εὐαγγελίου κηρυσσόμενον, διαλαβάνωμεν, καὶ πρὸς τοῦτο διαλεξόμεθα· ἀρχικὸς γὰρ ὁ λόγος· πρὸς δὲ τὸ κατεπιέγον ἀπαντητέον. Εἰ ἐπὶ τὸ (83) καταλύσαι θάνατον ἀφικνεῖται τὸ διαφέρον γένος (84), οὐχ ὁ Χριστὸς τὸν θάνατον κατήρ-

✠ P. 604 ED. POTTER, 610 ED. PARIS. * Exod. xxxiii, 20.

(78) Οὐδεὶς ὄψεται. Exod. xxxiii, 20 : Οὐ γὰρ μὴ ἴδῃ ὁ ἄνθρωπος τὸ πρόσωπόν μου, καὶ ζήσεται.

(79) Εὐρέθη. Haud scio an verius ἔρρέθη, « dicta est. » SYLBURG.

(80) Ἐπλήρωσαν. Interpres sing. numero ἐπλήρωσεν, « implevit : » inquit Sylburg. Cl. Grabiuss Spicillegii sæc. II, p. 54, hæc adnotat : « Ego ἐπλήρωσαν in ἐπλήρωσεν inuito ; et verba ista. οὐ γὰρ αὐθεντικ. ita interpretor : « Non enim exacte ad vivum forma aliqua reperitur (in imagine expressa), sed nomen (ejus scilicet cuius imago est) supplet id, quod efformationi deest. » Moris enim olim fuisse pictoribus, ut nomina imaginibus ascriberent, quo facilius dignoscerentur, ex Aristotelis lib. vi Topicorum, cap. 2, colligitur. Ad eundem itaque modum Valentinus docebat supremum invisibilem Deum fidem conciliare suæ imagini, id est, ad imaginem ejus a matre Sophia formatæ mundi Creatori, dum nomen « Dei » ipsi committitavit ; uti Clemens pauli post

A verbis : « Ab initio estis immortales, et filii estis vitæ æternæ, et mortem voluistis inter vos ipsos disperetiri ut eam consumeretis, et mors in vobis moreretur, et per vos. Quando enim mundum quidem solvitis, vos autem non dissolvimini, estis domini creaturæ et cujusvis interitus. » Genus enim, quod natura servatur, ponit ipse quoque similiter atque Basilides ; ad nos autem desuper huc venire hoc diversum genus, ad mortem de medio tollendam ; mortis autem generationem esse opus ejus, qui creavit mundum. Quamobrem sic etiam accipit illam Scripturam : « Nemo videbit faciem Dei, et vivet » ; » quasi ille sit auctor mortis. De hoc Deo ita innuit, scribens his verbis : « Quanto imago minor est viva facie, tanto mundus est minor vivo Æone. Quænam est ergo causa imaginis? Faciei majestas, quæ pictori exhibitur figuram, ut per ejus nomen honoraretur. Non enim ex se et sua auctoritate fuit forma inventa, sed implevit nomen quod in creatione erat imperfectum. Adjuvat autem, quod Dei quoque est inaspectabile, ad fidem ejus, quod effectum est. » Creatorem enim, ut qui Deus et Pater sit vocatus, « veri Dei imaginem, » et « prophetam » appellavit ; « pictorem » autem Sapientiam, cujus figmentum est imago, ad gloriam ejus qui est inaspectabilis. Nam quæcunque procedunt ex conjugatione, ea sunt pleromata ; quæcunque autem ab uno, imagines. Quoniam autem non est ejus id, quod apparet : quæ est ex medietate anima venit, nempe id, quod est differens, et hoc est insufflatio differentis spiritus, et in summa id, quod inspiratur in animam, quæ est imago spiritus. Et, ut in summa dicam, quæ dicuntur de Creatore, qui factus est ad imaginem, ea in imagine sensili in generatione dicunt fuisse ✠ prædicta de generatione hominis. Nam ad seipsos quoque transferunt similitudinem ejus, qui differt, spiritus interjectionem Creatori fuisse ignotam tradentes. Cum ergo de eo, quod unus Deus sit, qui prædicatur per legem et prophetas et Evangelium, tractabimus, adversus hoc quoque disseremus ; est enim locus, primarius. Nunc adversus id, quo in præsens urgemur, est occurrendum. Si ad dissolvendam mortem venit genus

Valentini sententiam explicat' (de qua cf. Irenæum lib. I, sect. 9) ; quanquam ex Orientali Valentinianorum Didascalía apud Clementem, pag. 801, edit. Paris., verba Valentini in meliorem explicari possint sensum. Quod vero reliquæ in mundo creaturæ sint imagines cæterorum a summo Deo descendentium Æonum, post Valentinum loco citato, sectatores ejus docuisse, ex Irenæo constat. »

(81) Τὸ διαφέρων. Interpres appositivè accipit, hoc sensu : « Venit anima, quæ ex dimidio est, nempe id quod est differens. » SYLBURG.

(82) Ἐν τῇ γενέσει. Perperam interpres, « in generatione. » Vertendum fuit « in libro Genesios. » Sensus est, « ea in illo Genesios loco, quo de hominis creatione sermo factus est, per sensibilem imaginem olim prædicta fuisse. »

(83) Ἐπὶ τὸ. Etiam dativo casu legi potest ἐπὶ τῷ. SYLBURG.

(84) Διαφέρων γένος. Nempe genus hominum

differeus, Christus mortem non abolevit, nisi ipse quoque dicatur ejusdem cum eis essentia; sin autem in hoc eam abolevit, ut genus non attingeret differens, non isti mortem abolerent, qui sunt æmuli Creatoris, qui imagini suæ istius animæ, quæ est ex medietate, supernam vitam inspirant secundum dogma ab eis susceptum. Sin vero hoc dicant evenire per matrem, vel si dicant se una cum Christo adversus mortem belligerare, aperte fatentur id occultum dogma, siquidem non timeant Creatoris divinam insectari potentiam, sed ejus creaturam, tanquam ipsi meliores essent, emendant, et animalem imaginem, quam ille non potuit liberare ab interitu, servare nituntur. Fuerit autem Dominus quoque Deo creatore melior ac præstantior: nunquam enim filius cum patre contenderit, idque inter deos. Quod autem hic sit pater filii, Creator universorum, Dominus omnipotens, ad illam distulimus disputationem, in qua adversus hæreses disserere promissimus, ostendentes eum esse solum, qui est ab ipso prædicatus. Sed nobis quidem scribens Apostolus de tolerandis afflictionibus: « Et hoc, inquit, ex Deo, quod vobis donatum est pro Christo, ut non solum in ipsum credatis, sed etiam pro eo patiamini; idem habentes certamen, quale vidistis in me, et nunc auditis in me. Si qua est ergo consolatio in Christo, si quod solatium charitatis, si qua societas spiritus, si qua viscera et miserationes, implete meum gaudium, ut idem sentiat, eandem habentes charitatem, unanimes, idem sentientes. Si autem immolatur super sacrificio et ministerio fidei gaudens et congratulans, eos, ad quos loquitur Apostolus, Philippenses vocans « gratiæ consortes », quomodo ipsos dicit « unanimes » et animales? Similiter etiam de Timotheo quoque scribens et seipso, « Neminem enim, inquit, habeo tantum unanimum, qui germane de vobis futurus sit sollicitus. Omnes enim, quæ sua sunt, quærunt, non quæ Jesu Christi ». Ne ergo probri loco nos « animales » dicant aut prius memorati homines, aut etiam Phryges: jam enim ii quoque illos, qui novæ non attendunt prophetiæ, « animales » appellant, adversus quos disseremus, cum agemus de prophetia. Eum ergo, qui est perfectus, oportet exercere charitatem, et hinc ad Dei tendere amicitiam, per charitatem ejus mandata exsequens. Cum vero jubet diligere inimicos, non diligere quidem malum jubemur, neque impietatem, vel adulterium, vel furtum; sed furem, et impium, et adulterum, non quidem quatenus peccat, et

γησεν, εἰ μὴ καὶ αὐτὸς αὐτοῖς ὁμοούσιος λεγθεῖν· εἰ δ' εἰς τοῦτο κατήγγησεν, ὡς μὴ τοῦ διαφέροντος ἀπτεσθαι γένους, οὐχ οὗτοι τὸν θάνατον καταργοῦσιν οἱ ἀντίμμοι τοῦ Δημιουργοῦ, οἱ τῆς ἐκ μεσότητος ψυχῆς τῆ σφετέρᾳ εἰκόνι ἐμφυσῶντες τὴν ζωὴν τὴν ἀνωθεν, κατὰ τὴν τοῦ δόγματος αἰρεσιν· κἂν διὰ τῆς μητρὸς τοῦτο συμβαίνειν λέγωσιν, ἀλλὰ κἂν εἰ σὺν Χριστῷ καταστρατεύσθαι τοῦ θανάτου λέγοιεν, ὁμολογούντων τὸ δόγμα τὸ κεκρυμμένον, ὡς τῆς θείας τοῦ Δημιουργοῦ κατατρέχειν τολμῶσι δυνάμει, τὴν κτίσιν τὴν αὐτοῦ, ὡς κρείττους ἐπανορθοῦμενοι, πειρώμενοι σώζειν τὴν ψυχικὴν εἰκόνα, ἣν αὐτὸς ῥύσασθαι τῆς φθορᾶς οὐ κατίσχυσεν. Εἴη δ' ἂν καὶ ὁ Κύριος ἀμείνων τοῦ δημιουργοῦ Θεοῦ· οὐ γὰρ ἂν ποτε ὁ υἱὸς τῷ πατρὶ διαφιλονεικοῖη, καὶ ταῦτα ἐν θεοῖς. Ὅτι δὲ οὗτός ἐστιν ὁ τοῦ υἱοῦ πατὴρ, ὁ Δημιουργὸς τῶν συμπάντων, ὁ παντοκράτωρ Κύριος, εἰς ἐκείνων ἀνεβαλόμεθα τὴν σκέψιν, καθ' ἣν πρὸς τὰς αἰρέσεις ὑπεσχήμεθα διαλέεσθαι, τοῦτον εἶναι μόνον δεικνύοντες τὸν ὑπ' αὐτοῦ κεκηρυγμένον. Ἄλλ' ἡμῖν γε ὁ Ἀπόστολος εἰς τὴν τῶν θλίψεων ὑπομονὴν γράφων· « Καὶ τοῦτο, φησὶν, ἀπὸ Θεοῦ, ὅτι ὑμῖν ἐχαρίσθη τὸ ὑπὲρ Χριστοῦ, οὐ μόνον τὸ εἰς αὐτὸν πιστεῦειν, ἀλλὰ καὶ τὸ ὑπὲρ αὐτοῦ πάσχειν· τὸν αὐτὸν ἀγῶνα ἔχοντες, ὅσον ἴδετε ἐν ἐμοί, καὶ νῦν ἀκούετε ἐν ἐμοί. Εἰ τις οὖν παράκλησις ἐν Χριστῷ, εἰ τι παραμύθητον ἀγάπης, εἰ τις κοινωνία πνεύματος, εἰ τινα σπλαγχνία καὶ οἰκτιρμοί, πληρώσατέ μου τὴν χαρὰν, ἵνα τὸ αὐτὸ φρονήτε, τὴν αὐτὴν ἀγάπην ἔχοντες, σύμφυχοι, τὸ ἐν φρονούντες. Εἰ δὲ σπένδεται ἐπὶ τῇ θυσίᾳ καὶ τῇ λειτουργίᾳ τῆς πίστεως χαίρων καὶ συγχαίρων, ἢ πρὸς οὐδ' ὁ λόγος τῷ Ἀποστόλῳ, τοὺς Φιλιππησίους ἢ συμμετόχους τῆς χάριτος (85) καλῶν, πῶς αὐτοὺς ἢ συμψύχους καὶ ψυχικούς (86) λέγει; Ὁμοίως καὶ περὶ Τιμοθέου καὶ ἑαυτοῦ γράφων, ἢ οὐδένα γὰρ ἔχω, φησὶν, ἰσόψυχον, ὅστις γνησίως τὰ περὶ ὑμῶν μεριμνήσει· οἱ πάντες γὰρ τὰ ἑαυτῶν ζητοῦσιν, οὐ τὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ (87). ἢ Μὴ τοίνυν ἢ ψυχικούς ἢ ἐν οὐρανοῦς μέρει λεγόντων ἡμᾶς οἱ προσηρημένοι, ἀλλὰ καὶ οἱ Φρύγες· ἤδη γὰρ καὶ οὗτοι τοὺς τῆ νεῆα προφητείας μὴ προσέχοντας ἢ ψυχικούς ἢ καλοῦσιν, πρὸς οὓς ἐν τοῖς « Περὶ προφητείας » διαλεξόμεθα. Ἀγάπην οὖν ἀσκεῖν τὸν τέλειον χρῆ, κἀνθῆδες ἐπὶ τὴν θεῖαν φιλίαν σπεύδειν, δι' ἀγάπην ἐκτελοῦντα τὰς ἐντολάς. Τὸ δὲ ἀγαπᾶν τοὺς ἐχθροὺς οὐκ ἀγαπᾶν τὸ κακὸν λέγει, οὐδὲ ἀσέθειαν, ἢ μοιχείαν, ἢ κλοπὴν, ἀλλὰ τὸν κλέπτῃ, καὶ τὸν ἀσεβῆ, καὶ τὸν μοιχόν, οὐ καθὼ ἀμαρτάνει, καὶ τῆ ποιᾶ ἐνεργεῖα μολύνει τὴν ἀνθρώπου προσηγορίαν, καθ' ἣ δὲ ἀνθρωπῶς ἐστὶ, καὶ ἔργον Θεοῦ. Ἀμέλει τὸ ἀμαρτάνειν ἐνεργεῖα κεῖται, οὐκ οὐσία· διὸ οὐδὲ ἔργον Θεοῦ. Ἐχθροὶ δὲ οἱ ἀμαρτάν-

✕ P. 605 ED. POTTER, 541 ED. PARIS. • Philip. 1, 29, 50; II, 4, 2, 47. ὁ Philip. 1, 7. • Philip. II, 30, 21.

spirituale, quod hæretici affirmabant, e cælo ad abolendam mortem descendisse: ut paulo superius dixit auctor.

(85) Συμμετόχους τῆς χάριτος. Respicit Philip. 1, 7, ubi Apostolus ait: Συγκοινωνοὺς μου τῆς χάριτος πάντας ὑμᾶς ὄντας.

(86) Συμψύχους καὶ ψυχικούς. Vox posterior a

priori ab auctore infertur: nam σύμφυχοι esse nequeunt, qui non habent τὴν ψυχὴν, ac proinde ψυχικοί sunt. Vox ipsa ψυχικοί in hac epistola non occurrit.

(87) Τὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τὰ τοῦ Χριστοῦ Ἰησοῦ, Philip.

νοντες εἴρηται Θεοῦ, οἱ ἐχθροὶ δὲ τῶν ἐντολῶν, αἷς A μηδὲ ὑπακηκάσει, γενόμενοι ὡσπερ φίλοι οἱ ὑπακηκόητες, οἱ μὲν διὰ τὴν οἰκείωσιν, οἱ δὲ διὰ τὴν ἀπαλλοτριώσιν τὴν ἐκ προαιρέσεως προσαγορευθέντες· οὐθὲν γὰρ ἢ ἐχθρὰ οὐδ' ἢ ἀμαρτία ἀνευ τοῦ ἐχθροῦ καὶ τοῦ ἀμαρτάνοντος· καὶ « τὸ μηδενὸς ἐπιθυμεῖν, » οὐχ ὡς ἀλλοτριῶν τῶν ἐπιθυμητῶν ὄντων, πῶθον μὴ εἶχειν διδάσκει, καθάπερ ὑπελήφασιν οἱ τὸν Κτίστην ἄλλον εἶναι παρὰ τὸν πρῶτον Θεὸν δογματίζοντες· οὐθ' ὡς ἐβδελυγμένης καὶ κακῆς οὐσίας τῆς γενέσεως (ἄθεοι γὰρ αἱ δόξαι αὐται)· « ἀλλότρια » δὲ ἡμεῖς φάμεν τὰ τοῦ κόσμου, οὐχ ὡς ἄτοπα, οὐδ' ὡς οὐχὶ τοῦ Θεοῦ τοῦ πάντων Κυρίου, ἀλλ' ἐπειδὴ μὴ καταμένομεν ἐν αὐτοῖς τὸν πάντα αἰῶνα· κτήσει ὄντα ἀλλότρια, καὶ τῶν κατὰ διαδοχὴν ὑπάρχοντα· χρήσει δὲ ἐκάστου ἡμῶν ἴδια, δι' οὓς καὶ ἐγένετο· πλὴν ἐφ' B ὅσον (88) γὰρ αὐτοῖς ἀναγκαῖον συμπαρεῖναι. Κατὰ φυσικὴν τοίνυν δρεξίν χρηστῆον τοῖς κεκωλυμένοις καλῶς, πᾶσαν ὑπερέκπτωσιν καὶ συμπάθειαν παραιτούμενους.

quoad possessionem sint aliena, et successoribus nostris tradenda, quoad usum vero sint uniuscujusque nostrum propria, propter quos etiam facta sunt; sed tamen eatenus, quatenus una cum eis esse nobis necesse est. Igitur convenienter naturali appetitioni recte utendum est iis, quæ sunt prohibita, caventes ne modum excedamus, et supra quam par est in ea afficiamur.

CAPUT XIV.

De dilectione omnium, etiam inimicorum.

Ἔσθη καὶ χρηστότης; « Ἀγαπήτε τοὺς ἐχθροὺς ὑμῶν, » λέγει· « εὐλογεῖτε τοὺς καταρωμένους ὑμᾶς (89)· καὶ προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεάζοντων ὑμῖν, » καὶ τὰ ὁμοία· οἷς προστίθεται· « Ἴνα γένησθε υἱοὶ τοῦ Πατρὸς ὑμῶν τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς· » τὴν ἐξομοίωσιν τὴν πρὸς Θεὸν αἰνισσόμενος. Πάλιν δ' αὐ φησιν· « Ἰσθὶ εὐνοῶν τῷ ἀντιδίκῳ σου ταχὺ, ἕως ὅτου εἶ ἐν τῇ ὁδῷ μετ' αὐτοῦ. Ἀντιδικός » δὲ οὐ τὸ σῶμα, ὡς τινες βούλονται, ἀλλ' ὁ διάβολος καὶ οἱ τοῦτῃ ἐξομοιούμενοι, ὁ « συνοδοῦν » ἡμῖν δι' ἀνθρώπων τῶν ζηλούντων τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν τῷ ἐπιγίῳ τῷδε βίῳ. Οὐχ οἶδ' ἂν τε οὐ μὴ παθεῖν τὰ ἐχθίστα τοὺς ὁμολογούντας μὲν ἑαυτοὺς εἶναι τοῖς τοῦ Χριστοῦ (90), ἐν δὲ τοῖς τοῦ διαβόλου καταγινομένους ἔργοις· γέγραπται γάρ· « Μὴ ποτε παραδῶ σε τῷ κριτῇ, » ὁ κριτῆς δὲ (91) τῷ ὑπηρέτῃ τῆς ἀρχῆς τοῦ διαβόλου. « Πέπεισμαι γὰρ, ὅτι οὔτε θάνατος, » ὁ κατ' ἐπιφορὰν τῶν διωκόντων· « οὔτε ζωὴ, » ἢ κατὰ τὸν βίον τοῦτον· « οὔτε ἄγγελοι, » οἱ ἀποστάται· D « οὔτε ἀρχαί· » ἀρχὴ δὲ τῷ Σατανᾷ, ὁ βίος δὲ ἐλητο· τοιαῦται (92) γὰρ αἱ κατ' αὐτὸν ἀρχαί τε καὶ

A quodam actione humano nomini dedecus infert, sed quatenus est homo et opus Dei. Peccare certe inter actiones ponitur, non inter substantias, quamobrem nec Dei est opus. Dei autem inimici dicti sunt peccatores, qui sunt inimici mandatorum, quibus non obediunt, sicut amici sunt, qui obediunt; hi quidem propter conjunctionem, illi vero propter alienationem, ex libero animi arbitrio profectam, appellati. Nihil enim sunt inimicitiae neque peccatum, absque inimico et peccatore. Illud autem præceptum, quo jubemur « nil concupiscere, » non velat nos qualicunque desiderio affici, ac si aliena essent quæcunque sunt desiderabilia, ut existimant qui Creatorem alium esse a primo Deo statuunt; neque tanquam ipsa generatio sit mala et execranda (sunt enim impiæ hujusmodi opiniones); sed nos res hujus mundi « alienas » esse dicimus, non quod sint absurdæ ac turpes, aut quod ad Deum Dominum universorum non pertineant, sed quoniam in eis non permanemus in omne sæculum, cum quoad possessionem sint aliena, et successoribus nostris tradenda, quoad usum vero sint uniuscujusque nostrum propria, propter quos etiam facta sunt; sed tamen eatenus, quatenus una cum eis esse nobis necesse est. Igitur convenienter naturali appetitioni recte utendum est iis, quæ sunt prohibita, caventes ne modum excedamus, et supra quam par est in ea afficiamur.

Porro autem quanta est etiam benignitas? « Diligite, » inquit, « inimicos vestros. Benedicite iis qui vos execrantur, et orate pro eis, qui vos afficiunt contumeliis, » et similia. Quibus adjicit: « Ut sitis similes Patris vestri, qui est in cælis; » significans eam, quæ Deum refert, assimilationem. Rursus autem inquit: « Sis cito benevolus adversario tuo, donec es in via cum ipso. — « Adversarius » autem non est corpus, ut quidam volunt, sed diabolus, et qui ei assimilantur; qui una nobiscum « in via » ingreditur, per homines, qui ejus facta imitantur in hac vita terrena. Fieri ergo non potest, ut non patiantur ✕ inimicissima, qui se in Christi quidem esse constituentur, in diaboli autem versantur operibus. Scriptum est enim: « Ne forte te tradat judici, judex autem ministro » imperii diaboli. « Persuasum enim habeo, quod neque mors, » quam afferunt ii qui persequuntur; « neque vita, » quæ hic agitur; « neque angeli, » qui defecerunt, « neque principatus » (Satanæ autem principatus est vita, quam eligit: tales enim sunt,

✕ P. 606 ED. POTTER, 512 ED. PARIS. a Matth. v, 44, 45. b Ibid. 24.

(88) Ἐφ' ὅσον. Hoc est, « quantisper versari nos in hac vita contingit, » non vero, ut paulo ante dictum, eis πάντα αἰῶνα.

(89) Ἰμαῖς. Addit Matthæus, καλῶς ποιεῖτε τοὺς μισούντας ὑμᾶς, quæ fortasse propter ὑμᾶς repetitionem, per librorum negligentiam exciderunt. Mox, ἐπηρεάζοντων ὑμῖν, Matth. v; dein, ὅπως γένησθε et mox, τοῦ ἐν οὐρανοῖς, absque articulo.

(90) Τοῖς τοῦ Χριστοῦ. Rectius ἐν τοῖς τοῦ Χριστοῦ cum præposit. ut in seq. membro. SYLBURG.

(91) Ὁ κριτῆς δέ. Καὶ ὁ κριτῆς, Matth.

(92) Τοιαῦται. Ante hanc vocem A. inserendum putat, οὔτε δυνάμεις· deinde ante ὡς τοῦ μὲν στρατ. interserendum, οὔτε τὰ μέλλοντα· ut singulis membris sua respondeat ratio. Primæ tamen insertioni obstat relativum αὐτόν, quod a suo antecedente discludi non potest. Nec altera usque adeo necessaria est; cum militi spes, et mercatori lucrum, in hac vita, tanquam præsentia, proposita esse ipse Clemens indicet. Gnostico sane jam præsens esse id, quod futurum est, idem infra declarat. SYLBURG.

qui sunt ex eo principatus, et potestates tenebrarum); et neque presentia, in quibus sumus tempore hujus vite, ut spes quidem militis, lucrum vero mercatoris; et neque altitudo, neque profunditas, neque aliqua alia creatura, per propriam homini resistit operationem fidei ejus, qui suo agit arbitrio. «Creaturae» autem nomen tribuitur univoce operationibus, ut quæ sit nostrum opus: talis ergo operatio non poterit nos separare a charitate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino nostro. » Habes summam martyris gnostici.

CAPUT XV.

De vitando scandalo.

«Scimus autem, quod omnes habemus cognitionem» communem, quæ est in communibus, et quod unus sit Deus. Scribebat enim ad fideles, unde infert: «Sed non est in omnibus cognitio, quæ traditur in paucis. Sunt autem qui dicunt eam, quæ est de iis, quæ simulacris immolata sunt, cognitionem non efferre inter omnes, et ne forte potestas nostra fiat offendiculum infirmis: perit enim infirmus tua cognitione. » Quod si dicant, «oportere emere quiddam venditur in macello, » per interrogationem subjungentes illud «Nihil interrogantes, » æque ac interrogantes, ridiculam afferunt interpretationem. Dicit enim Apostolus: «Omnia alia ex macello emite, nihil interrogantes, » iis tamen exceptis, quæ notantur in catholica omnium apostolorum epistola, quæ, quod ita «visum sit Spiritui sancto, » scripta quidem est in Actis apostolorum; lata autem fuit ad fideles per ipsius Pauli ministerium. Significaverunt enim oportere «necessario abstinere ab immolatis, et sanguine, et suffocatis, et fornicatione; a quibus se conservantes, recte esse facturos. » Aliud ergo est, quod dictum est ab Apostolo. «Nunquid non habemus potestatem comedendi et bibendi? Nunquid non habemus potestatem sororem uxorem circumducendi, ut etiam reliqui apostoli, et fratres Domini, et Cephas? Sed non usi sumus, inquit, hac potestate, sed omnia sustinemus, ne demus offensionem Evangelio Chri-

«ἐξουσία τοῦ σκότους: «οὐτε τὰ ἐνεστώτα, » ἐν οἷς ἐσμεν κατὰ τὸν τοῦ βίου χρόνον, ὡς τοῦ μὲν στρατιώτου ἡ ἐλπὶς, τοῦ ἐμπόρου δὲ τὸ κέρδος: «οὐτα ὕψωμα, οὐτε βάθος, οὐτε τις κτίσις ἑτέρα, » κατ' ἐνέργειαν τῆν οἰκίαν ἀνθρώπων, ἀντιπράττει τῇ πίστει τοῦ προαιρουμένου: «κτίσις: » δὲ συνωνύμως καὶ ἐνέργεια λέγεται, ἔργον ἡμέτερον οὐσα ἡ τοιαύτη ἐνέργεια, «οὐ δυνήσεται ἡμᾶς χωρίζαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ, τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, » Ἐχεις συγκαταλαίωσιν γνωστικῶ μάρτυρος.

«Οἶδαμεν δὲ ὅτι πάντες γινώσκοντες, » τὴν κοινήν ἐν τοῖς κοινοῖς, καὶ τὴν ὅτι εἰς Θεός πρὸς πιστούς γὰρ ἐπέστελλεν ὅθεν ἐπιφέρει: «Ἄλλ' οὐκ ἐν πᾶσιν ἡ γνώσις, » ἐν ὀλίγοις παραδιδόμενη (95). Εἰσὶ δὲ, οἱ φασὶ τὴν περὶ τῶν εἰδωλοθύτων γινώσκοντες οὐκ ἐν πᾶσι φέρειν, «μὴπως ἡ ἐξουσία ἡμῶν πρὸς κομμα τοῖς ἀσθενέσι γένηται: ἀπόλλυται γὰρ ὁ ἀσθενῶν τῇ σῆ γνώσει. » Κἂν φάσκωσι, «Πᾶν τὸ ἐν μακέλλῳ πωλούμενον ἀγοράζειν δεῖ, » κατὰ πᾶσιν ἐπάγοντες, τὸ, «Μὴδὲν ἀνακρίνοντες, » ἐπίσης τῶ ἀνακρίνοντες, γελόλιαν ἐξήγγισεν παραθήσονται (94): ὁ γὰρ Ἀπόστολος, «Πάντα, φησὶ, τὰ ἄλλα ὠνεῖσθε ἐκ μακέλλου, μὴδὲν ἀνακρίνοντες, » καθ' ὑπεξαίρεσιν τῶν δηλούμενων κατὰ τὴν ἐπιστολήν τὴν καθολικὴν τῶν ἀποστόλων ἀπάντων, «σὺν τῇ εὐδοκίᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, » τῇ γεγραμμένῃ μὲν ἐν ταῖς Πράξεσι τῶν ἀποστόλων, διακομισθεῖσι δὲ εἰς τοὺς πιστούς δι' αὐτοῦ διακονούντος τοῦ Παύλου ἐμήνυσαν γὰρ «ἐπάναγκες ἀπέχεσθαι δεῖν εἰδωλοθύτων, καὶ αἵματος, καὶ πνικτῶν (95), καὶ πορνείας: ἐξ ὧν διατηροῦντας ἑαυτοὺς, εὖ πράξουσιν. » Ἔτερον (96) οὖν ἔστι τὸ εἰρημένον πρὸς τοῦ Ἀποστόλου: «Μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν φαγεῖν καὶ πιεῖν; μὴοὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν ἀδελφῶν γυναικῶν περιάγειν, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι, καὶ οἱ ἀδελφοὶ τοῦ Κυρίου, καὶ Κηφᾶς; Ἄλλ' οὐκ ἐχρησάμεθα τῇ ἐξουσίᾳ ταύτῃ, φησὶν, ἀλλὰ πάντα στέγομεν, ἵνα μὴ ἐκπαπῆν (97) δώμεν τῷ εὐαγγελίῳ τοῦ Χριστοῦ: » ἦτοι φορτία περιάγοντες, δεόν εὐλότους (98) εἰς πάντας (99)

✠ P. 607 ED. POTTER, 515 ED. PARIS. a Rom. vii, 58, 59. b I Cor. vii 1, 7, 9, 11. c I Cor. x, 25. d Act. xv, 24, seq.

(95) Ὀλίγοις παραδιδ. Arcanam γινώσκοντες paucis tantum traditam fuisse, superius memoratum est Stromat. i, pag. 322, not. 10; pag. 323, not. 7.

(94) Κἂν φάσκωσι. . . παραθήσονται. Ex his verbis, prout jam se habent, sanus aliquis sensus elici haud posse videtur. Nec satis apparet quid sibi voluerit interpres hæc vertens. Interea, dum aliquid certius ac melius reperitur, sic scribi et explicari non incommode posse videntur: Κἂν φάσκωσι: Πᾶν τὸ ἐν μακέλλῳ πωλούμενον ἀγοράζειν δεῖ: κατὰ πᾶσιν ἐπάγοντες τὸ, Μὴδὲν ἀνακρίνοντες, ἐπίσης τῶ Μὴ ἀνακρίνοντες, γ. ἐξ. π., «Quod si dicant: «Quiddam in macello venditur, emere oportet? » per interrogationem: subjungentes: «Nihil interrogantes, » quod perinde est, ac non interrogantes, «id facite, » ridiculam interpretationem afferent. »

(95) Πνικτῶν. Πνικτῶν singul. num. in Vulg. Bibl. ubique legi adnotat A. SYLBERG.

(96) Ἔτερον. Aliud nempe a præcedentibus. Putavit enim auctor abstinere ab immolatis et reliquis, quorum eorum prohibuerunt in Actis apostoli, esse rem in se necessariam; abstinentiam vero ab iis, quæ jam sequuntur, solummodo ad vitandum scandalum esse præceptam.

(97) Ἐγκοπήν. Ἐγκοπήν τινα. I Cor. ix.

(98) Δέον εὐλότους. Sic superius Strom. iii, p. 535 cum memorasset, Petrum et Philippum matrimonio junctos fuisse et liberos procreasse, addit: Καὶ ὅγε Παῦλος οὐκ ὀκνεῖ ἐν τινὶ ἐπιστολῇ τὴν αὐτοῦ προσαγορεύειν σύζυγον, ἣν οὐ περιεκόμιζε διὰ τὴν ὀπηρεσίαν εὐσταλέα. «Et Paulus non cunctatur in quadam Epistola suam salutarem conjugem, quam non circumferebat, quod non magno uti voluit ministerio. »

(99) Εἰς πάντας. Haud scio an rectius εἰς πάντας, ad omnia. » SYLBERG.

εἶναι· ἢ ὑπόδειγμα τοῖς θέλουσιν ἐγκρατεῦσθαι γινόμενοι, μὴ οἰκοδομοῦμενοι εἰς τὸ ἀηδῶς τὰ παρατιθέμενα (1) ἐσθίειν, καὶ ὡς ἔτυχεν ὀμιλεῖν τῇ γυναικί· μάλιστα δὲ τοὺς τηλικαύτην οἰκονομίαν πεπεισμένους (2) ὑπόδειγμα τοῖς μανθάνουσιν ἀκραντοῦ ἐκκεῖσθαι προσήκει. « Ἐλεύθερος γὰρ ὢν ἐκ πάντων, πλὴν ἐμαυτὸν ἐδούλωσα, φησὶν, ἵνα τοὺς πάντας κερδήσω. Καὶ πᾶς δὲ ὁ ἀγωνιζόμενος πάντα ἐγκρατεῦεται. Ἄλλὰ τοῦ Κυρίου ἡ γῆ, καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. Διὰ τὴν συνειδήσιν ὅν ἀφεκτέον, ὢν ἀφεκτέον. « Συνειδήσιν δὲ λέγω, οὐχὶ τὴν ἑαυτοῦ » γνωστικῆ γὰρ· ἀλλὰ τὴν τοῦ ἐτέρου, ἵνα μὴ κακίως οἰκοδομηθῆ, ἀμαθίᾳ μιμούμενος ὃ μὴ γινώσκει, καταφρονητῆς ἀντὶ μεγαλόφρονος (3) γινόμενος. « Ἴνα τί γὰρ ἡ ἐλευθερία μου κρίνεται ὑπὸ ἄλλης συνειδήσεως; Εἰ ἐγὼ (4) χάριτι μετέχω, τί βλασφημοῦμαι ὑπὲρ ὅσιν ἐγὼ εὐχαριστῶ; πάντα (5) ὅσα ποιεῖτε, εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε » ὅσα ὑπὸ τὸν κανόνα (6) τῆς πίστεως ποιεῖν ἐπιτέτραπται.

gratia participo, cur maledictis appetor pro eo, pro quo gratias ago? Omnia ergo, quæ facitis, in gloriam Dei facite e; » quæ scilicet a regula fidei permissum est facere.

stii a; » scilicet onera circumferentes, cum oporteat esse expeditos ad omnes; aut effecti exemplum iis, qui volunt continentes esse, ut qui non ita instructi simus, ut quæ nobis apponuntur non libenter comedamus, et temere cum muliere habeamus consuetudinem. Maxime autem eos, in quibus est credita tanta dispensatio, convenit præbere purum et nulla labe pollutum exemplar discitentibus. « Nam cum liber, inquit, essem ex omnibus, omnium me servum feci, ut omnes lucrificerem. Omnis autem, qui in certamine contendit, est continens in omnibus b. Sed Domini est terra, et plenitudo ejus. Propter conscientiam » ergo abstinendum est ab iis, a quibus est abstinendum; « conscientiam autem dico, non suam; » est enim cognitione prædita; sed alterius, ne male ædificetur, per ignorantiam imitando id, quod non cognoscit, et pro excelsi animi viro fiat contemptor. « Cur enim mea libertas judicatur ab alia conscientia? Si ego cum gratia participo, cur maledictis appetor pro eo, pro quo gratias ago? Omnia ergo, quæ facitis, in gloria Dei facite e; » quæ scilicet a regula fidei permissum est facere.

CAPUT XVI.

Quædam Scripturæ loca de constantia, patientia et charitate martyrum illustrat.

« Καρδία μὲν πιστεύεται εἰς δικαιοσύνην, στόματι δὲ ὁμολογεῖται εἰς σωτηρίαν. Λέγει γοῦν (7) ἡ Γραφή· Πᾶς ὁ πιστεύων ἐπ' αὐτῷ οὐ καταισχυθήσεται· τουτέστι (8) τὸ ῥῆμα τῆς πίστεως ὃ κηρύσσομεν ὅτι ἐν ὁμολογήσει τὸ ῥῆμα ἐν τῷ στόματι σου ὅτι Κύριος Ἰησοῦς, καὶ πιστεύσης ἐν τῇ καρδίᾳ σου ὅτι ὁ Θεὸς ἠγειρεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, σωθήσῃ. » Ἄντικρυς τελείαν δικαιοσύνην ὑπογράφει, ἔργῳ τε καὶ θεωρίᾳ C πεπληρωμένην. « Εὐλογητέον οὖν τοὺς διώκοντας. Εὐλογεῖτε, καὶ μὴ καταρᾶσθε· ἡ γὰρ καύχησις ἡμῶν αὐτῆ ἐστὶ, τὸ μαρτύριον τῆς συνειδήσεως ἡμῶν, ὅτι ἐν ἀγιότητι (9) καὶ εὐκρινείᾳ Θεὸν ἔγνωμεν » δι' ὀλιγῆς ταύτης προφάσεως τὸ τῆς ἀγάπης ἔργον ἐνδεικνύμενοι, ὅτι « οὐκ ἐν σοφίᾳ σαρκικῇ, ἀλλ' ἐν χάριτι Θεοῦ ἀνεστράφημεν ἐν τῷ κόσμῳ. » Ταῦτα μὲν περὶ τῆς γνώσεως ὁ Ἀπόστολος τὴν δὲ κοινὴν διδασκαλίαν (10) τῆς πίστεως ὁμοίην γνώσεως » εἰρηκεν ἐν τῇ δευτέρᾳ (11) πρὸς Κορινθίους. « Ἄχρη γὰρ τῆς σήμερον ἡμέρας τὸ αὐτὸ κάλυμμα τοῖς πολλοῖς ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς παλαιᾶς Διαθήκης μένει, » μὴ

« Corde » quidem « creditur ad justitiam, ore autem fit confessio ad salutem. Dicit itaque Scriptura; Quisquis credit in ipsum, pudore noti afficietur. Hoc est verbum fidei, quod prædicamus: quod si confessus fueris verbum in ore tuo, quod Dominus Jesus, et credideris in corde tuo, quod Deus eum suscitavit a mortuis, salvus eris d. » Evidenter perfectam describit justitiam, quæ et opere et contemplatione completur. « Benedicere » ergo oportet « iis, qui persequuntur. Benedicite, et nolite execrari e. Gloriatio enim nostra hæc est, testimonium conscientie nostræ, quod in sanctitate et sinceritate Deum cognovimus; » per hanc parvam occasionem opus ostendentes charitatis, quod « non in sapientia carnali, sed in gratia Dei conversati sumus in mundo f. » Hæc Apostolus quidem de cognitione. Communem autem fidei doctrinam, ✕ dixit « odorem cognitionis g, » in secunda Epistola ad Corinthios. « Nam in hodiernum usque diem idem velum multis in lectione Veteris Testa-

✕ P. 608 ED. POTTER, 514 ED. PARIS. a I Cor. ix, 4, 5, 12. b Ibid. 19, 25. c I Cor. x, 28, 29, 30, 31. d Rom. x, 10, 11, 8, 9. e Rom. xii, 14.

(1) Μὴ οἰκ. εἰς τὸ ἀηδῶς τὰ π. Videtur legendum οἰκοδομοῦμενοι εἰς τὸ μὴ ἀηδῶς τὰ π. Vox οἰκοδομοῦμενοι sumpta est e I Cor. viii, 40. LOWTH.

(2) Οἰκονομίαν πεπεισμένους. Non solet dici οἰκονομίαν πείθεσθαι, sed πιστεύεσθαι. Quamobrem scribendum, οἰκονομίαν πεπεισμένους. Qua phrasi usus est Apostolus in hoc ipso capite, quod jam explicat auctor, nempe I Cor. ix, 17: Εἰ γὰρ ἐκίων τοῦτο πράσσω, μισθὸν ἔχω· εἰ δὲ ἄκων, οἰκονομίαν πεπιστευμαί.

(3) Μεγαλόφρονος. Μεγαλόφρονος opponit iis quos Apostolus ἀσθενεῖς vocat.

(4) Εἰ ἐγὼ. Εἰ δὲ ἐγὼ, I Cor. x.

(5) Πάντα. Abbreviat. I Cor. x, 31: Εἴτε οὖν ἐσθίετε, εἴτε πίνετε, εἴτε τι ποιεῖτε, πάντα εἰς δόξαν Θεοῦ ποιεῖτε.

(6) Ὑπὸ τὸν κανόνα. A. mavult κατὰ τὸν κανόνα,

D « secundum regulam. » Vulgatæ lectionis sensus est, quæcumque regulæ fidei subjicere permissum est. SYLBURG.

(7) Γοῦν. Γὰρ Rom.

(8) Τουτέστι. A. divide τοῦτ' ἐστι. SYLBURG. — Μοχ, Ὁμολογήσει ἐν τῷ στόματι σου Κύριον Ἰησοῦν, καὶ πιστ. Rom. x, 9.

(9) Ἀγιότητι. Ἀπλότητι, II Cor. 1, 12.

(10) Τὴν δὲ κοινὴν διδ. Τὴν κοινὴν διδασκαλίαν opponit τῇ ὀλίγοις παραδεδομένῃ, arcana scientiæ.

(11) Ἐν τῇ δευτέρᾳ. A. legendum censet ἐν τῇ αὐτῇ, quoniam superior quoque sententia ex eadem epistola desumpta est. Ἡμέρας, et τοῖς πολλοῖς, quæ sequuntur, absunt a vulgatis Pauli edit. ut idem A. adnotat. SYLBURG. — Sunt autem interpretamenti loco a Clemente insec. ta.

menti manet a, » non revelatum per conversionem ad Dominum. Propterea ostendit etiam resurrectionem iis, qui possunt perspicere, eam, quæ est adhuc in carne, vitæ serpentis super ventrem. Unde etiam eos, qui sunt ejusmodi, vocavit « fetus viperarum b, » libidinosos ac voluptarios, ventrique et peni servientes, et propter mundanas cupiditates sua invicem capita abscedentes. « Filioli, ne diligamus sermone, nec lingua, » ait Joannes, perfectos esse docens, « sed opere et veritate. In hoc cognoscemus quod ex veritate sumus c. » Si autem « Deus est charitas, » charitas quoque est pietas in Deum, « timor non est in charitate: sed perfecta charitas foras ejicit timorem d. Hæc est charitas Dei, ut ejus præcepta servemus e. » Et rursus ei, qui cupit fieri gnosticus, scriptum est: « Sed sis forma fidelium, in sermone, in conversatione, in charitate, in fide et castitate f. » Fidei enim, ut arbitror, perfectio distinguitur a communi fide. Porro autem divinus quoque Apostolus per hæc tradit regulam gnostici, sic scribens: « Ego enim didici, in iis, in quibus sum, esse contentus. Scio et esse humilis, scio et abundare. Ubique et in omnibus sum iustus, et satiari et esurire, et abundare et penuriam pati; omnia possum in eo, qui mihi dat vires g. » Jam vero cum aliis quoque disserterens, ut iis verecundiam incutiat, non veretur dicere: « Recordemini autem priorum dierum, in quibus illuminati magnum certamen sustinuistis passionum, partim quidem opprobriis et afflictionibus facti spectaculum, partim autem socii ita conversantium effecti. Nam et vincula mea commiserati estis, et rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis; cognoscentes vos habere meliores et manentes facultates. Nolite itaque amittere confidentiam vestram, quæ magnam habet remunerationem: opus enim habetis patientia, ut cum Dei voluntatem feceritis, reportetis promissionem. Adhuc enim parumper qui venit veniet, et non tardabit. Justus autem meus ex fide vivet. Quod si subtraxerit ✕ se, non placebit animæ meæ. Nos autem non sumus subtractionis ad perditionem, sed

ἀνακαλυπτόμενον κατὰ τὴν πρὸς τὸν Κύριον ἐπιστροφὴν. Διὰ τοῦτο καὶ ἀνάστασιν ἔδειξε τοῖς διορθωμένοις, τὴν ἐν ἐν σαρκὶ τοῦ βίου ἔρποντος ἐπὶ κοιλίαν (12). Ἐνθεν καὶ «γεννήματα ἐχιδνῶν» τοὺς τοιοῦτους ἐκάλεσε, τοὺς φιληδότους, τοὺς γαστρὶ καὶ αἰδοίσι δουλεύοντας, καὶ τὰς ἀλλήλων διὰ τὰς κοσμικὰς ἐπιθυμίας ἀποτέμνοντας κεφαλὰς (13). «Τεχνία, μὴ ἀγαπῶμεν λόγῳ, μηδὲ γλώσσῃ,» Ἰωάννης (14) τελείουσ ἐῖναι διδάσκων, «ἀλλ' ἐν ἔργῳ καὶ ἀληθείᾳ» ἐν τούτῳ γνωσόμεθα, ὅτι ἐκ τῆς ἀληθείας ἐσμέν. Ἐῖ δὲ «ἀγάπη ὁ Θεός,» ἀγάπη καὶ ἡ θεοσέβεια, «φρόδος οὐκ ἐστὶν ἐν τῇ ἀγάπῃ· ἀλλ' ἡ τελετὰ ἀγάπῃ ἔξω βάλλει τὸν φόβον. Αὕτη ἐστὶν ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ, ἵνα τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ τηρῶμεν.» Πάλιν τε αὐτῷ γνωστικῷ ποθοῦντι γενέσθαι γέγραπται, «Ἀλλὰ τύπος γίνου τῶν πιστῶν, ἐν λόγῳ, ἐν ἀναστροφῇ, ἐν ἀγάπῃ (15), ἐν πίστει, ἐν ἀγνεΐᾳ.» Πίστει γάρ, οἶμαι, τελειότης πρὸς τὴν κοινὴν διαστέλλεται πίστιν. Καὶ δὴ γνωστικῷ κανόνα ὁ θεὸς Ἀπόστολος διὰ τοσῶνδε (16) παρίστησιν, τοῦτο μὲν γράφων· «Ἐγὼ γάρ ἔμαθον, ἐν οἷς εἰμι, αὐτάρκης εἶναι· οἶδα καὶ ταπεινοῦσθαι, οἶδα καὶ (17) περισσεύειν. Ἐν παντὶ καὶ ἐν παντὶ μεμύημαι, καὶ χορτάζεσθαι καὶ κινῆν, καὶ περισσεύειν καὶ ὑστερεῖσθαι· πάντα ἰσχύω ἐν τῷ ἐνδυναμοῦντί με (18).» Τοῦτο δὲ καὶ πρὸς ἐντροπήν (19) ἄλλοις διαλεγόμενος, οὐκ ὀκνεῖ λέγειν· «Ἀναμνησθεσθε δὲ τὰς πρότερον ἡμέρας, ἐν αἷς φωτισθέντες πολλὴν ἀθλήσιν ὑπεμείνατε παθημάτων, τοῦτο μὲν ὀνειδισμοῖς τε καὶ θλίψεσι θεατριζόμενοι, τοῦτο δὲ κοινωνοὶ τῶν οὕτως ἀναστρεφόμενων γεννηθέντες. Καὶ γὰρ τοῖς δεσμοῖς μου συνεπαθήσατε, καὶ τὴν ἀρπαγὴν τῶν ὑπαρχόντων ὑμῶν μετὰ χαρᾶς προσδέξασθε· γινώσκοντες ἔχειν ἑαυτοὺς κρείττονα ὑπαρξίν καὶ μένουσαν (20). Μὴ ἀποβάλλετε οὖν τὴν παρβήσιν ὑμῶν, ἥτις ἔχει μεγάλην μισθαποδοσίαν ὑπομονῆς γὰρ ἔχετε χρεῖαν, ἵνα, τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ποιήσαντες, κομίσησθε τὴν ἐπαγγελίαν· ἔτι γὰρ μικρὸν ὅσον ὁ ἐρχόμενος ἔξει, καὶ οὐ χρονεῖ. Ὁ δὲ δικαῖός μου (21) ἐκ πίστεως ζήσεται· ἐκ ἐν ὑποστελλεται, οὐκ εὐδοκεῖ ἡ ψυχὴ μου ἐν αὐτῷ. Ἡμεῖς δὲ οὐκ ἐσμεν ὑποστολῆς εἰς ἀπώλειαν, ἀλλὰ πίστεως εἰς «περιποίησιν» ψυχῆς. Εἰτά σοι σημεῖος ὑποειρημά-

✕ P. 609 ED. POTTER, 515 ED. PARIS. a II Cor. iii, 14. b Matth. iii, 7. c I Joan. iii, 18, 19. d I Joan. iv, 16, 18. e I Joan. v, 3. f I Tim. iv, 12. g Philip. iv, 11, 12, 13.

(12) Ἐπὶ κοιλίαν. Rectius ἐπὶ κοιλίας, super ventre. SYLBURG.

(13) Κεφαλὰς. Plinius Nat. hist., lib. x, cap. 62.: «Viperæ mas caput inserit in os, quod illa abrodit voluptatis dulcedine.» Horus Hieroglyph. lih. ii, de vipera refert, quod όταν συγγένηται τῷ ἄρβενι, στόμα στόματι ἐμβάλλει, καὶ μετὰ τὸ ἀποζευθῆναι, ἀποδακνοῦσα τὴν κεφαλὴν τοῦ ἄρβενος, ἀναίρει. Unde mulierem per coitum viro insidias struentem designare cupientes, viperam pingebant hieroglyphicarum litterarum periti. Conf. Tzetze scholia in Lycophronis Cassand. v. 1114, itemque noster in ejusdem poematis v. 1112 Commentarius.

(14) Ἰωάννης. Constructionis lex postulat, φησὶν Ἰωάννης, seu Ἰωάννης λέγει. In eo autem loco, I Joann. iii, Vulg. Bibl. habent τεχνία μου· et mox, ἀλλ' ἔργῳ καὶ ἀληθείᾳ· καὶ ἐν τούτῳ γινώσκομεν. A. SYLBURG.

(15) Ἐν ἀγάπῃ. Ἐν πνεύματι addunt Vulg. Bibl. I Tim. iv.

(16) Διὰ τοσῶνδε. Διὰ τῶνδε. Sylburg.

(17) Καὶ. Δέ, Philip.

(18) Ἐνδυναμοῦντί με. Χριστῷ addunt Vulg. Bibl. Philip. iv, quanquam a veteri quoque interprete Christi nomen abest. SYLBURG.

(19) Πρὸς ἐντροπήν. Phrasis e D. Paulo sumpta, I Cor. vi, 5; xv, 34.

(20) Γινώσκοντες. . . καὶ μένουσαν. Vulg. Bibl. Hebr. x: Γινώσκοντες ἔχειν ἐν ἑαυτοῖς κρείττονα ὑπαρξίν ἐν οὐρανῷ, καὶ μεν. Sed ex interpretatione alicujus in contextum irrepisse ista exegemata adnotat noviss. doctissimisque interpretes. SYLBURG. — Mox, τὴν παρβήσιν ὑμῶν, ἥτις ἔχει μισθαποδοσίαν μεγάλην. Hebr. x.

(21) Ὁ δὲ δικαῖός μου. Ὁ δὲ δικαῖος absque proo legitur in Vulg. Bibl. SYLB.

των θεϊων παρίστην. « Ἡ γὰρ οὐ πίστει, » φησὶ, « δι' ὑπομονῆς κατώρθωσαν (22) οἱ ἐμπαιγμῶν καὶ μαστιγῶν πείραν λαβόντες (23), ἔτι δὲ δεσμῶν καὶ φυλακῆς; Ἐλιθάσθησαν, ἐπειράσθησαν (24), ἐν φόβῳ μαχαίρας ἀπέθανον· περιῆλλον ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν, ὑστερούμενοι, θλιβόμενοι, κακοχούμενοι, ὧν οὐκ ἦν ἄξιος ὁ κόσμος· ἐν ἐρημίαις πλανώμενοι, καὶ ὄρεσι, καὶ σπηλαίοις, καὶ ταῖς ὄποις τῆς γῆς. Καὶ πάντες (25) μαρτυρηθέντες διὰ τῆς πίστεως, οὐκ ἐχομίσαντο τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ Θεοῦ· ἀπολείπεται νοεῖν τὸ κατὰ παρασιώπησιν εἰρημένον, ἡ μόνον. » Ἐπιφέρει γοῦν· « Περὶ ἡμῶν κρεῖττόν τι προσειδομένου τοῦ Θεοῦ, » (ἀγαθὸς γὰρ ἦν (26))· « ἵνα μὴ χωρὶς ἡμῶν τελειωθῶσι. Τοιγαροῦν καὶ ἡμεῖς, τοσοῦτον ἔχοντες περιχέμενον ἡμῖν νέφος· ἅγιον καὶ διειδές (27) ἡ μαρτύρων, ὄγκον ἀποθέμενοι πάντα, καὶ τὴν εὐπερίστατον ἀμαρτίαν, δι' ὑπομονῆς τρέχωμεν τὸν προκειμένον ἡμῖν ἀγῶνα, ἀφορῶντες εἰς τὸν τῆς πίστεως ἀρχηγὸν καὶ τελειωτὴν Ἰησοῦν. » Ὅτι μὲν οὖν μίαν σωτηρίαν λέγει ἐν Χριστῷ τῶν δικαίων καὶ ἡμῶν (28), σαφῶς μὲν εἶρηκεν πρότερον· οὐδὲν δὲ ἤττον καὶ περὶ Μωυσέως λέγων, ἐπιφέρει· « Μείζονα κλοῦτον ἡγησάμενος τῶν Αἰγύπτου (29) θησαυρῶν τὸν ὄνειδισμὸν τοῦ Χριστοῦ· ἀπέβλεπε γὰρ εἰς τὴν μισθαποδοσίαν· πίστει κατέλιπεν Αἴγυπτον, μὴ φοβηθεὶς τὸν θυμὸν τοῦ βασιλέως· τὸν γὰρ ἀόρατον ὡς ὄρων ἐκατέρησεν. » Ἡ θεία Σοφία περὶ τῶν μαρτύρων λέγει· « ἔδοξαν ἐν ὀφθαλμοῖς ἀφρόνων τεθνάναι, καὶ ἐλογίσθη κάκωσις ἡ ἐξοδος αὐτῶν, καὶ ἡ ἀφ' ἡμῶν πορεία σύντριμμα· οἱ δὲ εἰσιν ἐν εἰρήνῃ· καὶ γὰρ ἐν ὕψει ἀνθρώπων ἐὰν κολασθῶσιν, ἡ ἐλπίς αὐτῶν ἀθανασίας πλήρης. » Ἔϊτα ἐπάγει, καθαρσιν ἔνδοξον τὸ μαρτύριον διδάσκουσα· « Καὶ ὀλίγα παιδευθέντες, μεγάλη εὐεργετηθήσονται· ὅτι ὁ Θεὸς ἐπέρασεν αὐτούς· » τούτέστιν, εἰς δοκίμιον καὶ δυσωπίαν τοῦ πειράζοντος εἶασεν αὐτοὺς πειρασθῆναι· « καὶ εὗρεν αὐτοὺς ἀξίους ἑαυτοῦ, υἱοὺς κληθῆναι· » δηλονότι. « Ὡς χρυσὸν ἐν χωνευτηρῷ ἀποδοξάσασεν αὐτούς, καὶ ὡς ὀλοκάρπωμα θυσιᾶς προσεδέξατο αὐτούς· καὶ ἐν καιρῷ ἐπισκοπῆς αὐτῶν ἀναλάμψουσι, καὶ ὡς σπινθήρες ἐν καλᾷ διαδραμύονται· κρινούσιν ἔθνη, καὶ κρατήσουσι λαῶν, καὶ βασιλεύσει αὐτῶν Κύριος εἰς τοὺς αἰῶνας. »

A fidei ad acquisitionem » animæ. Deinde adducit tibi examen exemplorum divinatorum. « Annon, inquit, fide per patientiam se præclare gesserunt, qui ludibria et flagella, et vincula præterea, et carcerem experti sunt? Lapidati fuerunt, tentati sunt, in cæde gladii mortui sunt, circueierunt in ovinis et caprinis pellibus, egentes, afflicti, vexati, quibus dignus non erat mundus; in solitudinibus errantes, et montibus, et speluncis, et foraminibus terræ. Et hi omnes testimonio fidei probati, non acceperunt promissionem; » restat subintelligendum, quod tacite dictum est, « soli. » Subjungit itaque: « Cum de nobis melius aliquid Deus prævidisset (bonus enim erat) ut non sine nobis **221** consummarentur. Itaque cum et nos circa nos habeamus tantam nubem » sanctam et pellucidam « testium, deponentes omne pondus, et nos facile circumstans peccatum, per patientiam curramus ad nobis propositum certamen, respicientes ad fidei auctorem et consummatorem Jesum ». » Et quod unam eandemque intelligat salutem in Christo, cum justorum, tum etiam nostram, prius quidem dixit aperte, nihilo tamen scius de Moyse quoque dicens, subjungit: « Majores existimans divitias quam thesauros Ægypti, Christi improperium; respiciebat enim remunerationem. Fide reliquit Ægyptum, non veritus iram regis. Invisibilem enim tanquam qui videret, sustinuit ». » Divina Sapientia dicit de martyribus: « Visi sunt in oculis insipientium mori, et reputata est vexatio eorum exitus, et a nobis discessus, contritio: illi vero sunt in pace. Etenim si in oculis hominum supplicii affecti fuerint, spes eorum plena est immortalitatis ». » Deinde subjungit, gloriosam expurgationem docens esse martyrium: « Et in paucis castigati, magnis afficiuntur beneficiis, quoniam Deus tentavit eos, » hoc est, ad eorum probationem, et ut pudore afficiatur tentator, sivit eos tentari; « et invenit eos se dignos, » ut scilicet vicerent filii. « Tanquam aurum in fornace probavit eos, et tanquam solidam sacrificii oblationem excepit eos, et in tempore inspectionis eorum fulgebunt, et tanquam scintillæ in stipula percurret. Judicabunt gentes, et dominabuntur populis, et rex D eorum erit Dominus in sæcula ». »

• Hebr. x, 32-39. b Hebr. xi, 36, 37, 38, 59, 40; xii, 1, 2. c Hebr. xi, 26, 27. d Sap. iii, 2, 3, 4. • Ibid. 5, 6, 7, 8.

(22) Ἡ γὰρ . . . κατώρθωσαν. Clementis verba sunt hæc ad ea, quæ sequuntur, transitum facientis.

(23) Πείραν λαβόντες. Hebr. xi, πείραν ἔλαβον.

(24) Ἐλιθάσθησαν, ἐπειράσθησαν. Vulg. Bibl. Hebr. xi, 37: Ἐλιθάσθησαν, ἐπείρασθησαν, ἐπειράσθησαν. Ubi conf. quæ adnotavit Cl. Millius.

(25) Πάντες. Vulg. Bibl. οὗτοι πάντες· et mox, τὴν ἐπαγγελίαν, absque genit. τοῦ Θεοῦ· dein, τοῦ Θεοῦ περὶ ἡμῶν κρεῖττόν τι προβλεψαμένον.

(26) Ἀγαθὸς γὰρ ἦν. Commation hoc a Clemente insertum videtur propter hæreticos qui Deum negabant bonum esse.

(27) Ἄγιον καὶ διειδές. Commation illud Clementis est, non Apostoli Hebr. xii. SYLBURG.

(28) Τῶν δικαίων καὶ ἡμῶν. Nempe « justorum » qui ante Christum vixerunt, et Christianorum, quibus eadem est per Christum ad salutem via: nam αὐτὸς ἀνὴρ θύρα τοῦ Πατρὸς, δι' ἧς εἰσερχονται Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ καὶ οἱ προφῆται, καὶ οἱ ἀπόστολοι, καὶ ἡ Ἐκκλησία. « Ille (Christus) est janua Patris; per quam ingrediuntur Abraham et Isaac et Jacob, et prophætæ, et apostoli, et Ecclesia, » ut ait Ignatius *Epist. ad Philadelphenos*, cap. 9.

(29) Αἰγύπτου. Ἐν Αἰγύπτῳ, Hebr.

CAPUT XVII.

Citationem ex epistola S. Clementis ad Corinthios ad argumentum præcedentis capitis spectantem refert.

Porro autem Clemens quoque apostolus in epistola ad Corinthios, ipse ꝛ quoque nobis quamdam gnostici imaginem describens, dicit : « Quis enim apud vos diversatus, omni virtute perfectam firmamque fidem vestram non probavit? modestam ac decentem in Christo pietatem non est admiratus? et magnificentiam hospitalitatis vestræ non prædicavit? et perfectam ac stabilem cognitionem non leatam esse censuit? nam citra personarum acceptionem omnia faciebatis, et in Dei legitimis ambulabatis. » Deinde apertius : « Fixis ergo oculis eos intueamur, qui magnificæ ejus gloriæ perfecte ser-

✕ P. 610 ED. POTTER, 516 ED. PARIS.

(50) Ἀπόστολος. Superius dictum est, viros apostolicos nonnunquam apostolos ab antiquis Patribus appellatos fuisse. Conf. Strom. III, pag. 535, not.

(51) Τίς. Hæc occurrunt statim a principio prioris ad Corinthios Epistolæ, p. 145 edit. Antwerp.

(52) Πίστιν ὑμῶν. Ὑμῶν πίστιν, Clem. Rom.

(53) Νομίμοις. Clemens Rom. νόμοις hodie exhibet : sed νομίμοις eum cum Alexandrino nostro scripsisse, inde probat Colomesius, quod alias fere ea voce usus sit, ut cap. 40 : Τοῖς γὰρ νομίμοις τοῦ Θεοῦ ἀκολουθοῦντες. « Leges enim Domini sequentes. »

(54) Ἀπειρώμεν. In his, quæ sequuntur, Clemens noster Romani Clementis capp. 9, 10, 11, 12, 17, 18, 21, 22, 36, 38, 40, 41, 48, 49, 50 et seq. pro more suo abbreviavit, interpolavit, mutata denique ad suum institutum accommodavit, quod suis locis ostenditur. Sunt porro, ut id obiter moneam, in editione jam dicta editæ ignoti cujusdam hominis, quem proinde cl. editor littera B designat, notulæ in quibus a capite ad calcem nil aliud agit, quicunque fuerit, auctor, quam ut persuadeat, venerandam hanc Clementis Romani epistolam interpolatam, ubique fere corruptam, et jam penitus mutatam esse ab illa quæ Eusebii tempore exstabat. Quibus vero argumentis id probat? Mihi profecto notulas ejus legenti ac relegenti, præter inanes quasdam conjecturas, nil aliud occurrit, quod vel tenuem argumenti umbram præ se ferre videatur, nisi quod observavit nonnulla eorum quæ in Clementis Romani epistola occurrunt, ab Alexandrino nostro hic omitti. Quamobrem ad principium cap. 17 ait : « Hæc junxit Clemens Alexandrinus p. 516, cum cap. 9 hujus epistolæ, et rectissime. Quanta interpolator addidit? Sed hoc facinus Hieronymum ipsum latuit, in Com. ad Isaiam. » Tum ad med. cap. 18 : « Recte hic abruptum sacrum carmen Clemens Alexandrinus p. 517. » Dein ad med. cap. 21 : « Interpolatoris hæc sunt, » etc., p. 159. Tum cap. 22 adnotat : « A capite sequente ad cap. 40, adulterina omnia, post Clementem Alexandrinum addita. » Iterum ad medium cap. 40 : « Est, qui velit hæc omnia esse mali commatis, ad finem usque capitis, et lectorem amandat ad Clementem Alexandrinum p. 518. » Rursus ad finem cap. 41 : « Hinc usque ad cap. 48 omnia omisit Clemens Alexandrinus, nec agnovit. » Vide p. 518. Dein ad medium cap. 49 : « Hæc absunt a Clemente Alexandrino, suntque interpolatoris. » Porro satis apparet, non sequi hæc a Clemente Romano scripta non fuisse, eo quod ab Alexandrino nostro absint : primo, quod Clemens Alexandrinus non semper integra auctorum verba recitet, sed sæpe alia omittat, alia variis modis mutata, nonnunquam suis etiam insertis, suo instituto

A Ναὶ μὴν ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολῇ ὁ ἀπόστολος (30) Κλήμης, καὶ αὐτὸς ἡμῖν τύπον τινὰ τοῦ γνωστικοῦ ὑπογράφων, λέγει : « Τίς (31) γὰρ, παραπιδημήσας πρὸς ὑμᾶς, τὴν πανάρετον καὶ βεβαίαν πίστιν ὑμῶν (32) οὐκ ἐδοκίμασεν; τὴν τε σώφρονα καὶ ἐπιεικῆ ἐν Χριστῷ εὐσέβειαν οὐκ ἐθαύμασεν; καὶ τὸ μεγαλοπρεπὲς τῆς φιλοξενίας ὑμῶν ἥθος οὐκ ἐκθρῦξεν; καὶ τὴν τελείαν καὶ ἀσφαλῆ γνώσιν οὐκ ἐμακάρισεν; ἀπροσωπολήπτως γὰρ πάντα ἐποιεῖτε, καὶ ἐν τοῖς νομίμοις (33) τοῦ Θεοῦ ἐπορεύεσθε; καὶ τὰ ἐξῆς. Εἶτ' ἐμφανεστερον, « Ἀπειρώμεν (34) οὖν εἰς τοὺς τελείως λειτουργήσαντας αὐτοῦ τῇ με-

B accommodet. Exemplo esse poterunt, quæ ex Irenæo sumpsit Strom. I, p. 410, quæque ex Philone, ejusdem libri pag. 411, 412, 413, 414, 415, 416. Quæ si quis vel cum ipsorum auctorum libris conferre, vel quæ ibi a nobis adnotata sunt percurrere dignabitur, facile percipiet quam fallaci argumento nitantur, qui Clementi Romano, vel alii cuiquam auctori integras sententias adimunt, eo quod in Alexandrino nostro non appareant. Secundo, quod eorum nonnulla, quæ Alexandrinus noster hoc loco præterit, alibi palam recitaverit. Quæ sunt illa, quæ superius e Clemente Romano sunt, Strom. I, p. 339 : Ἦτω τις πιστός· ἦτω δυνατός τις γνώσιν ἐξείπετον· ἦτω σοφὸς ἐν διακρίσει λόγων· ἦτω γοργὸς ἐν ἔργοις. Hæc occurrunt in Clementis Romani cap. 40, sed ab Alexandrino nostro hic omissa sunt, quamvis ea, quæ hæc præcedant, quæque eadem sequuntur, recitaverit. Satis igitur hinc apparet, eum nonnulla, quæ suo scilicet instituto minus conuenire videbantur, de industria præterisse : ac proinde non licere nobis Clementi Romano quidquam hæc sola causa detrudere, quod in Alexandrino non exstet. Reliqua eorum, quibus Clementinæ epistolæ auctoritatem elevare conatus est hic adnotator, hujusmodi fere sunt : « Ex glossa hæc esse suspicatur vir doctus, p. 148. Vir doctus suspicatur ex Clemente Alexandrino hæc huc traducta, p. 149. Simplicius Clemens Alexandrinus, a quo hæc petita sunt, ὁ Κύριος λέγει, p. 160. Clemens Alexandrinus, p. 536, ἀνομιε, ex quo corruptor litterarum sumpsit, ubi Clemens præfatur τοῦτω φησὶν ἡ Γραφή, p. 166. Hæc quidem Clemens Alexandrinus dixerit, at non Romanus, p. 168. Hæc ex Clemente Alexandrino immutata effictaque. Nam et male hærent, vix quidem Græca, et falsissimum dicunt; scilicet fuisse summi et cæterorum sacerdotum et levitarum esse μωμοσκόπους, p. 170. Qui ausus est, tot ineptias Clementis nomine vendere, etiam sacris Literis hanc clausulam adjecit, ut assumptionum hoc præcedentibus responderet, p. 171. Hoc nullus unquam dixerit Clemens. » Ibid. : « Adi Clementem Alexandrinum, p. 472, et videbis illinc hæc esse interpolata, p. 174. Hæc ad μακροθυμεῖ esse ex Clemente Alexandrino scies, si legas p. 518, p. 175. Hæc sunt interpolatoris. » Ibid. : « Hæc... excerpta sunt ex Clemente Alexandrino. » Ibid. : « Hæc efficta sunt ex his Clementis Alexandrini, etc. Hanc ad ἐξομολ. τῷ K. cap. 52 omnia finxit interpolator, et intempestive de confessione tot verba ingressit. » Ibid. : « Vide Clementem Alex. unde interpolator hæc habet, p. 178. » Quæ restant ex hujusce viri adnotatis, et pauca sunt, et his similia, ut quæ levibus tantum suspicionibus, nullo autem stabili fundamento nitantur, ac proinde contenta negari, accuratam refutationem non mereantur.

γαλοπρεπεί δόξη (35). Λάβωμεν Ἐνώχ, ὃς, ἐν ὑπα-
κοῇ δίκαιος εὐρεθείς, μετετέθη· καὶ Νῶε, ὃς πιστεύ-
σας διεσώθη· καὶ Ἀβραάμ, ὃς διὰ πίστιν καὶ φιλο-
ξενίαν (36) ἑ φίλος Θεοῦ (37), ἡ πατὴρ δὲ τοῦ Ἰσαὰκ
προσηγορεύθη. Διὰ φιλοξενίαν (38) καὶ εὐσέθειαν
Λὼτ ἐσώθη ἐκ Σοδόμων· διὰ πίστιν (39) καὶ φι-
λοξενίαν ἐσώθη Ῥαὰβ ἡ πόρνη· δι' ὑπομονὴν (40)
καὶ πίστιν ἐν δέρμασιν αἰγείους καὶ μηλωταῖς καὶ
τριχῶν καμηλειῶν πλέγμασιν περιεπάτησαν, κη-
ρύσσοντες τὴν βασιλείαν (41) τοῦ Χριστοῦ. Λέ-
γομεν δὲ Ἡλίαν καὶ Ἐλισσαῖον, Ἐζεκιήλ τε καὶ
Ἰωάννην (42), τοὺς προφήτας. Ὁ γὰρ τοι ἑ φίλος
Θεοῦ διὰ πίστιν ἐλευθέραν κληθεὶς Ἀβραάμ οὐκ
ἐπήθη τῇ δόξη· μετριοπαθῶν δὲ ἔλεγεν· Ἐγὼ δὲ
εἰμι γῆ καὶ σποδός. Ἐπεὶ τε τοῦ Ἰὼβ οὕτως γέγρα-
πται (43)· Ἰὼβ δὲ ἦν δίκαιος καὶ ἀμειψτός, ἀλη-
θινὸς καὶ θεοσεβής, ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς κακοῦ. Ὁ
ὕτος ὁ νικῆσας δι' ὑπομονῆς τὸν πειράσαντα, καὶ
μαρτυρήσας ἅμα καὶ μαρτυρηθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ· ὃς
ταπεινοφροσύνης ἀντέχεται (44), ἑ καὶ λέγει· Οὐδεὶς
καθαρός ἀπὸ βύπου, οὐδ' εἰ μίᾳς ἡμέρας ἑ ζωὴ αὐ-
τοῦ. Μωϋσῆς, ἑ ὁ πιστὸς θεράπων (45) ἐν ὅλῳ τῶ
οἴκῳ αὐτοῦ, ἑ πρὸς τὸν χρηματίζοντα ἐκ τῆς βράτου
εἶπεν· Τίς εἰμι ἐγὼ, ὅτι με πέμπεις; Ἐγὼ δὲ εἰμι
Ἰσχυρόφρωνος καὶ βραδύγλωσσος, ἑ φωνὴν Κυρίου διὰ
γλώσσης ἀνθρωπίνης διακονῆσαι (46). Καὶ πάλιν·
Ἐγὼ (47) δὲ εἰμι ἀτμὶς ἀπὸ χύτρας. Θεὸς γὰρ
ὑπερηφάνους ἀντιτάσσει, ταπεινοὶ δὲ δίδωσι χά-
ριν. ἑ Ναὶ μὴν (48) καὶ Δαβὶδ, ἐφ' οὗ μαρτυρῶν ὁ
Κύριος λέγει· Ἐύρον ἀνδρα κατὰ τὴν καρδίαν μου,
Δαβὶδ, τὸν τοῦ Ἰεσσαί· ἐν ἐλαίῳ ἀγίῳ (49) ἔκρισα
αὐτόν· ἀλλὰ καὶ αὐτὸς λέγει πρὸς τὸν Θεόν· Ἐλέησόν
με, ὁ Θεὸς, κατὰ τὸ μέγα ἔλεός σου· καὶ κατὰ τὸ
πλήθος τῶν οἰκτιρῶν σου ἐξάλειψον τὸ ἀνόμημά
μου· ἐπιπέλειον πλύνόν με ἀπὸ τῆς ἀνομίας μου, καὶ
ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας μου καθάρισόν με· ὅτι τὴν ἀνομίαν
μου ἐγὼ γινώσκω, καὶ ἡ ἁμαρτία μου ἐνώπιόν μου
ἐστι διαπαντός. ἑ Ἐπειτα τὴν οὐχ ὑποπίπτουσαν
Νόμῳ αἰνιττόμενος ἁμαρτίαν, γνωστικῶς μετριοπα-
θῶν, ἐπιφέρει (50)· Σοὶ μόνῳ ἡμαρτον, καὶ τὸ πο-

vierunt. Accipiamus Enoch, qui in obedientia justus
inventus, fuit translatus; et Noe, qui cum credi-
disset, fuit servatus; et Abram, qui propter fidem
et hospitalitatem « Dei amicus », pater autem
Isaac est appellatus. Propter hospitalitatem et
pictatem Loth fuit servatus ex Sodemis; propter
fidem et hospitalitatem servata est Raab meretrix;
propter patientiam et fidem, in pellibus caprinis et
ovinis, et ex camelorum pilis contextis vesti-
bus ambularunt, prædicantes regnum Christi. Di-
cimus autem Eliam et Elisæum, Ezechielem et
Joannem, prophetas. Qui enim « Dei amicus »
propter fidem liberam vocatus est Abraham, non
fuit gloria elatus, sed modeste dixit: « Ego autem
sum terra et cinis ». Et de Job sic scriptum est:
« Job autem erat justus, reprehensioni non obno-
xius, Deum rite colens, abstinens ab omni
malo ». Is est, qui sua patientia superavit tenta-
torem, et simul fuit martyr seu testis, et a Deo
accepit testimonium; qui humilitatem amplexus,
dicit: « Nullus est mundus a sorde, ne si sit qui-
dem unius diei vita ejus ». Moyses, « fidelis ser-
vus in toto domo ejus », dixit ad eum, qui ex
rubo dabat responsa: « Quis ego sum, quod me
mittis? Ego autem sum et voce tenui, et lingua
tardiori », ut Domini vocem ministrem per lin-
guam humanam. Et rursus: « Ego autem sum va-
por ex olla. Deus enim superbis resistit, humilibus
autem dat gratiam ». Jam vero David quoque,
de quo testimonium ferens dicit Dominus: « Inveni
hominem secundum cor meum, David Jessæi filium,
in oleo sancto unxi eum »; sed ipse quoque dicit
ad Deum: « Miserere mei, Deus, secundum magnam
misericordiam tuam; et secundum multitudinem
miserationum tuarum dele iniquitatem meam. Am-
plius lava me ab iniquitate mea, et a peccato meo
munda me. Quoniam iniquitatem meam ego cog-
nosco, et peccatum meum in conspectu meo est
semper ». Deinde innuens peccatum, quod legi non
subjicitur, gnostice suam ostendens modestiam,

✠ P. 611 ED. POTTER. a Jac. II, 23. b Genes. XVIII, 27. c Job I, 4. d Job XIV, 4. 5.
• Hebr. III, 5. f Exod. XI, 11; IV, 10. g Jac. IV, 6; I Petr. IV, 5. h Psal. LXXXVIII, 21. i Psal. L,
1, 2, 3, 4.

(35) Αὐτοῦ τῇ μεγ. δ. Τῇ μεγ. δ. αὐτοῦ, Clem.
Rom.

(36) Καὶ φιλοξενίαν. Hæc in Romano non ex-
stant; ut nec illud, quod sequitur, πατὴρ δὲ τοῦ
Ἰσαὰκ προσηγορεύθη.

(37) Φίλος Θεοῦ. Vox Θεοῦ a Clemente Rom. ho-
dierno abest, cui tamen ex hoc loco restituenda
videtur. Respicit enim Jacob. II, 23: Καὶ φίλος
Θεοῦ ἐκλήθη.

(38) Διὰ φιλοξ. Hæc e Romani Clementis cap.
11 petita sunt.

(39) Διὰ πίστι. Hæc ex ejusdem cap. 12 sumpta
sunt.

(40) Δι' ὑπομονήν. Jam transit ad Clementis Ro-
mani cap. 17.

(41) Τὴν βασιλείαν. Τὴν ἑλευσιν, Clemens R.

(42) Ἰωάννην. Baptistam intelligit; ad quem
spectat, quod de τριχῶν καμηλειῶν πλέγμασιν jam
dictum est. Neutrum agnoscit Clemens R.

(43) Γέγραπται. Quæ sequuntur ex Veteri Testa-

mento, non ex versione τῶν Ὁ, qualis hodie exstat,
D sed ex Clemente Rom. citata sunt.

(44) Οὗτος ὁ νικ. . . ἀντέχεται. Hæc Alexan-
drini verba sunt ad martyrium, de quo superius
egerat, Clementis Romani dictum accommodantis.

(45) Θεράπων. Hoc etiam a Clemente Rom.
abest. Additum videtur ex Hebr. III, 5: Καὶ Μωϋ-
σῆς μὲν πιστὸς ἐν ὅλῳ τῶ οἴκῳ αὐτοῦ ὡς θεράπων.

(46) Φωνὴν . . . διακονῆσαι. Hæc ab Alexan-
drino nostro inserta non agnoscit Romanus; ut nec
quæ mox ex Jac. IV, 6, sequuntur.

(47) Ἐγὼ. De his verbis, quæ non exstant in S.
Scripturis, conf. quæ adnotata sunt sub finem cap.
17 Clementis Rom. p. 156.

(48) Ναὶ μὴν. Quæ sequuntur petita sunt ex
Clementis R. c. 18.

(49) Ἀγίῳ. Clemens R., αὐτῶν. Sed ἀγίῳ apud
τοὺς Ὁ exstat.

(50) Ἐπειτα. . . μετρ. ἐπιφέρει. Hoc ab Alexan-
drino nostro insertum est.

subjungit : « Tibi soli peccavi, et malum coram te feci ». » Dicit enim alicubi Scriptura : « Spiritus Domini lucerna, scrutans ventris penetralia b. » Et quo quis se juste gerendo evadit magis gnosticus, eo est ei propinquior Spiritus illuminans. « Sic justis appropinquat Dominus, et nihil eum lalet ex nostris cogitationibus, et ratiocinationibus, quas facimus : Dominum Jesum dico, » qui ex omnipotenti voluntate corda nostra intuetur, « cujus sanguis fuit pro nobis sanctificatus. Observemus ✕ ergo eos, qui nobis præsunt, et revereamur seniores, honoremus juvenes, Dei doceamus disciplinam. » Beatus enim qui docuerit et fecerit quæ sunt Domini prout decet ; est autem id præclari magnificique animi, et qui contemplandæ veritati deditus est. « Uxores nostras ad id, quod bonum est, corrigamus ; amabiles, inquit, **222** mores castitatis ostendant : simplicem suæ mansuetudinis demonstrant voluntatem : linguæ suæ moderationem silentio efficiant manifestam ; charitatem suam non secundum animi propensiones, sed omnibus, qui sancte timent Dominum, præbeant æqualem. Liberi nostri sint disciplinæ Domini participes, discant quid valeat apud Deum humilitas, quid possit casta apud Deum dilectio, quomodo timor Domini bonus et magnus, servans omnes qui in ipso sanctæ versantur in puro corde. Est enim scrutator cogitationum et mentis consiliorum ; cujus spiritus est in nobis, et cum voluerit, eum aufert. » Hæc autem omnia confirmat fides, quæ est in Christo. « Adeste, filii, audite me, »

Α νηρὸν ἐνώπιόν σου ἐποίησα. « Λέγει (51) γὰρ ποῦ τῆ Γραφῆ· « Πνεῦμα Κυρίου, λύχνος, ἐρευνῶν τὰ ταμεία τῆς γαστρὸς. » Καὶ ὅσα τις δικαιοπραγῶν γνωστικώτερος γίνεται, προσχέστερον τοῦτ' ἐπὶ τὸ Πνεῦμα τὸ φωτεινόν (52). « Οὕτως ἐγγίζει τοῖς δικαίοις ὁ Κύριος, καὶ οὐδὲν λήληθεν αὐτὸν τῶν ἐννοιῶν καὶ τῶν διαλογισμῶν ὧν ποιούμεθα· τὸν Κύριον Ἰησοῦν λέγω, τὸν τὴν παντοκρατορικῶν θεληματι ἐπίσκοπον τῆς καρδίας ἡμῶν (53). « οὐ τὸ αἷμα ὑπὲρ ἡμῶν ἠγίασθη (54). Ἐντραπῶμεν οὖν τοὺς προηγουμένους ἡμῶν, καὶ αἰδεσθῶμεν τοὺς πρεσβυτέρους· τιμῶμεν τοὺς νέους, παιδεύσωμεν τὴν παιδείαν τοῦ Θεοῦ. » Μακάριος γὰρ, ὅς ἂν διδάσκη καὶ ποιῇ τὰ τοῦ Κυρίου κατ' ἀξίαν· μεγαλόβροτος δὲ ἐννοία ἐστίν, καὶ θεωρητικῆς τῆς ἀληθείας (55). Τὰς γυναῖκας ἡμῶν ἐπὶ τῷ ἀγαθῷ διορθωσώμεθα· τὸ ἀξιαγάπητον ἦθος τῆς ἀγνείας (56), φησίν, ἐνδειξάσθωσαν· τὸ ἀκέραιον τῆς πραυτῆτος αὐτῶν βούλημα ἀποδειξάτωσαν· τὸ ἐπεικὲς τῆς γλώσσης αὐτῶν, διὰ τῆς σιγῆς (57) φανερὸν ποιήσάτωσαν τὴν ἀγάπην αὐτῶν μὴ κατὰ προσκλίσεις (58), ἀλλὰ πᾶσι τοῖς φοβουμένοις τὸν Θεὸν ὁσίως, ἰσχυρὰ παρεχέτωσαν. Τὰ τέκνα ἡμῶν (59) τῆς ἐν Χριστῷ παιδείας μεταλαβέτωσαν (60), μαθέτωσαν τί ταπεινοφροσύνη παρὰ Θεῷ ἰσχύει, τί ἀγάπη ἀγνή παρὰ Θεῷ δύναται, πῶς ὁ φόβος τοῦ Κυρίου καλὸς καὶ μέγας, σώζων πάντας τοὺς ἐν αὐτῷ ὁσίως ἀναστρεφόμενοι ἐν καθαρᾷ καρδίᾳ (61)· ἐρευνητῆς γὰρ ἐννοιῶν καὶ ἐνθυμημάτων (62)· οὐ ἡ πνοὴ αὐτοῦ ἐν ἡμῖν ἐστὶ καὶ ὅταν θέλῃ, ἀνέλει (63) αὐτήν. Ταῦτα (64) δὲ πάντα βεβαίοι ἢ ἐν Χριστῷ πιστοί. « Δεῦτε, τέκνα, » ὁ Κύριος λέγει (65)· « ἀκούσατέ μου· φόβον Κυρίου

✕ P. 612 ED. POTTER, 517 ED. PARIS. * Psal. 2, 6. b Prov. xx, 27.

(51) Λέγει. Transit Alexandrinus ad Romani cap. 21. Porro quæ sequuntur ex Proverb. xx, 27, indigentius et e memoria a Clemente R. prolata, putat Cotelerius. Sic autem in vulg. Bibl. se habent : « ὧς Κυρίου πνοὴ ἀνθρώπων, ὅς ἐρευνᾷ ταμεία κοιλίας. Ubi adnotat Flaminius Nobilius, πνεῦμα pro πνοῇ a scholiasta quodam adnotatum esse : et pro φῶς, Aquilam, Symmachum ac Theodotionem λύχνος, alios λαμπτήρ exhibere.

(52) Καὶ ὅσα. . . τὸ φωτεινόν. Hæc etiam ab Alexandrino interpolata sunt.
(53) Τὸν τῆς παντ. . . καρ. ἡμῶν. Sunt etiam hæc ab Alexandrino addita.

(54) Ἠγίασθη. Clemens R., ἐδόθη. Junius mavult ἐξεχύθη. Sed nil mutandum. Quod Lowthio etiam visum est. Nam ἀγιάζειν est « sacrificare. » Joan. xvii, 19 : Ὑπὲρ αὐτῶν ἐγὼ ἀγιάζω ἑμαυτὸν. Eodem sensu apud τοὺς Ὀ' non semel occurrit. Hinc Suidas, Ἀγιάσαι, καρπῶσαι, καῦσαι ἀγίως, « Deo sacrificare, et sancte adolere. » Porro apud Clementem Romanum hæc sic distinguuntur : Τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν, οὐ τὸ αἷμα ὑπὲρ ἡμῶν ἐδόθη, ἐντραπῶμεν· τοὺς προηγουμένους ἡμῶν αἰδεσθῶμεν, τοὺς πρεσβυτέρους ἡμῶν τιμῶμεν, τοὺς νέους παιδεύσωμεν τὴν παιδείαν τοῦ φόβου τοῦ Θεοῦ. « Dominum Jesum, cujus sanguis pro nobis datus est, veneremur ; præpositos nostros revereamur, seniores nostros honoremus, juvenes doceamus disciplinam timoris Dei. » Nec prohibere videtur, eum jussisse νέους τιμᾶν, ut est apud Alexandrinum, cum potius « seniores honorandi » sint, « juniores » vero, ut sequitur, « erudiendi. » Putarim Romani verba ab Alexandrino, ea ad suum institutum accommodante, mutata fuisse, sequentia

vero sic distinguenda esse : Ἐντραπῶμεν οὖν τοὺς πρ. ἡμῶν, καὶ αἰδεσθῶμεν· τοὺς πρεσβυτέρους τιμῶμεν· τοὺς νέους παιδεύσωμεν τ. π. « Præpositos nostros veneremur et revereamur, seniores honoremus, juvenes doceamus Dei disciplinam.

(55) Μακάριος. . . τῆς ἀληθείας. Hoc ab Alexandrino additum est. Respicit autem Math. : Ὅς ἂν ποιῆσῃ καὶ διδάξῃ, οὗτος μέγας κληθήσεται ἐν τῇ βασιλείᾳ τῶν οὐρανῶν.

(56) ἦθος τῆς ἀγνείας. Clem. Rom., τῆς ἀγνείας ἦθος.

(57) Σιγῆς. Clem. Rom., φωνῆς. Sed Alexandrini lectionem meliorem esse, pridem observavit Junius. Nam, ut ait Sophocles in Ajace, . . . γυναῖξί κόσμον ἢ σιγῆ φέρει.

(58) Κατὰ προσκλίσεις. Sic I Tim. v, 2 : Μηδὲν ποιῶν κατὰ πρόσκλισιν. « Nihil faciens in alteram partem declinando. » Suidæ πρόσκλισις est ἐπιρομέρεια.

(59) Τέκνα ἡμῶν. Sic superius ἐντραπῶμεν. . . αἰδεσθῶμεν. . . τιμῶμεν. . . τὰς γυναῖκας ἡμῶν διορθωσώμεθα, in prima persona. Perperam igitur Clemens Rom. hodiernus, τέκνα ἡμῶν.

(60) Μεταλαβέτωσαν. Clemens Rom., μεταλαβάνετωσαν. Μοχ, παρὰ τῷ Θεῷ δ. πῶς ὁ φόβος αὐτοῦ καλὸς καὶ μέγας, καὶ σώζ. Ibid.

(61) Καρδίᾳ. Clem. Rom., διανοίᾳ. Dein, ἐρευνητῆς γὰρ ἐστὶν ἐν. Ibid.

(62) Ἐνθυμημάτων. Clemens Rom., ἐνθυμησῶν· qua voce usus est Apostolus, Hebr. iv, 12 : Κριπτός ἐνθυμησῶν καὶ ἐννοιῶν καρδίας.

(63) Ἀνέλει. Scribendum ex Clem. Rom., ἀνέλοι.

(64) Ταῦτα. Hoc loco incipit Clem. Rom. c. 22.

(65) Δεῦτε, τέκνα, ὁ Κύριος Ἰ. Abbreviat illa Cle-

διδάξω ὑμᾶς. Τίς ἐστὶν ἀνθρώπος ὁ θέλων ζῶην, Α
ἀγαπῶν ἡμέρας ἰδεῖν ἀγαθὰς; » Εἶτα ἑβδομάδος καὶ
ὄγδοδος μυστήριον γνωστικὸν ἐπιφέρει (66). « Παύ-
σον τὴν γλῶσσάν σου ἀπὸ κακοῦ, καὶ χεῖλῃ σου (67)
τοῦ μὴ λαλήσαι δόλον· ἔκκλινον ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποίη-
σον ἀγαθόν· ζήτησον εἰρήνην, καὶ διώξον αὐτήν. »
Γνώσιν γὰρ αἰνίττεται διὰ τούτων μετὰ τὴν ἀποχῆς
κακῶν, μετὰ τὴν ἐνεργείας ἀγαθῶν, ἔργῳ τε καὶ λόγῳ
τελειοῦσθαι διδάσκων (68). « Ὁφθαλμοὶ Κυρίου ἐπὶ
δικαίους, καὶ ὧτα αὐτοῦ εἰς (69) δέησιν αὐτῶν· πρόσ-
ωπον δὲ Κυρίου ἐπὶ ποιοῦντας κακὰ, τοῦ ἐξολο-
θρεῦσαι ἐκ γῆς τὸ μνημόσυνον αὐτῶν. Ἐκέκραξε
δὲ ὁ Κύριος καὶ εἰσήκουσε (70), καὶ ἐκ πασῶν τῶν ὀλί-
φωων ἐρρύσατο αὐτόν. Πολλὰ μὲν (71) γὰρ μᾶστι-
γες τῶν ἁμαρτωλῶν· τοὺς δὲ ἐλπίζοντας ἐπὶ Κύριον
ἔλεος κυκλώσει. » Πλήθους ἔλεος (72) περιέχουσα
τὸν ἐλπίζοντα γνησίως λέγει· ὅτι, ὃ ἐν τῇ « πρὸς
Κορινθίους ἐπιστολῇ » γέγραπται, « διὰ Ἰησοῦ Χρι-
στοῦ (73) ἡ ἀσύνητος καὶ ἐσκοτισμένη διάνοια ἡμῶν
ἀναθάλλει εἰς τὸ φῶς (74). Διὰ τούτου ἠθέλησεν ὁ
Δεσπότης τῆς ἀθανάτου γνώσεως ἡμᾶς γέυσασθαι. »
Ῥητότερον καὶ (75) τὸ τῆς γνώσεως ἰδίωμα ἐμφαι-
νων, ἐπέγαγεν· « Προδήλων (76) οὖν ὄντων ἡμῶν
τούτων, καὶ ἐκκεχυότες (77) εἰς τὰ βάθη τῆς θείας
γνώσεως, πάντα τάξει ποιεῖν ὀφείλομεν, ὅσα ὁ Δεσ-
πότης ἐπιτελεῖν ἐκέλευσε, κατὰ καιροὺς τεταγμέ-
νους (78). Ὁ σοφὸς (79) τοίνυν ἐνδεικνύσθω τὴν σο-

✠ P. 615 ED. POTTER, 518 ED. PARIS. • Psal.

mentis Rom.: Καὶ γὰρ αὐτὸς διὰ τοῦ Πνεύματος ἁγίου
οὕτως προσκαλεῖται ἡμᾶς· Δεῦτε, τέχνα.

(66) *Εἶτα ἑβδομάδος καὶ ὄγδοδος μυστήριον*
γνωστ. ἐπ. Hæc ab Alexandrino inserta sunt.
Porro dies septimus apud Judæos quieti, octavus
reversioni ad labores destinatus fuit. Proinde per
priorem auctor significari vult, « quiescendum »
esse a malo : per posterius, « faciendum » bonum,
ut sequitur in ps. xxxiv. Et hoc est, quod vocal
« hebdomadis et octoadis mysterium. » Hinc ex-
plicandum, quod dictum est *Strom.* vi, pag. 668,
edit. Paris. : Οἱ μὴ καταμειναντες ἐν ἑβδομάδι ἀνα-
παύσεως, ἀγαθοεργία δὲ θείας ἐξομοιώσεως εἰς ὄγ-
δοαδικῆς εὐεργεσίας κληρονομίαν ὑπερῶφαντες.
« Qui non permanserunt in hebdomade quietis, sed
bonorum operum effectione divinæ assimilationis
(quia Deus scilicet totus est in bene agendo) ad octona-
riæ beneficentiæ hæreditatem sublatis sunt. » *Rursus*
pag. 682 : Ἡ ἑβδόμη τοίνυν ἡμέρα ἀνάπαυσις κη-
ρύσσεται, ἀποχὴ κακῶν. « Septimus ergo dies dici-
tur quies, abstinencia a malis, » etc. Conf. *Strom.*
iv, p. 538 ; *Strom.* v, p. 600.

(67) *Σοῦ*. Abest a Clemente Rom., sed id agno-
scent Bibl. Vulg.

(68) *Γνώσιν*. . . *διδάσκων*. Hæc Alexandrini
verba sunt.

(69) *Εἰς*. Clem. Rom., πρὸς· sed εἰς Vulg. Bibl.
habent.

(70) *Ἐκέκραξε δὲ ὁ Κύριος καὶ εἰσήκουσε*.
Scribendum, Ἐκέκραξε δὲ ὁ δίκαιος καὶ ὁ Κύριος
εἰσήκουσε. « Clamavit justus, et Dominus exaudi-
vit. » Nam Clementis Rom. ait : Ἐκέκραξεν ὁ δίκαιος,
καὶ ὁ Κύριος εἰσήκουσεν αὐτοῦ· et Vulg. Bibl. :
Ἐκέκραξαν οἱ δίκαιοι, καὶ ὁ Κύριος εἰσήκουσε, καὶ
ἐκ πασῶν τῶν ὀλίφωων ἐρρύσατο αὐτούς.

(71) *Πολλὰ μὲν*. Clementis Rom. : Πολλὰ αἱ μᾶ-
στιγες τοῦ ἁμαρτωλοῦ· τοὺς δὲ ἐλπίζοντας ἐπὶ Κ.
Vulg. Bibl. : Πολλὰ αἱ μᾶστιγες τοῦ ἁμαρτωλοῦ·
τὸν δὲ ἐλπίζοντα ἐπὶ Κ.

(72) *Πλήθους ἔλεος*. Congruentius, πλήθος ἔλεος.

ait Dominus, « timorem Domini docebe vos. Quis
« est homo, qui vult vitam, diligit dies videre bo-
« nos? » Deinde septenarii et octonarii numeri gno-
sticum mysterium subjungit : « Cohibe linguam tuam
a malo, et labia tua ne loquantur dolum ; declina a
malo, et fac bonum ; quære pacem, et persequere
eam. » Per hæc enim significat cognitionem, cum
abstinencia a malis, et cum operatione bonorum,
docens eam perfici et opere et sermone. « Oculi
Domini super justos, et aures ejus ad preces eor-
um ; vultus autem Domini super facientes mala, ut
perdat de terra memoriam eorum. Clamavit autem
Dominus, et exaudivit, et ex omnibus afflictionibus
liberavit eum ». Nam multa quidem flagella peccatorum : ✠ sperantes autem in Dominum misericordia circumdabit b. » A multitudine misericordiæ
contineri dicit eum, qui germane et sincere spe-
rat : quoniam scriptum est in *Epistola ad Corin-
thios* : « Per Jesum Christum insipiens et obscurata
mens nostra in lucem pullulat. Per eum voluit Do-
minus, ut nos immortalem gustaremus cognitio-
nem. » Unde etiam evidentius ostendens proprieta-
tem cognitionis, subjunxit : « Cum hæc ergo sint
manifesta, in profundum divinæ cognitionis in-
traspicientes, debemus omnia rite et ordine facere,
quæ nos jussit Dominus peragere, ordinatis tempo-
ribus. Sapiens ergo suam ostendat sapientiam, non
xxxiii, 42-49. b Psal. xxxi, 40.

Sequens commation, ὃ ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους ἐπι-
στολῇ γέγραπται, nostri potius, quam apostolici
Clementis, esse videtur : alioqui ex ejus ad Corin-
thios epistola hæc excerpta esse non possent. SYLB.
— Quæ sequuntur, e Clementis R. cap. 36 petita
sunt.

(73) *Ἰησοῦ Χριστοῦ*. Clemens Rom., τούτου, quia
præcessit Jesu Christi nomen.

(74) *Ἀναθάλλει εἰς τὸ φῶς*. Clemens R., ἀνα-
θάλλει εἰς τὸ θαυμαστὸν αὐτοῦ φῶς. Est autem ἀνα-
θάλλειν εἰς φῶς, « pullulare in lucem » metaphorice
sumpta a plantis, quæ e terra ἄνω βλαστάνουσιν·
id enim significat ἀναθάλλειν, et Homericum ἀνα-
θελειν, *Iliad.* A, v. 256 :

Οὐδ' ἀναθελίσειν ἔπι γὰρ ῥά ἐ χαλκὸς ἔλψε
Φύλλα τε καὶ φλοῖον...

Neque repullulabit, circum enim ferrum delibravit
Foliaque et corticem....

Ubi scholiastes vetus ait : Οὐδ' ἀναθελίσει, οὐδ' ἀνα-
βλαστήσει. Hesyeh., Ἀναθλάσαν, ἀναβλαστήσαν·
D Ἀναθλήσει, ἄνω βλαστήσει. Frustra igitur hanc
lectionem sollicitavit Cl. Junius.

(75) *Ῥητότερον καὶ*. Forte ῥητότερόν τε, « diser-
tiusque ; » vel transpositione facta, καὶ ῥητότερον.
SYLBURG.

(76) *Προδήλων*. Jam transit Alexandrinus ad
Romani cap. 40. Mox, ἤμῶν ὄντων, inverso ordine,
Clemens R.

(77) *Ἐκκεχυότες*. Verior lectio est ἐγκεχυότες,
quam præbet Clemens R. Idem rursus cap. 59 :
Ἐγκεχύφατε εἰς τὰ λόγια τοῦ Θεοῦ. « Penitus in
divina eloquia introspeexistis. »

(78) *Κατὰ καιροὺς τεταγμένους*. Hæc verba apud
Clementem R. referuntur ad ea quæ apud ihmum
quidem sequuntur, a nostro autem Clemente ommissa
sunt : Κατὰ καιροὺς τεταγμένους, τὰς τε προσφορὰς
καὶ λειτουργίας ἐπιτελεῖσθαι, etc.

(79) *Ὁ σοφός*. Regreditur Alexandrinus ad Ro-
mani cap. 38.

verbis solum, sed in bonis operibus. Humilis ferat testimonium, non sibi, sed in eo, quod ipse testimonium accipiat ab alio. Qui est carne castus, non insolescat, sciens esse alium, qui ei suppediat continentiam. Videte, fratres, quo majori cognitione digni sumus habiti, eo majus subimus periculum. »

Α φίον αὐτοῦ, μὴ λόγοις μόνον, ἀλλ' ἐν ἔργοις (80) ἀγαθῆς. Ὁ ταπεινόφρων μαρτυρεῖτω, μὴ ἑαυτῷ, ἀλλ' ἐν τῷ ὕψ' ἑτέρου αὐτὸν μαρτυρεῖσθαι (81) ὁ ἅγιος τῆ σαρκὶ μὴ ἀλαζονευέσθω (82), γινώσκων, ὅτι ἕτερός ἐστιν ὁ ἐπιγορηγῶν αὐτῷ τὴν ἐγκράτειαν. Ὅρατε, ἀδελφοί, ὅσω πλεῖνους κατηξιώθημεν γνώσεως, τοσοῦτω ὑποκείμεθα μᾶλλον κινδύνῳ » (83).

CAPUT XVIII.

De charitate et reprimendis cupiditatibus.

« Decora ergo et casta vis nostræ benignitatis, ex sententia Clementis, quærit id, quod est communiter utile, » sive martyrimum patiatur, sive doceat opere et sermone; eoque duplici, non scripto et scripto. Hæc est charitas, diligere Deum et proximum: ea extollit in altitudinem, quæ non potest explicari. « Charitas operit multitudinem peccatorum »; » charitas omnia sustinet, in omnibus est patiens; charitas nos Deo aggluminat, omnia facit in concordia. In charitate consummati sunt omnes electi Dei; absque charitate nihil est gratum Deo; ejus perfectio non potest, inquit, explicari. Quis est idoneus ut in ipsa inveniatur, nisi quos ipse Deus dignos esse censuerit? » Jam vero apostolus Paulus: « Si corpus meum, inquit, tradidero, charitatem autem non habeam, sum æs resonans, et cymbalum tinniens b. » Si non ex affectione electa, inquit, per charitatem gnosticam martyrimum passus fuero, sed propter metum forte, et spe exspectatæ mercedis, labra movens ad testimonium fuero confessus Dominum, sum homo communis, Dominum resonans, non cognoscens. Est enim et populus, qui diligit labiis; est etiam alius, qui tradit corpus ut comburatur. « Et si distribuero omnes facultates meas ad alendos pauperes c, » inquit, non ex ratione communicationis, quæ proficiscitur a charitate; sed ratione remunerationis, quæ vel ab ipso homine, qui beneficio afficitur, vel a Domino, qui promisit, exspecta-

« Ἡ σεμνή (84) οὖν τῆς φιλάνθρωπίας (85) ἡμῶν καὶ ἀγνῆ ἀγωγή, κατὰ τὸν Κλήμεντα, τὸ κοινωφελές ζητεῖ, » ἐάν τε μαρτυρῆ, ἐάν τε καὶ παιδεύῃ ἔργῳ τε καὶ λόγῳ· διττῷ δὲ τούτῳ, ἀγράφῳ τε καὶ ἐγγράφῳ. Αὕτη ἐστὶν ἡ ἀγάπη, τὸ ἀγαπᾶν τὸν Θεὸν καὶ τὸν πλησίον (86)· « αὕτη εἰς τὸ ἀνεκδιήγητον ἕως ἀνάγει· » Ἀγάπη καλύπτει πλῆθος ἁμαρτιῶν· ἀγάπη πάντα (87) ἀνέχεται, πάντα μακροθυμεῖ· ἀγάπη πολλὰ ἡμᾶς τῷ Θεῷ, πάντα ποιεῖ ἐν ὁμονοίᾳ ἐν τῇ ἀγάπῃ ἐτελειώθησαν πάντες οἱ ἐκλεκτοὶ τοῦ Θεοῦ· διχα ἀγάπης οὐδὲν εὐάρεστον τῷ Θεῷ· τῆς τελειότητος αὐτῆς οὐκ ἐστὶν ἐξήγησις, φησί. Τίς ἱκανὸς ἐν αὐτῇ εὐρεθῆναι, εἰ μὴ οὗς ἂν αὐτός (88) καταξίωσῃ ὁ Θεός; » Αὐτίκα ὁ ἀπόστολος Παῦλος· « Ἐάν τὸ σῶμά μου ἐπιδώ (89), » φησὶν, « ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, χαλκὸς εἶμι τυχῶν, καὶ κύμβαλον ἀλαλάζον. » Ἦν μὴ ἐκ διαθέσεως ἐκλεκτῆς δι' ἀγάπης γνωστικῆς μαρτυρήσω, λέγει, φόβῳ δὲ εἴπερ οὖν καὶ μισθῷ προσδοκωμένῳ, ἐπιχροτῶν τὰ χεῖλη εἰς μαρτυρίαν Κυρίου ὁμολογήσω Κύριον, κοινὸς εἶμι ἄνθρωπος, τυχῶν τὸν Κύριον, οὐ γινώσκων. Ἔστι γὰρ καὶ ὁ λαὸς (90) ὁ τοῖς χεῖλεσιν ἀγαπῶν· ἐστὶ καὶ ἄλλος παραδίδους τὸ σῶμα, ἵνα καυθήσεται. « Κἂν φώμισθω πάντα τὰ ὑπάρχοντά μου, » φησὶν, οὐ κατὰ τὴν τῆς κοινωνίας τῆς ἀγαπητικῆς λόγον, ἀλλὰ κατὰ τὸν τῆς ἀνταποδόσεως ἢ παρὰ τοῦ εὐεργετουμένου ἀνθρώπου ἢ παρὰ τοῦ ἐπηγγελμένου Κυρίου· « κὶν ἔχω πᾶσαν τὴν πίστιν, ὥστε ὄρη μεθιστάνα, » καὶ τὰ ἐπισκοποῦντα ἀποβαλεῖν πάθῃ· μὴ « δι' ἀγάπην

✕ P. 61; ED. POTTER, 519 ED. PARIS. • Jac. v, 20; I Petr. iv, 8. b I Cor. xiii, 4, 5. c Ibid. 3.

(80) *Μὴ λόγοις μόνον, ἀλλ' ἐν ἔργῳ.* Clemens Rom., μὴ ἐν λόγοις, ἀλλ' ἐν ἔργοις.

(81) *Ὁ ταπεινόφρων μαρτυρεῖτω, μὴ ἑαυτῷ, ἀλλ' ἐν τῷ ὕψ' ἑτέρου αὐτὸν μ.* Scribendum: Ὁ ταπεινόφρων (vel ταπεινοφρών) μὴ ἑαυτῷ μαρτυρεῖτω, ἀλλ' ἐάτω ὕψ' ἑτέρου ἑαυτὸν μαρτυρεῖσθαι. « Humilis ne sibi testimonium ferat, sed sinat ut alter ei testimonium ferat. » Quam lectionem præbet Clemens Romanus. Illud ἐάτω facile transit in ἐν τῷ, mutato a in υ.

(82) *Ὁ ἅγιος τῆ σαρκὶ μὴ ἄλ.* Clemens R., ὁ ἅγιος ἐν τῇ σαρκὶ καὶ μὴ ἄλ. Post finem hujusce sententiæ hæc apud Clementem Romanum sequuntur: Ἀναλογισώμεθα.... ποιοὶ καὶ τίνες εἰσέλθομεν εἰς τὸν κόσμον, ὡς ἐκ τοῦ τάφου καὶ σκότους· ὁ ποιήσας ἡμᾶς καὶ δημιουργήσας εἰσῆγαγεν εἰς τὸν κόσμον αὐτοῦ. Quæ sic potius distinguenda videntur: Ἀναλογισώμεθα.... ποιοὶ καὶ τίνες εἰσέλθομεν εἰς τὸν κόσμον· ὡς ἐκ τοῦ τάφου καὶ σκότους ὁ ποιήσας ἡμᾶς καὶ δημιουργήσας εἰσῆγαγεν εἰς τὸν κόσμον αὐτοῦ. « Reputemus qui et quales in mundum ingressi simus; tanquam et sepulcro et tenebris auctor et opifex noster in mundum suum nos in-

troduxit.

(83) *Ὅρατε.... κινδύνῳ.* Hæc sententia petita est ex postrema parte cap. 41 epistolæ Clementinæ.

(84) *Ἡ σεμνή.* Quædam hic conjungit auctor petita ex capp. 48, 49 et 50, mutato autem sententiarum ordine et non paucis omissis.

(85) *Φιλάνθρωπίας.* Clemens R., φιλαδελφίας.

(86) *Ἐάν τε μαρ... καὶ τὸν πλησίον.* Hæc Alexandrini verba sunt. Conf. quæ superius dixit Strom. 1, p. 318.

(87) *Ἀγάπη πάντα.* Imitatur I Cor. xiii, 4, 7.

(88) *Αὐτός.* Abest a Clemente Romano, cap. 50.

(89) *Τὸ σῶμά μου ἐπιδώ.* Vulg. Bibl. I Cor. xiii, τὸ σῶμά μου παραδῶ ἵνα καυθῆσωμαι· ut hic quoque mox legitur. STYLBURG.

(90) *Ὁ λαός.* Respicit Isa. xxix, 13: Καὶ εἶπεν Κύριος, Ἐγγίξτε μοι ὁ λαός οὗτος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ, καὶ ἐν τοῖς χεῖλεσιν αὐτῶν τιμώσι με. Mox scribitur, ἵνα καυθήσεται, subjunct. mod. Mox καὶ ἐν φώμισι. et καὶ ἐάν ἔχ. I Cor. xiii; dein, μεθιστάνα, Ibid.

ὅς ἢ πιστωθῶ τῷ Κυρίῳ, « οὐθέν εἰμι (91), ἢ ὡς Ἀ
 πρὸς σύγκρισιν τοῦ γνωστικῶς μαρτυροῦντος εἰς
 πλῆθος, καὶ τὸ μηδὲν διαφέρει λογιζόμενος. « Αἰ
 γενεαὶ (92) δὲ πάσα ἀπὸ Ἀδάμ ἕως τῆςδε τῆς ἡμέ-
 ρας (93) παρήλθον· ἀλλ' οἱ ἐν ἀγάπῃ τελειωθέντες
 κατὰ τὴν τοῦ Θεοῦ χάριν ἔχουσι χώραν εὐσεβῶν, οἱ
 φανερωθήσονται ἐν τῇ ἐπισκοπῇ τῆς βασιλείας τοῦ
 Χριστοῦ. Ἡ ἀγάπη ἀμαρτάνειν οὐκ ἔα (94)· ἦν
 δὲ (95) καὶ περιπέση ἄκων τοιαύτη τιμὴ περιστάσει
 διὰ τὰς παρεμπτώσεις τοῦ Ἀντικειμένου, μιμησά-
 μενος (96) τὸν Δαβὶδ, ψαλεῖ· « Ἐξομολογήσομαι τῷ
 Κυρίῳ (97), καὶ ἀρέσει αὐτῷ ὑπὲρ μόσχον νέον, φέ-
 ροντα κέρατα καὶ ὄπλα. Ἰδέτωσαν πτωχοὶ, καὶ εὐ-
 φρανθήτωσαν. » Λέγει γάρ (98)· « Θύσον τῷ Θεῷ θυ-
 σίαν αἰνέσεως, καὶ ἀπόδος τῷ Κυρίῳ (99) τὰς εὐχάς
 σου, καὶ ἐπικάλῃσαι με ἐν ἡμέρᾳ θλίψεώς σου, καὶ
 ἐξελοῦμαί σε, καὶ δοξάσεις με· θυσία γάρ τῷ Θεῷ
 πνεῦμα συντετριμμένον. » « Ἀγάπη » (1) τοῖνον καὶ
 « ὁ Θεὸς » εἰρήνεται, ἀγαθὸς ὢν· οὐ « ἡ ἀγάπη τῷ
 πλησίον κακὸν οὐκ ἐργάζεται, » μήτε ἀδικοῦσα, μήτε
 ἀνταδικοῦσά ποτε· ἀγαθοποιοῦσα δὲ πρὸς πάντας
 ἀπαξᾶπλῶς κατ' εἰκόνα Θεοῦ (2). « Πλήρωμα οὖν
 νόμου ἡ ἀγάπη, » καθάπερ ὁ Χριστὸς (3), τουτέστιν
 ἡ παρουσία τοῦ ἀγαπῶντος ἡμᾶς Κυρίου, καὶ ἡ κατὰ
 Χριστὸν ἀγαπητικὴ ἡμῶν διδασκαλία τε καὶ πολι-
 τεία. Ἀγάπη γοῦν τὸ μὴ μοιχεύσαι, καὶ τὸ μὴ
 ἐπιθυμῆσαι τῆς τοῦ πλησίον, τελειοῦται (4), φόβῳ
 πρότερον κεκωλυμένον. Τὸ αὐτὸ γοῦν ἔργον διαφο-
 ρὰν ἴσχει, ἢ διὰ φόβον γενόμενον, ἢ δι' ἀγάπην τε-
 λεσθῆν, καὶ ἦτοι διὰ πίστεως, ἢ καὶ γνωστικῶς (5)
 ἐνεργούμενον. Εἰκότως γοῦν καὶ τὰ τούτων διάφορα
 (6) τῷ μὲν γνωστικῷ ἡτοίμασται (7), « ἂ ὄφθαλμὸς
 οὐκ εἶδεν, οὐδὲ οὖς ἤκουσεν, οὐδὲ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώ-
 που ἀνέβη· » τῷ δὲ ἀπλῶς πεπιστευκότι μαρτυρεῖ
 (8) « ἑκατονταπλασίονα » ὢν ἀπολέλοιπεν, ἦν ἐπαγ-

tur ; « et si habeam omnem fidem, ut montes trans-
 feram, » et affectus, qui menti tenebras offundunt,
 abjiciam, non fuero autem fidelis Domino « per
 charitatem, nihil sum », ut qui si conferar cum
 eo, qui gnostice in vulgus fert testimonium, nihil
 reputer egregium. « Omnes quidem generationes ab
 Adam in hodiernum usque diem præterierunt ; sed
 qui per Dei gratiam consummati sunt in charitate,
 habent locum piorum, qui manifestabuntur in visi-
 tatione regni Christi. Charitas non sinit peccare ;
 quod si etiam invitus in aliquem talem casum inci-
 derit per illapsus adversarii, David imitatus, psal-
 let : « Confitebor Domino, et placebit ipsi super
 « vitulum novellum cornua producentem et ungu-
 « las. Videant pauperes, et lætentur ». » Dicit enim :
 « Sacrifica Deo sacrificium laudis, et redde Do-
 « mino vota tua, et invoca me in die afflictionis
 « tuæ, et liberabo te, et glorificabis me ». « Sacrifi-
 « cium enim Deo spiritus contritus ». — « Charitas »
 ergo etiam « Deus » dicitur e, cum sit bonus :
 cujus « charitas proximo malum non operatur f, »
 neque injuriam faciens, nec referens : omnibus
 autem, ut semel dicam, benefaciens, ad Dei imaginem.
 « Plenitudo ergo legis est charitas g, » sicut Christus,
 hoc est, præsentia Domini qui nos diligit, et quæ est
 nostra ex Christo doctrina charitatis, et vitæ insti-
 tutio. ✠ Charitate ergo perficitur præceptum non
 mæchandi, et præceptum uxorem proximi non concu-
 piscendi, quod prius metu fuerat prohibitum.
 Idem ergo factum refert, an factum sit per metum,
 an perfectum per charitatem, et an per fidem, an
 etiam ex cognitione exerceatur. Merito ergo diversa
 etiam sunt horum præmia, ei quidem 223, qui
 est gnosticus, parata sunt, « quæ nec oculus vidit,
 nec auris audivit, nec in cor hominis ascende-

✠ P. 615 ED. POTTER, 520 ED. PARIS. a I Cor. xiii, 2. b Psal. lxxviii, 30, 31, 32. c Psal. xlix, 14, 15. d Psal. l, 17. e Joan. v, 8, 16. f Rom. xiii, 10. g Ibid.

(91) Οὐθέν εἰμι. Hæc sic distinguere et explicare
 malim: Οὐθέν εἰμι ὡς πρὸς σύγκρισιν τοῦ γνωστικῶς
 μαρτυροῦντος, εἰς πλῆθος καὶ τὸ μηδὲν διαφέρει λογι-
 ζόμενος. « Nihil sum, si conferar cum eo qui
 gnostice martyrium patitur, inter homines vulgares
 et eos, qui nil eximium præ se ferunt, recensend-
 us. »
 (92) Αἰ γενεαί. Ex Clementis R. epistolæ supe-
 rius dicte cap. 50.
 (93) Τῆσδε τῆς ἡμ. Clemens R., τῆσδε ἡμ. D
 et mox, τὴν τοῦ Χριστοῦ χάριν.
 (94) Ἡ ἀγάπη ἀμαρτάνειν οὐκ ἔα. De charitate
 multa prædicat Clemens R., capp. 49 et 50, sed hæc
 verba nondum in eo inveni.
 (95) ἦν δὲ. Hæc efficta videntur ex principio
 cap. 51 ejusdem epistolæ : « Ὅσοι οὖν παρέβημεν
 διὰ τινος τῶν τοῦ Ἀντικειμένου (supple παρεμπτώ-
 σεων), ἀζήσωμεν συγγνώμην. « Quotquot igitur per
 quemdam adversarii illapsam deliquimus, veniam
 postulemus. »
 (96) Μιμησάμενος. Ex ejusdem epistolæ cap. 52.
 (97) Ἐξομολογήσομαι τῷ Κ. Psalm. lxxviii :
 Αἰνέσω τὸν ὄνομα Θεοῦ μετ' ὧδης, μεγαλυνῶ αὐτὸν
 ἐν αἰνέσει· καὶ ἀρέσει τῷ Θεῷ ὑπὲρ μόσχον νέον
 κέρατα ἐκφέροντα καὶ ὄπλ. Sed Clemens noster
 Romanum sequitur, nisi quod hic pro φέροντα
 κέρατα habet κέρατα ἐκφέροντα.
 (98) Λέγει γάρ. Clemens R., καὶ πάλιν λέγει.

(99) Τῷ Κυρίῳ. Psalm. xlix et Clemens R., τῷ
 Ὑψίστῳ.
 (1) Ἀγάπη. I Joan. iv, 8 et 16 : Ὁ Θεὸς ἀγάπη
 ἐστίν.
 (2) Κατ' εἰκόνα Θεοῦ. Respicit forte Math. v,
 44 et seq.; Luc. xii, 36.
 (3) Καθάπερ ὁ Χριστὸς. Nam Christus οὐκ ἦλθεν
 καταλῦσαι νόμον, ἀλλὰ πληρῶσαι· quod de se ipse
 dicit, Matth. v, 17.
 (4) Ἀγάπη... τελειοῦται. Interpres vertit, « cha-
 ritas perficit. » Unde ἀγάπη nom. cas. in nonnullis
 edit. irrepsit. Respicit autem Rom. xiii, 9 : Τὸ γάρ,
 οὐ μοιχεύσεις, οὐ φονεύσεις, οὐ κλέψεις, οὐ ψευδο-
 μαρτυρήσεις, οὐκ ἐπιθυμήσεις, καὶ εἰ τις ἐτέρα ἐν-
 τολὴ, ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ ἀνακεφαλαιοῦται, ἐν τῷ Ἀγα-
 πῆσιν τὸν πλησίον ὡς ἑαυτὸν.
 (5) Διὰ πίστεως, ἢ καὶ γν. Πίστιν et γνῶσιν ite-
 rum hic distinguit, ut superius : illam scilicet uni-
 versis fidelibus Christianis, hanc solis perfectis tri-
 buens.
 (6) Τὰ τούτων διάφορα. V. Casaubonus ad Theo-
 phrasi. Περί μικρολογίας. Lowth.
 (7) Ἠτοίμασται. Respicit I Cor. ii, 9 : Ἄ ὄφθαλ-
 μὸς οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν
 ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἂ ἡτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγα-
 πῶσιν αὐτῶν.
 (8) Μαρτυρεῖ. Nempe Christus, Matth. xix, 39 :
 Καὶ πᾶς, ὃς ἀφῆκεν οἰκίαν, ἢ ἀδελφούς, ἢ ἀδελφάς,

runt * ; » ei autem, qui solummodo credidit, concedit suo testimonio « centum partibus plura », quam ea essent, quæ reliquit; quam promissionem contingit cadere in hominum intelligentiam. Hoc in loco mihi venit in mentem quidam, qui se dicebat esse gnosticum. Exponens enim illud : « Ego autem dico, qui aspexit mulierem ad concupiscentiam, jam nucehatus est * , » non censebat nudam judicari cupiditatem, sed si per cupiditatem, quod ex ea fit opus, procedens ultra cupiditatem, in ipsa peragatur. Aut enim in somnis simul visione utitur, aut etiam corpore. Atque qui historias quidem conscripsere justi Bocchoridis, tale referunt iudicium : Adolescens captus amore meretricis, persuadet, certa quadam mercede constituta, ut postridie puella ad eum veniat; cum autem puellam in somnis præoccupasset cupiditas, præter spem expleta libidine, eam, quam amabat, ad se venientem, ut constitutum fuerat, arceat aditu. Illa autem cum id, quod evenerat, didicisset, exigebat mercedem, dicens se ea ratione amatoris explesse cupiditatem. Venerunt ergo ad iudicem. Is jussu adolescente crumenam, in qua erat merces, in sole extendere, jussit meretricem umbram apprehendere; lepide imperans, ✕ ut simulacrum mercedis redderet pro simulacro complexus. Atque somniat quidem aliquis, visioni assentiente anima; veram autem visionem somniat, qui aspicit ad concupiscentiam; non solum, ut ille dicebat gnosticus, si simulatque viderit, cum muliere consuetudinem animo concipiat, hoc enim jam est cupiditatis opus ut cupidi-

✕ P. 616 ED. POTTER, 520-521 ED. PARIS. * I Cor. II, 9; Isa. Lxiv, 4. b Matth. xix, 29; Marc. I, 29, 30. c Matth. v, 28.

ἡ πατέρα, ἡ μητέρα, ἡ γυναῖκα, ἡ τέκνα, ἡ ἀγροῦς, ἔνεκεν τοῦ ὀνόματός μου, ἕκατονταπλασίονα λήφεται, καὶ ζῶν ἁιώνιον κληρονομήσει. Conf. Marc. x, 29, 30.

(9) *Εἰς σύνεσιν ἀνθρώπων πικτ.* σ. Orpionit promissionem earum rerum, quæ humanæ mentis capere non excedunt, promissioni modo dictæ eorum, quæ nec oculus vidit, nec in cor hominis ascenderunt.

(10) *Ἐγώ.* Sententiam Matth. v, 28, verbis paulum nutulatis exprimit.

(11) *Ἐαυτῆ.* « Se. » Vel αὐτῆ, « ipsa. » Mox, ut ait Sylburgius, pro ἡ γὰρ ὄν, forte scribendum asseverative ἡ γὰρ ὄν, « utique enim. » Interpres, ut prior disjunctiva consistat, in sequenti quoque membro legit, ἡ καὶ τῷ σώματι. Paulo insolentius esset, ἡ γὰρ, pro αὐτῆ γὰρ, « hæc enim. »

(12) *Βοχχορίδος τοῦ δικαίου.* Diodorus Siculus *Bibliothecæ historicae* lib. 1, p. 59 edit. Hanov. refert Bocchorin Aegypti regem fuisse, τῷ μὲν σώματι παντελῶς εὐκαταφρόνητον, ἀγγινοῖα δὲ καὶ φρονήσει πολὺ διαφέροντα τῶν προβασιλευσάντων, « corpore quidem valde despecto, sed ingenio et prudentia ante se regibus plurimum præcellentem. » Plutarchus in libro *De vitioso pudore*, p. 529, edit. Paris., de eodem memorat, quod cum natura gravis rigidusque esset, Isis aspiderem immittere solita fuerit, quæ ejus capiti circumvoluta, superne eum inumbraret, ut ostento territus æque recteque judicaret. Suidas Bacchyrin vocat : Βάχχυρις, ἐπὶ τῶν δικαιοσάντων τοιοῦτος γὰρ οὗτος βασιλεὺς Αἰγύπτου. Item Zenobius : Βάχχυρις. Οὗτος Αἰγύπτιος ὢν ἐπὶ δικαιοσύνη καὶ ἐπινοίᾳ κρίσεων ἀπομνημονεύεται. Εἰρήται δὲ ἡ παροιμία ἐπὶ τῶν δικαιοτάτων καὶ παρευρημένως κρινόντων.

γελίαν εἰς σύνεσιν ἀνθρώπων πίπτειν συμβέβηκεν (9). Ἐνταῦθα γενόμενος, ἀνεμνήσθητι τινὸς φάσκοντος ἑαυτὸν γνωστικόν. Ἐξηγοῦμενος γὰρ τὸ, « Ἐγώ (10) δὲ λέγω. Ὁ ἐμβλέψας τῆ ἑταιρικῆ πρὸς ἐπιθυμίαν ἤδη μεμολχευκεν. » οὐ ψιλὴν τὴν ἐπιθυμίαν ἤξει οὐ κρίνεσθαι, ἀλλὰ ἐὰν τῆ ἐπιθυμίας τὸ κατ' αὐτὴν ἔργον περαιτέρω τῆς ἐπιθυμίας χωροῦν ἐν ἑαυτῇ (11) ἐκτελεῖται ἡ γὰρ ὄν τῆ φαντασίᾳ συγκαταχρῆται ἡδὴ καὶ τῷ σώματι. Λέγουσιν οὖν οἱ τὰς ἱστορίας συναξάμενοι Βοχχορίδος τοῦ δικαίου (12) κρίσιν τοιάνδε (13, 14) Ἐρῶν ἑταίρας νεανίας πείθει μισθῷ τινι ὠρισμένῳ τὴν παιδα ἀφικέσθαι τῆ ὑστεραία πρὸς αὐτόν. Προλαθοῦσης ὄν τῆς ἐπιθυμίας τὴν παιδα, παρ' ἐλπίδα κωρεσθεὶς, ἤκουσαν τὴν ἐρωμένην κατὰ τὸ τεταγμένον, εἰργεῖ τῆς εἰσόδου. Ἡ δὲ, ἐκμαθοῦσα τὸ γεγονός, ἀπῆτει τὸν μισθόν, καὶ τῆ δὲ πως αὐτὴ τὴν ἐπιθυμίαν τῷ ἑραστῇ πεπληρωμένη λέγουσα. Ἦσαν οὖν ἐπὶ τὸν κριτῆν. Τὸ βαλάντιον οὗτος τοῦ μισώματος τὸν νεανίσκον προτεινέιν κελύσας, ἐν ἡλίῳ δὲ, τὴν ἑταίραν λαβέσθαι προσέταξε τῆς σκιάς· χαριέντως εἰδὼλον μισθώματος ἀποδιδόναι κελύσας εἰδῶλον συμπλοχῆς (14). Ὀνειρώττει μὲν οὖν τις, συγκαταθεμένης τῆ φαντασίᾳ τῆς ψυχῆς· ὕπαρ δὲ ὄνειρώττει ὁ πρὸς ἐπιθυμίαν βλέπων, οὐ μόνον ὡς ἐκεῖνος ἔλεγεν ὁ δῆθεν γνωστικὸς, ἐὰν ἑμὰ τῆ κῆρι τῆς γυναικὸς συλλάβῃ κατ' ἔνοιαν τὴν ὁμίλαν· τοῦτο γὰρ ἤδη ἔργον ἐστὶν ἐπιθυμίας, ὡς ἐπιθυμίας· ἀλλ' ἐὰν εἰς κάλλος σώματος βλέψῃ τις, ὁ λόγος φησὶ, καὶ αὐτῷ ἡ σὰρξ εἶναι κατ' ἐπιθυμίαν ὀδῆ καλῆ, σαρκικῶς ἰδὼν καὶ ἀμαρτηρικῶς, δι' οὗ θεαύμας, κρίνεται. Ἐμπαλιν γὰρ ὁ δι' ἀγάπην τὴν ἐγ-

I Cor. II, 9; Isa. Lxiv, 4. b Matth. xix, 29; Marc. I, 29, 30.

(13) *Κρίσιν τοιάνδε.* Plutarchus in Demetrio, p. 901 : Ἀπομνημονεύεται δὲ τῆς Λαμίας καὶ πρὸς τὴν λεγομένην Βοχχορίδος κρίσιν ἀντιρρόσας. Ἐπεὶ γὰρ τις, ἔρῳ ἐν Αἰγύπτῳ ἑταίρας Θωνίδος ἤπειρο σχῶν χρυσίον, εἶτα κατὰ τοὺς ὕπνους δόξας αὐτῆ συγγενέσθαι, τῆς ἐπιθυμίας ἐπαύσατο, δίκην ἔλαγν ἡ Θωνὶς αὐτῷ τοῦ μισθώματος· ἀκούσας δὲ τὸν λόγον ὁ Βοχχορις, ἐκέλευσε τὸν ἀνθρώπον ὅσον ἤπειρο χρυσὸν ἠριθμημένον ἐν τῷ ἀγγεῖῳ διαφέρειν δευρο κατεῖσε τῆ χειρὶ, τὴν δ' ἑταίραν ἔχεισθαι τῆς σκιάς· ὡς τὴν δόξαν τῆς ἀληθείας σκίαν οὖσαν. Οὐκ ὤρετο ταύτην εἶναι τὴν κρίσιν ἢ Λαμία δικαίαν· οὐ γὰρ ἀπέλευσε ἡ σκία τῆς ἐπιθυμίας τοῦ ἀργυρίου τὴν ἑταίραν, τὸ δὲ ὄντα ἔπαυσεν ἐρῶντα τὸν νεανίσκον. « Memoratur Lamiae quoque celebrati Bocchoridis iudicii impugnatione. Nam cum quidam meretricem Aegyptiam Thonidem amaret, poposcit illa ingentem pecunie summam. Adolescens inde, cum in somnis sibi visus esset cum illa concumbere, liberatus est libidine. Ob id mercedem ab illo institit Thonis iudicio exigere. Cognita causa, jussit Bocchoris illi, quantum postulaverit Thonis argenti, in vase numeratum huc atque illuc manu iactare, ac meretricem umbra frui: quod veritatis opinio umbra sit. Hanc sententiam censuit Lamia iniquam esse: neque enim, inquit illa, ademit meretrici umbra pecuniae cupiditatem, somnium vero amore adolescentem liberavit. »

(14) *Εἰδῶλον συμπλοχῆς.* Ellipsis est: plena structura: ἀντ' εἰδῶλου συμπλοχῆς, « pro imagine coitus, » inquit Sylburgius. Sed ἀποδιδόναι apud probatissimos auctores ejusmodi genitivum sæpe regit: alioqui scribi possit ἀντιδιδόναι.

ὡν προσβλέπων τὸ κάλλος, οὐ τὴν σάρκα ἡγεῖται, ἀλλὰ τὴν ψυχὴν καλὴν (15), τὸ σῶμα, οἶμαι, ὡς ἀνδριάντια θαυμάσας, δι' οὗ κάλλους ἐπὶ τὸν τεχνίτην καὶ τὸ ὄντως καλὸν αὐτὸς αὐτὸν παραπέμπει: σύμβολον ἅγιον τὸν χαρακτήρα τῆς δικαιοσύνης τὸν φωτεινὸν ἐπιδεικνύμενος τοῖς ἐφαστῶσι τῇ ἀνόδῳ ἀγγέλους (16), τὸ χρίσμα τῆς εὐαρεσθήσεως λέγει, τὴν ποιότητα τῆς διαθέσεως τὴν ἐπικειμένην τῇ ψυχῇ κατ' ἐπιχώρησιν τοῦ ἁγίου Πνεύματος γεγανωμένη. Ταύτην τὴν δόξαν τὴν ἐκλάμψασαν ἐπὶ τοῦ προσώπου Μωϋσέως ἐλάσθη οὐχ οἶός τε τὴν προσβλέπειν· διὸ καὶ κάλυμμα ἐλάμβανε τῆς δόξης πρὸς τοὺς σαρκικῶς θεωμένους. Τοὺς μὲν γὰρ ἐπαγομένους τινὰ τῶν κοσμικῶν κατέχουσιν οἱ τὸ τέλος ἀπαιτοῦντες τοὺς σφετέροις βαρουμένους πάθει (17)· τὸν δὲ γυμνὸν μὲν τῶν ὑποπιπτόντων τῷ τέλει, πλήρη δὲ γνώσεως καὶ τῆς ἐξ ἔργων δικαιοσύνης, συνευχόμενοι παραπέμπουσι, τὸν ἄνδρα σὺν καὶ τῷ ἔργῳ μακαρίσαντες· « Καὶ τὸ φύλλον (18) αὐτοῦ οὐκ ἀποβρῦσεται, » τοῦ ζωτικοῦ ξύλου, τοῦ « κατὰ τὰς διεξόδους τῶν ὕδατων » τετραμμένου. Καρποφόροις δὲ ὁ δίκαιος ἀπεικάζεται δένδροις, οὐ μόνον τοῖς κατὰ τὴν τῶν μεταρτίων θυσίαν (19). Ἦσαν (20) δὲ κὰν ταῖς τῶν θυσιῶν προσαγωγαῖς παρὰ τῷ νόμῳ οἱ τῶν ἱερῶν μωμοσκοποῖ. Ὁρεξίν (21) οὖν ἐπιθυμίας διακρίνουσιν οἱ περὶ ταῦτα δεινοί· καὶ τὴν μὲν ἐπὶ ἡδοναῖς καὶ ἀκολασίᾳ τάττουσιν,

« Exod. xxxiv, 29, seq.

(15) *Ὁὐ τὴν σάρκα ἡγεῖται, ἀλλὰ τὴν ψυχὴν κ.* Socratice et Platonice de amore loquitur. Sic apud Lucianum in *Auctione vitarum* ipse Socrates: *Τίς δ' ἂν ἐπιτηδείτερος ἐμοῦ γένοιτο συνελθῆναι καλῶ; καὶ γὰρ οὐ τῶν σωμάτων ἐραστῆς εἰμι, τὴν ψυχὴν δ' ἡγούμενος καλὴν.* « At quis magis me idoneus esse queat, qui cum formoso puero versetur? Etenim non sum amator corporum, sed animam formosam duco. » Item de eodem amore agens Maximus Tyrius dissert. 9, p. 115 edit. Oxon.: *Ἀρχὴ αὐτοῦ ψυχῆς ἄνθος ἐν σώματι διαφανόμενον.* « Ejus origo est animæ pulchritudo corpore elucens. » Idem de simili Lacedæmoniorum amore, dissert. 10, pag. 128, ait: *Ἐρᾷ Σπαρτιάτης ἄνθρωπος μετριχίου Λακωνικοῦ, ἀλλ' ἔρᾳ μόνον ὡς ἀγαλλματος καλοῦ.* « Amat vir Spartiata puerum Lacedæmonium, sed non secus quam pulchram imaginem. » Conf. ejusdem dissert. 8, 9, 10, 11, et *Archæologie nostræ Græcæ* lib. iv, cap. 9.

(16) *Τοῖς ἐφαστῶσι τῇ ἀνόδῳ ἀγγέλους.* Hermas in *Pastore* memorat angelum pœnitentiæ, et alium pœnæ præpositum: « et alibi inveniuntur angeli pacis, mortis, matrimonii, puerperii, et aliarum rerum fere omnium. Unde nil mirum si « ascensui » in cœlos præesse crediti sunt. Nam et Christus refert angelos Lazari animam in Abraham sinu detulisse, Luc. xvi, 22. Barnabas epist. cap. 18: *Ὅδοι δύο εἰσὶ διδαχῆς καὶ ἐξουσίας, ἡ τε τοῦ φωτός, ἡ τε τοῦ σκότους· διαφορὰ δὲ πολλὴ τῶν δύο ὁδῶν· ἐφ' ἧς μὲν γὰρ εἰσι τεταγμένοι φωταγωγοὶ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ, ἐφ' ἧς δὲ ἄγγελοι τοῦ Σατανᾶ.* « Duæ sunt viæ doctrinæ ac pœnitentiæ: una lucis, altera tenebrarum, differentia vero multa duarum viarum. Uni siquidem præpositi sunt lucis conciliatores, angeli Dei; alteri vero, angeli Satanæ. » Hinc in *Constitut. apost.* lib. viii, cap. 41, docemur pro mortuo sic orare: *Ἀγγέλους εὐμένει; παράστησον αὐτῷ, καὶ κατὰ τὰς αὐτῶν ἐν τῷ κόλπῳ τῶν πατριαρχῶν.* « Angelos ei placidos præbe, et colloca eum in sinu patriarcharum, etc. » Ubi conf. quæ annotavit cl. Cotelerius. Clemens infra ex Platone meminit angelorum, qui sceleratis

A tatis; sed si quis corporis respexerit pulchritudinem, ait Logos, et ei ex libidine caro pulchra visa fuerit, cum carnaliter et animo peccandi viderit, propterea quod eam sit admiratus, condemnatur. Contra autem, qui per castam aspiciet dilectionem, non carnem, sed animam pulchram esse existimat, corpus, mea quidem sententia, admirans tanquam statuam, per quam pulchritudinem ipse quoque seipsum transmittit ad artificem; et id, quod est vere pulchrum, sanctum signum, lucidum justitiæ characterem ostendens angelis qui præsumt ascensui, unionem dico bene compositæ et quæ Deo placet mentis, qualitatem affectionis inditam animæ, quæ gestit et exultat propter inhabitationem sancti Spiritus. Hanc gloriam, quæ in Moysis facie refulserat, non poterat populus intueri; et ideo gloriæ velamen induit apud eos, qui intuebantur carnaliter. Eos enim, qui aliqua inducunt ex rebus mundanis, ii, qui detinent, vectigal exigunt ab iis, qui suis gravantur vitiis et animi perturbationibus; enim autem, qui nudus quidem est ab iis, in quæ cadit vectigal, est autem plenus cognitione et ea, quæ est ex operibus, justitia, bona precantes transmittunt, virumque cum opere suo beatum pronuntiant: « Et ejus folium non defluet, » ligni, inquam, vitalis, quod est nutritum et secus decursus aqua-

apud inferos puniendis præfecti sunt, *Strom.* v, p. 502 edit. Paris.

(17) *Τοὺς μὲν γὰρ . . . κάθεισι.* Hæc sic distinguere et explicare malim: Τοὺς μὲν γὰρ ἐπαγομένους τινὰ τῶν κοσμικῶν κατέχουσιν οἱ τὸ τέλος ἀπαιτοῦντες, τοῖς σφετέροις βαρουμένους πάθει. « Eos enim, qui res quasvis mundanas important, detinent ii, qui colligendis vectigalibus præfecti sunt, suis affectibus gravatos. Porro, οἱ τὸ τέλος ἀπαιτοῦντες metaphorice dici videntur iidem angeli quos paulo ante dixit auctor τῇ ἀνόδῳ præpositos esse. Quemadmodum Christus angelos messoribus assimilat, Matth. xiii, 39. Quæ sequuntur etiam in prioribus editionibus perperam distincta et exposita sunt.

(18) *Καὶ τὸ φύλλον.* Psalm. i, 3: *Καὶ ἔσται ὡς τὸ ξύλον τὸ πεφυτευμένον παρὰ τὰς διεξόδους τῶν ὕδατων, ὃ τὸν καρπὸν αὐτοῦ δίδωσι ἐν καιρῷ αὐτοῦ· καὶ τὸ φύλλον αὐτοῦ οὐκ ἀποβρῦσεται.*

(19) *Θυσίαν.* Hæc vox irrepsisse videtur e sequenti sententia. Malim φύσιν, vel aliquid ejusmodi. Vult enim auctor « justum » in Psalm. i non solum « arboribus quæ in sublime feruntur, » sed etiam ac præcipue iis quæ « frugifera sunt, » — « assimilari. »

(20) *Ἦσαν.* Hæc sententia ad ea, quæ sequuntur, relata sic intelligi debet, prout nos eam Latine explicavimus. Priores editiones eam cum præcedentibus perperam conjunxerunt.

(21) *Ὁρεξίν.* Stoici, apud Stobæum in *Eclogis ethicis*, dicunt ὄρεξιν esse λογικῶς (scrib. λογικῆς) ἀρμῆς εἶδος, « rationalis appetitus speciem: » iidem vero apud eundem ἐπιθυμίαν vocant ὄρεξιν ἀπειθῆ λόγῳ, « appetitionem rationi inobedientem. » Diogenes Laërtius lib. v, seg. 113: *Ἐπιθυμία δὲ ἔστιν ἄλογος ὄρεξις.* « Cupiditas autem est appetitio rationi contraria. » Cicero lib. iii *Tusculan. quæst.*: « Altera cupiditas, quæ recte vel libido dici potest; quæ est immoderata appetitio opinati magni boni, rationi non obtemperans. » Et lib. iv: « Libido, vel cupiditas effrenata, quæ adversa ratione incitata est vehementius. »

rum *. » Comparatur autem justus arboribus frugiferis, non iis solis, quæ in sublime feruntur, sacrificiis.

✱ Quemadmodum autem erant in sacrificiorum quoque oblationibus penes legem, qui hostiarum vitia considerabant; sic appetitionem discernunt a cupiditate, qui sunt in his rebus exercitati; et hanc quidem voluptati tribuunt et intemperantiæ, cum rationis experti sit; appetitionem autem esse statuunt in his, quæ sunt per naturæ præscriptum necessaria, ut quæ sit motus ex ratione.

CAPUT XIX.

Tam mulieres quam viros esse perfectionis obtinendæ capaces, quod et heroinarum apud exteros exemplis confirmat.

Hujus perfectionis potest et vir et mulier æque esse particeps. Jam vero non solus Moyses, qui audivit a Deo: « Locutus sum ad te semel et bis, dicens: Vidi populum hunc, et ecce est dura cervice; sine me eos perdere, et delebo nomen eorum sub cælo, et faciam te in gentem magnam et admirabilem, et longe magis quam hanc ^b; » respondet, non id, quod suum erat, spectans, sed pro communi salute preces fundens: « Nequaquam, Domine: « remitte peccatum huic populo, aut dele me etiam « de libro viventium ^c. » Quanta fuit ejus perfectio, qui maluerit una mori cum populo, quam solus esse salvus? Sed etiam Judith, quæ consummata fuit inter mulieres, cum esset urbs circumsessata, precata seniores, ingreditur quidem in castra alienigenarum, omne periculum contemnens pro patria, seipsam tradens hostibus in fide Dei: præmia autem fidei mox accipit mulier, cum in hostem fidei se præclare gesserat, et polita sit capite Holophernis. Et rursus perfecta illa in fide Esther, Israelem a tyrannica potestate liberans, et a crudelitate satrapæ, » sola mulier afflicta jejuniis, restitit

Ταύτης τοι τῆς τελειότητος ἕξαστιν ἐπίσης μὲν ἄνδρῳ, ἐπίσης (23) δὲ καὶ γυναικὶ μεταλαβεῖν. Αὐτίκα οὐχ ὁ Μωϋσῆς μόνος ἀκούσας παρὰ τοῦ Θεοῦ· « Λελάληκα (24) πρὸς σὲ ἅπασι καὶ δις, λέγων· Ἐώρακα τὴν λαὸν τοῦτον, καὶ ἰδοὺ ἔστι σκληροτράχηλος (25)· ἕασόν με ἐξολοθεῖσαι αὐτοὺς, καὶ ἐξαλείψω τὸ ὄνομα αὐτῶν ὑποκάτωθεν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ποιήσω σε εἰς ἔθνος μέγα καὶ θαυμαστόν, καὶ πολὺ μᾶλλον ἢ τοῦτο· » ἀποκρίνεται δεόμενος, μὴ τὸ ἑαυτοῦ σκοπῶν, ἀλλὰ τὴν κοινὴν σωτηρίαν (26)· « Μηδαμῶς (27), Κύριε· ἄφες τὴν ἀμαρτίαν τῷ λαῷ τούτῳ, ἢ χάμῃ (28) ἐξάλειψον ἐκ βίβλου ζώντων. » Ὅση τελειότης (29) τοῦ συναποθανεῖν ἐβελήσαντος (30) τῷ λαῷ, ἢ σώζεσθαι μόνος; Ἀλλὰ καὶ Ἰουδιθ (31), ἢ ἐν γυναικί τελειωθείσα, ἐν συγκλεισμῷ τῆς πόλεως γενομένης, δεηθεῖσα τῶν πρεσβυτέρων, εἰς μὲν τὴν παρεμβολὴν τῶν ἀλλοφύλων ἐξέρχεται, τοῦ παντός καταφρονήσασα κινδύνου ὑπὲρ τῆς πατρίδος (32) ἑαυτὴν ἐπιδοῦσα τοῖς πολεμίοις ἐν πίστει Θεοῦ· λαμβάνει δ' εὐθὺς τάπιχαιρα τῆς πίστεως, ἀριστεύσασα γυνὴ κατὰ τοῦ πολεμίου τῆς πίστεως, κυρία τῆς Ὀλοφέρνηου γενομένη κεφαλῆς. Πάλιν τε αὖ (33) ἢ

✱ P. 617 ED. POTTER. * Psal. i, 3. ^b Deut. ix, 13, 14. ^c Exod. xxxii, 32.

(22) Ἄλογον. Hanc vocem Stoici aliter paulo usurpare solebant, quam vulgus Græciæ. Stobæus: Τὸ δὲ ἄλογον, καὶ τὸ παρὰ φύσιν. Ἀλλὰ τὸ μὲν ἄλογον, ὅσον τὸ ἀπειθὲς τῷ λόγῳ.

(23) Ἐπίσης μὲν ἄνδρῳ, ἐπίστ. Conf. Pædagog. lib. i, cap. 4.

(24) Λελάληκα. Jam revertitur auctor ad Clementem Romanum, e cuius cap. 53 hæc, paucis mutatis, sumpta sunt.

(25) Ἰδοὺ ἔστι σκληρ. Clementis Rom. editor lacunam inter ἰδοὺ et σκληροτράχηλος supplavit voce λαός, ex versione τῶν Ὁ. Erat autem Romanus ex Alexandrino potius supplendus; qui, ut superius, ita procul dubio hic etiam Romanum secutus est. Proinde καὶ νῦν, quæ voces apud τοὺς Ὁ. præcedunt verbum ἕασον, ab utroque Clemente absunt. Item pro ἔθνος μέγα καὶ θαυμαστόν, quod apud utrumque Clementem occurrit, ἔθνος μέγα καὶ ἰσχυρόν habent LXX interpretes.

(26) Ἀποκρίνεται... σωτηρίαν. Hæc Alexandrini verba sunt.

(27) Μηδαμῶς. Hæc etiam apud Clementem R. eodem, quo jam allata Scripturæ verba, loco leguntur; quamvis in Deuteronomio non exsint. Verum paria his, verbis paulum mutatis, occurrunt Exod. xxxii, 31, 32.

(28) Κάμῃ. Clem. R., καὶ με.

(29) Ὅση τελειότης. Abbreviat illa Clementis Romani: Ὡ μεγάλης ἀγάπης! Ὡ τελειότητος ἀνυπερβλήτου! Παρρησιάζεται θεράπων πρὸς Κύριον, αἰτεῖται ἄφες τῷ πλήθει, ἢ καὶ ἑαυτὸν ἐξαλείψῃ· καὶ μετ' αὐτῶν ἄξιοι. « O charitatem ingentem! O insuperabilem perfectionem! Libere ad Domi-

num loquitur famulus, remissionem pro populo postulat; vel seipsum quoque cum eis deleri petit. » Non vereigitur adnotat ad « Romanum » vir iste superius memoratus: « Hæc usque ad historiam Judithæ non exstant in Clemente Alexandrino pag. 521: »

(30) Ἐβελήσαντος. Cum hac voce subaudiendum μᾶλλον. STILBURG.

(31) Ἀλλὰ καὶ Ἰουδιθ. Hæc, verbis paulum mutatis, ex cap. 55 Clementinæ epistolæ sumpta sunt: Πολλὰ γυναῖκες, ἐνδυναμωθείσαι διὰ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, ἐπετελέσαντο πολλὰ ἀνδρεία. Ἰουδιθ ἡ μακάρια, ἐν συγκλεισμῷ οὖσης τῆς πόλεως, ἤτησεν παρὰ τῶν πρεσβυτέρων ἑαυτὴν αὐτὴν ἐξελεῖν εἰς τὴν παρεμβολὴν τῶν ἀλλοφύλων· παραδοῦσα οὖν ἑαυτὴν τῷ κινδύνῳ ἐξῆλθεν δι' ἀγάπην τῆς πατρίδος, καὶ τοῦ λαοῦ τοῦ ὄντος ἐν συγκλεισμῷ, καὶ παρέδωκεν Κύριος Ὀλοφέρνην ἐν χειρὶ θηλείας. « Mulieres complures, per gratiam Dei corroboratæ, strenua et virilia multa gesserunt. Beata Juditha, cum urbs obsideretur, rogavit seniores ut sibi liceret in alienigenarum castra transire; ac seipsam periculo tradens, propter charitatem patriæ populique obsessi, egressa est; et Dominus tradidit Holophernein in manu feminæ. »

(32) Ὑπὲρ τῆς πατρίδος. Malim hæc verba ad ea, quæ sequuntur, referre: « Omne periculum contemnens, seipsam pro patria tradens hostibus. »

(33) Πάλιν τε αὖ. Clemens R., post verba modo ex eo allata, hæc addit: Οὐχ ἤττον αὖ καὶ ἡ τελεία κατὰ πίστιν Ἐσθῆρ κινδύνῳ ἑαυτὴν παρέβαλεν, ἵνα τὸ δουδεκάφυλον τοῦ Ἰσραὴλ μέλλον ἀπολέσθαι ῥύσῃται· διὰ γὰρ τῆς νηστείας καὶ τῆς ταπεινώσεως

τελεία κατὰ πίστιν Ἐσθήρ, βυομένη τὸν Ἰσραὴλ τυραννικῆς ἐξουσίας καὶ τῆς τοῦ σατράπου ὠμότητος, ἡ μόνη γυνὴ νηστείας τεθλιμμέναις (34) πρὸς μυρίας ὀπλισαμένας (35) ἀντετάξατο δεξιᾶς, τυραννικὸν διὰ πίστεως ἀναλύουσα δόγμα· καὶ δὴ τὸν μὲν ἐπιθάσσειυσεν, ἀνέστειλε δὲ τὸν Ἀμάν, καὶ τὸν Ἰσραὴλ τῇ τελείᾳ πρὸς τὸν Θεὸν δεήσει ἀπαθῆ διεφύλαξεν. Σιωπῶ γὰρ Σουσάνναν καὶ τὴν Μωῦσεως ἀδελφὴν, ὡς ἡ μὲν συνετρατήγησε τῷ προφήτῃ, πασῶν ἐξάρχουσα τῶν κατὰ σοφίαν παρ' Ἑβραίοις εὐδοκίμων γυναικῶν ἡ δὲ, σεμνότητος ὑπερβολῆ καὶ μέχρι θανάτου χωροῦσα, πρὸς τῶν ἀκολάστων ἑραστῶν κατακρινόμενη, μάρτυς ἀγγελίας ἔμεινεν ἐβρέπτης. Ναὶ ἰθὺς Δίων ὁ φιλόσοφος (36) Λυσιδίκην τινὰ γυναῖκα ἰστορεῖ, δι' ὑπερβολὴν αἰδοῦς, αὐτῇ χιτῶνι λούεσθαι· Φιλωτέραν δὲ, ὁπότε μέλλοι εἰσεῖναι τὴν πύλον, ἡσυχῇ ἐπαναστέλλεσθαι τὸν χιτῶνα, καθόσον τὰ γυμνά τὸ ὕδωρ ἔσκαπεν· εἶτα κατ' ὀλίγον (37) αὔθις ἀνιούσαν, ἐπεινῶσασθαι. Ἡ γὰρ οὐχὶ καὶ βασιάνους ἤνεγκεν ἀνδρείως Λέαινα ἡ Ἀττικὴ, συνειδυῖα αὐτῇ (38) τοῖς ἀμφὶ τὸν Ἀρμόδιον καὶ Ἀριστογείτονα τὴν κατὰ Ἰππάρχου ἐπιβουλήν; οὐδ' ὅπωςτιον ἐξεῖπεν, εὖ μάλα στρεβλουμένη. Φασὶ δὲ καὶ τὰς Ἀργολικὰς (39), ἡγουμένης αὐτῶν Τελεσίλλης τῆς ποιητρίας, Σπαρτιάτας τοὺς ἀλκίμους τὰ πολέμια φανείσας μόνον τρέψασθαι, καὶ ἐκείναις τὸ ἀδελῆς (40) τοῦ θανάτου περιποιήσασθαι. Τὰ ὅμοια λέγει καὶ ὁ τῆν Ἐναναῖδα ἡ πεποιηκῶς ἐπὶ τῶν Δαναῶν θυγατέρων ὤδε·

*Καὶ τότε ἄρ ὠπλιζοτο θοῶς Δαναοῖο θυγατρὸς
Πρόσθεν εὐβρέειος ποταμοῦ Νελλοῖο ἀνακτος.*

καὶ τὰ ἐξῆς. Ἄδουσι δὲ οἱ λοιποὶ τῶν ποιητῶν τὴν Ἀταλάντης ἐν θήρᾳ ὠκύτητα, καὶ τὴν Ἀντικλείας φιλοστοργίαν (41), καὶ τὴν Ἀλκήστιδος φιλανδρίαν, καὶ τὴν

⌘ P. 618 ED. POTTER, 522 ED. PARIS.

αὐτῆς ἡξίωσεν τὸν παντοποιητὴν Δεσπότην, Θεὸν τῶν αἰώνων· ὅς, ἰδὼν τὸ ταπεινὸν τῆς ψυχῆς αὐτῆς, ἐβρύσατο τὸν λαόν, ὡν χάριν ἐκινδύνευσεν. « Nec mihi, cujus perfecta fuit fides, Esthera, periculo se objecit, ut duodecim tribus Israelitarum jam perituras liberaret. Nam in jejunio et humilitate precalata est omnium effectorem Dominum, Deum sæculorum; qui, animi ejus humilitatem cernens, populum liberavit propter pericula quæ illa adierat. »

(34) *Νηστείας τεθλιμμέναις*. Interpres vertit, « afflicta jejuniis; » ac si legisset, νηστείας τεθλιμμένη· quod non est incommo-dum.

(35) *Ὀπλισαμένας*. Forte rectius ὠπλισμένας, D præf. perfectio. SYLBERG.

(36) *Δίων ὁ φιλόσοφος*. Dio scilicet Chrysostomus, qui, Trajano imperante, fuit σοφιστῆς καὶ φιλόσοφος τὸ ἐπιτήδευμα, ut referunt Photius et Suidas.

(37) *Κατ' ὀλίγον*. H. ms., μετ' ὀλίγον, paulo post: rectius. SYLBERG.

(38) *Αὐτῇ*. H. ms., αὐτῇ nom. casu; rectius. SYLBERG. — Scribendum igitur αὐτῇ, vel αὐτῆ, et tota insuper sententia hoc modo concipienda est: Ἡ γὰρ οὐχὶ καὶ βασιάνους ἤνεγκεν ἀνδρείως Λέαινα ἡ Ἀττικὴ; Συνειδυῖα αὐτῇ τοῖς ἀμφὶ τὸν Ἀρμόδιον καὶ Ἀριστογείτονα τὴν κατὰ Ἰππάρχου ἐπιβουλήν, οὐδ' ὅπωςτιον ἐξεῖπεν, εὖ μ. στρ. « Annon enim tormenta quoque fortiter tulit Lææna Attica? Hæc enim, cum conscia esset insidiarum quæ ab Harmodio et Aristogitone Hipparcho struebantur, nil omnino est elocuta, licet graviter cruciata. » Proinde, ut refert Plutarchus *De garrulitate* pag. 505

A ⌘ armatis copiis innumerabilibus, tyrannicum per fidem solvens decretum. Et tyrannum quidem mitigavit, Aman vero repressit, et Israellem perfecta ad Deum oratione illæsum conservavit. Taceo enim Susannam et Moysis sororem, quod hæc quidem una duxit exercitum cum propheta, princeps omnium mulierum, quæ apud Hebræos erant insignes sapientia; illa vero per summam honestatem, vel ad mortem usque procedens, cum ab intemperantibus condemnaretur amatoribus, perstitit firma et constans martyr pudicitiae. Dion certe philosophus refert quamdam mulierem Lysidicam, propter insignem pudorem, se lavasse cum ipsa tunica; Philoteram autem, 224 cum esset ingressura solitum, paulatim contraxisse tunicam, quantum quæ nuda erant tegebantur ab aqua; deinde rursus paulatim ascendentem induisse. Annon enim tormenta quoque tulit fortiter Lææna Attica, quæ cum esset conscia insidiarum, quæ ab Harmodio et Aristogitone parabantur in Hipparchum, nihil omnino est elocuta, etsi valde cruciaretur? Aiunt autem Argolicas quoque, Telesilla poetria duce, Spartanos, qui magna erant virtute in rebus bellicis, solo intuitu prodeuntes fugasse, et effecisse ut illæ mortem nihil extimescerent. De filiabus quoque Danaï dicit similia *Danaidis* auctor :

*Tumque cito Danaï sumperant arma puellæ
In ripis pulchro labentis flumine Nili;*

C et quæ sequuntur. Canunt autem reliqui poetæ velocitatem Atalantæ in venatione, et egregiam Anticleæ amicitiam, et Alcestidis in maritum amorem,

edit. Paris., in Lææna memoriam Ἀθηναῖοι χαλκῆν ποιησάμενοι Λέαιναν ἀγλωσσον, ἐν πύλαις τῆς ἀκροπόλεως ἀνέθηκαν· τῷ μὲν θυμοειδεῖ τοῦ ζῆου τὴ ἀρετὴν αὐτῆς, τῷ δὲ ἀγλώσσω τὸ σιωπηλὸν καὶ μυστηριώδες φαινόντες. « Atheniensis anciam læenam lingua carentem fecerunt, inque foribus arcis dedicaverunt; iracundia animalis invincibilem feminae constantiam, linguæ absentia taciturnitatem et secreti continentiam significantes. » Conf. Pausanias in *Atticis* p. 40 edit. Hanov.

(39) *Τὰς Ἀργολικὰς*. Argivæ mulieres, eorum viris bello cæsis, adversum Cleomenem, Sparta regem, Argos defenderunt, duce Telesilla: in ejus facinoris memoriam, ut refert in *Corinthiacis* Pausanias p. 121, statua Telesillæ juxta ædem Veneris posita fuit. Καὶ βιβλία μὲν ἐκεῖνα ἐρρίπτται οἱ πρὸς ποσὶν, αὐτὴ δὲ εἰς κράνος ὅρᾳ κατέχουσα τῇ χειρὶ ἐπιτίθεσθαι τῇ κεφαλῇ μέλλουσα· « et ad pedes ejus arminum volumina jacent; ipsa galeam aspicit, quam capiti jam impositura manu tenet. » Conf. Plutarchus *De virtutibus mulierum*, pag. 121. Telesilla meminit etiam Suidas et Tatianus edit. Oxon. pag. 114, quo loco claras mulieres non paucas recenset.

(40) *Καὶ ἐκείναις τὸ ἀδ.* Excidisse videtur αὐτῇ post ἐκείναις. Est enim sensus, ut videtur, ἐκείναις αὐτῇ τὸ ἀδελῆς τοῦ θανάτου περιποιήσασθαι· « illis eam » (Argolicis mulieribus Telesillam poetriam) « mortis contemptum conciliasse. »

(41) *Ἀντικλείας φιλοστοργίαν*. Hesychie φιλόστοργος est φιλότεχνος. Proinde Anticleæ φιλοστοργία ejus « amorem » in Ulyssem filium significat.

et Macæriæ et Hyacinthidum fortitudinem. Quid vero? non Theano Pythagorica eo processit philosophiæ, & ut ei, qui ipsam curiose aspexerat, et dixerat: « Pulcher cubitus, » responderit: « At non publicus? » Ejusdem gravitatis fertur illud quoque dictum; rogata enim: « Quoto die mulier post congressum cum viro, in sacrum Cereris venire possit? » A proprio quidem, vel statim, » subjunxit: « nunquam vero ab alieno. » Quinetiam Themisto quoque, Zoili filia, Lampsacena, uxor Leontei Lampsaceni, dabat operam philosophiæ Epicuræ; sicut Myia, Theanus filia, Pythagoræ; et Arignote, quæ scripsit res gestas Dionysii. Filia autem Diodori, cui fuit cognomen Saturnus, fuerunt omnes dialecticæ, ut ait Philo dialecticus in *Menexeno*, quarum hæc ab eo feruntur nomina: Menexene, Argia, Theognis, Artemisia, Pantaclea. Memini autem etiam Cynicæ ejusdam, Hipparchia autem vocabatur, Maronitis, uxor Cratetis, propter quam in Pœcile quoque celebrata fuere cyno-

✕ P. 619 ED. POTTER, 523 ED. PARIS.

Nam eam Ulyssis desiderio mortuam fuisse, refert ejus anima. *Odys.* A, 202.

Ἄλλὰ με σὺς τε πόθος, σά τε μῆδεα, ψαλιδί᾽
| Ὀδυσσεύ,
Σὴ τ' ἀγαφοροσύνη μελιθεῖα θυμὸν ἀπηύρα.

Sed me tui desiderium, tuæque curæ, inclyle Ulysses, tuaque benignitas dulci animo priverunt.

Atalantes et Alcestidis nomina ubique a poetis celebrata sunt.

(42) *Μακαρία*. Scribendum potius *Μακαρίας*. Fuit autem Macaria Hercules et Dejaniræ filia, quæ ex oraculi consilio mortem sibi conscivit, ut Atheniensibus victoriam in hostes daret. Conf. Pausanias in *Atticis*, p. 61.

(43) *Θεανώ*. Jamblichus, *De vita Pythagoræ* cap. 27, Theanos duas commemorat: unam Brontini, qui ab aliis Brotinus dicitur, alteram Pythagoræ uxorem; quarum utraque philosophiæ Pythagoricæ operam dedit: unde non satis constat, uti earum hæc dicta tribuenda sint. Theodoretus hunc Clementis locum transtulit in serm. 12: Θεανώ ἡ Πυθαγορικὴ, ἀποβλέψαντός τινος εἰς αὐτήν, καὶ εἰπόντος, Καλὸς ὁ πῆχυς, Ἄλλ' οὐ δημόσιος, ἀπεκρίνατο. Ἐρωτηθεῖσα δὲ πάλιν Πωσταία γυνὴ ἀπὸ ἀνδρὸς εἰς τὸ Θεμοφόριον κάτεισιν; Ἄπὸ μὲν τοῦ ἰδίου παραχρῆμα, ἔφη, ἀπὸ δὲ τοῦ ἀλλοτρίου οὐδέποτε.

(44) *Καλὸς ὁ π.* Hoc dictum superius retulit auctor, *Pædag.* lib. II, cap. 10, p. 238, ubi conf. adnotata.

(45) *Πωσταία γ.* Diogenes Laertius lib. VII, seg. 43: Ἄλλὰ καὶ ψαῖν αὐτὴν (Θεανώ) ἐρωτηθεῖσαν, Πωσταία γυνὴ ἀπὸ ἀνδρὸς καθαρεύει; φάναι, Ἄπὸ μὲν τοῦ ἰδίου παραχρῆμα, ἀπὸ δὲ ἀλλοτρίου οὐδέποτε. Idem effatum refert Stobæus serm. 72, *Theo Prognymasmatis* pag. 69, Jamblichus lib. *De vita Pythagoræ* loco jam dicto. Idem, cap. 11, id Pythagoræ tribuit: Ἐτι δὲ τὸ περιδύχον γενόμενος ἀποφθέγγασθαι κατὰ τὴν σύνοδον, ὡς ἀπὸ μὲν τοῦ συνοικούντος ἀνδρὸς ὅστιν ἔστιν αὐθημερὸν προσιέναι τοῖς ἰσροῖς, ἀπὸ δὲ τοῦ μὴ προσήκοντος οὐδέποτε. « In isto conventu fertur etiam (Pythagoras) pronuntiasse illud plurimorum sermonibus jactatum; nempe quod uxor a marito suo surgens, salva pietate ad sacra eodem die se conferre queat; ab alieno autem viro, nunquam. »

(46) *Θεμιστώ*. Themistam vocat Laertius lib. X, seg. 4; Cicero orat. in Pisonem; Lactantius *Institut.* lib. III, cap. 25. De hac et reliquis mulieribus quæ philosophiæ operam dabant, conf. Menagii *Historia*

Μακαρίας (42) καὶ τῶν Ἰακινθίδων εὐψυχίας. Τί δαί; οὐχὶ Θεανώ (43) μὲν ἡ Πυθαγορικὴ εἰς τοσοῦτον ἦκεν φιλοσοφίας, ὡς πρὸς τὸν περιέργως ἀπιδόντα καὶ εἰπόντα, « Καλὸς ὁ πῆχυς » (44), « Ἄλλ' οὐ δημόσιος, » ἀποκρίνασθαι. Τῆς αὐτῆς φέρεται σεμνότητος κάκεινο τὸ ἀπόφθεγμα· ἐρωτηθεῖσα γάρ, « Πωσταία γυνὴ (45) ἀπὸ ἀνδρὸς εἰς τὸ Θεμοφόριον κάτεισιν; Ἄπὸ μὲν τοῦ ἰδίου καὶ παραχρῆμα, » ἔφη, « ἀπὸ δὲ τοῦ ἀλλοτρίου οὐδέποτε. Ναί μὲν καὶ Θεμιστώ (46), ἡ Ζωΐλου, ἡ Λαμψακινή, ἡ Λεοντέως γυνὴ τοῦ Λαμψακηνῶ, τὰ Ἐπικούρεια ἐφιλοσόφει, καθάπερ Μυία (47), ἡ Θεανῶς θυγάτηρ, τὰ Πυθαγόρεια· καὶ Ἀριγνώτη, ἡ τὰ περὶ Διονυσίου γραφασμένη (48)· αἱ (49) γάρ Διοδώρου, τοῦ Κρόνου ἐπικληθέντος (50), θυγατέρες πᾶσαι διαλεκτικαὶ γεγόνασιν, ὡς φησι Φίλων ὁ διαλεκτικὸς (51) ἐν τῷ « Μενεξένῳ, » ὄντα τὰ ὀνόματα παρατίθεται τὰδε· Μενεξένη, Ἀργεῖα, Θεόγνις, Ἀρτεμισία, Παντάκλεια. Μέννημαι καὶ Κυνικής τινος· Ἰππαρχία (52) δὲ ἐκαλεῖτο, ἡ Μαρωνίτις, ἡ Κράτητος γυνὴ, ἐφ' ἣ καὶ τὰ γυνογάμεια (53) ἐν τῇ Ποι-

mulierum philosoph.

(47) *Μυία*. Jamblichus sub finem libri superius dicti, Pythagoræ discipulus recensens, ait: Μυία, γυνὴ Μίλωνος τοῦ Κροτωνιάτου. Suidas, v. Θεανώ, Myiam Pythagoræ et Theanos filiam fuisse refert. Ejusdem præterea meminerunt Porphyrius, Laertius, Lucianus in *Musæ encomio*, etc.

(48) *Ἀριγνώτη, ἡ τὰ περὶ τοῦ Διονυσίου γρ.* Hæc etiam Pythagoræ et Theanos filia fuisse dicitur. Scripsit autem Βακχυκὴ, τελευταῖς Διονύσου, et ἄλλα φιλόσοφα, teste Suida. Unde apud Clementem loco Διονυσίου scribendum Διονύσου. Quod olim etiam observavit Menagius Adnot. in Laertii lib. VIII, seg. 42, et Kusterus in Suidam. Scripta Pythagorica Arignotes sua ætate exstitisse memorat Porphyrius in *Vita Pythagoræ*.

(49) *Αἱ Διοδώρου... θυγατέρες*. Hieronymus lib. I *Contra Jovinianum*: « Diodorus Socraticus quinque filias dialecticas insignis pudicitiae habuisse fertur. De quibus et Philo, Carneadis magister, plenissimam scripsit historiam. »

(50) *Τοῦ Κρόνου ἐπικλ.* Strabo lib. XIV, ubi de Jasso: Ἐντεῦθεν ἦν ὁ διαλεκτικὸς Διόδωρος, ὁ Κρόνος ἐπικληθεὶς, καταρχὰς μὲν ψευδὸς· Ἀπολλώνιος γάρ ἐκαλεῖτο ὁ Κρόνος, ἐπιστατήσας ἐκεῖνον· μετήνεγκαν δ' ἐπ' αὐτὸν διὰ τὴν ἀδοξίαν τοῦ κατ' ἀλήθειαν Κρόνου. « Inde fuit oriundus etiam Diodorus dialecticus, cognomento Cronus: quod ei ab initio tributum est falso, cum esset cognomen Apollonii, quo is usus fuit magistro: est autem translatum in Diodorum ob veri Croni obscuritatem. » Eadem refert iterum lib. XVII, ubi de Cyrene. De hoc Diodoro ejusque cognomine plura in ejus *Vita* narrat Diogenes Laertius, lib. II, seg. 411, 412.

(51) *Φίλων ὁ διαλ.* Fuit hic Philo Diodori Croni discipulus, Zenonis Citiæi condiscipulus, et, ut ex Hieronymo jam dictum est, Carneadis magister.

(52) *Ἰππαρχία*. Ejus vitam scripsit Diogenes Laertius lib. VI, seg. 96.

(53) *Γυνογάμεια*. Rectius *κυνογάμια*. Theodoretus: inquit in *Indice Græco* Syllburg. Suidas in v. Κράτης: Γῆμας δὲ Ἰππαρχίαν τὴν Μαρωνεῖτιν, κυνογάμειαν τὸν γάμον ἐκάλεσε. « Cum autem dixisset uxorem Hipparchiam Maronitidem, nuptias suas » caninum *matrimonium* « appellavit. » Tatianus non procul a principio *Orat. in Græcos*: Τίς γὰρ ἂν ἐπιμαρτυρήσαι τῇ Κράτητος κυνογάμειᾳ; Ubi cl. editor Oxoniensis recte substituit *κυνογάμια*.

κλή ἐσττέλεστο. Ἀρήτη (54) δὲ ἡ Ἀριστίππου, Κυ-
ρηναϊκῆ, τὴν Μητροδίδακτον ἐπικληθέντα ἐπαίδευσεν
Ἀρίστιππον. Παρὰ Πλάτωνι (55) τε ἐφιλοσόφουν
Λασθένεια ἡ Ἀρχαδία (56), καὶ Ἀξιοθέα ἡ Φλιασία·
Ἀσπασίας (57) γὰρ τῆς Μιλησίας, περὶ ἧς καὶ οἱ
κωμικοὶ πολλὰ δὴ καταγράφουσι, Σωκράτης μὲν
ἀπέλευσεν εἰς φιλοσοφίαν, Περικλῆς δὲ εἰς ῥητορικὴν.
Παραπέμπομαι τοίνυν τὰς ἄλλας διὰ τὸ μῆκος τοῦ
λόγου, μήτε τὰς ποιητρίδας καταλέγων, Κόρινναν (58)
καὶ Τελέσιλλαν, Μυϊάν (59) τε καὶ Σαπφῶν ἢ τὰς ζω-
γράφους, καθάπερ Εἰρήνην τὴν Κρατίνου θυγατέρα,
καὶ Ἀναξάνδραν τὴν Νεάκου, ὡς φησι Δίδυμος
ἐν *Συμποσιακοῖς* (60). Ἡ δὲ Κλεοβούλου θυγάτηρ (61),
τοῦ σοφοῦ καὶ Λινθίων μοναρχοῦντος, τῶν ξένων τῶν
πατρῶων οὐκ ἤδειτο ἀπονίπτειν τοὺς πόδας· ἐπεὶ καὶ
ἡ τοῦ Ἀβραάμ γυνὴ Σάρρα ἡ μακαρία, αὐτὴ τοὺς
ἐγκρυφίας ἐπερτεύετο τοῖς ἀγγέλοις· καὶ βασι-
λικαὶ κόραι (62) παρὰ τοῖς Ἑβραίοις τὰ πρόβατα
ἐνεμον· ὄθεν καὶ ἡ παρ' Ὀμήρῳ Ναυσικάα (63) ἐπὶ
τοὺς πλυνοὺς ἤει· "Ἐλοιτ' ἀν οὖν ἡ σῶφρων, πρῶτον
μὲν πείθειν τὸν ἄνδρα κοινωὸν αὐτῇ γίνεσθαι τῶν
πρὸς εὐδαιμονίαν φερόντων· εἰ δὲ ἄδυνάτως ἔχοι, μόνῃ
σπευδέτω ἐπ' ἀρετὴν, πάντα μὲν τῷ ἀνδρὶ πειθομέ-
νῃ, ὡς μηδὲν ἄκοντος ἐκείνου πρῆξαι ποτε, πλὴν ὅσα
εἰς ἀρετὴν τε καὶ σωτηρίαν διαφέρειν (64) νομίζεται.
Ἄλλὰ καὶ, εἰ καὶ τις εἴργοι τῆς τοιαύτης διαθέσεως,
ἀνοποκρίτως ὀρμῶσαν, ἦτοι γυναῖκα, ἢ καὶ θεράπει-
αν, οὐκ ἄλλο τι φαίνεται τοσηγιαδὲ ὄρων ὁ τοιοῦτος, ἢ

✱ P. 620 ED. POTTER. • Genes. xviii, 6.

(54) Ἀρήτη. Laertius in Aristippo, lib. ii, seg. 86: Ἀριστίππου διήκουσεν ἡ θυγάτηρ Ἀρήτη, καὶ Αἰθιωπὶ Πτολεμαεὺς, καὶ Ἀντίπατρος Κυρηναῖος· Ἀρήτης δὲ Ἀριστίππου ὁ Μητροδίδακτος ἐπικληθεὶς, ὁ θεόδωρος ὁ ἄθεος. • Aristippum audivit Arete filia, et Aethiops ex Ptolemaide, et Cyrenæus Antipater: Arete vero auditor Aristippus, Metrodidactus cognominatus, hujus vero Theodorus atheus. • Similia refert Aelianus lib. iii, cap. 60, nisi quod Areten appellet Aristen, et Aristippi senioris sororem fuisse dicat.

(55) Παρὰ Πλάτωνι. Perinde Laertius lib. iii, seg. 46, Platonis discipulos enumerans, ait: Σὺν οἷς καὶ γυναῖκες δύο, Λασθένεια Μαντινικῆ, καὶ Ἀξιοθέα Φλιασία, ἢ καὶ ἀνδρεῖα ἡμίσετο, ὡς φησι Δικαίταρχος. • Cum his et mulieres duæ, Lasthenia Mantinica, et Axiothea Phliasia; quæ, ut refert Dicæarchus, virili utebatur veste. • Earumdem meminit etiam Themistius in *Sophista*. Ultramque, Platone mortuo, Speusippum ejus discipulum audivisse memorat in *Speusippo* Laertius, lib. iii, seg. 2.

(56) Ἀρχαδία. Malim Ἀρχαδική, vel Ἀρχάδισσα, nam Ἀρχαδία est regionis nomen. Conf. Stephanus Byzantinus v. Ἀρχαίς.

(57) Ἀσπασίας. Aspasia, Axiochi filia; a qua Pericles rhetoricam, Socrates rhetoricam ac philosophiam didicit. Conf. Plato in *Menexeno*, Suidas v. Ἀσπασία, Aristophanes ejusque vetus scholiasta in *Acharnensibus*, præcipue vero Plutarchus in *Pericle*, p. 165 edit. Paris.

(58) Κόρινναν. Pausanias in *Bæoticis*, p. 574, ubi de Tanagra: Κορίννη; δὴ ἡ μόνῃ δὲ ἐν Ταναγραῖς ἄσματα ἐποίησε, ταύτης ἐστὶ μὲν μνήμα ἐν περιφανεί τῆς πόλεως· ἐστὶ δὲ καὶ ἐν τῷ γυμνασίῳ γραφὴ, ταυινία τὴν χρυσάην ἡ Κόρινναν ἀναδουμένη τῆς νίκης ἔνεκα, ἢ Πίνδαρον ἄσματι ἐνίκησεν ἐν Ἰθίαις. • Corinthe quidem, quæ sola apud Tana-

A gamia. Arete autem, filia Aristippi, Cyrenaica, erudit Aristippum, qui Μητροδίδακτος, id est « a matre doctus, » fuit cognominatus. Apud Platonem etiam philosophabantur Lasthenia Arcadia, et Axiothea Phliasia. Aspasia autem Milesia, de qua multa quoque conscribunt conici, usus quidem est Socrates ad philosophiam, Pericles autem ad rhetoricam. Prætermitto alias, ne sit prolixior oratio, neque recensens poetrias, Corinnam ✕ et Telesillam, Myiam et Sappho; aut pictrices, ut Irenen Cratini filiam, et Anaxandram Neacis, ut dicit Didymus in *Symposiacis*. Cleobuli autem sapientis, Lindiorum monarchæ, filiam non pudebat lavare pedes paternorum hospitem. Quæmadmodum Abrahæ quoque uxor beata Sara, paravit ipsa angelis panes « subcinericios »; et puellæ regię pascabant oves apud Hebræos. Unde etiam quæ est apud Homerum Nausicaa, ad lavacra ivit. Velit ergo pudica mulier, primum quidem, si fieri possit, marito persuadere, ut sit ei socius eorum, quæ ferunt ad beatitudinem; si id autem non possit efficere, sola contendat ad virtutem, marito quidem parens in omnibus, ut invito illo nihil unquam faciat, præter ea quæ ceusentur pertinere ad virtutem et salutem. Sed et si quis aut uxorem, aut etiam ancillam, quæ ad tale institutum sine simulatione fertur, ab eo arceat, nihil aliud videtur is tunc facere, quam a justitia quidem et temperantia

C græos cantica fecit, in celebri urbis loco est monumentum: in gymnasio ipsa picta est, tænia redimita; victoriæ illud insigne, quod Thebis carmine Pindarum vicerit. • Suidas: Κόριννα, Ἀργελαδδῶρον καὶ Προκρατίας, Θηβαία, ἡ Ταναγραία, μαθητρία Μύρτιδος· ἐπωνύμαστο δὲ Μυία· λυρική. Ἐνίκησε δὲ πεντάκις, ὡς λόγος, Πίνδαρον. Ἐγραψε βιβλία πέντε, καὶ Ἐπιγράμματα, καὶ Νόμους λυρικοῦς. Conf. Meursii *Bibliotheca Græca*.

(59) Μυία. Hæc diversa fuit a filia Pythagoræ superius memorata. Suidas tres Myias enumerat: Μυία Θεσπιακῆ, λυρική· μέλη πρὸς λύραν ἀρμύζουσα. Μυία Σπαρτιάτις, ποιητρία· ὕμνους εἰς Ἀπόλλωνα καὶ Ἄρτεμιν. Μυία, Πυθαγόρου τοῦ μεγάλου καὶ Θεανοῦς, Σαμία. • Myia Thespiaca, lyrica; Scripsit carmina lyrica. Myia Spartana, poetria; hymnos in Apollinem et Dianam scripsit. Myia, Pythagoræ magni et Theanus filia, Samia.

(60) Δίδυμος ἐν *Συμποσιακοῖς*. Conf. Diogenes Laertius in Demetrio, lib. v, seg. 76; Stephanus Byzantinus v. Ἦταις, *Etymologici* auctor v. Σκόλια.

(61) Κλεοβούλου θυγάτηρ. Ejus meminit in *Cleobulo* Laertius, Aristoteles *Rhetor*. lib. iii, præcipue vero Plutarchus in *Convivio septem sapientum*, p. 148, quo loco Eumetis dicitur, et a patris nomine Cleobuline: introcluditur autem Anacarsidis κόμην ταῖς χερσὶ διαφύρουσα, « cæsariem manibus pectens; » ut σοφὴ καὶ περιβόητος, « sapiens ac celebris, » laudatur, ejusque quæstiones usque ad Ægyptum pervenisse memorantur, necnon aliæ ei laudes tribuntur.

(62) Κόραι. Rebecca, Gen. xxiv, 15; Rachel, Gen. xxix, 6; Zippora, ejusque sorores, Exod. ii 16.

(63) Ναυσικάα. Nausicaam, filiam Alcinoi, Phæacum regis, celebrat Homerus *Odys.* Z, vers. 86.

(64) Διαφέρειν. H. ms. φέρειν, absque præpositione. SYLBERG.

statuisse abducere, injustam autem simul et intemperantem voluisse domum suam efficere. Fieri ergo non potest, ut vel vir, vel mulier sit in ulla re doctus, qui non fuerit usus disciplina, meditationeque et exercitatione. Virtutem autem non in aliis, sed in nobis vel maxime sitam esse dicimus. Itaque alia quidem potest quis arcere bellum gerens, quod autem in nobis situm est, nequaquam, nec si maxime quidem institerit. Est enim donum datum divinitus, et quod non alii cupiam subjicitur. Unde intemperantia quidem non alterius videri queat malum, quam ejus, qui se gerit intemperanter: temperantia autem rursus ejus bonum, qui potest sibi temperare.

A δικαιοσύνης μὲν καὶ σωφροσύνης ἀπάγειν προσημῆ-
νος, ἀδικον δὲ ἅμα καὶ ἀκόλαστον παρασκευάζειν βε-
βουλημένος τὸν οἶκον τὸν ἑαυτοῦ. Οὐχ οἶόν τ' οὖν ἔστιν
ἄνδρα ἢ γυναῖκα ἐν ὄψοις ἐλλόγιμον γενέσθαι, μὴ
μαθήσει, μήτε μελέτη τὴ καὶ ἀσκήσει προσχησαμέ-
νους· τὴν δὲ ἀρετὴν οὐκ ἐπ' ἄλλοις τισὶν εἶναι φα-
μεν ἢ πάντων μάλιστα ἐφ' ἡμῖν. Τὰ μὲν οὖν ἕλλα
εἶργειν δύναται τις προσπολεμῶν· τὸ δ' ἐφ' ἡμῖν (65),
οὐδαμῶς, οὐδ' ἂν μάλιστα ἐνίσταται· θεόδοτον γὰρ
τὸ δῶρον, καὶ οὐχ ὑποπίπτον ἄλλω τινί. Ὅθεν ἀκολα-
σία μὲν οὐκ ἄλλου τινὸς ἂν δοξάζοιτο εἶναι· κινδὸν ἢ
τοῦ ἀκολασταίνοντος, σωφροσύνη δὲ ἀγαθὸν αὐτοῦ τὸ
σωφρονεῖν δυναμένου.

CAPUT XX.

Uxoris bene moratae officium describit.

Mulierem autem, quæ honeste virum amat, de-
scribit Euripides, sic monens:

..... *Bonisque verbis prosequi*
Videri oportet, quod maritus dixerit.
..... *Laboret serio,*
Ut quæ marito grata sint, pronuntiet.

✱ Et his rursus utique similia:

... *Dulce conjugem, mali*
Si evenerit quid, cum viro tristariet,
Doloris ut sit gaudiique particeps.

Dein ejus mansuetudinem, vel in calamitatibus benevolentiam describens, subjungit:

Ast ego tibi valenti pessime partem feram,
Particeps dicar malorum.

✱ P. 621 ED. POTTER, 524 ED. PARIS.

(65) Τὸ δὲ ἐφ' ἡμῖν. Epictetus in principio *En- C*
chiridii: Τῶν ὄντων τὰ μὲν ἔστιν ἐφ' ἡμῖν, τὰ δὲ
οὐκ ἐφ' ἡμῖν..... καὶ τὰ μὲν ἐφ' ἡμῖν ἔστι φύσει
ἐλεύθερα, ἀκόλυτα, ἀπαρεμπόδιστα· τὰ δὲ οὐκ ἐφ'
ἡμῖν, ἀσθενῆ, δοῦλα, κολυτὰ, ἀλλότρια. Res quæ-
dam in potestate nostra sunt, quædam non sunt.
Ac ea quidem, quæ sunt in nostra potestate, libera
sunt sua natura, nec prohiberi ab ullo, nec impe-
diri possunt. Quæ vero non sunt in nostra pote-
state, ea infirma, obnoxia servituti, obnoxia im-
peditimentis, aliena.

(66) *Εὐλογεῖν*. Forte εὖ λέγειν. SYLBURG. — Hos
versus sic emendavit et in ordine digessit Grotius,
Excerpt. e trag. et com., p. 425: eodemque modo
in fragmentis Euripidis, v. 324 exstant, una cum
aliis, quæ mox apud Clementem sequuntur:

Οὐδεμίαν ὄνησιν κάλλος εἰς πόσιν ξυνάρορον,
Ἄρετή δ' ὄνησιν πολλὰς· πάσῃ γὰρ ἀγαθὴ γυνή,
Ἦτις ἄνδρῳ συντέτρηκε, σωφρονεῖν ἐπιστάται.
Πρώτα μὲν γὰρ τοῦθ' ὑπάρχει· κἂν ἄμορφος ἦ

Χρὴ δοκεῖν εὐμορφον εἶναι τῇ γε ρούρ κερτη-
[μέρη.]

Οὐ γὰρ ὀφθαλμὸς τὸ μορφήν κρίνον ἔστιν,
[ἀλλ' ὁ ρούρ.]

Εὖ λέγειν δ', ὅτ' ἂν τι λέξη, χρὴ δοκεῖν, κἂν
[μὴ λέγη.]

Κάπορεῖν ἂν τῷ ξυνόρτι πρὸς χάριν μέλλη λέ-
[γεῖν.]

Feminarum apud maritos forma nulla profuit,
Plurimum virtus: bona omnis namque, quæ colet
[virum.]

Femina intra disciplinam se tenet modestiæ.
Prima pars hæc est; maritus sit licet deformior,

B Φλανδρον μετὰ σεμνότητος ὑπογράφει γυναῖκα
Εὐριπίδης, παραινῶν·

..... *Εὐλογεῖν* (66)
Δ', *ὅταν τι λέξη, χρὴ δοκεῖν, κἂν μὴ λέγη,*
..... *Κάπορεῖν,*
Ἄν τῷ ξυνόρτι πρὸς χάριν μέλλη λέγειν.

Καὶ αὐτῆς που τοῦτοις τὰ ὅμοια·

..... *Ἦδὺ δ', ἦν κακὸν*
Πράξη τι, συσκυθρωπάξειν (67) *πόσει ἄλοχον,*
Ἐν κοινῷ λύπης τε ἡδονῆς τ' ἔχειν μέρος.

Τότε πρῶτον καὶ φιλόστοργον ὡδὲ πως ὑποδεικνύειν,
κἂν ταῖς συμφοραῖς, ἐπιφέρει·

Σοὶ δ' (68) *ἔγωγε καὶ ροσοῦντι συνροσοῦσ' ἀνέ-*
[ξομαι.]

Καὶ κακῶν τῶν σῶν συνροσω.

Debet is pulcher videri mentem habenti conjugi.
Lumen haud enim, sed mens est, quæ formam di-
[judicat.]

Dixerit quidvis maritus, bene putandus dicere est:
Ipsa sit sollicita, si quid dicit, ut placeat viro.

(67) *Συσκυθρωπάξειν*. Melius sic constaret me-
trum:

... *Συσκυθρωπάσαι ἄλοχον πόσει,*
Κοινῶν τε λύπης ἡδονῆς τ' ἔχειν μέρος.

Mox, A., ὑποδεικνύων κἂν ταῖς συμφοραῖς (sub per-
sona videlicet conjugis) ἐπιφέρει. Sequentium sic
expleri metrum posset:

... *Σοὶ δ' ἐγώ...*

Γε καὶ ροσοῦντι συνροσοῦσ' ἀνέξομαι,
Καὶ τῶν κακῶν τῶν σῶν συνροσω σοὶ μέρος.

Et mox:

... *Οὐδὲν ἔστι μοι πικρόν.*

Μετὰ τῶν φίλων γὰρ δυστυχεῖν
Χρὴ τίπτε γὰρ διτὸ φίλον ἄλλο, πλὴν τῷδε;

Sed absque codicum auctoritate nil ausim affirmare.
SYLBURG.

(68) *Σοὶ δ'*. In libello *Sentent. comic.* monet He-
ricus Stephanus videri hæc ex tribus diversis Eur-
pidis locis desumpta, et secundam sententiam inci-
pere ab illis verbis: Καὶ κακῶν τῶν σῶν συνροσω· et
καὶ esse Clementis, non Menandri (Euripidis dicere
voluit) perinde ac si diceret: « Item hæc. » Ter-
tiam autem ibi incipere: Καὶ οὐδὲν ἔστι μοι. « Et
nil certe mihi. » Monet item videri deesse versam,
qui interseratur inter duos postremos, aut certe po-
steriorem positum per parentheses. Vide ibidem
locum Menandri huic Euripidis similem pag. 105.

Kαί·

..... Οὐδὲν ἐστὶ μοι Πικρὸν· μετὰ γάρ τῶν φίλων εὐτυχεῖν τι χρεῖ. Τί γάρ δὴ τὸ φίλον ἄλλο πλὴν τὸδε;

« Ἀγιάζεται (69) ὁ γοῦν καὶ γάμος κατὰ Ἐ λόγον ὁ τελειούμενος, ἐὰν ἢ συζυγία ὑποπίπτῃ τῷ Θεῷ, καὶ διοικῆται μετὰ ἢ ἀληθινῆς καρδίας ἐν πληροφορίᾳ πίστεως, ἡγνισμένων τὰς καρδίας ἀπὸ συνειδήσεως πονηρᾶς, καὶ λελουμένων τὸ σῶμα καθαρῷ ὕδατι, καὶ ἐχόντων τὴν ὁμολογίαν τῆς ἐλπίδος· πιστὸς γάρ ὁ ἐπαγγεϊλάμενος. » Χρῆ δὲ τὸν εὐδαίμονα γάμον οὔτε πλοῦτῳ ποτὲ οὔτε κάλλει κρίνεσθαι, ἀλλ' ἀρετῇ.

..... Οὐδεμίαν,

φησὶν ἢ τραγωδία,

Ἔφησε κάλλος εἰς πάσιν Ἐπιλόγον, Ἄρετὴ δὲ ὤρησε πολλίαι· πάσῃ γάρ ἀγαθὴ γυνή,

Ἦτις ἀνδρὶ συντέτῃκε, σωφρονεῖν ἐπίσταται.

Εἶτα οἷον παραινέσεις διδοῦσά φησι·

Πρῶτα μὲν γε τοῦθ' ὑπάρχει, κἄν ἄμορφος ἢ Ἀρῆ δοκεῖν εὐμορφον εἶναι τῇ γε τοῦν κερτη- [πύσιν, κέρτη- [μένη·

Οὐ γὰρ ὀφθαλμὸς τὸ κρίνειν (70) ἐστίν· ἀλλὰ τοῦς· καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Πάνῳ γὰρ κυρίως ἢ Γραφῇ ἢ βροθὸν ὁ εἶπεν τὴν γυναῖκα δεδούσθαι τᾶνδρὶ παρὰ τοῦ Θεοῦ. Δῆλον οὖν, οἶμαι, ὡς ἕκαστον τῶν προσπιπτόντων λυπηρῶν πρὸς τᾶνδρὸς κατὰ τὴν οἰκουρίαν, λόγῳ θεραπεύειν μετὰ πειθοῦς προαιρήσεται. Εἰ δὲ μὴ ὑπακούοι, τότε ἡδὴ πειράζεται, καθόσον οἷόν τε ἐστὶν ἀνθρωπίνῃ φύσει, ἀναμάρτητον διεξάγειν βίον, ἐὰν τε ἀποθνήσκῃ δὲ μετὰ τοῦ λόγου, ἐὰν τε ζῆν· συλλήπτωρα καὶ κοινωνὸν τῆς τοιαύτης πράξεως τὸν Θεὸν εἶναι νομίζουσα, τὸν τῷ ὄντι παραστάτην καὶ σωτήρα, εἰς τε τὸ παρὸν, εἰς τε τὸ μέλλον· στρατηγὸν τε καὶ ἡγεμόνα πάσης πράξεως ἐκείνων πεποιημένη, σωφροσύνην μὲν καὶ δικαιοσύνην ἔργον ἡγουμένη, τὸ θεοφιλὲς δὲ ποιουμένη τέλος. Χαριέντως γοῦν ἐν τῇ πρὸς Τίτον Ἐπιστολῇ ὁ Ἀπόστολος δεῖν εἶναι φησι τὰς ἢ πρεσβύτιδας ἐν καταστάσει ἱεροπρεπεῖ (71), μὴ διαβόλους, μὴ οἶνον πολλῶν δεδουλωμένας, ἵνα σωφρονίζωσι τὰς νέας φιλόανδρους εἶναι, φιλοτέχνους, σώφρονας, ἀγνάς, οἰκουροὺς, ἀγαθὰς, ὑποτασσομένας τοῖς ἰσίοις ἀνδράσιν ἵνα μὴ ὁ λόγος

✠ P. 622 ED. POTTER, 525 ED. PARIS. ἃ 1 Tim. iv, 5; Hebr. x, 22, 23. ἃ Gen. ii, 20.

COLLECT. — Porro hos versus, una cum præcedentibus et sequentibus, hoc modo emendatos et digestos exhibet Grotius in *Excerptis* ex incertis Euripidis tragædiis, pag. 423, 424:

Ἡδὺ δ', ἦν κακὸν τι πράξι, συσκυθρωπάειν [πύσει Ἄλοχον, ἐν κοινῷ τε λύπης ἡδονῆς τ' ἔχειν [μέρος. Σοὶ δ' ἔγωγε καὶ νοσοῦντι συννοσοῦσ' ἀνέξομαι, Καὶ κακῶν τῶν σῶν συνοίσω· καὶ γὰρ οὐδὲν [ἐστὶ μοι Πικρὸν οὐπὲρ σου φορήσω· δυστυχεῖν μετὰ τῶν [φίλων, Εὐτυχεῖν τε χρεῖ· τί γάρ δὴ τὸ φίλον ἄλλο, [πλὴν τὸδε;

Dulce, cum fortuna sævit, condolare conjugem Conjugi, partemque ferre de bonis et tristibus: Ego tuas simul ægra tecum patiar ægrimonias,

A Item:

..... Nihil mihi Nunc est amari; quippe cum caris decet Beari amicis; hoc amicitia est enim.

« Sanctificatur » itaque etiam, quod « per Logon » seu « Verbum » perficitur matrimonium, si conjugium se Deo submittat, et cum « vero corde » administretur « in fidei certitudine, sanctificatorum corde a mala conscientia, et ablutorum corpus aqua munda, et habentium confessionem fidei. Fidelis enim est, qui promisit ἃ. » 225 Oportet autem felix matrimonium neque unquam divitiis, nec pulchritudine censi, sed virtute.

..... Nulli quidem,

ait tragœdia,

B Jungit marito pulchritudo conjugem; Multis autem virtus profuit. Quavis enim bona [mulier,

Quæ viro adhæret, scit esse temperans.

Deinde veluti dans admonitiones, ait:

Hoc adest primum, maritus nempe si turpis siet,

Pulchrum oportet judicare, si qua mente prædita [est;

Mens enim, non visus, illud optime dijudicat;

✠ et quæ consequuntur. Valde autem proprie dicit Scriptura, mulierem datam esse a Deo « adjutricem ἃ. » Clarum est ergo, quod unicuique ex iis, quæ a marito eveniunt, molestiis, logo seu ratione ac vi persuasionis mederi apud se constituet. Sin autem iis non obsequatur, tunc jam conabitur, quoad fieri potest ab humana natura, vitam absque peccato transigere, seu cum ratione mori oporteat, seu vivere; talis actionis adjuvorem et socium Deum esse existimans, qui revera defensor est, et servator, et in præsentia et in futuro; illumque ducem et principem cujusvis actionis constituens, temperantiam quidem et justitiam suam esse munus existimans, finem veroum statuens, ut a Deo ametur. Eleganter itaque Apostolus in Epistola ad Titum dicit, « anus » debere esse « in habitu sancto, non calumniatrices, non vino multo servientes; ut erudiant adolescentes, ut sint virorum suorum amantes, et liberos suos diligant, prudentes, castæ et sobriæ, domus curam habentes, benignæ, subditæ viris

Pariter ærumnas subibo: nil erit pro te grave, Nil acerbum. Sors amici simul habenda est, ultra [que,

Læta, mæsta. Nam quid aliud est amare mutuo?

Eodem fere modo exstant in [.....] Euripidis, v. 296.

(69) Ἀγιάζεται. In unum conjungit I Tim. iv, 5: Ἀγιάζεται γὰρ διὰ λόγου Θεοῦ καὶ ἐντεύξεως· et Heb. x, 22, 25: Προσερχώμεθα μετὰ ἀληθινῆς καρδίας ἐν πληροφορίᾳ πίστεως, ἐβραντισμένοι τὰς καρδίας ἀπὸ συνειδήσεως πονηρᾶς· καὶ λελουμένοι τὸ σῶμα ὕδατι· καθαρῶν, κατέγωμεν τὴν ὁμολογίαν τῆς ἐλπίδος ἀκλινῇ· πιστὸς γάρ ὁ ἐπαγγεϊλάμενος.

(70) Τὸ κρίνειν. Metrum postulat τὸ κρίνον, « id quod judicat. » SYLB.

(71) Ἱεροπρεπεῖ. Ἱεροπρεπεῖς, Tit., ubi mox, μὴ οἶνον πολλῶν δεδουλωμένας, καλοῦσθαι δόλους· ἵνα σ. Mox, μᾶλλον δέ, Heb. xii, pertinet ad præcedens.

suis : ne verbum Dei blasphemetur ^a. Potius autem, inquit, pacem persequimini cum omnibus, et sanctificationem, sine qua nemo videbit Dominum; attendentes, ne quis fornicator, aut profanus, ut Esau, qui pro cibo uno vendidit jus primogenituræ, ne qua radix amaritudinis sursum nascens molestiam afferat, et per eam inquinentur multi ^b. Deinde veluti colophonem imponens quæstioni de matrimonio, subjungit : « Honorabile connubium in omnibus, et torus immaculatus; fornicatores autem et adulteros judicabit Deus ^c. » Cum unus utique scopus et unus finis et viro et mulieri sit ostensus, de eo, qui est perfectus; dicit Petrus in Epistola : « Moticum nunc, si oportet, tristitia affecti in variis tentationibus, ut probatio vestræ fidei multo pretiosior auro, quod perit et per ignem est probatum, inveniatur, in laudem et gloriam, in revelatione Jesu Christi; quem, cum non videritis, diligitis; in quem, nunc cum non videatis, creditatis autem, exsultatis lætitia inenarrabili et glorificata, reportantes finem fidei, salutem animarum ^d. » Quamobrem Paulus quoque gloriatur se propter Christum fuisse « in laboribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter ^e. »

A τοῦ Θεοῦ βλασφημηῆται. Μᾶλλον δὲ, ὡς εἰρη-
νην διώκετε μετὰ πάντων καὶ τὸν ἁγιασμόν, οὐ χωρὶς
οὐδεὶς ὀφείλει τὸν Κύριον ἐπισκοποῦντες (72) μὴ τις
πόρνος ἢ βέβηλος, ὡς Ἡσαῦ, ὃς ἀντὶ βρώσεως μιᾶς
ἀπέδοτο τὰ πρωτοτόκια, καὶ μὴ τις ρίζα πικρίας,
ἀνω φύσσα, ἐνοχλῆ, καὶ δι' αὐτῆς μianθῶσιν οἱ πολ-
λοί. ὡς Εἰθ' οἷον κολοφῶνα ἐπιθεὶς τῷ περὶ γάμου
ζητήματι, ἐπιφέρει : Ἐτίμιος ὁ γάμος ἐν πᾶσι,
καὶ ἡ κοίτη ἀμίαντος - πόρνους δὲ καὶ μοιχοὺς
κρινεῖ ὁ Θεός. Ὑνός δὲ σκοποῦ καὶ ἐνός δὲ τέ-
λους ἀνδρὶ καὶ γυναικὶ δεδειγμένου (73), τὸν τέλειον
ὁ Πέτρος ἐν τῇ Ἐπιστολῇ φησὶ : Ὀλίγον ἄρτι, εἰ δέον,
λυπηθέντες ἐν ποικίλοις πειρασμοῖς, ἵνα τὸ δοκι-
μιον τῆς πίστεως ὑμῶν πολὺ τιμωτέρον χρυσοῦ τοῦ
ἀπολλυμένου καὶ διὰ πυρὸς δεδοκιμασμένου εὐρεθῆ,
B εἰς ἔπαινον καὶ δόξαν, ἐν ἀποκαλύψει Ἰησοῦ Χριστοῦ
ὃν οὐκ εἰδότες ἀγαπᾶτε· εἰς ὃν ἄρτι μὴ ὀρῶντες,
πιστεύοντες δὲ, ἀγαλλιᾶσθε χαρῆ ἀνεκκλήτῳ καὶ
δεδοξαμένῳ, κομιζόμενοι τὸ τέλος τῆς πίστεως,
σωτηρίαν ψυχῶν. Διὸ καὶ Παῦλος καυχᾶται διὰ
Χριστὸν γεγονῆαι « ἐν κόποις περισσοτέροις, ἐν
πληγαῖς ὑπερβαλλόντως, ἐν θανάτοις πολλάκις. »

CAPUT XXI.

Perfectum seu vere gnosticum describit.

Hic invenio perfectum multis modis accipi, prout is est, qui unaquaque virtute præcellit. Perlicitur itaque et consummatur aliquis, et ut pius ac religiosus, et ut tolerans, et ut continens, et ut operarius, et ut martyr, et ut gnosticus. In omnibus autem simul perfectus nescio an ullus sit, quandiu est homo, nisi solum is, qui propter nos induit hominem, vel quidem ex nuda lege. Quis ergo erit perfectus? qui profitetur abstinentiam a malis. Ea autem est via ad Evangelium et ad bene faciendum. Sed legalis quidem hominis gnostica perfectio, est assumptio Evangelii, ut fiat is perfectus qui est ex lege. Ita enim prædixit is, qui erat ex lege, Moyses, esse audiendum, ut acci-

Ἐνταῦθα τὸ τέλειον εὐρίσκω πολλαχῶς ἐκ-
λαμβανόμενον κατὰ τὸν ἐν ἐκάστη κατορθοῦντι
ἄρεσῃ. Τελειοῦται γοῦν τις καὶ ὡς εὐλαβῆς, καὶ
ὡς ὑπομονητικὸς, καὶ ὡς ἐγκρατῆς, καὶ ὡς ἐρ-
γάτης, καὶ ὡς μάρτυς, καὶ ὡς γνωστικὸς· πάντα
C δὲ ὁμοῦ τέλειος οὐκ οἶδ' εἶ τις ἀνθρώπων, ἐπὶ ἀν-
θρώπων ὢν, πλην μόνον ὁ δι' ἡμᾶς ἀνθρώπων ἐνδύ-
σάμενος, καίτοι κατὰ νόμον ψιλόν. Τίς οὖν εἴη τέ-
λειος; ὃς ἀποχῆν (74) κακῶν ἐπαγγέλλεται· ὁδὸς δὲ
ἐστὶν αὕτη ἐπὶ τε τὸ εὐαγγέλιον, ἐπὶ τε τὴν εὐ-
ποιαν. Ἀλλὰ νομικοῦ μὲν τελείωσις γνωστικῆ εὐαγ-
γελίου πρόσληψις, ἵνα γένηται ὁ κατὰ νόμον τέλειος·
οὕτω γὰρ προεθέσπισεν ὁ κατὰ νόμον Μωϋσῆς,
ἀκούσται δεῖν (75), ἵνα ἐκδεξώμεθα κατὰ τὸν Ἀπό-

✕ P. 623 ED. POTTER, 526 ED. PARIS. ^a Tit. II, 3, 4, 5. ^b Heb. XII, 13, 14, 15, 16, 17. ^c Heb. XIII, 4. ^d I Petr. I, 6, 7, 8, 9. ^e II Cor. XI, 23.

(72) Ἐπισκοπ. Heb. XII: Ἐπισκοποῦντες μὴ τις ὑστερῶν ἀπὸ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ· μὴ τις ρίζα πικρίας, ἀνω φύσσα, ἐνοχλῆ, καὶ διὰ ταύτης μianθῶσιν πολλοί· μὴ τις πόρνος ἢ βέβ. . . πρωτοτόκια αὐτοῦ.

(73) Τέλους . . . δεδειγμένου. Haud scio, an rectius δεδειγμένου τοῦ τελείου· ut appositivum exegema sit, idque substantive positum pro τῆς τελείω-
τητος. STILBURG. — Mox, εἰ δέον ἐστὶ apud I Petr. I; dein, ὑμῶν τῆς πίστεως· rursus, διὰ πυρὸς δὲ δοκιμαζόμενου pro καὶ διὰ πυρὸς δεδοκιμασμένου· tum, εἰς ἔπαινον, καὶ τιμὴν, καὶ δόξαν. Dein, εἰδότες ἀγαπᾶτε, idemque, τὸ τέλος τῆς πίστεως ὑμῶν.

(74) Κατὰ νόμον ψιλόν. Τίς οὖν εἴη τέλειος; ὃς ἀπ. Hervetus hæc sic scripta explicat: Καίτοι κατὰ νόμον ψιλόν τίς ἀν εἴη τέλειος, ὃς ἀπ. « Quamvis ex nuda lege fuerit quis utique perfectus, qui profitetur abstinendum a malis; etc. » Vult enim auctor legem Mosaicam mala prohibentem esse quodammodo viam ad Evangelium, ex quo præterea bene operari discimus. Proinde legem βραβύων, « gradum, » ad Evangelium appellat: quippe cum viri gnostici seu perfecti « opus sit, » οὐχ ἡ

ἀποχῆ τῶν κακῶν· ἐπιβάθρα γὰρ αὕτη προκοπῆς μαγίστης· « non abstinentia a malis, quæ tantum gradus est ad majorem profectum; » sed præterea bene operati: ut ait auctor infra p. 528 ed. Paris. Et plenius Str. VI, p. 645: Ὁ δὲ ἐν τῷ σώματι καθαρισμὸς τῆς ψυχῆς πρώτος οὗτός ἐστιν, ἡ ἀποχῆ τῶν κακῶν· ἦν τινες τελείωσιν ἠγοῦνται· καὶ ἐστὶν ἀπίστος τοῦ κοινού πιστοῦ, Ἰουδαίου τε καὶ Ἑλλήνου, ἡ τελείωσις αὕτη. Τοῦ δὲ γνωστικοῦ μετὰ τὴν ἄλλοις νομιζομένην τελείωσιν ἡ δικαιοσύνη εἰς ἐνέργειαν εὐποιίας προβαίνει. « Est autem in corpore prima animæ purgatio, ut a malis abstinereat; quod quidem perfectionem putant; et est quidem hæc communis cujusquam fidelis, seu Judæus is, seu Græcus fuerit, perfectio. Gnostici vero justitia ultra eam, quam alii sic dicunt, perfectionem ad bonorum operum effectum progreditur. »

(75) Ἀκούσται δεῖν. Respicere videtur Moyses verba, Deuteron. XVIII, 15: Προφήτην ἐκ τῶν ἀδελφῶν σου, ὡς ἐμὲ, ἀναστήσει σοι Κύριος· αὐτοῦ ἀκούσασθε. Quæ in Christo impleta fuisse dicuntur, Act. III, 22; VII, 57.

στολον πλήρωμα (76) νόμου τὸν Χριστόν. Ἐν Εὐαγγελίῳ δὲ ἤδη προκόπτει ὁ γνωστικός, οὐ βαθμῶ χρησόμενος τῷ νόμῳ μόνον, συνιεις δὲ αὐτὸν καὶ νοήσας ὡς παρέδωκε τοῖς Ἀποστόλοις ὁ τὰς Διαθήκας δεδωκώς (77) Κύριος. Εἰ δὲ καὶ πολιτεύσαιο ὀρθῶς, (ὡςπερ οὖν ἀδύνατον, δυσσεργεία γνώσιν ἐπακολουθεῖν) μάρτυς τε ἐπὶ τοῖσδε ὀρθότατα ὁμολογήσας δι' ἀγάπην γένοιτο, πλείονα τὴν ἀξίαν ὡς ἐν ἀνθρώποις λαμβάνων· οὐδ' οὕτως φθάσει τέλειος ἐν σαρκὶ κληθεῖς· ἐπεὶ τὴν προσηγορίαν ταύτην προεἴληφεν ἡ συμπεραίωσις τοῦ βίου, φθάσαντος ἤδη τοῦ γνωστικοῦ μάρτυρος τὸ τέλειον ἔργον ἐνδείξασθαι καὶ παρασπῆσαι κυρίως δι' ἀγάπης γνωστικῆς εὐχαρισθέντος (78) αἵματος, παραπεμπομένου τὸ πνεῦμα· μακάριος δ' ἔνθεν ἂν εἴη, τέλειος τε ἐν δίκῃ κηρυχθεῖς, « ἵνα ἡ ὑπερβολὴ τῆς δυνάμεως ἢ τοῦ Θεοῦ, καὶ μὴ ἐξ ἡμῶν, » ὡς φησὶν ὁ Ἀπόστολος· μόνον τὸ προαιρετικὸν καὶ τὴν ἀγάπην σώζωμεν· « ἐν παντὶ θλιβόμενοι, ἀλλ' οὐ στενοχωρούμενοι· ἀπορούμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐξαπορούμενοι· διωκόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἐγκαταλειπόμενοι· καταβαλλόμενοι, ἀλλ' οὐκ ἀπολλύμενοι. » Χρῆ γὰρ τοὺς σπεύδοντας εἰς συντελείωσιν, κατὰ τὸν αὐτὸν Ἀπόστολον, « μηδεμίαν ἐν μηδενὶ διδόναι προσκοπήν, ἀλλ' ἐν παντὶ συνιστάναι ἑαυτοὺς, οὐκ ἀνθρώποις, ἀλλὰ τῷ Θεῷ. » Ἔστω δὲ κατεπακολούθημα, πείθεσθαι καὶ τοῖς ἀνθρώποις· καὶ γὰρ τοῖστοις εὐλογον, διὰ τὰς ἐπιρραζούσας βλασφημίας. Ἡ δὲ διασύστασις (79) « ἐν ὑπομονῇ πολλῇ, » ἐν θλίψειν, ἐν ἀνάγκαις, ἐν στενοχωρίαις, ἐν πληγαῖς, ἐν φυλακαῖς, ἐν ἀκαταστασίαις, ἐν κόποις, ἐν ἀγρυπνίαις, ἐν νηστείαις, ἐν ἀγνόητι, ἐν γνώσει, ἐν μακροθυμίᾳ, ἐν χρηστότητι, ἐν Πνεύματι ἁγίῳ, ἐν ἀγάπῃ ἀνυποκρίτῳ, ἐν λόγῳ ἀληθείας, ἐν δυνάμει Θεοῦ, ἵνα ὦμεν (80) ναοὶ Θεοῦ, καθαρισθέντες ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος. Κἀγὼ, φησὶν, εἰσδέξομαι ὑμᾶς, καὶ ἔσομαι ὑμῖν εἰς πατέρα, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθέ μοι εἰς υἱοὺς καὶ θυγατέρας, λέγει Κύριος παντοκράτωρ. Ἐπιτελοῦμεν (81) οὖν, φησὶν, ἀγῶσύνην ἐν φόβῳ Θεοῦ. « Εἰ γὰρ καὶ λύπην ὁ φόβος γεννᾷ, « Χαίρω, » λέγω (82), « οὐχ ὅτι ἐλυπήθητε, ἀλλ' ὅτι εὐπαθεῖς ἔστε (83) εἰς μετόπιαν. Ἐλυπήθητε γὰρ κατὰ Θεόν, ἵνα ἐν μηδενὶ ζημιωθῆτε ἐξ ἡμῶν· ἡ γὰρ κατὰ Θεὸν λύπη, μετόπιαν εἰς σωτη-

piamus, ex Apostoli sententia, Christum legis plenitudinem. In Evangelio autem jam proficit gnosticus, non solum quod utatur lege tanquam gradu, sed quod eam percipiat, ejusque sensum intelligat, prout tradidit apostolis, qui dedit Testamenta, Dominus. Quod si etiam recte vitam instituerit (sicut certe fieri non potest, ut pravos mores sequatur cognitio), et praeterea rectissime confessus, martyr per dilectionem fiat, et maximam ut inter homines dignitatem acceperit; ne sic quidem eo perveniet, ut vocetur in carne perfectus; quoniam hanc appellationem vindicat vitae finis, cum gnosticus martyr jam eo pervenerit, ut perfectum opus ostendat et proprie exhibeat, et atque sanguine per charitatem gnosticam grate effuso emiserit spiritum; beatus autem hinc fuerit, et jure perfectus vocetur, « ut sublimitas potestatis sit Dei, et non ex nobis, » ut dicit Apostolus. Solummodo conservemus liberum eligendi arbitrium et charitatem; « in quolibet afflicti, sed non redacti in angustias; egentes, sed non oppressi egestate; persecutionem patientes, sed non derelicti; dejecti, sed non perditii. » Oportet enim eos, qui contendunt ad consummationem, ex ejusdem Apostoli sententia, « nullam in nulla re dare offensionem, sed in re qualibet commendare seipsos non hominibus, sed Deo; » addatur insuper, parere etiam hominibus; etenim his etiam parere est consentaneum, ne nos insectentur maledictis. Commendatio autem est « in tolerantia multa, in afflictionibus, in necessitatibus, in angustiis, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigiliis, in jejuniis, in castitate, ✕ in cognitione, in patientia, in benignitate, in sancto Spiritu, in charitate non ficta, in verbo veritatis, in virtute Dei » b, ut simus templa Dei emundata ab omni inquinamento carnis et spiritus. Et ego, inquit, vos accipiam, et **226** ero vobis in patrem, et vos eritis mihi in filios et filias, ait Dominus omnipotens c. Perficiamus ergo, inquit, sanctitatem in timorem Dei. « Nam etsi tristitiam timor generat, « gaudeo, inquam, non quod tristitia affecti estis, sed quod ea vos propensos reddidit ad poenitentiam. Tristitia enim affecti estis secundum Deum, ut in nullo de-

✕ P. 624 ED. POTTER, 527 ED. PARIS. a II Cor. iv, 7, 8, 9. b II Cor. vi, 5, 4, 5, 6, 7. c II Cor. vii, 4; vi, 16, 17, 19.

(76) Πλήρωμα. Rom. x, 4: Τέλος γὰρ νόμου Χριστός. Matth. v, 17: Οὐκ ἤλθον καταλύσαι (νόμον), ἀλλὰ πληρῶσαι.

(77) Ὁ τὰς διαθήκας δεδ. Irenaeus lib. iv, cap. 21: « Utraque autem testamenta unus et idem patrisfamilias produxit, Verbum Dei, Dominus noster Jesus Christus, qui et Abrahæ et Moysi collocutus est.

(78) Εὐχαρισθέντος. Rectius, εὐχαριστηθέντος. SYLBURG.

(79) Ἡ δὲ διασύστασις. Mallet fortasse aliquis ἡ δὲ δὴ σύστασις, ut II Cor. vi: Ἐν παντὶ συνιστῶντες ἑαυτοὺς, ὡς Θεοῦ διάκονοι, ἐν ὑπομονῇ πολλῇ, et quae sequuntur: nam δὲ δὴ more Platonico alibi quoque usurpata p. 37, lin. 33; p. 186, l. 25; p. 206, l. 26. Sed mutatione opus non est, quia no-

men διασύστασις confirmat adjectivum διασυστατικῆ p. 220, l. 22. SYLB. — Forte respicit II Cor. xi, 28.

(80) Ἰνα ὦμεν. Quæ sequuntur, composita sunt ex II Cor. vii, 1: Καθαρίσωμεν ἑαυτοὺς ἀπὸ παντὸς μολυσμοῦ σαρκὸς καὶ πνεύματος, ἐπιτελοῦντες ἀγῶσύνην ἐν φόβῳ Θεοῦ. vi, 16: Ὑμεῖς γὰρ ναὸς Θεοῦ ἔστε ζῶντος. 17: Κἀγὼ εἰσδέξομαι ὑμᾶς. 19: Καὶ ἔσομαι ὑμῖν εἰς πατέρα, καὶ ὑμεῖς ἔσεσθέ μοι εἰς υἱοὺς καὶ θυγατέρας, λέγει Κύριος παντοκράτωρ.

(81) Ἐπιτελοῦμεν. Malim in subjunctivo modo ἐπιτελῶμεν. Quo modo utitur Apostolus II Cor. vii, 1: Καθαρίσωμεν ἑαυτοὺς, . . . ἐπιτελοῦντες ἀγῶσύνην ἐν φ.

(82) Λέγω. Forte λέγει, « dicit. » SYLBURG.

(83) Εὐπαθεῖς ἔστε. Interpretamentum τοῦ ἐλυπήθητε, quod hic repetit Apostolus.

trimentum a nobis accipiatis. Nam quæ est secundum Deum tristitia, pœnitentiam ad salutem operatur non pœnitendam; tristitia autem mundi, mortem operatur. Etenim id ipsum, quod tristitia affecti estis secundum Deum, quantum in vobis operabatur studium, sed defensionem, sed indignationem, sed timorem, sed desiderium, sed æmulationem, sed vindictam. In omni exhibuistis vos castos negotio. » Hæc sunt exercitacionis gnosticæ præexercitamenta. Quoniam autem Deus ipse omnipotens « dedit alios quidem apostolos, alios vero prophetas, alios autem evangelistas, alios autem pastores et doctores, ad perfectionem sanctorum, ad opus ministerii, ad ædificationem corporis Christi, donec occurramus omnes in unitatem fidei et agnitionis Dei Filii, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi »; » studendum, ut gnostice viri evadamus et quam maxime perficiamur, dum adhuc in carne manemus; et perfecta hic concordia et consensione degendo, meditetur cum Dei voluntate concurrere, ad restitutionem vere perfectæ nobilitatis et cognationis in « plenitudinem Christi; » quæ « perfectione » nostra absolute perficitur. Atque jam cernimus, quam ratione et quomodo et quando « perfectum » dicit divinus Apostolus, et ut perfectorum ostendit differentias. Et rursus: « Unicuique datur manifestatio Spiritus ad utilitatem; alii quidem datur per spiritum sermo sapientiæ, alii quidem sermo scientiæ secundum eundem spiritum, alteri fides in eodem spiritu, alii autem gratiæ sanitatem in eodem spiritu, alii vero operationes virtutum, alii prophetia, alii discretio spirituum, alii genera linguarum, alii autem interpretatio linguarum. » Omnia autem hæc operatur unus et idem Spiritus, dividens seorsum unicuique prout «. » Quæ cum ita se habeant, prophetæ quidem perfecti sunt in prophetia, justi autem in iustitia, et martyres in confessione, alii autem in prædicatione, non expertes quidem virtutum communium, sed præterea excellentes in his, ad quæ sunt ordinati. Quis enim sanæ mentis dixerit, prophetam sicut Abraham, prophetarunt?

*Bellica namque Deus dedit huic ut munera obiret, D
 Illi ut saltaret, cithara cantuque sonaret,*

sicut Homerus. « Sed unusquisque habet proprium donum a Deo; hic quidem sic, ille vero sic d. »

✠ P. 625 ED. POTTER, 528 ED. PARIS. a II Cor. vii, 1, 9, 10, 11. b Ephes. iv, 11, 12, 13. c I Cor. xii, 7, 8, 9, 10, 11. d I Cor. vii, 7.

(84) *Ἐργάζεται.* II Cor. vii, καταργάζεται.
 (85) *τῷ πράγματι.* τῷ πράγματι agnoscit cum Clemente velus interpres: sed cum præpos. habent libri vulg. ἐν τῷ πράγματι. SYLBURG.
 (86) *Ὁ παντοκράτωρ Θεός.* Nempe Christus, de quo verba facit Apostolus Ephes. iv, 11.
 (87) *Καταρτήσομεν πάντες.* Ephes., καταρτήσωμεν οἱ πάντες.
 (88) *τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ.* Flor. edit. duplicem lectionem habet, τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ Θεοῦ· et, τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ· quæ cum in unam confusæ essent, ego eam secutus

ρίαν ἀμεταμέλητον ἐργάζεται (84)· ἡ δὲ τοῦ κόσμου λύπη θάνατον καταργάζεται. Ἰδοὺ γὰρ αὐτὸ τοῦτο τὸ κατὰ Θεὸν λυπηθῆναι ὑμᾶς πόσῃν κατεργάσατο ὑμῖν σπουδῆν; ἀλλὰ ἀπολογίαν, ἀλλὰ ἀγανάκτησιν, ἀλλὰ φόβον, ἀλλὰ ἐπιπόθησιν, ἀλλὰ ζῆλον, ἀλλὰ ἐκδίκησιν· ἐν παντὶ συνεστήσατε ἑαυτοὺς ἀγνοῦς εἶναι τῷ πράγματι (85). » Ταῦτα γνωστικῆς ἀσκήσεως προγυμνάσματα. Ἐπεὶ δὲ ὁ παντοκράτωρ Θεός (86) αὐτὸς ἐ ἔδωκεν τοῦς μὲν ἀποστόλους, τοῦς δὲ προφήτας, τοῦς δὲ εὐαγγελιστάς, τοῦς δὲ ποιμένας καὶ διδασκάλους, πρὸς τὸν καταρτισμὸν τῶν ἁγίων, εἰς ἔργον διακονίας, εἰς οἰκοδομὴν τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ, μέχρι καταρτήσομεν πάντες (87) εἰς τὴν ἐνότητα τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐπιγνώσεως τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ (88), εἰς ἄνδρα τέλειον, εἰς μέτρον ηλικίας τοῦ πληρώματος τοῦ Χριστοῦ· » σπευστέον ἀπανδροῦσθαι γνωστικῶς καὶ τελειοῦσθαι ὡς ἔτι μάλιστα ἔτι ἐν σαρκὶ καταμένοντας, ἐκ τῆς τελείας ἐνθὺν ὁμοφροσύνης μελετήσαντας συνδραμεῖν τῷ θελήματι τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς τῷ ὄντι τελείας εὐγενείας τε καὶ συγγενείας εἰς ἐ τὸ πλῆρωμα τοῦ Χριστοῦ, » τὸ ἐκ « καταρτισμοῦ » τλείως ἀπηρεισμένον. Ἡδὲ συνορῶμεν ὅπῃ καὶ ὅπως καὶ ὅπως ὁ θεὸς Ἀπόστολος τὸν « τέλειον » λέγει, καὶ ὡς τελείων ἐμφαίνει διαφοράς. Πάλιν τε αὐ· Ἐκάστῳ δίδονται ἢ φανέρως τοῦ Πνεύματος πρὸς τὸ συμφέρον ἢ μὲν γὰρ δίδονται διὰ τοῦ πνεύματος λόγος (89) σοφίας, ἄλλῳ δὲ λόγος γνώσεως κατὰ τὸ αὐτὸ πνεῦμα, ἑτέρῳ πίστις ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι, ἄλλῳ δὲ χάρισμα (90) ἰαμάτων ἐν τῷ αὐτῷ πνεύματι, ἄλλῳ δὲ ἐνεργήματα δυνάμεων, ἄλλῳ προφητεία, ἄλλῳ διάκρισις πνευμάτων, ἑτέρῳ γένη γλωσσῶν, ἄλλῳ ἔρμηνεῖα γλωσσῶν· πάντα δὲ ταῦτα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἑκάστῳ καθὼς βούλεται. » Ὅν οὕτως ἐχόντων, οἱ μὲν προφητεῖαν ἐν προφητεῖα τέλειοι, οἱ δίκαιοι δὲ ἐν δικαιοσύνη, καὶ οἱ μάρτυρες ἐν ὁμολογίᾳ, ἄλλοι δὲ ἐν κηρύγματι, οὐκ ἀμέτοχοι μὲν τῶν κοινῶν ἀρετῶν, κατορθοῦντες δὲ ἐν οἷς ἐτάχθησαν· ἐπεὶ τίς ἂν εὖ φρονῶν εἶπα τὸν προφήτην οὐ δίκαιον; Τί γάρ; οὐχὶ καὶ οἱ δίκαιοι ὡσπερ Ἀβραάμ προεφήτευσεν (91);

non esse justum? Quid enim, non justī quoque,

Ἄλλῳ μὲν γὰρ ἔδωκε Θεὸς πολεμήτα ἔργα, Ἄλλῳ δ' ὀρηκιστὴν, ἑτέρῳ κίθαριν καὶ αὐδὴν,

Ὅμηρος λέγει. « Ἄλλ' ἕκαστος ἴδιον ἔχει χάρισμα ἀπὸ Θεοῦ· ὁ μὲν οὕτως, ὁ δὲ οὕτως· » οἱ ἀπόστολοι

sum, quæ in Vulg. Bib. exstat. SYLBURG.
 (89) *Δίδονται διὰ τοῦ π. λ.* Vulg. Bib. I Cor. xii, concinnius, διὰ τοῦ πνεύματος δίδονται λόγος, et μοι, ἑτέρῳ δὲ πίστις· dein, ἄλλῳ δὲ προφητεία, ἄλλῳ δὲ διάκρισις πνευμάτων, ἑτέρῳ δὲ γένη γλωσσῶν in sarta ubique conjunctione. A. SYLBURG.
 (90) *Χάρισμα.* Vulg. Bib., χάρισμα.
 (91) *Προεφήτευσεν.* Forte rectius προεφήτευσαν plur. num. Sequens Homeri locus exstat *Iliad. X.* in fine. SYLB. — Nempe v. 750. Mox, I Cor. vii, 7 Ἄλλ' ἕκαστος ἴδιον χάρισμα ἔχει· ἐκ Θεοῦ· ὅς μὲν οὕτως, ὁ δὲ οὕτως.

ὁ ἐν πᾶσι πεπληρωμένοι. Εὐρήσεις γοῦν, ἣν θελήσῃς, ἔκ τῶν πράξεων καὶ τῶν συγγραμμάτων αὐτῶν, τὴν γνῶσιν, τὸν βίον, τὸ κήρυγμα, τὴν δικαιοσύνην, τὴν ἀγγελίαν, τὴν προφητείαν. Ἰστέον μέντοι, ὅτι εἰ καὶ ὁ Παῦλος τοῖς χρόνοις νεώτερος, εὐθέως μετὰ τὴν τοῦ Κυρίου ἀνάληψιν ἀκμάσας· ἀλλ' οὖν ἡ γραφή αὐτῶν ἔκ τῆς Παλαιᾶς ἡρηται Διαθήκης, ἐκείθεν ἀναπνεύουσα καὶ λαλοῦσα· ἡ γὰρ εἰς Χριστὸν πίστις καὶ ἡ τοῦ Εὐαγγελίου γνῶσις ἐξηγησίς ἐστι καὶ τοῦ νόμου πλήρωσις (92)· καὶ διὰ τοῦτο εἰρηται τοῖς Ἑβραίοις· « Ἐάν μὴ πιστεύσητε, οὐ μὴ (93) συνήτε· » τουτέστιν, ἐάν μὴ πιστεύσητε τῷ διὰ νόμου προφητευθέντι καὶ ὑπὸ νόμου θεσπισθέντι, οὐ συνήσετε τὴν Διαθήκην τὴν Παλαιάν, ἣν αὐτὸς κατὰ τὴν ἰδίαν ἐξηγήσατο παρουσίαν.

CAPUT XXII.

Perfectum, seu vere gnosticum neque metu prænse, neque spe præmii officium facere, sed solius boni et pulchri intuitu.

Ὁ δὲ συνίων καὶ διορατικὸς οὗτός ἐστιν ὁ γνωστικός. Ἔργον δὲ αὐτοῦ οὐχ ἡ ἀποχὴ τῶν κακῶν [ἐπιβάθρα γὰρ αὕτη προκοπῆς μεγίστης (94)], οὐδὲ μὴ ποιεῖν τι ἀγαθόν, ἦτοι διὰ φόβου· γέγραπται γάρ· « Πού φύγω (95), καὶ πού κρυθῆσομαι ἀπὸ προσώπου σου; Ἐάν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανόν, οὐ ἐκεῖ εἶ· ἐάν ἀπέλω (96) εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θαλάσσης, ἐκεῖ ἡ δεξιὰ σου· ἐάν καταβῶ εἰς ἀβύσσους, ἐκεῖ τὸ πνεῦμά σου· ἀλλ' οὐδὲ δι' ἐλπίδα τιμῆς ἐπηγγελημένης· εἰρηται γάρ· « Ἰδοὺ Κύριος (97), καὶ ὁ μισθὸς αὐτοῦ ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ, ἀποδοῦναι ἐκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· ἃ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσεν, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἠτόμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν· » μόνῃ δ' ἡ δι' ἀγάπην εὐποιία, ἡ εἰς αὐτὸ τὸ καλὸν αἰρετὴ τῷ γνωστικῷ. Αὐτίκα ἔκ προσώπου τοῦ Θεοῦ τῷ Κυρίῳ λέλεκται, « Ἄττησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου· » αἰτηματὸ βραδύκατον διδάσκων αἰτεῖσθαι, τὴν τῶν ἀνθρώπων σωτηρίαν, ἀμισθί, ἵνα δὴ ἡμεῖς κληρονομήσωμεν καὶ κτησώμεθα τὸν Κύριον. Ἐμπαλιν γάρ, χρεῖας τινὸς ἔνεκεν, ἵνα μοι τὸδε γένηται, καὶ τὸδε μὴ γένηται, τῆς ἐπιστήμης ἐφέσθαι τῆς περὶ τὸν Θεόν, οὐκ ἴδιον γνωστικοῦ· ἀπόχρη δ' αὐτῷ αἰτία τῆς θεωρίας ἡ γνῶσις αὐτῆ. Τολμήσας γὰρ εἶποιμ' ἂν, οὐ διὰ τὸ σῶζεσθαι βούλεσθαι τὴν γνῶσιν αἰρήσεται ὁ δι' αὐτὴν τὴν θεῖαν ἐπιστήμην μεθέπων τὴν γνῶσιν· τὸ μὲν γὰρ νοεῖν ἔκ συνασκήσεως εἰς τὸ ἀεὶ νοεῖν ἐκτείνεται· τὸ δὲ ἀεὶ νοεῖν οὐσία τοῦ γινώσκοντος, κατὰ ἀνάγκασιν ἀδιάστατον γενομένην, καὶ ἀίδιος θεωρία, ζῶσα ὑπόστασις μένει. Εἰ γοῦν τις καθ' ὑπόθεσιν προδείξῃ τῷ γνωστικῷ, πότε-

apostoli autem fuere pleni in omnibus. Invenies itaque, si volueris, ex eorum Actis et scriptis, eorum cognitionem, vitam, prædicationem, justitiam, castitatem, prophetiam. Sciendum est autem, quod etsi Paulus sit tempore recentior, ut qui statim floruerit post Domini assumptionem; ejus tamen scriptura pendet ex Veteri Testamento, illic et spirans et loquens. Nam fides in Christum, et Evangelii cognitio, est expositio, et legis adimpletio, et ideo dictum est Hebræis: « Nisi credideritis, non intelligetis a; » hoc est, nisi ei credideritis, qui per legem est prædictus et a legis oraculo est significatus, non intelligetis Vetus Testamentum, quod ipse per propriam exposuit præsentiam.

Quocirca qui intelligens et perspicax est, hic quoque est gnosticus. Est autem ejus opus non a malis abstinencia (ea est enim quasi gradus ad majorem profectum), sed nec aliquid boni facere, scilicet propter metum. Scriptum est enim: « Quo fugiam, et ubi abscondar a facie tua? Si ascendero in cælum, tu illic es; si abiero ad extrema maris, illic est dextera tua; si descendero in abyssos, illic spiritus tuus b.» Sed neque propter spem promissi honoris; dictum est enim: « Ecce Dominus, et merces ejus a facie ejus, ut reddat unicuique secundum opera sua c; quæ oculus non vidit, et auris non audivit, et in cor hominis non ascenderunt, quæ præparavit Deus iis qui ipsum diligunt d.» Sola autem beneficentia, quæ propter charitatem et propter ipsum honestum fit, est a viro gnostico expectenda. Jam vero ex persona Dei, Domino dictum est: « Pete a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam e: » petitionem maxime regiam, docens hominum salutem petere sine mercede, ut nos simus hæredes et possideamus Dominum. Contra enim, alicujus usus gratia, nempe ut hoc fiat, vel illud non fiat, eam, quæ circa Deum versatur, desiderare scientiam, non convenit gnostico; verum ei pro causa contemplationis sufficit ipsa cognitio. Ausium enim dicere, non eo quod velit salvus esse, eum electurum cognitionem, qui persequitur cognitionem propter ipsam divinam scientiam. Intelligentia enim continua exercitatione fit perpetua intelligentia. Semper autem intelligere, essentia est

✠ P. 626 ED. POTTER, 529 ED. PARIS. a Isa. vii, 9. b Psal. cxxviii, 7, 8, 9, 10. c Isa. xl, 10; lxii, 11; Psal. lxi, 12; Apoc. xii, 12; Rom. ii, 6. d I Cor. ii, 9. e Psalm. ii, 8.

(92) Ἐξηγησίς ἐστι καὶ τοῦ νόμου πλήρωσις. Vel, ἐξηγησίς ἐστι τοῦ νόμου καὶ πλήρωσις· « est legis expositio et adimpletio. »

(93) Οὐ μὴ. Isa. vii, οὐδὲ μὴ.

(94) Μεγίστης. H. μεγίστη nominat. casu: et mox ποιεί, indic. modo. SYLBURG.

(95) Πού φ. Πού πορευθῶ ἀπὸ τοῦ πνεύματός σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου πού φύγω; Psalm. cxxxix.

(96) Ἐάν ἀπέλω. Ἐάν καταβῶ εἰς τὸν ἄδην, πάρει· ἐάν ἀναβῶ εἰς τὰς πτέρυγας μου κατ' (scr. ὄρθρον) καὶ κατασκηνώσω εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θαλάσσης, καὶ γὰρ ἐκεῖ ἡ χεὶρ σου ὀδηγήσει με, καὶ καθέξει με ἡ δεξιὰ σου.

(97) Ἰδοὺ K. Præter S. Scripturæ loca superius allata, conf. quæ adnotavit Cotelerius ad Clementis Romani Epistolæ prioris ad Corinthios cap. 31.

ejus, qui cognitione est præditus, per temperationem quamdam nullis intervallis interruptam instituta, et perpetua contemplatio manet viva substantia. Si quis ergo per hypothesein gnostico proposuerit, utrum malit, Dei cognitionem, an salutem æternam; sint autem ea separata, cum sunt omnino **227** conjuncta; nihil penitus dubitans elegerit Dei cognitionem, propter se judicans esse expetendam eam, quæ fidem transcendit per charitatem ad cognitionem, proprietatem. Hæc est ergo prima viri perfecti beneficentia, quando non fit propter aliquod utile, quod ad se pertineat; sed cum judicaverit pulchrum esse et honestum, id quod bonum est facere, vehementer incitata operatio in omnibus reipsa bene se geret; non in aliquo quidem recte, in aliquo vero non: sed in benefaciendi habitu constituta, neque præterea propter gloriam, aut ut philosophi dicunt εὐκλειαν, id est « famam illustrem; » neque propter mercedem, aut ab hominibus aut a Deo, ad imaginem et similitudinem Domini vitam peregerit. Et si qua ratione ei bonum operanti aliquid contrarium occurrerit, talionem parisque pari relationem ut bonam, citra ullam acceptæ injuriæ recordationem, projiciet, ut qui erga « justos et injustos » existat justus et bonus. Eis, qui sunt ejusmodi, dicit Dominus: « Estote sicut Pater vester perfectus ». » Ei caro est mortua, vivit autem ipse solus, ut qui sepulcrum in sanctum templum Domino consecraverit, veteri peccatis obnoxia anima ad Deum conversa. Is non est amplius continens, sed ad habitum pervenit impatibilitatis, ✕ ut divinam formam induat exspectans. « Si eleemosynam, » inquit, « feceris, nemo sciat: et si jejunaveris, ungere, ut Deus solus cognoscat »; » nullus autem homo, sed neque ipse, qui miseretur, debet scire se misereri; sic enim erit aliquando quidem misericors, aliquando vero non.

✕ P. 627 ED. POTTER, 530 ED. PARIS. a Matth. v, 45. b Ibid. 48. c Matth. vi, 2 seq.

(98) Ἐν πᾶσι πράξει. Forte ἐν πάσῃ πράξει: aut πράξει accipiendum pro τῷ ἔργῳ, « reipsa et factis. » SYLBURG.

(99) Ὡς ἀγαθὴν τὴν ἀντ. Hoc est, negliget illam injuriam, nec magis eam ulciscetur, quam si esset bona sanctorum suorum remuneratio. Vel potius scribendum, ὡς οὐκ ἀγαθὴν τ. ἀ. « compensationem injuriæ, ut rem malam » et illicitam « refugiet. » Quod Lowthio etiam placuit. Quietiam facile potuisse negativam illam particulam excidere, antequam ad hujusce libri finem pervenerimus, non uno exemplo patet.

(1) Ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. Respicit Matth. v, 45: Τὸν ἥλιον αὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, καὶ βρέχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους.

(2) Γίνεσθε ὡς ὁ Πατὴρ ὑμῶν τέλειος. Plenius ex Matth. vi legeris: Γίνεσθε τέλειοι, ὡσπερ ὁ Πατὴρ ὑμῶν, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τέλειός ἐστι. SYLB. — Porro Christi verba apud Matthæum sic se habent: Ἔσεσθε οὖν τέλειοι, ὡσπερ ὁ Πατὴρ ὑμῶν, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, τέλειός ἐστι. Sed apud Clementem nil mutandum est: solet enim ille S. Scripturæ aliorumque auctorum verba decurtata, abbreviata, aliisque modis mutata suis immiscere; quemadmodum in iis, quæ ex principio cap. vi Matthæi mox sequuntur observare licet.

Α ρον ἐλέσθαι βούλοιο τὴν γῶσιν τοῦ Θεοῦ, ἢ τὴν σωτηρίαν τὴν αἰώνιον· εἴη δὲ ταῦτα κεχωρισμένα, παντὸς μᾶλλον ἐν ταυτότητι ὄντα· οὐδὲ καθοτιοῦν διατάσας, ἔλοιτ'· ἀν τὴν γῶσιν τοῦ Θεοῦ, δι' αὐτὴν αἰρετήν κρίνας εἶναι τὴν ἐπαναθεθηκυῖαν τῆς πίστεως δι' ἀγάπην εἰς γῶσιν ἰδιότητα. Αὕτη τοίνυν ἡ πρώτη ἀγαθοποιία τοῦ τελείου, ὅταν μὴ διὰ τὴν χρειώδεις τῶν εἰς αὐτὸν συντεινόντων γίνηται· κρίναντος δ' ἐπι καλὸν τὸ ἀγαθὸν ποιεῖν, ἐκτενωῦς ἡ ἐνέργεια φερόμενη ἐν πᾶσι πράξει (98) ἀγαθύνεται· οὐκ ἐφ' ὧν μὲν, ἐφ' ὧν δ' οὐ· ἀλλ' ἐν ἔξει εὐπορίας καταστάσα, μήτε διὰ δόξαν ἔτι, ἢ, ὡς φασὶν οἱ φιλόσοφοι, τὴν εὐκλειαν· μήτε διὰ μισθὸν εἶτε παρὰ ἀνθρώπων εἶτε ἐκ Θεοῦ, κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν τοῦ Κυρίου τὸν βίον ἐκτελοῖη. Κἦν πως ἀγαθοεργοῦντι αὐτῷ Β ἐναντιὸν τι ἀπαντήσῃ, ὡς ἀγαθὴν τὴν ἀντιμισθίαν (99) ἀμνησικάκως προήσεται, ἐπὶ ἐδικαίους καὶ ἀδίκους (1) « δίκαιος καὶ ἀγαθὸς γινόμενος. Τοιοῦτος τις ἐστὶν ὁ Κύριος λέγει· « Γίνεσθε ὡς ὁ Πατὴρ ὑμῶν τέλειος (2). » Τοῦτω τέθνηκεν ἡ σὰρξ· ζῆ ἔτι αὐτὸς (3) μόνος, ἀφιερῶσας τὸν τάφον (4) εἰς ναὸν ἅγιον Κυρίῳ, τὴν παλαιὰν ἀμαρτητικὴν ψυχὴν ἐπιστρέψας πρὸς Θεόν. Οὐκ ἐγκρατῆς οὗτος ἔτι, ἀλλ' ἐν ἔξει γέγονεν ἀπαθείας· σχῆμα θεῖον ἐπεन्दύσασθαι (5) ἀναμένων. « Ἐὰν ποιήσῃς, » φησὶν, « ἐλεημοσύνην, μηδεὶς γινώσκῃ· καὶ ἐὰν νηστεύσῃς, κλειψαί, ἵνα ὁ Θεὸς (6) μόνος γινώσκῃ, » ἀνθρώπων δὲ οὐδὲ εἰς. Ἄλλ' οὐδὲ αὐτὸς ὁ ἐλεῶν, ὅτι ἔλειψ (7), γινώσκῃ ὀφείλει· ἔσται γὰρ οὕτω ποτὲ μὲν οἰκτιρῶν, ἄλλοτε δὲ οὐ. Ἐπὰν δὲ ἐν ἔξει ποιήσῃ τὸ εὐεργετητικὸν, φύσιν ἀγαθοῦ μιμῆσεται· ἡ δὲ διάθεσις καὶ φύσις ἔσται καὶ συνάσκησις. Οὐ δεῖ δὲ ἀρθέντας μετατεθῆναι, ἀλλὰ βαδίζοντας ἀφικέσθαι οἱ δεῖ. Τοῦτο γὰρ ἔστι· « τὸ ἐκλυθῆναι ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, » διὰ πάσης « τῆς στενῆς » διελθόντας « ὁδοῦ, » τὸ ἄξιον γενέσθαι τὴν δύναμιν τῆς χάριτος παρὰ τοῦ Θεοῦ λαβεῖν, ἀκωλύτως ἀναδραμεῖν (8)· καὶ μῶσαι

(3) Τέθνηκεν ἡ σὰρξ· ζῆ δὲ αὐ. Respicere videtur Galat. ii, 20.

(4) Τὸν τάφον. Hoc est, carnem: quæ Domini templum sit, secundum illud I Cor. iii, 16: Ἡ οὐκ οἴδατε, ὅτι ναὸς Θεοῦ ἔστε; Forte etiam respicit ethnicorum morem, qui mortuorum sepulcra in templa deorum convertebant: de quo superius D *Protrept.* p. 39, 40.

(5) Ἐν ἔξει γέγονεν ἀπαθείας· σχῆμα θεῖον ἐκ. Conf. quæ ainotata sunt ad *Pædag.* lib. i, c. 2, p. 99, et ad *Protrept.* p. 88, 89.

(6) Ἴνα ὁ Θεὸς μόνος γινώσκῃ, ἀνθρώπων δὲ οὐδὲ εἰς. Ἄλλ' οὐδὲ αὐτὸς ὁ ἐλ. Hoc est: « Ut solus Deus cognoscat, hominum vero ne unus quidem. Imo ne ipse, qui miseretur, scire debet quod miseretur. » Potuerint etiam hæc sic distingui: Ἴνα ὁ Θεὸς μόνος γινώσκῃ, ἀνθρώπων δὲ οὐδὲ εἰς, ἀλλ' οὐδὲ αὐτὸς ὁ ἐλ., quod interpretes in Latina versione explicavit.

(7) Οὐδὲ αὐτὸς ὁ ἐλ. Respicere videtur Matth. vi, 3: Σὺ δὲ ποιῶντος ἐλεημοσύνην, μὴ γινώσκῃ ἡ ἀριστερὰ σου τί ποιεῖ ἡ δεξιὰ σου.

(8) Οὐ δεῖ δὲ ἀρθ. ἀκωλύτως ἀναδραμεῖν. Hanc sententiam, quæ jam turbata et prorsus ἀσύντακτος esse videtur, hoc modo scribi et explicari velim: Οὐ δεῖ δὲ ἀρθέντας μετατεθῆναι, ἀλλὰ βαδίζ-

τὸν ἐκλεκτὸν τινες, οἶδεν οὗτος τὴν ἀγνοίαν αὐτῶν, οἰκτεῖρων τῆς ἀμαθίας τὴν γνώμην αὐτῶν. Εἰκότως οὖν ἡ γνώσις αὐτῆ ἀγαπᾷ, καὶ τοὺς ἀγνοοῦντας διδάσκει τε καὶ παιδεύει τὴν πᾶσαν κτίσιν τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ τιμᾶν (9). Εἰ γε ἀγαπᾷ μεμάθηκε τὸν Θεόν, οὐχ ἔξει τὴν ἀρετὴν ἀπόβλητον οὗτος οὐδαμῶς, οὔτε ὑπαρ, οὔτε θναρ, οὐδὲ κατὰ φαντασίαν τινὰ ἐπεὶ μὴδ' ἐξίσταται ποθ' ἑαυτῆς ἡ ἔξις, ἀποπεσοῦσα τοῦ ἔξις εἶναι. Εἴτ' οὖν ἔξις ἡ γνώσις, ἐκε διὰθεσις εἶναι λέγοιτο (10)· τῷ γὰρ μὴ παρεισεῖναι ποτὲ ἐννοίας διαφόρους, ἀναλλοίωτον τὸ ἡγεμονικὸν μένον, οὐ προσλαμβάνει τινὰ ἑτερολίωτιν φαντασιῶν, τὰς ἐκ τῶν μεθμερινῶν κινήσεων ἀνειδιωλοποιίας ὄνειρῶτον διὰ τοῦτο τοι καὶ ὁ Κύριος ἐ ἔργηγορέναι) παραγγέλλει, ὥστε μὴδὲ θναρ ἡμῶν παθαίνεσθαι ποτε τὴν ψυχὴν· ἀλλὰ καὶ τῆς νυκτὸς τὴν πολιτείαν, ὡς ἐν ἡμέρᾳ ἐνεργουμένην (11), καθαρὰν καὶ ἀκρλίωτον διαφυλάττειν προστάττει· αὐτῆ γὰρ ἡ κατὰ δύναμιν ἐξομολογίσις πρὸς Θεόν, τὸ φυλάττειν τὸν νοῦν ἐν τῇ κατὰ τὰ αὐτὰ σχέσει· αὐτῆ δὲ νοῦ σχέσις ὡς νοῦ· ἡ δὲ ποικίλη διὰθεσις γίνεται τῇ πρὸς τὰ ὑλικὰ προσπαθεία. Ἡ μοι δοκοῦσιν ἐ εὐφρόνην) κεκληκέναι ἐ τὴν νύκτα (12)· ἐπειδὴ τὴν κίχδε ἡ ψυχὴ πεπαυμένη τῶν αἰσθήσεων, συννεύει πρὸς αὐτὴν, καὶ μᾶλλον μετέχει ἐ τῆς φρονήσεως. Διὰ ταῦτ' οὖν καὶ αἱ τελεταὶ γίνονται νυκτὸς μάλιστα, σημαίνουσαι τὴν ἐν νυκτὶ τῆς ψυχῆς συστολήν ἀπὸ τοῦ σώματος. ἐ Ἄρ' οὖν μὴ καθεύδωμεν, ὡς οἱ λοιποὶ (13), ἀλλὰ γρηγορῶμεν καὶ νήφωμεν· οἱ γὰρ καθεύδοντες νυκτὸς καθεύδουσι· καὶ οἱ μεθυσκόμενοι νυκτὸς μεθύουσι. Ἡμεῖς δὲ ἡμέρας ὄντες νήφωμεν, ἐνδυσάμενοι θώρακα πίστεως καὶ ἀγάπης, καὶ περικεφαλαίαν ἐλπίδα σωτηρίου. Ὅσα δ' αὐ περὶ ὑπνου λέγουσι, τὰ αὐτὰ

• Joan. vi, 44; Matth. vii, 13, 14. b Matth. xxiv, 42.

ζοντας ἀφικέσθαι οἱ δεῖ, διὰ πάσης τῆς στενῆς διελθόντας ὁδοῦ· τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ἐλκυσθῆναι ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, τὸ ἀξίον γενέσθαι τὴν δύναμιν τῆς χάριτος παρὰ τοῦ Θεοῦ λαβεῖν ἀκωλύτως ἀναδραμεῖν. ἐ Non oportet autem in sublime elatos transferri, sed potius humi ingredienti, pervenire quo oportet, tota angusta via peragrata. Id enim dicitur a Patre trahi, ut quis dignus fiat a Deo gratiæ potentiam accipere, qua adjutus sine impedimento excurrat. • Scilicet, cum propter viciniam vocum οἱ δεῖ et ὁδοῦ, quæ fere sunt homioτέλεστοι, posterior earum sententiarum excidisset, et postea fortasse in margine libri adnotata fuisset, tandem per imperitum librarium textui restituta, alienum locum occupavit. Cujusmodi transpositiones sæpe alias contigisse norunt omnes qui his in rebus aliquantulum versati sunt. Porro respicit hoc loco auctor dictum illud Christi, quod occurrit Matth. vii, 13, 14 : Εἰσελάθετε διὰ τῆς στενῆς πύλης, ... ὅτι στενὴ ἡ πύλη, καὶ τεθλιμμένη ἡ ὁδός, ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν. Item illud in Joan. vi, 44 : Οὐδεὶς δύναται ἐλθεῖν πρὸς ἐμὲ, ἐὰν μὴ ὁ Πατὴρ, ὁ πέμψας με, ἐλκύσῃ αὐτόν.

(9) *Εἰκότως... τιμᾶν*. Possent hæc hoc etiam modo non incommode distinguī et exponi : Εἰκότως οὖν ἡ γνώσις αὐτῆ ἀγαπᾷ καὶ τοὺς ἀγνοοῦντας, διδάσκει τε καὶ παιδεύει τὴν πᾶσαν κτίσιν τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ. ἐ Merito illos, qui in ignorantia versantur, diligit ipsa cognitio, et docet etiam atque erudit, ut omnem omnipotentis Dei creaturam honore habeant. •

(10) *Εἰ γε ἀγαπᾷ ... εἶναι λέγοιτο*. Hæc sententia, periodi nota, quæ post ἔξις εἶναι posita est,

Cum autem ex habitu fecerit id, quod est beneficium, naturam boni imitabitur. Dispositio autem et natura fiet et continua exercitatio. Non oportet autem elatos transmoveri, sed ingredienti pervenire quo oportet. Hoc est enim « trahi a Patre, » per omnem « angustam viam » incedentes, dignum effici, ut gratiæ virtutem a Deo accipiat, ut currat citra impedimentum; et si electum olio habeant aliqui, is novit eorum inscitiam. miseretque eum, quod in tanta animus eorum ignorantia versetur. Merito ergo ipsa diligit cognitio, et eos, qui ignorant, docet et erudit omnem Dei omnipotentis honorare creaturam. Quod si Deum didicit diligere, non sic habebit virtutem, ut ea vel vigilanda possit amitti, vel in somniis, vel ulla visione; quoniam nec a seipso unquam excedit habitus, ab eo, quod est esse habitum, excidens. Sive ergo cognitio dicatur esse habitus, sive affectio, cum enim diversæ notiones subire non possunt, principalis pars animæ manens non alterata, non assumit aliquam visorum diversitatem, quæ ex diurnis motibus flunt, simulacra somnians. Propterea certe Dominus quoque præcipit « vigilare b, » ut anima nostra ne quidem in somnis unquam affectibus animi perturbetur; sed nocturnam quoque vitæ institutionem, tanquam quæ interdium exerceatur, puram et immaculatam tueri imperat. Sic enim nosmet pro viribus Deo assimilabimus, si mentem in sua ad eandem res habitudine constanter servemus; ea quippe habitudo est mentis, prout mens est. Quod si varie disposita sit, id fit per nimiam in res materiales affectionem. Qua quidem ratione mihi videntur « noctem » vocasse εὐφρόνην, quoniam anima tunc

in commatis nota mutata, sic poterit explicari : « Si autem gnosticus Deum amare didicit, non sic habebit virtutem, ut novis modo amitti possit, sive inter vigilandum, sive in somniis, sive etiam per aliquam rerum sensibilium speciem; cum habitus nunquam a sua natura degeneret, nec desinat esse habitus; sive cognitio dicatur habitus, sive dispositio. »

(11) *Ὅς ἐν ἡμέρᾳ ἐνεργ.* Nos enim, ut ait D. Paulus I Thess. v, 5 : Ὑποφωρίζεσθε, καὶ οἱ υἱοὶ ἡμέρας. Unde paulo post infert, v, 8 : Ἡμεῖς δὲ, ἡμέρας ὄντες, νήφωμεν.

(12) *Εὐφρόνην κεκληκέναι τὴν νύκτα*. Plutarchus lib. *De curiositate*, pag. 521 edit. Paris. : Τοῦτο μέντοι παντὸς μᾶλλον ἀληθές ἐστιν, ὅτι τὴν αἰσθησὶν ἄλλα κινουσί οἱ πλεῖστοι τῇ διανοίᾳ χρωμένοι· καὶ γὰρ τὰ μουσεῖα πορρωτάτω τῶν πόλεων ἰδρύσαντο, καὶ τὴν νύκτα προσεῖπον εὐφρόνην, μέγα πρὸς εὐρεσὶν τῶν ζητούμενων καὶ σκέψιν ἡγουμένοι τὴν ἡσυχίαν καὶ τὸ ἀπερίσπαστον. ἐ Id tamen verissimum est, eos, qui mente plurimum utuntur, per parco sensuum motu uti. Nam et musæa longissime ab urbibus ædificabant; et noctem euphronam dixerunt Græci a bene intelligendo : ad considerationem et inventionem eorum, quæ quæruntur, admiodum conducere quietem et alio abstrahentium vacuitatem rati. • *Etymologici* auctor : Εὐφρόνη· ἡ νύξ, παρὰ τὸ εὐ φρονεῖν ἡμᾶς ἐν αὐτῇ· καὶ ὁ χρῆσμός· καὶ ἡ βουλή· καὶ γὰρ ὁ λογισμὸς, ὅτε ἀσχολεῖ, κριτῆς γίνεται τῶν πραγμάτων.

(13) *Ὅς οἱ λ. I Thess. v, ὡς καὶ οἱ λ. et m. κ. ἐλπίζα σωτηρίας*. SYLBURG.

cessans a sensibus, convertitur ad seipsam, et est magis « prudentiæ » particeps. Propterea ergo sacra quoque mysteria maxime noctu fiunt, significantia eam, quæ noctu fit, animæ a corpore contractionem. « Ne dormiamus igitur ut reliqui, sed vigilemus et sobrii simus. Qui enim dormiunt, noctu dormiunt; et qui inebriantur, noctu inebriantur. Nos autem, cum simus diei, sobrii simus, induentes lorica[m] fidei et charitatis, et galeam, spem salutis ». Quæcunque autem dicunt de somno, eadem etiam oportet exaudire de morte : utrumque enim significat abscessum animæ; mors quidem magis, somnus vero minus; quod quidem licet etiam ab Heraclyto accipere : « Homo in lætitia tangit lucem sibi mortuus, exinctus; vivus autem tangit mortuum, dormiens exinctus oculus. Vigilans tangit dormientem. Beati enim, qui videntur Dominum, » ex sententia Apostoli; « quoniam tempus est jam nos ex somno surgere; nunc enim est propius nostra salus, quam quando credidimus. Nox præcessit, dies appropinquavit. Deponamus ergo opera tenebrarum, et induamur arma lucis. Diem » autem allegorice dicit filium et lucem; et rursus præcepta, « arma lucis, » metaphorice. Hac ratione dicunt oportere nos ablutos, ad sacrificia et preces ire mundos et splendidos; et hoc quidem fieri symboli signive gratia, esse scilicet extrinsecus ornatum et emundatum. Emundatio autem est, ea quæ sunt sancta animo agitare et sentire. Quin etiam imago quoque fuerit baptismatis; quæ etiam a Moyse poetis tradita fuit hoc modo :

Cum hausit aquam, mundas gestans in corpore [vestes,

Penelope ad preces venit,

... Telemachusque :
Ablutis manibus pelago, edit vota Minervæ.

Hic erat mos Judæorum, ut etiam sæpe in lecto tingerentur. Bene ergo illud quoque dictum est :

Non lavacro mundus esto, sed animo.

✕ Est enim perfecta, ut sentio, mundities, quæ est mentis et operum et cogitationum, et præterea sermonis quoque sinceritas, et postremo peccati in somniis vacuitas. Est autem sufficiens, ut ego

✕ P. 628 ED. POTTER, 531 ED. PARIS. a I Thess. v, 6, 7, 8. b Rom. xiii, 11, 12. ✕ P. 629 ED. POTTER, 531-532 ED. PARIS.

(14) Ἄνθρωπος ἐν εὐφροσύνῃ φ. ... ἀπτεται εὐδοντος. In hoc τοῦ σκοτεινοῦ philosophi dicto, Sylburgius εὐφρόνη pro εὐφροσύνη substitui debere conjecit : dein pro εὐδων ἀποσθεσθεὶς ὄψεις. Lowthius mavult, εὐδων ἐγγρηγορῶτος ἀπτεται. Poterit autem leviuscule mutatum, sic scribi et exponi : Ἄνθρωπος εὐφρόνης ἀπτεται ἐν ἑαυτῷ, ἀποθανόν, φάος ἀποσθεσθεὶς ζῶν δὲ ἀπτεται τεθνεώτος, εὐδων ἀποσθεσθεὶς ὄψεις, ἐγγρηγορῶς ἀπτεται εὐδοντος. « Homo mortuus noctem in se tangit, luce privatus; vivus autem tangit mortuum, dormiens; cui vero exincti sunt oculi, is vigilans tangit dormientem. » Simile est quod ex eodem auctore recitavit Plutarchus, lib. De consolatione ad Apollonium p. 107 : Καὶ ἡ φησιν Ἡράκλειτος, ταυτό τ' ἐνὶ ζῶν καὶ τεθνηῶς, καὶ τὸ ἐγγρηγορῶς καὶ τὸ καθεῦδον, καὶ νέον καὶ γηραιόν· τάδε γὰρ μεταπεσόντα, κάκεινά ἐστι· κάκεινα πάλιν μεταπεσόντα, ταῦτα. « Et, ut ait Heraclytus, idem est vivum ac mortuum, vigilans ac dormiens, adolescens ac decrepitem; quia hæc in illa, vicissimque mutantur. »

(15) Μακάριοι γὰρ οἱ εἰδότες τὸν Κύριον. Ubi

χρῆ καὶ περὶ θανάτου ἐξακούειν· ἐκάτερος γὰρ θελὼς τὴν ἀπόστασιν τῆς ψυχῆς, ὁ μὲν μᾶλλον, ὁ δὲ ἥττον ὕπερ ἐστὶ καὶ παρὰ Ἡρακλείτου λαβεῖν· « Ἄνθρωπος ἐν εὐφροσύνῃ φάος ἀπτεται ἑαυτῷ ἀποθανόν, ἀποσθεσθεὶς ζῶν δὲ, ἀπτεται τεθνεώτος εὐδων ἀποσθεσθεὶς ὄψεις· ἐγγρηγορῶς, ἀπτεται εὐδοντος (14). Μακάριοι γὰρ οἱ εἰδότες τὸν Κύριον (15), » κατὰ τὸν Ἀπόστολον· « ὅτι ὥρα ὑμᾶς (16) ἦδη ἐξ ὑπνου ἐγερθῆναι· νῦν γὰρ ἐγγύτερον ἡμῶν ἡ σωτηρία, ἢ ὅτε ἐπιστεύσαμεν· ἡ νῦν πρόκειται, ἡ δὲ ἡμέρα ἤγγικεν. Ἀποθώμεθα οὖν τὰ ἔργα τοῦ σκοτός· ἐνδυσώμεθα δὲ τὰ ὄπλα τοῦ φωτός. Ἡμέραν » δὲ τὸν υἱὸν ἀληγορεῖ καὶ φῶς· τὰς τε αὐ παραγγελίας « ὄπλα φωτός, » μεταφορικῶς. Ταῦτη τοι λελουμένους φασὶ δεῖν ἐπὶ τὰς ἱεροποιίας καὶ τὰς εὐχὰς λέγειν, καθαρῶς καὶ λαμπροῦς· καὶ τοῦτο μὲν συμβόλου χάριν γίνεσθαι, τὸ ἐξῶθεν κεκοσμηθῆναι τε καὶ ἡγιῶσθαι. Ἄγνεια δὲ ἐστὶ φρονεῖν ὅσια· καὶ δὴ καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ βαπτίσματος εἴη ἂν, καὶ ἡ ἐκ Μωϋσέως παραδεδωμένη τοῖς ποιηταῖς ὧδε πως·

Deponamus ergo opera tenebrarum, et induamur arma lucis. Diem » autem allegorice dicit filium et lucem; et rursus præcepta, « arma lucis, » metaphorice. Hac ratione dicunt oportere nos ablutos, ad sacrificia et preces ire mundos et splendidos; et hoc quidem fieri symboli signive gratia, esse scilicet extrinsecus ornatum et emundatum. Emundatio autem est, ea quæ sunt sancta animo agitare et sentire. Quin etiam imago quoque fuerit baptismatis; quæ etiam a Moyse poetis tradita fuit hoc modo :

Ἡ δ' ὕδριναμένη, (17) καθαρὰ χρὸι ἵματ' ἔχουσα

Ἡ Πηγελοπή ἐπὶ τὴν εὐχὴν ἔρχεται·

... Τηλέμαχος δὲ,
C Χεῖρας (18) νηψάμενος πολίης ἀλός, εὐχῆ [Ἀθήνη.

Ἔθος τοῦτο Ἰουδαίων, ὡς καὶ τὸ πολλακίς ἐπὶ κοίτη (19) βαπτίζεσθαι. Εὐ γοῦν κάκεινον εἴρηται·

Ἴσθι μὴ λουτρῷ, ἀλλὰ νόῳ καθαρός.

Ἄγνεια γὰρ, οἶμαι, τελεῖα ἡ τοῦ νοῦ, καὶ τῶν ἔργων, καὶ τῶν διανοημάτων, πρὸς δὲ καὶ τῶν λόγων εὐκρίνετα, καὶ τελευταία ἡ κατὰ τὰ ἐνούπνια ἀναμαρτησία. Ἰκανὴ δὲ, οἶμαι, ἀνθρώπων κάθαρσις μετάνοια

a I Thess. v, 6, 7, 8. b Rom. xiii, 11, 12. ✕ P. 629 ED. POTTER, 531-532 ED. PARIS.

hoc dicit Apostolus? Certe in Rom. xiii, 11, ubi ejusmodi occurrit, sed tantum : Καὶ τοῦτο, εἰδότες τὸν καιρὸν. An vero auctor Κύριον pro καιρὸν legisse putandus est? Ejusmodi sane exemplum occurrit Rom. xii, 11, ubi cum vulg. editiones, et mes. codices non pauci exhibeant, τῷ καιρῷ δουλεύοντες, Clementis noster. alique perinulti legunt, τῷ Κυρίῳ δουλεύοντες.

(16) Ὑμᾶς. Vulg. Bibl. Rom. xiii, ἡμᾶς, nos : et καὶ ἐνδυσώμεθα τὰ ὄπ. SYLBURG.

(17) Ἡ δ' ὕδριναμένη. Vulg. Hom. editt. Odys. Δ. Ἡδ' ὕδριναμένη. et mox, εἶμαθ' ἑλοῦσα. H. SYLBURG. — Εἶμαθ' ἑλοῦσα exstat in Odys. Δ, vers. 751 et 760, Odys. P., vers. 48 et 58. Porro de ritu se aqua lustrandi ante preces conf. Archæologię ποστρα Græcæ lib. II, cap. 4.

(18) Χεῖρας. Ex Odys. A. H. SYLBURG. — Hic versus exstat in Odys. B, v. 261.

(19) Ἐπὶ κοίτη. Hoc est, « post concubitum. » Hervetus perperam verit, « in lecto. » Hesychius : Κοῖται, γυναικῶν ἐπιθυμία. Rom. xiii, 15 : Μὴ καί ταις περιπατήσωμεν.

ἀκριθῆς καὶ βεβαία· εἰ γὰρ, κατεγνωκότες ἑαυτῶν ἐπι-
ταῖς προγενομέναις πράξεσι, προτεμεν εἰς τὸ πρόσ-
θεν, « μετὰ ταῦτα (20) νοήσαντες, » καὶ τὸν νοῦν
ἐξαναδύντες τῶν τε κατ' ἀσθησίων τερπόντων, καὶ
τὸν πρόσθεν πλημμελημάτων. Εἰ γοῦν τῆν ἐπιστή-
μην ἐτυμολογεῖν χρή, καὶ ἀπὸ τῆς « στάσεως » τῆν
ἐπιβολὴν αὐτῆς ληπτέον· ὅτι ἴσθησιν ἡμῶν ἐν τοῖς
πράγμασι τὴν ψυχὴν, ἄλλοτε ἄλλως πρότερον φερο-
μένην· ὡς αὐτως (21) καὶ τὴν πίστιν ἐτυμολογητέον,
τὴν περὶ τὸ ὄν στάσιν τῆς ψυχῆς ἡμῶν. Ἡμεῖς δὲ
τὸν αἰεὶ καὶ ἐν πάσι δίκαιον ποθοῦμεν μαθεῖν· ὅς,
μήτε τὴν ἐκ τοῦ νόμου δεδιώς κόλασιν, μήτε τὴν τῶν
συνόντων καὶ ἐπεξιόντων τοῖς πλημμεληθεῖσι μισο-
πονηρίαν εὐλαβοῦμενος, μήτε τὴν ἐξ αὐτῶν τῶν ἀδι-
κουμένων κίνδυνον ὑφορώμενος, διαμένει· δίκαιος·
ὁ γὰρ διὰ ταῦτα τοῦ πράττειν τὶ τῶν ἀδίκων ἀπεχό-
μενος οὐχ ἕκῃν χρηστὸς, φόβῳ δὲ ἀγαθός. Καὶ ὁ γὰρ
Ἐπίκουρος « ἀδικεῖν ἐπὶ κέρδει τιλὶ βούλεσθαι » φησὶ
τὸν κατ' αὐτὸν (22) σοφόν· « πίστιν γὰρ λαβεῖν περὶ
τοῦ λαθεῖν οὐ δύνασθαι. » Ὅστε εἰ ἐπιστήσεται λήσειν,
ἀδικήσει κατ' αὐτόν. Καὶ τοιαῦτα μὲν τὰ σκοτεινὰ
δόγματα· εἰ δὲ καὶ ἐλπίδι τῆς ἐπὶ δίκαιοις παρὰ τοῦ
θεοῦ ἀμοιβῆς ἀφέξεται τις τοῦ ἀδικεῖν, οὐδ' εὖτως
ἕκῃν χρηστεύεται· ὡς γὰρ ἐκεῖνον ὁ φόβος, οὕτω
τούτον ὁ μισθὸς δίκαιοι, μᾶλλον δὲ δίκαιον εἶναι δοκεῖν
δεικνυσι. Τὴν δὲ ἐλπίδα τὴν μετὰ θάνατον οὐ μόνον
οἱ τὴν βάρβαρον σοφίαν μετιόντες Ἴσασι, τοῖς μὲν
ἀγαθοῖς καλὴν, τοῖς δὲ φαύλοις ἔμπαλιν, ἀλλὰ καὶ οἱ
Ἡθαγόρειοι· τέλος γὰρ κάκεινοι τὴν ἐλπίδα ὑπηγό-
ρουν τοῖς φιλοσοφοῦσιν· ὅπου γὰρ καὶ ὁ Σωκράτης ἐν
Φαίδωρῳ (23) « μετὰ ἀγαθῆς ἐλπίδος φησὶ τὰς καλὰς
ψυχὰς ἐνθάδε ἀπέειναι. » καὶ πάλιν τοῖς πονηροῦς
κακίῳν, ἀντιτίθησι· « Ζῶσι γὰρ μετὰ κακῆς ἐλπί-
δος, » λέγων. Συνάδειν τούτῳ καὶ ὁ Ἡράκλειτος (24)
φαίνεται, δι' ὧν φησὶ περὶ τῶν ἀνθρώπων διαλεγό-

A quidem opinor, homini purgatio, perfecta ac sta-
bilis poenitentia; si cum de praecedentibus nos
damnaverimus actionibus, antea procedamus,
« postea intelligentes, » et mentem sustollentes,
tam ab iis quæ per sensum nos delectant, quam
prioribus delictis. Si itaque scientiæ, quæ 228
dicitur ἐπιστήμη, danda est etymologia, ex « sta-
tione » et quiete, quæ dicitur στάσις, ejus sumenda
est explicatio, quoniam nostram in rebus sistit
mentem, quæ prius alias aliter ferebatur. Similiter
fidei quoque, πίστεως inquam, danda est etymolo-
gia, animæ nostræ περὶ τὸ ὄν στάσις, id est, « circa
id, quod est, statio » et quies. Nos autem eum,
qui semper et in omnibus est justus, scire cupi-
mus; qui nec timens supplicia, quæ a lege statuun-
tur; nec eorum, cum quibus versatur, et qui pec-
cata persequuntur, odium vitans in improbos; nec
quod ab iis, quos injuria affecit, impendit pericu-
lum reformidans, justus permanet. Qui enim pro-
pter hæc abstinet a faciendo aliquid ex iis quæ
sunt injusta, non est sua sponte, sed metu bonus.
Atque Epicurus quidem ait eum, qui est ex ejus
sententia sapiens, « velle propter aliquod lucrum
facere injuriam; non posse enim sibi persuadere,
fore ut lateat. » Quare si sciverit fore ut lateat, fa-
ciet injuriam, ut est ejus sententia. Et hæc quidem
sunt tenebricosa dogmata. Si autem ab injuria fa-
cienda abstinuerit propter spem remunerationis a
Deo consequendæ ob ea quæ juste fecerit, ne sic
quidem sua sponte est bonus. Sicut enim illum
C metus, sic hunc quoque merces justum facit; vel
potius efficit, ut videatur justus. Eam autem spem,
quæ est post mortem, non solum agnoscunt, qui
barbaram persequuntur philosophiam, bonis qui-
dem bonam, malis autem contrariam, sed etiam

(20) Μετὰ ταῦτα. Τὰ μετὰ ταῦτα mavult Lowth.
(21) Ὁς αὐτως. Vel conjuncte ὡσαύτως.
(22) Καὶ ὅγε Ἐπίκουρος ἀδικεῖν ἐπὶ κέρδει τιλὶ
βούλεσθαι φησὶ τὸν κατ' αὐτόν. Negativa particu-
la ex hac sententia excidit. Scribendum igitur :
Καὶ ὅγε Ἐπίκουρος οὐκ ἀδικεῖν ἐπὶ κ. π. βούλεσθαι
φ. Vel : Καὶ ὅγε Ἐπίκουρος ἀδικεῖν ἐπὶ κέρδει τιλὶ
μη βούλεσθαι φησὶ τὸν κατ' αὐτόν σοφόν. « Εἰ Epi-
curus ait nolle sapientem propter quodvis lucrum
injuriam facere; quod fidem habere non possit fore
ut lateat. Luthio etiam ἐπὶ κέρδει μη βούλεσθαι
placuit. Unde merito infert Clemens, eum velle
injuriam facere, si certo latere possit. Hinc in Epi-
curo Laertius, lib. x, seg. 151 : Ἡ ἀδικία οὐ κατ'
ἑαυτὴν κακόν, ἀλλ' ἐν τῷ κατὰ τὴν ὑπόψιν φόβῳ, εἰ
μη λήσει ὑπὲρ τῶν τοιούτων ἐφεστηκότας κόλαστας.
Οὐκ ἔστι τὸν λάθρα τι ποιοῦντα ὧν συνέθεντο πρὸς
ἀλλήλους, εἰς τὸ μήτε βλάπτειν, μήτε βλάπτεσθαι,
πιστεύειν, ὅτι λήσει, κἂν μυριάκις ἐπὶ τοῦ παρόν-
τος λανθάνῃ· μέχρι γὰρ καταστροφῆς ἀδηλον εἰ
λήσει. « Injuria per se malum non est, verum ob
suspicionis metum, quod latere nequeat eos, qui
hujusmodi sunt injuriæ constituti judices. Non
credat is, qui clam aliquid facit contra id, quod
inter se constituerant homines, ne lædant invicem,
nec lædantur, latere posse, etsi millies etiam præ-
senti tempore lateat; nam ad finem incertum est,
an latere possit. » Seneca epistola 97 : « Eleganter
itaque ab Epicuro dictum puto : Potest nocentem
contingere ut lateat, latendi fides non potest. » Aut
si hoc modo melius hunc explicari posse judicas

sensum : Ideo non potest latere peccantibus, quia
latendi etiam felicitatem habent, fiduciam non ha-
bent. Ita est, tuta scelera esse possunt, segura
non possunt, etc. » Epicletus apud Ariarium lib. iii,
cap. 7 : Τὸ γὰρ κλέψαι οὐδ' αὐτὸ ὁ Ἐπίκουρος ἀπο-
φαίνει κακόν, ἀλλὰ τὸ ἐμπσεῖν, καὶ ὅτι πίστιν περὶ
τοῦ λαθεῖν λαβεῖν ἀδύνατον· διὰ τοῦτο λέγει, Μη
κλέπτετε. Quippe Epicurus ne furari quidem
reputat per se malum, verum deprehendi, nec se-
curitatem perpetuo latendi posse accipere : Unde,
etc. : Ne suremini, inquit. »

(23) Ὁ Σωκράτης ἐν Φαίδωρῳ. Hoc Socratis di-
ctum recitat etiam Theodoretus serm. 8, p. 601 :
Καὶ αὐθις ἐν τῷ αὐτῷ διαλόγῳ φησὶ· Μετὰ ἀγαθῆς
μὲν ἐλπίδος τὰς καλὰς ψυχὰς ἐνθάδε ἀπέειναι· οἱ
πονηροὶ δὲ ζῶσι, φησὶ, μετὰ κακῆς ἐλπίδος. (Rur-
susque in eodem dialogo (Phædone) dicit : Op-
tima quidem cum spe bonas animus hinc proficisci :
at qui mali sunt, pessima cum spe vivunt, in-
quit. » Simile est illud Chilonis apud Diogenem
Laert. lib. i, seg. 69 : Ἐρωτηθεὶς, τίνοι διαφέρουσιν
οἱ πεπαιδευμένοι τῶν ἀπαιδευτῶν; Ἐφη, Ἐλπίσιν
ἀγαθαῖς. Rogatus, quo differant periti ab imperitis?
Bona, inquit, spe.

(24) Ὁ Ἡράκλειτος. Theodoretus libro jam dicto,
pag. 600 : Ἐκεῖνον δὲ τοῦ Ἡρακλείτου μάλα θαυ-
μάζω, ὅτι μένει τοὺς ἀνθρώπους ἀποθνήσκοντας ὅσα
οὐκ ἔλπονται, οὐδὲ δοξέουσι. « Heracliti vero dictum
illud valde admiror : Manere morientes homines
ea, quæ neque sperant, neque expectant. » Conf.
Protreptici p. 18, not. 4.

Pythagorei; nam illi quoque spem, tanquam finem, A proponebant iis qui philosophabantur; cum etiam Socrates dicat in *Phædone*, « bonas animas hiuc cum ✕ bona spe excedere; » et rursus malos vituperans, eis opponit : « Vivunt enim cum mala spe, » dicens. Ei videtur etiam consentire Heraclitus, in iis, quæ dicit disserens de hominibus : « Homines mortuos manent, quæ non sperant, nec expectant. » Divine ergo Paulus aperte scribit ad Romanos : « Afflictio patientiam operatur, patientia vero probationem, probatio autem spem, spes vero pudore non afficit a. » Propter spem enim futuram est patientia; « spes » autem est etiam æquivoce spei redditio et restitutio; quæ etiam « pudore non afficit, » ut quæ probris et contumeliis non amplius afficiatur. Qui autem nudæ vocationi, quatenus vocatus est, obedit, is neque propter timorem, neque propter voluptates, tendit ad cognitionem. Non enim considerat an aliquod utile lucrum vel delectatio aliqua extrinsecus consequatur, sed tractus a dilectione ejus, qui vere est amabilis, et ad id, quod fieri oportet, adductus, pius est Dei cultor. Unde nec si per hypothesin a Deo accepit potestatem faciendi ea, quæ sunt prohibita, citra ullam pœnam; neque si propterea beatorum bona accepturum eum esse, ei promissum fuerit; sed nec si persuasum habuerit fore, ut Deum lateant ea quæ gerit (quod quidem fieri non potest), in animum unquam est inducturus, ut aliquid agat præter rectam rationem, cum id, quod vere est honestum, et ex seipso eligendum, et ea ratione expetendum amandumque, semel elegerit. Non enim in esca ventris bonum esse situm accepimus. Audivit autem ille, quod « cibus nos non commendabit b, neque matrimonium, sed neque abstinentia a matrimonio in ignoratione, sed opus gnosticum ex virtute. Nam canis quoque, qui est animal expers rationis, sic dicatur esse continens, dum eum timet qui tollit baculum, et ideo a cibo abstinet. Quod si ablata fuerit promissio illis facta, si timor intentatus præcibus fuerit et periculum impendens evanuerit, tum certo scias statim appariturum fore illorum propositum.

CAPUT XXIII.

Ob quam rationem perfectis a rebus sensui jucundis, quam maxime potest, absteineat, meliorum scilicet intuitu.

Non enim ipsi rei naturæ se accommodant, ut revera gnostice comprehendant, esse quidem bona omnia, quæ creata sunt ad usum nostrum; ut matrimonium, verbi gratia, et liberorum procreationem, si iis uteremur cum temperantia, bonum autem ✕ esse melius, ut quis per eam, quæ est Deo, assimilationem, evadat impatientis et virtute prædi-

✕ P. 630 ED. POTTER, 532-533 ED. PARIS.
a Rom. v, 3, 4, 5. b I Cor. viii, 8.

(25) *Ἐλπίς*. Vult auctor hac voce denotari, non solum « sperandi » actionem, sed etiam rei « speratæ acquisitionem : quam qui feliciter attigerit, contumeliis deinceps superior erit.

(26) *Κέρδος ἢ ἀπόλαυσις*. Flor. edit., κέρδος ἢ ἀπόλαυσις, articulo pro conjunctione posito. SYLBURG.

(27) *Ὁὐδὲ ἀποχή γ*. Conf. superius *Sírom*. iii, p. 534, lin. 27.

(28) *Ὀικειοῦται*. Interpres vertit, ac si legisset οικειοῦνται in plurali num. Quod si retineatur oi-

meos : « Ἀνθρώπους μένει ἀποθανόντας ἄσσα οὐκ ἔλπονται, οὐδὲ δοκέουσιν. Θεῶς οὖν ὁ Παῦλος Ῥωμαίοις ἀντικρυς ἐπιστέλλει : « Ἡ θλίψις ὑπομονὴν κατεργάζεται, ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα · ἡ δὲ ἐλπίς οὐ κατασχύνει, » δι' ἐλπίδα μὲν γὰρ τὴν μέλλουσαν ἡ ὑπομονὴ. Ἐλπίς (25) δὲ ὁμωνύμως καὶ ἡ τῆς ἐλπίδος ἀπόδοσις τε καὶ ἀποκατάστασις : ἡ καὶ « οὐ κατασχύνει, » μὴ ὀνειδίζομένη ἐστίν. Ὁ δὲ ψιλῆ κλήσει, καθὼς κέκληται, ὑπακούων οὕτε διὰ φόβον οὕτε διὰ ἡδονὰς ἐπὶ τὴν γνώσιν ἵεται : οὐ γὰρ περισκέπτεται, εἴ τι λυσitelὲς ἐξωθεν ἔπεται κέρδος ἢ ἀπόλαυσις (26) αὐτῷ · ἀγάπη δὲ τοῦ ὄντως ὄντος ἐραστοῦ ἐλκόμενος, καὶ πρὸς τὸ θεὸν ἀγόμενος, θεοσεβεῖ. Ὅθεν οὐδ' εἰ καθ' ὑπόθεσιν ἐξουσίαν λάβοι παρὰ τοῦ Θεοῦ πράττειν τὰ ἀπηγορευμένα, ἀτιμωρότης τε ὄν, οὐδ' εἰ καὶ μισθὸν τὰ μακάρων ἀγαθὰ λήψασθαι ἐπὶ τοῖσδε ἐπαγγελίαν προσλάβοι, ἀλλ' εἰ καὶ λήσασθαι τὸν Θεὸν ἐφ' οἷς πράττει πεισθεῖη · (ὑπερ ἀδύνατον) πρᾶξει τι παρὰ τὸν λόγον τὸν ὀρθὸν ἐθέλησαι ποτ' ἂν, τὸ ὄντως καλὸν καὶ αἰρετὸν ἐξ ἑαυτοῦ, καὶ ταύτη ἀγαπήτὸν εἶναι ἄπαξ ἐλόμενος. Οὐ γὰρ ἐν γαστρὸς βορᾷ τὸ χρηστὸν εἶναι διειλήφαμεν. Ἀκτῆμα δ' ἐκεῖνος, ὡς βρωῶμα ἡμᾶς οὐ παραστήσει, οὐδὲ μὴ γάμος, ἀλλ' οὐδὲ ἀποχὴ γάμου. (27) ἐν ἀγνωσίᾳ, ἀλλὰ τὸ κατ' ἀρετὴν ἔργον τὸ γνωστικόν· ἐπεὶ καὶ ὁ κύων, τὸ ζῶον τὸ ἄλογον, ἐγκρατὲς λεγέσθω, τὸν ἐπαιρόμενον τὴν βακτηρίαν δεδιδὸς, καὶ διὰ τοῦτο τοῦ θψου ἀπεχόμενον. Τῶν τοιούτων, εἰ ἴσθι, ὅτι περιερεθείσα ἡ ὑπόσχεσις ἢ προσηγγελμένη, καὶ ὁ φόβος περιγραφῆς ὁ ἐπηπειλημένος, καὶ χωρισθεὶς ὁ κίνδυνος ὁ ἐπηρημένος, τὴν πρόθεσιν ἐλέγχει.

Οὐ γὰρ αὐτῇ τῇ φύσει τοῦ πράγματος οικειοῦται (28), ὡς τῷ ὄντι γνωστικῶς καταλαβέσθαι, καλὰ μὲν εἶναι πάντα, ὅσα εἰς χρῆσιν ἡμῶν ἐπίσθη · ὡς γάμον, φέρε εἰπεῖν, καὶ παιδοποιεῖν, μετὰ σωφροσύνης παρελημμένα · καλοῦ δὲ εἶναι ἀμεινον (29) τὴν πρὸς τὸ Θεῖον ἐξομολωσιν ἀπαθῆ (30) καὶ ἐνάρτερον γενέσθαι. Τοῖς δὲ ἐξωθεν εὐ-

✕ P. 631 ED. POTTER, 533-534 ED. PARIS.

κειοῦται, referetur ad πρόθεσιν in præced. sententia, hoc sensu : « Non enim rerum naturæ se accommodat. »

(29) *Καλοῦ δὲ εἶναι ἀμεινον*. Dicit « creaturas esse res bonas, sed » his bonis melius « esse, ut Deo per virtutem similes evadamus. » Sic paulo post καλῶν καλλίονα dixit. Sed hoc loco καλῶν εἶναι ἔμ. in editiones Syllburgiana posteriores ex Latina, ut videtur, versione irrepit.

(30) *Ἀπαθῆ*. Conf. *Pædag.* lib. 1, cap. 2, pag. 99, not. 4.

χρήστοις ἢ δυσχρήστοις προσαγομένοις, τῶν μὲν ἀπέχονται, τῶν δ' οὐ. Ἄλλα καὶ ὧν ἀφίστανται μυσαιτόμενοι, ταῦτα φαίνονται τὴν κτίσιν καὶ τὸν δημιουργὸν διαβάλλοντες· κἄν τῷ δοκεῖν πιστῶς ἀναστρέφονται, τὴν κρίσιν ἔχουσιν ἀνόσιον. Τὸ δὲ, « Οὐκ ἐπιθυμήσεις, » οὐτε ἀνάγκης τῆς ἐκ φόβου δεῖται, τῆς βιαζομένης ἀπέχεσθαι τῶν ἡδέων, οὔτε μισθοῦ, τοῦ δι' ἐπαγγελίας (31), ἀναπειθοντος ἀνακόπτειν τὰς ὁρμάς. Οὔτε τὴν ὑπακοὴν διὰ τὴν ἐντολήν, διὰ δὲ τὴν ἐπαγγελίαν αἰρῶνται οἱ διὰ τῆς ἐπαγγελίας ὑπακχοῦτες τῷ Θεῷ, δέλεαι ἡδονῆς ἡρημένοι. Οὐδὲ μὴν ἡ τῶν αἰσθητῶν ἀποστροφή τὴν πρὸς τὰ νοητὰ οἰκειώσιν ἀκολούθως ποιῶν ἄν· ἔμπαιιν δὲ, ἡ πρὸς τὰ νοητὰ οἰκειώσις κατὰ φύσιν περιαιγωγὴ τῷ γνωστικῷ ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν γίνεται, κατ' ἐκλογὴν τῶν καλῶν τὰγαθὸν ἐλομένην γνωστικῶς, θαυμάζοντι μὲν τὴν γένεσιν, καὶ ἀγιάζοντι τὸν ποιητὴν, ἀγιάζοντι δὲ τὴν πρὸς τὸ Θεῖον ἐξομώσιν. Ἄτάρ ἐγὼ ἐμὲ λύσομαι τῆς ἐπιθυμίας, φῆσαι (32), διὰ τὴν πρὸς σὲ οἰκειώσιν, Κύριε· καλὴ γὰρ ἡ κτισθεῖσα δὴ οἰκονομία, καὶ πάντα εὖ διοικεῖται, οὐδὲν ἀναιτίως γίνεται. Ἐν τοῖς σοῖς εἶναι με δεῖ, Παντοκράτορ· κἄν ἐνταῦθα ὦ, παρὰ σοὶ εἶμι!· ἀδεῆς δ' εἶναι θέλω, ἵνα σοὶ συνεγγίξω δυνηθῶ, ὀλίγοις καὶ ἀρκεῖσθαι, μελετῶν τὴν σὴν ἐκλογὴν τὴν δικαίαν τῶν καλῶν ἀπὸ τῶν ὁμοίων. Μυστικώτατα καὶ ὀσιώτατα ὁ Ἀπόστολος, διδάσκων ἡμᾶς τὴν ἀληθῶς εὐχάριστον ἐκλογὴν, οὐ κατ' ἀπεκλογὴν τῶν ἐτέρων ὡς φαύλων, ἀλλ' ὡς καλῶν καλλίονα ποιεῖσθαι, μεμῆνυκεν εἰπὼν· « Ὅστε καὶ ὁ γαμίζων τὴν παρθένον αὐτοῦ (33) καλῶς ποιεῖ· καὶ ὁ μὴ γαμίζων χρεῖσσον ποιεῖ πρὸς τὸ εὐσχημον καὶ εὐπάρεδρον τῷ Κυρίῳ ἀπερισπάτως. » Ἴσμεν δὲ τὰ μὲν δυσπόριστα οὐκ ἀναγκαῖα· τὰ δὲ ἀναγκαῖα εὐπόριστα γεγενῆσθαι φιλαγάθως παρὰ τοῦ Θεοῦ. Διόπερ ὁ Δημόκριτος εὖ λέγει, ὡς ἡ φύσις τε καὶ διδαχὴ παραπλήσιόν ἐστι· « καὶ τὴν αἰτίαν συντέμωσις προσποδεδώκαμεν· καὶ γὰρ ἡ διδαχὴ μεταρρυθμίζει τὸν ἀνθρώπον· μεταρρυθμῶσα δὲ, φυσιοποιεῖ· καὶ διήνεγκεν οὐδὲν, ἢ φύσει πλασθῆναι τοῖσδε, ἢ χρόνῳ καὶ μαθήσει μετατυπωθῆναι. » Ἄμφω δὲ ὁ Κύριος παρέσχηται· τὸ μὲν κατὰ τὴν δημιουργίαν, τὸ δὲ κατὰ τὸν ἐκ τῆς Διαθήκης ἀνάγκισιν τε καὶ ἀνανέωσιν. Τὸ δὲ συμφέρον τῷ κυριωτέρῳ, τοῦτο αἰρετώτερον· κυριώτατον δὲ πάντων ἡ διάνοια. Οὕτω τοίνυν τῷ ὄντι καλὰ φαίνεται ἡδίστα, παρ' αὐτοῦ δὲ πορίζεται (34) ὃν ποθεῖ καρπὸν, τὴν τῆς ψυχῆς (35) εὐστάθειαν. « Ὁ δὲ ἐμοῦ ἀκούων, φη-

* I Cor. vii, 38. 35. ✕ P. 632 ED. POTTER, 534-535 ED. PARIS.

(31) Ἐπαγγελίας. Editiones Sylburgiana recentiores ἀπαγγελίας perperam exhibent.

(32) Φῆσαι. Etsi optativum φῆσαι ferri potest, tamen si quis indicativum φῆσαι malit, per me licet. Allusio autem est ad Homericum illud; Ἀτάρ ἐγὼν αὐτὸς ἐμὲ λύσομαι. SYLBURG.

(33) Ὁ γαμίζων τὴν παρθένον αὐτοῦ. I Cor. vii, ὁ ἐκγαμίζων, omisso commatio illo, τὴν παρθένον αὐτοῦ· quod glossema esse videtur: et mox, ὁ δὲ μὴ ἐκγαμίζων. SYLBURG. — Dein, εὐπρόσδεδρον pro εὐπάρεδρον. Ibid.

(34) Παρ' αὐτοῦ δὲ πορίζεται. A. inserta copula legit, καὶ παρ' αὐτοῦ πορίζεται. Mox, Vulg. Bibl. Proverb. i, κατασκηνώσει ἐπ' ἐλπίδι πεποιθώς. SYLBURG. — Ibi

tus. Sed ex iis, quæ extrinsecus adducuntur, bonis vel malis, ab aliis quidem abstinere ab aliis vero minime. Verum in iis a quibus abstinere abhorrentes, creaturam et opificem cernuntur accusare; et licet ipsa specie versentur fideliter, habent tamen impium iudicium. Illud autem: « Non concupisces, » neque necessitate eget, quæ per timorem incussa, cogit abstinere a suavis; neque mercede, quæ per promissionem persuadeat reprimere appetitiones. Neque obedientiam propter mandatum, sed propter promissionem eligunt, qui Deo propter promissa obediunt, a voluptate inescati. Sed neque aversatio a rebus sensibus necessario infert conjunctionem cum iis quæ percipiuntur intelligentia; contra autem, conjunctio cum iis, quæ intelligentia percipiuntur, hominem gnosticum naturaliter convertit a rebus sensibus; ut qui per eorum, quæ sunt pulchra, electionem, bonum gnostice elegerit, et admiretur generationem, et sanctificet Creatorem, una tamen sanctificet eam, quæ sit Deo, assimilationem. Sed ego me liberabo, dixerit, a cupiditate, o Domine, ut mihi tecum intercedat conjunctio: pulchra enim est, quæ utique creata est, dispensatio, et omnia recte administrantur, et nihil fit sine causa. In tuis me esse oportet, o Omnipotens, et licet hic fuero, sum apud te; sed volo exers esse metus, ut ad te possim appropinquare, et paucis etiam contentus, tuam imitans justam electionem, quæ bonos a similibus discernit. Mystice admodum et sancte nos docens Apostolus eam, quæ vere grata est, electionem, non alia tanquam mala reprobanda, sed bonis alia censenda esse meliora, significavit dicens: « Quare et qui matrimonio jungit virginem suam, bene facit; et qui non jungit, melius facit, ad id, quod honestum est 229 et facultatem præbet indivulse Domino assidendi ». Sciens autem ea, quæ difficulter quidem parari possunt, non esse necessaria; quæ autem sunt necessaria, paratu facilia benignitate Dei esse facta. Quamobrem bene dicit Democritus, « naturam et doctrinam rem esse persimilem. » Causam autem breviter reddidimus. Doctrina enim hominem concinnat et componit; concinnans autem ac componens, naturam ei tribuit; neque interest, an fuerit natura effectus talis, an tempore et disciplina transformatus. Utrumque autem præbuit Dominus, illud quidem per creationem, hoc vero per recreationem ✕ et renovationem, quæ fit ex Testamento. Quod au-

vero Flaminius Nobilius e scholio quodam hæc verba adnotavit: ἀναπαύσεται ἐν εἰρήνῃ πεποιθώς.

(35) Τῆς ψυχῆς. Rursus Democritum imitari videtur: nam ille τὴν εὐσετῶν summum bonum dixit: Τέλος δὲ εἶναι τὴν εὐθυμίαν; οὐ τὴν αὐτὴν οὖσαν τῇ ἡδονῇ ὡς ἐνιοι, παρακούσαντες, ἐξεδέξαντο, ἀλλὰ καθ' ἣν γαληνῶς καὶ εὐσταθῶς ἡ ψυχὴ διάγει, ἀπὸ μηδενὸς ταραττομένη φόβου, ἢ δεισιδαιμονίας, ἢ ἄλλου τινὸς πάθους. Καλεῖ δὲ αὐτὴν εὐσετῶν, καὶ πολλοὶς ἄλλοις ὀνόμασιν. « Finem vero esse rectum quietumque animi statum, quæ non idem sit quod voluptas, ut quidam oblique interpretantur, verum secundum quam animus magna tranquillitate constantique beatus est, dum nullo metu, nulla superstitione, aut

tem conducit ei, quod est magis principale, id est magis eligendum; est autem omnium maxime principale, mens. Sic ergo videntur ea, quæ vere bona sunt, esse jucundissima; et ex se præbent eum, quem desiderant, fructum, nempe animæ tranquillitatem. « Qui autem me audit, » inquit, « requiescet in pace confidens, et sine metu conquiescet ab omni malo^a. Confide in toto corde tuo et mente tua in Deo^b. » Hoc modo fieri potest ut vir gnosticus jam Deus evaserit. « Ego dixi, dii estis, et filii Altissimi^c. » Dicit autem Empedocles quoque sapientium animas deos fieri, hoc modo scribens:

*Postremo vates, et qui hymnos carmine cantant,
Et medicique, ducesque viris mortalibus adsunt.
Hinc existunt dii, sunt quorum maxime honores.*

Atque homo quidem absolute ac generatim sumptus formatur secundum ideam spiritus sibi congenerati. Neque enim sine forma et specie creatur in officina naturæ, ubi hominis generatio mystice perficitur, cum sit communis et ars et essentia. Homo autem hic quispiam, seu homo singularis, characterem suscipit ex forma animæ insita ex iis quæ elegerit. Qua ratione Adam quoque dicimus fuisse perfectum, quod attinet ad formationem; nihil enim ei defuit ex iis quæ homini formæ et speciei characterem tribuunt. Quod autem dum fieret, accepit perfectionem, et justificatum est per obedientiam, hoc erat, quod in virum crescebat, nempe id, quod in ejus potestate erat situm, seu liberum arbitrium. Quod autem elegerit, atque adeo quod vetitum elegerit, non est culpa in Deum, sed in eligentem conferenda. Duplex enim est generatio: una quidem eorum qui gignuntur, altera vero eorum quæ fiunt. Et hominis quidem virilitas et fortitudo, cum sit, ut aiunt, sua essentia perturbationibus obnoxius, reddit metus expertem et insuperabilem eum, qui est ejus particeps, adeo ut ira sit tanquam mentis satelles in patientia, et tolerantia, et iis quæ sunt similia; cupiditati autem præficitur temperantia et salutaris prudentia. Deus autem est impatientis, iræque expertis et cupiditatis. Is autem non ideo dicitur ✕ metus expertis, quod declinat quæ sunt terribilia. Sed neque est temperans, qua imperat cupiditatibus; neque enim in terribile aliquid Dei natura incidere, neque fugit Deus timorem; sicut nec concupiscet, ut ei necesse sit imperare cupiditati. Mystice

^a Prov. i, 33. ^b Prov. iii, 5. ^c Psalm. lxxxi, 6.

alia quavis perturbatione agitur. Eamdem vero eussæ appellat, multisque aliis nominibus.

(36) *Και τῆ διαβολῆ σου.* Hæc verba, quæ absunt a Prov. iii, 5, forte adjecit auctor ex Matth. xxi, 37, vel Luc. x, 27, ubi Christus Deum amare jubet ἐν ὅλῃ τῆ καρδίᾳ σου, καὶ ἐν ὅλῃ τῆ διαβολῆ σου.

(37) Γενέσθαι Θεόν. Conf. *Protreptici* p. 88, not. 7.

(38) *Ἐμπεδοκλῆς.* Hos Empedoclis versus recitat Theodoretus *De curand. Græc. affect.*, serm. 8, qui de martyribus agit, p. 599.

(39) *Ἐνθεν ἀναβλαστοῦσι.* Ἐνθ' ἀναβλαστάουσι, Theodoret.

(40) *Αἰτία.* Conf. *Strom.* 1, p. 318, not. 3.

(41) *Καὶ οὐ ταύτη ἄφοβος.* Legi posset etiam,

σὺν, ἀναπαύσεται ἐπ' εἰρήνῃ πεποιθὺς, καὶ ἡσυχάσει ἀφόβως ἀπὸ παντὸς κακοῦ. Ἴσθι πεποιθὺς ἐν ὅλῃ καρδίᾳ σου καὶ τῆ διαβολῆ σου (36) ἐπὶ τῷ Θεῷ. Ἐνθεν ἀναβλαστοῦσι τῶ τρόπῳ τὸν γνωστικὸν ἤδη γενέσθαι Θεόν. (37). « Ἐγὼ εἶπα. Θεοὶ ἐστε καὶ υἱοὶ Ὑψίστου. »

Φησὶ δὲ καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς (38), τῶν σοφῶν τὰς ψυχὰς θεοὺς γίνεσθαι, ὧδὲ πως γράφειν·

potest ut vir gnosticus jam Deus evaserit. « Ego dixi, dii estis, et filii Altissimi^c. » Dicit autem Empedocles quoque sapientium animas deos fieri, hoc modo

Εἰς δὲ τέλος, μάντεις τε, καὶ ὕμνοπάλοι, καὶ ἡγεροὶ, καὶ πρόμοι ἀνθρώποισιν ἐπιχθονίοισι πέλοται. Ἐνθεν ἀναβλαστοῦσι (39) θεοὶ τιμῆσι φέρσται.

Ὁ μὲν οὖν ἄνθρωπος ἀπλῶς οὗτος κατ' ἰδέαν πλάσσεται τοῦ συμφυοῦς πνεύματος· οὐδὲ γὰρ ἀνσίθεος, οὐδ' ἀσηχημάτιτος ἐν τῷ τῆς φύσεως ἐργαστηρίῳ δημιουργεῖται, ἐνθα μουσικῶς ἀνθρώπου ἐκτελεῖται γένεσις, κοινῆς οὐσης καὶ τῆς τέχνης καὶ τῆς οὐσίας· ὁ δὲ τις ἄνθρωπος κατὰ τύπωσιν τὴν ἐγγνωμένην τῆ ψυχῇ, ὧν ἂν αἰρήσῃται, χαρακτηρίζεται. Ἡ καὶ τὸν Ἀδάμ τέλειον μὲν ὡς πρὸς τὴν πλάσιν γεγενῆσθαι φαμέν· οὐδὲν γὰρ τῶν χαρακτηριζόντων τὴν ἀνθρώπου ιδέαν τε καὶ μορφήν ἐνεδέξασεν αὐτῷ· ὁ δὲ ἐν τῷ γίνεσθαι τὴν τελείωσιν ἐλάμβανε, καὶ δι' ὑπακοῆς ἐδικαιοῦτο, τοῦτο ἦν ἀπανδρούμενον, τὸ ἐπ' αὐτῷ κείμενον· αἰτία (40) δὲ ἐλομένου, καὶ ἐστὶ μάλλον τὸ κωλυθὲν ἐλομένου· ὁ Θεὸς ἀναίτιος. Διττὴ γὰρ ἡ γένεσις, ἡ μὲν τῶν γεννωμένων, ἡ δὲ τῶν γινωμένων. Καὶ ἡ μὲν τοῦ ἀνθρώπου ἀνδρεία, ἐμπαθοῦς ὄντος, φασὶ, κατὰ τὴν οὐσίαν, ἀφοβὸν καὶ ἀήτητον τὸν μετέχοντα αὐτῆς ποιεῖ, καὶ ἐστὶ δορυφόρος τοῦ νοῦ ὁ θυμὸς ἐν ὑπομονῇ, καὶ καρτερίᾳ, καὶ τοῖς ὁμοίοις· ἐπὶ δὲ τῇ ἐπιθυμίᾳ τάττεται καὶ ἡ σωφροσύνη, καὶ σωτήριος φρόνησις. Θεὸς δὲ ἀπαθής, ἀθυμὸς τε καὶ ἀνεπιθύμητος. Καὶ οὐ ταύτη ἄφοβος (41), ἢ τὰ δεινὰ ἐκκλίνει (42) οὐδὲ μὴν σώφρων, ἢ τῶν ἐπιθυμιῶν ἄρχη· οὐτε γὰρ ἂν περιπέσοι τινα δεινῶ ἢ τοῦ Θεοῦ φύσις, οὔτε φεύγει ὁ Θεὸς δειλίαν· ὡσπερ οὐδὲ ἐπιθυμήσει, ἵνα καὶ ἄρῃ ἐπιθυμίας. Μυστικῶς οὖν ἐφ' ἡμῶν καὶ τὸ Πυθαγόρειον ἐλέγετο, « ἕνα γενέσθαι καὶ τὸν ἀνθρώπον δεῖν· » ἐπεὶ καὶ αὐτὸς ὁ ἀρχιερεὺς εἶς, ἐνδὸς ὄντος τοῦ Θεοῦ κατὰ τὴν ἀμετάστροφον τοῦ ἀεὶ « θεῖν » (43) τὰ ἀγαθὰ ἔξιεν. Αὐτίκα ὁ Σωτὴρ διὰ τῆς ἐπιθυμίας (44) συνανήρει καὶ τὸν

✕ P. 633 ED. POTTER, 535-536 ED. PARIS.

transposita negativa, καὶ ταύτη οὐκ ἀφοβ. SYLBURG — Sed nulla mutatione opus est.

(42) *Τὰ δεινὰ ἐκκλίνει.* Scribendum potius, τὰ δεινὰ οὐκ ἐκκλίνει, « non fugit terribilia. » Vult enim, Deum non, perinde ut homines, ἀφοβὸν dici, eo quod « non fugit terribilia; » ut neque « temperans » dicitur, sicut homines, eo quod « cupidini sit affectibus obnoxius. Superius etiam observatum est, negativam particulam excidisse, p. 532, ubi ἀδικεῖν pro οὐκ ἀδικεῖν, et p. 529, ubi ὡς ἀγαθὴν pro ὡς οὐκ ἀγαθὴν, scriptum est.

(43) *Θεῖν.* Conf. *Protreptici* p. 22, not. 4.

(44) *Διὰ τῆς ἐπιθυμίας.* « Per cupiditatis prohibitionem. » LOWTIE.

θυμὸν, τιμωρίας ὄντα ἐπιθυμίαν· καθόλου γὰρ τὸ πα-
θητικὸν παντὶ γένοιτο ἐπιθυμίας. Εἰς δὲ τὴν ἀπάθειαν
θεούμενος ἄνθρωπος (45) ἀγράντως, μοναδικὸς γίνε-
ται (46). Καθάπερ (47) οὖν οἱ ἐν θαλάττῃ ἀπὸ ἀγκύ-
ρας τονούμενοι ἔλκουσι μὲν τὴν ἀγκυραν, οὐκ ἐκείνην
δὲ ἐπισπῶνται, ἀλλ' ἑαυτοὺς ἐπὶ τὴν ἀγκυραν· οὕτως
οἱ κατὰ τὸν γνωστικὸν βίον ἐπισπῶμενοι τὸν Θεὸν
ἑαυτοὺς ἔλαθον προσαγόμενοι πρὸς τὸν Θεόν· Θεὸν
γὰρ ὁ θεραπεύων ἑαυτὸν θεραπεύει. Ἐν οὖν τῷ θεω-
ρητικῷ βίῳ ἑαυτοῦ τις ἐπιμελεῖται, θρησκείων τὸν
Θεόν, καὶ διὰ τῆς ἰδίας εἰλικρινοῦς καθάρσεως ἐπο-
πτεύει τὸν Θεὸν ἄγιον ἀγίως· ἡ γὰρ σωφροσύνη ἐν
παραστάσει γενομένη (48), ἑαυτὴν ἐπισκοποῦσα καὶ
θεωροῦσα ἀδιαιλέπτως, ἐξομοιοῦται κατὰ δύναμιν
Θεῷ.

contemplatione, sui quis curam gerit, dum Deum
sancte contemplatur. Quæ enim assistit temperantia,
seipsam assidue considerans et contemplans,
Deo, quoad fieri potest, assimilatur.

B

CAPUT XXIV.

De pœnarum a Deo inflictarum ratione et fine.

Αὐτίκα τὸ ἐφ' ἡμῖν ἔστιν, ὅπερ ἐπίσης αὐτοῦ τε
κύριοι ἔσμεν καὶ τοῦ ἀντικειμένου αὐτῷ, ὡς τὸ φιλο-
σοφεῖν, ἢ μὴ· καὶ τὸ πιστεύειν, ἢ ἀπιστεῖν. Διὰ γοῦν
τὸ ἑκατέρου τῶν ἀντικειμένων ἐπίσης εἶναι ἡμᾶς κυ-
ρίους, δυνατὸν εὐρίσκειται τὸ ἐφ' ἡμῖν. Καὶ δὴ αἱ ἐν-
τολαὶ οἶαί τε γενέσθαι, καὶ μὴ γενέσθαι ὑφ' ἡμῶν, οἷς
εὐλόγως ἔπεται ἔπαινός τε καὶ φόγος· οἱ τ' αὖ κολα-
ζόμενοι· ἕνεκεν τῶν γενομένων αὐτοῖς ἁμαρτημάτων
ἐπ' αὐτοῖς μόνοις κολάζονται (49)· παρῆλθε γὰρ τὰ
γεγόμενα, οὐδὲ ἀγένητον γένοιτο· ἂν ποτε τὸ γενόμε-
νον. Ἀφίενται γοῦν πρὸς τοῦ Κυρίου αἱ πρὸ τῆς πί-
στεως, οὐχ ἵνα μὴ ὥς γενόμεναι, ἀλλ' ὡς μὴ γενόμε-
ναι. Πλὴν οὐδὲ πάσας ὁ Βασιλεὺς φησὶ, μόνας δὲ
τὰς ἀκούσιους καὶ κατὰ ἄγνοιαν ἀφίεσθαι· καθάπερ
ἀνθρώπου τινός, ἀλλ' οὐ Θεοῦ, τὴν τοσαύτην παρε-
χόμενου δωρεάν. Τοῦτω φησὶν ἡ Γραφή (50)· Ἐπέ-

✕ P. 634 ED. POTTER.

(45) *Θεούμενος ἄνθρωπος*. Sic *Strom.* vi, p. 650
ed. Paris. : Θεοειδής καὶ θεοεικελὸς ὁ ἀγαθὸς ἀνὴρ
μετὰ ψυχὴν, ὃ τε αὐτὸς Θεὸς ἀνθρωποειδής. « Deiformis
et Deo similis est bonus quoad animam, et rursus
ipse Deus humanæ formæ similis. » Et pag.
671 : Καθ' ὁμοίωσιν οὖν τοῦ Θεοῦ, ὃ εἰς υἰοθεσίαν
καὶ φιλίαν τοῦ Θεοῦ καταταγείς, κατὰ τὴν συγκλη-
ρονομίαν τῶν κυρίων καὶ θεῶν γίνεταί. « Secundum
Dei igitur similitudinem, qui est in filium adop-
tatus, et in numerum amicorum ascitus, cohæres
dominorum et deorum sit. » Eisdem viros θεοποιεῖ-
σθαι dicit p. 676. Item ait Deum eos υἰοὺς ἀναγορεύειν
καὶ θεούς, « filios vocare et deos, » p. 687. Conf.
Protreptici p. 88, not. 7 edit. nostræ.

(46) *Μοναδικὸς γίνεταί*. Sic superius dixit virum
gnosticum et perfectum, τῷ θεῷ καθαρῶς ἡμι-
λοῦντα, μετέχοντα τῆς ἀγίας ποιότητος, προσεχέστε-
ρον ἐν ἔξει γίνεσθαι ταυτοτήτος ἀπαθοῦς. « Cum di-
vino lumine puram consuetudinem habentem, sanctæ
qualitatis participem factum, ad habitum im-
patibilis identitatis quam proxime accedere. *Strom.*
iv, p. 490 edit. Paris. Item *Strom.* vi, pag. 651 :
Εἰκότως τοῖσιν ἐν τῇ μιᾷ ἔξει μένει τῇ ἀμεταβόλῃ,
γνωστικῶς ἀγαπῶν. « Merito igitur manet in uno
inmutabili habitu, qui gnostice diligit : » deinde
eundem ἀπαθῆ, « impatibilem, » esse tradit. Quin-
etiam voce μοναδικός paulo post utitur p. 537 :

ergo apud nos quoque dictum est illud Pythago-
reum, « oportere hominem quoque fieri unum. »
Nam ipse quoque pontifex est unus, cum sit unus
Deus per immutabilem habitum, quo bona semper
currunt. » Jam vero Servator, sublata cupiditate,
una etiam sustulit iram, quæ est vindictæ
cupiditas. Nam universim patibilitas est in quovis
genere cupiditatis. Qui autem per impatibilitatem
homo deus efficitur circa ullum inquinamentum, sit
unicus. » Quomodo ergo qui in mari ab anchora
stabiliantur, trahunt quidem anchoram, non illam
autem attrahunt, sed seipsos ad anchoram ; ita qui
per vitam gnosticam Deum attrahunt, non adver-
tentes, seipsos ad Deum adducunt. Qui enim Deum
colit, seipsum colit. In vita ergo, quæ versatur in

veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum

veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum

veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum

veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum

veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum

veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum

veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum

veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum

veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum

veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum

veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum

veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum

veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum

veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum

veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum

veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum

veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum

veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum

veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum

veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum

veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum

veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum

veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum

veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum

veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum

veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum

veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum

veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum

veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum

veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum

veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum

veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum

veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum

veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum

veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum

veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum

veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum

veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum

veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum

veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum

veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum

veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum

veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum

veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum

veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum

veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum

veneratur, et se sincere purgato Deum sanctum

Διὸ δὴ καὶ τὸ εἰς αὐτὸν, καὶ τὸ δι' αὐτοῦ πιστεύσαι
μοναδικὸν ἔστι γενέσθαι, ἀπερισπάστως ἐνούμενον
ἐν αὐτῷ. « Quamobrem et in ipsum, et per ipsum
credere, est unicum fieri, in ipso indivulse uni-
tum : » quemadmodum, ut ibi sequitur τὸ ἀπιστή-
σαι διατάσαι ἔστι, καὶ διαστήναι, καὶ μερισθῆναι·
« non credere est discerni, spatioque disjungi et
dividi. »

(47) *Καθάπερ*. Non multum dissimilia sunt illa
Dionysii pseudo-Areopagitæ lib. *De divinis nomi-
nibus* cap. 3 : Ἡ ὡσπερ εἰς ναῦν ἐμβεβηκότες, καὶ
ἀντεχόμενοι τῶν ἐκ τινός πέτρας εἰς ἡμᾶς ἐκτεινο-
μένων πεισμάτων, καὶ οἷον ἡμῖν εἰς ἀντίληψιν ἐκδι-
δομένων, ἐφ' ἡμᾶς τὴν πέτραν, ἀλλ' ἡμᾶς αὐτοὺς τῷ
ἀληθεῖ καὶ τὴν ναῦν ἐπὶ τὴν πέτραν προσήγομεν.

(48) *Γενομένη*. Flor., γενομένη, errore ambi-
guo : nam aut γενομένη nobiscum legendum, aut
γενομένη· quod haud scio, an sit verius. SYLBERG.

(49) *Ἐπ' αὐτοῖς μόνοις κολάζονται*. « In ipso-
rum solummodo potestate est, quod puniuntur. »
SYLBERG. in *Indice Græco*.

(50) *Ἡ Γραφή*. Psalmo XLIX (L) ubi legitur, ὕπ-
λαβες ἀνομίαν, ut etiam infra p. 285, lin. 7. Cum
sequentibus de castigatione et punitione confer
quæ Seneca ex Platone tradit lib. 1 *De ira*, cap. ul-
timo, p. 206, l. 52. SYLBERG.

ria, et quæ sunt per ignoracionem; perinde ac si homo aliquis, non Deus, tam magnum præberet donum. Huic dicit Scriptura: « Existimasti, o impie, quod ero tui similis a. » Sed etsi punimur propter voluntaria, non ut desinant esse facta, cum facta fuerint, sed quod facta sint, punimur. Punitio autem non juvat eum qui peccavit, ad hoc ut non fecerit, sed ad hoc ut non peccet amplius, neque ullus alius incidat in similia. Hic ergo bonus Deus castigat propter has tres causas: primum quidem, ut is, qui castigatur, seipso melior evadat; deinde, ut ii, qui possunt salvi fieri, per exempla præparentur admoniti; et tertio, ne is, qui injuria afficitur, contemptui habeatur, et aptus sit ad injuriam accipiendam. Sunt autem duo **230** quoque modi correctionis: unus quidem, docendo; alter vero puniendo, quem etiam castigantem diximus. Sciendum est autem eos, qui post lavacrum in peccata incidunt, eos esse qui castigantur. Quæ enim prius facta sunt, dimissa sunt; quæ autem postea sunt, expurgantur. De incredulis dictum est, eos esse reputatos tanquam pulverem, quem projicit ventus a facie terræ, et guttam quæ a cado excidit b. »

CAPUT XXV.

In cognitione et amore Dei sitam esse veram perfectionem.

« Beatus est qui habet scientiæ disciplinam, et neque ad damna civium, neque ad injustas impellitur actiones, sed immortalis naturæ senii expertem intuetur ornatum, quam ratione, et quo pacto, quove modo constiterit. Iis autem, qui sunt ejusmodi, nunquam turpium factorum insidet meditatio. » Merito ergo Plato quoque eum, « qui ideas contemplatur, » dicit « victurum esse Deum inter homines; mens autem est locus idearum, mentis vero est Deus. » Eum, qui Deum invisibilem contemplatur, dixit « deum viventem inter homines. » Porro autem in *Sophista* quoque Eleatem hospitem, cum esset dialecticus, Socrates « deum » prominavit, « quales sunt dii externis hospitibus

a Psal. XLIX, 21. b Psal. I, 4; Isa. XL, 15.

(51) *Μετὰ τὸ λουτρὸν.* Hoc est, post baptismum, quo peccata omnia plene remitti, semper est creditum. Conf. *Stromat.* VI, p. 668 ed. Paris. et quæ ibi adnotanda sunt.

(52) *Ὡς χροῦς.* Sic infra *Strom.* VI, p. 669: « Ὡς χροῦς, φησὶν, ἐλογίσθησαν καὶ ὡς σταγῶν ἀπὸ κάρου. » Reputati sunt, inquit, ut pulvis terræ, et ut gutta ex cado. » Et plenius *Strom.* VII, p. 766: « Ἄλλ' ἢ ὡς χροῦς, ὃν ἐκρίπτει ἀνεμὸς ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, καὶ ὡς σταγῶν ἀπὸ κάρου. » Sed tanquam pulvis, quem projicit ventus a facie terræ, et tanquam stilla a cado. » Videtur in unum conjunxisse *Psal.* I, 4: « Οὐχ οὕτως οἱ ἀσεβεῖς, οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἢ ὡς ὁ χροῦς, ὃν ἐκρίπτει ὁ ἀνεμὸς ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς. » et *Isa.* XL, 15: « Εἰ πάντα τὰ ἔθνη ὡς σταγῶν ἀπὸ κάρου, καὶ ὡς ῥοπὴ ζυγοῦ ἐλογίσθησαν. Conf. etiam *Sap.* XI, 22

(53) *Ἐπιπημοσύνη.* Rectius divise ἐπὶ πημοσύνη. A, mavult ἐπὶ πημονῇ. Eundem locum H. in versus ita digerit, ut primi huius sit μάθησις· secundi, πημοσύνη· tertii, ὄρμων· quartii, φύσεως· quintii, ὅπως· sextii, αἰσχροῦν· ultimi, προσίξει. *Sylb.*

(54) *Νοῦς δέ.* Magis placet νοῦς τε· itemque mox,

λαθεῖς, ἀνομε, ὅτι ἔσομαι σοὶ ὁμοῖος. » Ἄλλ' εἰ καὶ ἐπὶ ταῖς ἐκουσίσις κολαζόμεθα, οὐχ ἵνα μὴ γένηται γενόμεναι, ἀλλ' ὅτι ἐγένοντο, τιμωρούμεθα. Κόλασις δὲ τὸν ἀμαρτήσαντα οὐκ ὠφελεῖ εἰς τὸ μὴ πεποικέναι, ἀλλ' εἰς τὸ μηκέτι ἀμαρτάνειν, μηδὲ μὴν ἄλλον τινὰ τοῖς ὁμοίοις περιπεσεῖν. Ἐνταῦθα οὖν ὁ ἀγαθὸς Θεὸς διὰ τρεῖς ταύτας παιδεύει αἰτίας· πρῶτον μὲν, ἵν' αὐτὸς ἀμείνων αὐτοῦ γένηται ὁ παιδευόμενος· εἰσέπειτα, ὅπως οἱ δι' ὑποδειγμάτων σωθῆναι δυνάμενοι προαναχρούσωνται νοουθετοῦμενοι· καὶ τρίτον, ὡς μὴ ὁ ἀδικούμενος εὐκαταφρόνητος ἦ, καὶ ἐπιτήδειος ἀδικεῖσθαι. Δύο δὲ καὶ τρόποι τῆς ἐπανορθώσεως· ὁ μὲν διδασκαλικὸς, ὁ δὲ κολαστικὸς, ὃν καὶ παιδευτικὸν εἰρήκαμεν· ἰστέον μὲντοι, τοὺς μετὰ τὸ λουτρὸν (51) τοῖς ἀμαρτήμασι περιπίπτοντας, τούτους εἶναι τοὺς παιδευομένους· τὰ μὲν γὰρ προενεργηθέντα ἀφελθῆ, τὰ δὲ ἐπιγινόμενα ἐκκαθαίρεται. Περὶ τῶν ἀπίστων εἴρηται, « λελογίσθαι τούτους ὡς χροῦν (52), ὃν ἐκρίπτει ὁ ἀνεμὸς ἀπὸ προσώπου τῆς γῆς, καὶ σταγῶνα τὴν ἀπὸ κάρου. »

est, eos esse reputatos tanquam pulverem, quem

« Ὀλβιος, ὅστις τῆς ἱστορίας ἔσχε μάθησιν, μήτε πολιτῶν ἐπιπημοσύνη (53), μήτ' εἰς ἀδίκους πράξεις ὄρμων, ἀλλ' ἀθανάτου καθορῶν φύσεως κόσμον ἀγῆρω, πῆ τε συνέστη, καὶ ὄπη, καὶ ὅπως, τοῖς δὲ τοιούτοις, οὐδέ ποτ' αἰσχροῦν ἔργων μελέτημα προσίξει. » Εἰκότως οὖν καὶ Πλάτων « τὸν τῶν ἰδεῶν θεωρητικὸν θεὸν ἐν ἀνθρώποις ζήσεσθαι φησι· νοῦς δὲ (54) χώρα ἰδεῶν· νοῦς δὲ ὁ θεός. » Τὸν ἀόρατου Θεοῦ θεωρητικὸν θεὸν ἐν ἀνθρώποις ζῶντα εἴρηκεν. Καὶ ἐν τῷ « Σοφιστῇ (55) » δὲ τὸν Ἐλεάτην ξένον, διαλεκτικὸν ὄντα, ὁ Σωκράτης « θεὸν ὀνόμασεν » εἰ οἶους τοὺς θεοὺς φοιτοῦσιν (56) εἰκότως ἀλλοδαποῖσιν, ἐπιφοιτῶντας τοῖς ἄστεσιν. Ὅταν γὰρ ψυχὴ γενέσεως ὑπεξαναβάσῃ, καθ' ἑαυτὴν γε ἦ, καὶ ὁμίλῃ

καθ' ἑαυτὴν τε, ut paulo post σύν Χριστῷ τε dicitur. *Sylburg.*

(55) *Σοφιστῇ.* Hæc in principio *Sophistæ* Platonis exstant: « Ἀρ' οὖν, ὦ Θεόδωρε, οὐ ξένον, ἀλλὰ τινα θεὸν ἄγων κατὰ τὸν Ὀμήρου λόγον κέληθας, ὃς φησὶν ἄλλους τε τοῖς ἀνθρώποις, ὁπόσοι μετέχουσιν αἰδοῦς δικαίας, καὶ δὴ καὶ τὸν ξένιον οὐχ ἤμιστα θεῶν συνοπαδὸν γιγνόμενον, ὕβρεις τε καὶ εὐνομίας τῶν ἀνθρώπων καθορᾶν. Τάχ' οὖν ἂν καὶ σοὶ τις οἶος τῶν κρειττόνων συνέποιτο, φαύλους ἡμᾶς ὄντας ἐν τοῖς λόγοις ἐποφθόμενός τε καὶ ἐλέγξων· θεὸς ὢν τις ἐλεγκτικὸς. » Forte, Theodore, dum virum hospitem tecum ducere credis, deum quemdam ducis. Inquit enim Homerus, cum deos alios, tum maxime hospitalem deum inter homines, qui justii puloris participes sunt, versari, et hominum contumelias injuriasque inspicere. Te forsitan et hic e superis unus huc secutus est, ut nos, qui a disputandi ratione aberramus, animadvertat atque corripiat: ipse redargutionis deus. » Homeri locus, quem respexisse videtur Plato, exstat *Odys.* I, vers. 269.

(56) *Ξενοῖσι.* Respicit *Odys.* P, vers. 490: « Καὶ τε θεοὶ ξενοῖσιν εἰκότες ἀλλοδαποῖσι,

τοὺς εἶδασιν « οἶός ἐστιν ὁ ἐν τῷ « Θεαιτήτῳ » κορυφαίος (57) ὡς ἄγγελος (58) ἤδη γενόμενος, σὺν Χριστῷ τε ἔσται, θεωρητικῶς ὢν, ἀεὶ τὸ βούλημα τοῦ Θεοῦ σκοπῶν, τῷ ὄντι angelus, erit cum Christo, versabitur in contemplatione, semper Dei voluntatem considerans; re- vera hic

Οἶος (59) πεπνυμένος, τοὶ δ' ὡς σκιαὶ ἀίσσουσιν.

Νεκροὶ (60) γὰρ τοὺς ἑαυτῶν θάπτουσι νεκρούς. Ὅθεν Ἱερεμίας λέγει: « Πληρώσω αὐτὴν νεκρῶν γηγενῶν (61), οὓς ἔπαισαν ἡ ὀργή μου. Ὁ μὲν οὖν Θεός (62), ἀναπόδεικτος ὢν, οὐκ ἔστιν ἐπιστημονικός· ὁ δὲ Υἱὸς σοφία τε ἔστι, καὶ ἐπιστήμη, καὶ ἀλήθεια, καὶ ὅσα ἄλλα τούτῳ συγγενή. Καὶ δὴ καὶ ἀπόδειξιν ἔχει, καὶ διέξοδον· πᾶσαι δὲ αἱ δυνάμεις Πνεύματος, συλλήβδην μὲν ἐν τῷ πρᾶγμα γενόμεναι, συντελοῦσιν εἰς τὸ αὐτὸ, τὸν Υἱόν· ἀπαρέμφατος δὲ ἔστι τῆς περὶ ἐκάστης αὐτοῦ τῶν δυνάμεων ἐνοίας. Καὶ δὴ οὐ γίνεται ἀτεχνῶς ἐν ὧς ἐν, (63) οὐδὲ πολλά ὡς μέρη ὁ Υἱός, ἀλλ' ὡς πάντα ἐν· ἐνθεν καὶ πάντα κύκλος γὰρ ὁ αὐτὸς πασῶν τῶν δυνάμεων εἰς ἐν εἰλουμένων καὶ ἐνουμένων διὰ τοῦτο « Α καὶ Ω » ὁ Λόγος εἴρηται· οὐ μόνου τὸ τέλος ἀρχὴ γίνεται, καὶ τελευτᾷ πάλιν ἐπὶ τὴν ἀνωθεν ἀρχὴν, οὐδαμῶς διάστασιν λαβών. Διὸ δὴ καὶ τὸ εἰς αὐτὸν καὶ τὸ δι' αὐτοῦ πιστεῦσαι μοναδικόν (64) ἔστι· γενέσθαι, ἀπερισπάστως ἐνούμενον ἐν αὐτῷ· τὸ δὲ ἀπιστῆσαι διστάσαι ἔστι, καὶ διαστῆναι, καὶ μερισθῆναι. « Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος (65): Πᾶς υἱὸς ἀλλογενῆς, ἀπερίτμητος καρδίᾳ, καὶ ἀπερίτμητός ἐστι σαρκί· τουτέστιν, ἀκάθαρτος σωματί τε καὶ πνεύματι· οὐκ εἰσπεύσεται εἰς τὰ ἅγια ἀπὸ τῶν ἀλλογενῶν ἐν μέσῳ οἴκου Ἰσραὴλ, ἀλλ' ἢ οἱ Λευῖται. Ἀλλογενεὶς » δὲ εἶρκεν τοὺς μὴ πιστεῦσαι βουληθέντας, ἀλλ' ἀπιστεῖν ἐθέλοντας. Μόνοι τοίνυν οἱ καθαρῶς βιούντες ἱερεῖς ὄντας τοῦ

✠ P. 635 ED. POTTER, 537 ED. PARIS.

Παντοῖοι τελέθοντες, ἐπιστρωφῶσι πόλης, Ἀνθρώπων ὕβριν τε καὶ εὐνομίην ἐφορῶντες.

Et dii hospitibus similes peregrinis. Omnifarii existentes, versantur per civitates, Hominum fasque nefasque inspicientes.

(57) Κορυφαίος. Plato in *Theaeteto* p. 127: Λέγωμεν δὴ, ἐπεὶ σοὶ γε δοκεῖ, περὶ τῶν κορυφαίων. « Dicamus igitur, quoniam tibi videtur, de his qui principes sunt. »

(58) Οἶος ἄγγελος. Respicit forte *Matth.* xxii, 50: Ὡς ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ ἐν οὐρανῷ εἰσι.

(59) Οἶος. Homeri versus est, ex *Odys.* K, SYLBURG.

(60) Νεκροί. Respicit *Matth.* viii, 22: Ἄφες τοὺς νεκρούς θάψαι τοὺς ἑαυτῶν νεκρούς.

(61) Πληρώσω αὐτὴν νεκ. γ. *Jerem.* xxxiii, 5: Καὶ πληρώσω αὐτὴν νεκρῶν τῶν ἀνθρώπων, οὓς ἐπάταξα ἐν ὀργῇ μου. Latina: « Venientium ut dimicent cum Chaldæis, et impleant eas cadaveribus hominum, quos percussi in furore meo et in indignatione mea. » Quidam ex Hebræo interpretantur: « Dominus dixit ad domos Juda, quæ destructæ sunt; eo quod habitatores earum venerunt, ut dimicarent cum Chaldæis, ut implerent eas domos cadaveribus, et multis Judæis cæsis efficerent, ut implerentur. » Quæ vero paulo ante dixit, « revera hic solus prudens. » Gr.: Οἶος πεπνυμένος, τοὶ δὲ σκιαὶ ἀίσσουσιν, ad verbum pertinent *Odys.* K, de Tiresia vate, « cui uni Proserpina dicitur dedisse ut

A similes, qui in urbes ventitant. Quan'lo enim anima transcendit ✠ generationem, et per se fuerit, et cum formis seu ideis versatur, » qualis est, qui coryphæus dicitur in *Theaeteto*, is factus tanquam

Solus prudens, isti volitant velut umbræ.

Mortui enim sepeliunt mortuos suos. Unde dicit Jeremias: « Implebo ipsam mortuis terra genitis, quos percussit ira mea ». Atque Deus quidem, cum demonstrari nequeat, non potest esse scientiæ objectum; Filius autem est et sapientia, et scientia, et veritas, et quæcumque cum hoc ullam habent cognationem. Quinetiam habet demonstrationem, et vim ratiocinandi. Omnes autem Spiritus potestates, cum simul una res factæ fuerint, ad idem conferunt, nempe ad Filium. Est autem infinitus unaquaque suarum potestatum notione. Quamquam non sit vere unum, ut unum, neque multa ut partes Filii, sed ut omnia unum, unde etiam omnia. Est enim idem circulus omnium potestatum, quæ in unum circumvolvuntur et uniuntur. Et ideo Logos dictus est « alpha et omega ^b, » cujus solius finis sit principium, et rursus desinit in id-quod est antea principium, nusquam distantiam accipiens et dimensionem. Quamobrem et in ipsum et per ipsum credere, est unicum fieri, scilicet in ipso indivulse unitum; non credere autem, est discerni, spatioso disjungi et dividi. « Propterea hæc dicit Dominus: Omnis filius alienigena est incircumcisus corde, et incircumcisus carne, » hoc est immundus et corpore et spiritu, « non ingreditur in sancta ex alienigenis in medio domus Israel, præterquam Levitæ ^c. Alienigenas » autem dixit eos, qui nolue-

etiam defunctus sapiat, reliquas autem umbras volitare. » Usurpatum est hoc deinde in Chrysippum magnifice de se sentientem, ut refert Diog. Laertius l. vii, et in Scipionem juniorem, ut Plutarchus in *Politiciis præceptis*:

Οἶος πέπνυται, τοὶ δὲ σκιαὶ ἀίσσουσιν.

Ille capit solus, volitant alii velut umbræ.

Vide Proverb. 53, cent. 3, chil. 2. COLLECT.

(62) Ὁ μὲν οὖν Θεός. Sancti Patres tradunt, Deum Patrem nunquam apparuisse, sed Filium solum. Conf. D. Bulli *Defensio fidei Nicænæ*, p. 90 edit. fol. London.

(63) Ἐν ὧς ἐν. Dicit Filium non esse « unum tanquam unum; » hoc est, eo modo, quo res illæ, quæ certo loco definiuntur, unum sunt; nec tamen esse « multum, » seu multis partibus constantem; sed in vera ac propria « unitate omnia » comprehendere. Proinde « circulo » illum comparat; quæ figura nec initium nec finem habet, verum a quocumque ejus puncto initium ducatur, in eodem desinendum est. Atque hoc modo divina immensitas quodammodo adumbrari solet. Conf. D. Bullus, libri superius dicti p. 189, 190.

(64) *Moradiadr.* Conf. pag. 555, et quæ ibi adnotata sunt, pag. 582, 726 edit. Paris.

(65) Διὰ τοῦτο τάδε λέγει Κύριος. *Vulg. Bibl. Ezech.* xliv: Λέγει Ἀδωνὰὶ Κύριος ὁ Θεός: εἰ μοι, ἀπερίτμητος σαρκί, absque verbo ἐστὶ· dein, εἰς τὰ

runt credere, sed volunt esse increduli. Soli ergo ii, qui puram agunt vitam, vere sunt Dei sacerdotes. Ea de causa cum omnes tribus circumciderentur, reputatæ sunt sanctiores, quæ ungebantur in pontifices, et reges, et prophetas. Unde eis præcipitur ✕ tangere quidem mortuos, nec ingredi ad eos, qui obiissent; non quod pollutum sit corpus, sed quod peccatum et inobedientia sit carnalis, et in corpore versetur, sitque mortua, et ideo abominanda. Ad solum ergo patrem et matrem, filiumque et filiam mortuam permissum est ingredi sacerdoti, quoniam hi soli sunt cognati carnis et seminis, a quibus proximam et continentem causam ingressus in vitam accepit quoque sacerdos. Mundantur autem hi quoque septem diebus, per quot dies perficitur generatio; septimo enim quies celebratur, octavo autem « offert propitiationem », ut scriptum est in Ezechiele, per quam propitiationem accipienda est promissio. Perfecta est autem, ut existimo, purgatio ac emundatio, quæ per legem et prophetas docetur propitia fides in Evangelium, et quæ est per omnem obedientiam puritas, cum rerum quoque mundanarum depositione, usque ad gratam tabernaculi redditionem a jucundo usu animæ. Sive ergo fuerit tempus, quod per septem, quæ enumerantur, periodos in summam redit quietem; sive septem cæli, quos quidam per ascensum numerant; sive etiam inerrans regio, quæ appropinquat mundo, qui percipitur intelligentia, dicatur octava: dicit tamen oportere gnosticum ex generatione emergere et ex peccato. Septem itaque diebus sacrificantur hostiæ pro peccatis. Est enim adhuc mutationis metus; qui ad septimum ambitum pertingit. Job autem justus: « Ipse, » inquit, « nudus sum egressus ex utero matris meæ, et nudus

✕ P. 636 ED. POTTER, 538 ED. PARIS. « Ezech. xliv, 27.

ἀγία μου ἐν πᾶσιν υἱοῖς ἀλλογενῶν τῶν ὄντων ἐν μέσῳ A. SYLBURG.

(66) Χρῖστουσι. Lege χρῖσθεῖσαι. LOWTH.

(67) Μηδὲ ἀπτεσθαι. Conf. Levit. xxi, 1 seq.; Numer. vi, 9, 10 seq., et præcipue Ezech. xliv, 25 seq.

(68) Τοῦ σκήνους. Nempe corporis, quod est quodammodo animæ « tabernaculum. » II Cor. v, 2: Ἐάν ἡ ἐπιγείως ἡμῶν οἰκία τοῦ σκήνους καταλυθῇ.

(69) Ἐπτὰ περιόδων. Intelligit « septem annorum sabbaticorum » periodos, « quibus peractis, incipiebat ἡ ἀπρόσπλη ἀνάπαυσις, « sabbatum maximum, » seu maximus jubilæi annus. Nam quemadmodum quilibet septimus annus erat sabbaticus, ita septies septimus erat ἀπρόσπλη σάββατον. Levit. xxv, 4: Τῷ δὲ ἔτει τῷ ἑβδόμῳ σάββατα ἀνάπαυσις ἔσται τῇ γῆ σάββατα τῷ Κυρίῳ. v. 8: Καὶ ἔξαριθμησεῖς σαυτῷ ἑπτὰ ἀναπαύσεις ἐτών, ἑπτὰ ἔτη ἑπτάκις, καὶ ἔσονται σοι ἑπτὰ ἑβδομάδες ἐτών ἐννεὰ καὶ τεσσαράκοντα ἔτη, etc.

(70) Ἡ ἀπλανής χώρα. Nempe « regio » stellarum « fixarum ». Respicit enim veterum cælorum in octo sphaeras divisionem, quarum septem inferiores totidem planetis, octavam vero ac supremam stellis fixis assignabant: proinde hanc τῷ νοητῷ κόσμῳ, intelligentiarum seu spirituum habitaculo, proximam esse dicit auctor.

(71) Ἰώδ. Nicetas Heracliensis in *Expositione libri Job*, quam ex veterum commentariis contexit, ex Clemente citat hæc: Τὰ τοῦ Ἰώδ κομψότερον μὲν

θεοῦ. Διὰ τοῦτο πασῶν περιπενημένων τῶν φύλων, ἀγιώτεροι ἐλογίσθησαν αἱ εἰς ἀρχιερεῖς τε καὶ βασιλεῖς καὶ προφήτας χρίστουσι (66). Ὅθεν μηδὲ ἀπτεσθαι (67) νεκρῶν αὐτοῖς κελεύει, μηδ' ἐπεισιέναι κατοικοῦμενοις οὐχ ὡς μιᾶρου τοῦ σώματος ὄντος, ἀλλ' ὡς τῆς ἀμαρτίας καὶ ἀπειθείας σαρκικῆς τε οὐσίας, καὶ ἐνσωμάτου, καὶ νεκρᾶς, καὶ διὰ τοῦτο βδελυκτῆς. Μόνῳ οὖν πατρὶ καὶ μητέρι, υἱῷ τε καὶ θυγατρὶ, τελευτήσαντι ἐπιτέτραπται ἐπεισιέναι τὸν ἱερέα: ὅτι συγγενεῖς οὗτοι σαρκὸς καὶ σπέρματος μόνοι παρ' ὧν τὴν προσεχῆ αἰτίαν τῆς εἰς τὸν βίον παρόδου καὶ ὁ ἱερεὺς εἴληφεν. Καθαρίζονται δὲ καὶ οὗτοι ἡμέραις ἑπτὰ, δι' ὅσων ἡ γένεσις τελευτεῖται: τῇ ἑβδόμῃ γὰρ ἡ ἀνάπαυσις θρησκευέται: τῇ δὲ ὀγδόῃ « Ἰλασμὸν προσφέρει, » ὡς ἐν τῷ Ἱερεϊκῇ γέγραπται, καθ' ὃν Ἰλασμὸν τὸ λαβεῖν ἔστι τὴν ἐπαγγελίαν. Τέλεις δ', οἶμαι, καθαρισμὸς, ἡ διὰ νόμου καὶ προφητῶν εἰς τὸ εὐαγγέλιον πίστις ἤλωσ, καὶ ἡ δι' ὑπακοῆς πάσης ἀγγελία, σὺν καὶ τῇ ἀποθέσει τῶν κοσμικῶν εἰς τὴν ἐκ τῆς ἀπολαύσεως τῆς ψυχῆς εὐχάριστον τοῦ σκηνους (68) ἀπόδοσιν. Ἐστ' οὖν ὁ χρόνος εἴη ὁ διὰ τῶν ἑπτὰ περιόδων (69) τῶν ἀριθμουμένων εἰς τὴν ἀπραντὴν ἀνάπαυσιν ἀποκαθιστάς: εἶτε ἑπτὰ οὐρανοί, οὓς τινες ἀριθμοῦσι κατ' ἐπανάθασιν: εἶτε καὶ ἡ ἀπλανὴς χώρα (70), ἡ πλησιάζουσα τῷ νοητῷ κόσμῳ ὄγδοῦς λέγοιτο, πλὴν ἐξαναθῶναι γενεσεῶς τε καὶ ἀμαρτίας χρῆναι λέγει τὸν γνωστικόν. Ἐπὶ γοῦν ταῖς ἑπτὰ ἡμέραις τὰ ἱερέα ὑπὲρ ἀμαρτιῶν θύεται: ἐπὶ γὰρ τροπῆς εὐλάβεια: καὶ τῆς ἑβδόμης ἀπτεται πσιφορᾶς. Ἰώδ (71) δὲ ὁ δίκαιος, « Αὐτὸς, ἰσθλ. « γυμνὸς ἐξῆλθον ἐκ κοιλίας μητρὸς μου, γυμνὸς καὶ ἀπελευσόμεαι ἐκεῖ, » οὐ κτημάτων γυμνὸς τοῦτο μὲν γὰρ μικρόν τε καὶ κοινόν: ἀλλ' ὡς δίκαιος γυμνὸς ἀπεισι κακίας τε καὶ ἀμαρτίας, καὶ τοῦ ἐπομένου τοῖς ἀδίκως βιώσασιν ἀειδοῦς

οὕτω νοητέον. Γυμνὸς κακίας καὶ ἀμαρτίας ὡς ἐκ κοιλίας μητρὸς ἐκ τῆς γῆς καταρχὰς διεπλάσθη: γυμνὸς κακίας εἰς τὴν αὐτὴν γῆν καὶ ἀναλύσων γυμνὸς οὐ κτημάτων: τοῦτο γὰρ μικρόν τε καὶ κοινόν: ἀλλὰ κακίας καὶ πονηρίας, καὶ τοῦ ἐπομένου τοῖς ἀδίκως βιώσασιν ἀειδοῦς εἰδώλου. Ita manuscriptus C. V. P. Delbenii abbat, quæ Latine ita reddidit nuper in Catena sua vir doctissimus P. Comitulus: « Quanquam quæ a Jobo dicuntur sublimius cogitari debent, ad hunc modum: Nudus a scelere et peccato et terra, quasi in matris utero, satius sum. Nudus etiam revertar illuc; nudus, non a bonorum possessione (minutum enim id est et vulgare), verum ab improbitate et vitio, atque ab eo, quod vitæ hominum comes est, tenebricoso idolo. Nam si id, quod manibus, etc. » Hæc conferri cum Clementis libro poterunt, et ad illud conformari, extremum illud præcipue: « Quod hominibus, qui injuste vixerunt, comes est. t. id. » Quæ sequuntur apud Nicetam Clementi tributa non habet editio Florentina, nisi forte ex alio Clementis libro desumpta sunt, vel alterius forte auctoris, cujus nomen librarius omisit. COLLECT.

(72) Ἀειδοῦς εἰδώλου. Plato de improborum animabus in *Phædonis* pag. 61 hæc dicit: Ἐμβριθὲς δὲ γε, ὡ φίλε, τοῦτο οἴεσθαι χρῆ εἶναι, καὶ βαρῦ, καὶ γεώδες, καὶ ὀρατόν: ὃ δὴ καὶ ἔχουσα ἡ τοιαυτῆ ψυχῇ, βαρύνεται: καὶ ἔλκεται ἅλιν εἰς τὸν ὀρατὸν τόπον, φρόδῳ τοῦ ἀειδοῦς τε καὶ ἄδου, ὡσπερ λέγεται,

ειδῶλου (72)· τοῦτο γὰρ ἦν τὸ εἰρημένον· « Ἐν A
 μὴ στραφέντες γένησθε (73) ὡς τὰ παιδία· καθαροὶ
 μὲν τὴν σάρκα, ἅγιοι δὲ τὴν ψυχὴν, κατὰ ἀποχὴν
 κακῶν ἔργων, δεικνύντες (74) ὅτι τοιοῦτους ἡμᾶς
 εἶναι βούλεται, ὄλους καὶ γεγέννηκεν ἐκ μητρὸς
 ὕδατος (75)· γένεσις γὰρ, γένεσιν διαδεχομένη, κατὰ
 προκοπὴν ἀπαθανατίζειν βούλεται· « Τῶν δὲ ἀσεβῶν
 ὁ λύχνος (76) σβεσθήσεται. » Ναὶ μὴν τὴν κατὰ τε
 σῶμα κατὰ τε ψυχὴν ἀγγελίαν, ἣν μέτεισιν ὁ γνωστι-
 κός, ὁ πάνσοφος Μωϋσῆς, εὐπρεπῶς τῇ ἐπαναλήφει
 χρυσάμενος ἐμήνυσεν, τὸ ἀδιάφορον τοῦ τε σώμα-
 τος τῆς τε ψυχῆς διαγράφων ἐπὶ τῆς « Ρεβέκκας ὡδέ
 πως· « Ἡ δὲ παρθένος ἦν καλή (77)· ἀνήρ οὐκ
 ἔγνω αὐτήν. » Ρεβέκκα (78) δὲ ἐρμηνεύεται· « Θεοῦ
 δόξα· » Θεοῦ δὲ δόξα ἀφθαρσία. Αὐτὴ ἡ τῶν δικαιο-
 καιουσύνῃ, μὴ πλεονεκτεῖν θατέρῳ (79), ὅλον δὲ εἶναι
 ἡγιασμένον νεῶν τοῦ Κυρίου. Δικαιοσύνη οὖν ἐστὶν
 εἰρήνη βίου καὶ εὐστάθεια, ἐφ' ἣν ὁ Κύριος ἀπέλυε,
 λέγων· « Ἀπελθε εἰς εἰρήνην (80)· » Σαλήμ γὰρ
 ἐρμηνεύεται εἰρήνη· ἥς ὁ Σωτὴρ (81) ἡμῶν ἀναγρά-
 φεται βασιλεὺς, ὃν φησι (82) Μωϋσῆς· « Μελχισεδέκ,
 βασιλεὺς Σαλήμ, ὁ ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψίστου, ὁ
 τὸν οἶνον καὶ τὸν ἄρτον » τὴν ἡγιασμένην διδοὺς τρο-
 φὴν εἰς τύπον εὐχαριστίας (83). Καὶ δὴ ἐρμηνεύεται
 ὁ Μελχισεδέκ, « βασιλεὺς δίκαιος· » συνωνυμία δὲ ἐστὶ

✠ P. 637 ED. POTTER, 559 ED. PARIS. * Job
 16. * Marc. v, 34.

περὶ τὰ μνήματά τε καὶ τοὺς τάφους κυλινομένη·
 περὶ δὲ καὶ ὡφθῆ ἅττα ψυχῶν σκιοειδῆ φαντάσμα-
 τα, ὅσα παρέχονται αἱ τοιαῦται ψυχὰι εἰδῶλα, αἱ μὴ
 καθαρῶς ἀπολυθεῖσαι, ἀλλὰ τοῦ ὄρατου μετέγουσαι·
 διὸ καὶ ὀρώνται. « Ponderosum vero, o amice, id
 putandum est, et grave terrenumque, et visibile,
 quod anima ejusmodi secum trahit: ideoque ab eo
 gravatur, et tursus ad visibilem trahitur locum metu
 invisibilis atque occulti; et, quemadmodum fertur,
 circa monumenta sepulcraque versatur, circa
 quæ jam nonnulla apparuerunt animarum umbrosa
 phantasmata, qualia præferunt simulacra tales ani-
 mæ, quæ videlicet non puræ discesserunt a corpore,
 sed visibile aliquid trahentes: quo fit, ut videri pos-
 sint. An ex hoc loco, vel alio simili fictum est ἀει-
 δὲς εἰδῶλον Clementis.

(73) *Στραφέντες γένησθε.* Matth., στραφῆτε καὶ
 γένησθε.

(74) *Δεικνύντες.* « Ostendentes. » Interpres, « osten-
 dens, » δεικνύς.

(75) *Μητρὸς ὕδατος.* Respicit regenerationem
 « aquæ » baptismalis.

(76) *Τῶν δὲ ἀσεβῶν ὁ λ.* Ἀλλὰ καὶ ἀσεβῶν λ.
 Job.

(77) *Καλή.* Hæc vox ex præcedenti Genesios sen-
 tentia huc irrepsisse videtur. Nam ibi dicitur: « Ἡ
 δὲ παρθένος ἦν καλή τῇ ὄψει σφέδρα. »

(78) *Ρεβέκκα.* Philo Judæus Rebecca exp.
 ὀπομονήν, « tolerantiam, » lib. *De plant. Noe*,
 p. 238: Οὗτός ἐστιν Ἰσαάκ, ὃς ἐρμηνεύεται γέλως,
 ὃν παίζειν μετὰ Ἰπομονῆς, ἣν Ρεβέκκαν Ἑβραῖοι
 καλοῦσιν, ἀρμόττει. « Is est Isaac, qui risus exponit-
 tur; quem convenit ludere cum Tolerantia, Rebecca
 Hebræis nominata. » Item lib. *De congressu erud.*
quæ. gr., p. 429: Καλεῖται δὲ παρὰ μὲν Ἑλληνῶν
 Ἰπομονή, παρὰ δὲ τοῖς Ἑβραίοις Ρεβέκκα. « Vocantur
 autem » Græcis tolerantia, ab Hebræis Rebecca.
 « Alia ejusdem auctoris loca prætereo.

(79) *Μὴ πλεονεκτεῖν θατέρῳ.* Vel potius θατέρων,
 « non inhiare alienis. »

illuc revertar »; » non nudus a possessionibus,
 hoc enim est et parvum et commune, sed ut
 justus recedit nudus a vitio et peccato, et ab
 infirmi simulacro, quod eos consequitur, qui
 injuste vixerunt. Hoc enim fuit, quod dictum est:
 « Nisi conversi effecti fueritis ut parvuli b, » mu-
 di ✠ quidem carne, sancti vero anima, per absti-
 nentiam a malis operibus; ostendens quod nos
 tales esse vult, quales etiam genuit ex matrice aquæ.
 Generatio enim excipiens generationem, vult im-
 mortales reddere per profectum: « Impiorum au-
 tem lucerna exstinguetur c. » Porro autem castitatem
 in corpore et anima, quam persecutur gnosticus,
 sapientissimus Moyses quam epanalepsi, seu repeti-
 tionem describens in Rebecca hoc modo: « Virgo au-
 tem erat pulchra, vir non cognovit ipsam d. » Rebecca
 autem exponitur « Dei gloria. » Dei autem gloria
 est incorruptio. Hæc est **231** vera justitia, nulla
 rei alterius plus quam par sit habere, sed totum
 esse templum Domini sanctificatum. Justitia ergo
 est vitæ pax et stabilitas ac tranquillitas, ad quam
 Dominus allegavit, dicens: « Abi in pacem e. »
 Salem enim « pax » exponitur, cujus noster Servator
 rex describitur, quem dicit Moyses « Melchise-

t, 21. b Matth. xviii, 5. c Job 21, 10. d Gen. xxiv,

(80) *Ἀπελθε εἰς εἰρήνην.* Marc. v, 34: Ὑπαγε
 εἰς εἰρήνην.

(81) *Σωτήρ.* Conf. Matth. xxi, 5; Luc. xii, 15.

(82) *Ὁρ φησι.* Louthius ὡς φησι manuit.

(83) *Εἰς τύπον εὐχαριστίας.* Eriphanius 205, et
 Damasc. H. SYLB. — Non pauci ex antiquis Patri-
 bus existimabant « Melchisedechum sacrificio panis
 et vini mysterium Dominici corporis et sanguinis
 expressisse, ac multo post futurum Domini sacra-
 mentum ante signasse: » quæ Hieronymi verba
 sunt in epist. ad Demetriadem. Conf. quæ affert Pe-
 tavius *De incarnat.* lib. xii, cap. 12. Aliis visum est,
 pane et vino non Deo, sed tantum Abrahamo
 « oblati » communem cibum significari. Josephus,
 hæc historiam enarrans, ait: Οὗτός ὁ Μελχισεδέ-
 χης τῶν Ἀβραάμου στρατῶν ἕξτια καὶ πολλὴν ἀφθο-
 νίαν τῶν ἐπιτηδεύων παρέσχε. « Hic Melchisedeches
 Abrahami exercitui hospitalia munera et magnum
 rerum necessarium copiam præbuit. » Tertul-
 lianus *Adv. Judæos*, c. 3: « Melchisedech, qui ipse
 Abrahamæ jam circumciso revertenti de prælio panem
 D et vinum obtulit incircumcisus. » Philo Judæus ex
 eadem historia allegoricos sensus, pro more suo,
 elicit, lib. *De legis allegor.*, p. 75: Καλεῖσθαι οὖν ὁ
 μὲν τύραννος ἄρχων πολέμου, ὁ δὲ βασιλεὺς ἡγεμῶν
 εἰρήνης, Σαλήμ· καὶ προσφερέτω τῇ ψυχῇ τροφὰς
 εὐφροσύνης καὶ χαρὰς πλήρεις· ἄρτους γὰρ καὶ οἶνον
 προσφέρει. « Vocetur igitur tyrannus quidem,
 princeps belli; rex vero, dux pacis, Salem; offeratque
 animæ alimenta plena lætitiæ gaudii que; panes enim
 et vinum offert, etc. » Et paulo post: Ἀλλ' ὁ μὲν
 Μελχισεδέκ ἀντὶ ὕδατος οἶνον προσφε-
 ρέτω, καὶ ποτιζέτω καὶ ἀκρατίζετω ψυχὰς, ἵνα κα-
 τὰσχετοὶ γίνωνται θεῖα μέθη νηφαλευτέρῳ νήφου
 αὐτῆς. « Cæterum Melchisedech pro aqua vinum of-
 ferat, potetque et mero irriget animas, ut divina
 teneantur ebrietate, quæ est ipsa sobrietate magis
 sobria. » Sic veteres historias singuli pro suo in-
 genio exponunt, et proprio instituto accommodant.

dech, rex Salem, sacerdos Dei altissimi, » qui « vinum » et « panem » sanctificatum dedit nutrimentum, in typum eucharistiæ. Quinetiam Melchisedech exponitur « rex justus. » Eodem autem nomine gaudent justitia et pax. Basilides autem, qui defecit, Justitiam, et ejus filiam Pacem, existimat manere collocatas in ogdoade. Verum jam trans-eundum est a naturalioribus ad moralia, quæ sunt apertiora. Quæ enim de illis sunt dicenda, sequentur post eam, quæ est in manibus; tractationem. Vere ergo Servator noster nos mysteriis iniciat, convenienter iis, quæ dicit tragædia :

✕ *Videns videntes, ipse donat orgia.*

Quod si roges,

Cujusmodi sint ista, quæ dico, orgia?

rursus audies :

Arcana non bacchantibus scire haud licet.

Quod si quis rursus curiose scrutetur, cujusmodi ea sint, rursus audiat :

Te scire non fas, digna sint scitu licet;

Qui est impius, sunt huic Dei infesta orgia.

Deus autem expers principii, perfectum universorum principium, principii efficiens; et quatenus quidem est essentia, est principium loci efficientis; quatenus autem est bonum, moralis; quatenus autem rursus est mens, ratiocinantis loci et judicantis. Unde etiam solus est magister, qui est solus altissimi casti patris, qui erudit hominem.

δικαιοσύνης καὶ εἰρήνης (84). Βασιλεῖδης δὲ ὑποστα-
τάς, δικαιοσύνην δὲ καὶ τὴν θυγατέρα (85) αὐτῆς
τὴν εἰρήνην ὑπολαμβάνει ἐν ὀγδοάδι μάνει ἐνδιατε-
ταγμένας. Μετῆτέον δὲ ἀπὸ τῶν φυσικωτέρων (86)
ἐπὶ τὰ προφανέστερα ἡθικά· ὁ γὰρ περὶ ἐκείνων
λόγος, μετὰ τὴν ἐν χειρὶ πραγματεῖαν ἔψεται. Αὐ-
τὸς οὖν ἡμᾶς ὁ Σωτὴρ ἀτεχνῶς κατὰ τὴν τραγω-
δίαν (87) μυσταγωγεῖ·

Ὁρῶν ὀρώντας, καὶ δίδωσιν ὄργια.

B Κἂν πύθη,

Τάδε ὄργια (88) εἰ τιν' εἰδέαν ἔχειται σοι,

ἀκούση πάλιν,

Ἄρρητ' ἀβακχεύτοισιν (89) εἰδέσθαι βροτοῖς.

Κἂν πολυπραγμονῆ τις ὅποια εἴη, αὐθις ἀκουσάτω·

*Ὁὐ θέμις ἀκούσαι σ'· ἔστιν δ' ἀξι' εἰδέσθαι·
'Ἀσέβειαν ἀσκούντ', ὄργι' ἐχθαίρει θεοῦ.*

Ὁ Θεὸς δὲ ἀναρχος, ἀρχὴ τῶν ὄλων (90) παντελῆς,
ἀρχῆς ποιητικῆς. Ἡ μὲν οὖν ἐστὶν οὐσία; ἀρχὴ τοῦ
ποιητικοῦ τόπου· καθόσον ἐστὶ τὰ γαθόν, τοῦ ἡθι-
κοῦ· ἢ δ' αὖ ἐστὶ νοῦς, τοῦ λογικοῦ καὶ κριτικοῦ
τόπου· ὅθεν καὶ διδάσκαλος μόνος, ὁ μόνος ὑψίστου
ἀγνοῦ Πατρὸς (91), ὁ παιδεύων τὸν ἄνθρωπον.

C

CAPUT XXVI.

Quomodo corpore et rebus mundanis utatur vere perfectus.

Non ergo recte faciunt, qui creaturam insectan-

✕ P. 658 ED. POTTER, 539-540 ED. PARIS. • Gen. xiv, 18; Heb. vii, 1, 2.

(84) Δικαιοσύνης καὶ εἰρήνης. Heb. xii, 2, de Melchisedecho: Πρῶτον μὲν ἑρμηνευόμενος βασιλεὺς δικαιοσύνης, ἔπειτα δὲ βασιλεὺς Σαλήμ, ὁ ἐστὶ βασιλεὺς εἰρήνης.

(85) Βασιλεῖδης δὲ ὑποστατάς, δικαιοσύνην δὲ καὶ τὴν θ. Hervetus interpres legit, Βασιλεῖδης δὲ, ὁ ἀποστατήσας, δικαιοσύνην καὶ τὴν θυγ. Sic enim vertit: « Basilides autem, qui defecit, Justitiam et ejus filiam, Pacem, existimat manere collocatas in octava. » Sed forte retento verbali ὑποστατάς, sola conjunctio δὲ vertenda in copulativam τε, ut sensus sit: « Basilides vero res subsistentes Justitiam pariter et ejus filiam Pacem putat in octava manere collocatas. » SYLBURG. — Ὑποστατάς, « quasi subsistentis » vertit Pearsonus *Vindic. Epist. Ignat. par. ii, c. 6.* GRABIUS. — Idem in *Spicilegio* sæc. ii, p. 43, hæc adnotat: « Nulla hic textus indiget correctione, ac ita Latine reddi potest: « Basilides Justitiam ejusque filiam Pacem tanquam subsistentes existimat manere in ogdoade collocatas. » Si dicas, ὑποστατόν Clementi non fuisse in usu: respondeo, ab ipso usurpatum legi *Strom. vii, p. 769.* Imo adhuc aliter sine ullius litteræ mutatione dictus textus intelligi potest, si, transposito tantum accentu, legas ὑποστάτας· ὑποστάτης quippe « fulcimentum, » quo res sustentatur, significat: atque eadem pagina, paulo ante Clementis ait: Δικαιοσύνη οὖν ἐστὶ βίου εἰρήνη καὶ εὐστάθεια· « Justitia ergo est pax vite et stabilimentum. »

(86) Φυσικωτέρων. Φυσικά sunt speculativa. Pollux φυσικόν expr. θεωρητικόν. Unde φυσικὸς βίος est « vita contemplativa. » Porro φυσικώτερα auctor vocat interpretationes allegoricas paulo ante traditas, quas sensu « morali » minus obvias et facile esse

ὀσκουν εὐλόγως οἱ κατατρέχοντες τῆς πλάσεως

dicit.

(87) *Τραγωδίαν.* Euripidis *Bacchas* intelligit, ubi Pentheo Bacchi mysteriis absque præviis ritibus se ingerere tentante, hæc dicuntur v. 465 et seq.:

Πέν. Πόθεν δὲ τελετὰς τίσθ' ἄγεις εἰς Ἑλλάδα;
Διό. Διόνυσος ἡμᾶς εὐσέθησ' ὁ τοῦ Διός.
Πεν. Ζεὺς δ' ἐστ' ἐκεῖ τις, ὃς γέρονς τίκει θεούς;
Διό. Οὐκ, ἀλλ' ὁ Σεμέλην ἐνθάδ' ἔξενεξεν γάμοις.
Πεν. Πότερα δὲ νύκτωρ σ' ἢ κατ' ἡμῖν ἠγάγκασεν;
Διό. Ὁρῶν ὀρώνται, καὶ δίδωσιν ὄργια.

Πεν. Τὰδ' ὄργι' ἐστὶ τίν' ἰδέαν ἔχοιτά σοι;
Διό. Ἄρρητ' ἀβακχεύτοισιν εἰδέσθαι βροτῶν.
Πεν. Ἐχει δ' ὄρησιν τοῖσι θύουσιν τίνα;
Διό. Οὐ θέμις ἀκούσαι σ'. Ἔστι δ' ἀξι' εἰδέσθαι.
D Πεν. Εὖ τοῦτ' ἐκιδήλευσας, τίν' ἀκούσαι θέλω.
Διό. Ἀσέβειαν ἀσκούντ' ὄργι' ἐχθαίρει θεοῦ.

(88) *Τάδε ὄργ.* Malim cum Euripide,

Τὰ δ' ὄργι' ἐστὶ τίν' ἰδέαν ἔχοιτά σοι;

(89) Ἄρρητ' ἀβ. Theodoretus lib. i *De curat. Græcor.*: « Euripides quoque consona sic testatur: » Ἄρρητα βακχεύτοισιν εἰδέσθαι βροτῶν. Hoc est: « Arcana Bacchico furore acti sciant. » COLLECT. — Primæ etiam Clementis editiones perperam, ἀρρήτα βακχεύτοισιν....

(90) Ἄναρχος, ἀρχὴ τῶν ὄλων. Tatianus p. 47 edit. Oxon.: Θεὸς μόνος ἀναρχος ὢν, καὶ αὐτὸς ὑπάρχων τῶν ὄλων ἀρχὴ. « Deus solus sine principio existens, et ipse universorum existens principium. » Conf. D. Bulli *Defensionis fidei Nicænæ* sect. 5, cap. 6.

(91) Ὑψίστου ἀγνοῦ πατρὸς. Forte rectius, ὑψίστου οὐδὲ Πατρὸς· aut poetice, ὑψίστου γένος Πατρὸς. SYLBURG.

καὶ κακίζοντες τὸ σῶμα· οὐ συνορῶντες τὴν κατα-
 σκευὴν τοῦ ἀνθρώπου ἔρθην πρὸς τὴν οὐρανοῦ θέ-
 αν (92) γενομένην, καὶ τὴν τῶν αἰσθήσεων ὄργανο-
 ποιαν πρὸς γνῶσιν συντείνουσιν, τὰ τε μέλη καὶ
 μέρη πρὸς τὸ καλὸν, οὐ πρὸς ἡδονὴν εὐθετα. Ὅθεν
 ἀπιδεκτικὸν γίνεται τῆς τιμωτάτης τῷ Θεῷ ψυχῆς
 τὸ οἰκητήριον τοῦτο· καὶ Πνεύματος ἁγίου κατὰ τὴν
 τῆς ψυχῆς τε καὶ σώματος ἁγιασμὸν καταξιοῦται, τῷ
 τοῦ Σωτῆρος καταρτίσμῳ τελειούμενον. Καὶ δὴ ἡ
 ἀντακολουθία τῶν τριῶν ἀρετῶν περὶ τὸν ἀνθρώπον
 εὐρίσκειται τὸν γνωστικὸν, ἠθικῶς τε καὶ φυσικῶς,
 καὶ λογικῶς περὶ τὸ Θεῖον πραγματευόμενον. Σο-
 φί (93) μὲν γάρ, ἐπιστήμη τῶν θείων καὶ τῶν ἀν-
 θρωπίνων· δικαιοσύνη δὲ συμφωνία (94) τῶν τῆς
 ψυχῆς μερῶν· οὐσίτης δὲ θεραπεία τοῦ Θεοῦ. Εἰ
 δὲ τις διαβάλλεσθαι τὴν σάρκα καὶ δι' αὐτῆς
 τὴν γένεσιν φάσκει, παραθεῖς Ἡσαΐαν λέγοντα·
 « Πᾶσα σὰρξ χόρτος, καὶ πᾶσα δόξα ἀνθρώπου
 ὡς ἄνθος χόρτου· ἐξηράνθη ὁ χόρτος, καὶ τὸ ἄν-
 θος ἐξέπεσεν· τὸ δὲ ῥῆμα Κυρίου (95) μένει· εἰς τὸν
 αἰῶνα· » ἀκουσάτω ἐρμηνεύοντος τὸ ζητούμενον διὰ
 Ἱερεμίου τοῦ Πνεύματος· « Καὶ διέσπειρα αὐτοὺς
 ὡς φρύγανα πετώμενα ὑπὸ ἀνέμου εἰς ἔρημον· οὐ-
 τος ὁ κληρὸς καὶ μερὶς τοῦ ἀπειθεῖν ὑμᾶς, λέγει Κύ-
 ριος. Ὡς ἐπελάθου μου, καὶ ἤλιπυσας ἐπὶ ψεύδει·
 κάγω ἀποκαλύψω τὰ ὀπίσω σου ἐπὶ πρόσωπόν σου·
 καὶ ὀφθήσεται ἡ ἀτιμία σου, μοιχεία σου, καὶ χρε-
 μειτισμός σου, » καὶ τὰ ἐξῆς. Τοῦτο γάρ « τὸ ἄν-
 θος (96) τοῦ χόρτου, » καὶ « τὸ κατὰ σάρκα περιπα-
 τεῖν, » καὶ « σαρκικούς εἶναι· » κατὰ τὸν Ἀπόστολον,
 ἐν ἀμαρτίαις ὄντας. Κρεῖττον μὲν τοῦ ἀνθρώπου
 ὠμολόγηται ἡ ψυχὴ, ἤττον δὲ τὸ σῶμα· ἀλλ' οὔτε
 ἀγαθὸν ἡ ψυχὴ φύσει, οὔτε αὐτὸ κακὸν φύσει τὸ σῶμα·
 οὐδὲ μὴν, ὃ μὴ ἔστιν ἀγαθὸν, τοῦτο εὐθέως κακόν.
 Εἰσὶ γὰρ οἷον καὶ μεσότητές τινες καὶ προηγημένα,
 καὶ ἀποπροηγημένα (97) ἐν τοῖς μέσοις. Ἐχρῆν δὴ

✠ P. 639 ED. POTTER. 540-541 ED. PARIS.
 1, 40; I Pet. 1, 24. ^d II Cor. x, 2. ^e I Cor. iii, 3.

(92) Ὅρθην πρὸς τὴν οὐρανοῦ θ. Ovidius *Me-
 tamorph.* lib. 1 :

*Pronaque cum spectent animalia cætera terras,
 Os homini sublime dedit, cælumque tueri.*

(93) Σοφία. Hæc sapientiæ definitio superius
 tradita est *Pædagog.* lib. II, cap. 2, p. 181, ubi
 conf. not. 5.

(94) Δικαιοσύνη δὲ συμφ. Platonici interdum
 duas animæ partes statuunt, τὴν λογικὴν, et τὴν ἄλογον,
 interdum tres, τὴν λογιστικὴν, θυμικὴν, et ἐπιθυμητι-
 κὴν· ut referunt Aristoteles *De anima* lib. III, c. 9,
 Plutarchus, aliique. Unde, secundum Platonem, sin-
 gule virtutes certarum animæ partium perfectiones
 sunt; justitia vero totius animæ perfectio est; qua
 scilicet fit, ut reliquæ partes inter se concordent, et
 cum tota anima universæ, unaquaque quod suum est
 agente, nec alienum munus occupante; imperante
 nimirum ratione, reliquis vero ei parentibus. Erat
 igitur Platoni δικαιοσύνη δύναμις τις, καθ' ἣν ὁμο-
 λογεῖ καὶ συμφωνεῖ πρὸς ἄλληλα τὰ τρία μέρη τῆς
 ψυχῆς, καὶ ἕκαστον πρὸς τῷ οἰκίῳ γίνεται, καὶ ἐπι-
 θάλοντι κατ' ἄξιαν. Quinetiam Stoici in octo partes
 animam dividebant. Laertius lib. VII, seg. 157: Μέρη
 δὲ ψυχῆς λέγουσιν ὀκτώ, τὰς πέντε αἰσθήσεις, καὶ
 τοὺς ἐν ἡμῖν σπερματικούς λόγους, καὶ τὸ ζωνητικόν,
 καὶ τὸ λογιστικόν. Quod Varro Latine sic exprimit

tur, et corpus vituperant, non considerantes cor-
 poris constitutionem rectam factam esse ad cælum
 contemplandum; et organa sensuum sic effecta esse,
 ut tendant ad cognitionem, et membra et partes
 apte esse compositas ad honestum, non ad volu-
 ptatem. Unde suscipit hoc habitaculum animam
 Deo pretiosissimam, et Spiritu sancto dignum
 censetur per animæ et corporis sanctificationem,
 ut quod perfectione Servatoris perficiatur. Quin-
 etiam mutua trium virtutum consequentia inveni-
 tur in homine gnostico, qui moraliter, naturaliter
 et logice circa Deum versatur. Sapientia enim est
 scientia rerum divinarum et humanarum, Justitia au-
 tem est concentus partium animæ. Sanctitas autem est
 Dei cultus. Si quis autem dicat se infamare carnem, et
 propter ipsam generationem, adducens Isaiam dicen-
 tem: « Omnis caro fenum, et omnis gratia hominis
 tanquam flos feni. Exsiccatum est fenum, et flos
 ꝑ̄ cecidit, verbum autem Domini manet in æter-
 num »: » audiat Spiritum per Jeremiam interpre-
 tantem id, quod quæritur: « Et dispersi ipsos,
 tanquam palcas, quæ a vento agitatae volant in soli-
 tudinem. Hæc est sors et pars vestræ incredulita-
 tis, dicit Dominus. Sicut oblitus es mei, et sperasti
 in falsis; ego quoque revelabo posteriora tua su-
 per faciem tuam, et videbitur ignominia tua, adul-
 terium tuum, et hinnitus tuus ^b, » et quæ deinceps
 consequuntur. Hic est enim « flos feni ^c, et secu-
 dum carnem ambulare ^d, et carnales esse ^e » ex
 Apostoli sententia, eos, qui sunt in peccatis. Præ-
 stantior quidem hominis partem esse animam,
 est extra controversiam, corpus autem deteriore.
 Sed neque anima bonum est natura, neque rursus
 malum natura corpus. Neque verò quod non est
 bonum hoc est protinus malum; sunt enim quædam,
 quæ medium locum obtinent, et in mediis sunt
 a Isa. xl, 6, 8. ^b Jer. xiii, 24, 25, 26, 27. ^c Jac.

lib. VIII *De lingua Latina*: « Quid ergo, cum om-
 nes animæ hominum sint divisæ in octonas partes,
 inter se non proportionem similes? quinque, quibus
 sentimus: sexta, qua cogitamus; septima, qua pro-
 generamus; octava, qua voces mittimus. » Conf.
 Plutarchus *De placitis philosophæ* lib. IV, cap. 4.

(95) Κύριον. Isa. τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Mox apud Je-
 rem. φρύγανα φερόμενα· dein, οὕτως ὁ κληρὸς σου
 καὶ μερὶς τοῦ ἀπειθεῖν ὑμᾶς ἐμοί. Paulo post, ἐπὶ τὸ
 πρόσωπ. dein, καὶ ἡ μοιχεία σ.
 (96) Τὸ ἄρθ. Respicit Jac. I, 10, vel I Pet. I, 24;
 II Cor. x, II; I Cor. III, 3.

(97) Προηγημένα καὶ ἀποπροηγημένα. Ex Stoico-
 rum mente hæc dicit. Nam illi, ut in Zenone refert
 Diogenes Laertius lib. VII, seg. 105: Τῶν ἀδιαφόρων
 τὰ μὲν λέγουσι προηγημένα, τὰ δὲ ἀποπροηγημένα·
 προηγημένα μὲν τὰ ἔχοντα ἀξίαν, ἀποπροηγημένα δὲ
 τὰ ἀναξίαν ἔχοντα. « Porro indifferentium alia qui-
 dem præposita vocant, alia vero rejecta. Præposita
 quidem quæ habent existimationem: rejecta vero,
 quæ existimatione carent. » Porro, exempli causa,
 τὰ προηγημένα ab illis dici refert, « ingenium, sa-
 nimitatem, gloriam, » et his similia: « ἀποπροηγημένα
 vero, « hebetudinem, imbecillitatem, ignobilitatem. »
 et alia hujus generis; quæ « bona, » quidem, et « mala »
 non vocant, ea scilicet nomina solis virtutibus ac
 vitiiis tribuentes, sed tantum « præposita » et « re-

« præposita et rejecta. » Oportuit ergo hominem, qui inter sensibilia numeratur, consistere quidem ex diversis, sed non ex contrariis, corpore et anima. Semper ergo bonæ actiones, ut meliores, attribuuntur ei quod est præstantius, nempe spiritui principali; voluptariæ autem et peccantes ei quod est deterius, nempe peccanti spiritui. Jam vero sapientis et gnostici anima, ut quæ in corpore peregrinetur, eo severe et austere utitur, non in ipsum nimiam affectionem ostendens aut indulgentiam; ut quæ sit e vestigio relictura tabernaculum, si excedendi et migrandi tempus eam vocaverit: « Advena, inquit, sum in terra, et peregrina sum ego vobiscum ^a. » Et hinc hospitem mundi electionem Basilides eam dicit accepisse, ut quæ sit natura supramundana. Hoc autem non ita se habet: unius enim Dei sunt omnia; neque erit aliquis natura mundi hospes, cum sit una quidem essentia, unus autem Deus. Sed electus vitam agit tanquam hospes, sciens omnia esse possidenda, et dein rejicienda; quæcunque autem bona triplicia esse volunt Peripatetici, eis utitur; quin etiam corpore, sicut aliquis qui procul peregre proficiscitur, diversoriis et habitaculis, quæ ei in via occurrunt; curam quidem gerens etiam rerum mundanarum et loci, in quo diversatur ✕; habitationem autem et possessionem, sicut etiam usum, relinquens, nulla motus perturbatione; prompto et alacri animo eum sequens, qui e vita abducit, nulla occasione se unquam retro convertens; ob incolatum quidem agens gratias, benedicens autem propter exitum, cœlestem amplectens mansionem. « Scimus enim, quod si terrena nostra habitatio tabernaculi dissoluta fuerit, ædificium a Deo habemus, domum non manufactam æternam in cœlis. Etenim in hoc ingemiscimus, habitaculum nostrum, quod est ex cœlo, superindui cupientes; siquidem etiam induti, non nudi inveniemur. Per fidem enim ambulamus, non per speciem; » ut ait Apostolus ^b. « Magis autem volumus peregrinari a corpore, et apud Deum versari ^c. » **232** Magis autem est in comparatione; comparatio autem est in iis, quæ cadunt in similitudinem; ut fortior fortibus fortior, timidorum autem fortissimus. Unde subjunxit: « Quæmobrem contendimus, sive peregrinantes, sive apud eum

οὖν τὴν σύνθεσιν τοῦ ἀνθρώπου, ἐν αἰσθητοῖς γενομένην, ἐκ διαφόρων συνεσθάναι, ἀλλ' οὐκ ἐξ ἐναντίων, σώματός τε καὶ ψυχῆς. Ἄει τοίνυν αἱ ἀγαθὰ πράξεις, ὡς ἀμείνους, τῷ κρείττονι τῷ πνεύματι κυρτὰ προσάπτονται· αἱ δὲ φιλήθονοι καὶ ἁμαρτηρικαί, τῷ ἥττονι τῷ ἁμαρτηρικῷ περιτίθενται. Αὐτίκα ἡ τοῦ σοφοῦ τε καὶ γνωστικῷ ψυχῇ, οἷον ἐπιξενουμένη τῷ σώματι, σεμνῶς αὐτῷ καὶ τιμητικῶς προσφέρεται, οὐ προσπαθῶς, ὅσον οὐδέπω· ἐὰν ὁ καιρὸς τῆς ἀποδημίας καλῆ, ἀπολείπουσα (98) τὸ σκῆνος· Πάροικος, φησιν, ἐν τῇ γῆ, καὶ πάρεπιδημος ἐγὼ εἰμι μετ' ὁμῶν. » Καὶ ἐντεῦθεν ξένην τὴν ἐκλογὴν τοῦ κόσμου ὁ Βασίλειδης εἰληφέναι λέγει, ὡς ἀνὸς ὑπερκόσμιον φύσει οὖσαν. Τὸ δ' οὐκ οὕτως ἔχει· ἐνὸς γὰρ τὰ πάντα Θεοῦ· καὶ οὐκ ἂν τις εἴη φύσει τοῦ κόσμου ξένος, μᾶς μὲν τῆς οὐσίας οὐσης, ἐνὸς δὲ τοῦ Θεοῦ· ἀλλ' ὁ ἐκλεκτὸς ὡς ξένος πολιτεύεται, κτητὰ τε καὶ ἀπὸ κτητα εἰδὼς πάντα· ὅσα δὲ τριττά (99) εἶναι ἀγαθὰ οἱ περιπατητικοὶ θέλουσι, χρῆται αὐτοῖς· ἀλλὰ καὶ τῷ σώματι, ὡς τις μακρὰν στελλόμενος ἀποδημίαν πανδοχεῖοις καὶ ταῖς παρ' ὁδὸν οἰκῆσειν· ἐπιμελούμενος μὲν καὶ κοσμικῶν, τὸν τόπον (1) ἐνθα καταλύει· ἀπολιπὼν δὲ τὴν οἰκῆσιν καὶ τὴν κτήσιν, καθάπερ καὶ τὴν χρῆσιν, ἀπροσπαθῶς, προθύμως τῷ ἀπάγοντι τοῦ βίου συνεπόμενος, οὐδαμῶς ὀπίσω κατ' οὐδεμίαν (2) ἀφορμὴν ἐπιστροφόμενος· εὐχαριστήσας μὲν ἐπὶ τῇ παροικίᾳ, εὐλογῶν δὲ ἐπὶ τῇ ἐξόδῳ, τὴν μονὴν ἀσπαζόμενος τὴν ἐν οὐρανῷ. « Οἴδαμεν γάρ, ὅτι, ἐὰν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκῆνους καταλυθῆ, οἰκοδομὴν ἐκ Θεοῦ ἔχομεν, οἰκίαν ἀχειροποίητον αἰώνιον ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Καὶ γὰρ ἐν τούτῳ στενάζομεν, τὸ οἰκητήριον ἡμῶν τὸ ἐξ οὐρανοῦ ἐπεσθῆσθαι ἐπιποθούντες· εἰ γὰρ, καὶ ἐνδοσάμενοι, οὐ γυμνοὶ εὐρεθίσόμεθα· διὰ πίστεως γὰρ περιπατοῦμεν, οὐ διὰ εἰδους, » ὡς ὁ Ἀπόστολος φησιν. « Εὐδοκοῦμεν δὲ μᾶλλον (3) ἐκδημῆσαι ἐκ τοῦ σώματος, καὶ ἐνδημῆσαι πρὸς τὸν Θεόν. » Ἐν συγκρίσει δὲ τὸ μᾶλλον· ἡ δὲ σύγκρισις ἐπὶ τῶν καθ' ὁμοίωσιν ὑποπιπτόντων· ὡς ὁ ἀνδρείστερος ἀνδρείων ἀνδρείστερος, δειλῶν δὲ ἀνδρείστατος. Ὅθεν ἐπηγάγεν· « Διὸ φιλοτιμούμεθα (4), εἴτε ἐκδημούμεντες, εἴτε ἐνδημούμεντες, » εὐάρεστοι εἶναι αὐτῷ, τῷ ἐντὶ δηλονότι Θεῷ, οὐ τὰ πάντα ἔργον τε καὶ κτίσις, ὅτε κόσμος καὶ τὰ ὑπερκόσμια. Ἀγαμαὶ τὸν Ἐπίχαρμον, σαφῶς λέγοντα· **D** « Εὐσεβῆς νῦν (5) πεφυκῶς, οὐ πάθοις γ' οὐδὲν κακὸν

✕ P. 640 ED. POTTER, 541-542 ED. PARIS. ^a Gen. xxiii, 4; Psal. xxxviii, 13. ^b II Cor. v, 1, 2, 5, 7. ^c Ibid. 8.

jecta; » ut Ciceronis verbis utar lib. iii *De finib.*

(98) Ἀπολείπουσα. In Flor. est etiam altera lectio ἀπολιπούσα, fut. temp. Sequentia verba Davidis sunt ex Psalm. xxxviii, pauculis mutatis. A. STILBURG. — In unum conjungit Abrahami verba ad ilios Cheth, Gen. xxiii, 4: Πάροικος καὶ πάρεπιδημος ἐγὼ εἰμι μετ' ὁμῶν· et verba Davidis, Psal. xxxix (al. xxviii), 12: Πάροικος ἐγὼ εἰμι ἐν τῇ γῆ καὶ πάρεπιδημος, καθὼς πάντες οἱ πατέρες μου.

(99) Τριττά. Nempe animi, corporis ac fortunæ. Aristoteles *Ethic.* ad Nicomach. lib. i, cap. 8: Νεμεμμένων, τῶν περὶ ἀγαθῶν τριχῆ, καὶ τῶν μὲν ἐκτὸς λεγομένων, τῶν δὲ περὶ ψυχὴν καὶ σῶμα. « Distributis vero bonis trifariam, ut alia dicantur esse extra, alia in animo, alia in corpore, » etc.

(1) Τὸν τόπον. Constructionis regula postulat gen. casu, τῶν τόπων, vel τοῦ τόπου. STILBURG. — Gentianus Hervetus legit τοῦ τόπου, F. Morellus P. R. τῶν τόπων. COLLECT.

(2) Ὀπίσω κατ' οὐδ. Scilicet in animo servans Christi præceptum, Luc. xvii, 32: Μνημονεύετε τῆς γυναικὸς Λύτ.

(3) Εὐδοκοῦμεν δὲ μᾶλλον. A. mavult, θαρρόμεν δὲ, καὶ εὐδοκιμοῦμεν μᾶλλον, ex II Cor. v, ubi etiam mox, ἐνδημῆσαι πρὸς τὸν Κύριον. STILB.

(4) Διὸ φ. Vulg. Bibl. II Cor. v: Διὸ καὶ φιλοτιμούμεθα, εἴτε ἐκδημούμεντες, εἴτε ἐκδημούμεντες, εὐάρεστοι αὐτῷ εἶναι. A. STILBURG.

(5) Εὐσεβῆς γ. Hos Epicharmi versus H. Grotius in *Excerptis e trag. ei com.*, p. 481, hoc modo

καθαρῶν· ἄνω τὸ πνεῦμα διαμένει κατ' οὐρανόν· » A
καὶ τὸν μελοποιὸν (6) ἄδοντα· « Ψυχὰ δ' ἀσεδῶν
ὕπουράνιοι γαίᾳ (7) πωτῶνται ἐν ἄλγεσι φονίαις, ὑπὸ
ζευγαίαις ἀφύκτοις κακῶν· εὐσεδῶν δὲ ἐπουράνιοι
νάουσι μοιπαῖς μάκαρα, μέγαν ἀείδουσ' (8) ἐν ὕμνοις. »
Οὐκ οὐρανὸν καταπέμπεται δεῦρο ἐπὶ τὰ ἤτω
ψυχῇ· ὁ Θεὸς γὰρ ἐπὶ τὰ ἀμείνω πάντα ἐργάζεται·
ἀλλ' ἡ τὸν ἄριστον ἐλομένη βίον ἐκ Θεοῦ καὶ δικαιο-
σύνης γῆς οὐρανὸν ἀνταλλάσσεται. Εἰκότως οὖν γνώ-
σεως ἐπιβόλος ὁ Ἰὼβ γενόμενος· « Νῦν (9) οἶδα, »
εἶπεν, « ὅτι πάντα δύνασαι· ἀδυνατεῖ δέ σοι οὐθέν.
Τίς γὰρ ἀπυγγέλλει μοι ἃ οὐκ ἤβειν, μέγала καὶ
θαυμαστά, ἃ οὐκ ἠπιστάμην; Ἐγὼ δὲ ἐφαύλισα ἑμαυ-
τὸν, ἡγησάμενος ἑμαυτὸν εἶναι γῆν καὶ σποδόν. » Ὁ
γὰρ ἐν ἀγνοίᾳ ὢν ἀμαρτητικός τε ἐστὶ, « καὶ γῆ καὶ
σποδός· » ὁ δ' ἐν γνώσει καθεστῶς, ἐξομοιούμενος
Θεῷ εἰς ὅσον δύναται, ἤδη πνευματικός, καὶ διὰ
τοῦτο ἐκλεκτός. Ὅτι δὲ τοὺς ἀνοήτους καὶ ἀπειθεῖς
« γῆν » καλεῖ ἡ Γραφή, σαφὲς ποιήσει Ἰερεμίας ὁ
προφήτης κατὰ Ἰωακείμ καὶ τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ
λέγων· « Γῆ, γῆ, ἄκουε λόγον Κυρίου· γράψον τὸν
ἄνδρα τοῦτον, ἐκκρήρυκτον ἄνθρωπον. » Ἄλλος δ' αὖ
προφήτης φησὶν· « Ἄκουε, οὐρανὲ, καὶ ἐνωτίζου, γῆ·
τὴν σύνεσιν, » ἀκοὴν εἰπῶν, καὶ « οὐρανὸν » τὴν τοῦ
γρωστικοῦ ψυχῆν, τὴν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῶν ἁθλιῶν
θειῶν ἐπανηρημένον, καὶ ταύτην Ἰσραηλίτην γενο-
νέαι (10)· Ἐμπαλιν γὰρ αὐτὸν ἐλόμενον τὴν ἀμα-
θίαν καὶ τὴν σκληροκαρδίαν, γῆν εἴρηκεν· καὶ τὸ
« Ἐνωτίζου, » ἀπὸ τῶν ὀργάνων τῆς ἀκοῆς, τῶν ὠτων,
προσηγόρευσε, τὰ σαρκικά τοῖς προσανέχουσι τοῖς
αἰσθητοῖς ἀπονεύμας. Οὗτοί εἰσι περὶ ὧν Μιχαίας ὁ
προφήτης λέγει· Ἀκούσατε, λαοί, λόγον Κυρίου (11),
οἱ συνοικοῦντες οὐδαίαις. Καὶ ὁ Ἀβραάμ, Ἐμδαμῶς,
εἶπεν, Κύριος ὁ κρῖνων τὴν γῆν (12)· ἐπεὶ ὁ ἀπιστή-
σας, κατὰ τὴν σωτήριον φωνὴν (13), « ἤδη κέκριται· »
γέγραπται δὲ καὶ ταῖς Βασιλείαις (14) ἡ κρῖσις καὶ
ἡ ἀπόφασις τοῦ Κυρίου ὧδε ἔχουσα· Δικαίων εἰσα-

⌘ P. 641 ED. POTTER, 542-543. ED. PARIS. 29, 30. ^d Isa. 1, 2.

emendavit ac digessit :

Εὐσεβῆς τὸν ροῦν πεφυκῶς, οὐ πάθης γ' οὐδὲν
κακόν
καθαρῶν· ἄνω τὸ πνεῦμα διαμένει κατ' οὐ-
ρανόν.

Si tibi mens sancta fuerit, nil ferēs moriens mali :
Semper in cælo beatus permanebit spiritus. D

(6) Μελοποιούρ. Pindaro hæc vindicat Theodoretus lib. 8 De curat. Græc., quæ et inter ejus fragmenta relata sunt. Paulo post, meminuit alarum Euripidis, de quibus hæc Plutarchus lib. An seni gerenda respubl. : Αἱ δὲ ἐπὶ τοῖς καλοῖς ἔργοις οὐ ταῖς Εὐριπίδου χρυσαῖς πτέρυξιν, ἀλλὰ τοῖς Πλατωνικοῖς ἐκείνοις πτεροῖς ὁμοία τὴν ψυχῆν μέγεθος καὶ φρόνημα μετὰ γῆθους λαμβάνουσιν ἀναφέρουσιν. Vide Th. Canterum lib. 1, c. 25, Var. lecti. COLLECT.

(7) Ἐπουράνιοι γαίᾳ. H. ms., ὑπ' οὖν τοι γαίᾳ, corrupte. SYLB.

(8) Μάκαρα, μέγαν ἀείδ. Μάκαρα vel adverbialiter accipiendum, ut μακάρια, sc. pro μακαρίως· vel, distinctione transposita, legendum, μάκαρα μέγαν, idque substantive pro Θεῶν μέγαν. Id.

(9) Νῦν. Abest a Job., ubi μηκ, ἀδυνατεῖ δέ σοι οὐθέν. Τίς γὰρ ἐστὶν ὁ κρῖπτων σε βουλὴν; Φειδόμε-

versantes, ei placere a,) unī scilicet Deo, cujus omnia sunt opus et creatura, et mundus, et supermundana. Admiror Epicharmum, qui aperte dicit: « Si fueris mente pius, nihil malī patieris mortuus. Superius manet in cælo spiritus. » Et poetam lyricum canentem: « Impiorum autem animæ sub cælo volant in cruentis doloribus, sub malorum jugis inevitabilibus; piorum autem in cælis habitant, cantibus beatorum principem canentes in hymnis. » Non ergo huc de cælis anima ad ea, quæ sunt deteriora, demittitur: Deus enim refert omnia ad meliora; sed ea, quæ vitam elegit optimam ex Deo et justitia, cælum terra commutat. Merito ergo Job, qui pervenit ad cognitionem: « Nunc, inquit, scio, quod omnia potes; nihil est autem, quod tu non possis. Quis enim annuntiat mihi quæ non noveram, magna et admirabilia quæ nesciebam? Ego autem meipsum vilipendi, existimans meipsum esse terram et cinerem. » Nam qui est in ignoratione, est peccato obnoxius, et terra et cinis; qui autem ad cognitionem pervenit, Deo quantum potest assimilatus, jam est spiritalis, et ideo electus. Quod autem amentes et inobedientes « terram » vocet Scriptura, planum faciet Jeremias propheta, de Joachim et ejus fratribus dicens: « Terra, terra, audi verbum Domini, scribe virum hunc, hominem abdicatum. » Alius autem rursus propheta dicit: « Audi, cælum, et ausculta, terra; » auditum appellans intelligentiam, et « cælum » animam gnostici, qui cæli et rerum divinarum suscepit contemplationem, et ea ratione factus est Israelita. Contra enim eum, qui elegerat inscitiam et cordis duritiam, « terram » dixit. Et illud, « ausculta, » dixit ab auribus, quæ sunt instrumenta auditus, carnalia attribuens iis, qui rebus attendunt sensilibus. Hi sunt, de quibus dicit Michæas propheta: « Audite, populi, verbum

II Cor. v, 8, 9. ^b Job XLII, 2, 3, 6. ^c Jer. XXII,

vos δὲ ῥημάτων, καὶ σε οἶται κρῖπτειν; Τίς δὲ ἀναγγελεῖ μοι, ἃ οὐκ ἤβ. dein, διδ' ἐφαύλισα ἑμαυτὸν, καὶ ἐτάκην· ἡγγμαὶ δὲ ἑμαυτὸν εἶναι γ.

(10) Καὶ ταύτην Ἰσραηλίτην γεγονέναι. « Et hæc ratione Israelitam factum fuisse, subintellecto φησὶν, quod paulo superius positum est.

(11) Ἀκούσατε, λαοί, λόγον K. Mich. 1, 2, et aliis locis dicit: Ἀκούσατε, λαοί, λόγους. Integram sententiam, quam recitat Clemens, nec in illo, nec alio quoquam sacro scriptore reperire potui.

(12) Καὶ ὁ Ἀβραάμ· Μηδαμῶς εἶπεν Κύριος ὁ κρῖνων τὴν γῆν. Hæc sic distinguere et explicare malim: Καὶ ὁ Ἀβραάμ, Μηδαμῶς, εἶπεν, Κύριος ὁ κρῖνων τὴν γῆν. Et Abraham: « Nequaquam, » dixit, « Dominus, qui judicat terram: » ut εἶπεν non ad Dominum, verum ad Abrahamum referatur. Respicit enim auctor ea quæ dicit Abrahamus Genes. XVIII, 26: Μηδαμῶς σὺ ποιήσεις ὡς τὸ ῥῆμα τοῦτο.... μηδαμῶς· ὁ κρῖνων πᾶσαν τὴν γῆν, οὐ ποιήσει κρῖσις;

(13) Τὴν σωτήριον φωνήν. Hoc est, τὴν τοῦ Σωτήρος φωνήν, « Salvatoris vocem, » Joan. III, 18: Ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν οὐ κρινεται· ὁ δὲ μὴ πιστεύων εἰς αὐτὸν, ἤδη κέκριται.

(14) Ταῖς Βασιλείαις. Quæ sequuntur, non occurrunt in libris Regum, sed auctor varia Jobi loca

Domini, qui cohabitatis simul cum doloribus ^a. » A κούει ὁ Θεός· ἀσεβείς δὲ οὐ σώζει, παρὰ τὸ μὴ
Et Abraham: « Nequaquam, dixit, Dominus qui
judicat terram ^b. » Nam « qui non credidit, » con-
venienter salutari voci, « jam judicatus est ^c. »
Scriptum est autem in libris quoque Regum judi-
cium et sententia Domini, quæ sic habet: « Justos
exaudit Deus, impios autem non servat, eo quod
ipsi nolint nosse Deum. Absurda enim non faciet
Omnipotens ^d. » Quid ad hanc vocem adhuc dicunt
hæreses, cum omnipotentem Deum esse bonum
prædicet Scriptura, et vitii et injustitiæ minime
esse auctorem? siquidem ignorantia quidem pro-
pterea oritur, quod aliquis non cognoscat: Deus
autem « nihil facit absurdum. Hic est enim, » inquit,
« Deus noster, et non est præter eum, qui servet ^e.
Non est enim apud Deum injustitia ^f; » ex senten-
tia Apostoli. Aperte autem adhuc propheta Dei
consilium, et cognitionis profectum per hæc docet:
« Et nunc, Israel, quid Dominus Deus tuus a te
petit, nisi ut timeas Dominum Deum tuum, et
ambules in omnibus viis ejus? Ut et eum diligas,
et illi soli servias ^g, » petit a te, qui habes pote-
statem eligendæ salutis. Quid ergo sibi volunt Py-
thagorei, cum jubent « cum voce precari? » non
quod, ut mihi quidem videtur, existimarent Deum
non posse exaudire eos qui facile loquuntur, sed
quod justas vellent esse preces, quas non verecuer
quis ita fundere, ut multi sint conscii. Nos autem
de prece quidem, paulo post suo tempore tra-
ctabimus. Debemus autem habere opera clamantia,
✕ « tanquam in die ambulantes ^h. Luceant enim opera
tua ⁱ. Et ecce homo, et opera ejus ante faciem
ejus. Ecce enim Deus, et opera ejus ^k. » Deum
oportet imitari, quoad fieri potest, eum qui est

βούλεσθαι εἶδέναι αὐτοὺς τὸν Θεόν· ἄτοπα γὰρ οὐ
συντελέσει ὁ Παντοκράτωρ. Τί πρὸς ταύτην ἔτι
φθέγγονται τὴν φωνὴν αἱ αἰρέσεις, ἀγαθὸν Θεὸν τὸν
παντοκράτορα κηρυττούσης τῆς Γραφῆς, καὶ ἀναί-
τιον κακίας τε καὶ ἀδικίας, εἶγε ἢ μὲν ἀγνοία διὰ τὸ
μὴ γινώσκειν φύεται, ὁ Θεὸς δὲ, « οὐδὲν ἄτοπον ποιεῖ.
Οὗτος (15) γὰρ ἔστι, » φησὶν, « ὁ Θεὸς ἡμῶν, καὶ
οὐκ ἔστι πλην αὐτοῦ σώζων. Οὐδὲ γὰρ ἔστιν ἀδικία
παρὰ τῷ Θεῷ, » κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Σαφῶς δὲ ἔτι
ὁ προφήτης τὴν βουλὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ τὴν προκοπὴν
τὴν γνωστικὴν διὰ τούτων διδάσκει. « Καὶ νῦν,
Ἰσραὴλ. τί Κύριος ὁ Θεός σου αἰτεῖται παρὰ σοῦ,
ἀλλ' ἢ φοβεῖσθαι Κύριον τὸν Θεόν σου, καὶ πορεύεσθαι
ἐν πάσαις ταῖς ὁδοῖς αὐτοῦ, καὶ ἀγαπᾶν αὐτὸν, καὶ
λατρεύειν αὐτῷ μόνῳ (16), αἰτεῖται παρὰ σοῦ, τοῦ τὴν
ἐξουσίαν ἔχοντος ἐλέσθαι τὴν σωτηρίαν (17). Τί τοίνυν
οἱ Πυθαγόριοι βουλόμενοι « μετὰ φωνῆς εὐχεσθαι » (18)
κελεύουσιν; ἔμοι δοκεῖ, οὐκ ἔτι τὸ θεῖον ἔφροντο
μὴ δύνασθαι τῶν ἡσυχῇ φθεγγομένων ἐπαθεῖν, ἀλλ'
ὅτι δικαίας (19) ἐβούλοντο εἶναι τὰς εὐχάς, ἃς οὐκ ἄ-
τις αἰδεσθεῖν ποιεῖσθαι πολλῶν συναϊδῶτων. Ἡμεῖς
δὲ περὶ μὲν τῆς εὐχῆς κατὰ καιρὸν προϊόντος (20)
τοῦ λόγου διαληφόμεθα· τὰ δὲ ἔργα κεκραγότα (21)
ἔχειν ὑφείλομεν, ὡς ἐν ἡμέρᾳ περιπατοῦντες. Λαμ-
ψάτω γὰρ σου τὰ ἔργα, καὶ ἰδοὺ ἄνθρωπος καὶ τὰ
ἔργα αὐτοῦ πρὸ προσώπου αὐτοῦ. Ἴδου γὰρ ὁ Θεός,
καὶ τὰ ἔργα αὐτοῦ. » Θεὸν χρῆ μιμεῖσθαι, εἰς ὅσον
δύναμις, τῷ γνωστικῷ: Ἐμοὶ δὲ καὶ οἱ ποιηταὶ (22)
τοὺς ἐκλεκτοὺς παρὰ σφίσι « θεοειδέας » προσαγο-
ρεῦειν δοκοῦσι, καὶ « δίους, » καὶ ἀντιθέους, » καὶ διὰ
μῆτιν ἀταλάντους, καὶ θεοῖς ἐναλγλῆξια μῆδε' ἔχον-
τας, καὶ θεοεικέλους, τὸ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοιω-
σιν (23) περιτρύγοντες. » Ὁ μὲν οὖν Εὐρπιίδης·

P. 642 ED. POTTER. ^a Mich. i, 2. ^b Gen. xviii, 25. ^c Joan. iii, 18. ^d Job xlvii, 6; xxxiv, 12.
^e Isa. xlv, 21. ^f Hebr. vi, 10. ^g Deut. x, 12. ^h Rom. xiii, 13. ⁱ Matth. v, 16. ^k Isa. lxii, 11.

in unum conjunxit: nam cum ibi Elihu dixerat in
cap. xxxvi, 7, *justos esse μετὰ βασιλέων εἰς θρόνον*
addit, v. 10: Ἄλλὰ τοῦ δικαίου εἰσακούσεται· v. 12:
Ἀσεβείς δὲ οὐ διασώζει, παρὰ τὸ μὴ βούλεσθαι
αὐτοὺς εἶδέναι τὸν Κύριον. Idem cap. xxxiv, 12, id
profert, quod apud Clementem, verbis aliquantulum
mutatis, sequitur: Οἶσι δὲ τὸν Κύριον ἄτοπα ποιή-
σιν, ἢ ὁ Παντοκράτωρ παράξει τὴν κρίσιν, ὃς ἐποίη-
σας τὴν γῆν;

(15) Οὗτος. In unum conjungit Isa. xlv, 21: D
Ἐγὼ ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος πλην ἐμοῦ· δι-
καίος καὶ σωτὴρ οὐκ ἔστι παρὲς ἐμοῦ· et Rom. ix,
14: Μὴ ἀδικία παρὰ τῷ Θεῷ; μὴ γένοιτο! Quæ
Clemens, ut etiam paulo superius memorata S.
Scripturæ loca, imperfecte et tanquam e memoria
recitat.

(16) Λατρεύειν αὐτῷ μόνῳ. Deut. x: Λατρεύειν
Κύριῳ τῷ Θεῷ. Sed λατρεύειν αὐτῷ μόνῳ sum-
ptum est ex Matth. iv, 10; Luc. iv, 8, vel alio simili
loco.

(17) Τοῦ τὴν ἐξουσίαν ἔχοντος ἐλέσθαι τὴν
σωτηρίαν. Commation istud Clementis est, enarra-
tionis loco verbis Moysis attestum. SYLBERG.

(18) Μετὰ φωνῆς εὐχεσθαι. Conf. secunda Per-
sii satyra.

(19) Δικαίας. Persius satyræ jam dictæ v. 6:

*Haud cuivis promptum est, murmurque humi-
[lesq. e susurros*

Tollere de templis, et aperto vivere voto.

*Mens bona, fama, fides, hæc clare, et ut audiat
hospes.*

Illa sibi introrsum, et sub lingua murmurat:
[O si

*Ebullit patrum præclarum funus! et!, o si
Sub rustro crepet argenti mihi seris, dextro
Hercule! pupillumve utinam, quem proximus
[hæres*

Impello, expungam....

(20) Κατὰ καιρὸν πρ. Stomat. vii. GRAB.

(21) Ἔργα κεκραγότα. Hæc verba non invenio.
Malorum operum ad Deum vindicem clamantium
meminit Jacobus cap. v, 4, et Abelis sanguis ad
eundem clamasse dicitur Genes. iv, 10. Porro in
iis, quæ sequuntur, auctor respicere videtur Rom.
xiii, 13: Ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐαγγελίου περιπατήσωμεν.
Matth. v, 16: Οὕτω λαμψάτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπρο-
σθεν ἀνθρώπων, ὅπως ἴδωσιν ὑμῶν τὰ καλὰ ἔργα·
ac dein forte Isa. lxii, 11: Ἴδοὺ ὁ Σωτὴρ σοι πα-
ραγγέλονεν, ἔχων τὸν ἑαυτοῦ μισθόν, καὶ τὸ ἔργον
αὐτοῦ πρὸ προσώπου αὐτοῦ.

(22) Ποιηταί. Homerum præcipue intelligit, qui
epithetis a Clemente memoratis *Iliad. B, v. 632,
714: A, 264; H. 47; Odys. N, 89; Iliad. A,
151, aliisque locis passim usus est.*

(23) Τὸ κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοιωσιν. Respicit
Gen. i, 26: Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον
κατ' εἰκόνα ἡμετέρων καὶ κατ' ὁμοίωσιν.

« Χρῦσαι (24) δέ μοι πτέρυγες περι ὠνότω, φησί, **A** καὶ τὰ Σειρήνων ἐρόντα πέδιλα ἀρμόζεται· βάσσομαι τ' ἐς αἰθέρα πολὺν ἀερθεῖς, Ζητὴ προσμῖξων. » Ἐγὼ δὲ ἂν εὐξαίμην τὸ πνεῦμα τοῦ Χριστοῦ πτεροῦσαι με εἰς τὴν Ἱερουσαλήμ τὴν ἐμὴν (25)· λέγουσι γὰρ καὶ οἱ Στωϊκοί, τὸν μὲν οὐρανὸν κυριῶς πόλιν, τὰ δὲ ἐπὶ γῆς ἐνταῦθα οὐκ εἶσι πόλεις· λέγεσθαι μὲν γὰρ, οὐκ εἶναι δέ· σπουδαῖον (26) γὰρ ἡ πόλις, καὶ ὁ δῆμος ἀστειῖόν τι σύστημα, καὶ πληθος ἀνθρώπων ὑπὸ νόμου διοικούμενον, καθάπερ ἡ Ἐκκλησία ὑπὸ Λόγου, ἀπολιόρκητος, ἀτυράννητος πόλις ἐπὶ γῆς· θέλημα θεῖον ἐπὶ γῆς, ὡς ἐν οὐρανῷ. Εἰκόνας τῆσδε τῆς πόλεως καὶ οἱ ποιηταὶ κτιζοῦσι γράφοντες· αἱ γὰρ Ἰπερβόριοι (27) καὶ Ἀριμάσπιοι πόλεις, καὶ τὰ Ἠλύσια, πεδία (28), δικαίων πολιτεύματα· Ἰσμεν δὲ καὶ Πλάτωνος ὁ πόλιν, παράδειγμα ἐν οὐρανῷ κειμένην (29). »

B *luntas, sicut in cælo. Hujus [autem civitatis imagines poetæ quoque condunt in suis scriptis : Hyperboreæ enim et Arimaspix civitates, et campi Elysii, sunt respublicæ justorum. Scimus autem Platonis quoque « civitatem esse propositam in cælo ut exemplar. »*

« Gen. i, 26.

(24) *Χρῦσαι. Hi versus exstant inter fragmenta incertarum Euripidis tragœd. v. 347. Sunt autem ab H. Grotio hoc modo emendati ac digesti in Excerptis ex tragœdiis et comædiis Græcis, pag. 451.*

*Χρῦσαι δέ μοι πτέρυγες περι ὠνότω,
Καὶ τὰ Σειρήνων πτερόντα πέδιλα
Ἀρμόζεται· βάσσομαι δ' ἐς αἰθέρα πολὺν
Ἀερθεῖς, Ζατὴ προσμῖξων.*

*Aurea me dorsi compagine
Penna vehet, pedibusque volucris
Sirenum nectam talaria :
Sic altum penetrabo per æthera,
Colloquioque fruar magni Jovis.*

Similia sunt, quæ scribit Horatius, lib. ii, od. 20 :

*Non usitata aut tenui ferar
Penna, bifornis per liquidum æthera
Vates : neque in terris morabo :
Longius : invidiæque major
Urbes relinquam.*

(25) *Ἱερουσαλήμ τὴν ἐμὴν. Nempe Jerusalem cælestem. Nam, ut ait Paulus Gal. iv, 26 : Ἡ δὲ ἐνὸς Ἱερουσαλήμ ἐλευθέρη ἐστίν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ ἀπάντων ἡμῶν. Anaxagoras cuidam interroganti, « Nullane tibi patriæ cura est? » respondisse fertur : Εὐφήμει· ἐμοὶ γὰρ καὶ σφόδρα μέλει τῆς πατρίδος, εἰς τὰς τὸν οὐρανόν. « Mihi vero patriæ cura, et quidem summa, est; digitum in cælum intendens. » Conf. Diogenes Laertius in Anaxagora.*

(26) *Σπουδαῖον. Legi potest etiam σπουδαίων. STILBURG.*

(27) *Ἰπερβόριοι. Hos Ælianus Var. hist. lib. iii, cap. 18, refert εὐδαιμονεστάτους, « felicissimos » esse. Hac felicitate alii eos mille annis in hac terra frui fabulantur. Strabo Geograph. lib. xv, p. 714, edit. Paris. : Περὶ δὲ τῶν χλιετῶν Ἰπερβορέων τὰ αὐτὰ λέγειν Σιμωνίδῃ, καὶ Πινδάρῳ, καὶ τοῖς ἄλλοις μυθολόγοις. « De Hyperboreis mille annos viventibus eadem dicere quæ Simonides et Pindarus, et alii mythologi. » Diodorus Siculus Bibliothecæ hi-*

A *gnosticus. Mihi autem videntur poetæ quoque electos appellare « deiformes, et deos, et Deo æquales, et consilio Jovi pares, et quorum similis prudentia divis, et Deo similes, » illud : « Ad imaginem et similitudinem », quasi arroddentes. Euripides itaque, « In meo, inquit, tergo sunt pennæ aureæ, et aptantur grata Sirenum talaria, iboque in immensum sublatus æthera, Jovem conventurus. » Ego autem Christi spiritum oraverim, ut me in meam sustollat Jerusalem. Dicunt enim Stoici quoque cælum quidem proprie esse civitatem, quæ autem sunt hic in terra, non esse civitates : dici enim, sed non esse. Res enim bona est civitas, et populus, honestus aliquis cœtus, et multitudo hominum, quæ regitur lege, sicut Logo Ecclesia; quæ est civitas, quæ non potest circum-*

B *sideri, nec opprimi tyrannide; in terra divina voluntas, sicut in cælo. Hujus [autem civitatis imagines poetæ quoque condunt in suis scriptis : Hyperboreæ enim et Arimaspix civitates, et campi Elysii, sunt respublicæ justorum. Scimus autem*

historicæ lib. ii, p. 130 edit. Hanov. : Ἐκαταῖος καὶ τινες ἑτέροι φασιν, ἐν τοῖς ἀντιπέραν τῆς Κελτικῆς τόποις κατὰ τὸν Ὠκεανὸν εἶναι νῆσον οὐκ ἐλάττω τῆς Σικελίας· ταύτην ὑπάρχειν μὲν κατὰ τοὺς Ἄρκτους, κατοικεῖσθαι δὲ ὑπὸ τῶν ὀνομαζομένων Ἰπερβορέων, ἀπὸ τοῦ πορρωτέρω κεῖσθαι τῆς βορείου πνοῆς· οὕσαν δ' αὐτὴν εὐγειὸν τε καὶ πάμπορον, εἶτι δὲ εὐκρασία διαφέρουσαν, διττοὺς κατ' ἔτος ἐκφέρειν καρπούς. « Hecateus, et nonnulli alii tradunt, contra Galliam in Oceano insulam esse non minorem Sicilia, Arctis subjectam, quam Hyperborei incolunt, sic vocitati, quod sint borea vento remotiores. Solum hic optimum esse ac fructuosum, optimeque temperatum, ac propterea bis in anno messem fieri. » Dein ex fabularum auctoribus memorat : « Latonam ibi natam fuisse, ac proinde Apollini præ diis aliis cultum deferri; et quia illum quotidie perpetua laudum decantatione celebrent, et maximis honoribus prosequantur, homines illos sacerdotes Apollinis haberi : » cum multis aliis, quæ referre longum est. Addi etiam poterint, quæ de Hyperboreis commemorat Herodotus in Melpomene

(28) *Ἠλύσια πεδία. « Elysios campos describit Homerus Odys. Δ, vers. 563, et Virgilius Æneid. vi, v. 637.*

(29) *Παράδειγμα ἐν οὐρανῷ κειμένην. F. Morello videbatur legendum, τῆς ἐν οὐρανῷ κειμένης, « cælestis civitatis exemplar esse propositam. » D COLLECT. — Respicit Platonis lib. ix De republica sub finem, ubi hæc dicit : Μυθῶν, ἔφη, ἐν ἧ νῦν διήλομεν οἰκίζοντες πόλει λέγεις, τῇ ἐν λόγοις κειμένη· ἐπεὶ γῆς γε οὐδαμῶς οἶμα αὐτὴν εἶναι. Ἄλλ', ἣν δ' ἐγὼ, ἐν οὐρανῷ ἴσως παράδειγμα ἀνάκειται τῷ βουλομένῳ ὄραν, καὶ ὄρωντι ἑαυτὸν κατοικεῖν. « Intelligit equidem, quod ea in civitate dicitur, quam nos candidimus in presentia, quæ et verbis solum, in terris vero nusquam, ut arbitror, exstat. At forte, inquam ego, in cælo illius exstat exemplar, conspicuum ei, qui et intueri voluerit, et seipsum ad id, cum intuitus est, instituere. »*

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

CLEMENS ALEXANDRINUS.

Notitia historico-litteraria in Clementem Alexandrinum.	9
Monitum lectori.	27
Veterum testimonia.	35

CLEMENTIS ALEXANDRINI COHORTATIO AD GEN- TES.

CAP. I. — Ab orgiis et impiis idolorum mysteriis homines avocans, ad veram jubilationem Dei Verbi nomine provocat, et ad laudes Dei Patris ob revelatam veritatem celebrandas hortatur.	49
CAP. II. — Absurditatem simul ac impietatem mysteriorum ethnicorum, et fabularum de deorum suorum ortu et interitu ostendit.	67
CAP. III. — Sacrificiorum diis mactatorum crudelitatem ac feritatem perstringit.	123
CAP. IV. — Simulacra quam absurda et turpia sint quibus deos suos colunt.	135
CAP. V. — Philosophorum sententias de Deo recenset.	163
CAP. VI. — Philosophos aliquando, ipso aspirante, verum hoc in argumento attingisse.	171
CAP. VII. — Poetas etiam veritati testimonium ferre.	179
CAP. VIII. — Veram de Deo doctrinam a prophetis esse petendam.	185
CAP. IX. — Graviter illos peccare, qui benignam Dei vocationem spernunt, aut negligunt.	191
CAP. X. — Respondens objectioni gentilium, qua nefas esse aiebant morem patrium deserere, eo impensius hortatur illos ad veritatem amplectendam, qua ab erroribus istis liberentur.	201
CAP. XI. — Quanta sint Dei beneficia in homines per Christi adventum collata.	227
CAP. XII. — Hortatur ut missis erroribus et cupiditatibus pristinis, se Christo, unico veritatis magistro, instituendos præbeant.	237

PÆDAGOGUS.

Capitula libri primi.	247
-----------------------	-----

LIBER PRIMUS.

CAP. I. — Quid profiteatur Pædagogus.	249
CAP. II. — Quod propter peccata nostra nos moderetur Pædagogus.	251
CAP. III. — Quod sit benignus et hominum amans Pædagogus.	257
CAP. IV. — Quod Verbum ex æquo virorum et mulierum Pædagogus sit.	259
CAP. V. — Quod omnes, qui circa veritatem versantur, sint apud Deum pueri.	262
CAP. VI. — Adversus eos qui existimant puerorum et infantium appellationem significare primarum disciplinarum doctrinam.	279
CAP. VII. — Quid sit Pædagogus, et de ejus Pædagogia.	311
CAP. VIII. — Adversus eos qui existimant non esse bonum id, quod justum est.	326
CAP. IX. — Quod ejusdem sit potestatis et benefacere, et juste punire; in quo etiam dicitur, quis sit modus pædagogicæ Verbi.	339
CAP. X. — Quod idem Deus per idem Verbum et a peccatis arceat, miuans; et humanæ naturæ salutem det, ahortans.	355
CAP. XI. — Quod per legem et prophetas Verbum	

pædagogi functus fuerit officio.	365
CAP. XII. — Quod Pædagogus convenienter paternæ affectioni severitate et benignitate usus sit.	367
CAP. XIII. — Quod quemadmodum id, quod recte et ex virtute geritur, sit secundum rectam rationem; ita rursus peccatum, præter rationem.	371
Capitula libri secundi.	377

LIBER SECUNDUS.

CAP. I. — Quomodo circa alimenta versari oporteat.	378
CAP. II. — Quomodo in potu se gerere oporteat.	410
CAP. III. — Quod in sumptuosam vasorum suppellectilem non sit studium conferendum.	431
CAP. IV. — Quomodo in conviviis se recreare oporteat.	459
CAP. V. — De risu.	445
CAP. VI. — De turpiloquio.	451
CAP. VII. — Quænam obervare oporteat eos, qui honeste simul viciant.	455
CAP. VIII. — An unguentis et coronis utendum sit.	466
CAP. IX. — Quomodo se in somno gerere oporteat.	490
CAP. X. — Quænam de procreatione liberorum tractanda sint.	498
CAP. XI. — De calceamentis.	553
CAP. XII. — Quod non oporteat gemmas et aureum ornatu stupere et admirari.	559
Capitula libri tertii.	553

LIBER TERTIUS.

CAP. I. — De vera pulchritudine.	533
CAP. II. — Quod non sit cultu utendum.	559
CAP. III. — Adversus viros qui formam colunt.	578
CAP. IV. — Cum quibusnam habenda sit consuetudo.	591
CAP. V. — Quomodo in balneis se gerere oporteat.	599
CAP. VI. — Quod solus Christianus sit dives.	603
CAP. VII. — Quod pulchrum viaticum Christiano sit frugalitas.	607
CAP. VIII. — Quod similitudines et exempla sint rectæ doctrinæ pars maxima.	611
CAP. IX. — Quænam de causa sit balneum accedendum.	618
CAP. X. — Quod exercitia quoque sint deligenda his, qui vitam agunt rationi consentaneam.	619
CAP. XI. — Compendiosa optimæ vitæ pertractatio.	626
CAP. XII. — Brevis optimæ vitæ similiter pertractatio, et quot loca Scripturæ sanctæ vitam Christianorum describant.	665
Hymnus Christi Servatoris a sancto Clemente compositus	682
in Pædagogum.	683

STROMATA.

LIBER PRIMUS.

CAP. I. — Auctor propositum suum exponit quantumque utilitatis scriptores lectoribus suis conferant ostendit.	683
CAP. II. — Occurrit quorundam objectioni, vituperantium quod tam multa e philosophia desumpta libris suis inserat.	709
CAP. III. — Contra sophistas et inutilis scientiæ iactatores.	711
CAP. IV. — Humanas artes, non minus quam rerum divinarum scientiam, a Deo esse profectas.	713

- CAP. V.** — Philosophiam theologiæ ancillari; quod illustrat allegorica interpretatione historiæ Saræ et Agaritis. 717
- CAP. VI.** — Institutione plerumque, non natura bonos fieri, multumque ad eruditionem virtutem conferre. 727
- CAP. VII.** — Philosophiam ad divinam virtutem viam aperire, eamque non particularis alicujus sectæ, sed eclecticam. 751
- CAP. VIII.** — Artem sophisticam aliasque quæ in verbis tantum versentur non perinde utiles esse habendas. 735
- CAP. IX.** — Scientias humaniores ad Scripturas recte intelligendas esse omnino necessarias. 739
- CAP. X.** — Majorem bene faciendi quam bene dicendi curam esse habendam. 743
- CAP. XI.** — Quænam sit sapientia mundana et philosophia quam devitare non vult Apostolus. 747
- CAP. XII.** — Fidei mysteria non esse cuiusvis propalanda, ideo quod non sint veritatis idonei auditores. 753
- CAP. XIII.** — Variarum philosophiæ sectarum unamquamque aliquam veritatis particulam sibi arripuisse. 753
- CAP. XIV.** — Philosophorum apud Græcos successio. 757
- CAP. XV.** — Græcorum philosophiam magna ex parte a barbaris haustam. 767
- CAP. XVI.** — Præter philosophiam, aliorum etiam artium inventores fere barbaros fuisse. 783
- CAP. XVII.** — De illo dicto Salvatoris: *Omnes qui me præcesserunt fures erant et latrones.* 795
- CAP. XVIII.** — Illud dictum Apostoli: *Perdant sapientiam sapientium.* 803
- CAP. XIX.** — Philosophus aliquam veritatis partem percipisse probat. 805
- CAP. XX.** — Quanam ratione philosophia conferat ad divinam veritatis comprehensionem. 813
- CAP. XXI.** — Ex Moysis aliorumque prophetarum ætate, prolixè cum temporibus Græcorum comparata, ostenditur instituta et leges Judæorum multo esse antiquiora philosophia Græcorum. 819
- CAP. XXII.** — De Græca Veteris Testamenti interpretatione. 889
- CAP. XXIII.** — De Moysis ætate, ortu et vita. 893
- CAP. XXIV.** — Quomodo Moyses ducis partes absolverit, aliisque ad id munus exsequendum exemplo suo præverit. 905
- CAP. XXV.** — Quomodo Plato in legibus suis condendis Moysen imitatus est. 911
- CAP. XXVI.** — Moysen recte dici divinum legislatorem, licet Christo inferioriorem, et longe potiori jure quam Græcorum leges Minos et Lycurgum. 915
- CAP. XXVII.** — Legem commoda hominum spectare, etiam dum corrigit et punit. 917
- CAP. XXVIII.** — Quadripartitæ legis Mosaicæ divisio. 921
- CAP. XXIX.** — Græcos recte ab Ægyptio pueros dictos respectu ad Hebræos eorumque instituta habito. 923

LIBER SECUNDUS.

- CAPUT PRIMUM.** — Auctor res a se deinceps tractandas proponit. 929
- CAP. II.** — Per fidem solam ad Dei cognitionem pervenire posse. 935
- CAP. III.** — Contra hæreticos disputat, qui fidem ex naturæ necessitate provenire statuant. 941
- CAP. IV.** — Iterum de utilitate credendi, fidemque esse omnium scientiæ fundamentum. 945
- CAP. V.** — Græcos et sacris scriptoribus plurima hausisse multis exemplis probat. 951
- CAP. VI.** — De fidei præstantia et utilitate. 959
- CAP. VII.** — Timoris usum ostendit eumque a vituperantium objectionibus vindicat. 967
- CAP. VIII.** — Basilidis et Valentini deliria de timore ut rerum causa refutat. 971
- CAP. IX.** — Virtutes Christianas esse inter se connexas. 975
- CAP. X.** — Quid sibi vindicet philosophus Christianus. 981
- CAP. XI.** — Cognitionem illam quæ per fidem traditur esse omnium certissimam. 983
- CAP. XII.** — De fide duplici. 989
- CAP. XIII.** — De prima et secunda pœnitentia. 993
- CAP. XIV.** — Quot modis fiat involuntarium. 997
- CAP. XV.** — De diversis voluntarii et peccatorum exinde sequentium generibus. 999
- CAP. XVI.** — Quomodo loca S. Scripturæ exponenda sunt quæ affectus humanos Deo tribuunt. 1011

PATROL. GR. VIII.

- CAP. XVII.** — De variis cognitionis generibus. 1013
- CAP. XVIII.** — Legem Mosaicam omnis doctrinæ moralis esse fontem, atque inde Græcos ethica sua hausisse. 1015
- CAP. XIX.** — De Vero Gnostico, quod sit Dei imitator, præcipue in beneficia. 1039
- CAP. XX.** — Verum Gnosticum tolerantiam et abstinentiam exercere. 1047
- CAP. XXI.** — Recenset varias philosophorum de summo bono sententias. 1071
- CAP. XXII.** — Plato summum bonum in assimilatione cum Deo consistere ait, quocum concordant sacri scriptores. 1079
- CAP. XXIII.** — De matrimonii commodis et præceptis in ejus usu observandis; quæ plenius tractat libro sequenti. 1086

LIBER TERTIUS.

- CAPUT PRIMUM.** — Basilidis sententiam de continentia et nuptiis refutat. 1097
- CAP. II.** — Carpocratis et Epiphaniis sententiam de feminarum communitate refutat. 1103
- CAP. III.** — Quatenus Plato alicuique veteribus præverint Marcionitis aliisque hæreticis, qui a nuptiis ideo abstinent quia creaturam malam existimant et nasci homines in pœnam opinantur. 1113
- CAP. IV.** — Quibus prætextibus utantur hæretici ad omnis generis licentiam et libidinem exercendam. 1129
- CAP. V.** — Duo genera hæreticorum notat: prius illorum qui omnia omnibus licere pronuntiant, quos refutat. 1143
- CAP. VI.** — Secundum genus hæreticorum aggreditur, illorum scilicet qui ex impia de Deo omnium conditore sententia, continentiam exercent. 1147
- CAP. VII.** — Qua in re Christianorum continentia eam quam sibi vindicant philosophi antecellat. 1161
- CAP. VIII.** — Loca S. Scripturæ ab hæreticis in vituperium matrimonii adducta explicat: et primo verba Apostoli Rom. vi, 14, ab hæreticorum perversa interpretatione vindicat. 1163
- CAP. IX.** — Dictum Christi ad Salomen exponit, quod tanquam in vituperium nuptiarum prolatum hæretici allegabant. 1163
- CAP. X.** — Verba Christi Math. xxviii, 20, mystice exponit. 1169
- CAP. XI.** — Legis et Christi mandatum de non concupiscendo exponit. 1171
- CAP. XII.** — Verba Apostoli I Cor. vii, 3, 39, 40, atque S. Scripturæ loca eodem spectantia explicat. 1177
- CAP. XIII.** — Julii Cassiani hæretici verbis respondet; item loco quem ex evangelio apocrypho idem adduxerat. 1191
- CAP. XIV.** — II Cor. xi, 3 et Eph. iv, 24, exponit. 1193
- CAP. XV.** — I Cor. vii, 1; Luc. xiv, 26; Isa. lvi, 2, 3, explicat. 1195
- CAP. XVI.** — Jerem. xx, 14; Job xiv, 3; Psal. l, 5; I Cor. ix, 27, exponit. 1199
- CAP. XVII.** — Qui nuptias et generationem malas asserunt, ii et Dei creationem et ipsam Evangelii dispensationem vituperant. 1205
- CAP. XVIII.** — Duas extremas opiniones esse vitandas: primam illorum qui Creatoris odio a nuptiis abstinent; alteram illorum qui hinc occasione arripiunt nefaris libidinibus indulgendi. 1207

LIBER QUARTUS.

- CAPUT PRIMUM.** — Ordo dicendorum. 1213
- CAP. II.** — Cur libri isti Stromateis dicantur. 1217
- CAP. III.** — In quo vera hominis præstantia consistit. 1219
- CAP. IV.** — Martyrii laudes. 1225
- CAP. V.** — De doloris, paupertatis aliorumque externorum contemptu. 1231
- CAP. VI.** — Aliquot beatitudinum capita exponit. 1237
- CAP. VII.** — Beatos esse qui Dei causa sanguinem profundunt. 1253
- CAP. VIII.** — In Ecclesia feminas non minus quam viros, et servos pariter cum liberis martyrii esse candidatos. 1267
- CAP. IX.** — Quæ Christus de martyrii beneficiis dixit, colligit in unum atque illustrat. 1279
- CAP. X.** — Graviter reprehendit illos qui se judicibus offerebant. 1283
- CAP. XI.** — Respondet objectioni: *Si Deus vestri curam gerat, cur valimini?* 1287
- CAP. XII.** — Basilidis sententiam, martyrium genus 27p-

plici existimantis, refutat. 1289

CAP. XIII. — Valentianæ nœntias de mortis abolitione redarguit. 1295

CAP. XIV. — De dilectione omnium, etiã inimicorum. 1301

CAP. XV. — De vitando scandalo. 1305

CAP. XVI. — Quædam Scripturæ loca de constantia, patientia et charitate martyrum illustrat. 1305

CAP. XVII. — Citationem ex epistola S. Clementis ad Corinthios ad argumentum præcedentis capituli spectantem refert. 1311

CAP. XVIII. — De charitate et reprimendis cupiditatibus. 1319

CAP. XIX. — Tam mulieres quam viros esse perfectionis obtinendæ capaces, quod et herolnarum apud exteros exemplis confirmat. 1327

CAP. XX. — Uxorise bene moratæ officium describit. 1335

CAP. XXI. — Perfectum seu vere Gnosticum describit. 1339

CAP. XXII. — Perfectum, seu vere Gnosticum neque metu pœnæ, neque spe præmii officium facere, sed solius boni et pulchri intuitu. 1345

CAP. XXIII. — Ob quam rationem perfectis a rebus sensui jucundis, quam maxime potest, abstineat, meliorum scilicet intuitu. 1355

CAP. XXIV. — De pœnarum a Deo inflictarum ratione et fine. 1361

CAP. XXV. — In cognitione et amore Dei sitam esse veram perfectionem. 1365

CAP. XXVI. — Quomodo corpore et rebus mundanis utatur vere perfectus. 1371

FINIS TOMI OCTAVI.

200, 2100 340 J
 345 A
 — B
 1327

261 B
 264 13
 264 C

4463 016

ACME
BOOKBINDING CO., INC.

DEC 28 1985

100 CAMBRIDGE STREET
CHARLESTOWN, MASS.

